De transfuga. 1. *De rebus hostilibus.*

51. Celsus lib. 2. Digestorum.

TRansfugam (1) jure belli recipimus (2).

§. 1. Et quæ res (3) hostiles apud nos sunt, non publicæ, sed occupantium (4) fiunt.

Quid sit habere in bonis.

52. Modestinus lib. 7. Regularum.

REm in bonis nostris habere (5) intelligimur: quotiens possidentes exceptionem (6); aut amittentes, ad recuperandam eam, actionem (7) habemus.

Per quas personas nobis adquiritur.

53. Idem lib. 14. ad Quintum Mucium.

EA quæ *civiliter* (8) adquiruntur, per eos (9) qui in potestate nostra sunt, adquirimus; veluti stipulationem: quod *naturaliter* adquiritur, sicuti (10) est possessio (11), per quemlibet volentibus nobis possidere adquirimus.

54. Idem lib. 31. ad Quintum Mucium.

HOmo liber hereditatem nobis adquirere non potest. qui (12) bona fide nobis servit, adquiret (13): si tamen sponte sua sciens conditionem suam, adierit. nam si jussu nostro adierit, neque sibi neque nobis adquiret: si non habuerit animum sibi adquirendi: quod si eam mentem habuit, sibi adquirit.

§. 1. Item promittendo nobis liber (14) homo qui bona fide nobis servit, ut emendo, vel vendendo, vel locando, vel conducendo, obligari ipso jure poterit.

§. 2. Sed damnum (15) dando, damni injuriæ tenebitur, ut tamen culpam in damno dando exigere debeamus graviorem, nec tamen (16) levem, quam ab extraneo.

§. 3. At si jussu (17) nostro quid in re nostra gerant, vel absentibus nobis quasi procuratores aliquid agant: danda erit in eos actio, non solum si eos emerimus; sed etiam si donati fuerint nobis, aut ex dotis [nomine] aut ex legati pertinere ad nos cœperunt, aut ex hereditate, idem præstabunt: nec solum si nostros putaverimus, sed et si communes aut fructuarios; ut tamen, quod adquisituri non essent, si revera communes aut usuarii essent, id hodieque non adquirant.

§. 4. Quidquid tamen liber homo vel alienus, quive bona fide nobis servit, non adquirit nobis (18), id vel sibi (19) liber, vel alienus servus domino suo adquiret. excepto eo, quod vix est ut liber homo possidendo usucapere possit (20), quia nec (21) possidere intelligitur, qui ipse possideretur: sed nec per servum alienum, quem nos bona fide possidemus, dominus peculiari nomine ignorans usucapere poterit; sicuti nec per fugitivum quidem, quem non possidet.

De apro, qui in laqueum inciderat, soluto vel ablato. De poculo alterius ex nave ejecto.

55. Proculus lib. 2. Epistolarum.

IN laqueum (22) quem venandi causa posueras, aper incidit; cum eo hæreret, exemptum eum abstuli: num tibi videor tuum aprum abstulisse? et si tuum putas fuisse, si solutum eum in sylvam dimisissem · eo casu tuus esse desisset, an maneret? et quam actionem mecum haberes, si desisset tuus esse: num in factum dari oporteret [quæro]? Respondit, Laqueum, videamus, ne intersit in publico an in privato posuerim: et si in privato posui, utrum in meo, an in alieno: et si in alieno, utrum permissu (23) ejus cujus fundus erat, an non permissu ejus posuerim? præterea, utrum in eo ita hæserit aper, ut expedire se non possit ipse, an diutius luctando expediturus se fuerit? Summam tamen hanc puto esse, ut si in (24) meam potestatem pervenit, meus factus sit. sin autem aprum meum ferum in suam naturalem laxitatem dimisisses, eo facto meus esse desisset, et actionem mihi in factum (25) dari oportere: veluti responsum est, cum quidam poculum (26) alterius ex nave ejecisset.

De insula et alveo.

56. Idem lib. 8. Epistolarum.

INsula est enata in flumine contra frontem (27) agri mei, ita ut nihil excederet longitudo regionem prædii mei: postea aucta est paulatim, et processit contra frontes et superioris vicini, et inferioris. Quæro, quod adcrevit, utrum meum sit, quoniam meo adjunctum est: an ejus juris sit, cujus esset, si initio ea nata (28) ejus longitudinis fuisset? Proculus respondit: Flumen istud, in quo

(1) Transfuga, qui et perfuga, qui a nobis transfugit, qui fide mutata ad hostem transit, *l.* 19. §. 8. *infr. de captivis.* capitis minutionem mediam patitur, *l.* 5. §. 1. *supr. de capite minut.* non maximam, *l.* 15. *supr. de tut.* postliminium non habet. *l.* 14. *supr. ex quibus caus. major. l.* 19. §. 4. *infr. de capt.* Sed tamen Cujac. 4. *obs.* 9. nomine transfugæ hic intelligit eum, qui ab hostibus ad nos transfugit. ut sit sensus: Non violento jure belli, transfugam hostium recipere, id est, excipere et apud nos retinere, ut nobiscum vivat, et militet, possumus.

(2) Finge hanc legem de nostro transfuga accipiendam esse, et a nostris captum esse: fietne capientis, an publicus? Quo tempore a nobis transfugit, licet eum interficere quasi hostem: quin et vivens solet comburi si captus sit. fiet itaque hoc casu publicus. vide quæ notavi ad *l.* 3. *infr. ad l. Corn. de sicariis.* Quid, si ultro ad nos redeat, fietne servus? vide Cujac. 4. *observ.* 9.

(3) Mobiles: fiunt enim immobilia P. Romani. *l.* 20. §. 1. *infr. de capt. et postlim. revers.* Goth. vide A. Gell. *lib.* 13. *cap.* 23. *et lib.* 7. *cap.* 4. Jacob. Bornit. *de ærar. redit. lib.* 3. *cap.* 10. Ans.

(4) *l.* 5. *in fin. supr. h. t.*

(5) Exceptione qui rem tueri, aut actione persequi potest, rem habere videtur. ideoque quod evincitur, in bonis non est. *l.* 190. *infr. de reg. jur.*

(6) Ad eam retinendam.

(7) *l.* 49. *infr. de verb. sign.* Habetur quod peti potest. *l.* 143. *infr. de verb. sign.* Rem habet, qui actionem ad eam recuperandam habet. *l.* 15. *infr. de reg. jur.*

(8) Vide Bartol. et Castrens. in *l. solutum.* 11. §. *per liberam.* 6. *supr. de pign. act.* Goth. hanc leg. explicat Bellon. *supput. lib.* 1. *cap.* 18. Ans.

(9) *l.* 10. *supr. h. t.*

(10) Possessio est facti.

(11) *l.* 20. *in fin. supr. h. t.*

(12) Non potest, qui bona fide nobis servit, sibi adquirit tamen, si sponte etc. Cujacius ita in Basilicis legi notat 11. *obs.* 12.

(13) *l.* 59. *supr. de hered. inst.*

(14) *l.* 118. *infr. de verb. oblig.*

(15) *l.* 13. §. 1. *supr. ad leg. Aquil.*

(16) *Al.* tam.

(17) *l.* 19. §. 2. *supr. de negot. l.* 13. §. 2. *supr. commodati.*

(18) *l.* 30. §. 3. *infr. de acq. vel amitt. possess. l.* 23. §. 1. *l.* 19. *supr. ex quib. caus. major.* Ans.

(19) *Al.* sibi si liber.

(20) Vide *l.* 118. *infr. de reg. jur.*

(21) *l.* 23. *supr. ex quib. caus. major.*

(22) Laqueum in meum quod incidit, non est meum nisi naturaliter capiatur. *l.* 28. 29. *supr. ad l. Aquil.*

(23) Venantem in alieno agro, sine consensu domini, nihil sibi adquirere, hinc colligit Cujac. 4. *observ.* 2. adde quæ notavi ad *l.* 5. §. 1. *supr. h. t.*

(24) Si meum factum est occupatione, vel quasi.

(25) Vicinam rei vindicationi. *l.* 52. *supr. de rei vind.*

(26) *l.* 14. §. 2. *supr. de præscript.*

(27) Adde *l.* 30. *supr. h. t.*

(28) *Al.* enata.

CORPUS
JURIS CIVILIS ROMANI.

TOMUS TERTIUS

CONTINENS

LIBROS DIGESTORUM

A XXXV. AD L.

CORPUS
JURIS CIVILIS ROMANI,

IN QUO

INSTITUTIONES, DIGESTA AD CODICEM FLORENTINUM EMENDATA,
CODEX ITEM ET NOVELLÆ,

NEC NON

JUSTINIANI EDICTA, LEONIS ET ALIORUM IMPERATORUM NOVELLÆ,
CANONES APOSTOLORUM, FEUDORUM LIBRI, LEGES XII. TABB.
ET ALIA AD JURISPRUDENTIAM ANTE-JUSTINIANEAM PERTINENTIA SCRIPTA,
CUM OPTIMIS QUIBUSQUE EDITIONIBUS COLLATA, EXHIBENTUR.

CUM NOTIS INTEGRIS

DIONYSII GOTHOFREDI,

QUIBUS ACCESSERUNT

FRANCISCI MODII

ET ALIÆ ALIORUM JCTORUM CELEBERRIMORUM,
QUAS INSERUIT EDITIONI SUÆ

SIMON VAN LEEUWEN.

ADDITI QUOQUE LOCIS CONVENIENTIBUS
INDICES TITULORUM AC LEGUM EMENDATISSIMI.

PRÆMISSA EST
HISTORIA ET CHRONOLOGIA JURIS CIVILIS ROMANI,
QUÆ SINGULARI METHODO LEGUM LATARUM TEMPUS DESIGNAT.

EDITIO NOVA,

Omni, qua licuit cura, atque labore indefesso a quamplurimis, in notis præcipue, mendis falsisque allegationibus repurgata et correcta.

TOMUS TERTIUS.

NEAPOLI,
APUD JANUARIUM MIRELLI BIBLIOPOLAM.

MDCCCXXX.

LIBER TRIGESIMUSQUINTUS.

TIT. I.

DE (1) CONDITIONIBUS (2) ET DEMONSTRATIONIBUS, ET CAUSIS (3), ET MODIS (4) EORUM, QUÆ IN TESTAMENTO SCRIBUNTUR.

Divisio legati. 1. *De die certo.* 2. *De die incerto.* 3. *De conditione.*

1. POMPONIUS lib. 3. ad Quintum Mucium.

LEgatis, quæ relinquuntur (5), aut dies incertus (6), aut conditio adscribitur: aut, si nihil horum factum sit, præsentia (7) sunt: nisi (8) si vi ipsa conditio insit.

§. 1. Cum dies certus adscriptus est, quamvis dies (9) nondum venerit, solvi tamen possunt: quia certum est ea debitu iri.

§. 2. *Dies* autem *incertus* (10) est, cum ita scribitur: *Heres meus cum morietur, decem dato:* nam diem incertum mors (11) habet ejus. et ideo, si legatarius ante decesserit, ad heredem ejus legatum non transit: quia non cessit dies vivo eo, quamvis certum (12) fuerit moriturum heredem.

§. 3. Inest (13) autem *conditio* legati, veluti cum ita legamus: *Quod ex Arescusa natum fuerit, heres dato:* aut, *fructus, qui ex* [*eo*] *fundo percepti fuerint, heres dato* (14): aut, *servum, quem alii non legavero, Seio dato.*

Divisio *conditionum*, *et de* tempore *earum implendarum.*

2. ULPIANUS lib. 5. ad Sabinum.

COnditionum quædam sunt, quæ quandoque (15) impleri possunt etiam (16) vivo (17) testatore (18): ut puta, *Si navis ex Asia venerit*: nam quandoque venerit navis, conditioni paritum videtur. quædam (19), quæ non nisi post (20) mortem testatoris: *Si decem dederit; Si Capitolium ascenderit;* nam (21), ut paruisse quis (22) conditioni videatur, etiam scire (23) debet (24) hanc conditionem insertam; nam, si fato (25) fecerit, non (26) videtur obtemperasse (27) voluntati.

De conditione impossibili.

3. IDEM [lib. 6. ad Sabinum].

OBtinuit, *impossibiles* (28) conditiones testamento (29) adscriptas pro (30) nullis habendas (31).

(1) De conditionibus, multis disputat Bartolus in explicatione legis 1. hoc titulo, nimirum: Quid sit conditio; quibus verbis inducatur; et utrum semper inducatur hoc articulo, *si*: An inducatur adverbio, præpositione quavis, vi nominis, pronomine, verbo, participio, gerundio, supino.

(2) Insertis scil. tam legatis, quam fideicommissis et libertatibus. *L.* 6. *C.* 46. *περὶ τῶν ὑπὸ αἵρεσιν καὶ ἡμέραν ληγατευθέντων*, id est, *de his, quæ sub conditione et die legata sunt.* 44. *Eclog.* 29. adde *tit.* 30.

(3) De falsa causa adjecta legato vel fideicommisso, *L.* 6. *C.* 44. Causa exprimit rationem, quæ nos movet, ut alteri legemus.

(4) Περὶ τῶν ὑπὸ τρόπων ληγατευθέντων· 44. *Eclog.* 28. de his, quæ sub modo legata vel fideicommissa relinquuntur, *L.* 6. *C.* 45. Ut hæc omnia separemus, demonstratio rem ipsam legatam notat, designat ac depingit: conditio suspendit transmissionem legati. Modus ostendit, quid legatarium ex legato facere velimus.

(5) Dies, aut certus aut incertus. *Hal.* Goth. De certo aut incerto tempore vid. Alberic. Gentil. *de divers. temp. appell. cap.* 12. Ans.

(6) V. §. 2. *infr. hic.* quid, si certus? v. §. 1. *infr. eod.*

(7) Si dies certus, aut conditio expresse vel tacite legato non adjicitur, legatum purum intelligitur.

(8) V. §. 3. *infr. eod.*

(9) Quod in diem debetur, ante solvi potest, licet peti non possit. *l.* 137. §. 2. *in fin. infr. de verb. oblig.*

(10) Si, *cum heres morietur*, legatur, conditionale legatum est. *l.* 4. *l.* 21. *Infr. quando dies legat.*

(11) Mors habet diem incertum, licet sit certa. *Infr. hic.*

(12) *l.* 68. *in fin. supr. de legat.* 1.

(13) Ex re ipsa, *l.* 73. *infr. de verb. oblig.* extrinsecus sc. non ex testamento. hujusmodi tacitæ conditiones non faciunt legata conditionalia. *l.* 99. *infr. de verb. oblig.* Tacitæ igitur sunt conditiones, quæ insunt: quæ, velit nolit testator, insunt tamen ac subintelliguntur. Accidunt autem sex modis hujus generis conditiones tacitæ: puta ex necessitate (ut natura rei et juris dispositione) tacita ademptione, repetitione, legis subauditione, præsumptione, qualitate legati. Bald. *hic.*

(14) His casibus expectare legatarius debet, donec fructus nascantur, et per rerum naturam præstari possint, *d. l.* 99. *l.* 83. §. 5. *infr. de verb. oblig. l.* 39. *in fin. supr. de contr. empt.* hæc verba quasi taxationis vicem obtinent. *l.* 5. *supr. de tritico.*

(15) Etiam vivo testatore, ut mox sequitur.

(16) Conditiones casuales testamento adjectæ, possunt etiam vivo testatore impleri: potestativæ, post mortem, et quidem scienter, non facto ipso. Quid, si contractui vel legi adjectæ hujusmodi conditiones? Idem. Nam casuales impletas esse ante contractum sufficit etiam iis ignorantibus, qui contraxere, *l. hæc conditio.* 10. *in fin. infr. h. t.* potestativæ ac faciles implendæ post contractum a sciente, non fato.

(17) *l.* 11. *in fin. infr. eod.*

(18) Veluti casuales, quæ quod ex potestate honorati non pendeant, dici non potest testator sensisse, ut ab herede implerentur, sed effectum tantum, et implementum hujusmodi conditionum spectasse.

(19) Ut potestativæ, in potestate heredis positæ.

(20) An ante vel post aditam hereditatem? si implenda conditio ab herede, et in persona heredis, post aditam hereditatem implenda est; alias, ante.

(21) Præsumitur quis non fato, vel casu, sed implendæ conditionis animo Capitolium ascendisse, quoties idem probatur scivisse conditionem sibi adjectam. Fingit lex, seu præsumit, eo animo Capitolium ascendisse.

(22) Puta heres.

(23) *l.* 11. *infr. h. t.*

(24) Imo non tenetur scire. *l.* 21. *in fin. supr. de adquir. vel omitt. hered.*

(25) Id est, citra deliberationem ac scientiam, vel si ignorans.

(26) Cur non videtur? Conditionem potestativam implere, nihil aliud est, quam parere testatori. obsequii natura pendet ab animo, non a fato.

(27) Obtemperare, est consentire. Qui ignorat, consentire non potest. Consensus scientiam præsumit. *l.* 2. *supr. de jud.*

(28) *l.* 6. §. 1. *infr. h. t. l.* 16. *in fin. supr. de injust. l.* 50. §. 1. *supr. de her. inst. l.* 1. *l.* 4. *in fin. l.* 6. *l.* 20. *supr. de cond. inst. l.* 12. §. 1. *in fin. l.* 104. §. 1. *in fin. supr. de leg.* 1. §. 10. *Inst. de hered. inst.*

(29) Impossibilis conditio ex legatis et institutionibus rejicitur, *l.* 1. *supr. de cond. inst.* An et ex contractibus? Minime. Impossibilis conditio voluntates ultimas non vitiat; contractus vero vitiat. *l. non solum.* 31. *infr. de obl.*

(30) Id est, vitiantur et non vitiant, *l.* 1. *supr. de cond. inst.* sed evanescunt, *l.* 6. *d. tit.* pro non scriptis accipiendæ sunt, *l.* 6. *in fin. infr. h. t. l.* 20. *d. t. de cond. inst. l.* 16. *in fin. supr. de injusto. l.* 104. §. 1. *in fin. supr. de leg.* 1. §. 10. *Inst. de her. inst.* pro non adjectis, *l.* 133. *infr. de reg. jur.* perinde est, ac si pure legatum esset, *l.* 50. §. 1. *supr. de hered. inst.* nihil legato nocent. *l.* 12. §. 1. *in fin. supr. de leg.* 1.

(31) Vide Emanuelem Costam *l.* 1. *select. c.* 8. Gilbertum Regium *lib.* 1. *ἐναντιοφανῶν* c. 6. Mod.

De conditione dandi. 1. *De particula* tum.

4. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

SI his (1) legatum est (2), quibus (3) patronus (4) legata præstat (5), temperare (6) debet Prætor conditionem (7): ut et patrono (8), et heredibus scriptis pro portione dentur (9) conditionis explendæ gratia (10).

§. 1. Si ita scriptum sit: *Si in quinquennio proximo, Titio filius natus non erit, tum* (11) *decem Seiæ heres dato:* si Titius ante mortuus sit, non (12) statim Seiæ decem deberi, quia hic articulus *tum* (13) extremi quinquennii tempus significat.

De pupillo. 1. *De servo et filiofamilias.*

5. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

COnditionibus *pupillus*, et sine tutoris auctoritate parere (14) potest (15). nec quem moveri, quod expleta conditione necessarius heres aliquando esse potest (16): nam hoc jure potestatis fieri, non conditionis expletæ (17).

§. 1. Item servus vel *filiusfamilias* sine jussu patris vel domini conditionem implere possunt: quia eo facto nemo fraudatur (18).

De arbitrio. 1. *De conditione impossibili.*

6. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

MUlta testamento non committitur ab herede vel legatario, vel eo, qui ex ultima voluntate aliquid lucratur, qui alicujus arbitratu (19) monumentum facere jussus sit, si is, cujus arbitrium (20) est, non vivat, vel adesse non possit, aut rei (21) arbitrari nolit.

§. 1. *Si servos certos* (22) *quis manumisisset*, heres esse jussus erat: quibusdam ex his ante mortuis, Neratius respondit, defici eum conditione; nec æstimabat, pareri posset conditioni necne: Sed Servius respondit, cum ita esset scriptum, *Si filia et mater mea vivent* (23), altera jam mortua (24), non defici conditione: idem est et apud Labeonem scriptum: Sabinus quoque et Cassius, quasi impossibiles eas conditiones in testamento positas, pro non scriptis esse: quæ sententia admittenda est.

De conditione quæ in non faciendo *consistit, et de cautione Mutiana.*

7. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

MUtianæ (25) cautionis (26) utilitas (27) consistit in conditionibus, quæ in non (28) faciendo sunt conceptæ: utputa, *Si in Capitolium* (29) *non ascenderit* (30), *si Stichum non manumiserit*, et in similibus: et ita Aristoni, et Neratio, et Juliano visum est: quæ sententia et constitutione Divi Pii comprobata est. Nec solum in legatis placuit, verum in hereditatibus quoque idem remedium admissum est.

§. 1. Unde si uxor maritum suum, cui dotem promiserat, ita heredem scripserit ex parte, *Si dotem, quam ei promisi, neque* (31) *petierit, neque exegerit:* denunciare (32) eum posse coheredi, paratum se accepto facere dotem vel (33) cavere: et ita adire posse hereditatem. sed si ex asse sit institutus maritus sub ea conditione, quo-

(1) Parentibus et liberis.
(2) A liberto.
(3) Id est, liberis, *l.* 64. *in fin. infr. ad SC. Trebell.*
(4) Præteritus sc. a liberto suo, et sic rumpens ejus testamentum. Pro tertia namque hodie bonorum possessionem ab intestato habet.
(5) Accepta bonorum possessione contra tabulas liberti.
(6) Non enim legatarii debent ea, quæ dare jussi sunt scripto heredi, soli et uni scripto heredi in hac specie dare: sed pro portione ea dare scripto heredi, et patrono defuncti, qui pro tertia testamentum defuncti rupit: pro ea namque parte heres est.
(7) Fingamus relictum legatariis aliquid sub hac conditione, *si scriptis heredibus decem dedissent.*
(8) Quamvis non scripto heredi, sed tantum bonorum possessori: et merito. nam quem sequuntur commoda, eum sequi debent et onera. *Socin.*
(9) Ea quæ testator voluit scriptis heredibus a legatariis dari.
(10) Ut eo pacto patronus bonorum possessor, et scripti heredes voluntati defuncti pareant: atque ita conditio heredi scripto adjecta in bonorum possessore obtineat. *Socin.*
(11) Id est, finito penitus quinquennio. adde *l.* 42. *infr. de verb. oblig.* adde de particula *tum l. penult. supr. de test. tut.*
(12) Conditio hæc negativa num dicitur impleta, quam primum exploratum est eam impleri non posse? Minime: utcunque enim conditio hæc deficiat ante diem, exspectandus est tamen dies, propter dictionem, *tum*, quæ extremitatem temporis demonstrat.
(13) *Tum* articulus significat extremum tempus. adde *l. in substitut.* 31. *supr. de vulgari. l.* 1. *§. rectissime.* 34. *infr. de vi et vi armata. l. in illa stipulat.* 8. *l. hoc jure.* 10. *infr. de verb. oblig. l. uxori usumfructum.* 35. *supr. de usu et usufr. leg.*
(14) *l.* 26. *supr. de cond. inst.*
(15) Cur potest? An quod conditionem implet, neque contrahit vere, vel quasi, ut putat Baldus? An quod neque se obligat vel alienat? An potius, quod viam sibi tantum fecisse ad adeundum, videatur impleta conditione, non vere adiisse?
(16) Talis est objectio, Si pupillus id potest, potest igitur obligari sine tutore: nam adita hereditate obligatur: id autem non est ei permissum. *l.* 11. *supr. de auct. tut. §.* 1. *Inst. de auct. tut.*
(17) Id est, conditione expleta, pro eo est, quasi pure ei hereditas vel legatum relictum sit. *d. l.* 26. *in fin.* Eo casu abstinere potest. *l.* 1. 2. *C. si minor ab hered.* hoc igitur jure potestatis facit: nec ita censetur pupillus adire, ut necessario ac perpetuo illigetur hereditati. post conditionem impletam, jure potest ea adita abstinere.
(18) Quæ nemini præjudicant vel obsunt, citra solemnitatem possunt fieri. *Bald.*
(19) *l.* 28. *infr. h. t.* adde *l.* 43. 44. *l.* 113. *Infr. de verb. oblig. l.* 54. *supr. de leg.* 1.
(20) Adde *l.* 40. *§.* 5. *infr. h. t. l.* 11. *supr. de cond. caus. data.*
(21) Aut ei. *Hal.*
(22) Explicationem hujus §. 1. vid. apud Anton. Merend. *controv. lib.* 2. *cap.* 26. Ans.
(23) *l.* 45. *supr. de hered. inst.* id est, si supervixerint. hæc conditio est de futuro. vide Grass. *§. Inst. qu.* 25. *in fin.*
(24) *l.* 8. *§.* 7. *supr. de cond. inst. l.* 54. *§.* 2. *supr. de leg.* 1.
(25) Mutiana cautio a Mutio Scævola inventa est. adde *l.* 77. *infr. h. t.*
(26) Cautio hæc fit datis fidejussoribus. *l. cum sub hac.* 67. *Infr. h. t. Authent. cui relictum. C. de indicta viduit.*
(27) Alias sine cautione relicta conditionaliter, nisi impleta conditione, peti non possunt.
(28) Id est, in conditionibus negativis, consistentibus in non faciendo. *l.* 3. *Supr. h. t.* vid. *l.* 7. *Supr. si serv. vind.* adde *Novell.* 22. *cap.* 44.
(29) *l.* 3. *supr. de legat.* 2.
(30) In iis tamen tantum, quæ morte legatariorum finiuntur, *l. mulieri. Infr. h. t.* non autem in iis, quæ vivo legatario impleri possunt. *l. avia. §. Mutiana.* et *l. pater. §. socrus. l. hoc genus. Infr. h. t.* Ratio vero differentiæ est, quia quæ morte legatariorum finiuntur, hæ sunt in sola voluntate, et potestate legatariorum: unde merito petunt legatum, cum in eorum potestate sit facere, vel non. at ubi legatariis vivis existere possunt: non pendet ex eorum voluntate et potestate, sed ex casu aliquo, et eventu, qui expectandus est. In iis tamen, quæ vivo legatario possunt impleri, locum habet, si id voluerit testator. *l. cum tale. Infr. h. t.* v. Costam *lib.* 2. *select. cap.* 6. Mod.
(31) Atqui soluto matrimonio dotem restituere maritus debet. Igitur non necesse est, id ei remitti. An dicemus maritum, pacto interposito dotem hic lucrari oportuisse, vel statuto? Plerumque autem mulieres in dote maritis solvenda, moram ita admittunt. *l. si donatur.* 9. *supr. de cond. ob causam. l. Julianus.* 20. *supr. de jure dotium.*
(32) Conditionis implendæ debitor, ipse se offerre, eumque adire cui implenda est conditio debet, neque petitionem operiri. *l. pen. §. Priscus.* 3. *infr. h. t.*
(33) Id est, et. nam utrumque fieri oportet. *Castr.*

niam non (1) est, cui caveat, non impediri eum, quo minus adeat hereditatem. nam jure ipso videtur impleta conditio, eo (2) quod non est, quem possit de dote convenire ipse adeundo hereditatem.

Qui debet cum aliquo esse, non tenetur cum eo omni momento morari. Bart.

8. Pomponius lib. 5. ad Sabinum.

SI quis ita legaverit, *Dum uxor mea cum* (3) *filio erit, heres meus ei tantum dato:* si ea latitans patronum, de medio discessit, ut tamen consilium retineret habendi secum liberos, deberi ei legatum, Trebatius et Labeo aiunt: quia non omne momentum exigendum sit (4), ut cum liberis sit, sed si eam mentem, et id propositum habeat, ne filium a semet dimittat, neve (5) per eam stet, quo minus cum ea filius educetur.

De conditione liberorum.

9. Ulpianus lib. 20. ad Sabinum.

SOlemus dicere eum qui *in* (6) *tempus liberorum* uxori legat, de his non sensisse, quos (7) jam tunc uxor habuit, cum testaretur maritus (8).

De conditione nuptiarum. 1. *Si jam factum sit quod conditionis loco ponitur.*

10. Idem lib. 23. ad Sabinum.

HÆc conditio (9), *Filiæ meæ, cum nupserit*, talis est, ut qui testatus est, impleri solummodo conditionem voluerit; non satis egerit, quando: et ideo, [et] si vivo testatore nupserit post testamentum factum, impleta conditio videtur, præsertim cum conditio hæc talis est ut semel impleri debeat. † Sed enim non omnes conjunctiones implent conditionem: puta enim nondum (10) nubilis ætatis in domum mariti deducta (11), non paruit conditioni. sed et si ei conjuncta sit, cujus nuptiis ei interdictum sit, idem dicemus. An tamen nubendo postea parere conditioni possit, quasi non nupserit, dubitari potest? et si testator de primo nuptiali jugo sensit, puto defectam conditione: benigne tamen dicendum est, nondum impletam conditionem (12) defectam.

§. 1. Si [sic] legatum sit, *Si navis ex Asia venerit*, et ignorante testatore navis venerit testamenti facti tempore: dicendum, pro impleta haberi. † Et si cui sic legatum est, *Cum pubes erit*, simili modo hoc erit dicendum.

1. *De conditionibus promiscuis, vel non promiscuis.*

11. Paulus lib. 4. ad Sabinum.

SI jam facta sint, quæ conditionis loco ponuntur (13), et sciat testator; quæ iterum fieri possunt (14), exspectentur, ut fiant: si vero nesciat (15), præsenti debeantur.

§. 1. Item sciendum est, promiscuas (16) conditiones post mortem impleri oportere, si in hoc fiant, ut testamento pareatur: veluti, *Si Capitolium ascenderit*, et similia. non promiscuas, etiam (17) vivo testatore existere posse: veluti, *si Titius consul factus fuerit.*

Exemplum causæ: ejus distinctio a pœna.

12. Ulpianus lib. 24. ad Sabinum.

SI ita legatum sit, *Quoniam* (18) *filius major ex arca mea decem sustulit, heres minor filius decem e medio sumito:* debetur legatum: quia idcirco relictum est, ut conditio filiorum exæquaretur. et sane hæc causa est: nam causa in præteritum, pœna (19) in futurum (20) confertur.

De conditione dandi.

13. Paulus lib. 5. ad Sabinum.

SI fundus alicui legatus fuerit, *Si pupillo vel furioso pecuniam dedisset:* videtur (21) explesse conditionem, curatori vel tutori dando.

De conditione per tertium impedita pro impleta habenda.

14. Pomponius lib. 8. ad Sabinum.

T*Itius, si statuas* (22) *in municipio posuerit, heres esto:* si paratus est ponere, sed locus a municipibus ei non datur (23): Sabinus, Proculus, heredem eum fore (24); et in legato idem juris esse dicunt.

De conditione nuptiarum.

15. Ulpianus lib. 35. ad Sabinum.

CUi fuerit sub hac conditione legatum (25), *si in familia nupsisset:* videtur impleta conditio statim at-

(1) Imo est: caveri enim oportet venientibus ab intestato. *l. is, cui.* 18. *infr. h. t.*

(2) Pro facto habetur, quod non potest fieri. *l.* 6. *supr. h. t. l.* 20. *supr. de cond. instit.*

(3) *l.* 30. §. 5. *supr. de legat.* 3.

(4) Id enim impossibile est: hinc colligitur, Ad probandam continuam possessionem et habitationem, necesse non esse singula temporum momenta probare.

(5) *l.* 10. *l.* 13. *supr. de annuis.*

(6) *l.* 51. *in fin. supr. de leg.* 2.

(7) *l.* 61. *infr. h. t.*

(8) Sed de futuris. Imo, etiam ad antea natos id refertur. *arg. l.* 24. *supr. de pact. dotal.*

(9) Vide Leonin. *emendat. lib.* 7. *c.* 15. Ans. Adde Cujac. *lib.* 13. *obs.* 40. et Eman. Costam *lib.* 2. *select. c.* 12. S. L.

(10) *l.* 4. *supr. de ritu. l.* 68. *supr. de jur. dot. l.* 30. *infr. quando dies leg. Inst. de nupt.*

(11) De in domum deductione dixi ad *l.* 15. *infr. h. t.*

(12) Non defectam, Cujac. 13. *obs.* 40.

(13) Puta navis ex Asia venerit.

(14) Hujusmodi conditio iterum evenire potest; hujus conditionis est reiteratio; ideoque reditus alter navis ex Asia exspectandus est. Quod si talis conditio sit, quæ iterari non possit, qui sciens eam adjicit, velle non præsumitur, ut ejus eventus exspectetur. Nec enim in dubio voluntas testatoris ad ea quæ sunt impossibilia extendi debet.

(15) *l.* 45. *in fin. supr. de legat.* 2.

(16) Promiscuæ conditiones, potestativæ. Casuales, sunt non promiscuæ. cur ita dicuntur? An quia potestativæ sunt in facili; casuales, in difficili? ut promiscuæ sint εὐχερεῖς, et promptæ? An vero promiscuæ dicuntur, quod nulla vere sit potestativa quæ et non possit esse non potestativa, *l.* 3. *l.* 4. §. 1. *supr. de hered. inst.* casualis non possit esse potestativa. Mixta vero dicatur, cujus eventus partim pendet ex casu, veluti, *Si Titio reverso ab hostibus decem dederit.* vide Cujac. 14. *observat.* 2.

(17) *l.* 2. *supr. h. t.*

(18) Causa demonstratur his vocibus, *quoniam*, ut hic. *quia*, *l.* 17. §. 2. *infr. h. t.* et similibus.

(19) Vide *l.* 19. *infr. h. t.*

(20) Pœna solet imponi facturis vel non facturis aliquid.

(21) Conditio collata in personam domini, vel pupilli, potest in persona ejus administratoris impleri: et merito, quia is repræsentat personam domini vel pupilli. *Bald.*

(22) Statuæ ponendæ interdum legabantur. dixi ad *l.*7. *supr. de annuis.*

(23) Nec enim cuiquam in loco publico citra consensum publicum id permittitur. Talis conditio partim pendet a legatario, partim ab aliis, quorum impedimentum si intervenerit, pro impleta respectu legatarii habebitur.

(24) Nec enim per eum stat. *l.* 23. *in fin. supr. de cond. inst.*

(25) Aut stipulanti promissum. *l.*21. *supr. de jure dotium.* quæ est ejusdem libri. *Goth.* Vide in hanc *l.* 15. Joann. Aurpach. *lib.* 1. *epist. cap.* 12. Ans.

que ducta (1) est uxor, quamvis nondum in cubiculum mariti venerit. *Nuptias* enim *non concubitus*, *sed consensus* (2) *facit* (3).

De his quæ extra testamentum incurrunt, *vel ex testamento oriuntur.*

16. GAJUS lib. 1. de testamentis ad Edictum Prætoris.

IN his (4), quæ extra testamentum incurrerent (5), possunt res (6) ex bono et æquo (7) interpretationem capere. Ea vero, quæ ex ipso testamento orirentur, necesse est secundum scripti (8) juris rationem expediri.

De falsa demonstratione legatum non vitiante. 2. *De falsa causa.* 3. *De causa conditionaliter concepta.* 4. *De Modo.*

17. IDEM lib. 2. de legatis ad Edictum Prætoris.

DEmonstratio falsa est, veluti si ita scriptum sit, *Servum Stichum*, *quem de Titio emi*: *Fundum Tusculanum qui mihi a Seio donatus est.* nam si constat, de quo homine, de quo fundo senserit testator: ad rem non pertinet (9), si is, quem emisse significavit, donatus esset: aut, quem donatum sibi esse significaverat, emerit.

§. 1. Igitur et si ita servus legatus sit, *Stichum cocum*, *Stichum sutorem Titio lego*: licet neque cocus, neque sutor sit, ad legatarium pertinebit, si de eo sensisse testatorem conveniat. nam et si in persona legatarii designanda aliquid erratum fuerit, constat autem, cui legare voluerit, perinde valet legatum, ac si nullus error intervenerit (10).

§. 2. Quod autem juris est in falsa demonstratione, hoc vel magis est in falsa causa (11), veluti ita: *Titio fundum do*, *quia negotia mea curavit.* item, *Fundum Titius filius meus præcipito*, *quia frater ejus* [*ipse*] *ex arca tot aureos sumpsit.* licet enim frater hujus pecuniam ex arca non sumpsit, utile legatum est.

§. 3. At si conditionaliter (12) concepta sit causa, veluti hoc modo, *Titio*, *si negotia mea curavit*, *fundum do*: *Titius filius meus*, *si frater ejus centum ex arca sumpsit*, *fundum præcipito*: ita utile erit legatum, si et ille negotia curavit, et hujus frater centum ex arca sumpsit.

§. 4. Quod si cui in hoc legatum sit, ut ex eo aliquid faceret, veluti monumentum testatori, vel opus aut epulum municipibus faceret, vel ex eo ut partem alii restitueret: sub modo (13) legatum videtur.

De cautione Muciana.

18. IDEM lib. 18. ad Edictum provinciale.

IS, cui sub conditione non faciendi aliquid relictum est, ei scilicet cavere debet Muciana (14) cautione, ad quem jure civili deficiente conditione hoc legatum, eave hereditas pertinere potest.

De voluntate defuncti. 1. *De scriptura*, si heres non erit, *vel* quidquid mihi Ephesi oportet dari.

Conditio, *quæ tacite inest*, *si exprimatur*, *legatum conditionale non facit*, *nisi testator aliter voluerit. Ex* Bart.

19. ULPIANUS lib. 5. Disputationum.

IN conditionibus primum locum voluntas (15) defuncti obtinet, eaque regit conditiones (16). denique et in ea conditione (17), *si filia mea cum Titio nupta erit*, placuit, non semper mortis tempus observari, sed voluntate patrocinante tardius (18) produci.

§. 1. Hæc scriptura, *si primus heres erit*, *damnas*

(1) Quid? uxor, quando viro ducta censetur? ducta hic certe intelligitur, etiam antequam in mariti cubiculum venerit, multo magis antequam maritus cum ea concubuerit. Quid? num ductam intelligimus, in mariti hortos deductam, in separata tamen diæta habitantem antequam aqua et igni die nuptiarum sit accepta, ut *l.* 66. §. 1. *supr. de donat. inter vir.* An vero in mariti domum deductam? vid. *l.* 5. 6. 7. *supr. de ritu.* ut sit sensus: In muliere domum deducta non concubitum, sed consensum facere nuptias: ne alioqui si nudus consensus id faciat, etiam cum castrato, et puella, nondum viripotente, et muliere arcta vulva nuptias esse dicamus. vid. Hottemann. 4. *obs.* 26. Quæras exinde, Num sufficiat osculum ei a marito datum, ut ducta censeatur, *arg. l.* 16. *C. de nupt.*? Num quæ in maritum per verba de futuro consensit? An ea tantum, quæ per verba de præsenti ducta est? Alterutro casu, num consensus nudus citra copulam sufficit, ut ducta intelligatur? Nam hi omnes gradus diligenter distinguendi sunt: Consensus per verba de futuro, per verba de præsenti, osculum, in hortos mariti, in domum, in cubiculum deductio, aquæ et ignis interventus, olim (hodie sacra, et Ecclesiastica, et publica benedictio), postremo, ipse concubitus. Si quidem hinc definiri video ab Andrea Gailio 2. *observ.* 80. statutum de lucro dotis conceptum in casum non existentium liberorum, locum etiam in desponsata habere. Ductam ego plane putaverim, si verbis de præsenti ducta fuerit, licet neque in domum mariti deducta sit, neque cum eo concubuerit: sed præstat hanc rem totam ex ipsa antiquitate deducere. Vetus mos Romanis fuit, in mariti domum novas nuptas traducendi, ut hinc colligitur, et *l.* 10. *supr. h. t. l.* 5. §. 10. *supr. commodati. l.* 9. *supr. de sponsal. l.* 68. *l.* 69. §. 3. *supr. de jure dot. l.* 32. §. 27. *l. pen. supr. de donat. inter virum. l.* 2. §. 1. *supr. de his*, *quæ ut indignis. l.* 17. *in fin. infr. de reb. auct. judicis possid.* Tacit. *lib.* 12. Senec. 4. *controvers.* August. 6. *de civit.* 9. Vespere autem domum uxores transferebantur tædis ac facibus præeuntibus. Noctu enim nubebant. *Festus.* Eam ob causam in Catulli Epithalamio noctem imminere pueri et puellæ monent. Porro velatæ deducebantur. Tertul. *libro de velandis virginibus.* Deus, qui huic solenni deductioni præerat, Domiducus dicebatur. Marcian. Capella 2. *Philologiæ.* Domus ipsius postes inungebantur, unde uxoris sive unxoris nomen. Donatus *in Terent.* 9. Isidor. *ult.* Ex hoc more promanavit id, quod præcise dicimus, *uxorem ducere*, subintellecta voce *domum*: plene vero ac perfecte dicimus, *uxorem domum ducere.* Plaut. *Aulularia duobus locis.* Terent. *Heyra duobus locis*, *Phormione.* quo et modo Græci, ἄγεσθαι γυναῖκα dicunt. Lysias *in oratione de Eratosthenis cæde.* Pollux 3. Hinc innubere veteribus est transire: Nonius. quippe nubentes in domum mariti transibant. Hujusmodi deductio sic in nuptiis exacta, mulier ut absens absenti per literas nubere non posset, *l.* 5. *supr. de ritu. l.* 69. §. 3. *supr. de jur. dot.* etsi vir absens ducere poterat. Paul. 2. *sentent.* 20. adde Brisson. 1. *select.* 18.

(2) Maritalis affectio. *l.* 32. §. 13. *supr. de don. int. vir. l.* 30. *infr. de reg. jur.*

(3) Id est, consensu distinguuntur nuptiæ a concubinatu, *l.* 4. *supr. de concub.* solo consensu, etiam sine tabulis et scriptura.

(4) Id est, in re dubia. *Goth.* vide Nicol. Vall. *de reb. dub. tract.* 14. Ans.

(5) Incurrunt. *Hal.*

(6) Testamenta arbitrio viri boni interpretari nos oportet. vide Mantic. 3. *de conject.* 2.

(7) Æquum et bonum nos deducit ad humaniorem interpretationem. *l.* 10. *in fin. supr. de rebus dub.*

(8) Adde *l.* 69. *supr. de legat.* 3.

(9) Id est, non nocet. *l.* 33. *infr. h. t. l.* 8. §. 2. *infr. de B. P. secund. tab.*

(10) Intervenisset. *Hal.* Goth. interveniret. Florent. S. L.

(11) Nec enim falsa causa legato obest. *l.* 72. §. 6. *infr. h. t.* §. 31. *Inst. de legat.*

(12) *d.* §. 31. *vers. sed conditionaliter. Inst. de legat.*

(13) Vide *l.* 1. *C. de his*, *quæ sub modo.*

(14) Vide *l.* 7. *supr. h. t.*

(15) Vid. Mantic. 3. *de conject. ultimar. voluntat.* 3.

(16) Et discernitur a pœna. *l. ult. supr. de his*, *quæ pœnæ.* et causa *l.* 12. *supr. h. t.*

(17) Vide *l.* 6. *C. de instit.*

(18) Ut ita sufficiat, quod quandoque fuerit nupta ante mortis suæ tempus.

esto dare, pro conditione non est accipienda (1). magis enim demonstravit testator, quando legatum debeatur, quam conditionem inseruit: nisi forte hoc animo fuerat testator, ut faceret conditionem. Proinde nec illud dicendum erit facere conditionem, *Quidquid mihi Ephesi oportet dari, hoc do, lego.* Sed si sic leget, *Si primus mihi heres non erit, damnas esto secundus dare*, et primus heres extitit: legatum non debebitur. si primus adierit cum secundo, non extitisse conditionem, nequaquam ambigendum est.

§. 2. Si patronus contra tabulas (2) bonorum possessione accepta debitam portionem occupet; legata, quæ sic (3) data sunt, *Si patronus heres* (4) *non erit*, non debet coheres patroni præstare (5).

§. 3. Si a primo ita legatum est, *Si secundus heres non erit, viginti Titio dato;* simili modo, a secundo, eidem Titio ita legatum est, *Si primus heres non erit;* et ambo heredes extiterint: legati conditio deficiet. si alter heres extitit, alter heres non extitit: legatum debebitur (6).

De conditione turpi, veluti jurisjurandi, remittenda.

20. Marcellus apud Julianum lib. 27. Digestorum notat.

NOn dubitamus, quin *turpes* (7) conditiones remittendæ sunt. quo in numero plerumque [sunt] etiam jurisjurandi.

21. Julianus lib. 31. Digestorum.

MUltum (8) interest, conditio facti (9) an juris esset. Nam hujusmodi (10) conditiones, *Si navis ex Asia venerit, Si Titius Consul factus erit*, quamvis impletæ essent (11), impedient (12) heredem circa adeundam hereditatem, quandiu ignoraret (13) eas impletas esse. Quæ vero ex (14) jure venient, in his nihil amplius exigendum, quam ut impletæ sint (15). veluti si quis se filiumfamilias existimat (16), cum sit paterfamilias, poterit adquirere hereditatem. quare et ex parte heres scriptus, qui ignorat, an tabulæ testamenti apertæ sint, adire hereditatem poterit.

De conditione non nubendi.

22. Idem lib. 35. Digestorum.

QUotiens sub conditione mulieri (17) legatur, *Si non* (18) *nupserit*, et ejusdem fidei commissum sit, *ut Titio restituat, si nubat:* commode statuitur et si nupserit, legatum eam petere posse (19), et non esse cogendam fideicommissum præstare.

De conditione dandi heredibus.

23. Idem lib. 43. Digestorum.

QUi duobus heredibus decem dare jussus est, [*et*] *fundum sibi habere*, verius est, ut conditiones scindere (20) non possit: ne etiam legatum scindatur. Igitur quamvis alteri quinque (21) dederit, nullam partem fundi vindicabit, nisi alteri quoque adeunti hereditatem reliqua quinque numeraverit, aut illo omittente hereditatem, ei, qui solus adierit hereditatem, tota decem dederit.

De conditione implenda.

24. Idem lib. 55. Digestorum.

JUre civili receptum est, quotiens (22) per eum, cujus interest conditionem impleri (23), fit, quo minus impleatur: ut perinde habeatur, ac si impleta conditio fuisset. † Quod plerique et ad legata et ad heredum institutiones perduxerunt (24). † Quibus (25) exemplis stipulationes quoque committi quidam recte putaverunt, cum per promissorem factum esset, quo minus stipulator conditioni pareret.

De conditione liberorum.

25. Idem lib. 69. Digestorum.

CUm vir uxori, *Quandoque* (26) *liberos habebit*, fundum legat: si mulier divortio facto liberos ex alio procreaverit, deinde soluto secundo matrimonio, ad priorem maritum redierit, non intelligitur expleta conditio (27), quod testatorem verisimile (28) non est de his liberis sensisse, qui se vivo ex alio (29) suscepti fuissent.

(1) Nam quæ tacite insunt, actum conditionalem non faciunt. *Socin.*
(2) *Subaud.* liberti.
(3) Id est, sub hac conditione.
(4) Verbum, *heres*, verificatur etiam in herede Prætorio. *Socin.* vid. *l.* 117. *infr. de reg. jur. l.* 1. *l.* 2. *supr. de possessoria hered. petit. l.* 2. *infr. de bonor. possess.*
(5) Quia succedens contra tabulas dicitur etiam heres. *Bald.*
(6) Atque ita conditio, *si heres erit*, dicitur purificata, pro quacunque parte sit heres: ideoque masculis existentibus heredibus, tamdiu fœminæ excluduntur, quamdiu reperitur masculus ex minima parte heres.
(7) *l.* 14. *supr. de cond. inst.*
(8) Conditiones aliæ facti, aliæ juris.
(9) Facti scil.
(10) Facti conditio dicitur, quæ a testatore exprimitur, nec a lege subintelligitur: juris, quæ a lege subintelligitur. *Soc.*
(11) Impletæ sunt. *Hal.*
(12) Imo, non impedient. *l.* 21. *in fin. supr. de adquir. vel omitt. hered.*
(13) Ignoraverit. *Hal.* adde *l.* 2. *supr. h. t.*
(14) Conditio juris est, quæ ex jure venit.
(15) In conditionibus juris, sufficit sola veritas existentiæ conditionis: in conditionibus facti præter existentiam conditionis requiritur scientia heredis. *Socin.*
(16) *l.* 96. *supr. de adquir. vel omitt. hered.*
(17) Indefinite. quid, si uxori? si nupserit, cogenda erit restituere. *l.* 14. *supr. de legat.* 3. vid. Robert. 1. *animad.* 1. 2. 3. vid. Anton. Mercator. 1. *notat.* 1. 2. 3. præsertim 3.
(18) Vide Tiraq. 18. *privilegio piæ causæ.*
(19) Hoc videtur abrogatum *Nov.* 22. *cap.* 44. Unam enim ex duabus conditionibus cogitur uxor legataria eligere, aut nuptiis abstinere, si legatum habere velit: aut si nuptias eligit, legato carere.
(20) Dandi conditio, ut quævis alia, non dividitur: pro parte impleri non potest. *l.* 56. *infr. h. t.*
(21) *l.* 74. §. 1. *supr. de adqu. vel omitt. hered.*
(22) *l.* 81. *in fin. infr. h. t. l.* 50. *in fin. supr. de contrah. empt. l.* 20. *in fin. l.* 38. *supr. locati. l.* 32. §. 1. *supr. de usuris. l.* 23. *in fin. supr. de condit. instit. l.* 50. *in fin. l.* 85. *in fin. Infr. de verb. oblig. l.* 1. §. 13. *Infr. de extraord. cogn. l.* 161. *infr. de reg. jur. l.* 1. *C. de inst. et subst. l.* 1. *C. de his, quæ sub modo.* Goth. vide Leonin. *emendat. lib.* 4. *c.* 20. *n.* 1. Ans. Adde Ant. Augustin. *lib.* 4. *emendat. c.* 17. Zas. *lib.* 2. *singul. intell. c.* 25. S. L.
(23) Non impleri. vide Hottoman. 4. *obs.* 21.
(24) V. Molinæus ad *consuetudines Parisienses tit.* 1. §. 3. *gl.* 2. *n.* 21. Mod.
(25) Argumentum ab ultima voluntate ad contractus observa. dixi *l.* 46. *Supr. de pact.*
(26) Vid. Ulpian. 15. *vers. Præt.*
(27) Cur ita? legatum factum a marito uxori in tempus liberorum, intelligitur de liberis communibus ex se non ex alio marito susceptis. Verbum *liberorum*, in dubio intelligitur de liberis proferentis sive loquentis mariti.
(28) Vide *l.* 114. *infr. de reg. jur.*
(29) Vide quæ scripsi ad *l.* 4. *C. quando dies legat.*

De conditione Jurisjurandi, aut dandi faciendive. 1. *De jure accrescendi.*

26. Idem lib. 82. Digestorum.

HÆc scriptura (1), *Si viginti dederit, aut juraverit se aliquid facturum*, unam conditionem exprimit habentem duas (2) partes. quare, [si] quicunque heres scriptus erit sub conditione (3) *si juraverit se decem daturum, aut monumentum facturum*: quamvis verbis edicti ad hereditatem vel legatum admittatur, tamen compellitur facere id quod facturum se jurare jussus est, solo (4) jurejurando remisso.

§. 1. Cum eadem res alteri pure, alteri sub conditione legatur, aut cum alter pure, alter sub conditione heres scriptus est: pars legati vel hereditatis deficiente conditione adcrescit (5) etiam heredi (6) ejus cui pure legatum vel hereditas data est; si tamen hereditas ejus adita fuerit.

De testatore qui jussit monumentum ad cujusdam exemplum sibi fieri.

27. Alfenus Varus lib. 5. Digestorum.

IN testamento quidam scripserat, *Ut sibi monumentum ad* (7) *exemplum ejus, quod in via Salaria* (8) *esset Publii Septimii Demetrii* (9), *fieret: nisi factum esset, heredes magna pecunia multare*: et cum id monumentum Publii Septimii Demetrii nullum (10) reperiebatur, sed Publii Septimii Damæ erat, ad quod exemplum suspicabatur eum, qui testamentum fecerat, monumentum sibi fieri voluisse: Quærebant heredes, cujusmodi monumentum se facere oporteret: et si ob eam rem nullum monumentum fecissent, quia non reperirent ad quod exemplum facerent, num pœna tenerentur? Respondit, si intelligeretur, quod monumentum demonstrare voluisset is, qui testamentum fecisset: tametsi in scriptura (11) non tum esset, * tamen ad id, quod ille se demonstrare animo sensisset, fieri debere. sin autem voluntas ejus ignoraretur, pœnam quidem nullam vim habere; quoniam ad quod exemplum fieri jussisset, id nusquam extaret: monumentum tamen (12) omnimodo secundum substantiam et dignitatem defuncti extruere debere.

* Al. nomen deesset.

De conditione si illius arbitratu nupserit. 1. *De specie quæ in locum alterius successit.*

28. Paulus lib. 2. Epitomarum Alfeni Digestorum.

FIliæ (13) suæ ita quis legavit, *Si Attia filia mea arbitratu Lucii Titii nupserit, ei tot heres meus dato.* Titio ante testatorem mortuo, Attia nupserat. Quærebatur, an legatum ei deberetur? Respondit, deberi (14).

§. 1. *Attia uxor mea optato* (15) *Philargyrum puerum, Agatheam ancillam, qui mei erunt cum moriar.* Is qui testamentum fecit, Agatheam, quam testamenti tempore habuit, vendidit: et postea ancillas emit: ex his uni Agatheæ nomen imposuit. Quæsitum est, an hæc legata videretur? Respondit, legatam videri (16).

De conditione, si in Capitolium ascenderit.

29. Julianus lib. 1. ad Urseium Ferocem.

HÆc conditio, *si in Capitolium ascenderit* (17), sic recipienda est, [si] cum primum potuerit Capitolium ascendere (18).

De jure accrescendi.

30. Idem lib. 1. ex Minicio.

SI separatim mihi totus fundus pure; tibi sub conditione legatus fuerit (19), et tu decesseris antequam conditio extiterit: non (20) habebo necessitatem implere conditionem, utpote cum etiam si conditio defecerit, pars quam vindicaturus eras, mi adcrescat (21).

De conditione implenda.

31. Africanus lib. 2. (22) Quæstionum.

IN testamento ita erat scriptum, *Stichus et Pamphila liberi sunto: et si* (23) *in matrimonium coierint, heres meus his centum dare damnas esto:* Stichus ante apertas (24) tabulas decessit: Respondit, partem Stichi defectam (25) esse: sed et Pamphilam defectam conditione videri, ideoque partem ejus apud heredem remansuram (26). Sed etsi uterque viveret, et Stichus nollet (27) eam uxorem ducere, cum mulier parata esset nubere; illi quidem legatum deberetur, Stichi autem portio inutilis fiebat. Nam cum uni ita legatum sit, *Titio si Seiam uxorem duxerit, heres meus centum dato*: si quidem Seia moriatur, defectus conditione intelligitur: at si ipse decedat, nihil ad heredem suum eum transmittere, quia morte ejus conditio defecisse intelligitur: utroque autem vivente, si quidem ipse nolit uxorem ducere, quia ipsius facto conditio defecit, nihil ex legato consequitur; mulie-

(1) *Sic legit* Cujac. 5. *obs.* 1. *in fin.* Hæc scriptura, *si juraverit se viginti daturum, aut aliquid facturum.*

(2) Adde *l.* 23. §. 1. *supr. de recept. qui arbitr.* Cur ita? Ubi duæ conditiones alternative ponuntur, videtur una esse conditio, quæ duas partes habeat.

(3) *l.* 8. §. 4. *supr. de cond. inst.*

(4) Conditio jurisjurandi licet remittatur, id tamen quod in juramento continetur, impleri debet. *Socin.*

(5) *l.* 7. *supr. de reb. dub.*

(6) Jus adcrescendi transmittitur ad heredes. *l.* 9. *infr. de suis.* Cur? adcrescit portioni, non personæ. *l.* 33. *in fin. supr. de usufr. et quemadmod.*

(7) Inscriptiones monumentorum fidem facere hinc colligunt. dixi *l.* 6. *in fin. supr. l.* 6. *C. de relig.*

(8) Salaria via Romæ dicta, quod per eam Sabini sal a mari deferebant. vid. Fest. *Salarii et Salarium.*

(9) Demetrii nomen pro Dama sumitur per parallagen: ut Cratini pro Cratisti. *l.* 54. *infr. de manum. testam.*

(10) Authentico desinente, id unde exemplum sumi oportet, esse desinit. Castrens. in *l. omnia privilegia.* 35. *C. de episcop.*

(11) Vide *l.* 6. *C. de religios.*

(12) Forma per testatorem expressa si non reperitur, arbitrio boni viri declaranda fuerit. *Socin.*

(13) Mora tertii non nocet ei, qui quid facere ejus consilio damnatus est. *l.* 72. §. 4. *infr. h. t. l.* 3. *C. comm. de legat.*

(14) Vide Cujac. in hanc *l.* 17. *observ.* 22.

(15) Optionis legatum.

(16) Quoties rei emptæ idem nomen quod habebat res legata, et postea alienata, imponitur, indicium est testatorem velle rem ita de novo emptam substitui, et esse loco prioris.

(17) Vide Emanuel. Costa *lib.* 2. *select. cap.* 4. Molinæus *ad l.* 1. §. *si stipulanti. num.* 9. *de verb. oblig.* Mod.

(18) Post mortem testatoris scilicet. *l.* 2. *in fin. supr. h. t.* Conditio potestativa facilis statim, ut potest, implenda est.

(19) Re sumus conjuncti: nec videtur plene recessum a meo legato: conditio sequentis exspectanda est. *l.* 7. *supr. de adim. vel transfer.*

(20) Jus non decrescendi procedit sine onere.

(21) Id est, ad me in solidum pertinet jure non decrescendi. *Bald.* et sic, in conjunctis re, habet locum jus adcrescendi, id est, non decrescendi. *Socin.* Adcrescendi, inquam sine onere.

(22) Vide Cujac. 2. *ad African.*

(23) 5. Harmen. 10. §. 45.

(24) Vide Ulpian. 24. §. 31. *l.* 4. *C. de cond. insert. l.* 104. *infr. h. t.*

(25) *l.* 59. *infr. h. t.*

(26) Cur? conditio pendens ex facto duorum, si casu, non facto unius, deficit, non habetur pro impleta.

(27) *l.* 1. *C. de inst. et substit. l.* 1. *C. de his, quæ sub modo.*

re autem nolente nubere, cum ipse paratus esset, legatum ei debetur.

De rationibus reddendis.

32. IDEM lib. 9. Quæstionum.

QUamvis *rationes* (1) *reddere*, nihil aliud sit, quam reliqua solvere: tamen si et statuliberi et heredis culpa, sine fraude (2) tamen servi minus solutum sit, et bona fide redditas esse rationes existimatum fuerit, liberum fore? et nisi ita observetur, neminem, qui sub conditione ita manumissus esset, unquam ad libertatem perventurum, si per imprudentiam (3) minus solutum esset. ✝ Hæc ita accipienda ait, si quando is, qui rationes reddere jussus sit, per aliquem errorem (4) sine dolo (5) malo ita rationes ediderit, ut dominus quoque circa computationem erraret.

De falsa demonstratione. 1. *Si inter plures de nomine controversia sit.* 2. *De jure aureorum annulorum.* 3. *De conditione*, Si mea erit, 4. *Vel* si mei erunt.

33. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

FAlsa (6) demonstratio neque legatario (7) neque fideicommissario nocet, neque heredi (8) instituto: veluti si fratrem dixerit, vel sororem, vel nepotem, vel quodlibet aliud: et hoc ita juris civilis ratione (9), et Constitutionibus Divorum Severi et Antonini cautum est.

§. 1. Sed si controversia sit de nomine inter plures, qui probaverit sensisse de se defunctum, ille admittetur.

§. 2. Sed si cui quasi liberto, id est, inter libertos, legatum fuerit (10), non idcirco legatum amittit, quia postea annulos ab Imperatore acceperit: nam honor (11) ejus auctus est, non conditio mutata: et ita Divi Severus et Antoninus rescripserunt.

§. 3. Si quis legaverit rem ita, si mortis tempore ejus erit, nec tunc ejus invenitur: nec æstimatio (12) ejus legati videbitur.

§. 4. Quid ergo, si quis ita scripserit, *Stichum et Pamphilum Titio do, lego, si mei erunt cum moriar*, et unum ex his alienaverit (13), an vel alter possit a legatario vindicari? Placet vindicari: nam hunc (14) sermonem, licet pluralis sit, pro eo oportet accipi, atque si separatim dixisset, *Stichum si meus erit, cum moriar.*

De demonstratione *per expressionem qualitatum rei demonstratæ.* 1. *Discrimen demonstrationis et conditionis.*

34. FLORENTINUS lib. 11. Institutionum.

NOminatim (15) alicui legatur ita, *Lucio Titio*: an (16) per demonstrationem (17) corporis, vel artificii, vel officii, nel necessitudinis, vel adfinitatis, nihil interest: nam *demonstratio plerumque vice* (18) *nominis fungitur*: nec interest (19) falsa an vera sit, si certum sit, quem testator demonstraverit.

§. 1. Inter demonstrationem et conditionem hoc interest, quod demonstratio (20) plerumque factam rem ostendit, conditio futuram.

De levissima libertatis conditione.

35. POMPONIUS lib. singulari Regularum.

LEvissima (21) libertatis conditio ea intelligenda est, quæ ad libertatem perducit (22), quamvis natura gravior et durior sit (23).

De relicto in honorem Consulatus. 1. *De tempore fideicommissi restituendi.*

36. MARCELLUS lib. singulari Responsorum.

PUblius Mævius testamento suo ita cavit: *Quisquis mihi heres heredesque erunt do, lego, fideique eorum committo, uti dent Gaio Seio sororis meæ filio in honorem Consulatus quadringenta*: vivo (24) Mævio Seius Consul designatus (25) est, et munus (26) edidit: deinde ex Calend. Januar. (27) Consulatum ingressus est, atque ita Mævius decessit: Quæro, an quadringenta Seio debeantur? Marcellus respondit, deberi.

§. 1. Titia codicillis de prædiis, quæ testamento Septitiæ reliquerat, ita cavit: *A te peto, Septitia, ut filio meo, cum annorum sedecim esset* (28), *eadem prædia restitueres* (29): *quod si filius meus sedecim annos impleverit, peto, uti reddas* (30) *ea, restituas Publio Mævio et Gaio Cornelio.* Quæro, cum Septitia decesserit, deinde filius quintumdecimum annum agens defunctus sit: an

(1) *l.* 81. *infr. h. t.*
(2) Impleta conditio rationum reddendarum dicitur, si bona fide rationes sunt redditæ, licet in calculo sit erratum. *Bald.*
(3) *l.* 74. *supr. de adquir. vel omitt. hered.*
(4) Adde *l.* 37. *in fin. supr. de excus. tut.*
(5) Cur? bona fide quod factum est, pœnam non meretur. v. Cujac. 9. *ad Afric. in hanc leg.*
(6) Falsa demonstratio non nocet. *l.* 17. *supr. h. t. l.* 34. *l.* 40. §. 4. *in fin. infr. eod. l.* 75. §. 1. *in fin. l.* 108. §. 8. *supr. de legat.* 1. *l.* 35. §. 2. *in fin. l.* 102. §. 1. *supr. de legat.* 3. *l.* 1. §. 8. *supr. de dote præleg. l.* 10. *circa fin. supr. de auro. l.* 25. *verb. quod si sic. supr. de liberation. l.* 28. *supr. de reb. dub. l.* 2. *l. ult. C. de falsa causa adject.* §. 30. *Instit. de legatis.*
(7) Imo legatario nocet: nam falsa demonstratio legati non facit legatum. *l.* 72. §. 7. *infr. h. t.*
(8) Vide *l.* 48. *in fin. supr. de hered. instit.*
(9) De juris et constitutionum differentia vide Cujacium 7. *observ.* 19.
(10) *l.* 1. *infr. de jure aur. annul.*
(11) Annulorum aureorum jure honor augetur, conditio non mutatur. vide quæ scripsi ad *l.* 3. *infr. de bonis liber. et l. ult. C. de jur. aur. annulor.*
(12) Æstimatio legati quando debeatur, vid. Mantic. 8. *de conjecturis.* 8. 9.
(13) *l.* 2. *in fin. supr. de cond. inst.*
(14) Pluralitas diversos effectus respiciens, suas in singularitates restituitur, *ut hic.* secus si communem effectum respicit. *l.* 8. §. 3. *supr. de pignoratia.* vide *l.* 148. *infr. de reg. jur.*
(15) Si nominatim. *Hal.* Goth. vide Cujac. *lib.* 2. *observ. cap.* 2.
(16) *l.* 90. *supr. de legat.* 3.
(17) Theophil. *Inst. de exhered. liber. vers. nominatim.*
(18) *l.* 6. *in fin. supr. de rei vindic. l.* 6. *supr. de reb. dub.*
(19) *l.* 33. *supr. h. t.*
(20) Adde *l.* 12. *supr. h. t. l.* 6. *supr. de legat.* 1. *l.* 2. *supr. de his quæ pœn.*
(21) Potest enim libertas sub pluribus conditionibus dari. *l.* 45. *infr. de manum. testam.*
(22) Facilius se. *l.* 5. *infr. de manum. test.*
(23) Demus institutum sub his conditionibus, *vel si decem dederit*, *vel si cœlum digito tetigerit*: posterior, quo gravior et magis impossibilis, facilius deducit ad libertatem: facilius, inquam, quia habetur pro non adjecta. *l.* 3. *supr. eod.*
(24) *l.* 91. *circa finem supr. h. t.*
(25) Consules alio tempore designabantur: alio magistratum ingrediebantur. adde *l.* 20. §. 6. *supr. de hered. pet.*
(26) Munera gladiatoria etiam Consules edebant, tametsi perraro: venationes sæpe. Cicero 2. *Officiorum*: Magnificentissima Pompeji munera secundo Consulatu. Sueton. *in Nerone cap.* 4.: Domitius præturæ consulatusque honore venationes et in vico et in omnibus urbis regionibus dedit. Munus etiam gladiatorium, sed tanta sævitia, ut necesse fuerit Augusto clam frustra monitum coercere. adde *Novell.* 105. *cap.* 1.
(27) Consules ex Calendis Januariis Consulatum inibant.
(28) Forte, essit, id est, erit.
(29) *Al.* restituas. *Hal.*
(30) Substituere a legatario et fideicommissario possumus. *l.* 77. *infr. h t.* vide *l.* 9. *C. de fideicomm.*

*

repræsentetur fideicommissum, quintodecimo anno impleto: et (1) heredes Septitiæ restituere id Publio Mævio et Gaio Cornelio debeant? Marcellus respondit, Septitiam jus, quod in his prædiis habuisset, heredi suo reliquisse: etenim videri contra voluntatem testatricis repræsentationem (2) fideicommissi desiderari, ut amplius ad substitutos perveniat, quam ad puerum pervenire, vel a Septitia, vel ab heredibus potuisset. et verba quidem videntur repræsentare fideicommissum: sed non (3) est verisimile, ut maturius voluerit testatrix ad substitutos id transferre.

† Nec quicquam mutat, quod Septitia ante decessit: nam etsi puer viveret, non prius Septitiæ heredes, quam Septitia possent conveniri.

De legato ut manumittatur.

37. Paulus lib. singulari ad leg. Fusiam Caniniam.

Si quis eum, quem ipse manumittere non poterat (4), legaverit ita, *ut eum legatarius manumitteret:* etsi a legato non repellatur (5), non est compellendus, ut manumittat, quoniam totiens secundum voluntatem testatoris facere compellitur, quotiens (6) contra legem nihil sit futurum: idque Neratius scripsit: et tamen a legato non esse eum repellendum: quoniam (7) magis legatarium aliquod commodum testator in hoc servo quam heredem habere voluisset.

De quantitate non adscripta in testamento.

38. Idem lib. singulari de jure Codicillorum.

Si ita scripsero, *quantum codicillis Titio legavero:* licet codicillis legatum explicetur, tamen ex testamento (8) valet: solaque quantitas in codicillo delata est: nam et apud veteres legata talia fuere, *quantum ei per epistolam* (9) *scripsero: quantum ex illa actione detraxero, heres dato.*

Ad quos refertur conditio. 1. *De foro.*

39. Javolenus lib. 1. ex Posterioribus Labeonis.

Quæ conditio ad genus personarum, non ad certas et notas personas pertineat, eam existimamus totius esse testamenti, et ad omnes (10) heredes institutos pertinere: at quæ conditio ad certas personas accommodata fuerit, eam referre debemus ad eum duntaxat (11) gradum, quo hæ personæ institutæ fuerunt.

§. 1. Cum ita in testamento scriptum erat, *ut aliquid in foro fiat*, neque adscriptum erat, in quo foro: Labeo ait, si (12) non appareat quid mortuus senserit, in ejus municipii foro faciendum, in (13) quo (14) is, qui testamentum fecerit, domicilium habuerit: quam sententiam ego quoque probo.

De conditione implenda. 1. *De impensis.* 2. *De conditione legatis generaliter et ex intervallo adjecta.* 3. *De eo, quod dominus servo debet.* 4. *De falsa demonstratione.* 5. *De legato ad monumentum ædificandum.*

40. Idem lib. 2. ex Posterioribus Labeonis.

Quibus diebus vicinus tuus te via publica, cum ad parendum conditioni ire velles, ire prohibuerit, nec per (15) te staret, quo minus agendo ob calumnias eum summoveas: hi dies conditioni non imputabuntur.

§. 1. Quidam ita legaverat; *Si Publius Cornelius impensam* (16), *quam in fundum Seianum feci, heredi meo dederit, tum heres meus Publio Cornelio fundum Seianum dato.* Cascellius aiebat, etiam pretium fundi dari debere. Ofilius impensæ verbo negat pretium significari (17): sed eos duntaxat sumptus (18), quos in eum, posteaquam emptus esset, fecit. Idem Cinna scribit, adjecto eo, quod non deductis fructibus impensarum ratio haberi debeat: et [hoc] magis verum puto.

§. 2. Quidam Titio centum legaverat, deinde infra ita jusserat, *Quas pecunias cuique legavi, eas heres meus, si mater mea moritur, dato:* mortuo patrefamilias Titius vixerat, et viva matrefamilias decesserat. Mortua matre heredibus Titii legatum deberi Ofilius respondit: quoniam non sub conditione esset legatum, sed ante legatum pure (19), deinde dies solvendi adjecta. videamus (inquit Labeo) ne id falsum sit: quia nihil (20) intersit utrum ita scribatur, *quas pecunias cuique legavi, eas heres meus, si mater mea moritur, dato;* an ita (21), *nisi* (22) *mater mea moritur, ne* (23) *dato:* utrobique (24) enim sub conditione [vel] datum vel ademptum esse legatum. Labeonis responsum probo.

§. 3. Dominus servo aureos quinque sic legaverat: *Heres meus Sticho servo meo, quem testamento liberum esse jussi, aureos quinque, quos in tabulis debeo, dato.* Nihil servo legatum esse, Namusa Servium respondisse scribit: quia dominus servo nihil debere potuisset. Ego puto,

(1) Et an heredes. *Hal.* adde *l.* 40. §. 1. *infr. ad SC. Trebell.*

(2) Repræsentatio fideicommissi.

(3) Potest tamen maturari. *l.* 62. §. 1. *infr. ad SC. Trebell.*

(4) Per legem Fusiam Caniniam, ut ex inscriptione hujus legis colligitur. de qua vide *tit. Inst. de L. Fusia Caninia. et* Ulpian. *t.* 1. §. 24. *et l. un. C. de L. Fus. Can. toll.*

(5) Et sic, Falsus modus non vitiat, licet vitietur.

(6) Vide *l.* 16. *supr. de usu et usufr.*

(7) Onus injunctum si deficit, cedit lucro ejus, cui erat injunctum: et sic in re legata, legatarius censetur magis dilectus quam heres. *Socin.*

(8) *l.* 77. *supr. de hered. inst. l.* 10. *supr. de condit. inst. l.* 1. *C. de codicill.*

(9) Testatoris voluntatem interpretari possumus ex ejus epistola et memoriali manu scripto, si id voluerit, dum tamen ex comparatione literarum, vel aliis legitimis conjecturis constet, schedulam, qua de agitur, manu testatoris scriptam esse. facit *l. Theopomp.* 14. *supr. de dote.* Plane executores non tenentur sequi voluntatem scriptam in epistola, nisi veritas epistolæ quinque testibus comprobetur, cum possit esse supposititia. Alciat. 9. *cons.* 107. *num.* 12. de testamento holographo vid. *Novell.* 2. Theodos. *de testamentis.*

(10) Quia verbum *heres*, comprehendit omnes gradus heredum. *l.* 1. *supr. de vulg.*

(11) Cur ita? collige ex *l.* 27. §. 4. *in fin. supr. de pact.*

(12) Vide *l.* 95. *l.* 115. *infr. de verb. oblig.*

(13) Locus in testamentis interdum subintelligitur, ut ecce, testator jussit fieri rem quampiam loco non adscripto, in ea civitate id fiet in qua testator domicilium habet, *ut hic.* et *l.* 49. *C. de Episcop.*

(14) *l. ult. C. de sacros. Eccles.*

(15) Vide *l.* 23. *supr. de cond. inst.*

(16) Fundi legatarius sub hac conditione, *si impensas in eo factas restituerit*, heredi solas impensas restituit, non fundi pretium: fructus tamen perceptos non lucratur.

(17) Merito: nam pretium rei non est in rem, sed propter rem habendam et acquirendam impensa. *Socin.*

(18) Vide *l.* 9. *C. de evictionibus.*

(19) Eadem res cum legatur uni pure, et alteri sub conditione, legatum prius extinguitur. *l.* 89. *infr. h. t.*

(20) Conditio utroque hoc casu constituitur, *dato, si mater mea moritur;* et, *nisi mater mea moritur, ne dato.*

(21) Oratio conditionalis habet a contrario sensu implicitam negativam. *Baldus.*

(22) *Nisi* conditionem facit. adde *l.* 2. *supr. de in diem addict.*

(23) Adde *l.* 59. *in fin. Infr. de manumiss. test.* adde Alciat. 5. *paradox.* 4.

(24) Conditio quacunque parte testamenti adjecta, legatum conditionale reddit. *Bald.*

secundum mentem testatoris naturale (1) magis quam civile debitum spectandum esse : et eo jure utimur.

§. 4. Qui dotalem fundum nullum habebat, ita (2) legaverat: *Fundum Cornelianum, quem illa mihi doti dedit, ei heres dato.* [Labeo,] Ofilius, Trebatius, responderunt, fundum nihilo minus legatum (3) esse, quia cum fundus Cornelianus in rerum natura sit, demonstratio falsa legatum non perimit (4).

§. 5. Thermus Minor, quorum arbitratu (5) monumentum sibi fieri vellet, testamento scripserat : deinde ita legaverat, *Luciis, Publiis, Corneliis ad monumentum meum ædificandum mille heres meus (6) dato*. Trebatius respondit, pro eo habendum, ac si ita legatum esset, si satisdedissent se ita id monumentum ex ea pecunia facturos. Labeo Trebatii sententiam probat: quia hæc mens testantis fuisset, ut ea pecunia in monumentum consumeretur. Idem et ego et Proculus probamus.

Effectus conditionis.

41. Ulpianus lib. 34. ad Edictum.

Legata sub conditione relicta non statim, sed cum (7) conditio extiterit, deberi incipiunt : ideoque interim delegari non poterunt.

De conditione, si in potestate manserit.

42. Africanus lib. 2. (8) Quæstionum.

Filiofamilias legatum est sub hac conditione, si in potestate patris mansisset : magis patri legatum videri ait, et patrem suo nomine legatum petere. ✝ Idem juris esse, et si servo (9) similiter legetur. Argumentum rei est, quod etsi cibaria servis Titii legentur, proculdubio domini est, non servorum legatum.

De bonorum possessione contra tabulas. 1. De lege Falcidia. 2. De partis capacitate. 3. De lege Falcidia.

43. Paulus lib. 8. ad Plautium.

Plautius : Rogatus est heres (10) a liberto (11) testatore, *ut percepti (12) sibi decem (13), totam hereditatem revenderet* (14) : postea patronus (15) defuncti bonorum possessionem contra tabulas petierat, et partem (16) hereditatis, quæ debebatur, abstulerat (17). Proculus, Cassius, fideicommissarium pro rata quod solvit repetere (18) debere ajunt (19). Paulus : hoc jure utimur : nam quemadmodum præstatione fideicommissorum et legatorum heres exoneratur (20) per Prætorem, ita etiam ipse partem consequi debet.

§. 1. Diversum est, si Falcidia interveniat et minuat legatum : nam his casibus nihil repetetur : quia in solidum conditioni paretur (21).

§. 2. Item scinditur jus dandi, si is cui legatum est, non potest partem hereditatis sibi relictam, totam capere: nam verius est, partem eum præstare debere, partem illos, qui auferunt ab eo, quod plus relictum est, quam a lege conceditur.

§. 3. Neratius libro primo Responsorum scribit, ex duobus scriptis heredibus, si unus rogatus sit tibi hereditatem restituere, tu Titio certam summam dare, et beneficio legis Falcidiæ in restituendo heres utatur : quanto minus tibi præstiterit, tanto (22) minus te Titio præstare, non esse iniquum.

Cui dandum est, ut impleatur conditio. 4. De Senatusconsulto Trebelliano. 6. De controversia hereditatis. 7. De Senatusconsulto Trebelliano. 8. An conditio dandi recipiat divisionem.

44. Idem lib. 9. ad Plautium.

Qui (23) heredi dare jussus est servo alieno instituto, non domino dare debet. nam et si alio herede instituto, jussus est servo Titii dare, ipsi servo datur: quia *quæ facti (24) sunt, non (25) transeunt ad dominum* (26). quemadmodum si mihi aut servo Titii stipulatus sim : non Titio, sed servo ejus dari potest. et hæc vera sunt.

§. 1. Sed cum heredi dare jussus est, videamus, ne domino dandum sit : et consequens est et hic servo dari.

§. 2. Certe statuliber, quin domino dare debeat, non est dubium.

§. 3. Contra, qui domino debet dare (27), non implet conditionem dando servo ejus, nisi [si] dominus consenserit : nemo enim in tali specie conditionem, nesciente me vel nolente, implere potest.

§. 4. Cum hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto re-

(1) *l.* 83. *infr. de solut l.* 32. *infr. de reg. jur.* et sic, quoties verba testatoris non possunt verificari, id est, accipi proprie (puta de vero debito et exigibili, quale est civile) verificantur, et accipienda sunt improprie de debito naturali. *Socinus.*

(2) Ita relictum valet ut legatum non ut dos, *l.* 21. *in fin. infr. de verbor. obligat.* hinc collige, per testamentum et ultimam confessionem non probari rem dotalem esse. *l.* 28. *§. penult. supr. de liberat. leg. l.* 21. *in fin. infr. de verb. oblig.*

(3) *l.* 33. *supr. h. t.*

(4) *l.* 75. *§.* 1. *supr. de legat.* 1. *l.* 21. *supr. de legat.* 2. *l.* 72. *§.* 6. *infr. h. t.*

(5) Adde *l.* 6. *supr. h. t. l.* 11. *supr. de condict. causa data.*

(6) Si satisdederint se monumentum ædificaturos.

(7) Conditio legatum suspendit. *l.* 5. *§.* 2. *infr. quando dies.*

(8) Vide Cujacium 2. *ad Afric. fol.* 22.

(9) Interpretes hoc ad monachos extendunt : sunt enim præpositis et Abbatibus suis servorum loco. *Bart.* ad *l.* 8. *supr. de transact.*

(10) Puta Plautius patronus.

(11) Puta Titio.

(12) *Al.* Ut perceptis sibi decem.

(13) Puta a Caio.

(14) Venderet. *Hal.*

(15) Præteritus scilicet a suo liberto.

(16) Puta tertiam.

(17) Eidem Caio.

(18) A Plautio.

(19) Diminuta re sicut diminuitur onus : ita re aucta augetur. *Socinus.*

(20) A Caio fideicommissario.

(21) Falcidia introducta favore heredis in damnum ejus non retorquenda. *Bald. l.* 6. *C. de legib.*

(22) Fideicommissarius, cui per fideicommissum aliquid relictum est ea lege, *ut Titio aliquid det*, tantum detrahit ex legatis quæ præstare debet, quantum heres ei detraxit per Falcidiam. *l.* 32. *§.* 4. *infr. ad leg. Falcid. l.* 63. *§.* 12. *infr. ad SC. Trebell.*

(23) Legatarius scilicet.

(24) Facti quæ sunt ad dominum non transeunt. *l.* 24. *infr. de adqu. vel amitt. possess.* adde *l.* 21. *supr. de adimend. vel transf. §.* 2. *Inst. de stipulat. servor. l.* 38. *§.* 6. *infr. de verb. obligat.*

(25) In ejus persona debet impleri conditio, in cujus persona est formata, non in persona alterius. *Bald.*

(26) Conditio debet impleri in forma specifica. vide Doct. *ad l. Gallus. §. et quid si tantum.* 2. *opposit. Bart. de liber. et posthum.* ubi Fortunius Garzia *num.* 178. Decium ad *l.* 3. *C. de inst. et subst. et ad rubr. extr. de probat. num.* 154. *cum seq. et cons.* 11. *num.* 19. Cravettam *ad l. cum filio. de legat.* 1. 2. *part. num.* 166. *usque ad num.* 171. Costam. *lib.* 2. *select. cap.* 8. Molinæum denique *tract. de divid. et individ. in princ. num.* 12. Mod.

(27) Dare domino jussus, conditionem non implet dando ejus servo. Quæ in facto consistunt, ea per servum domino non adquiruntur.

stituta est, heredi (1) dandum est, ut impleatur conditio: nec (2) hoc restituendum est ex causa fideicommissi.

§. 5. Sed cum suspectam adiit et restituit: et dubitatur, an ei auferendum sit? et benignius est, et in hoc casu nihil (3) ei auferri.

§. 6. Si autem me herede instituto, controversia mihi fiat hereditatis, si cavit legatarius, evicta hereditate reddi legatum: et (4) ipsi cavendum est, reddi (5) quod dedit.

§. 7. Sed si jussus sis mihi decem dare, et accipere hereditatem ex Senatusconsulto: decem tibi ex causa fideicommissi non restituam.

§. 8. Si duorum (6) servo legatum sit sub conditione dandi: non posse per partes conditioni pareri (7) quidam aiunt, sed semel dandam pecuniam. sed ego contra (8) puto (9).

§. 9. Si pars rei legatæ usucapta (10) sit, an in solidum parendum sit? Dubito: et potest dici, pro parte (11) parendum ex sententia testatoris.

§. 10. Plautius: uni ex heredibus fundum legavi, si centum heredibus dedisset: Deducet suam partem hereditariam (12): et reliquam summam heredibus pro portione (13) eorum dabit. At si heres ex parte ita institutus esset, *si heredibus decem dedisset*: non aliter esset heres, quam si tota decem coheredibus dedisset (14). quia non ante ad hereditatem admitteretur, quam si omnem summam dedisset. Nam cum et servus testamento liber, et ex parte heres ita scriptus esset, *si heredibus decem dedisset*: constitit non (15) aliter eum liberum heredemque futurum, quam si tota decem coheredibus dedisset. Paulus: Hoc jure utimur.

De acceptilatione.

45. Idem lib. 16. ad Plautium.

Julianus ait, si heredi legatarius, cui sub conditione legatum erat, *si heredi decem dederit*, id quod ei deberet heres accepto tulisset (16): non quidem videri conditioni paruisse quasi dederit; sed quasi per heredem stet quo minus pareat, posse petere legatum, quasi extiterit conditio.

Quando dies conditionis cedit.

46. Idem lib. 3. ad Vitellium.

Si in (17) diem (exempli gratia) centesimum imperatum est statulibero, ut pecuniam solveret (18), neque initium temporis ejus, quod futurum esset, adscriptum est: adita (19) hereditate cedere dies incipit. quia (20) absurdum (21) visum est, ante diem præterire, quam is existeret, quem oportet accipere. et hoc in omnibus qui heredi dare jussi sunt, dicendum est: igitur et legatario ex adita hereditate ad parendum conditioni tempus computabitur.

De conditione expressa, quæ non expressa inesset.

47. Marcellus lib. 14. Digestorum.

Servo libertatem ita dedit, *Ille, si meus erit* (22), *liber esto*: legatum vel hereditatem sine conditione ei dedit: deinde eum alienavit: Debebitur domino ejus legatum vel hereditas, et jussu ejus adiri poterit. nam id expressit, *si meus erit*, in libertate danda: quo futurum erat ut impediretur libertas, etiam si id expressum non esset. sæpenumero tamen mutatur rei effectus: quanquam (23) id expresserit testator, quod etsi non fecisset, inesset tamen.

De relicto, cum ad annum illum pervenisset.

48. Idem lib. 15. Digestorum.

Non putabam diem fideicommissi venisse, cum sextum decimum (24) annum ingressus fuisset, cui erat relictum, *cum ad annum sextum decimum pervenisset*: et ita etiam Aurelius (25) Imperator Antoninus ad appellationem ex Germania (26) judicavit.

(1) Directo scilicet. Nam conditio dandi heredi intelligitur de directo herede, non utili, puta fideicommissario. Et merito: nam verba quæ directo et utiliter intelligi possunt, accipienda sunt potius de eo quod directum est, quam quod obliquum. *Socin.* Ita implenda est conditio heredi, seu ejus commodo, licet alii hereditatem restituat ex fideicommisso. Quid, si ei ablata est hereditas, ut indigno? Quid, si hereditatem vendidit? Idem. *Bart.* Quid, si minor restitutus in integrum nudo nomine heres sit? Bartolus dubitat. Imola negat dandum esse minori. in *l. qui liberis.* 8. §. *hæc verba.* 1. *supr. de vulg.*

(2) Conditionis implendæ gratia quæ dantur heredi, ea fideicommissario restituere heres non debet.

(3) Cur nihil aufertur? An quod ridiculum sit, si incontinenti auferatur, ut putat Bald. *arg. l. ult. C. de bon. quæ liber.*

(4) Cavet legatarius heredi de legato ei restituendo, si ipsi heredi fuerit evicta hereditas: ita vicissim legatario cavet heres de eo restituendo, quod ab eodem legatario accepit conditionem implendi seu implendæ conditionis gratia.

(5) Evincitur ubi legatum, datum implendæ conditionis causa recipitur. *Bald.*

(6) Et sic communi.

(7) A diversis dominis scilicet.

(8) Cur? quoties unus plures repræsentat, idem juris est de uno, quod de pluribus separatis. facit *l. et Proculo.* 20. *supr. de legat.* 2.

(9) Et merito, quia servus communis vicem dominorum sustinet. *l.* 1. §. 4. *infr. de stip. serv.*

(10) Sicut per alienationem voluntariam testatoris censetur revocatum legatum, *l.* 11. §. 12. *supr. de legat.* 3. ita per alienationem causatam ab usucapione. *l.* 28. *infr. de verb. sign.*

(11) Diminuto legato per usucapionem diminuitur conditio. *Bartolus.* Emolumento legati præscriptione minuto, onus ei injunctum minuitur. vide *Bald.*

(12) Hoc enim casu est heres, sicut alii.

(13) Jussus dare heredibus censetur jussus dare pro hereditaria portione, non viriliter. *Socinus.*

(14) Et merito, quia hæc conditio est adjecta institutioni: ideoque non ante heres esse poterit, quam impleta conditio fuerit.

(15) Adde *l.* 15. *in fin. supr. de stat. hom.*

(16) Jussus dare acceptum ferendo non paret conditioni. Est enim aliud dare, aliud liberare: qui dat, facit quid accipientis; qui liberat, nihil facit accipientis; acceptilatio licet vim habeat solutionis, non tamen dicitur proprie solutio. Igitur non dicitur impleta dandi conditio per acceptilationem. *Socinus.* adde *l.* 49. *infr. de solut.*

(17) Si intra. *Haloand.*

(18) Jussus dare simpliciter, intelligitur jussus dare heredi. *Socin.*

(19) Tempus conditionis dandi heredi non incipit currere nisi post aditam hereditatem. *Socin.*

(20) Repetita conditio non censetur, quæ tacite inest: quia frustra et inutiliter esset expressa. vide Manticam 10. *de conjectur.* 6. *num.* 27.

(21) Dilatio temporis non prius potest habere finem quam principium.

(22) Cum moriar scilicet.

(23) *l.* 65. §. 1. *supr. de leg.* 1. vide quæ notavi ad *l.* 56. *supr. mandati.*

(24) Decimum quartum. Cujac. ad *l.* 5. *C. qui testam.*

(25) Aliud autem judicavit Imperator Hadrianus. *l.* 74. §. 1. *infr. ad SC. Trebell.* adde *l.* 49. *supr. de legat.* 1. *l.* 5. *C. quando dies legat.*

(26) Germania Imperio Romano subdita fuit. Appellationes enim ex Germania ad Imperatorem fuisse, hic locus indicio est. adde *l.* 11. *supr. de evict.*

De relicto in annos decem.

49. Celsus lib. 22. Digestorum.

SI *in annos decem* heres dare damnatus, aut quis liber esse jussus est (1): novissimo (2) ejus temporis die legatum debebitur, et libertas obtingit.

De rationibus reddendis.

50. Ulpianus lib. 1. de officio Consulis.

SI cui libertas data sit directo sub hac (3) conditione, *si rationes reddidisset*: arbitrum (4) a Consulibus Divus Pius dari permisit his verbis: *Aditi a vobis amplissimi Consules* (5), *arbitrum dabunt, qui excussis rationibus, non tantum quæ reliqua sunt Epaphroditi, constituent, verum etiam quas rationes quæque instrumenta tradere, aut exhibere Dominis suis debeat: cujus sententiæ cum fuerit satisfactum, non impedietur Epaphroditi libertas.*

De pluribus conditionibus disjunctis. 1. *De conditione dandi heredi.*

51. Modestinus lib. 5. Differentiarum.

SUb diversis conditionibus disjunctim positis liber esse jussus, eam conditionem eligere potest, quæ sibi levior (6) esse videbitur: legato vero eo modo relicto, legatarium novissimæ conditioni parere oportet.

§. 1. Heredi decem dare jussus, et liber esse, et heredis (7) heredi (8) dando perveniet ad libertatem. quod non similiter in legatarii (9) persona custodiri, Publicius scribit.

De conditione expressa, vel tacita.

52. Idem lib. 7. Differentiarum.

NOnnunquam contingit, ut quædam nominatim expressa officiant, quamvis omissa tacite intelligi potuissent nec essent obfutura. quod evenit, si alicui ita legatur: *Titio decem do, lego, si Mævius Capitolium* (10) *ascenderit.* nam quamvis in arbitrio Mævii sit, an Capitolium ascendat et velit efficere ut Titio legatum debeatur: non tamen poterit aliis (11) verbis utiliter legari *si Mævius voluerit, Titio decem do.* nam *in alienam* (12) *voluntatem* (13) *conferri* (14) *legatum non* (15) *potest.* Inde dictum est, expressa (16) nocent (17), non expressa non nocent.

De conditione rationum reddendarum.

53. Idem libro sing. de Evrematicis.

SI quis servum liberum esse jusserit, *si heredi rationes reddidisset* (18), posteaque (19) eum rationes reddere vetuerit, quasi puram facturus libertatem: competit ex testamento libertas.

De prorogatione legatorum. 1. *Si duobus legetur sub conditione dandi.*

54. Javolenus lib. 2. ex Cassio.

SI quis legata, quibus (20) dies apposita non esset, *annua, bima, trima die dari jussit*; et alicui, *cum pubes esset*, pecuniam legavit: id quoque legatum annua, bima, trima die post pubertatem præstandum esse, *in commentariis Gaii* scriptum est. quia magis conditio, quam dies legato adjecta esset. Contra ego sentio: quia fere dies ponitur ad proroganda ea, quæ ad præsens tempus, non etiam quæ in futurum legata sunt, diesque pubertatis habet (21) aliquam temporis demonstrationem.

§. 1. Duobus eadem res, *si* (22) *heredi centum dedissent*, legata est: si alter (23) ex his quinquaginta dederit, partem legati consequetur; et pars ejus, qui non dederit, alteri cum sua conditione adcrescit (24).

De conditione dandi incapaci.

55. Idem lib. 13. Epistolarum.

MÆvius, cui fundus legatus est, *si Callimacho*, cum quo testamenti factionem non habebat, *ducenta dedisset*: conditioni parere debet, et ducenta dare, ut ad eum legatus fundus pertineat; licet (25) nummos non faciat accipientis. quid enim interest, utrum tali personæ dare jubeatur, an aliquo loco ponere, vel (26) in mare dejicere? neque enim illud quod ad talem personam perventurum est, testamenti nomine, sed (27) mortis causa capitur.

An conditio dandi recipiat divisionem.

56. Idem lib. 14. Epistolarum.

Cui fundus legatus est, *si decem dederit*, partem fundi consequi non potest, nisi totam pecuniam numerasset: dissimilis est causa, cum duobus eadem res sub conditione legata est. In hac enim quæstione statim a testamento, quo pluribus conditio apposita est, divisa quoque in singulas personas videri potest: et ideo singuli

(1) Alias: *Si intra annos decem.* sed lectio Florentina melior et verior est: quæ veteribus interpretibus placuit, et confirmatur ab Accursio *l. si ita fuerit.* §. *ult. de manumiss. testam.* Nam cui intra annos decem libertas relicta est, statim liber fieri potest: non novissimo decennii die, ut cum libertas in decem annos relicta est; unde constat humanum quid passos, viros cæteroqui maximos, Baronem et Haloandrum, qui τὸ *intra* hic mordicus retineri voluerunt. *Mod.*

(2) Id est, ultimo. Imo statim. *l.* 4. *in fin. infr. de manumiss. testam.*

(3) *l.* 47. §. 2. *infr. de fideic. libert.*

(4) *l.* 53. *in fin. supr. de judiciis.*

(5) Consules arbitros dabant ad rationes manumissorum audiendas.

(6) *l.* 35. *supr. l.* 87. *infr. h. t.*

(7) V. *l.* 94. *in fin. infr. eod.*

(8) Heredi etiam heredis dando fit liber is, qui jussus est heredi dare, et ita liber esse.

(9) *l.* 109. *infr. eod.*

(10) *l.* 68. *supr. de hered. inst.*

(11) Legatum expresse in alterius voluntatem non potest conferri: tacite et non ita verbis apertis potest.

(12) *l.* 32. *l.* 68. *vers. atquin si quis. l.* 70. *supr. de hered. inst. l.* 64. *supr. de legat.* 1. Vid. Cujac. 2. *obs.* 2. extranei, vel heredis. *l. Senatus.* 43. §. *legatum.* 2. *Supr. de leg.* 1. *l. fideicommissa libertas.* 46. *Infr. de fideic. libert.*

(13) Meram et profusam.

(14) Expressim.

(15) Imo potest. *l.* 43. §. 2. *supr. de legat.* 1.

(16) *l.* 68. *supr. de hered. inst.*

(17) Ubi scil. ratione expressi occurrit aliqua ratio vitiandi actus. *Bald.* vide *l.* 195. *infr. de reg. jur.*

(18) *l.* 3. §. 9. *supr. de adimend. vel transf.*

(19) Sicut legata possunt adimi, ita et conditiones: nec tamen per amotam conditionem videtur id remotum, cui conditio erat adjuncta; sed purificatur. *Bald.*

(20) *l.* 30. *supr. de legat.* 1.

(21) Dies incerta interpellat pro homine, ex quo dies est. *Bald.*

(22) Id est, sub hac conditione.

(23) *l.* 15. *supr. de statu homin.*

(24) Adcrescit cum onere suo pars deficiens.

(25) *Dandi* verbum hic improprie: ita sumitur *l.* 157. *infr. de regul. jur.*

(26) Atqui conditio in mare projiciendi servari non debet. *l. quidam.* 27. *supr. de cond. inst.* Aliud in pecunia; aliud in hominis reliquiis.

(27) Adde *l.* 8. *infr. de mort. caus.*

cum (1) sua parte et conditioni parere, et legatum capere possunt. nam quamvis summa universæ conditionis sit adscripta, enumeratione (2) personarum potest videri esse divisa: in eo vero, quod uni sub conditione legatum est, scindi ex accidenti conditio non debet: et omnis numerus (3) eorum, qui in locum ejus substituuntur, pro singulari persona est habendus.

De operis.

57. Pomponius lib. 9. ad Quintum Mucium.

QUæsitum est, an si jussus fuerit servus *quinque operas extraneo dare, ut liber sit*, conditio talis sit recipienda: ut quemadmodum circa pecuniæ dationem dicitur, ita et circa præstationem operarum dicamus? Sed hoc jure utimur, ut quemadmodum dictum est, si pecuniam ex peculio suo det extraneo, admitti eum ad libertatem: ita et si operam præstiterit, necesse sit eum admitti ad libertatem. itaque [et] in proposito sapienter faciet heres, si impedierit (4) eum, quo minus præstet et operas: hac enim ratione servus perveniet quidem ad libertatem, sed operis ejus extraneus non utetur.

De conditione nuptiarum.

58. Idem lib. 10. ex variis lectionibus.

SI ancillæ alienæ, *cum ea nupsisset*, legatum sit, Proculus ait, utile legatum esse: quia possit (5) manumissa nubere.

An morte, 1. Et media, 2. Vel maxima capitis diminutione legatum extinguitur.

59. Ulpianus lib. 13. ad legem Juliam (6) et Papiam.

INtercidit legatum, si ea persona decesserit (7), cui legatum est sub conditione.

§. 1. Quid ergo, si non decesserit (8), sed in civitate esse desierit? puta alicui legatum, *si Consul fuerit*, et is in insulam deportatus (9) est: numquid non interim extinguitur legatum, quia restitui in (10) civitate potest? quod probabilius (11) esse arbitror.

§. 2. Non (12) idem erit dicendum, si ea pœna in eum statuta fuerit, quæ irrogat servitutem: quia *servitus* (13) *morti adsimilatur* (14).

Divisio conditionum. 1. De fisco.

60. Paulus [lib. 7. ad leg. Juliam et Papiam].

IN facto (15) consistentes *conditiones varietatem habent*, et quasi tripartitam recipiunt divisionem, *ut quid detur, ut quid fiat, ut quid obtingat* (16): vel retro (17), *ne detur, ne fiat, ne obtingat*: ex his dandi faciendique conditiones in personas collocantur (18), aut ipsorum, quibus quid relinquitur, aut aliorum; tertia species in eventu ponetur.

§. 1. Fiscus iisdem (19) conditionibus parere debet, quibus persona, a qua ad ipsum, quod relictum est, pervenit: sicut etiam cum suo onere hoc ipsum vindicat.

De conditione in tempus liberorum.

61. Ulpianus [lib. 8. ad leg. Juliam et Papiam].

SI vir uxori ad tempus liberorum legaverit, dubitari potest, an de his duntaxat filiis sensisset testator, qui post mortem ejus nati fuissent, an [et] de his, qui vivo (20) eo ab eo suscepti fuissent post (21) testamentum factum, cum manente matrimonio decessisset: verum æquum est proficere (22), sive vivo marito, sive post mortem nascantur.

1. *De conditione dandi et non solidi capacitate.*

62. Terentius Clemens lib. 4. ad legem Juliam et Papiam.

SEd si hoc specialiter expressit testator, etiam si ex alio post mortem suam liberos procreaverit, nihilo minus eam ad legatum admitti.

§. 1. Cuidam non (23) solidum capienti, amplius legi concessæ portionis relicta est, *si heredi aliquid dedisset*. Quæritur, an id quod conditionis implendæ causa dederat, consequi ex causa legati possit, quasi non capiat, id quod deroget? an vero id extra sit, nec ideo magis ex bonis testatoris amplius capiat, quam capturus esset, si sine conditione legatum esset? Et Julianus rectissime scribit, tanto (24) amplius eum capturum, quantum conditionis implendæ causa dare eum oportet: nec interesse, heredi, an extraneo dare jussus sit, quia computatione facta, quæ semper in persona ejus introduceretur, non amplius legi concessæ portionis ad eum subsideret.

§. 2. Cum vir uxori, *Si* (25) *a liberis ne* (26) *nupserit*, in annos singulos aliquid legavit, quid juris sit? Julianus respondit, posse (27) mulierem nubere et legatum capere. quod si ita scriptum esset, *Si a liberis impuberibus ne nupserit*, legem locum non habere: quia magis cura liberorum, quam viduitas injungeretur.

63. Gajus [lib. 3. ad leg. Juliam et Papiam].

CUm ita legatum sit, *Si Titio non nupserit*, vel ita, *Si neque Titio, neque Seio, neque Mævio nupserit*, et denique si plures personæ comprehensæ fuerint: magis

(1) Pro sua. *Hal. l.* 44. §. 8. *in fin. supr. h. t. l.* 11. §. 1. *l.* 13. §. 2. *infr. de manumiss. testam. l.* 30. *supr. de usu et usufr. legat.*

(2) Enumeratio personarum vim divisionis portionum habet.

(3) Numerus omnis, qui unius in locum substituitur, pro una persona habetur. *Bald.*

(4) *l.* 23. *in fin. Supr. de cond. inst.*

(5) Conditio dicitur esse possibilis, quæ etiam statu mutato possibilis est. *Bald.*

(6) An lex Julia et Papia sunt una lex vel duæ? negat Robertus 1. *animadv.* 1. ait Anton. Mercat. 1. *notat.* 1. *in pr. et fin.* adde *l.* 43. *l.* 44. *supr. de ritu.*

(7) *l.* 31. *supr. h. t. l.* 69. *infr. eod. l.* 59. §. 6. *supr. de hered. instit. l.* 65. §. 1. *supr. de legat.* 1. *l.* 11. §. 6. *supr. de legat.* 3.

(8) Naturaliter.

(9) Deportatione legatarii non extinguitur ei legatum, sed suspenditur tantum.

(10) *l.* 104. *infr. h. t.*

(11) Deportatio hunc in modum morti non comparatur: idque cohibendorum caducorum et legis Papiæ causa. vide Cujac. ad *l.* 121. §. 2. *infr. de verb. oblig.*

(12) Deportatio servitutem non irrogat.

(13) Et manumissio. *l.* 92. *infr. de solut.*

(14) Assimilatur. *Hal.* adde *l.* 3. *in fin. supr. de capit. minut. l.* 32. §. 6. *supr. de don. inter vir. l.* 209. *infr. de reg. jur.*

(15) Qui facit, dat: dat, qui facit. vid. *l.* 218. *infr. de verb. signif.*

(16) *Al.* contingat. ea ponitur in eventu.

(17) Id est, e converso, ut *l.* 40. §. 2. *infr. de adquir vel amitt. poss. l.* 21. §. 2. *in fin. infr. de fidejuss.*

(18) Conferuntur.

(19) *l.* 9. *supr. de SC. Silan. l.* 2. §. 1. *supr. de alim. l.* 6. *infr. de jure fisci.*

(20) V. quæ scripsi ad *l.* 4. *C. quando dies legat.*

(21) *l.* 9. *Supr. h. t.*

(22) *l.* 91. *in fin. infr. h. t.*

(23) *l.* 2. *C. de naturalib. liberis.*

(24) Usque ad concurrentem quantitatem oneris cum relicto, etiam non capax capit: quia non videtur habere ex causa lucrativa. *Bald.*

(25) *l.* 72. §. 5. *Infr. h. t.*

(26) *Al.* non.

(27) Hodie non potest. *Novell.* 22. *c.* 44.

placuit, cuilibet eorum si nupserit, amissuram legatum, nec videri tali (1) conditione, viduitatem (2) injunctam, cum alii cuilibet satis commode possit nubere.

§. 1. Videamus, et si ita legatum sit, *Si Titio nupserit.* et quidem si honeste (3) Titio possit nubere, dubium non erit, quin, nisi (4) paruerit conditioni, excludatur a legato: si vero indignus sit nuptiis ejus iste Titius, dicendum est, posse eam beneficio legis cuilibet nubere. quæ enim Titio nubere jubetur, cæteris (5) omnibus nubere prohibetur: itaque si Titius indignus sit, tale est, quale (6) si generaliter scriptum esset, *si non nupserit.* imo, si verum amamus, durior hæc conditio est, quam illa, *Si non nupserit:* nam et cæteris omnibus nubere prohibetur; et Titio, cui inhoneste nuptura sit, [cum] nubere jubetur.

64. Terentius Clemens lib. 5. ad legem Juliam et Papiam.

HOc modo legato dato, *Si Lucio Titio non nupserit:* non (7) esse legi (8) locum, Julianus aiebat.

§. 1. Quod si ita scriptum esset, *Si Ariciæ non nupserit:* interesse, an fraus legi facta esset. nam si ea esset, quæ alicubi (9) nuptias non facile possit invenire, interpretandum, ipso (10) jure rescindi, quod fraudandæ legis gratia esset adscriptum: legem enim utilem Reipublicæ, sobolis (11) scilicet procreandæ causa latam, adjuvandam interpretatione.

Si heres pendente legati conditione decesserit.

65. Paulus lib. 62. ad Edictum.

LEgato sub conditione relicto, si heres, a quo sub conditione legatum est, pendente conditione moriatur (12), heredem suum obligatum relinquit.

De manumissione statuliberi.

66. Modestinus lib. 10. Responsorum.

HEres statuliberum, cui in eventum conditionis fideicommissum restituere rogatus erat, manumisit (13). Quæro, an fideicommissum ei præstare debeat? Herennius Modestinus respondit, Quanquam statuliberum heres manumiserit, tamen fideicommissum, quod sub iisdem conditionibus relictum ei debet, ita præstare cogitur, si conditiones impletas esse præstabit (14), aut per eum stetit, quominus impleantur.

De cautione Mutiana et translatione conditionali.

67. Javolenus lib. 11. Epistolarum.

CUm sub hac conditione fundus alicui legatus esset, *Si* (15) *servum non manumiserit*, et, *Si manumiserit*, legatum fundi ad Mævium translatum esset, legatarius de non liberando satisdedit, et legatum accepit, et postea liberavit: Quæro, an aliquid Mævio detur? Respondit, si cui ita legatum erit, *Si servum non manumiserit*, satisdatione interposita, accipere ab herede (16) legatum poterit: et si postea servum manumiserit, commissa stipulatione, heredi vel fundum, vel quanti ea res est, restituet; eoque casu heres ei, cui ex sequenti conditione legatum debuerit, restituet.

De conditione nuptiarum.

68. Idem lib. 2. ex Cassio.

SI ita legatum esset, *Cum nusperit:* si nupta fuerit, et hoc testator scisset, alterum matrimonium erit exspectandum (17); nihilque intererit (18), utrum vivo testatore, an post mortem ea iterum nupserit.

De legato, si voluerit.

69. Gajus lib. 13. ad legem Juliam et Papiam.

SI ita expressum erit, *Titio, si* (19) *voluerit, do, lego:* apud Labeonem Proculus notat, non aliter ad heredem legatarii pertinere, quam si ipse legatarius voluerit (20) ad se pertinere: quia conditio personæ injuncta videtur.

De conditione emancipationis.

70. Papinianus lib. 16. Quæstionum.

DUos mater filios *sub conditione emancipationis* ex partibus heredes instituit, eisque plurium rerum præceptiones pure dedit; hereditatem adierunt: patrem a legatorum commodo illa quoque ratio debet summovere, quod emancipando (21) filios, obsecutus voluntati, supremum judicium uxoris suæ custodiri voluit.

De fundo emendo. 1. *De matrimonio.* 2. *De jure libertatis.* 3. *De dote.*

71. Idem lib. 19. Quæstionum.

TItio centum, *ita* (22) *ut fundum emat*, legata sunt: non (23) esse cogendum Titium cavere (24) Sextus Cæcilius existimat: quoniam ad ipsum duntaxat emolumentum legati rediret. † Sed si filio, fratris alumno minus industrio prospectum esse voluit, interesse heredis, credendum est (25): atque ideo cautionem interponen-

(1) Viduitatem perpetuam inducens conditio remittitur. *Bald.*
(2) *l.* 64. *Infr. h. t.*
(3) *l.* 2. *C. de instit. et substit.*
(4) *l.* 71. §. 1. *infr. h. t.*
(5) *l.* 12. §. 43. *Supr. de instructo. l.* 6. §. 3. *Infr. de jure patronatus.*
(6) *l.* 14. *Supr. de legat.* 3. hinc *Bald.* uxori carere marito melius est, quam malum maritum habere.
(7) *l.* 63. *Supr. h. t.*
(8) Juliæ et Papiæ, ut indicat hujus legis inscriptio. *Goth.* vide Brisson. *l.* 3. *select. cap.* 3. Alex. ab Alexandr. *genial. dier. lib.* 4. *cap.* 8. S. L.
(9) Actus quoties geri, nisi certo loco interdicto, non potest, actus interdictus intelligitur. *Bald.*
(10) Ipso jure rescinditur, quod fraudandæ legis causa factum est.
(11) *l.* 1. *Supr. solut. matrim.* Lex reip. utilis, extendenda est. *Bald.*
(12) Legatum conditionale non perit, licet gravatus moriatur pendente conditione. *Bald.*
(13) Ante conditionis eventum.
(14) Prætenderit, *Hal.* constituit, *alii.*
(15) *l.* 73. *infr. h. t.*
(16) Legatarius in quem translatio pœnæ causa fit, capere de manu heredis, non de manu primi legatarii debet. *Bald.*
(17) Verba conditionalia, in dubio intelliguntur de futuro. *Bald.*
(18) *l.* 91. *in fin. infr. l.* 2. *supr. h. t.*
(19) Legatum valet in arbitrium legatarii collata conditione, *ut hic.* An et stipulatio in voluntatem stipulatoris? Ita censet Cujac. ad *l.* 17. *infr. de verb. oblig.*
(20) Id est, declaraverit: et sic legatum collatum in voluntatem legatarii, ante declarationem non transmittitur. *Bald.*
(21) Adde *l.* 40. *Supr. h. t.*
(22) Et sic sub modo.
(23) Adde *l.* 92. *infr. h. t. l.* 15. *C. de fideicomm.*
(24) Se empturum.
(25) Recte: omnino enim ejus interest voluntatem testatoris tueri, et implendam curare, aut quod ea gratia legatario datum erat, secundum voluntatem testatoris revocare. In quo perspicue commodum heredis agitur: ita non potest dici stipulatio hæc nulla esse, juxta *l. stipulatio.* §. *alteri. Infr. de verb. oblig.* idem autem continetur hac cautione, quod Muciana. *l. heres. Infr. h. t.* In libertate tamen relicta cessat hæc cautio, et officio judicis compellendus est libertus testoris jussioni parere. *l. Mævia. Infr. de manumiss. testam.* Cæterum huc faciunt, quæ tradit Crotus *ad l. filiusfam.* §. *divi. de leg.* 1. *col.* 9. *n.* 28. *et* 30. Ruin. *cons.* 42. *lib.* 2. *et in rubr. sol. matr. n.* 6. *et seq.* Cotta *in verb. Testator legando.* Emanuel Costa *lib.* 2. *select. cap.* 6. *et* 20. Mod.

dam, ut et fundus compareťur, ac postea (1) non alienaretur.

§. 1. Titio centum relicta sunt ita, *ut Mæviam uxorem, quæ vidua est, ducat:* conditio (2) non remittetur: et ideo nec cautio remittenda est. Huic sententiæ non refragatur, quod si quis pecuniam promittat, si Mæviam uxorem non ducat, Prætor actionem denegat, *aliud est enim eligendi matrimonii pœnæ* (3) *metu libertatem* (4) *auferri, aliud ad matrimonium* (5) *certa lege invitari.*

§. 2. Titio centum relicta sunt ita, *ut a monumento meo* (6) *non recedat*, vel *uti in illa civitate domicilium habeat:* potest dici, non (7) esse locum cautioni, per quam jus libertatis infringitur. Sed in defuncti libertis (8) alio jure utimur.

§. 3. *Titio genero meo heres meus dotis Seiæ filiæ meæ nomine centum dato:* legati quidem emolumentum ad Seiam, quæ dotem habere incipit, pertinebit. sed quia non tantum mulieri, sed Titio quoque, cui pecuniam legavit, consultum videtur, prope est, ut ipse legatarius intelligatur, et legatum petere debeat.

† Si post divortium genero pecuniam heres solverit, æque liberabitur: quoniam in dotem solutio convertitur. † Constante autem matrimonio, etiam prohibente muliere, Titio recte solvetur: hoc enim et mulieris interest (9), ut incipiat esse dotata: nam et si quis ipsam quoque petitionem habere responderit, eaque pecuniam petat, neque dotis fieri velit, non dubie doli summovebitur exceptione. † Ante nuptias vero Titio vel muliere defunctis legatum apud heredem manet. Quod si nolit eam uxorem ducere, causa legati, quod ad mulieris personam attinet, satisfactum intelligetur: sed Titio legatum petenti nocebit exceptio doli. Sabinus autem existimabat, nupta muliere Titio, sine cautione legatum deberi, quoniam pecunia dotis (10) efficeretur: sed cum ante nuptias, quia purum legatum est, peti potest, cautio, *Mulieri pecuniam reddi*, necessaria erit. † Quod si maritus vitio suo causa ceciderit, neque solvendo sit: numquid adversus heredem mulieri, quæ nihil deliquit, succurri debeat ob eam pecuniam quæ doti fuerat destinata? Sed quoniam ambo legati petitionem habuerunt, salvam habebit, non soluta pecunia viro, mulier actionem.

De conditione, si a liberis non discesserit. 2. *De cautione fideicommissi non petenda*, 3. *Et ratione non exigenda.* 4. *De conditione, si arbitratu illius nupserit*, 5. *Vel si non nupserit.* 6. *De falsa causa.* 7. *De conditione falsa vel deficiente.* 8. *De falsa demonstratione.*

72. Idem lib. 18. Quæstionum.

CUm tale legatum esset relictum, *Titiæ, si a liberis non discesserit:* negaverunt (11) eam recte cavere, quia vel mortuis liberis legati conditio possit existere. sed displicuit sententia: non enim voto (12) matris opponi tam ominosa non interponendæ cautionis interpretatio debuit.

§. 1. Et cum patronus liberto certam pecuniam legasset, si a liberis [ejus] non discessisset, permisit Imperator velut (13) Mucianam (14) cautionem offerri: fuit enim periculosum ac triste, libertum conjunctum patroni liberis eorundem mortem exspectare.

§. 2. Titius (15) heredem institutum rogavit post mortem suam hereditatem restituere, si fideicommissi cautio non fuisset petita: Mucianæ cautionis exemplum ante constitutionem remissæ cautionis locum habere non potuit, quoniam vivo eo (16), cui relictum est, impleri conditio potuit.

§. 3. Quid ergo, si ita scriptum sit, *Peto post mortem tuam restituas hereditatem, ita ne satis fideicommissi petatur, neve* (17) *ratio exigatur:* sine dubio per hujusmodi verba non interponendæ quidem cautionis conditio videbitur adscripta, rationi vero non exigendæ modus adhibitus, scilicet ut culpa, non etiam dolus (18) remissus intelligatur: idque in ejus persona, qui negotia gessit, cuique rationis reddendæ necessitas fuerat testamento remissa, rescriptum est.

§. 4. *Si arbitratu Titii Seia nupserit, heres meus ei fundum dato:* vivo Titio, etiam (19) sine arbitrio Titii eam nubentem legatum accipere, respondendum est: eamque legis sententiam videri, ne quod omnino nuptiis (20) impedimentum inferatur. † Sed si Titius vivo (21) testatore decedat, licet conditio deficit, quia tamen suspensa quoque pro nihilo foret, mulieri succurretur.

§. 5. *Mæviæ, si non nupserit, fundum cum morietur, lego:* potest dici, et si nupserit, eam confestim ad legatum admitti (22). Non idem probatur, si (23) certus dies incertusve alius legato fuerit adscriptus.

§. 6. Falsam *causam* legato non (24) obesse verius est: quia ratio legandi legato non cohæret. sed plerunque doli exceptio locum habebit, si probetur alias legaturus non fuisse.

(1) Omnis qui cavet de modo implendo, tenetur cavere de modo impleto conservando, ut si quid contra fecerit, aut contra venierit, rem restituat. *Baldus.*

(2) *l.* 63. *Supr. h. t.* Modus hic appellatur conditio, ut *l.* 108. *Infr. h. t. l.* 1. *C. de his, quæ sub modo.*

(3) *l.* 2. *C. de inutilib. stip.*

(4) Debent enim matrimonia esse libera. *l.* 134. *infr. de verb. oblig.*

(5) Al. *testamentum. ita et in Florentin.*

(6) V. *l.* 44. *infr. de manumiss. testam.* Pacto quis non potest stringi ad *domicilium* uno tantum in loco habendum. *Bald.* Manumissi eunt et habitant quo lubet, *l.* 12. *C. de operis libert.* v. Cujac. 14. *obs.* 27. an subdito liceat patriam mutare, vide Papon. 3. *not. lib.* 6. *tit. des lettres de naturalité fol.* 462.

(7) Possit ex hoc loco videri, iniquas esse institutiones, quibus parentes certi loci incolatum seu *domicilium* liberis injungunt.

(8) *l.* 18. *in fin. supr. de alimentis.* conditione infringi libertas ingenui non potest, liberti potest.

(9) *l.* 1. *supr. solut. matr.*

(10) *l.* 2. *C. ne fidejussores dot.*

(11) Et male. *versic. sed displicuit. infr. h. t.*

(12) *l.* 5. *C. de inst. et subst.* adde *l. ult. C. de inst. et subst.*

(13) Id est, ad exemplum Mucianæ comparata. de hac particula vid. quæ scripsi ad *l.* 1. §. 2. *infr. de superficieb.*

(14) De Muciana cautione scripsi ad *Nov.* 22. *c.* 43.

(15) Vide Cujac. in hunc §. 14. *observ.* 37.

(16) *l.* 101. §. *pen. infr. h. t.*

(17) Testator potest remittere heredi necessitatem conficiendi inventarii: ea tamen remissione dolus minime continetur, alias heres fideicommissario universali tenetur rationem reddere: et eam ob causam inventarium facere. *Bald.*

(18) V. *l.* 9. *supr. de liberat.*

(19) Conditio nuptiarum in consilium vel arbitrium alterius collata non tenet, quamvis dos possit conferri in arbitrium alterius. *Bald.*

(20) V. *l.* 4. §. 1. *supr. de usu.*

(21) *l.* 28. *supr. h. t.*

(22) V. *Nov.* 22. *c.* 44.

(23) Conditio expressa vel tacita non nubendi rejicitur, non alia suspensio. *l.* 62. *in fin. supr. h. t.*

(24) Falsa causa legatum non vitiat, nisi de voluntate testatoris ducatur, *l.* 17. §. 2. *supr. h. t.* §. 31. *Instit. de legat.* et ibi *Theoph. ubi dixi.*

§. 7. Falsam *conditionem* Cassius et Cælius Sabinus impossibilem (1) esse dixerunt: veluti, *Pamphilus*, *si quod Titio debeo solverit*, *liber esto*: si modo nihil Titio fuit debitum. quod si post testamentum factum testator pecuniam exsolvit, defecisse (2) conditionem intelligi.

§. 8. Falsam legati demonstrationem non facere legatum, Sabinus respondit: veluti si quis, cum Titio nihil legasset, ita scriptum reliquerit, *ex centum quæ Titio legavi*, *quinquaginta heres Seio dato*: idque sumpsit ex defuncti voluntate: quia non animo legandi, sed diminuendi legatum, quod falso datum existimaret, ita scriberet. † Propter falsam tamen demonstrationem legati non plus Seius adsequetur, quam si vere demonstratum fuisset.

De legato duobus sub contrariis conditionibus, *et cautione Muciana.*

73. Idem lib. 19. Quæstionum.

TItio fundus, *si in Asiam non venerit*: idem, *si pervenerit*, Sempronio legatus est: cum in omnibus conditionibus, quæ morte legatariorum finiuntur, receptum est, ut Muciana (3) cautio interponatur: heres cautionem a Titio accepit et fundum ei dedit: si postea in Asiam pervenerit, Sempronio heres quod (4) ex stipulatu cautionis interpositæ consequi potest, utili actione præstare cogitur: sed si cautio medio tempore defecerit, quæ sollicite (5) fuerat exacta, non de suo præstabit heres, sed quia nihil ei potest objici, satis erit actiones præstari: si tamen, Titius cum in Asiam venisset, Sempronius prius quam legatum accipiat, decesserit, heredi ejus deberetur, quod defunctus petere potuit.

De jure accrescendi.

74. Idem lib. 32. Quæstionum

MUlieri et Titio ususfructus, *si* (6) *non nupserit* (7) *mulier*, relictus (8) est: si mulier nupserit (9), quamdiu Titius et vivit et in eodem statu (10) erit (11), partem (12) ususfructus habebit (13). tantum enim beneficio legis ex legato concessum esse mulieri intelligendum est, quantum haberet, si (14) conditioni paruisset: nec (15), si Titius, qui conditione defectus (16) est, legatum repudiet, ea res mulieri prodierit (17).

De die incerto.

75. Idem lib. 34. Quæstionum.

DIes incertus (18) conditionem (19) in testamento (20) facit.

De conditione, si sine liberis decesserit.

76. Idem lib. 6. Responsorum.

FIdeicommissum a filiis relictum, *si quis ex his sine liberis diem suum obierit*, adoptionis (21) commento non excluditur.

De repetitione conditionis vel libertatis. 1. *De cautione Muciana*, 2. *Et legato alicui*, si mulier non nupserit. 3. *De tutoribus jussis sub conditione ad rem gerendam accedere. De remissione cautionis legatorum vel fideicommissorum.*

77. Idem [lib. 7. Responsorum].

AVia, quæ nepotem sub conditione emancipationis pro parte heredem instituerat, ita postea codicillis scripsit: *Hoc amplius nepoti meo*, *quam quod eum heredem institui*, *lego prædia illa*: conditionem emancipationis repetitam (22) videri placet, quamvis avia nullam (23) in legatis, ut in hereditate substitutionem fecisset. Nam et cum servus pure quidem liber, heres autem sub conditione scriptus, et si heres non extiterit, legatum accipere jussus est; in legato repetitam videri libertatem (24) Divus Pius rescripsit.

§. 1. Muciana cautio locum non habet, si (25) per aliam conditionem actio legati differri possit.

§. 2. *Titio*, *si mulier non nupserit*, *heres centum dato*: quam pecuniam eidem mulieri Titius restituere rogatus est: si nupserit mulier, die legati cedente, fideicommissum petet: remoto autem fideicommisso, legatarius exemplum Mucianæ cautionis non habebit.

§. 3. Pater exheredatæ filiæ tutores dedit, eosque, si mater ejus, impubere filia constituta, vita decessisset, ad rem gerendam accedere jussit: cum uxori mandatum esset, *ut moriens filiæ communi decies* (26) *restitueret*, non sub conditione tutores videbuntur dati, nec si quid aliud interea puella quæsisset, ejus administratione prohiberi: cautio vero fideicommissi matri remissa. Quocunque indi-

(1) Falsa et impossibilis conditio æquipollent. *Bald.*
(2) Et sic valebit favore libertatis. *Accurs.*
(3) *l.* 7. *supr. h. t.*
(4) *l.* 79. §. 2. *infr. h. t.*
(5) Satis est etiam quod crediderit ei velut bono viro. *Gloss. hic.* vide Tiraquell. *de pœnis causæ.* 51.
(6) Et ita sub conditione viduitatis.
(7) Id est, sub hac conditione.
(8) Conjunctim scil.
(9) Quæritur, num ususfructus et mulieri et Titio debeatur? Responsio: Pars mulieri tantum debetur, *infr. h. t. in verb. tantum.* in parte altera Titius conditione deficit, nec mulieri adcrescit. *in fin. infr. h. t.*
(10) Matrimonii.
(11) Ipsa mulier scil.
(12) Quasi diceret, post nuptias a muliere contractas contra voluntatem testatoris, mulier ipsa partem tantum ususfructus consequitur, Titius ipse conditione defectus est, non tamen ei pars Titii adcrescit. *in fin. infr. h. t.*
(13) Atque ita mulier admittitur ad legatum contra voluntatem testatoris, idque jure speciali et favore matrimonii.
(14) Si non nupsisset.
(15) Adcrescendi jus non habet, qui ad legatum jure speciali contra voluntatem defuncti admittitur. Bart. Bald. Socin. *l.* 3. §. 3. *l.* 5. §. 5. *infr. de legat. præstand.* secus si non jure speciali admittitur. *l.* 1. *supr. de usufr. accresc.* Hæc tamen regula displicet Alciato. 8. *paradox.* 8.
(16) Cur? viduitatis conditio remittitur in hac specie mulieri: non autem Titio. *l.* 1. *C. de indicta viduitate.*
(17) Ad quem igitur reditura est portio Titii conditione defecti? utique ad proprietarium. Casus hic valde singularis est, ut in quo jus adcrescendi non sit inter re et verbis conjunctos.
(18) Dies incertus est, cum ita scribitur, Heres meus cum morietur dato. *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.*
(19) Dies incertus appellatur conditio. *l.* 30. §. 4. *in fin. supr. de legat.* 1. *l.* 38. §. 16. *infr. de verb. oblig.* Goth. Adde *l.* 4. *l.* 21. *l.* 22. *infr. Quando dies legator.* S. L.
(20) Et contractibus, *l.* 56. *in fin. supr. de cond. indeb.* in qua argumento hujus legis, legendum esse opinor, *conditionis*, non *condictionis*.
(21) *l.* 51. *in fin. supr. de legat.* 2.
(22) Repetita in legatis conditio videtur, institutioni heredis adjecta. *l.* 82. *l.* 108. *infr. h. t. l.* 18. *supr. de cond. inst. l.* 83. *in fin. supr. de legat.* 2.
(23) Vid. *l.* 30. *supr. h. t.*
(24) Vid. Cujac. 8. *obs.* 36. *in fin.*
(25) Unum impedimentum removere non sufficit, ubi plura removenda sunt. *Castrens.*
(26) Centena, scil. dotis; videtur hæc fuisse magna quantitas, ut dixi ad *l.* 6. *in fin. Supr. de usuris.*

cio (1) voluntatis cautio legatorum vel fideicommissorum remitti (2) potest. Itaque si *cautionis non petendæ* conditio legato vel fideicommisso præscribatur, conditionem ea res non faciet: non enim deficiet, si quis caveri desideraverit (3), onere cautionis non secuto: quod adversus invitum hodie jure Publico sequi non potest, postquam remitti posse cautionem placuit.

De conditione implenda. 1. *De conditionibus disjunctivis.*

78. Idem [lib. 9. Responsorum].

CUm pupillus aut tutor ejus conditionem in personam pupilli collatam impedit, tam legati, quam libertatis, jure (4) communi, conditio impleta (5) esse videtur.

§. 1. Disjunctivo (6) modo conditionibus adscriptis, alteram (7) defecisse non oberit, altera vel postea impleta. Nec interest, in potestate fuerint accipientis conditiones, an in eventum collatæ.

De legato, cum morietur legatarius, 1. Vel heres. 2. *De cautione Muciana.* 3. *De usufructu.* 4. *De nuptiis.*

79. Idem [lib. 1. Definitionum].

HEres meus, *cum* (8) *morietur Titius, centum ei dato:* purum (9) legatum est, quia non conditione, sed mora suspenditur: non potest enim conditio non exsistere.

§. 1. *Heres meus cum ipse* (10) *morietur, centum Titio dato:* legatum sub (11) conditione relictum est: quamvis enim heredem moriturum certum sit, tamen incertum est, an legatario vivo dies legati non cedat, et non est certum ad eum legatum perventurum.

§. 2. Qui post Mucianam (12) cautionem interpositam legatum accepit, si contra cautionem aliquid fecerit, stipulatione commissa etiam fructus (13) heredi restituet: hoc enim legatarius et in exordio cavere cogitur.

§. 3. Quamvis ususfructus, cum morietur legatarius, inutiliter legetur: tamen cautionis Mucianæ remedium, usufructu quoque sub conditionem alicujus non faciendi legato locum habet.

§. 4. Quod in fraudem legis (14) ad impediendas nuptias scriptum est, nullam (15) vim habet: veluti, *Titio patri centum, si filia, quam habet is in potestate, non nupserit, heres dato: vel filiofamilias, si pater ejus uxorem non duxerit, heres dato.*

De conditione et modo.

80. Scævola lib. 8. Quæstionum.

EAs causas, quæ protinus (16) agentem repellunt (17), in fideicommissis non (18) pro conditionalibus observari oportet (19): eas vero, quæ habent moram cum sumptu (20), admittemus cautione oblata: nec enim parem dicemus eum, cui ita datum sit, *si monumentum fecerit;* et eum, cui datum est, *ut monumentum faciat* (21).

De rationibus reddendis. De conditione implenda.

81. Paulus lib. 21. Quæstionum.

JUlius Paulus Numphidio. Quæsisti, si ita in testamento cautum esset: *Stichus si rationes reddiderit, cum contubernali sua liber esto: eisque decem heres dato:* an Sticho mortuo (22), antequam rationes redderet, vel pariatore (23), vel reliqua habente, libera esset mulier, et an de legato idem accipiamus? Libertate data, *si rationes reddiderit*, hanc conditionem rationum reddendarum, ut jussus videatur reliqua reddere, si qua habet, cum fide actus sui: quæ si (24) nulla sunt, pure accepisse libertatem videbuntur: et si post aditam hereditatem decessit, competente libertate etiam legatum eos secutum est: quod si, cum adhuc reliqua haberet, decessit, sub eadem conditione et contubernalis ejus libertatem accepisse videtur, et defecta [videbitur] conditione. Sed non ineleganter illud dicetur, Stichum quidem sub conditione manumissum, contubernalem autem ejus pure: et illam (25) conjunctionem non ad conjungendam conditionem, sed ad necessitudinem demonstrandam pertinere.

§. 1. Tunc demum pro (26) impleta habetur conditio, cum per eum (27) stat, qui si impleta esset, debiturus erat.

De rationibus reddendis.

82. Callistratus lib. 2. Quæstionum.

CUm servus ita liber esse jussus sit, *si rationes* (28) *reddiderit, eique fundum heres dare damnas sit:* videamus, utrum conditio libertati præposita sit, an vero et legato. et quidem si libertati soli accipiamus præpositam, nullus tractatus amplius superest: nam legatum purum invenitur; et ideo inutile fit: quod si conditio etiam legato insita sit, quod quidam recte putant, simul cum libertate dies quoque legati utiliter cedit. Quid ergo con-

(1) Dixi ad *l.* 2. *C. familiæ.* et ad *l.* 2. *in fin. C. ut in possess. leg.*

(2) *l.* 7. *C. ut in possess. leg.*

(3) *l.* 12. *infr. ut legat. nomin.*

(4) Jus commune opponitur juri singulari, *l.* 23. §. 3. *infr. de fideicomm. lib.* quæ huic legi conjungenda est. Jus commune est regula juris. *l.* 3. §. 10. *infr. de statuliberis.*

(5) *l.* 23. *in fin. supr. de cond. inst.*

(6) *l.* 5. *in fin. supr. de cond. inst.* §. 11. *Inst. de hered. instit.*

(7) Vid. *l.* 110. §. 3. *Infr. de reg. jur.*

(8) Legatum in tempus mortis collatum, in momentum vitæ potius, quam mortis collatum videtur.

(9) Non tamen debetur aut præstatur præsenti die.

(10) Paul. 3. *sent.* 6. §. 6. *l.* 9. *C. de hered. inst.*

(11) *l.* 4. *infr. quando dies legat.*

(12) Vid. Cujac. 14. *observ.* 32.

(13) *Nov.* 22. *c.* 44. §. 2. *in fin.*

(14) *Subaudi*, Juliæ Miscellæ. de qua dixi ad *l.* 1. *l.* 2. *l.* 3. *C. de indicta viduitate. et lege Julia Miscella tollenda.*

(15) Dixi ad *Novell.* 22. *cap.* 43.

(16) Statim, confestim · veluti si legatum sit sub conditione, quæ vel tum vel jam antea falsa sit. *Dyn. Bart.*

(17) Quales sunt eæ, quæ ad præsens tempus collatæ.

(18) Id est, legatum peti illis casibus non potest, etiam oblata cautione.

(19) Sunt enim continuo veræ vel falsæ. *l.* 13. *supr. de reb.dub. l.* 10. *in fin. supr. de cond. inst. l.* 120. *in fin. infr. de verb.obl.*

(20) Moram conjunctam. vid. Forner. 1. *select. ult.* male.

(21) Non faciat. *Hal.*

(22) *l.* 40. *in fin. infr. de statuliberis.*

(23) Pariator, reliquator est, Græcis, ἀλοιπαςὸς, id est, *pariator*, reliquatori opponitur; vide Cujac. *ad Afric. fol.* 216. aliud est a parario, de quo Seneca 2. *de Clementia. et* 3. vide Brisson. in verbo, *paria facere.*

(24) Dixi ad *l.* 31. §. 1. *infr. de statulib.*

(25) Vide Manticam 10. *de conject.* 5. *n.* 15. *in fin.*

(26) Pro impleta conditio est, quæ mora adversarii non impletur.

(27) Impleta ei conditio intelligitur, per quem stat ut ne impleatur. vide *l.* 24. *supr. h. t.*

(28) *l.* 111. *infr. h. t.* vid. *l.* 5. *infr. de statulibe. l.* 89. *in fin. infr. de verb. sign.* vide quæ notavi ad *l.* 8. *supr. familiæ.*

tinetur his (1) verbis, *si rationes reddiderit?* Quidam hoc aiunt, si reliqua reddiderit: quasi nihil (2) intersit, utrum sub hac conditione *si reliqua*, vel si hac, [*si*] *rationes reddiderit*. Sed nos neque (3) conditionem meram putamus esse, quæ in datione exsistit, neque meram conditionem, quæ in facto sit; sed eam conditionem, quæ ex mixtura quadam consistit. nam non (4) utique, si ille in folle (5) reliqua obtulerit, liber erit: non enim testator hoc sensit: sed illud ut rationes reddat, quomodo servus reddere solet (6), id est, legendas offerre rationes primum, deinde computandas, ut explorari possit, imputationes probe, an improbe referantur, accepta recte relata, an non recte. Ita enim incipit (7) quidem res a facto, pervenit autem ad pecuniam. Inest his verbis etiam, heredes notitia instrui rationum, ut sciant, quid in quaque ratione scriptum sit: nam quod ipse vivus facturus erat, ab heredibus suis fieri jussisse intelligitur: ille autem utique non sic solebat servo suo, ostendenti reliqua, rationes subscribere: sed ita ut legeret (8), examinaret, exciperet. Itaque cum servo sub hac conditione testamento libertas datur, *Si rationes reddiderit*, non hanc solam habet significationem, si cautiones instrumentaque omnia actus sui exhibuerit heredi: sed et si (9) reliqua solverit.

De filio testatoris herede scripto sub conditione.

83. Paulus lib. 12. Responsorum.

Lucius Titius ita testamentum fecit, *Aurelius Claudius natus ex illa muliere, si* (10) *filium meum se esse judici probaverit, heres mihi esto.* Paulus respondit, filium, de quo quæreretur, non sub ea conditione institutum videri, quæ (11) in potestate (12) ejus est (13), et ideo testamentum nullius esse momenti (14).

De conditione, si cum filio meo morati fuerint.

84. Idem lib. 14. Responsorum.

Illis libertis alimentorum nomine, si cum filio meo morati fuerint, menstruos denarios centenos et vestiaria dari volo: liberti in obsequio fuerunt, quamdiu adolescens ad militiam promoveretur: qua causa effectum est, ut quibusdam Romæ relictis proficisceretur, et apud (15) castra defunctus est. Quæsitum est, an ab heredibus ejus alimenta debeantur. Paulus respondit, conditionem quidem in persona libertorum, qui cum filio defuncti morati sunt aut per eos non stetit, quo minus morarentur, mortuo filio testatoris defecisse non (16) videri: sed si testator propter filii utilitatem his, qui cum eo morati fuissent, alimenta præstari voluit, contra voluntatem defuncti petentes audiri non oportere.

De verbis, cum illi petierint.

Legatum alicui, cum petierit, *non est conditionale.* Ex Bart.

85. Scævola lib. 3. Responsorum.

Titia heredis instituti liberos habentis filii fidei commisit, uti rem ejus universam restitueret filiis ejus, liberisve eorum, cum (17) ipsi petissent, sine ulla juris cavillatione: Quæro, an his verbis, *cum illi a te petierint*, conditio fideicommisso adscripta videatur? Respondit, non videri.

De libertate sub conditione et legato relictis servo.

86. Mæcianus lib. 3. Fideicommissorum.

Julianus noster, eum, *qui decem dare, et ita liber esse* jussus esset: si a vivente manumissus esset, non aliter legatum, quod ei cum libertate datum esset, habiturum, quam si conditioni libertatis paruisset. Item in emptorem, si alienatus esset. Sed id tunc (18) locum habet, cum omnimodo simul cum libertate legatum adquiri potuit, licet legato imposita non sit, veluti cum in tempus libertatis legatum collatum esset. † Cum vero libertas sub conditione, legatum autem præsenti die datum est: in hoc quæstio est, an constiterit (19) legatum? etenim nec Catonianæ (20) sententiæ locum in proposito esse, quia etsi statim testator decessisset, non tamen omnimodo inutile esset legatum, cum posset conditio libertatis ante (21) aditam hereditatem impleri, et legatum manumisso deberi: nisi forte necessarius (22) heres extitisset: tunc enim omnimodo inutile erit legatum jure ipso: quia sub conditione acceperit libertatem.

De priore et posteriore scriptura.

87. Valens lib. 1. Fideicommissorum.

Quod traditum est, in legatis novissimam (23), in libertatibus levissimam (24) conditionem spectandam esse:

88. Gajus [lib. 1. Fideicommissorum].

(Id est, quæ ipsi servo commodior sit):

(1) *l.* 32. *l.* 81. *supr. h. t. l.* 111. *Infr. h. t. l.* 31. *Infr. de statuliber.*

(2) Rationes reddere, et reliqua solvere, conditio eadem, *ut hic.* et *l.* 8. §. 5. *supr. de liber. legata.*

(3) Rationum reddendarum conditio mixta ex faciendo et dando: Quid ita? incipit a faciendo, desinit in pecuniæ dationem, ut *infr. h. t.*

(4) Rationes reddere non videtur, qui chartas in quibus conscriptæ sunt rationes, tradit, qui edit rationes tantum, nisi et reliqua solvat: et e contra non videtur rationes reddere, qui tantum offert in folle.

(5) In sacculo, *l.* 3. §. 6. *infr. de statuliber.* ut ille Juvenalis versus, *Si reddat veterem cum tota ærugine follem*: hinc deponere sacculum. adde *l.* 1. §. 36. *l.* 29. *supr. depositi.* in sacculo solvere. *l.* 25. §. 1. *in fin. supr. de usufr. et quemadm.* atque ita Bartolus intelligendam ait esse *l.* 19. *C. de usuris.* in qua agitur de oblatione et consignatione pecuniæ ad evitandas usuras facienda.

(6) Argumentum a solitis et consuetudine.

(7) Rationum reddendarum conditio incipit a facto, et pervenit deinde ad pecuniam: hoc est, incipit a computatione et dispunctione rationum, et desinit in pecuniæ dationem.

(8) Rationes reddens pati adversarium debet, legere, examinare, excipere.

(9) Imo non cogitur reliqua solvere. *l.* 37. *infr. de fideicomm. libert. l.* 5. *C. an servus ex suo facto.*

(10) Probatio filiationis, conditio non est potestativa. adde *l.* 14. *C. de probat. l.* 6. *supr. de his, qui sunt sui.* vid. Menoch. 2. *de arbit.* 1. *casu* 88. *n.* 49.

(11) Adde Augustin. 5. *confessionum.* 5. 6.

(12) Qui sub tali conditione instituit, non jure testatur, *l.* 4. *supr. de hered. inst. l.* 4. *C. de institut.* adde Menoch. 2. *arbitr.* 1. *casu* 88. *n.* 8. 9. 10.

(13) Utcunque tamen non probetur, lex eum definit esse filium testatoris, qui ex eo ejusque uxore natus est. *l.* 6. *supr. de his, qui sunt sui. l.* 5. *in fin. supr. de in jus vocando.* Præsumitur filius, tametsi directe non probetur.

(14) Hinc colligimus, Non sufficere præsumptionem legis, ubi probatio formaliter requiritur, Alciat. *tr. præsumpt. fol.* 603.

(15) Id est, in castris.

(16) *l.* 1. *C. de legat.*

(17) *l.* 48. *infr. de verb. obl.*

(18) *l.* 66. *supr. h. t.*

(19) Vide §. 32. *Inst. de legat.*

(20) *l.* 13. *supr. de optione.*

(21) *l. un.* §. 6. *C. de caducis.*

(22) *l.* 91. §. 1. *supr. de legat.* 1.

(23) *l.* 88. *l.* 89. *infr. h. t. l.* 8. *in fin. supr. de testam. tut. l.* 16. *supr. de vulg. l.* 6. *l.* 7. *in fin. supr. de adimend. l.* 12. §. *ult. supr. de legat.* 1. *l.* 3. *C. de codicillis. l.* 19. *C. de fideicomm.*

(24) Vid. *l.* 35. *supr. h. t.*

89. VALENS lib. 1. Fideicommissorum.

NOn ad ea duntaxat pertinet, quæ sæpius sub diversis conditionibus, sed etiam, quæ primo pure (1), deinde sub conditione dantur (2). Itaque quod heres pure dare jussus est, quodve pure legatum est, cum id ex (3) intervallo sub conditione legatum est, posterius valet. Si prius sub conditione, deinde (4) pure legatum est: præsens debetur. Quod si pure legatum, ex continenti heres sub conditione damnatus aut rogatus est dare: perinde est, ac si juncta subjecta scriptura idem legatum esset, vel ut præsens vindicari, si hoc voluerit legatarius, vel cum conditio exstiterit, ab herede peti posset: nisi commemoratione (5) superioris legati posterius scriptum fuerit, velut, *Stichum, quem illi legavi, heres meus ei, si illud factum erit, dato*: tunc enim revocandi animo præsens legatum, et sub conditione dandi ita scripsisse videbitur: et si ante conditionem rem vindicet, doli exceptio locum habere poterit.

90. GAJUS lib. 1. Fideicommissorum.

PEr fideicommissum varie data libertate non levissima spectanda est, sed novissima: quia posterior voluntas (6) potior haberi debet: cui consonat etiam rescriptum Divi Antonini.

Divisio conditionum.

91. MÆCIANUS lib. 2. Fideicommissorum.

COnditionum, quæ in futurum conferuntur, *triplex* (7) *natura* est, ut quædam ad id tempus, quo testator vivat, quædam ad id, quod post mortem ejus futurum sit, quædam ad alterutrum pertineant: tempus autem vel certum vel infinitum comprehendatur: quæ omnia non minus in fideicommissis, quam in institutionibus ac legatis incidere solent: Ut hæc conditio, *Titiæ, si mihi nupserit*, non dubie, nisi vivente testatore; illa autem, *Si ad exsequias funeris mei venerit*, nisi post mortem impleri non possit: illa vero, *Si filio meo nupserit*, vel vivente (8) vel mortuo (9) testatore impleri possit. Et prima quidem ac tertia ex relatis conditionibus, infinitum tempus habent: quandoque enim nupserit, impletur conditio, secunda ad certum tempus adscripta est.

De emancipatione.

92. ULPIANUS lib. 5. Fideicommissorum.

SI cui legatum fuerit relictum, isque rogatus sit *liberos suos emancipare*: an cogi debeat manumittere? Et retineo me dixisse, defici eos a petitione fideicommissi; neque enim Prætor fideicommissarius (10) eos ad libertatem tuetur, ut servos. Papinianum quoque libro nono responsorum scribere referebam, non (11) esse cogendum emancipare filios suos. Arbitror tamen extra (12) ordinem debere constitui, eum, qui adgnovit [id] quod sibi relictum est hac contemplatione, ut liberos suos emanciparet, cogendum (13) emancipare: neque enim debet circumveniri testantium voluntas; sic deinde hoc accipiendum, quemadmodum si sub conditione liberorum emancipandorum ei fuisset legatum, vel ita relictum, ut eos emanciparet. † Cui rei consequens est quod Divus Severus rescripsit: nam cum quædam mulier nepotes suos heredes instituisset, et ipsum filium coheredem filiis suis dedisset, eosque invicem substituisset, rogassetque filium, *ut filios emanciparet*, non autem rogasset, *ut hereditatem eis restitueret*, ex auctoritate D. Severi emancipare eos compulsus est, hisque restituere hereditatem: et adjectum est, [ut] si tardius id faceret, quasi ex mora usuras præstaturum: videri (14) enim eum, qui moram faceret emancipationi, moram restitutioni fideicommissi eam facere.

93. PAPINIANUS lib. 8. Responsorum.

MAter (15) filio suo coheredes sine ulla conditione filias ipsius dedit, ac petiit, *ut filias suas emanciparet* (16), ita ut curatores a Prætore acciperent: filii videri fidei commisisse placuit, ut eas sui juris constitutas, ad hereditatem aviæ pervenire pateretur: nec ad rem pertinere, si portionem filiarum jure substitutionis quæsisset.

Differentia statuliberi et legatarii in conditione dandi heredi, 1. Vel non heredi.

94. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris epitomarum.

CUm ita datur libertas, *si Titio*, qui non est heres, *decem dederit*: certa (17) persona demonstratur, ac propterea in personam ejus tantum conditio impleri potest: sane si cum cesserit dies, pecuniam conditioni comprehensam statuliber habuerit, jure constituto (18) nulli dando consequitur libertatem. † Diversa causa est legatarii, in cujus persona placuit conditionem deficere, si antequam dederit legatarius pecuniam, Titius moriatur.

§. 1. Ex his verbis, *si heredi*, vel *si heredi Titio decem dederit, liber esto*: non tantum heredi, sed etiam heredis (19) heredi dando, pervenit ad libertatem. at si nullus heredi successerit, jure constituto, nulli dando ad libertatem perveniet.

De translatione legati sub eadem conditione sumenda.

95. IDEM [lib. 4. Juris epitomarum].

LEgatum sub conditione relictum, et ad alium translatum, si non conditio personæ (20) cohæreat, sub (21) eadem conditione translatum videtur.

De verbo desinere. 1. *De nuptiis et libertate.*

96. PAULUS [lib. 1. ad Neratium].

TItio ususfructus servi legatus est, et, *si ad eum pertinere desisset*, libertas servo data est; Titius vivo

(1) *l.* 40. §. 2. *supr. h. t. l.* 7. *supr. de adimend.*

(2) Vide Decium *cons.* 113. *col. fin. cons.* 190. *col. pen. et ult.* et *ad l. singularia. supr. num.* 16. *si cert. petat.* ubi et Alexandrum consule *num.* 9. *in fin.* Jasonem *ad l. qui bis idem num.* 5. *ad fin. de verbor. oblig.* Cæphalum *cons.* 296. *num.* 30. *lib.* 2. Mod.

(3) Non conjuncta scriptura.

(4) *l.* 52. *in fin. l.* 81. §. 7. *l.* 113. §. *penult. supr. de leg.* 1. *l. ult. in fin. infr. de fideicomm. libert.*

(5) Novatio inducitur commemoratione prioris obligationis. vide *l.* 47. *de verb. obl.*

(6) *l.* 5. *in fin. infr. de manumiss. test.*

(7) Adde *l.* 16. *supr. de injust.*

(8) *l.* 36. *l.* 61. *l.* 68. *supr. h. t. l.* 7. *C. de institution.*

(9) *l.* 19. *supr. h. t.*

(10) Fideicommissarius Prætor, qui de fideicommissis cognoscebat; de quo dixi ad Ulp. 25. §. 12.

(11) Emancipare filios, agnito legato, legatarius non cogitur, *ut hic*. non cogitur, inquam, jure ordinario, seu secundum vulgarem formulam juris. *l.* 114. §. 8. *Supr. de legat.* 1. quia patria potestas inæstimabilis est, et sancta: sed jure extraordinario, seu auctoritate Principis. dixi *d.* §. 8. vide *l.* 4. *C. de emancipationib.* adde Paul. 4. *sent.* 13. §. 1.

(12) Cui opponitur vulgaris forma juris. *l.* 113. §. 3. *in fin. l.* 114. §. 8. *supr. de legat.* 1.

(13) Imo, non est cogendus. *l.* 114. §. 8. *supr. de leg.* 1.

(14) Moram qui in præcedenti committit, eandem in consequenti committere videtur. *Castr.*

(15) Pater filio. *Haloand.*

(16) *l.* 70. *supr. h. t.*

(17) Conditio dandi certæ personæ, personam non egreditur. *Castrens.* adde *l.* 95. *infr. h. t.*

(18) Id est, constitutionibus: quæ sæpe, et plurimum, aut nulla, aut levi ratione discrepant a jure communi.

(19) *l.* 51. §. 1. *supr. h. t.*

(20) Primi legatarii.

(21) *l.* 24. *supr. de adimendis.*

testatore decessit : libertas non (1) valet : quia (2) conditio nec initium accepit. Paulus : Ergo et si viveret Titius et capere non potest, idem dicendum est : desisse (3) enim non videtur, quod nec incipit.

§. 1. Servi ususfructus mulieri, *quoad vidua esset*, legatus : idem servus, *si ea* (4) *nupsisset*, liber esse jussus est : si mulier nupserit, liber erit (5) : quia potior est legato libertas (6).

De conditione jurisjurandi municipibus imposita per quos implenda.

97. Idem [lib. 2. ad Neratium].

MUnicipibus, *si jurassent* (7), legatum est : hæc conditio non est impossibilis. Paulus : Quemadmodum ergo pareri potest? per eos itaque jurabunt (8), per quos (9) municipii res geruntur.

De re legatarii ipsi legata.

98. Idem [lib. 3. ad Neratium].

MEa res sub (10) conditione legari mihi potest : quia in hujusmodi legatis non testamenti facti tempus, sed conditionis expletæ spectari oportet.

De conditione, quæ tacite inest.

99. Papinianus [lib. 18. Quæstionum].

COnditiones extrinsecus (11) non ex testamento (12) venientes, id est, quæ tacite (13) inesse (14) videntur, non (15) faciunt legata conditionalia.

De nuptiis.

100. Idem [lib. 7. Responsorum].

TItiæ, *si non nupserit*, ducenta, *si nupserit*, centum legavit : nupsit mulier : ducenta, non etiam centum residua petat : ridiculum (16) est enim, eandem et ut viduam et ut nuptam admitti.

De liberis. 2. *De verbis*, et voluntate. *De verbo*, Tutela. 3. *De conditione*, si in matrimonio perseveraverit. 4. *De menstruis vel annuis relictis.*

101. Idem [lib. 8. Responsorum].

PAter Severianam Proculam Ælio Philippo cognato nuptiis testamento designavit (17) ; eidem filiæ prædium, *si Ælio Philippo nupsisset*, verbis fideicommissi reliquit : quod *si non nupsisset*, idem prædium Philippo dari voluit : nondum viripotens puella diem suum obiit. Respondi, cum in (18) conditionibus testamentorum voluntatem potius, quam verba considerari oporteat, Ælio Philippo fideicommissum ita datum videri, si ei Procula defuncti filia nubere noluisset (19) ; quare cum ea prius, quam viripotens fieret, vita decesserit, conditionem extitisse non videri (20).

§. 1. Ita fideicommisso dato, *Volo restituas si sine liberis decedas* : conditio deficit ex voluntate, vel uno (21) filio superstite relicto.

§. 2. Conditionum verba, quæ testamento præscribuntur, pro (22) voluntate considerantur : et ideo, cum tutores testamento dati, quoniam interea puer adoleverat (23), id egerint, ut curatores ipsi constituerentur, conditio fideicommissi talis præscripta, *Si tutelam in annum octavum decimum* (24) *gesserint*, defecisse non videbitur.

§. 3. Socrus nurui fideicommissum ita reliquerat, *si cum filio meo in matrimonio perseveraverit* : divortio sine culpa viri post mortem socrus facto, defecisse conditionem respondi, nec ante diem fideicommissi cedere quam mori cœperit nupta vel maritus ; et ideo nec Mucianam cautionem locum habere ; quia (25) morte viri conditio possit existere.

§. 4. Fideicommissa menstrua et annua sub ea conditione liberto relicat, *Quamdiu res patroni filiæ gesserit*, etsi præstari necesse est, filia prohibente res suas administrari : tamen voluntatem filia mutante, conditionem resumunt, quoniam plura sunt.

De conditione subaudita si sine liberis decesserit.

102. Idem (26) [lib. 9. Responsorum].

CUm avus filium ac nepotem ex altero filio heredes instituisset, a nepote petiit : ut *si* (27) *intra annum trigesimum moreretur*, *hereditatem patruo suo restitueret* : nepos liberis relictis, intra ætatem suprascriptam vita de-

(1) *l.* 19. *Supr quemadm. servit.*

(2) Interdum tamen quod non cœpit, deficere dicitur. *l.* 3. §. 1. *supr. usufr. quemadm. caveat.*

(3) Privatio præsupponit habitum. Ita desinere non potest, quod nec incepit, *ut hic.* vide *l.* 208. *infr. de reg. jur.* dixi *l.* 43. §. 9. *supr. de ædilitio.*

(4) *l.* 14. *supr. de legat.* 2.

(5) *l. ult. infr. de statulib.*

(6) Libertas potior est legato alteri facto, ut in hac specie servi ususfructus legatus est mulieri, *quoad vidua esset, si ea nupsisset, liber esse jussus est is servus.* Favendum est potius libertati servi, quam nuptiis legatariæ : ad hunc modum legato piam causam potiorem esse tradunt. de quo vide Tiraquell. 18. *privilegio piæ causæ.* Ubi etiam notat, Conditionem impedientem matrimonium rejici, nisi vocata sit pia causa, deficiente conditione : quippe hujusmodi conditione non impleta piam causam succedere. Hæc ille : tametsi ex hac lege colligi possit matrimonii libertate potiorem esse manumissionem servi.

(7) *l.* 112. *supr. de legat.* 1.

(8) Imo non coguntur jurare : juramenti conditio remittitur. *l.* 26. *in fin. pr. supr. h. t.*

(9) Per eos, quibus summa Reipublicæ commissa est, *l.* 14. *infr. ad municip.* per majorem partem. *l.* 160. §. 1. *infr. de reg. jur.*

(10) *l.* 41. §. 2. *supr. de legat.* 1. non pure, §. 10. *Inst. de legatis. et ibidem Theoph.* ubi dixi. adde *l.* 13. *C. de legat.*

(11) Ex natura rei legatæ.

(12) Non ex voluntate testatoris.

(13) Conditionum tacitarum varia exempla vide apud Oldendorp. *in Topicis. loco ab auctoritate*, seu *præjudiciis.*

(14) *l.* 1. §. *ult. supr. h. t. l.* 6. §. 1. *infr. quando dies leg.*

(15) Imo faciunt. vide *l.* 1. *in fin. supr. h. t.*

(16) De exceptione contrarietatis, vide Oldendorp. *cap.* 26. *de exceptionib.* per eam adversarius repellitur contraria proponens. *Goth.* Vide Covarruv. *lib.* 2. *var. resolut. cap.* 19. Ant. Aug. *lib.* 1. *emendat. cap.* 2. S. L.

(17) Destinavit. vid. *l.* 36. *l.* 66. *supr. de ritu.* Goth. Adi Decium *cons.* 273. *col.* 2. *ad fin. et seq.* Cagnolum *ad l.* 3. *de reg. jur.* Forcatulum *in Necyomant. jur. dial.* 30. *n.* 7. Bereng. Fernan. *ad l. fin. num.* 65. *C. de posthum. hered. instit.* Decium iterum *cons.* 191. Lancel. Polit. *in tract. substit. sub rubr. de vulgar. num.* 6. Antonium Augustinum. *lib.* 1. *emend. cap.* 3. Gomesium. *var. resol. tom.* 1. *cap.* 3. Gilbertum Regium *lib.* 1. *ἐναντιοφανῶν cap.* 22. Mod.

(18) *l.* 19. *supr. h. t.*

(19) Immatura viro, non dicitur nolle nubere, ut quæ nubere etiam volens, non possit. Nolle dicimur, cujus contrarium possumus. vide *l.* 3. *l.* 4. *infr. de regulis.*

(20) Ut noluisse non videatur, qui velle non potuit. *Bart.*

(21) *l.* 6. §. 2. *C. ad SC. Trebell. l.* 148. *l.* 149. *Infr. de verb. signif.*

(22) *l.* 7. *in fin. supr. de supellectile.*

(23) Et finita tutela ejus esset.

(24) Tutelam liberorum ad annum usque decimum octavum parens eorum potest extendere.

(25) *l.* 72. §. 2. *supr. h. t.*

(26) Vide Barthol. Socin. in hac legem, quam ad nauseam usque repetiit.

(27) Rogati restituere liberi alteri hereditatem, intelliguntur rogati restituere sub hac conditione, *si sine liberis ipsi decesserint*, ut hic. adde *l.* 6. *C. de institut. l.* 30. *C. de fideicomm.*

cessit: Fideicommissi conditionem, conjectura (1) pietatis, respondi defecisse (2), quod minus scriptum, quam dictum fuerat, inveniretur.

De cautione legati non exigenda.

103. Paulus [lib. 14. Quæstionum].

SI ita legatum sit, *Titio post decem annos dato*, *si satis ab herede non exegerit*, et Titius intra decimum annum decesserit, ad heredem suum transmittat legatum: quia moriente eo conditio extitit (3).

Quo tempore testamenti factio spectatur.

104. Idem [lib. 14. Responsorum].

EUm; qui post apertum (4) testamentum deportatus (5), et restitutus est, fideicommissum petere posse, cujus conditio postea exstitit, quam Civitatem Romanam recipiat.

De jure heredis in re legata sub conditione.

105. Pomponius [lib. 5. Epistolarum].

SI fundum a testatore sub conditione legatum heres alii pendente conditione legavit, post existentem conditionem, quæ priori testamento præposita fuerat, neque proprietas a priori (6) legatario recedit, nec locum religiosum in eo fundo heres facere, nec servitutem imponere poterit: sed et imposita servitus (7) finietur exsistente conditione.

De conditione, si illi non nupserit.

106. Julianus [lib. 25. Digestorum].

HOc genus legati, *Si Titio non nupserit*, perinde habendum est, ac si post mortem Titii legatum fuisset, et ideo nec Muciana (8) satisdatione interposita capere legatum potest: sed et alii nubendo, nihilominus legatum consequitur.

Utrum sit legatum purum, an conditionale.

107. Gajus [libro singulari de Casibus].

ALiquando accidit, ut sub conditione (9) datum legatum purum intelligatur (10): veluti (11) quod sub eadem (12) conditione relictum est, sub qua etiam heres alius institutus est: item quod sub hac conditione relictum est, *si hereditatem adierit*. Ex diverso quoque purum datum legatum conditionale videtur: veluti quod sub conditione ademptum est: quia sub contraria (13) conditione datum intelligitur.

De tacita repetitione.

108. Scævola [lib. 19. Digestorum].

LIbertis omnibus legavit domum: et hæc verba adjecit, *ut* (14) *in ea habitent liberti*, *ne* (15) *de nomine* (16) *exeat*, *et ut ad unum*, *qui novissimus exstiterit*, *perveniat*, *et eo amplius* (17) *eisdem libertis meis dari volo fundum Sosianum*. Quæsitum est, an conditio (18) adposita, *ne de* (19) *nomine exiret*, ad sequens quoque legatum pertineret? Respondit pertinere.

De rogato restituere hereditatem acceptis centum nummis.

109. Idem lib. 20. Digestorum.

A Testatore rogatus, *ut acceptis* (20) *centum nummis restitueret hereditatem Titiæ coheredi suæ*, adita hereditate decessit, similiter et Titia, antequam daret centum: Quæsitum est, an heres Titiæ, offerendo centum ex fideicommisso (21), partem (22) hereditatis consequi possit? Respondit, heredem conditioni parere (23) non posse. Claudius: magno (24) ingenio de jure aperto (25) respondit, cum potest dubitari, an in proposito conditio esset.

De pecunia data a statulibero.

110. Pomponius lib. 9. Epistolarum.

ETiam si invitis heredibus ex peculio statuliber pecuniam Titio det, liber quidem fit: sed Titius, qui invitis heredibus sciens accepit, pro possessore videtur eam pecuniam possidere, ut avocare (26) eam hi, qui inviti fuerunt, possint.

De rationibus reddendis.

111. Idem lib. 11. Epistolarum.

QUi sub conditione rationum reddendarum (27) *liber esse jussus est*, docere (28) debet, constare fidem omnibus, quæ ab eo gesta sunt; ut neque (29) sub-

(1) Nec enim præsumitur avus voluisse cogere nepotem, ut restitueret potius hereditatem extraneo, quam propriis liberis, *l.* 30. *C. de fideic. l.* 8. *C. de donationib.* de qua præsumptione vide Alciat. 1. *præsumpt.* 9. vid. *l.* 30. *C. de fideicomm.*

(2) Ideoque nepos non restituet hereditatem patruo, sed liberis propriis: hinc collige, liberos in conditione positos intelligi ad hereditatem vocari. *l.* 101. *§. 1. supr. h. t. l. 43. de vulgari. l. 6. C. de institutionib. l.* 30. *C. de fideicomm. l.* 22. *infr. ad SC. Treb.* et excludere extraneos. Magna hic tamen quæstio occurrit: An nepos eo casu cogatur moriens universam hereditatem filiis suis relinquere, denegata ei facultate ejus diminuendæ. vid. Hotom. 13. *illustr.* et Jul. Clar. 3. *sent. §. testamentum. q.* 77. Goth. Vide Censur. Forens. *lib.* 2. *c.* 7. *n.* 18. S. L.

(3) Certum est enim eum, utpote mortuum, satisdationem exigere non posse.

(4) *l.* 31. *supr. h. t.*

(5) *l.* 59. *§.* 1. *in fin. supr. h. t. l.* 59. *§.* 4. *supr. de hered. inst.*

(6) *l.* 81. *supr. de leg.* 1. *l.* 15. *supr. de reb. dub.*

(7) Vid. *l.* 11. *in fin. supr. quemadm. servit.*

(8) Conditio quæ potest impleri vivo legatario, non impletur præstita cautione Muciana. *Bart.*

(9) Conditionem. *Flor.* ut *l.* 111. *infr. h. t.*

(10) Expressio eorum, quæ tacite insunt, nihil operatur. Bart. *l.* 19. *§.* 1. *supr. h. t. l.* 3. *supr. de leg.* 1. *l.* 21. *in fin. l.* 22. *§.* 1. *infr. quando dies legat.*

(11) *l.* 21. *§.* 1. *infr. quando dies legat.*

(12) Eandem conditionem. *Flor.*

(13) *l.* 6. *infr. quando dies leg. l.* 10. *supr. de adimend.*

(14) *Ut* particula modum facit.

(15) Similis petitio est in *l.* 94. *supr. de legat.* 3. *l.* 88. *§.* 6. *supr. de leg.* 2.

(16) Libertos gentilitium nomen patronorum tulisse, hinc colligitur: quod etiam confirmatur *l.* 77. *§.* 15. *supr. de leg.* 2. *l.* 38. *§.* 1. *l.* 94. *supr. de legat.* 3. Tertull. *lib. de resurrect. carnis.* Lactant. 2. *Instit.* 3. Hinc Spurii Camilli libertus, Camillus, Plutarch. *Problemat.* et Pompeii Magni libertus, Pompeius Leneus, 25. Plin. 5. Sueton. *lib. de claris Rhetoribus.* Ciceronis libertus, Laurea Tullius, 31. Plin. 1. Cornelli Lentuli, Cornelius Alexander, *a Suida.* Quin patronorum origine liberti censiti, dixi ad *l.* 6. *in fin. infr. ad municip.* Appellatione etiam familiæ continentur. *l. ultim. C. de verb. sign.* Et tamen familiaria sepulchra libertis paternis negant liberi. *l.* 6. *supr. de religiosis.*

(17) Dictio, *eo amplius*, non solum legati, sed et conditionis antecedentis repetitiva est. *Bart.*

(18) Modus hic appellatur conditio, ut *l.* 71. *§.* 1. *supr. h. t.*

(19) *l.* 77. *l.* 82. *supr. h. t.*

(20) Ablativum absolutum facere conditionem, hinc colligunt.

(21) *Al.* fideicommissi partem.

(22) Quæ potuisset restitui Titiæ, si superstes centum obtulisset heredi.

(23) *l.* 51. *in fin. Supr. h. t. l.* 104. *§.* 1. *supr. de legat.* 1.

(24) Scævolam laudat Tryphoninus.

(25) *Al.* aperte: *al.* non aperto.

(26) Adde *l.* 20. *§.* 1. *infr. de statuliber.*

(27) *l.* 82. *supr. h. t.*

(28) Quemadmodum autem probabit se nihil subtraxisse? hoc ipso, quod subtraxisse non probatur. *l. super servis.* 6. *C. qui milit.*

(29) Rationes bona fide reddi non videntur, si quid expensis falso retulerit statuliber, vel si quid subtraxerit acceptis.

traxerit quid ex his, quæ acceperit, neque expensum (1) rationibus præscripserit, quod non dederat: sed et quod reliquum per contextum scriptum est remanere apud eum, solvere debet: neque enim aliter liber esse potest, quam si hoc modo conditioni, sub qua data est libertas, satisfecerit. Cæterum debitores, cum quibus ipse contraxerit, non utique in diem mortis domini sui fuisse idoneos (2) præstare cogendus est: sed eo tempore, quo his creditum est, ejus conditionis fuisse, ut diligens paterfamilias his crediturus fuerit.

An conditio faciendi, 1. *Vel dandi*, *recipiat divisionem*. 3. *Ubi rationes reddendæ*.

112. IDEM lib. 12. Epistolarum.

TAles conditiones, *si monumentum* (puta) *fecerint*, pluribus (3) propositæ, non (4) possunt nisi (5) in omnibus simul personis existere.

§. 1. Item, *si Sumphoro et Januario centum Titius præstiterit*, *fundum ei lego*. Sumphoro mortuo an legatum perisset? sed hoc quoque sic puto interpretandum, ut si dum quisque eorum vivet, præstitisset. Sed benigna interpretatione dicendum, si non post moram Titii Sumphorus decessit, debere partem dimidiam Januario dantem, partem fundi dimidiam legatarium esse consecuturum.

§. 2. De illo quoque quæritur, fundus quibusdam legatus est, si pecuniam certam in funus impensamque perferendi (6) corporis in aliam regionem dedissent: nam, nisi uterque dederit, neutri sit legatum: quoniam conditio nisi per utrumque expleri non potest. Sed hæc humanius interpretari solemus: ut cum duobus fundus legatus sit, si decem dedissent, et alteri dando partem, legatum quoque debeatur.

§. 3. Priscus respondit, statuliberum non (7) utique ibi, ubi paterfamilias decessit, aut ubi ipse relictus sit, aut ubi (8) velit, rationes reddere debere: sed interim proficisci ad eum, cui reddere debeat: utique si is Reipublicæ causa aberit: verissimum est autem, ut alias (9) aliud ex persona locoque sit æstimandum.

De conditione: si, antequam res suas administrare posset, *decessisset*.

113. PAULUS Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris sex libro secundo.

CUm filius rogatus fuisset a patre, *si antequam res suas administrare posset* (10), *decessisset*, *hereditatem Titio restituere*: et egressus viginti annos decessisset: rescriptum est, fideicommissum deberi.

TIT. II.

AD (11) LEGEM (12) FALCIDIAM (13).

Verba legis. 1. *De mortuis apud hostes*. 2. *Si quis omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem*. 3. *De jurisjurandi conditione remissa*. 4. *De eo*, *quod legatum est*, *servo proprio*, *vel captivo vel posthumo*, 5. *Vel municipibus*, *vel Deo*. 6. *De re testatoris vel aliena*. 7. *De corpore*, *quantitate*, *jure*. 8. *De legato penoris*, *et legato* decem, si penus non detur. 9. *De usufructu et servi operis*. 10. *De debito legato creditori*. 11. *Si legatarius possideat voluntate heredis*. 12. *De cautione* quanto amplius, quam per leg. Falcidiam ceperit, reddi. 13. *De substitutione coheredis*. 14. *De jure accrescendi*. 15. *De arrogatione coheredis*. 16. *De annuo legato*. 17. *De naturali debito*. 18. *Si debitor creditori successerit*. 19. *De impensa funeris et monumenti*.

1. PAULUS [lib. singulari ad legem Falcidiam].

LEx *Falcidia* (14) lata (15) est, quæ primo capite liberam (16) legandi facultatem dedit [usque ad dodrantem (17)] his verbis: *Qui cives* (18) *Romani sunt*,

(1) Quid? qua tandem ratione probaturus est, se verum præscripsisse? An hæc persona ex earum numero est, quarum juramento stari debeat? *arg. l. divus*. 7. *infr. si cui plus quam per l. Falcid. l. si quis pro redent*. 36. *C. de donat*. An tum demum, cum probaverit virum bonum tantum fecisse expensarum? *arg. l. ult. C. de alimentis pupillo præstandis*.

(2) *l*. 41. *in fin. infr. de fideic. libertatib*. Goth. Hinc collige eum esse solvendo, qui fidem habet, licet nullum patrimonium, *l*. 112. *in fin. infr. de verb. oblig*. Ans. Adde *l*. 37. §. 1. *supr. de negot. gest. l*. 7. *C. arbitr. tutel*. Castr. Cyn. et Alberic. ad *Auth. novissime. C. de administr. tutor*. Vall. *de reb. dub. tract*. 20. *n*. 24. Hartm. Pistor. *lib*. 1. *q*. 49. *n*. 29. Joan. Sande *decis. Frisic. lib*. 2. *tit*. 9. *defin*. 13. S. L.

(3) Vid. quæ not. ad *l*. 6. §. 2. *supr. de excus. tut*.

(4) Imo, individua conditio potest per unum impleri. *l. pen. C. h. t*. Potest per unum impleri, ut ei prosit, non aliis, nisi contraria sit voluntas defuncti.

(5) Vide *l*. 13. *Infr. de manumiss. testam. l*. 45. *Supr. de hered. instit*.

(6) *l*. 14. §. 4. *supr. de religiosis*. vid. Plin. 1. *epist*. 73.

(7) Rationes reddere statuliber debet, non ubi testator mortuus est, non ubi is ipse relictus sit, non denique ubi velit, sed apud eum, cui reddere debet: quod totum judicis arbitrio relinquitur, qui id æstimaturus est ex qualitate loci etc.

(8) *l*. 4. *l*. 5. *l*. 6. *supr. de edend*.

(9) Circumstantiæ personarum et locorum efficiunt, ut aliud et aliud æstimetur.

(10) Quæritur, quando quis res suas administrare posse censeatur? Negat lex etiam post vicesimum annum id censeri. Nemo dici potest res suas administrare ante vigesimum quintum annum. adde *l. ult. C. de his*, *qui veniam ætat*.

(11) *Lib*. 6. *C*. 49. 2. *Inst*. 22. *Nov*. 1. 18. Paul. 3. *sent*. 8. περὶ Φαλκιδίου 44. *Eclog*. 31. 5. Harmen. 9. Ulp. 25. §. 14. *et seq*.

(12) Quæ et plebiscitum dici potest.

(13) De quarta Falcidiæ scripsit Hotomanus *vol*. 1. *var. disp*. et extant ad huc titulum Duareni et Goveani *commentarii ad rubr. et l*. 1. scripserunt etiam Alciatus et Ferretus *ad rubr. solam*. Joannes Bolognetus *tom*. 2. repetit. præter quos vide et Alexandrum ab Alexandro *l*. 6. *Genial. dier. cap*. 15. Mod.

(14) Falcidia non a falce, ut quidam etiam ætate Harmenop. existimarunt, 5. *Harmen*. 9. sed a Falcidio Tribuno plebis temporibus Augusti adhuc triumviri. *Govean*. Goveanus tamen refert Augustum eam sanxisse. Porro, ut donationibus lex Cincia: dotibus Papia: *Corn. Tacit*. manumissionibus Caninia: *Inst. de L. Fus. Canin*. ita legatis lex Furia primum, *Inst. eod. ubi Theoph*. Cic. *pro Balbo*. deinde lex Voconia, et ad extremum lex Falcidia præscripsit modum, dodrantis sc. qui civilis modus dicitur a Corn. Tacito. Eadem Falcidia constitutione D. Severi postea ampliata est ad donationes causa mortis: Senatusc. Pegasiano (quod Vespasiani temporibus, ut Trebellianum Neronis temporibus factum est) ad fideicommissa testamento relicta: Constitutione D. Pii, ad fideicommissa ab intestato. vide Cujac. *in paratitl. hic*.

(15) Cur lata est? lex 12. tab. liberam potestatem legandi fecerat: deinde lex Furia, Ulp. *in pr*. §. 2. plus mille assibus legatarium vetabat capere: hinc eveniebat, ut multiplicato legatariorum numero heres nihil caperet: postea lex Voconia vetabat quemquam plus alteri legare, quam ad heredem legantis perveniret: hinc eveniebat, ut pluribus legatariis existentibus, unus interdum aureus ab herede perciperetur: spe tam exigui lucelli fiebat, ut nullus heres adire vellet. Ne id esset, lata lex est Falcidia, ea quartam hereditatis penes heredem esse voluit: quovis prohibito legare ultra dodrantem bonorum.

(16) *Novell*. 1. *in pr. Nov*. 22. *cap*. 2.

(17) Hæc verba, *usque ad dodrantem* νοθεύονται quia finis dodrantis secundo capite, non hoc primo capite, dirigitur. Cujac. *C. h. t*. Hæc enim verba Haloander non legit.

(18) Omnes Quirites hoc verbo comprehenduntur: alterum erat principium legis, *quicunque Senator*, qua lege nec plebs nec equites continebantur. Cicer. *pro Rabirio*, et *pro Cluentio*. vid. Govean. *hic*.

qui eorum post (1) *hanc legem rogatam* (2) *testamentum* (3) *facere volet*, *ut eam* (4) *pecuniam* (5), *easque res quibusque* (6) *dare* (7), *legare* (8) *volet*, *jus* (9) *potestasque esto*, *ut* (10) *hac lege sequenti licebit*. Secundo capite modum legatorum constituit his verbis: *Quicunque civis Romanus post hanc legem rogatam testamentum faciet*, *is quantam cuique civi Romano pecuniam jure publico* (11) *dare*, *legare volet*, *jus potestasque esto*: *dum* (12) *ita detur legatum* (13), *ne minus*, *quam partem quartam* (14) *hereditatis* (15), *eo testamento heredes capiant*: *eis* (16), *quibus quid ita datum*, *legatumve* (17) *erit*, *eam pecuniam sine fraude* (18) *sua capere liceto*: *isque* (19) *heres*, *qui eam pecuniam dare jussus damnatus erit*, *eam pecuniam debeto dare*, *quam damnatus est*.

§. 1. *Lex Falcidia* etiam ad eos (20), qui apud hostes (21) moriuntur, propter legem Corneliam pertinere videtur: quod ea lex perinde eorum testamenta confirmat, atque (22) si in civitate decessissent: propter quam fictionem (23) lex Falcidia, et omnes testamentariæ pertinent: quæ (24) tamen possint locum habere.

§. 2. Ad eos, qui omissa causa testamenti, possident hereditatem, non pertinet lex Falcidia: sed per Edictum (25) prætoris inducitur potestas legis.

§. 3. Idemque est, si jurisjurandi conditio remissa (26) sit.

§. 4. Sed et si servo suo testator data libertate legaverit; quia differtur in id tempus, quo liber futurus est: item si ei, qui apud hostes est, aut ei, qui nondum natus est, datum sit aliquid, hæc lex locum habebit.

§. 5. Ad municipum (27) quoque legata, vel (28) etiam ea quæ Deo (29) relinquuntur, lex Falcidia pertinet (30).

§. 6. Non solum autem ad res proprias testatoris legatas, sed et alienas lex pertinet.

§. 7. Et omne quod ex bonis defuncti erogatur, refertur ad hanc legem: sive in corpore constet certo incertove, sive pondere, numero, mensura valeat, aut etiam si jus legatum sit, ut ususfructus, aut quod in nominibus (31) est.

§. 8. Item si ita legatum sit, *heres meus Seio penum dato* (32): *si non dederit*, *decem* (33) *dato*: quidam putant omnimodo in legato decem esse, penum autem mortis causa capi, nec in Falcidiam imputare id heredem posse. Ego autem didici (34), si in continenti heres penum solverit, videri hoc legatum esse, et in legem Falcidiam imputari (35) posse: et quod dixi *in* (36) *continenti*, ita accipiendum, cum aliquo (37) spatio: quod si jam mora facta solverit heres penum, tunc nec legatum eum accepisse, nec in Falcidiam imputari (38) posse: jam enim transfusum legatum esse, et decem deberi.

† Idemque erit, et si ab initio ita legatum datum sit,

(1) Nam nulla lex, jure civili, præteritum tempus respicit.

(2) Rogata dicitur, quum populus interrogabatur, juberetne legem esse. Itaque in tabellis, quibus suffragia ferebantur, scripta hæc verba erant, *uti rogas*. Govean.

(3) Nec enim alibi, quam in testamento legatum relinquebatur. §. 10. *Inst. de fideicomm. hered.*

(4) Quam pecuniam, quasque res. Duar. *disp.* 58. fam pecuniam, fasque res, ἀρχαϊκῶς. Cujac. *C. h. t.*

(5) Pecuniæ verbo intellige res hereditarias patrimonii, vel extra, jura, actiones. *Govean. l.* 13. *C. de testam. l.* 77. §. 24. *supr. de leg.* 2.

(6) I. e. quibuscunque, sive maribus sive fœminis.

(7) Per vindicationem.

(8) Per damnationem vel alium legandi modum.

(9) Vide *l.* 53. *l.* 120. *infr. de verb. sign. Novell.* 22. *cap.*2. Ulp. 1. §. 9. *et* 11. §. 14.

(10) Hæc verba, *ut hac lege sequenti licebit*. νοθεύονται. Cujac. *C. h. t.*

(11) Non testamento, *l.* 3. *supr. qui testam.* sed quod per leges licet legare. *l.* 67. *infr. h. t.*

(12) *l.* 73. *in fin. infr. h. t.* et merito: ut per legem Falcidiam deliari possit hereditas; onerari vel exhauriri non possit. Legata hereditatem delibant, quæ non excedunt dodrantem: onerant, quæ excedunt: exhauriunt, quæ assem absumunt. vid. Cujac. apud Paul. 3. *sent.* 8. §. 1.

(13) Detur, legetur. Cujac. *C. h. t.*

(14) Quæ hodie aucta est. vid. *Nov.* 18. An liberi fideicommisso gravati duas quartas detrahere possint jure civili, alibi dicam.

(15) Quam ideo jure hereditatis habere debet. *l.* 91. *infr. h. t.*

(16) Hic Duarenus tertium caput legis Falcidiæ constituit, 1. *disp.* 58.

(17) Datum legatum. Cujac. *C. h. t.*

(18) Sine pœna quadrupli legis Furiæ. vid. Duar. 2. *disp.* 10. sine ulla dodrantis diminutione ex lege Voconia. adde Cujac. 7. *obs.* 33. *l.* 131. *infr. de verb. sign.*

(19) Quartum caput legis Falcidiæ addit Duaren. 1. *disp.* 58. quod Cujacio displicet. *C. h. t.*

(20) Id est, ad eorum testamenta: lex enim Falcidia locum habebit, et Falcidia deducetur ex relictis in hujusmodi testamentis.

(21) *l.* 18. *vers. nec huic contrarium. infr. h. t.*

(22) Fingit enim lex Cornelia captivum ipsamet hora captivitatis decessisse. *l. ejus.* 8. *supr. qui testam.*

(23) De fictione inductiva, privativa, translativa, vetativa, permissiva, impropria, propria (his enim vocibus interpretes docendi causa utuntur) vide disputationem Pyrrhi in fine Consuetudinum Aurelianensium.

(24) Non enim lex Cornelia captivorum testamenta confirmat, qui tempore testamenti factionem testamenti non habuere. *l. pater.* 10. *in fin. infr. de captivis.*

(25) Adde *l.* 6. *supr. si quis omissa caus.*

(26) *l.* 26. *in fin. pr. supr. de cond. et demonst.*

(27) *Al.* municipium. *l.* 122. *supr. de leg.* 1.

(28) Non etiam ea. Cuj. *Inst. h. t.* et apud 4. Paul. *sent.* 3, §. 2. *et* 10. *obs.* 34. reprehensus a Fornerio 2. *select.* 25. et a Roberto 1. *recept. lect.* 15.

(29) Deo legare possumus. Porro apud veteres, Dii non omnes heredes poterant institui. vid. Ulp. 22. §. *Deos.* 6.

(30) Neque enim iniquum videri debet, si de legatis Deo relictis quarta detrahatur, cum ipsis rebus Dii non indigeant, quas ipsi mortalibus ad usum vitæ tribuunt. *Govean.* verum hodie in legatis ad pias causas Falcidia locum non habet. *Novell.* 131. *cap.* 12. quod intellige, si heres moram admittit in relictis ad pias causas præstandis.

(31) In nominibus est, quod in tabulis debetur: quod quamvis nostrum non sit (quia vindicari non potest) tamen quia nobis debetur, recte nostrum appellatur. Goveanus hac voce actiones intelligit.

(32) V. Anton. Rub. *ad l. non solum.* §. *morte. infr. de nov. oper. nunc. num.* 519. Jac. Nig. *ad l. si insulam. infr. de verb. oblig. num.* 183. Socinus Junior. *ad l. ita stipulatus. dict. tit. de verbor. oblig. num.* 148. Jacobus Menochius *in tract. de arb. jud. lib.* 2. *cent.* 1. *cas.* 30. *num.* 1. Mod.

(33) *l.* 19. *infr. quando dies legat. l.* 1. *supr. de penu.*

(34) A quo? forte a Juliano: fuit enim Juliani Ulpianus studiosissimus.

(35) Id est, et ideo heres detrahet suam ex eo Falcidiam. Nota in hac lege verbum *imputandi* sensu plane contrario accipi, quam in toto hoc titulo, ubi imputare in Falcidiam, est adnumerare Falcidiæ.

(36) Verba hæc, *in continenti*, *ex continenti*, *confestim*, *statim*, *illico*, *quamprimum*, accipienda sunt cum aliquo temporis laxamento. *l.* 1. *l.* 13. *infr. de solut.* Goth. Verba *in continenti* quomodo accipienda sint, vide Tessaur. *decis.* 77. *num.* 3. Ans.

(37) Cum aliquo temperamento, quod judicis arbitrio definitur. *l.* 105. *infr. de solut. l.* 5. §. 1. *infr. de collation.*

(38) Id est, non detrahet ratione suæ Falcidiæ. Nam lex Falcidia ad ea legata pertinet, quæ voluntate testatoris erogantur. Quod autem mortis causa capitur a legatario (quamvis de patrimonio testatoris erogetur) ad legem tamen Falcidiam non pertinet: id enim sua voluntate heres dat, ut legati onus defugiat, sicuti ostendit *lex* 93. *infr. h. t.* In iis, quæ causa mortis capiuntur, admitti Falcidia non potest. vid. tamen *l.* 5. *C. ad leg. Falcid. et l.* 2. *C. de mort. caus. donat.*

Si penum (1) *non dederit*, *decem dato:* quia hic penus non est legata: et penus si datur, mortis causa capitur: quia deficit legati conditio.

§. 9. Si *ususfructus* legatus sit, qui et dividi (2) potest (3), non sicut ceteræ servitutes individuæ sunt: veteres quidem æstimandum totum usumfructum putabant, et ita constituendum quantum sit in legato. Sed Aristo a veterum opinione recessit: ait enim, posse (4) quartam partem ex eo, sicut ex corporibus retineri. idque Julianus recte probat. ✝ Sed *operis servi* legatis, cum neque (5) usus, neque ususfructus in eo legato esse videtur, necessaria est veterum sententia, ut sciamus, quantum est in legato: quia necessario ex omnibus, quæ sint facti, pars decedere debet, nec pars operæ intelligi potest. Imo et in usufructu, si quæratur, quantum hic capiat, cui ususfructus datus est: quantum ad cæterorum legatorum æstimationem, aut etiam hujus ipsius, ne dodrantem excedat legatum, necessario ad veterum sententiam revertendum est.

§. 10. Si quis creditori suo, quod debet, legaverit: aut inutile legatum erit, si nullum commodum in eo versabitur; aut si propter repræsentationis (puta) commodum utile erit, lex quoque Falcidia in eo (6) commodo locum habebit.

§. 11. Si legatarius possessionem nactus est, et non (7) potest avocari ei res, quia voluntate heredis errantis (8) nactus est possessionem: dabitur actio (9) heredi, ut id, quod supra dodrantem est, offeratur (10).

§. 12. Interdum omnimodo necessarium est, solidum solvi legatario (11) interposita (12) stipulatione (13), *Quanto* (14) *amplius, quam per legem Falcidiam ceperit, reddi:* Veluti si quæ a pupillo legata sint (15), non excedant modum legis Falcidiæ: veremur autem, ne impubere eo mortuo alia legata inveniantur, quæ contributione facta excedant dodrantem. ✝ Idem dicitur, et si principali testamento quædam sub conditione legata sunt, quæ an debeantur, incertum est: et ideo si heres sine judice (16) solvere paratus sit, prospiciet sibi per hanc stipulationem.

§. 13. Id (17), quod ex substitutione coheredis ad coheredem (18) pervenit, proficit legatariis (19). Is enim similis est heres ex parte pure, ex parte sub conditione heredi instituto: sed ea (20), quæ ab eo (21) legata sunt, si omiserit (22) hereditatem (23), non augebuntur, scilicet si ab eo (24) nominatim (25) data sunt, non (26) *Quisquis* (27) *mihi heres erit.*

§. 14. Si (28) coheredis mei portio (29) exhausta sit (30), mea integra, et illam vindicavero (31), Cassius confundendas (32) esse partes existimat (33): Proculus contra. in qua specie et Julianus Proculo (34) adsensit: quam sententiam probabiliorem esse puto.

✝ Sed et Divus Antoninus judicasse dicitur commiscendas (35) esse utrasque partes in computatione legis Falcidiæ.

§. 15. Si coheredem meum (36) post aditam (37) hereditatem adrogavero (38): non dubitabitur, quin separandæ (39) sint portiones, perinde atque si coheredi meo heres extitissem.

§. 16. Si *in annos singulos* legatum sit Titio, quia multa (40) legata et conditionalia (41) sunt, cautioni (42)

(1) Vide *l.* 135. *§.* 2. *infr. de verb. oblig.*

(2) Ususfructus dividuus est. *l.* 5. *supr. de usufruct. l.* 19. *supr. de usu. l.* 14. *supr. quibus modis ususfruct.* vid. in hunc locum Hotom. 18. *illustr.* ubi notat, quemadmodum ususfructus dividi possit.

(3) Quamvis jus sit. et merito; huic enim juri corpora subsunt, hoc est, fructus, qui dividi possunt.

(4) *l.* 81. *infr. h. t. l.* 5. *Supr. de usufr.*

(5) Imo, usus. *l.* 5. *supr. de oper. servor.*

(6) *l.* 5. *infr. h. t.*

(7) Cur non potest avocari possessio ei, qui eam nactus est ab errante, cum errore acta nil valeant? *l.* 15. *supr. de jurisdict.*

(8) In facto scilicet, seu non existimantis Falcidiam sibi competere, cum esset ignarus patrimonii. Aliud plane erit, si sciens prudens legata promittat vel solvat, *l.* 9. *C. h. t.* Nam si solverit ignorantia juris, comparatur ei qui donat. *d. l.* 9.

(9) Incerti condictio, non certi. *l.* 21. *l.* 22. *infr. ad SC. Trebell.*

(10) Auferatur.

(11) Cur enim eum remoretur incertitudo heredis dubitantis, habitura sit necne locum Falcidia?

(12) Cur interponitur? ne sc. lapso facultatibus legatario, res heredi pereat, qui necessario solida legata solvit.

(13) *l.* 1. *§.* 9. *infr. si cui plus quam per legem.* Cavet, qui dat fidejussorem.

(14) *l.* 1. *§.* 11. *infr. si cui plus, quam per legem.*

(15) Sensus est: ante secundarum tabularum apertionem (quæ legis consilio clausæ manent) legata primis tabulis relicta interim solida solvuntur exacta cautione, *Quanto amplius*; quæ quidem cautio committitur apertis tabulis, si legata secundarum tabularum cum legatis primarum commixta dodrantem excedant hereditatis testatoris. Govean. : l *l.* 1. *§.* 1. *infr. tit. prox.*

(16) Id est, arbitro, quem prætor dare solet ad ineundam quantitatem patrimonii. *l.* 1. *§.* 6. *infr. tit. prox.*

(17) Vide ad hanc legem Ant. Fabr. 4. *conject.* 13.

(18) Puta ad me ejus substitutum pervenit.

(19) Ut id, quod ad me ita pervenit, augeat legata a me relicta.

(20) Hæc non de substitutione intelligenda, sed de jure accrescendi.

(21) Id est, a me.

(22) Id est, si omisero: et eo casu portio mei coheredis mihi tamen non substituto adcrescit.

(23) Aditionem. *Hal.*

(24) Id est, a me.

(25) Id est, nomine ejus expresso. *l.* 1. *supr. de liberis.*

(26) Id est, non ita.

(27) Hæc enim verba sunt communia: ideoque meus coheres, quamvis mihi non sit substitutus, legata a me relicta, quasi a se relicta, solida præstabit.

(28) Vide Cujac. 3. *obs.* 35. *et* 15. *cap.* 14.

(29) Nihil hic de substitutione proponitur, sed de portione defecta adcrescente, non repudiata: quod colligitur ex verbo *vindicavero*, quod mox sequitur.

(30) Utputa, quia ultra dodrantem legatum erat ab eo, legata erant ab eo tredecim, cum legatum duodecim tantum esset.

(31) Ut ita legatariis integra tredecim præstem.

(32) Ut puta, quia ille partem vel repudiat, vel capere non potest, et ea mihi accedit, et ita onerata ejus portio meæ non oneratæ accedit.

(33) Et male, *infr. eod.* sensus est: Quemadmodum quod ex substitutione coheredis ad me pervenit, legata a me relicta auget, *§.* 13. *supr. h. t.* ita et accrescens ejus portio meis proficit legatariis: quia repudiante coherede ex parte utraque videor ab initio institutus. *Govean.*

(34) Imo Cassio, fuit enim Julianus Cassianus; et ideo Cujacius monet hic legendum esse, *Cassio.* vid. Cujac. 25. *obs.* 22. *in fin.*

(35) Non commiscendas. Cujac. 4. *observ.* 35.

(36) Cujus partem testator non gravavit, meam vero exhausit.

(37) Aliud est, si ante aditam. *§.* 13. *supr. h. t.* et ita, Quod ex arrogatione coheredis ad me pervenit, est, cum legatariis meis proficit: est, cum non proficit. *Goveanus.*

(38) Videor eo casu ejus universa bona acquisivisse.

(39) Ut ita non prosit legatariis, quibus a me legatum est, portio non gravata coheredis mei.

(40) *l.* 4. *supr. de annuis. l.* 10. *infr. quando dies legat.*

(41) Eorum enim dies non semel, sed per singulos annos cedit. *l.* 11. *infr. quando dies legat.* Et ea ratione in annuis legatis, et stipulationibus annuis ab initio cujuscunque anni computandum est tempus præscriptionis. *l.* 7. *§. ult. C. de præscr.* 30. *vel* 40. *ann.*

(42) *l.* 45. *in fin. infr. h. t.*

locus est (1), quæ in Edicto proponitur, *Quanto amplius accipit, reddi*.

§. 17. Id, quod natura (2) hereditati debetur, et peti quidem non potest, solutum vero non repetitur (3), non esse computandum in hereditate quidam putant (4). Sed Julianus et hæc ex eventu augere patrimonium aut non augere existimat, et hereditario jure id quoque capi: ideoque et in restitutionem hereditatis venturum.

§. 18. Si debitor (5) creditori heres existat, quamvis confusione liberetur (6), tamen locupletiorem hereditatem percipere videtur: ut computetur ei quod debet, quamvis aditione (7) confusum sit.

§. 19. De impensa monumenti nomine facta, quæritur, an deduci debeat? Et Sabinus ita deducendum putat, si necessarium fuerit monumentum (8) extruere. Marcellus consultus, an funeris (9) monumentique impensa, quantam testator fieri jussit, in ære alieno deduci debeat, Respondit, non amplius eo nomine, quam quod funeris causa consumptum est, deducendum: nam ejus quod in extructionem monumenti erogatum est, diversam esse causam. Nec enim ita monumenti ædificationem necessariam esse, ut sit funus (10) ac sepultura: idcirco eum cui pecunia ad faciendum monumentum legata sit, Falcidiam passurum.

2. MARCELLUS [lib. 22. Digestorum].

NEc amplius concedendum erit, quam quod sufficiat ad speciem modicam (11) monumenti.

De venditore hereditatis non solvendo. 1. De transactione. 2. De annuo legato reipublicæ relicto.

3. PAULUS [libro singulari ad leg. Falcidiam.].

SI heres institutus eam hereditatem, quæ solvendo non est (12), vendiderit (13): vix quidem poterit persuaderi non fuisse eam hereditatem solvendo, quæ emptorem invenerit. vera autem ratione nihil legatariis debebitur: quia magis ex stultitia (14) emptoris habere videtur heres institutus, quam ex bonis defuncti. nam et e contrario, si male vendiderit res hereditarias, non erit hoc legatariorum detrimentum: ita ergo commodum debet esse heredis, si bene res administraverit.

§. 1. Sed et si is, qui solvendo non est, legaverit, et heres cum creditoribus deciderit (15), ne solidum solveret, et ob eam decisionem factum sit, ut aliquid retineret, nihil tamen legatariis debiturum: quia eam pecuniam non ex hereditate, sed ex decisione habet.

§. 2. Item (16) si Reipublicæ (17) in annos singulos legatum sit (18): cum de lege Falcidia quæratur, Marcellus putat, tantum videri legatum, quantum sufficiat sorti ad usuras trientes (19) ejus summæ, quæ legata est, colligendas.

Si legatarius pendente legati conditione heredi successerit, deinde legati conditio extiterit.

4. PAPINIANUS [lib. 16. Quæstionum].

FUndo legato mihi sub conditione (20), pendente legati conditione heres (21) me heredem instituit, ac postea legati conditio extitit: in Falcidiæ ratione (22) fundus non (23) jure hereditario, sed legati, meus esse intelligitur (24).

De pollicitatione.

5. IDEM [lib. 8. Responsorum].

Verbis (25) legati vel fideicommissi non (26) necessarie (27) civitati (28) relinquitur, quod ex causa pollicitationis præstari necesse est (29). Itaque si debiti (30) modum testamento dominus (31) excessit, superfluum duntaxat Falcidia minuetur (32). Quare nec fidei committi legatarii (33) poterit (34). ✝ Quod si dies aut conditio legatum fecerit (35), non utilitatis (36) æstimatio, sed totum (37) petetur quod datum est (38): nec si vivo te-

(1) Nec enim propter incertam conditionem fieri potest computatio.

(2) Puta nudo pacto. *l.* 84. *in fin. infr. de reg. jur.*

(3) Sunt enim quædam natura debita, quæ soluta repeti possunt. Ea cum possint invito heredi extorqueri, mirum non est, si ejus hereditatem non augeant, neque legatariis proficiant. vide *Govean.*

(4) Et male. *infr. h. t.* Cur ita? vid. *l.* 10. *infr. de obl. et act.*

(5) Ut *l.* 95. *infr. h. t. l.* 41. *§. ult. supr. de evict.*

(6) Ab eo cui successit.

(7) Confundit res suas cum defuncti bonis, qui defuncti hereditatem adit: igitur qui adiit, confundit; aditioque ipsa confusionem parit.

(8) Quid sit, vid. *l.* 42. *supr. de religiosis.*

(9) Vid. *l. ult. §.* 9. *C. de jure delib.*

(10) *§. ult. Inst. h. t.* De funeraria actione, vid. *l.* 14. *§.* 6. *supr. de religiosis.*

(11) De sumptu funerum et sepulturæ dixi ad leg. 12. tabularum.

(12) Talis enim esse potest. *l.* 3. *infr. de bon. poss. l.* 119. *infr. de verb. sign.*

(13) Hereditatem scilicet majori pretio quam valuit: siquidem illud heres habet ex stultitia emptoris, non ex dispositione defuncti: ideoque ea summa nil proderit legatariis.

(14) Emens rem majori et immodico pretio, *stultitia* emisse videtur. Unde colligitur, compendium negotii extra rem esse. *l.* 47. *§.* 6. *supr. de adm. et peric. tut.* Bonis defuncti non adnumerari, quod heres sua prudentia vel stultitia venditoris quæsivit.

(15) Id enim etiam potest ante hereditatem aditam.

(16) Hujus paragraphi rationem fructumve se ignorare profitetur *Castrens.* sed ad hunc locum Goveanus videndus est, *hic.*

(17) *l.* 3. *C. ad SC. Trebell.*

(18) *l.* 68. *in fin. pr. infr. h. t.* Goth. Vide Cottam *in voc. Usuræ trientes.* Ant. August. *lib.* 2. *emend. cap.* 10. Covarruv. *lib.* 3. *var. resol. cap.* 9. Ant. Guilbert. *lib.* 1. *quæst. jur. cap.* 1. Mod.

(19) Trientes usuræ leves sunt. vid. Capitolinum *in Alexandr.* suntque tertia pars usuræ centesimæ. Centesima est, quæ singulis mensibus centesimam sortis partem solvit. De trientibus usuris vide Hotom. 1. *de usuris.*

(20) Puta a Titio.

(21) Titii scil.

(22) Id est, cum inibitur ratio patrimonii heredis.

(23) *l.* 6. *C. h. t.*

(24) Et merito, quia *jure hereditario habere* non videor, quod alio herede instituto eram habiturus: ideoque, neque in restitutionem hereditatis id veniet. *l.* 68. *supr. de legat.* 2.

(25) Vide ad hanc legem Antonium Fabrum. 4. *conject.* 12.

(26) Verbis legati, vel fideicommissi non necessarie, hoc est frustra, et inutiliter relinquitur, quod ex debiti causa præstari necesse est.

(27) Quia id sine tuo legato consequi potest.

(28) Puta creditrici.

(29) Cur? pollicitatio facta Reipublicæ obligat pollicentem. *l.* 1. *§.* 1. *infr. de pollicitat.*

(30) Id est, ejus quod ex sua pollicitatione debuit.

(31) Id est, testator.

(32) Ab herede scilicet.

(33) Creditores scilicet.

(34) Cui scilicet testator nihil de suo dat, nisi ei plus legaverit, quam debuit: tunc enim de superfluo fideicommittere potest.

(35) Id est, si pure legavero stipulanti, quod illi in diem vel sub conditione debui.

(36) Utilitatis hæc æstimatio versatur in repræsentatione. *l.* 1. *§.* 10. *supr. h. t.*

(37) Inde igitur Falcidia detrahetur, æstimata tamen utilitate legati quam dies vel conditio remissa infert. *l.* 2. *supr. de dote prælег.*

(38) Adde *l.* 80. *supr. de legat.* 2.

statore (1) dies venerit, aut conditio fuerit impleta, fiet irritum quod semel competit.

De sumptu funeris.

6. VENULEJUS [lib. 13. Stipulationum].

SI vir (2) uxori (3) heres extiterit, et in funus ejus impenderit: non videbitur totum quasi heres impendere (4), sed deducto eo, quod quasi dotis nomine, quam lucrifacit, conferre debuerit.

De servitute.

7. PAPINIANUS [lib. 7. Quæstionum].

LEge Falcidia interveniente legata servitus, quoniam dividi (5) non potest (6), non aliter in solidum restituetur, nisi partis offeratur æstimatio.

De ære alieno.

8. IDEM lib. 14. Quæstionum.

IN legem (7) Falcidiam (8) æris alieni rationem (9) in hereditate relicti, quod unus (10) ex heredibus (11) solvere (12) damnatus sit (13), ipse solus habebit (14).

De fructibus. 1. *De partu ancillæ.*

9. IDEM lib. 19. Quæstionum.

IN Falcidia placuit, ut fructus postea (15) percepti, qui maturi (16) mortis (17) tempore fuerunt, augeant hereditatis æstimationem (18) fundi nomine, qui videtur illo in tempore fuisse pretiosior (19).

§. 1. Circa ventrem ancillæ nulla (20) temporis admissa distinctio est. nec immerito: quia partus nondum editus, homo non recte fuisse dicitur (21).

De eo quod potest ad heredem pervenire.

10. IDEM [lib. 20. Quæstionum].

QUod supra quadrantem apud heredem potest pervenire, supra dodrantem in pecuniam (22) legatum non onerat heredem: veluti hereditas pupilli (23), si forte substitutus sit exheredato (24), qui patri pupilli heres exstitit.

De retentionibus omnis temporis. 1. *De morte servi cui sub conditione libertas data fuerat.* 2. *De parte bonorum ablata.* 4. *Si servus testamento manumissus decedat ante aditionem. De servis qui moriente domino ea valetudine affecti erant, ut vivere non possent, et his qui sub eodem tecto fuerunt cum dominus a familia necaretur.* 5. *De tabulis pupillaribus.*

11. IDEM lib. 29. Quæstionum.

IN ratione legis Falcidiæ retentiones (25) omnis temporis heredi in quadrantem imputantur.

§. 1. Si servus sub conditione libertate data, vita decessit: si quidem impleta conditio quandoque fuerit, heredi non videbitur perisse: quod si defecerit, in contrarium ratio trahit: sed, quanti statuliber, moriens fuisse videbitur.

§. 2. Imperator Marcus Antoninus decrevit, heredes, quibus pars bonorum ablata est (26), non (27) in ampliorem partem, quam pro ea parte, quæ relicta est, legatorum nomine teneri.

§. 3. Cum quidam parte dimidia bonorum adempta fuisset relegatus, idemque, provocatione interposita (28), testamento postea facto, obiisset, atque post mortem ejus, *non juste appellatum*, esset pronunciatum (29): Quæsitum est, utrum æris alieni loco pars dimidia abscederet, ut residua sola videretur fuisse in bonis, an vero succurri heredi necessarium esse videbitur? Sed videtur succurri debere: cum animus litigantis [et] obtinendi votum hanc opinionem admittit.

§. 4. Si servus testamento manumissus ante aditam hereditatem decedat, heredi quidem periisse intelligitur: sed cujus pretii erit, qui si viveret, non (30) æstimaretur? Nam et eos, qui moriente domino ea valetudine affecti fuerant, ut eos non posse vivere certum esset, tamen si postea moriantur, hereditati periisse responsum est. Nec

(1) §. 14. *Inst. de legatis.*

(2) Qui dotem ex pacto post mortem uxoris lucrabatur.

(3) In cujus patrimonio erant ducenta, in dote centum.

(4) Partem enim, ut heres impendit: aliam vero partem de suo proprio, ut dominus dotis quam lucrifecit. ideoque si centum in funus uxoris impendit, quinquaginta tantum, ut heres uxoris hereditatis oneri imputabit: eoque facto Falcidiam a legatariis detrahet.

(5) *l.* 1. §. 9. *supr. h. t. l.* 80. *in fin. infr. h. t.*

(6) Quæritur quo modo de ea Falcidia detrahetur ab herede? si spectamus servitutis legatæ naturam, servitus legatario detrahi non potest: quin solida servitus tribuenda est. *dict. l.* 80. *l.* 76. *supr. de legat.* 2. Igitur ne heres careat sua Falcidia, eundum est ad æstimationem servitutis legatæ, ut ex ea quartam heres detrahat.

(7) *Al.* lege Falcidia.

(8) Id est, in ratione legis Falcidiæ ponenda.

(9) Puta centum.

(10) Puta Titius.

(11) Fingamus, duos heredes relictos æquis partibus; ab eis plurima legata relicta; ab uno vero (puta Titio) nominatim centum relicta fuisse Caio.

(12) Creditori testatoris scil. puta Caio.

(13) Nominatim scil.

(14) Id est, sustinebit: ut quemadmodum is heres qui nominatim jussus est creditori solvere, solus compelli potest ad solutionem, ita solus ex hujusmodi legato deducit Falcidiam, non ejus coheres. *l.* 53. *in fin. Supr. de legat.* 2. Alii hæc verba varie interpretantur, *ipse solus tenetur*: Alii, *solus deducet*, ut Dynus: Alii, *ipse solus deducet, quem testator damnat*, ut Bart.

(15) Post mortem testatoris.

(16) Aliud in immaturis: et sic Goveanus intelligit. *l.* 18. *infr. ad SC. Trebell.*

(17) Testatoris.

(18) Ideoque legatariis proderunt, ut plenius heres üs legata solvat. adde *l.* 15. *in fin. supr. de vulg.*

(19) Propter fructus.

(20) Imo aliqua. Nam partus augere hereditatem videtur, cum sit pars rei. *l.* 1. §. *ex hoc rescripto.* 1. *Supr. de ventre inspic. l. si quod ex Pamphila.* 73. *Supr. de leg.* 2. *l. qui in utero.* 7. *Supr. de stat. hom.*

(21) Partus nondum editus, non est homo. Sequimur enim Stoïcorum sententiam, ἔμβρυα non esse animalia: sed tamen Galenus ἐν ὅροις ἰατρικοῖς, et libro proprio εἰ ζῶον κατὰ γαστρὸς, quomodo et leges Lycurgi et Solonis docent ἔμβρυον esse animal, nam quæ abegit partum, punitur, sed hoc non tam quod animal, quam quod spem animalis peremit, *l.* 2. *supr. de mortuo inferend.* idque fit fictione quadam, qua partus habetur pro animali. Idem scribit Galenus *lib.* περὶ φιλοσόφου ἱστορίας· vide Cujacium ad *l.* 2. §. 6. *supr. de excus. tut.* Tertullianus in *Apologetico*: Nobis vero homicidio severiter interdicto, etiam conceptum utero, dum adhuc sanguis in hominem delibatur, dissolvere non licet: homicidii festinatio est, prohiberi nasci; nec refert natam quis eripiat animam, an nascentium disturbet: homo est, et qui est futurus, et fructus hominis jam in semine est.

(22) In pecuniam legatam. vid. Cuj. 4. *obs.* 36. *in fin.*

(23) Quod ex re alterius, quamvis testatoris voluntate ac judicio ad heredem pervenit, in Falcidiam non imputatur.

(24) *l.* 1. §. 2. *Supr. de vulgar.*

(25) *l.*50. *infr. h. t.* Retineri hic intellige legata, quæ apud heredem ipsum remanent: qualia sunt, et quæ vel ab initio non constiterunt, vel quæ postea deferuntur.

(26) Puta per contra tabulas, vel querelam inofficiosi.

(27) *l.* 43. §. 1. *supr. de cond. et demonstr.*

(28) Appellatio suspendit sententiæ effectum, *l.*6. §. 1. *supr. de his, qui not.* hinc videri potest pars hæc obligata quodammodo fuisse in bonis defuncti.

(29) Hinc videri potest, partem illam perire heredi.

(30) Ut *l. ult. supr. de his, qui effud. vel dejecer.*

aliud in his, qui sub eodem tecto fuerunt, cum dominus a familia necaretur.

§. 5. Quod vulgo dicitur (1), *in tabulis patris* (2) *et filii unam* (3) *Falcidiam servari*, quam potestatem habeat, videndum est. Quamvis enim substitutus, quæ a pupillo relicta (4) sunt, cum filius heres exstitit, ut æs (5) alienum quodlibet debeat: tamen propter ea, quæ data sunt tabulis secundis (6), contributioni (7) locus est. Secundum quæ poterit evenire, ne substitutus quicquam retineat, vel ut (8) longe plus habeat quartæ paternæ hereditatis. ✝ Quid (9) ergo, si non sufficiat pupilli hereditas legatis, cum patris suffecisset? De suo quadrante (10) nimirum dabit substitutus: quoniam pater legavit de suo: nec ad rem pertinet, quod ex nullo testamento præstatur ultra vires patrimonii, cum in hac parte juris legata, quæ tabulis secundis (11) relinquuntur, quasi primis sub conditione relicta intelliguntur.

§. 6. Si filio suo duos substituerit, et alterius portionem oneraverit, tractari solet, an ex persona sua Falcidiam possit inducere substitutus, quam pupillus non haberet, vel unus pupilli substitutus? et facile quis dixerit consequenter prioribus, quæ de patrimonii ratione dicta sunt, non esse Falcidiæ locum: et ultra vires portionis conveniendum alterum substitutum: Sed verior est diversa sententia, perinde huic quartam relinquendam existimantium, atque ita si patri heres extitisset: ut enim opes (12) patris et contributio legatorum inde capiunt et formam et originem, ita plures substituti, subducta persona pupilli, revocandi sunt ad intellectum institutionis. ✝ Quid tamen dicemus de altero substituto, qui non est oneratus: si forte nondum legata pupillus a se relicta solvit, et aliquid ultra dodrantem sit: in omnibus et ipsum Falcidiam habiturum? At quin quartam habet: neque idem patiatur instituti comparatio. rursus si negemus, aliud, aperte quam quod vulgo probatum est, respondetur. Itaque varietas existet: ut is quidem, qui proprio nomine oneratus est, velut institutus desideret quartam: alter autem, qui non est oneratus, ut substitutus, licet portio largiatur ejus, non in solidum conveniatur propter calculi confusionem. Huic consequens est, ut si pupillo de Falcidia cautum (13) fuit, duobus committatur stipulatio: videlicet in eam quantitatem, quam unusquisque sibi retinere potuisset.

§. 7. Quæsitum est, si quis pupillo coheredem substituisset: quemadmodum legis Falcidiæ ratio inquiri debeat, et quale est, quod vulgo diceretur, *legatorum rationem separandam?* Dixi, quantum ad legata, quæ pater a filio, item a substituto reliquit, nullam fieri posse separationem; cum communi calculo subjiciantur, et invicem inducant (14) contributionem: sed legata, quæ ab instituto extero data sunt, permisceri cæteris non oportere: ideoque quartam pupillo datæ portionis habere substitutum, quamvis suam portionem habeat, ut institutus; et aliam causam esse ejus, qui ex variis portionibus heres scriberetur: ibi enim legatorum confundi rationem non minus, quam si semel fuisset nuncupatus ex ea portione, quæ conficeretur ex pluribus; neque referre, pure sæpe, an sub diversis conditionibus sit heres institutus.

§. 8. Si quis exheredato filio substituit heredem institutum, et ab eo tabulis quoque secundis legaverit: necessario ratio confundetur. cum ideo legata valere (15) dixerit Julianus a substituto relicta, quod idem patri heres exstiterit.

Si creditor successerit debitori.

12. IDEM [lib. 30. Quæstionum].

SI debitor, creditore herede instituto, petisset (16), *ne in ratione legis Falcidiæ ponenda creditum suum legatariis reputaret* (17): sine dubio ratione doli (18) mali exceptionis apud arbitrum Falcidiæ defuncti voluntas servatur (19).

De tacito fideicommisso.

13. IDEM [lib. 37. Quæstionum].

SI tacitum fideicommissum (20) servus injungente domino susceperit, habiturum eum legis Falcidiæ beneficium, quia parere (21) domino debuit, constitutum est. Idemque placuit in filio, qui fuit in patris potestate.

An dos imputetur in Falcidiam. 1. De onere retentionis omittendæ. 2. De tabulis pupillaribus.

14. IDEM lib. 9. Responsorum.

PAter (22) filiam, quæ a viro diverterat, heredem pro parte instituit (23), et ab ea petiit, *ut fratri et co-*

(1) *l.* 80. *in pr. et fin. Infr. h. t. l.* 1. §. 1. *Infr. si cui plus quam per leg. Falc.*

(2) Quarum illæ principales, hæ secundæ dicuntur. scripsi ad *l.* 11. *supr. test. quemadm. aperiantur.*

(3) Una Falcidia in duplicibus testamentis servatur. Fit et in eisdem legatorum et bonorum contributio: in Falcidia in eis detrahenda mortis paternæ tempus inspicitur, bonorum augmentum vel diminutio post contingens legatariis nec prodest, nec nocet.

(4) Legata. Goth. Vid. Donnell. 8. *c.* 23. Duaren. *hoc tit. cap.* 8. Cuj. *lib.* 4. *obs.* 34. Govean. *hoc loco.* Ans.

(5) Substitutus pupillo, hoc loco legata a pupillo relicta integra solvit: quæ ab eo relicta non solvit, sed contributioni locus est.

(6) *l.* 18. §. 1. *supr. de test. milit.*

(7) Contributio fit heredi a legatario, *ut hic.* et *l.* 14. §. 1. *l.* 15. *l.* 30. §. 8. *l.* 79. *infr. eod.* Contributio enim ostendit, quantum cuique debeatur.

(8) Velut. *Hal.* quod improbat Cujac. 4. *obs.* 34. *in fin.*

(9) *Al.* quid enim. *Govean.*

(10) Hoc verbum, quadrante, expungit Govean. *hic.* Cujacius vero defendit, 4. *obs.* 34.

(11) Id est, pupillaribus. dixi ad *l.* 11. *supr. test. quemadm. aperiant.*

(12) Ut enim opus. *Hal.* ut enim confusio patrimonii, Ranconetus, et post eum Balduinus tractatu ad legem Falcidiam: ut enim opes patris formam capiunt, et originem, et inde contributio legatorum, ita etc. Govean. *hic.* ut sit sensus, ut in duplicibus tabulis opes et bona, de quibus legata relinquuntur et præstantur, capiunt patris formam (dicuntur namque patrimonium) et originem (quia a testatore proficiscuntur): sic inde contributio legatorum nascitur, quod absurdum sit separari legatorum rationem, quæ ex iisdem bonis relinquuntur.

(13) Ut *l.* 31. *Infr. h. t.*

(14) *l.* 78. *in fin. infr. eod.*

(15) Imo non valent. *l.* 103. *supr. de leg.* 3. *l.* 77. §. 31. *supr. de leg.* 2.

(16) *l.* 6. *C. de hered. act.*

(17) Et sic ut compensaret sibi debitum. *l.* 85. *supr. de legat.* 2.

(18) Vide quæ scripsi ad *l.* 22. *infr. h. t.*

(19) Nam in imponenda ratione legis Falcidiæ creditor heres a debitore institutus, suum creditum detrahit. *l.* 6. *C. h. t.*

(20) Hic Goveanus scribit, legata incapacibus ad fiscum pertinere, et in eis fiscum Falcidiam pati: quo nomine reprehenditur a Cujac. 7. *obs.* 31. *infr. eod.*

(21) Adde *l.* 10. *in fin. Supr. de his, quæ ut indign.* vid. *l.* 37. *supr. ad leg. Aquil. l.* 14. *infr. ad leg. Corn. de falsis.*

(22) Falcidiæ non imputantur data inter vivos filio a patre vel extraneo, dotis vel donationis causa: hujusmodi enim res a patrimonio donatoris exceptæ fuerunt. v. Grass. §. *Falcidia. qu.* 16.

(23) V. Ripa *ad l. in quartam. num.* 29. *cum seq. infr. eod.* Lancel. Polit. *ad l. filium quem. C. fam. ercisc. num.* 62. et ibi Corasium *num.* 93. Mod.

heredi suo portionem hereditatis acceptam, deducta sexta restitueret; admissa compensatione dotis in Falcidiæ ratione: Si pater dotem consentiente (1) filia non petisset, Falcidiam quidem jure (2) hereditario, dotem (3) autem jure proprio (4) filiam habituram, respondi: quia dos in hereditate patris non inveniretur (5).

§. 1. Avia nepotibus heredibus institutis, fideicommisit, *ut omissa* (6) *retentione* (7), *quæ per legem Falcidiam ex alio* (8) *testamento competebat* (9), *solida legata fratribus, et coheredibus solverent:* Recte (10) datum fideicommissum respondi, sed hujus quoque onus in contributionem (11) venire.

§. 2. Duobus (12) impuberibus substitutum, utrique (13) heredem existentem, in alterius hereditate Falcidia non uti convenit, si de bonis alterius impuberis quartam partem hereditatis patris, quæ ad filios pervenerit, retineat.

§. 3. Quod si [frater fratri (14)] legitimus heres extitit, et impuberi supremo substitutus, portio quidem paternorum bonorum, quam intestatus puer accepit, rationi Falcidiæ non confundetur: sed quartam ejus tantum portionem substitutus retinebit, quam impubes accepit, qui substitutum habuit.

De mortis causa donatione. 1. De stipulatione, ne Falcidia utatur. 2. De annuis legatis. 3. Si creditor successerit debitori. 5. De donatione inter virum et uxorem. 6. De fructibus. 7. De fideicommisso portionis supplendæ gratia. 8. De æstimatione testatoris.

15. Idem lib. 13. Responsorum.

Quod (15) bonis jure Falcidiæ contribuendum (16) est a debitore, cui mortis (17) causa pacto (18) debitum remissum est, in factum (19) concepta replicatione (20) retinebitur.

§. 1. Frater, cum heredem sororem scriberet, alium ab ea, cui donatum volebat, stipulari curavit (21) ne (22) *Falcidia uteretur, et ut certam pecuniam, si contra fecisset, præstaret.* privatorum (23) cautione legibus (24) non esse refragandum constitit: et ideo sororem jure publico retentionem habituram (25), et actionem ex stipulatu denegandam.

§. 2. Non (26) idcirco minus Falcidiæ rationem in cæteris annuis (27) legatis admitti visum est, quod primo ac secundo anno, sine ulla detractione fuissent legatario soluta.

§. 3. Quod avus ex causa tutelæ nepoti debuit (28), cum avo nepos solus heres extitisset, ratio Falcidiæ si poneretur, in ære alieno bonis deducendum respondi: nec ad rem pertinere, quod heredem avus, idemque tutor rogaverat (29), ut si sine liberis ante certam ætatem decederet, tam hereditaria, quam propria bona restitueret: non enim ex hoc hereditatem debito compensatam videri, cum vel ideo maxime declaretur, non esse compensationem factam, quoniam heredem suum habere propria bona defunctus ostendit. ✝ Plane si conditio fideicommissi fuerit impleta, fructus hereditatis post mortem avi percepti, pari pecunia debito tutelæ compensabuntur: sed quartam heres nepotis de bonis (30) duntaxat, quæ moriens avus reliquit, retinebit.

§. 4. Cum fideicommissum ex voluntate matris a patre moriente debitum filio pater hereditate sua, quam in filium conferebat compensari voluit: quod filio debetur, si ratio Falcidiæ poni cœperit, fini (31) quadrantis quem ex bonis patris cum effectu percepit, compensabitur, atque ita superfluum æris alieni dodranti tantum detrahetur.

§. 5. Ex donationibus (32) in uxorem collatis, quod heres ejus reddere viro cogitur, in bonis mulieris non erit: nam ita fit locupletior, ut tanto pauperior esse videatur: quod autem heres inde minuit, viro non (33) perit.

(1) Dixi ad Ulp. 6. §. 4.

(2) Falcidia jura hereditario retinetur, *ut hic.* ut et jure testamenti. *l.* 42. *supr. de vulg.* Cur ita? dixi ad *l.* 30. *supr. de act. empt.*

(3) Dos mulieris est proprium patrimonium, etiam si sit in patris potestate, *ut hic.* et *l.* 4. *Infr. de collatione. l. denique. §. ergo. supr. de minorib.*

(4) V. *l.* 3. §. 5. *supr. de minorib. l.* 16. *supr. de religios. l.* 4. *infr. de collat.* hinc collige, Quæ extra causam testamenti capiuntur, in Falcidiam non imputari. Imo, dos in quartam imputatur, *l.* 29. *C. de inoff.* et filia alterutro contentam esse debet. *l.* 22. §. 3. *supr. soluto.*

(5) Atqui dotem pater gravare potest. *l. ult.* §. 5. *supr. de legat.* 2.

(6) Nepotes rogare non possumus, ne Trebelliana utantur.

(7) Vid. quæ scripsi ad *l.* 93. *infr. h. t.*

(8) Falcidiam deduci ex nostro testamento prohibere non possumus: ex alieno, possumus.

(9) Res enim heredum legari possunt.

(10) Res heredum legare possumus: sed tamen ejus fideicommissi onus in contributionem venit.

(11) In ratione legis ponenda legata omnia contribuuntur, hoc est, ea, quæ testator de suis bonis reliquit, et quæ de bonis heredis. vide *l.* 11. §. 5. *supr. h. t.*

(12) *l.* 42. *Supr. de vulgari.*

(13) Si pluribus unus substitutus, utrique directo succedit, contributio locum habet: secus si uni directo, alteri per consequentiam succedit. *Bart.*

(14) Mortuo scil. intra pubertatem.

(15) *Al.* quod de bonis.

(16) Vide *l.* 14. §. 3. *Supr. h. t.*

(17) Donationes mortis causa referuntur in cumulum bonorum, ut inde Falcidia detrahatur. *Goveanus.*

(18) De non petendo vide *l.* 82. *infr. eod.*

(19) Διηγηματικῶς· sic in Glossis Philoxeni. vide Thophil. *Institut. de except.* Replicatio in factum respondet exceptioni in factum. *l.* 14. *l.* 23. *infr. de excep.* ubi dixi.

(20) V. *l.* 22. *infr. h. t.*

(21) Sensus est, quemadmodum testamento vetari Falcidia secundum regulam juris antiqui non potest, ita conventione alligari heres non potest, vivo testatore, ne Falcidia utatur. vide Cujac. *ad Novell.* 1.

(22) Falcidiæ detractionem olim non potuisse prohiberi a testatore, hoc est, detractam fuisse contra testatoris voluntatem, hinc colligitur. hodie potest prohiberi: de quo vide *Authent. sed cum testator. C. ad leg. Falcid.* vide Manticam. 9. *de conject.* 13. *num.* 3.

(23) Vide *l.* 20. *supr. de religiosis.*

(24) *l.* 13. *C. de testament.*

(25) Hodie non habet. *Novell.* 1. *cap.* 2. Nam si Falcidia testamento probiberi potest, eidem potest et inter vivos renunciari, *l.* 46. *supr. de pactis.* Sed in *d. l.* 46. non dicitur legatarius satisdationem remisisse vivo testatore, sed hoc potius, a legatario non minus heredi eam satisdationem remitti posse, quam a testatore.

(26) Hodie aliud. *Novell.* 1. *cap.* 3.

(27) Non ea sunt annua, quæ annua, bima, trima die relinquuntur, ut sentit *hic Gov.* unde et eo nomine reprehenditur a Cuj. 7. *obs.* 20.

(28) *l.* 6. *C. h. t.*

(29) Hæc rogatio videtur inducere conjecturam, nepotem ab avo testatore rogatum: ut quod ex reliquatione tutelæ avus debebat, compensaret cum hereditate, quam accipit: nec ante omnia deduceret, ut æs alienum, *l. si debitor. supr. eod.* imo ex his verbis: *propria bona* colligitur, avum noluisse ut compensatio crediti fieret cum hereditate. Gozad. *cons.* 104. Cravetta *cons.* 16. Rota *decis.* 3. Paris. *cons.* 1. *n.* 90. *cum seq. lib.* 3. Soc. Junior *cons.* 57. *n.* 11. *et* 14. *lib.* 3. Roland. a Valle *cons.* 65. *num.* 24. *lib.* 2. Mod.

(30) *l.* 58. §. 5. *infr. ad SC. Trebell.*

(31) De hoc loquendi genere v. *l.* 19. *supr. de compensat.*

(32) Adde *l.* 32. *supr. de donat. inter vir.*

(33) Proinde heres marito id præstare tenebitur.

§. 6. Fructus prædiorum sub conditione verbis fideicommissi relictos, in causam fideicommissi non deductos heres in ratione Falcidiæ sic accepto facere sibi cogitur, ut quartam, [et] quartæ fructus ex die mortis, bonorum quæ mortis tempore fuerunt, habeat. Nec ad rem pertinet, quando Falcidia Lex admissa sit: nam etsi maxime post impletam conditionem fideicommissum locum habere cœpit, tamen ex die mortis fructus (1) quadrantis apud heredem relinqui necesse est.

§. 7. Fideicommissum portionis supplendæ gratia, pro qua matrem filius heredem instituit, eidem matri datum ratione Falcidiæ minuitur: et eam pecuniam mater supra (2) quartam portionis suæ percipiet.

§. 8. Quarta, quæ per legem Falcidiam retinetur, æstimatione (3) quam testator fecit, non magis minui (4) potest (5), quam auferri (6).

De Falcidia ab initio non detracta.

16. Scævola lib. 3. Quæstionum.

SI ex pluribus rebus legatis heres quasdam solverit (7), ex reliquis Falcidiam plenam per doli (8) exceptionem retinere potest, etiam pro his, quæ jam data sunt.

§. 1. Sed etsi una res sit legata, cujus pars soluta sit: ex reliquo potest plena Falcidia retineri.

De testamento militari, et codicillis post missionem factis.

17. Idem lib. 6. Quæstionum.

SI post missionem (9) faciat codicillos miles (10), et intra annum decedat: ex testamento, quod in militia jure militari fecit, plena (11) legata; ex codicillis, habita (12) Falcidiæ ratione, præstari debere dicitur. sed res ita expedietur: si cum quadringenta haberet, testamento quadringenta, codicillis centum legaverit, ex quinta parte (id est, octoginta, quæ ad legatarium ex codicillis pervenirent, si Falcidiam non pateretur) quartam (id est, viginti) heres retinebit.

De castrensi peculio. De mortuo apud hostes.

18. Paulus lib. 11. Quæstionum.

FIliusfamilias (13), qui (14) militaverat, decedens patris sui fidei commisit codicillis (15), *ut peculium suum castrense Titio post mortem restitueret* (16). Quærebatur an (17) ut heres (18) quartam deducere possit? Dixi, legem Falcidiam inductam (19) esse a Divo Pio etiam in intestatorum (20) successionibus propter fideicommissa: sed in proposito nec hereditatem (21) esse: quamvis (22) placeret mihi, extraneo herede instituto, fieri hereditatem aditione ejus; nam cum apud patrem remanet, jus pristinum durat, et peculium est. nec huic contrarium est, quod in testamento ejus, qui apud (23) hostes decessit, exercetur Falcidia: nam fictio legis Corneliæ et hereditatem et heredem facit. sed me non dubitare, quin debeat id quoque indulgeri legis (24) beneficium, si quidem [quasi (25)] patrisfamiliæ bona restituere cogitur, et heres scriptus, omissa ex testamento aditione, exemplo Edicti legatorum nomine convenietur.

§. 1. His consequens erit, ut, si ex fructibus medio tempore quartam, et quartæ fructus (26) habuerit pater, etiam Trebellianum Senatusconsultum inducamus, et utiles actiones exerceri possint, fiatque hereditas (27) post restitutionem.

De venditione.

19. Scævola lib. 8. Quæstionum.

SI dignum decem (28) fundum damnetur heres quinque vendere (29): sine dubio quinque (30) erunt imputanda (31) Falcidiæ (32).

(1) *l.* 17. *C. h. t.*
(2) *l.* 22. §. 2. *infr. ad SC. Trebell.*
(3) *l.* 81. §. *si libert.* 4. *supr. de leg.* 1.
(4) *l.* 27. *in fin. infr. h. t.*
(5) Hodie potest. *Novell.* 1. *cap.* 2.
(6) Augeri.
(7) Uni et eidem legatario sc. *arg. l.* 15. §. 2. *supr. eod.* idque sine diminutione, ac integre; ideoque non est mirum, *Novell.* 1. *cap.* 3. vetari heredem uni legata integra, aliis non integra solvere; est enim ejus diversa ab hac lege species.
(8) Vid. *l.* 22. *Infr. h. t.*
(9) Alias, ante missionem facti a milite codicilli ad legem Falcidiam non pertinent.
(10) *l.* 92. *l. ult. infr. eod. l.* 17. 18. 19. *Supr. de test. milit.*
(11) In militis testamento legi Falcidiæ locus non est. *l.* 1. §. 12. *Infr. tit. prox. l.* 1. §. 18. *infr. ad SC. Trebell. l.* 12. *C. de testam. milit.*
(12) Dixi ad *l.* 12. *C. de test. milit.*
(13) V. Langebekium *cap.* 27. *annotat.*
(14) Et sic veteranus.
(15) Nullo testamento facto, atque ita intestatus filius patrem rogat, ut mortuus restituat peculium.
(16) Moritur pater, ejus heredibus peculium condicitur, quartam retinere volunt.
(17) Pater sc.
(18) Filii.
(19) Quia legis Falcidiæ verba ad testatorem tantum successiones pertinent.
(20) Falcidia propric ad testamenti causam pertinet; trahitur tamen et ad causam intestati, *ut hic.* sic lex Glicia proprie pertinet ad testamenta, trahitur tamen ad codicillos factos ab intestato. vide Cujac. *Nov.* 18.
(21) Id est, peculium, de quo agitur, non fuit apud patrem tanquam hereditas, qui peculium apud se retinuit jure potestatis: id enim patri licet, quoties filius jure suo non utitur. *l.* 17. *infr. de castrensi.* non est etiam hereditas: ergo nec detrahetur quarta, quia quarta tantum detrahitur ex hereditate.
(22) Id est, non sufficit filium de peculio castrensi testatum esse, ut peculium ejus censeatur hereditas: necesse est enim præterea, ut adeatur ex testamento.
(23) *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.*
(24) Falcidiæ scilicet inductæ a Divo Pio in successionibus intestatorum.
(25) Sensus est, pater quasi legitimus heres filii restituit: merito igitur quasi heredi legitimo legis Falcidiæ beneficium ei indulgebitur.
(26) *l.* 58. §. 5. *infr. ad SC. Trebell.*
(27) Peculium castrense, quod fuit apud patrem non ut hereditas, post restitutionem ejus a patre factam, hereditas censetur.
(28) Si fundum dignum decem, heres quinque vendere jussus sit, quinque legata intelliguntur. vide *l. qui fundum.* 87. *infr. h. t.* Nam cum ex fundo digno decem, heres a legatario pretii nomine quinque accipit, altera quinque tantum sunt in legato. Proinde, et de his quinque heres Falcidiam detrahet, ut detrahere solet ex aliis legatis. Quod si heres fundum æquo pretio vendere damnetur Titio, utile erit legatum: cum forte Titio expediat, etiam æquo pretio fundum consequi velut vicinum, vel a majoribus alteri relictum. *l. etsi æquo pretio.* 66. *supr. de legat.* 1. An ex hoc legato Falcidiam heres deducet? minime, cum nihil de suo testator eroget.
(29) Legatum est utile. *l.* 66. *Supr. de legat.* 1. Quid, si rem dignam quinque jussus sit heres decem emere? vide *l.* 30. §. 1. *Infr. h. t.*
(30) Quæ scilicet pretii loco heres accepit.
(31) Cur hoc pretium in Falcidiam imputatur? loco rei cedit.
(32) Reliqua quinque legatum intelliguntur. *l.* 30. §. 1. *l.* 65. *l.* 87. *Infr. h. t.*

Si legetur domino heredis.

20. IDEM lib. 9. Quæstionum.

SI a (1) servo (2) meo herede instituto mihi legetur, et mihi adquiratur hereditas: negat (3) Mæcianus, id legatum in Falcidia computari: quia non debeatur (4).

De naturali obligatione. 1. *De domino et servo coheredibus et legatariis.*

21. PAULUS [lib. 12. Quæstionum].

SI pupillus, cui sine tutore auctore decem mutua data sunt, legatum a creditore meruerit, sub hac conditione, *si decem quæ acceperit, heredi reddiderit*: una numeratione et implet conditionem, et liberatur naturali (5) obligatione (6), ut etiam in Falcidia heredi imputentur: quamvis non imputarentur, si tantum conditionis implendæ causa data fuissent. Adeo autem et solvere videtur, ut repudiato legato, vel Sticho, qui legatus est, mortuo, nihil repetere possit.

§. 1. Si ego (7), et servus meus heredes instituti simus ex diversis partibus, nec a servo erogatus dodrans his, quibus a me legatum est: contra Falcidiam proderit quod ex portione servi ad me pervenit supra Falcidiam ejus portionis. Ex contrario si servo meo servus, et mihi decem legata fuerint: servi Falcidia ex decem mihi legatis non tenetur, exemplo eodem Falcidiæ (8): nam quartam retineo ex persona (9) servi, quamvis de mea portione nihil exhaustum sit.

De prælegato. 1. *De legatis ab herede, et fideicommisso a domino heredis relictis.* 2. *Si servus domino substituatur.* 3. *De debitore, qui non est solvendo.*

22. IDEM lib. 17. Quæstionum.

NEsennius Apollinaris Julio Paulo. Ex facto, *domine*, species ejusmodi incidit (10): Titia filias suas tres numero æquis ex partibus scripsit heredes, et a singulis legata invicem dedit, ab una tamen ita legavit tam coheredibus ejus, quam extraneis (11), ut Falcidiæ sit locus, Quæro, an adversus coheredes suas, a quibus legata et ipsa accepit, uti possit Falcidia: et si non possit, vel doli (12) exceptione summovenda est, quemadmodum adversus extraneos computatio Falcidiæ iniri possit? Respondi (13), id quidem, quod a coherede legatorum nomine percipitur, non (14) solet legatariis proficere (15), quo minus Falcidiam patiantur: sed (16) cum is, qui legatum præstaturus est, ab eodem aliquid ex testamento petit, non est audiendus, desiderans uti adversus eum Falcidiæ beneficio, si id, quod percepturus est (17) ex voluntate testatoris, suppleat, quod deducere desiderat. Plane cæteris legatariis non universum, quod coheredi præstat, imputabit: sed quantum daturus esset, si nihil ab eo perciperet.

§. 1. Servo herede instituto, si a domino fideicommissa, a servo legata data sunt: prius ratio legatorum habenda est, deinde ex eo quod superest fideicommissorum. dominus enim ideo tenetur, quod ad eum pervenit: pervenit autem, quod deductis legatis superest. plane (18) Falcidiam exercet.

§. 2. Sed et si dominus, omissa hereditatis aditione, servum sibi substitutum adire jussit: prius erogantur, quæ ab ipso domino data sunt; tunc eorum, quæ a servo relicta sunt, ratio initur, si patitur Falcidia.

§. 3. Si debitori (19) liberatio legata sit, quamvis solvendo non sit, totum legatum computetur (20): licet nomen hoc non augeat hereditatem, nisi ex (21) eventu. Igitur, si Falcidia locum habeat, hoc plus videbitur legatum, quod huic legatum esset: cætera quoque minuentur legata per hoc, et ipsum hoc per alia: capere enim videtur, eo quod liberatur.

§. 4. Sed si alii hoc nomen legetur, nullum legatum erit: nec cæteris contribuetur.

De fundo et via legatis.

23. SCÆVOLA [lib. 15. Quæstionum].

SI *fundus* mihi legetur, *et via*: in Falcidiæ ratione, si tantum (22) sit in via, quantum (23) amplius est in Falcidia, integer fundus capietur, et (24) via perit. ✝ Sed si *via* legetur nec solvendo sit hereditas: non debebitur. ✝ Videndum etiam, si *fundo et via legato*, minus ex utroque desideret, quam sit viæ pretium? potest coacta (25) ratione dici, non tantum fundum solidum capi, sed (26) etiam ut doli (27) exceptio tantum sarciat, quan-

(1) Si a servo herede instituto domino legetur, legatum valet. §. *an servo*. 32. *Inst. de legat. l. cum legato servo*. 17. *infr. quando dies legator.* Itaque hujusmodi legato cætera legata non diminuentur, si jussu domini servus hereditatem adierit, *ut hic*. Nam in Falcidiam imputatur hoc legatum. *l. a filio*. 25. *supr. de legat.* 1.

(2) Quid, si a filio? vide *l.* 25. *supr. de legat.* 1. Quid, si a domino herede instituto, servo legetur? inutile est legatum propter regulam Catonianam, neque convalescit, quandoque servo manumisso. §. *an servo*. 32. *Inst. de legat.* Itaque domino in Falcidiam imputabitur. *l.* 78. *infr. h. t.* Neque reliqua legata per hujusmodi legatum minuentur.

(3) Imo imputabitur. *arg. l.* 25. *supr. de legat.* 1.

(4) Etiam servo manumisso: idque ob regulam Catonianam. §. 32. *Instit. de legat.*

(5) Atqui constat pupillum naturaliter non obligari, *l.* 41. *supr. de condict. indeb.* vide quæ scripsi ad *l.* 59. *infr. de obligat. et act.* Gothofr. Vide Govean. hic, et Goed. *de contrahend. stipulat. cap.* 7. *n.* 254. Ans.

(6) Vide *l.* 5. *infr. de fidejuss.*

(7) Vide ad hunc §. Cujac. *lib.* 8. *observ.* 2. S. L.

(8) Eodem exemplo Falcidianam quartam. Cujac. 7. *obs.* 35.

(9) *l.* 1. §. 14. *supr. eod. l.* 78. *in fin. infr. h. t.*

(10) Vide Petr. Mat. *ad l. filium, quem habentem. C. famil. ercisc. n.* 5. ubi Vincentium a Sala *n.* 52. Politum *n.* 33. 59. *et* 60. Corasium *n.* 41. 70. 130. 133. *et* 166. Picum *ad l. in quartam. ad* 3. *et* 4. *opposit.* Bartolum *Infr. hoc tit. n.* 61. 70. *etc.* Vaconium a Vacuna *lib.* 4. *declar. jur. declar.* 59. Gilbertum Regium *lib.* 1. *ἐναντιοφανῶν cap.* 1. Rainaldum Corsum *lib.* 1. *indag. c.* 3. Mod.

(11) *Sic lege*, quam extraneis: ut Falcidiæ sit locus, quæro etc.

(12) V. quæ scripsi ad *l.* 23. *infr. h. t.*

(13) Ad postremam quæstionem scil. id est, quemadmodum adversus extraneos computatio Falcidiæ iniri possit.

(14) *l.* 74. *l.* 86. *l.* 91. *infr. h. t.*

(15) Id est, in quartam heredis non imputatur, quod quis a coherede percepit. ut *l.* 91. *infr. h. t.*

(16) Respondet priori quæstioni, An scil. coheres prælegato honoratus, altero oneratus ex eo detrahat Falcidiam.

(17) *l.* 35. §. 1. *Supr. de hered. inst.*

(18) *l.* 6. *Supr. si quis omissa caus.*

(19) *l.* 82. *Infr. h. t. l.* 31. §. 1. *et ult. infr. de mortis caus. donat.*

(20) *Al.* computatur.

(21) *l.* 56. §. 1. *Infr. h. t.*

(22) *l.* 122. *in fin. Supr. de legat.* 1. *l.* 70. *Supr. de legat.* 2.

(23) *Vulgar.* quanta.

(24) Nec, *Govean.* reprehensus ab Antonio Fabro 4. *conjectur.* 6.

(25) Coacta ratio: stricta ratio.

(26) Sed et viam. Ita emendat Jacobus Lectius.

(27) Falcidiæ retentio non fit nulla exceptione opposita, ut quidam perperam putant, sed ope exceptionis doli, vel in factum, *ut hic. l.* 12. *l.* 15. *l.* 16. *l.* 22. *Supr. l.* 80. *in fin. Infr. eod. l.* 21. *in fin. Infr. ad SC. Trebel.* idque apud judicem.

tum deest: ne plus habeat, quam Falcidia desiderat. ut tunc solum via intercidat, quotiens plus Falcidia desiderat, quam est viæ pretium.

De rebus ab herede subtractis. 1. *De partu ancillæ.* 2. *De fructibus rei heredis.*

24. Paulus [lib. 14. Responsorum respondit].

FAlcidiæ legis rationem, si haberi oportet, ita habendam, ac si hæ res, quæ (1) ab herede subtractæ sunt, in hereditate relictæ non fuissent.

§. 1. Idem respondit, partus ancillarum ante diem fideicommissi editos, ad heredes ejus, qui rogatus est, pertinere: eosque in quartam et quartæ fructus computandos, si de lege Falcidia quæstio intercedat.

§. 2. Idem respondit, fructus ex propria re heredis, quæ legata est, post diem fideicommissi cedentem perceptos, etsi non sint restituendi fideicommissario, heredi in quartam imputari non solere.

De patre et filio coheredibus. 1. *De fideicommisso legatarii.*

25. Scævola [lib. 4. Responsorum].

MAritum suum et filium communem æquis partibus heredes instituit. Quæsitum est, an in ratione legis Falcidiæ imputandum sit marito quod ad eum ex eadem hereditate per filium pervenit? Respondit, si ex institutione filii tantum retineat, quantum ad Falcidiam satis sit: nihil quartæ nomine deducendum.

§. 1. A liberto, cui fundum legaverat, per fideicommissum Seiæ annua decem dedit. Quæsitum est, si lex Falcidia liberti (2) legatum minuerit, an Seiæ quoque annuum fideicommissum minutum videatur, cum reditus largiatur annuam præstationem? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non videri minutum (3), nisi alia mens testatoris probetur.

De linea margaritarum quæ est apud legatarium. 1. *De statuis.*

26. Idem [lib. 5. Responsorum].

LIneam (4) margaritarum trigintaquinque legavit, quæ linea apud legatarium fuerat mortis tempore. Quæro, an ea linea heredi restitui deberet propter legem Falcidiam? Respondit, posse (5) heredem consequi, ut ei restituatur: ac, si malit, posse vindicare (6) partem in ea linea, quæ propter legis Falcidiæ rationem deberet remanere.

§. 1. Quæsitum est, an pretium statuarum (7) Falcidiam pati debeat? Respondit, debere.

An possit testator prohibere retentionem Falcidiæ.

27. Idem [lib. 6. Responsorum].

SEius et Agerius si intra diem trigesimum mortis meæ reipublicæ nostræ caverint contentos se futuros tot aureis legis Falcidiæ beneficio omisso, heredes mihi sunto: quos invicem substituo: quod si voluntati meæ non consenserint, exheredes sunto. Quæsitum est, an heredes instituti hereditatem adire possint, si conditioni parere nolunt, cum habeant substitutos eadem conditione præscripta? Respondit, Seium et Agerium primo loco institutos perinde adire posse, ac si ea conditio (8), quæ fraudis (9) causa adscripta est, adscripta (10) non esset.

Si patri legetur.

28. Mæcianus lib. 1. Fideicommissorum.

PAter (11) quoque in legatis, quæ filius ei dedit, alio herede instituto, legis Falcidiæ rationem patitur.

De re a legatario vel fideicommissario heredi post tempus restituenda.

29. Paulus [lib. 2. Fideicommissorum].

SI a me tibi fideicommissum [vel legatum] est, tuque id post tempus rogatus sis mihi restituere, non puto hoc imputandum esse in Falcidiam: quia incipio postea quasi (12) fideicommissarius id recipere.

De eo, quod accidit post mortem testatoris. 1. *De jusso vendere vel emere certo pretio.* 2. *De damno post mortem testatoris illato.* 7. *De eo, quod heredi datur conditionis implendæ causa. De eo, quod heres non figura conditionis accipere jussus est.* 8. *Si legetur heredi, vel servo heredis, vel servo proprio.*

30. Mæcianus [lib. 8. Fideicommissorum].

IN ratione legis Falcidiæ mortes (13) servorum, cæterorumque animalium, furta, rapinæ, incendia, ruinæ, naufragia, vis hostium, prædonum, latronum, debitorum facta pejora nomina, in summa quodcunque damnum, si modo culpa legatarii careant, heredi (14) pereunt: quemadmodum (15) ad heredis lucrum pertinent fructus (16), partus ancillarum, et quæ per servos adquisita sunt (ut stipulationes, rerum traditiones, legata, hereditatesve his datæ, cæteræ donationes), item servitutes, quibus liberata prædia pretiosiora fierent; actionesque adquisitæ, ut furti, damni injuriæ, similesque quorum nihil in rationem legis Falcidiæ cadit.

(1) *l.* 6. *Supr. de his, quæ ut indignis.* Goth. vide Govean. *hic.* et Charond. *verosimil. lib.* 2. *cap.* 3. Ans. Adde Cujac. *lib.* 26. *observ. cap.* 12. Menoch. *de arbit. jud. l.* 2. *cas.* 49. S. L. Charond. *l.* 2. *verisim. c.* 3. Mod.

(2) *l.* 21. §. 1. *supr. de annuis.*

(3) Pars enim ipsius legati a legatario non est relicta. nam in fundo non continetur summa annua, per fideicommissum relicta. Quod si partem legati præstare per fideicommissum legatarius jussus sit, si minuatur per Falcidiam legatum, minuetur quoque fideicommissum, *l. pœnales.* §. *si Titio. infr. h. t.* Lex enim Falcidia minuit legatum et omnes res legatas pro portione. *l. si mihi. supr. de leg.* 1. Mod.

(4) Linea margaritarum, ornamentum est quod mulieres inserunt collo ex margaritis contextum. Græci τραχηλικὸν κόσμον. vid. Cujac. 8. *obs.* 2. hinc colligere possis, Falcidiam et legitimam detrahi ex quibuscunque rebus. Hottomann. 4. *obs.* 10. putat eam etiam detrahi ex quibuscunque aliis rebus, quam corporibus.

(5) *l.* 2. *infr. ad SC. Trebell.*

(6) Falcidia lege non tantum quartæ retentionem dari, sed etiam vindicationem, hinc colligunt. quod Cujacius improbat, *lib.* 4. *observ.* 2.

(7) Quia alias dividi non possunt. *l.* 80. *in fin. infr. h. t.*

(8) Ne scilicet heres utatur Falcidia. vid. *l.* 15. *in fin. supr. h. t.*

(9) Hodie valet hujusmodi conditio, nempe ut heredes scripti caveant, contentos se tot aureis futuros etc. *Novell.* 1. *cap.* 2.

(10) Conditio in fraudem adjecta pro non adjecta habetur. *Bald.*

(11) Falcidiam etiam pater in legatis sibi a filio relictis patitur.

(12) Quod heres habiturus est non jure hereditatis, non imputatur in Falcidiam. *Bart.*

(13) V. *l.* 73. *infr. h. t.* Pone totam hereditatem defuncti, mortis ejus tempore dignam 1200: legatarium vero 900 petere, ut jure Falcidiæ 300 maneant apud heredem. Pone heredem hac exceptione uti, hereditatem defuncti ita imminutam esse, ut 900 tantum valeat. heredem denique postulare, ut ex 900 Falcidiam detrahat.

(14) Quid, si inventarium factum sit? an heredi peribunt? negat Bartol. *arg. l. ult.* §. 4. *C. de jure deliber.*

(15) Damna et lucra obvenientia hereditati post mortem testatoris, ad heredem spectant, non ad legatarios. v. tamen § 2. *infr. h. t.*

(16) *l.* 73. *infr. h. t.*

§. 1. Vendere (1) autem vel emere (2) jussus certo pretio fundum, aliamve quampiam rem, in legis Falcidiæ ratione, cum quantum sit legatum, requiratur, tantum eo nomine inducetur, quanto pluris minorisve sit res ea quantitate, quam quo pretio testator accipi darive jussit. sed (3) ut ei quidem portioni, quæ legatis deductis facienda erit, amplius deducetur. quippe non nostri (4) causa capi id pretium: sed eo deducto pretium reliquum legatum esse intellectum est.

§. 2. Rursus diligenter animadvertendum est, ne quod dicitur, *damna post mortem testatoris illata ad solum heredem respicere*, usquequaque, et sine (5) ulla distinctione recipiatur: quod (6) enim (7), remota lege Falcidia, in totum juris foret, hoc idem fore in ea parte, quæ lege Falcidia constitueretur. hoc enim attinet, damna postea facta non deduci, ne amota portio legatis fideive commissis detrahatur.

§. 3. Verum est autem, his solis, quæ pondere (8), numero, mensura constant, nec damno postea incidente, ex portione, quæ fieri (9) ad æstimationem eorum bonorum, quæ mortis tempore fuerunt, quicquam detrahi.

§. 4. Certis vero corporibus, et his ipsis ita relictis, *Pecuniam, quam* (10) *in illa arca: vinum quod in illis doliis: pondus argenti, quod in illis horreis* (11) *habeo*: si sine culpa heredis deperierunt, vel deteriora sunt facta, proculdubio aut (12) nihil debebitur, aut eorum, quæ exstabunt, qualia erunt, ea portio debebitur, quæ per legem Falcidiam efficiatur ex æstimatione bonorum, quæ mortis testatoris tempore fuerint.

§. 5. Incertæ autem res relictæ distinctionem recipiunt. nam si ex suis rebus incertam rem testator reliquisset, veluti, *argentum quod elegerit* (13), et omne argentum testatoris interisset sine culpa heredis: nihil deberetur. sin vero argenti pondus pure relictum esset; quamvis omne argentum testatoris deperisset, admissa lege Falcidia, portio ejus quantitatis sumetur, quæ fuit in bonis eo tempore, quo testator decessit: nec ad imminuendam eam quicquam damna postea incidentia proficient.

§. 6. Res tamen, quæ interierint, pro nulla parte, ac ne æstimatio quidem debeatur: non magis, quam si omnes res per speciem enumeratæ relictæ essent.

§. 7. Tametsi autem legis Falcidiæ ratione, quæ (14) conditionis implendæ causa heredi sunt data, in quartam non computantur: tamen id, quod non figura conditionis accipere jussus est ab (15) eo, cui hereditatem restituere rogatus est, Celso et Juliano nostro placuit computari (16), quemadmodum si ea summa heres vendere eas res jussus esset. quia non conditionis implendæ causa, sed quodammodo pro pretio inferre sunt jussi. Quo loco amplius quæsitum est, an fideicommissarius quoque invitus cogatur dare eam summam, et (17) recipere hereditatem, quasi et ipsius fideicommissum esset? Sed id verisimile non est, cum talis oratio magis ipsius causa, quam contra ipsum posita videatur.

§. 8. Cum lex Falcidia intervenit, non (18) veniunt in contributionem (19), quæ ipsi heredi a semetipso (20) vel servo ejus legata fideive commissa sunt. † Alia causa est eorum, quæ in diem certam dantur: nam, si libertatis (21) dies cœpit cedere, ei debebuntur, et in contributionem veniunt. Ac ne ea quidem, quæ quis servis suis inutiliter (22) sine libertate legavit, fideive commisit, in computationem ejus legis cedunt.

§. 9. Res, quas neque per fideicommissum relinqui posse certum est, in legis Falcidiæ computationem non veniunt.

De cautione, quanto amplius ceperit, reddi.

31. POMPONIUS [lib. 2. Fideicommissorum].

IS, cui fideicommissum solvitur, sicut is, cui legatum est, satisdare debet (23) quod amplius ceperit, quam per legem Falcidiam ei licuerit, reddi: veluti cum propter conditionem aliorum fideicommissorum, vel legatorum, legis Falcidiæ causa pendebit. Sed et secundum (24) Cassii, et veterum opinionem, si a pupillo fideicommissa capiuntur, propter ea quæ a substituto erunt relicta, cavere debebit is cui solvatur. Nam quamvis repetitio sit eorum, quæ fideicommissi nomine non debita solventur, tamen satisdato (25) cautum debet esse ei, a quo pecunia proficisceretur, ne damnum sentiat deficiente eo cui solutum erit.

De actionibus pœnalibus. 1. *De actionibus honorariis.* 2. *De cautione quanto amplius.* 3. *De legato annua, bima, trima die.* 4. *De fidei legatarii commisso.* 5. *De libertate.*

32. MÆCIANUS [lib. 9. Fideicommissorum].

POenales (26) *actiones*, sive (27) legitimæ (28), sive honorariæ, exceptis (29) popularibus, in bonis actoris non ideo minus computandæ sunt, quia morte reorum

(1) *l.* 19. *supr. h. t.* Vendere jussus rem minore, quam valet, pretio, quo plus ea res valebit, eo et plus in legato fuerit: per contrarium jussus emere majori pretio, quo majus pretium rei fuerit, eo et plus in legato erit.

(2) Si rem dignam quinque, decem emere jussus sit heres, quinque duntaxat legata intelligentur, *ut hic*.

(3) Goveanus monet hunc locum corruptum esse.

(4) Non mortis causa, Govean. *hic.* ut si quæras, cur id, quod pretii loco datur, deduci oporteat; cum quæritur, quantum in legato sit? Responderi possit, ideo deduci, quia mortis causa non capitur: eo deducto, quod reliquum fuerit, in legato erit.

(5) Interdum enim perit res legatario. *l.* 26. §. 1. *Supr. de legat.* 1.

(6) Partis ad partem ea ratio est, quæ totius ad totum est.

(7) Quemadmodum heres damnum omne præstat, si Falcidiam nullo modo gravatam habet: Ita si in parte gravati Falcidiam habebit, in parte damnum sentiret.

(8) Pecunia, frumento, vino.

(9) Fieri solet. *Hal.*

(10) Vide *l.* 37. *infr. de verb. oblig.*

(11) In horreis res pretiosissimæ reponi solitæ erant. *l.* 3. §. 2. *Supr. de off. Præf. vigil.* adde quæ de horreis scripsi ad *l.* 7. *supr. de instructo.*

(12) *l.* 26. §. 1. *supr. de legat.* 1.

(13) Electionis legatum incertum.

(14) *l.* 40. *in fin. l.* 41. *l.* 91. *in fin. infr. h. t.*

(15) Ab eis quibus res certas restituere rogatus est. Ita emendat Ant. Fab. 6. *conject.* 3.

(16) §. 1. *supr. h. t.*

(17) Hæc verba, *et recipere hereditatem*, glossema esse existimat Ant. Fab. 6. *conject.* 3.

(18) Legata, quæ non valent, non veniunt in rationem legis Falcidiæ. *Bart.*

(19) *l.* 11. §. 5. *supr. h. t.*

(20) Nec enim posset heredi a semetipso legari. *l.* 116. §. 11. *supr. de leg.* 1.

(21) Nam si liberato dies cœpit cedere. Cujac. 14. *obs.* 11. *in fin.*

(22) §. 32. *Inst. de legat.*

(23) *l.* 1. *Infr. si cui plus quam per leg. Falcid.*

(24) *l.* 45. §. 1. *Infr. h. t.*

(25) *l.* 1. §. 9. *Infr. si cui plus quam per leg. l.* 21. *Infr. ad SC. Treb*,

(26) Pœnales actiones (exceptis popularibus) in bonis actoris sunt, licet morte reorum (imo et actoris) intercidere possint.

(27) Pœnales actiones aut legitimæ sunt, aut honorariæ.

(28) Ut furti non manifesti. *Inst. de noxal.*

(29) Populares actiones in bonis non sunt.

intercidere possunt. E contrario autem eædem actiones nihil bonis rei, defuncto eo detrahunt. Sed ne in actoris quidem bonis defuncto eo, injuriarum (1) actio poterit computari: quia et ipsa simul (2) cum eo intercidit, ut ususfructus (3), et id, quod in (4) dies, menses, annosve singulos alicui, *quoad vivat*, debeatur. Etenim ea demum obligatio rei bonis diminutionem præstat, quæ in heredem transit. Nec contrarium est, quod vivente reo, eo minus in bonis ejus intelligebatur: nam et si ita stipulatus esset, ut cum moreretur, debere ei inciperet, tamen augerentur bona ejus, quemadmodum si ipse sub eadem conditione promisisset, defuncto eo minuerentur.

§. 1. *Honorariæ* quoque *actiones*, quæ intra certum tempus a Prætore promittuntur, cum bonis (5) actoris, defuncto eo, augmentum (6) rei (7), decessionemve, si tales erunt, ut in heredem quoque transeant, præstabunt.

§. 2. Julianus scribit, si utriusque heredis pars exhausta est legatis, et alter ex heredibus cautionem (8) Prætoriam accepit a legatariis, non æqualiter, sed pro suo modo legis Falcidiæ rationem et actionem ex stipulatu habiturum; omnes enim Prætorias stipulationes ejusdem (9) interpretationis esse: nam constare, ex judicatum solvi stipulatione, sive a parte actoris sive [a] rei plures heredes extitissent, non omnibus nec adversus omnes actionem contingere, sed duntaxat his, qui vicissent, et adversus victos; hisque adversus quos res defensa non esset, adversus eos (10), qui rem non defendissent.

§. 3. Annua, bima, trima die aureis centenis legatis, ex omnibus (11) summis, non (12) tantum ex posterioribus portionem legis Falcidiæ detrahi placuit.

§. 4. Si Titio viginti legatis portio per legem Falcidiam detracta esset, cum ipse quoque quinque Seio rogatus esset restituere: Vindius noster tantum Seio pro portione ex quinque detrahendum (13) ait, quantum Titio ex viginti detractum esset: quæ sententia et æquitatem et rationem magis habet: quia exemplo heredis legatarius ad fideicommissa præstanda obligabitur: nec, quia ex sua persona legatarius inducere legem Falcidiam non possit, idcirco, quod passus esset, non imputaturum; nisi forte testator ita fidei ejus commisisset, ut totum, quidquid ex testamento cepisset, restitueret.

§. 5. Si autem manumittere servum vel suum vel alienum rogatus sit: omnimodo præstare debebit libertatem. nec hoc contrarium est superiori: quia favor (14) libertatis sæpe et alias benigniores sententias exprimit.

33. Paulus [lib. 3. Fideicommissorum].

SI servus tibi legatus sit, eumque rogatus (15) sis manumittere, nec præterea capias unde quartam, quæ per Falcidiam retinetur, recipere (16) possis: Senatus censuit, cessare Falcidiam (17).

34. Marcellus [lib. 42. Digestorum Juliani (18) notat (19)].

IN testatoris servo non erit Falcidiæ locus. Si vero pecuniam (20) aliudve quid legaverit, fideique legatarii commiserit, ut alienum servum vel legatarii manumitteret, locus erit.

35. Ulpianus [lib. 6. Disputationum].

PLane si quid sit præterea (21) legatum ipsi servo, Falcidiæ locum fore Senatus declaravit. Unde Scævola ait in eo, quod præterea servo legatum est, ita Falcidiam admittendam, ut inde, et quod pro servo præstandum est, sumatur.

36. Paulus [lib. 3. Fideicommissorum].

SEd si non servus ipse legatus sit, sed pecunia (22), rogatusque sit legatarius *servum suum manumittere*, Falcidiam patietur, et nihilominus (23) cogetur manumittere, quia (24) tanti æstimasse videbitur servum suum.

§. 1. Quid, si alienus servus fuerit? in eo non plus quam accepit, ad redimendum cogitur impendere.

§. 2. Sin vero heres servum rogatus sit manumittere, placet, pretium (25) ejus, ut æs alienum, deducendum esse.

§. 3. Si solus servus legatus, et (26) fideicommissa libertate donatus fuerit; licet Falcidia interveniente, totus vindicari petive potest. sed et si aliud (27) præterea capiat legatarius, adhuc servus totus peti potest. quartam autem utriusque ex legato retinendam, ne impediatur libertas.

§. 4. Si incertum sit, an libertas præstari debeat, veluti quod (28) sub conditione, vel post (29) tempus data sit, nunquid (30) incerto eo, an præstetur, cum possit aut servus mori, aut conditio deficere, interim Falcidia admittenda est? deinde cum libertas competere vel

(1) Injuriarum actio in bonis actoris, eo defuncto non computatur. *l.* 13. *Infr. de injuriis.*
(2) Injuriarum actio una cum actore moriente intercidit.
(3) Ususfructus mortuo fructuario extinguitur.
(4) Debitum in diem, quoad vivat creditor, eo mortuo extinguitur.
(5) Tum bonis. *Hal.* in bonis. *Govean.*
(6) Augmentum, tum rei decessionem. Petr. Faber apud Cujac. 7. *obs.* 35. adde Vertranium Maurum ad *lib.* 5. *Varron. de lingua.*
(7) Rei vero decessionem. *Govean.*
(8) Cautio hæc quæ est? quod amplius, quam per legem Falcidiam liceat, reddi. dixi *l.* 3. §. 4. *infr. si cui plus quam per legem.* Interdum tamen officio judiciis interponitur hæc cautio. *l. ex facto.* 35. *supr. de heredibus instit.*
(9) *l.* 7. *infr. de Prætoriis stipul.*
(10) Stipulatio interposita ab uno ex heredibus, ad alios non porrigitur, *Bart.* item, Si pœna committitur ex stipulatione Prætoria, facto unius heredis, ipse solus, non alii, tenebitur.
(11) Vide *l.* 2. *C. h. t.*
(12) Centum, annua, bima, trima die legata sunt. Primorum annorum pensiones plenæ solutæ sunt, plenæ, hoc est, sine detractione Falcidiæ; Quæritur an ut ex posterioribus pensionibus Falcidiam deducere vult heres, ita possit ex omnibus, hoc est, anterioribus? potest. adde *l.* 15. §. *non idcirco.* 2. *supr. h. t.*
(13) Imo nihil detrahendum. *l.* 25. *in fin. supr. h.t. l.* 97. *supr. de legat.* 1. *l.* 77. §. 31. *supr. de legat.* 2.
(14) Favor libertatis facit ut quis servo suo libertatem præstet, quamvis ipse in legato Falcidiam patiatur.
(15) *l.* 36. §. 3. *infr. h. t.*
(16) Reficere. Govean. *hic.*
(17) Nec enim Falcidia libertatem minuit. *l.* 34. *infr. h.t. l.* 6. *in fin. Infr. de fideicommiss. l.* 8. §. 9. *supr. de inoff. testam.*
(18) *Al.* Julianus.
(19) Quid notat Marcellus? senatusconsultum ad servum duntaxat testatoris pertinere.
(20) *l.* 36. *infr. h. t.*
(21) *l.* 36. §. 3. *infr. h. t.* Servo legato, cui per fideicommissum libertatem reliquimus, si quid præterea legaverimus, in eo legato Falcidia ponetur ex senatusconsulto. Ita fiet, ut et heredi salva fiat Falcidia, et libertas non impediatur.
(22) *l.* 34. *supr. h. t.*
(23) Et sic plus præstat, quam accepit.
(24) *l.* 70. §. 1. *in fin. supr. de legat.* 2.
(25) *l.* 39. *infr. h. t.*
(26) *l.* 33. *supr. h. t.*
(27) *l.* 35. *supr. h. t. l.* 56. §. 4. *infr. h. t. l.* 5. *supr. de legat.* 2.
(28) Veluti si sub. *Hal.*
(29) *l.* 56. §. 3. *infr. h. t.*
(30) Hanc particulam expungit Goveanus.

deberi cœperit, tum legatarius illam partem recipiat, quam Falcidia detraxit? Cæcilio placebat, si quid ex operis ejus medio (1) tempore consecutus fuerit heres: id in pretium ejus erogare eum debere, propter legis Falcidiæ rationem.

37. Valens lib. 6. de Fideicommissis.

EJus servi æstimatio, perinde ac (2) statuliberi fieri debet.

§. 1. Sed et si heres servum alienum rogatus est manumittere, placuit, ut etiam hujus pretium ex æstimatione hereditatis deduci debeat.

De statulibero. 1. De servo communi. 2. De servo fructuario, pignorato, sub lege commissoria distracto, ad diem addicto.

38. Hermogenianus lib. 1. juris Epitomarum.

S*Tatuliber* heredis non (3) auget familiam (4).

§. 1. Communes servi in utriusque (5) patrimonio connumerantur.

§. 2. Cujus ususfructus alienus est, in dominio proprietatis connumeratur: pignori dati, in debitoris (6): sub lege commissoria distracti, item ad diem addicti, in venditoris.

Quorum servorum pretium æris alieni loco deducitur.

39. Paulus lib. 3. Sententiarum.

Æ*Ris* (7) *alieni* loco deducuntur non solum pretia eorum, quibus libertas data est, et eorum, qui supplicio sunt affecti (8): sed et ejus, quem Prætor propter (9) indicium proditæ mortis (10), vel detectæ eorum (11) conjurationis, libertate donavit.

De testamento veterani. 1. De eo, qui dat conditionis implendæ causa.

40. Hermogenianus lib. 4. juris Epitomarum.

AD veterani (12) testamentum, sive paterfamilias, sive filiusfamilias sit, licet intra (13) annum missionis decedat, lex Falcidia pertinet.

§. 1. Si (14) cui, *si* (15) *decem dedisset*, viginti fundus fuisset legatus: is in toto fundo legatarius habebitur.

De legatis præstitis sine cautione.

41. Paulus [lib. 9. ad Edictum].

DOlo (16) carere non videtur (17), si jam mota (18) quis controversia hereditatis legata sine (19) cautionibus det (20).

De æstimatione.

42. Ulpianus [lib. 14. ad Edictum].

IN Falcidia æstimatio pretii rerum *ex* (21) *veritate* facienda est.

De postliminio.

43. Idem [lib. 19. ad Edictum].

SErvi qui apud hostes (22) sunt, post mortem testatoris reversi, quod ad Falcidiam pertinet, locupletiorem faciunt hereditatem.

De dato conditionis implendæ causa.

44. Idem [lib. 21. ad Edictum].

FAlcidia intervenire (23) non potest: si statuliber de alieno dedit, non (24) de bonis defuncti; vel alias est homo liber, qui conditionem (25) implevit.

De legato in diem, 1. Vel sub conditione.

45. Paulus [lib. 60. ad Edictum].

IN lege Falcidia non habetur pro puro, quod (26) in diem relictum est: medii (27) enim temporis commodum computatur.

§. 1. In his legatis, quæ sub conditione relicta sunt, Proculus putabat, cum quæritur de lege Falcidia, tantum esse in legato, quanti venire possunt: quod si est, et deductio sic potest fieri, ut tantum videatur vi (28) deberi, quanti nomen venire potest: sed hæc sententia non probatur: cautionibus (29) ergo melius res temperabitur.

De eo qui se daturum promisit, vel per legem Falcidiam retinere poterat.

46. Ulpianus [lib. 76. ad Edictum].

QUi, quod (30) per Falcidiam retinere poterat, voluntatem testatoris secutus spopondit se daturum (31), cogendus est (32) solvere (33).

De annuis legatis. 1. Quibus competit beneficium leg. Falcidiæ.

47. Idem [lib. 79. ad Edictum].

LEx Falcidia, si interveniat, in omnibus pensionibus locum habet. sed hoc ex post facto (34) apparebit:

(1) *l.* 58. §. 5. *infr. ad SC. Treb.*

(2) Non est enim statuliber, cui per fideicommissum data est libertas. Directa libertas vel post tempus, vel sub conditione data statuliberum facit. *Govean.*

(3) Cur? propter incertam ipsius statuliberi conditionem.

(4) Id est, substantiam, bona, hereditatem, ὑπὸ ὅρον ἐλευθερύμενος ὀ συμψηφίζεται ἐν τῇ ὀσίᾳ τῦ κληρονόμυ. 41. *Eclog. cap.* 36. *et Scholion.* 16. ὀκ αὔξει τὴν ὀσίαν τῦ κληρονόμυ·

(5) Domini.

(6) Est enim dominus. *l.* 6. *l.* 9. *C. de pignorat.*

(7) V. *l.* 36. §. 2. *supr. h. t. l.* 6. *C. h. t.*

(8) Quod dominum non juvissent. *l.* 1. *supr. de SC. Silaniano.*

(9) V. *l.* 4. *infr. de bon. lib.*

(10) Domini scilic. *Græci, hic.*

(11) Reorum. *Hal.* κατ' αὐτῶν. *Eclog.* 17. adversus ipsos.

(12) Vid. *l.* 17. *supr. h. t.* dixi ad *l.* 12. *C. de test. milit.*

(13) *l.* 92. *infr. h. t. l.* 5. *C. de test. milit.*

(14) Si acceptis quinque fundum heres dare jubetur, totus fundus legatus intelligetur, et de toto Falcidia detrahetur, et quinque extra quartam mortis causa capiuntur. adde *l.* 19. *supr. h. t. et ibi Govean.*

(15) Id est, sub conditione. *l.* 76. *infr. h. t.*

(16) Culpa. *l.* 4. §. 2. *in fin. infr. tit. prox.*

(17) Gestor scilic. negotiorum vel actor.

(18) Aliud, si non mota. *l.* 22. §. 4. *C. de jure delib.*

(19) *l.* 9. §. 4. *supr. ad exhibend.*

(20) Præstat, vel solvat.

(21) *l.* 15. *in fin. supr. l.* 60. *in fin. l.* 62. *in fin. l.* 63. *infr. h. t. l.* 81. §. 4. *in fin. supr. de leg.* 1.

(22) Quia finguntur non fuisse capti. *l.* 5. §. 1. *infr. de captivis.*

(23) Falcidiam heres an deducere possit de eo quod statuliber conditionis implendæ causa non heredi dare gravatus est? si statuliber ex peculio suo dat, Falcidia in eo locum habet: si de alieno, non habet. Non enim in bonis defuncti fuit, quod datum est. vid. Langebekium *c.* 56. *annot.*

(24) Vide *l.* 36. *Infr. de mort. caus. donat.*

(25) *l.* 76. *infr. h. t.*

(26) V. *l.* 73. §. 4. *infr. h. t.*

(27) *l.* 58. §. 5. *infr. ad SC. Treb.*

(28) Vi deberi, δυνάμει, *l.* 29. *Supr. de rec. qui arbitr. l.* 1. *supr. de condit. et demonst.*

(29) *l.* 1. §. 16. *supr. h. t. l.* 1. §. 7. *infr. tit. prox.*

(30) *l. ult. C. h. t.*

(31) Is plenam fidem exhibet testatori. *l. ult. C. h. t. l.* 46. *supr. de pact. l.* 20. *in fin. infr. de donat.* v. Cujac. ad *Novell.* 1. *fol.* 139.

(32) Imo non est cogendus: nam si cogitur, juri publico, id est, legis Falcidiæ beneficio derogat: id autem fieri non potest. *l.* 15. §. 1. *supr. h. t.*

(33) Nec enim audiendus est suæ confessioni repugnans. vid. *l.* 20. *in fin. Infr. de donat.*

(34) Imo, ab initio computatio fieri debet. *l.* 68. *Infr. h. t.*

ut puta in annos singulos legatum relictum est: quamdiu Falcidia nondum locum habet, integræ pensiones annuæ dabuntur: sed enim si annus venerit, quo fit, ut contra legem Falcidiam ultra dodrantem aliquid debeatur, eveniet, ut retro omnia legata singulorum annorum imminuantur.

§. 1. Nunquam (1) legatarius (2) vel fideicommissarius, licet ex Trebelliano Senatusconsulto restituitur ei hereditas, utitur legis Falcidiæ beneficio.

Si emptor venditori successerit, vel e contra.

48. Paulus [lib. 2. ad Edictum Ædilium Curulium].

CUm emptor venditori vel contra heres exstitit, evicto homine (3) utrum duplum in æs alienum deducere vel computare debeat, an simplum? duplum enim esset (4), si alius heres exstitisset (5). Et benignius est, eodem herede existente, simplum ei (6) imputari.

Si servo legato legetur. 1. *Si fundus et ad eum via legetur.*

49. Idem [lib. 12. ad Plautium].

PLautius (7): Servo, quem tibi legaveram, fundum legavi. Atilicinus, Nerva, Sabinus, primum in servo rationem legis Falcidiæ habendam; et quota pars ex eo decederet, eam partem in fundo legato inutilem futuram: deinde ex reliquis partibus fundi legis Falcidiæ portionem decessuram, sicut ex omnibus legatis. Cassius, quod servo pars lege Falcidia decedat, incipere servum fieri communem (8) heredis et legatarii: communi (9) autem servo cum legatum sit, totum (10) pertinere ad socium: quia in eam personam legatum consistere possit: qua ratione semel ex fundo partem legis Falcidiæ decessuram. Paulus: Cassii sententia utimur: nam et Divus Pius rescripsit, servo communi fideicommissum datum, totum ad socium pertinere.

§. 1. Interdum evenit, ut propter rationem legis Falcidiæ, sequens legatum extinguatur, veluti si fundus et ad eum via legata sit per alium fundum: nam si pars fundi remanserit in hereditate, non potest procedere viæ legatum: quia per partem (11) servitus adquiri non potest.

50. Celsus [lib. 14. Digestorum].

NOn est dubium, quin ea (12) legata, a quibus heres summovere exceptione (13) petitorem potest, in quartam ei imputentur, nec (14) cæterorum legata minuant.

51. Julianus [lib. 61. Digestorum].

NEc interest, utrum ab initio quasi inutile fuerit, an ex accidenti postea in eum casum pervenisset legatum, ut actio ejus denegaretur.

52. Marcellus [lib. 9. Digestorum].

EX asse patronum (15) heredem instituit libertus, cum ducentos (16) aureos in bonis haberet, et legavit filio centum (17) viginti, extraneo reliqua (18): diminutio legati (19), quod extraneo (20) præstat legatum, proficit filio ad consequenda solida, quæ ei legata sunt.

§. 1. Quacunque ex causa (21) legata non præstantur, imputantur heredi in quartam partem, quæ propter legem Falcidiam remanere apud eum debet.

De legatis puris et conditionalibus.

53. Celsus [lib. 17. (22) Digestorum].

SI propter ea, quæ (23) sub conditione legata sunt, pendet legis Falcidiæ ratio: præsenti die data, non (24) tota vindicabuntur.

De fundo in familia relinquendo.

54. Marcellus [lib. 15. Digestorum].

PAter filium, ex quo tres habebat nepotes, heredem instituit, fideique ejus commisit, *ne* (25) *fundum alienaret, et ut in familia eum relinqueret*: filius decedens tres filios scripsit heredes. Quærendum est, an omnino quasi creditores unusquisque in ratione legis Falcidiæ aliquid possit deducere: quia in potestate sua habuit pater, cui ex his potius relinqueret? Sed hac ratione nemo in Falcidiæ ratione quicquam deducet. quod videndum, ne dure constituatur. utique enim in alieno (26) ære habuit fundum: necessitate quippe obstrictus fuisset filiis cum relinquendi.

De annuis legatis.

55. Idem [lib. 20. Digestorum].

CUm Titio in (27) annos singulos dena legata sunt, et judex (28) legis Falcidiæ rationem inter heredem et alios legatarios habeat: vivo quidem Titio, tanti litem

(1) Imo aliquando: idque etiam æquitas suadet: nam cum exemplo heredis ad legata præstanda obligetur, æquum est etiam eum Falcidia uti. *l.* 32. §. 4. *supr. h. t.*

(2) Ut enim Trebelliano locus sit, non sufficit de hereditate rogatum esse, sed quasi heredem rogari oportet. *l.* 22. *in fin. infr. ad SC. Trebell.* Legatarius autem non est heres.

(3) Fingamus enim emptorem duplum stipulatum, quo casu res ei vendita evinceretur: fingamus eundem suo venditori heredem esse: fingamus rem ei evictam esse.

(4) Is scilicet consecuturus.

(5) Id est ei, a quo rem venditam emit.

(6) Id est, ab eo: ut sit sensus, Emptor idemque heres venditori, utcunque duplum fuerit stipulatus a venditore: si tamen ei res evincitur, simplum imputat æri alieno hereditatis, non duplum. adde *l.* 2. §. 15. *in fin. supr. de hered. vel act. vend.*

(7) Vid. Langebek. *c.* 34. *annot.* Goth. Adde Ant. August. *emend. l.* 1. *c.* 6. S. L.

(8) Falcidia admissa servus legatus fit communis inter heredem et legatarium, *ut hic.* Cur fit communis? quia heres utens jure suo, ut heres et dominus retinet Falcidiam jure hereditario, *l.* 14. *supr. h. t.* jure testamenti. *l.* 42. *supr. de vulgar.*

(9) Communi servo cum libertate et sine libertate, legari potest, totumque legatum socio testatoris adquiritur. Paul. 3. *sent.* 6. §. 4. *l.* 63. §. 9. *supr. pro socio.*

(10) Imo totum non pertinet. *l.* 37. §. 1. *infr. de adqu. rer.* 7. §. 1. *infr. de stip. serv.*

(11) Adde *l.* 136. *in fin. infr. de verb. obl.*

(12) *l.* 11. *supr. l.* 51. *l.* 52. *l.* 76. *l.* 78. *in fin. infr. h. t.*

(13) Exceptione removeri qui potest a legati petitione, legatum habuisse non intelligitur, ideoque id genus legati heredi imputatur in quartam, neque cæterorum legata minuet.

(14) Imputatio in quartam ideo introducta est, ut quam minimum legata minuerentur: quippe Falcidia legata minuit.

(15) Adde *l.* 1. §. 14. *infr. tit. prox.* Goth. vide Cujac. *lib.* 25. *obs. cap.* 24. S. L.

(16) Et ita cum major esset centenario. v. §. *postea.* 2. *Inst. de success. libert.*

(17) Centum viginti extraneo, reliqua reliquis. *Accurs.* quod non placet Hotomanno.

(18) Id est, octingenta. vide Antonium Fabr. 1. *conject.* 15.

(19) Exoneratio. *Govean.*

(20) Extraneo non præstatur. Gov. *hic. arg.* §. *prox.* reprehensus ab Antonio Fabr. 1. *conject.* 15.

(21) Vide *l.* 50. *supr. h. t.*

(22) Celsus a Proculo profectus, cujus sententia refutatur. *l.* 45. §. 1. *supr. h. t.*

(23) *l.* 1. §. 7. *infr. tit. prox.*

(24) Tamen tota. *veteres*, *Goveanus.*

(25) Adde *l.* 32. *in fin. supr. de leg.* 2. dixi 5. *Feudor.* 13.

(26) Fideicommissariam hereditatem heres in ære alieno habet.

(27) Legatum annuum in pendente conditione æstimatur quanti vendi potest: post conditionis eventum, quanti est.

(28) Judex legis Falcidiæ is dicitur, qui de lege Falcidia cognoscit.

æstimare debeat, quanti venire id legatum potest, in incerto posito quamdiu victurus sit Titius: mortuo autem Titio non aliud (1) spectari debet, quam quid heres ex ea causa debuerit.

Si is, cum quo de peculio agi poterat, heres creditori extitit. 3. De libertate. 5. Si testator futuro heredi quadrantem vivus dederit.

56. Idem [lib. 22. Digestorum].

CUm (2) quo de peculio agi poterat, heres creditori exstitit. Quæris, cujus temporis peculium computari oporteat in Falcidia lege? Plerique (3) putant, quod tunc in peculio fuerit, cum adiretur hereditas, inspiciendum. Ego dubito (4): quoniam mortis (5) tempus in ratione legis Falcidiæ ineunda placuit observari. quid enim interest, peculium servi post mortem creditoris diminutum sit, an debitor pauperior factus [sit]?

§. 1. Aliquis dicet, Quid ex contrario, si ante aditam hereditatem adquisierit servus? et ego quæram, Si debitoris, qui tunc non (6) erat solvendo, ampliatæ facultates fuerunt? et cum in isto placuerit ex post facto uberiorem videri fuisse hereditatem, sicuti cum conditio (7) crediti exstitit post mortem, ita etiam peculii incrementum pleniorem faciet hereditatem.

§. 2. Scævola notat: Quid ergo, si idem servus defuncto et alii dena debuit, et una decem habuit? augetur scil. et his hereditas, decem, quæ defuncto naturaliter debebantur, in hereditate manentibus.

§. 3. Is, qui in bonis unum duntaxat servum habebat, legavit eum Titio, et fidei ejus commisit, ut post triennium (8) manumitteret. debet ex eo, quod interim ex operis servi ad Titium pervenire potest, quarta apud heredem remanere: quemadmodum si directo post triennium servo libertatem dedisset, ejusque usumfructum ei legasset, aut ei proprietatem per fideicommissum relinquit.

§. 4. Stichum tibi, servo tuo (9) decem legavit (10): vel contra tibi decem, servo tuo Stichum libertatemque Stichi fidei ejus commisit. Lex Falcidia minuit legata. redimere ab herede partem debes, quemadmodum si tibi utrumque legasset.

§. 5. Sæpius evenit, ne emolumentum ejus legis heres consequatur. nam si centum aureorum dominus vigintiquinque alicui dedisset, et eum instituerit heredem, et dodrantem legaverit: nihil aliud sub occasione legis Falcidiæ intervenire potest. quia vivus (11) videtur heredi futuro providere.

De dote.

57. Idem [lib. 26. Digestorum].

CUm (12) dotem maritus alicui legaverit, ut uxori restituatur: non (13) habere legem Falcidiam locum, dicendum est: et sane in plerisque ita observatur, ut omissa interpositi, capientis persona spectetur.

Quando l. Falcidiæ beneficium implorari potest.

58. Modestinus [lib. 9. Regularum].

LEgis Falcidiæ beneficium heres etiam post (14) longum (15) tempus mortis testatoris implorare (16) non prohibetur.

De eo, qui id egit, ut fideicommissum intercideret. 1. De tacito fideicommisso.

59. Idem [lib. 9. Pandectarum].

BEneficio legis Falcidiæ indignus esse videtur, qui id egerit, ut fideicommissum intercidat.

§. 1. Præterea qui non (17) capienti rogatus est restituere hereditatem, Senatusconsulto Planciano (18) non conceditur quartam retinere: sed ea quarta, quam non retinuit, ad (19) fiscum pertinet ex rescripto Divi Pii.

De tabulis pupillaribus. 1. De in litem jurando.

60. Javolenus [lib. 14. ex Cassio].

CUm pater impuberi filiæ heredem substituit, id, quod ei legatorum nomine a patre obvenit, cum hereditas ad substitutos pertinet, in computationem legis Falcidiæ non venit.

§. 1. Legato petito (20), cum in litem juratum est (21), ratio legis Falcidiæ, non ejus summæ in quam legatarius juravit, haberi debet; sed ejus, quanti re (22) vera [id] fuit, quod petitum est: nam id, quod pœnæ (23) causa adcrevit, in legem Falcidiam non incidit.

De re aliena legata.

61. Idem lib. 4. Epistolarum.

ALienus fundus tibi legatus est: hunc heres cum emere (24) nisi infinito pretio non posset, emit multo pluris, quam quanti erat: qua emptione effectum est, ut legatarii ad legem Falcidiam revocarentur. Quæro, cum si fundus tanti, quanti revera emptus esset, legata non fuerant excessura jus legis Falcidiæ: an hoc ipso heres institutus partem revocandi a legatariis jus habeat, quod ex voluntate defuncti pluris emerit fundum, quam quanti erat: Respondit, quod amplius (25) heres, quam pretium fundi, legatario solvit, id lege Falcidia imputari non potest: quia negligentia ejus nocere legatariis non debet, utpote cum is confitendo, veram (26) æstimationem præstare poterat.

(1) Imo, cautio exigenda est. *l.* 1. §. 16. *l.* 45. *in fin. supr. h. t.*
(2) Pone exemplum in patre.
(3) Ut Julianus scil. *l.* 83. *infr. h. t.*
(4) Imo, de eo non est dubitandum. Certum est enim peculii quantitatem, quæ aditæ hereditatis tempore fuerat, in quadrantem imputari. *l.* 83. *Infr. h. t.*
(5) V. *l.* 73. *infr. h. t.*
(6) Adde *l.* 22. §. 3. *supr. h. t.*
(7) Aut spes. *l.* 73. §. 1. *infr. h. t.*
(8) Id est, post tempus. *l.* 36. §. 4. *supr. h. t.*
(9) *l.* 36. §. 3. *supr. h. t.*
(10) *Al.* legavi. *et post* commisi.
(11) In quartam Falcidiam non imputantur ea quæ heredi inter vivos donata sunt, nisi ideo donata sint, ut integra heres legata præstaret, *Cujac.* hinc Paulus, Ea quæ mater viva filio donavit, in quartam non imputantur, 3. *sent.* 8. §. 3.
(12) Falcidia non deducitur ex legato dotis uxori relegatæ, *ut hic.* et *l.* 81. §. 1. *infr. h. t.*
(13) Imo habet. *l.* 1. §. 12. *supr. de dote præleg.*
(14) Facit *l.* 15. §. 2. *l.* 55. *supr. h. t.*
(15) An decennii? An quadraginta annorum? Jus enim omne annis 40. præscribitur, *l.* 4. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.* vide Bart. *hic.*
(16) Excipiendo, non agendo.
(17) Incapaci. *l.* 11. *supr. de his, quæ ut indign.*
(18) Ulpian. 25. §. 17.
(19) *l.* 3. *C. h. t.*
(20) Et non præstito.
(21) Quid ita? constat enim in litem non jurari ex testamenti causa, *l.* 6. *supr. de in litem jurando.* sed hic juratum est in actione in rem arbitraria.
(22) *l.* 42. *Supr. h. t.*
(23) Res quam heres sua culpa amisit, in ejus quartam imputatur. *l.* 61. *infr. h. t. l.* 15. *supr. de his, quæ ut indign.*
(24) V. *l.* 88. *infr. de verb. sign.*
(25) Nam legatum per damnationem, quo solo res aliena legari poterit, inficiatione crescit in duplum. v. Cujac. 14. *ob.*36. *in fin.*
(26) Vid. *l.* 42. *supr. l.* 63. *infr. h. t.*

De duobus reis. 1. *De æstimatione.*

62. Ulpianus lib. 1. ad legem Juliam et Papiam.

In lege Falcidia hoc esse servandum Julianus ait, ut si duo rei promittendi fuerint, vel duo rei stipulandi, si quidem socii sint, in ea re dividi inter eos debere obligationem, atque si singuli partem pecuniæ stipulati essent vel promisissent: quod si societas inter eos nulla fuisset, in pendenti (1) esse, in utrius bonis computari oporteat id quod debetur, vel ex cujus bonis detrahi.

§. 1. Corpora, si qua sunt in bonis defuncti, secundum rei veritatem (2) æstimanda erunt, hoc est, secundum præsens (3) pretium: nec quicquam eorum formali (4) pretio æstimandum esse sciendum est.

63. Paulus lib. 2. ad legem Juliam et Papiam.

Pretia (5) *rerum* non ex affectu, nec utilitate (6) singulorum, sed (7) communiter (8) funguntur (9). Nec enim qui filium naturalem (10) possidet (11), tanto locupletior est, quod eum, si alius possideret, plurimo (12) redempturus fuisset. ✝ Sed nec ille, qui filium alienum possidet, tantum habet quanti eum patri vendere potest: nec expectandum est, dum vendat: sed in præsentia, non qua filius alicujus, sed qua homo æstimatur. ✝ Eadem causa est ejus servi, qui noxa (13) nocuit: nec enim delinquendo quisque pretiosior fit. ✝ Sed nec heredem post mortem testatoris institutum servum tanto pluris esse, quo pluris (14) venire potest, Pedius scribit. est enim absurdum (15), ipsum me heredem institutum non (16) esse locupletiorem, antequam (17) adeam; si autem servus heres institutus sit, statim me locupletiorem effectum: cum multis causis (18) accidere possit, ne jussu nostro adeat. adquirit nobis certe, cum adierit: esse autem præposterum, ante nos locupletes (19) dici, quam adquisierimus.

§. 1. Cujus debitor solvendo non est, tantum habet in bonis, quantum (20) exigere potest.

§. 2. Nonnullam tamen pretio varietatem loca, temporaque (21) adferunt. nec enim tantidem Romæ et in Hispania oleum æstimabitur: nec continuis sterilitatibus tantidem, quanti secundis (22) fructibus: dum hic quoque non ex momentis (23) temporum, nec ex ea quæ raro accidat, caritate pretia constituantur.

Si cui legetur, quanto minus per l. Falcidiam capere poterit.

64. Ulpianus [lib. 13. ad legem Juliam et Papiam].

Si in testamento ita scriptum sit, *Heres meus Lucio Titio decem dare damnas esto: et quanto quidem minus* (24) *per legem Falcidiam capere poterit, tanto amplius ei dare damnas esto:* sententiæ testatoris standum est.

De conditione dandi.

65. Paulus [lib. 6. ad leg. Juliam et Papiam].

Si fundus legatus sit quinquaginta (25) dignus, sub hac conditione, *si quinquaginta heredi dedisset:* plerique putant, utile esse legatum: quia conditionis implendæ causa datur. nam constat (26), etiam Falcidiam eum pati posse. sed si quinquaginta aurei legati sint, *si quinquaginta dedisset:* dicendum, inutile (27) esse legatum et magis ridiculum esse.

De relicto in diem vel sub conditione. 1. *De ære alieno.*

66. Ulpianus [lib. 18. ad legem Juliam et Papiam].

Circa legem Falcidiam, in eo, quod sub conditione, vel in diem alicui relictum est, hoc observandum est: Si decem sub conditione alicui fuerint relicta, eaque conditio post decennium forte extiterit: non videntur decem huic legata, sed minus decem. quia intervallum temporis, et interusurium (28) hujus spatii, minorem facit quantitatem decem.

§. 1. Sicuti (29) legata non debentur, nisi deducto ære alieno aliquid supersit, nec mortis causa donationes debebuntur, sed infirmantur (30) per æs alienum. quare, si

(1) Cur ita? vid. *l.* 2. *infr. de duob. reis.*

(2) *l.* 33. *supr. ad leg. Aquil.*

(3) *l.* 3. §. 5. *infr. de jure fisci.*

(4) Formale pretium, estne conventum a contrahentibus? an forma censuali præscriptum? an quo res empta est, aut quo vendi posset, si coleretur diligenter, ut vult Goveanus? an a testatore præstitutum? *l.* 15. §. *ult. supr. h. t.* Si diligenter spectes, *formale*, hic opponitur, vero et præsenti. Vero et præsenti opponi potest pretium, quod ex affectu et spe singulorum sumitur, *l.* 63. *infr. h. t.* formale alioqui posset dici commune, *l.* 63. *infr. h. t.* quod communiter sequimur. Sunt enim pretia formanda ab universa regione, non a quodam privato: non ex momento temporis, non ex eo quod raro accidit, *l.* 63. *in fin. infr. h. t.* hac tamen lege formale pretium aliud est quam commune. Est igitur ἴδιον συμβολικὸν, singulare.

(5) *d. l.* 33. *supr. ad l. Aquil.* adde *l.* 10. *infr. de diversis temp. præscr. l.* 35. *C. de donat.*

(6) Quid emphyteuticus fundus, quemadmodum æstimatur? tertia parte totius fundi. Bald. *cons.* 103.

(7) Res tanti est, quanti vendi potest, *ut hic.* et *l.* 1. §. 16. *infr. ad SC. Trebell.* vide tamen Socin. *reg.* 343.

(8) An arbitrio judicis æstimatur? vide *l.* 3. *supr. de eo quod certo.* An potius quod ea pretia consideranda sint, quæ in quaque provincia vel civitate obtinent? §. *ult. infr. h. t.* vid. *l.* 2. §. 1. *C. ut nem. liceat. in empt. specier. lib.* 10. *tit.* 27. an inspecta rei veritate? v. *l.* 42. *supr. h. t.* vel fori pretio?

(9) Finguntur, *Hal.* male: fungi est succedere in locum rei. v. Robert. 3. *rec. sent.* 14.

(10) Atque ita liberum hominem.

(11) Vide Baldum *cons.* 103. *lib.* 1. Ripam *ad l. naturaliter.* §. *nihil commune. num.* 9. *col.* 2. *de acquirend. vel amitt. possess.* Polit. *ad l. filium, quem habentem. C. famil. ercisc. num.* 86. Sebast. Sap. ad *l. unic. C. de sent. quæ pro eo, quod inter. num.* 76. et ibi Alciatum *num.* 72. Joan. Bapt. Plot. *in repet. l. si quando. C. unde vi. n.* 182. *v. adverte.* Mod.

(12) Propter paternam affectionem.

(13) *Al.* noxam. *vulg.* Goth. Ita etiam Florent.

(14) Propter hereditatem delatam.

(15) *In l. Falcid. secus in l. Aquil.*

(16) Si heres institutus sim antequam adeam, non sum locupletior: igitur, etsi servus meus heres fuerit institutus, non ero locupletior antequam meo jussu adierit.

(17) V. *l.* 33. *supr. ad l. Aquil.*

(18) Quid enim, si ante moriatur? quid, si mihi hereditas suspecta? quid, si adire nolit? potest enim nolle, *l. cum proponas.* 3. *C. de heredibus instit.* Quid, si coactus adierit? aditio erit nullius momenti. *l. qui in aliena.* 6. §. *ult. supr. de adqu. vel omitt. hered.* Neque enim nudum servi factum, sed meus attenditur.

(19) Locuples quis, v. *l.* 234. §. 1. *infr. de verb. sign. l.* 126. §. 1. *l.* 166. *Infr. de reg. jur. l.* 2. *Supr. qui satisdare.*

(20) *l.* 82. *infr. h. t.*

(21) Cicero 3. *in Verr.* Omnis frumenti ratio ex temporibus est.

(22) Hoc est, optima annona, et annonæ maxima ubertate.

(23) Et ita quo pluris res est, hodie accipimus. *l. si sterilis.* 21. §. *cum per venditorem.* 3. *supr. de act. empt.*

(24) *l.* 88. *Infr. h. t.*

(25) *l.* 19. *supr. h. t.*

(26) *l.* 84. *supr. de leg.* 1.

(27) Si decem legata sint sub hac conditione, *si decem legatarius dederit*, legatum inutile est et ridiculum, *ut hic.* cum inter pares quantitates nihil intersit. Proinde ex hujusmodi legato Falcidia non deducetur.

(28) *l.* 58. §. 5. *Infr. ad SC. Trebell.* In legatis conditionalibus, et in diem, tanto minus dicitur esse in legato, quam facit ratio interusurii medii temporis. *Alexander.*

(29) Similitudinem mortis causa donationum et legatorum observa.

(30) *l.* 17. *in fin. Infr. de mort. caus. donationib.*

immodicum æs alienum interveniat, ex re mortis causa sibi donata nihil aliquis consequitur (1).

De non solidi capacitate.

67. TERENTIUS CLEMENS [lib. 4. ad legem Juliam et Papiam].

QUotiens (2) cuidam amplius legatum sit, quam ei capere liceret, et lex Falcidia locum haberet, prius (3) Falcidiæ ratio habenda est, scilicet, ut subducto eo, quod lex Falcidia exceperit, reliquum (4) si non excedat statutam lege portionem, debeatur.

De æstimatione alimentorum et ususfructus. 1. *Si heres rem propriam esse contendat, et hereditariam esse convincatur.*

68. ÆMILIUS MACER lib. 2. ad legem vicesimam (5) hereditatium.

COmputationi in alimentis (6) faciendæ hanc formam esse Ulpianus scribit, ut *a prima* (7) *ætate* usque ad annum vicesimum (8) quantitas alimentorum triginta annorum computetur, ejusque quantitatis Falcidia præstetur: *ab annis vero viginti* usque ad annum vicesimumquintum, annorum viginti octo: *ab annis vigintiquinque* usque ad annos triginta, annorum vigintiquinque: *ab annis triginta* usque ad annos trigintaquinque, annorum vigintiduo: *ab annis trigintaquinque* usque ad annos quadraginta, annorum viginti: *ab annis quadraginta* usque ad annos quinquaginta, [tot] annorum computatio fit, quot ætati ejus ad annum sexagesimum deerit, remisso uno anno: *ab anno vero quinquagesimo* usque ad annum quinquagesimum quintum, annorum novem: *ab annis quinquagintaquinque* usque ab annum sexagesimum, annorum septem: *ab annis sexaginta*, cujuscunque ætatis sit, annorum quinque: Eoque nos jure uti Ulpianus ait, et circa computationem ususfructus (9) faciendam. Solitum est tamen *a prima ætate* usque ad annum trigesimum computationem annorum triginta fieri: *ab annis vero triginta*, tot annorum computationem inire, quot ad annum sexagesimum deesse videntur. nunquam ergo amplius (10) quam triginta annorum computatio initur. † Sic (11) denique, et si Reipublicæ ususfructus legetur, sive simpliciter, sive ad ludos, triginta annorum (12) computatio fit.

§. 1. Si quis ex heredibus rem propriam esse contendat, deinde hereditariam esse convincatur (13): quidam putant, ejus quoque Falcidiam non posse retineri; quia nihil intersit, subtraxerit (14), an hereditariam esse negaverit. quod Ulpianus recte improbat.

De usufructu bonorum et ære alieno.

69. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

USufructu bonorum legato, æs alienum ex omnibus rebus deducendum est: quoniam post Senatusconsultum nulla (15) res est, quæ non cadit in ususfructus legatum.

De Falcidiæ stipulatione.

70. ULPIANUS lib. 16. ad Sabinum.

FAlcidiæ stipulatio statim (16) committitur, ubi conditio legati vel debiti exstitit.

De venditione hereditatis.

71. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

POtest heres in vendenda hereditate cavere, *ut* (17), *et lege Falcidia interveniente, solida legata præstentur:* quia ea lex heredis causa lata est: nec (18) fraus ei fit (19), si jus suum diminuat heres.

De eo quod impenditur explicandarum venditionum causa.

72. GAJUS lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris.

QUantitas patrimonii, deducto etiam eo quidquid explicandarum (20) venditionum (21) causa impenditur, æstimatur.

De eo quod contingit post mortem testatoris. 1. *De conditionali debito*, 2. *Vel legato*, 3. *Vel libertate.* 4. *De legatis in diem.* 5. *Si testator intra vel ultra dodrantem legaverit.*

73. IDEM lib. 18. ad Edictum provinciale.

IN quantitate patrimonii exquirenda visum (22) est, mortis (23) tempus spectari. Qua de causa si quis centum in bonis habuerit, tota ea legaverit: nihil legatariis prodest, si ante aditam hereditatem per servos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariarum, aut ex fœtu pecorum tantum accesserit (24) hereditati, ut centum legatorum nomine erogatis habiturus sit heres quartam partem: sed necesse est, ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Et ex diverso, si ex centum septuagintaquinque legaverit, et ante aditam hereditatem in tantum decreverint bona (incendiis forte, aut naufragiis, aut mor-

(1) Donari mortis causa non potest in fraudem creditorum.

(2) Vide *l.* 91. *Infr. h. t.*

(3) Hic deductio fit ex uno legato, duabus legibus, lege Falcidia et lege Julia. vide Cujac. *lib.* 7. *obser.* 31.

(4) Duas quartas filium de fideicommisso restituendo gravatum, detrahere hinc Accursius colligit: quo nomine a Cujacio reprehenditur 8. *observ.* 3. de hac quæstione dicam ad *l.* 3. §. 2. *infr. ad SC. Trebell.*

(5) De vicesima vide Cujac. 9. *observ.* 24. Hanc interim legem velut singularem et quæ parem non habet, observa.

(6) Adde *l.* 8. *supr. de transact.* Goth. Vide in hanc legem Suarez. in *l. quoniam in prioribus.* 32. *C. de inoffic. testam. ampliat.* 3. *num.* 8. J. B. Cost. *de quota et rata. quæst.* 1. Roderic. *de reditib. lib.* 1. *qu.* 5. Ans.

(7) Adde *l.* 47. *supr. h. t.*

(8) V. Covarr. *l.* 3. *var. resol. c.* 9. Ant. Aug. *l.* 1. *emendat, c.* 4. Mod.

(9) Modici, *l.* 8. §. 23. *supr. de transact.* usus. *Govean.*

(10) Imo amplius, constat enim alimenta cum vita finiri. *l.* 8. §. 10. *in fin. supr. de transact.*

(11) Imo aliter, nam legatum debetur reipublicæ usque ad centum annos *l.* 56. *supr. de usufr. l.* 8. *supr. de usu et usufr. legato.* v. Cujac. *lib. de præscript.*

(12) Vide Cujac. *Novell.* 7.

(13) Mendacium punitur. dixi *l.* 3. *supr. de Senatusc. Macedon.* si a sciente commissum est: est enim furi similis, qui sciens mentitur. vid. plura apud Molin. in *Consuetudines Paris.* §. 43. *num.* 5.

(14) V. *l.* 24. *supr. h. t. l.* 6 *supr. de his, quæ ut indignis.*

(15) Ususfructus uniuscujusque rei legari potest. Paulus 3. *sent.* 6. §. 17. *l.* 1. *l. ult. supr. de usu et usufruct. legato.* Nulla res est quæ non cadit in ususfructus legatum vel stipulationem. Nam ex Senatusconsulto remedio cautionis, etiam earum rerum quarum abusus est non usus, ususfructus constituitur. *l.* 1. *l* 2. *supr. de usufructu earum rerum quæ usu consumuntur.*

(16) Et post longum tempus. *l.* 58. *supr. h. t.*

(17) Falcidiæ legi heres potest *renunciare.* v. Manticam 9. *de conject. ultim. voluntatum n.* 6.

(18) Adde *l.* 46. *supr. de pactis.*

(19) Potest enim quilibet juri suo renunciare. *l.* 29. *C. de pactis.*

(20) Adde *l. ult.* §. 9. *C. de jure deliberandi.*

(21) Dic idem in eo quod expensum est ad testamenti insinuationem, inventarii confectionem et hujusmodi causas necessarias. *d.* §. 9.

(22) Imo aliud visum est Juliano. *l.* 83. *infr. h. t.*

(23) *l.* 30. *l.* 56. *supr. l.* 79. *infr. h. t. l.* 18. *l.* 33. *infr. ad SC. Trebell.* §. 2. *Inst. de leg. Falcidiæ.* et ibidem *Theoph.*

(24) *l.* 30. *supr. h. t.*

te servorum), ut non plus quam septuagintaquinque vel etiam minus relinquatur: solida legata debentur. nec ea res damnosa est heredi, cui liberum est non adire hereditatem: quæ res efficit, ut necesse sit legatariis, ne destituto (1) testamento nihil consequantur, cum herede in portionem legatorum pacisci.

§. 1. Magna dubitatio (2) fuit de his (3), quorum conditio mortis tempore pendet, id est, an quod sub conditione debetur, in stipulatoris bonis adnumeretur, et promissoris bonis detrahatur? Sed hoc jure utimur (4), ut quanti ea spes obligationis venire possit, tantum stipulatoris quidem bonis accedere videatur: promissoris vero decedere. aut (5) cautionibus res explicari potest, ut duorum alterum fiat: aut ita ratio habeatur, tanquam pure debeatur: aut ita tanquam nihil debeatur. deinde heredes et legatarii inter se caveant, ut, existente conditione, aut heres reddat, quanto minus solverit: aut legatarii restituant, quanto plus consecuti sint.

§. 2. Sed etsi legata quædam pure, quædam sub conditione relicta efficiant, ut, existente conditione, lex Falcidia locum habeat: pure legata cum cautione (6) redduntur: quo casu magis in usu est, solvi quidem pure legata, perinde ac si nulla alia sub conditione legata fuissent: cavere autem legatarios debere, ex eventu conditionis, quod amplius accepissent, redditu iri.

§. 3. Cujus generis cautio necessaria videtur, et si quibusdam servis eodem testamento sub conditione libertas data sit, quorum pretia, conditione existente, bonis detrahuntur.

§. 4. In diem (7) relicta legata alterius esse juris, palam est; cum ea omni modo tam ipsi legatario, quam heredibus ejus deberi, certum est. sed tanto minus erogari ex bonis intelligendum est, quantum (8) interea, donec dies obtingit, heres lucraturus est ex fructibus vel usuris.

§. 5. Ergo optimum quidem est, statim ab initio ita testatorem distribuere legata, ne ultra dodrantem relinquantur. quod si excesserit quis dodrantem, pro rata portione, per (9) legem, ipso (10) jure minuuntur (11): Verbi gratia, si is, qui quadringenta in bonis habuit, tota ea quadringenta erogaverit, quarta (12) pars legatariis detrahitur: si trecenta quinquaginta legaverit, octava: quod si quingenta legaverit habens quadringenta, initio quinta, deinde quarta pars detrahi debet. ante enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est: deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet.

De eo quod heres habet jure hereditario, vel jure legati.

74. Idem lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris.

Quod autem dicitur, *si ex judicio defuncti quartam habeat heres, solida præstanda esse legata*, ita accipere debemus, si hereditario (13) jure habeat: itaque quod (14) quis legatorum nomine a coherede accepit, in quadrantem ei non imputatur.

75. Ex libro 40. Digestorum Juliani, Marcellus.

Sed si ideo legatum ei datum est, *ut integra legata, vel fideicommissa præstet:* deneganda erit actio legati, si lege Falcidia uti mallet.

De eo quod datur conditionis implendæ causa. 1. De legatis inutilibus.

76. Gajus lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris.

Id autem, quod conditionis (15) implendæ causa vel a coherede, vel a legatario, vel a statulibero datur, in Falcidia non imputatur: quia (16) mortis causa capitur. ✝ Sane si a (17) statulibero peculiares nummos acceperit, pro sua parte quadranti eos imputare debet: quia pro ea parte non mortis causa capere, sed hereditario (18) jure eos habere intelligitur.

§. 1. Qua ratione placuit legata, quæ legatarii non capiunt, cum apud heredes subsederint (19), hereditario jure apud eos remanere intelligi, et ideo (20) quadranti (21) imputanda: nec quicquam interesse, utrum statim ab initio legatum non sit, an, quod legatum est, remanserit.

De pluribus heredibus.

77. Idem lib. 18. ad Edictum provinciale.

In singulis (22) heredibus rationem legis Falcidiæ componendam esse non dubitatur. et ideo si Titio et Seio heredibus institutis semis hereditatis Titii exhaustus est, Seio autem quadrans totorum bonorum relictus sit: competit Titio beneficium legis Falcidiæ.

78. Idem [lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris Urbani].

Quod (23) si alterutro eorum deficiente, alter heres solus extiterit, utrum perinde ratio legis Falcidiæ habenda sit, ac si statim ab initio is solus heres institutus esset, an singularum portionum separatim causæ spectandæ sunt? Et placet, si ejus pars legatis exhausta sit, qui heres extiterit, adjuvari (24) legatarios per deficientem partem; quia ea non est legatis onerata; quia et legata quæ apud heredem remanent (25), efficiunt, ut cæteris

(1) Destitutum testamentum quodnam dicatur. v. *l.* 9. §. 2. *Supr. de liberis et posth.*
(2) Inter quos? inter Cassianos et Proculianos. de qua dixi *l.* 45. §. 1. *supr. h. t.*
(3) *l.* 56. §. 1. *in fin. supr. h. t.*
(4) Hæc est sententia Proculi refutata a Paulo. *d. l.* 45. §. 1.
(5) Hæc est sententia Sabini, Cassii, Juliani et Pauli contraria Proculi sententiæ: quam Gaius quod posteriore loco eam referat, probare videtur magis.
(6) *l.* 1. §. 7. *infr. tit. prox.*
(7) *l.* 45. *in pr. supr. h. t. l.* 3. §. 3. *infr. si cui plus quam per leg. Falcid.*
(8) *l.* 58. §. 5. *infr. ad SC. Trebell.*
(9) Falcidia lege ipso jure legata minuuntur.
(10) Id est, ex lege Falcidia.
(11) Minui, id est, detrahi, retineri, deduci, recidi, dixi ad *l.* 30. *supr. de act. empt.* Quid? possisne hoc ex loco colligere, lege Falcidia quartæ etiam vindicationem dari? Cujacius negat: aliud enim esse, ut supra dictum est, minuere legata per legem Falcidiam: aliud, vindicare quartam. vide Cujac. 8. *obs.* 2.
(12) *l.* 1. *supr. h. t. Inst. eod. in princ.*
(13) Falcidiam jure hereditario habendam esse, hinc colligunt.
(14) *l.* 22. *supr. h. t.*
(15) Mortis causa capitur, quod conditionis implendæ causa a coherede vel fideicommissario accipitur. *l.* 40. §. 1. *l.* 44. *supr. l.* 91. *circa fin. infr. h. t.*
(16) Falcidiæ non imputatur, quod mortis causa capitur.
(17) V. *l.* 36. *infr. de mort. caus. donat.*
(18) Mortis causa capere, et hereditario jure, opponuntur. Hæc, non illa, Falcidiæ imputantur.
(19) Subsident apud heredes, seu hereditario jure apud heredes remanent, quæ a legatariis non capiuntur.
(20) Falcidiæ imputat heres ea, quæ hereditario jure a quocunque accipit.
(21) Id est, Falcidiæ. v. *l.* 50. *supr. h. t.*
(22) Ac si plures essent hereditates. §. 5. *Inst. eod. ubi Theophil.* vide in hanc leg. Cujac. 4. *obs.* 34.
(23) Superiori lege uterque hereditatem adiit: hic unus tantum, et hic portio non gravata accedit gravatæ.
(24) *l.* 1. §. 13. *supr. h. t.*
(25) Velut inutiliter relicta.

legatariis aut nihil aut minus detrahatur: si vero defecta pars fuerit exhausta (1), perinde (2) in ea ponendam rationem legis Falcidiæ, atque si ad eum ipsum pertineret, a quo defecta fieret.

De testamentis duplicibus.

79. Idem [lib. 18. ad Edictum provinciale].

IN duplicibus (3) testamentis, sive de patrimonio quæramus, ea sola substantia spectatur, quam pater, cum (4) moreretur, habuerit: nec ad rem pertinet, si post mortem patris filius vel adquisierit aliquid vel deminuerit: sive de legatis (5) quæramus, tam ea (6) quæ in primis (7), quam ea, quæ in secundis tabulis relicta sunt, in unum contribuuntur (8); tanquam si et ea quæ a filii herede reliquisset testator, a suo herede sub alia conditione legasset.

De pupillari substitutione. 1. De legatis individuis.

80. Idem [lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris].

SI is, qui quadringenta in patrimonio habebit, filio (9) impubere herede instituto, ducenta legaverit, eique Titium et Seium heredes substituerit, et a Titio centum legaverit: videamus, quid juris sit, si nondum solutis legatis pupillus decesserit, et ob id ea legata utrique debent? Seius heres Titius utetur lege Falcidia. cum enim ducenta ex hereditate pupilli ad eum pertineant: ducenta legatorum nomine debet, centum ex ducentis, quæ pupillus debebat; et centum, quæ ipse dare jussus est. itaque ex utraque quantitate quarta deducta habebit quinquaginta. In persona vero Seii lex Falcidia non intervenit, cum ad eum ex hereditate pupilli ducenta pertineant, et debeat legatorum nomine centum ex ducentis, quæ a pupillo relicta sunt. Quod si pupillus solvat legata, debent curare (10) tutores pupilli, ut caveant legatarii.

§. 1. Quædam legata divisionem non recipiunt: ut ecce legatum viæ, itineris, actusve: ad nullum enim ea res pro parte potest pertinere. † Sed et si opus municipibus heres facere jussus est, individuum videtur legatum: neque enim ullum balineum, aut [ullum] theatrum, aut stadium fecisse intelligitur, qui ei propriam formam (11) quæ ex consummatione contingit, non dederit: Quorum omnium legatorum nomine, etsi plures heredes sint, singuli in solidum tenentur. † Hæc itaque legata, quæ dividuitatem (12) non recipiunt, tota ad legatarium pertinent. Sed potest heredi hoc remedio succurri, ut, æstimatione (13) facta legati, denunciet legatario, ut partem (14) æstimationis inferat: si non inferat, utatur adversus eum exceptione (15) doli mali.

De usufructu. 1. De dote. 2. De mulieris causa paratis.

81. Idem [lib. 18. ad Edictum provinciale].

SEd ususfructus (16) legatus venit in computationem legis Falcidiæ: nam divisionem recipit; adeo ut, si duobus legatus fuerit, ipso jure ad singulos (17) partes pertineant.

§. 1. Dos relegata (18), extra (19) rationem legis Falcidiæ est, scilicet quia suam (20) rem mulier recipere videtur.

§. 2. Sed et de his quoque rebus, quæ mulieris causa emptæ, paratæ essent, ut hæ quoque extra modum legis essent, nominatim ipsa Falcidia lege expressum est.

Si is qui solum in nomine quadringenta in bonis habebat, ipsi debitori liberationem, alii quadringenta legaverit.

82. Ulpianus [lib. 8. Disputationum].

QUærebatur, cum is, qui solum in nomine quadringenta in bonis habebat, ipsi debitori liberationem, Seio autem quadringenta legaverit: si debitor vel solvendo (21) non sit, vel centum facere possit; quantum quisque habeat interventu legis Falcidiæ? Dicebam, legem Falcidiam ex eo, quod refici ex hereditate potest, quartam heredi tribuere: residuum dodrantem inter legatarios distribuere. Quare cum (22) nomen minus solvendo est in hereditate: ejus quod exigi potest pro rata fit distributio, residui venditio facienda est: ut id demum in hereditate computetur, quanti nomen distrahi potest. Sed cum debitori liberatio relinquitur, ipse sibi (23) solvendo videtur; et, quod ad se attinet, dives est: quippe si ei mortis causa accepto feratur id, quod debet, quadringenta cepisse videbitur, licet nihil facere possit: sensisse enim liberationem plenam videtur, quamvis nihil facere possit, si soli ei liberatio relicta est. et ideo Falcidia interveniente, trecenta accepto illi ferri debent, residua centum durabunt in obligationem; et si quidem facere posse cœperit, exigentur ab eo duntaxat usque ad centum. Idemque erit dicendum, et si mortis causa accepto ei quadringenta ferantur (24). Unde eleganter dicitur, acceptilationem in pendenti (25) fore: ut si quidem mortis tempore quadringenta tota inveniantur, in trecenta valeat acceptilatio: si vero præterea aliquid inveniatur, quod quadrantem suppleat, heredi in quadringenta acceptilatio profi-

(1) Et sic portio gravata non gravatæ accedit. vide *l.* 50. *supr. h. t.*
(2) Vide *l.* 21. *in fin. supr. h. t.*
(3) Duplicia testamenta dicuntur in quibus sibi quis heredem facit et filio impuberi. v. *l.* 11. §. 5. *supr. h. t.*
(4) V. *l.* 73. *supr. h. t.*
(5) Sive de patrimonio, ut *infr. eod.* sive de legatis quæramus *ut hic*, quæ relicta sunt, in unum contribuuntur et legatarii conferunt heredi. *l.* 88. *in fin. infr. h. t.*
(6) *d.* §. 5.
(7) De primis et secundis tabulis scripsi ad *l.* 1. *et seqq. supr. testam. quemadm. aperiantur.*
(8) V. *l.* 11. §. 5. *supr. h. t.*
(9) Vid. *l.* 11. §. 6. *supr. h. t.*
(10) Vid. *l.* 84. *in fin. infr. h. t.*
(11) Forma individua est: pars formæ aut operis nulla est. adde *l.* 112. *supr. de condit. et demonstr. l.* 11. §. 23. *supr. de leg.* 3.
(12) Legata individua defalcantur parte æstimationis præstita. *Bart. l.* 11. §. 24. *supr. de leg.* 3. *l. ult. Supr. de serv. legat.*
(13) Legatarius servitutis æstimationem debet offere heredi. *l.* 26. *in fin. supr. h. t. l.* 5. §. 1. *Infr. de dol. mal. et met. except. l.* 76. *supr. de legat.* 2. *l. ult. supr. de serv. leg.*
(14) *l.* 7. *supr. h. t.*
(15) V. quæ scripsi ad *l.* 22. *supr. h. t.*
(16) V. *l.* 1. §. 9. *supr. h. t.*
(17) Vid. *l. ult. in fin. supr. de usufr. et quemadm.*
(18) Falcidia non detrahitur ex legato dotis relegatæ, *ut hic.* nisi dos relegata commodum aliquod repræsentationis habeat: tunc enim deducitur. Accursius in *l. cum dotem. supr. h. t.* Idem tamen contrarium sentit in *l.* 3. *C. de falsa causa adjecta legato.* idque verius putat Costa, in c. *si pater. num.* 51. *de testam.* v. Grass. §. *Falcidia. qu.* 7.
(19) *l.* 8. §. 3. *infr. de leg. præst.*
(20) Non ex lucrativa causa. Paul. 4. *sent.* 1. §. 1. si tamen instrumentis vel testibus suam esse probaverit: alias si suam esse solo mariti testamento probaverit, velut fideicommissum, dotem suam petet, et Falcidiam in eo patietur. *d. l.* 3.
(21) V. *l.* 22. *in fin. supr. h. t.*
(22) *l.* 63. §. 1. *supr. h. t.*
(23) Debitor sibi ipsi semper est et videtur dives. *Bart.*
(24) Vel pactum ei fiat de non petendo. vide *l.* 15. *supr. h. t.*
(25) Imo stipulatio ex præsenti vires accipit. *l.* 36. *infr. de stipulat. serv.*

*

ciet. Quod si debitor iste quadringentorum, duntaxat (1) centum facere potest: quia sibi solvendo est, necesse habebit centum refundere. Cum igitur debitor sibi solvendo sit, eveniet, ut si, herede aliquo instituto, ipsi debitori liberatio, et alii quadringenta legata sint: si quidem solvendo sit debitor, centum quinquaginta ex trecentis retineat, alia centum quinquaginta legatario præstentur, heres centum habeat. Sin vero centum tantum facere possit, heredi ex refecto quarta servanda est: sic fiet, ut centum quæ præstari possunt, in quatuor partes dividantur: tres partes ferant legatarii; heres vigintiquinque habeat: debitor, qui solvendo (2) non est, secum centum quinquaginta compenset: de residuis centum quinquaginta, quæ exigi non possunt, venditio fiet nominis: idque quasi solum in bonis fuerit, repræsentatur. Quod si nihil facere debitor potest, æque in centum quinquaginta accepto liberandus est: de residuo venditionem nominis faciendam Neratius ait: quod et nos probamus.

De peculio.

83. Julianus lib. 12. Digestorum.

SI creditor filii tui heredem te instituerit, et legis Falcidiæ rationem ponas: peculii (3) quantitas, quod aditæ (4) hereditatis tempore fuisset, in quadrantem tibi imputabitur.

Quo casu heres agat quamvis testator agere non potuerit.

84. Idem lib. 13. Digestorum.

REperitur casus (5), quo heres agere potest, quamvis testator agere non potuerit: veluti si tutor, cum solveret legata, non interposuerit stipulationem, *quanto plus quam per legem Falcidiam capi licuerit, solutum fuerit, reddi.* pupillus quidem eo nomine tutelæ non agit: sed heredi (6) ejus hoc quoque nomine tutor obligatus erit.

De dote.

85. Idem lib. 18. Digestorum.

SI dos (7) socero data est, et solus filius heres patri extitisset: dotem confestim in computatione hereditatis, et Falcidiæ rationem in ære alieno deducet (8): aliter enim videbitur indotatam (9) uxorem habere. quod si filius extraneum (10) coheredem habeat, ipse quidem semper, pro qua parte patri heres erit, dotem in ære alieno deducet: et coheres ejus, antequam dos a filio præcipiatur (11).

Si prælegatur ei qui jussus est hereditatem restituere.

86. Idem [lib. 40. Digestorum].

TItia (12) testamento suo Titium fratrem suum ex parte tertia heredem instituit (13), fideique ejus commisit, *ut hereditatem* (14), *retenta quarta parte*, *Secundæ* [*et*] *Proculæ restituat:* eadem fratri quædam [prædia] prælegavit. Quæro, an Titius ea, quæ prælegata (15) sunt, etiam pro ea parte hereditatis, quam rogatus est restituere, an (16) integra retinere debeat? Respondi, Titium legata integra retinere debere: sed in partem quartam imputari oportere duodecimam (17) partem prædiorum. sed si non esset adjectum, ut pars quarta deduceretur: totum (18) trientem (19) prædiorum legi Falcidiæ imputari oportere, quoniam contra (20) sententiam matris familiæ lex Falcidia induceretur.

De herede jusso vendere. 2. Si fideicommissarius heredi successerit. 3. De conditione. 4. De pupillari substitutione.

87. Idem lib. 61. Digestorum.

QUi fundum solum in bonis centum relinquebat, si heredem suum damnaverit, ut eum quinquaginta Titio venderet: non est existimandus amplius (21) quam quinquaginta legasse: ideoque lex Falcidia locum non (22) habet (23).

§. 1. Item [si] is, qui duos fundos in bonis centum haberet, si me et Titium heredes instituisset et damnasset me, ut Titio fundum Cornelianum quinquaginta venderem, et contra Titium damnasset, ut mihi fundum Seianum quinquaginta venderet, non animadverto, quemadmodum lex Falcidia locum habere possit: cum uterque heredum (24) unius fundi partem dimidiam hereditario jure habiturus sit, in qua pars dimidia hereditatis est. nam certe, qui damnatus est fundum Cornelianum vendere, Seiani fundi partem hereditario jure habet: item qui damnatus est Seianum fundum vendere, partem Corneliani fundi hereditario jure retinet.

§. 2. Si quis heredem instituerit eum (25), cui rogatus fuerat post mortem suam centum restituere, in ratione legis

(1) Tantum dicitur esse in bonis debitoris, quantum ab eo exigi potest. *Bart.*

(2) *l.* 22. *in fin. supr. h. t.*

(3) Filii, cujus nomine pater conveniri potuit actione de peculio.

(4) Imo non aditæ hereditatis tempus sed mortis spectatur. *l.* 56. *l.* 73. *supr. h. t.* ubi Marcellus et Gaius aliud existimant.

(5) Alias regulariter, quæ actio mihi non competit, heredi meo non datur, et heredis eadem quæ defuncti conditio est. adde *l.* 51. §. 3. *supr. de evict.*

(6) *l.* 80. *in fin. supr. h. t. l.* 1. §. 2. *Infr. tit. prox. l.* 11. *infr. de rebus auc. jud.*

(7) Si filius patri (cui dos data est) succedit in solidum vel pro parte, in solidum vel pro parte dotem uxoris, ut æs alienum, deducet. vide *l.* 2. *C. familiæ erciscundæ.*

(8) Sibi. Dos enim apud eum esse debet qui onera matrimonii sustinet. *l.* 56. §. 1. *supr. de jur. dot. l.* 22. §. *pen. supr. solut.*

(9) Dotes, quantum fieri potest, uxoribus servandæ, ut quæ indotatam faciat uxorem interpretatio, in dubio rejici debeat.

(10) Filius ex testamento coheredem. *Gov.*

(11) Vide Charond. *verisimil. lib.* 2. *cap.* 4. Et nota casum quando prælegata non continentur in fideicommisso universali. v. Peregrin. *de fideicommiss. art.* 3. *n.* 39. Ans.

(12) Lex hæc singularis est, parem et concordantem non habens. *Bart.* vide Ferretum in hanc leg. et Anton. Fabr. 6. *conject.* 4.

(13) In hanc legem scripsit Æmilius Ferretus. Vide Petr. Math. *ad l. filium, quem habentem. C. famil. ercisc. num.* 21. *et* 77. Corasium *ad l. cum verum. C. de fideicommiss. num.* 43. *et* 45. Bereng. Fernan. *ad l. in quartam. infr. hoc tit. num.* 65. Socin. Jun. *ad dict. l. in quartam. num.* 83. Mod.

(14) Id est, portionem hereditariam, ut in *l.* 3. §. 4. *Infr. ad SC. Treb.*

(15) Prælegata non veniunt in restitutionem et fideicommissum, quando quis primo rogat, secundo prælegat, *ut hic.* Bart. *l.* 22. *supr. h. t.* Quid ita? Testator de eo rogasse non videtur, quod nondum dederat. adde *l.* 3. §. 4. *infr. ad SC. Trebell.*

(16) Ac integra, ita legendum putat Anton. Faber 6. *conject.* 4.

(17) Id est, unam unciam.

(18) Totum pretium. Anton. Faber 6. *conject.* 4.

(19) Quem jure hereditario habet. *l.* 90. *Infr. h. t.*

(20) Falcidiam detrahi contra voluntatem testatoris, hinc colligunt. Quartam detrahens sine voluntate defuncti, totam hereditariam partem sibi prælegatam, in quartam sibi imputat: voluntate vero defuncti quartam detrahens, solam quartam prælegatorum in quartam imputat.

(21) Vide *l.* 19. *supr. h. t.*

(22) Imo habet, cum totum in legato esse videatur. *l.* 91. *in fin. infr. h. t.*

(23) Quia heres habet penes se quinquaginta.

(24) *Flor.* heredem.

(25) Vide *l.* 6. *C. h. t.*

Falcidiæ centum deducere debet: qui si alius quilibet heres extitisset, hæc centum in ære alieno ponerentur.

§. 3. Si (1) tu ex parte quarta, Titius ex parte quarta heredes scripti fueritis, deinde tu ex parte dimidia (2) heres institutus fueris sub conditione, et legata, item libertates datæ fuerint: pendente (3) conditione, libertates competent, legata tota præstabuntur: quia sive conditio extiterit, te herede existente, utraque (4) valent; sive conditio defecerit, tu et Titius heredes eritis. Lege Falcidia si hoc quæris, an existente conditione miscetur quadrans tuus et semis, atque ita (5) pro dodrante ratio ponenda est cum his, quibus a te pure herede legatum est? Respondebimus, misceri duas partes.

§. 4. Qui filium suum impuberem et Titium æquis partibus heredes instituerat, a filio totum semissem legaverat (6), a Titio nihil (7): et Titium (8) filio substituerat. Quæsitum est, cum Titius ex institutione adisset, et impubere filio mortuo, ex substitutione heres extitisset, quantum legatorum nomine præstare deberet? et placuit, solida legata eum præstare debere: nam confusi duo semisses efficerent, ut circa legem Falcidiam totius assis ratio haberetur, et solida legata præstarentur. Sed hoc ita verum est, si filius, antequam patri heres existeret, decessisset. Si vero patri heres fuit, non ampliora legata debet substitutus, quam quibus pupillus obligatus fuerat: quia non suo nomine obligatur, sed defuncti pupilli, qui nihil amplius, quam semissis dodrantem præstare necesse habuit.

§. 5. Quod si extranei heredis semis totus legatus fuerit, isque pupillo, a quo nihil legatum erat, ex substitutione heres extiterit: poterit dici, augeri (9) legata, et perinde agendum, ac si cuilibet coheredi substitutus fuisset, eoque omittente hereditatem, ex asse heres extitisset: quia semper substitutus rationem legis Falcidiæ ex quantitate bonorum, quæ pater reliquerit, ponet.

§. 6. Eadem dicenda sunt, et si pater duos impuberes heredes instituerit, et *eosdem invicem* (10) *substituerit*: deinde jure substitutionis ad alterum hereditas reciderit, et legis Falcidiæ ratio habenda sit.

§. 7. Qui filios impuberes duos habebat, alterum heredem instituit, alterum exheredavit: deinde exheredatum (11) instituto substituit (12), ac postea exheredato (13) Mævium, et ab eo legavit: et exheredatus fratri impuberi extitit heres: deinde impubes decessit: Cum judicio patris facultates paternæ per causam hereditariam ex substitutione ad eum perveniant, potest dici, legata ab eo relicta præstanda esse, habita ratione legis Falcidiæ in his bonis, quæ pater mortis (14) tempore reliquerit. † Nec huic contrarium est, quod, cum exheredato (15) pater legatum dederit, nihilo (16) magis substitutus legatis obligabitur: quia eo casu non hereditatis paternæ portio, sed legatum ad eum pervenit. † Dicet aliquis: quid ergo, si exheredatus filius non ex substitutione fratri suo heres extiterit: sed aut lege, aut per interpositam personam, atque ita impubes decesserit? sic quoque existimandus erit substitutus legata debere? Minime: nam quantum intersit, exheredatus filius ex substitutione fratri suo heres existat, an alio modo, vel ex eo apparet, quod alias ab eo legare pater potuit, alias non potuit: est igitur rationi congruens, ne plus juris circa personam substituti testator habeat, quam habuerat in eo, cui eum substituebat.

§. 8. Coheres (17) pupillo datus si pro parte sua legata, habita legis Falcidiæ ratione, præstiterit, deinde, impubere mortuo, ex substitutione heres extiterit, et (18) semis pupilli legatis exhaustus esset, ex integro legis Falcidiæ ratio ponenda erit: ut contributis legatis, quæ ab ipso, et quæ a pupillo data fuerant, pars quarta bonorum apud eum remaneat. licet enim pupillo heres existat, tamen circa legem Falcidiam perinde ratio habetur, ac si patri heres extitisset. Nec aliter augebuntur legata, quæ ab ipso ultra dodrantem data fuerant, quam augentur, cum ex parte heres institutus, et coheredi suo substitutus, deliberante coherede, legata, habita ratione legis Falcidiæ, solvit, deinde ex substitutione alteram quoque partem hereditatis adquirat.

De perplexitate. 3 De legato pure, et legato conditionali.

88. Africanus [lib. 5. Quæstionum (19)].

Qui quadringenta habebat, trecenta legavit: deinde fundum tibi dignum centum aureis sub hac conditione legavit, si (20) legi Falcidiæ in testamento suo locus non esset. Quæritur, quid juris est (21)? Dixi τῶν ἀπόρων (22), id est, *ex perplexis* (23), hanc quæstio-

(1) Incertæ partis ratione non dividitur actio pro hereditaria portione. vide Bald. in *l.* 2. *n.* 6. *C. de hered. act. et ibid.* Bart.

(2) V. *l.* 59. §. 5. *supr. de hered. instit.*

(3) Conditio, cujus eventus vel defectus legata et libertates non vitiat, eorum petitionem non differt. *Bart.*

(4) Legata et libertates.

(5) *l.* 41. §. 6. *supr. de vulgari.*

(6) Et ita pars impuberis oneratur.

(7) Et ita pars Titii integra manet.

(8) Id est, non oneratum onerato substituit. hinc collige, portione integra accedente portioni oneratæ, ex substitutione vulgari aut pupillari, contributioni locum esse: secus, si onerata integræ accedat. vide tamen Cujac. 15. *observ.* 15. et 25. *obs.* 23. ubi de contributionibus tractat.

(9) *l.* 1. §. 13. *supr. h. t.*

(10) Substitutio reciproca hac formula etiam concipi solet.

(11) Exheredatus potest substitui instituto.

(12) Quod potest. *l.* 1. §. 2. *supr. de vulgari.*

(13) Exheredato instituto potest rursus substitui.

(14) Adde *l.* 79. *supr. h. t.*

(15) Exheredato filio legatum adspergere, hoc est, legatum relinquere possumus

(16) Id est, nihilominus. vide *l.* 2. §. 1. *infr. de vi bon. rapt.*

(17) Vide in hunc §. Cujac. 25. *obs.* 22. et 15. *obs.* 15.

(18) Nec semis, Cujac. 15. *obs.* 15. *in fin.* et ad *l.* 4. in verbo *si pupilli. infr. de usurpation.* reprehensus a Roberto 1. *recept.* 8.

(19) Vide Cujac. 5. *ad Afric.*

(20) Adde *l.* 64. *supr. h. t.*

(21) An debetur legatum? si deberi dixeris, tunc sequitur quasi deficiente conditione ut nihil debeatur: si non deberi, tunc sequitur quasi existente conditione, ut totum debeatur. Nec enim scindi unum idemque legatum potest, ut pro parte non valeat. vid. Cujac. *ibid.*

(22) Chrysippus scripsit περὶ τῶν ἀπόρων διαλεκτικῶν λόγων. Haloander, ut et Alciat. 4. *de verb sign.* legit τῶν ἄκρων, id est, *de apicibus.* porro τῶν ἀπόρων, id est, *eorum, quæ exitum non habent*, meminit Laërtius *in Zenone Cittieo*, et Lucian. *in Lapithis.* ἀπόρων generalis est appellatio, Soritem complectitur, Pseudomenon, Crocodilum, Electram. διαλανθάνοντα, ἐγκεκαλυμμένον, κερατίνην, φαλακρόν, θερίζοντα, κυριεύοντα, οὔτιδα. de quibus vide *ibid.* Cujac. Fabrum 1. c. 10. Non quia Ceratinæ aut Crocodilinæ possint hominem facere sapientem, sed quia illum ne in minimis quidem oporteat falli.

(23) Si perplexitas contingit ex accidenti præter testatoris propositum, secundum mentem testatoris judicandum est. *Bart.*

nem esse, qui tractatus apud dialecticos (1) τοῦ ψευδομένου (2), id est. *frustratorii*, *cavillatoriique*, dicitur. Etenim (3) quidquid constituerimus verum esse, falsum reperietur: namque si legatum tibi datum valere dicamus, legi Falcidiæ locus erit: ideoque deficiente conditione, non debebitur. rursus si, quia conditio deficiat, legatum valiturum non sit: legi Falcidiæ locus non erit. porro, si legi locus non sit, existente conditione, legatum tibi debebitur. cum autem voluntatem testatoris eam fuisse appareat, ut, propter tuum legatum, cæterorum legata minui nollet: magis est, ut statuere debeamus tui legati conditionem defecisse.

§. 1. Quid ergo dicemus, si ducenta legavit, et tibi similiter sub eadem conditione ducenta legata esse proponantur? nam, aut extitisse aut defecisse legati tui conditionem, ut aut totum, aut nihil tibi debeatur, et iniquum, et contra voluntatem testatoris existimabitur: rursus partem deberi, rationi non (4) congruit, quando necesse est, totius legati conditionem vel extitisse, vel defecisse. Ergo per exceptionem doli mali tota ea res temperanda erit.

§. 2. Quare cum quis tale quid consequi velit, sic consequetur: *Si quo amplius legavi, vel legavero, quam per legem Falcidiam licebit, tum quantum ad supplendum quadrantem deduci oportet: ex eo legato, quod Titio dedi, heres meus damnas esto dare.*

§. 3. Qui (5) ducenta in bonis relinquebat, legavit mihi centum præsenti die: tibi æque centum sub conditione: post aliquantum temporis extitit conditio; ita tamen, ut ex reditu (6) ejus summæ, quæ tibi relicta est, non amplius, quam vigintiquinque reciperet. Legis Falcidiæ ratio ita habenda erit heredi, ut vigintiquinque conferre ei debeamus, et amplius fructus quinquaginta medii (7) temporis, qui (verbi gratia) efficient quinque. Cum igitur triginta sint conferenda, quidam putant, quina dena ab utroque nostrum conferenda esse: quod minime verum est. Licet enim eandem quantitatem acceperimus, manifestum tamen est, aliquando uberius esse meum legatum. Quare statuendum erit, tanto minus in tuo legato esse, quantum ex fructibus ejus heres perceperit. Secundum quod in proposita specie computationem ita iniri oportet, ut ex septem partibus ego quatuor, tu tres conferamus (8). quoniam quidem quarta pars amplius in meo quam in tuo legato est.

De alimentis. 1. *De usuris.*

89. MARCIANUS [lib. 7. Institutionum].

DIvi Severus et Antoninus rescripserunt, pecuniam relictam ad alimenta puerorum, Falcidiæ subjectam esse (9), et, ut idoneis (10) nominibus collocetur pecunia, ad curam suam revocaturum Præsidem Provinciæ.

§. 1. Divi Severus et Antoninus generaliter rescripserunt Bononio Maximo, usuras (11) præstaturum eum, qui frustrationis causa beneficium legis Falcidiæ imploravit.

De jusso restituere hereditatem pecunia accepta.

90. FLORENTINUS lib. 11. Institutionum.

SI heres, cujus fidei commissum est, ut accepta certa pecunia hereditatem restituat, a voluntate ejus, qui testamentum fecit, discedat (12), et postea legis Falcidiæ beneficio uti volet: etsi non detur ei, quo accepto hereditatem restituere rogatus est, tamen fideicommissum restituere cogi debet: quoniam quod ei pater familiæ dari voluit, legis Falcidiæ commodum præstat.

Quid imputatur in quartam.

91. MARCIANUS lib. 13. Institutionum.

IN (13) quartam hereditatis, quam per legem Falcidiam heres habere debet, imputantur res, quas jure hereditario (14) capit, non (15) quas (16) jure legati vel fideicommissi, vel implendæ conditionis causa accipit: nam hæc in quartam non imputantur. † Sed (17) in fideicommissaria hereditate restituenda, sive legatum vel fideicommissum datum sit heredi, sive præcipere, vel deducere, vel retinere jussus est: in quartam id ei impu-

(1) Dialectici hic sunt Stoïci, apud quos multæ captiones referuntur. Sunt autem ex eis duæ præcipuæ. Pseudomenon et Sorites: utriusque meminit Cicero *in Hortensio et Lucullo*. Augustinus *contra Academicos*. Hieronym. *in Rufinum*, *et in Amos*. De cavillatione et sophismate agitur in *in l.* 177. *infr. de verb. sign. l.* 65. *Infr. de reg. jur.* Sorites ab evidenter veris ad falsa interrogando deducit. Seneca 5. *de benef.* 19. Sorites ille inexplicabilis subit, cui difficile est modum imponere, quia paulatim surripit, et non desinit serpere. Pseudomenon tale est, ut sive aias, sive neges, reperiatur statim id falsum esse. Cujac. *ibid.* adde Gell. 5. 10. *et* 9. *cap.* 15. *et* 16.

(2) Pseudomenon syllogismum Cicero 2. *de divin.* mentientem rationem interpretatur: nam quidquid statuitur verum esse, statim reperitur falsum, ut in *l.* 9. *infr. de verb. oblig.* tibi fundum dabo, nisi illi dedero: illi dabo, nisi tibi dedero.

(3) Adde exempla ex *l.* 4. *in fin. Infr. ad SC. Trebellian. l.* 9. *infr. de verb. oblig.*

(4) Stricte scilicet: nam æquitate exceptionis doli mali hoc consequitur heres, ut centum accipiat Titius jure legati, et ita servetur voluntas defuncti.

(5) Vid. Cujac. *ibid.*

(6) Id est, ex usuris. vide *l.* 23. *supr. de præscript. verb.* Usuræ, quæ pendente conditione exiguntur de quantitate legata, in legem Falcidiam imputantur, et quod deest, pro rata ab omnibus legatariis suppletur. *Bart.*

(7) *l.* 58. §. 5. *infr. ad SC. Treb.*

(8) In Falcidiæ legis ratione legatarii conferunt heredi. *l.* 79. *supr. h. t.*

(9) Imo subjecta non est. Cessat enim Falcidia in iis, quæ ad pias causas relicta sunt. *Nov.* 131. *c.* 12. *Authent. similiter. C. hoc. tit.*

(10) Idonea nomina, idonei et locupletes debitores.

(11) *l. pen. supr. de usuris. l.* 2. *C. de usuris et fructib. leg.*

(12) Qui repudiat id, quod quartam minuit, quartam non deducit.

(13) Adde *l.* 67. *supr. h. t.*

(14) In Falcidiam ea tantum imputantur, quæ jure hereditario capiuntur: in Trebellianicam vero, quæ quocunque judicio testatoris, puta legati vel fideicommissi, hereditario. *l.* 96. *Supr. de leg.* 3. Cur ita? lex Falcidia quartam partem hereditatis apud heredem manere jubet; ergo nihil, quod non est hereditarium, poterit in Falcidiam imputari. Trebellianum Senatusconsultum voluit simpliciter apud heredem remanere quartam ex fideicommissis: ergo quicquid fideicommissi nomine heres habuerit, id ei in quartam imputabitur. v. Ripensem, Alciat. *hic.* et 6. *paradox.* 4. Duaren. 2. *disp.* 10. Contium 2. *lect.* 5. et 1. *subcesivar.* 15. Cujac. 8. *observ.* 4. Goveanum 1. *animadvers. pen.* Corrasium 2. *miscell.* 1. Interea monet Cujacius, In quartæ deductione idem omnino jus esse legatorum et fideicommissorum. 8. *obs.* 4.

(15) Aliud est jure hereditario capere, aliud jure legati et fideicommissi. *l.* 22. *supr. h. t. l.* 96. *supr. de legat.* 3.

(16) Vide *l.* 22. *supr. h. t.*

(17) Atqui fideicommissis legata exæquata. *l.* 1. *supr. de legat.* 1. Igitur non aliud est hic constituendum in fideicommisso, quam legato. Goveanus hunc locum emendat, et ita legit, *Sed et in.* Cujacius putat hunc totum versiculum generalis prioris sententiæ explicandæ non restringendæ causa subjectum esse. quod tamen improbatur ab Antonio Fabro 6. *conject.* 4. nisi forte legatur *infr. in quartam id ei non imputatur.*

tatur. pro (1) ea vero parte quam accepit a coherede, extra quartam, id est (2), quod a coherede accipitur. Sed etsi accepta pecunia hereditatem restituere rogatus sit, id, quod accipit, in quartam ei imputatur, ut D. Pius constituit. [(3) Sed et quod implendæ (4) conditionis causa fideicommissum heredi datur: in eadem causa esse admittendum, sciendum est.] si quid vero implendæ conditionis causa heres accipiat a legatariis, in Falcidiæ computationem non prodesse. et ideo si centum prædium legaverit defunctus, si quinquaginta heredi legatarius dederit: centum legatis computationem fieri, et quinquaginta extra hereditatem haberi, ne in quartam ei imputentur.

De testamento militis et codicillis post missionem factis.

92. Macer lib. 2. de re militari.

Si miles (5) testamento facto, partem dimidiam hereditatis suæ tibi restitui jusserit, deinde post missionem factis codicillis, alteram partem Titio restitui rogaverit: si quidem post (6) annum missionis suæ decesserit; et tibi et Titio heres partem quartam retinebit, quia eo tempore testator decessit, quo testamentum ejus ad beneficium Principale pertinere desierat: si vero intra annum missionis decesserit; solus Titius deductionem partis quartæ patietur, quia (7) eo tempore fideicommissum ei relictum est, quo testator jure militari testari non potuit.

De rogato restituere hereditatem pecunia accepta.

93. Papinianus lib. 20. Quæstionum.

Acceptis (8) a Mævio centum (9), hereditatem Mævio restituere, pecuniamque (10) post mortem suam (11) Titio dare rogatus est (12): quanquam hæc centum quartam bonorum efficiant, tamen, propter fideicommissum sequens (13), quartæ retentioni (14) locus erit. tunc (15) enim ex Constitutione D. Hadriani Falcidiæ satisfacit ea quantitas, cum apud heredem remanet. sed Falcidiam patietur solus, cui hereditas relicta est: nam in (16) centum, quæ mortis causa capiuntur, admitti Falcidia non (17) potest. † Plane, si quis ita scripsit, *acceptis centum peto restituas hereditatem*, neque personam dantis demonstraverit: quasi retentam, et præceptam pecuniam, si quartæ sufficiat, inducere Trebellianum.

An prælegata imputentur in Falcidiam.

94. Scævola lib. 21. Digestorum.

Filio et filia (18) scriptis (19) heredibus, singulis (20) certa prælegavit: sed longe minus filiæ, cui etiam domum obligatam prælegavit cum instrumentis, et quidquid ibi fuerit, et adjecit hæc verba: *sed ea conditione lego, ut, quidquid æris alieni in ea domo erit, Titius libertus filii mei exsolvat: et sit eis utrisque domus communis.* Quæsitum est, si filia legis Falcidiæ beneficio uti volet (21) ad quartam retinendam: an ex hereditate, quæ ei relicta est, deducto ære alieno, ejus, quod superfuerit, quartam consequi debeat? Respondit, jure quidem id postulaturam: verum non alias ea, quæ ei data sunt, accepturam, si modo ea quartam suppleant, quam voluntati defuncti solvendum præstando pareret.

De eo quod heres debebat defuncto. 1. De alimentis. 2. De edendo.

95. Idem lib. 21. Digestorum.

Maritus uxoris res (22) extra dotem constitutas administravit (23): eaque decedens ante rationem sibi redditam administrationis, ex asse eundem maritum heredem reliquit: ejusque fidei commisit, ut decem uncias filio communi, cum moreretur, restitueret, duas autem uncias nepoti. Quæsitum est, an id quoque, quod ex administratione rerum apud maritum resedisse constite-

(1) Hic locus in Pandectis Florentinis asterisco notatus est: ut vel omnino tollendum vel emendandum suspicari liceat. alii ita legunt, *non pro ea parte.* et post, *extra quartam enim est, quod ab herede accipitur.* Antonius Faber 6. *conjectur.* 4. ita legit, *pro ea etiam parte, quam a coherede accipit, sed et si accepta* etc. atque ita hæc verba, *extra quartam*, id est, quod ab herede accipitur, delenda esse censet.

(2) Imo non est, cum id quod a coherede accipitur, compensari oporteat: et ita in quartam imputari, *ut hic.* et *l.* 22. *supr. h. t. l.* 24. *C. familiæ.* Aliud esse dicitur in Falcidia, aliud in Trebellianica. Imo non aliud: nec enim heres cogitur fideicommissum restituere, quod a coherede accipit. *l.* 18. *in fin. infr. ad SC. Treb.* Non cogitur: nisi supra quartam Trebellianicam habeat.

(3) Inclusa hisce uncinulis Cujacius monet abesse ab Archetypo Florentino, et Basilicis, *hic, in paratitl. et* 8. *observ.* 4. Idem negat, ea imputari, quæ conditionis implendæ causa et legati et fideicommissi jure dantur. *arg. l.* 24. *C. famil. ercisc.*

(4) *l.* 76. *supr. h. t.*

(5) *l.* 17. *supr. h. t. l. ult. infr. h. t.*

(6) *l.* 40. *supr. h. t.* vide *l.* 5. *C. de test. milit.*

(7) Vide quæ scripsi ad *l.* 12. *C. de test. milit.*

(8) Postquam heres acceperit centum a Mævio.

(9) Hæc centum donationis mortis causa capit.

(10) *Subaudi*, eam.

(11) Id est, post mortem legatarii.

(12) *Subaudi*, Gaius.

(13) Id est, quia jussus est eadem centum restituere Titio.

(14) Falcidia lege retentio tantum datur quartæ, non vindicatio, *ut hic. l.* 14. §. 1. *supr. h. t. Novell.* 1. idque et secundo capite, in quo ait, *Capiant*, jure nimirum retentionis. (Idem in SC. Pegasiano: nam quod in legatis lex Falcidia, idem in fideicommissis Pegasianum subsequitur. §. *sed quia. Inst. de fideic. hered. l. heres.* 21. *Infr. ad SC. Trebell.*). Hodie est vindicatio ex constitutione Justiniani, *l. pen. C. ad l. Falc.* quod ante Justinianum non fuit: unde hodie legatario occupanti legatum, sine voluntate heredis, heredi datur interdictum *quod legatorum*, ut recipiat rem legatam, sibique Falcidiam servet per retentionem, *l.* 1. *C. quorum legatorum.* vel si per errorem solverit integrum legatum, datur condictio indebiti. *d. l. heres. l.* 1. §. *si legatarius.* 11. *supr. h. t.* Constat etiam ex stipulatione Falcidiæ, si interposita fuerit, condictionem esse. Sunt qui vindicationem esse putent, ex *l. in quantitate.* 73. *in fin. l. lineam.* 26. *supr. h. t.* quod Cujacius negat et improbat 8. *obs.* 2. ubi etiam tenet adversus alios, Retentionem de qua hic agitur, fieri exceptione demum opposita doli vel in factum.

(15) Conditionis causa, quod a fideicommissario heres accipit, id heredi ipsi in Falcidiam imputatur, si modo id quod ita acceptum est, apud heredem remanserit, *ut hic.*

(16) Si heres non gravatur, ut heres, sed ut alius commodum sentiens, Falcidiam non deducit.

(17) Imo potest, v. *l.* 2. *C. de mort. caus. donat.* An hic heres quartam integram habet? An mortis causa donatarius Falcidiam non detrahit? An potius plene Falcidia non detrahitur ex mortis causa capione, sive ea non proveniat ex voluntate testatoris, sive proveniat, ab alio tamen, quam ab herede? Nam si ab herede, dissentiunt interpretes. Grassus §. *Falcidia. q.* 8. *in fin.*

(18) Qui in patris sui testatoris potestate positi erant.

(19) Æqualiter.

(20) Cum ab heredibus invicem legata vel prælegata relicta sunt, pro concurrente quantitate compensationi locus est: si tantum abs te legati causa accipio, quantum nomine Falcidiæ peto. *Gov.*

(21) Adversus fratrem.

(22) Quænam illæ res extra dotem constitutæ? paraphernæ, seu paraphernalia, in *l.* 8. *C. de pactis convent.* ἐξώπροικα ἢ παράφερνα. 4. Harm. 9. §. 21.

(23) *Subaudi*, et forte ea quantitate fructus percepit, ut quingenta efficerent: quorum tamen nullam unquam reddidit rationem. unde in hac quantitate quærebatur, utrum eam quantitatem heres mariti restituere cogeretur? Responderunt, cogi restituere, tametsi videri alioqui poterat eam summam viro ab uxore tacite donatam, aut ejus morte confirmatam.

rit, cum cæteris [bonis] pro rata decem unciarum filio restitui debeat? Respondit, id quod (1) debuisset hereditati, in rationem venire debere.

§. 1. Filiæ, quam mater rogaverat, si impubes decessisset, restituere hereditatem Titio, patruus legitimus heres extitit: in ratione legis Falcidiæ ponenda desiderat deduci sortes, ex quarum usuris alimenta impubes defuncta ex persona testatricis suæ pluribus debita præstitit. Quæsitum est, an si eas deduxerat, cavere (2) debeat, defunctorum alimentariorum (3) portiones pro modo sortium se restituturum? Respondit, debere cavere.

§. 2. Post aditam hereditatem triennio exacto, legatariis heres legem Falcidiam opponit idcirco, quod administravit tutelas testator, quarum ratio nondum reddita sit: et quod neget tantum redigi ex nominibus posse, quantum in cautione deductum est. Quæsitum est, an rationes defuncti, et omnium instrumentorum hereditariorum, et pupillarium rationum, legatariis desiderantibus, heres describendi (4) potestatem facere debeat: ne in potestate ejus sit proferre quod velit, et per hoc in fraudem legatarii inducantur? Respondit, ad Judicis Officium pertinere, explorare ea, per quæ probetur, quanti sit in bonis.

De eo, qui paganus testamentum fecit, militiæ tempore codicillos.

96. Idem lib. singul. Quæstionum publice tractatarum.

Miles (5) si, dum paganus erat, fecerit testamentum, militiæ tempore codicillos: Lex Falcidia in codicillis locum non (6) habet, in testamento locum habebit (7).

TIT. III.

SI CUI PLUS, QUAM PER LEGEM FALCIDIAM LICUERIT, LEGATUM ESSE DICETUR (8).

Summa. 1. *De testamentis duplicibus.* 4. *De ære alieno certo vel incerto.* 5. *De fideicommissis.* 6. *De arbitro dando vel cautione præstanda.* 7. *De legatis puris et conditionalibus.* 9. *De utilitate hujus cautionis.* 10. *De mortis causa donationibus.* 11. *De parte vel toto reddendis.* 12. *De testamentis in quibus Falcidia locum non habet.* 13. *An legatario caveatur.* 14. *De portione debita patrono.* 15. *Si res legata apud legatarium interierit.*

11. *Verbum* amplius, *quandoque totum continet.* Bart.

1. Ulpianus lib. 79. ad Edictum.

Si cui plus, quam licuerit, legetur, et dubitari juste possit, utrum lex Falcidia locum habitura est, necne: subvenit Prætor heredi, ut ei legatarius satisdet (9), ut si apparuerit, eum *amplius* legatorum nomine cepisse, quam e lege Falcidia capere licebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam det; dolusque malus ab eo abfuturus sit.

§. 1. Neque interest, utrum (10) in primis tabulis hoc fiat, an in pupillaribus, an in utrisque. etenim legem Falcidiam semel esse admittendam, etiam (11) si duplex sit testamentum, jam convenit: contributis legatis, tam his, quæ ab ipso pupillo, quam his quæ [a] substituto impuberi relicta sunt.

§. 2. Si non fuisset interposita stipulatio ex persona pupilli, tutelæ actio heredi (12) pupilli adversus tutorem competit. Sed (ut Pomponius ait) et ipsi pupillo et heredi ejus poterit committi stipulatio: [ipsi], quo casu, vivo eo, Falcidia incipit locum habere. †. De tutelæ quoque actione idem scribit.

§. 3. Marcellus ait: Qui quadringenta in bonis habebat, impuberem filium heredem instituit, eique substituit (13) Titium et Seium; nihil a pupillo testator legavit, sed a Titio trecenta: utrum ducenta (inquit) præstabuntur, an centum quinquaginta? nam trecenta nullo modo eum præstare. Mihi videtur verius, non amplius eum parte sua erogare compelli; certe nec minus. secundum quod eveniret, ut non soli committatur stipulatio: sed omnibus heredibus interponenda est. sed causa cognita Falcidiam locum habere, et legatorum modus facit, et æris alieni onus.

§. 4. Et si quidem evidens æs alienum est vel certum: facilis est computatio. si autem adhuc incertum est, quia forte vel conditio ejus pendet, vel creditor litem contestatus est, et necdum lis finita est: dubitabitur, quantum legatariis debeatur propter incertum.

§. 5. Hodie (14) tamen subsimile aliquid fit in fideicommissis.

§. 6. Cum dicitur lex Falcidia locum habere, arbiter (15) dari solet *ad ineundam quantitatem bonorum*: tametsi unus aliquid modicum fideicommissum persequatur. quæ computatio præjudicare non debet cæteris, qui ad arbitrium missi non sunt. † Solet tamen ab herede etiam cæteris denunciari fideicommissariis, *ut veniant ad arbitrum, ibique causam suam agant*: plerumque et creditoribus, *ut de ære alieno probent.* habet tamen rationem in legatariis, item in fideicommissariis: ut, si offerat integrum quod relictum est, heres desiderans cavere sibi hac stipulatione, audiatur.

§. 7. Si legata quædam præsenti die relicta sint, quædam (16) sub conditione: interponenda erit ista stipulatio propter legata conditionalia: dummodo ea legata quæ præsenti sint, integra solvantur. Julianus denique scribit: si pure, et sub conditione legata fuerint: ne existente conditione lex Falcidia locum habeat, non aliter legatorum, quæ pure data sunt, actionem dari debere, quam si cautum fuerit heredi, quanto amplius, quam per legem Falcidiam licuerit, ceperit.

(1) *l.* 1. §. 18. *supr. h. t. l.* 9. §. *ult. supr. de jure dot.*
(2) *l.* 3. *vers. debebit autem is, qui accipiet. supr. de alimentis.*
(3) Alimentarii sunt, quibus alimenta relicta. *l.* 8. §. 24. *supr. de transaction.*
(4) Rationes atque instrumenta actori edere reus cogitur ad confirmandam replicationem. *l.* 1. §. 3. *supr. de edendo. l.* 2. *supr. testament. quemadm. aper. l.* 15. *infr. de bonis auct. jud. l.* 1. *C. de edendo.*
(5) V. *l.* 17. *supr. h. t.* dixi ad *l.* 12. *C. de testament. milit.*
(6) Cur? Falcidia locum non habet in codicillis factis a milite.
(7) Cur? Falcidia locum habet in testamento facto a pagano.
(8) Et ab herede præstandum legatario fuerit: poterit eo casu heres stipulari tantam pecuniam sibi reddi. tractatur etiam sub hoc titulo de stipulatione, evicta hereditate, legata, et morientium partes reddi; et de stipulatione fructuarii. v. Cujac. *hic.*
(9) *l.* 1. §. 16. *l.* 31. *supr. tit. prox.*
(10) V. quæ scripsi ad *l.* 11. *supr. testam. quemadm. aperiantur.*
(11) *l.* 11. §. 5. *Supr. ad l. Falcid.* §. 2. *Inst. de pupillari.*
(12) *l.* 84. *in fin. supr. ad l. Falcid.*
(13) *l.* 11. §. 6. *supr. ad l. Falcid.*
(14) Id est, post Senatusconsultum Pegasianum. vide Cujac. 8. *observ.* 5. Vide §. 13. *et l.* 5. *infr. h. t. l.* 1. *supr. de leg.* 1. *et l.* 31. *supr. ad l. Falcid.*
(15) *l.* 2. *C. de usuris.* Paul. 3. *sent.* 8. §. 2.
(16) *l.* 45. *in fin. l.* 53. *l.* 73. §. 2. *supr. ad l. Falcid.*

§. 8. Idem Julianus (1) scribit, eum, cui quadrans sub conditione, et dodrans pure legatus est, cavere debere, quanto amplius, quam per legem Falcidiam liceat, ceperit, reddi.

§. 9. Hæc stipulatio ideo (2) locum habet: quia, etsi repeti potest id, quod solutum est: tamen fieri potest, ut non sit solvendo is, cui solutum est, ac per hoc pereat, quod datum est.

§. 10. In mortis causa quoque donationibus potest dici hanc stipulationem esse interponendam.

§. 11. Hæc verba stipulationis, *quod amplius* (3) *legatorum nomine ceperis*, *quam e lege Falcidia capere licebit*, non tantum eum comprehendunt, qui amplius accepit, quam ei Falcidia permisit, ut reddat partem, habeat partem: verum etiam eum qui totum deberet restituere. etenim sciendum est, legem (4) Falcidiam interdum partem ejus, quod datum est, interdum totum revocare. cum enim, habita (5) ratione æris alieni, Falcidia ineatur, plerumque evenit, ut emergente debito, vel conditione æris alieni existente, totum, quod legatum est, exhauriatur. sed et libertatum conditio interdum existens, efficiet legatum omnino non deberi: quippe non habita ratione libertatum, et deductis pretiis eorum, tunc demum legatorum ineatur ratio.

§. 12. In quibusdam (6) autem testamentis Falcidia quidem locum non habet: verumtamen ita observatur, ut licet quadrantem heres non retineat, tamen hactenus legata debeantur, quatenus patrimonii vires sufficiunt: utique deducto (7) ære alieno, item deductis pretiis eorum qui libertatem in testamento vel directam vel fideicommissariam acceperunt.

§. 13. Sed et legatario cavendum (8) est, a quo fideicommissum relinquitur.

§. 14. Interdum non legis Falcidiæ, sed etiam alterius legis (9) in hac stipulatione ratio facienda est: ut puta si patronus (10) ex asse heres institutus sit, et pure quincunx legatus sit, et sub conditione aliquid supra debitam (11) patrono partem: nam in hunc casum ratio facienda est illius legis (12) quæ patronos vocat, non (13) legis Falcidiæ.

§. 15. Si res, quæ legata sit, apud legatarium interierit: probandum est, exceptione succurri ei (14), qui promisit (15).

2. Paulus lib. 75. ad Edictum.

Etiam si, quanti ea res sit, promisit.

1. *Qualis sit hæc actio.* 2. *De legatis in diem, vel conditionalibus.* 4. *De alimentis.* 5. *De fisco et cæteris.* *De cautione omissa.* 6. *De arbitrio boni viri.* 9. *An sæpius committatur hæc stipulatio.* 10. *De cautione omissa.*

3. Ulpianus lib. 79. ad Edictum.

Nisi si dolo ipsius aliquid factum sit, tunc enim ex doli clausula, quæ in ista stipulatione continetur, tenebitur: et replicatione repelli poterit.

§. 1. Hæc cautio, quæ propter legem Falcidiam interponitur, fidejussorum (16) habet præstationem.

§. 2. Si in plures dies pecunia legata est, cum certum sit legem Falcidiam locum habere: non stipulationi, sed computationi locum esse Pedius ait: ut æstimetur, quanti sit, quod in diem legatum est: et tantum credatur esse legatum. efficit æstimatio, ut pro modo ejus ex omnibus legatis statim legis Falcidiæ ratio habeatur.

§. 3. Quotiens futurum est, ut palam sit et ante diem venientem jam Falcidiam locum habere, totiens computatio ejus fit. nam si conditio in mora est, expectabimus conditionem, quoad existat: si autem dies superest (17), jam hic intercapedinis temporis habita ratione, atque æstimatione, sic de Falcidia disputabimus, et committi stipulationem dicemus.

§. 4. Quamvis autem omnes legatarii et fideicommissarii necesse habeant hac stipulatione cavere: tamen quibusdam remitti, Divi fratres rescripserunt: utputa his quibus minuta (18) alimenta sunt relicta. Pompeiæ enim Faustinæ rescripserunt sic, *Non eandem causam esse decem aureorum, quos annuos tibi testamento Pompejæ Crispianæ patronæ tuæ relictos proponis, atque fuit alimentorum et vestiarii libertis relictorum, quibus propterea* (19) *cautionis onus remittendum existimavimus.*

§. 5. Item sciendum est, fiscum (20) hanc cautionem non pati: sed perinde conveniri posse, ac si cavisset. cæteros autem cujuscunque dignitatis sint, licet jam legata perceperint, compelli (21) debere ad cavendum, D. Pius rescripsit. ex quo rescripto etiam illud accipimus, quod etiam post (22) soluta legata voluit stipulationem interponi.

§. 6. Si legatarius heredi, qui controversiam hereditatis patitur jam, vel sperat, de restituendo legato sibi præstito caverit; et evicta hereditas sit, sed negligentia (23), vel dolo ejus, qui legatum præstitit: dicemus non committi (24) stipulationem propter viri boni arbitrium, quod inest huic stipulationi.

§. 7. Item si ipse (25), qui præstitit legatum, ex alia

(1) V. quæ scripsi *l.* 45. §. 1. *supr. tit. prox.*

(2) *l.* 1. §. 12. *l.* 31. *in fin. supr. ad leg. Falcid. l.* 21. *infr. ad SC. Trebell.*

(3) Hoc verbum *quod amplius*, interdum totum continet. adde *l.* 2. *C. de hered. instit.* Bart.

(4) Falcidia interdum partes legati, interdum totum legatum revocat.

(5) V. *l.* 6. *C. ad l. Falcid.*

(6) V. *l.* 7. *C. ad l. Falcid.*

(7) §. *ult. Inst. ad l. Falcid.*

(8) V. *l.* 3. §. 4. *Infr. h. t.*

(9) Papiæ. §. 2. *Inst. de success. libert.*

(10) *l.* 52. *supr. ad l. Falcid.*

(11) *l.* 64. *in fin. infr. ad SC. Trebell.* Quænam autem pars illa debita patronis? Olim dimidia ante Justinianum. Suetonius *in Nerone*: ut ex bonis libertorum pro semisse dodrans cogeretur. adde *l.* 7. *l.* 8. *infr. de bonis damn.* Hodie assem habent. vide *l.* 4. *C. de bonis libertorum.* §. 3. *Inst. de success. libert.*

(12) Quæ lex illa est? Papia, quæ semissem addicit patrono in bonis liberti majoris centenario, id est, majus patrimonium habentis centum solidis. §. 3. *Inst. de success. libert.*

(13) Duas quartas Jure Civili non detrahi, hinc colligit *Bart.* Jure Canonico pure rogatus restituere, duas non detrahit, sed qui sub conditione tantum institutus est. c. *Raynutius.* et *Raynaldus. extra. de test.* adde quæ scripsi ad *l.* 67. *supr. ad l. Falcid.*

(14) Legatario.

(15) Id est, qui cavit heredi se restituturum id quod plus ceperit, quam per legem Falcidiam licuerit.

(16) Cautio hæc fidejussorem exigit.

(17) *l.* 73. §. 4. *supr. ad l. Falcid.*

(18) De quibus non potest transigi sine Prætore. *l.* 8. §. 23. *in fin. supr. de transact.*

(19) Prætoriæ cautionis. Cujac. ad *l.* 5. *infr. de verb. oblig. arg. l.* 32. §. 2. *supr. ad l. Falcid.*

(20) Nec enim solet fiscus satisdare. *l.* 1. §. 18. *infr. ut legat. vel fideicomm. servand.*

(21) §. *ult. infr. h. t.*

(22) *l.* 39. *supr. de cond. indeb.*

(23) Evincitur si hereditas culpa heredis, non committitur stipulatio. Quod quis culpa sua sentit, id ab alio non recipit, *l.* 29. §. 1. *supr. de evict.* ubi v. Accurs.

(24) Vel quia passus est se vinci. vid. *l.* 9. *C. de legat.*

(25) Hic tractatur de cautione evicta hereditate legata reddi, quæ interponitur, quoties dubitatur hereditatem heredi evinci.

causa sibi evicerit (utputa quia invenitur sequenti (1) testamento heres scriptus , in quo legatum iste legatarius non acceperat) : dicemus committi stipulationem propter viri boni arbitrium.

§. 8. Et generaliter ubicunque hereditatem , vel quantitatem , vel emolumentum præstitit is , qui hac stipulatione sibi prospexerat , dicendum est , ibi committi eam : si modo culpa abest ab eo , qui stipulatus est.

§. 9. Quæsitum est , an (2) sæpius committatur ? Et placet , etiam sæpius eam committi , si per partes ablata est hereditas.

§. 10. Si legatum fuerit præstitum ante interpositam hanc stipulationem : an condici possit , ut cautio ista interponatur? movet quæstionem , quod ea , quæ per errorem omissa vel soluta sunt, condici possunt : et hic ergo quasi plus solutum videtur ex eo quod cautio intermissa est. Et ait Pomponius , condictionem interponendæ satisdationis gratia competere (3) : et puto hoc probandum , quod Pomponius , utilitatis gratia.

De causæ cognitione. 1. *De duobus hereditatem sibi vindicantibus.* 2. *Si quis rem suam vel hereditariam tradat.*

4. Paulus lib. 75. ad Edictum.

HÆc autem satisdatio (4) locum habet , si justa causa esse videbitur. nam iniquum erat , omnimodo caveri , nondum illata controversia litis , cum possint ei lusoriæ (5) minæ fieri : ideoque eam rem Prætor ad cognitionem suam revocat.

§. 1. Si duo ex testamento hereditatem in solidum sibi vindicent , forte quod ejusdem nominis sint : tam in possessorem , quam in petitorem , competunt actiones et creditoribus et legatariis.

§. 2. Hæc cautio utique necessaria est , si quis pecuniam suam solvat , vel rem tradat. Si vero pecuniam hereditariam solvat , vel rem tradat , quidam non putant cavendum : quia nec teneri potest eo nomine victus , cum non possideat , vel dolo fecerit , quo minus possideat : hoc si ante motam controversiam solvat : quod si postea (6), tenebitur culpæ nomine.

§. 3. Sed cum de nomine inter duos quæstio est : numquid non sit cavendum ei , qui hereditariam rem tradat , quia omnimodo unus liberatur : quemadmodum si æs alienum hereditarium solvatur? Sed si petitor suam pecuniam solvat , aut rem suam tradat : non habet , unde retineat. et ideo necessaria (7) est ei cautio.

De fideicommisso relicto a legatario.

5. Marcellus lib. 21. Digestorum.

VIdeamus an stipulatio , *Qua amplius per Falcidiam licuerit , ceperis , dari ?* adversus eum non sufficiat, qui legatum alii restituere ex fideicommissi causa debet. sufficit autem dici , nihil ejus fidei commissum esse. cavebit scilicet legatario et is , qui fideicommissum accipiet: nisi forte mallet legatarius , circuitu (8) sublato , heredi caveri. sed et legatario præterea cavendum est , si (ut plerumque æquum est) pro rata ex fideicommisso retinere ei concedendum est : quamvis tantum ex legato apud eum erit remansurum , ut sufficere possit ad præstandum fideicommissum.

De eo qui non potest satisdare facile.

6. Callistratus lib. 4. de Cognitionibus.

CUm non facile (9) satisdationem offerre legatarius vel fideicommissarius possit ; et futurum sit ut propter hoc a petitione liberalitatis (10) ex testamento submoveantur : nunquid onus satisdationis eis remittendum erit ? Quod videtur (11) adjuvari rescripto Divi Commodi in hæc verba : *Is , cujus de ea re notio est , aditus , si compererit , ideo cautionem a te exigi , ut a fideicommissi petitione avertaris , onus satisdationis tibi remitti curabit* (12).

De eo, qui jussus est legata percipere ad distribuendum.

7. Paulus lib. 7. ad legem Juliam et Papiam.

DIvus Pius ab eo, qui annua legata percipere ad distribuendum (13) jussus erat, vetuit cautionem exigi , *Cessantium partes reddi :* nisi aperte cavere jussus esset.

8. Mæcianus lib. 10. Fideicommissorum.

SI heres partem bonorum , vel etiam universa bona delata ad fiscum diceret , constaret autem de fideicommisso : decretum est , ut petitori caventi (14) , *Evicta hereditate restitui* , solveretur.

Si bona delata ad fiscum dicantur.

9. Idem lib. 12. Fideicommissorum.

SI non in controversia sit proprietas , sed ususfructus (potest (15) enim rei , cujus proprietas Titio legata est , ususfructus alii legari): tunc de eo restituendo non heredi , sed (16) Titio caveri debeat. † Interdum et si ab herede legetur ususfructus , Titio cavendum est : veluti si detracto usufructu proprietas ei legetur, ususfructus Seio. quid enim attinebit hoc casu , heredi caveri , ad quem emolumentum intercidentis ususfructus non sit spectandum ? Verum si usufructu Seio legato , proprietas Titio ita legetur , ut , cum ad Seium pertinere desierit , habeat proprietatem : tunc heredi caveri oportebit a fructuario , ab herede autem Titio; quia non sit certum , usufructu intercepto ad Titium proprietatem reversuram.

(1) *l.* 28. *supr. de adimendis.* Repetita legata tacite in secundo testamento non videntur , quæ in primo relicta sunt: ideoque non debentur , etsi in secundo testamento idem institutus , qui in primo fuit. Casus hic singularis est.

(2) Sæpius committi potest prætoria stipulatio , quæri quod singulariter interest committitur.

(3) Omissa per errorem cautio , tempore solutionis legati potest condictione incerti exigi. §. 5. *supr. h. t.*

(4) Evicta hereditate legata reddi. de qua lex 3. §. 6. *supr. h. t.*

(5) Vani timoris justa excusatio non est. *l.* 184. *infr. de reg. l.* 13. *C. de transactionib. l.* 6. *supr. quod met. causa. l. metum.* 9. *C. quod metus causa.*

(6) *l.* 41. *supr. ad l. Falcid.*

(7) *l.* 41. *supr. ad l. Falcid. l.* 44. *supr. mandati.* vid. *l.* 8. *Infr. hoc tit. l.* 17. *supr. de hered. pet.*

(8) Legatarius debet cavere heredi : fideicommissarius legatario, vel fideicommissarius heredi , causa evitandi circuitus. *Bald.*

(9) Ei qui non potest satisdare , remittitur satisdatio. *Bart.*

(10) Testamentum liberalitatis genus.

(11) Id est , ei remittenda est. Imo , satisdatio videtur necessaria , *l.* 27. *in fin. C. de episc. audient.*

(12) Adde *l.* 2. *C. de usuris et fructibus legator.*

(13) Adde *l.* 21. §. 4. *supr. de annuis.* De hujusmodi distributoribus , seu executoribus testamentariis , v. quæ scripsi ad *l.* 107. *supr. de legat.* 1.

(14) *l.* 48. *in fin. supr. de leg.* 2. *l.* 9. *C. de legatis. l.* 4. *in fin. supr. h. t. l.* 6. *supr. de hered. pet. l.* 17. *supr. de peculio legat.*

(15) Ususfructus uni potest legari : alteri proprietas.

(16) Cautio usufructu finito, *rem restitui*, debet interponi ei ad quem pervenit proprietas, non heredi tantummodo. *Bart.*

LIBER TRIGESIMUSSEXTUS.

TIT. I.

AD SENATUSCONSULTUM

TREBELLIANUM (1).

Scopus et nexus. 1. *Tempus*, 2. *Verba*, 3. *Effectus Senatusconsulti.* 5. *De causa testati vel intestati.* 6. *De peculio castrensi vel quasi.* 7. *De bon. poss. et aliis successoribus.* 8. *De fideicommissario restituente.* 9. *De fideicommisso pure, vel in diem, et sub conditione.* 10. *Si pater vel dominus heredis restituat.* 11. *Si pater filio restituat.* 12. *De tutore vel curatore.* 15. *De collegio vel corpore.* 16. *De præcepto fundo.* 17. *De præcepta quantitate, quæ semissem hereditatis continet.* 18. *De testamento militis.* 19. *De fideicommissario restituente.* 20. *De semisse restituendo.* 21. *De quantitate præcepta, quæ quartam continet.*

1. Ulpianus lib. 3. Fideicommissorum.

Explicito (2) tractatu, qui ad fideicommissa singularum (3) rerum pertinet, transeamus nunc ad interpretationem Senatusconsulti Trebelliani.

§. 1. Factum est enim Senatusconsultum temporibus Neronis, VIII. Kal. Septembres, Annæo (4) Seneca et Trebellio Maximo Consulibus (5).

§. 2. Cujus verba hæc sunt: *Cum esset æquissimum, in omnibus fideicommissariis (6) hereditatibus, si qua de his bonis judicia penderent, ex his (7) eos subire, in (8) quos jus fructusque transferetur, potius quam cuique periculosam (9) esse fidem suam: placet ut actiones, quæ in heredem heredibusque (10) dari solent, eas neque in eos, neque his dari, qui fidei suæ commissum, sicuti rogati essent, restituissent; sed his, et in eos, quibus ex testamento fideicommissum restitutum fuisset: quo magis in reliquum confirmentur supremæ defunctorum voluntates (11).*

§. 3. Sublata est hoc Senatusconsulto dubitatio (12) eorum, qui adire hereditatem *recusare* seu metu litium seu prætexta metus [censuerunt].

§. 4. Quanquam autem Senatus subventum voluit heredibus, subvenit tamen et fideicommissario: nam in eo, quod heredes, si conveniantur, exceptione uti possunt, heredibus subventum est: in eo vero, quod si agant heredes, repelluntur per exceptionem, quodque agendi facultas fideicommissariis competit: proculdubio consultum est fideicommissariis.

§. 5. Hoc autem Senatusconsultum locum habet, sive ex testamento quis heres esset, sive ab intestato (13): rogatusque sit restituere hereditatem.

§. 6. In filii (14) quoque familias (15) militis judicio, qui de castrensi peculio, vel quasi (16) castrensi testari potest, Senatusconsultum locum habet (17).

§. 7. Bonorum quoque possessores (18), [vel alii successores], ex Trebelliano restituere potuerunt hereditatem.

§. 8. De illo quæritur, an is, cui ex causa fideicommissi restituta est hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto, ipse quoque restituendo ex eodem Senatusconsulto transferat actiones? Et Julianus scribit, etiam ipsum (19) transferre actiones: quod et Mæcianus probat, et nobis placet.

§. 9. Sed et quotiens quis rogatus duobus restituere hereditatem, alteri pure vel in diem, alteri sub conditione, suspectam (20) dicit: ei, cui erat rogatus pure vel in diem restituere, interim universam hereditatem restitui Senatus censuit: cum autem extiterit conditio, si velit alius fideicommissarius partem suam suscipere, transire ad eum ipso jure actiones.

§. 10. Si filio vel servo herede instituto, rogatoque restituere hereditatem, dominus vel pater restituat: ex Trebelliano transferuntur actiones. quod est etiam si suo nomine rogati sunt restituere.

§. 11. * Idem [est], et si ipsi filio pater (21) rogatus sit restituere * hereditatem.

§. 12. Sed et si tutor (22) vel curator adolescentis, vel furiosi, rogatus sit restituere hereditatem: sine dubio Trebelliano locus erit.

§. 13. Fuit quæsitum, si ipsi tutori rogatus sit resti-

(1) *Lib.* 6. *C.* 49. 4. Paul. *sentent.* 2. Factum temporibus Neronis, *l.* 1. §. 1. *infr. eod. Inst. h. t.* de fideicommissariis hereditatibus, 2. *Inst.* 23. περὶ φιδεικομισσαρίων ἀγωγῶν ἀποκαταστάσεως. 35. *Eclog. cap.* 1. de fideicommissis, Ulpian. 25. adde de SC. Pegasiano, 2. Paul. *sent.* 3. Goth. Differentiam inter hanc quartam et Falcidiam, vid. apud Charond. *verisim. lib.* 2. *cap.* 4. Ans.

(2) Et sic de singularibus fideicommissis prius tractavit Ulpianus, quam de universalibus, cum contrarium omnino sit servatum in Institutionibus.

(3) In hoc differt Trebellianica a Falcidia.

(4) §. 3. *Institut. h. t.*

(5) Suffectis, non ordinariis, anno 815. vide *Tacitum.* necenim in Fastis reperiuntur. vide quæ scripsi ad Theoph. §. 4. *Institut. de fideicomm. hered.*

(6) Hoc verbum abundare ait Cujac. 18. *obs.* 11. quia non tantum in fideicommissariis hereditatibus permissum hoc est, sed etiam in directis, et in iis quæ ceduntur in jure, ut onera subeant ii ad quos jus fructusque transfertur.

(7) *Ex* 12. *Tabulis*, ita legit Cujacius 18. *observat.* 11. *in fin.*

(8) Fideicommissarius universalis, juris est et fructus successor, *ut hic.* lata appellatione, institutus dici potest. *l.* 19. §. 1. *Supr. de testam. milit.* Est enim heres post factam ei restitutionem. vid. *l.* 63. *infr. h. t.*

(9) Unicuique damnosam fidem suam esse non oportet, vid. Paul. 4. *sent.* 2. §. *un. in fin.*

(10) *l. ult. in fin. infr. de fideicomm. libert.*

(11) Voluntates censuerunt. *Hal.* Quod verbum *censendi* solenne in Senatusconsultis.

(12) *l.* 4. *infr. h. t.*

(13) *l.* 78. *in pr. infr. h. t.* vid. *l.* 3. *C. et* §. 10. *Inst. h. t.* cur ab intestato? vel ideo, quod ex identitatis ratione licita est extensio de herede testamentario ad heredem ab intestato; et sic, quem non honoro expresse, sed tacite, gravare possum, *Rip.* Goth. vide Govean. *lib.* 2. *var. lect.* 33. S. L.

(14) *l.* 114. *supr. de legat.* 1.

(15) Vide ad hunc locum Govean. 2. *variar. ult.*

(16) Potest enim rogari restituere. §. 11. *Inst. et l.* 22. *in fin. infr. h. t.*

(17) Nam cui jus testandi competit, is etiam fidei committere potest.

(18) Nam ad honorarios successores pertinet hoc Senatusconsultum. *l.* 6. §. 1. *l.* 40. §. 1. *infr. h. t.* Heredis nomine comprehenditur etiam bonorum possessor. *l.* 19. §. 2. *supr. de cond. et demonstr.*

(19) *l.* 55. §. 2. *infr. h. t.*

(20) Adde *l.* 16. §. 4. *infr. h. t.*

(21) *l.* 40. §. 1. *infr. h. t.*

(22) V. *l. pen. C. h. t.*

*

tutore pupillus: an ipso auctore restitutionem facere possit? et est *decretum a D. Severo non* (1) *posse tutori se auctore restituere hereditatem:* quia in rem suam auctor esse non potest.

§. 14. Curatori tamen adolescentis ab adolescente poterit restitui hereditas: quoniam necessaria non (2) est auctoritas ad restitutionem.

§. 15. Si autem collegium (3) vel corpus sit (4), quod rogatum est restituere: decreto eorum, qui sunt in collegio vel corpore, in singulis, inspecta eorum persona, restitutionem valere: nec (5) enim ipse sibi videtur quis horum restituere.

§. 16. Si heres *præcepto fundo rogatus sit hereditatem restituere:* ex Trebelliano Senatusconsulto restituet hereditatem. nec multum facit, si fundus (6) pignori datus est: *neque* (7) *enim æris alieni personalis actio fundum* (8) *sequitur, sed eum, cui hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est.* sed cavendum est heredi a fideicommissario, *ut si forte fundus fuerit evictus a creditore, habeat* [*heres*] *cautum: Julianus* autem cavendum non putat, sed æstimandum (9), quanti valet sine hac cautione, hoc (10) est, quanti vendere potest sine cautione: et si potest tanti vendere non interposita cautione, quantum facit quarta pars bonorum, ex Trebelliano transituras actiones; si minoris, retento eo, quod deest, similiter ex Trebelliano restitutionem fieri. quæ sententia multas quæstiones dirimit.

§. 17. Si is, qui quadringenta in bonis habeat, trecenta legaverit, et deductis ducentis rogaverit heredem Seio restituere hereditatem; an trecentorum onus fideicommissarius subeat, an vero hactenus, quatenus ad eum ex hereditate pervenit? Julianus ait, competere quidem adversus eum trecentorum petitionem: non autem amplius quam in ducentis actionem adversus fideicommissarium daturum, in heredem autem centum. et mihi videtur vera esse Juliani sententia: ne damnum fideicommissarius sentiat ultra, quam ad eum ex hereditate quid pervenit: neminem enim oportere plus (11) legati nomine præstare quam ad eum ex hereditate pervenit, quamvis (12) Falcidia esset, ut rescripto D. Pii continetur.

§. 18. Denique nec ex militis testamento plus legatorum nomine præstatur, quam quantitas est hereditatis, ære alieno deducto: nec (13) tamen quartam retinere fideicommissario permittitur.

§. 19. Inde Neratius scribit: si heres rogatus (14) restituere *totam hereditatem, non deducta Falcidia, rogato et ipsi,* [*ut*] *alii restituat:* non utique debere eum detrahere fideicommissario secundo quartam: nisi liberalitatem tantum ad priorem fideicommissarium heres voluit pertinere.

§. 20. [Sed] si quadringenta habens, ducenta legaverit Titio, et partem dimidiam hereditatis Sempronio restituere rogaverit: ex Trebelliano restitutionem faciendam Julianus ait, et legatorum petitionem scindi: sic ut centum quidem petantur ab herede, centum vero alia legatarius fideicommissario petat. quod idcirco dicit Julianus, quoniam secundum hanc rationem, integram quartam habet, id est centum integra.

§. 21. Idem Julianus scribit, si is, qui quadringenta in bonis habeat, trecenta legasset: et deductis centum rogasset heredem, ut hereditatem Sempronio restituat: debere dici, deductis centum restituta hereditate, legatorum actionem (15) in fideicommissarium dari.

De hereditate fideicommiss. cujus dodrantem legata absumunt.

2. Celsus lib. 21. Digestorum.

QUi (16) quadringenta reliquit, Titio trecenta legavit: heredis fidei commisit, *ut tibi hereditatem restitueret:* isque suspectam (17) jussu Prætoris adiit et restituit. Quærebatur, quid legatario dare deberes? Dicendum est, quia præsumptum est, voluisse testatorem, cum (18) onere legatorum fideicommissum restitui: tota trecenta te dare Titio debere. Nam (19) heres hoc rogatus intelligi debet, ut (20) te suo loco constituat. et quod heres perfunctus (21) omnibus hereditariis muneribus (id est, post legatorum dationem) reliquum habiturus foret, si non esset rogatus et tibi restitueret hereditatem: id tibi restituat. quantum ergo haberet? nempe centum: hæc ut tibi daret rogatus est. Itaque sic ineunda est legis Falcidiæ ratio, quasi heres trecenta Titio dare damnatus tibi centum dare damnatus sit; quo evenit, ut, si hereditatem sua sponte adisset, daret Titio ducenta vigintiquinque (22), tibi septuagintaquinque (23). Non (24) ergo

(1) *l.* 37. §. 1. *Infr. h. t.* Gothofr. vide Bellon. *lib.* 3. *supput. c.* 15. S. L.

(2) Vide *l.* 101. *infr. de verb. obligat.* Goth. vide Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 1. *num.* 43. Ans.

(3) Testamento instituitur heres. *l.* 6. §. 4. *l.* 26. *infr. h. t. l.* 30. *supr. de vulg. l.* 8. *l.* 12. *C. de hered. inst.*

(4) Hoc fieri quemadmodum potest, cum Ulpianus 22. §. 5. testetur fideicommissariam hereditatem municipibus quidem restitui posse, et hoc Senatusconsulto prospectum esse; municipia tamen, et municipes nisi a libertis suis institui non posse?

(5) Sibi ipsi nemo quidquam restituere dicitur.

(6) *l.* 18. *in fin. infr. de mort. caus. l.* 25. §. 14. *supr. de hered. pet.*

(7) Vide *l.* 15. *C. de donat.* vide omnino ad hunc locum Socin. *reg.* 276. Goth. Adde *l.* 16. §. 3. *infr. h. t. l.* 15. *C. si cert. petatur. l.* 9. *supr. de edendo. l.* 1. §. 1. *Supr. de dot. prælegat. l.* 50. §. 1. *Supr. de judic.* S. L.

(8) Id est, fundi certi possessor usufructuarius certarum rerum non cogitur æs alienum defuncti solvere. *l. ult. supr. de usu et usufr. legato.*

(9) Adde *l.* 14. *in fin. pr. supr. de cond. furt.*

(10) Dixi ad *l.* 63. *supr. ad l. Falcid.*

(11) *l.* 17. §. 2. *infr. h. t. l.* 15. *in fin. supr. de jur. codic. l.* 94. *in fin. l.* 114. §. 3. *in fin. Supr. de leg.* 1. *l.* 70. §. 2. *in fin. l.* 77. §. 5. *supr. de legat.* 2. *l.* 6. *in fin. l.* 34. §. 2. *in fin. Supr. de legat.* 3. *l.* 9. *C. de fideicommiss.* §. 1. *vers. hoc solum. Inst. de sing. reb. per fideicommiss.* 2. Gai. 7. §. 6.

(12) Potest enim ea prohiberi. *l.* 22. *in fin. infr. h. t.*

(13) In testamento militis cessat Falcidia. *Socin.* dixi ad *l.* 12. *C. de test. milit.*

(14) Intellectum hujus §. vid. apud Joann. Decher, *dissertat. lib.* 1. *dissertat.* 1. *num.* 60. Ans.

(15) *l.* 30. §. 3. *infr.* §. 9. *Inst. l.* 2. *C. h. t.*

(16) Hæc lex consuevit reputari horribilis juvenibus. *Bart.* Huic tamen adjunge et *l.* 3. *infr. h. t.*

(17) Adire suspectam hereditatem heres cogitur a judice, atque aditam restituere.

(18) Fideicommissa cum onere legatorum restituuntur.

(19) Nam heres, qui rogatur deductis legatis hereditatem restituere, hoc rogatum intelligi debet etc. Goveanus reprehensus ab Anton. Fabro 4. *conject.* 14.

(20) Fideicommissarius universalis suo loco, heredes constituere, id est, eis cedere suas actiones debet.

(21) Perfungi omnibus oneribus hereditariis, est legata præstare. *l.* 33. *supr. de leg.* 2. ubi dixi.

(22) Ex causa legati, deducta Falcidia.

(23) Ex causa fideicommissi, deducta Trebellianica. hinc collige, duas quartas ex testamento detrahi posse. vid. tamen quæ notavi ad *l.* 3. *infr. h. t.*

(24) Ant. Faber 4. *conject.* 14. *in fin.* putat hanc negationem tollendam esse, vel scribendum esse *nunc*, hoc est, in casu proposito. Bartolus legisse videtur *tunc*.

plus Titio debetur, quam si injussu Prætoris adita hereditas foret.

1. *De testamentis in quibus Falcidia locum non habet.* 2. *De rogato restituere deductis legatis.* 3. *De rebus ab herede alienatis.* 4. *De jusso restituere portionem suam.* 5. *De fisco. Hereditas quæritur fisco cum suis oneribus.* Duar. *et* Pac.

3. ULPIANUS lib. 3. Fideicommissorum.

MArcellus autem apud Julianum in hac specie ita scribit; Si ad heredis onus esse testator legata dixerit, et heres sponte adiit hereditatem: ita debere computationem Falcidiæ iniri, ac si quadringenta per fideicommissum essent relicta, trecenta vero legata: ut in septem partes trecenta dividantur, et ferat quatuor partes fideicommissarius, tres partes legatarius. Quod si suspecta dicta sit hereditas, et non sponte heres adiit et restituit: centum quidem de quadringentis quæ habiturus esset heres, resident apud fideicommissarium: in reliquis autem trecentis eadem distributio fiet, ut ex his quatuor partes habeat fideicommissarius, reliquas tres legatarius: nam iniquissimum est, plus ferre legatarium ideo quia suspecta dicta est hereditas, quam laturus esset, si sponte adita fuisset.

§. 1. Quod autem in suspecta hereditate dictum est, hoc idem dici potest in his testamentis, in quibus lex Falcidia locum non habet: in militis (1) dico, et si qui sunt alii.

§. 2. Item Pomponius scribit: Si deductis legatis restituere quis hereditatem rogatur: quæstitum est utrum solida legata præstanda sint, et quartam ex solo fideicommisso detrahere posit: an vero et ex legatis, et [ex] fideicommisso quartam detrahere [possit]? Et refert Aristonem respondisse, ex omnibus (2) detrahendam (3), hoc est, ex legatis, et [ex] fideicommisso.

§. 3. Res, quæ ab herede alienatæ sunt, in quartam imputantur heredi (4).

§. 4. Quidam liberis suis ex disparibus partibus institutis datis præceptionibus, ut (5) ipse maximam partem patrimonii inter liberos ita divisisset, rogavit eum, qui sine liberis decederet, portionem suam fratribus restituere. Imperator noster rescripsit, præceptiones (6) quoque fideicommisso contineri (7): quia non portionem hereditariam (8) testator commemoravit, sed simpliciter portionem: in portionem autem et præceptiones videri cecidisse.

§. 5. Si is, qui rogatus fuerit hereditatem restituere, ante quæstionem de familia habitam vel tabulas aperuerit, vel hereditatem adierit, vel quid eorum, quæ SC. prohibentur, fecerit, ac per hoc publicata fuerit hereditas: fiscus cum suis oneribus hereditatem adquirit. quare commodum quartæ, quod erat habiturus heres institutus, id ad fiscum pertinet: et ex Trebelliano actiones transeunt. sed et si prohibuerit testamentarium (9) introducere, vel testes convenire, vel mortem testatoris non defendit, vel ex alia causa hereditas fisco vindicata est: æque quartæ quidem commodum ad fiscum pertinebit: dodrans vero fideicommissario restitueretur.

De herede adire et restituere compellendo.

4. IDEM lib. 4. Fideicommissorum.

QUia poterat fieri, ut heres institutus nolit (10) adire hereditatem, veritus ne damno adficeretur: prospectum est (11), ut si fideicommissarius diceret suo periculo adire, et restitui sibi velle, cogatur (12) heres institutus a Prætore adire et restituere hereditatem. quod si fuerit (13) factum, transeunt (14) actiones ex Trebelliano, nec (15) quartæ commodo heres in restitutione utetur. Nam cum alieno periculo adierit hereditatem: merito omni commodo arcebitur. nec interest, solvendo (16) sit hereditas, nec ne: sufficit enim recusari ab herede instituto. neque illud inquiritur, solvendo sit hereditas,

(1) In multis dico. *Hal. l.* 7. *C. ad l. Falcid.*

(2) Id est, ex legatis et fideicommissis: et sic videntur hic duæ quartæ simul detrahi, Falcidia videlicet, et Trebellianica; hoc etiam confirmat lex 1. *supr. h. t.* Hic causam præbent mihi interpretes quærendi: An suus institutus heres et fideicommisso gravatus, duas quartas possit detrahere: unam scil. velut a legatis et fideicommissis; alteram ex Jure naturali, quasi naturali jure sibi debitam? Posse dicitur consuetudine generali recepta ex *cap. Raynutius. extra. de testam.* Num et Jure Civili? Dixeris posse: quod duæ illæ quartæ vario jure descendant, partim videlicet ex Senatusconsulto, partim vero naturali Lege; et una, tanquam a filio; altera, tanquam ab herede scripto retineatur: cæterum nihil impedit, quo minus duplici jure quis deducat, *l.* 68. *supr. ad leg. Falcid.* præsertim si diversis temporibus id fiat: et quidem pure, naturali Jure; sub conditione vero, ex SC. Trebelliano, quod ἀσύστατον non est. Constat etiam filium agere posse ad legitimæ supplementum, *l.* 30. *C. de inoff. testam.* quæ tamen non competit ei jure testamenti (nec enim testator eam integram reliquit) sed Legibus; nec lucrativo titulo, sed naturali jure: et proinde hujusmodi quartam ad eum deferri invito etiam patre. Alteram vero quartam patris voluntate velut institutus, et gravatus restitutione, detrahere potest, velut quicunque extraneus. Id enim cum sit permissum extraneo, multo magis liberis permittendum est. *arg. l.* 5. *infr. ad SC. Tertull.* Multa tamen in contrariam partem argumenta offert Hotom. 37. *Illust. qu.* Eadem est in sententia Cuj. 8. *observ.* 3. Notum enim esse, eum, qui quartam Falcidiam habuerit, *l.* 8. §. 9. *supr. de inoff.* vel Pegasianam ex fructibus consecutus fuerit, *d. l.* 8. §. 11. vel ex constitutione D. Pii, *d. l.* 8. §. 15. vel ex bonis liberti, *l.* 1. §. *penult. supr. si cui plus quam per leg. Falcid.* ab alia omni detractione repelli. *l.* 6. *C. ad SC. Trebell.* Deinde filius jussus fratri restituere, jubetur rescripto Principis, retenta quarta, ex SC. dodrantem restituere. Tertio, quæ legitima natura deberi dicitur, non tam est quadrans, quam ipsa hereditas universa. Quarto, si res ita esset, interdum filius tres quartas detraheret, naturæ scilicet, Falcidiam et Trebellianicam. Neque movebit interim in contrariam sententiam hic textus: nam qui de hereditario asse (quadringentorum scil.) centum detrahit, quartam detrahit: qui 75. de 300. legatis, qui 25. de centum detrahit: is nihil aliud quam centum (quæ assis sunt quadrans) detrahit. Quæ cum ita sint, commentum est, Jure Civili, duas quartas detrahi: qua in re doctissimis Antecessoribus assentior Fr. Hotom. 37. *Illustr.* et Cujac. 8. *obs.* 3. adde *Novell.* 18. *cap.* 1.

(3) Falcidia, et Trebellianica quibusdam casibus non detrahitur. vid. Socin. *reg.* 331.

(4) Quid, si suorum redimendorum causa alienaverit, in quartam imputare num id cogitur? an potius id ei impune licuisse dicemus? id videtur; de quo dicam plenius ad *Novell.* 39. *c.* 1.

(5) Sicut ipse. *Hal.*

(6) Gravatus restituere portionem, censetur etiam gravatus restituere prælegata. *Socin.*

(7) Imo non continetur, dixi ad *l.* 16. *C. de fideicommiss.* vide omnino Socin. *reg.* 303.

(8) *l.* 86. *supr. ad l. Falcid.* Imo hereditariam. vid. *l.* 16. *C. de fideicommiss.*

(9) Testamentarius quis, vid. *l.* 1. *supr. si quis aliqu. test.*

(10) Hereditatem repudiat, qui dicit se nolle adire. vid. Mantic. 12. *de conject. ult. volunt.* Goth. Secus est in legat. *l.* 87. *supr. de leg.* 1. Ans.

(11) *l.* 17. *in fin. supr. si quis omissa causa.*

(12) Heres per magistratus municipales ex auctoritate Præsidis fideicommissario postulante, hereditatem adire et restituere compellitur. Paul. 3. *sent.* 4. §. 2.

(13) *Al.* non fuerit.

(14) *l.* 28. *supr. de judic.*

(15) Legitima privatur filius, si hereditatem adire nolit. *l.* 14. §. 4. *l.* 27. §. 2. *infr. h. t.* vide tamen ad hunc locum Socinum *reg.* 155.

(16) *l.* 9. §. 2. *infr. h. t.*

an non sit: opinio enim, vel metus (1), vel color ejus qui noluit adire hereditatem, inspicitur, non substantia hereditatis. nec immerito: non enim præscribi heredi instituto debet, cur metuat hereditatem adire, vel cur nolit: cum variæ sunt hominum voluntates, quorundam negotia timentium, quorundam vexationem, quorundam æris alieni cumulum, tametsi locuples videatur hereditas, quorundam offensas vel invidiam, quorundam gratificari volentium his, quibus hereditas relicta est, sine onere tamen suo.

De hereditate arenarii, vel ejus, quæ corpore quæstum facit.

5. MARCIANUS lib. 6. Fideicommissorum.

SEd et qui magna præditus est dignitate vel auctoritate, arenarii (2), vel ejus mulieris, quæ corpore quæstum fecerit, hereditatem restituere cogetur.

De præsentia vel absentia heredis. 1. De herede instituto, et aliis successoribus. 2. De suo herede. 3. De fisco. 4. De municipibus. De collegio. 5. De fideicommissaria hereditate substituto vel legitimo heredi relicta. 6. De loco et die et eo, quod heres dat conditionis implendæ causa.

6. ULPIANUS lib. 4. Fideicommissorum.

REcusare autem non tantum præsentes (3), sed etiam absentes vel per epistolam possunt. nam etiam (4) adversus absentes postulatur decretum: sive certior sit eorum voluntas, recusantium adire et restituere hereditatem: sive incerta: adeo præsentia (5) eorum (6) non est necessaria.

§. 1. Meminisse autem oportebit, de herede instituto Senatum loqui (7): ideoque tractatum est apud Julianum, an intestato (8) locum habeat. sed est verius, eoque jure utimur, ut hoc Senatusconsultum (9) ad intestatos (10) quoque pertineat: sive legitimi, sive honorarii sint successores.

§. 2. Sed et ad filium, qui in potestate est, hoc Senatusconsultum locum habet, et in cæteris necessariis (11), ut a Prætore compellantur (12) miscere se hereditati, sic deinde restituere: quod si fecerint, transtulisse videbuntur actiones.

§. 3. Si fisco (13) vacantia bona deferantur, nec velit bona adgnoscere, et fideicommissario restituere: æquissimum erit, quasi vindicaverit, sic fiscum restitutionem facere.

§. 4. Item si Municipes (14) hereditatem suspectam dicant, heredes instituti: dicendum erit cogi eos agnoscere hereditatem, et restituere. ✝ Idemque erit et in collegio dicendum.

§. 5. Titius heres institutus, Sempronio substituto, rogatus (15) est ipsi Sempronio hereditatem restituere: institutus suspectam dicebat hereditatem. Quæritur, an cogendus est adire et restituere hereditatem: et deliberari potest. Sed verius est, cogendum eum: quia interesse Sempronii potest, ex institutione, quam ex substitutione hereditatem habere, vel legatis vel libertatibus onerata substitutione. Nam et si legitimus heres fuerit is*, cui fideicommissaria hereditas relicta est: idem dicitur.

§. 6. Si quis alio loco (16) restituere hereditatem jussus sit, et suspectam eam dicat: Julianus scribit, cogendum (17) eum esse: similemque ei, qui in diem rogatus est restituere.

7. MARCIANUS lib. 4. Fideicommissorum.

SEd sciendum est impendiorum (18) quoque, quæ ad iter explicandum (19) necessaria essent, rationem haberi debere. nam si ita institutus esset, [si (20)] Titio decem dedisset: non aliter cogeretur, quam si ei pecunia offeratur. Sed et salutis (21) ac dignitatis (22) ratio habenda erit. quid enim, si morbo adplicitus, Alexandriæ jussus fuit adire: vel (23) nomen (24) vispellionis (25) testatoris ferre?

8. PAULUS lib. 2. Fideicommissorum.

DE ætate quoque, et jure (id est, liceat ei eo (26) ire, necne), æstimabitur.

1. De deliberatione. 2. Quid profiteri debet qui suspectam dicit hereditatem. 3. De conditione pendente vel die.

9. ULPIANUS lib. 4. Fideicommissorum.

SEd et si alio loco jussus est adire, et Reipublicæ causa absit (27): æque cogendum adire hereditatem et restituere, Julianus ait, ubi abest.

§. 1. Plane si quis petierit (28) ad deliberationem tem-

(1) *l. 45. infr. h. t.*
(2) Arenarii, sunt qui pugnandi causa in arenam descendunt. *l. 38. infr. de oper. libert. l. ob carnem. §. si ea. supr. de testibus.* Ans.
(3) *l. 12. l. 95. supr. de adquir. vel omitt. hered. §. ult. Inst. de hered. qualit.*
(4) Vide *l. 7. §. 1. C. h. t.*
(5) Recusatio tamen necessaria est.
(6) Id est, absentium.
(7) *l. 1. supr. h. t.* Goth. vide Joann. Decher. *lib. 1. dissert. 14. num.* 38. Ans.
(8) *Al.* ad intestatos.
(9) Vide *l. 18. supr. ad leg. Falcid. l. 3. C. ad SC. Trebell.*
(10) Succedentes ei ab intestato, coguntur adire et restituere. vid. *l. 3. C. et §. 10. Inst. h. t.* ubi dixi ad Theophilum.
(11) Sui coguntur adire et restituere.
(12) Imo, non compelluntur. *arg. l. 27. §. 3. infr. h. t.*
(13) Fiscus cogitur hereditatem adire et restituere. *Bart.* adde *l. 96. §. 1. Supr. de leg. 1.*
(14) *l. 1. §. 15. supr. h. t.*
(15) Adde *l. 27. §. 12. infr. h. t.*
(16) Eo loco et tempore hereditas restituenda (si fieri potest) quo testator jussit. *Bart.*
(17) *Sub.* si ea conditione sit heres, ut non magnum detrimentum aut laborem sentiat in itinere suscipiendo, et ejus profectio sit admodum utilis fideicommissario. Alias in ipso loco domicilii restituere verbo hereditatem potest: quæ verbalis restitutio satis efficax est ad omnia jura in fideicommissarium transferenda, ut suopte arbitrio, suave auctoritate hereditatem alio loco suam adeat fideicommissarius: et ita quoque hunc locum accipit Castrensis.
(18) *l. 11. infr. h. t.*
(19) Adde *l. 72. supr. ad leg. Falcid.*
(20) Id est, sub conditione. *l. 31. §. 2. l. 63. §. 8. infr. h. t.*
(21) *l. 8. in fin. infr. h. t.* de exceptione loci non tuti vide Oldendorpium, *cap. 17. de except.* Hanc ob causam literæ salvi conductus peti et impetrari solent.
(22) De exceptione loci inhonesti vide Oldendorpium, *cap. 18. de except.* adde *l. 63. §. 7. infr. h. t.*
(23) Inhonestæ conditiones remittuntur.
(24) De conditione nominis ferendi adde *l. 36. §. 10. infr. h. t. l. 19. in fin. infr. de donat.* Cicer. 7. *ad Attic.* 8. *epist.* 126. Sueton. *in Julio Cæsar. in fin.* Cicer. 3. *Offic. ubi de M. Satyro.* adde Paponem titulo de legatis in *Arrestis.*
(25) De Vispellione alias dixi.
(26) Citatus ad locum non tutum, citatus non videtur. Non tutus autem intelligitur, si eo accedere citatus non potuit sine discrimine, aut periculo, puta vitæ, honoris. adde Clementin. *Pastoralis. de re judicata.*
(27) Nec enim desideratur heredis præsentia. *l. 6. supr. h. t. l. 13. §. 1. l. 30. infr. h. t.*
(28) Vide *l. 9. C. de jure delib.*

pus, et impetraverit (1), deinde post tempus deliberationis adierit, et restituerit hereditatem, non videtur coactus hoc fecisse. nec enim suspectam coactus adit: sed sponte post deliberationem.

§. 2. Quod si suspectam dicit, profiteri debet, *non sibi expedire adire hereditatem:* neque hoc dici oportere, *non esse solvendo:* sed profiteri eum oportet, *quod non putat sibi expedire hereditatem adire.*

§. 3. Si quis sub conditione fuit heres scriptus, pendente (2) conditione nihil agit, tametsi paratus sit restituere hereditatem.

10. Gajus lib. 2. Fideicommissorum.

SEd etsi ante diem vel ante conditionem restituta sit hereditas, non transferuntur actiones: quia non ita restituitur hereditas, ut testator rogavit. plane posteaquam extiterit conditio vel dies venerit, si ratam habeat restitutionem hereditatis: benignius est, intelligi tunc translatas videri actiones.

De eo, quod heredis interest non adire. 1. *De tabulis pupillaribus.* 2. *De absentia fideicommissarii, et de ejus morte ante hereditatem restitutam.*

11. Ulpianus lib. 4. Fideicommissorum.

APud Julianum relatum est, si legatum fuit heredi instituto relictum, *si heres non erit*, et ob hoc suspectam dicat hereditatem, ne perdat legatum: offerri ei oportere quantitatem legati a fideicommissario, deinde cogendum. nec illud admittit Julianus, ut quasi hereditatem non adisset, sic legatum a coherede petat: adiit (3) enim: sed magis arbitratur, a fideicommissario ei præstandum. Sed et si quid aliud sua interesse dicet: non cogitur adire, nisi (4) ei damnum vel lucrum a fideicommissario sarciatur: vel a Prætore onus remittatur, quod recusat.

§. 1. Idem Julianus ait: si duo (5) fuerint a patre instituti cum filio ejus impubere, et iidem substituti filio: sufficere ei, qui fideicommissum in secundis tabulis accepit, unum ex heredibus institutis cogere adire patris hereditatem: hoc enim facto confirmatisque patris tabulis, poterunt ex substitutione (6) ambo cogi adire, et restituere hereditatem.

§. 2. Utrum autem præsenti, an etiam absenti restitui possit, procuratore adeunte Prætorem, videndum est. ego puto absenti quoque fideicommissario cogi posse heredem institutum adire, et restituere: nec vereri heredem oportere, ne forte in damno moretur: potest enim ei per Prætorem succurri: sive cautum ei fiat, sive non, et ante (7) decesserit fideicommissarius, quam ei restituatur hereditas: est enim hujus rei exemplum capere ex rescripto Divi Pii in specie hujusmodi. Antistia decedens Titium heredem instituit: et libertatem dedit Albinæ directam, eique filiam per fideicommissum reliquit, rogavitque, ut filiam manumitteret: sed et Titium rogavit, ut manumissæ Albinæ filiæ restitueret hereditatem. cum igitur Titius suspectam diceret hereditatem, Rescriptum est a D. Pio, compellendum eum adire hereditatem: quo adeunte, Albinæ competituram libertatem, eique filiam tradendam, et ab ea manumittendam, tutoremque filiæ manumissæ dandum: quo auctore restituatur hereditas filiæ statim (8), quamvis (9) sic fuisset ei rogatus restituere, cum nubilem ætatem complesset. cum autem possit (inquit) evenire, ut ante decedat ea, cui fideicommissaria libertas et hereditas relicta est; nec oporteat damno affici eum, qui rogatus adit hereditatem: remedium dedit, ut si quid horum contigerit, perinde permittatur venumdari bona Antistiæ, ac si heres ei non extitisset. Cum igitur demonstraverit D. Pius, succurri heredi instituto, qui compulsus (10) adit: dici potest, etiam in cæteris causis exemplum hoc sequendum, sicubi venerit, restituatur fideicommissaria hereditas ei (11), qui compulit adire, et restituere sibi hereditatem.

De fideicommisso conditionali.

12. Papinianus lib. 20. Quæstionum.

SEd cum ab herede pro parte instituto fideicommissa hereditas sub conditione relicta esset: Imperator Titus Antoninus rescripsit, non esse locum Constitutioni suæ, neque pupillum extra ordinem juvandum: præsertim, si novum beneficium cum alterius injuria postularetur.

1. *De præsentia et absentia heredis.* 2. *Si queratur de testamento*, 3. *Vel de viribus fideicommissi.* 4. *Si Prætor vel Consul*, 5. *Vel ejus pater sit heres institutus.*

13. Ulpianus [lib. 4. Fideicommissorum].

ILle, a quo sub (12) conditione fideicommissum relictum est, causari (13) quid non poterit, ne conditio deficiat, et hæreat actionibus: cum nullum (14) damnum sit futurum secundum ea quæ ostendimus.

§. 1. [Jam] igitur non desideratur heredis præsentia (15).

§. 2. Si de testamento aliquid queratur heres, non debet audiri, si suspectam sibi hereditatem dicat. nam et si maxime dicatur, vel jus testandi non habuisse eum, qui testatus est, vel de viribus testamenti, vel de sua conditione: non erit audiendus.

§. 3. Quid ergo, si de viribus fideicommissi tractetur? hæc quæstio prætermittenda non erit: sed quid, si [qui] fideicommissarius dicat, adeat prius, et sic de hoc queratur? Credo, interdum audiendum fideicommissarium, si

(1) Solet enim indulgeri tempus ad deliberandum. *l. ult.* §. 13. *in fin. C. de jure delib.*

(2) *l.* 63. §. 7. *in fin. infr. h. t.*

(3) Coacta aditio, aditio est: cujus ea vis est, ut conditionem legati, sub ea conditione, *si heres non erit*, deficere faciat, *ut hic.* Eadem confirmat tabulas pupillares, et alia testamento relicta: perinde ac si spontanea esset aditio.

(4) Adeuntem heredem fideicommissarius *indemnem* servare cogitur; non modo ne damnum sentiat, sed ut ne lucrum amittat: unde colligitur, in eo quod interest, non tantum damni, sed et lucri rationem haberi: ut qui *indemnem* aliquem servare teneatur, id præstare quoque debeat, ut lucrum non amittat. *l.* 7. *supr. l.* 27. §. 15. *l.* 59. *vers. in re autem integr. infr. h. t.*

(5) *l.* 16. §. 7. *infr. h. t.*

(6) An hoc innuitur, substitutionem tacitam vulgarem exigere aditionem ex testamento paterno: quasi ex ea adiri non possit hereditas, nec ab eo testamentum initium capere, ut vult Dynus? An potius fideicommissarium secundis tabulis datum posse ac debere post mortem pupilli cogere unum ex institutis in testamento paterno, adire ex eo hereditatem: ut ea ratione tabulæ pupillares, una cum ipso fideicommisso confirmentur: ac tandem etiam cogere omnes substitutos restituere jussos, hereditatem pupilli adire eamque restituere, ut Cuneus, Oldradus, Bartolus, et Castrensis existimant?

(7) *l.* 44. *in fin. pr. vers. quod si forte. infr. h. t.*

(8) Id est, ante conditionem. ut dixi *l.* 31. *l.* 50. *infr. et l.* 10. *Supr. h. t.*

(9) *l.* 6. *in fin. supr. eod.*

(10) *l.* 14. §. 4. *infr. h. t.*

(11) *l.* 16. *infr. hic.*

(12) *l.* 6. *in fin. Supr. h. t.*

(13) Id est, conqueri.

(14) Alias, non caperet, *l.* 11. *supr. h. t.*

(15) Vide *l.* 9. *supr. eod.*

cognitio prolixiorem (1) tractatum habeat; finge enim, verba fideicommissi de longinquo petenda, et justam deliberationem de quantitate fideicommissi incidere. dicendum erit, compellendum eum adire, ne prius heres decedens fideicommissarium decipiat.

§. 4. Tempestivum est requirere (2) per quem quis cogatur adire et restituere hereditatem: veluti si Prætor aut Consul fuerit heres institutus, suspectamque hereditatem dicat; an cogi possit adire, et restituere? et *dicendum est*, *Prætorem * quidem* (3) *in Prætorem **, *vel Consulem in Consulem nullum imperium habere*: sed si jurisdictioni se subjiciant (4), solet Prætor in eos jus dicere. sed et si ipse Prætor heres institutus suspectam dicat, ipse se cogere non poterit: quia *triplici* (5) *officio fungi non* (6) *potest*, [et] suspectam dicentis, et coacti, et cogentis. Sed in his omnibus casibus atque similibus principale (7) auxilium implorandum est.

§. 5. Si quis filiusfamilias (8) sit, et magistratum gerat: patrem suum, in cujus est potestate, cogere poterit, suspectam dicentem hereditatem adire, et restituere.

1. *De repudiatione hereditatis.* 2. *De distractione bonorum.* 3. *De effectu coactæ aditionis.* 4. *De quartæ retentione.* 5. *Qui possunt cogere heredem adire.* 6. *De fideicommisso pecuniario.* 7. *De hereditate restituenda.* 8. *De familia, pecunia, universa re, omnibus suis, patrimonio, facultatibus, verbis, quidquid habeo censu, fortunis, substantia, peculio.*

14. Hermogenianus lib. 4. Fideicommissorum.

NAm quod ad jus publicum (9) attinet, non sequitur jus potestatis (10).

§. 1. Sed (11) et qui repudiavit (12) hereditatem, cogetur adire, et restituere ipsam hereditatem, si justæ causæ allegentur.

§. 2. Plane si bona venierint (13): non oportet præceptorem (14), ne quidem pupillum restituere, nisi ex causa, ut Divus Pius rescripsit.

§. 3. Si quis compulsus adierit hereditatem ex testamento, quod secundas (15) tabulas habebat: Quæsitum est an (16) per aditionem (17) et tabulæ secundæ firmarentur: quod videbantur evanuisse, non adita patris hereditate? Et Julianus lib. xv. scribit, et sequentes (18) tabulas confirmari. quæ sententia verissima est: nemo enim dubitat, etiam legata præstari, et libertates competere, et cætera (19), quæcunque sint in testamento, perinde valere, ac si sua sponte heres hereditatem adisset.

§. 4. Qui compulsus adiit hereditatem, sicuti cæteris (20) commodis caret, ita hoc quoque casu careat, ne possit pœnitendo (21) quartam (22) retinere. et ita invenio ab Imperatore nostro, et Divo patre ejus rescriptum.

§. 5. Non (23) omnis autem suspectam hereditatem repudiatione amissam cogere potest adiri et sibi restitui: sed is (24) demum, ad quem actiones transire possunt. neque enim æquum est, ad hoc quem compelli adire hereditatem, ut emolumentum quidem hereditatis refundat, ipse vero oneribus hereditatis obstrictus relinquatur.

§. 6. Quare si fideicommissum pecuniarium alicui fuerit relictum, cessat compulsio, tametsi indemnitatis cautio offeratur.

§. 7. Proinde qui hereditatem rogatur restituere, is demum compellitur restituere.

§. 8. Sed et si quis bona rogatus sit, vel familiam (25), vel pecuniam (26) rogetur, vel universam rem [meam];

15. Paulus lib. 2. Fideicommissorum.

VEl omnia sua:

1. *De verbo pervenire.* 2. *De re, vel quantitate, vel universitate restituenda.* 3. *De rogato restituere deducto ære alieno, et legatis.* 4. *De rogato restituere partem, vel duobus.* 5. *Si quis rogaverit heredem suum restituere hereditatem mulieris, quæ ad eum pervenerat, vel totam, vel partem ejus.* 6. *De testamento militis.* 7. *De duobus heredibus invicem substitutis et fideicommisso oneratis.* 8. *Si ex fideicommissariis quidam coegerint.* 10. *De servo duorum.* 11. *Si quis rogetur restituere filio suo*, 13. *Vel*

(1) In causis summariis non admittitur exceptio rei, quæ interesse non continet: si vero interest, admittitur: si requirit altiorem indaginem, reservatur. *Bald.*

(2) Hactenus dictum est, qui possint cogi adire et restituere. Nunc tractatur de personis, a quibus quis potest cogi adire et restituere.

(3) Major minorem cogere potest, non e contra. Par in parem non habet imperium, nec aliquis in seipsum. Alexand. *l.* 3. *l.* 4. *supr. de recept.*

(4) *l.* 14. *supr. de jurisdict. l.* 1. *supr. de judic.*

(5) Triplici officio nemo fungi potest. adde *l.* 9. *supr. de pact.*

(6) Imo potest. *l.* 59. *in fin. infr. h. t. l.* 3. *supr. de adoptionib.*

(7) Id est, Principis.

(8) Filiusfamilias magistratu fungens, potest cogere patrem adire et restituere.

(9) Ut sunt sententiæ et judicia. vide tamen quæ notavi ad *l.* 77. *supr. de judiciis.*

(10) Publica instituta pietate paterna potiora sunt. 2. Valer. 1. Non tantum parentibus, sed etiam patriæ nascimur. *l.* 1. §. 15. *in fin. infr. de ventr. in possess.*

(11) Vide Cujac. in hunc §. *Inst. de her. qualit.* in verbis, *nisi minor.*

(12) In jure scil. nam repudiatio fit in jure, *l.* 3. *l.* 4. *C. de repud. vel abstin.* recusatio quoquo modo. *l.* 6. *supr. h. t. l.* 95. *supr. de adquir. vel omitt. hered.*

(13) Qui repudiavit, non cogitur adire si bona sint distracta: tunc enim res non est amplius integra: vel sic, Etiam post repudiationem cogitur quis adire, nisi bona sint vendita. *Alex.* Qui repudiavit, commodum adeundi sibi utile amisit, *l. sicut.* 4. *C. de repud. vel abstin. her.* potest tamen cogi adire alieno commodo, hoc est, si id alteri utile esse potest.

(14) Prætorem. *Hal.* per prætorem, Cujac. *Inst. de hered. qual.*

(15) *l.* 11. §. 1. *supr. h. t.* adde quæ scripsi ad *l.* 11. *supr. test. quemadm. aperiantur.*

(16) Aditione hereditatis coacta confirmantur legata, fideicommissa, tabulæ pupillares, et cætera omnia.

(17) *l.* 55. §. 2. *in princ. infr. eod. l.* 4. *C. h. t. l.* 11. *l.* 38. *in fin. supr. de vulg.* Quis ille est? fideicommissarius universalis, cui vel hereditas, vel ejus quota, vel res hereditaria relinquitur?

(18) Dixi *l.* 11. §. 2. *supr. h. t.*

(19) *l.* 38. *in fin. supr. de vulgari.*

(20) *l.* 4. *supr. et l.* 27. §. 2. *infr. eod.*

(21) *l.* 55. §. 3. *infr. et l.* 4. *in fin. C. h. t.*

(22) Hereditatem qui coactus adiit, pœnitere, hoc est, ultro postea adire non potest, ut tali aditione nova, quartæ beneficium consequatur.

(23) Hereditatem adire non quovis petente cogendus est heres: nec enim cogitur eam adire nisi petente id fideicommissario universali. Igitur adire non cogitur legatariis vel fideicommissariis particularibus petentibus: cum in eos non sint onera descensura, sed commoda tantum. Periniquum autem esset in legatarios sola commoda transferri: penes heredem vero invitum sola onera.

(24) Rogatus de restituenda re, vel quantitate, non potest compelli adire: secus si rogetur de universitate rerum vel quotæ. *Bart.*

(25) Id est, substantiam, quæ familia dicitur heredis in *l.* 38. *Supr. ad leg. Falcid.* a Græcis eodem titulo, οὐσία τοῦ κληρονόμου appellatur, 3. *Eclog.* 1. c. 36. adde *l. ultim. C. de verb. sign.*

(26) Vide *l.* 222. *infr. de verb. sign.*

servo suo cum libertate. 15. *De herede, qui solidum capere non potest.* 16. *De servo hereditario.*

16. Ulpianus lib. 4. Fideicommissorum.

Cogi poterit. † Hoc idem et si *patrimonium* fuerit rogatus, et si *facultates*, et si *quidquid habeo*, et si *censum meum*, et si *fortunas meas*, et si *substantiam* (1) *meam*, et si *peculium* (2) *meum* testator dixerit: quia plerique ὑποκοριστικῶς, id est, diminutive, patrimonium suum, peculium dicunt (3), cogendus erit: de successione enim sua et hic rogavit. Nec ignoro in quibusdam ex his Mæcianum dubitare, et voluntatis esse dicere quæstionem, utrum de pecunia tantum, an et de successione testator sensit: in ambiguo (4) tamen magis de successione sensum dico, ne (5) intercidat fideicommissum.

§. 1. Sed et si quis ita rogaverit, *Quidquid ad te ex hereditate bonisve* (6) *meis pervenerit, rogo restituas:* cogi poterit adire et restituere hereditatem ex Trebelliano SC. quanquam *pervenire* (7) proprie dicatur, quod deductis oneribus ad aliquem pervenit.

§. 2. [Et] generaliter autem potest dici, ita demum quem non posse cogi adire, et restituere hereditatem, si de re, vel quantitate (8) fuerit rogatus. cæterum si de universitate sensisse testatorem appareat: nulla quæstio est, quin, sive suspectam dicat, cogi possit; sive sponte adit, ex Trebelliano transeant actiones.

§. 3. Inde quæritur, si quis hereditatem rogatus sit restituere, *deducto ære alieno* (9), *vel deductis legatis:* an suspectam dicens cogi possit adire et restituere hereditatem: quia vi ipsa magis id quod superest ex hereditate, quam ipsam hereditatem, restituere sit rogatus? Et sunt, qui putent (ut Mæcianus), inutilem hanc deductionem: nec enim posse ex jure deduci quantitatem, non magis quam si fundum quis deducto ære alieno vel deductis legatis restituere sit rogatus: neque enim recipit fundus æris alieni vel legati minutionem. sed Julianum existimare refert, Trebelliano Senatusconsulto locum esse: [et] ne dupliciter fideicommissarius oneretur, [et] cum heres æs alienum vel legatum deducit, et cum convenitur a creditoribus et legatariis, restituta sibi ex Trebelliano hereditate, debere aut deductionem eum non pati ab herede, aut cavere illi heredem, defensum iri eum adversus legatarios, cæterosque.

§. 4. Si quis heres institutus, rogatus fuerit hereditatem non totam, *sed partem* (10) *restituere:* vel si duobus restituere sit rogatus, et alter ex his velit sibi restitui hereditatem, alter recuset (11): Senatus censuit, utroque casu exonerari eum, qui suspectam hereditatem dicit, totamque hereditatem transire ad eum, qui adire cogit.

§. 5. Sed si quis non hereditatis suæ partem dimidiam rogavit heredem suum restituere, sed hereditatem Seiæ quæ ad eum pervenerat, vel totam, vel partem ejus, heresque institutus suspectam dicat: cum placeat illud, quod Papinianus ait, ex Trebelliano transire (12) actiones; dici poterit, si suspecta dicatur hereditas, cogendum heredem institutum adire, et restituere hereditatem; totamque hereditatem ad eum, cui restituitur, pertinere.

§. 6. Sed et si miles rogaverit *quem res Italicas restituere, vel res provinciales:* dicendum est, suspectam dicentem cogi adire, et restituere. nam (ut eleganter Mæcianus lib. VI. fideicommissorum ait) qua ratione excepta re (13) miles (14) heredem instituere potest, actionesque ei dabuntur; pari ratione etiam ex Trebelliano transibunt actiones. et quamvis placeat, cum quis hereditatem bonaque, quæ sibi ab aliquo obvenerunt, vel quæ in aliqua regione habet, restituere rogat, ex Trebelliano non transeant actiones: tamen contra responderi in militis testamento ait. Nam sicuti concessum est (inquit) militibus circa institutionem separare species bonorum: ita et si per fideicommissum ab institutis heredibus id fecerit, admitteretur Trebellianum SC.

§. 7. Cum quidam duos heredes instituerit, eosque invicem substituerit, et ab his petierit, *Sive uterque, sive alter heres esset, ut hereditas sua ex parte dimidia restitueretur alicui post* (15) *quinquennium;* et scripti suspectam sibi hereditatem dicant; fideicommissarius autem desideret, suo periculo adire hereditatem: censuit Senatus, ambos (16) heredes alterumve cogi adire hereditatem, et fideicommissario eam restituere: ita ut fideicommissario, et adversus eum actiones competant, quasi ex Trebelliano restituta hereditate.

§. 8. Mæcianus scribit, cum quis ex fideicommissariis abesset, et præsentes desiderent *suo periculo adire hereditatem, translatisque in solidum actionibus in eum, qui coëgit:* absentes, si velint fideicommissum suscipere, a præsente petent. consequenter ait, nec quartam eum retenturum (17) adversus fideicommissarios suos: quia nec heres potuit.

§. 9. Idem Mæcianus quærit, an is, qui duobus, vel pluribus rogatus est restituere hereditatem, cogente aliquo (18) adire possit: et in horum, qui id non desideraverunt, portionibus Falcidiæ beneficio uti: sive ipsi quoque desiderent sibi restitui, sive alius in locum eorum successerit? Et cum hodie hoc jure utimur, ut totum transeat ad eum qui coëgit: consequens erit dicere, quartæ retentionem amisisse eum, qui coactus est: quia in solidum actiones transierint in eum qui coëgit. † Plane si proponas, fideicommissarium non ita coëgisse, ut tota hereditas in se transferatur: cum cœperint cæteri desiderare, sibi restitui hereditatem, dicendum, Falcidia eum uti posse. † Recte igitur Mæcianus ait, multum interesse,

(1) Adde *l.* 3. *C. de liber. præter.*

(2) Paupertatem suam restitui si testator jusserit, an et hereditatem suam jussisse restitui intelligendus fuerit? idem *l.* 78. §. 12. *infr. h. t.*

(3) Quid ita? olim reditus et census veterum erat in pecore maxime.

(4) V. *l.* 12. *supr. de reb. dub.*

(5) *d. l.* 12.

(6) V. *l.* 83. *Supr. de leg.* 3. Goth. v. Leonin. *lib.* 5. *emendat. c.* 9. *n.* 1. Ans.

(7) V. *l.* 164. *in fin. Infr. de verb. sign.*

(8) *l.* 13. *circa fin. C. de heredib. inst.*

(9) Si aliquis in testamento rogatur expresse restituere, *quod superest a debito et legatis*, tale fideicommissum non est universale. *Bart.*

(10) §. 2. *in fin. Instit. de fideicommiss. hered.*

(11) De recusanda hereditate vide *l.* 85. *Supr. de adquir. hered.*

(12) Non transire. *vulg.* vid. Govean. 2. *lect.* 2.

(13) Ex certa re. *Flor. Hal. l.* 25. §. 1. *supr. fam. ercisc. l.* 17. §. 1. *supr. de test. milit l.* 1. *l.* 2. *C. de testam. milit.*

(14) Aliud in pagano. *l.* 78. *supr. de hered. instit.*

(15) Rogatus restituere ad diem certam potest interim cogi adire et restituere. *Bart.*

(16) *l.* 11. §. 1. *supr. et l.* 27. §. 5. *infr. h. t.*

(17) *l.* 28. *infr. h. t.* Goth. Ad hunc §. vid. Govean. *lib.* 2. *cap.* 2. S. L.

(18) Coactio unius ex fideicommissariis, facit ut heres amittat quartam universam, si contemplatione totius, non partis coëgit.

utrum totam restitui hereditatem sibi fideicommissarius desideraverit, an suam tantummodo partem. nam si sola pars transfertur, in residuo Falcidiæ erit locus: si tota hereditas translata sit, cessat hujus legis beneficium.

§. 10. Si servo duorum rogatus (1) quis sit restituere hereditatem, et alter cogere velit suspectam dicentem, alter restituere sibi recuset: hoc erit dicendum, quod (2) in duobus quorum alter suscipere voluit hereditatem, alter non.

§. 11. Si pater filio, quem in potestate habet, rogetur restituere hereditatem: an filius patrem suum, si suspectam dicat hereditatem, cogere possit? et non est dubium, patrem a filio per Prætorem cogi posse (3).

§. 12. Sed etsi id fideicommissum ad castrense peculium spectaturum est, et filiusfamilias is fuit, qui munus militiæ sustinebat, aliove (4) quo officio præerat: multo magis dicendum erit, posse eum postulare, ut pater suus cogatur adire, et restituere hereditatem: quamvis contra obsequium patri debitum videtur id desideraturus.

§. 13. Sed si servo suo rogatus sit cum libertate quis hereditatem restituere: sive directa data sit libertas, sive fideicommissaria, dici poterit, eum a servo suo non (5) posse cogi adire hereditatem: quamvis, si sponte adisset, cogeretur præstare fideicommissariam libertatem et hereditatem. idque Mæcianus libro septimo de fideicommissis scribit.

§. 14. Idem quærit, si quis paratus sit domino cavere de indemnitate: an possit cogi adire hereditatem, maxime et si pretium servi offeratur? Et recte ait, non oportere sub incerto cautionis committere se aditioni hereditatis.

§. 15. Hi (6), qui solidum (7) capere non possunt, ex asse heredes instituti, et rogati (8) restituere solidum, adire hereditatem, et restituere cogentur: cum (9) nihil oneris apud eos remansurum [sit].

§. 16. Si ego heres institutus, et rogatus sim Stichum manumittere, vel alius legatarius; fidei autem meæ commissum sit, ut Titio hereditatem restituam; deinde Titii fidei commisit, ut Sticho eandem redderet: Stichus cogere me possit (10) adire et restituere hereditatem.

§. 17. Talis quoque casus a Divo Pio terminatus est. nam servo uni ex heredibus legato: per fideicommissum erat ab eo libertas data, et ab (11) altero hereditas. Divus etenim Pius rescripsit Cassio Dextro in hæc verba: *Hermias si Mosco Theodoto ex parte herede instituto a Pamphilo testatore legatus est, eumque Theodotus postquam adierit hereditatem, prius quam a coherede ejusdem Pamphili adiretur hereditas, ad justam libertatem perduxit, et ob hoc in eum casum res perducta est, ut is qui legavit, intestatus esse non possit: Hermia postulante (mihi) id Evarestatus (12) compellendus est periculo ejus adire, et ex causa fideicommissi hereditatem restituere.*

De rogato heredem facere. 1. *De rogato restituere hereditatem alterius, cui successit.* 2. *De rogato heredem facere.* 3. *De rogato dare, vel fideicommissum relinquere, vel libertatem adscribere.* 4. *De conditione*, si sine liberis decesserit. 6. *De rogato restituere filiis suis, vel cui ex his voluerit.* 7. *De conditione*, si sine liberis decesserit. 8. *De conditione*, si alieno herede moriaris.

17. IDEM lib. 2. Fideicommissorum.

EX facto *tractatum* (13) est, an per (14) fideicommissum rogari quis possit, ut aliquem heredem faciat? Et Senatus censuit, rogari (15) quidem quem, ut aliquem heredem faciat, non posse: verum (16) videri per hoc rogasse, ut hereditatem suam (17) ei restituat; id est (18), quiquid ex hereditate sua consecutus est, ut ei restitueret.

§. 1. Julianus quoque libro quadragesimo Digestorum fideicommissum tale valere ait: *Fidei tuæ committo, ut hereditatem Titii restituas:* cum esset is, qui rogatus est, a Titio heres institutus.

§. 2. Non tantum autem, si heredem quem scripsero, potero rogare, ut heredem faciat aliquem: verum etiam si legatum illi, vel quid aliud reliquero. nam hactenus (19) erunt obligati, quatenus quid ad eos pervenit.

§. 3. Si quis caveret, *Peto, ut illi des*, aut, *illi fideicommissum relinquas*, aut, *illi libertatem adscribas:* admittenda sunt. nam, cum in heredum institutione Senatus censuit utile, de cæteris quoque idem erit accipiendum.

§. 4. Si quis rogatus fuerit, ut, *si* (20) *sine* (21) *liberis decesserit, restituat hereditatem* (22): Papinianus lib. VIII. Responsorum scribit, etiam naturalem (23) filium efficere, ut deficiat conditio: et in libertino, eodem cônliberto hoc scribit. Mihi autem, quod ad naturales li-

(1) *l.* 25. §. 1. *infr. h. t.*

(2) Rogatus restituere servo plurium, perinde est, ac si esset rogatus restituere pluribus.

(3) Petita venia. *l.* 4. *supr. de in jus voc.* Imo præcise non est cogendus. *arg. l.* 19. *infr. h. t.*

(4) Quasi castrense peculium veteribus non incognitum.

(5) Imo potest dominus ad petitionem servi cogi adire. §. 16. *infr. h. t.*

(6) Quí illi? orbi. vide quæ scripsi ad *l.* 42. *supr. de legat.* 2. et Ulp. 13.

(7) Qui non potest solidum sibi capere, is capere potest, ut alii restituat.

(8) Vide *l.* 51. *infr. de reg. jur.*

(9) Incapax institui potest, ut capaci restituat. vid. Tiraquell. 29. *privil. piæ causæ.*

(10) Imo, non potest. §. 13. *supr. h. t.*

(11) Qui ab uno consecutus est libertatem, potest alium cogere adire et restituere. *Bart.*

(12) Al. *Evarestus.*

(13) Videtur enim captare alteri hereditatem. *Goth.* Videtur obstare *l. qui duos.* §. *cum bello. supr. de reb. dub.* Sed conciliat Charond. *verisim. lib.* 1. *cap.* 21. Ans.

(14) Vid. *l.* 76. *infr. h. t.*

(15) Vid. *l.* 71. *in fin. supr. de hered. instit.*

(16) Et sic verba directa, quæ jure directo valere non possunt, trahuntur ad fideicommissum. *Bart.*

(17) Testatoris scilicet, proinde si te filio meo substituero ea spe nominatim, quod illum sis instituturus, non valebit institutio: quippe hoc casu de tua non mea hereditate restituenda agitur.

(18) Verbum *suum*, ab aliquo prolatum, refertur ad res proferentis.

(19) *l.* 1. §. 17. *supr. h. t.*

(20) Demus, hæc verba a testatore non fuisse prolata, num jussus hereditatem alteri restituere post mortem suam, post susceptos liberos eam cogetur restituere? Minime: cur ita? vide *l.* 102. *supr. de cond. et demonstr.*

(21) Vide *l.* 148. *infr. de verb. signif.*

(22) Mutetur species facti, demus, patri et ejus liberis jus emphyteuseos, et fundi contractu adquisitum, num ad naturales porrigetur? vid. *hic* Bart.

(23) Naturales liberi efficiunt, ut fideicommissi conditio deficiat: et sic filius naturalis excludit substitutum. *Bart.* Multo magis legitimus, *l.* 30. *C. de fideicomm.* etiam si plures non sint nati, sed unus, *l.* 148. *infr. de verb. signif.* non idem in adoptivo, *l.* 51. *in fin. supr. de legat.* 2. et spurio. *Novell.* 89. *cap. ult. Auth. ex complexu. C. de incest.* Porro hujus legis sententiam restringit Ripa octo modis. adde *l. generaliter.* 6. §. *cum autem. C. de inst. et substit.* adde Duenazium regula *Filii naturales.* 352.

beros attinet, voluntatis quæstio videbitur esse, de qualibus liberis testator senserit: sed hoc ex dignitate, et [ex] voluntate et ex conditione ejus qui fideicommisit, accipiendum erit.

§. 5. Ex facto tractatum memini: rogaverat quædam mulier filium suum, *ut si sine liberis decessisset, restitueret hereditatem fratri suo:* is postea deportatus, in insula liberos susceperat: Quærebatur igitur, an fideicommissi conditio defecisset? Nos igitur hoc dicemus: conceptos quidem ante deportationem, licet postea edantur, efficere ut conditio deficiat: post deportationem (1) vero susceptos (2), quasi ab alio, non prodesse (3): maxime cum etiam bona cum sua quodammodo causa fisco sint vindicanda.

§. 6. Si quis (4) rogatus fuerit filiis suis, vel cui ex his voluerit, restituere hereditatem: Papinianus lib. VIII. Responsorum etiam deportato (5) ei tribuit eligendi facultatem, cui (6) liber factus fideicommissum restitui velit. ✝ Sed si servus pœnæ fuerit constitutus, nullo ante concepto filio jam parere conditioni non poterit: decessisseque sine liberis videtur. sed cum decedit, electionem illam, quam Papinianus deportato dedit, huic dari non oportet.

§. 7. Si quis autem susceperit quidem filium, verum vivus amiserit (7): videbitur sine liberis decessisse. ✝ Sed si naufragio vel ruina, vel adgressu, vel quo alio (8) modo simul cum patre perierit: an conditio defecerit, videamus? Et magis non defecisse arbitror, quia non est verum, filium ejus supervixisse (9). Aut igitur filius supervixit patri, et extinxit conditionem fideicommissi; aut non supervixit, et extitit conditio: cum autem quis ante, et quis postea decesserit, non apparet; extitisse conditionem fideicommissi magis dicendum est.

§. 8. Si quis ita fideicommissum reliquerit, *Fidei tuæ, fili, committo, ut si alieno herede moriaris, restituas Seio hereditatem:* videri eum de liberis (10) sensisse D. Pius rescripsit: et ideo, cum quidam sine liberis decederet, avunculum ab intestato bonorum possessorem habens, extitisse conditionem fideicommissi rescripsit.

1. *De fructibus.* 3. *De prælegato.*

18. IDEM lib. 15. ad Sabinum.

IN (11) fideicommissaria hereditatis restitutione constat non venire fructus (12), nisi ex mora (13) facta est, aut cum quis specialiter (14) fuerit rogatus et fructus restituere.

§. 1. Plane fructus (15) in quartam (16) imputantur, ut est [et] rescriptum.

§. 2. Quotiens quis rogatur hereditatem restituere, id videtur rogatus reddere, quod fuit hereditatis: fructus autem non hereditati (17), sed ipsis rebus accepto feruntur.

§. 3. Si legatum sit heredi relictum, et rogatus sit *portionem hereditatis* restituere: id solum non (18) debere eum restituere (19), quod a coherede accepit. cæterum quod a semetipso ei relictum est, in fideicommissum cadit. et id Divus Marcus decrevit.

De rogato dare filio suo. 1. *De rogato hereditatem partiri.* 2. *De sumptu in distrahendis conservandisve rebus facto.*

19. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

UBi pure fideicommissum datum est, si adjectum sit, *Rogo des filio* (20) *tuo, faciasque ut ad eum perveniat:* Rescriptum est, videri in id (21) tempus dari, quo capere potest, id est, sui juris fiat (22).

§. 1. *Te rogo, Luci Titi, hereditatem meam cum Attio partiaris* (23): ex Senatusconsulto Trebelliano in eum, cui restituta est hereditas, actiones competere Aristo ait: quia pro hoc accipiendum sit, *rogo hereditatem illam restituas.* nec verba spectantur Senatusconsulti (24), sed sententia quibuscunque verbis: dum testator senserit, ut hereditas sua restituatur.

(1) Quid, si post bannimentum et exilium patris? *Bart.* putat ita natos efficere, ut deficiat conditio fideicommissi: ut ita præferantur substituto.

(2) Id est, conceptos. vide Cujac. 13. *observ.* 25.

(3) Sunt tamen legitimi: quia matrimonium durat. *l.* 1. *C. de repudiis.* non tamen nascuntur in potestate patris. nam per deportationem pater amittit ea, quæ sunt Juris Civilis, ideoque et patriam potestatem, *l.* 17. *in fin. infr. de pœnis.* atque ita casus est, in quo quis est legitimus filius, non tamen in potestate.

(4) V. Cuj. in hunc §. 3. *obs.* 10. Goth. Adde Anton. Merend. *controv. lib.* 4. *cap.* 18. Ans.

(5) Deportatione (secus est in damnationem ad metallum) non perditur jus eligendi fideicommissum. *Bart.*

(6) Cui liberorum fideicommissum restitui velit. Cujac. 3. *obs.* 10.

(7) Conditio, *si decesserit sine liberis*, intelligitur de supervivientibus ac superstitibus relictis: et ideo si liberi ante rogatum, vel simul cum eo moriuntur, non faciunt conditionem fideicommissi deficere. *Bart.*

(8) An bello? minime. v. *l.* 9. §. 1. *supr. de reb. dub.*

(9) *l.* 23. *Supr. de reb. dub.*

(10) Conditio, *si sine herede decesserit*, intelligitur de liberis. Sine herede hic moritur, qui moritur sine liberis.

(11) 5. Harm. 8. §. 76. Sensus est: jussus hereditatem restituere, nulla mentione facta fructuum, fructus non restituit. Cur? v. §. 2. *Infr. h. t.* Casus duos excipe, de quibus hic *in vers. nisi.* adde et nisi dixero: *quidquid ad te pervenerit*, vel *quantacunque pecunia ad te pervenerit, restituito*, *l.* 32. *l.* 33. *infr. h. t.* vel *peculium equitiumve restituito;* his enim casibus heres fructus etiam restituere cogitur. *l.* 3. *supr. de instructo.* et priore quidem casu propter verba geminata. *Bart.* Secundo, propter nomen collectivum. *Alberic.* licet tamen fructus regulariter heres non restituat, eos tamen in quartam suam imputat. §. 1. *Infr. h. t.*

(12) Immaturos: secus in maturis. *l.* 9. *supr. ad leg. Falcid.*

(13) *l.* 23. *Supr. de leg.* 1. et sic actio ex testamento secundum naturam actionis bonæ fidei, non stricti juris regitur: quia fructus non veniunt hic restituendi a die litis contestatæ, sed a die moræ. Et sic hæc actio (quantum ad fructus, usuras et interesse) servat naturam actionis bonæ fidei. *Ripens.*

(14) *l.* 63. §. 4. *infr. h. t.*

(15) Eo præsertim casu, ubi mora est commissa. *l.* 58. §. 5. *infr. eod. l.* 73. *supr. ad leg. Falcid.*

(16) Trebellianicam scil. an et in Falcidiam? Minime, *l.* 30. *supr. ad leg. Falcid.* Cur? vide *l.* 91. *supr. ad leg. Falcid.* vid. *Bartol.* An et in quartam jure naturæ debitam? Minime. vid. *l. scimus.* 36. *in princ. vers. repletionem. C. de inoffic. testament.*

(17) Vide *l.* 23. *supr. de leg.* 1. *l.* 83. *supr. de leg.* 3.

(18) Imo quod fideicommisso gravatus accipit a coherede, cogitur id restituere. *l.* 24. *C. familiæ.* Dic cogi, si supra quartam Trebellianicam habeat, *d. l.* 24. secus si minus, *ut hic.* Idem est in lege Falcidia. *l.* 22. *l.* 91. *supr. ad leg. Falcid.*

(19) Prælegata non cadunt in fideicommissum hereditatis, nisi proportione gravati, quia prælegata non veniunt appellatione hereditatis. *Ripens.*

(20) *l.* 75. §. 1. *infr. h. t.*

(21) Fideicommissum a patre relictum valet, et intelligitur delatum in tempus, quo filius sui juris erit. *l.* 50. *infr. h. t.*

(22) Et sic præcise pater non cogitur a filio. Imo cogitur. *l.* 16. §. 11. §. 12. *supr. eod.*

(23) Ex sententia SC., transeunt actiones etiam in eum, cum quo heres jussus est hereditatem partiri.

(24) Fideicommissi. Ant. Fab. 4. *conj.* 8. ita hunc locum emendat. Putat autem errorem natum esse vitio notarii, aut exscriptoris, qui ex F. C. fecit SC. pro *fideicommissi.*

§. 2. Qui in distrahendis conservandisve rebus hereditariis sumptus factus est, imputari heredi (1) debet (2).

De relicto ad tempus liberorum.

20. Ulpianus lib. 19. ad Sabinum.

SEd et si ad tempus liberorum fuerit legatum relictum, et is uxore prægnante (3) decesserit: ad heredem suum transferat legatum.

De quartæ retentione per errorem omissa.

21. Pomponius lib. 22. ad Sabinum.

HEres, cum debuerat quartam retinere (4), totam hereditatem restituit, nec cavit (5) sibi stipulatione proposita, similem eum esse Aristo ait iliis, qui retentiones, quas solas habent, omittunt: sed posse (6) eum rerum hereditariarum possessionem vel repetere (7), vel nancisci (8), et adversus agentem (9) doli mali exceptione uti posse eum, et debitoribus denunciare, ne solveretur.

De jusso restituere filiofam. post mortem patris. 1. *De servis quibus libertas et fideicommissum relictum est.* 2. *De fructibus ante restitutionem perceptis.* 3. *De rerum periculo. De culpa heredis. De sumptu in res hereditarias facto.* 4. *De dote.* 5. *Si quis hereditatem non quasi heres restituere rogetur.*

22. Ulpianus lib. 5. Disputationum.

MUlier, quæ duobus filiis in potestate patris relictis alii nupserat, posteriorem maritum heredem instituit, eumque rogavit, liberis suis, post mortem patris eorum, hereditatem suam restituere, vel ei, qui eorum superesset: eisdem emancipatis a patre suo vitricus restituisse hereditatem dicebatur; mox alter ex filiis vivo patre decessisse. Quærebatur, an is, qui supererat ex filiis, partem fratri suo restitutam petere possit, quasi præmature datam? Scævola Divum Marcum in auditorio (10) de hujusmodi specie judicasse refert: Brasidas quidam Lacedæmonius, vir Prætorius, cum filiis suis ab uxore divortio separata, si, morte (11) patris, sui juris fuissent effecti, fideicommissum relictum esset, eos emancipaverat (12); post emancipationem fideicommissum petebant: decrevisse igitur Divum Marcum refert, fideicommissum eis præstandum (13), intellecta matris voluntate: quæ, quia non crediderat (14) patrem eos emancipaturum, distulerat in mortem ejus fideicommissum, non dilatura id in mortalitatem, si eum emancipaturum sperasset. secundum hæc dicebam, et in proposita quæstione decretum Divi Marci esse trahendum: et recte fideicommissum utrisque solutum.

§. 1. Non est dubitatum, cogi (15) posse heredem institutum adire et restituere hereditatem servis, sive directa, sive fideicommissaria libertas eis data fuisset: cum aspernari heres non deberet personam cogentis. habet enim hic quoque aditum: ut qui nondum petere fideicommissariam libertatem possit, nec directam sibi vindicare (16), propter spem tamen libertatis et hereditatis, aditum ad Prætorem et per se habeat.

§. 2. Si heres post multum temporis restituat, cum præsenti die fideicommissum sit: deducta quarta restituet. fructus (17) enim qui percepti sunt, negligentia petentis, non judicio defuncti percepti videntur. † Alia causa est, si sub conditione, vel in diem rogatus fuerit: tunc enim quod percipitur, summovet Falcidiam: si tantum fuerit, quantum quartam facit, et quartæ (18) fructus. nam fructus (19) qui medio tempore percepti sunt, ex judicio testantis percepti videntur.

§. 3. Sed enim si quis (20) rogetur restituere hereditatem, et vel servi decesserint, vel aliæ res perierint: placet non cogi eum reddere, quod non habet: culpæ (21) plane reddere rationem; sed ejus quæ dolo proxima est. et ita Neratius lib. 1. Responsorum scribit. † Sed [et] si, cum distrahere deberet, non fecit, lata culpa, non levi, et rebus suis consueta (22) negligentia: hujusmodi rei rationem reddet. † Sed et si ædes ustæ sunt culpa ejus, reddet rationem.

† Præterea si qui partus extant, et partuum partus: quia in fructibus hi non habentur. † Sed et ipse, si quem sumptum (23) fecit in res hereditarias, detrahet. † Quod si sine facto ejus, prolixitate temporis ædes usu adquisitæ sint, æquissimum erit, nihil eum præstare, cum culpa careat.

§. 4. Cum *proponeretur* quidam filiam suam heredem instituisse et rogasse eam, *ut si sine liberis decessisset, hereditatem Titio restitueret*, eaque dotem marito dedisse certæ quantitatis, mox decedens sine liberis, heredem

(1) Imo, heredi non imputantur sumptus in explicandis venditionibus facti *l.* 72. *supr. ad leg. Falcid.* Solve, heredi, id est, fideicommissario.

(2) *l.* 22. §. 3. *in fin. infr. h. t. l.* 58. *supr. de leg.* 1. *l.* 32. §. 5. *supr. de usu et usufr. legat. l.* 50. *supr. de usufr. et quemadm.* adde *l.* 72. *supr. ad l. Falcid.*

(3) V. *l.* 18. *infr. quando dies legat.*

(4) Retentio datur quartæ ex fideicommissis, Senatusconsulto Pegasiano. Nam quod in legatis lex Falcidia, idem in fideicommissis Pegasianum subsequitur. §. *sed quia. Inst. de fideicommiss. hereditat.*

(5) Vide *l.* 1. *supr. si cui plus quam per leg.*

(6) *l.* 1. §. 11. *l.* 26. *supr. ad leg. Falcid. l.* 77. §. 2. *supr. de legat.* 2.

(7) *l.* 40. §. 1. *supr. de cond. indeb. Sub.* condictione incerti. Idque Sabinianorum sententia: ut sit sensus: Heredem, qui solidam hereditatem restituerit perperam, possessionem repetere condictione incerti. unde quod in *l.* 1. §. *si legatarius. supr. ad l. Falcid.* de condictione indebiti legitur, de condictione incerti intelligendum, non certi. Igitur incerti condictione repetit heres, id quod retinere potuit.

(8) Ex sententia Proculi. Omissæ namque cautionis Proculiani dabant vindicationem.

(9) Vide quæ scripsi ad *l.* 22. *supr. ad leg. Falcid.*

(10) *Subaudi*, Principis. *l.* 18. §. 1. *supr. de minoribus.* adde *l.* 40. *supr. de rebus creditis.* Goth. Ad hanc leg. vid. Cujac. *lib.* 3. *obs. c.* 15. *et lib.* 13. *c.* 35. S. L.

(11) Ut morte, ita emancipatione pater potestatem amittit. Ideoque fideicommissum suscepturus, quo casu morte patris fiet sui juris, fideicommissum accipit, quo casu a patre emancipabitur.

(12) Emancipare filium et illi mori, quoad patriam potestatem, paria sunt. *l.* 44. *supr. de jur. dot.*

(13) Repræsentandum. vide Cujac. 3. *obs.* 15. a qua emendatione discedit 13. *obs.* 35. repræsentare, est præmature dare: repræstare, est rem præstare. vide *l.* 6. *supr. quod cum eo.*

(14) Dispositio testatoris, legislatoris, statuti, collata in unum casum, habetur pro disposita et decisa in casu omisso, cui (si casum prævidisset) testator vel legislator provisurus fuisset. *l.* 40. *in fin. supr. de pactis. l.* 102. *supr. de cond. et demonstrat.*

(15) *l.* 31. *l.* 52. *in fin. infr. h. t. l.* 13. *supr. de tutor. vel curat. dat. l.* 83. *in fin. supr. de her. inst.* adde Arist. 5. *Ethic.* 10.

(16) Vide Paul. 4. *sent.* 1. §. 18.

(17) Vide Socin. *reg.* 172.

(18) Fructus quartæ restituendi. *l.* 3. *C. h. t. l.* 15. §. 6. *supr. ad leg. Falcid.*

(19) V. quæ scripsi ad *l.* 51. *infr. de reg. jur.*

(20) V. Charond. *verisimil. lib.* 2. *cap.* 3. Ans. Adde Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *cas.* 49. S. L.

(21) Heres tenetur de dolo et lata culpa dolo proxima.

(22) Consueta in suis rebus negligentia, in alienis rebus adhibita, punitur. *l.* 24. §. 5. *in fin. supr. soluto.*

(23) *l.* 19. *in fin. supr. h. t.*

instituisse maritum suum; et quæreretur, an dos (1) detrahi possit: dixi, *non posse dici in eversionem fideicommissi factum, quod et mulieris pudicitiæ, et patris voto* (2) *congruebat*. Quare dicendum est, dotem decedere, ac si, quod superfuit, rogata esset restituere. Quod si tantos fructus ex hereditate mulier percepit, ut inde potuerit (3) doti satisfieri: dicendum est, potius (4) fructibus hoc expensum ferendum (5), quam fideicommisso.

§. 5. Ut Trebelliano locus (6) esset, non sufficit de hereditate rogatum esse: sed quasi (7) heredem rogari oportet. Denique si cui portio hereditatis fuerit legata (legari (8) enim posse etiam portionem hereditatis, placet nobis), rogatusque (9) fuerit hanc partem restituere, dubio procul non fiet restitutio ex Senatusconsulto: ideoque nec (10) quarta retinetur.

De hereditate restituenda a coheredibus.

23. JULIANUS lib. 39. Digestorum.

QUotiens paterfamilias unum vel duos heredes coheredibus suis restituere hereditatem jubet, intelligitur easdem partes in fideicommissis facere, quas (11) in hereditate distribuenda fecerit. Sed si jubeantur hi, quibus fideicommissum datur, pecuniam numerare, atque ita fideicommissa recipere: ex quantitate pecuniæ, quam dare jubentur, voluntas colligenda est patrisfamilias. Nam si ex disparibus partibus heredes scripti æquas (12) partes dare jubentur: propius est, ut viriles recipere debeant. si vero summa pecuniæ dandæ congruit portionibus, hereditarias portiones accipere debebunt.

24. PAPINIANUS lib. 15. Quæstionum.

NOnnunquam autem ex voluntate (13) varie rescriptum et judicatum est: videlicet si non sub appellatione heredum, sed propriis (14) nominibus expressis fideicommissum relinquatur.

De rogato restituere filio testatoris, aut si prius quid ei acciderit, matri ejus. 1. De fideicommisso relicto heredi a domino ejus. 2. De codicillis post mortem heredis aperiendis.

25. JULIANUS lib. 39. Digestorum.

QUidam in testamento scripserat: *A te, heres, peto, fideique tuæ committo, ut quidquid ex hereditate mea ad te pervenerit, filio meo prima quaqua die, aut* (15) *si prius* (16) *quid ei acciderit, matri ejus des, reddas*. Quæritur, cum antequam adeatur hereditas, puer decesserit: an fideicommissum matri debeatur? Respondi, si puer, antequam dies fideicommissi cedat, decessisset, fideicommissum translatum esse ad matrem: postea autem quam dies fideicommissi cedit (17), si decesserit, ad heredem pueri fideicommissum pertinere. Sed an ea voluntas fuit patrisfamilias, ut si ante restitutum fideicommissum puer decessisset, matri potius quam heredibus præstaretur: Prætor æstimabit ex persona (18) matris, et ex persona heredis pueri. Marcellus: Sed testatoris voluntati congruum est, quandocunque puer decesserit, sive antequam dies fideicommissi cedit, sive postea, ad matrem transferri fideicommissum, si non jam puer hoc acceperit, eoque jure utimur.

§. 1. Si servo herede scripto, dominus rogatus est eidem (19) servo restituere hereditatem, cum liber esset: utile (20) fideicommissum est.

§. 2. Si quis filium suum ex asse heredem instituit, et codicillis, quos post mortem filii aperiri jussit, fidei ejus commisit, ut *si sine liberis decesserit, hereditatem suam sorori suæ restitueret*; et filius, cum sciret, quod in codicillis scriptum esset, Stichum servum hereditarium testamento suo liberum (21) esse jussit: heredes filii pretium ejus servi sorori defuncti præstare debent, libertate (22) favore sui servata. hoc amplius, etsi (23) ignorasset filius codicillos a patre factos, nihilo minus heredes ejus pretium præstare debebunt, ne factum cujusquam alteri damnum adferat.

§. 3. Sed et si servus iste a Sempronio heres institutus sit, eamque hereditatem, posteaquam ex testamento fratris ad libertatem pervenerat, adierit: hereditatis quoque æstimationem heredes fratris sorori ejus præstare debent: quia, si manumissus non esset, jussu mulieris adire eam potuisset. si vero vivente filio Sempronius decesserit, hereditas in causa fideicommissi non deduceretur: quippe ab ipso filio adire jussus hereditatem, ei adquireret.

De civitatibus et municipibus.

26. PAULUS [lib. singul. de Senatusconsultis].

OMnibus civitatibus (24) quæ sub (25) imperio populi Romani sunt, restitui debere et posse hereditatem fideicommissam, Apronianum (26) Senatusconsultum jubet. Sed et actiones in eas placuit ex Trebelliano transferri. Sed (27) municipes ad eas admittuntur.

1. *De eo quod servus hereditarius acquisivit.* 2. *Quid restituendum ab eo qui coactus adiit.* 3. *De suo herede.* 4. *De fideicommisso relicto in tabulis pupillaribus.* 6. *De*

(1) *Nov.* 39. *cap.* 1.
(2) Et officio. vide *l.* 19. *supr. de ritu.*
(3) *Al.* possit.
(4) Hinc colligitur, Patrem non teneri dotari filiam, quoties ea habet unde dotari possit. vide *l.* 19. *supr. de ritu.*
(5) Hoc abrogatum. *l.* 6. *C. h. t.*
(6) *Al.* sit.
(7) Adde *l.* 92. *Supr. ad leg. Falcid.*
(8) Portio hereditatis legari potest.
(9) Potest enim rogari. *l.* 1. §. 9. *supr. h. t.* §. 11. *Inst. de fideic. hered. et tit. de singulis rebus per fideic. in princ.*
(10) *l.* 1. §. 17. *in fin. l.* 18. *supr. h. t. l.* 63. §. 11. *Infr. eod. l.* 47. *supr. ad leg. Falcid.* Goth. Atque ita non habet locum Trebellianica in singulis reb. per fideicommiss. relict. *l.* 1. §. 4. *supr. h. t. et tot. tit. Instit. de fideicommiss. hered.* Peregrin. *de fideicommiss. art.* 2. *num.* 1. Ans.
(11) Repetitæ in fideicommisso portiones videntur, quæ in institutione fuerunt appositæ, nisi ex onere apposito, vel propriorum nominum adjectione inducatur aliud. *l.* 78. §. 4. *infr. h. t.*
(12) *l.* 7. *in fin. supr. de reb. dub.*
(13) Id est, ex præsumptione voluntatis.
(14) *l.* 54. *in fin. supr. de legat.* 1.
(15) *l.* 3. *supr. de adimend.*
(16) Quam restituas scilicet non priusquam cesserit dies fideicommissi; vox enim *prius*, hic ambigua est.
(17) *Al.* cessit.
(18) Vide quæ scripsi ad *l.* 12. §. 4. *supr. de usu.*
(19) *l.* 16. §. 10. *supr. h. t.*
(20) Valet fideicommissum per quod cogitur dominus restituere servo instituto. *Bart.*
(21) Servo restitutioni obnoxio libertas dari potest: is tamen qui tali servo libertatem confert, ejus æstimationem præstare cogitur.
(22) Libertas fideicommissario servo data valet, *ut hic. l.* 70. §. 1. *infr. h. t.* servo legato data non valet. vide quæ scripsi ad *l.* 11. *Infr. de manumiss.*
(23) *l.* 91. §. 2. *infr. de verb. oblig.* vid. *l.* 63. *supr. de leg.* 2.
(24) *l.* 122. *supr. de leg.* 1. adde *l.* 26. *supr. de negotiis.* Ulp. 24. §. 28. et collegiis licitis. vide *l.* 8. *C. de hered. inst.*
(25) Hinc colligere possis, Ad exteras civitates non transmitti jus fideicommissi.
(26) Apronianum Senatusconsultum factum est temporibus Divi Marci. adde Ulp. 12. §. 5. *in fin.*
(27) *Al.* sed et.

bonorum possessione contra tabulas. 7. *De actionibus intentandis vel suscipiendis.* 8. *Si quis roget suam hereditatem*, 9. *Vel aliam*, 10. *Vel suam et aliam restitui.* 11. *Si heres quid retineat, vel debitor defuncti fuerit. De judicio famil. ercisc. inter heredem et fideicommissarium.* 12. *De fideicommisso relicto filio, qui potest petere bonorum possess. contra tabulas.* 13. *De patrono.* 14. *De rebus præcipiendis.* 15. *De legato sub conditione*, Si heres non erit. 16. *De semisse pure, et altero semisse, cum heres morietur, restituendo, et de legatis.* 17. *De rogato servos suos manumittere, et eisdem hereditatem restituere.*

27. JULIANUS lib. 40. Digestorum.

ITa tamen, ut ii (1), quibus restituetur hereditas, actorem eligant, et ad agendum, et ad excipiendas actiones.

§. 1. Si servum hereditarium heres, qui coactus adierit, jussisset adire hereditatem ab alio eidem servo relictam, et tunc hereditatem, quam suspectam sibi esse dixerat, restituerit: an etiam eam hereditatem, quæ per servum adquisita esset, restituere deberet, quæsitum est? Dixi, non magis hanc hereditatem in restitutionem venire, quam quod servus hereditarius post aditam hereditatem stipulatus fuisset et per traditionem accepisset; aut fructus, qui ex rebus hereditariis percepti fuissent: utique si nulla mora (2) fideicommisso facta fuisset. sed si (3) quid ante (4) aditam hereditatem servus stipulatus fuisset aut per traditionem accepisset, id restitui debebit, sicut fructus (5) ante aditam hereditatem in restitutionem venient.

§. 2. Qui suspectam sibi hereditatem dicit, nullum (6) commodum ex testamento consequetur, quod habiturus non esset, si heres institutus non fuisset, aut non adiisset. et ideo si pupillo substitutus fuerit, itaque, *Quisquis mihi heres erit, idem filio meo heres esto:* hereditatem, quæ ex substitutione (7) ad eum pervenerit, restituere cogendus erit. si vero detracto hoc articulo, *Quisquis mihi heres erit*, substitutus ita fuerit, *Titius filio meo heres esto:* tum si solus patri heres extiterit, nihilominus cogendus erit hereditatem pupilli restituere: si vero coheredem habuerit, retinebit (8) pupilli hereditatem; quia potuit coherede adeunte, quamvis ipse patris omisisset hereditatem, ex substitutione adire.

§. 3. Si pater (9) filium, quem in potestate habebat, heredem scripserit, et ab eo petierit, ut hereditatem Sempronio restitueret, isque suspectam sibi esse dicet: poterit ex Trebelliano Senatusconsulto hereditas restitui. quare etsi non immiscuerit se hereditati, nihilominus actiones (10), quæ ei, et in eum competebant, ad Sempronium transferentur.

§. 4. A patre heres scriptus, et exheredato filio substitutus, si rogatus fuerit hereditatem, quæ ad eum ex substitutione pervenerit, Titio restituere: cogendus non est vivo pupillo patris hereditatem adire: primum, quia sub conditione (11) fideicommissum datum est; deinde, quia (12) non probe de hereditate viventis pueri aget. mortuo autem pupillo, compelli (13) debet hereditatem patris adire.

§. 5. Quod si duo heredes a patre instituti fuerint, et utriusque fidei commissum sit, ut exheredati filii hereditatem restituerent: satis erit, vel unum cogi adire. hoc enim facto etiam is, qui patris hereditatem non adit, filii hereditatem adire et restituere cogetur.

§. 6. Quotiens (14) filius emancipatus bonorum possessionem contra tabulas accipit, nulla ratio est compellendi heredis ad restituendam hereditatem: et sicut neque legata, neque fideicommissa cætera præstare cogitur, ita ne ad restitutionem quidem hereditatis compelli debet. Marcellus: Plane (15) non est compellendus adire, si (16) jam filius bonorum accepit possessionem: ne intercedat fideicommissum, mortuo herede instituto, et omissa a filio bonorum possessione.

§. 7. Qui ex Trebelliano Senatusconsulto hereditatem restituit, sive petat a debitoribus hereditariis, sive ab eo (17) petatur: exceptione restitutæ hereditatis adjuvari vel summoveri potest, actiones (18) autem fideicommissario competunt: quas habuit heres eo tempore, quo fideicommissum restituebat. Marcellus: Sed eas quoque actiones, quæ sub conditione erant, et quarum dies eo tempore non cesserat, fideicommissario competere placet. Sed antequam (19) restitueretur hereditas, exceptione aliqua heres adjuvandus non est: cum hoc minus ex causa fideicommissi restituturus sit.

§. 8. Trebellianum Senatusconsultum locum habet, quotiens quis suam hereditatem, vel totam (20), vel pro parte (21) fidei heredis committit.

§. 9. Quare si Mævius te heredem instituerit et rogaverit (22), *ut hereditatem Titii restituas*, tuque hereditatem Mævii adieris: perinde a te fideicommissum petetur, ac si fundum, qui tibi a Titio legatus esset, restituere rogatus fuisses. ideoque [et] si suspectam Mævii hereditatem dixeris, cogi te non oportet eam adire.

§. 10. Quod si Mævius te rogaverit, *et suam hereditatem et Titianam restituere*, tuque sponte adieris hereditatem: uteris legis Falcidiæ commodo, et partem quartam

(1) Puta Syndicis, *l.* 1. *l.* 6. *supr. quod cujuscunque.* alias quidam legunt, *viri.*

(2) Fructus percepti negligentia non petentis, non restituuntur etiam ab herede coacto. *Bart.*

(3) Fructus ex rebus hereditariis percepti non sunt fideicommissarii, sed percepti ante aditam hereditatem. vide Mantic. 7. *de conject.* 10.

(4) Quæsita jacente hereditate, veniunt in restitutionem. *Bart.*

(5) Fructus ante aditam hereditatem percepti hereditatem augent.

(6) Qui adit coactus, commodum ex hereditate consequi non debet. §. 14. *infr. h. t. l.* 4. *l.* 14. §. 4. *supr. et l.* 55. §. 3. *Infr. h. t. l.* 22. *supr. de vulg.*

(7) Quod quis habet ex substitutione pupillari, non venit in fideicommissum, nisi coactus adierit. *Bart.* adde *l.* 12. *Supr. de vulg.*

(8) Imo non retinebit. *l.* 10. §. 2. *supr. de vulg.*

(9) Ad hunc §. vide Joann. Decher. *l.* 1. *dissert.* 14. *num.* 38. Ans.

(10) Sui heredis existentia fideicommissum confirmat, ut per restitutionem transeant actiones. Bartol. *l.* 27. §. 2. *supr. de vulg.*

(11) Qua? si filius ante pubertatis annos vita decesserit.

(12) Viventis de hereditate non probe agitur.

(13) Propter fideicommissum relictum in secundis tabulis, cogitur quis adire ex primis, mortuo demum pupillo. *Bartol.*

(14) Ad hunc §. vid. Cujac. *lib.* 17. *observat.* 3. S. L.

(15) Plane compellendus est adire. Petr. Fab. apud Cujac. 3. *observ.* 6. reprehensus a Roberto 2. *recept.* 15.

(16) Si non jam filius. Petr. Fab. *ibid.* ut sit sensus, Quemadmodum substitutus, aut legitimus heres per heredem scriptum cogitur, ut adeat et restituat: ita præteritus, si non jam bonorum possessionem contra tabulas acceperit. Cujac. *ibid.*

(17) *l.* 49. *infr. h. t.*

(18) *l. pen.* §. 1. *infr. de fideicommiss. libert.* Goth. Actiones tam civiles quam prætoriæ. *d. l. penult.* §. 1. *l.* 40. *Infr. h. t.* S. L.

(19) Remedia Trebelliani Senatusconsulti habent locum post restitutionem: secus antequam restituatur hereditas. *Bart.*

(20) *l.* 30. *Infr. eod.*

(21) *l.* 18. *in fin. supr. h. t.*

(22) *l.* 17. *supr. eod.*

Mævianæ hereditatis retinebis, dimidiam et quartam ex fideicommisso restitues. nec interest, eidem utramque hereditatem, an alii Mævianam, alii Titianam rogatus fueris restituere. sed si suspectam Mævianam hereditatem dixeris, cogeris eam adire, et restituere ei, cui rogatus fueris: is autem, cui Titianam hereditatem restituere rogatus fueris, non poterit te compellere ad adeundum.

§. 11. Si ex Trebelliano hereditatem restituit heres, et fructus prædiorum retinet (1) vel ipsa prædia, sive etiam debitor ejus, qui testamentum fecit, fuerit: necessarium est, actionem adversus eum fideicommissario dari. Marcellus: Hoc idem necessario faciendum est, cum (2) parte hereditatis restituta familiæ erciscundæ judicium inter eum, qui restituit hereditatem et qui receperit, accipietur.

§. 12. Qui rogatus est *emancipato filio restituere hereditatem*, cogi debet adire et restituere: quamvis (3) filius contra (4) tabulas bonorum possessionem accipere possit.

§. 13. Si patronus ex parte debita heres institutus, et rogatus restituere hereditatem, suspectam sibi esse dicat: puto rectius facturum Prætorem, si coëgerit eum adire hereditatem et restituere: quamvis possit mutata (5) voluntate eam partem hereditatis retinere.

§. 14. Si præceptis quibusdam rebus heres rogatus sit restituere hereditatem, et coactus eam adierit, an præcipere debeat? Respondi, eum qui (6) jussu Prætoris adit hereditatem, omni commodo prohiberi debere.

§. 15. Sed si eidem legatum esset sub hac conditione, si heres non esset, et suspectam sibi hereditatem dicat, non aliter cogendus est adire, quam ut legata, quæ sub conditione, si heres non esset, data erant, restituantur: non quidem a coheredibus, ne onerentur: sed ab eo cui restituta fuerit hereditas. nam sicut explendæ fidei gratia cogendus est adire hereditatem: ita ob (7) idipsum damno adfici non debet.

§. 16. Heres ex asse erat instituta consobrina mea, et ejus fidei commissum, *ut partem dimidiam hereditatis statim Publio Mævio restitueret, alteram partem, cum ipsa moreretur, eidem Publio Mævio:* præterea (8) alia aliis legata data [sunt]: Mævius partem dimidiam hereditatis statim percepit et cavit (9), *quod amplius quam per legem Falcidiam liceret, cepisset, redditum iri:* sed et cæteri legata solida acceperant et similiter de restituendo, quod amplius percepissent, caverunt: mortua consobrina mea Publius Mævius desiderat sibi alteram partem hereditatis cum fructibus restitui. Quæro itaque, quantum ei restituere debeam: utrum (10) quod supra quadrantem bonorum penes consobrinam meam remanserat, nec amplius quicquam; an (11), et ab aliis quibus legata soluta sunt, repetere quid debeam et quantum? Item quæro, si quod ab his ex stipulatione percepero, et quod apud consobrinam meam supra quadrantem remanserat, non efficiat partem dimidiam hereditatis: an (12) ex incremento et fructibus ejus summæ, quæ supra quadrantem bonorum penes consobrinam meam remansit, supplere ei debeam duntaxat, ne partem dimidiam hereditatis quantitas, quæ restitueretur, excedat? an vero sicut Publius Mævius desiderat, quidquid seposito quadrante bonorum, ejus quadrantis fructibus perceptum est, restitui ei debet (13)? Respondi, quod supra quadrantem (14) penes consobrinam tuam remansit, si adjectis fructibus quantitatem partis dimidiæ hereditatis, quæ mortis tempore fuit, non minuet, totum Publio Mævio restituendum. Nec (15) ex stipulatione ab his, quibus legata soluta sunt, repeti quidquam potest. Si vero fructus (16) quantitatem partis dimidiæ exuberant: quadranti tuo et fructibus ejus accedet. si vero fructus ejus partis, quæ supra quadrantem apud consobrinam tuam remanserat, non implent quantitatem partis dimidiæ bonorum: ex stipulatione agi poterit.

† In summa (17), ratio ita ponenda est, ut cum omni modo quadrantem excedit fructus, si in tantum excreverit, ut quantitatem partis dimidiæ bonorum excedat: etiam id quod excesserit, retineas.

§. 17. Qui suos servos rogatus est manumittere, et hisdem hereditatem restituere: detracto pretio servorum, hereditatem restituere debebit.

De fideicommisso puro et conditionali.

28. Africanus lib. 6. (18) Quæstionum.

Ex asse heres institutus, partem hereditatis mihi pure, [tibi] sub conditione restituere rogatus, cum suspectam diceret, postulante me adiit, et mihi totam (19) ex Senatusconsulto restituit: quandoque (20) conditio extiterit, an fructus partis suæ (21) restituere tibi debeam, non immerito dubitabitur. Et plerisque placet, non esse eos præstandos: quia (22) nec ab herede præstarentur, si sua sponte adisset. sufficiat autem, jus tuum tibi in-

(1) Fideicommissario contra heredem datur actio, pro rebus indebite retentis. *Bart.*

(2) Inter heredem et fideicommissarium partis competit familiæ erciscundæ judicium. *Bart.*

(3) Heres cogitur adire, quamvis fideicommissario possit alio remedio esse consultum. *Bart.*

(4) Præteritus filius censetur, qui directo non est institutus.

(5) Patronus potest cogi adire et restituere ante pœnitentiam. *Bart.*

(6) Per coactionem perdit quis prælegata, nisi ea percipiat sub conditione, *si heres non erit.* Bart.

(7) Officium suum nemini damnosum esse debet. vid. *l.* 7. *supr. test. quemadm. aper. l.* 140. *Infr. de reg. jur. l.* 61. §. 5. *Infr. de furt. l.* 19. *C. de testib.*

(8) Et ita ultra vires hereditarias gravata est.

(9) Ut *l.* 1. *supr. si cui plus quam per leg. Falcid.*

(10) Prima quæstio.

(11) Secunda quæstio.

(12) Tertia quæstio.

(13) Responsio ad primam quæstionem.

(14) Quem heres instituta detraxit a Publio Mævio, quatenus pure erat institutus, et aliis legatariis.

(15) Responsio ad secundam quæstionem.

(16) Responsio ad tertiam quæstionem.

(17) Decisio generalis. Heres gravatus ultra vires hereditarias, id quod restitui ultimo loco debet, supplet ex fructibus judicio testatoris perceptis. Si fructus percepti ampliorem quantitatem efficiunt, quam sit pars quæ restitui debet, illud residuum penes heredem remanebit. At si fructus non sufficiunt, a singulis legatariis pro sua parte detrahetur Trebellianica, ut ita satisfiat fideicommissario.

(18) Vide Cujac. 6. *ad Afric.*

(19) Tunc heres nullo incommodo adficietur, cum adierit alieno periculo, et ipso jure indemnis redditur ex Senatusconsulto, etiam sine cautione. Cujac. *hic.*

(20) Id est, quo tempore conditio extiterit.

(21) Partis tuæ. *Hal.* et Cujac. *ibid.* ut *infr. jus tuum.*

(22) *l.* 16. §. 8. *supr. et l.* 4. *C. h. t.* sensus est autem: is qui fideicommisso aliquo pure honoratus est, et ad cujus petitionem heres adiit, alteri fideicommissario conditionali fructus perceptos ante eventum conditionis non restituit. Cur ita? quia heres a me compulsus adiit meo periculo; periculum omne subii, ideoque omne commodum quod percipere is potuisset, ad me translatum est. At si is non coactus adiisset, fructus pendente conditione perceptos non restitueret; hinc constat, fructus perceptos ab eo, cui fideicommissum pure relictum est, ex parte fideicommissarii conditionalis ante eventum conditionis non restitui fideicommissario conditionali.

tegrum conservari, non etiam meliorem conditionem tuam fieri.

§. 1. Iidem tamen existimabant, si ex asse heres institutus, mihi quadrantem pure, tibi æque quadrantem sub conditione restituere rogatus sit, et cum suspectam hereditatem diceret, cogente me adiit: quandoque conditio extiterit, semissem tibi esse restituendum.

§. 2. Sed nec lege Falcidia in proposita specie usurum me puto: quamvis scriptus heres, si sponte adiisset, uteretur.

De secundo testamento, in quo heres ex certis rebus institutus est.

29. MARCIANUS lib. 4. Institutionum.

SI quis priore facto testamento, posterius fecerit testamentum: etiamsi ex certis (1) rebus in posteriores tabulas heredes instituit, superius tamen testamentum sublatum est, ut Divi quoque Severus et Antoninus rescripserunt: cujus Constitutionis verba retuli, cum alia quoque præterea in constitutione expressa sunt. Imperatores Severus et Antoninus Cocceio Campano: *Testamentum* (2) *secundo loco factum, licet in eo certarum rerum heres scriptus sit, jure valere, perinde ac si rerum mentio facta non esset: sed teneri heredem scriptum, ut contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia, hereditatem restituat his, qui priore testamento scripti fuerant, propter inserta fideicommissaria verba, quibus, ut valeret prius testamentum, expressum est, dubitari non oportet. Et hoc ita intelligendum est, si* (3) *non aliquid specialiter contrarium in secundo testamento fuerit scriptum.*

De legatione. 1. *De verbo* meum, tuum. 2. *Si filiofamilias vel servo restituatur.* 3. *An actiones in solidum transeant in fideicommissarium.* 4. *De fidei Principis commisso.*

30. IDEM lib. 8. Institutionum.

SI legatus (4) suspectam hereditatem dicat, et legationis (5) tempore compellendus est accipere judicium: quia hic non multum officio occupatur. et licet deliberare (6) se dicat, an adeat, cogendus est adire: sed non ut statim restituat: sed ut reversus domum, si putaverit sibi expedire, commodo Falcidiæ vel testamenti utatur; vel si non putaverit, restituat totam hereditatem, ne onera patiatur.

§. 1. Si quis *bona* (7) *sua* vel *omnia sua* rogaverit restituere: fideicommissariam restitutionem esse intelligendum est: nam *meorum et tuorum appellatione etiam actiones* (8) *contineri* (9) *dicendum est.*

§. 2. Si filiofamilias vel servo restituatur, et postea pater vel dominus ratum (10) habuerit, transeunt ex Trebelliano Senatusconsulto actiones.

§. 3. Multum (11) interest, utrum qua (12) pars jure hereditario retineatur, an vero in re vel pecunia. Nam superiore casu actiones dividuntur inter heredem et fideicommissarium: posteriore (13) vero apud fideicommissarium sunt actiones.

§. 4. Et (14) heres institutus, rogatusque hereditatem restituere, præcepta aliqua summa vel re: etiamsi in præceptione minus quam quarta pars esset, non amplius Principem pati vindicaturum.

§. 5. Sed et si sine ulla præceptione rogatus fuerit hereditatem restituere, plerumque (15) quarta donata est a Principibus: et ita Divus Trajanus et Hadrianus et Antoninus rescripserunt.

De eo, cui pure, 1. *Vel in diem libertas relicta est.* 2. *De conditione institutionis implenda.*

31. IDEM lib. 9. Institutionum.

SI cui pure libertas, et per fideicommissum sub conditione hereditas relicta est: cogitur (16) heres adire hereditatem, si suspectam dicat, et restituere, et deficiente conditione libertas ei eripi non potest.

§. 1. Si autem ei, qui (17) in diem libertatem accepit, hereditas per fideicommissum relicta fuerit: suspectam eam interim non posse adiri, Divus Pius Cassio Hadriano rescripsit: cum non possit nondum libero hereditas restitui: nec (18) rursus contra voluntatem defuncti libertatem esse præstandam.

§. 2. Si (19) sub conditione heres institutus, rogatusque hereditatem restituere, non vult conditioni parere et adire hereditatem: si facti (20) est conditio, debet parere et adire, et restituere: vel si in dando sit, offerente fideicommissario, recusante autem herede factum adimplere: licentia dabitur fideicommissario secundum imitationem dationis factum implere: et tunc necessitas imponitur [adire hereditatem]. † Cæteræ conditiones, quæ non sunt in potestate heredis (21), ad officium (22) Prætoris non pertinent.

(1) §. 3. *Instit. quib. mod. test. infirm.*
(2) Vide Ant. Fabr. 5. *conject.* 19.
(3) *Synops. Basil.* 33. *tit.* 3. *et tit.* 11. *et* 23.
(4) Qui legatione fungitur. adde *l.* 66. §. 3. *infr. h. t.*
(5) Vide *l.* 9. *supr. h. t.*
(6) *l.* 71. *infr. eod.*
(7) Bona vel omnia sua qui restitui jubet, actiones etiam comprehendit. Fideicommissum universale est, quoties quis jubetur restituere omnia bona universaliter vel indefinite.
(8) Meorum et tuorum appellatione actiones, jura et similia continentur, *l.* 91. *infr. de verb. sign.* et ita quoque post Troilum de Malvitiis notat Corsetus *in singularib.* licet plerisque *τὸ meum* dominium innuere videatur.
(9) Imo dotis actio, et pretia servorum manumissorum deducenda videntur. *l.* 9. *supr. de leg.* 2.
(10) Non valet restitutio facta, nisi consentiente vel ratum habente eo, in cujus potestate est fideicommissarius. *Bart.* vid. *l.* 65. *in pr. in fin. infr. h. t.*
(11) §. 9. *et ibi Theophil. Inst. de fideicommiss. hered.*
(12) *Al.* quarta.
(13) Vide *l.* 1. *in fin. supr. et* §. 9. *Inst. eod.*
(14) *Al.* Si Princeps heres etc.
(15) Si heres jussus est *sine ulla præceptione hereditatem restituere*, nonnunquam extra ordinem condonatur ac remittitur ei quarta, ad voluntatem defuncti accedente rescripto Principis. vide Cujac. 1. *ad Nov.* 1.
(16) *l.* 22. §. 1. *supr. h. t.*
(17) Vide *l.* 52. §. 1. *infr. h. t.*
(18) Imo libertas ante diem et redditas rationes servo ab herede dari potest. *l.* 32. *supr. de dolo. l.* 5. *C. de oper. libert. l.* 3. §. 15. *infr. de statulib. l. unic.* §. 7. *C. de Latina libertate.*
(19) Vide Anton. Fabr. 6. *conjecturar.* 11.
(20) Heres cogitur parere conditioni potestativæ, at non casuali. *Bart.*
(21) Quales sunt quæ sunt turpes, vel casuales. vide *l.* 63. §. 7. *infr. h. t.*
(22) Id est, Prætor non cogit heredem eam conditionem implere.

De fructibus.

32. Celsus lib. 20. Digestorum.

BAllista filiumfamilias heredem instituit ita: *Rebellianus* (1) *si* (2) *caverit* (3) *coloniæ Philippensium* (4), *si sine liberis morietur*, *quantacunque pecunia ex hereditate de bonis meis ad eum pervenit*, *eam* (5) *pecuniam omnem ad coloniam Philippensium perventuram*: Respondi, ex his verbis quæ proponis, [id est] *pecuniam* (6), existimo etiam fructus, quos ex hereditate percepit, restituere eum debere: perinde (7) quasi specialiter hoc testator expressisset.

33. Marcianus lib. 8. Institutionum.

SCribit Celsus libro xx. Digestorum: Si, qui quadringenta in bonis habebat, petiit ab herede suo, ut *si sine liberis moreretur*, *quanta* (8) *pecunia ex hereditate sua ad eum pervenisset*, Mævio restitueretur; si (9) ex fructibus medio tempore quadringenta perceperit, et sine liberis decesserit: heredem ejus Mævio quadringenta debiturum. Et cum diu multumque tractavit, an cum augmentum heres sensit [et] periculum sustineat, an per contrarium: novissime ait, *iniquum esse ad fideicommissarium damnum pertinere*, *ad quem augmentum non pertinet*. et an ad (10) supplendum (inquit) quodcunque ex quadringentis defuerit, etiam augmentum ad eum pertinebit: hoc est, ut usque ad summam quadringentorum damna et fructus computentur: quod verius esse arbitror.

De commorientibus.

34. Idem lib. 2. Regularum.

SI ejus, qui novissimus (11) ex filiis mortuus est, partem hereditatis propinquo voluit pater restitui, et simul fratres diem suum obiissent: propinquum, si non ostenderit quis novissimus obiisset, ad partem hereditatis non admitti: sed matrem ex Tertylliano Senatusconsulto ad utriusque hereditatem admitti constat.

De curatore furiosæ.

35. Ulpianus [lib. 6. de Officio Proconsulis].

CUm heres instituta furiosa (12) hereditatem esset rogata restituere: curatorem (13) ejus secundum tabulas bonorum possessione accepta posse transferre actiones, Divus Pius decrevit.

De cautione heredi præstanda a fideicommissario.

36. Paulus lib. 13. ad Edictum.

CUm hereditas ex fideicommissi causa restituta (14) est, si ante [cum] herede compromissum est, puto fideicommissarium cavere debere (15) heredi: sicut cum heres multa, antequam restitueret, administravit. nam quod dicitur, *retinere eum oportere*, non est perpetuum: quid enim, si nihil est, quod retineat? veluti cum omnia in nominibus sunt aut in corporibus, quæ non possideat: nempe enim is, cui restituta est, omnia persequitur, et tamen heres judiciis, quibus conventus est (16), aut stipulationibus, quibus necesse habuit promittere (committere), obstrictus manebit: ergo non (17) alias cogetur restituere, quam (18) ei caveatur.

Quibus modis restituitur. 1. *De pupillo et tutore.*

37. Ulpianus lib. 16. ad Edictum.

REstituta hereditas videtur, aut re (19) ipsa: si forte passus est heres possideri res hereditarias, vel totas, vel aliquas earum, hac mente, ut vellet restituere et ille suscipere: non si ex alia causa putavit te possidere. ✝ Sed et si postea *ratum* (20) *habuit*, idem erit dicendum. Sed et si *verbo* (21) *dicit se restituere*, vel per epistolam (22), vel per nuncium restituat: auditur. Sed et *si voluntate tua* (23) *alii restituerit*: in (24) te transibunt actiones. ✝ Item si alius jussu meo restituit, vel ratam habuit restitutionem, transisse actiones videntur.

§. 1. Pupillus autem ipse debet restituere tutore (25)

(1) Trebellianus. *Hal.*

(2) Vide quæ scripsi ad *l.* 48. *infr. de jure fisci.* de his cautionibus.

(3) Ex hac voce decisionem legis habes: deberi sc. restitutionem fructuum fideicommissario in hoc casu. Vult enim Ballista, heredem suum non ex testamento et testamentaria cautione (qualis est, quæ legatorum nomine fit, quæque fructuum incrementum non recipit, *l.* 1. §. 13. *infr. ut leg.*) sed ex cautione conventionali fideicommissum præstare. Hujusmodi conventio ac cautio incrementum fructuum recipit, *arg. l.*222. *infr. de verbor. signif.* conventionalis plenior est Prætoria, quoniam id plerumque agere videntur contrahentes; non igitur hujus legis decisio pendet ex verbo *omnem*, tunc enim fructus non veniunt, *l.* 57. *infr. h. t.* non ex verbo *quantacunque*, nam rogatus restituere quicquid de hereditate superfuerit, fructus non restituit, *l.* 83. *supr. de legat.* 3. non ex verbo *pecunia*, quia eo casu etiam fructus lucratur heres, *l.* 33. *infr. h. t.* vide Cujac. 4. *obser.* 39. adde quæ dicam ad *l.* 58. §. 7. *infr. h. t.* quid enim interest, testator dixerit *quidquid*, aut *quanta*, aut *quantacunque?*

(4) Colonia hæc juris erat Italici. *l.* 6. *infr. de censib.*

(5) Pecuniæ verbum hic reperitur per epanalepsin seu geminationem: hujus rei occasione doctores hic multa notant de geminationis effectu, etiam ex intervallo interpositæ. Huic epanalepsi opponitur perissologia, superflua verborum adjectio, quæ et inculcatio: cujus multa sunt exempla apud Bart. *l.* 1. §. 7. *supr. de edilitio.* Quod si eorundem verborum repetitio superflua fuerit, battologia fuerit. adde *l.* 88. *supr. de adquir. vel omitt. hered.*

(6) Hæc verba mali interpretis esse, ait Cujacius 4. *observ.*39.

(7) Tacita videtur hæc defuncti voluntas. *l.* 3. §. 2. *supr. de usuris.* Imo non videtur testator id expressisse. *l.*58. §. 7. *infr. h. t.*

(8) Vide quæ notavi ad *l.* 32. *supr. h. t.*

(9) *l.* 73. *supr. ad leg. Falcid.*

(10) *l.* 27. §. 2. *supr. h. t.*

(11) Vide *l.* 9. *supr. de reb. dub.* Goth. Ad intellectum hujus l. vid. Decher. *lib.* 2. *dissert.* 2. *num.* 31. Ans. Adde Joann. Robert. *lib.* 1. *sent. jur. cap.* 10. S. L.

(12) Furiosi curator potest agnoscere bonorum possessionem secundum tabulas, et hereditatem restituere. *Bart.*

(13) *l.* 7. *C. h. t.*

(14) *l.* 69. *in fin. l.* 78. §. *pen. infr. eod.*

(15) Imo cavere non debet. *l.* 29. §. 2. *in fin. supr. de leg.* 3.

(16) Heres restituere hereditatem jussus non tenetur creditoribus hereditariis, sed his tantum cum quibus contraxit: ideoque fideicommissarius hereditatem ei restituenti de indemnitate cavere cogitur.

(17) *l.* 23. §. 8. *supr. de ædilitio.*

(18) Id est, quam si. Catullus. *Utrum illius an mei*, *quid ad me? uter tam bene*, *quam mihi parârim.* Terentius *Hecyra*, *act.* 2. *scen.* 3. *Habui illam*, *ac ex me esset nata.* Ovid. *Orta dies fuerit*, *tu desine credere ventis.* id est, si orta dies fuerit.

(19) Hereditatem re ipsa heres restituit, cum patitur eam animo restituendi possideri a fideicommissario, animo fideicommissario, et ipse quoque possidere (mens enim et animus utriusque concurrere debet, *ut hic.*) vel si ratam habuit possessionem, *vers. sed et si postea.* vel si verbo aut epistola, aut per nuncium jussit restitui, *vers. sed si verbo.* si voluntate fideicommissarii, alteri hereditatem restituit, *vers. sed et si voluntate.* si alium restituere jussit, aut ab alio factam restitutionem ratam habuit, *vers. item si alius.*

(20) Adde *vers. item si. Infr. h. t. l.*41. *infr. eod.*

(21) *l.* 63. *infr. eod.* Re aut verbis restitui potest hereditas. Re, fit tradendo vel patiendo.

(22) Epistola heres restituere hereditatem fideicommissario potest.

(23) Id est, fideicommissarii. *l.* 65. *Infr. h. t.*

(24) Fideicommissarius hereditate ab herede recepta restitutaque, actiones hereditarias excipit: in eum denique transeunt actiones: effectu est heres. v. *l.* 63. *infr. h. t.*

(25) Hereditatem fideicommissariam pupillus sine tutore auctore restituere non potest. *Goth.* Vid. ad hunc §. Ant. Augustin. *lib.*3. *emendat. cap.* 10. S. L.

auctore: non (1) tutor sine pupillo, nisi infans est: quia nec mandare actiones tutor pupilli sui potest. Ne (2) se quidem auctore pupillum restituere potuisse hereditatem, Divus Severus in persona Arrii Honorati pupilli decrevit, qui Arrio Antonino patruo et tutori suo restituerat.

§. 2. Sed etsi pupillo sit restituenda, non (3) posse pupillo sine tutoris auctoritate restitui constat.

38. Paulus lib. 20. ad Edictum.

NOn [enim] solutio est hereditatis restitutio, sed et successio, cum obligetur.

39. Ulpianus lib. 16. ad Edictum.

SEd nec ipsi tutori indistincte (4) restitui potest.

De actionibus civilibus vel prætoriis vel naturalibus. 1. Qui restituunt. 2. Quibus restituitur.

40. Paulus lib. 20. ad Edictum.

QUamvis Senatus de his actionibus transferendis loquatur, quæ Jure civili heredi et in heredem competunt: tamen honorariæ (5) actiones transeunt. nulla enim separatio est. Imo et causa naturalium (6) obligationum transit.

§. 1. Persona autem heredis instituti Trebelliano continetur. verum hoc jure utimur, ut et successor (7) heredis recte ex Trebelliano restituat: veluti heres, bonorumve possessor, vel pater dominusve, quibus adquisita est hereditas: omnes enim, quod juris habent, ex Trebelliano Senatusconsulto restituere debent: nec interest, is qui institutus est, an pater, dominusve, rogatus est restituere.

§. 2. Nihil interest (8), cui nostro nomine restituitur, paterfamilias sit, an is, qui in aliena potestate est;

41. Gajus lib. 2. Fideicommissorum.

MUlier, an masculus. et ideo servo quoque voluntate (9) nostra, vel si ratum (10) habuerimus, restitui potest.

1. *De jure sepulchri.*

42. Paulus lib. 20. ad Edictum.

QUia perinde est, atque si mihi restituta esset hereditas.

§. 1. Restituta hereditate jura (11) sepulchrorum apud heredem (12) remanent (13).

De jure accrescendi.

43. Ulpianus lib. 22. ad Edictum.

PApinianus (14) tractat: si quis heres institutus ex semisse rogatus sit restituere hereditatem, et eam suspectam dicens, compulsus adit, deinde fideicommissarius ignarus sit (15), adcrevisse portionem hereditatis post restitutionem scripto heredi: an opus sit ei alia actione (16)? Et ait, securum esse eum posse. de illo plane [loco] solo quærendum ait, an ei opus sit nova restitutione, posteaquam portio adcrevit (17)?

De morte fideicommissarii antequam hereditatem recipiat. 1. De usuris, pensionibus et fructibus.

44. Marcellus lib. 15. Digestorum.

POstulante Sticho, qui eodem testamento libertatem et fideicommissam hereditatem acceperat, heres suspectam adiit: mox Stichus, antequam moram in recipienda hereditate faceret, decessit relicto herede Titio: Quæro, an in Titium, si nolit recipere fideicommissam hereditatem, actiones (18) ex Senatusconsulto competant? Respondit: Quoniam fere is qui compulsus est adire hereditatem, confestim ei restituet, de manumisso duntaxat Senatusconsulto comprehensum est: nec heredis facta est mentio. potest tamen evenire ut restitutionem distulerit heres, veluti si pecuniam ei debuerit defunctus, quam retinere (19) maluit, quam petere: cæterum existimo, idem (20) in herede ejus constituendum, quod in illo constitutum est: cur enim recusaret, quam (21) recusare non potuit is, cujus hereditatem suscepit? Quod si forte ante hereditatis restitutionem sine herede decesserit libertus: perinde bona ejus creditoribus hereditariis vendere permittendum (22) est, ac si restituta hereditate decesserit.

§. 1. Sed in hujusmodi quæstione rogo respondeas, an recte senserim? Rogata est filia (23) ex asse heres restituere *hereditatis partem dimidiam, deductis legatis minimis, et ære alieno non magno*, ut legi Falcidiæ locus non sit: mora facta [non] est restitutioni fideicommissi: desidero verbotenus (24) mihi restitui hereditatem, ut ex Trebelliano Senatusconsulto agenti, et ex eo competentibus actionibus etiam usuras debitas ex mortis die in tempus restitutionis, persequar. Item *quæro et de pensionibus* (25), quia locationum (26) obligatio in hereditate fuit: ab herede fructus nullos peto: sed illa desiderat refundere me, aut concedere ei actiones *usurarum et pensionum:*

(1) Hereditatem fideicommissariam tutor sine pupillo restituere non potest, nisi pupillus ipse infans sit.

(2) *l.* 1. §. 13. *supr. h. t.*

(3) Cur? dixi *l.* 38. *supr. de pign. act.*

(4) Est enim distinguendum, ut in *l.* 7. *C. h. t.*

(5) Adde *l.* 1. §. 7. *supr. h. t.*

(6) *l.* 64. *infr. eod.*

(7) *l.* 1. §. 10. *supr. l.* 64. §. 2. *infr. eod. l.* 32. §. 4. *supr. de leg.* 2. *l.* 6. *supr. de leg.* 3. *l.* 36. §. 1. *supr. de cond. et demonstr.*

(8) Procuratoris ad lites persona non spectatur: et sic non curatur, qualis sit procuratoris ad lites persona. *Bart.*

(9) *l.* 65. *in fin. infr. h. t.*

(10) Vide *l.* 37. *supr. eod.*

(11) De jure sepulchrorum adde *l.* 4. §. 21. *Infr. de fideicomm. libert.*

(12) Adde *l.* 5. *l.* 6. *supr. de religiosis.*

(13) In quibus fideicommissarius non fit similis vero heredi. v. Accurs. *hic.*

(14) Vide in hanc legem Cujac. 12. *obs.* 12.

(15) Fideicommissarius gnarus fit. *vel ita*, gnarurit adcrevisse. *Cujac.* sic enim veteres legebant, Cujac. 12. *obs.* 12. adde Festum *in verbo* gnarigavit, *et verbo* gnaruisse, *et verbo* gnarus *et* gnaritas. vide *ibid.* Joseph. Scalig.

(16) An opus sit ei alia aditione, vide Cujac. 12. *observ.* 12.

(17) Adcrescendi jure quod adquiritur, ad fideicommissarium pertinet. *Bald.*

(18) Vide *l.* 7. *in fin. C. h. t.*

(19) Retinere satius est, quam petere.

(20) Heredi potest injungi, quod et defuncto potuit. Ad id, ad quod poterat compelli defunctus, potest compelli heres defuncti, licet verbis legis non exprimatur. *Bart.*

(21) *Subaudi*, restitutionem facere. Heres recusare non potest, quod defunctus non potuit.

(22) Facta prius discussione, quis sit heres. vide Rolandum a Valle, 1. *cons.* 20. *num.* 89.

(23) Actiones ex provisione defuncti descendentes in restitutionem veniunt. *Goth.* vide Edmund. Merill. *lib.* 1. *obs. cap.* 15. 16. Ans.

(24) Restitutio hereditatis fit, vel verbo, vel re ipsa.

(25) Actiones quæsitæ providentia defuncti in restitutionem veniunt, vel in heredes primi gradus. *Bart.*

(26) Locationum obligatio etiam in hereditate est.

non possum persuadere, hereditatis (1) appellatione, quam rogata erat mihi restituere, etiam hanc stipulationem usurarum ad me pertinere? Respondi: Omnia ea hereditatis appellatione continentur, quantum enim, [quod] ad hoc refert, inter hæc cætera [que] quæ sub conditione sunt promissa, aut in annos singulos, vel menses, nihil interest. Sane *pro fructu* rei quæ hereditate continetur, hæc cedunt: nec fructus fideicommissarium sequitur, si mora (2) non intercessit. Sed quia (3) non ut heres fideicommissum (ut sic dixerim) suppleat postulet; sed *qualis nunc est hereditas*, desideret restitui sibi, nequaquam id debet heres recusare. nam et quodammodo (4) in partem hereditatis Senatus recipi voluit fideicommissarium, et haberi heredis loco, pro qua parte ei restituta esset hereditas. Sed cum hereditarios *nummos fœneraverit* (5), aut ex fundis fructus perceperit: nihil eo nomine præstat ei, cui hereditas per fideicommissum relicta est, si non intercessit mora: scilicet qua (6) suo periculo fœneravit, colendove (7) fundo, vel in cogendis fructibus insumpsit operam: nec (8) æquum erat, alterius (ut sic dixeris) procuratorem constitui. Nullum autem impendium vel opera intercedit heredis, cum his modis, de quibus est quæsitum, augmentum [heredis] recepit.

De eo, qui non vult quartam retinere.

45. Modestinus lib. singul. de Evrematicis (9).

QUi totam hereditatem restituere rogatus, quartam retinere non vult, fidumque (10) obsequium defuncti precibus præbere desiderat: sua sponte adire debebit hereditatem, quasi ex Trebelliano eam restituturus, suaserim (11) tamen, suspectam potius dicat hereditatem, coactusque a prætore restituat: hoc enim casu ex [ipso] Trebelliano restituere videtur: expositoque hereditario metu universas actiones in eum transferri qui recipit hereditatem.

De morte fideicommissarii antequam hereditatem recipiat.

46. Javolenus lib. 11. Epistolarum.

SEius Saturninus archicubernus (12) ex classe Britannica testamento fiduciarium (13) reliquit heredem Valerium Maximum trierarchum (14): a quo petit, *ut filio suo Seio Oceano, cum ad* (15) *annos sedecim pervenisset, hereditatem restitueret:* Seius Oceanus, antequam impleret annos, defunctus est: nunc Mallius Seneca, qui se avunculum Seii Oceani dicit, proximitatis nomine hæc bona petit: Maximus autem trierarchus sibi ea vindicat ideo, quia defunctus est is, cui restituere jussus erat. Quæro ergo utrum hæc bona ad Valerium Maximum trierarchum heredem fiduciarium pertineant, an ad Mallium Senecam, qui se pueri defuncti avunculum esse dicit? Respondi, Si Seius Oceanus, cui fideicommissa hereditas ex testamento Seii Saturnini, cum annos sexdecim haberet, a Valerio Maximo fiduciario herede restitui debeat, priusquam præfinitum tempus ætatis impleret, decessit: fiduciaria hereditas ad eum pertinet, ad quem cætera bona Oceani pertinuerint: quoniam dies fideicommissi vivo Oceano cessit: scilicet si prorogando (16) tempus solutionis, tutelam magis heredi fiduciario permisisse, quam incertum diem fideicommissi constituisse videatur.

De naturali debito.

47. Pomponius lib. 1. variarum lectionum.

SI heredi ejus, cui natura debuerit, aliquis solverit: ei, cui fideicommissa hereditas relicta sit, id reddendum.

De rebus subtractis.

48. Paulus lib. 14. Responsorum.

[PAulus respondit]: Si certa portio hereditatis alicui relicta proponitur, et is res hereditarias quasdam furatus sit: in his rebus, quas subtraxit, denegari ei petitionem oportere, recte respondetur.

De creditoribus hereditariis.

49. Papinianus lib. 3. Quæstionum.

CUm hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituitur, si res urgeat (17), et metus erit ne per absentiam forte fideicommissarii dies actionis exeat: heres judicium suscipere cogitur.

§. 1. Similique modo filio de possessione contra tabulas deliberante, scriptus heres a creditoribus hereditariis convenitur.

De jusso restituere filio suo.

50. Idem lib. 11. Quæstionum.

IMperator Hadrianus, cum Vivius (18) Cerealis (19) filio suo Vivio Simonidi, *si* (20) *in* (21) *potestate sua esse desisset, hereditatem restituere rogatus esset*, ac multa in (22) fraudem (23) [fideicommissi] fieri probare-

(1) Hereditatis appellatione continentur etiam usuræ, pensiones, fructus, ut qui hereditatem restituere jussus sit, idem superiora omnia restituere cogatur.

(2) Fructus qui percipiuntur mora non restituentis, veniunt in fideicommissum, etiam liberis primi gradus. *Bart.*

(3) Liberi primi gradus non tenentur ex fructibus fideicommissum supplere. *Bart.*

(4) Fideicommissarius in partem hereditatis recipitur, id est, loco heredis habetur. adde *l.* 5. §. 1. *in fin. supr. quod cum eo.*

(5) Differentiam nota inter fructus perceptos ex providentia defuncti, et eos qui opera et industria heredis percipiuntur.

(6) Quia suo. Ita heres fœnerando pecuniam hereditariam, usuras ejus pecuniæ non præstat fideicommissario. Cur? eam pecuniam suo periculo fœnerasse proponitur.

(7) Heres hereditatem restituere jussus, fructus ex hereditate perceptos non restituit fideicommissario. Quid ita? quia hic proponitur heres in colendo fundo, cogendisve fructibus insumpsisse operam.

(8) Adde exempla ex *l.* 22. §. 3. *supr. et l.* 58. §. 5. *Infr. h. t.*

(9) De quibus v. *l.* 58. *supr. soluto.*

(10) *l.* 5. §. 15. *supr. de donat. inter vir. l.* 1. *C. ad l. Falcid.* §. 6. *Inst. h. t.*

(11) Quartam qui retinere non vult, consultius facit, si cedit coacte quam si sponte. *Bart.* Paul. 4. *sent.* 3. §. 2. *et ult.*

(12) Seius Saturninus archicubernius. *Hal.* archicubernus, id est, classis Præfectus, omnium gubernatorum primus.

(13) Fiduciarius heres is dicitur, de quo testator spem fiduciamque concipit restituendæ hereditatis post mortem suam. *hic, et in fin. et l.* 67. *in fin. infr. h. t.* hinc fiduciaria hereditas. *in fin. infr. eod.*

(14) Trierarchum triremis Principem.

(15) Tempus certæ ætatis ex præsumpta voluntate defuncti, propter summam personæ conjunctionem diem facit, non conditionem.

(16) *l.* 26. §. 1. *infr. et l.* 5. *C quando dies.*

(17) *l.* 27. §. 7. *supr. h. t.*

(18) Junius. *Hal.* Goth. Hinc collige, pupillum non habere tacitam hypothecam in bonis ejus qui pro tutore negotia ejus gessit. Bart. in *l. actorem ratam hab.* et Jason. in *l. properandum. C. de jud.* Ans.

(19) Institutus heres sc.

(20) Id est in id tempus, quo sui juris esset.

(21) Vide *l.* 19. *supr. h. t.*

(22) Quin, ut nihil in fraudem fiat, restituere cogitur. *l.* 16. §. 11. *supr. h. t.*

(23) Pater dissipans fideicommissum cogitur filio existenti in potestate restituere etiam ante conditionis eventum. *Bart.*

tur: restitui (1) hereditatem filio jussit, ita (2) ne quid in ea pecunia, quamdiu filius ejus viveret (3), juris haberet (4). nam (5) quia cautiones non poterant interponi conservata (6) patria potestate, damnum (7) conditionis propter fraudem inflixit. post decreti (8) autem auctoritatem, in ea hereditate filio (9) militi comparari debuit, si res a possessoribus peti, vel etiam cum debitoribus agi oporteret: sed paternæ reverentiæ congruum est, egenti forte patri officio judicis ex accessionibus hereditariis emolumentum (10) præstari.

De legatis deducendis.

51. Idem lib. 17. Quæstionum.

CUm heres deductis legatis hereditatem per fideicommissum restituere rogatur, non placet ea legata deduci, quæ (11) peti non poterant. Sed cum uxori pro parte heredi scriptæ dos (12) prælegetur, eaque deductis legatis hereditatem restituere rogatur: etiamsi quartam, quam per legem Falcidiam retinet, tantum efficiat, quantum in dote est, tamen pro sua portione dotis prælegatæ partem deducit: cum enim utrumque consequitur, nihil interest inter hanc mulierem, et quemvis alium creditorem, heredem institutum, et hereditatem restituere rogatum. † Idem probatur, et si non deductis legatis fideicommissum ab ea relictum sit.

Si rei legatæ legatarius domino successerit. 1. *Si servus ab altero ex heredibus libertatem, ab altero fideicommissam hereditatem accepit.*

52. Idem lib. 19. Quæstionum.

SI res aliena Titio legata fuerit, isque domino rei herede instituto petierit, ut hereditatem Mævio restituat: Mævius legatum inutiliter petet. non enim poterit consequi, quod ad institutum, id est, rei dominum pervenire non poterat.

§. 1. Servus ab altero ex heredibus libertatem (13), ab altero fideicommissum hereditatis accepit: si neuter adire velit, nullæ Prætoris partes erunt: quia neque propter solam libertatem compellitur adire; neque is a quo libertas data non est, propter eum, qui nondum liber est, ut adeat compellitur. et Senatusconsulto locus est, cum ab omnibus directa vel fideicommissa libertas ab eo datur, a quo hereditas quoque relinquitur. sed si forte is, a quo libertas data est, portionem suam repudiavit, vel conditione exclusus est: cum portio ejus ad alterum pervenerit, defendi poterit adire (14) cogendum: quid enim interest, quo jure debitor libertatis et hereditatis idem esse cœperit?

Si servo libertas a legatario, hereditas ab herede relicta sit.

53. Idem lib. 20. Quæstionum.

NOn est cogendus heres suspectam adire hereditatem ab eo, cui libertas a legatario (15), hereditas ab herede relicta est: cum status hominis ex legato pendeat, et nemo se cogatur adstringere hereditariis actionibus propter legatum. quid enim, si (16) inter moras non manumittente legatario servus decesserit? si autem vivo testatore legatarius decesserit: benigne respondetur, cogendum adire, cum in ipsius sit potestate, manumisso restituere hereditatem.

De rogato restituere quidquid ex hereditate supererit; et obiter de collatione bonorum.

54. Idem lib. 19. (17) Quæstionum.

TItius (18) rogatus est, quod ex hereditate superfuisset, Mævio restituere: quod medio tempore alienatum (19) vel diminutum est, ita quandoque peti non poterit (20), si (21) non intervertendi fideicommissi gratia tale aliquid factum probetur; verbis enim fideicommissi bonam fidem inesse, constat. Divus autem Marcus, cum de fideicommissaria hereditate cognosceret, his verbis, *Quidquid ex hereditate mea superfuerit, rogo restituas*, et viri boni arbitrium inesse credidit. judicavit enim erogationes, quæ ex hereditate factæ dicebantur, non ad solam fideicommissi deminutionem pertinere: sed (22) pro rata patri-

(1) Cautionis onus patri, restituere hereditatem liberis gravato, remitti potest a testatore, *ut hic.* et *l. ult. infr. ut legatorum nomine.* Quid, si pater bona restitutioni obnoxia disperdat ac profundat? cavere quidem non cogitur, *ut hic.* et *d. l. ult.* restituere tamen cogitur, *ut hic.* Quid, si extraneus restituere sit gravatus, remissaque ei sit a testatore cautio: et is tamen bona restitutioni obnoxia evertat? Bartolus putat non cogendum restituere *arg. d. l. ult.* perperam. Nam dicta lex ultima loquitur de patre, non de extraneo: præterea negat cautionem remissam exigi: non vetat autem restitutionem fieri. in summa, si pater, qui in fraudem fideicommissi quid facit, restituere fideicommissaria bona liberis cogitur, *ut hic.* quanto magis extraneus? Et vero ita Alexander quoque sentit: communis etiam interpretum opinio ita habet. Quod ita verum, ut etiamsi non omnia, sed partes tantum quasdam fideicommissi evertat heres, restituere illis casibus hereditatem teneatur. de quo vide Beroum *quæst.* 72.

(2) Bona adventitia pleno jure ad filiumfamilias pertinent, *ut hic.* et tamen ea alienare citra voluntatem patris non potest. *l. ult.* §. 5. *vers. filiis. C. de bonis, quæ liberis.*

(3) Nam filio mortuo, etiam testato, ea hereditas ad patrem devolvitur. vide Cujac. ad *l.* 6. *supr. qui testam.*

(4) Vide Cujac. ad *l.* 6. *supr. qui testam.*

(5) Cautio de restituenda hereditate filio, inter patrem et filium interponi non potest propter auctoritatem patriæ potestatis, quæ efficit, ut lis nulla inter patrem et filium esse possit. *l. lis nulla.* 4. *supr. de judiciis.*

(6) Adde *l.* 7. *infr. ut legatorum.* hæc cautio præstatur filio emancipato, ut *d. l.* 7. non filiofamilias, *ut hic.* v. quæ scripsi ad *Nov.* 42. *c.* 41. adde casum *l. ult. C. de sent. pass.*

(7) Damnum conditionis hic dicitur, ut damnum voluntatis, *l.* 23. §. 2. *infr. de fideic. libert.*

(8) Ab Hadriano interpositi: hac enim lege decretum quoddam Hadriani refertur.

(9) *Lego* filius militi.

(10) Emolumenti nomine proprie significantur fruges, et alia emolumenta, ut *l.* 3. §. *et generaliter. l. ult. supr. si cui plus, quam per leg. Falc.* ut in illo Cæsaris loco, 1. *de bell. Gall. Sine magno commeatu, et emolumento.* Ab eo forte, quod fruges emolantur: ut illo Persii loco, *Granaria emole.*

(11) Deductio legatorum non fit de legatis invalidis.

(12) Dos prælegata deducitur, ut debitum, nec impedit quartæ Trebellianicæ deductionem. *l.* 6. *C. ad l. Falcid.*

(13) V. *l.* 53. *infr. h. t.*

(14) V. *l.* 22. §. 1. *supr. h. t.*

(15) *l.* 52. §. 1. *supr. eod.*

(16) Inter moras, hoc est interim. *l.*28. *supr. de admin. et peric. tut.*

(17) *Novell.* 108. *in pr. et c.* 2.

(18) Vide Mantic. 4. *de conject. in fin.*

(19) Rogatus restituere *superfluum hereditatis.* non potest profundere, dilapidare bona fideicommisso obnoxia, licet tamen ei diminuere boni viri arbitratu.

(20) Hodie ad dodrantem diminuere potest ex omni causa, quin imo et quadrantem certis ex causis. *Novell.* 108. *c.* 1. *et* 2. aliud erit, si quis simpliciter rogetur *hereditatem restituere.* Hæc sunt diversa, gravari ad hereditatem restituendam, et gravari ad id tantum restituendum quod ex hereditate superfuerit.

(21) *l.* 25. §. 16. *supr. de hered. petit. l.* 3. §. 2. *supr. de usuris.*

(22) Hoc etiam correctum. *d. Novell.* 108.

monii, quod heres proprium habuit, distribui oportere. quod mihi videtur non tantum æquitatis ratione, verum exemplo quoque motus fecisse. Cum enim de conferendis bonis fratribus ab emancipato filio quæreretur, præcipuum autem, quod in castris fuerat adquisitum militi, relinqui placeret: consultus Imperator, sumptus quos miles fecerat, non ex eo tantummodo patrimonio, quod munus collationis pati debuit, sed pro rata etiam castrensis pecuniæ decedere oportere constituit. † Propter hujusmodi tractatus Mævius fideicommissi nomine cautionem exigere (1) debet (2): quod eo pertinet, non ut ex stipulatione petatur, quod ex fideicommisso peti non poterit; sed ut habeat fidejussores ejus quantitatis, quam (3) ex fideicommisso petere potuit.

De operis et cæteris quæ restitui non possunt. 1. *De eo cui in tempus libertas directo data est.* 2. *De fideicommisso restituendo.* 3. *De eo qui supremas defuncti preces destituit.* 4. *De herede heredis.* 5. *De evictione hereditatis.*

55. Idem lib. 20. Quæstionum.

Si patroni filius extraneo restituerit ex Trebelliano hereditatem, operarum actio, quæ (4) transferri non potuit, apud heredem manebit: nec ei nocebit exceptio, cum eadem prodesse non posset ei, qui fideicommissum accepit. et generatim ita respondendum est, non summoveri heredem, neque liberari ex his causis, quæ non pertinent ad restitutionem.

§. 1. Imperator Titus Antoninus rescripsit, in tempus (5) directo data libertate, non esse repræsentandam hereditatis restitutionem, quando persona non est cui restitui potest.

§. 2. Qui fideicommissam hereditatem ex Trebelliano, cum suspecta (6) diceretur (7), totam recepit (8), si ipse quoque rogatus sit alii restituere, totum (9) restituere cogetur: et erit in hac quoque restitutione Trebelliano locus: quartam enim Falcidiæ jure fideicommissarius retinere non potuit. Nec ad rem pertinet, quod nisi prior, ut adiretur hereditas, desiderasset, fideicommissum secundo loco datum intercidisset: *cum enim semel adita* (10) *est hereditas, omnis defuncti voluntas rata constituitur.* † Non est contrarium, quod legata cætera non ultra dodrantem præstat. aliud est enim ex persona heredis conveniri; aliud proprio nomine defuncti precibus adstringi. Secundum quæ potest dici, non esse priore tantum desiderante cogendum institutum adire, ubi nulla portio remansura sit apud eum: utique si confestim, vel post tempus cum fructibus rogatus est reddere. sed et si sine fructibus rogatus est reddere, non erit idonea quantitas ad inferendam adeundi necessitatem: nec ad rem pertinebit, si prior etiam libertatem accepit. ut enim pecuniam, ita nec libertatem, ad cogendum institutum accepisse, satis est. Quod si prior recusaverit, placuit ut recta via secundus possit postulare, ut heres adeat et sibi restituat.

§. 3. Quid ergo, si non alii, sed ipsi heredi rogatus sit restituere? quia non debet eidem quandoque quarta reddi, quam perdidit: propter hujus portionis retentionem erit audiendus. † Sed nec illud translatitie (11) omittendum est, instituto, qui coactus est adire, fideicommissi petitionem denegandam (12) esse. cur enim non videatur indignus (13), ut, qui destituit supremas defuncti preces, consequatur aliquid ex voluntate? quod fortius probabitur, si post impletam conditionem coactus est adire: nam [si] pendente conditione, durum erit idem probare: cum et Falcidiam pœnitendo potuit inducere. † Nec ignoro posse dici, nullo modo fideicommissi petitionem denegandam eis, qui jura sepulchrorum (14) adquiri insequuntur. Adeo Senatus nihil apud eum ex ea parte, quam derelinquit, voluit relinquere: ut nec (15) Falcidiam exercere possit, nec præceptio apud eum relinquatur, nec substitutio quoque secundarum tabularum ita facta, *Quisquis mihi heres erit, filio meo heres esto*, eidem daretur.

§. 4. Cui Titiana hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est, Mævianam hereditatem, quam Titius defunctus ex Trebelliano Sempronio restituere debuit, et ipse restituere poterit, sicut alius quilibet successor.

§. 5. Actiones temporariæ Trebelliani solent esse, evicta hereditate ab eo, qui, posteaquam fideicommissam restituit hereditatem, victus est: scilicet ante (16) restitutionem lite cum eo contestata. potestas enim evictionis tollit intellectum restitutionis, indebito fideicommisso constituto. † Plane si fideicommissum ab eo quoque qui postea vicit, relictum est: quia possessor in ratione reddendæ hereditatis partem, quam fideicommissario restituit, heredi reputat: defendi potest, actiones Trebelliani durare.

De herede in possessionem mittendo. De alienatione facta a fideicommissario ante restitutionem.

56. Idem lib. 7. Responsorum.

Filiam fratribus, *certis rebus acceptis*, hereditatem restituere pater voluit. ante restitutam hereditatem in possessionem (17) hereditatis filiam quoque mitti placuit. cum autem interea filii res (18) bonorum in solidum distraxissent, item alias pignori dedissent: hereditate postea (19) restituta, constitit, ex eo facto cæterarum quoque portionum venditiones, item pignora confirmari.

De fructibus. 1. *De verbis et voluntate.* 2. *De gradibus fideicommissi, et electione heredi commissa.*

57. Idem lib. 8. Responsorum.

Heredes mei quidquid ad eos ex hereditate bonisve meis pervenerit (20), *id omne post mortem suam*

(1) Ab herede sc. Jure novo tendit eo cautio, ut se restituturum quadrantem et de dolo caveat. *Novell.* 108.

(2) Imo non debet. *l.* 6. *C. h. t.* Solve, *dicta lex* 6. locum habet in filio jusso restituere filiis suis, exceptis certis casibus. hæc lex et *dicta Novell.* 108. locum habent in filio jusso fratri restituere.

(3) V. *l.* 6. *C. de jur. et fact. ignorant.*

(4) *l.* 42. *in fin. supr. h. t.*

(5) *l.* 31. §. 1. *supr. h. t.*

(6) *l.* 63. §. 11. *Infr. h. t.*

(7) Ab herede.

(8) Ab herede scilicet: quem coëgit adire et restituere.

(9) *l.* 1. §. 8. *supr. h. t.*

(10) Disposita in testamento dependent et confirmantur ab adita hereditate. *l.* 31. §. 1. *supr. de excusat. tutor.*

(11) Id est, interim, vel defunctorie. vide *l.* 1. §. 6. *Infr. ad SC. Turpill.*

(12) *l.* 27. §. 2. *supr. h. t.*

(13) Indignus est fideicommisso, qui destituit supremas defuncti preces.

(14) *l.* 42. §. 1. *supr. h. t.*

(15) *l.* 14. §. 4. *supr. h. t.*

(16) Secus si post. *l.* 63. §. 4. *infr. h. t.*

(17) Adde Paul. 3. *sent.* 5. §. 11. ubi vide Cujac. dixi ad *l.* 2. *C. de edicto D. Hadriani.*

(18) Id est, res quasdam ex bonis.

(19) Jus superveniens auctoris confirmat Jus successoris. *Castr.*

(20) *l.* 40. *in fin. l.* 83. *supr. de leg.* 3.

restituant patriæ meæ coloniæ Beneventanorum: nihil (1) de fructibus (2) pendente conditione perceptis petitum videri, constitit.

§. 1. Cum ita (3) fuerat scriptum : *Fidei filiorum meorum committo, ut si quis* (4) *eorum sine liberis prior diem suum* (5) *obierit, partem suam superstiti* (6) *fratri restituat : quod si uterque sine* (7) *liberis diem suum obierit, omnem hereditatem ad* (8) *neptem meam Claudiam pervenire volo :* defuncto altero superstite filio, novissimo autem sine liberis, neptis prima quidem facie propter conditionis verba non admitti videbatur; sed cum in fideicommissis voluntatem (9) spectari conveniat, absurdum esse respondi, cessante prima substitutione, partis nepti petitionem denegari, quam totam habere voluit avus (10), si novissimus fratris quoque portionem suscepisset.

§. 2. *Peto, de te, uxor carissima, uti cum morieris, hereditatem meam restituas filiis meis, vel uni eorum* (11), *vel nepotibus meis, vel cui* (12) *volueris, vel cognatis meis, si cui voles ex tota cognatione mea :* inter filios respondi substitutionem fideicommissi factam videri; circa nepotes autem, [et] cæteros cognatos facultatem eligendi datam : ex cæteris autem cognatis, si nepotes superessent, non recte mulierem electuram propter gradus (13) fideicommissi præscriptos (14); deficiente vero gradu nepotum, ex cognatis, quam velit personam eligi posse.

Si heres ante restitutionem successerit debitori hereditario. 1. *De periculo nominum.* 2. *De usuris.* 3. *De præceptione pecuniæ vel prædiorum*, 4. *Vel reditus.* 5. *De fructibus, usuris, et pensionibus.* 6. *De usuris. De rerum usu et periculo.* 7. *De fructibus.* 8. *De pignore.*

58. Idem lib. 9. Responsorum.

Educta quarta parte restituere rogatus hereditatem, prius quam restitueret, hereditario debitori heres extitit: quoniam actio eo confusa (15), per Trebellianum redintegrari non potest, pecuniæ quoque debitæ dodrans ex causa fideicommissi petatur : sed in eum diem, quo actio confusa est, usuræ præteriti temporis, quæ in obligatione vel in officio judicis fuerunt, computabuntur; posterioris, ita demum si mora fideicommisso facta sit.

§. 1. Cum hereditas ex causa fideicommissi in tempus restituenda est : non idcirco nominum periculum ad heredem pertinebit, quod heres a quibusdam pecuniam exegerit (16).

§. 2. Qui post tempus hereditatem restituere rogatur, usuras (17) a debitoribus hereditariis perceptas, quarum dies post mortem creditoris cessit, restituere non cogitur: quibus non exactis, omnium usurarum (18) actio (nam hereditaria (19) stipulatio fuit) ex Trebelliano transferetur: et ideo nec indebiti repetitio erit. † Ac similiter hereditario creditori si medii temporis non solvantur usuræ, fideicommissarium in his quoque Trebellianum tenebit. Nec ideo querelæ locus erit, quod de fructibus heres, quos jure suo percipiebat, fœnus non solverit. † Quod si fœnus heres medii temporis solverit, eo nomine non erit retentio, cum (20) proprium negotium gessit : quippe sortem reddere creditori coactus, fideicommissario nihil usurarum medii temporis imputabit.

§. 3. Acceptis centum, [centum] hereditatem rogatus restituere, totam pecuniam jure Falcidiæ percipere videtur : et ita Divi Hadriani rescriptum intellectum est, tanquam si ex bonis nummos retenturus fuisset. Quod tunc quoque respondendum est, cum pro parte hereditatem coheredi suo restituere rogatur. † Diversa (21) causa est prædiorum pro hereditaria parte retentorum : quippe pecunia omnis de portione retineri potest : prædiorum autem alia portio non nisi a coherede, qui dominium habet, accipitur. Cum autem prædia majoris pretii, quam portio hereditatis, essent : in superfluo prædiorum petenti fideicommissario Falcidiam intervenire visum est: concurrentem enim pecuniam compensari placuit.

§. 4. Hereditatem post mortem suam exceptis (22) reditibus restituere rogatus, ancillarum partus non (23) retinebit, nec fœtus pecorum, qui summissi gregem retinent.

§. 5. Ante diem fideicommissi cedentem fructus et usuræ, quas debitores hereditarii, cum postea cessisset dies, solverunt: item mercedes prædiorum ab herede perceptæ, portioni quadrantis imputabuntur (24).

§. 6. Cum autem post mortem suam rogatus hereditatem restituere, res hereditarias distrahere non cogatur heres: sortium, quæ de pretiis earum redigi potuerunt, usu-

(1) *l.* 83. *supr. de legat.* 3.

(2) Imo, fructus veniunt. *l.* 32. *in fin. supr. h. t.*

(3) Vide Ripensem, qui ad hunc §. integrum pene volumen edidit. *Goth.* Adde Kinschot. *resp.* 89. *n.* 73. et Joann. Decher. *lib.* 1. *dissert.* 3. *n.* 9. 10. Ans.

(4) An hæ voces sint particulares, unius, et non distributivæ, v. Ripens. *hic.*

(5) Id est, mortis. vide Ripens. *hic.*

(6) Audis filios institutos et invicem substitutos.

(7) De hac dictione, *uterque ;* collectiva sit necne, an distributiva, v. *hic* Ripens.

(8) Audis duobus institutis, et invicem substitutis neptem substitui : hinc collige, Substitutum in tota hereditate duobus institutis, et invicem substitutis, censeri ex mente testatoris vocatum ad portionem ultimi, in cujus sola persona exstitit conditio. *Ripens.*

(9) *l. penul. supr. de leg.* 1. *l.* 7. *in fin. supr. de suppellect.* Sui beneficii quisquis est optimus interpres. Interpretari suum beneficium quisque solet; vel ejus est interpretari, qui beneficium dedit.

(10) Quid? quibus ex conjecturis hic sumitur voluntas defuncti? an ex institutione reciproca facta inter oneratos, ut vult Castrensis? an ex persona neptis substitutæ, ut vult Bartolus? v. *hic* Ripensem. Sed tamen Julius Clarus hinc colligit, in dubio testatoris mentem præsumi consentaneam et conformem juri communi et statuto, 3. *sent.* §. *testamentum. quæst.* 76. *reg.* 6.

(11) Si vivet scil. hisque verbis inducitur tacita substitutio, quæ locum non habet, nisi purificata conditione subintellecta : non quod alii nolunt, vel non possunt ad fideicommissnm admitti. *Ripens.*

(12) Hinc nascitur quæstio, utrum his verbis uxori detur electio? an vero inter filios facta sit substitutio? Postremum verum est.

(13) Ordo scripturæ servandus est.

(14) Sed unde colligitur hæc testatoris intentio? ex ordinata affectione defuncti, quæ cadit inter personas sub eadem alternatione comprehensas. adde *l.* 77. §. 32. *supr. de legat.* 2.

(15) *l.* 80. *in fin. Infr. h. t.* Debitum ab herede per aditionem confusum, in actionem ex testamento devolvitur. *Bart.*

(16) Exigere enim a quibusdam, non facit heredem teneri de periculo aliorum, nisi in culpa fuerit. vide *l. periculum.* 35. *supr. de reb. cred.*

(17) *l.* 44. §. 1. *supr. h. t.*

(18) In fideicommissarium actio usurarum transfertur, *ut hic.* pignoratitia seu hypothecaria non transfertur. *l.* 59. *infr. h. t.* Quid ita varie? actio usurarum hereditaria est, *ut hic.* cæteræ non sunt hereditariæ.

(19) Hereditariæ stipulationes dicuntur, quæ cœperunt a defuncto, licet accedant principali, quæ hereditaria est.

(20) *l.* 12. §. 6. *supr. qui potiores.*

(21) *l.* 77. *Supr. de legat.* 2.

(22) Vide Manticam 7. *de conjectur.* 10. *num.* 36. 37.

(23) Imo, restituere partus non cogitur. *l.* 14. *in fin. supr. de usuris.*

(24) *l.* 18. *l.* 22. §. 2. *supr. h. t. l.* 8. §. 11. *supr. de inofficioso testam. l.* 18. *in fin. l.* 36. *in fin. l.* 45. *l.* 66. *l.* 73. §. 4. *l.* 88. §. *ult. supr. ad leg. Falcid.*

ræ propter usum (1) medii temporis perceptæ non videbuntur : denique nec periculum mancipiorum aut urbanorum prædiorum præstare cogitur ; sed nihilominus usus (2) et casus eorum quadrantem quoque diminuit.

§. 7. Quod ex hereditate superfuisset, cum moreretur, restituere rogatus, fructus superfluos restituere non (3) videtur rogatus ; cum ea verba diminutionem quidem hereditatis admittunt, fructuum autem additamentum non recipiant.

§. 8. Heres ejus, qui bonorum superfluum (4) post mortem suam restituere fuerat rogatus, pignori (5) res hereditarias datas, si non in fraudem id factum sit, liberare non cogitur.

De obligatione naturali et pignore. De legato, si heres non extitisset. 1. *De eo, quod heres non tanquam heres accepit.*

59. Paulus lib. 4. Quæstionum.

DEbitor (6) sub pignore, creditorem heredem instituit, eumque rogavit restituere hereditatem filiæ suæ [id est, testatoris] : cum nollet (7) adire ut suspectam, coactus jussu Prætoris adiit et restituit : cum emptorem pignoris non inveniret, desiderabat (8) permitti sibi, jure (9) dominii id possidere. Respondi : Aditione (10) quidem hereditatis confusa obligatio est. ✝ Videamus autem, ne et pignus liberatum sit sublata naturali (11) obligatione. Atquin sive possidet creditor actor, idemque heres, rem, sive non possidet : videamus de effectu rei. et si possidet, nulla actione a fideicommissario conveniri potest ; neque pignoratitia, quoniam hereditaria est (12) actio. neque fideicommissum, quasi minus restituerit, recte petetur ; quod eveniret, si nullum pignus intercessisset ; possidet enim eam rem quasi creditor (13). sed etsi fideicommissarius rem teneat, et hic Serviana (14) actio tenebit : verum est enim, non esse solutam pecuniam : quemadmodum dicimus, cum amissa est actio propter exceptionem. Igitur non tantum retentio, sed etiam petitio pignoris nomine competit, et solutum non repetetur. Remanet ergo propter (15) pignus naturalis obligatio. [In] re autem integra non putarem compellendum adire, nisi (16) prius *de indemnitate* esset ei cautum, vel soluta pecunia esset. Nam et cum de lucro (17) heres scriptus asit (18), quod forte legatum accepit, si heres non extitisset : Responsum est, non esse cogendum adire, nisi legato præstito. ubi quidem potuit dici, nec cogendum esse heredem adire quodammodo contra voluntatem defuncti, qui legando heredi, si non adiisset, in ipsius voluntate posuit aditionem. sed cum testator alterutrum dederit, nos utrumque ei præstamus.

§. 1. Ea quæ dotem dabat, pacta erat cum marito, ut *mortua se in matrimonio, dotis pars matri ejus redderetur* : nec eo nomine stipulatio a matre interposita est : moriens deinde matrem et maritum suum heredem fecerat: et a matre petierat, *ut hereditatem Titio restitueret* : judex addictus (19) de hereditate dividenda, partem dotis, quasi (20) ex utili pacto, pro parte matri adjudicaverat. Quærebatur, an et ea portio ex causa fideicommissi præstanda sit, [quam] non esse restituendam *puto* : quia non (21) quasi heres, sed (22) quasi mater ex pacto (23) accepit : nec occasione hereditatis, sed errore (24) ex pacto eam habuit.

De patrono ex debita portione instituto.

60. Idem lib. 11. Quæstionum.

PAtronus ex debita portione heres institutus, sextam partem restituere rogatus restituit : non transeunt ex Trebelliano actiones (25), quoniam non (26) fuit debitum, quod restituit ; et ideo, si per errorem fecit, etiam repetetur.

De eo cui tantum datur, quantum pro uncia hereditatis competeret.

61. Idem lib. 14. Responsorum.

PAulus respondit, his verbis, *Semproni, heredem te non scripsi, festinans per infirmitatem, ideoque ei dari volo tantum* (27), *quantum pro uncia hereditatis competeret*, videri quidem magis quantitatem, quam portionem hereditatis, relictam, sed sic accipiendam, ut videatur de uncia (28) etiam restituenda sensisse.

(1) Vide Cujac. 24. *obs.* 40.

(2) Id est, deminutio ac deperditio. *l.* 20. §. 6. §. *ult. l.* 21. *supr. de petit. hered.* Usus enim nonnunquam pro usucapione sumitur. *l. nec utilem.* 20. *Supr. ex quib. caus. majores.*

(3) Imo, videtur rogatus, *l.* 3. §. 2. *supr. de usuris.* Cujac. 12. *obs.* 10. hanc negationem expungit.

(4) Heredes interdum rogantur restituere hereditatem : interdum superfluum hereditatis, id est, quod eis supererit ex hereditate.

(5) Pignori obligare potest hereditatem heres, qui superfluum hereditatis restituere jussus est, si modo non in fraudem ipsam hereditatem pignoravit.

(6) Id est, debitor, qui rem suam aliquam creditori obligavit.

(7) Hereditatem adire suspectam nemo cogitur.

(8) Vide *l.* 2. *C. de jure dominii impetrando.*

(9) *l.* 24. *supr. de pignorat.*

(10) Hereditatis aditione confunditur obligatio.

(11) Aditio quæ fit coacte, naturalem obligationem non perimit. *Bart.*

(12) Non est actio. Ita legit Cujac. 7. *ad African.* in explicatione *l.* 21. *infr. de fidejussoribus.* hoc sensu, pignoratitiam actionem non transire in fideicommissarium, cum non sit hereditaria. *arg. l.* 73. *infr. l.* 58. §. 2. *supr. h. t.*

(13) Dominium rei pignoratæ, quod pervenit ad creditorem irrevocabiliter, non perimit hypothecariam ei competentem. *Bart.*

(14) Aut potius quasi Serviana. §. 7. *Inst. de act.*

(15) Non propter res alias. Confusione tollitur personalis obligatio, non realis, ut pignoratitia. v. Cujac. 9. *ad African. fol.* 21.

(16) Ut *l.* 11. *supr. h. t.*

(17) De lucro agitur, heres scriptus, quod forte etc.

(18) Ita Flor. al. *agit.*

(19) Addicitur judex cum datur : addictus igitur judex, datus judex, ut necesse non sit hic legi *aditus judex.*

(20) Ascendentibus ex linea matris per descendentes actio non quæritur. *Bartol.* adde *l.* 26. §. 4. *supr. de pactis dotalib. l.* 45. *Supr. soluto.*

(21) Quod pervenit ad heredem, ut heredem, non venit in fideicommissum. *Bart.*

(22) Et sic duarum quodammodo personarum vicem sustinet.

(23) Inutili.

(24) Quod quis habet ex erronea sententia, in restitutionem non venit. *Bart.* v. Molinæum in hunc locum 1. *consuet.* 7. *num.* 33. *l.* 5. §. 12. *supr. de jur. dot. l.* 64. §. 5. *supr. solut. l.* 3. *Supr. de tutelis. l.* 5. *in fin. supr. de liberat.* vide *l.* 6. *supr. quod cujuscunque. l.* 5. *in fin. infr. de divers. tempor. l.* 1. §. 4. *Infr. de stipulat. serv.*

(25) Restitutione facta fideicommissi non transeunt actiones ex Trebelliano. *Bart.*

(26) Cur? dixi *l.* 27. §. 13. *supr. h. t.*

(27) Sive quota sit in fideicommisso, sive in solutione, locus est Trebelliano. *Bart.*

(28) Jussus solvere tantam pecuniam, quanta est æstimatio talis rei, potest solvere pecuniam, quæ est in obligatione, vel ipsam rem. *l.* 64. *in fin. supr. soluto. l.* 92. *supr. de legat.* 1.

De dote. 1. *Quando fideicommissum restituendum.*

62. SCÆVOLA lib. 4. Responsorum.

A Filia petiit, *Ut si liberis* (1) *superstitibus moreretur, partem ejus, quæ ad eam ex bonis patris pervenisset: quod si sine liberis, universum fratri restitueret.* Quæritur, defuncta ea in matrimonio, superstite filia (2): an heres ejus, cum parte hereditatis, ejus quoque, quod dotis nomine datum erat, partem restituere debeat? Respondit, id quod in dotem fuisset, non (3) contineri in partem hereditatis quæ restituenda est: sed etsi ex promissione dotis aliquid debitum fuit, æris alieni loco habendum.

§. 1. Alumno certam pecuniam legavit, *et eam recipi a Sempronio* mandavit, *et certas usuras alumno præstari* (4), *donec ad vicesimum annum pervenerit:* deinde alumni fidei commisit, ut *si sine liberis decederet, partem restitueret Sempronio, partem Septitiæ.* Quæsitum est, defuncto alumno intra annum vicesimum, an substituti fideicommissum (5) petere possint, an vero in id tempus sustinere (6), quo si viveret alumnus, vicesimum annum impleret? Respondi; secundum ea quæ proponerentur, posse (7).

De dominio rerum restitutarum. 1. *De actionibus hereditariis.* 2. *De evictione hereditatis.* 3. *De actionibus hereditariis.* 4. *De hereditate adquisita per servum hereditarium.* 5. *De mora fideicommissarii.* 7. *De institutione conditionali.* 11. *An fideicommissarius quartam detrahat.* 12. *An ob Falcidiam ab herede detractam minuatur fideicommissum a fideicommissario relictum.* 13. *De instituto qui substitutum habet.* 14. *De bonorum possessoris fideicommisso.* 15. *De testatore qui non est solvendo.*

63. GAJUS lib. 2. Fideicommissorum.

FActa (8) in fideicommissarium restitutione, statim (9) omnes res in bonis fiunt ejus, cui restituta est hereditas, etsi (10) nondum earum nactus fuerit possessionem.

§. 1. Si is qui hereditatem sibi reddi ab herede stipulatus sit, eique ex stipulatu (11) agenti restituta fuerit hereditas: constat nihilominus transferri actiones. hoc ita est, si is, cum quo actum sit, restituat hereditatem. si vero ob id, quod non restituerit, æstimatione hereditatis condemnatus fuerit: remanent actiones hereditariæ apud eum qui condemnatus sit: actor autem quantitatem consequitur.

§. 2. Si heres scriptus restituerit hereditatem, et postea de hereditate controversiam passus victus sit, aut lite cesserit (12), durare actiones constitit in fideicommissarium semel translatas.

§. 3. Si quis majorem (13) partem restituerit, quam rogatus est: in eam partem, quæ excedit, non transferuntur actiones. sed cum præcepta aliqua re, aut summa, rogatus sit heres restituere, et omissa retentione totam hereditatem restituerit: recte dicitur transferri actiones.

§. 4. Si heres ante restitutam hereditatem servum hereditarium heredem ab aliquo institutum jusserit adire hereditatem, negat Julianus, debere hanc hereditatem restitui: quia de ea rogatus non esset. et hoc est fatendum: requirendum tamen et illud est, num cum incremento (14) restituere heres rogatus sit hereditatem? [si] enim hoc fuerit subsecutum, etiam eam hereditatem restituere cogitur: nisi evidentissimis probationibus fuerit ab herede approbatum, contemplatione (15) sui servum esse heredem institutum.

§. 5. Rescripto Divi Antonini significatur, [ut] si quis accepta a Titio pecunia, quæ quartam hereditatis continet, rogatus sit ei restituere hereditatem: licet (16) tardius detur pecunia, sine usuris eam dari debere, quia quanto tardius quisque pecuniam dat, tanto tardius ad fideicommissum pervenit, et medii temporis fructus perdit. Quamobrem si ante datam pecuniam tenuerit hereditatem, fructus, quos percepit, restituere heredi eum oportere.

§. 6. Idem juris est, et si quis ita heredis fidei commiserit, *Rogo si Titius tibi centum dederit, restituas ei hereditatem meam.*

§. 7. Si (17) sub conditione heres institutus sit, qui suspectam sibi hereditatem esse dicit: si *neque difficultatem, neque turpitudinem ullam habet conditio, nec impendium* (18) *aliquid*, jubendus est parere conditioni. et adire, et ita restituere: si vero *turpis* aut *difficilis* sit conditio, aperte iniquum est, cogi (19) eum explere eam alterius gratia. sed et remitti eam ab initio visum est; plus enim (20) tribui a Prætore ei, qui fideicommissum petit, quam testator voluit, absurdum est: utique autem testator, nisi expleta sit conditio, neque scriptum heredem ad hereditatem vocavit, neque per hunc illi voluit restitui hereditatem.

§. 8. Si *dandæ* (21) *pecuniæ* conditio adscripta est heredi: debet ei offerre pecuniam is, qui poscit fideicommissum, ut hereditatem impleta conditione possit adire et restituere.

§. 9. Quod si conditio adscripta est, *et ea est quam Prætor remittit:* sufficere Edictum, ut Julianus ait. [et] hactenus jubendus est, ut (22) constituat Prætoriis actionibus uti, aut petat bonorum possessionem secundum tabulas, ut ita nactus actiones, tunc restituta hereditate transferat eas ex Senatusconsulto.

(1) In plurali.
(2) Et sic una. vide *l.* 101. §. 1. *supr. de cond. et demonstr.*
(3) Dos data, sive promissa per patrem filiæ, in fideicommissum non cadit. *Bart.* Vide *l.* 78. *infr. h. t.*
(4) Ex ea pecunia scilicet.
(5) Id est, pecuniam alumni fideicommissam.
(6) Erat enim dilatio sortis alumno solvendæ data administratori.
(7) Quia cessante causa dilationis, cessat dilatio. dilatio adposita erat in gratiam alterius, quo mortuo cessat favor dilationis.
(8) Fideicommissarius facta restitutione effectu ipso est heres, *ut hic.* et *l.* 37. *supr. h. t.* quodammodo institutus dici potest. *l.* 19. §. 1. *supr. de testament. milit.* juris est successor. *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.*
(9) V. *l.* 36. *in fin. supr. de cond. et demonstr.*
(10) Per restitutionem verbalem transeunt omnia jura in fideicommissarium. *Bart. l.* 37. *supr. h. t.*
(11) Si fideicommissum deducitur in stipulationem, et restituitur, transeunt actiones per Trebellianum: secus si litis æstimatio sit soluta. *Bartolus.*
(12) Sententia, vel renunciatio post restitutionem procedens, fideicommissario non præjudicat. *Bart.*
(13) Pro eo, quod indebite restituitur respectu quotæ non transeunt actiones: secus, si respectu rei certæ. *Bart.*
(14) Quod pendente dilatione per hereditarium servum adquiritur, in restitutionem non venit, sicut nec alii fructus judicio testatoris percepti. *Bart. l.* 18. *Supr. h. t. l.* 43. §. 2. *supr. de legat.* 2.
(15) *l.* 21. *in fin. supr. de usufruct. et quem.*
(16) Licet fideicommissarius pecuniam tardius solvat, quam dare debet, ad usuras non tenetur. *Bartolus.*
(17) De sententia hujus paragraphi vide Anton. Fabr. 6. *conject.* 11. Goth. Adde Leonin. *emend. lib.* 2. c. 9. *num.* 4. Ans.
(18) Impedimentum. *Hal.*
(19) *l.* 31. *in fin. supr. h. t. l.* 64. §. 1. *infr. h. t*
(20) Cur? Prætor ultimarum voluntatum custos est, non eversor. *l.* 10. *in fin. infr. de captivis. l.* 14. *supr. de testib.*
(21) Vide *l.* 7. *supr. h. t.*
(22) Id est, heres protestetur se velle heredem esse, vel bonorum possessionem secundum tabulas petat.

§. 10. Si vero *nominis* (1) *ferendi* (2) conditio est, quam Prætor exigit: recte quidem facturus videtur, si eam expleverit; nihil enim mali est, honesti hominis nomen adsumere, nec enim in famosis et turpibus nominibus hanc conditionem exigit Prætor: sed tamen si recuset nomen ferre, remittenda est ei conditio, ut Julianus ait, et permittendæ utiles actiones; aut bonorum possessio secundum tabulas danda est, uti nactus actiones transferat eas ex Senatusconsulto.

§. 11. Si cum (3) suspectam videres hereditatem, postulante (4) me, jussu Prætoris adieris, et restitueris mihi: ita utar legis Falcidiæ (5) beneficio adversus legatarios, si tu quoque ea lege uti poteras, et quatenus uti poteras: nam (6) si quid præterea a me alicui per fideicommissum relictum sit, id quasi (7) a legatario relictum non venit in computationem ejus legis, sed extrinsecus numeratur.

§. 12. Si Titius rogatus sit hereditatem Mævio restituere, Mævius Seio certam pecuniam, et Titius quartæ retinendæ beneficio adversus Mævium usus fuerit: Neratius scribit, Mævium (8) quoque Seio eo minus æquum esse præstare, ne (9) ipse de suo damnum sentiat.

§. 13. Julianus ait, si heres institutus Titio rogatus sit restituere, qui substitutus est Mævio, et institutus suspectam sibi hereditatem esse dicat: desiderante Titio (10) jubendum eum adire et restituere.

§. 14. Si quis bonorum possessoris fidei commiserit de hereditate restituenda, et is passus fuerit diem bonorum possessionis adgnoscendæ transire, aut per hoc tempus, quo is, cui restitui debebit hereditas, aliqua ex causa non potuit adire Prætorem, et postulare, ut petita bonorum possessione restituatur sibi hereditas: succurri (11) ei debet: id est, ut restituatur tempus (12) bonorum possessionis admittendæ, exhibendi fideicommissi gratia.

§. 15. Admonendi autem sumus (13), si is qui solvendo non sit, Titio herede instituto servum liberum esse jusserit, et rogaverit Titium hereditatem eidem restituere: vix esse, ut Titius recusans adire hereditatem cogatur. nam licet desiderante servo Titus adierit heredttatem, non tamen potest libertas servo competere, quasi (14) in fraudem creditorum data, licet Titius locuples sit, qua de causa nec hereditas ei restitui potest. sed ex sententia (15) legis dicendum est, perinde (16) habendum ac si is servus solus liber et heres scriptus esset, nec Titius heres esset.

De naturali obligatione. 1. De necessariis heredibus sub conditione institutis. 2. De morte heredis vel fideicommissarii ante restitutionem. 3. De patrono ex parte debita instituto.

64. Mæcianus lib. 4. Fideicommissorum.

Si ejus pupilli, cui sine tutoris auctoritate pecunia credita erat (17), restituta ex eo Senatusconsulto mihi fuerit hereditas: si solvam (18) creditori, non repetam: atquin heres, si post restitutionem solvat, repetet non ob aliud, quam quod ab eo in me naturalis (19) obligatio translata intelligitur. Et si ejus mihi restituta sit hereditas, qui pupillo sine tutoris auctoritate crediderit: si solverit mihi pupillus, non repetet. at si heredi solverit, repetet: non repetiturus, si ante restitutionem solvisset.

§. 1. Si necessarii heredes sub conditione quamvis levissima heredes sint instituti, cui parere solent (20): dicendum est, cogi restituere hereditatem desiderantibus his, quibus restituere rogati sunt: quia [etiam necessarii (21) heredes, fideicommissæ] hereditatis restituendæ gratia, conditioni parere erunt compellendi.

§. 2. Si quis rogatus restituere hereditatem, decessit antequam eam restituat: heres (22) ejus poterit hereditatem restituere, et ex Trebelliano Senatusconsulto transeunt actiones. sed si duo ei heredes extitissent, uti quisque restituisset, pro ea parte transituras actiones: nam si et ipse partem restituisset, pro parte interim transituras, verius est. sed et si plures heredes extiterunt ei, qui rogatus est restituere hereditatem, si quidam interim restituerint; vel cum ei, cui restitui debuit, plures heredes extiterint: ut cui restituta erit, is pro ea parte ex hoc Senatusconsulto habebit actiones.

§. 3. Si patronus ex parte debita (23) heres institutus, rogatus fuerit eam liberis exheredatis defuncti liberti restituere: si sua sponte adierit, erit Falcidiæ locus: si coactus, in solidum transibunt actiones ex hoc Senatusconsulto.

(1) Nominis sui ferendi conditionem plerumque legatariis, fideicommissariis, et heredibus testatores imponebant: qua de re vid. *l.* 7. *in fin. supr. h. t.* Cic. 3. *offic.* ubi dixi. Sueton. *Octavio. cap.* 101. Ovid. 15. *Metam.* Dion. 45. quæ potestas fœminis quoque competit. Cic. 17. *ad Attic.* 8. Goth. Adde Cœl. Rhodigin. *lect. antiqu. lib.* 15. *cap.* 5. *et* 6. Alexand. ab Alexandr. *genial. dier. lib.* 2. *cap.* 29. Cujac. *lib.* 7. *obs. cap.* 7. S. L.

(2) Qui ita institutus, adoptatur non jure, sed tamen confirmatur a populo, vel a Principe. An adoptio fieri possit in testamento, v. Cujac. 7. *obs.* 7.

(3) *l.* 55. §. 2. *supr. h. t.*

(4) Et ita invitus adiisti.

(5) Falcidia detrahitur adversus legatarios.

(6) Si heres coactus hereditatem adiit, fideicommissarius Falcidiam detrahet in relictis ab herede, at non in relictis a se.

(7) Vide *l.* 22. *in fin. supr. h. t.*

(8) Quatenus defalcatur a primo fideicommissario, eatenus defalcat ipse a suo legatario. *Bart.*

(9) *l.* 43. *in fin. supr. de cond. et demonstr.*

(10) Substituto. et sic fideicommissarius præfertur substituto vulgariter. *Bart.*

(11) Si institutus passus est labi tempus agnoscendæ bonorum possessionis, fideicommissario succurritur, ut restituatur et agnoscere cogatur. Bartolus id extendit ad insinuationem, ut omissa ab instituto non noceat fideicommissario. *l.* 16. *supr. ex quibus caus. major.*

(12) Temporis præscriptio interdum magis nocet quam expressa in jure quærendo non quæsito.

(13) Qui solvendo non est, ut ex servis suis uni relinquere libertatem potest, etiam in fraudem creditorum directo, ita eidem hereditatem per fideicommissum relinquere potest, libertatem vero, vel directo, vel per fideicommissum. vid. *l. qui solvendo.* 42. *supr. de hered. instituend.*

(14) Libertas in fraudem creditorum regulariter dari non potest.

(15) Quæ illa sententia est? Jus ac potestas, qua licet dominis directo servum unum cum libertate instituere, etiam in fraudem creditorum: idque favore publico, nimirum ut habeat heredem testator. *l. et quia defunctorum interest.* 6. *supr. de interrogat. act.*

(16) *l.* 13. *in fin. supr. de test. milit.*

(17) *Sub.* errore juris. Hic enim error impedit repetitionem naturalis debiti soluti.

(18) Et quia ea factus fuerat locupletior. *l.* 21. *supr. ad leg. Falcid.*

(19) Naturales obligationes omnino transeunt in fideicommissarium, ut hoc modo heres nihil prorsus debeat. *l.* 40. *supr. h. t.* Naturalis autem obligatio dicitur ex eo, quod locupletior factus est.

(20) Secus, si talis sit, ut ei pareri non oporteat. *l.* 63. §. 7. *supr. h. t.*

(21) Necessarii etiam heredes conditioni restituendi fideicommissi parere compellendi sunt.

(22) *l.* 40. §. 1. *supr. h. t.*

(23) Quæ pars patrono debita est? semis. §. 2. §. 3. *Inst. de success. libert. l.* 1. §. *pen. supr. si cui plus quam per leg. Falcid.*

De hereditate restituenda servo vel domino ejus. 1. *De fideicommisso conditionali.* 2. *De auctoritate rei judicatæ.* 3. *De fideicommissario infante, vel surdo, vel absente, vel muto.* 4. *De rebus alii traditis jussu fideicommissarii.*

65. Idem [lib. 5. Fideicommissorum].

SErvo, invito domino vel ignorante, non recte restituetur hereditas: sed [si] postea ratum habuerit, confirmabitur restitutio (1). verum ipsi domino adquiruntur actiones. nec, quia hereditatis adquisitionis similis est hæc restitutio, jussum præcedere oportet: sed (ut dictum est) etiam ratihabitio subsequi poterit, exemplo bonorum possessionis. Neque interest quod ad propositum attinet, ipsi domino, an servo quis rogetur restituere hereditatem: nec in ea re consensu aut opera servi opus est; atquin in bonorum possessione, vel in adeunda hereditate consensus ejus necessarius est: itaque si qui suspectam dicent hereditatem, postulante domino compellendi erunt adire, et restituere hereditatem.

§. 1. Si testator rogasset heredem, ut restituat hereditatem mulieri, si non nupsisset: dicendum erit compellendum (2) heredem, si suspectam dicat hereditatem, adire et restituere eam mulieri, etiam si nupsisset. † Idem in cæteris quoque conditionibus Julianus noster probat, quæ similiter nisi fine vitæ expleri non possent. secundum quam sententiam cautione præstita his, quorum interest, ab his, quibus restitui sub iisdem conditionibus heres rogatus esset, restituet hereditatem.

§. 2. Cum Prætor, cognita causa, per errorem, vel etiam ambitiose juberet (3) hereditatem ut ex fideicommisso restitui: etiam publice (4) interest restitui (5), propter rerum judicatarum auctoritatem (6).

§. 3. Si *pupillo* (7) *infanti* restituere hereditatem quis rogatus sit: si sponte adierit, etiam servo ejus et ipsi pupillo, tutore auctore, restituetur hereditas: si quidem eo, quod fari non potest, non (8) magis ea res impedietur, quam in muto pubere volenti sibi restitui hereditatem. Si autem heres recuset adire hereditatem, quemadmodum res expediri possit, difficile est: quia neque tutore desiderante, periculo pupilli adiri hereditatem, Trebelliano Senatusconsulto locus sit futurus: neque pupillus ipse id desiderare possit, cum fari non possit. quod aliquatenus circa mutos expediri potest: nam si auditus capaces sunt, vel interrogati, nutu (9) possint significare (10), *velle se periculo suo hereditatem adire*; quomodo absentes per nuncium. Sed et *infanti* non dubito omnimodo subveniendum: idque ex similitudine (11) Juris civilis (12) vel honorarii constituendum est. sive enim heres institutus esset, non dubie pro herede, tutore auctore, gerere posse videtur: sive de bonorum possessione agitaretur, peti ei per tutorem posset: ideoque et heres compelli per tutorem potest adire et restituere hereditatem. † Quo (13) exemplo et mutus, qui nihil intelligere potest, per curatorem adjuvatur.

§. 4. Si singulæ res ab herede traditæ sunt jussu (14) meo ei, cui eas vendiderim: non dubitabimus, mihi intelligi factam restitutionem. † Idem erit, et si jussu meo tradantur cui ego ex fideicommisso aliave qua causa eas præstare debuerim, vel in creditum ire vel donare voluerim.

De instituto, si coheres adisset. 1. *De procuratore fideicommissarii absentis.* 2. *De actione legis Aquiliæ.* 3. *Ubi fideicommissarius conveniri debet.*

66. Paulus lib. 2. Fideicommissorum.

QUi ita institutus esset, *Si coheres ejus adisset*: uti potest lege Falcidia, etsi coheres ejus coactus adisset; modo (15) si (16) ipse non coactus adierit hereditatem.

§. 1. Etiam absentis procuratori, [si] desideraret, posse restitui hereditatem ex hoc Senatusconsulto, Julianus scripsit: si (17) tamen caveat de rato habendo, si non evidens absentis voluntas esset. sed dicendum est, ut heres, qui suspectam dicat, non sit compellendus adire, si incertum sit, an mandaverit, quamvis ei caveatur, propter fragilitatem (18) cautionis: quod si sponte adierit [hereditatem], non magna captio est: sed actiones, si non mandavit, transibunt eo tempore, quo ratum habuerit.

§. 2. Si damnum in servo hereditario datum sit, licet per servum hereditarium heredi competere actio cœpit, non tamen transit legis (19) Aquiliæ actio ad fideicommissarium: hæ enim actiones transeunt, quæ ex bonis defuncti pendent (20).

§. 3. Si legatus (21) Romæ compulsus adierit heredi-

(1) Ratihabitio namque comparatur mandato. adde §. *ult. infr. h. t.* atqui jussus præcedere debuit, ut hereditatem adeat, *ut hic.* Bart.

(2) Hodie non compellitur reddere, si mulier nubat. *Novell.* 22. *c.* 44.

(3) Ambitiosæ jussiones quæ sint, v. Ræward. *var. lib.* 5. *cap.* 6. Ans.

(4) *l.* 11. *supr. de justit. et jur.*

(5) Superest tamen appellatio. *l.* 5. §. 1. *infr. de appellat.*

(6) Quæ jus facit. *l.* 12. §. 1. *infr. qui et a quibus manumis. l.* 27. §. 2. *supr. de recept. qui arbitr. l.* 50. *supr. de peculio. l.* 3. *in pr. et* §. 1. *supr. de pignorib. l.* 50. §. 1. *supr. de leg.* 1. *l.* 207. *infr. de regul. jur. l.* 6. *infr. de except. rei judicatæ. l.* 3. *infr. de popularib. act.*

(7) Hereditas restitui potest pupillo infanti cum auctoritate tutoris ejus.

(8) Muti et infantis similitudo.

(9) Nutu solo pleraque subsistunt, *l.* 93. §. 1. *supr. de adquir. vel omitt. hered. l.* 52. *in fin. infr. de oblig. et act.* sic nutu etiam relinquitur fideicommissum. Ulp. 25. §. 3. Nutus est etiam voluntatis significatio.

(10) Significare. *Hal.*

(11) Quæ illa similitudo est? Quemadmodum tutore auctore pupillus infans hereditatem Jure civili, vel bonorum possessionem jure prætorio petere potest: ita eodem tutore auctore cogi potest heres fiduciarius adire hereditatem et restituere.

(12) Jus civile, et honorarium hic appellat, paulo post, hereditatem, et bonorum possessionem, utramque tutore auctore pupillus infans petit.

(13) Mutus qui nihil omnino intelligere potest, per curatorem ita adjuvatur, ut pupillus infans.

(14) Paria sunt hereditatem fideicommissario restitui, vel alteri ejus jussu, seu voluntate.

(15) Coacta aditio facit, ut conditio, *si heres erit*, extitisse videatur: denique coacta aditio, aditio est pene in omnibus: prodest, inquam, fideicommissario, non ipsi adeunti. *l.* 4. *l.* 11. *et supr. h. t.*

(16) *l.* 19. *supr. de cond. et demonstr.*

(17) Vid. quæ scripsi ad *l.* 6. §. 3. *supr. quod cujuscunque universit. nomine.*

(18) Hinc illud Plauti *in Asinaria*, *Vetus est, nihili cautio est.* sic legendum monet Muret. 8. *variar.* 11. Qui cautionem habet, sæpe litigare cogitur: at cui soluta pecunia est, ei res omnis in tuto est. Ideo scriptores nostri incertæ cautionis eventum dicunt. *l.* 6. *in fin. supr. quod falso tutore.* et Seneca Syngraphas cautionesque vocat vacua habendi simulachra. hæc Muretus.

(19) *l.* 70. §. 1. *in fin. infr. h. t. l.* 15. *supr. ad l. Aquil.*

(20) *Sub.* et erant adquisitæ a defuncto: quæ repertæ in hereditate jacente, quæ hereditate jacente adquisitæ. Nam hereditas jacens repræsentat defunctum: secus si post aditam hereditatem: tunc enim hereditariæ non dicuntur, sed heredis patrimonii.

(21) Adde *l.* 30. *supr. h. t.*

tatem et restituerit: cogetur (1) Romæ actiones pati fideicommissarius, quamvis heres (2) non cogetur.

§. 4. An ubi defunctus conveniri debuit, et fideicommissarius debeat, videndum, si sua sponte heres adit et restituit hereditatem: an tribus locis fideicommissarius defendi debeat; ubi defunctus, et ubi heres, et ubi ipse domicilium habeat? oportet itaque ibi fideicommissarium conveniri, ubi (3) vel domicilium habeat, vel major pars restitutæ hereditatis habetur.

Si fideicommissarius, postquam adire coëgit, recipere nolit. 1. *De fraudatorio interdicto.* 3. *De fideicommissario, qui solidum capere non potest.*

67. VALENS lib. 3. Fideicommissorum.

SI postulante me, suspectam hereditatem ex decreto Prætoris adieris, et nec ego postea eam mihi restitui velim, nec bonis me immiscere: hoc fieri debet, ut (quod Octaveno non ineleganter videbatur) a Prætore perinde (4) actiones in me dentur, ac si hereditatem recepissem: quod est justius.

§. 1. Etiam eo tempore, quo creditorum fraudandorum consilium inieris, citra periculum *interdicti* (5) *fraudatorii* hereditatem suspectam adibis et restitues mihi: quia et remoto fideicommisso liberum (6) tibi fuerat nolenti adire hereditatem, creditores tuos tali commodo fraudare; et ego nihil turpiter faciam, recipiendo eam hereditatem, quam remota postulatione mea, creditores compellere te, ut adires, non potuerint.

§. 2. Sed et [si] filius suus heres patri, rogatus [sit] a patre hereditatem mihi restituere, cum suorum creditorum fraudandorum consilium inisset, tanquam suspectam ex decreto Prætoris restituerit mihi: vix fraudatorio interdicto locus erit: quia bonis patris ejus venditis, nihil proprium creditores ejus ex ea hereditate ferre potuerint: nisi forte proprii creditores filii audiri debeant, si postulent, ut dimissis patris, ejus bona vendere sibi permittatur.

§. 3. Si donationis causa suspectam hereditatem sibi heres dixerit, et restituerit ei, qui solidum capere non possit: auferetur (7) ei id, quod capere non potest. ✝ Idem dicendum est, et si citra consilium donandi fiduciarius (8) heres id fecerit.

De testatore, qui non est solvendo.

68. IDEM lib. 4. Fideicommissorum.

SI heres ab eo, qui cum moreretur solvendo non fuit, rogatus hereditatem restituere, suspectam sibi dicit: dubium non est, quin hodie (9) coactus ex Trebelliano Senatusconsulto restituere possit. sed etsi sua sponte adierit, ex eodem Senatusconsulto restituturus est. quamvis cum summa, aut (10) certum corpus per fideicommissum ab eo, qui solvendo (11) non fuit, datum est, perinde non debeatur, atque si legatum esset: eo enim casu legatarii, superiore heredis vice fungi eum, cui fideicommissum relictum est.

§. 1. Si totam hereditatem rogatus restituere tu sponte adieris, et sine deductione quartæ partis restitueris: difficile quidem crederis per ignorantiam magis, non explendi fideicommissi causa, hoc fecisse: sed si (12) probaveris, per (13) errorem te quartam non retinuisse, recuperare eam poteris.

De cautione evictionis.

69. MÆCIANUS lib. 8. Fideicommissorum.

DE evictione (14) prædiorum vel mancipiorum, vel cæterarum [rerum] *cavere* heres, cum restituit hereditatem, non debet: quinimo in contrarium caveri (15) heredi oportet, *si quid ex his evictum esset, quæ ab ipso herede venissent.*

Si fideicommissarius heredi post tempus restituere rogetur. 1. *De alienatione, aut manumissione, aut damno dato ab herede.* 2. *De temporali actione.*

70. POMPONIUS lib. 2. Fideicommissorum.

SI heres institutus Titio rogatus fuerit restituere hereditatem, et rursus Titius heredi post tempus: sufficiunt directæ (16) actiones heredi.

§. 1. Si heres (17) antequam fideicommissam hereditatem restitueret, alienaverit (18) quid ex hereditate, aut servum hereditarium (19) manumiserit, aut ruperit quid, vel fregerit, vel usserit: non competit in eum ulla Civilis actio, restituta postea hereditate ex Trebelliano Senatusconsulto; sed ex fideicommissi causa erit hoc quod deperierit persequendum. ✝ Sin vero post restitutam hereditatem horum quid admiserit heres, dicendum [est], lege (20) Aquilia cum eo agi posse, si servum forte hereditarium aut vulneraverit, aut occiderit.

(1) Fideicommissarius sortitur forum ex persona propria et defuncti, non heredis.

(2) Est enim legati personale officium. *l.* 28. §. 1. *supr. de judiciis.* Exceptio personæ heredis cohærens, non transit in fideicommissarium.

(3) Fideicommissarius cui restituta est hereditas, ibi conveniendus est, ubi domicilium habet, vel pars major restitutæ hereditatis habetur; non ubi heres, qui hereditatem ei restituit, domicilium habet.

(4) Cogitur hereditarias actiones pati fideicommissarius, qui heredem coëgit adire. *l.* 11. *in fin. l.* 44. *supr. h. t. l.* 1. §. 6. *infr. de separation.*

(5) In interdictum fraudatorium quis incidit per aditionem factam a suo vel extraneo. De interdicto fraudatorio adde *l.* 96. *infr. de solutionib.*

(6) Cur ita? vide *l.* 6. *infr. quæ in fraud. credit.*

(7) Plus fideicommissario heres non restituit, quam ipse fideicommissarius a defuncto capere potuit. *l.* 46. *infr. de jure fisci.*

(8) De eo dixi ad *l.* 46. *supr. h. t.*

(9) Hodie, id est, post Senatusconsultum Pegasianum. vid. Cujac. 8. *observ.* 5. de hac particula, *Hodie*, vid. l. 7. §. 2. *infr. de injuriis.*

(10) Ex hac disjunctiva quidam colligit, aliud esse summam aliud corpora. vid. *l.* 94. §. 1. *infr. de solutionibus.*

(11) Legata ex testamento ejus, qui solvendo non fuit, omnino inutilia sunt. *l.* 17. *infr. de mortis caus. donat.*

(12) Præsumi error juris non solet nisi probetur. dixi ad *c.* 46. *de regul. jur. in* 6.

(13) §. 7. *Inst. eod. l.* 5. §. 15. *supr. de donation. inter virum.*

(14) Heres institutus non cavet de evictione, sed filio cavetur a fideicommissario. *Bart. l.* 77. §. 8. *supr. de legat.* 2. Cur ita? vide *l.* 45. *in fin. supr. de leg.* 1.

(15) Vide *l.* 36. *supr. h. t.*

(16) Ut necesse non sit utilibus uti: unde colligunt, directam actionem nobiliorem et meliorem esse utili, et ea præsente utilem mussitare, id est, quiescere. *l.* 1. §. 1. *supr. de Publiciana.*

(17) Ex damno dato ante restitutionem, ex testamento: post restitutionem vero, actione legis Aquiliæ heres tenetur.

(18) *l. ultim.* §. 2. *vers. nemo. C. communia de legatis.* adde *l.* 104. *infr. de solutionibus.*

(19) Libertas servo fideicommisso data valet, *ut hic. et l.* 25. §. 2. *supr. h. t.* servo legato data non valet: de quo vide quæ scripsi ad *l.* 11. *infr. de manumissionib.*

(20) Adde *l.* 66. §. 2. *supr. h. t.*

*

§. 2. Si *temporalis actio* in hereditate relicta fuerit, tempus, quo heres experiri ante restitutam hereditatem potuit, imputabitur ei (1) cui restituta fuerit.

De jure deliberandi.

71. Mæcianus lib. 10. Fideicommissorum.

OMnes, qui de hereditate (2) deliberant (3), desiderante eo qui suo periculo velit adiri hereditatem, coguntur adire (4): sed non statim restituere, sed ut completo tempore deliberationis, [si] expedire (5) sibi compererint hereditatem, sentiant commodum testamenti eo jure, quo, si sponte adissent. sin vero contra onerosam crediderint: restituta ea exonerentur actionibus hereditariis.

De præceptione fundi alieni.

72. Pomponius lib. 4. Fideicommissorum.

HEres præcepto fundo rogatus erat hereditatem restituere; fundus alienus erat: Aristo aiebat, videndum utrum eum omnimodo penes heredem fundum esse voluit testator: an ita demum, [si] ipsius est? sed sibi superius placere: ideoque æstimatio ejus retinenda (6) est.

De pignore. 1. *De servitutibus.*

73. Mæcianus lib. 13. Fideicommissorum.

SI heres pecuniam hereditariam (7) crediderit, et in eam causam pignora acceperit: actiones non (8) competunt ei, cui restituta fuerit hereditas adversus ipsa pignora. sed aliqua dubitatio remanebit, si in eum contractum, qui (9) ex (10) defuncto fuerit interpositus, heres antequam restitueret hereditatem pignus acceperit: sed nec sic quidem ipse admitteretur (11) ex fideicommisso: tamen habet adversus heredem actionem, ut (12) ei cedat (13) pro pignoris commodo actionem.

§. 1. Cum ex Trebelliano Senatusconsulto restituitur hereditas, servitutes quas mutuo prædia heredis et testatoris habent, nihilominus valent.

De prohibita testari, antequam liberos habeat. 1. *De anno cœpto.*

74. Paulus lib. 2. Decretorum.

QUi filium et filiam habebat, testamentum fecit, et ita de filia sua caverat, *Εντέλλομαι σοι μὴ διατιθέσθαι πρὶν τέκνα σοι γενέσθαι.* id est, *Mando tibi non testari, donec liberi tibi sint:* pronunciavit Imperator, fideicommissum ex hac (14) scriptura deberi (15), quasi (16) per (17) hoc, quod prohibuisset eam testari, petisset, ut fratrem suum heredem faceret: sic enim accipiendam eam scripturam, ac si hereditatem suam rogasset eam restituere.

§. 1. Fabius Antoninus impuberem filium Antoninum et filiam Honoratam relinquens, exheredatis his, matrem eorum Juniam Valerianam heredem instituit: et ab ea trecenta, et quasdam res filiæ reliquit; reliquam omnem hereditatem filio Antonino: *cum ad annum* (18) *vicesimum ætatis pervenisset*, voluit restitui: *quod si ante annum vicesimum decessisset filius, eam hereditatem Honoratæ restitui præcepit:* mater intestata decessit, utrisque liberis legitimis heredibus relictis: postea filius annum agens plenum nonumdecimum, et ingressus vicesimum, necdum (19) tamen eo expleto, decessit filia herede Favia Valeriana sua relicta: a qua amita fideicommissum [et] ex testamento patris portionem hereditatis petebat, et apud Præsidem obtinuerat: tutores Valerianæ filiæ Antonini, egestatem ejus prætendebant, et recitabant Divi Hadriani Constitutionem, in qua, *quantum ad munera* (20) *municipalia*, jusserat, *eum annum, quem quis ingressus esset, pro impleto numerari.* Imperator autem noster (21) motus et æquitate rei, et verbis testamenti, *Si ad annum vicesimum ætatis:* quamvis scire se diceret, a Divo Marco non excusatum a tutela eum, qui septuagesimum (22) annum ætatis ingressus fuisset; nobis et legis Æliæ Sentiæ argumenta proferentibus, et alia quædam: contra petitricem (23) pronunciavit.

Si is qui credebatur futurus heres ex asse, oneretur fideicommisso, et coheredem habeat. 1. *De rogata ut faciat pervenire ad filium suum.*

75. Scævola lib. 18. Digestorum.

EPistolam (24) ad heredem suum [in] hæc verba scripsit, *Titius Cornelio heredi suo salutem. A te peto, Corneli, quoniam ad te devoluta est pars matris meæ; Item, pars Sempronii curatoris quondam mei contra-*

(1) Negligentia heredis in singularibus rebus adquirendis nocet fideicommissario.

(2) Adeunda.

(3) Vide *l.* 30. *supr. h. t.*

(4) Etiam statim.

(5) Adiisse hereditatem intelligitur, qui post deliberandi tempus elapsum dixit, *Expedit mihi hereditatem adire.*

(6) *l.* 77. §. 8. *supr. de legat.* 2.

(7) *l.* 21. *Infr. de fidejussoribus.*

(8) Actio hypothecaria non transit in fideicommissarium, si heres, antequam restitueret hereditatem, a debitore hereditario pignus acceperit.

(9) Hereditarii contractus hereditaria actio, vel stipulatio quæ a defuncto fuit interposita.

(10) Qui a defuncto.

(11) Admittetur.

(12) Actiones quæ heredi sua provisione competunt, non transferuntur facta restitutione per Trebellianum, sed nova cessione opus est. *Bartolus.* Dicamus apertius, Actio hypothecaria non transit in fideicommissarium, si heres antequam restitueret hereditatem, a debitore hereditario pignus accepit. Nam separandæ obligationis fidejussoriæ ab obligatione pignoris nulla est ratio: neutra est hereditaria, neuter contractus est hereditarius. vide cætera in *l.* 58. §. 2. *l.* 59. *supr. h. t.* Denique actiones illæ summo Jure non competunt, nisi cedantur, ut *infr. h. t.*

(13) Cedi posse inventarii beneficium, hinc colligunt: Imo, id amplius colligitur, Heredem cogi id omne fideicommissario cedere, quod opera sua industriave adquisiverit. adde *l.* 22. *supr. de constituta pecun. l.* 8. §. 1. *supr. quib. modis pign. l.* 1. §. 3. *infr. quod legator. l.* 25. *in fin. supr. de administr. et peric. tut.*

(14) Vetans aliquem testari, videtur rogare de hereditate restituenda venientibus ab intestato.

(15) Imo, non debetur. *l.* 77. §. 24. *supr. de leg.* 2. *l.* 68. §. 1. *supr. de leg.* 3. *l.* 32. *supr. de usu et usufr. leg.*

(16) Prohibitus testari priusquam liberos habeat, intelligitur rogatus hereditatem fratribus restituere.

(17) Fideicommissi mandatum subintelligimus ex prohibitione alienandi. vide Simonem de Prætis 3. *de interpretatioue ultimarum voluntatum.* 3. *dubitat.* 1. *solut.* 10.

(18) Vide Cujac. ad *l.* 5. *supr. qui test.*

(19) Num annus cœptus habeatur pro impleto? vide Cujac. *ibid.*

(20) Vide *l.* 8. *infr. de munerib.*

(21) Antoninus Caracalla.

(22) Vid. *l. ultim. tit. C. qui ætate se excus.*

(23) Amitam scilicet. atque ita hic annus cæptus habetur pro completo. Imo, non est habendus pro completo, *l.* 46. *supr. de cond. et demonstrat.* vide Cujac. *ibid.*

(24) Epistola heredem rogare possumus de restituenda alteri hereditate. Eadem ratione per epistolam legare possumus. An et per nuncium legare etiam possumus? Posse, notat Mantica 1. *de conjectur.* 11. *in fin.* ut si quis, cui dicat, *Vade et dic Titio me ei centum legasse.* vide plura de epistola ibidem, apud eundem Manticam.

ria (1) *fortuna* [*usi*] ; *et per hoc totus as meus apud te esse speratur* (2) : *uti reddas* (3) *restituas Gaio Seio uncias quatuor*. Quæsitum est, cum Sempronius in integrum restitutus (4) sit ab Imperatore (5), [a] quo fuerat deportatus (6), et adierit hereditatem : an is quoque rogatus sit, ut ex sua portione restituat hereditatem? Respondit, Sempronium quidem non proponi rogatum, Cornelium autem heredem debere pro (7) rata portione maternarum defuncti rerum restitutionem Seio facere.

§. 1. Mulier heredis instituti fidei commisit, ut retenta parte quarta, reliquam (8) partem restitueret nurui quondam suæ, cujus fidei commisit in hæc verba : *Rogo te, ut id quod ad te ex bonis meis pervenerit, facias* (9) *pervenire ad filium tuum*. Quæsitum est, quando hoc fideicommissum restituere debeat : utrumne post mortem suam, an jam nunc? Respondit, ad tempus (10), quo nurus moreretur, fideicommissum aptandum esse.

De substitutione facta in codicillis.

76. IDEM lib. 19. Digestorum.

SCævola respondit, si pater filium suum impuberem ex asse scripserit heredem (11), eique codicillis substituerit, deinde filius impubes decesserit : licet substitutio (12) inutilis sit ; quia *Codicillis hereditas neque* (13) *dari, neque adimi* (14) *potest;* tamen (15) benigna (16) interpretatione placet, ut mater, quæ (17) ab intestato pupillo successit, substitutis (18) fideicommisso obligetur : quod si (19) invicem fuerunt substituti, [et] in fideicommisso substitutionem valere ; unoque eorum mortuo, qui supersunt totum accipiunt.

De his, qui tenentur fideicommisso, donec binos liberos educaverint. 1. *De conditione*, si sine liberis decessisset.

77. IDEM [lib. 20. Digestorum].

HEredibus institutis filiis utriusque sexus, singulos rogavit, ut qui sine liberis decederet, partem suam hereditatis sorori fratrive restitueret, aut, si frater sororve non esset, matri suæ : et hæc verba adjecit, *Vosque, liberi carissimi, hoc fideicommisso teneri invicem volo, donec binos liberos educaveritis*. Quæsitum est, si quis ex liberis duos filios procreavit, quamvis superstites (20) non reliquerit, an heredes ejus fideicommissum debeant? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri fideicommissi onere liberatos (21).

§. 1. Titius nepotes ex filia et furiosam filiam suam heredes instituit : et fideicommisit filiæ, *Ut si sine liberis decessisset, pars ei data perveniret ad coheredes*. Furiosam ipse Titius in matrimonio collocavit, et enixa est filiam post mortem patris. Quæsitum est, defuncta furiosa, superstite ex hujusmodi conjunctione parta filia, an fideicommissum ad coheredes pertineret? Respondit, cum (22) filiam reliquisse proponeretur, fideicommissum non deberi. Claudius. Nam etsi (23) matrimonium cum furiosa non (24) fuit : satis tamen factum est hujusmodi conditioni (25).

De jussis habere omnia communia. 1. *De nudo ministro, seu executore.* 2. *De institutione servi per fideicommissum manumissi*, 3. *Et de eo, qui rogatus est ei servo manumisso restituere quidquid ad se pervenit.* 4. *De jure accrescendi.* 5. *De rogato restituere fratribus.* 6. *Si is, cujus fidei commissum est, patiatur fundum distrahi a creditore.* 7. *Si oneratus onerato successerit.* 8. *De verbis communicationem enunciantibus, et de commendatione.* 9. *De dote.* 10. *De portione unius ex fideicommissariis deficientis.* 11. *De detractione quartæ.* 12. *De reditu et mercede servorum in alimenta relictis.* 13. *An prælegatum alienari prohibitum, veniat in fideicommissum universale.* 14. *De dote.* 15. *De judicio cœpto cum herede, qui restituit.* 16. *De minore quantitate quam deberetur restituta, et de instrumentis postea repertis.*

78. IDEM [lib. 21. Digestorum].

LUcius (26) Titius intestato (27) moriturus, cum haberet uxorem, et ex ea filiam emancipatam, codicillis hæc verba inseruit : *Pertinent* (28) [*autem*] *hi codicilli ad uxorem et filiam. Itaque rogo* (29) *quicquid aut ego reliquero, aut vos ipsæ habeatis* (30), *commune* (31) *vobis sit. Quod si non ego rogarem, vos pro vestra pietate faceretis.* Filia intestati patris bonorum possessionem ac-

(1) Contraria fortuna uti, pro deportari. adde *l.* 77. §. 4. *supr. de leg.* 2.
(2) Speratus heres alius est, alius reipsa jam heres.
(3) *Al.* reddas et restituas.
(4) Restitui deportati possunt ab Imperatore, atque ita hereditatem adire.
(5) Princeps restituere deportatum potest.
(6) Deportati bona deferuntur ad proximos ejus heredes ab intestato.
(7) Restituere quatuor uncias rogatus, ut heres Primi et Secundi : si Primi tantum, non Secundi heres fuerit, pro parte Secundi non censetur restituere rogatus, quia Secundo heres non fuit, sed Primo.
(8) Id est, novem uncias.
(9) *l.* 19. *supr. h. t.*
(10) Imo, non ad tempus, sed statim. *l.* 41. *in fin. supr. de legat.* 3.
(11) V. Molinæus *ad l.* 1. §. *si quis. a num.* 77. *de verbor. oblig.* Vandus *lib.* 2. *var. quæst.* 12. Vaconius *declar. jur. civ. lib.* 4. *declar.* 64. *et lib.* 5. *declar.* 69. Mod.
(12) Codicillis substitutio fieri non potest stricto jure.
(13) *l. pen.* §. 1. *supr. de condit. instit. l.* 6. *supr. de jure codicill.*
(14) Adimit hereditatem, qui instituto substituit, seu substitutum dat. Est igitur substitutio ademptionis species.
(15) Vide Cujac. 10. *obs.* 25.
(16) Benignæ interpretationes semper quærendæ et aliis præferendæ.
(17) Mater pupillo filio ab intestato succedit.
(18) Mater filio pupillo (cui pater codicillis substituit) succedens ab intestato, substitutis fideicommissi nomine obligatur.
(19) Substituere de herede in heredem et de descendente in descendentem possumus. vid. Simonem de Prætis 3. *de interpretatione ultimarum voluntatum*, *dubitat.* 1. *sent.* 10.
(20) Cui legatum est, *Si binos liberos educaverit*, conditioni paruisse videtur, si semel binos superstes habuerit; nec requiritur, ut mortis suæ tempore binos relinquat, *ut hic.* secus erit, si decreto si sine liberis decesserit. vide *l.* 17. §. 4. *supr. h. t.*
(21) Cur ita? vel ideo, quod quocunque tempore hæc conditio obtineat. vide *l. ultim. C. de indict. viduitate.*
(22) Vide *l.* 6. *C. de instit.*
(23) Ratio dubitandi.
(24) Imo, furiosus retinet matrimonium. vide quæ notavi ad *l.* 13. §. 1. *supr. de off. Præsid.*
(25) Ut sufficiat quocunque modo liberos sustulisse.
(26) Eadem verba repetuntur in *l.* 89. §. 3. *Supr. de legat.* 2.
(27) Vide *l.* 1. §. 5. *Supr. h. t.*
(28) *l. ultim.* §. 3. *Supr. de legat.* 2. ita legari potest, *arg. l.* 11. *supr. de legat.* 3.
(29) Fideicommissum tacitum his verbis inducitur. *l.* 19. §. 1. *supr. h. t.*
(30) *Lego*, habebitis, *vel* habetis : a me scil.
(31) Possunt aliqui gravari de bonis invicem communicandis. *Bart.* Quid? pro qua parte bona communia erunt? Æqualiter. *d. l. ult.*

cepit. Quæsitum est, an aliqua pars hereditatis Lucii Titii ex causa fideicommissi a filia matri debeatur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, deberi, si etiam uxor parata sit in commune bona sua conferre.

§. 1. Mævia duos filios heredes reliquerat, et eodem testamento ita cavit: *Fidei autem heredum meorum committo, uti omnis substantia mea sit pro deposito sine usuris apud Gaium Seium et Lucium Titium* (*quos etiam, si licuisset* (1), *curatores substantiæ* (2) *meæ dedissem remotis aliis*), *ut hi restituant nepotibus meis: prout quis eorum ad annos vigintiquinque pervenerit, pro portione: vel si unus, ei omnem.* Quæsitum est, an fideicommissum præstari a scriptis heredibus Lucio Titio et Seio debeat? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, Lucium Titium, item Gaium Seium, fideicommissum petere non posse.

§. 2. Tres heredes scripsit: Mævium fratrem suum, ex dodrante: Seium, ex sextante (3); Stichum ejusdem Seii [servum, filium autem naturalem Mævii], ex uncia: et fidei commisit Seii, uti Stichum manumitteret, in hæc verba, *A te peto, Seii, uti tu Stichum manumitteres: dedi unde faceres.* sed et codicillis ita cavit, *unciam ex qua feci Stichum heredem, si quam Seius controversiam* (4) *moveret* (5), *ad Mævium fratrem meum reverti volo. Tu, frater, secundum fidem et pietatem tuam, quidquid ad te pervenerit ex hereditate mea, Sticho filio tuo restitues; quod ut facias, fidei tuæ committo.* Quæsitum est, cum Seius adierit hereditatem, et propter hoc compulsus Stichum manumiserit (6): an unciam hereditatis, ex qua Stichus heres institutus est, Sticho manumisso restituere debeat? Respondit, non proponi Seium rogatum, unciam ei restituere.

§. 3. Idem quæsiit, an, si aliquam controversiam Seius de uncia hac, ex qua Stichus institutus est, facere velit, et Mævius unciam ex causa fideicommissi a Seio fuerit consecutus: utrum hanc solam unciam, ex qua Stichus institutus est, an vero et dodrantem, ex quo ipse Mævius institutus est, eidem Sticho restituere debeat? Respondit, de omni restituendo, quod ad Mævium quoquo modo pervenit, testatricem sensisse.

§. 4. Pater puerum et puellam heredes instituit, eosque invicem substituit (7), et si neuter heres esset, eis plures substituit [substitutosque invicem substituit (8)], his verbis, *Substitutos heredes invicem substituo:* eorumdem (9) filiorum fidei commisit, ut qui eorum vita (10) superasset, et sine liberis intra annum trigesimum moreretur, hereditatem his quos heredes substituerat, restituat: filius vita sororem superavit, et intra trigesimum annum sine liberis decessit. Quæsitum est, ex substitutis uno (11) defuncto ante filium, pars ejus, quæ ad cæteros substitutos, qui superviverent, pertinet, utrum pro virilibus, an pro hereditariis portionibus quibus sunt substituti, pertineat? Respondit, consequens esse, pro (12) his partibus quibus (13) substituti essent, fideicommissum pertinere.

§. 5. Mævia filium heredem instituit ex quincunce (14), Titiam filiam ex quadrante (15), Septicium filium ex triente (16), cujus fidei commisit in hæc verba: *Te rogo, fili Septici, si intra vicesimum annum sine liberis morieris, quidquid ex hereditate mea ad te pervenerit, hoc fratribus* (17) *tuis restituas* (18). Quæsitum est, [an] Septicio filio defuncto intra vicesimum annum sine liberis, hoc fideicommissum utrum pro portionibus hereditariis ad fratrem et sororem ejus pertineat, an vero æqualiter? Respondit, pro parte hereditaria.

§. 6. Titia ex asse heres scripta, partem dimidiam hereditatis Mæviæ rogata restituerat: fundum a testatore obligatum luere noluit, sed eum vendente creditore mandavit (19) redimendum Seiæ. Quæsitum est, an Titia ex causa fideicommissi Mæviæ teneatur? Respondit, cum rogata hereditatem restituere proponatur: nihil proponi, cur non teneatur. Claudius: subest enim præstari oportere id, quanto pluris fundus fuit, quam ad creditorem pervenire oportuit.

§. 7. Gaio Seio ex semisse, Titia ex quadrante, et aliis ex reliquis portionibus heredibus institutis, ita cavit: *Fidei autem vestræ mando, Gai Sei, et Lucia Titia, uti post obitum vestrum reddatis restituatis Titio et Sempronio semissem patrimonii* (20) *et portionis ejus, quam vobis dedi.* Quæsitum est, cum utrique adierint hereditatem, et postea Gaius Seius defunctus sit, Lucia Titia herede instituta, an hæc Lucia Titia partem dimidiam semissis, quam rogatus erat Gaius Seius restituere, protinus debeat: an vero, post suam demum mortem, universum fideicommissum, tam ex sua persona, quam ex Gaii Seii datum restituere debeat? Respondit, Luciam Titiam statim (21) teneri (22), ut partem dimidiam semissis ex persona Seii restituat.

(1) De jure scil. nam testamento curator non datur. §. 1. *Inst. de curator.*

(2) *l.* 6. *in fin. supr. de tut.*

(3) Ex duabus unciis. adde §. 5. *Inst. de hered. inst.*

(4) Controversia movetur jure vel facto, in judicio, vel extra. Accurs. *Bart.* adde Bald. *l.* 2. *C. de transactionib.*

(5) Controversiam in re legata non movere jussus, intelligitur jussus sinere eam rem habere legatarium ad eum plane modum, quo res erat.

(6) *l.* 16. §. 10. *supr. h. t.*

(7) *Sub.* vulgariter, et ex diversis partibus, et substitutio expiravit.

(8) Ex diversis partibus. *Castrens.*

(9) Hæc secunda substitutio est.

(10) Vita alterum superat, qui superstes relictus est.

(11) Idem est si nullus fuit defunctus, et omnes venirent ad fideicommissum post mortem ultimi morientis. Succederent enim pro iis portionibus, quibus fuissent vulgariter substituti.

(12) Portiones adjectæ in substitutione vulgari, censentur repetitæ in fideicommisso universali iisdem facto.

(13) Id est, pro portionibus hereditariis, non virilibus, portio deficiens adcrescit. *l.* 23. *supr. h. t.*

(14) Id est, quinque unciis.

(15) Id est, tribus unciis.

(16) Id est, ex quatuor unciis.

(17) Quid, si nullos fratres, sed sorores tantum reliquerit? sororibus debebitur. atque ita appellatione *fratrum* intelliguntur sorores. Ancharanus hanc regulam restringit, ut ea locum non habeat, ubi de odio agitur. adde *l.* 35. *supr. de pac.* adde *l. ultim. Infr. hoc. tit.*

(18) Pro parte eorum hereditaria scil. ut mox sequitur.

(19) Mandans emi, ipse emere videtur, *l.* 22. §. 3. *supr. mandati.* vide quæ scripsi ad *l.* 1. *C. de jure dominii impetrando.*

(20) Id est, semissem patrimonii in partes divisi, ἓ διαδὺς, seu ἑνδιαδυοῖν, id est, duo per unum, figura cum diversa rediguntur in unam convenientiam, vel quoties unum duobus exprimitur; quale illud, *Pateris libabat et auro:* pateris aureis. Virgil. 2. *Georgicon. ubi Servius.* sic arguere pro arguendo convincere. *l.* 6. §. *possumus.* 4. *Supr. nautæ, caupones.*

(21) Duobus rogatis post mortem restituere, si unus eorum morietur, pro ejus parte competit statim fideicommissi petitio, uno decedente, fitque locus substituto. adde *l. ultim.* §. *penult. supr. de legat.* 2.

(22) Imo, statim non tenetur. Quoties enim quis reliquit post mortem aliquorum, perinde est, ac si relictum esset post mortem omnium. *l.* 34. *in fin. princ. supr. de usufr. legat.*

§. 8. Filiam suam heredem scripsit et nepotem, quem ex ea habebat, ei substituit, et ita cavit: *Lucio Titio fratris mei filio* (1), *genero meo, ducentos aureos relinquo* (2), *quo legato scio illum contentum esse: quoniam scripsi universam rem meam, eo quod filiam meam et nepotem meum heredes scripsi, universam substantiam eis communicasse: Quos invicem commendo* (3): filia adita patris hereditate, divertit a marito. Quæsitum est, an Titius quondam ejus maritus suo vel filii sui nomine, ex fideicommisso communionem bonorum consequi possit viva quondam uxore sua vel post mortem ejus? Respondit, nihil fideicommissi datum genero proponi, præter ducentos aureos.

§. 9. Idem quæsiit, eandem uxorem marito herede scripto, fideicommisisse, *ut cum moreretur, filio communi omne quod ad eum ex hereditate sua pervenisset* (4), *restitueret*: an illæ quoque res et possessiones, quæ in dotem datæ et post divortium restitutæ mulieri fuerant, fideicommisso contineantur? Respondit: quod mulier in bonis sui reliquisset, id fideicommisso contineri. Claudius et alias de eodem facto consultus, ita respondit: sive restitutæ sint res, secundum id quod supra responsum est, in bonis mulieris computari; sive non sint restitutæ, quia ex stipulatione de dote reddenda interposita restituendæ sint, eo auctiorem hereditatem computari.

§. 10. Quæ habebat filium, et ex eo nepotem, utrosque in mariti potestate, maritum ex asse scripsit heredem, ejusque fidei commisit in hæc verba: [*Si*] *Titius maritus meus mihi heres erit, peto, fideique ejus committo, quidquid ex hereditate mea ad eum pervenerit, cum mori cœperit, det restituat Gaio* (5) *filio nostro: ita tamen ut decem quidem uncias Gaius* (6) *habeat, duas autem uncias Seius nepos habeat: quod ut fiat, fidei ejus Titii heredis mei committo*. Pater emancipavit filium, nepotem amisit et superstite filio decessit. Quæsitum est, an priore (7) parte scripturæ universa hereditas patris ex causa fideicommissi filio debeatur: et illa sequentia (8) verba, *ita tamen, ut decem uncias filius, duas autem nepos habeat*, ex voluntate defunctæ ita demum locum haberent, si die fideicommissi cedente filius et nepos eorum in natura essent; cum autem non supervixit ad diem fideicommissi nepos, sequens scriptura cesset? Respondit, ea quæ proponerentur ostendere, decem duntaxat uncias filio datas.

§. 11. Heres institutus, uxori rogatus *totam hereditatem* restituere, restituit detracta quarta. Quæsitum est, cum uxor quartam partem hereditatis præsenti die, et reliquam post tempus alii rogata a testatore fuisset restituere: an id (9), quod heres ei detraxisset quartæ nomine, in restituendo fideicommisso imputare possit? Respondit, quatenus (10) cepisset, fideicommisso obstrictam.

§. 12. Heredum fidei commisit, ut quicquid ex parte tertia hereditatis pervenerit ad eos, id redderent Gaio Mævio alumno testatoris, cum fuerit annis quindecim, et subjunxit hæc verba: *interim ex refectu* (11) *paupertatis* (12), *qui ad vos pervenerit, alatis eum usuris pro quantitate nummorum redactis: hoc amplius eidem alumno meo hominem Caletanum et vernam sutorem, qui cum artificio suo mercede data alere poterit*. Quæsitum est, cum alimenta multo minora præstiterint heredes scripti, quam usuræ summæ redactæ competebant, an et residuas præstare compelli debeant totius temporis, an ex die quo quintumdecimum explesset? et cum servi legati ei specialiter, ut ex mercedibus aleretur, statim venierint; utrum mercedes an usuras petere debeat? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, testatorem videri de omni reditu (13) et mercede servorum restituenda sensisse.

§. 13. Pluribus (14) heredibus institutis, in quibus et libertis tribus ex dodrante, eisdem fundos per præceptionem dedit: et ab his petiit, *ne eos alienarent; et ut qui vita superasset, solidos eosdem fundos obtineret*: deinde unius ex his libertis Otacilii fidei commisit, *uti quidquid ad eum ex hereditate bonisve pervenisset, deducto pro ea parte ære alieno, et legatis*, [*et*] *sibi viginti aureis, restituat Titio*. Quæsitum est, an etiam partes tertias fundorum prælegatorum [cum] conlibertis eidem deducere deberet? Respondit secundum ea quæ proponerentur, non debere restituere præceptionem, quum ipse testator et legata excipi voluisset.

§. 14. Maritus, uxore instituta herede ex parte tertia (15), et pluribus ei fideicommissis datis, dotem quoque prælegavit his verbis, *Seiæ uxori meæ dari volo a filiis meis summam dotis ejus, quæ mihi pro illata est*: ejusdemque uxoris fidei commisit, *ut partem hereditatis et quæcunque ei legasset, post mortem suam Titio filio communi restitueret*. Quæsitum est, an summam quoque dotis inter cætera legata ex causa fideicommissi filio suo restituere debeat? Respondit, non alias (16) nisi manifestum esset, de dote quoque restituenda testatorem sensisse. atque etiam si sensisset, et hoc fuerit approbatum: ita ejus quoque petitionem fore, si non minus in quantitate, quæ Falcidiæ nomine remaneret, foret, quam in quantitate dotis.

§. 15. Rogatus hereditatem restituere Septicio, *cum erit annis viginti*, interea fundos, quos defunctus pignori acceperat, vendidit, et propterea pigneratitia [judicio] a debitore conventus decessit; herede relicto Sempronio, et judicio nondum finito restituit hereditatem Septicio.

(1) Idem potest esse mihi, et fratris filius, et gener. Valet enim Jure civili inter duorum fratrum liberos matrimonium, §. 4. *Instit. de nupt.* vide *l.* 19. *C. de nuptiis.*

(2) Verbum *relinquo*, est precarium. vide Cujac. 4. Paul. *sent.* 1. §. 6.

(3) Commendo fidei patris. *Hal.*

(4) In bonis mulieris dos numeratur, sive ea sit restituta, sive non sit restituta. ideoque maritus ab uxore gravatus, quod ad eum ex bonis uxoris pervenit restituere, dotem restituere tenebitur.

(5) Gaius hic primo loco solus fideicommissarius nominatur.

(6) Hoc secundo loco pars certa relinquitur Gaio, qui antea solus nominatus fuerat fideicommissarius.

(7) Qua is solus erat fideicommissarius.

(8) Nihil igitur interest, an ab initio, an in sequenti clausula sint partes adsignatæ, ut hoc solum consideretur, an ex certis partibus ei sit relictum. Paria sunt itaque, simpliciter relictum per partes modificare, et ab initio quid per partes relinquere. *Bart.*

(9) Quatenus heres detraxit a fideicommissario, eatenus fideicommissarius a cæteris detraxit. vide *l.* 63. §. 12. *supr. h. t. l.* 43. *supr. de cond. et demonstr. l.* 32. §. 4. *Supr. ad l. Falcid.*

(10) *l.* 1. §. 19. *Supr. h. t.*

(11) Id est, ex omni quod ex meo modico refici poterit.

(12) Paupertate legata, venit hereditas tota, etiam si legans efficiatur dives, *ut hic.* adde *l.* 16. *supr. h. t.* adde Catell. Cottam *in voce* paupertas, Cremensem *singulari* 23. dixi in *l.* 16. *supr. h. t.*

(13) *l.* 43. §. 2. *supr. de legat.* 2.

(14) Explicationem hujus §. vide apud Johann. Decher. *lib.* 2. *dissertat.* 1. *num.* 1. 2. 4. Ans.

(15) Cujac. 18. *observ.* 16. vestigium antiquitatis hic notat quo uxori non habenti solidi capacitatem, licebat legare usumfructum tertiæ partis bonorum: et cum liberos haberet, ejusdem partis proprietatem. hoc idem notat 10. *obs.* 17. adde Ulpian. 15. *de decimis.* dixi ad *l.* 4. *C. quando dies leg.*

(16) Hæc verba, *legata restituantur*, non porriguntur ad debita prælegata, nisi probetur testatorem sic sensisse. *Bart.*

Quæsitum est, an (1) judicio nihilominus ipse condemnari debeat, cum potuerit retinere, vel *cavere sibi id quod ex causa judicati præstaturus esset?* Respondit, judicii (2) executionem nihilominus adversus heredem et post restitutam hereditatem mansisse.

§. 16. Heres ejus (3), qui post mortem suam rogatus erat *universam hereditatem* restituere, minimam (4) quantitatem, quam solam in bonis fuisse dicebat, his, quibus fideicommissum debebatur, restituit: postea repertis instrumentis, apparuit quadruplo amplius hereditate (5) fuisse. Quæsitum est, an in reliquum fideicommissi nomine conveniri possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, si non (6) transactum (7) esset, posse.

De restitutione minoris.

79. Idem [lib. singulari Quæstionum publice tractatarum].

SI pupillus parenti suo heres extitit, et fideicommissam hereditatis partem restituit, mox abstinetur (8) paterna hereditate: optio deferenda est fideicommissario ut aut portionem quoque pupilli (9) adgnoscat, aut toto discedat (10); aut omnimodo bona vendenda (11) sunt, ut id, quod superfluum est (12), pupillo servetur (13), et si in solidum bona venire non possunt, omnimodo actiones fideicommissariæ denegandæ erunt: erat enim in potestate illius, universum suscipere, et si quid plus erit, pupillo servare.

De creditoribus heredibus.

80. Idem lib. 5. Digestorum.

MAtrem et avunculum, eosdemque creditores (14) suos, heredes scripsit Lucius Titius, et eorum fidei commisit, ut post mortem restituerent, quod ex re familiari testatoris superfuerit, Septicio: heredes non modicam partem bonorum testatoris consumpserunt: et multos heredes reliquerunt: quibus scientibus, multa corpora, quæ remanserant ex bonis Lucii Titii, Septicius possedit. Quæsitum est, an id, quod Lucius Titius debuit matri et avunculo, heredes eorum a Septicio petere possint? Respondit, non posse, Claudius: Aditione enim hereditatis confusa (15) obligatio interciderat: sed fideicommissi repetitio erat: cujus æquitas deficit his, qui multa ex hereditate consumpsisse proponuntur.

De tribus filiis institutis, ex quibus duo invicem vulgariter substituti sunt, et per fideicommissum rogati sunt portionem suam, exceptis bonis maternis et avitis, ei, vel eis, qui superessent, restituere.

81. Paulus (16) Imperialium (17) sententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris 6. (18) libro 1. seu Decretorum (19) libro 2. (20).

JUlius Phœbus testamento facto, cum tres liberos heredes institueret, Phœbum et Heracliam ex eadem (21) matre, Polycraten ex alia, æquis portionibus, petit a Polycrate minore fratre, ut accepto certo prædio, hereditatem fratribus (22) concederet; et invicem eos, qui ex eadem matre erant, si qui eorum heres non fuisset, substituerat: Polycrati, si intra pubertatem decessisset, secundas tabulas fecit, quas matri ejus condemnavit (23) aperiendas (24), si impubes obisset; deinde petit a prioribus, ut si quis eorum sine liberis decederet, portionem suam, exceptis bonis maternis eorum et avitis, ei, vel eis, qui superessent, restitueret. Heraclia soror mortua sine liberis, fratrem Phœbum heredem instituit. Polycrates fideicommissum petierat, et obtinuerat apud Aurelium Proculum Proconsulem Achaiæ: appellatione facta, cum solum Phœbus egisset μονομερῶς (25), id est, *altera parte absente*, victus est, quia *ei vel eis* verba utrosque fratres complecterentur. atqui invicem duos illos tantum substituerat: sed et voluntas hæc patris videbatur, qui exceperat eorum bona materna, quia Polycrates aliam matrem, et quidem superstitem habebat, cujus etiam fidei commissum erat, ut legata, quæ ei dederat, intestata moriens Polycrati filio suo restitueret.

(1) Instantia cœpta cum herede, facta restitutione durat adversus ipsum et heredem ejus. *Bart.*

(2) Pignoratitii.

(3) Ad intellectum hujus l. vide Leonin. *emendat. lib.* 2. *cap.* 3. *num.* 3. ubi hanc leg. conciliat cum *l.* 6. *supr. de transact. et l. ult. C. de jurejur.* Ans.

(4) Puta quintam, id est, non solidam, non universam. *l* 77. §. 9. *supr. de legat.* 2.

(5) *Al.* in hereditate.

(6) Res de novo repertæ nec restitutæ debent restitui: nisi prima restitutio per modum transactionis fuerit celebrata. *Bart. l.* 19. *C. de transact.*

(7) Imo, ut sit transactum, transactio non extenditur ad res ignoratas tempore transactionis: si quidem per errorem quis non tam transigit, quam decipitur. *l.* 9. §. 1. §. 2. *Supr. de transact.* sed ibi heres fuit in dolo: hic non fuit.

(8) Et mox abstineat; id enim licet minori. *C. si minor ab hered. se abstin.*

(9) Vacantem sc.

(10) Nisi velit universam hereditatem distrahi. *infr. h. t.*

(11) Ut scil. satisfiat creditoribus defuncti.

(12) Ex pretio venditæ hereditatis.

(13) Si forte iterum se restitui postulet. Atqui servari potest superfluum pupillo, cum eo casu minor omissa hereditate et repudiata, eaque vendita, sit repellendus. *l.* 24. §. 2. *Supr. de minor.* utique servatur pupillo, quia fideicommissarius, non agnita universa hereditate, se ea indignum fecit.

(14) Eidem creditori et heredi licet consumere ex eo fideicommisso, quod universum restituere jussus est.

(15) *l.* 58. *supr. h. t.*

(16) Eadem est inscriptio in *l. ult. Infr. de jure patronatus.* vide Cujac. 2. *obs.* 26.

(17) *Al.* Imperialium.

(18) Totidem enim libros decretorum Antonini et Severi Paulus scripsit; Severi, inquam, ut in *l.* 9. *infr. de decurion.*

(19) Decreta sunt sententiæ prolatæ in cognitionibus causarum, vel ab ipsomet Imperatore vel eo præsente.

(20) Libro primo. Cujac. 3. *obs.* 6. Idem enim sunt decretorum et imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum libri: quinimo decreta nihil aliud sunt, quam Imperatorum sententiæ prolatæ in cognitionibus, de quibus postea (si quid dubii in iis accidisset), Principes rogabantur. *l.* 97. *supr. de leg.* 3. *l. penult. infr. de jure fisci.*

(21) Et sic uterini erant.

(22) Appellatione *fratrum*, sorores hic continentur, ut *l.* 78. §. 5. *supr. h. t. l.* 35. *supr. de pactis.*

(23) *Lege* commendavit.

(24) Vide §. 3. *Inst. de pupill.* 2. *Gai. Instit.* 3. dixi ad *l.* 12. *supr. testament. quemadmodum aperiantur.*

(25) Id est, κατὰ μίαν μοῖραν *Novell.* 49. *in princ. Novell.* 53. *c.* 4. id est, adversario absente, una tantum parte præsente. Quæ productiones testium μονομερεῖς appellantur: altera agendi forma est, quæ fit utraque parte præsente κατὰ διαγνῶσιν. Μονομερὴς causa alio sensu dicitur in *l.* 13. §. 2. *supr. supr. de jurejurand.* quod ex hac solum parte reo condicitur, qua furis est heres; aut ex illa, qua et fur est ipse, neque dolo malo contrectavit. vide Cujac. 4. *observ.* 32. *et* ad *Novell.* 49.

TIT. II.

QUANDO (1) DIES (2) LEGATORUM VEL FIDEICOMMISSORUM CEDAT (3).

De tabulis pupillaribus.

1. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

MOrtuo patre, licet vivo pupillo, dies legatorum a (4) substituto datorum cedit.

De usufructu, usu, habitatione.

2. ULPIANUS lib. 15. ad Sabinum.

SI pure sit ususfructus (5) legatus, vel usus (6), vel habitatio (7): neque eorum dies ante aditam hereditatem cedit, neque petitio ad heredem transit. idem, et si ex die sit ususfructus relictus.

3. IDEM lib. 5. Disputationum.

NAm cum ad heredem non transferatur, frustra (8) est, si ante quis diem ejus cedere dixerit.

De legato cum heres, 1. *Vel* cum legatarius morietur.

4. IDEM lib. 19. ad Sabinum.

SI *cum* [*heres*] *morietur* (9), legetur: conditionale (10) legatum est (11), denique (12) vivo herede defunctus legatarius ad heredem non (13) transfert.

§. 1. Si vero *cum ipse legatarius morietur*, legetur ei: certum est, legatum ad heredem transmitti (14).

De morte legatarii postquam dies cessit. 1. *De legato puro vel in diem. De usufructu.* 2. *De legato conditionali.* 6. *Quibus diebus hereditas legatariis præstatur.* 7. *Cui acquiratur legatum.*

5. IDEM lib. 20. ad Sabinum.

SI post (15) diem legati cedentem legatarius decesserit, ad heredem suum transfert legatum.

§. 1. Itaque si purum legatum est, ex die mortis (16) dies ejus cedit. ✝ Si vero post diem sint legata relicta, simili modo, atque (17) in puris dies cedit. nisi forte id fuit legatum, quod (18) ad heredem non transit: nam hujus dies non ante cedit: ut puta si ususfructus sit post annum relictus. hanc enim sententiam probamus.

§. 2. Sed si sub conditione sit legatum relictum, non prius dies legati cedit, quam (19) conditio fuerit impleta: ne quidem, si ea sit conditio, quæ in potestate sit legatarii.

§. 3. Sed si ea conditio fuit, quam Prætor remittit (20): statim dies cedit.

§. 4. Idemque et in impossibili (21) conditione, quia pro puro hoc legatum habetur.

§. 5. Item si qua conditio sit, quæ per legatarium non (22) stat, quo minus impleatur; sed, aut per heredem, aut per ejus personam, in cujus persona jussus est parere conditioni: dies legati cedit. quoniam pro (23) impleta habetur: utputa si jussus sim *heredi decem dare*, et ille accipere nolit. ✝ Sed et si ita mihi legatum sit, *Si Seiam uxorem duxero*, nec ea velit nubere: dicendum erit, diem legati cedere, quod per me non stat, quo minus paream conditioni, sed per (24) alium stat, quo minus impleatur conditio.

§. 6. Iisdem autem diebus, id est, iisdem pensionibus, heredi præstabitur legatum, quibus legatario ipsi præstabatur.

§. 7. Si cum dies legati cedere inciperet, alieni quis juris est: deberi his legatum, quorum (25) juri fuit subjectus. et ideo, si purum legatum fuerit, et post diem legati cedentem liber factus est: apud dominum legatum relinquet. sed si ususfructus (26) fuerit legatus, licet post mortem testatoris, ante aditam [tamen] hereditatem, sui juris efficiatur: sibi legatum adquirit.

De ademptione conditionali. 1. *De legato extrinsecus suspenso.* 2. *De codicillis.*

6. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

QUod pure datum est, si (27) sub conditione adimatur, quasi sub conditione legatum habetur.

§. 1. At si extrinsecus (28) suspendatur legatum, non ex ipso testamento: licet ante decedat legatarius, ad heredem transmisisse legatum dicimus. veluti (29) si rem dotalem maritus legaverit extero, et uxori aliquam pro dotali re pecuniam; deinde *deliberante uxore de electione dotis*, decesserit legatarius, atque legatum elegerit mulier: ad heredem transire legatum dictum est. idque et Julianus respondit: magis (30) enim mora, quam conditio legato injecta videtur.

§. 2. Eorum legatorum, quæ in codicillis relicta sunt, perinde (31) dies cedit, atque testamento relictorum.

(1) *Lib.* 6. *C.* 53. adde 7. *lib. supr. tit.* 3. Ulp. 24. §. 30.

(2) Dies legatorum varie *cedere* dicitur. Plerumque enim quæritur, quando dies legati cedat, vel propter transmissionem, vel propter obligationem, vel propter petitionem, vel propter dominii translationem.

(3) Vide *l. un. C. de caducis.* Porro *cedit* dies, cum incipit deberi legatum, venit dies cum debitum peti potest, *l.* 213. *infr. de verb. sign.* cedit a morte testatoris, *l.* 5. *infr. h. t.* peti potest ab adita hereditate. *l. un.* §. 5. *de caducis.*

(4) *l.* 7. §. 3. *infr. h. t.*

(5) Legatum servitutis personalis cedit ab adita hereditate.

(6) Quid? legatum servitutum realium quando cedit? a mortis tempore. Bart. *hic.*

(7) *l.* 9. *infr. h. t.*

(8) Si dies legati non cessit a die mortis, ad heredem legatarii non transfertur legatum: si cessit, transfertur. *l.* 5. §. 1. *l.* 16. *in fin. Infr. h. t. l. un.* §. 6. *C. de caducis.*

(9) Conditionale est legatum, quod confertur in mortem heredis: secus, si in mortem legatarii.

(10) *l.* 13. *in fin. infr. h. t. l.* 12. *in fin. supr. de leg.* 2. *l.* 1. §. 2. *l.* 79. *supr. de cond. et demonst.* vide *l.* 22. *infr. h. t.*

(11) Sub die enim incerto relictum est, qui habetur conditionis loco. *l.* 75. *supr. de condit. et demonstrat.*

(12) Id est, et ideo, si vivo herede.

(13) Cur? mortuus est, antequam impleta esset conditio.

(14) Cur? moriendo conditionem implevit.

(15) Legatum transmittitur ad heredem post diei cessionem. *l.* 3. *C. h. t.* Goth. Annua autem legata in heredem non transeunt. *l.* 4. *l.* 11. *supr. de ann. et mensr. legat.*

(16) Qui certus est. vide *l.* 26. *supr. de usufr. leg.*

(17) *l.* 21. *infr. h. t. l. un.* §. 5. *C. de caducis.*

(18) Ususfructus ad heredem non transit. *l.* 3. *supr. h. t.*

(19) *l.* 41. *supr. de cond. et demonstr. l. un.* §. 7. *C. de caducis.*

(20) Qualis est jurisjurandi. *l.* 8. *supr. de cond. instit.* et quæ contra bonos mores. *l.* 63. §. 9. *supr. ad SC. Trebell.*

(21) Purum habetur, quod sub impossibili conditione relictum est. *l.* 3 *supr. de cond. et demonstr.*

(22) Vide *l.* 161. *infr. de reg. jur.*

(23) *l.* 24. *supr. de condit. et demonstrat. l.* 1. *C. de inst. et subst. l.* 4. *C. de condition. insert.*

(24) *l.* 17. *Supr. de cond. et demonstr.*

(25) *l.* 18. *infr. de reg. jur.*

(26) *l.* 14. *in fin. Infr. h. t.*

(27) *l.* 7. *l.* 10. *supr. de adimend. l.* 107. *in fin. Supr. de cond. et demonstr.*

(28) Conditio tacita ex testamento præcedens, impedit diem legatorum cedere; secus, si extrinsecus veniat. *l.* 99. *supr. de cond. et demonstr.*

(29) Præcedentia Sabini fuerunt: hæc Pauli ad Sabinum.

(30) Differentiam moræ et conditionis observa.

(31) *l. ult. C. h. t. l.* 2. §. 2. *l.* 16. *Supr. de jure codicill.*

De aditione heredis. 3. *De legatis relictis a substituto vulgariter*, 4. *Vel pupillariter.* 6. *Si servo legetur.*

7. ULPIANUS lib. 20. ad Sabinum.

HEredis aditio moram legati quidem petitioni facit (1), cessioni (2) diei non facit.

§. 1. Proinde (3) sive pure institutus tardius adeat, sive sub (4) conditione per conditionem impediatur: legatarius securus est.

§. 2. Sed et si nondum natus sit heres institutus, aut apud hostes sit, similiter legatario non nocebit: eo quod dies legati cessit.

§. 3. Inde dicimus: Et si a substituto (5) legatum sit relictum; quamdiu institutus deliberat, defuncto legatario non nocebit, si postea heres institutus repudiavit. nam ad heredem suum transtulerit (6) petitionem.

§. 4. Tantundem et si ab impuberis substituto legetur: nam ad heredem suum legatum transfert.

§. 5. Tractari tamen potest, si impuberi substitutus damnatus sit, *si intra pubertatem filius decesserit, Seio centum dare*: an vivo pupillo defunctus Seius ad heredem transferat, quasi (7) ea conditio sit expressa, quæ inerat? Et magis est, ad heredem legatarii transire.

§. 6. *Interdum aditio heredis legatis moram facit*: ut puta (8) si forte servo manumisso, vel ei (9), cui servus legatus est, et ideo (10) servo aliquid legatum sit: nam servo (11) legati relicti ante aditam hereditatem dies non cedit.

8. IDEM lib. 24. ad Sabinum.

NAm cum (12) libertas non prius competat, quam adita hereditate: æquissimum visum est, nec legati diem ante cedere. alioquin inutile fieret legatum, si dies ejus cessisset, antequam libertas competeret: quod evenit, si servo pure legetur, et liber esse sub conditione jubeatur: et pendens conditio inveniatur, et post aditam hereditatem.

De habitatione filiofamilias vel servo legata.

9. IDEM lib. 21. ad Sabinum.

SI habitatio (13) filiofamilias vel servo legata sit, puto, non adquiri domino vel patri legatum, si (14) ante aditam hereditatem filius vel servus decesserit: nam (15) cum personæ cohæreat, recte dicitur ante aditam hereditatem diem non cedere.

De annuis, menstruis vel diariis legatis.

10. IDEM lib. 23. ad Sabinum.

CUm *in annos singulos* legatur, non unum legatum esse, sed plura (16), constat.

11. JULIANUS lib. 37. Digestorum.

NEc refert, singuli aurei in annos singulos legentur, an in annum primum mille aurei, in secundum homo, in tertium frumentum.

De legato generis. 8. *De electione alii quam legatario commissa.*

12. ULPIANUS lib. 23. ad Sabinum.

NEc (17) semel diem ejus cedere, sed per singulos (18) annos.

§. 1. Sed utrum initio cujusque anni, an vero finito anno cedat, quæstionis fuit? Et *Labeo, Sabinus, et Celsus, et Cassius, et Julianus in omnibus, quæ in annos singulos relinquuntur, hoc probaverunt, ut initio* (19) *cujusque anni hujus legati dies cederet.*

§. 2. Inde Julianus ait, hoc (20) legatum, si servo relinquatur, deinde post primum vel alterum annum sit liber, sibi eum adquirere.

§. 3. Item Celsus scribit, quod et Julianus probat, hujus legati diem ex die mortis cedere, non ex quo adita est hereditas: et, si forte post multos annos adeatur hereditas, omnium annorum legatario deberi.

§. 4. Sed et si *quotannis* sit legatum, mihi videtur etiam in hoc initium (21) cujusque anni spectandum: nisi forte evidens sit voluntas testatoris in annuas pensiones ideo dividentis, quoniam non legatario consultum, sed heredi prospectum voluit, ne urgeretur ad solutionem.

§. 5. Si in habitatione aliquid, vel in disciplina legetur sic, *annua* (22) vel *quotannis*: quibus (23) diebus pensio debetur habitationis vel mercedis disciplinarum, iisdem intelligitur legatum relictum, conjectura voluntatis facta.

§. 6. Novissime Pomponius scribit, nihil interesse, utrum *in annos singulos* vel *quotannis* (24), an *in singulos menses* vel *quot* (25) *mensibus*, an *in singulos dies* vel *quot diebus* legetur: ipse quoque huic sententiæ accedo: proinde, et si annui legentur tot aurei, idem erit dicendum.

§. 7. Si cui *homo* generaliter sit legatus et antequam vindicet, decesserit (26): ad heredem suum legatum transfert.

§. 8. Si Titio sit [sic] legatum, *Quem Seius elegerit*, et Seius post electionem decesserit: locus est vindicationi semel acquisitæ.

De conditione quam certum est exstituram.

13. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

HUjusmodi legatum, *Sive illud factum fuerit, sive non* [*fuerit*], *illi do, lego*, ad heredem non transit, nisi alter casus vivo legatario exstiterit: quoniam causa, ex qua debeatur, præcedere (27) semper debet: nec, quia certum est, alterutrum futurum, omnimodo debebitur: nam tale (28) legatum, *Cum morietur, heres*

(1) Nec enim ante aditam hereditatem debetur. *l.* 32. *supr. de leg.* 2.
(2) Cessisse diem legati, et petere legatum posse, differunt. Hic enim aditio hereditatis non differt diei cessionem, sed petitionem.
(3) Sabini præcedentia fuerunt: hæc Ulpiani ad Sabinum.
(4) Vide *l.* 19. §. 2. *infr. h. t.*
(5) Vide *l.* 1. *supr. h. t.*
(6) *Al.* transtulit.
(7) *l.* 21. §. 1. *infr. h. t.*
(8) Superior versiculus Sabini fuit: hic vero Ulpiani ad Sabinum scribentis, ut et *l.* 8. *infr. h. t.*
(9) Vel si cui. Cujac. 4. *observ.* 33. *et* 18. *obs.* 16.
(10) Et eidem servo. Cujac. 18. *obs.* 16.
(11) *l. un.* §. 6. *C. de caducis.*
(12) *d.* §. 6.
(13) *l.* 2. *supr. h. t.* adde *l.* 12. §. 5. *infr. h. t.*
(14) Secus, si post aditam.
(15) Hæc Ulpiani sunt ad Sabinum: præcedentia vero Sabini.
(16) Vide *l.* 4. *supr. de annuis. l.* 1. §. 16. *supr. ad l. Falcid.*
(17) Legatum annuum non est unum, sed multiplex. adde. §. 2. *Infr. h. t.*
(18) *l.* 1. *C. h. t. l.* 11. *Supr. de usu et usufr. legat.*
(19) Annua legata initio cujusque anni cedunt.
(20) Annuum scil.
(21) *d. l.* 1. *C. h. t.*
(22) *l.* 20. *l.* 26. §. 2. *infr. h. t.*
(23) Vide *l.* 42. *Infr. de verb. oblig.*
(24) *l.* 3. *supr. de annuis.*
(25) Id est, singulis mensibus. vide *l.* 8. §. 24. *supr. de trans. act.* sic alibi *quot diebus* apud Livium *lib.* 5. *quot Kalendis* Plaut. *Sticho* 2. dixi ad Varronem 4. *de lingua.*
(26) *l.* 19. *in fin. Supr. de option.* §. 23. *Inst. de legat.*
(27) *l.* 43. *in fin. Supr. de ædilitio.*
(28) *l.* 4. *supr. h. t.*

dato, certum est debitum [iri], et tamen ad heredem legatarii non transit, si vivo herede decedat (1).

De usufructu. De electione. 2. *De legato filiofamilias ut ipsi solvatur.* 3. *Cui acquiritur legatum.*

14. Ulpianus lib. 24. ad Sabinum.

SI usufructus aut decem, utrum legatarius voluerit, sint legata: utrumque spectandum (2), et mortem testatoris, [et] aditionem hereditatis; mortem, propter decem; aditionem, propter usumfructum. quamvis enim electio sit legatarii, tamen nondum (3) electioni locus esse potest: cum proponatur, [aut] nondum testatorem decessisse, aut eo mortuo hereditas nondum adita.

§. 1. Inde quærit Julianus, si post mortem testatoris legatarius decedat, an ad heredem transfertur decem legatum? Et libro XXXVII. Digestorum scribit, posse dici, decem transtulisse: quia mortuo legatario dies legati cedit. argumentum Julianus pro sententia sua adfert tale. *Seiæ decem, aut, si pepererit, fundum heres meus dato*: nam si, antequam pariat, inquit, decesserit, ad heredem suum decem transmittet.

§. 2. Si ita quis legaverit filiofamilias, *ut ipsi* (4) *solvatur*: potest procedere legatum, nec imputari heredi (5) cur non patri sed potius filio solvat. finge enim hoc nominatim expressum ita, *ut filio solvat*: certe (6) si pater petat, exceptione erit repellendus.

§. 3. Si dies legati cesserit, deinde legatarius in jus alienum pervenit: ipsi potius debetur legatum, in cujus ipse jus pervenit: transeunt (7) enim cum eo, quæ ei debebantur. sed, si sub conditione fuerit legatum, non transit, sed expectabit (8) conditionem: eique adquiretur, cujus juris erit conditionis exsistentis tempore. quod si (9) sui juris fuerit eo tempore, sibi potius adquiret.

De morte patris et emancipatione.

15. Idem lib. 5. Disputationum.

SI ita esset liberis fideicommissum relictum, *si morte patris sui juris essent effecti*, nec mortalitate patris sed emancipatione (10) patresfamiliarum constituti sint: deberi eis fideicommissum nemo dubitaverit: diemque ejus emancipatione cessise qui morte patris cederet.

De alternatione. 1. *De usufructu servo legato.*

16. Julianus lib. 35. Digestorum.

CUm ita legatum est, *Stichum, vel quod ex Pamphila natum erit, heres meus dato*: non ante dies legati ejus cedet, quam (11) aliquid ex Pamphila natum fuerit, aut certum fuerit, nasci non posse.

§. 1. Cum servo (12) legato, antequam hereditas ejus, qui legaverat, adiretur, ususfructus ab alio legatus fuerit; et prior hereditas ejus, qui usumfructum legaverit, adita fuerit; nulla ratio est, cur diem legati cedere existimemus, antequam ea quoque hereditas, ex qua servus legatus erat, adeatur. cum neque in præsentia ullum emolumentum hereditati adquiritur: et, si interim servus mortuus fuerit, legatum extinguatur (13). quare adita hereditate existimandum est usumfructum ad eum, cujus servus legatus esset, pertinere.

§. 2. Quod si servus, cui ususfructus legatus fuerit, ipse legatus non fuerit: dicendum est, usumfructum ad hereditatem (14) pertinere, eo quod dies ejus ante aditam hereditatem non cesserit.

Si servo legato aut filiofamilias legetur.

17. Idem [lib. 36. Digestorum].

CUm legato (15) servo aliquid legatur, dies ejus legati, quod servo datur, non mortis tempore, sed aditæ hereditatis cedit: et ideo impedimento non est regula juris, quo minus manumisso legatum debeatur: quia etsi confestim paterfamilias moreretur, non in ejusdem personam et emolumentum legati et obligatio juris concurreret. ✝ Perinde igitur est hoc, de quo quæritur, ac si (16) filio herede instituto patri legatum esset. quod consistere intelligitur, eo quod quamvis statim paterfamilias moriatur, potest emancipatus adire hereditatem, ut patri legatum debeat.

De conditione liberorum.

18. Idem lib. 37. Digestorum.

IS, cui ita (17) legatum est, *Quandoque* (18) *liberos habuerit*, si prægnante uxore relicta decesserit, intelligitur expleta conditione decessisse, et legatum valere: si tamen posthumus natus fuerit.

De legato sub conditione in aliud translato. 1. *De conditione*, si quid non detur. *De puritate et conditione.* 3. *De eo, quod sub conditione debetur testatori.*

19. Idem lib. 70. Digestorum.

CUm sine præfinitione temporis legatum ita datum fuerit: *Uxori meæ penum heres dato. si* (19) *non dederit, centum dato*: unum legatum intelligitur [centum]: et statim peti potest. penoris autem causa eo tantum pertinet, ut, ante litem contestatam tradita peno, heres liberetur.

§. 1. Quod si ita scriptum sit, *Si penum intra Kalendas non dederit, centum dato*: non efficitur, ut duo legata sint, sed ut centum legata sub conditione videantur. idcirco si uxor ante Kalendas decesserit, heredi suo neque penum relinquet, quæ legata non est: neque ea centum, quia dies legati cesserit.

§. 2. Cum ab eo mihi fideicommissum datum est, cui sub conditione legatum est, quemadmodum (20) si herede instituto sub conditione, pure mihi legetur.

(1) Quia est conditionale legatum: nam dies incertus facit conditionem. *l.* 75. *supr. de cond. et demonstr.*

(2) Expectandum. Cujac. 18. *obs.* 16.

(3) *l.* 21. *supr. de usu et usufr. legat.*

(4) *l.* 26. §. 8. *supr. de cond. indeb.*

(5) Id est, heredi non est imputanda hæc ignorantia: nec enim sponte cum legatariis contrahit: non legatarios facit, sed in ipsos incidit per aditionem hereditatis. vid. Cujac. 7. *obs.* 36.

(6) Qui filio alicujus legat, ut ipsimet solvatur, hoc velle intelligitur, ut ne in eo legato usumfructum pater legatarii consequatur. adde *Authent. excipiunt. C. de bonis quæ liberis. Novell. ut liceat matri et aviæ.*

(7) Vide *l.* 15. *supr. de adoption.*

(8) Sed exspectamus. *Hal.*

(9) *l.* 5. *C. de condit. insert.*

(10) In tempus emancipationis, vel cum sui juris quis erit, fideicommissum relictum, quocunque modo patria potestate liberato debebitur. Paul. 4. *sentent.* 1. §. 12. idemque jus est, uno casu expresso. *l.* 11. §. 11. *Supr. de leg.* 3. *l.* 22. *supr. ad SC. Trebell. l.* 3. *C. de institutionib.*

(11) *l.* 8. *supr. h. t.*

(12) *l.* 17. *infr. h. t.*

(13) Vid. *l.* 3. *supr. h. t.*

(14) Id est, heredem, ut *l.* 91. §. 6. *supr. de legat.* 1. vide Cujac. 25. *observ.* 40.

(15) *l.* 16. §. 1. *supr. h. t.*

(16) Vid. *l.* 25. *supr. de legat.* 1.

(17) *l.* 20. *supr. ad SC. Trebell. l.* 153. *infr. de verb. sign. l.* 187. *infr. de reg. jur.*

(18) Legatum est, si quando liberos. *Hal.*

(19) Adde *l.* 24. *infr. h. t. l.* 1. §. 8. *supr. ad leg. Falcid. l.* 1. *supr. de penu.* Goth. vid. Leonin. *emendat. lib* 3. *cap.* 12. *num.* 14. Ans.

(20) *l.* 7. §. 1. *supr. h. t. l.* 21. *in fin. infr. h. t.*

§. 3. *Si debitori, quod sub conditione debet*, legatum est, præsens legatum est: agique ex testamento statim potest, *ut liberatio præstetur*: et, si post mortem testatoris decesserit, ad heredem transmittit actionem.

§. 4. Hæc dicenda erunt, et si non ipsi debitori, sed alii cuilibet similiter legatum esse proponatur.

De annuis legatis.

20. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

SI cum præfinitione annorum legatum fuerit, veluti *Titio dena usque ad annos decem*: Julianus lib. XXX. Digestorum scribit interesse, et si quidem alimentorum nomine legatum fuerit, plura esse legata, et futurorum annorum legatum legatarium mortuum ad heredem non transmittere: si vero non pro alimentis legavit, sed in plures pensiones (1) divisit exonerandi heredis gratia, hoc casu ait omnium annorum unum esse legatum, et intra decennium decedentem legatarium etiam futurorum annorum legatum ad heredem suum transmittere. quæ sententia vera est.

De die. 1. *De conditione.*

21. PAULUS lib. 2. ad Vitellium.

SI dies adposita legato non est, præsens (2) debetur aut confestim (3) ad eum pertinet, cui datum est. adjecta, quamvis longa sit, si certa est, *veluti Kalendis Januariis centesimis*, dies quidem legati statim cedit (4): sed ante diem peti non potest. ✝ At si incerta (5) (quasi (6) *cum pubes* (7) *erit*, *cum in familiam nupserit* (8), *cum Magistratum* (9) *inierit*, *cum aliquid demum*, quod scribendo (10) comprehendere sit commodum (11), *fecerit*): nisi tempus, conditiove obtigit, neque res pertinere (12), neque dies legati cedere potest.

§. 1. Si sub conditione, qua te heredem institui, sub ea (13) conditione Titio legatum sit: Pomponius putat, perinde hujus legati diem cedere, atque si pure relictum esset. quoniam certum esset, herede existente debitum iri: neque enim per conditionem heredum fieri incerta legata: nec multum interesse tale (14) legatum ab hoc, *Si heres erit dato.*

De legato, cum, *vel*, si quatuordecim annorum factus erit. 1. *De conditione*, si heres adeat.

22. POMPONIUS lib. 5. ad Quintum Mucium.

SI Titio, *cum* [*is*] *annorum quatuordecim esset factus*, legatum fuerit, et is ante quartumdecimum annum decesserit, verum [est] ad heredem ejus legatum non transire: quoniam non solum diem, sed et conditionem hoc (15) legatum in se continet, si effectus esset annorum quatuordecim: qui autem in rerum natura non esset, annorum quatuordecim non esse non intelligeretur (16). Nec (17) interest, utrum scribatur, *Si annorum quatuordecim factus erit*: an ita: cum priore scriptura per conditionem tempus demonstratur. sequenti per tempus conditio: utrobique tamen eadem conditio est.

§. 1. Quædam autem conditiones etiam supervacuæ (18) sunt: veluti si ita scribat, *Titius heres esto: Si Titius hereditatem meam adierit, Mævio decem dato.* nam pro non scripto ea conditio erit, ut omnimodo ad heredem Mævii legatum transeat, etiam si Mævius ante aditam hereditatem decesserit. Et idem si ita fuerit scriptum: *Si Titius hereditatem meam adierit, intra dies centum* (19) *Mævio decem dato.* nam hoc legatum in diem erit, non sub conditione: quia definitio Labeonis probanda est, dicentis, id demum legatum ad heredem legatarii transire, quod certum sit debitum iri, si adeatur hereditas.

§. 2. Si tamen duos heredes instituam; et si alter ex his adeat hereditatem, alicui legem, ab omnibus heredibus: non erit pro supervacuo ea conditio, sed in portionem quidem coheredis valebit. in ipsius autem, cujus persona in conditione comprehensa est, supervacua erit: perinde atque si solo coherede instituto, eo modo legatum esset.

De annuis legatis.

23. ULPIANUS lib. 4. ad legem Juliam et Papiam.

CUm in annos singulos (20) legatum relinquitur: sine dubio per annos singulos, inspecta conditione legatarii, ait capere: et si plurium servus sit, singulorum dominorum erunt personæ spectandæ.

De legato sub conditione in aliud translato. 1. *De conditione*, si quid non detur.

24. PAULUS lib. 6. ad legem Juliam et Papiam.

SI penum heres dare damnatus sit vel fundum, et si (21) non dedisset, decem: ego accepi et penum legatam, et translatam (22) esse in decem, si noluerit penum heres dare: et tunc pecuniam deberi, cum interpellatus fundum non dedisset: et si interea decesserit legatarius, tunc heredi ejus non nisi fundum deberi. namque cum dictum est, [*At*] *Publicius fundum dato*, perfectum est legatum: et cum dicit, *Si non dederit, centum dato*, sub conditione fundi legatum ademptum videri eo casu, quo centum deberi cœperint: quorum quia conditio vivo legatario non extiterit, forte quia interpellatus heres non sit, evenerit, ut ademptio nihil egerit, fundique legatum duraverit.

(1) *l.* 12. §. 4. *supr. h. t.*

(2) In obligationibus, in quibus dies non ponitur, præsenti die pecunia debetur. v. *l.* 41. §. 1. *infr. de verb. obl.*

(3) A die mortis testatoris. *l.*5. *supr. h.t. l.*75. *in fin. supr. ad SC. Trebell.*

(4) V. Costa *lib.* 1. *select. cap.* 20. Gilb. Regius *l.* 1. *ἐναντιοφανῶν cap.* 20. Mod.

(5) Vid. *l.* 1. §. 2. *l.* 54. *supr. de cond. et demonstr.*

(6) Vide *l.* 38. §. 16. *Infr. de verb. obl.*

(7) Id est, veluti.

(8) *l.* 10. *Supr. de cond. et demonstr.*

(9) *l.* 7. *C. de inst. et subst.*

(10) Quod scribendo, *Hal. Forte*, scribenti.

(11) Ei, cui legatur, scil.

(12) Si sub conditione vel ex die certa nobis legatum est, legatum ad nos non pertinet, antequam dies vel conditio existat, *l.* 45. §. 1. *supr. de leg.* 2. de die certa adde *l.* 38. §. 16. *Infr. de verb. oblig.*

(13) Quod sub ea conditione relictum est, sub qua etiam heres alius institutus est, etiam si sub conditione datum sit, purum tamen intelligitur, *l.* 107. *supr. de cond. et demonstr.* adde *l.* 7. §. 5. *supr. hoc tit.*

(14) Si quis heres sub conditione institutus est, et ab eo legatum, eo casu legatum mihi pure debetur. *l* 19. §. 2. *supr. h. t.*

(15) Adde *l.* 75. *l.* 107. *supr. de cond. et demonstr.*

(16) *l.* 49. §. 2. *supr de leg.* 1. adde *l.* 4. *supr. h. t.* si non intelligi. *Hal.*

(17) Vide *l.* 45. §. 3. *infr. de verb. oblig.*

(18) Supervacuæ conditiones adjectæ conditionem juris non mutant. *l.* 3. *C. de fidejussorib. l.* 9. §. 1. *supr. de distract. pignorum.* facit *l.* 7. *in fin. C. de revoc. donat.*

(19) Forma cretionis: in his enim centum diebus hereditas adiri debet. adde *l.* 3. §. 8. *supr. de minorib.* Ulpian. 22. §. 27. 28. *et sequentib.* vide quæ dixi ad *l.* 2. *C. qui admitti.* De cretione adde Ciceronem 15. *ad Attic.* 5.

(20) V. *l.* 4. *supr. de annuis.*

(21) Adde *l.* 19. *supr. h. t.* Goth. Vide Goddæum *de contrah. stipul. cap.* 5. *num.* 58. Ans.

(22) Hinc colligi potest, pœnæ nomine novari posse. adde *l.* 44. *in fin. infr. de oblig. act.*

§. 1. Plane si sic legatum sit, *si penum non dederit decem dato:* dicimus non esse penum legatam.

De particula aut. *De eo, quod testatori naturaliter debetur. De conditione extrinsecus expectanda.*

25. PAPINIANUS lib. 18. Quæstionum.

CUm *illud aut illud* legetur, enumeratio plurium rerum disjunctivo modo comprenhensa, plura legata non facit (1). Nec aliud probari poterit, si [pure] fundum alterum, vel alterum sub conditione legaverit: nam, pendente conditione (2), non erit electio: nec si moriatur, ad heredem transisse (3) legatum videbitur.

§. 1. *Heres meus Titio dato, quod mihi Seius* (4) *debet:* si Seius pupillus sine tutoris auctoritate nummos accepisset, [nec (5)] locupletior factus esset: et petitor (6) ad præsens debitum verba retulit: quia nihil (7) ejus debet, nullius momenti legatum erit. quod si verbo *debiti* naturalem (8) obligationem et futuram (9) solutionem cogitavit: interim nihil [si] Titius petet, quasi tacite conditio inserta sit: non secus ac si ita dixisset, *Titio dato quod pupillus solverit;* vel si legasset quod ex Arethusa natum erit, vel fructus, qui in illo fundo nascentur (10). Contrarium non est, quod si medio tempore legatarius moriatur, et postea partus edatur, fructus perveniant, pecuniam pupillus exsolvat: heres legatarii petitionem habet: namque dies legati, cui conditio non adscribitur, quamvis extrinsecus (11) expectanda sit, cedit.

De pecunia relicta ex reditu prædiorum. 1. *De executore, quem testator voluit usuras minori, et post vicesimumquintum annum sortem reddere.* 2. *De annuo legato.*

26. IDEM lib. 9. Responsorum.

FIrmio Heliodoro fratri meo dari volo quinquaginta ex reditu prædiorum meorum futuri anni: postea (12) non (13) videri conditionem (14) additam, sed tempus solvendæ pecuniæ prolatum (15) videri: Respondi, fructibus (16) fini (17) relictæ pecuniæ non perceptis, ubertatem esse necessariam anni secundi.

§. 1. Cum ab heredibus (18) alumno centum dari voluisset testator, eamque pecuniam ad alium transferri, *ut in annum vicesimum quintum trientes usuras ejus summæ perciperet alumnus, ac post eam ætatem sortem ipsam:* intra vicesimumquintum annum eo defuncto, transmissum ad heredem pueri fideicommissum, respondi: nam certam (19) ætatem sorti solvendæ præstitutam videri, non pure fideicommisso relicto conditionem insertam: cum autem fideicommissum ab eo peti non posset, penes quem voluit pecuniam collocari propter hæc verba, *Eamque alumno meo post ætatem superscriptam curabit* (20) *reddere*, fideicommissum ab heredibus petendum, qui pecuniam dari stipulari debuerunt: sed fidejussores ab eo non petendos, cujus fidem sequi defunctus maluit.

§. 2. Pater annua tot ex fructu bonorum, quæ uxori legavit, accessura filii patrimonio præter exhibitionem, quam æque matri mandavit, *ad annum ætatis ejus vicesimum quintum* uxorem præstare voluit: non plura (21), sed unum (22) esse fideicommissum certis pensionibus divisum apparuit: et ideo filio intra ætatem suprascriptam diem functo, residui temporis ad heredem fideicommissum ejus transmitti: sed non initio cujusque anni peti pecuniam oportere, quod ex fructibus uxori datis pater filio præberi voluit: cæterum si pecuniam annuam pater alimentis filii destinasset [non] dubie, persona (23) deficiente (24), causa præstandi videtur (25) extincta.

An conditio adjecta institutioni censeatur in legato repetita. 1. *De menstruis cibariis manumissis legatis.*

27. SCÆVOLA lib. 3. Responsorum.

FIliumfamilias ex parte pure instituit heredem, eique fideicommissum dedit et eodem testamento ita cavit: *Quod ego Lucium Titium heredem institui, ita eum adire hereditatem volo, si is patria potestate liberatus fuerit.*

(1) Si illud aut illud legatum sit, unum legatum est, *l.* 27. *supr. de legat.* 2. Goth. Cujac. *lib.* 17. *observ. cap.* 4. Joann. Robert. *receptar. jur. civ. lect. cap.* 17. Costa *lib.* 1. *select. c.* 7. S. L.

(2) Pendente conditione, legatarius eligere non potest.

(3) Qui pendente conditione moritur, ad heredem legatum non transfert.

(4) Pupillus scil. *Goth.* Ad hunc §. vid. Gœd. *de contrahen. stipul. cap.* 7. *n.* 249. Ans.

(5) Et locupletior. Cujac. ad *l.* 127. *Infr. de verbor. obligat.* reprehensus a Roberto 1. *recept.* 17. adde et eundem Cujacium 17. *observ.* 4. *et ad tit. quibus mod. toll. oblig.* haud dubie non male negatio hic legitur. Nam hic dicitur pupillum nihil debere. Quod si legeris, *locupletior factus est*, ut emendat Cujacius, minor aliquid deberet. Hic itaque sit sensus, Pupillum sine tutoris auctoritate nummos accipientem, neque ex mutuo locupletiorem factum, quidquam debere intelligi, non obligari. Quod *lex* 59. *infr. de oblig. et act.* negat pupillum obligari naturaliter, intellige de pupillo penitus impubere, nec locupletiore facto, præsertim si tutoris auctoritas non accessit. *l.* 41. *supr. de cond. indeb.* Quod *lex* 21. *Supr. ad leg. Falcid.* ait pupillum obligari naturaliter, intellige de pubere et locupletiore.

(6) *Forte legendum*, testator.

(7) Id est, nihil in præsenti debet pupillus: non potest quidquam in præsenti exigi a pupillo, qui mutuo accepto non est factus locupletior. Hujusmodi mutuum exigere a pupillo, qui id sumpsit sine tutore suo, non potest.

(8) Vide *l.* 59. *infr. de oblig.*

(9) A volente quandocunque.

(10) Eo casu scribi intelligitur conditio. *l.* 1. *in fin. supr. de cond. et demonstr. l.* 73. *Infr. de verbor. obligat.*

(11) Extra scripturam testamenti.

(12) Propter ea, Cujac. 18. *observ.* 26.

(13) Imo videtur conditio addita. *l.* 5. *supr. de tritico.*

(14) Quæ tacite inesse solet hujusmodi legatis, si fructus nascantur. *l.* 1. *in fin. supr. de cond. et demonstr. l.* 73. *infr. de verbor. obligat.*

(15) Ut sit sensus: Si cui legavero quinquaginta ex reditu fundi Tusculani, neque quinquaginta ex reditu ejusdem percepta sint, non privabitur legatarius sui legati commodo: sed anni sequentis ubertas expectabitur. Aliud erit, si tibi amphoram vini (quod ex fundo Tusculano natum erit) legavero: tunc enim si minus fructuum natum fuerit, nihil debebitur. Cur? hæc verba, *quod natum erit*, taxationis vicem obtinent. *l.* 5. *supr. de tritico.*

(16) Ex fructibus fundi relicta pecunia non percepta. *Haloand.*

(17) Fini pecuniæ, id est, si ad modum legatæ pecuniæ fructus ex fundo non sit perceptus, ut non sufficiat reditus ad exsolvendam pecuniam legatam. Duaren. 1. *disputat.* 22.

(18) Vide Leonin. *emend. lib.* 5. *cap.* 11. *num.* 4. Ans.

(19) *l.* 46. *in fin. supr. ad SC. Trebell.*

(20) *Curandi* verbum non inducit fideicommissum, non fidem alicujus implorat, sed diligentiam aliquam tantum. *l.* 8. *infr. qui sine manumissione ad libertatem.*

(21) Imo, non unum, sed plura. *l.* 10. *supr. h. t. l.* 1. §. 16. *supr. ad l. Falcid.* vide *l.* 4. *supr. de annuis.*

(22) Jurisdictionem cumulatione talium præstationum non impediri, hinc colligunt. *l.* 11. *supr. de jurisdict.* cum plures præstationes unius loco habeantur.

(23) Nota regulam.

(24) Alimenta cum vita deficiunt. *l.* 8. §. 10. *in fin. supr. de transact.*

(25) Imo non videtur extincta. dixi ad *l.* 18. *in fin. supr. de annuis et menstr. leg.*

Quæsitum est, an a coheredibus ejus adita hereditate, legati filiofamilias dati dies cesserit? Respondit, si pure sit datum, a coherede filii pro hereditaria parte fideicommissum peti posse.

§. 1. Menstruos denarios denos *manumissis* legavit: Quæsitum est, cum absentibus heredibus ex Senatusconsulto (1) libertatem sunt consecuti, ex quo tempore eis cibaria debeantur? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, ex eo tempore his cibaria debeantur, quo liberi esse cœperint.

De fundo instructo.

28. Idem lib. 4. Responsorum.

SI *fundus instructus* relictus erit, Quæritur, quemadmodum dari debeat; utrum sicut instructus fuit mortis tempore, an eo tempore, quo facti sunt codicilli, an quo peti cœpit? Respondit, a (2) quibus instructus sit fundus, cum (3) dies legati cedat, deberi.

De rogato quandoque dare.

29. Valens lib. 1. Fideicommissorum.

ROgo, *quandoque heres meus Titio decem det:* utique decem heres debebit: sed quando dubitari potest, utrum (4) cum (5) primum potuerit, et dies cedit, et ab ipso petitur.

De conditione nuptiarum.

30. Labeo lib. 3. Posteriorum a Javoleno epitomatorum.

QUod pupillæ legatum est, *quandoque* (6) *nupserit:* si ea minor quam viripotens (7) nupserit, non (8) ante ei legatum debebitur, quam viripotens esse cœperit: quia non potest videri nupta, quæ virum pati non potest.

De conditione, si heres non erit.

31. Scævola lib. 14. Digestorum.

UXori ex parte sextante heredi institutæ substituit, et heredum fidei commisit, si uxor heres non erit, dotem ei et alia quædam dari: post mortem mariti, uxor ante conditionem et priusquam adeat hereditatem, decessit (9). Quæsitum est, an dies fideicommissi, cum moritur, cessisse videatur: ideoque heredibus ejus debeatur? Respondi, si uxor prius decessit, quam hereditatem adiret, videri diem fideicommissi cessisse.

TIT. III.

UT LEGATORUM (10) SEU FIDEICOMMISSORUM SERVANDORUM CAUSA CAVEATUR (11).

De die dandi. De dolo. De dignitate et facultatibus heredis. 2. *Ratio hujus cautionis, si non caveatur.* 3. *De legatariis et eorum successoribus*, 4. *Vel procuratoribus.* 5. *De legatariis alieno juri subjectis.* 6. *De heredibus et eorum successoribus.* 7. *De fideicommissario universali.* 8. *De his, qui per alios heredes existunt. De honorariis successoribus.* 9. *Lis de legato.* 10. *De fideicommissis.* 11. *Si cui relictum sit, et si id perdidisset rursus relictum.* 12. *Si quis ex asse vel ex parte legatum debeat. De instituto vel substituto.* 13. *De fructibus et usuris.* 14. *De legato inutili.* 15. *De procuratore legatarii absentis.* 16. *De rebus et pretio earum.* 17. *De decem, quæ sunt in arca, uni; et usufructu eorum alii legato.* 18. *De fisco.* 19. *Quatenus heres legatariis tenetur ex stipulatu.* 20. *De legatario, qui est in potestate alterius: et eadem re duobus legata sub diversis vel contrariis conditionibus.*

1. Ulpianus lib. 79. ad Edictum.

LEgatorum nomine satisdare oportere (12) Prætor (13) putavit, ut, quibus testator dari fierive voluit, his (14) diebus detur vel fiat: dolumque malum abfuturum (15) stipulentur.

§. 1. Semper (16) autem satisdare cogitur, cujuscunque sit dignitatis (17) vel facultatum quarumcunque heres.

§. 2. Nec sine ratione hoc Prætori visum est, sicuti heres incumbit possessioni bonorum, ita legatarios quoque carere non debere bonis defuncti, sed aut satisdabitur eis, aut si satis non datur, in possessionem (18) bonorum venire Prætor voluit.

§. 3. Non solum autem omnibus legatariis [satisdari oportet]: sed et successoribus (19) legatariorum satisdari debere jam constat: quamvis isti non (20) ex judicio defuncti, sed successionis necessitate, quasi ad æs alienum admittantur.

§. 4. Sed et procuratoribus legatariorum satisdandum est: eoque jure utimur.

§. 5. Plane si ei (21), qui in potestate alicujus erit, legatum sit: caveatur ei, cujus juri subjectus est.

§. 6. Non solum autem legatorum nomine heredes cavent: sed et successores eorum.

(1) Rubriano. *l.* 26. §. 7. *infr. de fideicommiss. libertatibus.*

(2) Ea quibus. *Hal.*

(3) Instructus fundus si relinquitur, dies legati cedentis inspicitur. *Bart.*

(4) *Al'* utique. Dandi quandoque debitor intelligitur dare oportere, cum primum commode poterit.

(5) *l.* 29. *supr. de cond. et demonst.* v. *l.* 125. *infr. de verbor. sign.*

(6) Id est, quandocumque.

(7) *l.* 9. *supr. de sponsalib.*

(8) *l.* 10. *Supr. de condit. et demonstr.* Nuptiarum conditio nuptiis invalidis non impletur. *Bart.*

(9) Conditio, *Si heres non erit*, moriente instituto pura efficitur.

(10) Substitutis eadem ratione cavet heres. *l.* 12. 13. *supr. qui satisdare.*

(11) Legatariis ab herede scilicet, ejusve successoribus, *l.* 1. §. 6. *infr. h. t.* et quando ex ea causa satisdari debeat. *Lib.* 6. *C.* 54. Apertius Ecloga, περὶ ἀσφαλείας τῆς γενομένης παρὰ τῦ κληρονόμυ τοῖς λεγαταρίοις. 44. *Eclog.* 21. *ad* 22. nam de cautione a legatariis heredi præstanda superius dictum fuit. *tit. si cui plus quam per leg. Falcidiam.* Porro hæc cautio, quæ ab herede præstatur, vulgaris dicitur in *l.* 114. §. 12. *supr. de legat.* 1. in ea stipulatur legatarius: heres, aut dispensator legatorum promittit, *l.* 96. §. 3. *in fin. supr. de leg.* 1. adpromittit fidejussor, quem dat heres. Ejus formulam vide apud Cujac. *C. h. t.*

(12) Ab herede. *l.* 8. §. 4. *supr. qui satisdare.*

(13) Est enim hæc stipulatio prætoria. vide Theophilum, §. 2. *Inst. de divisione stipulationum.*

(14) *l.* 5. §. 6. *supr. quando dies legatorum.*

(15) Eodem modo heredi legatarius satisdat. *l.* 1. §. 4. *supr. si cui plus, quam per leg.*

(16) Nisi testator remisit onus satisdandi. vide *l.* 7. *C. h. t.* nisi fiscus sit heres, §. 18. *infr. h. t.* nisi filius filio suo dare jubeatur, *l.* 6. *C. ad SC. Trebell.* nisi in casibus, in quibus fuisset nulla repromissio, *l.* 6. *in fin. infr. h. t.* vide *hic* Accursium.

(17) Dignitas et facultas non excusant ab hac satisdatione.

(18) *l.* 4. *l.* 5. §. 1. *infr. h. t.*

(19) *l.* 15. §. 1. *infr. h. t.* Goth. Vide Ant. Augustin. *lib.* 2. *emend.* c. 8. S. L.

(20) Heredum alii judicio defuncti heredes: alii sine judicio defuncti. facit *l.* 8. *supr. de vulgari.*

(21) *l.* 3. *infr. h. t. l.* 3. *infr. de Prætoriis stipul. l.* 96. §. 3. *supr. de legat.* 1.

§. 7. Is (1) etiam, cui ex Senatusconsulto restituta est hereditas, nihilominus ad cautionem compellitur.

§. 8. Nec non et qui per alios heredes existunt, sive honorarii (2) successores, ad satisdationem compelluntur.

§. 9. Plane si quis (3), omissa stipulatione, litem de legato contestatus est, probandum est, cessare (4) debere (5) stipulationem.

§. 10. Idemque in fideicommissis quoque probandum est.

§. 11. Si cui ita sit legatum vel fideicommissum relictum, et, *si id perdidisset, rursus relictum*: videamus, an satis sequentis legati sive fideicommissi petere possit? movet quæstionem, an fideicommissum hoc sive legatum debeatur, et quotiens debeatur, et an ipse legatarius cavere debeat se non perditurum? De his omnibus extat rescriptum Divi Pii ad Junium Mauritium tale: *Clodio Fructulo, secundum ea, quæ epistola continentur, legata sive fideicommissa ex testamento Clodii Felicis præstari debent citra necessitatem cavendi, nihil ex iis deminuturum se. nam quod fidei heredis ab eodem testatore commissum est, ut si Fructulus perdidisset quod ei in testamento relictum est, rursus heres ei id restitueret; non eo pertinet, ut aut Fructulo priorum legatorum nomine satisdatio injungenda, aut onerandus sit heres in infinito* (6), *ut quotiens is perdiderit, restituere ei tantundem debeat: sed ut per fideicommissum posterius duplicata legata ejus videantur:* nec amplius *ad periculum heredis pertineat, si quid postea is consumpsit, ex soluto ei posteriore fideicommisso.* Rescripto ergo ostensum, legatarium heredi non debere cavere, se non perditurum. ✝ Versa vice an heres de sequenti legato sive fideicommisso cavere debeat, quæritur? Et putem, non oportere ei caveri: cum in suo arbitrio habeat, ne perdat id, quod sibi relictum est: quamvis si quis inspexerit, quod sub conditione relictum est, dicere debeat, satisdationem exigendam.

§. 12. Certe sive ex asse sive ex parte quis legatum debeat, cavere debet: sive institutus sit heres (7), sive substitutus.

§. 13. Bellissime (8) quæritur, an hæc stipulatio incrementum ex fructibus vel usuris sentiat? Et recte placuit, ex mora incrementum habituram stipulationem, [ut] id quod oportebit comprehendat.

§. 14. Si quis sub conditione (9) legatum stipulatus, pendente conditione decesserit, stipulatio evanescit: [quia] nec legatum [non] transmittitur. ✝ Huic stipulationi easdem causas (10) et conditiones inesse sciendum est: proinde si qua (11) sit exceptio, quæ petenti legatum opponi solet, eandem ex stipulatu (12) quoque agenti opponendam esse placet.

§. 15. Procuratori ejus, qui absens esse dicitur, si stipulanti legati nomine spondeat heres, Ofilius ait, ita cavere debere, si (13) is, cujus nomine caveat, vivat: videlicet ne teneatur illo ante defuncto.

§. 16. Item quæritur, in hanc stipulationem utrum ipsæ res veniant quæ legatæ sunt, an vero pretia earum? Et est verius in hanc stipulationem res, vel pretia deduci.

§. 17. Si decem, quæ (14) in arca erant, mihi legata sint, tibi eorum ususfructus legatus sit: si pure utrique legatum sit relictum, is cui proprietas legata est, ipso jure decem vindicabit. fructuarium autem ex Senatusconsulto acturum, et quinque (15) usumfructum petiturum constat. sed cum decem vindicat proprietarius, per exceptionem doli repelli, qua fructuarius de restituendis quinque heredi cavit. Plane si decem aureorum possessionem legatarius habeat; Marcellus ait, dandam vel heredi, vel fructuario, utilem actionem in legatarium: si modo ei caveatur. ✝ Sed si sub conditione ei decem legata sint, fructuarium interim decem, oblata cautione, habiturum: legatario vero, cui proprietas relicta est, interim legatorum stipulatio præstanda est. Sed si omiserit stipulationem, existente conditione, ad exhibendum eum posse agere Marcellus ait. sed si ignorans (16) heres legatum decem fructuario dedit: ad exhibendum eum non teneri palam est: succurrendum tamen legatario adversus fructuarium, Marcellus ait.

§. 18. Si ad fiscum portio hereditatis pervenerit, cessabit ista stipulatio: quia nec (17) solet fiscus (18) satisdare.

§. 19. Qui minorem partem hereditatis possidet, cum ex majore parte heres sit: siquidem ipso jure minuatur portio hereditatis, securior erit heres: neque enim ex majore parte ex stipulatu tenetur legatariis, quam ex qua heres est. si vero nomen quidem heredis apud eos integrum maneat, verumtamen effectu minus habeant hereditatis, et caverint legatorum nomine: videntur onerari: quia ipso jure pro ea parte legata debent, pro qua heredes sint. sed enim æquissimum est non majorem partem legatariis solvere, quam cujus habent emolumentum: hoc autem evenit, cum (19) hereditas pro aliqua parte ex Trebelliano restituitur: nam pro rata exonerandi sunt heredes ejus partis nomine, cujus emolumentum sibi ablatum est.

§. 20. Si ei, qui in alterius potestate erit, incerta die legatum fuerit: cavebitur ei qui habet eum in potestate, non præcise (20), sed sub conditione (21), *si cum ejus legati dies cedit, in potestute sit.* cæterum si sui juris inveniatur, iniquum esse visum est, patri cautum esse, cum alii legatum debeatur. quanquam et si sine hac adjectione caveretur, verumtamen exceptione patrem vel dominum

(1) §. 19. *in fin. infr. h. t.*

(2) Qui succedunt jure Prætorio, *l.* 5. §. 1. *Infr. h. t.* bonorum possessores. dixi ad *l.* 24. *in fin. supr. familiæ ercisc.* cur ita? collige ex *l.* 2. *C. ad SC. Trebell.*

(3) Legatarius.

(4) Nec cessare. *Vulgat.* et male, sic *Eclog.* 44. *tit.* 21. *in fin.* ἀργεῖ ἡ ἀσφάλεια.

(5) V. *l.* 5. §. 1. *Infr. h. t.*

(6) *l.* 11. §. 18. *Supr. de leg.* 3.

(7) Id est, sive directo; sive per obliquum. *l.* 14. *infr. h. t.*

(8) Hoc verbum extat in *l.* 1. §. 4. *Infr. quod legat. l.* 7. §. 3. *Infr. quod vi aut clam. l.* 1. §. 5. *infr. quarum rerum.*

(9) V. *l.* 5. §. 2. *l.* 15. *infr. h. t.*

(10) Quæ insunt ipsi legato.

(11) *l.* 7. *supr. de cond. inst.*

(12) Ex hac stipulatione.

(13) Id est, cavere debet sub conditione, non pure.

(14) Vide *l.* 37. *infr. de verb. oblig.*

(15) Adde *l.* 19. *supr. de usu et usufr. legato.*

(16) Vid. *l.* 63. *supr. de leg.* 2.

(17) Id est, non ut *l.* 3. §. 10. *infr. de Carboniano.*

(18) *l.* 3. §. 5. *supr. si cui plus quam per leg.* Nam fiscus semper idoneus esse successor intelligitur, et solvendo. *l.* 2. *in fin. supr. de fundo dotal.*

(19) §. 7. *supr. hic.*

(20) ἀποτόμως. §. 1. *Inst. de l. Aquil.* abscisse. *l. semper.* 5. §. 2. *infr. de jure immunitatis.*

(21) Hinc colligit Cujac. 18. *obs.* 1. Diem incertum, conditionem dici posse: nec inter conditionem, et diem incertum differentiam esse. adde *l.* 75. *supr. de cond. et demonstr.*

submoverimus, si existentis conditionis tempore non haberent eos in potestate. evenit tamen secundum hoc, ut in casum non sit de legato cautum: nam si existentis conditionis tempore sui juris sunt, non erit cautum.

2. Papinianus lib. 28. Quæstionum.

NEc, si forte velit pater cavere, *neminem* (1) *amplius petiturum*, compellendus erit heres legatum, quod jam filius petere potest, alii (2), quam cui debetur, exsolvere.

3. Ulpianus lib. 79. ad Edictum.

SEd et ipsis, qui sunt in potestate (3), cavendum est: quemadmodum solet caveri, si eadem res duobus (4) sub diversis vel contrariis conditionibus relicta sit. duobus enim satisdatur, sed in utroque casu iisdem personis satisdationem subituris.

4. Idem lib. 15. ad Edictum.

SI ex causa fideicommissi sit apud (5) aliquem hereditas, nec legatorum satisdat: in possessionem (6) adversus eum legatarius mittitur.

De herede capto ab hostibus. 1. *De appellatione*, *et obiter de collatione bonorum.* 2. *Si heres relictum neget.* 3. *Ubi cavendum.* 4. *De pretio rerum distractarum.*

5. Papinianus lib. 28. Quæstionum.

POstquam heres ab hostibus captus est, conditio legati, cujus nomine proposita stipulatione cautum fuerit, extitit: fidejussores interim (7) teneri negavi (8): quia neque jus, neque (9) persona esset, ad quam verba stipulationis derigi (10) possint.

§. 1. Imperator Marcus Antoninus Julio Balbo rescripsit (11), eum, a quo res fideicommissæ petebantur, cum appellasset, cavere: vel, si (12) caveat adversarius, transferri (13) possessionem debere (14). Recte placuit Principi, post (15) provocationem [quoque fideicommissi] cautionem interponi. quod enim ante sententiam, si petitionis dies moraretur (16), fieri debuit (17): amitti post victoriam, dilata petitione, non oportuit. Sed quare non caverat (18) de fideicommisso, qui provocaverit, si caveret adversarius, ad eum possessionem esse transferendam rescripsit: cum alia (19) sit Edicti conditio? non enim exigitur a legatario vice mutua cautum: sed vicaria custodiæ gratia possessio datur: et qui obtinuit, in possessionem per Prætorem aut Præsidem inducitur (20). sed Prætor quidem in omnium rerum possessione, quæ in causa hereditaria permanent, omnimodo fideicommissi servandi gratia esse permittit: Princeps autem earum rerum nomine, de quibus fuerat judicatum, mutuas admisit cautiones: sicuti cum de bonis suis conferendis (21) filius accepta possessione cavere non potest, quia denegamus ei actiones, defertur conditio cavendi fratribus ex forma jurisdictionis, quod ex portione fratris fueriut consecuti, cum bona propria conferre cœperit, se restituturos: sed si nec ipsi cavere possint, utiliter probatum est, virum bonum (22) ab utraque parte eligendum, apud quem ut sequestrem (23) fructus deponantur, quique utiles actiones a Prætore datas exerceat. possessio autem ex rescripto (24) supra relato non aliter ad eum, qui fideicommissum petit, transfertur, quam (25) si caverit: tametsi maxime adversarius non per inopiam, sed per contumaciam cavere noluerit. sed si is, qui vivit (26), non possit cavere, vel res deponenda, vel jurisdictio (27) restituenda erit.

§. 2. Si dies, aut conditio (28), legati, fideicommissi, petitionem actionemve differre dicatur, et ideo satisdatio desideretur, heres autem per calumniam postulari contendat, et relictum neget: non aliter audiendus erit, qui caveri postulat, quam si scripturam, qua relictum adfirmet, exhibuerit.

§. 3. Cum quærebatur, *ubi* (29) *fideicommissi servandi causa caveri oporteat:* Imperator Titus Antoninus rescripsit, si domicilium Romæ non haberet heres, et omnis hereditas in Provincia esset, ad satisdationem fideicommissi nomine in Provincia fideicommissarium remittendum esse. Quare si heres in eum locum, cavendi gratia, remitti desideret, ubi domicilium habet, legatarius

(1) De hac formula dixi ad *l.* 15. *infr. ratam rem haberi.*

(2) Pater licet sit conjuncta persona filio, non tamen citra voluntatem filii ei solvi potest. adde *l.* 3. *supr. soluto.*

(3) *l.* 1. §. 5. *supr. h. t.*

(4) Vel pluribus: tunc enim singulis satisdatur. *l.* 13. *supr. qui satisdare. l.* 9. *in fin. infr. tit. proxim. l.* 8. *in fin. infr. de præt. stip.*

(5) *l.* 15. §. 1. *infr. h. t.*

(6) *l.* 1. §. 2. *in pr. supr. h. t.*

(7) Tenetur tamen postea. vide *l.* 95. §. 1. *in fin. infr. de solut.*

(8) Cur potius hic non tenentur quam in specie *l.* 10. *infr. h. t. v.* Cujac. 15. *obs.* 9.

(9) Imo, tenetur fidejussor, utcunque neque heres, neque possessor sit. *l.* 1. §. 14. *in fin. supr. deposit.*

(10) Dirigi. *Hal.*

(11) Vide Molinæum, cum quo hoc loco monet Gothofr. tum ad easdem consuetudines Parisienses. §. 52. *gl.* 1. *num.* 21. cum. seqq. Duarenum *lib.* 1. *disp. annivers. cap.* 2. Mod.

(12) Vel si non caveat. *Hal.*

(13) *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.* Possessio pœnæ causa eodem judicio interdum transfertur. dixi ad *l.* 6. *in fin. infr. de Carboniano.*

(14) Favore testamenti, et sententiæ, nisi heres appellans caverit, transfertur vera possessio rerum per sententiam adjudicatarum, in legatarium vel fideicommissarium heredi caventem. Ideoque hic casus est specialis, qui ad missionem ex edicto extendi non debet. vide Molin. §. 2. *consuet. gloss.* 1. *num.* 25.

(15) Et ita post condemnationem: ergo, et post litem contestatam: atqui post litem contestatam non cavetur, *l.* 1. §. 9. *supr. h. t.* solve, id est, ántequam lis denuo contestatur in judicio appellationis. Cujac. 15. *obs.* 10.

(16) Id est, si nondum peti legatum, nondum lis de legato contestari potest: ergo, et ante sententiam, et ante litem contestatam. atque ita post litem contestatam heres satisdat legatario. vide Cujac. 15. *obs.* 10. vide *l.* 1. §. 9. *supr. h. t.* malim ita hunc locum accipere: Quemadmodum heres cavere legatariis cogitur, si petitionis diem moratur, ita cavere legatariis cogitur, quibus cavere sententia jussus est. Deterior est enim causa condemnati heredis, quam nondum conventi.

(17) Per heredem scilicet.

(18) Sed quare non caveat. *Hal.* sed quare non cavente. Cujac. 1. *sent.* Paul. 11. §. 1.

(19) Differentiam rescripti Marci et Edicti Prætoris observa.

(20) An ita, ut heredem expellat? minime, *l.* 6. *infr. tit. prox.* nisi magna subsit contumacia. *l.* 7. *in fin. infr. quib. ex caus. in possess.*

(21) *l.* 11. *infr. de collat. bonor.*

(22) Curatorem. *l.* 1. §. 10. *infr. de collat. bonor.*

(23) Speciale est: nam regulariter prohibita est sequestratio. *l.* 1. *C. de prohib. sequestr.*

(24) Marci Antonini. in *princ. hujus* §.

(25) Vide quæ notavi ad *l.* 15. §. 16. *infr. de damn.*

(26) Is qui vicit. *Hal.*

(27) Id est, ex edicto Prætoris, is qui vicit fideicommissi servandi causa, simul in possessionem omnium bonorum custodiendorum causa esse jubetur. Edictum a rescripto D. Marci differt: Qui edicto mittitur in possessionem, solus non possidet: qui ex rescripto, solus possidet. *versic. sed quare. supr. hic.* vide Cujac. 1. *sent.* Paul. 11. §. 1.

(28) Cavetur etiam legati conditionalis nomine. *l.* 14. *Infr. h. t. l.* 28. *supr. de pignorib.*

(29) *l.* 8. §. 4. *supr. qui satisdare.*

autem ibi caveri postulet, ubi est hereditas: non erit heres remittendus. idque Imperator Titus Antoninus rescripsit.

§. 4. Quibus literis adjectum [et] si bona jam distracta sunt, vel testatoris permissu (1), vel concedente legatario: pretium eorum fideicommissi servandi causa, in deposito habendum.

De summa incerta. 1. *De rebus publicis.*

6. Ulpianus lib. 6. Fideicommissorum.

SI quando incerta summa (2) est fideicommissi: qui cognoscit, taxatione (3) quoque fidejussores petuntur.

§. 1. Admonendi autem sumus, rebus (4) publicis (5) remitti solere satisdationem fideicommissorum, etiam si quando necessitas dandi intercedat. repromissio plane exigenda est, voluntati defuncti statu iri.

De legato filio vel servo a patre dominove.

7. Paulus lib. 2. Manualium.

FIlio (6) vel servo sub conditione a patre dominove herede instituto legatum est: hujus legati satis petere non possunt: sed pendente conditione emancipatus (7) vel manumissus si satis petant, quæritur, an audiendi sint, ne beneficium patris dominive ipsis onerosum (8) sit: an sibi imputare deberent, qui dederunt eis postulandi adversus se facultatem? Sed melius est, *per mediocritatem* (9) causam dirimere: ut cautioni (10) tantum cum hypotheca suarum rerum committantur.

Quando dies stipulationis cedit aut venit.

8. Ulpianus lib. 48. ad Sabinum.

CUm legatorum nomine satisdatum est, simul (11) dies legatorum cessit, protinus iisdem diebus etiam ex stipulatione debentur (12):

9. Paulus lib. 12. ad Sabinum.

NOn tamen, ut statim peti possunt. deberi (13) enim dicimus, et quod die certa præstari oportet, licet dies nondum venerit.

De morte heredis qui satisdedit.

10. Pomponius lib. 26. ad Sabinum.

SI a te herede legatum mihi sit sub conditione, tuque, postquam adieris hereditatem, satisdederis legatorum, et post mortem tuam, ante aditam tuam hereditatem, conditio legati extiterit: Sabinus ait, fidejussores mihi teneri (14): quia omnimodo dari oportet legatum, et [si] in rem esset concepta stipulatio.

De procuratore heredis.

11. Gajus lib. 13. ad Edictum provinciale.

SI legatarii adversus me in possessionem legatorum servandorum causa missi sunt, [et] procurator, vel quis alius meo (15) nomine caverit: perinde mihi Prætor accomodat interdictum, quo jubeantur discedere legatarii possessione, ac si ego cavissem.

De cautione remissa a testatore.

12. Marcianus lib. 7. Institutionum.

LIcet, *ut* (16) *non petitur cautio*, conditio testamento scripta fuerit: non videtur conditio. et ideo (17) licet desideraverit quis caveri sibi, non videtur conditione defectus: quia postquam remitti talem cautionem jure publico placuit, nec onus cautionis sequitur, ne quidem conditio intelligitur.

Si quis omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem.

13. Neratius lib. 7. Membranarum.

EI quoque, [cui] legatorum actio datur in eum, qui prætermissa (18) institutione ab intestato possidet hereditatem, legatorum nomine satisdatur: et nisi satisdabitur, in possessione legatorum servandorum causa mittitur. nam hæc quoque Prætor perinde salva esse vult, atque ea, quæ Jure Civili debentur. Idem Aristoni placet.

De fideicommissis. 1. *Si certum sit non esse locum fideicommisso.*

14. Ulpianus lib. 79. ad Edictum.

HÆc stipulatio et in fideicommissis locum habet, si (19) pure fideicommissum sit relictum, sive ex die certa, vel sub conditione: sive res aliqua, sive hereditas, sive jus aliquod relictum est.

§. 1. Divus quoque Pius rescripsit, quoties (20) evidens (21) res est, ut (22) certum sit nullo modo fideicommisso locum esse: perquam iniquum esse, supervacua cautione onerari heredem.

De legato præsenti, 1. *Et de Senatusconsulto Trebelliano.* 2. *De fideicommisso ad intestato.*

15. Paulus lib. 75. ad Edictum.

ETiam (23) de præsenti legato locum habet hæc satisdatio: quoniam nonnullas moras (24) exercitio judicii habet.

(1) Adde *l.* 1. §. 3. *supr. de reb. eorum.*

(2) Finge annuum relictum, non adjecta quantitate.

(3) Incertum fideicommissum judex taxare potest: idque faciet considerata persona defuncti. *l.* 14. *supr. de annuis. l.* 4. *C. de action. empt. et l.* 5. *C. si quis alteri vel sibi sub alter. nom. vel alien. pecun. emerit.* Eadem ratione incertam dotem judex definit. Baldus in *l. ult. C. de sent. quæ sine certa quanti.* (nisi dos a marito simpliciter fuerit legata) *l. ultim. C. de falsa causa adjecta.* Idem dicendum, si quantitas relicta fuerit arbitrio boni viri: tunc enim incerta quantitas non videtur relicta, sed ea demum, quæ patrimonio defuncti consentanea est. *l.* 1. *in fin. supr. de legat.* 2. Eodem modo incerta legata ad pias causas non vitiantur, *l. Stichus.* 12. *supr. de legat.* 3. *l. si quidam in testam.* 30. *supr. de legat.* 2. aliis casibus, incertum legatum non debetur, hoc est, quotiens non apparet, quid, quale, quantumve debeatur, *l. si sic.* 75. §. 1. *supr. de legat.* 1.

(4) Et illustribus. *l.* 17. *C. de dignitatib.*

(5) Eadem remittitur in aliis causis immobilium possessoribus. *l.* 15. *supr. qui satisdare.*

(6) Filius et servus emancipati nomine legati exigere possunt caveri sibi. *Goth.* Vide Emund. Merill. *lib. sing. differ. cap.* 14. Ans.

(7) Vide *l.* 50. *infr ad SC. Trebell.*

(8) Onerosum est enim: quia filius deinceps sibi adquirit, non patri. dixi ad *l. un. in fin. C. de emancipat. l.* 1. *infr. si a parente.*

(9) Adde *l.* 33. §. 3. *C. de Episcopis. et ibidem* Castrensem.

(10) Vide *Novell.* 22. *c.* 41.

(11) Simul, ac dies. *Hal.*

(12) Adde tamen *l.* 9. *infr. h. t.*

(13) *l.* 213. *infr. de verb. sign.*

(14) Cur potius fidejussores hic tenentur, quam in casu *l.* 5. *supr. h. t.* vide Cujac. 15. *observ.* 9.

(15) *l.* 6. *in fin. infr. tit. proxim. l.* 40. *in fin. infr. de solutionibus.*

(16) *l.* 2. *l.* 4. *l.* 7. *C. ut in possess. leg.*

(17) *l.* 77. *in fin infr. de cond. et demonstrat.*

(18) *l.* 2. *C. si omissa sit causa.*

(19) *Al.* sive pure.

(20) Exceptionem parti quæsitam Judex vel Princeps auferre non potest. *l.* 2. *C. de precibus Imperatori offer.*

(21) V. *l.* 1. *C. ut in possess. legat.*

(22) *l.* 1. §. 3. *et ult. l.* 2. *l.* 3. *infr. tit. proxim.*

(23) Non tantum de conditionali. *l.* 1. §. 14. *l.* 5. §. 2. *supr. h. t. l.* 28. *supr. de pignorib.*

(24) *l.* 51. *supr. de peculio.*

§. 1. Si et ab herede instituto legatorum satis acceperit legatarius, et a Trebelliano fideicommissario: utraque quidem stipulatio committetur, sed exceptione se tuebitur heres: quia cavere non debuerit. sed si pars (1) hereditatis restituta sit, ab utroque cavendum est.

§. 2. Etiam si ab intestato debeatur fideicommissum, locum habet hæc stipulatio.

Si duo ejusdem nominis de legato contendant.

16. GAJUS lib. 27. ad Edictum provinciale.

SI duo ejusdem nominis de legato (2) contendant (3): utrisque satisdatur. nec onerari heredem, cum possit eosdem fidejussores ad utramque stipulationem adhibere: qui et ipsi non onerantur: cum futurum sit, ut uni tenerentur.

De jure accrescendi.

17. PAULUS [lib. 48. ad Edictum].

SI ab uno ex heredibus legatorum satis accipimus, cum ab omnibus heredibus nobis legatum esset: si pars coheredis adcrescat promissori, in totum fidejussores tenentur (4), si solidum legatum is cœperit debere.

De cautione remissa a testatore. 1. De deposito. 2. Si tutor coheres pupilli in solidum caverit.

18. SCÆVOLA lib. 29. Digestorum.

QUæ filium legitimum relinquebat, patrem, eundemque (5) collibertum ex asse scripsit heredem, fideique ejus commisit, ut *quidquid ad eum ex hereditate ejus pervenisset*, *cum moreretur*, *restitueret filio testatricis*, *nepoti suo*: et hæc verba adjecit, *Satis* (6) *a Seio patre meo exigi veto.* Quæsitum est, cum iste Seius substantiam suam dissiparet (7), et vereretur pater fideicommissarii, ne inane fideicommissum constituatur: an ad satisdationem fideicommissi nomine patrem defunctæ compellere possit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non compellendum cavere (8).

§. 1. Idem quæsiit, testatricem apud maritum suum, ex quo filium reliquerat, res deposuisse non exacta cautione depositionis: an ea res patri heredi restitui debeat; an vero, quoniam (9) emolumentum totius hereditatis ad filium defunctæ reverti deberet, apud maritum remaneret, apud quem dos remansisset? Respondit, quod mulieris mansisset, nec (10) in dote fuisset: restituendum esse heredi.

§. 2. Tutor, qui et coheres pupilli erat, absente pupillo, cum admonuerunt eum legatarii fideicommissi nomine, in solidum ipse cavit (11). Quæsitum est, an in pupillum adultum factum danda sit utilis actio? Respondit, dandam.

TIT. IV.

UT IN (12) POSSESSIONEM LEGATORUM, VEL FIDEICOMMISSORUM SERVANDORUM CAUSA, ESSE LICEAT (13).

De cautione remissa a testatore. 1. Quibus ex causis legatarius, vel fideicommissarius mittitur in possessionem. 2. De liberatione relicta. 3. De legato soluto. 4. De hereditate non adita.

1. ULPIANUS lib. 52. ad Edictum.

SI quis, cum vetitus esset (14) satis accipere, acceperit: an repeti (15) satisdatio (16) ista possit, ut heres condicat liberationem? Et quidem [si] sciens heres indebitum cavit, repetere (17) non potest. quid deinde si ignoravit remissam sibi satisdationem? potest condicere (18). si vero hoc non potuisse remitti crediderit, nunquid condicere possit, qui jus ignoravit? adhuc tamen benigne quis dixerit satisdationem condici posse. † Quid deinde, si commissa sit stipulatio? fidejussores putamus exceptione uti posse, an non? et magis est, [ut] utantur exceptione: quia ex ea causa intercessit satisdatio, ex qua non debuit.

§. 1. Non (19) exigit Prætor, ut per heredem stet quo minus caveat: sed contentus fuit per legatarium vel fideicommissarium non stare, quo minus ei caveatur. quare si non fuerit, qui interpelletur cautionis nomine (hoc est is, a quo legatum fideive commissum relictum est): omnimodo poterit legatarius et fideicommissarius in possessionem ex hoc Edicto mitti; quia verum est, per eum, cui caveri oportebit, non fieri, quo minus caveatur. † Non (20) tamen et satisdatio debet offerri legatario: sed sufficit, sive desideraverit, ei non caveri, sive non habeat (21), a quo satis desideret.

§. 2. Si debitori liberatio sit relicta, non est exigenda cautio: quia habet penes se legatum: quippe, si conveniatur, exceptione doli mali uti possit.

§. 3. Ei (22), cui legatum solutum est, cum constet [legatum (23)] non deberi, D. Pius ad Æmilium Equestrem rescripsit, non debere Prætorem satisdationem admittere.

§. 4. Tunc ante aditam hereditatem satisdandum de legatis est, cum adhuc dubium est, an hereditas adeatur. Cæ-

(1) Vide *l. 4. supr. h. t.*

(2) *Hal. sed Flor.* de legato contendunt. *Hal.*

(3) Quid enim, si in nomine legatarii dubitatum sit? *l. 4. infr. pro legato.*

(4) *l. 2. infr. quod legator.* Cur? an quod in omnem causam accepti. *l. 56. §. 2. in fin. Supr. de fidejuss. arg. l. 56. §. 2. Infr. de fidejuss.*

(5) Potuit enim filius una cum matre manumitti.

(6) Testator satisdationem seu onus satisdationis remittere potest heredi restituere hereditatem gravato. Quid, si heres bona sua dissipet? cavere non cogitur, *ut hac lege.* An restituere cogitur? Ait Accursius, *arg. l. Imperator. 50. supr. ad SC. Trebell.* aut rem sequestrandam esse: aut cavere cogi: aliud enim esse nude cavere, et satisdare fidejussore dato.

(7) Satisdatio remissa non potest peti, etiam si heres dilapidet.

(8) Quia id contra voluntatem testatoris fieret. *l. 12. supr. h. t.*

(9) Peti recte non potest, quod in continenti restitui oportet.

(10) Igitur quod in dote non fuerit, erit restituendum patri.

(11) Ut *l. ult. supr. si quis cautionibus.* adde *l. 26. C. de administr. tut. l. ult. in pr. Supr. quando ex facto tutoris.*

(12) *Lib.6. C. 54.* Περὶ τῶν νομιζομένων τὸ λεγατευθὲν ἄνευ βουλῆς τοῦ κληρονόμου· 44. *Eclog. 24.*

(13) Non satisdante scil. herede. alias nullius momenti est civitas, quæ vim executionis in contumaces non habet. Æschines apud Wesenb. *hic.*

(14) A testatore. *l. 12. l. ult. supr. tit. prox.*

(15) Ab herede sc.

(16) Præstita legatario scil.

(17) Indebitum a sciente solutum non repetitur. *l. 1. supr. de cond. indeb.*

(18) Condictione sine causa, vel incerti. *l. 1. supr. de condict. sine causa.*

(19) Ut mittatur quis in possessionem, non exigitur conventi mora, sed convenientis.

(20) Cautionem legatario offerre heres non cogitur.

(21) Eo casu satius est ad domum denunciari. *l. 5. §. 2. 3. infr. de novi oper. l. 4. §. 5. infr. de damno.*

(22) Si cui legatum est, cum constet etc. Cujac. 4. *obs.* 33.

(23) *l. 14. in fin. supr. tit. prox.*

terum si certum sit, repudiatam vel omissam hereditatem, vel abstentos necessarios heredes: frustra hoc Edictum imploratur. cum certum sit, legatum vel fideicommissum non debere (1).

2. Idem lib. 79. ad Edictum.

Si autem certum sit hereditatem necdum aditam fuisse: nec satisdatio, nec possessio locum habet.

Si is, a quo satis petitur, velit statim constare de fideicommisso. 1. *De calumnia.* 2. *De procuratore satis desiderante.* 3. *Si semel fuerit satisdatum.*

3. Idem lib. 52. ad Edictum.

Si is (2), a quo satis petitur, offerat (3) cognitionem, et dicat, *hodie constet* (4) *de fideicommisso*, *hodie agamus*, dicendum est, cessare satisdationem: cum possit ante (5) de fideicommisso quam de satisdatione constare.

§. 1. Nec non illa cognitio imploranda erit ab herede, si forte dicatur per calumniam (6) satis peti: hoc enim commune est omnium satisdationum. Divus enim Pius rescripsit: eum, apud quem satis petitur, debere explorare (7), num per calumniam satis petatur. de qua re summatim debet cognoscere.

§. 2. Si procurator (8) satis legatorum desideret: si quidem mandatum ei sit, non habebit necesse de rato cavere, sed erit ei satisdandum. si vero dubitetur, an mandatum sit, vel non sit: de rato cautio erit exigenda.

§. 3. Si semel fuerit satisdatum, quæsitum est, an etiam rursus cavendum sit, si forte dicatur, egenos fidejussores esse datos? Et magis est, ut caveri non (9) debeat: hoc enim Divus Pius rescripsit Pacuviæ Licinianæ. ipsam enim facilitati suæ expensum ferre debere, quæ minus fidejussores idoneos accepit: neque enim oportet per singula (10) momenta onerari eum, a quo satis petitur.

4. Papinianus lib. 28. Quæstionum.

Plane si nova (11) causa allegetur, veluti quod fidejussor decesserit, aut etiam rem familiarem inopinato fortunæ impetu amiserit, æquum erit præstari cautionem.

De effectu missionis in possessionem. 1. *De damno infecto.* 2. *De pluribus legatariis, pluribusve creditoribus.* 4. *De legatariis et creditoribus.* 5. *De rebus hereditariis vel non.* 6. *De his quorum proprietas ad heredem pertinet.* 7. *De agris vectigalibus. De pignore.* 8. *De partu, fœtu, fructibus.* 9. *De rebus bona fide emptis.* 10. *De deposito vel commodato.* 11. *De duobus heredibus.* 12. *De tabulis pupillaribus.* 13. *De alio successore quam herede.* 14. *De herede heredis.* 15. *De dolo.* 16. *De rebus heredis et mora.* 22. *De custodia et fructibus.* 23. *De legatario utente fruente ex constitutione Antonini.* 24. *Satisfieri defuncti voluntati quomodo accipitur.* 25. *De aliis successoribus, quam heredibus.* 26. *De lite contestata ab eo, qui in possessionem missus est.* 27. *Si missus in possessionem non admittatur.* 29. *De fidei legatarii commisso.*

5. Ulpianus lib. 52. ad Edictum.

Is (12) cui legatorum fideive commissorum (13) nomine non cavetur (14): missus (15) in possessionem, nunquam (16) pro domino (17) esse incipit (18). nec tam possessio rerum ei, quam custodia (19) datur: neque enim expellendi (20) heredem jus habet, sed simul cum eo possidere jubetur, ut saltem tædio perpetuæ custodiæ extorqueat heredi cautionem.

§. 1. Si alius damni infecti nomine missus sit in possessionem, alius legatorum servandorum causa: posse (21) eum, qui legatorum servandorum causa in possessionem missus est, etiam damni infecti satisdare; qui, si satisdederit, non aliter decedere possessione debebit (22), quam ei cautum fuerit etiam eo nomine, quo se damni infecti obligavit.

§. 2. Si plures legatarii mitti in possessionem desideraverint, omnes venire debent in possessionem: is enim, qui ex causa legatorum possidet, sibi, non alii possidet. Alia (23) est causa, cum creditores rei servandæ causa mittuntur in possessionem: nam is, qui possidet, non sibi, sed omnibus possidet.

§. 3. Qui prior missus est legatarius in possessionem, non præfertur ei, qui postea mittitur: inter legatarios enim nullum ordinem observamus: sed simul omnes æqualiter tuemur.

(1) Non deberi. *Hal. l.* 19. *supr. de testam. tut.*

(2) Id est, si heres a quo legatarius petit satisdari sibi legati nomine, dixerit ademptum, vel inutile legatum esse, et incontinenti se id probare velle dixerit: de hac exceptione prius cognoscendum est, quam de satisdatione. non est disputandum de eo, quod statim constare potest. *dist.* 96.

(3) Officio judicis.

(4) Hodie constat. *Hal.*

(5) Intra breve tempus arbitrio judicis: velut intra tempus, intra quod fit examinatio, an fidejussores sint idonei: vel petendum est de calumnia juramentum. vide Bart. *hic.*

(6) *l.* 1. *§. penult. supr. h. t. l.* 14. *in fin. supr. tit. prox. l.* 43. *supr. de hered. pet.*

(7) *l.* 1. *C. h. t.*

(8) *l.* 1. *§.* 4. *supr. tit. prox.*

(9) Imo, caveri debet. *l.* 10. *in fin. supr. qui satisd.* adde *l.* 22. *§.* 2. *supr. soluto.*

(10) *l.* 11. *§.* 18. *supr. de leg.* 3. *l.* 1. *§.* 11. *supr. ut legat.*

(11) *l.* 10. *in fin. supr. qui satisd.* vide *l.* 4. *infr. de stipul. prætoriis.* vide quæ scripsi ad *l.* 5. *C. de sponsalib.* quid enim si fidejussores dati non sint idonei? *l.* 41. *supr. de hered. petit. l.* 4. *infr. de prætor. stipulat. l.* 14. *§.* 2. *supr. de constituta.*

(12) Id est, legatarius ipse.

(13) Solvendorum.

(14) Ab herede defuncti.

(15) Ex primo decreto.

(16) Legatarius, cui non cavetur, licet missus sit in possessionem rerum, nunquam earum dominus est, *ut hic.* nisi data sit ei res in solutum ex secundo decreto: tunc enim res in bonis ejus est. *l.* 2. *in fin. supr. si ex noxali.*

(17) Non proprietatem nanciscitur, sed jus pignoris, *l.* 3. *in fin. l.* 5. *C. ut in possess. leg.* pro pignore, non pro domino possidet. *l.* 114. *§.* 12. *supr. de legat.* 1. adde *l.* 12. *infr. pro emptore. l.* 26. *supr. de pignorat.*

(18) Imo pro domino possidet. *l.* 2. *§.* 1. *supr. si ex noxal. causa. l. si finita. §. posteaquam autem.* 33. *infr. de damno.* Ex missione legatorum servandorum causa, ad decretum perveniri potest.

(19) Is non possidet, sed potius custodit, *l.* 1. *§.* 9. *Infr. quod legatorum.* custodiæ causa in possessionem rerum hereditariarum mittitur, adde *l.* 27. *supr. de judiciis.* custodia et observatio rerum ei conceditur. *l.* 12. *infr. quibus ex caus. in possess. l.* 3. *in fin. infr. de adquir. vel amitt. poss.*

(20) *l* 15. *§.* 20. *Infr. de damno.*

(21) Cur potest? missus in possessionem curam bonorum habere debet. *l. Prætor.* 9. *Infr. de reb. auctoritate judicis possid. l. si finita.* 15. *§. si quis damni.* 30. *Infr. de damno.* Cavere autem de damno infecto cura est et custodia rei: ideoque si caverit, id ipsum recipiet ab eo, cujus res fuerit.

(22) *l.* 15. *§.* 31. *Infr. de damno.*

(23) Cur alia est causa? An quia legatarii causam lucrativam habent; creditores, onerosam?

*

§. 4. Postquam rei servandæ (1) creditores possidere cœperunt, legatorum servandorum gratia missus in possessionem, creditoribus (2) potior non habebitur (3).

§. 5. Qui in possessionem legatorum servandorum causa mittitur, in possessionem quidem rerum hereditariarum omnimodo veniet, hoc est earum quæ in causa hereditaria manent: earum autem, quæ in causa hereditaria non erunt, non (4) alias mittitur, quam si dolo malo in ea causa esse desierit; nec semper, sed causa cognita.

§. 6. *Bonorum* (5) autem appellatione hæ res comprehensæ videbuntur, quarum proprietas ad heredem pertinet.

§. 7. Sed et si vectigales (6) agri sunt, et si qua pignora testatori data: in eorum quoque mittetur possessionem.

§. 8. Sed et in partus ancillarum, et fœtus pecorum, item fructus, æque omnimodo legatarius et fideicommissarius mittentur.

§. 9. Sed et si rem alienam defunctus bona fide emerit, in possessionem ejus mittendum legatarium constat: nam et hæc (7) res in causa hereditaria est.

§. 10. Si deposita res apud defunctum fuerit, vel commodata, locum missio non habet: quia non sunt istæ res hereditariæ (8).

§. 11. Si ex duobus heredibus alter satisdare sit paratus, alter non: in partem ejus missio locum utique habere debet. Missi itaque legatarii impedient etiam eum, qui satisdedit, rei administratione: quare suadendum erit heredi, ut in assem satisdet, ne administratio ejus impediatur.

§. 12. Si ab impuberis substituto legata sint relicta, et impubes decesserit: missio non solum in ea bona, quæ testatoris fuerunt, verum ad ea quoque, quæ impubes adquisiit, locum habebit: nam hæc quoque hereditaria sunt. vivo autem impubere, neque missio neque satisdatio locum habet.

§. 13. Si heres non sit, a quo fideicommissum relictum est, sed alterius nominis successor: dicendum est, ut Edicto locus sit, et dolus ejus sit æstimandus.

§. 14. Sed et si heredis heres sit, qui dolo fecit: æque nocere debebit.

§. 15. *Dolum* (9) accipere debemus et culpam latam, sed non omnem dolum, sed qui in necem legatariorum et fideicommissariorum factus est.

§. 15. Imperator Antoninus (10) Augustus rescripsit, *certis ex causis etiam in propria* (11) *bona heredis legatarios et fideicommissarios esse mittendos* (12) *: si post sex* (13) *menses, quam aditi pro* (14) *tribunali fuerint hi, quorum de ea re notio est, in satisfactione cessatum est: inde fructus percepturos, quoad voluntati defunctorum satisfiat. Quod remedium servaretur et adversus eos, qui ex qua causa fideicommisso moram faciunt.*

§. 17. *Satisfactionis* verbum licet latius patet, tamen ad exsolvendum legatum refertur.

§. 18. Proinde, et si remissa sit satisdatio, rescriptum locum habebit: quia mora fit solutioni.

§. 19. Sex autem mensium puto continuum tempus non possessionum (15), computandum.

§. 20. Cessatum non accipimus, si pupillus tutorem non habeat: nec curatorem furiosus vel adolescens: nam frustratio non debet hujusmodi personis nocere, quæ sunt indefensæ. † Certe si hereditas jacuerit aliquo tempore, hoc tempus de medio trahendum est.

§. 21. Quæri poterit, an in vicem usurarum hi fructus cedant, quæ in fideicommissis debentur? Et cum exemplum pignorum sequimur, id quod ex fructibus percipitur, primum in usuras, mox, si quid superfluum est, in (16) sortem debet imputari. † Quinimo et si amplius, quam sibi debetur, perceperit legatarius: exemplo pignoratitiæ actionis etiam utilis actio ad id refundendum dari debet. † Sed pignora quidem quis et distrahere potest: hic autem frui tantum ei Constitutio permisit, ut festinetur ad sententiam.

§. 22. Qui legatorum servandorum causa in possessionem mittitur, et (17) fructus (18) custodire (19) et cætera debebit, et pati quidem heredem colere agros, et fructus redigere: sed custodire legatarium fructus oportebit, ne ab herede consumantur. quod si heres fructus nolit cogere, permittendum erit legatario cogere fructus et coactos servare. † Quinimo si (20) tales sint fructus, quos primo quoque tempore venire (21) expediat: vendere quoque legatario permittendum est, et pretium servare. † In cæteris quoque rebus hereditariis missi in possessionem hoc erit officium (22), ut universas res heredi-

(1) *l. 3. in fin. Infr. de adq. vel amitt. poss.*

(2) Bonorum tamen separationem petere possunt. *l. 6. Infr. de separation.*

(3) Nisi postquam missus est in possessionem legati servandi causa, æs alienum heres contraxit: tunc enim creditoribus heredis legatarius est potior. *l. 3. C. h. t.*

(4) *l. 8. infr. h. t.*

(5) *l. 49. infr. de verb. signif.*

(6) Emphyteutici. *l. 15. §. 1. Supr. cui satisd.*

(7) *l. 5. §. 3. Supr. de rebus eor.*

(8) Censentur tamen quodammodo hereditariæ in petitione hereditatis. *l. 19. supr. de heredit. pet.*

(9) *l. 32. supr. depositi.*

(10) Vid. *l. 6. C. h t.* Cæterum hoc rescriptum nota, et sequentem ejus interpretationem. *Goth.* Vid. Leonin. *emend. lib. 1. cap. 2.* Ans.

(11) *l. 6. C. h. t.* Paul. 5. *sent. 1. §. pen.*

(12) De hac missione vide Zasium in *l. 2. §. initium. in verb.* vindicias. *supr. de orig. juris.*

(13) Legatarii post sex menses quam petere cœperint, etiam in res proprias heredis inducuntur, inde fructus percepturi, quoad satisfiat, *ut hic. et l. certa. 6. C. h. t.*

(14) Vide quæ notavi ad *§. 19. Infr. hic.*

(15) Sessionum. Duaren. 2. *disp.* 16. Zoannett. 8. *restit. arg.* §. 16. *supr. h. t. l. 2. §. 1. infr. quis ordo in bonor. possess.* idem sentit Govean. apud Cujac. 2. *obs.* 18. Sessionum dies sunt, quibus Prætor pro tribunali sedet, qui continuis adversi; non tamen semper utiles: nam sæpe fit ut die sessionum non semper quis habeat experiundi potestatem. Contra dies utiles plerumque sunt, quamvis sessionum non sint: ut puta si res talis sit, quæ de plano, et feriato die possit expediri. Utilis annus constat ex 365. diebus utilibus, de quibus vid. Cujac. *ibid.*

(16) Prius tamen in expensas quas fecit.

(17) Servat legata, qui fructum custodit, qui patitur heredem colere agros, et fructus redigere, qui non patitur heredem fructus absumere: qui ipse, moram admittente herede cogit fructus et coactos servat: qui fructus (qui servari non possunt) vendit, et eorum pretium servat: qui res omnes hereditarias colligit custoditve, ubi domicilium defunctus habuit: qui earum servandarum causa habitationem vel horreum conducit.

(18) Potest tamen vendere et locare. *l. 8. §. 2. infr. de reb. auc. jud.*

(19) Officium missi in possessionem legatorum servandorum causa quale sit.

(20) *l. 27. infr. de rebus auctor. jud.*

(21) Sequestratio rerum, quæ servari non possunt, quoties fit, toties res illæ vendi, et earum pretia in sequestri causa esse debent. adde *l. litibus. 20. C. de agricol. et censitis. l. ult. infr. de acquir. rerum.*

(22) *l. 12. in fin. infr. quib. ex caus. in possess.*

tarias colligat et ibi custodiat, ubi domicilium defunctus habuit: et si nulla domus sit, habitatione (1) conducat (2) vel horreum quoddam, in quo res collectæ custodiantur: et puto, ita legatarium custodire res hereditarias debere, ut (3) neque heredi auferantur, neque depereant, deterioresve fiant.

§. 23. Quod si ex Constitutione (4) quis in possessionem mittatur: curandum est, ne vis (5) fiat utenti et fruenti legatario.

§. 24. Satisfieri voluntati defuncti sic accipitur, quoad voluntati defuncti vel ex fructibus vel aliunde satisfiat.

§. 25. Constitutio autem Divi Antonini pertinet ad eos a quibus utiliter fideicommissum relictum est: [si] quamvis heredes non sint: par enim utilitas est.

§. 26. In possessionem missus legatorum servandorum causa, si litem eo nomine contestatus sit, non ante decedere possessione debet, quam ei pro lite (6) fuerit cautum.

§. 27. *Missus in possessionem, si non admittatur: habet interdictum* (7) *propositum: aut per viatorem* (8), *aut per officialem Præfecti, aut per Magistratus introducendus est in possessionem.*

§. 28. Missio autem locum habebit, non tantum si quis id ipsum quod legatum est, rogatus sit: verum etiam si quid vel ex eo vel pro eo restituere fuerit rogatus.

§. 29. Si Titio pure legatum fuerit, et ejus fidei commissum sub conditione, ut Sempronio restitueret: non inique Prætorem statuturum Julianus scripsit, si antequam legatum consequatur legatarius, fideicommissi conditionalis satis non det, ut magis Sempronio det legati persecutionem, ut is legatario satisdet, deficiente conditione reddi decem. sed et si acceperit Titius ab herede decem, æquum esse Julianus ait, cogi eum invicem (9) satisdare, aut ipsa decem tradere, et Sempronium Titio cavere. et hoc jure utimur: id enim et Marcellus ait.

§. 30. Quid ergo, si et legatum sub conditione sit relictum et fideicommissum, neque fideicommissi satisdetur? æquissimum erit, fideicommissarium nomine legati satis accipere ab herede, si ei legatarius non caveat: scil. ut et ipse legatario caveat. quod si jam accepit legatarius ab herede satis, decernendum erit, ex ea satisdatione magis fideicommissario quam legatario dandam actionem: in eum scilicet casum, quod fideicommissi ejus conditio extitit. ipsius etiam legati persecutio danda erit fideicommissario, si nondum solutum est, et conditio ejus extitit, sc. si fuerit fideicommissarius paratus cavere legatario.

De usufructu pecuniæ legato et cautione remissa. 1. *Quibus ex causis fideicommissarius de possessione decedit.*

6. Julianus lib. 38. Digestorum.

Si pecuniæ numeratæ ususfructus legatus esset, et in testamento cautum, *ne eo nomine satisdaretur*: proprietas non est legata, sed legatario (10) permittendum satisdare, et usumfructum pecuniæ habere. et propemodum in hac propositione (11) nullæ Prætoris erunt partes: quia, nisi (12) satisdetur, agi cum herede non poterit.

§. 1. Qui fideicommissi servandi causa in possessionem missus est, non prius de possessione decedere debet, quam ei fideicommissum solutum (13), aut eo nomine satisdatum (14) fuerit: nam quod (15) si integra re fieret, in possessionem non mitteretur; id cum offeretur (16), discedere a possessione debet.

De ventre.

7. Modestinus (17) lib. 3. Regularum.

Dum venter in possessionem (18) est, nullus legatorum servandorum causa in possessione esse potest.

De hereditate restituta.

8. Papinianus lib. 6. Quæstionum.

Si legatorum satis non datur, restituta hereditate, in earum quoque rerum possessionem legatarius mittendus erit, quæ dolo malo ejus, cui restituta est hereditas, in hereditaria (19) causa desierunt.

De herede condemnato. 1. *De duobus legatariis.*

9. Idem lib. 19. Quæstionum.

Etiam si condemnatus heres fuerit, nec pecuniam solvat: legatarius potest desiderare (20) mitti in possessionem.

§. 1. Cum sub conditionibus contrariis eadem res duobus (21) legetur, si non caveatur, uterque mittitur in possessionem.

Si nullæ sint res hereditariæ, in quas mitti possit.

10. Paulus lib. 3. (22) Sententiarum.

Si nullæ sint res hereditariæ, in quas legatarii vel fideicommissarii mittantur: in rem quidem heredis mitti non possunt, sed per Prætorem (23) denegatas heredi actiones ipsi persequantur (24).

(1) *Lege*, habitationem.
(2) Conducere habitationem vel horreum fructuum servandorum nomine missus in possessionem legatorum servandorum causa potest.
(3) *l.* 5. *supr. h. t.*
(4) Missionis ex rescripto et edicto variæ sunt differentiæ. Ex edicto missio fit ab initio ante aditam hereditatem, *l.* 1. *in fin. supr. h. t.* ex rescripto, post aditam, et sex menses. §. 19. *supr. h. t.* Præterea edictum non requirit moram heredis, *l.* 1. §. *non exigit. supr. h. t.* rescriptum vero exigit. §. 16. §. 18. *supr. h. t.* Per edictum fit missio in Bona hereditaria. §. 3. §. 16. *supr. h. t.* Missus ex edicto, de possessione recedit, præstita ei satisdatione. *l. si legatarii adversus.* 11. *supr. tit. prox.* Missus ex rescripto non recedit, nisi plene ei satisfactum sit. *l. si pecuniæ.* 6. *in fin. infr. h. t.*
(5) Missus in possessionem legatorum causa utentibus et fruentibus jam legato, legatarius vim facere non debet.
(6) Id est, judicatum solvi. vid. Cuj. 10. *observ.* 29.
(7) *l.* 1. §. 9. *infr. quod legat. l.* 3. §. 1. *infr. ne vis fiat.*
(8) Formam inducendi alicujus in possessionem observa. An vero judex legatario id jus tribuere potest, ut privata auctoritate res hereditarias adprehendat, Bartolus putat.
(9) *l.* 44. *infr. de bon. libert.*
(10) *l.* 1. *C. de usufr.*
(11) Propositio quid esset, dixi ad *l.* 20. §. 1. *supr. de heredit. vel action. vendit.*
(12) Usufructuarius mobilium rerum satisdare debet, etiam si remissa sit ei cautio a testatore. vide *l.* 1. *C. de usufruct.*
(13) Si missio facta fuit, quia non solvebatur.
(14) Si missio facta fuit, quia non satisdabatur.
(15) *Lego*, qui si integra re id ei fieret.
(16) *l.* 11. *supr. titul. prox.*
(17) *Al.* Marcianus.
(18) Rerum defuncti.
(19) *l.* 5. §. 5. *supr. h. t.*
(20) *Subaudi*, vel ex rescripto, vel ex edicto, vel judicis officio. *l. a Divo.* 15. §. *si rerum.* 4. *infr. de re judic.*
(21) Vide *l.* 3. *Supr. tit. prox.*
(22) Hæc non extat inter cæteras Pauli sententias, *lib.* 3. quinimo apud eundem reperio, *lib.* 4. *tit.* 1. §. 17. Eum cui ab herede fideicommissum non præstatur, non solum in res hereditarias, sed in proprias heredis induci. Ideoque locus hic satis ostendit, Pauli sententias, quæ circumferuntur hodie, non Authenticas Pauli, sed Epitomen tantum nudam esse.
(23) Facit *l.* 1. §. 2. *supr. quod cujuscunque universitat.*
(24) Quo ordine? collige ex *l.* 15. §. 2. *infr. de re judicat.*

De re uni relicta et ab alio possessa. De statulibero.

11. Hermogenianus lib. 4. Juris epitomarum.

SI fideicommissorum vel legatorum servandorum causa missus in possessionem, eam rem teneas, quæ mihi per fideicommissum relicta esset: æquius est me eam habere, cui ea ipsa relicta est, quam te, qui alterius fideicommissi nomine ingressus in eam esses.

† Nam et si mihi sub conditione legatum est, et tu medio tempore in (1) possessionem ejus factus fueris legatorum servandorum causa, deinde conditio impleta esset: non denegabitur mihi ejus rei integra persecutio. † Sic enim et si statuliberum ex eadem causa possidere cœpisset: impleta conditione, justam libertatem ejus impedire non potest.

§. 1. Si rei servandæ causa in possessionem missus esset proprius creditor heredis, et rei (2) per fideicommissum mihi relictæ adeptus fuerit [possessionem]: nihil me per eum lædi oportere convenit, non magis, quam si ab ipso herede eam rem pignori accepisset.

De municipiis.

12. Mæcianus [lib. 12. Fideicommissorum].

MUnicipiis (3) fideicommissum relinqui posse dubium non est. sed si non caveatur, adversus (4) municipes quidem non dubitamus ex hoc Edicto iri in possessionem posse: ipsos vero municipes, si his non caveatur, non idem adsecuturos: sed extraordinario remedio opus erit, videlicet ut decreto Prætoris actor eorum in possessionem mittatur.

De minima re relicta.

13. Callistratus [lib. 3. Edicti monitorii].

QUamvis minima (5) res legata sit vel per fideicommissum relicta: tamen si non solvatur ab herede vel (6) eo nomine caveatur, cum caveri oporteat, in possessione omnium (7) bonorum, quæ ex ea hereditate sunt, legatarium sive fideicommissarium Prætor legatorum servandorum causa mittit.

De bonis vescendi causa deminuendis.

14. Labeo [lib. 2. Posteriorum a Javoleno epitomatorum].

QUæ legatorum servandorum causa in bonis est, in causa vescendi (8) deminuet, si filia (9), neptis, proneptis, uxorve esset, nec nupta sit, nec suum quicquam habeat.

De loco facto religioso. De consecratione. De manumissione.

15. Valens [lib. 7. Actionum].

INterdum licet dolo malo fecerit heres, quo minus res in causa hereditaria maneant, non poterit in possessionem earum legatarius mitti: veluti *si locum religiosum fecerit*, aut *quid publice consecraverit*, permissu (10) scilicet Imperatoris: *aut aliquem non in fraudem creditoris manumiserit.*

(1) De hac loquendi formula scripsi ad *l.* 21. *C. de furtis.*

(2) *l.* 1. *C. de bon. auctor.*

(3) *l.* 122. *supr. de legat.* 1. *l.* 26. *supr. ad SC. Trebell.* Ulpian. 24. §. 28.

(4) *l.* 1. §. 2. *supr. quod cujuscunque universit.*

(5) Etiam pro re minima legatarius mittitur in possessionem omnium bonorum heredis.

(6) Cautio solutionis subsidium.

(7) Imo unius tantum. *l.* 1. *in fin. infr. quibus ex caus. in poss.*

(8) Adde *l.* 27. §. 3. *supr. de inoffic. l. ult C de ordine cognit.*

(9) Quid, si aliæ mulieres sint? idem. *Accurs.* et *Bald* Quid, si filius vel nepos? Aliud. Accursius enim putat, mulieres vitæ debilioris esse, quam masculos.

(10) Adde *l.* 9. §. 1. *supr. de rerum divis. l.* 8. *supr de religiosis.*

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

PARS SEXTA (1).

LIBER TRIGESIMUSSEPTIMUS.

TIT. I.

DE (2) BONORUM (3) POSSESSIONIBUS (4).

De commodis, et incommodis, et rerum dominio.

1. Ulpianus [lib. 39. ad Edictum].

BOnorum possessio (5) admissa, commoda (6) et incommoda hereditaria, itemque dominium rerum (7), quæ in his bonis sunt, tribuit (8): nam hæc omnia (9) bonis (10) sunt (11) conjuncta.

Collatio heredis et bonorum possessoris.

2. Idem [lib. 14. ad Edictum].

IN omnibus enim vice (12) heredum bonorum possessores habentur (13).

Bona quomodo accipiuntur. 2. Definitio bonorum possessionis. 3. De invito. 4. De universitatibus. 5. De patre vel filiofam. 6. De captivo. 7. Per quas personas acquiritur. 8. Ubi datur bonorum possessio. 9. De jure accrescendi.

3. Idem [lib. 39. ad Edictum].

BOna autem hic (ut plerumque solemus dicere) ita accipienda sunt, universitatis (14) cujusque successionem, qua succeditur in jus demortui, suscipiturque ejus rei commodum et incommodum: nam sive solvendo sunt bona, sive non sunt, sive damnum habent, sive lucrum, sive in corporibus sunt, sive in actionibus (15): in hoc loco proprie bona appellabuntur.

§. 1. Hereditatis autem bonorumve possessio (ut Labeo [re] scribit (16)) non (17) uti rerum possessio accipienda est: est enim juris (18) magis quam corporis, possessio: denique etsi nihil corporale est in hereditate, attamen recte ejus bonorum (19) possessionem adgnitam Labeo ait.

§. 2. *Bonorum* (20) igitur *possessionem* ita recte definiemus: jus (21) persequendi (22) retinendique (23) patrimonii, sive rei, quæ cujusque, cum moritur, fuit.

§. 3. Invito (24) autem nemini bonorum possessio adquiritur.

§. 4. A municipibus (25), et societatibus, et decuriis (26), et corporibus, bonorum possessio (27) adgno-

(1) Septima pars incipit *infr. titul. de verb. oblig. l.* 45.

(2) 3. *Inst.* 10. *περὶ διακατοχῆς·* 40. *Eclog.* 1. 1. Harm. 35. de possessionibus dandis. Ulp. 28. vide praxim hujus actionis apud Oldendorp. 5. *class.* 6. *act.*

(3) Hoc verbo quid intelligatur, vide *l.* 3. *infr. h. t.*

(4) Quæ a Prætore dantur scriptis heredibus secundum tabulas, *Infr. tit.* 11. *Lib.* 6. *C.* 11. contra tabulas vero, seu testamentum defuncti dantur liberis, *Infr. tit.* 4. *L.* 6. *C.* 12. patronis vel liberis eorum, *infr. tit.* 4. *et seqq. L.* 6. *C.* 13. ab intestato, furioso, infanti, cæco, surdo, muto, *infr. tit.* 3. filio emancipato, *tit.* 8. ventri, *infr. tit.* 9. liberis impuberibus, quibus fit controversia status et bonorum paternorum, *infr. tit.* 10. parenti qui filium manumisit, *infr. tit.* 12. ex testamento militis, *infr. tit.* 13. Alia est edictalis, *l.* 30. §. 1. *in fin. supr. de adq. vel omitt. her.* alia decretalis. *l.* 3. §. 8. *infr. h. t. l.* 1. §. 7. *infr. de successor. edicto.* Illa per edictum mortui Prætoris, hæc per Prætorem vivum cum actu datur et cognoscitur. Quid sit bonorum possessio, vid. *l.* 3. §. 2. *infr. h. t.* Hodie formulæ veteres petendæ bonorum possessionis non sunt in usu. vid. quæ not. ad §. *ult. Inst. h. t.* adde Cujac. 17. *obs.* 19. Dabantur bonorum possessiones a Prætore in Urbe: a Præsidibus in Provinciis. vide Cujac. 4. *obs.* 15. de differentia bonorum possessionis et hereditatis, vid. Mantic. 12. *de conject. ult. volunt.* 15.

(5) Ad rubricam hanc et legem 1. scripsit Alciatus *tom.* 5. Mod.

(6) Omne jus mortui, res singulas, nomina. *l.* 37. *supr. de adq. vel omitt. her.*

(7) Id est, possessionis, non proprietatis: nec enim Prætor dominium tribuit, sed possessionem tantum et retentionem.

(8) V. Vaconius *declar. jur. civ. lib.* 1. *declar.* 48. Anton. August. *lib.* 3. *Emendat. c.* 9. Mod.

(9) Imo, non hæc omnia tribuit. *l. facta.* 63. *supr. ad SC. Trebell. l. cum heredes.* 23. *infr. de adq. vel amitt. poss.*

(10) Bonis inhærent commoda, incommoda, dominia.

(11) Imo, bonorum appellatione incommoda non continentur. *l. mulier.* 72. *supr. de jure dot.*

(12) Ad eos omne jus transfertur, quod per causam hereditatis heres nanciscitur. *l.* 13. *infr. de B. P. contr. tabulas.* heredis loco in omni causa a Prætore habentur, *l.* 117. *infr. de reg. jur.* quin hereditatis appellatione venit bonorum possessio. *l.* 138. *Infr. de verb. sign.*

(13) Id est, heredis loco constituuntur beneficio Prætoris: ideoque, seu ipsi agant, seu cum his agatur, fictitiis actionibus opus est, in quibus heredes esse fingantur. Ulpian. 28. §. *ult.*

(14) Bona, sunt universitatis successio et rerum singularum et universarum, etiam nominum. *l.* 37. *supr. de adq. vel omitt. her.*

(15) Corporalibus rebus non adnumerantur actiones: sunt enim jura incorporalia.

(16) *Al.* respondit, ut *l. ex contractu.* 44. *infr. de re judicata.*

(17) Bonorum possessio, qua de hic agitur, differt a rerum possessione, de qua agitur *lib.* 41. *tit.* 2. Rerum possessio, nuda est rei detentio: hæc autem jus et utile dominium rerum hereditariarum continet.

(18) *l.* 50. *Supr. de hered. pet. l.* 44. *infr. de adq. vel. amitt. poss.* Imo facti. v. *l.* 1. §. 4. *infr. de adq. vel amitt. poss.*

(19) Bonorum possessionem. v. Cuj. in hunc locum. 4. *obs.* 16.

(20) 40. *Synops. Basil.* 1.

(21) *Δίκαιον*, *Eclog.* 40. *t.* 1. *c.* 1. id est auctoritas, formula, titulus, quo nanciscimur actiones hereditarias. *l.* 63. §. 9. 10. 11. *Supr. ad SC. Treb.*

(22) Est enim persecutio. *l.* 178. §. 2. *Infr. de verb. sign.* imploratur officio judicis.

(23) In eo differt a petitione hereditatis (quæ non competit possidenti) et a nuda possessione. Nuda possessio facti est: et potest esse sine juris dominio. Hæc possessio juris est universi, potest esse sine rei detentione: quippe alius potest evincere hereditatem. v. Ulp. *t.* 25. §. *ult.*

(24) *l. ult. C. unde legitimi et unde cognati.* fit tamen quis heres invitus, licet illico per Prætorem restituatur. *l.* 21. §. *ult, Supr. quod metus caus. l.* 16. *C. de jure delib.* adde *l.* 85. *supr. de adq. vel omitt. her.*

(25) Municipii, societatis, decuriæ, et corporis differentia.

(26) Quid decuriæ: vide quæ notavi ad *l.* 1. *C. de Decurial. Urb. Rom. lib.* 11. *tit.* 13. *l.* 25. §. 1. *supr. de adq. vel omitt. hered. l.* 22. *infr. de fidejussorib.*

(27) Quæ? ex testamento: Imo ab intestato, si libertum habeant. *l. intestato.* 3. §. *si municipes.* 6. *infr. de suis. l.* 1. *infr. de libert. universit.*

sci potest. proinde sive actor eorum nomine admittat, sive quis alius, recte competet bonorum possessio: sed etsi nemo petat, vel adgnoverit bonorum possessionem nomine municipii, habebit municipium bonorum possessionem Prætoris (1) Edicto (2).

§. 5. *Dari* autem *bonorum possessio* potest tam patrisfamilias, quam filii (3) familias: si (4) modo (5) jus testandi habuit de peculio castrensi vel quasi castrensi.

§. 6. Sed et ejus, qui (6) apud hostes decessit, bonorum possessionem admitti posse, quamvis in servitute decedat, nulla dubitatio est.

§. 7. *Adquirere* quis *bonorum possessionem* potest (7) vel per semetipsum, vel per (8) alium (9). Quod si, me non (10) mandante, bonorum possessio mihi petita sit, tunc competet, cum (11) ratum habuero id, quod actum est. Denique si (12) ante decessero, quam ratum habeam: nulla dubitatio est, quin non competat mihi bonorum possessio: quia neque ego ratum habui, neque heres meus ratum habere potest, cum ad eum non transeat jus bonorum possessionis.

§. 8. Si causa cognita bonorum possessio detur, non alibi dabitur, quam pro tribunali (13), quia neque decretum de plano interponi, neque causa cognita bonorum possessio alibi quam pro tribunali dari potest.

§. 9. In bonorum possessione sciendum est jus esse (14) adcrescendi (15): proinde si plures sint, quibus bonorum possessio competit, quorum unus admisit bonorum possessionem, cæteri non admiserunt:

4. Gajus lib. 8. ad legem Juliam et Papiam.

(Veluti quod spreverunt jus suum; aut tempore bonorum possessionis finito (16) exclusi sunt; aut ante mortui sunt quam petierunt bonorum possessionem:)

5. Ulpianus lib. 39. ad Edictum.

Ei qui admisit, adcrescent (17) etiam hæ portiones quæ cæteris competerent, si petissent bonorum possessionem.

1. *Divisio bonorum possessionis.* 2. *De notis.*

6. Paulus lib. 41. ad Edictum.

Sed cum patrono quidem contra tabulas certæ (18) partis bonorum possessionem Prætor polliceatur, scripto autem heredi, secundum tabulas, alterius partis: convenit non esse jus adcrescendi. igitur non petente scripto secundum tabulas, alterius quoque partis nominatim patrono possessionem pollicetur (19): cum cæteri, quibus adcrescendi jus est, semel debent adgnoscere bonorum possessionem.

§. 1. Bonorum possessionis beneficium multiplex est: nam quædam (20) bonorum possessiones competunt contra voluntatem; quædam secundum voluntatem defunctorum, nec non ab intestato habentibus jus (21) legitimum, vel non habentibus propter capitis deminutionem. Quamvis enim Jure civili deficiant liberi qui propter capitis deminutionem desierunt sui heredes esse: propter æquitatem tamen rescindit eorum capitis deminutionem (22) Prætor. † Legum (23) quoque tuendarum causa dat bonorum possessionem.

§. 2. Notis (24) scriptæ tabulæ non continentur Edicto: quia notas, literas non (25) esse Pedius libro xxv. ad Edictum scribit.

De servo, absente, non petente, fœmina. 1. *De impubere et ejus tutore vel patre.*

7. Ulpianus lib. 1. ad Sabinum.

Servus bonorum possessionem (26) recte admittere potest, si Prætor de conditione ejus certus (27) sit.

(1) *Sub.* mortui.

(2) Quid? quæ differentia est bonorum possessionis adgnitæ, et ex Edicto? An hæc edictalis, illa decretalis?

(3) *l.* 34. *supr. de hered. petit. l.* 1. §. 6. *supr. ad SC. Trebell.*

(4) Cicero in Topicis.

(5) Quid, si non testatus est? filiofamilias intestato mortuo hoc jure, non erat bonorum possessio: hodie est: cum novo jure filiusfamilias habeat heredem. *C. de bonis quæ liberis. Nov. de heredib. ab intest.* 118. §. 1.

(6) *l.* 28. *supr. de vulgari.*

(7) Imo, non potest per alium, *l.* 90. *supr. de adquir. vel omitt. hered.* hereditas per alios quæri non potest, bonorum possessio potest: cur tam varie? bonorum possessio non ex Jure civili, ac stricto: sed Prætorio, ac benigno est, *l.* 6. §. 1. *infr. h. t.* hereditatis adquisitio magis solennis.

(8) An mandatum speciale exigitur? exigi putat Accursius. Bartolus sine mandato adquiri posse probat ex *l.* 7. *infr. h. t.* multo magis generale mandatum sufficere.

(9) Per procuratorem, *l.* 86. *Supr. de adq. vel omitt. hered.* eo absente. *l.* 7. *infr. rat. rem hab.*

(10) Per negotiorum gestorum potest adquiri bonorum possessio, dummodo is, cujus nomine adquiritur, eam adquisitionem ratam habeat.

(11) *d. l.* 86. *d. l.* 7.

(12) Bonorum possessio non agnita, non transmittitur.

(13) Decretalis bonorum possessio, non nisi pro tribunali dari potest, *ut hic.* quia jus tribuit. *Bart. hic.* Edictalis quocunque die, et de plano potest. Edictalis, ordinaria est: decretalis non item. vide Cujac. *Inst. h. t. in fin.* Edictalem satis erat agnoscere, decretalem solemnibus verbis petere moris erat.

(14) *l.* 31. *l.* 67. *supr. de adquir. vel omitt. hered. l.* 4. *infr. quis ordo. l.* 1. §. 9. *infr. ad SC. Tertull.* vide *l. unic. C. quando non petent. partes.*

(15) *Subaudi*, sine nova petitione seu agnitione.

(16) Dabatur enim bonorum possessio liberis et parentibus intra annum: cæteris, intra centum dies. Hi omnes si non intra jussum tempus petierant, sequens gradus admittebatur, perinde ac si superiores non fuissent; idque per septem gradus fiebat. Ulp. 28. §. 10. et 11.

(17) *l.* 3. *in fin. supr. h. t.*

(18) *l.* 1. *C. de bon. possess. contra tabulas liberti.*

(19) Quo jure scripto herede repudiante, patronus totum petet? An per *unde legitimi?* An secundum tabulas? An extraordinario quodam jure? Prior sententia placet Bartolo.

(20) §. 1. *versic. adhuc autem.* §. 2. *Inst. h. t.*

(21) Ut sunt sui et cæteri similes.

(22) Puta emancipationem, *l.* 15. §. 1. *C. de legit. heredib. Inst. h. t. in princ. vers. aliquando.*

(23) V. *infr.* ut ex legibus et Senatusconsultis bonorum possessio detur.

(24) *Sub.* inusitatis, non indubitatis, *argum. l.* 9. §. *si quis. supr. de heredib. instituend.* Vide Tiraquell. 12. *privil. piæ causæ.* de testamento notis conscripto, vide quæ notavi ad *Novell.* 107. *cap.* 1. Goth. Adde Cujac. *lib.* 3. *obs. c.* 3. Brisson. *lib.* 4. *select. c.* 21. S. L. Conf. Antoninus Guibertus *in Polyhistor. cap.* 6. Mod.

(25) Notæ, literæ non sunt. hinc illud est, notis dictare testamentum et literis perscribere, *l.* 40. *supr. de test. milit.* adde quæ scripsi ad *l.* 33. *supr. ex quib. causis majores.* Goth. de furtivis literar. notis vide Panciroll. *rerum memorabil. lib.* 2. *tit.* 14. *et quæ in commentar. ibid.* Ans.

(26) Quam? An sibi delatam, vel domino? utramque. *Bart.*

(27) *l.* 7. *C. qui admitti.* Quomodo? ut judex, non ut privatus: quod utile est actis inseri. adde *l. hæc autem.* 5. *infr. quib. ex causis in possess.*

Nam et absenti (1) et non (2) petenti (3) dari bonorum possessio potest, si hoc ipsum Prætor non ignoret. Ergo et fœmina poterit alii bonorum possessionem petere (4).

§. 1. Impubes (5) nec bonorum possessionem admittere, nec judicium (6) sine tutoris auctoritate accipere potest: quia tutor pupillo, et pater infanti (7) filio bonorum possessionem petere possunt.

§. 2. Dies, quibus tutor aut pater (8) scit, cedere placet.

8. PAULUS lib. 8. ad Plautium.

TUtor (9) autem bonorum possessionem pupillo competentem repudiare non (10) potest (11): quia tutori petere (12) permissum est, non etiam repudiare (13).

Si incertum sit, an quis petierit, necne.

9. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

SI plures gradus sint possessionis admittendæ: quamdiu incertum (14) sit, petierit, necne, posteriori diem non procedere constat.

De scientia et ignorantia.

10. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

IN bonorum possessionibus juris ignorantia (15) non prodest, quo minus dies cedat: et ideo heredi instituto et ante apertas tabulas dies cedit: satis est enim, scire mortuum esse, seque proximum cognatum fuisse, copiamque (16) eorum, quos consuleret, habuisse. *scientiam* enim non (17) [hanc] accipi, quæ Juris prudentibus sit: sed eam, quam quis aut per se habeat, aut consulendo prudentiores adsequi potest.

De tutore.

11. GAJUS lib. 14. ad Edictum Provinciale.

SI pupillo tutor bonorum possessionem petierit; et plus incommodi quam commodi hæc bonorum possessio habeat: tutor tutelæ judicio tenetur (18).

De ventre, furioso, captivo. 1. Si jus civile prohibeat hereditatem capi.

12. ULPIANUS lib. 48. ad Edictum.

NOn est ambigendum, quod plerumque (19) et contra fiscum (20), et contra Rempublicam admitti debeant quidam (21): ut puta venter; item furiosus; item [is] qui captivi bonorum possessionem petit.

§. 1. Ubicunque (22) Lex, vel Senatus, vel Constitutio capere hereditatem prohibet, et (23) bonorum possessio cessat.

De pœna capitali et relegatione.

13. AFRICANUS lib. 5. (24) Quæstionum.

EDicto Prætoris bonorum possessio his denegatur, qui rei capitalis damnati [sunt], neque in integrum restituti sunt (25): *Rei* (26) autem *capitalis damnatus* intelligitur is cui pœna mors, aut aquæ et ignis interdictio sit. Cum autem in relegationem quis erit, ad bonorum possessionem admittitur.

De accusatione testamenti.

14. PAPINIANUS lib. 13. Quæstionum.

CUm quidam propinquus falsum testamentum accusaret, ac post longum spatium temporis probasset: licet dies ei petendæ possessionis, quam forte certus (27) accusationis petere debuit, cessisse videtur; attamen, quia hoc proposito accusationem instruit, ut suum jus sibi servet, adgnovisse (28) successionem non immerito videbitur (29).

De matre impuberis.

15. PAULUS lib. 11. Responsorum.

PAulus respondit, petitionem matris solam non (30) adquisisse filiæ impuberi bonorum possessionem: nisi si is, qui eam dedit, evidenter voluit eam impuberi dare.

(1) *l.* 3. §. 7. *supr. h. t.*

(2) Etiam servo. Nam si absenti et non petenti dari potest, multo magis dabitur servo petenti.

(3) Quid? quo casu absenti et non petenti datur bonorum possessio, num statim eidem adquiritur, si judex ita voluit? *l. pen. infr. h. t.* An potius necessaria est ratihabitio? *l.* 3. §. *adquirere.* 7. *supr. h. t.*

(4) Licet non possit pro alio intercedere, nisi certis casibus. v. *l.* 41. *l.* 54. *supr. de procurat.*

(5) *l.* 8. *supr. de adquir. vel omitt. hered.*

(6) *l.* 8. *infr. h. t. l.* 7. *C. qui admitti.*

(7) *l.* 1. *infr. de bon. poss. furios.*

(8) Hæc verba, *aut pater*, perperam esse posita notat Cujac. 14. *obs.* 8. ubi et hanc quæstionem explicat: An dies, quibus pater scivit filio infanti competere bonorum possessionem, cedant filio. Ibidem inter cætera notat, Filium non videri scire, quod scit pater: Municipes scire videri, quod sciunt hi, quibus summa reipublicæ commissa est: et pupillum quod scit tutor. dixi ad *l.* 2. *C. qui admitti ad bon. poss.*

(9) Qualis pater, *l.* 11. *C. de jur. delib.* adde *l. ult. C. de bonis quæ liberis. l. is, qui.* 13. §. *ult. supr. de adquir. vel omitt. hered.*

(10) Imo potest. *l. si ad pupillum.* 11. *supr. de auctor. et cons. tutorum.* An potest consentiente pupillo? *arg. l.* 1. §. *tutor. infr. de success. edicto. l. potuit.* 5. *C. de jure delib.* An vero consentientibus amicis et judice? cum hæc repudiatio species sit alienationis. *arg. l. magis puto.* 5. §. *fundum.* 8. §. *non passim.* 9. *supr. de reb. eorum.* Quin ut hoc ita sit, videtur tamen dicendum tutorem posse repudiare, cum possit adquirere. *l. is potest.* 18. *supr. de adqu. vel omitt. hered. l. qui potest.* 174. *infr. de reg. jur.* An fallit in iis, qui res aliorum administrant: quas sane non administrant, cum eos spoliant? An potius dicemus, eum qui suo nomine possit adquirere, eundem repudiare posse, nisi Prætor impediat: qui autem alieno adquirat, repudiare non posse?

(11) Quia alienam repudiaret; quod non permittitur. *l.* 1. §. 1. *infr. de success. edict.*

(12) Et adgnoscere. *l.* 7. *C. qui admitti.*

(13) Nam qui repudiat, alienat.

(14) Adde *l.* 5. *C. qui admitti.*

(15) *l.* 1. *l.* 9. *supr. de jur. et facti. ign.*

(16) V. *l.* 9. §. 5. *supr. de jur. et facti ign.*

(17) V. *l.* 2. *in fin. infr. quis ordo.*

(18) *l.* 11. *supr. de auctor. et cons. tut.*

(19) Imo semper: quippe fiscus ultimus admittitur. *l. un.* §. *antepen. C. de caduc. tollend. Novell.* 1. *cap.* 1.

(20) Quid? An differentia est fisci et Reipublicæ? v. *l. Respublica.* 4. *C. quibus ex causis majores.*

(21) Cur hæ personæ potius admittuntur, quam alia? Jure quodam speciali videntur admitti, igitur et facilius excludi. *l. ejus militis.* 34. §. *militia. supr. de test. milit.*

(22) Similitudo hereditatis et bonorum possessionis.

(23) Et ita ejusdem juris sunt hereditas et bonorum possessio. *l.* 3. *in fin. infr. unde legit.* v. *l.* 2. *supr. h. t.*

(24) Vide Cujac. 5. *ad Afric.*

(25) A Principe vel Senatusc. vide Cujac. *ibid.*

(26) Capitalis pœna, mors, aut aquæ et ignis interdictio. *l.* 28. *infr. de pœnis.* adde *l.* 2. *infr. de public. judic. l. si vero.* 5. §. *qui pro rei. supr. qui satisdare.*

(27) Atqui certi esse non possunt, quoties facto alieno falsum testamentum dicitur. *l. cum falsum.* 46. *supr. de adq. vel omitt. hered.* Proferebatur hic testamentum factum certa die: qua die certus sum abfuisse testatorem: ut qui cum illo eadem die alibi fuerim. adde *l. Pannonius.* 86. §. *rei.* 1. *supr. de adq. vel omitt. hered. l. optimam.* 14. *in fin. C. de contr. stipulat.*

(28) Imo non videtur agnovisse agendo inofficiosi. *l.* 6. *l.* 7. §. *quemadmodum.* 7. *supr. de inofficioso. l. Antistitius.* 62. *supr. de adq. vel omitt. hered.*

(29) Hoc ipso sc. quod falsum accusavit. *l.* 3. *C. de repudiand.*

(30) Imo, per matrem adquiritur filio dominium. *arg. l.* 25. *supr. depositi.*

De furioso et ratihabitione.

16. Idem lib. 3. Sententiarum.

QUotiens is, cui bonorum possessio ab altero postulata est, furere cœperit: magis probatum, ratum (1) eum videri habuisse. Rati (2) enim habitio ad confirmationem prioris postulati pertinet.

TIT. II.

SI (3) TABULÆ TESTAMENTI EXTABUNT (4).

De nomine heredis deleto: si tabulæ post mortem testatoris interierint.

1. Paulus lib. 3. ad Sabinum.

HEredi, cujus nomen inconsulto (5) ita deletum sit, ut (6) penitus legi non possit, dari bonorum possessio minime potest: quia ex conjectura non proprie scriptus videretur: quamvis (7) si post prolatas tabulas deletum sit testamentum, bonorum posssessio competat. nam et si mortis tempore tabulæ fuerint, licet postea interierint, competet bonorum possessio: quia verum fuit tabulas extare.

TIT. III.

DE BONORUM POSSESSIONE (8) FURIOSO (9), INFANTI (10), MUTO, SURDO, CÆCO COMPETENTE.

De furioso et infante.

1. Papinianus lib. 15. Quæstionum.

FUrioso Titius substitutus est: bonorum possessionis tempus, quamdiu furiosus in eadem conditione est, neque instituto, neque substituto cedit (11). nec si curator furiosi nomine possessionem accipere potest, idcirco spatium temporis, quod scientibus (12) præfinitum est, videbitur cedere: nam et pater (13) infanti filio possessionem accipit, quo tamen cessante, infans non excluditur. Quid ergo, si curator accipere nolit? nonne justius atque utilius erit, ad eundem modum proximo cuique possessionem dari, ne bona jaceant? quo admisso, substitutus cautionem præstare cogitur (14) omnibus his, quibus bona restitui debent: si forte institutus in eodem furore decesserit, aut compos mentis effectus, ante mortem obierit, quam hereditatem adgnosceret. nam et fieri potest, ut vivo furioso substitutus decedat, nec tamen furiosus obstet cæteris, si prius et ipse decesserit, quam hereditatem adquireret.

De muto, surdo, cæco.

2. Ulpianus lib. 39. ad Edictum.

MUtus (15), surdus, cæcus (16) bonorum possessionem admittere possunt (17), si, quod agatur, intelligant.

TIT. IV.

DE BONORUM POSSESSIONE CONTRA TABULAS (18).

De liberis præteritis naturalibus vel adoptivis. 1. *De jure et ordine.* 2. *De posthumis et captivis.* 6. *De liberis sui juris.* 7. *De filio emancipato et adoptato.* 8. *De deportatione et servitute pœnæ.*

1. Ulpianus lib. 39. ad Edictum.

IN contra tabulas bonorum possessione liberos accipere debemus, sive naturales (19), sive adoptivos, si neque (20) instituti, neque exheredati (21) sunt.

§. 1. Vocantur autem ad contra tabulas bonorum possessionem liberi eo jure, eoque ordine, quo vocantur ad successionem ex Jure Civili.

§. 2. Hæc autem clausula etiam ad posthumos videtur pertinere.

§. 3. Sed etsi ab hostibus (22) postliminio redierint filii: Pomponius putat, ad contra tabulas bonorum possessionem eos admitti.

§. 4. Si ex tribus filiis unus ab hostibus captus sit; duobus qui sunt in Civitate, bessis bonorum possessio competit.

§. 5. Idem et in posthumo: nam quamdiu posthumus speratur, in ea causa est, ut partem faciat.

§. 6. Et sui juris factos liberos inducit in bonorum possessionem Prætor. sive igitur emancipati sunt, sive alias exierunt de patris potestate: admittuntur ad bonorum possessionem. sed adoptivi patris non potest: ut enim admitti possit, ex liberis (23) esse eum oportet.

§. 7. Qui habebat filium, habebat et nepotem ex eo, filium emancipavit, et adoptavit in locum nepotis, deinde emancipavit: Quæritur, an nepoti obstet? Et mihi magis videtur, hunc nepotem non excludi, sive pater

(1) Adde *l.* 24. *infr. ratam rem.*

(2) Vide *l.* 1. *C. qui admitti.*

(3) Hic titulus generalis est ad omnes testati successiones. Cujac. *hic in suis paratitlis.* Idem tamen negat ullos esse in Pandectis titulos generales, 7. *obs.* 32.

(4) Liberis scil. præteritis, potissimum bonorum possessione contra tabulas data. Cujac. *hic.* Olim dicebatur *proferentur.* Cicer. 1. *Verr.* hodie *extabunt.* Sufficit enim extare, licet non proferantur. *l.* 1. §. 2. *infr. de B. P. secund. tab.*

(5) *l.* 1. §. 1. *supr. de his, quæ in testam. l.* 10. *in fin. supr. testam. quemadm. l.* 2. *l.* 11. *C. de testam.*

(6) Scriptum proprie dici non potest, quod sensu non percipitur. adde *l.* 1. *supr. de his, quæ in testamento delentur.*

(7) Instrumentum plenum initio ac non cancellatum edi seu exhiberi sufficit: nec mutatur ejus auctoritas, si post cancellatum exhibeatur. *l. ult. C. de fide instr.*

(8) Quam Ecloga vocat ἀγαθῶν. 40. *tit.* 2.

(9) An hæc bonorum possessio facti vel juris est? Accursius facti tantum esse putat, ut ad fructus percipiendos tantummodo prosit, non ut verus efficiatur heres per bonorum possessionem. contra Bartolus juris esse existimat. *l. ult. §. sed et si. §. tali. C. de curat. furiosi.*

(10) Quid? hæc bonorum possessio estne juris vel facti? Juris, *l. si infanti.* 18. *C. de jur. delib.* adquirit enim bonorum possessionem, quæ est juris, et ad heredes suos transmittit.

(11) Jus petendæ bonorum possessionis furioso nunquam deperit. adde *l.* 12. *supr. de bonor. possess.*

(12) Vide *l.* 2. *C. qui admitti.*

(13) Vide *dict. l.* 2. *l.* 3. *infr. quis ordo in bonorum possess.*

(14) Hujusmodi cautionis necessitas remissa videtur. *l. ult. §. ult. C. de curat. furiosi.* Bartolus putat, curatorem cavere non cogi: substitutum cogi.

(15) *l.* 93. §. 1. *supr. de adquir. vel omitt. hered.*

(16) Probari hæc vitia possunt ex ipsis actibus. *Bart.*

(17) Imo non possunt: curatoribus enim reguntur, *l.* 2. *supr. de curatoribus furioso.* non possunt, si penitus ignorent quid agatur: alias possunt. *l. servo.* 65. §. *si pupillo.* 3. *supr. ad SC. Trebell.*

(18) Quam Prætor liberis pollicetur. *Lib.* 6. *Cod.* 12. 40. *Eclog.* 3.

(19) Ulp. 28. §. 3.

(20) Et sic præteriti.

(21) Juste.

(22) *l.* 1. §. 17. *infr. de collat.*

(23) *l.* 3. §. 2. *Infr. h. t.* §. 12. *in fin. Inst. de hered. quæ ab intest.*

ejus in adoptione mansisset quasi nepos, sive emancipatus esset: puto enim et emancipato patre, nepotem quoque cum patre suo ex Edicto admitti.

§. 8. Filium habuit, et ex eo nepotem: filius emancipatus vel in potestate manens, deportatus est. Quæritur, an nepoti noceat? et verius est, in utroque casu nepotem admittendum: deportatos enim mortuorum (1) loco habendos (2).

§. 9. Si et pater et filius deportati sint et ambo restituti: dicemus, ad bonorum possessionem admitti filium. Sed et si filius in metallum damnatus vel alia pœna, quæ servum efficit, restitutus sit: nihilominus admittetur (3): [aliter non].

2. HERMOGENIANUS lib. 3. Juris Epitomarum.

Idemque est, et si pater pœnæ [et] servus efficiatur, et postea restituatur (4).

De emancipatis et eorum liberis. 1. *De nepote adoptato in locum filii, et in eo jure retento, vel emancipato.* 5. *De filio emancipati.* 6. *Si emancipatus præteritus arrogandum se dederit.* 7. *Si nepotem avus filio,* 8. *Vel filius avo in adoptionem dederit.* 9. *Si pater pervenerit in adoptivam familiam, filius non.* 10. *De liberis qui jure institui non possunt.* 11. *Si quis ex liberis,* 12. *Sub conditione,* 13. *Quæ in ipsius potestate non est,* 15. *Vel servus ejus sit heres scriptus.* 16. *De legato.*

3. ULPIANUS lib. 39. ad Edictum.

Non (5) tantum autem ipsi emancipati admittuntur ad bonorum possessionem, verumetiam hi quoque qui ex his nati sunt.

§. 1. Si duos habens nepotes, alterum emancipatum loco filii adoptaverit: videndum, an solus ille quasi filius admittatur? quod ita scilicet procedit, si, quasi patrem ejus nepotis, quem retinuerat, sic adoptaverit; melius est autem dicere, posse eum solum ad bonorum possessionem pervenire.

§. 2. Sed si sit hic nepos emancipatus: verum est dicere, non admitti eum quasi filium. hic enim quasi filius non (6) est ex liberis, cum jura adoptionis emancipatione finita sint.

§. 3. Si filium habens, et ex eo nepotem, in locum filii nepotem adoptavero: ambo admittentur. plane si fuerit (7) emancipatus nepos, non admittetur: quia pater eum præcedit.

§. 4. Si quis post emancipationem quæsitum sibi filium patri suo in adoptionem dederit in locum filii: æquissimum est, ei præstari quod cuivis adrogato filio: idcircoque patri suo jungendus est. sed si emancipatus hic nepos post adoptionem proponatur, æquissimum erit eum abstinere: recipit enim locum suum, nec debet patri suo jungi.

§. 5. Si (8) emancipatus filius, uxore (9) non ex voluntate patris ducta, filium fuerit sortitus, dein nepos, patre jam mortuo, ad bonorum possessionem avi velit venire: admittendus est ad eam. non enim per rescissionem is, qui filius justus est, efficietur non filius: cum rescissio, quo magis [admittatur], non quo minus, adhibeatur. nam etsi tam ignominiosam (10) duxerit uxorem filius, ut dedecori sit tam ipsi, quam patri, mulierem talem habere: dicemus, et ex ea natum ad bonorum possessionem avi admitti: cum possit avus jure suo uti, eumque exheredare (11). nec enim minus in hoc nepote is, qui de inofficioso cogniturus est, merita (12) nepotis, quam patris ejus delicta perpendet.

§. 6. Si emancipatus filius præteritus, ante petitam bonorum possessionem adrogandum (13) se dederit: amittit contra tabulas bonorum possessionem.

§. 7. Si quis filio suo emancipato (14) nepotem, quem ex eo retinuerat, dederit in adoptionem: nepos iste ad contra tabulas bonorum possessionem avi sui admittitur, patre ejus ante defuncto: quia (15) in ejus est familia. quia et ipse admitti potuit ad bonorum possessionem contra tabulas.

§. 8. Idemque est, et si emancipatus filium, quem post emancipationem quæsierat, patri suo in adoptionem dederit, et decesserit: nam et hic nepos iste ad bonorum possessionem patris sui admitti debet: quasi non sit in alia familia.

§. 9. Si pater (16) alicujus pervenerit (17) in adoptivam familiam, filius non: an patris sui in adoptiva familia mortui bonorum possessionem accipere possit? Et arbitror, humaniorem esse hanc sententiam, ut filius hic, quamvis non sit in eadem familia [in] qua pater, ad bonorum possessionem tamen ejus admittatur.

§. 10. Liberi, qui institui heredes jure (18) non possunt (19), nec (20) contra tabulas bonorum possessionem petere possunt. Hæc autem verba, *institui non possunt*, ad mortis (21) tempus referuntur.

§. 11. Si quis ex liberis heres scriptus sit: ad contra tabulas bonorum possessionem vocari non debet. cum enim possit secundum tabulas habere possessionem, quo (22) bonum est ei contra tabulas dari? Plane, si alius (23)

(1) Deportatus mortui loco habetur. *l.* 63. §. 10. *supr. pro socio. l.* 29. §. 5. *in fin. supr. de lib. et post. l.* 4. §. 2. *infr. de bon. libert.*

(2) Imo, non sunt habendi. *l.* 59. *supr. de cond. et demonst. l.* 5. §. 1. *Infr. de bon. damn. l.* 121. §. 2. *infr. de verb. obl.*

(3) Al. *non admittetur.* et ita Ulpianum scripsisse putat Grot. *arg. l.* 17. §. 16. *supr. ad SC. Trebell.* Quod scilicet duriorem semper faciat conditionem servorum pœnæ quam deportatorum. Flor. spars. *hic.* S. L.

(4) At enim is, qui aliqua ratione servus factus est, cognationem non recipit. *l.* 7. *infr. unde cognati.*

(5) Admittuntur autem ipsi. §. 3. *Inst. de exheredat. liberorum.* Vid. ad hanc leg. Anton. Cont. *l.* 1. *subcisivar. cap.* 4. S. L.

(6) *l.* 1. §. 6. *supr. h. t.*

(7) *l.* 1. §. 6. *Infr. de conjungend.*

(8) Vide Cujac. in hunc §. *lib.* 3. *obs.* 5. Goth. Adde Sarmient. *lib.* 6. *cap.* 11. Ans.

(9) Nepos (ex filio meo, qui non ex voluntate mea duxit uxorem) filio meo seu patre ejus præmortuo, potest ad bonorum possessionem avi, hoc est, meam venire.

(10) Adde *l.* 12. *Supr. de sponsal. l.* 25. *supr. de ritu. Novell.* 115. *c.* 3. vid. 2. *Gell.* 7.

(11) Ergo multo magis filiam non dotare. vid. *l.* 19. *supr. de ritu.*

(12) V. *l.* 19. *C. de inoffic. testam.*

(13) §. 12. *Inst. de hered. quæ ab intest.*

(14) Patri suo emancipato filius dari in adoptionem potest.

(15) Datus in adoptionem non extraneo, *l.* 6. *in fin. infr. h. t.* sed ex sua familia uni, possessionem contra tabulas habet, *ut hic.*

(16) Id est, is de cujus bonis agitur.

(17) Factum patris filio non nocet. *l.* 14. *l.* 17. *in fin. l. ult. infr. h. t. l.* 2. §. 5. *infr. ad SC. Tertyll.*

(18) Id est, utiliter in rem suam, et utilitatem.

(19) Ut sunt deportati. *l.* 1. *C. de hered. inst.*

(20) Non est locus contra tabulas, ubi secundum tabulas bonorum possessio haberi potest.

(21) Qui mortis tempore institui non potest, nec contra tabulas potest petere.

(22) Quod bonum est. *Hal.*

(23) Qui alias non admitteretur. Et sic interdum facto alterius consequimur, quod ex nostra persona non haberemus. *l.* 3. *in fin. Supr. quæ res pignori.*

committat Edictum, et ipse ad contra tabulas bonorum possessionem admittetur.

§. 12. Sed si sub (1) conditione scriptus sit, bonorum possessionem contra tabulas accipere non potest, et ita Julianus quoque lib. XXIII. Digestorum scripsit. Quid ergo, si (2) defecerit conditio? verum est, eum contra tabulas accipere bonorum possessionem.

§. 13. Si sub ea conditione filius emancipatus heres sit institutus, quæ in ipsius potestate non (3) est: quia scriptus heres est, bonorum possessionem secundum tabulas accipere potest et debet; nec contra tabulas potest. et si forte defecerit conditio: tuendus erit a Prætore in tantum (4), quantum ferret, si contra tabulas bonorum possessionem accepisset.

§. 14. Sed etsi nepos (5) sub hujusmodi conditione scriptus sit heres: idem (6) erit dicendum.

§. 15. Si quis ex liberis non sit scriptus heres, sed servus ejus scriptus sit, eumque jusserit adire hereditatem: denegari ei debet bonorum possessio contra tabulas.

§. 16. Idemque est et si legatum (7) relictum sibi vel servo suo elegerit: nam et hic dicemus, bonorum possessionem contra tabulas debere denegari.

Si quis heres extiterit vel non. 1. De nepote ex filio in potestate et sequentibus gradibus. 2. De testamentis fœminarum. 3. De præteritione posthumi et institutione jam nati.

4. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

ILlud notandum est, quod bonorum possessio contra tabulas, quæ liberis promittitur, locum habet (8), sive quis heres extiterit (9), sive non (10). et hoc est, quod dicimus, *contra ipsum testamentum* (11) *liberis* competere bonorum possessionem: quod in patrono contra (12) est.

§. 1. Si (13) quis filium, quem in potestate habuit, instituerit heredem, vel exheredaverit, et (14) ex eo nepotem omiserit: bonorum possessioni locus non est: quia non esset nepos suus heres futurus.

† Eadem sunt et in sequentibus gradibus.

§. 2. Ad testamenta fœminarum (15) Edictum contra tabulas bonorum possessionis non pertinet: quia suos (16) heredes non habent (17).

§. 3. Si quis eum, qui in utero est, prætermiserit: etiam nondum nato eo, alius, qui heres institutus est, bonorum possessionem contra tabulas admittere potest: quia iniquum est, neque quasi scriptum posse petere bonorum possessionem, quamdiu (18) contra tabulas peti potest; nec contra tabulas, quamdiu non nascitur præteritus: ut, etsi ante moriatur, bonorum possessionis beneficium ad heredem transmittat. quod maxime necessarium est in filio emancipato scripto herede: qui nec hereditatem interim adire potest.

5. JULIANUS lib. 24. Digestorum.

SEd et si decesserint, antequam (19) peterent bonorum possessionem: non est iniquum (20), Prætorem decernere, heredibus eorum salvum fore commodum bonorum possessionis secundum tabulas, vel contra tabulas.

De filio et nepote, et emancipatione, et adoptione.

6. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

SI emancipatus filius nepotem procreaverit (21), et ita decesserit, deinde avus ejus: nepos (22) ad avi bonorum possessionem venire potest.

§. 2. Quod si [et] filium et nepotem emancipaverit: vivente quidem filio, nepos non veniet: post mortem autem ejus, ad bonorum possessionem avi veniet.

§. 2. Nepote quoque solo emancipato, et avo mortuo, deinde patre ejus, nepos præteritus accipiet patris bonorum possessionem: quia suus heres esset futurus (23) patri, si potestate avi non exisset.

§. 3. Filio emancipato, si nepos retentus sit, et utrique præteriti: utrique accipient bonorum possessionem.

§. 4. Si filius emancipatus, in adoptiva familia nepotem sustulerit (24): ne nepos (25) quidem ad bonorum possessionem avi naturalis veniet. Sed etsi emancipatus filius procreatis nepotibus in adoptionem se dederit, ut eum filii sequantur: idem erit. † Plane si is, qui apud adoptivum avum procreatus est, emancipatus sit: veniet ad bonorum possessionem avi naturalis. † Adoptio tamdiu nocet, quamdiu quis in familia aliena sit: cæterum emancipatus ad bonorum possessionem parentum naturalium venit: sed emancipatus vivis eis, non etiam post mortem [eorum]. hoc enim verius est, post mortem eorum emancipatum non admitti.

(1) Etiam sub conditione heres (nisi deficiat conditio) scriptus, contra tabulas possessionem non postulat: hinc colligere videtur Bartolus, incarcerationem injustam, justa causa superveniente confirmari.

(2) Dixi *l.* 14. *infr. h. t.*

(3) Etiam scriptus heres sub conditione non potestativa, heres scriptus est.

(4) *l.* 2. §. 1. *infr. de B. P. secund. tab.*

(5) Nihil interest ipsi simus scripti, an personæ nobis subjectæ heredes scriptæ sint, ut a contra tabulas arceamur, *ut hic. et* §. 14. *infr. h. t.*

(6) Vide Cujac. ad *l.* 1. *et* 2. *supr. de lib. et posth.*

(7) Legatarius contra tabulas bonorum possessionem non petit.

(8) Κατὰ γὰρ τῆς διαθήκης δίδοται, quippe datur contra ipsum testamentum, 40. *Eclog.* 3. *c.* 3.

(9) Id est, sive quis heres adierit, vel non.

(10) Sensus est, ante aditam hereditatem competere filio contra tabulas bonorum possessionem, quod mirum est: nam ante aditam hereditatem filio non competit querela inofficiosi, *l.* 8. §. 10. *in fin. supr. de inoff. testam.* causas differentiæ vide apud Bartolum, *hic.*

(11) Id est, etiamsi nullus, seu adversarius.

(12) Nec enim potest patronus contra tabulas liberti petere bonorum possessionem, nisi hereditas sit adita.

(13) *Synopsis Basilic.* 40. *tit.* 3. *c.* 4.

(14) *l.* 1. §. 6. *infr. de conjungend. cum emancip.*

(15) *l.* 15. *C. de inoff. testam.*

(16) Fœminæ suos heredes non habent.

(17) Nec enim in potestate liberos habent, aut habere possunt, §. 3. *in fin. Inst. de hered. qualit. l.* 13. *infr. de suis et legitimis.* vel non habent tales, qui contra tabulas habeant: vel præteritio materna habebatur pro exheredatione, *l.* 3. *C. de inoff. testam.* exheredatis autem non datur contra tabulas, *l.* 8. *infr.* sed hodie hoc corrigitur *Novell.* 1. *c.* 1. §. *exheredatos. Auth. ex causa præteritionis. C. de liberis præteritis.*

(18) *l.* 5. *Infr. h. t. l.* 84. *Supr. de adquir. vel omitt. hered. l.* 12. *Infr. de Carbon. l.* 3. §. 10. *Infr. de suis, et legitimis.*

(19) *l.* 2. *infr. de collat.*

(20) Alias regulariter, bonorum possessio, vel hereditas non adita, vel non agnita, non transmittitur. v. *hic Accurs.*

(21) Non idem si adoptaverit. §. 13. *Inst. de hered. quæ ab intest.*

(22) Adde de nepote *l.* 7. *infr. h. t.*

(23) §. 3. §. *ult. infr. h. t.*

(24) *l.* 3. *infr. de conjungendis.*

(25) Hodie videtur is venire nepos in suam virilem. *d. l.* 3. *in fin.*

7. GAJUS lib. 14. ad Edictum provinciale.

SI retentus fuerit in potestate (1) nepos (2) filio emancipato: admittitur (3) nepos, vivo avo, ad patris bonorum possessionem.

De exheredatis. 4. *De exheredato et instituto.* 5. *De præterito a primo gradu, et exheredato a secundo.* 6. *Si quis se exheredem scripsit.* 7. *De arrogatione exheredati.* 9. *De postliminio.* 10. *De datis in adoptionem. quam partem institutus accipit contra tabulas.*

8. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

NOn putavit Prætor exheredatione (4) notatos (5) et remotos ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos: sicuti nec Jure Civili testamenta parentum turbant. sane si velint inofficiosi (6) querelam instituere, est in ipsorum arbitrio.

§. 1. Aliqua parte tabularum exheredem scribi non sufficit: sed eo gradu, contra quem petitur bonorum possessio. unde si (7) a primo gradu exheredatus sit filius, a secundo præteritus, et primo gradu scripti non petierint bonorum possessionem: poterit contra tabulas accipere bonorum possessionem.

§. 2. Non quævis exheredatio summovet filium a contra tabulas bonorum possessione, sed quæ rite (8) facta est.

§. 3. Si ab uno ex heredibus sit filius exheredatus, Marcellus lib. IX. Digestorum scribit, filium non (9) videri exheredatum: idcirco contra tabulas bonorum possessionem peti posse contra utrumque heredem.

§. 4. Si exheredatus sit filius, et institutus: obtinente eo gradu, in quo institutus est, puto, commisso Edicto ab alio filio, contra tabulas eum bonorum possessionem petere posse.

§. 5. A primo gradu (10) præteritus est filius, a secundo exheredatus: si [in] primo gradu scripti non (11) sint in rebus humanis, mortis tempore testatoris: dicendum est, contra tabulas bonorum possessionem præteritum petere non posse: hereditas enim in secundo gradu versatur, non in primo. ex quo neque adiri hereditas, neque bonorum possessio peti potest. † Sed si post mortem testatoris decesserint heredes scripti: idem Marcellus putat, contra tabulas bonorum possessionem semel natam competere (12).

† Sed etsi defecerit conditio institutionis: adhuc tantundem dicit, præteritum ab eo gradu filium contra tabulas bonorum possessionem petiturum. † Idem scribit, etsi posthumus, qui institutus fuit, non fuerit natus: nam adhuc contra tabulas bonorum possessionem competere filio, Marcellus ait.

§. 6. Si quis sua manu se exheredem scripsit (13): an contra tabulas bonorum possessionem possit accipere, videamus? Et Marcellus lib. IX. Digestorum, nocere ei hanc exheredationem ait: quia (14) Senatus hoc pro non scripto non facit, quod contra eum est (15).

§. 7. Si quis emancipatum filium exheredaverit, eumque postea adrogaverit: Papinianus lib. XII. Quæstionum ait, jura naturalia in eo prævalere: idcirco exheredationem nocere.

§. 8. Sed in extraneo (16) Marcelli sententiam probat, ut exheredatio ei adrogato postea non noceat.

§. 9. Postliminio autem reverso filio, dicendum est exheredationem ante factam nocere.

§. 10. Si filium in adoptiva familia constitutum pater naturalis exheredaverit, deinde sit filius emancipatus: nocebit ei exheredatio.

§. 11. In adoptionem datos filios non (17) summoveri Prætor voluit, modo heredes instituti sint: et hoc justissime eum fecisse Labeo ait; nec enim in totum extranei sunt. ergo si fuerunt heredes scripti, accipient contra tabulas bonorum possessionem: sed ipsi soli non committent (18) Edictum, nisi fuerit alius præteritus ex liberis, qui solent committere Edictum. Sed si ipse scriptus non sit, sed alius, qui [ei] adquirere hereditatem potest: non est in ea causa, ut eum ad bonorum possessionem contra tabulas admittamus.

§. 12. Ut autem admittantur ad bonorum possessionem ex (19) liberis esse eos oportet. cæterum si adoptivum filium dedi in adoptionem, et heredem scripsi: commisso per alios Edicto, bonorum possessio contra tabulas ei non dabitur.

§. 13. Datur autem ei, qui in adoptiva familia est, contra tabulas [bonorum] possessio, si eo gradu heres scriptus sit, contra quem peti potest bonorum possessio.

§. 14. Non est novum, ut emancipatus (20) præteritus plus juris scriptis heredibus fratribus suis tribuat, quam habituri essent, si soli (21) fuissent: quippe si filius, qui in potestate patris est, ex duodecima parte heres scribatur, emancipato præterito: dimidiam partem beneficio emancipati occupat; qui, si emancipatum fratrem non haberet, duodecimam partem habiturus esset. Sed (22) si ex parte minima sit heres institutus: non pro ea parte, qua institutus est, tuendus est commisso (23) Edicto: sed amplius per bonorum possessionem habere potest. Præto-

(1) Avi.

(2) De nepote adde *l.* 6. *supr. h. t.*

(3) Cur? quia suus futurus erat patri suo, si pater non fuisset emancipatus.

(4) Exheredatis non datur bonorum possessio contra tabulas. Imo ne quidem Jure Civili testamenta parentum turbant: si tamen velint, possunt de inofficioso experiri.

(5) *Synopsis Basilic.* 40. *tit.* 3. *c.* 7. *l. ultim. Supr. de liberis:* infamiæ species exheredatio. *l.* 20. *infr. h. t. l.* 1. *infr. de conjungendis cum emancipato liberis.*

(6) *l.* 23. *supr. de inoffic. testam.*

(7) Quid, si a primo præteritus, a secundo exheredatus? An contra tabulas dabitur, vel non dabitur? vide *hic Bartol.*

(8) Solenniter. *Accurs.* adde Damhouderium *in Enchiridio Parium. in verbo.* inutilis maritus.

(9) *l.* 3. §. 2. *supr. de liberis et posthum.*

(10) Id est, ab institutis. adde *l.* 1. §. 7 *infr. de ventr. in possess. mitt.*

(11) Ut bonorum possessio contra tabulas peti possit, sufficit bonorum possessionem peti: vel hereditatem adire potuisse post mortem defuncti.

(12) In quem? An contra institutos in secundo gradu? An contra ipsum testamentum? v. *l.* 4. *supr. h. t.*

(13) Id potest accidere filio patri obtemperanti. *l.* 12. *in fin. Infr. ad leg. Corn. de falsis.*

(14) Scribere instrumentum pro se, licet quis prohibeatur: contra se tamen scribere non prohibetur.

(15) An, et id quod pro scribente? fingamus Titium se filio testatoris tutorem adscripsisse? utique suspectus est: ideoque non admittetur ut testamentarius: dari tamen et confirmari invitus a Prætore poterit, nec excusationem habebit. *l.* 18. *in fin. infr. ad leg. Corn. de falsis.*

(16) *l.* 132. *in fin. princ. infr. de verbor. oblig.*

(17) *l.* 10. *infr. h. t. l.* 1. §. 12. *Infr. de ventre.*

(18) Committere edictum dixit, ut paulo post.

(19) Bonorum possessio, unde liberi proprie, ac directo, non datur parentibus. dixi ad *tit. C. unde liber.*

(20) *l.* 1. §. 3. *infr. de conjungendis.*

(21) Instituti scil.

(22) *Al.* nam.

(23) Commissum edictum, ut §. 11. *supr. h. t.* committere edictum.

ri (1) enim propositum est, cum contra tabulas bonorum possessionem dat, eas partes unicuique liberorum tribuere, quas (2), intestato patre mortuo, in hereditate habiturus esset, si in potestate mansisset. et ideo sive emancipatus, sive is, qui in potestate mansit, sive in adoptionem datus, ex minima parte heres scriptus sit: non redigitur ad eam portionem, ex qua institutus est; sed virilem accipit.

De datis in adoptionem.

9. GAJUS lib. 14. ad Edictum provinciale.

UTrum autem pater adoptivus vivit, an defunctus est, nihil interest: nam hoc solum quæritur, an in adoptiva familia sit.

4. De liberis qui contra tabulas habere non possunt. 5. De exheredatis. 6. De his qui propter alios contra tabulas possess. bonor. petunt.

10. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

SI post mortem testatoris heres institutus filius in adoptionem se dederit, bonorum possessionem contra tabulas accipere potest (3): quia scriptis heredibus instituti non solet nocere adoptio.

§. 1. Si filius in adoptionem datus avo materno, heres institutus sit a patre naturali: commisso per alium Edicto, magis est, ut bonorum possessionem accipere possit. nec enim exigimus, ut adeat hereditatem: sed sufficit, ut ei delata sit, adquirique possit.

§. 2. Si in adoptionem datus, posteaquam jussu (4) patris adoptivi hereditatem adiit emancipatus fuerit: potest (5) contra tabulas (6) bonorum possessionem accipere (7): hereditatem [que] ipse potius habebit, quam pater adoptivus.

§. 3. Illud notandum est, quod, et si adierit hereditatem in adoptionem datus, contra tabulas ei datur. alias autem si quis legatum, si quis portionem (8) sibi datam agnoverit: a contra tabulas bonorum possessione repellendus est.

§. 4. Liberi, qui contra tabulas habere non possunt, nec partem faciunt, si per alios committatur Edictum: quo enim bonum est eis favere, ut partem faciant, nihil habituris?

§. 5. Exheredati liberi quemadmodum Edictum non committunt, ita nec commisso per alios (9) Edicto (10) cum illis venient ad bonorum possessionem: unaque (11) eis querela superest, si de inofficioso dicant.

§. 6. Hi, qui propter (12) alios contra tabulas bonorum possessionem petunt, non expectant ut [præteriti] bonorum possessionem accipiant, verum ipsi quoque bonorum possessionem petere contra tabulas possunt. cum (13) enim [semel] beneficio aliorum ad id beneficium fuerint admissi: jam non curant, petant illi, necne, bonorum possessionem.

De dato in adoptionem. 1. De divisione bonorum possessionis.

11. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

SI in adoptionem datus, sub conditione scriptus sit heres a naturali patre: alio committente contra tabulas Edictum, et ipse veniet. sed si defecerit conditio, repellitur ab ea possessione. Idem puto et in eo, qui pure quidem, sed non jure scriptus sit heres.

§. 1. Exemplo Juris legitimi (14), et bonorum possessio contra tabulas distribuitur. [Igitur] nepotes ex uno filio unam partem habebunt.

De jure accrescendi. 1. De filio exheredato in priore testamento, et præterito in posteriore.

12. GAJUS lib. 14. ad Edictum provinciale.

SI duobus filiis, et ex altero filio duobus nepotibus bonorum possessio competat, et alter ex nepotibus non petat: pars ejus fratri (15) accrescit. Si vero ex filiis alter non petat, tam fratri, quam nepotibus, id prodest: namque tunc duo semisses fiunt; ex quibus alterum filius, alterum nepotes consequuntur.

§. 1. Si prius (16) testamentum extet jure factum, quo filius exheredatus est; sequens imperfectum, in quo præteritus sit filius: posteriore testamento præteritus recte petet bonorum possessionem (17), si (18) remoto quoque filio potiores sunt in ea hereditate posteriore testamento scripti heredes. et ita jus habet, ut cum is, contra quem filius petit bonorum possessionem, amoto filio possit obtinere hereditatem, filius quoque recte videatur petere bonorum possessionem: si vero ille non possit obtinere hereditatem, filius quoque excludatur.

De prædiis et servis hereditariis, et omni jure. 1. De nepote dato in adoptionem. 2. De divisione bon. posses.

13. JULIANUS lib. 23. Digestorum.

CUm (19) emancipatus bonorum possessionem contra tabulas accipit, scriptus (20) heres ei hereditatem petenti cogendus est et prædia et servos hereditarios præstare: omne enim jus transferri æquum est, quod per cau-

(1) Prætoris. *Hal.*

(2) *l.* 11. *in fin. l.* 13. §. 3. *infr. h. t.*

(3) Nec enim in totum extranei sunt. sufficit eos heredes institutos esse. *l.* 8. §. 11. *supr. h. t.*

(4) Jussus patris adoptivi excusat filium, adeo ut licet agnoverit testamentum, possit tamen venire contra tabulas. Cur? ut sibi quærat potius, quam patri. At hodie sibi proprietatem adquirit; et consequenter hæc lex correcta. *Azo et Bart.*

(5) Cur? jussu patris adoptivi adiit coactus. vide quæ scripsi *l.* 14. *infr. h. t.*

(6) Commisso per alium edicto.

(7) Patris naturalis.

(8) Idem dicendum est in eo, qui legatum elegit. *l.* 3. *in fin. supr. h. t. l.* 5. §. 2. *infr. de leg. præstand.*

(9) Non exheredatos sc.

(10) Utpote, quia præteriti.

(11) Imo præter querelam quæ hic eis competere dicitur, videntur admitti ad successionem ab intestato. *l. ult. supr. de liberis et posth.*

(12) Beneficio aliorum, ut *infr. h. t. l.* 3. §. 11. *supr. h. t. l.* 14. *infr. h. t.*

(13) Beneficio, quod habeo propter te, possum adversus alium uti te invito. *Bart.* Imo, et sine te, et beneficio ipso tibi sublato. Pone enim ea privilegia Capuæ concessa ab Imperatore, quæ Romæ: Pone privilegia Romæ urbis extincta: Capuæ sua privilegia sarta et integra permanebunt. vide Castrensem in *l. omnia privilegia.* 35. *C. de Episc.*

(14) Id est, quo ordine hereditas defertur Jure civili, eodem et bonorum possessio. *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.*

(15) Soli scil. non patruis. Conjunctio legatis duobus modis fit. Interdum enim plures vocantur ad idem ex eadem dispositione, diversa tamen ratione: interdum eadem ratione Hi jus adcrescendi habent, illi non habent. Cur? illi ex eadem ratione sunt conjuncti.

(16) Hunc §. explic. Vigl. *tit. quib. mod. testam.* §. *ex eo autem solo. num* 6. *et* 7. Ans.

(17) Possessionem, si remoto. *Hal.*

(18) Μὴ ὑπόντος υἱοῦ. Viglius ex Basilicis ita restituit; *non subexistente filio.* vide Viglium §. *ex eo autem solo. Inst quib. mod test.*

(19) *Synopsis Basil.* 40. *tit.* 3. *cap.* 9.

(20) *Sub.* extraneus. *l.* 1. §. 3. *infr. de collation.*

sam hereditariam scriptus heres nanciscitur, ad eum quem Prætor heredis (1) loco constituit.

§. 1. Qui duos filios, et ex altero eorum nepotem habebat, eum in adoptionem dedit, et heredem instituit præterito altero filio: Quæritur, quid in his servari debeat; utrum in partem patris sui admittatur, an virilem portionem habeat? Respondi, id adoptionem datus nepos et heres scriptus, quamdiu pater ejus aut in potestate, aut emancipatus est, non potest contra tabulas bonorum possessionem accipere: sed et si pater ejus, antequam bonorum possessionem acciperet, decesserit, non admittitur (2) nepos ad bonorum possessionem.

§. 2. Si pater emancipato filio præterito, heredes duos scripserit, filium quem in potestate habebat, et alterum, quem in adoptionem dederat, ex quo duos nepotes in familia reliquerat, qui et ipsi testamento præteriti sint: bonorum possessionem pro parte (3) tertia emancipatus, pro parte tertia is, qui in potestate remansit, pro parte tertia, qui in adoptionem datus est, et filii ejus simul habebunt, ita ut sextans patri, sextans nepotibus cedat.

§. 3. Si pater ex duobus filiis alterum habentem filios emancipaverit, et unum ex nepotibus, quem ante emancipaverat, in locum filii adoptaverit, præterito deinde emancipato decesserit: æquius erit, nepoti, qui in locum (4) filii venerit, succurri et in tres partes hereditatem deduci: ut unam habeat, qui in potestate remanserit; alteram nepos adoptatus in locum filii; tertiam emancipatus cum filio suo, qui nepotis loco fuerit. Sed etsi mortuo filio, alter ex nepotibus in locum filii adoptatus fuerit: tres partes in bonis fient: cum sit æquius, eum qui in locum filii adoptatus est, non minus habere, quam si non ex numero nepotum, sed extraneus adoptatus esset.

De eo, qui judicium defuncti approbavit. 1. De nepote ex filio dato in adoptionem, vel emancipato et adrogato.

14. Africanus lib. 4. (5) Quæstionum.

Si duobus filiis emancipatis, alter heres institutus sit, alter præteritus: si institutus adierit, quamvis verbis Edicti parum expressum sit, tamen, non posse eum petere bonorum possessionem, respondit; quia judicium patris secutus sit: nec enim emancipatum, si legatum acceperit (6), admitti ad bonorum possessionem, sive ab heredibus institutis, sive ab his qui contra tabulas petierint, acceperit. † Sed (7) illud observandum: ut Prætor eum, qui heres institutus adierit, in eam partem qua scriptus sit, tueri debeat, dum tamen non (8) ampliorem quam habiturus esset, si bonorum possessionem accepisset; ut hactenus deteriorem causam suam fecerit. quod si ex minore parte sit institutus, eam duntaxat retinere possit: et quod (9) extraneis (10) quoque legata præstare cogatur. † Quod si is, qui in potestate est, heres institutus sit: quoniam necessarius heres sit (11), non aliud dici posse quam et ipsum petere posse bonorum possessionem; si modo hereditati se non immiscuerit, tunc (12) enim, quia judicium patris comprobasse videtur, [in] eodem (13) loco, quo emancipatum, haberi debere.

§. 1. Filius in adoptiva familia, uxore ducta, filium sustulit, eumque post mortem patris adoptivi emancipavit; hunc nepotem contra tabulas avi naturalis decreto (14) posse petere bonorum possessionem, respondit (15).

† Item si filius emancipatus, sublato filio et emancipato, adrogandum se dederit, et mortuo adoptivo patre decesserit: et contra patris et contra avi tabulas ex decreto hunc admitti, minime dubitari debere: ne alioquin ab omnium bonis excluderetur.

De emancipato præterito, qui doli exceptionem heredi opposuit.

15. Marcianus lib. 5. Regularum.

Si præteritus filius emancipatus exceptionem doli mali agenti heredi patris opposuerit (16) de eo quod patri debuit: non posse eum contra tabulas bonorum possessionem petere existimo: nam hoc (17) ipso quasi repudiavit bonorum possessionem. quod ita intelligendum est, si heredem petentem debitum noluerit filius repellere illa exceptione, *Si non contra tabulas bonorum possessio filio dari potest*, sed magis doli exceptione usus est.

Si filius emancipatus nepoti in potestate relicto fideicommissam hereditatem reliquerit.

16. Pomponius lib. 4. ad Sabinum.

Si emancipatus filius nepoti in potestate avi relicto ab extraneo herede fidecommissam hereditatem, si liberatus avi potestate fuisset, reliquisset: si suspectus avus sit, quasi consumpturus bona nepotis, non esse ei dandam bonorum possessionem.

Si pater, filio emancipato, se dederit in adoptionem.

17. Ulpianus lib. 35. ad Sabinum.

Si (18) pater (19) se dederit in adoptionem, nec sequatur eum filius, emancipatus ab eo antea factus: quia in alia familia sit pater, in alia filius, bonorum possessionem contra tabulas non (20) potest filius ejus habere: et ita Julianus scripsit. Marcellus autem ait, iniquum sibi videri, excludi eos a bonorum possessione, cum pater se dedit in adoptionem. ubi enim filius non datur in adoptionem, at

(1) Nam in omnibus vice heredum bonorum possessores habentur. *l.* 2. *supr. de bon. possess.*

(2) Nec per se, quia est institutus: nec per alium. quia nemo est qui possit committere in edictum, cum alteri sit substitutus. *Accurs.* adde *l.* 8. §. 13. *supr. h. t.*

(3) Quam habet ab intestato. vide *l.* 8. *in fin. supr. h. t.* Sicut igitur emancipatus per edictum de conjungendis, conjungitur nepotibus in potestate retentis, ita et filius in adoptionem datus, alio committente edictum filiis suis conjungitur.

(4) Adde *l.* 3. §. 4. *supr. h. t.*

(5) Vid. Cujac. 4. *ad Afric. fol.* 56.

(6) Secus est, si petierit, et, antequam acceperit, pœnitentiam egerit. *l.* 8. *infr. de bon. libert.*

(7) Vide *l.* 3. 11. *Supr. h. t.*

(8) Pone, in dodrante fuisse institutum.

(9) *l.* 16. *in fin. infr. de leg. præstand.*

(10) Imo, certis tantum. *l.* 15. §. 1. *v. sed si scriptus. infr. tit. prox.* v. Cujac. *ibid.*

(11) Ita legendum est, non *sit:* et Græci ita exprimunt: ἐπειδὴ διαθήκης ἀναφαίνεται. Vid. Cujac. 4. *ad Afric. ibid.*

(12) Si hereditati se immiscuit.

(13) Ut bonorum possessionem contra tabulas non petat.

(14) Id est, data ei decreto bonorum possessionem contra tabulas avi naturalis, quia vivo avo naturali, a patre suo naturali emancipatus fuit, licet ab avo adoptivo nunquam fuerit emancipatus. Cujac. *ibid.*

(15) Nam si excluditur a bonis patris, et ab avi bonis excluditur: quia per patrem bona avi consequitur. *l.* 10. §. 1. *infr. de bon. lib.*

(16) Atqui videtur exceptio doli non posse objici heredibus patris. *l.* 4. §. 16. *infr. de doli mali.*

(17) Hereditati renunciare videtur, qui debitum sibi exigit. *l.* 2. *supr. de cond. indeb.* vide *l.* 2. *infr. de exceptione rei judicatæ.*

(18) *Synops. Basil.* 40. *tit.* 3. *cap.* 13.

(19) De cujus successione agitur *l.* 3. §. 9. *supr. h. t.*

(20) Hanc negationem omittunt Græci.

pater se dat : nullum patrem filio adsignat. quæ sententia non est sine ratione.

De conditionali exheredatione, vel institutione. 1. *De legato, fideicommisso, mortis causa donatione.*

18. HERMOGENIANUS lib. 3. Juris Epitomarum.

[SEd] sub conditione exheredatus, contra tabulas bonorum possessionem petet : licet sub conditione heres institutus a contra tabulas bonorum possessione excludatur : certo (1) enim judicio liberi a parentum successione removendi sunt.

§. 1. Ei (2), qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, tam legati quam fideicommissi exactio, sed et mortis causa donationis retentio denegatur : nec interest, per semetipsos, an per alium quæratur.

Si heres extitit vel non.

19. TRYPHONINUS lib. 15. Disputationum.

QUod vulgo dicitur (3) *liberis datam bonorum possessionem contra lignum* (4) *esse*, sic intelligendum est, ut sufficiat extitisse tabulas mortis tempore patris, ex quibus vel adiri hereditas, vel secundum eas bonorum possessio peti potuit : quamvis (5) neutrum eorum postea secutum sit, vel sequi potuit. nam si vel omnes instituti substitutique ante testatorem decesserint, vel [is] scriptus heres fuit, cum quo testamenti factio non fuit, peti contra tabulas inane est, quæ sine effectu foret.

De suo exheredato, et emancipato præterito.

20. IDEM lib. 19. Disputationum.

FIlium, quem (6) in potestate habebat, exheredavit (7) : emancipatum præteriit (8) : Quæsitum est, quatenus emancipatus bonorum possessionem habiturus sit? Dixi, si scripti heredes extranei adierint hereditatem : repellendum esse filium qui mansit in potestate. quod si hi repudiaverint hereditatem, quod facile sunt facturi, nihil laturi ex hereditate propter eum, qui contra tabulas accepit bonorum possessionem : filius ab intestato patris suus heres deprehendetur : emancipatus autem petens contra tabulas bonorum possessionem, solus habebit bonorum possessionem. † Sed cum exheredatio (9) non (10) adita hereditate ex testamento nullius sit momenti : ideoque non obstare eam, nec quominus contra tabulas [libertorum] patris accipiat bonorum possessionem, Julianus recte respondit. ne testamentum per omnia irritum ad notam (11) exheredationis solam profecisse videatur : redit res ad intestati exitum, ut, adversus filium suum ex asse heredem, ab intestato patre emancipatum Prætor in parte dimidia tueatur. † Erit ergo venale beneficium scripti heredis extranei ut, cum ipse jure hereditatis (12) nihil sit consecuturus, adeundo repellat filium in potestate relictum, præstetque assem emancipato filio jure contra tabulas bonorum possessionis : si autem omiserit hereditatem, in portionem bonorum exheredatum effectum (13) admittet jure factum solum suum heredem. † Sed quemadmodum Prætor emancipatum tueatur, si adita (14) non fuerit hereditas : ita nec filius, qui in potestate remansit, aditione adhibita in totum expellendus erit : sed ad hereditatis (15) petitionem admittendus est ex causa inofficiosi querelæ contra emancipatum movendæ.

§. 1. Videamus tamen isto casu quo utrique ad bona patris veniunt, an ei conferre debeat emancipatus? nam neque ex hac parte Edicti verbis id facere cogitur, unde contra tabulas accepit bonorum possessionem (16) (quæ inter eos, quibus ita bonorum possessio dabitur, caveri de collatione ab emancipato jubet : iste enim, qui mansit in potestate, quod exheredatus nominatim fuit, non est vocatus ad bonorum possessionem contra tabulas), neque ex illa parte Edicti, qua, intestato patre mortuo, emancipatus ad bonorum possessionem admissus, ad collationem compellitur : quia et si frater ab intestato heres sit, emancipatus tamen non inde (17) accepit bonorum possessionem. Et vereor (18), ne hactenus filio suo profuerit factum heredis scripti non adeuntis, ut eum ad portionem admitteret bonorum paternorum : non etiam eorum quæ emancipatus propria habuit. et hoc sit consequens illi, quod, cum ex minore parte scriptus a patre heres relictus in potestate, admisso fratre emancipato ad contra tabulas bonorum possessionem, ejus beneficio (19) plus consequatur : quamvis Edicti verbis collatio inducatur, ex mente Prætoris denegandam [eam] respondetur. multo magis autem huic conferri non oportet : quia et a patre exheredatus, a Prætore ad bonorum possessionem contra tabulas non vocatus, occasione omissæ hereditatis a scripto herede nihil habituro propter delatam emancipato a Prætore contra tabulas bonorum possessionem, nomen (20) sui heredis adeptus [est].

(1) Certo judicio liberi a parentum successione removendi, *ut hic.* certo, id est, non sub conditione, sed pure.

(2) Qui contra tabulas bonorum possessionem accipit, legato, fideicommisso, mortis causa donatione privatur. *l.* 2. *Supr. de his, quæ ut indign.*

(3) Adde *l.* 10. *in fin. infr. tit. proxim.* Goth. vid. Duaren. *disput. lib.* 2. *cap.* 30. S. L.

(4) Id est, contra ligneas testamenti tabulas, non contra heredem. Lignum enim tabulas dicimus. de quo vide Cuj. 11. *obs.* 14. adde *l.* 4. *Supr. h. t.* Goth. vide Cilibertum Regium. *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν c. 20. Mod.

(5) Vide in hunc locum Anton. Fabrum 2. *conject.* 19. *circa finem.*

(6) Adde *l. ult. Supr. de liber. et posth. l.* 13. *infr. de doli mali et met. except.* Goth. vide Cujac. *lib.* 3. *obs.* 15. S. L.

(7) Pater scil.

(8) *Adde*, et extraneos instituit.

(9) Exheredatio, non adita hereditate ex testamento, nullius est momenti.

(10) Vide *l.* 12. §. 5. *Infr. de bon. libert.*

(11) Exheredatio, notæ species. *l.* 8. *supr. h. t.*

(12) Civili, quod emancipatos non agnoscit. §. 9. *Inst. de hered. quæ ab intest.*

(13) Effectu admittit. Cujac. 3. *obs.* 15. id est, in effectu. vide Rævard. 4. *variar.* 8.

(14) *l.* 8. §. 50. *supr. de inoff. testam.*

(15) Actio de inofficioso est petitio hereditatis, quæ ex causa inofficiosi testamenti datur, *ut hic. l.* 20. *supr. l. si quis filium.* 34. *C. de inofficioso testam. l.* 3. *C. de petit. hered.*

(16) Vide *l.* 1. *C. de inofficioso testam.*

(17) *l.* 6. *infr. de dotis collat.*

(18) De hac voce dixi ad *l.* 45. *in fin. Supr. de ritu.*

(19) *l.* 1. §. 4. *de collat.*

(20) Exheredatione suorum nomen amitti, hinc colligit Cujac. *Nov.* 1. *l.* 1. §. *consanguin.* 10. *infr. de suis.* eosdem inter legitimos, ob eam causam non vocari : Imo, et legitimorum nomen amittere, cum qui non sunt sui, nec legitimi sint. *l. scripto.* 7. *Infr. unde liberi.* Quinimo inter extraneos non vocari, quia nominatim submoti sunt hereditate : ut ea ratione pejor sit exheredatorum, quam extraneorum conditio. Nam extranei veniunt contra mentem testatoris, constitutionis beneficio : exheredati veniunt contra verba. Quid igitur? inter quos vocari possunt? inter legatarios et fideicommissarios forsitan, si quid eis legatum fuerit : quia bonis omnibus exclusi non sunt, et quod aufertur, non tam his personis adjicitur, quam bonis aliis defuncti, quæ ad eos pertinent : possunt inter substitutos vocari, si substituti sint, licet expiraverit substitutio, quia et hos hereditate non omnino exclusit testator, quos, si non primo, secundo gradu ad hereditatem invitavit.

§. 2. Legata tamen ex parte sua iste emancipatus liberis et parentibus præstare cogetur, non (1) solida, sed diminuta in dimidium (2), quod relinquitur manenti in potestate. Sed nec adversus eum constituendæ actionis legatorum ratio est, qui merito (3) jure intestato heres extitit. Sed qui accepit contra tabulas bonorum possessionem, etiam si non fuerit adita hereditas a scripto, præstat legata ea parte testamenti data, contra quam bonorum possessio accepta est. ✝ Erit ergo melior hoc casu conditio in familia (4) relicti filii, quam foret, si exheredatus non esset.

De filio dato in adoptionem, vel emancipato, et nepote in potestate retento. 1. *De adoptato a filio emancipato.*

21. Modestinus lib. 6. Pandectarum.

[SI] is, qui filium, et ex eo nepotem in potestatem habebat, filium (5) in adoptionem dedit, nepote retento in potestate: postea filius emancipatus a patre adoptivo decessit extraneis heredibus institutis: filius hujus, qui in potestate avi remansit, contra tabulas patris sui bonorum possessionem petere poterit: quamvis nunquam in potestate hujus fuerit. ideo nec debuisse in potestate esse videtur: nam si aliter observatur, nec si emancipatus filius fuerit, nepos ex eo, qui in potestate avi remansit, bonorum possessionem contra tabulas petere poterit.

§. 1. Idemque juris est, si emancipato filio, nepos ex eo in potestate avi remanserit, et postea patri suo in adoptionem datus fuerit; id est, contra tabulas avi bonorum possessionem petere poterit: quia per adoptionem aliena familia non fuerit.

§. 2. Sed si emancipatus filius meus adoptaverit extraneum filium: is, qui adoptatus est, filius contra tabulas meas bonorum possessionem petere non poterit: quia nunquam (6) nepotis loco apud me fuit.

TIT. V.
DE LEGATIS PRÆSTANDIS, CONTRA TABULAS BONORUM POSSESSIONE PETITA (7).

De æquitate hujus tituli. 1. *De gradu et sexu parentum et liberorum.* 2. *De datis in adoptionem, de adoptivis.* 3. *De posthumis.*

1. Ulpianus lib. 40. ad Edictum.

HIc titulus æquitatem (8) quandam habet naturalem, et ad aliquid novam: ut, qui judicia patris rescindunt per contra tabulas bonorum possessionem, ex judicio ejus quibusdam personis (9) legata et fideicommissa præstarent: hoc est liberis, et parentibus, uxori, nuruique dotis nomine legatum.

§. 1. Generaliter [autem] parentes (10) et liberos Prætor excepit: nec gradus liberorum parentumve enumeravit, in (11) infinitum (12) igitur (13) eis præstabitur. ✝ Sed nec personas prosecutus est: utrum ex virili sexu, an ex fœminino descendant. Quisquis igitur ex liberis parentibusque fuerit, ad legati petitionem admittetur; sed ita demum, si jura cognationis sunt inter eos.

§. 2. Liberos autem etiam eos ad legatorum petitionem admittimus, qui in adoptionem dati sunt, vel etiam [in] adoptivis, dummodo maneant liberi.

§. 3. Posthumis liberis legata relicta utique præstabuntur.

2. Julianus lib. 23. Digestorum.

ET ideo si prægnante uxore filius emancipatus fuerit, et bonorum possessionem contra tabulas acceperit, legatum nepoti (14) præstare debebit.

De mortis causa donationibus. 1. *De liberis, parentibus, fratribus, sororibus.* 2. *Si ipsis parentibus liberisve relictum sit, aut subjectæ juri eorum personæ.* 3. *De conjunctis.* 4. *De fideicommisso conjunctæ personæ*, 5. *Vel extranei.* 6. *De modo.* 7. *De legatis utiliter vel inutiliter datis.*

3. Ulpianus lib. 40. ad Edictum.

SEd et si mortis causa donationes [sunt] collatæ, credo, tuendæ sunt: si autem excepti non sunt, auferendas eis puto mortis causa donationes.

§. 1. Liberis autem tantum et parentibus Prætor prospexit: non etiam fratri et sorori conservabit (15) legatum.

§. 2. Hoc autem solum debetur, quod ipsis parentibus relictum est, et liberis: cæterum si servo (16) eorum fuerit adscriptum, vel subjectæ juri eorum personæ, non debetur. nec enim quærimus, cui adquiratur: sed cui (17) honos habitus sit.

§. 3. Sed et si conjunctim ei fuerit legatum relictum cum eo, cui non præstatur: sua tantum (18) portio ei conservabitur.

§. 4. Item si quis ex his personis rogatus sit restituere extero, quod sibi relictum est: dicendum, non esse le-

(1) *l.* 10. §. 2. *Infr. de legat. præstand.*
(2) Legata pro dimidia præstat emancipatus conjunctis personis: suis, non ita. *Bart.*
(3) *Al.* mero.
(4) Vide Rævard. 5. *variar.* 1.
(5) *l.* 3. §. 9. *supr. h. t.*
(6) *l.* 10 §. 8. *supr. de in jus voc.*
(7) Ex æquitate: alias, ex summo Jure rescisso testamento per contra tabnlas, neque legata, neque libertates debentur. *l.* 8. §. 16. *Supr. de inoff.* Goth. Hunc tit. correctum volunt per *Auth. ex causa. C. de lib. præt.* vid. Andr. Gail. *lib.* 2. *obs.* 133. *et* 134. Donell. *ad d. Auth.* Ans.
(8) Tituli ab æquitate interdum commendantur. *l.* 1. *infr. tit. proxim.*
(9) Liberis et parentibus. *l.* 1. *C. de B. P. contra tab. quam Prætor. lib.*
(10) *l. ult. in fin. infr. h. t.*
(11) *l.* 4. §. 2. *in fin. supr. de in jus voc. l.* 56. *l.* 220. *infr. de verb. sign.*
(12) Imo, ad tritavum usque, *l.* 10. §. 7. *Infr. de gradib.*
(13) Generalia generaliter intelligenda sunt.
(14) Adde *l. ult. Infr. h. t.*
(15) *Al.* conservavit.
(16) *l.* 23. *infr. h. t.*
(17) Hoc ideo adjecit, quod veteres honori ducebant, si quantumlibet modicum sibi supremo morientis judicio relinquebatur, *l.* 5. §. 6. *infr. h. t. l.* 52. §. 2. *Supr. de judiciis.* Cicer. *pro Quintio:* Heredem reliquit hunc Quintium, ut ad quem summus mœror morte veniebat, ad eundem summus honor quoque perveniret. Idem *pro Cæcinna:* Usumfructum omnium bonorum suorum Coponiæ legavit. Magnus honor viri, jucundus mulieri fuisset, si diuturnum esse licuisset. Quintil. *in declamationibus:* Institutus primo loco heres non facit istius honoris controversiam. Valer. 7. c. 7. Consideremus testamenta, quæ honorem hereditatis transferunt. Per contrarium injuriosum atque turpe putabant, parentum testamento præteriri. *l.* 8. *l.* 20. *Supr. tit. proximo. l.* 8. *Supr. de inofficios. testam.* unde probri loco Cicero objicit Antonio, quod ex amicorum testamento nullam accepisset hereditatem. adde Brisson. *select.* 19.
(18) Vide quæ scripsi ad *l.* 75. *in fin. supr. de cond. et demonstrat.*

gatum præstandum : quia (1) emolumentum ad eum non respicit.

§. 5. Sed si proponas, extero legatum, rogatumque eum præstare hoc alicui ex liberis parentibusque : consequenter dicemus, præstari debere.

§. 6. Hoc amplius, et si extraneo relictum sit sub hoc modo, ut alicui ex liberis præstet : æquissimum erit dicere, non debere ei Prætorem denegare actionem.

§. 7. Ea autem legata sola præstant qui contra tabulas bonorum possessionem accipiunt, quæ utiliter data sunt, verum idcirco non debentur, quod filius contra tabulas bonorum possessionem accipit.

4. JULIANUS lib. 23. Digestorum.

CUm propter hoc plerumque (2) scripti heredes omittant hereditatem, cum scirent (3) emancipatum petisse aut petiturum contra tabulas bonorum possessionem.

De tabulis pupillaribus. 2. *De bonorum possess. contra tabulas.* 5. *Si legatum sit liberis et extraneis.* 6. *De portione hereditatis conservanda.* 7. *Usque ad quam quantitatem succurritur.* 8. *De portione hereditatis conservata.*

5. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

FIlium quis impuberem heredem scripsit, eique substituit : emancipatum autem filium præteriit : deinde uterque filius acceperunt bonorum possessionem : legata sunt etiam (4) substituto impuberis relicta, non tantum liberis, et parentibus, verumetiam extraneis : Quæritur, an mortuo impubere, cogatur substitutus ea præstare ? Et si quidem ab impubere relicta sunt : solis liberis parentibusque præstanda sunt. sin vero, [a] substituto impuberis ; omnibus eum præstare oportet, habita ratione legis Falcidiæ : scilicet ut partis dimidiæ, quæ ad eum ex bonis patris pervenit, quartam (id est, totius assis sescunciam (5)) retineat.

§. 1. Quod si impubes ex uncia duntaxat institutus heres fuerit, magis est, semissem (6) usque legata præstaturum, habita ratione legis Falcidiæ: licet enim ex uncia fuerit impubes institutus ; tamen, quod accessit, augebit legata a substituto relicta.

§. 2. Omnibus autem liberis præstari legata Prætor voluit, exceptis his liberis, quibus bonorum possessionem Prætor dedit ex causis supra scriptis : nam si dedit bonorum possessionem, non putat legatorum eos persecutionem habere. Constituere igitur apud se debet, utrum contra tabulas bonorum possessionem petat, an vero legatum persequatur. si elegerit (7) contra tabulas, non habebit legatum : si legatum elegerit, eo Jure utimur, ne petat bonorum possessionem contra tabulas.

§. 3. Si quis contra tabulas bonorum possessionem acceperit, deinde postea apparuerit eum ex his liberis non fuisse, qui eam bonorum possessionem accipere possunt : ex his tamen esse, quibus legata præstantur : obtinuit, non esse ei denegandam petitionem legatorum : sive ordinariam bonorum (8) possessionem petierit, sive Carbonianam.

§. 4. Non solum autem legatum denegatur ei (9), qui bonorum possessionem accepit : verumetiam si quid aliud ex voluntate acceperit. Cui consequens est, quod Julianus scripsit, si fratri suo impuberi substitutus sit, acceperitque contra tabulas bonorum possessionem : denegari ei persecutionem hereditatis fratris impuberis mortui, cui a patre substitutus est.

§. 5. Si legata fuerint relicta liberis et extraneis : licet utrorumque præstatio Falcidiæ locum faceret, legataque liberorum recideret, tamen tunc ob hoc, quod extraneis non præstantur, legata liberorum augentur (10).

§. 6. Sed et si portio hereditatis fuerit adscripta ei, qui ex liberis parentibusve est : an ei conservanda sit, ut solent legata ? Et Julianus sæpissime scripsit, in portione (11) quoque hereditatis idem, quod in legato, probandum : cujus sententia Rescripto D. Pii comprobata est. cum hereditates (12) non modo honesto titulo, sed et pleniore (13) honore tribuantur.

§. 7. Ad eum autem modum talibus personis succurrendum est : ut ampliore quidem, quam virili portione hereditatis data (14) usque ad virilem tueantur (15), in minorem autem eatenus actiones his tribuantur, quatenus scriptæ sint. Idem observatur et circa legata, fidei [ve] commissa, quæ his data fuerint et in mortis causa donationibus.

§. 8. Is autem, cui portio hereditatis conservatur, utrum omnibus, an tantum exceptis personis legata cogatur præstare ? Et magis (16) probatur (17), exceptis personis solis præstanda (18) : nec tamen solius commodo id cedit. nam si legatis onerata sit portio, tam liberorum parentumve, quam extraneorum : id quod (19) extraneis non præstatur, liberis parentibusve profuturum non dubitamus. ✝ Igitur ita demum quod extraneis non præstatur, communicatur (20) cum (21) eo, qui contra tabulas petit, si non legatariis liberis parentibusque dandum sit.

(1) Imo, ob eam causam, et quia exclusus est legato, fideicommissum præstare cogitur. *l.* 41. *supr. ex quib. caus. major.*

(2) *l.* 12. *Infr. h. t.*

(3) *Al.* sciant.

(4) *l.* 34. *in fin. l.* 35. *Supr. de vulg. l.* 103. *in fin. Supr. de leg.* 3.

(5) Sescuncia, uncia cum dimidia. *l.* 42. *supr. de vulg. l.* 4. *C. de lib. præterit. circa med.*

(6) *l. ult.* §. *ult. supr. de legat.* 3.

(7) *l.* 10. §. 3. *supr. de B. P. contra tab.*

(8) Edictalem. vid. Cujac. *Instit. in fin. de bonor. possess.* cui opponitur decretalis. de qua dixi *l.* 1. §. *decretalis.* 7. *infr. de successor. edict.*

(9) *l.* 22. *supr. de vulgari.*

(10) Imo non augentur. §. *ult. in fin. infr. h. t.*

(11) Vide *l.* 7. *infr. eod.*

(12) Vide quæ scripsi ad *l.* 3. §. 2. *Supr. h. t.* et ad *l.* 26. *supr. si quis omissa causa testament.* adde *l.* 2. *C. de necessariis heredib. instit.*

(13) Pleniore onere. *Hal.*

(14) Quam legata : et sic verbum *legati* ad hereditatem transfertur. *l.* 120. *infr. de verb. sign.*

(15) Vid. *l.* 17. *supr. de injusto.*

(16) Vide quæ scripsi ad *l.* 10. §. 4. *infr. h. t.*

(17) Id est, complures putant, *l.* 10. §. 1. *infr. eod.* an omnibus, dubito. *l.* 16. *in fin. infr. h. t.*

(18) Ab eo qui adiit.

(19) *l.* 46. *supr. de usufr. et quemadm. l.* 35. *supr. de vulgari.*

(20) Imo non communicatur : neque portio liberorum augetur his ipsis, quæ extraneis non præstantur. §. 5. *supr. h. t.* An hic dicemus, hic non prodesse jure adcrescendi, sed jure non decrescendi ? An hic prodest, quia re conjuncti : ibi non prodest, quia disjuncti ? An potius hic legatum individuum est, ibi dividuum ? An vero hic præstantur legata ab eo, qui eam habeat voluntatem defuncti, ideo magis onerari potest : ibi non præstantur ab eo, qui cum bonorum possessionem contra tabulas petat, voluntatem defuncti impugnat ?

(21) Qui speciali jure legatum habet, idem habet jus non decrescendi, licet non habeat jus adcrescendi. *Bart.*

De bonor. possess. contra tab. et usque ad quam quantitatem succurritur.

6. JULIANUS lib. 23. Digestorum.

SAlvius Aristo Juliano salutem. Qui filium emancipatum habebat, præterito eo patrem suum et extraneum heredem instituit, et patri legatum dedit: filius contra tabulas bonorum possessionem petit. Quæro, si aut uterque hereditatem adiisset, aut alter ex his, aut neuter: an, et (1) quantum legatorum nomine patri debeatur? Respondit, Sæpe (2) animadverti, hanc partem Edicti qua emancipatus accepta contra tabulas bonorum possessione liberis et parentibus legata præstare jubetur, habere nonnullas reprehensiones: nam si dodrans legatus fuerit, plus habiturus est [is], cui legatum erit, quam emancipatus. decreto itaque ista temperari debebunt: ut et hereditatis partem emancipatus præstet ita, ne scriptus heres amplius habeat, quam emancipatus; et legatorum modus temperaretur, ut nihil (3) plus ex legatis ad aliquem perveniat, quam apud emancipatum bonorum possessionis nomine remansurum est.

7. TRYPHONINUS lib. 16. Disputationum.

NAm secundum Constitutionem D. Pii ad Tuscium Fuscianum Numidiæ legatum, placuit, parentes et liberos heredes quoque institutos tueri (4) usque ad partem virilem exemplo legatorum: ne plus haberent ex institutione tales personæ, quam ad eum perventurum esset, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit.

Quæ sit virilis portio. 1. *De portione hereditatis et legato eidem relictis.* 2. *De libertatibus.* 3. *De uxore et nuru.*

8. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

VIrilis portio (5) quemadmodum accipienda sit, videamus. Pone duos esse, qui contra tabulas bonorum possessionem accipiunt; unum esse ex liberis parentibusque: virilis tertia erit portio. sed si tres sunt, qui contra tabulas acceperunt, quarta erit virilis: hoc idem et in legatis servabitur. ✝ Sed si unus sit ex liberis, qui accepit contra tabulas bonorum possessionem, plures sint, qui ex liberis parentibusque legata acceperunt: sic hoc accipiendum est, ut filius præteritus semissem habeat, cæteri omnes, qui sunt ex liberis parentibusve, semissem.

§. 1. Si quis ex liberis parentibusque et heres institutus sit, et legatum acceperit: utrum tantum portionem ei conservamus, an vero et legatum, an alterutrum, quod elegerit? et magis est, ut utrumque (6) conservetur: sed sic, ne amplius (7) in utroque quam virilem habeat.

§. 2. Si adierit hereditatem [is], cui virilis conservatur: libertates competent (8) ex necessitate per aditionem. verumtamen videndum est, an de dolo actione teneatur, qui adit? et magis est, ut, si denunciante eo, qui præteritus accepit contra tabulas bonorum possessionem, hic adiit hereditatem pollicente eo portionem virilem, sit quod ei imputetur, et de dolo actione teneatur: damno enim adficit hereditatem, dum competunt libertates.

§. 3. Si quid uxori nuruique fuerit legatum præter (9) dotem, accepta contra tabulas bonorum possessione non præstabitur.

§. 4. Nurus (10) autem appellatione et pronurum cæterasque contineri, nulla dubitatio est.

§. 5. Cum autem dotis (11) nomine legatur, non puto, ad virilem uxorem nurumve redigendam (12): cum mulier ista ad æs alienum veniat.

§. 6. Non solum autem dotem prælegatam Prætor complectitur, verumetiam si pro dote aliquid fuerit relictum. utputa si dos in rebus [sit], et pro rebus ei quantitas relinquatur, vel contra: dum tamen hoc nominetur, quod pro dote relinquitur.

De gradibus heredum.

9. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

SEd etsi plus sit in legato, quam in dote, dabitur illis actio.

10. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

SEd etsi pro dote ex parte (13) aliqua eandem heredem scripserit, tuendam esse puto.

§. 1. Esse autem uxorem mortis tempore exigemus. Si nurui dotem prælegaverit, eaque mortis tempore nupta sit, nullum legatum est: quia dos nondum debeatur. sed cum et constante matrimonio adversus heredes soceri dabitur actio: dicendum est, etiam prælegatæ dotis petitionem dari debere.

§. 2. Non omnia quæ ab omnibus gradibus relicta sunt legata præstare eum oportet, qui contra tabulas petit: sed ea sola (14), quæ in eo gradu data sunt, contra quem bonorum possessionem accepit. Sed nonnunquam contra alium quidem gradum petita est bonorum possessio, ex alio vero legata præstanda sunt: ut ecce, duo gradus heredum facit; emancipatum præteriit, ab utroque tamen gradu liberis et parentibus legata adscripsit. ait Julianus: Si quidem aliquis ex primo gradu vivit, ea legata præstabit, quæ liberis et parentibus a primo gradu data sunt: sin vero nemo vivit eorum, ea quæ a sequenti: quod si neque (15) ex primo gradu, neque ex secundo quisquam in rebus fuerit humanis, cum testator moritur, tunc ab intestato magis bonorum possessionem præterito filio competere, nec legata cuiquam præstanda: quod si post mortem testatoris, ante aditam hereditatem instituti decesserint, contra ipsos quidem videri petitum; verumtamen ab eis relicta legata non esse præstanda, sed quæ a substitutis relicta sunt.

11. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

AT ubi institutus et substitutus vivant, licet nemo adeat hereditatem, ea tamen legata deberi dicimus, quæ ab instituto data sunt (16).

(1) Vide *l.* 7. *infr. h. t.*

(2) Regula sæpe vitiosa. *l.* 1. *l. omnis definitio.* 202. *infr. de reg. jur.*

(3) Hi, quibus legatum, vel portio hereditatis conservatur, ultra virilem non admittuntur. *Bart.*

(4) *l.* 5. §. 6. *supr. h. t. l.* 8. §. 1. *infr. eod.*

(5) De qua dictum, *l.* 6. *l.* 7. *supr. h. t.* adde de virili *l.* 145. *infr. de verbor. sign.*

(6) Imo, non utrumque habiturus est, cum legata præcipua non habeat. *l.* 22. *in fin. infr. h. t.*

(7) *l.* 7. *supr. eod.*

(8) *l.* 23. §. 1. *infr. de man. test. l.* 26. §. 1. *infr. de fideic. libert.* imo libertates non competunt rupto testamento. *l. Papinianus.* 8. §. *si ex causa. supr. de inoffic. testam.* ibi rumpitur per querelam, hic per contra tab. atque ita testamentum jure civili valet.

(9) Vide *l.* 1. *supr. h. t.*

(10) *l.* 50. *infr. de verb. sign.* adde *l.* 6. §. 1. *infr. de gradib.*

(11) Dotem legat, non tantum, qui ipsam dotem, sed et qui certam summam, aut aliquid pro dote legat. adde *l.* 10. *infr. h. t.*

(12) Cur ita? quia dos relegata extra rationem legis Falcidiæ est, vel ideo quod rem suam mulier recipere videtur.

(13) *l.* 5. §. 6. *supr. h. t.*

(14) *l.* 20. *in fin. supr. de B. P. contra tabulas.*

(15) *l.* 19. *supr. titul. prox.*

(16) Cur ita? quia metu præteriti videntur repudiasse: qui si adiissent, substitutus excluderetur. *l. post aditam.* 5. *C. de impub. et aliis substit.*

*

12. Ulpianus lib. 40. ad Edictum.

Sive autem (1) omiserint instituti, sive (2) non omiserint: dicendum est, legata, quæ ab ipsis relicta sunt, præstanda: quamvis secundo gradu instituti omittentibus eis adierint hereditatem (3).

13. Tryphoninus lib. 2. Disputationum.

Item a substituto legata deberi dicimus, si institutus conditione defectus esset, quæ in ipsius potestate non fuit. nam si eam, quæ in ipsius potestate fuit, non implevit: pro eo habendus est, qui noluit adire hereditatem: quando nihil habiturus emolumenti, conditioni merito non paruerit.

De uno ex emancipatis instituto, et altero præterito. 1. *De relicto ab uno ex filiis heredibus.*

14. Ulpianus lib. 40. ad Edictum.

Nonnunquam contra tabulas bonorum possessionem quis habet jure (4) secundum tabulas bonorum possessionis: utputa heres institutus est emancipatus filius, alius emancipatus præteritus; institutus accepit contra tabulas bonorum possessionem, præteritus omisit: apertissimum est, ut cogatur omnibus (5) perinde legata præstare, atque si commissum Edictum non fuisset. nec enim occasio emancipati præteriti debet institutum lucro adficere (6), cum præteritus jure suo (7) non utatur.

§. 1. Si ab uno ex filiis herede instituto nominatim alicui ex liberis parentibusque legatum datum sit, et acceperit bonorum possessionem contra tabulas cum aliis: melius (8) est probare, omnes (9), qui contra tabulas bonorum possessionem acceperunt, cogendos id legatum præstare.

De suo præterito vel instituto. 1. *De uno ex emancipatis instituto et altero præterito.* 2. *Usque ad quam partem hereditatis heres scriptus tuendus est.* 3. *De ea, quæ dotem non habet.* 4. *De legato sub conditione dandi heredi.*

15. Paulus lib. 41. ad Edictum.

Is, qui in potestate (10) est, præteritus legata non debebit præstare (11), etsi contra tabulas bonorum possessionem petierit (12): quia, et non petita bonorum possessione intestati hereditatem obtineret. nec enim exceptio doli mali huic noceat: et absurdum est, eum cogi legata præstare, quia bonorum possessionem petierit; cum et sine hac hereditatem habiturus sit suo jure. Unde si duo præteriti sunt, emancipatus, et is qui in potestate est: quidam nec (13) emancipatum præstare debere legata existimant, quia effectu fratris aufert partem dimidiam; cum, etsi hic non peteret, suus solus rem habiturus esset. † Quid ergo est, ubi præteritus sit suus? verius est quod dictum est. Ubi vero scriptus est, et voluntatem patris habet, debet teneri legatariis, etiam si omiserit bonorum possessionem.

§. 1. Sed si unus emancipatus heres scriptus sit, alter (14) præteritus, et utrique contra tabulas bonorum possessionem acceperint: et institutus eadem (15) præstat, quæ præteritus. Sed si solus heres institutus contra tabulas bonorum possessionem acceperit, omnibus (16) debebit legata præstare: perinde atque si adisset hereditatem. † Sed si scriptus (17) quidem adierit hereditatem, præteritus autem bonorum possessionem acceperit: hic (18) quidem, qui bonorum possessionem acceperit, certis (19) personis legata debebit. † De scripto autem quæritur (20): et complures (21) putant, certis (22) personis et eum præstare debere. quod puto verius esse: nam et Prætor hac ratione eum tuetur quod ex liberis est, qui contra tabulas petere potuerunt.

§. 2. Ita autem tuendus est in partem dimidiam, si aut ex majore parte quam dimidia, heres institutus sit; aut ex semisse: quod si ex minore parte quam dimidia institutus sit, dicimus non ex majore parte, quam institutus sit, tuendum eum esse: qua enim ratione majorem partem habere potest, cum nec bonorum possessionem accepit, nec ex majore parte institutus sit?

§. 3. Ei, quæ dotem non habet, nullum legatum debebitur (23), licet sub prætextu dotis legetur.

§. 4. Si extraneo herede instituto, sub hac conditione exceptæ personæ legatum sit, *si heredi decem dederit*: ita ei legatorum actio dabitur, si ei qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, dederit: non si heredi instituto: quia absurdum est, illum commoda hereditatis habere, alium (24) onera sustinere in præstando legato.

(1) *l.* 4. *supr. h. t.*

(2) *Subaudi*, sed decesserint hereditate non adita, petita jam bonorum possessione contra tabulas per filium.

(3) Quid ita? metu præteriti institutus omisit: ideo, qui petit bonorum possessionem contra tabulas, succedit in ejus locum. *l. cum emancipatus.* 13. *supr. tit. prox.* Ideoque qua legata ipsa spectabimus, perinde habetur, ac si institutus non adisset.

(4) Effectu.

(5) *l.* 15. §. 1. *infr. h. t.*

(6) Adficit tamen, *l.* 18. *in fin. Supr. tit. prox.* non lucro legatorum, sed hereditatis: quia hereditas, quasi debita est. *l. ult. C. de codicill.*

(7) Suo jure utatur. *Hal.*

(8) Imo deterius. æquius est enim ut is teneatur, quem testator oneravit: ut ea re testatoris voluntas servetur. *l. in conditionibus.* 19. *supr. de cond. et demonstr.* Dic, ideo non in solidum hic teneri, quod ei certa pars detrahatur, qui (si nihil ei detraheretur) in solidum teneretur. adde *l. si filia.* 3. *infr. de collat. dotis. l. ult. supr. de legat.* 3.

(9) Imo quidam tantum præstant. *l.* 18. *in fin. Infr. h.t.*

(10) *l.* 16. *infr. eod.*

(11) *Subaudi*, etiam exceptis personis.

(12) Quod potest. *l.ult. in princ. C. de liberis præteritis.* Imo non potest suus præteritus testamentum rumpere per bonorum possessionem contra tabulas: Nam quod nullum est, rumpi non potest, *l. quod vulgo.* 19. *supr. tit. prox.* præteritione vero filii, testamentum est nullum. *Inst. de exhered. liber.* dic nullum esse jure civili, non prætorio: nisi dicas nullum esse, nisi per filium confirmetur. *l. si filio.* 17. *supr. de injusto.* Nam qui petit contra tabulas, videtur probare testamentum jure civili. *l. posthum.* 2. *C. de bonor. possess. contra tabulas.*

(13) Imo emancipatus legata præstat. *l.* 16. *Infr. h. t.* An hic locus sequente corrigitur? An hic agitur de emancipato præterito, ibi de instituto, qui, cum patris habeat voluntatem, magis onerari posse videtur? vide plura hic apud Bart.

(14) Et sic duo hic erant liberi.

(15) Imo, non eadem. *l.* 5. *supr. h. t.*

(16) *l.* 14. *supr. eod.*

(17) Institutus.

(18) Præteritus.

(19) Non etiam omnibus. *l.* 5. *l.* 14. *supr. de B. P. contra tabulas.*

(20) Utrum certis tantum personis præstare debeat legata, an vero omnibus.

(21) Magis probatur, *l.* 5. §. 8. *supr. h. t.* et tamen, an omnibus detur, dubitari potest. vide *l.* 16. *infr. h. t.*

(22) Imo, omnibus etiam extraneis. *l.* 14. *supr. titul. prox.*

(23) Imo debebitur. *l.* 3. *C. de falsa causa adjecta legato.* An hic certa quantitas non fuit expressa: ibi expressa? An dotem veram fuisse et esse oportet, quoties testamentum sit irritum per contra tabulas, quod ad dotem incitetur, tamquam æs alienum: secus si testamentum non sit irritum per contra tabulas? vide Bart. *hic.*

(24) Ubi lucrum, ibi periculum collocandum est. *l. ult.* §. 3. *in fin. C. de furt.* Conditio implenda in persona ejus qui contra tabulas petiit.

sed et si Titio jussus fuerit dare, non illi, sed filio dare debet.

De suo prœterito et emancipato instituto.

16. Ulpianus lib. 4. Disputationum.

SI (1) duo proponantur esse, unus (2) in potestate præteritus, alius emancipatus institutus: apparet commissum esse Edictum per eum, qui in potestate est. et si ambo petissent contra tabulas bonorum possessionem: is quidem, qui in potestate mansit, cum rem ab intestato habeat, non præstabit liberis et parentibus legata: emancipatus vero nunquid nec ipse præstat, quia ei rem auferret qui præstaturus non erat, si solus esset? sed verius est, vel hunc saltem debere liberis et parentibus præstare legata. † Proinde si contra tabulas non accepit, dicendum est, tuendum eum in partem, et utique liberis parentibusque legata præstaturum. † Sed an et omnibus, dubito (3): tamen quia plena fruatur voluntate, plenum et obsequium præstare testatoris judicio pro sua parte debet.

De interitu rei legatœ.

17. Julianus lib. 36. Digestorum.

SI emancipato filio præterito, pater extraneum heredem instituisset, et ab eo rem legasset, eaque adita hereditate dolo scripti heredis perisset: adversus emancipatum utilis actio dari debebit; ei scilicet personæ, cui filius legata præstare cogitur: quia Prætori propositum est, sine (4) injuria cæterarum (5) personarum bonorum possessionem contra tabulas testamenti dari.

De prœteritione filii emancipati, institutione nepotis ex eo in potestate retenti, et filii sui, et legato relicto ei nepoti.

18. Africanus lib. 4. (6) Quæstionum.

NEpos qui in potestate mansit, et filius suus (7) heredes instituti sunt: nepoti legatum dedit: pater ejus emancipatus petit bonorum possessionem: nepos legato contentus est. Quidam in eum solum, qui in potestate esset, legati actionem nepoti dandam responderunt: quia ei nihil auferatur, et emancipatus partem filii sui occupet, n qua onus legatorum non consisteret. Sed rectius dicetur, in emancipatum solum dandam actionem nepoti; et quim non ultra quadrantem (8).

19. Idem lib. 5. Quæstionum.

QUia et si omnes petissent bonorum possessionem, semis nepotis inter eum et patrem eius divideretur.

De legatis, donationibus causa mortis, portionibus hereditariis.

20. Marcianus lib. 4. Regularum.

SI filius emancipatus contra tabulas bonorum possessionem petierit, tuendos quidem liberos et parentes constat: sed si varie donatum fuerit exceptis personis a testatore mortis causa, pro rata conferent ad virilem emancipato; sicut accidit in portionibus hereditariis et legatis:

§. 1. Intestato autem mortuo patre, super donationibus mortis causa factis non (9) poterit filius queri (10): quoniam comparatio nulla legatorum occurrit.

De portione hereditatis quam excepta persona habere potuit repudiata.

21. Papinianus lib. 13. Quæstionum.

SI portio (11) hereditatis, quam excepta persona beneficio (12) legis habere potuit, repudietur: pro ea quoque parte filius, qui bonorum possessionem accepit, non aliis, quam exceptis personis, legata præstabit.

De eo quod prœlegatum est filio heredi scripto.

22. Idem lib. 5. Responsorum.

BOnorum possessione contra tabulas testamenti præterito emancipato filio data, scriptus heres alter filius qui possessionem accepit, vel jure (13) civili contentus non accepit, legata præcipua non habebit (14).

De servis quibus propter bonorum possessionem contra tabulas libertas non competit.

23. Hermogenianus lib. 3. Juris Epitomarum.

HI quibus vel relictum, vel virilem Divus Pius conservari constituit (15), ex servis, qui libertatem propter bonorum possessionem contra tabulas acceptam consequi non potuerunt, nihil habebunt.

Quo tempore spectatur, an sit persona conjuncta.

24. Tryphoninus lib. 16. Disputationum.

INtervenit illa quæstio, quando numero liberorum esse debeat is, cui legatum datum est, ut id ferre possit a filio contra tabulas bonorum possessionem accipiente? Et placet sufficere, in ea necessitudine tunc esse, quando (16) dies legati (17) cedit.

De filio emancipato exheredato, nepote ex eo in potestate retento, ex parte instituto, et altero filio emancipato prœterito. 1. De nepote ex filio dato in adoptionem.

25. Marcellus lib. 9. Digestorum.

QUi filium emancipaverat, et nepotem ex eo retinuerat in potestate, testamento filium exheredavit; nepotem ex aliqua parte instituit heredem, et alium filium emancipatum præteriit. Potest defendi, nepotem quoque bonorum possessionem contra tabulas petere posse: nam pro ea parte, qua quisque intestato suus heres esset, si pater suus heres non esset, bonorum possessio defertur.

§. 1. Is cujus filius in adoptione erat, nepotem, quem filius postea procreaverat, scripsit heredem: emancipatum filium præteriit: num habet nepos ex Edicto bonorum possessionem? tuendus tamen exemplo parentum (18) et liberorum, quibus legata præstare coguntur qui bonorum possessionem contra tabulas acceperunt.

§. 2. Si forte ex eodem filio retinuerat nepotem unum, pluresve, indubitate pro ea parte tuendus est, pro qua

(1) De quæstione hujus legis vide Antonium Fabr. 5. *conject.* 13.

(2) *l.* 15. *supr. h. t.*

(3) Magis probatur. *l.* 5. *in fin. supr. h. t.* complures probant. *l.* 15. §. 1. *supr. eod.* Ea oratio negativa magis est, quam adfirmativa. *l.* 16. §. 1. *supr. de testam. tut. l.* 3. *supr. de testament. milit.* Dubitans negat. *l.* 41. *supr. ad leg. Aquil.* vid. Cujac. *ad African. fol.* 17. *in fin.*

(4) *l.* 15. *C. de legit. hered.*

(5) *Al.* certarum. similis error est in *l.* 3. *C. de conveniend. fisci debitorib. et l.* 2. *supr. qui potiores in pign.*

(6) Vide Cujac. 4. *ad Afric.*

(7) In potestate. *l.* 6. *infr. de jure patronat.*

(8) *l.* 19. *infr. h. t. l.* 1. §. 11. *l. ult. infr.* de *conjungendis.*

(9) Hodie potest. *l.* 3. *C. de inoff. donat.*

(10) Azo hæc verba ad bonorum possessionem, non ad querelam inofficiosi refert.

(11) Legitima.

(12) Hoc edicto de legatis præstandis.

(13) Id est, successione Juris civilis.

(14) Imo babebit. *l.* 8. §. 1. *supr. h. t.*

(15) *l.* 3. §. 2. *l.* 7. *supr. eod.*

(16) Tempus mortis debet inspici in gratiam filii, cui facta est substitutio. *Bald.*

(17) Imo, requiritur tempus testamenti. *l.* 1. *supr. de regula Caton.* (sed hic legatum deficit personæ ratione: secus, si alias, *l.* 1. *l.* 3. §. *quando autem.* 2. *infr. de jure fisci.*) Imo mortis. *l.* 19. *supr. de reb. dub.*

(18) *l.* 1. §. 1. *Supr. h. t.*

parte tuetur, si ex filia nepos aut mater defuncti heredes instituti essent: nam his comparatur.

TIT. VI.

DE (1) COLLATIONE (2).

Ratio Edicti. 1. *Inter quos datur collatio.* 2. *De in integrum restitutione.* 3. *De institutione filii in potestate, et extranei.* 5. *Si incommodo suus afficiatur, vel non.* 6. *Si emancipatus judicium patris meruit.* 8. *De morte sui.* 9. *De cautione.* 12. *De remissione bonorum paternorum. De delegatione debitoris paterni. De re data pro portione conferenda.* 13. *Si uni tantum conferatur, cum duobus deberetur.* 14. *De adoptione et emancipatione.* 15. *De peculio castrensi vel quasi castrensi.* 16. *De eo, quod dignitatis nomine a patre datum est, vel debetur.* 17. *De capto ab hostibus.* 18. *Si legatum sit emancipato*, cum pater morietur. 19. *Si filio a patre herede*, cum morietur, *relictum sit.* 20. *De dote.* 21. *De quarta debita ex Constitutione Divi Pii.* 22. *De peculio castrensi.* 23. *De deminutione facta et acquisitione omissa.* 24. *De portionibus collationum.*

1. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

HIc titulus (3) manifestam habet æquitatem (4). cum enim Prætor ad bonorum possessionem contra tabulas emancipatos admittat, participesque faciat cum his, qui sunt in potestate, bonorum paternorum; consequens esse credit, ut sua quoque bona in medium conferant, qui appetant paterna (5).

§. 1. Inter eos dabitur collatio, quibus possessio data est (6).

§. 2. Plane si minorem vel alium, quem restituere in integrum solet Prætor, restituerit ad bonorum possessionem contra tabulas petendam, quam omiserat: utique etiam collationis commodum [ei] restituit.

§. 3. Si ex dodrante fuit institutus filius qui erat in potestate, extraneus ex quadrante: emancipatum accipientem contra tabulas, pro quadrante tantum bona sua collaturum Julianus ait: quia solum quadrantem fratri abstulit (7). argumentum pro hac sententia adfert Pomponius, quod filius emancipatus (8) nepotibus ex se natis solis conferre cogitur.

§. 4. Pater filium, quem in potestate habebat, et extraneum heredem scripsit, emancipatum præteriit: bonorum possessionem contra tabulas uterque filius accepit. potest non incommode dici, emancipatum ita demum conferre fratri suo debere, si aliquid [ei] ex causa hereditaria abstulerit. nam si minore ex parte, quam dimidia, is, qui in potestate erat, heres scriptus fuerit: inique videbitur collationem postulare ab eo (9), propter quem amplius hereditate paterna habiturus est.

§. 5. Totiens igitur collationi locus est, quotiens aliquo incommodo affectus est is, qui in potestate est, interventu emancipati: cæterum, si non est, collatio cessabit.

§. 6. Vel maxime autem tunc (10) emancipatum conferre non oportet, si etiam judicium patris meruit (11): nec quicquam amplius nanciscitur, quam ei pater dedit.

§. 7. Sed et si legatis meruit semissem, vel tantum, quantum contra tabulas bonorum possessionem occupat: dicendum est, non esse cogendum ad collationem.

§. 8. Ibidem Julianus ait, si bonorum possessione accepta decesserit is qui in potestate est, ad collationem bonorum cogendum emancipatum: ut tantum heredi ejus conferat, quantum conferret ipsi si viveret. Quod si ante acceptam (12) bonorum possessionem decesserit suus, heredem ejus Prætor [ita] tueri debebit (inquit) pro ea parte, qua heres scriptus fuit is qui in potestate erat: non tamen ultra virilem. ad collationem autem non admittit eum in hunc casum. quia bonorum possessio admissa non est.

§. 9. Jubet autem Prætor ita fieri collationem, ut recte caveatur (13). ┼ Caveri (14) autem per satisdationem oportere, Pomponius ait. ┼ An pignoribus caveri possit, videamus? Et Pomponius lib. LXXIX. ad Edictum scripsit, et reis (15), et pignoribus recte caveri (16) de collatione: et ita ego quoque puto.

§. 10. Si frater cavere non possit (17), curator (18) portionis ejus constituitur (19), apud quem refecta pecunia collocetur: ut tunc demum recipiat quod redactum est, cum bona propria contulerit. Quod si per contumaciam (20) actiones denegatæ sint, oblata postea cautione recipit pristinum jus.

§. 11. Quamvis autem Edictum Prætoris de cautione loquatur, tamen etiam re (21) posse fieri collationem, Pomponius lib. LXXIX, ad Edictum scripsit: Aut enim re, inquit, aut cautione facienda collatio est. Igitur dividat, inquit, bona sua cum fratribus: et quamvis non caveat, satisfacit (22) Edicto. Sed et si quædam dividat, de

(1) De collationibus, *L.* 6. *C.* 20. de collatione bonorum. *Hal.* Collatio, est confusio bonorum propriorum cum paternis, ut ea postea æqualiter inter coheredes dividantur. Porro in collationis tractatu hæc sententia notanda summe est, collationem, vel re ipsa vel cautione collationis fieri, vel tanto minus capiendo. *l.* 1. §. 11. *et* 12. *infr. l.* 5. *C. h. t. Novell.* 97.

(2) Bonorum suorum scilicet, facienda ab emancipatis liberis, qui ad contra tabulas possessionem patris admittuntur a Prætore. Æquum est autem, ut cum liberi in potestate adquirant patri quidquid adquirunt: ut etiam emancipati, quæ sibi adquisiverunt, in communem hereditatem conferant: atque ita æqualiter omnia pro virilibus portionibus dividant: de collatione vide Paul. 5. *sent.* 9. §. *ult.*

(3) Tituli ab æquitate rerum ipsarum commendari solent. *l.* 1. *supr. tit. prox.*

(4) De hac æquitate paulo ante dixi.

(5) Hæc est æqualitas mater concordiæ: quia ut dicitur, *τὸ ἴσον πόλεμον οὐ ποιεῖ.*

(6) Atqui possessio datur emancipatis, inter quos collatio non est. *l.* 9. *C. h. t.*

(7) Extraneo vero totum. *l.* 13. *supr. de bonor. possess. contra tabulas.*

(8) *l.* 1. §. 13. *infr. de conjungendis.*

(9) *l.* 20. §. 1. *vers. et hoc sit consequ. supr. de B. P. contr. tabulas.*

(10) *l.* 1. *C. h.t.*

(11) *d. l.* 1. hodie nihil interest pater fuerit testatus, necne. *Novell.* 18. c. 6.

(12) Vide *l. un. C. de his, qui ante apert.*

(13) Ulp. 28. §. 4.

(14) In cautione Prætoria hoc perpetuum est, ut vel pignore vel fidejussoribus caveatur, alias contumaci denegantur actiones.

(15) Interdum id fit: non satis est alias, si solis fidejussoribus caveatur. *l.* 1. *supr. qui satisd.*

(16) Nemo tamen cogitur pignoribus cavere præcise. *l.* 7. *Infr. de stipul. Prætor.*

(17) Per inopiam.

(18) Vir bonus. *l.* 1. §. 1. *Supr. ut legat. nom.*

(19) Adde *l.* 2. *in fin. infr. h. t.*

(20) §. 13. *infr. eod. l.* 8. *infr. eod.*

(21) Re fit collatio re ipsa, seu rerum ipsarum collatione, hoc est, divisione, *infr. h. t.* cui opponitur per cautionem collatio.

(22) Si constet inter partes, quid sit in bonis emancipati: nam si non constet, sed dicantur quædam non esse in commune redacta, tunc propter incertum cautio erit interponenda. *vers. sed cum. infr.* Ulpianus hac distinctione adhibita Pomponii sententiam mitigat.

quibusdam caveat: æque dicemus (1) eum satisfecisse. Sed cum possint esse quædam in occulto, non satis confert, qui non cavit, quamvis dividat. Si igitur constet inter partes, quid sit in bonis emancipati, sufficiens collatio est divisio (2): si non constet, sed dicantur quædam non esse in commune redacta: tunc propter incertum (3) cautio erit interponenda.

§. 12. Sed etsi (4) tantum forte in bonis paternis emancipatus remittat, quantum ex collatione suus habere debet: dicendum (5) est, emancipatum satis contulisse videri. Idem et si nomen paterni debitoris delegaverit, vel fundum remve aliam dederit pro portione bonorum quæ conferre debuit.

§. 13. Si, cum duobus conferre deberet, alteri contulerit, alteri non: vel cum cavet, vel cum dividit, videndum est, utrum sextantis tantum ei auferatur emolumentum, an vero trientis totius detrahi debeat? et puto, si (6) quidem per contumaciam (7) non caveat, totius trientis ei denegandas actiones: nec enim videtur cavisse, qui non omnibus cavit. quod si per inopiam, sextantis tantum denegandas: sic tamen, ut possit supplere cautionem vel collatione, vel cæteris modis, quibus supra diximus: aut curator (8) constituatur rem ei salvam facturus. haberi enim debet ratio ejus, qui non per contumaciam collationem non implet.

§. 14. Is quoque, qui in adoptiva (9) familia est, conferre cogitur, hoc est, non ipse (10), sed is qui eum habet, si maluerit contra tabulas bonorum possessionem accipere. Plane si hic adoptivus pater ante bonorum possionem petitam emancipaverit eum, non cogetur ad collationem: et ita rescripto Divorum Fratrum expressum est. Sed ita demum adoptivus emancipatus collatione fratres privabit, si sine fraude (11) hoc factum sit.

§. 15. Nec castrense (12), nec quasi castrense peculium fratribus confertur: hoc enim præcipuum esse oportere, multis constitutionibus continetur.

§. 16. Sed an id, quod dignitatis nomine a patre datum est, vel debetur, conferre quis in commune cogatur, videamus? Et ait Papinianus lib. XIII. Quæstionum, non esse cogendum: hoc enim propter onera dignitatis (13) præcipuum habere oportere. Sed si adhuc debeatur, hoc sic interpretandum est, ut non solus oneretur is qui dignitatem meruit: sed commune sit omnium heredum onus hoc debitum.

§. 17. Qui ab hostibus captus post mortem patris redit (14): licet moriente patre nihil habuit, cum apud hostes fuerit, tamen et ad bonorum possessionem admittetur, et conferet scilicet ea, quæ moriente (15) patre haberet, si ab hostibus captus non fuisset. sed et si redemptus ab hostibus mortis tempore patris inveniatur, æque collatio erit facienda.

§. 18. Si emancipato legatum fuerit, *Cum* (16) *pater morietur:* etiam hoc conferre debet.

§. 19. Si ab ipso patre herede instituto, filio ejus fideicommissum fuerit relictum, *Cum morietur;* an id conferendum est, quoniam utile est hoc fideicommissum? et eveniet, ut pro eo habeatur, atque si post mortem patris relictum fuisset: nec cogetur hic conferre, quia moriente eo [ejus] non fuisset.

§. 20. Emancipatus (17) filius, si dotem habeat ab uxore acceptam, hoc minus (18) confert, et si ante uxor decesserit.

§. 21. Si impubere (19) adrogato secundum D. Pii rescriptum (20) quarta (21) debetur, videndum est, an, si patris naturalis bonorum possessionem petat, conferre quartam debeat: quæstio in eo est, an heredi suo relinquat quartæ actionem, an non? Et magis est, ut ad heredem transferat: quia personalis actio est (22): igitur etiam de quarta conferenda cavere eum oportebit. Sed hoc ita demum, si jam nata est quartæ petitio. cæterum si adhuc pater adoptivus vivit, qui eum emancipavit: dicendum est cautionem quoque cessare: præmatura (23) est enim spes (24) collationis, cum adhuc vivat is, cujus de bonis quarta debetur.

§. 22. Si is, qui bona collaturus est, habeat filium peculium castrense habentem, non cogetur utique peculium ejus conferre (25). sed si jam tunc mortuus erat filius ejus, et castrense peculium habuit, cum moritur (26) is cujus bonorum possessio petenda est: an conferre cogatur? cum autem vindicari id patri non sit necesse, dici oportebit, conferendum: non enim nunc adquiritur, sed non adimitur. † Amplius dico, et si institutus fuerit a filio heres, necdum adierit, habeatque substitutum, quia non magis nunc quæritur peculium, quam nunc non alienatur, conferri debere.

§. 23. Confertur autem, etiam si quid ejus non fuerit, dolo (27) malo autem factum sit, quominus esset. sed hoc sic accipiendum est, ut hoc demum conferatur, quod

(1) Distingue, ut supra dictum est.
(2) Id est, post divisionem.
(3) Ut *l.* 5. *infr. de statulib. l.* 1. *C. de procuratorib.*
(4) Id est, tanto minus capere. *l.* 5. *C. h. t. Novell.* 97. Compensationem speciei ad speciem hinc fieri colligunt. vide Bart. *hic.*
(5) Confert aut contulisse is videtur, qui tantum ex bonis defuncti remittit, quantum ex collatione coheres habere debet.
(6) Imo ut per contumaciam non caveat, postea admittenda est quoque. §. 10. *in fin. supr. h. t.* Goth. Quidam delent negativam sed male. vide Anton. Augustin. *lib.* 4. *emendat. cap.* 17. Ans.
(7) §. 10. *supr. h. t.*
(8) Vide *l.* 1. *in fin. infr. de munerib.*
(9) *l.* 5. *infr. h. t. l.* 2. *infr. de dotis collat.*
(10) *l.* 5. *infr. eod.*
(11) *l.* 5. *in princ. infr. de conjungend.*
(12) *l.* 12. *l.* 21. *C. h. t. l.* 4. *infr. l.* 3. *C. de castrens. peculio. Inst. quibus non est permiss. in princ.*
(13) *l.* 20. §. 6. *supr. famil.* Goth. Ita nec sumptus studiorum aut simplex donatio conferenda est. Vide nost. Cens. Forens. *lib.* 3. *cap.* 13. *num.* 16. S. L.
(14) In eo comparatur posthumo. *l.* 1. §. 2. *supr. de B. P. contra tabul.*
(15) *l.* 6. *C. h. t.*
(16) *l.* 11. §. 10. *supr. de legat.* 3. vide Paul. 4. sentent. 1. §. 11.
(17) *l.* 3. §. 4. *Infr. h. t.*
(18) *l.* 5. *C. h. t.*
(19) Impuberi. vide Cujac. ad 1. Paul. *sentent.* 13. §. *ult.*
(20) §. 3. *et ibi Theoph. Inst. de adopt. l.* 22. *Supr. l.* 2. *C. de adopt. l.* 8. §. 8. *Supr. de inoffic. testam. l. ultim. Infr. si quid in fraudem patron.*
(21) Quarta Antonini, seu Divi Pii Antonini in hereditarium nomen non cadit. Cujac. ad *l.* 6. *Supr. de in integr.*
(22) Id est, quia non est in rem hereditatis, petitio non est, nec ita scilicet impubes sibi vindicat, quod heres bonorum adrogati, quartam partem, sed agit in personam: et ideo has actiones transfert. vide Cujac. apud Paul. 1. *sentent.* 13. §. *ultim.*
(23) Improbus est, qui solicitus est de viventis hereditate. *l.* 2. §. 2. *supr. de vulgari.*
(24) *Nov.* 97. *cap.* 6. Patrem superstitem, liberis legitimam præstare non cogi hinc colligitur. vide tamen Socin. *reg.* 288.
(25) Quia non est suum, sed filii. *l.* 2. *supr. de SC. Maced.*
(26) Quod quæritur post mortem, si retro quæsitum fingitur, venit in collationem. *Bart.*
(27) Secus si non dolo malo. *l.* 2. §. 2. *infr. h. t.* Dolus ita rem et possessionem repræsentat.

ejus esse desiit dolo malo. cæterum si id egit ne (1) adquireret: non venit in collationem: nam hic et sibi insidiatus (2) est.

§. 24. Portiones collationum ita erunt faciendæ; ut puta duo sunt filii in potestate, unus emancipatus habens trecenta; ducenta fratribus confert, sibi centum: facit enim eis partem, quamvis is sit, cui conferri non solet. Quod si duo sint filii emancipati habentes trecenta (3) et duo in potestate: æque dicendum est singulos (4) singulis, qui sunt in potestate, centena conferre, centena retinere; sed ipsos invicem (5) nihil conferre. ✝ Dotis quoque collatio in eundem modum fiet, ut quicunque confert, etiam (6) suam (7) personam numeret in partibus faciendis.

De nepote posthumo. 1. *De ære alieno.* 2. *De rebus quæ post mortem patris perierunt.* 3. *De stipulatione vel legato conditionali.* 4. *De actione injuriarum vel furti.* 5. *De tribus emancipatis et duobus in potestate.* 6. *Si ex emancipato filio nepos emancipatus mortuo patre simul et avo bonorum possessionem utriusque acceperit.* 7. *De nepotibus conferentibus patruo.* 8. *Si ex duobus emancipatis unus conferat, alter non.* 9. *De cautione.*

2. Paulus lib. 41. ad Edictum.

CUm emancipati (8) filii nomine nepotem posthumum post avi mortem editum dicimus bonorum possessionem accipere oportere, necessarium erit dicere, bona sua eum conferre: licet non potest dici, mortis tempore avi bona habuisse, qui ipse nondum in rerum natura erat. igitur sive hereditatem a patre, sive legatum acceperit: hoc conferre debebit.

§. 1. Illud autem intelligendum est, filium in bonis habere, quod deducto (9) ære alieno superest. Sed si sub conditione debeat, non (10) statim id deducere debebit, sed id quoque conferre: contra autem caveri ei oportebit, ab eo, qui in potestate est, ut existente conditione defendatur pro ea parte, quam contulit.

§. 2. De illis, quæ sine culpa filii emancipati post mortem patris perierunt, quæritur ad cujus detrimentum ea pertinere debeant? et plerique putant ea, quæ sine (11) dolo et culpa perierint, ad collationis onus non pertinere: et hoc ex illis verbis intelligendum est quibus Prætor viri boni arbitratu jubet conferri bona: vir autem bonus non sit arbitraturus conferendum id, quod nec habet, nec dolo, nec culpa desiit habere.

§. 3. Id quoque, quod sub conditione ex stipulatu debetur, emancipato (12) conferri debet (13). ✝ Diversum est in legato conditionali: quia etsi in potestate fuisset, et post mortem patris conditio extitisset, ipse haberet actionem.

§. 4. Emancipatus filius, si injuriarum (14) habet actionem, nihil conferre debet: magis (15) enim vindictæ, quam pecuniæ, habet persecutionem. ✝ Sed si furti habeat actionem, conferre debebit.

§. 5. Si tres emancipati, duo in potestate sint: Gaius Cassius lib. VII. Juris civilis tertias (16) conferendas putat: ut emancipati, quia invicem non conferunt, unius loco sint. nec indignari eos oportere, si plus conferant et minus accipiant: quia in potestate eorum fuerit bonorum possessionem omittere. Julianus quoque Cassii sententiam sequitur.

§. 6. Si ex emancipato filio nepos emancipatus, mortuo patre simul et avo bonorum possessionem utriusque acceperit, cum uterque eorum suum heredem reliquerit: eo modo collatio explicari potest, ut, si, verbi gratia, centum in bonis habuit, et patruo quinquaginta, et fratri quinquaginta conferre debet: hoc enim ratio facit, sive personas, sive portiones numeremus.

§. 7. Si duo (17) nepotes ex filio mortuo emancipati, bonorum possessionem avi petant: utrum dimidias, an quartas patruo conferre debeant, quæritur? et verius est, semisses conferre eos oportere: quia et si vivo avo, cum in ejus potestate essent, ducenta [puta] adquisissent, centum filius, centum duo fratres per hereditatem avi haberent.

§. 8. Si duo emancipati bonorum possessionem petierint, et unus contulerit, alter non contulerit: hujus portio tantum ei (18), qui in potestate est, prodesse debet, non etiam emancipato: quoniam ejus causa, qui in potestate est, denegantur ei actiones.

§. 9. Si per inopiam emancipatus cavere non possit, non (19) statim ab eo transferenda (20) est possessio: sed sustinendum (21), donec possit invenire fidejussores. ut tamen de his, quæ mora deteriora futura sunt, his qui in potestate sunt, actio (22) detur: ipsique caveant in medium collaturos, si cautum eis fuerit.

1. *De Carboniano edicto.* 2. *Quibus confertur. de divisione bonorum.* 4. *De dote.* 5. *Si post cautionem vel collationem bonorum possessio omittatur.* 6. *De duobus filiis, suo et emancipato, duobusque nepotibus ex dicto emancipato, altero in potestate retento, altero adoptato in locum filii.*

3. Julianus lib. 23. Digestorum.

PRætor non sub conditione collationis (23) bonorum possessionem contra tabulas promittit: sed demonstrat, quid data bonorum possessione fieri oportet. Alioquin magna captio erit emancipati, si non aliter bonorum possessionem accipere intelligeretur, nisi cavisset de collatione. Nam si interim ipse decessisset, heredi suo nihil relinqueret (24). Item si frater ejus decessisset, non ad-

(1) Vid. *l.* 134. *Infr. de reg. jur.*
(2) Et ideo non fraudatur. *l.* 145. *infr. de reg. jur.*
(3) *Al.* trecena.
(4) *l.* 3. §. 2. *infr. l.* 9. *C. h. t.*
(5) Emancipati inter se olim non conferebant.
(6) Conferens, suam etiam personam numerat in partibus faciendis.
(7) Et sic virilem deducit. *l.* 2. §. 5. *infr. h. t.*
(8) Cui nepos ex filio natus est post mortem, is poterit petere contra tabulas avi sui, quia invenitur præteritus et debet conferre, licet tempore mortis avi in rerum natura non sit.
(9) *l.* 6. *in fin. C. h. t. l.* 72. *Supr. de jur. dot. l. ult.* §. 4. *C. de bonis, quæ lib.*
(10) Vid. *l.* 1. §. 20. *supr. l.* 3. §. 4. *infr. l.* 5. *C. h. t.*
(11) *l.* 1. §. 23. *supr. h. t.*
(12) *Al.* ab emancipato.
(13) Quid ita? vid. *l.* 78. *infr. de verb. oblig. l.* 18. *infr. de reg. jur.*
(14) Aut adulterii. *l.* 15. §. 1. *supr. soluto.*
(15) *l.* 15. §. 46. *infr. de injur. l.* 10. §. 2. *supr. si quis cautionib.* dixi ad *l.* 7. *C. de revoc. donat.*
(16) Et sic viriles. *l.* 1. *in fin. supr. h. t. l.* 3. §. 2. *infr. eod.*
(17) Si ex filio mortuo duo nepotes extant emancipati et præteriti, si petant contra tabulas bonorum possessionem in bonis avi, debent conferre semissem.
(18) *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.*
(19) Ita ut nec modicum nec magnum tempus absumatur. *l.* 1. §. 10. *supr. h. t.*
(20) Possessio pœnæ causa interdum transfertur eodem judicio. dixi ad *l.* 6. *in fin. infr. de Carbon.*
(21) *l.* 13. *infr. de solut.*
(22) *Al.* auctio. vid. Ulpian. 22. §. 26. dixi plenius ad *l.* 20. §. 1. *infr. de lib. caus.*
(23) *Al.* cautionis.
(24) Quia pendente conditione decessit, *l. un.* §. 7. *C. de caducis.* conditionis implendæ jus ad heredem non transit.

mitteretur ad bonorum possessionem. † Quid ergo est? intelligendum est bonorum possessionem accipere et antequam caveat: sed si non caverit, ita observabitur, ut tota hereditas apud (1) eum, qui in potestate fuerit, remaneat (2).

§. 1. Emancipatus filius controversiam (3) facit impuberi, qui se filium et in potestate patris fuisse dicit. Quæro, si (4) bona sua ei emancipatus conferre debeat? Paulus notat: Puto conferendum esse exacta (5) cautione: ut victus, sicut hereditatem, ita et quæ collata sunt, præstet.

§. 2. Julianus: Quotiens contra tabulas bonorum possessio datur, emancipati bona sua conferre debent his solis (6) qui in potestate patris fuerint. hoc quemadmodum expediri oporteat, quæri solet. nam si bona a patre relicta, et emancipatorum in medium conferantur, et ita viriles (7) partes sumantur: eveniet, ut [et] emancipatis quoque collatio ab ipsis facta prosit. Videamus ergo, ne commodissimum sit, emancipatos quartam partem ex bonis paternis ferre, ex suis tertiam? quod dico (8), exemplo manifestius fiet. Ponamus patrem quadringenta reliquisse, et duos in potestate filios, duos emancipatos: ex (9) quibus alterum centum, alterum sexaginta in bonis habere: is, qui centum habebit, centum triginta tria et trientem feret: is vero, qui sexaginta contulerit, centum viginti: atque ita eveniet, ut collationis emolumentum ad solos, qui in potestate remanserint, perveniat.

§. 3. Emancipati bona sua conferre cum his qui in potestate fuerint, jubentur.

§. 4. Quare sicut is qui in potestate est, dotem (10) uxoris præcipit: ita emancipatus quoque, quasi (11) præcipiat, retinere debet.

§. 5. Emancipatus præteritus, si dum deliberat, caverit de bonorum collatione, nec bonorum possessionem petierit: agente fratre ex stipulatu, ipso jure tutus erit. Sed et si pecuniam contulerit, conditione (12) eam repetet: omissa enim bonorum possessione, incipit pecunia sine causa esse apud heredem.

§. 6. Qui duos (13) filios in potestate habebat, et ex uno eorum nepotem, emancipavit filium, ex quo nepotem habebat: deinde emancipatus factus procreavit filium quem avus in locum filii adoptavit: et vel intestatus, vel testamento facto, præterito emancipato filio decessit. Quæsitum est, quid de bonorum possessione, quid de collatione juris esset? Respondi: Bonorum de quibus quæritur, tres partes fieri debent: ex quibus una pertinet ad filium, qui in potestate remansit; altera ad nepotem, qui in locum filii adoptatus est; tertia ad emancipatum filium et nepotem, qui in potestate remanserit: ita ut pater soli ei conferat, cum quo bonorum possessionem accipiat.

De dote.

4. Africanus lib. 4. Quæstionum (14).

Filium emancipatum dotem, quam filiæ suæ nomine dedit, conferre non debere: quia (15) non sicut in matrisfamilias bonis esse dos (16) intelligitur, ita et in patris, a quo sit profecta.

Si is, qui vocatur ad bonorum possessionem, sit in potestate alterius. 1. De stipulatione collationis admittenda, et quanti quis ex ea condemnatur.

5. Ulpianus lib. 79. ad Edictum.

Si quis filium habeat sui juris, et ex eo nepotem in potestate sua: consequenter erit dicendum, si nepos patris sui emancipati accipiat bonorum possessionem, de conferendis suis (17) quoque bonis cavere eum debere, et esse similem ei, qui adoptavit (18): hoc enim Divi fratres rescripserunt, ut ad collationem avus compellatur. † Plane eodem rescripto adjectum est sic: *Nisi forte avus iste nullum ex his bonis fructum adquirere vult, paratusque* (19) *est de potestate nepotem dimittere, ut ad emancipatum omne emolumentum bonorum possessionis perveniat.* Nec idcirco ea filia, quæ post emancipationem nata patri heres extitit, juste queri poterit, (inquit) quod eo facto collationis commodo excluditur: cum avo quandoque defuncto, ad bona ejus simul cum fratre possit venire. † Hæc in patre adoptivo ratio reddi non potest: et tamen et ibi [idem] dicemus, si sine dolo malo emancipaverit.

§. 1. Stipulatio autem collationis tunc committitur, cum interpellatus cum aliquo spatio (20), quo conferre potuit, non facit: maxime cum boni viri arbitratu collationem fieri, Edicto Prætoris insertum est.

§. 2. Sive ergo in totum collatio facta non est, sive in partem facta: locum habebit hæc stipulatio.

§. 3. Et sive quis non conferat ex hac stipulatione, sive dolo fecerit, quo minus conferat: quanti (21) ea res erit, in tantam pecuniam condemnabitur.

De dote.

6. Celsus lib. 10. Digestorum.

Dotem, [quam] dedit avus paternus, an post mortem avi mortua in matrimonio filia, patri reddi oporteat, quæritur? occurrit æquitas rei (22), ut, quod pater meus propter me filiæ meæ nomine dedit, proinde (23) sit (24), atque ipse dederim; quippe officium (25)

(1) *l.* 2. §. 7. *supr. h. t.*
(2) *Subaudi*, interim. et rursus remaneat, si possidet: sin minus, petat sibi restitui.
(3) *Subaudi*, status.
(4) Id est, *an.* idque more Græcorum. Eadem forma loquendi reperitur in *l. ult. supr. de jure delib. l.* 10. §. 8. *infr. quæ in fraudem cred.*
(5) *l.* 15. *infr. de Carboniano.*
(6) *l.* 1. *in fin. supr. h. t.*
(7) *l.* 2. §. 5. *supr. eod.*
(8) Exempla rem manifestiorem reddere solent et debent, *ut hic.* adde *l.* 51. *in fin. supr. ad leg. Aquil.*
(9) *Forte legendum*, exque iis.
(10) *l.* 1. §. 20. *Supr. h. t.*
(11) Retentio, quasi præceptio est: qui retinet, quasi præcipit.
(12) Collatio ob causam facta, causa non secuta condicitur. item, Conferre bona non est signum necessarium immixtionis hereditatis. *l.* 13. *supr. de cond. caus. data.*
(13) *l.* 1. §. 9. *infr. de conjungendis.*
(14) Vide Cujac. 4. *ad Afric. fol.* 58.
(15) Vide *l.* 1. *in fin. infr. de dotis collat.* 5. Harm. 8. §. 34.
(16) Dos mulieris proprium patrimonium est, etiam si sit in patria potestate. vid. *l.* 14. *supr. ad leg. Falcid.*
(17) *l.* 1. §. 14. *supr. h. t.*
(18) De adoptato adde *l.* 1. §. 14. *Supr. h. t.*
(19) *l.* 6. *infr. unde liberi.*
(20) Spatium aliquod conferendi dandum est conferenti. *l.* 105. vid. *l.* 13. *infr. de solut. l.* 1. §. 8. *supr. ad leg. Falcid.*
(21) Quanti interest actoris cautum fuisse. *l.* 2. *l.* 3. §. 11. *Infr. uti possidetis. l.* 3. §. 3. *infr. de itinere actuque.*
(22) Quæ suadet scilicet, ut dos ab avo paterno data nepti, avo mortuo, ad parentem filiæ dotatæ revertatur.
(23) Perinde sit. Imo, non perinde est, siquidem dos eo casu ad patrem filiæ dotatæ non redit. *l.* 79. *supr. de jure dot.* de hac præsumptione vid. Alciat. 1. *præsumpt.* 17.
(24) Ut non conferam. *l.* 4. *supr. h. t.*
(25) Officium avi circa neptem mediatum est, hoc est, pendet ex officio patris circa filium.

avi circa neptem ex officio (1) patris erga filium pendet: et quia pater filiæ, ideo avus propter filium nepti dotem dare debet (2). quid si filius [a patre] exheredatus est? Existimo non absurde etiam in exheredato filio idem posse defendi: nec infavorabilis sententia est, ut hoc saltem habeat ex paternis, quod propter illum datum est.

De nepotibus, qui in locum filii successerunt.

7. IDEM lib. 13. Digestorum.

SI nepotes in locum filii successerunt, una portio iis conferri debet, uti bonorum possessionis (3) unam partem habeant. sed et ipsi ita conferre debent, quasi omnes unus essent.

De variatione.

8. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

NOnnunquam Prætor variantem (4) non (5) repellit, et consilium mutantis (6) non aspernatur. Unde quidam filium emancipatum, qui de bonis conferendis cavere fratribus noluit (7), audiendum postea (8) putaverunt, si vellet oblata cautione beneficium bonorum possessionis exercere: tametsi responderi potest, videri (9) eum possessionem repudiasse, qui formam possessionis conservare noluit. Sed benignior (10) est diversa sententia: maxime cum de bonis parentis (11) inter fratres disputetur: quem tamen facilius admittendum existimo, si intra tempus delatæ possessionis cautionem offerat. nam post (12) annum, quam delata esset bonorum possessio, voluntariam moram cautionis admittere, difficilius (13) est.

De filio emancipato et ejus liberis.

9. IDEM lib. 5. Responsorum.

FIlius emancipatus intestati patris bonorum possessionem accepit: nepos ex eodem (14) in familia retentus, semissem hereditatis cum emolumento (15) collationis habebit. ✝ Idem nepos si postea possessionem intestati patris accipiat, fratri post emancipationem patris quæsito, et in familia retento, bona sua conferre cogetur.

De suo et emancipato.

10. SCÆVOLA lib. 5. Quæstionum.

SI filius in potestate heres institutus adeat, et emancipato petente bonorum possessionem contra tabulas, ipse non petat: nec conferendum est ei: et ita Edictum se habet. sed magis (16) sentio, ut quemadmodum pro parte hereditatem retinet jure eo, quod bonorum possessionem petere posset, ita et conferri ei debeat: utique cum injuriam per bonorum possessionem patiatur.

De his, quæ post mortem patris filio reddi debuerunt.

11. PAULUS lib. 11. Responsorum.

PAulus respondit, ea, quæ post (17) mortem patris filio reddi debuerunt, emancipatum filium, quamvis prius consecutus sit, quam deberentur, fratri, qui in potestate patris relictus est, conferre non debere: cum post mortem (18) patris, non tam ex donatione (19), quam ex causa debiti, ea possidere videatur.

De ventre misso in possessionem, et de posthumo.

12. IDEM lib. 41. ad Edictum.

SI prægnantem quis uxorem reliquerit, et ea ventris nomine in possessionem missa fuerit: interim cessat collatio. nam antequam nascatur, non potest dici, in potestate morientis fuisse: sed nato (20) conferetur.

TIT. VII.

DE (21) DOTIS COLLATIONE (22).

Si filia petat bonorum possessionem, vel non. 1. *De stipulatione.* 2. *De filio et nepote, nepteque ex altero filio.* 2. *De nepte et patruo ejus, et nepote, et nepte ex alio filio.* 5. *De impensis.* 6. *Si divortio facto maritus non sit solvendo.* 7. *De dote promissa sub conditione.* 8. *De fratre liberando ex pollicitatione dotis.* 9. *Si emancipatus, qui contra tabulas bonor. possess. accepit, filiam dotatam habeat.*

1. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

QUamquam ita demum ad collationem dotis Prætor cogat filiam, si petat bonorum possessionem: attamen et si non petat, conferre debebit, si modo se bonis paternis misceat. et hoc D. Pius Ulpio Adriano rescripsit, etiam eam quæ non petierit bonorum possessionem ad collationem dotis per arbitrum (23) familiæ erciscundæ posse compelli.

§. 1. Si in stipulatum deducta (24) sit dos: si quidem ipsa mulier stipulata sit, vel ipsi negotium gestum (25), æque conferre cogetur: si vero alii quæsita est stipulatio, dicendum est cessare collationem; et (26) si tantum promissa (27) sit dos, collatio ejus fiet (28).

§. 2. Si sit nepos et neptis ex (29) eodem filio, et dotata sit neptis: sit et filius non pater eorum: neptis omnem dotem soli fratri collatura est: emancipata autem neptis dotem et bona sua soli nepoti, non etiam patruo conferet.

(1) Dotare filiam pater, ut et avus neptem ex filio cogitur.

(2) Avus paternus neptem dotare cogitur. vide quæ notavi ad *l.* 19. *supr. de ritu.*

(3) *l.* 1. §. 17. *infr. de conjungendis.*

(4) *l.* 11. *C. de reb. cred.* et contumacem. *l.* 1. §. 10. *supr. h. t.*

(5) Vide *l.* 75. *infr. de reg. jur.* cujus eadem inscriptio, atque adeo huic conjungenda.

(6) Salmasius putat Græcos vertisse τὸν μεταμελόμενον. Sed Cujac. ex Basilicis quæ habent μετὰ μετάμελον, legit consilium mutantem. *S. L.*

(7) Hereditatem non repudiat, qui dicit se nolle conferre. vide Mantic. 12. *de conject. ult. volunt.* 14.

(8) Vid. quæ scripsi ad *l. ult. C. de repud. vel abstin. hered. l.* 8. *supr. de jure delib.*

(9) *Subaudi*, et stricto jure.

(10) Benigniorem sententiam et interpretationem amplecti debemus, maxime quoties de bonis paternis inter fratres disputatur. Ita favendum filio circa hereditatem paternam, licet videatur repudiasse.

(11) Parentis appellatione intelliguntur omnes ascendentes.

(12) Hodie id mutatum. *l. ult. C. de repudianda.*

(13) Non tamen impossibile est.

(14) *l.* 9. *C. h. t.* vide *l.* 1. *infr. de conjungendis.*

(15) Id est, fructibus rerum conferendarum.

(16) *l.* 1. *infr. de dot. coll.*

(17) *l.* 1. §. 19. *supr. h. t.*

(18) V. Cujac. 7. *obs.* 34. ubi tradit, momentum moriendi vitæ potius, quam morti tribui.

(19) Adde casum *l.* 3. §. *pen. supr. de hered. Inst.*

(20) *l.* 11. *C. h. t.* sed natus non feret. ita videtur legisse Hugolinus.

(21) Adde *l.* 1. §. 20. §. *ult. l.* 4. *l.* 6. *supr. tit. prox.* differt hic titulus a superiore, velut species a genere.

(22) A filiabus facienda sc. Tenentur enim filiæ, non modo emancipatæ, sed etiam suæ his quibuscum bonorum possessionem accipiunt, vel si bonis se immiscent, dotem conferre. *l.* 12. *l.* 17. *l.* 19. *C. de coll.*

(23) Vid. *l.* 8. *C. de coll.*

(24) Stipulanti promissa. *l.* 2. *C. de coll.*

(25) *l. pen. supr. de neg.*

(26) *Al.* sed si.

(27) §. 8. *Infr. h. t. l.* 2. *l.* 17. *C. de collat.*

(28) *Al.* quomodo. v. *d. l.* 2. *et* §. 8. *infr. eod.*

(29) *l.* 1. *in fin. Infr. de conjungendis.*

§. 3. Sed si sit neptis sola, non etiam nepos ex eodem: tunc confertur patruo, itemque nepoti [vel nepti] ex alio.

§. 4. Sed et si duæ neptes sint ex diversis filiis, conferent et invicem et patruo: si ex eodem patre, tantum invicem conferent.

§. 5. Cum dos confertur, impensarum necessariarum fit detractio (1): cæterarum non.

§. 6. Quod si jam factum divortium est, et maritus non sit solvendo: non (2) debebit integra dos computari mulieri, sed id quod ad mulierem potest pervenire, hoc est, quod facere maritus potest.

§. 7. Si sub conditione pater, vel extraneus (3) dotem promiserit, cautione opus erit, ut tunc conferat mulier dotem cum dotata esse cœperit.

§. 8. Filiam quæ ab intestato (4) patri heres sit, conferre quidem dotem oportet: consequens autem est, ut ex pollicitatione (5) [dotis] pro parte dimidia fratrem suum liberet: æquius enim est, in solidum de suo eam dotatam esse.

§. 9. Si emancipatus filius, qui contra tabulas bonorum possessionem acceperit, filiam dotatam (6) habeat, non debet dotem ejus conferre: quia (7) in bonis ejus non est.

De in adoptionem data.

2. Gajus [lib. 14. ad Edictum provinciale].

FIlia (8) in adoptionem data et heres instituta debet, sicut emancipata, non solum bona sua, sed et dotem quæ ad eam pertinere poterit, conferre: [si adhuc pater adoptivus vivit, hic necesse habebit conferre].

De filia herede instituta.

3. Ulpianus lib. 4. Disputationum.

SI filia fuerit heres instituta (9), collatione dotis non (10) fungetur (11): unde si commisso ab altero edicto, necesse habuerit contra tabulas bonorum possessionem accipere: dicendum est, quoniam nullam injuriam fratri facit, non debere eam dotem conferre: nam quod habuit ex judicio, convertitur (12) ad contra tabulas bonorum possessionem.

† Plane si ex minore parte fuit heres instituta, et alia quædam in eam contulit contra tabulas bonorum possessio, aucta portione ejus, dicendum erit collationis munere eam fungi: nisi forte contenta fuerit portione, ex qua instituta est; tunc enim dicendum est, ex judicio parentis eam venientem non debere munus collationis sustinere.

De legato.

4. Pomponius lib. 3. ad Quintum Mucium.

SI pater pro filia dotem promiserit, deinde exheredatæ (13), vel etiam emancipatæ et præteritæ (14) legatum dederit: habebit (15) filia etiam dotem præcipuam et legatum.

De errore. 1. De mora, usuris et fructibus.

5. Papinianus lib. 5. Responsorum.

FIlius emancipatus, qui possessionem contra tabulas accipere potuit, intestati patris possessionem accepit; atque ita filia, quæ mansit in potestate, cum ejusdem familiæ fratre heres instituta, possessionem intestati patris errorem fratris emancipati secuta accepit: dotem (16) scripto fratri conferre non (17) cogetur: cum ea possessio frustra petita sit, et filia fratris (18) voluntatem fini (19) virilis partis retineat, id est, ut omnes trientes habeant, et bonorum possessio unde liberi fingatur pro contra tabulas esse petita.

§. 1. Filia quæ soluto matrimonio dotem conferre debuit, moram collationi fecit: viri boni arbitratu cogetur usuras quoque dotis conferre: cum emancipatus frater etiam fructus conferat, et filia partis suæ fructus percipiat.

De querela inofficiosi.

6. Idem lib. 6. Responsorum.

PAter filium emancipatum heredem instituit (20) et filiam exheredavit, quæ inofficiosi lite perlata, partem dimidiam hereditatis abstulit: Non esse fratrem bona propria conferre cogendum respondi: nam et libertates (21) competere placuit.

7. Paulus lib. 11. Responsorum.

NEc ipsa dotem fratribus suis conferet, cum diverso jure (22) fratres sunt heredes.

De ea, quæ se bonis paternis abstinuit.

8. Papinianus lib. 11. Responsorum.

PAter nubenti filiæ quasdam res præter (23) dotem dedit, eamque in familia retinuit, ac fratribus sub (24) conditione (25), *si dotem, et cætera quæ nubenti tradidit, contulisset* (26), coheredem adscripsit: cum filia (27) se bonis abstinuisset, fratribus res [non] in dotem datas vindicantibus exceptionem doli placuit obstare; quoniam pater filiam alterutrum habere voluit.

Qui non vult hereditatem, non cogitur ad collationem. Bart.

9. Tryphoninus [lib. 6. Disputationum].

FUit quæstionis, an si sua heres filia patri cum fratribus, contenta dote abstineat se bonis, compellatur eam conferre? Et Divus Marcus rescripsit, non compelli

(1) Per ipsam mulierem conferentem, vel per ejus maritum.
(2) V. quæ scripsi ad *Novell.* 97. *c.* 6.
(3) *l.* 4. *C. de collat.* Hodie id abrogatum. *l. ult. C. de collat. l.* 6. 7. 8. *C. de bon. quæ lib.*
(4) Hodie etiam ex testamento conferre cogitur. *Nov.* 18. *c.* 6.
(5) Vide §. 1. *in fin. supr. h. t. l.* 2. *C. de coll.*
(6) A se, *l.* 4. *supr. de collat.* 5. Harmenop. 8. §. 34. vel a patre. *l.* 6. *supr. de collat.*
(7) *l.* 4. *supr. de coll. bon.*
(8) Adde *l.* 1. §. 14. *supr. de collat. l.* 8. §. 11. *supr. de bonor. poss. contr. tab.*
(9) *l.* 23. *supr. si quis omissa causa.*
(10) Hodie fungetur. *Auth. ex testam. C. h. t.*
(11) Id est, dotem non conferat. vid. Duaren. 1. *disp.* 4. sic *Infr.* collationis munere fungi.
(12) Facto alterius, ea quasi invita.
(13) Vide *l. ult. in fin. infr. h. t.*
(14) *l.* 10. *C. de collat.*
(15) Si modo nolit succedere, et contenta esse malit dote et legato. *l.* 3. *supr. h. t.*
(16) *l.* 3. *Supr. h. t. l.* 8. *infr. eod.*
(17) Ut pote instituta. *l.* 1. *l.* 3. *C. h. t.* hodie cogeretur. *Nov.* 18. *cap.* 6
(18) *Al.* patris.
(19) De hoc genere loquendi dixi ad *l.* 19. *in fin. supr. de compensationib.*
(20) Et ita diverso jure emancipatus, et is, qui in potestate erit, vocantur. adde *l.* 20. §. 1. *supr. de B. P. contr. tab.*
(21) V. *l.* 29. *infr. de except. rei judicatæ.*
(22) *l.* 20. §. 1. *de bonor. possess. contr. tab. arg. l.* 3. §. 1. *supr. famil. erciscund. l.* 10. *infr. h. t.* Hodie etiamsi fratres diverso jure veniant, ut hic, nihilominus conferunt, *Novell.* 18. *cap.* 2. vide Vital. Nemaus. *tract. de collat. qu.* 32. Ans.
(23) Hæ res, paraphernæ et extradotales.
(24) Pater extremo judicio hic confirmat donationem factam filiæ. vide in hunc locum Paul. 5. *sentent.* 11. §. 3.
(25) Vid. quæ scripsi ad *l.* 1. *C. de collat.*
(26) Collationi locum esse ex testamento hinc notat *Bart.*
(27) Vid. *l. ult. in fin. infr. h. t.*

*

abstinentem (1) se ab hereditate patris. ergo non tantum data apud maritum remanebit, sed et promissa exigetur etiam a fratribus: et est æris alieni loco: abscessit enim a bonis patris.

TIT. VIII.

DE (2) CONJUNGENDIS (3) CUM EMANCIPATO LIBERIS [EJUS].

Summa, 1. *Et æquitas Edicti.* 2. *De filio in adoptionem dato vel emancipato.* 3. *De filio suo ex besse: de emancipato ex triente institutis.* 4. *De præteritione vel institutione, vel exheredatione filii.* 6. *Quæ requiruntur ut huic edicto locus sit. De posthumo.* 7. *De ordine.* 8. *De postliminio.* 9. *Si pater ex duobus filiis alterum emancipaverit, et nepotem ex eo in locum filii adoptaverit, et præterito emancipato decesserit.* 10. *De quantitate portionis ad nepotem pertinentis.* 11. *De divisione hereditatis.* 12. *De jure accrescendi.* 13. *De collatione.*

1. ULPIANUS [lib. 40. ad Edictum].

SI quis ex his, quibus bonorum possessionem Prætor pollicetur, in potestate parentis cum moritur, non fuerit: ei (4), liberisque, quos in ejusdem familia habuit, si ad eos hereditas suo nomine (5) pertinebit (6), neque notam (7) exheredationis meruerunt (8), bonorum possessio ejus partis datur, quæ ad eum pertineret, si in potestate permansisset: ita ut ex ea parte dimidiam, reliquam liberi ejus habeant, hisque duntaxat bona sua conferat.

§. 1. Hoc (9) Edictum æquissimum est: ut neque emancipatus solus veniat, et excludat nepotes in potestate manentes; neque nepotes jure (10) potestatis objiciantur (11) patri suo.

§. 2. Et in adoptionem datus filius et heres institutus, ad hoc Edictum pertinet, ut ei jungatur nepos, qui in avi sui naturalis potestate est. † Jungitur (12) autem nepos patri suo emancipato, sive pater præteritus sit, sive institutus. Et hæc erit differentia inter in adoptionem datum et emancipatum: quod in adoptionem quidem dato non alias jungitur, nisi instituto, et alio committente Edictum: emancipato autem, sive sit institutus emancipatus, sive sit præteritus.

§. 3. Filio in potestate ex besse, emancipato ex triente herede instituto, Julianus ait, nepotem præteritum petita contra tabulas bonorum possessione, patruo sextantem, patri unciam ablaturum.

§. 4. Si pater emancipatus exheredatus sit, nepotibus ex eo præteritis, qui erant in potestate retenti: nepotes admittuntur: absurdum enim est, cum patri præterito jungantur, instituto eo vel exheredato non admitti.

§. 5. Sed et si patruus eorum, qui erat in potestate, sit præteritus, pater exheredatus: debent nepotes admitti: nam exheredatus (13) pater eorum pro mortuo (14) habetur (15).

§. 6. Si pater in potestate manens exheredatus, vel institutus sit, nepotem ex eo, sive in potestate manentem, sive emancipatum, ad bona avi (16) neque vocari, neque vocandum esse, Scævola ait: totiens enim nepoti consulendum est, quotiens in potestate retentus est, patre emancipato. Liberos igitur in familia esse oportet (17), ut huic Edicto locus sit: ejus scilicet familia, cujus bonorum possessio petitur. Sed et si posthumus natus sit ex emancipato, ante emancipationem conceptus: idem erit dicendum.

§. 7. Liberos autem non omnes simul vocat Prætor, sed gradatim, hoc est, eos, qui sui sunt. sc. nepotes, si sunt; si minus, eos qui sunt inferioris gradus: nec eos miscebimus. plane si sint ex emancipato nepos, et ex nepote ejus alio pronepos: dicendum erit utrumque ei jungi: ambo enim [in] suorum loco succeserunt.

§. 8. Si postliminio nepos redierit, dicendum est eum patri emancipato conjungi.

§. 9. Si pater ex duobus (18) filiis, quos in potestate habuit, alterum emancipaverit, et nepotem ex eo in locum filii adoptaverit, et præterito emancipato decesserit: Julianus ait, nepoti in locum filii adoptato succurri oportere, ut quasi filius portionem habeat, quam haberet et si extraneus adoptatus esset. sic fiet (inquit) ut filius qui in potestate fuit, tertiam partem; nepos in locum filii adoptatus, aliam tertiam; emancipatus filius cum nepote altero retento in potestate partiatur: nec enim minus debet ferre nepos in locum filii adoptatus, quam si ab extraneo (19) esset adoptatus.

§. 10. Illud non interest, quota portio hereditatis ad nepotem pertineat, an perquam modica: nam et si mo-

(1) Conferre dotem non cogitur, quæ hereditate patris abstinet. *l.* 4. *l.* 8. *supr. h. t.*

(2) An hic titulus hodie correctus est, sublata differentia emancipatorum et eorum qui sunt in potestate? *Nov. de hered. ab intestato.* §. 1. Accursius ita putat. Bartolus existimat hunc titulum tantum esse correctum, si ab intestato succeditur (jure Novellarum et Cod. *l. meminimus.* 15. *C. de legitimis hered.*): vel si testamentum aliquod proponatur, quod vel querela, vel alia ratione nullum redditum sit, ut ad intestati causam res tota redierit. contra, hunc titulum ne hodie quidem correctum esse, quoties quis omisso jure civili succedere vellet jure prætorio, petita bonorum possessione contra tabulas.

(3) Hodie emancipati suis liberis exæquati sunt, ideoque filios proprios excludunt, *Novell.* 118. *cap.* 1. atque ita hic titulus non est in usu. Pater enim liberos suos tanquam proximior excludit.

(4) *l.* 5. *in princ. Infr. si tab. testam. nullæ. l.* 9. *supr. l.* 9. *C. de collat.*

(5) Secus fuerit, si per mediam personam ad eos pervenerit hereditas. *l.* 5. *infr. h. t.*

(6) Id est, per se directo vocabuntur.

(7) Exheredatio notæ species. *l.* 8. *l.* 20. *supr. de bonor. poss. contra tab.*

(8) Injuste scil. alioquin si juste exheredati sunt, querelam non proponent. v. *l.* 23. *supr. de inoff. testam.*

(9) Hoc edictum introductum est, ut Jus civile prætorio componeretur seu conciliaretur.

(10) Hoc solo colore quod in potestate sui avi fuerint.

(11) Id est, præferantur per leg. 12. tab. quæ solos nepotes vocat. §. 3. *Inst. de exhered. liber.*

(12) Imo non jungitur, *l.* 10. *in pr. vers. omnia igitur. C. de adopt.* non jungitur, si detur in adoptionem extraneo; secus si avo.

(13) Exheredatus quoties pater est, nepotes admittuntur: et ita nepotes non junguntur patri hoc casu. Imo junguntur. *l.* 23. *supr. de inoff. test.*

(14) Exheredatus quando habeatur pro mortuo, vide Bart. in §. 6. *infr. h. t.*

(15) Imo non habetur pro mortuo exheredatus. *l. si patrono testamento.* 12. *infr. de bon. lib.* Non habetur pro mortuo, si invalida est ipsa exheredatio, ut quia non est adita hereditas, *l. filium.* 20. §. *sed cum. supr. de bon. poss. contra tab.* vel quia rite non est facta. *l. non putavit.* 8. §. *non quavis.* 2. *eod. tit.*

(16) Imo vocatur jure suo, et ut nepos. *l.* 3. §. *si emancipatus.* 5. *in fin. supr. de bon. poss. contra tab. l. si quis filium.* 34. *C. de inoff.* Non admittitur ad bonorum possessionem contra tabulas, sed ad querelam, ut quia non fuit institutus vel exheredatus

(17) *l.* 5. §. 1. *infr. unde liberi. l.* 3. §. 3. *et* 4. *supr. de B. P. contra tabulas.*

(18) *l.* 13. *in fin. supr. de B. P. contr. tab. l.* 3. §. *ult. supr. de coll.*

(19) *l.* 13. §. *ult. supr. de B. P. contra tab.*

dica (1) sit, attamen dicemus esse locum huic parti Edicti.

§. 11. Inter ipsum filium et liberos ejus dividitur hereditas, ita ut ipse dimidium, liberi dimidium habeant. Proinde pone solum esse filium emancipatum, et nepotes in potestate duos, neminem præterea ex liberis: habebit emancipatus dimidiam partem hereditatis, [et] aliam dimidiam duo nepotes, ut quadrantes ferant. ✝ Sed si sit præterea alius [filius]: eveniet, ut filius habeat dimidiam partem hereditatis, ex quo nepotes non sunt; alius filius semissem cum filiis suis: ita ut quadrantem hereditatis ipse ferat, quadrans inter liberos ejus dividatur. ✝ Sed si ambo filii sint emancipati, et habeant singuli nepotes: eveniet ut singuli singulos semisses cum nepotibus suis dividant: ita ut ipsi quidem quadrantes ferant, nepotes autem residuos quadrantes. Et si alter duos filios, alter tres habeant: quadrans unus inter duos, alius inter tres dividitur.

§. 12. Si quis ex nepotibus portionem suam omiserit (2), eveniet, ut non ad patrem ejus, sed magis ad fratrem pertineat. Sed et si omnes nepotes omittant, patruo nihil adcrescet: sed soli patri. Quod [et] si pater omiserit, tunc patruo (3) adcrescet.

§. 13. Emancipatus filius, si quidem nepotes in avi potestate non habeat, fratribus suis (4) conferet: sed si sint nepotes (5), voluit eum Prætor filiis suis, qui sunt in potestate, solis (6) conferre: merito: quia veniendo ad bonorum possessionem, illis solis (7) injuriam facit.

§. 14. Nunc videamus, quantum (8) eis conferat? et quidem semper, cum fratribus emancipatus confert, virilem sibi detrahit. utrum et in eo casu virilem detrahat? an vero quia dimidiam partem habeat bonorum possessionis, dimidiam partem etiam bonorum suorum conferat? Et puto dimidiam tantum bonorum eis partem conferre. nam etsi alius emancipatus sit filius, alius in potestate retentus: filius emancipatus his duobus nepotibus unam partem tantum conferet, et patruo eorum, qui in potestate mansit, unam partem dabit, tertiam ipse habebit. nec quod nepotibus confertur a patruo emancipato, ipsi patri conferent: hoc enim non de bonis avi, sed propter (9) bona postea eis accessit.

§. 15. Eveniet igitur, ut pater emancipatus, si centum in bonis habeat, quinquaginta sibi detrahat: residua quinquaginta omnibus nepotibus (id est, filiis suis) conferat. aut si unum nepotem habeat, et duos ex alio pronepotes, ita dividat quinquaginta, ut nepos habeat vigintiquinque, pronepotes ex alio uno vigintiquinque: nam et bonorum possessionis ambo unam partem habent.

§. 16. Si sit filius in potestate, alius emancipatus, ex defuncto (10) unus nepos in potestate, alius [nepos] emancipatus: eleganter Scævola tractat, patruus emancipatus quantum nepotibus, quantum fratri suo conferat? Et ait posse dici, tres eum partes facere: unam sibi, unam fratri (11), unam (12) istis (13) collaturum: quamvis (14) hi minus (15) quam patruus ex hereditate avi concurrente patre (16) sint habituri: quæ sententia vera est.

§. 17. Sed etsi sint duo (17) nepotes ex eodem filio, hique emancipati sunt, et ex altero eorum pronepos in potestate defuncti: partem habebit nepos unus, aliam nepos cum filio suo.

§. 18. Sed etsi nepos, et ex alio nepote defuncto duo pronepotes: unus ex pronepotibus emancipatus soli fratri suo conferat; vel si frater non est, soli patruo, non etiam patruo (18) majori.

De legatis exceptis personis præstandis.

2. Paulus lib. 41. ad Edictum.

Nihil in hac parte Edicti cavit Prætor, ut legata exceptis (19) personis nepos præstet. Sed potest superior sermo et ad hunc casum referri: nam absurdum est, patrem quidem ejus legata præstare, ipsum vero plus habere, cum eadem conditione in eandem partem vocantur.

De duobus filiis emancipatis, nepote in potestate retento, et nepote a filio post emancipationem suscepto.

3. Marcellus lib. 9. Digestorum.

Qui duos filios habebat, alterum ex his emancipavit, nepotem ex eo in potestate retinuit: emancipatus filium sustulit, et a patre exheredatus est. Quæro, cum frater ejus, et ipse emancipatus præteritus sit, et nepotes ex emancipato filio ab avo heredes instituti: quid de bonorum possessione juris sit; et quid intersit, si emancipatum quoque, ex quo nepotes erant nati, præteritum esse ponamus? Respondi: si filium retento ex eo nepote emancipaverit, et emancipatus procreaverit filium, et heres uterque nepos institutus fuerit, pater eorum exheredatus, alius filius præteritus (20): solus (21) filius præteritus bonorum possessionem contra tabulas petere poterit. exheredatus enim obstat filiis suis post emancipationem susceptis. nepoti tamen retento in potestate bonorum possessio dari debet. quoniam si pater ejus emancipatus præteritus esset, simul cum eo bonorum possessionem accipe-

(1) Modicarum etiam rerum nomine datur actio. facit §. 16. *Inst. de rer. divis.*

(2) V. quæ scripsi ad *l. un. C. quando non petentium partes.*

(3) Imo nepotibus. *l.* 5. *in fin. infr. unde liber.*

(4) Solis.

(5) In avi potestate.

(6) *l.* 1. *§.* 3. *in fin. supr. de coll. l.* 5. *Infr. unde lib.*

(7) Qui fuerunt in defuncti potestate, non aliis. Pater itaque liberis suis confert, quibus solis injuriam facit.

(8) De hac quæstione vid. Cujac. 3. *observ.* 29.

(9) Adde *l.* 50. *in fin. supr. de peculio.*

(10) Ex defuncto alio emancipato duo nepotes in potestate, eleganter Scævola tractat etc. Cujac. 3. *observ.* 29.

(11) *Sub.* qui est in potestate.

(12) *l.* 7. *supr. de collation.*

(13) Quorum unus est in potestate: alter emancipatus. Atqui emancipatus emancipato non confert. *l.* 2. *§.* 5. *supr. de collat.* Directo non confert, sed oblique, et effectu trientem integrum nepos (qui in potestate avi fuit) accipit a patruo emancipato, quem mox cum fratre suo emancipato dividit, id est, filius in potestate partitur illum trientem cum altero fratre emancipato.

(14) Quia non. Hotom. *obs.* forte legendum, *quoniam non minus, quam patruus ex hereditate avi concurrentes patruo sint habituri.*

(15) Imo nihil, si pater concurrit, id est, succedit: aut certe non minus si concurrit patruus.

(16) *Al.* patruo, *ut supr. dictum est.* Cæterum, ne dicamus cum Accursio, hic agi de patre in potestate posito, qui unum ex liberis emancipavit. Nec enim filius in potestate positus filium emancipare potest. Quid igitur? fingamus filium emancipatum filium suum rursus emancipasse? Quod tamen ut ita sit, quæri poterit quemadmodum emancipatus pater nepoti emancipato conferat. *d. l.* 2. *§.* 5. *supr. de collat.*

(17) *l.* 1. *§.* 2. *supr. de dotis collat.*

(18) Paulus majorem hic accipit pro patruo magno. vid. Cujac. 3. *obs.* 29.

(19) De quibus vide *l.* 1. et passim *supr. de legatis præstandis.*

(20) *l.* 6. *§.* 4. *supr. de B. P. contra tabul.*

(21) Hodie non soli filio, sed et nepoti virilis datur verbis *ult.* hujus edicti.

re posset propter id caput Edicti, quod a Juliano introductum est; id est, ex nova (1) clausula: nec debet deterioris esse conditionis, quia pater ejus exheredatus sit: idque ei præterito quoque præstari oportebit. sed fratris ejus, qui post emancipationem natus est, diversa conditio est: conservanda est tamen et illi ad virilem partem hereditas, sicut etiam Imperator Antoninus (2) in persona neptis (3) ex filia rescripsit.

De filio emancipato nepotibus in potestate retentis, et nepotibus post emancipationem susceptis.

4. MODESTINUS lib. 6. Pandectarum.

EMancipato (4) quis filio retinuit ex eo nepotes in potestate: filius emancipatus susceptis postea liberis decessit. Placuit in avi potestate manentes, simul cum his, qui post emancipationem nati sunt, decreto bonorum possessionem accipere: manente eo, ut si velit avus sibi per nepotes adquiri (5), bona sua conferat; aut nepotes emancipet (6), ut sibi emolumentum paternæ hereditatis adquirant: idque [ita] D. Marcus rescripsit.

Si nepos exheredatus heredi scripto successerit.

5. IDEM lib. 6. Differentiarum.

SI nepos exheredatus heres extiterit (7) ei, quem avus heredem fecerat, deinde pater ejus emancipatus testamento præteritus accipiat contra tabulas patris bonorum possessionem: jungi patri suo nepos non poterit, sed ut extraneus excludetur: quia non (8) suo nomine avo heres extiterit.

De nepote adoptivo.

6. SCÆVOLA lib. 5. Quæstionum.

SI quis filium habens in potestate, extraneum in nepotis (9) locum quasi ex eo filium natum adoptet, mox filium emancipet: non jungetur hic nepos filio emancipato: quia desiit esse emancipato ex liberis.

De nepote suscepto post filii emancipationem.

7. TRYPHONINUS lib. 16. Disputationum.

SI post emancipationem filii susceptus ex eo fuerit nepos, conservanda illi erit portio: sed quanta (10), videamus? finge enim patruo scripto heredi coheredem datum hunc nepotem, patrem autem ejusdem præteritum accepisse contra tabulas bonorum possessionem: quod ad Edictum Prætoris attinet, semisses bonorum fient. nunc vero post constitutionem (11) Divi Pii, si conservatur pars nepoti, utrum virilis, an quarta debeat servari? Nam si in avi natus potestate fuisset, conjungebatur in unam partem cum patre suo. et proponamus esse alium ex eodem nepotem in familia avi: duo unam quartam habituri erant, patre eorum accipiente contra tabulas bonorum possessionem, si fuissent in avi potestate: an ergo nunc in sescunciam tuendus sit, qui non in familia retentus est? et cui abscedet pars, quæ huic cessura est? patri ejus tantum, an et patruo? et puto, et patruo. nam et legatum eidem datum præstaret.

TIT. IX.

DE VENTRE (12) IN POSSESSIONEM MITTENDO, ET CURATORE EJUS.

Ratio et summa Edicti. 1. *De ea, quæ est prægnans, vel se prægnantem dicit.* 2. *De suitate. De exheredatione,* 3. *Unius posthumi.* 4. *De abortu.* 5. *De exheredatione conditionali.* 6. *De exheredatione a primo gradu, et præteritione a secundo,* 7. *Vel contra.* 8. *De uxore capti ab hostibus.* 9. *De exheredatione nascituri intra vel post tres menses.* 10. *De ea, quæ uxor esse desiit.* 11. *Si filius emancipatus vel in adoptionem datus sit.* 14. *Si negetur uxor, vel nurus, vel prægnans esse.* 15. *De causis ex quibus Carbon. bonor. possessio datur.* 16. *De duabus prægnantibus.* 17. *De curatore ventri et bonis dando.* 19. *De sumptibus in mulierem faciendis, et de officio dicti curatoris.* 23. *Ex quibus eligitur curator.* 24. *Si nondum sit curator constitutus,* 26. *Vel sit constitutus.* 27. *De partu, vel abortu, et ea quæ non est prægnans.*

1. ULPIANUS lib. 41. ad Edictum.

SIcuti liberorum eorum, qui jam in rebus humanis (13) sunt, curam (14) Prætor habuit: ita etiam eos, qui nondum nati sint, propter spem nascendi non neglexit.

(1) Novam clausulam appellat nuperam, et non ita pridem excogitatam a Juliano, sic novum edictum in *l.* 1. *§. si pater.* 13. *infr. de ventre in poss. mittend.* nova ratio. *l.* 32. *§. si nurus.* 18. *in fin. supr. de don. inter vir.*

(2) *l.* 7. *infr. eod.*

(3) *Al.* nepotis.

(4) Hanc leg. Cujac. judicat fugitivam esse, et a suo titulo rejectam, et in minus proprium locum translatam: de quo vide eundem 3. *obs.* 37.

(5) *l.* 1. *§.* 14. *supr. de collat.*

(6) V. *l.* 6. *infr. unde liberi.*

(7) Vide quæ scripsi ad *l.* 194. *infr. de regul. jur.* quæ est ejusdem libri.

(8) *l.* 1. *supr. h. t.*

(9) Hoc verbum Bartolus restringit ad nepotes legitimos naturales.

(10) An virilis? An quantam haberet ex eo edicto, id est quartam? An quantam haberet, si esset in potestate? prius asserit *Bart.*

(11) De qua. *l.* 3. *in fin. supr. h. t.*

(12) Περὶ ἐγκυμονούσης καὶ ἐγκυμονουμένου etc. 31. *Eclog.* 6.

(13) Humanis in rebus esse dicuntur, qui jam nati sunt, *ut hic et l.* 7. *infr. h. t.*

(14) Venter, id est, is, qui jam conceptus est, necdum natus (alias si non est conceptus, jus successionis non transmittit. vide *l.* 6. *infr. de suis.*) a lege non negligitur propter spem nascendi. *infr. hoc tit. l.* 3. *supr. si pars hereditat.* Ideoque quoties de commodo ejus agitur, perinde ac si in rebus humanis esset, custoditur, *l.* 7. in rerum natura esse intelligitur, *l. pen. supr. de statu hom.* pro superstite. *l.* 231. *infr. de verbor. signific.* pro jam nato. *l.* 30. *§.* 1. *supr. de adquir. vel omitt. hered.* et pro liberto habetur, *l. penult. supr. de statu hom.* est enim matris, et viscerum ejus portio, *l.* 1. *§.* 1. *supr. de ventre insp.* (qua de causa vectura aut naulum ejus nomine non debetur, *arg. l.* 19. *§.* 7. *supr. locat.*) et aliquo casu bonorum dominus, *l.* 1. *§.* 2. et possessor, *§.* 9. *l.* 6. *hoc tit.* et patris heres futurus est, *l.* 84. *supr. de adquir. vel omitt. hered.* Ejus favore mater in ejus bonorum possessionem mittitur, *l.* 1. *supr. si ventr. nomin. mulier.* ut cibum, potum, vestitum et tectum pro facultatibus defuncti, proque sua et ejus dignitate percipiat, *§.* 19. *infr.* æquius est enim, *§.* 2. *infr.* et sanctius, frustra et sub incerto matrem in possessionem mitti, et ali, quam dum incertum est, et litigatur, nasciturus sit aliquis, necne, ventrem fame perire, *§.* 3. *infr.* præterea, licet mater ejus supplicii capitalis damnata sit, liber tamen nascitur, *l.* 18. *supr. de statu hom.* nec de ea quæstio aut supplicium prius sumitur, quam ipsa peperit mater, ut *l.* 3. *Infr. de pœn.* utcunque mater capta sit ab hostibus, venter postliminium habet: utcunque vi detineatur, non usucapitur, *l. pen. supr. de statu hom.* Idem venter obstat sequentibus, et proxime successuros remoratur, *l.* 1. *§.* 8. *infr. und. cognati.* In hereditatis portione ventri tres unciæ adsignantur. v. *l.* 3. *Supr. si pars hereditatis.* Tanta cura adhibita fuit nascituri, ut etiam mater ejus mortua non prius humari possit, quam partus ei excidatur, *l.* 2. *supr. de mortuo inferendo.* quin nihil interest naturæ ductu, an facto hominis nascatur. vide *l.* 1. *§.* 9. *infr. unde cognati.* Sed quoto die nativitas ejus probatur? septimo mense, id est, 182. die a nuptiis contractis, decimo vero mense a morte patris. vide *l.* 12. *supr. de statu hom.* Et ita nato restituitur hereditas. *l. penult. supr. de statu hom.* Et vel non nato, vel statim, aut sine liberis mortuo, proximi heredes succedunt. *l.* 4. *in fin. supr. de bonor. possess. contra tab.* vide *supr. de liber. et posthum.*

nam et hac parte edicti eos tuitus est, dum ventrem (1) mittit in possessionem vice contra tabulas bonorum possessionis.

§. 1. Prægnantem esse mulierem oportet omnimodo (2), nec dicere se prægnantem sufficit: quare nec tenet datio bonorum possessionis, nisi vere prægnans fuit, et mortis (3) tempore, et eo quo mitti in possessionem petit.

§. 2. Totiens autem mittitur in possessionem venter, si (4) non est exheredatus (5), et id quod in utero erit, inter suos (6) heredes futurum erit. † Sed et si incertum sit, aliquo tamen casu possit existere, quo, qui editur, suus futurus sit, ventrem mittemus: æquius (7) enim est, vel frustra nonnunquam impendia fieri, quam denegari aliquando alimenta ei qui dominus (8) bonorum aliquo (9) casu futurus est.

§. 3. Quare et si ita exheredatio facta sit, *Si mihi filius unus nascetur*, *exheres esto*: quia filia (10) nasci potest, vel plures (11) filii, vel filius, et filia, venter in possessionem mittetur. satius est enim sub incerto ejus, qui edetur, ali etiam eum, qui exheredatus sit: quam eum, qui non sit exheredatus, fame necari: ratum (12) esse debet, quod deminutum est: quamvis is nascatur, qui repellitur.

§. 4. Idem dicendum erit, et si mulier, quæ fuit in possessione, abortum fecisset.

§. 5. Sed et si sub (13) conditione posthumus sit exheredatus, pendente conditione Pedii sententiam admittimus, existimantis posse ventrem in possessionem mitti: quia sub incerto utilius est ventrem ali.

§. 6. Si venter ab institutis exheredatus sit, a substitutis præteritus: Marcellus negat in possessionem eum mitti posse viventibus institutis: quia exheredatus est. quod verum est.

§. 7. Per contrarium autem si ab institutis præteritus sit venter, a substitutis exheredatus: vivis institutis, mittendus est in possessionem: quod si non vivant, negat mittendum: quia ad eum (14) gradum devoluta hereditas est, a quo (15) exheredatus est.

§. 8. Si filius ab hostibus captus sit, uxor ejus prægnas in possessionem soceri bonorum mittenda est: nam aliquo casu spes est, id quod nascitur, inter suos heredes futurum; utputa si pater ejus apud hostes decedat.

§. 9. Sed et si quis ventrem exheredasset, *Qui mihi intra menses tres mortis meæ natus erit*, *exheres esto*: vel *qui post tres menses*: venter in possessionem utique mittetur: quia aliquo casu suus heres futurus est. et sane benigniorem esse Prætorem in hac parte oportebit: ne, qui speratur, ante (16) vitam necetur.

§. 10. Rectissime autem Prætor nusquam uxoris fecit mentionem: quia fieri potest, ut mortis tempore uxor non fuerit, quæ se ex eo prægnantem dicit.

§. 11. Etiam ex emancipato venter ad possessionem admittitur. Unde apud Julianum lib. XXVII. Digestorum quæritur, si emancipatus quis sit, uxore jam prægnante, deinde decessisset, et pater ejus mortuus sit: an venter in possessionem emancipati patris mitti possit? Et rectissime scripsit, rationem non esse, cur venter quem Edictum admittit, repelli debeat: est enim æquissimum partui consuli, qui natus bonorum possessionem (17) accepturus est. Sed [et] si avus viveret, similiter ventrem admittemus.

§. 12. Si filius in adoptionem datus, decesserit prægnante uxore, tunc deinde adoptator defunctus fuerit: mittetur venter in possessionem (18) avi adoptivi.

† Sed an etiam in ejus, qui in adoptionem dederat filium, mittetur, videamus? Et si hic nepos posthumus heres ab avo naturali institutus sit, mittetur (19) in possessionem. quia, et nato ei, si nemo ex liberis sit alius, bonorum possessio secundum tabulas dari potest: aut si sint liberi præteriti, etiam contra tabulas cum ipsis potest accipere.

§. 13. Si pater nuru prægnante filium emancipaverit, non in totum repelli uterus debet: namque natus solet patri ex novo (20) Edicto jungi. Et generaliter, quibus casibus patri jungitur natus, admittendus est venter in possessionem.

§. 14. Si ea, quæ in possessionem vult ire, uxor negetur, vel esse, vel fuisse, vel ex eo prægnans non esse contendatur: decretum interponit Prætor [ad] exemplum Carboniani Edicti (21). Et ita Divus Hadrianus Claudio Proculo Prætori rescripsit, ut summatim (22) de re cognosceret, et si manifesta calumnia videbitur ejus, quæ ventris nomine in possessionem mitti desiderat, nihil novi decerneret: si dubitari de re poterit, operam daret, ne præjudicium fiat ei, quod in utero est; sed ventrem in possessionem mitti oportet. Apparet itaque, nisi manifesta sit calumniatrix (23) mulier, debere eam decretum eligere: et ubi omnino juste dubitari poterit, an ex eo

(1) *l.* 9. *supr. testamenta quemadmod.*

(2) Omnimodo est reipsa, non nuda adseveratione, aut adfirmatione cum causæ cognitione. *l.* 7. §. 1. *infr. h. t.* Imo summatim hoc cognoscitur. §. 14. *infr. eod.*

(3) *l. ultim. infr. eod.*

(4) Hodie venter exheredatus mittitur in possessionem. Nec enim potest hodie venter exheredari: quod ejus nullum delictum esse possit. *l. si posthum.* 14. *supr. de liberis. l. maximum.* 4. *C. de liber. præter. l. si quis suo.* 33. §. 1. *C. de inoff.*

(5) Rite, ut *l.* 8. §. 2. *supr. de B. P. contr. tabul.*

(6) Id est, inter eos, qui primum locum tenent in successione. Alioqu in vox *suus* in potestate filium hic non significat.

(7) Imo iniquum est de alieno largiri. *l. filius.* 7. *infr. de donat.* Æquius est, id est, minus iniquum.

(8) Et bonorum possessor. *l.* 6. *Infr. h. t.*

(9) Imo semper futurus est: semper admittitur, cum exheredatio facta sub conditione non valeat. *l.* 3. §. *pure. supr. de liber. et posth.* An exheredatio (de qua hac lege) conditionalis nullo modo differt aut suspendit ipsam exheredationem post natum posthumum? An exheredatus est deficiente conditione, quæ sit in potestate?

(10) Masculorum appellatione fœminæ non continentur in odiosis, et exheredationibus, *ut hic.* Qui filium exheredat, non exheredat fœminam, *ut hic. l. cum quidam.* 19. *supr. de liber. et posthum. l. pronunciatio.* 195. *Infr. de verb. sign.*

(11) Qui unum filium exheredat, plures non exheredat. Imo, plures exheredare videtur. *l. utrum.* 7. *supr. de reb. dub. l. si quis ita.* 10. §. 1. *supr. de test. tutel.* An hic unus tantum nominatim exheredatus est: ibi indefinite? An potius in odiosis, plures unitatis numero non continentur?

(12) *l.* 2. *Infr. h. t. l.* 1. §. 7. *Supr. si mulier ventris nom.*

(13) *l.* 3. *Supr. de liber. et posth.*

(14) Adde *l.* 8. §. 5. *supr. de B. P. contr. tab.*

(15) V. *l.* 5. *in fin. supr. de injusto.*

(16) §. 2. *vers. sed et si incertum.* 4. *supr. hic.*

(17) *l.* 6. *infr. h. t.*

(18) *l.* 8. §. 11. *supr. de B. P. contr. tabul.*

(19) Imo, non mittetur, *l.* 13. §. 2. *supr. de B. P. contr. tab.*

(20) Novum edictum appellat, nunc primum factum. vide quæ scripsi ad *l.* 3. *circa fin. Supr. de conjungendis cum emancip. lib. ejus.*

(21) In quo summatim cognoscitur. *l.* 3. §. 4. *Infr. de Carboniano. l.* 3. *in fin. Infr. ne vis fiat ei.*

(22) Atqui plena cognitio exigitur. *arg. l.* 1. §. 1. *supr. h. t. l.* 7. §. 1. *infr. h. t.* uxorem esse plene constare debet; in aliis quæstionibus summaria cognitio sufficit.

(23) Vide *l.* 1. §. 2. *supr. si mulier ventris nomine. l.* 3. §. 3. et 4. *infr. de Carboniano.*

prægnans sit, decreto tuenda est, ne præjudicium partui fiat. Idemque est, et si status mulieri controversia fiat.

§. 15. Et generaliter, ex quibus causis Carbonianam bonorum possesionem puero (1) Prætor dare solitus est, ex hisdem causis ventri quoque subvenire Prætorem debere non dubitamus, eo facilius, quo favorabilior est causa partus (2), quam pueri; partui enim in hoc favetur, ut in lucem producatur. puero, ut in familiam inducatur: partus enim iste alendus est, qui [et] si (3) non tantum parenti, cujus esse dicitur, verum etiam Reipublicæ (4) nascitur.

§. 16. Si quis prima uxore prægnante facta, mox aliam duxerit, eamque prægnantem fecerit, diemque suum obierit: Edictum ambobus sufficiet: videlicet cum nemo contendit, nec calumniatricem dicit.

§. 17. Quotiens (5) autem venter in possessionem mittitur, solet mulier curatorem ventri petere: solet et bonis. Sed si quidem tantum ventri curator datus sit, creditoribus permittendum, in custodia bonorum esse: si vero non tantum ventri, sed etiam bonis curator datus est, possunt esse securi creditores; cum periculum ad curatorem pertineat. idcirco curatorem bonis ex inquisitione dandum, idoneum scilicet, oportet creditores curare: vel si quis alius est, qui non edito partu successionem speret.

§. 18. Hoc autem jure utimur, ut idem curator et bonis et ventri detur. sed si creditores instent, vel qui sperat se successurum: diligentius atque circumspectius id fieri debebit, et plures, si desiderentur, dandi sunt.

§. 19. Mulier autem in possessionem missa, ea sola, sine quibus (6) fœtus sustineri, et ad partum usque produci non possit, sumere (7) ex bonis debet: et in hanc rem curator (8) constituendus est, qui cibum, potum, vestitum, tectum (9) mulieri præstet pro facultatibus (10) defuncti, et pro dignitate ejus atque mulieris.

§. 20. Deminutio autem ad hos sumptus fieri debet, primum (11) ex pecunia numerata: si ea non fuerit, ex his rebus quæ patrimonia onerare magis impendio, quam augere fructibus consueverunt.

§. 21. Item si periculum est, ne interim res usucapiatur, ne debitores tempore liberentur: idem curare debet

§. 22. Ita igitur curam hoc quoque officio administrabit, quo solent curatores atque tutores pupillorum.

§. 23. Eligitur autem curator aut ex his, qui tutores dati sunt posthumo: aut [ex] necessariis adfinibusque, aut [ex] substitutis aut ex amicis defuncti, aut ex creditoribus. sed utique is, qui idoneus videbitur: aut si de personis eorum quæstio moveatur, vir bonus eligitur.

§. 24. Quod si nondum sit curator constitutus (quia plerumque aut non petitur, aut tardius petitur, aut serius datur): Servius aiebat, res hereditarias heredem institutum vel substitutum obsignare non debere, sed (12) tantum pernumerare (13), et mulieri adsignare.

§. 25. Idem ait, ad custodienda (14) ea, quæ sine custodia salva esse non possunt, custodem ab herede ponendum: utputa pecoris; et si nondum messis, vindemiave facta sit. et si fuerit controversia, quantum deminui oporteat: arbitrum dandum.

§. 26. Curatore autem constituto, hæc omnia cessare puto: conscribere (15) tamen curatori debent et vendenti, et inventarium (16) rerum facienti.

§. 27. Tamdiu autem venter in possessionem esse debet, quamdiu aut pariat, aut abortum (17) faciat, aut certum sit eam non esse prægnantem.

§. 28. Et si sciens prudensque se prægnantem non esse, consumpserit: de suo eam id consumpsisse Labeo ait.

Si editus repellatur.

2. Paulus lib. 41. ad Edictum.

SEd et si eum ediderit, qui repulsus est: discedere debet.

De sumptibus bona fide factis.

3. Hermogenianus lib. 3. Juris epitomarum.

SUmptus (18) autem ab ea facti bona fide, non repetuntur.

De habitatione. 1. De cibariis servorum.

4. Paulus lib. 41. ad Edictum.

HAbitatio (19) quoque si domum defunctus non habuit, conducenda erit mulieri.

§. 1. Servis quoque mulieris, qui necessarii sunt ad ministerium ejus, secundum dignitatem cibaria præstanda sunt.

De alimentis mulieri præstandis. 1. De debito solvendo.

5. Gajus lib. 14. ad Edictum Provinciale.

CUrator ventris alimenta (20) mulieri statuere debet, nec ad rem pertinet, an dotem habeat, unde sustentare se possit: quia videntur, quæ ita præstantur, ipsi præstari, qui in utero est.

§. 1. Curator ventri datus, solvendi (21) debiti rationem habere debet, utique ejus, quod (22) sub pœna, aut pignoribus pretiosis debetur.

(1) Puer qui jam natus est.

(2) Vid. *l.* 1. *Supr. si ventris nomine.*

(3) *Al.* quia non natum parenti.

(4) Patriæ quantum debeatur, nota. adde *l.* 2. *supr. de justit. et jure. l.* 14. *Supr. ad SC. Trebell. l.* 1. *in fin. Infr. ad leg. Juliam. majest. l.* 19. §. 7. *in fine infr. de captivis. l.* 14. §. 4. *Infr. de mun. et hon.*

(5) Transit Jurisconsultus ad secundam Rubricæ partem de curatore bonis dando et ventri.

(6) *l.* 4. *l.* 5. *infr. h. t.*

(7) *l.* 5. §. 3. *Infr. de Carboniano.*

(8) An curator constitutus ventri et bonis? An potius curator ventris hanc curam geret, ut quæ ventri ad victum necessaria sunt ea præstet: interim dum curator bonis constitutus, alias impensas suppeditat?

(9) *l.* 4. *Infr. h. t. l.* 1. §. 4. *infr. de munerib.*

(10) Ad eas circumstantias sæpissime recurritur. *l.* 2. §. 1. *supr. ubi pupillus.*

(11) Ordinem et progressum sumptuum faciendorum, et sic rerum in sumptus aliquos insumendarum observa. adde. *l. a Divo.* 15. *infr. de re jud.*

(12) Sequestratio quibus casibus interdicta, iisdem non censetur interdicta pernumeratio et descriptio. Neque obstat *l. defensionis.* 7. *C. de jure fisci.* quippe descriptio, qua de illo loco agitur, idem est, quod executio, et in fiscum incorporatio.

(13) Id est, omnes numerare. Dictio *per*, omne significat. *l.* 166. §. 1. *infr. de verb. sign.*

(14) Custodem adponere curator debet iis rebus, quæ sine custodia salvæ esse non possunt.

(15) Curatores bonis dati, res omnes conscribere debent.

(16) Inventarium rerum facere debet curator datus bonis. *l.* 7. § 5. *C. de curat. furiosi.*

(17) Abortus, vel abactus venter partus esse non videtur. *l.* 2. *et l.* 3. *C. de posth.*

(18) *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.*

(19) *l.* 1. §. 19. *supr. eod.*

(20) *d.* §. 19.

(21) Vide *l.* 1. §. 21. *supr. h. t.*

(22) Vide *l.* 4. *infr. de solut.*

De institutione extranei posthumi.

6. Ulpianus lib. 41. ad Edictum.

EXtraneo (1) posthumo herede instituto, non aliter venter in possessionem mittitur, nisi (2) mater aliunde se alere non possit: ne forte ei, qui natus bonorum possessor (3) futurus est, denegasse alimenta videamur.

De causa intestati. 1. De causæ cognitione. 2. De ventre cum aliis, aut solo ad possessionem admittendo.

7. Idem [lib. 47. ad Edictum].

UBicunque ab intestato admittitur quis, illic et venter (4) admittitur: scilicet si talis fuerit is, qui in utero est, ut si in rebus humanis (5) esset, bonorum possessionem petere posset: ut in omnibus (6) partibus Edicti pro superstite (7) habeatur is, qui in utero est.

§. 1. Interdum non passim, sed (8) cum causæ cognitione mitti venter in possessionem debet, si quis sit, qui controversiam referat. Sed hoc tantum ad eum ventrem erit referendum, qui cum liberis admittitur: cæterum si mittatur *unde legitimi*, vel qua alia ex parte, dicendum est, non esse causæ cognitionem necessariam. nec enim æquum est, in tempus pubertatis ventrem vesci de alieno, in tempus pubertatis dilata controversia. Sed enim placet, omnes controversias, quæ quasi status controversiam continent, in tempus pubertatis differri: sed non ut in possessione sit, status controversia dilata, sed sine possessione.

§. 2. Quamvis autem Prætor ventrem in possessionem mittat cum his, quibus possessionem dederit: attamen etiam solus (9) venter admittetur ad bonorum possessionem.

De accusatione adulterii.

8. Paulus [lib. 1. de Adulteris].

SI ventris nomine mulier missa sit in possessionem, Divus Hadrianus Calpurnio Flacco, differendam (10) accusationem (11) adulterii, rescripsit: ne quod præjudicium fieret nato.

De sumptibus in alimenta ventris factis.

9. Ulpianus [lib. 15. ad Sabinum].

CUm venter mittitur in possessionem, quod in ventris alimenta deminutum est, detrahitur velut æs (12) alienum.

De tempore, quo natus vel conceptus est posthumus. De omnibus partibus edicti.

10. Paulus [lib. 7. Quæstionum].

POsthumus (13) natus quocunque (14) tempore, qui tamen testatoris morte conceptus (15) jam erit, potest agnoscere bonorum possessionem. nam et ventrem Prætor ex (16) omnibus Edicti [partibus] mittit in possessionem bonorum: non missurus scilicet, si ei nato daturus non esset bonorum possessionem.

TIT. X.

DE (17) CARBONIANO (18) EDICTO (19).

Summa. 1. Si pro pupillo satis non detur. 2. Quibus competit hoc edictum. 4. Si pater controversiam faciat. 5. Si impubes, 6. Vel defunctus dicatur esse servus. 7. De fisco. 8. De institutione, vel exheredatione. 11. De accusatione partus subjecti.

1. Ulpianus [lib. 41. ad Edictum].

S*I cui controversia fiet, an* (20) *inter liberos sit, et impubes* (21) *sit, causa cognita perinde possessio datur, ac si nulla de ea re controversia esset: et judicium* (22) *in tempus pubertatis causa cognita differtur.*

§. 1. Eum, qui controversiam facit, si pro pupillo satis ei non detur, simul in possessionem eorum bonorum esse Prætor jubet.

§. 2. Non tantum masculi, sed et fœminæ ex virili sexu descendentes, Carboniani commodum habebunt.

§. 3. Et generaliter dicimus, his demum Carbonianum competere, quibus (23) contra tabulas bonorum possessio competit: his vero non competere, qui repellentur a contra tabulas bonorum possessione.

§. 4. Si quis non ab aliquo hanc controversiam patiatur, quod inter liberos non sit, sed ab ipso patre; utputa nepos, qui se retentum in potestate avi dicit ab emancipato patre, cui jungi desiderat: an differri debeat? et magis est, ut differatur. parvi enim refert, quis ei controversiam faciat, cum, etsi (24) testator eum negaverit ex liberis, non tamen exheredem scripserit, Carboniano possit esse locus.

(1) Extraneus hic dicitur, qui neque legitimus, neque cognatus est: nam legitimus vel cognatus omnino mittitur in possessionem, et non tantum si instituatur, sed etiam si ab intestato succedit. vide Cujac. *Inst. de legitimis, in verbo extraneus.*

(2) Quilibet posthumus et extraneus, mittitur in possessionem, si aliunde non habet, unde se alat.

(3) Et dominus, *l.* 1. §. 2. *in fin. supr. h. t. l.* 10. *infr. eod.*

(4) *l. ult. infr. h. t.*

(5) *l.* 1. *in pr. supr. h. t.*

(6) V. *l. ult. infr. h. t.*

(7) *l.* 7. *l.* 26. *supr. de statu hom.*

(8) Imo summatim et citra cognitionem causæ mitti sufficit. *l.* 1. §. 14. *supr. h. t. l.* 3. §. *adquirere.* 7. *l. servus.* 7. *supr. de bonor. possess.* Hæc missio in possessionem, facti est, deminuendi causam continens. *l.* 1. §. *toties. supr. h. t. l.* 12. *infr. quibus ex causis in possess.* Illa, juris est: quæ nullum præjudicium adfert possessioni vel proprietati. ideoque summaria sufficit cognitio, vel ibi possidere vult, donec nascatur; hic autem ad pubertatis usque tempus. et hoc verius quam si cum quibusdam dixeris, hic ventrem, hic agnatum mitti: vel ibi extraneos resistere, hic descendentes. vid. Bart. *hic.*

(9) *l.* 13. *in fin. infr. de manumiss. test.*

(10) Imo non differtur. *l.* 1. *C. ad l. Corn. de fals.* Non differtur. quoties agitur de matre punienda. differtur, si accusetur de adulterio vel partu supposito; hoc enim casu vocantur tutores.

(11) Adde *l.* 3. *infr. de pœnis.*

(12) Quod deminuitur in alendo ventre, æris alieni loco est hereditati.

(13) *l.* 10. *in fin. infr. unde cognati. l.* 6. *infr. de suis.*

(14) Legitimo tamen. vide *Nov.* 39. *cap.* 2.

(15) *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.*

(16) Ex omnibus partibus edicti mitti in possessionem, estne mitti sive ex testamento, sive ab intestato, sive per *unde liberi*, sive per *legitimi?* An potius hoc vult Jurisconsultus, quemcunque in possessionem mitti, qui si nasceretur, haberet bonorum possessionem a Prætore?

(17) *L.* 6. *C.* 17. 3. Paul. *sentent.* 1. 4. Theod. 3. apertius Ecloga, *περὶ ἀμφιβαλλομένυ ἀνήβυ υἱῦ*, id est, de filio, cui fit controversia an sit impubes. 40. *tit.* 5.

(18) Videtur Cn. Carbo auctor hujus edicti fuisse, quem legimus apud Valerium 5. et 6. Pompeii pueritiæ et bonorum patris ejus (de quibus controversiam patiebatur) acerrimum defensorem et protectorem fuisse. Cujac. *hic.*

(19) Decretum forte interposuit, cum Prætor esset, quod postea ut utile in edictum translatum. vid. Cujac. *C. h. t.*

(20) *l.* 3. §. 5. *infr. l.* 2. *C. h. t.*

(21) Mas, vel fœmina. §. 2. *Infr. eod.*

(22) Utrumque de statu et bonis paternis.

(23) *l.* 20. *supr. de inoffic. testam.*

(24) Pater filio non nocet, etsi eum ex liberis esse neget, *ut hic.* Eadem ratione matris adseveratio filio non nocet. *l. Imperatores.* 29 §. *mulier.* 1. *supr. de prob.*

§. 5. Sed et si quis non tantum ex liberis negetur esse, verum (1) servus (2) etiam esse dicatur, forte ex ancilla editus: Julianus scripsit, adhuc Carboniano locum esse: quod et Divus Pius rescripsit. nam vel magis (3) consulendum est his, quibus majus periculum intenditur: nam si aliter observetur, inventa (4) erit ratio, quemadmodum audacissimus quisque majore injuria impuberem adficiat, quod et plura et graviora de eo mentiatur.

§. 6. Sed etsi (5) ipse defunctus servus esse dicatur, idem (6) erit dicendum.

§. 7. Sed et si fiscus facit impuberi controversiam, Carbonianum edictum potest locum habere.

§. 8. Pomponius lib. LXXIX. ad Edictum scripsit, cum filius heres vel exheres scriptus est, Carbonianum edictum cessare, quamvis (7) filius esse negetur: quia (8) vel quasi scriptus habet bonorum possessionem, etiam si filius non sit; vel repellitur quasi exheredatus, etsi filius esse videatur: nisi forte posthumus [inquit] est heres institutus, et natus negetur esse filius, sed subjectus esse dicatur; quo casu ejus partis tantum danda est ei bonorum possessio, ex qua institutus est.

§. 9. Idem ait, cum quidam exheredem scripsisset filium, quod diceret, *eum ex* (9) *adulterio* (10) *conceptum:* quia fieret ei hæc controversia, an inter liberos sit; ex hac parte edicti ei bonorum possessionem competere: cum, si sine elogio (11) exheres scriptus esset, non haberet bonorum possessionem. Idemque, et si ita sit scriptum, *Quisquis est, qui filium meum se esse dicit, exheres esto:* quia non (12) est filius exheredatus.

§. 10. Si quis filium suum heredem instituerit ex minima parte sic, *Ille qui ex illa natus est, heres esto*, non (13) quasi filium suum; deinde hic contendat, patrem intestatum decessisse, seque ei suum heredem esse; interest (14) coheredes ejus utrum negent eum filium (15), an vero contendant testamentum valere. Si testamentum valere contendunt, controversia non est differenda, et Carbonianum cessat. quod [si] filium eum negant, et ad ipsos potius quasi ad consanguineos hereditatem pertinere dicunt: data bonorum possessione impuberi controversia in tempus pubertatis differtur.

§. 11. Si mater *subjecti partus* arguatur (16), an differenda sit quæstio propter statum pueri, quæritur? Et si (17) quidem pupilli *status* in dubium devocatur, differri quæstio in tempus pubertatis debet: cum metus potest esse, ne minus idonee defendatur. cum vero *mater rea* postulatur, *utique integra fide et majore constantia causam defensura* (18) *recenti* (19) *tempore:* dubium non est, cognitionem fieri oportere. et post eventum cognitionis, si suppositum (20) [partum] apparuerit, actiones hereditariæ puero denegandæ sunt (21), omniaque perinde habenda, atque si heres scriptus non fuisset.

2. Marcianus lib. 14. Institutionum.

Licet mulier, quæ partum subjecisse dicitur, decesserit: tamen, si (22) participes maleficii sint, in præsenti cognoscendum est. si autem nemo sit, qui puniri possit, quia omnes participes (23) facinoris forte decesserint: secundum Carbonianum edictum in tempus pubertatis differenda cognitio est.

De bonorum possessione contra tabulas vel ab intestato, vel secundum tabulas. 1. *De legatis et fideicommissis.* 2. *De scripto herede.* 3. *De ætate ejus cui succurrit Carbonianum.* 4. *De causæ cognitione.* 6. *De accusatione partus subjecti.* 7. *Si mater filio qui fratri controversiam faciebat, successerit.* 8. *Si duo impuberes patiantur status controversiam, et alter eorum pubuerit.* 9. *De petitore et possessore.* 10. *Si duo impuberes invicem faciant controversiam.* 11. *De liberali causa.* 12. *Si debitores controversiam impuberi faciant, et hereditatem ad agnatum absentem pertinere contendant.* 13. *De effectu Carbonianæ possessionis.* 14. *De tempore hujus possessionis et ordinario propter hanc agnoscendo.*

3. Ulpianus lib. 41. ad Edictum.

Carbonianum edictum aptatum est ad (24) contra tabulas bonorum possessionem, et intestati: cum et in secundum tabulas (25) in quibusdam casibus possit videri necessarium edictum, veluti si paterfamilias ita instituerit, *Posthumus heres esto*, vel *Posthuma heres esto*, et negetur esse verum, quod in testamento scriptum est.

§. 1. Et *cum de fideicommissis*, [*vel*] *de legatis quæritur, differri potest* (26) *causa in tempus pubertatis:* id enim Divus Pius Claudio Hadriano rescripsit.

§. 2. Quamvis scripto heredi non (27) promitti bono-

(1) *l.* 2. *C. de edict. D. Hadrian.*

(2) Edictum loquitur tantum de controversia, An puer sit inter liberos defuncti (quæstio est de statu familiæ): sed porrigitur facillime etiam ad statum capitis. *l.* 1. *C. hoc tit.* Cujac. *C. eod.*

(3) Et ita Herodianus, *περὶ πολιτείας·* Οἷς κίνδυνος οἰκειότατος γίνεται, τούτοις ἀναγκαῖόν ἐστι μάλιστα μέλειν. vide Cujac. *C. h. t.*

(4) Quod esse non debet. *l.* 8. §. 20. *supr. de transact.*

(5) *l.* 2. *C. de edict. D. Hadrian.*

(6) Imo aliud. *l. liber.* 8. *C. de petit. hered.*

(7) Adde *l.* 20. *supr. de inoff.*

(8) Carbonianum non datur bonorum possessionem secundum tabulas habenti.

(9) Exheredationes plerumque fiebant, adjecto elogio, seu adjecta causa, *ut hic*, quod ex adulterio conceptus. *et alibi*: quem scio ex me natum non esse. *l. si posthumus.* 14. §. *ult. supr. de liber. et posthum.* Ille illius filius exheres esto, *l. idem.* 15. *supr. de liber. et posthum.* quod ob damnationem Oppianici pecuniam acceperit, Cicer. *pro Cluentio.* quod meretricem amaverit. 7. *Quint.* 4. Mater mea quæ mihi cum carissima, tum dulcissima fuit, quæque mihi vixit, bisque eadem die vitam dedit, exheres esto. 9. *Quint.* 2.

(10) Imo recte eo casu exheredatur. *l.* 3. *supr. de liber. et posth.*

(11) Vide *l.* 14. *in fin. supr. de liber. et posth.*

(12) Imo est, *l.* 3. *supr. de lib. et posthum.* Valet exheredatio, nisi se filium probet.

(13) *l.* 5. *C. de test. ordin.*

(14) Carbonianum locum non habet, si quæstio sit de bonis tantum: secus si de bonis simul et statu. *l.* 3. §. 2. *Infr. h. t.*

(15) Atque ita testamenti respectu portionis ei attributæ institutionem valere negent. *l.* 4. *C. de hered. inst.*

(16) Hoc crimen capitale est. *l.* 1. *C. ad leg. Cornel. de falsis.*

(17) Status quæstio differtur quoties pupilli status in dubium revocatur: secus si mater rea postuletur.

(18) Defensura recenti tempore: dubium non est cognitionem fieri oportere. sic ea verba distinguenda et interpretanda esse scribit Cujac. 20. *observ.* 24.

(19) Id est, in præsenti. ut *l.* 2. *infr. h. t.* sic in recenti dicitur *l.* 31. §. 2. *Infr. de reb. auct. jud. l.* 25. *infr. de pœnis.*

(20) *l.* 9. *infr. h. t.*

(21) Atqui res inter alios judicata (puta inter matrem et tertium) aliis nocere non debet. Solve: hæc regula distinctionem habet. vide *l.* 63. *infr. de re judicata.* et sententia lata adversus matrem patrui non nocet. *l.* 1. *C. ad leg. Corn. de falsis.*

(22) An vivente uno ex participibus criminum, possit agi civiliter de crimine adversus tertium, vid. *hic apud Bart.*

(23) Puta, obstetrices. Paul. 2. *sentent.* 24. §. *ult.*

(24) *l.* 1. §. 3. *supr. h. t.*

(25) *Sub.* bonorum possessionem.

(26) *l.* 6. §. 3. *infr. h. t.*

(27) Imo scripto heredi datur Carboniana bonorum possessio, *ut initio hujus legis.* An scripto heredi jam nato non datur, *ut ibi?* An potius etiam nato scripto heredi datur, quoties status quæstio est?

rum possessionem ex edicto Carboniano (1) certum sit: tamen quæstionem status in tempus pubertatis differri, proculdubio est. Ergo si quidem de parentis bonis simul, et de statu controversia fiat: hoc edictum locum habebit. sin vero tantum (2) status: differetur quæstio in tempus pubertatis; sed non ex Carboniano; sed ex Constitutionibus.

§. 3. Puberi quamvis minori vigintiquinque annis Carbonianum non succurrit (3). Sed [si], cum esset pubes, quasi impubes obrepserit (4), bonorumque possessionem accepit: dicendum erit, nihil eum egisse. Nam etsi impubes esset, mox pubes factus, finiretur bonorum possessionis emolumentum.

§. 4. Causæ cognitio (5) in eo vertitur, ut si manifesta calumnia appareret eorum qui infantibus bonorum possessionem peterent, non daretur bonorum possessio. Summatim (6) ergo, cum petitur ex Carboniano bonorum possessio: debet (7) Prætor cognoscere. Et si quidem absolutam (8) causam invenerit, evidenterque probatur filium non esse: negare debet ei bonorum possessionem Carbonianam. si vero ambiguam causam, hoc est, vel (9) modicum pro puero facientem, ut non videatur evidenter filius non esse: dabit ei Carbonianam bonorum possessionem.

§. 5. *Duæ* autem sunt *causæ cognitionis* (10): una dandæ Carbonianæ possessionis, quæ habet commodum (11) illud, ut perinde (12), atque si nullam controversiam pateretur impubes, possessionem accipiat: alia causæ cognitio illa, utrum differri (13) debeat in tempus pubertatis cognitio, an repræsentari. Hoc autem diligentissime Prætori examinandum est, an expediat pupillo repræsentari (14) cognitionem, an potius differri in tempus pubertatis. et maxime inquirere hoc a (15) cognatis, matre, tutoribusque pupilli debet. Finge (16) esse testes quosdam, qui dilata controversia, aut mutabunt consilium, aut decedent, aut propter temporis intervallum (17) non eandem fidem habebunt. vel finge esse anum (18) obstetricem, vel ancillas, quæ veritatem pro partu possunt insinuare; vel instrumenta satis idonea ad victoriam, vel quædam alia argumenta: ut magis damnum patiatur pupillus, quod differtur cognitio, quam compendium, quod non repræsentatur. (19) finge, pupillum satisdare (20) non posse, et admissos in possessionem, qui de hereditate controversiam faciunt, multa posse subtrahere, novare, moliri. aut stulti, aut iniqui Prætoris erit, rem in tempus pubertatis differre cum summo ejus incommodo, cui consultum velit. Divus etiam Hadrianus ita rescripsit: *Quod in tempus pubertatis res differri solet, pupillorum causa fit, ne de statu periclitentur, antequam se tueri possint. cæterum si idoneos habeant, a quibus defendantur, et tam expeditam causam ut ipsorum intersit, mature de ea judicari, et tutores eorum judicio experiri volunt: non debet* (21) *adversus pupillos observari, quod pro ipsis excogitatum est: et pendere status eorum, cum jam possit indubitatus esse.*

§. 6. Si mater impuberis, subjecti partus rea postulata, causam obtinuerit, poterit (22) adhuc superesse status quæstio: utputa *si dicatur, aut non esse ex ipso defuncto conceptus, aut ex ipso quidem, sed non ex matrimonio* (23) *editus.*

§. 7. Si is, qui status controversiam filio faciebat et solum se filium dicebat, decesserit, et mater ei heres extiterit: si quidem eandem controversiam impuberi mater faciat, qui se ex alia natum adfirmat, quam filius ejus faciebat, scilicet ut neget eum filium, idcircoque ad se totam hereditatem ex persona filii sui defuncti pertinere [debere]; in tempus pubertatis differri Julianus ait. quia nihil interest suo, an hereditario nomine controversiam faciat.

† Plane si mater (24) concedat, hunc quoque defuncti filium esse, idcircoque partem dimidiam hereditatis solam sibi vindicet ex bonis paternis: non erit judicium in tempus pubertatis differendum. non (25) enim de paternis (26), sed de fraternis bonis impuberi fit controversia.

§. 8. Ibidem Julianus quærit: Si duo impuberes patiantur status controversiam, et alter eorum pubuerit: ex-

(1) Sed jure communi. *l.* 1. *l.* 2. *infr. quorum bonorum. l.* 2. *C. de edict. D. Hadriani.*

(2) Non de parentis bonis.

(3) Quid? num puberi propter impuberem succurritur? Minime. vide Paul. 3. *sent.* 1. §. 15.

(4) Obreptitia decreta non valent. *l. cum vero.* 26. §. *subventum.* 7. *infr. de fideicom. libert. l. magis puto.* 5. §. *penult. supr. de rebus eorum.*

(5) De qua vide *l.* 1. *supr. h. t.*

(6) Imo cum causæ cognitione, seu causa cognita. *l.* 2. *C. h. t. l. Judices.* 9. *C. de judiciis.* Porro in causis summariis, quæ non magnum ita præjudicium parant, semiplenam probationem sufficere hinc colligunt.

(7) Atqui in possessoris locum non habet regula, dolo facis, qui petis quod restituturus es. *l. si quis ad se fundum.* 7. *C. ad l. Jul. de vi.* locum non habet in possessoriis recuperandæ, sed adipiscendæ.

(8) Absoluta causa, evidens, cui mox opponitur ambigua.

(9) Ambiguam rem hic facit vel modicum pro puero faciens.

(10) *Al.* cognitione.

(11) Carbonianæ possessionis hoc est commodum, ut impubes possessionem accipiat, perinde ac si nullam controversiam pateretur.

(12) Vide *l.* 1. *supr. h. t.*

(13) *l.* 27. *infr. de liberali.*

(14) Repræsentari cognitio dicitur, quæ non differtur in tempus.

(15) Testes in causa cognatorum et conjunctorum esse, et interrogari possunt cognati, mater, tutor.

(16) Testium interrogatio non est differenda, quoties periculum est dilata interrogatione, ne consilium mutent, moriantur, obliviscantur, *ut hic.* Porro testes ita absfuturos interrogari posse, ex hoc loco satis evidenter ostenditur. adde *l.* 40. *supr. ad l. Aquil.*

(17) Testes deponentes aliquid accidisse diversis temporibus, licet sit unum factum, unici et singulares sunt. *can. nihilominus.* 16. *et ibi.* Archid. 3. *qu.* 4. Cravett. *cons.* 3. *et* 99. *num.* 19. *et de antiq. tem. part.* 1. §. *quid. num.* 19. ne quidem quoad judicium aliquod faciendum. Hippol. in *pract.* §. *diligenter.* Gab. *de teste. concl.* 2. *num.* 10. Ans.

(18) Quæ alias invita non cogitur testimonium dicere. *l.* 8. *supr. de test.* vide quæ notavi ad *l.* 12. *supr. de probat.*

(19) Vide *l.* 1. §. 3. *supr. de ventre.*

(20) Satisdatio enim vel omnibus etiam aliis passim perdifficilis est.

(21) In odium et fraudem alicujus verti non debet, quod ejus favore inductum est. vide *l.* 25. *supr. l.* 6. *C. de legibus. l.* 19. *in fin. C. de fid. instr. l.* 5. §. 1. *C. de secund. nupt.* Imo plerumque impetrata rescripta ac beneficia nocent impetranti. *l.* 1. *supr. quod quisque juris.*

(22) Imo non poterit. Nam matris absolutio prodest partui. *l. denunciasse.* 17. §. *quæritur.* 6. *Infr. ad leg. Jul. de adulteriis.* Prodest, quotiens de eodem facto quæritur adversus filium, de quo ipsa mater absoluta est. Nisi dicas jus speciale in lege contraria, hoc est in adulterio, propter sequens matrimonium, cui leges admodum favent.

(23) Legitimo scil. indubitato. *l. un. C. Th. de Carbon. ed.* Sic *Eclog.* 40. *tit.* 5. *c.* 3. τί γὰρ ὅτι λέγεται καὶ μὴ εἶναι υἱὸν τοῦ τελευτήσαντος, ἢ ἀπὸ νομίμου μὴ τεχθῆναι γάμου.

(24) Mater non negat hunc quoque. *Hal.*

(25) Imo Carbonianum locum habet, etiamsi non sit contentio de bonis paternis. *l.* 6. §. 1. *Infr. h. t.*

(26) Vide *l.* 7. §. 7. *infr. h. t.*

*

pectari (1) alterius quoque pubertas debet: scilicet ut sic de utriusque statu agatur, ne aliquod præjudicium fiat impuberi per puberis personam.

§. 9. Parvi refert, utrum petitor sit impubes, an possessor qui status controversiam patitur (2): nam sive possideat, sive petat, in tempus pubertatis differtur.

§. 10. Si duo impuberes invicem faciant status controversiam: interest, utrum quisque se solum filium dicat, an et (3) se. Nam si se solum dicat filium: dicendum est debere controversiam ad utriusque pubertatem differri, sive petitor, sive possessor sit. † Si vero alter se solum, alter et se dicat: si quidem ille adoleverit, qui se solum dicat, adhuc differtur controversia propter pueritiam (4) ejus, qui et se dicit; sed de parte non de toto, de parte enim utique nec (5) litigatur. quod si ille adoleverit qui et se dicit, ille impubes sit qui se solum dicit: non differtur controversia: nec enim patitur impubes status controversiam, sed facit; cum hic pubes et (6) se dicat, et illum non neget filium.

§. 11. Si quis liber, et heres esse jussus, status controversiam impuberi faciat, qui filius esse, et testamentum patris rupisse dicitur: Julianus ait, utraque judicia et hereditatis, et libertatis in tempus pubertatis differenda. neutrum enim eorum ita explicari potest, ut non conditioni ejus, qui se filium esse contendat, præjudicetur. Cæteræ quoque libertatis quæstiones ex testamento pendentes (7) in tempus pubertatis differuntur.

§. 12. Cum extaret impubes, qui se filium defuncti diceret, debitoresque (8) negarent *eum filium esse defuncti, et intestati hereditatem ad agnatum, qui forte trans mare aberit* (9), *pertinere:* necessarium erit puero Carbonianum edictum: sed et absenti erit prospiciendum, ut cautio præstetur.

§. 13. Missum autem ex Carboniano in possessionem student Prætores possessorem constituere (10). quod si (11) cœperit, aut hereditatem petere quasi bonorum possessor Carbonianus, aut singulas res, rectissime Julianus lib. XXIV. Digestorum scribit, exceptione eum summovendum: contentus enim esse debet hac prærogativa, quod possessorem eum Prætor tantisper constituit. si igitur vult hereditatem aut singulas (12) res petere: petat (13) [inquit] *directa* actione quasi heres, ut ea petitione judicari possit, *an quasi ex liberis heres sit:* ne præsumptio Carbonianæ (14) bonorum possessionis injuriam adversariis afferat: quæ sententia habet rationem, et æquitatem.

§. 14. Hæc autem possessio intra (15) annum datur: sicuti ordinariæ quoque, quæ liberis dantur, intra annum dantur.

§. 15. Sed oportebit hunc, qui se filium dicit, non solum Carbonianam bonorum possessionem accipere: verum etiam ordinariam (16) agnoscere.

§. 16. Currunt autem tempora ad utramque bonorum possessionem separatim: Ordinariæ quidem, ex quo patrem suum decessisse scit, et facultatem bonorum possessionis petendæ habuit: Carbonianæ vero [ex] eo tempore ex quo controversiam sibi fieri cognovit.

4. JULIANUS lib. 24. Digestorum.

IDeo si ex prima (17) parte edicti bonorum possessionem non (18) petierit: alias poterit ex sequenti parte edicti ad exemplum Carboniani accipere bonorum possessionem: alias non poterit. Nam si confestim post patris mortem controversia ei facta fuerit, an inter liberos bonorum possessionem accipere possit: simul ad utriusque edicti causam annus cessisse videbitur. si vero interposito tempore scierit controversiam sibi moveri: poterit etiam finito tempore, intra quod ex prima parte bonorum possessionem acceperat, ex sequenti bonorum possessionem petere: quam cum acceperit, perpetuo possessoriis (19) actionibus utetur. sed si post pubertatem contra eum judicatum fuerit, denegabuntur ei actiones.

Si controversiam faciens ex liberis sit. 1. *De adversario pupilli in possessionem mittendo.* 3. *De deminutione vescendi causa.* 4. *De adversario in possessionem misso.* 5. *De administratione.*

5. ULPIANUS lib. 41. ad Edictum.

SEd si is, qui controversiam impuberi facit, ex liberis sit: eveniet, ut, sive caveat (20) hic, cui status fit controversia, sive non caveat, attamen simul sit in possessionem.

§. 1. Si impubes non defendatur, idcircoque missus (21) sit in possessionem etiam adversarius ejus: actiones hereditarias quis exercebit? Et ait Julianus lib. XXIV. Digestorum, curatorem constitui debere, qui omnia curet, actiones exerceat. † Denique scribit, etiam eum, qui cum impubere missus est in possessionem, actiones posse adversus curatorem intendere, nec esse prohibendum: nullum enim per hoc præjudicium hereditati fieri: nam et adversus ipsum pupillum, si satisdedisset, recte experiretur.

§. 2. Quotiens impubes satis non dat, mittitur in possessionem adversarius ejus, sive satisdet, sive non det. si velit adversarius committi sibi administrationem, satisdare debet pupillo: cæterum, si satis non det, debet (22) curator constitui, per quem bona administrentur. † Adversarius autem si satisdederit, res, quæ tempore peritu-

(1) Imo, non debet expectari. §. 7. *supr. l.* 13. *Infr. h. t.* vide *hic Bart.*

(2) Quoties scil. agitur possessorio, non petitorio. *Bart.*

(3) *Et* particula implicat, id est, continet aliam.

(4) Paul. 3. *sent.* 1. §. 1.

(5) Id est, non litigatur: ut τὸ *Nec* est accipiatur pro *Non*, ut in legibus duodecim tabularum: Ast ei custos nec esit: et si adorat furto, quod nec manifestum erit. adde *l.* 1. §. 18. *supr. ut legatorum nomine caveatur.*

(6) Hæc dictio *Et*, implicat. vide Bart. ad §. 10. *supr. h. t.*

(7) Si propter debita particularia quæstio status infertur impuberi, differtur in tempus pubertatis. *Bart.*

(8) Adde *l.* 7. *in fin. supr. de hered. petit.*

(9) Abierit. *Hal.*

(10) Hoc est missum in possessionem tuetur, at non de novo possessorem facit.

(11) Possessoria hereditatis petitio datur bonorum possessoribus, exceptis Carbonianis, *ut hic.* hoc est missum in possessionem ex hoc edicto tuetur Prætor: non tamen, qui ita missus est in possessionem ex Carboniano edicto, hereditatem, resve singulas vindicare potest, nisi se filium esse plene probare velit.

(12) *l. penult. infr. h. t.*

(13) Dixi *l.* 47. *infr. de jure fisci.*

(14) Filiationis summatim cognitæ. §. 4. *vers. summatim. supr. h. t.*

(15) *l.* 2. §. 12. *infr. ad SC. Tertull.*

(16) Id est, non solum extraordinarie, sed etiam ordinarie. vide Cujac. *Inst. de bon. possess.*

(17) Prima pars edicti estne contra tabulas? An bonorum possessio ordinaria? nam sequens Carboniana extraordinaria est.

(18) Hanc negativam expungit Augustinus, 2. *emend.* 3. et Zoanettus *rest. c.* 3.

(19) Possessor his actionibus. *Hal.*

(20) Hic incipit agere Jurisconsultus de satisdatione; et tertium caput edicti exponere.

(21) Mitti in possessionem quis potest bonorum impuberis non defensi.

(22) *l.* 1. *in fin. infr. de munerib.*

ræ (1), aut deteriores futuræ sint, distrahere debet: item a debitoribus, qui tempore liberabuntur, exigere debet, cætera cum pupillo possidebit.

§. 3. An autem vescendi (2) causa deminuere possit is, qui ex Carboniano missus est, videamus? et si quidem satis impubes dedit sive decrevit Præses, sive non, deminuet vescendi causa: et, hoc minus restituet hereditatis petitori. quod si satisdare non potuit, et aliter alere se videtur non posse, deminuendi causa usque ad id, quod alimentis ejus necessarium est, mittendus est. nec (3) mirum debet videri, hereditatem propter alimenta minui ejus, quem fortasse judicabitur filium non esse: cum (4) omnium edictis venter in possessionem mittatur, et alimenta mulieri præstentur propter eum, qui potest non nasci: majorque cura debeat adhiberi, ne (5) fame pereat filius, quam ne minor hereditas ad petitorem perveniat, si apparuit filium non esse.

§. 4. Maxime autem puto, si missus fuerit in possessionem adversarius (6), desiderandum a Prætore, ne instrumenta (7) in possessionem suam redigat: cæterum (8) decipietur pupillus, dum vel instruitur adversarius ejus, vel etiam intercipere ea potest.

§. 5. Cum autem in satisdatione (9) et pupillus et adversarius ejus cessant, curator constituendus est, qui bona administret, et quandoque ei, qui judicio vicerit, restituat. ┼ Quid tamen, si tutores pupilli velint administrare? Non erunt audiendi, nisi satis dederint nomine pupilli, aut curatores quoque iidem ipsi sint constituti.

De bonis maternis. 1. *De bonis paternis et maternis, vel fraternis.* 2. *De bonorum possessione ab intestato.* 3. *De controversia status et hereditatis, vel status tantum.* 4. *De adversario pupilli in possessionem misso.* 5. *De sumptibus in pupillum faciendis.* 6. *De actore et reo.*

6. Paulus lib. 41. ad Edictum.

De bonis maternis (10) an decretum (11) interponendum sit, quæritur? et decretum quidem non (12) est interponendum: dilatio autem longissima danda est, quæ (13) in tempus pubertatis extrahet negotium.

§. 1. Plane si simul de paternis, et [de] maternis bonis controversia sit, vel etiam de fratris: et has controversias in tempus pubertatis differendas esse (14), Julianus respondit.

§. 2. Huic autem Edicto locus est, etiam si ab intestato ad bonorum possessionem veniant liberi: tametsi ex inferioribus partibus petant, qua legitimi vocantur, quoniam sui sint; vel ex illa qua cognatis datur.

§. 3. Ita demum autem huic Edicto locus est, si [status], et hereditatis (15) controversia sit: nam si tantum status, quod [puta] servus dicatur esse, nec (16) ulla bonorum controversia sit: hoc casu liberale judicium statim (17) explicandum erit.

§. 4. Qui pupillo controversiam facit, si simul cum eo in possessionem missus est: ali ex bonis defuncti non debebit, nec quicquam de bonis deminuere: hæc enim possessio pro (18) satisdatione cedit.

§. 5. Non solum alimenta pupillo præstari debent: sed et (19) in studia (20), et in cæteras necessarias impensas debet impendi pro modo facultatum (21).

§. 6. Post pubertatem (22) quæritur, an actoris partes sustinere debeat, qui ex Carboniano missus est in possessionem? et responsum est, rei (23) partes eum sustinere debere: maxime si (24) cavit. sed et si non caverat, si nunc paratus sit cavere, quasi possessor conveniendus est. Quod si nunc non (25) caveat, possessio (26) transfertur adversario satis offerente, perinde atque si nunc primum ab eo peteretur hereditas.

De adoptione. 2. *De exheredatione.* 3. *Si mater impuberis in quæstionem libertatis vocetur. De causæ cognitione.* 4. *De effectu Carboniani decreti.* 6. *De exheredatione.* 7. *De bonis liberti.* 8. *An simul pupillo Carboniana, et scriptis heredibus secundum tabulas bonorum possessio detur.*

7. Julianus lib. 24. Digestorum.

Si impubes negetur jure adoptatus, et ideo paternæ hereditatis ei controversia fiat: non (27) erit iniquum, simile (28) Carboniano decretum interponi.

§. 1. Item si impubes in adoptionem datus esse dicatur, et ideo negetur naturalis patris hereditas ad eum per-

(1) *l.* 48. *in fin. supr. de administrat. et peric. tutor. l.* 23. §. 2. *supr. de hered. instit.*

(2) Vide *l. pen. Supr. ut in poss. leg.*

(3) Ratio dubitandi.

(4) Omnibus partibus edicti. *l. ult. supr. de ventr. in poss.*

(5) Famis avertendæ summa ratio est. Infantis causa supplicium matris differri, hinc colligunt, non modo, ut pariat, sed ut natum alat, si modo ab alio educari non possit. adde *l. Imperator.* 18. *Supr. de statu hom. l.* 3. *infr. de pœnis.*

(6) Ventris.

(7) Hereditaria.

(8) Forte legendum, *cæteroquin*, id est, nam alioqui.

(9) *l.* 15. *l.* 16. *infr. h. t.*

(10) Atqui Carbonianum locum tantum habere videtur in bonorum paternorum quæstione. *l.* 3. §. 7. *in fin. supr. h. t.*

(11) Carbonianum scilicet.

(12) Cur ita? hoc edictum introductum est ad similitudinem edicti contra tabulas, *l.* 1. §. 3. *supr. h. t.* sed in testamento fœminarum bonorum possessio contra tabulas locum non habet, *l.* 4. §. 2. *supr. de B. P. contra tabulas.*

(13) Vide *l.* 3. §. 2. *supr. h. t.*

(14) Ex constitutione vel interpretatione Jurisconsultorum. *Accurs. Bart.*

(15) *l.* 3. §. 2. *supr. h. t.* dixi ad *l.* 4. *C. de hered. act.*

(16) *l.* 13. *in fin. infr. h. t.*

(17) Imo, differtur, ut *supr. et l.* 3. §. 2. *supr. h. t.* differtur ex constitutione, non ex hoc edicto.

(18) Missio in possessionem vim habet cautionis. *Bartol.* adde *l. si finita.* 15. §. *eleganter.* 28. *et seq. infr. de damn.*

(19) Alimenta cui debentur, idem debet etiam consequi expensas necessarias ad liberales artes ediscendas. vid. *supr. l. legatis.* 6. *supr. de alimentis.*

(20) Studiorum causa factæ impensæ necessariis quodammodo adnumerantur. huc facit *l.* 4. *supr. ubi pupillus.*

(21) Adde et pro qualitate personæ. Nam et studiorum impensæ ita fieri solent. *argum. l.* 12. *supr. de legat.* 3.

(22) *l.* 14. *infr. h. t. l.* 15. *in fin. Infr. de quæst.*

(23) Et sic qui ex petitore fit reus. *Bart.*

(24) *d. l.* 15. *l.* 5. *supr. de hered. pet.*

(25) Paul. 1. *sent.* 11. §. 1. vide *l.* 5. *supr. de hered. petit.*

(26) Possessio transfertur pœnæ causa eodem judicio, *ut hic. et l. ult. C. de rei vindic. l.* 2. *in fin. supr. de collat. l.* 1. *infr. uti possidetis. l. postquam.* 5. §. *Imperator.* 1. *supr. ut legatorum nomine.*

(27) Imo est iniquum, ut *Infr. h. t.* Hic de utili Carboniano, ibi de directo.

(28) Cur simile Carboniano decretum dicitur? An quia Carbonianum proprie inductum propter liberos legitimos et naturales: hoc autem loquitur de adoptivis, ideoque proprie hoc edictum locum non habet? An potius, quod Carbonianum olim solemnibus verbis conceptum erat: quæ cum hodie cessent, solemnibus veterum formulis sublatis, Carbonianum hodie ad similitudinem antiquæ solemnitatis sit proponendum? hoc postremum putat Bartolus. Nam cum hoc edictum ad similitudinem bonorum possessionis contra tabulas sit inductum, *l.* 1. §. 3. *supr. h. t.* et illud in adoptivis locum habeat, hoc edictum quoque obtinebit.

tinere: quia, et hoc casu quæritur, an jure (1) filii hereditatem obtinere possit, locus erit (2) Carboniano Edicto.

§. 2. Cum vero proponitur exheredatus esse, non est necessarium, controversiam pubertatis differri: quia (3) non de ipsius filii, sed de testamenti jure quæritur.

§. 3. Si mater ejus, cui et de libertate et de hereditate paterna controversia fit, in quæstionem libertatis vocatur: judicium de matre non semper in tempus pubertatis differendum erit: nam et ipsi, qui subjectus (4) esse dicitur, ex causa repræsentari solet (5).

§. 4. Quotiens Carbonianum decretum interponitur: eodem loco rem haberi oportet, quo esset, si nulla controversia fieret ei, qui bonorum possessionem acceperit.

§. 5. Cum autem ex duobus fratribus ex hoc decreto missis alter pro parte sua paternam hereditatem non defendit: compellitur alter totam defendere, aut universa creditoribus cedere.

§. 6. Interdum etiam exheredatus filius ex Carboniano decreto bonorum possessionem accipiet, si non contra tabulas petit bonorum possessionem, sed ab intestato *unde liberi*: quia neget tabulas testamenti patris tales esse, ut secundum eas bonorum possessio dari possit: et dicatur non esse filius.

§. 7. Si pupillus liberti paterni bonorum possessionem petet, negaretur autem filius patroni esse: quia de paternis (6) bonis nulla controversia [ei] fieret, differendum hoc judicium non est. Si vero post interpositum Carbonianum decretum hæc quoque controversia moveretur, hoc judicium (7) in id tempus differri debet.

§. 8. Quæsitum est, an simul et pupillus ex Carboniano, et scripti heredes secundum tabulas bonorum possessionem haberent? Respondi, si filius non esset, aut non accepisset contra tabulas vel ab intestato bonorum possessionem: simul et ipsum ex Carboniano, et scriptos heredes secundum tabulas habituros bonorum possessionem.

Sive patrem pupilli, 1. *Sive pupillum ipsum dicam esse in potestate mea.*

8. Africanus [lib. 4. (8) Quæstionum].

Decessit (9) quem ego filium meum, et in mea potestate esse dico: existit impubes (10), qui eum patremfamilias (11), et ad se hereditatem pertinere dicat. decretum necessarium esse respondit (12).

§. 1. Item emancipatus decessit intestato, superstite filio impubere, qui se ei suum esse dicit; ego contendo ante emancipationem conceptum (13), atque ideo in mea potestate esse, et bona emancipati ad me pertinere: et quidem hunc filium esse constat; sed hactenus de statu ejus quæritur, [quod] in potestate patris fuerit, necne. sententia (14) tamen Edicti procul dubio ex Carboniano admittitur (15).

Si suppositus dicitur pupillus.

9. Neratius lib. 6. Membranarum.

Quod Labeo scribit, quotiens suppositus (16) esse dicitur pupillus, cum quo de patris ejus hereditate controversia est, curare Prætorem debere, ut is in possessione sit: de eo puto eum velle intelligi, qui post mortem patrisfamiliæ, qui se sine liberis decedere credidit, filius ejus esse dici cæpit. nam ejus, qui adgnitus est ab eo, de cujus bonis quæritur, justior in ea re causa est, quam posthumi.

De jurejurando.

10. Marcellus lib. 7. Digestorum.

Cum mulier deferente (17) herede juraverit, se prægnantem esse, bonorum possessio (18) ex edicto Carboniano dari debet: vel denegari, si illa heredi detulit jusjurandum. cum causa cognita detur possessio: ne aut heredi bonorum possessio data faciat præjudicium, aut denegata jus ordinarium (19) eripiat pupillo.

Si non sit quæstio hereditatis paternæ.

11. Papinianus lib. 13. Quæstionum.

Cum sine beneficio Prætoris, qui patitur controversiam, filius heres esse potest, forte quia scriptus est: Edicto Carboniano locus non (20) est. ac similiter cum certum est, quamvis filius sit, eum tamen heredem non fore: veluti si Titio herede instituto, posthumus, aut impubes exheredatus (21) negetur filius. ✝ Nec ad rem pertinet quod interest illius in quibusdam filium esse: veluti (22) propter fratris (23) ex alia matre nati bona, vel jura libertorum et sepulchrorum: istos enim casus ad Carbonianum constat non pertinere.

De herede scripto vel legitimo, contra quem impubes, qui subjectus dicitur, ex edicto primo bonor. poss. petit.

12. Idem lib. 14. Quæstionum.

Scriptus heres, contra quem filius impubes, qui subjectus dicitur, ex Edicto primo bonorum possessionem petit, exemplo legitimi, secundum tabulas interim accipere non potest: quod si medio (24) tempore scriptus,

(1) De quo vide *l.* 9. §. 2. *supr de liber. et posth.* §. *ultim. Inst. de adopt. l.* 1. §. *penultim. supr. de agnoscend.*

(2) Ex sententia edicti, non ex verbis: duos alios casus vide in *l.* 8. *infr. h. t.*

(3) In querela inofficiosi testamenti non quæritur an sit filius, sed an valeat testamentum, vel non: atque ita utrum bonis excludatur. Ideoque cum lis fit de bonis tantum, non simul de bonis et statu, nulla dilatio admittitur.

(4) Id est, suppositus.

(5) Si expediat, *l.* 3. §. 5. *supr. h. t.*

(6) *l.* 3. §. 7. *vers. plane si. supr. l.* 11. *in fin. infr. h. t.*

(7) Vide *l.* 3. §. 2. *supr. h. t.*

(8) Vide Cujac. 4. *ad Afric. fol.* 90.

(9) Puta Titius filius meus.

(10) Puta quidam tertius, aut potius filius Titii defuncti, nepos meus.

(11) Et ita hic agitur de statu patris pupilli.

(12) Nam parum interest, filius esse negetur, an jus filii habere non negatur esse filius defuncti, dicitur tamen filius ejus qui erat in aliena potestate.

(13) Et ita tunc fuisse, et nunc esse in mea potestate.

(14) Quoties constat quem esse ex liberis, dubium est tamen, an sit in potestate, vel sui juris, Carboniana possessio locum habet, non quidem ex ipsis verbis edicti; sed ex sententia tantum.

(15) Ex hoc casu et superiore collige, locum esse edicto Carboniano; sive patrem pupilli, sive pupillum ipsum dicam esse in potestate mea. Cyrillus apud Cujac. 4. *ad African. ibid.*

(16) *l.* 1. *in fin. supr. h. t.*

(17) *l.* 3. §. 3. *supr. de jurejur.* Goth. Expositionem hujus legis et conciliat. cum *l.* 3. §. 3. *supr. de jurejur.* vide apud Edm. Merill. *lib.* 1. *obs. c.* 20. Ans.

(18) Id est, ex edicto de ventre in possessionem mittendo: alias ventri non datur proprie bonorum possessio Carboniana; sed de ventre in possessionem mittendo. *l.* 1. *supr. de ventre in possess. mittendo.*

(19) Imo ne quidem extraordinarium jus filio mater eripit. *l.* 1. *in fin. supr. h. t. l.* 3. §. *pen. supr. de jurejur.* Neutrum filio aufert, sed sibi tantum præjudicium facit.

(20) *l.* 3. §. 2. *Supr. h. t.*

(21) Exheredatus Carbonianam non habet a Prætore, nisi prius ex jure civili querelam inofficiosi moverit et obtinuerit.

(22) Fratrem me pronunciari interdum, mea interest, puta propter fratris hereditatem: quod in causis præjudicii maxime notandum.

(23) *l.* 6. §. 1. *supr. h. t.*

(24) Dum pendet jus testamenti. *l.* 4. *in fin. supr. de bon. poss. contra tabulas.*

vel ille, qui intestati possessionem habere potuerit, moriantur: heredibus eorum succurrendum erit. Quid (1) enim si non potuerunt adire hereditatem jure cessante, vel ob litem in dubio constituti?

De adulterii quæstione.

13. Paulus lib. 11. Responsorum.

Titia post mortem mariti sui posthumam enixa est: eidem Titiæ crimen *adulterii* (2) Sempronius apud Præsidem Provinciæ objecit. Quæro, an in tempus pubertatis quæstio adulterii differri debeat, ne præjudicium posthumæ fiat? Paulus respondit, si ei pupillæ, de qua quæritur, bonorum paternorum quæstio non moveatur: sine causa tutores desiderare, adulterii quoque quæstionem in tempus pubertatis pupillæ differri.

De petitore et reo.

14. Scævola [lib. 2. Responsorum].

Quæritur, an impubes qui bonorum possessionem ex Carboniano accepit, si, antequam possessio ad eum translata fuerit, pubes (3) factus sit, petitoris (4) partibus fungi debeat? Respondit, in (5) eo, quod a possessore petet, probationem ei incumbere.

De possessione, rei persecutione, debiti exactione, collatione.

15. Hermogenianus lib. 3. juris epitomarum.

Hæc bonorum possessio, [si satis datum (6) sit,] non tantum ad possessionem adipiscendam, sed (7) ad res (8) etiam persequendas, et debitum exigendum, et collationem bonorum, et dotis, et omnium, quæ conferri diximus, prodest.

16. Paulus lib. 41. ad Edictum.

Sed sicuti de bonis paternis emancipato cavetur, ita de istis, quæ ipse confert, cavendum est.

TIT. XI.
DE BONORUM POSSESSIONIBUS (9) SECUNDUM TABULAS (10).

De materia in qua scriptum est testamentum. 1. *De supremis tabulis.* 2. *Si tabulæ non proferantur vel non aperiantur.* 3. *Si extent vel non.* 4. *De scientia heredis.* 5. *De duobus codicibus.* 8. *De testamenti factione.* 10. *De lini incisione.* 11. *De tabulis rosis, vel lino rupto, vel putrefacto, vel inciso, vel raso.*

1. Ulpianus lib. 39. ad Edictum.

Tabulas testamenti accipere debemus omnem (11) materiæ figuram (12). sive igitur tabulæ sint ligneæ, sive cujuscunque alterius materiæ (13); sive chartæ (14), sive membranæ sint; vel si e corio (15) alicujus animalis: tabulæ recte dicentur.

§. 1. Non autem omnes tabulas Prætor sequitur hac parte Edicti, sed *supremas* (16): hoc est, eas, quæ novissimæ ita factæ sunt, post quas (17) nullæ factæ sunt, supremæ enim hæ sunt, non quæ sub ipso mortis tempore factæ sunt, sed post quas nullæ factæ sunt, licet hæ veteres sint.

§. 2. Sufficit autem extare tabulas, etsi non proferantur, si certum sit eas extare. igitur etsi apud furem sint, vel apud eum, apud quem depositæ sunt, dubitari non oportet, admitti posse bonorum possessionem: nec enim opus est aperire eas, ut bonorum possessio secundum tabulas agnoscatur.

§. 3. Semel autem extitisse tabulas mortuo testatore desideratur, tametsi (18) extare desierint: quare, et si postea interciderunt, bonorum possessio peti poterit.

§. 4. Scientiam (19) tamen exigemus, ut sciat heres extare tabulas, certusque sit delatam sibi bonorum possessionem.

§. 5. Si quis in duobus (20) exemplaribus (21) fecerit testamentum, et aliud exstet, aliud non exstet: tabulæ exstare videntur, petique potest bonorum possessio.

§. 6. Sed etsi in duobus (22) codicibus simul signatis

(1) Hereditas non adita interdum transmittitur, *ut hic.*

(2) Adde *l.* 8. *supr. de ventre in possess.*

(3) Nam pubertate finitur hæc bonorum possessio, et ideo a Græcis dicitur μέχρι τῆς ἥβης διακατοχή. vid. Cujac. *ad Afric. fol.* 60.

(4) Nondum translata possessione rerum si pubuerit possessor Carbonianus, petitoris partes sustinet, nisi adversario cessante satisdare paratus sit. *l.* 6. *in fin. supr. h. t.* vide Cujac. apud Paul. 1. *sentent.* 11. §. 1.

(5) Probationes iis incumbunt, qui a possessore quid petunt: denique non possessoribus, sed actoribus injunguntur. *l.* 2. *Supr. de probat. l.* 1. *l.* 4. *C. de edendo. l.* 23. *C. de probat.*

(6) *l.* 5. *in fin. Supr. l.* 16. *Infr. h. t. l.* 3. §. 1. *supr. de collat.*

(7) Imo non ad res persequendas datur: nec enim missus in possessionem ex Carboniano potest res vindicare. *l.* 3. §. *missum.* 13. *supr. h. t.* An hic agit adversus debitores, ibi adversus principalem adversarium? An quia hic satisdedit, ut curator bonis agit adversus singulares possessores?

(8) *l.* 3. *in fin. supr. h. t.*

(9) *L.* 6. *C.* 11. quæ dantur scriptis, heredibus sc. et eorum exemplo heredibus nuncupativis. vide *l.* 2. *C. de bonorum possess. secundum tabul.*

(10) Defuncti, easque supremas et septem testium signis obsignatas. Sed quid attinet hanc bonorum possessionem excogitasse? quo scil. plures viæ conferendæ hereditatis paterent, siquidem justius possidere videtur, qui auctore Prætore possidet. *l.* 11. *infr. de adqu. vel amitt. poss.*

(11) *l.* 4. *infr. h. t. l.* 15. *in fin. C. de testam.* §. 12. *Inst. de testam.*

(12) Figuram materiæ appellat, qualitatem seu formam.

(13) Materia hic sumitur pro eo quo aliquid continetur: alias pro eo, ex quo quid fit, ut ex vino et melle, mulsum, §. si *duorum.* 27. *Inst. de rerum divis.* pro eo quo quid ædificatur. *l.* 55. *supr. de leg.* 3. pro occasione. *l.* 1. *supr. ad SC. Maced.*

(14) Instrumenta publica chartaceis, papyraceis, ac ligneis tabulis perscribi atque etiam publicari possunt. eamque fidem faciunt, quam aliæ scripturæ facerent. adde *l. librorum.* 52. *supr. de leg.* 3. *l. in commodato.* 17. §. 3. *vers. igitur. supr. commodati.*

(15) An et in ipso pulvere et lapidibus? sic videtur, *l.* 15. *C. de testamento militis.* Quid? scriptis marmoribus aliisve lapidibus num plena fides adhibenda? vide *l. monumentorum.* 6. *C. de religiosis.*

(16) Vide *l.* 4. *in fin. supr. de adimendis. l.* 1. *supr. de injusto. l.* 21. *C. de testam.* §. 2. *Inst. quib. mod. test.*

(17) Supremum, id est, a quo nullum aliud est. adde *l.* 163. *Infr. de verb. sign.*

(18) *l.*18. *supr. qui testam. l.* 85. §. 1. *infr. de reg. jur.*

(19) Vide *l.*22. *l.* 32. *supr. de adqu. vel omitt. her. l.* 1. §. 1. *supr. de juris et facti ignor.*

(20) Testamentum in duobus exemplaribus facere quis potest. *l. unum.* 24. *supr. qui testam.* §. *sed et unum.* 13. *Instit. de testam. l. ult. supr. de his, quæ in testam. delentur. l. Sempronius.* 47. *supr. de legat.* 2. ita Augusti testamentum duobus codicibus scriptum. Sueton. *Octavio. c.* 101. *et in Tiberio. c. ult.*

(21) Authenticis.

(22) Vide *l.* 24. *supr. qui testam. l.*3. §. 1. *infr. de tab. exhibend.* §. 13. *Inst. de testam. ordin. l. ult. supr. de his, quæ in test. delent.* Goth. Salmasius legit *duobus exemplaribus* et *simul signatis*, pro *simul ligatis*, et obsignatis sive junctis; reprehensus ab Heraldo. *S. L.*

alios atque alios heredes scripserit, et utrumque exstet: ex utroque quasi ex uno competit bonorum possessio: quia pro unis tabulis habendum est (1), et supremum utrumque accipiemus.

§. 7. Sed si unum fecerit testator quasi testamentum, aliud quasi exemplum: si quidem id exstat, quod voluit esse testamentum, bonorum possessio petetur (2). si vero id quod exemplum (3) erat, bonorum possessio peti non poterit; ut Pomponius scripsit.

§. 8. Exigit Prætor, ut is, cujus bonorum possessio datur, utroque (4) tempore jus testamenti faciendi habuerit (5), et cum facit testamentum, et cum moritur. Proinde si impubes (6), vel furiosus (7), vel quis alius ex his qui testamentum facere non possunt, testamentum fecerit, deinde habens testamenti factionem decesserit: peti bonorum possessio non poterit. † Sed et si filiusfamilias putans se patremfamilias, testamentum fecerit, deinde mortis tempore paterfamilias (8) inveniatur: non potest bonorum possessio [secundum tabulas] peti. † Sed si filiusfamilias veteranus de castrensi faciat, deinde emancipatus, vel alias paterfamilias factus, decedat: potest ejus bonorum possessio peti. † Sed si quis utroque tempore testamenti factionem habuerit, medio tempore non habuerit; bonorum possessio secundum tabulas peti poterit.

§. 9. Si quis autem testamentum fecerit, deinde (9) amiserit testamenti factionem, vel furore, vel quod ei bonis interdictum est: potest ejus peti bonorum possessio: quia jure testamentum ejus valet. et hoc generaliter de omnibus (10) hujusmodi dicitur, qui amittunt mortis tempore testamenti factionem: sed ante factum eorum testamentum valet.

§. 10. Si linum (11) quo ligatæ sunt tabulæ, incisum (12) sit: si (13) quidem alius contra voluntatem testatoris inciderit, bonorum possessio peti potest: quod si ipse testator id fecerit, non (14) videntur signatæ (15); et ideo bonorum possessio peti non potest.

§. 11. Si rosæ sint a muribus tabulæ (16), vel linum (17) aliter ruptum, vel vetustate putrefactum, vel situ, vel casu: et sic videntur tabulæ signatæ. maxime si proponas, vel (18) unum linum tenere, si ter forte vel quater linum esset circumductum, dicendum est, signatas tabulas ejus exstare, quamvis [vel incisa], vel rosa sit pars uni (19).

De ordine bonorum possessionis contra tabulas et secundum tabulas. 1. *De filio sub conditione instituto.* 2. *De parte.* 3. *De tabulis pupillaribus.* 4. *De gradibus heredum.* 6. *De duobus fratribus institutis sub contrariis conditionibus.* 7. *De nomine heredis inducto vel inconsulto testatore scripto.* 8. *De substituto heredi ex parte. De jure accrescendi.* 9. *De servo herede scripto.*

2. Idem lib. 41. ad Edictum.

ÆQuissimum ordinem Prætor secutus est. Voluit enim primo ad liberos bonorum possessionem contra tabulas pertinere: mox, si inde [non] sit occupata, judicium defuncti sequendum. Expectandi igitur liberi erunt, quamdiu bonorum possessionem petere possunt: quod si tempus fuerit finitum, aut ante decesserint (20), vel repudiaverint (21), vel jus petendæ bonorum possessionis amiserint: tunc revertetur bonorum possessio ad scriptos (22).

§. 1. Si sub conditione (23) heres institutus (24) filius sit, Julianus peræque putavit, secundum tabulas competere ei, quasi scripto, bonorum possessionem, qualis qualis conditio sit, etiam si hæc, *Si navis ex Asia venerit.* et quamvis defecerit conditio, Prætor (25) tamen filium, qui admiserit secundum tabulas, tueri debebit, ac si contra tabulas acceperit: quæ tuitio ei, qui emancipatus est, necessaria est.

§. 2. Pro qua quisque parte heres scriptus est, pro ea accipiet bonorum possessionem: sic tamen, ut, si non sit qui ei concurrat, habeat solus (26) [bonorum] possessionem. quamdiu tamen ex heredibus unus deliberat, utrum admittat bonorum possessionem, an non: portio bonorum possessionis ejus coheredi non defertur.

§. 3. Si primus quidem ita substitutus sit, si (27) intra decem; secundus, si post decem intra quatuordecim annos: si quidem intra decem decesserit, primus solus heres erit, et accipiet bonorum possessionem; si vero post decem intra quatuordecim, secundus solus heres erit, et accipiet bonorum possessionem: nec sibi junguntur, cum ad suam quisque causam substitutus sit.

§. 4. Defertur bonorum possessio secundum tabulas primo gradu scriptis (28) heredibus: mox, illis non petentibus, sequentibus non solum substitutis, verum substituti quoque substitutis: et per seriem substitutos admittimus. Primo gradu autem scriptos accipere debemus omnes, qui primo loco scripti sunt: nam sicuti ad adeundam hereditatem proximi sunt, ita et ad bonorum possessionem admittendam.

§. 5. Si quis ita scripserit, *Primus ex parte heres esto;*

(1) Cur? quia uterque codex simul signatus est, et sic uterque supremus intelligitur. In his quæ simul fiunt, nihil prius aut posterius est. *l. etsi a patre. C. de test. tut.*

(2) Quia ex duobus actibus præsumitur pro benigniore. vid. Alciat. 3. *præsum.* 41.

(3) Ex testamenti exemplo bonorum possessio peti non potest.

(4) Vide *l.* 19. *supr. qui test.*

(5) Vide quæ scripsi ad *l. pen. C. qui test.*

(6) *d. l.* 19.

(7) *l.* 16. *supr. qui test.*

(8) *d. l.* 19. *Inst. quib. non est permiss. in fin. pr.*

(9) *l.* 8. *supr. qui test.* Goth. Vid. Everhard. *cons.* 70. *num.* 1. Ans.

(10) Exemplum pone in captivo. vid. *l.* 4. *C. de captiv. et postliminio reversis.*

(11) Lini appellatione quidam intelligunt linum aliud ab eo in quo sigilla testium erant: vel linum hic intelligendum esse non omnino incisum, sed quandam tantum ejus partem: verius est tamen de lino ipso principali hic agi, quo videlicet tabellæ colligatæ erant et in quo signa testium impressa. *Goth.* vide Leonin *emendat. lib.* 6 *cap.* 12. *n.* 5. Ans.

(12) *l.* 1. §. 8. *infr. unde liberi.*

(13) Hæc controversia arbitrio boni judicis dirimenda.

(14) Vide quæ notavi ad *l.* 22. *supr. qui test.*

(15) Tabulæ ex quibus bonorum possessio petitur, septem testium signis signatæ esse debent. *l.* 2. *C. h. t.*

(16) Quid, si mures fulloni res datas roserint? vide *l.* 13. §. 6. *supr. locati.*

(17) *l. pen. C. de test.*

(18) *Vel*, hic ponitur pro *saltem.*

(19) Id est, unius lini.

(20) *l.* 1. §. 8. *infr. de successor.*

(21) *l.* 4. *infr. quis ordo in bon. poss.*

(22) §. 4. *infr. h. t.*

(23) *l.* 23. *supr. de hered. inst.*

(24) *l.* 5. *infr. h. t.*

(25) *l.* 1. §. 5. 6. *supr. de B. P. contr. tab.*

(26) *l.* 28 *in fin. Supr. de liber. et posth. l* 41. *in fin. supr. de vulg. l.* 145. *infr. de verb. sign.* §. 5. *Inst. de her. inst*

(27) Vide *l.* 38. *supr. de vulg.*

(28) *l.* 8. §. 3. *infr. h. t. l.* 1. 2. *supr. de his, quæ in test.*

si primus heres non erit, *secundus heres esto : tertius ex alia parte dimidia heres esto ; si non erit*, *quartus heres esto :* primus et tertius priores ad bonorum possessionem invitantur.

§. 6. Si quis ita instituerit heredes, *Uter* (1) *ex fratribus meis Seiam uxorem duxerit*, *ex dodrante mihi heres esto : uter non duxerit*, *ex quadrante heres esto :* si quidem mortua fuerit Seia, æquas partes habituros heredes constat: quod si ab altero uxor ducta fuerit, dodrantem et quadrantem eis competere, bonorum autem possessionem, antequam existat conditio, neutrum petere.

§. 7. Si consulto (2) sit inductum nomen heredis, indubitanter probatur, bonorum possessionem petere eum non posse: quemadmodum non potest qui heres scriptus est, non consulto testatore: nam pro non scripto est, quem scribi noluit (3).

§. 8. Si duo sint heredes instituti, Primus et Secundus, Secundo Tertius substitutus: omittente Secundo bonorum possessionem, Tertius (4) succedit. quod si Tertius noluerit hereditatem adire, vel bonorum possessionem accipere: recidit bonorum possessio ad Primum. nec erit [ei] necesse petere bonorum possessionem, sed ipso jure ei adcrescet (5): heredi enim scripto sicut portio hereditatis, ita et bonorum possessio adcrescit.

§. 9. Si servus heres scriptus sit, ei domino defertur bonorum possessio, ad quem hereditas pertinebit: ambulat enim cum dominio bonorum possessio. quare si mortis tempore Stichus heres institutus fuit servus Sempronii, nec Sempronius eum jussit (6) adire, sed vel decessit, vel etiam eum alienavit et cœpit esse Septicii: evenit, ut si Septicius eum jusserit, Septicio deferatur bonorum possessio: ad hunc enim hereditas pertinet. unde si per multos dominos transierit servus, tres vel plures: novissimo (7) dabimus bonorum possessionem.

De posthumo.

3. Paulus [lib. 41. ad Edictum].

VErum est, omnem (8) posthumum, qui moriente testatore in utero fuerit, si natus sit, bonorum possessionem petere posse.

De charta.

4. Ulpianus [lib. 42. ad Edictum].

CHartæ (9) appellatio et ad novam (10) chartam refertur, et ad deleticiam (11). proinde et si in opistographo (12) quis testatus sit, hinc peti potest bonorum possessio.

De conditione.

5. Idem [lib. 4. Disputationum].

SI sub conditione (13) heres quis institutus sit, et accepta bonorum possessione secundum tabulas, conditio defecerit, interdum evenit, ut res possessori concedenda sit: utputa si filius sit emancipatus sub conditione heres institutus. nam si defecerit conditio, attamen secundum tabulas bonorum possessionem eum accipere Julianus scribit. sed et si is fuerit, qui ab intestato bonorum possessor futurus esset, tuendum esse scripsit. et hoc jure utimur.

§. 1. Videndum, an legata ab eis debeantur? et filius quidem, quasi contra tabulas bonorum possessione accepta rem (14) habere videtur: cæteri vero quasi ab intestato. et ideo filius liberis parentibusque (15) legata relicta solis præstare cogetur, cæteris non. † Plane ei, cui ab intestato fideicommissum relictum est, erit præstandum: quasi videatur hoc ipso fraudatus, quod ex testamento petita sit bonorum possessio.

6. Idem [lib. 8. Disputationum].

HI demum sub conditione heredes instituti bonorum possessionem secundum tabulas, etiam pendente conditione, nec dum impleta, petere possunt, qui (16) utiliter sunt instituti: quod si inutiliter quis sit institutus, nec ad bonorum possessionem inutilis institutio proficit.

De signis.

7. Julianus [lib. 23. Digestorum].

CUm tabulæ testamenti plurium (17) signis signatæ essent (18), et quædam ex his non pareant, septem (19) tamen signa maneant: sufficit (20) ad bonorum possessionem dandam, septem testium signa comparere: licet non omnium, qui signaverint, maneant signa.

De parte vacua. 1. De substitutione pupillari. 2. De errore in nomine vel cognomine. 3. De nomine inducto. 4. De substitutione pupillari.

8. Idem [lib. 24. Digestorum].

SI ita scriptum sit, *Sempronius ex parte dimidia heres esto : Titius*, *si navis ex Asia venerit*, *ex parte tertia heres esto : idem Titius*, *si navis ex Asia non venerit*, *ex parte sexta heres esto:* Titius non ex duabus partibus heres scriptus, sed ipse sibi substitutus intelligi debet: ideoque non ex majore parte, [quam] tertia scriptus videtur. secundum hanc rationem, cum sextans (21) vacuus relinquatur, bonorum possessionem Titius accipiet non solum tertiæ partis, sed ejus quoque quæ ex sextante eidem adcrescit.

§. 1. Qui filio impuberi substituitur ita, *Si filius meus moriatur*, *priusquam* (22) *in* [*suam*] *tutelam veniat*, *tunc Titius mihi heres esto :* sicut hereditatem vindicat, perinde ac si verbum hoc *mihi* adjectum non esset, ita bonorum quoque ejus possessionem accipere potest.

(1) Vide *l.* 23. *supr. de cond. instit.*

(2) *l.* 8. §. 3. *infr. h. t. l.* 1. 2. *supr. de his*, *quæ in testamento delentur.*

(3) *l.* 12. *in fin. C. de testam.*

(4) Substitutus præfertur conjuncto expresse. adde *l. un. C. de caduc. Authent. hoc amplius. C. de fidejuss.* vel tacite: nisi aliud ex voluntate testatoris præsumatur. *l.* 30. *in fin. supr. de vulgari.* Substitutionis jus potentius est adcrescendi jure. Substitutio facit cessare jus adcrescendi.

(5) Ut qui unam partem primus agnoverit. *l.* 59. §. 3. *supr. de hered. inst.*

(6) Utilem bonorum possessionem dari nuncupatis heredibus, hinc colligunt.

(7) §. 1. *vers. alien. Instit. de hered. inst.*

(8) Vide *l.* 4. *supr. de liber. et posthum.*

(9) V. *l.* 1. *supr. h. t.*

(10) Nova charta est, in qua nondum aut nunquam quidquam scriptum est.

(11) Vide Alciatum *lib.* 2. *dispunct. cap. ult.* Cottam *in voc. Opistographus.* Corasium *lib.* 1. *miscell. c.* 18. Alexandrum ab Alexandro *lib.* 2. *Genial. dier. cap.* 30. Mod.

(12) Opistographus est inversa vel aversa charta scripta. Martial. Sidonius. Plin. 3. *epist.* 5. a tergo etiam scripta. Juvenal. 1. adde Porphyrionem ad Horatium. hinc Theodorus Hermopolites ad *l.* 99. *infr. de verb. signif.* λύσιν ὀπισθόγραφον appellat apocham scriptam a tergo chirographi. Cuj. 8. *obs.* 15. *in fin.*

(13) *l.* 2. §. 1. *supr. h. t.*

(14) Id est, hereditatem, ut dixi *l.* 15. *supr. de legatis præstandis.*

(15) Vel uxori. *l.* 1. *supr. de leg. præst.*

(16) *l.* 22. *in fin. supr. de adqu. vel omitt. her.*

(17) Quam septem.

(18) *Al.* sunt.

(19) *l.* 2. *C. h. t.*

(20) Justus enim et solennis numerus testium non deficit.

(21) *l.* 13. §. 2. *supr. de hered. inst.* §. 7. *Inst. de her. inst.*

(22) Substituebant ita veteres plerumque filio impuberi, Cic. 1. et 2. *de Oratore*, *et in Bruto*, *et in Topicis.* 7. Quint. 7.

§. 2. Sed et cum in (1) prænomine, cognomine, erratum est, is ad quem hereditas pertinet, etiam bonorum possessionem accipit.

§. 3. Is autem, cujus nomen in testamento voluntate (2) testatoris perductum est, sicut ad adeundam hereditatem, ita ad petendam bonorum possessionem scriptus non intelligitur, quamvis nomen ejus legatur.

§. 4. Quidam testamentum in tabulis sibi fecit, filio autem impuberi (3) per (4) nuncupationem substituit. Respondi, sententiam Prætoris in danda bonorum possessione eam esse, ut separatim patris, separatim filii heredes æstimari debeant. nam quemadmodum scripto filii heredi separatim ab heredibus patris, ita nuncupato potest videri separatim [a] scriptis patris heredibus bonorum posssessio dari.

9. Pomponius [lib. 2. ad Sabinum].

Ut bonorum possessio secundum pupillares tabulas admitti possit, requiritur, an (5) patris testamentum signatum sit, licet secundæ tabulæ resignatæ proferantur.

De servo sub conditione instituto.

10. Paulus [lib. 8. ad Plautium].

Si servus sub conditione heres institutus sit, an bonorum possessionem accipere potest, dubitatur: et Scævola noster probat posse (6).

De tabulis pupillaribus. 1. *De filio reverso ab hostibus.* 2. *De capitis deminutione testatoris.*

11. Papinianus [lib. 13. Quæstionum].

Qui *ex liberis meis impubes supremus* (7) *morietur, ei Titius heres esto:* duobus peregre defunctis (8) si substitutus ignoret, uter novissimus decesserit, admittenda est Juliani sententia, qui propter incertum conditionis, etiam prioris, posse peti possessionem bonorum, respondit.

§. 1. Filius heres institutus, post mortem (9) patris ab hostibus rediit: bonorum possessionem accipiet, et anni tempus, a quo rediit, ei computabitur.

§. 2. Testamento facto, Titius adrogandum se præbuit, ac postea sui juris effectus, vita decessit: scriptus heres, si possessionem petat, exceptione doli mali summovebitur (10); quia dando se [in] adrogandum testator *cum* (11) *capite fortunas quoque suas in* (12) *familiam et domum alienam transfert.* Plane si sui juris effectus, codicillis, aut aliis literis (13) *eodem testamento se mori velle declaraverit:* voluntas, quæ defecerat, judicio (14) recenti redisse intelligitur: non secus, ac si quis aliud testamentum fecisset, ac supremas tabulas incidisset, ut priores supremas relinqueret; nec putaverit quisquam, nuda voluntate constitui testamentum: non (15) enim de jure testamenti maxime quæritur, sed viribus exceptionis, quæ in hoc judicio quamquam actori opponatur, ex persona tamen ejus, qui opponit, æstimatur.

De demonstratione heredis et portionis.

12. Paulus [lib. 7. Quæstionum].

Ut scriptus heres adgnoscere possit bonorum possessionem (16), exigendum puto, ut et demonstratus sit propria demonstratione, et portio adscripta ei inveniri possit: licet sine parte institutus sit. nam qui (17) sine parte heres institutus est, vacantem portionem, vel alium (18) assem occupat. † Quod si ita heres scriptus sit, ut interdum (19) excludatur [a] testamento, eo (20) quod non invenitur portio, ex qua institutus est: nec bonorum possessionem petere potest. id evenit, si quis ita heredem instituat: *Titius quanta ex parte priore testamento eum heredem scriptum habeo, heres esto:* vel *quanta ex parte codicillis scriptum eum habeo, heres esto;* si scriptus non inveniatur. ✠ Quod si ita scripsero: *Titius si eum priore testamento ex semisse scriptum heredem habeo*, vel, *si eum codicillis ex semisse heredem scripsero: ex semisse heres esto:* tunc accipiet bonorum possessionem, quasi sub conditione heres scriptus.

TIT. XII.

SI (21) A PARENTE QUIS MANUMISSUS (22) SIT (23).

Summa, et ratio edicti. 1. *De personis manumissorum.* 2. *De nepote manumisso ab avo, deinde arrogato a patre.* 3. *Si quid parens a filio acceperit.* 4. *Si filius mu-*

(1) *l.* 4. *C. de testam. l.* 7. §. 1. *C. de leg.* §. 29. *Inst. de leg.*

(2) Et sic consulto. *l.* 2. §. 7. *supr. h. t.*

(3) *l.* 20. *in fin. supr. de vulg.*

(4) Substitutio per nuncupationem fieri potest, nec requirit scripturam necessario. *l.* 2. *C. h. t.*

(5) Ut patris. *Hal.* adde *d. l.*20. *in pr. supr. de vulgari.* et quæ scripsi ad *l.* 11. *supr. testam. quemadm. aperiantur.*

(6) Servus bonorum possessionem recte admittere potest. *l.* 7. *supr. de bon. poss.*

(7) *l.* 34. *l.* 42. *supr. de vulg. l.* 9. *supr. de rebus dubiis.*

(8) Vid. Emanuel Costa *lib.* 2. *select. cap.* 16. Forcatulus *Necyomant. dial.* 22. Mod.

(9) *l.* 32. *in fin. supr. de her. inst.*

(10) Facit *l.* 1. §. 8. *supr. eod.* diss. vero §. 9. *d. l.* 1. Conciliat Everhard. *cons.* 70. *in fin.* vide Decher. *lib.* 2. *dissert.* 3. *num.* 30. Ans.

(11) Effectus adrogationis.

(12) Adrogatus in familiam et domum alienam se transfert, ex una familia in aliam: ex uno nomine in aliud alterius familiæ nomen, *ut hic.* Gentem ita mutat adoptio, at non genus. *l.* 1. §. *cognationem. infr. unde cognat.* Est enim genus a natura, et jus naturæ immutabile; secundum quod, nobilem ex ignobili adoptio faciet, si gentem spectes (cum et Ciceronem sociasse se Pisonis familiæ ut se nobilitaret, Trebellius Pollio scribat 19. Tyranno); non si genus, nisi id agatur specialiter adoptione facta apud principem, *arg. l. sed si hac.* 10. §. 2. 3. *supr. de in jus vocand.* quia hæc nobilitas ducitur ex genere. vide plura apud Cuj. *Consultat.* 56.

(13) Munitis tamen quinque testibus. *l. ult. in fin. C. de codicillis.*

(14) Vide *l.* 10. *C. qui test. facere.*

(15) Quid? quæ hujus loci sententia est? Si opponitur id testamentum non valuisse, utiliter excipietur de subsecutis codicillis: non ut ipso jure testamentum valeat, sed magis per fideicommissum, quasi defunctus ad causam fideicommissi et codicillorum vim testamenti traxerit. *l. quærebatur.* 19. *vers. sed si in proposito. supr. de milit. test.* idque expressa omnino in codicillis voluntate, *ut hac lege.* vide Onciac. *quæst. ult.*

(16) Hanc scil. et sic bonorum possessionem secundum tabulas.

(17) *l.* 17. *supr. de hered. inst.*

(18) Ad quem scilicet devenitur expleto priore. vid. *l.* 53. *in fin. supr. de hered. inst.*

(19) Interim.

(20) In qua scriptus sit. Qui in nulla parte invenitur institutus, excluditur testamento. *l.* 17. §. 3. *in fin. supr. de her. inst.*

(21) Apertius *Ecl.* *περὶ τῆς κινουμένης παρὰ τῶν αὐτεξουσίους ποιησάντων τοὺς παῖδας.* 40. *Eclog.* 6. id est, de possessione, quæ petitur ab iis, qui liberos manumiserunt.

(22) Non simpliciter emancipatus: tunc enim habet alia antiqua et patria jura in bonis filii. *Eclog. ibid. c.* 2. *in fin.* Et ita aliud esse videtur manumittere filium, quam emancipare. Emancipatio gratuito fieri potest. Manumissio filii fit accepta a filio pecunia. §. 3. *infr.* ita emancipatus liberto adsimilatur. §. 2. *infr.*

(23) Ejus bonorum possessionem parens (exemplo patroni) petere potest.

litare cœperit. 5. *De liberis manumissoris.* 6. *De querela inofficiosi.*

1. Ulpianus [lib. 45. ad Edictum].

EMancipatus a parente (1) in ea causa est, ut in contra tabulas (2) bonorum possessione liberti (3) patiatur exitum. quod æquissimum Prætori visum est (4), qua (5) a parente beneficium (6) habuit bonorum quærendorum: quippe, si filiusfamilias esset, quodcunque sibi adquireret, ejus emolumentum patri quæreret: et ideo itum est in hoc, ut parens (7) exemplo patroni ad contra tabulas (8) bonorum possessionem admittatur.

§. 1. Enumerantur igitur Edicto personæ manumissorum sic: *In eo, qui a patre avove paterno, proavove paterno avi patre.*

§. 2. Nepos ab avo manumissus, dedit se adrogandum patri (9) suo: sive manens in potestate patris decesserit, sive manumissus diem suum obeat, solus admittetur avus ad ejus successionem ex interpretatione Edicti: quia perinde defert Prætor bonorum possessionem, atque si ex servitute (10) manumissus esset. porro si hoc esset, aut non esset adrogatus, quia adrogatio liberti admittenda non est: aut si obrepserit, patroni tamen nihilominus jus integrum maneret.

§. 3. Si parens vel accepit pecuniam, *ut* (11) *emanciparet*, vel postea vivus in eum filius, quantum satis est, contulit, ne (12) judicia ejus inquietet: exceptioni doli repelletur (13).

§. 4. Est et alius casus, quo bonorum possessionem contra tabulas parens non accipit: si forte filius militare (14) cœperit. nam D. Pius rescripsit, patrem ad contra tabulas bonorum possessionem venire non posse.

§. 5. Liberos autem manumissoris non venire ad contra tabulas bonorum possessionem filii, constat: quamvis patroni veniant.

§. 6. Patrem autem accepta contra tabulas bonorum possessione, et jus (15) antiquum, quod et sine manumissione habebat, posse sibi defendere, Julianus scripsit: nec enim ei nocere debet, quod jura patronatus habebat, cum sit et pater.

De actione Faviana et Calvisiana.

2. Gajus lib. 15. ad Edictum provinciale.

NOn (16) usque adeo exæquandus est patrono parens, ut etiam Faviana aut Calvisiana actio ei detur: quia iniquum est, ingenuis hominibus non esse liberam rerum (17) suarum alienationem.

De turpi vel non turpi herede. 1. *De fideicommissis.*

3. Paulus lib. 8. ad Plautium.

PAconius ait, si turpes (18) personas (19) (veluti meretricem) a parente [emancipatus et] manumissus heredes fecisset, totorum bonorum contra tabulas possessio parenti datur, aut constitutæ partis, si non turpis heres esset institutus.

§. 1. Si filius emancipatus testamento suo patrem suum præterierit, sive heredem instituerit: fideicommissa non cogetur pater præstare ex sua parte, quæ ei debetur, etiam si adierit hereditatem. ✝ Sed et si filia vel neptis manumissa sit, et pater vel avus præteritus petat bonorum possessionem; eadem, quæ in filio dicenda sunt.

De operis.

4. Marcellus lib. 9. Digestorum.

PAtri, qui filium emancipavit, de his quæ libertatis causa imposita fuerint, Prætor nihil edicit: et ideo frustra pater operas (20) stipulabitur de filio (21).

De coacto emancipare.

5. Papinianus lib. 11. Quæstionum.

DIvus Trajanus filium quem pater male contra pietatem adficiebat (22), coegit emancipare; quo postea defuncto pater ut manumissor, bonorum possessionem sibi competere dicebat: sed consilio Neratii Prisci et Ari-

(1) Et qui patrem suum testamento præteriit.

(2) Quam intendit ejus parens.

(3) Liberti exitum pati quid est? vide *l. pater.* 14. *supra de inoffic. testam.*

(4) V. Waltherus *lib.* 1. *miscellan. cap.* 17. Marcus Vertranius *de jur. liber. c.* 27. Mod.

(5) *Al.* quia.

(6) Beneficium emancipationis jus bonorum quærendorum.

(7) Id est, pater, avus, proavus. *Eclog. ibid.* §. 1. *infr. h. t. l.* 5. *in fin. infr. ad SC. Tert. l.* 3. *in fin. supr. de legit. tut. l.* 15. *supr. l.* 2. *C. de inoffic. testam.*

(8) Imo, ad querelam inofficiosi. *l.* 1. *supr. de inoffic. test.*

(9) Filius a patre adrogari potest.

(10) Qui emancipatus a patre liberto, qui ex servitute manumissus est, adsimilatur.

(11) Emancipationis gratia parens recte pecuniam accipit a filio, *ut hic.* plerumque expromissorem certæ pecuniæ pro pretio emancipationis sibi dari parentes desiderabant, non quasi exacturi post emancipationem, sed ut hujus exactionis metu continerent filium emancipatum in officio, et ut magis curarentur a filio. *l.* 107. *infr. de verbor. obligat.* Plautus *Sticho: Nunquam nimis curare possunt parentem suum filiæ.* At operæ, donum, munus, emancipatis imponi non possunt: hæc enim solis libertis imponuntur. *l.* 4. *infr. h. t. l. penult. infr. de obsequiis.*

(12) Pactum *de non succedendo* valere, hinc colligunt. vide quæ notavi ad *l.* 3. *l.* 17. *in fin. C. de collationibus. l. ultim. C. de emancipat. liber.*

(13) Pactum, ut dem tibi pecuniam, quo me tua potestate dimittas, meque emancipes, neve posthac mea judicia inquietes, valet, *l. ultim. C. de emancipat.* cum non sit de futura successione repudianda, sed de iis, quæ patri non jure successionis, sed in remunerationem et auctoramentum emancipationis debentur. *Goth.* v. Vaconius *declar. jur. civ. lib.* 5. *declar.* 57. Mod.

(14) Patronus contra ad ea bona liberti omnino non admittitur, quæ in castris sunt quæsita. *l.* 30. *supr. de testam. milit. l.* 3. §. 6. *infr. de bonis libert.*

(15) Jus antiquum querela inofficiosi. Viglius *Institut. de inoffic. testam.* Cujac. 8. *observ.* 23. Jus antiquum, est querela: jus novum bonorum possessio contra tabulas. ἁρμόζοντα αὐτῷ ὡς πατρὶ ἀρχαῖα δίκαια· *Eclog. ibid.* Jus retinendæ tertiæ, cum emancipamus. *l. ultim. C. de bon. maternis. l.* 6. *C. de bonis, quæ liberis.* §. 2. *Instit. per quas personas nobis adquiritur.*

(16) Manumissio servi, quæ fit a domino, differt a manumissione filii, quæ fit a patre. Quæ fit a domino, libertum facit (qui Stoicis δοῦλος, non tamen οἰκέτης, ut ex Chrysippo Athen. refert): Quæ fit a patre, ingenui conditionem non mutat: liberto non est libera rerum suarum alienatio, quam ingenuo manumisso seu emancipato tolli iniquum est, *ut hic.* si quidem emancipatus vendidit, in id patri, eidemque manumissori filii non competit Faviana aut Calvisiana: quæ tamen competit patrono, si quid in ejus fraudem libertus alienaverit. vid. plura apud Cujac. *Consultat. ult.*

(17) *l.* 70. *supr. de rei vind. l.* 8. *supr. de in lit. jurand. l.* 9. *supr. de action. rer. amot. l. ult. infr. ad l. Jul. de annon. l.* 9. *C. de Judæis. l.* 21. *C. mand.*

(18) Turpis persona est meretrix.

(19) Eodem modo fratribus competit querela adversus testamentum fratris, turpibus personis institutis. *l.* 27. *C. de inoff. testam.*

(20) Operas emancipato filio pater imponere non potest, *ut hic.* licet patronus possit liberto. *l. pen. infr. de obseq.*

(21) Vide *l.* 10. *infr. de obseq.*

(22) Vide Cicer. *pro Cluentio*: alias non facile parens cogitur emancipare. *l.* 8. *in fin. Infr. unde liber.* adde *l.* 4. *C. de emancipat.* vide Socinum *regula, Pater ad filium.* 266.

stonis ei propter necessitatem solvendæ pietatis (1) denegata est (2).

TIT. XIII.

DE BONORUM POSSESSIONE EX TESTAMENTO MILITIS (3).

De his, qui sunt in hostico loco. 1. *De Navarchis, trierarchis, remigibus, nautis, vigilibus.* 2. *De eo, qui non est in numeris.*

1. ULPIANUS [lib. 45. ad Edictum].

NOn dubium est, quin debeant ratæ voluntates esse eorum, qui in hosticolo (4) suprema judicia sua quoquo (5) modo ordinassent, ibidemque diem suum obiissent. quamquam enim distet conditio militum ab his personis, quæ Constitutiones Principales separant, tamen qui in (6) procinctu (7) versantur, cum eadem pericula experiantur, jura quoque eadem merito sibi vindicant. Omnes igitur omnino, qui ejus sunt conditionis, ut jure militari testari non possint, si in hosticolo (8) deprehendantur, et illic decedant, quomodo velint, et quomodo possint, testabuntur: sive Præses quis sit Provinciæ, sive Legatus, sive quis alius, qui jure militari testari non potest.

§. 1. Item navarchos (9) et trierarchos classium, jure militari posse testari nulla dubitatio est. † In classibus omnes remiges (10), [et] nautæ milites sunt.

† [Item *vigiles* (11), milites sunt], et jure militari eos testari posse nulla dubitatio est.

§. 2. Si quis militum ex alio numero (12) translatus sit in alium: quamvis et hinc sit exemptus, et illo nondum pervenerit, tamen poterit jure militari testari. est enim miles, quamvis in *numeris* (13) non sit.

TIT. XIV.

DE JURE (14) PATRONATUS (15).

De querelis patronorum adversus libertos.

1. ULPIANUS lib. 9. de Officio Proconsulis.

PAtronorum querelas adversus libertos Præsides (16) audire, et non translatitie (17) exequi debent; cum, si ingratus (18) libertus sit, non impune ferre eum oporteat. † Sed si quidem *inofficiosus* (19) patrono, patronæ, liberisve eorum sit: tantummodo (20) castigari eum sub comminatione aliqua severitatis non defuturæ, si rursum (21) causam querelæ præbuerit, et dimitti oportet. † Enimvero si contumeliam fecit, aut convicium eis dixit, etiam in exilium temporale dari debebit. † Quod si manus intulit, in metallum dandus erit. † Idem (22) et si calumniam aliquam eis instruxit, vel delatorem subornavit, vel quam causam adversus eos tentavit.

De negotiatione licita.

2. IDEM lib. 1. Opinionum.

LIberti homines negotiatione (23) licita prohiberi a patronis non debent (24).

De tutore, qui se excusavit.

3. MARCIANUS lib 2. Institutionum.

SI quis tutor datus, cum sibi legata esset ancilla, et rogatus eam manumittere, manumiserit, adgnito legato, et tutela pupilli se excusaverit (25): Divi (26) Severus et Antoninus rescripserunt, hunc esse quidem patronum, sed omni commodo patronatus carere (27).

(1) Id est, patriæ potestatis. Potestas in servos longe alia est. Quod foris est regnum, id domi patria est potestas. Quod foris tyrannis, id domi dominium, Tertull. *in Apolog.* Gratius est nomen pietatis, quam potestatis. Hinc fit, ut magis patres familias, quam domini vocentur. vid. Cujac. ad *l.* 132. *infr. de verb. oblig.* Goth. Scriptum erat *ptatis*, id vero erat, *potestatis*, pater enim hic non sponte sed coactus sua potestate filium solverat. Grot. *Flor. spars. hic.* S. L.

(2) *Synops. Basilicon*, 35. *tit.* 3. *ex tit.* 21. *cap.* 40.

(3) Vel eorum, qui sunt in hostico, et procinctu.

(4) Hostico. *Hal.* hostico loco, ἐν τῷ πολεμουμένῳ τόπῳ. 35. *Eclog.* 3. *c.* 40. hostici meminit lex ultima. *supr. de testam. milit.* et Livius. hosticolum, procinctus. *infr. h. t.*

(5) Tam exiguæ solennitates sufficiunt in testamento militis. *Inst. de test. milit. in princ. l.* 1. *supr. de test. milit.*

(6) Hanc sententiam Bartolus extendit ad pestis tempus: ut eo cuique licere debeat testari uti possit, in tanta scilicet, plerumque testium et hominum penuria. de quo vide *l.* 9. *et l. ult. C. de test.*

(7) Id est, in ipsa expeditione, dum sunt præcincti et expediti ad bellum.

(8) Dic ut supra.

(9) Navarchi, navi; trierarchæ triremi præsunt. Vid. *l.* 46. *supr. ad SC. Trebell.*

(10) Qui remos agunt.

(11) *l.* 8. §. 4. *supr. de excus. tut.*

(12) *Numerus* est catalogus in quo militum nomina erant perscripta. Lectus tiro publicis expensis iter faciens, nondum est miles, ideoque nec jure militari testatur: cum primum in numeros relatus est, miles habetur. *l.* 42. *supr. de test. milit.* Numerus tamen hic pro ordine et turma accipitur. *Goth.* vid. *l.* 17. *C. de re militari.* Ans.

(13) Id est, ordine et turma; sufficit enim in numerum aliquem relatum esse, licet non sit in numeris.

(14) *Lib.* 6. *C.* 4. *de patronis et libertis.* 49. *Eclog.* 1. Tit. qui extat 3. *Decretal.* 38. *de jure patronatus.* solo nominis sono huic congruit; est enim eo loci jus patronatus, jus quo is, qui Ecclesiam condidit, vel clericum constituit, Episcopo ministrum offerre potest, ut ab eo, si idoneus judicatus fuerit, ordinetur. vide Rochum de Curte, *tract. de jure patronatus.* Duaren. 5. *de sacros. Eccles. in fin. cap.* 4.

(15) Adi Rævardum *ad leges* 12. *tab. cap.* 4. Alexandrum ab Alexandro *lib.* 3. *Genialium dierum cap.* 20. Mod.

(16) *l.* 7. §. 1. *Infr. h. t.* ut Præfecti urbi Romæ, *l.* 1. §. 2. *supr. de offic. Præf. urb.* facit *l.* 10. 11. 12. *Supr. de offic. Pæsid.*

(17) Citra dilationem, vel majorem cognitionem, de plano. facit *l.* 9. §. 3. *Supr. de offic. Procons.*

(18) Liberti hæc admissa in patronum hoc loco recensentur: ingratus, inofficiosus, contumelia, convicium, manus inferre, calumniam instruere, delatorem subornare, vel quam causam adversus patronum tentare.

(19) Debet enim officium patrono. *l.* 5. *C. de negot.*

(20) Minus enim est delictum in non faciendo, quam faciendo. *Bart.*

(21) Iteratio auget pœnam. *l.* 28. §. 3. *infr. de pœnis.*

(22) Paria sunt accusare, calumniari, ac manus inferre. *Bart. l.* 9. §. 1. *supr. de his, quæ ut indign.*

(23) *l.* 18. *infr. h. t. l.* 45. *infr. de oper. libert.*

(24) Imo, posse prohiberi videntur. *l.* 26. *infr. de oper. libert.*

(25) Atqui se excusare non potest. *l. ex sententia.* 29. *supr. de test. tutela.* An ibi facto, non jure, se excusavit? An legatum accepit, ejus onus ignorans?

(26) Septimius Severus et Caracalla pater et filius. *Ans.*

(27) Atque ita potest esse penes aliquem jus patronatus sine effectu. *Bart.*

De liberis patroni.

4. IDEM lib. 5. Institutionum.

JUra libertorum, patronorum liberis (1), cum pater eorum erat perduellionis (2) damnatus, salva esse Divi Severus et Antoninus benignissime rescripserunt: sicut ex alia causa (3) punitorum liberis jura libertorum salva sunt.

De liberto, qui patrono delatores submisit. 1. *De alimentis.*

5. IDEM lib. 13. Institutionum.

DIvus Claudius libertum, qui probatus fuerit patrono delatores summisisse (4), qui de statu ejus facerent ei quæstionem, servum (5) patroni esse jussit eum libertum.

§. 1. Imperatoris nostri (6) rescripto cavetur, ut, si patronus libertum suum non aluerit (7), jus patroni perdat.

De jurejurando, ne nubat liberta, *vel* liberos tollat. 1. *De stipulatione operarum, aut in singulas aureorum tot.* 2. *De libertis, qui liberos tollere non possunt.* 3. *De jurejurando libertæ, ut patrono nubat.* 4. *De remissione jurisjurandi ne nuptias contrahat.*

6. PAULUS lib. 2. ad legem Æliam Sentiam.

ADigere jurejurando, *ne* (8) *nubat liberta*, vel *liberos tollat*, intelligitur (9) etiam is, qui libertum jurare patitur (10). Sed si ignorante eo suus (11) filius adegerit, stipulatus fuerit, nihil ei nocebit. certe si jussu Patroni is, qui in potestate est, idem fecerit: dicendum est, eum hac lege teneri.

§. 1. Stipulatus est centum operas, aut in (12) singulas aureos quinos dari: non videtur contra legem stipulatus: quia in potestate (13) liberti est, operas dare.

§. 2. Quamvis nulla persona lege excipiatur: tamen (14) intelligendum est, de (15) his legem sentire, qui liberos tollere possunt. itaque si castratum libertum jurejurando quis adegerit (16), dicendum est, non puniri patronum hac lege.

§. 3. Si patronus libertam jurejurando (17) adegerit, ut sibi nuberet: siquidem ducturus eam adegit, nihil contra legem fecisse videbitur: si vero non ducturus, propter hoc solum adegit, ne alii nuberet, fraudem legi factam Julianus ait; et perinde patronum teneri, ac si coegisset (18) jurare libertam non nupturam.

§. 4. Lege Julia (19) de maritandis ordinibus permittitur (20) jusjurandum (21), quod liberto in hoc impositum est, *ne uxorem duxerit*: libertæ, *ne* (22) *nuberet*: si modo nuptias contrahere recte (23) velint.

De ancilla non prostituenda. De querelis patronorum adversus libertos.

7. MODESTINUS [lib. singul. de Manumissionibus].

DIvus Vespasianus decrevit, ut si qua hac lege venierit, ne prostitueretur, et si prostituta esset, ut esset libera; si postea ab emptore alii sine conditione veniit, ex lege venditionis liberam esse, et libertam prioris (24) venditoris.

§. 1. Mandatis Imperatorum cavetur, ut etiam in provinciis Præsides (25), de querelis patronorum jus dicentes, secundum delictum admissum libertis pœnas irrogent. Interdum illæ (26) pœnæ a liberto ingrato exiguntur, vel pars bonorum ejus aufertur, et patrono datur: vel fustibus cæditur, et ita absolvitur.

De manumisso a filiofamilias milite. 1. *De distracto ea lege*, ut intra tempus manumittatur.

8. IDEM [lib. 6. Regularum].

SErvum a filiofamilias (27) milite manumissum, Divus Hadrianus rescripsit, militem, libertum suum facere, non patris.

§. 1. Servus non manumissus libertatem consequitur, is qui ea lege distractus (28) est, ut manumittatur intra tempus; quod superveniens, licet non manumittatur, faciet tamen libertum emptoris.

De filiis patronorum, qui non successerunt parentibus. 1. *De rei capitalis damnato. De indice flagitii. De capitis accusatione.*

9. IDEM [lib. 9. Regularum].

FIlii hereditate paterna se abstinentes, jus (29), quod in libertis habent paternis, non amittunt (30). Idem et in emancipato.

§. 1. Ut in bonis liberti locum quidam non haberent, lege excipiuntur; rei capitalis damnatus, si restitutus non est; si index cujus flagitii sit, fueritve; vel major annis vigintiquinque cum esset, capitis (31) accusaverit libertum paternum.

(1) *l.* 5. *C. de obseq.*

(2) Patronatus jura quæ in extraneum heredem transire non possunt, non transeunt etiam in fiscum, patrono ipso perduellionatus damnato. adde *l.* 3. *infr. de interdictis et relegat. l.* 1. *C. de bonis libert. l. quisquis.* 5. *C. ad l. Jul. majest.*

(3) Imo, in aliis causis liberi privantur eo jure. *l.* 3. *infr. de interdict. et releg.*

(4) Facit *l.* 1. *in fin. supr. h. t.*

(5) *l.* 6. *in fin. supr. de agnosc. lib.*

(6) Severi Alexandri. *Ans.*

(7) *l.* 33. *infr. de bon. lib.*

(8) Vid. §. *ult. infr. h. t.*

(9) Adigit jurejurando qui jurare patitur.

(10) Cum possit prohibere. vide *l.* 50. *infr. de reg. jur.* Goth. Adde *l.* 2. *supr. de noxalib. act. l. liberorum. supr. de his, qui not. infam. l. jubemus.* §. *œconom. C. de SS. Eccles.* Ans.

(11) *l. ult. infr. qui, et a quibus manumiss.*

(12) *d. l. ultim.* §. *ult.*

(13) Vide *l.* 10. *in fin. supr. de jure dot.*

(14) Lex generaliter loquens restringitur per rationem. *Bart.* cessante legis ratione lex ipsa cessat.

(15) Privilegia non extenduntur ad eos, qui indigni sunt privilegio.

(16) *Sub.* ne nubat aut liberos tollat. §. *ult. in pr. hujus legis.*

(17) Vide *l.* 8. §. 2. *supr. de in jus vocand. l.* 31. *infr. qui, et a quib. manumiss.*

(18) Vide *l.* 63. *supr. de cond. et demonstrat.*

(19) Nota ad hoc caput legis Juliæ etiam referri alia capita, ex *l.* 27. *l. ult. C. de nupt.* v. Duaren. 1. *distinct.* 40.

(20) Remittitur, *Hal.* vel perimitur: hinc nota legem remittere juramentum. *l. ult. supr. qui satisd. l. ultim. infr. ad municip.*

(21) v. Covarruvias *ad cap. quamvis. de pact. lib.* 6. *part.* 1. §. 3. *num.* 12. Mod.

(22) *in pr. supr. hic.*

(23) Secus, si illicite. *l.* 3. §. 5. *infr. de suis.*

(24) *l.* 10. §. 1. *Supr. de in jus vocand. l.* 34. *Supr. de evictionibus.* vide *l.* 1. *in fin. C. si mancip. ita venier.*

(25) Vide *l.* 1. *supr. h. t.*

(26) Adde alias ex *l.* 1. *supr. eod.*

(27) *l.* 3. §. 8. *l.* 22. *infr. de bon. lib. l.* 3. §. 3. *infr. de adsign. libert. l.* 3. §. 7. *infr. de suis. l.* 30. §. 2. *infr. qui, et a quib. manumiss. l.* 6. *in pr. l.* 13. *in fin. infr. de castrens. pecul.*

(28) Vide *l.* 3. *infr. qui sine manumiss.*

(29) Obsequia, operas, bonorum possessionem.

(30) Liberi jura libertorum non habent, ut liberi, *ut hic.* Idem in Emphyteusi. adde *l. ut jurisjurand.* 7. §. *si liberi.* 6. *infr. de oper. lib.* Bart.

(31) Vid. *l.* 10. *infr. h. t.*

10. Terentius Clemens [lib. 9. ad legem Juliam et Papiam].

EUm patronum, qui *capitis* (1) *libertum accusasset*, excludi a bonorum possessione contra tabulas, placuit. Labeo existimabat (2) *capitis* (3) *accusationem eam esse*, cujus pœna mors aut exilium esset. Qui (4) nomen detulit, accusasse (5) intelligendus est (6): nisi abolitionem petit. Idque etiam Proculo placuisse Servilius refert.

11. Ulpianus [lib. 10. ad legem Juliam et Papiam].

IS autem nec ad legitimam hereditatem (7), quæ ex lege duodecim tabularum defertur, admittitur.

De institutione liberti quasi filii.

12. Modestinus [lib. 1. Responsorum].

GAius Seius decedens testamento ordinato, inter filios suos Julium libertum suum, quasi et ipsum filium, ex parte heredem nominavit. Quæro, an hujusmodi scriptura (8) possit liberto statum conditionis mutare? Modestinus respondit, statum mutare non posse.

De servo peculiari.

13. Idem [lib. 11. Pandectarum].

FIliusfamilias servum peculiarem (9) manumittere non potest: jussu (10) tamen patris manumittere potest: qui manumissus, libertus fit patris.

De jurejurando, de sententia.

14. Ulpianus [lib. 5. ad legem Juliam et Papiam].

SI juravero *me patronum esse*, dicendum est, non esse me, quantum (11) ad successionem, patronum; quia jusjurandum patronum non facit: aliter (12) atque *si patronum esse* pronunciatum sit; tunc enim sententia (13) stabitur.

Ad legem Æliam Sentiam de jurejurando liberti.

15. Paulus [lib. 8. ad legem Juliam et Papiam].

QUi contra legem Æliam Sentiam ad jurandum libertum adegit, nihil juris habet nec ipse, nec liberi (14) ejus.

De alienatione facta a liberto.

16. Ulpianus [lib. 10. ad legem Juliam et Papiam].

SI libertus minorem se centenario (15) in fraudem legis fecerit: ipso jure non valebit id, quod factum est: et ideo, quasi in centenarii liberti bonis locum habebit patronus: quidquid igitur quaqua ratione alienavit, ea alienatio nullius momenti est. ✝ Plane (16) si qua alienaverit in fraudem patroni, adhuc tamen post alienationem major centenario remaneat: alienatio quidem vires habebit (17), verumtamen per Favianam (18) et Calvisianam actionem revocabuntur ea, quæ per fraudem sunt alienata. et ita Julianus sæpissime scribit: eoque jure utimur. Diversitatis autem ea ratio est: Quotiens in fraudem legis fit alienatio, non valet, quod actum est. In fraudem autem fit, cum quis se minorem centenario facit ad hoc, ut legis præceptum evertat: at cum alienatione facta nihilominus centenarius est, non videtur in fraudem legis factum, sed tantum in fraudem patroni: idcirco Faviano vel Calvisiano judicio revocabitur id, quod alienatum est.

§. 1. Si quis plures res simul alienando minorem se centenario fecerit, quarum una revocata, vel omnium partibus, major centenario efficitur: utrum revocamus omnes, an pro rata ex singulis, ut centenarium eum faciamus? Magisque est, ut omnium (19) rerum alienatio facta nullius momenti sit.

§. 2. Si quis plane non semel (20) alienaverit, sed quasdam (21) res ante, quasdam postea: alienatio earum rerum quæ postea alienatæ sint, ipso jure non revocabitur, sed priorum (22). in posterioribus Favianæ locus erit.

De capitali accusatione.

17. Idem lib. 11. ad legem Juliam et Papiam.

DIvi fratres (23) in hæc verba rescripserunt (24): *Comperimus a peritioribus* (25) *dubitatum aliquando, an nepos contra tabulas aviti liberti bonorum possessionem petere possit, si eum libertum pater patris* (26) *cum annorum vigintiquinque esset, capitis accusasset* (27)*? Et Proculum sane non levem Juris auctorem in hac opinione fuisse, ut nepoti in hujusmodi causa non putaret dandam bonorum possessionem. cujus sententiam nos quoque secuti sumus, cum rescriberemus ad libellum Cesidiæ*

(1) *l. 9. in fin. supr. h. t. l. 10. §. 11. supr. de in jus vocand. l. 3. §. 9. l. 48. infr. de bon. libert. l. 33. §. 1. infr. de fideic. libert.*

(2) Accusat capitis, qui ejus delicti, sive criminis accusat, cujus pœna sit mors, vel exilium.

(3) Facit *l. 14. §. 3. infr. de bon. libert.*

(4) Accusasse patronum videtur, qui nomen detulit.

(5) *d. l. 14. §. 8.*

(6) Imo non est dicendus accusasse. *l. qui cum major. 14. §. accusasse. 8. infr. de bonis libert.* An dicemus, eum, qui nomen alterius detulit, accusasse videri non sententia legis, sed serie et formula verborum inspecta? An potius tum accusasse, cum delationi operam atque industriam adjungit, delationis ad exitum perducendi causa?

(7) *l. 17. infr. de bon. libert.*

(8) Facit *l. 5. C. de testam*

(9) *l. 2. C. qui manumitt. non possunt.*

(10) *l. 16. infr. de manumissionib.*

(11) *l. 45. §. 1. Supr. de ritu nupt.* Secus, quantum ad vocationem in jus. *l. 8. §. 1. supr. de in jus vocand.*

(12) Differentiam juramenti et sententiæ observa.

(13) *Al.* sententiæ.

(14) Imo liberi ejus, ut innocentes, jus patronatus habent, *l. 8. §. 2. supr. de in jus vocand.*

(15) Centenario minor quis, vide in *l. 26. infr. de bon. libert. §. 2. Inst. de success. libert.*

(16) Mitius agitur cum homine, quam cum lege, *ut hic.* Imo durius agitur cum homine, quam cum lege, *l. Celsus. 23. supr. de recept. qui arbitr. l. amplius non peti. 15. infr. rem ratam haberi.* ubi verbum *peti* ab homine prolatum intelligitur per litis contestationem; a lege, per sententiam. *l. in servitutem. 16. §. petiisse. infr. de bon. libert.*

(17) Alienatio facta in fraudem legis, ipso jure non valet: in fraudem hominis, valet; sed per revocationem rescinditur. *Bart.*

(18) Cui detur. vide *l. 2. C. si in fraud. patroni.*

(19) Cur omnium? quia per primam alienationem factus est minor centenario. *Bart.*

(20) Non simul.

(21) Atque ita per partes.

(22) Sed prior. *Hal.* adde *l. 1. C. de inoffic. donat. l. 87. §. 3. supr. de legat. 2.*

(23) Id est, Marcus Antoninus Philosophus, et Ælius Verus. vid. Spartian. *in Ælio.*

(24) Ad Quintilium. *l. 16. §. 4. in fin. infr. de bon. libert.*

(25) Principes nonnisi peritiorum consilio atque sententia jus dicere oportet.

(26) Hanc vocem *patris* expungit Cujac. 4. *observat.* 13.

(27) Vide *l. 14. infr. de bon. libert.*

Longinæ : sed et Volusius Mæcianus (1), *amicus* (2) *noster, ut et Juris Civilis præter veterem et bene fundatam peritiam anxie diligens, religione rescripti nostri ductus, sicut coram nobis adfirmavit, non arbitratum se aliter respondere debere. sed cum et ipso Mæciano, et aliis* (3) *amicis nostris, Jurisperitis, adhibitis plenius tractaremus : magis* (4) *visum est, nepotem neque* (5) *verbis, neque sententia Legis, aut Edicti Prætoris, ex persona vel nota patris sui excludi* (6) *a bonis aviti liberti. plurium etiam juris auctorum, sed et Salvii Juliani amici nostri, clarissimi viri hanc sententiam fuisse.*

§. 1. Item quæsitum est, si patroni filius capitis accusaverit libertum, an hoc noceat liberis ipsius? Et Proculus quidem in hac fuit opinione, notam adspersam patroni filio, liberis ejus nocere : Julianus autem negavit (7) : sed hic idem, quod Julianus, erit dicendum.

De negotiatione.

18. SCÆVOLA lib. 4. Responsorum.

QUæro, an libertus prohiberi potest a patrono, in eadem *colonia*, in qua ipse negotiatur, idem genus negotii exercere : Scævola respondit, non posse prohiberi (8).

De liberto ingrato.

19. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

INgratus libertus est, qui patrono obsequium (9) non præstat, vel res ejus, filiorumve (10) tutelam administrare detrectat.

De liberto testato vel intestato.

20. IDEM lib. 3. Sententiarum.

SIcut, testamento facto, decedente liberto, potestas datur patrono, vel libertatis causa imposita (11) petere, vel partis bonorum possessionem : ita et cum intestato decesserit, earum rerum electio ei manet.

De restitutione damnati. 1. *Si patronus ex parte institutus id, quod deest ad supplendam debitam portionem, per servum salvum habeat.* 2. *De duobus patronis.* 3. *De liberis liberti.*

21. HERMOGENIANUS lib. 3. Juris Epitomarum.

SIve patronus sive libertus deportetur, et post (12) restituatur, amissum patronatus et petendæ contra tabulas bonorum possessionis jus recipitur : quod jus servatur, et (13) si in metallum patronus vel libertus damnatus restituatur.

§. 1. Excluditur contra tabulas bonorum possessione patronus, et si ex uncia heres instituatur, et id quod deest ad supplendam debitam portionem, per servum, judicio liberti, sine conditione (14), et dilatione, ei hereditate, vel legato, sive fideicommisso quæri potest.

§. 2. Ex duobus patronis unus ex debita (15) parte heres institutus sine (16) conditione, et dilatione, contra tabulas bonorum possessionem petere non poterit : licet, si minor ei portio esset relicta, et contra tabulas bonorum possessionem petisset, alia etiam portio ei adcrescere (17) potuisset.

§. 3. Naturales liberi liberti exheredati facti, alio ex parte herede instituto, si per servum ex alia parte parenti successerint, objiciuntur patrono.

§. 4. Liberti filius heres institutus, si bona repudiaverit (18), patronus non excluditur.

De filio patronæ.

22. GAJUS [lib. singul. de Casibus].

SAtis constat [ut] etiam si (19) in potestate sit parentis filius patronæ, nihilominus legitimo jure ad eum pertinere hereditatem.

De servo, qui ob necem detectam meruit libertatem.
1. *De manumissis per errorem.*

23. TRYPHONINUS [lib. 15. Disputationum].

SI filius patris necem inultam reliquerit, quam servus detexit (20), et meruit (21) libertatem : dixi, non habendum pro patroni filio, quia indignus (22) est.

§. 1. Cum ex falsis (23) codicillis, qui veri aliquo tempore crediti sunt, heres ignorans quasi ex fideicommisso libertatem servis præstitisset, rescriptum est a D. Hadriano, *liberos quidem eos esse, sed æstimationem sui præstare debere.* et hos libertos manumissoris esse recte probatur : quia salvum est etiam in his libertis jus patroni.

De libertorum et alimentorum eis debitorum divisione.

24. PAULUS [Imperialium (24) sententiarum in cognitionibus prolatarum sive decretorum ex libb. 6. lib. 1.].

CAmelia Pia ab Hermogene appellaverat, quod (25) diceret judicem de dividenda hereditate, inter se et coheredem non tantum res sed etiam libertos divisisse : nullo enim jure id eum fecisse. Placuit, nullam esse libertorum divisionem : alimentorum (26) autem divisionem a judice inter coheredes factam, eodem modo ratam esse.

(1) *De quo* vid. Jul. Capitolinum.

(2) Sic solent interdum Principes consiliarios suos, Amicos suos appellare ; eumque morem retinent Francorum reges, in quorum epistolis, seu rescriptis, illud passim legitur, *A nostre amé, et feal.*

(3) Hinc colligit Alciatus, ibi majorem zelum præsumi, ubi plenior est numerus consultantium, 1. *præsumpt.* 51.

(4) Variare etiam Jurisconsultus potest. dixi *l.* 75. *infr. de reg. jur.*

(5) Imo delictum patris nocet filio. *l. quæritur.* 38. *infr. de bon. libert.*

(6) Imo, videtur excludendus. *l.* 38. *Infr. de bon. libert.*

(7) *l.* 16. §. 4. *Infr. de bon. libert.*

(8) *l.* 2. *supr. h. t. et l.* 45. *infr. de operis libert.*

(9) *l.* 9. *Infr. de obsequiis. l.* 5. *in fin. C. de oper. libert. l.* 4. *in fin. C. de obseq. patron.*

(10) *l.* 2. *C. qui petant tutores.*

(11) Puta, operas et munus. *l.* 2. *C. de bonorum possess. contra tabulas libert.*

(12) *l.* 3. §. 7. *infr. de bon. libert.*

(13) Ut idem jus sit in damnatis ad metallum restitutis, quod est in deportatis restitutis.

(14) Adde §. 2. *infr. h. t.* vide quæ scripsi ad *l.* 32. *C. de inoffic. testam.* videntur autem hæc verba esse ex Justiniani Constitutione de Jure patronatus, in qua hæc verba leguntur : πάσης αἱρέσεως, ϗ πάσης ὑπερθέσεως ἀπηλλαγμένης· Ita portio debita patrono pura esse debet a die et conditione, *ut hic.* et ab omni onere legati et fideicommissi. *l.* 28. *Supr. de legat.* 2. quo fit, ut patronus, qui legem Papiam se omissurum fideicommissario cavit, non teneatur, *l. si patronus.* 29. *Infr. de donat.* ibi dixi.

(15) *d. l.* 3. §. 10. *Infr. de bon. libert.*

(16) Dixi ad §. 1. *Supr. hic.*

(17) Jus adcrescendi locum habet in legitima patroni, *ut hic.* ergo et in legitima filiorum.

(18) *l.* 6. §. 2. *Infr. de bonis libert.*

(19) *l.* 39. *Infr. de bon. libert.*

(20) Vide *l.* 4. *infr. de bonis libert.*

(21) Servus scilicet.

(22) Cur ? quia qui patris necem inultam reliquit, indignus est patronatus jure : hujusmodi filius in jus illud patroni patri suo non succedit.

(23) *l.* 47. *Infr. de manumiss. testam.*

(24) Similis est epigraphe in *l. ultim. supr. ad SC. Trebell.*

(25) *l.* 41. *in fin. supr. familiæ.*

(26) Et sic in uno capite potest sententia valere, in alio non valere. vide tamen *l.* 27. *supr. familiæ.*

TIT. XV.

DE OBSEQUIIS (1) PARENTIBUS ET PATRONIS (2) PRÆSTANDIS.

De militibus. 1. *De collibertis.* 2. *De Præfecto Urbi.* 3. *De injuria maleficii.*

1. ULPIANUS lib. 1. Opinionum.

ETiam *militibus* (3) pietatis (4) ratio in (5) parentes constare debet: quare, si filius miles in patrem aliqua commisit, pro modo delicti puniendus est (6).

§. 1. Et inter *collibertos*, matrem et filium, pietatis ratio secundum naturam salva esse debet.

§. 2. Si filius matrem aut patrem, quos venerari (7) oportet, contumeliis adficit, vel impias (8) manus eis infert: Præfectus (9) Urbi delictum ad publicam pietatem pertinens pro modo ejus vindicat.

§. 3. Indignus militia judicandus est, qui patrem et matrem, [a] quibus se educatum dixerit, *maleficos* appellaverit.

De actione de dolo aut injuriarum. 1. *Unde vi.*

2. JULIANUS [lib. 14. Digestorum].

HOnori parentum ac patronorum tribuendum est, ut quamvis per procuratorem judicium accipiant, nec actio de dolo aut injuriarum (10) in eos detur: licet (11) enim verbis Edicti non habeantur infames ita condemnati, re tamen ipsa et opinione hominum non effugiunt infamiæ (12) notam.

§. 1. Interdictum (13) quoque unde vi (14) non est adversus eos reddendum.

De eo qui nummis acceptis manumisit.

3. MARCELLUS lib. singul. Responsorum.

TItius puerum emit, quem post multos annos veniri jussit: postea exoratus, accepto ab eo pretio, eum manumisit: Quæro, an eum filius et heres manumissoris ut ingratum accusare possit? Respondit posse, si nihil aliud esset impedimento: nam plurium (15) interesse, a suo servo quis, vel etiam ab amico ejus, acceptis nummis dederit libertatem; an ab eo servo, qui, cum esset alienus, in fidem ejus devenit. etenim ille, etiam si non gratuitum, beneficium tamen præstitit: iste nihil amplius, quam operam suam accommodare videri potest.

De accusatione liberti ingrati.

4. MARCIANUS lib. 2. Publicorum judiciorum.

PEr procuratorem (16) ingratum libertum posse (17) argui, Divus Severus et Antoninus rescripserunt.

De actione calumniæ. 1. *De famosis actionibus, quæque doli vel fraudis habent mentionem. De servo corrupto.*

5. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

PArens, patronus, patrona, liberive (18) aut parentes patroni, patronæve, neque si ob negotium faciendum vel non faciendum pecuniam accepisse dicerentur, in factum actione (19) tenentur.

§. 1. Sed nec famosæ actiones adversus eos dantur: nec hæ quidem, quæ doli (20) vel fraudis habent mentionem;

6. PAULUS [lib. 11. ad Edictum].

NEc servi (21) corrupti agetur;

1. *De condemnatione.* 2. *De exceptione doli vel metus. De interdicto* unde vi, *vel* quod vi. 3. *De jurejurando calumniæ.* 4. *De calumnia. De cæteris partibus Edicti.* 5. *De intervenientibus pro aliis.*

7. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

LIcet famosæ non sint.

§. 1. Et, in quantum (22) facere possunt, damnantur.

§. 2. Nec exceptiones (23) doli [patiuntur], vel vis (24) metusve causa: vel interdictum (25) *unde vi*, vel *quod vi*, patiuntur.

§. 3. Nec (26) deferentes jusjurandum de calumniis jurant.

§. 4. Necnon et si ventris nomine in possessionem calumniæ causa missa dicatur patrona, libertus hoc dicens non audietur: quia de calumnia patroni queri non debet. his enim personis etiam in cæteris partibus Edicti honor habebitur.

§. 5. Honor autem his personis habebitur ipsis: non (27) etiam interventoribus eorum: et, si forte ipsi pro aliis interveniant, honor habebitur.

(1) Περὶ γονέων καὶ τῆς εἰς αὐτοὺς ὑποταγῆς παρὰ τῶν τέκνων ἐπὶ τῇ ἀναγωγῇ αὐτῶν ὀφειλομένης, καὶ ὅτε ἁμαρτάνοντες εἰς τοὺς γονεῖς οἱ παῖδες κολάζονται· 3. *Eclog.* 31.

(2) *Lib.* 6. *C.* 6. hujusmodi obsequium τιμὴν vocat *Eclog.* 49. *tit.* 2.

(3) Militia non dissolvit ea, quæ juris naturalis sunt.

(4) Quæ parentibus debetur. *l.* 3. *C. de patria potest.*

(5) Huc pertinet *l.* 9. *l.* 10. *infr. h. t. l.* 3. *l.* 4. *C. de patria potestate. l.* 6. *supr. de in jus vocando. l.* 8. *supr. de probat. l.* 35. *supr. de ritu. l.* 5. §. 15. *supr. de agnosc. liber.*

(6) Etiam a patre. *l.* 3. *C. de patria potestat.*

(7) *Nov.* 22. c. 21.

(8) *Novell.* 115. *cap.* 3. §. 1. 2. *Feudor.* 24. §. 2. *vers. porro.* idem in liberto. *l.* 1. *supr. de jure patronatus. l. ult. C. de libert.*

(9) Præfectus Urbi cognoscebat de obsequio patronis debito et liberis. *l.* 1. §. 10. *supr. de offic. Præfect. Urb.*

(10) Liberto adversus patronum injuriarum actio non datur, *l.* 11. §. 7. *infr. de injuriis.* nec temere filio emancipato in patrem injuriarum actio datur: datur autem, si atrox sit injuria; liberis in potestate, nullo modo. *l.* 7. §. 3. *infr. de injuriis.*

(11) Alias actio injuriarum infamat. vide *l.* 7. *infr. de injuriis.*

(12) Bonorum venditionem debitori notam aliquam infamiæ attulisse, hinc colligas. vide quæ scripsi ad *Nov.* 13.

(13) *l.* 8. §. 2. *infr. h. t. l.* 1. §. 43 *infr. de vi et vi.*

(14) Eadem ratione putant parenti jus esse filii verberandi. vide *l. un. C. de emendat. propinquor.* adde quæ scripsi ad *Novell.* 117. *cap.* 14.

(15) *l.* 1. *C. de bon. libert.*

(16) *l.* 35. §. 1. *supr. de procurat.* vide Paul. 5. *sent.* 16. §. 11.

(17) Imo non potest quis accusare ingratum per procuratorem. nam ingratitudine revocatur libertus in servitutem, ideoque capitalis causa videtur; quam per procuratorem instituere non possumus. *l. edicto.* 13. *vers. rei autem. supr. de bonor. possess. l. penult. §. ad crimen. infr. de publicis judiciis.* Causa hæc non criminaliter sed civiliter instituta fuit. quod excipitur in lite per procuratorem non instituenda.

(18) *l.* 5. §. 20. *supr. de agnoscend.*

(19) Id est, narrata duntaxat facti specie. *l.* 11. *in fin. supr. de dolo.*

(20) *d. l.* 11. Goth. Adde *l.* 10. §. 12. *supr. de in jus vocando. l.* 4. §. 16. *et fin. infr. de doli mal. et met. except.* Ans.

(21) Corrupti servi actio famosa, *l.* 56. *supr. pro socio* quia personæ dolum malum notat.

(22) Vide *l.* 16. *in fin. infr. de re judicata.*

(23) *l.* 4. §. 16. *infr. de doli mali.*

(24) Vide *l.* 4. *in fin. infr. de doli mali.*

(25) *l.* 2. *in fin. supr. h. t. l.* 1. §. 43. *infr. de vi et vi.*

(26) Hæc negativa *l.* 34. §. 4. *supr. de jurejur.* a Cujacio restituitur.

(27) Vide *l.* 10. *in fin. supr. de in jus vocand.*

De herede liberti.

8. Paulus [lib. 10. ad Edictum].

HEres liberti (1) omnia jura integra extranei hominis adversus patronum defuncti habet.

Ut honesta et sancta videatur persona patris vel patroni.

9. Ulpianus [lib. 66. ad Edictum].

LIberto et filio semper (2) honesta (3) et sancta persona patris ac patroni videri debet.

De operis.

10. Tryphoninus [lib. 17. Disputationum].

NUllum jus libertatis causa impositorum habet in emancipato filio : quia nihil imponi liberis solet. nec quisquam dixit, jurejurando obligari filium patri manumissori, ut libertum patrono : nam pietatem liberi parentibus non (4) operas debent.

De usu artis.

11. Papinianus [lib. 13. Responsorum].

LIberta ingrata non est, quod (5) arte sua contra patronæ voluntatem utitur.

(1) *l.* 4. §. 16. *infr. de doli mali et met. except.* an idem est in herede filii, quod liberti? negat *l.* 5. §. 16. *supr. de agnoscend.*

(2) Cur addidit, *semper*? etiam si inhonesta sit persona parentis vel patroni, parens tamen filio, patronus liberto semper honestus et sanctus videri debet: non iisdem oculis liberi et liberti suos parentes et patronos intueri debent, quibus cæteros intuentur. *l. ultim. circa fin. C. qui et adversus quos restitut.* et superstitis et defuncti parentis ac patroni persona liberis et libertis habenda est.

(3) Ideoque pietas, reverentia, obsequium parenti debetur. *l.* 1. *supr. h. t.* obedientia, *l.* 2. *supr. de just. et jure.* voluntas grata, Cicero *pro Plancio.* Pietatis appellatione comprehendi potest, quod Pythagoras et Græci dicunt τιμᾷν τὸς γονεῖς, ἐν τιμαῖς ἔχειν, τιμὰν νέμειν, σέβειν, στέργειν.

(4) *l.* 4. *supr. si a parente quis.*

(5) Arte sua uti invito etiam patrono libertus potest: ea utens invito patrono, ob id non censetur ingratus. *l.* 2. *l.* 18. *supr. tit. prox.* *l.* 45. *infr. tit. prox.*

LIBER TRIGESIMUSOCTAVUS.

TIT. I.

DE (1) OPERIS LIBERTORUM.

Definitio operarum.

1. PAULUS lib. sing. de variis lectionibus.

OPeræ sunt diurnum (2) officium (3).

Ratio Edicti. 1. De judicio operarum.

2. ULPIANUS [lib. 38. ad Edictum].

HOc Edictum Prætor (4) proponit coartandæ persecutionis libertatis causa impositorum : animadvertit enim [rem istam], libertatis causa impositorum præstationem ultra excrevisse, ut premeret (5) atque oneraret libertinas personas.

§. 1. Initio igitur Prætor pollicetur se judicium operarum daturum in libertos et libertas (6).

Si opera petatur ante diem peractum. 1. Operas non dividi

3. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

OPeras stipulatus, ante peractum (7) diem (8) operam ejus diei petere non potest.

§. 1. Nec pars (9) operæ per horas solvi potest : quia id est officii diurni. itaque nec ei liberto, qui sex (10) horis duntaxat antemeridianis præsto fuisset, liberatio ejus diei contingit.

De morte unius ex duobus patronis. De herede extraneo.

4. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

A Duobus manumissus, utrique operas promiserat : altero ex his mortuo, nihil est, quare non filio (11) ejus, quamvis superstite altero, operarum detur petitio. nec hoc quicquam commune habet cum hereditate, aut bonorum possessione ; perinde enim operæ a libertis ac pecunia credita petitur. Hæc ita Aristo scripsit, cujus sententiam puto veram. nam etiam præteritarum operarum actionem dari heredi extraneo sine metu exceptionis placet : dabitur igitur et vivo altero patrono.

De posthumis.

5. ULPIANUS lib. 15. ad Sabinum.

SI quis operas sit stipulatus sibi liberisque suis, etiam ad posthumos (12) pervenit stipulatio.

De herede.

6. IDEM lib. 26. ad Sabinum.

FAbriles (13) operæ, cæteræque, quæ quasi (14) in pecuniæ (15) præstatione consistunt, ad heredem transeunt : officiales vero non transeunt (16).

De jurejurando. 4. De manumisso ex causa fideicommissi. 5. De impubere. 6. De liberis patroni, 9. Vel patronæ.

7. IDEM [lib. 28. ad Sabinum].

UT jurisjurandi (17) obligatio contrahatur, libertum (18) esse oportet (19) qui juret (20), et libertatis causa jurare.

§. 1. Plane quæritur, si quis liberto suo legaverit, si filio suo juraverit se decem operarum nomine præstaturum : an obligetur jurando ? et Celsus Jubentius obligari eum ait (21), parvique referre, quam ob causam de operis libertus juraverit : et ego Celso adquiesco.

§. 2. Jurare autem debet post manumissionem (22), ut obligetur : et, sive statim sive post tempus juraverit, obligatur.

§ 3. Jurare autem debet, operas, donum (23), munus (24) se præstaturum : operas qualescunque, quæ modo probe jure licito (25) imponuntur.

§. 4. Rescriptum est a Divo Hadriano, et deinceps, *cessare operarum persecutionem adversus eum, qui ex* (26) *causa fideicommissi ad libertatem perductus est.*

§. 5. Dabitur et in impuberem, cum adoleverit, operarum actio : sed interdum, et quamdiu impubes est. nam hujus quoque est ministerium, si forte vel libra-

(1) Vide *Lib.* 6. *C.* 3. Paul. 2. *sent. ult.* Cujac. legit, de operibus libertorum, *ibid.* apud Paul. περὶ ὑπερεσίας καὶ ἀγγαρίας· 49. *Eclog.* 3. Galli vocant *Corvées.* vid. Cujac. *C. ne operæ a collatoribus exig. lib.* 10. de operis vid. *Zas.* 1. *respons. cap.* 3.

(2) Diurnum dicitur officium, vel quia per singulos dies datur. *l.* 20. §. 5. *infr. de statulib.* vel quia per diem laborandum est, *l.* 3. *infr. h. t. l.* 2. *in fin. supr. de annuis.* noctu etiam deberi possunt operæ : sed Jurisconsultus ad id, quod frequentius fit, respexit. vid. Zas. *in sing. respons.* 5.

(3) At non omnes tamen officiales : sunt enim quædam fabriles. *l.* 6. *infr. h. t.*

(4) Rutilius. *l.* 1. §. 1. *infr. tit. prox.*

(5) Ultra modum. *Hal.*

(6) Hinc illud, Quæ onerandæ libertatis causa promissa sunt, exigere non possumus. *l.* 1. §. 5. *in fin. Infr. quar. rer. act.*

(7) Adde *l.* 2. *in fin. supr. de annuis.*

(8) Quo indictæ fuerunt, *l.* 15. §. 1. *infr. h. t.*

(9) *l.* 15. §. 1. *infr. eod.*

(10) *d. l.* 2. *supr. de annuis.*

(11) Operarum stipulatio transit ad liberos. *l.* 22. §. 1. *infr. h. t.*

(12) Nam *liberorum* appellatione continentur posthumi. Donari liberis etiam nascituris, ut et jam natis aliquid posse, hinc colligunt. dixi ad *l.* 5. *C. de natural. liber.* Goth. Explicationem hujus leg. vide apud Joann. Decher. *lib.* 2. *dissert.* 11. *num.* 26. *et seq.* Ans.

(13) Quæ et artificiales, *l. ultim. supr. de oper. servor.* pictoriæ, et similes, quæ in artificio consistunt.

(14) *l.* 4. *vers. perinde. supr. h. t.*

(15) Puta, ut decem dentur. ut *l.* 48. *infr. de verb. oblig.* quæ est ejusdem libri Ulp.

(16) Artificiales operæ cuivis voluntate domini præstari possunt : officiales vero soli domino præstantur. vide Zas. *ibi. num.* 10. *ad* 20. Cujac. 17. *observat.* 14.

(17) Vide *l.* 13. *infr. de acceptil.* Goth. Adde *l.* 56. *infr. de fidejuss.* Ans.

(18) §. 2. *infr. h. t. l.* 44. *in fin. princ. infr. de liberali causa.*

(19) Imo, non oportet. *l. ult. infr. de liberali causa.*

(20) Vid. Forcatulus *Necyom. dial.* 53. Guevarra *ad l.* 6. *num.* 2 *de off. præsid.* Mod.

(21) *l.* 24. *infr. de manumiss. testam.*

(22) Libertus factus. *l.* 4. *in princ. supr. h. t* Goth. v. Marcus Vertranius *de jur. liber. cap.* 11. Mod.

(23) Inter donum et munus est differentia. *l.* 18. *l.* 194. *l.* 214. *infr. de verb. sign.*

(24) *d. l. ult. infr. de liberali causa.*

(25) Id est, ita ne libertus oneretur. *l.* 32. *infr. h. t.*

(26) *l.* 29. *infr. tit. prox.*

rius (1), vel nomenclator (2), vel calculator sit, vel histrio, vel alterius voluptatis artifex.

§. 6. Si liberi patroni ex inæqualibus partibus essent instituti, utrum pro parte dimidia, an pro hereditariis habent operarum actionem? Et puto verius, liberos pro æqualibus (3) habituros actionem.

§. 7. Parvi autem refert, in potestate fuerint liberi, an vero emancipati.

§. 8. Sed si in adoptionem datum, heredem scripserit patronus, magis est, ut operæ ei debeantur.

§. 9. Nec (4) patronæ liberi summoventur ab operarum petitione.

De petitione partis. 1. *De fidejussore.*

8. Pomponius [lib. 8. ad Sabinum].

SI quando duobus patronis juraverit libertus operas se daturum, Labeoni placet, et deberi, et peti posse partem (5) operæ: cum semper præterita (6) opera quæ jam dari non possit, petatur. quod contingit, si vel ipsis patronis juretur (7) vel promittatur, vel communi eorum servo: vel complures heredes uni patrono existant.

§. 1. Pro liberto jurante fidejubere (8) quemvis posse placet.

De existentia operarum. 1. *Quibus edi operæ possunt.*

9. Ulpianus [lib. 34. ad Sabinum].

OPeræ (9) in rerum natura non sunt (10).

§. 1. Sed *officiales* (11) quidem futuræ nec cuiquam alii deberi possunt, quam patrono, cum proprietas earum et in edentis persona, et in ejus, cui eduntur, constitit (12). *Fabriles* autem aliæve ejus generis sunt, ut a quocunque cuicunque solvi possint. Sane enim, si *in artificio* (13) sint jubente patrono et alii edi possunt.

De servo patroni stipulante operas. 1. *De persona solutioni adjecta.*

10. Pomponius [lib. 15. ad Sabinum].

SErvus patroni a liberto male ita stipulatur, *Operas mihi dare spondes?* Itaque patrono (14) dari stipulandum est.

§. 1. Libertus operarum nomine ita jurando, *Patrono aut Lucio Titio*, solvere Lucio Titio non potest, ut a patrono liberetur.

11. Julianus [lib. 22. Digestorum].

NIhil autem interest (15), extraneus sit Lucius Titius, an filius:

12. Pomponius [lib. 15. ad Sabinum].

QUia aliæ operæ erunt, quæ Lucio Titio dantur. † Sed si libertatis causa pecuniam promittat libertus egenti (16) patrono, aut Titio, omnimodo adjectio Titii valet.

De empto hac lege, ut manumittatur. 1. *De eo cui libertatis causa bona addicuntur.* 2. *De petitione, præteritione, cessione, indictione operarum.* 3. *De liberto uxorem habente.* 4. *De nuptiis libertæ.*

13. Ulpianus [lib. 38. ad Edictum].

SI quis hac lege emptus sit, *ut* (17) *manumittatur*, et ex Constitutione Divi Marci pervenerit ad libertatem: operæ ei impositæ nullum effectum (18) habebunt.

§. 1. Sed nec cui bona addicta sunt ex Constitutione D. Marci libertatum conservandarum causa (19), poterit operas petere, neque ab his, qui directas, neque ab his, qui fideicommissarias acceperunt: quamvis fideicommissarias [libertates] qui acceperunt: ipsius liberti efficiantur. non enim sic fiunt liberti, ut sunt proprii, quos nulla necessitate cogente manumisimus.

§. 2. Judicium de operis tunc locum habet, cum operæ præterierint (20): præterire autem non possunt, antequam incipiant cedere: et incipiunt, posteaquam fuerint indictæ.

§. 3. Etiam (21) si uxorem habeat libertus, non prohibetur patronus operas exigere.

§. 4. Si impubes sit patronus, voluntate ejus non videtur liberta nupta: nisi tutoris (22) auctoritas voluntati accesserit.

§. 5. Rati quoque habitio patrono obest in nuptiis libertæ.

14. Terentius [Clemens lib. 8. ad legem Juliam et Papiam].

PLane, cum (23) desierit nupta esse, operas peti posse, omnes [fere] consentiunt.

De adversa valetudine liberti.

15. Ulpianus [lib. 38. ad Edictum].

LIbertus, qui post indictionem operarum valetudine (24) impeditur, quo minus præstet operas, non tenetur: nec enim potest videri per eum stare, quo minus operas præstet (25).

§. 1. Neque promitti, neque solvi, nec deberi, nec peti pro (26) parte poterit opera.

(1) Vide *l.* 92. *infr. de reg. jur.*

(2) Ita appellantur in *l. ult. in fin. infr. de liberal. caus.* nomenclator, *Hal.* ut et Varroni, 4. *de lingua.* miniculator, ita legit Accursius. Ut ut sit, nomenclator conjungitur hic librario et calculatori, de quibus dixi ad *l.* 15. §. 5. *supr. de excusat. tut.* conjungitur histrioni in *d. l. ult.* Nomenclator a nomine calando, quod nomina civium teneret, et cum opus esset pronunciaret. iis veteres, dum ambitioni serviebant, utebantur. vide Cicer. *pro Muræna. et* 4. *ad Attic.* 6. Quintil. 4. ὀνομακτόλογον vocat Plutarch. *in Catone.* Horat. 1. *Epist.* 6. *Mercemur servum, qui dictet nomina, lævum Qui fodiat latus.* Quin nomenclator nomina subjiciebat eorum, quos prensare et appellare volebat dominus, et plerumque ubi deerat memoria, domino suo imponebat. Senec. 1. *de benefic.* 3. *et* 3. *epistol.* 27. superbi plerumque nomenclatores erant, ut ostiarii distantes, cubicularii superciliosi. Seneca *lib. in sapientem non cadere injuriam. cap.* 14.

(3) Eodem modo succeditur in feudo. *l. Feud.* 8.

(4) *l.* 5. *l.* 7. *C. de obsequiis.*

(5) *l.* 4. *supr. h. t.*

(6) *l.* 13. §. 2. *infr. h. t.*

(7) *l.* 1. *C. h. t.*

(8) *l.* 4. *infr. h. t.*

(9) Officiales scil.

(10) Priusquam indicentur scil. priusquam dies venerit, quo præstandæ sunt. vide *l.* 1. *supr. de oper. serv.*

(11) De quibus vide *l.* 23. *infr. h. t.*

(12) *Al.* consistat.

(13) Id est, si fabriles.

(14) Vel ejus liberis. *l.* 37. §. 3. *infr. h. t.* non servis. *l.* 38. *infr. de stipulat. servor.*

(15) *l.* 56. §. 2. *infr. de verb. oblig.*

(16) Agenti. *Hal.*

(17) *l.* 2. *C. h. t.*

(18) *l.* 30. *infr. qui, et a quib.*

(19) *Inst. de eo, cui libert. causa bona addicuntur.* facit *l. ultim. C. de test. manumiss.*

(20) *l.* 3. *l.* 8. *supr. l.* 24. *infr. h. t.*

(21) Uxori patronum præferre libertus in quibusdam debet. vel ita: ab operis præstandis patrono libertus non liberatur, etiamsi uxorem habeat.

(22) *l.* 22. *C. de administr. tut.*

(23) Res enim tunc redit ad non causam.

(24) *l.* 23. §. 1. *l.* 34. *infr. h. t. l.* 3. *supr. de SC. Silaniano.*

(25) Vid. Molinæum *de divid. et individ. part.* 2. *num.* 357. *cum seqq.* Mod.

(26) *l.* 3. *supr. h. t.*

✝ Ideo Papinianus subjicit: Si non una, sed plures operæ sint, et plures heredes existant patrono, qui operas stipulatus est: verum est obligationem operarum numero (1) dividi. Denique Celsus lib. XII. scribit, si communis libertus patronis duobus operas mille daturum se juraverit, aut communi eorum servo promiserit: quingenas potius deberi, quam singularum operarum dimidias.

De operis, quæ tempore manumissionis præstabantur, et quæ postea exerceri cœperunt. 1. *Quales operæ præstantur.*

16. PAULUS [lib. 40. ad Edictum].

EJus artificii, quod post manumissionem didicerit libertus, operas debebit præstare: si hæ sint, quæ quandoque honeste (2) et sine periculo vitæ præstantur. nec semper hæ, quæ manumissionis tempore præstari debuerunt. sed si turpes operas postea exercere cœperit, præstare debebit eas, quas manumissionis tempore præstabat.

§. 1. Tales (3) patrono operæ dantur, quales ex ætate, dignitate, valetudine, necessitate, proposito, cæterisque ejus generis, in utraque persona æstimari debent.

17. IDEM [lib. singul. de Jure patronatus].

NEc audiendus est patronus, si poscit operas, quas vel ætas recusat, vel infirmitas corporis non patiatur, vel quibus institutum vel propositum vitæ minuitur (4).

De alimentis liberti.

18. IDEM [lib. 4. ad Edictum].

SUo (5) victu (6) vestituque operas præstare debere libertum, Sabinus ad Edictum Prætoris Urbani lib. scribit. Quod si alere se non possit, præstanda ei a patrono alimenta.

19. GAJUS [lib. 14. ad Edictum provinciale].

AUt certe ita exigendæ sunt ab eo operæ, ut his quoque diebus, quibus operas edat, satis (7) tempus ad quæstum faciendum, unde ali possit, habeat:

1. *Ubi operæ edi debent.*

20. PAULUS [lib. 40. ad Edictum].

QUod nisi fiat, Prætorem ipsum patrono denegaturum operarum præstationem: idque est verum, quia unusquisque, quod spopondit, suo (8) impendio dare debet, quamdiu id, quod debet, in rerum natura est.

§. 1. Ex provincia libertum Romam venire debere ad reddendas operas, Proculus ait: sed qui dies interea cesserint, dum Romam venit, patrono perire. dummodo patronus, tanquam vir bonus, et (9) diligens paterfamilias Romæ moraretur, vel in provinciam proficiscatur: cæterum si vagari (10) per orbem terrarum velit, non esse injungendam necessitatem liberto, ubique (11) eum sequi.

21. JAVOLENUS [lib. 6. ex Cassio].

OPeræ enim loco edi debent, ubi patronus moratur, sumptu (12) scilicet, et vectura patroni (13).

Quando operæ edi debent. 1. *De liberis patroni.* 2. *De tempore ad curam corporis libertis relinquendo.*

22. GAJUS [lib. 14. ad Edictum provinciale].

CUm patronus operas stipulatus sit, tunc scil. committitur stipulatio, cum (14) poposcerit, nec libertus præstiterit. nec interest, adjecta sint hæc verba, *cum* (15) *poposcero*, an non sint adjecta: aliud enim est de operis, aliud de cæteris rebus: cum enim operarum editio nihil aliud sit, quam officii præstatio, absurdum est credere, alio die deberi officium, quam quo is vellet, cui præstandum est.

§. 1. Cum libertus promiserit patrono operas se daturum, neque adjecerit, *liberisque ejus*: constat, liberis (16) ejus ita demum deberi, si patri heredes extiterint. Heredes tamen extitisse liberos parenti ita demum prodesse ad operarum petitionem, Juliano placet, si non (17) per alium heredes extiterunt. Itaque si quis exheredato emancipato filio, servum ejus heredem instituerit, et per eum servum heres extiterit filius: repelli eum ab operarum petitione debere, perinde ac repelleretur patronus, qui operas non (18) imposuisset, vel quas imposuit, revendidisset.

§. 2. In omnibus operis præcipue observandum est, ut temporis (19) spatia, quæ ad curam corporis necessaria sunt, liberto relinquantur.

Differentia harum operarum, quas libertus promisit, et fabrilium vel pictoriarum. 1. *De duobus patronis. De liberto ægrotante.*

23. JULIANUS lib. 22. Digestorum.

HÆ operæ, quas libertus promisit (20), multum distant a fabrilibus vel pictoriis operis: denique si libertus faber aut pictor fuerit, quamdiu (21) id artificium exercebit, has operas patrono præstare cogitur: quare sicut fabriles operas quis potest sibi aut Titio stipulari, ita patronus a liberto operas sibi aut Sempronio recte stipu-

(1) *l.* 54. §. 1. *infr. de verb. oblig.*

(2) Adde *l.* 7. §. 3. *supr. h. t.*

(3) Id est, non turpes, *ut in pr. supr. h. t.* non injustæ. *l.* 26. *l.* 38. *l.* 50. *infr. h. t.*

(4) Fingamus enim operas exigi a liberta, quæ ad maximam dignitatem pervenit. Vide *l.* 34. *in fin. infr. h. t.*

(5) Operæ artificiales præstantur edentis sumptu et victu, *ut hic.* officiales patroni. *l.* 21. *infr. h. t.*

(6) Imo patroni. *l.* 21. *l.* 33. *l. pen.* §. 1. *infr. h. t.*

(7) *l. pen.* §. 1. *infr. h. t.*

(8) Nisi consuetudo loci aliter se habeat. *Bart.*

(9) *Al.* Ut.

(10) Vagabundum patronum libertus sequi non cogitur. *l.* 35. §. 2. *supr. de pignorat.* vide *l.* 13. *in fin. supr. de annuis legat.* Eadem ratione vagabundum dominum vasallus juvare, et ei servitium facere non cogitur: vagabundo creditori debitum offerre non cogitur debitor: vagabundus emphyteuta privatur emphyteusi; vagabundus servus administratione sibi concessa: vagabundo debitori extortas usuras restituere non cogitur fænerator: vagabundum maritum uxor sequi non tenetur; nisi scienter agyrtam, histrionem, et similis farinæ hominem elegerit, eive nupserit, ut multis probat Antonius Corsetus, *singulari Vagabundus.*

(11) Ubicunque. Cujac. *Inst. de servitutib.* ut *l.* 77. *supr. de contrah. empt.*

(12) Sumptum hic non pro victu, sed pro aliquo necessario impendio citra victum interpretatur Foreat. *c.* 27. *penus.* ut si liberto artificii Architecto vel latomo patronus præstet trabium, lapidum et similium erectiones, ipso liberto interea manupretium præstante, nisi aliunde non habeat, unde se alat. *l.* 19. *supr. h. t.* *l. pen. infr. h. t.*

(13) Imo, ipsius liberti. *l.* 18. *supr. h. t.*

(14) *l.* 24. *in fin. infr. h. t.* Goth. Vide ad hanc leg. Decher. *dissert.* 11. *lib.* 2. *n.* 26. *et seq.* Ans.

(15) Hæc verba *Cum poposcero*, in operis faciunt conditionem, non admonitionem. vide quæ scripsi ad *l.* 6. §. 1. *supr. de tutelis.*

(16) *l.* 5. *supr. l.* 29. *infr. h. t.* vid. quæ notavi ad *l.* 80. *in fin. supr. de adquir. vel omitt. hered.*

(17) *l.* 70. *infr. de verb. sign.*

(18) *l.* 31. *infr. h. t.*

(19) Vid. *l.* 50. *in fin. infr. h. t.*

(20) Id est, operæ officiales. Vide Cujac. 17. *obs.* 14.

(21) *l.* 38. §. 1. *infr. h. t.*

latur: et libertus obligatione solvetur, si tales operas (1) extraneo dederit, quales patrono præstando liberaretur.

§. 1. Si patroni plures consulto in diversas regiones discesserint, et liberto simul operas indixerint, potest dici diem operarum cedere, sed libertum non obligari: quia non per eum, sed per patronos staret, quo minus operæ dentur. Sicut accidit, cum (2) ægrotanti liberto operæ indicuntur. ✝ Quod si diversarum civitatum patroni sint, et in sua quisque moretur: consentire debent in operis ab eo accipiendis: durum alioquin est, eum qui se liberare potest decem diebus operando, simul operis indictis, si in accipiendis non consentiant, compelli ad præstandam alteri quinque operarum æstimationem.

Quando dies operarum cedit, aut operæ peti possunt.

24. Idem [lib. 52. Digestorum].

QUotiens certa species operarum in stipulationem deducitur; veluti pictoriæ, fabriles: peti quidem non possunt, nisi præteritæ (3). quia etsi non verbis, at re ipsa inest obligationi tractus (4) temporis: sicuti, cum Ephesi dari stipulemur, dies continetur. Et ideo inutilis (5) est hæc stipulatio, *operas tuas pictorias centum hodie dare spondes?* Cedunt tamen operæ ex die interpositæ stipulationis. sed operæ, quas patronus a liberto postulat, confestim non cedunt: quia id agi inter eos videtur, ne (6) ante cederent, quam indictæ fuissent: scilicet quia ex commodo patroni libertus operas edere debet: quod in fabro vel pictore dici non convenit.

De locatione operarum.

25. Idem [lib. 65. Digestorum].

PAtronus, qui operas liberti sui locat (7), non (8) statim intelligendus est mercedem ab eo capere, sed hoc ex genere operarum, ex persona patroni, atque liberti colligi debet.

§. 1. Nam si quis pantomimum (9) vel archimimum libertum habeat, et ejus (10) mediocris (11) patrimonii sit, ut non aliter operis ejus uti possit, quam locaverit eas: exigere magis operas, quam mercedem capere existimandus est.

§. 2. Item plerumque medici (12) servos ejusdem artis libertos (13) perducunt, quorum operis perpetuo uti non aliter possunt; quam ut eas locent. ✝ Ea et in cæteris artificibus dici possunt.

§. 3. Sed qui operis liberti sui uti potest, et locando pretium earum consequi mallet, is existimandus est mercedem ex operis liberti sui capere.

§. 4. Nonnunquam autem, ipsis libertis postulantibus, patroni operas locant: quo facto, pretium (14) magis operarum, quam mercedem capere existimandi sunt.

De libertis medici.

26. Alfenus Varus lib. 7. Digestorum.

MEdicus libertus (15), quod putaret, si liberti sui medicinam non facerent (16), multo plures imperantes (17) sibi habiturum: postulabat, ut sequerentur se, neque opus facerent. id jus est, necne? Respondit, jus (18) esse: dummodo liberales (19) operas ab eis exigeret, hoc est, ut acquiescere (20) eos meridiano (21) tempore, et valetudinis et honestatis suæ rationem habere sineret.

§. 1. Item rogavi, si eas operas liberti dare nollent, quanti oporteret æstimari (22)? Respondit, quantum ex illorum operis fructus, non quantum ex incommodo dando illis, si prohiberet eos medicinam facere, commodi patronus consecuturus esset.

Quibus præstantur operæ.

27. Julianus lib. 1. ex Minicio.

SI libertus artem Pantomimi exerceat (23), verum est, debere eum non solum ipsi patrono, sed etiam amicorum ludis gratuitam operam præbere: sicut eum quoque libertum, qui medicinam exercet, verum est, voluntate patroni curaturum gratis amicos ejus: neque (24) enim oportet patronum, ut operis liberti sui utatur, aut ludos semper facere aut ægrotare.

Si liberta communis nupserit.

28. Paulus lib. singul. de Jure patronatus.

SI duorum pluriumve communis liberta, unius patroni voluntate nupserit: alteri patrono jus operarum manet.

De herede extraneo, et filio patroni.

29. Ulpianus lib. 64. ad Edictum.

SI operarum judicio actum fuerit cum liberto, et patronus decesserit: convenit translationem heredi extraneo non (25) esse dandam. filio autem, et si heres non extat (26), etsi (27) lis contestata non fuerat, tamen omnimodo competit, nisi (28) exheredatus sit.

(1) Operas patrono dederit, quales extraneo præstando liberaretur. hanc trajectionem notat Cujac. 17. *obs.* 14.

(2) *l.* 15. *supr. h. t.*

(3) *l.* 13. §. 2. *supr. l.* 9. *C. h. t.*

(4) Spatium. *l.* 22. *in fin. supr. h. t. l.* 73. *infr. de verbor. obligat.* aliquod momentum naturæ. *l.* 137. *Infr. de verb. oblig.* adde *l.* 2. *supr. de eo, quod certo loco.*

(5) Adde *l.* 141. §. 4. *infr. de verb. oblig.*

(6) *l.* 22. *supr. h. t. d. l.* 73. *infr. de verb. oblig.*

(7) Patronus inops locare potest operas sui liberti, et exinde vivere. Et hoc moris fuisse testatur Seneca, *declam. lib.* 5. Adde *l.* 17. *infr. ad municipalem. et l.* 6. §. 1. *supr. de agnosc. lib.* Ans.

(8) Interdum enim censetur operas exigere, ut §. 1. *et* 2. *infr. h. t.* interdum mercedem, ut §. 3. *infr.* interdum pretium. §. 4. *infr.*

(9) *l.* 43. *supr. de act. empti. l.* 4. *C. de spectaculis. lib.* 11. *tit.* 40.

(10) Is. *Hal.*

(11) Vide quæ notavi ad *l.* 15. §. 15. *supr. de excus. tut.*

(12) Medicinam Romæ exercebant etiam servi: quam ut exercerent commodius, ad libertatem ipsam a dominis perducebantur. adde *l.* 26. *infr. h. t. l.* 16. §. 2. *supr. de alim. l.* 41. §. 6. *infr. de fideicomm. libert.* adde quæ scripsi de servis Medicinam exercentibus ad *l.* 1. §. 1. *C. de comuni servo manumisso.*

(13) Id est, ad libertatem perducunt.

(14) *l. ult. in fin. infr. qui, et a quibus manumiss.*

(15) Vide quæ scripsi ad *l.* 25. §. 2. *supr. h. t.*

(16) Vide Duaren. *lib.* 1. *disp. annivers. cap.* 54. Gilibertum Regium *lib.* ἐναντιοφανῶν *cap.* 20. Brissonium. *lib.* 2. *select. antiq. cap.* 3. Mod.

(17) Implorantes se habiturum, *Hal.* quæ lectio concinnior multo atque apertior est: non est tamen necessaria. *Imperans* enim hoc loco idem est, quod *medicus*, qui remedia ægrotis præscribit, atque imperat. vid. et Duaren. 1. *disp.* 4.

(18) Imo, jus non est. *l.* 2. *supr. de jure patronat.*

(19) Liberas operas, *Hal. l.* 16. *in fin. supr. h. t.*

(20) Vide *l.* 50 *in fin. infr. h. t.*

(21) Meridiari, id est, meridiano opere adquiescere sive requiescere possunt liberti: etiamsi operas patrono suo debeant, *ut hic.* et eodem modo qui operas suas alicui conduxerunt, invito locatore meridianis horis adquiescere et meridiari possunt.

(22) *l.* 39. *in fin. infr. h. t.*

(23) Vid. Cott. *in voc. Pantomimus.* Guterium *part.* 1. *resol. cap.* 37. *num.* 13. Menochium *de arb. jud. lib.* 1. *cap.* 70. Mod.

(24) Adde *l.* 25. *supr. h. t.* hinc collige, Omnes promissiones ad arbitrium boni viri redigendas.

(25) Extraneo esse dandam. Cujac. 17. *obs.* 14.

(26) Id est, non perseveraverit heres esse. Cujac. *ibid.*

(27) Dixi ad *l. un.* §. 14. *C. de rei uxor. act.*

(28) Vide *l.* 22. §. 1. *supr. h. t.*

De numero operarum collato in arbitrium patroni.
1. *De nuptiis libertæ.*

30. Celsus lib. 12. Digestorum.

SI libertus ita juraverit, *dare se* (1) *quot* (2) *operas patronus arbitratus sit:* non aliter ratum fore arbitrium patroni, quam (3) si æquum arbitratus sit. Et fere ea mens est personam arbitrio substituentium, ut, quia sperent eum recte arbitraturum, id faciant: non quia vel immodice (4) obligari velint.

§. 1. In libertam, quæ voluntate patroni nupsit, præteritarum ante nuptias operarum actio datur.

De operis non impositis.

31. Modestinus lib. 1. Regularum.

OPeris non (5) impositis manumissus, etiam si ex sua voluntate aliquo (6) tempore præstiterit, compelli ad præstandas, quas non promisit, non (7) potest.

De pecunia promissa libertatis onerandæ causa.

32. Idem [lib. 6. Pandectarum].

[IS], qui onerandæ (8) libertatis causa pecuniam patrono repromiserit, non tenetur: vel patronus, si pecuniam (9) exegerit, bonorum possessionem contra tabulas ejus non potest petere.

De alendo liberto.

33. Javolenus [lib. 6. ex Cassio].

IMponi operæ ita, ut ipse libertus se alat, non (10) possunt.

De diminutione, augmento, mutatione, et interitu operarum.

34. Pomponius [lib. 22. ad Quintum Mucium].

INterdum et diminutionem, et augmentum, et mutationem recipere obligationes operarum sciendum est. Nam dum (11) languet libertus, patrono operæ, quæ jam cedere cœperunt, pereunt. † Sed si liberta, quæ operas promisit, ad eam dignitatem perveniat, ut inconveniens sit præstare patrono operas: ipso jure hæc intercident.

De liberta majore L. annis.

35. Paulus [lib. 2. ad leg. Juliam et Papiam].

LIberta major quinquaginta (12) annis operas præstare patrono non cogitur.

De societate.

36. Ulpianus [lib. 11. ad legem Juliam et Papiam].

LAbeo ait, libertatis causa societatem (13) inter libertum et patronum factam ipso jure nihil valere, palam esse.

Lex Julia de liberto liberos habente. 1. *De liberis amissis.* 3. *De persona, cui promissum est.* 4. *De delegatione.* 5. *De operis futuris vel præteritis.* 6. *De petitione et condemnatione.* 7. *De posthumis vel jam natis.* 8. *De fidejussoribus et expromissoribus.*

37. Paulus [lib. 2. ad legem Juliam et Papiam].

QUi (14) *libertinus duos* (15) *pluresve a se genitos, natasve, in sua potestate habebit, præter* (16) *eum, qui artem ludicram fecerit, quive operas suas, ut cum bestiis pugnaret, locaverit* (17)*: ne quis eorum operas, doni, muneris, aliudve quicquam libertatis causa patrono, patronæ, liberisve eorum, de quibus juraverit vel promiserit, obligatusve erit, dare, facere, præstare debeto: et si non eodem tempore duo in potestate habuerit, vel unum quinquennem* (18), *liberabitur operarum obligatione.*

§. 1. Amissi ante liberi ad eas operas, quæ postea imponuntur, prosunt, ut Julianus ait.

§. 2. Sed et si uno amisso obliget se, deinde alter nascatur: multo magis Pomponius ait amissum huic jungi, uti liberetur.

§. 3. Nihil autem interest, utrum ipsi promittat patrono (19), an eis, qui in potestate ejus sint.

§. 4. Sed si creditori suo libertum patronus delegaverit, non potest idem dici: solutionis enim vicem continet hæc delegatio. Potest tamen dici, si in id, quod patrono promisit, alii postea delegatus sit: posse eum liberari ex hac lege (20). nam verum est, patrono eum expromisisse, quamvis patrono nunc non debeat. quod si ab initio delegante patrono libertus promiserit, non liberari eum.

§. 5. Non solum futurarum (21), sed etiam (22) præteritarum operarum liberatio fit.

§. 6. Julianus: etiam si jam petitæ sunt operæ, liberis sublatis absolutionem faciendam. sed si jam operarum nomine condemnatus est, non potest liberari: quoniam jam pecuniam debere cœpit.

§. 7. Posthumus liberti heredes patris sui non liberat, quod proficisci liberatio a liberto debet, nec quisquam post (23) mortem liberari intelligi potest. ex lege autem nati liberi prosunt.

§. 8. Etiam si in persona liberti collata liberatio est: fidejussores quoque liberabuntur ex sententia legis. Quod si libertus expromissorem (24) dederit, nihil hoc caput ei proderit.

(1) Se tot operas, quot patronus. *Hal.*

(2) Judex sibi quis esse potest consensu adversarii, seu consentiente ita adversario; alias non potest. 1. *Harm.* 4. §. 2.

(3) Et sic juramentum ad arbitrium boni viri redigitur, *l. ult. infr. ad municip.* quædam enim tacite intelliguntur. vide quæ notavi ad *l.* 54. §. 1. *supr. locat.*

(4) Immodice obligari neminem velle, præsumimus. adde *l.* 5. *C. de dolo.*

(5) *l.* 22. *circa fin. supr. h. t.*

(6) *l.* 28. *C. de pactis. l.* 7. *C. de usuris.*

(7) Imo potest. vide *l.* 6. *supr. de usur.*

(8) *l.* 1. §. 5. *infr. quarum rer. act.*

(9) Vid. *l.* 37. *infr. de bon. libert.*

(10) Imo possunt. *l.* 18. *supr. h. t.*

(11) Vid. *l.* 15. *supr. h. t.*

(12) Ætas excusat libertam. ad præscriptionem 50 annorum hic casus pertinet: ad eam quoque refertur, quod ea quæ alea perdita sunt, post annum 50 repeti non possunt, quod annus 50 excuset a decurionatu, *l.* 13. *C. de decur.* quod partus editus ex quinquagenaria sit legitimus, vide Cuj. *lib. de præscr. c.* 32.

(13) *l.* 1. §. 7. *infr. quar. rer. act.*

(14) Verba legis Juliæ de maritandis ordinibus.

(15) Numerus liberorum excusat ab operis libertum. *l.* 6. *in fin. C. h. t.*

(16) Sunt enim qui sequuntur infames. vide *l.* 2. §. 5. *supr. de his qui notant.*

(17) Vide Forcatulum *Necyomant. dialog.* 53. Marcum Vertranium *de jur. liber. cap.* 6. 11. et 12. Mod.

(18) Vide quæ notavi ad *l.* 1. *C. de infantibus expositis.*

(19) Ut *l.* 10. *supr. h. t.*

(20) Julia scil. *de maritand. ordinib. l.* 6. *C. h. t.* cujus verba referuntur *supr. h. t.*

(21) Futurarum operarum liberatio esse potest.

(22) Præteritæ igitur operæ difficilius remittuntur, quam futuræ

(23) Vide *l. un. C. ut actiones ab heredibus et in heredes.* §. 25. *Inst. de inutilib. stipul. l.* 11. *l. ult C. de cont. stip.*

(24) Hinc constat, fidejussorem ab expromissore differre. Fidejussor cum alio obligatur, Expromissor vero solus, quasi reus principalis. Qui dat fidejussorem, non liberatur: qui dat expromissorem, liberatur. Expromissione fit novatio, non fidejussione. *l.* 6. § 4. *supr. soluto. l.* 5. §. *satis. infr. de verb. obl.*

De operis, quæ sine turpitudine aut periculo præstari non possunt. 1. Si libertus post manumissionem artificium didicerit, aut exercere desierit.

38. CALLISTRATUS [lib. 3. Edicti monitorii].

HÆ demum impositæ operæ intelliguntur, quæ sine turpitudine (1) præstari possunt, et sine periculo vitæ. nec enim, si meretrix manumissa fuerit, easdem operas patrono præstare debet; quamvis adhuc corpore quæstum faciat: nec arenarius (2) manumissus tales operas: quia (3) istæ sine periculo vitæ præstari non possunt.

§. 1. Si tamen libertus artificium exerceat (4), ejus quoque operas patrono præstare debebit, et si post manumissionem id didicerit: quod si artificium exercere desierit, tales operas edere debebit, quæ non contra dignitatem ejus fuerint: veluti ut (5) cum patrono moretur, peregre proficiscatur, negotium ejus exerceat.

De pecunia promissa, si operæ non dentur.

39. PAULUS [lib. 7. ad Plautium].

SI ita stipulatio [a] patrono facta sit, *Si decem dierum operas non dederis, viginti* (6) *nummos dare spondes:* videndum est, an nec viginti actio danda sit, quasi onerandæ (7) libertatis gratia promissi sint; nec operarum, quæ promissæ non sint; an vero operæ duntaxat promissæ fingi debeant, ne patronus omnimodo excludatur? et hoc Prætor quoque sentit, operas duntaxat promissas.

§. 1. Sequens illa quæstio est, an libertus impetrare debeat, ne majoris summæ, quam viginti condemnetur? quia videtur quodammodo patronus tanti (8) operas æstimasse, ideoque ipse non deberet egredi taxationem viginti. Sed iniquum est, nec oportet liberto hoc indulgere: quia non debet ex parte obligationem comprobare, ex parte tanquam de iniqua queri.

Si bona patroni venierint.

40. PAPINIANUS [lib. 20. Quæstionum].

SI bona patroni venierunt, operarum, quæ post venditionem præterierint, actio patrono dabitur. et si alere se possit (9), ante venditionem præteritarum non dabitur: quoniam (10) ex ante gesto agit.

De liberto, qui operarum obligatione dimissus est.

41. IDEM [lib. 5. Responsorum].

LIbertus, qui operarum obligatione dimissus (11) est, atque ita liberam (12) testamenti factionem adsecutus est, nihilominus obsequi verecundiæ (13) tenetur. † Alimentorum (14) diversa causa est (15): cum (16) inopia patroni per invidiam libertum convenit.

De manumissione ex causa fideicommissi.

42. IDEM lib. 9. Responsorum.

CErdonem (17) *servum meum manumitti volo, ita ut operas heredi promittat:* non cogitur manumissus promittere. sed et si promiserit in eum actio non (18) dabitur: nam juri publico (19) derogare non potuit, qui fideicommissariam libertatem dedit.

De militia.

43. IDEM lib. 19. Responsorum.

OPeris obligatus, militiæ (20) nomen non sine injuria patroni dabit (21).

De mora.

44. SCÆVOLA lib. 4. Quæstionum.

SI libertus moram (22) in operis fecerit, fidejussor tenetur: mora fidejussoris nulla est: [at] in homine debito fidejussor etiam ex sua mora in obligatione retinetur.

De negotiatione.

45. IDEM lib. 2. Responsorum.

LIbertus (23) negotiatoris vestiarii (24) an (25) eandem negotiationem in eadem civitate et eodem loco invito patrono exercere possit? Respondit, nihil proponi, cur non possit; si nullam læsionem ex hoc sentiet patronus.

De concubina patroni.

46. VALENS lib. 5. Fideicommissorum.

LIberta si in concubitu (26) patroni esset, perinde (27) ac si nupta eidem esset, operarum petitionem in eam dari non oportere constat.

De manumissione ex causa fideicommissi.

47. IDEM lib. 6. Fideicommissorum.

CAmpanus (28) scribit, non debere Prætorem pati, donum, munus, operas imponi ei, qui ex fidei-

(1) *l.* 16. *in fin. supr. h. t.*
(2) De arenario vide *l.* 4. *infr. de accus.*
(3) Libertus salutem propriam patroni saluti præferre potest, *ut hic.* Idem in vasallo, Gloss. *quibus mod. feud. amitt.* Everhard. *in loco a liberto ad vasallum.* 25.
(4) *l.* 23. *supr. h. t.*
(5) *l.* 20. §. 1. *supr. h. t.* Vide *l.* 12. *C. h. t.*
(6) Pro operis patroni interdum certam summam a libertis stipulabantur, *ut hic. l. adigere.* 6. §. 1. *supr. de jure patron. l. ultim. infr. qui et a quib. manumiss.*
(7) *l.* 32. *supr. h. t.*
(8) *l.* 26. *in fin. supr. h. t.*
(9) Aliter scilicet, et aliunde citra operas et operarum indictionem.
(10) Vide *l.* 4. *infr. de cur. bon. dando.*
(11) Egentem patronum libertus obligatione operarum solutus alere cogendus est pro modo facultatium suarum. Paulus 2. *sent. ult.* §. *unic.*
(12) Testamenti, id est, testandi liberam facultatem adsequitur libertus, operarum obligatione dimissus ac solutus. Ita patrono hoc casu bonorum possessio contra tabulas denegatur, ac si operas exegisset, aut vendidisset.
(13) Verecundiæ obligatio non censetur liberto remissa, operis ei remissis.
(14) Hinc colligunt, Patrem cogi filium inopem redimere atque etiam alere, et vetera pietatis officia in eum exercere, licet ei legitimam semel dederit. non tamen cogi filio alteram legitimam dare. Castrens. *in Authent. si captivi. C. de Episcopis.*
(15) Ab obsequiis.
(16) Hic locus mihi videtur corruptus: nisi ita excipias, Per invidiam libertum convenio, dum apud omnes conqueror me inopem a liberto non ali.
(17) Cerdo, qui et lucrio, homo vilis est, quia actum illicitum quæstus causa exercet: a κέρδος, quod Græcis lucrum est.
(18) Imo dabitur. *l.* 47. *in fin. infr. h. t.*
(19) Adde *l.* 15. §. 1. *supr. ad l. Falcid.*
(20) Miles esse libertus non potest, qui operas patrono debet.
(21) Cur ita? collige ex *l.* 34. *supr. h. t.*
(22) *l.* 8. *in fin. supr. h. t.* vid. *l.* 88. *infr. de verbor. oblig.*
(23) Vide *l.* 2. *et l.* 18. *supr. de jure patronat.*
(24) Vestiarius negotiator.
(25) Adde *l.* 16. *supr. h. t.* Libertus ejusdem negotiationis, cujus patronus, eadem non tantum in civitate, sed et loco eodem seu vico, invito patrono, eam negotiationem exercere potest, si modo nullam læsionem ex hoc patronus sentiat.
(26) In concubinatu. *Hal.*
(27) Qui libertam duxit, operas ei remittere videtur. *l.* 8. *C. h. t.*
(28) Fit hujus JC. Campani sc. mentio, in *l. invitus.* 34. §. 3. *infr. de fideic. libert.* Porro vide ad hanc leg. Menoch. 2. *de arbitr.* 1. *cas.* 88. *num.* 56. *et* 57.

commissi causa manumittatur : sed si (1), cum sciret posse se id recusare, obligari se passus sit, non (2) inhibendam operarum petitionem, quia donasse (3) videtur.

De nuptiis libertæ.

48. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

SIcut patronus, ita etiam patroni filius, et nepos, et pronepos, qui libertæ nuptiis (4) consensit, operarum exactionem amittit (5) : nam (6) hæc, cujus matrimonio consensit, in (7) officio mariti esse debet.

§. 1. Si autem nuptiæ, quibus patronus consensit, nullas habeant vires ; operas exigere patronus non prohibetur.

§. 2. Patronæ, item filiæ, et nepti, et pronepti patroni, quæ libertæ nuptiis (8) consensit, operarum exactio non denegatur : quia his nec ab ea, quæ nupta est, indecore præstantur.

De liberto communi.

49. GAJUS [lib. singul. de Casibus].

DUorum libertus potest aliquo casu singulis diversas operas uno tempore in solidum edere : veluti si librarius (9) sit, et alii patrono librorum scribendorum operas edat, alter vero peregre cum suis proficiscens operas custodiæ domus ei indixerit : nihil enim vetat, dum custodit domum, libros scribere. hoc ita Neratius in libris membranarum scripsit.

Quales operæ edendæ. 1. De alendo eo, qui operas edit, et temporis spatio ei relinquendo.

50. NERATIUS lib. 1. Responsorum.

OPerarum editionem pendere ex (10) æstimatione edentis : nam dignitati (11), facultatibus, consuetudini, artificio ejus convenientes edendas.

§. 1. Non solum autem libertum, sed etiam alium quemlibet operas edentem, alendum, aut satis (12) temporis ad quæstum alimentorum reliquendum : et in omnibus tempora ad curam corporis necessariam relinquenda.

Quibus casibus operæ non patrono debentur.

51. PAULUS [lib. 2. Manualium].

INterdum operarum (13) manet petitio, etiamsi jus patroni non sit : ut evenit in fratribus ejus, cui adsignatus est libertus, aut nepote alterius patroni, extante (14) alterius patroni filio.

TIT. II.

DE BONIS (15) LIBERTORUM.

Ratio Edicti. 1. De Edicto Rutilii, 2. Et posteriorum Prætorum.

1. ULPIANUS [lib. 42. ad Edictum].

HOc Edictum a Prætore propositum est honoris, quem liberti patronis habere debent, moderandi gratia. Namque (ut Servius scribit) antea soliti fuerunt a libertis durissimas (16) res exigere, sc. ad remunerandum tam grande (17) beneficium, quod in libertos confertur, cum ex servitute ad civitatem Romanam perducuntur.

§. 1. Et quidem prius (18) Prætor Rutilius edixit, se amplius non daturum patrono, quam operarum (19) et societatis (20) actionem : videlicet, si hoc pepigisset, ut nisi ei obsequium præstaret libertus, in societatem admitteretur patronus.

§. 2. Posteriores Prætores certæ (21) partis bonorum possessionem pollicebantur. videlicet enim imago societatis induxit ejusdem partis præstationem : ut quod vivus solebat societatis nomine præstare, id post mortem præstaret.

De morte patroni et successorio Edicto. 2. De filio patroni emancipato, qui nepotem in potestate avi reliquerat.

2. POMPONIUS [lib. 4. ad Sabinum].

SI patronus a liberto præteritus, bonorum possessionem petere potuerit contra tabulas, et antequam peteret, decesserit, vel dies ei bonorum possessionis agnoscendæ præterierit : liberi (22) ejus, vel alterius patroni petere poterunt ex illa parte Edicti, qua primis non petentibus aut etiam nolentibus ad se pertinere, sequentibus datur, atque si priores ex eo numero non essent.

§. 1. Sed si patronus heres institutus, vivo liberto decessisset superstitibus liberis : quæsitum est, an illi contra tabulas testamenti bonorum possessionem petere possint? Et eo decursum est, ut mortis tempus, quo defertur bonorum possessio, spectari debeat, an patronus non sit : ut si sit, ex prima parte Edicti liberi ejus bonorum possessionem petere non possint.

§. 2. Si filius emancipatus nepotem in potestate avi reliquisset, bonorum possessionem partis dimidiæ dandam ei filio intestati liberti, quamvis jure ipso legitima hereditas ad nepotem pertineat : quia et contra tabulas ejus liberti [et] filio potius bonorum possessio partis debitæ daretur.

(1) *l. 29. infr. tit. prox.*

(2) Imo inhibenda : cum non sit petitio. *l. 42. supr. h. t.*

(3) Donare operas videtur, qui nullo jure cogente eas præstat. *l. 29. infr. de donat.*

(4) Operas libertæ remittere videtur, qui cum liberta nuptias contrahit. *l. 11. in fin. C. h. t. l. 2. C. de obseq.*

(5) Imo non videtur amittere. *arg. l. 13. §. etiam si uxorem habeat libertus.* 3. *supr. h. t.*

(6) Operarum præstatione liberatur nupta patrono liberta, cum ei officium debeat : ut hinc constet : operas et officium distingui : Operæ patrono, officium marito debetur.

(7) Uxor marito officium debet.

(8) Vide *l. 2. C. de obsequiis. l. 11. in fin. C. hoc tit.*

(9) *l. 7. §. 5. supr. h. t.* adde *l. 92. infr. de reg. jur*

(10) Vide *l. 16. in fin. supr. h. t.*

(11) *l. 23. supr. h. t.*

(12) *l. 22. in fin. l. 26. supr. h. t.*

(13) Differentia inter jus patronatus et operarum præstationem : inter officiales et artificiales operas. v. Edmund. Merill. *lib. sing. different. c.* 15. Ans.

(14) *l. 23. §. 1. infr. de bon. libert.*

(15) *Lib. 6. C. 4.* Paul. 3. *sent.* 2. de successione libertorum. 3. *Inst.* 8. περὶ διακατοχῆς (vel διαδοχῆς) ἣν ἔχουσι οἱ πάτρωνες τῶν ἀπελευθέρων εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῶν, τὴν ἐναντίωσιν κινοῦντες καὶ τῆς διαθήκης αὐτῶν· 49. *Eclog.* 4. extat apud Ulp. *tit.* 27. *de libert. succession. vel bonis. et tit.* 29. *de bon. libert.* Hic igitur tractatur de bonorum possessionibus contra tabulas liberti, quæ patrono præterito dantur. Datur etiam ei ab intestato *unde legitimi.* vide Cujac. *hic.*

(16) *l. 2. supr. de operis libert.*

(17) Inæstimabile. *l. 176. in fin. infr. de regulis.*

(18) *Al.* primus.

(19) Vide *l. 2. supr. de operis libert.*

(20) Imo, videtur nullo modo consistere posse societas inter patronum et libertum. vide *l. 36. supr. tit. prox.*

(21) Dimidiæ. §. 3. *Inst. de success. libert.* adde *l. 1. §. penult. supr. si cui plus quam per l. Falcid.* et ad eam dimidiam jus erat bonorum possessionis contra tabulas liberti. Ulpian. *tit.* 26. Quintilianus in declamatione cui titulus est, Avia testis. Huic relinquo, debeo, munus, operas, testamentum.

(22) *d.* §. 3.

De jure aureorum annulorum. 1. *De natali restituto.* 2. *De impetratione liberæ testamenti factionis.* 3. *De empto hac lege*, ut manumittatur. 4. *De eo qui nummos accepit, ut manumitteret. Si quid requiratur ut patronus contra tab. bonorum possess. accipere possit.* 6. *De bonis castrensibus.* 7. *De deportatione et restitutione.* 8. *De manumisso a filiofam. milite.* 9. *De capitali accusatione.* 10. *Si patronus sit heres institutus vel non.* 11. *De institutione conditionali.* 15. *De debita portione patrono relicta vel donata.* 20. *Debita portio quo tempore et quomodo accipitur.*

3. Ulpianus lib. 40. [41.] ad Edictum.

Etiam si jus annulorum (1) consecutus sit libertus a Principe, adversus hujus tabulas venit patronus, ut multis rescriptis continetur: hic (2) enim vivit quasi ingenuus, moritur quasi libertus.

§. 1. Plane, si natalibus (3) redditus sit, cessat contra tabulas bonorum possessio.

§. 2. Idem et si (4) a Principe liberam testamenti factionem impetravit.

§. 3. Sed si hac lege emit quis, *ut* (5) *manumittat:* ad hanc partem Edicti pertinebit.

§. 4. [Si quis nummos (6) accepit, ut manumitteret, non habet contra tabulas bonorum possessionem].

§. 5. Ut patronus contra tabulas bonorum possessionem accipere possit, oportet hereditatem aditam esse, aut bonorum possessionem petitam: sufficit autem vel unum (7) ex heredibus adisse hereditatem, bonorumve possessionem petisse.

§. 6. Patronus contra ea bona liberti omnino non admittitur, quæ in castris (8) sunt quæsita.

§. 7. Si deportatus patronus restitutus (9) sit, liberti contra tabulas bonorum possessionem accipere potest. † Idemque et in liberto deportato et restituto dicendum est.

§. 8. Si quis filiusfamilias servum de (10) castrensi peculio manumiserit, ex Constitutione D. Hadriani patronus est, admittique poterit ad contra tabulas bonorum possessionem, ut patronus.

§. 9. Si capitis (11) libertum accusaverit is, cui adsignatus est, non potest is petere contra tabulas bonorum possessionem fratribusque suis non obstabit: sed hi contra tabulas bonorum possessionem petent, quemadmodum peterent, si ex altero filio nepotes essent: libertus enim, qui alteri ex filiis adsignatur, non desinit alterius filii libertus esse. amplius dicendum est, etiamsi omiserit frater bonorum possessionem, alter frater, cui (12) adsignatus, non potest succedere, et contra tabulas bonorum possessionem petere.

§. 10. Totiens ad bonorum possessionem contra tabulas invitatur patronus, quotiens (13) non est heres ex debita portione institutus.

§. 11. Si patronus sub conditione sit institutus, eaque conditio vivo testatore extitit: contra tabulas bonorum possessionem accipere non potest.

§. 12. Quid ergo, si mortis tempore pependit, extitit tamen, antequam patrono deferatur bonorum possessio, hoc est ante aditam hereditatem? an invitetur ex hac parte Edicti? et magis est, ut aditæ hereditatis tempus spectetur: hoc enim jure utimur.

§. 13. Si tamen in præteritum collata (14) sit conditio, vel ad præsens: non videtur sub conditione institutus: aut enim impleta est, et pure institutus est: aut non est, [et] nec heres institutus est.

§. 14. Si libertus patronum suum ita heredem scripserit, *Si filius meus me vivo morietur, patronus heres esto:* non male videtur testatus: nam si decesserit filius, poterit hic existente conditione accipere bonorum possessionem.

§. 15. Si debita patrono portio legata sit, etsi scriptus heres non fuerit; satis ei factum est.

§. 16. Sed etsi institutus sit ex parte minore, quam ei debetur, residua vero pars suppleta est ei legatis, sive fideicommissis: et ita satisfactum ei videtur.

§. 17. Sed et mortis causa (15) donationibus poterit patrono debita portio suppleri: nam mortis causa donationes vice legatorum funguntur (16).

§. 18. Sed etsi non mortis causa donavit libertus patrono, contemplatione tamen debitæ portionis donata sunt, idem erit dicendum: tunc enim, vel quasi mortis causa imputabuntur, vel quasi adgnita repellent patronum a contra tabulas bonorum possessione.

§. 19. Si patrono conditionis implendæ (17) causa quid datum sit, in portionem debitam imputari debet, si tamen de bonis sit liberti profectum.

§. 20. Debitam autem partem eorum, quæ (18) cum moritur, libertus habuit, patrono damus: mortis enim tempus spectamus. Sed et si dolo malo fecit, quo minus haberet: hoc quoque voluit Prætor pro eo haberi, atque si in bonis esset.

De eo, qui necem domini detexit. 1. *De liberto capto ab hostibus.* 2. *De deportatione vel captivitate patroni.* 3. *De fideicommissaria hereditate.*

4. Paulus lib. 42. ad Edictum.

Si necem (19) domini detexerit servus, Prætor statuere solet, ut liber sit. et constat eum quasi ex Senatus-

(1) *l.* 5. *in fin. infr. de jur. aureor.*

(2) Annulo donati deteriore erant conditione quam natalibus restituti. Hi conditionem mutant, quippe cum eis natalibus restituantur, in quibus homines fuerant, nondum neque naturali neque civili jure descripto. vid. *l.* 2. *infr. de natalib. restit.* Illi honore quidem augentur, conditionem tamen non mutant, jura tantum et munia ingenuitatis dum vivunt habent, *ut hic.* vide quæ scripsi ad *l.* 2. *C. de jur. aur. l.* 23. §. 2. *supr. de cond. et demonstr. Novell.* 74. ideo libertinis annulus dabatur, ut quasi ingenui viverent. Ita Musæ medico eidemque liberto Augustus annulum dedit. *Dion.*

(3) *l.* 2. *circa fin. infr. de natalib.*

(4) Vide quæ scripsi ad *l.* 5. *in fin. C. qui testam. facere.*

(5) Vide *l.* 45. *supr. de ritu.*

(6) Vid. *d. l.* 45.

(7) Nam ante aditam hereditatem sic accipere debemus, antequam scil. vel ab uno adeatur. *l.* 1. §. 8. *infr. si is, qui testam.*

(8) *l.* 1. §. 4. *supr. si quis a parente. l.* 37. *C. de inoffic. testam.*

(9) *l.* 21. *in pr. supr. de jure patron.* Quid, si patronus in hæresim lapsus sit? Jus patronatus, quod habuit, reversus accipiet. *argum. hujus legis. l. sed si. supr. de in jus voc. c. quia diligentia. extr. de elect.* nisi ob hæresim sententia judicis suum jus patronatus amiserit: jus enim suum ita amissum non recipiet. *arg. cap. de illa. extr. de divort. c. ult. extr. de convers. conjugat. Gloss. in c. maximum.* 177.

(10) Vide *l.* 8. *supr. de jure patron. l.* 45. §. 3. *supr. de ritu nupt.*

(11) Vide *l.* 10. *supr. de jure patron.*

(12) Qui adsignatus non est, potest succedere. ita legit Accursius.

(13) *l.* 6. *in fin. infr. h. t. l.* 21. §. 2. *supr. de jure patronat.*

(14) Vide *l.* 16. *supr. de injusto.*

(15) *l.* 8. §. 3. *infr. h. t.*

(16) §. 1. *Inst. de donat.*

(17) *l.* 8. §. 4. *infr. h. t.*

(18) *l.* 44. §. 2. *infr. h. t.* Goth. Adde *l. cum quæritur. C. de inoff. testam.* Ans.

(19) Vid. *l.* 1. *C. de precib. Imper. l.* 1. *C. pro quib. caus. servi pro præmio. l.* 23. *supr. de jur. patr. l.* 5. *infr. qui sine manumiss. l.* 39. *supr. ad l. Falcid.*

consulto libertatem consecutum, nullius (1) esse libertum.

§. 1. Si libertus captus ab hostibus ibi decesserit, quamvis liberti appellatio eum non tangat, tamen propter legem Corneliam (2), quæ testamentum sic confirmat, atque si in civitate decesserit, patrono quoque bonorum possessio danda erit.

§. 2. Si deportatus (3) patronus sit, filio ejus competit bonorum possessio in bonis liberti, nec impedimento est ei talis patronus, qui mortui (4) loco habetur. † Et dissimile est, si patronus apud hostes sit: nam propter spem (5) postliminii obstat libertis suis.

§. 3. Si extraneus a liberto heres institutus, rogatus sit filio hereditatem restituere, cum ex Senatusconsulto Trebelliano restituta hereditate, heredis (6) loco filius habetur, patronus summovendus est.

De patrono et liberis ejus. 1. *De filio patroni emancipato, et nepote ex eo in potestate retento.*

5. Gajus [lib. 15. ad Edictum provinciale].

Libertus, qui patronum patronique liberos habet, si patronum ex parte debita heredem instituit, liberos ejus in eandem portionem substituere debet, ut licet patronus vivo liberto mortuus fuerit, satisfactum videatur liberis ejus.

§. 1. Si patroni filium emancipatum, et nepotes (7) ex eo, qui in avi familia remansit, libertus habeat: filio (8) tantum, non etiam nepoti satisfacere debebit libertus, nec ad rem pertinet, quod ad parentis bona pariter vocantur.

De liberis liberti. 1. *Si testamentum, in quo patroni filia scripta est, falsum dicatur, eaque judicio pendente decesserit.* 2. *De filiis patroni.* 4. *De eo, qui judicium defuncti liberti agnovit.*

6. Ulpianus [lib. 43. ad Edictum].

Et si ex modica parte instituti sint liberi liberti, bonorum possessionem contra tabulas patronus petere non potest: nam et Marcellus lib. IX. Digestorum scripsit, quantulacunque ex parte heredem institutum liberti filium, patronum expellere (9).

§. 1. Cum patroni filia heres instituta esset a liberto, falsumque (10) testamentum dictum esset, in quo scripta erat, et appellatione interposita et pendente diem suum obisset: heredibus ejus D. Marcus subvenit, ut id haberent, quod haberet patroni filia, si viveret.

§. 2. Si filius liberti heres ab eo institutus abstinuerit (11), quamvis nomine sit heres, patronus admittitur.

§. 3. Sed et si per in integrum restitutionem is, qui mixtus est paternæ hereditati, vel qui adiit hereditatem, abstinuerit se: poterit quis patronum admittere.

§. 4. Patronus, patronique liberi, si secundum voluntatem mortui liberti hereditatem adierint (12), legatumve aut fideicommissum petere maluerint: ad contra tabulas bonorum possessionem non admittuntur.

7. Gajus lib. 15. ad Edictum provinciale.

Nam absurdum (13) videtur, licere eidem partim comprobare judicium defuncti, partim evertere.

8. Ulpianus lib. 43. ad Edictum.

Si vero non habuit effectum petitio ejus, dico non impediri, quominus adjuvetur. Quinimo et si sic adit, quasi ex debita portione institutus, mox apparuit, eum minorem partem, quam speravit, accepisse: æquissimum est, admitti eum ad suum auxilium. Sed et si testato convenisset heredem, ut sibi legatum solveretur, mox pœnituisset (14): puto eum posse adjuvari.

§. 1. Si patronus legatum sibi relictum adgnoverit, idque fuerit evictum (15), competit ei legitimum auxilium; quia id, quod speravit se habiturum, non habet. Sed et si non totum evictum sit, verum aliquo minus habet, quam putavit: erit ei subveniendum.

§. 2. Si servo vel filio suo aliquid relictum patronus adgnoverit (16), perinde a contra tabulas bonorum possessione repelletur, atque si adgnovisset sibi relictum.

§. 3. Sed et si mortis causa (17) donationem adgnoverit, dicendum est, repelli eum a contra tabulas bonorum possessione: sic tamen, si post mortem liberti adgnovit. cæterum si ei vivus libertus donavit, ille (18) accepit, non idcirco erit repulsus a contra tabulas bonorum possessione; quia potest dicere, sperasse, quod in testamento quoque gradus circa eum fieret: remittique ei debet ab eis decedere, vel ea compensare in portionem pro rata.

§. 4. Quare dicitur, et si conditionis (19) implendæ causa quid fuerit datum patrono post mortem liberti: repelli eum a contra tabulas bonorum possessione, quasi adgnoverit judicium.

§. 5. Si patronus minor annis XXV. liberti judicium adgnoverit, in integrum restitui eum oportere (20) existimamus, ut possit contra tabulas accipere.

De status controversia.

9. Paulus lib. 42. ad Edictum.

Qui in servitutem (21) libertum paternum petierit (22), nec (23) nomine liberorum (24) bonorum possessionem accipere potest.

(1) Vide *l.* 3. §. 3. *supr. de legitim. tutorib.* Nullius, id est, Orcinus familiæ. *l.* 48. *infr. de manumiss. testam.* vide Cujac. 3. *observ.* 23. Orcus quem ademit, nullius est libertus, nisi Orci, id est, Plutonis et Charontis.

(2) *l.* 28. *supr. de vulgari.*

(3) Adde *l.* 7. *supr. de his, qui sunt sui.*

(4) *l.* 23. *supr. familiæ.*

(5) *l.* 8. §. 2. *l.* 50. *infr. h. t.*

(6) Vide *Novell.* 1. *cap.* 1. §. 1.

(7) *Al.* nepotem ex eo, ut *infr. h. t. nepoti numero unitatis.*

(8) *l.* 23. *in fin. infr. h. t. l.* 3. §. 7. *supr. de legitim. tutoribus.*

(9) Vide *l.* 17. *infr. h. t.*

(10) *l.* 42. §. 3. *infr. h. t.*

(11) *l.* 20. *in fin. l.* 38. *in fin. infr. h. t. l.* 21. *in fin. supr. de jure patron. l.* 1. §. 9. *infr. ad SC. Tertyll.*

(12) *l.* 3. §. 10. *supr. h. t.*

(13) Absurditas est pro parte comprobare testamentum, pro parte evertere; ut hinc constet individuum jus esse testamenti. *l.* 39. *in fin. supr. tit. prox.*

(14) *l.* 8. §. 14. *supr. de inoff. testam.*

(15) Adde *l.* 46. *infr. de solut.*

(16) *l.* 4. *in fin. supr. h. t.*

(17) *l.* 3. §. 17. *supr. h. t.* Goth. Vid. Ludovic. Roman. *sing.* 482. Ans.

(18) Donatio non est sine acceptione. vid. Cujac. 12. *obs.* 28. adde quæ scripsi ad *l.* 15. *C. de sacros. eccles.*

(19) *d. l.* 3. §. 19. *Supr. h. t.*

(20) Ad adeundam hereditatem scil. Minoribus enim etiam subvenitur in lucro, *l.* 7. §. 6. *supr. de minorib.* vid. *l.* 1. §. 2. *C. si ut omissam heredit.*

(21) *l.* 14. *infr. h. t. l.* 33. §. 1. *infr. de fideicommiss. libert.*

(22) Calumniose scil.

(23) Imo potest accipere. *l.* 38. *infr. h. t.*

(24) Suorum scil. quibus ideo nocere videtur; et sic delictum patris filiis nocet.

De liberto plurium. 1. *De liberis patroni a parente institutis, vel exheredatis, vel præteritis.*

10. ULPIANUS lib. 44. ad Edictum.

SI ex patronis alicui satisfactum non erit, ita ut alii amplius (1) sua portione ex bonis liberti relinquatur; ei cui satisfactum non erit, ita actio dabitur, ut ejus portio suppleatur ex eo, quod extraneo heredi, et quod patrono supra suam portionem relictum est. Eadem ratio et in pluribus patronis servabitur.

§. 1. Julianus ait, eum, qui ab avo suo exheredatus (2) est, a bonis libertorum ejus summoveri, a patris vero sui libertorum bonis non excludi. quod si a patre sit exheredatus, ab avo non sit: non solum a libertorum paternorum bonis, verum etiam ab avi quoque excludi debere; quia per patrem avitos libertos consequitur. quod si pater ejus sit ab avo exheredatus, ipse non sit: posse nepotem avitorum libertorum contra tabulas bonorum possessionem petere.

† Idem ait, si pater me exheredavit, avus meus patrem meum, et prior avus decesserit: ab utriusque libertis me repelli. sed (3) si ante (4) pater decessisset, postea avus: dicendum erit, nihil mihi nocere patris exheredationem ad avitorum libertorum bona.

11. JULIANUS lib. 26. Digestorum.

QUod si pater meus a patre suo sit exheredatus, ego neque a patre meo, neque ab avo: mortuo quidem patre, et adversus avitos et adversus paternos libertos jus habebo (5). vivente (6) patre: quamdiu (7) in potestate ejus ero, non petam contra tabulas avitorum libertorum bonorum possessionem. emancipatus non summovebor.

12. ULPIANUS lib. 44. ad Edictum.

[SI patronus testamento jure militari facto filium (8) silentio (9) exheredaverit, debebit (10) nocere ei exheredatio: verum est enim hunc exheredatum esse].

§. 1. Si quis libertum filio suo adsignaverit, eumque exheredaverit, admitti potest ad bonorum liberti possessionem.

§. 2. Si quis non mala mente (11) parentis exheredatus sit, sed alia ex causa: exheredatio ipsi non nocet, utputa pone furoris causa exheredatum eum: vel ideo, quia impubes erat, heredemque institutum, rogatum ei restituere hereditatem.

§. 3. Si quis, cum esset exheredatus, pronunciatus vel perperam sit exheredatus non esse: non repellitur. rebus (12) enim judicatis standum est.

§. 4. Si filius patroni exheredatus, in partem obtinuerit de inofficioso, in partem victus sit, videamus, an noceat ei exheredatio? et nocere arbitror: quia testamentum valet a quo exheredatus est.

§. 5. Ex testamento autem, ex quo neque (13) adita hereditas est, neque petita bonorum possessio, liberis exheredatio non nocet: absurdum est enim in hoc tantum valere testamentum, ut exheredatio vigeat, cum (14) alias non valeat.

§. 6. Si patroni filius priore gradu sit heres scriptus, secundo exheredatus: huic non nocet exheredatio, cum voluntate patris vel extiterit heres, vel existere potuerit. neque enim debet videri pater indignum (15) existimasse filium bonis libertorum, quem ad hereditatem suam primum vocaverit.

† Ac ne eum quidem existimandum est summoveri a bonis liberti (16), [qui] a primo gradu exheredatus, et idem substitutus est. † Ergo is, qui institutus sit heres vel primo gradu, vel sequenti, vel alio quo gradu, licet exheres sit eodem testamento: non est summovendus a liberti bonis.

§. 7. Si patroni filius emancipatus noluerit adire hereditatem, vel qui in potestate est, retinere: nihilominus liberti bonorum possessionem habebit (17).

13. JULIANUS lib. 26. Digestorum.

FIlius patroni exheredatus, quamvis nepos ex eo heres scriptus fuerit, bonorum possessionem contra tabulas paternorum libertorum accipere non potest. licet enim necessarius existat patri suo, non per semetipsum, sed (18) per alium ad hereditatem admittitur. et certe constat, si emancipatus filius exheredatus fuerit, et servus ejus heres scriptus, et si jusserit servo hereditatem adire, et ita patri suo heres extiterit: non habebit contra tabulas paternorum libertorum bonorum possessionem.

De capitali accusatione, petitione in servitutem, testimonio, advocatione contra libertum.

14. ULPIANUS lib. 45. ad Edictum.

QUi (19), cum major natu esset, quam XXV. annis, libertum capitis accusaverit (20), aut in servitutem petierit (21), removetur (22) a contra tabulas bonorum possessione.

§. 1. Si vero accusaverit minor, dicendum est, hunc non excludi, sive ipse, sive tutor ejus vel curator accusaverit.

§. 2. Sed si minor (23) quidem instituerit accusationem, major autem factus sententiam acceperit: benigne erit dicendum, ignosci ei debere: quia minor cœpit. neque enim imputare ei possumus, cur non deseruit accusationem, vel cur abolitionem non petierit: cum alterum si fecisset,

(1) *l.* 34. *infr. h. t.*
(2) Vide *l.* 27. *infr. h. t.* ubi dixi.
(3) Vide quæ scripsi ad *l.* 13. *C. de collat. et l.* 9. *supr. de injusto.*
(4) Vide *l.* 11. *in fin. infr. h. t.*
(5) *l.* 38. *infr. h. t.* Imo non habebo. *l.* 9. *supr. h. t.* Hic nullam injuriam feci liberto: ibi vero feci.
(6) *l.* 38. *in fin. infr. h. t.*
(7) *l.* 10. *in fin. supr. h. t. d. l.* 38. *vers. sin autem emancipati. infr. h. t.*
(8) Quem scit se habere. *l.* 9. *C. de test. milit.*
(9) Miles silentio seu præteritione potest liberos suos exheredare. vide *l.* 9. *C. de test. milit.* Quid? *silentio exheredare*, quid est? silentio exheredamus filium, cum liberis præteritis alios instituimus heredes. Guido Papæ, *singul.* 343.
(10) Imo non nocebit. *l.* 47. *in fin. infr. h. t.* vide Cujac. 14. *obs.* 12.
(11) Non notæ gratia, sed alio consilio adjecta. *l.* 47. *infr. h. t.* nam multi non notæ causa exheredant liberos, nec ut eis obsint, sed ut eis consulant. *l.* 18. *supr. de liber. et posth.* adde *l.* 16. §. 2. *supr. de curator. furios.*
(12) Vide quæ scripsi ad *tit. C. de pœna judicis, qui male judicavit.*
(13) *l.* 1. *supr. de injusto. l.* 20. *vers. sed cum exheredatio. supr. de B. P. contra tabul. l.* 1. §. 1. *infr. quis ordo in bonor. possess. l.* 181. *infr. de reg. jur. l.* 14. *C. de fideicomm.*
(14) Id est, ubi.
(15) Vide Cuj. 14. *obs.* 11.
(16) Patris scil.
(17) Imo submovetur a bonis liberti avi. *l.* 47. *in fin. infr. h. t.*
(18) Adde *l.* 42. *Infr. h. t. l.* 6. §. 5. *Supr. de adq. vel omitt. hered.*
(19) Patronus. verba Edicti attende, quæ ex lege Papia videntur petita. *l.* 10. *supr. de jure patron.*
(20) *Novell.* 22. *cap.* 47.
(21) Vide *l.* 9. *supr. h. t.*
(22) Imo non removetur. *l.* 6. *Infr. unde cognati.*
(23) Ætati in delictis ignoscitur. *l.* 5. §. 9. *supr. de his, quæ ut indign.*

*

in Turpillianum incideret; alterum non facile impetretur. Certe si abolitione publice data (1), repetit [jam] major: dicendum est, hunc esse removendum. major enim factus potuit sine timore deserere abolitam accusationem.

§. 3. Is demum videtur capitis (2) accusasse, qui tali judicio appetit, cujus pœna aut supplicium habuit, aut exilium, quod sit vice deportationis, ubi civitas amittitur.

§. 4. Si tamen quis libertum eo crimine accusaverit, cujus pœna non est capitis, verumtamen judicanti placuit augere pœnam: non obest hoc patroni filio. neque enim imperitia, aut severitas judicantis obesse debet patroni filio, qui crimen levius importavit.

§. 5. Sed si non accusaverit: sed testimonium in caput liberti dixit, aut subjecit accusatorem, puto, eum a contra tabulas removeri.

§. 6. Si libertus Majestatis patroni filium accusavit, et patroni filius calumniæ eum capitis puniri desideravit: non debet repelli hoc Edicto. idem puto, et si ab eo petitus, retorsit (3) in eum crimina: ignoscendum (4) enim est ei, si voluit se ulcisci provocatus.

§. 7. Si patris mortem defendere necesse habuerit, an dicendum sit, hic quoque ei succurrendum, si libertum paternum propter hoc accusavit; medicum forte patris, aut cubicularium, aut quem alium, qui circa (5) patrem fuerat? Et puto succurendum, si affectione et periculo paternæ substantiæ ducente necesse habuit accusationem vel calumniosam instituere.

§. 8. *Accusasse* autem eum dicimus, qui crimina objecit, et causam perorari (6) usque ad sententiam effecit (7): cæterum, si ante quievit, non accusavit: et hoc jure utimur. Sed si appellatione interposita desiit, benigne dicetur, non pertulisse accusationem. † Si igitur pendente appellatione decessit libertus, patroni filius admittetur ad bonorum possessionem: quia sententia libertus morte subtractus est.

§. 9. Si patroni filius advocationem (8) accusatori liberti præstitit, non (9) est repellendus, neque enim advocatus accusat (10).

§. 10. *Si* pater testamento caverit (11), *ut accusaretur libertus, quasi venenum sibi parasset, aut quid aliud in se admisisset:* magis est, ut ignosci liberis (12) deberet, qui non (13) sponte accusaverunt (14).

§. 11. Sed et si accusaverit libertum, et probaverit crimen patroni filius, posteaque hic libertus sit restitutus: non erit repellendus. crimen enim, quod intendit, etiam perfecit (15).

15. Tryphoninus lib. 17. Disputationum.

Idem est, etsi crimen quidem, quod in liberto probatum est, meruerat capitis pœnam, benignius (16) autem punitus est libertus, veluti tantum relegatus: de calumniatore enim sensit Prætor.

De liberis exheredati vel ejus qui in servitutem libertum paternum petiit. 5. *De patrono qui bonorum possessionem contra tabulas accepit, a judicio liberti repellendo.* 10. *De eo qui substitutus est patrono.* 11. *De filio patroni substituti, et vivo testatore defuncti.*

16. Ulpianus lib. 45. ad Edictum.

In servitutem (17) *petiisse* non is videtur, qui ei, qui in possessione erat servitutis, petenti se in libertatem, contradixit (18), verum is, qui ex libertate petit in servitutem.

§. 1. Sed et si quis non totum suum, sed pro parte, vel usumfructum in eo suum dicat, vel quid aliud quod habere non potest in eo, nisi servus sit: an repellatur, quasi in servitutem petierit? quod est verius.

§. 2. Si petierit in servitutem, et obtinuerit, mox cognita veritate passus sit in libertate morari: non debet ei obesse, maxime si habuit justam causam errandi.

§. 3. Petiisse (19) in servitutem non videtur, qui ante litem contestatam destitit (20). Sed et si post litem contestatam, dicendum est, nec id nocere debere: quia non usque ad sententiam duravit.

§. 4. Si patroni filius sit vel exheredatus, [vel si] in servitutem libertum paternum petiit, vel capitis accusaverit libertum: non (21) nocet hoc liberis ejus, qui in potestate non sunt. et hoc Divi fratres Quintiliis (22) rescripserunt.

§. 5. Si quis bonorum possessionem contra tabulas liberti acceperit, ab omni liberti judicio repellitur (23): nec tantum si ipsi liberto heres fuerit scriptus, verumetiam si impuberi filio substitutus. nam et Julianus scripsit, si post petitam bonorum possessionem adierit impuberis filii liberti hereditatem patronus: denegari ei debere actiones.

§. 6. Sed et si quid codicillis fuerit patrono relictum, vel mortis causa donatum: simili modo horum quoque persecutio denegabitur.

(1) Vide *l.* 8. *infr. ad SC. Turp.*

(2) Capitis seu capitalis pœna est, cujus pœna mors aut exilium est. *l.* 10. *vers. Labeo. supr. de jur. patron. l. capitalium.* 28. *infr. de pœnis.*

(3) Et sic, Libertus reus a patrono constitutus, dum se defendit contra edictum, patronum in jus non vocat. *l.* 14. *supr. de in jus vocando.* quemadmodum e contrario is in servitutem non petit, qui asserenti se in libertatem contradicit. *l.* 16. *infr. h. t.*

(4) Adde *l.* 4. *in fin. supr. ad l. Aquil.*

(5) De dictione *circa* vid. Menoch. *de arbitr. lib.*2.*cas.*45.Ans.

(6) E contrario: si a lite contestata decessit, id ei nocere non debet: quia ad sententiam usque non duravit. *l.* 16. §. 3. *infr. h. t.* adde *l.* 8. §. 1. *supr. de inoff. test.*

(7) Imo, et is etiam *accusasse dicitur*, qui nomen tantum detulit. *l.* 10. *in fin. supr. de jur. patr.*

(8) Necessariam. *arg. l.* 7. *C. de postulando.*

(9) Imo est repellendus. *l. ult. supr. de inoff. testam.*

(10) *l.* 5. §. 13. *supr. de his, quæ ut indign.* ideoque multum interest inter advocationem et rei suæ defensionem. vid. *l.*54. *supr. de rei vind.*

(11) Probationem duci ex literis honesti viri defuncti, hinc colligunt. vid. tamen *l.* 3. §. 1. *Supr. de SC. Silaniano.*

(12) Testatoris libertum defuncti accusantibus, ejus mandato ac præcepto.

(13) Sed jussi a patre.

(14) Quia non suum judicium, sed alienum exequuntur, *l.* 47. §. 1. *in fin. Infr. h. t.* et inter voluntariam accusationem et officii necessitatem heredis multum interest. *l.* 2. *in fin. C. de calumniat.*

(15) Expedit enim peccata nocentium nota esse. *l.* 18. *infr. de injur.*

(16) Interdum enim id accidit. *l.* 3. 4. *C. ex quib. caus. infam.*

(17) Vide *l.* 9. *supr. h. t.*

(18) Est enim ei ignoscendum, qui provocatus se ulcisci cupit. *l.* 14. §. 6. *supr. h. t.*

(19) Adde *l.* 15. *infr. ratam rem haberi.*

(20) V. *l.* 14. §. 8. *supr. h. t.*

(21) Calumnia filii adversus libertum paternum nepoti emancipato ex eo nato nihil nocet. *l.* 11. *in fin. Supr. h. t.* vide Cujac. c. 4. *obs.* 13.

(22) Hujus rescripti fit mentio in *l.* 17. *supr. de jure patronat.*

(23) Qui contra tabulas bonorum possessionem petit repellitur a successione testamentaria. *l.* 22. *supr. de vulgari.* merito: nam qui testamentum arguit, ab ejus beneficio removendus est. *l.* 5. §. 14. *supr. de his, quæ ut indign.* adde *l.* 3. *in fin. supr. de legat. præstand.*

§. 7. Nonnunquam plane post petitam bonorum possessionem dabitur patrono legati persecutio, si (1) nihil ad emolumentum ejus perventurum sit, quia forte rogatus est alii restituere.

§. 8. Præterea non tantum, quod ipsis nominatim datum est, id se Prætor denegaturum ait: verumetiam si quid per pœnas ad ipsos per alios perventurum, ut puta per subjectas personas; quod quidem sunt habituri non restituturi.

§. 9. Dabimus legati petitionem patrono, si servo patroni dederit libertatem, pretio ejus patrono prælegato.

§. 10. Ei qui substitutus erit patrono, qui contra tabulas possessionem petierit, actio ejus partis, cujus patrono possessio data erit, non datur.

§. 11. Si patronus sit substitutus, et patronus vivo testatore decesserit: filium patroni petentem contra tabulas bonorum possessionem, non solius substituti partem occupare, verum omnibus heredibus pro parte (2) aliquid auferre constat.

De patrono, patrona, et proximis patrono, patronæ.

17. Idem lib. 47. ad Edictum.

Liberto sine liberis mortuo, in primis (3) patronus et patrona bonorum possessionem accipere possunt (4), et quidem simul: sed et si patrono et patronæ proximi sunt aliqui, simul admittuntur.

De liberis patroni patronæve.

18. Paulus lib. 43. ad Edictum.

Patronæ quidem liberi etiam vulgo (5) quæsiti accipient materni liberti bonorum possessionem: patroni autem non nisi jure quæsiti.

De patrono instituto.

19. Ulpianus lib. 4. Disputationum.

Si patronus ex minore parte quam legitima heres institutus falsum testamentum dixisset, nec obtinuisset: non est ambiguum, contra tabulas ei non deferri bonorum possessionem; eo (6) quod facto (7) suo perdidit hereditatem, cum temere falsum (8) dixit.

§. 1. Quod si ex debita parte fuerit institutus, sive adiit, sive non: a contra tabulas bonorum possessione repellitur, quasi debitam sibi portionem acceperit. nec poterit contra tabulas bonorum possessionem petere.

De patrono instituto sub conditione jurisjurandi. 1. De legatario rogato restituere patrono. 2. Si pars debita patrono relicta sit conjunctim cum alio. 4. De eo quem libertus substituit filio suo emancipato. 5. De fideicommisso filii emancipati, si filius liberti patris hereditatem omiserit.

20. Julianus lib. 25. Digestorum.

Libertus sub conditione jurisjurandi, quam (9) Prætor remittere (10) solet (11), patronum instituit heredem: non puto dubitandum, quin a bonorum possessione summoveatur. verum est enim, eum heredem factum.

§. 1. Si Titio legatum fuisset, ejusque fidei commissum, ut patrono restitueret: denegatur legatorum actio Titio si patrono pro debita parte a scripto herede fuerit satisfactum.

§. 2. Libertus patronum et extraneum conjunctim ex parte dimidia heredem scripsit: quadrans, ex quo institutus erat patronus totus ipsi imputari debebit; residuum ex debita sibi parte omnibus heredibus pro portione cujusque aufert.

§. 3. Idem servari conveniet in legato, quod patrono conjunctim et Titio datum fuerit: ut pars legati in portionem debitam patrono imputetur, ex reliqua parte tantum Titio detrahatur, quantum ab herede pro (12) rata portione.

§. 4. Si libertinus (13) filium emancipatum sub conditione heredem instituerit (14), et deficiente conditione substitutus (15) adierit: quæro, utrum patrono adversus substitutum in partem debitam Prætor, an emancipato filio in totam hereditatem succurrere debeat? Respondi, cum pater filium sub conditione primo gradu heredem instituit, si deficiente conditione, sub qua filius heres institutus est, ad secundum gradum hereditas pertinet, vel adhuc pendente conditione filius decesserit: patrono partis debitæ bonorum possessionem adversus substitutum competere. † Idemque est, et si filius [vel] non petierit bonorum possessionem tempore exclusus, vel repudiaverit. † Si vero deficiente conditione hereditas ad filium pertineat (16): emancipatum potius tuebitur Prætor adversus substitutum.

† Existimo autem, quotiens sub conditione heres filius scribitur, alias necessariam esse exheredationem a substitutis, alias supervacuam. nam si id genus conditionis fuerit, quæ in (17) potestate filii esset, veluti (18) *cum testamentum fecerit:* puto etiam omissa conditione filium locum substitutis facere. si vero conditio non (19) fuerit in potestate filii, veluti, *si Titius Consul factus fuerit*, tunc substitutus non admittitur, nisi filius ab eo nominatim exheredatus fuerit.

§. 5. Si libertus filium emancipatum heredem instituerit, ejusque fidei commiserit, ut totam hereditatem Sempronio restitueret; et filius, cum suspectam sibi hereditatem diceret, jussu Prætoris adierit eam, et Sempronio restituerit: non inique patrono bonorum possessio partis debitæ dabitur, perinde ac si non filius, sed is, cui hereditas restituta est, liberto heres extitisset. Item cum filius hereditatem liberti patris omiserit (20), et coheres ejus totius hereditatis onus susceperit: danda erit patrono bonorum possessio. Utroque enim casu non filio, sed extraneo pars eripitur.

(1) *l.* 8. §. 8. *in fin. supr. de inoff. testam.*
(2) *l.* 20. §. 3. *infr. h. t.*
(3) *l.* 3. *C. de fideicommiss. Inst. de success. lib. l.* 11. *supr. de jure patron. l.* 3. *inf. de suis et legitimis.* Ulpian. 27. §. 1. *et titul.* 29. Paul. 3. *sent.* 2.
(4) Vid. Molinæus *in intellectibus.* Marcus Vertranius *de jur. lib. cap.* 14. Mod.
(5) Liberi vulgo quæsiti ad matris successionem admittuntur. §. 3. *Instit. de SC. Orphitiano.*
(6) Facit *l.* 1. *in fin. C. de furtis. l.* 14. *l.* 16. *C. de inoff. testam.*
(7) *l.* 6. §. 3. *in fin. infr. ad leg. Corn. de falsis.*
(8) Adde *l.* 16. §. 1. *supr. h. t.*
(9) Quod Prætor. *Hal.*
(10) Vide *l.* 8. *supr. de condit. instit.*
(11) Vid. Emanuel Costa *lib.* 1. *select. c.* 10. Mod.
(12) *l.* 16. *in fin. supr. h. t.*
(13) Id est, libertus.
(14) Et sic primo gradu heredem fecerit.
(15) Secundo gradu institutus.
(16) Quia non fuit potestativa. *l.*3. §.13. *supr. de B.P. contra tabulas.*
(17) Vide *l.* 4. *supr. de hered. inst.*
(18) Conditio, *si fecerit testamentum*, est potestativa: nec potest ultimo vitæ spiritu impleri: nec opus est in ejus defectum adire. *Bart.*
(19) *l.* 83. *supr. de cond. et demonstr. l.* 4. *C. de instit. et substit.*
(20) *l.* 6. §. 2. *supr. h. t.*

De uno ex tribus patronis cessante.

21. Idem lib. 26. Digestorum.

Ex tribus patronis uno (1) cessante bonorum possessionem petere, duo æquas partes habebunt.

De manumisso a fili fam. milite.

22. Marcianus lib. 1. Institutionum.

Si filiusfamilias miles (2) manumittat: secundum Juliani quidem sententiam, quam lib. xxvii. Digestorum probat, patris libertum faciet: sed quamdiu [inquit] vivit, præfertur filius in bona ejus patri. sed D. Hadrianus Flavio Apro rescripsit, suum libertum eum facere, non patris.

De patrono qui se dedit in adoptionem. 1. De filio patroni et nepotibus ex altero filio. 2. De filiis duorum patronorum.

23. Julianus lib. 27. Digestorum.

Si libertus præterito patrono extraneum instituerit heredem, et patronus, antequam contra tabulas (3) bonorum possessionem petierit, in adoptionem (4) se dederit, deinde scriptus (5) omiserit hereditatem (6): patronus totorum (7) bonorum liberti possessionem ut legitimus petere potest.

§. 1. Si libertus intestato decesserit, relictis patroni filio, et ex altero filio duobus nepotibus, nepotes non admittentur, quamdiu filius esset: quia proximum (8) quemque ad hereditatem liberti vocari, manifestum est.

§. 2. Si autem ex duobus patronis alter unum filium, alter duos reliquisset: dixi viriles (9) inter eos partes fieri.

De duobus patronis.

24. Idem lib. 65. Digestorum.

Communi liberto, si ex duobus patronis alter jusjurandum exegerit, ne uxorem ducat: vel vivo liberto decesserit (10): is, qui extra hanc culpam fuerit, vel supervixerit (11), partis utrique debitæ bonorum possessionem solus habebit.

Si debitores conveniantur ab herede liberti.

25. Idem lib. 1. ad Urseium Ferocem.

Quamdiu patrono bonorum possessio partis debitæ dari potest, exceptio (12) debitoribus datur adversus heredem petentem, *si* (13) *non in ea causa sit patronus, ut bonorum possessionem pro parte debita contra tabulas petere possit.*

De liberto qui die cedente legati decessit.

26. Africanus lib. 2. Quæstionum (14).

Liberto octoginta habenti fundus quadraginta legatus est: is die cedente (15) legati decessit extraneo herede instituto. Respondit, posse patronum partem debitam vindicare. nam videri defunctum mortis tempore ampliorem habuisse rem centum (16), cum hereditas ejus propter computationem legati pluris venire possit. neque referre, heres institutus repudiet legatum liberto relictum, necne: nam, et si de lege (17) Falcidia quæratur, tale legatum, quamvis repudiatum, in quadrantem hereditatis imputatur legatariis.

De nepote patroni exheredato.

27. Idem lib. 4. (18) Quæstionum.

Vivo filio si nepos (19) exheredatur, nocebit ei exheredatio ad bonorum libertorum avitorum.

Si in libertinum animadversum sit. 1. Si libertus metu pœnæ mortem sibi consciverit, aut fugerit.

28. Florentinus lib. 10. Institutionum.

Si in libertinum animadversum erit, patronis ejus jus, quod in bonis ejus habituri essent, si is, in quem animadversum est, sua morte decessisset, eripiendum non est: sed reliquam partem bonorum, quæ ad manumissorem Jure civili non pertineat, fisco esse vindicandam placet.

§. 1. Eadem servantur in bonis eorum, qui metu accusationis mortem sibi consciverint, aut fugerint (20), quæ in damnatorum bonis constituta sunt.

De manumissione ex causa fideicommissi.

29. Marcianus lib. 9. Institutionum.

Qui (21) ex (22) causa fideicommissi (23) manumittitur, est quidem libertus manumissoris, et tam contra tabulas, quam ab intestato ad bona ejus venire potest quasi patronus: sed operas ei imponere non potest, nec impositas ab eo petere (24).

§. 1. Sed si defunctus filio (25) suo legavit servum, et rogavit, ut eum manumittat, ea mente, ut plenum jus patroni habeat: defendendum est, postea (26) eum operas jure imponere.

De petitione in servitutem.

30. Gajus lib. 2. ad Edictum Prætoris Urbani tit. de liberali causa.

Si quis libertum paternum in servitutem ea voluntate petierit, ut causam evictionis (27) sibi conservet, non amittit beneficium bonorum possessionis.

(1) *l.* 4. §. 1. *Infr. si quid in fraud. patron.*
(2) Vide *l.* 8. *supr. de jure patron.*
(3) Liberti.
(4) *l.* 39. *infr. h. t.*
(5) Heres per libertum.
(6) Liberti.
(7) *Al.* certæ partis bonorum. *l.* 6. *supr. de bon. possess.*
(8) Patroni filius patroni nepotibus obest. Ulpian. 27. §. 3. *l.* 3. §. 7. *supr. de legitimis tutor.* §. 3. *Instit. de success. libert. l.* 51. *supr. de oper. libert.* Prior est filius patroni, quam nepos alterius patroni. Paul. 3. *sent.* 2. §. 1. *in fin.*
(9) Id est, æquales portiones. Libertorum hereditas in capita, non in stirpes dividitur. Paul. 3. *sent.* 2. §. 3. Ulp. 27. §. 4.
(10) Decesserit is, qui extra. et hanc dispunctionem restituit Cujac. 1. *obs.* 14.
(11) Adde casum *l.* 4. *supr. de oper. libert.* Paul. 3. *sent.* 2. §. 2.
(12) Præjudicialis.
(13) Verba sunt exceptionis, quibus, ut et replicationibus, duplicationibus, serviunt hi articuli, *Si non, si nihil, at si, aut si*, ἀλλ' εἰ μὴ, *aut nisi*, *Quod præjudicium non fiat*, *Quod non vi*, *Quod facere possum.* De formulis exceptionum vid. Cujac. 5. *obs.* 34. et P. Pithœum 2. *notar. Mosaic. fol* 81
(14) Vide Cujac 2. *ad Afric.* 22.
(15) In hereditate legatarii computantur legata, quorum dies cessit vivo legatario, id est, quorum petitionem in suum heredem transmisit, etiam si repudiaverit heres. *l.* 81. §. 6. *supr. de legat.* 1.
(16) *l.* 16. *supr. de jure patron.*
(17) Huc refer *l.* 1. §. *pen. supr. si cui plus, quam per leg. Falcid.*
(18) Vide in hanc leg. Cujac. 4. *ad Afric. fol.* 61.
(19) *l.* 10. §. 1. *Supr. h. t.*
(20) Fugiens reus damnato comparatur, et bona ejus publicantur, *ut hic.* sui ipsius occultator est, *Novell.* 53. sua sententia fit suspectus, *l.* 7. §. 2. *supr. de suspect.* Atque ita, qui olim in exilium voluntarium ierant, postea aqua et igni interdicebantur. Interdictionem sequebatur bonorum publicatio. vid. Cujac. 7. *obs.* 22. Goth. Adde Revard. *conject. lib.* 1. *c.* 18. 19. Ans.
(21) *l.* 1. *C. de bonor. posses. contra tab. libert.*
(22) Et sic, qui pleno jure non est manumittentis.
(23) *l.* 7. §. 4. *supr. de oper. libert.*
(24) Excipe *l.* 47. *supr. tit. prox.*
(25) *l.* 31. *infr. de fideic. libert.*
(26) *Al.* posse.
(27) Adde *l.* 12. *Infr. de injuriis.*

Si libertus patrono fundum, quem ab eo alienum emerat, legavit.

31. MARCELLUS lib. 9. Digestorum.

PAtrono libertus fundum, quem ab eo alienum emerat, legavit, et constituit patronus ad se pertinere legatum: contra tabulas bonorum possessionem accipere non potest (1), etsi nihil profecit ei legatum (2), quia alienam rem legaverit ei libertus; quia patronus ipse cum liberto vendiderat.

De bis manumisso.

32. IDEM lib. 10. Digestorum.

SI libertus meus in servitutem redactus, postea ab alio (3) liberatus est, et ejus cœperit esse libertus: præfertur mihi in contra tabulas bonorum possessione, qui eum manumisit.

Si patronus non aluerit libertum.

33. MODESTINUS lib. singul. de Manumissionibus.

SI patronus non (4) aluerit libertum: lex Ælia Sentia adimit ejus (5) libertatis causa imposita, tam ei, quam ipsi, ad quem ea res pertinet: item hereditatem ipsi et liberis ejus, nisi (6) heres institutus sit; et bonorum possessionem, præterquam secundum tabulas.

De duobus patronis, altero præterito, altero ex semisse herede instituto.

34. JAVOLENUS lib. 3. ex Cassio.

SI libertus, cum duos patronos haberet, alterum præteriit, alterum ex semisse fecit heredem, et alteri extraneo semissem dereliquit: scriptus quidem patronus debitam sibi partem immunem habet: de cætera (7) autem parte patroni quæ supra debitum ei relicta est, et de semisse extraneo relicto, alteri patrono pro rata portione satisfieri oportet.

Si libertus a quo herede patronus usumfructum fundi legaverat, fructuarium instituerit heredem.

35. IDEM lib. 3. Epistolarum.

A Liberto suo herede Seius (8) usumfructum fundi Mævio legavit: [is] libertus (9) Mævio (10) herede relicto (11) decessit. Quæro, cum contra tabulas testamenti petierit filius Seii (12) adversus Mævium (13): utrum deducto usufructu pars debita ei fundi restituenda sit, an solida; quia eorum bonorum acceperit possessionem, quæ liberti, cum moreretur, fuerunt? Respondit, usumfructum in causam pristinam restituendum puto, optimum itaque erit, arbitrum postulare, ut arbitrio ejus ususfructus in integrum restituatur.

De liberto qui non est solvendo.

36. IDEM lib. 8. Epistolarum.

LIbertus, qui solvendo non erat, præterito patrono extrarios (14) reliquit heredes. Quæro, an possit patronus petere contra tabulas bonorum possessionem? Respondit, cum a scriptis heredibus adita est hereditas, patronus contra tabulas bonorum possessionem petere potest: quia solvendo (15) hereditas est, quæ inveniat heredem. Et sane absurdum est, jus patroni in petenda bonorum possessione contra tabulas aliorum (16) computatione, non judicio [ipsius] patroni æstimari, auferrique patrono, quod modicum vindicaturus est. multi enim casus intervenire possunt, quibus expediat patrono petere bonorum possessionem, quamvis (17) æris alieni magnitudo, quam libertus reliquerit, facultates patrimonii ejus excedat: veluti si prædia sunt aliqua ex bonis liberti, in quibus majorum (18) patroni sepulchra (19) sint, et magni æstimat patronus bonorum possessionis jura pro parte ea ad se pertinere; vel aliquod mancipium (20), quod non pretio (21), sed affectu sit æstimandum. Non ergo ideo minus habere debet jus petendæ bonorum possessionis qui animo (22) potius quam aliorum computatione bona liberti æstimat: cum eo ipso sufficere patrimonium videri possit, quod et heredem habeat, et bonorum possessorem.

De his quæ libertatis causa imposita sunt, liberto revenditis. 1. De liberti nece non vindicata.

37. ULPIANUS lib. 11. ad legem Juliam et Papiam.

JUlianus ait, si patronus libertatis causa imposita libertæ revendiderit (23), filium ejus a bonorum possessione summoveri: scilicet quia nec contra tabulas testamenti liberti bonorum possessionem accipiat, quotiens pater ejus donum (24), munus, operas liberto revendiderit.

† Plane si patroni filius libertatis causa imposita revendiderit (25), nihilominus familiam (26) bonorum possessionem contra tabulas liberti accipere ait: quia fi-

(1) Quia liberti agnovit testamentum.
(2) Ut in specie *l.* 15. *supr. de dote.*
(3) Adde casum *l.* 63. *in fin. Infr. de re judic.*
(4) *l.* 6. *supr. de agnosc. lib. l.* 5. *in fin. supr. de jur. patronat.*
(5) Ei jus libertinitatis causa impositorum. *vulgat.*
(6) Filia quæ renunciavit hereditati paternæ, potest heres a patre institui. jus est enim patri eam renunciationem revocare, seu remittere. vide Decium in *l.* 3. *C. de collat.*
(7) *l.* 10. *supr. h. t.*
(8) Patronus sc.
(9) Id est, Seii libertus.
(10) Usufructuario.
(11) Ita ut ad eum etiam proprietas rediret.
(12) Præteriti a liberto patris.
(13) Heredem.
(14) Id est, extraneos. sic vis dicitur extraria in *l.* 30. *in fin. supr. locati.*
(15) Solvendo est hereditas, quæ heredem invenit. *l.* 3. *supr. ad leg. Falcid.* vide *l.* 33. *supr. soluto.*
(16) Id quod nostra singulariter interest, æstimamus nostra computatione, nostroque non aliorum judicio.
(17) Facit *l.* 54. *supr. de legat.* 2.
(18) Sepulchra (in quibus majores conditi) Jure singulari æstimare solemus. adde *l.* 35. *supr. de minor. l.* 1. §. 15. *Infr. si quid in fraud. patron. l.* 22. *vers. nec vero. C. de administr. tut.*
(19) Vide *l.* 1. §. 15. *Infr. si quid in fraud. patron.*
(20) Quæ illa mancipia sunt, quæ non pretio, sed affectu æstimare solemus? Actores servi, qui secreta patrimonii nostri norunt. vid. *l.* 22. *C. de administrat. tut. l. ult. supr. de offic. Præsidis.*
(21) Pretium et affectus opponuntur *hic*: ut et animus cujusque et aliorum computatio. *supr. h. t.* Denique aliud est pretio æstimare: aliud vero, affectu pretium ponere. Res non æstimamus proprio affectu, sed pretio vero, quod fecit usus communis. vid. *l.* 63. *supr. ad leg. Falcid.*
(22) Suo scilicet. Affectus enim interdum habetur ratio. *l.* 54. *supr. mandati.*
(23) Si patronus revendiderit liberto impositas ei operas, a petitione bonorum possessionis contra tabulas liberti repellitur. *l.* 20. *supr. de jur. patron. l.* 22. *circa fin. supr. l.* 4. *C. de oper. libert. l.* 2. *C. de bonor. possess. contra tab. libert.*
(24) *l.* 2. *C. de bonor. possess. contra tabulas libert. l.* 53 *infr. de verb. sign.*
(25) *Revendere* dixit, ut Cicero *Revenire*. Cicer. *de Orat.* Cum miles domum revenisset.
(26) *Al.* filiam.

lius revendendo libertatis causa imposita fratrem suum non summovet.

§. 1. Si libertus heredem scripserit, isque prius, quam de familia quæstionem haberet, adierit hereditatem: patronum ad contra tabulas bonorum possessionem non admitti Julianus ait. debuit (1) enim et patronus liberti necem vindicare: quod et in patrona erit dicendum.

De nepotibus patroni ex filio exheredato. 1. Si filius liberti omiserit patris hereditatem.

38. Terentius Clemens lib. 9. ad leg. Juliam et Papiam.

QUæritur, an filio exheredato etiam nepotes ex eo a bonorum possessione liberti excludantur? Quod utique *sic dirimendum* est, ut vivo filio, donec in potetaste ejus liberi manent, non admittantur ad bonorum possessionem, ne qui suo nomine a bonorum possessione summoventur, per alios (2) eam consequantur. sin autem emancipati (3) a patre fuerint, vel alio modo sui juris effecti: sine aliquo impedimento ad bonorum possessionem admittantur.

§. 1. Si filius liberti omiserit (4) patris sui hereditatem, hoc patrono proficiet.

De patroni filia in adoptionem data.

39. Idem lib. 10. ad leg. Juliam et Papiam.

PAtroni filia, si in adoptiva (5) familia sit, ad bona libertorum paternorum admittitur.

De filio patroni exheredato.

40. Idem lib. 12. ad legem Juliam et Papiam.

SI pater exheredato filio ita cavit, *ut jus in libertum salvum ei esset*, nihil ei ad hanc rem nocet (6) exheredatio.

De onere patrono, cui quoad debitam portionem satisfactum est, imposito.

41. Papinianus lib. 12. Quæstionum.

SI libertus patrono, quod ad debitam (7) portionem attinet, satisfaciat (8), invito (9) tamen aliquid (10) extorquere conetur: quid statuendum est, quæritur? quid enim, si ex parte debita instituto (11), decem præterea legentur (12), et rogetur servum proprium, qui sit decem, vel minoris pretii, manumittere? Iniquum est, et legatum velle percipere, et libertatem servo non dare, sed parte debita accepta et legato temperare, et libertatem imponere non cogi: ne servum forte de se male meritum cogatur manumittere. Quid ergo, si solo eodem herede instituto, idem libertus petierit? Si substitutum habebit, æque decreti remedium poterit procedere, ut accepta debita portione, cætera pars ad substitutum perveniat: ita ut, si forte servus redimi potuisset, præstaretur libertas; cessante vero substitutione, patronum hereditatem liberti amplectentem Prætor, qui (13) de fideicommisso cognoscit, libertatem servo eum imponere cogat (14).

De filio patroni exheredato a patre, et arrogato a fratre. Si quis alio jure veniat, quam eo quod amisit. 1. Si libertus alium bonorum castrensium, alium cæterorum heredem fecerit. 2. Si filius liberti impubes subjectus dicatur. 3. Si patroni filia heres instituta, pendente accusatione falsi testamenti decesserit.

42. Idem lib. 13. Quæstionum.

FIlius, qui patri heres extitit, fratrem exheredatum adrogavit; atque ita herede eo relicto defunctus est: bonorum possessione (15) libertum patris naturalis exheredatus non habebit. nam cui non (16) exheredato (17) talis adoptio noceret, nocere debet exheredato: quoniam pœna, quæ Legibus aut Edicto irrogaretur, adoptionis remedio non obliteraretur. Paulus notat: ei (18), qui alio jure venit, quam eo, quod amisit, non nocet id, quod perdidit, sed prodest quod habet: sic dictum est, patrono eodemque patronæ filio non obesse, quod quasi patronus deliquit, si ut patronæ filius venire possit.

§. 1. Papinianus, Castrensium bonorum Titium (19) libertus fecit heredem, cæterorum alium; adita est a Titio hereditas: magis nobis placebat, nondum patronum possessionem contra tabulas petere posse. verum illa quæstio intervenit, an omittente eo, qui reliqua bona accepit, perinde Titio adcrescant, ac si partes ejusdem hereditatis accepissent? verius mihi videtur, intestati (20) jure deferri bona cætera. Titius igitur heres non poterit invitare manumissorem, cum Titio nihil auferatur; nec bonis cæteris, quæ nondum ad causam testamenti pertinent.

§. 2. Cum filius liberti impubes, qui subjectus dicitur, ex prima parte bonorum possessionem accipiat, an patronus defuncti possessionem accipere possit, quæsitum est? et sine dubio, qui sequentis gradus sunt, non (21) admittuntur interim. cum enim præcedit alia possessio, qui sequitur, accipere non potest (22). Plane si contra eum, qui subjectus dicitur, fuerit judicatum: data non intelligitur. ┼ Sed et in patrono, pendente controversia, idem erit dicendum: plane quod ad patroni quoque personam pertinet, differri controversia debebit.

§. 3. Si falsum (23) liberti testamentum ab aliis in provincia dictum, atque ita res per appellationem extracta esset; defuncta medio tempore patroni filia, quam libertus heredem instituerat: filio mulieris servavit Divus Marcus eam partem bonorum, quam filia patroni vel jure intestati, si vixisset, habere potuit (24).

(1) *l.* 9. *C. de his, quibus ut indign.*
(2) Imo id fieri potest. *l.* 14. *supr. h. t.*
(3) *l.* 11. *in fin. supr. h. t.*
(4) Vide *l.* 6. §. 2. *supr. h. t.*
(5) *l.* 22. *supr. de jure patron.*
(6) *l.* 12. §. 2. 3. *supr. h. t.*
(7) Vid. *l.* 2. *supr. de dote.*
(8) Et sic debitam patrono portionem ei relinquat. *l.* 21. §. 2. *supr. de jure patronat. l.* 44. *l.* 45. *infr. h. t.*
(9) Id est, ab invito.
(10) Ulterius.
(11) Patrono.
(12) Per libertum.
(13) Fideicommissarius.
(14) *Al.* coget.
(15) *Al.* possessionem liberti.
(16) Non exheredato quod nocet, nocere magis debet exheredato. adde *l.* 13. *supr. h. t.*
(17) Sic restituit Cujac. 1. *obs.* 38. Nam cui non adrogato talis exheredatio noceret, nocere debet exheredato.
(18) Exclusus uno jure, alio admittitur, a quo exclusus non reperitur.
(19) Commilitonem, castrensium scil. vide Cujac. 8. *obs.* 32.
(20) *l.* 3. *supr. l.* 1. *et* 2. *C. de test. milit.*
(21) Hodie admittuntur. *l. ult. C. qui admitt. ad bonor. posses.*
(22) Cur ità? collige ex *l.* 13. §. 7. *infr. de jure fisci.*
(23) *l.* 6. §. 1. *supr. h. t.*
(24) *l. sed etsi decesserint.* 5. *supr. de bon. possess. contra tab.*

De patrono substituto heredi ex semisse.
43. IDEM lib. 14. Quæstionum.

JUlianus putat patronum, qui Titio pro parte dimidia herede instituto substitutus, eo deliberante (1) bonorum possessionem contra tabulas accepit, si postea Titius non adierit hereditatem, nihil ei, qui adiit hereditatem, abstulisse: non magis quam si sub conditione fuisset institutus. igitur Titio deliberante res in incerto erit, utrumne semis ex substitutione in possessionem convertatur, an Titio adeunte singulis heredibus partes debitæ auferantur.

Si a patrono ex debita portione instituto fideicommissum relinquatur pure, eique tantundem legetur sub conditione. 1. *Si patrono instituto servus legetur ad supplendam debitam portionem.* 2. *Quo tempore spectatur quantitas bonorum liberti.*

44. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

SI patronum ex debita portione heredem instituas, et pure roges fundum dare, eique sub conditione tantundem leges: in conditionem fideicommissum redigitur. erit tamen et hic, quod moveat: onerabitur enim (2) patronus satisdatione fideicommissi. Sed dicendum [est] ab eo fideicommissario cavendum, a quo patrono legatum est, ut undique patronus suum jus habeat imminutum.

§. 1. Patronus heres institutus, legato ei servo, per quem suppleretur debita ei portio, non petet contra tabulas bonorum possessionem, quamvis servus clausis tabulis decessit.

§. 2. Si ex bonis, quæ mortis (3) tempore fuerunt, debitam partem dedit libertus in hereditate, vel legato, servus tamen post mortem liberti reversus (4) ab hostibus augeat patrimonium: non potest patronus propterea queri, quod minus habeat in servo, quam haberet, si ex debita portione esset institutus. † Idem est et [in] alluvione, cum sit satisfactum ex his bonis, quæ mortis tempore fuerunt.

† Idem est [et] si pars legati liberto relicti ab eo, cui simul datum erat, vel hereditatis, nunc illis abstinentibus adcrescat.

De institutione patroni, et servi ejus, vel servi tantum.
45. IDEM lib. 9. Quæstionum.

SI patronus ex sexta (5), et servus ejus ex reliqua parte sit heres institutus: nec ex servi portione fideicommissum debetur. at si servus duntaxat heres institutus est, puto nec hic ex debita portione præstandum.

Si patronus deceptus falsum judicium testatoris secutus sit.
46. IDEM lib. 3. Responsorum.

PAulus respondit: Patronus, qui deceptus (6) falsum judicium testatoris secutus est, bonorum possessionem contra tabulas testamenti liberti petere non prohibetur.

De nepote patroni exheredato. 1. *De ea, quæ ex voluntate patris accusavit libertos.* 2. *De libera testamenti factione liberto relicta.* 3. *De nepote patroni post mortem avi concepto.* 4. *De filiis patroni militis ab eo præteritis.*
47. IDEM lib. 11. Responsorum.

PAulus respondit, exheredationem nepotis, quæ non notæ (7) gratia, sed alio consilio adjecta est, nocere ei non oportere, quo minus contra tabulas libertorum avi bonorum possessionem petere possit.

§. 1. Quæro, an si Titia patroni filia jactat (8) Titium patrem (9) suum prius quam moreretur literas ad se fecisse, quibus adjiceret, per libertos suos maleficiis appetitum; easque literas se secutam, post mortem patris libertos accusare: an aliquid ei prodesse possit hæc excusatio? Paulus respondit, eam, quæ ex voluntate patris accusavit, non debere repelli a bonorum possessione contra tabulas: quoniam non suum judicium, sed alienum exsecuta est.

§. 2. Patroni filius epistolam talem liberto emisit: *Sempronius Zoilo liberto suo salutem: Ob merita tua, fidemque tuam, quam mihi semper exhibuisti, concedo tibi liberam* (10) *testamenti factionem.* Quæro an patroni filio nihil (11) relinquere debeat? Paulus respondit, eum libertum, de quo quæritur, liberam testamenti factionem consecutum non videri (12).

§. 3. Paulus respondit, nepotem etiam post mortem avi conceptum, superstitem liberto, bonorum possessionem contra tabulas liberti aviti petere posse, et ad hereditatem legitimam ejus admitti: responsum enim Juliani tantum ad hereditatem legitimam, item bonorum possessionem avi petendam pertinere.

§. 4. Paulus respondit: quamvis filii, a patre milite præteriti, pro (13) exheredatis habeantur: tamen non (14) eousque silentium patris eis nocere debere, ut [et] a bonis libertorum avitorum repelli debeant. † Idem (15) responsum (16) est etiam de bonis libertorum paternorum.

De eo, qui libertum effracturæ crimine accusavit.
48. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

QUæro de eo, qui libertum effracturæ (17) crimine accusavit (18)? Respondit, si ejusmodi effracturæ crimine accusatus sit, ex quo, si probaretur, in metallum datus esset: denegandam bonorum possessionem.

(1) Si patronus, dum deliberat institutus et substitutus, bonorum possessionem contra tabulas liberti petit, et uterque, id est, institutus et substitutus, moritur, patronus succedit ab intestato.
(2) *l.* 5. §. 29. *supr. ut in possess.*
(3) *l.* 3. *in fin. supr. h. t.*
(4) Servi ab hostibus reversi post mortem testatoris augent hereditatem. *l.* 43. *supr. ad l. Falcid.*
(5) Quæ non facit tertiam patrono debitam. §. 3. *Inst. de success. libert.*
(6) Legitimam hereditatem vindicare non prohibetur is, qui, cum ignorabat vires testamenti, judicium defuncti secutus est. *l.* 8. *Supr. de her. pet.*
(7) Vide *l.* 12. §. 2. *supr. h. t.*
(8) Adde *l.* 9. *Supr. h. t.*
(9) *l.* 14. *in fin. supr. h. t.*
(10) Id est, immunem a relinquenda mihi legitima.
(11) Patroni filio aliquid relinquendum. *l.* 3. *supr. de hered. pet. tit.* §. 3. *Inst. de success. libert.*
(12) Vide quæ not. ad *l.* 3. *supr. qui test. l.* 13. *C. de testam.* De libera testamenti factione vide Cujac. 8. *obs.* 32.
(13) Pro exheredatis habentur, qui præteriti sunt a patre milite. Præteriri a patre milite, quasi exheredari est. vide *l.* 9. *C. de testam. milit.* Quasi exheredatio est, inquam; quippe præteritio, quæ habetur pro exheredatione, non proprie est exheredatio.
(14) Imo, eousque. *l.* 12. *Supr. h. t.* vide Cujac. 14. *obs.* 5.
(15) Imo, non idem. *l.* 12. *in fin. supr. h. t.*
(16) Responsum non est. vide Cujac. 14. *obs.* 5.
(17) De eo crimine agitur in *l.* 1. *C. de locat.* Effractores sunt qui vi fores vel parietem effringunt. de quorum pœna vide *l.* 3. §. 1. *Supr. de off. Præfect. vig. l.* 16. §. 5. *infr. de pœn.* vid. Cujac. 10. *observ.* 27.
(18) Vide *l.* 10. *supr. de jure patronatus.*

De liberto arrogato per obreptionem.

49. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

Liberto per (1) obreptionem (2) adrogato (3), jus suum patronus non amittit (4).

De patrono eoque qui est in ejus potestate, ex minore parte instituto. 4. De patrono qui hereditatem restituit. 5. De filio patroni arrogato a liberto. 6. De liberatione patrono legata.

50. TRYPHONINUS lib. 17. Disputationum.

Nihil interest, ipse patronus scriptus heres ex minore parte adierit hereditatem, an (5) servum suum scriptum jusserit adire hereditatem, quam retinet: nihilominus enim repulsus erit a contra tabulas bonorum possessione.

§. 1. Si tamen, antequam juberet liberti hereditatem adire, servum vendiderit, aut manumiserit, et ita ipse novus libertus, aut emptor heredes extiterint: verbis Edicti non prohibetur patronus accipere contra tabulas bonorum possessionem.

§. 2. Sed numquid Prætor ei denegare possessorias actiones debeat, si fraudem Edicto ejus facere voluit: ut pretio uberiore percepto, vel tacita (6) pactione etiam hereditatis ex institutione delatæ commodum, et bonorum possessionis contra tabulas haberet? faciliorque (7) suspicio, per filium scriptum heredem, quamvis emancipatum, adeuntem, liberti hereditatem ipsum patronum habere: cum *omnia quæ nostra sunt, liberis nostris ex voto* (8) *paremus*.

§. 3. Si tamen clusis (9) adhuc tabulis testamenti liberti, cum ignoraret judicium ejus patronus, eorum quid, quæ supra scripta sunt, circa institutum subjectum juri suo fecit: amota fraudis suspicione, suo jure [in] bonorum possessione contra tabulas utetur.

§. 4. Si patronus ex debita (10) portione a liberto scriptus, rogatusque hereditatem restituere, suspectam dixit, et compulsus adire, cum retinere posset, restituerit: non poterit accipere contra tabulas bonorum possessionem, et quia adgnovit judicium liberti, et quia sprevit, et quasi damnavit eam possessionem.

§. 5. Longe distat ab hoc patroni filius, quem libertus adrogavit, et ex minore parte heredem scripsit, cum nemo ex familia patroni alius esset: quanquam enim hic ipso jure (quippe (11) suus) heres deprehendatur, si tamen se non immiscuit hereditati ut patris, sed (12) abstinuit quasi patroni, tamen filius admittendus est ad contra tabulas bonorum possessionem.

§. 6. Si debenti patrono certam pecuniam, liberationem libertus reliquisset, isque usus est, adversus heredem petentem debitum, doli exceptione, aut acceptilatione liberatus est debito propter legatum: dicendum est, eum non posse accipere contra tabulas bonorum possessionem (13).

Si pater accusatoris manumiserit libertum.

51. LABEO lib. 1. Pithanon a Paulo epitomatorum.

Si eundem libertum, et tu capitis accusasti, et pater tuus manumisit: non poterit tibi ejus liberti bonorum possessio ex Edicto Prætoris dari. Paulus: Imo, contra accidet, si quem servum accusaveris, deinde is patris tui fuerit factus, et is postea eum manumisit.

TIT. III.

DE (14) LIBERTIS UNIVERSITATIUM (15).

1. ULPIANUS lib. 49. ad Edictum.

Municipibus (16) plenum jus in bonis libertorum, libertarum, defertur: hoc est, id (17) jus quod etiam patrono.

§. 1. Sed an omnino petere *bonorum possessionem* possint, dubitatur: movet enim, quod (18) consentire non possunt? Sed per alium (19) possunt petita bonorum possessione ipsi adquirere. sed qua (20) ratione Senatus censuit (21), ut restitui eis ex Trebelliano hereditas possit, qua (22) ratione alio Senatusconsulto, heredibus (23) eis institutis a liberto, adquirere hereditatem permissum est: ita (24) bonorum quoque possessionem petere dicendum est:

§. 2. Temporaque bonorum possessionis petendæ cedere municipibus exinde, ex quo decernere de petenda potuerunt. quod [et] Papinianus respondit.

TIT. IV.

DE ADSIGNANDIS (25) LIBERTIS (26).

Tempus et verba Senatusconsulti. 1. De numero liberorum et libertorum. 2 De liberto qui est apud hostes.

(1) Qui per obreptionem adrogatur, conditionem suam celat: ideoque non fit ingenuus, nec patronum jure suo excludit. *l.* 10. §. 2. *supr. de in jus vocand.*
(2) Obreptionis animo adire quid sit, vide *l.* 29. *infra ad leg. Corn. de falsis.*
(3) In filium.
(4) Libertus ita adoptatus non fit ingenuus, manet semper libertus. *l. ult. supr. de statu hom.*
(5) Vide *l.* 4. *in fin. supr. h. t.*
(6) Tacita pactio hic dicitur et apud Plin. 5. *epist.* ut alibi, tacita summa. *l.* 47. §. 1. *supr. de pact.* tacitum mutuum, Gell. 12. tacitum fideicommissum, hoc est, fraudulentum. Nam plerumque tacita cum dicimus, fraudes intelligimus.
(7) In filio præsumitur facilior suspicio, quam in alio. vid. quæ notavi ad *l.* 67. *supr. de ritu.*
(8) *l.* 15. *supr. de inoff. testam. l.* 7. *infr. unde liberi. l.* 7. *infr. de bon. damn. l.* 13. §. 2. *cum enim. C. de leg. her.* Ideoque non præsumuntur parentes suos liberos decipere velle. *l.* 67. §. 1. *supr. de ritu.*
(9) Clausis. *Hal.*
(10) Tertia. §. 3. *Inst. de success. libert.*
(11) Sui ipso jure heredes sunt.
(12) Abstinendi, et se immiscendi differentia.
(13) *l.* 5. §. 2. *supr. de leg. præstand.*

(14) De libertis municipum et aliis universitatum.
(15) Sensus est, bonorum possessionem municipibus, collegiis, universitatibus etiam dari contra tabulas libertorum suorum. Quo ex loco pariter observamus, collegia licita, manumittendorum servorum jus habuisse.
(16) *l.* 3. §. 6. *infr. de suis. l.* 2. *infr. de manumiss. quæ servis.* vid. quæ scripsi ad *l. ult. C. de servis reip. manum.*
(17) Privatorum jus ad municipia facile extenditur.
(18) *l.* 17. §. 6. *supr. de recept. qui arbitr.*
(19) *l.* 2. *infr. de adquir. vel amitt. possess.*
(20) Argumentum a jure fideicommissi petendi, ad successionem liberti petendam. adde Ulpian. 24. §. 5.
(21) Vid. *l.* 26. *supr. ad SC. Trebell*
(22) Argumentum ab hereditatis petitione ad bonorum possessionis petitionem.
(23) *l.* 12. *C. de hered. inst.*
(24) *l.* 3. §. 4. *supr. de bonor. possess.*
(25) De adsignatione libertorum, 3. *Inst.* 9. περὶ προσκυρώσεως ἀπελευθέρων. 49. *Eclog.* 5. quid sit adsignare, vid. *l.* 107. *infr. de verb. sign.*
(26) Sensus est, si uni liberorum a parente adsignatus est libertus, is solus patronus erit, cui libertus adsignatus erit: non ideo tamen in perpetuum repelluntur cæteri a bonorum possessione contra tabulas, vel unde legitimi. vide Cujac. *hic.*

3. *Quibus modis assignatur*, 4. *Vel assignatio adimitur.* 5. *De filio exheredato*, 7. *Vel repudiante.* 8. *Si sit ex patrono filius unus, ex altero duo, et uni eorum libertus assignatus est.*

1. Ulpianus lib. 14. ad Sabinum.

Senatusconsulto, quod factum est Claudianis temporibus, Velleio Rufo et Osterio (1) Scapula Consulibus, de adsignandis libertis in hæc verba cavetur: *Si, qui duos pluresve liberos justis nuptiis quæsitos in potestate haberet, de liberto libertave sua significasset, cujus ex liberis suis eum libertum eamve libertam esse vellet: Is eave, quandoque is, qui eum eamve manumisit inter vivos vel testamento, in civitate esse desisset, solus* (2) *ei patronus solave patrona esset, perinde, atque si ab eo eave libertatem consecutus, consecutave est. Utique, si ex liberis quis in civitate esse desisset, neque ei liberi ulli essent: cæteris ejus liberis, qui manumisit, perinde omnia jura serventur, ac si nihil de eo liberto eave liberta is parens significasset.*

§. 1. Quamvis singulari sermone Senatusconsultum scriptum est: tamen et pluribus liberis, et plures libertos libertasve posse adsignari, certum est.

§. 2. Is quoque libertus, qui apud hostes est, adsignari potest.

§. 3. *Adsignare* autem quis potest quibuscunque (3) verbis, vel nutu (4), vel testamento (5), vel codicillis, vel vivus.

§. 4. Adimere (6) adsignationem etiam nuda voluntate poterit.

§. 5. Sed et si exheredato filio libertum quis adsignaverit, valet adsignatio: nec nocet ei nota (7) exheredationis, quantum ad *jus patronatus*.

§. 6. Sed si post adsignationem fuerit exheredatus, non (8) semper exheredatio adimet adsignationem: nisi hoc animo (9) facta sit.

§. 7. Sed si is, cui adsignatus est, repudiaverit, puto verius, quod et Marcellus scripsit, posse admitti fratres ejus.

§. 8. Si sit ex patrono filius [unus] ex altero duo, et uni eorum libertus adsignatus est, videndum, quot partes fiant hereditatis liberti: utrum tres: ut duas habeat is, cui adsignatus est, id est, suam et fratris; an vero æquales partes fiant, quoniam per adsignationem (10) alius excluditur? et Julianus lib. LXXV. scripsit, magis esse, ut bessem hic habeat, qui fratrem excludit. quod verum est, quamdiu frater ejus vivat, vel admitti potuit ad legitimam hereditatem: cœterum si fuerit capite (11) minutus (12), æquales partes habebunt.

Si is, cui adsignatum est, decedat relicto filio, et fratre, et alterius patroni filio.

2. Pomponius lib. 4. Senatusconsultorum.

Sed si is, cui adsignassem, decessisset relicto filio, et fratre, et alterius patroni filio: semissem habiturum eum nepotem, quem esset filius meus is, qui vivit, habiturus, si ego eum libertum non adsignassem.

De nepote patroni. 4. *De liberis ejus cui assignatus est libertus.* 7. *Si duobus assignetur.*

3. Ulpianus lib. 15. (13) ad Sabinum.

Idem erit dicendum, et si is, qui filium et nepotem habebat, nepoti libertum adsignaverit: admittetur nepos ad legitimam hereditatem, licet sit alterius patroni filius. et hoc contingit patrui (14) vita: cæterum, si ille non esset, nihil ei prodesset adsignatio ad deminuendum jus alterius patroni filii.

§. 1. Posse autem et nepoti (15) adsignari certum est: et præferri filio nepotem adsignatoris, constat (16).

§. 2. Unde quæri poterit, an, si filium habeat, et ex eo nepotem, possit, quasi duos habeat in potestate, jus Senatusconsulti inducere? In qua specie, cum placeat, etiam ei, qui in potestatem recasurus est, adsignari: quare non admittimus, cum utrumque esse in potestate negare non possumus?

§. 3. An autem ad legitimam hereditatem admitti possit hic, qui est in potestate, tractari poterit? et cum (17) multi sint casus, quibus et libertum habere, qui in potestate est, possit: cur non hoc quoque admittendum sit, ut per eum pater ad legitimæ hereditatis admittatur emolumentum? quod et Pomponio recte videtur. habent autem libertos etiam filiifamilias: utputa si castrensem (18) servum eorum quis manumiserit.

§. 4. Emancipatos quoque filios ejus, cui adsignatus est libertus, habere commodum Senatusconsulti puto: non ut ad legitimam hereditatem admittantur, se ad ea quæ possunt.

§. 5. Secundum quod liberto intestato defuncto, quoniam ad legitimam hereditatem admitti non possunt, videndum, ne admittatur filius adsignatoris in familia remanens, an non? et putem, emancipatos per Prætorem præferendos.

§. 6. Liberos autem ejus, cui adsignatus est, accipere debemus non solum filios, verum etiam nepotes (19) et neptes, et deinceps descendentes.

§. 7. Si quis duobus adsignaverit libertum, et alter in civitate esse sine liberis desierit, alter non;

4. Pomponius lib. 4. Senatusconsultorum.

Vel (20) vivus noluerit ad se hereditatem liberti pertinere:

(1) Asterio. *Inst. h. t.* Hostorio, *Theoph. ibid.*
(2) *Inst. h. t. l.* 30. *in fin. infr. qui et a quibus manumissi.*
(3) *l.* 6. *l.* 13. *in pr. d. t. §. ult. Inst. h. t.*
(4) Nutu adsignari libertus potest. Nutu pleraque ita consistunt. vide *l.* 52. *in fin. infr. de obligation.*
(5) Vel ab intestato. §. 3. *Inst. h. t.* Porro hinc colligunt, in testamento posse contractum haberi: qua de re dixi ad *l.* 21. *in fin. supr. qui testam.*
(6) Ademptio fit etiam nuda voluntate et quibuscunque verbis: nec ea in re formalia quædam verba sunt inventa. Theoph. *h. t.*
(7) Exheredatio notæ et injuriæ species. vid. *l.* 8. *supr. de bonor. possess. contra tab.*
(8) *l.* 47. *supr. de bon. libert.*
(9) Animus in exheredatione perspicitur. Inde fit, ut adsignatus filio libertus exheredato post filio adsignatus maneat: nisi exheredatio animo quoque adimendæ adsignationis facta sit.
(10) Uni libertum qui adsignat, alterum excludit.
(11) Vide Ulpian. 27. §. *ult.*
(12) *l.* 23. *l.* 39. *supr. de bonis libert.*
(13) *Al.* quartodecimo.
(14) *Al.* in patrui vita.
(15) Nepoti quoque libertus adsignari potest. §. 1. *Inst. h. t.*
(16) Unde? jubeat testator, et erit lex.
(17) Libertum habere potest etiam is, qui in potestate est, puta filiusfamilias miles castrensem servum, eundemque a se manumissum
(18) *l.* 8. *supr. de jure patron.*
(19) Liberorum appellatione comprehenduntur nepotes, et cæteri descendentes.
(20) Nec vivus hereditatem liberti ad se pertinere voluerit. *Hal.* adde *l.* 94. *Supr. de adq. vel omitt. her.*

5. ULPIANUS lib. 14. ad Sabinum.

UTrum portio ejus, qui (1) in civitate esse desiit, vel repudiavit, in familiam redeat: an vero ei potius adcrescat (2), in cujus persona durat adsignatio? Et Julianus lib. LXXV. scripsit, adsignationem in hujus (3) solius persona locum habere, et solum admittendum: quod est verum.

§. 1. Quod si non sine liberis decesserit, an cum vivo admittantur? Et putat adhuc solum admittendum: defuncto autem eo, liberos alterius succedere; non in familiam libertum redire.

§. 2. Sed si ex duobus istis alter filios, alter nepotes reliquerit, an simul ad legitimam hereditatem admittantur? Et puto, ordinem inter eos faciendum.

De servo legato qui habet vim assignationis.

6. MARCIANUS lib. 7. Institutionum.

SI servus liber esse jussus fuerit, et filio legatus, deinde vivus testator eum manumiserit: ad filium libertus quasi adsignatus pertinet. hoc ita est, sive expressum est, vel certe intellexit, non quasi servum eum legasse, sed quasi libertum adsignasse.

Quibus modis assignatur. De jure et effectu assignationis.

7. SCÆVOLA lib. 2. Regularum.

ADsignare et pure (4), et sub conditione (5), et per epistolam (6) vel testationem (7) vel chirographum possumus: quia (8) adsignatio liberti neque (9) quasi legatum, neque quasi fideicommissum percipitur; denique nec fideicommisso onerari potest.

An liberi manumissoris assignare possint.

8. MODESTINUS lib. 7. Differentiarum.

LIberi patroni, quamquam et ipsi in plerisque (10) causis manumissoris jure censentur, tamen paternum libertum liberis suis adsignare (11) non potuerunt; etiamsi eis a parente fuerit adsignatus: idque et Julianus et Marcellus probant.

De filio emancipato.

9. IDEM lib. 9. Pandectarum.

UTrum ei tantum, qui in potestate sit, an etiam emancipato (12) filio adsignare libertum patronus possit, si modo non pauciores quam duos præterea in potestate habeat, dubitari solet? Et magis est posse (13).

De assignatione sub conditione, vel in diem. 1. De duabus assignationibus, pura, et conditionali.

10. TERENTIUS CLEMENS lib. 12. ad legem Juliam et Papiam.

SUb conditione (14) vel in (15) diem liberto adsignato, interim, pendente die, vel conditione, omnia perinde observabuntur, ac si adsignatus non esset: itaque mortuo eo interim ad omnes liberos hereditas et bonorum possessio pertinebit.

§. 1. Si uni (16) pure (17), alii sub conditione libertus adsignatus sit, eum, cui pure adsignatus sit, pendente conditione solum patroni jus habere dicendum est.

De alimentis.

11. PAPINIANUS lib. 14. Responsorum.

ALimentorum (18) causa libertos filiis adtributos, filiis adsignatos non videri, respondi: cum ea ratione libertis (19) consuli patronus voluerit, quo facilius voluntatis emolumentum consequantur [*salvo jure communi*].

De duobus patronis.

12. POMPONIUS lib. 12. Epistolarum.

SI ex duobus patronis alter eorum filio suo libertum adsignaverit, non obstat, quo minus alter patronus jus solidum suum haberet.

De manumissione et adsignatione eodem testamento factis. 1. De posthumis. 2. Si quis ex liberis in civitate esse desierit. 3. De assignatione ex die vel in diem.

13. IDEM lib. 4. Senatusconsultorum.

TEstamento (20) potest quis et servum manumittere, et eundem ut libertum adsignare.

§. 1. De liberis (21), qui sunt in potestate, Senatus locutus est: ergo de posthumis nihil hoc Senatusconsulto provisum est? magis (22) tamen puto, etiam posthumos contineri.

§. 2. Quod inquit Senatus (23), *Si ex liberis quis in civitate esse desisset*, eum significat, qui in perpetuum in civitate esse desierit: non etiam si quis ab hostibus captus reverti possit (24).

§. 3. Ex die (25) quoque certa adsignari potest, sed usque in diem certum vix (26) potest; nam ipse Senatus huic negotio finem præposuit.

(1) *l.* 13. §. 2. *Infr. h. t.*

(2) Jus adcrescendi locum obtinet etiam in adsignationibus libertorum.

(3) Id est, ejus, cui adsignatus est servus.

(4) *l.* 10. *in fin. infr. h. t.*

(5) *l.* 10. *infr. h. t.*

(6) Adde *l.* 1. §. 3. §. 4. *supr. h. t.*

(7) Puta testamentum, codicillos. *d.* §. 3.

(8) Feudum licet etiam pro anima non possit relinquere Vasallus, 2. *Feudor.* 9. *cap.* 1. tit. 55. potest tamen feudum uni ex filiis adsignare, quia nec pro legato vel fideicommisso habetur adsignatio, *ut hic.* de quo vide plura apud Ardizonem, *in usib. feud. c.* 12.

(9) Adsignatio, nec quasi legatum, nec quasi fideicommissum percipitur: et tamen testamento adjici potest. hinc colligunt, contractus etiam testamento adjici posse. vide quæ notavi ad *l.* 21. *in fin. supr. qui testam.*

(10) Is, cui libertus adsignatur, non omnino similis est adsignanti, id est, non eodem loco censetur, *ut hic.*

(11) Adsignatum nobis libertum alii adsignare non possumus.

(12) Emancipatis etiam filiis libertos adsignare possumus.

(13) Imo, evanescit. §. 2. *in princ. Inst. cod.* Goth. Conciliationem vide apud Edm. Merill. *lib.* 1. *observ.* 13. Ans.

(14) Potest enim ita adsignari. *l.* 7. *supr. h. t.*

(15) Atqui in diem adsignari is potest. *l. ult. in fin. Infr. h.t.* Hujus legis verba *in diem* accipe pro *ex die.*

(16) Adsignari libertus uni pure, alteri sub conditione potest. Quod cum accidit, is, cui pure libertus ita scriptus adsignatur, pendente alterius conditione solus patroni jus habet, *ut hic.* Igitur post conditionem partem tantum habiturus est.

(17) Potest etiam ita adsignari. *l.* 7. *supr. h. t.*

(18) *l.* 2. *supr. de alimentis.*

(19) *l.* 46. *l.* 48. *in fin. supr. de ritu.* vid. Paul. 3. *sent.* 2. § 1.

(20) *l.* 1. §. 3. *l.* 7. *supr. h. t.*

(21) Liberorum appellatione continentur posthumi.

(22) Posthumis etiam libertum adsignare possumus: ut sit ea parte eadem ratio posthumi, et jam nati.

(23) *l.* 1. *supr. h. t.*

(24) Is enim auget hereditatem. *l.* 43. *supr. ad leg. Falcid. l.* 44. §. 2. *supr. de bon. libert.*

(25) Adde *l.* 7. *supr. h. t.*

(26) Imo posse videtur. *l.* 10. *supr. h. t.*

TIT. V.

SI QUID (1) IN FRAUDEM PATRONI FACTUM SIT (2).

Summa. 1. *De dolo. De mortis causa vel aliter facta donatione. De legato.* 2. *De eo, quod donatum vel legatum est filio patroni.* 3. *De omni gesto.* 4. *De dolo alienantis vel accipientis.* 5. *Si uni ex patronis donatum sit.* 6. *De acquisitione omissa.* 7. *De eo, qui in lite vinci voluit.* 8. *De actione omissa.* 9. *De transactione.* 10. *De donatione.* 11. *De pluribus donatariis.* 12. *De venditione, emptione, locatione, conductione, permutatione.* 14. *De venditione et pretii donatione.* 17. *De mutuatione.* 18. *De promissione.* 19. *De fidejussione, oppignoratione,* 20. *Mandato.* 21. *De parte. De his quæ dividi non possunt.* 22. *Si servo aut filiofam. datum, vel cum eis contractum sit.* 26. *Qualis sit hæc actio. De successoribus.* 27. *De filio patroni.* 28. *De fructibus.*

1. ULPIANUS lib. 44. ad Edictum.

SI quid dolo malo liberti factum esse dicetur (sive testamento facto, sive intestato libertus decesserit) *quominus* [*quam*] *pars* (3) *debita* (4) *bonorum ad eorum quem perveniat, qui contra tabulas bonorum possessionem accipere possunt* : *cognoscit Prætor, et operam dat, ne ea res* [*ei*] *fraudi sit.*

§. 1. Si alienatio dolo malo facta sit, non quærimus, utrum mortis causa facta sit, an non sit: omni enim modo revocatur. Si vero (5) non sit dolo malo facta, sed alias; tunc actori probandum erit, mortis causa factam alienationem. Si enim proponas, mortis causa factam alienationem, non requirimus, utrum dolo malo facta sit, an non sit: sufficit enim docere, mortis causa factam. nec immerito; mortis (6) causa enim donationes comparantur legatis: et sicut in legatis non quærimus, dolo malo factum sit, an non sit, ita nec in mortis causa donationibus.

§. 2. Quod autem mortis causa filio donatum est, non revocatur (7): nam (8) cui liberum fuit legare filio quantum vellet, is donando non videtur fraudasse patronum.

§. 3. Omne autem, quodcunque in fraudem patroni gestum est, revocatur.

§. 4. Dolum accipere nos oportet ejus qui alienavit, non ejus, cui alienatum est: et ita evenit, ut qui fraudis vel doli conscius non fuit, carere debeat re in fraudem patroni alienata. etsi putavit ingenuum, nec credidit libertinum.

§. 5. Adversus compatronum, qui contra tabulas bonorum possessionem omisit, Faviana non competit, si (9) non plus sit in eo quod donatum est, quam pars debita patrono. Quare si mortis causa ei donatum sit, partem faciet compatrono, quemadmodum legatarius patronus facit.

§. 6. Utrum autem ad ea sola revocanda Faviana pertinet, quæ [quis] libertus de bonis deminuit; an etiam ad ea quæ non adquisiit: videndum est? Et ait Julianus lib. XXVI. Digestorum, si hereditatem libertus non adierit fraudandi patroni causa, vel legatum repulerit, Favianam cessare: quod mihi videtur verum. quamvis enim legatum retro nostrum sit, nisi repudietur: attamen cum (10) repudiatur, retro nostrum non fuisse palam est. † In cæteris quoque liberalitatibus, quas non admisit is libertus, cui quis donatum voluit, idem erit probandum, Favianam cessare. sufficit enim patrono, si nihil de suo in necem ejus libertus alienavit: non (11) si non adquisiit. † Proinde etsi, cum sub conditione ei legatum esset, id egit ne conditio existeret; vel si sub conditione stipulatus fuerit, maluit deficere conditionem: dicendum est, Favianam cessare.

§. 7. Quid si in lite vinci (12) voluit: Si quidem condemnatus est data opera, vel (13) in jure confessus; dicendum erit, Favianam locum habere. quod si noluit obtinere cum peteret: hic videndum. Et puto, hunc diminuisse de patrimonio; actionem enim bonis diminuit; quemadmodum si passus esset actionis diem abire.

§. 8. Sed si [puta] querelam (14) inofficiosi quam potuit, vel quam aliam, forte injuriarum (15), vel similem instituere noluit: non (16) potest patronus ob eam rem Faviana experiri.

§. 9. At si transegit in fraudem patroni, poterit patronus Faviana uti.

§. 10. Sed si libertus filiam dotavit [hoc ipso quod dotavit], non videtur fraudare patronum: quia pietas (17) patris non est reprehendenda.

§. 11. Si pluribus in fraudem libertus donaverit (18), vel pluribus mortis causa: æqualiter patronus adversus omnes, in partem sibi debitam, sive Faviana (19) sive Calvisiana (20) experietur.

§. 12. Si quis in fraudem patronorum rem vendiderit, vel locaverit, vel permutaverit: quale sit arbitrium judicis, videamus. Et in re quidem distracta deferri conditio debet emptori, utrum malit rem emptam habere justo (21) pretio, an vero a re discedere pretio recepto. neque omnino rescindere debemus venditionem, quasi libertus jus vendendi non habuerit: nec fraudemus pretio emptorem, maxime cum de dolo ejus non disputetur, sed de dolo liberti.

(1) Puta alienatum. *Lib.* 6. *C.* 5. seu de lege Faviana, Paul. 3. *sent.* 3. sensus est, Non licere libertis familiam suam, hoc est bona sua in fraudem patronorum minuere. 49. *Eclog.* 6.

(2) A liberto testato scil. id patronus actione Faviana revocare poterit adusque suam legitimam, *l.* 3. §. 2. *infr. h. t.* intestato vero Calvisiana. *d. l.* 3. §. 3. *infr. h. t.* vide apud Oldendorpium praxim hujus actionis, *clas.* 6. *act.* 2.

(3) *l.* 1. *C. h. t.*

(4) Tertia. §. 3. *Inst. de success. libert.*

(5) Adde *l.* 16. §. 6. *supr. de hered. pet.*

(6) Mortis causa donationes comparantur legatis. §. 1. *Instit. de donat.*

(7) In eo non videtur fraudare patronum, quia patris pietas non est reprehendenda. §. 10. *infr. h. t.*

(8) Argumentum a legato ad donationem causa mortis.

(9) Adde *l.* 19. *in fin. infr. de verb. oblig.*

(10) Et sic ex post facto.

(11) Etsi non adquisiit. *Hal.* adde *l.* 6. *infr. quæ in fraud. cred.*

(12) *l.* 3. *in fin. infr. quæ in fraud. cred.*

(13) *l.* 56. *infr. de re judic.*

(14) Sicut injuriarum actio in bonis nostris non computatur ante litem contestatam. *l.* 28. *Infr. de injur.* ita nec querela inofficiosi testamenti. v. Cujac. 17. *obs.* 17.

(15) Actio de inofficioso multa specialia ab hereditatis petitione habet: quasi vindictæ persecutionem habet, *ut hic.* (qua de causa etiam accusatio appellatur); datur in eum, qui justo titulo possidet; rescissoria est.

(16) Imo posse videtur. *arg.* §. 7. *supr. h. t.*

(17) Vid. §. 2. *supr. h. t.*

(18) Vivus sc.

(19) Ob id quod mortis causa donatum est.

(20) Ob id quod inter vivos donatum est. vide *l.* 16. §. 6. *supr. de hered. pet.*

(21) De justo pretio dixi ad *l.* 50. *infr. de furtis.*

§. 13. Sed si emerit in fraudem patroni libertus, æque dicendum, si magno emit (1), in pretio relevandum patronum, conditione (2) non ipsi delata, an velit ab emptione discedere, sed venditori, utrum malit de pretio remittere, an potius rem, quam vendidit, recipere persoluto pretio. † Et in permutatione (3), et in locatione (4) et conductione similiter idem observabimus.

§. 14. Sed si rem quidem bona fide vendiderit (5) et sine ulla gratia libertus, pretium autem acceptum alii donavit: videndum erit, quis Faviana inquietetur, utrum qui rem emit, an vero is qui pretium dono accepit? Et Pomponius lib. LXXXIII recte scripsit, emptorem non esse inquietandum: fraus enim patrono in pretio facta est. eum igitur qui (6) pretium dono accepit, Faviana conveniendum.

§. 15. Et alias videamus, si dicat patronus, rem quidem justo (7) pretio venisse, verumtamen hoc interesse sua, non esse venundatam, inque hoc esse fraudem, quod venierit possessio, in quam habet patronus affectionem (8) [vel opportuninatis], vel vicinitatis (9), vel cæli, vel quod illic educatus sit, vel parentes sepulti (10): an debeat audiri volens revocare? Sed nullo pacto erit audiendus: fraus enim in damno accipitur pecuniario (11).

§. 16. Sed si forte et res vilius distracta sit, et pretium alii donatum: uterque Faviano judicio (12) convenietur, et qui vili emit, et qui pecuniam accepit muneri. is tamen qui emit, si malit rem restituere, non alias restituet (13), quam si pretium quod numeravit, recipiat. Quid ergo, si delegatus emptor solvit ei, cui donabat libertus: an nihilominus recuperaret (14)? et magis est, ut recuperare debeat, licet pretium ad alium pervenit, qui solvendo non est: nam et si acceptum pretium libertus prodegisset, diceremus nihilominus eum qui dedit, recipere debere, si velit ab emptione discedere.

§. 17. Si mutuam pecuniam libertus in fraudem patroni acceperit (15), an Faviana locum habeat, videamus: et quod remedium in hoc est. Accepit mutuam: si, quod accepit, donavit, convenit eum patronus, cui donavit libertus. sed accepit et prodegit: non debet perdere qui mutuum dedit; nec ei imputari, cur dedit.

§. 18. Plane si (16) non accepit et spopondit stipulanti: erit (17) Favianæ locus.

§. 19. Si fidejussit apud me libertus, vel rem suam pro alio pignori dedit in necem patroni: an Faviana locum habeat, videamus: et numquid cum damno meo non debeat patrono subveniri; neque enim donavit aliquid mihi, si pro aliquo intervenit, qui non fuit solvendo; eoque jure utimur. igitur creditor non poterit Faviana conveniri: debitor poterit quidem, sed potest et mandati; plane si deficiat mandati actio, quia (18) donationis causa intervenit, erit Favianæ locus.

§. 20. Sed et si (19) mandator extitit pro aliquo libertus, idem erit probandum.

§. 21. Quamvis autem in partem Faviana competat (20), attamen in his, quæ dividi non (21) possunt, in solidum competit, utputa in servitute.

§. 22. Si servo meo, vel filiofam. libertus in fraudem patroni quid dederit: an adversus me judicium Favianum competat, videamus? Et (22) mihi videtur sufficere adversus me patremque: arbitrioque judicis contineri tam id, quod in rem versum est, condemnandi, quam id quod in peculio.

§. 23. Sed si jussu patris contractum cum filio est, pater utique tenebitur.

§. 24. Si cum servo in fraudem patroni libertus contraxerit, isque fuerit manumissus (23): an Faviana teneatur, quæritur? Et cum dixerimus, dolum tantum liberti spectandum, non etiam ejus cum quo contraxit, potest (24) manumissus iste Faviana non (25) teneri.

§. 25. Item quæri potest, manumisso, vel mortuo, vel alienato servo, an intra annum agendum sit? Et ait Pomponius, agendum.

§. 26. Hæc actio in personam (26) est, non in rem.

(1) Emptorem interdum restitui, et juvari beneficio *leg.* 2. *C. de rescind. vend.* hinc colligas. Eodem modo cæco emptori consulitur, *l.* 11. *supr. de contrah. empt.* et minori, *l.* 27. §. 1. *versic. prædio. supr. de minorib.* et ei, cui venditor mentitus est, *l.* 13. §. 4. *Supr. de act. empt.* et marito pluris æstimanti res dotales (in quibus videtur esse emptor); si quidem æstimatio emptionem facit. *l.* 1. *supr. de æstimatoria. l.* 6. *C. soluto. l.* 2. *C. de obligat. l.* 19. *infr. de obligat. et action.* Cujacius tamen negat dictam legem 2. opitulari majoribus 25. annis, 16. *obs.* 18. quo nomine reprehenditur a Roberto, 2. *Animadv.* 13. defenditur ab Ant. Mercatore, 2. *not.* 13. Video Molinæum inter duas superiores opiniones nutantem: dum ait, non videri emptoribus, saltem æque, ex remedio *d. l.* 2. subveniendum esse, sicut venditoribus. §. 12. *consuet. num.* 47.

(2) Nota qualitatem hujus conditionis.

(3) Hinc etiam colligit Robertus, 2. *animad.* 14. quod et notat Speculator, *lib.* 14. *parte* 8. *de rescind. vend.* 13. Beneficium *d. l.* 2. *C. de rescind. vend.* in permutationibus et locationibus obtinere. Et hoc quoque non negat Molinæus, §. 22. *consuet.* 41. negat tamen suppletionem vel repletionem æstimationis omnino in pecunia fieri, ut quæ disconveniat, et sit contra partium intentionem et naturam actus: ideoque non esse admittendam. Subtiliter Cujac. 16. *observ.* 18. ait restitutionem eo casu permitti ei, qui de permutatione conqueritur, non ut emptori rei alienæ, sed ut venditori. Idem sentit Anton. Mercator, 2. *notat.* 14.

(4) Atque ita datur restitutio læsis in conductione. Idem Speculator *ibid. arg. l.* 29. *Supr. de ædilitio.* An etiam minimæ rei? sic putat Conanus, et post eum Robertus adversus communem opinionem. An etiam operarum locatarum? Idem Roberto videtur 2. *animadvers.* 14.

(5) Vid. Curtius Brugensis *lib.* 3. *εἰκαστῶν ad fratrem cap.* 13. Forcatulus *in Cupidine Jurisp. cap.* 16. Mod.

(6) Atque ita pretium loco rei succedit, nec convenitur is, qui justo pretio emit a liberto: convenitur is, qui a liberto rei venditæ pretium ex donationis causa accepit.

(7) Vide *d. l.* 50. *Infr. de furt.*

(8) Variis de causis venditio reprehendetur, puta si non justo pretio res venierit: deinde, ut justo pretio res sit vendita, affectio tamen et opportunitas dicitur adempta. priore casu alienatio revocatur; posteriore, non æque. adde *l.* 36. *supr. de bon. lib.*

(9) *l.* 54. *supr. de leg.* 2.

(10) *l.* 22. *C. de admin. tut.*

(11) Quod in rei locum successit.

(12) Sic appellatur quoque, §. 22. *infr. h. t.*

(13) Ea lex est omnium restitutionum, ut sc. quemadmodum restitutus in damno esse non cupit, ita lucrum adfectare cum aliena injuria non debeat. *l. un. C. de reputationib. l.* 7. §. 5. *in fin. l.* 24. §. 4. *supr. de minor.*

(14) Recuperat. *Hal.*

(15) Vid. Sarmientus *lib.* 3. *select. cap.* 11. Mod.

(16) *l.* 3. *infr. quæ in fraud. cred. l* 2. *C. de don. mort. caus.*

(17) Adversus stipulatorem.

(18) *l.* 32. *supr. de pact.*

(19) Ut idem sit in mandatore, quod in fidejussore dictum est.

(20) Vide Molinæum *de divid. et individ. part.* 3. *num.* 288. Mod.

(21) Servitutes dividi non possunt. *l.* 15. *infr. de aqua et aquæ pluv. l.* 192. *infr. de reg. jur. l.* 2. §. 1. *l.* 4. §. 1. *infr. de verb. obl.*

(22) Favianum judicium datur adversus parentes et dominos, si libertus patroni quid eis dederit: sic ut ipsi parentes et domini conveniantur de in rem verso, et de peculio, *ut hic.* Imo, et quod jussu, si jussu patris vel domini contractum fuerit. §. 23. *infr. h. t.*

(23) Faviana non tenetur servus manumissus, cum quo libertus in fraudem patroni sui contraxit.

(24) Imo tenetur intra annum. §. 25. *infr. h. t.*

(25) Cur ita? v. *l.* 1. *C. an servus ex suo facto.*

(26) Si ita est, cur in Faviana fraus rei magis, quam personæ accipitur. §. 27. *in fin. infr. h. t.*?

et in heredem competit, et in cæteros successores, et heredi, et cæteris successoribus patroni: et (1) non est hereditaria, id est, ex bonis liberti, sed propria patroni.

§. 27. Si libertus in fraudem patroni aliquid dederit, dein, defuncto patrono, vivo liberto, filius patroni acceperit bonorum possessionem contra tabulas liberti, an Faviana uti possit ad revocanda ea, quæ sunt alienata? Et est verum, quod et Pomponius probat lib. LXXXIII. item Papinianus lib. quarto [decimo] Quæstionum, competere ei Favianam: sufficere enim, quod (2) in fraudem patronatus factum sit. magis enim fraudem (3) rei, non personæ accipimus.

§. 28. In hanc actionem fructus (4) veniunt, qui sunt post litem contestatam percepti.

2. Marcianus lib. 3. Regularum.

IN Faviana et Calvisiana actione recte dicetur, etiam præteritos (5) fructus venire, quatenus Prætor omnem fraudem libertorum vult rescindere.

De patrono instituto ex parte debita. 1. *De tempore hujus actionis.* 2. *De patrono instituto ex asse*, 3. *Vel succedente ab intestato.* 4. *De pluribus patronis.* 5. *Si patrono debita portio, aut aliquid amplius relictum sit.*

3. Ulpianus lib. 44. ad Edictum.

SI patronus heres institutus ex debita parte, adierit hereditatem, dum ignorat aliqua libertum in fraudem suam alienasse: videamus an succurri ignorantiæ ejus debeat, ne decipiatur liberti fraudibus? Et Papinianus lib. XIV. Quæstionum respondit: in eadem (6) causa manere ea, quæ alienata sunt: idcircoque patronum sibi imputare debere, qui cum posset bonorum possessionem accipere contra tabulas propter ea, quæ alienata vel mortis causa donata sunt, non fecit.

§. 1. Hæc actio in perpetuum datur: quia (7) habet rei persecutionem.

§. 2. Patronum (8) ex asse heredem institutum, volentem Faviana actione uti, Prætor admittit: quia erat iniquum, excludi eum a Faviana, quia non sponte adiit hereditatem; sed quia bonorum possessionem contra tabulas petere non potuit.

§. 3. Si intestatus libertus decesserit, patronus adeundo hereditatem ejus, revocat per Calvisianam (9) actionem ea quæ alienata sunt dolo malo, quo minus pars ex testamento debita bonorum liberti ad patronum liberosve ejus perveniret: idque est, sive petita sit a patrono ab intestato bonorum possessio, sive non sit.

§. 4. Si plures sint patronæ et patroni, singuli virilem (10) tantum revocabunt vel Calvisiana.

§. 5. Si libertus intestatus decesserit, relicta patrono debita portione, aut aliquo amplius, aliquid etiam alienaverit: Papinianus lib. XIV. Quæstionum scribit, nihil esse revocandum: nam qui potuit alicui relinquere quid testamento, si debitam portionem patrono relinquat, præterea donando, nihil videtur in fraudem facere.

De omni quodcunque dolo malo alienatum est. 1. *De pluribus patronis aut patronorum liberis.*

4. Idem lib. 43. ad Edictum.

QUodcunque dolo malo liberti alienatum est, Faviana actione revocatur.

§. 1. Et, si plures patroni sint, omnes unam partem habebunt: sed si viriles (11) non petent, portio cæteris adcrescet (12). Quod in patronis dixi, et in liberis patroni est: sed non simul venient, sed patronis deficientibus (13).

De eo qui accepit aut alii dare jussit. 1. *De in litem jurando.*

5. Paulus lib. 42. ad Edictum.

TEnetur Faviana actione tam is, qui accepit ipse, quam qui jussit (14) alii dari id quod ipsi donabatur.

§. 1. In actione Faviana, si res non restituatur, tanti damnabitur reus, quanti actor in litem juraverit (15).

Si filiofamil. minori 25. annorum credatur.

6. Julianus lib. 26. Digestorum.

SI libertus, cum fraudare patronum vellet, filiofamilias (16) contra Senatusconsultum (17) pecuniam crediderit, non erit inhibenda actio Faviana; quia libertus donasse (18) magis in hunc casum intelligendus est in fraudem patroni, quam contra Senatusconsultum credidisse.

7. Scævola lib. 6. Quæstionum.

ERgo, si (19) Senatusconsultum locum non (20) habet (21), cessat (22) Faviana, cum exigi possit.

8. Julianus lib. 26. Digestorum.

SEd si minori, quam vigintiquinque annis natu filiofamilias crediderit, causa cognita (23), ei succurri debet.

De donatione inter vivos et legato.

9. Idem lib. 64. Digestorum.

VIvus (24) libertus donare bene merentibus amicis potest, legare (25) vero (26) nec benemerentibus amicis potest, qui patroni partem minuat.

(1) Hereditarium non est continuo, quod heredibus et in heredem datur.

(2) Ea quæ in fraudem patroni quoquo modo alienata sunt, Faviana tam ab ipso patrono, quam ejus liberis revocantur. Paul. 3. *sent.* 3. §. *un.*

(3) §. 4. *supr. h. t.*

(4) *l.* 38. §. 4. *supr. de usur.*

(5) Quia verbum *restituendi* plenam habet significationem. *d. l.* 38. §. 4.

(6) Imo revocantur. *arg.* §. 3. *infr. h. t.* adde *l.* 79. *in fin. supr. de leg.* 2.

(7) Rei persecutoriæ actiones, perpetuæ sunt.

(8) Vide Goveanum ad *l.* 52. *supr. ad l. Falcid.*

(9) De Calvisiana vide *l.* 2. *C. h. t.* praxim vero vide apud Oldendorp. 6. *class. act.* 2.

(10) *l.* 4. *infr. h. t.*

(11) *l.* 3. §. 4. *supr. h. t. l.* 21. *Supr. de bonis libert.*

(12) Jus adcrescendi in actione Faviana locum habet.

(13) Et sic ordine suo.

(14) *l.* 12. *infr.* 1. *t.*

(15) Vide quæ notavi ad *l.* 5. *C. ad exhib.*

(16) Adde *l.* 1. §. 4. *supr. h. t.*

(17) Macedonianum sc.

(18) Atque ita mutuum inefficax resolvitur in donationem, ut quod condici non possit, ut mutuum, condicatur, ut res donata.

(19) Ergo, et si. *Hal.*

(20) Locum habet. *Hal.*

(21) Non cessat. *Hal.*

(22) Ad pecuniam repetendam. adde *l.* 3. *Supr. de SC. Maced.*

(23) Quid enim, si ea pecunia locupletior factus sit?

(24) Vivo liberto plus licet, quam mox morituro.

(25) Legandi et donandi dissimilitudo. Libertus donare potest amicis benemerentibus, et in fraudem patroni: legare tamen benemerentibus non potest. Quid ita? partem patroni legando minueret, *ut hic.* Atqui donando etiam minuit: pars non debetur patrono in donatione, sed ex testamento.

(26) Scripsi ad *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.*

Si res alienata non extet.

10. AFRICANUS lib. 1. (1) Quæstionum.

SI id, quod a liberto in fraudem alienatum est, non extet (2), actio patroni cessat: quemadmodum (3) si pecuniam in fraudem abjecisset: aut etiam [si] is, qui mortis causa a liberto accepisset, eam rem vendidisset (4), et bonæ fidei emptor eam usucepisset.

De consensu patroni.

11. PAULUS lib. 3. ad legem Æliam Sentiam.

NOn videtur patronus fraudari eo, quod (5) consentit: sic et quod volente patrono libertus donaverit, non poterit Faviana revocari.

Si quis alii mandavit ut acciperet.

12. JAVOLENUS lib. 3. Epistolarum.

LIbertus cum fraudandi patroni causa fundum Seio tradere vellet, Seius Titio mandavit (6), ut eum accipiat (7), ita ut inter Seium et Titium mandatum contrahatur. Quæro, post mortem liberti patronus utrum cum Seio duntaxat, qui mandavit, actionem habet: an cum Titio, qui fundum retinet: an, cum quo velit, agere possit? Respondit, In eum, cui donatio quæsita est, ita tamen si ad illum res pervenerit, actio datur: cum omne negotium, quod ejus voluntate gestum sit, in condemnationem ejus conferatur. nec potest videri id præstaturus, quod alius possidet: cum actione (8) mandati consequi rem possit, ita ut aut ipse patrono restituat, aut eum, cum quo mandatum contraxit, restituere cogat. Quid enim dicemus, si is, qui in re interpositus est, nihil dolo fecit? non dubitabimus, quin omnimodo cum eo agi non possit. quid enim? non (9) potest videri dolo fecisse, qui fidem suam amico commodavit, qua alii quam sibi, ex liberti fraude adquisiit.

De quarta debita ex Constitutione D. Pii impuberi arrogato.

13. PAULUS lib. 10. ad legem Juliam et Papiam.

COnstitutione D. Pii cavetur de impubere (10) adoptando, ut ex bonis, quæ mortis tempore illius qui adoptavit fuerunt, pars quarta (11) ad eum pertineat qui adoptatus est: sed et bona ei, quæ adquisiit patri, restitui jussit: si causa cognita emancipatus fuerit, quartam perdit. si quid itaque in fraudem ejus alienatum fuerit (12), quasi per Calvisianam vel Favianam actionem revocandum est (13).

TIT. VI.

SI TABULÆ TESTAMENTI NULLÆ (14) EXTABUNT, UNDE LIBERI (15).

Continuatio. 1. *Ordines successionum ab intestato.* 2. *Quibus casibus succeditur ab intestato.* 5. *De liberis*, 6. *Naturalibus vel adoptivis.* 7. *De filio emancipato et adoptato, et nepote ex eo.* 8. *Si heres institutus non habeat voluntatem.* 9. *De exheredatione emancipati, et præteritione filii in potestate.*

1. ULPIANUS lib. 44. ad Edictum.

POsteaquam Prætor locutus est de bonorum possessione ejus qui testatus est, transitum fecit ad intestatos, eum ordinem (16) secutus, quem et lex XII. tabularum secuta est: fuit enim ordinarium, ante de judiciis testantium, dein sic [de] successione ab intestato loqui.

§. 1. Sed successionem ab intestato in plures partes divisit. fecit enim gradus varios: primum (17) liberorum, secundum legitimorum, tertium cognatorum, deinde viri et uxoris.

§. 2. Ita autem ab intestato potest competere bonorum possessio (18), si neque secundum (19) tabulas, neque contra tabulas bonorum possessio agnita sit.

§. 3. Plane si tempora quidem petendæ bonorum possessionis ex testamento largiebantur, verumtamen repudiata (20) est bonorum possessio: dicendum erit, ab intestato bonorum possessionem jam incipere. cum enim is qui repudiavit, petere bonorum possessionem non potest post repudiationem: consequens erit, ut ab intestato posse peti incipiat.

§. 4. Sed et si ex Carboniano Edicto bonorum possessio data sit: magis est, ut dicere debeamus, ab intestato nihilominus posse peti. ut enim suo loco ostendimus, non impedit bonorum possessionem edictalem Carboniana bonorum possessio.

§. 5. Recte autem Prætor a liberis (21) initium fecit ab intestato successionibus: ut sicuti contra tabulas ipsis (22) defert, ita et ab intestato ipsos vocet.

§. 6. Liberos autem accipere debemus, quos ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos diximus, tam naturales (23) quam adoptivos. sed adoptivos hactenus admittimus, si fuerint in potestate. cæterum si sui (24) ju-

(1) Vide Cujac. 1. *ad Afric. fol.* 67.

(2) Duo hic notat summa genera amittendæ rei, quæ in Senatusconsulto de petitione hereditatis his verbis notantur, *deperditum, deminutum*: ut et alibi, *casus* et *usus*. *l.* 58. §. 6. *in fin. ad SC. Trebell.*

(3) Nobis non extare dicuntur, quæ abjecimus, quæ quis a nobis accepit, alienavit, quæ quis a donatario nostro accepta usucepit.

(4) Dominio scilicet nondum adquisito ante mortem liberti: alioquin emptor non usucaperet.

(5) Cui rei quis consentit, in ea non fraudatur. *l.* 2. *in fin. C. h. t. l.* 6. §. 9. *infr. quæ in fraud. l.* 48. §. 2. *infr. de furt. l.* 145. *infr. de reg. jur.*

(6) *l.* 5. *Supr. h. t.*

(7) Id est, retineat.

(8) *l.* 14. *circa fin. Infr. quæ in fraud. cred.*

(9) *Al.* quid enim potest.

(10) Impuberi adrogato datur quasi Faviana vel Calvisiana: si quid adrogator fecit, quominus quarta Antoniana ad eum perveniret.

(11) *l.* 22. §. 1. *Supr. de adopt. l.* 8. §. 15. *Supr. de inoff. testam. l.* 2. *C. de adopt.* §. 3. *vers. sed et si. Inst. de adopt.*

(12) Per adrogatorem.

(13) Per eum, qui adrogatus est.

(14) Id est, de bonorum possessionibus ab intestato. Porro hæc verba *si tabulæ* etc. prima verba sunt edicti, quibus contraria sunt *si tabulæ testamenti exstabunt. lib.* 37. *tit.* 2. Antea dicebatur, *non proferentur.* Cic. 1. *Verrina.* Est qui legat, *non exstabunt.*

(15) *L.* 6. *C.* 14. 6. *C. Theod.* 2. hæc verba ostendunt hunc titulum mixtum esse. Verba generalia sunt, *si tabulæ testamenti nullæ exstabunt.* specialia, *unde liberi.*

(16) Is ordo servari solet, ut prius succedatur ex testamento, quam ab intestato. *Supr. si quis omiss. causa testam.*

(17) Primus gradus successionis ab intestato, est liberorum. vide §. 5. *infr. h. t.*

(18) V. Gilbertus Regius *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν. *c.* 12. Ræyardus *ad leges* 12. *tab. c.* 19. Mod.

(19) Id est, ex testamento.

(20) Repudiatione hereditas amittitur. *l.* 13. *supr. de adquir. vel omitt. hered.*

(21) §. 1. *supr. l.* 7. *in fin. infr. h. t. l.* 1. *infr. quis ordo. l.* 12. *infr. de suis. Nov.* 118. *c.* 1. §. 1. *Inst. de hered. quæ ab intestato.* §. 2. *Inst. de hered. qualit.* 2. *Feudor.* 11. dixi ad leg. 12. tabular. *tit. de hered. ab intest. Synops. Basil.* 45. *tit.* 1. *c.* 4.

(22) Primis, *Græci*, id est liberis ante alios omnes.

(23) Suis liberis adnumerantur naturales, et adoptivi. *l.* 1. §. 2. *infr. de suis. l.* 5. *C. de legitimis.*

(24) *l.* 4. *infr. h. t.*

ris fuerint, ad bonorum possessionem non invitantur. quia adoptionis jura dissoluta sunt emancipatione.

§. 7. Si quis filium suum emancipatum in locum nepotis adoptavit et emancipavit, cum haberet et nepotem ex eo: Quæsitum est apud Marcellum, an adoptio rescissa impediat nepotem? Sed cum soleat emancipato patri jungi nepos, quis non dicat (1), etsi adoptatus sit et quasi filius, nihilominus filio suo eum non obstare? quia quasi filius adoptivus est in potestate, non quasi naturalis.

§. 8. Si heres institutus non habeat voluntatem, vel quia incisæ (2) sunt tabulæ, vel quia cancellatæ, vel quia alia ratione voluntatem testator mutavit, voluitque intestato decedere: dicendum est, ab intestato rem habituros eos qui bonorum possessionem acceperunt.

§. 9. Si emancipatus (3) filius exheres fuerit, is autem, qui in potestate fuerat, præteritus: emancipatum petentem ab intestato bonorum possessionem *unde liberi*, tueri debet Prætor usque ad partem dimidiam, perinde atque si nullas tabulas pater reliquisset.

De filio emancipato vel patrono præteritis.

2. Julianus lib. 27. Digestorum.

Emancipatus (4) præteritus, si (5) contra tabulas bonorum possessionem non (6) acceperit, et scripti heredes adierint hereditatem: sua culpa amittit paternam hereditatem. nam quamvis secundum tabulas bonorum possessio petita non fuerit, non tamen eum Prætor tuetur, ut bonorum possessionem accipiat *unde liberi*. † Nam (7) et patronum præteritum, si non petat contra tabulas bonorum possessionem, ex illa parte Edicti *unde* (8) *legitimi* vocantur non solet tueri Prætor adversus scriptos heredes.

Quibus casibus succeditur ab intestato.

3. Ulpianus lib. 8. ad Sabinum.

Bonorum possessio potest peti ab intestato, si (9) certum sit tabulas non extare septem (10) testium signis signatas.

De capitis deminutione.

4. Paulus lib. 2. ad Sabinum.

Liberi et capite minuti per Edictum Prætoris ad bonorum possessionem vocantur parentum, nisi si adoptivi (11) fuerint: hi enim et liberorum nomen amittunt post emancipationem. † Sed si naturales emancipati (12) et adoptati (13), iterum emancipati (14) sint, habent jus naturale (15) liberorum (16).

De conjungendis cum emancipato liberis ejus. 1. De liberis qui non sunt in potestate. 2. De portione filii emancipati, qui non petiit bonorum possessionem.

5. Pomponius lib. 4. ad Sabinum.

Si quis ex his, quibus bonorum possessionem (17) Prætor pollicetur, in potestate parentis, de cujus bonis agitur, cum is moritur, non fuerit: ei liberisque, quos in ejusdem familia habebit, si ad eos hereditas suo nomine pertinebit, neque nominatim exheredes scripti erunt, bonorum possessio ejus partis datur, quæ ad eum (18) pertineret, si in potestate permansisset; ita ut ex ea parte dimidiam habeat, reliquum liberi ejus, hisque duntaxat bona sua conferat.

§. 1. Sed et si filium et nepotem ex eo pater emancipaverit, filius solus veniet ad bonorum possessionem: quamvis capitis diminutio per Edictum nulli obstet. † Quin etiam hi quoque qui in potestate nunquam fuerunt, nec sui heredis locum obtinuerunt, vocantur ad bonorum possessionem parentum: nam si filius emancipatus reliquerit in potestate avi nepotem, dabitur ei, qui in potestate relictus sit, patris emancipati bonorum possessio: et si post emancipationem procreaverit (19), ita nato dabitur avi bonorum possessio, scilicet non obstante ei patre suo.

§. 2. Si (20) filius emancipatus non petierit bonorum possessionem: ita integra sunt omnia nepotibus, atque si filius non fuisset: ut quod filius habiturus esset petita bonorum possessione, hoc nepotibus ex eo solis non etiam reliquis adcrescat.

De bonis filii emancipati.

6. Ulpianus lib. 39. ad Edictum.

Si pater filium emancipaverit, nepotem retinuerit, deinde filius decesserit (21): et rei æquitas, et causa Edicti, quo de bonorum possessione liberis danda cavetur, efficit ut ejus ratio habeatur, ut bonorum possessio intestato patris detur: ut tamen bona sorori, quæ necessaria heres patri extitit, conferre cogatur avus, qui per eum bonorum possessionis emolumentum adquisiturus est; nisi forte avus iste nullum ex his fructum adquirere vult, paratusque (22) est de potestate nepotem dimittere, ut ad emancipatum emolumentum omne bonorum possessionis perveniat. Nec idcirco soror, quæ patri heres extitit, juste queri poterit, quod eo facto a collationis commodo excluditur: cum avo quandoque intestato defuncto, ad bona ejus simul cum fratre possit venire.

(1) Ita legendum putat Grot. *Quis non dicat, etsi adoptivus sit, non quasi filius, nihilominus filio suo eum non obstare, quia quasi adoptivus est in potestate, non quasi naturalis:* quia non est in familia quasi filius, sed quasi nepos, et quidem adoptivus. *S. L.*

(2) *l.* 22. §. 3. *supr. qui test. l.* 1. §. 10. *Supr. de B. P. secund. tab. l.* 30. *C. de testam.*

(3) *l.* 20. *supr. de B. P. contra tabulas.*

(4) Hic est tit. *Unde liberi* secundum quosdam.

(5) Præteriti emancipati bonorum possessionem contra tabulas accipere possunt. Quid, si non acceperint, et scripti heredes adierint, sua culpa amiserint paternam hereditatem? An forte bonorum possessionem *unde liberi* petere possunt? ne hanc quidem, *hac lege.*

(6) *l.* 17. *supr. de injust. l.* 2. *infr. de except. rei jud.*

(7) Argumentum a patrono præterito non petente bonorum possessionem ex parte Edicti *Unde legitimi*, et ea ratione exclusi ab omni petitione bonorum possessionis, ad filium emancipatum præteritum, qui contra tabulas bonorum possessionem non petiit.

(8) De qua titulo proximo.

(9) Intestatus dicitur, qui non reliquit tabulas septem testium signis signatas.

(10) *l.* 12. *C. de testam. l.* 2. *C. de bon. poss. secund. tab.*

(11) Vide tamen §. 10. *Inst. de hered. quæ ab intest.*

(12) A patre naturali.

(13) Ab extraneo.

(14) Ab eodem extraneo.

(15) Absque ullo impedimento vocantur ab intestato, *Græci.*

(16) In bonis patris sui naturalis. *l.* 2. §. 6. *infr. ad SC. Tertull.*

(17) Contra tabulas, seu ab intestato, *Græci.*

(18) *l.* 2. §. 4. *infr. de suis.* §. 2. *vers. ita demum. Inst. de hered. quæ ab intest.* vid. *l.* 1. *supr. de conjungend.*

(19) *l.* 16. *supr. de B. P. contra tab.*

(20) Adde *l.* 2. *C. de posth. hered. inst.*

(21) *Subaudi*, intestatus, relicto nepote in potestate avi: atque ita videbatur jure Prætorio intestatus.

(22) *l.* 5. *supr. de coll. bon. l.* 1. §. 12. *supr. de conjungend. cum emancip.*

Quo tempore suitas spectatur. 1. De bonis parentum vel liberorum.

7. Papinianus lib. 29. Quæstionum.

SCripto (1) herede deliberante filius exheredatus mortem obiit; atque ita (2) scriptus heres omisit (3) hereditatem (4): nepos ex illo (5) filio susceptus, avo suus heres erit. neque pater videbitur obstitisse, cujus post mortem legitima defertur hereditas. Nec dici potest, heredem [sed] non suum nepotem fore, quod proximum gradum nunquam tenuerit: cum et ipse fuerit in potestate, neque pater eum in hac successione prævenerit. et alioquin, si non suus heres est, quo jure heres erit, qui sine dubio non est adgnatus? Cæterum, etsi non sit exheredatus nepos, adiri poterit ex testamento hereditas a scripto herede, filio mortuo: quare qui non obstat jure intestati, jure testati videbitur obstitisse.

§. 1. Non sic (6) parentibus liberorum, ut liberis parentum debetur hereditas. parentes (7) ad bona liberorum ratio (8) miserationis admittit, liberos naturæ simul et parentum commune votum (9).

Si quis omissa causa testamenti, ab intestato possideat.

8. Idem lib. 6. Responsorum.

FIliusfamilias ut proximus cognatus, patre consentiente, possessionem adgnovit: quamvis per conditionem testamento datam, quod in patris potestate manserit, ab hereditate sit exclusus, tamen utiliter possessionem adgnovisse videbitur. nec in Edicti sententiam incidet; quoniam possessionem secundum tabulas non adgnovit, cum inde rem (10) habere non poterit, nec in filii potestate conditio fuerit, nec facile pater emancipare filium cogi poterit.

De capitis deminutione.

9. Paulus lib. 11. Responsorum.

SI posteaquam filius emancipatus bonorum possessionem patris petiit, statum suum mutavit: nihil obesse ei, quominus id quod adquisiit, retineat. quod si prius conditionem suam mutavit, bonorum possessionem eum petere non posse.

TIT. VII.

UNDE (11) LEGITIMI (12).

Quo tempore spectatur jus legitimi heredis.

1. Julianus lib. 20. [27] Digestorum.

HÆc verba Edicti, *tum* (13) *quem ei heredem esse oporteret, si intestatus mortuus esset, παρατατικῶς* (14), id est, *large, et cum extensione*, et cum quodam temporis spatio accipiuntur: non ad (15) mortis testatoris tempus referuntur, sed ad id, quo bonorum possessio peteretur. et ideo legitimum heredem, si capite deminutus (16) esset, ab hac bonorum possessione summoveri, palam est.

Si sui repudiaverint. 1. De sexu et statu defuncti. 2. De sexu successoris. 3. Si status defuncti incertus sit. 4. De his, qui Lege vel SC. vocantur ad hereditatem vel bonorum possessionem.

2. Ulpianus lib. 46. ad Edictum.

SI repudiaverint sui ab intestato bonorum possessionem, adhuc dicemus, obstare (17) eos legitimis, hoc est his, quibus legitima potuit deferri hereditas. idcirco, quia repudiando quasi liberi bonorum possessionem, hanc (18) incipiunt habere quasi legitimi.

§. 1. Hæc autem bonorum possessio non tantum masculorum defertur, verum etiam fœminarum: nec tantum ingenuorum, verumetiam libertinorum. Communis est igitur pluribus. nam et fœminæ possunt vel consanguineos vel adgnatos habere: item libertini possunt patronos, patronasque habere.

§. 2. Nec tantum masculi hanc bonorum possessionem accipere possunt: verumetiam fœminæ.

§. 3. Si quis decesserit, de quo incertum (19) est, utrum paterfamilias an filiusfamilias sit, quia pater ejus ab hostibus captus adhuc vivat, vel quod alia causa suspendebat ejus statum: magis est, ne possit peti bonorum [ejus] possessio: quia nondum intestatum eum esse apparet, cum incertum sit an testari possit. cum igitur cœperit certi status esse, tunc demum petenda est bonorum possessio: non cum certum esse cœperit, intestatum esse; sed cum certum esse cœperit patremfamilias esse.

§. 4. Hæc autem bonorum possessio omnem vocat, qui ab intestato potuit esse heres: sive Lex (20) XII. tabular. eum legitimum heredem faciat, sive alia Lex, Senatusve consultum. † Denique mater, quæ ex Senatusconsulto venit (21) Tertulliano, item qui (22) ex Orphitiano ad legitimam hereditatem (23) admittuntur, hanc bonorum possessionem petere possunt.

3. Paulus lib. 43. ad Edictum.

GEneraliter igitur sciendum est, quotiescunque vel lex vel Senatus defert hereditatem, non etiam bonorum

(1) *l.* 1. §. 8. *infr. de suis.*
(2) Post mortem exheredati.
(3) Repudiavit.
(4) Vid. Vaconius *declar. jur. civ. lib.* 3. *declar.* 49. Marcus Vertranius *de jur. liber. cap.* 27. Mod.
(5) Exheredatio.
(6) *l.* 1. *supr. h. t.* et Paul. 2. *Cor.* 12. *v.* 14. Non debent filii parentibus thesauros congerere, sed parentes filiis. adde *l.* 15. *supr. de inoffic.*
(7) §. *ult. Inst. de legit. agn. success. Nov.* 118. *c.* 2.
(8) Ideoque luctuosa successio dicitur. *l. ult. C. de instit. et substit.* adde §. 2. §. 4. *Instit. de SC. Tertull. l.* 15. *Supr. de inoffic.*
(9) *l.* 7. *infr. de bon. damn. l.* 50. §. 2. *in fin. supr. de bon. lib. l.* 26. *supr. si quis omiss. causa.*
(10) Id est, hereditatem. Res, est hereditas aut bona. Ambr. 9. *epist. ad Clem.* sed sunt heredes sine re, sunt et cum re: hinc bonorum possessionem cum re accipere, *l.* 25. *C. de inoff. test.* bonorum possessionem remque obtinere, *l.* 12. *supr. de injusto.* huc refer, quod ait Ulp. 28. *in fin.* bonorum possessionem, aut cum re dari, aut sine re. vide Cujac. *Inst. quibus modis testam. infirm. et* 4. *obs.* 24.
(11) *Lib.* 6. *Cod.* 15. 45. *Eclog.* 1.
(12) Id est, agnati.
(13) Eum quem.
(14) Vide *l.* 2. *in fin. infr. quibus ex caus. in poss.*
(15) *l.* 2. §. 6. *Infr. de suis.*
(16) *l.* 11. *infr. de suis.*
(17) *l.* 17. §. 1. *supr. de adquir. vel omitt. hered.*
(18) Unde legitimi.
(19) *l.* 1. §. 1. *infr. ad SC. Tertull.*
(20) *l. un. infr. ut ex legib.*
(21) i. e. Quæ ex Senatusc. Tertulliano admittitur ad petenda bona liberorum.
(22) Liberi scil.
(23) Matrum.

possessionem, ex hac (1) parte eam peti oportere, cum vero etiam bonorum possessionem dari jubet, tum ex illa parte, qua ex legibus peti debere: sed et ex hac parte poterit.

Quo tempore spectatur jus legitimi heredis.

4. JULIANUS lib. 27. Digestorum.

SI ex duobus fratribus alter decesserit testamento jure facto, dein deliberante herede alter quoque intestato decesserit, et scriptus heres omiserit hereditatem: patruus legitimam hereditatem habebit. nam hæc (2) bonorum possessio, *Tum quem heredem esse oportet*, ad id tempus refertur, quo primum ab intestato bonorum possessio peti potuisset.

Differentia adgnatorum et cognatorum. 1. *Si spes sit sui heredis.*

5. MODESTINUS lib. 3. Pandectarum.

INter (3) adgnatos et cognatos hoc interest, quod in (4) adgnatis et cognati continentur, in cognatis non (5) utique et adgnati: verbi gratia, patris frater, id est, patruus, et adgnatus est, et cognatus: matris autem frater, id est, avunculus (6), cognatus est, adgnatus non est.

§. 1. Quandiu (7) spes est, suum heredem aliquem defuncto existere, tamdiu consanguineis locus non est: puta si defuncti uxor prægnans sit, aut defuncti filius apud hostes sit.

De jure consanguinitatis.

6. HERMOGENIANUS lib. 3. juris epitomarum.

NAti (8) post mortem patris, vel post captivitatem, sive deportationem, sed et hi qui tempore, quo capiebatur, vel deportabatur pater, in potestate fuerunt, jus inter se consanguinitatis habent, etsi heredes patri non (9) extiterint, sicuti exheredati.

TIT. VIII.

UNDE (10) COGNATI (11).

Summa. 1. *Cognati etymologia.* 2. *De servili cognatione.* 3. *De gradu.* 4. *De adoptione.* 5. *Proximitas quomodo.* 6. *Et quo tempore accipitur.* 8. *De concepto ante vel post mortem ejus, de cujus bonorum possessione agitur.* 9. *De eo qui exsecto utero editus est.* 10. *De gradu.* 11. *De postliminio.*

1. ULPIANUS lib. 46. ad Edictum.

HÆc bonorum possessio nudam habet Prætoris indulgentiam (12), neque ex Jure civili originem habet: nam eos invitat ad bonorum possessionem, qui Jure civili ad successionem admitti non possunt, id est, cognatos.

§. 1. *Cognati* autem appellati sunt, quasi (13) ex uno nati, aut, ut Labeo ait, quasi commune nascendi initium habuerint.

§. 2. Pertinet autem hæc lex (14) ad cognationes non serviles: nec enim facile (15) ulla servilis videtur esse cognatio.

§. 3. Hæc autem bonorum possessio, quæ ex hac parte Edicti datur, cognatorum gradus sex complectitur, et ex septimo (16) duas personas, sobrino (17) et sobrina natum et natam.

§. 4. Cognationem (18) facit etiam adoptio. etenim quibus fiet adgnatus hic, qui adoptatus est, iisdem etiam cognatus fiet: nam ubicunque de cognatis agitur, ibi sic accipiemus, ut etiam adoptione cognati facti contineantur. † Evenit igitur, ut is, qui in adoptionem datus est, tam in familia naturalis patris jura cognationis retineat, quam in familia adoptiva nanciscatur. sed eorum tantum cognationem in adoptiva familia nanciscetur, quibus fit adgnatus: in naturali autem omnium retinebit.

§. 5. Proximus autem accipietur etiam is, qui solus (19) est: quamvis proprie proximus ex pluribus dicitur.

§. 6. Proximum accipere nos oportet eo (20) tempore, quo bonorum possessio defertur.

§. 7. Si quis igitur proximus cognatus, dum heredes scripti deliberant, diem suum obierit: sequens quasi proximus, admittetur: hoc est, quicunque fuerit tum deprehensus proximum locum obtinens.

§. 8. Si quis proximior (21) cognatus nasci speretur, in ea conditione est, ut dici debeat, obstare eum sequentibus (22). Sed ubi (23) natus non est, admittemus eum, qui post ventrem proximus videbatur. Sed hoc ita demum

(1) *l.* 3. *C. ad SC. Orphitian. l.* 4. *C. de legit. hered.*

(2) *l.* 2. §. 6. *Infr. de suis.*

(3) Eadem verba extant apud Paul. 4. *sent.* 8. §. 1. adde *l.* 10. §. 4. *infr. de gradib. l.* 8. §. 1. *Infr. de suis.*

(4) Omnis adgnatus est cognatus, non omnis cognatus est adgnatus.

(5) Imo continentur, ut species sub genere. *l.* 10. §. 2. *infr. de gradib.* §. 1. *Inst. de legitima adgnatorum successione.* v. Ferrandum *explication.* 39.

(6) V. *d. l.* 10.

(7) *l.* 2. *C. unde liberi.* dixi ad Ulpian. 26. §. 3.

(8) *l.* 1. §. 10. *in fin. infr. de suis.* §. 1. *in fin. Inst. de legit. adgnat. success.*

(9) *l.* 1. 10. *infr. de suis.*

(10) *L.* 6. *C.* 15. *et* 45. *Eclog.* 2.

(11) Id est, per fœminam conjuncti.

(12) Cur ita? quia Prætor per eam admittit eos, qui Jure civili admitti non possunt.

(13) Vel ex uno communiter nati, vel ab eodem orti. *l.* 4. §. 1. *infr. de gradib.*

(14) Id est, hoc Edictum. eodem modo lex Fabiana dicitur a Paulo 3. *sent.* 3.

(15) Fit tamen: nec enim parcimus his nominibus etiam in servis. *l.* 10. §. 5. *infr. de gradib.* §. 1. *Inst. de servili cognat.*

(16) *l.* 9. *infr. h. t.*

(17) §. *ult. Inst. de success. cognat.*

(18) *l.* 23. *l.* 26. *l.* 45. *supr. de adopt.* Facitne nobilem adoptio, vel nobilem ex plebio? facit, si gentem spectes: cum et Ciceronem se sociasse Pisonum familiæ, ut se nobilitaret, Trebellius Pollio scribat 19. (*Tyranno*): non si genus (est enim genus a natura, ideoque immutabile), nisi fiat adoptio specialiter apud Principem, id est, nisi id specialiter agatur adoptione facta apud Principem. *arg. l.* 10. §. 3. *supr. de in jus vocando.* ut ita adoptans propaget eum honorem ad suos liberos. et ita respondet Cujacius *consultat.* 56. Feudi nobilis concessione fitne quis nobilis? fieri videtur, ut qui vult consequens, velit etiam antecedens, *l.* 3. *Supr. de jurisdict.* et ut actus valeat potius, quam pereat. Quid? adoptione fitne quis ex nobili ignobilis: ex patricio plebeius? fit, mutare genus sua sponte licet, et se servum etiam facere. Ea ratione ex matrimonio patricii generis mulier ultro (si velit) in plebem transit, ut de Virginia scribit Liv. 10. nisi donata sit a Principe ornamentis conjugii nobilioris, quod veteres Imperatores affinibus suis detulisse, et his maxime quæ maritos nobiles non habuerant, ne in nobilitate manerent, Lampridius scribit in Heliogabalo: Principes id nonnunquam permittere demonstrat *l. ult. Supr. de Senatorib.* Plebeia sane genere mariti nobilitatur ex nova Constitutione. *l. mulieres.* 13. *C. de dignitatibus.* vide Cujac. *consultat.* 56.

(19) Proximus, proprie et improprie sumitur. Proprie ubi plures sunt, et in his unus est proximus. Improprie, quoties unus atque idem solus est: cum enim solus sit, consequens est, ut sit et proximus. *l.* 9. *Supr. de reb. dub.*

(20) *l.* 2. §. 6. *infr. de suis.*

(21) *l.* 2. *infr. de suis.* De proximiore cognato vid. Cujac. 10. *obs.* 27.

(22) *l.* 3. *supr. si pars hered.*

(23) *l.* 6. *infr. de suis.*

*

erit accipiendum, si hic, qui in utero esse dicitur, vivo eo, de cujus bonorum possessione agitur, fuit conceptus. nam (1) si post (2) mortem, neque obstabit alii, neque ipse admittetur: quia non fuit proximus cognatus ei, quo vivo nondum animax (3) fuerit.

§. 9. Si qua prægnans decesserit et utero exsecto (4) partus sit editus: in ea conditione est partus iste, ut matris suæ accipere bonorum possessionem possit *unde proximi cognati*. Sed post Senatusconsultum Orphitianum, et *unde legitimi* petere poterit: quia mortis tempore in utero fuit.

§. 10. Gradatim (5) autem admittuntur cognati ad bonorum possessionem, ut qui sunt primo gradu, omnes (6) simul admittuntur.

§. 11. Si quis apud hostes fuerit mortis tempore ejus, de cujus bonorum possessione quæritur, dicendum est bonorum possessionem peti ab eo posse.

Ratio et summa Edicti. De vulgo quæsitis. De prægnante manumissa.

2. GAJUS lib. 16. ad Edictum provinciale.

HAc parte Proconsul (7) naturali æquitate motus omnibus cognatis promittit bonorum possessionem, quos sanguinis ratio vocat ad hereditatem, licet Jure civili deficiant. † Itaque enim *vulgo* (8) *quæsiti* liberi matris, et mater talium liberorum, item ipsi fratres inter se, ex hac parte bonorum possessionem petere possunt: quia sunt invicem sibi cognati. † Usque adeo ut prægnans (9) quoque manumissa si pepererit, et is qui natus est matri, et mater ipsi, et inter se quoque et qui nascuntur, cognati sint.

De capitis deminutione.

3. JULIANUS lib. 27. Digestorum.

CApitis deminutione perimuntur cognationes, quæ per adoptionem adquisitæ sunt. igitur si post (10) mortem (verbi gratia) fratris adoptivi intra centesimum (11) diem adoptivus frater capite deminutus fuerit: bonorum possessionem accipere non poterit, quæ proximitatis nomine fratri defertur (12). Prætorem enim non solum mortis tempus, sed etiam id, quo bonorum possessio petitur, intueri palam est.

De spurio.

4. ULPIANUS lib. 6. Regularum.

SI spurius (13) intestato decesserit, jure consanguinitatis aut adgnationis hereditas ejus ad nullum pertinet: quia (14) consanguinitatis itemque adgnationis jura a patre (15) oriuntur. proximitatis autem nomine, mater ejus aut frater eadem matre natus, bonorum possessionem ejus ex edicto petere potest.

De capitis deminutione.

5. POMPONIUS lib. 4. ad Sabinum.

LEgitimis capite deminutis (16) non datur bonorum possessio, jure heredis legitimi: quia non eadem causa eorum est, quæ liberorum. sed gradu cognatorum rursus vocantur.

De accusatione.

6. ULPIANUS lib. 45. ad Edictum.

COgnatis accusatio nihil (17) obest ad successionem, si accusaverint (18) cognatos suos.

De servitute et manumissione.

7. MODESTINUS lib. 6. Regularum.

IS, qui aliqua ratione servus factus est, manumissione (19) nulla (20) ratione recipit cognationem.

De vulgo quæsitis.

8. IDEM lib. 14. Responsorum.

MOdestinus respondit, non ideo minus ad aviæ maternæ bona ab intestato nepotes admitti, quod vulgo (21) quæsiti proponuntur.

De octavi gradus adgnato. 1. De filio fratris.

9. PAPINIANUS lib. 6. Responsorum.

OCtavi (22) gradus adgnato jure legitimi heredis, etsi non extiterit heres, possessio defertur: ut proximo autem cognato, quamvis extiterit heres, non defertur.

§. 1. Fratris filius pro parte heres institutus, cum patruum surdum (23) esse contenderet, atque ideo testamentum facere non potuisse, possessionem, ut proximus cognatus accepit: ex die mortis temporis haberi rationem placuit: quia verisimile (24) non videbatur, tam conjunctum sanguini (25), defuncti valetudinem ignorasse.

De ea quæ reliquit sororem uterinam, et matrem prægnantem.

10. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

INtestato reliquit sororem Septiciam diverso patre natam, et prægnantem matrem ex alio marito. Quæro, si mater hereditatem repudiaverit, dum adhuc prægnans est, posteaque enixa fuerit Semproniam: an etiam Sempronia bonorum Titiæ possessionem accipere possit? Respondit, si mater hereditate exclusa est, eam quæ (ut proponeretur) postea nata est, accipere posse (26).

(1) Nepos conceptus et natus post mortem avi, non succedit, *l.* 6. *in fin. pr. supr. de injusto.* duobus modis tamen restringe cum Decio in *rubr. C. qui admitti.* vide Bart. *hic.* Goth. Vid. Forster. *de success. lib.* 4. *c.* 22. *n.* 11. Leonin. *emend. lib.* 7. *c.* 14. Ans.

(2) *l.* 2. *supr. de B. P. secund. tab.*

(3) Animal fuerit. *Hal.* vide quæ dixi ad *l.* 9. *supr. ad leg. Falcid.*

(4) Exsecto ventre matris editus, ad legitimam hereditatem admittitur. *l.* 1. §. 5. *infr. ad SC. Tertyll.*

(5) Gradatim admitti, est gradu suo admitti. Hæc enim vox plures gradus indicat.

(6) *l.* 2. §. 2. §. 4. *infr. de suis.* §. 5. *Inst. de legit. agnat. success.*

(7) Cur non Prætor? sumpta hæc lex est ex Edicto provinciali.

(8) *l.* 4. *l.* 8. *infr. h. t. l.* 1. §. 2. *Infr. ad SC. Tertull.*

(9) Ancilla scil. *l.* 2. §. 3. *Infr. ad SC. Tertyll.*

(10) *l.* 11. *Infr. de suis.*

(11) *l.* 1. §. 8. *Infr. tit. prox.*

(12) De qua vide §. 3. *Inst. de legit. agnat. success.*

(13) Vide *l.* 2. *Supr. h. t.* §. 4. *Instit. de success. cogn.*

(14) Consanguinitatis et proximitatis differentia hæc est: consanguinitas (ut et agnatio) a patre, proximitas etiam a matre.

(15) Et legitimis nuptiis. *l.* 4. §. 8. *infr. de gradib.*

(16) §. 1. *Inst. de success. cognat.*

(17) Hodie obest. *Novell.* 22. c. 47. adde *l.* 14. *supr. de bon. libert.*

(18) Criminaliter.

(19) *l.* 1. §. 4. *l.* 2. §. 2. *Infr. ad SC. Tertull. l.* 6. *C. de suis.* §. 6. *Inst. de capit. diminut.*

(20) Hodie recipit. *Inst. de servili cogn.* quemadmodum et olim id jus recipiebant beneficio Principis restituti. Paul. 4. *sent.* 8. §. 2.

(21) *l.* 2. *vers. itaque etiam. Supr. h. t. l.* 1. §. 2. *Infr. ad SC. Tertull.*

(22) Nec tantum septimi, in *l.* 1. §. 3. *Supr. h. t.* sed et decimi. §. *ult. Inst. de success. cognat.*

(23) Vide Cujac. 3. Paul. *sentent.* 4. §. 4.

(24) Præsumitur scientia inter sanguine proxime conjunctos. adde *l.* 7. *C. de in integr. restitut.*

(25) *Al.* sanguine.

(26) *l. ultim. Supr. de ventre in possess.*

TIT. IX.

DE SUCCESSORIO (1) EDICTO (2).

Ratio Edicti. 1. *Qui bonorum possessionem repudiare possunt.* 6. *Effectus repudiationis.* 7. *De decretali bonorum possessione.* 8. *De morte prioris.* 9. *De spatio centum dierum.* 10. *Si prior sit exclusus.* 11. *An quis sibi succedat.* 12. *De anno liberis et parentibus ad petendam bonorum possessionem concesso.* 13. *De substituto fratri impuberi.* 14. *De liberis et parentibus.*

1. ULPIANUS lib. 49. ad Edictum.

SUccessorium Edictum idcirco propositum est, ne (3) bona hereditaria vacua sine domino diutius jacerent, et creditoribus longior (4) mora fieret. ✝ E re (5) igitur [Prætor] putavit, præstituere (6) tempus his, quibus bonorum possessionem detulit, et dare inter eos successionem, ut maturius possint creditores scire, utrum habeant cum quo congrediantur, an vero bona vacantia (7) fisco sint delata, an potius ad possessionem bonorum procedere debeant, quasi sine successore defuncto.

§. 1. Unus enim quisque suam (8) bonorum possessionem repudiare potest, alienam (9) non potest.

§. 2. Proinde procurator meus sine mea voluntate meam bonorum possessionem repudiare non potest.

§. 3. Per servum (10) delatam bonorum possessionem dominus repudiare potest.

§. 4. Tutor (11) impuberis an repudiare possit bonorum possessionem, videamus: Et magis est, ne possit: sed ille (12) ex auctoritate tutoris repudiare potest.

§. 5. Furiosi curator nequaquam poterit repudiare: quia necdum delata est.

§. 6. Qui semel (13) noluit (14) bonorum possessionem petere, perdidit (15) jus ejus, etsi tempora largiantur: ubi enim noluit, jam cœpit ad alios pertinere bonorum pcssessio, aut fiscum invitare.

§. 7. *Decretalis* (16) bonorum possessio au repudiari possit, videamus? et quidem diebus finiri potest: sed repudiari eam non posse, verius est: quia nondum delata est, nisi cum fuerit decreta. rursum, posteaquam decreta est, sera repudiatio est: quia quod adquisitum est, repudiari non potest.

§. 8. Si intra centesimum (17) diem mortuus sit prior, statim sequens admitti potest.

§. 9. Quod dicimus, *intra dies centum bonorum possessionem peti posse*, [ita] intelligendum est, ut et ipso (18) die centesimo bonorum possessio peti possit: quemadmodum intra (19) Kalendas etiam ipsæ Kalendæ sint. Idem est, et si in diebus centum dicatur.

§. 10. Quibus ex Edicto bonorum possessio dari potest, si quis eorum aut dari sibi noluerit (20), aut in diebus statutis (21) non admiserit: tunc cæteris bonorum possessio perinde competit, ac si prior ex eo numero non fuerit.

§. 11. Sed *videndum* est, an inter cæteros ipse quoque qui exclusus est, admittatur, ut puta filius est in potestate; delata est ei bonorum possessio ex prima parte, *unde liberis* defertur: exclusus est tempore, aut repudiatione: cæteris defertur: sed (22) ipse sibi succedat ex hac successoria parte? Et *magis* (23) *est*, ut succedat: ut *unde legitimi* possit petere, et post hos suo ordine ex illa parte, *unde proximi cognati* vocantur: et hoc jure utimur, ut admittatur. poterit igitur ex sequenti parte succedere ipse sibi. ✝ Item hoc dici poterit et in secundum tabulas bonorum possessione: ut si secundum tabulas non petierit bonorum possessionem is, qui potuit et ab intestato succedere, ipse (24) sibi succedat.

§. 12. Largius tempus parentibus liberisque petendæ bonorum possessionis tribuitur, in honorem (25) sanguinis videlicet: quia (26) artandi non erant, qui pene ad propria (27) bona veniunt. ideoque placuit, eis præstitui annum (28), scilicet ita moderate, ut neque ipsi urgerentur ad bonorum possessionis petitionem, neque bona diu jacerent. Sane nonnunquam urgentibus creditoribus interrogandi (29) sunt in jure, an sibi bonorum possessionem admittant: ut si repudiare se dicant, sciant creditores,

(1) *Lib.* 6. *C.* 16.

(2) Seu capite. *l.* 1. §. 3. *Supr. de juris et facti ignorantia.*

(3) §. 2. *Vers. adhuc autem.* §. 4. *vers. cum igitur plures. Inst. de bon. possess.* vide *l.* 6. *Supr. de interrogat. in jure.*

(4) Ad sua recuperanda. *Basil.*

(5) E re dixit. vid. *l.* 1. *supr. de reb. cred.*

(6) *l.* 69. *in fin. supr. de adqu. vel omitt. hered.*

(7) Vid. *l. ult. infr. h. t.*

(8) Non alienam, *ut Infr. h. t.* et tamen per servum delatam dominus repudiare potest. §. 3. *Infr. h. t.*

(9) §. 4. *et* 5. *Infr. h. t. l.* 13. *l.* 14. *supr. de adqu. vel ommit. hered. l.* 8. *supr. de bonor. possess. l. ult. C. de bonis, quæ liber. l.* 16. *supr. de reb. cred.*

(10) Intellectum hujus §. vid. apud Bellon. *supput. lib.*2. *cap.* 15. Ans.

(11) *l.* 8. *supr. de bonor. possess.*

(12) *l.* 5. *C. de repudianda.*

(13) *l.* 13. *supr. de adquir. vel omitt. hered. l.* 1. §. 3. *Supr. unde liberi.* §. 5. *vers. si quis itaque. Inst. de bon. possess.*

(14) Repudiare hereditatem vel bonorum possessionem videtur, qui dicit, *Nelo bonorum possessionem petere.*

(15) Pone filiam tricennio exclusam esse matris hereditate testamentaria: Bartolus putat eandem intra alios 30. annos admitti ex edicto *unde liberi.* Pone rursus intra id spatium, *unde liberi* non petiisse. idem putat eandem admitti intra alios 32. annos ad petendam bonorum possessionem *unde cognati.* adde Bald. in *l. licet.* 8. *C. de jure deliber.*

(16) Id est, Carboniana, quæ sola decreto et causa cognita adquiritur; et ea quæ ad Carbonianæ vicem ventri et furioso conceditur, opponitur ordinariæ et simplici edictali, quæ sine decreto et causæ cognitione datur. Zoanett. 2. *rest.*

(17) *l.* 2. *C. h. t. l.* 2. *supr. de B. P. secund. tabul. l.* 18 *C. de jure delib.*

(18) Vid. *l.* 133. *Infr. de verb. sign.* adde *l.* 13. *Infr. de verb. oblig.* 12. Gell. 13.

(19) 12. Gell. 13.

(20) *l.* 2. §. 20. *Infr. ad SC. Tertull.*

(21) Vid. *l.* 69. *Supr. de adqu. vel omitt. hered.*

(22) *Al.* Sed utrum ipse.

(23) Cur ita? vide *l.* 91. *infr. de reg. jur.*

(24) *l.* 17. §. 1. *supr. de adqu. vel omitt. hered.*

(25) Sanguini ejusque honori aliquid merito indulgetur.

(26) Quid? judexne potest minuere tempus alicui datum, vel adeundæ hereditati, vel petendæ bonorum possessioni vel ad deliberandum? potest eo fine, ut detur curator bonis per quem satisflat creditoribus. *arg. l.* 1. *Infr. de curat. bonis dand.* non ut successor excludatur. Atque judex ex causa tempus moderari, coërcere, vel minuere posse videtur. *l. ad peremptorium.* 68. *Supr de judiciis.* Potest utique, sed ex causa; non passim tamen vel indefinite, uti putat Dec. ad *l.* 10. *in fin. Supr. l.* 9. *in fin. C. de jure delib.* sicuti nec facere potest, ut qui heres sit, heres esse desinat. vide Pyrrhum *disp.* 18.

(27) Suos Græci inde αὐτοκληρονόμους appellant; quin dicuntur heredes non fieri, sed ἀναφαίνεσθαι. vide Cuj. *Instit. de hered. qualit.* et 10. *observ.* 29. adde *l.* 11. *Supr. de liber. et posthum.*

(28) *l.* 4. *C. qui admitti ad bonor. possess.*

(29) *l.* 5. *Supr. de interrogationib.*

quid sibi agendum esset: si deliberare se adhuc dicant, præcipitandi non sunt.

§. 13. Si quis autem a patre suo impuberi filio sit substitutus: non intra annum, sed intra diem centesimum bonorum possessionem petere poterit.

§. 14. Non solum autem, cum suo (1) nomine veniunt liberi parentesque, hoc eis tribuitur: verumetiam si servus ejus, qui ex liberis parentibusque est, heres institutus est, intra annum competit bonorum possessio; persona enim ea est, quæ meruit hoc beneficium, quæ petat.

§. 15. Sed et si pater emancipati filii bonorum possessionem contra tabulas accipere velit, anni tempus ei competere constat.

§. 16. Et generaliter ait Julianus ex omnibus causis liberis parentibusque (2) intra annum bonorum possessionem competere.

De restitutione prioris cognati adversus bonorum possessionem acceptam.

2. Papinianus lib. 6. Responsorum.

INferioris (3) gradus cognatus beneficium Edicti successorii non habuit, cum prior ex propria parte possessionem accepisset. Nec ad rem pertinuit, quod abstinendi facultatem ob auxilium ætatis prior cognatus acceperat. Igitur fisco vacantia (4) bona recte deferri placuit.

TIT. X.
DE GRADIBUS (5) ET AFFINIBUS (6), ET NOMINIBUS EORUM.

Divisio graduum cognationis. 2. *An æque succedant, qui sunt ejusdem gradus.* 3. *De gradu primo*, 4. *Secundo*, 5. *Tertio*, 6. *Quarto*, 7. *Quinto.*

1. Gajus lib. 6. ad Edictum provinciale.

GRadus cognationis alii superioris (7) ordinis sunt, alii inferioris, alii ex transverso, sive a latere. † *Superioris ordinis* sunt parentes: *inferioris*, liberi: *ex transverso*, *sive a latere*, fratres et sorores, liberique eorum.

§. 1. Sed superior quidem et inferior cognatio a primo gradu incipit: ex transverso sive a latere nullus est primus gradus, et ideo incipit a secundo. Itaque in primo (8) gradu cognationis superioris quidem et inferioris ordinis cognati possunt concurrere: ex transverso vero nunquam eo gradu quisquam concurrere potest. at in secundo et tertio, et deinceps in cæteris possunt etiam ex transverso quidam concurrere, et cum superioris ordinis cognatis.

§. 2. Sed admonendi sumus, si quando de hereditate vel bonorum possessione quæramus, non semper eos, qui ejusdem gradus sint, concurrere.

§. 3. *Primo* (9) gradu sunt supra, pater, mater: infra filius, filia.

§. 4. *Secundo* (10) gradu sunt supra, avus, avia: infra, nepos, neptis: ex transverso, frater, soror.

§. 5. *Tertio* (11) gradu sunt supra, proavus, proavia: infra, pronepos, proneptis: ex transverso, fratris sororisque filius, filia; et convenienter patruus, amita, avunculus, matertera.

§. 6. *Quarto* (12) gradu sunt supra, abavus, abavia. infra, abnepos, abneptis. ex transverso, fratris sororisque nepos, neptis: et convenienter patruus (13) magnus, amita magna, id est, avi frater et soror: avunculus magnus, matertera magna, id est, aviæ frater, et soror: item fratres patrueles, sorores patrueles, id est, qui, quæve ex duobus (14) fratribus progenerantur; item consobrini (15), consobrinæque, id est, qui quæve ex duabus sororibus nascuntur, quasi consororini; item amitini (16), amitinæ, id est, qui quæve ex fratre et sorore propagantur: sed fere vulgus istos omnes (17) communi appellatione consobrinos vocat.

§. 7. *Quinto* (18) gradu sunt supra, atavus, atavia. infra, adnepos, adneptis. ex transverso, fratris et sororis pronepos, et proneptis: et convenienter propatruus, et proamita, id est, proavi frater, et soror: proavunculus, et promatertera, id est, proaviæ frater et soror. item fratris patruelis, sororis patruelis filius, filia: et similiter consobrini, consobrinæ, item amitini, amitinæ filius, filia: propior (19) sobrino, propior sobrina; isti sunt patrui (20) magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ filius, filia.

2. Ulpianus lib. 46. ad Edictum.

HOc est patris ejus, de cujus cognatione quæritur, consobrinus consobrina, sive frater patruelis.

De gradu sexto. 1. *Et septimo.* 2. *De duplatione personarum.*

3. Gajus lib. 8. ad Edictum provinciale.

SExto (21) gradu sunt supra, triavus (22), triavia. infra, trinepos, trineptis. ex transverso fratris et sororis abnepos, abneptis, et convenienter abpatruus, abamita, id est, abavi frater et soror: abavunculus, abmatertera, id est, abaviæ frater et soror: [item patrui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ nepos, neptis:] item fratris patruelis, sororis patruelis, conso-

(1) *l.* 2. *supr. de hered. petit.*

(2) Ulpian. 28. §. 10. §. 11. §. *ult.*

(3) Proximioris gradus cognatus (pone frater) minor annis.25. bonorum possessionem agnovit unde proximi cognati, deinde beneficio ætatis restitutus est, ut se abstineret: inferioris gradus cognatus non admittitur. Cur? quia prior et proximior cognatus illum semel exclusit: nec regressus cuiquam est ad jus quo semel exclusus est. Quis igitur admittetur? fiscus, *hac l. et l.* 1. *supr. h. t.* Putatque Albericus hodie hanc legem correctam esse, quod cognati hodie ab intestato succedant. *Novell.* 118. *cap.* 4. Cætera v. apud Alciat. 4. *Paradox.* 15.

(4) Vide *l.* 1. *supr. h. t.*

(5) Paul. 4. *sentent.* 11. de gradibus cognationum. 3. *Inst.* 6. περὶ βαθμῶν συγγενείας 22. Ecl. *tit.* 5. de consanguinitate et affinitate. 4. *Decret.* 14.

(6) Franciscus Hotomannus scripsit duos libros de gradibus cognationis, affinitatis, et incestis nuptiis: exstantque ad hunc titulum Ant. Cont. et Oliverii Textoris Commentarii. præter quos vide et Ant. August. *lib.* 2 *emend. cap.* 5. Mod

(7) *Inst. h. t. Novell.* 118. *c.* 1.

(8) Vide *l.* 10. §. 12. *Infr. h. t.*

(9) *d. l.* 10. §. 12. *Infr. h. t.*

(10) *d. l.* 10. §. 13. *Infr. h. t.*

(11) Vid. *d. l.* 10. §. 14. *Infr. h. t.*

(12) Vid. *l.* 10. §. 15. *Infr. h. t.*

(13) De quo in *l.* 10. §. 15. *Infr. h. t.*

(14) Patrueles fratres, qui ex duobus fratribus nati. 1. *Gaius.* 8. §. 4.

(15) Consobrini, qui ex duabus sororibus nati.

(16) Amitini, qui ex fratre et sorore nati.

(17) An amitinos tantum intelligit, non etiam patrueles? *Goth.* vide Anton. Augustin. *emend. lib.* 2. *cap.* 5. Ans.

(18) Vide *d. l.* 10. §. 16.

(19) Propiores sobrinis sunt hi, qui propiore gradu sunt, quam sobrini: quia sobrini sunt consobrinorum filii. *l.* 10. §. 17. *infr. h. t.*

(20) *l.* 10. §. 16. *infr. h. t.*

(21) *l.* 10. §. 17. *Infr. h. t.*

(22) *Al.* tritavus, tritavia.

brini, consobrinæ, amitini, amitinæ nepos, neptis: propatrui, proamitæ, proavunculi, promaterteræ filius, filia: item (1) qui ex fratribus patruelibus, aut consobrinis, aut amitinis undique propagantur (2), qui proprie sobrini (3) vocantur.

§. 1. In septimo (4) gradu quam multæ esse possint personæ, ex his, quæ diximus, satis apparet.

§. 2. Admonendi tamen sumus, parentum liberorumque personas semper duplari: avum enim et aviam, tam maternos quam paternos intelligemus: item nepotes, neptesque, tam ex filio quam ex filia. quam rationem scilicet in omnibus deinceps gradibus supra infraque sequemur.

De gradibus ultra septimum. 1. *Cognatorum etymologia.* 2. *De naturali vel civili cognatione.* 3. *De affinibus.* 8. *De causa cognationis, vel affinitatis.* 9. *De libertinis.* 11. *De capitis deminutione.*

4. MODESTINUS lib. 12. Pandectarum.

NOn facile autem, quod ad nostrum jus attinet, cum de naturali cognatione quæritur, septimum gradum quis excedit, [quatenus] ultra eum fere gradum rerum natura cognatorum vitam consistere non patitur (5).

§. 1. Cognati ab eo dici putantur, quod (6) quasi una communiterve nati, vel ab eodem orti progenitive sint.

§. 2. Cognationis substantia bifariam apud Romanos intelligitur (7). Nam quædam cognationes Jure civili, quædam naturali connectentur (8): nonnunquam utroque jure concurrent, et naturali et civili copulatur cognatio.

† Et quidem (9) naturalis cognatio per se sine civili cognatione intelligitur, quæ per fœminam descendit, quæ (10) vulgo liberos peperit. † Civilis autem per se, quæ etiam legitima dicitur, sine [jure] naturali cognatio constitit per adoptionem. † Utroque jure consistit cognatio, cum justis nuptiis contractis copulatur. † Sed naturalis quidem cognatio hoc ipso nomine appellatur: civilis autem [cognatio] licet ipsa quoque per se plenissime hoc nomine vocetur, proprie tamen adgnatio vocatur; videlicet quæ (11) per mares contingit.

§.3. Sed quoniam quædam (12) jura inter adfines quoque versantur, num alienum est hoc loco de adfinibus quoque breviter disserere? † *Adfines* (13) sunt viri et uxoris cognati: dicti ab eo, quod duæ cognationes, quæ diversæ [inter se] sunt per nuptias copulantur, et altera ad alterius cognationis finem accedit: namque conjungendæ adfinitatis causa fit ex nuptiis (14).

§. 4. *Nomina* vero eorum hæc sunt, socer, socrus, gener, nurus, noverca, vitricus, privignus (15), privigna.

§. 5. *Gradus* autem adfinitati nulli (16) sunt.

§. 6. Et quidem viri pater uxorisque, socer; mater autem eorum socrus appellatur: cum apud Græcos proprie viri pater ἑκυρὸς, mater vero ἑκυρὰ [vocitetur], uxoris autem pater πενθερὸς et mater πενθερὰ vocatur.

† Filii autem uxor, nurus: filiæ vero vir gener appellatur. † Uxor liberis ex alia uxore natis noverca dicitur, matris vir ex alio viro natis vitricus (17) appellatur: eorum uterque natos, aliunde privignos (18) privignasque vocant. † Potest etiam sic definiri socer (19), uxoris meæ pater, ego illius sum gener (20). Socer (21) magnus dicitur uxoris meæ avus, ego illius sum progener. Et retro pater meus uxoris meæ socer est, hæc illi nurus: et avus meus, socer magnus est, illa illi pronurus. Item prosocrus (22) mihi uxoris meæ avia est, ego illius sum progener (23). Et retro mater mea uxoris meæ socrus est, illa huic nurus: et avia mea socrus magna est, et uxor mea illi pronurus est.

† Privignus (24) est uxoris meæ filius ex alio viro natus, ego [illorum] *vitricus*. et in contrarium uxor mea liberis, quos ex alia uxore habeo, *noverca* (25) dicitur, liberi mei illi privigni. † Viri frater, *levir:* is apud Græcos δαὴρ (26) appellatur, ut est apud Homerum (27) relatum. sic enim Helena ad Hectorem dicit:

Δᾶερ ἐμοῖο κυνὸς κακομησχάνυ ὀκρυοέσσης· Id est,
Levir mei canis omnis mali causatricis horridæ.

† Viri soror *glos* (28) dicitur; apud Græcos, galos (29). † Duorum fratrum uxores [*janitrices* (30)] dicuntur, apud Græcos εἰνάτερες. quod uno versu idem Homerus significat:

ἤε πῆ ἐς γαλόων ἢ εἰνατέρων εὐπέπλων. Id est,
Sive alicubi in glorium aut in aterum speciosis peplis.

§. 7. Hos itaque inter se, quod affinitatis causa parentum liberorumque loco habentur, matrimonio copulari nefas (31) est.

(1) Item patrui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ nepos, neptis, qui ex fratribus etc. Hotom. 1. *observ.* 12. quod Cujacio displicet, 14. *obs.* 11.

(2) Undique propagati. Hotom. 1. *obs.* 12.

(3) Sobrinus est patris mei consobrini filius, et matris meæ consobrinæ filius. *Fest.*

(4) *l.* 10. §. 18. *Infr. h. t.*

(5) Sed nec ulla eis gradibus nomina inventa sunt. Paul. 4. *sentent.* 11. §. 8.

(6) *l.* 1. §. 1. *Supr unde cognati.*

(7) Hodie una. *Nov.* 118. *c.* 4.

(8) *Al.* connectuntur. *al.* continentur.

(9) Vid. Revard. 5. *variar.* 1.

(10) Vulgo quæsiti, si ex eadem matre, inter se cognati sunt natura.

(11) Adgnatio per mares contigit.

(12) *l.* 10. *infr. h. t.*

(13) Dixi ad Festum in *adfines.*

(14) Et sponsalibus. *l.*8. *supr. de cond. causa data.* Goth. Jure Canonico, non tantum justis, sed injustis seu invalidis. Imo etiam per stuprum seu fornicationem. *c.* 3. *et* 4. *extr. de sponsalib. c.* 1. *in* 6. *eod. cap. discretionem.* 6. *et ibi Gloss. in verb. affinitas. extr. de eo qui cognov.* Ans.

(15) Affines hæ personæ dicuntur, in *l.* 17. *C. de nupt.*

(16) Imo sunt quidam. *l.* 10. *Infr. h. t.*

(17) Vitricus, matris meæ, post obitum patris mei, maritus: de quo vide quædam apud Cuj. 9. *obs.* 18. *et l.* 15. *C. de negot.*

(18) Vide Fest. in *privignus. l.* 14. *in fin. supr. de ritu.*

(19) Socer, socrus, qui quæve generum vel nurum sibi sociat. 9. Isid. 6.

(20) Gener generi augendo adscitus. Isid. *ibid.*

(21) Id est, qui generum sibi sociat. vide Festum in *magnus socer.*

(22) Magna socrus Festo.

(23) Vid. Festum.

(24) Primus natus.

(25) Noverca, μητρυία, nova patris uxor, *l.* 14. §. 4. *supr. de ritu.* locum parentis tenet. vide Cujac. 9. *obs.* 18. obsequium ei debetur a privigno. *l.* 7. *C. de obsequiis.* cum ea privignus contrahere nuptias non potest. *l.* 17. *C. de nupt.* a noverca novercale odium, *l.* 4. *Supr. de inoff.* et ideo quidam ad *l.* 5. *supr. ubi pupill.* negant ei committendos esse pupillos. in eam actio furti institui potest. *l.* 11. *C. de furt.* injustæ epitheton a poetis novercæ attributum est. de vitrico vide quæ notavi ad *l.* 15. *C. de negotiis.* scripsi ad Festum in *Noverca.*

(26) ἀδρχδέλφος. Joseph. Scalig. apud Festum.

(27) Iliad. 3.

(28) Vide Fest. in *Gloss.*

(29) Γάλως Festus.

(30) Janitrices αἱ τῶν ἀδελφῶν γυναῖκες· αἱ σύννυμφοι· veteres *glossæ.* vide Hesychium et *gloss.* Palæmonis.

(31) *l.* 17 *C. de nupt.* Goth. Hinc noverca viduo defunctæ privignæ nubere non potest. *l.* 15. *supr. de ritu nupt.* Berlich. *de jure noverc. part.* 2. *art.* 3. *sect.* 4. Ans.

§. 8. Sciendum est, neque cognationem, neque adfinitatem esse posse, nisi nuptiæ (1) non interdictæ sint, ex quibus adfinitas conjungitur.

§. 9. Libertini libertinæque inter se adfines esse possunt.

§. 10. In adoptionem datus, aut emancipatus, quascunque cognationes adfinitatesque habuit, retinet: adgnationis jura perdit. sed in ea familia, ad quam per adoptionem venit, nemo est illi *cognatus* præter patrem, eosve, quibus adgnascitur: adfinis autem ei omnino in ea familia nemo est.

§. 11. Is (2), cui aqua et igni interdictum est, aut aliquo modo capite (3) diminutus est, ita ut libertatem et civitatem amitteret, et cognationes et adfinitates omnes, quas ante habuit, amittit.

5. Paulus lib. 6. ad Plautium.

SI filium naturalem emancipavero (4), et alium adoptavero, non esse eos fratres: si filio meo mortuo Titium adoptavero, videri eum defuncti fratrem fuisse, Arrianus ait.

De nuru. 1. De sponsalibus.

6. Ulpianus lib. 5. ad legem Juliam et Papiam.

LAbeo scribit, nepotis ex filia mea nati uxorem, nurum (5) mihi esse.

§. 1. *Generi et nurus* appellatione sponsus (6) quoque et sponsa continetur, item soceri et socrus appellatione sponsorum parentes contineri videntur (7).

De privigno.

7. Scævola lib. 4. Regularum.

PRivignus etiam is est, qui vulgo (8) conceptus ex ea natus est, quæ postea mihi nupsit: æque et is qui, cum in concubinatu erat mater ejus, natus ex ea est, eaque postea alii nupta sit.

De sponsalibus.

8. Pomponius lib. 1. Enchiridii.

SErvius recte dicebat soceri (9), et socrus, et generi, et nurus (10) appellationem etiam ex sponsalibus adquiri (11).

Divisio graduum cognationis.

9. Paulus lib. 4. Sententiarum.

Στέμματα (12) cognationum directo (13) limite in duas lineas (14) separantur: quarum altera superior (15), altera inferior; ex superiore autem et secundo gradu transversæ (16) lineæ pendent. quas omnes latiore tractatu habito in librum singularem conteximus.

De usu cognitionis graduum et affinium. 1. *De nomine cognationis.* 2. *De cognatis et adgnatis.* 3. *De suis.* 4. *Quid intersit inter adgnatos et cognatos.* 5. *De servili cognatione.* 6. *De cognatione et adgnatione.* 7. *De parentibus et liberis.* 8. *De transversalibus.* 9. *De gradibus dignoscendis.* 10. *Gradus unde dicuntur.* 11. *De enumeratione singulorum graduum*, 12. *Primi*, 13. *Secundi*, 14. *Tertii*, 15. *Quarti*, 16. *Quinti*, 17. *Sexti*, 18. *Et septimi.*

10. Idem lib. singulari de gradibus et adfinibus, et nominibus eorum.

JUrisconsultus cognatorum gradus et adfinium (17) nosse debet: quia legibus hereditates (18) et tutelæ ad proximum quemque adgnatum redire consueverunt. Sed et Edicto Prætor proximo cuique cognato dat bonorum possessionem. † Præterea lege (19) judiciorum publicorum contra adfines et adgnatos testimonium (20) inviti dicere non cogimur.

§. 1. Nomen cognationis a Græca voce dictum videtur. Συγγενεῖς enim illi vocant, quos nos cognatos appellamus.

§. 2. *Cognati sunt* (21), et quos adgnatos lex XII. tabularum appellat: sed hi sunt per patrem cognati ex eadem familia. Qui autem per fœminas (22) conjunguntur, cognati tantum nominantur.

§. 3. Proximiores ex adgnatis sui (23) dicuntur.

§. 4. [Inter] adgnatos igitur et cognatos hoc interest, quod inter genus et speciem: nam (24) qui est adgnatus, et cognatus est. non utique autem qui cognatus est, et

---

(1) §. 2. *supr. h. t. l.* 4. *supr. unde cognati.* Goth. Secus Jure Canonico. dixi ad §. 3. *supr. h. t.* Ans.

(2) Dixi ad *l.* 1. §. 2. *supr. de legat.* 3.

(3) §. 6. *Inst. de capit. demin.*

(4) Adde *l.* 4. §. 10. *Supr. h. t.* 17. *supr. de ritu.* §. 2. *vers. sed si qua. Inst. de nupt.*

(5) *l.* 14. §. 4. *supr. de ritu.*

(6) *l.* 8. *infr. h. t.*

(7) Imo non continentur. *l.* 8. *infr h. t. l.* 4. *infr. ad leg. Pomp. de parricid.*

(8) *l.* 4. §. 2. *supr. h. t.* vide *l.* 13. §. 2. *infr. ad l. Jul. de adult.*

(9) Imo sponsalibus quis socer non fit. *l.* 6. *in fin. supr. h. t.* §. 9. *Inst. de nupt.*

(10) Imo sponsa filii nurus non est. §. 9. *Inst. de nupt.*

(11) *l.* 5. *supr. de testib.*

(12) Stemma cognationis, pictura et descriptio graduum et successionum. Tertullianus c. 30. *de præscriptionib. num.* 17: Et Apelle *stemma* retractandum est, non tam vetus et ipse quam Marcion institutor ejus. Quo loco post Quintinum Pamelius, stemma Apellis falso accipit pro facinore Apellis insigni: Quippe Tertullianus illo libello de præscriptionibus nihil aliud agit, quam de origine, vetustate, nobilitate et genere: et ut ita loquar, hæreticorum. Jactabant enim se hæretici, quasi successores Apostolorum essent. Est et mihi alius notandus hac parte error Alciati, qui 4. *de verb. sign.* legendum censet *schemmata* non *stemmata.* Imagines autem fuisse, quas veteres in armariis habuerint, non autem coronas. Atqui *stemmata* hoc loco perinde accipi oportet, ut illo Juvenalis loco *satyr.* 8. *Stemmata quid faciunt, quid prodest, Pontice, loco Sanguine censeri, pictosque ostendere vultus Majorum?*

(13) *Directus limes* est perpendicularis a summo ad imum: cui opponuntur lineæ transversæ. Nam hic limes idem quod linea est.

(14) Lineæ vocabulum interdum accipi simpliciter, effective, contentive, defective, conditionaliter, successive, ad conservanda fideicommissa, notat Simonius Prætensis, 3. *de interpr. tit.* 3. *dub.* 1. *sent* 11. *num.* 39. *et seq.*

(15) *l.* 1. *supr. h. t.*

(16) Transversa linea a secundo gradu incipit et oritur ex superiore. In inferiori nulla est linea transversa: hæc etiam dicitur obliqua et lateralis. Salvianus 3. *ad Ecclesiam.* Non solum, inquit, ut aiunt, ex directo, sed etiam ex obliquo et ex transverso venientibus res propriæ facultatis addicuntur. vide Cujac. apud Paul. 4. *sent.* 11. §. 1.

(17) Atqui superius dixit nullos esse adfinium gradus. *l.* 4. §. 5 *supr. h. t.* Goth. *Adfinium*: subaudi, nomina, nisi ita scriptum fuisse mavis. tituli enim et hujus legis inscriptio eadem est, non *de gradibus affinium*, qui nulli sunt, sed *de gradibus cognatorum* scilicet, et *de affinibus, et nominibus eorum*, non de gradibus: nisi per gradus intelligas distantias unius personæ ad aliam quibus quis remotior aut proximior sit affinis, eodem quo consanguinitas numeratur ordine ac modo. *S. L.*

(18) Graduum cognitio prodest ad hereditates, tutelas, bonorum possessiones, testimonia, *ut hic.* adde et ad matrimonia.

(19) Vide quæ scripsi de lege Julia judiciorum publicorum ad *l.* 4. *supr. de testib.*

(20) Testimonium adversus adgnatum aut affinem nemo invitus dicere in publico judicio cogitur. vid. *d. l.* 4.

(21) Imo non sunt, *l.* 5. *supr. unde legitimi* adde Ulp. 11. §. 4. *l.* 195. §. 2. *infr. de verb. sign.*

(22) *l.* 7 *supr. de legit. tut.*

(23) Sui cur dicuntur, qui proximiores ex agnatis? vid. *l.* 11. *infr. de suis.*

(24) *l.* 5. *Supr. unde legitimi.*

adgnatus est: alterum enim civile (1), alterum naturale nomen est.

§. 5. Non parcimus (2) his nominibus, id est, cognatorum, etiam in servis (3). itaque parentes et filios, fratresque etiam servorum dicimus: sed ad leges serviles cognationes non pertinent.

§. 6. Cognationis origo et per fœminas (4) solas contingit: frater enim est, et qui ex eadem matre tantum natus est. nam qui (5) eundem patrem habent, licet diversas matres, etiam adgnati sunt.

§. 7. Parentes usque ad tritavum (6) apud Romanos proprio vocabulo nominantur: ulteriores, qui non habent speciale nomen, majores (7) [appellantur]. ┼ Item liberi usque ad trinepotem, ultra hos, posteriores (8) vocantur.

§. 8. Sunt et ex lateribus cognati, ut fratres, sororesque, et ex his prognati: item patrui, amitæ, et avunculi, et materteræ.

§. 9. Nam quoties quæritur, quanto gradu quæque persona sit, ab eo incipiendum est, cujus de cognatione quærimus: et si ex inferioribus aut superioribus gradibus est, recta linea sursum versum, vel deorsum tendentium, facile invenimus gradus, si per singulos gradus proximum quemque numeramus. nam [qui ei], qui mihi proximo gradu est, proximus est, secundo (9) gradu est mihi: *similiter enim accedentibus singulis crescit numerus.* ┼ Idem faciendum in transversis gradibus: sic frater secundo gradu est: quoniam patris vel matris persona, per quos conjungitur, prior numeretur.

§. 10. *Gradus* autem dicti sunt a similitudine scalarum (10), locorumve proclivium, quos ita ingredimur, ut a proximo in proximum, id est, in eum, qui quasi ex eo nascitur, transeamus.

§. 11. Nunc singulos gradus numeramus.

§. 12. *Primo* (11) gradu cognationis sunt (12) sursum versum duo, pater et mater, deorsum versum duo, filius et filia, qui tamen et plures esse possunt.

§. 13. *Secundo* (13) gradu duodecim (14) personæ continentur hæ. Avus (15) hoc est, patris et matris pater: item avia, similiter tam paterna, quam materna. Frater quoque per utrumque parentem accipitur, id est, aut per matrem tantum, aut per patrem, aut [per] utrumque, id est, ex utroque parente eodem: sed hic numerum non auget, quod nihil differt hic ab eo, qui eundem patrem habet, tantum, nisi quod is eosdem cognatos, tam paternos, quam maternos habet: et ideo evenire solet in his, qui diversis parentibus nati sunt, ut qui meo fratri frater sit, meus cognatus non sit. pone [me] fratrem habere ex eodem tantum patre, illum habere ex eadem matre: illi inter se fratres sunt, mihi alter cognatus non est. Soror similiter numeratur, ut frater. Nepos quoque dupliciter intelligitur, ex filio vel filia natus. Idem est et in nepte.

§. 14. *Tertio* (16) gradu personæ continentur triginta duæ (17). Proavus, qui quadrifariter (18) intelligitur: est enim avi paterni, aut materni pater, item aviæ paternæ, aut aviæ maternæ pater. Proavia quoque quatuor personas complectitur: est enim aut avi paterni, aut aviæ paternæ mater: item avi materni, et similiter aviæ maternæ mater. ┼ Patruus (is autem est patris frater), et ipse dupliciter intelligendus est, ex patre vel matre. Avia paterna mea nupsit patri tuo, peperit te; aut avia paterna tua nupsit patri meo, peperit me: ego tibi patruus sum, et tu mihi. Id evenit, si mulieres (19) altera alterius filio nupserit. nam qui ex his masculi nati fuerint, invicem patrui sunt; quæ fœminæ, invicem amitæ: item masculi fœminis similiter patrui, fœminæ illis amitæ. Si vir et mulier, ille filiam ejus duxerit, illa filio ejus nupserit: qui ex patre adolescentis nati erunt, ex matre puellæ natos, fratris filios, illi eos patruos et amitas appellabunt. ┼ Avunculus est matris frater. eadem significatione, qua in patruo diximus, contigit, si duo viri alter alerius filiam duxerint, qui ex his masculi nati fuerint, invicem avunculi; quæ fœminæ, invicem materteræ erunt. et eadem ratione masculi puellis avunculi, et illæ illis erunt materteræ. ┼ Amita est patris soror, sicut supra accipiendi. ┼ Matertera est (20) matris soror, similier ut supra. ┼ Illud notandum est, non, quemadmodum patris matrisque fratres et sorores, patrui, amitæ, avunculi, materteræ dicuntur, ita fratris sororisque filios filias nomen speciale cognationis habere: sed ita demonstrari, fratris sororisque filios filias. quod quidem et in aliis accidere, ex posterioribus apparuit (21). Pronepos quoque et proneptis quadrifariter intelliguntur: aut enim ex nepote ex filio, aut ex nepote ex filia descendunt: aut ex nepte ex filio, aut ex nepte ex filia, propagantur.

§. 15. *Quarto* (22) gradu personæ continentur octaginta (23). Abavus (24), cujus intellectus in octo personas porrigitur: est enim proavi paterni aut materni pater, quos singulos duplici modo intelligendos diximus; aut proaviæ paternæ aut maternæ pater, quæ et ipsæ singulæ dupliciter accipiuntur. Abavia, et hæc octies numeratur: est enim proavi paterni aut materni; item proaviæ paternæ aut maternæ mater. Patruus (25) magnus est frater avi. qui avus, item frater cum duobus modis intelliguntur: quatuor personas hoc nomen amplectitur: ut sit avi paterni vel materni frater, qui vel eodem patre, id est, proavo, vel tantum matre eadem, id est, proavia natus

(1) *l.* 4. §. 2. *supr. h. t.*
(2) Non fit tamen frequenter. *l.* 4. *supr. h. t.*
(3) *Inst. de servili cognatione.*
(4) Vide *l.* 1. §. 2. *supr. unde cognati.*
(5) Etiam fœminæ. Nam soror inter fœminas sola agnata est.
(6) Imo in infinitum. *l.* 1. §. 1. *supr. de legat. præstand.*
(7) Majores qui ultra tritavum.
(8) Posteriores, qui ultra trinepotem. Posteros appellari ultra filiorum gradum Caligula dicebat, teste Suetonio.
(9) Jure Civili: Canonico vero, secundo gradu, sed in statutis quoties graduum fit mentio, gradus dinumerandi sunt ex Civili jure, non ex Canonico. Bartol. *hic.*
(10) Et ideo adscendentes et descendentes appellati. Gradus cognationum vetustissimam descriptionem, vid. apud Cujac. 6. *obs.* 40.
(11) *l.* 1. §. 3. *supr. h. t.* §. 1. *Inst. h. t.* Paul. 4. *sent.* 11. §. 1.
(12) Primus gradus continet quatuor personas.
(13) *l.* 1. §. 1. §. 4. *supr. h. t.* §. 2. *Inst. h. t.* Paul. 4. *sententent.* 11. §. 2.
(14) Secundus gradus continet duodecim personas.
(15) Vide Festum *in Avus.*
(16) *l.* 1. §. 5. *supr. h. t.* §. 3. *Inst. h. t.* Paul. 4. *sent.* 11. §. 3.
(17) Tertio gradu continentur personæ 32.
(18) Quadrifariter dixit, ut intra quadrifariam, τετραμερῶς, τετραπλῶς, et ut plurifariam, in *l.* 5. §. 12. *infr. de jur. immunitatis.*
(19) Si mulier.
(20) Vide Festum *in matertera.*
(21) *Al.* apparebit.
(22) *l.* 1. §. 6. *supr. h. t.* §. 4. *Inst. h. t.* Paul. 4. *sent.* 1. §. 4.
(23) Quarto gradu continentur personæ octoginta.
(24) Vide Festum.
(25) *l.* 1. §. 6. *supr. h. t.*

est. qui autem mihi patruus magnus est, is patri meo vel matri meæ patruus (1) est. Amita magna (2) est avi soror; avus autem, item soror (ut supra diximus) dupliciter intelliguntur: et ideo hic quoque quatuor personas intelligimus. similiter quæ patris mei vel matris meæ amita est, mihi erit amita magna. Avunculus magnus est aviæ frater: quatuor personæ huic nomini eadem ratione subjectæ sunt. mihique is est avunculus magnus, qui patri meo vel matri meæ avunculus est. † Matertera magna est aviæ soror. quatuor modis et hæc ob eamdem causam intelligitur. ea, quæ patri meo vel matri meæ matertera est, mihi matertera magna vocatur. † Eodem gradu sunt et illi, qui vocantur fratres patrueles, item sorores patrueles [amitini, amitinæ], consobrini, consobrinæ. hi autem sunt, qui ex fratribus vel sororibus nascuntur: quod (3) quidam ita distinxerunt, ut eos quidem, qui ex fratribus nati sunt, fratres patrueles (4); item eas, quæ ex fratribus natæ sunt, sorores patrueles; ex fratre autem, et sorore, amitinos (5), amitinas; eos vero et eas, qui quæve ex sororibus nati natæve sunt, consobrinos (6) consobrinas, quasi consororinos: sed plerique (7) hos omnes consobrinos vocant, sicut Trebatius. † Sub hac appellatione nominum personæ cadunt sedecim, hæ. Patrui filius, item filia: bifariam (sicut supra) numerantur. nam patris mei frater esse potest, vel ex patre solo (8), vel etiam ex matre sola. Amitæ filius, item filia: Avunculi filius, item filia: Materteræ filius, item filia. amita, avunculo, matertera, acceptis duplici intellectu secundum eandem rationem. Fratris sororisque nepos ac neptis eodem gradu sint. Sed et frater, item soror, neposve et neptis, dupliciter accepti continebunt personas sedecim, sic: Fratris eodem patre nati nepos ex filio, nepos ex filia. Fratris eadem matre, alio patre nati, nepos ex filio, nepos ex filia. Fratris eodem patre nati neptis ex filio, neptis ex filia. Fratris alio patre, eadem matre nati, neptis ex filio, neptis ex filia. eademque causa octo personæ efficient, ut aliæ octo accedant ex sorore natorum nepotes neptesque: et similiter numerantur a nobis. fratris autem mei nepos neptisque me patruum magnum appellant: sororum fratrumque meorum nepotes neptesque, item mei inter se, consobrini sunt. Abnepos, abneptis: hi sunt pronepotis proneptis filius filia, nepotis nepetisve nepos neptis, filii filiæve pronepos proneptis; nepote vel ex filio nato, vel ex filia, nepte vel ex filio nata vel ex filia acceptis: ut ad singulas personas gradu descendamus, sic: Filius, nepos, pronepos, abnepos. Filius, nepos, pronepos, abneptis. Filius, nepos, proneptis, abnepos. [Filius, nepos, proneptis, abneptis. Filius, neptis, pronepos, abnepos. Filius, neptis, pronepos, abneptis. Filius, neptis, proneptis, abnepos. Filius, neptis, proneptis] abneptis. Similiter hæ personæ enumerabuntur proposita filia, et sic fient sedecim.

§. 16. *Quinto* (9) gradu personæ continentur centum octogintaquatuor (10). Atavus scil. et atavia. atavus est abavi [vel] abaviæ pater, proavi vel proviæ avus, avi aviæque proavus, patris vel matris abavus. hujus appellatio personas complectitur sedecim, enumeratione facta tam per mares, quam per fœminas: ut sic ad singulas perveniamus: Pater, avus, proavus, abavus, atavus. Pater, avus, proavus, abavia, atavus. Pater, avus, proavia, abavus, atavus. Pater, avus, proavia, abavia, atavus. Pater, avia, proavus, abavus, atavus. Pater, avia, proavus, abavia, atavus. Pater, avia, proavia, abavia, atavus. Pater, avia, proavia, abavus, atavus. similiter matris persona proposita numeratio fiet. Atavia totidem personas continet eadem ratione numeratas, id est, sedecim. Patruus (11) major, est proavi frater, patris vel matris patruus magnus: sub hoc nomine erunt personæ octo, et sic enumerabuntur. Pater, avus, proavus, abavus, frater proavi. Pater, avus, proavus, abavia, frater proavi. Pater, avia, proavus, abavus, frater proavi. Pater, avia, proavus, abavia, frater proavi. † Totidem erunt, matris persona et proavo ejus propositis. † Ideo autem fratrem (12) proavi enumerantes [ante (13) abavum ponimus, quod (ut supra significavimus) non (14) aliter venietur (15) ad eum, de quo quæritur, nisi per eos transitum erit, ex quibus nascitur (16).

† Avunculus (17) major: is est proaviæ frater, patris vel matris avunculus magnus. eadem denumeratione hic quoque octo personas computabimus: hoc tantum immutato, ut is frater proaviæ ponatur. Amita (18) major: ea est proavi soror, patris vel matris amita magna. quod ad numerum et expositionem personarum, eadem erunt: immutato hoc, ut proavi soror ad extremum ponatur. Matertera major: hæc est soror proaviæ, patris vel matris matertera magna. numerus personarum idem est, ut in novissimo ponatur proaviæ soror. Hos omnes a patruo majore, quos retulimus, quidam appellant ita: Propatruus (19), proavunculus, proamita, promatertera. quos tamen ego ita nomino, illi contra fratris vel sororis pronepotem me demonstrant. † Patrui magni filius filia: hi sunt avi fratris filius filia, proavi aut proaviæ nepos neptis ex filio [filia], patris vel matris consobrinus consobrina. octo personas et hic computabimus, quod avus et frater (ut jam dictum est) dupliciter accipiuntur: et ideo patrui magni filius quatuor implet, totidem filia. Amitæ magnæ filius filia: hi sunt avi sororis filius filia, proavi proaviæ nepos neptis ex filia, patris vel matris consobrinus consobrina. numerus personarum idem qui supra. Avunculi magni filius, filia: hi sunt aviæ fratris filius filia, proavi aut proaviæ nepos neptis ex filio, patris vel matris consobrinus aut consobrina. numerus idem. Materteræ magnæ filius filia: hi sunt aviæ sororis filius filia, proavi proaviæ nepos neptis ex filia, patris vel

(1) Vide Ferrand. 2. *explic.* 11.
(2) *l.* 17. §. 2. *supr. de ritu.* Ulp. 2. §. 6.
(3) *Al.* quos.
(4) Patrueles mihi sunt patrui mei filii.
(5) *Amitini, amitæ meæ filii.*
(6) Consobrini mihi sunt avunculi et materteræ meæ filii: matruelis vero materteræ filius, de quo *l.* 1. *infr. ad leg. Pomp. de parricid.*
(7) Id est, vulgus. *l.* 1. §. 6. *in fin. supr. h. t.*
(8) *Al.* eod.
(9) *l.* 1. §. 7. *supr. h. t.* §. 5. *Instit. h. t* Paul.4.*sent.*11.§.5.
(10) Quinto gradu continentur personæ 184. alii legunt 192.
(11) Vide Festum in *major patruus.*
(12) Id est, patruum majorem.
(13) Id est, prius abavum numeramus.
(14) Hæc verba satis ostendunt, quemadmodum facienda sit dinumeratio graduum. A filio ad patrem pervenitur ἀμέσως· a nepote ad avum pervenitur per patrem: ad abavum per proavum: ad patruum majorem per abavum. Nam abavi filii sunt meus proavus et propatruus.
(15) *Al.* pervenietur.
(16) Nam semper spectanda est persona a qua quis generatur.
(17) Vide Festum in *Major avunculus.*
(18) Vide Festum in *Major amita.*
(19) In his nominibus particula *pro* gradum adjicit, et sic in adfinitatis linea dicitur prosocer, progener, pronurus. *l.* 4. §. 6. *Supr. h. t.*

matris consobrinus consobrina. computatio eadem. † Personæ, quas enumeravimus a patrui magni filio, ei, de cujus cognatione quæritur, propius sobrinis vocantur. nam (ut Masurius ait) quem quis appellat *propiorem* (1) *sobrino*, qui est patris matrisve consobrinus aut consobrina: ab eo consobrini consobrinæve filius filia nominatur. † Patrui nepos, neptis: hi sunt avi paterni vel aviæ paternæ pronepos proneptis ex nepote vel ex nepte filio natis, consobrini consobrinæ filius filia. octo personas continebunt: quatuor nepos: quatuor neptis: quia et patruus dupliciter accipitur, et nepos vel neptis sub singulis patruorum personis duplicatur. Amitæ nepos vel neptis: hi sunt avi paterni vel aviæ paternæ pronepos proneptis ex nepote vel nepte filia natis, consobrini consobrinæ filius filia. numerus idem est. Avunculi nepos neptis; hi sunt avi materni, vel aviæ maternæ pronepos proneptis. cætera eadem, quæ in patrui nepote vel nepte. [Materteræ nepos neptis: hi sunt avi materni, vel aviæ maternæ pronepos proneptis ex nepote, vel nepte filia natis personarum numerus idem]. † His omnibus quos ad (2) patrui nepotem (3) proposuimus, is, de cujus cognatione quæritur, propius sobrino est: nam patris vel matris eorum consobrinus est. † Fratris pronepos, proneptis: continebunt hi personas sedecim, fratre dupliciter, et pronepote, et pronepte singulis quadrifariam (ut supra demonstravimus) acceptis. Sororis pronepos, proneptis similiter sedecim personas continent. Adnepos, adneptis: hi sunt abnepotis vel abneptis filius filia, pronepotis vel proneptis nepos neptis, nepotis vel neptis pronepos proneptis, filii vel filiæ abnepos abneptis. numerabuntur sub hac appellatione triginta duæ personæ: quia abnepos sedecim habet, et totidem abneptis.

§. 17. *Sexto* (4) gradu continentur personæ quadringentæ quadraginta octo (5), hæ: Tritavus. est autem tritavus patris et matris atavus, avi vel aviæ abavus, proavi proaviæ proavus, abavi vel abaviæ avus, atavi vel ataviæ pater, dictus quasi tertius (6) avus. personas autem complectitur triginta duas: geminetur enim necesse est numerus qui in atavo fuit, immutatione per singulas personas propter ataviam facta; ut sedecies tritavus intelligatur atavi pater, et totiens ataviæ. Tritavia similiter numerata faciet personas triginta duas. Patruus maximus. is est abavi frater, atavi et ataviæ filius, patris vel matris patruus major. personas continebit sedecim, sic: Pater, avus, proavus, abavus, atavus, abavi frater. Pater, avus, proavus, abavus, atavia, frater abavi. Pater, avus, proavia, abavus, atavus, frater abavi. Pater, avus, proavia, abavus, atavia, frater abavi. Pater, avia, proavus, abavus, atavus, frater abavi. Pater, avia, proavus, abavus, atavia frater abavi. (Pater, avia, proavia, abavus, atavus, frater abavi). Pater, avia, proavia, abavus, atavia, frater abavi. † Totidem erunt matris appellatione proposita. † Avunculus maximus: is est abaviæ frater, patris vel matris avunculus major. et numerus idem, et personarum expositio eadem, quæ supra: hoc duntaxat immutato, ut pro abavi fratre, abaviæ fratrem ponas. Amita maxima: ea est abavi soror, patris vel matris amita major. cætera, ut in patruo maximo, immutato hoc tantum, ut, ubi est abavi frater, ponatur abavi soror. Matertera maxima: ea est abaviæ soror, patris vel matris matertera major: cætera ut supra, ad extremum duntaxat pro abaviæ fratre proposita abaviæ sorore. Hos omnes quos a patruo maximo posuimus, quidam his nominibus designant: Abpatruus (7), abavunculus (8), abamita (9), abmatertera (10): itaque et nos indifferenter hos ponemus. quos ego autem appello abpatruos, abavunculos, abamitas, abmaterteras, illi me demonstrant fratris sororisque abnepotem. † Patrui majoris filius filia: Hi sunt proavi fratris filius filia, abavi, abaviæ per proavum nepos neptis ex filio. personæ sub hoc erunt sedecim: enumeratione sic ducta, ut in quinto gradu, cum patruum majorem demonstraremus, fecimus: adjecto duntaxat filio, filia: quia filius patrui majoris totidem necesse est personas complectatur, quot patruus major, id est, octo: totidem ex filiæ persona computatis, is numerus efficietur, quem supra posuimus. Amitæ majoris filius filia. hi sunt proavi sororis filius filia, abavi abaviæ per proavum nepos neptis ex filia. et hic eadem ratione personas dinumerabimus totidem. Avunculi majoris filius filia. hi sunt [proavi] proaviæ fratris filius filia, abavi, abaviæ per proaviam nepos neptis ex filio. eadem hic dinumeratio facienda est, quæ in patrui majoris filio filia. Materteræ majoris filius filia. hi sunt proaviæ sororis filius filia, abavi abaviæ per proaviam nepos neptis ex filia: circa numerum personarum et expositionem, ut supra. † Hi omnes, quos proposuimus a patrui majoris filio, avo aviæ [esse] ejus, de cujus cognatione (11) quæritur, fratribus et sororibus eorum, consobrini, consobrinæve sunt: at patri matrique ejusdem, fratribusque et sororibus utrius eorum propius sobrinis.

† Patrui magni nepos vel neptis, amitæ magnæ nepos vel neptis, avunculi magni nepos vel neptis, materteræ magnæ nepos vel neptis. hæc singula nomina continent personas sexaginta quatuor. nam cum patrui magni (verbi gratia) persona quadrifariam intelligatur, nepotis bifariam: geminatur is numerus nepote duntaxat adnumerato, et quadruplatur is qui geminatus erat: duplicatur etiam nepte computata. et tantum unius denumerationem proponimus exempli gratia: Pater, avus, proavus: frater avi, qui est patruus magnus: filius ejus: nepos ejusdem ex filio, item neptis. Pater, avus, proavia, frater avi, qui est patruus magnus, filius ejus, nepos [ejus] ex filio, item neptis. (Pater, avus, proavus, frater avi, qui est patruus magnus, filia ejus, nepos ejusdem ex filia, item neptis). Pater, avus, proavia, frater avi, qui est patruus magnus, filia ejus, nepos ejusdem ex filia, item neptis: totidem et eadem ratione exponuntur matris nomine anteposito, id est, ut avi materni fratris nepotes et neptes computemus: item in amita magna, id est, avi sororis nepotes neptesque enumerabimus: idemque in avunculo magno, id est, aviæ fratris: eadem ratione in materteræ magnæ, id est, aviæ sororis. ex quibus universus numerus completur sexagintaquatuor. † Hi omnes proavi aut proaviæ ejus de cujus cognatione quæritur, pronepotes et proneptes: ejusdem avi aviæ-

(1) Nullibi apertius exprimitur quid sit propior sobrino; propior consobrino est natus consobrino. *l.* 2. *C. unde legitimi. l.* 1. *in fin. supr. h. t.* vide *l.* 2. *C. comm. de successionibus.* Festum in *Propiore sobrino.*

(2) *Al.* a.

(3) *Al.* nepote.

(4) *l.* 3. *supr. h. t.* §. 6. *Inst. h. t.* Paul. 4. *sent.* 11. §. 6.

(5) Sextus gradus continet personas 448.

(6) Tritavus, tertius avus.

(7) Abavi frater. *l.* 3. *supr. h. t.*

(8) Abaviæ frater. *d. l.* 3.

(9) Abavi soror. *d. l.* 3.

(10) Abaviæ soror. *d. l.* 3.

(11) Ab eo semper est incipiendum: nam quoties quæritur quoto gradu quæque persona sit, ab eo incipiendum est, de cujus cognatione quærimus. §. 6. *supr. h. t.*

*

ve fratris sororisve nepotes neptesve. et contra, eorum ejusdem avus avia, patruus magnus, amita magna, avunculus magnus, matertera magna. erunt autem pater materve ejusdem, fratresque, et sorores utrius, eorum propius sobrini: ipse his sobrinus (1) est, et invicem huic illi sobrini. ┼ Patrui pronepos, patrui proneptis, continent personas octo: nam utriusque sexus fiunt sedecim, sic: Pater, avus, patruus, filius patrui, nepos ejusdem ex filio, pronepos ejusdem ex nepote filio nato, item proneptis. Pater, avia, patruus, filius patrui, nepos ejusdem ex filio, pronepos ex nepote filio nato, item proneptis. Pater, avus, patruus, filia patrui, nepos ejusdem ex filia, pronepos ex nepote filia nato, item proneptis. Pater, avia, patruus, filia patrui, nepos ejusdem ex filia, pronepos ex nepote filia nato, item proneptis. Pater, avus, patruus, filius patrui, neptis ejusdem ex filio, pronepos ex nepte filio nata, item proneptis. Pater, avia, patruus, filius patrui, neptis ejusdem ex filio, pronepos ex nepte filio nata, item proneptis. Pater, avus, patruus, filia patrui, neptis ejusdem ex filia, pronepos ex nepte filia nata, item proneptis. Pater, avia, patruus, filia patrui, neptis ejusdem ex filia, pronepos ex nepte filia nata, item proneptis. Amitæ pronepos, proneptis. totidem personas eadem ratione et is continet: [tantum] pro patruo amita sumpta. [Item], avunculi pronepos, proneptis: item pro patruo avunculo posito. Materteræ pronepos, proneptis: et hic, ubi patruus positus est, matertera enumerata, eundem numerum personarum inveniemus. ┼ Hi omnes ejus, de cujus cognatione quæritur, consobrinorum nepotes neptesve sunt. ┼ Fratris sororisque abnepos, abneptis: efficiunt personas sexaginta quatuor. ut ex suprascriptis apparere potest. Trinepos, trineptis: hi sunt filii filiæve adnepos adneptis, nepotis neptis abnepos, abneptis, pronepotis, proneptisve pronepos proneptis, abnepotis abneptisve nepos neptisve, adnepotis adneptisve filius filia. hæ appellationes demonstrant personas sexaginta quatuor: nam triginta duo trinepos complet, totidem trineptis. ab nepote enim numerus quadruplatus in se efficit triginta duo: ipso nepote duas significante, pronepote quatuor, abnepote octo, atnepote sedecim. his accedunt trinepos trineptis, una ex atnepote [nati], altera ex adnepte. per singulos autem gradus ideo geminatio fit, quia maribus adjiciuntur fœminæ, ex quibus proximus quisque progenitur (2). et numerabuntur sic: Filius, nepos, pronepos, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, proneptis, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia (3), nepos, proneptis, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, proneptis, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, proneptis, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, proneptis, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis.

§. 18. *Septimo* (4) gradu personæ continentur mille (5) vigintiquatuor, hæ: Tritavi, itemque tritaviæ pater, mater, personas efficiunt centum viginti octo. tritavi enim patres tot sunt, quot ipsius tritavi: item ejusdem matres totidem: fiunt sexaginta quatuor. idem numerus tritaviæ patris, matrisque. Atavi ataviæ frater, sororve. hi sunt tritavi filius, filia: abavi, abaviæve patruus, avunculus, amita, matertera: proavi proaviæ patruus magnus, avunculus magnus, amita magna, matertera magna: avi aviæve propatruus, proavunculus, proamita, promatertera. [Patris vel matris abpatruus, abavunculus, abamita, abmatertera]. fiunt personæ atavi fratris trigintaduo: nam sedecim quas atavus explet, accedant totidem propter fratris duplicem personam, necesse est: nam sedecim fratres atavi ex patre computentur, [et] sedecim ex matre. similiter atavi sorores trigintaduæ: fiunt sexaginta quatuor: et totidem ataviæ fratris, item sororis. ┼ Patrui maximi filius, filia: hi sunt atavi nepos, neptis ex filio, abavi fratris filius, filia. Amitæ maximæ filius, filia: hi sunt atavi nepos neptis ex filia, abavi sororis filius, filia. Avunculi maximi filius, filia: hi sunt atavi nepos, neptis ex filio, abaviæ fratris filius, filia. Materteræ maximæ filius, filia: hi sunt atavi nepos, neptis ex filia, abaviæ sororis filius, filia. ┼ Hæ omnes personæ, quas a patrui maximi filio enumeravimus, proavi proaviæque ejus, de cujus cognatione quæritur, consobrinæ sunt: avi, aviæque ejusdem propius sobrinis. Singulæ appellationes continent personas sedecim: quia cum patruus maximus sedecim efficiat, filius ejus eandem habet enumerationem, totidemque filia. et fit ex omnibus his, quas a patrui maximi filio comprehendimus, ductis per octo sedecies, centum viginti octo.

┼ Patrui majoris nepos personas continet sedecim. est

(1) Sobrini Græcis δισεξάδελφοι καὶ δεύτεροι ἐξάδελφοι. Consobrini, ἐξάδελφοι, et πρωτεξάδελφοι. Sobrinorum filii, τρισεξάδελφοι. vide Cujac. 4. *sentent.* Paul. 11. §. 6.

(2) Progignitur, *Haloand.*

(3) Filia, neptis, pronepos. *Hal.*

(4) *l.* 3. §. 1. *supr. h. t.*

(5) Septimus gradus continet 1024. personas: atque ita reperiuntur in hoc universo stemmate personæ 1784. Ultima septimi gradus nomina nec reperta sunt: nec evenire potest ut vita succedentibus in id tempus porrigi possit. Paul. 4. *sentent.* 11. §. *ult.*

enim abavi abaviæ pronepos : et cum abavus octies numeretur, nepotes bis octies computati suprascriptum numerum efficiunt. Patrui majoris neptis item. Avunculi majoris nepos neptis, eadem ratione personas complebunt trigintaduas. Amitæ majoris nepos neptis, eadem ratione item. Materteræ majoris nepos neptis item. Et sic ex omnibus colliguntur centum viginti octo. His personis avus avia ejus, de cujus cognatione quæritur, propius sobrinis sunt : pater, mater, sobrinus, sobrina : is, de cujus cognatione quæritur, sobrino natus est. hic proximo nomine definitur parentis sui sobrinus (1), ut Trebatius ait : rationem quoque nominis hanc reddit, quod ultimi (2) cognationum gradus sobrinorum fiunt. itaque sobrini filium recte proximum nomen : ab eo ipso hujus sobrini filius dicetur. et ideo eos qui ex sobrinis nati sunt, inter se proximum (3) nomen appellare : hos enim (4) nullum proprium habere nomen quo inter se vocentur. † Patrui magni pronepos proneptis. Avunculi magni pronepos proneptis. Amitæ magnæ pronepos proneptis. Materteræ magnæ pronepos proneptis. Ex his omnibus centum viginti octo personæ efficiuntur ; qua (5) singulæ appellationes sedecim complent. nam cum (exempli gratia) patruus magnus quadrifariam intelligatur, ad singulorum patruorum magnorum personas quadruplicatus pronepos, item proneptis, triginta duas personas reddet : totque quater numeratæ illam, quæ proposita est, summam efficiunt. Eorum patres, matresque ei, de cujus cognatione quæritur, sobrini sobrinæque sunt, ipse autem iisdem sobrino sobrinave natus. † Patrui abnepos abneptis. Avunculi abnepos, abneptis. Amitæ abnepos, abneptis. Materteræ abnepos, abneptis. hæc singula vocabula senas denas continent personas : verbi enim gratia, patrui abnepos sic enumerabitur, ut bifariam patruo accepto quater pronepos, totiens proneptis ducatur. et sic ad eorum filios veniatur sedecies computatos, eadem ratione ad filiam : item in cæteros. et per hoc ex omnibus efficietur numerus personarum centum viginti octo. Hi sunt ei, de cujus cognatione quæritur, consobrinorum pronepotes proneptesque. Eorum, de cujus cognatione quæritur, patrui maximi, avunculi maximi, amitæ maximæ, materteræ maximæ filius, filia. Item proavi proaviæ consobrinus. † Fratris sororisque adnepos, adneptis. personas continent centum viginti octo. Trinepotis filius, item filia : trineptis filius, item filia. hi centum viginti octo fiunt : quod, cum trinepos trineptisque (ut supra demonstravimus) sexaginta quatuor impleant, filius eorum eadem enumeratione totidemque filia computabitur.

TIT. XI.

UNDE (6) VIR ET UXOR (7).

De matrimonio justo vel injusto. 1. *Quo tempore, an sit uxor, spectatur ; et de divortio.*

1. Ulpianus lib. 47. ad Edictum.

UT bonorum possessio peti possit, *unde vir et uxor*, justum esse matrimonium oportet (8) ; cæterum si injustum (9) fuerit matrimonium, nequaquam bonorum possessio peti poterit. quemadmodum nec ex testamento adiri hereditas (10), vel secundum tabulas peti bonorum possessio potest : nihil (11) enim capi propter injustum matrimonium potest.

§. 1. Ut autem hæc bonorum possessio locum habeat, uxorem esse oportet mortis tempore. sed si (12) divortium quidem secutum sit, verumtamen (13) jure durat matrimonium : hæc successio locum non habet. Hoc autem in hujusmodi speciebus procedit : liberta ab invito patrono divortit, Lex Julia (14) *de maritandis ordinibus* retinet istam in matrimonio, dum eam prohiberet alii nubere invito (15) patrono ; item *Julia de adulteriis*, nisi certo (16) modo divortium factum sit, pro infecto habet.

TIT. XII.

DE VETERANORUM (17), ET MILITUM SUCCESSIONE (18).

De pœna capitali.

1. Macer lib. 2. de re militari.

MIliti (19), qui capite puniri meruit, testamentum facere concedendum (20). Paulus et Menander scribunt : ejusque bona intestati, si punitus sit, ad cognatos ejus pertinere (21), si tamen ex militari (22) delicto, non ex communi punitus est.

(1) Parenti suo sobrino, Ant. August. 2. *emend.* 5.

(2) Ideoque qui post sobrinos reperiuntur, vocantur sobrino nati : propriis nominibus non appellantur. vide Paul. 4. *sentent.* 11. §. 7.

(3) Proximum nomen sobrino quod est ? sobrini filius.

(4) Post sobrinos cognati nullum proprium nomen habent, sed circumlocutione quadam adsumpta vocantur, sobrinorum filii, nepotes, pronepotes, et deinceps

(5) *Al.* quia.

(6) *Lib.* 6. *C.* 18. *et* 45. *Eclog.* 5. *l.* 9. *in fin. supr. de legat.* 3.

(7) Succedunt sibi invicem, scilicet. Vir et uxor invicem sibi succedunt ab intestato nullis relictis liberis, aut parentibus et cognatis, *τῦ δημοσίυ ἀποκλειομένυ*, id est, *fisco excluso. Eclog.* 45. *tit.* 5. Hinc *l. ultim. C. de legit. her. Fisco nostro jura matrimonii præponimus.* Olim etiam succedebat viro uxor quæ in manum viri convenerat : succedebat, inquam, ut filius. Quid uxor defuncti ? num excludit collegium decurionum in quo maritus ipse fuit ? Ait Alberic. *hic. et l.* 1. *C. h. t. l.* 11. *C. de hered. decur.*

(8) Sic ubi injustum est matrimonium, ibi nulla dotis, aut donationis exactio. §. 12. *Inst. de nupt.* Goth. vide Bald. *cap. juravit.* et ibi Felin. *de probat. et in l.* 1. *C. de condict. ob caus.* Chassan. *consil.* 49. *et ad consuetud. Burg. tit. des droits appartenans a gens mariés.* §. 2. *verb. feminæ. num.* 5. Ans.

(9) Injustum est matrimonium quod contractum est, non observatis legibus.

(10) *l.* 27. *supr. de usu et usufr. leg. l.* 13. *supr. de his, quæ ut indign.*

(11) *l.* 9. *C. communia de successionib.*

(12) Hinc colligunt, communionem et societatem conjugum inter se huic successioni locum dedisse : cum divortio facto, non sit locus huic Edicto. Decius tamen putat societatem illam inter conjuges vim atque effectum consequi in iis tantum quæ matrimonii ipsius sunt, puta conjunctione et similibus, at non in aliis, puta patria potestate, origine, conditione, successione. sed hæc non obstant. Nam in aliis rebus quæ extra ipsum matrimonium sunt, communio ipsa conjugum aliquid præstat, ut in accusatione, *l. adversus* 4. *C. de crimine expilatæ hered.* in donationibus, *l.* 1. *supr. de donat. inter virum.* vide Pyrrhum *disputat.* 19.

(13) Divortium esse potest, et tamen jure durare matrimonium.

(14) *l.* 7. *in fin. C. de operis libert.*

(15) *l.* 10. *supr. de divortiis.*

(16) Certa Formula. vid. *l.* 2. *l.* 9. *supr. de divortiis. l.* 43. *infr. ad leg. Jul. de adulteriis.*

(17) Veterani sunt, militia missione honesta dimissi.

(18) Quæ jura specialia habet a successione paganorum.

(19) An id quasi militi competit ?

(20) *l.* 11. *supr. de test. milit.*

(21) Quod non est in paganis, *infr. tit. de bonis damn.* Quanquam quæ hic dicuntur, hodie etiam locum habent in paganis. vid. *ibi* quæ notavi.

(22) Dixi ad *l.* 13. *C. de testam. milit.*

De intestato et de bonis castrensibus.

2. Papinianus lib. 16. Responsorum.

Bona militis intestati defuncti castrensia Fisco non vindicantur, cum heres legitimus ad finem quinti gradus extitit (1), aut proximus (2) cognatus ejusdem gradus intra tempus possessionem acceperit.

TIT. XIII.

QUIBUS (3) NON COMPETIT BONORUM POSSESSIO (4).

Si heredis instituti dominus aut pater dolo fecerit, ne testamentum mutaretur.

1. Julianus lib. 28. Digestorum.

Servo meo herede instituto, dolo feci, ne (5) testamentum mutaretur, eumque postea manumisi. Quæsitum est, an actiones ei denegandæ essent? Respondi: Hic casus verbis Edicti non continetur: sed æquum est, si dominus dolo fecerit, ne testamentum mutaretur, quo servus ejus heres scriptus erat, quamvis manumissus adierit hereditatem, ei denegari: cum (6) etiam emancipato filio denegetur, si pater dolo fecerit, ne testamentum mutaretur.

TIT. XIV.

UT EX LEGIBUS SENATUSVE CONSULTIS BONORUM POSSESSIO DETUR (7).

Edictum. 1. De bonorum possessione adgnita ex alia parte Edicti. 2. Si quis ex Lege ad hereditatem vocetur.

1. Ulpianus lib. 49. ad Edictum.

Prætor ait, *uti (8) me quaque lege, Senatusconsulto, bonorum possessionem dare oportebit, ita dabo.*

§. 1. Nunquam bonorum possessio, quæ ex alia parte Edicti adgnita est, impedit istam bonorum possessionem.

§. 2. Cum ex lege XII. Tabularum quis habet hereditatem, hinc non petit, sed inde, *Tum (9) quem ei heredem esse oportet:* quippe cum non alias (10) hinc competat bonorum possessio, quam si lex specialiter deferat bonorum possessionem.

TIT. XV.

QUIS ORDO (11) IN POSSESSIONIBUS SERVETUR (12).

Ordines ab intestato. 1. Quibus casibus intestatus quis dicatur. 2. De liberis in potestate vel emancipatis.

1. Modestinus lib. 6. Pandectarum.

Intestati hi (13) gradus vocantur, primum sui (14) heredes, secundo legitimi, tertio proximi cognati, deinde vir et uxor.

§. 1. Sive tabulæ testamenti non exstent, sive exstent, si secundum eas vel contra eas bonorum possessionem nemo (15) accepit: intestati detur bonorum possessio (16).

§. 2. Intestati patris liberis bonorum possessio datur, non tantum his qui in potestate parentis usque in mortis tempus fuerunt, sed emancipatis (17).

Singulos dies bonorum possessionum admittendarum utiles esse. 1. De diebus sessionum. 3. Si præses provinciæ sit in proxima civitate. 4. De ventre. 5. Scientia quomodo accipitur.

2. Ulpianus lib. 49. ad Edictum.

Utile tempus est bonorum possessionum admittendarum. † Ita autem utile (18) tempus est, ut singuli dies in eo utiles sint: scilicet ut per singulos dies et (19) scierit et (20) potuerit admittere. cæterum quacunque die nescierit, aut non potuerit, nulla dubitatio est, quin dies ei non cedat. † Fieri autem potest, ut qui initio scierit vel potuerit bonorum possessionem admittere, hic incipiat nescire vel non posse admittere; scilicet si, cum initio cognovisset eum intestatum decessisse, postea quasi, certiore nuncio allato dubitare cœperit, nunquid testatus decesserit, vel nunquid vivat, quia hic rumor postea perrepserat. † Idem et in contrarium accipi potest, ut qui ignoravit initio postea scire incipiat.

§. 1. Dies bonorum possessionis utiles esse palam est: sed (21) non sessionum (22) numerabuntur, si modo ea (23) sit bonorum possessio, quæ de plano peti potuit. † Quid, si ea, quæ causæ cognitionem pro tribunali desiderat, vel quæ decretum exposcit? sessiones erunt no-

---

(1) *l.* 6. §. 7. *vers. quam distinctionem. supr. de injusto.*

(2) Id locum habet in milite damnato. In non damnato, militi ab intestato succedunt cognati usque ad septimum gradum: et post eos legio ac vexillatio. *l.* 6. §. 6. *in fin. Supr. de injusto. l.* 2. *C. de hered. decurionum.*

(3) Vide in hunc locum Cujac. 11. *obs.* 14.

(4) Eis qui renunciarunt, qui tempore sunt exclusi, qui se indignos ea reddiderunt.

(5) *l.* 1. §. 1. *supr. si quis aliquem testari.*

(6) Argumentum a manumittente servum domino, ad patrem filium emancipantem, vide *l.* 1. *supr. si a parente quis manumiss.*

(7) Si ex aliis partibus non sit bonorum possessio scilicet.

(8) *l.* 3. *in fin. supr. de her. pet.* §. 3. *Instit. de bonor. possess. l.* 2. *in fin. supr. unde legitimi.* Goth. intellectum hujus tit. *et l.* 1. vide apud Bellon. *lib.* 1. *supput. c.* 16. Ans.

(9) Vide *l.* 227. *Infr. de verb. sign.*

(10) Est igitur hæc bonorum possessio subsidiaria.

(11) Hic titulus parum differt a titulo *de successorio edicto*, de quo *supr.*

(12) Is utique ut primo sui, deinde legitimi, tertio cognati, post vir et uxor.

(13) Vid. *l.* 1. *supr. unde liberi.*

(14) Ordo intestati et possessionum hic est, eorum scilicet qui sunt sui, legitimi, cognati, vir et uxor.

(15) Vide *l.* 64. *Infr. de verb. sign.*

(16) Quotiens nemo bonorum possessionem vel secundum vel contra tabulas adipiscitur, totiens defunctus intestatus dicitur. *l.* 9. §. 2. *vers. sed et si heres. supr. de liber. et posth. l.* 64. *infr. de verb. sign. l.* 181. *infr. de reg. jur. l.* 9. *C. de pet. hered. l.* 1. *infr. tit. prox.*

(17) Vide *l.* 15. §. 1. *C. de legit. hered.* §. *cum igitur. et seq. Inst. de bon. poss.*

(18) Utile tempus est, cujus singuli dies utiles sunt: quibus quis scierit et potuerit admittere bonorum possessionem delatam.

(19) His verbis dies utiles significantur. dixi ad Cic. 1. *de Oratore.*

(20) Dies utiles dicuntur, in quibus quis scivit et potuit admittere bonorum possessionem. adde *l.* 23. *supr. de hered. instit. l* 8. *C. qui admitti.* vid. Duar. 2. *disput.* 16.

(21) Sessionum dies quæ vocantur, *βρακτικαὶ*, sunt, quibus Prætor vel Præses sedet pro tribunali. possunt non esse utiles, *ut hic. et l.* 5. §. *sex autem.* 19. *supr. ut in possessionem legatorum.* Possunt inquam, non esse utiles, si ea sit possessio, quæ de plano peti possit: secus, si tribunal vel decretum exposcit.

(22) Ex hoc verbo restituenda est lectio *l* 5. §. 19. *Supr. ut in possess.*

(23) Bonorum possessio alia de plano peti potest: alia causæ cognitionem pro tribunali desiderat, et decretum exposcit.

bis computandæ, quibus sedit is: quibusque per ipsum Prætorem factum non est, quo minus daret bonorum possessionem.

§. 2. In bonorum possessione, quæ pro tribunali datur, illud quæritur, si se (1) dedit quidem Prætor pro tribunali, sed postulationibus non dederit responsum? potest dici tempus ad bonorum possessionem non cedere, cum Præses aliis rebus, aut militaribus, aut custodiis, aut cognitionibus fuerit occupatus.

§. 3. Si Præses provinciæ in proxima fuit civitate, accedere debet ad utilitatem temporis ratio itineris, scilicet numeratione viginti (2) millium passuum facta: nec enim exspectare debemus, ut Præses provinciæ veniat ad eum, qui bonorum possessionem petiturus est.

§. 4. Si venter in possessionem missus sit, bonorum possessionis tempus non cedere sequentibus (3), nequaquam ambigendum est: nec tantum intra centesimum diem, verum etiam quamdiu nasci possit. nam etsi natus fuerit, ante ei deferri bonorum possessionem sciendum est.

§. 5. Scientiam (4) eam observandam Pomponius ait, [non] quæ cadit in Juris prudentes. sed quam quis aut per se aut per (5) alios adsequi potuit, scilicet consulendo prudentiores, ut diligentiorem patremfamilias consulere dignum sit.

De scientia patris.

3. Paulus lib. 44. ad Edictum.

CIrca tempora bonorum possessionis patris (6) scientia ignoranti filio non (7) nocet (8).

De jure accrescendi. 1. *De tempore, quod datur filio.*

4. Julianus lib. 28. Digestorum.

SI coheredi tuo substitutus fuisses, et bonorum possessionem acceperis: quando (9) coheres tuus constituerit (10) nolle petere bonorum possessionem, tibi data tota intelligitur (11); coheres tuus amplius petendæ bonorum possessionis facultatem non habebit.

§. 1. Filius non solum, si tanquam filius (12), sed et si tanquam adgnatus, vel tanquam cognatus ad bonorum possessionem vocatur, annuum spatium habet: sicuti pater filium manumisisset (13), quamvis ut manumissor bonorum possessionem accipiat, tamen ad bonorum possessionem accipiendam annuum spatium habet.

Si filiofamilias aut servo bonorum possessio delata sit.

5. Marcellus lib. 9. Digestorum.

CUm filiofamilias bonorum possessio delata est, dies quibus certiorare (14) patrem non potest, ut vel jubeat adgnosci bonorum possessionem, vel ratam habeat agnitionem bonorum possessionis, non cedunt. Fingamus, statim primo die, quo fuerit delata, agnovisse eum bonorum possessionem, certiorare patrem, ut comprobet, non posse: non cedent dies centum. incipient autem cedere, cum certior fieri potuit: præteritis (15) autem centum diebus frustra ratum habebit.

§. 1. Quæri potest, si cum posset filius petere bonorum possessionem, patre ita absente (16), ut certiorare eum non possit, vel etiam furente, petere neglexerit, an peti amplius non possit? Sed ut quid noceat, non petitam bonorum possessionem, quæ si petita esset, tamen non ante adquireretur, quam pater comprobasset (17)?

§. 2. Si servus alienus heres institutus venisset, quæritur, an posteriori domino dies bonorum possessionis petendæ imputari oporteret? et placet, quantum priori domino superfuerit, ei imputari.

TIT. XVI.

DE (18) SUIS (19) ET LEGITIMIS (20) HEREDIBUS.

Qui dicuntur intestati. 1. *De suis heredibus. De mora facta fideicommissariæ libertati.* 2. *De sexu. De natura et adoptione.* 3. *De damnato perduellionis.* 4. *De nepotibus neptibusque succedentibus in locum parentum suorum.* 9. *De consanguineis.*

1. Ulpianus [lib. 12. ad Sabinum].

INtestati proprie appellantur, qui cum (21) possent testamentum facere, testati non sunt. Sed et is, qui testamentum fecit, si ejus hereditas adita non est, vel ruptum, vel irritum est testamentum, intestatus non improprie dicetur decessisse. Plane qui testari non potuit, proprie non est intestatus: puta impubes, furiosus, vel cui bonis interdictum est. sed hos quoque pro (22) intestatis accipere debemus. Eum quoque, qui ab hostibus captus est (23): quoniam per legem Corneliam (24) successio his defertur, quibus deferretur, si in civitate decessisset: nam et ejus hereditas fuisse creditur.

(1) Si sedit. *l.* 2. §. 42. *infr. ad SC. Tertyll.*
(2) Vide *l.* 3. *infr. de verb. sign.*
(3) *l.* 1. §. 8. *supr. unde cognati.*
(4) *l.* 10. *in fin. supr. de bon. poss.*
(5) *l.* 9. §. 3. *supr. de juris et facti ign.*
(6) *l.* 5. *infr. h. t.*
(7) Imo nocet. *l.* 7. *in fin. supr. de bon. possess.* dixi ad *l.* 2. *C. qui admitti.*
(8) Et merito. vid. *l.* 5. *supr. de juris et facti ignor.*
(9) *Al.* quandoque.
(10) Vide *l.* 13. *supr. de adqu. vel omitt. hered.*
(11) Id est, adcrevisse intelligitur. vide *l.* 3. *in fin. supr. de bonor. poss.*
(12) *l.* 1. §. 11. *supr. de success. Edicto.*
(13) Vide *l.* 1. *supr. si a parente quis manumiss.*
(14) Jussus enim patris præcedere debet. *l.* 25. §. 4. *supr. de adquir. vel omitt. hered.*
(15) *l.* 24. *Infr. ratam rem haberi.*
(16) *l.* 30. *Supr. de adqu. vel omitt. hered.*
(17) Vide *l.* 1. *C. qui admitti ad bonor. possess.*

(18) Transit a bonorum possessionibus ad successiones ab intestato. hinc titulus Codicis, *de suis et legitimis liberis, et ex filia nepotibus ab intestato possidentibus.* 6. *C.* 55. hinc titulus generalis concipitur a Paulo his verbis, *de intestatorum successione.* 4. *sent.* 8. et ab Ulpiano *titul.* 26. *et C. Theodos.* 5. *tit.* 1. *De legitimis hered.* et in Basilicis, de successione ascendentium, descendentium et reliquorum cognatorum, 45. *Eclog.* 1. et a Justiniano, *Instit. et Novell.* 118. *De hered. quæ ab intest. deferuntur.*
(19) Sui sunt, qui in potestate testatoris sunt. *l.* 1. §. 2. *infr. eod.* §. 2. *Instit. de hered. quæ ab intestato. Novell.* 118. Ulpian. *ibid.* §. 1.
(20) *Lib.* 6. *C.* 58. *De legitima agnatorum successione.* 3. *Instit.* 2. Legitimi sunt consanguinei, agnati, cognati.
(21) *Inst. eod. in pr. Inst. de hered. quæ ab intest. l.* 4. *C. de legit. hered.*
(22) Differentiam observa intestati, et pro intestato.
(23) Vide *l.* 12. *supr. qui test.*
(24) Ea legitimæ tutelæ hereditatesque firmantur. Paul. 3. *sent.* 4. §. 8. adde *l.* 22. *infr. de captivis.*

§. 1. Quæri poterit, si ex ea, quæ in fideicommissa libertate moram (1) passa est, conceptus et natus sit, an suus patri existat? et cum placeat, eum ingenuum nasci, ut est a Divis Marco et Vero et Imperatore nostro Antonino Augusto rescriptum, cur non in totum pro manumissa hæc habeatur, ut uxor ducta suum pariat? nec mirum sit ex (2) serva ingenuum nasci, cum et ex captiva rescriptum sit ingenuum nasci. Quare ausim dicere, etsi pater hujus pueri ejusdem sortis fuerit, cujus mater moram passa in libertate fideicommissa, ipseque moram passus est, suum cum patri nasci exemplo captivorum parentum cum quibus rediit. ✝ Ergo sive postea pater ejus post moram manumittatur, recipiet eum in potestate: sive ante decesserit, definiendum erit suum existere.

§. 2. *Suos* (3) *heredes* accipere debemus, filios, filias, sive naturales (4), sive adoptivos (5).

§. 3. Interdum etiam filius suus heres excluditur, fisco prælato, [ut] puta, si perduellionis (6) fuerit damnatus pater post (7) mortem suam: hoc quo? ut nec jura sepulchrorum hic filius habeat.

§. 4. Si filius suus heres esse desiit (8), in ejusdem partem succedunt omnes nepotes neptesque ex eo nati, qui in potestate sunt: quod naturali æquitate contingit. Filius autem suus heres esse desinit, si capitis deminutione (9) vel magna vel minore exiit de potestate. Quod si filius apud hostes sit, quamdiu vivit, nepotes non succedunt: proinde etsi fuerit redemptus, nondum succedunt ante luitionem. sed si interim decesserit, cum placeat, eum statu (10) recepto decessisse, nepotibus obstabit.

§. 5. Sed si quis non desiit esse in potestate, sed nunquam cœpit, utputa, si filius meus vivo patre meo, ab hostibus captus est, mox ibi, me patrefamilias facto, decesserit: nepotes (11) in ejus locum succedent.

§. 6. Non minus autem neptes, quam nepotes succedent in locum parentum.

§. 7. Interdum licet parens alicujus in potestate esse non desierit, sed nec cœperit, tamen dicimus succedentes ei liberos suos existere: utputa adrogavi eum, cujus filius (12) ab hostibus erat captus, nepos autem in civitate: mortuo filio adrogato, mortuo [et] captivo apud hostes, pronepos iste suus heres mihi erit.

§. 8. Sciendum est autem, nepotes, et deinceps, interdum, etiamsi parentes eos mortis tempore præcesserunt, tamen posse suos heredes existere, quamvis successio in suis heredibus non sit. quod ita procedit (13), si paterfamilias testamento facto decesserit exheredato (14) filio, mox deliberante herede instituto filius decessit, postea deinde repudiavit heres institutus, nepos poterit suus heres esse, ut et Marcellus lib. x. scripsit, quoniam nec delata est filio hereditas. ✝ Idem erit dicendum, et si filius ex asse sub conditione quæ fuit in arbitrio ipsius, vel nepos sub omni (15) institutus, non impleta conditione decesserint: nam dicendum erit suos posse succedere, si modo (16) mortis testatoris tempore, vel in rebus humanis, vel saltem concepti fuerint. idque et Juliano et Marcello placet.

§. 9. Post (17) suos statim consanguinei vocantur.

§. 10. *Consanguineos* autem Cassius definit eos, qui sanguine inter se connexi sunt. Et est verum, eos esse consanguineos, etiam (18) si sui heredes non extiterunt patris utputa exheredatos (19). sed et si pater eorum deportatus fuerit, nihilominus eos inter se esse consanguineos, licet patri sui heredes non extitissent. Et qui nunquam in potestate fuerunt, erunt sibi consanguinei, utputa qui post captivitatem patri nascuntur, vel qui (20) post mortem.

§. 11. Non solum autem naturales, verumetiam adoptivi (21) quoque jura consanguinitatis habebunt cum his, qui sunt in familia, vel in utero, vel post mortem patris nati.

De adgnatis, quo casu vocantur. 1. *Qui dicuntur agnati.* 2. *De gradu. De divisione in capita.* 3. *De nativitate vel adoptione.* 4. *De proximo vel ulteriori, et quo tempore proximitas spectatur.*

2. IDEM [lib. 13. ad Sabinum].

POst consanguineos (22) admittuntur adgnati, si consanguinei non sunt. merito: nam si sunt consanguinei, licet non adierint hereditatem, legitimis non (23) defertur: sed hoc sic erit accipiendum, si (24) nec sperantur esse. cæterum, si vel nasci consanguineus, vel de captivitate reverti potest, adgnati impediuntur (25).

§. 1. *Adgnati* autem sunt cognati virilis sexus ab eodem orti: nam post suos et consanguineos statim mihi (26) proximus est consanguinei mei filius, et ego ei: patris quoque frater, qui patruus appellatur: deincepsque cæteri (27), si qui sunt, hinc orti in infinitum.

§. 2. Hæc hereditas proximo (28) adgnato, id (29) est, ei, quem nemo (30), antecedit, defertur: et, si plures sint ejusdem gradus, omnibus (31), in (32) capita

(1) V. *l.* 1. §. 3. *infr. ad SC. Tertyll.*
(2) Ex serva et captiva ingenuus nasci poterit. adde *l.* 4. *l.* 14. *C de fideicomm. libert.*
(3) §. 2. *Inst. de heredum qualit. et differ.* 2. Gaius 3. §. 7.
(4) *l.* 1. §. 6. *supr. unde liberi.*
(5) Vide *l.* 7. §. 2. *infr. de bonis damnatorum.*
(6) §. 5. *Inst. de hereditatib. quæ ab intest.*
(7) *l. ult. infr. ad leg. Jul. Majest.*
(8) *l.* 5. *supr. unde liberi.*
(9) Vide *l.* 11. *infr. h. t.*
(10) Id est, libertate.
(11) Id est, qui sunt mihi ex ipso mei nepotes, vel neptes. *Basil.*
(12) *l.* 10. *C. h. t.* §. 1. *Inst. de servili cognat.*
(13) *l.* 7. *supr. unde liberi.*
(14) §. 7. *Inst. h. t.*
(15) Sub quavis conditione.
(16) *l.* 6. *infr. h. t.*
(17) *l.* 5. *C. comm. de success. Novell.* 118 *cap.* 3.
(18) *l.* 6. *in fin. supr. unde legitimi.*
(19) Exheredati non sunt sui: sui esse desinunt. *l.* 20. §. 1. *in fin. supr. de bonor. possess. contra tab.* vide Cujac. *Novell* 1.
(20) *l. ult. supr. unde legitimi.*
(21) Consanguinitatis jura adoptivi habent, *ut hic.* consanguinei tamen sunt improprie. Porro qui consanguinei dicantur, scripsi ad *l. ult. C. de imponenda lucrativa descriptione.*
(22) De quibus *l.* 1. §. 10. *Supr. h. t.*
(23) Hodie defertur. §. 7. *vers. sed ex. Instit. de leg. adgnat. success.*
(24) *l.* 1. §. 8. *supr. unde cognati.*
(25) §. 1. *Inst. de legit. adgnat. success.*
(26) V. *l.* 14. *C. de legit. hered.*
(27) Et sic fratrum filii patruo succedunt in capita. *l.* 1. §. 5. *supr. si pars hered. pet.* Dissentit Accurs. refutatus a Fachinæo. *lib.* 6. *controv.* 3. vide Hotoman. *illustr. qu.* 14. Vaud. 1. *variar. qu.* 24. negat Anton. Fab. *in sing. tract. An fratrum filii succedant in capita an in stirpes.* Ans.
(28) §. 4. *infr. hic.* vid. *l.* 1. §. *penult. supr. unde cogn.*
(29) Proximus est, quem nemo antecedit.
(30) Vide *l.* 92. *Infr. de verb. sign.*
(31) Gradu æquales, ac pares, pari jure sunt in succedendo.
(32) In capita hereditas distribuitur, quotiens in tot partes dividitur, quot heredes sunt.

scilicet. utputa duos fratres habui, vel duos patruos; unus ex his unum filium, alius duos reliquit: hereditas mea in tres (1) partes dividetur.

§. 3. Parvi autem refert, adgnatus hic nativitate, an (2) adoptione sit quæsitus: nam qui adoptatur, iisdem fit adgnatus, quibus pater ipsius fuit, et legitimam eorum hereditatem habebit, vel ipsi ejus.

§. 4. Legitima hereditas tantum proximo (3) defertur. Nec interest, unus solus sit, an ex duobus prior pluribusve, an duo pluresve ab eodem gradu venientes, qui vel cæteros antecedant, vel soli sint. quia is est *proximus* (4), quem nemo antecedit: et *is ultimus*, quem nemo sequitur: et interdum idem primus postremusque qui (5) solus occurrit.

§. 5. Interdum ulteriorem adgnatum admittimus. ut puta fecit quis testamentum, cum haberet patruum, et patrui filium: deliberante herede scripto, patruus decessit: mox heres institutus repudiavit hereditatem. patrui filius admittetur. ✝ Ergo et bonorum possessionem petere potest.

§. 6. Proximum non eum quærimus, qui tunc fuit, cum moreretur paterfamilias, sed eum qui tunc (6) fuit, cum intestatum decessisse certum est. ✝ Secundum quæ etsi suus erat, qui præcedebat vel consanguineus, si nemo eorum, cum repudiatur hereditas, vivit: proximum eum accipimus, qui tunc, cum repudiatur hereditas, primus est.

§. 7. Unde (7) belle quæri potest, an etiam post repudiationem adhuc demus successionem? Propone, heredem scriptum rogatum restituere hereditatem, repudiasse eam, cum nihilominus compelli potuit adire hereditatem et restituere, ut Divus Pius rescripsit: finge eum supervixisse centum diebus (verbi gratia), et interim proximum decessisse; mox et eum, qui erat rogatus restituere? dicendum, posteriorem admitti cum (8) onere fideicommissi.

De bonis libertorum. De suis heredibus et patrono. 1. *De manumissione voluntaria vel necessaria.* 2. *De servo dotali manumisso.* 3. *De empto, ut manumittatur.* 4. *De eo, qui necem domini detexit.* 5. *Ad legem Æliam Sentiam de jurejurando.* 6. *De municipibus.* 7. *De milite.* 8. *De Principe.* 9. *De his, qui sunt in utero.*

3. Idem [lib. 14. ad Sabinum].

INtestato liberto (9) mortuo, primum suis deferri hereditatem, verum est: si hi (10) non fuerint, tunc patrono.

§. 1. *Libertum* accipere debemus [eum] (11) quem quis ex servitute ad civitatem Romanam perduxit, sive sponte, sive necessitate, quoniam rogatus fuit eum manumittere (12): nam et ad hujus legitimam hereditatem admittitur.

§. 2. Si dotalem (13) quis servum manumisit, ipse patronus habetur, et ad legitimam hereditatem admittetur.

§. 3. Is plane quem hac lege emi, ut manumittam, et si ex Constitutione Divi Marci (14) pervenerit ad libertatem, tamen (ut eadem Constitutione expressum est) meus libertus est, et legitima ejus hereditas mihi deferetur.

§. 4. Qui (15) si necem (16) domini detexit, et ex Senatusconsulto libertatem meruerit (17), si quidem adsignavit Prætor, cujus libertus sit, sine dubio ejus erit, et ei legitima hereditas deferetur: quod si non addidit, efficietur quidem civis Romanus, sed ejus erit libertus, cujus proxime fuerit servus, et ad legitimam hereditatem ipse admittetur, nisi sicubi quasi indigno deneganda fuerit hereditas.

§. 5. Si quis libertam sic jurejurando (18) adegit, ne illicite nubat, non debere incidere in legem Æliam Sentiam. Sed si intra certum tempus ne ducat, neve aliam, quam de qua patronus consenserit, vel nonnisi conlibertam, aut patroni cognatam: dicendum est, incidere eum in legem Æliam Sentiam, nec ad legitimam hereditatem admitti.

§. 6. Si municipes (19) servum manumiserint, admittentur ad legitimam hereditatem in bonis liberti vel libertæ intestatorum.

§. 7. Miles manumittendo servum peculiarem (20) suum faciet libertum, et ad legitimam hereditatem ejus admittetur.

§. 8. Principem ad bona libertorum suorum admitti, plus quam manifestum est (21).

§. 9. Utique et ex lege XII. Tabularum ad legitimam hereditatem is, qui in utero (22) fuit, admittitur, si fuerit editus. Inde solet remorari insequentes sibi adgnatos, quibus præfertur, si fuerit editus. ✝ Inde (23) et partem (24) facit his qui pari gradu sunt: utputa frater unus est, et uterus, vel patrui filius unus natus, et qui in utero est.

§. 10. Est autem tractatum, pro qua partem faciat, quia ex uno utero plures (25) nasci possunt? et placuit, si in rerum natura certum sit, hanc, quæ se dicit prægnantem, non esse: ex asse jam esse heredem hunc, qui

(1) Et ita Jure Civili in capita dividitur hereditas inter duorum fratrum liberos; hinc Ulp. *tit.* 26. §. 4. Agnatorum hereditates dividuntur in capita, veluti si sit frater solus, et alterius fratris duo pluresve liberi. huc etiam facit *lex* 1. *§.ult. supr. si pars hered.* in qua mortuo fratre agitur de hereditate dividenda inter filium fratris defuncti, et uxores fratrum defunctorum prægnantes. et Gaius 8. *Instit.* Omnes fratrum filii patruo suo ab intestato succedunt, non in stirpes sed in capita. Id etiam statuit Carolus V. in Comitiis Spirensibus anno 1529. ut refert Mynsingerus 3. *observ.* 94. quem vide. Idem etiam probat Zas. 1. *resp.* 7. adversus communem opinionem, sed nemo melius ea de re quam Hottomannus disseruit. quem vide 14. *Illustr.*

(2) Adoptivi sunt etiam adgnati. §. 2. *Instit. de legit. agn.*

(3) Proximis defertur legitima hereditas.

(4) Nota, qui proximi, ultimi, primi et postremi dicantur.

(5) Solus qui est cognatus, idem est primus et postremus.

(6) *l.* 5. *Infr. h. t. l.* 1. *l.* 4. *in fin. supr. unde legit.*

(7) Vide interpretationem hujus §. apud Cujac. 18. *obs.* 12.

(8) Hæc verba, *cum onere fideicommissi*, delenda esse existimat Antonius Faber 6. *conject.* 14.

(9) Vide *Instit. de success. libert.*

(10) Vide *l.* 17. *supr. de bonis libert.*

(11) *l.* 8. *C. de ingen. manumiss.*

(12) Vel quia etiam emerat ea lege. *l.* 45. *in pr. supr. de ritu.*

(13) *l.* 21. *infr. de manumiss.*

(14) V. *d. l.* 45. *supr. de ritu.*

(15) *Al.* quid?

(16) *l.* 4. *supr. de bonis libert.*

(17) Vid. *Infr. qui sine manumiss. ad libert.*

(18) Adde *l.* 6. *supr. de jure patronat.*

(19) V. *l. un. Supr. de libert. universit.*

(20) Vide *l.* 3. §. 8. *Supr. de bonis libert.*

(21) Idem enim jus commune cum cæteris habet, etiam in successionibus. *l.* 7. *C. qui testam.*

(22) Id est, posthumus. *l.* 4. *C. h. t.* §. 2. *in fin. Inst. de herid. quæ ab intest. l. ult. supr. de ventre in poss.* vide *l.* 30. §. 3. *supr. de adquir. vel omitt. hered.*

(23) Cur inde? venter sive uterus ut remoratur insequentes adgnatos, ita partem facit his, qui in pari gradu sunt.

(24) *Partem facere* est admitti ad partem, partem cum alio consequi, cum alio partiri.

(25) Vide *l.* 3. *supr. si pars hered. l.* 36. *infr. de solution.*

jam natus est: quoniam et ignorans (1) heres fit. quare si medio (2) tempore decesserit, integram hereditatem ad heredem suum transmittit.

§. 11. Post decem (3) menses mortis natus, admittetur ad legitimam hereditatem.

§. 12. De eo autem, qui centesimo octogesimo secundo die (4) natus est, Hippocrates (5) scripsit (6), et Divus Pius Pontificibus rescripsit, justo tempore (7) videri natum: nec videri in (8) servitutem conceptum, cum mater ipsius ante centesimum octogesimum secundum diem esset manumissa.

De capitis deminutione parentis.

4. POMPONIUS lib. 4. ad Sabinum.

HI quorum parens capite minutus est, legitimæ hereditatis jus, et [in] cæteris personis, et inter se retinent (9), et alii adversus eos.

Quo tempore spectatur an sit proximus adgnatus.

5. ULPIANUS lib. 46. ad Edictum.

SI quis cum haberet fratrem et (10) patruum, decesserit testamento facto: deinde pendente conditione heredum scriptorum, frater intestato decesserit, mox conditio defecerit: patruum posse utriusque adire legitimam hereditatem, constat.

De concepto post mortem avi.

6. JULIANUS lib. 59. Digestorum.

TItius exheredato filio extraneum heredem sub conditione instituit. Quæsitum est, si post mortem patris pendente conditione filius uxorem duxisset, et filium procreasset et decessisset: deinde conditio instituti heredis defecisset: an ad hunc posthumum nepotem legitima hereditas avi pertineret. Respondit, qui post mortem avi sui concipitur, is neque legitimam hereditatem ejus tanquam suus heres, neque bonorum possessionem tanquam cognatus accipere potest (11): quia lex XII. Tabularum eum vocat ad hereditatem, qui moriente eo, de cujus bonis quæritur, in rerum natura fuerit;

7. CELSUS lib. 28. Digestorum.

VEl [si] vivo eo conceptus est, quia conceptus quodammodo (12) in rerum natura esse existimatur.

De cognatis. De ea quæ mortuum peperit.

8. JULIANUS lib. 59. Digestorum.

ITem Prætor Edicto suo, proximitatis (13) nomine bonorum possessionem pollicetur his qui defuncto mortis (14) tempore cognati fuerint. Nam quod in consuetudine nepotes cognati appellantur etiam eorum, post quorum mortem concepti sunt, non proprie, sed per abusionem, vel potius ἀναφορικῶς (15), id est, *per relationem*, accidit.

§. 1. Si quis prægnantem uxorem reliquisset, et matrem et sororem, si viva uxore mater mortua fuisset, deinde uxor mortuum peperisset, ad sororem solam legitima hereditas pertinet: quia certum esset, matrem eo tempore decessisse, quo legitima hereditas ad eam non pertinebat.

De jure accrescendi. De substituto coheredi.

9. MARCIANUS lib. 5. Institutionum.

SI (16) ex pluribus (17) legitimis heredibus quidam omiserint [adire] hereditatem; vel morte, vel qua alia ratione impediti [fuerint], quo minus adeant: reliquis, qui adierint, adcrescit (18) illorum portio: et licet decesserint antequam adcresceret, hoc jus ad heredes (19) eorum pertinet. Alia causa est instituti heredis, et coheredi substituti: huic enim vivo defertur ex substitutione hereditas, non etiam (20), si decesserit, heredem ejus sequitur.

De patre et matre defuncti.

10. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

SI ad patrem manumissorem filii intestati legitima hereditas perveniat, vel non manumissori bonorum possessio competat: mater (21) defuncti summovetur.

(1) Ignorans etiam heres fit.

(2) Id est, dum pendet jus testamenti, dum exspectatur nascendus. *l.* 4. *in fin. supr. de B. P. contra tab.*

(3) Vide *Nov.* 39. *c.* 2.

(4) Id est, qui ad initia septimi mensis natus est. nam ex sententia Græcorum singulis mensibus 30. dies tribuendi, et ita 182. dies septimum mensem attingunt. Hippocrates *lib.* 2. *Epidem.* 3. *sect.* dies 270. pro novem mensibus ponit. Porro partus ἑπτάμηνος matri prodest. *l.* 12. *supr. de statu hom.* Qui ante septimum vel octavo mense nascuntur, non sunt vitales: hujus rei rationem Paul. 4. *sent.* 9. §. 5. affert, Pythagorei numeri ratio, inquit, admittit, ut septimo pleno (210. diebus) aut 10. mense partus maturus est, eo quod in omnibus numeris septenarius plurimum possit: adde Macrobium, 1. *in somnium.* 5. Ambros. 39. *ad Herontianum.* Plinium 7. c. 5. 3. Gell. 10. Philonem *de antiquitate Jadaic.* Tertull. c. 19. *de anima.* Causam ad astra, planetas et eorum naturam refert Schonerus *lib.* 1. *de judic.* Ait enim Saturnum (utpote antiquiorem cæteris) fœtum dirigere primo mense et materiam constringere. Jovem secundo eodemque mense motum et rationem conferre. Martem tertio mense sanguinem. Solem, quarto mense calore suo membra præcipua formare, eoque mense rationalem animam instillari scribit. Venerem, quinto mense figuram, sexum et venustatem. Mercurium sexto mense extendere vocales arterias. Lunam septimo mense perficere conceptum propter plenitudinem et perfectionem septem planetarum concurrentem: ideoque partum fieri vitalem. A Luna Saturnum octavum mensem dirigere, qui natura sua frigidus, partum quoque infrigidat, et ita partum parum vitalem facit. Nono mense Jovem dominari fingit, ejusque motu (plurimum enim eo valet) puerum ex tenebris ad lucem proferri. Hæ sunt nugæ Astronomicæ, quas ideo hic inserui, ne studiosi juris eas ignorarent: sic tamen ne velut folia Sibyllæ vel oracula sequantur. adde quæ scripsi ad *l.* 39. *infr. de pœnis. Leonem Novell.* 17. *in fin.* et ad *l.* 12. *supr. de statu homin.* 3. Gell. 10.

(5) Perito cuilibet in arte sua credendum, verbi gratia, Hippocrati et Medicis, *ut hic. l.* 12. *supr. de statu homin.* Philosophis, *l.* 76. *supr. de jud.* Ita citatur Demosthenes, *l.* 2. Theophrastus, *l.* 6. *supr. de legib.* Cicero, *l.* 7. §. 4. *infr. quib. ex caus. in possess.* Homerus, *Inst. de empt.* rusticorum proverbia etiam allegantur, *l.* 79. §. 1. *supr. de leg.* 3. majores, *l.* 5. *supr. de jurisd.* obstetricibus quoque creditur, *Supr. de inspic. ventre.*

(6) *Lib.* Περὶ ἑπταμήνου.

(7) Puta si dies 182. sit exactus. Ita Alberic. Gentil. *tract. de divers. temp. appell. cap.* 4. *in fin.* Ans.

(8) *l.* 12. *supr. de statu hom.*

(9) Cur ita? collige ex *l.* 8. *infr. de reg. jur.*

(10) *l.* 2. §. 6. *supr. h. t.*

(11) *l.* 1. §. 8. *supr. eod.* §. 7. *Inst. de hered. quæ ab intest. l.* 6. *in pr. supr. de injusto. l.* 1. §. 8. *l.* 10. *in fin. supr. unde cognati. l. ult. in fin. supr. de ventre. in possess.*

(12) *l.* 7. *l.* 26. *supr. de statu hom.*

(13) Proximis defuncto, mortis ejus tempore, Prætor bonorum possessionem pollicetur.

(14) *l.* 1. §. 8. *supr. unde cognati.*

(15) De Anaphora adde quæ scripsi ad *l.* 2. *C. de offic. P. prætorio.*

(16) §. *ult. Inst. de SC. Orphit.* Paul. 4. *sent.* 7. §. *ult.*

(17) Vid. ad hanc leg. Cuj. 12. *obs.* 11.

(18) Dixi ad 26. Ulp. 5. *l.* 6. *C. de impuberum.*

(19) Quia jus illud accrescit rei, non personæ. vide quæ notavi ad *l.* 26. *supr. de condit. et demonstr.*

(20) Vide *l.* 81. *supr. de adquir. vel omitt. heredit. l.* 8. *in fin. supr. de vulgari.* Substitutionis spem non transmitti hinc colligit Guido Papius, quem vide *singular.* 343. Goth. Adde Gomez. *var. resolut. tom.* 1. *c.* 3. *n.* 29. Et pro intellectu hujus leg. Cujac. *lib.* 12. *obs.* 11. S. L.

(21) *l.* 2. §. 15. *infr. ad SC. Tertyll.*

De capitis deminutione.

11. Pomponius [lib. 10. ad Quintum Mucium].

CApitis (1) deminutione (2) pereunt (3) legitimæ hereditates, quæ ex lege XII. tabularum veniunt: sive vivo aliquo, sive antequam adeatur hereditas ejus, capitis minutio intercessit: quoniam desinit suus heres vel agnatus recte dici. quæ autem ex (4) Legibus novis, aut ex Senatusconsultis, non utique.

De agnatione inter filium et patrem.

12. Idem [lib. 30. ad Quintum Mucium].

FIlius patri (5) adgnatus (6) proximus est (7).

De fœminis.

13. Gajus [lib. 10. ad legem Juliam et Papiam].

NUlla fœmina aut habet suos (8) heredes, aut desinere habere potest propter capitis deminutionem.

De successione sui heredis.

14. Idem [lib. 13. ad leg. Juliam et Papiam].

IN suis (9) heredibus aditio non est necessaria: quia statim ipso jure (10) heredes existunt.

Si pater captus sit ab hostibus.

15. Papinianus [lib. 29. Quæstionum].

SI pater apud hostes moriatur, defunctum (11) jam in civitate filium, credimus patremfamilias decessisse, quamvis patria potestate, quamdiu vixerit, non fuerit in plenum liberatus: itaque heredem habiturus (12) est iste non reverso patre. † Sed si postliminio redierit pater jam defuncto filio, quidquid medio tempore per eum quæsitum est, habebit: et non est mirum, si peculium quoque defuncti pridem filii defertur patri, cum ex eo natus potestatis ipsius fiat per suspensi (13) juris constitutionem.

Si pater instrumento dotali comprehenderit, filiam ita dotem accepisse, ne quid aliud ex hereditate patris speraret.

16. Idem [lib. 12. Responsorum].

PAter instrumento dotali comprehendit, filiam ita dotem accepisse (14) *ne* (15) *quid aliud ex hereditate patris speraret.* eam scripturam jus successionis non mutasse constitit: privatorum enim cautionem (16) legum auctoritate non censeri (17).

T I T. XVII.

AD SENATUSCONSULTUM TERTYLLIANUM (18) ET ORPHITIANUM (19).

De Senatusconsulto Orphitiano. De matre ingenua vel libertina. 1. *De ea, de cujus statu dubitatur.* 2. *De vulgo quæsitis.* 3. *De in servitute quæsito, sive concepto.* 4. *De eo, qui post mortem matris in servitutem deductus est.* 5. *De ventre exsecto.* 6. *De eo, qui operas suas, ut cum bestiis pugnaret, locavit. De pœna capitali.* 7. *Si unus filius sub conditione institutus sit, et conditio defecit.* 8. *De capitis deminutione.* 9. *Si nemo liberorum velit ad se hereditatem pertinere.* 12. *De judicatis, transactis, finitis.*

1. Ulpianus lib. 12. ad Sabinum.

SIve ingenua sive libertina mater est, admitti possunt liberi ad hereditatem ejus ex Senatusconsulto (20) Orphitiano.

§. 1. Si ea sit mater, de cujus (21) statu dubitatur, utrum materfamilias sit, an filiafamilias (utputa quoniam pater ejus ab hostibus captus sit): si certum esse cœperit, matremfamilias esse, liberi admittentur. † Unde *tractari* potest, an medio tempore, dum status pendet, succurri eis per Prætorem debeat; ne, si medio tempore decesserint, nihil ad heredem transmittant: et *magis* est, ut subveniatur, ut in multis casibus placuit.

§. 2. Sed et vulgo (22) quæsiti admittuntur ad matris legitimam hereditatem.

§. 3. Interdum et in servitute quæsito erit concedenda hereditas legitima: veluti si post moram (23) fideicommissariæ libertati matris suæ factam natus sit. † Certe si post manumissionem matris fuerit natus, licet in servitute conceptus, ad legitimam ejus hereditatem admittetur. Sed et si apud hostes conceptus, [a] captiva procreatus, cum ea rediit: secundum rescriptum Imperatoris nostri et Divi patris ejus ad Ovinium Tertyllum poterit ex hoc Senatusconsulto admitti, quasi vulgo quæsitus.

§. 4. Filio, qui mortis tempore matris civis Romanus fuit, si ante aditam hereditatem in servitutem (24) de-

(1) Status mutatione.

(2) *l.* 1. §. 4. *supr. h. t. l.* 1. *in fin. supr. unde legitimi. l.* 3. *supr. unde cogn.*

(3) Hodie, quia exæquati sunt cognati adgnatis, id locum non habet. *Novell.* 118. *cap.* 4.

(4) Vide *l.* 1. §. 8. *infr. ad SC. Tertyll.*

(5) Præter allegatos hic a Gothofredo vide Marcum Vertranium *de jure liber. dict. cap.* 27. et Gilibertum Regium *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν c. 13. Mod.

(6) Vide *l.* 1. *supr. unde liberi.*

(7) Proximus non est, Alciat. 3. *Parerg.* 25. reprehensus a Roberto 1. *recept.* 2. Idem, quod Alciatus, sentit Hotomann. 1. *obs.* 17. quo nomine reprehenditur a Cujacio, 14. *obs.* 11.

(8) *l.* 4. §. 2. *supr. de B. P. contra tabul. Nov. Leonis* 25. *et l.* 8. *C. de prescript. long. temp.*

(9) Vid. Cujac. ad hunc locum, ad *l.* 2. *supr. de excus.*

(10) Vide Cujac. *C. ad SC. Orphit.*

(11) *l.* 9. *circa fin. infr. de castrens. peculio.*

(12) Hereditas etiam non adita ad suos transmittitur. vide Socin. *reg.* 168.

(13) *l.* 1. §. 1. *supr. de SC. Maced.* §. 5. *Inst. quib. mod. jus patr. post.* 10. Ulpian. 4.

(14) *l.* 3. *C. de collation.* ubi dixi.

(15) Pactum de hereditate admittenda non valet. vide Socinum *regul.* 280. dixi ad *l.* 3. *C. de collationib.*

(16) Cautione, legum auctoritati non noceri. *Hal.* vide *l.* 20. *supr. de religiosis.* adde *l.* 35. §. 1. *C. de inoff. l.* 3. *C. de collat.*

(17) Id est, numerari, censeri. Privati, paciscendo legem non faciunt; aut potius leges mutare non possunt.

(18) *Lib.* 6. *C.* 56. 3. *Inst.* 3. Paul. 4. *sent.* 9. Ulpian. 26. §. *ult.* Eo matres liberis succedunt. Factum est autem hoc SC. a D. Pio, ut ait Zonaras, idque Tertullo et Sacerdote Consulibus. vide Cujac. *Inst. eod.*

(19) *Lib.* 6. *C.* 57. 3. *Inst.* 4. Paul. 4. *sent.* 10. Quo filii matribus suis succedunt. Hæc duo Senatusconsulta necessaria fuerunt: quia legibus duodecim tabularum nullum jus ultro citroque capiendæ hereditatis erat inter matrem et liberos, et a Prætore vocabantur ad bonorum possessionem *unde liberi.* Hodie matres ex legibus succedunt certis casibus liberis suis: quod definiendum est ex *Novell.* 118. *cap.* 1. neglecto magna ex parte hoc titulo: qui eam ob causam non ita magno in usu fuerit.

(20) *l.* 1. *C. et Inst. eod.*

(21) *l.* 2. §. 3. *supr. unde legitimi.*

(22) *l.* 2. *vers. itaque. supr. unde legitimi.*

(23) *l.* 2. §. 3. *in fin. infr. h. t.* adde *l.* 1. §. 1. *supr. de suis. l.* 6. *C. ad SC. Orphit.*

(24) §. 8. *vers. proinde. infr. eod.* vide Paul. 4. *sentent.* 8. §. 5.

ducatur, legitima hereditas non defertur (1), nec (2) si postea liber factus sit; nisi forte servus [pœnæ] effectus, beneficio Principis sit restitutus.

§. 5. Sed si matris exsecto (3) ventre filius editus sit; magis dicendum est, hunc quoque ad legitimam hereditatem admitti: nam et institutus (4), secundum tabulas, et ab intestato Unde cognati, et multo magis Unde legitimi, bonorum possessionem petere potuit: argumento (5) est quod venter in possessionem ex omni parte Edicti mittitur.

§. 6. Qui operas suas, ut cum bestiis pugnaret (6), locavit, quive rei capitalis damnatus, neque restitutus est, ex Senatusconsulto Orphitiano ad matris hereditatem non admittebatur: sed humana interpretatione placuit eum admitti. † Idem erit dicendum, et si hic (7) filius in ejus sit potestate, qui in causa suprascripta sit, posse eum ex Orficiano admitti.

§. 7. Sed si mater testamento facto filium heredem scripserit unum sub conditione, cum plures haberet: si conditione pendente (8) [bonorum] possessionem petierit, et postea conditio defecit, æquum est, cæteris etiam filiis legitimam hereditatem non auferri: quod et Papinianus lib. XVI. Quæstionum scripsit.

§. 8. Capitis minutio salvo statu contingens liberis nihil nocet ad legitimam hereditatem. nam vetus sola hereditas, quæ lege XII. Tabular. defertur, capitis minutione perimitur: novæ (9) vel ex Lege vel ex Senatusconsultis delatæ non perimuntur capitis deminutione. Proinde sive quis ante delatam, sive [post] delatam, capite minuatur, ad legitimam hereditatem admittetur: nisi magna (10) capitis deminutio interveniat, quæ vel civitatem adimit, utputa si deportetur.

§. 9. *Si nemo filiorum, eorum [ve] quibus (11) simul legitima hereditas defertur, volet ad se eam hereditatem pertinere, jus antiquum esto.* Hoc ideo dicitur, ut quamdiu vel unus filius vult legitimam hereditatem ad se pertinere, jus vetus locum non habeat. itaque si ex duobus alter adierit, alter repudiaverit hereditatem: ei portio adcrescet (12), et si forte sit filius, et patronus (13), repudiante filio, patrono defertur.

§. 10. Si quis adita matris hereditate, per in integrum (14) restitutionem fuerit abstentus, an jus antiquum possit locum habere? verba admittunt, ut possit: *volet ad se*, inquit, *eam hereditatem pertinere.* nam et hic non vult, etsi aliquando voluit: et dico, posse jus antiquum locum habere.

§. 11. Utrum autem ei defertur successio, qui tunc legitimus deprehenditur: an vero ei, qui tunc fuit, cum filio defertur? utputa, proponamus fuisse defunctæ consanguineum, ejusque filium; deliberante filio defunctæ consanguineum obiisse; mox filium repudiasse matris hereditatem: an consanguinei filius admitti possit? et Julianus recte putat circa Tertyllianum, locum esse succedenti adgnato.

§. 12. Quod ait Senatus, *Quæ judicata, transacta* (15), *finitave sunt, rata maneant*: ita intelligendum est, ut judicata accipere debeamus, ab eo, cui (16) judicandi jus fuit; transacta (17), scilicet bona fide, ut valeat transactio; finita, vel consensu, vel longo (18) silentio sopita.

De Senatusconsulto Tertylliano. De matre ingenua, vel libertina. 1. *De justis liberis, aut vulgo quæsitis,* 2. *Aut libertinis effectis.* 3. *De statu matris tempore conceptionis et partus.* 4. *De muliere famosa.* 5. *De tabulis pupillaribus et arrogatione impuberis.* 6. *De liberis,* 15. *Vel parentibus,* 17. *Vel adgnato: et patre naturali adoptato et matre,* 18. *Vel sorore consanguinea et matre, et patre adoptato, et emancipato,* 19. *Vel matre eademque sorore consanguinea, et patre defuncti.* 21. *De matre repudiante vel deliberante.* 23. *De tutoribus vel curatoribus petendis, et administrare cogendis.* 47. *Si mater sit prohibita jus suum vindicare.*

2. IDEM lib. 13. ad Sabinum.

Sive ingenua sit mater, sive libertina (19), habebit Tertyllianum commodum (20).

§. 1. Filium autem vel filiam accipere debemus, sive juste sint procreati, vel vulgo (21) quæsiti: idque in vulgo quæsitis et Julianus libro LIX. Digestorum scripsit.

§. 2. Sed si filius vel filia libertini (22) sint effecti, mater legitimam hereditatem (23) vindicare non poterit: quoniam mater esse hujusmodi (24) filiorum desiit (25): idque et Julianus scripsit, et constitutum est ab Imperatore nostro.

§. 3. Sed si in servitute concepit filium, et manumissa ediderit, ad legitimam ejus hereditatem admittetur. † Idemque et si serva pœnæ concepit, et restituta (26) edidit. † Hoc idem, et si liberta concepit, edidit serva pœnæ, mox restituta est. † Sed et si libera concepit, [et] in servitutem redacta edidit, mox manumissa est: ad legitimam hereditatem ejus admittetur (27).

† Item si adhuc prægnans manumissa est, dicendum erit prodesse.

† Et in servitute (28) editi filii ad legitimam heredita-

(1) Vide Paul. 4. *sentent.* 1. §. 1. 2. 3.

(2) *l.* 7. *supr. unde cognat.*

(3) *l.* 1. §. 9. *supr. unde cognat.* Exsecto ventre editus, ad legitimam hereditatem admittitur: institutus, secundum tabulas, ab intestato Unde cognati, et Unde legitimi.

(4) Instituere possumus exsecto ventre editum.

(5) Argumentum a ventre ordine naturæ nato, ad ventrem matris utero exsectum.

(6) Vide *l.* 1. *supr. de his, qui notantur.*

(7) Vide quæ notavi ad *l.* 1. *C. de bonis maternis.*

(8) *l.* 2. §. 1. *supr. de B. P. contra tabulas.*

(9) *l.* 11. *in fin. supr de suis.* §. 2. *Inst. de SC. Orphit.*

(10) Vide §. 4. *supr. hic.*

(11) Vide Manticam, 12. *de conjecturis ultimar. volunt.* 11.

(12) Vide *l.* 3. *in fin. supr. de bon. possess.*

(13) Vide *l.* 6. §. 2. *supr. de bon. libert.*

(14) Si filius adierit ex Orphitiano, et abstinuerit per restitutionem, agnati matris vocantur jure antiquo. Cujac. ad *l.* 7. *in verb. sed quod Papinianus. supr. de minorib. l.* 2. §. 10. *infr. h. t. l.* 6. *in fin. supr. de adquir. vel omitt. hered.* vel sic: Qui per in integrum restitutionem excluditur ab hereditate, licet Jure civili heres remaneat, non tamen impedit, quin alius possit esse heres civili Jure. vid. *Bart.*

(15) *l.* 229. *infr. de verb. signif.*

(16) *l.* 4. §. 6. *infr. de re judic.*

(17) *l.* 17. *C. de transactionib.*

(18) Longo silentio sopiri, idem est quod tacite.

(19) Matres enim libertinæ liberis suis ab intestato succedunt, ut ingenuæ.

(20) Est enim heres liberorum suorum.

(21) *l.* 1. §. 2. *supr. eod. l.* 2. *supr. unde cognati.*

(22) Maxima et media capitis deminutio similis est morti: atque ideo ut mors, ita jus sanguinis utraque minutio perimit. Igitur mater mea mihi mater mea esse desinit, me servo aut peregrino effecto.

(23) Filii.

(24) Vide *l.* 7. *supr. unde cognati.*

(25) §. 6. *Instit. de capit. diminut.*

(26) *l.* 2. *supr. unde cognati.*

(27) Mater remanet: ad statum nascendi tampore quem habuit, redit.

(28) Vide *l. ult. in fin. C. ad SC. Orphit.*

tem mater admittetur: utputa si post moram (1) factam in fideicommissa libertate peperit, vel apud hostes et cum eo rediit, vel si redempta edidit.

§. 4. Si mulier sit famosa, ad legitimam hereditatem liberorum admittetur.

§. 5. Impuberem, cui pater secundas tabulas fecit, tunc certum est intestatum decessisse, cum omiserint substituti hereditatem ejus. Quare, et si impubes (2) adrogatus sit, dicendum est, matrem ad bona ejus admitti, quæ haberet, si intestatus decessisset.

§. 6. Liberi defuncti, sui quidem obstabunt (3) matri ejus, tam virilis sexus, quam fœminini, tam naturales (4), quam adoptivi, matremque excludunt: bonorum possessores [vero] etiam non sui: et quidem soli naturales. Adoptivi autem liberi post emancipationem ita admittuntur, si ex liberis naturalibus fuerint: utputa nepos naturalis ab avo adoptatus: nam licet sit emancipatus, bonorum possessione accepta, matri obstabit.

§. 7. Si vero apud hostes est filius, vel nasci speratur (5), pendet jus matris, donec redierit, vel nascatur.

§. 8. Sed si sint sui heredes, verum hereditas ad eos non pertineat, videamus, an mater admittatur, utputa abstinuit se hereditate? Africanus et Publicius tentant dicere, in casum (6), quo se abstinent sui, matrem (7) venire; et tunc ei obstent, quoties rem haberent, ne nudum nomen sui heredis noceat matri: quæ sententia æquior est.

§. 9. Sed si quis decessisset relicta filia, quam in adoptionem legitime dederat, relicta et matre: Divus Pius decrevit, cessare Senatusconsultum Tertyllianum, et simul esse admittendas ad bonorum possessionem *unde* (8) *proximi cognati* matrem et filiam. Sed quod idem Julianus scripsit, matrem ex Senatusconsulto non posse admitti, si filia in bonorum possessione petenda cessaverit, verum non erit: succedit enim filiæ: et ideo dicendum erit, matrem, donec filia bonorum possessionem petere potest, bonorum possessionem accipere non posse, quoniam succedere quasi legitima speraretur (9).

§. 10. Si bonorum possessione accepta, filius emancipatus abstinuerit (10) se hereditate per in integrum restitutionem (11), verum est, Senatusconsultum posse locum habere. sed si fuerit rursus immixtus, rursus debet mater abstinere.

§. 11. Si quis ex liberis, dum est in utero, in possessionem missus sit (12), mox natus sit, et ante bonorum possessionem acceptam decesserit: an matri noceat, videndum, quasi bonorum possessor? Et puto non nocere, si non suus patri adgnascitur. Neque enim sufficit mitti in possessionem, nisi (13) natus quoque acceperit bonorum possessionem. ✝ Igitur et si furioso decreto petita sit possessio, et priusquam ipse mentis compos factus bonorum possessionem petierit, decesserit, matri non obstabit.

§. 12. Sed si quis cum status controversiam pateretur, Carbonianam solam acceperit, an noceat matri bonorum possessio, quæsitum quidem est: sed cum hæc tempore (14) finiatur, dicendum est, matri post tempus non nocere; aut si impubes decesserit, matrem posse admitti.

§. 13. Sed si infanti per tutorem petita sit possessio, licet statim decesserit, dicendum erit, matri obstitisse: non enim similis est ei, quæ furioso datur.

§. 14. Ita demum autem mater Senatusconsulti beneficio excludetur, si filius adiit legitimam hereditatem: cæterum, si omiserit (15) legitimam hereditatem, mater ex Senatusconsulto Tertylliano admittetur. ✝ Sed si non sit solus iste filius legitimus heres, sed sint (16), qui cum eo admittantur: nec in partem eorum mater ex Senatusconsulto erit vocanda.

§. 15. Objicitur (17) matri pater in utriusque bonis, tam filii, quam filiæ, sive heres, sive bonorum possessor existat. Sed neque (18) avus, neque proavus, in Tertylliano matri nocent, quamvis fiduciam contraxerint. ✝ Pater autem tantum naturalis (19), non etiam adoptivus, matri noceat. verius est enim, cum pater esse desierit, a matre eum excludi: sed nec ad bonorum possessionem contra tabulas eum admitti, cum pater esse desierit.

§. 16. Undecunque autem acceperit bonorum possessionem pater naturalis, sive legitimus, sive contra tabulas, ex quavis parte excludit matrem.

§. 17. Si sit adgnatus defuncti, et naturalis pater sit in adoptiva familia, sit et mater: admittimus matrem, quoniam patrem adgnatus exclusit (20).

§. 18. Si sit consanguinea soror defuncti, sit et mater, sit et pater adoptatus, vel emancipatus: si consanguinea velit habere hereditatem, matrem ex Senatusconsulto una cum ea venire, patrem excludi placet: si consanguinea repudiet, matrem ex Senatusconsulto propter patrem non venire. et quamvis alias non soleat mater exspectare consanguineam, velit necne adire hereditatem, nunc tamen exspectaturam: consanguinea enim est, quæ patrem excludit. repudiante igitur consanguinea, bonorum possessionem habebit mater cum patre, quasi cognata. sed et in hac moram patietur, nec ante accipiet bonorum possessionem, quam pater petierit: quoniam omittente eo, potest ex Senatusconsulto succedere.

§. 19. Sed [et] si ipsa mater eadem sit et soror consanguinea (utputa quoniam pater matris nepotem suum ex filia adoptavit), sit præterea et pater naturalis: hæc mater, si quidem quasi consanguinea veniat, excludet patrem: si jus consanguineæ repudiavit, vel capitis demi-

(1) *l.* 1. *§.* 3. *supr. h. t.*
(2) *l.* 3. *§.* 9. *supr. de B. P. contra tab.*
(3) *§.* 3. *Inst. de SC. Tertyll. l.* 11. *in fin. C. de suis et legit.*
(4) *l.* 5. *Infr. h. t.*
(5) Quia est in utero.
(6) Vide *l.* 4. *in fin. supr. unde liberi.*
(7) *§.* 4. *infr. h. t.*
(8) *§.* 13. *Inst. de hered. quæ ab intestato.*
(9) Speratur. *l.* 7. *C. h. t.*
(10) Minor beneficio restitutionis in integrum abstinere potest hereditate.
(11) *l.* 1. *§.* 10. *supr. h. t.*
(12) Vide Vaconium *declar. jur. civ. lib.* 3. *declar.* 49. Vertranium *de jure liber. cap.* 7. Mod.
(13) Atqui patris hereditas non adita transmittitur. *l.* 8. *C. de suis.* An hic suus heres non transmittit? ut vult *Bart.*
(14) Anno scil. *l.* 3. *§. antepenult. supr. de Carboniano.*
(15) *§.* 8. *supr. h. t.*
(16) Quinimo unus etsi filius matrem excludit. *Cyrillus.*
(17) Id est, præfertur. *l.* 2. *C. h. t. §.* 3. *vers. pater. Inst. eod. l.* 10. *supr. de suis.* interdum non præfertur. *Novell.* 118. *cap.* 2.
(18) Differentiam avi et patris observa. Pater matrem defuncti excludit, non avus. *d. vers. pater.*
(19) *l.* 3. *infr. h. t.*
(20) Excludit. *Hal.* Cur ita? collige ex *l.* 15. *§.* 3. *infr. de divers. temporalib.*

nutione amisit, ex Senatusconsulto venire propter patrem non potest; repudiante vero patre, rursum ex Senatusconsulto potest venire.

§. 20. Si mater hereditatem filii filiæve (1) non adierit ex Senatusconsulto Tertylliano, in bonis eorum antiquum jus servandum est: cum enim esse prælatio, matre omittente Senatusconsulti beneficium, jus succedit vetus.

§. 21. Sed si mater repudiaverit bonorum possessionem, de adeunda autem hereditate deliberet (2): dicendum erit, adgnatum non succedere, quoniam nondum verum est, non adisse matrem.

§. 22. Quod autem diximus, jus antiquum servari matre non adeunte, cui personæ deferatur hereditas; videndum, utrum ei quæ nunc proxima invenitur cum mater repudiat; an ei quæ fuit, cum intestato decessisse certum est? utputa fuit patruus, cum intestato decederet, et patrui filius, cum mater repudiasset, patruo nondum delatam hereditatem, atque ideo, defuncto eo matre deliberante, patrui filium vocari.

§. 23. *Si* (3) *mater non* (4) *petierit tutores idoneos filiis suis, vel prioribus excusatis rejectisve non confestim aliorum nomina ediderit, jus non habet vindicandorum sibi bonorum intestatorum filiorum.* et quidem, si non petiit, incidit [in Constitutionem]: ait enim, *vel non petere:* sed a quo non petere? loquitur quidem de *Prætore* Constitutio: sed puto et in Provinciis locum habere, etiam si a Magistratibus municipalibus non petat: quoniam et magistratibus municipalibus (5) dandi necessitas injungitur.

§. 24. Quid ergo, si petiit, sed admonita vel a libertis, vel a cognatis? an incidat in Senatusconsultum? Et puto eam incidere, si compulsa fecit, non si, cum petere non cunctaretur, admonita est.

§. 25. Quid, si pater eis peti prohibuerat tutorem, quoniam per matrem (6) rem eorum administrari voluit? incidet, si nec petat; nec legitime tutelam administrat.

§. 26. Quod si penitus egenis filiis non petit, ignoscendum est [ei].

§. 27. Sed si forte absens a libertis præventa est, vel ab aliis: dicendum est eam non excludi: nisi forte, cum frustraretur, id contigit.

§. 28. Filiis autem non petendo, punitur: utique et filiabus. † Quid, si *nepotibus* (7)? similiter non petendo punitur.

§. 29. Quid, si curatores non petiit? verba rescripti deficiunt. sed dicendum est, si quidem impuberibus curatores non petiit, eandem esse rationem: si jam puberibus, cessare (8) debere.

§. 30. Quid si, cum prægnans (9) esset, bonis non petiit curatorem? dico, in sententiam incidere. Nam et si apud hostes habuit impuberem, idem erit dicendum.

§. 31. Quid, si furioso (10) tutorem [vel curatorem] non petiit? magis est, ut incidat.

§. 32. Non solum autem, quæ non petiit, coercetur, sed et quæ defunctorie (11) petiit [ut rescripto declaratur], vel privilegio munitum, vel oneratum tribus (puta) tutelis: sed ita demum si data opera hoc fecit.

§. 33. Quid ergo, si tales petiit, et susceperunt nihilominus, vel detenti sunt? excusata erit mater.

§. 34. Quid, si indignos (12), id est, minus habiles, ad tutelam petierit, quoniam sciebat Prætorem eos non daturum? quid tamen, si dedit eos Prætor, matris petitionem secutus? jam quidem Prætoris delictum est: sed et matris punimus consilium.

§. 35. Igitur si forte excusati sint illi, vel improbati: debet mater alios sine mora petere.

§. 36. Ergo sive non petierit, sive idoneos non petierit, punietur, etiam si dati fuerint minus idonei, Prætore errante.

§. 37. Idoneos autem utrum facultatibus, an et moribus petere debeat, dubitationis esse potest? Puto autem, facile ei ignosci, si (13) locupletes sunt hi, quos petiit.

§. 38. Sed [et] si prioribus excusatis, rejectisve, non confestim aliorum nomina ediderit, punitur.

§. 39. Quid ergo, si non fuerint omnes excusati, vel non omnes rejecti? Videndum an ei imputetur, cur in locum excusati non petiit? et puto imputandum.

§. 40. Quid, si decesserint quidam? Puto, licet verba deficiant (14), sententiam (15) Constitutionis locum habere.

§. 41. Sed quod diximus *rejecti*, utrum sic accipimus, a Prætore non dati, an et si suspecti fuerint remoti, vel ob negligentiam vel ignaviam repulsi? etiam hos quis rejectos recte dicet. † Ergo et si latitent: sed longum est, nam nec hoc ei imputetur, cur suspectos non fecit: alioquin, [et] si latitarent, potuit Edicto desiderare, ut eos Prætor adesse juberet, et suspectos eos removeret, si deessent.

§. 42. Quid si non compulit eos miscere se tutelæ? Et cum plenum (16) officium a matre desideremus, et hæc ei curanda sunt, ne in hereditate ei obstent.

§. 43. *Confestim* autem sic erit accipiendum, ubi primum potuit, id est, Prætoris copiam habuit huic rei se-

(1) *l.* 1. §. 10. *supr. de successor.*

(2) *l.* 17. §. 1. *supr. de acquir. vel omitt. hered.*

(3) Tutores idoneos filiis suis petere mater cogitur: Imo et tutoribus excusatis vel rejectis, aliorum nomina edere. Quod si non ediderit, jus vindicandi bona intestatorum filiorum non habebit. Quid? a quibus petet? a Prætore in urbe: in provinciis a Magistratibus municipalibus, *ut hic.* Quid, si admonita a libertis, vel cognatis, tutorem petiit? si compulsa, hoc est, coacta petiit, hanc pœnam patitur: non si cunctata est tantum in petendis tutoribus. §. 24. *Infr. eod.* Quid, si vetita est a marito petere? in hanc quoque pœnam incidet. §. 25. Quid, si egenis filiis non petiit? non incidet, §. 26. *infr.* Quid, si, quia absens, præventa est ab alio? non incidet quoque: nisi cum frustraretur, aut animo frustrandi absens fuit. §. 27. Quid, si filiabus et nepotibus non petiit? §. 28. *infr.* aut curatores etiam impuberibus iis non petiit? incidet quoque, §. 29. quemadmodum si bonis ventris aut impuberis apud hostes non petiit, §. 30. vel furioso. §. 31. Quid, si defunctorie privilegio munitum petiit data opera? Idem §. 32.

(4) *l.* 6. *C. qui dare tut. l.* 4. §. 1. §. 4. *supr. qui petant tut.*

(5) *l.* 3. *supr. de tutor. et curator. datis ab his.*

(6) *l.* 26. *supr. de testam. tutela.*

(7) Quod de matre constituitur, id ad aviam extenditur. vid. quæ notavi ad *Novell.* 94.

(8) *l.* 6. *C. qui petant tutor.* Cur ita? collige ex *l.* 2. §. 4. *supr. qui petant tutor.*

(9) Mater licet sit gravida, non tamen excusatur, si non petierit tutores filiis. *Bart.*

(10) *l.* 3. *supr. de tutel.*

(11) *l.* 2. §. 1. *supr. qui-petant tutor.*

(12) Non excusatur mater, quæ indignos tutores filiis petierit: sunt enim paria, nullum tutorem. et indignum petere.

(13) Locuples tutor censetur, qui æque locuples est ut pupillus. vide *l.* 2. §. 2. *supr. qui petant tut.* Quid, si unus sit, non ita tamen locuples ut pupillus? Mater plures petere debebit, qui conjuncti sint æque locupletes ut pupillus. *l.* 4. §. 2. *supr. qui petant tutor.*

(14) Vide §. 29. *supr h. t.*

(15) Imo contrarium omnino verum est. Eo enim casu mater in verba Constitutionis incidit, sed sententia excusatur. *l.* 4. §. 1. *supr. qui petant tutor.*

(16) Imo plenum officium a matre non requiritur. *l.* 4. §. 4. *supr. qui petant tutor.*

dentis (1): nisi forte infirmitate impedita est, vel alia magna causa, quæ etiam mandare (2) eam ad petendos tutores impediret; ita tamen, ut nullo modo annale (3) tempus excederet. si enim mortalitate filii præventa est, nihil matri imputetur (4).

§. 44. Tractari belle potest, si pupillo amplum legatum sub conditione sit relictum, *si tutores non habuerit*, et propterea ei mater non petierit, ne conditione deficeretur (5), an Constitutio cesset? et puto cessare, si damnum minus sit cumulo legati. quod et in Magistatibus municipalibus tractatur apud Tertyllianum (6): et putat dandam in eos actionem, quatenus plus esset in damno, quam in legato. nisi forte quis putet, conditionem hanc quasi utilitati publicæ (7) oppugnantem (8), remittendam, ut alias plerasque; aut verba cavillatus (9) imputaverit matri, cur curatores non petierit. finge autem plenius conditionem conscriptam: nonne erit matri ignoscendum? aut hoc imputatur matri, cur non desideravit a Principe conditionem remitti? et puto, non esse imputandum.

§. 45. Ego, etiam si mater ei, qui solvendo non erit, non petiit tutorem, puto ignoscendum: consuluit enim ei ut minus inquietetur, quasi indefensus.

§. 46. Et si forte quis uxorem communis filii matrem heredem scripsit, rogavitque remissa etiam satisdatione, ut filio puberi facto restitueret hereditatem, nec mater ei petiit tutores: debet dici, cessare Constitutionem, cum patris (10) voluntatem secuta sit, et nihil habenti filio tutores non petierit. ✝ Quod si ei remissa satisdatio non fuerit, contra erit: quoniam vel propter hoc debuit tutores habere. sed si forte impubes post matris cessationem (11) fuerit adrogatus, et impubes obierit: dicendum erit, matri adversus adrogatorem non competere ex stipulatu actionem.

§. 47. Videndum est, matre (12) prohibita jus suum vindicare, utrum cæteros admittamus, atque si mater non esset: an ipsam heredem dicimus fieri, vel aliud nomen successionis inducere? Sed denegamus ei actiones, et invenimus rescriptum ab Imperatore nostro Antonino Augusto, et Divo patre ejus, Mammiæ Maximinæ pridie Idus Apriles, Plautiano iterum consule: matre remota eos admitti, qui venirent, si (13) mater non fuisset. ergo et adgnati cæterique succedent, aut, si nemo sit, bona vacabunt (14).

De patre adoptivo.

3. Modestinus lib. 8. Regularum.

Patrem adoptivum (15) matri non obesse, plerique probant (16).

De liberis natis ex diversis matrimoniis.

4. Idem lib. 9. Regularum.

Matris intestatæ defunctæ hereditatem ad omnes ejus liberos pertinere, etiam si ex diversis (17) matrimoniis nati fuerint, juris est.

De filiis in adoptiva familia relictis. 1. *De nepotibus ex illis.* 2. *De patre et avo, et matre defuncti.*

5. Paulus lib. singulari ad Senatusconsultum Tertyllianum.

Æquissimum (18) [visum] est, omnes filios matri (19) præferri, etiam si per adoptionem (20) in familiam relicti essent.

§. 1. Sed et nepos ex adoptivo filio natus ex verbis Senatusconsulti matri obstabit.

§. 2. Si ex filio nepotem (21) avus manumiserit, isque patre, et avo, et matre superstitibus decesserit, potest quæri, quis potior esse debeat? nam (22) si mater excluserit avum manumissorem, qui patri anteponitur, Edicto Prætoris inducetur pater defuncti: quo admisso, desinit Senatusconsulto locus esse, et rursus avus vocabitur. itaque rectius est, avo jus suum conservare, qui et contra scriptos heredes bonorum possessionem accipere solet.

De filiis, qui sunt in aliena potestate. 1. *Si filius qui se nolle adire hereditatem matris dixit, voluntatem mutet.*

6. Idem libro singulari ad Senatusconsultum Orphitianum.

Filii mater ex hoc Senatusconsulto (23), etiam (24) si in aliena potestate sit, ad hereditatem admittitur (25).

§. 1. Filius, qui se nolle (26) adire hereditatem (27) matris dixit, an potest mutata voluntate adire, antequam consanguineus vel adgnatus adierit, videndum: propter hæc verba, *si nemo filiorum volet hereditatem suscipere*, quia extensiva sunt. et cum verba extensiva sint, pœnitentia ejus usque ad annum admittenda (28) est: cum et ipsa filii bonorum possessio annalis est.

De fratre vel sorore adoptivis.

7. Idem [lib. singul. ad Senatusconsultum Tertyllianum et Orphitianum].

Si quis intestatus decesserit relicta matre, et fratre consanguineo, vel sorore, quamvis per adrogationem quæsitis: eadem jura in persona matris servantur, quæ et naturalibus exstantibus liberis.

(1) Se dantis. *Hal. l.2.§.2. supr. quis ordo in bonorum possession.*
(2) *l. 8. C. qui petant tutor.*
(3) Cur? hæc venia annum non excedit. *Basilic.*
(4) *Al.* imputabitur.
(5) Defici conditione est, defectu conditionis damnum sentire.
(6) De quo dixi ad *l. ult. C. de curatore furiosi.*
(7) Vide *l. 9. l. 15. supr. de cond. inst.* Goth. vid. Cujac. *cons.* 39. Ans.
(8) Id est, reluctantem.
(9) De cavillatione dixi ad *l. 1. supr. de regula Catoniana.*
(10) Vid. §. 25. *supr. h. t.*
(11) In petenda satisdatione.
(12) V. *l. 1. C. de success. edict.*
(13) Mater enim cognatis præfertur.
(14) Et cedent fisco.
(15) *l. 2. §. 15. supr. h. t.*
(16) Cur, an ne ars vincat naturam, et iniquum sit adoptivum parentem præferri ejus matri? An pater adoptivus suum hic emancipavit?
(17) *l. 4. in fin. C. de secund. nupt. Nov.* 22. c. 29.
(18) Vide Cujac. 6. *obs.* 23.
(19) Igitur et multo magis patrono. *l.8.§.1.infr.de bon.damnat.*
(20) *l. 2. §. 6. supr. h. t.*
(21) *l. 1. §. 2. supr. si quis a parente manum.*
(22) Locus est περὶ ἀκρῶν, de quo dixi ad *l. 88. supr. ad l. Falcid.*
(23) *Inst. h. t.*
(24) Mater, licet in aliena potestate sit, sui tamen filii est heres. *Goth.* v. Bellon. *lib. 4. supput. c.* 14. Ans.
(25) V. Gilibertum Regium *lib.* 3. ἐναντιοφανῶν c. 12. Mod.
(26) Vide Manticam, 12. *de conject.* 14. *num.* 10.
(27) Vide *l. 6. C. de repudianda vel abstin. hered.*
(28) *l. 1. §. 9. supr. h. t.* Imo, non est admittenda, *l.2.C. de juris et facti.* filius enim, qui dicit se nolle adire, postea non potest pœnitere, et adire. *l. sicut. C. de repud. vel abstin. hered.* An qui dicit, Nolo adire, non repudiare, sed differre tantum hereditatis aditionem intelligitur? An hic est speciale in hereditate materna, ut in paterna? ait Bartolus: quem vide *hic.*

Si filius defuncti emancipatus deliberet.

8. Gajus [lib. singul. ad Senatusconsultum Tertyllianum].

IN suspenso (1) est jus matris, si filius defuncti emancipatus deliberet de bonorum possessione petenda.

De liberis in aliena potestate.

9. Idem [lib. singul. ad Senatusconsultum Orphitianum].

SAcratissimi Principis nostri (2) Oratione cavetur, *ut matris intestatæ* (3) *hereditas ad liberos, tametsi in aliena potestate erunt, pertineat* (4).

De peculio castrensi. 1. *De eo, qui suspendebat jus matris, sublato.*

10. Pomponius [lib. 2. Senatusconsultorum].

SI filiusfamilias miles non sit testatus de his, quæ in castris adquisierit, an ea ad matrem pertineant, videndum est? Sed non puto (5) : magis enim judicio militum hoc beneficium concessum est, non ut omnimodo quasi patresfamilias in ea re sint.

§. 1. Quando *in pendenti* (6) est, an quædam personæ possint obstare matri, et casus tulerit, ut non inducerentur : matri jus integrum erit, quod medio tempore appenderit (7) ; veluti si filio intestato mortuo, posthumus ei filius potuerit nasci, nec natus sit, aut mortuus editus, vel [quod] etiam filius, qui in hostium potestate erat, postliminio non sit reversus.

(1) *l.* 2. §. 9. *Supr. h. t.*
(2) Hadriani, Antonini, et Commodi : et ita abrogatur lex 12. *Tab.* de qua vide Ulpian. 29. §. 7. Paul. 4. *sentent.* 8. §. 3.
(3) *Instit. h. t.*
(4) Vid. Bellonus *eod. lib.* 4. *supput. cap.* 5. Brissonius *select. antiq. lib.* 1. *cap.* 16. Mod.
(5) Pertinere scilicet. Atqui ea legimus a patre occupari. vid. *l.* 2. *infr. de castrensi.*
(6) Vide *l.* 8. *supr. h. t.*
(7) Apprehenderit.

LIBER TRIGESIMUSNONUS.

TIT. I.

DE (1) OPERIS NOVI (2) NUNCIATIONE.

Summa. 1. *De operibus futuris vel præteritis.* 2. *De aditione Prætoris.* 3. *De nunciatione suo vel alieno nomine.* 4. *De omnibus diebus.* 5. *De absentibus, invitis, et ignorantibus.* 6. *Quis sit possessor.* 7. *Si quis post nunciationem ante remissionem ædificaverit.* 8. *De ignorante, quod opus fiat.* 9. *De jurisdictione prætoria.* 10. *De pacto.* 11. *Quid sit opus novum facere.* 12. *Quæ opera hoc Edictum complectitur.* 13. *Si quis ædificium vetus fulciat.* 14. *De loco, ubi opus fit.* 15. *Propositio dicendorum.* 16. *De finali,* 17. *Et efficiente causa nunciationis.* 18. *De ædificatione in mari, vel in littore.* 19. *De jure suo conservando, vel damno depellendo.* 20. *De usufructuario.*

1. Ulpianus lib. 52. ad Edictum.

HOc (3) Edicto (4) *promittitur* (5), ut, sive jure (6), sive injuria (7) opus fieret, per nunciationem inhiberetur (8): deinde *remitteretur* (9) prohibitio *hactenus*, quatenus (10) prohibendi *jus* is, qui nunciasset, non haberet (11).

§. 1. Hoc autem Edictum, remediumque operis novi nunciationis, adversus futura opera inductum est, non adversus præterita (12): hoc est, adversus ea, quæ nondum facta sunt, ne fiant (13). nam si (14) quid operis fuerit factum, quod fieri non debuit, cessat Edictum de operis novi nunciatione: et erit transeundum ad interdictum, quod vi aut clam factum erit ut restituatur; et quod in loco (15) sacro, religiosove, et quod in flumine publico ripave publica factum erit: nam his interdictis restituetur, si quid illicite factum est.

§. 2. *Nunciatio* ex hoc Edicto non habet necessariam Prætoris aditionem (16): potest enim (17) nunciare quis, etsi eum non adierit.

§. 3. Item nunciationem et nostro et alieno nomine facere possumus (18).

§. 4. Item nunciatio omnibus diebus (19) fieri potest.

§. 5. Et adversus absentes etiam, [et] invitos, et ignorantes operis novi nunciatio procedit.

§. 6. In operis autem novi nunciatione possessorem (20) adversarium facimus (21).

§. 7. Sed si is, cui opus novum nunciatum est, ante remissionem (22) ædificaverit, deinde cœperit agere, jus sibi esse ita ædificatum habere: Prætor actionem ei negare debet; et interdictum (23) in eum de opere restituendo reddere.

§. 8. Potest autem quis nunciare etiam ignorans, quod (24) opus fieret.

§. 9. Et post operis novi nunciationem committunt (25) se litigatores prætoriæ jurisdictioni.

§. 10. Inde quæritur apud Celsum lib. XII. Digestorum, si post opus novum nunciatum conveniat tibi cum adversario, ut opus faceres, an danda sit conventionis exceptio? Et ait Celsus, dandam (26); nec esse periculum, ne pactio privatorum jussui Prætoris anteposita videatur: quid enim aliud agebat (27) Prætor, quam [hoc], ut controversias eorum dirimeret? a quibus si sponte (28) recesserunt, debebit id ratum habere (29).

§. 11. *Opus novum facere* videtur, qui aut ædificando, aut detrahendo aliquid, pristinam faciem (30) operis mutat.

§. 12. Hoc autem Edictum non omnia opera complectitur: sed ea sola, quæ solo conjuncta sunt (31), quorum ædificatio (32), vel demolitio videtur opus novum continere. Idcirco placuit, si quis messem faciat (33),

(1) Ad totum hunc titulum scripsit Zasius, *ad rubr.* Alciatus *tom.* 6. *ad rubr. et l.* 1. Coras. *tom.* 2. quam rubr. etiam repetiit Bolognetus. *Mod.*

(2) *L.* 8. *C.* 11. 5. *Decret.* 32. περὶ Καινοτομιῶν ἤτοι καινȣ̃ ἔργȣ etc. 13. *Eclog.* 2. *fol.* 458. vide Harmen. 2. *tit.* 4. longe lateque hanc materiam explicantem. *Nov.* 63. περὶ καινοτομιῶν, quæ ad novi operis nunciationem maritimi aspectus pertinet: facit *Lib.* 8. *C.* 12. *et* 15. *C. Th.* 1. de operibus publicis. Porro nunciare novum opus est inhibere ne novum opus ædificando fiat, aut perficiatur. Nunciationi subcontraria est remissio novi operis, de qua *lib.* 43. *tit.* 25. Adjecta est autem cautio de damno infecto. *infr. tit. proxim.* Adde Duar. 1. *disp.* 16. Cæterum hoc remedium est possessionis tuendæ.

(3) De quo mox dicturus est. *Goth.* Vid. Anton. Augustin. *lib.* 1. *emendat. c.* 4. S. L.

(4) Quod et interdictum dici potest. *Zas. hic. n.* 10.

(5) Permittitur. *Hal.* Quæ permittuntur, habent vim statuti. *Zas.*

(6) *l.* 20. §. 1. *infr. h. t.*

(7) *l.* 20. §. 3. *infr. h. t.* dummodo dubium sit, an adversarius habeat jus denunciandi. *Zas.*

(8) Hæc inhibitio legitime fieri debet. An et nunciationis causa exponenda est postulante saltem adversario? negat Zasius contra Accursium. *hic. n.* 15. Fatetur tamen causas inserendas esse, si executio nunciationis fiet. *num.* 16.

(9) *l. unic. infr. de remissionib.*

(10) Prohibitio facta extra causam cognitionis, jus meum non lædit.

(11) Nec in eo Prætor sibi contrarius est: hoc enim postremum facit cum causæ cognitione.

(12) §. 13. *infr. h. t.*

(13) Nec enim quæ jam facta sunt, prohiberi possunt, cum facta infecta esse nequeant.

(14) Post factum est intempestiva commonitio.

(15) *l.* 2. §. 2. *infr. de interd.*

(16) Melius est tamen, si per Prætorem nuncietur. *l.* 5. §. 10. *infr. h. t.*

(17) Hic ratio redditur per petitionem principii.

(18) Si modo mandatum plenum habeamus: aut si de eodem dubitamus, caveamus de rato.

(19) Etiam feriatis, qualescunque illi sint.

(20) Id est, dicimus eum possidere. *l.* 5. §. 10. *in fin. infr. h. t. l.* 7. §. 2. *Infr. quod vi aut clam.*

(21) Præterquam si nunciatio fiat de servitute. negat enim Zasius ob servitutem jura transferri possessionum. 1. *Respons.* 8.

(22) Id est, antequam ei sit remissa nunciatio.

(23) De quo vide *l.* 20. *infr. h. t.*

(24) Id est, quale.

(25) Id est, committere solent.

(26) *l.* 3. §. 2. *infr. quod vi, aut clam.*

(27) Nota boni judicis officium. adde *l.* 13. §. 3. *supr. de usufruct. et quemadm. l.* 21. *in fin. supr. de rebus cred. l.* 15. *supr. de judiciis.*

(28) Concordia potest inter litigantes iniri sine judicis auctoritate, nisi de crimine publico agatur.

(29) Quid, si pertinaciter filii litigant? Zasius ait eo casu cogi posse a judice, ut concordiam ineant, aut urbe discedant, præsertim si tales sint personæ, quæ reipublicæ statum perturbare vel labefacere possint. *hic. num.* 8.

(30) Mutatio qualitatis intrinsecus opus novum facit. *l.* 1. §. 3. *infr. de verborum obligation.* adde *l.* 2. §. 2. *Infr. de verborum obligat.*

(31) Opere hominis scilicet.

(32) Adde *l.* 17. §. 2. *supr. de servitut. præd. urban.*

(33) Forte ante tempus. vide quæ notavi ad *l.* 48. *supr. de usufruct.*

arborem succidat, vineam putet: quanquam opus faciat, tamen ad hoc Edictum non pertinere: quia ad ea opera, quæ in solo fiunt, pertinet hoc Edictum.

§. 13. Si quis ædificium [vetus] fulciat, an opus novum nunciare ei possumus, videamus? Et magis est, ne possimus: hic enim non opus novum facit, sed veteri (1) sustinendo remedium adhibet.

§. 14. Sive autem intra oppida sive extra oppida in villis vel agris opus novum fiat, nunciatio ex hoc Edicto locum habet: sive in privato sive in publico opus fiat.

§. 15. Nunc videmus (2), *quibus* (3) *ex causis fiat nunciatio*, *et quæ personæ* (4) *nuncient* (5), *quibusque nuncietur*, *et in quibus locis* (6) *fiat nunciatio*, *et quis effectus sit nunciationis*.

§. 16. *Nunciatio* fit, aut juris nostri conservandi causa, aut damni (7) depellendi, aut publici juris tuendi gratia.

§. 17. Nunciamus autem, quia jus aliquod prohibendi habemus: vel ut damni infecti caveatur nobis ab eo, qui forte in publico vel in privato quid molitur; aut si quid contra leges, Edictave Principum, quæ ad modum (8) ædificiorum facta sunt, fiet, vel in sacro, vel in loco religioso, vel in publico, ripave fluminis, quibus ex causis et interdicta proponuntur.

§. 18. Quod si [quis] in mare vel in litore ædificet, licet in suo non ædificet, jure tamen gentium suum (9) facit. Si quis igitur velit [ibi] ædificantem prohibere, nullo jure prohibet: neque opus novum nunciare, nisi (10) ex una causa potest, si forte damni infecti velit sibi caveri.

§. 19. *Juris nostri conservandi* aut *damni depellendi* causa opus novum nunciare potest is, ad quem res pertinet.

§. 20. *Usufructuarius* (11) autem opus novum nunciare suo nomine non potest: sed procuratorio (12) nomine nunciare poterit, aut vindicare usumfructum ab eo (13), qui opus novum faciat: quæ vindicatio præstabit ei, quod ejus interfuit, opus novum factum non esse.

2. JULIANUS lib. 49. Digestorum.

SI autem domino prædii nunciaverit, *inutilis* erit nunciatio: neque (14) enim, sicut adversus vicinum, ita adversus dominum agere potest, jus ei non esse invito se altius ædificare: sed, [si] hoc facto ususfructus deterior fiet, petere usumfructum debebit.

De prædio provinciali. 1. *De loco communi.* 3. *De superficiario.* 4. *Si quid in publico fiat.*

3. ULPIANUS lib. 52. ad Edictum.

IN Provinciali (15) etiam prædio si quid fiat, operis novi nunciatio locum habebit (16).

§. 1. Si in loco communi quid fiat, nunciatio locum habebit adversus vicinum. † Plane si unus nostrum in communi loco faciat, non (17) possum ego socius opus novum ei nunciare: sed eum prohibebo communi dividundo judicio, vel per Prætorem (18).

§. 2. Quod si socius meus in communi insula opus novum faciat, et ego propriam habeam, cui nocetur: an opus novum nunciare ei possim? Et putat Labeo non posse nunciare: quia possum eum alia ratione prohibere ædificare, hoc est [vel] per Prætorem, vel per arbitrum communi dividundo: quæ sententia vera est.

§. 3. Si ego superficiarius sim, et opus novum fiat [a] vicino, an possim nunciare? movet, quod quasi inquilinus sum (19). Sed Prætor mihi utilem (20) in rem actionem dat, et ideo et servitutum causa actio mihi dabitur, et operis novi nunciatio debeat mihi concedi.

§. 4. Si in publico aliquid fiat, omnes cives opus novum nunciare possunt.

4. PAULUS lib. 48. ad Edictum.

NAm Reipublicæ (21) interest quamplurimos ad defendendam suam causam admittere.

De pupillo. 1. *De servo.* 2. *Ubi, et quem nunciare oportet.* 5. *Si plurium sit res, in qua opus fit*, 6. *Vel cui opus nocet.* 7. *Si quis Prætori nunciare velit.* 8. *Si quis in ædes nostras immittat, aut in loco nostro ædificet.* 9. *De causa nunciationis.* 10. *Si quis in nostro vel in suo faciat.* 11. *De rivis vel cloacis purgandis, et generaliter his, quorum mora periculum est allatura.* 14. *De jurejurando calumniæ.* 15. *De demonstratione loci, in quo nunciatur.* 16. *Si in pluribus locis opus fiat.* 17. *De satisdatione.* 18. *De procuratore.*

5. ULPIANUS [lib. 52. ad Edictum].

DE pupillo quæsitum est? Et Julianus lib. XII. Digestorum scripsit pupillo non esse operis novi (22) nunciationis executionem dandam, nisi (23) ad ipsius privatum commodum res pertineat: veluti si luminibus ejus officiatur, aut prospectui obsit. † Non aliter autem pupilli rata habebitur nunciatio, quam [intercedente] tutore auctore.

(1) Reficienti non potest nunciari novum opus, si in ipsa refectione veteris operis formam servaverit.

(2) *Al.* videamus.

(3) Vide l. 16. *et seq. infr. h. t.*

(4) Vide *l.* 5. *infr. h. t.*

(5) Methodum observa. Quæ personæ nuncient, quibus ex causis, adversus quas personas, quo loco, et quo effectu nuncietur.

(6) Vide *l.* 5. §. 2. *infr. h. t.*

(7) Vide Bartolum, *hic.* et Socin. *regul.* 226.

(8) Contra modum ædificat, qui mensuram a lege præfinitam non servat. vide *l. ultim. Supr. fin. regund. l.* 1. *l.* 9. *l.* 11. *C. de ædific. privat.* ubi dixi de altitudine ædificiorum: ut et de crassitudine parietum.

(9) Venetos urbem suam ideo fecisse Baldus hinc colligit, non ob eam tamen causam immunes a jurisdictione imperatoria esse, quod Imperator terræ marisque sit dominus.

(10) Licet in ripa maris ædificare liceat, non tamen id licet cum damno vicini. *l.* 50. *infr. de acquirendo rerum. l.* 2. §. 8. *infr. ne quid in loco publico. l. ultim. in fin. supr. de servitut. præd. urban.*

(11) Vide Zasium 2. *intellect.* 10.

(12) Usufructuarium feudalem actus dominicos suo nomine non exercere, sed nomine proprietarii, qui solus est patronus feudi, hinc colligit Molinæus, §. 1. *cons. gloss.* 1. *num.* 15. 16. 17. quem vide: tractat enim ibidem, quæ permissa sint usufructuario. adde Cujacium 1. *observat.* 16.

(13) Extraneo scilicet.

(14) *l. un.* §. 4. *infr. de remiss.* vide Cujac. 1. *obs.* 16. *et* 9. *obs.* 17.

(15) Stipendiario, tributario. vid. *l. unic. C. de usucap. transformanda.*

(16) Nam licet tributa solvantur, sunt tamen in proprietarii dominio.

(17) Socius socio possitne novum opus nunciare, vide Zas. 1. *intellect.* 1.

(18) Vide ad hunc locum Zas. 1. *intellect.* 1. Goth. ad *l.* 26. *supr. de servitut. præd. urb. l.* 13. §. 3. *infr. quod vi aut clam.* Huc pertinet quæstio, an ædificium, super communi pariete ab uno constructum, sit demoliendum? potius est ut dicamus commune effici. Bart. in *l. quidam Iberus.* 18. *supr. de servit. præd. urban.* Boër. *cons.* 5. *n.* 26. *et seq.* Ans.

(19) Atque ita non videtur posse nunciare, nec etiam id licet usufructuario adversus extraneum. *l.* 1. *in fin. supr. h. t.*

(20) Superficiarius, ratione utilis dominii, potest proprio nomine novum opus nunciare.

(21) Et privatorum absentium. *l.* 33. §. 2. *supr. de procurat.*

(22) Facti in publico scilicet.

(23) Vide *l.* 6. *infr. de popularib. act.*

§. 1. Servo (1) autem opus novum nunciari potest (2). Ipse vero nunciare non potest, neque nunciatio *ullum effectum habet*.

§. 2. Nunciationem autem in [re] præsenti faciendam, meminisse oportebit, id est, eo (3) loci, ubi opus fiat, sive quis ædificet, sive inchoet ædificare.

§. 3. Nunciari autem non utique domino oportet: sufficit enim in [re] præsenti nunciari ei, qui in re præsenti fuerit, usque adeo ut etiam fabris (4) vel opificibus, qui eo loci operantur, opus novum nunciari possit. † Et generaliter ei nunciari opus novum potest, qui in (5) re præsenti fuit domini operisve nomine. Neque refert quis sit iste, vel cujus conditionis, qui in re præsenti fuit. Nam et si servo nuncietur, vel mulieri, vel puero (6), vel puellæ, tenet nunciatio: sufficit enim, in re præsenti operis novi nunciationem factam sic, ut domino possit renunciari.

§. 4. Si quis forte in foro domino opus novum nunciat, hanc nunciationem nullius esse momenti, exploratissimum est: in re enim (7) præsenti, et (pene dixerim) ipso opere, hoc est, in re ipsa nunciatio facienda est: quod idcirco receptum est, ut confestim per nunciationem ab opere discedatur: cæterum, si alibi fiat nunciatio, illud incommodi sequitur, quod dum venitur ad opus, si quid fuerit operis per ignorantiam factum, evenit, ut contra Edictum Prætoris sit factum.

§. 5. Si (8) plurium res sit, in qua opus novum fiat, et uni nuncietur: recte facta nunciatio est, omnibusque (9) dominis videtur denunciatum. † Sed si unus ædificaverit post operis novi nunciationem: alii, qui non ædificaverint, non tenebuntur: neque enim debet nocere factum alterius ei (10), qui nihil fecit.

§. 6. Si plurium dominorum rei opus noceat: utrum sufficiet unius ex sociis nunciatio, an vero omnes nunciare debeant? Et est verius, unius nunciationem omnibus non sufficere: sed esse singulis nunciare necesse: quia et fieri potest, ut nunciatorum alter habeat, alter non habeat jus prohibendi.

§. 7. Si quis ipsi Prætori (11) velit opus novum nunciare (12), debet, ut interim (13) testetur, non posse se nunciare: et si nunciavit postea, et quod retro (14) ædificatum erit, destruendum erit, quasi repetito (15) die nunciatione facta.

§. 8. Sed et si in ædes nostras quis immittat, aut in loco nostro ædificet: æquum est, nos operis novi nunciatione jus nostrum nobis conservare.

§. 9. Et belle Sextus Pedius definit, triplicem esse causam operis novi nunciationis: aut naturalem (16), aut publicam, aut impositiam. *Naturalem*, cum in nostras ædes quid immittitur, aut ædificatur in nostro. *Publicam* causam, quotiens Leges, aut Senatusconsulta, Constitutionesque Principum per operis novi nunciationem tuemur (17). *Impositiiam*, cum quis, posteaquam jus suum deminuit, alterius auxit, hoc est (18), posteaquam servitutem ædibus suis imposuit, contra servitutem fecit.

§. 10. Meminisse autem oportebit, quotiens (19) quis in nostro ædificare, vel in nostrum immittere vel projicere vult: melius esse, eum per Prætorem (20), vel per manum (id est, *lapilli* (21) *ictum* (22)) prohibere, quam operis novi nunciatione: cæterum, operis novi nunciatione possessorem eum faciemus (23), cui nunciaverimus. Aut si in suo (24) quid faciat, quod nobis noceat: tunc operis novi denunciatio erit necessaria. Et si forte in nostro aliquid facere quis perseverat: æquissimum erit, Interdicto (25) adversus eum *quod vi aut clam*; aut *uti possidetis*, uti.

§. 11. Si quis rivos (26) vel cloaces (27) velit reficere, vel purgare: operis novi nunciatio merito prohibetur (28), cum publicæ (29) salutis et securitatis intersit, et cloaces (30) et rivos purgari.

(1) §. 3. *infr. h. t.*

(2) Cur, cum ad moram inducendam non sufficiat servo denunciasse? *l.* 32. §. 1. *supr. de usuris.*

(3) §. 4. *infr. h. t.*

(4) Vide Molin. §. 1. *consuet. gloss.* 4. *n.* 4.

(5) §. 4. *Infr. h. t.*

(6) Vel furioso, *l.* 10. *Infr. h. t.* id intellige de nunciatione reali, non personali; hic enim locus minimo intelligendus est de ipsa denunciatione, quæ debet idonee fieri, sed de ipso actu reali tantum. Hoc enim sufficit denunciationem et arestum in ipsa re fieri, etiamsi nemo adsit, nisi executor cum suis testibus: postea tamen res adversario indicanda; alias denunciatio non tenet. Molin. §. 52. *n.* 55.

(7) §. 3. *supr. hic.*

(8) Vide *Zas.* 1. *intellect.* 5.

(9) Uni ædificantium quod nunciatur, reliquis nunciatum esse intelligitur.

(10) *l.* 74. *infr. de reg. l.* 68. *supr. de acquir. vel omitt. hereditate.*

(11) Aliud est, si quis perpetuo Magistratu fungens ædificet: tunc enim potest ei nunciari. *Bart. Zas.*

(12) Quod eum in jus vocare non possit. Denunciatio, licet actus extrajudicialis sit, tendit tamen ad judicium.

(13) Debet interim testari se non posse nunciare: et sic, Impeditus denunciare, protestari interim de suo impedimento debet, ut ea protestatione jus suum conservet, et nunciatio postea facta retrotrahatur.

(14) Id est, post testationem factam.

(15) Vide *l.* 3. *Supr. de fide instrum.*

(16) Ea damnum repellimus.

(17) Communes res unicuique licet defendere.

(18) Servitutis hæc est natura, jus ut prædii servientis minuat: quod qui facit, novum opus facere intelligitur.

(19) Hinc Bartolus et Guido Papius *quæst.* 61. colligunt, Tametsi nondum dies agendi, vel sistendi adversarii, vel pignoris capiendi venit, intersit tamen creditoris superiorum aliquid fieri, posse creditorem libello a judice petere eorum potestatem sibi fieri, ut ita apparitor reum vel sistat, vel ab eo pignus capiat, suis postea exceptionibus usuro. Et sic valere prohibitionem Prætoris alternative factam, puta ut non ædifices, vel venias responsurus: et clausulam, *si senseris te gravatum, in jus veni*, præceptum executivum firmare. Ripens. *hic. num.* 19. 24.

(20) Nunciatio fit, vel per Prætorem, vel per lapilli jactum, seu ictum (de quo adde *l.* 6. §. 1. *Supr. si servitus vindicetur.*) vel nudis verbis per interdictum prohibitorium, per actionem civilem, seu confessoriam, ac negatoriam.

(21) Solemnitas hæc prohibendi operis per lapilli jactum hodie non est in usu. Fit enim hodie prohibitio vel per Prætorem, vel eo absente ab eo, cujus interest opus ædificari.

(22) Lapilli ictus vel jactus symbolum fuit veteribus prohibitionis operis novi.

(23) Vide *l.* 1. §. 6. *infr. h. t.*

(24) Qui in suo ædificat, non potest prohiberi per Prætorem et jactum lapilli, sed per solam nunciationem.

(25) Interdictum uti possidetis competit ad denunciandum opus factum post prohibitionem.

(26) *l.* 3. §. 9. *infr. de rivis.*

(27) Cloacas. *Hal. l.* 1. §. 13. *infr. de cloacis.*

(28) Nec est timenda ab eo, cui nunciatur. Frustra timetur nunciatio privati, ubi consulitur publicæ utilitati: sic in notoriis non sunt audiendi testes.

(29) Feriis rivos purgari et aquam duci posse, hinc colligunt. *argum. l.* 2. *supr. de feriis.* Exstant sane hi versus Virgilii. 1. *Georgic. Quippe etiam festis quædam exercere diebus Fas et jura sinunt, rivos deducere nulla Religio vetuit, segeti prætendere sepem, Insidias avibus moliri, incendere vepres, Balantumque gregem fluvio mersare salubri.*

(30) Cloacas. *Hal.*

*

§. 12. Præterea generaliter Prætor cætera quoque opera excepit, quorum mora periculum aliquod allatura est: nam in his quoque contemnendam putavit operis novi nunciationem. Quis enim dubitat, multo melius esse, omitti operis novi nunciationem, quam impediri operis necessarii urgentem extructionem? totiens autem hæc pars locum habet, quotiens dilatio periculum (1) allatura est.

§. 13. Proinde si quis, cum opus hoc mora periculum allaturum esset, nunciaverit opus novum, vel si in cloacis, vel ripa reficiendis aliquid fieret: dicemus, apud judicem quæri debere, an talia opera fuerint, ut contemni nunciatio deberet? nam si apparuerit vel in cloaca rivove, eove, cujus mora periculum allatura esset: dicendum est, non esse verendum, ne [hæc] nunciatio noceret.

§. 14. Qui opus novum nunciat, jurare debet, non calumniæ causa opus novum nunciare. ✝ Hoc jusjurandum auctore Prætore defertur: idcirco non exigitur, ut juret is ante (2), qui jusjurandum exigat.

§. 15. Qui nunciat, necesse habeat demonstrare, in quo loco (3) opus novum nunciet, scituro eo, cui nunciatum est, ubi possit ædificare, ubi interim abstinendum est. ✝ Totiens autem demonstratio facienda est, quotiens in partem fit nunciatio. cæterum, si in totum opus fiat, non est necesse demonstrare: sed hoc ipsum dicere.

§. 16. Si in pluribus locis opus fiat, utrum una nunciatio sufficiat, an vero plures sint necessariæ? Et ait Julianus lib. XLIX. Digestorum, quia in re præsenti fit nunciatio, plures (4) nunciationes esse necessarias, et consequenter plures remissiones (5).

§. 17. Si is, cui renunciatum erit ex operis novi nunciatione, satisdederit (6), repromiseritve, aut per eum non (7) fiet, quo minus boni viri (8) arbitratu satisdet, repromittatve: perinde est, ac si operis novi nunciatio omissa (9) esset. ✝ Habet autem hoc remedium utilitatem: nam remittit vexationem ad Prætorem veniendi, et desiderandi, ut missa fieret nunciatio.

§. 18. Qui procuratorio nomine nunciaverit, si (10) non satisdabit, *eam rem dominum* ratam *habiturum:* nunciatio *omnimodo* remittitur, etiamsi verus sit procurator.

§. 19. Qui remissionem (11) absentis nomine (12) desiderat, sive ad privatum sive ad publicum jus ea remissio pertinet, satisdare cogitur (13): sustinet enim partes defensoris (14). sed hæc satisdatio non pertinet ad ratihabitionem, sed ad operis novi nunciationem.

§. 20. Si procurator autem opus novum mihi nunciaverit, et satis acceperit, deinde interdicto adversus eum utar, ne vim mihi faciat, quo minus ædificem: ex interdicto eum oportet judicatum solvi satisdare. quia (15) partes sustinet defensoris.

6. JULIANUS [lib. 41. Digestorum].

ET ideo neque exceptiones (16) procuratoriæ opponi ei debent, nec satisdare cogendus est, ratam rem dominum habiturum.

1. *De tutore vel curatore.*

7. ULPIANUS [lib. 52. ad Edictum].

ET, si satisdationem non dabit, summovendus erit ab executione operis novi: et actiones, quas domini nomine intendit, debent ei denegari.

§. 1. Et tutor et curator (17) opus novum recte nunciant.

De vicino proximo, vel superiori. 1. *De eo, quod ante nunciationem factum est, in testationem referendo.* 2. *Quo casu opus faciens satisdare debet,* 3. *Aut promittere.* 4. *De effectu nunciationis.* 5. *De modulis sumendis, ut probetur, quod postea ædificatum sit.* 6. *De morte et alienatione.*

8. PAULUS [lib. 48. ad Edictum].

NON solum proximo (18) vicino, sed etiam superiori opus facienti nunciare opus novum potero: nam et servitutes (19) quædam, intervenientibus mediis locis vel publicis vel privatis, esse possunt.

§. 1. Qui opus novum nunciat, si quid operis jam factum erit, in testationem (20) referre debet ut appareat, quid postea factum sit.

§. 2. Si, cum possem te jure prohibere, nunciavero tibi opus novum: non alias ædificandi jus habebis, quam si satisdederis (21).

§. 3. Quod si nunciavero tibi, ne quid contra Leges in loco publico facias: promittere (22) debebis. quoniam de eo opere alieno jure contendo, non meo: et tanquam alieni juris petitor, repromissione contentus esse debeo.

§. 4. Sciendum sit (23), facta operis novi nunciatione, cui nunciatum, abstinere oportere, donec caveat (24), vel donec remissio nunciationis fiat: tunc enim, si jus ædificandi habeat, recte ædificabit.

§. 5. Sed ut probari possit, quid postea ædificatum sit, modulos (25) sumere (26) debet is, qui nunciat: qui ut sumantur, conferanturque, Prætor decernere solet.

(1) Propter periculum eminens receditur a puncto juris communis. *Zas. hic. num.* 4. *in fin.* id est, a jure communi.

(2) Antequam jusjurandum exigatur: et sic, Juramentum calumniæ potest omitti, si nec pars, nec judex id præstari petierit. *Baldus.*

(3) *l.* 6. *supr. de rei vind.*

(4) Contra ædificantem in locis pluribus requiruntur plures nunciationes. *Zas.*

(5) Pluralitas nunciationum requirit pluralitatem remissionum. *Baldus.*

(6) Satisdatio a novum opus faciente præstita facit, ut cesset novi operis nunciatio. Atque ita judicatum refert Lucius in Curia Parisiensi ann. 1439. 6. Kalend. Octobr. contraria aresta referuntur 1513. Novembr. 26. et 1514. Novembr. 27. Præstat enim injuriam ab initiis ipsis arceri, quam post eam acceptam id quod interest consequi. *Goth.* Interponitur hæc cautio de opere demoliendo, hoc est, in pristinam formam restituendo, si injuria factum probetur. *l.* 20. *l.* 21. §. 1. *et seq. l. unic. C. h. t.* vid. Zas. *hic.* Ans.

(7) Paria sunt rem esse factam, aut per me non stare, quo minus fiat. *l.* 20. §. 5. *infr. h. t.*

(8) In rebus litigiosis recurrendum est ad arbitrium boni viri.

(9) Id est, remissa.

(10) Ubi dubitatur de mandato procuratoris nunciantis, cavendum est de rato.

(11) Id est, qui petit sibi remitti nunciationem novi operis.

(12) Puta, ut procurator absentis.

(13) Judicatum solvi, et de opere demoliendo ei, a quo petit remissionem fieri nunciationis. *l.* 8. §. 2. *l.* 21. §. 1. *infr. h. t.*

(14) Ideoque cavere debet. *l.* 45. *in fin. supr. de procur.*

(15) Ut §. 19. *supr. h. t.*

(16) *l.* 3. *in fin. infr. de exceptionib.*

(17) Adde *l.* 5. *in fin. supr. h. t.*

(18) Id est, immediato.

(19) *l.* 5. §. 9. *supr. h. t.*

(20) §. 5. *infr. eod.* vide *l.* 14. §. 7. *supr. de religiosis.*

(21) *l.* 5. §. 17. *supr. h. t.*

(22) Id est, repromittere.

(23) *Al.* est.

(24) Cautio hæc, loco remissionis est.

(25) §. 1. *supr. h. t. l.* 1. §. 4. *supr. ususfr. quemadm.*

(26) Vid. Robert. 2. *animadvers.* 14. et Mercat. 2. *Notat.* 14. Porro modulos sumere non est synopsim operis facere, sed admetiri opus, quod jam ædificatum sit.

§. 6. Morte ejus, qui nunciavit, extinguitur (1) nunciatio (2), sicut alienatione: quia his modis finitur (3) jus prohibendi.

§. 7. Quod si is, cui opus novum nunciatum erat, decesserit, vel ædes alienaverit: non (4) extinguitur operis novi nunciatio. idque ex eo apparet, quod in stipulatione, quæ ex hac causa interponitur, etiam heredis mentio fit.

De creditore.

9. GAJUS [ad Edictum Urbicum, titulo de operis novi nunciatione].

CReditori (5), cui pignoris nomine prædium tenetur, permittendum est, de jure (id est, de servitute) opus novum nunciare: nam ei vindicatio servitutis datur.

Utrum nunciatio fiat in rem, an in personam. Quibus nunciari potest.

10. ULPIANUS [lib. 45. ad Sabinum].

OPeris novi nunciatio in rem (6) fit, non in personam. Et ideo furioso (7) et infanti fieri potest: nec tutoris auctoritas in ea nunciatione exigitur.

11. PAULUS [lib. 11. ad Sabinum].

CUilibet enim intelligenti, veluti fabro (8), nunciatum, infantem et furiosum tenet.

De cautione.

12. IDEM [lib. 13. ad Sabinum].

EX operis novi nunciatione si caveatur (9), tanti (10) stipulatio (11) committitur (12), quanti judicatum sit.

De procuratore.

13. JULIANUS [lib. 41. Digestorum].

CUm procurator opus novum nunciat, et satisdat rem (13) ratam dominum habiturum: et remissio (14) in domini (15) personam confertur (16).

§. 1. Si dominus opus novum nunciaverit (17) intra diem, quæ stipulatione ex operis novi nunciatione interposita comprehensa esset, committitur stipulatio (18): si præterita ea die dominus nunciaret (19), non committitur. Nam et ipsi domino, cum semel nunciaverit, non (20) permittitur iterum nunciare, quamdiu stipulatio operis novi nunciatione teneret.

§. 2. Si in remissione a parte ejus, qui opus novum nunciaverat, procurator interveniat: id agere Prætorem oportet, ne falsus (21) procurator absenti noceat, cum sit indignum, quolibet interveniente beneficium Prætoris amitti.

De servitute.

14. IDEM lib. 49. Digestorum.

QUi (22) viam (23) habet, si opus novum nunciaverit adversus eum, qui in via ædificat, nihil agit (24), sed servitutem vindicare (25) non prohibetur.

De officio judicis adversus absentem non defendentem, cum de servitute agitur.

15. AFRICANUS (26) lib. 9. Quæstionum.

SI, priusquam ædificatum esset, ageretur, jus vicino non esse ædes altius tollere, nec res ab eo (27) defenderetur: partes judicis non alias futuras fuisse ait, quam ut eum, cum quo ageretur, cavere juberet, *non prius se ædificaturum, quam ultro* (28) *egisset, jus sibi esse altius tollere.* † Idemque e contrario (29), [si] cum quis agere vellet, jus sibi esse [invito adversario] altius tollere: eo non defendente, similiter (inquit) officio judicis continebitur, ut cavere adversarium juberet (30), *nec opus novum se nunciaturum, nec ædificanti vim facturum* (31). † Eaque ratione hactenus is, qui rem non defenderet, punietur, ut jure suo probare necesse haberet: id enim esse, petitoris partes (32) sustinere.

(1) Imo non extinguitur; datur enim perpetuo. *l.* 20. §. 6. *infr. eod.*

(2) Si res sit integra scilicet. *Zas.*

(3) Morte finitur voluntas, vid. Sebastian. Medicem, *tract. de morte.*

(4) Ex hoc superiori §. collige, Novi operis nunciationem in persona nunciantis, esse personalem: in persona ejus, cui nunciatum est, esse realem. *Zas.*

(5) Habens prædium pignoratum, potest opus novum nunciare. *Bald.* adde *l.* 16. *supr. de servitutib. l. unic. in fin. infr. de remissionib.*

(6) Et ideo quæ super eo fertur sententia, prædio datur, *l. ult. infr. eod.* Goth. Hinc collige, Quod si opificibus nuncietur domino ignorante, et illi spreta nunciatione ædificando pergant, dominum teneri ad destructionem novi operis suis impendiis. adde *l.* 5. §. 3. *et seq. l.* 1. §. 5. *supr. hoc tit.* Coras. ad *l.* 1. *n.* 2. *h. t.* Ans.

(7) Vide quæ notavi ad *l.* 5. §. 3. *supr. h. t.*

(8) *l.* 5. §. 3. *supr. h. t.*

(9) De opere demoliendo scil.

(10) Cautio de demoliendo committitur ad interesse per sententiam declarandam. *Bald.*

(11) Solet enim interponi stipulatio. *l.* 21. *infr. eod.*

(12) Nisi faciat denunciatio.

(13) *l.* 5. §. 18. *supr. h. t.*

(14) Procurator ad aliquid constitutus, videtur constitutus ad omnia, quæ dependent ab alio.

(15) Procuratore nunciante remissio in personam domini confertur. *Zas.*

(16) Confertur, si dominus. Græci apud Cujac. 1. *observ. ult.*

(17) Et ei cautum fuerit de demoliendo opere; nisi intra certum diem docuerit ædificator de jure suo.

(18) Si de novo ædificanti nunciatur scil. atque ita facta semel nunciatione, et recepta satisdatione de novo opere demoliendo intra certum tempus, ante diei eventum nunciari non potest.

(19) *Al.* nunciaverit.

(20) Nunciatio non est geminanda.

(21) Falsus procurator remittere nunciationem novi operis non potest. Cur? falsus procurator non gerit, nec repræsentat personam domini. *l.* 23. *in fin. infr. rem ratam.*

(22) Vide Cujac. in hanc *l.* 1. *observ.* 17. Goth. Adde Corras. *miscell.* 5. *cap. ultim. num.* 8. Revard. *var. lib.* 2. *cap.* 2. Charond. *lib.* 1. *verisim. c.* 5. Ans. Conf. Alciatum *tom.* 6. *et lib.* 3. *parerg. cap.* 24. Duaren. *lib.* 2. *disp. annivers. c.* 17. Zasium *lib.* 1. *sing. resp. c.* 9. Mod.

(23) Id est, servitutem rusticam.

(24) Imo, videtur utiliter nunciare: nam cui servitus competit, jus nunciandi habet. *l. unic.* §. 3. *infr. de remiss.*

(25) Servitutis rusticæ ratione non nunciatur novum opus, sed agitur confessoria.

(26) Vid. ad hanc leg. Alciat. *hic.* vide Zas. 1. *intellect.* 4. et Cujac. 9. *ad Afric. fol.* 217.

(27) Ædificante scil. Hic quæritur, quæ sit pœna non defendentis. Cæterum hic non defendens separandus a latitante: latitantis enim pœna gravior est.

(28) Pœna non defendentis se post nunciationem hæc est: ut ex reo fiat actor; et caveat, non prius se ædificaturum, quam intra certum tempus, quod judex præfinierit, egerit, jus sibi esse, invito me, altius ædificare; interea possessor maneo.

(29) Superiore casu, egeram jus vicino non esse ædes altius tollere: hic ago jus mihi esse, invito adversario altius tollere.

(30) Pœna non defendentis hæc est, ut ex reo fiat actor, et caveat se vim non facturum ædificanti: et sic ex possessore fit non possessor, quasi adversario cesserit possessione: et sic intellige *l.* 36. *supr. de procurator. l.* 45. *infr. tit. proxim.*

(31) Quia res ab initio præsumitur libera. an id sit verum, vide Alciatum 2. *præsumpt.* 1. facit pro negativa lex 8. *in fin. supr. de probationib.*

(32) Hunc locum Contius 1. *subcesiv.* 1. refert ad §. 2. *in fin. Inst. de actionib.* ubi dicitur. *Uno casu* eum, qui possidet, nihilominus actoris partes sustinere. vide *quæ ibi notavi.*

Si Prætor jusserit nunciari, deinde prohibuit.

16. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

SI opus novum Prætor jusserit nunciari, deinde (1) prohibuit (2): ex priore renunciatione (3) agi non potest, quasi adversus dictum (4) ejus factum sit.

De procuratore.

17. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

SI procurator (5) opus novum facientem prohibuerit, domino (6) competit *quod vi* aut *clam* interdictum.

De ædibus communibus. 1. *De dominio vel possessione soli, in quo opus fit.*

18. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

ÆDibus communibus, si ob opus novum nunciatio uni fiat, si (7) quidem ex voluntate omnium opus fiat, omnes nunciatio tenebit: si vero quidam ignorent, in solidum obligabitur qui contra Edictum Prætoris fecerit.

§. 1. Nec ad rem pertinet, cujus solum sit, in quo opus fiat: sed quis ejus soli possessor inveniatur; modo si ejus nomine opus fiat.

De operis novi executione vel denunciatione denegata.

19. PAULUS lib. [8.] Quæstionum.

SCiendum est, denegata exsecutione operis novi (8), nihilominus integras legitimas (9) actiones manere: sicut in his quoque causis manent, in quibus ab initio operis novi denunciationem Prætor denegat.

Interdictum restitutorium. 1. *Ratio Interdicti.* 2. *De loco vacuo vel ædificato.* 3. *De jure vel non jure facto.* 4. *De facto ante remissionem, vel illo, quod loco remissionis habetur.* 5. *De parato satisdare.* 6. *De tempore. De successoribus.* 7. *De eo, qui fecit vel ratum habuit.* 8. *De successoribus.* 9. *Interdictum prohibitorium.* 10. *Summa et ratio Interdicti.* 11. *Si quis jure vel non jure ædificet.* 12. *Cui competit Interdictum.* 13. *De cautione.* 16. *De tempore. De successoribus.*

20. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

PRætor ait: *quem in locum nunciatum est, ne quid operis novi fieret, qua de re agitur: quod in eo loco, antequam nunciatio missa fieret, aut in ea causa esset ut remitti deberet, factum est, id restituas.*

§. 1. Interdictum (10) hoc proponitur ex hujusmodi causis: Edicto expressum est, ne post operis novi nunciationem quicquam operis fiat, antequam vel nunciatio missa (11) fiat, vel vice nunciationis missæ (12) satisdatio de opere restituendo fuerit interposita. Qui igitur facit, etsi jus faciendi habuit, tamen contra interdictum (13) Prætoris facere videtur: et ideo hoc destruere cogitur (14).

§. 2. Sive autem vacuus (15) locus sit, ubi nunciatum est, sive ædificatus, æque huic interdicto locus erit.

§. 3. Ait Prætor, *Quod factum est, restituas.* quod factum est, jubet restitui: neque interest, jure factum sit (16), an non. sive jure factum est, sive non jure factum est, interdictum locum habebit.

§. 4. Quidquid autem ante remissionem fit, vel illud (17), quod loco remissionis habetur, pro eo habendum est, atque si nullo jure factum esset.

§. 5. Si quis paratus fuerit satisdare (18), deinde actor stipulari nolit: in ea causa est, ut remitti debeat. nam cum per (19) actorem fiet: apparet, in ea causa esse, ut remitti debeat.

§. 6. Hoc interdictum perpetuo (20) datur. † Et heredi (21) cæterisque successoribus (22) competit.

§. 7. Adversus ipsum quoque, qui opus fecit, vel (23) factum ratum habuit, interdicto locus erit.

§. 8. Plane si quæratur, an in heredem (24) ejus, qui opus fecit, interdictum hoc competat? sciendum est, Labeonem existimasse, in id quod ad eum pervenit, duntaxat dari oportere; vel si quid dolo malo ipsius factum sit, quo minus perveniret. Nonnulli putant [tam actionem] in factum esse dandam, quam interdictum: quod verum est.

§. 9. Deinde ait Prætor: *Quem in locum nunciatum est, ne quid operis novi fieret: qua de re agitur, si de ea re satisdatum est: quod ejus cautum sit, aut per te stat, quo minus satisdetur: quo minus illi in eo loco opus facere liceat, vim fieri veto.*

§. 10. Hoc interdictum prohibitorium (25) est, ne quis prohibeat facere volentem eum, qui satisdedit: etenim pertinet ad decus (26) Urbium, ædificia non derelinqui.

§. 11. Nec quicquam interest, jure (27) quis ædificet, an non jure [ædificet]: cum sit securus is (28), qui opus novum nunciavit, posteaquam ei cautum est.

§. 12. Hoc autem interdictum competit ei, qui satisdedit.

§. 13. Adjicitur et illud, *aut per te stat, quo minus satisdetur:* proinde si satis datum non est, sed repromissum, interdicto huic locus non erit: neque enim permit-

(1) Judicem posse revocare interlocutoriam, si sit modici præjudicii, hinc colligunt: sive secus, revocare non posse, nisi parte citata, *Zas.* vide *l.* 14. *infr. de re judicata.*

(2) Prohibitioni judicis standum est, licet antea judex contrarium permiserit.

(3) *Al.* nunciatione.

(4) Edictum. *Hal.*

(5) Vel defensor meus.

(6) Procurator meus nunciando, mihi adquirit interdictum Quod vi aut clam. *l.* 72. *supr. de procurat.*

(7) Dic ut in *l.* 5. §. 5. *Supr. h. t.*

(8) Puta a Prætore fingamus, novum opus nunciatum fuisse cloacam publicam purganti; nunciantem reipsa ædificantem velle prohibere; Prætorem id non pati ob causam publicam: poterit Prætor ex postfacto executionem denegare.

(9) Alias scil. *l.* 1. *in fin. l.* 2. *in fin. l.* 14. *in fin. supr. h. t. l.* 3. §. 8. *infr. de rivis. l. unic.* §. 4. *infr. de remiss.*

(10) *Edictum hoc*, Cujacius legit, 5. *observ.* 17. *argum. l.* 5. §. 4. *l.* 16. *supr. h. t. l. penultim. et ult. infr. eodem.* sed tamen *Interdictum* legitur §. 10. *et seq. infr eod.*

(11) Id est, antequam fiat remissio.

(12) Remissæ.

(13) Edictum. Cujac. *ibid.*

(14) *l.* 21. §. 1. *infr. eod.* Excipe tamen, nisi nunciatio facta esset ab eo, de quo plane constabat eum jus nunciationis non habere. *arg. l.* 1. §. *fin. et l.* 2. *l.* 6. §. 5. *Supr. eod.* Ans.

(15) Differentia loci vacui et ædificati.

(16) *l.* 1. *supr. h. t.*

(17) Id est, ante satisdationem.

(18) Re ipsa ductis secum fidejussoribus vel pignoribus oblatis: alias enim qui verbo solo offert, non satisfacit, *arg. l.* 73. *in fin. supr. de procurat.* ideoque verbalis oblatio hic non sufficit. adde *l.* 5. *C. de distract. pignor.*

(19) *l.* 5. §. 17. *supr. h. t.*

(20) Imo, morte extinguitur. *l.* 8. §. 6. *supr. h. t.* quia honorariæ actiones post annum non dantur. *l.* 35. *infr. de oblig. et act.*

(21) §. *ult. infr. h. t.*

(22) Singularibus. *Zas.*

(23) Ratum habere factum opus, vel ipsum facere, paria.

(24) *l.* 22. *infr. eod.*

(25) Duplex hic Edictum prohibitorium est. primum ex parte nunciantis: Alterum, de quo hic agitur, quod ædificanti, qui satisdedit, competit, ne vis fiat.

(26) *l. ultim. Infr. ne quid in loco publico.* vide Aristotelem, 5. *Ethic.* 2.

(27) *l.* 1. *supr. h. t.*

(28) Cautione nobis adquiritur securitas: Securitas nobis præstatur per cautionem. *l.* 21. §. 1. *infr. eod.*

tendum fuit, in (1) publico ædificare prius, quam appareat quo jure quis ædificet.

§. 14. Et si satisdatum sit, cautum tamen (2) non perseveret, interdictum cessat.

§. 15. Si aliquando stetit per nunciatorem, quo minus satisdetur, nunc (3) non stat: interdictum cessat.

§. 16. Hoc interdictum (4) etiam post annum, et heredi cæterisque successoribus competit.

Quo casu cavetur. 1. *De effectu satisdationis.* 2. *Quibus casibus committitur.* 3. *Opus factum quomodo accipitur.* 4. *In quid stipulatio committitur.* 5. *De pluribus ædificantibus*, 6. *Vel nunciantibus.*

21. IDEM lib. 80. ad Edictum.

STipulatio de operis novi nunciatione interponi solet, quotiens (5) vicinus dicit, jus sibi esse, prohibere vicinum, opus novum invito se facere.

§. 1. Si quis autem vult post opus nunciatum impune ædificare, offerre (6) debet satis nunciatori. quod si fecerit, utrique consultum est, tam ei, qui nunciavit, quoniam cautum habet de opere restituendo: quam ei, cui nunciatum est, quia molitio ejus non impeditur: antequam enim caveat, quidquid ædificaverit, interdicto (7) restitutorio destruere compellitur.

§. 2. Habet autem ista stipulatio conditionem (8): ut ita demum committatur, si judicatum fuerit, sive ante rem judicatam causa quæ acciderit, neque res defendatur, et de dolo malo subjicitur clausula.

§. 3. Opus autem factum accipimus, non si unum vel alterum cæmentum fuit impositum: sed si proponatur instar quoddam [operis] et quasi facies quædam facta operis.

§. 4. Sive autem res judicetur, sive res non defendatur: stipulatio in id committitur, ut res viri boni arbitratu restituatur.

† Quod si ita restitutum non erit, quanti (9) ea res erit, tantam (10) pecuniam dabit, si hoc petitori placuerit.

§. 5. Quæsitum est, si plures domini ædificent, an omnes cavere debeant? Et ait Labeo, unum (11) cavere debere: quia restitutio operis fieri pro parte non possit.

§. 6. Idem ait, etsi plures nuncient, curandum esse, ut uni caveatur, si inter eos conveniat. Plane si non conveniat, et singulis erit cavendum.

§. 7. Idem dicit, adjiciendum esse in stipulatione, ut tantum præstetur, quanti uniuscujusque intersit, si hoc maluerint. cæterum si ita fuerit (inquit) cautum, *quanti ea res erit:* dubitabitur, utrum ad totius corporis æstimationem hæc verba referuntur, an (12) vero ad quod ejus interest, qui stipulatur? Ego puto, et si sic fuerit uni (13) cautum, *Quanti ea res erit*, defendi posse, stipulationem sufficere: ad operis enim quantitatem ea refertur.

De herede ædificatoris.

22. MARCELLUS [lib. 15. Digestorum].

CUi opus novum nunciatum est, ante remissam nunciationem opere facto decessit. debet heres ejus patientiam (14) destruendi operis adversario præstare: nam et in restituendo (15) hujusmodi opere, ejus, qui contra Edictum fecit, pœna versatur: porro autem in (16) pœnam heres non (17) succedit.

Si venditori nunciatum sit, et emptor ædificaverit.

23. JAVOLENUS [lib. 7. Epistolarum].

IS, cui opus novum nunciatum erat, vendidit (18) prædium, emptor ædificavit: emptorem, an venditorem teneri putas, quod adversus Edictum factum sit? Respondit, Cum operis novi nunciatio facta est: si quid ædificatum est, emptor, id est, dominus prædiorum tenetur. quia nunciatio operis (19) non (20) personæ fit. et is demum obligatus est, qui eum locum possidet (21), in quem opus novum nunciatum est.

TIT. II.

DE DAMNO INFECTO (22) ET DE SUGGRUNDIS (23), ET (24) PROTECTIONIBUS (25).

De magistratibus municipalibus.

1. ULPIANUS [lib. 1. ad Edictum].

CUm res (26) damni infecti celeritatem desiderat, et periculosa (27) dilatio Prætori videtur, [si] ex hac

(1) In eo loco ædificare. ita emendat Antonius Fab. 3. *conject.* 8. *in fin.* quem vide. sunt enim hæc verba *in eo loco* Edicti verba.

(2) Fidejussio quoties inanis futura deprehenditur, toties sarcienda est, nisi fidejussores dati ab initio fuerint inopes, et eorum inopiam adversarius sciverit. *l.* 4. *supr. ut in possess. legat.* adde *l.* 4. *infr. de stipul. Prætor.*

(3) Alioquin si nunc staret, ultima mora noceret. *l.* 26. *supr. soluto.*

(4) Ne vis fiat, scilicet.

(5) *l.* 1. §. 17. *supr. h. t.*

(6) Cur ita? vide *l.* 20. §. 11. *supr. h. t.*

(7) Interdicto restitutorio in novis operibus id adsequimur, ut adversarius destruere factum opus teneatur.

(8) Tacitam. adde *l.* 4. §. 8. *infr. tit. prox.*

(9) Factum quoties præcise est in obligatione, actoris est eligere, utrum reum præcise conveniat ad factum an ad interesse præstandum. *Bald.*

(10) Vide *l.* 72. *infr. de verbor. oblig.*

(11) Unumquemque. ita quidam legunt: hinc Baldus, Quot sunt ædificantes, tot debent esse caventes. adde *l.* 5. §. 5. *supr. h. t.*

(12) Id, quod interest, differt a rei ipsius et corporis, de quo agitur, æstimatione. Patet enim latius id quod interest, quam ipsa æstimatio.

(13) Si plures uni nuncient, tunc omnibus creditur, non uni pro omnibus, et sufficit simplex stipulatio: quia per eum interesse venit. *Zas.*

(14) Nunciatio novi operis transit in heredem, quoad patientiam, non quoad pœnam. *Bald.*

(15) Sumptibus heredis scil. hoc enim est pœnale.

(16) In pœnam non succedit ejus heres, cui nunciatum est.

(17) Vide *l.* 33. *infr. de oblig. et act.*

(18) *l.* 18. *in fin. supr. h. t.*

(19) Id est, operis rei.

(20) *l.* 10. *supr. h. t.*

(21) Etiam singularis successor.

(22) Paul. 5. *sent.* 10. 3. Harmenop. 1. *circa fin.* id est, nondum nobis facto: quod tamen timemus, ne nobis accidat: ita possumus accipere formulam, *Quod damnum mihi ex tua domo accidere potest, præstare spondes? spondeo.* Vide tamen uberiorem apud Cujac. *hic.* Est etiam notandum eo nomine exigi cautionem ab adversario: eaque non præstita mitti actorem in possessionem bonorum ejus, idque ex primo decreto. Ex secundo vero decreto plenissime, si perseveraverit, non cavere. Primo decreto reus non dejicitur: altero dejicitur. *Goth.* Hujus interdicti affine est aliud remedium hodie usitatum, mandatum de non offendendo, de quo Jul. Clar. §. *fin. q.* 47. *vers. et in primis.* Andr. Gail. *lib.* 1. *obs.* 4. *et de pace publica*, *cap.* 3. *num.* 7. Ans.

(23) Grunda est στέγη, ϰαὶ τὸ ὑπὲρ τὸν τοῖχον ἔξοχον· Suggrunda sunt tabulæ circum ædes a summo extensæ, quæ ædes tuentur ab injuria imbrium: atque etiam si larignæ sint a periculo incendiorum, Palladio et Vitruvio auctoribus, sic dicta, quod suggrediantur foras. adde huic loco *l.* 47. *infr. eod.*

(24) *Al.* vel.

(25) Protecta, sunt projecta tecta, ἔϰθετα.

(26) Res hic non est cautio, ut putat Accursius: (nam ipsa cautio non desiderat celeritatem): sed causa damni infecti, ut *l.* 1. *supr. de feriis.*

(27) Ratio decidendi: nam quotiens periculum est in mora, licet discedere a regulis juris communis: tollitur omnis mora. Quid? num eam ob causam reo tollitur potestas appellandi? non tollitur. Quid? a primo decreto non poterit appellare? non poterit. *Paul. et Ripens.*

causa sibi jurisdictionem reservaret: Magistratibus municipalibus (1) delegandum (2) hoc recte putabit (3).

Definitio damni infecti.

2. Gajus [lib. 28. ad Edictum provinciale].

D*Amnum infectum* est, damnum nondum factum, quod futurum veremur.

Etymologia damni et damnationis.

3. Paulus [lib. 47. ad Edictum].

DAmnum et damnatio ab ademptione et quasi diminutione (4) patrimonii dicta sunt.

De die prorogando vel renovando. 1. *De missione in possessionem*, 2. *Et de eo, qui non admittit.* 3. *De officio Prætoris vel Præsidis, et Magistratuum municipalium.* 5. *De denunciatione facienda ante missionem in possessionem.* 7. *De actione in Magistratum, qui quid eorum, quæ supra scripta sunt, non curavit.*

4. Ulpianus [lib. 1. ad Edictum].

DIes (5) cautioni præstitutus si finietur, Prætoris vel Præsidis officium erit, ex causa (6) vel reum (7) notare (8), vel protelare eum: et si (9) hoc localem (10) exigit inquisitionem, ad Magistratus municipales hoc remittere.

§. 1. Si intra diem a Prætore constituendum non caveatur, in possessionem ejus rei mittendus est (11). † *Ejus rei* sic accipe, sive tota res sit, sive pars [sit] rei (12).

§. 2. An tamen is qui non admittit, etiam pignoribus (13) a Magistratibus coërceatur? Non puto: sed in factum (14) actione tenebitur. nam et si a Prætore missus non admittatur, eadem actione utendum est.

§. 3. Duas ergo res Magistratibus municipalibus (15) Prætor vel Præses injunxit (16), cautionem et possessionem: cætera suæ jurisdictioni reservavit.

§. 4. Si forte duretur (17) non caveri: ut possidere liceat (quod causa cognita fieri solet), non Duumviros (18), sed Prætorem vel Præsidem permissuros: item ut ex causa (19) decedatur de possessione.

§. 5. Prætor ait, *dum ei, qui aberit, prius domum denunciari (20) jubeam.* † *Abesse* autem videtur, et qui in jure non est (21): quod et Pomponius probat. † Verecunde autem Prætorem denunciari jubere, non extrahi de domo sua (22). † Sed *domum [in quam degit]*, *denunciari* sic accipere debemus, ut etsi in aliena (23) domo habitet, ibi ei denuncietur. Quod si nec habitationem habeat, ad ipsum prædium (24) erit denunciandum vel procuratori ejus, vel certe inquilinis (25).

§. 6. Totiens autem Prætorem exigere denunciationem intelligendum est, si (26) sit, cui denuncietur. Cæterum si non sit, veluti quod hereditaria insula est, nec (27) dum hereditas adita, vel si heres non exstet, nec inhabitetur: cessat hæc pars Edicti. Est tamen tutius, libellum (28) ad ipsas ædes propo-

(1) *l.* 4. §. 3. *infr. eod.*

(2) Jurisdictionem concessam a Lege delegatam dici, dum tamen id exprimatur, hinc colligit Ripensis.

(3) Ratio dubitandi fuit, quia jubere cavere, est imperii. *l.* 4. *infr. de jurisdict. quæ huic. l. conjungenda.* Hujusmodi causæ ad Magistratus municipales non pertinent. *l.* 26. *infr. ad municipalem.*

(4) Furtum damnum non esse, hinc colligunt: alii ajunt contingenter evenire: ad eam rem variæ leges afferuntur. Certe furtum jam factum, damnum infectum, dici non potest: damnum tamen est: commoditas namque disponendi de re nostra nobis præripitur, quod re ipsa damnum est. Quid? damni appellatione num continentur impensæ, pœnæ, et lucri amissi: ut damno remisso vel debito, ista omnia remissa vel debita intelligantur? Ripensis negat contineri, *hic. n.* 8. *et seq.*

(5) Qui certus huic præstitui solet. vide *l.* 13. *in fin. infr. h. t.*

(6) Ex causa vel renovare vel protelare, *vet. et Hal.* Renovatur dies finitus: protelatur qui prolongatur, ut adhuc duret.

(7) *Al.* renovare.

(8) Id est condemnare: nisi forte legamus, renovare eum: nam mox sequitur protelare.

(9) Ratio decidendi.

(10) Localis inquisitio fit, quoties negotium exigit ocularem inspectionem Magistratus, *qu' ils se transportent sur les lieux.*

(11) Ex primo decreto.

(12) Non omnium ejus bonorum, sed ejus tantum rei, ex qua damnum timetur.

(13) Pœnæ species est, pignoribus captis cogi a Magistratu. adde §. 3. *Inst. de satisdat. tutorum. l.* 9. *in fin. Infr. ad l. Jul. peculatus.*

(14) Quod damnum postea acciderit, præstet actori. fingamus cautionem non fuisse præstitam, domum vicini sua ruina damnum mihi dedisse, quid juris? negat Zasius *hic num.* 9. ædium dominum mihi ulla actione teneri. de quo vide *l.* 6. *et l.* 8. *Infr. h. t.*

(15) *l.* 1. *supr. h. t.*

(16) *l.* 4. *in fin. supr. de officio ejus, cui.* Imo non injunxit. Hæc enim sunt imperii magis, quam jurisdictionis, *l.* 4. *supr. de jurisdict.* cujusmodi facere magistratus municipalis non potest, *l.* 26. *infr. ad municipalem.* Solve: Mandare possum Magistratui municipali, ut possessionem bonorum det, ut possidere jubeat, ut in possessionem mittat, si damni infecti non caveatur, *ut hic. d. l.* 4. In cæteris causis non possum jubere, ut bona possidere jubeat, *d. l.* 26. jubere enim cavere, et in possessionem mittere, magis imperii est, quam jurisdictionis, *l.* 4. *Supr. de jurisdict.* quæ Magistratus municipalis facere non potest. *d. l.* 26. Talium rerum cognitio mandari potest. non autem jus dandæ possessionis et proin-

de talibus in rebus Prætor vel Præses Magistratui municipali mandare poterit, ut cognoscat; at non, ut mittat: sane Magistratibus municipalibus duæ res hic injunctæ, cautio, et possessio, *ut hic.* Quod si non caveri duretur: Prætoris est vel Præsidis, non duumviri, permittere, ut possidere liceat, et ut ex causa decedatur de possessione. §. 4. *infr. h. t.*

(17) Id est, perseveretur.

(18) Duumviri sunt Magistratus municipales, annui, et biennales. Erant in aliis municipiis Quatuor-viri. *l.* 1. *C. de solution. et liberat. debit. civit. lib.* 11. *tit.* 39. in aliis Ædiles, *l.* 2. *C. si servus aut libert. lib.* 10. *tit.* 32. *l.* 30. §. 1. *supr. locati.* Arpinum habuit Ædiles. Cicer. 3. *epist. et* 15. *ad Atticum.* Lanuvium Dictatores. Cicero *pro Milone.* Capua Prætores: Alexandria Hypomnematographos. *l.* 59. *C. de decurion.* qui abierunt duumviratu, duumviralitii dicuntur. vid. Cujacium *ad l.* 18. *C. de decurion.*

(19) Judex ex causa potest missum ex primo decreto statim facere possessorem, ita ut missus percipiat fructus, commoda et utilitates, sicut solet vetus dominus soli: alias sine magna causa, decretorum ordo non est intervertendus. Cæterum id tantum majori Magistratui licet.

(20) Ei, cujus interest, denunciandum est. *l.* 39. *Supr. de adoptionib.*

(21) Quia ibi non est, ubi petitur. *l.* 199. *Infr. de verbor. sign.*

(22) Ut inde in jus trahatur vel deducatur, *l.* 18. *Supr. de in jus vocando. l.* 103. *Infr. de reg. jur.* nisi agatur de crimine: potest enim reus a judice comprehendi, et ad alium judicem transmitti. *Novell.* 134. *cap.* 5.

(23) Domus hic accipitur pro habitatione, pro eo loco, in quo quis habitat. *l.* 1. §. 9. *Supr. de his, qui effud. vel dejecer.*

(24) Puta quod non habitatur. vide §. 6. *infr. h. t.* Citandus est ad prædium, qui habitationem non habet.

(25) Servato superiori ordine scil.

(26) §. 5. *Supr. h. t.*

(27) Adversus defunctum quomodo agatur, vide *l.* 1. §. 1. *infr. de curat. bonis dando.*

(28) Libellus ad ipsas ædes, etiam citra contumaciam, nonnunquam proponi solet, ut in subhastationibus immobilium, vel cum heres beneficio inventarii adit hereditatem, vel cum diffamatur quis a multis: tunc enim ratione incertitudinis, nulloque nominato citari debent ii, quorum interest. Interdum ulterius progredimur, quoties voce præconis adversarium absentem citamus: quod passim non licet, sed certis tantum casibus, puta adversus criminis reos, *Novell.* 134. *cap.* 5. debitores solum vertere meditantes, vagabundos, carentes lare et domicilio, potentes, contumaces (quo tuto accedere nemo possit) et alieni territorii homines. Guido *qu.* 419. *lib.* 3. *cons.* 86.

nere (1): fieri enim potest, ut ita monitus defensor existat.

§. 7. In eum (2) qui quid eorum, quæ supra scripta sunt, non curaverit (3), quanti ea res est, cujus damni infecti nomine cautum non erit, judicium (4) datur; quod non (5) ad quantitatem refertur, sed ad id, quod (6) interest (7), et ad utilitatem venit, non ad pœnam (8).

§. 8. Hoc autem judicium certam conditionem habet, si postulatum est: cæterum qui non postulavit, experiri non potest (9). † Postulare (10) autem proprie hoc dicimus, pro tribunali petere (11), non (12) alibi.

§. 9. Si tam vicinum (13) Urbi municipium sit, ut Magistratu se non interponente, potuerit Prætor vel Præses adiri: potest dici, cessare (14) hanc actionem adversus Magistratus, quasi nihil intersit, cum in tua potestate fuerit a Prætore vel Præside desiderare in possessionem mitti.

§. 10. Hæc autem actio, cum rei habeat persecutionem, et heredi, et in heredem (15), et perpetuo dabitur.

De dominio post missionem acquirendo. 1. Si plures cavere debeant aut caveri sibi desiderant. 2. De proprietario et fructuario.

5. Paulus lib. 1. ad Edictum.

Prætoris officium est (16), ut missus (17) in possessionem (18), etiam eam per longi (19) temporis spatium in suum dominium (20) capere possit (21).

(1) Fingamus reo neque habitationem, neque inquilinos, neque prædium, neque procuratorem esse: sed frequenter in taberna meritoria, caupona, vel diversorio versari, num eo loci citari poterit? Zasius ait. Quid, si is quidem hospitio publico frequenter utatur, absit tamen? programma ad Ecclesiam proponendum esse, monet *Zas. num.* 14. si debitum personale: nam si reale debitum fuerit, reusque immobilia habebit, ejus prædio denunciari sufficiet. Eo tamen casu Prætor interdum ex officio procuratorem absenti et non petenti ultro constituet, *l.* 9. §. 5. *supr. de off. Procons.* vel petente ipso actore, *l.* 7. §. 2. *supr. de minorib.* quod utile est scitu. E contrario bonorum possessionem dat absenti, salvo jure contradictoris. *l.* 3. §. 7. *Supr. de bonor. possess.* adde *l.* 1. 2. *infr. de curat. bon. dando.*

(2) Id est, Magistratum.

(3) Id est, cautionem, exactionem, et missionem possessionis neglexerit. §. 3. *supr. h. t.*

(4) Actio in factum. *Bart.*

(5) Differentiam ejus quod interest et quantitatis observa. vide *l.* 2. *in fin. supr. qui satisdare.*

(6) Et sic judex inferior, qui superiora negligit, jacturam passo, in id quod vere interest, actione in factum tenebitur.

(7) Vere, non arbitrarie. Imo arbitrarie, *l.* 5. §. 4. *infr. de obligat. l. ult. infr. de extr. cognit.* vel hic in non faciendo: ibi vero in faciendo deliquit: vel hic speciale, ut in aliis multis Magistratibus, ut *supr. de Magistrat. conveniend.*

(8) Non agitur ad pœnam, ibi venit interesse: non punitur judex, ut negligens: id, quod mea interest, damnum ab eo mihi illatum postuletur tantum: meum damnum spectatur, non ejus negligentia: non juratur in litem.

(9) Sciendum est tamen, judicem nonnunquam impertiri officium non petitum aut postulatum, in iis præsertim, quæ ad publicum jus, et crimina pertinent: sed et in causis miserabilium personarum et quæ piæ dicuntur, ut superius dixi §. 6. potest enim non petentibus ultro procuratores et Advocatos dare, libellum ineptum rejicere, juramentum calumniæ exigere, dilationem concedere; de his, quæ post litis contestationem emergunt, decernere: hæc enim omnia ejus officio inhærent: his adde *l.* 1. *supr. de jurisdict.* eadem de re vide *hic* Ripensem multos alios casus enumerantem. vide Socin. *regula.* 200.

(10) Postulare nemo dicitur, nisi qui postulat apud judicem pro tribunali sedentem. *l.* 1. §. *postulare. supr. de postulando.* Quid, si res summaria sit, hoc est, plenam causæ cognitionem exigit? Quidam putant tribunal non requiri. Bart. in *l. a procedente.* 4. *C. de dilationib.* Alii contra existimant, non posse postulari petive res etiam summario judicio, nisi a judice pro tribunali, saltem vel domi, vel in via sedente. *Ripens.* Quod minus verum est: Quod enim tribunal domi vel in via fingere possumus?

(11) Quid? num exigitur hic libellus? Speculator qualemqualem petitionem sufficere censet: etiam non scriptam, *arg. l.* 1. *supr. h. t. l. si quis a liberis.* 5. §. *si vel parens.* 8. *supr. de agnoscendis liberis. l. pen. supr. de his, qui sunt sui.* eo magis, quod libellus non exigatur, ubi officium judicis intercedit. Contra, libellum requiri putat Guilielmus Cuneus, Bartolus, Angelus, Imola *hic.* Innocentius, Joannes Andreæ in *c.* 1. *de libelli oblatione.* et ita communiter alii. Castrensis libellum præcise requiri censet, nisi prorsus judici liqueat, domum jam collabascere. Ripensis communem opinionem amplectitur, non quod dilationes concedantur judice pro tribunali sedente, *l. a procedente.* 4. *C. de dilationib.* non quod in causa damni infecti requiratur causæ cognitio, *l.* 7. *l.* 13. *in fin. infr. h. t.* non quod cautio petatur officio judicis (id enim fallit in his causis, in quibus celeritas summa exigitur): non quod in §. 6. *supr. hic.* libelli fit mentio, cum ibi nulla conventionalis libelli fiat mentio, sed quod libello omisso, basis atque adeo fundamentum ipsum litis contestationis omissum intelligitur.

(12) Judex extra locum ipsum judicii interpellatus (neglectæ justitiæ (ut loquuntur) non tenetur, quod observandum in clarigationibus, et ejusmodi quæstionibus: sunt enim paria, non facere, aut minus legitime. *l. quoties.* 6. *supr. qui satisd.*

(13) Vicini qui dicantur arbitrio judicis relinquitur: dicuntur vicini, qui se mutuo *exaudire* loquentes possint. adde *l.* 9. *C. de nuptiis.*

(14) Magistratu in vicino loco existente judices inferiores excusari, si non officio suo functi fuerint in causis sibi non commissis, hinc colligunt.

(15) Imo non datur in heredem. *l.* 35. *vers. honorariæ. infr. de oblig.* An in heredem hæc datur actio, quod in locum stipulationis omissæ succedat, ut Dynus existimat? An potius hoc speciale est, ut Bartol. notat?

(16) Id est, is effectus decreti Prætoris in causa damni infecti. adde et in noxali, *l.* 26. *in fin. supr. de noxalib.* An et in legatis? non videtur. Disertis enim verbis exprimitur, missum in possessionem ex causa legati non pro domino esse incipere. vid. *l.* 5. *supr. ut in possess. leg.* Speculator in *tit. de 2. decreto.* §. 4. distinguit, et ait, in omnibus personalibus actionibus hanc regulam obtinere; in realibus non æque. Si quidem in personalibus peti aliquid nostrum fieri, quod antea non fuerit: in realibus, dominium, quod jam nostrum sit, peti non posse: inde sequi, ut qui egerit legati nomine personali actione et hypothecaria, ex secundo tantum decreto pro domino statim possidere incipiat: sin reali actione agat, pro domino statim possideat. Sed ab ea sententia Speculator mox recedit in §. *ult.* hoc enim jure singulari receptum esse in damni infecti, et noxali actione, ut missus in possessionem ex secundo decreto statim fiat dominus. in aliis causis (fingamus creditori rem in solutum datam esse) acquiri tantum præscribenti.

(17) Ex secundo decreto.

(18) Rei, cujus possessor non erat dominus: nam si dominus erat secundum decretum ostendit jure dominum sine temporis intervallo. *l.* 2. *in fin. supr. si ex noxali. l.* 5. *supr. communi dividundo. l.* 26. *in fin. supr. de noxalib. l.* 1. *in fin. supr. de fundo dotali. l.* 3. §. 1. *supr. de reb. eorum.* Hæc Accursii sententia communiter probatur. Rationis speciem Baldus et Bologninus adferunt, quod videlicet reus, qui secundum decretum in re aliqua expectat, vel patitur, rei dominium habere videatur pro derelicto.

(19) Atque ita secundum decretum loco tituli habetur ad præscribendum jus dominii. *Bald.*

(20) An perpetuum? alii reo biennium, alii annuum tribuunt, intra quod spatium possit actori debitum cum expensis solvere. vid. *Bald.* Sic puto, in causa damni infecti et noxali actione, missum in possessionem statim pro domino capere: in aliis causis causam tantum præscribendi adquiri: et illis casibus debitorem intra præscribendi tempus audiendum esse debitum offerentem cum expensis. Natura enim æquum esse, neminem cum alterius injuria fieri locupletiorem, *l.* 14. *supr. de condict. indeb.* præsertim si res, in quam creditor missus est, sit adhuc integra, nec ab eo in alium distracta: tunc enim repellendus est. *l.* 24. §. 2. *supr. de minorib.* sicuti superius ostendi. Quid ita? missus in possessionem num fructus suos faciet? facere videtur: nam missus ex secundo decreto bona fide possidet: possidet enim auctore Prætore: ideoque fructus suos facere, ut et quivis bonæ fidei possessor, videtur. *l.* 48. *infr. de adquir. rer.*

(21) An etiam si bona fide? sic ait Bald. *arg. l.* 28. *supr. de noxalib.* a qua opinione non abhorret vir doctissimus Cujac. 18. *obs.* 25.

§. 1. Si plures sint domini, qui cavere debent, et aliquis non caveat: in portionem ejus (1) mittetur. † Et contra, si aliquot sint, qui caveri sibi desiderant (2), et alius pretiosiores, alius viliores habeat ædes: sive unius domus plures habeant dispares partes, tamen non magnitudine (3) dominii quisque, sed æqualiter (4) mittentur (5) omnes in possessionem.

§. 2. Si et dominus proprietatis, et fructuarius (6) desideret sibi caveri damni infecti, uterque audiendus est: nec enim injuriam sentiet promissor, non plus (7) cuique præstaturus, quam quod ejus intersit.

De damno dato non interposita cautione.

6. Gajus lib. 1. ad Edictum provinciale.

EVenit, ut nonnunquam damno dato nulla nobis competat actio, non interposita (8) antea cautione: veluti si vicini ædes ruinosæ in meas ædes ceciderint; adeo ut plerisque placuerit, nec cogi quidem eum posse ut rudera (9) tollat, si modo omnia, quæ jaceant, pro derelicto habeat.

Edictum. Interpretatio primæ partis. 1. *De damno facto vel infecto.* 2. *Si antequam caveatur, ædes deciderunt.*

7. Ulpianus lib. 53. ad Edictum.

PRætor ait: *damni infecti suo nomine promitti* (10), *alieno satisdari* (11) *jubebo ei, qui juraverit* (12), *non calumniæ causa id se postulare, eumve, cujus nomine aget, postulaturum fuisse in eam diem, quam causa cognita statuero. Si controversia erit, dominus sit, necne, qui cavebit: sub* (13) *exceptione satisdari jubebo. De eo opere, quod in* (14) *flumine publico ripave ejus fiet, in annos decem* (15) *satisdari jubebo. Eum, cui ita non cavebitur, in possessionem ejus rei, cujus nomine, ut caveatur, postulabitur, ire, et, cum justa causa esse videbitur, etiam possidere jubebo. In eum, qui neque caverit, neque in possessione esse, neque possidere passus erit, judicium dabo: ut tantum* (16) *præstet, quantum præstare eum oporteret, si de ea re ex decreto meo, ejusve, cujus de ea re jurisdictio fuit, quæ mea est, cautum fuisset. Ejus rei nomine, in cujus possessionem misero, si ab eo, qui in possessione erit, damni infecti nomine* [*non*] *satisdabitur: eum* (17), *cui non satisdabitur, simul in possessione esse jubebo.*

§. 1. Hoc Edictum prospicit damno nondum facto (18), cum cæteræ actiones ad damna, quæ contigerunt, sarcienda pertineant, ut in legis Aquiliæ actione, et aliis: de damno vero facto nihil Edicto cavetur. cum enim animalia, quæ noxam commiserunt, non (19) ultra nos solent onerare, quam ut noxæ ea dedamus: multo magis ea, quæ anima carent, ultra (20) nos non deberent onerare; præsertim cum res quidem animales (21), quæ damnum dederint, ipsæ extent, ædes autem, si ruina sua damnum dederunt, desierint extare.

§. 2. Unde quæritur: si antequam caveretur, ædes deciderunt, neque dominus rudera velit egerere (22), eaque derelinquat: an sit aliqua adversus eum actio? Et Julianus consultus, si priusquam damni infecti stipulatio interponeretur, ædes vitiosæ corruissent, quid facere deberet is, in cujus ædes rudera decidissent, ut damnum sarciretur: respondit, si dominus ædium, quæ ruerunt, vellet tollere, non aliter permittendum, quam ut (23) omnia, id est, et quæ inutilia essent, auferret: nec solum de futuro, sed [et] de præterito damno cavere eum debere: quod si dominus ædium, quæ deciderunt, nihil facit, interdictum reddendum ei, in cujus ædes rudera (24) decidissent, per quod vicinus compelletur, aut tollere (25), aut totas ædes pro derelicto habere (26).

8. Gajus [ad Edictum Prætoris Urbani titulo de damno infecto].

QUod (27) forte tunc recte diceretur, cum non ipsius (28) negligentia, sed propter aliquod impedimentum (29) sibi non prospexit (30).

De importatis vi fluminis. 2. *De crusta ex fundo unius lapsa in fundum alterius, et de arboribus.* 3. *De rate in*

(1) Id est, missio fit in portionem negligentis et non obedientis.
(2) Nec cavetur sc.
(3) Non quatenus pretiosiores ædes habet.
(4) Quia mittitur custodiæ causa, non dominii.
(5) Ex primo decreto sc. alias ex secundo decreto dispariter missorum fiunt dispares portiones. *Bald.* ut in primo decreto proportio Arithmetica: in secundo Geometrica attendatur. vide *l.* 15. §. 18. *infr. h. t.*
(6) Simul, scil.
(7) Id est, reus eo casu actoribus cavet, non pro numero agentium, sed pro re tantum: itaque pluribus utcunque personis caveat; non augetur tamen ejus cautio, ne æstimationem rei, cujus nomine cautio petitur, excedat.
(8) Id est, non exacta a nobis cautione, et sic qui negligens fuit in exigenda cautione damni infecti, id sibi imputare merito debebit, *Bald.* v. *l.* 2. *C. de hereditate vendita.* Ante petitam cautionem si damnum contingit, dominus non tenetur, si quæ jacent rudera, pro derelicto habuerit, *ut hic.* si modo vitio sibi damnum, non domini culpa accidit. Bart. *hic.*
(9) Nota interdictum *de tollendis rudibus ædium collapsarum* in ædes alienas. de quo *l.* 7. *in fin. infr. h. t.*
(10) *l.* 9. §. 4. *l.* 13. §. 1. *infr. h. t.*
(11) *d.* §. 4.
(12) *l.* 13. §. 12. 13. *infr. h. t.*
(13) De satisdationibus sub exceptione, vide *hic* Bart.
(14) *l.* 15. §. 2. *l.* 24. *l.* 31. *infr. h. t. l.* 1. §. 7. *infr. de stipul. Prætor.*
(15) *l.* 15. §. 2. *infr. h. t.*
(16) *l.* 28. *infr. h. t.*
(17) Sive unus sit, sive plures. *l.* 15. §. 15. *infr. h. t.*
(18) Est enim hoc Edictum comparatum ad futuri damni cautionem. *l.* 6. *Supr. h. t. l.* 14. §. 2. *infr. tit. prox.*
(19) *l.* 7. §. 6. *in fin. supr. de dolo. l.* 1. *supr. si quadrupes.*
(20) Pro derelicto rem habere, eamque derelinquere unicuique licet damni infecti nomine. *l.* 10. §. 1. *supr. de negotiis.* §. 2. *in fin. Inst. de noxal.*
(21) Animales res sunt, quæ animam habent; veluti animalia, mancipia.
(22) Id est, non tantum egerere, sed etiam exportare.
(23) *l.* 9. §. 2. *infr. h. t.*
(24) Nota interdictum quo agimus adversus vicinum, ut tollat rudera. vid. *l.* 6. *supr. h. t.*
(25) E contrario, si ex mea domo in tuam aream rudera ceciderint, competit mihi in te actio, ut ea exhibeas. *l.* 5. §. 2. *supr. ad exhibend.*
(26) Dic ut in *l. prox. infr. h. t.*
(27) Id est, ut ædibus careat is cujus ædes damnum dederint.
(28) Id est, damnum passi.
(29) Demus eum reipublicæ causa abfuisse, aut propter angustias temporis stipulari sibi non potuisse, *l.* 9. *infr. h. t.* demus nunc primum ab hostibus reversum sarcinulas colligere, Advocatum quærere. *l.* 15. *in fin. l.* 16. *supr. ex quibus causis majores.*
(30) Sensus est, si vicinus sciens prudens a me cautionem damni infecti non exegit, utcunque domus mea in ejus domum deciderit, illi non teneor, *l.* 6. *supr. h. t.* nisi rudera nolim tollere, tunc enim vicinus coget me, aut ea tollere, aut ædes pro derelicto habere, *l.* 7. *in fin. supr. h. t.* idem confirmat *Novell. Leonis* 95. ideoque alterutrius electionem habet reus. At si per angustias temporis, aut absens reipublicæ causa, vicinus non exegit a me cautionem, non tantum rudera ex ejus area cogor egerere, sed etiam damnum ei datum præstare. Cur ita? vid. *l.* 9. *infr. h. t.*

agrum alterius delata. 4. Si superficies, 5. Vel usufructus alienus sit.

9. Ulpianus [lib. 53. ad Edictum].

HOc (1) amplius Julianus, posse dici, compellendum eum, ut etiam de præterito damno caveret: quod enim (2) re integra custoditur, hoc non inique etiam post ruinam ædium præstabitur. Integra autem re unusquisque cogitur aut de damno infecto cavere, aut ædibus carere, quas non defendit. † Denique inquit, si quis propter angustias temporis, aut quia Reipublicæ causa aberat, non potuerit damni infecti stipulari, non inique Prætorem curaturum, ut dominus vitiosarum ædium aut damnum sarciat, aut ædibus careat: sententiam Juliani utilitas comprobat.

§. 1. De (3) his autem, quæ vi fluminis importata sunt, an interdictum dari possit, quæritur? Trebatius refert, cum Tiberis abundasset, et res multas multorum in aliena ædificia detulisset, interdictum a Prætore datum, ne (4) vis fieret dominis, quo minus sua tollerent, auferrent (5), si modo (6) damni infecti repromitterent.

§. 2. Alfenus quoque scribit, si ex fundo tuo crusta (7) lapsa sit in meum fundum, eamque petas, dandum (8) in te judicium de damno jam facto (9): idque Labeo probat. nam arbitrio judicis, apud quem res prolapsæ petentur, damnum, quod ante sensi, non contineri: nec aliter dandam actionem, quam ut omnia (10) tollantur, quæ sunt prolapsa. † Ita demum autem crustam vindicari posse idem Alfenus ait, si non coaluerit, nec unitatem (11) cum terra mea fecerit. Nec arbor potest vindicari a te, quæ translata in agrum meum cum terra mea coaluit. Sed nec ego potero tecum agere, *jus* [*tibi*] *non* (12) *esse ita crustam habere*, si jam cum terra mea coaluit: quia mea facta est (13).

§. 3. Neratius autem scribit, si ratis (14) in agrum meum vi fluminis delata sit, non (15) aliter tibi potestatem tollendi faciendam, quam si de præterito (16) quoque damno mihi cavisses.

§. 4. Quæsitum est, si solum sit alterius, superficies alterius, superficiarius utrum repromittere (17) damni infecti, an satisdare debeat? et Julianus scribit, quotiens superficiaria insula vitiosa est, dominum et de soli et de ædificii vitio repromittere (18), aut eum, ad quem superficies pertinet, de utroque satisdare: quod si uterque cesset, vicinum in possessionem mittendum.

§. 5. Celsus certe scribit, si ædium tuarum ususfructus (19) Titiæ est, damni infecti aut dominum repromittere aut Titiam satisdare debere. Quod si in possessionem missus fuerit is, cui damni infecti cavendum fuit, Titiam utifrui prohibebit. † Idem ait, eum quoque fructuarium, qui non reficit (20), a domino utifrui prohibendum: ergo et si de damno infecto non cavet, dominusque compulsus est repromittere, prohiberi debet frui.

10. Paulus lib. 48. ad Edictum.

QUamvis (21) alienus ususfructus sit, dominum promittere (22) oportere Cassius ait. Nisi proprietarius in totum repromittat, vel fructuarius satisdet: mitti oportet in possessionem eum, cui non caveatur (23). Sed nisi proprietario repromittenti fructuarius caveat, denegandam ei fructus petitionem, Julianus scribit. Sed si fructuarius de soli vitio quid præstiterit (24), jus domini ad eum transferri oportet.

De pignore, de re empta a non domino.

11. Ulpianus lib. 53. ad Edictum.

QUid de creditore dicemus, qui pignus accepit? utrum repromittere (25), quia suum jus tuetur: an satisdare, quia (26) dominus non est (27), debebit (28)? Quæ species est in contrario latere apud Marcellum agitata, an creditori pignoratitio damni infecti caveri debeat. Et ait Marcellus, inutiliter (29) ei caveri: idemque etiam de eo cavendum, qui a non domino emit: nam nec in hujus persona committi stipulationem. æquissimum ta-

(1) Id est, vel hæc quæ sequitur, ratio confirmat æquitatem, *l. 7. in fin. l. 8. supr. h. t.* nec enim id innuitur, ædium, quæ ruinam minantur, dominum semper ad damnum resarciendum vicino cogi: semper, inquam, id est, sive ab eo cautio sit exacta, sive non sit exacta.

(2) Sensus est, quod ante damnum datum exigi potest, multo magis post damnum illatum potest exigi: nam jus agendi minus competit ante damnum quam post damnum. et sic a re integra ad rem destructam hoc argumentum sumitur.

(3) *l. 4. in fin. supr. de rebus creditis. §. præterea. Inst. de rerum divis. l. 7. §. 2. infr. de adqu. rerum domin.*

(4) *l. 39. in fin. supr. ad leg. Aquil.* vide quæ notavi ad *l. 15. supr. ad exhibend.*

(5) Fluminis vi, quæ in fundum nostrum importantur, non sunt nostra, sed priorum dominorum, nisi fundo nostro coaluerint.

(6) Æquum est, cuique permitti res suas ex fundo alterius tollere: si modo alteri caveat se citra damnum ejus res suas sublaturum. *§. 2. infr. h. t. l. 15. circa fin. supr. ad exhib.*

(7) De avulsa terræ crusta vid. *Novell. Leon.* 95.

(8) Eo casu scil.

(9) Id est, de præterito, non de futuro. Præteritum dicitur, quod illatum est crustæ casu. Futurum, quod inferri potest dum crusta legitur.

(10) *l. 7. §. ult. supr. h. t.*

(11) Coalitio namque et unitio, modus est transferendi dominii. *l. 26. §. 2. infr. de adquir. rer.*

(12) Negatoriam actionem non solum in servitutibus locum habere, sed etiam in juribus aliis incorporalibus, hinc colligunt.

(13) An emptorem possum cogere, ut vinum quod emit tollat? Agam vel effundam. *Zas. arg. l. 2. §. 3. supr. de periculo.*

(14) *l. 5. §. 4. supr. ad exhib.*

(15) Pecus ob depastionem factam detineri posse hinc colligunt. Vid. tamen quæ scripsi ad *l. 39. §. 1. supr. ad l. Aquil.*

(16) Hoc speciale est: non enim idem est in casu *§. 2. supr. h. t.* Cur tam varie? in rate non religanda præsumi potest negligentia domini, qui aliter navem religare poterat. In casu *§. 2. supr. h. t.* negligentia nulla fuit.

(17) Vide *l. 7. Supr. h. t.*

(18) Dominus repromittit, superficiarius satisdat.

(19) Proprietarius repromittit, fructuarius satisdat.

(20) Modicam enim ad refectionem tenetur. *l. 7. §. 2. supr. de usufr. et quemadm.*

(21) Damni infecti cautio locum habet etiam in his ædibus, quarum ususfructus sit alienus.

(22) Id est, repromittere de damno infecto.

(23) *l. 9. in fin. supr. h. t.*

(24) *l. 7. C. de usufr.*

(25) Vide *l. 7. supr. h. t.*

(26) *l. 9. §. 4. Supr. h. t.*

(27) Dominus tamen pignoris videri potest, si apud eum pignus pro tanta summa sit obligatum, ut a debitore pignus lui non possit. *l. 101. supr. de legat.* antea enim diximus dominum repromittere, non satisdare.

(28) Utique cavere debet: licet Jurisconsultus huic quæstioni non respondeat, quæstio habetur pro responsione. *Zas.*

(29) Stricto jure: secus ex æquitate. *Infr. h. t.* et sic Marcellus strictum jus, Ulpianus æquitatem defendit.

men puto, huic (1) prospiciendum, id (2) est, creditori (3) per stipulationem (4).

12. Paulus [lib. 48. ad Edictum].

His, qui pignori rem acceperunt, potior (5) est is, cui damni infecti non cavetur (6), si possidere, et per longum tempus rem capere, ei permissum fuerit.

De eo, qui dominium vel aliud jus habet. 2. Si inter ædes meas et vitiosas sint aliæ ædes non vitiosæ. 3. De jurejurando calumniæ. Quibus cavendum est. 4. De eo, qui deambulat vel lavat, vel divertit. 5. De vicinis, et eorum inquilinis, et inquilinorum uxoribus, et his, qui cum eis morantur. 7. De monumento. 8. De superficiario et fructuario. 9. De bonæ fidei emptore. 10. De operis novi nunciatione. De actione negatoria. De interdicto quod vi aut clam. 11. Si ab eo, qui in possessionem ædium, quia sibi non cavebatur, missus fuit, cautio desideretur. 12. De jurejurando calumniæ. 15. De die, intra quem cautio locum habet.

13. Ulpianus [lib. 53. ad Edictum].

Qui bona fide a non domino emit, videndum est, nunquid repromittat, non etiam satisdet? Quod quibusdam videtur: habet autem rationem, ut magis repromittat, quam satisdet: suo enim nomine id facit (7).

§. 1. Sive corporis dominus, sive is (8), qui jus habet (utputa servitutem), de damno infecto caveat: puto eum repromittere debere, non (9) satisdare: quia suo nomine id facit, non alieno.

§. 2. Cum inter ædes meas et tuas sint aliæ ædes non vitiosæ: videndum est utrum tu solus mihi cavere debeas; an vero et is, cujus ædes vitiosæ non sunt; an ille solus [an ambo]? Et magis est, ut ambo (10) cavere debeant: quia fieri potest, ut ædes vitiosæ in ædes non vitiosas incidentes damnum mihi dent: quamvis possit quis dicere, non vitio (11) incolumium ædium hoc factum, si aliæ in eas incidentes damni causam præbuerunt. sed [si] cum prospicere (12) sibi potuerit, damni infecti cautionem non prospexerit, merito convenietur.

§. 3. Qui damni infecti caveri sibi postulat, prius de calumnia (13) jurare debet. Quisquis igitur juraverit de calumnia, admittitur ad stipulationem. ✝ Et non inquiretur, utrum intersit ejus, an non: vicinas ædes habeat an non habeat? Totum tamen (14) hoc jurisdictioni Prætoriæ subjiciendum, cui cavendum sit, cui non.

§. 4. Cæterum neque (15) ei, qui in meo deambulet, neque ei qui in meo lavet, vel in mea taberna divertat, caveri debet.

§. 5. Vicinis plane, inquilinisque (16) eorum, et inquilinorum uxoribus cavendum esse, ait Labeo. Item his, qui cum his morentur.

§. 6. De illo quæritur, an inquilinis suis (17) dominus ædium cavere possit? et Sabinus ait, inquilinis non esse cavendum. aut enim ab initio (18) vitiosas ædes conduxerunt, et habent, quod sibi imputent: aut in vitium ædes inciderunt, et possunt ex conducto (19) experiri. quæ sententia verior est.

§. 7. Si quis juxta (20) monumentum ædificaverit, vel juxta ædificium suum monumentum fieri passus sit, de damno infecto ei postea cavendum non erit: quia rem illicitam admisit. alias autem, si monumento ædificium noceat, in quo nihil sit, quod imputari possit ei ad quem jus monumenti pertinet, cavendum est ei, ad quem jus monumenti pertinet.

§. 8. Superficiarium (21) et fructuarium (22) damni infecti utiliter stipulari hodie (23) constat (24).

§. 9. Sed ei, qui bona fide a non domino emit, damni infecti stipulationem non (25) competere (26) Marcellus ait (27).

§. 10. Si quis opus novum (28) nunciaverit: an nihilominus damni infecti (29) ei caveri debeat, Julianus tractat? Et magis probat, caveri (30) oportere (31). Nam (32) et ei qui egerit, jus adversario non (33) esse altius tollere ædificium, caveri debere (34). ✝ Item eum adversus quem

(1) Creditori, inquam. An et qui a non domino bona fide emit, licet bonæ fidei possessor cavere debet, aut ei caveri oportet? v. *l.* 13. *infr. h. t.*

(2) Hæc verba, id est, *creditori per stipulationem*, Ant. Fab. 2. *conject.* 17. putat esse verba interpretis, non Ulp.

(3) Creditor pignoratitius seu hypothecarius cautionem damni infecti exigere potest.

(4) Cur ita? quia in pignore quæritur jus reale: creditoris jus est manifestum.

(5) Atqui missus ex secundo decreto haberi alio, quam creditoris loco non potest: si ita est, qui ante eum erit creditor, potior erit. *arg. l.* 11. *supr. qui potiores.*

(6) Et in possessionem ex secundo decreto missus est.

(7) Id est, habetur loco domini.

(8) Qui jus habet, puta servitutis, repromittere tenetur: de damno vero satisdare non tenetur. *l.* 30. *Infr. h. t.*

(9) Imo, cui competit servitus personalis (ut ususfructus) satisdare debet, *l.* 10. *supr. h. t.* quin et superficiarius (qui servitutem realem habet, *l.* 3. §. 3. *supr. tit. prox.*) satisdare tenetur, *l.* 9. §. 4. *Supr. h. t.* atque ita qualiscunque servitutis dominus satisdare debet.

(10) Vitiosa domus non vitiosæ cum in modum nocebit: cogitur enim non vitiosarum ædium dominus cavere propter ædes vitiosas vicini.

(11) Magis enim patiuntur, quam agunt.

(12) Imputatur negligentia ei, qui prospicere potuit nec prospexit.

(13) *l.* 7. *supr. h. t.*

(14) Post juramentum calumniæ, judicem de veritate inquirere posse, hinc colligitur.

(15) Cur ita? quia ad tempus exiguum valde in meo versatur.

(16) *l.* 18. §. 3. *infr. h. t.*

(17) *l.* 33. *infr. h. t.*

(18) Indignus est auxilio, qui ab initio fuit negligens.

(19) Vide *l.* 27. *in fin. supr. locati.*

(20) *l. ult. supr. finium regund. l.* 11. *C. de ædificiis privatis.*

(21) *l.* 39. §. 2. *infr. h. t.*

(22) *l.* 20. *Infr. h. t. l.* 7. §. 1. *supr. de usufruct.*

(23) Hodie est ex nova jurisprudentia.

(24) Cur constat? superficiariis et fructuariis dantur utiles actiones. *infr. de superficiebus.*

(25) Imo competit. *l.* 11. *supr. hic.* An hæc Marcelli opinio reprobata? An hic locus stricti juris est?

(26) Cur tum varie? Fructuarius et superficiarius causam habent a domino: bonæ fidei possessor a non domino.

(27) Si non competit, igitur et exceptio dominii refertur, atque dominii exceptio referri non potest in iis causis, quæ celeritatem desiderant. *l.* 3. *supr. ad exhibend.*

(28) Jam factum scilicet.

(29) Id est, nondum facti.

(30) Imo non oportet: nam uno remedio aliud tolli solet. §. 6. *supr. h. t.* An hæc duo remedia extraordinaria sunt, ut ne alterum altero tollatur? *l. quemadmodum.* 29. §. *Magistratus.* 7. *Supr. ad leg. Aquil.* An ut sint æquo jure ordinaria aliud alio tamen non tollitur, cum ad res diversas dentur?

(31) Atque ita duo remedia diversa concurrere possunt.

(32) Argumentum a simili sumptum.

(33) Id est, qui egerit negatoria actione. Negatoriam hic simpliciter sumo, ut in §. 2. *Instit. de actionibus.*

(34) Interea scil. dum agitur causa proprietatis: atque ita cautio damni infecti, et negatoria in rem concurrunt. Negatoria ad tuendam libertatem fundi: Cautio propter ruinam inceptam ædificii.

interdictum quod vi aut clam competit, cavere (1) debere (2) Julianus ait: quia (3) non est cautum, neque de vitio ædium, neque de damno operis.

§. 11. Si quis, quia sibi non cavebatur, in possessionem ædium missus fuerit; deinde is cujus ædes fuerunt, cum præterea alias ædes haberet, desideret ab eo qui in possessionem missus est, ut sibi damni infecti harum ædium nomine, quarum in possessionem missus est, caveret: an sit audiendus, videamus? Et Julianus scribit; Is, qui vitiosis ædibus cesserit, si integras retinuerit, numquid improbe ab eo qui vitiosas ædes cœpit possidere, cautionem exigit? cum ideo possessionem amiserit, quia et ipse damni infecti satis non dederat? et sane parum probe postulat ab eo caveri sibi earum ædium nomine, quarum ipse (4) cavere supersedit: quæ sententia vera est (5).

§. 12. Si quis stipulaturus juraverit, nec fuerit stipulatus: an postea ei stipulari volenti jurandum sit, videamus. Et puto, iterum jurandum: quia possit fieri, ut aut tunc, aut modo calumnietur.

§. 13. Si alieno (6) nomine caveri mihi damni infecti postulem: jurare debeo, *non calumniæ causa id eum, cujus nomine cautum postulo, fuisse postulaturum.*

§. 14. Sed si ejus nomine postulem, qui, si ipse postularet, jurare non compelleretur (veluti patronus vel parens): dicendum est, locum jurijurando non esse: de quo enim ille non juraret, nec, qui vice ejus postulat, in hac stipulatione debet jurare.

§. 15. Huic stipulationi debet dies (7) esse insertus: intra quem si quid damni contigerit, cautio locum habet, neque enim in infinitum (8) obligatus esse debet stipulatione. ipse igitur Prætor diem dabit stipulationi, æstimatione habita ex causa (9), et ex qualitate ejus damni, quod contingere speratur.

14. Paulus lib. 48. ad Edictum.

IN causæ cognitione etiam longinquitas (10) soli (11), et operis magnitudo (12) spectanda est (13).

Interpretatio secundæ partis. 2. Verba Edicti. De satisdatione et tempore stipulationi præstituto. 3. De vitio loci vel operis. 4. De tempore intra quod stipulatio committitur. 5. Interpretatio verborum: De eo opere. 6. *De via publica, 7. Et cæteris locis publicis.* 10. *De publica loci publici refectione.* 11. *Interpretatio tertiæ et quintæ partis. De eo in cujus possessionem mittitur.* 15. *De pluribus in possessionem mittendis.* 16. *De acquisitione dominii.* 18. *De pluribus in possessionem missis,* 19. *Et sumptibus ab uno eorum factis.* 20. *An dominus decedat possessione: et de secundo decreto.* 24. *De juribus debitis his, qui potuerunt satisdare.* 26. *De ædibus vectigalibus.* 27. *De prædio vectigali.* 28. *Si dum Prætor de danda stipulatione deliberat, damnum contigerit.* 29. *De pupillo.* 30. *De insula fulcienda vel reficienda.* 31. *Si cautio offeratur misso in possessionem,* 33. *Vel jusso possidere.* 34. *Si ædes ruerint ante missionem.* 35. *Si quis metu ruinæ decesserit possessione, vel non accesserit.* 36. *Interpretatio quartæ partis. De causa actionis in factum. Quid in eam veniat, et de tempore in quod extenditur.*

15. Ulpianus lib. 53. ad Edictum.

SI finita sit dies statuta in cautione: iterum (14) arbitratu Prætoris ex integro erit cavendum.

§. 1. Si vero sine adjectione diei (15) stipulatio fuerit interposita: si quidem ex conventione (16) quandoque fuerit commissa, ex stipulatu agitur (17): si vero per errorem (18), magis est illud dicendum, finito die in quem alioquin caveri solet (19), desiderandum esse a Prætore, ut liberetur.

§. 2. Deinde ait Prætor (20): *De eo opere* (21), *quod in flumine publico ripave ejus fiet, in* (22) *annos decem satisdari* (23) *jubebo.* Hic exigitur satisdatio, et tempus stipulationi præstitutum: idcirco quia in publico fit: cum autem in alieno fiat, satisdationem Prætor injungit (24).

§. 3. Notandum quod non etiam de loci vitio, sed de

(1) Imo cavere non debet: nam ut confessoria, *l. loci corpus.* 4. §. *in confessoria.* 2. *supr. si servitus vindicetur.* ita Interdicto id, quod interest nostra consequimur. sic sane: sed confessoria datur ad id quod extra rem: Interdictum ad id quod in re ipsa interest. *Bart.*

(2) De damno sc. interea dum agitur de causa principali.

(3) Quasi dicat, Utcunque negatoria mihi competat, vel Interdictum *quod vi aut clam*, non est tamen mihi de vitio operis consultum.

(4) Non est cavendum ei, qui ex contumacia cavere noluit: hæc est talionis pœna. *l.* 6. *supr. de his, quæ ut indignis.*

(5) Atqui dupliciter puniri videtur contumax contra legis præcepta. Nam ob ejus contumaciam adversarius in possessionem ædium ejus mittitur: ac præterea ipsi contumaci damni infecti propter alias ejus ædes non cavetur: videtur et missus in possessionem mihi cavere debere, *l. damni.* 18. §. *si vicinas.* 12. *infr. h. t.* etiamsi contra me in possessionem missus sit. *l.* 5. §. 1. *in fin. supr. ut legatorum nomine caveatur.* vide *hic* Bart.

(6) *l.* 39. §. 3. *infr. h. t.* et sic de alieno facto, et alterius conscientia jurare licet: jurare, inquam, ex credulitate, si vehementer id opinabimur. *l.* 2. §. 8. *in fin. infr. tit. prox.* An et sine mandato ejus cujus nomine agimus? id nostra lex innuit, ut multo magis cum mandato jurari posse colligat: sed hoc tamen casu speciale domini mandatum requiri docent interpretes. Utique *l. penult.* §. 3. *C. de jurejur. propter calumn.* jubet dominum in provincia, in qua degit, calumniæ juramentum subire. vid. Andr. Gail. 1. *obs.* 83. Quid? omissum calumniæ juramentum num vitiat? vid. *l.* 2. §. 4. *C. de jurejur. propter calumn.* Num consuetudine vel statuto remitti potest? posse videtur. vid. *l.* 2. *C. de indicta viduitate.* An pœna jurantis de calumnia committitur ipso jure? Minime: requiritur enim sententia declaratoria. nec transmittitur ad heredes. vide *l.* 2. §. 6. *C. de jurejur. propter. calumniam.* An procurator ex officio datus cogendus est id juramentum præstare? An contumacia procuratoris non jurantis de calumnia nocet domino? v. eundem *c.* 89. An procurator fisci de calumnia jurare debet? vide eundem, *c.* 90. vid. *l.* 2. §. 2. *C. de jurer. propter calumn.* An heredi jusjurandum calumniæ deferri potest? Posse videtur. vide *Novell.* 124. *cap.* 1. An et tutori? sic sane. vid. *l.* 4. *supr. de in litem jurando.*

(7) *l.* 4. *supr. h. t.*

(8) Infinitas est vitanda. *l.* 9. *supr. soluto. l.* 11. §. 18. *supr. de legat.* 3.

(9) Circumstantias hujus judicii considerandas esse nota: circumstantias, inquam, causæ, qualitatis, longinquitatis, et magnitudinis operis: est autem causa hic, origo rei.

(10) Longinquioris namque loci conservandi cura minor est.

(11) Loci. vid. *l.* 15. §. 3. *infr. h. t.*

(12) Facilius enim ruit magnum opus.

(13) Ut eorum habita ratione longior vel brevior dies concedatur.

(14) Finita una dilatione, alia dari potest ex causa. *Bald.*

(15) Id est, si hæc cautio, *si quid intra tale tempus damni contigerit*, non fuerit interposita.

(16) Id est, si cum convenisset expresse inter partes, ne dies adjiceretur stipulationi, et postea damnum metuitur.

(17) Ut quoties damnum apparuerit, caveatur.

(18) Dies fuerit omissa scilicet, utpote quod credebat promissor se semper teneri.

(19) Nam in dubio recurrendum est ad consuetudinem. Consuetudo conventiones partium interpretatur. *l.* 31. §. 20. *supr. de ædilitio.*

(20) *l.* 7. *in princ. vers.* 2. *supr. h. t.*

(21) Id est, de damno futuro ex eo opere. §. 5. *infr. h. t.* unde notant, particulam hanc, *de*, rationem remotam adsignificare.

(22) Tempus huic stipulationi subjicitur. *Goth.* Alias in arbitrio judicis est, ut is pro magnitudine damni et causæ statuat, quamdiu durare debeat. *l.* 13. §. *fin. et l. seq. supr. h. t.* Ans.

(23) Hic exigitur satisdatio.

(24) *l.* 7. *supr. h. t.* pro arbitrio suo. *l.* 19. *in fin. infr. h. t.* Imo non injungit. *l.* 1. §. 6. *Infr. de stip. Prætor.*

operis tantum cavetur: quamvis si in privato fiat, et de loci et de operis vitio, caveatur. sed cum locus publicus sit, non erat necesse, ibidem opus facienti de alio vitio, quam operis, satisdare damni infecti.

§. 4. Si quid igitur damni intra decem annos acciderit, id stipulatione continetur.

§. 5. Et quod ait Prætor *de eo opere*, sic accipe de eo damno, quod ex opere fiet.

§. 6. Si quid in via publica fiat (1), quia (2) in alieno fit, satisdandum est.

§. 7. Sed Prætor causa cognita, tempus (3) pro (4) conditione operis determinabit.

§. 8. Sive autem quis muniat viam, sive quid aliud in via publica faciat: debebit cautio locum habere, ne (5) per hoc damno privati contingantur (6).

§. 9. De cæteris locis publicis nihil specialiter cavetur: verum ex generali (7) sermone, quasi in alieno fiat, satisdari (8) debebit damni infecti.

§. 10. Si publicus locus publice reficiatur: rectissime Labeo scribit, eoque jure utimur, de damno infecto non esse cavendum (9). *Si quid vitio loci aut operis fiat:* certe legem dandam operis talem, ne quid (10) noceat vicinis damnive detur.

§. 11. Ex hoc Edicto, si non caveatur, mittitur in possessionem a Prætore in eam (11) partem quæ ruinosa esse videtur.

§. 12. An vero in totas ædes missio locum habeat videamus? Et extat Sabini sententia, in totas (12) ædes mittendum. alioquin si ex superficie (inquit) damnum timeatur, non habebit res exitum: nec profuturum (13) in possessionem ejus rei mitti, quam quis possidere non (14) possit, aut ei non (15) expediat. et verior est Sabini sententia.

§. 13. Sed si in plures partes divisa domus sit, utrum in partem, an in totam domum possidendam mitti quis debeat, videamus? Si tam ampla domus sit, ut et spatia inter vitiosam partem intercedant, et eam, quæ vitium non facit: dicendum, in eam solam partem mitti. si vero unita (16) sit contextu ædificiorum: in totam. Itaque et in spatiosis domibus melius dicetur, in eam (17) partem domus mittendum, quæ vitiosæ parti unita est. Cæterum si modica portiuncula ædium amplissimarum vitium faceret: quale erat (18) dicere, totas ædes jubendum possidere eum, cui damni infecti non caveretur, cum (19) sint amplissimæ?

§. 14. Item quid dicemus, si insula adjacens (20) domui vitium faciat: utrum in insulæ possessionem, an vero in totius domus possessionem mittendum sit? Et magis est, ut non in domus possessionem sed in insulæ mittatur.

§. 15. Si plures sunt, qui postulent ut caveatur: omnes mitti in possessionem solent. † Idemque Labeo probat, et si prius quis in possessionem missus sit, et alius mitti desideret: nam non spectabimus ordinem (21), sed habebunt ambo possessionem.

† Quod si jam prior possidere jussus sit, et alius damni infecti caveri desideret (22): tunc nisi cavetur, mittetur in possessionem posterior.

§. 16. Julianus scribit, eum qui in possessionem damni infecti nomine mittitur (23), non (24) prius incipere per longum tempus dominium capere, quam secundo (25) decreto a Prætore dominus constituatur.

(1) Consensu publico.

(2) §. 2. *in fin. supr. h. t.*

(3) Satisdandi.

(4) *l.* 13. *in fin. l.* 14. *Supr. h. t.*

(5) Ne hoc damno privati contingat. *Hal.* ne per hoc damnum privato contingat.

(6) Et ita qui vicinis officit, tenetur cavere.

(7) Speciales ubi clausulæ deficiunt, ad generalem recurrimus, cujus vis est omnia complecti, quæ non sunt expressa in specie, *l.* 53. *infr. de verb. oblig.* Generalis enunciatio omnes suas species continet. *l. oratio.* 4. *infr. si ingenuus esse dicatur. l. in fraudem.* 15. *§. ult. supr. de test. milit.*

(8) Vide *l.* 7. *supr. h. t.*

(9) Quia respublica cavere solet. *l.* 6. *in fin. supr. ut legator.* Goth. Vid. Cujac. *lib.* 1. *obs. c.* 14. Ans.

(10) Reipublicæ non licet aliquid in publico loco reficiendo, quod privatis noceat, facere.

(11) Hoc ut sit intelligendum, explicat §. 12. *infr. hic.*

(12) Si vitium sit in parte substantiali (puta tecto, fundamento, ædium parietibus), tunc in totas ædes facienda est missio.

(13) Potentia frustra est, quæ non reducitur ad actum.

(14) Imo superficies possideri potest sine solo, *l. si duo.* 3. §. *item videamus. infr. uti possidetis.* naturaliter potest possideri sine solo: naturaliter et civiliter non potest. Nisi dicas, jam cadentem superficiem sine solo possideri non posse.

(15) Imo expedit possideri naturaliter, *l.* 1. §. *dejicitur. infr. de vi et vi armata.* non expedit, quia timetur ne decidat: alias superficies possideri non potest, nisi quid ipsi domino præstetur. *l. in speciali.* 73. §. 1. *supr. de rei vind.*

(16) Inseparabiliter. Connexorum idem est judicium. *l. pen. supr. de leg.* 3.

(17) Utile per inutile vitiatur, si ab altero separari non potest.

(18) *Al.* erit.

(19) Id est, si fuerint.

(20) Insulæ domibus adjacent, *ut hic.* id est, prope domus vicinas sunt, non tamen sunt eis adjunctæ. Atqui dicitur insulæ communis esse paries, *l.* 13. *supr. de servit. præd. urb.* nihil vetat insulæ communem esse parietem, etiamsi non sit insula vicino ædificio connexa. vid. Cuj. 1. *obs.* 4. alias insulæ legitimo spatio invicem distant. *l.* 14. *supr. de serv. præd. urb.*

(21) Ordo eorum, qui missi sunt, non attenditur, quoad immissionem ex primo decreto. An attendatur ordo scripturæ, vid. *l.* 6. *infr. de solutionib.* vid. Cujac. *C. si in causa judicati pignus captum sit. l.* 10. *supr. qui potiores.*

(22) Immisso uno ex creditoribus, non censentur cæteri immissi, nisi postulaverint. *l.* 5. §. 2. *supr. ut in possess.* Imo immissi censentur, *l.* 12. *infr. de rebus auctorit. jud. poss.*

(23) Vide Corasium *tom.* 2. *pag.* 218. et Mich. Pompejopolitanum, qui latissime hunc §. repetiit. itemque Menochium *lib.* 2. *de arb. jud. cap.* 2. Mod.

(24) Hinc colligere possis, Secundo decreto non statim dominium, sed causam tantum adquirendi dominii transferri. *arg. l.* 5. *supr. h. t.* Principium enim usucapiendi a secundo decreto sumitur: aliud est enim ipsum principium usucapiendi, et ipsa usucapio. Nam si missus ex secundo decreto incipit usucapere, nondum usucepisse intelligitur. Sed res ita constituatur: secundo decreto is qui missus est, fit dominus (et ita intellige §. 17. §. 33. *infr. h. t.*) si adversarius erat dominus: sin minus, præstatur misso in possessionem usucapiendi conditio. et ita intellige hunc §. id etiam intellige, si reus omnino fuerit absens per contumaciam, non per ætatem impeditus, vel reipublicæ causa. nam utcunque secundum decretum sit interpositum, ei recurritur. §. 22. *infr. h. t.*

(25) Secundum decretum, quin et primum, quid est? Primum decretum Itali *tenutam*; Galli *recredentiam*, appellant, quod per sententiam judicis res alicui credantur, id est, committantur; Hispani *interim:* Imbertus *possessionem fiduciariam* vocat, utpote quam quis sub regia fiducia et manu tenet. Rebuffus, *tractat. de sent. execut. art.* 1. *gloss.* 4. *præjudicialem possessionis sententiam. Zas. hic. num.* 3. primam aggravationem judicis contra reum contumacem definit. Ad primum decretum ita pervenitur, citatur reus et quidem peremptorie; editur libellus judici. Rei contumacia judici declaratur, reus pronunciatur contumax. Post sententiam creditor, aut is, qui agit, mittitur in possessionem per judicem, vel apparitorem. *Zas. hic. num.* 4. *ad* 11. Ad secundum verum decretum: pars absens contumaciter, citatur de novo: ut intra tempus a judice definitum de proprietate disceptatura veniat. id nisi fecerit missus continuo fit dominus, si dominium reus contumax habuit: sin minus contumax usucapiendi tantum conditionem adversario præstat. Primi decreti magnus est usus in beneficiariis causis de quibus nunc dicere supersedeo.

§. 17. Si ante hoc decretum alius quoque in (1) possessionem missus fuerit, æqualiter (2) ambo ædium fiunt domini: scil. cum jussi fuerint possidere. ✝ Si vero jam constituto domino (3) eo qui primus in possessionem missus est, Titius damni infecti sibi caveri desiderabit: cessante primo cavere solus Titius erit in possessione.

§. 18. Cum autem plures mittuntur in possessionem, æqualiter (4) mittuntur, non pro rata damni, quod unumquemque contingeret. et merito. Nam et cum unus mittitur, non pro portione damni mittitur, sed in totum: cum igitur plures mittuntur, æqualiter omnes quasi in totum missi concursu partes habebunt (5).

§. 19. Sed si quis eorum missus in possessionem sumptum fecerit, deinde jubeatur possidere, an sumptum consequi possit is, qui fecit? et quo judicio? Et placet, communi dividundo (6) judicio consequi [eum] posse.

§. 20. Si quis autem in possessionem missus, nondum possidere jussus (7) sit: an dominus decedere possessione debeat, videamus? Et ait Labeo, non decedere (8): sicuti nec cum creditores vel legatarii mittuntur. idque est verius.

§. 21. Non autem statim, ubi misit Prætor in possessionem (9), etiam possidere jubet (10), sed tunc demum, cum justa causa videbitur. Ergo intervallum (11) aliquod debebit (12) intercedere, quod aut pro derelicto ædes longo (13) silentio dominus videatur habuisse, aut emisso (14) in possessionem, et aliquandiu (15) immorato nemo caveat.

§. 22. Si forte dominus Reipublicæ causa abest, aut ex alia justa causa, aut in ea sit ætate, cui subveniri solet: probandum est, non debere Prætorem festinare (16) ad decernendum, ut jubeat possidere. ✝ Sed etsi decreverit (17), nemo dubitat, in integrum (18) restitutionem indulturum.

§. 23. Ubi autem quis possidere jussus est, dominus dejiciendus (19) erit possessione.

§. 24. Si qua sint jura debita his, qui potuerunt (20) de damno infecto satisdare (21): deneganda erit eorum (22) persecutio adversus eum, qui in possessionem missus est (23). et ita Labeo probat (24).

§. 25. Item quæritur in pignoratitio creditore (25), an pignoris persecutio denegetur adversus eum qui jussus sit possidere? Et magis est, ut si neque debitor repromisit, neque creditor satisdedit (26), pignoris persecutio denegetur. ✝ Quod et in fructuario recte Celsus scribit.

§. 26. Si de *vectigalibus* (27) [ædibus] non caveatur (28), mittendum in possessionem dicemus (29), nec jubendum possidere: nec enim dominium (30) capere possidendo potest. sed decernendum, ut eodem jure esset (31), quo (32) foret is, qui non caverat: post quod decretum vectigali (33) actione uti poterit.

§. 27. Sed in vectigali (34) prædio, si municipes (35) non caverint: dicendum est, dominium per (36) longum tempus adquiri (37).

§. 28. Eleganter quæritur, si, dum Prætor de danda stipulatione deliberat, damnum contigerit, an sarciri possit? Et missio quidem cessabit (38): Prætor tamen de-

(1) In possessionem mitti, et juberi possidere, differunt, ut ex §. 30. *Infr. h. t.* illud primi, hoc secundi decreti est.

(2) An pro rata damni? An pro dominii proportione, ut Accursius putat? An eodem tempore? ut Bartolus.

(3) Secundum decretum eradicare dominium ab eo, quem invenit dominum, hinc Baldus colligit. adde §. 33. *infr. h. t.*

(4) *l. 5. §. 1. in fin. supr. h. t. l. 40. in fin. Infr. h. t.*

(5) Ut in usufructu. *l. 1. §. 3. supr. de usufruct. adcrescendo.*

(6) Vide *l. 4. in fin. supr. communi dividundo.*

(7) Ex secundo decreto.

(8) Si res sit immobilis. *l. 3. in fin. infr. de adqu. vel omitt. poss.* vid. *l. 5. supr. ut in poss.* secus in re mobili, *ut hic. Zas. n. 2.*

(9) Ex primo decreto.

(10) Ex secundo decreto. Ex primo mittimur in possessionem: ex secundo jubemur possidere. *Goth.* Quomodo procedatur ad secundum decretum, vid. Menoch. *de arbitr. jud. cas. 6. num.* 3. Ans.

(11) Quodnam erat illud intervallum? An 10. vel 20. ann. ut quidam volunt? omnino arbitriio judicis id relinquitur. *Goth. Novell.* 53. *c.* 4. ibi Cujac. Bald. in *l. penult. C. de bon. auct. jud. poss.* Covarruv. 3. *var. resolut.* 18. *in fin.* Menoch. *d. cas.* 6. *num.* 13. Ans. Intervallum illud causæ cognitionem habet, si res habetur pro derelicta, aut diu immorato in possessione non caveatur.

(12) Ad secundum decretum non est festinandum.

(13) Longo silentio res habetur pro derelicta. Longum silentium potest intelligi decem vel viginti annorum.

(14) *Al.* misso.

(15) Quam diversa est hæc alternativa? Longi silentii tempus in ædibus pro derelicto habendis judex non arbitratur, sed lex definit: quamdiu vero misso in possessionem et in ea immorato non caveatur, eique mora fiat, judex hoc arbitratur. Longum silentium, longum tempus est: aliquandiu vero, modicum tempus. Accursius itaque alternativam pro conjunctiva hic accipit: male. Longum enim et modicum differunt. illud in missione adversus absentem facienda spectatur: hoc adversus præsentem. *Oldrad. Bart.*

(16) Secundum decretum nunquam adversus non latitantem festinandum.

(17) In procedendo judex festinare non debet, si tamen ad secundum decretum festinaverit, hoc decretum valebit, et quod fieri non debuit, factum tenebit, nisi restitutio in integrum indulta fuerit, *ut hic.*

(18) Contra secundum decretum, datur restituere ex justa causa.

(19) Jussus possidere ex secundo decreto, dominum possessione expellit.

(20) Nec satisderunt.

(21) Puta eis quibus servitus in ædibus vitiosis debebatur.

(22) Jurium scil.

(23) Ex secundo decreto sc. Et sic res transit sine onere ad eum, qui missus est ex secundo decreto.

(24) Idque propter contumaciam ejus, qui satisdare potuit, nec satisdedit.

(25) Id est, in eo, qui accepta hypotheca crediderit.

(26) Creditor non satisdans damni infecti nomine pignoris persecutionem amittit.

(27) Vide *d. l. 1. supr. si ager vectigalis*, id est, *emphyteutic.*

(28) A conductore ejusdem sc.

(29) Atque ita res vectigalis, exequendæ sententiæ causa potest actori adjudicari, salvo tamen jure domini. vide quæ notavi ad *l. 31. supr. de pignorib.*

(30) Id est, propter contumaciam conductoris fundi vectigalis non fit missio in ipsam proprietatem, sed in jus ipsum.

(31) Jure sit. *Hal.*

(32) Non potest transferri jus in alium, nisi quale est apud eum, qui transfert. *l. 32. supr. de contrah. empt. l. 31. supr. de pignorib. l. 71. in fin. supr. de leg. 1.*

(33) Vectigalis actio.

(34) Vide *supr. si ager vectigal.*

(35) Forte legendum mancipes.

(36) Post moram videlicet longo tempore contractam, ut §. 21. *Gloss.* Imo statim adquiritur ex secundo decreto. *l. ult. C. de SS. Eccles.* Ibi de re, quæ ipsa civitatis fuit, agitur: hic de re, quæ putatur esse civitatis: hic postremo casu usucapiendi tantum causa præbetur; ut de re pupilli dicimus. *l. 2. §. si a pupillo. infr. pro emptore.*

(37) Municipes, ob suam contumaciam, ex secundo decreto dominium statim rei amittunt, si sint domini: si non sunt domini, usucapiendi conditionem transferunt in missum. Et ita habens conscientiam rei alienæ præscribit in hoc casu, et in noxalibus. vid. *l. 28. supr. de noxalib.*

(38) Damnum enim amplius non est infectum cum jam accidit.

cernere debet, quicquid damni contigerit, ut de eo quoque caveatur (1); aut, si putat, quod utiliter actionem (2) daturus sit, decernat (3).

§. 29. Si pupillus (4) tutorem non habeat, quo auctore damni infecti promittat (5): quasi non defendatur, missio in possessionem locum habebit (6).

§. 30. Si quis damni infecti in possessionem missus sit (7): fulcire eum, et reficere insulam debere, sunt, qui putent (8); eamque culpam præstare exemplo ejus, qui pignori (9) accepit. sed alio jure utimur: cum enim ob hoc tantum missus sit, *ut vice cautionis in possessione sit*, nihil ei imputari, si non (10) refecerit.

§. 31. Item videamus, si ei cautio offeratur, posteaquam missus est: [an] non prius decedere debeat (11), quam (12) si ei caveatur (13) etiam de eo damno, quod contigit posteaquam missus est in possessionem? quod quidem magis probatur (14). repetita (15) igitur die promittendum erit: hoc amplius de impensis (16) quoque, si quas fecerit, erit ei cavendum.

§. 32. Illud quæritur, ex quo tempore damni ratio habeatur: utrum ex quo in possessionem ventum est; an vero ex quo Prætor decrevit, ut eatur in possessionem? Labeo ex quo decretum est. Sabinus: ex quo ventum est in possessionem. Ego puto (17), causa cognita modo hanc, modo illam sententiam probandam: plerumque enim subvenitur etiam ei, qui missus in possessionem, aliqua ex causa aut non [venit,] aut tardius venit in possessionem.

§. 33. Posteaquam autem quis possidere jure dominii (18) a Prætore jussus est, nequaquam (19) locus erit (20) cautionis oblationi: et ita Labeo. Cæterum (21) nullus (inquit) finis rei invenietur (22). Et est hoc verissimum; seposito eo (23) quod quibusdam, vel ætate (24), vel qua alia justa causa subvenitur.

§. 34. Si jam ruerunt ædes: an in possessionem ruinæ (25) vel areæ mittendus sit nihilominus is cui cautum non est, videamus? Et magis est, ut mitti debeat. et ita Labeo: sed adjicit, si posteaquam decreverit Prætor, eum in possessionem mittendum, tunc ædes deciderint. et puto Labeonis sententiam veram. † Proinde et si refecit aliquid, erit probandum, non prius eum discessurum quam si ei sarciatur, et de præterito caveatur. Potest autem et in factum (26) actione recuperare hoc quod impendit; sed non (27) amplius quam quod boni viri arbitratu (28) factum sit. † Idem est, et si alius jussu rogatuve meo eorum quid sine dolo malo fecerit, et eo nomine condemnatus sim, aut dederim sine dolo malo.

§. 35. Si quis metu ruinæ decesserit possessione, si quidem, cum adjuvare rem non (29) posset, id fecit, Labeo scribit (30), integrum jus eum habere, perinde ac si in possessione perseverasset: quod si, cum posset succurrere, maluit relinquere (31), amisisse eum Prætoris beneficium (32): neque, si postea succurri sibi velit, audiendum eum. Cassius autem ait, si metu ruinæ recesserit, non hoc animo (33), ut ædificia derelinqueret, restituendum in possessionem. eum tamen, qui missus in possessionem non accesserit, si ædificia ruerint, beneficium Prætoris amisisse scribit. hoc ita accipiendum erit, si venire in possessionem neglexit (34): non si, dum venit, ruerunt.

§. 36. Si quis ex hoc Edicto a Prætore in possessionem missus non est admissus (35): in factum actione uti poterit, *ut tantum prœstetur ei, quantum prœstari ei oporteret, si de ea re cautum fuisset.* extenditur enim actio (36) in id tempus, quo damnum committitur.

16. PAULUS lib. 60. (37) ad Edictum.

ANtequam damnum detur, impunitum (38) est factum ejus, qui neque promisit neque admisit in possessio-

(1) Nam post jussum de cavendo, cautio pro interposita habetur. Ripensis ad *l.* 1. *num.* 5. *supr. h. t.* nec subterfugia adversarii mei mihi debent obesse. *Bald.*

(2) Prætores post Pontifices actiones dictasse hinc colligas. *l.* 2. §. 6. *supr. de origin. jur.*

(3) Actiones in factum dicuntur decerni, *ut hic.* impetrari, permitti, commodari, constitui: quia ex æquitate causa cognita dantur. actio directa, ordinaria est. vide omnino Pithœum ad 12. *notar. Mosaic. fol.* 103.

(4) *l.* 3. *in fin.* 4. *et* 5. *infr. quib. ex caus. in poss.*

(5) Vide *l.* 7. *supr. h. t.*

(6) Cur ita? quia agitur pro vitio rei. An postea restitui poterit? sic videtur. §. 22. *supr. hic.*

(7) Ex primo decreto.

(8) Et male. *Infr. h. t.*

(9) Qui pignori rem accepit, tenetur expensas in eam facere, ne ruat.

(10) Missus ex primo decreto, non tenetur facere sumptus refectionis.

(11) *l.* 5. §. 1. *supr. ut in possess. legat.*

(12) Et sic missus in possessionem habet jus retentionis.

(13) Atque ita cautio offerri potest post missionem ex primo decreto.

(14) Cessante enim causa cessat effectus.

(15) Cautio post missionem ex primo decreto repetenda, id est, reducenda est ad initium temporis, quo damni infecti caveri primum oportet. de hac dictione vid. *l.* 3. *supr. de fide instr.*

(16) *l.* 44. §. 1. *infr. h. t.*

(17) Ita Jurisconsultorum sententiæ conciliandæ sunt.

(18) Missus ex secundo decreto possidet jure dominii. adde §. 16. *Supr. et l.* 5. *supr. h. t.* Goth. Vide Leonin. *emendat. lib.* 1. *c.* 2. *n.* 4. Ans.

(19) An in omnibus personis id verum est? excipiuntur minores, et majores justa de causa. *infr. h. t.* An in omnibus causis? id quidem verum est in damno infecto, et noxalibus, ut dixi ad §. 16. *supr. hic.* adde *l.* 3. *supr. si ex noxali.* An et in personalibus? negat Baldus. Ait enim reum posse ad biennium usque, oblato actori debito cum expensis rem suam recuperare. Quid, si rem in solutum actor ceperit? videtur actor rem emisse: ideoque non admittitur reus pœnitens post hujusmodi contractum ita perfectum. *l.* 15. §. 6. *Infr. de re judic.*

(20) Imo erit. *l.* 53. §. 6. *supr. de legat.* 1.

(21) Id est, alioquin.

(22) Ratio decidendi.

(23) Exceptio regulæ. vide quæ notavi ad *Novell.* 1. *cap.* 2. §. 1.

(24) §. 22. *supr. h. t.*

(25) Lapsa domo post decretam missionem, nondum tamen executioni traditam, fit missio in rudera et ipsam aream, a qua non disceditur: nisi omni damno et expensis refectis.

(26) Missus in possessionem, non solum habet retentionem, sed actionem in factum ad consequendas expensas. *l.* 9. *Infr. de reb. auctorit.*

(27) Immensæ expensæ non repetuntur. *l.* 38. *supr. de rei vindic. l.* 25. *supr. de pignorat.* vid. quæ notavi ad *l.* 79. *infr. de verbor. significat.*

(28) Ad viri boni arbitrium dubiis in rebus recurri solet.

(29) Nihil culpæ ei imputatur, qui juvare non potuit. *l.* 1. §. 22. *supr. de SC. Silaniano.*

(30) Admodum indefinite: ideoque merito ab ejus sententia receditur. *infr. h. t.*

(31) Et esse negligens.

(32) Quia negligenti non succurritur. *l.* 16. *supr. ex quibus caus. major.* Goth. De remissionibus juris, an præsumantur, vid. Menoch. *lib.* 3. *præsumpt.* 115. *et cons.* 46. *n.* 1. *lib.* 1. Ans.

(33) Qui in dubio semper præsumitur: ut sit sensus, in dubio non præsumi animum deserendi.

(34) Per multum tempus. vid. *Zas. hic. num.* 2.

(35) *l.* 4. §. 2. *supr. h. t. l.* 4. §. 2. *infr. ne vis fiat ei.*

(36) An actionis verbo condemnatio intelligi debet: an potius ejus effectus, exercitium seu executio?

(37) *Al.* quadragesimo octavo.

(38) *l.* 6. *supr. h. t.*

nem: si tamen ante damnum datum, vel cavit (1), vel possessione cessit.

De eo, qui est in aliena potestate. 2. De his qui pro aliis interveniunt. 3. De tempore actionis. De successoribus. 4. De alienatione prædii.

17. ULPIANUS [lib. 53. ad Edictum].

SI quis missum in possessionem, cum esset in aliena potestate (2), non admiserit: plerique putant noxalem (3) actionem eo nomine competere.

§. 1. Quid deinde, si procurator prohibuerit? utrum in ipsum an in dominum dabimus? Sed verius est, in ipsum (4) dandam.

§. 2. Sed et in actore municipum, tutore (5) cæterisque qui pro aliis interveniunt, idem erit dicendum.

§. 3. Actio ista, quæ in factum est (6), perpetuo dabitur (7), et heredi, et in heredem (8) cæterosque (9), itemque cæteris personis.

§. 4. Judex qui de damno infecto cognoscit, etiam (10) alienato (11) prædio ab eo cum quo actum (12) fuerit, damnum æstimare solet omne, quodcumque ante (13) judicium contigit.

De eo, cujus in bonis res est, aut cujus periculo res est. 1. De usucapione. 2. De fructuario. 3. De inquilino. 4. Si quis in conducto solo superficiem imposuit. 5. De ædibus post stipulationem comparatis. De ædibus communibus. 6. De his quæ post stipulationem in domo haberi cœperunt. 7. De emptore et venditore. 11. De re vitiata. 12. Si invicem desideretur caveri. 13. De pupillo. 14. De mandato. 15. De actione in factum ex quarta parte hujus Edicti, et Interdicto unde vi, et Publiciana actione. 16. De procuratore.

18. PAULUS lib. 48. ad Edictum.

DAmni infecti stipulatio competit non tantum ei, cujus in bonis res est: sed etiam cujus periculo [res] est (14).

§. 1. [Sed] quod opere facto consecutus sit dominii capione (15) promissor, non teneri eum eo nomine (16), Pomponius ait: quia nec loci (17) nec operis vitio, sed publico jure (18) id consecutus sit.

§. 2. Ei, cujus ususfructus ædium est, de vitio earundem ædium caveri non oportet (19), etsi (20) alias vicinas habeat: quia reficiendi habet facultatem (21). nam qui viri boni arbitratu uti deberet (22), reficiendi quoque potestatem consequitur. Ergo nec proprietarius (23) audiri debet, si velit sibi caveri a fructuario ædium nomine, quas vicinas fructuario (24) habeat: quia habet cum fructuario actionem, ut viri boni arbitratu is fruatur.

§. 3. Sed inquilino meo, si vicinas ædes habeat, cavere debebo damni infecti propter eas ædes.

§. 4. Ei qui in conducto solo superficiem imposuit (25), dominus soli, quod vitio soli (26) damnum futurum sit, cavere non debebit, nec soli domino superficiarius: quia invicem (27) ex conducto et locato habent actiones. in quas tamen actiones ultra culpam (28) nihil venit: plus autem in stipulationem venit damni infecti, quod quidem vitium ejus esse dicitur.

§. 5. Si is qui unas ædes habebat, stipulatus fuerit (29), deinde vicinas comparaverit: an earum quoque nomine (30), quas post interpositam stipulationem comparasset, promissorem obligaret, Quæsitum est? Julianus scribit (31), videndum, ne earum duntaxat nomine cautum habeat, de quibus inter eum et promissorem initio actum fuerit. Cui (32) consequens videri posse (33), ut et cum ædium communium nomine duo socii stipulentur, de eo duntaxat damno caveri videatur, quod in parte ædium cuique socio datum fuerit. sive ergo redemerit alteram partem quis ex his, sive adjudicata fuerit: non (34) augeri promissionis obligationem. Pomponius relata Juliani scriptura, dicit non se improbare.

§. 6. Si autem (35) res aliquas (36) post stipulationem (37) interpositam (38) in domo habere cœperit sti-

(1) Contumax, vel delinquens, potest purgare moram, ante ruinam cavendo, vel cedendo.

(2) De facto servi non admittentis missum, tenetur dominus noxaliter.

(3) Noxam committit servus qui missum non admittit.

(4) Procuratorem sc. Et sic Procurator, licet sit constitutus in causa, de delicto tenetur.

(5) Contra prohibentem sc.

(6) Quemadmodum et in eo casu, quo quis legatorum causa missus non admittitur; alias regulariter contra prohibentem est annalis. *l.* 1. §. *ult. Infr. ne vis fiat.*

(7) *l.* 24. §. 1. *infr. h. t.*

(8) An datur in singularem successorem? datur. *l.* 24. §. 1. *infr. h. t.*

(9) Licet res propter quam lis oritur, sit alienata, propter hoc tamen non cessat damni infecti judicium.

(10) Libellus super damno infecto non facit rem litigiosam, cum possit res alienari: res alioqui litigiosa non potest alienari. *l. ultim. infr. de litigios.*

(11) Qua actione hic agetur, hypotecaria, vel ex stipulatione? In quem etiam agetur? si hypothecaria agetur, convenietur et qui primus possedit, et qui nunc possidet: est enim hæc natura hypotecariæ, ut rem sequatur. Si ex stipulatione agetur, idem fuerit, si modo adversus heredem primi possessoris agetur, non adversus eum, qui ab eo comparavit: et ita videtur hunc locum interpretari Bart. *hic.*

(12) Multo magis, et id quod post judicium contingit. *l. ædiles.* 25. §. *item sciendum.* 8. *supr. de ædil.*

(13) Pleno jure scil.

(14) Ratione utilis dominii, vel alterius similis juris, veluti ususfructus vel superficiei, *l.* 9. *in fin. supr. h. t.* ideoque is ad quem rei periculum spectat, potest jure postulare, ut sibi caveatur.

(15) Usucapione. *vulg.* captione. *Hal.*

(16) Ex stipulatione damni infecti interposita, nemo tenetur de

damno, quod post præscriptionem emersit. Generalibus enim verbis nihil venit nisi quod ex natura contractus sit.

(17) Damnum quod non venit vitio soli, sed extrinsecus, in hanc stipulationem non venit.

(18) Id est, usucapionem, *l.* 1. *infr. de usurpat.* et sic lucrum quæsitum præscriptione, dicitur publico jure quæsitum.

(19) Sed, de vitio soli. *l.* 20. *infr. h. t.*

(20) Id est, ut proprietario ædium vicinarum.

(21) Id est, quia ipse sibi præcavere adversus damnum potest, frustra ab alio sibi caveri desiderat.

(22) Debet. *Hal.*

(23) Fructuario proprietarius, proprietario fructuarius ædium vicinarum nomine non cavet.

(24) *Al.* fructuarius.

(25) Fingamus jure emphyteuseos abs te solum mihi concessum ea lege, ut si in eo ædificatum esset, ædificium meum esset.

(26) *l.* 39. §. 2. *infr. h. t.*

(27) Actio locati mutua oritur inter superficiarium et dominum.

(28) Levem. *Bald.* Alii latam et levem. *l.* 23. *infr. de reg. jur.*

(29) Damni infecti scil.

(30) Vide singulares hujus loci extensiones apud Zasium, 2. *Resp.* 15. ubi scribit, prærogativam paucis concessam, iis etiam amotis locum habere: et ita omnes esse immunes.

(31) Quid? non teneri scil.

(32) Argumentum a simili.

(33) Posse putamus. *Hal.*

(34) Futuras ad res stipulationem damni infecti non pertinere, hinc colligitur.

(35) Casus a superiore diversus, in quo de rebus immobilibus agitur.

(36) Mobiles, puta supellectilem.

(37) Damni infecti scil.

(38) A domino vitiosarum ædium.

pulatur, quæ ex ruina vicinarum ædium perierint, agere ex stipulatu potest: licet tunc, cum stipularetur, hæ res non fuerint.

§. 7. Emptor prædii, si ante traditionem stipulatus sit, cautum (1) habebit de eo damno quod post traditionem factum erit.

§. 8. Venditorem autem ædium, prius quam possessionem tradat (2), stipulari oportet (3): quia hujus (4) quoque rei culpam præstat.

§. 9. Sed quid fiet, si venditor sine culpa stipulari non potuerit (5), et ob hoc emptor stipulatus fuerit? nonne damnum patitur? an hoc damnum in aliena re acciderit, revolvitur autem ad emptorem, quia actionem ex empto non habet? Sed nihil in hac causa proficit stipulatio (6), nisi in id quod post traditionem accidit: quia dum venditoris custodia est (7), is stipulari debet, omnemque diligentiam emptori præstare; et quod (8) alia actione (9) quæri potest, id in stipulationem damni infecti omnino non deducitur.

§. 10. Sed si venditor interposuerit stipulationem, etiam id damnum continebit, quod post traditionem emptori contigerit, quod esse iniquissimum Aristo ait: quoniam si emptor quoque damni infecti stipulatus esset, duobus promissor ejusdem nomine obligaretur. nisi forte id contra se habeat, quia in hoc fit stipulatio, quanti ea res erit: ut possit videri, nihil interesse jam venditoris stipulatione damni infecti interposita.

§. 11. Sabini sententia vera est, existimantis, ut, si dum ædificatur, intra diem stipulationi comprehensum supra parietem meum domus deciderit, eumque vitiaverit, licet post diem stipulationis paries decidet, possim agere; quia damnum jam tunc (10) acceperim, cum paries vitiosus factus sit: nec quicquam obstare, quominus etiam antequam decidat, agi possit: et si ita (11) concussus sit paries, ut nulla ratione recipi possit, ideoque deponendus est, non minoris litem æstimandam, quam si decidisset.

§. 12. Si vicinas ædes habeamus et invicem desideremus damni infecti caveri: nihil obstabit, quominus et ego in tuarum ædium possessionem mittar, [et] tu in mearum (12).

§. 13. Si pupillus (13) prohibuit iri in possessionem damni infecti: placet in eum non injuste competere hanc in factum actionem (14).

§. 14. Si mandatu meo alius prohibuerit, in me (15) hæc actio competit.

§. 15. Non solum autem eum punit Prætor, qui in possessione esse (16), sed etiam eum, qui possidere passus non fuerit (17): cum alioquin, si is qui jussu Prætoris cœperat possidere, et possidendo dominium capere, aut non admissus, aut ejectus inde fuerit, utile Interdictum (18) *unde vi*, vel Publicianam actionem habere potest. † Sed si in factum actione egerit, his actionibus experiri non potest, cum Prætor id agat (19), ne damnum faciat actor, non ut in lucro versetur.

§. 16. Si procurator (20) meus damni infecti stipulatus sit, causa cognita mihi ex ea stipulatione actio competit.

De absentibus. 1. *De ædium vel operis vitio. De loco ubi damnum futurum est.*

19. Gajus ad Edictum Prætoris Urbani, titulo de damno infecto.

EOrum, qui bona fide absunt (21), in stipulatione damni infecti jus non corrumpitur, si reversis cavendi ex bono et æquo potestas datur: sive domini (22) sint, sive aliquod in ea re jus habeant; qualis est creditor (23), et fructuarius (24), et superficiarius (25).

§. 1. Sive ædium vitio, sive operis, quod vel in ædibus (26), vel in loco urbano, aut rustico, privato, publicove (27) fiat, damni aliquid futurum sit: curat Prætor, ut timenti damnum caveatur.

De fructuario et proprietario.

20. Idem lib. 19. ad Edictum provinciale.

INter fructuarium (28), et dominum proprietatis, ita damni infecti cautio locum habet, si fructuarius quidem de soli vitio caveri sibi desideret: dominus vero proprietatis de operis vitio, si quid fructuarius ædificet. nam de ruina ædium neuter ab altero cautionem desiderare potest; fructuarius ideo, quia refectio (29) ædium ad ejus ipsius onus non (30) pertinet (31); proprietarius ideo, quia usitata stipulatio, qua de re restituenda fructuarius cavet, ad hunc quoque casum porrigitur.

De filiofam. inquilino.

21. Paulus lib. 8. ad Plautium.

SI filiusfamilias (32) inquilinus sit: videamus, an damni infecti nomine in possessionem ædium vicinarum mittendus sit? Quæritur (33) enim an filiusfamilias non videtur damnum pati, si res peculiares sint, et pater pos-

(1) *l.* 36. *supr. de act. empt.*
(2) Emptori.
(3) A vicino domum vitiosam habente.
(4) Id est, damnum, quod etiam ante traditionem accidit. *l.* 38. *infr. h. t.*
(5) Ut quia erat absens.
(6) Cur ita? quia ante traditionem res est venditoris, non emptoris: ita stipulatio facta ab emptore eo casu ad rem alterius extendi non debet.
(7) Id est, ante traditionem.
(8) *l.* 32. *in fin. infr. h. t.* adde *l.* 4. *in fin. supr. de usur.* Gothofr. Adde *l.* 20. *l.* 33. *h. t.* Hinc quæritur, an socius socio damni infecti cavere teneatur? Distinguendum videtur, ex *l.* 34. *infr. h. t. in pr.* vide Fabr. 2. *conjectur.* 9. Ans.
(9) Ut puta ex empto.
(10) Finis quoties necessariam consequentiam ad principium habet, principium inspicimus. *Bart.*
(11) Ruisse tunc ædificium censetur, quoties est ita concussum, ut ruere sit necesse.
(12) Hæc enim pœna est non caventium. *l. ult.* §. 1. *infr. ne vis fiat.*
(13) Doli capax.
(14) Pupillus propter dolum ita non restituitur.
(15) Per alium qui prohibet, ipse prohibere videtur.
(16) *Al.* est. Ex primo decreto.
(17) Ex secundo decreto. hinc etiam nota, in possessione esse, facti: possidere vero juris esse.
(18) Missus ex secundo decreto tria remedia habet, Interdictum unde vi, Publicianam, et in factum actionem.
(19) Damno vitando magis favet Prætor, quam lucro captando.
(20) *l.* 39. §. 3. *infr. h. t.*
(21) *l.* 15. §. 22. *supr. h. t.*
(22) *l.* 5. *in fin. l.* 13. §. 1. *supr. h. t.*
(23) *l.* 11. *supr. h. t.*
(24) *l.* 9. §. *ult. l.* 13. §. 8. *l.* 18. §. 2. *supr. h. t.*
(25) *d. l.* 9. §. 4. *d. l.* 13. §. 8. *supr. h. t.*
(26) Imo, in ædificiis videtur cessare. *l.* 1. §. 17. *infr. de aqua et aquæ pluv.*
(27) *l.* 15. §. 6. *supr. h. t. l.* 31. *infr. h. t.*
(28) *l.* 13. §. 8. *supr. h. t.*
(29) Magni pretii.
(30) Hanc negationem Haloander non habet.
(31) Imo, magnarum expensarum refectionem debet. *l.* 7. §. 2. *l.* 65. *supr. de usufruct. et quemadm.*
(32) Adde *l.* 11. *infr. quib. ex causis in possess.*
(33) A Prætore. *l.* 13. §. 3. *supr. h. t.*

sit stipulari, si quid ei damni fiat? Et placet, utrumque eorum in possessionem mitti, nisi sic filius conduxerat, ut ejus periculo ædes essent; tunc enim, quia solus tenetur ex locato, recte dicetur ipsum mittendum in possessionem, nisi ei caveatur.

De proprietario et fructuario. 1. *Si quis a duobus earundem ædium nomine sibi caveri desideret.*

22. Idem lib. 10. ad Plautium.

Si proprietarius de damno infecto repromisisset, vel forte aliquid præstitisset, aut contra fructuarius aliquid præstitit: iniquum est, alterum sine (1) damno uti ædibus, aut ædes habere, et si obtulerit proprietarius aliquid, non est fructuario permittendum uti, nisi contulerit: idemque fructuario præstandum est, ut proprietarius cogatur ei conferre. Ergo et solum retinebit (2) fructuarius, si ædes ceciderint, donec præstetur ei damnum: ut quod haberet vicinus missus in possessionem, id fructuarius habeat, qui damnum vicino sarciit. † Eadem erunt, et si minimum (3) damnum detur.

§. 1. Plautius: si ab eo, quem dominum esse negarem, vellem sub hac exceptione, *Si dominus non esset*, satisdari; ab eo vero, quem dominum esse dicerem, pure repromitti: constitit non debere me impetrare (4), sed debere me eligere (5), a quo velim mihi caveri.

Si non in solidum caveatur.

23. Ulpianus lib. 63. ad Edictum.

In stipulatione damni infecti, quæ ædium nomine interponitur, nisi (6) in solidum fuerit cautum, mittetur in possessionem (7).

De locis publicis vel privatis. 1. *De successoribus universalibus vel particularibus.* 2. *De vitio ædium, loci, operisve.* 3. *De operis vitio et damno extrinsecus contingente.* 6. *Si alius quam promissor opus fecerit.* 7. *De furno.* 8. *De eo, cui nulla ope occurri potest.* 9. *De vi tempestatis. De vetustate.* 11. *De impulsu fluminis.* 12. *Quando damnum dari videatur. De puteo aperto.*

24. Idem lib. 81. ad Edictum.

Fluminum publicorum communis (8) est usus, sicuti viarum publicarum, et littorum. † In his igitur publice licet cuilibet ædificare, et destruere: dum tamen hoc sine incommodo cujusquam fiat. Propter quod operis duntaxat nomine cum satisdatione cavetur (9): de vitio loci nihil cavetur: hoc est, operis, quod quis facit. cæterum si ex loci vitio damnum timeatur (10), minime (11) dicendum est, damni infecti stipulationem interponi oportere: quis enim dubitat, neminem esse, a quo stipuletur, cum nemine (12) nihil faciente locus ipse publicus damnum inferat sui natura? Ad ea igitur opera stipulatio pertinet, quæcunque privatim fiant. † Quid ergo, si publice opus fiat? de vitio ejus quid faciemus? Et plane, vel Princeps (13) adeundus est, vel, si in Provincia fiat: Præses Provinciæ. Sed quod dictum est, *operis vitio*, sic accipiendum est, etiamsi proponas non tantum tempore quo opus fit, sed etiam si postea contingat: quid enim, si ideo, quia male ædificatum erat, corruit?

§. 1. Adjicitur in hac stipulatione *et heredum* (14) nomen, vel *successorum, eorumque, ad quos ea res pertinet:* successores autem non solum qui in universa (15) bona succedunt, sed et hi, qui (16) in rei tantum dominium successerint, his verbis continentur.

§. 2. Sed ut ne (17) quid ædium, loci, operisve vitio, damnum factum sit, stipulatio interponitur de eo sine satisdatione: quæ non solum ad totas ædes, sed etiam ad partem ædium pertinet. Vitium autem ædium, et loci esse Labeo ait, quod accidens extrinsecus (18), infirmiores eas facit. denique nemo dixit, palustris loci vel arenosi nomine, quasi vitiosi, committi stipulationem: quia naturale vitium est, et ideo nec [ea] stipulatio interponitur, neque interposita committetur.

§. 3. Hæc stipulatio utrum id solum damnum contineat, quod injuria fit: an vero omne damnum, quod extrinsecus (19) contingat? et Labeo quidem scribit, de damno dato non posse agi, si quid forte terræ motu, aut vi fluminis, aliove quo casu fortuito acciderit.

§. 4. *Servius* quoque putat, si ex ædibus promissoris vento tegulæ (20) dejectæ damnum vicino dederint, ita eum teneri, si ædificii vitio id acciderit, non si violentia ventorum, vel qua alia ratione, quæ vim habet divinam (21). Labeo et rationem adjicit: quod si hoc non admittatur, iniquum erit. quod enim tam firmum ædificium est, ut fluminis, aut maris, aut tempestatis, aut ruinæ, incendii, aut terræ motus vim sustinere possit?

§. 5. Idem Servius putat, si controversia (22) aquæ insulam subverterit, deinde stipulatoris ædificia ceciderint, nihil eum ex stipulatu consecuturum: quia id nec operis nec loci vitio factum est. † Si autem aqua vitiet fundamenta, et sic ædificium ruisset, committi stipulationem ait: multum enim interesse, quod erat alioquin firmum, vi fluminis lapsum sit protinus; an vero ante sit vitiatum, deinde sic deciderit. et ita Labeo probat: etenim

(1) Hoc est, nisi conferat, nisi contulerit. Nam et fructuarius proprietario, si quid damni infecti præstiterit, cogitur conferre: ut et vice versa proprietarius fructuario. Hæc æquitas est, cujus hoc loco fit mentio.

(2) Retinere fundum ipsum fructuarius potest, interim dum ei conferat proprietarius partem ejus, quod ipse fructuarius damni infecti nomine adversario præstitit.

(3) Minima interdum curantur a Jurisconsultis.

(4) Petitio debet esse pura, non conditionalis, etiam si officio judicis aliquid petatur.

(5) *l. ult. C. de codicillis.*

(6) Atqui hoc esse non potest: nec enim in solidum cavere necesse est. *l.* 6. §. 7. *Supr. comm. divid.*

(7) Cur ita? vid. *l.* 17. *infr. judicat. solvi.*

(8) *l.* 4. *in fin. supr. de rer. divis. l.* 3. *infr. ne quid in loco publ.*

(9) *l.* 15. §. 3. *supr. h. t.*

(10) Tantum scil.

(11) *d. l.* 15. §. 10. *supr. h. t.*

(12) Negationes duæ interdum negant magis non affirmant, *ut hic.* ut in illo loco Lucilii: *Nihil neminem habere:* sic Cato. *Jampridem sunt cives quos non miseret neminis.* adde quæ scripsi ad *l.* 83. *infr. de verbor. oblig. l.* 237. *infr. de verb. significat.* Cujac. 10. *observ.* 26.

(13) Adde *l.* 2. §. 16. *infr. ne quid in loc. publ.*

(14) *l.* 17. §. 3. *supr. h. t.*

(15) *l.* 9. §. 12. *supr. de heredib. instit.*

(16) *l.* 14. §. 5. *vers. quidam. supr. quod met. caus.*

(17) Ne in operis, loci ædiumve vitio damnum etc. Hal.

(18) Extrinsecus vitium accidere dicitur, quod non est naturale, ut mox ex sequentibus apparet.

(19) Id est, casu.

(20) *l.* 43. *infr. h. t.*

(21) Vide *l.* 25. §. 6. *supr. locati.* Fortuitos casus hosce refert Hotom. 4. *observ.* 7. vim divinam, seu cœlitus immissam: naturalem (ut terræ motus): humanam (veluti latronum): bestialem (ut graculorum, sturnorum): fluvialem.

(22) Id est, impetus. Accursius: vis fluminis. *vers. multum. infr. h. t.*

multum (1) interesse, quod ad Aquiliam pertinet, sanum quis hominem occidat, an vero factum imbecilliorem.

§. 6. Quanquam autem stipulatio committitur, cum vitio operis damnum factum sit: tamen, si opus factum est ab eo, quem promissor prohibere non potuit, stipulatio non committetur. † Plane, si (2) prohibere potuit, committetur. † Sed si quis promissoris nomine fecerit, vel ejus pro quo promissum est, aut alius qui prohiberi potuerit: stipulatio ista committetur.

§. 7. Præterea si furni (3) nomine damni infecti fuerit cautum, deinde furnarii (4) culpa damnum datum fuerit: non venire in hanc stipulationem, plerisque videtur.

§. 8. Cassius quoque scribit, quod contra ea damnum datum est cui (5) nulla ope occurri poterit, stipulationem non tenere.

§. 9. Item apud Vivianum relatum est, Si ex agro vicini arbores vi tempestatis confractæ, in meum agrum deciderint, eoque facto vitibus meis vel segetibus nocent, vel ædificia demoliunt (6): stipulationem istam, in qua hæc comprehendentur, *Si quid arborum locive vitio acciderit*, non esse utilem: quia (7) non arborum vitio, sed vi ventorum, damnum mihi datum est. Plane si vetustate (8) arborum hoc fiebat, possumus dicere, vitio arborum damnum mihi dari.

§. 10. Idem ait, Si damni infecti ædium mearum nomine tibi promisero, deinde hæ ædes vi tempestatis in tua ædificia ceciderint, eaque diruerint, nihil ex ea stipulatione præstari; quia nullum damnum vitio mearum ædium tibi contingit: nisi forte ita (9) vitiosæ meæ ædes fuerint, ut qualibet vel minima tempestate ruerint. Hæc omnia vera sunt.

§. 11. Sed et quod Labeo putat, verum est, referre (10), utrum impulsu fluminis ruit ædificium, an deterius ante factum postea ceciderit.

§. 12. Item videamus, quando damnum dari videatur: stipulatio enim hoc continet, quod vitio ædium, loci, operis, damnum fit. utputa in domo mea puteum aperio, quo aperto venæ putei [tui] præcisæ sunt: an tenear? Ait Trebatius, non teneri me damni infecti: neque enim existimari (11) operis mei vitio damnum tibi dari in ea re, in qua jure (12) meo usus sum. Si tamen tam alte fodiam in meo, ut paries tuus stare non possit, damni infecti stipulatio committetur.

Si luminibus officiatur.

25. Paulus lib. 78. ad Edictum.

Trebatius ait etiam eum accipere damnum, cujus ædium luminibus (13) officiatur.

De eo, qui jure quid in suo facit.

26. Ulpianus lib. 81. ad Edictum.

Proculus ait, cum quis jure (14) quid in suo faceret, quamvis promisisset damni infecti vicino, non tamen eum teneri ea stipulatione: veluti si juxta mea ædificia habeas ædificia, eaque jure (15) tuo altius tollas; aut si in vicino tuo agro cuniculo (16) vel fossa aquam meam avoces. quamvis enim et hic aquam mihi abducas (17), et illic luminibus (18) officias, tamen ex ea stipulatione actionem mihi non competere: scil. quia non debeat videri is damnum facere, qui (19) eo veluti lucro, quo adhuc utebatur, prohibetur; multumque (20) interesse (21) utrum damnum quis faciat, an lucro, quod adhuc faciebat, uti prohibeatur. mihi videtur vera esse Proculi sententia.

De pluribus dominis.

27. Paulus lib. 78. ad Edictum.

Plures (22) earundem ædium domini, singuli stipulari debent sine adjectione partis (23): quia de suo quisque damno stipulatur: quinimo pars (24) adjecta partis partem faciet. Contra si plures domini sint vitiosarum ædium, pro sua (25) quisque parte promittere debet: ne singuli in solidum obligentur.

(1) Imo, nihil interesse videtur, is enim cujus ictu servus ægrotus percussus periit, lege Aquilia tenetur. *l.* 7. §. 5. *supr. ad leg. Aquil.*

(2) Vide *l.* 109. *infr. de reg. jur.*

(3) *l.* 27. §. 10. *supr. ad leg. Aquil.*

(4) Furnarius, qui et fornicator. *l.* 14. *supr. de instructo.* *ἰπνοκαύστης, καμινοκαύστης· furnarii. ἰπνοκαυστῶν ὑπουργοί·* hinc furnariam exercere. Sueton. *in Vitellio.* Vide Joseph. Scalig. *in* 4. *Manilii. fol.* 219. *in fin.*

(5) Casum cui resisti non potest, nemo præstat, etiam si se simpliciter obligaverit, *ut hic.* secus, si specialiter casuum causæ sint expressæ. *l.* 4. §. 4. *supr. si quis cautionib.*

(6) *Al.* Demoliantur.

(7) Aliud erit, si arborum vitio: et sic stipulatio damni non solum interponitur de ædibus, sed etiam de arboribus.

(8) Vetustas in arboribus vitium est.

(9) Vitiosæ sunt ædes, quæ facile possunt labi vel decidere.

(10) Effectus enim tribuitur ei causæ quæ necessario agit, et cui resisti non potest.

(11) De hac præsumptione vide Alciat. 3. *præsumpt.* 23.

(12) Licet cuique in proprio ædificare suam ad utilitatem, licet per consequentias alteri noceatur. vide *l.* 26. *infr. h. t.*

(13) Damnum accipit is, cujus lumini atque ædibus officitur. Damni species est luminibus vicini officere.

(14) *l.* 24. *in fin. supr. h. t. l.* 1. §. 21. *infr. de aqua et aquæ pluviæ. l.* 6. §. 6. *infr. quæ in fraudem credit. l.* 3. §. 2. *infr. de libero homine exhib. l.* 55. *l.* 129. *infr. de reg. jur.* vide quæ scripsi ad *l.* 3. §. 7. *Infr. de incendio.*

(15) *l.* 8. *l.* 9. *C. de servitutib.*

(16) Vide *l.* 6. *C. de metallar.* Cuniculus, foramen subterraneum. Fest. *l.* 11. *infr. de aqua et aquæ pluviæ. l.* 3. §. 6. *infr. de rivis.*

(17) Aquam vicino utilem abducere, damnum est. vid. *l.* 10. *C. de servitutibus et aqua.*

(18) *l.* 9. *l.* 14. *supr. de servitutibu. præd. urban.*

(19) Sententia hæc mihi perturbata videtur: hanc tamen interim sic expediendam puto: Quod tuo jure juxta mea ædificia tollis altius; quod eodem jure tuo, in vicino tuo agro cuniculo tuo vel fossa aquam meam avocas, damnum mihi ex hoc Edicto facere non videris, quia jure tuo facis. hoc autem Edictum pertinet ad eos, qui damnum jure non suo faciunt: at altius, cum id ita mihi liceret, non sustuli. lucrum id te facere passus sum, id est, beneficium id a me tu accepisti: nunc altius tollo, damnum non facio; quippe damnum is non facit, *qui eo te uti lucro, quo adhuc utebaris, prohibeat*: (ita hunc locum lego atque emendo.) multumque interest, utrum damnum quis faciat: an aliquem lucro, *quod adhuc faciebat, uti prohibeat* (ita rursus emendo hunc locum) *etc.* Est vero in hac sententia τὸ *adhuc*, idem quod ante, id est, ante hunc diem, inquam, quo altius tollo: multum igitur interest, damnum tibi faciam, an lucrum (quo me patiente utebaris antehac) tibi intercidam. Illud te invito facere non possum: hoc possum etiam te invito. Viderint alii oculatiores: mihi nunc sane non melior occurrit ad hunc locum interpretatio, vel emendatio.

(20) Non est eadem ratio damnum sentire, et lucrum non facere. vid. *hic Accurs.*

(21) Differentia est inter damnum emergens, et lucrum cessans. Semper autem facilius permittitur lucri impeditio, quam damni datio. *Bald.*

(22) *l.* 5. §. 1. *supr. h. t.*

(23) Partis appellatione, significatur dimidia. *l.* 164. §. 1. *infr. de verborum. significat.*

(24) Partis nomine quandoque dimidia dimidiæ significatur.

(25) *l.* 40. §. 2. *l.* 42. *Infr. h. t. l.* 2. §. 2. *infr. de stipul. prætor.*

Quid veniat in hanc stipulationem.

28. ULPIANUS lib. 81. ad Edictum.

IN hac stipulatione venit, quanti (1) ea res erit. Et ideo Cassius scribit, eum, qui damni infecti stipulatus est, si propter metum ruinæ ea ædificia, quorum nomine sibi cavit, fulsit: impensas ejus rei ex stipulatu consequi posse. Idemque juris esse, cum propter vitium communis parietis, qui cavit sibi damni infecti onerum eorum relevandorum gratia, quæ in parietem incumbunt, ædificia sua fulsit. † In eadem causa est detrimentum quoque propter emigrationem (2) inquilinorum, quod ex justo metu factum est. † Aristo autem non male adjicit, sicuti hic exigit Cassius, ut [si] justus metus migrandi causam præbuerit: ita in ejus personam, qui fulsit, eadem Cassium dicere debuisse, si justo metu ruinæ fulcire coactus est.

29. GAJUS lib. 28. ad Edictum provinciale.

SEd et si conducere hospitium nemo velit propter vitium ædium, idem erit dicendum.

De servitute.

30. ULPIANUS lib. 81. ad Edictum.

DAmni infecti stipulatio pertinet, etiam si quid ejus operis, quod [sit] in fundo meo aquæ ducendæ causa, vitio damnum mihi contigerit: solet enim opus in alieno fieri, cum (3) jure servitutis, quam quis habet alieno agro impositam, opus in alieno faciat.

§. 1. Utrum autem de hoc opere promittere an satisdare debeat, videamus (4)? Movet, quod in alieno facit: qui (5) autem de alieno cavet, satisdare (6) debet: qui de suo, repromittere. † Unde Labeo putabat, eum, qui modulorum (7) aut rivi faciendi causa opus faceret, etiam satisdare debere, qua (8) et in alieno solo faceret. sed cum de opere quod faciet, exigatur stipulatio, consequens erit dicere, sufficere repromissionem: quodammodo enim de re sua cavet.

§. 2. Quod dictum est aquæ ducendæ causa, exempli (9) gratia scriptum est: cæterum ad omnia opera stipulatio accommodabitur.

De his qui vias publicas muniunt. 1. Si controversia sit, dominus sit, necne, a quo cautio exigitur.

31. PAULUS lib. 78. ad Edictum.

QUi vias publicas muniunt, sine damno (10) vicinorum id facere debent.

§. 1. Si controversia sit, dominus sit necne, is a quo cautio exigitur, sub exceptione satisdare jubetur (11).

De ædibus communibus. Si alia actione damnum sarciri possit.

32. GAJUS lib. 28. ad Edictum provinciale.

SI (12) ædibus meis proximæ sunt ædes meæ (13) et tuæ: quæritur an, si hæ vitium mihi faciant, cavere mihi debeas pro damno propriarum mearum ædium: scilicet pro qua parte dominus existis? Et hoc plerisque placet: sed movet me, quod ipse meas (14) ædes reficere possim, et impensas pro socio, aut communi dividundo judicio, pro parte consequi. nam et si unas ædes communes tecum habui, eæque vitium faciant, et circa refectionem earum cessare videaris, nostri præceptores negant (15) cavere te debere: quia ipse reficere possim, recepturus pro parte, quod impenderim, judicio societatis, aut communi dividundo: ideo et interpositam cautionem minus utilem futuram; quia alia ratione damnum mihi posset sarciri. et est plane nostrorum præceptorum hæc sententia, ut credamus, inutilem (16) esse damni infecti stipulationem, quo casu damnum alia (17) actione sarciri possit: quod et in superiore casu intelligendum est.

De inquilino.

33. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

INquilino (18) non datur damni infecti actio: quia possit ex conducto agere, si (19) dominus eum migrare prohiberet;

34. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

UTique si pro præterita pensione satisfacere paratus fuit, alioquin justa retentio (20) pignoris domino fieri videretur. Sed etsi quasi pignora (21) retinuerit, et ea interierint ruina vicinarum ædium: potest dici etiam pignoratitia actione locatorem teneri, si poterat (22) eas res in locum tutiorem (23) transferre.

De pariete communi demoliendo.

35. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

IN parietis communis demolitione ea (24) quæri oportet, si satis aptus fuerit oneribus ferendis; an non fuerit aptus (25).

36. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

SEd ita idoneum esse plerique dixerunt, ut utrarumque ædium onera (26) quæ modo jure imponantur, communis paries sustinere possit.

(1) *l.* 37. *infr. h. t.*

(2) Adde *l.* 27. *in fin. Supr. locati.* vide Cuj. 8. *ad African. fol.* 190. *in fin.*

(3) Servitutem habens potest in fundo serviente ea facere, quæ ad servitutem conferunt sine præjudicio domini. *l.* 9. *infr. de statulib.*

(4) Pro opere quod jure servitutis facio, caveo, non satisdo. *Baldus.*

(5) Satisdandi et repromittendi differentia: satisdamus de alieno opere: repromittimus de nostro.

(6) Vide *l.* 1. §. 6. *in fin. Infr. de stipulat. prætor.*

(7) Alii legunt modiolos: quorum alios erogatorios, alios acceptatorios fuisse notant ex Vitruvio et Frontino, libro de aquæductibus: at hic moduli videntur formæ aquarum, aut tubuli.

(8) *Al.* quia.

(9) Similium idem est judicium: exempli causa quod dicitur, ad omne simile porrigitur. *Bald.*

(10) *l.* 15. §. 8. §. 10. *l.* 24. *supr. h. t.*

(11) Timenti damnum caveri debet. *l.* 19. *in fin. supr. h. t.*

(12) An socius socio de damno cavere compellitur? vid. apud Anton. Fabrum 2. *conjectur.* 9.

(13) Id est, communes.

(14) Hinc colligere possumus, *Meum* esse quod commune cum alio habeo. vide Paulum 5. *sentent.* 10. §. 2.

(15) Qui communes ædes habent, inter se non repromittunt. *l.* 43. §. 1. *infr. h. t.*

(16) Hoc est, non necessariam. Anton. Faber, *ibid.* Movebatur autem, quod hic quæstio non sit, an socius socio de damno infecto cavere possit, sed an cavere debeat? Respondet vero Jurisconsultus, inutilem esse stipulationem, id est, cavere non debere, quia socio alia actione, et remedio civili possit esse consultum. Frustra autem is, qui civilem actionem habet, honorariam desiderat, *l.* 1. *supr. de Publiciana.* quod et apertius declarat lex 39. *infr. h. t.* ubi dixi.

(17) *l.* 18. §. 9. *in fin. supr. h. t.*

(18) *l.* 13. §. 6. *supr. h. t.*

(19) Adde *l.* 27. *in fin. supr. locati.*

(20) *l.* 9. *supr. in quibus caus. pign.*

(21) Vid. *l.* 6. *supr. in quib. caus. pign.*

(22) Ad id igitur tenetur: alias est in culpa. *l.* 8. *l.* 9. *C. de pignorat. act.* *l.* 3. *C. de peric. tutor.*

(23) Pignora accepta creditor tenetur in tutissimo loco deponere. facit *l.* 28. *in fin. supr. de administr. et peric. tutor.* *l.* 9. *C. de pignorat. act.*

(24) Adde *l.* 36. *l.* 37. *l.* 39. *l.* 40. *infr. h. t.*

(25) Alias nulli vicino parietem communem demoliri permittitur, quia non solus dominus est, *l.* 7. *supr. de servitut. præd. urban.* et vicino competit actio *Communi dividundo*, vel Interdictum *Uti possidetis.* *l.* 12. *supr. comm. div.*

(26) Vide *l.* 13. *l.* 19. *supr. de servitut. præd. urban.*

37. Ulpianus lib. 42. ad Sabinum.

Nam si non fuit, utique demolire eum oportuit (1). nec debet, si (2) quid damni ex hac causa attigit, is, qui demolitus est, teneri: nisi sumptuose (3), aut parum bonus novus paries sit restitutus. † Quod si fuerit idoneus paries, qui demolitus est: in actionem damni infecti venit id, quanti interfuit (4) actoris, eum parietem stare. merito: nam si non debuit demoliri, restituere (5) cum debet proprio sumptu. † Sed et si quis reditus (6) ob demolitionem amissus est, consequenter restitui (7) eum Sabinus voluit. † Si forte habitatores migraverunt, aut non tam commode habitare possunt: imputari id ædificatori potest.

De emptore et venditore. 1. *In cujus partis possessionem mittitur.* 2. *De æstimatione novi parietis.*

38. Paulus lib. 10. ad Sabinum.

Emptor ædium ante traditam sibi possessionem ideo inutiliter stipulatur, quia venditor omnem diligentiam ei præstare debet. tunc (8) certe utiliter stipulatur, cum omnis culpa a venditore aberit: veluti si precario emptori in his ædibus esse permisit, custodiamque ei abfuturus tradidit.

§. 1. Si agri (9) nomine non caveatur: in eam partem agri mittendum est, ex (10) qua periculum timeatur. ejusque rei ratio hæc est, quod in ædificiis partes quoque reliquæ a vitiosa parte traherentur: at in agris non idem est: sed dicendum est, ut in domibus quoque majoribus interdum causa cognita Prætor statuere debeat, in cujus partis possessionem is, cui non caveatur, mitti debeat.

§. 2. Deducto (11) veteris parietis pretio, si quid amplius sit, æstimari (12) debet: et si quid ex veteri in novum conjectum sit, deduci [ex] æstimatione oportet.

De pariete communi. 1. *Si domus in controversia sit.* 2. *De superficie et solo.* 3. *De procuratore.* 4. *De æstimatione.*

39. Pomponius lib. 21. ad Sabinum.

Inter quos paries communis est (13) ædificiorum nomine, quæ quisque propria habet, stipulari damni infecti solet. sed (14) tunc ea cautio necessaria est, cum aut alter (15) solus ædificat, et vitium ex opere futurum est, aut alter pretiosiora ædificia habet, et plus damni sensurus sit decidente pariete: alioquin, si æquale (16) periculum est, quantum quis vicino præstat, tantum ab eo consequitur.

§. 1. Si domus in controversia sit: dicendum est, damni infecti onus possessoris (17) esse, cum id, quod præstiterit, imputare domino prædii possit. quod si non caveat, possessionem ad petitorem, qui caveri damni infecti sibi velit, transferat: nam iniquum est stipulatorem compelli, relicto prædio, ex quo damnum vereatur, dominum quærere.

§. 2. Damni infecti stipulatio latius patet. et ideo et ei, qui superficiariam (18) insulam habet, utilis est ea stipulatio, si quid in superficie damnum datum fuerit: et nihilominus et soli domino utilis est, si solo damnum datum fuerit, ut tota superficies tolleretur; fraudabitur enim dominus soli in possessione percipienda.

§. 3. Alieno (19) nomine stipulari ita licet, ut, quod damnum domino datum sit, comprehendatur, cavere autem debebit is, qui stipulabitur, dominum ratam (20) rem habiturum: exceptioque (21) procuratoria stipulationi inserenda erit, sicut in stipulatione legatorum. quod si ei non cavebitur, mittendus est in possessionem procurator omnimodo, ut ei exceptio procuratoria non noceat.

§. 4. In æstimando novo pariete, ratio (22) haberi debet ejus impensæ, quæ modum probabilem (23) non excedet in vetere ejus cultus (24): non qui [non] adgravet.

1. *De pariete communi.* 2. *De pluribus actoribus*, 3. *Vel reis.* 4. *De pluribus in possessionem mittendis.*

40. Ulpianus lib. 43. ad Sabinum.

Ex damni infecti stipulatione non oportet infinitam (25) vel immoderatam æstimationem fieri, utputa ob tectoria, et ob picturas. licet enim in hæc magna erogatio facta est, attamen ex damni infecti stipulatione moderatam æstimationem faciendam: quia honestus modus servandus est, non immoderata (26) cujusque luxuria (27) subsequenda.

§. 1. Quotiens communis (28) parietis vitio quid accidit, socius socio nihil præstare debet: cum communis rei vitio contigerit. † Quod si quia alter eum presserat, vel

(1) Paries non idoneus a vicino potest dejici.

(2) Cicero *in Topic. in loco ab efficientibus.*

(3) Qui sumptuosum aut parum idoneum communem parietem ædificat, sibi vicinum non obligat, vicino obligatur.

(4) *l. 28. supr. h. t.*

(5) Qui demolitus est idoneum parietem, suo sumptu eum restituere debet.

(6) Ob demolitionem parietis communis interdum reditus domus amittitur.

(7) Cum omni causa. *l. sequitur. §. et tunc. infr. de usurpat.* Paris. *consil.* 1. *num.* 147. 148. *lib.* 1. Ans.

(8) *l. 18. §. 7. supr. h. t.*

(9) Agri et fundi nomine etiam cavetur. *l. 24. § 9. supr. h. t. l. 19. supr. de rei vind.*

(10) *l. 15. §. 11. supr. h. t.*

(11) *l. 39. in fin. infr. h. t.*

(12) Adde *l. 11. supr. communi divid.*

(13) Vide Paul. 5. *sent.* 10. §. 1.

(14) Damni infecti stipulatio duobus casibus necessaria est inter socios, *ut hic.* ut hinc merito colligas, aliis casibus necessariam non esse, utiliter tamen interponi posse. *l. 32. in fin. Supr. l. damni. 43. §. cum parietem. infr. h. t.*

(15) Damni infecti stipulatio inter socios necessaria est, cum unus ex sociis ædificat, alter non ædificat, et ex ejus qui ædificat opere damnum timetur. Nam si uterque ædificaret, necessariam [illegible] esse [illegible] stipulationem constaret. *d. l.* 43. §. [illegible]

Cur hoc casu stipulatio necessaria est? quia judicio communi dividundo, aut pro socio, damnum factum sarciri non potest, cum utrumque judicium non aliter locum habeat, quam si de re communi agatur, quod hic non evenit. Ponimus enim socii proprias ædes ex communium ruina damnum passas fuisse. Et vere ita est, tum demum damni infecti stipulationem necessariam esse, cum illius, qui sibi timet, indemnitati alia actione consultum esse non potest. *l. 32. supr. h. t.*

(16) Paritas damni compensatione inducitur.

(17) Adde *l. ult. §. 1. C. de pet. hered.*

(18) *l. 13. §. 8. l. 18. §. 4. supr. h. t.*

(19) *l. 13. §. 13. l. 18. in fin. supr. h. t. l. pen. supr. si quis cautionib.*

(20) Per cautionem rati, persona legitimatur, post cujus satisdationem nulla exceptio procuratoria opponitur. *Bald.*

(21) De qua vide *l. 29. §. 4. supr. mandati.*

(22) Adde *l. 37. et l. 38. in fin. supr. h. t.*

(23) Quidquid est ultra modum, adgravat.

(24) *Al.* cultu.

(25) *l. 13. in fin. supr. de servitut. præd. urban.*

(26) Adde *l. 37. 38. in fin. supr. h. t.*

(27) Luxuria, magna erogatio. vide *l. 1. §. pen. supr. de ædilitio.* et Anton. Augustin. 4. *emendat.* 11. adde *l. 15. supr. de curatoribus furioso et aliis.*

(28) V. *l. 39. supr. h. t.*

oneraverat, idcirco damnum contigit: consequens est dicere detrimentum hoc, quod beneficio (1) ejus contingit, ipsum sarcire debere. Quod si æqualiter utriusque oneribus pressus decidit, rectissime Sabinus scripsit, [parietem] (2) utriusque causam esse.

† Sed si alter plures vel pretiosiores res amiserit: melius est dicere, quia (3) ambo onera imposuerunt, neutri adversus alterum competere actionem.

§. 2. Quotiens ex damni infecti plures (4) agunt, quia in eadem re damnum passi sunt, id est, in ædibus, non debet unusquisque eorum in solidum agere, sed in partem experiri: neque enim damnum, quod (5) pluribus datum est, unicuique in solidum [datum est], sed in partem datum esse videtur; et ideo unicuique in partem competere actionem Julianus scripsit.

§. 3. Item si plurium (6) sint ædes, quæ damnose imminent, utrum adversus unumquemque dominorum in solidum competit, an in partem? Et scripsit Julianus, quod et Sabinus probat: pro dominicis partibus conveniri eos oportere.

§. 4. Si plures domini sint ædium, qui damni infecti prospicere volunt, nec quisquam eis damni infecti caveat: mittendi omnes (7) in possessionem erunt, et quidem æqualibus (8) partibus, quamvis diversas portiones dominii habuerint: et ita Pomponius scribit.

De re communi reficienda.

41. POMPONIUS lib. 21. ad Sabinum.

IN reficiendo communi pariete ei potius facultas ædificandi præstatur, qui (9) magis idonee reficere parietem velit. † Idemque dicendum est, et si de eodem itinere rivove reficiendo inter duos vel plures quæratur.

De servo communi.

42. JULIANUS lib. 58. Digestorum.

SI servus communis damni infecti stipulatus fuisset, perinde (10) habetur, ac si ipsi domini sua voce pro partibus stipularentur.

De vento aut alia vi extrinsecus admota. 1. *De pariete communi.*

43. ALFENUS [VARUS] lib. 2. Digestorum.

DAmni infecti quidam vicino repromiserat (11): ex ejus ædificio tegulæ (12) vento dejectæ ceciderant in vicini tegulas, easque fregerant. Quæsitum est, an aliquid præstari oportet? Respondit: si vitio ædificii et infirmitate factum esset, debere præstari: sed si tanta vis venti fuisset, ut quamvis firma ædificia convelleret, non debere. et quod in stipulatione (13) est, *Sive quid ibi ruet*, non videri sibi ruere, quod aut vento, aut omnino aliqua vi extrinsecus admota caderet: sed quod ipsum per se concideret.

§. 1. Cum parietem (14) communem ædificare quis cum vicino vellet, priusquam veterem demoliret, damni infecti vicino repromisit (15), adeoque restipulatus (16) est: posteaquam paries sublatus esset, [et] habitatores ex vicinis cœnaculis emigrasset (17), vicinus ab eo mercedem, quam habitatores non redderent, petere vult. Quæsitum est, an recte petet? Respondit: non (18) oportuisse eos, cum communem parietem ædificarent, inter se repromittere. neque ullo modo alterum ab altero cogi potuisse: sed si maxime repromitterent, tamen non oportuisse amplius quam partis dimidæ; quo amplius ne extrario quidem quisquam, cum parietem communem ædificaret, repromittere deberet. sed quoniam (19) jam in totum repromisisent, omne, quod detrimenti ex mercede vicinus fecisset, præstaturum (20).

§. 2. Idem consulebat, possetne, quod ob eam rem dedisset, rursus repetere: quoniam stipulatus esset a vicino, si quid ob eam rem, quod ibi ædificatum esset, sibi damnum datum esset, id reddi; cum et ipsam hanc pecuniam, quam daret, propter illud opus perderet? Respondit non posse: propterea quia non operis vitio (21), sed ex stipulatione id amitteret.

Si ædes corruerunt, priusquam Prætor adiretur: aut in possessionem missus, eo venisset. 1. *De pignore.*

44. AFRICANUS lib. 9. (22) Quæstionum.

CUm postulassem, *ut mihi damni infecti promitteres*, noluisti: et priusquam Prætor adiretur (23), ædes tuæ corruerunt, et damnum mihi dederunt. potius esse ait, ut nihil novi Prætor constituere debeat, et mea culpa damnum sim passus, qui tardius experiri cœperim: at si cum Prætor, *ut* (24) *promitteres*, decrevisset, et, te non promittente, ire me in possessionem jussisset, et priusquam eo venissem, corruerunt, perinde omnia servanda esse existimavit, atque si posteaquam in possessionem venissem, damnum datum esset.

§. 1. Damni infecti nomine in possessionem missus (25), possidendo dominium cepit (26): deinde creditor eas [ædes] pignori sibi obligatas persequi vult. non sine ra-

(1) Vitio ejus.
(2) Pariatam, id est, parem redditam.
(3) Majoris, et fatalis damni ratio non habetur, ubi culpa damnum passo potest imputari. *Bald.*
(4) *l.* 27. *supr. h. t.*
(5) Impossibile est, ut plures damnum capiant in solidum. *Bald.*
(6) V. *l.* 5. §. 1. *supr. h. t.*
(7) *l.* 15. §. 15. *supr. h. t.*
(8) Ex primo decreto fit missio in partes æquales. *d. l.* 15. §. 18. ex secundo decreto pro dominicis. *Bald.*
(9) Is, qui magis idoneus est, præfertur in reædificatione, *ut hic.* in accusatione. *l.* 16. *Infr. de accus.* v. Accurs.
(10) Vox servi, vox domini, §. 4. *in fin. Inst. de inutil. stip.* excepe *l.* 2. *et l.* 38. *infr. de stip. servor.*
(11) Generaliter.
(12) *l.* 24. §. 4. *supr. h. t.* de tegulis adde *l.* 5. §. 2. *supr. ad l. Aquil.*
(13) Stipulatio verbis generalibus concepta, nihil præter naturam contractus ipsius continet, ideoque ex contractu super quo interponitur, interpretanda est.
(14) V. *l.* 35. *l.* 39. *supr. h. t.*
(15) Adde *l.* 32. *Supr. h. t.*
(16) Restipulari est contra stipulari. dixi ad Ciceronem *Oratione pro Roscio Comædo.*
(17) *l.* 37. *in fin. supr. h. t.*
(18) *l.* 32. *supr. h. t.*
(19) Promissiones spontaneæ ex certa scientia interpositæ, suum sortiuntur effectum: et utiles sunt, licet insolitæ sint. *l.* 4. *in fin. supr. si quis cautionibus.*
(20) Damnum, quod quis ex suo contractu sentit, sibi imputare debet, non alteri.
(21) *l.* 24. *in fin. l.* 30. *supr. h. t.*
(22) Vide Cujac. 9. *ad Afric. fol.* 219.
(23) Pro tribunali. Hujusmodi postulatio instar actionis habet; ideoque actio dicitur, *l.* 33. *supr. h. t. l.* 3. §. 2. *l.* 11. §. 3. *infr. tit. prox.* et a Græcis, ἡ ἐλπίδι συμπτώσεως ἀγωγή.
(24) A Prætore interponuntur tria decreta: Primum, cavendi: secundum, custodiæ: tertium, possessionis.
(25) *Subaudi*, et possidere jussus: Nam mox sequitur, possidendo dominium cepi.
(26) *l.* 15. §. 16. *supr. h. t.*

tione dicetur, nisi impensas (1), quas in refectionem (2) fecerim, mihi præstare sit paratus, inhibendam adversus me persecutionem. Cur ergo (3) non emptori quoque id (4) tribuendum est, si forte quis insulam pignoratam emerit (5)? non recte hæc inter se comparabuntur, quando is, qui emit, sua voluntate negotium gerat: ideoque diligentius a venditore sibi cavere et possit, et debeat: quod non æque et de eo, cui damni infecti non promittatur, dici potest;

De opere destruendo.

45. SCÆVOLA lib. 12. Quæstionum.

[A Quo fundus petetur si rem nolit (6)]. Ædificatum habes: ago, *tibi jus non esse habere:* non defendis: Ad me (7) possessio transferenda (8) est (9): non quidem ut protinus destruatur opus (iniquum enim est, demolitionem protinus fieri); sed ut id fiat, nisi (10) intra certum tempus egeris, jus tibi esse ædificatum habere.

De domo diruta extruenda. 1. *De domo sumptu publico extructa.*

46. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

AD curatoris (11) Reipublicæ officium spectat, ut dirutæ domus a dominis extruantur.

§. 1. Domum (12) sumptu publico extructam (13), si dominus ad tempus pecuniam impensam cum usuris restituere noluerit (14), jure eam Respublica distrahit.

De eo, quod ex unis ædibus in aliorum usum conversum est.

47. NERATIUS lib. 6. Membranarum.

QUod conclave (15) binarum (16) ædium dominus ex aliis ædibus in aliarum usum convertit, non solum si contignatio, qua id sustinebitur, orietur ex parte earum ædium, in quarum usum conversum erit, earum fiet: sed etiam si transversa contignatio tota in aliarum ædium parietibus sedebit (17). † Sed et Labeo [in] libris posteriorum scribit: Binarum ædium dominum utrisque porticum superposuisse, inque eam aditu ex alteris ædibus dato, alteras ædes, servitute oneris porticus servandæ imposita, vendidisse: totam porticum earum (18) ædium esse, quas retinuisset; cum per longitudinem utriusque domus extensa esset transversæ contignationi, quæ ab utraque parte parietibus domus, quæ venisset, sustineretur. Nec tamen consequens est, ut superior pars ædificii, quæ nulli conjuncta sit, neque aditum (19) aliunde habeat, alterius sit, quam cujus est id, cui superposita est.

De demolitione domus.

48. MARCIANUS lib. singul. de Delatoribus.

SI (20) quis ad demoliendum negotiandi (21) causa vendidisse domum partemve domus fuerit convictus: ut emptor et venditor singuli pretium, quo domus distracta est, præstent, constitutum est. † Ad opus autem publicum (22) si transferat marmora vel columnas, licito jure facit.

TIT. III.

DE (23) AQUA (24), ET AQUÆ PLUVIÆ (25) ARCENDÆ (26).

De aqua pluvia arcenda. De causa et effectu actionis. Definitio aquæ pluviæ. Si aqua pluvia per se noceat vel mixta cum alia. 1. *De opere, ex quo damnum timetur. Si naturaliter aqua noceat.* 2. *De palude.* 3. *De eo, quod aratro factum est.* 4. *De fossis.* 5. *De sulcis.* 6. *De salictis.* 7. *De eo, quod fructuum percipiendorum,* 8. *Vel agri colendi causa fit.* 9. *De sulcis.* 10. *Si aqua naturaliter decurrat aut opere facto.* 11. *Si quis aquam pluviam in suo retineat, vel superficientem ex vicini fundo in suum derivet,* 12. *Vel in suo fodiens, vicini fontem avertat.* 13. *De superiore et inferiore.* 14. *Si ipsius loci natura nocet.* 15. *Si aqua naturaliter nocet vel opere facto. De aqua pluvia vel quæ imbre crescit. De opere agri colendi causa facto.* 17. *De agro, ædificio, oppido.* 18. *De loco ex quo aqua oritur.* 19. *Si ex ædif. urb. agro vel ædif. rust. noceat.* 21. *De opere ex quo fit, quominus aqua prosit.* 22. *De opere sublato.* 23. *De aggeribus vel fossis. De natura et lege agrorum, et vetustate.*

1. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

SI (27) cui aqua pluvia damnum dabit, actione aquæ pluviæ arcendæ avertetur aqua. † Aquam (28) pluviam dicimus, quæ de cœlo cadit, atque imbre excre-

(1) *l.* 15. §. 31. *Supr. h. t.*
(2) Secus in exstructionem. *l.* 29. §. 2. *supr. de pignoribus.*
(3) Adde *l.* 29. §. 2. *Supr. de pignorib.*
(4) Ut conventus hypothecaria deducat impensas.
(5) *Subaudi*, et in ea sumptus fecerit, ut *supr. h. t.* secus si novum ædificium. *l.* 29. §. 2. *supr. de pignoribus.*
(6) Hæc verba sunt supervacua. *Goth.* Vid. Ant. August. *lib.* 3. *emend. cap.* 9. et Alciat. *lib.* 1. *parerg. cap.* 6. S. L. Adde *Leonin. emendat. lib.* 7. *cap.* 19. Ans.
(7) *l.* 18. *supr. si servitus.*
(8) Vide quæ notavi ad *l.* 15. *supr. tit. prox.*
(9) In ædificatorem donec ille egerit, et probaverit jus sibi ædificatum habere.
(10) Tempus certum agendi litigatori interdum præstituere judex potest.
(11) Curator reipublicæ, idem procurator reipublicæ dicitur, *l. penult. C. ne de statu. l.* 30. *C. de decurionibus.* λογιστὴς appellatur, *l.* 3. *C. de modo mul. l. ult. supr. de off. Adsessor.* κοιστὴς, δοκιμαστὴς· opera et loca publica curat, *ut hic. l.* 3. §. 4. *infr. quod vi aut clam. l.* 2. *l.* 3. *infr. de administratione rerum.* causam agit reipublicæ apud Præsidem vel Principem. vide Cujac. ad *d. l.* 30. adde *l.* 7. *supr. de off. Præsid.*
(12) Neglectam a domino scilicet.
(13) Si privatus domum suam non reficit, potest respublica sumptibus domini eam extruere.
(14) Adde *l.* 52. §. 10. *supr. pro socio. l* 2. *C. in quib. caus pign. l. ult. C. de jure dominii.*
(15) De conclavi *l.* 1. §. 10. *vers.* 2. *supr. de inspic. ventre.* Goth. vide Cæpoll. *de servitut. urbanor. præd. c.* 44. S. L.
(16) Conclave binarium. *Hal.*
(17) Id est, immissa, imposita erit.
(18) Conclave et porticus cedit illis ædibus, ex quibus tantum habetur aditus.
(19) *l.* 91. *in fin. supr. de legat.* 3.
(20) *Synops. Basil.* 19. *tit.* 1. *ex lib.* 58. *tit.* 10. *c.* 70.
(21) *l.* 52. *supr. de contr. empt. l.* 41. §. 1. *supr. de legat.* 1. *l.* 2. *l.* 7. *C. de ædific. privat.*
(22) *d. l.* 41.
(23) Περὶ τῆς ὡς ἀπὸ πλησμονῆς ὑδάτων καινοτομίας 58. *Eclog.* 13.
(24) Agris noxia. nam si ædificio vel oppido nocebit, alia actione utendum erit. §. 17. *Infr. h. t.*
(25) Pluvia aqua, cœlestis et Jovialis. *l.* 1. *infr. h. t.*
(26) Actione scil. ut eam vicinus noceat, id est, avertat. *l.* 2. §. 9. *infr. h. t.* Hæc autem actio ex legib. 12. Tabularum originem habet: pertinet ad eam damnum etiam infectum, *l.* 1. §. 1. ejus formulam vid. in *l.* 24. *infr. h. t.* Huic actioni contraria est actio in Africa, ut Aggenus scribit *lib.* 2. cum enim sit regio calidissima, nihil magis in querela est, quam si quis inhibuerit aquam pluviam in agrum vicini influere. vid. Cujac. *hic.*
(27) Hæc erant verba legis 12. Tabularum: Si aqua pluvia nocet. *l.* 21. *infr. de statulíber.*
(28) Vide Cicer. *in Topicis*, loco a conjugatis.

scit : sive per se hæc aqua cœlestis noceat, ut Tubero ait, sive cum alia mixta (1) [sit].

§. 1 Hæc autem actio locum habet in damno nondum facto, opere tamen jam facto : hoc est, de eo opere, ex quo damnum timetur. totiensque locum habet, quotiens manu facto opere agro aqua nocitura est : id est, cum quis manu fecerit, quo aliter flueret, quam natura soleret ; si forte immittendo eam aut majorem fecerit, aut citatiorem (2), aut vehementiorem ; aut si comprimendo redundare effecit. quod si natura aqua noceret, ea actione non continetur.

§. 2. Neratius scribit, Opus, quod quis fecit, ut aquam excluderet, quæ (3) exundante palude in agrum ejus refluere solet, si ea palus aqua pluvia ampliatur (4), eaque aqua repulsa eo opere agris vicini noceat, aquæ pluviæ actione cogetur tollere.

§. 3. De eo opere, quod agri colendi causa aratro factum sit, Quintus Mucius ait, non competere hanc actionem. Trebatius autem, non (5) quod agri, sed quod frumenti duntaxat quærendi causa aratro factum [sit], solum excepit.

§. 4. Sed et fossas agrorum siccandorum causa factas, Mucius ait fundi colendi causa fieri (6) : non tamen [oportere] corrivandæ aquæ causa fieri : *sic enim debere quem meliorem agrum suum facere*, ne (7) *vicini deteriorem faciat*.

§. 5. Sed et si quis arare et serere possit etiam sine sulcis aquariis (8), teneri eum, si quid ex his, licet agri colendi causa videatur fecisse : quod si aliter serere non possit, nisi sulcos aquarios fecerit, non teneri. Ofilius autem ait, sulcos agri colendi causa directos ita, ut in unam pergant partem, jus esse facere.

§. 6. Sed apud Servii auctores (9) relatum est, si quis salicta posuerit, et ob hoc aqua restagnaret (10), aquæ pluviæ arcendæ agi posse, si ea aqua vicino noceret.

§. 7. Labeo etiam scribit, ea, quæcunque frugum (11) fructuumque recipiendorum causa fiunt, extra hanc esse causam : neque referre, quorum fructuum percipiendorum causa id opus fiat.

§. 8. Item Sabinus, Cassius, opus manufactum in hunc actionem venire aiunt: nisi (12) si quid agri colendi causa fiat.

§. 9. Sulcos tamen aquarios (13), qui ἕλικες (14), appellantur, si quis faciat, aquæ pluviæ actione eum teneri [ait].

§. 10. Iidem aiunt, si aqua naturaliter (15) decurrat, aquæ pluviæ arcendæ actionem cessare : quod si opere facto aqua aut in superiorem partem repellitur, aut in inferiorem derivatur, aquæ pluviæ arcendæ actionem competere.

§. 11. Iidem aiunt, aquam pluviam in suo retinere, vel superficientem (16) ex vicini (17) in suum derivare, dum opus in alieno non fiat, omnibus jus esse : prodesse enim sibi unusquisque, dum alii non nocet, non prohibetur : nec quemquam hoc nomine teneri.

§. 12. Denique Marcellus scripsit, cum eo, qui in suo fodiens, vicini fontem (18) averterit, nihil posse agi : nec de dolo actionem. et sane non debet habere, si non (19) animo vicino nocendi, sed suum agrum meliorem faciendi id fecit.

§. 13. Item sciendum est, hanc actionem vel superiori adversus inferiorem competere, ne aquam, quæ natura fluat, opere facto inhibeat per suum agrum decurrere : et inferiori adversus superiorem, ne aliter aquam mittat, quam fluere natura solet (20).

§. 14. Huic illud etiam applicandum, nunquam competere hanc actionem, cum ipsius loci natura nocet (21) : nam (ut verius quis dixerit) non (22) aqua, sed loci natura nocet (23).

§. 15. In summa puto, ita demum aquæ pluviæ arcendæ locum actionem habere, si aqua pluvia, vel quæ (24) pluvia crescit, noceat, non naturaliter, sed opere facto : si agri colendi causa id factum sit.

§. 16. Imbre autem crescere eam aquam, quæ colorem mutat vel increscit.

§. 17. Item sciendum est, hanc actionem non alias locum habere, quam si (25) aqua pluvia agro noceat. † Cæterum si ædificio vel oppido noceat, cessat (26) actio ista : agi autem ita poterit, *jus non esse stillicidia, flumina immittere*. Et ideo Labeo et Cascellius aiunt, aquæ quidem pluviæ arcendæ actionem specialem (27) esse : de fluminibus et stillicidiis, generalem ; et ubique agi ea licere. Itaque aqua, quæ agro nocet, per aquæ plûviæ arcendæ actionem coercebitur.

(1) Nibil refert, an aliquid per se noceat, an alii mixtum. *Bald.*

(2) Citiorem, *Hal.* ἐὰν δὲ διὰ τὸ περιχειρωθῆναι τὸ ἔργον σφοδρότερον ἄρξηται ῥέειν· *Eclog. c.* 1.

(3) Non licet aquam ab antiqua sua exundatione excludere, ita ut vicino noceatur.

(4) Crescit. §. 15. *infr. h. t.*

(5) Opera manu facta, nisi agri colendi causa fiant, in actionem aquæ pluviæ arcendæ veniunt. *Eclog. c.* 1. *et* §. 8. §. 15. *infr. h. t. l.* 24. *infr. h. t.*

(6) Fieri oportere. *Hal.*

(7) *l.* 8. §. 5. *supr. si servit. vindic. l.* 21. *in fin. infr. quod vi aut clam. l.* 13. *supr. de servit. præd. urban.*

(8) §. 9. *infr. h. t. l.* 24. §. 1. *infr. h. t.*

(9) *Lege*, auditores. ut alibi dixi.

(10) *l.* 2. §. 28. *infr. ne quid in loco publico.*

(11) *l. frugem.* 77. *Infr. de verb. sign.*

(12) §. 3. *supr. h. t.*

(13) §. 5. *supr. h. t.*

(14) Qui Græce ὑδραύλακες appellantur. *Hal. Eclog. cap.* 1. vocat αὔλακας δι' ὧν τὸ ὕδωρ ἐκφέρεται. Florentinam vix probare possim, quatenus vox ἕλικες Græce scribitur, siquidem id verbum ea significatione non reperio a Græcis usurpari. De elicibus Columella 2. c. 8. Cavebitur (inquit) ut patentes liras crebrosque sulcos aquarios, quos nonnulli elices vocant, faciamus, atque omnem humorem in colliquias, atque inde extra segetes derivemus. sic Festus, elices sulci aquarii, per quos aqua collecta educitur e liris. ideo magis amplector, et probo, quod Josephum Scaligerum in ea sententia fuisse postea reperi apud Festum in voce *Elices*, *Elicatores* ὑδροσκόποι· vide Alciat. 2. *prætermi. et* 1. *parerg.* 24. Anton. August. 4. *emend.* 16.

(15) Κατὰ φύσιν· *Eclog. cap.* 1.

(16) Superfluentem. *Hal.*

(17) *Sub.* fundo, Hellenismus, ut notant Petrus Victorinus, et Antonius Augustinus, 2. *emendat.* 1.

(18) *l.* 21. *infr. h. t. l.* 26. *supr. de damno.*

(19) *l.* 2. §. 9. *infr. h. t.*

(20) Tria sunt, per quæ fundus inferior superiori servit : lex, natura loci, consuetudo quæ pro lege semper accipitur. *Eclog. c.* 1. *in fin. l.* 20. §. 2. *supr. de servit. præd. rustic.*

(21) Tunc sc.

(22) Aquæ et loci natura nocentis differentia.

(23) Natura loci inferior fundus servit superiori.

(24) §. 2. *supr. h. t.*

(25) Atqui differentia magna est, noceatur urbano ædificio, vel rustico. *l. eorum.* §. *ult. supr. tit. prox.* Sed ibi agitur de cautione damni infecti, quæ diversa est ab hac actione.

(26) Imo non cessat. *l.* 19. §. *ult. Supr. de damno.*

(27) Cur aquæ pluviæ actio specialis : de fluminibus generalis est? Aquæ pluviæ actio datur, *si agro noceatur*, hoc est, prædio rustico : de fluminibus et stillicidiis datur, etiam tum, cum noceatur prædio urbano : et hoc sensu hic dicitur actione de fluminibus et stillicidiis ubique agi licere. Quod si aqua pluvia ædificio vel oppido noceat, negatoria de servitutibus actio dabitur, *ut hic.*

§. 18. Nec illud quæramus (1), unde oriatur (2): nam et si [ex] publico (3) oriens, vel [ex loco] sacro per fundum vicini descendat, isque opere facto in meum fundum eam avertat: aquæ pluviæ arcendæ teneri eum Labeo ait.

§. 19. Cassius quoque scribit, si aqua ex ædificio urbano noceat vel agro, vel ædificio rustico: agendum de fluminibus et stillicidiis.

§. 20. Apud Labeonem autem invenio relatum, si ex agro meo aqua fluens noceat loco (4) qui est intra continentia, hoc est, ædificio (5): non posse me aquæ pluviæ arcendæ conveniri. quod si ex continentibus profluens in meum agrum defluat, eique noceat: aquæ pluviæ arcendæ esse actionem.

§. 21. Sicut autem opus factum, ut aqua pluvia mihi noceat, in hanc actionem venit: ita per contrarium quæritur, an posset aquæ pluviæ arcendæ agi, si vicinus opus fecerit, ne aqua, quæ alioquin decurrens agro meo proderat, huic prosit? Ofilius igitur et Labeo putant agi non posse, etiamsi intersit mea ad me aquam pervenire (6); hanc enim actionem locum habere, si aqua pluvia noceat, non (7), si non prosit.

§. 22. Sed et si vicinus opus tollat, et sublato eo aqua naturaliter ad inferiorem agrum perveniens noceat: Labeo existimat aquæ pluviæ arcendæ agi non posse. semper enim hanc esse servitutem inferiorum (8) prædiorum, ut natura profluentem aquam excipiant. Plane si propter id opus sublatum vehementior [aqua] profluat vel corrivetur, aquæ pluviæ arcendæ actione agi posse etiam Labeo confitetur.

§. 23. Denique ait conditionibus agrorum quasdam leges (9) esse dictas: ut quibus agris magna sint flumina, liceat mihi scilicet in agro tuo aggeres vel fossas habere. si tamen lex non sit agro dicta, agri naturam esse servandam: et semper (10) inferiorem superiori servire; at (11) hoc incommodum naturaliter pati inferiorem (12) agrum a superiore, compensareque debere cum alio commodo. sicut enim omnis pinguitudo terræ ad eum decurrit, ita etiam aquæ incommodum ad eum defluere. si tamen lex agri non inveniatur, vetustatem (13) vicem (14) legis tenere: sane enim [et] in servitutibus hoc idem sequimur, ut ubi servitus non invenitur imposita, qui diu (15) usus est servitute, neque vi, neque precario, neque clam, habuisse longa consuetudine, vel ex jûre impositam servitutem videatur. Non (16) ergo cogemus (17) vicinum aggeres munire, sed nos in ejus agro muniemus: eritque ista quasi (18) servitus: in quam rem utilem actionem habemus vel Interdictum.

De publica auctoritate. De vetustate. 4. *De fossa purganda.* 5. *De aggere vi aquæ dejecto.* 6. *Si aqua fluens iter suum stercore obstruxerit.* 7. *De agro aquarum concursu excavato. De fossa jure facta, aut cujus memoria non extat.* 8. *Memoriam extare quomodo accipitur.* 9. *De eo, qui aquam a se avertit.* 10. *De servitute.*

2. Paulus lib. 49. ad Edictum.

In summa *tria* (19) sunt, per quæ inferior locus superiori servit: *lex* (20), *natura* (21) *loci*, *vetustas* (22), quæ semper pro lege habetur, minuendarum (23) scilicet litium causa.

§. 1. Apud Labeonem proponitur fossa vetus esse agrorum siccandorum causa, nec memoriam (24) extare, quando facta est; hanc inferior vicinus non purgabat; sic fiebat, ut ex restagnatione (25) ejus aqua fundo nostro noceret. Dicit igitur Labeo, aquæ pluviæ arcendæ cum (26) inferiore agi posse: ut aut ipse purgaret, aut te pateretur in pristinum statum eam redigere.

§. 2. Præterea si in confinio fossa sit, neque purgari vicinus patiatur eam partem (27), quæ tibi accedat, posse te magis agere aquæ pluviæ arcendæ, Labeo ait.

§. 3. Cassius autem scribit, si qua opera aquæ mittendæ causa publica auctoritate facta sint: in aquæ pluviæ arcendæ actionem non venire (28): in eademque causa esse ea, quorum memoriam vetustas (29) excedit.

§. 4. Apud Ateium vero relatum est, eam fossam (30), ex qua ad inferiorem fundum aqua descendit, cogendum esse vicinum (31) purgare, sive extet fossæ memoria, sive non extet: quod et ipse puto probandum.

§. 5. Item Varus ait, Aggerem, qui in fundo vicini erat, vis aquæ dejecit: per quod effectum est, ut aqua pluvia mihi noceret. Varus ait, si naturalis agger fuit, non posse me vicinum cogere aquæ pluviæ arcendæ actione, ut eum reponat vel reponi sinat.

(1) *Al.* quæremus.
(2) *Al.* oritur.
(3) *Al.* ex publico.
(4) Quo loco? vide *l.* 60. *infr. de verb. signif.*
(5) *Al.* ædificia.
(6) Nam jure suo utitur. *l.* 26. *supr. de damno.*
(7) *l.* 2. §. 5. *infr. h. t.*
(8) Inferiorum locorum hæc est natura, ut superioribus serviant. *l.* 2. *infr. h. t.* §. 23. *infr. h. t.*
(9) Quænam illæ leges? more apud veteres recepto, hæ leges privatis quidem agris dicebantur a patribus famil. qui eas constituebant: adsignatis vero agris vel colonicis ab his, qui veteranos coloniasque ex lege deducebant. Hygenus, 2. *de limitibus.* Siculus Flaccus, *lib. de conditionibus agror.* sic Frontinus limites secundum legem colonicam, itineri publico servire debere scripsit. De his legibus accipi potest *l.* 8. *infr. ad leg. Jul. pecul.* adde Brisson. 4. *select.* 6.
(10) §. 22. *supr. h. t.*
(11) *Al.* atque.
(12) Inferiores agri superioribus naturaliter serviunt.
(13) Vetustas vicem legis obtinet. An ea, cujus non extat memoria? An potius vetustas decem etiam annorum intelligi potest?
(14) Vetustas vicem legis obtinet. adde *l.* 20. *supr. de servit. præd. urb. l.* 1. 2. 7. *C. de servitut. et aqua.*
(15) Τὸ *diu* quidam accipiunt pro eo tempore, cujus memoria non exstat. Bartolo τὸ *diu* est etiam decennium. *arg. l. si cum fideicommissa.* 16. §. *Aristo.* 3. *infr. qui, et a quib. manumiss.*
(16) Imo, qui servitutem debent, eam reficere debent. *l. eum debere.* 33. *supr. de servitut. præd. urb.* An id speciale est in servitute oneris ferendi?
(17) *l.* 15. §. 1. *supr. de servit. l.* 6. §. 2. *supr. si servit. vind.*
(18) Quasi servitus, impropria servitus, non propria, ex qua non directa, sed utilis datur actio, vel interdictum. *ut hic.*
(19) *Eclog. c.* 1. *in fin.*
(20) Id est, conventio. *l.* 1. §. *ult. supr. h. t.*
(21) Servitus est id etiam, quod natura loci fecit, ut e superiore videlicet loco in inferiorem quid effluerct.
(22) Id est, consuetudo, ἡ συνήθεια, præscriptio.
(23) *l.* 13. §. 3. *in fin. supr. de usufr.*
(24). *l.* 23. *in fin. infr. h. t.*
(25) §. 6. *infr. h. t. l.* 1. §. 6. *supr. h. t.*
(26) Superior adversus inferiorem hic agit, ut §. 2. *infr.* confinis adversus confinem, §. 4. *infr. h. t.* inferior adversus superiorem.
(27) *Subaudi*, maxime: nam idem dicendum esset, si totam fossam purgare vellet. *l. si ædes.* 12. *supr. comm. divid. l. cum duobus.* 52. §. *item Mela.* 13. *supr. pro socio.*
(28) Est enim stabile, quod publica auctoritate fit. *Bald.*
(29) *In pr. et* §. 1. *supr. h. t. l.* 23. *in fin. infr. h. t. l.* 28. *supr. de prob.*
(30) Vide Corasium *ad l. servitutes.* §. *servitutem. de servitut.* Joann. Aurpach. *sing. cap.* 16. Mod.
(31) *Subaudi*, Superiorem, ut dixi §. 1. *supr. h. t.*

† Idemque (1) putat, et si manufactus fuit, neque memoria ejus exstaret; quod si exstet, putata quæ pluviæ arcendæ actione eum teneri. Labeo autem, si manufactus sit agger, etiamsi memoria ejus non exstat, agi posse, ut reponatur: nam (2) hac actione neminem cogi posse, ut (3) vicino prosit, sed ne noceat aut interpellet facientem quod jure facere possit. † Quamquam (4) tamen deficiat aquæ pluviæ arcendæ actio: attamen opinor *utilem actionem* vel Interdictum mihi competere adversus vicinum, si velim aggerem restituere in agro ejus, qui factus mihi quidem prodesse potest, ipsi vero nihil nociturus est: hæc æquitas (5) suggerit, etsi jure (6) deficiamur.

§. 6. Apud Namusam relatum est, si aqua fluens iter suum stercore obstruxerit, et ex restagnatione (7) superiori agro noceat, posse cum inferiori agi, *ut sinat purgari*: hanc enim actionem non tantum de operibus esse utilem manufactis, verumetiam in omnibus, quæ (8) non secundum voluntatem sint. Labeo contra Namusam probat (9): ait enim *naturam* (10) *agri ipsam a se mutari posse*: et ideo, cum per se natura agri fuerit mutata, æquo (11) animo unemquemque ferre debere, sive melior sive deterior ejus conditio facta sit. idcirco, et si terræ motu, aut tempestatis magnitudine, soli causa mutata sit: neminem cogi posse, ut sinat in pristinam loci conditionem redigi. sed (12) nos etiam in hunc casum æquitatem admisimus.

§. 7. Idem Labeo ait, si in agro tuo aquarum concursus locum excavavit, aquæ pluviæ arcendæ [actione] agi non posse tecum a vicinis. Plane si fossam jure factam, aut cujus memoria non (13) exstat, agi tecum posse aquæ pluviæ arcendæ ut reficias.

§. 8. Idem Labeo ait, cum quæritur an memoria exstet facto opere: non diem (14) et consulem ad (15) liquidum exquirendum, sed sufficere si quis sciat factum; hoc est, si factum esse non ambigatur: nec utique necesse esse, superesse qui [meminerint, verumetiam si qui audierint eos, qui] memoria tenuerint.

§. 9. Idem Labeo ait, si vicinus flumen, vel torrentem averterit, ne aqua ad eum perveniat, et hoc modo sit effectum, ut vicino noceatur, agi cum eo aquæ pluviæ arcendæ non posse: aquam enim arcere (16), hoc esse (17), curare ne influat. quæ sententia verior est: si modo (18) non hoc animo fecit, ut tibi noceat, sed (19) ne sibi noceat.

§. 10. Illud etiam verum puto, quod Ofilius scribit: si fundus tuus vicino serviat, et propterea aquam recipiat, cessare aquæ pluviæ arcendæ actionem: sic tamen, [si] non ultra modum noceat. Cui consequens est quod Labeo putat: si quis vicino cesserit, jus ei esse aquam immittere, aquæ pluviæ arcendæ eum agere non posse.

De fullonicis. 1. *De aquis calidis.* 2. *De irrigatione.* 3. *De loco in quo opus fit.* 4. *De fructuario.*

3. Ulpianus lib. 53. ad Edictum.

Apud Trebatium (20) relatum est, eum, in cujus fundo aqua oritur, fullonicas (21) circa fontem instituisse et ex his aquam [vicini] in fundum vicini immittere cœpisse: ait ergo, non teneri eum aquæ pluviæ arcendæ actione. si tamen aquam conrivat, vel si spurcam (22) quis immittat: posse eum impediri plerisque placuit (23).

§. 1. Idem Trebatius putat, eum cui aquæ fluentes calidæ noceant, aquæ pluviæ arcendæ cum vicino agere posse. quod verum non est: neque enim aquæ calidæ, aquæ pluviæ sunt (24).

§. 2. Si vicinus, qui arvum (25) solebat certo tempore anni rigare, pratum illic fecerit, cœperitque assidua irrigatione vicino nocere: ait Ofilius, neque damni infecti, neque aquæ pluviæ arcendæ actione (26) eum teneri; nisi locum complanavit (27), eoque facto citatior aqua ad vicinum pervenire cœpit.

§. 3. Aquæ pluviæ arcendæ nonnisi eum teneri, qui in suo opus faciat, receptum est: eoque jure utimur. † Quare si quis in publico (28) opus faciat, hæc actio cessat: sibique imputare debet is, qui damni infecti cautione sibi non prospexit. si tamen in privato opus factum sit, et publicum interveniat: de toto agi posse aquæ pluviæ arcendæ, Labeo ait.

§. 4. Neque fructuarius (29), neque cum eo aquæ pluviæ arcendæ agi potest (30).

(1) Paria sunt, natura ipsa extare et tempore, cujus non extet memoria.

(2) Aquæ pluviæ actione, etsi nemo cogitur vicino prodesse, cogitur tamen non nocere.

(3) *l.* 1. §. 21. *supr. h. t.*

(4) Rigore juris oritur actio *directa*: ex æquitate contra rigorem juris oritur utilis. *Bald.*

(5) De qua vide *l.* 21. *supr. de interrogationib.*

(6) Jus strictum opponitur æquitati, *ut hic.*

(7) *l.* 1. §. 6. *supr. h. t.*

(8) Natura agri cujuscunque ipsa a se mutari potest.

(9) Id est, in omnibus quæ manu non fiunt: qualia sunt quæ terræ motu vel alia tempestate accidunt, ut *infr. h.t.* et paulo ante exemplum allatum est de aqua fluente iter suum stercore delato obstruente. Hujusmodi damna voluntate non fiunt, sed casu.

(10) Strictum jus sequendum, sed mox æquitatem, suadente Labeone, probat.

(11) Naturale infortunium æquo animo ferendum est.

(12) Mutatam soli causam terræ motu vel alia tempestate, cogitur vicinus meus inferior pati me in pristinam loci conditionem redigere.

(13) §. 1. *supr. h. t.*

(14) Probaturus memoriam extare, non cogitur diem et annum dicere: sufficit ei de auditu testimonium, id est, dicere, *audivi rem ita extare*, *ut hic. l.* 28. *supr. de probat.* adde Socinum *reg.* 407.

(15) Hoc loquendi genere usus est Paterculus, tomo 1. adde *l.* 28. *supr. de probat.* Huic autem ad liquidum apponitur ἐν πλάτει.

(16) Arcet aquam, qui curat, ne influat. vide Festum in *Arcere.*

(17) Aquam arcet, qui impedit ne influat, si modo id non fecit, ut tibi noceat, sed ne sibi aqua noceat.

(18) §. 5. *Supr. h. t. l.* 26. *supr. soluto. l.* 7. *C. de precib.* adde quæ notavi ad *l.* 5. §. 1. *in fin. supr. de præscript.* et Cujac. ad *l.* 7. *supr. de pactis.*

(19) Potest quis facere, quod sibi prodest, etiam si vicino noceat incidenter. *Bald.*

(20) Trebatii fit mentio in *l.* 2. §. 45. *supr. de origine juris. et Inst. de codicill.* et passim apud Ciceronem.

(21) Fullonum officinas. *l.* 13. §. 8. *supr. de usufruct. et quemadm.* vide Cujac. 23. *observ.* 2.

(22) Vel si spurcum quid immittat. *vulg.* adde *l.* 1. §. 13. *supr. h. t.*

(23) Cur ita? de naturali cursu tunc non agitur, sed de immittentis vitio.

(24) Aqua calida non pluit de cœlo: igitur non est pluvia. *l.* 1. *supr. h. t.*

(25) Hortum, *vulg.*

(26) Vide quæ notavi ad *l.* 44. *supr. de damno.*

(27) Complanare agrum solent, qui prata Novella formant. Cur? vide Pallad. *lib.* 10.

(28) *l.* 18. *infr. h. t.*

(29) Adde *l.* 4. §. 2. *infr. h. t.*

(30) Directa, sed utili. *l.* 22. *Infr. h. t.*

*

De domino operis. De sepulchro. 1. *De alienatione.* 2. *De domino, et colono et procuratore.*

4. Idem lib. 53.

Quanquam autem cum domino operis tantum aquæ pluviæ arcendæ actio sit, tamen Labeo scribit, si quis sepulchrum ædificaverit, ex quo aqua noceat, etiamsi operis dominus esse desierit loco facto religioso, attamen magis probandum est, inquit, aquæ pluviæ arcendæ eum teneri: fuit enim dominus, cum (1) opus faceret. et si jussu (2) judicis compulsus opus restituerit, non esse sepulchri violati actionem.

§. 1. Julianus quoque scribit, si post judicium aquæ pluviæ arcendæ susceptum fundum alienaverit is, cum quo actum esset de præterito damno, et de opere restituendo, id statuere judicem debere, quod judicaret, si nulla alienatio facta esset: nam et fundo alienato nihilominus judicium manere, et damni rationem venire (3), etiam ejus, quod [post] alienationem contingit.

§. 2. Idem Julianus scribit, aquæ pluviæ arcendæ actionem non (4) nisi cum domino esse. Idcircoque si colonus ignorante domino opus fecerit, dominum fundi nihil amplius quam patientiam præstare debere: colonum autem Interdicto *quod vi aut clam* impensam quoque restituendi operis, et damnum, si quod ex eo datum fuerit, præstare cogendum. si tamen dominus desideret caveri sibi damni infecti ab eo, ex cujus prædio nocet: æquissimum erit, caveri oportere.

§. 3. Item si non ego, sed procurator (5) meus tale opus fecerit, ut aqua pluvia noceat vicino: adversus me hactenus erit actio, quatenus adversus colonum (6). ipse autem procurator Interdicto *quod vi aut clam* conveniri poterit, secundum Juliani sententiam, etiam post opus restitutum.

5. Paulus lib. 49. ad Edictum.

Si colonus (7) insciente (8) domino opus fecerit, ex quo aqua vicino noceat: Labeo respondit, colonum Inderdicto *quod vi aut clam* teneri: dominum vero fundi aquæ pluviæ arcendæ actione, quia is solus restituere opus potest. sed patientiam (9) duntaxat eum præstare debere, si ei damni infecti stipulatione caveatur. et si quam impensam in restitutione operis fecerit, consecuturum a colono locati actione: nisi si quis ideo non putet, quoniam non fuerit necesse ipsum restituere. ┼ Sed si jussu (10) domini fecisset, etiam Interdicto dominum teneri.

Si tertius opus fecerit, unde decurrens aqua per fundum primi noceat. 1. *De fundo plurium.* 2. *De agro communi et proprio.* 4. *De alienatione fundi.* 5. *Utrum hæc actio sit in rem, an in personam.* 6. *De opere restituendo. De damno quod ante vel post litem contestatam contingit.* 7. *Si is qui conventus est, fecit, vel non.* 8. *De æstimatione.*

6. Ulpianus lib. 53. ad Edictum.

Si tertius vicinus opus fecerit, unde decurrens aqua per (11) fundum primi vicini mei mihi noceat: Sabinus ait, posse me, vel cum primo, vel cum tertio, omisso primo, agere: quæ sententia vera est.

§. 1. Si ex plurium fundo decurrens aqua noceat, vel si plurium fundo noceatur: placuit, eoque jure utimur (12), ut sive plurium fundus sit, singuli in partem experiantur, et condemnatio in partem fiat; sive cum pluribus agatur, singuli in partem conveniantur, et in partem fiat condemnatio.

§. 2. Inde quæritur, si communi agro meo et (13) proprio agro tua aqua noceat: an agi possit aquæ pluviæ arcendæ? Et putem agendum: sic tamen ut pars damni præstetur.

§. 3. Versa quoque vice, si communis ager sit, qui nocet proprio: poterit aquæ pluviæ arcendæ agi, ut quis damnum consequatur, sed in partem.

§. 4. Si quis, prius quam aquæ pluviæ arcendæ agat, dominium ad alium transtulerit fundi, desinit (14) habere aquæ pluviæ arcendæ actionem: eaque ad eum (15) transibit, cujus ager esse cœpit. cum enim damnum futurum contineat, ad eum, qui dominus erit, incipiet actio pertinere: quamvis, cum alterius dominium esset, opus a vicino factum sit.

§. 5. Aquæ pluviæ arcendæ actionem, sciendum est, non in (16) rem, sed personalem esse.

§. 6. Officium autem judicis hoc erit: ut, si quidem a vicino opus factum sit, eum jubeat (17) restituere, damnumque sarcire, si quid post (18) litem contestatam contigit: quod si ante (19) litem contestatam damnum contigit, tantum opus restituere debebit, damnum non sarciet.

§. 7. Celsus scribit: si quid ipse feci, quo tibi aqua pluvia noceat, mea impensa tollere me cogendum: si quid alius, qui ad me non pertinet, sufficere ut patiar te tollere. Sed si servus meus fecerit, aut is, cui heres sum, hoc fecit: servum quidem noxæ dedere debeo: quod autem is, cui heres sum, fecit, perinde (20) est, atque si ipse fecissem.

§. 8. Æstimationem autem judex faciet ex rei veritate, hoc (21) est, ejus damni quod apparuit datum.

(1) Vid. quæ notavi ad *l.* 15. §. 1. *supr. de pignorib.*
(2) Vid. *l.* 13. §. 2. *infr. de injur.*
(3) Restitutio venit actione utili: damni præstatio, directa. *Bald.*
(4) *l.* 3. §. *pen. supr. l.* 18. *infr. h. t.*
(5) Adde *l.* 11. §. 1. *Infr. h. t.*
(6) Procuratoris delicto non tenetur dominus, nisi ad patientiam, *Bart.* adde *l.* 5. *Infr. h. t.*
(7) Idem dicitur in custode, et quocunque pro alio possidente.
(8) Ignorante. *l.* 4. §. 2. *supr. h. t.*
(9) Coloni factum non præjudicat domino nisi ad patientiam: quod si ob ipsam patientiam dominus damnum sentiet, id a colono repetet. *Bald.*
(10) *In pr. Supr. h. t. l.* 13. §. 6. §. *ult. Infr. quod vi aut clam.*
(11) Paria sunt, facere, et facto uti, id est, tam adversus eum qui opus fecit, quam in eum qui facto utitur, actio aquæ pluviæ arcendæ datur. *Bald.*
(12) Inter plures active et passive actio aquæ pluviæ pro rata dominii competit. *Bald.*
(13) Meo ex proprio et tuo. *Hal.*
(14) Imo non desinit. *l. ultim. infr. arbor. furtim cæsar.*
(15) Actio in rem scripta transit ad singularem successorem. *l.* 16. *infr. h. t.*
(16) Aquæ pluviæ arcendæ actio personalis est in rem scripta: ideoque pro damno futuro transit in singularem successorem. *Bart.* Quid? qua nota mere personales a personalibus in rem scriptis distinguuntur? *In rem scriptæ* non ex contractu vel quasi contractu competunt, sed ex legis dispositione, vel facto delictove alterius, ejus rei qua de agitur, occasione. *Castrens.*
(17) Formulam sententiæ et libelli in hac actione pluviæ arcendæ hic explicatam a Bartolo vide.
(18) Hac actione non venit damnum, nisi quod post litis contestationem contigit: et sic officium judicis toleratur, et confirmatur per litis contestationem. *l.* 24. *in fin. infr. h. t.*
(19) Adde *l.* 11. §. 3. *infr. h. t.*
(20) Defuncti factum, factum heredis esse intelligitur.
(21) Veritas id dicitur, quod apparet, *ut hic.*

De eo, qui loco cedit.

7. Paulus lib. 18. ad Edictum.

IS, cum quo aquæ pluviæ arcendæ agitur, quod opus fecit, licet cedere (1) loco paratus sit, cogitur accipere judicium, quoniam et suo (2) nomine convenitur, ut opus tollat.

§. 1. Aliud est in bonæ fidei emptore (3): hic enim tantum patientiam præstat. Igitur si et fundo cedat, audiendus est: plus enim præstat.

De aqua ducenda. Quorum consensus requiritur in jure aquæ ducendæ concedendo.

8. Ulpianus lib. 53. ad Edictum.

IN concedendo jure aquæ ducendæ non tantum eorum, in quorum loco aqua oritur: verum eorum (4) [etiam], ad quos ejus aquæ usus pertinet, voluntas exquiritur, id est, eorum quibus servitus aquæ debebatur. nec immerito: cum enim minuitur (5) jus eorum, consequens fuit exquiri, an consentiant. † Et generaliter, sive in corpore, sive in jure loci, ubi aqua oritur, vel in ipsa aqua habeat quis jus, voluntatem ejus (6) esse spectandam placet.

9. Paulus [lib. 49. ad Edictum].

IN diem addicto (7) prædio et emptoris et venditoris voluntas exquirenda est: ut sive remanserit penes emptorem, sive recesserit, certum sit, voluntate domini factam aquæ cessionem.

§. 1. Ideo autem voluntas exigitur, ne dominus ignorans injuriam accipiat: nullam enim potest videri injuriam accipere, qui (8) semel (9) voluit.

§. 2. Non autem solius ejus, ad quem jus aquæ pertinebit, voluntas exigitur in aquæ cessione: sed etiam domini locorum, etsi dominus uti ea aqua non possit. quia (10) recidere jus solidum ad eum potest (11).

De voluntate præcedente et ratihabitione. 2. De flumine navigabili, aut per quod fit aliud navigabile.

10. Ulpianus lib. 53. ad Edictum.

SI autem plures sint ejusdem loci domini, unde aqua ducitur, omnium (12) voluntatem esse sequendam, non ambigitur (13): iniquum enim visum est voluntatem unius ex modica forte portiuncula domini præjudicium sociis facere.

§. 1. An tamen subsequi voluntas possit, videamus? Et placet nihil interesse (14), utrum præcedat voluntas aquæ ductionem, an subsequatur: quia et posteriorem voluntatem Prætor (15) tueri debet.

§. 2. Si flumen navigabile (16) sit, non oportere Prætorem concedere ductionem ex eo fieri, Labeo ait, quæ flumen minus navigabile efficiat. † Idemque est, et si per hoc aliud flumen fiat navigabile.

Si cui (iter) actus debeatur. De arcu, ponte, specu. 1. De aqua pluvia arcenda. De communi fundo. 6. De opere manufacto. De vi fluminis.

11. Paulus lib. 49. ad Edictum.

SUpra (17) iter alienum arcus (18) aquæ ducendæ causa non jure fiet. Nec is, cui iter, sed actus debetur, [faciet sed] pontem (19), qua possit ire agere, jure extruet. † At si specus (20), non (21) cuniculum (22) sub rivo aget, aqua corrumpetur: quia suffosso eo aqua manabit, et rivus siccatur.

§. 1. Cassius ait, sive ex communi fundo, sive communi aqua noceat, vel unum cum uno agere posse, vel unum separatim (23) cum singulis, vel separatim singulos cum uno, vel singulos cum singulis. si unus egerit, et restitutio operis litisque æstimatio facta sit, cæterorum actionem evanescere. item si cum uno actum sit, et is præstiterit, cæteros liberari: idque quod sociorum nomine datum sit, per arbitrum communi dividundo recuperari (24) posse. et ex sociis [non] utique cum eo agendum qui opus fecerit: nec minus eum quoque damnum restituere debere, qui auctor (25) operis fuit.

§. 2. Apud Ferocem Proculus ait, si cum uno dominorum actum sit, qui opus non fecerit, debere eum opus restituere sua impensa: quia communi dividundo actionem habet. sed sibi magis placere, patientiam (26) duntaxat eum præstare oportere: quia sua culpa actor id patiatur, qui non agit (27) cum eo a quo opus factum sit. et est iniquum, eum, qui non fecit, id restituere oportere: quoniam (28) communi dividundo agere potest: quid enim fiet, si socius ejus solvendo non fuerit (29)?

(1) Cedere loco Gallis est *deguerpir.* Theodulphus: Saxones allodem suam manibus guerpierunt, id est, dimiserunt. Exstat et *Vuerpiendi* verbum apud Ammon. 5. *c.* 42.

(2) Cessione non liberatur, qui ex suo facto convenitur. vide tamen *l.* 48. *l.* 64. *supr. de usufr. l.* 7. *in fin. supr. de damn.*

(3) Qui ei qui nocuit, succedit.

(4) Quod alium tangit, ejus consensu perfici debet. *l.* 10. *infr. h. t. l. ult. infr. de natal. l.* 1. §. 11. *infr. quod legat. l.* 4. *C. de servit. et aqua. l. ult. in fin. C. de auctorit. præstanda.*

(5) Non licet servitutem, vel jus alicujus eo invito tollere vel minuere. vide quæ scripsi ad *l.* 4. *infr. de aqua quotid.*

(6) *Subaudi*, ex postfacto.

(7) Vide *l.* 1. *supr. de in diem addict.*

(8) Volenti nulla fit injuria.

(9) Vide *l.* 75. *infr. de reg. jur.*

(10) Spei causa alicui cavendum est. *l.*9. *supr. usufr. quemadm. caveat.*

(11) Inspicitur quod evenire potest. hinc quærit Bald. An processus factus cum instituto præjudicet substituto non citato? negat Baldus præjudicare.

(12) Vide *l.* 8. *supr. h. t.*

(13) Imo, majoris partis consensus sufficit. *l.* 19. *infr. ad municip.*

(14) Paria sunt consentire a principio vel post.

(15) Prætor pro Principe vel Senatu. *l.* 23. *infr. h. t.* S. L.

(16) *l.* 2. *infr. de fluminib.*

(17) *l.* 14. *supr. de servit. præd. rustic.*

(18) Arcus aquæ ducendæ causa olim fiebant. vide Plin. 2. *epist.* Frontin. *de aquæductib.*

(19) De ponte super alterius fundum exstructo, et an domino fundi acquiratur, vid. Joan. Gall. *qu.* 337. Ans.

(20) At si specum. *Hal.* specus est locus, ex quo despicitur. *l.* 1. §. 3. *infr. de rivis.* Porro per specum ducere, est per opertum et occultum. Κατὰ δίοπτρχν· Δίοπτρχν autem Græci etiam πλεθρίαν appellant. Græci hic cuniculum interpretantur canalem opertum, *l.*26. *supr. de damno infecto.* specum canalem apertum: parum tamen inter illa duo differre notat Cujac. 16. *obs.* 17. quod ut melius intelligatur, hujus loci lectionem emendat, ut mox indicabo.

(21) At si specus cuniculum. Cujac. *ibid.*

(22) De cuniculo adde *l.* 26. *supr. de damno.*

(23) Interesse, seu id quod interest, dividi potest in partes.

(24) Id quod interest præstitum ab uno sociorum, recuperatur ab alio pro rata.

(25) Mandando sc. vel ratum habendo. Ratum habens dicitur facti auctor. *Bald.* et sic paria sunt, facere et ratum habere.

(26) Qui ex facto consortis convenitur, ad solam patientiam tenetur. adde *l.* 4. *l.* 5. *in fin. supr. h. t.*

(27) Qui non agat, *Hal.* actor est in culpa, qui non dirigit actionem contra obligatum.

(28) Sensus est: Nemo cogitur pro alio solvere, licet ab eo possit repetere. vid. *l.* 171. *infr. de reg. jur.*

(29) Et sic factum consortis consortem non obligat.

§. 3. Officium autem Judicis inter duos accepti quale futurum sit, dubitare se Julianus ait: si forte unius fundus fuerit, cui aqua noceat. si vero in quo opus factum, sit plurium, et cum uno eorum agatur, utrum et ejus damni nomine, quod post litem contestatam datum sit, et operis non restituti in solidum condemnatio fieri debeat; quemadmodum, cum servi communis nomine noxali (1) judicio cum uno agitur, condemnatio in solidum fiet, quoniam quod præstiterit, potest a socio recipere: an vero is, cum quo agitur pro parte sua, et damni dati et operis non restituti nomine, damnandus sit; ut in actione damni infecti fit, cum ejus prædii, ex quo damnum metuatur, plures domini sint, et cum uno eorum agatur: licet opus, ex quo damnum futurum (2) sit, individuum sit, et ipsæ ædes, solumque earum non potest pro parte duntaxat damnum dare, nihilominus eum, cum quo agitur, pro sua parte condemnari. magisque existimat, id servandum in aquæ pluviæ arcendæ actione, quod in actione damni infecti: quia utrobique non de præterito (3) sed de futuro damno agitur.

§. 4. Quod si is fundus, cui aqua pluvia nocet, plurium sit, agere quidem vel singulos posse: sed damni quod post litem contestatam datum sit, non (4) amplius parte sua consecuturum. item si opus restitutum non fuerit, non amplius, quam quod pro parte eorum interfuerit opus restitui, condemnationem fieri oportere.

§. 5. Si ex privato (5) agro in agrum communem aqua immittatur, Ofilius ait socium cum eo agere posse.

§. 6. Trebatius existimat, si de eo opere agatur, quod manu factum sit, omnimodo restituendum id esse ab eo, cum quo agitur: si vero vi fluminis ager deletus sit, aut glarea (6) injecta (7), aut fossa limo repleta, tunc patientiam duntaxat præstandam.

De alienatione. De successoribus.

12. IDEM lib. 16. ad Sabinum.

EMptor, nisi simulata (8) venditio est, cæterique successores vel restituere, si velint, opus factum, vel patientiam præstare debent: nam actori moram suam nocere debere manifestum est. † In eadem causa est etiam socius ejus, qui opus fecit, si ipse actor non fuit. Idemque in donato fundo legatove est.

13. GAJUS ad Edictum Prætoris Urbani, titulo de aquæ pluviæ arcendæ.

SEd venditor (9) aut donator Interdicto quod vi aut clam, de damno et impensis ab actore factis tenebitur.

1. *De eo, quod subsedit. De vitio. De manufacto.* 2. *De damno futuro vel præterito.* 4. *De opere post litem contestatam facto.*

14. PAULUS lib. 49. ad Edictum.

ANtæus (10) ait, si is qui opus fecerit, potentiori vendiderit prædium: quatenus (11) desierit dominus esse, agendum cum eo quod vi aut clam: quod si annus præterierit, de dolo judicium dandum (12).

§. 1. Cum agitur aquæ pluviæ arcendæ, de facto quod nocet, quæritur. † Ideoque si (13) vitio loci pars aliqua soli subsedit (14), quamvis per eam causam aqua pluvia inferiori noceat, nulla competit actio.

† Idem fortasse dicitur, si in agro manufactum aliquid subsederit.

§. 2. In hoc judicium, sicut in damni infecti, futurum (15) damnum venit: cum reliquis fere omnibus judiciis præteritum præstetur.

§. 3. De eo quod ante datum est, quod vi aut clam agendum est. de eo, quod post sententiam judicis futurum est, damni infecti caveri oportet: vel ita opus restituendum est, ut nullum periculum damni supersit.

§. 4. De eo opere, quod post (16) litem contestatam factum est, novo judicio agendum est.

15. IDEM lib. 16. ad Sabinum.

SEd interdum opus, et quod post litem contestatam factum est, tolletur: si id quod antecessit, tolli sine eo non potest.

De alienatione.

16. POMPONIUS lib. 20. ad Sabinum.

POst (17) venditionem et traditionem quod nocitum sit ei fundo, de quo ante judicium acceptum sit aquæ pluviæ arcendæ, nihilominus eo judicio venditorem posse consequi: non quia venditori sed quod rei damnum datum sit: idque eum emptori restituere debere. Sed si antequam noceatur, is cum quo actum sit, vendat (18), statim agendum cum emptore: vel intra annum cum eo qui vendiderit, si judicii (19) evitandi causa id fecerit.

De aqua ducenda. De non usu. 1. *De lapide. De consuetudine.* 2. *De aquæ haustu, an locus medius impediat servitutem.*

17. PAULUS lib. 15. ad Plautium.

SI prius nocturnæ (20) aquæ servitus mihi cessa fuerit, deinde postea alia cessione diurnæ quoque ductus aquæ concessus mihi fuerit, et per constitutum tempus nocturna duntaxat aqua usus fuerim: amitto (21) servitutem aquæ diurnæ, quia hoc casu plures sunt servitutes diversarum causarum.

(1) *l.* 5. *l.* 8. *supr. de noxalib.*
(2) Futuri damni est hæc cautio, ut hic dixi. *l.* 14. §. 2. *infr. h. t.*
(3) *l.* 14. §. 2. *Infr. h. t.*
(4) §. 1. *supr. h. t. l.* 6. §. 1. *supr. h. t.*
(5) *l.* 6. §. 1. *supr. h. t.*
(6) Glarea vias extra urbem substernebant veteres. Livius, *lib.* 14. *in fin.* Censores vias sternendas silice in urbe, glarea extra urbem substernendas marginandasque primi omnium locaverunt. Tibull. 1. *Eleg.* 7. *in fin. Namque opibus congesta tuis hic glarea dura Sternitur.*
(7) *l.* 2. §. 1. 5. 6. *supr. h. t.*
(8) Successor non dicitur, qui titulum simulatum habet. *l.* 55. *supr. de contrah. empt.*
(9) *l.* 16. *infr. h. t. l.* 3. §. 2. *supr. de alien. judic.*
(10) Atteius. *Vulg.*
(11) Quatenus, id est, quia. ut *l. certum.* 6. *Supr. de rebus cred. l.* 49. *infr. de verb. oblig.*
(12) Imo, de dolo non datur, quia alia actio competit. *l.* 1. §. 6. *supr. de dolo.*
(13) Vide *l. ult. supr. locati.*
(14) Subsidunt, quæ dehiscunt, vel depressa sunt. Ovid. 1. *Metamorph. Jussit et extendi campos, subsidere valles: Fronde tegi sylvas, lapidosos surgere montes.* quo in loco montes surgere, valles subsidere dicuntur. Glossis subsidere, ὑποκαθεσθῆναι.
(15) Vide *l.* 11. §. 3. *supr. h. t.*
(16) *l.* 23. *supr. de judic. l.* 11. §. 9. *Infr. de except. rei judic.*
(17) *l.* 13. §. 12. *supr. de act. empt.*
(18) *l.* 6. §. 4. vid. *l.* 13. *supr. h. t. l.* 3. §. 2. *supr. de alien. judic.*
(19) *l.* 3. §. 2. *supr. de alien. judic.*
(20) Nocturna aqua, quam noctu tantum ducere licet: diurna, quam etiam interdiu, aut interdiu tantum. *l.* 10. §. 1. *supr. quemadm. servit.*
(21) Aquam diurnam seu aquæ diurnæ servitutem amittimus aqua nocturna tantum utentes.

§. 1. [Recte] placuit, non alias per lapidem (1) aquam duci posse, nisi hoc in servitute constituenda comprehensum sit. non (2) enim consuetudinis est, ut qui aquam habeat, per lapidem statum (3) ducat: illa autem, quæ fere in consuetudine (4) esse solent, ut per fistulas aqua ducatur, etiam si nihil sit comprehensum in servitute constituenda, fieri possunt; ita tamen, ut nullum damnum domino fundi ex his detur.

§. 2. Via publica intercedente (5) haustus servitutem constitui posse placuit: et est verum. sed non solum si via (6) publica interveniat, sed et si flumen publicum (7). eodem casu, quo interveniente flumine publico, viæ, itineris, actus servitus imponi potest, id est, si non sit impedimento transeunti magnitudo fluminis (8).

§. 3. [Sic] et si non proximo meo prædio servitutem vicinus debeat, sed ulteriori, agere potero jus esse mihi ire agere ad illum fundum superiorem, quamvis servitutem ipse per fundum meum non habeam: sicut interveniente via publica, vel flumine, quod vado transiri potest. † Sed loco sacro vel religioso, vel sancto (9) interveniente, quo fas non sit uti, nulla eorum servitus imponi poterit.

§. 4. Sed si fundus medius alterius inter me et te intercedit, haustus servitutem fundo tuo imponere potero, si mihi medius (10) dominus iter ad transeundum cesserit: quemadmodum si ex flumine publico perenni haustu velim uti, cui flumini ager tuus proximus sit, iter mihi ad flumen cedi potest.

De aqua pluvia arcenda. De loco publico. 1. *De aqua ducenda per viam publicam.*

18. Javolenus lib. 10. ex Cassio.

Si in publico (11) opus factum est, qua (12) aqua pluvia noceret, agi non potest: interveniente (13) loco publico, agi poterit: causa ejus rei hæc est, quod ea actione non tenetur, nisi dominus solus.

§. 1. Sine permissu (14) Principis aqua per viam publicam duci non potest.

De aqua pluvia arcenda. De patientia vicini.

19. Pomponius lib. 14. ad Quintum Mucium.

Labeo (15) ait, si patiente (16) vicino opus faciam, ex quo ei aqua pluvia noceat; non teneri me actione aquæ pluviæ arcendæ.

20. Idem lib. 34. ad Sabinum.

Sed hoc ita, si non per errorem (17) aut imperitiam deceptus fuerit: nulla (18) enim voluntas errantis est.

Si venis incisis aqua pervenire ad vicinum desierit.

21. Idem lib. 32. ad Quintum Mucium.

Si in meo aqua erumpat, quæ ex tuo fundo venas habeat: si eas venas incideris (19), et ob id desierit ad me aqua pervenire, tu non videris vi fecisse, si nulla servitus mihi eo nomine debita fuerit. nec interdicto quod vi aut clam teneris.

De usufructu fundi legato. 1. *Quomodo res sit restituenda.* 2. *Si fructuarius opus fecerit.*

22. Idem lib. 10. ex variis lectionibus.

Si ususfructus fundi legatus fuerit, aquæ pluviæ arcendæ actio heredi et cum herede est, cujus prædium fuerit. Quod si ex opere incommodum aliquod patitur fructuarius, poterit quidem interdum vel interdicto experiri *quod vi aut clam*. † Quod si ei non competat, quærendum est, an utilis ei quasi (20) domino actio aquæ pluviæ arcendæ dari debeat: an vero etiam contendat jus sibi esse uti frui. sed magis est, utilem (21) aquæ pluviæ arcendæ ei actionem accommodare.

§. 1. Non aliter (22) restituisse rem videtur is qui opus fecit, quam si aquam coerceat.

§. 2. Sed etsi fructuarius opus fecerit, per quod aqua pluvia alicui noceat, erit quidem actio legitima cum domino proprietatis: an vero etiam utilis in fructuarium actio aquæ pluviæ arcendæ danda sit, quæsitum est: Et magis est, ut detur.

De auctoritate publica. 1. *De agro vectigali.* 2. *De aggeribus.*

23. Paulus lib. 16. ad Sabinum.

Quod Principis aut Senatus jussu (23), aut ab his qui primi agros constituerunt, opus factum fuerit, in hoc judicium non venit.

§. 1. Hæc actio etiam (24) in vectigalibus (25) agris locum habet.

§. 2. Aggeres juxta flumina in privato facti, in (26) arbitrium aquæ pluviæ arcendæ veniunt, etiamsi trans flumen noceant: ita, si memoria (27) eorum extet, et si fieri non debuerunt.

(1) Adde l. 4. §. 5. *in fin. Supr. si servit.*

(2) Eadem est ratio in *l.* 24. *supr. de usuf.* Insueta non permissa.

(3) *Al.* stratum.

(4) Consuetudinem cuique sequi licet: puta arbitro in arbitrio ferendo: procuratori in mandato absentis expediendo. *l.* 31. §. 20. *supr. de ædilit.*

(5) Media via publica intercedens seu interveniens servitutem aquæ haustus non impedit, *ut hic.* sed nec intermedium flumen publicum, si non sit impedimento transeunti magnitudo fluminis.

(6) Publica via intermedia, seu interveniens non impedit servitutem haustus imponi.

(7) Flumen publicum jus viæ non impedit. *l. ultim. supr. de servitut. præd. rustic.*

(8) *d. l. ult. in fin. supr. de servit. præd. rustic.*

(9) Sacer, religiosus, vel sanctus locus medius impedit servitutem constitui. *l.* 14. *in fin. supr. de servit.*

(10) *l.* 7. §. 1. *supr. comm. præd.*

(11) Non in suo. *l.* 3. §. 3. *supr. h. t.*

(12) Quo. *Hal.*

(13) *l.* 14. §. 2. *supr. de servit.*

(14) *l.* 1. §. 42. *Infr. de aqua quotidiana.*

(15) *Al.* Sabinus: et ita legit Alberic.

(16) Et sciente. *l. Gaius.* 39. *supr. de pignorat. C. is qui tacet de reg. in* 6. Goth. Vide tamen Nic. Vall. *de reb. dub. quæst. in jur. controv. cap.* 8. Ans.

(17) Qui per errorem patitur, non consentit.

(18) Vide *l.* 57. *infr. de oblig.*

(19) *l.* 1. §. 12. *supr. h. t. l.* 24. *in fin. supr. de damno.*

(20) Usufructuarius est quasi dominus. domino directa: quasi domino utilis actio datur. Ideoque hæc actio aquæ pluviæ arcendæ fructuario non datur: ut quæ soli domino et in dominum detur.

(21) Non directam. *l.* 3. *in fin. supr. h. t.* Goth. Duar. 1. *disput. Annivers.* 11. Est hæc actio quidem personalis, sed tamen in rem scripta ex eo quod in singularem successorem transeat. *l.* 12. *l.* 16. *supr. h. t.* Ans.

(22) Rem restituit, qui aquam coercet.

(23) Aut publica auctoritate. *l.* 2. §. 3. *supr. h. t.*

(24) Domini appellatione utilis dominus, seu utile dominium habens etiam continetur: unde notant, rem vindicantem causa non cadere, si utile tantum rei dominium suum esse probaverit.

(25) Adde *l.* 5. *in fin. infr. arbor. furt. cæsar.*

(26) Ut aggeres tollat vel tolli faciat. *Goth.* De aggeribus et horum structione licita aut illicita, vide Tholosan. *syntagm. jur. lib.* 4. *cap.* 17. *sub num.* 21. Joh. Plat. *in l. per Bithynic. C. de immunitate nemini conced.* Bart *tract. de fluminib.* §. *agro.* et §. *acquiritur.* Ans.

(27) *l.* 2. §. 3. *supr. h. t.*

De aratione et sulcis. 1. *De sulcis aquariis.* 2. *De fossis.* 3. *De lacubus.*

24. ALFENUS lib. 4. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

VIcinus loci superioris pratum ita arabat, ut per sulcos, itemque porcas (1) aqua ad inferiorem veniret. Quæsitum est, an per arbitrum aquæ pluviæ arcendæ possit cogi, ut in alteram partem araret, ne sulci in ejus (2) agrum spectarent? Respondit, non posse (3) eum facere, quominus agrum vicinus, quemadmodum (4) vellet, araret.

§. 1. Sed si quis sulcos transversos aquarios (5) faceret, per quos in (6) ejus agrum aqua deflueret, hosce [ut] operiret, [per] arbitrum (7) aquæ pluviæ arcendæ posse cogere.

§. 2. Sed et si fossas fecisset, ex quibus aqua pluvia posset nocere, arbitrum, *si* (8) *appareat futurum ut aqua pluvia noceret*, cogere oportere fossas eum explere, et, nisi faceret, condemnare: tametsi (9) antequam adjudicaret, aqua per fossas nunquam fluxisset.

§. 3. Lacus cum aut crescerent (10) aut decrescerent, nunquam neque accessionem neque decessionem in eos vicinis facere licet.

De via.

25. JULIANUS lib. 5. ex Minucio.

IS, cujus fundo via debetur, aquæ pluviæ arcendæ agere potest fundi sui nomine: quoniam deteriore (11) via facta fundo nocetur.

De aqua ducenda. De vetustate.

26. SCÆVOLA lib. 4. Responsorum.

SCævola respondit, solere eos, qui juri dicendo præsunt (12), tueri ductus (13) aquæ, quibus auctoritatem vetustas daret, tametsi jus (14) non probaretur.

TIT. IV.

DE PUBLICANIS (15), ET VECTIGALIBUS (16), ET COMMISSIS (17).

Edictum. 1. *Qui sunt publicani, et unde nomen habent.* 2. *Ratio Edicti.* 3. *Collatio hujus Edicti, actionis vi bonorum raptorum Legis Aquiliæ et furti.* 5. *Familia quomodo accipitur.* 6. *De servis exhibendis, et de noxæ deditione.*

1. ULPIANUS lib. 55. ad Edictum.

PRætor ait: *Quod publicanus, ejus publicani* (18) *nomine, vi ademerit, quodve* (19) *familia publicanorum: si id restitutum* (20) *non erit, in duplum, aut si post annum agetur, in simplum judicium dabo.*

† *Item si damnum injuria furtumve factum esse dicetur, judicium dabo; si id ad quos ea res pertinebit, non exhibebitur* (21), *in dominos sine noxæ deditione judicium dabo.*

§. 1. Hic titulus ad publicanos pertinet. † *Publicani* autem sunt, qui publico fruuntur (22): nam inde nomen habent, sive fisco vectigal pendant, vel tributum consequantur; et omnes, qui quid a fisco conducunt, recte appellantur publicani.

§. 2. Dixerit aliquis, Quid utique hoc Edictum propositum est? quasi non et alibi Prætor providerit furtis, damnis, vi (23) raptis? Sed e re putavit, et specialiter adversus (24) publicanos Edictum proponere.

§. 3. Quod quidem Edictum in aliqua parte mitius (25) est: quippe cum in duplum datur, cum vi bonorum raptorum in quadruplum (26) sit, et furti manifesti æque in quadruplum (27).

§. 4. Et restituendi facultas publicano vi abreptum da-

(1) Porcæ quæ intra duos sulcos fiunt, quas ait Varro dici, quod porrigant frumentum, Festus *in Porca.* Festo Porcæ rari sulci qui ducuntur aquæ derivandæ causa, dicti quod porcant vel porceant id est, prohibeant aquam frumentis nocere. Nam crebriores sulci, *limi dicuntur.* Nonio porca est terra inter duos sulcos elata, quod ea seges frumentum porrigit: vel signa sulcorum quæ ultra se jaci semina prohibeant. vide Nonium *c.* 1. *in Porcas.* 305. et *c.* 2. *in Porca.* 696.

(2) Vicini.

(3) Adde *l.* 1. §. 3. *supr. h. t.*

(4) Agros nostros arare quemadmodum volumus, possumus: neque sulcos transversos pro directis facere cogendi sumus, etiam si directis factis aqua vicino possit nocere.

(5) *l.* 1. §. 5. 9. *supr. h. t.*

(6) Forte *in cujus*, id est, alterius.

(7) Vide *l.* 28. *supr. de probat.*

(8) Formulam actionis aquæ pluviæ arcendæ observa.

(9) Ut aquæ pluviæ agi possit, sufficit opus nocere posse licet nondum nocuerit.

(10) Lacus interdum crescunt aut decrescunt. *l.* 69. *supr. de contrah. empt. l.* 12. *infr. de adqu. rer. domin.*

(11) Qui deteriorem viam facit, fundo nocet.

(12) Præesse juri dicendo quid esset, et qui illi, qui juri dicendo præfuerint, notatum a me est *l.* 2. §. 6. *supr. de origine juris.*

(13) Et quamcunque servitutem.

(14) Titulus scil. *l.* 10. *supr. si serv. vindicet. l.* 3. §. 4. *infr. de aqua quotidiana.*

(15) Περὶ τέλους δημοσίου καὶ τελεστῶν καὶ τελωνῶν· 56. *Eclog.* 1. De fraudibus publicanorum vide Livium 25. et Suidam. vide Cujac. *hic.* de audacia eorumdem vide *l.* 12. *infr. h. t.* Goth. Publicanus dicitur quasi publice peccans. Abb. *cap. novit. extr. de publican.* Ans.

(16) *L.* 4. *C.* 61. *et* 4. *C. Theod.* 11. Possis addere *L.* 10. *c.* 16. 19. 21. 22. ad 30. Vectigal est portorium, quod fisco debetur vel Reipublicæ mercis nomine. Onus est mercium non mercatorum. Nam et non mercatores solvunt vectigal. Quid stipendium a tributo differat, vid. Cuj. 7. *obs.* 3. quid tributum a vectigali, vid. eundem 3. *obs.* 4. vide Theoph. §. *per traditionem.* 40. *Instit. de rer. divis.* Goth. Adi Parlador. *rer. quot. cap.* 4. Bossium *tit.* 1. *de vectig. fol.* 395. Mod.

(17) Commissum Græci τὸ κλεπτοτελώνημα appellant: hinc titulus, περὶ κλεπτοτελωνήματος, 56. *Eclog.* estque mercium casus, quæ ad publicanum professæ non sunt: vel pœna omissæ professionis, vel periculum mercium, aut rerum venalium improfessarum. Commissum dicitur, quod in legem Cæsaris committat, qui professionem mercium omittit, Varro *de re rustica.* Ad publicanum profitentur, ne legem censoriam omittant. Vide Cujac. *C. h. t.*

(18) Quod publicanus ejus publici nomine etc. sic enim legitur in Basilicis ὀνόματι τοῦ τέλους. Cujac. *hic.*

(19) Familiæ seu famuli factum domino adscribitur seu imputatur, quoties famulus ipse delinquit in eo ministerio, officio negotiove, cui a domino suo præpositus est: merito enim qui præposuit ita negligentem hominem, sibi suæque negligentiæ id imputare debet. de quo vide Capellam Tholosanum, et ibi Aufrerium, *decis.* 195. adde *l. licet.* 6. §. *in factum.* 3. *supr. naut. caupones. l.* 1. *infr. furti adversus nautas.* §. *item exercitor.* 3. *Instit. de obligat. quæ ex quasi delicto. l. si servus.* 27. §. *si fornicarius.* 9. §. *Proculus.* 11. *supr. ad l. Aquil.*

(20) §. 4. *infr. h. t. l.* 5. *infr. h. t.*

(21) §. 6. *infr. h. t.*

(22) Qui publica vectigalia conducta habent. *l.* 12. *in fin. infr. h. t.*

(23) Adde *l.* 2. §. 20. *infr. vi bonor. raptor.*

(24) *l.* 195. §. 3. *infr. de verb. sign.*

(25) Hoc Edictum mitius est in quibusdam, quam vi bonorum raptorum.

(26) *Inst. vi bonor. raptor. in pr.*

(27) §. 5. *Inst. de oblig. quæ ex delicto.*

tur: quod si fecerit, omni onere exuitur, et pœnali actione ex hac parte Edicti liberatur. † Unde quæritur, si quis velit cum publicano non ex hoc Edicto, sed ex generali vi bonorum raptorum, damni injuriæ vel furti agere, an possit? et placet posse: idque Pomponius quoque scribit. est enim absurdum meliorem esse publicanorum causam, quam cæterorum effectam opinari.

§. 5. *Familiæ* (1) nomen hic non tantum ad servos (2) publicanorum referemus: verum et qui in numero familiarum sunt publicani. Sive igitur liberi sint, sive servi alieni, qui publicanis in eo vectigali ministrant, hoc Edicto continebuntur.

† Proinde et si servus publicani rapuit, non (3) tamen in ea familia constitutus, quæ publico vectigali ministrat, hoc Edictum cessabit.

§. 6. Quod novissime (4) Prætor ait, *Si hi non exhibebuntur* (5), *in dominos sine noxæ deditione judicium dabo*, hoc proprium est hujus Edicti: quod si non exhibeantur servi, competit judicium sine noxæ deditione. sive habeant eos in potestate, sive non (6); sive possint exhibere, sive non possint:

2. Gajus lib. 21. ad Edictum provinciale.

Nec liceat (7) domino absentem defendere;

Si plures servi furtum vel damnum admiserint.

3. Ulpianus lib. 55. ad Edictum.

Cum si exhibuissent, noxali judicio convenirentur. Idcirco autem tam dura conditio eorum effecta est: quia debent (8) bonos servos ad hoc ministerium eligere.

§. 1. Quod ait *in dominos*, sic accipiendum est, in socios vectigalis, licet domini non sint.

§. 2. Ante autem (9) actorem dicere oportet, quem vel quos desideret exhiberi, ut, si non exhibeantur, hinc agatur. Sed si dicatur, *Exhibe* (10) *omnes, ut possim dignoscere quis sit*, puto audiendum.

§. 3. Si plures servi id furtum vel damnum admiserint: hoc debet servari, ut si tantum (11) præstetur, quantum si unus liber fecisset, absolutio fiat.

De herede publicani. 1. De rebus quas in usus advehendas sibi mandant Præsides. 2. De consuetudine.

4. Paulus lib. 52. ad Edictum.

Si publicanus, qui vi ademit, decesserit: Labeo ait in heredem (12) ejus, quo locupletior factus sit, dandam actionem.

§. 1. De rebus quas in usus advehendas sibi mandant Præsides, Divus Hadrianus Præsidibus [Galliarum] scripsit, *Ut quotiens quis in usus* (13) [*aut*] *eorum qui provinciis exercitibusve præsunt, aut Procuratorum suorum, usus sui causa mittet quendam empturum: significet libello manu sua subscripto, eumque ad publicanum mittat, ut si quid amplius quam mandatum est, transferret, id munificium* (14) *sit.*

§. 2. In omnibus vectigalibus fere consuetudo (15) spectari solet: idque etiam Principalibus Constitutionibus cavetur.

De re restituta. 1. Duplum quomodo accipitur.

5. Gajus ad Edictum Prætoris Urbani, titulo de publicanis.

Hoc Edicto efficitur, ut ante acceptum quidem judicium restituta re actio evanescat: post acceptum vero judicium nihilominus pœna duret. sed tamen absolvendus (16) est etiam, qui post acceptum judicium restituere paratus est.

§. 1. Quærentibus autem nobis, utrum duplum totum pœna sit, et præterea rei sit persecutio; an in duplo sit et rei persecutio, ut pœna simpli sit: Magis placuit, ut res in duplo sit (17).

De multis publicanis.

6. Modestinus lib. 2. de Pœnis.

Si multi publicani sint, qui illicite quid exegerunt: non multiplicatur dupli actio, sed omnes partes (18) præstabunt: et quod ab alio præstari non potest, ab altero exigetur, sicut Divus Severus et Antoninus rescripserunt. nam inter criminis reos, et fraudis participes, multum esse (19) constituerunt (20).

De possessoribus et vectigalibus præteriti temporis. 1. De pœna commissi pupillo remittenda.

7. Papirius Justus lib. 2. de Constitutionibus.

Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt, *in vectigalibus ipsa* (21) *prædia* (22) *non personas conveniri:* et ideo possessores (23) etiam (24) præteriti temporis vectigal solvere [debere]: eoque exemplo (25) actionem, si ignoraverint, habituros (26).

§. 1. Item rescripserunt, pupillo (27) remittere se pœnam commissi, si intra diem trigesimum (28) vectigal intulisset.

(1) Familiam habebant publicani in salinis, agris, portubus, custodiis. Cicero *pro Lege Manilia.*

(2) *l.* 12. §. 2. *infr. h. t.*

(3) Zasius (opinor, ut jocos serio lectori reponat) hinc colligit, clericorum concubinas non esse fori Ecclesiastici: cum hic familiæ nomine justa ac legitima familia intelligatur.

(4) *l.* 1. *in pr. et* §. 4. *supr. h.t.*

(5) *l.* 3. §. 4. *supr. ad exhib.*

(6) Imo liberantur, si non habent. *l.* 13. §. 3. *infr. h.t.*

(7) Nec licebit. *Hal.* imo licebit. *l.* 21. §.1. *supr. de noxalib.*

(8) *l.* 7. §. 4. *supr. nautæ, caupones.*

(9) Ordinem procedendi in hac actione observa.

(10) *l.* 3. §. 7. *supr. ad exhibend. l.* 2. *C. ad exhibend.* vide quæ notavi ad *Novell.* 90. *c.* 1. et Bellovisanum, 2. c. 2. *n.* 20.

(11) *l.* 32. *supr. ad leg. Aquil.*

(12) Vid. *l. ult.* §. 13. *infr. h. t.*

(13) *l.* 9. §.7. *Infr. h. t.* vide quæ notavi ad *l.*19.*supr.de testib.*

(14) Id est, muneribus obnoxium. vide *l.* 18. *ad fin. infr. de verbor. signif. l.* 13. *C. Theod. de annonis et tributis. l.* 9. *l.* 11. *C. Theod. de indulgent. debit.*

(15) *l.* 9. §. 6. *infr. h. t.*

(16) Mora per litis contestationem cum effectu non committitur. *Accurs.*

(17) Vid. tamen *l.* 9. §. 5. *infr. h. t.*

(18) Et ita fiet exactio pro parte, nisi alter non sit solvendo. *Bart.*

(19) Multum interesse. *Hal.*

(20) Cur ita? Qui fraudis sunt participes, tenentur in solidum sine discussione: qui rei sunt criminis, possunt juvari beneficio discussionis.

(21) Vide quæ scripsi ad *l.* 7. *C. de censib. et censitoribus. lib.* 11. *tit.* 57. Goth. Adde Leonin. *emendat. lib.* 1. *cap.* 8. *n.* 2. Ans.

(22) Vectigalia res ipsæ præstant, non personæ, *ut hic. l.* 39. §. 5. *supr. de leg.* 1. *l.* 3. *C. de annonis et tributis. lib.* 10. *tit.* 16. sic indictiones (quarum nomine continetur tributoria et annonaria functio) non personis, sed rebus indici solent. *l.* 3. *C. de annonis et tributis. lib.* 10. *tit.* 16

(23) Id est, emptores. *l.* 36. *Infr. de jure fisci.* adde *l.* 14. *infr. h. t.*

(24) Vide quæ scripsi ad *l.* 2. *C. sine censu.*

(25) Ex empto. Cujac. 1. *obs.* 5.

(26) Recte: nam scientibus non datur actio ex empto.

(27) *l. ult.* §. 9. *infr. h. t. l.* 9. §. 5. *supr. de minorib.*

(28) Vide quæ notavi ad *l.*1. *C. si propter publicas pensitationes.*

De heredibus ejus qui vectigal fraudavit.

8. PAPINIANUS lib. 13. Responsorum.

FRaudati vectigalis crimen (1) ad heredem (2) ejus qui fraudem contraxit, commissi ratione transmittitur.

§. 1. Sed si unus ex pluribus heredibus rem munem (3) causa vectigalis subripiat, portiones cæteris non auferuntur.

De cautione a conductore vectigalium.

9. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

LOcatio vectigalium, quæ calor (4) licitantis (5) ultra modum solitæ conductionis inflavit (6), ita demum admittenda est, si fidejussores idoneos, et cautionem is, qui licitatione vicerit (7), offerre paratus sit.

§. 1. Ad conducendum vectigal invitus (8) nemo compellitur: et ideo impleto tempore conductionis elocanda (9) sunt.

§. 2. Reliquatores (10) vectigalium ad *iterandam* conductionem antequam (11) superiori conductioni satisfaciant, admittendi non sunt.

§. 3. *Debitores fisci*, *itemque Reipublicæ*, vectigalia conducere prohibentur (12), ne ex alia causa eorum debita onerentur: nisi forte tales fidejussores (13) obtulerint, qui debitis eorum satisfacere parati sint.

§. 4. Socii vectigalium, si separatim partes administrent, alter ab altero minus idoneo in se portionem transferre jure desiderat.

§. 5. Quod illicite (14) publice privatimque exactum est, cum altero tanto (15) passis injuriam exsolvitur: per vim vero extortum cum pœna tripli restituitur. amplius extra ordinem (16) plectuntur: alterum enim utilitas privatorum, alterum vigor publicæ (17) disciplinæ postulat.

§. 6. Earum rerum vectigal, quarum (18) nunquam præstitum est, præstari non potest. Quod si præstari consuetum indiligentia publicani omiserat, alius exercere non prohibetur.

§. 7. Res *exercitui* paratas (19) præstationi vectigalium subjici non placuit.

§. 8. *Fiscus* ab omnium vectigalium præstationibus immunis est. mercatores autem, qui de fundis fiscalibus mercari consuerunt, nullam immunitatem (20) solvendi publici vectigalis usurpare possunt.

Vectigalia neque institui neque reformari posse sine præcepto Principis. 1. *De pensionibus non solutis a conductoribus.*

10. HERMOGENIANUS lib. 5. Epitomarum.

VEctigalia sine (21) Imperatorum præcepto, neque Præsidi, neque curatori (22), neque curiæ constituere, nec præcedentia reformare, et his vel addere vel diminuere licet.

§. 1. Non solutis vectigalium pensionibus, pellere (23) conductores, necdum etiam tempore conductionis completo, vel ab his usuras ex mora exigere permittitur.

Quæ hostibus vendi non possunt. 1. *De agris publicis, qui in perpetuum locantur.* 2. *De illicite in navem impositis.* 3. *De herede.* 4. *De emptione rei, quæ commisso vindicata est. Quo casu conductor iterum conducere cogitur.*

11. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

COtem (24) ferro subigendo (25) necessariam, hostibus quoque venundari, ut ferrum (26) et frumentum, et sales (27), non sine periculo capitis licet.

§. 1. Agri publici, qui in perpetuum locantur, a curatore sine (28) auctoritate principali revocari non possunt.

§. 2. Dominus navis si illicite aliquid in nave, vel ipse vel vectores (29) imposuerint, navis quoque fisco vindicatur. Quod si absente domino id a magistro, vel gubernatore, aut proreta, nautave aliquo [id] factum sit: ipsi quidem capite puniuntur commissis mercibus, navis autem domino restituitur (30).

§. 3. Illicitarum (31) mercium persecutio heredem (32) quoque adfligit (33).

(1) Crimen est vectigal fraudare, *l.* 14. *infr. h. t.* sciendum tamen Scholasticis illud ænigma placere, licet f. g. id est, licet fraudare gabellam, de quo plenius vide Socin. *reg.* 164.

(2) *l.* 11. §. 3. *l.* 14. *infr. h. t.*

(3) Rem communem. *vulg. Hal.* τὸ κοῖνον κλεπτοτελωνήσει πρᾶγμα. 56. *Eclog.* 1. *c.* περὶ κλεπτοτελωνήματος. Alii *rem munem* interpretantur rem obligatam fisco. quod Cujacio displicet. *Municare* dixere Latini pro *communicare*, Festo auctore, et *mentum* pro *commento*. vid. Cujac. 9. *obs.* 24. *in fin.* Goth. et Rævard. *var. lib.* 3. *cap.* 2. Ans.

(4) Quæ calore licitantis inflatur. *Hal.* Porro calorem licitantis dixit, ut alibi idem noster Paulus calorem iracundiæ. *l.* 48. *Infr. de reg. jur.* Calor licitantis Ciceroni 1. *ad Attic.* 14. est cupiditas nimia licitantis.

(5) Licitantem perperam Philelphus in epistolis proxenetam interpretatur. Licitator Gallis, *le plus offrant.*

(6) *Al.* inflatur, admittenda est etc. Alciat. 1. *dispunct.* 12.

(7) *l.* 4. *C. de vectigal. et commiss.*

(8) *l.* 3. §. 6. *Infr. de jure fisci. l.* 7. *l.* 11. *C. de locato.*

(9) Tempore conductionis licitatores alloquendi sunt. *Hal.* tempore conductionis ea locanda sunt. *vulg.*

(10) Licitatores. *Hal.* reliquator est, qui reliqua traxit. *l.* 102. §. 2. *infr. de solut.*

(11) *l.* 4. *C. de susceptorib. præpos. lib.* 10. *tit.* 70.

(12) V. *l. un. C. ne tutor vel curator vectig.*

(13) *l.* 7. *C. de locato.*

(14) *l.* 3. 4 *C. vectig. nova.*

(15) *l.* 5. *in fin. supr. h. t.*

(16) Exilio perpetuo. 59. *Ecl. tit.* 4. usurarios ac fœneratores extra ordinem puniri, hinc colligitur. dixi ad *l.* 20. *C. ex quib. caus. infam.*

(17) Vide *l.* 95. §. 1. *Infr. de solut.*

(18) *l.* 4. *in fin. supr. h. t. l.* 3. §. 6. *infr. de jure fisci.*

(19) *l.* 4. §. 1. *supr. h. t.*

(20) ἐνδομαχτικά, indultoria. 56. *Eclog.* 8. *c.* 4. *et cap.* 7.

(21) *C. vectig. nova inst. non posse.* Goth. Pro intellectu hujus l. vid. Kinschot. *respons.* 109. *num.* 5. et Jacob. Bornit. *de atar. redit. lib.* 1. c. 1. *in fin.* Ans.

(22) ἢ τῷ καθολικῷ. 56. *Eclog.* 1. *cap.* 8. id est, procuratori Cæsaris. de qua voce vid. quæ notavi ad *l.* 5. *C. de jure fisci.* ubi plenius de Catholicis. vid. Cujacium.

(23) Gabellarum emptores si sua die suove termino solvere desierint, statim eis potest auferri gabella, si communitati visum ita fuerit. *Castr.*

(24) 56. *Eclog. c.* 12. περὶ κεκολλημένων εἰδῶν. *Goth.* V. Georg. Cabed. *lib.* 2. *decis.* 62. *num.* 5. *et decis.* 115. *per tot.* et Joan. a Sand. *decis. Frisicar. lib.* 3. *tit.* 6. *defin.* 4. Ans.

(25) Id est, acuendo. Horat. *Fungar vice cotis acutum Reddere quæ ferrum valet exors ipsa secandi.* Ferri aciem excitari cotibus dixit Plin. 18. *cap.* 28.

(26) Hostibus ferrum, frumentum et salem, et cotem ferro subigendo vendere, capitale est. adde *l.* 1. *l.* 2. *C. quæ res exportari.*

(27) Adde *l.* 11. *C. de vectigalib.*

(28) Vide quæ notavi ad *l.* 11. *supr. de evict.* vide *l.* 1. *in fin. supr. si ager vectigal.*

(29) Adde *tit. C. quæ res exportari.*

(30) Ignoranti. *l. ult.* §. 11. *infr. h. t.*

(31) illicitæ merces olim quædam fuerunt, *ut hic. l.* 6. §. 4 *supr. de offic. Præsid. l.* 1. *in fin. supr. de his. quæ ut indignis. l un. C. de litorum et itinerum custodia.* Tertull. 5. *advers. Marcion. in pr.* Quæ fuerint illæ merces ac negotiationes illicitæ, præter exempla de purpuræ venditione privatis prohibita, vid. *l.* 1. *C. quæ res venire non possunt.* adde *l.* 1. *C. de vestibus holoveris.* de oleo, vino, armis, *l.* 1. *l.* 2. *C. quæ res exportari.* *Nec de armis.* adde *l.* 11. *C. de vectig.* de equo vid. *l.* 12. §. 1. *infr. de re militari.*

(32) *l.* 8. *supr. h. t. l.* 14. *in fin. infr. h. t.*

(33) *Al.* adficit.

§. 4. Eam rem, quæ commisso vindicata est, dominus emere non prohibetur, vel per se, vel per alios (1) quibus hoc mandaverit.

§. 5. Qui maximos fructus ex redemptione vectigalium consequuntur, si postea tanto locari non possunt, ipsi ea prioribus pensionibus suscipere compelluntur (2).

De audacia et temeritate publicanorum compescenda. 1. *Verba Edicti.* 2. Familia *quomodo hic accipitur.* 3. *Qui sunt* publicani.

12. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum (3).

QUantæ audaciæ (4), quantæ temeritatis sint publicanorum factiones, nemo est qui nesciat; idcirco Prætor ad compescendam eorum audaciam hoc Edictum (5) proposuit.

§. 1. *Quod familia* (6) *publicanorum* (7) *furtum fecisse dicetur, item si damnum injuria fecerit, et id, ad quos ea res pertinet, non exhibetur* (8): *in dominum* (9) *sine noxæ deditione judicium dabo.*

§. 2. Familiæ (10) autem appellatione hic servilem familiam contineri sciendum est. † Sed et si bona fide publicano alienus servus servit, æque continebitur. fortassis et mala fide: plerumque enim vagi servi et fugitivi in hujusmodi operis etiam a scientibus habentur. † Ergo et si homo liber serviat, hoc Edictum locum habet.

§. 3. *Publicani* (11) autem dicuntur, qui publica vectigalia habent conducta.

De venditione, manumissione, fuga, 3. *Morte servi.* 4. *De tempore hujus actionis. De successoribus.*

13. GAJUS lib. 13. ad Edictum provinciale.

SEd et hi qui salinas (12), et cretifodinas, et metalla habent, publicanorum loco sunt.

§. 1. Præterea si quis vectigal conductum a Republ. cujusdam municipii habet, hoc Edictum locum habet.

§. 2. Sive autem vendidit servum, vel manumisit, vel etiam fugit servus: tenebitur servi nomine, qui tam factiosam familiam habuit.

§. 3. Quid tamen, si servus decesserit? videndum an publicanus teneatur quasi facti sui nomine. sed puto, quia (13) facultatem non habet exhibendi, nec dolus ejus intercessit, debere eum liberari (14).

§. 4. Hanc actionem perpetuam dabimus, et heredi, cæterisque successoribus.

De dominio rei commissæ. De herede et quolibet possessore.

14. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

COmmissa vectigalium nomine etiam ad (15) heredem transmittuntur. nam quod commissum est, statim desinit ejus esse qui crimen (16) contraxit; dominiumque rei vectigali adquiritur. ea propter commissi persecutio, sicut adversus quemlibet possessorem (17), sic [et] adversus heredem competit.

De cotibus ante certum diem non evehendis.

15. ALFENUS VARUS lib. 7. Digestorum.

CÆsar, cum insulæ Cretæ (18) cotorias locaret, legem ita dixerat, *Ne quis* (19) *præter redemptorem post Idus Martias cotem ex insula Creta fodito, neve eximito, neve avellito*: cujusdam navis onusta cotibus ante Idus Martias ex portu Cretæ profecta, vento (20) relata (21) in portum erat: deinde iterum post Idus Martias profecta erat. Consulebatur, num contra legem post Idus Martias ex insula Creta cotes exisse viderentur? Respondit, tametsi portus [quoque], qui insulæ essent, omnes ejus insulæ esse viderentur: tamen eum qui ante Idus Martias profectus ex portu [esset], et relatus tempestate in insulam deductus esset, si inde exisset, non videri contra legem fecisse: præterea, quod jam initio evectæ cotes viderentur, cum ex portu navis profecta esset.

De servo actore vel delinquente. De rebus peculiaribus. 3. *De servis venalibus vel usualibus. De novitiis vel veteranis.* 4. *De servis qui in fuga sunt.* 5. *Si quis se ignorasse dicat.* 6. *De officio publicani.* 7. *Species pertinentes ad vectigal.* 8. *De adversa tempestate.* 9. *De minore qui in sola professione erravit.* 10. *De eo, qui per errorem in causam commissi incidit.* 11. *De eo quod colonus vel servi domini illicite in prædio fecerunt.* 12. *Si quis professus non solverit.* 13. *De heredibus.* 14. *De indebito soluto.*

16. MARCIANUS libro singul. de Delatoribus.

INterdum nec vendendus (22) est [is] servus (23) qui in commissum cecidit (24), sed pro eo æstimatio a domino danda est. Divi enim Severus et Antoninus rescri-

(1) *l.* 22. §. 2. *supr. mandat.*

(2) Hodie compelli non videntur. *l.* 3. §. 6. *infr. de jure fisci.* adde *l.* 9. §. 1. *supr. h. t.* excipi tamen posse videtur hic casus. vid. Accurs. *l.* 7. in verbo damnaretur. *C. de locat.*

(3) Titulo de furtis. vid. *l.* 195. §. 3. *infr. de verb. sign.*

(4) Vide Livium 25. Publicanorum hi mores apud Suidam. πεπαῤῥησιασμένη βία, ἀνεπιτίμητος ἁρπαγή, ἀναίσχυντος πλεονεξία, πραγματεία λόγον μὴ ἔχουσα, ἀναιδὴς ἐμπορία. vid. Cujac. *hoc tit. in paratit.* adde *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.*

(5) Ex Edicto Neronis adversus publicanos, primum Prætores et Præsides extra ordinem jura reddiderunt, ut Corn. Tacitus scribit; deinde Prætores.

(6) Vid. §. 2. *infr. h. t.*

(7) Publicani qui, v. §. 3. *l.* 13. *infr. h. t.*

(8) Non exhibebitur. *Hal.* adde *l.* 1. *in pr. supr. h. t.*

(9) An et in heredem? vid. *l.* 13. *in fin. l.* 14. *infr. h. t.*

(10) *l.* 1. §. 5. *supr. h. t.*

(11) *l.* 1. §. 1. *supr. h.t.* adde *l.* 1. *supr. h. t. l.* 16. *infr. de verb. sign.*

(12) Vid. *l.* 11. *C. de vectig.*

(13) Adde *l.* 26. §. 4. *supr. de noxal.*

(14) Imo non liberatur, tenetur enim sive habeat, sive non habeat. *l.* 1. *in fin. supr. h. t.*

(15) Vide *l.* 111. *in fin. infr. de reg. jur.*

(16) Crimen est vectigal fraudare. vid. *l.* 8. *supr. h. t.*

(17) *l.* 7. *l.* 11. §. 3. *supr. h. t.*

(18) De creticis cotoriis, Plin. 18. *c.* 28. Quædam, inquit, partes Italiæ post messem secant. Fuit hoc quoque majoris impendii, apud priores Creticis tantum transmarinisque cotibus notis, nec nisi oleo falcis aciem excitantibus. Igitur cornu propter oleum ad crus ligato fœnifex incedebat. Italia aquarias cotes dedit limæ vice imperantes ferro.

(19) Vid. Forn. *lib.* 1. *select. c.* 25. et Constantium Landum *prætermiss. cap.* 10. Mod.

(20) *l.* 16. §. 8. *infr. h. t.* Cicer. *de invent.* Casus nautam excusat: involuntaria non puniuntur. adde *l.* 16. §. 8. *Infr. h. t.* Patres eadem ratione in Synodo Ancyrana ad communionem eos admiserunt, quorum manus sacrificiis idolorum violenter admotæ fuerant. vid. *acta Synod. Ancyranæ cap.* 3. adde quæ scripsi ad *l.* 109. *Infr. de reg. jur.* et Cicer. 2. *de invent.* et *l.* 29. §. 3. *Supr. ad l. Aquil.* Aristot. 2. *Ethic.* 2. His accedat illud Livii *lib.* 1. Consolatur ægram animi Lucretiam avertendo noxam ab coacta in auctorem delicti: mentem peccare, non corpus: et unde consilium abfuerit, culpam abesse: Vos, inquit, videritis, quid illi debeatur: Ego me etsi peccato absolvo, supplicio non libero. *Goth.* Declarationem hujus leg. vid. apud Leonin. *cons.* 7. *n.* 11. Ans.

(21) Id est, rejecta. Cicero *Orat. pro Cæcinna.*

(22) A quo? a fisco.

(23) Privati.

(24) Ob improfessas merces, vel non solutum vectigal.

pserunt, cum is servus qui actum (1) domini gessisse diceretur, in commissum cecidisset: venire (2) non debuisse, sed pro eo viri boni arbitratu æstimationem oportuisse dari.

§. 1. Iidem autem eadem [epistola] rescripserunt, si quis improfessus servus fuerit, et probabitur in commissum cecidisse, et aut uxorem corrupisse domini dicatur, aut aliud quid gravius admisisse, ut cognoscat procurator: et si in his causis [esse] compertus sit, æstimetur, et ad pœnam domino tradatur.

§. 2. Iidem Divi Severus et Antoninus rescripserunt, mancipiis commissis res peculiares non (3) esse in eadem causa, nisi hoc, quod proprio nomine in causam commissi incidit.

§. 3. Quotiens quis mancipia invecta professus non fuerit, sive venalia, sive (4) usualia (5): pœna commissi est, si tamen novitia (6) mancipia fuerint, non etiam veterana (7). Sunt autem veterana, quæ anno continuo in urbe servierint: novicia autem mancipia intelliguntur, quæ annum nondum servierint.

§. 4. Servi qui in fuga (8) sunt, in commissum non cadunt: cum sine voluntate domini fines egressi (9) sunt, et ita Principalibus Constitutionibus cavetur: sicut Divus quoque Pius sæpissime rescripsit, ne (10) (inquit) in potestate servorum sit, invitis vel ignorantibus dominis fugæ se tradendo, potestati dominorum se subtrahere.

§. 5. Licet quis se ignorasse (11) dicat, nihilominus eum in pœnam vectigalis incidere, Divus Adrianus constituit.

§. 6. Divi quoque Marcus et Commodus rescripserunt, *non imputari publicano, quod non instruxit transgredientem: sed illud custodiendum, ne decipiat profiteri volentes.*

§. 7. Species pertinentes ad vectigal (12): cinnamomum (13), piper (14) longum, piper album, folium (15) pentasphærum (16), [folium barbaricum], costum (17), costamomum (18), nardi stachys (19), cassia turiana (20), xylocassia, smyrna (21), amomum (22), zingiberi (23), malabathrum (24), aroma Indicum, chalbane (25), laser (26), [alchelucia (27)], sargogalla (28), onyx (29) Arabicus, cardamomum (30), xylocinnamomum (31), opus byssicum (32), pelles Babylonicæ (33), pelles Parthicæ (34), ebur, ferrum (35) Indicum, carpasum (36), lapis universus (37), margarita, sardonix (38), cerau-

(1) Actor, qui actum domini gerit, *ut hic.* adde *l. ultim. supr. de offic. Prœsid. l.* 8. *l.* 30. *l.* 46. §. 7. *infr. de jure fisci.*

(2) Hinc imperite colligit Cæpolla *caut.* 15. executionem sententiæ criminalis posse differri, si condemnatus gesserit aliena negotia, nec rationem reddiderit. Id enim refutatur ex iis quæ notavi ad *l.* 6. *Infr. de pœnis.*

(3) Vide *l.* 3. *Supr. de evict.*

(4) Venalia ab usualibus hic distinguuntur: ut et Sabino, 2. Juris Civilis apud Gellium. adde *l. nam quod.* 4. §. *item si quis.* 2. *supr. de penu legata.*

(5) Usualia sunt, quæ quis ut vendat, vel ut iis utatur, advehit. §. 9. *infr. h. t.* vid. *l.* 5. *C. h. t.*

(6) Novitia mancipia, quæ anno continuo non servierunt.

(7) Veterana mancipia, quæ in urbe, non in agro, continuo anno servierunt. vid. *l. ult.* §. *ult. supr. de ædil.*

(8) *l.* 9. *supr. de servis export. l.* 1. 2. *C. si serv. export.*

(9) Fines ingressi. Cuj. 14. *obs.* 3.

(10) Similis est ratio in *l.* 27. §. 1. *in fin. supr. ad l. Aquil.*

(11) Adde §. 6. §. 10. *infr. h. t.*

(12) Ad vectigal, puta cinnamonum. *Hal.* adde et *l.* 5. *C. h. t.*

(13) Frutex qui in Æthiopia nascitur: cujus vis in cortice posita est. vid. Plin. 21. *cap.* 20. et Dioscor. Rarissimum fuisse suo tempore scribit Galenus, nec alibi conditum, quam in scriniis Imperatoris. Garcias ab Orto in *libello de Aromatibus*, cannellam hodie appellari scribit. Hebræi Kinnamon, *Exod.* 30. *v.* 23. *Prov.* 7. *cap.* 17.

(14) De pipere longo et albo vid. Solin. *c.* 55.

(15) De foliorum usu vide quæ notavi ad *l.* 12. §. 1. *supr. de usu et habit.* folium dicitur, quod sine ulla radice innatat: et ita in Indiæ litoribus colligitur: fertur esse Paradisi herba, gustu nardum refert. 17. Isid, 9.

(16) Folium garyophyllum costum, *vulg. alii legunt*, folium Hadrospherum, et idem esse, quod folium barbaricum et Malabathrum. Pentasphæron, πέντε σφαίρια ἔχον, id est, quinque globulos habens.

(17) Sive Costus. Costum est radix herbæ nascentis in India, Ovid. 1. *Fastor.* et Syria. sed melius Arabicum: est enim album, et leve, et suave, jucundi odoris. Indicum colore nigro, et leve, ut ferula. Syriacum pondere grave, colore buxeo, odore acri. 17. Isid, 9. adde Dioscorid. 1. *cap.* 15. 1. Plin. 2. *et* 12. *cap.* 24.

(18) Costum cassanum. *Vulg.* costamonium: puto dici costum nascens in Amomo vel Amano monte Syriæ, in quo nascitur etiam chalbane vel Galbanum, 17. Isid. 9. nisi legamus *cardamomon*, quod Amomo simile, 12. Plin. 13. quod et nasturgum appellabatur, 17. Isid. 9. sed tamen cardamomi fit mentio *infr. h. t.*

(19) Nardus, herba est spinosa, unde et a Græcis appellatur, ναρδόσταχυς· alia Indica, alia Syriaca: non quod in Syria nascatur, sed quod mons, in quo invenitur, alio latere Indiam spectat, alio Syriam. Est et Nardus Celtica sive Gallica, quæ nascitur in Liguriæ Alpibus. vide Isid. 17. c. 9. de nardo puro vide quæ notavi ad *l.* 21. *supr. de auro.* Nisi forte legamus, Nardus stacte.

(20) Cassia thymiama. *vulg.*

(21) Id est, myrrha.

(22) Amomum fruticis genus odorati, in Syria nascentis et Arabia, flore albo. vid. Dioscor. 14. 12. Plin. 12.

(23) Zinziber, *vulg.* Græci ζιγγίβερ· vid. Dioscor. 2. et 12. Plin. 7. Strab. *ult.*

(24) *Ammoniacum*, quidam ita legunt.

(25) Χαλβάνη, galbana. non est unguentum ad equos, ut scribit Accursius: sed est genus pigmenti albi crescentis in monte Amano. 12. Plin. 25. Syriæ 17. Isidor. 9. ideo Lucianus 9. vocat, peregrina galbana: Hebræis *chelbena* dicitur. *Exod.* 30. *v.* 34. *Eccles.* 24. *v.* 21.

(26) Laser, de quo fit mentio in *l.* 5. *supr. de penu legata.* 6. Columel. 17. ad pondus denarii argentei vendebatur. 19. Plin. 3. Isidor. 17. c. 9. ait nasci in monte Ossobagi, ubi Ganges fluvius oritur. hujus succus primum lasi dictus, quoniam manat ad instar lactis. a quibusdam vocatur opium Cyrenaïcum, quoniam apud Cyrenas nascitur.

(27) Agallocum, *vulg.* agallochus. *Hal.*

(28) Sarcocolla. *Hal.* sarcocolla est lacryma arboris in Perside nascentis, thuri similis. 3. Dioscor. 13. Plin. 11. *et* 24. c. 14. Dicitur autem sarcocolla, quod dissolutam et hiantem vulnere carnem adstringat.

(29) Sargogolla gummi Arabicum. *vulg.*

(30) Cardamomum vulgus nasturgum vocat. 17. Isid. 9.

(31) Xylocinnamomum carpesium, *vulg.* xylocinnamomon est lignosum cinnamomon, odore cinnamo inferius, sarmenta fert longa et robusta. vid. Dioscor. 1.

(32) Opus byssinum. *Hal.*

(33) Adde *l.* 23. §. 3. *supr. de auro.*

(34) Forte legendum est, pelles Sarmaticæ, *l.* 25. *Supr. de auro.* nihil tamen mutandum censeo: ab his pellibus Parthicis, Parthicarii dicti. de quibus dixi *l.* 7. *C. de excusat. munerum.*

(35) Ebenum Indicum. *vulg.*

(36) Carbasum. *Hal.* male. Carpasum, Paulus Æginéta Carpesium vocat: planta est ex qua succus medicamentis utilis exprimitur. cujus meminit Galenus, *lib.* 1. *de composit.* 6. Dioscorid. 14.

(37) Pretiosus scil. nec enim vulgares lapides, quibus in ædificiis utimur, videntur hoc Edicto contineri. *Goth.* Vide Pancirol. *rer. memorabil. tit. de cinnamomo.* Ans.

(38) Inter rubras gemmas refert Isidor. 16. c. 8.

nium (1), hyacinthus (2), smaragdus (3), adamas, saffirinus (4), callainus (5), beryllus (6), chelynie, [hopia (7)] Indica, vel (8) adserta, metaxa (9), vestis serica vel subserica, vel attincta (10), carbasea, nema sericum (11), spadones (12), Indici leones, leænæ, pardi, leopardi, pantheræ (13), purpura: item [marcorum (14)] lana, fucus (15), capilli Indici.

§. 8. Si propter necessitatem (16) adversæ tempestatis expositum onus fuerit, non debere hoc commisso vindicari, Divi fratres rescripserunt.

§. 9. Divus quoque Pius rescripsit; cum quidam intra legitimam (17) ætatem esse dicebat, et usus (18) causa mancipia duxisset, et in sola (19) professione errasset: ignoscendum esse ei.

§. 10. Divi quoque fratres rescripserunt, cum quidam non per fraudem, sed (20) per errorem (21) in causam commissi incidisset: ut duplo vectigali contenti publicani servos restituant.

§. 11. Magnus (22) Antoninus rescripsit: si colonus vel servi domini prædii ferrum (23) illicite in prædio fecerint ignorante domino, nulla pœna dominum teneri.

§. 12. Si quis professus (24) apud publicanum fuerit, non tamen vectigal solverit (25), hoc concedente (26) publicano (ut solent facere), Divi Severus et Antoninus rescripserunt, res in commissum non cadere. *cum enim (inquiunt) professiones recitantur, commissum cessat*; cum poterit satisfieri fisco ex bonis publicanorum vel fidejussorum.

§. 13. Pœnæ ab heredibus peti non possunt, si non est quæstio mota vivo eo, qui deliquit (27): et hoc sicut in cæteris pœnis, ita et in vectigalibus est.

§. 14. Si quid autem indebitum per errorem (28) solventis publicanus accepit, retro eum restituere oportere, Divi Severus et Antoninus rescripserunt.

TIT. V.

DE DONATIONIBUS (29).

De donatione simplici, et ea, quæ sub conditione contrahitur.

1. JULIANUS lib. 17. Digestorum.

DOnationes complures sunt. ✝ Dat aliquis ea mente, *ut statim velit accipientis fieri*, *nec ullo casu ad se reverti* (30); et propter nullam aliam causam facit, quam ut liberalitatem (31) et munificentiam exerceat. hæc proprie donatio appellatur. ✝ Dat aliquis, *ut tunc demum accipientis fiat, cum* (32) *aliquid secutum fuerit:* non proprie donatio appellabitur, sed totum [hoc] donatio sub conditione est.

✝ Item cum quis ea mente dat, *ut statim quidem faciat accipientis, si tamen aliquid factum fuerit, aut non fuerit, velit ad se reverti:* non proprie donatio dicitur. sed totum hoc donatio est, quæ sub conditione solvatur: qualis est *mortis* (33) *causa* donatio.

§. 1. Igitur cum dicimus, *inter sponsum* (34) *et sponsam* donationem valere, propria appellatione utimur; et factum demonstramus, quod ab eo proficiscitur, qui (35) liberalitatis [gratia] aliquid dat, ut confestim faciat acci-

(1) Lapis crystallinus ita dicitur, quod alibi inveniri non dicatur, quam in loco fulminis ictui proximo, et quod adversus vim fulgurum opitulari credatur: est vero Græcis fulmen κέραυνος. 16. Isidor. 13.

(2) Hyacinthus purpurea gemma ex nominis sui flore. 19. Isidor. 9.

(3) Smaragdus viridis gemma, cui post margaritas et uniones primam tribuunt dignitatem: a viridi colore dictus, ut quo herbas virentes exuperet, et circa se aërem repercussum inficiat: sculpentibus gemmas nulla gratior est refectio. Hujus corpus extentum imagines reddit, ut speculum: quippe Nero Cæsar gladiatorum pugnas in smaragdo spectabat. hujus genera duodecim vide apud Isidorum 16. *c.* 7.

(4) Sapphyrus, *vulg. Haloand.*

(5) Callinus, *vulg.* Græcis, καλλαινὸν, *Venetum*; καλλαινός, *Venetus.*

(6) Beryllus Chelidoniæ. *Hal.* beryllus cylindrus. *vulg.*

(7) Opera Indica, *vulgat.* omnia Indica, *Hal.* Ad Hopiam, quod attinet, veneni etiam genus est apud Dioscoridem 4. *et* 20. Plin. 18. *et* 25. *cap.* 10.

(8) Vela Sarmatica metaxa. *Hal.*

(9) A metaxa metaxarii. vide quæ notavi ad *l.* 10. *C. de murilegulis.*

(10) Vela tincta, *vulg. Hal.*

(11) Id est, Filum seu stamen, quod apud Seras conficitur: cujus meminit Suidas *in voce*, σηρικὸν νῆμα. deducit ἀπὸ τοῦ νέω quod est filum e colu torqueo.

(12) *l.* 2. *C. de Eunuchis.*

(13) De pantheris dixi ad *l.* 40. *supr. de ædilitio Edicto.*

(14) A pecorum lana, *vulg.* item lana. *Hal.*

(15) Succus, *vulg.* fucus, purpurissum.

(16) Vide *l.* 15. *supr. h. t.*

(17) Dixi ad *l.* 27. *Supr. de negot.*

(18) Vide §. 3. *supr. h. t.*

(19) Cur in sola professione errasse dicitur? quia nullum vectigal istorum servorum nomine debuit. vid. *d.* §. 3. Hinc colligere possumus, profiteri quemque cogi vel ea, quæ vectigal non pendunt. vide Cujac. 14. *obs.* 3.

(20) Vid. *d.* §. 3. *supr. h. t.*

(21) Aliud est error, aliud ignorantia. Per errorem in commissi causam incidit, qui putabat publicano jam satisfactum. §. 5. *supr. h. t.* Ignorare vero nemini licet, quod ad jus publicum spectat. vide Cuj. 14. *observat.* 3.

(22) Magnus Antoninus Caracalla Severi Imperatoris filius.

(23) Fabricam armorum vel ferrariam privato habere non licuit. vid. *l. unic. C. ut armor. usus. lib.* 11. *tit.* 46.

(24) *Professio* mercium apud publicanum facta, excusat mercatores a pœna commissi.

(25) Vectigalis solutio præcise non exigitur, ne res in commissum cadat: cum sufficere possit sola professio.

(26) Atque ita publicanus potest vectigal remittere.

(27) Vel si non est delicto defuncti factus locupletior. *l.* 4. *supr. h. t.*

(28) Facti, non juris. *l.* 1. *supr. de cond. indeb.*

(29) *L.* 8. *C.* 54. 2. *Instit.* 7. *C. Theod.* 13. et 14. Paul. 5. *sent.* 11. *l.* 3. Harmenop. 1. 3. 3. *Decretal.* 24. vid. Jul. Clar. 3. *sent. in* §. *donatio.* inter vivos scilicet, et qui donare possunt, et qui non possunt, 47. *Eclog.* 11. mortis causa. vide *tit. prox. C. h. t. Nov.* 87. inter virum et uxorem. vid. *supr. de donat. inter vir.* et 7. Ulpian. *de donat. ante nupt. L.* 5. *C.* 3. de inofficiosis. vide *C. de inofficios. donat. et* 2. *C. Theod.* 20. seu immensis donationibus, vid. *Nov.* 92. de donationibus, quæ sub modo, vide *C. de donat. quæ sub modo.* de revocandis donationibus, vid. *C. de revocand. donat.* 7. *C. Theod.* 13. *et* 3. Harmenop. 2. 47. *Eclog.* 2.

(30) *Donatio* Aristoteli, 4. *Topicor.*, et δόσις ἀναπόδοτος, id est, donatio ita perfecta ab aliquo, ut nullo casu revocetur: excipe tamen causas legitimas, quas retuli ad *tit. C. de revocand. donat.* Ut perficiatur, vide *l.* 28. *C. h. t.* Gothofr. An et quando perficiatur donatio, et an acceptilatio intervenire debeat, vide Cens. Forens. *lib.* 4. *cap.* 12. *num.* 16. et quos notavi *infr. ad l.* 10. *h. t.* S. L.

(31) Hujusmodi donatio fit nullo cogente. vid. *l.* 29. *infr. h. t.*

(32) Huc pertinet *l.* 3. 5. *C. de donat. quæ sub modo vel condit. vel ex certo tempore conficiuntur.*

(33) *infr. de mortis caus.*

(34) Vide *C. de donat. ante nupt. l.* 27. *supr. de don. int. vir.*

(35) Donatio his notis cognoscitur: si is, qui dedit, non tantum liberalitatis gratia dedit, sed ita liberalitatis gratia dedit, ut faceret accipientis, ut nunquam ad se ullo facto reverti vellet.

pientis, nec (1) unquam ullo facto ad se reverti velit. Cum vero dicimus, si hac mente donat sponsus sponsæ, ut nuptiis non secutis res auferatur, posse repeti; non contrarium priori dicimus: sed concedimus inter eas personas fieri donationem eam, quæ sub conditione solvatur (2).

Si filiusfamilias jussu patris, 2. *aliusve jussu alterius promiserit.* 5. *De conditione impleta post furorem vel mortem donatoris.* 6. *De morte donatoris antequam res perferatur ad donatarium.* 7. *Quid intersit inter causam et conditionem.*

2. Idem lib. 60. Digestorum.

SI cum filiusfamilias pecuniam donare vellet, patris jussu (3) eam promisit · valet donatio, perinde ac si fidejussorem dedisset.

§. 1. Si vero pater donaturus Titio pecuniam, jusserit filium suum eam repromittere: poterit dici, interesse, debitor filius patri suo fuerit, necne. nam si tantundem filius patri debuit, quantum promisit: valere donatio intelligitur, perinde ac si quemlibet alium debitorem pater jussisset pecuniam promittere.

§. 2. Cum vero ego Titio pecuniam donaturus, te (4), qui mihi tantundem donare volebas, jussero Titio promittere: inter omnes personas donatio perfecta est.

§. 3. Aliud juris erit, si (5) pecuniam, quam me tibi debere existimabam, jussu tuo spoponderim ei cui donare volebas: exceptione enim doli mali tueri me potero: [et] præterea incerti condictione stipulatorem compellam (6), ut mihi acceptum faciat stipulationem.

§. 4. Item si ei (7), quem creditorem tuum putabas, jussu tuo pecuniam, quam me tibi debere existimabam, promisero: petentem doli mali exceptione summovebo: et amplius incerti agendo cum stipulatore, consequar, ut mihi acceptum faciat stipulationem.

§. 5. Si pecuniam mihi Titius dederit absque ulla stipulatione, ea tamen conditione, ut tunc demum mea fieret, cum Seius Consul factus esset: sive furente eo, sive mortuo Seius Consulatum adeptus fuerit, mea fiet.

§. 5. Sed si quis donaturus mihi pecuniam dederit alicui, ut ad me perferret, et ante (8) mortuus erit, quam ad me perferat: non fieri pecuniam dominii (9) mei constat.

§. 7. Titio decem donavi ea conditione (10), ut [*inde*] *Stichum sibi emeret.* Quæro, cum homo antequam emeretur, mortuus sit: an aliqua actione decem recipiam? Respondit: facti magis, quam juris quæstio est (11). nam si decem Titio in hoc dedi, *ut stichum emeret*, aliter non daturus, mortuo Sticho, condictione repetam: si vero alias quoque donaturus Titio decem, quia interim Stichum emere proposuerat, dixerim in hoc me dare, ut Stichum emeret (12), causa magis donationis, quam conditio daudæ pecuniæ, existimari debebit; et mortuo Sticho, pecunia apud Titium remanebit.

3. Ulpianus lib. 76. ad Edictum.

ET generaliter hoc in donationibus definiendum est, multum interesse, causa donandi fuit, an conditio. si causa fuit, cessare repetitionem (13): si conditio, repetitioni locum fore.

De donatione per interpositam personam.

4. Paulus (14) lib. 17. ad Sabinum.

ETiam per interpositam (15) personam donatio consummari potest.

De affectione honesta et non honesta.

5. Ulpianus lib. 32. ad Sabinum.

AFfectionis gratia neque honestæ (16), neque inhonestæ donationes sunt prohibitæ. honestæ, erga bene merentes amicos (17) vel necessarios: inhonestæ, circa meretrices (18).

Si dominus rem eximi aut accipi permiserit.

6. Idem lib. 42. ad Sabinum.

QUi saxum mihi eximere (19) de suo permisit (20) donationis causa, statim, cum lapis exemptus est, meus fit: neque prohibendo me evehere, efficit ut meus esse desinat; quia quodammodo (21) traditione meus factus est. plane si mercenarius (22) meus exemit, mihi exemit. Sed si is, qui a me emerat, sive mercede conduxerat, ut paterer eum sibi jure eximere, si antequam eximat, me pœnituerit, meus lapis durat: si postea, ipsius factum avocare non possum; quasi (23) traditio enim facta videtur, cum eximitur domini voluntate.

✝ Quod in saxo est, idem erit etiam, si in arbore cæsa vel dempta acciderit.

De filiofamilias donante.

7. Idem lib. 44. ad Sabinum.

FIliusfamilias donare non potest (24), neque si liberam (25) peculii administrationem habeat: non (26)

(1) Donator tamen ita donare præsumitur, ut a donatario ingrato revocare donationem velit. *C. de revocand. donationib.*

(2) Donationem puram sub conditione resolvendam, non esse proprie donationem, hinc colligunt.

(3) *l.* 9. §. 2. *Infr. h. t.*

(4) *l.* 33. §. 3. *infr. h. t.*

(5) *l.* 7. *infr. de doli mali et met. except.*

(6) §. 4. *infr. h. t.* vid. *l.* 31. *supr. de condict. indeb. l.* 5. §. 9. *supr. de jure dot.*

(7) *l.* 7. §. 1. *infr. de doli mali et met. except.*

(8) *l.* 8. *C. de oblig.*

(9) *l.* 41. *supr. de reb. cred*

(10) *Conditio* hic accipitur pro modo. vid. *l.* 71. §. 1. *l.* 108. *supr. de cond. et demonstr.*

(11) Defectus causæ finalis, non impulsivæ, parat donatori condictionem ob causam.

(12) *Causæ et conditionis* differentia. vid. *l.* 3. *infr. h. t.* Porro *causa* hic pro modo accipitur.

(13) Quod ex causa donatum est, non repetitur; quod conditionis implendæ causa datum est, repeti potest.

(14) *Al.* Pomponius.

(15) Adde *l.* 10. *infr. h. t.*

(16) Non solum honestis sed et inhonestis personis donari inter vivos potest, *ut hic.* ἀσεμνος δωρεὰ ἔρρωται, id est, *inhonesta donatio valet.* 47. *Eclog.* 1. *cap.* 1. Instituere tamen inhonestas personas, spretis fratribus, non possumus. *l.* 27. *C. de inoff. test.*

(17) *Amicos* appellamus, non levi notitia conjunctos. vid. *l.* 223. §. 1. *infr. de verb. sign.*

(18) Meretrici donari potest, *ut hic.* et concubinæ, *l.* 31. *infr. h. t.* quin datum repeti non potest. *l.* 4. §. 3. *supr. de cond. ob turp. caus. l.* 12. §. 11. *supr. mandat.* nisi si miles focariæ suæ dederit. *l.* 2. *C. de donationib. int. vir.*

(19) *l.* 34. *supr. de dolo. l.* 16. *supr. de præscr.*

(20) Permissio capiendi, non est vera ac mera donatio: ideoque re integra potest revocari. adde *l.* 8. *C. de obligat.*

(21) Non vere.

(22) Mercenarius meus quod eximit, mihi eximit.

(23) Lapidem quasi tradit, qui patitur cum ex suo fundo eximi.

(24) Vid. ad hunc locum Clar. *l.* 4. §. *donat. quæst.* 6.

(25) Liberam utcunque quis administrationem peculii habeat donare non potest. *l.* 28. §. 2. *supr de pact. l.* 1. §. 1. *supr. quæ res pign. l.* 3. §. 8. *supr. de donat. inter vir.* nisi de justa causa. §. 1. *infr. h. t.*

(26) Liberam peculii administrationem servo filiovefamilias ea mente nemo concedere præsumitur, ut is peculium possit perdere. adde *c.* 81. *de reg. jur. in* 6.

enim ad hoc ei conceditur libera peculii administratio, ut perdat (1).

§. 1. Quid ergo, si justa ratione motus donet? numquid possit dici, locum esse donationi? quod magis probabitur (2).

§. 2. Item videamus, si quis filiofamilias liberam peculii administrationem concesserit, ut (3) nominatim (4) adjiceret, *sic* [*se*] *ei concedere*, *ut donare quoque possit*: an locum habeat donatio? Et non dubito donare quoque eum posse.

§. 3. Nonnunquam etiam ex (5) *persona* (6) poterit hoc colligi. pone enim filium, esse Senatoriæ, vel cujus alterius dignitatis: quare non dicas videri patrem, nisi ei specialiter donandi facultatem ademit, hoc quoque concessisse, dum liberam dat peculii administrationem.

§. 4. Pari autem ratione, qua (7) donare filiusfamilias prohibetur, *etiam mortis causa donare* prohibebitur: quamvis enim ex patris voluntate (8) mortis quoque causa donare possit, attamen, ubi cessat voluntas, inhibebitur hæc quoque donatio.

§. 5. Sed enim meminisse oportebit, si cui donare quoque permissum est, nisi (9) specialiter etiam mortis causa donare fuerit permissum, non (10) posse mortis causa donare.

§. 6. Hæc omnia locum habebunt in paganis. Cæterum qui habent castrense peculium, vel quasi castrense, in ea conditione sunt, ut donare et mortis causa et non mortis causa possint, cum (11) testamenti factionem habeant.

De libertatis causa impositis.

8. Paulus lib. 15. ad Sabinum.

Quæ liberti (12) imposita libertatis causa præstant, ea non donantur (13): res (14) enim pro his intercessit (15).

De habitatione. De pacto de non petendo. 1. *De fructibus.* 2. *De filiofam. jussu patris donante.* 3. *De donatario capaci et incapaci.*

9. Pomponius lib. 33. ad Sabinum.

In ædibus alienis habitare (16) gratis, donatio videtur: id enim ipsum capere videtur, qui habitat, quod mercedem pro habitatione non solvit. Potest enim et citra (17) corporis donationem valere donatio: veluti si donationis causa cum debitore meo paciscar, ne ante certum tempus ab eo petam.

§. 1. Ex rebus donatis fructus (18) perceptus in rationem donationis non computatur. Si vero non fundum, sed fructus perceptionem tibi donem: fructus percepti venient in computationem donationis.

§. 2. Quod filiusfamilias patris jussu (19) aut voluntate (20) donavit, perinde est, ac si pater ipse donaverit; aut si mea voluntate rem meam tu nomine tuo Titio dones.

§. 3. Donari non potest, nisi (21) quod ejus fit, cui donatur.

De absente.

10. Paulus lib. 15. ad Sabinum.

Absenti (22), sive (23) mittas, qui ferat, sive, quod (24) ipse habeat, sive habere eum jubeas, donari recte potest. Sed (25) si nescit rem, quæ apud se est, sibi esse donatam, vel missam sibi non acceperit: donatæ rei dominus non fit, etiam si per servum ejus, cui donabatur, missa fuerit: nisi ea mente servo ejus data fuerit, ut statim ejus fiat.

(1) Donans, perdere videtur. Donare est perdere.

(2) Qui justa ratione donat, non condicit.

(3) *Al.* et.

(4) Facti quæstio est, quoties quæritur, Liceat, necne filiofamil. donare. *l.* 1. §. 1. *Supr. quæ res pignori.*

(5) Vide quæ scripsi ad *l.* 12. §. 4. *supr. de usu.*

(6) Vid. exemplum in *l.* 18. *in fin. supr. de judiciis.*

(7) Argumentum a donatione simplici ad donationem mortis causa.

(8) Donanti mortis causa filio patrem consentire sufficit: voluntas tantum requiritur, non jussus, ut Guido Papæ *decis.* 213. notat.

(9) Vasallum de feudo suo testari etiam pro anima non posse hinc Ardizo colligit, *cap.* 124. *feudorum.* quem vide.

(10) Quidni possit, cum *donationis* verbum mortis causa donationes contineat? *l.* 67. *in fin. infr. de verbor. signif.*

(11) Argumentum ab ultima voluntate ad actum inter vivos.

(12) Et captivi iis, a quibus redempti sunt. *l.* 34. *in fin. infr. h. t.*

(13) Patrono a liberto.

(14) Id est, libertas.

(15) Operæ, quas præstant liberti patronis, non donantur, sed libertatis a patrono acceptæ gratia pensantur.

(16) *l.* 27. *infr. h. t.*

(17) Sufficit in donatione servitutis pati, ut donatarius fruatur: ita res incorporales censentur tradi.

(18) *l.* 11. *infr. h. t.*

(19) *l.* 2. *supr. h. t.*

(20) Ratihabitio est voluntas, quæ sequitur. dixi ad *l.* 16. §. 1. *supr. de pignorib.*

(21) Donatio non dicitur, nisi cum transfertur dominium actu vel habitu. *Castrens.* Nemo transfert dominium, quod non habet. *l.* 24. *C. h. t.* Res, quæ dominio nostro subjiciuntur, atque in commercio sunt, possumus donare. An donatio inter vivos omnium bonorum præsentium et futurorum, nullis sibi reservatis, valet? Quidam ipso jure non valere aiunt. Clar. 4. *sent.* 19. valere existimo, *l.* 35. §. 4. *C. h.* t. testamento tamen eam donationem revocari totam, non tantum pro parte, ut putat Clarus ex communi opinione, 4. *sent.* 20. *vers. si legavero.* cum liberam testandi facultatem donator sibi præripiat: quod contra bonos mores est. *l. ult. C. de pact.* vid. Clar. 4. *sent.* 19. Ubi etiam tractat de donatione bonorum præsentium tantum, bonorum suorum omnium, bonorum suorum mobilium et immobilium, hereditatis suæ, præsentium et futurorum: et de donatione, in qua donator sibi reservat aliquid, vel usumfructum. Revocatur quoque tacite hujusmodi donatio, si post donationem perfectam nascuntur liberi donatori, *l.* 8. *C. de revoc. donat.* potest quoque revocari expresse a liberis post mortem patris vel matris. *l.* 1. *et toto tit. C. de inoff. donat.* Quid? donatio omnium bonorum, incerta facta Ecclesiæ, reciproca, num valet? prius negat, duo posteriora ait Clarus ex communi opinione. 4. *sent.* 20.

(22) Donatio absenti, etiam Ecclesiæ (quam, ut opinionem communem refert Clarus 4. *sent.* 12. *in fin.*), facta non valet: nisi interveniat nuncius, vel epistola donantis. *l.* 4. *supr. h. t. l.* 6. *C. h. t.* vid. Clar. 4. *sent.* 12. nisi denique fiat coram notario: is enim alteri recte stipulari potest. vid. Clar. 4. *sentent.* 13. vid. omnino Cujac. 12. *obs.* 28. *princ.*

(23) Vid. *l.* 2. §. 6. *supr. h. t.*

(24) *Traditio* in iis rebus, quæ penes donatarium sunt, non requiritur: nam quod ei semel traditum est, magis ei tradi non potest. vel melius, probatio traditæ, vel non traditæ possessionis, non tam in jure, quam in facto consistit: ideoque sufficit ad probationem, si res corporaliter teneatur. Paul. 5. *sent.* 21. §. 2.

(25) Donatio, quæ fit absenti, non aliter valet, quam si liberalitatem agnoverit. Nec enim est donatio sine acceptione, et recte in illis locis Comici, *Dos est X. talenta*, *Accipio*, vetus interpres, Nisi, inquit, dixisset, accipio, dos non esset. Datio enim acceptione confirmatur: nec potest id videri datum, quod non est acceptum. Et hodie quia exemplo emptionis venditionis, donatio solo consensu perficitur, non re, ut olim: etiam non videtur perfecta, antequam donatarius eam ratam habuerit, excepto casu comprehenso in *l.* 15. *C. de SS. Eccles.* favore Ecclesiæ. adde Cujac. *consult.* 42. Goth. Vide Jul. Clar. §. *donatio. quæst.* 12. *num.* 1. 2. 3. Alex. Trentacinq. *lib.* 3. *resolut. tit. de donat. resolut.* 1. Mantic. *de tacit. et ambig. conv. lib.* 13. *tit.* 8. *defin.* 8. Vall. *de reb. dub. tract.* 2. *num.* 3. Joann. Decher. *lib.* 1. *dissert.* 4. *num.* 35. *et seq.* S. L.

De accessionibus rei donatæ.

11. Gajus lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris Urbani.

CUm de modo donationis quæritur, neque partus (1) nomine, neque fructuum, neque pensionum, neque mercedum ulla donatio facta esse videtur.

Quatenus donator tenetur.

12. Ulpianus lib. 3. Disputationum.

QUi ex donatione se obligavit, ex rescripto Divi Pii, in quantum (2) facere potest, convenitur. sed enim id, quod creditoribus debetur (3), erit detrahendum: hæc vero, de quibus ex eadem causa (4) quis obstrictus est, non debebit detrahere (5).

Si servo communi vel procuratori tradatur.

13. Idem lib. 7. Disputationum.

QUi mihi donatum volebat, servo communi meo et Titii rem tradidit: servus vel sic (6) accepit, *quasi socio adquisiturus:* vel sic, *quasi mihi et socio.* Quærebatur, quid agere? Et placet, quamvis servus hac mente acceperit, *ut socio meo, vel mihi et socio adquirat*, mihi (7) tamen adquiri. † Nam et si procuratori meo hoc animo rem tradiderit, ut mihi adquirat, ille quasi sibi adquisiturus acceperit: nihil agit in sua persona, sed mihi adquirit.

De alieno fundo exculto.

14. Julianus lib. 17. Digestorum.

QUi alienum fundum donationis (8) causa excolit, nullam retentionem propter impensas (9) faciet: quia domini res ab eo injectas continuo efficit.

De crimine capitali.

15. Marcianus lib. 3. Institutionum.

POst (10) contractum capitale (11) crimen (12) donationes (13) factæ non valent (14), ex Constitutione Divorum Severi et Antonini, [nisi (15)] condemnatio secuta sit.

De scriptura, Sciant heredes mei me donasse.

16. Ulpianus [lib. 2. Responsorum].

EX hac (16) scriptura, *Sciant* (17) *heredes mei me vestem universam, ac res cœteras, quascunque in diem mortis meæ mecum habui, illi et illi libertis meis vivum donasse*, dominium ad libertos benigna (18) interpretatione pertinere.

De novatione, et acceptilatione.

17. Idem [lib. 58. ad Edictum].

SI in stipulatum judicatum (19) novationis (20) causa deductum sit, et stipulatio donationis causa, accepto lata: dicendum est, locum liberationem habere (21).

De negotio mixto cum donatione. 1. *De servo tradito, cum manumittatur.* 3. *De evictione.*

18. Idem [lib. 71. ad Edictum].

ARisto ait, cum *mixtum* (22) *sit* negotium cum donatione, obligationem non contrahi (23) eo casu, quo donatio est: et ita et Pomponius eum existimare refert.

§. 1. Denique refert, Aristonem putare, si servum tibi tradidero ad hoc *ut eum post quinquennium manumittas*, non posse ante quinquennium agi: quia donatio aliqua inesse videtur. Aliter (24) atque (inquit) si ob hoc tibi tradidissem, *ut continuo manumittas:* hic enim nec donationi locum esse: et ideo esse obligationem. Sed [et]

(1) Quid ita? An quod partus et fructus non augent donationem. *l.* 9. § 1. *supr. h. t.* aut qui rem donavit, fructus ex ea re percipiendos non donavit?

(2) *l.* 33. *in pr. supr. de jure dot. l.* 19. §. 1. *l.* 30. *infr. de re judicata. l.* 28. *infr. de reg. jur.* §. 38. *Inst. de action.*

(3) Is, qui ex donatione convenitur, omni ære alieno deducto, facere posse intelligitur. *l.* 54. *supr. soluto. l.* 19. *in fin. infr. de re judic.*

(4) Donationis scil.

(5) Occupantis ita melior est conditio. *d. l.* 19. Cum unius rei in duos donatio confertur, potior est ille, cui res tradita est. nec igitur interest posterior an prior acceperit. Paul. 5. *sent.* 11. §. 4.

(6) *l.* 37. *in fin. Infr. de acqu. rer.*

(7) Atque ita tradentis donatoris, non servi accipientis rem donatam, animus perspicitur.

(8) Is animus non semper præsumitur in eo, qui sciens alienum fundum excolit. vide quæ not. ad *l.* 38. *supr. de hered. pet.*

(9) Quas? num seminis? num culturæ? num utriusque? Joannes Papo culturæ expensas non seminis peti posse ait. 1. *Not. lib.* 5. *tit. des donations.*

(10) *l.* 24. *C. de donat. inter vir. et uxor.* secus si ante crimen: nisi de donatione inter virum et uxorem agetur, *l.* 32. §. 7. *supr. de donat. inter vir.* item, nisi in fraudem fisci manifestam facta sit donatio. vide quæ not. ad *l.* 14. §. 5. *infr. qui et a quibus manum.* In fraude delicti admittenda donasse videbitur, si omnia bona donaverit, si conjunctæ personæ vel si clam donaverit, si quam proxime sequitur delictum, si donaverit bona sua in eventum etiam publicationis seu confiscationis bonorum suorum. adde Gandinum, *tract. de maleficiis. rubric. de bonis malefactor. vers. item pœna.*

(11) Usuras manifestus usurarius potestne donare mortis causa? non posse, refert Clarus ex communi opinione Doctorum. *lib.* 4. §. *donatio. quæst.* 7.

(12) Non tamen perduellionis. *l.* 31. *in fin. Infr. h. t.*

(13) An et actus alii, puta contractus venditionis? *infr.* dicemus.

(14) Factæ valent. *vulg.*

(15) Si condemnatio. *Hal.* Ex tribus variis lectionibus tres diversi sensus hinc nascuntur: *Vulgata* ait, donationes, factas post contractum crimen capitale, valere, nisi condemnatio secuta sit; *Florentina*, non valere, nisi condemnatio sit secuta; *Haloandri*, non valere, si condemnatio sit secuta: Vulgata et Haloandri verior est. Porro res ita distinguenda est. Reus, qui deliquit, post contractum crimen, ante accusationem ignoranti utiliter, et in præjudicium fisci titulo oneroso, non lucrativo, vendere potest: Post accusationem aut incarcerationem etiam bona sua (victus scil. sui causa, vel liberationis) administrare potest, *l.* 46. §. 6. *Infr. de jure fisci.* ei solvi etiam potest. *d.* §. 6. *l.* 41. *infr. de solut.* Num alienare vel donare? finge nullos accusato reditus, nulla immobilia esse, sed exiguam forte supellectilem, aut certe immobilia non ita ampla suppetere? Assentior *Paponi* eo casu permittendum accusato moderatam potestatem alienandi: ut hoc modo se alat, et expensas ad innocentiam suam probandam faciat. id enim et æquius est et evidenter utile. Papo 1. *notar.* 5. *tit. des donations.* Fingamus citra hanc causæ cognitionem post accusationem alienasse: num utilis erit alienatio? videtur utilis: nisi condemnatio alienantis sit secuta: tunc enim sententia ad tempus delicti retrotrahetur, et alienatio revocabitur. *l.* 7. *in fin. infr. de mort. caus.*

(16) Verba enunciativa donationis in ultimis dispositionibus inducunt dispositionem fideicommissi vel legati. Bart. *hic. n.* 1.

(17) Hoc testamento scilicet, licet per epistolam de donatione a me facta eis non constet. *l.* 5. *C. h. t.*

(18) Cur benigna dicitur hic fieri interpretatio? quia confessio confitenti præjudicat, *l.* 25. *in fin. Supr. de probat.* et in dubio actus ita interpretandus est, ut valeat. *l.* 12. *Supr. de reb. dub.*

(19) Id est, quod mihi debes ex causa judicati.

(20) Debitum ex causa judicati novari potest et accepto ferri.

(21) *l.* 2. *C. de acceptil.*

(22) *l.* 57. *in fin. supr. de don. int. vir.* Porro miscetur donationi negotium, si rem tibi dono non simpliciter, sed ex causa. *l.* 1. *in pr. vers. dat aliquis. supr. h. t.*

(23) Id est, donatarius non obligatur donatori.

(24) Multum interest, Pamphilum tibi tradam, ut post quinquennium manumittas, an ut continuo eundem manumittas. Priore casu, quinquennales operas donasse tibi videor, non tamen te obligari (nisi aliud conventum sit) ne intra quinquennium eum manumittas, sed hoc tantum velle, ut post quinquennium eum manumittas: nec ante agere possim, quia donatio aliqua, id est operarum quinquennalium esse videtur. Posteriore casu nihil tibi donare videor, sed tantum te obligare, ut manumittas.

superiore casu, quid acti sit, inspiciendum Pomponius ait: potest enim quinquennium non ad hoc esse positum, ut aliquid donetur.

§. 2. Idem Aristo ait, si donationis causa in hoc tradatur servus, ut post quinquennium manumittatur, sit autem alienus, posse dubitari (1), an usucapiatur: quia aliquid donationis interveniret. et hoc genus quæstionis in mortis causa donationibus versari Pomponius ait: et magis putat, [ut] si ita donetur, ut post quinquennium manumittatur, posse dici usucapionem sequi.

§. 3. Labeo ait, si quis mihi rem alienam (2) donaverit, inque eam sumptus magnos fecero, et sic evincatur, nullam (3) mihi actionem contra donatorem competere: plane de dolo posse me adversus eum habere actionem, si dolo (4) fecit.

De rep. 1. *De mercede officii.* 2. *De nolente acquirere.* 3. *De pecunia credita, ut alii reddatur: et de morte creditoris. De morte mandantis.* 4. *De promissione obligati naturaliter.* 5. *De promissione ob causam*, 6. *Vel ob rem.*

19. IDEM [lib. 76. ad Edictum].

HOc jure utimur, ut in rebus (5) publicis, cum de donatione quæritur, illud solum spectetur, utrum ob causam aliquam justam Reipublicæ promittat quis, vel polliceatur, an non? ut si ob honorem (6) aliquem promittat, teneatur: si minus, non (7).

§. 1. Labeo scribit, extra causam donationum esse talium (8) officiorum mercedes: utputa, *si* (9) *tibi adfuero* (10) *; si* (11) *satis pro te dedero ; si*, *qualibet in re opera vel gratia mea usus fueris.*

§. 2. Non potest (12) liberalitas nolenti (13) adquiri.

§. 3. Si quis dederit (14) pecuniam mutuam Titio, reddendam Seio, cui donatum volebat; deinde Titius, mortuo donatore, Seio dedisse proponatur: erit consequens dicere, pecuniam Seii fieri, sive mortuum scivit, sive ignoravit is, qui dabat; quia pecunia fuit dantis. sed si quidem ignoravit (15) mortuum, erit liberatus, si sic mutuam pecuniam accepit solvendam Seio. † Si autem mandavero tibi, ut pecuniam Titio des, cui donare volebam; et tu ignorans me mortuum, hoc feceris: habebis adversus heredes meos mandati actionem, si sciens, non habebis.

§. 4. Si quis servo pecuniam crediderit (16), deinde is liber factus eam expromiserit: non erit donatio (17), sed debiti solutio. † Idem in pupillo, qui sine tutoris auctoritate debuerit, dicendum est, si postea tutore auctore promittat.

§. 5. Sed et hæ stipulationes, quæ ob (18) causam fiunt, non habent donationem.

§. 6. Denique Pegasus putabat, si tibi centum spopondero hac conditione, *si jurasses te* (19) *nomen meum laturum*: non esse donationem; quia ob (20) rem facta est, res secuta est.

De parte debita patrono. 1. *De lege Falcidia.*

20. MARCELLUS [lib. 22. Digestorum].

SI patronus ex debita (21) parte heres instituatur, et libertus fidei ejus commisit, ut quid daret, et hoc stipulanti fideicommissario promiserit (22): non erit cogendus solvere; ne (23) pars (24) ex Legibus verecundiæ patronali debita minuatur.

§. 1. De illo dubitari potest, qui (25), quod per Falcidiam retinere poterat, voluntatem testatoris secutus spopondit se daturum. Sed magis est, ut non possit suæ confessioni (26) obviare (27). quemadmodum enim, si solvisset (28), fidem testatori suo adimplesse videbatur et nulla ei repetitio concessa fuerat: ita et stipulatione (29) procedente (30) contra fidem testatoris, quam (31) adgnovit, venienti ei merito occurretur.

De delegatione.

21. CELSUS [lib. 28. Digestorum].

UT mihi donares, creditori meo, delegante (32) me, promisisti. pactum valet: ille enim suum recepit.

§. 1. Sed si debitorem meum tibi donationis [immodicæ] causa promittere jussi, an summoveris donationis exceptione, necne, tractabitur? Et meus quidem debitor exceptione te agentem repellere non potest: quia perinde sum, quasi exactam a debitore meo summam tibi donaverim, et tu illam ei credideris. Sed ego (siquidem pecuniæ a debitore meo nondum solutæ sint) habeo adversus debitorem meum rescissoriam in id, quod supra Legis (33) modum tibi promisit: ita ut in (34) reliquum tan-

(1) Potest enim res aliena donata usucapi. *l.* 13. *l.* 33. *infr. de mort. caus.*

(2) Alienum donare possum, salvo tamen jure domini.

(3) Invitus donator de evictione rei donatæ promittere non cogitur, nec eo nomine, si promiserit, oneratur: quia lucrativæ rei possessor ab evictionis actione ipsa juris ratione depellitur. Paul. 5. *sent.* 11. §. 5. Quid, si caverit stipulanti? tenebitur. *l.* 2. *C. de evict.*

(4) Sciens. *l.* 22. *in fin. infr. de verb. oblig.*

(5) *l.* 1. §. 1. *infr. de pollicit. Nov.* 123. *cap.* 3.

(6) Jam delatum: ne alioquin ambitus crimen admittatur. *Castr.*

(7) *l.* 1. §. 1. *infr. de pollicit.*

(8) *l.* 34. *in fin. infr. h. t.*

(9) Contractum innominatum posse concipi per *si*, hoc est sub conditione, regulariter per *ut*, id est, sub modo, hinc colligunt.

(10) Donatio, quæ fit ob causam futuram, non proprie donatio est, sed ejus tantum causæ remuneratio.

(11) Fidejubendi causa pecuniam accipere possumus. *l.* 6. *in fin. supr. mandat. l.* 3. *C. ad SC. Velleian.*

(12) Imo potest. vid. *l.* 27. *supr. de pecun. constit. l.* 32. *infr. de adquir. rer. dom. l.* 62. *infr. de verb. oblig.*

(13) Invito non donatur. *l.* 69. *l.* 156. *in fin. infr. de reg. jur.*

(14) Vid. *l.* 2. §. 6. *supr. h. t.*

(15) *l.* 26. §. 1. *supr. mandati. l.* 77. §. 6. *supr. de legat.* 2. *l.* 32. *infr. de solutionib.*

(16) Servus naturaliter obligatur.

(17) Quia solvit id, quod debebat naturaliter: et sic, Solutio naturalis debiti non est donatio.

(18) Ob causam datio non est donatio. *l.* 34. *in fin. infr. h. t.*

(19) Vide *l.* 7. *in fin. l.* 63. §. 10. *supr. ad SC. Trebell.*

(20) Nempe, ut meum nomen ferres.

(21) Olim dimidia, hodie tertia. §. 3. *Inst. de success. libert.*

(22) Per errorem, non scienter, ut in *l.* 4. *in fin. supr. si quis cautionib.*

(23) Patronus, qui *Legem Papiam se omissurum* fideicommissario cavit, non tenetur, *ut hic.* qua ratione defenditur, liberos, qui *Legem Gliciam se omissuros* caverunt, non teneri, cum tamen heres extraneus, qui se *Legem Falcidiam omissurum* cavit, teneatur. *l. ult. C. ad leg. Falcid.* adde quæ scripsi ad *Novell.* 18. *c.* 3.

(24) Adde *l.* 37. *in fin. pr. supr. de leg.* 3.

(25) Legendum ita est vel supplendum, *utrum teneatur*, *qui.*

(26) Id est, cautioni, sponsioni: Græcorum imitatione, qui cautionem ὁμολογίαν vocant. *l.* 25. *in fin. supr. de probat.*

(27) Confessioni, id est, sponsioni suæ obviare non licet. *l. penult. C. de pact.*

(28) Sciens. *l.* 9. *C. ad leg. Falcid.*

(29) Vide Cujac. ad *Nov.* 1. *fol.* 339.

(30) Præcedente. *Hal.*

(31) *l.* 46. *supr. ad l. Falcid.*

(32) *l.* 1. §. 10. *infr. quar. rer. act.*

(33) Cinciæ scil. vide Cuj. ad *tit. de cond. ex lege.*

(34) Utile per inutile non vitiatur. *l.* 34. *C. h. t. Nov.* 162. *c.* 1.

tummodo tibi maneat obligatus. sin autem pecunias a debitore meo exegisti, in hoc, quod modum Legis excedit, habeo contra te condictionem.

De mora et usuris, de bona fide.

22. MODESTINUS lib. 8. Differentiarum.

EUm qui donationis causa pecuniam, vel quid aliud promisit, de (1) mora solutionis pecuniæ usuras (2) non debere, summæ æquitatis est: maxime (3) cum in bonæ fidei contractibus (4) donationis species (5) non deputetur.

De usuris. 1. *De mente capto.*

23. IDEM lib. 15. Responsorum.

MOdestinus respondit, creditorem futuri temporis usuras et remittere et minuere pacto (6) posse: nec in ea donatione, ex summa quantitatis aliquid vitii incurrere.

§. 1. Modestinus respondit, mente captum (7) donare non posse.

De fidejussore.

24. JAVOLENUS lib. 14. ex Cassio.

FIdejussori ejus, qui donationis causa pecuniam supra modum legis promisit, exceptio dari debet etiam invito (8) reo: ne si forte reus solvendo non fuerit, pecuniam fidejussor amittat.

De re data, ut nomine dantis donetur.

25. IDEM lib. 6. Epistolarum.

SI tibi dederim rem, ut (9) *Titio meo nomine donares*, et tu tuo nomine eam ei dederis: an factam ejus putes? Respondit, Si rem tibi dederim, ut Titio meo nomine donares, eamque tu tuo nomine ei dederis: quantum ad juris subtilitatem, accipientis facta non est; et tu furti obligeris. sed benignius (10) est, si agam contra eum, qui rem accepit, exceptione doli mali me summoveri.

De nuda ratione.

26. POMPONIUS lib. 4. ad Quintum Mucium.

NUda (11) ratio (12) non (13) facit aliquem debitorem (14): ut puta quod donare libero homini volumus, licet referamus in rationes nostras, debere nos, tamen nulla donatio intelligitur.

De habitatione præceptori donata.

27. PAPINIANUS lib. 29. Quæstionum.

AQuilius Regulus juvenis ad Nicostratum (15) Rhetorem ita scripsit, *Quoniam* (16), *et cum patre meo semper fuisti, et me eloquentia, et diligentia tua, meliorem reddidisti, dono et permitto tibi habitare in illo cœnaculo, eoque uti:* defuncto Regulo, controversiam (17) habitationis patiebatur Nicostratus: et cum de ea re mecum contulisset, dixi posse defendi, non (18) meram donationem esse (19): verum officium magistri quadam mercede remuneratum Regulum: ideoque non videri donationem sequentis (20) temporis irritam esse: quod si expulsus Nicostratus veniat ad judicem, ad (21) exemplum Interdicti (22), quod fructuario proponitur, defendendus erit: quasi loco possessoris constitutus, qui usum cœnaculi accepit.

(1) Id est, ob moram.

(2) *l.* 3. §. 2. *supr. de usuris.*

(3) *l.* 9. §. 1. *supr. de usuris.*

(4) *Donationem* contractum esse, sed non bonæ fidei, hinc colligere possis. Est igitur stricti juris, præsertim si stipulatio ei inserta fuerit. *l.* 35. §. 5. *C. h. t.* Atqui contractus esse non potest, cum unus tantum obligetur? Non est quidem ex eorum contractuum genere, qui ultro citroque sunt obligatorii, *l.* 18. *Supr. h. t.* est tamen conventio, cum donatario fieri debeat traditio, *l.* 9. *in fin. supr. h. t.* traditio autem ei non fiat, nisi eo item consentiente, *l.* 19. §. 2. *supr. h. t.* et pactum sit duorum consensus. *l.* 3. *infr. de pollicitat.* Quid? num nominatus aut innominatus est contractus donatio? nominatus: habet enim elegans nomen, eamque communem opinionem, refert Clarus 4. *sentent.* §. *donatio. quæst.* 1. ideoque ad instar cæterorum contractuum nominatorum non potest revocari, ut ex communi opinione Clarus retulit. *ibid.*

(5) Contractus donationis (nam hic species pro contractu accipitur) non est bonæ fidei, sed stricti juris. Donationes privatorum stricte accipimus.

(6) Usuræ pacto donari possunt. Heredi non tantum usuræ sed et quidvis donari pacto potest. *l.* 35. §. 5. *C. h. t.*

(7) Mente captus et furiosus donare non potest, *ut hic.* adde *l.* 6. *in fin. infr. de verborum obligat.* servus, *l.* 28. §. 2. *supr. de pact.* filiusfamilias, *vide l.* 7. *supr. h. t.* pupillus, *l.* 11. *infr. de adquirend. rer.* prodigus, seu is, cui bonis interdictum est, *l.* 6. *infr. de verborum obligat.* an reus criminis? vide *l.* 15. *supr. h. t.* an mulier sine consensu mariti? vide *l.* 6. *C. de revocand. donat.*

(8) Rei cohærentes exceptiones etiam fidejussori competunt. vid. *l.* 7. §. 1. *infr. de except.*

(9) *l.* 17. *infr. de solution.*

(10) Æquitas juri stricto præfertur.

(11) *l.* 49. *in fin. supr. de peculio. l.* 6. §. 4. *in fin. supr. de peculio legato.*

(12) Vel traditio. *l.* 31. *infr. de adquir. rer. domin.*

(13) Imo, facit. *l.* 16. *in fin. supr. h. t.*

(14) Nisi fiat ex causa. *l.* 6. §. 3. *supr. de edend. l.* 34. *supr. de negot. l.* 1. *C. de edendo.*

(15) Nicostratus hic Rhetor fuit Papiniani ætate. *Suidas.*

(16) Ex his verbis colligunt interpretes, in donatione remuneratoria, nominatim causas donationis esse exprimendas: nec sufficere verbis quibusdam genericis benemeritorum mentionem fieri, ne per hanc injectionem generalis clausulæ *de benemeritis*, insinuationis necessitatem callide quis effugiat. vid. Mynsingerum 4. *obs.* 75. *et* 88. Quid, si non sint expressæ? valebit, si modo donator juramento expresserit merita subesse: valebit quoque, si donatarius merita postea probarit. vide Mynsingerum 4. *observat.* 75. Gothofred. Vide in hanc legem Alciat. *lib.* 2. *parerg. c.* 49. Cujac. *lib.* 17. *observ.* 33. S. L.

(17) Qua in re? aut quæ dubitandi causa hic fuit? Mortuo eo, qui gratuitam habitationem alicui concessit, dicendum videbatur heredes ejus, habitationem a defuncto concessam revocare posse. *l.* 32. *infr. h. t.* vid. Cujac. 17. *obs.* 33. denique dicendum videbatur, hoc genus donationis in donatoris permissionem ac voluntatem totam collatum fuisse: donatoris autem morte voluntatem ejus extinctam videri.

(18) *Donatio remuneratoria*, ut antidotalis, non est proprie donatio, *ut hic. l.* 34. §. 1. *infr. h. t. l.* 9. *l.* 18. §. 1. 2. *et ult. supr. h. t. l.* 17. *supr. de præscr. verb.* Clarus ex communi opinione, §. *donat.* 4. *sent.* 3. Idem ibidem refert, valere hujusmodi donationem: et si de meritis donatarii non constet aliter, quam per assertionem donantis (nisi donatum sit prohibitæ personæ) necesse tamen esse, ut hujusmodi donationi donatoris merita æqualia sint. Hujusmodi porro æquamentum perspectis meritis attendi, et determinari arbitrio judicis. Hæc ille: qua in re judicem sibi faventem nancisci donatarii interest: hinc etiam colligit, Insinuationem in hujusmodi remuneratoriis donationibus non exigi, nec hujusmodi donationes propter ingratitudinem revocari. vide quæ notavi ad *l.* 34. §. 1. *infr. h. t.*

(19) Ratio decidendi: atque ita *lex* 32. *in fin. infr. h. t.* huic legi contraria referenda est ad meram donationem. hæc lex ad impropriam.

(20) Id est, donator Rhetori, eidemque magistro suo, non tantum in vita sua habitationem donavit, sed et post mortem suam, hoc est donatoris.

(21) Cur dicit ad exemplum Interdicti, quod fructuario proponitur? quia hic habitatio donata dicitur et relicta. Est autem similitudo habitationis, et ususfructus relicti. Aliis tamen (ut Jacob. Arctio) placet facultatem tantum habitandi, non jus ipsum, ipsamque servitutem habitationis relictam hic fuisse.

(22) Unde vi, si possidebat, et dejectus sit, *l.* 3. §. *unde vi. infr. de vi et vi.* sin minus, officium judicis competit. *l. et ideo.* 12. §. *ult. supr. de cond. furt. l. et non tantum.* 19. *supr. de pet. hered. l. ult.* §. *sed cum in secundam. C. de furtis. l. rem,* quæ. 15. *infr. de adqu. vel amitt. poss.*

De hereditate.

28. Idem lib. 3. Responsorum.

HEreditatem pater sibi relictam filiæ (1) sui juris effectæ donavit (2) : creditoribus hereditariis filia satisfacere debet ; vel, si hoc minime faciat, et creditores contra patrem veniant, cogendam eam per actionem præscriptis (3) verbis patrem adversus eos defendere.

Quid sit donare. 1. *De confessione in jure.* 2. *De bonis viventis.*

29. Idem lib. 12. (4) Responsorum.

[DOnari videtur, quod nullo (5) jure cogente conceditur].

§. 1. Quidam in jure interrogatus, *nihil* (6) *sibi debere tutoris heredes*, respondit; eum actionem jure amisisse respondi. licet enim non transactionem, sed donationis hæc verba esse quis accipiat : attamen eum, qui in jure confessus est, suam confessionem infirmare non posse.

§. 2. Donationem quidem partis bonorum proximæ cognatæ viventis (7) nullam fuisse constabat : verum ei, qui donavit, ac postea jure Prætorio successit, quoniam adversus bonos (8) mores et jus gentium festinasset, actiones hereditarias in totum denegandas respondit (9).

30. Marcianus libro sing. De delatoribus.

NAm ei ut indigno (10) aufertur hereditas.

De concubina. 1. *De rebus a matre filiæ nomine viro traditis.* 2. *De peculio non adempto.* 3. *De deposito.* 4. *De crimine perduellionis.*

31. Papinianus lib. 12. Responsorum.

DOnationes in concubinam (11) collatas, non posse revocari convenit (12), nec si matrimonium inter eosdem postea fuerit contractum, ad irritum recidere, quod ante jure valuit. an autem maritalis honor (13) et affectio pridem præcesserit, personis (14) comparatis, vitæ conjunctione considerata perpendendum esse respondi: neque enim tabulas (15) facere matrimonium.

§. 1. Species extra dotem (16) a matre filiæ nomine viro traditas, filiæ quæ præsens fuit, donatas, et ab ea viro traditas videri (17) respondi. nec matrem offensam, repetitionem habere, vel eas recte vindicare, quod vir cavisset, extra dotem usibus puellæ sibi traditas : cum ea significatione non modus donationis declaretur, nec ab usu proprietas separetur, sed peculium a dote puellæ distingueretur: judicem tamen æstimaturum, si mater jure contra filiam offensa, eas revocare velit, et verecundiæ maternæ congruam bonique viri arbitrio competentem ferre sententiam.

§. 2. Pater, qui filiæ, quam habuit in potestate, mancipia donavit (18), et peculium (19) emancipatæ non ademit (20), ex postfacto donationem videbatur perfecisse.

§. 3. Ejusmodi lege deposita in æde sacra (21), *ut* (22) *eam ipse solus, qui deposuit, tolleret, aut post mortem domini Ælius Speratus*, non (23) videri celebratam donationem respondi.

§. 4. Ratæ (24) donationes esse non possunt post crimen perduellionis (25) contractum : cum heredem (26) quoque teneat, et si nondum postulatus vita decesserit.

De usu domus precario concesso.

32. Scævola lib. 5. Responsorum.

LUcius Titius epistolam talem misit : *Ille illi salutem. Hospitio illo quamdiu volueris* (27), *utaris* (28), *superioribus diætis omnibus gratuito : idque te ex voluntate mea facere, hac epistola notum tibi facio.* Quæro, an heredes ejus habitationem prohibere possunt? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, heredes ejus posse (29) mutare voluntatem.

De constituta pecunia. 1. *De pecunia donata, ut donatori credatur.* 2. *De muto vel surdo.* 3. *Si quis Primo donaturus, Secundo promiserit.*

33. Hermogenianus lib. 6. juris Epitomarum.

QUi id, quod ex causa donationis stipulanti spoponderat, solvi constituit, actione constitutæ pecuniæ non

(1) Emancipatæ scilicet : alias non est donatio. *l.* 25. *C. de donat. inter vir.*

(2) Ea lege scilicet, ut creditoribus satisfaceret. *l.* 22. *C. h. t.* Goth. Vide in hanc leg. Gœd. *de contrah. stipulat. cap.* 9. *n.* 56. Ans.

(3) Vide *l.* 9. *l.* 22. *C. h. t.*

(4) *Al.* decimo.

(5) *l.* 67. §. 1. *supr. de leg.* 2. *l.* 18. *in fin. supr. de adimendis. l.* 47. *supr. de operis libertor. l.* 67. *in fin. infr. de verb. sign. l.* 53. *in fin. l.* 82. *Infr. de reg. jur. l.*6. *C. de revoc. donat.*

(6) Qui confitetur in jure *debitorem sibi non teneri*, videtur eum ex causa donationis liberare.

(7) Viventis bona qui donat, ejus hereditate indignus est, *ut hic.* et *l.* 2. *in fin. supr. de his, quæ ut indign.* valet tamen pactum ejus, qui exonerationem seu libertatem bonorum viventis stipulatur. *l.* 7. §. 17. *supr. de pact.* sic recte stipulamur quæstum futuræ societatis, *l.* 3. §. *de illo. supr. pro socio.* sic qui bona sua obligat, ea quoque bona obligat, quæ ex alterius successione habiturus est, *l. ult. C. quæ res pign.* possumus quoque de hereditate ejus, quem mortuum putamus, stipulari, *l.* 4. *C. de postlim.* et de ejus hereditate certis legibus pacisci. *l. ult. C. de pactis.*

(8) Vide *l. ult. C. de pact.* Boni mores, civitatis : jus gentium, mores omnium gentium.

(9) *Hal.* respondi.

(10) *l.* 2. *in fin. Supr. de his, quæ ut indign.*

(11) *l.* 5. *supr. h. t. l.* 3. §. 1. *in fin. supr. de donat. inter vir.* Goth. Vide Gœd. *de contrah. stipulatione. cap.* 12. *n.* 59. 60. Ans.

(12) Nisi a milite factæ sint. *l.* 2. *C. de don. inter. vir. et uxor.* vid. Papon. 1. *Notar. lib.* 5. *tit. des donations. fol.* 362. 363.

(13) Vide *l.* 15. §. 1. *supr. de his, quæ ut indign.*

(14) Præsumitur matrimonium ex personarum comparatione et vitæ conjunctione.

(15) Tabulæ non faciunt matrimonium, *l.* 9. *l.* 13. *C. de nuptiis.* Quintil. 5. *c.* 11. Nihil obstat quominus justum sit matrimonium mente, etiam si tabulæ designatæ non fuerint. Nihil enim proderit signasse tabulas, si mentem matrimonii fuisse non constat. Quid? testium subscriptio vel subnotatio num judiciariis in actis exigitur? Bartolus negat exigi. vide tamen Socin. *reg.* 384.

(16) Id est, paraphernales. vid. *l.* 9. §. 3. *supr. de jure dot.*

(17) Utcunque traditio donatario (puta uxori) facta non sit, sed ejus nomine alteri (puta marito), utilis est.

(18) Id est, inutiliter; liberis enim nostris in potestate donamus inutiliter.

(19) Ex hac voce Cujacius monet legendum, *peculium*, non *pecuniam*, in *l.* 7. *C. soluto matrim.* 17. *obs.* 6.

(20) *l.* 17. *C. h. t.*

(21) *Flor.* arca.

(22) Hinc ratio dubitandi sumitur.

(23) Præsumere in dubio non solemus donationem.

(24) Perfectæ. *Hal.*

(25) In aliis secus. *l.* 15. *supr. h. t.*

(26) *l. penult. et ult. C. ad l. Jul. Majest. l.* 9. §. 2. *C. de bon. proscr.*

(27) Quamdiu voluerim. ita emendat Antonins Faber 2. *conject.* 19. ut donationis finem referamus in donatoris voluntatem non in donatarii. Nam si in voluntatem donatarii finis donationis collatus esset, heredes donatoris eam non revocarent, quam tamen hic revocant.

(28) Vid. Covarruv. *lib.* 3. *var. resol. cap.* 14. Menoch. *de arb. jud. lib.* 1. *quæst.* 63. Cujac. *observ. lib.* 17. *cap.* 33. Mod.

(29) Imo non possunt. v. quæ notavi ad *l.* 27. *supr. h. t.* Donator perfecta etiam donatione, mutare voluntatem in iis potest, quæ ab ejus mera voluntate dependent.

*

in solidum, sed in quantum facere potest convenitur: causam enim (1) et originem constitutæ pecuniæ, non judicii potestatem prævalere placuit. sed et condemnatus ex causa donationis, in actione judicati non frustra desiderat, in quantum facere potest, conveniri.

§. 1. Ea lege, donationis causa, pecunia Titio numerata, *ut* (2) *statim donatori mutuo detur*, non impeditur (3) dominii translatio: ac propterea, iisdem nummis donatori creditis, novum dominium in his quæritur.

§. 2. Mutus (4) et surdus donare non prohibentur.

§. 3. Si, cum Primus tibi donare vellet, e tu donandi Secundo voluntatem haberes, Primus Secundo ex voluntate (5) tua stipulanti promiserit: perficitur donatio. et quia nihil Primus Secundo, a quo convenitur, donavit: et quidem in solidum, non in id, quod facere potest, condemnatur. † Idque custoditur, et si delegante (6) eo, qui donationem erat accepturus, creditori ejus donator promiserit: et hoc enim casu creditor suum negotium gerit.

De mutuo. 1. *De erepto a latrunculis vel hostibus.*

34. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

SI pater emancipati filii nomine donationis animo pecuniam fœneravit, eamque filius stipulatus est: et ipso jure perfectam donationem, ambigi non potest.

§. 1. Si quis aliquem a latrunculis (7) vel hostibus eripuit, et aliquid pro eo ab ipso accipiat: hæc donatio irrevocabilis est (8), non (9) merces (10) eximii laboris appellanda est: quod contemplatione salutis (11) certo (12) modo æstimari non placuit.

De nominibus peculiaribus. 1. *De pignore.* 2. *De mutuo.*

35. SCÆVOLA lib. 31. Digestorum.

AD eum, quem manumiserat (13), epistolam misit in hæc verba: *Titius Sticho liberto* [*suo*] *salutem. Cum te manumiserim, peculium quoque tuum omne, quicquid habes tam in nominibus, quam in rebus moventibus, sive in numerato, me tibi concedere, hac epistola manu mea scripta notum tibi facio:* eundem libertum testamento ex besse scripsit heredem, Sempronium ex triente, nec peculium Sticho legavit, nec actiones præstari jussit. Quæsitum est, utrum in assem Sticho actio detur eorundem nominum, quæ in peculio habuit: an utrisque heredibus pro portionibus hereditariis? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, utrisque heredibus pro hereditariis portionibus competere.

§. 1. Lucius Titius fundum Mæviæ donavit, et ante traditionem eumdem fundum post dies paucos Seio pignori obligavit, et intra dies triginta Mæviam in vacuam possessionem ejusdem fundi induxit. Quæro, an donatio perfecta sit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, perfectam: verum creditorem firmam (14) pignoris obligationem habere.

§. 2. Avia sub nomine Labeonis nepotis sui mutuam pecuniam dedit, et usuras semper cepit: et instrumenta debitorum a (15) Labeone recepit (16), quæ in hereditate ejus inventa sunt. Quæro, an donatio perfecta esse videatur? Respondit, cum debitor Labeoni obligatus est, perfectam donationem esse.

TIT. VI.
DE (17) MORTIS CAUSA DONATIONIBUS
[ET CAPIONIBUS (18)].

Quid sit mortis causa donare. 1. *De donatione Telemachi.*

1. MARCIANUS lib. 9. Institutionum.

MOrtis causa donatio est (19), cum quis habere se (20) vult (21), quam eum, cui donat; magisque eum (22), cui donat, quam heredem suum.

(1) Etiam post constitutum, et post rem judicatam, donationis nomine, donator convenitur in id tantum, quod facere potest. Cur non attenditur constitutum? non attenditur res judicata, sed attenditur sola donatio, id est, causa et origo constituti, ac donati. *l.* 41. *in fin. infr. de re judicata.*

(2) *l.* 20. *supr. de reb. cred.*

(3) Imo impeditur. *l.* 55. *infr. de solutionib.*

(4) Id est, mutus vel surdus, vel mutus et surdus ex casu, literarum tamen gnarus. *l.* 10. *C. qui test.*

(5) *l.* 2. *§.* 2. *supr. h. t.*

(6) *l.* 41. *infr. de re judicata.*

(7) Hic locus a Triboniano videtur interpolatus. vide Paul. 5. *sentent* 11. §. 6.

(8) *Donatio remuneratoria* (qualis fit ei, qui latrunculis vel hostibus donatorem eripuit) est irrevocabilis: nec enim proprie est donatio. vide *l.* 27. *supr. h. t.* Utcunque eo nomine in infinitum donatum sit, non revocatur ea donatio, ut immodica, Paul. 5. *sentent.* 11. § 6. quamvis justum modum excedat, 47. *Eclog.* 1. *C.* 36. de quo forte dubitatum fuerat, quod veteribus certus modus certumque pondus donationibus fuerat injectum. *Theodos. Nov. de Theodosiani C. auctoritate.* cum et alioquin discamus ex Justiniano fuisse olim donationem permissam 200. aureor. deinde 300. deinde 500. *l. sancimus.* 34. *l. pen.* §. *ult. C. donationib.*

(9) *Al.* nam.

(10) *Sic restitue ex Paulo*: si tamen donatio, non merces eximii laboris appellanda est: quia contemplationem salutis certo modo æstimari non placuit. Paul. 5. *sent.* 1. §. 6. sic fere Cicero *pro Cluentio*: Si hæc, *inquit*, solutio legatorum, non merces abortionis appellanda est. vide Cujac. apud Paulum *ibid.*

(11) Adde *l.* 8. *l.* 19. §. 1. *l.* 27. *supr. h. t.*

(12) Innuit apud Veteres non fuisse licitum donare in infinitum sine insinuatione. vide *l. penult. C. h. t.*

(13) *l.* 8. *supr. h. t.*

(14) Si fundus pignoratus venierit, manet causa pignoris. *l.* 18. §. 2. *supr. de pignoratit.*

(15) Ad Labeonem, *vulg.*

(16) Qui pecuniam mutuo dat sub alterius nomine, et usuras, et instrumenta a debitoribus ejusdem nomine accipit, donare intelligitur.

(17) *L.* 8. *C.* 57. §. 1. *Inst. de donat. Novell.* 87. Paul. 3. *sent.* 7. 47. *Eclog.* 3. adde 3. *Harmen.* quid sit mortis causa donatio, vide *l.* 1. *infr. h. t.*

(18) Et captionibus. *vulgat. Hal.* mortis causa capio, est adquisitio: differt a mortis causa donatione. *Mortis causa capio*, est quidquid mortis alicujus occasione percipitur. *l.* 8. *l.* 12. *L.* 18. *l.* 21. *l.* 38. *infr. h. t.*

(19) *l.* 35. §. 2. *infr. h. t.* §. 1. *Inst. de donat.* vide Paul. 3. *sent.* 21. §. 1. Goth. Adde Anton. Augustin. *emend. lib.* 1. *cap.* 8. S. L.

(20) Confertur enim in casum mortis testatoris, nec ante perfecta esse intelligitur, quam mors contingerit. In hac quoque, in extremis et articulo mortis constitutum esse, non sufficit, sed ut fiat expressa mortis mentio, exigitur: pro donatione inter vivos alioqui habetur, *l.* 42. *in fin. infr. h. t.* Quid, si in instrumento donationis hujusmodi quis promiserit se donationem nunquam revocaturum? donatio inter vivos præsumitur, *l.* 27. *infr. h. t.* vid. Clar. 4. *sent.* 4.

(21) Mavult. *vulgat.* vult magis, *Halo.* sufficit velle; nec enim hæc donatio indiget insinuatione, ut donatio inter vivos. *l.* 4. *C. h. t.*

(22) Similitudinem mortis causa donationis et legati observa. Sequentes adde: quod res donatario ipsi adquiritur, licet, non sit tradita. *l.* 1. *l.* 2. *supr. de Publiciana.* quod pœnitenti eam revocare liceat. *l.* 30. *infr. h. t.* quod ut legatum lege Falcidia minuatur, *l.* 27. *infr. h. t.* qua de re vid. Cujac. 19. *obs.* 28. vide quæ notavi ad *l. ult. C. h. t.* Clarus vero sic ait, mortis causa donationem, quod modum, ordinationem, et dum in ipso jure deducitur, attinet, comparari contractui; postquam vero in esse est deducta, effectu et efficacia, id est, potestate, ultimam voluntatem censeri: nisi quod ultima voluntas adita hereditate confirmatur; donatio vero mortis causa, sola morte donatoris, etiam hereditate non adita. *l.* 22. *Infr. h. t.* Clar. 4. *sentent.* 6.

§. 1. Sic (1) et apud Homerum (2) Telemachus donat Piræo.

Species mortis causa donationum.

2. Ulpianus lib. 32. ad Sabinum.

JUlianus libro XVII. Digestorum, tres (3) esse species mortis causa donationum, ait. † *Unam*, cum quis nullo præsentis (4) periculi metu conterritus, sed sola cogitatione (5) mortalitatis donat.

† *Aliam* esse speciem mortis causa donationum ait cum quis imminente (6) periculo commotus, ita donat, ut statim fiat accipientis.

† *Tertium* genus esse donationis ait, si quis periculo motus, non sic det, ut statim faciat accipientis: sed tunc demum, cum mors fuerit insecuta.

De periculo, cujus causa donatur.

3. Paulus lib. 7. ad Sabinum.

MOrtis causa donare licet, non tantum infirmæ valetudinis causa, sed periculi etiam propinquæ (7) mortis, vel ab hoste (8), vel a prædonibus, vel ab hominis potentis crudelitate aut odio, aut navigationis ineundæ;

4. Gajus [lib. 1. Rerum cottidianarum sive aureorum].

AUt (9) per insidiosa loca iturus,

5. Ulpianus lib. 2. Institutionum.

AUt ætate fessus (10):

6. Paulus lib. 7. ad Sabinum.

HÆc enim omnia *instans* periculum demonstrant (11).

De pœna capitali.

7. Ulpianus lib. 32. ad Sabinum.

SI aliquis mortis causa donaverit, et pœna fuerit capitis affectus: removetur donatio ut imperfecta. quamvis cæteræ donationes sine (12) suspicione pœnæ factæ valeant.

Quid sit mortis causa capere. 1. De donatione, ut, si donator convaluerit, recipiat.

8. Idem lib. 7. ad Sabinum.

QUi pretio accepto hereditatem prætermisit, sive ad substitutum perventura sit [hereditas, sive] ab eo ab intestato successurus, mortis causa capere videtur: nam quidquid propter alicujus mortem obvenit, mortis causa capitur (13). quam sententiam et Julianus probat: et hoc jure utimur. † Nam et quod a statulibero (14) conditionis implendæ causa capitur, vel a legatario, mortis causa accipitur: et quod pater dedit propter mortem filii vel cognati, mortis causa capi Julianus scripsit.

§. 1. Denique et sic (15) posse donari ait, ut si convaluerit, recipiatur.

Qui possunt mortis causa capere.

9. Paulus lib. 3. ad Sabinum.

OMnibus (16) mortis causa capere permittitur, qui scilicet et legata (17) accipere possunt.

De substitutione.

10. Ulpianus lib. 24. ad Sabinum.

EI, cui mortis causa donatum est, posse substitui (18) constat in hunc modum: ut promittat alicui, *Si ipse capere non possit*, vel sub alia conditione.

Si mortis causa filii sui pater donet.

11. Idem lib. 33. ad Sabinum.

MOrtis causa filii (19) sui pater recte donare poterit, etiam constante matrimonio filii.

Si mulier pecuniam accepit, ut ex ventris nomine in possessionem mitti desideret.

12. Idem lib. 44. ad Sabinum.

SI mulier (20) ventris nomine per calumniam, ut in possessionem mitti desideret, pecuniam accepit, forte dum substituto patrocinatur, ut institutum (21) aliqua (22) ratione excludat: mortis causa eam capere, Julianus sæpius scribit (23).

De donatione rei alienæ. 1. Species mortis causæ donationum.

13. Julianus lib. 17. Digestorum.

SI alienam (24) rem mortis causa donavero, eaque usucapta fuerit: verus dominus eam condicere non potest, sed ego, si convaluero.

§. 1. Marcellus notat, in mortis causa donationibus

(1) Poëtarum auctoritates in juris causis decidendis allegari posse, hinc colligunt. adde *l.* 1. *supr. de contr. empt.*

(2) Donationis mortis causa origo, juris gentium est.

(3) Dic apertius: aut citra metum mortis præsentis, sed ob solam cogitationem mortalitatis donamus, aut in ipso periculo, idque bifariam. nam vel ita donamus, ut statim res *fiat accipientis*: vel tum demum, cum mors nostra secuta fuerit.

(4) Id est, imminentis.

(5) *l.* 31. §. 2. *vers. rursus. circa fin. l.* 35. §. 4. *infr. h. t. l.* 11. §. 1. *supr. de donat. inter vir.*

(6) *l.* 3. *infr. h. t.*

(7) *l.* 3. *Supr. h. t. l.* 31. §. 2. *vers. rursus. l.* 35. §. 4. *Infr. h. t.* impendentis, Paul. 2. *sent.* 23. §. 1. instantis, *l.* 6. *infr. h. t.* præsentis. *d.* §.

(8) Causæ hujus donationis sunt valetudo, peregrinatio, navigatio, bellum. Paul. *ibid.* et 3. *sent.* 7. §. 1. et similes. *l.* 4. 5. *infr. eod.*

(9) *Lego*, aut quod per loca insidiosa itur.

(10) Aut ætate fessi? Minime hoc rectum. *Goth.* vide hic Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. c. 60. et c. 61. S. L.

(11) Quo cessato competit jus revocandi. *l.* 29. *infr. h. t.*

(12) Aliud erit, si sunt suspecti. *l.* 15. *supr. de donationib.*

(13) Vid. *l.* 38. *infr. h. t.*

(14) *l.* 31. §. 3. *infr. h. t. l.* 35. *in fin. supr. de cond. et dem.*

(15) *l.* 13. §. 1. *infr. h. t.*

(16) *l.* 35. *l.* 37. *infr. h. t.*

(17) Quinam vero legata accipere non possunt? apostatæ, *l.* 3. *C. de apost.* collegia illicita, *l.* 8. *C. de hered. inst.* damnati in metallum, *l.* 3. *supr. de his, quæ pro non scriptis.* deportati, *l.* 1. *C. de hered. inst.* liberi eorum, qui majestatis sunt damnati, *l.* 5. *C. ad l. Jul. majest.* mulier nubens intra annum luctus, *l.* 1. *C. de secund.* (quod jure canonico mutatum est, *c. pen. et ult. de secund. nupt.*) nati ex incestuoso concubitu. *Nov.* 89. *c. ult.*

(18) Vide *l.* 9. *C. de fideicomm.* et ita alteri, quam instituto potest substitui. *l.* 40. *supr. de hered. inst. l.* 41. *in fin. supr. de vulgari. l. un. C. de caducis.*

(19) *l.* 18. *infr. h. t. l.* 26. *in fin. supr. de don. int. vir.*

(20) Uxor defuncti.

(21) A marito.

(22) Ut sic fœtus seu venter obsit instituto. *Bas.*

(23) Quia gratuito non accepit. vid. *l.* 38. *infr. h. t.*

(24) V. *l.* 18. §. 2. *supr. de donat.*

etiam facti (1) quæstiones sunt. † Nam et sic potest donari, *ut omnimodo ex ea valetudine donatore mortuo*, *res non reddatur* : et *ut reddatur* (2) *etiamsi prior ex eadem valetudine donator decesserit*, *si jam mutata voluntate restitui sibi voluerit*. † Sed [et] sic donari potest, *ut non aliter reddatur*, *quam si prior ille*, *qui acceperit*, *decesserit*. † Sic quoque potest donari mortis causa : *ut nullo* (3) *casu sit ejus repetitio :* id est (4), nec si convaluerit quidem donator (5).

De impensis in rem donatam factis.

14. Idem lib. 18. Digestorum.

Si mortis causa donatus fundus est (6), et in eum impensæ necessariæ atque utiles factæ sint (7) : fundum vindicantes (8) doli mali exceptione summoventur, nisi pretium earum restituant (9).

De militibus. Collatio harum donationum et legatorum.

15. Idem lib. 27. Digestorum.

Marcellus notat: Cum testamento relinquendi, cui velint, adepti sint filiifamilias milites (10) liberam facultatem; credi potest, ea etiam remissa, quæ donationes mortis causa fieri prohibent. Paulus notat: Hoc et constitutum est, et (11) ad exemplum (12) legatorum mortis causa donationes revocatæ sunt.

De revocandis donationibus.

16. Idem lib. 29. Digestorum.

Mortis causa donatio, etiam dum pendet (13), an convalescere possit donator, revocari potest.

De creditoribus fraudatis. Collatio harum donationum et legatorum.

17. Idem lib. 47. Digestorum.

Et si (14) debitor consilium creditorum fraudandorum non habuisset, avelli res mortis causa ab eo donata debet. nam cum legata ex testamento ejus (15), qui solvendo non fuit, omnimodo inutilia sint, possunt videri etiam (16) donationes mortis causa factæ, rescindi debere : quia legatorum instar (17) obtinent.

Si quis mortis alienæ causa donet. 1. *De delegatione.* 2. *De chirographis datis*, *ut si donator moriatur*, *donatario dentur.* 3. *De donatione rei obligatæ.*

18. Idem lib. 60. Digestorum.

Mortis causa capimus non tunc solum, cum quis suæ mortis causa nobis donat : sed et si propter alterius mortem id faciat: veluti si quis filio (18), vel fratre (19) suo moriente, donet Mævio ea conditione, ut si convaluerit alteruter eorum, reddatur sibi res, si decesserit, maneat apud Mævium.

§. 1. Si donaturus mihi mortis causa, debitorem tuum creditori meo delegaveris (20), omnimodo capere videbor tantam pecuniam, quanta a creditore meo liberatus fuero. Quod si ab eodem ego stipulatus fuero, eatenus (21) capere existimandus ero, quatenus debitor solvendo fuerit. nam etsi convaluisset creditor, idemque donator, condictione aut in factum actione debitoris obligationem duntaxat reciperet.

§. 2. Titia chirographa debitorum suorum, Septicii et Mævii, donatura illis Ageriæ dedit : et rogavit eam, *ut* (22) *ea si decessisset*, *illis* (23) *daret ; si convaluisset*, *sibi redderet :* morte secuta, Mævia Titiæ filia heres extitit : Ageria autem, ut rogata erat, chirographa (24) Septicio et Mævio suprascriptis dedit. Quæritur, si Mævia heres summam, quæ debebatur, ex chirographis suprascriptis petat, vel ipsa (25) chirographa : an exceptione excludi possit ? Respondit, Mæviam, vel pacti conventi, vel doli (26) mali exceptione summoveri posse.

§. 3. Qui hominem noxæ nomine vel alias obligatum, mortis causa acceperit : tantum (27) cepisse intelligendus

(1) Donationis mortis causa conditio pacto seu lege mutari potest. Possum ita mortis causa donare, ut omnimodo me mortuo ex ea valetudine, res tibi a me donatas mortis causa non reddas. *vers. Nam et sic.* quo loco, τὸ *omnimodo*, conjungo his verbis, *res non reddatur*, hoc sensu, possum res ita tibi donare mortis causa, ut ex ea valetudine me mortuo omnimodo res non reddatur. *omnimodo*, id est, etiamsi revocem res donatas. Nam per contrarium donare ita possum, ut si prior decesserim, rem reddas, si modo id restitui mihi vel significavero. *vers. et ut reddatur.* Possum quoque ita donare, ut non aliter res donata restituatur, quam si donatarius prior decesserit. *vers. sed et sic.* Possum et ita donare, ut nec si convaluero, res donatas reddas. *vers. sic quoque.* At hæc quarta species primæ videtur similis? non est. Interest multum, an jus donationis per receptam valetudinem revocandæ mihi eripias, *ut hic.* An vero ita donem, ut nulla omnino voluntate res donatas revocem, *ut ibid.* Goth. Intellectum hujus §. vide apud Joann. Decher. *l.* 1. *dissert.* 4. *n.* 20. Ans.

(2) *l.* 8. *in fin. supr. h. t.*

(3) *l.* 27. *infr. h. t.*

(4) Et ideo, nec si. *Hal.*

(5) Donator, revocabitur. *Haloand.* Hujusmodi nomen donationis inter vivos sortitur.

(6) Et traditus.

(7) A donatario scilicet.

(8) Donatores scilicet vel donatoris heredes post donationem revocatam.

(9) Quid, si donatarius fructus ex re donata percepit, eorum fietne cum expensis compensatio? Fiet compensatio. *l.* 48. *l.* 65. *supr. de rei vindic.*

(10) Donare mortis causa de castrensi suo filiusfamilias potest, perinde, ac si paterfamilias esset.

(11) Donatio mortis causa per creditores revocatur, si eo donatione fraudati reipsa, non tantum consilio fuerint.

(12) *l.* 37. *infr. h. t.* §. 1. *Inst. de donat.* legatorum instar obtinent, *l.* 17. *in fin. infr. eod.* vide Cujac. 10. *obs.* 28. vide quæ notavi ad *l. ultim. C. hoc tit.*

(13) Non exspectatur cessatio valetudinis. *l.* 19. *supr. de reb. cred.*

(14) In fraudem vendita revocant creditores, si fraus intervenit junctim et ementis et vendentis : donata inter vivos revocant, si fraus donatoris intervenit, etiamsi nulla donatarii fuerit : donata vero testamento revocant, si fraus reipsa intervenit, licet testator vel legatarii nullam fraudem admiserint. Quod obtinet in mortis causa donatione, quæ sic ad exemplum legatorum revocata dicitur.

(15) Legatum ex testamento ejus qui solvendo non est omnimodo inutile est. *l.* 68. *supr. ad SC. Trebell. l.* 12. *C. de testam. milit.*

(16) *l.* 66. *in fin. supr. ad leg. Falcid.*

(17) *l.* 15. *in fin. supr. h. t.*

(18) *l.* 11. *supr. h. t.*

(19) *l.* 3. *C. h. t.*

(20) *l.* 31. §. 3. *infr. eod.*

(21) Id est, tantum videor accipere, quantum facere potest. *Basil.*

(22) Mandatum post mortem mandatoris collatum, ejus morte non revocatur.

(23) *l.* 3. §. 2. *supr. de liberatione.*

(24) Chirographum qui mandat reddi debitori, debitorem ipsum liberasse intelligitur.

(25) Nam chirographo legato continetur actio. *l.* 59. *supr. de legat.* 3.

(26) *d.* §. 2. *l.* 28. *in fin. infr. h. t.*

(27) Donatio rei, quæ evinci potest, tanti censetur et æstimanda est, quanti res conditionem ejus scienti et periculum ejus suscipienti vendi potest.

est, quanti (1) is homo venire potuisset. † Idem in fundo, qui obligatus est, observari poterit, ut pretium excutiatur.

Si filiofamil. donatur, si donatarius in adoptionem se dederit, aut rem alienaverit.

19. IDEM lib. 80. Digestorum.

SI filiofamilias res mortis causa data fuerit, et convaluisset donator: actionem de peculio cum patre habet. † At si paterfamilias (2), cum mortis causa donationem accepisset, in adoptionem se dederit: res ipsa a donatore repetitur. † Nec huic similis est is, qui rem, quam mortis causa acceperat, alii porro dederit: nam donator huic non rem sed pretium (3) ejus condiceret.

De legato non capaci solidi sub conditione dandi.

20. IDEM lib. 1. ad Urseium Ferocem.

EI (4), qui non amplius parte capere (5) poterat, legatus est fundus, si decem dedisset heredi: non totam summam [is] dare debet, ut partem fundi haberet, sed (6) partem duntaxat pro rata, qua legatum consequitur.

De eo qui pecuniam accepit, ut adiret.

21. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

EUm, qui ut (7) adiret hereditatem pecuniam accepisset, plerique, in quibus Priscus quoque, responderunt, mortis causa eum capere.

Quo tempore capacitas donatarii spectetur.

22. AFRICANUS lib. 1. (8) Quæstionum.

IN mortis causa donationibus (9) non (10) tempus donationis (11) sed *mortis* intuendum est, an quis capere possit.

Si filiofamil. vel servo donetur.

23. IDEM lib. 2. (12) Quæstionum.

SI filiofamilias mortis causa donatum sit, et vivo donatore moriatur filius, pater vivat: Quæsitum est, quid juris sit (13): Respondit, morte (14) filii condictionem competere, si modo ipse potius filio quam patri donaturus dederit: alioquin, si quasi ministerio ejus pater usus sit, ipsius patris mortem spectandam esse. † Idque juris fore, et si de persona servi (15) quæratur.

De acceptilatione.

24. IDEM lib. 9. Quæstionum.

QUod debitori acceptum factum esset mortis causa, si convaluerit donator, etiam (16) tempore liberato (17) ei potest condici; namque (18) acceptilatione interveniente abitum ab jure pristinæ obligationis, eamque in hujus condictionis transfusam.

De testato vel intestato. 1. De filiofamilias.

25. MARCIANUS lib. 9. Institutionum.

TAm (19) is, qui testamentum facit (20), quam qui non facit, mortis causa donare potest (21).

§. 1. Filiusfamilias, qui non potest (22) facere testamentum, nec (23) voluntate patris, tamen *mortis causa donare patre permittente potest.*

De donatione reciproca, et commorientibus.

26. IDEM lib. 2. Regularum.

SI qui invicem (24) sibi mortis causa donaverunt pariter (25) decesserunt, neutrius heres repetet: quia neuter alteri supervixit.

† Idem juris est, si pariter maritus et uxor sibi donaverunt.

Si donetur mortis causa, ut nullo casu revocetur.

27. IDEM lib. 5. Regularum.

UBi ita donatur mortis causa, ut *nullo* (26) *casu revocetur*, *causa* donandi magis (27) est, quam mortis causa donatio (28): et ideo perinde (29) haberi debet, atque alia quævis inter vivos donatio. ideoque inter viros et uxores non valet: et ideo nec (30) Falcidia locum habet, quasi in *mortis causa donatione*.

De eo, qui scripsit tabulas vel chirographum inania esse, nec quicquam deberi.

28. MARCELLUS lib. singul. Responsorum.

AVunculo suo debitori mortis causa donaturus, quæ debebat, ita scripsit: *tabulæ* (31) *vel chirographum*,

(1) *l. 1 §. 16. supr. ad SC. Trebell.*

(2) Sui juris.

(3) *l. 39. infr. h. t.*

(4) Puta filio naturali: vel ei, cui Falcidia detrahitur.

(5) Referenda est hæc lex ad secundam partem inscriptionis hujus tituli, hoc est ad mortis capiones.

(6) *l. 44. in fin. supr. de cond. et dem.*

(7) *l. 31. §. 2. infr. h. t.*

(8) Vide Cujac. 1. *ad Afric. fol.* 8.

(9) Quoties scil. quæritur, capax sit donatarius, necne.

(10) Capacitas vel incapacitas donatarii mortis causa inspicitur tempore mortis, non tempore donationis. *Castr.*

(11) Id est, actus interpositi: contra quam in legatis, in quibus testamenti faciendi tempus spectatur ex regula Catonis.

(12) Cujac. 2. *ad Afric. fol.* 21.

(13) Id est, cujus mors inspicitur. adde *l. ult. infr. h. t.*

(14) Donatio mortis causa facta filiofamilias, ipso ante donatorem præmortuo exspirat: secus si facta sit patri, per mediam tamen personam ipsius filii.

(15) Ut in *d. l. ult.*

(16) Id est, etiamsi tempore liberatus sit.

(17) Qui liberatus est acceptilatione mortis causa, non potest uti præscriptione adversus donatorem, qua uteretur, si liberatus non esset.

(18) Id est, subtilitate juris videtur in hac specie debitor liberatus per acceptilationem, ex æquo tamen et bono acceptum ferenti creditori non nocet: quia videtur per eam acceptilationem obligatio debitoris transfusa in condictionem causa data causa non secuta.

(19) Donare mortis causa, vel facto testamento, vel ab intestato possum. *Castrens.* eadem ratione codicilli fiunt utrovis modo. *l. conficiuntur.* 8. *l. ab intestato.* 16. *supr. de jure codicill.*

(20) *l. 9. supr. h. t. l. 32. §. 8. in fin. supr. de donat. int. vir.*

(21) Imo, non potest: nam pupillus, nec testamentum facere potest, nec mortis causa donare. *l. 1. §. 1. supr. de tutelæ et rationibus.*

(22) *l. 4. supr. qui testam.*

(23) Vid. *l. pen. C. qui testam.*

(24) Quæro, an donatio vicessitudinaria seu reciproca sit proprie donatio: ad hoc enim utilis est illa quæstio, ut sciamus, indigeat insinuatione, necne. Clarus ex communi opinione negat proprie donationem esse. 4. *sent.* 2. *in fin.* Cur ita? quia propter vicissitudinem habet onus adnexum: quia tantum quis dat, quantum habere sperat: et ideo non potest proprie dici donatio.

(25) *l. 32. §. 14. supr. de donat. int. vir.*

(26) *l. 13. in fin. supr. h. t. l. 35. §. 4. vers. nam et sic Infr. eod.*

(27) Donatio mortis causa quotiens clausulam *de non revocando continet*, non obstante tali clausula permittitur revocatio: quia talis donatio transit in aliam donationem, et sortitur potius nomen donationis inter vivos. Mynsing. 7. *respons.* 69. *n.* 11. Clarus 4. *sentent. §. Donatio. quæst.* 4. *in fin.* Hæc enim qualitas, ut donatio, qua de agitur, nullo jure possit revocari, penitus a natura donationis mortis causa differt. adde Grassum, §. *donatio mortis causa. quæst.* 1. *n.* 4. 5. 6.

(28) Vide Nicol. Vall. *de rebus dubiis et quæstionibus in jure controversis. tract.* 23. Coras. *tom.* 2. *pag.* 257. Guter. *resol. part.* 1. *c.* 2. *n.* 2. Mod.

(29) Pactum adjectum contra naturam contractus, ipsum contractum non vitiat, sed eum mutat in aliud contractus genus. vide tamen *l. 12. infr. de precario.*

(30) *l. 42. in fin. Infr. h. t.*

(31) Instrumenta nudis etiam verbis cancellari posse, hinc colligunt: veluti si creditor tabulas debitoris sui jubeat vel mandet inanes esse; et, ut pragmatici loquuntur, *cassas*, et irritas.

tot (1), *ubicunque sunt*, *inanes* (2) esse, neque eum solvere debere. Quæro, an heredes, si pecuniam ab avunculo defuncti petant, exceptione (3) doli mali tueri se possint (4)? Marcellus respondit, posse: nimirum (5) enim contra voluntatem defuncti heres petit ab eo.

De revocatione donationis. De vindicatione et condictione.

29. Ulpianus lib. 17. ad Edictum.

SI mortis causa res donata est, et convaluit, qui donavit: videndum, an habeat in rem actionem? Et si quidem quis sic donavit, *ut si mors contigisset, tunc haberet, cui donatum est:* sine dubio donator poterit rem vindicare (6): mortuo eo, tunc is cui donatum est.

† Si vero sic, *ut jam nunc haberet; redderet, si convaluisset, vel de prœlio, vel peregre rediisset:* potest defendi, in rem competere donatori, si quid horum contigisset: interim autem ei cui donatum est.

† Sed et si morte præventus sit is, cui donatum est, adhuc quis dabit in rem donatori (7).

30. Idem lib. 21. ad Edictum.

QUi mortis causa donavit, ipse ex pœnitentia condictionem (8) vel utilem actionem habet.

Quid sit mortis causa capere. 1. De acceptilatione. 2. Quæ mortis causa capi dicuntur. 3. Si quis jusserit debitorem suum alii expromittere. 4. De acceptilatione.

31. Gajus lib. 8. ad Edictum provinciale.

MOrtis causa capitur, cum propter mortem alicujus capiendi occasio obvenit: exceptis (9) his capiendi figuris (10), quæ proprio nomine appellantur. certe enim et qui hereditario, aut legati, aut fideicommissi jure capit, ex morte alterius nanciscitur capiendi occasionem: sed quia (11) proprio nomine hæ species capiendi appellantur, ideo ab hac definitione separantur (12).

§. 1. Juliano placet, licet solvendo (13) non sit debitor, cui acceptum latum sit, videri ei mortis causa donatum.

§. 2. Sine donatione autem capitur, [veluti] pecunia quam statuliber (14), aut legatarius alicui conditionis implendæ gratia numerat: sive extraneus sit, qui accepit, sive heres. † Eodem numero est pecunia, quam quis in hoc accipit, ut vel adeat (15) hereditatem, vel non adeat; quique in hoc accipit pecuniam, ut legatum omittat. † Sed et dos, quam quis in mortem mulieris a marito stipulatur, capitur sane mortis causa: cujus generis dotes receptitiæ (16) vocantur. † Rursus id quod mortis causa donatur, aut in periculum (17) mortis datur aut cogitationem mortalitatis, quod nos quandoque morituros intelligimus (18).

§. 3. Si jusseris mortis causa debitorem tuum mihi aut creditori meo expromittere (19) decem: quid juris esset, quæritur, si iste debitor solvendo non sit? Et ait Julianus: Si ego stipulatus fuerim (20), tantam pecuniam videri me cepisse, in quantum debitor (21) solvendo fuisset: nam et si convaluisset (inquit) donator, obligationem duntaxat debitoris recipere deberet. Si vero creditor meus stipulatus fuerit, tantam videri me pecuniam accepisse, in quantum a creditore meo liberatus essem.

§. 4. Per accepti lationem quoque egens (22) debitor liberatus, totam eam pecuniam, qua liberatus est, cepisse videtur.

De morte.

32. Ulpianus lib. 76. ad Edictum.

NOn videtur perfecta donatio mortis causa facta, antequam (23) mors insequatur.

De usucapione.

33. Paulus lib. 4. ad Plautium.

QUi alienam (24) rem mortis causa traditam usucepit, non ab eo videtur (25) cepisse, cujus res fuisset, sed ab eo, qui occasionem usucapionis præstitisset.

De stipulatione in annos singulos.

34. Marcellus lib. 28. Digestorum.

MOrtis causa donatio etiam [sic] constitui potest, ut quid stipuletur (26) in annos singulos quoad viveret: scilicet ut post (27) mortem promissoris incipiat exactio.

Quibus donari potest. 1. Etymologia donationis. 2. Quid intersit inter simplicem et mortis causa donationem. 3. De repetitione. 4. De causis et speciebus mortis causa donationum. 5. De societate. 6. De acceptilatione. 7. De stipulatione in annos singulos.

35. Paulus lib. 6. ad Legem Juliam et Papiam.

SEnatus censuit, placere mortis causa donationes factas in eos, quos (28) Lex prohibet capere, in eadem causa haberi, [in] qua essent, quæ (29) testamento his legata essent, quibus capere per legem non liceret. † Ex hoc Senatusconsulto (30) multæ variæque quæstiones agitantur, de quibus pauca referamus.

§. 1. *Donatio* dicta est a dono (31), quasi dono da-

(1) Tua chirographa ubicunque sunt, inania esse.

(2) Donatio in ipsis liberationibus, sive quoties de ipso debitore liberando agitur, statim perficitur: neque in ea donatione ulla exigitur traditio. Fit et in hunc modum liberando donatio: quæ nihil aliud est, quam pactum de non petendo.

(3) *l.* 18. §. 2. *supr. h. t.*

(4) Possit.

(5) Dolo facit heres, qui ab alio quid petit contra defuncti voluntatem.

(6) Directo, si dominium nondum translatum: utiliter, si translatum. *Accurs.* adde *l.* 38. §. 3. *supr. de usuris.*

(7) Habet etiam condictionem. vide *l.* 30. *infr. h. t.*

(8) *l.* 35. §. 3. *infr. eod. l.* 9. *supr. de reb. cred. l.* 76. *Supr. de jure dotium. l.* 12. *supr. de cond. causa data.*

(9) Definitio per contrarii remotionem.

(10) Figuras vocat, modos, causas, genera, ut *l.* 1. *Infr. de obligat.*

(11) Mortis capio, species est negotii innominata.

(12) Aliud est legatum, fideicommissum, mortis causa capio, et mortis causa donatio.

(13) *l.* 22. §. 3. *Supr. ad leg. Falcid.*

(14) *l.* 8. *vers. nam et quod. Supr. h. t.*

(15) *l.* 21. *supr. eod.*

(16) Dos *receptitia* dicitur, quam is, qui dedit, ut sibi reddere-tur, stipulatus est. Ulp. 6. §. 5. servus receptitius, de quo meminit Gellius 17. c. 6. et Nonius Marcellus *in Receptitium*, neque dotalis est, neque paraphernalis, quia ad virum non defertur. vide Cujac. *ibid.*

(17) Aut in periculo mortis. *Hal. l.* 2. *l.* 7. *supr. h. t.*

(18) *Al.* intelligamus.

(19) *l.* 18. §. 1. *supr. h. t.*

(20) A tuo debitore.

(21) Tuus.

(22) Per acceptilationem quoque egenus debitor. *Hal. l.* 22. §. *pen. supr. ad leg. Falcid.*

(23) *l.* 34. *in fin. Infr. h. t. l.* 4. §. 1. *infr. de doli mali.*

(24) *l.* 13. *Supr. h. t. l.* 18. §. 2. *Supr. de donat. l.* 44. *supr. de donationibns int. vir.*

(25) Videtur.

(26) Mortis causa stipulatio existimatur fieri, ut ait Antistius Labeo, quæ ita fit, ut morte promissoris confirmetur, aut, ut quidam dixerunt, cujus stipulationis non fuit causa. *Festus.*

(27) *l.* 32. *supr. h. t.*

(28) Quæ illæ personæ, dixi ad Ulpian. *tit.* 13.

(29) Vide *l.* 9. *supr. h. t.*

(30) Facto ad legem Juliam et Papiam.

(31) Vide Alciatum *lib.* 2. *prætermissorum.* et Jacobum Curtium *lib.* 1. *εἰκαστῶν ad collegam cap.* 19. Mod.

tum : rapta (1) a Græco ; nam hi dicunt δῶρον καὶ δωρεῖσθαι , id est , *donum et donare.*

§. 2. Sed *mortis causa donatio* longe differt ab illa vera (2) et absoluta donatione , quæ ita proficiscitur , ut nullo casu revocetur (3). et (4) ibi , qui donat , illum potius , quam se habere mavult : at is , qui mortis causa donat , se cogitat ; atque amore vitæ recepisse potius quam dedisse mavult. et hoc est , quare vulgo dicatur , Se potius (5) habere vult , quam eum , cui donat : illum deinde potius , quam heredem suum.

§. 3. Ergo qui mortis causa donat , qua parte se cogitat , negotium gerit : scilicet ut cum convaluerit (6), reddatur sibi. Nec dubitaverunt Cassiani , quin condictione repeti possit , quasi re non secuta : propter hanc rationem , quod ea , quæ dantur , aut ita dantur , ut (7) aliquid facias , aut ut ego aliquid faciam , aut ut Lucius Titius , aut ut aliquid obtingat ; et in istis condictio sequitur.

§. 4. Mortis causa donatio fit multis (8) modis. ✝ Alias extra suspicionem ullius periculi a sano et in bona valetudine posito , [et] cui ex humana sorte mortis cogitatio est. ✝ Alias *ex metu mortis* , aut ex præsenti (9) periculo , [aut ex] futuro : si (10) quidem terra marique , tam in pace , quam in bello , et tam domi , quam militiæ , multis (11) generibus mortis periculum metui potest. ✝ Nam et sic potest donari , *ut omnimodo ex ea valetudine donatore mortuo* , *res non reddatur : et* , *ut reddatur* , *etiam si prior ex eadem valetudine decesserit* , *si tamen mutata voluntate restitui sibi voluerit.* Et sic donari potest , *ut non aliter reddatur* , *quam si prior ille* , *qui accepit* , *decesserit.* ✝ Sic quoque potest donari mortis causa , *ut nullo casu* (12) *sit repetitio* , [id est] ne si convaluerit quidem donator.

§. 5. Si quis societatem (13) per donationem mortis causa inierit : dicendum est nullam societatem esse.

§. 6. Si duobus debitoribus mortis causa donaturus creditor, uni acceptum (14) tulit , et convaluerit : eligere potest , utri eorum condicat.

§. 7. Sed qui mortis causa in annos singulos pecuniam stipulatus est , non est similis ei , cui in annos singulos legatum est : nam licet multa (15) essent legata , stipulatio tamen una est , et conditio ejus , cui expromissum est, semel (16) intuenda est.

De eo , quod datur conditionis implendæ causa.

36. Ulpianus [lib. 8. ad Legem Juliam et Papiam].

QUod conditionis (17) implendæ causa datur , licet non ex bonis mortui proficiscitur , capere tamen supra modum non poterit is , cui certum modum ad capiendum Lex (18) concessit. ✝ Certe (19) quod a statulibero (20) conditionis implendæ causa datur , indubitate modo legati (21) concesso imputatur : sic tamen , si mortis tempore in peculio id habuit. cæterum si post mortem , vel etiam si alius pro eo dedit , quia non fuit ex his bonis , quæ mortis tempore testator habuit , in eadem erunt causa in qua sunt , quæ a legatariis dantur.

Collatio legati et mortis causa donationis. 1. *De venditione rei donatæ.*

37. Idem [lib. 15. ad Leg. Juliam et Papiam].

ILlud generaliter meminisse oportebit , donationes mortis causa factas , legatis comparatas (22) : quodcunque igitur in legatis juris est , id in mortis causa donationibus erit accipiendum (23).

§. 1. Julianus ait , Si quis servum mortis causa sibi donatum vendiderit , et hoc vivo donatore fecerit : pretii condictionem donator habebit , si convaluisset , et hoc donator elegerit ; alioquin et ipsum servum restituere compellitur.

Quid intersit inter mortis causa donationem et capionem.

38. Marcellus [lib. 1. ad legem Juliam et Papiam].

INter mortis causa donationem , et omnia , quæ mortis causa quis ceperit , est earum rerum differentia. Nam mortis causa donatur , quo præsens præsenti dat : a mortis causa capi intelligitur , et quod (24) non cadit in speciem donationis. Etenim cum testamento quis suo Pamphilum servum suum liberum esse jussit , si mihi decem dederit , nihil mihi donasse videbitur : et tamen , si accepero a servo decem , mortis causa accepisse me convenit. ✝ Idem accidit , quod quis sit heres institutus , si mihi decem dederit : nam accipiendo ab eo , qui heres institutus est , conditionis explendæ ejus causa , mortis causa capio.

(1) Tracta a Græcis.

(2) Hinc colligere possumus , Donationem inter vivos veram esse donationem : mortis causa minus propriam. veram esse donationem , quæ revocari non potest : impropriam, quæ potest revocari.

(3) Nisi ex ingratitudine. vide *C. de revocand. donationibus.*

(4) *Al.* Nam ibi.

(5) *l.* 1. *supr. h. t.*

(6) *l.* 13. §. 1. *supr. eod.*

(7) *l.* 5. *supr. de præscript. verb.*

(8) Vide *l.* 2. *supr. h. t.* Goth. vide Johan. Decher. *dissert. lib.* 1. *dissert.* 4. *num.* 20. Ans.

(9) *l.* 3. *supr. h. t.*

(10) *l.* 3. §. 2. *infr. de incend.*

(11) Vid. *l.* 3. *l.* 4. *l.* 5. *supr. h. t,*

(12) Vide *l.* 27. *supr. h. t.*

(13) *l.* 5. *in fin. supr. pro socio. l.* 32. §. 24. *supr. de donat. inter vir.*

(14) Adde *l.* 24. *supr. h. t.*

(15) Legata annua , plura sunt legata , *ut hic. l.* 4. *l.* 11. *supr. de annuis.* stipulatio mortis causa annua , est una , *ut hic.*

(16) Tempore mortis sc. *l.* 22. *supr. h. t.*

(17) Quæro , an donatio conditionalis sit propric donatio ? hoc post communem opinionem ait Clarus 4. *sent.* 2. licet enim dispositio conditionem annexam habeat , illa tamen conditio non est qualitas, quæ substantiam et proprietatem actus immutet.

(18) Non Falcidia , sed Julia et Papia , ut inscriptio Legis ostendit. Cujac. 7. *observ.* 24.

(19) Vide Cujac. in hanc *l.* 7. *observ.* 24.

(20) *l.* 41. *infr. h. t. l.* 44. *l.* 76. *supr. ad leg. Falcid. l.* 13. §. 6. *supr. de hered. petit.*

(21) Legatis concesso. Cujac. *Inst. de lege Falcid.* modo legi concesso . Cujac. ex Basilic. 7. *observat.* 24.

(22) *l.* 15. *in fin. l.* 17. *supr. h. t.* vid. Cujac. 10. *observ.* 28.

(23) Imo non est accipiendum : nam legatum absenti relinqui potest , *l.* 38. *infr. h. t.* filiusfamilias testari nequit , et tamen donare potest. *l.* 25. *in fin. supr. h. t.* Accusans testamentum de falso, perdit legatum , non tamen donationem causa mortis. mortis causa donatio ipso jure interdum revocatur , legatum non ita : mortis causa donatio capitur interdum ab alio , quam ab herede : legatum vero donatio est ab herede præstanda. Donatarius ad reddendam rationem possessionis tenetur , non legatarius. vide Accurs. ad *l.* 15. *supr. h. t.*

(24) *l.* 8. *l.* 12. *l.* 36. *supr. l.* 41. *infr. eod.*

De manumissione servi donati.

39. Paulus [lib. 17. ad Plautium].

SI is, cui mortis causa servus donatus est, eum manumisit, tenetur condictione (1) in pretium servi: quoniam scit posse sibi condici, si convaluerit donator.

De viro et uxore.

40. Papinianus [lib. 29. Quæstionum].

SI mortis causa inter virum (2) et uxorem donatio facta sit, morte secuta reducitur (3) ad id tempus donatio, quo interposita fuisset.

De eo, quod statuliber de peculio dat.

41. Idem [lib. 2. Responsorum].

QUod statuliber (4) uni ex heredibus de peculio dedit, ei, qui accepit, in Falcidiæ rationem venit: et in hereditatis (5) petitione, item ex Trebelliano, restituitur. ┼ Ex peculio autem videtur dari, quod statuliber donatum accepit et dedit: et quod ab alio nomine ipsius, eo præsente datur, prope est, ut ab ipso datum intelligatur.

De donatione proprietatis ita, ut post mortem donatarii ad donantem revertatur, et post mortem donantis ad liberos donatarii bona pertineant. 1. Qualis præsumitur esse donatio a moriente facta.

42. Idem lib. 13. Responsorum.

SEia, cum bonis suis traditionibus factis, Titio cognato donationis causa cessisset, usumfructum (6) sibi recepit (7): et convenit, *ut si Titius ante ipsam [vita] decessisset, proprietas* (8) *ad eam rediret: si postea superstitibus liberis Titii mortua fuisset, tunc ad eos bona pertinerent.* Igitur si res singulas heredes Lucii Titii vindicent, doli non inutiliter opponetur exceptio: bonæ (9) fidei autem judicio constituto, Quærebatur, an mulier promittere debeat, se bona, cum moreretur, filiis Titii restituturam? Incurrebat hæsitatio non extorquendæ donationis, quæ nondum in personam filiorum initium ceperat (10). Sed nunquid interposita cautione prior donatio, quæ dominio translato pridem perfecta est, propter legem in exordio datam retinetur, non secunda promittitur, utrum (11) ergo certæ conditionis donatio fuit, an quæ mortis consilium [ac titulum] haberet? Sed denegari non potest, mortis causa factam videri: sequitur, ut soluta priore donatione, quoniam Seia Titio superstes fuit, sequens extorqueri videatur: muliere denique [postea] diem functa, liberi Titii si cautionem ex consensu mulieris acceperint, contributioni propter Falcidiam ex persona sua tenebuntur.

§. 1. Cum pater in extremis vitæ constitutus, emancipato (12) filio quædam sine ulla (13) conditione redhibendi donasset, ac fratres et coheredes ejus bonis contribui donationes, Falcidiæ causa, vellent: jus antiquum servandum esse respondi (14). non enim ad alia Constitutionem pertinere, quam quæ lege certa donarentur, et morte insecuta quodammodo bonis auferentur, spe retinendi perempta: eum autem, qui absolute (15) donaret, non tam mortis causa, quam morientem donare.

De viro et uxore.

43. Neratius [lib. 1. Responsorum].

FUlcinius (16): Inter (17) virum et uxorem mortis causa donationem ita fieri, si donator justissimum mortis metum habeat. Neratius (18): sufficere existimationem donantis hanc esse, ut moriturum se putet (19): quam juste necne susceperit (20), non quærendum. quod magis tuendum est.

Si servo donatum sit.

44. Paulus lib. 1. Manualium.

SI servo (21) mortis causa donatum sit, videamus, cujus mors inspici debeat, ut sit locus condictioni: domini an ipsius servi? Sed magis ejus inspicienda est, cui donatum esset: sed tamen post mortem ante apertas tabulas testamenti manumissum hæc donatio non sequitur.

(1) *l.* 19. *in fin. supr. h. t.*

(2) *l.* 11. *l.* 20. *l.* 25. *supr. de donat. int. vir.* Paul. 2. *sent.* 23. §. *ult.*

(3) Proprietate, ut *l.* 11. *supr. de don. inter vir.* et possessione. *l.* 36. *Supr. de donat. inter vir.*

(4) *l.* 36. *supr. h. t.*

(5) *l.* 13. §. 6. *in fin. supr. de hered. pet.*

(6) Potest enim ita donatio concipi. *l.* 28. *C. de donat.* Goth. vide Gœd. *de contrah. stip. cap.* 8. *num.* 31. et Joann. a Sand. *decis. Frisicar. lib.* 1. *tit.* 1. *defin.* 3. Ans.

(7) Vid. Valla *de rebus dubiis etc. tract.* 2. Gilibertus Regius *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν *cap.* 8. Mod.

(8) *l.* 2. *C. de donat. quæ sub modo.*

(9) Hinc Dorotheus notat, Doli exceptionem oppositam bonæ fidei judicium semper facere. eo tamen nomine ab alio interprete reprehenditur, *lib.* 47. *Basil.* defenditur vero a Cujac. 3. *observat.* 17.

(10) Et quod nemo debeat esse sollicitus de bonis viventis. *l.* 2. §. 2. *supr. de vulgari.*

(11) Donatio mortis causa dicitur, seu censetur in dubio, quando facta est mortis mentio, *ut hic.* receditur tamen ab hac conjectura certis argumentis: ut si fiat mortis mentio temporis fini, hoc est, ut certum aliquod tempus demonstretur, a quo donatio incipiat. Idem dicendum, si donetur Titio, ejusque heredibus: vel si propter me ita, vel si usufructu deducto donetur: Item si donator promisit donationem ratam habere: vel constituit pure, se donatoris nomine eam rem tenere ac possidere: vel si ita donavit, ut donatarius haberet et teneret: vel si conjuncto alicui donavit. de quo vide plenius Rolandum a Valle, 2. *consil.* 61.

(12) Et in extraneo. Hinc colligit Cujacius, extraneum heredem non detrahere Falcidiam ex donationibus inter vivos: suos heredes detrahere. *Nov.* 92. *c.* 1.

(13) Id est, inter vivos. *l.* 27. *supr. h. t.*

(14) Vid. Molinæus *ad l.* 1. §. *sed si mihi. n.* 83. *de verb. oblig.* Mod.

(15) Licet quis in extremis et articulo mortis constitutus donet; si tamen non dixerit se mortis causa donare, vel mentionem mortis non fecit, in dubio præsumitur donatio esse inter vivos.

(16) Dicit sc.

(17) *l.* 9. *in fin. supr. de don. inter. vir.*

(18) Contra sentit et opinatur.

(19) Tunc cum donat.

(20) Suspicetur, *Græci.*

(21) Vide *l.* 23. *supr. h. t.* Goth. Nota differentiam inter donationem mortis causa factam servo, et legatum servo relictum. vid. Edmund. Merill. *lib. singularium different. cap.* 10. Ans.

LIBER QUADRAGESIMUS.

TIT. I.

DE MANUMISSIONIBUS (1).

De eo, qui attigit ultimum diem vicesimi anni.

1. Ulpianus [lib. 6. ad Sabinum].

PLacuit eum (2), qui calendis Januariis natus, post (3) sextam noctis pridie Kalendas quasi annum vicesimum compleverit, posse manumittere (4). non enim majori viginti annis permitti manumittere, sed minorem manumittere vetari : jam autem minor (5) non est (6), qui diem supremum agit anni vicesimi.

De servo legato.

2. Idem [lib. 17. ad Sabinum].

SI heres, deliberante legatario, servum legatum manumiserit, mox legatarius (7) repudiaverit, manumissum liberum fore placet.

De servo pignerato.

3. Paulus [lib. 39. ad Edictum].

SErvus pignori datus, etiam si (8) debitor locuples sit, manumitti non potest.

De servo suis nummis empto.

4. Ulpianus [lib. 6. Disputationum].

IS, qui suis (9) nummis emitur, epistola (10) Divorum fratrum ad Urbium Maximum in eam conditionem redigitur, ut libertatem adipiscatur.

§. 1. Et primo quidem *nummis* (11) *suis* non proprie videtur emptus dici, cum suos nummos servus habere (12) non possit. Verum *conniventibus* (13) *oculis* credendum est, suis nummis eum redemptum, cum non nummis ejus, qui eum redemit, comparatur. Proinde sive ex peculio, quod ad venditorem pertinet, sive ex adventitio lucro, sive etiam amici beneficio, vel liberalitate, vel prorogante (14) eo, vel repromittente, vel se delegante, vel in se recipiente debitum redemptus sit : credendum est, suis nummis eum redemptum. satis est enim, quod is, qui emptioni suum nomen accommodaverit, nihil de suo impendit.

§. 2. Si ab ignoto emptus sit, postea autem pretium suum obtulerit, dicendum erit, non esse audiendum : ab initio enim hoc agi debet, ut imaginaria (15) fieret (16) emptio, et (17) per fidem contractus inter emptorem et servum agatur.

§. 3. Sive igitur non hoc ab initio esset actum, *ut suis nummis redimeretur :* sive hoc acto, nummos servus non dedit : cessabit libertas.

§. 4. Unde quæri poterit, si, cum hoc ab initio esset actum, emptor festinavit, et pretium numeravit (18): an postea ei satisfacto, servus Constitutione uti possit? Et puto posse.

§. 5. Proinde et si ei nummos prorogavit (19) emptor, cum ei pariaverit (20), poterit ad libertatem pervenire.

§. 6. Sive autem exprimetur in contractu (veluti in emptione) hoc ut *manumittatur;* sive non exprimatur : verius est libertatem competere.

§. 7. Ergo et si forte quis sic comparaverit suis nummis, *ne eum manumittat :* benigna est opinio dicentium, hunc ad libertatem pervenire : cum et nomen emptionis

(1) Paul. 4. *sent.* 12. 48. *Eclog.* 1. adde Ulpian. 1. *et* 1. *Instit.* 6. *etc.* adde *tit. C. comm. de manumissionibus.* 7. *titul.* 15. *Synops. Basil.* 48. *tit.* 1.

(2) *l.* 5. *supr. qui testam.*

(3) Id est, post inchoatum vigesimi anni diem ultimum : dies enim a nocte incipit more Romano. *l.* 8. *supr. de feriis.* Gothofr. vide in hanc leg. Joann. Robert. *lib.* 1. *sent. cap.* 2. Ans. August. *lib.* 4. *emend. cap.* 13. Ans.

(4) Postea licuit ei anno 17. *Inst.* §. *ult. quib. ex causis manumittere non licet.* Hodie possunt testamento manumittere anno 14. *Nov.* 119. c. 2.

(5) *l.* 66. *Infr. de verbor. oblig.*

(6) Imo est. *l.* 3. §. 3. *supr. de minorib.*

(7) *l.* 31. *Supr. de testam. milit. l.* 32. *Infr. de manumissis testam.*

(8) *l.* 5. *in fin. Infr. qui et a quib. manumiss.*

(9) *l.* 5. *in pr. l.* 19. *in fin. Infr. h. t. l.* 67. *supr. de judiciis. l.* 84. *in fin. Supr. de heredib. inst.* Goth. De vi et potestate pronominis *suus* vide Wurmser. *lib. tit.* 50. *obs.* 12. Ans.

(10) Quæ infra passim vocatur Constitutio.

(11) Vide Senec. 11. *epist.* 11.

(12) *l.* 53. *in pr. supr. de judiciis.* §.3. *Instit. per quas personas cuique.*

(13) Vide Senec. 7. *de benefic.* Conniventibus oculis, est non inspecta stricti juris ratione, vel, ut Græci exponunt, domino veritatem simulante : Metaphora ducta ab his, qui quid vident, videri tamen videre nolunt, et quasi oculos claudunt. Sic conniventibus oculis hodie dicimus servos capere legata, quæ reliquit dominus, sive libertatem. vide *l. pen. C. de necessariis.* quasi dotem dare, *l.* 39. *Supr. de jure dotium.* eadem conniventia dicimus servos facere testamenta. Plin. 8. *epistol.* 16. *Permitto quoque servis quasi testamenta facere, eaque ut legitima custodio.* dixi ad Ulpianum 5. §. 5. vide Cujac. 2. *ad Afric. fol.* 9.

(14) *l.* 19. §. 6. *in fin. supr. locati.*

(15) De qua vide *l.* 16. *in princ. infr. de reg. jur.*

(16. *Al.* fiat.

(17) Per fidem contractus, vel potius per fidem contractam, inter emptorem et servum agi quid est? nos hunc locum paulo apertius exponamus: Suis nummis servus quemadmodum emptus dici potest? stricto jure non potest : ut qui nihil suum ac proprium habeat : conniventia tamen et quasi dissimulatione juris, jure, ut ita loquar, vultum, oculosque ab eo negotio avertente, servus suis nummis emptus dici potest. Quomodo? non si emptoris nummis comparatur: nihil enim de suo impendere debet emptor, §. 1.*supr. h. t.* adeo, ut si ab ignoto emptus sit initio, deinde ei pretium suum offerat, suis nummis servus emptus non dicatur. Ab initio conniventibus oculis domini fieri debet imaginaria hæc venditio, et per fidem contractus inter emptorem, et servum (adde et dominum, eundemque venditorem); hoc enim supplendum ad hujus loci interpretationem duxi. At quæ illa fides est? Primum fides in eo elucet, quod emptor, ut ante diximus, nihil de suo numerare debet : nam si id fieret, suis nummis frustra servus diceretur emptus, sed alienis potius. Deinde fides in eo elucet, quod cum nihil suum habeat servus, suis tamen nummis emptus dicitur. Unde vero illi nummi? si ex peculio, quod ad venditorem dominum pertinet, pretium sui numerat, vel si ex adventitio aliquo lucro, si amici alicujus beneficio vel liberalitate, ut eo prorogante, vel repromittente, vel se delegante, vel in se recipiente debitum, redemptus sit. His modis venditore domino neque pecuniam a servo suo proprie, neque ab emptore recipiente, mera ac sola fide servus, venditus et emptus dicitur humano ac benigno jure. Denique fidem quam vel in hujusmodi negotio implere minor etiam 20. annis debet. §. 8. *Infr. h. t.*

(18) E domo sua, non exspectans, ut a servo acciperet. *Scholiastes Græcus.*

(19) Προκιχρῶν· *Basil.*

(20) Paruerit. *Hal.* et male. Pariare est ita rationes reddere, ut paria sint expensa acceptis.

in aginarius iste emptor accommodet, et præterea nihil ei absit.

§. 8. Nihil autem interest, a quo quis suis nummis ematur, a fisco, vel a civitate, vel a privato; cujusque sit sexus is, qui emit. ✝ Sed et si minor sit viginti annis, qui vendidit (1): interveniet Constitutio. ✝ Nec comparantis quidem ætas spectatur: nam et si pupillus emat, æquum est, eum (2) fidem implere, cum sine damno ejus hoc sit futurum. ✝ Idem, et si servus est.

§. 9. In illis sane servis non intervenit Constitutio, qui in totum perduci ad libertatem non possunt: ut puta [si] exportandus (3), vel hac lege venierit, vel testamento (4) hanc conditionem acceperat, ne unquam manumitteretur.

§. 10. Suis autem nummis redemptus, et si totum pretium non numeraverit, ex operis tamen ipsius accesserit aliquid, ut repleri pretium possit, vel si quid suo merito adquisierit: dicendum est (5) libertatem competere.

§. 11. Quod si partem suis nummis redimeret, cum partem servi haberet, ad Constitutionem non pertinebit: non magis quam qui cum proprietatem haberet, usumfructum redemit.

§. 12. Sed quid, cum fructuarius esset, et proprietatem redemit? in ea conditione est, ut ad Constitutionem pertineret.

§. 13. Sed [et] si duo servum redemerint, alter propriis nummis, alter [nummis] servi: dicendum erit, Constitutionem cessare: nisi forte is, qui propriis nummis redemit, manumittere fuerit paratus.

§. 14. Sed et si partem quis redemit, pars altera ex causa lucrativa accesserit: dicendum erit, Constitutionem locum habere.

De eo, qui rationibus redditis liber esse jussus est.

5. MARCIANUS (6) [lib. 2. Institutionum].

SI quis dicat, se suis (7) nummis emptum, potest consistere cum domino suo, cujus in fidem confugit, et queri, quod ab eo non manumittatur: Romæ quidem apud Præfectum Urbi, in Provinciis vero apud Præsides ex sacris Constitutionibus Divorum fratrum: sub ea tamen denunciatione, ut is servus, qui hoc intenderit, nec impleverit (8), in opus metalli detur; nisi forte dominus reddi eum sibi maluerit, utique non majorem ex ea causa pœnam constituturus.

§. 1. Sed et si *rationibus redditis* liber esse jussus fuerit: arbiter (9) in servum et dominum, id est, heredem, datur de rationibus excutiendis.

Si dominus servo, a quo pecuniam pro libertate acceperat, libertatem et peculium legaverit.

6. ALFENUS VARUS lib. 4. Digestorum.

SErvus pecuniam (10) ob libertatem pactus erat, et eam domino dederat: dominus, prius quam [eum] manumitteret, mortuus erat, testamentoque liberum esse jusserat, et ei peculium suum legaverat. Consulebat, quam pecuniam domino dedisset ob libertatem, an eam sibi heredes patroni reddere deberent, necne? Respondit, si eam pecuniam dominus, posteaquam accepisset, in suæ pecuniæ rationem habuisset, statim desisse ejus peculii esse: sed si interea, dum eum manumitteret, acceptam servo retulisset, videri peculii fuisse, et debere heredes eam pecuniam manumisso reddere.

De servo peculiari manumisso a filiofam. et peculio prælegato.

7. IDEM lib. 7. Digestorum.

DUo filiifamilias peculiares servos separatim (11) uterque habebant: ex his alter servulum suum peculiarem vivo (12) patre manumisit: pater utrique testamento peculium prælegaverat. Quærebatur, servus iste utrum amborum, an ejus, a quo manumissus erat, libertus esset? Respondit (13) si prius testamentum pater fecisset, quam filius eum liberum esse jussisset, unius esse libertum: ideo quod eum quoque in peculio legasse videretur. Sed si postea testamentum pater fecisset, non videri eam mentem ejus fuisse, ut eum, qui manumissus esset, legaret: eumque servum, quoniam prælegatus non esset, mortuo patre amborum servum fuisse.

De servo pœnæ. 1. De reo criminis capitalis. 2. De Lege Cornelia damnato vel damnando. 3. De manumisso ut crimini subtrahatur.

8. MARCIANUS lib. 13. Institutionum.

QUi pœnæ servi efficiuntur, indubitate (14) manumittere (15) non possunt: quia et ipsi servi sunt.

§. 1. Sed nec (16) rei capitalium criminum manumittere servos possunt, ut et Senatus censuit.

§. 2. Divus quoque Pius Calpurnio rescripsit, libertates ab eo, qui jam Lege Cornelia damnatus esset, vel cum futurum prospiceret, ut damnaretur, servis datas non competere.

§. 3. Sed ne quidem illos ad justam libertatem pervenire Divus Hadrianus rescripsit, qui ideo manumissi sunt (17), ne crimini subtrahereuntur.

De prohibito manumitti.

9. PAULUS [lib. singul. Regularum].

SErvus hac lege venditus (18), *ne manumittatur*, vel testamento prohibitus manumitti, vel a Præfecto (19), vel a Præside prohibitus ob aliquod delictum manumitti, ad libertatem perduci non potest.

De empto hac lege, ut manumittatur.

10. IDEM Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris 6. [lib. 2.].

ÆLianus debitor fiscalis Evemeriam ancillam ante annos multos emerat hac lege, *ut manumitteret*, eamque manumiserat: procurator, cum bona debitoris non sufficientia quæreret, etiam Evemeriæ status quæstionem faciebat. Placuit non esse juri fiscali locum, quo omnia bona debitorum jure pignoris tenerentur: quia ea lege empta est, et si non manumitteretur, ex Constitutione (20) Divi Marci ad libertatem perveniret.

(1) Vide *l.* 11. *vers. cæterum. supr. de minorib. l.* 7. §. 1. *infr. qui, et a quib. manum.*
(2) Vide quæ scripsi ad §. 2. *supr. h. t.*
(3) *C. si servus exportandus venierit.*
(4) Vide *l. ult. C. qui non possunt ad libertatem.*
(5) Vide §. 1. *in pr. supr. h. t.*
(6) Marcellus, *Græci.*
(7) Vide *l.* 4. *in pr. supr. h. t.*
(8) *l.* 2. *in fin. supr. de fugitivis. l.* 38. §. 4. *infr. de pœnis.*
(9) In id datus: de quo vide quæ scripsi ad *l.* 1. §. 7. *infr. si is, qui testamento liber.*
(10) *l.* 8. §. 5. *supr. de pecul. leg.*
(11) Atque ita singuli illi duo filiifamilias servum proprium habebant. *Scholiastes Græcus.*
(12) Et consentiente. *l.* 16. *infr. h.t. l.*13.*supr. de jure patron.*
(13) Imo, nihil interesse videtur. *l.* 20. *supr. de pecul. leg.*
(14) Id est, nullo modo.
(15) *l.* 2. *infr. de interdictis et relegatis.*
(16) Vide *l.* 15. *in princ. infr. qui, et a quibus manumissi.*
(17) *l.* 12. *in princ. infr. qui, et a quib. manumissi.*
(18) *l.* 9. §. *ult. infr. qui, et a quib. manumissi. l.* 5. *C. si mancipium ita fuerit. l.* 7. *C. de test. manumiss.*
(19) Urbe. vide *l.* 1. §. 5. *supr. de off. Præf. Urbi.*
(20) *l.* 2. *l.* 3. *C. si mancipium ita fuerit.*

De servo legato sub conditione.

11. IDEM [lib. 64. ad Edictum].

SErvum, qui sub conditione legatus (1) est, interim (2) heres manumittendo liberum non facit.

De servo plagiario.

12. IDEM [lib. 50. ad Edictum].

LEge Favia (3) prohibetur servus, qui plagium admisit, pro quo dominus pœnam intulit, intra (4) decem annos manumitti: in hoc tamen non testamenti facti tempus, sed mortis intuebimur.

De servo furiosi.

13. POMPONIUS [lib. 1. ex Plautio].

SErvus furiosi ab (5) adgnato curatore manumitti non potest, quia in administratione patrimonii manumissio non est. † Si autem ex fideicommissi causa deberet libertatem furiosus, dubitationis (6) tollendæ causa, ab adgnato tradendum servum, ut ab eo, cui traditus esset, manumittatur, Octavenus ait.

Apud quem manumitti potest. 1. *De Principe.*

14. PAULUS [lib. 16. ad Plautium].

APud eum, cui (7) par imperium est, manumittere non possumus (8). Sed Prætor (9) apud Consulem (10) manumittere potest.

§. 1. Imperator cum servum manumittit, non (11) vindictam imponit, sed cum voluit, fit liber is, qui manumittitur, ex Lege Augusti (12).

De manumissione mortis causa.

15. MARCELLUS [lib. 23. Digestorum].

MOrtis (13) causa servum manumitti posse, non est dubitandum. Quod non ita tibi intelligendum est, ut ita liber esse jubeatur, ut si convaluerit dominus, non fiat liber: sed, quemadmodum si vindicta eum liberaret absolute, scilicet quia moriturum se putet, mors ejus exspectabitur, similiter et in hac specie in extremum tempus manumissoris vitæ confertur libertas; durante scilicet propter mortis causæ tacitam conditionem voluntate manumissoris. quemadmodum cum rem ita tradiderit, ut moriente eo fieret accipientis, quæ ita demum alienatur, si donator in (14) eadem permanserit voluntate.

De filiofamilias minore viginti annis.

16. MODESTINUS [lib. 1. Regularum].

SI (15) consentiente patre filius minor annis viginti servum ejus manumiserit, patris faciet libertum: et vacat (16) causæ probatio ob patris consensum.

De peculio castrensi.

17. IDEM [lib. 6. Regularum].

SErvi (17), quos filiusfamilias in castris quæsiit, non in patris familia computabuntur: nec enim pater tales filii servos manumittere poterit.

De venditore et promissore.

18. GAJUS [lib. 12. ad Leg. Juliam et Papiam].

EUm, qui venierit, venditor et promissor, [et] quem promiserit, manumittere possunt (18).

Si quis pecuniam accepit, ut manumittat.

19. PAPINIANUS lib. 30. Quæstionum.

SI quis ab alio nummos acceperit, ut servum suum manumittat, etiam ab invito libertas extorqueri potest: licet plerumque pecunia ejus numerata sit, maxime si frater vel pater naturalis pecuniam dedit: videbitur enim similis ei, qui (19) suis nummis redemptus est.

De minore viginti annis. 2. *De venditione, ut manumittatur.* 3. *Post certum tempus.*

20. IDEM lib. 10. Responsorum.

CAusam minor viginti annis, qui servum donatum manumittendi (20) gratia accepit, ex abundanti probat, post D. Marci literas ad Aufidium Victorinum: etenim, si non manumiserit, ad libertatem servus perveniet.

§. 1. Non idem in fideicommissaria libertate juris est, cujus causam minor debet probare: nam libertas, nisi (21) ita manumisso non competit.

§. 2. Puellam ea lege vendidit, *ut post annum ab emptore manumitteretur*: quod si non manumisisset, convenit, *uti manum* (22) *injiceret*, aut (23) *decem aureos emptor daret*. non servata fide, nihilominus liberam ex sententia Constitutionis fieri respondit: quoniam manus (24) injectio plerunque auxilii ferendi causa intervenit (25). itaque nec pecunia petetur: cum emolumentum legis voluntatem venditoris secutum sit.

§. 3. Tempore alienationis convenit, *ut homo libertatis causa traditus, post quintum annum impletum manumitteretur, et ut certam mercedem interea menstruam præberet.* conditionem libertati mercedem non facere, sed obsequio temporariæ servitutis modum præstitutum esse respondi, neque enim in omnibus libertatis causa traditum comparari statulibero.

(1) Libertas servo legato data non valet, *ut hic.* adde *l. si locus.* 34. *supr. de religiosis*. quæ tamen valet data servo fideicommisso. *l. quidam.* 25. *§. pen. l. si heres institutus.* 70. §. 1. *supr. ad SC. Trebell.* Cur tam varie? Legatum magis heredem adstringit, quam fideicommissum: maxime ubi concurrit libertatis favor.

(2) *l.* 29. *in fin. Infr. qui, et a quib.*

(3) De Plagiariis, quæ et Lex Faviana a Græcis hic dicitur.

(4) *l.* 17. *in fin. Infr. qui, et a quibus.*

(5) *l. ultim. Supr. de curatoribus furioso. l.* 22. *Infr. qui, et a quibus. l.* 6. *C. qui manumittere non poss.*

(6) *l.* 81. *infr. de reg. jur. l.* 56. *in pr. supr. mandati. l.* 1. §. 3. *Supr. de ædilit. edict.*

(7) *l.* 18. §. 1. *infr. de manumiss. vind.*

(8) Quia in collegam non est jurisdictio: at Prætor collegam tutorem dare potest, *l.* 19. *in fin. supr. de tutoribus datis.* vacat jurisdictioni, qui vacat manumissioni: tutoris datio non est jurisdictionis. *l.* 6. §. 2. *supr. de tutelis.* At apud collegam potest, causa probata, manumittere etiam minor? *l. un. in fin. supr. de offic. Cons.* sic interpretatur Cuj. 7. *obs.* 17. apud collegam causam probamus, nam ipsi apud nos manumittimus. Causam nos ipsi non probamus, ne videamur rei nostræ cognitores esse: manumittimus apud nos, quia domini sumus, et detracto Magistratu servum ad libertatem perducere possumus.

(9) Id est, minor Magistratus apud majorem.

(10) Apud Proconsulem; ita legit Accursius.

(11) Cur non imponit? Princeps solutus est solemnibus manumissionum. vid. quæ scripsi ad *l.* 4. *C. ad l. Falcid.*

(12) An hæc Lex Regia, seu Lex Imperii?

(13) Id est, si mors fuerit insecuta. *l.* 2. *in fin. supr. de mortis causa.*

(14) Vide *l.* 3. *supr. de servis exportandis.*

(15) *l.* 22. *infr. h. t. l.* 13. *supr. de jure patronatus.*

(16) Id est, non exigitur causæ probatio propter consensum patris.

(17) *l.* 9. *vers. denique. infr. de castrens.* ἰδιοκτήτους δούλους appellat auctor Synops. Bald *hic.* castrenses servos.

(18) *l.* 3. *C. de his, qui a non domino.*

(19) *l.* 4. *in princ. supr. h. t.*

(20) *l.* 20. *in princ. l.* 16. §. 1. *infr. de manum. vind.*

(21) Quid ita? lex semper certa est, facta hominum non item.

(22) Forte legendum, *manum injicere liceret.* Manus enim injectionem sibi excipiebant in hujusmodi speciebus venditores. *Goth.* De manus injectione seu occupatione rei venditæ seu obligatæ, vid. Matth. Coler. *de processib. executiv. part.* 1. *cap.* 10. *num.* 129. *et part.* 2. *cap.* 3. *num.* 243. Ans.

(23) *l.* 122. §. 2. *Infr. de verbor. oblig. l.* 6. *in princ. C. si mancip. ita fuerit.*

(24) Vide *l.* 9. *supr. de servis exportandis.*

(25) Id est, cum sit libera per legem.

De servo dotali.

21. Idem lib. 13. Responsorum.

SErvum (1) dotalem (2) vir, qui solvendo est, constante matrimonio manumittere potest; si autem solvendo non est, licet alios creditores non habeat, libertas servi impedietur, ut constante matrimonio deberi dos intelligatur.

De filiofamilias.

22. Idem lib. 2. Definitionum.

NEpos ex filio (3) voluntate (4) avi, ut filius voluntate patris (5) potest manumittere, sed manumissus patris vel avi libertus est.

Si is, qui emit, ut manumitteret, pronuncietur servus.

23. Idem lib. 15. Responsorum.

GAius Seius Pamphilam hac lege emit, *ut intra annum manumitteretur:* deinde intra annum Seius servus pronunciatus est. Quæro, an ex lege venditionis, finito anno, Pamphila libertatem consecuta sit? Paulus respondit, cum ea (6) conditione ancillam emtam domino adquisitam, cum qua [conditione] venisse proponeretur.

De sententiis. 1. *De testibus.*

24. Hermogenianus lib. 1. Juris Epitomarum.

LEge Junia Patronia (7), si (8) dissonantes pares (9) judicum existant sententiæ, pro (10) libertate pronunciare jussum.

§. 1. Sed et si testes non dispari numero tam pro libertate, quam contra libertatem dixerint, pro libertate pronunciandum esse, sæpe constitutum est.

De infantibus.

25. Gajus lib. 1. de manumissionibus.

JUris ratio efficit, ut infantibus (11) quoque competat (12) libertas.

De servo furioso.

26. Javolenus lib. 4. ex Posterioribus Labeonis.

SErvum furiosum omni genere manumissum, ad libertatem perduci putat posse Labeo.

TIT. II.
DE MANUMISSIS VINDICTA (13).

De Prætore, eodemque tutore.

1. Pomponius lib. 1. ad Sabinum.

APud (14) Prætorem, eundemque tutorem posse pupillum ipso auctore munumittere constat.

De fructuario minore viginti annis.

2. Ulpianus lib. 18. ad Sabinum.

SI minor sit annis viginti (15) fructuarius (16), an consentire libertati possit? et puto, consentiendo (17) posse ad libertatem perducere.

De servo legato.

3. Idem lib. 4. Disputationum.

SI heres servum legatum manumittat, mox (18) repudiet legatarius: retro competit libèrtas. ✝ Idemque est, et si duobus pure servus legetur, et post alterius manumissionem (19) alter repudiaverit: nam et hic retro libertas competit.

De morte patris, qui filio permiserat servum manumittere. 1. *De errore manumittentis et manumissi.* 2. *De minore viginti annis, et servo communi vel pignorato.*

4. Julianus lib. 42. Digestorum.

SI pater filio permiserit servum manumittere, et interim decesserit intestato, deinde filius ignorans patrem suum mortuum, libertatem imposuerit: libertas servo favore libertatis contingit, cum non appareat mutata esse domini voluntas. ✝ Sin autem (20) ignorante filio vetuisset pater per nuncium, et, antequam filius certior fieret, servum manumisisset: liber non fit. nam ut filio manumittente servus ad libertatem perveniat, durare oportet patris voluntatem: nam si mutata fuerit, non erit verum volente patre filium manumisisse.

§. 1. Quotiens dominus servum manumittat, quamvis (21) existimet alienum esse eum, nihilominus verum est, voluntate domini servum manumissum: et ideo liber erit. Et ex contrario, si se Stichus non putaret manumittentis esse: nihilominus libertatem contingere. *Plus* (22) *enim in re est, quam in existimatione:* et utroque casu verum est, Stichum voluntate domini manumissum esse. ✝ Idemque juris est, et si dominus et servus in eo errore essent, ut neque ille se dominum, nec hic se servum ejus putaret.

§. 2. Minor viginti annis dominus nec communem quidem sevum sine consilio recte manumittit. Paulus notat: Sed si (23) pignori obligatum sibi minor viginti annis manumitti patiatur, recte manumittitur: quia non (24) tam manumittere is, quam non impedire manumittentem intelligitur.

(1) *l.* 3. §. 2. *supr. de suis et legit. l. ult. in fin. C. de serv. pign. dato manumiss. l.* 3. *C. de jure dot.*

(2) *l.* 1. *C. de serv. pign. dat. manum.*

(3) Vide *l.* 16. *supr. h. t.*

(4) Vide *l.* 16. *supr.* ubi dixi.

(5) An etiam matris? vide *l.* 1. §. 1. *C. Communia de manumiss.*

(6) *l.* 2. *l.* 3. *C. si mancip. ita venierit.*

(7) *Al.* Petronia.

(8) *l.* 21. §. 3. *supr. de testib. Novell.* 90. *cap.* 3. vid. *l.* 38. *Infr. de re jud. l.* 3. §. 1. *supr. de alienat. jud.*

(9) Ita si communem servum unus ex sociis vinxit, dedititius non est, si post manumittatur. Nam inter pares numero sententias clementior severiori præfertur Paul. 4. *sentent.* 12. §. 5. Nec eo minus is absolute nocens est, quem unus pænæ causa vinxit, alter non vinxit, et ut Paulus illo loco ait absolute nocens non fuit is servus.

(10) Vide *l.* 20. *infr. de reg. jur.*

(11) Infans etiam manumitti potest. adde *l.* 2. *C. commun. de manumiss.*

(12) Et relinqui possit.

(13) Et apud consilium, *Lib.* 7. *C.* 1. apud Prætorem, Consulem, Proconsulem. Ulp. 1. §. 3. Vindicta est festuca, cujus impositione (apud Magistratum, qui Legis actionem habet) servi ad civitatem Romanam perducebantur. *Goth.* Vide in hanc materiam Alex. ab Alexand. *gen. dier. lib.* 4. *c.* 10. Revard. *lib.* 4. *variar. cap.* 9. Forner. *lib.* 1. *select. cap.* 5. Ans.

(14) Ulp. 1. §. 7.

(15) *l.* 4. *in fin. Infr. h. t.*

(16) Vide Ulpian. 1. §. 16. *et ibi* Cuj.

(17) Non manumittendo. vide *l.* 160. *infr. de reg. jur.* adde quæ scripsi ad Ulpianum, 1. §. 19.

(18) Vide *l.* 2. *supr. de manumiss.*

(19) Hodie, sive repudiet, sive non repudiet legatarius, servo competit libertas. *l.* 1. *C. de communi servo manumisso.*

(20) *l.* 15. §. 1. *infr. qui et a quib.*

(21) De errore vide *l.* 54. *infr. de manumiss. test. et l.* 39. *in princ. Infr. de fideic. libert.*

(22) §. 11. *Inst. de legat.* Imo minus, *l.* 15. *supr. de adquir. vel omitt. hered.*

(23) V. *l.* 2. *supr. h. t.*

(24) Manumittere, et non impedire manumissionem, disparata sunt, seu differentia, ut et alias vendere, et venditioni consentire *l.* 160. *Infr. de reg. jur.*

De eo qui consilium præbet.

5. JULIANUS eodem lib.

AN apud (1) se manumittere possit is, qui consilium præbet, sæpe quæsitum est: Ego quum meminissem Javolenum præceptorem (2) meum, et in Africa [et] in Syria servos suos manumisisse, cum consilium præberet, exemplum ejus secutus, et (3) in Prætura et Consulatu meo quosdam ex servis meis vindicta liberavi: et quibnsdam Prætoribus consulentibus me idem suasi.

De servo communi.

6. IDEM lib. 1. ad Urseium Ferocem.

SErvus communis quin a minoribus (4) viginti annis dominis possit apud Consilium manumitti, quamvis unus (5) ex sociis causam adprobaverit, dubium non est.

Ubi manumitti potest.

7. GAJUS lib. 1. rerum Cottidianarum sive Aureorum.

NOn est omnino necesse *pro* (6) *tribunali* manumittere: itaque plerumque in transitu (7) servi manumitti solent, cum aut lavandi, aut gestandi (8), aut ludorum (9) gratia prodierit Prætor, aut Proconsul, legatusve (10) Cæsaris.

De præsentia lictoris.

8. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

EGo, cum in villa (11) cum Prætore fuissem, passus sum apud eum manumitti, etsi (12) lictoris (13) præsentia non esset.

Quibus ex causis minor viginti annis manumittatur.

9. MARCIANUS lib. 13. Institutionum.

JUsta causa manumissionis est (14), si periculo vitæ infamiæve (15) dominum servus liberaverit.

§. 1. Sciendum est (16), qualiscunque causa probata sit, et recepta, libertatem tribuere oportere. nam Divus Pius rescripsit, causas probatas revocari non oportere, [dum] ne alienum servum possit quis manumittere: *nam causæ probationis contradicendum*, non etiam causa jam probata retractanda est.

De filio surdi, muti vel furiosi.

10. IDEM lib. 3. Regularum.

SUrdi vel muti patris filius jussu (17) ejus manumittere potest. † Furiosi vero filius non potest manumittere.

Quibus ex causis minor viginti annis manumittit.

11. ULPIANUS lib. 6. de Officio Proconsulis.

SI minor annis viginti manumittit, hujusmodi solent causæ (18) manumissionis recipi, si (19) filius, filiave, frater, sororve naturalis (20) sit:

12. IDEM lib. 2. ad Legem Æliam Sentiam.

VEl si sanguine eum contingat (habetur (21) enim ratio cognationis):

13. IDEM lib. de Officio Proconsulis.

SI collactaneus (22), si educator (23), si pædagogus ipsius, si nutrix (24), vel (25) filius filiave cujus eorum, vel alumnus, vel (26) capsarius, id est, qui portat libros: vel si in hoc manumittatur, *ut procurator* (27) *sit*, dummodo non (28) minor annis decem et octo sit. præterea et illud exigitur, ut non utique unum servum habeat, qui manumittit.

† Idem si (29) *matrimonii causa* virgo vel mulier manumittatur, exacto prius jurejurando, *ut intra* (30) *sex menses uxorem eam duci oporteat;* ita enim Senatus censuit.

14. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

ALumnos (31) magis mulieribus conveniens est manumittere: sed et in viris receptum est, satisque est, permitti eum manumitti, in quo nutriendo propensiorem animum fecerint.

§. 1. Sunt qui putant etiam fœminas posse *matrimonii causa* manumittere: sed ita, si forte conservus suus in hoc ei legatus est. † Et si spado velit matrimonii causa manumittere, potest (32). † Non idem [est] in castrato.

De pluribus simul manumissis. 3. *De absente.* 4. *De duobus manumittent. matrim. causa.* 3. *De Præside alterius Provinciæ.*

15. PAULUS [lib. 1. ad Legem Æliam Sentiam].

ETiam conditionis implendæ causa minori viginti annis manumittere permittendum est: veluti si quis ita heres institutus sit, [si] servum ad libertatem perduxerit.

§. 1. Ex præterito tempore plures causæ esse possunt: veluti *quod dominum* (33) *in prælio adjuvaverit*, *contra communi servo manum.*

(1) *l.* 20. *in fin. infr. h. t. l.* 2. *supr. de off. Præsid.* Goth. vide Cujac. *lib.* 5. *observ.* 17. Ans.

(2) Javolenus præceptor Juliani. *l.* 2. *in fin. supr. de orig. jur.*

(3) Julianus Prætor fuit et Consul.

(4) Vide 48. *Eclog.* 2. *c.* 4.

(5) Tantum ex sociis sc. *Goth.* vide Ant. August. *lib.* 1. *emend. cap.* 2. Ans.

(6) *l.* 8. *infr. h. t.* §. 2. *Inst. de libertin.*

(7) In transitu quæ fieri possint, dixi ad *Novell.* 90. *c.* 2. vide quæ notavi de processu judicum ad *l.* 4. *C. de dilat.*

(8) Αἰώρας χάριν. vide Cujac. 16. *observ.* 8.

(9) Vide *Nov.* 105. *c.* 1.

(10) Id est, Præses. *l.* 17. *in fin. infr. h. t.*

(11) Secreto loco. dixi ad *l.* 7. *C. de repud.*

(12) Adde *l.* 23. *infr. h. t.*

(13) De lictore adde *l.* 23. *Infr. eod.* 12. Gell. 3. Festum in *lictoris.*

(14) Vide *l.* 15. §. 1. *infr. eod.*

(15) Fama et vita æquiparantur. *l.* 8. §. 2. *Supr. de metus caus.* vide Damhouderum *in Enchirid. parium. in verbo* infamia. *Goth.* vide *l.* 5. *infr. de extr. cognitionib. l.* 26. *Supr. si quis omiss. caus. test. l.* 5. *C. de instit. et subst. l.* 103. *infr. de verb. signif.* hinc pro defensione famæ aliquem occidere licet. Jul. Clar. *lib.* 5. *sent.* §. *homicidium. num.* 26. Andr. Gail. *lib.* 2. *obs.* 100. *num.* 8. Ans.

(16) *l.* 1. *C. h. t.* §. 6. *Instit. quib. ex causis manum. non licet*

(17) *l.* 4. *supr. l.* 22. *infr. h. t.* vide *l.* 1. §. 1. *in fin. C. de*

(18) *l.* 12. *l.* 13. *l.* 14. *l.* 16. *l.* 20. *circa fin. infr. eod.* §. 5. *Inst. quib. ex caus. manum. non licet.*

(19) Si pater. *Theoph.* §. 5.

(20) Vide *l.* 73. §. 1. *supr. de legat.* 3.

(21) Cognationis habenda est ratio.

(22) 1. Gaius 1. §. 7.

(23) Cui opponitur alumnus. *l.* 14. *infr. h. t.*

(24) *l.* 1. §. 7. *supr. de suspect.*

(25) Cujus enim parentes amamus vel amavimus, eorum et liberos amare æquum est.

(26) Capsarius, qui portat libros. Sueton. *in Nerone*, *c.* 36. Juvenal. *Satyr.* 10. alio significatu accipitur capsarius in *l.* 3. *in fin. supr. de off. Præf. vigil.* et alio in *l. ult. infr. de jure immunit.* dixi ad Festum *in capsa.*

(27) *l.* 51. *supr. de procurat. l.* 12. *C. de procurator.*

(28) Vide Cujac. 22. *obs.* 16. §. 5. *Inst. quib. ex caus. manum. non licet.* facit *l.* 1. §. 3. *supr. de postulando.*

(29) Vide *l.* 21. *in pr. infr. qui et a quib. manum.*

(30) Minor viginti annis ancillam manumittere matrimonii causa potest, dummodo intra sex menses juret se eam ducturum, *ut hic.* quod caput ad l. Æliam Sentiam pertinet.

(31) Alumni sunt illi quos alimus, quosve nutrivimus, ut *infr. h. t.*

(32) Quia spado contrahere nuptias potest. *l.* 39. §. *ult. supr de jur. dot.*

(33) *l.* 9. *in princ. supr. h. t.*

latrones tuitus (1) *sit* , *quod ægrum sanaverit* , *quod insidias detexerit* , et longum est , si exequi voluerimus : quia multa merita incidere possunt , quibus honestum sit libertatem cum decreto præstare . quas (2) æstimare debebit is, apud quem de ea re agatur.

§. 2. Plures vindicta pariter manumitti possunt , et sufficit præsentia servorum , ut vel plures manumitti possint.

§. 3. Absens quoque causam probare per (3) procuratorem poterit.

§. 4. Si duo matrimonii causa manumittent , recipi causa non (4) debet.

§. 5. [Hi] , qui in Italia vel alia Provincia domicilium habent , apud (5) alterius Provinciæ Præsidem consilio adhibito manumittere possunt.

Quibus ex causis minor XX. *annis manumittat.*

16. Ulpianus [lib. 2. ad Legem Æliam Sentiam].

Illud in causis (6) probandis meminisse judices (7) oportet , ut non *ex luxuria* , *sed ex affectu* descendentes causas probent : neque enim deliciis sed justis affectionibus dedisse justam libertatem Legem Æliam Sentiam credendum.

§. 1. Si quis minori viginti annis hac (8) lege servum dederit aut pretio accepto , vel donationis causa [*ut*] *eum liberum faciat:* potest ille causam *manumissionis istius probare* , hoc ipsum allegans , legem datam , et perducere ad libertatem. ergo hic debet ostendere , hoc inter ipsos actum. ut proinde vel ex lege donationis , vel ex affectione ejus , qui dedit, res æstimetur.

Apud quem manumitti potest.

17. Paulus [lib. 50. ad Edictum].

Apud (9) Proconsulem , postquam (10) urbem egressus est , vindicta manumittere possumus.

§. 1. Sed (11) et apud legatum (12) ejus (13) manumittere (14) possumus.

18. Idem [lib. 16. ad Plautium].

Apud (15) filiumfamilias Magistratum manumitti potest , etiam si ipse filiusfamilias manumittere non (16) potest.

§. 1. Apud (17) collegam (18) suum Prætor manumittere non potest.

§. 2. Filius quoque voluntate patris apud patrem manumittere poterit.

Si prægnans matrimonii causa manumissa pariat.

19. Celsus [lib. 29. Digestorum].

Si minor annis apud Consilium matrimonii causa prægnantem manumiserit , eaque interim pepererit : in pendenti erit , servus an liber sit , quem ea peperit.

Quibus ex causis minor viginti annis manumittit. 4. De Consule minore viginti annis.

20. Ulpianus [lib. 2. de Officio Consulis].

Si (19) rogatus sit minor vigintiquinque annis manumittere per fideicommissum, incunctanter (20) debet ei permitti: nisi si proprium servum rogatus (21) fuit manumittere (22) ; hic enim conferenda (23) erit quantitas emolumenti , quæ ad eum pervenit ex judicio ejus , qui rogavit , cum pretio eorum , quos rogatus est manumittere.

§. 1. Sed et si hac lege ei servus fuerit donatus , ut manumittatur : permittendum erit manumittere , ne Constitutio D. Marci superveniens cunctationem Consulis dirimat.

§. 2. Matrimonii (24) causa manumittere si quis velit, et is sit , qui non indigne hujusmodi conditionis uxorem sortiturus sit , erit ei concedendum.

§. 3. Mulieri quoque volenti suum filium naturalem , vel quem ex suprascriptis manumittere , permittendum esse Marcellus scribit.

§. 4. Consul (25) apud se potest (26) manumittere, etiam si evenerit , ut (27) minor annis viginti sit.

De Præfecto Ægypti.

21. Modestinus [lib. 1. Pandectarum].

Apud (28) Præfectum Ægypti possum servum manumittere ex Constitutione Divi Augusti (29).

De filiofam. manumittente.

22. Paulus [lib. 12. Quæstionum].

Pater ex Provincia ad filium sciens Romæ agentem epistolam fecit : qua permisit ei , *quem vellet ex servis* , *quos in ministerio secum hic habebat* , *vindicta liberare :* postquam filius Stichum manumisit apud Prætorem , Quæro , an fecerit liberum ? Respondi , Quare non hoc concessum credamus patri , ut permittere possit filio , ex his,

(1) *Al.* tutatus sit.

(2) Similes ad casus fit extensio.

(3) Vide quæ notavi ad *l.* 3. *C. h. t.*

(4) Cur non debet ? una duobus jure nupta esse non potest. dixi ad *l.* 7. *C. de Judæis.*

(5) *l.* 36. §. 1. *supr. de adopt.*

(6) §. 4. *et* 5. *Instit. quib. ex caus. manum. non licet.* Goth. vid. Leonin. *emendat. lib.* 6. *cap.* 10. *n.* 4. et Revard. *protribun. cap.* 18. Ans.

(7) Magistratus.

(8) Vide *l.* 20. *in princ. supr. de manumiss.*

(9) *l.* 2. *Supr. de off. Procons.* Goth. vid. Leonin. *emendat. lib.* 3. *cap.* 12. *num.* 16. Ans.

(10) Et ita in itinere eundo , et redeundo. *l.* 2. *supr. de off. Procons.* Plin. *epist. ad Fabatum.* Urbis ab egressu , et ingressu sumebat et deponebat imperium , hoc est , potestatem etiam voluntariæ jurisdictionis , sed et signa imperii sui , sex fasces videlicet.

(11) Differentia Proconsulis et Legati Cæsaris seu Præsidis. Ille in itinere voluntariam jurisdictionem habuit ; hic non habuit. adde Dionem 63. Petr. Burgium , 1. *elect.* 2.

(12) Imo non possumus. *l.* 2. §. *fin. supr. de off. Procons. et Legati.*

(13) *Alii legunt*, Cæsaris (errore ut putant ex notis nato, scil. *ejus*, et *Cæs.*) manumittere possumus , ex quo provinciam ingressus est. *Alii ita legunt* , Apud legatum Proconsulis , apud quem legis actio est , manumittere non possumus. *l.* 5. *supr. de officio Procons.* Legatum autem Cæsaris non alium esse a Præside.

(14) Non possumus. Cujac. 1. *observ.* 1. *et* 15. *obs.* 19. et ita cessat ἀντινομία *d. l.* 2. verum reprehenditur a Roberto 1. *recept. lection.* 29.

(15) *l.* 1. *supr. de offic. Procons.*

(16) Imo potest. *l. un. supr. de off. Consul.*

(17) *l.* 14. *in princ. supr. de manumiss.*

(18) *l. un. in fin. supr. de offic. Cons.* Goth. vid. Ant. Augustin. *lib.* 4. *emend. cap. ultim.* Ans.

(19) *l.* 20. *in princ. supr. de manum.*

(20) Incunctanter est sine cunctatione, sine mora , sine dilatione.

(21) Secus in aliis non minoribus. *l.* 34. §. 1. *et* 2. *infr. de fideicomm. libert.*

(22) V. Rævardus *Protribunalium lib. sing. c.* 15. Gilbert. Regius *lib.* 1. ἐναντιοφανῶν. c. 29 Mod.

(23) Facit *l.* 8. §. *modus.* 10. *supr. de transact.*

(24) Vide *l.* 11. *supr. h. t.*

(25) Vide *l.* 5. *in pr. supr. h. t.*

(26) *Sub.* post probatam a collega causam manumittendi. et ita accipienda est *lex unic. in fin. supr. de offic. Cons.*

(27) Imo minor non potest. *l. unic. in fin. supr. de offic. Cons.*

(28) Apud quos manumitti possit , vide Ulpian. 1. §. 7. adde Cujac. in *l.* 3. *C. de canone largitionalium titul. lib.* 10.

(29) Præfectus Ægypti , Augustalis inde dictus , quod ab Augusto institutus.

quos in ministerio haberet, manumittere? solam enim electionem filio concessit: cæterum (1) ipse (2) manumittit.

De solemnitate verborum, silentio domini.

23. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

MAnumissio per (3) lictores hodie, domino tacente, expediri solet; et verba (4) solemnia, licet non dicantur, ut dicta accipiuntur (5).

De pupillo manumittente.

24. PAULUS lib. 2. ad Neratium.

PUpillus, qui (6) infans (7) non est, apud consilium recte manumittit. Paulus: scilicet tutore auctore: ita tamen, ut peculium (8) eum non sequatur.

25. GAJUS lib. 1. de manumissionibus.

SI tutoris habendi causa pupillus manumittat, probationis esse causam Fufidius ait. Nerva filius contra sentit: quod verius est. namque perabsurdum est in eligendo (9) tutore firmum videri esse judicium pupilli, cujus in omnibus rebus ut infirmum judicium tutore auctore regitur.

TIT. III.

DE MANUMISSIONIBUS (10) QUÆ SERVIS AD UNIVERSITATEM (11) PERTINENTIBUS IMPONUNTUR.

Collegiis licitis servos suos manumittere licet.

1. ULPIANUS lib. 5. ad Sabinum.

DIvus Marcus omnibus (12) Collegiis, quibus (13) coëundi jus est, manumittendi (14) potestatem dedit.

De hereditate liberti.

2. IDEM lib. 14. ad Sabinum.

QUare hi (15) quoque legitimam (16) hereditatem liberti vindicabunt.

De peculio.

3. PAPINIANUS lib. 14. Responsorum.

SErvus civitatis, jure manumissus, non (17) ademptum peculium retinet, ideoque (18) debitor ei solvendo liberatur.

TIT. IV.

DE MANUMISSIS TESTAMENTO (19).

Si sæpius libertas detur.

1. ULPIANUS lib. 4. ad Sabinum.

CUm sæpius datur servo libertas, placet (20) eam favore valere, ex qua pervenit ad libertatem.

Si servus substituatur et liber esse jubeatur.

2. IDEM lib. 5. ad Sabinum.

SI quis ita heredem instituerit, *Titius heres esto Si Titius* (21) *heres non erit, Stichus heres esto, Stichus liber esto.* non esse Stichum liberum Aristo ait, Titio herede existente: mihi videtur posse dici, liberum fore, quasi non utique alio gradu acceperit libertatem, sed dupliciter: quo jure utimur.

De milite minore XX. annis.

3. POMPONIUS lib. 1. ad Sabinum.

NEc militi (22) minori annis viginti permittitur, posse testamento suo servum manumittere.

Si manumisso legetur.

4. IDEM lib. 2. ad Sabinum.

SI quis ita scripserit, *Stichus liber esto, eique meus* (23) *decem dato;* nulla dubitatio est, quin debeantur ei, etiam si eum paterfamilias vivus manumiserit.

§. 1. Sed et si sic, *Stichus liber esto, sive statim* (24), *sive post tempus, eique cum liber erit, heres meus decem dato:* Idem dicendum est.

§. 2. Illud (25) constabit, si libertate data sic fuerit legatum, *Eique, si eum vindicta liberavero, heres meus decem dato:* licet ex nimia subtilitate separatum (26) est

(1) Potest filius tamen. *l.* 16. *supr. tit. proxim.*

(2) Dominium non transferri nisi a domino, hinc colligitur; ut et *l. certe.* §. *si procurator. Infr. de precario.* licet possessio possit transferri. dixi ad *l.* 33. *infr. de adqu. vel amitt. possess.*

(3) Adde *l.* 8. *supr. h. t.*

(4) Solemnia hæc verba refert Festus *in manumitti.* Manumitti, inquit, dicebatur servus sacrorum causa, cum dominus ejus modo tenens caput, modo membrum aliud ejusdem servi, ita dicit, *Hunc hominem liberum esse volo, ac pro eo auri puri, probi, profani mihi solvi, ut priusquam digrediar, efficiatur juris sui.* Ita dominus verbis, et manu hominem liberum mittebat. adde Festum *in Puri.* ubi etiam dixi. adde Ulpian. 19. § 1. Brissonium 1. *select.* 11. Goth. Adde Revard. *lib.* 4. *var. cap.* 9. Ans.

(5) Præsumitur pro decreto: Præsumitur decretum ex vera, et justa causa et solemniter interpositum. de qua præsumptione, vide Alciat. 3. *præsumpt.* 10.

(6) Infans minor annis septem. *l.* 18. *C. de jure deliber*

(7) Vide quæ scripsi ad *l. un. C. de pecul. ejus, qui libertatem meruit.*

(8) Infans apud consilium servum manumittere non potest, nisi tutore auctore. Quin eo casu peculium servi servum manumissum non sequitur, *ut hic.* quod singulare est. *l. ult. infr. tit. prox.*

(9) Atqui procuratorem eligere potest. *l.* 13. *supr. h. t.*

(10) *C. de servis Reip. manumittendis. lib.* 7. *tit.* 9.

(11) Universitates, *ut hic.* collegia, *l.* 1. *infr. h. t.* civitates servos suos habuere. *l. ult. infr. eod.*

(12) *l.* 1. *l.* 2. *C. de servis Reip. manumitt.*

(13) Collegiis omnibus non est jus coeundi. vide *l.* 1. 3. §. 1. *infr. de collegiis.*

(14) Collegia servos suos manumittere etiam possunt.

(15) *l. unic. supr. de libert. municip. et univers.*

(16) Collegia libertis suis legitimi heredes sunt: legitimam hereditatem libertorum suorum vindicant.

(17) Peculium manumissus inter vivos, una cum ipsa manumissione et libertate consequitur. Ita ut ne manumissum peculium sequatur, peculium ei adimi oportet. vide *l.* 53. *supr. de peculio.*

(18) Peculium quoties servum manumissum sequitur, toties eidem peculium solvi a debitore potest.

(19) *Lib.* 7. *C.* 2. ut testamento liberi sint, lex 12. tabularum facit, quæ confirmat, quod datum legatum est. Ulpian. 5. §. 5.

(20) *l.* 45. *l.* 56. *infr. h. t.*

(21) Vide *l.* 14. *infr. eod.*

(22) *l.* 4. *C. de test. mil.*

(23) Eique heres meus. *vulg. Hal.*

(24) Id est, pure.

(25) Vide Langebekium, *c.* 24. *annotat.*

(26) Accursius putat hac formula recessum esse a libertate, vel separatum legatum esse. Nec aliter hunc locum accipimus. Quoties testator ita adscribit, Stichus *liber esto, eique heres meus decem dato*, decem debentur, tametsi testator vivus eum manumiserit: licet testamento manumittere eum voluisse videri possit, cum ita adscripsit testamento, *Stichus liber esto. hac lege. in princ.* Quid si Titius testamento adscripsit, *Sticho, si eum vindicta liberavero, heres meus decem dato. ut hic.* neque vivus eum manumiserat (ita videtur legendum *hic in fin.*) quæri possit, quid in hac specie constitui oporteat? licet nimia subtilitate testator videatur noluisse Stichum manumittere testamento sed vindicta, humanitatis tamen intuitu valebit id legatum, si eum alio, quam vindicta, modo manumiserit. Atque ita priore casu valet legatum, si vivus eum manumiserit, tametsi videatur testamento manumittere voluisse: Posteriore quoque valebit legatum, si testamento manumiserit, licet inter vivos manumittere voluisse videatur. Nam qui dicit *vindicta se libertatem daturum*, subtilitate nimia separat a testamento hanc manumissionem. *ut hic.*

a testamento, attamen humanitatis (1) intuitu valebit legatum, si vivus eum (2) manumiserit.

De scriptura novissima vel levissima.

5. IDEM [lib. 3. ad Sabinum].

IN libertatibus (3) levissima scriptura spectanda est: et si plures sint, quæ manumisso facilior (4) sit, ea levissima intelligatur. Sed in (5) fideicommissariis libertatibus novissima scriptura spectatur.

De servo, cujus ususfructus est alterius.

6. ULPIANUS [lib. 18. ad Sabinum].

SI fructuarium (6) dominus proprietatis heredem scripserit, et servo sub conditione sit libertas data: quoniam (7) interim fit heredis, confusione (8) facta ususfructus, si extiterit conditio, perveniet (9) ad libertatem (10).

De conditione, si mihi nullus filius erit cum moriar.

7. IDEM [lib. 19. ad Sabinum].

NEratius scribit, ejus, cui libertas sic data est, *Si mihi nullus filius erit, cum moriar, Stichus liber esto*, impediri libertatem posthumo nato. sed dum speratur nasci, utrum in servitute remanere dicimus, an vero ex postfacto, respondemus retro liberum fuisse (11), nullo filio nato? quod magis arbitror probandum.

De conditione rationum reddendarum.

8. POMPONIUS [lib. 5. ad Sabinum].

SI ita sit scriptum, *Stichus, si rationes (12) diligenter tractasse videbitur, liber esto:* diligentiam desiderandam, quæ domino, non quæ servo erit utilis, conjuncta fidei bonæ, et in reliquis quoque reddendis.

De legato, ut manumittatur. 1. *De prohibito manumitti.*

9. ULPIANUS [lib. 24. ad Sabinum].

SI quis ita legatus sit, ut manumittatur: si manumissus non fuerit, liber esse (13) jussus est, eique legetur: et libertatem competere, et legatum deberi, sæpe responsum est.

§. 1. Quod constitutum est, vetitum in testamento ad libertatem perduci, non posse manumitti: hoc ad eos pertinere puto, qui testatoris fuerunt vel heredis. servo enim alieno id irrogari non poterit.

De peculio legato et vicario manumisso. 1. *De libertate relicta servo legato.*

10. PAULUS [lib. 4. ad Sabinum].

SI peculium prælegatum [est] et vicarius liber esse jussus sit, liberum eum esse constat: multum (14) enim interest inter genus et speciem: speciem enim eximi de genere placet: quod est in peculio legato et vicario manumisso.

§. 1. Si servus legatus (15) liber esse jussus est, liber est. sed si prius liber esse jussus, postea legatus sit, si quidem evidens voluntas sit testatoris, quod (16) ademit libertatem, cum (17) placeat hodie (18) etiam libertatem adimi posse, legato eum cedere puto: quod si in obscuro sit, tunc favorabilius (19) respondetur, liberum fore (20).

1. *De libertate duobus simul relicta sub conditione dandi.* 2. *Si unus ex heredibus adierit.*

11. POMPONIUS [lib. 7. ad Sabinum].

SI legato servo fideicommissa libertas relicta est (21): vel heres vel legatarius eum cogitur manumittere.

§. 1. *Si Stichus et Pamphilus decem dederit, liberi sunto:* potest (22) alter quinque dando liber esse, quamvis alter non dederit.

§. 2. Cum testamento servus liber esse jussus est, vel (23) uno ex pluribus heredibus institutis adeunte hereditatem, statim liber est.

De conditione jurisjurandi.

12. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum].

SI quis libertatem *sub* (24) *jurisjurandi conditione* reliquerit, Edicto Prætoris locus non erit, ut jurisjurandi conditio remittatur: et merito. nam si quis remiserit conditionem libertatis, ipsam libertatem impedit: dum competere aliter non potest, quam si paritum fuerit conditioni.

§. 1. Proinde et si legatum quis cum libertate acceperit, non aliter legatum habebit, nisi conditioni jurisjurandi paruerit.

§. 2. Sed si pure libertatem acceperit, legatum sub jurisjurandi conditione: putat Julianus lib. XXXI. Digestorum, remitti ei conditionem jurisjurandi.

§. 3. Idem puto dicendum, et si libertate (25) quoque injecta conditio sit, sed testator eum vivus manumiserit: nam et hic conditio legati remittetur (26).

De conditione insulæ ædificandæ, statuæ ponendæ, 1. *Membri pingendi, navis fabricandæ, rationum reddendarum.* 3. *De ancilla cum liberis manumissa, et obiter de ventre in possessionem mittendo.*

13. IDEM [lib. 5. Disputationum].

SI ita fuerit servis duobus libertas data, *Si insulam ædificaverint vel si statuam posuerint:* dividi (27) hæc

(1) Humanitas hic nimiæ subtilitati opponitur.
(2) *Al.* eum non manumiserit.
(3) Vide *l.* 1. *supr. h. t. et l.* 45. *infr. eod.*
(4) *l.* 35. *supr. de cond. et demon.*
(5) Vide *l.* 90. *supr. de cond. et dem.*
(6) *l.* 2. *supr. de manum. vind.*
(7) Sub conditione manumissus, interim, dum exspectatur conditio, servus est heredis.
(8) Confunditur ususfructus, relicta fructuario proprietate: transit denique proprietas recta via in fructuarium, *ut hic.* Ut et quoties rem suam legat: secus si heredis. *l.* 1. *in fin. C. comm. de legat.*
(9) Cur ita? dixi ad Ulpian. 1. §. 19.
(10) Fideicommissariam. *l.* 9. *in fin. C. h. t.*
(11) Cum conditioni sit satisfactum. vide *l.* 13. §. 1. *in fin. infr. de statulib.*
(12) *l.* 21. *in pr. infr. de statulib.*
(13) *l.* 19. *infr. h. t. l.* 8. §. 5. *supr. de jur. codic. l.* 91. §. 2. *supr. de leg.* 1. *l.* 8. *C. de fideic.*
(14) Generis legatum a specie multum differt, *ut hic.* peculium generis nomen est: vicarius, qui in peculio, speciei. Itaque peculio legato, si vicarius ejusdem peculii liber esse jussus est, species eximitur de genere.
(15) Vid. *l.* 11. *infr. h. t. l. ult. infr. de statulib. l.* 14. *supr. de leg.* 2.
(16) Vide *l.* 50. *infr. de fideic. libert.*
(17) Adimi libertas data hodie potest.
(18) Hodie, id est, post multas veterum disputationes: aut rejecta veterum subtilitate.
(19) Favorabiliora sequimur in libertatibus: ut in obscuro pro libertate respondeamus.
(20) Vide *l. ult.* §. 1. *vers. secundum hæc. supr. de vulg.*
(21) Directo scil. et ita hunc locum supplent Græci.
(22) Vid. *l.* 56. *circa medium. supr. de condit. et demonstrat.*
(23) Vide *l.* 1. §. 8. *infr. si is, qui testam. lib.*
(24) *l.* 36. *in pr. infr. h.t. l.* 7. §. 2. *supr. de operis libertor.* adde *l.* 13. §. 3. *infr. de statulib.* Goth. vide Cujac. *lib.* 3. *obs.* 22. Plot. *de in litem jur. num.* 35. Ans.
(25) Libertati quoque injecta conditio sit, si testator etc. adde *l.* 6. *in fin. supr. si quis omissa causa test.*
(26) Cur? quia reperitur liber post mortem domini. *Græci.*
(27) §. 1. *infr. hic. l.* 6. *C. de conditionibus insert.* vid. *l.* 12. *in princ. supr. de cond. et demonstr.*

conditio non poterit. solummodo illud habebit dubitationem, an altero faciente satisfactum voluntati videatur: ideoque ad libertatem perveniat? quod magis est: nisi aliud expressit testator. faciendo tamen, sibi conditionem implevit, alteri non (1): quinimo extinguitur ei conditio: nec enim amplius parere conditioni potest, cum semel expleta sit.

§. 1. Idem quæri potest, et si fabris duobus vel pictoribus, *Si membrum* (2) *depinxissent vel* [*si*] *fabricassent navem*, quid adscriptum sit. nam voluntatis erit quæstio, num alteri alterius facti conditionem junxerit? quæ res efficit; ut quoad alter cessat, alteri quoque, qui facere paratus est, conditio deficiat. quod si ex his, quæ scripsit vel dixit, ostenditur contentus esse testator, vel alterum facere, res erit expedita: nam alter faciendo, aut et sibi et socio proderit, aut sibi tantum: prout voluisse testatorem apparuerit.

§. 2. Hæc quæstio et in eo tractatur, si quis libertatem dederit servis duobus, *si rationes reddiderint*. Julianus enim tractat (3), si alter reddere sit paratus, alter non sit (4): an alter per alterum impediatur. et rectissime ait, si quidem (5) separatim rationes gesserunt, sufficere ad libertatem adipiscendam ei, qui suas rationes reddit (6): si vero simul, non alias videri alterum paruisse, nisi utriusque reliqua exolverit. † In reliquis accipere debemus, ut et (7) ipsa volumina rationum reddantur.

§. 3. Sed et *si ancilla cum* (8) *filiis libera esse* jussa sit: et si nullos habeat, erit libera. vel si habeat quidem, filii autem ejus ad libertatem pertinere non possint: idem erit dicendum, et si ipsa libera esse non possit, filii [tamen] ejus pervenient ad libertatem. Nam hæc adjectio (9), *cum filiis*, non facit conditionem (10), nisi (11) mihi proponas aliam sententiam testatoris fuisse: tunc enim pro conditione erunt hæc verba accipienda. Conditionem autem non facere, argumento (12) est [et] Edictum Prætoris, quo ita cavetur, *Ventrem cum liberis in possessionem esse jubebo:* placet enim et si nulli liberi sint (13), ventrem tamen ex Edicto in possessionem mittendum.

Si servus pure liber scribatur, et heres sub conditione.

14. Idem [lib. 8. Disputationum].

CUm servus pure liber scribitur, et heres (14) sub conditione: placet deficiente conditione habere eum libertatem.

De conditione, si legatarius non manumiserit.

15. Julianus [lib. 32. Digestorum].

STichum Sempronio do lego: si Sempronius Stichum intra annum non manumiserit, idem Stichus liber esto. Quæsitum est, quid juris sit? Respondit, hoc modo libertate data, *Si Sempronius non manumiserit, Stichus liber esto:* Sempronium, nisi manumiserit, nihil juris in Stichum habiturum, sed liberum eum futurum.

De relicto, cum quis triginta annorum erit.

16. Idem [lib. 36. Digestorum].

SI ita scriptum fuerit, *Cum* (15) *Titius annorum triginta erit*, *Stichus liber esto*, *eique heres meus fundum dato;* et Titius antequam ad annum trigesimum perveniret, decesserit: Sticho libertas competet, sed legatum non debebitur. nam favore (16) libertatis receptum est, ut mortuo Titio tempus superesse videretur, quo impleto libertas contingeret: circa legatum defecisse conditio visa est.

De libertate relicta, cum morietur. *De conditione* non faciendi. 2. *De verbis*, ita ut. 3. *De verbo*, post annos.

17. Idem lib. 42. Digestorum.

LIbertas, quæ in (17) ultimum vitæ tempus (18) confertur (veluti, *Stichus cum morietur*, *liber esto*), nullius (19) momenti existimanda est.

§. 1. Hæc autem scriptura, *Stichus*, *si Capitolium non ascenderit*, *liber esto*, ita accipienda est, si, cum primum potuerit, Capitolium non ascenderit: isto enim modo perveniet Stichus ad libertatem, si facultate data ascendendi Capitolium, abstinuerit.

§. 2. Hac scriptura testamenti, *Pamphilus liber esto*, *ita ut filiis meis rationem reddat:* an sub conditione libertas data videretur, quæsitum est? Respondi (20), pure quidem datam libertatem, et illam adjectionem, *ita ut rationes reddat*, conditionem libertati (21) non (22) injicere: tamen quia manifesta voluntas testantis exprimeretur, cogendum (23) eum (24) ad rationes reddendas (25).

§. 3. *Post annos* indistincte liber esse jussus, post (26) biennium liber erit: idque et favor libertatis exigit et verba patiuntur. nisi [si] aliud sensisse patremfamilias manifestissimis (27) rationibus is, a quo libertas relicta est, probaverit.

(1) *l.* 39. §. *fin. infr. de statulib.*

(2) Id est, cubiculum. vide *l.* 52. §. 7. *in fin. supr. de legat.* 3.

(3) Vide *l.* 13. §. 2. *Infr. de statulib.*

(4) Vide *l.* 56. *circa medium. supr. de cond. et demonstr.*

(5) *l.* 2. *in fin. supr. de cond. inst.*

(6) V. §. 1. *supr. hic.* Goth. vid. Molin. *de divid. et individ. p.* 2. *n.* 37. *et p.* 3. *n.* 165. *et seq.* Ans.

(7) Reliquorum legato ipsa volumina etiam debentur, quibus reliqua continentur. Hoc ex Jacobo Aretio notat Bartolus, tutorem libros rationum pupillo reddere teneri. *l.* 8. §. 5. *supr. de liberatione legat.*

(8) *Cum* particula, posita inter personas, principaliter, *ut hic.* inter res, accessorie conjungit.

(9) *l.* 52. *in princ. l.* 121. *supr. de leg.* 1. *l.* 88. §. 3. *supr. de legat.* 2. *l.* 31. *circa fin. infr. de statulib.*

(10) Libertati sc.

(11) Voluntas testatoris conditionem facit, etiam repugnantibus verbis.

(12) Argumentum valet a verbis Legis ad verba testatoris.

(13) *l.* 7. *in fin. supr. de ventre in possess. mitt.*

(14) *l.* 2. *supr. l.* 26. *infr. h. t. l.* 42. *circa fin. infr. de fideic. lib l* 2. §. *pen infr. de statulib. l.* 4. *circa fin. infr. de reb. auctoritate judicis.*

(15) Vide *l.* 23. §. 3. *infr. de fideic. libert.* Quid intersit inter hæc verba, cum 14. annorum erit, et cum ad 14. annos pervenerit, vid. Robertum 3. *animadvers.* 26. et Anton. Mercatorem 3. *notat.* 26. et vide *l.* 49. *supr. de legat.* 1.

(16) Vid. *l.* 122. *infr. de regul. juris.*

(17) *l. ult. in pr. infr. h. t. l.* 4. §. 1. *infr. de statulib.*

(18) Manumittendi servi scil.

(19) Cur nullius momenti? Nihil conferri potest in id tempus, quo fieri non potest.

(20) *l.* 44. *circa fin. infr. h. t.*

(21) Imo, modus pro conditione observatur. *l.* 1. *C. de his, quæ sub modo.*

(22) Cur non injiciunt conditionem? Hæc verba, *ita ut*, modum faciunt.

(23) Ad modum implendum legatarius cogi potest.

(24) Etiam post manumissionem.

(25) Suæ administrationis.

(26) *l.* 109. *infr. de verb. obl. l.* 217. *in fin. infr. de verb. sign. c.* 30. *de reg. in* 6.

(27) *l. ultim. C. de probationib.*

Si post unius ex heredibus mortem liber esse jussus sit. 1. *De conditione*, cum moriar. 2. *De verbis*, ad annum liber esto.

18. Idem lib. 2. ad Urseiam Ferocem.

QUi duos heredes instituebat, post alterius mortem servum liberum esse jusserat: is, ex cujus morte libertas pendebat, vivo testatore decesserat: Sabinus respondit, liberum (1) futurum.

§. 1. Hæc (2) conditio, *cum moriar, liber esto*: vitæ tempus complectitur, et ideirco inutilis esse videtur. sed melius est, verba benignius interpretari, ut post mortem suam videatur testator ei libertatem reliquisse.

§. 2. Sed multo magis hæc, *Ad* (3) *annum liber esto*, [vel] ita accipi potest, *Post annum, quam moriar, liber esto*. et licet (4) hoc modo accipiatur, *Post annum, quam hoc testamentum factum erit, liber esto*: si evenerit, ut intra annum testator decedat, inutilis non erit.

De legato relicto ei, quem heres rogatus est manumittere.

19. Idem lib. 3. ad Urseium Ferocem.

QUidam heredem suum rogaverat, *ut servum* (5) *manumitteret*: deinde, *si heres eum non manumiserit, liberum esse jusserat*, eique legaverat: heres eum manumisit. plerique existimant, hunc ex (6) testamento libertatem consequi: secundum hoc, legatum quoque ei debetur.

De conditione, si promeruerunt.

20. Africanus lib. 1. (7) Quæstionum.

SErvos legavit, et cavit ita: *Rogo, si te* (8) *promeruerunt* (9), *dignos eos libertate existimes*. Prætoris hæ partes sunt, ut cogat libertatem præstari; nisi si (10) quid tale hi servi admiserint, ut indigni sint, quo libertatem consequantur: non etiam, ut talia officia ab his exigantur, pro quibus libertatem mereri debent. Arbitrium tamen ejus erit, qui rogatus sit, quo tempore quemque velit manumittere: ita ut si vivus non manumisisset, heres ejus statim libertatem præstare cogatur.

De verbo immo.

21. Idem lib. 4. (11) Quæstionum.

STichus, *immo* (12) *Pamphilus, liber esto*. Pamphilum liberum futurum respondit: quodammodo enim emendasse errorem suum testatorem. † Idemque juris fore, etiam si ita scriptum fuerit, *Stichus liber esto, immo* (13) *Pamphilus liber esto*.

De conditione rationum reddendarum.

22. Idem lib. 9. (14) Quæstionum.

QUi filium impuberem heredem instituit, *Stichum ratione* (15) *argenti, quod sub cura ejus esset, reddita liberum esse jusserat*: is servus, parte argenti subtracta, cum tutore divisit (16), atque ita tutor ei parem rationem adscripsit (17). Consultus an Stichus liber esset? Respondit, non esse liberum. Nam quod alioquin placeat, si statuliber pecuniam dare jussus tutori det (18), vel per tutorem stet, quo minus conditioni pareatur, pervenire eum ad libertatem: ita accipiendum, ut bona fide, et citra fraudem (19) statuliberi et tutoris id fiat: sicut et in alienationibus rerum pupillarium servatur. Itaque et si offerente statulibero pecuniam tutor in fraudem pupilli accipere nolit: non aliter libertatem contingere, quam si servus fraude careat. eademque et de curatore dicenda.

† Item quæsitum est, *rationem argenti reddere* jussus, in quem modum intelligendus sit conditioni paruisse: id est, an si quædam vasa (20) sine culpa ejus perierint, atque ita reliqua vasa heredi bona fide adsignaverit, perveniat ad libertatem? Respondit, perventurum: nam (21) sufficere, si ex æquo et bono rationem reddat: denique quam rationem bonus paterfamilias reciperet, ea heredi reddita impletam conditionem videri.

De validitate testamenti et aditione hereditatis. 1. *De puritate, die, conditione.*

23. Marcianus lib. 1. Institutionum.

TEstamento manumissus, ita demum fit liber (22), si testamentum valeat, et ex (23) eo adita sit hereditas: vel (24) si quis omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem.

§. 1. Testamento data libertas competit: pure quidem data, statim (25) quam adita fuerit hereditas vel ab uno ex heredibus. si in diem autem libertas data est, vel sub

(1) Et si vivo testatore conditio sit impleta. *l 7. circa medium. C. de inst. et substitut.*

(2) Vid. Cujac. 3. *observ.* 34. Momentum mortis vitæ adscribimus. *l. 42. §. 1. supr. de mortis causa donat.*

(3) Vid. *l. 23. infr. h. t.*

(4) *l. 41. §. 15. in fin. infr. de fideicomm. libert.*

(5) Vide *l. 9. supr. h. t.*

(6) Atque ita orcinum et libertum defuncti. §. 2. *in fin. Inst. de singulis reb. per fideicomm. relict.*

(7) Vide ad hanc legem Cujac. 1. *ad Afric. fol.* 8. adde *l. 77. §. 25. supr. de leg. 2.*

(8) Eadem formula est in *l. 11. §. 8. supr. de legat. 3. l. 41. §. 1. l. 46. §. 3. infr. de fideic. libert.*

(9) *l. 51. in pr. infr. h. t.*

(10) Meruisse videtur, quem non constat demeruisse. *Bart.* vel ita, quem non apparet offendisse, Cujac. *l. 51. infr. h. t.* Goth. Merita quæ sint vid. Menoch. *lib. 3. præsumpt.* 19. *num.* 13. Ans.

(11) Vid. Cujac. 5. *ad Afric. fol.* 46.

(12) Epanodos, sive correctio. Cicero *pro Ligario* apud Quintilian. *cap. 3. Principum dignitas erat pene par, non par fortasse eorum, qui sequebantur.* Porro in responsionibus testium, novissimam responsionem nos sequi debere hinc colligunt, tanquam prioris emendationem.

(13) Nihil prohibet priore scriptura posteriorem corrigere. *l. 47. supr. de hered. instit. l. 17. supr. de adimend.*

(14) Vid. Cujac. 3. *ad Afric. fol.* 217.

(15) Argenti curam servis interdum committebant domini, Argenti, hoc est, nummorum et vasorum argenteorum. Hi, ut constat ex quibusdam inscriptionibus, dicebantur servi ab argento eserio vel potorio: ut alius, ab auro; alius, a veste matutina; alius, a studiis; alius, a comentariis.

(16) *Divisit*, hic estne idem, quod rationes reddidit? an idem, quod collusit? an potius idem, quod partem argenti a se subtract tutori dedit?

(17) Id est, congruere accepta expensis, nihil esse reliqui, vel solvisse reliqua statuliberum, et parem utramque rationum paginam fecisse: quæ subscriptio apocha est; sive, ut hic scribunt Græci, ἀπόδειξις, quasi ἀπόδεξις, id est, *cautio de suscepta pecunia*. Cujac. *ibid.*

(18) *l. 68. in pr. infr. de solution.*

(19) Apocha a tutore extorta per fraudem, fraudis tutore ipso etiam participe et conscio, non liberat. Cujac. *ibid.*

(20) *l. 41. §. ult. infr. de fideicomm. libertat. l. 40. in fin. infr. de statulib.*

(21) Rationes reddere jussus liberatur, si ex æquo et bono rationem reddat: si eam rationem reddat, quam bonus paterfamilias redderet. Ideoque rationes reddidisse videtur, etiamsi quædam vasa periisse dicentur sine ejus culpa.

(22) *l. 11. C. h. t. l. 24. §. 11. infr. de fideicommiss. libert.*

(23) *l. 12. C. h. t. l. 1. C. de fideicomm. libert.*

(24) Testamento manumissus fit liber, non modo si testamentum valet, et ex eo adita sit hereditas, sed et si quis omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem.

(25) Ulp. 1. §. 22.

conditione: tunc competit libertas, cum dies venerit, vel conditio extiterit.

Quid sit manumittere nominatim.

24. Gajus lib. 1. Rerum Cottidianarum sive Aureorum.

NOminatim (1) videntur liberi esse jussi, qui (2) vel ex artificio, vel officio, vel quolibet (3) alio modo evidenter denotati essent; veluti *Dispensator meus*, *Cellarius* (4) *meus*, *Cocus meus: Pamphili servi mei filius.*

De aditione hereditatis.

25. Ulpianus lib. 4. Regularum.

TEstamento liber esse jussus, tum fit liber, cum adita (5) fuerit hereditas qualibet ex parte: si modo ab eo gradu, quo liber esse jussus est, adita fuerit, et pure quis manumissus sit.

De libertate tacite data.

26. Marcianus lib. 1. Regularum.

DIvus Pius et Divi fratres favorabiliter rescripserunt, Cum servo cum libertate substituto legatum erat, si (6) heres non esset, non adscripta libertate: perinde haberi, atque si adscripta esset et libertas.

Qui possunt necessarium heredem facere.

27. Paulus [lib. 1. ad Leg. Æliam Sentiam].

QUi potuerint apud Consilium manumittendo ad libertatem perducere, possunt etiam necessarium heredem facere, ut hæc ipsa (7) necessitas (8) probabilem faciat manumissionem.

De conditione, si non vetuero, *vel* si non ascendero.

28. Idem [libro sing. de Jure Codicillorum].

STichus, *si codicillis eum non vetuero liberum esse*, *liber esto:* sic est, atque si diceret, [*Stichus*] *si in Capitolium non ascendero* (9), *liber esto:* nam et heres sic institui potest.

De filio præterito.

29. Scævola [lib. 23. Digestorum].

UXorem prægnantem repudiaverat (10), et aliam duxerat: prior (11) enixa filium exposuit: hic sublatus ab alio educatus est, nomine patris vocitatus: usque ad vitæ tempus patris, tam ab eo, quam a matre, an vivorum numero esset (12), ignorabatur: mortuo patre, testamentoque ejus, quo filius neque exheredatus, neque heres institutus sit, recitato, filius et a matre, et ab avia paterna adgnitus hereditatem patris ab intestato, quasi legitimus possidet: Quæsitum est, hi, qui testamento libertatem acceperunt, utrum liberi, an servi sint? Respondit, filium quidem nihil præjudicii passum fuisse, si pater eum ignoravit; et ideo cum in potestate [et] ignorantis patris esset, testamentum non valere: servi autem manumissi si per quinquennium in libertate morati sunt, semel datam libertatem infirmari, contrarium studium favore libertatis est.

De servis, qui sunt apud hostes.

30. Ulpianus lib. 19. ad Edictum.

SI servi, qui (13) apud hostes sunt, liberi esse jussi sunt, ad libertatem perveniunt: quamvis (14) neque testamenti, neque mortis tempore testantis, sed hostium fuerunt.

De incertitudine.

31. Paulus lib. 26. ad Edictum.

CUm ex pluribus eodem nomine servis unus liber jussus, non (15) appareat qui sit, nullus liber est.

De abstentione. De manumissione in fraudem creditorum.

32. Ulpianus lib. 65. ad Edictum.

SCiendum est, necessario (16) herede existente, quamvis (17) se abstineat, tamen libertates competere: si modo non in fraudem Legis Æliæ Sentiæ datæ fuerint.

De libertate ad tempus.

33. Paulus lib. 12. Quæstionum.

LIbertas ad (18) tempus dari non (19) potest.

34. Idem lib. 74. ad Edictum.

IDeoque si ita scriptum sit, *Stichus* (20) *usque ad annos decem liber esto:* temporis adjectio supervacua (21) est.

Quibus libertas directa dari potest.

35. Idem lib. 50. ad Edictum.

SErvius existimabat, iis posse servis dari testamento directam libertatem, qui (22) utroque (23) tempore, et quo testamentum fit, et quo moritur, testoris fuerunt. quæ sententia vera est.

De conditione, si juraverit se operas daturum.

36. Idem lib. 7. ad Plautium.

SErvum testamento ita manumisi, *Si* (24) *juraverit*, *se Cornelio filio meo decem operarum daturum*, *liber esto.* Quæritur quid juris sit? et sciendum est, jurando servum conditionem implere, sed non teneri operarum nomine: quia, nisi post manumissionem juret, non obligatur.

Quid sit manumittere nominatim.

37. Idem lib. 9. ad Plautium.

NOminatim (25) codicillis manumissus videtur servus, cujus nomen testamento continetur.

(1) *l.* 37. *infr. eod.* §. 25. *vers. libertas. Inst. de leg.* vide omnino Paul. 4. *sent.* 14. §. 1. dixi ad Ulpian. 1. §. *ult.*

(2) Nominatus videtur, qui vel ex artificio, vel officio, vel quolibet alio modo evidenter denotatur.

(3) Ut si patrem servi testator demonstret. *Basilica.*

(4) *l.* 41. §. 1. *Supr. de legat.* 3. Senec. 22. *epist.* 123. Cellarii coqui tumultuantur.

(5) *l.* 23. *in fin. supr. h. t. l.* 77. §. 15. *Supr. de leg.* 2. *l.* 23. *Supr. l.* 58. *infr. h. t.*

(6) Vide *l.* 14. *Supr. h. t.*

(7) Causæ manumittendi eo capite continentur. *l.* 11. *l.* 12. *Supr. h. t.* §. 5. *Instit. quibus ex caus. manum. non licet.*

(8) Necessitas facit, ut ea probabilia videantur, quæ ante ἄδοξα giguntur. adde *l.* 162. *Infr. de reg. jur.* vide quæ notavi ad *l.* 14. *C. de SS. Eccles. l.* 2. *C. de patribus qui filios suos distraxerunt. l.* 7. *Supr. de admin. et peric. tutor. l.* 5. *supr. de petit. hered.* In necessariis, discedimus a communibus juris regulis. Necessitas facit ex illicito licitum.

(9) Talis manumissio mortuo testatore vim suam obtinet. *l.* 99. *infr. de verb. oblig.*

(10) Maritus scil.

(11) Repudiata.

(12) *l.* 25. *in princ. supr. de lib. et posth.*

(13) *l.* 24. §. 2. *infr. de fideicomm. libert.*

(14) Atqui utroque tempore in potestate esse debuerunt. *l.* 35. *infr. h. t.*

(15) *l.* 10. *in princ. supr. de reb. dub.*

(16) Puta filio; qui est suus et necessarius. §. 2. *Instit. de hered. qualit.*

(17) *l.* 3. *C. h. t.*

(18) Verbi gratia ad decem usque annos.

(19) Quid, si ad tempus data fuerit? tempus adjectum, velut supervacuum auferamus: et sic libertas competet. *l.* 34. *infr. h. t.*

(20) *l.* 18. §. *fin. supr. h. t. l.* 41. §. 15. *infr. de fideicomm. libert.*

(21) Vid. *l.* 94. *infr. de reg. jur.*

(22) Imo, neutrum requiritur. *l.* 30. *in fin. supr. h. t.*

(23) §. 2. *vers. nec aliter. Inst. de singulis rebus per fideicommiss. l.* 12. *supr. de manumiss.*

(24) Vide *l.* 12. *in pr. supr. h. t.*

(25) Vide *l.* 24. *supr. h. t.* vide Paul. 4. *sent.* 14. §. 1.

De libertate data, cum per Leges licebit.

38. Idem lib. 12. ad Plautium.

LIbertas testamento servo ita dari potest, *Cum per Leges* (1) *licebit*, *liber esto*.

De conditione, si heres alienaverit, *vel* si heredis esse desierit.

39. Idem lib. 16. ad Plautium.

STichus servus meus, si eum heres alienaverit, liber esto: inutiliter libertas datur, quia in (2) id tempus confertur, quo alienus futurus sit. nec contrarium est, quod statuliber, etiam si venierit, ex testamento libertatem consequitur: COEppe (3) utiliter libertas data, facto heredis non perimitur. Aut quid in legato eo modo dato dicemus? diversum enim nulla ratione dicetur: nam inter libertatem et legatum, quantum ad hanc causam, nihil distat. Igitur nec si directo dabitur libertas, *Si heredis mei esse desierit, liber esto*: quia nullum casum utilem habet.

De libertate relicta servo relicto.

40. Pomponius lib. 5. ex Plautio.

JUlianus ait, cum idem homo, et per fideicommissum detur (4) alicui, et liber esse jubeatur, heredem libertatem præstare debere, non enim cogetur (inquit) ex causa fideicommissi æstimationem sufficere (5), cum debitam libertatem reddiderit.

§. 1. Sed et cum sub conditione servo libertas per fideicommissum detur; et ipse præsenti die daretur, non (6) aliter tradere eum cogetur, quam ut caveatur, existente conditione libertati eum restitutum iri: nam in omnibus fere causis fideicommissas libertates pro directo datis habendas. Sed Ofilius aiebat, si adimendi legati causa fideicommissam libertatem testator dedisset, ea vera esse: si vero onerari heredem a testatore legatarius ostenderit, æstimationem nihilominus legatario præstandam.

De verbis, anno duodecimo, *vel* post annum duodecimum. 1. *De conditione*, si anno, biennio, triennio solverit. 2. *De verbo*, intra.

41. Idem lib. 7. ex Plautio.

SI ita fuerit libertas relicta, *Stichus servus meus anno duodecimo*, *postquam ego mortuus ero*, *liber esto*: verisimile est principio (7) duodecimi anni eum liberum esse: nam hoc mortuum sensisse. et in (8) hos sermones, *duodecimo anno*, et *post* (9) *duodecim annos*, multum interest: et ita loqui solemus, *duodecimus annus est*, cum quantumlibet ex duodecimo anno venisset, aut præteriisset. et qui duodecimo anno liber esse jubetur, omnibus (10) anni diebus liber esse jussus est.

§. 1. Sed si ita sit scriptum in testamento, *Stichus* (11) *servus meus heredi meo mille nummos anno*, *biennio*, *triennio*, *postquam ego mortuus ero*, *si solverit*, *satisve fecerit*, *liber esto*: non potest is servus, nisi triennio præterito, liber esse, nisi præsentem eam pecuniam solvat, aut satisfaciat: compensanda etenim est heredi libertatis celeritas præmaturæ pecuniarum solutioni.

§. 2. Labeo scribit, si sic libertas relicta sit: *Stichus intra annum* [*post*] *quam mortuus ero*, *liber esto*, statim (12) eum liberum esse. nam et si ita sit, *si intra annum decimum heredi meo dederit*, *liber esto*: statim (13) solvendo eo liberum esse sine mora futurum.

De verbis, illum illius libertum esse volo.

42. Marcellus lib. 16. Digestorum.

SI quis ita scripserit, *illum illius* (14) *libertum esse volo*: et servus libertatem petere potest, et ille, ut habeat libertum.

De testamento, *codicillis et causa intestati.*

43. Modestinus lib. singul. de manumissionibus.

LIbertates directæ et (15) testamento et codicillis testamento confirmatis recte dantur: fideicommissæ et ab intestato (16), et codicillis (17) non confirmatis relinqui possunt.

De modo.

44. Idem lib. 10. Responsorum.

MÆvia decedens servis suis, nomine Sacco, et Eutychiæ et Hirenæ, sub conditione (18) libertatem reliquit his verbis: *Saccus servus meus*, *et Eutychia et Hirene ancillæ meæ*, *omnes sub hac conditione liberi sunto*, *ut* (19) *monumento* (20) *meo alternis mensibus lucernam* (21) *accendant*: *et solemnia* (22) *mortis peragant*. Quæro, cum adsiduo monumento Mæviæ Saccus, et Eutychia et Hirene non adsint: an liberi esse possunt? Modestinus respondit, neque contextum (23) verborum totius scripturæ, neque mentem testatricis eam esse (24), ut libertas sub conditione (25) suspensa sit, cum liberos eos monumento adesse voluit: officio tamen judicis eos esse compellendos, testatricis jussioni parere.

De pluribus conditionibus.

45. Idem lib. (26) Pandectarum.

QUod vulgo dicitur, (27) *sub pluribus conditionibus data libertate* (28) *levissimam conditionem spectandam*

(1) *l.* 28. §. 2. *supr. ex quib. caus. majores.*
(2) Adde *l.* 51. *supr. de usufr. et quemadm.*
(3) Quippe. *Hal.*
(4) Id est, legatur. vide *l.* 14. *supr. de leg.* 2.
(5) *Al.* sufferre.
(6) *l.* 47. §. 2. *infr. de fideic. liber.*
(7) Sic annus inceptus habetur pro completo. adde *l.* 16. *in princ. supr. h. t.* idque favore libertatis, *ut hic.* et favore piæ causæ. vide Tiraquell. 22. *privilegio piæ causæ.*
(8) *Al.* inter.
(9) Imo, aliud videtur, cum exspectandæ sint omnes partes anni. *l.* 42. *infr. de verbor. obligat.*
(10) Id est, quolibet die anni duodecimi. *l.* 42. *infr. de verbor. obligat.*
(11) Vide *l.* 217. *infr. de verb. sign.*
(12) Imo novissimo die anni. *l.* 49. *supr. de cond. et demonstr.* licet annua promissio debeatur in fine anni, id tamen libertatis plerumque causarum favore non obtinet. *Alexand.*
(13) Aliud est in operis. *l.* 20. §. 5. *infr. de statulib.*
(14) *l.* 41. *in princ. infr. de fideic. libert.*
(15) *l.* 16. *in pr. infr. de fideic. libert.* §. 1. *Inst. de libertinis.*
(16) §. 10. *Inst. de fideic. hered.*
(17) *l.* 1. *C. h. t.* Paul. 4. *sent.* 10. 2. Cajus 7.
(18) Id est, modo.
(19) *Ut* particula modum innuit. Manumissio ita facta: Saccus servus liber esto, ut quotannis lucernam accendat monumento meo: intelligitur facta sub modo. Corsetus, *singulari Manumissio.*
(20) Lucernæ monumentis et sepulchris veterum accensæ. *l.* 71. §. 2. *supr. de cond. et demonstrat.*
(21) Ignis in sepulcris et monumentis veterum adhibitus.
(22) Sacrificia hæc pro mortuis et defunctis fuere: cujusmodi pro mortuis extitere sacrificia vel apud gentiles. qua de re scripsi plenius in legibus 12. tabularum.
(23) Mentem atque voluntatem defuncti colligimus ex contextu verbisque ipsius testamenti. *l.* 75. *in fin. supr. de leg.* 3. ex vicinis scriptis. *l.* 21. *in fin. supr. qui testam.* ex his quæ præcedunt et sequuntur, *l.* 13. *l.* 50. *in fin. supr. de leg.* 1. ex aliis denique testamenti partibus. *l.* 15. *C. de fideic.*
(24) Vide *l.* 17. § 2. *infr. h. t.*
(25) Imo modus conditio est. *l.* 1. *C. de his. quæ sub modo.*
(26) *Sub.* secundo; ut colligi potest ex *l.* 10. *supr. de liber. et posth.*
(27) *l.* 35 *supr. de cond. et demonstr.* Goth. vid. *cap. penult. extr. de vit. et honestat. cleric. in* 6. Ans.
(28) Vide *l.* 1. *l.* 5. *supr. h. t.*

esse: ita verum est, si separatim conditiones sint datæ. quod si conjunctim datæ sunt, nisi (1) omnibus paruerit, liber non erit.

De pœna metallorum et restitutione.

46. POMPONIUS lib. 7. ex Variis Lectionibus.

ARisto Neratio Appiano rescripsit, testamento liber esse jussus, *cum annorum triginta esset* (2), antequam ad eam ætatem perveniret, [si] in metallum damnatus sit, ac postea revocetur: sine dubitatione cum libertate legatum ad eum pertinere; neque metallorum pœna jus ejus mutari. Nec aliud, si heres esset sub conditione institutus: futurum enim cum etiam necessarium.

Quibus casibus XX. *aurei a manumisso præstantur.*

47. PAPINIANUS lib. 6. Quæstionum.

CUm (3) ex falsis codicillis per errorem libertas, licet non debita, præstita tamen ab herede fuisset: viginti (4) solidos a singulis hominibus inferendos esse heredi, Princeps constituit.

§. 1. Sed et si conditionis implendæ gratia servum institutus manumiserit, ac postea filius de (5) inofficioso agendo tenuerit (6), vel testamentum falsum fuerit pronunciatum: consequens erit, idem in hac specie fieri, quod in falsis codicillis constitutum est.

De servo communi.

48. IDEM lib. 10. Quæstionum.

SI socius testamento libertatem ita dederit, *Pamphilus si eum socius manumiserit, liber esto:* Servius respondit, Socio manumittente, communem fieri libertum familiæ (7) atque manumissoris. Neque enim novum aut incognitum est, vario (8) jure communi mancipio libertatem obtingere.

De testamento militis.

49. IDEM lib. 6. Responsorum.

TEstamento militis ita manumissam, *Samiam in libertate esse jussi*, directam libertatem jure (9) militiæ cepisse placuit.

De addictione bonorum libertatum conservandarum causa.

50. IDEM lib. 9. Responsorum.

QUod D. Marco pro libertatibus conservandis placuit, locum habet irrito testamento facto, si bona ventura sint: alioquin vacantibus fisco vindicatis, non habere Constitutionem (10) locum, aperte cavetur.

§. 1. Servos autem testamento manumissos, *ut bona sus ipiant*, jure (11) cautionem idoneam offerre, non minus quam cæteros defuncti libertos aut extrarios (12), declaravit. Quod beneficium minoribus annis heredibus scriptis auxilium bonis præstitum more solito desiderantibus non auferetur.

De merito et offensa.

51. IDEM lib. 14. Responsorum.

TEstamento centurio servos suos venire prohibuit, ac petit, *prout* (13) *quisque meruisset*, eos manumitti. libertates utiliter datas, respondit (14): cum, si (15) nemo servorum offenderit, omnes ad libertatem pervenire possunt: quibusdam per offensam exclusis, residui in libertatem perveniunt.

§. 1. Cum ita testamento adscriptum esset: servi, qui sine offensa fuerunt, liberi sunto: conditionem adscriptam videri placuit. cujus interpretationem talem faciendam, ut de his in libertate danda cogitasse non (16) videatur quos pœna coërcuit, aut ab honore ministrandi vel administrandæ rei negotio removit.

De modo.

52. PAULUS lib. 12. Quæstionum.

IMperatores (17) [Missenio] Frontoni: Testamento militis his verbis adscripta libertate, *Stephanum servum meum liberum esse volo* vel *jubeo*: adita hereditate, libertas competit. et ideo ea, quæ postea adjecta sunt, *Sic tamen, ut cum herede meo sit, quoadusque juvenis sit, quod si noluerit, aut contempserit, jure servitutis teneatur:* ad revocandam libertatem, quæ competit (18), non sunt efficacia. ✝ Idem et in paganorum testamentis observatur.

De rationibus dandis.

53. IDEM lib. 15. Responsorum.

LUcius Titius servo libertatem dedit, *Si rationem* (19) *actus* (20) *sui ex fide dedisset Gaio Seio filio suo* (21): cum (22) annos pubertatis egressus fuisset, Gaius Seius, a curatoribus ejusdem conventus servus, etiam apud judicem omnibus satisfecit: exacta cautione a curatoribus, pronunciatum est, liberum eum esse: nunc Gajus Seius filius testatoris negat curatoribus suis recte pecuniam inlatam: Quæro, an jure soluta sit quantitas? Paulus respondit, curatoribus quidem adolescentis reliquam rationem, ut conditio testamento adscripta impleatur, non jure exsolutam videri: sed si (23), præsente adolescente, pecunia illata est vel in rationibus ejus relata, impletam conditionem videri, ac si ipsi soluta fuisset.

De errore in syllaba. I. *De pacto heredum et creditorum.*
De manumissione in fraudem creditorum.

55. SCÆVOLA lib. 4. Responsorum.

QUi (24) habebat servum Cratistum, testamento ita cavit, *Servus meus Cratinus liber esto.* Quæro, an servus Cratistus ad libertatem pervenire possit, cum testator servum Cratinum non habebat, sed hunc solum

(1) *l.* 5. *supr. de condit. instit.*

(2) Cur hoc exprimitur? vel ideo quod quos ad civitatem Romanam perduci volebant, iis ita testamento libertatem dabant, *l.* 39. §. 2. *supr. familiæ. l. ult. supr. de reb. dub. l.* 13. *in fin. infr. de statulib.* in eo qui censu liberatur, nulla ætatis habita est ratio. vide Cujac. 1. ad Ulpian.

(3) *l.* 23. §. 1. *supr. de jure patron. l.* 2. *C. de fideic. libert. l. ult.* §. 2. *C. de petit. hered.* Goth. Hanc leg. explicat Ant.Fab. *l.* 15. *conject. cap.* 18. Ans.

(4) Vide quæ notavi de pretio servorum ad *l.* 1. §. 5. *C. de comm. servo.*

(5) Id est, everterit testamentum. *Græci.*

(6) Id est, obtinuerit, ut in *l.* 1. *C. de apparitorib. Præf. Prætor.* Plin. 6. *epist.* scripturam tenuisse Varenum refert Horatius. 1. *epist.* 16. *Quo causæ teste tenentur.* vide Cujac. *ibid.*

(7) Id est, orcinum. vide Cujac. 3. *obs.* 23.

(8) Ex ultima voluntate, inter vivos. *Accurs.*

(9) In pagano secus. *l.* 7. *C. de test. milit.*

(10) Hanc Divi Marci.

(11) Vide *l.* 4. §. 9. *infr. de fideicomm. libert.*

(12) Extrarii, quibus libertas non est relicta. vide *l.* 6. *l.* 15. §. *penult. C. h. t.*

(13) *l.* 20. *in pr. supr. eod.*

(14) Papinianus sc.

(15) Meritus videtur, qui non demeritus reperitur. *l.* 20. *supr. h. t.*

(16) Adde *l.* 23. *in fin. l.* 41. *infr. de fideicomm. libert.*

(17) Quidam hic Imp. Sever. Alexandr. comprehensum voluit. *Ans.*

(18) Nam ad tempus libertas dari non potest. *l.* 33. *supr. h. t.*

(19) Adde *l.* 8. *in pr. l.* 22. *in fin. supr. eod.*

(20) Actus est quod quis gerit. Actores servi inde dicti.

(21) Vide Emanuelem Costam *lib.* 2. *select. cap.* 10. Menochium *de arbitr. jud. cent.* 3. *cas.* 209. Mod.

(22) Et sic post ejus pubertatem. *Basil.*

(23) Præsentia consensum operatur, *l.* 6. §. 3. *inf. de confess.* et factum tutoris pupillo nocet. adde *l. Lucius.* 46. §. *tutelæ.* 5. *supr. de administ. et peric. tut.*

(24) Parallage, quæ fit litterarum transmutatione. Sic enim pro Cratisto, hic Cratinus legitur, ut in *l.* 27. *supr. de cond. et demonstr.* Demetrii nomen pro Dama sumitur.

Cratisium? Respondit, nihil obesse, quod in syllaba (1) errasset.

§. 1. Scripti testamento heredes, ante aditam hereditatem pacti sunt cum creditoribus, *ut parte dimidia contenti essent*: et ita decreto a Prætore interposito hereditatem adierunt: Quæro, an libertates in eo testamento datæ (2) competierunt? Respondit, si testator fraudandi (3) consilium non habuisset, competere libertates.

Si per servum non stet quominus conditio impleatur.

55. Mæcianus lib. 2. Fideicommissorum.

Libertate sub conditione data, huc jam decursum est, ut si (4) per statuliberum non stet, quominus conditioni pareat, quamvis ne per heredem quidem stet, tamen ad libertatem perveniat. Quod credo responderi oportere, et si per fideicommissum utique hereditariis servis libertas data fuerit.

§. 1. Non absurde et de heredis servis idem dicetur.

§. 2. De his autem, quos redimendos habebit, non juste dubitamus. siquidem eo casu iniquum erit, heredem perinde compelli debere redimere eos, atque si conditio impleta esset: quod forte dominus prohiberet conditioni parere, ut et pretium perciperet et in conditionem non rogaret (5).

De libertate directa et fideicommissaria eodem testamento relictis.

56. Paulus lib. 1. Fideicommissorum.

Si quis servo testamento dederit libertatem et directo, et per fideicommissum: in potestate servi est, utrum (6) velit ex directo (7), an [ex] fideicommisso (8) ad libertatem pervenire. et ita Marcus Imperator rescripsit.

De manumissione in fraudem creditorum.

57. Gajus lib. 3. de Manumissionibus.

Si (9) locuples egenti heres extiterit: videamus, an ea res testamento datis libertatibus proficiat: ut creditores fraudari [non] videantur? Et sane sunt quidam, qui cum heres locuples existeret, tale (10) esse crediderunt, quale si ipse testator adauctis postea facultatibus decessisset. sed mihi traditum est, hoc jure nos uti, ut ad rem non (11) pertineat, locuples, an egens heres extiterit: sed quarum facultatum testator decesserit. Quam sententiam Julianus adeo sequitur, ut existimet, ne eum quidem libertatem consecuturum, quem is, qui solvendo non esset, ita (12) liberum esse jussisset, *Cum æs alienum solutum erit, Stichus liber esto.* Sed non hoc est consequens Sabini et Cassii sententiæ, quam et ipse (13) sequi videtur: qui existimat, consilium quemque manumittentis spectari debere. nam qui sub ea conditione (14) servum suum liberum esse jubet, adeo sine fraudis consilio liberum esse jubet, ut apertissime (15) curare videatur, ne creditores sui fraudarentur.

De alienatione servi qui liber esse jussus est.

58. Mæcianus lib. 3. Fideicommissorum.

Verum est, eum, qui liber esse jussus esset (16) alienatum a testatore (17), si ante aditam ejus hereditatem rursus (18) hereditarius fieret, mox (19) adiretur hereditas, ad libertatem pervenire (20).

Pedissequis manumissis, quo tempore spectetur an sit pedissequa. 1. Si pure manumissus ex hereditate amovisse dicatur. 2. De verbis, nisi diligenter rationem excusseris, liber ne esto.

59. Scævola lib. 23. Digestorum.

Titia servis quibusdam et ancillis nominatim directas libertates dedit: deinde ita scripsit, *Et pedissequas* (21) *omnes, quarum nomina in rationibus meis scripta sunt, liberas esse volo.* Quæsitum est, an Eutychia, quæ testamenti facti tempore inter pedissequas libertatem acceperat, mortis autem tempore inveniatur actori (22) in contubernio (23) tradita, ex generali capite pedissequarum libertatem consequi posset? Respondit, nihil impediri libertatem pedissequæ, quod mortis demum tempore pedissequa esse desiit.

§. 1. Puram et directam domini sui testamento libertatem Stichus acceperat, [et] ex hereditate multa per (24) fraudem amovisse dicitur. Quæsitum est, an non ante in libertatem proclamare debeat, quam ea, quæ ex hereditate amovisse probari poterit, heredibus restituerit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, eum de quo quæreretur, liberum esse. Claudius: videtur absolvisse et id de quo quæritur, nam heredibus satis consultum est Edicto de furtis.

§. 2. Lucius Titius testamento suo ita cavit, *Onesiphore, nisi* (25) *diligenter rationem excusseris, liber ne esto.* Quæro, an Onesiphorus ex his verbis libertatem sibi vindicare possit? Respondit, verbis quæ proponerentur, libertatem adimi (26) potius, quam dari.

(1) Error in *syllaba* non nocet. vid. *l.* 4. §. 1 *supr. de manumiss. vindict.* ut et in litera. c. *ex parte. extr. de fide inst. um.* nec in accentu, sive interpunctione. vide tamen c. *ad audientiam. extr. de rescriptis.* Goth. v. Alberic. de Rosate in dictionario juris. verb. *syllaba.* Ans.

(2) Per debitorem.

(3) Vide *l.* 23. *infr. qui, et a quibus manumiss.*

(4) Conditio non impedit libertatem, si non stat per eum, cui relicta est, quo minus impleatur.

(5) *Al.* non erogaret.

(6) Est in electione servi post eventum conditionis, utrum velit esse libertus orcinus ac defuncti, vel heredis. vide *l.* 1. *supr. h. t.* Ita si quis substitutus sit directo, vulgariter, pupillariter, et per fideicommissum, in ejusdem potestate fuerit, quo ex jure velit liber fieri.

(7) Ut sit orcinus, et defuncti testatoris libertus. *l.* 4. §. 12. *infr. tit. prox.*

(8) Ut sit heredis libertus.

(9) Vide *l.* 5. *in pr. infr. qui, et a quibus manum.*

(10) Ratio dubitandi. *l.* 18. §. 1. *in fin. infr. qui, et a quib.*

(11) Licet dives succedat pauperi, non ideo libertates testamento datæ magis valent.

(12) *l.* 5. §. 1. *infr. qui, et a quibus manumiss.*

(13) Julianus scil.

(14) Cum æs alienum solutum erit scil.

(15) Argumentum a contrario sensu, ex apertissima verborum significatione duci hinc colligit *Bart.* adde tamen *l apud antiquos.* 21. *C. de furt.*

(16) Atqui is mortis testatoris tempore in potestate non fuit. *l.* 35. *supr. h. t.*

(17) Superstite.

(18) Dixi ad Ulpian. 1. §. 23.

(19) *l.* 23. *l.* 25. *supr. h. t.*

(20) Legata res piæ causæ, si post alienationem ejus redempta fuerit, debebitur: atque ita hinc colligit Tiraquellus 40. *privilegio piæ causæ.*

(21) Quæ dominam sequuntur. Terentius in *Andria*, Accedo ad pedissequas, quæ sit rogo *Gothofred.* Explicationem hujus leg. vide apud Leonin. *lib.* 4. *emendat. cap.* 16. *num.* 14. *et seq.* Ans.

(22) Servo scil.

(23) Contubernium inter servos, non matrimonium est. *l* 3. *C. de incestis.*

(24) *l.* 23. *in pr. infr. de fideicomm. libertat.*

(25) De vi, potestate et effectu hujus particulæ, *nisi*, vide Alciat. 2. *paradox.* 4. Goth. v. Emanuel Costa *lib.* 1. *select. cap.* 25. Forcatulus *Necromant. dialog.* 93. Waltherus *lib.* 2. *miscell. cap.* 18. Bellonus *lib.* 2. *supputat.* 17. Mod.

(26) Vide *l.* 40. §. 2. *supr. de cond. et demonstr.* *l* 4. §. 2. *infr. de statulib.*

De causa.

60. Idem lib. 24. Digestorum.

TEstamento ita cavit, Εὔδονι βούλομαι δοθῆναι νομίσματα χίλια, ἐπεὶ ἔφθασεν γεννηθῆναι, μετὰ τὸ τὴν μητέρα ἀυτῆ γενέσθαι ἐλεύθέραν. Id est, *Volo, ut Eudoni dentur mille solidi, eo quod primo sit* (1) *genitus, posteaquam mater ejus ad libertatem pervenit.* Quæro, an si Eudo non probet se post manumissionem matris suæ natum, possit his verbis testamenti libertatem consequi? Respondit, non oportere ejusmodi consultationem præjudicium (2) parare.

De libertate collata in ultimum tempus vitæ. De conditione, si in Capitolium non ascenderit, 1. *Vel* si Capuam ierit. 2. *De prohibito manumitti ante conditionem.*

61. Pomponius lib. 11. Epistolarum.

SCio quosdam efficere volentes, ne servi [sui] unquam ad libertatem perveniant, hactenus scribere solitos, *Stichus* (3), *cum moreretur, liber esto*. Sed et Julianus ait, libertatem, quæ in ultimum vitæ (4) tempus conferatur, nullius momenti esse: cum testator impediendæ magis, quam dandæ libertatis gratia ita scripsisse intelligitur. Et ideo etiam si ita sit scriptum, *Stichus, si in Capitolium non ascenderit, liber esto:* nullius momenti [hoc] esse, si apparet in ultimæ vitæ tempus conferri libertatem testatorem voluisse. nec Mucianæ cautioni locum esse.

§. 1. Et si ita testamento scriptum fuerit: *Stichus, si Capuam ierit, liber esto:* aliter liberum non esse (5) quam si Capuam ierit.

§. 2. Hoc amplius Octavenus (6) aiebat: si quis in testamento sub qualibet conditione libertate servo data ita scripsisset, *Ante conditionem* (7) *nolo eum ab herede liberum fieri*, nihil valere hanc adjectionem.

TIT. V.

DE FIDEICOMMISSARIIS (8) LIBERTATIBUS.

De heredibus præsentibus, absentibus et latitantibus.

1. Ulpianus lib. 14. ad Edictum.

SI quidam ex his, qui fideicommissam libertatem debeant (9), præsentes sint, alii ex justa causa absint, alii latitent: proinde (10) is, cui fideicommissaria libertas relicta est, liber erit, atque si soli qui adessent, et qui ex justa causa abessent, rogati essent. pars ergo latitantium his proficit.

De addictione bonorum libertatum conservandarum causa.

2. Idem lib. 60. ad Edictum.

SI quis (11) intestatus (12) decedens, codicillis dedit libertates, neque (13) adita sit ab intestato hereditas, favor Constitutionis (14) Divi Marci debet locum habere, et hoc casu: quæ jubet libertatem competere *servo* (15), et bona ei addici, si idonee (16) creditoribus caverit de solido, quod cuique debetur, solvendo.

De actionibus in eum cui bona addicta sunt.

2. Idem lib. 65. ad Edictum.

IN quem etiam (17) utiles actiones plerumque creditoribus (18) competunt.

Si certum sit vel incertum, an existat successor. 1. *De abstentione et restitutione in integrum.* 3. *De præsentia et absentia eorum qui libertatem accipiunt.* 5. *De die, conditione, puritate.* 6. *De conditione dandorum decem.* 7. *De fideicommissaria libertate.* 8. *De cautione præstanda, quid comprehendendum decreto.* 12. *Qui ad libertatem pervenerunt, quorum liberti fiant.* 13. *Quid comprehendendum addictione.* 14. *De tutela.* 15. *De servis alienis.* 16. *Si legatarius rogatus sit manumittere.* 17. *De fisco.* 18. *De minore viginti annis.* 19. *De libertate relicta in fraudem creditorum.* 20. *De bonis a fisco non agnitis.* 21. *De jure ejus cui bona addicta sunt*, 22. *Et eodem conveniendo.* 23. *Si pluribus bona addicta sint.*

4. Idem lib. 60. ad Edictum.

ERgo, quamdiu (19) incertum sit, utrum existat successor, an non, cessabit Constitutio: cum certum esse cœperit, tunc erit Constitutioni (20) locus (21).

§. 1. Si is (22) qui in integrum restitui potest, abstinuerit se hereditate, an quamdiu (23) potest in integrum restitui, existimamus Constitutionem cessare: quia non est certum ab intestato neminem successorem exstare? Est tamen verius admittendam Constitutionem.

§. 2. Quid ergo, si post addictionem libertatum conservandarum causa factam, in integrum sit restitutus? Utique non erit dicendum, revocari (24) libertates, quæ semel competierunt.

§. 3. Illud videamus, utrum præsentes esse debent, qui libertatem acceperunt, an vero non? Et cum invitis illis possint bona propter libertatem addici (25), utique etiam absentibus.

§. 4. Quid ergo, si quidam præsentes sint, quidam absentes? videamus, an etiam absentibus competat libertas? Et potest dici, exemplo (26) aditæ hereditatis competere libertatem, etiam absentibus.

§. 5. Si ex die data sit libertas, an dies exspectandus

(1) Quid, si non sit primogenitus post libertatem matris? dic ut *infr. h. t.*

(2) Quia falsa demonstratio non vitiat legata. *l.* 17. *in pr. supr. de cond. et demonst.*

(3) Vide *l.* 17. *in pr. supr. h. t. et l.* 4. §. 2. *infr. de statulib.*

(4) Manumissi scil.

(5) *l.* 3. *in princ. infr. de statulib.*

(6) Sabinus. *Basilic.*

(7) Conditionis eventum.

(8) De fideicommissis libertatibus. Paul. 4. *sent.* 13. *Lib.* 7. *C.* 4. 48. *Eclog.* 1. Fideicommissariæ libertates verbis precariis relinquuntur.

(9) *l.* 26. *in fin. l.* 28. §. 3. *infr. h. t.*

(10) *Al.* perinde.

(11) §. 3. *Inst. de eo, cui libert. caus.*

(12) Codicilli etiam ab intestato fieri possunt.

(13) Aditio hereditatis exigitur ad ea confirmanda, quæ testamento relicta. An et in codicillis confirmandis aditio hereditatis ab intestato necessaria est? Roffredus negat: Jacob. Aretinus et Bartolus ajunt.

(14) De qua *in princ. et* §. 1. *Inst. de eo cui libert.*

(15) Id est, uni servo.

(16) Vid. *l.* 4. §. 8. *infr. h. t.*

(17) Vide *l.* 4. §. *pen. infr. eod.*

(18) Defuncti.

(19) §. 4. *Inst. de eo, cui libert.*

(20) Divi Marci. de qua *l.* 2. *supr. h. t.*

(21) Et proinde bonorum addictioni. *d. l.*2.

(22) §. 5. *Instit. de eo, cui libert. causa.*

(23) Eventura jure communi, non speciali inspicimus.

(24) Vide *l.* 3. *C. de test. manum.*

(25) *l.* 19. *infr. de regul. jur.*

(26) Id est, ut quemadmodum adita hereditate competunt libertates etiam ignorantibus: ita bonis addictis.

sit? et puto exspectandum (1): ante ergo non addicentur. † Quid deinde, si sub conditione data sit libertas? Et si quidem aliquæ pure, aliquæ sub conditione, utique addici statim possunt. Si omnes sub conditione, quid consequens erit dicere? utrum exspectandum, ut conditio existat: an vero statim addicimus, tunc demum competitura libertate, si exstiterit conditio? quod magis erit probandum.

† Addictis itaque bonis, *directæ libertates puræ* (2) *datæ*, *statim* (3) *competunt*: *ex* (4) *die*, *cum dies venerit*, *conditionales*, *cum conditio exstiterit*. † Nec erit ab re existimare, etiam pendente conditione libertatum, licet omnes sub conditione datæ sint, Constitutionem locum habere. Ubi enim libertatis spes est, ibi dicendum est, vel modica data occasione, quod sine damno creditorum futurum est, addictionem admittendam.

§. 6. Si sub conditione *dandorum decem* libertas data sit; sive heredi dare jussus sit, qui libertatem accipit, sive non sit dictum cui (5): an dando ei, cui bona addicenda sunt perveniat ad libertatem, quæri potest? Et magis est ut ei dare debeat, cui bona addicta sint, quasi translata conditio videatur. certe si alii, quam heredi dare jussus sit, ipsi, cui jussus est, dabit.

§. 7. Si qui fideicommissam libertatem acceperunt, non (6) statim, ubi addicta bona sunt, liberi sunt, sed fideicommissam libertatem possunt consequi: hoc est, manumittendi sunt ab eo (7), cui addicta bona sunt.

§. 8. Addici ita demum bona voluit, *Si idonee* (8) *creditoribus cautum fuerit de solido*, *quod cuique debetur*. Ergo cavendum est idonee. Quid est *idonee?* (9) satisdato (10) utique, aut pignoribus datis. Sed si ei fides habita fuerit promittenti sine satisdatione, idonee cautum videbitur.

§. 9. Creditoribus caveri quemadmodum debet? utrum singulis, an vero omnium nomine uni ab ipsis creato? Et oportet officio (11) judicis constitui, convenire creditores, unumque (12) creare, cui caveatur omnium nomine.

§. 10. Illud videndum, ante caveri debet creditoribus et sic addici bona; an vero sub conditione hæc sunt addicenda, *si fuerit cautum?* Et puto, sic comprehendendum decreto, si omnia ex Constitutione Divi Marci facta sint.

§. 11. *De solido*, utique sic accipiemus, de sorte et usuris debitis.

§. 12. Hi, qui ad libertatem pervenerunt, quorum liberti fiant, Constitutio ostendit (13): ut qui directam libertatem (14), *orcini* erunt liberti: nisi forte is, qui addici sibi bona desiderat, ita velit addici, ut etiam hi qui directam libertatem acceperunt, ipsius liberti fiant.

§. 13. Qui autem volunt ipsius liberti fieri, utrum manumittendi sint ab eo, an vero ipsa addictione hoc comprehendendum, hac conditione sibi addici bona, *ut hi etiam*, *qui directam libertatem acceperunt*, *ipsius fiant liberti?* Et puto, hoc esse probandum, ut ipsa addictione hoc comprehendatur: idque verba quoque Constitutionis (15) admittunt.

§. 14. Cum autem servus libertatem nanctus est, utique etiam tutelam ejus habebit [is] cui bona addicta sunt.

§. 15. Si alienos (16) servos rogaverat heredem manumittere, utrum dicimus Constitutionem locum habere? An vero cessabit Constitutio? Magisque est, ut locus sit Constitutioni: addictis enim bonis redimere et præstare libertatem cogitur a Prætore (17).

§. 16. Si non heres, sed (18) legatarius rogatus fuerit manumittere: nunquid cesset Constitutio, quod legatis non debitis nec libertates possunt deberi? Magisque est, ut idem favor sit: omnibus enim generaliter voluit libertatem præstare, quibus competeret, si hereditas adita fuisset.

§. 17. Eadem Constitutio prospexit, ut si fiscus bona admiserit, æque libertates competant. Ergo sive jaceant (19) bona fisco (20) spernente, sive agnoverit, Constitutio locum habet. Cæterum si alia ratione agnoscat, apparet, cessare debere Constitutionem. Quare et si *caducis* (21) *legionis* bona delata sint, idem erit probandum.

§. 18. Item si (22) minor xx. annis dedit libertatem, dicemus, non competere, nisi [si] fideicommissam: hæc enim competeret, si modo potuit causam (23) probare minor xx. annis, si vivus manumitteret.

§. 19. Si in fraudem creditorum (24) libertas data sit ab eo, qui mortis tempore solvendo non est, an competat? Et si quidem fiscus bona non adgnoverit, forte competet libertas: quia solidum creditoribus offertur. Atquin, si adita hereditas fuisset, non competeret: certe si fiscus adgnovit hereditatem, facilius probabitur, cessare libertatem. nisi [si] quis verba Constitutionis secutus, dixerit, ipsum sibi imputare debere, qui addici sibi hac conditione bona voluit, ut libertates competant: si quis autem exemplum aditæ hereditatis fuerit secutus, directæ liber-

(1) Diem libertatis dandæ.
(2) Pure. *vulg.*
(3) Ab adita hereditate.
(4) Legata in diem vel sub conditione, post diem et conditionem effectum adsumunt.
(5) Eo casu heredi dandum est. *l.* 22. *infr. de statulib.* Conditionis impediendæ facultas ad heredem transit.
(6) §. 1. *vers. et ii quidem. Instit. de eo, cui libertatis caus.*
(7) *l.* 50. §. 1. *supr. de manumiss. testam. l.* 15. §. 1. *in princ. et fin. C. de testam. manumiss.* §. 1. *circa medium. Inst. de eo, cui libert. caus.*
(8) Vid. *l.* 6. *l. ult. C. de testam. manumiss.*
(9) Idonee cavet, qui satisdat, aut pignus dat, vel cui fides habita est.
(10) *l.* 59. *in fin. supr. mandati.*
(11) Judex potest ex officio suo cogere collegia, et universitates, ut Syndicum sibi constituant, et per eum litigent. Jacobus Aretius, Bartolus, Albericus.
(12) *l.* 3. §. 7. *supr. de admin. et peric. tut. l.* 2. *infr. de curat. bon. dando.*
(13) Adi ad hæc et sequentia Alexandrum ab Alexandro *Genial. dierum lib.* 3. *cap.* 25. Turnebum *lib.* 7. *adversar. cap.* 21. Mod.
(14) §. 1. *vers. et ii quidem. Inst. de eo, cui libert. caus.* Is qui directo liber esse jussus est, *Orcinus* fit libertus. Is cui per fideicommissum data est libertas, non testatoris, sed manumissoris fit libertus. Ulp. 2. §. 8.
(15) D. Marci scil. de qua *l.* 2. *supr. h. t. in pr. et* §. 1. *Inst. de eo, cui libert.*
(16) Potest enim extraneo per fideicommissum libertas dari. Ulp. *ibid.* §. 10.
(17) Quid, si dominus nolit vendere? extinguitur libertas. Ulp. *ibid.* §. 11.
(18) Utriusque servo dari libertas potest per fideicommissum. Ulp. *ibid.* §. 10.
(19) Vacantia bona, non esse hereditatem hinc colligit Bart. unde rursus notant, fiscum ad legata præstanda non teneri.
(20) §. 20. *infr. h. t.* §. 1. *in fin. Inst. de eo, cui lib. caus.*
(21) Si qua ducis. *Hal.* alii legunt, si caducis legionibus. Cujac. ad 28. Ulp. §. 7. legit, caducariis legibus, id est, Juliis. vide eundem in *l.* 3. *C. de bonis vacantibus.* alii legunt, si ad ducis legiones, vel ad duces: vel, si ducis legioni: vel, si militis legioni.
(22) *l.* 5. *C. h. t.* vid. *l.* 4. *C. de testam. milit.*
(23) Causa probata manumitti minor, si causam probaverit apud consilium. In consilium adhibentur Romæ quinque senatores, et quinque equites Romani: in provincia viginti recuperatores, cives Romani. Ulpianus 1. §. 10. Theoph. §. 4. *Inst. quib. ex caus. manumitt.*
(24) Sed non licet per legem Æliam Sentiam. Ulpian. 1. §. 12.

tates non competent, si consilium (1) et eventus fuerit fraudandorum creditorum: nec fideicommissæ præstabuntur, si eventu fraudentur creditores.

§. 20. Si bona fuerint a fisco (2) non adgnita, eaque addicta libertatis conservandæ gratia, an possit fiscus postea adgnoscere? Et magis est, ne possit. Plane, si non certioratis Præfectis (3) ærario, bona fuerunt libertatis conservandæ causa addicta, videndum est, an Constitutioni locus sit? Et si quidem talia fuerunt, ut agnosci deberent, addictio cessat: si vero non (4) fuerunt, addictioni locus est.

§. 21. Is autem, cui bona addicta sunt, bonorum possessori (5) adsimilari (6) debet (7), et secundum hoc et jura (8) sepulcrorum poterit habere.

§. 22. Item videamus, an conveniri (9) a creditoribus possit hereditariis actionibus: an vero non nisi ex cautione, quam interposuit? Magisque est, ut non aliter conveniatur, quam ex ea cautione, quam interposuit.

§. 23. Si duobus pluribusve addicta fuerint bona, et communem rem (10) et communes libertos habebunt, et secum familiæ erciscundæ judicio experientur.

De herede absente.

5. Paulus lib. 57. ad Edictum.

IN fideicommissariis libertatibus si absente herede Prætor pronunciasset libertatem deberi: est et liber, et defuncti libertus, si et servus ejus fuit; aut heredis (11), si servus heredis sit: imo et si sine successore heres decesserit, conservandam esse (12) libertatem, Senatus Hadriani temporibus censuit.

De pecunia legata, 1. *Ut servus manumittatur*, *et de lege Falcidia.*

6. Idem lib. 60. ad Edictum.

DEcem legata sunt, et rogatus est legatarius *Stichum emere et manumittere:* Falcidia intervenit, et minoris (13) emi servus non potest. quidam putant, dodrantem accipere [debere] legatarium, nec emere compellendum. Idem putant, etiam si servum suum rogatus sit manumittere, et dodrantem ex legato acceperit: non esse compellendum manumittere. ✝ Videamus (14), ne utique in hac (15) specie illud dicendum sit. Sed in superiore (16), sunt, qui putant cogendum (17) legatarium redimere servum, et se oneri subjecisse, dum accipit vel dodrantem: sed si paratus sit retro restituere, quod accepit, an audiendus sit, videndum? sed cogendus heres (18) tota decem præstare, perinde (19) atque si adjecisset testator, ut integra præstentur.

7. Ulpianus lib. 63. ad Edictum.

SI cui legata sint centum ita, *ut servum alienum redimat et manumittat*, *et bonis heredis venditis*, *partem* (20), *non totum persequatur:* non alias debet consequi legatum, quam si caverit, se manumissurum. sed hoc tunc demum, si largiatur portio, quam accepit, ad servi pretium, paratusque sit dominus tanti [eum] vendere: alioquin exceptione doli debebit legatarius repelli.

De legatario rogato manumittere.

8. Pomponius lib. 7. ex Plautio.

EUm, cui mille nummi legati fuissent, si rogatus fuisset *viginti* (21) *servum* (22) *manumittere*, non cogi fideicommissam libertatem præstare (23), si legatum non caperet, constat.

De alienatione servi prohibita.

9. Marcellus lib. 15. Digestorum.

CUm fidei heredis commisit, *ne* (24) *servus alienam servitutem patiatur:* experiri potest confestim, ut fuerit alienatus (25), petere libertatem. Sed ubi alienatio non est voluntaria, sed necessitas alienandi (26) ex causa testatoris pendeat, prope est, nondum (27) debeat præstari fideicommissum: quod potest videri defunctus nihil sensisse de hujusmodi casu alienationis.

1. *Si is cui libertas debebatur*, *venit.*

10. Idem lib. 17. Digestorum.

QUidam in testamento scripserat, *Illum et illum servos meos* (28) *venire nolo:* si (29) ideo eos noluit venundari, ut si veneant, ad libertatem perveniant, præstanda erit libertas. nam et illi videtur libertas relicta, de quo ita scriptum est, *Nolo* (30) *alii*, *quam tibi*, *serviat.* Secundum hæc igitur, [si] quoquomodo vendere tentaverit servum, confestim peti poterit libertas: nec, quominus præstet libertatem, proderit heredi, si eum redemerit: quia semel extitit conditio.

§. 1. Is cui libertas debebatur, venit: si vult ab herede manumitti, non erit interveniendum ei, cui heres præsens erit, emptor latitavit; quoniam poterat uti Senatusconsulto (31), ut quasi ex testamento ad libertatem perveniat.

(1) Vide *l.* 23. *infr. qui et a quibus.*

(2) §. 17. *supr. h. t.* Goth. Quo tempore per intermissam agnitionem fiscus successionem amittat. vide Peregrin. *de privileg. fisci lib.* 6. *tit.* 8. *num.* 31. Ans.

(3) Præfectorum ærario munus fuit bona, quæ fisco deferuntur, spernere vel agnoscere. *l.* 13. *infr. de jure fisci.* Ulpian. 1.

(4) Adde *l.* 1. §. 1. *Infr. de jure fisci.*

(5) Id est, heredi Prætorio, quasi heredi.

(6) Bonorum possessoris, et ejus cui bona sunt addicta similitudo.

(7) Non heredi.

(8) Adde *l.* 42. *in fin. supr. ad SC. Trebell. l.* 6. *Supr. de relig.*

(9) *l.* 3. *supr. h. t.*

(10) Rei vocabulo hereditatem defuncti intellige. dixi ad *l.* 15. *supr. de legat. præstand.*

(11) Id est, alienus. *l.* 47. §. 1. *infr. h. t.*

(12) Et ita erit orcinus. *l.* 30. §. 12. *infr. eod.*

(13) Quam decem. ut sit sensus: Si tanti potest servus emi, quantum legatum est, etiam si legata modum legis excedant, favore libertatis perinde est, ac si id testator prohibuisset, ne ex legato detraheretur Falcidia. vid. Cujac. ad *l. si minor.* 33. *supr. de minorib.*

(14) An his verbis adfirmamus? Duarenus negat.

(15) Quando servum suum manumittere jussus est.

(16) Quando extraneum.

(17) Vide *l.* 24. §. 13. *infr. h. t.*

(18) Et sic Falcidia libertatem non minuit. *l.* 8. §. 9. *Supr. de inoffic. test.* vid. *l.* 33. *supr. ad leg. Falcid.* Goth. vide Fachin. *lib.* 5. *contr.* 17. Magon. *decis. Florent.* 13. adde Forcat. *Necyom. dial.* 45. Ans.

(19) Falcidiam satis aperte vetat detrahi, qui integrum legatum præstari jubet. vide Cujac. ad *Novell.* 1. *et l.* 38. §. *ult. supr. ad l. Falcid.* Quin hoc amplius ex hac l. colligunt, Falcidiam ex piis legatis non detrahi. de quo vide quæ scripsi ad *l.* 1. §. 5. *supr. ad l. Falcid. et Novell.* 131. *cap.* 12. adde Tiraq. 26. *privilegio piæ causæ.*

(20) *l.* 48. *Infr. h. t.*

(21) Dignum scil.

(22) Suum.

(23) *l.* 33. *Supr. de minor.*

(24) Vide *l.* 21. *pr. infr. h. t.*

(25) Citra ullam necessitatem a defuncto impositam.

(26) *l.* 21. *circa fin. princ. infr. h. t.*

(27) Id est, ut non debeat: hoc enim in verbo particula *dum*, vacat, ut illo Virgilii loco: *At Phœbi nondum patiens.* vid. Cujac. 15. *obs.* 5.

(28) *l.* 24. §. 8. *infr. h. t.*

(29) Voluntatis igitur hic quæstio est: an his verbis voluerit servos ad libertatem pervenire?

(30) Adde *l.* 12. *in princ. infr. h. t.*

(31) Rubriano, quo electionem habet. vid. *l.* 28. *in pr. infr. h. t.*

*

§. 2. Is cui ex fideicommisso libertas debebatur, ab eo qui solvendo non erat, passus est se bonæ fidei emptori tradi: existimas in manumissum constituendam (1) actionem exemplo ejus, qui liberi hominis emptorem simulata servitute decepit. Ego quoque adducor, ut putem recte adversus venditos (2) actionem competere: et magis similem videri statulibero, qui pridie (3) quam ex testamento ad libertatem perveniret, idem fieri passus est.

De auctoritate tutoris.

11. Modestinus lib. 1. Differentiarum.

Ex causa fideicommissi servo libertatem (4) dare sine tutoris auctoritate pupillus non potest.

De commendatione ne cui alii serviant, et de publicatione bonorum. 1. De legatario rogato manumittere. 2. De hereditate fisco vindicata.

12. Idem lib. singul. de Manumissionibus.

Imperator Antoninus, cum Firmus Titiano Tragœdos (5) tres legasset, et adjecisset, *Quos tibi commendo, ne* (6) *cui alii serviant*; publicatis (7) bonis Titiani, rescripsit, debere (8) eos publice manumitti.

§. 1. Et legatarius (9) non minus (10) quam heres rogari potest servum manumittere: et si (11) ante manumissionem decesserit, successores ejus debent manumittere.

§. 2. Divus Antoninus et Pertinax rescripserunt, hereditate fisco vindicata, quoniam tacite quis rogatus erat ei qui capere non poterat, restituere hereditatem: et directo, et per fideicommissum datas libertates deberi.

De mora.

13. Idem lib. 9. Regularum.

Si prægnans ancilla (12) moram non studio manumissoris, sed fortuito (13) patiatur, ne manumitteretur, liberum quidem non pariet: sed cogetur qui manumittere debuit, natum matri tradere, ut per eam perveniat ad libertatem.

De libertate in cujusdam ex heredibus arbitrium collata.

14. Idem lib. 10. Responsorum.

Lucius Titius testamento facto Seiam uxorem suam, item Titiam filiam communem, æquis portionibus scripsit heredes: item alio capite, *Erotem servum meum, qui* (14) *et Psyllus vocatur, liberum esse volo* (15), *si* (16) *uxori meæ placeat* (17): cum itaque Seia uxor Lucii Titii abstinuerit ab eadem hereditate, et ex substitutione portio ejus ad Titiam filiam pervenerit (18), Quæro, an Eroti, qui et Psyllus vocatur, ex his verbis suprascriptis libertas competit? Modestinus: Eroti, quod uxor testatoris hereditate se abstinuit, non obesse respondit. † Item quæro, an Seia uxor quæ se hereditate abstinuit, petenti Eroti libertatem juste contradicere possit? Modestinus respondit, Seiæ dissensum nullius (19) esse momenti.

De jure heredis in servum manumittendum, et de ejus servi alienatione.

15. Idem lib. 3. Pandectarum.

Si quis ex causa fideicommissi manumissurus est, nullo (20) modo deteriorem ejus servi conditionem facere potest. ideoque nec vendere eum interdum alii potest, ut ab eo, cui traditus est, manumittatur: et si tradiderit, redimere illum cogitur (21) et manumittere: interest enim nonnunquam, a sene (22) potius manumitti, quam a juvene.

De servis propriis vel alienis.

16. Licinnius Rufinus lib. 5. Regularum.

Libertates etiam per (23) fideicommissum dari possunt, et quidem largius, quam directo: nam non tantum propriis, [sed (24) et] alienis servis per fideicommissum libertas dari potest; ita tamen, ut vulgaribus (25) verbis, et quidem evidenter voluntas testatoris exprimi possit.

De verbis, cum tibi visum fuerit.

17. Ex libro 21. Digestorum Scævolæ Claudius.

Cum *tibi* (26) *visum fuerit manumittere*: utiliter datur fideicommissa libertas.

De conditione, si bene se rationibus gesserit.

18. Scævola lib. 23. Digestorum.

Testamento ita cavit: *Pamphilus, si bene se gesserit rationibus meis, liber esto*. Quæsitum est, cum ma-

(1) In factum. *l.* 22. *in pr. infr. de lib. caus.*

(2) Venditorem.

(3) Id est, paulo ante. vide *l.* 7. §. 2. *infr. de injuriis.*

(4) Vide *l.* 20. *supr. de manumiss. vind.* Paul. 4. *sentent.* 13. §. *ult.*

(5) Tragœdos servos interdum legabant veteres.

(6) *l.* 21. *in pr. l.* 24. §. 7. *infr. h. t.*

(7) Alienari res prohibita non potest publicari. adde *l. si in libertin.* 28. *supr. de bon. lib. l. Statius.* 48. *infr. de jure fisci.* de quo v. Marcum Anton. Peregrin. *lib.* 5. *de jure fisci. n.* 100. 101. 102.

(8) Ut ne serviant fisco contra voluntatem defuncti. *Græci.*

(9) *l.* 22. §. 1. *infr. h. t.*

(10) §. 2. *Inst. de singul. reb. per fideic. rel.* Ulp. 26. §. 18. 2. Gaius 7. §. 8.

(11) Decedente eo a quo fideicommissa libertas est relicta, heredes ejus eam præstare sunt cogendi. Paulus 4. *sent.* 13. §. 2.

(12) Cui debetur libertas.

(13) Mora fortuita. vid. *l.* 3. *C. de fideic. libert.*

(14) Nomen contrahentis demonstrationis plenioris causa varium subjici a notariis posse hinc colligit Bartolus. *Goth.* vide Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 1. *q.* 8. *num.* 7. Ans.

(15) Volo: hoc, inquam, verbum *volo*, liberam voluntatem arguit, ut *arbitrii* verbum non liberam, sed boni viri arbitrium. Quid verbum *placet?* mox dicetur.

(16) *l.* 8. *C. h. t.*

(17) Vox *placet*, viri boni arbitrium notat. unde notant, libertatem conferri non posse in meram voluntatem heredis, *l. fideicommissa.* 46. *infr. h. t.* sed in arbitrium boni viri. vide Menoch. *lib. de arbitrariis.*

(18) Vide *l.* 26. §. 6. *infr. h. t.*

(19) Cur ita? Qui instituitur heres, et fideicommissarius, fideicommissarius esse non potest, nisi sit heres. *Bart.*

(20) *l.* 24. §. 21. *infr. h. t.*

(21) Et ita eligit. vid. *l.* 20. *infr. eod.*

(22) Senem quam juvenem patronum habere, nostra interest. de sene vide quæ notavi ad *l.* 5. *Infr. de jure immunitatis.*

(23) Vide *l.* 43. *supr. de manumiss. testam.* §. 2. *Inst. de sing. reb. per fideicomm. relictis.*

(24) *l.* 14. *in fin. supr. de leg.* 2. §. 2. *Inst. de sing. reb. per fideicomm.*

(25) Vulgaria verba, id est, quæ vulgo accipiuntur pro precariis: precaria sunt autem hæc verba, peto, rogo, volo, *l.* 41. *infr. h. t.* mando, fideicommitto, §. *ult. Inst. de sing. reb. l.* 2. *C. comm. de legat.* deprecor, cupio, injungo, desidero, *l.* 115. *l.* 118. *supr. de leg.* 1. jubeo, *l.* 28. §. *pen. supr. de liber. leg.* relinquo, *l.* 78. §. 8. *supr. ad SC. Trebell.* Commendo, non est precarium, *l.* 12. *C. h. t. l.* 11. §. 2. *supr. de leg.* 3. nisi testator probetur eo verbo fideicommittere voluisse; nam ex novis constitutionibus omne verbum ad fideicommittendum utile est. vide Cujac. ad 4. Paulus 1. §. 6.

(26) Vid. *l.* 46. §. 3. *infr. h. t.*

nente eodem testamento post aliquot (1) annos decesserit, nec [ullæ (2)] querelæ locus de Pamphilo circa rationes patroni sit, an ex testamento libertatem sit consecutus? Respondit, nihil proponi, cur non sit consecutus.

De herede absente. 1. *De fideicommisso uxoris legatariæ.*

19. Idem lib. 24. Digestorum.

HErede instituto marito (3), per fideicommissum libertatem servis dedit, in quibus et Sticho actori mariti. Quæsitum est, cum absente domino isti Præsidem Provinciæ adierint, ut libertas sibi præstaretur, quasi ex (4) justa causa heres abesset, et Præses Provinciæ pronunciaverit libertatem (5) deberi: an agi cum Sticho possit ut rationem actus a se administrati reddere compellatur? Respondit non posse.

§. 1. Uxori dotem, et alias res plures legavit, et ejus fidei commisit, *ut Aquilinum servum proprium mulieris apud Consilium manumitteret;* id negat se facere debere, quod ipsius proprius esset: quæro, an libertas ei debeatur? Respondit, uxorem, si ex testamento non solum dotem, sed etiam cætera legata præstari [sibi] vellet, compellendam ex (6) causa fideicommissi Aquilinum manumittere, eumque, cum liber erit, petiturum ea, quæ sibi legata sunt.

Ad Senatusconsultum Trebellianum.

20. Pomponius lib. 7. Epistolarum.

APud Julianum ita scriptum est: si heres rogatus servum manumittere, ex Trebelliano Senatusconsulto hereditatem restituerit, cogi debebit manumittere: et si latitabit, vel si (7) justa ex causa aberit, Prætor, causa cognita, secundum Senatusconsulta ad eas causas pertinentia pronunciare debebit: si vero servum susceperit (8) is cui hereditas restituta fuerit, ipsum (9) competit (10) manumittere, et eadem in personam ejus observari conveniet, quæ circa emptores custodiri solent. An hæc vera putes? nam ego discendi cupiditate, quam solam vivendi rationem optimam in octavum (11) et septuagesimum annum ætatis duxi, memor sum ejus sententiæ, qui dixisse fertur, Κἂν τὸν ἕτερον (12) πόδα ἐν τῇ σωρῷ ἔχω προσμαθεῖν τι βουλοίμην. Id est, *Etsi* (13) *alterum pedem in tumulo haberem, non pigeret aliquid addiscere.* Bellissime Aristo et Octavenus (14) putabant, hunc servum, de quo quæreretur, fideicommissæ hereditatis non esse: quia testator rogando heredem, ut eum manumitteret, non videtur de eo restituendo sensisse. si tamen per errorem ab herede datus fuerit, ea dicenda sunt quæ Julianus scribit.

Si testator rogavit, ne servus servitutem alterius patiatur.

21. Papinianus lib. 19. Quæstionum.

ROgo (15), *ne Stichus alterius* (16) *servitutem experiatur* (17). intelligi (18) datam fideicommissam libertatem, placuit Principi: quid enim tam contrarium (19) est servituti (20), quam libertas? Nec tamen quasi post mortem heredis data videbitur: quod eo pertinet, ut si vivus eum alienaverit, confestim libertas petatur; nec (21) prosit ad impediendam libertatis petitionem, si redemerit eum, cujus semel conditio extitit. † Idem probandum est, si (22) non voluntaria alienatio ab herede facta est. nec refragabitur, quod non per ipsum alienatio facta est: fuit enim quasi statuliber, et quacunque ratione conditio impleta est.

De legatario rogato manumittere. 1. *De duobus ex tribus servis manumittendis.* 2. *De herede absente vel non existente.*

22. Idem lib. 22. Quæstionum.

SI legatario fundi decem pretii (23) nomine relicta sint in hoc, [*ut*] *servum suum manumittat:* quamvis fundi legatum adgnoverit, si tamen pecuniæ propter interventum Falcidiæ non adgnoverit, cogendus est et pecuniam accipere habita legis Falcidiæ ratione, et servo fideicommissariam libertatem præstare, cum semel fundi legatum adgnovit.

§. 1. A duobus heredibus, qui tres (24) servos habebat, petit, *ut duos ex his quos voluissent, manumittant;* altero heredum latitante (25), alter declarat, quos velit manumittere: potest dici, fieri liberos, ut perinde libertas competat, ac si præsens (26) solus manumittere potuisset. † Quod si ex servis unus decesserit, sive justa ex causa absit heres, sive fari non possit, a quo petitum est: decernente Prætore, duos, qui supersunt, fieri libertos (27) convenit.

§. 2. Cum is, qui fideicommissam libertatem præstare

(1) Post multos annos. *Græci.* Gothofr. vid. Alciat. *lib.* 1. *dispunct. cap.* 8. Cujac. 13. *obs.* 16. Anton. Augustin. *lib.* 1. *emend. cap.* 2. Ans.

(2) Id est, si sit satisfactum voluntati defuncti. vide *l.* 13. *in fin. pr. infr. de statulib.*

(3) Ab uxore.

(4) *l.* 22. §. 1. *Infr. h. t.*

(5) Vide *l.* 22. §. *fin. infr. h. t.*

(6) Quia aliquid accepit a testatore. *l.* 23. §. 2. *infr. h. t. l.* 13. §. 4. *infr. de statulib.* secus si nihil recepit. vide *l.* 5. §. 4. *supr. de his, quæ ut indign.*

(7) *l.* 19. *supr. l.* 22. §. 1. *infr. h. t.*

(8) Usucceperit. *Græci* apud Cujac. 13. *obs.* 16. Goth. Adde Ant. Augustin. *lib.* 1. *emendat. cap.* 8. Ans.

(9) *l.* 15. *in fin. supr. l.* 23. §. 1. *l.* 24. §. 21. *l.* 29. *in pr. l.* 51. *in pr. infr. h. t. l.* 9. §. 1. *infr. de statulib.*

(10) Convenit. *Hal.*

(11) Pomponius ad octavum et septuagesimum annum ætatis pervenit.

(12) Adde *l.* 65. §. 3. *supr. de leg.* 3.

(13) Sic Solon apud Cic. *lib. de senectute*, gloriatur se quotidie addiscentem senem fieri. et ipse Cicero, 9. *epist. fam. ultim.* adde Suidam in *Marcus.* Haud possem, inquit, vivere nisi in literis viverem: et tamen turpis et ridicula res est elementarius senex. Seneca 5. *epist.* 36. ut et nihil turpius, quam senex vivere incipiens. Idem 2. *ep.* 13. *in fin.* quemadmodum et nihil turpius, quam grandis natus senex, qui nullum aliud habet argumentum, quo se probet diu vixisse, præter ætatem. Idem 1. *de Tranquillitate.*

(14) Sabinus. *Græci.*

(15) Vide Cujac. ad hanc leg. 15. *observ.* 5.

(16) V. *l.* 9. *supr. h. t.*

(17) *l.* 41. §. 1. *infr. h. t.*

(18) His verbis, superioribus sc. ut sit sensus: his verbis data videtur libertas fideicommissaria sub conditione, *si extraneo alienetur.* Nam qui alienam servitutem servum experiri non vult, sane vult is liber fiat. vid. Cujac. *ibid.*

(19) Contraria est servituti libertas.

(20) *In fin. pr. Inst. de libertinis.*

(21) *l.* 10. *Supr. h. t.*

(22) *l.* 9. *in fin. supr. h. t. l.* 69. §. 1. *supr. de leg.* 2. vide Cujac. ib.

(23) Et si cum onere. vide *l.* 5. §. 1. *supr. de leg.* 2.

(24) Legis Caniniæ modus hic servatur a testatore.

(25) Electione duobus data, si unus eorum latitet, quod eligere noluit: qui non latitabit, is solus eligere poterit. facit *l.* 1. §. *si plures. supr. de exercitoria.* c. 19. *vers. item post. ext. de elect.*

(26) Id est, ac si unus potuisset duos servos manumittere.

(27) *Al. liberos.*

debet (1), justa ex causa abest aut latitat; aut quidam præsentes sunt, alii ex justa causa absunt, nonnulli frustrandi gratia fideicommissi copiam sui non faciunt; aut ei, qui libertatem debuit, heres non extitit, aut (2) suus heres hereditate se abstinuit: Prætor pronunciare debet, *ex testamento Lucii Titii fideicommissam libertatem* (3) *competere*: idque Senatusconsulto demonstratum est. quo Senatusconsulto comprehensum est, ne dubium et obscurum esset, cujus libertus fieret, Prætorem pronunciare debere, qui ex justa causa, et qui detrectandæ libertatis gratia absit.

De compilata hereditate. De ratione gesta. 1. De herede heredis, et ad SC. Trebell. 2. De castrensi peculio. 3. De die. 4. De die et conditione.

23. Idem lib. 9. Responsorum.

Fideicommissaria libertas prætextu (4) compilatæ (5) hereditatis, aut (6) rationis gestæ (7) non (8) differtur.

§. 1. Fideicommissariam libertatem ab herede non præstitam cogendus (9) est heredis heres, qui restituit ex Trebelliano Senatusconsulto hereditatem, præstare, si ejus personam (10) eligat, qui manumittendus est.

§. 2. Servum peculii castrensis, quem pater fideicommissi verbis *a* (11) *legitimis* [*filiis*] *heredibus liberari* voluit, filium militem, vel qui militavit, si patris heres extitit, manumittere cogendum (12) respondi: quoniam proprium manumisisse defunctus post donationem in filium collatam existimavit. portionem enim a fratre domino (13) fratrem eundemque coheredem citra damnum (14) voluntatis redimere non cogendum. nec ob eundem errorem (15) cætera, quæ (16) pater in militiam profecturo filio donavit, fratri, qui mansit in (17) potestate, conferenda: cum (18) peculium castrense filius etiam inter legitimos heredes præcipuum retineat.

§. 3. Etiam fideicommissaria libertas a filio (19) post certam ætatem ejus data, si ad eam puer non pervenit, ab herede filii præstituta die reddatur: quam sententiam jure (20) singulari (21) receptam, ad cætera (22) fideicommissa relicta porrigi non placuit.

§. 4. Servum a filio post quinque annos, *si eo tempore mercedem diurnam* (23) *filio præstitisset*, manumitti voluit; biennio proximo vagatus (24), non præstiterat: conditione defectus videbatur. si tamen heres filius, aut tutores ejus ministerium servi per biennium elegisset (25), eam (26) rem ex præterito, quod per heredem stetisset, impedimento residuæ conditioni non esse constitit.

Qui possunt fideicommissariam libertatem adscribere. 1. De servo Principis vel municipii, vel cujusvis alterius. 2. De servo hostium. 3. De homine libero. 4. De servo posthumi. 5. De servo damnato in metallum, 6. Vel concepto et nato ex damnata in metallum. 7. De petitione ne postea serviat. 8. De prohibito alienari. 9. De tutore. 10. De servo pignerato. De favore libertatis. 11. De agnatione posthumæ. 12. De legatario rogato manumittere. 13. Si quid deducto ære alieno ad heredem pervenit, vel non. 14. De legatario rogato manumittere. 21. De alienatione et usucapione.

24. Ulpianus [lib. 5. Fideicommissorum].

Generaliter dicemus, *eos posse fideicommissariam libertatem adscribere* (27), *qui fideicommissum pecuniarium* (28) *possunt* (29) *relinquere.*

§. 1. Et Principis servo vel municipii, et (30) cujus alterius, fideicommissa libertas adscripta valet.

§. 2. Hostium (31) servo si fideicommissaria libertas fuerit adscripta, potest tractari, an non sit inefficax? Et fortassis quis dixerit, indignum esse, civem (32) Romanum fieri hostium servum. sed si in casum relinquatur, in quem noster esse incipit: quid prohibet [dicere, libertatem valere]?

§. 3. Si homini libero fuerit libertas per fideicommissum adscripta, et is in servitutem redactus proponatur,

(1) *l. 19. in pr. supr. h. t.*

(2) Aut si suus.

(3) Vide *l. 15. C. de fideicomm. libert.*

(4) *l. 5. C. de crimine expilatæ hereditat.* vid. *l. 52. §. 1. supr. de manumiss. testam.* προκαλύμματι τοῦ κλοπῆναι κληρονομικὰ etc. 48. *Eclog.* 4. c. 23.

(5) *l. pen. C. de crimine expilatæ. l. 4. supr. de manum. test.*

(6) Vide *l. 37. in pr. infr. h. t.*

(7) A servo cui relicta est libertas.

(8) *l. 37. infr. h. t.*

(9) Vide *l. 12. §. 1. supr. h. t.*

(10) Vide *l. 20. supr. eod.*

(11) Pluribus universitati, vel capitulo, si aliquid mandatur, et id per unum expediri potest, id illi tantum videtur esse mandatum; tenetur ille implere. adde *c. eam te. 7. extr. de reser.* vide tamen *l. si tibi homo. 86. §. pen. Supr. de leg. 1.*

(12) Vide *l. 19. §. 1. supr. h. t.*

(13) Hæc vox *domino*, est glossema.

(14) Damnum conditionis ita dicitur in *l. Imperator. 50. supr. ad SC. Trebell.*

(15) Error hic juris nocet: est enim adversus juri publico: at error facti non nocet. *l. 3. in fin. supr. de supellect.*

(16) Castrensia ea sunt, quæ pater in militiam profecturo filio donat.

(17) Cujac. legit *in paganis*, ut in *l. jus nostrum. 7. Infr. de regul. jur.* Ita enim loquuntur alii auctores, esse in puerilibus, in senioribus, in novissimis; alias cum hic dicatur fratrem paganum mansisse in potestate, innueretur, alterum filium militem solutum fuisse potestate; quod est falsum. Primum enim si ita foret, patris heres non esset, ut alter frater, cum tamen hic ambo heredes proponantur. Deinde militia patriam potestatem non solvit. *l. filiusfam. 35. supr. de ritu.*

(18) Castrense peculium præcipuum filius retinet inter legitimos heredes.

(19) *l. 41. §. 10. infr. h. t. l. 16. supr. de manum. testam. l. 19. Infr. de statulib. l. 10. C. de fideic. lib.*

(20) Juri singulari opponitur jus commune, *l. 78. supr. de cond. et demonstr.* quæ huic legi jungenda. Est vero hoc jus singulare, benignum jus, ut *l. 15. supr. de reb. cred.* aliud enim jure communi. Nam quoties deficit conditio legati, non debetur. *arg. l. 55. l. 56. supr. de condit. et demonstr.*

(21) Singulare jus est, quod contra regulas juris est receptum. *l. 16. supr. de legibus.*

(22) Excipiunt nonnulli piam causam. vide Tiraq. 23. *privil. piæ causæ.*

(23) Unde? ex sua industria, locatione operarum, suo quæstu diurno.

(24) Puta per orbem terrarum.

(25) Elegissent.

(26) Id est, quod biennio proximo servus filio ministerium præbuerit, non diurnam mercedem, ministerium præoptante filio vel tutore, quam mercedem, ex præterito tempore, hoc est triennio, quo servus conditioni paruit, non esse impedimento residuæ conditioni: id est, ea res non efficit, ut minus videatur servus conditioni paruisse biennio residuo, quia nec per servum stetit, quominus et eo biennio pareret conditioni.

(27) Et retro, cujus fidei committi potest ad rem aliquam præstandam, ejusdem etiam libertas fideicommitti potest. Ulpian. 2. §. 9.

(28) De differentia fideicommissariæ libertatis et fideicommissi pecuniarii, vide Cujac. 15. *observ. 5. in fin.*

(29) Id est, qui testari possunt. *l. 2. Supr. de leg. 1.*

(30) Et cujusvis alterius.

(31) *l. 30. in pr. supr. de manum. test.*

(32) Rogatus ancillam manumittere, utique rogari semper intelligi de justa et legitima libertate, id est, civitate Romana. vide Cujac. 18. *obs.* 20.

petere potest libertatem : si modo mortis (1) tempore vel conditionis existentis inveniatur servus.

§. 4. Servo ejus, qui nondum in rebus humanis est (2), libertas recte per fideicommissum relinquitur.

§. 5. Si servus in metallum fuerit damnatus, libertatem sperare non poterit. † Quid ergo, si fideicommissaria libertas [et (3) relicta sit], et pœna metalli indulgentia Principis sit liberatus ? Et est rescriptum ab Imperatore nostro, hunc in dominium prioris domini non restitui: cujus tamen sit, non adjicitur: certe, cum fisci (4) efficiatur, sperare potest fideicommissariam libertatem.

§. 6. Ex damnata in (5) metallum concepto et nato fideicommissaria libertas dari poterit : quid mirum, cum etiam venundari eum posse quasi servum Divus Pius rescripsit ?

§. 7. Si petitum a testatore fuerit, *ne* (6) *postea Stichus serviret*: placuit, fideicommissariam libertatem datam videri. nam qui hoc petit, *ne postea serviat*, videtur petere, ut libertas ei præstetur.

§. 8. Sed et si ita scripsit, *Ne eum* (7) *alienes*, *ne eum vendas:* idem erit dicendum, si modo (8) hoc animo fuerit adscriptum, quod voluerit eum testator ad libertatem perduci. cæterum si alia mente id scripsit, (ut puta quia consilium dabat heredi retinere talem (9) servum, vel quia coërcere voluit servum et cruciare, ne meliorem dominum experiatur, vel aliqua (10) mente (11), non tribuendæ libertatis animo) : dicendum est, cessare libertatis præstationem, et ita Celsus lib. XXIII. Digestorum scribit. *Non tantum enim verba fideicommissi*, *sed et mens testatoris tribuere solet libertatem fideicommissariam.* Sed cum ex præsumptione libertas præstita esse videtur, heredis est, contrariam voluntatem testatoris probare.

§. 9. Si quis tutorem ideo scripserit, quia (12) liberum putavit : certissimum est, neque libertatem peti posse, neque tutelam libertatis præstationi patrocinari : et ita Marcellus lib. XV. Digestorum, et Imperator noster cum patre rescripsit.

§. 10. Si quis servo (13) pignerato directam libertatem dederit, licet videatur *jure subtili* inutiliter reliquisse: attamen, quasi (14) et fideicommissaria libertate relicta, servus petere potest, ut ex fideicommisso liber fiat. favor enim libertatis suadet, ut (15) interpretemur, et ad libertatis petitionem procedere testamenti verba, quasi ex fideicommisso fuerat servus liber esse jussus: nec [enim] ignotum est, *quod multa contra* (16) *juris rigorem pro libertate sunt constituta.*

§. 11. Ex testamento (17)), quod adgnatione posthumæ ruptum esse [constitit], neque (18) directas libertates competere, neque fideicommissarias deberi, [si] quas non (19) a legitimis quoque heredibus paterfamilias reliquerit, satis constat.

§. 12. Si quis alienum vel suum servum rogatus sit manumittere, et minus sit in eo, quod accepit judicio testatoris, plus sit in pretio servi : an cogatur vel alienum redimere vel suum manumittere, videndum est ? et Marcellus scripsit, cum ceperit (20) legatum, cogendum omnimodo suum manumittere. et sane hoc jure utimur, ut multum (21) intersit suum quisque rogatus sit manumittere, an alienum : si suum, cogetur manumittere, etiam si modicum accepit : quod si alienum, non alias erit cogendus, quam si tanti possit redimere, quantum ex judicio testatoris consecutus sit.

§. 13. Proinde consequenter Marcellus ait, eum quoque qui heres institutus est, si (22) quidem aliquid ad eum deducto ære alieno pervenit, cogendum esse suum manumittere : si vero nihil pervenit, non esse cogendum.

§. 14. Plane si forte minus relictum est alicui, verum credit legatum ex aliqua causa : æquissimum erit, tanti eum cogi redimere, quantum ad eum pervenit. nec causari debere, quod minus illi relictum sit, cum creverit ejus legatum per testamenti occasionem. nam etsi ex (23) mora fructus usuræve fideicommisso accessissent, dicendum est, libertatem præstandam.

§. 15. Proinde etsi servi pretium decrevit, dicendum est, redimere cogendum.

§. 16. Quod si legatum sit imminutum, videndum, an cogatur servum manumittere, qui speravit (24) legatum uberius consecuturum ? et putem, si legatum refundere sit paratus, non esse cogendum : idcirco, quia alia contemplatione adgnovit legatum, quod ex inopinato deminutum est. parato igitur ei a legato recedere, concedendum erit: nisi forte residuum legatum ad pretium sufficit (25).

§. 17. Quid ergo, *si plures servos* rogatus sit manumittere, et ad quorundam pretium sufficiat id quod relictum est, ad omnium non sufficiat? an cogendus sit quosdam manumittere ? Et putem, debere eum cogi, vel eos, quorum pretium patitur, manumittere. Quis ergo statuet, qui potius manumittitur ? utrumne (26) ipse legatarius eligat, quos manumittat, an heres [est] ? Et fortassis quis recte dixerit *ordinem* (27) *scripturæ sequendum* (28).

(1) Vide *l. un.* §. 6. *C. de caducis.*
(2) Et ei, qui est in ventre. *l.* 41. *C. de fideic. libert.*
(3) *Al* ei.
(4) Vide *l.* 8. *in fin. C. de sent. passis.*
(5) Vide *l.* 4. *C. de pœnis.*
(6) Vide *l.* 12. *in pr. supr. h. t.* adde *l.* 41. §. 1. *infr. h. t.*
(7) *l.* 10. *in pr. supr. h. t.*
(8) *l* 17. §. 1. *infr. qui, et a quib. manum. l.* 20. *C. de lib. causa.*
(9) Utputa utilem.
(10) Vel alia.
(11) Consideratione. *Græci.*
(12) *l.* 22. *supr. de testam. tutela.* §. 1. *Inst. qui testam. tutores dari possunt.*
(13) Suo.
(14) Vide *l.* 9. *C. de fideic. lib.*
(15) Ut sic interpretemur verba directa, quasi ex fideicommisso sit relicta libertas.
(16) §. *ultim. Instit. de donat.*
(17) Vide *l.* 23. *supr. de manumiss. testam. l.* 47. *infr. h. t.*
(18) Ab intestato venientes non præstant onera scriptis heredibus imposita, *ut hic.* vide tamen *Authent. ex causa. C. de liberis præteritis.*
(19) *l.* 1. *C. h. t.*
(20) Id est, agnoverit.
(21) Idem dicendum in minore. *l.* 20. *in princ. supr. de manumiss. vind.*
(22) *l.* 6. *circa fin. supr. h. t. l.* 45. §. 1. *infr. eod. l.* 14. *C. ad leg. Falcid.*
(23) Fideicommissis ex mora fructus et usuræ accedunt.
(24) Speravit se legatum.
(25) Sufficiat quod apud eum remanet.
(26) *l.* 20. *supr. de leg.* 1.
(27) Ulp. 1. §. 14. *l.* 34. *Supr. de usufr. et quemadm. l.* 24. *Infr. qui, et a quib. manum. l.* 60. *Supr. de hered. instituend.* Ita ex ordine scripturæ colligitur voluntas testatoris : ut prius nominati intelligantur prius vocati, *ut hic.* adde *l. qui solvendo.* 60. *Supr. de heredib. instit. l. si quis habens.* 24. *infr. qui, et a quib. manum. l. quoties.* 34. *supr. de usufr. l. cum pater.* 77. §. *a te peto.* 32. *supr. de leg.* 2. *l. heredes mei.* 57. §. *ult. supr. ad S C. Trebell.* nisi voluntas testatoris ordini scripturæ repugnet : nec enim ordo scripturæ impedire debet causam juris et voluntatis. *l. cum pater.* 77. §. *fidei tuæ.* 12. *supr. de leg.* 2. vide plura apud Manticam, 6. *de conjecturis ultimarum voluntat.* 13. *n.* 1.
(28) Imo ordo scripturæ non est sequendus. vid. *l.* 6. *infr. de solutionib.*

quod si ordo non pareat, aut sortiri (1) eos oportebit, ne aliquam ambitionis vel gratiæ (2) suspicionem Prætor subeat: aut meritis cujusque allegatis arbitrari eos oportet.

§. 18. Simili modo dicendum est, etsi redimere jussus sit, libertatemque præstare, nec pecunia, quæ legata est, sufficiat ad redemptionem omnium, quibus libertas data est: nam et hic idem erit, quod supra probavimus.

§. 19. Si cui legatum sit relictum, is [que] rogatus sit servum proprium manumittere, et id, quod legatum est, præstare: an fideicommissaria libertas præstanda sit? Quosdam movet, quia, si fuerit coactus ad libertatem præstandam, ex necessitate ad fideicommissi quoque præstationem erit cogendus (3): etsi (4) qui putant non esse cogendum. Nam et si mihi legatum fuisset relictum, et id rogatus essem Titio restituere confestim, et præterea fideicommissam libertatem servo meo præstare: sine dubio diceremus, non esse me cogendum ad libertatis præstationem, quia nihil pretii nomine videor accepisse. † Plane si forte post tempus fuerit rogatus restituere sibi legatum relictum, dici potest, propter medii temporis fructum cogendum eum manumittere.

§. 20. Si rogatus quis *alii fundum*, *cum morietur*, *alii centum præstare*, [si] tantum ex fructibus fundi perceperit, quantum est in fideicommisso: cogendum eum præstare. sic fit ut sit in pendenti fideicommissum pecuniarium, et fideicommissæ libertatis præstatio.

§. 21. Quotiens autem fideicommissaria libertas relinquitur efficaciter, in ea (5) causa est, ut neque alienatione, neque usucapione extingui possit: ad quemcunque enim pervenerit is servus, cui fideicommissa libertas relicta est, cogi (6) [eum] manumittere. et ita est sæpissime constitutum. Cogetur igitur is ad quem servus pervenerit, fideicommissam libertatem præstare (7), si hoc maluit is, qui rogatus est: latius enim acceptum est, ut etsi sub conditione fuit ei libertas relicta, et pendente conditione alienatus sit, attamen cum (8) sua causa alienetur. Quod si nolit ab eo manumitti, sed potius ab (9) eo velit ad libertatem perduci, qui erat rogatus eum manumittere: audiri eum oportere, Divus Hadrianus et Divus Pius rescripserunt. † Quinimo et si jam manumissus est, velit tamen potius (10) ejus libertus fieri, qui erat rogatus eum manumittere: audiendum eum, Divus Pius rescripsit. † Sed etsi ex persona manumissoris, vel [ex] quacunque causa manumissus ostendere potest jus suum [lædi] manumissione, [vel etiam] læsum; succurri ei ex his Constitutionibus oportet, ne contra voluntatem defuncti durior (11) ejus conditio constituatur. † Plane si ea sit defuncti voluntas, ut vel a quocunque manumitti voluerit: dicendum est, Constitutiones supra scriptas cessare.

25. Paulus lib. 3. Fideicommissorum.

SI heres, qui vendidit servum (12), sine successore decesserit; emptor autem extet, et velit servus defuncti libertus esse, non emptoris: non esse eum audiendum, Valens scripsit; ne emptor et pretium (13) et libertum perdat.

De servo mortalitatis necessitate vel bonorum publicatione ad alium perducto. De rogato manumittere cum moreretur. De manumisso ab alio, quam ab eo, qui rogatus est. De favore et effectu fideicommissariæ libertatis. 1. *De mora.* 6. *De legato habito pro non scripto.* 7. *Ad SC. Rubrianum. Scopus, tempus et verba.* 8. *Si libertas debeatur, vel non.* 9. *De evocatione.* 10. *De absentia*, 11. *Vel præsentia rogati manumittere.*

26. Ulpianus lib. 5. Fideicommissorum.

CUm vero is, qui rogatus [non (14)] est *alienum servum manumittere*, mortalitatis (15) necessitate, vel bonorum publicatione, ad alium servum perduxit, magis opinor, Constitutionibus (16) esse locum, ne deterior conditio fideicommissariæ libertatis fiat. Nam et cum quidam rogatus esset, *cum moreretur servum manumittere*; isque decessisset libertate servo non data: perinde eum habendum, constitutum est, atque si ad libertatem ab eo perductus esset. potest enim eo testamento dare libertatem, utique directam. † Sic fit, ut quotiens quis libertatem accepit fideicommissariam, si ab alio, quam qui erat rogatus, manumittatur, auxilium Constitutionum habeat: perindeque habeatur, atque si ab eo manumissus fuisset; quoniam fideicommissis libertatibus favor exhibetur, nec intercidere solet destinata (17) fideicommissa libertas. qui enim ea donatus est, in possessionem libertatis interim (18) esse videtur (19).

§. 1. Apparet igitur, subventum fideicommissis libertatibus, ut in (20) re mora facta esse his videatur; et ex (21) die quidem, quo libertas peti potuit, matri traderentur manumittendi causa; ex die vero, quo petita est, ingenui nascantur. Plerunque enim per ignaviam vel per timiditatem eorum, quibus relinquitur libertas fideicommissa, vel ignorantiam (22) juris sui, vel per auctoritatem et dignitatem eorum, a quibus relicta est, vel serius petitur, vel in totum non petitur fideicommissa libertas: quæ res obesse libertati non debet. † Quod igitur defendimus, ita determinandum est, ut ingenui quidem exinde nascantur, ex quo mora libertati facta est: manumitti autem partum dici debeat, ex quo peti libertas

(1) Sortibus interdum quædam jure committuntur. *l. ult. C. communia de leg.* §. 23 *in fin. Inst. de leg.* de sortibus, vide Tiraquellum, *tr. de jure primogenitor. q.* 7. *opin.* 1.

(2) Cicer. 1. ad *Quintum Fratrem*: Constantia igitur adhibenda, quæ resistat non solum gratiæ, sed et suspicioni.

(3) Adde *l.* 16. §. 15. *supr. ad SC. Trebell.*

(4) *Al.* et sunt.

(5) Cui fideicommissaria libertas relicta est, is statuliberi locum obtinet. *l.* 15. *supr. h. t. l.* 51. §. 3. *infr. eod. l.* 9. §. 1. *et* 2. *infr. de statulib.* Goth. vid. Alciat. *lib.* 1. *dispunct. cap.* 14. *et lib.* 20. *parerg. cap.* 14. Ans.

(6) *l.* 26. *supr. de evict.*

(7) Vide *l.* 20. *supr. h. t.*

(8) Quæ alienantur, cum sua causa transeunt. Statuliber sive alienetur ab herede, sive suscipiatur ab aliquo, libertatis conditionem secum trahit. Ulpian. 2. §. 3.

(9) Vide quæ notavi. 1. *Feud* 22.

(10) *l.* 43. *circa medium. supr. de act. empt.*

(11) Durior liberti fit conditio, si duriorem habet patronum.

(12) Cui relicta erat libertas a defuncto.

(13) *l.* 43. *supr. de act. empt.*

(14) Deest hæc negatio Basilicis et Græcis.

(15) Id est, aut moriens, aut bonis ejus publicatis servum transtulit ad alterius dominium.

(16) De quibus *l.* 24. *in fin. supr. h. t. in princ. et* §. 1. *Inst. de eo, cui libertatis causa.*

(17) Semel data libertas adimi non solet. *Græci.*

(18) Implicitus status libertatis in eo esse ob id dicitur. *l. ult. supr. si ex noxali.*

(19) Imo non videtur: quia statuliber quamdiu pendet conditio, servus est heredis. Ulpian. 2. §. 2.

(20) Parum distans, nihil distare videtur. vid. *l.* 53. *infr. h. t. l.* 42. *supr. de test. milit. l.* 39. *infr. de reg. C.* 25. *h. t. in sext.*

(21) Id est, sine interpellatione. *l.* 32. *supr. de usuris.*

(22) Ignavia, timiditas, ignorantia legatarii, et auctoris heredisve dignitas libertati non officit.

potuit, quamvis non sit petita. † Certe minoribus xxv. (1) annis, et in hoc tribuendum est auxilium, ut videatur in (2) re mora esse: nam qua ratione decretum, et a Divo Severo (3) constitutum est, *in re moram esse circa pecuniaria fideicommissa, quæ minoribus relicta sunt*, multo magis debet etiam in libertatibus hoc idem admitti.

§. 2. Cum quidam Cæcilius ancillam, quam pignori obligaverat, dimisso creditore, per fideicommissum manumitti voluisset; et heredibus creditorem non liberantibus, infantes (4), qui postea erant editi, venissent a creditore: Imperator noster cum patre rescripsit, *secundum ea quæ Divo Pio placuerint, ne pueri ingenuitate destinata fraudarentur, pretio emptori* (5) *restituto perinde eos ingenuos fore, ac si mater eorum suo tempore manumissa fuisset.*

§. 3. Idem Imperator noster cum patre rescripsit, *si post quinquennium mortis testatoris tabulæ testamenti apertæ essent, vel codicilli, et partus medio tempore editus sit; ne fortuita* (6) *mora servitutem partui irrogaverit, matri partum tradendum, ut ab ea ad libertatem perducatur.*

§. 4. Apparet igitur ex hoc rescripto, item eo, quod a Divo Pio rescriptum diximus, noluisse eos, moram libertati fortuitam nocere edito ex ea, cui fideicommissa libertas data est.

§. 5. Non tamen (7) si a substituto impuberis fideicommissa libertas data sit ancillæ, quæ vivo impubere partum ediderit; vel si post tempus, vel sub conditione libertatem acceperit, et ante (8) diem, vel conditionem partum ediderit: ad libertatem partus perducetur. quia horum alia conditio est: non enim moram fortuitam (9), sed ex voluntate testantis, passi sunt.

§. 6. Si (10) pro non scripto habitus sit servus alicui legatus, cui servo per fideicommissum libertas adscripta est: quæstionis (11) est, num fideicommissa libertas debeat intercidere? et an, si servus petat fideicommissam libertatem ab eo, penes quem remansisset, pro non scripto habito legato, quod erat relictum ei, qui eum rogatus fuerat manumittere; vel si ipse servus, ut supra dictum est, fuit legatus: an libertas non debeat intercidere? Et putem, debere dici, fideicommissam libertatem salvam esse, licet ad eum nihil pervenerit, qui eum rogatus erat manumittere. cogetur igitur libertatem præstare is, ad quem pervenit legatum: quia libertas fideicommissa nullum impedimentum pati debet.

§. 7. Subventum libertatibus est Senatusconsulto, quod factum est temporibus D. Trajani, Rubrio (12) Callo et Cælio Hispone consulibus (13) in hæc verba: *Si hi* (14) *a quibus libertatem præstari oportet, evocati a Prætore, adesse* (15) *noluissent; si causa* (16) *cognita Prætor pronunciasset, libertatem his deberi: eodem jure statum servari, ac si directo manumissi essent.*

§. 8. Hoc Senatusconsultum ad eos pertinet, quibus ex causa fideicommissi libertas debeatur. Proinde si libertas non deberetur, obreptum (17) tamen Prætori est de libertate, pronunciatumque: ex hoc Senatusconsulto libertas non (18) competit: et ita Imperator noster cum patre suo rescripsit.

§. 9. Evocari autem a Prætore oportet eos, qui fideicommissam libertatem debent: cæterum, nisi fuerint evocati, cessat Rubrianum Senatusconsultum. Proinde denunciationibus (19) et Edictis (20) literisque (21) evocandi sunt.

§. 10. Hoc Senatusconsultum ad omnes pertinet latitantes (22), quos fideicommissam libertatem præstare oportet. Proinde sive heres rogatus, sive quis alius: Senatusconsulto locus est, omnes enim omnino, qui deberent fideicommissam libertatem præstare, in ea causa sunt, ut ad Senatusconsultum pertineant.

§. 11. Quare si heres quidem latitet, legatarius autem vel fideicommissarius, qui rogatus sit libertatem præstare (23), præsens sit: Senatusconsultum deficit, et nihilominus impedietur [libertas]. proponamus enim, legatarium nondum dominium servi nactum esse.

27. Paulus lib. 3. Fideicommissorum.

Itaque hoc casu (24) Princeps adeundus est, ut et in hoc casu libertati prospiciatur.

De absentia emptoris et præsentia venditoris. 1. *De his qui non latitant, sed venire contemnunt.* 2. *De pluribus heredibus.* 3. *Quorum sit libertas.* 4. *Senatusconsultum Juncianum.* 5. *Qui dicuntur ex justa causa abesse.*

28. Ulpianus lib. 5. Fideicommissorum.

Si eum servum, cui erat fideicommissa libertas relicta, distraxerit is, qui erat rogatus: et emptor quidem latitet, is autem qui rogatus erat, præsens sit, an (25) Rubriano Senatusconsulto locus sit? Et ait Marcellus, Rubrianum locum habere, quia abest is quem manumittere oportet.

§. 1. Hæc autem verba, *Adesse noluissent* (26), non

(1) An idem in majoribus? Accursius ait: Jacob. Aretinus negat. Movetur autem, quod in minore duplex sit favor ætatis et libertatis: in majore, favor tantum libertatis: duæ autem rationes unicam vincant, et unica sint potiores: duo ita specialia hic circa idem concurrunt.

(2) Id est, sine interpellatione. vide *l.* 5. *supr. de minorib. l.* 32. *supr. de usuris.*

(3) Et a Diocletiano et Maximiano. *l.* 3. *C. in quibus caus. in integr. rest. necessaria non est.*

(4) Vid. *l.* 53. *infr. h. t.*

(5) *l.* 1. *l.* 3. *C. si vendito pign. agn.*

(6) De qua vide §. 5. *infr. h. t.*

(7) *l.* 3. *C. h. t.* vid. *l.* 16. *infr. de statulib.*

(8) *l.* 53. *infr. h. t. l.* 22. *supr. de statu hom. l.* 26. *infr. de statuliber.*

(9) De qua vide §. 3. *supr. h. t.*

(10) Vide *l. un.* §. 3. *C. de caducis.*

(11) *l.* 14. *supr. h. t. l.* 47. §. *fin. infr. eod. l.* 65. *in fin. supr. de leg.* 2. *l.* 8. *C. h. t.*

(12) Rubrii meminit *lex.* 3. §. 3. *supr. de legitimis tutoribus.*

(13) Anno urbis 854. Plin. 4. *epist. ad Ursum.* Porro hi suffecti Consules fuerunt non ordinarii. dixi ad *Theoph.* §. 4. *Inst. de fideic. libert.*

(14) Heredes vel legatarii.

(15) Prætor cognoscit etiam parte absente: atque ita ante litis contestationem testes interrogare potest.

(16) Vide *l.* 28. §. 3. *l.* 30. *infr. h. t.* Causa cognita fit interdum, quod fit una tantum parte præsente.

(17) Obreptitia non valent, nec sunt valida. *l.* 5. *C. de præd. et aliis rebus minor. l. si quis obrepserit.* 29. *infr. ad leg. Corn. de fals.*

(18) Imo competit. §. 6. *Inst. quib. ex caus. manumitt.* Aliud est impetrare libertatem indebitam, per obreptionem, *ut hic*, aliud ex falsa seu non vera causa, id est non idonea: alioquin et sufficiente, sed leni domino eam proponente; judice vero qui de jure respondet, idque notum habet, eam adprobante, ut in *d.* §. 6.

(19) Si domi sint. *c. ult. extr. de eo, qui mittitur in poss.*

(20) Si in urbe sint.

(21) Si absentes sint. Citationes fiunt denunciationibus, edictis, literis.

(22) *l.* 17. *in princ. C. h. t.*

(23) Vide *l.* 1. *in princ. supr. h. t.*

(24) Ut et in iis, quæ legibus non sunt definita. *l.* 11. *C. de legib.*

(25) *l.* 10. §. 1. *supr. h. t.*

(26) Adde *l.* 30. §. 16. *infr. eod.* Latitare non continuo videtur, qui venire contemnit: tenetur is tamen æque, ac si latitasset.

utique exigunt, ut latitet is, qui libertatem præstare debebit: nam et si non latitet, contemnat autem venire, Senatusconsultum locum habebit.

§. 2. Idem observatur, etiam si plures heredes constituti, fideicommissam libertatem præstare rogati, non justa ex causa abesse pronunciatum fuerit.

§. 3. Eorum, qui ex justa causa abessent, et eorum, qui (1) præsentes fideicommissæ libertati moram non facient, perinde libertus erit, atque si soli rogati ad justam libertatem perduxissent.

§. 4. Si quis servum (2) non hereditarium rogatus manumittere latitet, factum est Senatusconsultum Æmilio Junco et Julio Severo Consulibus, in hæc verba: *Placere, si quis ex his, qui fideicommissam libertatem ex quacunque causa deberent servo, qui mortis tempore ejus, qui rogavit, non fuerit,* [*isque*] *adesse negabitur, Prætor cognoscat; et si in ea causa esse videbitur, ut si præsens esset, manumittere cogi deberet, id ita esse pronunciet. Cumque ita pronunciasset, idem juris erit, quod esset, si ita, ut ex fideicommisso manumitti debuisset, manumissus esset.*

§. 5. Ex *justa causa abesse* eos (3) demum dicendum est, qui non habent injustam (4) causam absentiæ: cum (5) sufficiat, quod non in fraudem libertatis absint, quo magis videantur ex justa causa abesse. ✝ Cæterum non est necesse, ut Reipublicæ causa absint. Proinde si alibi domicilium quis habeat, alibi petatur fideicommissaria libertas: dicendum est, non esse necesse evocari (6) eum, qui fideicommissam libertatem debere dicitur: quia etiam absente eo, si constiterit libertatem deberi, pronunciari potest, justa de causa eum abesse, nec libertum perdit. namque eos, qui apud sedes suas, et domicilium suum sunt, nemo dubitabit ex justa causa abesse.

De alienatione

29. Paulus lib. 3. Fideicommissorum.

Si quis, posteaquam in ea causa esse cœperit, ut ex fideicommisso manumitti deberet, alienatus sit: is (7) quidem, cujus interim servus erit (8), manumittere cogitur: sed hic non distinguitur, justa, an non justa causa absit: omnimodo enim libertas (9) ei servatur.

Si quasi absente eo, qui mortuus erat, decretum sit interpositum. 1. *De infante.* 3. *De pupillo.* 4. *De infante.* 7. *De furioso.* 8. *De muto et surdo.* 9. *Si rogatus manumittere non habeat successorem*, 10. *Vel habeat abstinentem se.* 12. *Cujus fit iste libertus.* 13. *Si alter sine successore decesserit, alter ex justa causa absit.* 14. *Si dubitetur an successor exstet.* 15. *Si heres ei, cui libertatem debet, aliquid sine libertate relinquat.* 16. *De ætate, conditione, mora debentium libertatem.* 17. *De irritis codicillis.*

30. Ulpianus lib. 5. Fideicommissorum.

Cum quasi absente quodam, decretum fuisset interpositum, *ex justa causa eum abesse*, is (10) autem mortuus [jam] esset, Imperator noster rescripsit, in heredis personam transferendum (11) decretum, eoque loco jus esse, quasi hunc ipsum ex eadem (12) causa abesse pronunciasset.

§. 1. Si (13) *infans* sit inter eos, qui manumittere debent, Senatus censuit, *Cum unius ætas impedierit: ut liberi liberæque sint hi, quibus libertates ex causa fideicommissi præstari oportet.*

§. 2. Hoc idem erit dicendum, et si solus sit heres institutus, qui fari non potest.

§. 3. Si vero pupillus tutorem habet, isque nolit ad libertatem præstandam auctor esse: adeo non debet impedimento esse neque pupillo, ut libertos non habeat, neque libertati, ut D. fratres rescripserint, *ex causa fideicommissi libertatem præstari debere servo, perinde atque si ab ipso pupillo* (14) *tutore auctore manumissus esset.*

§. 4. Quicunque igitur casus inciderit, quo is, qui fari non potest, fideicommissæ libertati subjectus est: accommodabimus mentem Senatusconsulti, quæ etiam ad heredem infantem (15) rogati trahenda est.

§. 5. Adeundus est (16) autem etiam ex hac causa Prætor. præsertim cum Rescripto D. Pii effectum est, *ut si quidem ex rogatis præsentes sunt, alii latitent, alii ex causa absint: intercedente infantis persona, non omnium libertus efficiatur, sed tantum infantis et* (17) *eorum, qui ex justa causa absunt, vel etiam præsentium.*

§. 6. Si plures heredes sunt instituti, et inter eos, qui fari non potest (18); sed non ipse rogatus sit servum manumittere: non oportere intercidere libertatem ob hoc, quod coheredibus suis vendere eum infans non possit. Et exstat quidem Senatusconsultum Vitrasianum, sed et D. Pius Cassio Dextero rescripsit, *ita rem explicari, ut partes servorum, quibus per fideicommissum libertas data est, justo pretio æstimentur: atque ita servus ab his, qui rogati sunt, manumittatur.* Ili autem, qui eos manumiserunt, pretii nomine perinde fratribus (19) et coheredibus (20) suis obligati erunt, atque si ob eam rem ex judicati causa cum his agi possit.

§. 7. In (21) *furiosi* persona Divus Pius rescripsit, *fideicommissam libertatem non* (22) *impediri sub conditione scripti heredis, quem compotem mentis non esse adfirmatur.* Igitur si constiterit, ei recte datam per fideicommissum libertatem: decretum interponetur, quo idipsum complectatur.

(1) Absens ex justa causa non perdit libertum ex Senatusconsulto. vide *l.* 1. *in princ. supr. l.* 30. §. 5. *l.* 51. §. 4. *infr. h. t.*
(2) Vide *l.* 47. §. 1. *infr. eod.*
(3) Sic injusta ex causa clerici a sua ecclesia abesse præsumuntur. Innocent. *c. ult. extr. de eo qui mitt. in poss. causa rei servandæ*: ut et mariti ab uxoribus suis. *Innoc.* et *Bart.*
(4) Sed et si non absint, libertatem non impediunt, *l.* 1. *supr. h. t.* et jus liberti amittunt. *l.* 1. §. *ultim. supr. de leg. tutorib.*
(5) *l.* 1. *infr. de statulib.*
(6) Id est, abstrahere eum a suo domicilio.
(7) Emptor, donatarius, vel similis.
(8) V. *l.* 20. *supr. h. t.*
(9) Græci hic male legunt, *libertus.* Cujac. 18. *obs.* 19. quem vide.
(10) Decretum interpositum adversus defunctum tanquam adversus absentem, transfertur ad heredem: quod in libertate speciale est.
(11) Atqui non tenetur. *l.* 74. §. *ult. supr. de judiciis.*
(12) Justa sc. ut *supr. h. t.*
(13) *l.* 36. *in pr. infr eod.*
(14) V. *l.* 11. *supr. eod.*
(15) Infantem rogatum.
(16) Per quem? per servum. *Græci.*
(17) V. *l.* 28. §. 3. *supr. eod.*
(18) *l.* 51. §. 11. *infr. eod.*
(19) Præsumitur lata interdum sententia, etsi lata non sit: Lex aliquando fingit sententiam latam esse, ubi lata non est, et executioni mandatur, ac si lata esset. vid. Bart. in *l. si quis pro emptore.* 15. *infr. de usurpat.* ubi de fictionibus tractat.
(20) Vide *l.* 49. *in fin. infr. h. t.*
(21) *l.* 36. *in pr. infr. eod.*
(22) Hoc ipso solo quod insaniat. *Græci.*

§. 8. Ad exemplum infantis ergo et [in] *muto* (1), et [in] surdo subvenietur.

§. 9. Sed et si quis sine herede, vel alio successore decesserit, qui fideicommissam libertatem præstare debebat: adito Prætore libertatem præstandam esse, censuit Senatus.

§. 10. Sed et si suus heres (2) se abstinuerit, libertati fideicommissæ per Senatusconsultum subventum est: tametsi non est sine herede, qui suum heredem habet, licet abstinentem se.

§. 11. Idem dicendum, et si minor XXV. annis adierit hereditatem ejus, qui libertatem fideicommissam debebat, et in integrum sit restitutus (3) abstinendi causa.

§. 12. Quærendum est autem, cujus libertus [iste] fit: ex Constitutione enim servo libertas perinde competit, atque si ex testamento libertatem consecutus esset? erit igitur libertus orcinus (4), non ejus, qui fideicommissam libertatem debebat.

§. 13. Si alter sine successore decesserit, alter ex justa causa absit: extat rescriptum Divorum Marci et Veri, perinde dicentium *eum ad libertatem perventurum, ac si ab eo, qui sine successore decessit, et ab eo, qui ex justa causa abesset, ad libertatem, ut oportuit, perductus esset.*

§. 14. Eleganter quæri potest, cum [heres] sine successore decedit, utrum exspectari debet, donec certum sit, heredem vel bonorum possessorem non extaturum: an vero etiam dum incertum est, forte deliberante herede scripto, possit ad libertatem pervenire? Et melius est, exspectari oportere, quoad certum esse cœperit, successorem non extaturum.

§. 15. Imperator noster Antoninus rescripsit, *eum cui fideicommissa libertas debetur* (5), *sine libertate aliquid ex testamento heredis accipere posse.*

§. 16. Divus etiam Marcus rescripsit, *fideicommissas libertates neque* (6) *ætate, neque* (7) *conditione* (8), *neque* (9) *mora non præstantium, tardiusve reddentium corrumpi, aut in deteriorem statum perduci.*

§. 17. Quamquam ex irritis (10) codicillis (11) libertates non debeantur; attamen, si heres hos codicillos ratos (12) habuit, et ex his quædam præstitit, et servos, præstandæ fideicommissæ libertatis gratia, in libertate morari voluit, ad justam (13) libertatem eos pervenisse, rescripto Imperatoris nostri et Divi patris ejus declaratur.

De servo alieno. 1. Si posthumus ei nascatur, qui filium rogavit manumittere. 2. De eo, qui alienare prohibitus est. 3. De patrono qui petit bonorum possessionem contra tabulas. 4. Si dominus nolit velitve servum vendere ut manumittatur.

31. PAULUS lib. 3. Fideicommissorum.

ALieno (14) servo dari potest per fideicommissum libertas: si tamen ejus sit, cum quo testamenti factio est.

§. 1. Cum intestato (15) moriturus (16) fidei filii commisisset, *ut servum manumitteret*, et posthumus ei natus fuisset: Divi fratres rescripserunt, *quia dividi* (17) *non potest, ab* (18) *utroque præstandum.*

§. 2. Qui fideicommissariam libertatem debet, etiam (19) eo tempore, quo alienare prohibitus erit, manumittere poterit.

§. 3. Si patronus contra tabulas bonorum possessionem acceperit, quia eum (20) præterierit libertus: non cogetur vendere servum proprium, quem rogatus erat a liberto suo manumittere.

§. 4. Si is, cujus servus est, nolit eum vendere, ut manumitteretur (21): nullæ (22) Prætoris partes sunt. † Idem est, et si pluris (23) justo vendere velit. † Sin autem certo quidem pretio, quod non prima facie videtur esse iniquum, dominus servum vendere paratus est; is vero, qui rogatus est manumittere immodicum id esse nititur: Prætoris partes erunt interponendæ, ut justo pretio volenti domino dato, libertas ab emptore præstetur. Quod si et dominus vendere paratus sit, et servus velit manumitti, cogendus est heres redimere et manumittere: nisi dominus velit servum manumittere, ut actio (24) sibi pretii in heredem detur. Idque faciendum est, etiam si heres latitet: et ita Imperator Antoninus rescripsit.

1. De servo invito. 2. De re aliena certo pretio redimenda et alii præstanda.

32. MÆCIANUS lib. 15. Fideicommissorum.

SEd si alienare quidem sit paratus, non ante tamen id velit facere quam sibi in (25) pretium satisfiat, non erit manumittere compellendus: ne et servum manumittat, et interdum nihil aut minus consequatur, si forte is (26) qui rogatus est manumittere, solvendo non sit.

§. 1. Invito (27) tamen servo, neque alii neque domino eam rem persequi concedendum est: quia non tale sit hoc fideicommissum, ex quo domino quid adquiratur: alioquin ipsi datum videretur. quod potest contingere, si testator pluris (28) eum servum, quam quanti est, redimi ac manumitti voluit: nam tunc et domino erit fidei-

(1) Mutus et surdus infanti comparantur.
(2) Ejus qui rogatus est manumittere.
(3) *l.* 31. *in princ. supr. de minoribus.*
(4) Orcinus libertus, Orci libertus. *l.* 5. *in fin. supr. h. t.* Charontis, Plutonis, Charonianus Theophilo: ea forma, qua Orcini Senatores (quorum meminit Suetonius) et a Plutarcho in *M. Antonio* Charoniæ. vide Cujac. ad Ulpian. 2. §. 9. adde et quæ notavi ad *l.* 49. *infr. eod.* et vero orcinum hic innuit defuncti seu testatoris libertum esse, non ejus, qui fideicommissam libertatem debet.
(5) Vide *l.* 4. *C. de legat.*
(6) *l.* 4. §. 1. *supr. h. t.*
(7) *l.* 4. §. 6. *supr. eod.*
(8) Neque statu. *l.* 36. *infr. eod.*
(9) *l.* 30. *supr. h. t.*
(10) Codicilli, ut et testamenta, irriti vitium pati possunt.
(11) Ex codicillis irritis, ne quidem libertas debetur, nisi eos heres ratos habuerit.
(12) Codicillos irritos heres ratos habere potest.
(13) Id est, civitatem Romanam. vide quæ notavi ad *l.* 24. §. 2. *supr. h. t.*
(14) Ulpian. 2. §. 11.
(15) Ab intestaso fidei committere possumus.
(16) *l.* 29. *circa fin. supr de bonis libert.*
(17) Libertas dividi, id est pro parte præstari, non potest, *ut hic.*
(18) Et sic libertus hoc casu tenetur. vide *l.* 11. *supr. de jure codicill.*
(19) *l.* 51. §. 1. *infr. h. t.*
(20) Vide *l.* 28. *supr. de legat.* 2.
(21) *Al.* ut manumittatur.
(22) Invitus nemo res suas vendere, aut non justo pretio vendere, cogi potest, etiam a judice. adde *l nemo. C. de Judæis.*
(23) Idem est, si nolit vendere. *l.* 14. *in fin. supr. de legat.* 3.
(24) Adde *l.* 1. *C. de his, qui a non dom.*
(25) Verbi gratia, heres, legatarius, vel similis.
(26) De pretio.
(27) Atqui nulli servo Romanam civitatem recusare licuit. *l. ult.* §. 2. *vers. licet enim. C. de test. manumiss.*
(28) Idem et si æquo pretio jussit emi vel distrahi. *l.* 66. *supr. de leg.* 1.

commissi persecutio, cujus interest, præter verum pretium, id quod plus ei jussus est dare, consequi; et servi, ut ad libertatem perveniat.

§. 2. Quod eveniet, et si rem alienam certa (1) pecunia redimere atque alii præstare heres vel legatarius intelligerentur. namque tunc et domino rei, et cui eadem præstare deberet, persecutionem (2) esse: utriusque enim interesse, et domini, ut præter pretium accipiat (3), quo pluris eam testator redimi jussit; et ejus, cui relicta est, uti eam habeat.

De filio defuncti rogato servum patris sui manumittere. 1. An sit locus Senatusconsulto Rubriano, libertate data sub conditione. 2. Si legatarius rogatus manumittere nolit accipere.

33. PAULUS lib. 3. Fideicommissorum.

SI filius defuncti rogatus fuerit servum sui patris manumittere, dicendum est, posse eum etiam contra tabulas (4) habere, et operas imponere: hoc enim potuisset, etiam si directam libertatem accepisset, quasi patroni filius.

§. 1. Erit *Rubriano* (5) *Senatusconsulto* locus, etiam si sub conditione libertas data sit, si modo per ipsum servum non fiet, quo minus conditioni pareat. † Nec refert in dando, an in faciendo, an in aliquo casu conditio consistat. Imo etiam amittit libertum heres, si conditioni impedimentum fecerit, etsi filius defuncti sit: quamvis (6) alio jure habiturus sit libertum; nonnullam (7) enim et hic pœnam patitur. nam et si in (8) servitutem petierit, aut (9) capitis accusaverit: perdit bonorum possessionem contra tabulas.

§. 2. Si is, cui servus legatus est, rogatus fuerit, ut eum manumitteret, et nolit eum accipere: compellendus est [aut] actiones suas ei præstare, [cui] servus velit, ne intercidat libertas.

Si alii manumittendus tradatur. 1. De minore viginti annis. 2. De servo legato, ut manumittatur, qui nisi manumittatur, liber esse jussus est.

34. POMPONIUS [lib. 3. Fideicommissorum].

INvitus is, cui fideicommisso libertas relicta est, non (10) est tradendus alii, ut ab eo manumittatur et fiat alterius libertus, quam qui rogatus est manumittere.

§. 1. Campanus ait, si minor annis viginti rogaverit heredem, ut proprium servum manumittat, præstandam ei libertatem: quia hic lex Ælia Sentia locum non habet.

§. 2. Servus legatus erat Calpurnio Flacco, isque rogatus erat eum manumittere: et si non manumisisset, idem servus Titio legatus erat, et is æque rogatus erat, ut eum manumitteret: si non manumisisset (11), liber esse jussus erat: Sabinus dicit, inutiliter legatum fore, et ex testamento eum continuo liberum futurum.

De manumittendi necessitate non remittenda.

35. MÆCIANUS lib. 15. Fideicommissorum.

GAii Cassii non est recepta sententia existimantis, et heredi et legatario remittendam interdum proprii servi manumittendi necessitatem: si vel usus tam necessarius esset, ut eo carere non expediret, veluti dispensatoris pædagogive (12) liberorum; vel tantum delictum est (13), ut ultio remittenda non esset. visum est enim ipsos in sua potestate habuisse. nam (14) potuissent discedere a causa testamenti: qua non omissa, debere voluntati defuncti obsequi.

De infante, furioso, captivo, eo quem religio aut alia justa causa moratur, pupillo. 1. De eo, qui per procuratorem defenditur. 2. De jurisdictione non interpellanda.

36. IDEM lib. 16. Fideicommissorum.

NEque (15) infantes (16), neque furiosi, neque ab hostibus capti, neque hi, quos (17) religio, aut honestior causa (18), vel calamitas aliqua, vel major res familiaris aut capitis famæve periculum, aut similis causa moretur: Rubriano Senatusconsulto continentur (19). ac ne pupilli (20) quidem, qui tutores non habent; aut eos habeant, quos earum quæ causa detinet. Sed nec si hi data opera sui potestatem non faciunt, puto pupillis libertos eripi: quia et iniquum (21) est, facto tutoris, qui forsitan solvendo non sit, pupillum damno adfici. et Senatusconsulto non continetur alius [quis] quam qui ex causa fideicommissi debet præstare libertatem. Quid ergo est? Dasumiano (22) Senatusconsulto subvenitur (23) his, quo cautum est de his, qui (24) justa ex causa abessent: ut nec libertas impediatur, nec libertus eripiatur his, qui fraude careant.

§. 1. Si per procuratorem quis defendatur, semper justa ex causa abesse (25) dicitur, nec libertus ei eripitur.

§. 2. Nihil facit ad interpellandam (26) jurisdictionem ejus (27), qui de fideicommissa libertate cognoscit, pri-

(1) Forte majore quam valeat.
(2) Fideicommissi scilicet.
(3) E contrario certo pretio damnatus facere, necesse habet tanti vendere, quanti damnatus est, etiam minori, quam res valeat. *l.* 49. *in fin. supr. de legat.* 1.
(4) Liberti. *l.* 1. *C. de bonor. possess. contr. tab. libert.*
(5) De quo *l.* 26. §. 7. *supr. h. t.*
(6) Difficilius id amittimus, quod proprio labore habemus quam quod ex alieno; quod per nos habemus, quam aliunde. adde *l. quod Principi.* 56. *l. si Augustæ.* 57. *supr. de leg.* 2.
(7) Id est, aliquam.
(8) Vide *l.* 9. *supr. de bon. libert.*
(9) Vide *l.* 10. *supr. de jure patronat. l.* 14. *Supr. de bon. libert.*
(10) *l.* 24. *fin. Supr. h. t.* Vasallo invito dominum jus vasalli alienare non posse hinc colligit Accursius: item dominum suos subditos alienare non posse in duriorem dominum. vide quæ ad eam rem notavi 1, *feudor.* 22.
(11) *l.* 37. *infr. de statuliber.*
(12) Pædagogi sui, sive liberorum. vid. *l.* 15. §. 16. *infr. de injuriis.*
(13) In dominum scilicet.
(14) Vide *l.* 5. §. 4. *in fin. supr. de his quæ ut indign.*
(15) Vide *l.* 30. §. 1. *Supr. h. t.*
(16) Vide *l.* 30. §. 6. *supr. eod.*
(17) Vide *l.* 13. *in princ. infr. de vacat. munerum.* vide quæ scripsi ad *l.* 2. *supr. de in jus vocand.* Cujac. 13. *obs.* 29.
(18) *Versic. quid ergo. infr. h. t. l.* 51. §. 4. *infr. eod.*
(19) Nec igitur excidunt jure patronatus.
(20) Vid. Paul. 4. *sentent.* 13. §. *ult.*
(21) Tutoris contumacia pupillo non nocet.
(22) Dasumaiano. *Hal. l.* 51. §. 4. *infr. h. t.*
(23) Pone Stichum servum filio tutorem datum: eundem filium rogatum manumittere eundem Stichum. Hic quæstio τῶν ἀπόρων, quia pupillus non potest Stichum sine tutoris auctoritate manumittere. *l. ex causa.* 11. *supr. h. t.* Rursum ei tutorem habenti tutor dari non potest. *l. idem fiet.* 27. *supr. de test. tutela.* Quid igitur? pupillus vice absentis habebitur: et ex SC. Dasumiano perinde libertas servis competet, atque si ex causa fideicommissi manumissi essent. vid. Paul. 4. *sent.* 13. §. *ult.*
(24) Vide *in princ. supr. h. t.*
(25) *Instit. de iis, per quos agere. in princ. versic. alien.*
(26) Impediendam, evitandam. *Goth. l. ult. C. ubi causa status.* Quæ sint causæ in prima instantia jurisdictionem non impedientes, vid. Andr. Gail. *lib.* 1. *observat. cap.* 1. Ans.
(27) Id est, Prætoris liberalis. vide quæ notavi ad *l. ultim. C. ubi causa status.*

vilegium cujusque vel civitatis, vel corporis, vel officii, in quo quisque est, vel conditio personarum.

Si servus rationes administrasse dicatur.

37. ULPIANUS lib. 6. Fideicommissorum.

SI pure data sit fideicommissa libertas, et is servus (1) rationes administrasse dicatur: D. Marcus rescripsit, moram (2) libertati non esse faciendam, ex continenti tamen (3) arbitrum dandum esse, qui computationem ineat. Verba rescripti ita se habent: *Æquius videtur Trophimo ex causa fideicommissi præstari libertatem, quam sine conditione reddendarum rationum datam esse constat. neque humanum fuerit ob rei pecuniariæ quæstionem libertati moram fieri. qua tamen repræsentata, confestim arbiter a Prætore erit dandus, apud quem rationem, quam administrasse eum apparuit, ex fide reddat.* Tantum igitur rationes reddere cogetur. † Sed an et reliqua restituere debeat, nihil dicitur (4): Nec puto (5) cogendum: nam (6) de eo, quod in servitute gessit, post libertatem conveniri (7) non potest. corpora (8) plane rationum et si quas res vel pecunias ex his detinet, cogendus est per Prætorem restituere: item de singulis instruere (9).

De testamento imperfecto.

38. PAULUS lib. 3. Decretorum.

IN testamento quod (10) perfectum non erat, alumnæ (11) suæ libertatem et fideicommissa dedit: cum omnia ut ab intestato egissent, quæsiit Imperator (12), an [ut] ex causa fideicommissi manumissa fuisset? Et interlocutus est, *etiam* (13) *si nihil ab intestato pater petiisset, pios tamen filios debuisse manumittere eam, quam pater dilexisset:* pronunciavit igitur, *recte eam manumissam, et ideo* (14) *fideicommissa* (15) *etiam ei præstanda* (16).

Si servo alieno quasi proprio libertas relicta sit. 1. *Si testator dixit heredem gratiam relaturum.*

39. IDEM lib. 13. Responsorum.

PAulus respondit, etsi (17) alienus inveniatur servus, quem ut suum testator ab uno ex heredibus voluerit manumitti: tamen cogendum eum, qui rogatus est, redimere eum et manumittere: quoniam non putavit similem esse causam libertatis (18), et fideicommissi pecuniarii.

§. 1. Paulus respondit his verbis, Πίςευσον δέ μοι Ζωΐλε, ὅτι τὰς χάριτάς σοι ἀποδώσει ὁ υἱός μου Μαρτιάλιος, καὶ σοὶ καὶ τοῖς σοῖς παισίν. Id est, *Crede mihi, Zoile, gratias tibi referet filius meus Martialis: imo non tibi solum, sed et filiis tuis*, plenam voluntatem defuncti contineri circa benefaciendum conjunctis personis Zoilum: qui si servi sint, *nihil* [*est* (19)] *gratum* (20) *his præstari posse quam libertatem*: ideoque Præsidem debere sequi voluntatem defuncti.

De simplici donatione. 1. *De petitione*, ne manumittatur.

40. IDEM lib. 15. Responsorum.

LUcius Titius Septiciæ filiæ suæ naturali Concordiam ancillam suam donavit: idem postea testamento filiæ suæ cum aliis quibusdam ancillam suprascriptam legavit, ut manumitteretur. Quæro, an Septicia filia naturalis ancillam suprascriptam manumittere cogi possit? Paulus respondit, Si vivo patre naturali donatio ancillæ fuit, neque patris naturalis judicium in cæteris legatis filia agnovit (21): non posse eam compelli, ancillam propriam ex causa fideicommissi manumittere.

§. 1. Lucius Titius Stichum servum Mævio legavit, et petit, ut neque ab eo, neque ab herede ejus unquam manumitteretur. Paulus respondit, testatorem potuisse postea hunc servum ad libertatem perducere: quia non (22) sibi legem dixisset, sed legatario.

De ea, quam testator voluit post certum tempus suam libertam esse. 1. *De conditione implenda.* 2. *De tutoris fideicommisso.* 4. *De conditione* si heredi placuerit. 5. *De ancilla cum liberis redimendis et manumittendis.* 6. *De arbitrio absque necessitate manumittendi permisso.* 7. *De rationibus dandis.* 8. *De peculio reddendo.* 10. *De rationinibus reddendis. De conditione*, cum filius sexdecim annos impleverit. 14. *De eo quod dandum est heredibus.* 15. *De tempore in quod libertas dilata est.* 16. *De conditione*, cum filia in familia nupserit. 17. *De rationibus reddendis.*

41. SCÆVOLA lib. 4. Responsorum.

THaïs ancilla mea, cum heredi meo servierit annos decem, volo (23) *sit mea liberta.* Quæritur, cum libertam suam esse voluerit, nec id heres facere potuerit, nec directa pure data sit libertas, an etiam post decem annos in servitutem remaneret? Respondit, nihil proponi cur non Thaidi libertas (24) debeatur.

§. 1. Lucius Titius ita cavit: *Mævi fili carissime, te rogo, ut si Stichus et Damas et Pamphilus te promeruerint* (25), *ære alieno liberato* (26), *ne* (27) *alterius quam*

(1) *l.* 23. *in princ. supr. h. t. l.* 21. *in princ. C. de neg. gest.*

(2) Rationum reddendarum conditio non frustra libertati servorum solet adjici: hac enim omissa, servus pure manumissus non cogitur reliqua omnia solvere, *ut hic.* idque juris ex regula, quæ vult servum, de eo quod in servitute gessit, post libertatem conveniri non posse. *l.* 1 *infr. si is, qui testam. liber. l. ultim. C. an servus ex suo facto. l.* 1. *C. de nox. act.*

(3) *l.* 43. *infr. de liberali causa.*

(4) *Al.* adjicitur.

(5) Imo cogendus. *l.* 82. *in fin. supr. de condit. et demostrat.*

(6) Vide *l.* 5. *C. an servus ex suo facto.*

(7) Vide *l.* 17. *supr. de neg. gest.*

(8) Libri rationum pars ipsius rationis sunt.

(9) Heredem.

(10) Vide *l.* 1. *C. de testament. manumiss.*

(11) De alumno vide quæ scripsi ad *l.* 1. *supr. quæ res pignor.* Ex testamento etiam imperfecto hereditas alumno conservatur.

(12) Ex imperfecto testamento si quid traditum, aut eo nomine transactum sit, valet. vide *l.* 2. *l.* 23. *C. de fideicommiss. l.* 9. §. 5. *supr. de juris et facti.* Goth. vide Covarruv. ad *cap. relatum. n.* 10. *extr. de testam.* Ans.

(13) Etiam si mihi ab intestato.

(14) Vid. quæ notavi ad *l.* 39. *supr. de probat.*

(15) Relicta.

(16) Ex imperfecto testamento. vide in hunc locum Cujac. *eod. l.* 29. *supr. qui test.*

(17) Vide *l.* 4. §. 1. *supr. de manum. vind.*

(18) §. 4. *Inst. de leg.*

(19) *Legend.* æque.

(20) Libertate nihil gratius præstari potest, et inæstimabile. §. *ult. Inst. quib. ex caus. manumitt.* Terentius vocat summum pretium.

(21) Secus, si agnoverit. *l.* 6. *l.* 13. *C. h. t.*

(22) *l. pen. supr. de recept. qui arbitrum.* v. *l.* 7. §. 8. *supr. de don. int. vir.*

(23) Vide *l.* 42. *supr. de manumiss. testam.* His verbis fideicommissa libertas competit. §. *ultim. Inst. de singulis rebus per fideicomm. relict.*

(24) Fideicommissaria scil. nam directa competit ab adita hereditate. *l.* 23. *supr. de manumiss. test.*

(25) Adde *l.* 21. *supr. h. t.*

(26) Id est, postquam æs alienum solveris et debitoribus satisfeceris.

(27) Hac formula fideicommissa libertas videtur data. *l.* 24. §. 7. *supr. h. t.*

tuam servitutem experiantur. Quæro, an si per heredem steterit, quominus æs alienum exsolveretur, ex causa fideicommissi libertatem consequi possit? Respondit, non quidem imputandum heredi, si pro commoditatibus rei suæ administrandæ æs alienum tardius exsolverit: verum si manifeste studium non solventis ei rei paratum, ut libertatibus mora fieret, probaretur, repræsentandas (1) libertates.

§. 2. Tutoris, quem et ipsum testamento liberis dederat, fidei commisit, de manumittendis servis ipsius tutoris: sed is a tutela excusatus fuerat. Quæro, an eisdem servis libertatem præstare deberent tutores, qui in locum excusati dati tutelam administrarent? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, libertates et ab heredibus scriptis videri datas.

§. 3. *Seio auri libras tres, et Stichum notarium, quem peto manumittas.* Seius eodem testamento tutor datus, a tutela se (2) excusavit. Quæritur, an nihilominus fideicommissa libertas debeatur. Respondit, nihil proponi, cur non debeatur.

§. 4. Sorore sua herede instituta, de servis ita cavit (3): Βȣ́λομαι ϗ παρακαλῶ γλυκυτάτη μȣ ἀδελφὴ ἐν παρακαταθήκῃ σε ἔχειν Στίχον ϗ Δάμαν τȣ̀ς πραγματευτάς μȣ ȣ̔̀ς ἐγὸ ȣ̓κ ἠλευθέρωσα, ἄχρις ἂν τὰς ψήφȣς ἀποκαταστήσωσιν· ἐὰν δὲ ϗ σοι ἀρέσωσιν ἐμήνυσά σοι τὴν γνώμην μȣ. Id est, *Volo et a te peto, soror suavissima, ut Stichum et Damam actores meos, quos ego, quoad rationes retulerint* (4), *non manumisi, tibi esse commendatissimos. Quod si ipsi tibi quoque probentur, exposui tibi meam sententiam.* Quæro si paratis actoribus rationes reddere, heres libertatem non præstet, dicendo, eos non (5) placere sibi, an audienda esset? Respondit, non spectandum; quod heredibus displiceret: sed id, quod (6) viro bono posset placere, ut libertatem consequantur.

§. 5. Lucia Titia heredum fidei commisit, *uti Pamphilam ancillam Seiæ cum filiis ejus redimerent et manumitterent:* et (7) juridicus (8), quanti singuli essent redimendi æstimavit: medio tempore Pamphila, antequam pecunia solveretur, peperit. Quæro, id quod natum est ex Pamphila, utrum ad heredes Seiæ, an ad heredem Titiæ pertineat? Respondit, id quod natum est ex Pamphila, ejus quidem esse, cujus ea fuerat tunc, cum pareret: verum, heredem (9) si moram fideicommissæ libertati fecit, compellendum partum quoque ad libertatem perducere.

§. 6. Lucius Titius ita testamento cavit: *Medicos tibi commendo* (10) *illum et illum: in tuo judicio erit, ut habeas bonos libertos* (11) *et medicos: quod si ego libertatem eis dedissem, veritus sum, quod sorori meæ carissimæ fecerunt medici servi ejus manumissi ab ea, qui salario expleto reliquerunt eam.* Quæro, an fideicommissa libertas suprascriptis competere potest? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non necessitatem heredibus impositam, sed arbitrium permissum.

§. 7. Titius Sticho servo suo libertatem dedit, *si rationes* [*sic*] *dederit.* Quæro, an ratio per eum gesta ita putari (12) debeat, ut damna (13), quæ casu contigerunt, ad onus reliquorum non pertineant? Respondi, in negotio quod voluntate domini administrasse proponatur, ea damna, quæ casu ita acciderint, ut servo nihil possit imputari, non pertinere ad reliquorum (14) onus.

§. 8. Item quæro, cum omne peculium reddere jussus sit, an ita peculium computari debeat, ut id solum peculii esse videatur, quod quaque ex causa domino debeat superesse? Respondit, in ea specie, de qua quæreretur, non debere deduci ex peculio, quod domino debeatur.

§. 9. Item quæro, an si ex reliquis in peculium aliquid converterit, deduci hoc ex peculio reddendo debeat? Respondit, si id, quod ex causa quæ proponeretur, in peculium versum est, reliquorum nomine desolutum est, fieri satis conditioni, si id, quod reliquum est peculii, solvatur.

§. 10. Libertatem ita testamento dedit, *Cupitum servum meum, cum* (15) *Marcianus filius meus sedecim* (16) *annos impleverit, rationibus redditis* (17) *liberum esse volo:* post mortem testatoris tutores Cupito exactionem commiserunt, isque nummos redactos expensavit eisdem tutoribus: deinde filius impubes decessit, cui mater heres extitit, et tutorem tutelæ judicio filio condemnatum habuit: Cupitus ad libertatem proclamat eo tempore, quo si viveret Marcianus, annos sedecim ætatis habiturus esset, offerens rationes unius anni in diem mortis testatoris, quod cæteræ subscriptæ fuerunt. Quæsitum est (18) an eas quoque rationes, quas tutores periculo suo egerunt, Cupitus reddere compelli debeat? Respondit, eum de quo quæritur, conditioni rationis reddendæ ita videri paruisse, si omne ex eo, quod gessit, [et] recte desiderari potest, reddiderit; nam alteram conditionem humaniore interpretatione ita accipi posse, ut defuncto pupillo, tempus (19), quo si viveret, sedecim annos impleret, exspectare satis fuerit.

§. 11. *Stichus et Damas servi mei, si* (20) *rationes reddideritis, liberi estote.* Quæsitum est, an non solum rationes, verum si qua alia consilio (21) et fraude eorum amota sunt, præstari ab his debeant, ut ad libertatem perveniant? Respondit rationum (22) reddendarum conditione contineri omne quod quoquo genere servi actum fidemque respiceret.

§. 12. Intra (23) certa tempora conditioni reddendarum rationum non paruerunt: postea parati erant. Quæ-

(1) Facto aut voluntate heredis non expectandis. *l.* 15. *C. h. t.*

(2) V. *l.* 28. §. 1. *supr. de excus. tut.*

(3) V. Alciatus *lib.* 1. *dispunct. c.* 21. Jac. Menoch. *de abitrar. jud. lib.* 1. *quæst.* 8. *a n.* 7. Med.

(4) Reddiderint.

(5) Placere verbum non continet omnem potestatem et liberum arbitrium, sed id, quod viro bono placeat.

(6) *l.* 46. §. 3. *vers. cæterum. infr. h. t.*

(7) Judex æstimare debet, quoties difficultas aliqua occurrit in pretii æstimatione.

(8) Juridici voce intellige quemcunque judicem.

(9) Vide *l.* 53. §. 1. *Infr. h. t.*

(10) Hoc verbo censetur fideicommissaria libertas data. *l.* 12. *C. h. t.* adde quæ notavi ad *l.* 16. *supr. h. t.*

(11)) Medicinam per libertos exercebant veteres. dixi ad *l.* 25. §. 2. *l.* 26. *supr. de operis libertorum. l.* 1. §. 5. *C. de communi servo.*

(12) Putari rationes dicuntur hic, ut alibi sumptus putari. *l.* 31. §. 3. *supr. de negot.* dixi ad Varron. 5. *de lingua.*

(13) *l.* 22. *circa fin. supr. de manumiss. test.*

(14) *l.* 22. *in fin. supr. de manumiss. test.*

(15) Vide *l.* 23. §. *penult. supr. h. t.*

(16) Quatuordecim. Cujacius scribit errorem creatum ex illis notis XVI. et XIV. vide Cujac. 2. *observ.* 1. adde §. 13. *Infr. h. t.*

(17) Cum rationes reddiderit.

(18) §. 12. *in fin. infr. h. t.*

(19) Adde *l.* 10. *circa fin. C. h. t.*

(20) *l.* 4. *C. de test. manumiss.*

(21) *l.* 40. *in pr. Infr. de statulib. l.* 3. *C. de test. manumiss.*

(22) Rationum reddendarum conditione continetur id omne, quod quoquo genere debitoris actum fidemque respicit: proinde si quid consilio vel fraude amovit, debitor id præstare cogitur.

(23) *l.* 23. *in pr. infr. de statulib.*

situm est, an perveniant ad libertatem: Respondit, si per (1) ipsos stetisset, quo minus intra tempora præscripta conditioni parerent: non idcirco liberos fore, quod postea rationes velint reddere.

§. 13. *Ab heredibus meis peto, fideique eorum committo, cum filius meus sedecim* (2) *annos impleverit, Stichum rationibus redditis manumittant.* Quæro, an eundem servum testator in diem usque pubertatis filii sui actum (3) agere voluerit? Respondit, manifestum esse, testatorem (4) hujus quoque actus rationem a Sticho reddi voluisse.

§. 14. *Stichus servus meus, jubeo, ut det, præstet filiæ et uxori meæ heredibus meis, sine ulla controversia tot aureos; et ut ipsum manumittant, fidei eorum committo.* Quæsitum est, cum uxor ab hereditate abstinuerit, utrum, duobus, an filiæ præstare debeat? Respondit, filiæ, quæ heres ex asse extitisse proponeretur, pro solido (5) dandum.

§. 15. Herede filio suo ex asse instituto, libertatem dedit in hæc verba: *December dispensator meus, Severus villicus et Victorina villica Severi contubernalis, in* (6) *annos octo liberi sunto: quos in ministerio filii mei esse volo: te autem, Severe fili carissime, peto, uti Decembrem et Severum commendatos habeas, quibus præsentem libertatem non dedi, ut idonea ministeria haberes, quos spero te et libertos idoneos habiturum.* Quæro, cum eo tempore, quo Titius testamentum faciebat, filius natus annorum fuerat novem, et Titius post biennium et sex menses decesserit: anni octo in quos libertas erat dilata, ex testamenti facti tempore, an vero ex mortis numerari debeant? Respondit, posse videri testatorem eos annos octo dilatæ libertatis comprehendisse, qui computandi sunt a die testamenti (7) facti: nisi aliud voluisse testatorem probaretur.

§. 16. *Spendophorus cum filia mea in familia nupserit, si rationes idonee* (8) *filiæ meæ administratas reddiderit, liber esto*: filia, cum adhuc impubes esset, vivo patre decessit, et ex substitutione Seius heres extitit. Quæro, cum Spendophorus (9) rationes pupillæ (10) non administraverit, et vivo patrefamilias desierit ipsius rationes administrare, et si viveret Titia, annos haberet amplius duodecim, an ex testamento liber sit? Respondit, si nullas rationes administrasset, quas reddere heredi deberet, secundum ea, quæ proponerentur, liberum esse.

§. 17. *Stichum rationibus redditis manumitti volo*: Stichus arcarius (11) probante domino nomina (12) fecit, et rationes a domino scriptas exhibet, nec (13) postea nomen ullum fecit. Quæro, an (14) si qui minus solvendo fuerint debitores, quibus alii exactores erant applicati, nondum videatur conditioni satisfactum? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non pertinere ad onus reddendarum rationum, quod solvendo non essent debitores.

Si institutus et substitutus incontinenti decesserint.

42. Mecianus lib. 7. Fideicommissorum.

Antoninus Augustus Pius noster (15), quo militum suorum per omnia rata esset voluntas suprema, cum et institutus et substitutus incontinenti, priusquam adirent hereditatem, decessissent, *eos quibus ab his et libertas et hereditas a milite per fideicommissum data esset, perinde liberos et heredes esse jussit, ac si utrumque directo accepissent*: Eorum autem, qui a pagano libertatem et hereditatem (16) per fideicommissum acceperant, cum æque incontinenti et institutus et substitutus decessisset, satis habuit libertatem confirmare.

De eo, quem postea dominus vinxit.

43. Paulus lib. 4. ad Sabinum.

Fideicommissa libertas non debetur ei (17), quem postea (18) vinxit (19) dominus.

De servo contendente cum domino.

44. Pomponius lib. 7. ad Sabinum.

De libertate fideicommissaria præstanda servus cum domino recte contendit.

De debitore rogato a creditore ancillam suam manumittere. 1. De legatario rogato manumittere. 2. De statu ejus, cui fideicommissaria libertas debetur.

45. Ulpianus lib. 5. Disputationum.

Si debitor rogatus sit a creditore, ancillam suam pignoratam manumittere, defendendum est, *fideicommissariam libertatem utiliter relictam* (20) *a debitore.* Quid (21) enim interest, certa quantitas ab eo relinquatur, an fideicommissaria libertas? Sive plus sit in pretio, sive minus, cogitur libertatem præstare, si modo semel adgnovit voluntatem creditoris. † *Adgnovisse* autem sic accipimus, si forte, cum conveniretur ab herede, usus est exceptione, vel alias voluntatem suam ostendit. nam si conveniatur debitor ab herede creditoris: doli exceptione uti potest in id, quod interest debitoris, ancillam suam habere.

§. 1. In fideicommissaria libertate quamvis quis (22) modicum legatum fuerit consecutus, necesse habet servum suum manumittere: pecuniarium enim fideicommissum si divisum (23) fuerit, satis injuriam facit (24) libertati, quam fideicommissario. *Satius est igitur eum qui adgnovit legatum, onerari, quam libertatem intercidere.*

§. 2. Quotiens servo vel ancillæ *fideicommissaria* libertas relinquitur, in (25) ea conditione est, ut quoad manumittatur, servilis conditionis sit: et quidem si nullam moram præstandæ libertati, qui præstare debet, fecit, nihil de statu eorum mutatur: ideoque eos (26) interim legari posse, sed cum sua causa, constat.

(1) Vide *l.* 20. §. 3. *infr. de statulib.*
(2) Quindecim, *Hal.* quatuordecim, Cujac. errorem calculi ex notis XVI. et XIV. vide Cujac. 2. *observ.* 1. adde §. 10. *supr. h. t.*
(3) Actum agere filii, est ejus res administrare.
(4) §. 10. *supr. h. t.*
(5) Id est, solidum. Cur? propter abstentionem matris.
(6) Vide *l.* 33. *supr. de manumiss. test.*
(7) *l.* 18. *in fin. supr. de manumiss. test.*
(8) Idonee rationes reddere, est fideliter reddere.
(9) Vid. Aleiat. 8. *parerg.* 18. *et* 12. *cap.* 5.
(10) *l.* 26. *in fin. infr. de statulib.*
(11) Dixi ad *Nov.* 147. *c.* 2. *et* 1. ad Attic. 7.
(12) De nominum obligatione scripsi ad *l.* 1. *supr. de annuis legatis.* Nomina non plurium, sed plures contrahere dicebantur. Sic non unius, sed unus nomen facere dicebatur: ibidem dixi.
(13) Nec postea quidquam fœneratus est, aut fœnori dedit.
(14) *l.* 111. *in fin. supr. de cond. et demonstr.*
(15) Caracalla: quod tamen nonnulli ad Antonin. Pium referunt. dixi *l. ultim. infr. de veteranis.*
(16) Vide *l.* 14. *Supr. de manumiss. test.*
(17) Vide *l.* 51. *in fin. Supr. de manumiss. test.*
(18) Id est, post libertatem datam.
(19) Vide Paul. 4 *sent.* 12. §. 4. 6. 7 8. Is fiebat dedititius. Ulpian. 1. §. 11. Caius 1. *tit.* 1. §. 4. vincti servi deterioris erant olim conditionis.
(20) §. 1. *Inst. de singulis rebus per fideicommiss. relict.*
(21) Id est, quid interest, an creditor roget suum debitorem alicui dare certam quantitatem, an ancillæ libertatem?
(22) Vid. *l.* 24. §. 13. *supr. h. t.*
(23) Si donatum.
(24) Facit tam libertati, quam etc.
(25) *l.* 29. *Infr. de statulib.*
(26) *l.* 25. *Infr. de statulib.*

De libertatis datione collata in arbitrium alterius.

46. Idem lib. 6. Disputationum.

Fideicommissa libertas ita (1) potest dari, *Heres si volueris, fidei tuæ committo, ut Stichum manumittas:* quamvis nihil aliud in testamento potest valere ex (2) nutu (3) heredis.

§. 1. Plane et si ita, *si Stichus voluerit*, potest ei libertas adscribi.

§. 2. Sed si ita adscriptum sit, *si Seius voluerit: Stichum liberum esse volo:* mihi videtur posse dici, valere libertatem: quia conditio potius est, quemadmodum si mihi legatum esset, *Si Titius Capitolium ascenderit.*

§. 3. Quod si ita scriptum sit, *Si heres* (4) *voluerit:* non valebit. sed ita demum, si totum in voluntate fecit heredis, *si* (5) *ei libuerit.* ✝ Cæterum si arbitrium illi (6) quasi viro bono dedit, non dubitabimus, quin libertas debeatur. ✝ Nam et eam libertatem deberi placuit: *Si tibi videbitur, peto manumittas.* ita enim hoc accipiendum, si tibi quasi viro bono videbitur. ✝ Nam et ita relictum, *si voluntatem meam probaveris:* puto deberi. Quemadmodum, *si* (7) *te meruerit* (8) *quasi virum bonum*, vel *si te non offenderit quasi virum bonum*, vel *si comprobaveris*, vel *si non reprobaveris*, vel *si dignum putaveris.* Nam et cum quidam Græcis verbis ita fideicommissum dedisset, Τῷ δεῖνι, ἐὰν δοκιμάσῃς, ἐλευθερίαν δοθῆναι βούλομαι· Id est, *Illi, si probaveris, libertatem dari volo:* a D. Severo rescriptum est, fideicommissum peti posse.

§. 4. Quamquam autem in (9) heredis arbitrium conferri, an debeatur (10), non possit: quando (11) tamen debeatur, conferri potest.

§. 5. Quidam, cum tres servos legasset, fidei heredis sui commisit, *ut ex his duos, quos vellet, manumitteret:* fideicommissa libertas valebit, et quos ex his vellet, heres manumittet. quare si eos vindicaret legatarius, quos heres vult manumittere, exceptione doli repelletur.

De adgnatione posthumi. 1. *De absentia heredis.* 3. *De servo pure legato et sub conditione manumisso.* 4. *De verbis*, ancillas meas liberas esse volo.

47. Julianus lib. 42. Digestorum.

Si pater duos filios heredes instituerit, et adgnatione (12) posthumi ruptum testamentum fuerit: quamvis hereditas pro duabus partibus ad eos pertineat, tamen fideicommissæ libertates præstari non debent, sicuti ne legata quidem aut fideicommissa præstare coguntur.

§. 1. Si, cum (13) alienum servum heres rogatus sit manumittere, item communem, vel eum in quo ususfructus alienus est, latitet: non inique Senatusconsulto libertatibus succurretur.

§. 2. Si Sticho libertas per fideicommissum data fuerit sub conditione, *si rationes reddidisset*, et is absente herede, paratus sit reliqua solvere: Prætoris officio continetur (14), ut virum bonum eligat, cujus arbitrio rationes computentur; et pecuniam, quæ ex computatione colligitur, deponat; atque ita pronunciet, libertatem, ex causa fideicommissi deberi.

✝ Hæc autem fieri conveniet, si heres ex justa causa aberit. Nam si latitavit, satis erit, liquere Prætori, per servum non stare quominus conditioni pareat: atque ita pronunciare de libertate oportebit.

§. 3. Cum sub conditione legato servo libertas datur (15), non (16) aliter fideicommissario (17) tradi debet, quam ut caveatur, *existente conditione traditu iri* (18) *eum.*

§. 4. Quædam cum in extrema esset valetudine (19), præsentibus honestis viris compluribus et matre sua, ad quam legitima hereditas ejus pertinebat, ita locuta est, *Ancillas meas Mæviam et Seiam liberas esse volo;* et intestata decessit. Quæro (20), si mater (21) ex Senatusconsulto legitimam (22) hereditatem ejus non vendicasset, et hereditas ad proximum cognatum pertinuisset: an fideicommissa libertas deberetur? Respondi deberi: nam eam, quæ in extremis dixisset, *Ancillas meas illam et illam liberas esse volo*, videri ab omnibus (23), qui legitimi heredes aut bonorum possessores futuri essent, petisse, ut hoc fieri possit.

De legato ut manumittatur.

48. Idem lib. 42. Digestorum.

Cum in testamento scriptum est, *Stichum Titio lego*, vel *heres meus dato ita, ut* (24) *eum Titius manumittat:* dixi, petenti legatario Stichum exceptionem doli mali obstaturam (25): nisi caverit (26) se libertatem secundum voluntatem defuncti præstaturum.

De eo qui latitat.

49. Africanus lib. 9. (27) Quæstionum.

Si is, oui servus legatus est, rogatus manumittere, latitet: orcinum (28) fieri libertum, respondit.

(1) In arbitrium heredis fideicommissaria libertas relinqui potest. adde *l.* 7. §. 1. *supr. de reb. dubiis.* Goth. Vide in hanc leg. Eman. Costa. *lib.* 1. *select. cap.* 21. *et* 22. et Sarmient. *lib.* 2. *select. cap.* 6. Ans. Conf. Menoch. *lib.* 1. *de arbitr. jud. quæstion.* 8. *a n.* 2. Mod.

(2) Vide *l.* 43. §. *pen. supr. de leg.* 1.

(3) Id est, ex mera et libera voluntate. vide *l.* 24. *supr. de leg.* 2. sed ex ejus arbitrio tanquam viri boni. *l.* 75. *supr. de leg.* 1.

(4) §. *pen. infr. h. t.*

(5) Liberum arbitrium hac formula, *si volueris*, *si tibi libuerit*, committitur.

(6) Arbitrium viri boni et merum differunt. *l.* 41. §. 4. *Supr. h. t.*

(7) *l.* 41. §. 1. *Supr. h. t. l.* 11. §. 8. *supr. de leg.* 3.

(8) Observaverit.

(9) Vide *l.* 43. §. *pen. Supr. de leg.* 1.

(10) Libertas scil.

(11) §. 3. *Supr. h. t. l.* 17. *Supr. h. t. l.* 11. §. 6. *Supr. de leg.* 3. In heredis arbitrium debendi, seu debiti substantia conferri non potest: tempus seu quo tempore debeatur, potest.

(12) Testamentum rumpitur adgnatione posthumi non instituti, exque eo rupto libertates, legata, fideicommissa non debentur. *ut hic. l.* 24. §. 11. *supr. h. t.* v. tamen *Auth. ex causa. C. de liberis præteritis.* sed ille loquitur in jam nato præterito, hic in posthumo præterito: in quo jus hoc antiquum obtinere putat Alberic. *hic.*

(13) *l.* 5. *in princ. l.* 28. §. 4. *Supr. l.* 51. §. 8. *Infr. h. t.*

(14) *l.* 50. *in pr. Supr. de cond. et demonstr.*

(15) Pure ab herede præstanda.

(16) *l.* 40. §. 1. *Supr. de manumiss. test.*

(17) Id est, legatario.

(18) Id est, traditum iri.

(19) Ex Tertulliano. *Inst. ad SC. Tertull. in pr.*

(20) Vide *l.* 26. §. 6. *supr. h. t.*

(21) Mater igitur cognato defuncti in intestati successione præfertur.

(22) Legitima hereditas, quæ ab intestato. *l.* 1. *Supr. de hered. pet.*

(23) Verba in codicillis prolata directa videntur ad omnes ab intestato venientes quicunque et quocunque gradu illi sunt.

(24) Vide *l.* 2. *C. de his, quæ sub modo.*

(25) *l.* 7. *Supr. h. t.*

(26) Vide *l.* 2. et ibi Castr. et Salicet. *C. de his, quæ sub modo.* Ans.

(27) Vide Cujac. 9. *ad Afric. fol.* 223.

(28) Et directo, idque ex Rubriano, ut *l.* 26. §. 7. *Supr. h. t.*

† Idem fore, etsi non legatarii, sed heredis fideicommissum esset. Sed [et] si non omnium sed quorundam heredum fideicommissum sit, æque dicendum orcinum (1) fieri. in eos autem, qui latitaverint, coheredibus (2), a quibus redimendæ partes essent, utilem actionem eo nomine dari debere: vel etiam familiæ erciscundæ judicio recte eos acturos.

De servo legato et per fideicommissum manumisso.

50. MARCIANUS lib. 7. Institutionum.

SI servus legatus, et per fideicommissum manumissus sit: Cervidius Scævola consultus putabat novissimam scripturam valere, sive libertas sit, sive legatum: quia cum libertatem datam postea placeat (3) adimi, et per legatum constat posse adimi. † Sed si in obscuro sit, qua mente post libertatem legavit eundem servum, in (4) obscuro libertatem prævalere: quæ sententia mihi quoque verior esse videtur.

Qui possunt manumittere. 2. De pecunia legata, ut servus ematur et manumittatur. 3. De statu ejus cui debetur fideicommissaria libertas. 4. De absentia rogati manumittere. 10. De emptore. 11. De coherede præsente et de impubere. 12. De rogato manumittere matrimonii causa.

51. IDEM lib. 9. Institutionum.

NOn tantum [ipse], qui rogatus (5) est manumittere, ad libertatem perducere potest: sed (6) et successores ejus, sive (7) emptione, sive quo alio modo successerint. Sed etsi nemo successor extiterit, ad fiscum ita transit, ut libertas ab eo præstetur.

§. 1. Is autem qui rogatus est manumittere, etiam (8) eo tempore, quo alienare prohibetur, potest manumittere.

§. 2. Si alienum servum quis rogatus fuerit manumittere, cum ei pecunia certa legata esset, ut emat eum et manumittat, et dominus nolit eam vendere: legatum retinet ex voluntate defuncti.

§. 3. Cui per fideicommissum libertas debetur, liberi (9) quodammodo loco est, et statuliberi locum obtinet: vel eo magis, quod nec (10) in alium transferendus est, ut aut libertas ejus impediatur, aut jura patronorum graviora experiatur.

§. 4. Senatusconsulto Dasumiano (11) cautum est, *ut* (12) *si ex justa* (13) *causa absit* (14), *qui fideicommissam libertatem debet, et hoc pronunciatum fuerit, perinde libertas competat, atque si, ut oportet, ex causa fideicommissi manumissus esset.*

§. 5. Abesse autem is intelligitur, qui a tribunali abest.

§. 6. Et quia heredibus (15) tantum cautum erat, adjectum est eodem Senatusconsulto, *ut quicunque fideicommissam libertatem* [*debeat*], *ex quacunque causa pronunciatum fuerit eum eosve abesse, perinde habeatur, atque si, ut oportet, ex causa fideicommissi manumissus esset.*

§. 7. *Sed Articuleiano* (16) Senatusconsulto cavetur, *ut in provinciis Præsides provinciæ cognoscant, licet heres* (17) *non sit ejus provinciæ.*

§. 8. Sed si (18) non hereditarium servum quis rogatus fuerit manumittere, sed proprium: ex Senatusconsulto Junciano post pronunciationem pervenit ad libertatem.

§. 9. Sive (19) justa ex causa abest, sive latitet, sive præsens non vult manumittere: pro absente eum haberi, D. Pius rescripsit.

§. 10. Emptor quoque ut manumittat, eodem Senatusconsulto expressum est.

§. 11. Et præsens coheres perinde manumittat, atque si traditum a coherede accepisset. † Quod et in impuberis persona coheredis (20), qui non erat rogatus manumittere, eundem Principem rescripsisse, relatum est.

§. 12. Sed si matrimonii causa quis manumittere rogatus est: non est cogendus eam uxorem ducere, sed sufficit fideicommissa libertas.

De servis alienatis a creditore.

52. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

POsteaquam a creditore alienati sunt servi, quibus fideicommissa libertas adscripta est, non nisi ex justa causa adversus heredem subveniri eis posse.

De mora. 1. De aditione dilata.

53. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

SI quis (21) rogatus ancillam manumittere, moram fecerit: si interea enixa fuerit, constitutum est, hujusmodi partum liberum nasci, et quidem ingenuum. sed sunt Constitutiones, quibus cavetur, *statim ex quo libertas deberi cœperit, ingenuum nasci*: et hoc magis est sine dubio sequendum, quatenus *libertas non privata, sed publica res est, ut ultro is qui eam debet, offerre debeat.*

§. 1. Sed si nondum debita libertate fideicommissa ancilla peperit, studio (22) tamen heredis fuerit effectum, ut nondum libertas deberetur, utique quod tardius adiit hereditatem; ut qui nati sint ex ancilla, servi ejus fiant: placet manumittendos (23), sed tradi matri oportere, ut ab ea manumittantur, et liberti potius matris fiant. nam quos (24) indignus est heres servos habere, ne quidem libertos habebit.

54. MECIANUS lib. 16. Fideicommissorum.

SI mater (25), postquam filium accepisset, vel qui in ejus locum successit, præstare noluit libertatem: compellendi sunt. Amplius si mater aut nollet sibi filium tradi

(1) Vide quæ notavi de orcino ad *l.* 30. §. 12. *Supr. h. t.* adde quod Lucretius januas orci charoneas scrobes vocat. Arctæus medicus, ἐν χαρωνίοισιν ἀπνίξιες ὀξύταται γίγνονται. Antigonus historicus, τῶν βαράθρων κεκλημένων καὶ χαρωνίων εἶναι γένος· vide Cujac. *hic.* alii dicunt horcinum. Ulp. 2. §. 8. παρὰ τὸ ὅρκος.

(2) Adde *l.* 3. §. 1. *supr. h. t.*

(3) *l.* 14. *supr. de leg.* 2. *l.* 10. §. 1. *supr. de manum. test.*

(4) *l.* 14 *in pr. supr. de leg.* 2. vide *l. ult.* §. 1. *supr. de vulg.*

(5) Aut jussus vel oneratus, seu gravatus. *Græci.*

(6) Vid. *l.* 20. *supr. h. t.*

(7) *Succedendi* verbum extenditur ad omnem successionem quocunque modo ea fiat. Ita vox *succedendi* communis est.

(8) Vide *l.* 31. §. 2. *supr. h. t.*

(9) Is cui per fideicommissum libertas data est, non est liber, sed liberi quodammodo loco; non statuliber, sed statuliberi locum obtinet.

(10) Vide *l.* 24. §. 21. *Supr. h. t.*

(11) Dasumaiano. *Hal. l.* 36. *in fin. Supr. h. t.* vid Paul. 4 *sent* 13. §. *ult.*

(12) Vide *l.* 36. *in pr. supr. h. t.*

(13) Adde §. 9. *infr. hic.*

(14) Vid. §. 5. *infr. h. t.*

(15) Vid Leonin. *emend. lib.* 4. *cap.* 15. Ans.

(16) Arctulianum Senatusconsultum appellant Græci hoc Senatusconsultum.

(17) Qui libertatem præstare debet.

(18) Vid. *l.* 47. §. 1. *supr. h. t.*

(19) Absens quis hic est, sive ex justa causa absit, sive latitet, sive præsens nolit manumittere.

(20) *l.* 30. §. 5. *supr. h. t.*

(21) *l.* 26. §. 1. *vers. ex die vero. supr. l.* 3. *in fin. C. h. t. l.* 22. *supr. de stat. hom.*

(22) *l.* 41. §. 5. *supr. l.* 55. *infr. h. t.*

(23) *l.* 3. *C. h. t.*

(24) Adde *l.* 7. §. *ult. in pr. infr. de interdict. et releg.*

(25) Accipit scil. ut manumitteret. *Accurs.*

aut in rerum natura esse desisset, non ab re est dicere, nihilominus ita natis ab herede libertatem præstari.

55. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

SEd etsi (1) non data opera tardius adierit, sed dum de adeunda hereditate deliberat: idem dictum est, et si postea cognovit, se heredem institutum, quam ancilla peperit, placet hoc quoque casu subveniendum esse: hoc tamen casu ipse manumittere debebit, non matri tradere.

§. 1. Sed si directo libertas data fuerit ancillæ, et horum aliquid evenerit: quemadmodum natis subvenietur? nam ibi quidem petitur fideicommissa libertas, et Prætor parvulis subvenit; cum vero directo libertas datur, non petitur: sed etiam hoc casu puto nato subveniendum esse, ut aditus Prætor in rem matri (2) decernat actionem exemplo fideicommissariæ libertatis. Sic denique et Marcellus libro XVI. Digestorum scripsit, et ante (3) aditam hereditatem usucaptis, qui testamento manumissi sunt, subveniendum esse, ut eis libertas conservetur: utique per Prætorem. quamvis his et imputari possit, quare usucapti sunt: in parvulis autem nulla (4) deprehenditur culpa (5).

An conditio apposita in primo gradu, censeatur repetita in secundo.

56. MARCELLUS lib. singul. Responsorum.

LUcius Titius testamento (6) ita cavit, *Si quos codicillos reliquero, valere volo: si quis mihi ex Paula quæ uxor mea fuit, intra decem menses natus natave erit, ex semisse heredes sunto: Gaius Seius ex semisse heres esto: Stichum et Pamphilum servos meos et Erotem et Diphilum peto, et fidei heredum committo, ut* (7) *cum ad pubertatem liberi mei pervenerint, manumittant.* deinde novissima parte ita cavit, *Quod si mihi liberi nati non erunt, aut intra pubertatem decesserint, tunc heredes ex paribus partibus sunt Mucius et Mævius: legata quæ priore* (8) *testamento, quo filios et Seium* [*institui*], *reliqui, præstari volo.* [*hoc est*] *et a sequentibus heredibus.* deinde codicillis ita cavit, *Lucius Titius heredibus primis et substitutis salutem: peto, ut ea, quæ testamento cavi, legavi, et ea quæ codicillis cavero, legavero, præstetis.* Quæro, cum liberi Lucio Titio nati non sint, an Sticho et Pamphilo et Eroti et Diphilo servis confestim fideicommissa libertas præstari debeat? Marcellus respondit, conditionem, quæ libertati eorum de quibus quæreretur, si filii heredes extitissent, apposita esset, repetitam (9) non videri: ideoque confestim libertatem præstandam esse et a primis et a substitutis heredibus. nam, ut supra scriptum est, petiit, ut quæ testamento cavisset, præstarentur: cavit autem de libertate eorum servorum: atquin sub conditione cavit; et si alterius generis conditio esset, expectanda esset. sed non est verisimile, ut hoc in ista conditione cogitaverit, cum fidei substitutorum committeret; et admitti ad hereditatem non possent, si impleretur conditio.

TIT. VI.

DE ADEMPTIONE LIBERTATIS (10).

Si libertas lege adimatur.

1. TERENTIUS CLEMENS lib. 18. ad Legem Juliam et Papiam.

CUm libertas Lege (11) adimatur (12), aut (13) pro non data haberi (14) debeat (15), aut certe perinde observari, ac si a testatore adempta esset.

TIT. VII.

DE (16) STATULIBERIS (17).

Definitio. 1. De conditione expressa, et vi ipsa.

1. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

STatuliber est, qui statutam et destinatam in (18) tempus vel conditionem libertatem habet (19).

§. 1. Fiunt [autem] statuliberi vel conditione expressa, vel vi ipsa. † Conditione expressa quid (20) est, manifestum est. † Vi ipsa, cum creditoris (21) fraudandi causa manumittuntur. nam dum incertum est, an creditor jure suo utatur (22), interim statuliberi sunt: quoniam fraus cum effecto (23) in Leg. Ælia Sentia accipitur.

De alienatione, usucapione, manumissione. De hereditatis aditione. 1. De tabulis pupillaribus. 2. De servo cum libertate instituto ex parte, 3. Vel substituto.

2. ULPIANUS lib. 4. ad Sabinum.

QUi statuliberi causam (24) apprehendit, in (25) ea conditione est, ut sive tradatur, salva spe libertatis alienetur; sive usucapiatur, cum sua causa (26) usucapiatur;

(1) *l.* 53. §. 1. *supr. h. t.*

(2) Atqui filii subrepti actionem mater non habet. *l.* 38. *in pr. infr. de furt.* licet pater habeat. *l.* 1. *supr. de rei vind.*

(3) *l.* 9. §. *ult. infr. de statuliber.*

(4) Nihil itaque eis imputabitur, quod usucapti sint.

(5) Adde *l.* 12. *infr. ad l. Corn. de sicariis.* Posthumos exheredari non posse, hinc colligere possis: cum exheredationis causæ nominatim hodie sint inferendæ. *Nov.* 115. *c.* 3. Nemo autem sani judicii possit dicere infantem posse ingratum a matre sua vocari. *l.* 33. §. 1. *C. de inoff. testam.*

(6) Id est, priori parte testamenti.

(7) Hæc est conditio, de qua est quæstio, an a substitutis sit repetita.

(8) Id est, prima parte testamenti.

(9) Repetitum non intelligitur, quod repetitum vitiaret. *Bart.* vide *l.* 113. §. *pen. supr. de leg.* 1. et *l.* 89. *in pr. supr. de cond. et demonstr.*

(10) Sicut libertas dari, ita et adimi tam testamento, quam codicillis testamento confirmatis potest: ut tamen eodem modo adimatur, quo data est. Ulp. *t.* 2. *in fin.* adde *l.* 50. *Supr. tit. prox. et tit. Instit de adempt. legat.* 2. *Instit.* 21.

(11) Propter impedimentum juris.

(12) Lege *adimitur.*

(13) Libertas testamento relicta, quæ Lege adimitur, vel pro non data habetur, vel a testatore adempta videtur.

(14) Haberi debet.

(15) Lege: *debet, debet id certe.*

(16) Ulp. 2. statuliberi, οἱ ὑπὸ αἵρεσιν ἐλευθερωθῆναι ὁρισθέντες. 48. *Eclog.* 9. *c.* 25.

(17) Quid sit statuliber, vide *l.* 1. *infr. h. t.* Goth. Adde Duaren. *ad tit. ff. Si ex noxali causa.* Revard. *lib.* 2. *var. cap.* 11. Hotoman. *lib.* 2. *respons. amicabil. c.* 37. Ans.

(18) Id est, ex tempore. vide *l.* 17. *Supr. de manumiss. test.*

(19) Id est, cui relicta est directa libertas in diem vel conditionem certam. *l.* 69. §. 2. *supr. de evict.* Ulp. 2. §. 1. hinc conditio proposita, Festus *l. ult. Supr. de cond. et demonstr.* προκειμένη, *l.* 7. *Supr. de excusat.* aliud est statim liber. statuliber est ex die et conditione.

(20) Quid sit manifestum etc.

(21) Vide *l.* 23. *Infr. qui et a quib.*

(22) Adserens libertates in fraudem datas: vel sic eas impediens. *l.* 16. §. *ult. Infr. qui et a quib.*

(23) Effectu. *vulg. Hal.*

(24) Id est, qui in diem vel sub conditione manumittitur.

(25) Vid. *l.* 24. §. *quoties.* 21. *supr. de fideicomm. libert.*

(26) Statuliber, seu alienetur ab herede, seu suscipiatur ab aliquo, libertatis conditionem secum trahit. Ulpian. 2. §. 2.

capiatur; sive manumittatur, non perdat spem orcini liberti. Sed statuliberi causam non prius servus nanciscitur, nisi adita vel ab uno ex institutis hereditate. Cæterum ante aditionem sive tradetur (1), sive usucapietur, sive manumittetur, spes statæ (2) libertatis intercidit.

§. 1. Sed si impuberis (3) tabulis libertas servo sit adscripta, an vivo pupillo, post aditionem videlicet hereditatis patris, statuliber sit? Cassius negat: Julianus contra existimat: quæ sententia verior (4) habetur.

§. 2. Plus scripsit Julianus, et si legatus sit servus ab herede patris, liber esse jussus in pupillaribus tabulis, prævalere libertatis dationem.

§. 3. Si primis (5) tabulis sub conditione servus cum libertate ex parte dimidia heres sit institutus, an statuliberi causam obtineat, ut adeunte coherede cum sua causa usucapiatur? cum a semetipso acceperit libertatem, non potest statuliberi causam obtinere.

† Plane (6) si conditio hereditatis deficiat, quo casu secundum Julianum [vel] libertatem apiscitur (7), dicendum est, statuliberi causam obtinere, eo quod non a semetipso, sed a coherede accepisse libertatem creditur.

§. 4. Quocunque gradu pupillo (8) servus cum libertate substitutus sit, necessarii causam obtinet (9): quæ sententia utilitatis (10) causa recepta est, et a nobis probatur. Celsus quoque putat lib. XV, cum libertate substitutum statuliberi causam obtinere.

De conditione implenda. 1. De conditione dandi heredi. Si heres statuliberum impediat, quo minus impleat conditionem. 5. Si statuliber minus, 6. Vel plus dederit, quam jussus sit. 7. De venditione statuliberi. 8. De operis. De nummis surreptis, vel redactis ex re surrepta. 10. De conditione implenda. 11. De aditione dilata. 12. De conditione, cum decem dare poterit. 13. De eo quod annua, bima, trima die dandum est. 15. De conditione, si quinquennio heredi servierit. 16. De conditione, si tres pepererit. 17. De venditione statuliberi jussi heredi servire.

3. IDEM lib. 27. ad Sabinum.

STatuliberos (11) conditioni (12) parere oportet, si (13) nemo eos impediat, et sit conditio possibilis (14).

§. 1. Sed si in heredis persona jussus sit parere conditioni, quid dici debeat? Si quidem paruit conditioni, statim liber est, etiam (15) invito herede. quod si (16) non patitur heres pareri, puta offert (17) decem, quæ dare jussus erat, proculdubio liber est: quia (18) per heredem stare videtur, quominus conditionem impleat. Et parvi refert, de (19) peculio ei offerat, an ab alio accepta: receptum est enim, ut servus (20) peculiares quoque nummos dando perveniat ad libertatem, sive ipse heredi, sive alii dare jussus est.

§. 2. Inde quæritur, si forte debeatur pecunia huic servo vel ab herede, quod in domini rationem plus erogaverat (21), vel ab extraneo, nec velit heres debitorem convenire, vel statulibero solvere pecuniam: an debeat ad libertatem pervenire, quasi moram per heredem patiatur? Et aut legatum huic statulibero fuit peculium, aut non. Si legatum peculium fuit: Servius scribit, moram eum libertatis passum ob hoc ipsum, quod ei aliquid ex ratione dominica deberetur, nec ei ab herede præstaretur: quam sententiam et Labeo probat. † Idem Servius probat, et si in eo moram (22) faciat heres, quod nolit exigire a debitoribus: nam perventurum ad libertatem ait. mihi quoque videtur verum, quod Servius ait. Cum igitur veram putemus sententiam Servii: videamus, an etsi non fuerit prælegatum peculium servo, idem debeat dici. constat enim statuliberum de (23) peculio posse dare, vel ipsi heredi jussum, vel alii. et si (24) eum dare impediat, perveniet statuliber ad libertatem. † Denique etiam remedii (25) loco hoc monstratur domino statuliberi, ut cum extraneo jussum dare prohibeat, ne et nummos perdat cum statulibero: proinde defendi potest, etsi non vult exigere, vel ipse solvere, ut hic habeat, unde conditioni pareat, libertatem competere: et ita Cassius quoque scribit.

§. 3. Non solum autem, si dare jussum (26) [dare] prohibeat, statuliber ad libertatem pervenit: verum etiam si ascendere Capitolium (27) jussum, ascendere vetet; item si Capuæ dare jussum, Capuam (28) ire prohibeat. nam, qui prohibet servum proficisi, intelligendus est impedire magis velle libertatem, quam operis servi uti.

§. 4. Sed et si jussum coheredi dare, non patiatur unus ex heredibus dare, æque liber erit: sed is, cui jussus erat dare, et liber esse, familiæ erciscundæ judicio ab eo, qui impedit, consequetur, quod sua intererat, prohibitum statuliberum non esse.

§. 5. *Si decem jussus dare et liber esse*, quinque det: [non (29)] pervenit ad libertatem, nisi (30) totum

(1) *Lege in præsenti*, traditur, usucapitur, manumittitur.
(2) Statutæ.
(3) Vide §. *fin. Infr. l.* 36. *Infr. h. t.*
(4) Cur? Aditione hereditatis tabulæ pupillares et omnia eis adsumpta convalescunt. *l.* 2. §. 1. *Supr. de vulg.*
(5) De primis et secundis tabulis dixi ad *l.* 11. *Supr. testam. quemadm. aperiantur.*
(6) Vide *l.* 14. *supr. de man. test.*
(7) *Apiscendi* verbum frequens in his Pandectis. Plautus in *Rudente. Qui hic litem apisci postulat perjurio.*
(8) §. 1. *supr. h. t.*
(9) Vid. Emanuel Zoares *lib.* 1. *observ. c.* 35. Mod.
(10) Vide quædam ad unc locum apud Cujac. 9. *obs.* 17. *in pr.*
(11) *l.* 61. §. *pen. in fin. supr. de manumiss. test.*
(12) Cur? sub qua libertas eis est relicta.
(13) Vide *l.* 20. §. 3. *infr. h. t.*
(14) Impossibili conditioni parere nemo cogitur.
(15) *l.* 13. *C. de test. man. l.* 7. *l.* 32. *C. de lib. caus.*
(16) Dixi ad Ulp.
(17) Heredi.
(18) Vide *l.* 20. *Infr. h. t.*
(19) Statuliber cui data directo libertas est sub conditione dandi decem, dare ea decem potest de peculio, si quod habuit apud testatorem a testatore concessum conditionis implendæ causa, *ut hic.* et *l.* 3. *in fin. supr. de cond. caus. data.* Quod benigne receptum est, et probatum Jurisperitis, ut statuliber ex eo peculio dando, quasi ex suo patrimonio, suave pecunia perveniat ad libertatem, conjectura facta voluntatis domini, quasi voluerit dominus, ut et ea decem posset dare ex peculio suo tacite. *l.* 17. *infr. h. t. l. in bello.* 12. §. 11. *infr. de captivis.*
(20) Vide *l.* 13. §. 1. *in fin. infr. h. t.* vid. *l.* 20. *in fin. supr. famil. ercisc. l.* 3. *in fin. supr. de cond. caus. data.*
(21) Erogavit. *Hal.*
(22) Si per heredem factum sit, quominus statuliber conditioni pareat, perinde fit liber, atque si conditio expleta fuisset. Ulpian. 2. §. 3.
(23) §. 1. *supr. h. t.*
(24) Vide *l.* 20. §. 5. *infr. h. t.*
(25) Remedium hic idem quod cautio, cautela, seu prudens consilium. *l.* 66. *in fin. supr. de jur. dot.*
(26) *d. l.* 20. §. 3. *infr. h. t.*
(27) Vid. *l.* 4. §. 7. *Infr. h. t.*
(28) *l.* 20 §. 5. *infr. h. t.*
(29) *l.* 20. §. 5. *infr. h. t.* quinque det, ad libertatem non pervenit. *Hal.*
(30) Vide *l.* 6. *C. de distract. pign.*

det (1). interim igitur vindicare quinque nummos dominus eorum potest. sed si residuum fuerit solutum, tunc etiam id alienatum, cujus ante dominium non erat translatum. ita pendebit præcedentis summæ alienatio: sic tamen, ut non (2) retro nummi fiant accipientis, sed tunc cum residua summa fuerit [ex] soluta.

§. 6. Si plus quam jussus erat, dederit statuliber (puta decem jussus dare, viginti dedit): sive numeravit, sive in sacculo (3) dedit, pervenit ad libertatem, et superfluum potest repetere.

§. 7. Si quis servum jussum decem dare et liberum esse, vendiderit sine (4) peculio: utrum statim liber sit, quasi prohibitus videatur de peculio dare, hoc ipso, quod sine peculio distractus [est]; an vero, cum fuerit prohibitus peculium tangere? Et puto, tunc demum liberum fore, cum volens dare prohibeatur: non statim ubi venit.

§. 8. Si quis servum jussum *decem dare et liberum esse*, operari prohibeat; vel si, quod ex operis suis meret, abstulerit ei heres; vel si quod ex mercedibus suis coëgit, heredi dederit: an ad libertatem perveniat? et puto si quidem ex operis dederit, vel (5) undecunque dederit, ad libertatem perventurum. Quod si prohibeatur operari, non (6) fore liberum: quia operari domino debet (7). Plane si ei ablata fuerit pecunia ex operis collecta, liberum fore arbitror: quia de peculio dare prohibetur. sane si testator, vel ex operis ut det, jussit; prohibitum operari, ad libertatem perventurum non dubito.

§. 9. Sed et si argento (8) subtracto, vel rebus aliis distractis, nummos corrasos (9) dederit: perveniet ad libertatem. quamvis si nummos subtractos dedisset, ad libertatem non perveniret: nec enim videtur dedisse, sed (10) magis reddidisse. sed nec si aliis subripuerit nummos, et heredi dederit, ad libertatem perveniet: quia avelli nummi ei qui accipit, possunt. † Plane si sic consumpti fuerint, ut nullo casu avelli possint, competet libertas.

§. 10. Non solum autem si heres moram facit libertati, sed et si (11) tutor [vel curator], vel procurator, vel (12) alius quivis, in cujus persona conditioni parendum est, libertatem competere dicemus: et sane hoc jure (13) utimur (14) in statulibero, ut sufficiat (15), per eum non stare, quominus conditioni pareat.

§. 11. Si quis heredi *in diebus triginta proximis mortis testatoris dare jussus fuerit*, deinde heres tardius (16) adierit: Trebatius et Labeo, si sine dolo malo tardius adierit (17), dantem eum intra dies triginta aditæ hereditatis, ad libertatem pervenire. quæ sententia vera est. Sed quid, si data opera traxit? an ob id statim, [ut] adita est hereditas, ad libertatem perveniat? quid enim, si tunc habuit: post aditam habere desiit? sed et hic expleta videtur conditio: quoniam per eum non steterit, quominus impleatur.

§. 12. Si quis sic acceperit libertatem, *Cum decem dare poterit, liber esto*: Trebatius ait, licet habuerit decem, vel idoneus fuerit ad acquirendum et conservandum peculium, tamen non alias ad libertatem perventurum, nisi dederit, aut per eum non steterit, quominus det (18). quæ sententia vera est.

§. 13. Stichus, *annua, bima, trima die denos aureos heredi si dederit*, liber esse jussus est: si prima pensione stetit per heredem, quominus acciperet decem, expectandam esse trimam pensionem, placet: quia et (19) tempus adjectum est, et adhuc supersunt duæ pensiones. Sed si eadem decem sola habeat, quæ obtulit ad primam pensionem: an etiam ad sequentem quoque prosit, si obtulerat: et an et ad tertiam, si sequens pensio non sit accepta? Et puto, sufficere hæc eadem, et pœnitentiæ heredi locum non esse: quod et Pomponius probat.

§. 14. Quid, si servus, *qui annua, bima, trima die* (20) *jussus est dena dare*, tota simul offerat heredi, non expectata die? vel decem primo anno datis, secundo anno viginti obtulit? Benignius est, eum in libertatem pervenire: cum utriusque providentia infertur, et servi, quatenus maturius in libertatem perveniat; et heredis, quatenus dilatione interempta illico accipiat, quod post tempus consequi poterit.

§. 15. Si ita sit libertas servo data, *si quinquennio heredi servierit*, deinde eum heres manumiserit: statim (21) liber (22) fit (23): quasi per eum sit effectum, quominus ei serviat. quamvis si non pateretur eum sibi servire, non statim perveniret, quam si quinquennium præterisset. ratio hujus rei evidens est: manumissus enim amplius servire non potest: at is, quem quis non patitur sibi servire, postea pati potest intra quinquennii tempus. Atquin jam quinquennio ei servire non potest: sed vel (24) minus potest.

§. 16. Item Julianus lib. XVI. Digestorum scripsit: Si Arethusæ libertas ita sit data, *si tres servos pepererit*, et per heredem steterit (25) quominus pepererit (puta quod ei medicamentum dedisset, ne conciperet): statim liberam futuram esse. quid enim expectamus? Idemque [et] si egisset heres, ut abortum faceret: quia et uno utero potuit (26) tres edere.

(1) Imo, ut totum non det pervenire ad libertatem potest. *l.* 4. §. 6. *infr. h. t.*

(2) Cur non fient retro nummi accipientis ad exemplum et ad instar ratihabitionis? *l.* 7. *C. ad. SC. Maced.*

(3) Rationes non reddit, qui reliqua tantum offert in sacculo et folle. *l.* 82. *Supr. de cond. et demonstr.* Jussus tamen dare viginti, liberatur, moramque evitat, periculumque transfert rei in creditorem, etiamsi pecuniam ei offerat in folle, *ut hic.* Distat igitur conditio pecuniæ dandæ, a rationum reddendarum conditione. adde aliam differentiam ex *l.* 5. *in fin. infr. h. t.*

(4) Quod semper intelligitur. *l.* 29. *supr. de contr. empt.*

(5) Vide *l.* 35. *in pr. infr. h. t.*

(6) Atqui per eum non stat. §. 10. *infr. h. t.*

(7) Ut uxori, viro. *l.* 48. *supr. de operis libert.*

(8) *l.* 17. *in fin. infr. h. t.*

(9) 48. *Eclog.* 5. *c.* 7.

(10) Differentia dandi et reddendi.

(11) Conditio libertatis, si heredi rationes reddiderit, utilitatis causa pro impleta habetur, si per tutorem, curatorem, procuratorem, aliumve, in cujus persona parendum est conditioni, stet quominus ei pareatur.

(12) Dixi ad Ulp. 2. §. 6.

(13) Hoc jus commune dicitur. *l. jure.* 24. *l. cum pupillus.* 78 *supr. de condit. et demonstr.*

(14) Non passim tamen. vide §. 8. *vers. quod si prohibeatur. supr. h. t.*

(15) *l.* 38. *infr. h. t.*

(16) Atque ita statuliber impeditus sit. *Goth.* Ex hoc §. inferunt Gloss. et Bart. quod inventarium intra 30. dies a morte testatoris fieri debeat. Rom. *consil.* 28. Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *cas.* 32. *n.* 8. Ans.

(17) A die scientiæ currit mora. vid. Bart. *cons.* 230.

(18) Adde *l.* 23. *in fin. supr. de recept. qui arbitr.*

(19) §. 15. *Infr. h. t.* adde *l.* 20. §. 5. *Infr. h. t.*

(20) Id est, trinis pensionibus.

(21) *l. un.* §. 3. *C. de Latina libertate tollenda.*

(22) Etiamsi non servierit quinquennio.

(23) Imo non fit: nec enim contra defuncti voluntatem libertas est præstanda. *l.* 31. §. 1. *supr. ad SC. Trebell.*

(24) Id est, potest saltem aliquot annis vel mensibus vel diebus servire.

(25) §. 13. *Supr. h. t.*

(26) Tres uno utero edi possunt. *l.* 15. *supr. de statu hominum l.* 3. *Supr. si pars hereditatis petatur.* et plures. *l.* 36. *infr. de solution.* et.

§. 17. Item si heredi servire jussum statuliberum heres vendidit et tradidit, credo statim ad libertatem pervenire.

De absentia heredis, cui dare oportet. 1. *De prolixitate temporis et difficultate conditionis.* 2. *De morte ejus cui jussus est statuliber anno servire.* 3. *De decem duobus dandis.* 4. *De conditione*, si per triennium servierit, vel operas dederit. 5. *Annus, quo statuliber servire jussus est, quomodo accipitur.* 6. *De solutione per partes.* 7. *De conditione*, si Titius Capitolium ascenderit. 8. *Annus quo statuliber servire jussus est, quomodo accipitur.*

4. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

CUm heres Reipublicæ causa abesset, et pecuniam statuliber haberet: vel exspectari eum debere, donec redeat is, cui dare debet, vel deponere in ædem pecuniam consignatam oportet: quo subsecuto, statim ad libertatem pervenit.

§. 1. Non (1) est statuliber, cui libertas in (2) tam longum tempus collata est, ut eo tempore is, qui manumissus est, vivere non possit (3): aut si tam difficilem, imo pene impossibilem conditionem adjecerit, ut aliunde ea libertas obtingere non possit: *veluti* (4) *si heredi millies* (5) *dedisset*: aut (6), *cum moreretur, liberum esse jussisset.* sic enim libertas inutiliter (7) datur: et ita Julianus scribit: quia nec animus dandæ libertatis est.

§. 2. *Servire Titio anno, et liber esse jussus*, Titio mortuo non statim liber fiet, sed cum annus transierit: quod videtur non tantum sub conditione, sed etiam ex tempore data libertas. etenim absurdum est, maturius eum liberum fieri, cum conditionem non implet, quam futurus foret, si eam expleret.

§. 3. *Si duobus* (8) *decem datis*, liber esse jussus sit, et unus quinque accipere (9) noluerit; melius est dicere posse eum eadem quinque alteri offerentem ad libertatem pervenire.

§. 4. *Stichus, si Titio per triennium servierit*, vel, *Si illi centum operas dederit, liber esto*: constat hoc modo libertatem utiliter dari posse. nam et alienus servus servire nobis potest, secuti liber (10), et multo magis operas dare. nisi testator servitutis appellatione dominum magis, quam operam intellexit: ideoque, si prohibet heres Titio servire, pervenit ad libertatem.

§. 5. *Stichus, si heredi meo anno servierit, liber esto.* Quærendum est, annus quomodo accipi debeat: an qui ex continuis diebus trecentis (11) sexaginta quinque constet: an quibuslibet (12)? sed superius (13) magis intelligendum Pomponius scribit. Sed etsi quibusdam diebus aut valetudo, aut alia justa causa impedimento fuerit, quo minus serviat; et hi anno imputandi sunt. servire enim nobis intelliguntur etiam hi, quos curamus ægros, qui cupientes servire, propter adversam valetudinem impediuntur.

§. 6. Item si *decem heredi dare* jussus fuerit: heres etiam per partes accipere, favore libertatis cogendus (14) est (15).

§. 7. Ita liber esse jussus, *Si Titius Capitolium* (16) *ascenderit*: si Titius nolit ascendere, impedietur libertas. Idemque juris est in similibus causis et conditionibus.

§. 8. Item Cassius ait ei, *qui servire jussus est anno* (17), illud tempus, quo in fuga sit vel in controversia, pro libertate non procedere (18).

De rationibus reddendis. 1. *De pecunia danda.*

5. POMPONIUS lib. 8. ad Sabinum.

STatuliber *rationem reddere jussus*, reliquum quod apparet, solvit; de eo (19) quod obscurius (20) est, satisdare paratus est (21): Neratius et Aristo recte putant liberum fore, ne multi ad libertatem pervenire non possint, incerta (22) causa rationis, et genere negotii hujusmodi.

(1) Vide Anton. Fab. 6. *conject.* 12.
(2) Vide *l.* 17. *in princ. supr. de manum. test.*
(3) Adde *l.* 59. *in fin. l. ult. in pr. supr. de manum. test.*
(4) Hæc conditio non modo difficilis, sed pene impossibilis. de qua paulo ante.
(5) Flor. autem miles. mille. *vulg. Hal.* et male: nam legimus sub hac conditione, *Si decem millia heredi dederit*, libertatem relinqui, apud Ulpian. 2. §. 4. et facilis ea est conditio. *Si mille dederit. Millies* ergo legendum: est enim ea summa ditissimi hominis patrimonium, continens decies centena millia nummorum, vel ex Budæi æstimatione, vicies quinquies centena millia aureorum nummorum, quibus hodie utimur. vide August. 2. *emend.* 6. *in fin.* sed ecce juvat ex magni Jurisconsulti observationibus, 21. *cap.* 39. Cujacii, inquam, hoc addere, Basilica male hunc locum interpretari hoc modo, *si heredi centum myriadas nummum dederit*, et pejus Dorotheum, *si chiliadas.* Nam chiliades sunt inferiores myriadibus: et illa, *si centum myriadas*, non est adeo difficilis: quippe cum centum myriades efficiant duntaxat decies centena millia; sicut ducentæ vicies centena millia; et trecentæ in Constitutione Græca Justiniani, de confirmatione Digestorum, triciens centena millia, id est, ut vulgo loquimur, tres milliones: et retro igitur ducentæ, duos milliones; centum vero, unum millionem. At millies efficiunt myria myriadum, sive decem millia myriadum: quæ vulgus his notis exprimit, 100000000; et his verbis, centum milliones.
(6) Hæc adjectio nullam libertati conditionem adjicit, sed ipsam tantum libertatem differt in tempus post mortem, quo vivere non possit. Sed cum hac lege duæ rejectiones proponantur (quarum una sit, si *millies dederit*, hoc est, non modo difficilis, sed pene impossibilis: altera in tam longum tempus collata, ut eo tempore manumissus non possit vivere), non abs re fuerit, si hic legerimus, aut M. annorum erit, id est, cum mille annorum erit. Nam hac ratione utraque formula habituri sumus conditiones pene impossibiles: unam, si millies heredi dederit, alteram in longissimum tempus protractam, hoc modo, cum mille annorum erit.
(7) Atqui hujusmodi conditio pro non scripta habetur. §. 10. *Inst. de her. inst.*
(8) Id est, sub hac conditione, si duobus decem dederit.
(9) Vide *l.* 20. §. 3. *Infr. h. t.*
(10) Nam servire, est facti: servum esse, juris.
(11) Annus 365. diebus constat, *l.* 51. §. 2. *supr. ad leg. Aqui. l.* 98. *in pr. infr. de verb. sign. et l.* 134. *eod.* vid. Sueton. *in Jul. Cæsare. c.* 40. vid. Forner. *ad l.* 98. Goth. Adde Alb. Gentil. *tr. de divers. temp. appellat.* c. 3. *et* c. 4. *in fin.* Ans.
(12) An qui bissexto? *vulg.*
(13) Id est, annus hic accipiendus est constans 365. diebus continuis.
(14) Atque ita fiet liber. 48. *Eclog.* 7. c. 5. *in fin.*
(15) Imo non est cogendus. *arg. l.* 3. §. 5. *supr. l.* 18. *infr. h. t.*
(16) Adde *l.* 3. §. 3. *supr. h. t.*
(17) *l.* 14. §. 1. *l.* 39. §. 3. *Infr. h. t. l.* 38. *in fin. Infr. de liber. caus.*
(18) 48. *Eclog.* 5. *c.* 5.
(19) *l.* 1. §. 11. *supr. de coll. bon.*
(20) De quo dubitatur.
(21) Obscuritas rationis non impedit libertatem: si statuliber paratus est pro his satisdare. *l.* 34. *in fin. Infr. h. t. l.* 82. *supr. de cond. et demostr. l.* 1. §. 11. *in fin. supr. de coll. l.* 1. *C. de procur.*
(22) Inserta causa, ratione et genere. *Hal.*

§. 1. Statuliber, qui non rationes reddere, sed (1) pecuniam jussus est dare: numerare (2) debet, non fidejussorem dare.

De pœna capitali. 1. *De captivitate.* 3. *De emptore, eove ad quem alio jure dominium statuliberi transiit.* 4. *De jusso dare filiofamilias heredi.* 5. *De emptore statuliberi.*

6. Ulpianus lib. 27. ad Sabinum.

Si statulibera serva pœnæ facta sit (3), et post damnationem statutæ libertatis conditio extiterit: quamvis ipsi statuliberæ nihil proficiat, partui tamen proficere oporteat: ut perinde liber nascatur, atque si mater damnata non esset.

§. 1. Quid tamen, si qua conceperit in servitute, deinde ab hostibus capta peperit ibi post existentem conditionem: an liberum pariat? Et interim quidem quin servus hostium sit, nequaquam dubium est. sed verius est, postliminio eum liberum fieri: quia, si mater in civitate esset, liber nasceretur.

§. 2. Plane si (4) apud hostes eum concepisset, et post existentem conditionem edidisset: benignius dicetur, competere ei postliminium, et liberum eum esse.

§. 3. Statuliber parendo conditioni in personam emptoris pervenit ad libertatem. Et sciendum, hoc ad statuliberos omnis (5) sexus pertinere.

† Non solum autem si venerit (6) hæc conditio, ad (7) eum transit, qui emit: verum etiam ad omnes, quicunque quoquo jure dominium in statulibero nacti sunt. sive igitur legatus sit tibi ab herede statuliber, sive adjudicatus, sive usucaptus a te, sive traditus, vel aliquo jure tuus factus: sine dubio dicemus, parere conditioni in persona tua posse.

† Sed et in heredem emptoris idem dicitur.

§. 4. Si filiusfamilias heres sit institutus, et statuliber filio dare jussus est et liber esse: sive filio, sive patri dando, pervenit ad libertatem. quia et ad patrem hereditatis emolumentum pervenit. † Sed et si post mortem filii, patri dederit (8), quasi heredis heredi: liber erit. Nam et si quis extraneo dare jussus sit, et liber esse, deinde [hic] heredi heres extiterit, non quasi in extranei persona, sed quasi in heredis, conditioni parebit.

§. 5. Statuliber decem dare jussus et liber esse, si quinque datis distractus sit, residua (9) quinque emptori dabit.

§. 6. Si servus tuus statuliberum emerit, tibi datur quod heredibus dare jussus est. sed et si tuo servo dederit, si modo is eum peculiari nomine emit neque ei tu peculium ademisti: puto liberum fore: scilicet ut eo (10) modo tibi dedisse intelligatur, perinde atque si tua voluntate cuivis alii tuorum servorum dedisset.

§. 7. Si quis non dare decem, [liber esse]; sed *rationibus redditis* (11) liber esse jussus sit: an ad emptorem hæc conditio transeat, videamus. Et alias sciendum est, eas (12) demum conditiones ad emptorem transire, quæ sunt in dando. cæterum (13), quæ sunt in faciendo, non transeunt: utputa si filium ejus literas edocuerit: hæ enim personis eorum (14) cohærent, quibus adscribantur.

† *Rationum* autem *reddendarum conditio*, quod ad reliqua quidem attinet, in danda pecunia consistit, quod autem ad ipsa volumina rationum tradenda, percotandasque et examinandas rationes, et [in] dispungendas (15) atque excutiendas, factum habet. † Numquid ergo, reliqua quidem et emptori dando perveniat ad libertatem: cætera in persona heredis consistant? Puto igitur, et ad emptorem reliquorum solutionem transmitti: sic fiet, ut dividatur conditio; et ita Pomponius lib. VIII. ex Sabino scripsit.

De alienatione ususfructus.

7. Paulus [lib. 5. ad Sabinum].

Ususfructus (16) alienatio conditionem statuliberi secum non (17) trahit.

De jusso dare, non adjecto cui. 1. *Si partes suas quisque heredum diversis ementibus vendiderit.*

8. Pomponius [lib. 8. ad Sabinum].

Ita liber esse jussus, *Si decem dederit, liber esto: heredi* (18) dare debet. nam qui non habet cui det (19), heredi dando, ad libertatem pervenit.

§. 1. Si partes suas quisque heredum diversis ementibus vendiderit: quas portiones heredibus dare statuliber debuit (20), easdem dabit emptoribus. Labeo autem ait, si nomina duntaxat heredum in testamento posita sint, viriles (21) partes eis dandas: si vero ita, *Si heredibus dedit*, hereditarias.

De jure statuliberi. De noxæ deditione. 1. *De venditione statuliberi.* 2. *De noxæ deditione.* 3. *De aditione hereditatis. De usucapione.*

9. Ulpianus [lib. 28. ad Sabinum].

Statuliberum medio (22) tempore servum (23) heredis esse, nemo est, qui ignorare debeat: ea propter noxæ dedi poterit. sed deditus sperare adhuc libertatem poterit: nec enim deditio (24) spem illi adimit libertatis.

§. 1. Si (25) statuliberum non eadem conditione (26) heres vendat (27): causa ejus immutabilis est, et luere se

(1) Rationum reddendarum et pecuniæ dandæ conditiones inter se differunt: Qui *pecuniam debet*, numerare debet, non fidejussorem dare: *Qui rationes reddere*, aliquando implesse videtur conditionem, et fit liber, si de eo quod est in rationibus obscurius, aut liquidum minus, paratus sit fidejussorem dare, ne alioquin cohibeatur occasio perveniendi ad libertatem incerta existente causa rationis et genere negotii ejusmodi, et ut Græci interpretantur. *διὰ τὸ ἄδηλον τῶν οἰκείων λογισμῶν καὶ τὸ γένος τῆς διοικήσεως αὐτῶν*· adde aliam differentiam ex *l.* 3. §. 6. *supr. h. t.*

(2) Pecuniam non dat, qui eam non numerat, sed dat fidejussorem.

(3) Hodie nemo fit pœnæ servus. *Novell.* 22. c. 8.

(4) Si hæc apud. *vulg.* vide *l.* 9. *infr. de captivis.*

(5) Id est, non solum ad masculos, sed etiam ad fœminas.

(6) Evenerit. *Haloand.*

(7) Vid. *l.* 8. §. 1. *infr. h. t.*

(8) Vid. *l.* 34. *in pr. Infr. h. t.*

(9) Adde *l.* 32. *infr. h. t.*

(10) Vid. *l.* 15. *in fin. infr. h. t.*

(11) Ablativi absoluti conditionem faciunt.

(12) Conditiones personæ cohærentes ad alium non transeunt. Personæ autem cohærent, quæ in faciendo consistunt, *ut hic.*

(13) Conditionum dandi et faciendi differentia. Illæ ad emptorem transeunt, non hæ.

(14) *l. un.* §. 9. *et* §. 10. *C. de caducis tollendis.*

(15) Dispungere est conferre accepta et data. *l.* 56. *infr. de verb. sign.*

(16) Ususfructus solus si in statulibero fuerit alienatus, ad emptorem ususfructus conditio non transfertur. *Græci.*

(17) Imo trahere videtur. vide Ulp. 2. §. 3.

(18) *l.* 22. *infr. h. t.*

(19) *d. l.* 22. *l.* 4. §. 6. *supr. de fideic. libert.*

(20) *l.* 6. §. 3. *supr. h. t. l.* 27. *l.* 34. *in pr. infr. h. t.*

(21) Imo hereditarias. *l.* 12. *infr. h. t.*

(22) Id est, quamdiu pendet conditio. Ulp. 2. §. 2.

(23) *l.* 11. *in pr. supr. de legat* 2.

(24) Noxæ deditio spem libertatis statulibero non adimit.

(25) *l.* 69 §. 5. *supr. de evict.*

(26) Sed duriore: puta ne hoc loco serviat: aut ne unquam manumittatur. 48. *Eclog.* 5. *c.* 28.

(27) Vide *l.* 24. §. 21. *Supr. de fideic. libert.*

ab (1) eo potest simili modo, ut ab herede. Si tamen suppresserit conditionem statuliberi: et ex empto quidem tenetur; graviores autem etiam stellionatus crimen important ei, qui sciens dissimulata (2) conditione statutæ libertatis, simpliciter eum vendiderit.

§. 2. Illud tractatum est, an liberatio contingat ei, qui noxæ dederit statuliberum? Et Octavenus putabat liberari: et idem dicebat, et si ex (3) stipulatu Stichum deberet (4), eumque statuliberum solvisset. nam et si ante solutionem ad libertatem pervenisset, extingueretur obligatio tota: ea enim in obligatione consistere, quæ pecunia lui præstarique possunt: libertas autem pecunia lui non potest, nec reparari potest. quæ sententia mihi videtur vera.

§. 3. Statuliberi conditio ita demum immutabilis est, si adita hereditas fuerit: cæterum ante (5) aditam hereditatem in propriam usucapitur servitutem, libertatisque spes infrigitur: sed adita postea hereditate, spes libertatis, favore sui, redintegrabitur (6).

De venditione statuliberi, et mendacio venditoris.

10. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SI decem dare jussum heres (7) vendiderit et tradiderit; dixeritque adscriptum libertati, *si viginti dedisset*: ex empto erit actio cum venditore. aut si dupla promissa est, ob evictionem duntaxat duplæ repetitio erit: ex empto ob mendacium (8).

De pecunia ab herede donata statulibero.

11. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

SI heres pecuniam donasset statulibero, *ut* (9) *sibi eam daret et liber esset*: non fieri liberum Aristo ait. sed si in plenum ei donasset, fieri liberum.

12. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

SI quis testamento libertatem acceperit sub conditione, *si rationem dederit*: debet pro (10) hereditaria parte heredibus reliqua solvere (11), etiamsi nomina quorundam heredum sint in conditione posita.

De conditione si heres testamento suo non manumiserit. 1. De nummis peculiaribus. 2. De rationibus reddendis a duobus. 3. De jurejurando. 4. De servo heredis. 5. De ademptione conditionali.

13. IDEM lib. 43. Digestorum.

SI quis ita libertatem dedisset, *Stichus, si eum heres meus testamento suo non manumiserit, liber esto* (12), secundum voluntatem defuncti hoc significari videtur: si testamento suo heres non adscripserit ei libertatem. quare si quidem heres libertatem servo testamento suo dederit, defectus conditione videbitur: si non dederit (13), impleta conditione ultimo vitæ tempore heredis ad libertatem perveniet.

§. 1. Servus communis liber esse jussus ita, *si decem dederit*, ex peculio dare potest [quod (14)] quocunque modo adquisitum habuerit: nec refert, apud heredem id, an apud socium fuerit; et heredi (15), an extraneo dare jussus sit. nam per omnia causæ statuliberi applicantur (16), qui conditionis implendæ gratia alienare (17) peculiares nummos potest.

§. 2. Si duo servi *rationibus redditis* liberi esse jussi fuerint, et separatim rationes gesserint: non (18) dubie separatim quoque conditioni parere poterunt. † Sed si actus eorum communiter gestus, ita immixtus fuerit, ut separari (19) non possit: necessario alter cessando alterius libertatem impediet: nec videbitur conditio in alterius persona impleta, nisi id quod computatione rationum habita reliquum fuerit, aut uterque, aut alter totum solverit.

§. 3. Qui ita liber esse jussus est, *si juraverit se Capitolium ascensurum*: confestim ut juraverit, quamvis Capitolium non ascenderit, liber erit (20).

§. 4. Servus heredis, *rem ipsius heredis dare* jussus et liber esse, ad libertatem perveniet: quia potest testator, sine ulla dandi conditione, heredis (21) servum manumitti jubere.

§. 5. Hæc scriptura, *Stichus, cum erit* (22) *annorum triginta, liber esto: Stichus si decem non dederit, liber ne esto*, hanc vim habet: Stichus si decem dederit, et ad annos triginta pervenerit, liber esto. namque ademptio libertatis vel legati sub conditione facta, incipit (23) contrariam conditionem legato vel libertati, quæ prius data erat, injecisse.

De mercede pro operis data a statulibero, qui decem dare debebat. 1. De fuga statuliberi, qui dare operas aut servire debebat.

14. ALFENUS VARUS lib. 4. Digestorum.

SErvus, qui testamento domini, *cum decem heredi dedisset*, liber esse jussus erat, heredi mercedem referre pro operis suis solebat; cum ex mercede heres amplius decem recepisset, servus liberum esse aiebat: de ea re consulebatur. Respondit, non videri liberum esse: non (24)

(1) Vide *l.* 20. *supr. de fideic. libert.*
(2) *l.* 3. §. 1. *infr. stellionatus.*
(3) *l.* 51. *infr. de verb. oblig.*
(4) Vide *l.* 51. *infr. de verb. oblig.*
(5) *l.* 55. *in fin. Supr. de fideic. lib. l.* 69. §. 4. *Supr. de evict.*
(6) Vide quæ scripsi ad *l.* 1. *C. si servus exportandus.*
(7) *l.* 42. *circa fin. Supr. de act. empt.* adde *l.* 46. *in fin. l.* 69. §. 3. *in fin. supr. de evict.*
(8) *l.* 69. §. 5. *Supr. de evict.* Goth. De mendacii actionibus et pœnis vide Capyc. *decis.* 19. *num.* 16. Seraphin. *de privileg. juram. cap.* 31. *num.* 41. *et seqq.* Marsill. *rubr. C. de fidejuss. num.* 383. Ans.
(9) *l.* 39. §. 2. *infr. h. t.*
(10) Cur pro hereditaria parte cuique reliqua solvere debet, cum hic nomina heredum sint aperte expressa, et certi juris sit nominibus propriis expressis viriles præstari. *l.* 54. §. *ult. si heredes. l.* 124. *Supr. de legat.* 1. *l. nonnunquam.* 24. *Supr. ad SC. Treb.* Accursius se in gyrum vertit, neque exitum habet. Dicamus: nomina quorundam heredum non solutioni reliquorum, sed conditioni reddendæ rationis adjecta fuisse. adde Langebekium, *c.* 34. *annot.*
(11) Imo, et eo casu virilis datur. *l.* 8. *in fin. supr. h. t.*
(12) Adde *l.* 20. §. *fin. infr. h. t.*
(13) *l.* 3. *in pr. supr. h. t. l.* 7. *in fin. supr. de man. test. l.* 18. *in fin. supr. de fideic. libert. l.* 4. *infr. qui sine manum. ad libert.*
(14) *Al.* Id.
(15) *l.* 3. §. 1. *supr. h. t.*
(16) *Al.* applicatur. legendum ita videtur: nam per omnia, causæ statuliberi applicatur, ut conditionis implendæ gratia alienare peculiares nummos possit.
(17) *l.* 3. §. 1. *in fin. supr. l.* 23. §. 1. *infr. h. t.*
(18) Id est, indubie.
(19) Vel dividi. *l.* 13. *supr. de manum. testam.* vid. *l. pen. C. de cond. ins.*
(20) Cur ita? quia ascensio Capitolii in conditione non fuit, sed juramentum: cum primum juravit, conditioni paruit. at non idem est in contrario, *Si Capitolium ascenderit, nec juraverit*: tunc enim conditio jurisjurandi remittitur. *l.* 12. *supr. de manum. test.*
(21) Vide *l.* 19. §. *fin. supr. de fideic. libert.*
(22) Dixi ad Ulp. 1. §. 12.
(23) Quoties legatum sub conditione adimitur, perinde est, ac si sub contraria conditione datum fuisset. *l.* 10. *supr. de adimend. l.* 36. *supr. de reb. cred.*
(24) Non omnis numeratio implet conditionem. *arg. l.* 19. *supr. de reb. cred.*

enim pro libertate, sed pro operis eam pecuniam dedisse. nec magis ob eam rem liberum esse, quam si fundum a domino conduxisset, et pro fructu fundi pecuniam dedisset.

§. 1. Servus *cum* (1) *heredi annorum septem operas dedisset*, liber esse jussus erat; is (2) servus fugerat, et annum in fuga fecerat (3): Cum septem anni præterissent, respondit non esse liberum: non enim fugitivum operas domino dedisse: quare (4) nisi totidem dies, quot abfuisset, servisset, non fore liberum. Sed et si ita scriptum esset, *ut tum liber esset, cum septem annis servisset*: potuisse liberum esse, si tempus fugæ reversus servisset.

Si statuliber locupletiorem fecerit hereditatem. 1. Lex venditionis de pecunia solvenda a statulibero.

15. AFRICANUS lib. 9. (5) Quæstionum.

MOrtuo (6) herede, si statuliber (7) locupletiorem hereditatem tanta pecunia, quantam dare sit jussus, fecerit; veluti creditoribus solvendo, cibaria familiæ dando: statim eum ad libertatem esse venturum existimavit.

§. 1. Heres, cum statuliberum *decem dare* jussum venderet, conditionem pronunciavit, et traditioni legem dixit, ut sibi potius, quam emptori, eadem decem darentur. Quærebatur, utri eorum statuliber pecuniam dando, libertatem consequeretur? Respondit, heredi dare debere. † Sed si [talem] legem dixisset, *ut extraneo alicui statuliber pecuniam daret*: Respondit, et hoc casu conventionem valere: quia heredi videtur solvere, qui (8) voluntate ejus alii solvit.

De partu statuliberæ.

16. ULPIANUS lib. 4. Regularum.

STatulibera (9) quidquid peperit, hoc servum heredis est.

De decem dandis.

17. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

SI *decem heredi* dedisset, jussus est liber esse; decem habet, et tantundem domino debet: dando hæc decem, non liberabitur (10). nam quod statulibero ex (11) peculio suo dare explendæ conditionis causa concessum est, ita interpretari (12) debemus, ut non etiam ex eo dare possit, quod extra peculium est. Nec me præterit hos nummos *peculiares* posse dici, quamvis, si nihil præterea servus habeat, peculium nullum sit. sed dubitari non oportet, quin hæc mens (13) fuerit [id] constituentium, ut quasi ex patrimonio suo dandi eo nomine servo potestas esset: quia id (14) maxime sine injuria dominorum (15) concedi videbatur. quod si ultra quis progredietur, non multum aberit, quin etiam eos nummos (16), quos domino subripuerit, dando, statuliberum conditioni satisfacturum existimet.

De denis triennio dandis.

18. PAULUS lib. singul. De libertatibus dandis.

SI triennio *dena dare* jussus primo anno viginti obtulerit: non accipiente herede, non statim liber est: quia etsi accepisset heres, nondum (17) liber esset (18).

De conditione, si filius 14. annum compleverit.

19. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

SI (19) servus liber esse jussus sit, et legatum ei datum, si filius quartumdecimum annum compleverit; et filius ante decesserit: libertas favore competet die veniente, legati autem conditio deficit.

De peculio legato statulibero. 1. De nummis peculiaribus conditionis implendæ causa dandis. 2. De compensatione. 3. De morte ejus, cui conditionis implendæ gratia dandum erat, et de herede prohibente dare. 4. Cui dare possit jussus dare heredi. 5. De operis. De singulis aureis solutis. De jusso ire Capuam. 6. De conditione, si heres non manumiserit.

20. PAULUS lib. 16. ad Plautium.

SI peculium servo legatum sit, qui jussus est alii *dare decem, et sic liber esse*; et heres eum prohibuerit (20) dare; deinde manumissus peculium petat ex causa legati: an per doli exceptionem, eam summam, quam daturus esset, deducere heres possit, ut ipsi (21) prosit, non manumisso, quod ea pecunia data non est: an vero indignus sit heres, qui contra voluntatem defuncti fecit, eam pecuniam lucrari? Et cum servo nihil (22) absit, libertas ei competit: invidiosum est heredem fraudari.

§. 1. De illo quæritur, si invito herede det, aut nesciente: an faciat nummos accipientis? Et Julianus vere existimat, ex hac causa concessam videri (23) statuliberis alienationem nummorum etiam invito herede; et ideo facere eos accipientis pecuniam.

§. 2. Quod si *heredi dare* jussus est *decem*, et eam summam heres debeat servo: si velit servus eam pecuniam compensare (24), erit liber.

§. 3. Is, cui servus *pecuniam dare* jussus est, ut liber esset (25), decessit. Sabinus, si decem habuisset parata, liberum fore: quia (26) non staret per eum, quo

(1) *Cum* particula conditionem facit.

(2) Vide *l.* 4. *in fin. supr. h. t.* Fugitivus non servit: fugæ tamen suæ tempus compensare postea serviendo potest.

(3) Facere annum in fuga hic dicitur, ut in *l.* 11. §. 5. *infr. ad l. Jul. de adult.* dies in custodia facere. et Græci in *l.* 2. *C. de incolis.* ποιεῖν ἐν πόλει δέκα ἔτη. et in inscriptione quadam: Memoriæ C. F. L. Redimiæ Julianæ, moribus, natalibus, ac paulo priscis illustribusque fœminis comparandæ, quæ vixit annos XIII. DXLVII. cum marito fecit MD. DXX.

(4) *l.* 39. §. 3. *in fin. infr. h. t. l.* 38. *in fin. infr. de lib. caus.*

(5) Vide Cujac. 9. *ad Afric. fol.* 133.

(6) Aliud si vivo vide Cujac. *ibid.*

(7) Qui verbi gratia jussus est dare decem nummos, et esse liber.

(8) *l.* 6. §. 6. *Supr. h. t.* adde *l.* 12. *l.* 49. *Infr. de solut.*

(9) *l.* 26. §. 5. *supr. de fideic. libert. l.* 3. *C. de fideic. libert.*

(10) Imo liber erit, vid. *l.* 40. §. 1. *infr. h. t.*

(11) Statuliber conditionem dandi implere potest, dando ex peculio quod habuit apud dominum, non apud alium. vide quæ scripsi ad hanc legem, *l.* 3. §. 2. *supr. h. t.*

(12) Interpretationes legum sine cujusquam injuria sumendæ.

(13) Id est, conjectura quædam tacita est eam domini voluntatem fuisse: ut etiam ex peculio suo decem daret, libertatis consequendæ causa.

(14) Ut det ex suo peculio.

(15) Id est, citra damnum voluntatis dominorum. *l.* 35. *infr. h. t.*

(16) *l.* 3. §. 9. *supr. h. t.*

(17) Imo statim liber est: cogitur enim heres per partes accipere. *l.* 4. §. 6. *supr. h. t.*

(18) Cur? quia nondum conditionem implevit. *Goth.* Adde *l. si ita fuerit. supr. de manumiss. testam.* Jason. ad *l. si filiusfam. num.* 1. *supr. si cert. pet.* Ans.

(19) Vide *l.* 23. §. *penult. supr. de fideic. libert.* adde *l.* 16. *supr. de manum. test.*

(20) Causa dubitandi in eo consistit. *l.* 3. *in princ. supr. h. t. l. ult. circa fin. C. de conditionib. inser.*

(21) Ut eos lucretur heres potius, quam servus manumissus.

(22) Nullo damno sit affectus.

(23) Imo aliud est. *l.* 110. *supr. de cond. et dem.*

(24) Compensationem heredi objicere potest statuliber.

(25) *l.* 39. §. 4. *infr. h. t.*

(26) Lex supplet conditionem, et eam habet interdum pro impleta. *l.* 3. *in princ.* §. 2. *vers. cum igitur. l.* 4. §. 3. *supr. h. t. l.* 28. *l.* 40. §. 7. *Infr. h. t. l.* 41. §. 12. *supr. de fideic. libert.*

minus daret. Julianus autem ait, favore libertatis, constituto (1) jure hunc ad libertatem perventurum, etiam si postea habere cœperit decem. † Adeo autem constituto potius jure, quam ex testamento, ad libertatem pervenit: ut si eidem et legatum sit mortuo eo, cui dare jussus est: ad libertatem quidem perveniet, non autem et legatum habiturus est: idque et Julianus putat, ut in hoc cæteris legatariis similis sit. † Diversa causa est ejus, quem heres prohibet conditioni parere: hic enim ex testamento ad libertatem pervenit.

§. 4. Heredi autem jussum dare, *etiam* (2) *heredis heredi dare posse* Divus Hadrianus rescripsit: et si hoc sensit testator, etiam in legatario [idem] dicendum est.

§. 5. Quædam conditiones natura sui nec possunt eodem tempore impleri, sed necessariam habent temporis (3) divisionem: velut cum *decem operarum* (4) jussus est dare; quia operæ per singulos (5) dies dantur. igitur etsi singulos aureos det statuliber, potest dici (6), eum implesse conditionem. † Alia causa est operarum: quia hæ necessario singulæ edendæ sunt. Sed si heres accipere noluerit, non statim liber erit, sed cum tempus transierit, per quod operarum quantitas consumatur. † Idem dicendum est, si *jussum Capuam* (7) *ire, et liberum esse*, heres prohibeat ire: tunc enim erit liber cum pervenire Capuam potuisset. Inesse (8) enim videtur tempus tam operarum præstationi, quam itineri.

§. 6. Si ita quis acceperit libertatem, *Stichus, si heres eum non manumiserit, liber esto* [illegible] manumitti. non (9) contra voluntatem testatoris adimitur ei libertus (10). sed (11) non tam continuum tempus exigendum est, ut præcipitari cogatur heres, vel ex peregrinatione celerius reverti ad manumittendum, vel administrationem rerum necessariarum intermittere: nec rursus tam longum, ut, quamdiu vivat, protrahatur manumissio; sed modicum (12), quo primum possit sine magno incommodo suo heres manumittere. quod si tempus (13) adjectum fuerit (14), illud spectabitur.

De conditione, si rationes diligenter tractasse videbitur. de jusso dare, non adjecto cui. 1. *De verbis*, cui eorum voles, rogo restituas.

21. POMPONIUS lib. 7. ex Plautio.

LAbeo libro posteriorum ita refert: *Galenus dispensator meus, si rationes* (15) *diligenter tractasse videbitur, liber esto, suaque omnia, et centum habeto*: diligentiam (16) desiderare eam debemus, quæ domino, non quæ servo fuerit utilis. erit autem ei diligentiæ conjuncta fides bona, non solum in rationibus ordinandis, sed etiam (17) in reliquo reddendo. Et quod ita scriptum est, *Videbitur*: pro hoc accipi debet, Videri poterit: sic et verba Legis XII. Tabularum veteres interpretati sunt, *Si aqua pluvia nocet*, id est, [si] nocere poterit. Et si quæreretur, cui eam diligentiam probari oporteat: heredum (18) arbitratum viri boni more agentium sequi debebimus. veluti si [is, qui] certam pecuniam dedisset, liber esse jussus est, non adscripto eo (19), cui: si dedisset, eo modo poterit liber esse, quo posset, si ita fuisset scriptum, *Si heredi dedisset* (20).

§. 1. Pactum ejus Clemens aiebat: Si ita sit fideicommissum relictum, *Cui eorum voles, rogo restituas*, si nullum elegisset, cui restitueret (21): omnibus deberi Imperatorem Antoninum constituisse.

De jusso dare, non adjecto cui. 1. *Si quidam ex heredibus, quibus dari debet, nominati sint.* 2. *Si heredibus nominatis extraneus vel extranei jungantur.*

22. PAULUS lib. 3. ad Vitellium.

QUi *pecuniam dare* jussus est, nisi adjectum sit, cui det (22), heredibus (23) dare (24) debet pro partibus hereditariis: pro ea enim parte quisque accipere debet, pro qua dominus est.

§. 1. Si quidam ex heredibus, [quibus] dare debeat (25), nominati sint: dabit his pro hereditariis (26) portionibus.

§. 2. Si heredibus nominatis etiam extraneus junctus sit: extraneo virilis, cæteris hereditariæ dari debent. Et si non solum Titium, sed etiam alios adjecisset: hos virilem partem habituros, coheredes autem hereditarias Julianus scribit.

De dando intra quinquennium. 1. *Si per heredem stet, quominus rationes reddantur.*

23. CELSUS [lib. 22. Digestorum].

SI (27) *intra quinquennium Stichus centum dederit, liber esto*: nec Titio, vel heredi, vel emptori post quinquennium dabit.

§. 1. Si rationes reddidisset, liberum esse jussum, non patitur heres, rebus (28) peculiaribus venditis, reliqua solvere: perinde liber est, quasi conditioni paruerit.

(1) Id est, speciali. vide *l.* 1. *in fin. supr. rer. amot.*
(2) Vide *l.* 34. *in pr. infr. h. t.*
(3) Id est, ut per tempora impleantur. *Goth.* Adde *l. si ita fuerit. Supr. de manumiss. testam.* Ant. Fab. hunc §. negative legi vult, *tr. de re nummar. c.* 7. *n.* 43. Ans.
(4) Id est, decem operas.
(5) *l.* 1. *supr. de oper. libert.*
(6) Vide *l.* 41. *in fin. supr. de manum. test.*
(7) *l.* 3. §. 3. *supr. h. t.*
(8) *l.* 34. §. 1. *infr. h. t.*
(9) Non enim contra. *Hal.* adde *l.* 13. *in pr. supr. h. t.*
(10) Libertas. *Haloand.*
(11) Præcipitandus non est, qui quid etiam favorabile facere jussus est: moderatum enim spatium ei concedendum est.
(12) Temperamentum fit optimum ex duobus contrariis. *l.* 2. *in fin. supr. si quis caut. l.* 35. *supr. de negot. l.* 6. *supr. de interrogat. l.* 5. *in fin. l.* 41. *l.* 137. *in pr. et* §. 2. §. 4. *infr. de verb. obl. l.* 13. *l.* 105. *infr. de solution. l.* 12. §. 2. *infr. ratam rem hab.*
(13) Certum.
(14) Libertati.
(15) *l.* 8. *supr. de manumiss. test.*
(16) *l.* 40. §. 3. *Infr. h. t.*
(17) Redditione rationum continentur reliqua. *Goth.* Adde Pap. *ad consuetud. Borbon.* §. 3:6. Bart. ad *l.* 2. *ff. de manumiss. testam.* Rot. Gen. *decis.* 91. *n.* 2. *l.* 31. *infr. h. t.* Ans.
(18) Vide *l.* 8. *supr. h. t.*
(19) *l.* 22. *in pr. infr. h. t.*
(20) Ita quoque legit Haloander. *dedisset*, et §. 1. *pactum ejus.* Pithæus 2. *not. Mosaic. fol.* 28.
(21) Vid. *l.* 24. *vers. idem. supr. de leg.* 2.
(22) *l.* 8. *in princ. l.* 21. *in fin. pr. supr. h. t. l.* 4. §. 6. *supr. de fideicomm. libert.*
(23) Heredi dare jussus videtur, qui testamento dare indefinite jussus est.
(24) Videtur obstare *lex* 4. *in fin. supr. si ususfr. pet.*
(25) Statuliber.
(26) Non singulis ex æquo.
(27) *l.* 41. §. 12. *supr. de fideic. libert.* Goth. Adde *l.* 8. *infr. de solut.* Ans.
(28) Vid. *l.* 13. §. 1. *supr. h. t.*

De promissione.

24. Marcellus lib. 16. Digestorum.

STichus, *si heredi meo decem promiserit, vel operas daturum se juraverit, liber esto :* potest (1) expleri conditio, si promiserit. nam spopondisse aliqua significatione dici potest, etiam (2) si non sit secuta obligatio.

De venditione statuliberi.

25. Modestinus lib. 9. Differentiarum.

STatuliberos (3) venumdari (4) posse, Leges XII. Tabularum putaverunt. duris (5) autem conditionibus in venditione minime onerandi sunt : veluti *ne intra loca serviant* (6), *nec unquam manumittantur.*

De rationibus reddendis.

26. Idem lib. 9. Regularum.

LIbertate servo sub conditione *rationis redditæ* testamento data, heres non solum scriptam rationem exigit, verumetiam (7) quæ sine scriptura ab eo administrata est.

§. 1. Servus jussus *reddita ratione ad libertatem pervenire*, licet (8) nullam administraverit rationem, nihilominus erit liber.

Si is, cui dare jussus est, redemerit statuliberum, eumque vendiderit.

27. Idem lib. 1. Pandectarum.

SI is, cui dare jussus est, redemerit statuliberum, eumque rursus alii vendiderit : novissimo (9) emptori dabit. jam enim cum apud eum, cui dare jussus est, dominium quoque servi pervenit, si eum alienet, conditionem quoque ab eo ad emptorem transire, Juliano placuit.

De rationibus intra triginta dies a morte testatoris reddendis, et hereditate post XXX *dies adita.* 1. *De eo, quod statuliber comparavit.*

28. Javolenus lib. 6. ex Cassio.

SI hereditas ejus, qui servum intra dies triginta mortis suæ, *si rationes reddidisset*, liberum esse jusserat, post dies triginta adita est, jure quidem stricto ita manumissus liber esse non potest, quoniam conditione deficitur : sed (10) favor libertatis eo rem perduxit, ut respondeatur, expletam conditionem (11), si per eum, cui data esset, non staret, quo minus expleretur.

§. 1. Statuliber, antequam conditio libertatis obtigerit, si quid comparasset, peculio legato non cessurum, in *libris Gaii Cassii* scriptum est ; nisi id legatum in tempus libertatis collatum esset : videamus, ne, cum peculium et accessionem et decessionem habeat, augmentum (12) quoque ejus peculii, si modo ab herede ei ablatum non sit, legato cessurum sit ? Et magis hoc jure utimur.

Collatio statuliberi et servi. 1. *De jusso dare heredi, et de controversia hereditatis.*

29. Pomponius [lib. 18. ad Quintum Mucium].

STatuliberi a (13) cæteris servis nostris nihilo pene differunt (14). Et ideo quod (15) ad actiones, vel ex *delicto* venientes, vel ex negotio gesto, [vel] contractu pertinet : ejusdem conditionis sunt statuliberi, cujus cæteri. Et ideo in publicis (16) quoque judiciis easdem pœnas patiuntur, quas cæteri servi (17).

§. 1. Quintus Mucius scribit : Paterfamilias in testamento scripserat, *si Andronicus servus meus heredi meo dederit decem* (18), *liber esto :* deinde de his bonis cœperat controversia esse ; qui se Lege (19) heredem aiebat esse, is eam hereditatem ad se pertinere dicebat, alter, qui hereditatem possidebat, aiebat testamento se heredem esse : secundum eum sententia dicta erat, qui testamento (20) aiebat se heredem esse : deinde Andronicus quærebat, si (21) ipsi viginti dedisset, quoniam secundum eum sententia dicta est, futurusne esset liber : an nihil videatur sententia, qua vicit, ad eam rem valere. quapropter si viginti heredi scripto dedisset, et res contra possessorem judicata esset : illum in servitute fore. Labeo hoc, quod Quintus Mucius scribit, ita putat verum esse : si revera Lege ab intestato heres fuit is, qui vicit. nam si injuria judicis victus esset scriptus verus heres ex testamento : nihilominus eum paruisse conditioni, ei dando, et liberum fore. Sed verissimum est, quod [et] Aristo Celso rescripsit, posse dari pecuniam heredi (22) ab intestato, secundum quem sententia dicta est. quoniam Lex (23) XII. tabularum emptionis (24) verbo omnem alienationem complexa videretur, non interesse, quo genere quisque dominus ejus fieret. et ideo hunc quoque ea lege contineri, secundum quem sententia dicta est : et liberum futurum eum, qui ei dedisset pecuniam : hunc autem, id est possessorem hereditatis, cui data esset sum-.

(1) Id est, sufficit, si promittat, etiam si non consistat obligatio.

(2) Vide *l. ult. in pr. Infr. de lib. causa.*

(3) Statutiberum heres vendere potest salva libertatis causa. *l.* 35. *infr. h. t. l.* 45. *in fin. supr. de fideic. libert.*

(4) Legari. *l.* 45. *in fin. supr. de fideicom. lib.* pignorari, *l.* 13. §. 1. *supr. de pignorib.* cum sua tamen causa, *d. l.* 45. ut existente conditione evanescat pignus, *d.* §. 1. et servum interim pariat. *l.* 16. *supr. h. t.*

(5) Vide *l.* 33. *infr. h. t.*

(6) 48. *Eclog.* 5. *c.* 22.

(7) Rationum appellatione continentur etiam gesta et administrata sine scriptura. *Goth.* Vide Sarmient. *lib.* 2. *select. cap.* 1. Ans.

(8) *l.* 41. §. 16. *supr. de fideic. libert.*

(9) Vid. *l.* 8. §. 1. *supr. h. t.*

(10) Differentia stricti juris et favoris.

(11) Vide *l.* 3. §. 10. *l.* 20. §. 3. *supr. h. t.*

(12) Vide *l.* 8. §. 8. *supr. de peculio leg.*

(13) *l.* 45. *in fin. supr. de fideic. libert.*

(14) Vid. Sarmien. *lib.* 3. *select. c.* 1. *et* 2. Pithœum *in notis ad fragmenta Jurisconsultorum pag.* 94. Alciatum *lib.* 3. *parerg. c.* 22. Mod.

(15) Statuliberi a servis nihil pene differunt, sive actiones ex delicto, sive ex negotio, vel ex contractu, sive pœnas spectemus. *Goth.* Vide Leonin. *emend. lib.* 7. *cap.* 13. Ans.

(16) Cujac. 1. *observ.* 37. legendum putat. *Sed non in publicis.* a quo dissentit Robert. 1. *animadv.* 1. Goth. Adde Revard. *variar. lib.* 2. *cap.* 11. Accurs. et Alberic. *hic.* Hippolit. de Marsil. *in l. edictum.* §. *statuliber. ff. de quæstion.* Ans.

(17) Aliud in privatis judiciis : eoque refertur *l.* 14. *infr. de quæst. l.* 9. §. *fin. infr. de pœnis.*

(18) Cujac. 2 *observ.* 7. notat hic male legi X. pro XX. *Goth.* Vide Sarmient. *lib.* 3. *c.* 1. Fab. de monte, *de emp. part.* 2. *qu.* 1. *n.* 1. Decian. *prax. criminal. lib.* 5. *cap.* 82. *num.* 6. Ans.

(19) Id est, legitimum, et ab intestato. *l.* 1. *l.* 2. *supr. de hered. petit.*

(20) *Qui lege aiebat* etc. Cujac. 2. *obs.* 7. a quo dissentit Robert. 1. *animadv.* 7. alius legit, *qui ab intestato.*

(21) Si decem heredi scripto dedisset. *Hal.*

(22) Dixi ad Ulpian. 2. §. 4.

(23) Statuliber potest implere conditionem libertatis in persona emptoris dando emptori decem, quod est ex XII. Tabulis, *ut hic.* Ulpian. *in fragment. in tit. de statulib.*

(24) Emptionis verbo in lege XII. Tabularum omnis alienatio intelligitur. vide quæ notavi ad *l.* 9. *supr. de act. empt. l.* 23. §. 1. *infr. de liberali causa.*

ma (1), si victus esset hereditatis petitione, cum cæteris eam (2) quoque pecuniam victori restituere debere.

De conditione si heres non alienaverit.

30. IDEM [lib. 7. ex Variis Lectionibus].

SI ita liber esse jussus sit: *Stichus; si eum heres non alienaverit, liber esto:* etiamsi statuliber est, alienari (3) tamen poterit.

De legato sub conditione rationum editarum. 1. *De eo, qui* cum rationes dederit, cum contubernali sua liber esse jussus est.

31. GAJUS [lib. 13. ad Leg. Juliam et Papiam].

SI servo sub conditione (4) *rationum editarum* legatum sit: per eam conditionem eum jussum esse legatum accipere ut pecuniam (5) reliquorum reddat, non dubitatur.

§. 1. Et ideo [cum] quæsitum est, *Stichus, cum rationes dederit, cum contubernali sua liber esto:* an mortuo Sticho ante conditionem, contubernalis ejus libera esse possit? Julianus dixit, quæstionem esse in hac specie, quæ et in legatis agitatur, *Illi cum illo do*, an, altero deficiente alter ad legatum admittatur: quod magis sibi placere: perinde (6), ac si ita scriptum esset, *Illi et illi.* ✝ Aliam etiam esse quæstionem, an contubernali quoque conditio juncta sit? quod magis esse (7). Itaque si (8) nulla reliqua Stichus habuerit, statim eam liberam esse: si habuerit reliqua, debere eum (9) numerare pecuniam: nec tamen liciturum ex suo peculio dare: quia id illis permissum sit, qui principaliter pro sua libertate pecuniam dare jubentur.

Si heredibus dare jussus, ab altero illorum venierit.

32. LICINNIUS RUFINUS [lib. 1. Regularum].

SI duobus heredibus institutis, servus liber esse jussus sit, si decem heredibus dederit (10): ab altero ex heredibus venierit, et traditus fuerit? pro parte (11), alteri ex heredibus, a quo non venierit, dando pecuniam liber erit.

De jure statuliberi.

33. PAPINIANUS [lib. 2. Quæstionum].

STatuliberorum jura per heredem (12) fieri non possunt duriora.

An heredi heredis dari debeat. 1. *De rationibus reddendis.*

34. IDEM [lib. 21. Quæstionum].

SErvus, si heredi decem dederit, liber esse jussus est; statuliberum heres cum manumisit, ac postea defunctus est: heredis heredi pecunia danda non est. quod enim placuit (13), heredis heredi dari oportere, tunc memineris locum habere, cum prior heres dominus accepturus pecuniam fuit: quæ causa facit ambulatoriam (ut ita dixerim) conditionem. duæ sunt enim causæ, per quas in primi heredis persona conditio impletur: dominii ratio, item personæ demonstratio; prior causa transit (14) in omnem successorem, ad quem pervenerit statuliber per dominii translati continuationem; sequens, personæ duntaxat ejus, qui demonstratus est, adhæret.

§. 1. Imperator Antoninus rescripsit, *jussum rationes reddere et liberum esse*, si heres causabitur accipere rationes, nihilominus liberum fore. Quod rescriptum ita accipi debet, ut si reliqua non trahat, liber sit; quod si trahat, ita demum, si obtulit eam quantitatem, quæ refundi debuit ex fide veritatis: non enim libertati (15) sufficit heredem (16) in mora fuisse, si non id fiat (17) per statuliberum, quod, remota mora, libertati aditum daret. Quid enim, si ita manumissum, *Dama, si in Hispaniam profectus anno proximo fructus coëgerit, liber esto,* Romæ retineat heres, neque proficisci patiatur? nunquid dicturi sumus, statim ante fructus coactos liberum fore? Nam et cum Romæ stipulatio concipitur ita, *Centum in Hispania dare spondes?* inesse (18) tempus stipulationi, quo possit in Hispaniam pervenire, nec ante jure agi placuit. ✝ Sed si heres, acceptis rationibus et reliquis computatis, donare se eas statulibero non habenti, quod inferat, proscribat, aut etiam literis ad eum missis palam faciat (19): conditio libertatis impleta videbitur. ✝ Quid ergo, si neget, se reliqua (20) traxisse, atque ideo, quia per heredem steterit, ut accipiat rationes, liberum factum (21); heres autem, neque se fecisse moram, et reliqua debere statuliberum, contendat? Apud eum, qui de libertate cognoscat, an conditio sit impleta, constabit: cujus officio continebitur, de mora considerare; nec minus computare rationes; et si reliqua trahi compererit, non esse liberum, pronunciare. ✝ Sed si nunquam negavit reliqua debere, cum autem conveniret heredem, [et] rationes offerre professus [sit], refusurum quidquid in reliquis esse constiterit, et ejus pecuniæ reum (22) numerare paratum idoneum obtulit, et heres in mora fuit: sententia pro libertate dicetur.

Si venditor statuliberi peculium retinuerit.

35. IDEM lib. 9. Responsorum.

NOn videbitur per statuliberum (23) [non (24)] stare, quominus conditio libertatis existat, si de pecu-

(1) Vide *l.* 13 §. 6. *supr. de pet. hered.*

(2) Alias, *An*, vel *Am.* ἀρχαϊκῶς pro *eam*, ut *l.* 83. *supr. de acquir. vel omitt. her.* Cujac. 2. *observ.* 7. *et ad l.* 31. *Infr. de usurpat. et* 3. *obs.* 38.

(3) Imo, alienari non potest. *l.* 13. *C. de test. manum.*

(4) Vide *l.* 82. *circa pr. supr. de cond. et demonstr.*

(5) Rationes reddere jussus, et ab his redditis legatum accipere, cum primum pecuniam reliquorum reddiderit, legatum accipere poterit. *l.* 89. *in fin. infr. de verbor. significat.*

(6) Hinc colligere possumus, vocem *cum* non facere conditionem. vide *l.* 13. §. 3. *supr. de manum. test.*

(7) Dicendum est scil.

(8) Rationum reddendarum conditione libertati præposita, pure relicta libertas videtur servo, qui nulla reliqua habuit: si pariator reliquator non apparuerit. *l. Julius.* 81. *supr. de cond. et demons. l.* 4. *C. de test. manum.*

(9) *Al* eam.

(10) Et ab altero. *Hal.*

(11) Et alia parte emptori. *l.* 6. §. 3. *supr. h. t.*

(12) *l.* 25. *supr. h. t. l.* 13. *C. de testam. manumiss.* dixi ad Ulpian. 2. §. 3.

(13) *l.* 6. §. 4. *vers. sed et si. l.* 20. § 4. *supr. h. t.*

(14) Vide *l.* 8. §. 1. *supr. h. t.*

(15) Id est, ad libertatem obtinendam.

(16) Adde *l.* 40. §. *pen. infr. h. t.*

(17) Id est, si non observaverimus reliqua.

(18) *l.* 20. §. *pen. in fin. supr. h. t.* adde *l.* 137. §. 2. *infr. de verb. oblig.*

(19) Vide *l.* 45. *supr. de cond. et demonst.*

(20) Reliqua sunt, quæ rationibus subductis debita remanent: reliquari is dicitur, apud quem remanent pecuniæ subductis rationibus. Reliqua habere, idem quod reliquari.

(21) Se contendit scil.

(22) Vide *l.* 5. *supr. h. t.*

(23) Cui directa libertas data erat sub conditione, si heredi decem dedisset. *Goth.* Vid. Cujac. *obs. lib.* 8. *cap.* 7. Bodin. *de republ. lib.* 5. *c.* 6. Ans.

(24) Hæc particula *Non*, non est apud *Haloand.* Est hic recte. Id enim significatur, per statuliberum ipsum stare, quominus conditio impleatur.

*

lio (1), quod apud (2) venditorem (3) servus habuit, pecuniam conditionis offerre non possit: ad (4) alienum enim peculium voluntas (5) defuncti porrigi non potuit. † Idem erit, et si cum peculio servus venierit, et venditor fide (6) rupta peculium retinuerit: quamquam enim ex empto sit actio, tamen (7) apud emptorem peculium servus non habuit.

De servo cum libertate substituto.

36. Idem lib. 2. Definitionum.

IN tabulis (8) secundis filio servum data libertate substitutum, jure statuliberi prudentes munierunt: quod utilitas recipit: sc. ut cum sua causa alienaretur, ne patris testamentum puer filius rescindat.

† Quæ juris auctoritas (9), citra dilectum (10) ordinis, ad secundum quoque vel tertium substitutum porrecta est.

De legato, ut manumittatur: et nisi manumittatur, liber sit.

37. Gajus libro singulari de Casibus.

SI ita scriptum sit, *Stichum Titio do, ut eum manumittat; Si non manumiserit* (11) *liber esto*: statim Stichum liberum esse.

De herede impediente conditionem impleri.

38. Paulus [lib. 1. ad Neratium].

NOn omne ab heredis persona interveniens impedimentum statulibero pro (12) expleta conditione cedit: sed (13) id duntaxat, quod impediendæ libertatis factum est.

De statulibero legato. 1. De conditione, quando æs alienum solutum satisfactumve erit. 2. De pecunia, quam heres statulibero ad negotiandum dedit. 3. De operis annorum septem solvendis. 4. De morte ejus, cui dari debebat. 5. An extraneus pro servo dari possit.

39. Javolenus [lib. 4. ex Posterioribus Labeonis].

STichum Titio do, lego: et si is ei nummos centum dederit, liber esto: si servus ex testamento nummos Titio (14) dedisset (15), eos repetere heredem non posse, Labeo existimat: quia Titius eos a (16) servo suo acceperit, non ab heredis servo. Eum autem statuliberum esse, Quintus Mucius, Gallus, et ipse Labeo putant: Servius, Ofilius, non (17) esse. Superiorem (18) sententiam probo: ita tamen, ut is servus heredis, non legatarii sit, utpote cum legatum statulibertate (19) tollatur.

§. 1. *Stichus liber esto, quando æs alienum meum solutum, creditoribusve meis satisfactum erit:* quamvis heres locuples extitisset (20), tamen non prius Stichum liberum futurum, quam creditores pecuniam, aut satis accepissent, aliove quo modo sibi cavissent, Labeo, Ofilius, responderunt.

§. 2. Si heres servo pecuniam ad (21) negotiandum dedisset: statuliberum eam ipsam numerando liberari ex testamento non posse, Labeo, Trebatius, responderunt; quia (22) reddere (23) eam magis, quam dare videretur. ego puto, si peculiares nummi fuerunt, ex testamento eum liberum futurum.

§. 3. *Dama servus, cum heredi meo annorum [septem] operas solverit, liber esto:* cum is servus intra septem annos (24) in judicio publico esset, et septimus annus præteriisset: Servius ait eum non liberari debere; Labeo, etsi (25) postea solvisset annorum septem operas, liberum futurum; quod verum est.

§. 4. *Si Stichus Attiæ mille nummos dederit, liber esto;* Attia vivo testatore (26) decessit: non posse Stichum liberum esse Labeo, Ofilius, responderunt: Trebatius, si ante testamentum factum Attia decessisset, idem si postea, eum liberum futurum. Labeonis et Ofilii sententia rationem quidem habet: sed hoc jure utimur, ut is servus ex testamento liber sit.

§. 5. Si servus operas extraneo dare jussus esset: nullus (27) nomine servi suas operas dando, liberare servum potest (28). quod in pecunia aliter observatur: utpote cum extraneus, pro eo servo dando pecuniam, servum liberaret.

(1) *l.* 3. §. 8. *supr. h. t.*

(2) Quid, si apud testatorem peculium habuit? vide *l.* 3. §. 1. *supr. h. t.*

(3) Statuliberum heres potest vendere etiam sine peculio. *l.* 25. *supr. h. t.*

(4) Statuliber conditionem dandi ex alieno peculio implere non potest: potest quidem ex peculio, quod apud testatorem habuit, *l.* 17. *supr. h. t. l.* 12. §. 11. *infr. de captivis et postlimin.* at non ex eo, quod apud heredem, eundemque venditorem. Proinde cum servus ex eo peculio decem dare non possit, per heredem stare non videbitur, quominus decem det: quia tametsi dare non possit ex peculio quod habuit apud heredem, potest aliunde pecuniam corradere, et eam heredi testatoris dare.

(5) Sententia vulgo recepta, ut statuliber de peculio, quod apud testatorem possit dare, et conditionem implere, ducta est ex voluntate defuncti tacita. *l.* 17. *supr. h. t.*

(6) Fidem rumpit, qui statuliberum cum peculio vendit, nec peculium tradit: fides autem hæc rupta vindicatur per actionem bonæ fidei. *l. penult. C. de dolo.*

(7) Minus est habere actionem, quam rem. vide *l.* 204. *infr. de regul. jur.*

(8) *l.* 2. §. *ult. in fin. supr. h. t.* vide *l.* 54. *supr. de hered. instit.*

(9) Definitio.

(10) Ita legitur in *l.* 3. *Infr. ad l. Jul. Majest. l.* 4. §. 10. *Infr. de re mil.* non *delectum*, ut legit Haloand. et hanc lectionem Festus confirmat. Dilectus, inquit, militum, et is, qui significatur amatus, a legendo dicti sunt, et ita non temere recedendum est a Pandectarum Florentinarum scriptura, quarum editio felix juris studiosos docuit, dedocuitque multa, Bart. similiumque interpretum traditiones adfixit maxima ex parte. Cujac. 6, *obs.* 7. Sententia quidem hujus loci talis est: nihil referre, quo gradu servus cum libertate filio impuberi substituatur, primo, secundo, vel tertio; cum vel sibi vel filio impuberi plures gradus substitutionis facere quis posset. *l.* 36. *Supr. de vulg.*

(11) *l.* 34. §. *fin. supr. de fideic. lib.*

(12) Id est, facit cum implesse conditionem.

(13) *l.* 3. *in pr.* §. 8. *supr. h. t. l.* 28. §. 3. *supr. de fideic libert.*

(14) Legatario.

(15) Vid. Revard. *lib.* 2. *varior. c.* 29. Eman. Zoares *lib.* 1. *observ.* c. 32. Mod.

(16) Id abrogatum *in fin. infr. h. t.*

(17) Et male.

(18) Labeonis, Mucii, Galli.

(19) Id est, cum conditio statulibertatis extiterit: sic enim Græci interpretantur. ne interpreteris dationem libertatis: aliud est, statulibertas, aliud datio statulibertatis. de quo vid. Cujac. 9. *obs.* 17

(20) *arg. l.* 24. *C. de nupt.*

(21) *l.* 11. *Supr. h. t*

(22) Vid. *l.* 94. *infr. de verb. sign.*

(23) Reddendi ac dandi differentia.

(24) *l.* 4. *in fin. supr. h. t.*

(25) Vid. *l.* 14. *circa fin. sup. h. t.*

(26) *l.* 20. §. 3. *in pr. supr. h. t.*

(27) *l.* 13. *in pr. supr. de manum. test.* Goth. Ea quæ in faciendo consistunt, generaliter per alium fieri non possunt, *hic. et l. fideicommissa.* §. *fin. supr. de leg.* 3. *l. inter artifices. ibi.* Castr. *infr. de solut.* Ans.

(28) Cur? quæ in faciendo consistunt, generaliter per alium non possunt fieri. vid. *l.* 31. *Infr. de solut.*

De rationibus reddendis. 1. *De peculio heredi vere dando.* 2. *De morte ejus, cui dari debeat. De rationibus reddendis.*

40. Scævola lib. 24. Digestorum.

Sticho libertas data est, *Ab heredibus meis peto, fideique eorum committo, ut rationibus redditis Stichum manumittant.* Quæsitum est, cum ampla pecunia exacta post mortem testatoris sibi commissa reliqueiur, et quasdam summas a colonis (1) exactis (2) rationibus non intulerit, hereditatemque (3) spoliaverit, apertis clam horreis, sublatisque suppellectili et veste, et apothecis exhaustis: an non prius ei fideicommissa libertas debeatur, quam ea, quæ mala ratione reliquatus est, quæ furatus est, reposuerit? Respondit, non (4) prius (5) ei fideicommissam libertatem præstandam, quam et reliqua, et omnia, quæ per eum abessent, restituisset.

§. 1. *Pamphilus liber esto, peculio suo heredibus vere dato.* Quæsitum est, cum plus domino debeat, quam in peculio habeat: et omnes res, quas in peculio habebat, bona fide heredibus dederit: an libertas ex testamento competat? Respondit nihil proponi, cur non competeret (6).

§. 2. Pamphilo liberto, quem heredem ex parte instituerat, Stichum servum prælegaverat, et ei libertatem his verbis dederat, *ita ut si tibi ex die mortis meæ per annos continuos quinque, menstruos sexagenos dederit, tunc eum manumittas:* Pamphilus ante quinquennium moriens heredibus institutis filio et uxore, de eodem Sticho ita cavit, *Stichus servus, qui mihi testamento patroni mei certa conditione relictus est, jubeo det, præstet, filio et uxori meæ sine (7) ulla controversia; et eum tempore peracto manumittant.* Quæsitum est, [si] Stichus sexagenos nummos menstruos non præstiterit, an impleto quinquennio fideicommissa libertas ei debeatur? Respondit, nisi (8) præstitisset, fideicommissam libertatem non deberi.

§. 3. Servus testamento ita manumissus est, *Stichus servus meus actor, si rationem (9) omnem actus sui heredi meo reddiderit, eoque nomine satisfecerit, liber esto: eique cum liber erit, dari volo viginti, et peculium suum.* Quæsitum est, an si rationes, quas egit per multos annos sine (10) subscriptione (11) testatoris, heredi reddere paratus sit, liber ex testamento fiat. cum propter gravem valetudinem testator non potuerit rationibus subscribere, testamento tamen subscripserit? Respondit: si ex fide (12) ratio redderetur, reliquaque inferantur, liberum fore.

§. 4. Item quæro, an ea, quæ exacta sunt, per adjutores (13) ejus, neque calendario (14) illata sunt, aut fraudulenter acta, huic (15) adscribi possint: cum esset is præpositus? Respondit, si id esset (16), quod culpæ ejus deberet imputari, spectare ad rationis reddendæ necessitatem.

§. 5. Item quæro, an eorum quoque nomine ratio haberi debeat, quod neque a conductoribus prædiorum neque a villicis pensiones exegerit, et insuper etiam promutuum (17) eis dederit? Respondit, supra responsum est (18).

§. 6. Item quæro, an eo nomine teneatur, quod omnem rem suam, id est, peculium, exportaverit, antequam rationes redderet? Respondit, nihil eam rem impedire conditionem, si modo ratio redderetur.

§. 7. Titius testamento servos actores singulos diversis personis legavit, cum adjectione, *si rationes heredi reddiderint:* deinde proprio capite ita scripsit, *Omnes actores, quos legavi, vel manumisero, intra quartum mensem mortis meæ rationes reddere volo, et dominis, quibus a me legati sint, reddi:* [infra] deinde alios actores liberos esse jussit æque cum hac adjectione, *si rationes heredi reddiderint.* Quæro, cum per heredem fiat, quo minus reddantur: utrum statuliberi esse desinant: an nihilominus quandoque possint, reddita ratione et reliquis illatis, libertatem ex testamento consequi? Respondit, legata quidem et libertates non alias competere, quam rationes redditæ essent, aut (19) per heredem staret, quo minus reddentur: verum judicaturo æstimandum, utrum tempus conditioni legatorum libertatumque additum videatur [an (20) libero tempore reddere volentibus reliqua heredibus quatuor menses appositi sint, sollicito testatore cunctationem, et moram eorum (21) proscribente]. melius autem est, præsumptionem pro statuliberis esse.

§. 8. Argentarius coactor (22), cum pene totam fortunam in nominibus haberet, servis actoribus libertatem ita dedit: *Quisquis mihi heres erit, si Dama servus meus actus sui, qui agitur nomine ejus et Pamphili conservi sui, heredi meo rationes reddiderit, pariaque (23) fecerit a die mortis meæ, intra mensem sextum (24): liber esto.* Quæsitum est, an hæc verba, *paria que fecit*, ad omnia [nomina] pertineant, exceptis [perditis (25)]: ut hoc significent, si omnem pecuniam ab omnibus exegerint, et heredi solverint, vel eo nomine satisfecerint; et si in exactione nominum cessaverint intra sex menses, libertas illis non competat? Respondit, manifestam esse conditionem

(1) Domini. *Goh.* vid. Alexand. ab Alex. *gen. dier. c.* 7. Ans.
(2) Exactas.
(3) Vid. *l.* 41. §. 11. *supr. de fideic. lib.*
(4) Imo, prius: nec enim furti causa libertas est differenda. 43. *Eclog* 8.
(5) Cur non prius? vel ideo quod statuliberi delinquentes, vel contrahentes, eadem quæ cæteri servi sustinent. 48. *Ecleg.* 5. c. 23.
(6) Imo non competet libertas. *l.* 17. *in pr. supr, h. t.*
(7) Vide *l. ult.* §. *pen. supr. de cond. indeb.*
(8) Conditio ab honorato est implenda.
(9) Actores servi ea conditione plerumque manumitti solebant, si actus sui omnem rationem reddidissent, eoque nomine satisfecissent, *ut hic.* et §. 7. *infr. h. t.*
(10) Subscriptio testatoris non est necessaria servo ejus libero esse jusso, si rationes reddiderit. Ita reddidisse rationes, servus videbitur, etiamsi dominus eis non subscripserit.
(11) Subscribens actum, cui subscribit, probare intelligitur. *l.* 1. §. 8. *infr. ad l. Cornel. de falsis.* modo per errorem non subscripserit. *l.* 8. §. 15. *supr. quibus mod. pignus.* modo subscriptio non fiat ab eo, velut teste, non ut principali. Aliud enim est actum aliquem sua ipsius causa confirmare, et testimonii tantum dicendi ferendive causa velut testem ei interesse. *l.* 34. §. 2. *supr. de legat.* 2.
(12) Ex fide rationes reddendæ.
(13) Adjutores servis actoribus erant, iidem administri. *Basil.*
(14) Calendarium accepti et expensi ratio.
(15) Actori.
(16) Et ita diligentia requiritur. vide *l.* 21. *in pr. supr. h. t.*
(17) Promutuum dare, Galli *advancer*, promutuum Græcis προχρεία. *l.* 15. §. 6. *supr. locat.*
(18) i. e. imputandum esse: actor igitur, cum procuratoris vice fungatur, tenetur domini heredibus ob pensiones colonorum et inquilinorum non exactas.
(19) Vide *l.* 20. §. 3. *supr. h. t.*
(20) Inclusa, sunt glossema Triboniani.
(21) Heredum, quæ sæpe evenit. *l.* 34. §. 1. *Supr. h. t.*
(22) De coactoribus argentariis alias dixi. *Goth.* Vid. Alciat. *lib.* 1. *parerg. cap.* 24. Ans.
(23) Id est, sic computaverit hinc et inde, ut nihil debeat. *l. ult.* §. *pen. Supr. de cond. indeb.*
(24) *l.* 81. *in pr. supr. de cond. et demonst.*
(25) Statuliber rationes reddere jussus, fit liber, si quædam vasa perierint sine culpa ejus, modo quæ reliqua supersunt, reddat. *l.* 22. *circa fin. supr. de manum. test.*

verbis testamenti suprascriptis positam: igitur ita demum liberos fore, si aut ei pareant, aut (1) per heredem stet, quo minus pareant.

De conditione, si servierit, *vel* si triennio operas dederit. 1. *De promissione.*

41. LABEO lib. 1. Pithanon a Paulo epitomatorum.

SI quem servum tuum ad certum (2) tempus statuliberum relinquere vis: nihil interest utro modo caveas, *si servierit*, an *si triennio operas dederit*, *liber esto.*

§. 1. Paulus: si quis liber esse jussus fuerit, si decem heredi promisisset: quamquam ea promissio nullam rem (3) habitura est, tamen promittendo liberabitur.

De legato uxori, *qui*, *cum ea nupsisset*, *liber esse jussus est.*

42. IDEM lib. 3. Pithanon.

SI quis eundem hominem uxori suæ legaverit, et cum ea nupsisset, liberum (4) esse jusserit, et ea [ex] Lege (5) nupserit: liber fiet is homo.

TIT. VIII.

QUI SINE MANUMISSIONE (6) AD LIBERTATEM PERVENIUNT.

De vendito, *ut manumittatur.*

1. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

SI servus venditus est (7), *ut intra certum tempus manumitteretur:* etiam si sine herede decessissent et venditor, et emptor, servo libertas competit, et hoc Divus Marcus rescripsit. ✝ Sed etsi mutaverit venditor voluntatem, nihilominus libertas competit (8).

De habito pro derelicto.

2. MODESTINUS lib. 6. Regularum.

SErvo, quem pro derelicto (9) dominus ob gravem (10) infirmitatem habuit, ex Edicto (11) Divi Claudii competit libertas.

De vendito, *ut manumittatur.*

3. CALLISTRATUS lib. 3. de Cognitionibus.

EUm, qui ita veniit (12), *ut* (13) *intra tempus manumitteretur*, cum dies præstandæ libertatis venerit, vivente venditore, et perseverante in eadem voluntate: perinde (14) haberi, ac si ab eo, a quo debuit manumitti, manumissus esset. mortuo autem venditore, non esse heredum ejus voluntatem explorandam Divus Marcus cum filio suo rescripsit.

4. ULPIANUS lib. 3. ad Sabinum.

EI, qui hac lege emptus sit, *ut a vivo emptore manumittatur*, statim (15) mortuo eo competit libertas.

De nece domini detecta.

5. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

QUi (16) ob necem detectam domini præmium libertatis consequitur, fit orcinus (17) libertus.

De vendito, *ut manumittatur.* 1. *De lege venditionis*, ne prostituatur.

6. IDEM libro singul. Ad formulam Hypothecariam.

SI quis obligatum (18) servum hac lege emerit: *ut manumittat:* competit libertas ex Constitutione Divi Marci, licet bona omnia quis obligaverit (19), quæ habet, habiturusve esset.

§. 1. Tantundem dicendum est, et si lege hac emerit (20), *ne prostituatur*, et prostituerit.

7. PAULUS libro singul. De libertatibus dandis.

IMperator noster (21) cum Patre suo constituit in eo, qui, cum possit (22) abducere prostitutam ancillam, pecunia accepta manus injectionem vendidit, ut libera esset: nihil enim interesse, ipse (23) abducas, et prostituas, an (24) patiaris prostitutam esse pretio accepto, cum possis eximere.

De donato, ut post mortem donatarii sit liber.

8. PAPINIANUS lib. 9. Responsorum.

MAncipia mater filiæ (25) donaverat, *ut filia curaret* (26) *ea post* (27) *mortem suam esse libera;* Cum donationis legi non esset obtemperatum ex sententia (28)

(1) Paria sunt, conditioni satisfacere, aut per adversarium ea in re impediri.

(2) Puta, septem annorum. *l.* 14. §. 1. *supr. h. t.*

(3) Id est, obligationem. vide *l. ult. in pr. infr. de liber.caus.*

(4) Vide *l.* 10. §. 1. *supr. de manumis. testam. l.* 96. *in fin. supr. de cond. et demonstr.*

(5) Julia Miscelia. vide in hunc locum Cujacium ad *Nov.* 22. *cap.* 43. *ubi dixi.*

(6) Pro præmio scil. *Lib.* 7. *C.* 13. περὶ τῶν ἐλευθερουμένων ἐξ αἰτίων εὐλόγων, καὶ τῶν λαμβανόντων τὴν ἐλευθερίαν, ὡς ἀντιμισθίαν καὶ ἔπαθλον. 48. *Eclog.* 2. c. 7.

(7) Venditus, ut intra certum tempus manumitteretur, mortuo venditore, sine ejus facto liber est, ex Constitutione D. Marci, *ut hic.* et *l.* 3. *infr. h. t.* imo liber est, etiam si venditor intra id tempus mutet voluntatem, *ut hic.* multo magis si perseveret in eadem voluntate. ita accipio *l.* 3. *infr. h. t.* Quid si venditor decesserit relictis heredibus? etiamsi tempus manumittendi adjectum nondum præterierit, heredum venditoris ea parte voluntas non exploratur: vel sine eorum facto liber esse poterit. *d. l.* 3. *in fin.* Quid si non venditus, sed donatus, ut intra certum tempus manumitteretur, et donatarius mortuus sit? Divi Marci Constitutio, de qua supra dictum est, ad donatum ita servus extenditur. *l.*8. *infr. h. t.*

(8) Imo non competit. cum liber antea non videatur, quam venditor in ea voluntate duraverit. *l.* 3. *supr. de servis exportand.*

(9) Is προνόητος, vel ἀπρονόητος dicitur 48. *Eclog.* 2. *l. fin. Harm. ult.*

(10) *l. un.* §. 3. *C. de Latina libertat.* vid. *Nov.* 153. *c.* 1. *in pr.* vid. *l.* 4. §. 5. *C. de bonis libert.*

(11) De quo vide Suidam *in Claudio. l.un.*§.3. *C. de Latina libert.*

(12) Vide quæ scripsi ad *l.* 3. *infr. h. t. et ad l.* 1. *supr. h. t.* ubi hanc legem exposui.

(13) *l.* 8. § 1. *supr. de jure patronat. l.* 3. *C. si mancip. ita fuer. alien.*

(14) Servus venditus ea lege, ut intra certum tempus ab emptore manumitteretur, emptore intra constitutum tempus non manumittente, ipso jure liber est, et ipsum emptorem patronum habet. Ita patronus est interdum etiam is, qui non manumisit, quod pene incredibile. *l.* 38. §. 1. *infr. de liberali causa.*

(15) *l.* 20. *in pr. supr. de statulib.*

(16) Vide *l.* 4. *supr. de bonis libert. l.* 3. §. 4. *supr. de suis.*

(17) ὀρκῖνος. 48. *Eclog.* 2. *cap.* 5.

(18) Per venditorem alii. *Goth.* Vid. Neguzant. *de pignor. part.* 2. *membr.* 2. Ans.

(19) Id est, licet generaliter sit obligatus. vide *l.* 29. *supr. titul. proxim. l.* 3. *C. de servo pign. dat.*

(20) *l.* 1. *in pr. C. si mancip. ita venierit, ne prostituatur. l. un.* §. 4. *C. de Latina libert. tollend.*

(21) Septimius Severus et Antoninus Caracalla. *Ans.*

(22) Posset. *Haloand.*

(23) Venditor scilicet.

(24) *d. l.* 1. *versic. quod si eum patientiam. C. si mancipium ita venier. ne prostituatur.*

(25) *l.* 1. *C. si mancipium ita fuer. alien.*

(26) Curandi verbum non facit fideicommissum, non fidem unplorat, sed diligentiam aliquam tantum. *l.* 26. §. 1. *supr. quando dies legat.*

(27) Fideicommissum non relinquitur a donatario inter vivos. *l. cum quis.* 37. §. *pater.* 3. *supr. de legat.* 3. ita hæc verba donationi conditionem sive modum potius imponunt, non fideicommissum constituunt.

(28) Non ex verbis: hoc igitur initio non obtinuit, sed invaluit auctore Papiniano, qui id introduxit. Constat enim Papinianum possedisse palmam Jurisprudentiæ. et multa adinvenisse nova, et miram in modum amplificasse Jus Civile.

Constitutionis (1) Divi Marci, libertates obtingere matre consentiente, respondi: quod si ante filiam mater vita decessit, omnimodo.

De vendito, ut manumittatur.

9. Paulus lib. 5. Quæstionum.

Latinus Largus vendidit ancillam ita, *ut manumitteretur*, non addito tempore. Quæro, quando ex Constitutione incipit ei libertas competere, cessante emptore in manumittendo? Respondit: Inspiciendum est, quid actum sit: utrum, cum (2) primum potuisset, ut manumitteret; an ut [in] potestate esset emptoris, quando vellet manumittere? Priore casu facile tempus deprehendi poterit: posteriore, utique moriente (3) emptore competit libertas. Si non appareat, quid convenerit, favor priorem inducet opinionem, id est, ut intra duos menses, si ambo præsto sunt, tam servus, quam emptor ejus: servo enim absente, nisi emptor intra quatuor menses imposuerit libertatem, ex Constitutionibus ad libertatem eripitur.

TIT. IX.

QUI ET A QUIBUS MANUMISSI LIBERI NON FIUNT (4) [ET] AD LEGEM ÆLIAM SENTIAM (5).

De eod.

1. Ulpianus lib. 1. ad Sabinum.

Celsus libro XII. Digestorum, utilitatis (6) gratia motus (7), surdum ita natum manumittere (8) posse ait.

De relegato.

2. Idem lib. 3. ad Sabinum.

Servo competere libertas non potest, si relegatus (9) moratus sit in urbe.

De optione legata, et de legato generali.

3. Gajus lib. 2. de Legatis ad Edict. Urbicum (10).

Si optio hominis data sit, vel indistincte homo legatus sit: non potest heres quosdam servos, vel omnes manumittendo, aut evertere, aut minuere (11) jus electionis. nam optione, sive electione servi data, quodammodo singuli sub conditione legati videntur.

De servo pignorato.

4. Ulpianus lib. 3. Disputationum.

Servum pignori datum manumittere (12) non possumus.

De hereditate non solvendo, et herede locuplete. 1. *De conditione*, si creditoribus solidum solutum fuerit. 2. *De servo, qui in obligatione est, vel extra obligationem.*

5. Julianus lib. 64. Digestorum.

Cum (13) hereditas solvendo non est, quamvis heres (14) locuples existat, libertas ex testamento [non] competit.

§. 1. Si [autem] is, qui solvendo non est, hoc (15) modo libertatem dederit, *Si creditoribus meis solidum solutum fuerit, Stichus liber esto*: non potest videri fraudandorum creditorum liberos esse jussisse.

§. 2. Si Titius nihil amplius in bonis quam Stichum et Pamphilum habeat, eosque stipulanti Mævio ita promiserit, *Stichum aut Pamphilum dare spondes?* deinde, cum alium creditorem non haberet, Stichum manumiserit: libertas per Legem Æliam Sentiam (16) rescinditur. quamvis enim fuit in potestate Titii, ut Pamphilum daret, tamen quamdiu eum non dederit, quia interim mori possit, non sine fraude stipulatoris Stichum manumisit. Quod si sol[illegible], quum Stichus ad libertatem perveniret, quamvis similiter Pamphilus mori possit: multum enim interest, contineatur ipsa stipulatione is, qui manumittitur, an extra obligationem sit. Nam et qui ob aureos quinque Stichum et Pamphilum pignori dederit, cum uterque eorum quinum aureorum sit (17), neuter manumitti potest; at si Stichum solum pignori dederit, Pamphilum non videtur in fraudem creditoris manumittere.

6. Scævola lib. 16. Quæstionum.

Julianus de eo loquitur, qui in substantia (18) nihil aliud habeat. nam si habeat, quare non dicetur unum posse manumitti; quia et uno mortuo, solvendo est (19); et uno manumisso, solvendo est: nec adventitii (20) casus computandi (21) sint; alioquin et qui unum, et certum (22) ex servis suis promisit, neminem manumittet?

(1) Quid? quæ fuit Constitutio D. Marci? pertinuit ad servos venditos, *l.* 1. *et l.* 3. *supr. h. t.* hic extenditur ad donatos: hac sententia: In donatis servis ea lege ut manumitterentur, exigi omnimodo manumissionem donatoris; ut exigitur in servis eadem lege venditis. Similis est extensio in *l.* 1. *C. si mancipium.*

(2) *l.* 4. *C. si mancipium ita fuerit.*

(3) *l.* 4. *supr. locati.*

(4) Manumitti non possunt scil. *L.* 7. *C.* 12. alias qui manumittere non possunt. *L.* 7. *C.* 11. 1. *Inst.* 6.

(5) Lex Ælia Sentia vetat manumitti in fraudem creditorum, *L.* 7. *C.* 11. 38. *Eclog.* 3. huc refer Ulpian. 1. §. 8. 11. 15. *et* 16.

(6) Non aliud olim fuit: quippe olim mutus, surdus, vindicta servum manumittere ideo non poterat (licet inter amicos, vel per epistolam posset manumittere: licet quoque ut ad justam libertatem pervenire posset, conditione venditionis excipere poterat. Paul. 4. *sent.* 12. §. 2 adde *l. servus furiosi.* 13. *supr. de manumiss. l. discretis.* 10. *C. qui testam.*), quod solemnia verba, quæ in manumissione intervenire debebant, aut effari, aut exaudire non posset. sed cum ea verborum solemnitas omitti soleat, *l. manum.* 23. *supr. de manum. vind.* et publicæ utilitatis ratio hoc suadeat, poterit et hodie vindicta manumittere surdus ita natus, *ut hic.*

(7) Mutum surdum. *Hal.* vide ad hunc locum, Paul. 4. *sent.* 12. §. 2.

(8) Imo nullo modo potest manumittere. *l.* 10. *C. qui testam. fac. poss.*

(9) Facto puta, quia judex ita voluit: alias jure non ita punitur servus. *l.* 12. §. *ult. infr. de accusationib.*

(10) Edictum urbicum, est Edictum Prætoris urbani.

(11) Vide *l.* 14. *supr. de opt. leg.*

(12) *l.* 27. §. *ult. infr. h. t. l.* 1. *C. de servo pign. dato manumiss.*

(13) *Syn. Basil.* 48. *tit.* 3. *et* 7. *c.* 4.

(14) *l.* 18. *in pr. infr. h.t. l.* 57. *in pr. supr. de manum. test. l.* 5. *C. de test. manumiss.*

(15) *l.* 57. *circa fin. supr. de manum. test.*

(16) Vid. *l.* 10. *in pr. infr. h. t.*

(17) Et ita debitor sit locuples, *l.* 3. *supr. de manum.*

(18) Id est, qui nihil aliud in bonis habeat, nisi solos servos.

(19) Manumissio similis est morti, quoad servum domino subtrahendum. *l.* 1. §. 1. *supr. quando actio de peculio.* vid. *l.* 92. *infr. de solut. l.* 46. *in pr. infr. de furt.*

(20) Οὐ χρὴ τοῖς ἔξωθεν συμβαίνουσι θέμασι προσέχειν ἡμᾶς. vid. Cujac. 8. *ad Afric. pag.* 186.

(21) Ut nec vanus timor. *l.* 13. *infr. de re judicata.*

(22) *Al.* incertum.

Quo tempore consilium fraudulentum observatur. 1. *De minore viginti annis.*

7. Julianus lib. 2. ad Urseium Ferocem.

SI quis integris facultatibus codicillos confirmavit, deinde, cum consilium creditorum fraudandorum cepisset, libertates codicillis dederit: obtineri non potest, quo minus Lege libertates interpellarentur. nam consilium testatoris fraudulentum non (1) eo tempore observatur, quod (2) codicilli confirmantur, sed quod libertas codicillis datur.

§. 1. Minor annis viginti, cum servum manumittere vellet, nec justam causam ad consilium manumittendi haberet, tibi eum (3), ut manumitteres, dedit: negavit eum Proculus liberum esse, quoniam fraus (4) Legi facta esset.

De eo, qui sub conditione debet. 1. *De militari testamento.*

8. Africanus lib. 3. (5) Quæstionum.

CUm is, qui (6) sub conditione debet, manumittat fideicommissi (7) causa, Lex Ælia (8) Sentia locum habet (9).

§. 1. Si miles (10) jure militari testamento facto, libertates dederit in fraudem creditorum, et non solvendo [illegible]

De manumissione coacta. 1. *De eo, quem dominus in capitali crimine non defendit.* 2. *De prohibitis manumitti.*

9. Marcianus lib. 1. Institutionum.

ILle servus liber non erit, qui (11) coëgerit, ut eum dominus manumittat, et ille perterritus scripsit, liberum eum esse.

§. 1. Item nec ille liber fieri potest, qui a domino (12) non est defensus in capitali crimine, posteaque absolutus est.

§. 2. Qui hac Lege venierint (13) *ne manumittantur*: vel qui testamento prohibiti sint manumitti, vel jussu Præsidis Provinciæ: licet manumittantur, tamen ad libertatem non perveniunt.

Quid sit in fraudem creditorum manumittere.

10. Gajus lib. 1. Rerum Cottidianarum sive aureorum.

IN (14) fraudem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore, quo manumittit, solvendo non est, vel datis libertatibus desiturus est solvendo (15) esse. sæpe enim de facultatibus suis amplius, quam in his est, sperant homines: quod frequenter accidit his, qui transmarinas negotiationes, et aliis regionibus, quam in quibus ipsi morantur, per servos atque libertos exercent; quod sæpe adtriti istis negotiationibus, longo tempore, id ignorant (16), et manumittendo sine fraudis consilio indulgent servis suis libertatem.

De debitore civitatis, vel fisci.

11. Marcianus lib. 13. Institutionum.

IN fraudem (17) civitatum manumissi (18), ad libertatem non veniunt, ut Senatus censuit.

§. 1. Sed nec in fraudem fisci datas libertates procedere, Principalibus Constitutionibus cavetur. Sed Divi fratres rescripserunt: non utique, si debitor fisci manumiserit, libertates impediuntur, sed (19) ita, si, cum non erat solvendo, in fraudem manumisit.

De mancipiis per manumissionem quæstioni non subducendis.

12. Ulpianus lib. 5. (20) de Adulteriis.

PRospexit legislator, ne mancipia per manumissionem (21) quæstioni subducantur: idcircoque prohibuit ea manumitti; certumque diem (22) [illegible] manumittere non liceat.

§. 1. Ipsa igitur, quæ divertit, omnes omnimodo servos suos manumittere vel alienare prohibetur: quia ita verba faciunt, *ut* (23) *ne eum quidem servum, qui extra ministerium ejus mulieris fuit, vel in agro, vel in provincia, possit manumittere vel alienare.* quod quidem perquam (24) durum est: sed (25) ita lex (26) scripta est.

§. 2. Sed etsi post divortium servum mulier paravit, aut alia ratione adquisiit: æque (quod ad verba attinet) manumittere non poterit: et ita Sextus quoque Cæcilius adnotat.

§. 3. Pater vero, in cujus potestate filia fuerit, ea tantum mancipia prohibetur manumittere, alienareve, quæ in usu filiæ fuerunt tributa.

(1) *l.* 16. *supr. de manumiss. vind.*
(2) *Al.* quo.
(3) Vid. *l.* 4. *supr. de serv. export.*
(4) Vide *l.* 29. *supr. de legib.*
(5) Vide Cujac. in hanc *l.* 3. *ad Afr.*
(6) *l.* 27. *in pr. infr. h. t.*
(7) Fraudandorum creditorum causa: sic enim legitur in *l.* 16. §. 2. *infr. h. t. l.* 55. *Supr. de her. inst. l.* 3. *l.* 10. §. 1. *Infr. quæ in fraud. cred.* Cujac. 4. *obs.* 31. id etiam confirmat textus Basilικῶν his verbis: ὁ ἐ ὑπὸ αἵρεσιν δεῖ πιστὸς περ γραφὴν τῶν δανειστῶν ἐλευθερῶν. et τὸ κατὰ πόδας, ita habet, εἰ καὶ αἱρετικῶς τις ἔχει δανειστάς, οὐδὲ εἰς περιγραφὴν τούτων δύναται ἐλευθερῶσαι. Cujac. 3. *ad Afric. pag.* 31.
(8) *l.* 27. *infr. h. t.*
(9) Locum non habet. *vulgat.*
(10) Miles in fraudem creditorum servos suos manumittere non potest. *l.* 15. *supr. de testament. militis.*
(11) *l.* 17. *in pr. infr. h. t.* adde *l.* 3. *C. qui manumitt. non possunt.*
(12) *l.* 13. *supr. de statu homin. l.* 9. *infr. de publicis judiciis.*
(13) Vide *l.* 9. *supr. de manumission.*
(14) *l.* 16. §. 2. *infr. h. t. Inst. quib. ex caus. manum. non licet. in pr.*
(15) Prævaluit tamen non impediri libertatem, nisi animum fraudandi habuerit. §. 2. *vers. prævaluisse. Instit. quib. ex caus. man. non licet.*
(16) Vide quæ notavi ad *l.* 15. *C. de rescind.*
(17) *l.* 45. *in pr. infr de jure fisci.*
(18) A debitore civitatis.
(19) *l.* 2. *C. de servo pignori.*
(20) *Al.* quarto.
(21) *l.* 8. *in fin. supr. de manum. l.* 3. *C. ad l. Jul. de adulteriis.*
(22) *Subaudi* sexaginta dierum. *d. l.* 3.
(23) Id immutatum. *l.* 32. *C. ad l. Jul. de adulteriis.*
(24) *l.* 1. §. 30. *supr. de SC. Silan. l.* 65. §. 2. *supr. ad SC. Trebell.*
(25) Clementiores Lege judices esse non oportet. *Nov.* 82. c. 10 vide tamen Stein. *reg.* 180. adde elegans exemplum ex Harmen. 1. *tit.* §. 29 *et* 30.
(26) Quid juris? an ideo judici id sequendum, quia scriptum? An potius æquitas stricto juri præferenda? Dic, judici rescriptum, licet prædurum, sequendum esse: talem durationem a solo Principe (id sibi etiam vindicant hodie apud Gallos parlamenta præ cæteris judicibus inferioribus, a quibus ad ipsum cursum appellatur) molliendam. In non scriptis, judex æquitatem rigori præferre debet: nam, ut scribit Aristoteles, æquitas nihil aliud est, quam supplementum ejus quod Lex prætermisit, τοῦ γεγραμμένου νόμου ἔλλειμμα. vid. Cujac. 2. *Feuder.* 1.

§. 4. Matrem quoque prohibuit manumittere alienareve ea mancipia, quæ in ministerium filiæ concesserat.

§. 5. Sed et avum et aviam prohibuit (1) manumittere: cum horum quoque mancipia quæstione (2) postulari posse Lex voluerit.

§. 6. Sextus Cæcilius recte ait, angustissimum (3) tempus Legem præstituisse alienandis manumittendisve servis. Finge (inquit) ream adulterii intra LX. diem postulatam (4), quæ cognitio tam facile expediri potuit adulterii, ut intra LX. diem finiatur? et tamen licere mulieri, quamvis postulatæ adulterii, servum suspectum (5) in adulterio vel quæstione necessarium, quod ad verba Legis attinet, manumittere. Sane in hunc casum subveniendum est, ut destinati servi quasi conscii, vel quasi nocentes, non debeant (6) manumitti ante finitam cognitionem.

§. 7. Pater mulieris vel mater, si intra LX. diem (7) decedant, ex his servis, quos in ministerium filiæ dederint, neque manumittere neque alienare poterunt.

13. Paulus lib. 3. de Adulteriis.

Quod si (8) intra diem sexagesimum manumiserint, erit servus statuliber (9).

14. Ulpianus lib. 4. de Adulteriis.

Sed si maritus (10) intra sexagesimum diem decesserit: an manumittere vel alienare jam possit suprascriptas personas, videamus? Et non puto posse: quamvis accusatore mulier deficiatur marito: cum pater accusare (11) possit.

§. 1. Et simpliciter quidem Lex mulierem prohibuit intra sexagesimum diem divortii manumittere.

§. 2. Sive autem divertit, sive repudio dimissa sit: manumissio impedietur.

§. 3. Sed si morte mariti solutum sit matrimonium, vel aliqua (12) pœna: ejus manumissio non impedietur.

§. 4. Sed etsi *bona* (13) *gratia* finierit matrimonium, dicetur, manumissionem vel alienationem non impediri.

§. 5. Sed et si constante matrimonio mulier, dum (14) divortium (15) cogitat, manumittat vel alienet, et [hoc] dilucidis (16) probationibus fuerit approbatum: quasi in fraudem Legis hoc factum sit, non debet alienatio valere vel manumissio.

§. 6. Alienationem omnem (17) omnino accipere debemus.

Si pater filio permiserit manumittere.

15. Paulus lib. 1. ad Legem Juliam.

Quæsitum est, an is, qui Majestatis (18) crimine reus factus sit, manumittere (19) possit, quoniam (20) ante damnationem dominus est? Et Imperator Antoninus Calpurnio Critoni rescripsit, ex eo tempore, quo quis propter facinorum suorum cogitationem jam de pœna sua certus esse poterat, multo prius conscientia delictorum quam damnatione jus datæ (21) libertatis eum amisisse.

§. 1. Julianus ait, si postea quam filio permisit pater manumittere, filius (22) ignorans patrem decessisse, manumisit vindicta: non fieri eum liberum. sed etsi vivit pater et voluntas (23) mutata erit: non videri volente patre filium manumisisse.

De minore XX. *annis.* 2. *De manumissione in fraudem creditorum. Qui dicuntur creditores.* 3. *De debitore fisci.* 4. *De debitore conditionali.* 5. *Si voluntate patris filius manumiserit.*

16. Idem lib. 3. ad Legem Æliam Sentiam.

Si, cum fideicommissa libertas debeatur, minor viginti annis servum vendat, ut manumittatur, vel quia hac lege emerat; non impedietur alienatio.

§. 1. Si partem, quam in communi servo habet minor viginti annis, manumittendi causa tradat: nihil aget. Sed si, cum ipse causam probare posset, tradiderit: nulla fraus intelligetur.

§. 2. Ne quis (24) creditorum fraudandorum causa servum manumittat, hac Lege cavetur. *Creditores* autem appellantur, quibus (25) quacunque ex causa actio cum fraudatore competat.

§. 3. Aristo respondit, a debitore fisci, qui solvendo non erat, manumissum ita revocari in servitutem debere, si non diu in libertate fuisset: id est, non minus decennio (26). plane ea, quæ in fraudem fisci in (27) sinus ejus collata sunt, revocanda.

§. 4. Si sub conditione alicui pecunia debeatur: [quasi] statuliber erit a debitore manumissus: ut (28) pendeat libertas ex conditione.

§. 5. Si voluntate patris filius manumiserit: sive pater sive filius sciat solvendo patrem non esse: libertas impedietur.

(1) Lex Julia de adulteriis scil.
(2) De adulteriis. *Græci. vel legendum est, in quæstionem.*
(3) Duorum mensium: aut, quod est tantundem, sexaginta dierum. *vers. sing. infr. h. t*
(4) Vide *l.* 13. *infr. h. t.*
(5) *l. un. C. de mulieribus, quæ se propriis servis.*
(6) Vide *Inst. de hered. inst. in pr.*
(7) *l. ult. circa fin. C. ad l. Jul. de adult.*
(8) *l.* 12. §. 6. *supr. h. t.*
(9) Statim liber. *Vulg. Hal.* aliud est statuliber, et statim liber. Statuliberi non statim liberi sunt, sed ex die tantum vel conditione. Cujac. *hoc tit.*
(10) Qui propter adulterium uxoris ab ea divertit.
(11) *l.* 14. *C. qui accusare non poss.*
(12) *l.* 1. *C. de repudiis.*
(13) Vide *Nov.* 22. *c.* 4.
(14) An alienatio facta ante delictum valeat, vide quæ notavi ad *l.* 15. *supr. de donat.*
(15) Vel ut crimini subtrahatur. *l.* 8. *in fin. supr. de manum.*
(16) Dilucide probatur alienatio fraudulenter esse facta ante delictum, si omnium bonorum, si personæ conjunctæ, si clam, si paulo ante delictum, si denique ita facta sit rei alienatio, ut possessio remaneat penes donantem. adde *l.* 15. *supr. de donation.*
(17) Vid. *l. ult. in pr. C. de reb. alien. non alienand.* adde *Nov.* 71.
(18) Perduellionis. *l.* 31. *in fin. supr. de don.*
(19) *l.* 8. §. 1. *supr. de manumiss.*
(20) Dominium rerum suarum nemo amittit sola accusatione criminis majestatis, sed sententia sola et damnatione: sua tamen alienare non potest, ex quo tempore de crimine majestatis cogitavit, et de sua pœna certus esse potuit.
(21) *Al.* dandæ.
(22) *l.* 4. *circa pr. supr. de manum. vind.*
(23) Voluntas ejus mutata. *vulgat.*
(24) Vid. *l.* 10. *in pr. supr. h. t.*
(25) Vid. *l.* 27. *circa fin. pr. infr. h. t.*
(26) Alias *diu* biennium significat. *l.* 50. *supr. locati.* Goth. Decennium hic pro tempore non diuturno habetur, aliquando pro longo tempore. *l.* 3. §. *si servus. Infr. de acqu. vel amitt. poss.* Ans.
(27) Vide Petrum Fabrum. 1. *semestrium.* 22.
(28) *l.* 1. *in fin. supr. de statulib.*

De manumissione coacta. 1. *Si mentitus dominus, ne a Magistratibus castigaretur, dixit esse liberum.* 2. *De prohibitis manumitti intra certa tempora.*

17. Idem lib. singul. de Libertatibus.

SI privatus (1) coactus a (2) populo (3) manumiserit, quamvis voluntatem accommodaverit, tamen non erit liber: nam et Divus Marcus (4) prohibuit, ex adclamatione populi manumittere.

§. 1. Item non fit liber, si (5) mentitus dominus, ne a Magistratibus (6) castigaretur, dixit esse liberum, si non fuit voluntatis manumittendi.

§. 2. In his, quos (7) intra certa tempora non licet manumittere, si testamento acceperint libertatem, non testamenti facti, sed competentis (8) libertatis tempus inspiciendum est.

De hereditate aucta vel deminuta. 1. *Si servus jussus sit heredi dare tantum, quanti est, et liber esse.*

18. Idem lib. 16. ad Plautium.

SI mortis tempore (9) solvendo sit hereditas: si tamen [cum] aditur, desierit esse solvendo: libertas a testatore in fraudem creditorum relicta, non competet. nam sicut (10) aucta hereditas prodest libertatibus, ita nocet diminuta.

§. 1. Si is, cui libertas relicta est, jussus sit heredi dare tantum, quanti est, et liber esse: videamus an adhuc fraus sit creditorum, quia heres mortis causa accepturus est; an vero, si alius pro eo, vel ipse non de peculio det, nulla sit fraus? Sed si heres locuples (11) non proficit ad libertatem: nec, qui dat pecuniam, prodesse potest.

Si is, qui manumisit, postea servus pronuncietur.

19. Modestinus lib. 1. Regularum.

NUlla competit libertas data ab eo (12), qui postea servus ipse pronunciatus est.

De servo alieno manumisso.

20. Idem lib. singul. de Enucleatis casibus.

SI servo (13) alieno libertas, non consentiente domino data est, valere ex auctoritate juris non potest; quamvis postea manumissor domino heres extitit. nam licet ejus, jure cognationis, qui manumisit, heres extitit: non ideo aditione hereditatis libertatis datio confirmatur.

De manumissione matrimonii causa.

21. Idem lib. 1. Pandectarum.

MAtrimonii causa manumitti ancilla a nullo alio (14) potest, quam (15) qui eam uxorem ducturus est. † Quod si alter manumiserit matrimonii causa, alter eam uxorem ducat: non erit libera; adeo ut nec si intra sex quidem menses eam repudiatam postea manumissor uxorem duxerit, liberam eam fieri Julianus respondit: quasi de his nuptiis Senatus senserit, quae post manumissionem, nullis aliis interpositis, secutae fuerunt.

De curatore furiosi.

22. Pomponius lib. 25. ad Quintum Mucium.

CUrator (16) furiosi servum ejus manumittere non potest.

De servo benemerito.

23. Idem [lib. 4. ex Variis lectionibus].

SEmper in fraudem creditorum libertas datur ab eo, qui (17) sciret se solvendo non esse: quamvis (18) bene dedisset merenti hoc.

De pluribus manumissis ab eo, qui habet creditores.

24. Terentius Clemens lib. 9. ad Legem Juliam et Papiam.

SI quis habens creditores, plures manumiserit: non omnium libertas impedietur. sed qui primi (19) sunt, liberi erunt, donec creditoribus suum solvatur: quam rationem Julianus solet dicere. velut duobus manumissis, si unius libertate fraudentur, non utriusque, sed alterutrius impediri libertatem: et plerumque postea scripti (20): nisi si quando majoris pretii sit is, qui ante nominatus sit, nec sufficiat, posteriorem retrahi in servitutem. prior [autem] sufficiat; nam hoc casu sequenti (21) loco [scriptum] solum ad libertatem perventurum.

De prioribus et novis creditoribus.

25. Papinianus lib. 5. Responsorum.

IN fraudem creditorum testamento datae libertates, prioribus creditoribus dimissis, propter novos creditores irritae (22) sunt.

De servo pignorato.

26. Scevola lib. 4. Responsorum.

PIgnori obligatum servum debitoris heres manumisit? quaesitum est, an liber esset? Respondit, secundum ea quae proponerentur, si pecunia etiam nunc deberetur, non esse manumissione liberum factum. Paulus: soluta (23) ergo pecunia, ex illa (24) voluntate liber fit.

De debitore in diem, vel sub conditione; et de causa, ex qua debet. 1. *De servo pignorato.*

27. Hermogenianus lib. 1. Juris Epitomarum.

IN fraudem creditorum manumittitur, liberque esse prohibetur: sive dies solvendae pecuniae jam cessit, sive

(1) De Magistratu aeque id exploratum non fuit ante orationem D. Marci. *l.* 3. *C. qui manumitt. non poss.*

(2) Vide *l.* 9. *in pr. supr. h. t.*

(3) Vid. *l.* 12. *C. de pœnis.*

(4) *d. l.* 3. Et D. Hadrianus roganti populo, ut quendam ἀρματηλάτην manumitteret, per tabellam respondit, a se peti id non debere. Alias Suetonius *in Tiberio*, *c.* 47. refert, Augustum in spectaculo coactum Accium Comœdum manumittere. vide Cujac. 2. *obs.* 22. Goth. Adde Cujac. *lib.* 19. *obs.* 4. Ans.

(5) Vide *l.* 24. § 9 *supr. de fideic. lib.*

(6) Municipalibus quibus id licebat: municipales enim Magistratus, seu duumviri, in servos castigationem habuere. vide *l.* 12. *supr. de jurisd.* et adde quae scripsi ad *l.* 25 *infr. ad municip.*

(7) *l.* 12. *supr. de manum.*

(8) V. *l. un.* §. 6. *C. de caducis.*

(9) Vide *l.* 5. *in pr. supr. h. t.*

(10) *l.* 57. *supr. de manum. test.*

(11) *l.* 5. *supr. h. t. l.* 39. §. 1. *supr. de statulib.*

(12) Vid. *l.* 1. *C. ne de statu defunct.* Goth. Vide Ant. Augustin. *lib.* 4. *emend. c. ult.* Ans.

(13) *l.* 4. *in fin. l.* 5. *C. de his, qui a non domino manumis. l.* 2 *C. de mancipiis et colon. lib.* 11. *tit.* 62.

(14) Minore scil. *l.* 13. *circa fin. supr. de manumiss. vind.* §. 5 *Inst. quib. ex caus. man. non licet.*

(15) Quam qui eam manumissam ducere potest. *Graeci.*

(16) Vide *l.* 13. *supr. de manumiss.*

(17) *l.* 54 *in fin. supr. de manum. testam. l.* 4 §. 19 *vers. si quis autem. supr. de fideic. libert. l.* 15. *l.* 23. *in fin. infr. quae in fraud. cred.* § 3. *Inst. quib. ex caus. manum non licet. l.* 1. *C. qui manum. non poss.*

(18) Fraudem fecisse creditoribus videtur, qui non solvendo servum suum manumisit, etiamsi dignum manumiserit. *Bald.* etiamsi benemeritum manumiserit. *Graeci.*

(19) Primi *in ordine* manumissi, primi liberi. vide *l.* 83. §. 1. *supr. de her. inst.* Goth. Vide Mantic. *de conject. ultim. volunt. lib.* 6. *cap.* 23. Ans.

(20) Vide *l.* 24. §. 17. *supr. de fideic. libert.*

(21) Vide *l.* 55. *supr. de hered. inst.*

(22) Imo, ratae esse debent, *l.* 15. *infr. quae in fraud. cred.* solve, hic non satisfit omnibus, qui erant creditores tempore datae libertatis.

(23) *l.* 33. *in fin. infr. de pœnis. l.* 5. *C. de servo pign. dato manum.*

(24) Id est, ex prima voluntate debitoris.

in diem, vel sub (1) conditione (2) sit debitum. † Diversa causa est legati sub conditione relicti: nam antequam conditio extiterit, inter creditores legatarius iste non habetur. † Ex omni (3) autem causa creditoribus in hac parte Lex (4) Ælia Sentia prospexit: inter (5) quos fideicommissarium etiam esse placuit.

§. 1. Pignori (6) datus (7) servus, antequam debiti nomine fiat satis, sine consensu creditorum manumitti non potest: sed pupilli creditoris citra tutoris auctoritatem consensus nihil libertati prodest, sicuti non prodest, si fructuarius pupillus manumissioni similiter consentiat.

De servo heredis legato.

28. Paulus lib. 3. Sententiarum.

HEres servum proprium, quem testator legaverat, manumittendo nihil agit: quia scientiæ vel ignorantiæ (8) ejus nullam placuit admitti rationem.

De servo pignorato. 1. De servo sub conditione legato.

29. Gajus lib. 1. de Manumissionibus.

GEneraliter (9) pignori datus servus, sine dubio pleno jure debitoris est, et justam libertatem ab eo consequi potest, si Lex Ælia Sentia non impediat libertatem, id est, si solvendo sit, nec ob id creditores videantur fraudari.

§. 1. Sub conditione servus legatus, pendente conditione pleno jure heredis est: sed nullam libertatem (10) ab eo consequi potest, ne legatario injuria fieret.

De ingrati accusatione.

30. Ulpianus lib. 4. ad Legem Æliam Sentiam.

SI quis hac lege servum emerit, ut manumittat, et non manumittente eo; servus ad libertatem pervenerit ex Constitutione (11) Divi Marci: an possit ut ingratum accusare, videamus: Et dici potest, cum non sit manumissor, hoc jus eum non habere.

§. 1. Si filius meus [ex] voluntate (12) mea manumiserit, an ut ingratum eum accusandi jus habeam, dubitari poterit, idcirco quia non manumisi. Sed pro eo habendus sum, ac si manumisissem.

§. 2. Sed si castrensem (13) servum filius meus manumittat, dubio procul hoc jus non habebo, quia [non] ipse manumisi: ipse plane filius accusare poterit.

§. 3. Tamdiu [autem] accusare quis poterit, quamdiu perseverat patronus.

§. 4. Quotiens autem patroni libertum volunt accusare, utrum omnium consensus necessarius sit, an vero et unus possit, videamus? Et est verius, si saltem in unum hoc commiserit, eum ut ingratum accusari, sed omnium consensum necessarium, si sint ejusdem gradus.

§. 5. Si pater libertum uni ex filiis adsignaverit (14), solum eum accusare posse Julianus scripsit: solum enim patronum esse.

De viduitate libertæ injuncta.

31. Terentius Clemens lib. 5. ad Legem Juliam et Papiam.

QUæsitum est: si libertam patronus jurejurando adegisset (15), ne ea liberos impuberes (16) habens nuberet: quid juris esset? Julianus dicit, non videri contra Legem Æliam Sentiam fecisse eum, qui non perpetuam viduitatem libertæ injunxisset.

De mercede operarum.

32. Idem lib. 8. ad Legem Juliam et Papiam.

SI non voluntate patroni is, qui in ejus potestate sit, jusjurandum adegerit, vel stipulatus fuerit, *ne nubat:* nisi id patronus remittat; aut liberavit libertum, incidet in Legem: videbitur enim idipsum dolo malo facere.

§. 1. Non prohibentur Lege Ælia Sentia patroni a libertis (17) mercedes capere: sed (18) obligare eos. itaque si sponte sua libertus mercedem patrono præstiterit, nullum hujus Legis præmium consequetur.

§. 2. Is, qui operas (19), aut in singulas eas certam summam promisit, ad hanc Legem non pertinet: quoniam operas præstando potest liberari. † Idem Octavenus probat, et adjicit: Obligare sibi libertum, ut mercedem operarum capiat, is intelligitur, qui hoc solum agit, ut utique mercedem capiat, etiam si sub titulo (20) operarum eam stipulatus fuerit.

TIT. X.

DE JURE (21) AUREORUM (22) ANNULORUM (23).

De alimentis. 1. De collusione.

1. Papinianus lib. 1. Responsorum.

INter cæteros alimenta liberto (24) relicta non (25) idcirco non debentur, quia (26) jus aureorum annulorum ab (27) Imperatore libertus acceperit.

(1) In fraudem creditoris, cui sub conditione debetur, manumitti servus non potest. Is, cui sub conditione debetur, etiam creditor est. vide *l.* 54. *infr. de verb. sign.* et obligationem transfert in heredem, et mitti in possessionem solet. vid. Cujac. 10. *obs.* 31. Ideo ante diem nonnunquam agit, sed male. *l. pecuniam.* 36. *supr. de reb. cred.*

(2) *l.* 8. *in pr. supr. h. t.*

(3) *l.* 16. §. 2. *supr. h. t. l.* 1. *in fin. C. qui manum. non possunt.*

(4) *l.* 8. *supr. h. t.*

(5) Creditoris appellatione fideicommissarius quoque continetur. adde *l.* 10. *infr. de verb. sign.*

(6) Vid. *l.* 4. *supr. h. t.*

(7) Creditoribus.

(8) *l.* 91. §. 2. *Infr. de verb. oblig.*

(9) Pignus pleno jure debitoris est, *ut hic.* non creditoris. vid. *l.* 6. *circa pr. supr. tit. prox.*

(10) *l.* 11. *supr. de manumiss.*

(11) *l.* 2. *C. si mancip. ita fuer. alien. ut manumit.*

(12) Vid. *l.* 1. *in fin. C. comm. de manum.*

(13) Vid. *l.* 8. *supr. de jure patron.*

(14) *l.* 1. *in pr. supr. de adsignand. libert.*

(15) Viduitas perpetua libertæ a patrono indici non potest, sed temporaria tantum. vid. *l.* 8. §. 2. *supr. de in jus vocando.*

(16) Jurejurando recte adigo, ne liberta mea nubat, quamdiu ejus filii erunt impuberes. *Basil.* Goth. Vide Georg. Tholosan. *Syntagm. jur. lib.* 9. *cap.* 26. *num.* 12. Cels. Hugo *consil.* 19. Ans.

(17) *l.* 25. *in fin. supr. de operis libert.*

(18) Obligatio difficilius permittitur, quam adquisitio.

(19) *l.* 6. §. 1. *supr. de jure patron.*

(20) Titulus hic, color.

(21) *Lib.* 6. *C.* 8. *Nov.* 78. de quo vide Cujac. 7. *observ.* 14.

(22) Hodie non tantum benemeritis, sed omnibus manumissis jus aureorum annulorum datum est. *Nov.* 78.

(23) Jus aureorum annulorum olim dabatur plerunque libertinis ditioribus: hinc Arnobius *lib.* 4. Pecunia donat annulos, et priora loca in spectaculis. Ditioribus, inquam, id est, habentibus in bonis millia quadringenta, qui census erat equestris. Suetonius *in Julio:* Jus annulorum cum millibus quadringentis. vide Cujac. *C. h. t.* Eo munere fiebant equites, aut certe quasi equites. Tacit. 18. tunc etiam ferreum annulum deponebant. hinc Papinius 3. *Mutavitque genus, lævæque ignobile ferrum Exuit.* Passim id dabatur tempore Plinii, 33. *c.* 12. sub Alexandro Severo nunquam. *Lamprid.* Goth. Adde Gothofred. ad *l.* 74. *infr. de verb. sign.* Alex. ab Alexand. *genial. dier. lib.* 2. *c.* 29. Hotom. 1. *obs.* 11. Tholosan. *lib.* 14. *Syntagm. jur. cap.* 9. *num.* 1. 2. Ans. vide Ferrandum *lib.* 1. *explicat. jur. c.* 40. Cujac. *lib.* 7. *observat. c.* 14. Mod.

(24) Jus aureorum annulorum solis libertis concedebatur. *l.* 2. *C. h. t.* Sueton. *in Vitellio* 12. *in fin.* Cic. 5. *Tusc.* 1. medicis. Dioni, 51. Hi nomen tum mutabant, Tacit. 7. usus annuli eos distinguebat a plebe, eosque reddebat quasi senatores aut equites, 33. Plin. 1. tametsi alii non tam ornatus, quam signandi causa annulos gestarent, 7. Macr. 13. Plaut. *Cassina.* vide Ferrand. 1 *explic.* 41.

(25) Rationem vid. in *l.* 33. §. 2. *supr. de cond. et dem.*

(26) Jus aureorum annulorum impetrans libertus esse desinit. Proinde alimenta sibi, ut liberto a patrono relicta recte consequetur.

(27) Jus aureorum annulorum ab Imperatore tantum impetrabatur.

§. 1. Diversum in eo probatur, qui judicatus ingenuus collusione (1) per alium patronum detecta conditioni suæ redditus, alimenta sibi, quæ tertius patronus reliquerat, præberi desiderat: hunc enim etiam (2) beneficium annulorum amittere placuit.

2. IDEM [lib. 15. Responsorum].

INtra (3) quinque annos pro ingenuitate sententia dicta rescissa fuerat, victum annulorum aureorum beneficium, quod ante sententiam pro ingenuitate dictam acceperit, ac deposuit, non retinuisse respondi.

De dissensu vel ignorantia patroni.

3. MARCIANUS [lib. 1. Institutionum].

DIvus Commodus et jus annulorum datum ademit illis (4), qui invitis (5) aut ignorantibus patronis acceperant.

De fœminis.

4. ULPIANUS [lib. 3. ad Legem Juliam et Papiam].

ETiam (6) fœminæ (7) jus annulorum aureorum impetrare [possunt: et jura ingenuitatis impetrare], et (8) natalibus restitui poterunt.

De jure ingenuitatis. De hereditate.

5. PAULUS [lib. 9. ad Leg. Juliam et Papiam].

IS, [qui] jus annulorum impetravit, ut (9) ingenuus habetur (10): quamvis ab hereditate ejus patronus (11) non excludatur.

6. ULPIANUS [lib. 1. ad Legem Juliam et Papiam].

LIbertus, si jus annulorum impetraverit, quamvis jura ingenuitatis salvo jure patroni nactus sit, tamen ingenuus intelligitur. et (12) hoc D. Hadrianus rescripsit.

TIT. XI.

DE NATALIBUS RESTITUENDIS (13).

De obreptione.

1. ULPIANUS [lib. 2. Responsorum].

A Principe natalibus suis restitutum eum, qui se ingenuum natum Principi adfirmavit (14), si ex ancilla natus est, nihil (15) videri impetrasse.

De ingenuitate, quibus natalibus restituitur. De successione. De consensu patroni.

2. MARCIANUS [lib. 1. Institutionum].

INterdum et servi nati ex postfacto juris interventu (16) ingenui fiunt: ut ecce si libertinus a (17) Principe natalibus suis restitutus fuerit. Illis enim utique a natalibus restituitur, in quibus initio omnes homines fuerunt, non in quibus ipse nascitur, cum servus natus esset. Hic enim, quantum ad totum jus pertinet, perinde habetur, atque si ingenuus natus esset: nec (18) patronus ejus potest ad successionem venire. Ideoque Imperatores non facile solent quemquam natalibus restituere, nisi (19) consentiente patrono.

De ingenuitate.

3. SCÆVOLA lib. 6. Responsorum respondit.

QUæris, an ingenuitatis jure utatur is, quem sanctissimus, et nobilissimus Imperator natalibus suis restituit? Sed ea res nec dubitationem habet, nec unquam habuit, quin exploratum sit, ad (20) omnem ingenuitatis statum restitui eum, qui isto beneficio Principis utatur.

De consensu filii patroni.

4. PAULUS [lib. 4. Sententiarum].

NEc filio patroni (21) invito libertus natalibus suis restitui potest: quid enim interest, ipsi patrono, an filiis ejus fiat injuria?

De consensu patroni. 1. De ingenuitate.

5. MODESTINUS [lib. 7. Regularum].

PAtrono (22) consentiente debet libertus ab Imperatore natalibus restitui: jus enim patroni hoc impetrato amittitur.

§. 1. Libertinus, qui natalibus restitutus est, perinde habetur, atque si ingenuus factus, medio tempore maculam (23) servitutis non sustinuisset.

TIT. XII.

DE LIBERALI (24) CAUSA.

Qui et quibus ex causis pro aliis de libertate litigare possunt.

1. ULPIANUS lib. 54. ad Edictum.

SI quando is, qui in possessione servitutis constitutus est, litigare de conditione sua non patitur, quod forte sibi suoque generi vellet aliquam injuriam inferri: in hoc casu æquum est, quibusdam (25) personis dari licentiam pro eo litigare: Ut (26) puta parenti, qui dicat filium in sua potestate esse. nam etiam (27) si nolit filius, pro eo litigabit. sed et si in potestate non sit, parenti

(1) Vide *infr. de collusione.*

(2) Id est, non tantum alimenta sibi relicta, sed etiam jus aureorum annulorum amittit.

(3) Vide *l. 2. infr. de collus. deteg.*

(4) *l. 4. infr. tit. prox. l. un. in princ. C. ad l. Visell.*

(5) Invito aut ignorante patrono, libertus jus aureorum annulorum impetrare non potest. Plin. 10. *epist.* Rogo te, ut indulgeas jus Quiritum, quod a te volentibus patronis peto. *et alio loco*: Rogo, des jus Quiritum libertis, quod a te petente patrono peto. v. Cujac. 7. *obs.* 14.

(6) At enim jus aureorum annulorum tribuitur, ut Equites sint, vel quasi equites: non potest autem fœmina eques esse. *argum. l.* 2. *infr. de regul. juris.*

(7) Fœminæ possunt impetrare jus annulorum, ingenuitatis, natalium.

(8) Τὸ *et* accipe hic pro *id est*, jus enim ingenuitatis impetrare, et natalibus restitui, idem est.

(9) *l. 6. infr. h. t. l. un. C. ad l. Visell.*

(10) Imo jus annulorum non præstat ingenuitatem. *l. 2. C. h.t.*

(11) *l. 3. in princ. supr. de bon. libert.*

(12) Certis casibus, *ut hic.* Gl. not. adde *l. 3. infr. tit. proxim.*

(13) *Lib.* 6. *C.* 8. natalium restitutionem *Novell.* 78. παλιγγενεσίαν appellat. Porro *jus Quiritum* cives Romanos: annuli equites: natalium restitutio, et extraneorum, et patronorum ipsorum respectu, libertos ingenuos facit, ut obsequiis soluti sint, et judicio ingrati. vide Cuj. *C. h. t.* Goth. adde Cravett. *consil.* 616. An.

(14) Falso.

(15) Quia obreptum est Principi. *l. 2. l. 5. C. si contra jus.*

(16) *l. 3. l. 5. infr. h. t. l. 2. C. de jur. annul.*

(17) *l. 23. §. 1. C. de nuptiis.*

(18) *l. 3. circa princ. supr. de bon. libert.*

(19) Princeps potest legitimare spurios, et jus legitimandi concedere cum hac adjectione, *non obstante* vel mero jure potestatis, vel citatis iis, quorum interest, quorumque de præjudicio agitur. vide Roland. a Vall. 1. *consil.* 6. *num.* 30. licet legitimatio, quæ fit a patre, cognatorum consensum non exigat. *ibid.*

(20) *l. ultim. supr. tit. proxim.*

(21) Vide *l. 3. supr. tit. proxim.*

(22) Vide *l. 8. in pr. supr. de aqua et aqu. pluv.*

(23) *Servitus* maculam quandam infert. *l. 2. infr. tit. proxim.*

(24) *Lib.* 7. *C.* 16. Paul. 5. *sentent.* 1. 4. *C. Theodos.* 8.

(25) Parenti, liberis, cognatis, *infr. h. t.* interdum uxori, et extraneis. *l. 3. §. 2. l. 6. infr. h. t.*

(26) *l. 27. in pr. supr. de minorib. l. 2. §. 2. infr. quando appell. sit.*

(27) Invito plerunque datur beneficium. dixi ad *l. 6. C. de captivis.*

dabitur hoc jus : quia semper parentis interest (1), filium servitutem non subire.

§. 1. Versa etiam vice dicemus, liberis (2) parentum etiam invitorum eandem (3) facultatem dari: neque enim modica filii ignominia est, si parentem servum habeat.

§. 2. Idcirco visum est, cognatis etiam (4) hoc dari debere.

2. GAJUS ad Edictum Prætoris Urbani, titulo De liberali causa.

QUoniam servitus eorum ad dolorem nostrum injuriamque nostram porrigitur.

3. ULPIANUS lib. 54. ad Edictum.

AMplius puto, naturalibus (5) quoque hoc idem præstandum, ut parens filium in servitute quæsitum et manumissum possit (6) in libertatem vindicare.

§. 1. Militi etiam pro necessariis (7) sibi personis de libertate litigare permittitur.

§. 2. Cum vero talis nemo (8) alius est, qui pro eo litiget, tunc necessarium est, dari facultatem etiam matri, vel filiabus, vel sororibus ejus, cæterisque mulieribus, quæ de cognatione sunt. vel etiam uxori (9), adire Prætorem, et hoc indicare ut causa cognita, et invito ei succurratur.

§. 3. Sed et si libertum meum, vel libertam (10) dicam, idem erit dicendum.

4. GAJUS ad Edictum Prætoris Urbani, titulo De liberali causa.

SEd tunc patrono conceditur pro libertate liberti (11) litigare, si eo ignorante libertus venire se passus est.

5. ULPIANUS [lib.] 54. ad Edictum.

INterest enim nostra, libertos libertasque habere.

§. 1. Quod si plures ex memoratis personis existant, qui velint pro his litigare: Prætoris partes interponendæ sunt, ut eligat (12), quem potissimum in hoc esse existimat. quod et in pluribus patronis observari debet.

6. GAJUS ad Edictum Prætoris Urbani.

BEnignius autem hoc persequendum est, ut, si furiosus (13) et infans est, qui in servitutem trahitur, non solum necessariis personis, sed etiam extraneis hoc (14) permittatur.

De eo, qui se vendi vel alia ratione in servitutem deduci passus est. 2. De eo, qui sciens vel ignorans liberum emit. 4. Si quis a familia necatus esse dicatur. 5. De actore et reo.

7. ULPIANUS lib. 54. ad Edictum.

LIberis etiam hominibus, maxime si majores xx. annis venum se dari passi sunt, vel in servitutem quaqua ratione deduci, nihil obest, quominus possint in libertatem proclamare: nisi (15) forte se venundari passi sunt, ut *participaverint* (16) pretium.

§. 1. Si quis minor (17) viginti annis ad partiendum pretium, venum (18) se dari passus est: nihil ei hoc post viginti annos nocebit. Sed si ante quidem se venum dedit, post (19) vicesimum autem annum pretium partitus est: poterit ei libertas denegari.

§. 2. Si quis sciens (20) liberum emerit, non denegatur vendito in libertatem proclamatio adversus eum, qui eum comparavit: cujusque sit ætatis, qui emptus est, idcirco, quia non est venia dignus, qui emit, etiam (21) si scientem prudentemque se liberum emerit. ┼ Sed enim si postea alius eum emerit ab hoc, qui scivit, ignorans: deneganda est ei libertas.

§. 3. Si duo (22) simul emerint partes, alter sciens, alter ignorans: videndum erit, numquid is, qui scit, non debeat nocere ignoranti? quod quidem magis est. ┼ Sed enim illa erit quæstio: partem solam habebit is, qui ignoravit, an totum? et quid dicemus de alia parte, an ad eum, qui scit, pertineat? Sed ille indignus est quid habere, quia sciens emerit, rursum, qui ignoravit, non potest majorem partem dominii habere, quam emit? evenit igitur, ut ei prosit, qui eum comparavit sciens, quod alius ignoravit.

§. 4. Sunt et aliæ (23) causæ, ex quibus in libertatem proclamatio denegatur, veluti si (24) quis ex eo testamento liber esse dicatur, quod testamentum aperiri Prætor vetat, quia testator a familia necatus esse dicatur: cum enim in eo sit iste, ut supplicio forte sit adficiendus, non debet liberale judicium ei concedi. ┼ Sed et si data (25) fuerit, quia (26) dubitatur, utrum nocens sit, an innocens: differtur liberale judicium, donec constet de morte ejus, qui necatus est. apparebit enim, utrum supplicio adficiendus sit, an non.

§. 5. Si quis ex servitute in libertatem proclamat, petitoris (27) partes sustinet: si (28) vero ex libertate in servitutem petatur, is partes actoris sustinet, qui servum suum dicit. ┼ Igitur cum de hoc incertum est, ut possit judicium ordinem accipere, hoc ante apud eum, qui de libertate cogniturus est, disceptatur, utrum ex libertate in servitutem, aut contra, agatur? Et si forte apparuerit, eum, qui de libertate sua litigat, *in libertate sine dolo malo fuisse*: is, qui se dominum dicit, actoris partes sustinebit, et necesse habebit servum suum probare. Quod si pronunciatum fuerit, eo tempore, quo lis præparabatur, *in libertate eum non fuisse*, *aut* (29) *dolo malo fuis-*

(1) Vide exemplum illustre in *l.* 2. §. 24. *supr. de orig. jur.* id enim parentum amori datur. vide §. *ult. Inst. de noxal. l.* 1. §. 1. *supr. de obsequ.*

(2) An etiam naturalibus tantum? sic videtur *arg. l.* 3. *infr. h. t.*

(3) Ut parentum suorum libertatem defendant: eosque a servitute licet volentes arceant.

(4) Præter parentes et liberos.

(5) Adde *l.* 6. 7. *et præsertim l.* 8. *supr. de pignorib. l.* 71. §. 3. *supr. de leg.* 1. idque pietatis intuitu. *l.* 41. §. 2 *in fin.* §. 5. *supr. de leg.* 3.

(6) Vide *Novell. Leon.* 100.

(7) Vide *l.* 9. *C. de procuratorib.*

(8) Vide *l.* 6. *infr. de appell.*

(9) Hoc speciale est: alias id non permittitur. *l.* 2. *in fin. supr. ad SC. Vellejanum.*

(10) Vide *l.* 4. *infr. h. t.*

(11) *l.* 3. *in fin. supr. l.* 5. *infr. l.* 19. *C. h. t.*

(12) Adde *l.* 7. *in fin. supr. de pact. Novell.* 120. *c.* 6.

(13) Adde *l.* 1. *in fin. l.* 2. *supr. de postulando.*

(14) Ut pro eorum libertate litigent.

(15) *l.* 5. *C. h. t.*

(16) Ut participarent. vide *l.* 1. *in pr. infr. quibus ad libert. l.* 5. *C. de liberali causa.*

(17) Alias non. *l.* 16. *C. h. t.*

(18) Tmesis.

(19) *d. l.* 1. *in fin. infr. quib. ad libert.*

(20) Vide *l.* 33. *in pr. Infr. h. t.*

(21) Id est, etiam si eum emerit, quem sciebat se liberum esse, *Basil.*

(22) *l. ult. infr. tit. prox.*

(23) Præter superiorem. §. 2. *supr. h. t.*

(24) *l.* 1. *et toto titul. supr. de SC. Silanian.*

(25) Datam. ita legit Albericus, et liberale judicium hac voce intelligit.

(26) Dubitationis causa suspenditur judicium.

(27) *l.* 5. *in fin. C. h. t. l.* 8. *l.* 20. *Supr. l.* 15. *C. de probat.*

(28) In libertatem proclamet quis, et in servitute petatur, differentia est. Ille petitoris; Hic rei sustinet partes.

(29) *l.* 12. §. 2. *infr. l.* 21. *in pr. C. h. t. l.* 15. *C. de probat.*

se: ipse, qui de sua libertate litigat, debet se liberum probare.

De usufructuario. 1. *De pluribus adversus eum, qui de libertate litigat, consistentibus, et quibus ex causis ad eundem judicem eatur.*

8. Idem [lib. 55. ad Edictum].

COgnitio de liberali causa (1) usufructuario (2) datur, etiamsi dominus quoque velit (hoc est, qui se dominum dicit) movere status controversiam.

§. 1. Si plures sibi dominium servi vindicant, dicentes esse communem: ad (3) eundem judicem mittendi erunt. et ita Senatus censuit. cæterum si unusquisque *suum esse in solidum* (4); non in partem, dicat: cessat Senatusconsultum. neque enim timor est, ne varie judicetur: cum unusquisque solidum dominium sibi vindicet.

§. 2. Sed et si alter usumfructum totum, alter proprietatem servi vindicet; item si alter dominium, alter pignoratum sibi dicat: idem (5) judex erit, et parvi refert, ab eodem, an ab alio ei pignori datus sit.

9. Gajus ad Edictum Prætoris Urbani, titulo De liberali causa.

SI pariter adversus eum, qui de libertate litigat, consistunt fructuarius (6) et proprietarius: fieri potest, ut alteruter absit. quo casu, an præsenti soli permissurus sit Prætor adversus eum agere, dubitari potest: quia non (7) debet alterius collusione aut inertia alteri jus (8) corrumpi. sed rectius dicitur, etiam alterutri eorum permittendum agere, ut alterius jus incorruptum maneat. † Quod si adhuc nondum finito judicio supervenerit, ad (9) eundem judicem mittetur: nisi si (10) justam causam adferat, quare ad eum mitti non debeat; forte si eum judicem inimicum sibi esse adfirmet.

§. 1. Idem (11) dicemus, et si duo pluresve domini esse (12) dicantur, et quidam præsto sint, quidam aberint.

§. 2. Unde in utroque (13) casu dispiciamus, an si is, qui prior egerit, victus sit, prosit ei, quod posterior vicerit, vel contra: id est, ut cum omnino alteruter vicerit, prosit etiam alteri: sicut prodest heredi liberti, quod in fraudem patroni servi manumissi sint? Si cui placeat prodesse, consequens est, ut eum idem petat, exceptioni rei judicatæ objiciatur replicatio. si cui vero placeat non prodesse, is habebit sequentem dubitationem: utrum id, in quo quis victus est, nullius erit; an ejus esse debeat, cum quo actum sit; an potius ejus, qui vicerit: scilicet ut utilis actio detur ei, qui vicerit, minime autem Prætor pati debeat, ut (14) pro parte quis servus sit.

Quid sit sine dolo malo in libertate esse.

10. Ulpianus [lib. 55. ad Edictum].

QUod autem diximus (15), *in libertate fuisse*, sic est accipiendum, non ut se liberum doceat is, qui liberale judicium patitur, sed in possessione libertatis sine dolo malo fuisse. † Quid sit autem *sine dolo malo fuisse*, videamus? nam Julianus ait, omnes, qui se liberos putant, sine dolo malo in libertate fuisse: si modo se pro liberis gerant, quamvis servi sint. Varus autem scribit, eum, qui se liberum sciat, dum in fuga sit, non videri sine dolo malo in libertate esse: sed simul atque desierit quasi fugitivus se celare, et pro libero agere, tunc incipere sine dolo malo in libertate esse. etenim ait, eum, qui scit se liberum, deinde pro fugitivo agit, hoc ipso (16) quod in fuga sit, pro servo agere:

11. Gajus ad Edictum Prætoris Urbani, titulo De liberali causa.

LIcet fugæ tempore pro libero se gesserit: dicemus enim eum in eadem causa esse.

4. *Ad quod tempus refertur probatio possessionis libertatis.* 5. *De eo, cui operæ debentur.* 6. *De damno, quod bona fide possidenti datum est.*

12. Ulpianus [lib. 55. ad Edictum].

IGitur sciendum est, et liberum (17) posse dolo malo in libertate esse, et servum posse (18) sine dolo malo in libertate esse.

§. 1. Infans (19) subreptus bona fide in servitute fuit, cum liber esset, deinde cum de statu ignorans esset, recessit, et clam in libertate morari cœpit: hic non sine dolo malo in libertate moratur.

§. 2. Potest et servus sine dolo (20) malo in libertate morari (21): utputa testamento accepit libertatem, quod nullius momenti esse ignorat: vel vindicta ei imposita est ab eo, quem dominum esse putavit, cum non esset: [vel educatus est quasi liber, cum servus esset].

§. 3. Et generaliter dicendum est, Quotiens quis justis rationibus ductus, vel non (22) justis, sine calliditate tamen, putavit se liberum, et in libertate moratus est, [dicendum est] hunc in ea causa esse, ut sine dolo malo in libertate fuerit: atque ideo possessoris commodo fruatur.

(1) *l.* 9. *in pr. Infr. h. t.*

(2) Fructuarius recte de statu agit, si velit dominus.

(3) *l.* 9. *Infr. h. t.* vide quæ scripsi ad *l.* 5. *C. arbitr. tutelæ.*

(4) Vid. *l.* 9. §. 1. *Infr. h. t.*

(5) Quæcunque pluribus vel in plures competunt, de eis plerumque omnes ad eundem judicem eunt: ut si plures vindicent dominium servi, vel unus dominium, alter usumfructum, *ut hic.* §. 1. *supr.* et *l.* 9. *Infr. h. t. l.* 1. *l.* 2. *supr. de quibus reb. ad eundem judicem eatur.* ut et si plures tutelæ teneantur. *l.* 5. *C. arbitrium tutelæ. d. l.* 2. aut si certum petetur, plures correi, *Novell.* 99. Quint. 3. Privata judicia sæpe unum judicem habere solent a Lege. Aliæ species erunt, etiam si unus a duobus duntaxat eandem rem, atque ex eadem causa petet, aut duo ab uno, aut plures a pluribus: quod accidere in hereditariis litibus interim scimus, *d. l.* 1. quia quamvis in multis personis, causa tamen una est, nisi conditio personarum quæstiones variaverit. vide Cujac. *supr. de quibus reb. ad eundem judicem.*

(6) Vide *l.* 30. *in pr. Infr. h. t.* Goth. Vide Leonir. *emendat. lib.* 6. *cap.* 10. *n.* 6. Coram inimico judice litigare est durum. Unde tanquam suspectus recusari potest hic. Adde Wurmser. *lib.* 1. *obs.* 9. *et* 10. Mynsing. 4. *obs.* 59. Gail. 1. *observ.* 11. *n.* 9. *et* 10. Ans.

(7) Adde *l.* 155. *Infr. de reg. jur.*

(8) Alterius, *Pandect. Flor.* pro alterius jus. vide quæ scripsi ad *l.* 6. §. 2. *infr. arbor. furtim cæsar.* nisi legere mavis, *alteri jus*, ut τὸ *alteri* generandi casu hic accipiatur. de quo vide Brisson. *in parerg.*

(9) *l.* 8. §. 1. *supr. h. t.*

(10) Libello recusationis causa inserenda. vide *l.* 16. *C. de judiciis.*

(11) Quod diximus esse in fructuario et proprietario litigante.

(12) Pro parte, non in solidum, ut *l.* 8. §. 1. *supr. h. t.*

(13) De quo initio legis dictum est, et §. 1.

(14) *l.* 29. *Infr. de except. rei judic.*

(15) *l.* 7. *in fin. supr. h. t. l.* 12. §. 2. *Infr. h. t.*

(16) Vid. *l.* 1. *C. de long. temp. præscript. quæ pro libert.*

(17) §. 1. *Infr. h. t.*

(18) §. 2. *Infr. h. t.* Goth. De dolo ac ejus præsumpt. et probat. vide Menoch. *lib.* 5. *præsumpt.* 3. *n.* 53. Ans.

(19) Infans autem dicitur, qui nondum septimum ætatis annum excessit. *l.* 18. *C. de jure deliber.*

(20) Et bona fide. *l.* 2. *C. de long. temp. præscript. quæ pro libert.*

(21) Vide *l.* 10. *in pr. supr. h. t.*

(22) Vide *l.* 14. *C. ad l. Fab. de plagiar.*

§. 4. Probatio autem ad id tempus referetur (1), cum sine dolo malo in libertate fuerit, quo primum in jus aditum est.

§. 5. Si operæ alicui debeantur, is quoque liberali judicio experiri potest.

§. 6. Si quod (2) damnum mihi dederit, qui ad libertatem proclamat, illo tempore, quo bona fide mihi serviebat (veluti si ego bona fide dominus noxali judicio conventus et condemnatus, litis æstimationem pro eo obtuli): in id mihi (3) condemnabitur.

13. Cajus ad Edictum Prætoris Urbani, titulo De liberali causa.

ILlud certum est, damnum hoc solum in hac in factum actione deduci, quod dolo, non etiam quod culpa factum sit. Ideoque licet absolutus hoc judicio (4) fuerit, adhuc tamen postea cum eo poterit Lege Aquilia agi, cum ea Lege (5) etiam culpa teneatur.

§. 1. Item certum est, tam res nostras, quam res alienas, quæ tamen periculo nostro sunt in hanc actionem deduci: veluti commodatas et locatas. ┼ Certe depositæ (6) apud nos res, quia nostro periculo non sunt, ad hanc actionem non pertinent.

De his, qui dolo passi sunt se venundari.

14. Ulpianus [lib. 55. ad Edictum].

REctissime Prætor calliditati eorum, qui, cum se liberos scirent, dolo malo passi sunt se pro servis venundari, occurrit: dedit enim in eos actionem (7).

§. 1. Quæ actio totiens locum habet, quotiens non est in ea causa is, qui se venire passus est, ut ei ad libertatem proclamatio denegetur.

§. 2. Dolo autem non (8) eum fecisse accipimus, qui non ultro instruxit emptorem, sed qui decepit (9):

15. Paulus [lib. 51. ad Edictum].

ID est, sive virilis sexus, sive fœminini sit, dummodo ejus ætatis sit, ut dolum capiat.

16. Ulpianus [lib. 55. ad Edictum].

IMo (10) eum, qui finxit se servum, et sic venit decipiendi emptoris causa.

§. 1. Si (11) tamen vi metuque compulsus fuit hic, qui distractus est, dicemus eum dolo carere.

§. 2. Tunc habet emptor hanc actionem, cum (12) liberum esse nesciret: nam si scit liberum, et sic emit, ipse se circumvenit.

§. 3. Quare si filiusfamilias emit, si quidem ipse scit, pater ignoravit, non adquisiit patri actionem: hoc si peculiari nomine egerit. ┼ Cæterum si patre mandante, hic quæritur, an filii scientia noceat? Et puto adhuc nocere, quemadmodum (13) procuratoris noceat.

§. 4. Plane si filius ignoravit, pater scit, adhuc dico repellendum patrem, etiam si peculiari nomine filius emit: si modo pater præsens fuit, potuitque filium emere prohibere.

17. Paulus [lib. 51. ad Edictum].

IN servo et in eo (14), qui mandato nostro emit, tale est, ut si certum hominem mandavero emi, sciens liberum esse, licet is, cui mandatum est, ignoret, idem sit: et non competet ei actio. ┼ Contra autem, si ego ignoravi, procurator (15) scit: non est mihi deneganda.

18. Ulpianus [lib. 55. ad Edictum].

IN tantum ergo tenetur, quantum dedit, vel in quantum obligatus est: scilicet in duplum.

§. 1. Sed utrum pretium tantum, an etiam id quod pretio accessit, duplicetur, videamus? Et putem omne omnino, quod propter emptionem vel dedit,

19. Paulus [lib. 51. ad Edictum].

VEl permutavit, vel compensavit eo nomine (nam (16) et is dedisse intelligendus est),

20. Ulpianus [lib. 55. ad Edictum].

VEl obligatus est, duplari debere.

§. 1. Proinde si quid cuidam ob hanc actionem licito jure dedit, dicendum est, in hoc Edictum cadere, duplarive (17).

§. 2. Obligatum vel ipsi venditori accipere debemus, vel alii obligatum. Nam quod dedit, sive ipsi venditori, sive alii [ex] jussu ejus: sive ipse, sive alius dederit, æque continebitur.

§. 3. *Obligatum* (18) accipere debemus, si (19) exceptione se tueri non potest: cæterum si potest, dicendum non esse obligatum.

§. 4. Interdum evenit, ut is, qui comparavit, habeat in quadruplum actionem. nam in ipsum quidem, qui sciens pro servo venit, hinc habet in duplum actionem: et præterea in venditorem, vel eum, qui duplam promisit, in duplum actio est;

21. Modestinus [lib. 1. de pœnis].

UTique ejus duplum, quod propter emptionem vel dedit, vel obligatus est. Secundum quæ id, quod alter eorum solverit, nihil ad exonerandum alterum pertinebit: quia (20) placuit hanc actionem pœnalem esse. ┼ Et ideo post (21) annum non datur. ┼ Nec cum (22) successoribus, cum sit pœnalis, agetur. [Cum] actionem quæ ex hoc Edicto oritur, manumissione (23) non extingui rectissime dicetur: quia (24) verum est auctorem con-

(1) *l. 7 in fin. supr. h. t.*
(2) *l. 13. l. 41. §. 1. Infr. h. t.*
(3) *l. 13. Infr. h. t.*
(4) Liberali.
(5) *l. 14. in pr. supr. ad l. Aquil.*
(6) Depositum periculo depositarii non perit.
(7) In factum. vid. *l. 22. in pr. Infr. h. t.* quæ est pœnalis Prætoria ex Edicto. Edictum autem hujusmodi fuisse videtur: Si quis cum se liberum esse sciret, dolo malo passus fuerit se venundari, qui emerit, in quantum dedit, vel obligatus est, in duplum actionem dabo.
(8) Dolo non eum tantum fecisse accipimus, qui decepit, sed qui non ultro instruxit emptorem. *puto ita legendum esse.*
(9) Se servum asseverando: et sic decipit, qui quid falsi adseverat: forte etiam hic decipit, qui tacet, nec instruit. vide *l. 1. §. 1. supr. de act. empt. l. 15. in fin. supr. de peric.*
(10) Vide in hanc legem Cujacium, 8. *ad Afric. p.* 200.
(11) Vis et metus a dolo excusat.
(12) *l. 4. l. 6. supr. de contrah. empt.*
(13) Scientia procuratoris domino: filii, patri nocet. *l. 17. l. 22. §. pen. infr. h. t. l. 51. §. 1. supr. de ædil. edict.*
(14) In extraneo.
(15) Adde *l. 16. §. 4. supr. h. t.*
(16) Dedisse intelligitur, qui permutavit vel compensavit. *l. 2. l. 3. supr. de calumniatorib. l. 8. supr. de hered. vel action. vend. l. 27. supr. de ædilitio.* Dat, qui compensat. *l. 4. C. de compensat.*
(17) *l. 18. supr. h. t.*
(18) Obligatus intelligitur, qui exceptione se tueri non potest. Contra non obligatus intelligitur, qui exceptione se tueri potest: hæc enim paria. *l. item. 14. supr. quod metus causa. l. nihil interest 112. infr. de reg. jur.*
(19) Vide *l. 10. infr. de verb. sign.*
(20) *l. 11. §. 2. in fin. supr. ad l. Aquil.*
(21) *l. 35. infr. de oblig.*
(22) Vid. Anton. Govean. *lib. 1. lect. cap. 37.* Ans.
(23) Vide *l. 25. supr. de evictionibus.*
(24) Tò *quia* hic accipitur pro *quamvis*. vide tamen Govean. 1. *lect.* 38.

veniri non posse, post quem ad eum, qui ad libertatem proclamavit, perveniebatur.

22. Ulpianus [lib. 55. ad Edictum].

NOn solus autem emptor, sed et successores ejus hac (1) in factum actione agere poterunt.

§. 1. *Emere* sic accipiemus, etiam si per (2) alium quis emerit, utputa procuratorem (3).

§. 2. Sed etsi plures emerint, omnes habebunt hanc actionem: sic tamen, ut si quidem pro partibus emerint, pro parte pretii habeant actionem; enimvero si unusquisque in solidum, quisque in solidum habeant actionem, nec alterius scientia alteri nocebit, vel ignorantia proderit.

§. 3. Si eum liberum esse emptor nescijt: postea autem scire cœpit, hoc ei non nocebit: quia tunc ignoravit. Sed si tunc scivit, postea dubitare cœpit, nihilum proderit.

§. 4. Heredi et cæteris successoribus scientia sua nihil nocet, ignorantia nihil prodest.

§. 5. Sed si (4) per procuratorem scientem quis emerit, ei nocet: sicuti (5) tutoris quoque nocere Labeo putat.

§. 6. Hæc actio post annum non datur, cum sit honoraria: est autem et pœnalis (6).

De usufructu liberi hominis vendito. 1. *Quibus ad libertatem proclamare licet, vel non.* 2. *Si mater et filius de libertate litigant.*

23. Paulus [lib. 50. ad Edictum].

SI usumfructum tibi vendidero liberi hominis, et cessero: servum effici eum dicebat Quintus Mucius. sed dominium ita demum fieri meum, si bona (7) fide vendidissem: alioquin sine (8) domino fore.

§. 1. In summa sciendum est, quæ de venditis (9) servis, quibus denegatur (10) ad libertatem proclamatio, dicta sunt, etiam ad donatos, et in dotem datos referri posse: item ad eos qui pignori (11) se dari passi sunt.

§. 2. Si mater et filius de libertate litigant: aut conjungenda sunt utrorumque judicia, aut differenda est causa filii, donec de matre constet. sicut Divus quoque Hadrianus decrevit. nam cum apud alium judicem mater litigabat, apud alium autem filius: Augustus dixit ante de matre constare oportere, sic dein [de] de filio cognosci.

De effetu liberalis causæ ordinatæ, et de actionibus ei qui de statu suo litigat, vel in eum compententibus.

24. Idem [lib. 51. ad Edictum].

ORdinata (12) liberali causa, liberi (13) loco habetur is, qui de statu suo litigat: ita, ut adversus eum quoque qui se dominum esse dicit, actiones ei non denegentur, quascunque intendere velit. quid enim si [quæ] tales sint, ut tempore (14) aut morte intereant? quare non concedatur ei litem (15) contestando in tutum eas redigere?

§. 1. Quin etiam Servius ait, in actionibus annuis ex eo tempore annum cedere, ex quo (16) lis ordinata sit.

§. 2. Sed si cum aliis experiri velit, non est quærendum, an lis ordinata sit: ne inveniatur ratio, quemadmodum subjecto (17) aliquo qui libertati controversiam moveat interim actiones excludantur. æque enim, ex eventu judicii liberalis, aut utilis aut inanis (18) actio ejus efficietur.

§. 3. Sed si quas actiones inferat dominus, quæritur, an compellendus sit suscipere (19) judicium? Et plerique existimant, si in personam agat, suscipere ipsum ad (20) litis contestationem, sed sustinendum judicium, donec de libertate judicetur. nec videri præjudicium libertati fieri, aut voluntate domini in libertate eum morari: nam ordinato liberali judicio, interim pro libero habetur; et sicut ipse agere, ita cum ipso quoque agi potest. cæterum ex eventu, aut utile judicium erit, aut nullum, si contra libertatem pronunciatum fuerit.

§. 4. Si is, qui in libertatem proclamat, furti aut damni injuria ab aliquo arguatur, Mela ait, interim eum cavere debere judicio se sisti: ne melioris conditionis sit (21), qui dubiæ libertatis est, quam qui certæ: sed sustinendum judicium, ne præjudicium libertati fiat. ✝ Æque si cum possessore hominis furti agi cœperit, deinde is, cujus nomine agebatur, in libertatem proclamaverit, sustinendum judicium: ut si liber judicatus sit, in ipsum tranferatur judicium; et si damnatio facta sit, judicati actionem potius in eum dandam.

1. *Si sæpius ad libertatem proclametur.* 2. *De effectu liberalis causæ ordinatæ, et acquisitione per eum qui de statu suo litigat.*

25. Gajus [ad Edictum Prætoris urbani, titulo De liberali causa].

SI cui de libertate sua litiganti optio legata sit, quæcunque hereditate (22) ei relicta dicuntur, eadem (23) et de optione tractari possunt.

§. 1. Interdum ex (24) integro datur ad libertatem proclamatio, veluti ejus, qui adfirmat ideo se primo judicio victum, quod statuta (25) libertas nondum ei obtigerat, quam nunc dicit sibi obtigisse.

§. 2. Licet vulgo dicatur, *post ordinatum* (26) *liberale judicium hominem, cujus de statu controversia est, liberi loco esse*: tamen si servus sit, certum est nihilominus

(1) *l.* 14. *in pr. supr. h. t. l.* 10. *in fin. supr. de fideicomm. libert.*

(2) Per alium qui emit, ipse emisse videtur.

(3) Parum enim interest, an ipsemet quis emat, an per alium id faciat. *argum. l.* 1. §. 12. *infr. de vi, et vi.*

(4) Vide *l.* 16 §. *pen. in fin. supr. h. t.*

(5) Vide quæ scripsi ad *l.* 2. *C. qui admitt.*

(6) Pœnales actiones post annum non dantur.

(7) Veluti eo patiente. *Basil.*

(8) *l.* 3. *in pr. supr. de peculio. l.* 36. *in fin. infr. de stip. serv. l.* 1. *in pr. C. comm. de successionib.*

(9) Quibus non denegatur. Cujac. *Inst. de jure personarum.*

(10) Venditionis verbum extenditur ad donationem dotis et pignoris dationem. adde *l.* 29. §. 1. *supr. de statulib.*

(11) Hinc collige, liberos olim etiam alio quam venditionis titulo se nexuisse pignori, *ut hic.* et ususfructus. *in pr. supr. h. t.* facit *l.* 16. *C. h. t.*

(12) De ordinatione causæ liberalis, vide Cujac. 18. *obs.* 23.

(13) *l.* 14. *C. h. t.*

(14) *l.* 23. *l.* 24. *supr. mandati.* Paul. 2. *sent.* 15. §. 1.

(15) Vide *l.* 1. *C. quando libell. Princ. oblatus.*

(16) Vide *l.* 1. *in fin. C. de annali except.*

(17) Vide *l.* 19 §. 3. *supr. de neg. gest.*

(18) De inani dixi ad *l.* 6. *supr. de dolo.*

(19) Instantiam vel sententiam. *Gloss. hic.*

(20) *Ad* ponitur inclusive, ut *l. si ante.* 6. *supr. soluto matrim. l. mariti.* 29. §. *quinquennium.* 7. *infr. ad l. Jul. de adulteriis.*

(21) Melioris esse conditionis non debet dubius quam certus. *l.* 4. *circa pr. infr. titul. prox.*

(22) Adde *l.* 10. *supr. de legat.* 1. vid. *l.* 6. *supr. de optione.*

(23) Cujacius tamen negat. *supr. de optione.* electionem fuisse actum legitimum, utcunque optio sit actus legitimus.

(24) *l.* 2. *C. h. t. l.* 37. *supr. de judiciis. l.* 11. §. 4. *vers. cæterum. infr. de except. rei jud.*

(25) De qua dixi ad *l.* 2. *Infr. si is, qui testam.*

(26) *l.* 24. *supr. h. t. l.* 14. *C. h. t.*

eum, quod ei tradatur, vel stipuletur, perinde domino adquirere, atque si non de libertate ejus quærebatur. tantum de possessione videbimus, cum ipsum post litem ordinatam desinat dominus possidere. Sed magis est ut adquirat, licet ab eo non possideatur: et cum placuit per fugitivum (1) quoque nos possessionem adquirere (2) posse, quid mirum, etiam per hunc, de quo quæramus, adquiri?

De actione injuriarum.

26. IDEM [lib. 20. ad Edictum provinciale].

QUi ex libertate in servitutem petit, si judicii de evictione servandi causa, contra libertatem agit: injuriarum (3) actione non convenitur.

Utrum causa libertatis sit in tempus pubertatis differenda. 1. De absentia ejus qui status controversiam faciebat, 2. Vel patiebatur.

27. ULPIANUS [lib. 2. de Officio Consulis].

DIvi fratres Proculo et Munatio (4) rescripserunt: *Cum Romulus, de cujus statu quæritur, pupillaris ætatis sit: an exigente Varia Hedone matre, et consentiente [Vario Hermete] tutore, ad tempus pubertatis causa* (5) *differenda sit*, *vestræ* (6) *gravitatis est ex fide personarum, quod utile est pupillo, constituere.*

§. 1. Si ea persona desit cognitioni, quæ alicui status controversiam faciebat: in eadem causa est, qui de libertate sua litigat, qua fuit, priusquam de libertate controversiam patiatur. Sane hoc lucratur, quod is, qui eam status controversiam faciebat, amittit suam (7) causam. Nec (8) ea res ingenuum facit eum, qui non fuit: nec enim penuria (9) adversarii ingenuitatem solet tribuere. † *Recte* (10) atque *ordine* judices puto facturos, si hanc formam fuerint consecuti: ut ubi deest is, qui in servitutem petit, electionem adversario deferant, utrum malit cognitionem circumduci, an audita causa sententiam proferri. et si cognoverint, pronunciare debebunt, servum illius non videri. neque hæc res captionem (11) ullam habet (12): cum non ingenuus pronuncietur, sed servus non videri.

† Quod si ex servitute in ingenuitatem se allegat: melius fecerint, si cognitionem (13) circumduxerint, ne sine adversario pronuncient, ingenuum videri. nisi magna causa suadeat, et evidentes probationes suggerant, secundum libertatem pronunciandum. ut etiam rescripto Hadriani continetur.

§. 2. Quod si is, qui pro sua libertate litigat, desit, contradictor vero præsens sit: melius erit inaugeri (14) causam ejus, sententiamque proferri. si enim liquebit (15), contra libertatem dabit (16). evenire autem potest, ut etiam (17) absens vincat: nam potest sententia etiam secundum libertatem ferri.

Quid sit voluntate domini esse in libertate.

28. POMPONIUS [lib. 12. ad Quintum Mucium].

NOn (18) videtur domini voluntate servus in libertate esse, quem dominus ignorasset suum esse: et est hoc verum. is enim demum voluntate domini in libertate est (19), qui possessionem libertatis ex voluntate domini consequitur.

De militia.

29. ARRIUS MENANDER lib. 1. de Re militari.

QUi de libertate sua litigans needum sententia data militiæ se dedit, in pari causa cæteris (20) servis habendus est: nec exonerat eum, quod pro libero habeatur in quibusdam. et licet liber apparuerit, exauctoratus (21), id est, militia remotus, castris ejicietur (22): utique qui ex servitute in libertatem petitus sit, vel qui non sine dolo malo in libertate moratus est. † Qui vero per calumniam petitus in servitutem est (23), in militia (24) retinebitur.

§. 1. Qui ingenuus pronunciatus est, si se militiæ dedit, intra (25) quinquennium retractata sententia, novo domino reddendus est.

De duobus separatim pro parte in servitutem petentibus.

30. JULIANUS lib. 5. ex Minicio.

DUobus (26) petentibus hominem in servitutem pro parte dimidia separatim, si uno judicio liber, altero servus judicatus est, commodissimum est eo usque cogi judices, donec consentiant: si id non contiget, Sabinum refertur existimasse duci servum debere ab eo qui vicisset: cujus sententiæ Cassius quoque est, et ego sum. Et sane ridiculum est arbitrari eum pro parte dimidia duci, pro parte libertatem ejus tueri (27): commodius (28) autem est, favore libertatis liberum quidem eum esse, compelli autem pretii sui partem viri boni arbitratu victori suo præstare.

(1) Vide Paul. 4. *sentent.* 14. §. 5.

(2) Vide *l.* 12. §. 4. *Supr. de usufruc. l.* 1. §. 14. *Infr. de adqu. vel amitt. possess.*

(3) Vide *l.* 12. *infr. de injuriis.*

(4) Consules hi videntur fuisse: quod et inscriptio hujus Legis suadet, et quod mox sequitur, vestræ gravitatis est constituere. Id si fuerit, suffecti fuerunt non ordinarii, nec enim nomen eorum Fastis adnumeratur.

(5) *l.* 3. §. 7. *supr. de Carboniano.*

(6) Consules in Urbe cognoscebant de causa status. vide quæ notavi *ad l. ultim. C. ubi causa status.*

(7) *l.* 53. *in pr. infr. de re judic.*

(8) *l.* 7. *C. de ingenuis manumiss.*

(9) *d. l.* 7.

(10) Eadem formula reperitur in *l.* 4. §. 4. *supr. de off. Procons. l.* 2. §. 1. *supr. ad SC. Vellejanum.* apud Cicer. *pro Quintio. et Philipp.* 5. et *in oratione Cæsaris* apud Sallustium. de verbo *Recte*, dixi plura ad *l.* 11. *in fin. infr. de duobus reis.*

(11) Vide quæ notavi ad *l.* 14. *in fin. supr. de prob.*

(12) Respectu absentium. *l.* 1. *infr. si ingen.*

(13) Id est, protelari, differri.

(14) Inaudiri: ita legit Cujac. 6. *obs.* 27. vel agi.

(15) *l.* 36. *Infr. de re judic. l.* 22. *C. ad l. Corn. de falsis.* Hæc verba non damnantis, aut sententiam ferentis, sed dubitantis. Senec. 2. *controvers.* Aut fer sententiam, aut, quod facilius est, in hujusmodi rebus nega tibi liquere. Idem 8. *epist.* adde 14. *Gell.* 2.

(16) Id est, proferet sententiam secundum te. sic Plin. 7. *epist.* secundum reos. Suet. *Claudio:* secundum præsentes, secundum te litem do. 2. Valer. 3. Cic. *pro Roscio Comœdo.* 5. Gell. 20. Senec. *præf.* 7. *declamation.* Tac. 4. Vide Brisson. 2. *select.* 2. vide Cujac. 6. *obs.* 27.

(17) *l.* 40. *C. h. t. l.* 1. §. 2. *C. de assertione toll.*

(18) Cur? velle factum non videtur, qui factum ignorat. *Goth.* Adde *l. si voluntate. C. de rescind. vend.* Ans.

(19) Adde *l.* 38. *in pr. infr. de adqu. vel amitt. possess.*

(20) *l.* 8. *l.* 11. *infr. de re militari.*

(21) Militia liberatus judicii evitandi causa punitur. *l.* 8. *infr. de re milit. l.* 1. *C. qui milit.*

(22) Castris ejici solebant milites ignominia dimissi. dixi ad *l.* 2. §. 2. *supr. de his, qui notant.*

(23) Et vicit. *Basil.*

(24) Miles remanet.

(25) Vide *l.* 2. *infr. de collus. deteg.*

(26) Vide *l.* 9. *in pr. supr. h. t.*

(27) Passive hoc vocabulum hic usurpatur. ut *l.* 17. *supr. de injusto.*

(28) Cur? quia favendum est libertati.

Si filius patri, qui manumiserat ejus servum successerit.

31. Ulpianus lib. 1. Responsorum.

Filium ob hoc, quod patri (1) heres extitit, prohiberi (2) a patre servum manumissum in servitutem petere.

De bonis eorum qui ex servitute aut libertinitate in ingenuitatem vindicati sunt.

32. Paulus lib. 6. Regularum.

DE bonis eorum qui ex servitute aut libertinitate in ingenuitatem vindicati sunt, Senatusconsultum factum est: quo cavetur, de his quidem qui ex servitute defensi essent, ut id duntaxat ferrent, quod in domo (3) cujusque intulissent; in eorum (4) autem bonis, qui post manumissionem repetere originem suam voluissent, hoc amplius, ut quod post manumissionem quoque adquisissent non ex re manumissoris, secum ferant, cætera bona relinquerent illi, ex cujus familia exissent.

De eo qui se venundari passus est.

33. Idem lib. singul. De liberali causa.

QUi sciens (5) liberum emit, quamvis et ille se pateretur venire, tamen non potest contradicere ei qui ad libertatem proclamat: sed si alii eum ignoranti vendiderit, denegabitur (6) ei proclamatio.

De rationibus reddendis.

34. Ulpianus lib. singul. Pandectarum.

IMperator Antoninus (7) constituit, non alias ad libertatem proclamationem cuiquam permittendam, nisi (8) prius administrationum rationes reddiderit, quas, cum in servitute esset, gessisset.

De servis ad templi custodiam destinatis.

35. Papinianus lib. 9. Responsorum.

SErvos ad templi (9) custodiam, quod ædificari Titia voluit, destinatos (10), neque manumissos, heredis (11) esse constitit.

De servo abducendo.

36. Idem [lib. 12. Responsorum].

DOminus, qui obtinuit (12), si velit servum (13) suum abducere (14), litis æstimationem pro eo accipere non cogetur.

De privata conventione.

37. Callistratus [lib. 2. Quæstionum].

COnventio (15) privata neque (16) servum quemquam, neque libertum alicujus facere potest.

De venditore, qui professus est se manumissurum. 1. De venditis hac lege, ut manumittantur. De eo, qui pretium accepit, ut ancillam manumitteret.

38. Paulus [lib. 15. Responsorum].

PAulus respondit: si (ut proponitur) post perfectam sine ulla conditione emptionem, postea emptor ex voluntate sua literas emisit, quibus profiteretur, *se post certum tempus manumissurum eum, quem emerat:* non (17) videri eas literas ad Constitutionem D. Marci pertinere.

§. 1. Idem respondit, Constitutionem quidem D. Marci ad libertatem (18) eorum mancipiorum pertinere, quæ hac lege venierint, *ut post tempus manumitterentur:* sed eundem favorem, libertatis consequendæ causa, etiam eam mereri, pro (19) qua dominus pretium accepit, ut ancillam suam manumitteret; cum idem etiam libertam habiturus sit.

§. 2. Quæsitum est, an emptor servo recte libertatem dederit nondum pretio soluto? † Paulus respondit, servum, quem venditor emptori tradidit, si ei pro pretio (20) satisfactum est, et nondum pretio soluto, in bonis emptoris esse cœpisse.

§. 3. Gaius Seius Stichum servum Lucio Titio vendidit ita, ut Titius Stichum post triennium manumitteret, si continuo triennio servisset: sed nondum exacto tempore triennii, Stichus fugit, et post aliquantulum temporis defuncto Titio revertit. Quæro, an obstet Sticho ad adsequendam (21) ex venditione libertatem, quod ante triennium decesserit?

† Paulus respondit, secundum ea, quæ proponuntur, expleto (22) tempore, post quod Stichus manumitti debuit, libertatem ei competisse.

Si quis ultro de ingenuitate sua probare desideret. 1. De calumnia moventis controversiam status. 2. De tutoribus et curatoribus. 3. De viro et uxore.

39. Idem [lib. 5. Sententiarum].

CUi necessitas probandi de ingenuitate sua non incumbit, ultro (23) si ipse probare desideret, audiendus est.

§. 1. Qui de ingenuitate cognoscunt, de calumnia (24) ejus, qui temere controversiam movit, ad modum exilii possunt ferre sententiam.

§. 2. Tutores vel curatores pupillorum, quorum tutelam et res administraverint, postea status quæstionem facere non possunt.

(1) *l. 7. C. h. t.*

(2) Imo non prohibetur, quia parens ejus servo libertatem conferre non potuit. *l. 9. C. de man. test.*

(3) Qui ex possessione servitutis vindicavit se in libertatem, bona quæ in domum possidentis intulit, secum effert, et exportat.

(4) Qui ex libertate vindicant se in ingenuitatem, ea demum bona secum ferunt, quæ post manumissionem de facto adquisierunt, non ex re manumissoris.

(5) *l. 7. §. 2. supr. h. t.* vide *l. 4 supr. h. t.*

(6) Imo, non denegabitur: quia conventione privata nemo fieri servus potest.

(7) Elagabalus. *Ans.*

(8) *l. ult. C. quib. ad lib. proclam.*

(9) Ad *templorum custodiam* servi nonnunquam legati fuere.

(10) Id est, votos ad custodiam templi. *l. 2. in pr. infr. de pollicitationib. l. 3. C. de furtis.*

(11) Servi legati ad templi ædificandi custodiam, interim sunt heredis, non ipsius templi, aut *Dei, ut hic.* Cur sunt heredis? quia necdum consecrati sunt, nec templo dedicati. Ideoque manumitti non possunt, nisi ab herede: quod si consecrati essent, servi ejus Dei essent, cujus templum foret, ut Martiales, Latini: et in Sicilia, Venerii servi, ministri Veneris Erycinæ apud Ciceronem *Cluentiana et de divinat.* ubi de Agonide quadam adjudicata Veneri.

(12) Rei vindicatione.

(13) Sibi adjudicatum sententia judicis.

(14) Utique potest. *l. 68. supr. de rei vind.*

(15) *l. 10. C. h. t.*

(16) Imo potest conventione seu venditione sui liber servus effici *l. 33. supr. h. t.*

(17) Nec erit talis liber.

(18) Servi venditi ea Lege, *ut ab emptore manumittantur*, emptore cessante, ipso jure ad libertatem eripiuntur sine manumissione. vide *l. 8. supr. qui sine manumiss.* Quid? servus hujusmodi quem habiturus est patronum? ipsum emptorem? quod sane paradoxon: ut is scil. sit patronus, qui non manumisit. Cur sit patronus? lex facta ejus repræsentat. *l. pen. C. h. t.*

(19) *l. 4. C. si mancip. ita fuerit alien.*

(20) Vide *l. 19. l. 53. supr. de contrah. empt.*

(21) Ad consequendum. *Hal.*

(22) Vide *l. 14. circa fin. supr. de statul.*

(23) *l. 14. in fin. supr. de probat.*

(24) *l. 31. C. h. t.*

§. 3. Maritus uxori eidemque libertæ status quæstionem inferre non prohibetur.

De eo, qui se venundari passus est.

40. HERMOGENIANUS [lib. 5. Juris Epitomarum].

CUm pacto partitionis (1) pretii major viginti annis venalem (2) se præbuit: nec post manumissionem ad libertatem proclamare potest.

De probatione. 1. De rebus amotis, vel damno facto ab eo, qui proclamat in libertatem.

41. PAULUS [lib. singul. de Articulis liberalis causæ].

SI (3) in obscuro sit, in quo fuerit statu is, qui pro libertate sua litigat, prior audiendus est probare volens se ipsum in libertatis esse possessionem (4).

§. 1. Judex autem, qui de libertate cognoscit, etiam de (5) rebus amotis, damnove magno facto cognoscere debet: fieri enim potest, ut fiducia libertatis et subripere quædam, et corrumpere, atque consumere ex bonis, quibus serviebat, ausus sit.

Si is, qui perperam liber pronunciatus est, postea ejus esse cœperit, contra quem fuerat judicatum.

42. LABEO lib. 4. Posteriorum.

SI servus, quem emeras, ad libertatem proclamavit, et ab judice perperam pro eo judicatum est, et dominus ejus servi, post rem contra te judicatam (6), te heredem fecit, aut aliquo (7) nomine is tuus esse cœpisset, petere eum tuum esse poteris: nec tibi obstabit rei judicatæ præscriptio. Javolenus: hæc vera sunt.

De his, quæ proclamans in libertatem intercepit.

43. POMPONIUS [lib. 3. Senatusconsultorum].

DE his, qui bona eorum, quibus serviebant, intercepissent, deinde ad libertatem proclamabant, Hadrianus Imperator rescripsit: cujus rescripti verba hæc sunt, *Sicut non est æquum fiducia libertatis, quæ ex fideicommissi causa præstanda est, intercipere hereditariam pecuniam: ita nec libertati præstandæ moram quæri oportet.* Quam primum ergo (8) arbitrum dare debeat, apud quem constaret quid servari potest heredi, antequam ad servum manumittendum compelleretur.

De his, quæ libertatis causa imponuntur.

44. VENULEIUS lib. 7. Actionum.

LIcet dubitatum antea fuit, utrum servus duntaxat, an libertus (9) jurando patrono obligaretur in his, quæ libertatis causa imponuntur: tamen verius est non aliter quam liberum obligari. ✝ Ideo autem solet (10) jusjurandum a servis exigere, ut hi religione adstricti, posteaquam suæ potestatis esse cœpissent, jurandi necessitatem haberent: dummodo in continenti, cum manumissus est, aut juret, aut promitteret.

§. 1. Licet autem circa donum, munus (11), operas, etiam uxorum personas inserere.

§. 2. In eum, qui impubes juraverit, [scilicet] qui et jurare potuerit (12), danda est utilis actio operarum nomine, cum pubes tamen factus erit: potest (13) tamen et impubes (14) operas dare, veluti (15) si nomenculator (16) sit, vel histrio (17).

TIT. XIII.

QUIBUS AD LIBERTATEM (18) PROCLAMARE NON LICET.

De majore, 1. Vel minore XX. *annis qui se venundari passus est.*

1. ULPIANUS [lib. 2. de Officio Proconsulis].

MAjores viginti annis ita demum ad libertatem proclamare non possunt, si pretium (19) ad ipsum, qui veniit, pervenerit. ✝ Ex cæteris autem causis quamvis major viginti annis se venundari passus sit, ad libertatem ei proclamare licet.

§. 1. Minori autem viginti annis ne quidem ex causa suprascripta debet denegari libertatis proclamatio: nisi major annis viginti factus, duraverit in servitute: tunc (20) enim si pretium partitus (21) sit, dicendum erit denegari ei debere libertatis proclamationem.

Si quis servum, quem per vim accepit, testamento liberum esse jussit.

2. MARCELLUS lib. 24. Digestorum.

SErvum quis per vim a Titio accepit, et testamento liberum esse jussit: quanquam solvendo decesserit, non erit ille liber. alioquin fraudabitur Titius, qui, non procedente quidem libertate cum herede ejus (22) agere potest; at si ad libertatem servus pervenerit, nullam actionem habiturus est, quia (23) nihil videbitur heres ex defuncti dolo consecutus.

De his, qui venire se patiuntur, vel ex mulieribus, quæ se venire passæ sunt, nascuntur.

3. POMPONIUS lib. 11. Epistolarum et Variarum Lectionum.

EIs, qui se passi sunt (24) venire, ad libertatem proclamandi licentiam denegari. Quæro, an et ad eos,

(1) *l.* 5. §. 1. *supr. de statu hom.* vide *l.* 6. §. 5. *supr. de injusto, rupto.* Partitionis pretii hanc puto fuisse rationem in venditis libertatibus, ut creditori (cui satisfaciendum erat a debitore) pars pretii numeraretur, pars altera maneret penes debitorem ipsum venditum, ut hoc saltem solatium in sua servitute haberet, vel tenue quiddam, velut proprium, possidere.

(2) Hoc hodie correctum. *Novell. Leon.* 59.

(3) Liberalis causa si in obscuro sit etc. *Hal.*

(4) Possessione.

(5) Vide *l.* 12. §. *fin. supr. h. t.*

(6) Vide *l.* 11. §. 4. *vers. cæterum. infr. de except. rei jud.*

(7) *Al.* alio quo.

(8) *l.* 37. *in pr. supr. de fideic. lib.*

(9) *l.* 7. *in pr. supr. de oper. lib. l.* 24. *in fin. l. pen. in fin. supr. de statulib.* Goth. Vid. Anton. Augustin. *lib. sing. ad Modestin.* Ans.

(10) Sine jurejurando operæ a servis non exiguntur. *l.* 7. *supr. de oper. libert.* non sola promissione. *l.* 3. *C. an servus pro suo facto.*

(11) *l.* 7. §. 3. *supr. de operis libert.*

(12) Utpote proximus pubertati.

(13) *l.* 31. *supr. de rei vindic.*

(14) Imo non potest. *l.* 12. §. 3. *supr. de usufruct. l. ultim.* §. 1. *supr. de oper. servor.*

(15) Impuberes operas interdum dare possunt. Quo modo? si nomenclatores vel histriones sint.

(16) De quo vide quæ notavi ad *l.* 7. §. 5. *supr. de operis lib.*

(17) Hinc colligit Alciat. 1. *præsumpt.* 40. non præsumi impuberem dare posse operas, nisi sit nomenclator vel histrio: infames alioqui. vide Suet. *Tiber.* 44.

(18) Addit Eclogæ auctor 48. *tit.* 9. 10. ἢ εἰς εὐγένειαν, id est, *ad ingenuitatem.* ut et *lib.* 2. *tit.* 1. in Codice vero. et de rebus eorum, qui ad libertatem proclamare non prohibentur.

(19) *l.* 7. §. 1. *supr. l.* 5. *C. de liberali causa.*

(20) *d. l.* 7. §. 1. *supr. de lib. causa.*

(21) Vide quæ de hac partitione dixi ad *Nov. Leon.* 59.

(22) *l.* 9. §. 5. §. 7. *supr. de eo, quod met.*

(23) De dolo defuncti in ejus heredes non datur actio, si nihil ex ejus dolo consecuti sint.

(24) De quibus *l.* 6. §. 5. *supr. de injusto.*

qui ex mulieribus, quæ se passæ sint venire, nascuntur, ista Senatusconsulta pertinent? † Dubitari non potest, quia ei quoque, quæ major annis viginti venire se passa est, ad libertatem proclamandi licentia fuerit deneganda. His quoque danda non est, qui ex ea nati tempore servitutis ejus erunt.

Si statuliber, aut is, cui libertas fideicommissaria debebatur, se vendi passus est.

4. PAULUS lib. 12. Quæstionum.

LIcinnius Ruffinus (1) Julio Paulo: Is, cui fideicommissa libertas debebatur, post xx. annum venire se passus est. Quæro, denegandum sit ei ad libertatem proclamare? Movet me exemplum (2) cujusvis liberi hominis: nam etsi consecutus [esset] libertatem, se vendidisset, denegaretur ei ad libertatem proclamare, nec debet (3) meliori loco intelligi, quod in servitute constitutus, passus est se venundari, quam si esset libertatem consecutus. sed e contrario movet me, quod in hoc, de quo quæritur, conditio constitit, et est qui veneat: in libero autem homine neque venditio constitit, et nihil (4) est, quoniam (5) veneat. Peto itaque plenissime instruas. Respondit, venditio quidem tam servi, quam liberi contrahi potest, et stipulatio de evictione (6) contrahitur. non enim de eo loquimur, qui sciens (7) liberum emit, nam adversus hunc nec ad libertatem proclamatio denegatur. Sed is, qui adhuc servus est, etiam invitus veniri potest: quamvis et ipse in eo malus sit, quod de conditione (8) sua dissimulat; cum in sua potestate habeat, ut statim ad libertatem perveniat. Quod (9) quidem non potest ei imputari, cui nondum libertas debetur. pone statuliberum passum se venundari: nemo dicturus est, superveniente conditione, quæ non fuit in ejus potestate, libertatis petitionem ei denegandam. idem puto etiam si in ipsius potestate fuit conditio. Sed in proposito magis probandum est; ut (10) denegetur ei libertatis petitio, qui potuit petere libertatem, et maluit (11) se venundari: quia indignus est auxilio Prætoris fideicommissarii (12).

De duobus emptoribus hominis liberi.

5. IDEM lib. singul. ad Senatusconsultum Claudianum.

SI duo (13) liberum hominem majorem annis viginti emerimus, unus sciens conditionem, alter ignorans; an non propter eum, qui scit, ad libertatem ei proclamare permittitur, sed propter eum, qui ignorat, servus efficietur? Sed non etiam ejus, qui scit, sed tantum alterius.

TIT. XIV.

SI (14) INGENUUS ESSE DICATUR.

De re inter alios judicata.

1. MARCELLUS lib. 7. Digestorum.

SI libertus alterius alio (15) agente ingenuus pronunciatus esse dicetur, sine (16) ulla exceptione temporis, patronus ejus cognitionem solet exercere.

De eo, qui se venire passus est. 1. De quinquennio.

2. SATURNINUS [lib. 1. de officio Proconsulis].

QUi se venire passus esset majorem, scilicet ut pretium ad ipsum perveniret, prohibendum (17) de libertate contendere D. Hadrianus constituit: sed interdum ita contendendum permisit, *si pretium* [*suum*] *reddidisset.*

§. 1. Qui se ex libertinitate ingenuitati adserant (18), non (19) ultra (20) quinquennium, quam manumissi fuissent, audientur.

§. 2. Qui post quinquennium reperisse instrumenta (21) ingenuitatis suæ adseverant, de ea re ipsos Principes adire oportere cogni turos.

Interpretatio verborum agnitis natalibus. 1. *De relinquendis manumissori.*

3. POMPONIUS [lib. 5. Senatusconsultorum].

HOc sermone (22), *agnitis natalibus*, de nullis aliis intelligendum est Senatum sensisse, quam ingenuis.

§. 1. Verbo autem, *relinquerent*, etiam hoc intelligendum est, ut quæcunque ex re ejus, a quo manumissi erant, adquisita habeant, restituant (23). † Sed id quemadmodum accipiendum sit, videndum est: utrumne quæ ignorantibus dominis abstulissent, item quod ex his adquisitum, reddere debeant; an vero etiam concessa et donata a manumissoribus amplexi sint? quod magis est.

De quinquennio.

4. PAPINIANUS [lib. 22. Quæstionum].

ORatio, quæ prohibet apud Consules, aut Præsides Provinciarum post (24) quinquennium a die manumissionis in ingenuitate proclamare, nullam causam aut personam excipit.

De re inter alios judicata.

5. IDEM [lib. 10. Responsorum].

PAtronum post quinquennium (25) sententiæ pro ingenuitate dictæ, quo ignorante (26) res judicata est, non esse præscriptione temporis summovendum respondi.

(1) Licinnius Rufinus, Julii Pauli coætaneus.
(2) Paria sunt enim esse in ipsa libertate, et mox eam adipisci. Indignus est auxilio Prætoris fideicommissarii, qui in articulo obtinendæ libertatis fideicommissariæ venum iit.
(3) Vid. *l.* 24. §. *ult. supr. tit. prox.*
(4) Vide *l.* 19. *supr. quemadm. serv. amitt.*
(5) *Al.* quod. Quod teneat. *Hal.*
(6) Vide *l.* 39. §. 3. *supr. de eviction.* adde §. *ult. in fin. Inst. de empt.*
(7) *l.* 4. *l.* 5. *l.* 62. §. 1. *l.* 70. *Supr. de contrah. empt.* §. *fin Inst. de empt. et vend. l.* 33. *Supr. tit. prox.*
(8) Malus præsumitur, qui de sua conditione dissimulat.
(9) Moram in petendo non admittit, qui jure petere non possit.
(10) Libertas denegatur ei, qui eam abjicit.
(11) Eligens id quod pejus est, auxilio beneficioque indignus est.
(12) De quo dixi ad Ulpian. 25.
(13) *l.* 7. §. 3. *supr. titul. proxim.*
(14) Si libertus ingenuus esse dicetur. *vulg. Haloand.* Edicti formula hujusmodi fuit, si quis ingenuus esse dicetur, ei ingenuitatem proclamandi potestatem faciam. Præjudicium itaque hic continetur de ingenuitate, et libertinitate.
(15) Id est, non justo contradictore. vid. *l.* 1. *C. de ingen. manumiss.*
(16) Nulla excluditur præscriptione temporis. *Basil.* nullum ex eo patitur præjudicium. *Græci.* An quinque annorum ex *l.* 2. § 1. *l.* 5. *Infr. h. t.*? Albericus ait.
(17) Vid. *l.* 1. *supr. quib. ad libertatem proclamare.* Goth. Vide Negus. *de pign. part.* 5. *membr.* 3. Ans.
(18) Adserunt. *Hal.*
(19) *l.* 4. *Infr. h. t.*
(20) Hodie etiam quinquennium. *l. ultim. C. ubi causa status.*
(21) V. *Capitol.* in M. Antonino Philosopho. *ubi de probandæ ingenuitatis modo agitur.*
(22) Senatusconsulti, ut inscriptio docet.
(23) *l.* 1. *in fin. C. de ingen. manum.*
(24) Vid. *l.* 2. *supr. h. t.*
(25) Adde *tit. prox.*
(26) Ignorante patrono qui judicatus fuit ingenuus, in eum etiam post quinque annos recte agitur. *Basil.* non opponitur eo casu patrono quinquennii exceptio. *Græci.* Goth. Quatenus præscriptio non currat ignoranti. vid. Wurmser. *lib.* 1. *tit.* 45. *obs.* 13. Ans.

De quæstione, an sit libertus, vel an sit illius libertus.

6. Ulpianus [lib. 38. ad Edictum].

QUotiens de hoc contenditur, an quis libertus sit: sive operæ petantur, sive obsequium desideretur, sive etiam famosa actio intendatur, sive in jus vocetur, qui se patronum dicit, sive nulla causa interveniat, redditur (1) præjudicium (2). Sed et quotiens quis libertinum quidem se confitetur, libertum autem Gaii Seii se negat, idem præjudicium datur (3). Redditur autem alterutro desiderante. Sed actoris partibus semper (4), qui se patronum dicit, fungitur, probareque libertum suum necesse habet: aut, si non probet, vincitur.

TIT. XV.

NE (5) DE (6) STATU DEFUNCTORUM POST QUINQUENNIUM QUÆRATUR.

De privatis et fisco. 1. Si per alterius quæstionem fiat præjudicium ei, qui ante quinquennium decessit, si ingenuus pronunciatus esse dicetur. 4. De retractatione in deteriorem vel meliorem conditionem.

1. Marcianus [lib. singul. de Delatoribus].

DE statu defunctorum (7) post (8) quinquennium quærere non licet, neque privatim, neque fisci nomine.

§. 1. Sed nec ejus status retractandus est, qui intra quinquennium decessit, si per hujus quæstionem præjudicium futurum est ante quinquennium mortuo.

§. 2. Imo *nec de vivi statu quærendum est, si quæstio hujus præjudicium facit ei, qui ante quinquennium decessit*: et ita D. Hadrianus constituit.

§. 3. Sed interdum et intra quinquennium non licet de statu defuncti dicere. Nam Oratione (9) Divi Marci cavetur, ut *si quis ingenuus pronunciatus fuerit, liceat ingenuitatis sententiam retractare: sed vivo eo, qui ingenuus pronunciatus est, non etiam post mortem; in tantum, ut etiam si cœpta quæstio fuit retractationis, morte ejus extinguatur*, ut eadem Oratione cavetur.

§. 4. Si quidem in deteriorem (10) conditionem quis statum retractaret, secundum ea, quæ dixi, præscribendum est. † Quid ergo, si in meliorem: veluti pro servo libertus dicatur [quare non admittatur? quid enim, si servus quis dicatur], quasi ex ancilla natus, quæ ante quinquennium mortua est? quare non liceat probare liberam fuisse? hoc enim et pro mortua est? Et Marcellus lib. v. de officio Consulis scripsit, posse: ego quoque in auditorio publico idem secutus sum.

De filiis ejus, cujus memoria non fuit retractata. 1. De pupillis. 2. De lite ante mortem illata.

2. Papinianus lib. 14. Responsorum.

NOn esse libertatis quæstionem filiis inferendam propter matris vel patris memoriam post (11) quinquennium a morte non retractatam convenit.

§. 1. Nec in ea re (12), quæ publicam tutelam meruit, pupillis (13) agentibus restitutionis auxilium tribuendum est, quod quinque annorum tempus, cum tutores non haberent, excesserit.

§. 2. Præscriptio (14) quinque annorum quæ statum defunctorum tuetur, specie litis ante mortem illatæ non fit irrita, si veterem causam, desistente qui movit, longo (15) silentio finitam probetur.

De retractatione in meliorem conditionem.

3. Hermogenianus lib. 6. Juris Epitomarum.

ANte quinquennium defuncto (16) status honestior (17), quam mortis (18) tempore fuisse existimabatur, vindicari non prohibetur. Idcirco etsi quasi in servitute moriatur, post quinquennium liber decessisse probari potest.

De Edicto Divi Nervæ. 1. De quæstione nummaria.

4. Callistratus lib. 1. de Jure fisci.

PRimus (19) omnium D. Nerva Edicto (20) vetuit, post quinquennium mortis cujusque de statu quæri.

§. 1. Sed et Divus Claudius Claudiano rescripsit, *si per quæstionem nummariam præjudicium statui videbitur fieri, cessare quæstionem.*

TIT. XVI.

DE COLLUSIONE (21) DETEGENDA (22).

Ratio et summa Senatusconsulti.

1. Gajus lib. 2. ad Edictum Prætoris Urbani, titulo de liberali causa.

NE quorundam dominorum erga servos nimia indulgentia (23) inquinaret amplissimum Ordinem, eo

(1) *l. 5. §. 18. supr. de agnosc. lib. l. 1. l. 5. C. de ing. manumiss.*

(2) Præjudicii nomine actio et exceptio intelligitur.

(3) *l. 18. supr. de probat.*

(4) Imo non semper. *l. 14. supr. de probat.* Dic eum actorem esse, secundum cujus intentionem data et concepta est actio: ut si ita detur actio. *Si paret Lucium esse patronum;* Lucius actoris partes sustinet: quod si ita, *Si paret Gaium ingenuum esse;* Gaius actor esse intelligitur. vide Theophil. §. *præjudiciales.* 13. *Inst. de action.* Cujac. 5. *obs.* 37. Goth. Adde Revard. *de præjud. cap. 1. et lib. 2. var. cap. 3. et 4.* Ans.

(5) Hujus constitutionis auctor fuit Nerva, *l. 4. infr. h. t.* ut et M. Antoninus Philosophus, teste Capitolino.

(6) *Lib. 7. C. 21.*

(7) Aliud est in vivis. *l. ult. C. ubi causa status agi debeat.*

(8) *l. 4. infr. h. t. l. 4. C. h. t.*

(9) Hac voce motus Cujac. *C. h. t.* putat hoc Senatusconsultum factum D. Marci temporibus, cum a Capitolino scribatur, Marcum imperatorem de statu defuncti intra quinquennium quæri jussisse. *l. 3. infr. h. t. l. 2. supr. de jure aur. annulor. l. 29. §. ult. supr. de liberali.*

(10) Si quidem deteriorem conditionem faceret, qui statum retractaret. *Hal.*

(11) Id est, postquam pater et mater quinque annis ante decesserant in libertate.

(12) Id est, libertate.

(13) Etiam pupillis tutores non habentibus currit hæc præscriptio.

(14) *l. 1. C. h. t.*

(15) Scil. triennio. *Accurs.*

(16) Scribe defuncti vel defunctorum.

(17) *l. 1. §. 4. supr. h. t.*

(18) Id est, quam qui erat tempore mortis.

(19) Imo, M. Antoninus primus fuit, teste Capitolino.

(20) Hoc Edicto. *Hal.*

(21) *Lib. 7. C. 20. l. 1. in fin. supr. de jure aureorum annulorum.* Collusionem Ecloga vocat συμπαιγνίαν. Collusio est quidam lusus inter duos. 48. *titul.* 12. adde 5. *Extravag.* 1. Goth. De Collusione vide Cujac. *in paratit.* Tholosan. *Syntagm. jur. lib.* 14. *cap.* 6. *n.* 41. *et lib.* 32. *c.* 19. *n.* 5. Menoch. *cons.* 175. *n.* 16. 17. 18. Mascard. *de prob. conclus.* 322. Ans.

(22) Epitome hujus tituli hæc est: Qui colludente domino vel patrono ingenuus pronunciatus est, servus aut libertus fit ejus, qui detexit collusionem intra quinquennium.

(23) Hac de causa Alexander Severus libertinos nunquam in equestrem ordinem recepit, teste Lampridio, *eod.*

quod paterentur servos in ingenuitatem proclamare, liberosque judicari: Senatusconsultum (1) factum est Domitiani temporibus, quo cautum est, *Ut si quis probasset per collusionem quicquam factum, si iste homo servus sit, fieret ejus servus, qui detexisset collusionem.*

De quinquennio. 4. De extraneis.

2. ULPIANUS lib. 2. de Officio Consulis.

COllusionem detegere ingenuitatis post sententiam (2) intra quinquennium (3) posse, Divus Marcus constituit.

§. 1. Quinquennium autem continuum utique accipiemus.

§. 2. Sicubi plane ætas ejus, cujus retractatur collusio, differendam retractationem in tempus pubertatis vel alterius rei suadet: quinquennium non currere dicendum est.

§. 3. Quinquennium autem non ad perficiendam retractationem, sed ad inchoandam puto præfinitum: aliter atque circa eum, qui ex libertinitate se in ingenuitatem petit.

§. 4. Oratione Divi Marci cavetur, *ut etiam extraneis, qui pro altero postulandi jus haberent, liceret detegere collusionem.*

De injusto contradictore.

3. CALLISTRATUS lib. 4. de Cognitionibus.

CUm non (4) justo contradictore quis ingenuus (5) pronunciatus est, perinde inefficax est decretum, atque si nulla judicata res intervenisset: idque principalibus Constitutionibus cavetur.

De statu ejus, qui per collusionem dicitur pronunciatus ingenuus.

4. ULPIANUS [lib. 1. ad Legem Juliam et Papiam].

SI libertinus per collusionem (6) fuerit pronunciatus ingenuus, collusione detecta, in quibusdam causis quasi libertinus incipit esse. Medio tamen tempore, antequam collusio detegatur, et post sententiam de ingenuitate latam, utique quasi ingenuus accipitur.

De retractatione sententiæ pro ingenuitate. 1. Si plures ad detegendum accedant.

5. HERMOGENIANUS [lib. 5. Juris Epitomarum].

SEntentiam pro ingenuitate dictam, et collusionis prætextu semel (7) retractare permittitur.

§. 1. Si plures ad collusionem detegendam pariter accedant, causa cognita, quis debeat admitti, comparatis omnium moribus, et ætatibus, et (8) cujus magis interest, statui oportet.

(1) Numianum scil. vel Ninnianum: de quo vide *l. 2. C. h. t.*

(2) *l. 2. supr. de jure aureor. l. 29. in fin. supr. de liberali.*

(3) Continuum. *§. 1. infr. h. t.*

(4) Contradictor justus in judicio esse debet, ut judicium valeat. vide *l. 1. C. de ingen. manumiss. l. ult. vers. sin autem. C. de edicto Divi Hadriani tollendo.*

(5) Vide *l. ingenuum. 25. supr. de statu hom. l. 2. C. quando provocare.*

(6) *l. 1. supr. l. 1. l. 2. C. h. t. l. 4. in fin. C. de servis fugitivis.*

(7) Semel retractatur collusionis sententia, non iterum.

(8) *l. 3. in fin. infr. de popularib.*

LIBER QUADRAGESIMUSPRIMUS.

TIT. I.

DE ADQUIRENDO (1) RERUM DOMINIO (2).

De jure gentium et civili. 1. *De occupatione animalium, et de editis ex illis.*

1. Gajus lib. 2. Rerum Cottidianarum sive aureorum.

QUarundam (3) rerum dominium nanciscimur (4) jure gentium, quod ratione naturali inter omnes homines peræque servatur: quarundam jure Civili, id est, jure proprio civitatis nostræ. Et quia antiquius jus gentium cum ipso genere humano proditum est (5), opus est, ut de hoc prius referendum sit.

§. 1. Omnia (6) igitur animalia, quæ terra, mari, cœlo (7), capiuntur: id est, feræ (8) bestiæ, [et] volucres, pisces, capientium fiunt:

2. Florentinus lib. 6. Institutionum.

VEl quæ ex his apud nos sunt (9) edita.

3. Gajus lib. 2. Rerum Cottidianarum sive aureorum.

QUod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur.

§. 1. Nec interest (10), quod ad feras bestias et volucres, utrum in suo fundo quisque capiat, an in alieno (11). Plane qui in alienum fundum ingreditur venandi aucupandive gratia (12), potest (13) a domino, si is providerit, jure prohiberi, ne ingrederetur.

§. 2. Quidquid autem eorum ceperimus, eo usque nostrum esse intelligitur (14) donec nostra custodia coërcetur. cum vero evaserit custodiam nostram, et in naturalem (15) libertatem se receperit: nostrum esse desinit, et rursus occupantis fit.

4. Florentinus lib. 6. Institutionum.

NIsi (16), si mansuefacta emitti ac reverti solita sunt.

1. *De vulneratione.* 2. *De apibus.* 5. *De pavonibus, columbis, apibus, cervis et cœteris animalibus mansuefactis.* 6. *De gallinis et anseribus.* 7. *De captis ab hostibus, et de animalium fœtu, et de postliminio.*

5. Gajus lib. 2. Rerum Cottidianarum sive aureorum.

NAturalem (17) autem libertatem recipere (18) intelligitur, cum vel oculos nostros effugerit, vel ita sit in conspectu nostro, ut difficilis sit ejus persecutio.

§. 1. Illud quæsitum est, an fera bestia, quæ ita vulnerata sit, ut capi possit, statim nostra esse intelligatur. ✝ Trebatio (19) placuit statim nostram esse, et eo usque nostram videri, donec eam persequamur. quod si desierimus eam persequi: desinere nostram esse, et rursus fieri occupantis. itaque si per hoc tempus, quo eam persequimur, alius eam ceperit eo animo, ut ipse lucrifaceret: furtum videri nobis eum commisisse. ✝ Plerique non aliter putaverunt eam nostram esse, quam si eam ceperimus: quia multa accidere possunt, ut eam non capiamus: quod (20) verius est.

§. 2. *Apium* quoque natura fera est (21). Itaque quæ in arbore nostra consederint, antequam a nobis alveo (22) concludantur, non magis nostræ esse intelliguntur, quam volucres, quæ in nostra (23) arbore nidum fecerint. Ideo si alius eas incluserit, earum dominus erit.

§. 3. Favos (24) quoque si quos hæ fecerint, sine (25) furto quilibet possidere potest. Sed (ut supra diximus), qui in alienum fundum ingreditur, potest a domino, si is providerit, jure prohiberi ne ingrederetur.

(1) 2. *Inst.* 1. et 2. Harm. 2. ἐκ διαφόρων τρόπων scil. 50. *Eclog.* 1. quibus modis, quibus, et a quibus personis adquiratur.

(2) Quoad proprietatem scil., idque proprie: usumfructum vero et possessionem, improprie. Proprie enim dominium est proprietas: possessio vero, usus rei. Duarenus, 1. *disp.* 17. ita dominium definit, jus de re aliqua corporali plene ac libere disponendi, extra quam si quid lege prohibeatur. Dominium aliud directum, aliud utile, ut jus Emphyteuticariorum, vasalli, superficiarii, unum penes alium esse potest: aliud penes alterum. Plenum dominium est, cum usufructui cohæret proprietas: nudum, quod et directum dici potest, cum separatum est ab usufructu. Affinia dominii sunt, *quasi dominium*, quod est penes eum, qui rem a non domino bona fide accepit: *jus in re*, quod competit ei, cui jus pignoris, vel hypothecæ, vel servitutis personalis, vel realis (quo vocabulo etiam intellige censum, decimas, et jus possidendi) debetur. Est et aliquod *spe dominium* penes liberos, qui bonorum paternorum spe domini sunt. §. 2. *Inst. de hered. qual. et differ.*

(3) *Synops. Basil.* 50. *c.* 1.

(4) *l.* 5. *in pr. supr. de rer. divis.* §. 11. *Inst. de rer. divis.*

(5) Usu id exigente scil. sic enim rixæ, et negligentia, et confusio quem parit communio, evitantur.

(6) *Synops. eod. d. c.* 1.

(7) Οὐρανῷ Theoph. §. 1. *Inst. de rer. divis.* id est aëre.

(8) Venationis, aucupii et piscationis hinc jus. *l.* 29. *supr. ad l. Aquil. l. un. C. de venat. lib.* 11. *tit.* 44.

(9) Vide *l.* 6. *infr. h. t.*

(10) §. 12. *Inst. de rer. divis.*

(11) Venari in aliena sylva, et alieno lacu stagnove piscari licere jure Romano, hinc colligit Cujac. 4. *obs.* 2. vide tamen *l.* 13. *in fin. infr. de injuriis.* Mores tamen jus Romanum subegisse, adeo ut ne in flumine quidem publico piscari, neque in agris libere venari aut aucupari liceat.

(12) *l.* 16. *supr. de servit. præd. rustic. l. un. C. de thesaur. lib.* 10. *tit.* 15.

(13) *l.* 5. §. 3. *infr. h. t.*

(14) *l.* 1. §. 10. *supr. si quadrupes.*

(15) *l.* 5. *in princ. infr. h. t.*

(16) *l.* 44. *infr. h. t.*

(17) *l.* 3. *in fin. supr. h. t. l.* 44. *infr. h. t.*

(18) §. 12. *Inst. de rer. divis.*

(19) Trebatii sententia fera vulnerata fit ejus qui vulneravit. Gaii sententia occupantis, *hac lege.* sed aliter Fredericus distinguit apud Radevicum, 1. *c.* 26. *de gestis Friderici.* Si quis, inquit, cum canibus venatoriis, sive molossis, feram invenerit, et persecutus fuerit, ut ei potius quam occupanti cedat: si cum canibus leporariis, sive laconicis, ut occupanti cedat: si lancea vel gladio vulneravit, aut occiderit, nondum ceperit, ut ejus sit, non occupantis: si telo, ballista aut arcu emisso occiderit, ut æque ejus sit, non occupantis: eo usque tamen donec eam persequatur, quod et *lex* 6. *C. Longobard.* de venatione admittit. Ita constat posteriores Jurisconsultos et Imperatores diligentius quædam tractasse quam priores: mediis sententiis quibusdam, et novis distinctionibus introductis.

(20) *l.* 55. *versic. summam. infr. h. t.* §. 13. *Inst. de rer. divis.*

(21) Vide Forcatul. *aviarii c.* 1. Hieron. Mag. *lib.* 1. *miscellan. c.* 3. Mod.

(22) Σίμβλους alveos Græci vocant, et κυψέλας. Theoph. *Inst. de rer. divis.*

(23) *l.* 16. *supr. de serv. præd. rustic.*

(24) Μελικηρίδας. 50. *Eclog.* 1. *cap.* 2.

(25) *l.* 26. *in princ. infr. de furtis.*

§. 4. Examen (1), quod ex alveo nostro evolaverit, eo (2) usque nostrum esse intelligitur, donec in conspectu nostro est, nec difficilis ejus persecutio est: alioquin occupantis (3) fit.

§. 5. *Pavonum* (4) et *columbarum* (5) fera natura est (6). Nec (7) ad rem pertinet, quod ex consuetudine avolare et revolare solent. † Nam et apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. † *Cervos* (8) quoque ita quidam mansuetos habent, ut in sylvas eant et redeant: quorum et ipsorum feram esse naturam nemo negat. † In his autem animalibus, quæ consuetudine abire et redire solent, talis regula (9) comprobata est, *ut eousque* (10) *nostra esse intelligantur*, *donec* (11) *revertendi animum* (12) *habeant*: quod [si] *desierint revertendi animum habere*, *desinant nostra esse*, *et fiant occupantium*. Intelliguntur autem desiisse revertendi animum habere tunc, cum revertendi consuetudinem deseruerint.

§. 6. *Gallinarum* (13) et *anserum* non est fera natura: palam est enim alias (14) esse feras gallinas (15), et alios feros anseres (16). † Itaque si quolibet modo anseres mei et gallinæ meæ, turbati (17) turbatæve adeo longius evolaverint, ut ignoremus ubi sint: tamen nihilominus in nostro dominio tenentur. Qua de causa furti (18) nobis tenebitur, qui quid eorum lucrandi animo adprehenderit.

§. 7. Item quæ ex (19) hostibus capiuntur, jure (20) gentium (21) statim capientium fiunt (22).

6. Florentinus lib. 6. Institutionum.

Item quæ (23) ex animalibus dominio nostro eodem jure subjectis nata sunt.

De his quæ ad flumina et maria pertinent. De alluvione. 2. De vi fluminis. 3. De insula. 5. De alveo. 6. De inundatione. 7. De specificatione. 8. De confusione. 10. De his quæ solo cedunt. De ædificatione. 13. De plantatione, et de his quæ sunt in confinio.

7. Gajus lib. 3. Rerum Cottidianarum sive aureorum.

Adeo quidem ut et liberi homines in servitutem deducantur: qui tamen, si evaserint hostium potestatem, recipiunt pristinam libertatem.

§. 1. Præterea quod per alluvionem (24) agro nostro flumen adjicit, jure gentium (25) nobis adquiritur (26). Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligere non possimus quantum quoquo momento temporis adjiciatur.

§. 2. Quod si (27) vis fluminis partem aliquam ex tuo prædio detraxerit, et meo prædio attulerit, palam est eam tuam permanere (28). Plane si longiore tempore fundo meo hæserit, arboresque, quas secum traxerit, in meum fundum radices egerint, ex eo tempore videtur meo fundo adquisita esse.

§. 3. Insula (29), quæ in mari nascitur (quod raro accidit) occupantis fit (30): nullius enim esse creditur. † In flumine nata (quod frequenter accidit), si quidem mediam partem fluminis tenet, communis est eorum qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia possident, pro modo latitudinis cujusque prædii, quæ latitudo prope ripam sit: quod si alteri parti proximior sit, eorum est tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia possident.

§. 4. Quod si uno latere perruperit flumen, et alia [parte] novo rivo fluere cœperit; deinde infra novus iste rivus in veterem se converterit: ager qui a (31) duobus rivis comprehensus, in formam (32) insulæ redactus est, ejus est scilicet, cujus et fuit.

§. 5. Quod si (33) toto naturali alveo relicto flumen alias fluere cœperit, prior quidem alveus eorum est, qui prope ripam prædia possident, pro modo scilicet latitudinis cujusque prædii, quæ [latitudo] prope ripam sit: novus autem alveus ejus juris esse incipit, cujus et ipsum flumen, id est, publicus juris gentium. Quod si post aliquot temporis ad priorem (34) alveum reversum fuerit [et] flumen: rursus novus alveus eorum esse incipit, qui prope ripam ejus prædia possident. † Cujus tamen totum agrum novus alveus occupaverit, licet ad priorem alveum reversum fuerit flumen, non tamen is, cujus is ager fuerat, stricta ratione quicquam in eo alveo habere potest: quia et ille ager, qui fuerat, desiit esse, amissa propria forma; et quia vicinum prædium nullum habet, non potest ratione vicinitatis ullam partem in eo alveo habere. sed (35) vix (36) est, ut id obtineat.

(1) Σμῆνος. 50. *Eclog.* 1. *c.* 2. ἑσμός. *Theoph.*

(2) *l.* 3. §. 15. *infr. de adquir. vel amitt. possess.* Goth. Adde *l.* 1. *C. de alluvionib.* S. L.

(3) Quo jure? vide *l.* 3. *supr. h. t.*

(4) §. 15. *Inst. de rer. divis. l.* 37. *infr. de furtis.*

(5) Vide Guibert. *c.* 17. *quæst.*

(6) Pavo tamen mansuetus haberi potest. *l.* 37. *infr. de furtis.* Imo, pavonem agrestem videri, quasi miraculi loco, refert Varro, 3. *de re rustica.* Q. Curt. 9. Sigebert. *anno* 1086.

(7) Imo pertinet: ex consuetudine namque avolandi et revolandi videtur natura mansueta.

(8) §. 15. *Inst. de rer. divis.*

(9) *arg. l.* 4. *supr. h. t.*

(10) Imo ulterius. *l.* 7. *in fin. supr. fam. ercisc.*

(11) *l.* 8. §. 1. *supr. famil. erciscund.*

(12) Λογισμόν. sed quoniam animum in brutis intelligere non possumus, animum pro revertendi consuetudine hic accipiemus. Consuetudinem autem eam amittunt, ut ait Theoph. *in* §. τῶν ταώνων. *Inst. de rer. divis.* si ultra tres dies abfuerint. Theoph. *ibi.* et Harm. 2. *tit.* 1.

(13) §. 16. *Inst. de rer. divis.* κατοικιδίων ὀρνίθων *Theoph.*

(14) Recte sequuntur: quædam sunt feræ: igitur et quædam mansuetæ. §. 16. *Inst. de rer. divis.*

(15) ἀγριόρνιθες. *Theoph.*

(16) Ἀγριοχῆνας. Theoph. *ibid.* et gallorum gallinaceorum. vide Fercatulum, 9. *Aviarii*: ubi notat gallinæ appellatione gallinaceos contineri.

(17) Adde casum *l.* 44. *infr. h. t.*

(18) Medica etiam in re furtum committitur: furtum enim crimen est ordinarium. §. 18. *Inst. de action.* Ordinaria autem actio pro re medica dari potest. *l.* 1. §. 10. *supr. de ecl jungend.* Subsidiaria, ut de dolo, non potest. *l.* 9. *in fin. supr. de dolo.*

(19) *l.* 7. *l.* 51. *infr. h. t. l.* 1. §. 1. *infr. tit. prox.* §. 17. *Inst. de rer. divis.*

(20) Legitima hinc servitus, de qua Aristoteles 1. *Polit* 9.

(21) Quod φυσικὴν κτῆσιν vocat *Theoph.* §. φυσικὴ *Instit. de rer. divis.*

(22) Non semper. *l.* 21. *in fin. infr. de captivis.*

(23) §. 19. *Inst. de rer. divis.*

(24) *l.* 1. *in fin. C. de alluvionib.* §. 20. *Inst. de rer divis.* Alluvio, πρόσκλυσις, id est, *adluntatio*, πρόσχωσις, id est, *adaggeratio*, dicitur Theophilo.

(25) Alluvio est modus acquirendi jure gentium.

(26) *l.* 12. *l.* 16. *infr. h. t.*

(27) §. 21. *Inst. de rer. divis. l.* 4. *in fin. supr. de reb. cred.*

(28) *l.* 8. *infr. de incendio.*

(29) §. 22. *Inst. de rer. divis.* adde *l.* 65. *infr. h. t.*

(30) Nullius ita quod fuit, privati esse potest.

(31) Id circumluvium Glossis manuscriptis, dixi ad Festum.

(32) *l.* 30. §. 2. *l.* 65. *infr. h. t. l.* 1. *C. de alluvionib.* §. 22. *in fin. Inst. de rer. divis.*

(33) §. 23. *Inst. de rer. divis.*

(34) *l.* 38. *infr. h. t.*

(35) *l.* 30. §. 3. *infr. h. t.*

(36) Imo obtinet. §. 24. *Inst. de rer. divis.*

§. 6. Aliud sane est, si cujus ager totus inundatus (1) fuerit: namque inundatio speciem fundi non (2) mutat: et ob id cum recesserit aqua, palam est ejusdem esse.

§. 7. Cum quis ex aliena materia speciem (3) aliquam suo nomine fecerit: Nerva et Proculus putant, hunc dominum esse qui fecerit: quia quod factum est, antea nullius fuerat. † Sabinus [et] Cassius magis *naturalem rationem* efficere putant, ut (4) qui materiæ dominus fuerit, idem ejus quoque, quod ex eadem materia factum sit, dominus esset: quia sine materia nulla species effici possit. veluti si ex auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecero: vel ex (5) tabulis tuis navem aut armarium, aut subsellia [fecero]: vel ex lana tua vestimentum: vel ex vino et melle tuo mulsum: vel ex medicamentis tuis emplastrum, aut collyrium (6): vel ex uvis, aut olivis, aut spicis (7) tuis vinum, vel oleum, vel frumentum. † Est tamen etiam media sententia recte existimantium, si species (8) ad materiam reverti possit, verius esse, quod et Sabinus et Cassius senserunt: si (9) non possit reverti, verius esse, quod Nervæ et Proculo placuit. ut ecce vas conflatum, ad rudem massam auri vel argenti vel æris reverti potest: vinum vero, vel oleum, vel frumentum, ad uvas, et olivas, et spicas reverti non potest: ac ne mulsum quidem ad mel et vinum; vel emplastrum, aut collyria, ad medicamenta reverti possunt. † Videntur tamen mihi recte quidam dixisse, non debere dubitari, quin alienis spicis excussum (10) frumentum ejus sit, cujus et spicæ fuerunt: cum enim grana, quæ spicis continentur, perfectam habeant (11) suam speciem, qui excussit spicas, non novam speciem facit, sed eam quæ est, detegit.

§. 8. Voluntas duorum dominorum miscentium (12) materias, commune (13) totum corpus efficit: sive ejusdem generis sint materiæ, veluti vina miscuerunt, vel argentum conflaverunt; sive diversæ, veluti si alius vinum contulerit, alius mel, vel alius aurum, alius argentum, quamvis et mulsi et electri, novi corporis sit species.

§. 9. Sed et si sine voluntate dominorum casu confusæ (14) sint duorum materiæ, vel ejusdem generis, vel diversæ: idem (15) juris est.

§. 10. Cum in suo loco aliquis aliena materia ædificaverit (16), ipse dominus intelligitur ædificii: quia *omne* (17) *quod inædificatur*, *solo cedit* (18). Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuit, desiit ejus dominus esse: sed tantisper neque vindicare (19) eam potest, neque ad exhibendum (20) de ea agere, propter Legem (21) XII. Tabularum; qua cavetur, *ne quis tignum alienum ædibus suis junctum eximere cogatur*, *sed duplum pro eo præstet*. † Appellatione (22) autem *tigni* omnes materiæ significantur, ex quibus ædificia sunt. † Ergo si aliqua ex causa dirutum sit ædificium, poterit materiæ dominus nunc eam vindicare, et ad exhibendum agere.

§. 11. Illud recte quæritur, an si id ædificium vendiderit is, qui ædificaverit, et ab emptore longo tempore captum postea dirutum sit, adhuc dominus materiæ vindicationem ejus habeat? causa dubitationis est, an eo ipso quo universitas (23) ædificii longo tempore capta est, singulæ quoque res, ex quibus constabat, captæ essent: quod non placuit.

§. 12. Ex (24) diverso si quis in alieno solo sua materia ædificaverit, illius (25) fit ædificium, cujus et solum est: et si scit alienum solum esse, sua voluntate amisisse proprietatem materiæ intelligitur (26); itaque neque (27) diruto quidem ædificio vindicatio ejus materiæ competit. † Certe si dominus soli petat ædificium, nec solvat pretium materiæ, et mercedes fabrorum, poterit per exceptionem doli mali repelli: utique si nescit, qui ædificavit, alienum esse solum, et tanquam in suo bona fide ædificavit: nam si scit, culpa ei objici potest, quod temere ædificavit in eo solo, quod intelligeret alienum.

§. 13. Si (28) alienam plantam (29) in meo solo posuero, mea erit: ex diverso, si meam plantam in alieno solo posuero, illius erit: si modo utroque casu radices egerit. antequam enim radices ageret, illius permanet cujus et fuit. † His conveniens est, quod si vicini arborem (30) ita terra presserim, ut in meum fundum radices egerit, meam effici arborem: rationem enim non permittere, ut alterius arbor intelligatur, quam cujus fundo radices (31) egisset. Et ideo prope confinium arbor posita, si etiam in vicinum fundum radices egerit, communis est,

(1) *d.* §. 24.

(2) Cur? quia hæc mutatio temporaria est.

(3) §. 25. *Inst. de rer. divis.* Goth. Puta ignorans et bona fide. *l.* 12. §. 3. *supr. ad exhibend.* Ans.

(4) *l.* 76. *in fin. supr. de judic. l.*9. §. 3. *supr. ad exhibend.*

(5) *l.* 26. *infr. h. t.*

(6) §. 25. *Inst. de rerum divis. l.* 18. §. 10. *supr. de instructo.*

(7) 2. Gaius 1. §. 7.

(8) *l.* 24. *infr. h. t.*

(9) *l.* 27. §. 1. *infr. h. t.*

(10) Atqui frumentum ad spicas non revertitur. §. 25. *in fin. Inst. de rerum. divis.*

(11) Etiam antequam excutiantur.

(12) §. 28. *Inst. de rerum divis.*

(13) *l.* 3. §. *fin. supr. de rei vind.*

(14) §. 27. *Inst. de rerum divis.*

(15) Non idem juris est. Hotam. 4. *obs.* 12. Theoph. *de rerum divis.*

(16) §. 29. *Inst. de rerum divis.* atqui quod ædificatur, non fit immobile. *l.* 28. *l.* 60. *infr. h. t.*

(17) Licet pretiosius sit solo: veluti si marmoreis lapidibus quis ædificet.

(18) *l.* 49. *supr. de rei vind. l.* 2. *C. de servit.* Goth. Sed Jure Canonico ædificium ecclesiæ sumptibus extructum in solo alterius, solo non cedit, sed ad se trahit ipsum solum, ejusque dominium adjicit ecclesiæ. *can. Apostolicos. et ibi not. gloss. fin.* 12. *q.* 2. Ans.

(19) *l.* 23. §. 6. *supr. de rei vindicat.*

(20) *l.* 6. *supr. ad exhibendum.*

(21) Cujus verba vide apud Festum in voce *Tignum*: de quo plenius scripsi ad Leges duodecim Tabularum.

(22) *l.* 1. §. 1. *infr. de tigno junct.*

(23) *l.* 30. *infr. de adquir. vel amitt. poss.*

(24) §. 30. *Instit. de rerum divis.* Goth. Obst. *l.* 2. *C. de rei vind.* vide Accurs. *hic.* Sarmient. *select. interpret. lib.* 1. *cap.* 10. *num.* 9. Fachin. *lib.* 1. *controv. cap.* 55. Baro et Mynsiger. ad *dict.* §. 30. *Inst. de rerum divis.* Ans.

(25) §. 10. *supr. h. t. l.* 5. *C. de rei vindicat. l.* 2. *C. de servitut. l.* 37. *supr. de rei vindicat.*

(26) Sumptus tamen necessarios repetere potest. *l.* 5. *in fin. C. de rei vind.* vide quæ notavi ad *l.* 38. *supr. de hered. petit.*

(27) Imo, diruto ædificio vindicare potest. §. 10. *in fin. Supr. h. t. l.* 37. *supr. de rei vind.* vide *l.* 2. *C. de rei vind.*

(28) Vide Magium 4. *miscellan.* 7.

(29) §. 31. *Inst. de rer divis. l.* 5. §. 3. *supr. de rei vind. l.* 11. *C. de rei vind.*

(30) Vicini arbor ita terram presserit: aut serpserit, ut apud Theoph. §. 31. ἑρπύσας ῥίζας.

(31) Vid. Frontinum de limitibus agrorum. Theophylact. Schola. *epist.* αἱ συκαί σου πρὸς τὸ ἐμὸν γήδιον τὰς ῥίζας ἥπλωσαν. vide Hotom. 1. *obs.* 10. *et* 5. *observ.* 3. Res autem ita habet: arbor in confinio posita utrinque radices habens, communis est: non in confinio posita, et quasdam radices in vicini agrum agens, nulla parte est vicini, *l. ult. infr. quod vi.* omnes radices agens in vicini agrum non est mea, sed ejus unde originem habet. *l.* 6. *in fin. infr. arbor. furt.*

8. Marcianus lib. 3. Institutionum.

PRo regione cujusque prædii.

§. 1. Sed et si in confinio (1) lapis nascatur, et sunt (2) pro indiviso communia prædia: tunc erit lapis pro indiviso communis, si terra exemptus sit.

De satione. 1. De his quæ quasi solo cedunt. De scriptura. 2. De pictura. 3. De traditione. 5. De quasi traditione, et primum de venditione rei ex causa non transferente dominium traditæ. 6. De traditione clavium. 7. De missilibus. 8. De his quæ in tempestate, levandæ navis causa, ejiciuntur.

9. Gajus lib. 2. Rerum Cottidianarum sive aureorum.

QUa ratione autem plantæ quæ terra coalescunt, solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ sata (3) sunt, solo cedere intelliguntur. † Cæterum sicut is, qui in alieno solo ædificavit (4), si ab eo dominus soli petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali: ita ejusdem exceptionis auxilio tutus esse poterit, qui [in] alienum fundum sua impensa consevit.

§. 1. *Literæ* (5) quoque, licet aureæ (6) sint, perinde chartis membranisque cedunt (7), ac solo cedere solent ea, quæ ædificantur aut seruntur. † Ideoque si in chartis membranisve tuis carmen, vel historiam, vel orationem scripsero: hujus corporis, non ego, sed tu dominus esse intelligeris. Sed si a me petas tuos libros, tuasve membranas, nec impensas scripturæ solvere velis: potero me defendere per exceptionem doli mali, utique si bona fide eorum possessionem nactus sim.

§. 2. Sed non, uti literæ chartis membranisve cedunt, ita solent *picturæ* (8) tabulis cedere: sed ex diverso placuit, tabulas picturæ cedere. † Utique tamen conveniens est, domino tabularum adversus eum, qui pinxerit, si is tabulas possidebat, utilem actionem dari. qua ita efficaciter experiri poterit, si picturæ impensam exolvat: alioquin nocebit ei doli mali exceptio; utique si bona fide possessor fuerit, cui solverit. Adversus dominum vero tabularum ei qui pinxerit, rectam vindicationem competere dicimus: ut tamen pretium tabularum inferat; alioquin nocebit ei doli mali exceptio.

§. 3. Hæ quoque res, quæ (9) traditione (10) nostræ fiunt, jure gentium nobis adquiruntur: nihil enim tam conveniens est naturali æquitati, quam voluntatem domini volentis (11) rem suam in alium transferre, ratam haberi.

§. 4. Nihil (12) autem interest, utrum ipse dominus per se tradat alicui rem, an voluntate ejus aliquis. † Qua (13) ratione si cui libera (14) negotiorum administratio ab eo qui peregre proficiscitur, permissa fuerit, et is ex negotiis (15) rem vendiderit (16) et tradiderit, facit (17) eam accipientis.

§. 5. Interdum etiam sine traditione nuda (18) voluntas domini sufficit ad rem transferendam. Veluti si rem, quam commodavi aut locavi tibi, aut apud te deposui, vendidero tibi: licet enim ex ea causa tibi eam non tradiderim, eo tamen, quod patior (19) eam ex causa emptionis apud te esse, tuam efficio.

§. 6. Item si quis merces in horreo repositas vendiderit, simulatque claves (20) horrei tradiderit (21) emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

§. 7. Hoc amplius, interdum et in incertam personam collocata voluntas domini, transfert rei proprietatem. ut ecce, qui missilia (22) jactat in vulgus: ignorat enim, quid eorum quisque excepturus sit: et tamen, quia vult, quod quisque exceperit, ejus esse, statim eum dominum efficit.

§. 8. Alia causa est earum rerum, quæ in tempestate maris, levandæ navis causa (23), ejiciuntur. hæ enim dominorum permanent, quia non eo animo ejiciuntur, quod quis eas habere non vult, sed quod magis cum ipsa nave periculum maris effugiat: qua de causa si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, furtum committit.

(1) *l.* 19. *supr. comm. divid. l.* 83. *supr. pro socio.* ἐν τοῖς ὅροις. *Theoph.*

(2) Et sint pro indiviso. Cujac. *Inst. h. t.*

(3) §. 32. *Inst. de rerum divis.*

(4) Non donandi animo; secus, si donandi. *l.* 14. *Supr. de donat.*

(5) §. 33. *Inst. de rer. divis. l.* 3. §. 14. *supr. ad exhib.*

(6) Id est, licet prætiosiores sint chartis.

(7) Mynsingerus in §. 33. *Inst. de rerum divis.* ait communi calculo doctorum hodie receptum esse, ut tabula scripturæ cedat.

(8) §. 34. *Inst. de rer. divis.* non idem juris est. Hotom. 4. *observ.* 11. Non ut literæ chartis, ita tabulis picturæ, cedunt, *ut hic.* et *d.* §. 34. aliud visum est Paulo in *l.* 23. §. 3. *Supr. de rei vind.* et Caio 2. *Inst.* 1.

(9) Traditione consequimur rerum dominia.

(10) *l.* 28. *Infr. h. t.* §. 40. *Inst. de rer. divis. l.* 20. *C. de pact. l.* 12. *C. de rei vind.* non nuda tamen, sed quæ facta sit ex titulo aliquo ad transferendum dominium idoneo. *l.* 31. *infr. h. t.* Cæterum, traditio quid est? non ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα μετάθεσις, id est, *de manu in manum translatio*, quia ea definitione reciproca, non quæ fit ex una parte tantum, intelligi potest. sic itaque Cujacius definit: Traditio, est datio possessionis, *l.* 3. *supr. de act. empt. l.* 28. *Infr. de verb. obl.* Cuj. 11. *obs.* 19. Theoph. §. φυσικὸς τρόπος. *Inst. de rer. divis.*

(11) *l.* 9. *C. de Judæis.*

(12) §. 42. *Inst. de rer. divis.* Paria sunt enim, per se, vel per alium, factum explicare.

(13) §. 43. *Inst. de rer. divis. l.* 58. *l.* 59. *supr. de procur.*

(14) Procurator cum libera administratione potest vendere et tradere, *ut hic.* exigere, permutare, solvere. *l.* 58. 59. *supr. de procuratorib.* Cui vero totorum, omnium, universorum bonorum administratio concessa est (id est, procurator generalis) alienare sine mandato speciali non potest, *l.* 63. *supr. de procuratorib.* ut nec pignorare, nisi factus sit ab eo, qui solebat sub pignoribus credere, *l.* 12. *supr. de pignorat.* nec potest consentire venditioni. *l.* 7. §. 1. *Supr. quib. mod. pign.* non potest etiam transigere, *l.* 60. *supr. de procurat.* et ita differt procurator generalis cum libera, a procuratore generalis sine libera. Quid? is, qui liberam habet, potestne paciscendo efficere, ne dominus appellet? Minime. vide Ancharan. 3. *q.* 10. *n.* 3.

(15) Id est, quatenus negotiorum exigit administratio. catenurata erit hæc alienatio, si ad negotia ei commissa pertinebit.

(16) Aliud est, si donaverit: donatio mandati fines excedit.

(17) Imo, non facit: nec enim non potest sine speciali mandato vendere, *l.* 16. *C. l.* 63. *Supr. de procurat.* solve, dictæ leges pertinent ad procuratorem generalem sine libera.

(18) §. 44. *Inst. de rer. divis.*

(19) Patientia interdum transfertur dominium, et cogitatione. Ficta rei præsentia et traditio perficitur, cum antea ob aliam causam facta, nunc ad instans negotium accommodatur, ac refertur, *ut hic.* v. Hotom. 12. *Illustr.*

(20) §. 45. *Inst. de rer. divis.* Nota et symbolo repræsentatur rei traditio. Clavium traditio imago quædam est rei traditionis, ut et instrumenti traditio. *l.* 1. *C. de donationib.* vini degustatio. *l.* 1. *l.* 4. *Supr. de periculo.* obsignatio trabium. *l.* 14. *in fin. Supr. de periculo* vide Hotom. 12. *Illust.*. Hinc constat in transferendo dominio non semper corporalem præsentiam ocularem et naturalem rei traditionem requiri. Nam sive res mobilis sit, sive immobilis, ficta traditio (et tamen utilis nec inanis) sufficere potest. Ficta est, quæ cogitatione, vel nota, seu symbolo repræsentatur. Hot. *ibid.*

(21) Apud horreum. *l.* 74. *supr. de contrah. empt.*

(22) §. 46. *Inst. de rer. divis.* Goth. *l.* 8. §. 1. *Supr. de contr. empt.* Ans.

(23) §. 48. *Inst. de rer. divis. l.* 7. *Infr. pro derelicto.* et *Supr. ad l. Rhodiam de jactu.*

Per quas personas nobis acquiritur. 1. *De servis nostris.* 3. *De his in quibus usumfructum habemus.* 4. *De bona fide possessis.* 5. *De differentia fructuarii, et bonæ fidei possessoris.*

10. IDEM lib. 2. Institutionum.

ADquiruntur nobis non solum per nosmetipsos, sed etiam per eos (1), quos in potestate habemus (2); item per servos, in quibus usumfructum habemus, item per homines liberos et servos alienos, quos bona fide possidemus, de quibus singulis diligentius dispiciamus.

§. 1. Igitur quod servi (3) nostri ex (4) traditione nanciscuntur, sive quid stipulentur, vel ex qualibet alia causa adquiruntur (5), id nobis adquiritur: ipse enim qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. † Ideoque si heres institutus sit, nisi nostro jussu (6), hereditatem adire non potest: et si jubentibus nobis adierit, hereditas nobis adquiritur, perinde atque si nos ipsi heredes instituti essemus. † Et his convenienter scilicet legatum nobis per eundem adquiritur.

§. 2. Non solum autem proprietas per eos, quos in potestate habemus, adquiritur nobis, sed (7) etiam possessio: cujusque enim rei possessionem adepti fuerint, id nos possidere videmur. † Unde etiam per (8) eorum longam possessionem dominium nobis adquiritur.

§. 3. De (9) his autem servis, in quibus tantum usumfructum habemus, ita placuit, ut quidquid ex re nostra, vel ex operis suis adquirant, id nobis adquiratur: si quid vero extra eas causas persecuti (10) [sint], id ad dominum proprietatis pertinet. † Itaque (11) si is servus heres institutus sit, legatumve quid, aut ei donatum fuerit, non mihi, sed domino proprietatis adquiritur.

§. 4. Idem placet de eo (12) qui nobis bona fide possidetur, sive liber sit, sive alienus servus: quod (13) enim placuit de usufructuario, idem probatur etiam de bonæ fidei possessore.

† Itaque quod extra duas causas adquiritur, [id] vel ad ipsum pertinet, si liber est: vel ad dominum ejus, si servus est.

§. 5. [Sed] bonæ (14) fidei possessor, cum (15) usuceperit servum, quia eo modo dominus fit, ex omnibus causis per eum sibi adquirere potest. usufructuarius vero usucapere servum non potest: primum, quia non possidet (16), sed habet jus utendi fruendi: deinde, quoniam scit servum alienum esse.

De pupillo.

11. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

PUpillus (17), quantum ad adquirendum, non indiget tutoris auctoritate: alienare vero nullam rem potest, nisi præsente tutore auctore, et ne quidem possessionem, quæ est *naturalis*, ut *Sabinianis visum* est. quæ sententia vera est.

De lacubus, stagnis. 1. *De specie facta ex ære unius, et argento alterius.*

12. CALLISTRATUS lib. 2. Institutionum.

LAcus (18) et stagna, licet interdum crescant, interdum excrescant (19), suos tamen terminos retinent: ideoque in his jus alluvionis non adgnoscitur.

§. 1. Si ære meo, et argento tuo conflato, aliqua species facta sit, non erit ea nostra communis: quia cum diversæ materiæ æs atque argentum sit, ab artificibus separari (20), et in pristinam materiam reduci (21) solet.

De procuratore. 1. *De tutore.*

13. NERATIUS lib. 6. Regularum.

SI procurator rem mihi emerit ex mandato meo, eique sit tradita meo nomine: dominium mihi, id est (22), proprietas adquiritur (23), etiam ignoranti.

§. 1. Et tutor pupilli, pupillæ, similiter ut procurator (24), emendo nomine pupilli, pupillæ, proprietatem illis adquirit etiam ignorantibus.

(1) *l.* 53. *l.* 63. *infr. h. t. l.* 1 §. 1. *supr. de his, qui sunt sui. l.* 79. *supr. de adquir. vel omitt. her.* §. 3. *Inst. per quas personas cuique.*

(2) Item per servos in quibus usumfructum habemus. *Hal.*

(3) §. 3. *Inst. per quas person. cuique.*

(4) Vide *l.* 1. *C. per quas person.*

(5) Adquirunt. *Hal.* 1. idque inter vivos.

(6) Cur ita? ne sc. invitum dominum obliget hereditati, *l.* 6. *supr. de adquir. vel omitt. heredit.* non igitur sufficeet ratihabitio? multi negant. certe cur non sufficiat, minime video. nam ratihabitione confirmari restitutionem hereditatis factam servo, constat *l.* 65. *supr. ad SC. Trebell.* Præterea satis jubere videtur, qui ratum habet. Ratihabitionis est ea conditio, ut retroacta mandato comparetur. vide *l. ult. C. ad SC. Macedon.* Satis jubet, qui mandat: neque video jubendi vocabulo ratihabitionem excludi.

(7) §. 3. *vers. non solum. Instit. per quas personas cuique. l.* 24. *infr. de adquir vel amitt. poss.*

(8) Dominium adquirimus per longam possessionem etiam servorum nostrorum, ut quod longo tempore illi possederint, eorum dominium per eos possidendo adquiramus.

(9) §. 4 *in pr. Inst per quas person. cuique.* Paul. 5. *sent* 7. §. 3.

(10) Id est, adsecuti.

(11) Legata et donationes nobis adquiruntur non ex re nostra, operisve servorum, sed extrinsecus, id est, casu, mera denique alterius liberalitate.

(12) *d.* §. 4. *vers. idem placet. et* §. 1. *Instit. per quas personas nobis obligatio.*

(13) Usufructuarii servi, et bona fide possessi similitudo.

(14) Usufructuarii, et bonæ fidei possessoris similitudo.

(15) *d.* §. 4. *vers. sed bonæ fidei poss.*

(16) Hinc colligere possis, aliud esse jus possessionis, aliud jus utendi fruendi. *l.* 52. *infr. de adq. vel amitt. possess. l.* 1. §. 8. *infr. quod legator.* hinc etiam colligit Cujac. 18. *observ.* 24. Naturalem possessionem non tantum facti, sed juris esse. nam fructuarius naturaliter possidet fundum alii, non sibi: jus utendi fruendi sibi habet, non alii. Ne dicas fructuarium possidere naturaliter, dominum civiliter: quia ejusdem rei duo in solidum possessores esse non possunt.

(17) §. 2. *Inst. quibus alienare licet, vel non.* vide *l.* 9. *supr. de auctor. tutor.* vide quæ notavi ad *l.* 23. §. 1. *supr. de donationib.*

(18) Vide *l.* 24. *in fin. supr. de aqua et aquæ pluviæ.*

(19) Decrescant. Cujac. *Inst. de rer. divis. in verb. præterea quod per alluvionem.*

(20) Permixtio communionem inducit, si difficilis sit materiæ separatio: si facilis, non inducit. *l.* 5. §. 1. *supr. de rei vend.*

(21) Quomodo? aquæ chrysulcæ beneficio. vide Alciat. 6. *parerg.* 11.

(22) Veteres etiam dominium accepere pro convivio. et dominum pro eo, qui convivium exhibet. Cicero *frumentaria* vide Cujac. 11. *obs.* 12. *in fin.*

(23) Imo non adquiritur. *l.* 24. *supr. de negotiis.*

(24) Vide *l.* 20. *in fin. infr. h. t. l.* 34. §. 1. *infr. de adqu. vel amitt. poss.*

De litore et ædificio ibi posito. 1. Deinde sublato.

14. Idem lib. 5. Membranarum.

QUod (1) in litore (2) quis ædificaverit (3), ejus erit: nam litora publica (4) non ita (5) sunt, ut ea quæ in patrimonio (6) sunt populi, sed ut ea quæ primum a natura prodita sunt, et in nullius adhuc dominium pervenerunt. nec dissimilis (7) conditio eorum est, atque piscium et ferarum: quæ simul atque adprehensæ sunt, sine dubio ejus, in cujus potestatem pervenerunt, dominii fiunt.

§. 1. Illud videndum est, sublato ædificio, quod in litore positum erat, cujus conditionis is locus sit: hoc est, utrum maneat ejus, cujus fuit ædificium, an rursus in pristinam causam recidit (8); perindeque publicus sit, ac si nunquam in eo ædificatum fuisset. quod (9) propius est, ut existimari debeat: si modo recipit pristinam litoris speciem.

De ædificio in ripa posito.

15. Idem lib. 5. Regularum.

QUi autem in ripa fluminis ædificat, non suum facit (10).

De agris limitatis, et his qui hostibus devictis ea conditione concessi sunt, ut in civitatem venirent.

16. Florentinus lib. 6. Institutionum.

IN agris limitatis (11) jus alluvionis locum non habere constat (12): idque et Divus Pius constituit. Et Trebatius ait, agrum, qui hostibus devictis ea conditione concessus sit, ut in civitatem veniret, habere alluvionem; neque (13) esse limitatum: agrum autem manucaptum, limitatum fuisse, ut (14) sciretur, quid cuique (15) datum esset, quid venisset, quid in publico (16) relictum esset.

De servo communi.

17. Ulpianus lib. 1. ad Sabinum.

SI duo domini servo communi rem tradiderint, adquirit (17) alteri (18) ab altero.

De servo hereditario.

18. Idem lib. 4. ad Sabinum.

PEr hereditarium (19) servum, quod (20) est ejusdem hereditatis, heredi adquiri non potest; et maxime ipsa hereditas.

De libero homine bona fide serviente.

19. Pomponius lib. 3. ad Sabinum.

LIber homo qui bona fide mihi servit, id quod ex operis suis (21) aut ex re mea pararet, ad me pertinere sine dubio, Aristo ait: quod vero quis ei donaverit, aut ex negotio gesto adquisierit, ad ipsum pertinere. † Sed hereditatem legatumve non adquiri mihi per eum: quia (22) neque ex re mea, neque ex operis suis id sit. neque ulla ejus opera esset in legato: in hereditate aliquatenus (23), quia per ipsum adiretur. quod et Varium Lucullum aliquando dubitasse: sed verius esse, non adquiri, etiamsi testator ad me voluisset pertinere. Sed licet ei minime adquirat, attamen, si voluntas evidens testatoris appareat, restituendam esse ei hereditatem. Sed Trebatius, si liber homo bonâ fide serviens, jussu ejus, cui serviat, hereditatem adiisset, heredem ipsum fieri: nec interesse, quid senserit, sed quid fecerit. Labeo contra, si ex necessitate id fecisset: quod si ita, ut et ipse vellet, ipsum fieri heredem.

(1) Casæ meminit *l.* 5. *et* 6. *supr. de rer. divis.* §. 5. *Inst. de rer. divis.* possis etiam de quocunque ædificio intelligere. *l.* 10. *supr. de rer. divis.* si modo decretum Prætoris intercedat. *l.* 50. *infr. h. t.* et citra usus publici injuriam. *l.* 4. *infr. ne quid in loco publico.* alias a villis et ædificiis abstinendum est, id est, Nemini licet in litore citra Prætoris decretum, aut cum injuria publica, villam aut id genus ædificii ponere. et ita concilia hanc legem cum *l.* 4. *supr. de rer. divis.* Minus est casam, quam villam et ædificium habere. villæ et ædificii causa constantior est quam casæ.

(2) Vel in ipso mari. *l.* 30. *in fin. infr. h. t. l.* 2. §. 8. *l.* 3. §. 1. *infr. ne quid in loco publico.*

(3) Vide *l.* 4. *et l.* 6. *supr. de divis. rer.*

(4) Publica quæ dicantur, vide apud Aristot. 2. *Polit.* 1.

(5) Litora sunt quidem publica, sed non ita publica, ut quæ sunt in patrimonio populi Romani: sed iis magis accedunt similiave sunt, quæ primum a natura sunt prodita, et in nullius adhuc dominium pervenerunt.

(6) Id est, dominio, in bonis. Quid? litora in quibus populus Romanus imperium habet, nonne populi sunt Romani? utique. *l.* 3. *infr. ne quid in loco publico.* populi sunt Romani, quod ad imperium et dominium respectu aliarum gentium et Barbarorum: quod ad ipsos subditos, non ita sunt in patrimonio populi Romani, ut subditis ac privatis in eis ædificare jure non liceat. atque ita superiores illæ duæ Leges quodammodo inter se contrariæ conciliari possunt: ut interea non omittam plus privatis licere in ipso mari, quam in ipsis litoribus, *arg. l.* 4. *in pr. supr. de rer. divis.* ut quodammodo sine decreto Prætoris in ipso mari quis ædificare posse videatur: in litore non possit. An is, qui in mari ædificavit, sit immunis ab imperio ejus, qui eo in mari suum Thalassarcham perpetuo habere solet? viderint Veneti.

(7) Quod juris est in piscium et ferarum captivitate, hoc idem servatur in litoris occupatione.

(8) Recidat. *vulg. Hal.*

(9) Ædificium (quod in litore positum erat) dilapsum, aut dirutum, quasi jure postliminii revertitur ad pristinam causam: adeo, ut si alius postea eo loco ædificaverit, ejus fiat ædificium. *l.* 6. *supr. de rer. divis.*

(10) Cur ita? Qui in ripa ædificat, in alieno fundo ædificat, siquidem riparum proprietas est eorum, quorum prædiis inhærent. *l.* 5. *supr. de rer. divis.*

(11) Agér limitatus, *hic.* et in *l.* 1. §. 6. *infr. de fluminibus.* apud Festum et Frontinum, *libr. de limitibus agror.* a limitibus dicitur. Limites in agris limitatis sunt, qui populo iter præbent ex Lege Sempronia, Cornelia et Julia, et ideo in modum agri non cedunt, *l.* 7. §. 1. *supr. de periculo.* ex his decumani pedes 40; cardines, 20; actuarii, 12; subruncivi, 8. id est, legitimam viæ latitudinem habent, auctore Hygeno *lib. de limitibus agror.* vide Cujac. 2. *obs.* 9.

(12) Quia agri limitati suos statutos terminos habent, ideoque incrementum ex alluvione aut insula non habent. vid. *l.* 1. §. 6. *infr. de fluminib.*

(13) Hic est ager per extremitates mensura comprehensus, qui civitati totus adsignatus est per universitatem: ut, auctore Julio Frontino, in Lusitania Salmaticensibus, et in Hispania citeriore Palantinis, et ita in compluribus provinciis tributarium solum per universitatem populo definitum est. vide Cujac. *ibid.*

(14) Limitata causa limitatum effectum parit.

(15) Prædia enim capta partim assignabant militibus, partim distrahebant. *l.* 11. *supr. de evict.*

(16) *Quid veteri possessori relictum esset.* Cujacius ita ingeniosissime restituit, argumento veteris cujusdam Codicis, in quo ita scriptum fuit, quidve p. relictum esset: et quod apud Valerium Probum veteri possessori reddita, his notis signantur: *V. P. R.* item quod modicum quiddam veteri possessori relictum honoris causa constat, *l.* 15. §. 2. *supr. de rei vind.* hinc etiam Siculus Flaccus, *in lib. de condic. agrorum.* Nec tamen, inquit, omnibus personis victis ablati sunt agri: nam quorundam dignitas, aut gratia, aut amicitia victorem ducem movit, ut quid eis relinqueret.

(17) *Al.* adquiritur. *l.* 8. §. 1. *infr. de acceptilation.*

(18) Obstare videtur *l.* 37. §. 1. *infr. h. t.*

(19) *l.* 43. *supr. de adqu. vel omitt. hered.*

(20) Hereditarius servus est, qui est hereditatis defuncti, *ut hic:* quem defunctus in sua hereditate reliquit.

(21) Vide *l.* 23. *infr. h. t.* §. 4. *Inst. per quas person. cuique.* adde *l.* 10. §. 3. *supr. h. t.*

(22) Hereditatis aditio non consistit in operis.

(23) In hereditatis aditione facti est aliquid. Est alias animi et consilii plus quam facti. vide quæ scripsi ad *l.* 1. §. 3. *infr. de adqu. vel amitt. poss. l.* 4. §. 2. *infr. de usurpat.*

De traditione. 2. De acquisitione per liberam personam.

20. Ulpianus lib. 29. ad Sabinum.

Traditio nihil (1) amplius transferre debet vel potest ad eum, qui accipit, quam est apud eum, qui tradit. Si igitur quis dominium in fundo habuit, id tradendo (2) transfert : si non habuit, ad eum qui accipit, nihil (3) transfert (4).

§. 1. Quotiens autem dominium transfertur, ad eum qui accipit, tale transfertur, quale (5) fuit apud eum qui tradit. si servus fuit fundus, cum servitutibus transit (6) : si liber, uti fuit : et si forte servitutes debebantur fundo, qui traditus est, cum jure servitutum debitarum transfertur. Si quis igitur fundum dixerit (7) liberum, cum traderet eum qui servus sit, nihil juris servitutis fundi detrahit : verumtamen obligat [que] se, debebitque præstare, quod dixit.

§. 2. Si ego et Titius rem emerimus, eaque (8) Titio et quasi meo procuratori tradita sit, puto mihi quoque quæsitum dominium : quia placet, per liberam personam omnium rerum possessionem (9) quæri posse, et per hanc (10) dominium.

De eo, qui bona fide servit. De alienante rem quam non possidet.

21. Pomponius lib. 11. ad Sabinum.

Si (11) servus meus tibi bona fide (12) serviret, et rem emisset, traditaque ei esset, Proculus (13), nec meam fieri, quia servum non possideam; nec (14) tuam, si non ex re tua sit parata. Sed si liber bona fide tibi serviens emerit, ipsius fieri.

§. 1. Si rem meam possideas, et eam velim tuam esse : fiet tua, quamvis (15) possessio apud me non fuerit.

De servo vi, clam, vel precario possesso.

22. Ulpianus lib. 40. ad Sabinum.

Nemo servum vi (16) possidens, aut clam, aut precario, per hunc stipulantem vel rem accipientem potest acquirere.

De eo, qui bona fide servit.

23. Idem lib. 43. ad Sabinum.

Qui bona (17) fide alicui serviat, sive servus alienus est, sive homo liber est, quicquid ex re ejus, cui servit, adquirit, ei adquirit, cui bona fide servit. † Sed et si quid ex operis suis adquisierit, simili modo ei adquirit. nam et operæ quodammodo ex re ejus, cui servit, habentur : quia jure operas ei exhibere debet, cui bona fide servit.

§. 1. Tamdiu autem adquirit, quamdiu bona fide servit. cæterum si cœperit scire, esse eum alienum vel liberum: videamus, an ei adquirit? Quæstio in eo est, utrum initium spectamus, an singula momenta? et (18) magis est, ut singula momenta (19) spectemus (20).

§. 2. Generaliter dicendum est, quod ex re sua, hoc est ejus, cui bona fide quis servit, ei adquirere non potest, sibi eum adquisiturum; quod autem non (21) ex re ejus sibi adquirere non potest, ei adquisiturum, cui bona fide servit.

§. 3. Si quis duobus bona fide serviat, utrique adquiret, sed singulis ex re sua. Quod autem ex re alterius est, utrum pro parte ei, cui bona fide servit, pro parte domino, si servus sit, aut si liber sit (22), ei [cui bona fide servit]: an vero ei debeat acquirere totum ex cujus re est, videamus? quam speciem Scævola quoque tractat lib. II. Quæstionum. ait enim, si alienus servus duobus bona fide serviat, et ex unius eorum re adquirat, rationem facere, ut ei (23) duntaxat (24) in solidum (25) adquirat : sed si adjiciat ejus nomen, ex cujus re stipulatur, nec dubitandum esse ait, quin ei soli adquiratur. quia et si ex re ipsius stipularetur, alteri ex dominis nominatim stipulando, [solidum] ei adquiret. Et *in* (26) *inferioribus* [probat], ut quamvis non nominatim, nec jussu meo, ex re tamen mea stipulatus sit, cum pluribus bona fide serviret, mihi soli adquirat. nam et illud receptum est, ut quotiens communis servus omnibus adquirere non potest, ei (27) soli eum adquirere, cui potest : et hoc Julianum quoque scribere, sæpe retuli : eoque jure utimur.

De specificatione.

24. Paulus lib. 14. ad Sabinum.

In omnibus, quæ ad eandem speciem (28) reverti (29) [non] possunt (30), dicendum est, si materia manen-

(1) *l.* 67. *supr. de contrah. empt. l.* 3. *in fin. supr. de pignorib. l.* 54. *l.* 120. *infr. de reg. jur. cap.* 79. *de reg. in* 6.
(2) *l.* 9. §. 3. *supr. h. t.*
(3) Nisi possessionem. *l.* 23. §. 1. *et* 2. *infr. de adquir. vel amitt. possess.*
(4) Directo scilicet, non indirecto : transfert enim causam usucapiendi. *l.* 46. *infr. h. t. l.* 74. *in fin. supr. de contrah. empt.*
(5) Et si sit in spe, spem quoque transmittet. *l.* 63. *supr. de usufr.*
(6) *l.* 23. §. 2. *supr. de servit. præd. rustic. l.* 67. *supr. de contr. empt. l.* 3. *C. de servit. l.* 12. *C. de distr. pign.*
(7) Alias, si non dixerit, non cogitur eum liberum præstare. vide *l.* 59. *supr. de contr. empt.*
(8) *Al.* eaque ut Titio, et meo procuratori etc.
(9) *l.* 13. *in fin. supr. l.* 53. *infr. h. t. l.* 11. §. 6. *supr. de pignor. act. l.* 1. §. 20. *l.* 2. *l.* 9. *l.* 34. *in fin. infr. de adquir. vel amitt. poss. l.* 8. *C. de adquir. et retin. poss.* §. 5. *Inst. per quas personas cuique.*
(10) Cur? dominium ex naturali rerum possessione cœpit. *l.* 1, §. 1. *infr. de adqu. vel amitt. poss. l.* 8. *C. de adqu. et retin. poss.*
(11) *Al.* si cum servus meus etc.
(12) *l.* 19. *supr. h. t.*
(13) Qui diversæ sectæ fuit.
(14) Cujus igitur? fiet domini : si ex ejus pecunia, et alterius servus quid adquisivit : non fiet domini, si ex pecunia bonæ fidei possessoris, aut ex operis suis, quæsivit *l.* 23. *infr. h. t.*
(15) *l.* 9. §. 5. *supr. h. t. l.* 62. *supr. de evict.*
(16) Vide *l.* 34. *in fin. infr. de stipul. servor.*
(17) *l.* 10. *l.* 19. *supr. h. t. l.* 1. §. 6. *infr. de adqu. vel amitt. possess. l.* 7. *in fin. infr. pro emptor. l.* 20. *infr. de stipul. serv. l.* 1. *C. de rei vindicat. Inst. per quas person. cuique. in princ.* §. 1. *Inst. per quas personas nob. obl.* Goth. vide Leonin. *emendat. lib.* 8. *cap.* 7. *num.* 11. Ans.
(18) Hæc verba *et magis est, ut singula momenta spectemus*, glossam esse putat Anton. Faber, *illo loco.*
(19) Imo, singula momenta non spectamus, sed casum tantum evictionis. *l.* 25. *in fin. supr. de usur.*
(20) *Al.* spectemus, et generaliter, etc.
(21) Quod autem ex re ejus. *vulg. Hal.* ut *l.* 20. *infr. de stipul. servor.* Cujac. 4. *observ.* 1. *et* 17. *observ.* 5. reprehensus a Roberto, 2. *recept.* 21. vulgatam defendit quoque Antonius Faber, 4. *conjecturarum.* 16.
(22) Liber sit sibi, an vero ei debeat, etc. Cujac. 4. *observat.* 1.
(23) Ut ei duntaxat partem adquirat, etc. Cujac. 4. *observ.* 1.
(24) Imo duobus. *l.* 45. *infr. h. t.*
(25) *l.* 19. *infr. de stipul. servor.*
(26) Scævola variavit. vide Cujacium, 4. *observ.* 1. *et* 4. *ad Africanum.*
(27) *l.* 25. §. 3. *supr. de usufructu.*
(28) *l.* 7. §. 7. *supr. h. t.*
(29) Ad eundem habitum, quem antea habuit.
(30) Reverti possunt. *Hal.* et recte.

te species (1) duntaxat forte mutata sit (veluti si [ex] meo ære statuam , aut argento scyphum fecisses) , me eorum dominum manere :

25. CALLISTRATUS lib. 2. Institutionum.

NIsi voluntate domini alterius nomine id factum sit. propter consensum enim domini tota res ejus fit, cujus nomine facta est.

1. *De accessione.* 2. *De arbore alio translata.* 3. *De lana purpurata.*

26. PAULUS lib. 14. ad Sabinum.

SEd si meis (2) tabulis navem fecisses , tuam navem esse : quia cupressus (3) non maneret (4) , sicuti nec lana vestimento facto ; sed cupresseum aut laneum corpus fieret.

§. 1. Proculus indicat , hoc jure nos uti , quod Servio et Labeoni placuisset : In quibus (5) propria qualitas (6) expectaretur (7) , si quid additum erit , toto cedit (8) ; ut statuæ pes , aut manus (9) , scypho fundus (10) , aut ansa (11), lecto fulcrum (12) , navi tabula (13) , ædificio cæmentum (14) : tota enim ejus sunt , cujus ante fuerant (15).

§. 2. Arbor radicitus eruta , et in alio posita , priusquam coaluerit , prioris domini est : ubi coaluit (16) , agro cedit : et si rursus eruta sit, non ad priorem dominum revertitur. nam credibile (17) est, alio terræ alimento aliam factam.

§. 3. Si meam lanam (18) feceris purpuram (19), nihilominus meam esse Labeo ait : quia nihil interest inter purpuram, et eam lanam, quæ in lutum aut cœnum cecidisset, atque ita pristinum colorem perdidisset.

De accessione, plumbatione, ferruminatione. 1. *De medicamentorum et unguentorum confectione.* 2. *De ferruminatione.*

27. POMPONIUS lib. 30. ad Sabinum.

QUidquid [in] facto (20) argento alieni argenti addideris , non esse tuum totum argentum (21) , fatendum est : at contra si tuum scyphum alieno plumbo plumbaveris (22), alienove argento ferruminaveris, non dubitatur scyphum tuum esse , et a te recte vindicari.

§. 1. Ubi simul plura contribuuntur, ex quibus unum medicamentum fit; aut (23) coctis (24) odoribus unguenta facimus: nihil hic suum vere dicere potest prior dominus. quare potissimum existimari , cujus nomine factum sit , ejus esse.

§. 2. Cum partes duorum dominorum ferrumine cohæreant , hæ cum quæreretur utri cedant , Cassius ait , pro portione rei æstimandum , vel pro pretio cujusque partis. Sed si neutra alteri accessioni est, videamus ne aut utriusque esse dicenda sit , sicuti massa confusa , aut ejus cujus nomine ferruminata est? Sed Proculus et Pegasus existimant , suam cujusque remanere.

De ædificato supra parietem vicini.

28. IDEM lib. 33. ad Sabinum.

SI supra (25) tuum parietem vicinus ædificaverit , proprium [ejus] id quod ædificaverit fieri, Labeo et Sabinus aiunt. Sed Proculus , tuum proprium , quemadmodum (26) tuum fieret , quod in solo (27) tuo alius ædificasset. quod verius est.

De insula.

29. PAULUS lib. 16. ad Sabinum.

INter (28) eos qui secundum unam ripam prædia habent , insula in flumine nata , non pro indiviso com-

(1) Qui ex metallo prorsus alieno novam speciem facit, formam novam addit , non fit tamen rei dominus : eo casu forma cedit materiæ. Qui ex liquidis prorsus alienis novam speciem facit , rei fit dominus : eo casu forma ut prævalens , substantiam ad se trahit , nisi forma rei , voluntate domini inducta sit. *l.* 25. *in pr. h. t.* Cur tam varie? Postremus casus generaliter locum habet , ut scil. forma , dans esse rei, essentiam ad se trahat , quia quod ita factum est , antea nullius erat. *l.* 7. §. 7. *supr. h. t.* tra[illegible] ne erat quidem ; cum sit nova species. Ideoque is , qui fecit , dominus habendus est , eo magis , quod cum species non possit ad priorem materiam resolvi , materia habeatur pro deperdita , et idcirco non possit vindicari. Prius vel ideo admittitur , quod species non videatur novam formam ita suscepisse , quin tam facile possit in suam pristinam et rudem materiam resolvi ac reduci . et ita locum habere potest , quod Proculus sensit.

(2) Ex meis. *vulgat. Hal.*

(3) Id est , carina. *l.* 61. *supr. de rei vind.*

(4) Qui ex cupresso aliena navem , ex lana aliena vestimentum facit , navis ac vestimenti dominium adquirit ; ergo si ex ligno , aut marmore alieno statuam quis fecerit , statuæ fict dominus, qui eam fecerit.

(5) Rebus scil.

(6) Individua sc. corpori , quod propriam qualitatem , proprium ac speciale nomen habet , ὅλῳ σώματι.

(7) Spectaretur . *vulg.*

(8) Toto cedere. *Hal.* Accessorium individuo cedit , quamdiu ei inhæret. 50. *Ecl.* 1. c. 25. *l.* 23. §. 2. §. 5. *supr. de rei vind.* potest tamen agi ad exhibendum , ut separetur. *dicto* §. 5. *l.* 7. §. 2. *supr. ad exhib.*

(9) Vel brachium. *d.* §. 2. *l.* 14. *supr. de auro.*

(10) *d.* §. 2.

(11) Adde *l.* 21. §. 4. *infr. de furtis. Synopsis Basilicon.* 50. *tit.* 1. c. 25. Ea nasus etiam dicitur. hinc nasiterna , genus vasis aquarii , quod tres nasos , id est , ansas habet. ita Vatinianis calicibus affingit nasos Martial. 14. *Epigr.* 96. et Juven. *Sat.* 5. *vers.* 47. *Siccabis calicem nasorum quatuor.* vide Joseph. Scaligerum apud Festum in dictione *nasiterna* : ansa ὠτίον a Græcis dicitur. 50. *Ecl.* 1. c. 25.

(12) Fulcrum sequitur lecti legatum *l.* 52. *in fin. supr. de legat.* 3.

(13) *l.* 61. *supr. de rei vind.* §. 25. *Instit. de rer. divis.*

(14) *l.* 23. *in fin. l.* 39. *supr. de rei vind.*

(15) Id est, talia accessoria ei cedunt , cui individua adjecta sunt.

(16) Id est , radices egit. *l.* 7. §. 13. *supr. h. t. l.* 5. §. 3. *supr. de rei vind. l.* 9. §. 2. *supr. de damno.* §. 31. *Instit. de rer. divis.*

(17) Nota rationem decidendi.

(18) Infectam scil.

(19) Infeceris purpura. *Hal.*

(20) Quidquid infecto argento. *vulgat.* quidquid facto argento. *Hal.* Gothofr. Ad hanc leg. vid. Cujac. *lib.* 11. *obs.* 12. Sebast. Medic. *de acquirend. poss. num.* 40. Ans.

(21) Sed commune pro rata ponderum. *l.* 3. §. 2. *supr. de rei vind.*

(22) Plumbatura plumbo fit. confusionem non facit. Ferruminatio confusionem facit. vide *l.* 23. §. 5. *supr. de rei vindic.* Auri ferruminatio , quæ chrysocolla , fit ex Cypria ærugine , et urina impuberis , et nitro.

(23) Ut coactis odoribus. *vulg.* et male : agitur hic de duobus de medicamento scil. et unguento. sic in Basilicis , ἢ ἀπὸ πολλῶν βοτανῶν ἔμπλαστρος , ἢ τὰ ἀπὸ εἰδῶν μύρα. Cujac. 11. obs. 12.

(24) Non eadem vis est odoribus , nisi una decoctis. [illegible] mixtos in corpore odores concoctosque. *Lucret.* unguentum decoctum [illegible]. Lucilius apud Nonium.

(25) Paria sunt , ædificare in solo alieno , et supra parietem alienum.

(26) *l.* 2. *C. de rei vindic.* adde *l.* 29. §. 1. *supr. ad leg. Aquil.*

(27) *l.* 49. *supr. de rei vind. l.* 15. *supr. de usufruct.* Goth. *l.* 2. *C. de rei vind.* ubi Cyn. et Castrens. vid. Sebast. Medic. *de poss. num.* 51. Ans.

(28) Vide Magium 4. *miscellan.* 2.

munis sit, sed (1) regionibus quoque divisis: quantum enim ante cujusque eorum ripam est, [tantum], veluti linea in directum per insulam transducta, quisque eorum in eo habebit certis regionibus.

De ripa fluminis, et arbore ibi nata et alveo. 2. De insula et alveo. 3. De inundatione et natura fluminis. 4. De ædificatis in mari.

30. Pomponius lib. 34. ad Sabinum.

ERgo si insula nata adcreverit fundo meo (2), et inferiorem (3) partem fundi vendidero, ad cujus frontem insula non respicit, nihil ex ea insula pertinebit ad emptorem: eadem ex causa, qua (4) nec ab initio quidem ejus fieret, si jam tunc, cum insula nasceretur, ejusdem partis dominus fuisset.

§. 1. Celsus filius, si in ripa fluminis, quæ secundum agrum meum sit, arbor nata sit, meam (5) esse ait: quia solum ipsum meum privatum est, usus autem ejus publicus (6) intelligitur: et ideo, cum exsiccatus esset alveus, proximorum fit: quia jam populus eo non utitur.

§. 2. Tribus modis insula (7) in flumine fit: uno, cum agrum, qui alvei non fuit, amnis circumfluit; altero, cum locum qui alvei esset, siccum relinquit et circumfluere cœpit; tertio, cum paulatim colluendo locum eminentem supra alveum fecit, et eum alluendo auxit. Duobus posterioribus modis privata insula fit ejus, cujus ager propior fuerit, cum primum extitit: nam et natura fluminis hæc est, ut cursu suo mutato, alvei causam mutet: nec quicquam intersit, utrum de alvei duntaxat solo mutato, an de eo quod superfusum solo et terræ sit, quæratur? utrumque enim ejusdem generis est. Primo autem illo modo causa proprietatis non mutatur.

§. 3. Alluvio (8), agrum restituit eum, quem impetus fluminis totum abstulit. Itaque si ager, qui inter viam publicam et flumen fuit, inundatione fluminis occupatus esset (sive paulatim occupatus est, sive non paulatim), sed eodem impetu recessu fluminis restitutus, ad pristinum dominum pertinet: flumina enim *censitorum* (9) *vice funguntur, ut ex privato in publicum addicant, et ex publico in privatum.* Itaque sicuti hic fundus, cum alveus fluminis factus esset, fuisset publicus: ita nunc privatus ejus esse debet, cujus antea fuit.

§. 4. Si pilas (10) in mare jactaverim, et supra eas inædificaverim, continuo ædificium meum fit. Item si insulam in mari ædificaverim, continuo mea fit: quoniam id quod nullius sit, occupantis fit.

De nuda traditione. 1. De thesauro.

31. Paulus lib. 31. ad Edictum.

NUnquam nuda (11) traditio (12) transfert dominium: sed ita, si venditio (13), aut aliqua (14) justa causa præcesserit, propter quam traditio sequeretur.

§. 1. *Thesaurus* (15) est vetus quædam depositio pecuniæ (16), cujus non extat memoria, ut jam dominum non habeat: sic enim fit (17) ejus qui invenerit, quod non alterius sit. Alioquin si quis aliquid vel lucri (18) causa, vel metus, vel custodiæ, condiderit sub terra, non est thesaurus: cujus etiam furtum fit.

De acquisitione per servos.

32. Gajus lib. 11. ad Edictum provinciale.

ETiam (19) invitis (20) nobis per servos adquiritur pene ex omnibus causis.

De servo peculii castrensis. 1. De re castrensi subtracta. 2. De servo hereditario.

33. Ulpianus lib. 4. Disputationum.

IN eo quod servo castrensi (21) ante aditam hereditatem filiifamilias militis legatur, vel eo, quod stipulatur servus, tractatur apud Marcellum libro xx. ex cujus persona vel stipulatio vires habeat, vel legatum. et puto verius, quod et Scævolæ videtur, et ipse Marcellus tractat, si quidem adeatur hereditas, omnia ut in hereditario servo: si adita non sit, ut in proprio patris esse spectanda. Et si ususfructus fuerit huic servo relictus, modo patri videri delatum, modo heredi: nec a persona in personam creditur transisse.

§. 1. Eadem distinctione quis utetur, etiam si res fuerit subtracta. aut cessare, aut non, furti actionem dicet, si ex testamento adierit: quoniam hereditati furtum non fit, aut si non adierit, patri dabitur furti actio: nam et condictio.

§. 2. Quotiens servus hereditarius stipulatur, vel per traditionem accipit, ex persona defuncti vires consumit (22), ut Juliano placet: cujus et valuit sententia, testantis personam spectandam esse, opinantis.

De hereditate.

34. Idem lib. 4. de Censibus.

HEreditas enim non heredis personam, sed (23) defuncti sustinet, ut multis argumentis Juris civilis comprobatum est.

(1) *l.* 1. §. 6. *infr. de fluminib.* §. 22. *Inst. de rer. divis.* De insula tractatum edidit Bart.

(2) Qui sua longitudine insulam superat.

(3) Extimam insulæ. adde *l.* 56. *infr. h. t.*

(4) Adde *l.* 52. *in fin. supr. de act. empt.*

(5) Arbores in ripa natæ, eorum sunt, qui confines agros habent. *l.* 5. *supr. de rerum divis.* §. 4. *Instit. de rerum divis.*

(6) *dicto* §. 4.

(7) adde *l.* 7. §. 4. 5. *supr. h. t.*

(8) Decrementum aquæ qualecunque. adde *l.* 38. *infr. h. t.*

(9) Cassiodorus 3. *variar.* Agrimensor, inquit, more vastissimi fluminis aliis spatium tollit: aliis terram concedit. vide Cujacium, *Instit. de rerum divis. in verbo, quod si vis.*

(10) *l.* 2. §. 8. *l.* 3. §. 1. *infr. ne quid in loco publico.*

(11) Nuda non est, quæ fit a vero rei domino, *l.* 54. *infr. de reg. jur.* eove qui liberam tradendi potestatem habet, quique sciens voluntate et animo transferendi ex justa causa rem corporalem, et non prohibitam alienari, tradit. Item nuda non est, quæ fit non ignoranti *causam specialem* traditionis. *l.* 18. *supr. de reb. cred.* Nudum quot modis. v. hic apud Albericum.

(12) Ut nuda ratio. *l.* 26. *supr. de donation.*

(13) *l.* 3. §. 10. *supr. de donat. inter vir.*

(14) Verbi gratia mutui, *l.* 2. *supr. de reb. cred.* soluti, donati.

(15) A quibusdam inter veteres, ita hæc scribitur dictio. Thesaurum (inquit Donatus) secundum veteres Græcos sine litera N. proferebant: Julius Firmicus addit, thesaurum et thesaurus dici. vide Cujac. 11. *observat.* 26

(16) Vel, condita ab ignotis dominis, tempore vetustiori, mobilia (vel monilia, ut legit Cujac. *l. unic. C. de thesaur.*) Cassiodorus 6. thesaurum definit depositivam pecuniam, quæ longa vetustate competentem dominum amisit.

(17) *l.* 67. *supr. de rei vind. l.* 15. *supr. ad exhib*

(18) Cur lucri? An quod avari pecunias suas ita deponant interim, dum expectant nummorum pretia augeri?

(19) *l.* 62. *infr. de verb. oblig.* §. 3. *Inst. per quas person. cuique.*

(20) Imo, invito nihil adquiritur. *l.* 19. §. 2 *supr. de donationib.* Invito beneficium non datur. *l.* 69. *infr. de reg jur.*

(21) *l.* 14. *infr. de castr. peculio.*

(22) *Al.* assumit.

(23) Vide *l.* 31. §. 1. *supr. de hered. inst.*

De errore tradentis.

35. IDEM lib. 7. Disputationum.

SI procurator meus vel tutor pupilli, rem suam, quasi meam, vel pupilli, alii tradiderint, non recessit ab eis dominium, et nulla est alienatio: quia nemo errans (1) rem suam emittit (2).

De consensu in corpore, et dissensu in causa traditionis.

36. JULIANUS lib. 13. Digestorum.

CUr in corpus quidem, quod traditur, consentiamus, in causis vero dissentiamus: non (3) animadverto, cur inefficax sit traditio: Veluti si ego credam, me ex testamento tibi obligatum esse, ut fundum tradam, tu existimes, ex stipulatu tibi eum deberi. † Nam et si pecuniam numeratam tibi tradam donandi gratia, tu eam quasi creditam (4) accipias: constat proprietatem ad te transire (5), nec impedimento esse, quod circa causam dandi atque recipiendi dissenserimus.

De servo pignorato. 1. De servo communi. 4. De servo unius. 5. De servo fructuario. 6. De servo communi. De procuratore.

37. IDEM lib. 44. Digestorum.

PEr servum qui pignori (6) datus est, creditori nec possessio adquiritur: quia nec stipulatione, nec mandatione (7), nec ullo alio modo per eum servum quicquam ei adquiritur, quamvis possessio (8) penes eum sit.

§. 1. Si unus ex dominis servo communi pecuniam donavit, in potestate domini est, quemadmodum (9) servo communi pecuniam donet. nam si hoc solum egerit, ut ea separetur a sui rationibus, et in peculio servi sit: manebit (10) ejusdem domini proprietas. si vero eo modo pecuniam servo communi donaverit, quo modo alienis servis donare solemus: fiet sociorum communis pro portione, quam in servo habebunt.

§. 2. Sed, ut sequens quæstio locum habeat, constituamus socium ita servo communi pecuniam donasse, ut proprietatem suam manere vellet: si ex hac pecunia servus fundum comparaverit, erit is fundus communis sociorum pro (11) portione dominii. Nam et si furtivis nummis servus communis fundum comparaverit, sociorum erit pro portione dominii. † Neque enim ut fructuarius servus ex re fructuarii non adquirit proprietario, ita et communis servus ex re alterius domini non adquirit alteri domino. sed quemadmodum in his, quæ aliunde adquiruntur, diversa conditio est fructuarii, et servi communis (veluti cum alter fructuario non adquirat, alter dominis adquirat): ita quod ex re quidem fructuarii fuerit, ad eum solum pertinebit: quod ex re alterius domini servus communis adquisierit, ad utrumque dominum pertinebit.

§. 3. Sicut servus communis stipulando nominatim (12) alteri ex dominis, ita per traditionem accipiendo, soli ei acquirit.

§. 4. Quod unius servus, per traditionem accipiendo, se accipere dixerit domino et Titio; partem domino adquiret, in parte nihil agit.

§. 5. Fructuarius servus, si (13) dixerit, se domino proprietatis per traditionem accipere ex re fructuarii, totum domino adquiret: nam et si stipulando ex re fructuarii, domino proprietatis adquireret.

§. 6. Si cum mihi donare (14) velles, jusserim te servo communi meo et Titii rem tradere, isque hac mente acciperet, ut rem Titii faceret: nihil (15) agetur. Nam et si procuratori meo rem tradideris, ut meam faceres, is hac mente acceperit, ut suam faceret: nihil agetur. † Quod si servus communis hac mente acceperit, ut duorum dominorum faceret, in parte alterius domini nihil agetur.

De agro et via publica a flumine sublatis, deinde relictis.

38. ALFENUS VARUS lib. 4. Digestorum a Paulo epitomatorum.

ATtius fundum habebat secundum (16) viam publicam, ultra viam flumen erat, et ager Lucii Titii, [fluit] flumen paulatim, primum omnium agrum, qui inter viam et flumen esset, ambedit (17), et viam sustulit: postea rursus minutatim recessit, et alluvione (18) in antiquum locum rediit. Respondit, Cum flumen agrum et viam publicam sustulisset, eum agrum ejus factum esse, qui trans flumen fundum habuisset: postea cum paulatim retro redisset, ademisse ei, cujus factus esset, et addidisse ei, cujus trans viam esset; quoniam ejus fundus proximus flumini esset. id autem quod publicum fuisset, nemini accessisse. nec tamen impedimento viam esse [ait], quo minus ager, qui trans viam alluvioni relictus est, Attii fieret: nam ipsa quoque via fundi esset.

De servo furtivo bona fide empto.

39. JULIANUS lib. 3. ex Minicio.

ETiam furtivus servus bonæ (19) fidei emptori adquirit, quod ex re ejus stipulatur, aut per traditionem accipit.

(1) *l. 7. in fin. supr. de rescind.* vide quæ notavi ad *l. 1. §. 20. infr. de adqu. vel omitt. poss.*

(2) Amittit.

(3) Imo est efficax. *l. 18. supr. de reb. cred.* Gothofr. vide Gœdd. *de contrah. stip. c. 3. num. 8.* Leonin. *lib. 3. emendat. c. 3. num. 1.* Charond. *verisimil. lib. 2. c. 2.* Ans. vide Molinæum *in labyrintho de dividuis et individ. part. 1. num. 249.* Gilbertum Regium ἐναντιοφανῶν c. 20. Mod.

(4) Id est, quasi mutuam.

(5) Imo, non transit. *l. 18. supr. de reb. cred.* vide Alciat. 5. *parerg.* 15. solve: Transit, si debitum vel promissio præcessit: sin minus, non transit.

(6) *l. 1. §. 15. infr. de adqu. vel amitt. possess.*

(7) Traditione.

(8) Naturalis sc.

(9) Adde *l. 49. in fin. infr. h. t. l. 16. in fin. supr. de usu et habitat. l. 16. supr. de peculio.*

(10) Vide *l. 49. supr. ad leg. Falcid.*

(11) *l. 45. infr. h. t.*

(12) *l. 5. infr. de stipul. servor.*

(13) *l. 25. §. 6. supr. de usufruct.*

(14) *l. 13. supr. de donat.*

(15) Imo aliquid agetur: nec enim mens procuratoris spectatur. *l. 13. Supr. de donat.*

(16) Secundum viam est, quod prope eam est.

(17) Abolevit. *vulgat.* ambedo, est circumedo. Plautus, uxoris suæ dotem ambedit. sic ambustum, circum ustum. Et servus amtactus, id est, circumactus, περιφόρητος, qui huc et illuc discurrat, ut operas locet. Ambaxio, qui circumeuntes: ambarvalis hostia, quæ circum arva ducitur; amtermini, qui circum terminos. *Am* enim præpositio significat circum, Fest. in *Am et amnis.* et apud Varronem 6. *de lingua.* Ambiegna bos apud augures, quam circum aliæ hostiæ constituuntur. Et 4. Amjectum id est, circumjectum. At non idem est in voce *ambubaia*: nec enim significat eos, qui circum Baias sunt. Josephus enim Scaliger notat vocem esse Syriacam, qua ἀνλητρὶς et Syrisca intelligitur. Josephus Scaliger *in Copam.*

(18) Id est, recessu *l. 7. §. 4. l. 30. §. 3. supr. h. t.*

(19) *l. 14. in fin. supr. de stipul. servor.*

De bonæ fidei possessore.

40. Africanus lib. 7. Quæstionum (1).

QUæsitum (2) est, si is, cui liber homo bona fide serviret, decesserit: eique is heres extiterit, qui liberum eum esse sciat, an aliquid per eum adquirat? Non esse ait, ut hic bona fide possessor videatur, quando sciens (3) liberum possidere cœperit: quia, et si fundum suum quis legaverit, heres, qui eum legatum esse sciat, procul dubio fructus ex eo suos non faciet; et multo magis si testator eum alienum bona fide emptum possedit. et circa servorum igitur operam ac ministerium eandem rationem sequendam: ut sive proprii, sive alieni, vel legati, vel manumissi testamento fuerint, nihil per eos heredibus, qui modo eorum id non ignorarent, adquiratur. etenim simul hæc fere cedere, ut quo casu fructus prædiorum consumptos (4) suos faciat bona fide possessor, eodem per servum ex opera et ex re ipsius ei adquiratur.

De statuis in civitate positis.

41. Ulpianus lib. 9. ad Edictum.

STatuas in civitate positas, civium (5) non esse: idque Trebatius et Pegasus. dare tamen operam Prætorem oportere, ut quod ea mente in publico positum est, ne liceret privato (6) auferre, nec (7) ei qui posuerit. tuendi ergo cives erunt et adversus [petentem exceptione, et actione adversus] possidentem juvandi.

De substitutione.

42. Paulus lib. 11. ad Edictum.

SUbstitutio quæ nondum competit, extra (8) bona nostra est.

De servo bona fide possesso. 1. De rebus incorporalibus. 2. De servo fructuario.

43. Gajus lib. 7. ad Edictum provinciale.

SErvus qui bona fide possidetur, id quod (9) ex re alterius est, possessori non adquirit.

§. 1. Incorporales res traditionem (10) et usucapionem non (11) recipere manifestum est.

§. 2. Cum servus, in quo alterius ususfructus est, hominem emit, et ei traditus sit: antequam pretium solvat, in pendenti (12) est, cui proprietatem adquisierit. et cum ex peculio, quod ad fructuarium pertinet, solverit, intelligitur fructuarii homo fuisse: cum vero ex [eo] peculio, quod proprietarium sequitur, solverit, proprietarii ex postfacto fuisse videtur.

De ereptis a bestiis. De naufragio.

44. Ulpianus lib. 19. ad Edictum.

POmponius tractat, Cum pastori meo lupi (13) porcos eriperent, hos vicinæ villæ colonus cum robustis canibus et fortibus, quos pecoris sui gratia pascebat, consecutus, lupis eripuit, aut canes extorserunt: et cum pastor meus peteret porcos, quærebatur, utrum ejus facti sint porci qui eripuit, an nostri maneant (14)? nam genere quodam (15) venandi id erant nancti. cogitabat (16) tamen, quemadmodum (17) terra marique capta, cum in suam naturalem laxitatem pervenerant, desinerent eorum esse qui ceperunt: ita ex bonis quoque nostris capta a bestiis marinis et terrestribus, desinant nostra esse, cum effugerunt bestiæ nostram persecutionem. quis denique manere nostrum dicit, quod avis transvolans ex area, aut ex agro nostro transtulit? aut quod nobis eripuit? si igitur desinit, si fuerit ore bestiæ liberatum, occupantis erit: quemadmodum piscis, vel aper, vel avis, cum potestatem nostram evasit, si ab alio capiatur, ipsius fit. Sed putat (18) potius, nostrum manere tamdiu, quamdiu recuperari possit: licet in avibus, et piscibus et feris verum sit, quod scribit. † Idem ait, et si naufragio (19) quid amissum sit, non statim nostrum esse desinere: denique quadruplo (20) teneri eum, qui rapuit. † Et sane melius est dicere, et quod a lupo eripitur, nostrum manere, quamdiu (21) recipi possit id, quod ereptum est. Si igitur manet: ego arbitror, etiam furti competere actionem. licet enim non animo furandi fuerit colonus persecutus, quamvis et hoc animo potuerit esse; sed et si non hoc animo persecutus sit: tamen cum reposcenti (22) non reddit, supprimere et intercipere videtur. quare et furti, et ad exhibendum teneri eum arbitror: et vindicari, exhibito, ab eo porcos posse.

De servo communi.

45. Gajus lib. 7. ad Edictum provinciale.

COmmunis servus si ex re alterius dominorum adquisierit, nihilominus (23) commune (24) id erit: sed is ex cujus re adquisitum fuerit, communi (25) dividundo judicio eam summam præcipere potest. Nam fidei bonæ convenit, ut unusquisque præcipuum habeat, quod ex re ejus servus adquisierit. [sed si aliunde (26) servus communis adquisierit:] omnibus sociis pro parte dominii hoc adquiritur.

(1) Vide Cujac. 7. *ad Afric. fol.* 121.

(2) Vide quæ scripsi ad hanc legem *titulo C. de usuris, et fructibus legatorum.*

(3) *l.* 25. *supr. de usuris.* tunc videtur esse injustus, et malæ fidei possessor. August. *de fid. et oper.* vide quæ de ea re notavi ad *l.* 22. *C. de rei vind.*

(4) Bonæ fidei possessor fructus consumptos suos facit. *l.* 4. §. 19. *infr. de usurpat.* §. 35. *Inst. de rer. divis.*

(5) Singulorum scilicet: imo nec eorum, qui posuerunt, aut heredum.

(6) Etiam emptori bonorum debitoris. *l.* 29. *infr. de reb. auctor.*

(7) Id est, ne quidem ei.

(8) Adde *l.* 25. *infr. de verb. sign.*

(9) *l.* 19. *supr. h. t.*

(10) Nisi fictam scil. alias mero jure non traduntur, *l.* 4. §. 27. *infr. de usurp.* nec possidentur, *l.* 32. *in fin. supr. de serv. præd. urb.* tangi non possunt. §. 2. *Inst. de rebus corporalib.* traditæ censentur, dum alius patitur iis nos uti, *l.* 11. §. 1. *supr. de Publ. in rem act. l.* 2. *supr. de usufruct. l.* 1. *in fin. supr. de serv. præd. rust.*

(11) Proprie scil. quasi traditionem tamen et usurpationem recipiunt.

(12) *l.* 25. §. 1. *supr. de usufr.*

(13) *Synops. Basil.* 50. *tit.* 1. *c.* 44.

(14) Manent. *l.* 8. *in fin. supr. famil.*

(15) Id est, quodammodo. nota formulam loquendi: sic genere quodam venditio inter servum et dominum contrahitur, *l.* 10. *infr. pro empt.* genere quodam donatio, *l.* 36. *infr. de stipul. serv.* quodam genere possessio, *l.* 51. *in fin. infr. de adq. vel amitt. possess.* genere quodam parricidium, Scribonius Largus Medicus. vid. Cuj. 4. *obs.* 8.

(16) Et male *infr. h. t.*

(17) *l.* 3. *in fin. l.* 5. *supr. h. t.*

(18) Et male. *vers. et sane melius est. infr. h. t.*

(19) *l.* 21. §. 1. *infr. tit. prox.*

(20) *l.* 1. *Infr. de incendio.*

(21) *l.* 8. *in fin. supr. familiæ.* 50. *Eclog.* 1. *c.* 44.

(22) *l.* 2. §. 5. *infr. de doli mali.* adde Paul. 4. *sentent.* 7. §. 3.

(23) Id est, nullo modo.

(24) Dic tamen ut *infr. h. t.*

(25) *l.* 19. *l.* 28. §. 1. *infr. de stipul. servor. l.* 24. *supr. communi dividundo.*

(26) *l.* 63. §. 1. *infr. h. t.*

De non domino præbente dominium.

46. Ulpianus lib. 65. ad Edictum.

NOn est novum (1), ut qui dominium non habeat (2), alii dominium (3) præbeat. Nam et creditor, pignus vendendo, causam (4) dominio (5) præstat, quam ipse non habuit (6).

De servo fructuario.

47. Paulus lib. 50. ad Edictum.

FRuctuario (7) hereditas adquiri non potest, quod in operis servi hereditas non (8) est.

De bonæ fidei emptore, *et fructibus et usucapione.*

48. Idem lib. 7. ad Plautium.

BOnæ (9) *fidei emptor* non dubie (10), percipiendo, fructus etiam ex aliena (11) re, suos interim (12) facit, non tantum eos, qui diligentia et opera ejus pervenerunt, sed omnes (13): quia quod ad fructus attinet, loco (14) domini pene est. Denique etiam priusquam percipiat (15), statim ubi a solo separati sunt, bonæ fidei emptoris (16) fiunt.

† Nec interest (17) ea res, quam bona fide emi, longo tempore capi possit, necne: veluti si pupilli (18) sit, aut vi (19) possessa, aut Præsidi contra legem repetundarum donata ab eoque abalienata sit bonæ fidei emptori.

§. 1. In (20) contrarium quæritur, si eo tempore, quo mihi res traditur, putem vendentis esse (21), deinde cognovero alienam esse: quia perseverat per longum tempus capio, an fructus meos faciam? Pomponius, verendum (22), ne (23) non sit bonæ fidei possessor, quamvis capiat: hoc enim ad jus, id est capionem; illud ad factum (24) pertinere, ut [si] quis bona aut mala fide possideat. † Nec contrarium est (25), quod longum tempus currit: nam e contrario is qui non potest capere (26) propter rei vitium, fructus suos facit.

§. 2. Et ovium fœtus in fructu sunt, et ideo (27) ad bonæ fidei emptorem pertinent, etiam si prægnantes venierint, vel (28) subreptæ sint. † Et sane, quin lac suum faciat, quamvis plenis uberibus venierint, dubitari non potest. Idemque in lana (29) juris est.

De servo fructuario. De homine libero qui bona fide servit.

49. Idem lib. 9. ad Plautium.

QUod fructuarius ex re sua donat (30), ex re ejus est: sed si eo animo id fecerit, ut ad proprietatis dominum pertineat, dicendum est, illi adquiri: si autem extraneus ei donet, indistincte soli proprietario adquiritur. Eadem dicemus in homine libero, qui bona fide mihi servit: ut si ei aliquid donaverim, meum sit. Et ideo Pomponius scribit, quamvis donaverim ei operas suas; tamen quidquid ex operis suis adquiret, mihi adquiri.

De extructione in litore publico vel in mari.

50. Pomponius lib. 9. ex Plautio.

QUamvis quod in litore (31) publico vel in mari extruxerimus, nostrum (32) fiat: tamen decretum Prætoris adhibendum est, ut id facere liceat. imo etiam manu prohibendus est, si (33) cum incommodo cæterorum id faciet: nam, civilem eum actionem de faciendo nullam habere, non dubito.

(1) Imo novum, aut potius iniquum videtur. *l.* 20. *supr. h. t.*

(2) Penitus, ut creditor: aut certe nondum, sed spe tamen. ut *l.* 63. *supr. de usufruct.*

(3) Id est, causam dominii.

(4) Id est, occasionem, modum et facultatem adquirendi dominii.

(5) Usucapiendi. *l.* 74. *supr. de contrah. empt.*

(6) §. 1. *et ibi Theophilus Instit. quibus alienare licet. l.* 13. *C. de evictionib.*

(7) Servus fructuario hereditatem non adquirit sed proprietario. *l.* 19. *supr. h. t.*

(8) Aditio hereditatis non est in opera servili. *l.* 45. *supr. de adquir. vel omitt. hered.*

(9) Ab initio, et post, *l.* 2. *C. si quis ignorans.* Goth. Videtur obstare *l.* 45. *supr. de usuris.* conciliat. vide apud Donell. *comment. lib.* 4. *c.* 25. Fachin. *lib.* 1. *controv. cap.* 57. Jul. Pac. *Enantiophan. cent.* 5. *c.* 45. Menoch. *de possess. remed.* 15. *num.* 580. Leonin. *emend. lib.* 3. *c.* 10. Ans.

(10) Id est, sine dubio.

(11) §. *ult. infr. h. t.*

(12) Id est, dum possidet, scil. ante evictionem, et litis contestationem. *l.* 1. §. 1. *C. de petit. hered. l.* 22. *C. de rei vind.*

(13) Id est, ab alio satos. *l.* 25. §. 1. *supr. de usuris.* An naturales? etiam naturales, *ut hic*. id tamen negat lex 45. *in fin. supr. de usuris.* An dicemus omnes fructus eum lucrari, hoc est, a se, et ab alio satos? An tum demum omnes eum lucrari, si titulum aliquem præter bonam fidem habeat? An et eos qui excedunt operam et culturam? aut quibus manifeste videtur factus locupletior? hoc velle videtur lex 1. *C. de petit. hered.*

(14) *l.* 25. §. 1. *supr. de usuris.* et Bart. *in l. si mora.* 9. *supr. soluto.*

(15) Perfecte scil. Perfecte colligit, qui non tantum olivam et uvam legit, sed qui vinum et oleum fecit. *l.* 78. *supr. de rei vind.*

(16) Ergo si antequam fructus colligat, lis cum eo contestata fuerit, eos postea percipiendo, suos non faciet. *l.* 22. *C. de rei vind.* sic fructuarius decedens, fructus maturos, nondum tamen perceptos, ad heredem non transmittit: non idem est in eo, cui legatus est fructus in annos singulos. *l.* 8. *supr. de annuis. l.* 25. §. 1. *vers. præterea. supr. de usuris.*

(17) Quod ad fructus lucrandos attinet, sc. vel ut fructus meos faciam.

(18) Res pupilli usucapi non potest. *l.* 10. *supr. quemadm. servit.* sed quid? Græci videntur legisse, *veluti si pupilli*. ὡς τοῦ δήμου ὄντα. utrumque verum est. de pupillaribus supra ostendi: de publicis extat *lex* 9. *infr. de usurpat.* quam vide.

(19) Vide *l. ult. infr. vi bon. rapt.*

(20) Hunc paragraphum explicavi in *l.* 25. *supr. de usuris.* Goth. Adde Menoch. *de recuperand. poss. remed.* 15. *num.* 615. *in fin.* Joann. Copum. *de fructibus cap.* 5. *num.* 9. Ans.

(21) Vide Streitmann. *harmoniæ juris pag.* 258. Duarenum *lib.* 2. *disputat. anniversar. cap.* 11. Forcatulum *in penu juris cap.* 18. Ludov. Vital. *lib.* 1. *variar. lect. cap.* 19. Mod.

(22) Vereri se qui dicit, negat vel dubitat. vide quæ not. ad *l.* 45. *in fin. supr. de ritu.*

(23) Imo est bonæ fidei possessor, et recte fructus percipit, quamdiu fundus non est evictus. *l.* 25. *in fin. supr. de usuris.* An hic Paulus dubitat, nec adfirmat? An, quod aliis placet, hic paragraphus stricti juris est: dicta lex 25. æqui? ait enim bonam fidem habere desinere, qui postea cognovit rem alienam esse: et tamen longo tempore capere, licet fructus suos non faciat.

(24) Id est, usucapio ad jus: perceptio fructuum ad factum, id est, naturalem æquitatem refertur. *Facti* verbum ita sumitur in *l.* 10. *supr. de capite minutis. l.* 41. *supr. de peculio.*

(25) Id est, non sequetur: usucapit, ergo fructus suos facit. ut nec retro: nec usucapit, ergo fructus suos non facit. Cur? interdum usucapere possum: nec tamen interim fructus meos facio. et contra, interdum usucapere non possum: et tamen fructus meos facio. hinc collige, ut fructus meos faciam, continuam bonam fidem esse debere: ut usucapiam, sufficere ab initio bonam fidem habuisse.

(26) Usucapere.

(27) Vide *l.* 8. *supr. de usuris.*

(28) Venierint quæ subreptæ, Cujac. 15. *obs.* 20. et ad *l.* 4. *in verbo* lana. *infr. de usurpat.*

(29) *l.* 4. §. 19. *infr. de usurpat.*

(30) Servo, scil. in quo habet usumfructum. adde *l.* 37. §. 1. *supr. h. t. l.* 31. *supr. de usufruct.*

(31) Vide quæ notavi ad *l.* 14. *supr. h. t.*

(32) *l.* 1. §. 18. *Supr. de oper. novi. l.* 2. §. 8. *l.* 3. *Infr. ne quid in loco publico. l. ult. in fin. supr. de servitut. præd. urb.*

(33) Vide *l.* 2. §. 20. *infr. ne quid in loco publico.*

De transfuga. 1. *De rebus hostilibus.*

51. CELSUS lib. 2. Digestorum.

TRansfugam (1) jure belli recipimus (2).

§. 1. Et quæ res (3) hostiles apud nos sunt, non publicæ, sed occupantium (4) fiunt.

Quid sit habere in bonis.

52. MODESTINUS lib. 7. Regularum.

REm in bonis nostris habere (5) intelligimur : quotiens possidentes exceptionem (6) ; aut amittentes, ad recuperandam eam, actionem (7) habemus.

Per quas personas nobis adquiritur.

53. IDEM lib. 14. ad Quintum Mucium.

EA quæ *civiliter* (8) adquiruntur, per eos (9) qui in potestate nostra sunt, adquirimus ; veluti stipulationem : quod *naturaliter* adquiritur, sicuti (10) est possessio (11), per quemlibet volentibus nobis possidere adquirimus.

54. IDEM lib. 31. ad Quintum Mucium.

HOmo liber hereditatem nobis adquirere non potest. qui (12) bona fide nobis servit, adquiret (13) : si tamen sponte sua sciens conditionem suam, adierit. nam si jussu nostro adierit, neque sibi neque nobis adquiret : si non habuerit animum sibi adquirendi : quod si eam mentem habuit, sibi adquirit.

§. 1. Item promittendo nobis liber (14) homo qui bona fide nobis servit, ut emendo, vel vendendo, vel locando, vel conducendo, obligari ipso jure poterit.

§. 2. Sed damnum (15) dando, damni injuriæ tenebitur, ut tamen culpam in damno dando exigere debeamus graviorem, nec tamen (16) levem, quam ab extraneo.

§. 3. At si jussu (17) nostro quid in re nostra gerant, vel absentibus nobis quasi procuratores aliquid agant : danda erit in eos actio, non solum si eos emerimus ; sed etiam si donati fuerint nobis, aut ex dotis [nomine] aut ex legati pertinere ad nos cœperunt, aut ex hereditate, idem præstabunt : nec solum si nostros putaverimus, sed et si communes aut fructuarios ; ut tamen, quod adquisituri non essent, si revera communes aut usuarii essent, id hodieque non adquirant.

§. 4. Quidquid tamen liber homo vel alienus, quive bona fide nobis servit, non adquirit nobis (18), id vel sibi (19) liber, vel alienus servus domino suo adquiret. excepto eo, quod vix est ut liber homo possidendo usucapere possit (20), quia nec (21) possidere intelligitur, qui ipse possideretur : sed nec per servum alienum, quem nos bona fide possidemus, dominus peculiari nomine ignorans usucapere poterit ; sicuti nec per fugitivum quidem, quem non possidet.

De apro, qui in laqueum inciderat, soluto vel ablato. De poculo alterius ex nave ejecto.

55. PROCULUS lib. 2. Epistolarum.

IN laqueum (22) quem venandi causa posueras, aper incidit; cum eo hæreret, exemptum eum abstuli : num tibi videor tuum aprum abstulisse? et si tuum putas fuisse, si solutum eum in sylvam dimisissem · eo casu tuus esse desisset, an maneret? et quam actionem mecum haberes, si desisset tuus esse: num in factum dari oporteret [quæro]? Respondit, Laqueum, videamus, ne intersit in publico an in privato posuerim : et si in privato posui, utrum in meo, an in alieno : et si in alieno, utrum permissu (23) ejus cujus fundus erat, an non permissu ejus posuerim? præterea, utrum in eo ita hæserit aper, ut expedire se non possit ipse, an diutius luctando expediturus se fuerit? Summam tamen hanc puto esse, ut si in (24) meam potestatem pervenit, meus factus sit. sin autem aprum meum ferum in suam naturalem laxitatem dimisisses, eo facto meus esse desisset, et actionem mihi in factum (25) dari oportere : veluti responsum est, cum quidam poculum (26) alterius ex nave ejecisset.

De insula et alveo.

56. IDEM lib. 8. Epistolarum.

INsula est enata in flumine contra frontem (27) agri mei, ita ut nihil excederet longitudo regionem prædii mei : postea aucta est paulatim, et processit contra frontes et superioris vicini, et inferioris. Quæro, quod adcrevit, utrum meum sit, quoniam meo adjunctum est : an ejus juris sit, cujus esset, si initio ea nata (28) ejus longitudinis fuisset? Proculus respondit : Flumen istud, in quo

(1) Transfuga, qui et perfuga, qui a nobis transfugit, qui fide mutata ad hostem transit, *l.* 19. §. 8. *infr. de captivis.* capitis minutionem mediam patitur, *l.* 5. §. 1. *supr. de capite minut.* non maximam, *l.* 15. *supr. de tut.* postliminium non habet. *l.* 14. *supr. ex quibus caus. major. l.* 19. §. 4. *infr. de capt.* Sed tamen Cujac. 4. *obs.* 9. nomine transfugæ hic intelligit eum, qui ab hostibus ad nos transfugit. ut sit sensus : Non violento jure belli, transfugam hostium recipere, id est, excipere et apud nos retinere, ut nobiscum vivat, et militet, possumus.

(2) Finge hanc legem de nostro transfuga accipiendam esse, et a nostris captum esse : fietne capientis, an publicus? Quo tempore a nobis transfugit, licet eum interficere quasi hostem : quin et vivens solet comburi si captus sit. fiet itaque hoc casu publicus. vide quæ notavi ad *l.* 3. *infr. ad l. Corn. de sicariis.* Quid, si ultro ad nos redeat, fietne servus? vide Cujac. 4. *observ.* 9.

(3) Mobiles : fiunt enim immobilia P. Romani. *l.* 20. §. 1. *infr. de capt. et postlim. revers.* Goth. vide A. Gell. *lib.* 13. *cap.* 23. *et lib.* 7. *cap.* 4. Jacob. Bornit. *de ærar. redit. lib.* 3. *cap.* 10. Ans.

(4) *l.* 5. *in fin. supr. h. t.*

(5) Exceptione qui rem tueri, aut actione persequi potest, rem habere videtur. ideoque quod evincitur, in bonis non est. *l.* 190. *infr. de reg. jur.*

(6) Ad eam retinendam.

(7) *l.* 49. *infr. de verb. sign.* Habetur quod peti potest. *l.* 143. *infr. de verb. sign.* Rem habet, qui actionem ad eam recuperandam habet. *l.* 15. *infr. de reg. jur.*

(8) Vide Bartol. et Castrens. in *l. solutum.* 11. §. *per liberam.* 6. *supr. de pign. act.* Goth. hanc leg. explicat Bellon. *supput. lib.* 1. *cap.* 18. Ans.

(9) *l.* 10. *supr. h. t.*

(10) Possessio est facti.

(11) *l.* 20. *in fin. supr. h. t.*

(12) Non potest, qui bona fide nobis servit, sibi adquirit tamen, si sponte etc. Cujacius ita in Basilicis legi notat 11. *obs.* 12.

(13) *l.* 59. *supr. de hered. inst.*

(14) *l.* 118. *infr. de verb. oblig.*

(15) *l.* 13. §. 1. *supr. ad leg. Aquil.*

(16) *Al.* tam.

(17) *l.* 19. §. 2. *supr. de negot. l.* 13. §. 2. *supr. commodati.*

(18) *l.* 30. §. 3. *infr. de acq. vel amitt. possess. l.* 23. §. 1. *l.* 19. *supr. ex quib. caus. major.* Ans.

(19) *Al.* sibi si liber.

(20) Vide *l.* 118. *infr. de reg. jur.*

(21) *l.* 23. *supr. ex quib. caus. major.*

(22) Laqueum in meum quod incidit, non est meum nisi naturaliter capiatur. *l.* 28. 29. *supr. ad l. Aquil.*

(23) Venantem in alieno agro, sine consensu domini, nihil sibi adquirere, hinc colligit Cujac. 4. *observ.* 2. adde quæ notavi ad *l.* 5. §. 1. *supr. h. t.*

(24) Si meum factum est occupatione, vel quasi.

(25) Vicinam rei vindicationi. *l.* 52. *supr. de rei vind.*

(26) *l.* 14. §. 2. *supr. de præscript.*

(27) Adde *l.* 30. *supr. h. t.*

(28) *Al.* enata.

insulam contra frontem agri tui eam natam (1) esse scripsisti, ita ut non excederet longitudinem agri tui, si (2) alluvionis jus habet, et insula initio propior fundo tuo fuit, quam ejus, qui trans flumen habebat: tota tua facta est. et quod postea ei insulæ alluvione accessit, id (3) tuum est, etiamsi ita accessit, ut procederet insula contra frontes vicinorum superioris atque inferioris: vel etiam ut propior esset fundo ejus, qui trans flumen habet.

§. 1. Item quæro; si cum propior ripæ meæ enata est insula, et postea totum flumen fluere inter me, et insulam cœpit, relicto suo alveo, quo major amnis flueret (4): numquid dubites, quin etiam insula mea maneat, et nihilominus ejus soli, quod flumen reliquit, pars fiat mea? rogo, quid sentias, scribas mihi. Proculus respondit, Si cum propior (5) fundo tuo initio fuisset insula, flumen, relicto alveo majore, qui inter eam insulam fuerat et eum fundum vicini, qui trans flumen erat, fluere cœpit inter eam insulam et fundum tuum: nihilominus insula tua manet. sed alveus qui fuit inter eam insulam et fundum vicini, medius dividi debet: ita ut pars propior insulæ tuæ, tua; pars autem propior agro vicini, ejus esse intelligatur. intelligo, ut et cum ex altera parte insulæ alveus fluminis exaruerit, desisse insulam esse: sed (6) quo facilius res intelligeretur, agrum qui insula fuerat, *insulam* appellant.

De servo uxori donato.

57. Paulus lib. 6. ad Plautium.

PEr servum donatum (7) a marito: nec ex re quidem ejus cui donatus est, acquiri quicquam posse, Julianus scribit: hoc enim in eorum persona concessum est, qui (8) bona fide serviunt (9).

De re ex mari extracta.

58. Javolenus lib. 11. ex Cassio.

QUæcunque res ex mare (10) extracta (11) est, non ante ejus incipit esse, qui extraxit, quam dominus eam pro derelicto habere cœpit.

De re mandatu alterius empta.

59. Callistratus lib. 2. Quæstionum.

RES [ex] mandatu meo empta, non prius (12) mea fiet, quam si mihi tradiderit, qui emit.

De horreo mobili posito in alterius prædio.

60. Scævola lib. 1. Responsorum.

TItius horreum frumentarium novum, ex tabulis ligneis factum, mobile (13) in Seii prædio posuit: quæritur, uter horrei dominus sit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non (14) esse factum Seii.

De hereditate, et servo hereditario.

61. Hermogenianus lib. 6. Juris epitomarum.

HEreditas in multis partibus juris pro (15) domino habetur, adeoque hereditati quoque ut domino per servum hereditarium adquiritur (16). ✝ In his sane in quibus factum personæ operæve substantia (17) desideratur, nihil hereditati quæri per servum potest: ac propterea, quamvis servus (18) hereditarius heres institui possit, tamen, quia adire jubentis domini persona desideratur, heres exspectandus est.

§. 1. Ususfructus, qui sine (19) persona constitui non potest, hereditati per servum non adquiritur (20).

De his, quæ non sola, sed per universitatem acquiruntur.

62. Paulus lib. 2. Manualium.

QUædam quæ non possunt sola alienari, per universitatem (21) transeunt: ut fundus dotalis ad heredem; et res, cujus aliquis commercium non habet. nam etsi legari (22) ei non possit, tamen heres institutus dominus ejus efficitur.

De thesauro.

63. Tryphoninus lib. 6. Disputationum.

SI is, qui in aliena (23) potestate est, *thesaurum* invenerit: in persona ejus cui adquirit, hoc erit dicendum, ut si in alieno agro invenerit, partem ei adquirat; si vero in parentis dominive loco invenerit, illius totus sit; [si autem in alieno, pars.]

§. 1. Si communis (24) servus in alieno invenerit, utrum pro dominii partibus, an semper æquis adquiret? et simile est, atque in hereditate, vel legato, vel quod ab aliis donatum servo traditur: quia et thesaurus donum fortunæ (25) creditur; scilicet ut pars quæ inventori cedit, ad socios, pro qua parte servi quisque dominus est, pertineat.

§. 2. Si communis servus in domini unius fundo proprio invenit, de parte, quæ soli domino semper cedit, non est dubium, quin solius domini prædii sit; verum, an aliquid ex parte ferat alter socius, videndum est. et nunquid simile sit, atque cum stipulatur servus jussu unius domini, aut per traditionem aliquid accipit vel nominatim (26) alteri? quod magis dici poterit.

§. 3. Quod si servus in quo ususfructus alienus est, invenerit in ejus locum (27), qui servum proprium habet: an totum illius sit? et si in alieno, an partem eidem adquirat, an vero fructuario? Inspectio in illo est, num ex

(1) *Al.* enatam.
(2) Et quia non est ager limitatus. *l.* 16. *supr. h. t.*
(3) *l.* 65. *§.* 1. *infr. h. t.* Hinc colligunt: Civitati concessum privilegium, trahi ad villam ei postea conjunctam.
(4) *Al.* fluxerat.
(5) *l.* 7. *§.* 5. *l.* 30. *§* 1. *supr. h.t.* §.23. *Inst. de rer. divis.*
(6) Insula appellatur quæ quondam fuit insula.
(7) Uxori.
(8) *l.* 1. *C. de rei vind.*
(9) Hoc in uxore sciente donationem non valere, obtinere putat Bartolus: secus si ignoret.
(10) *Al.* mari.
(11) Adde *l.* 13. *infr. tit. prox.* Quid, si sponte ad litus appulit? vid. *Auth. navigia. C. de furtis.*
(12) Imo prius erit. *l.* 65. *infr. h. t.*
(13) Secus, si immobile. *l.* 18. *supr. de act. empt.*
(14) Mobilia horrea in prædio alicujus posita, pars non sunt soli.
(15) *l.* 31. *in fin. supr. de hered. inst.*
(16) Imo non adquiritur. *l.* 18. *supr. h. t. l.* 43. *supr. de adquir. vel omitt. hered.*
(17) Substantia operæ desiderari dicitur, quoties operæ ipsius interventus exigitur.
(18) Hereditarius servus etsi institui possit, persona tamen domini adire jubentis desideratur.
(19) *l.* 26. *infr. de stipul. servor.*
(20) Ante aditam hereditatem scil. *l.* 18. *Supr. quib. mod. ususfruct.*
(21) *l.* 38. *§.* 3. 4. 5. *l.* 93. *supr. de legat.* 3. *l.* 1. *§.* 1. *supr. de fundo dotali. Novell.* 159. c. 3. Goth. vide Emund. Mer. *lib. sing. differ.* c. 16. Ans.
(22) Sepulchrum ita legari non potest, nisi cum universitate. *l. monumenta.* 14. *C. de legat.* Hoc amplius notat Bart. in rebus sacris directum dominium transire in universalem successorem: in singularem utile.
(23) *l.* 10. *Supr. h. t.*
(24) *l.* 45. *supr. h. t.*
(25) Et §. 3. *in fin.* dic melius, Dei beneficium. ut *l. unic. C. de thesaur. lib.* 10. *tit.* 15.
(26) *l.* 37. *§.* 3. *supr. h. t.*
(27) *Al.* loco.

operis servi adquiratur. Finge, terram fodientem invenisse: ut hoc dicatur fructuarii esse. quod vero subito in *abdito loco* positum, nihil agens, sed aliter ambulans invenit: proprietatis domini sit.

† Ego nec illius ad fructuarium pertinere partem arbitror. nemo enim servorum opera thesaurum quærit: nec (1) ea propter tunc terram fodiebat, sed alii rei operam insumebat, et fortuna (2) aliud dedit.

† Itaque si in ipsius fructuarii agro invenerit, [puto] partem solam, ut agri dominum, habiturum: alteram ad eum, cujus in servo proprietas est, pertinere.

§. 4. Quod si creditor invenerit: in alieno videbitur invenisse. partem (3) itaque sibi, partem debitori præstabit: nec recepta pecunia restituet, quod jure inventoris, non creditoris, ex thesauro apud eum permansit (4). Quæ cum ita sint, et cum ex Principis (5) auctoritate creditor ut proprium agrum tenere cœpit jure dominii: intra constitutum luendi tempus (6), [*pignoris causa vertitur. post transactum autem tempus, thesaurum in eo inventum ante solutam pecuniam totum tenebit: oblato vero intra constitutum tempus debito*,] quoniam universa præstantur, atque in simplici petitore revocantur, restitui debebit, sed pro parte sola; quia dimidium inventori semper placet relinqui.

De deductione in censum.

64. Quintus Mucius Scævola libro singulari Ὅρων.

QUæ quisque aliena (7) in censum deducit (8), nihilo magis ejus fiunt (9).

De epistola. 1. *De* Insula.

65. Labeo lib. 6. Pithanon a Paulo epitomatorum.

SI *epistolam* tibi misero: non erit ea tua, antequam tibi reddita fuerit. Paulus: imo contra (10). nam si miseris ad me tabellarium tuum, et ego rescribendi causa literas tibi misero: simul atque tabellario tuo (11) tradidero, tuæ fient. † Idem accidet in his literis, quas tuæ duntaxat rei gratia misero; veluti, si petieris a me, *uti te alicui commendarem* (12), et eas commendatitias (13) tibi misero literas.

§. 1. Si qua *insula* in flumine propria tua est, nihil in ea publici est. Paulus, Imo in eo genere insularum ripæ flumini, et litora mari proxima publica (14) sunt, non secus atque *in continenti agro* idem juris est.

§. 2. Si qua insula in flumine publico proxima tuo fundo nata est; ea tua est. Paulus: videamus, ne hoc falsum sit de ea insula, quæ (15) non ipsi alveo fluminis cohæret, sed virgultis, aut alia qualibet levi materia ita sustinetur in flumine, ut solum ejus (16) non tangat, atque ipsa movetur: hæc enim propemodum publica, atque ipsius fluminis est insula.

§. 3. Paulus: si insula in flumine nata tua fuerit, deinde inter eam insulam et contrariam ripam alia insula nata fuerit: mensura eo nomine erit instruenda a tua insula, non ab agro tuo, propter quem ea insula tua facta fuerit. nam quid interest, qualis ager sit, cujus propter propinquitatem posterior insula, cujus sit, quæratur?

§. 4. Labeo libro eodem: Si id (17) quod in publico innatum aut ædificatum est, publicum est, insula (18) quoque, quæ in flumine publico nata est, publica esse debet (19).

De partu ancillæ.

66. Venulejus lib. 6. Interdictorum.

CUm prægnans mulier legata, aut (20) usucapta, aliove quo modo alienata pariat: ejus (21) fient partus, cujus est ea cui (22) emeretur; non cujus tunc fuisset, cum conciperet.

TIT. II.

DE (23) ADQUIRENDA, VEL AMITTENDA (24) POSSESSIONE (25).

Etymologia. 1. *Effectus.* 2. *Per quas personas acquiritur. De acquisitione per nosmetipsos.* 3. *De* pupillo *et* furioso. 4. *De donatione inter virum et uxorem.* 5. *De acquisitione per alium. De his quæ sunt in nostra potestate.* 6. *De bona vel mala fide possessis.* 7. *De servo communi.* 8. *De servo fructuario.* 9. *De intellectu possidendi.* 10. *De furioso.* 11. *De impubere.* 12. *De ancilla.* 13. *De servo pupilli.* 14. *De servo, qui in fuga vel provincia est.* 15. *De servo pignorato.* 16. *De servo hereditario, vel empto, vel donato.* 17. *De servo prælegato.* 18. *De servo communi.* 19. *De animo servi.* 20. *De pro-*

(1) Statutum esto: *Bannitum capiens, sex habeat ex publico.* Magistratus Titium bannitum quidem adprehendit, sed furtiva ex causa: Bartolus negat Magistratui sex deberi, quia Titium velut furem adprehendit, non velut bannitum.

(2) V. §. 1. *supr. h. t.*

(3) *l. unic. C. de thesaur. lib.* 10. *tit.* 15. §. 39. *vers. at si quis in alieno. Inst. de rer. divis.*

(4) *Al.* remansit.

(5) Vide *l.* 2. *l.* 3. *C. de jure dominii impetrando.*

(6) Biennii. olim anni. *l. ult. C. de jure domin.*

(7) *l.* 4. §. 4. *infr. de censib. l.* 4. *l.* 7. *C. de donat. l.* 8. *C. de act. empt.* Cicer. *pro Flacco.* Constabat inter omnes, si aliena censendo Decianus sua facere posset, eum maxima habiturum.

(8) *Al.* deducat.

(9) Imo, fieri videntur. *l.* 10. *supr. de prob.*

(10) Imo non contra. *l.* 59. *supr. h. t.*

(11) *l.* 6. §. 2. *supr. de negot.*

(12) *Commendarem et eo*, ita legendum videtur. ut *eo* sit *in eum finem.*

(13) Vide *l. ult. C. quod cum eo. l.* 12. §. 12. *supr. mandat.*

(14) *l.* 3. *infr. ne quid in loco publ. l.* 96. *l.* 112. *infr. de verbor. sign.* §. 5. *Instit. de rer. divis.*

(15) Insulæ quædam ipsi alveo fluminis non cohærent, sed virgultis, aut alia qualibet materia levi ita sustinentur, ut solum ejus non tangant, sed moveantur.

(16) *Sub.* alvei fluminis.

(17) Non si id quod in publico. Hotom. 1. *observ. ult.* reprehensus a Roberto 1. *recept.* 11.

(18) In insula quoque. *Hal.*

(19) Imo privatorum est. *l.* 7. §. 3. *supr. h. t.*

(20) Aut vendita aliove quo modo alienata pariet, ejus fiet partus, cujus est ea cum eniteretur, non cujus tunc fuisset, cum conciperet. Cujac. 4. ad Paul. *sent.* 9. §. 5. a qua lectione non abhorret Haloandri editio.

(21) *l.* 12. *C. de rei vind.*

(22) *Al.* quæ. ut sit sensus, ut emptoris ancilla fuit, partus tempore: ita et ancillæ partus.

(23) Ad aliquot hujus tituli leges et rubr. scripserunt Zasius, Ferretus, Ripa, Alciatus et Corasius, ipsam rubricam repetiit Bolognetus. de cætero vide Menochium *de adipiscend. et acquir. possessione.* Charondam *lib.* 1. *verisim.* c. 6. Duarenum *lib.* 1. *disput. cap.* 9. Contium *lib.* 1. *disput.* c. 9. Mod.

(24) Adde, et retinenda. *Lib.* 7. *C.* 32. hinc Interdicta possessionis adipiscendæ, §. 3. retinendæ, §. 4. recuperandæ possessionis. §. 6. *Instit. de Interdict.*

(25) Περὶ τῆς διανομῆς, καὶ διακατοχῆς, καὶ προσπορισμῶν etc. de dominio per possessionem, detentionem, et adquisitionem eorum, quæ in nostra potestate sunt, adquirendo, 50. *Eclog.* 2. per quas personas cuique acquiritur (possessio) 2. *Inst.* 9. Porro hic agitur de adquirendo jure possessionum, non simpliciter de adquirenda possessione, quæ est facti.

curatore, *tutore*, *curatore*. 21. *De procuratore*. *De re praesenti*. 22. *De municipibus*.

1. Paulus lib. 54. ad Edictum.

Possessio appellata (1) est (ut et Labeo ait) a sedibus (2), quasi (3) positio : quia naturaliter (4) tenetur ab eo (5), qui ei insistit : quam Græci κατοχὴν (6) dicunt.

§. 1. Dominiumque rerum ex (7) naturali (8) possessione cœpisse Nerva filius ait : ejusque rei vestigium remanere de (9) his, quæ terra, mari, cœloque capiuntur ; nam hæc protinus (10) eorum fiunt, qui primi possessionem eorum apprehenderint. † Item bello (11) capta (12), et insula (13) in mari enata, et gemmæ (14), lapilli, margaritæ in litoribus (15) inventæ, ejus fiunt, qui primus eorum possessionem nactus est.

§. 2. Apiscimur (16) autem possessionem per nosmetipsos (17).

§. 3. *Furiosus* (18) et *pupillus* (19) sine tutoris auctoritate non potest incipere possidere : quia affectionem tenendi non habent, licet maxime corpore suo rem contingant : sicuti si quis dormienti (20) aliquid in manu ponat. Sed pupillus tutore auctore incipiet possidere. Ofilius quidem et Nerva filius, etiam sine tutoris auctoritate possidere incipere posse pupillum aiunt : eam enim rem facti, non (21) juris esse : quæ sententia recipi potest, si (22) ejus (23) ætatis sint, ut intellectum (24) capiant.

§. 4. Si vir uxori cedat possessione (25), donationis causa, plerique putant possidere eam (26) : quoniam res facti (27) infirmari jure civili non potest. et quid attinet dicere, non possidere mulierem, cum maritus, ubi noluit possidere, protinus amiserit possessionem ?

§. 5. Item adquirimus possessionem per servum (28), aut filium (29), qui in potestate est, et quidem earum rerum, quas peculiariter (30) tenent, etiam ignorantes, sicut Sabino, et Cassio, et Juliano placuit, quia nostra voluntate intelligantur possidere, qui ejus peculium habere permiserimus. † Igitur ex causa (31) peculiari et infans et furiosus (32) adquirunt possessionem, et usucapiunt : et heres, si hereditarius servus emat.

§. 6. Sed et per eum quem bona (33) fide possidemus, quamvis alienus sit, vel liber, possessionem adquiremus. † [Quod] si mala (34) fide eum possideamus, non puto adquiri nobis possessionem per eum. Sed

(1) Etymon nota.

(2) A pedibus, et, ut Labeo ait, quasi pedum positio. *vulg*. Verum vix est, ut vulgatam lectionem defendere quisquam possit : nec enim dicitur quis pedibus sedere. unde frustra quærunt nonnulli, cur a pedibus dicatur potius quam ab alia corporis parte. Inde quoque male Accursius negat res mobiles possideri. Ex Florentina lectione colligit Hotomannus, existimari posse, adquirendæ possessionis notam ac symbolum fuisse sedis alicujus, dicis causa, positionem. Quam opinionem videtur confirmare *l*. 3. §. 5. *in fin. infr. h. t.*

(3) Allusio vocabuli. vid. Alciat. 1. *dispunct*. 1.

(4) Φυσικῶς, σωματικῶς.

(5) Vide Waltherum *lib*. 2. *Miscell*. *c*. 19. Vaconium *lib*.2. *declarat*. 32. *usque ad declarat*. 39. Forcatulum *Necyomant. dialog*. 73. Mod.

(6) Et νομήν. 32. quænam vero possessionis definitio est? τὸ ψυχῇ δεσπόζοντος νέμεσθαι. Id est, *cum possidemus animo opinioneque domini*. Theoph. §. τὰ εἰρημένα. *Inst. per quas personas cuique*. ψυχῇ δεσπόζοντος κατοχῆ. 50. *Eclog*. 2. *cap*. 60. opinione domini possessio. *l*. 22. §. 1. *supr. de noxalib*. Naturalis vero eidem Theoph. 10. *Inst. de interd*. est σωματικοῦ πράγματος κατοχή. Sicut quasi possessio est, incorporalis rei χρῆσις, usus. alibi sic definitur, ἡ νομὴ φυσική ἐστι κατοχή, καὶ ἐκ ταύτης ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ δεσποτεία. 50. *Eclog*. 2. *cap*. 1. *et cap*. 64. νομή ἐστι φυσικῶς ἡ τοῦ πράγματος κατοχή. Tertiam speciem esse, puta naturalem et civilem, negat Cujac. 9. *obs*. 33.

(7) *l*. 20. *in fin. supr. de adquir. rer*. Causa dominii efficiens est animus utriusque contrahentis : materia, res de qua fit conventio. Forma, traditio, et prehensio vacuæ possessionis. Finis, emolumentum, quo vitæ præsidium paratur. Inde bona, quasi a beando dicta. *l*. 49. *infr. de verbor. signif*. Hotom. 11. *Illustr*.

(8) Quæ vera tantum est possessio, a Bartolo corporalis appellatur.

(9) *Al*. in.

(10) An intra triduum? an postea, quam is, cui res erepta est, cœpit ad extraneos actus divertere, animo quasi recuperandæ ipsius rei abjecto?

(11) Bello justo, ac legitime indicto capta fiunt capientis, *ut hic*. adde *l. hostes*. 24. *infr de captivis*.

(12) Ab eo, qui reipsa meret : et est miles. quid, si Erotem servum dudum Mævii captivum cepero? num meus fiet, an prioris domini? utique meus. Quid Mævii immobilia? ad eundem Mævium redeunt. vid. *l*. 20. §. 1. *infr. de captivis*. Quid arma, et equi ejusdem? eidem non restituuntur. *l*. 2. *infr. de captivis*. Cur tam varie? arma turpiter amitti præsumuntur. *l*. 2. *infr. de captivis*. Immobilium autem (quæ in dominio sunt subditorum) defensionem debet Princeps. Quid immobilia hostium? non fiunt occupantis, sed fisci. *l*. 20. §. 1. *infr. de captivis*.

(13) Insula in mari nata primi fit occupantis : eaque ratione Venetos imperio subjici, quidam negant. Quid eremus, ac desertus locus? Quidam occupantis esse aiunt (cum pro derelicto habeatur *l*. 1. *infr. pro derelicto*. *l. qui agros*. 8. *C. de omni agro*.) Alii ei cedere putant, qui territorii sit dominus : alii jurisdictionem solam territorii domino cedere existimant.

(14) Gemmas et lapillos differre hinc colligunt, ut qui gemmas ferre prohibeatur statuto, lapillorum usus ei non censeatur interdictus. *Ripens*.

(15) Quid, si in montibus aliove loco promiscue, ubi nascuntur gemmas et lapillos quis invenit : num dimidium inventoris, dimidium domini loci erit? an potius nihil erit inventoris? Putat ita Ripens. *arg*. *l*. 7. §. 13. *supr. soluto*. Quid, si in itinere aut via, cum res ibi jacerent? suos non facit. *l*. 43. §. 4. *et seqq. infr. de furtis*.

(16) Id est, nanciscimur.

(17) Et per alios. §. 5. *infr. h. t.* Goth. Huic §. 2. et 3. adversatur *l*. 3. *C. h. t.* pro conciliatione vide Accurs. et Salicet. Conan. *comment. lib*. 8. *cap*. 8. Ans.

(18) Per se sc. nam curator furiosi adquirere furioso potest. Ergo furiosus nunquam sibi possessionem adquiret? Minime : aliud, si inumbratæ quietis erit. vid. *l*. 18. §. 1. *infr. h. t.* an patri in cujus est potestate? hoc ait §. 5. *infr. h. t. Eclog*. 5. *tit*. 2 *cap*. 1.

(19) *l*. 32. *infr. h. t.*

(20) Dormiens non adquirit possessionem, *ut hic*. An punitur, si quem interficiat? v. c. *majores. extr. de baptismo*. *l*. 31. §. 3. *infr. de usurpat*. v. Tiraqu. *tr. de pœnis*, *causa* 5.

(21) Possessio facti potius est, quam animi : potius, inquam : nam et animi est, *l*. 49. *infr. h. t.* sic aditio, animi est et facti. *l. liber homo*. 19. *supr. de adqu. rer. dom*.

(22) Hodie infanti etiam tradita possessio adquiritur. *l*. 3. *C. h. t.*

(23) Demus septennem. 56. *Eclog*. 2. c. 1. infantem. *l*. 32. *in fin. infr. h. t.* adde *l*. 4. §. 2. *infr. de usurpat*.

(24) Intellectum capiat. *Hal*. adde §. 9. *infr. h. t.*

(25) Possessionem. *Hal*. *l*. 46. *supr. de don. inter vir*. Goth. Pro intellectu hujus §. 4. vide Ant. Merend. *controv. lib*. 2. c. 20. Ans.

(26) At non dominium consequi. *l*. 11. *supr. de don. inter vir*.

(27) Ut possessio. Possessio est facti, *ut hic*. et *l*. 12. §. 2. *infr. de captivis*. Imo juris, *l*. 44. *infr. h. t.* *l*. 3. §. 1. *supr. de bon. poss*. An dicemus ipsam possessionis adquisitionem esse facti : adquisitam jam possessionem esse juris?

(28) Vid. *l*. 49. *infr. h. t.*

(29) Vide *l*. 4. *infr. h. t.*

(30) Et ita ex re patris, ex alia causa usufructu tenus, sibi adquirent. §. 1. *Inst. per quas person. cuique*.

(31) Et ita intellige 50. *Eclog*. 2. c. 1.

(32) Imo furiosus non adquirit. §. 10. *infr. h. t.* *l*. 18. §. 1. *infr. h. t.*

(33) Secus, si mala fide, et scientes liberum. *l*. 34. *in fin. infr. de stipul. servor*.

(34) *d. l*. 34. *l*. 23. *supr. de adqu. rer*.

nec vero domino, aut sibi adquirit, qui (1) ab alio possidetur.

§. 7. Per communem, sicut per proprium, adquirimus etiam singuli in solidum, si hoc agat servus, ut (2) uni adquirat: sicut in dominio adquirendo.

§. 8. Per eum (3) in quo usumfructum (4) habemus, possidere possumus, sicut ex operis suis adquirere nobis solet: nec ad rem pertinet, quod ipsum non possidemus; nam nec filium.

§. 9. Cæterum (5) et ille, per quem volumus possidere, talis esse debet, ut habeat intellectum (6) possidendi.

§. 10. Et ideo si furiosum servum miseris, ut possideas, nequaquam (7) videris adprehendisse possessionem.

§. 11. Quod si impuberem miseris ad possidendum, incipies possidere: sicut pupillus (8), maxime tutore auctore, adquirit possessionem.

§. 12. Nam per ancillam, quin possis nancisci possessionem, non dubitatur.

§. 13. Pupillus per servum sive puberem, sive impuberem (9) adquirit possessionem, si tutore (10) auctore jusserit eum ire in possessionem.

§. 14. Per servum, qui in fuga (11) sit, nihil posse nos possidere Nerva (12) filius ait: licet respondeatur, quamdiu ab alio non possideatur, a nobis eum possideri; ideoque interim etiam usucapi. Sed utilitatis (13) causa receptum est, ut impleatur usucapio (14), quamdiu nemo nactus sit ejus possessionem. † Possessionem autem per eum adquiri, sicut per eos, quos in provincia habemus, Cassii et Juliani sententia est.

§. 15. Per servum corporaliter (15) pignori datum, non adquirere nos (16) possessionem Julianus ait: ad unam enim tantum causam videri (17) eum a debitore possideri; ad (18) usucapionem. nec creditori (19): quia nec stipulatione, nec ullo alio modo per eum adquirat, quamvis (20) eum possideat (21).

§. 16. Veteres putaverunt (22), *non posse nos* (23) *per servum hereditarium* (24) *adquirere, quod sit* (25) *ejusdem hereditatis* (26). Itaque agitatur, num hæc regula longius producenda sit (27): ut si plures servi legati sint, per unum an possint cæteri possideri? Idem tractatus est, si pariter empti vel donati sunt? Sed verius est, ex his causis posse me per unum (28) reliquorum adquirere possessionem.

§. 17. Si ex parte heredi instituto servus legatus sit: propter partem quam ex causa legati habet, adquiret fundi hereditarii possessionem.

§. 18. Idem dicendum est, si servum communem jussero adire hereditatem: quia propter (29) partem meam adquiro.

§. 19. Hæc quæ de servis (30) diximus, ita se habent, si et ipsi velint nobis adquirere possessionem. Nam si jubeas servum tuum possidere, et is eo animo intret in possessionem, ut nolit tibi, sed potius Titio adquirere: non est tibi adquisita possessio (31).

§. 20. Per procuratorem (32), tutorem (33), curato-

(1) *l.* 118. *infr. de reg. jur.* Arist. 1. *Polit.* 7.
(2) Vide *l.* 5. *infr. de stipul. serv.*
(3) *l.* 52. *infr. h. t.*
(4) *l.* 31. *supr. de usufr.*
(5) Cujac. 22. *obs.* 23.
(6) §. 3. *in fin. supr. h. t.?*
(7) Cur ita est in servo, cum parens per filium furiosum adquirat possessionem. §. 5. *supr. h. t.?*
(8) Per impuberem et pupillum adquiritur possessio. *ut hic.* non per furiosum. §. 10. *supr. h. t. l.* 32. §. 2. *infr. h. t.*
(9) Impubes potest dari procurator ad possessionem adquirendam, *ut hic.* An ad negotia? vide *l.* 51. *supr. de procurat. l.* 7. *l.* 8. *supr. de institoria.*
(10) Quid, si sine tutore? idem hodie dicendum videtur. *l.* 3. *C. h. t.*
(11) *l.* 25. *in fin. supr. de liber. caus. l.* 7. *Infr. pro emptore.* Goth. Adde *l.* 50. §. 1. *Infr. h. t. l.* 15. §. 1. *Infr. de usurpat.* Menoch. *de arbitr. lib.* 2. *cas.* 233.
(12) Qui fuit ex Proculianis.
(13) Aliud est stricto jure. *l.* 15. *supr. de Public. in rem.*
(14) Servus fugitivus usucapitur. *l.* 50. *in fin. infr. h. t. l.* 21. *supr. de rei vind.*
(15) *l.* 37. *Supr de adq. rer. dom.*
(16) Id est, creditorem et debitorem: et ita hic constat possessionem adquisitam, et tamen nemini adquisitam.
(17) Et sic debitor servum a se vere pignoratum non possidet, et tamen per eum usucapit; atque ita ex ficta possessione, et sine vera possessione procedere potest interdum usucapio.
(18) Pignori qui servum dedit, servum ad usucapionem tantum possidet, non ad possessionem adquirendam. *l.* 16. *infr. de usurpat.*
(19) Acquiritur sc. possessio per servum pignori acceptum.
(20) Creditor possidet servum.
(21) Inutiliter et sine fructu quidem, quod ad dominium adquirendum. non cogitatione domini, *l.* 22. §. 1. *supr. de noxal.* nisi in casu *l.* 101. *in fin. pr. supr. de leg* 3. nam quod per eum adquiritur, in sortem imputatur. *l.* 42. *supr. de pignorat.*
(22) Et bene.
(23) Heredes.
(24) Hereditarius dicitur nondum adita hereditate, ideoque quod tunc stipulatur, adquirit hereditati, *l.* 61. *supr. de adq. rer. dom.* post aditam hereditatem non est hereditarius, sed heredis. *l.* 10. §. 2. *supr. de vulgari.*
(25) *l.* 43. *supr. de adquir. vel omitt. hered.*
(26) Puta dominium, hereditatem, possessionem.
(27) Ad alios casus.
(28) Puta ex servis donatis, *l.* 48. *infr. h. t.* vel legatis, vel emptis, *supr. h. t.* et §. 17. vel communibus. §. 18. *infr. h. t.* Cur potius possidemus per unum eorum reliquos donatos, vel legatos, vel emptos: quam per unum hereditarium reliquos hereditarios? Qui adquirit per servum emptum aut legatum, per servum jam suum adquirit: qui per hereditarium, non per suum servum, sed defuncti adquirit. est enim servus hereditarius, proprie sumptus, ante aditam hereditatem ipsius hereditatis; post aditam, non est hereditarius, sed heredis. Alioquin est ridicula et minime conveniens superioribus casibus ratio, quam Accursius affert, per hereditarium servum, alium hereditarium non posse nos possidere: quod asinus intumescat, si per comparem se videat apprehendi. Est etiam falsa ea ratio, quam post Aretinum et Jasonem affert Zas. *hic n.* 6. non ideo per hereditarium servum, alium hereditarium possideri; quia quælibet res hereditaria et hereditas sunt una et eadem res juris intellectu: non igitur posse hereditarium servum, alium adquirere, quia seipsum (quod est absurdum) adquireret. de quo vide Ferret. *hic num.* 9.
(29) Et sic ex duabus qualitatibus concurrentibus (prohibitiva scil. et permissiva) permissiva præfertur. Communem servum habens cum defuncto, et ab eodem heres institutus, potest per hujusmodi servum possessionem hereditatis adquirere: velut prædicti servi dominus, non velut heres defuncti. si heres hereditarium servum juberet adquirere possessionem, hujusmodi jussu heres adiret hereditatem, nisi quid aliud plane suadeat *l.* 20. *in pr. et* §. 1. *supr. de adq. vel omitt. hered.* post hujusmodi jussum servus non esset hereditarius.
(30) Propriis, communibus, alienis, bona fide possessis.
(31) Hæc omnia pene Ferretus transfert ad monachos. quem vide *hic.*
(32) Atqui nihil potest servi voluntas in iis, quæ sunt Juris civilis. *l.* 32. *Infr. de reg. jur.* Jure autem civili adquiritur possessio. §. 3. *Inst. per quas personas cuique.* invito. §. *pen. Inst. de usucap.*
(33) An Titio? utique, si ratum habeat. *arg. l.* 24. *supr. de negot.* Accurs. hoc tamen negat. Soc. *hic. num.* 4.

remve (1) possessio nobis adquiritur. cum autem suo nomine nacti fuerint possessionem (2), non cum ea mente, ut operam (3) duntaxat suam accommodarent: nobis non possunt adquirere (4). Alioquin, si dicamus, per eos non adquiri nobis possessionem, qui nostro nomine accipiunt; futurum, ut neque is possideat, cui res tradita sit, quia non habeat animum possidentis; neque is qui tradiderit, quoniam cesserit possessionem.

§. 21. Si jusserim venditorem procuratori rem tradere (5), cum ea in præsentia sit: videri [mihi] traditam Priscus ait. idemque esse, si nummos debitorem jusserim alii dare: *Non est enim corpore et actu necesse apprehendere possessionem*, *sed etiam* (6) *oculis* (7) *et affectu*. et argumento esse eas res, quæ propter magnitudinem ponderis moveri non possunt, ut columnas: nam pro traditis [eas] haberi (8), si in re præsenti consenserint; et vina tradita videri, cum claves (9) cellæ vinariæ emptori traditæ fuerint.

§. 22. Municipes per se nihil possidere possunt, quia uni (10) consentire non possunt (11).

† Forum autem et basilicam (12), hisque similia non possident: sed promiscue his utuntur. Sed Nerva filius ait, per (13) servum, quæ peculiariter adquisierit, et possidere et usucapere posse. sed quidam contra putant: quoniam ipsos servos non possideant.

2. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

SEd hoc jure utimur, ut et possidere, et usucapere (14) municipes possint: idque eis et per servum, et per liberam (15) personam (16) adquiratur.

De rebus corporalibus. 1. *De animo et corpore.* 2. *De parte incerta.* 3. *Quomodo adquiritur possessio.* 4. *De pluribus causis possidendi vel dominium habendi.* 5. *De pluribus possessoribus.* 6. *De animo et corpore.* 13. *De rebus mobilibus et de custodia.* 14. *De feris et piscibus.* 15. *De avibus.* 16. *De columbis et apibus*, *et quæ ire et redire solent.* 17. *De loco occupato a flumine vel mari.* 18. *De contrectatione rei depositæ*, *et animo inficiandi.* 19. *Neminem sibi ipsi causam possessionis mutare posse.* 20. *De re vendita depositario vel commodatario.* 21. *Divisiones et species possessionis.*

3. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

POssideri autem possunt, quæ sunt corporalia (17).

§. 1. Et apiscimur (18) possessionem corpore, et animo (19); neque per se animo, aut per se corpore (20). † Quod autem diximus, *et corpore*, *et animo adquirere nos debere possessionem*, non utique ita accipiendum est, ut qui fundum (21) possidere velit, omnes glebas circumambulet: sed sufficit quamlibet partem (22) ejus

(1) Generalem (non id admittunt in causis beneficialibus Canonistæ. *Gloss. in c. si tibi*, *de præb. in* 6.) adquiritur domino sc. idque sine cessione (si possessio fuit adquisita actu naturali, puta traditione, non civili, ut stipulatione, *l.* 38. §. 17. *Infr. de verbor. oblig.*) eatenus, ut si postea possessionem suo nomine defendere velit, a nobis expelli, denegato omni interdicto, possit.

(2) Aliud est in dominio: quia tunc licet procurator nolit nobis adquirere, sed aliis, sufficiet in eo tamen ipsius animus procuratori tradere volentis: ideoque dolus vel malitia non nocebit. *l.* 13. *supr. de donat.* aliud dixi in dominio, quam in possessione, licet contradicat glossa. Nam *hic. et* §. 19. de possessione loquitur, *d. l.* 13. *supr. de donationib.* de dominio. Cur aliud? an quod dominium idem numero transfertur in eum in quem transferre volumus. *l.* 19. *l.* 20. *supr. ex quib. caus. major.* possessio non item, ut sentiunt omnes pene post Cumanum? An quod possessio facile amitti potest, id autem quod nostrum est, sine facto nostro in alium non transfertur, ut vult *Zasius*? sic sentio, non omnium rationem reddi posse.

(3) Animi et corporis: non autem corporis tantum, ut in §. 21. *infr. h. t.*

(4) Nobis scil.

(5) Hoc casu nudum corporis ministerium procurator nobis præstat, non animi, ut in §. 20. *supr. h. t.*

(6) Oculis etiam et nudo aspectu possessionem ab alio traditam adquirimus. *Goth.* Adde casum. *l.* 18. §. 2. *infr. h. t. l.* 79. *infr. de solut. l.* 9. §. 9 *Supr. de adq. rerum domin. l.* 47. *supr. de contrah. empt.* Donell. 5. *comment.* 9. Ans.

(7) Hinc Tertullianus *lib. de velandis virginibus*. Nuptias ait de aspectu et animo fieri, quemadmodum et stuprum. vide Hotom. 12. *Illustr.* Oculis gulosis sunt, qui edenda nimis sollicite spectant. Seneca, 3. *Natural.* 18. Oculis parricidæ sunt gladiatorum spectatores. Cyprian. *epist.* 1.

(8) Verbum, *haberi*, fictam traditionem innuit, ut et superius et inferius *videri*. Hujusmodi verba fictionis notæ sunt. *l.* 12. *infr. de vi*, *et vi.* An ficta possessio hinc orietur, quemadmodum ex falso nihil nisi falsum sequi dicimus? Non orietur: falsum enim semper est falsum. Fictio vero veritatem aliquam secum trahit. *l.* 6 §. 1. *infr. de precario. l. unic. C. de rei uxor. act.* Modus adquirendi fictus est: res tamen ipsa est.

(9) *l.* 74. *supr. de contrah. empt. l.* 9. §. 6. *supr. de adq. rer.* §. 45. *Inst. de rer. divis.*

(10) Universi. *Hal.*

(11) Vel dolum committere. *l.* 15. §. 1. *supr. de dolo.* stricto jure vel facile: utiliter secus. *l.* 2. *infr. h. t.* Quæ difficillima, pene impossibilia habentur *l.* 125. *infr. de verb. sign.*

(12) Basilica dicitur ἀπὸ τοῦ βασιλέως. Festus. est autem locus amplus usibus publicis destinatus.

(13) *l.* 97. *supr. de cond. et demonstr. l. un.* §. 1. *supr. de libert. municip. et universit.* adde *l.* 160. §. 1. *infr. de reg. jur.*

(14) Et etiam agere ad exhibendum. *l.* 7. §. 3. *supr. ad exhib.*

(15) Universitatem personam esse repræsentatam, nec esse veram personam, sed fictam, hinc colligunt.

(16) Procuratorem scil. generalem, vel specialem et syndicum: eos qui regunt universitatem: quin et ipsos subditos. Quid si universitas ad unum sit redacta? Is adhuc possidere potest. vide *l.* 7. *in fin. supr. quod cujuscunque.* civiliter saltem: nisi dicamus cum Baldo et Zas. *hic. n. ult.* Ecclesia destructa Ecclesiæ possessionem civilem manere apud Christum: et ita nunquam præscribi adversus Ecclesiam quantumvis disjectam.

(17) Hinc Festus: non est possessio vera, nisi (hæc enim duo postrema vocabula Festi fragmentis restituo) de rebus quæ tangi possunt. Et Theophilus: νομὴ μέν ἐστι σωματικοῦ πράγματος. An incorporalia possideri possunt? quasi possidentur. vide *l.* 4. §. 27. *infr. de usurpat.* Goth. Hanc *l.* 3. *cum l.* 8. *infr. h. t.* conciliat Charond. *lib.* 2. *verisimil. cap.* 5. Adde Duaren. *hic.* Ans.

(18) Apisci vel adipisci possessionem est incipere possidere.

(19) Copulative scilicet vel conjunctim. §. 3. *infr. h. t.*

(20) Nisi quis custodem rei adquisitæ apposuerit, *l.* 51. *infr. h. t.* nisi traditione clavium, *l.* 1. §. 21. *supr. h. t.* nisi quis constituat, et dicat se nomine meo possidere. *l.* 18. *infr. h. t.* item traditione instrumenti, *l.* 1. *C. de donat.* rei donatæ retento usufructu, *l.* 28. *C. de donat.* cum mutatur causa traditionis, *l.* 9. *in fin. supr. de reb. cred.* in societate omnium bonorum, *l.* 2. *supr. pro soc.* si quis adoptaverit, *l.* 16. *infr. de precario.* si monialis rapta sit, *l.* 54. *C. de Episcop.* (de quo tamen dubitari possit) nisi Lex vel statutum possessionem transferat ipso jure. *l.* 11. *supr. de liberis. l.* 14. *supr. de suis.* Ut apud Gallos, *le mort saisit le vif.* nisi incorporalia et jura apprehendantur, nisi res denique in ea sit causa, ut nondum possideri possit. *l.* 12. *in fin. l.* 13. *infr. de reb. auct.* Porro is, qui oculis possessionem apprehendit, non omnino sine corpore apprehendit. Pars enim corporis, oculus. An per investituram factam a principe ex certa scientia, privilegio, aut publico jure transfertur possessio? negat Ferretus *hic num.* 15.

(21) Vel rem mobilem, puta ligna, hominis partem, *l.* 21. *infr. de furt.* decimas. Quid, in hereditate, quæ jus universale continet? vide Senec. 6. *de benefic.* 5 possessionem singularum rerum adquirendam esse tradit Ferret. *n.* 31. Ideoque jussus in possessionem fundorum debitoris mitti, unius fundi possessione reliquos minime possidebit. *Zas. hic. n.* 26. adde §. 22. *infr. h. t.*

(22) Possidetur totum, cum particula possidetur Apprehensione partis fundi, censetur possessio totius fundi (etiam ejus, quod per alluvionem adjicitur) adprehensa nec opus est circumambulare omnes glebas. Sic apprehenso universo integrali vel continente, censentur apprehendi omnia comprehensa et contenta sub illo universali.

fundi introire, dum mente et cogitatione [hac] sit, uti totum fundum usque ad terminum velit possidere.

§. 2. Incertam (1) partem rei possidere (2) nemo potest: veluti si hac mente sis, ut quidquid (3) Titius possidet, tu quoque velis possidere.

§. 3. Neratius et Proculus, [et] solo animo non posse nos adquirere possessionem, si non antecedat naturalis possessio. Ideoque si thesaurum in fundo meo positum sciam, continuo me (4) possidere, simul atque possidendi affectum habuero: quia, quod desit (5) naturali possessioni, id animus implet. ┼ Cæterum quod Brutus et Manilius putant, eum, qui fundum longa possessione cepit, etiam thesaurum cepisse, quamvis nesciat in fundo esse: non est verum. is enim, qui nescit (6), non possidet thesaurum, quamvis fundum possideat: sed et si sciat, non capiet longa possessione; quia (7) scit alienum (8) esse. ┼ Quidam putant, Sabini sententiam veriorem esse: nec alias eum qui scit, possidere, nisi (9) si loco motus (10) sit; quia non sit sub custodia nostra. quibus consentio.

§. 4. Ex plurimis causis (11) possidere eandem rem possumus (12), ut quidam putant (13): et eum qui usuceperit (14), et pro emptore, et pro suo possidere, sic enim et si ei qui pro emptore possidebat, heres sim, eandem rem, et pro emptore, et pro herede possideo (15): nec enim, sicut dominium non (16) potest nisi ex una (17) causa contingere, ita et possidere ex una duntaxat causa possumus (18).

§. 5. Ex contrario plures eandem rem in solidum possidere non possunt (19). Contra naturam COEppe (20) est, ut cum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere videaris. ┼ Sabinus tamen scribit, eum qui precario dederit, et ipsum possidere (21), et eum qui precario acceperit (22). ┼ Idem Trebatius probabat existimans, posse alium juste, alium injuste possidere: [duos] injuste, vel duos juste non posse. [quem] Labeo reprehendit: quoniam in summa possessionis non multum interest, juste quis, an injuste possideat. quod est verius: non magis enim eadem (23) possessio apud (24) duos esse potest, quam ut tu stare videaris in eo loco (25), in quo ego sto; vel in quo ego sedeo, tu sedere videaris.

§. 6. In amittenda quoque possessione affectio ejus, qui possidet, intuenda est. Itaque si in fundo sis, et tamen nolis eum possidere: protinus amittes possessionem. ┼ Igitur amitti et animo solo (26) potest (27), quamvis adquiri non potest.

§. 7. Sed et si animo solo possideas, licet (28) alius in fundo sit, adhuc tamen possides.

§. 8. Si quis nunciet, domum a latronibus occupatam, et dominus timore (29) conterritus, noluerit (30) accedere: amisisse eum possessionem placet. ┼ Quod si servus vel colonus, per quos (31) corpore possidebam, decesserint [discesserintve]: animo retinebo possessionem.

§. 9. Et si alii tradiderim (32), amitto possessio-

(1) Incertum est, quod nescitur, quid, quale, quantumque sit aut fuit. *l.* 74. 75. *infr. de verbor. oblig.*

(2) De traditione rei incertæ dicam ad *l.* 26. *infr. h. t.*

(3) Hoc utique incertum est, et quota rei, et loco. Certa res possidetur, cujus qualitas et locus exprimitur. adde *l.* 26. *infr.h.t.*

(4) Plato 1. *de leg.* Thesaurum inventoris non vult fieri, sed deum consuli.

(5) Propter adjunctum affectum, et animum toleratur defectus in naturali possessione.

(6) Thesaurus, licet sit in fundo reconditus, non tamen ab ignorante possidetur. Qui nescit vel ignorat, non possidet, id est, non potest incipere possidere. Qui vero non possidet, non usucapit.

(7) Qui scit alienum, non usucapit.

(8) Id est, nescit dominum rei; et sic vox *thesaurus*, hic improprie sumitur.

(9) Thesaurus cum fundo non possidetur, nisi loco motus sit.

(10) Res non dicitur inventa, nisi apprehensa sit. *l.* 13. *C. de fidejuss.*

(11) Id est, titulis, ut ita loquamur, compatibilibus, et habilibus ad usucapiendum.

(12) Imo, non possumus. vid. *l.* 4. *C. de contr. empt.*

(13) *l.* 25. §. 7. *supr. familiæ.*

(14) Id est, inchoaverit usucapere.

(15) Et ita ex duabus causis ex diverso tempore concurrentibus, et ex diversis personis potest quis uti, qua earum voluerit. vide Socin. *hic. n.* 14.

(16) *l.* 14. §. 2. *in fin. infr. de except. rei jud. l.* 159. *infr. de regul. jur.* §. 6. *Inst. de leg.*

(17) Quod nostrum est, in dominio nostro esse amplius non potest. Dominium non potest adquiri ex duabus causis: quia illud, quod est jam perfectum, novam formam non recipit: Nemo potest rei suæ dominium adquirere.

(18) Licet in adquirendo dominio plures causæ concurrant, una tamen præfertur. Adde titulum *pro emptore*, et titulum *pro suo.* Recte dicuntur plures causæ, si spectes possessionem vel dominium: effectu namque censentur una. Potest tamen, qui utile dominium habet, adquirere directum ex alio: alias imitationes vide apud *Zas. hic. n.* 32. *et seq.*

(19) Eodem respectu. *l.* 5. §. *ult. supr. commodati. l.* 19. *infr. de precar.* Imo possunt, *l.* 15. §. 4. *infr. de precar.* Solve: Lex illa sumpta est ex libris Sabini, cujus opinio hic reprehenditur. Quinimo possunt, *l.* 3. *infr. uti possidetis.* solve: Lex etiam illa ex Trebatio et Sabino sumpta est. vide quæ *ib.* notavi. At enim tertio dixeris posse. *l.* 15. §. 18. *supr. de damno.* solve: plures ibi mittuntur, ut custodiant, non ut possideant: post secundum decretum, pro suis partibus posident. vide Cujac. 9. *observat.* 32. Idem in duobus depositariis, commodatariis, usufructuariis. Vasallus ab altero vasallo infeudatus cum alio possidet, diverso tamen respectu: creditor et debitor fundum pignoratum simul possident, secundum quid. *l.* 1. §. 15. *supr. h. t.* possunt quoque duo affectu vel ex apparentia possidere, cum tamen unus eorum verus sit possessor: Sic maritus secundum quid et exercitio dotem possidet, uxor vero proprietate. Potest etiam prædo possidere absentis bona, sed inefficaciter. potest quoque penes unum (puta dominum) esse possessio directa, penes alium (vasallum, emphyteutam) subalterna. An penes usufructuarium sit possessio, an detentio, vide Zas. *hic. n.* 28.

(20) Quippe. *vulg. Hal.*

(21) *l.* 4. §. 1. *infr. de precario.*

(22) Et ita duo possiderent. *d. l.* 15. §. 4. *infr. de precario.*

(23) *c.* 9. *de probat.*

(24) Adde *l.* 15. *supr. de statu.*

(25) Corpus unum, ut in duobus locis, *ut hic.* et *l.* 5. *in fin. supr. commodati.* ita duo corpora in uno loco esse non possunt. Corpora se occupare et simul esse, natura non permittit. Dimensiones nequeunt se invicem subire. Sic dimensio suum locum occupat, ut obstaculo sit, ne quævis alia dimensio, et quodvis aliud corpus, pariter unaque cum ea eundem locum occupare ac replere possit. Penetratio dimensionum natura est impossibilis: nam si duarum potest esse substantiarum penetratio, et trium et quatuor et infinitarum esse poterit Par enim in iis omnibus casibus militat ratio. Quod si ita foret, nulla rerum corporearum inter se esset discriminatio, sed ipsarum inter se invicem confusa commixtio: quam evitandam natura cujusque rei suo motu satis superque demonstrat. Et hæc quidem philosophi verissime docent.

(26) *l.* 44. *in fin. infr. h. t.* cur non utroque, ut in adquirendo, ut duorum invicem contrariorum eadem sit ratio? *Goth.* vide Ant. Cont. *lib.* 1. *disp. cap.* 12. Fachin. *lib.* 8. *contr. cap.* 21. Ans.

(27) Imo non potest. vide *l.* 8. *infr. h. t.*

(28) *l.* 6. *in fin. l.* 25. *in fin. infr. h. t.*

(29) Solo citra periculum vitæ: nam si periculum vitæ timet, aliud dicendum est. *l.* 4. *C. h. t.*

(30) *l.* 7. *infr. h. t.*

(31) Per servi et coloni corpus possidemus.

(32) Et si alii tradiderint. *Hal.* at si alii tradiderint. Cujac. *C. hoc. tit.*

nem (1). Nam constat possidere nos donec aut nostra voluntate discesserimus, aut vi dejecti fuerimus.

§. 10. Si servus, quem possidebam, pro libero se gerat, ut fecit Spartacus (2), et judicium liberale pati paratus sit: non videbitur a domino possideri, cui se adversarium præparat. sed hoc ita verum est, si (3) diu (4) in libertate moratur: alioquin si ex possessione servitutis in libertatem reclamaverit, et liberale judicium imploraverit, nihilo minus in possessione mea est (5), et animo eum possideo, donec liber fuerit pronunciatus (6).

§. 11. Saltus (7) hybernos (8) æstivosque animo possidemus, quamvis certis (9) temporibus eos relinquamus.

§. 12. Cæterum animo nostro, corpore (10) etiam alieno possidemus: sicut diximus (11) per colonum et servum. Nec movere nos debet, quod quasdam [res] etiam ignorantes possidemus, id est, quas servi peculiariter paraverunt: nam videmur eas eorundem et animo (12) et corpore possidere.

§. 13. Nerva filius, res mobiles (13), excepto (14) homine (15), quatenus (16) sub custodia nostra sint, hactenus possideri: id est quatenus, [si] velimus, naturalem possessionem nancisci [possumus]. Nam pecus simul atque aberraverit, aut vas ita exciderit ut non inveniatur, protinus desinere a nobis possideri, licet a nullo possideatur. dissimiliter atque si sub custodia mea sit, nec inveniatur: quia præsentia ejus sit, et tantum cessat (17) interim diligens inquisitio.

§. 14. Item feras bestias, quam vivariis (18) incluserimus, et pisces, quos in piscinas (19) conjecerimus, a nobis possideri (20). † Sed eos pisces, qui in stagno sint, aut feras, quæ in sylvis circumseptis (21) vagantur (22), a nobis non (23) possideri: quoniam relictæ sint in libertate naturali. alioquin, etiam si quis sylvam emerit, videri eum omnes feras possidere: quod falsum est.

§. 15. Aves autem possidemus, quas inclusas habemus (24), aut si quæ mansuetæ factæ, custodiæ nostræ subjectæ sunt.

§. 16. Quidam recte putant, columbas quoque, quæ ab ædificiis nostris (25) [volant], item apes, quæ ex alveis (26) nostris evolant, et secundum consuetudinem redeunt (27), a nobis possideri.

§. 17. Labeo et Nerva filius responderunt, desinere me possidere eum locum, quem flumen (28) aut mare occupaverit (29).

§. 18. Si rem apud te depositam, furti faciendi causa contrectaveris, desino possidere. sed si eam loco non moveris, et inficiandi animum habeas, plerique veterum, et Sabinus et Cassius recte responderunt, possessorem me manere: *quia furtum sine contrectatione* (30) *fieri non potest, nec animo furtum admittatur.*

§. 19. Illud quoque a Veteribus præceptum est, neminem (31) sibi ipsi causam possessionis mutare (32) posse.

§. 20. Sed si is qui apud me deposuit vel commodavit, eam (33) rem vendiderit mihi vel donaverit, non videbor causam possessionis mihi mutare, qui ne possidebam quidem.

§. 21. *Genera* (34) *possessionum* tot sunt, quot et causæ adquirendi ejus, quod nostrum non sit: velut *pro emptore*, *pro donato*, *pro legato*, *pro dote*, *pro herede*, *pro noxæ dedito*, *pro suo*. sicut in his, quæ terra, marique, vel ex hostibus capimus, vel quæ ipsi, ut in

(1) Naturalem et civilem: naturalem, quia aliis possidet: civilem, quia civilis naturalem non habet, cui incumbat. *Socin.*

(2) Forte is est qui cum Crasso depugnavit, vide Plutarch. *in Crass.* vide Livii *Epitomen.* 95. 96. 97. meminit Spartaci Cicero *ad Atticum* 2. et 5. *Verrina et de Haruspicum responsis.* Florus, 3. *cap.* 20. Velleius 2.

(3) Servus pro libero se gerens, dominum proprietate non exuit, nisi diu moretur in libertate, vel liber esse judicatus fuerit.

(4) An decem annis inter præsentes, et viginti inter absentes, *l.* 16. §. 3. *supr. qui, et a quibus?* an biennio, *arg. l.* 8. *C. de omni agro deserto?* postremum ait Zasius, *hic num.* 4.

(5) *l.* 12. §. 3. *supr. de usufruct.*

(6) Lata sententia pro libertate, dominus statim privatur possessione.

(7) Quod hic dicitur de saltibus, ad omnia prædia pertinet. *l.* 1. §. 25. *Infr. de vi, et vi.*

(8) In quibus pecora hyeme vel æstate pascuntur.

(9) Saltus hybernos et æstivos animo retinemus. *l.* 44. *in fin. l.* 46. *l.* 47. *infr. h. t. l.* 1. §. 25. *infr. de vi, et vi.* Paul. 5. *sent.* 2. §. 1. Harm. 3. §. 65.

(10) In summa possessionem adquirimus animo et corpore: animo, utique nostro; corpore, nostro vel alieno. Paul. 5. *sent.* 2. §. 1.

(11) §. 8. *supr. h. t.* §. 5. *Inst. de interdictis.*

(12) Res peculiares animo et corpore servorum possidemus. *l.* 44. §. 1. *infr. h. t.*

(13) *l.* 47. *infr. h. t.*

(14) Ne alioquin sit in potestate servi, quotiens et quando voluerit, eum possideamus necne.

(15) Mobilium rerum nomine servos comprehendi, hinc collige.

(16) §. 3. *supr. h. t.*

(17) Præsens res satis dicitur, quam habere possumus, si eam diligenter quærimus.

(18) *l.* 62. §. 1. *Supr. de usufr.* Vivaria, sunt septa quædam loca, in quibus feræ vivæ pascuntur, Græci παραδείσους vocant. Antiqui Romani appellabant roboraria, 2. Gell. 2. et leporaria, Varro, 3. vivaria aprorum et ferarum sylvestrium primus Fulvius Hirpinus instituit in Tarquinensi. 8. Plin. 52. (Hujusmodi locum Varro, 3. *de re rustic. cap.* 13. θηριοτροφεῖον vocat) ostreorum Sergius Aurata in Baiano 9. Plin. 54.

(19) Piscinæ sunt, quæ in aqua dulci, et salsa, inclusos pisces habent ad villam, Varro 3. *de re rust.* 3. de piscinis vide eundem Varronem, 3. *de re rustic. c.* 17.

(20) At enim non sunt ædium, non sunt fundi? *l.* 15. *supr. de act. empt.* solve: Plura a domino possidentur, quam quæ sunt fundi.

(21) Videtur legendum, *non circumseptis.*

(22) Hinc illud Juvenalis, *Satyr.* 4. *Non dubitaturi fugitivum dicere piscem Depastumque diu vivaria Cæsaris.*

(23) Imo possideri videntur; venditis enim ædibus pisces qui sunt in piscina, venditoris sunt. *l.* 16. *l.* 17. *l.* 18. *supr. de act. empt.*

(24) Loca in quibus sunt inclusæ aves, aviaria et ornithones dicuntur. Varro, 3. *de re rust. c.* 3.

(25) Locus, in quo nutriuntur columbæ, περιστεροτροφεῖον dicitur Varroni, 3. *de re rustic.* 7.

(26) Locum in quo apes nutriantur, mellaria. μελιττῶνας et μελιτροφεῖα appellat Varr. 3. *de re rust.* 16. et apiaria, 2. Gell. 2.

(27) *l.* 5. §. 2. *supr. de adquir. rerum domin.*

(28) Inundatione diuturna perditur possessio.

(29) Diu scilicet, non ad paucos dies. et sic accipe *l.* 13. *in pr.* et *l.* 30. §. 3. *infr. h. t.* non ex consuetudine, ut in Ægypto.

(30) Furtum contrectatione fit, non solo animo. vide *l.* 22. *infr. de furt.*

(31) *l.* 5. *C. h. t. l.* 33. §. 1. *infr. de usurp. l.* 6. §. 3. *infr. de precar.*

(32) Possessionem ex justa in justam. *l.* 6. *Infr. h. t.* ex injusta in justam. *l.* 33. §. 1. *infr. tit. prox.* de injusta in injustam, *l.* 6. §. 1. *Infr. h. t.* de nulla in aliquam, *ut hic.* de quadam in nullam, *l.* 18. *infr. h. t.* de nulla in nullam. *l.* 10. *infr. h. t.* verti posse observa.

(33) *l.* 62. *supr. de evict.*

(34) Id est, species, ut *in fin. infr. h. t.* tot sunt tituli possidendi, quot possidendi occasiones, προφάσεις. *Theoph.* §. 3. *Inst. de interdict.*

rerum natura essent, fecimus. Et in summa magis unum genus est possidendi (1), species infinitæ.

§. 22. Vel etiam potest dividi possessionis genus in duas species, ut possideatur aut bona fide, aut non bona fide.

§. 23. Quod autem Quintus Mucius inter genera possessionum posuit, si quando jussu Magistratus rei servandæ (2) causa, vel quia damni infecti non caveatur [mitti], possidemus, ineptissimum est: nam qui creditorem rei servandæ causa, vel quia damni infecti non caveatur, mittit in possessionem, vel ventris nomine: non possessionem, sed custodiam (3) rerum et observationem concedit. et ideo cum damni infecti non cavente vicino, in possessionem missi sumus, si id longo tempore fiat, etiam possidere nobis, et per longam possessionem capere Prætor causa cognita permittit.

De filiofamilias.

4. ULPIANUS lib. 67. ad Edictum.

QUidquid filius peculiari (4) nomine apprehenderit, id statim (5) pater ejus possidet, quamvis ignoret in sua potestate filium. Amplius, etiam si filius ab alio tanquam servus possideatur, idem erit probandum.

De occupante rem sibi debitam.

5. PAULUS lib. 63. ad Edictum.

SI ex stipulatione tibi Stichum debeam, et non tradam eum, tu autem (6) nactus fueris possessionem: prædo es. Æque si vendidero, nec tradidero rem, si non voluntate mea nactus sis possessionem: non pro emptore possides, sed prædo es.

De clandestina possessione. 1. Si quis profecti ad nundinas possessionem occupaverit.

6. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

CLam *possidere* eum dicimus, qui furtive (7) ingressus est possessionem, ignorante (8) eo, quem sibi controversiam facturum suspicabatur, et ne faceret timebat. Is autem, qui cum possideret non clam, se celavit (9), in ea causa est, ut non videatur clam possidere. non enim ratio obtinendæ possessionis, sed origo nanciscendæ exquirenda est: nec quemquam clam possidere incipere, qui sciente aut volente eo, ad quem ea res pertinet, aut aliqua ratione bonæ fidei possessionem nanciscitur. Itaque, inquit Pomponius, clam nanciscitur possessionem, qui futuram controversiam metuens, ignorante eo, quem metuit, furtive [in] possessionem ingreditur.

§. 1. Qui ad nundinas profectus, neminem reliquerit, et dum (10) ille a nundinis redit, aliquis occupaverit possessionem, videri eum (11) clam possidere, Labeo scribit. Retinet (12) ergo possessionem is qui ad nundinas abiit. Verum si revertentem dominum non (13) admiserit, vi magis intelligi possidere, non clam.

7. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

ET si nolit in fundum reverti, quod (14) vim majorem vereatur, amisisse possessionem videbitur: et ita Neratius quoque scribit.

De animo et corpore.

8. IDEM lib. 65. ad Edictum.

QUemadmodum nulla possessio adquiri, nisi (15) animo et corpore potest (16): ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque (17) in contrarium actum est.

De eo, qui nostro nomine est in possessione.

9. GAJUS lib. 25. ad Edictum provinciale.

GEneraliter quisquis omnino nostro nomine sit in possessione, veluti procurator (18), hospes, amicus (19): nos possidere videmur.

De conductione et precario. differentia inter possidere, et esse in possessione.

10. ULPIANUS lib. 69. ad Edictum.

SI quis ante conduxit, postea precario rogaverit, videbitur discessisse a conductione (20). quod si ante rogavit, postea conduxit, conduxisse videbitur. potius enim hoc procedere videtur, quod novissime (21) factum est; et hoc Pomponius ait.

§. 1. Idem Pomponius bellissime tentat dicere, nunquid qui conduxerit quidem prædium, precario autem rogavit, non ut possideret, sed ut in possessione esset? est autem longe diversum. aliud (22) est enim possidere, longe aliud in possessione esse: denique rei servandæ causa, legatorum, damni infecti, non possident, sed sunt in possessione custodiæ (23) causa. quod si factum est, utrumque procedit.

§. 2. Si quis et conduxerit, et rogaverit precario, uti

(1) Sensus est: Si spectamus verum, directum ac postremum genus possidendi: nihil aliud illud fuerit, quam rei insistere naturaliter et possessionem detinere: sin vero utile; et ad utilitatem ipsam genus possidendi accommodabimus, civilis nascetur possessio: sin autem res quas possidemus, aliæ deprehendentur emptæ, aliæ donatæ, et sic infinitæ causæ possidendi fuerint: sin vero formam possidendi spectabimus; bona fide, vel mala, §. 22. *infr. h. t.* possidebimus. Cæterum de duplici possessione, naturali et civili, vide Cujac. 9. *obs.* 33.

(2) *l.* 10. §. 1. *infr. h. t. l.* 12. *infr. quibus ex caus. l.* 9. *in fin. supr. de rei vind.*

(3) *l.* 5. *supr. ut in poss. leg. l.* 15. §. 20. *supr. de damno.* vide Cicer. *pro Quintio.*

(4) *l.* 1. §. 5. *supr. h. t.*

(5) Vide *l.* 19. *infr. de reg. jur.*

(6) *l.* 3. *supr. l.* 7. *l.* 9. *C. h. t.*

(7) Clam possidet, qui vacuam possessionem furtim re ipsa, et, ut quidam nostri loquuntur, actualiter, ignorante eo cujus interest, ac metuens sibi moveri ejus controversiam, nulla denique ratione motus, apprehendit.

(8) Clam etiam possidere dicitur, qui citra judicis auctoritatem ubi ea necessaria est, aut non servata publica consuetudine, possidet.

(9) *l.* 40. §. 2. *Infr. h. t.*

(10) *l.* 3 §. 6. *Supr. l.* 8. *l.* [illegible] *in. l.* 46. *infr. h. t.*

(11) Occupatorem.

(12) Vide Zasium, 2. *respons.* 38.

(13) *l.* 3. §. 14. *Infr. de vi, et vi.*

(14) *l.* 3. §. 8. *supr. h. t.*

(15) *l.* 3. §. 1. *supr. l.* 44. *in fin. Infr. h. t. l.* 153. *infr. de reg. jur.* Paul. 5. *sent.* 2. §. 1. §. 5. *in fin. Inst. de Interdict.*

(16) Vide Vaconium *lib.* 2. *declarat.* 42. Menchacensem *controv. illustr. c.* 69 Gilbertum Regium *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν. *cap.* 19. Mod.

(17) *l.* 35. *infr. de regul. jur.* Ans. Imo solo animo amitti potest, *l.* 3 §. 6 *supr. h. t.* vel animo, vel corpore, *l.* 44. *in fin. infr. h. t.* Solve: si possessionis amissionem inchoaveris a corpore et corporis et animi actus requiritur. sin ab animo incipis amissionem, solus animus sufficiet. ideoque prudenter addita est in *d. l.* 153. *infr. de reg. jur.* particula *fere.*

(18) *l.* 20. *in fin. supr. de adquir. rer.*

(19) Colones, *l.* 3. §. 12. *supr. h. t.* inquilinus, *l.* 25. §. 1. *infr. h. t.* aliquis denique, §. 5. *Inst. de Interdict.*

(20) Igitur mercedem non debebit; est enim precarium species liberalitatis. *l.* 1. §. 1. *infr. de precar.*

(21) Non tantum in ultimis voluntatibus, sed et in contractibus attenditur ultima voluntas.

(22) Aliud est possidere; aliud, in possessione esse, minus est hoc, quam illud.

(23) Missus in possessionem legati aut damni infecti causa, non tam possidet, quam custodit.

possideret : si quidem nummo (1) uno conduxit, nulla dubitatio est, quin ei precarium solum teneat : quia conductio (2) nulla est, quæ est in uno nummo. sin vero (3) pretio (4), tunc distinguendum quid prius factum est.

De auctoritate Prætoris.

11. PAULUS lib. 65. ad Edictum.

JUste possidet (5), qui auctore Prætore possidet.

De usufructuario. 1. *Differentia proprietatis et possessionis uti possidetis. De rei vindicatione.*

12. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

NAturaliter (6) videtur (7) possidere is qui usumfructum habet.

§. 1. Nihil (8) commune (9) habet proprietas (10) cum possessione (11) : et ideo non (12) denegatur ei Interdictum uti possidetis, qui cœpit (13) rem vindicare. non enim videtur possessioni renunciasse, qui rem vindicavit (14).

De lapidibus in flumen demersis. De fugitivo. 1. *De accessione possessionis.*

13. IDEM [lib.] 72. ad Edictum.

POmponius refert, cum lapides (15) in Tiberim demersi essent naufragio (16), et post tempus extracti (17) : an dominium in integro fuit per id tempus, quo erant mersi ? Ego dominium me retinere puto, possessionem non puto. Nec est simile fugitivo (18) : namque fugitivus idcirco a nobis possideri videtur, ne ipse (19) nos privet possessione : at in lapidibus diversum est.

§. 1. Cum quis utitur adminiculo (20) ex persona auctoris (21) : uti debet cum sua causa suisque (22) vitiis (23). denique addimus in accessione de vi, et clam, et precario (24) venditoris.

§. 2. Præterea quæritur, si quis hominem venditori redhibuerit ; an accessione uti possit ex persona ejus ? et sunt, qui putent, non posse : quia venditionis est resolutio, redhibitio (25). alii emptorem (26) venditoris accessione usurum, et (27) venditorem (28) emptoris : quod magis probandum puto.

§. 3. Si liber homo vel alienus servus, cum bona fide servirent, comparaverint, et alii adquisierint possessionem : neque liberum, neque servi dominum, debere uti accessione.

§. 4. Quæsitum est, si (29) heres prius non possederat, an testatoris possessio ei accedat ? Et quidem in emptoribus possessio interrumpitur, sed non (30) idem in heredibus plerique probant : quoniam plenius est jus successionis, quam emptionis. sed subtilius est, quod in emptorem, et in heredem (31) id quoque probari.

§. 5. Non autem ea tantum possessio testatoris heredi procedit, quæ morti fuit injuncta : verum ea quoque, quæ unquam (32) testatoris fuerit.

§. 6. In dote quoque, si data res fuerit, vel ex dote

---

(1) *l.* 46. *supr. locati.* adde *l.* 66. *in fin. supr. de jure dot.*

(2) *d. l.* 46.

(3) *l.* 2. *supr. locati.*

(4) Vide Cujac. 4. *obs.* 26.

(5) Et comparat, *l.* 137. *infr. de reg. jur. l.* 14. §. 1. *supr. de relig.* et facit, qui auctore Magistratu facit, *l.* 3. §. 1. *supr. quod metus causa l.* 167. *in fin. infr. de reg. jur.* adde *l.* 29. *in fin. infr. de novationib.*

(6) *l.* 49. *infr. h. t.*

(7) Verbum πλαστικόν· nec enim omnis qui videtur possidere, etiam possidet. Debitor pignus possidere videtur et usucapere : nec tamen possidet. Usufructuarius, quia percipit rei emolumentum, possidere videtur : sed quia Interdicta possessoria ei non accommodantur, quæ cæteris qui sunt in possessione, non vere possidet quin is qui retinet sibi usumfructum, tradere dicitur, quia qui retinet usumfructum, alii (puta domino) non sibi possidet. vide Cujac. 9. *obs.* 33. *in fin.*

(8) Imo quædam habet : Est enim utrumque jus incorporale : a possessione dominium incipit, *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.* per easdem personas adquiritur. *Inst. per quas personas cuique. Instit. per quas personas nob.* Proprietas a possessione non separatur. *l.* 8. *C. h. t.* Tentari potest loco hujus vocis legendum esse *nonnihil*, ut hæc sententia sit : ea communionem inter se habent aliquam, quorum alterum alteri subsidio est : loco rei vindicationis, quæ datur proprietatis nomine, Interdicto (quod datur ad possessionem) uti quis potest. Igitur proprietas et possessio nonnihil, id est, aliquid commune inter se habent : potest tamen et hoc recte colligi. Qui rem vindicat, non renunciat ejus possessioni : non sunt igitur eadem, proprietas et possessio : nam si essent idem, renuncians rei vindicationi, non posset deinceps possessorio agere, vel Interdicto uti. *Goth.* Vide Govean. *lect. lib.* 1. *cap.* 3. Zanger. *de except. part. c.* 1. 2. *num.* 325. Charond. *verisimil. lib.* 1. *cap.* 6. Ans.

(9) Separanda est possessio a proprietate. *l.* 52. *infr. h. t. l.* 2. §. 2. *infr. de interdictis. l.* 1. §. 2. *infr. uti possidetis.* Stulta, inquit Seneca, mortalium avaritia proprietatem possessionemque discernit. vide Cujac. 7. *obs.* 38.

(10) Seu dominium.

(11) Hunc §. accurate explicant Alciatus, Ripa, Ferretus et Corasius, et repetiit eundem Joann. Bolognet. vide præterea Vandum *lib.* 2. *variar. quæst. c.* 4. Vaconium *lib.* 2. *declar. jur. civil. declar.* 43. *et* 44. Mod.

(12) Remedium retinendæ possessionis potest cumulari cum petitorio. Intentans petitorium non renunciat possessorio.

(13) An pendente judicio petitorio, agi possit possessorio ? vide *l.* 18. §. 1. *infr. de vi, et vi armata.* vide Hotom. 29. *Illustr. quæst.*

(14) Sensus hujus paragraphi is est. Si egero vindicatione, ac si non possiderem, cur non jure meo melius cognito licebit mihi tantisper, dilato illo judicio, mutataque formula, *uti possidetis* experiri ? Cujac. 7. *obs.* 38. vide Socin. *reg.* 124.

(15) An idem in immobilibus ? interdum. vide *l.* 12. *in fin. infr. de reb. auctor.*

(16) *l.* 21. §. 1. *et* 2. *infr. h. t. l.* 58. *supr. tit. prox.*

(17) Res mobilis sic amissa, ut non facile inveniri possit, non dominium, sed possessionem, nobis eripit.

(18) Cujus neque dominium, neque possessionem amitto. *l.* 1. §. 14. *supr. h. t.*

(19) Id est, ne in ejus potestate sit positum, ut in *l.* 27. §. 1. *in fin. supr. ad leg. Aquil.*

(20) Id est, jure aliquo, accessione. Accessio est conjunctio temporum auctoris et successoris ad perficiendam usucapionem.

(21) Auctor est is, a quo causam jusque habeo : atque ita mihi emptori auctor est venditor, mihi donatario donator.

(22) Suo incommodo, *l.* 10. *infr. de reg. jur. c. cum quis. de reg. in* 6. sua conditione. *l.* 23. *in fin. supr. de manum.*

(23) Omnibus et personalibus et realibus : nam vitia realia rem sequuntur et eos qui rem contrectant : personalia, ad successorem etiam descendunt, nec tolli possunt, nisi successor per triennium præscripsit. de quibus vide quæ notavi ad *Novell.* 119. *cap.* 7. *in fin.*

(24) His tribus mala fide possidemus, quæ Rhetores Græci ita vertunt. βίᾳ, ἢ λάθρᾳ, ἢ ἀπάτῃ vide Cujac. 12. *obs.* 33.

(25) Redhibitione solvitur venditio.

(26) *l.* 6. *infr. de diversis temporal.*

(27) Quod juris est in contractu, idem juris est in distractu : ergo utrobique consensus partium intervenire debet. An laudimia in distractu debebuntur, si in contractu debentur ? negat Molinæus, 1. *consuet.* 24. §. 15. *et seqq.*

(28) *l.* 19. *infr. de usurp.*

(29) Si primus heres possideret. *Haloand.*

(30) Imo, idem. *infr. h. t.*

(31) Sensus est possessionem testatoris heredi prodesse, si medio tempore res a nullo possessa fuerit. *l.* 20. *infr. de usurp.*

(32) Quæ nunquam. *Hal.* Demus Titium rem testatori vendidisse, nec tradidisse ? Hujus rei possessio, licet nunquam testatoris fuit, heredi tamen suffragatur. *l.* 14. *in pr. infr. de usurp.* atque ita, heres non modo potest suæ possessioni jungere possessionem, quæ fuit apud defunctum tempore mortis, sed et quæ post fuit apud hereditatem vacantem.

recepta: accessio (1) dabitur (2), vel marito, vel uxori.

§. 7. Si is, qui precario concessit, accessione velit uti ex persona ejus cui concessit: an possit, quæritur? Ego puto, eum qui precario concessit, quamdiu manet precarium, accessione uti non posse (3): si tamen receperit possessionem rupto (4) precario, dicendum esse (5) accedere possessionem ejus temporis, quo precario possidebatur.

§. 8. Ex facto quæritur, si quis manumissus, ex causa peculiari habeat rem, non concesso sibi peculio: deinde dominus velit, retracta possessione, accessione uti, an possit? et placuit, non esse dandam hanc accessionem, quæ (6) clam habita est prædone possidente.

§. 9. Si jussu judicis res mihi restituta sit, accessionem esse mihi dandam (7) placuit.

§. 10. Sed et legatario (8) dandam accessionem ejus temporis, quo fuit apud testatorem, sciendum est.

† An heredis possessio ei accedat, videamus? Et puto, sive pure, sive sub conditione, fuerit relictum, dicendum esse, id temporis, quo heres possedit ante existentem conditionem vel restitutionem rei legatario proficere. Testatoris autem semper proderit legatario, si legatum vere fuit vel fideicommissum.

§. 11. Sed et is, cui res donata est, accessione utetur ex persona ejus, qui donavit.

§. 12. Accessiones in eorum persona locum habent, qui habent (9) propriam possessionem: cæterum accessio nemini proficit, nisi ei qui ipse possedit.

§. 13. Præterea ne vitiosæ (10) quidem possessioni ulla potest accedere: sed nec vitiosa ei quæ vitiosa non est.

14. Paulus lib. 68. ad Edictum.

SI servus vel filiusfamilias vendiderit, dabitur accessio ejus, quod penes me fuit: scilicet si volente me, aut de peculio, cujus liberam peculii administrationem habuerunt, vendiderunt.

§. 1. Tutore quoque vel curatore vendente (11) dabitur (12) accessio ejus temporis, quo pupillus vel furiosus possedit.

De re subrepta vel vi erepta. De fugitivo.

15. Gajus lib. 26. ad Edictum Provinciale.

REm (13) quæ nobis subrepta (14) est, perinde (15) intelligimur desinere (16) possidere (17), atque eam, quæ vi nobis erepta est (18). Sed si is (19), qui in potestate nostra est, subripuerit, quamdiu apud ipsum sit res, tamdiu non amittimus possessionem: quia per (20) hujusmodi personas adquiritur nobis possessio. et hæc ratio est, quare videamur fugitivum possidere: quod is, quemadmodum aliarum rerum possessionem intervertere (21) non potest, ita ne (22) suam quidem potest.

De donatione inter virum et uxorem.

16. Ulpianus lib. 73. ad Edictum.

QUod uxor viro aut vir uxori donavit (23), pro possessore possidetur.

De vi dejecto. 1. De animo amittendi.

17. Idem lib. 76. ad Edictum.

SI quis vi (24) de possessione (25) dejectus sit, perinde (26) haberi debet, ac si possideret: cum (27) Interdicto de vi recuperandæ possessionis facultatem habeat.

§. 1. Differentia (28) inter dominium et possessionem hæc est, quod dominium nihilo (29) minus ejus manet, qui dominus esse non vult: possessio autem recedit, ut (30) quisque constituit nolle possidere. Si quis igitur ea mente possessionem tradidit, ut postea ei restituatur, desinit possidere.

De possessione suo vel alieno nomine. De re tradita furioso. 2. De re empta. 3. De clandestina, vel violenta possessione.

18. Celsus lib. 23. Digestorum.

QUod (31) meo nomine possideo, possum (32) alieno nomine possidere (33): nec (34) enim muto mihi causam possessionis, sed desino possidere, et alium possessorem ministerio (35) meo facio. nec idem est, pos-

(1) *l.* 7. §. 3. *supr. de jure dotium.*
(2) An restitutio dotis titulum conferat? ait Jason. Zasius vero ait, dotis restitutionem umbram tituli magis facere, quam titulum.
(3) Cur ita? divinandum lectori relinquo: nam quas hic rationes affert Zasius, nullius sunt momenti, nisi forte colligi possint ex §. 12. *infr. h. t.*
(4) Precario constante, possessio accipientis non prodest ei, qui dedit: finito precario prodest.
(5) Et sic precario finito fingitur fundus nunquam fuisse possessus ab ipso detentore.
(6) §. 1. *supr. h. t.*
(7) Ad usucapiendum scilicet.
(8) *l.* 14. *in fin. infr. de usurpat.*
(9) *l. ult. infr. de divers. temporal.*
(10) §. 1. *supr. h. t.*
(11) Rem pupilli scilicet.
(12) Imo non datur. *l.* 7. §. 3. *infr. pro emptor.*
(13) Mobilem scil. *l.* 5. *infr. de usurp.*
(14) Surripitur nobis res clam: eripitur vero per vim.
(15) Paria sunt, clam vel vi rem nobis subtrahi.
(16) Furto vel rapina nobis eripitur possessio.
(17) An furtum et rapina soli possidenti fiat, vide Ripensem *hic.*
(18) Quodnam vero remedium erit ad rem mobilem recuperandam: non utique interdictum recuperandæ, nisi res mobiles immobilibus sint conjunctæ. *l.* 1. §. 6. *Infr. de vi et vi.* An adipiscendæ competet? utique si de re legata agetur. *l.* 1. *infr. quod legat.* An utrubi et retinendæ? competet. *l.* 1. *infr. utrubi.* An beneficium capituli *Redintegrandæ.* 3. *q.* 1.? Ait Innocent. in *c. sæpe. ext. de restit. spol.* et ita quoque sentit Zas. *hic. n.* 9.
(19) *l.* 17. *in fin. infr. de furt.*
(20) Vid. *l.* 40. *infr. h. t.*
(21) Id est, subvertere. *l.* 33. §. 6. *infr. de usurpat.*
(22) Adde *l.* 12. *supr. h. t.*
(23) *l.* 1. §. 4. *supr. h. t. l.* 1. *in fin. infr. pro donat. l.* 13 §. 1. *supr. de hered. pet.*
(24) Vide Cujac. 6. *obs.* 4.
(25) Rei immobilis scil. quia qui sic dejicitur, Interdictum habet recuperandæ: quod pro re mobili non datur. *l.* 1. §. 6. *infr. de vi et vi.*
(26) Dejectus, pro possessore habetur.
(27) Qui habet actionem ad rem, intelligitur rem ipsam habere. *l.* 52. *supr. de adquir. rer. dom.*
(28) De differentia dominii et possessionis quædam dixi ad *l.* 12. §. 1. *supr. h. t.*
(29) Dominium nuda voluntate non amittitur, possessio amittitur: cur ita? Dominium sine facto nostro non amittitur: Traditionibus et usucapionibus, non nudis pactis dominia transferuntur. *l.* 20. *C. de pactis.* Porro nuda voluntate dominium abjicit rei, qui eam habet pro derelicto: in his quæ pro derelicto habentur, amittendæ rei argumenta certissima spectantur
(30) *l.* 30. §. 4. *l.* 44. *in fin. infr. h. t.*
(31) Puta res mobiles et immobiles. An et futura? non videntur. sunt enim incerta, nondum etiam sunt, ideoque nec possidentur. vide *l.* 3. §. 2. *supr. h. t.* imo videntur possideri, *l.* 1. *in fin. l.* 2. *l.* 3. §. 1. *supr. pro socio.* idque communi opinione in praxi servatur.
(32) Vide quæ scripsi ad *l.* 28. *C. de donation.*
(33) Id est, constituere. sic ex solo constituto sine traditione adquiritur possessio. Qui possessionem alicujus rei habeo, constituere possum, ut eam tuo nomine possideam, hujusmodi constituto possessorem facio. adde casus *l.* 19. *l.* 21. *infr. h. t.* v. Roland a Valle 1. *cons.* 4.
(34) Ratio dubitandi sumpta ex *l.* 3. §. 19. *supr. h. t.*
(35) Officium illud est procuratoris. *l.* 1. §. 20. *supr. h. t.*

sidere, et alieno nomine possidere. Nam possidet, cujus (1) nomine possidetur. Procurator alienæ possessioni præstat ministerium (2).

§. 1. Si furioso (3), quem suæ mentis esse existimas, eo quod forte in conspectu inumbratæ (4) quietis fuit constitutus, rem tradideris: licet ille non erit adeptus possessionem, tu possidere desinis. sufficit quippe dimittere possessionem, etiam si non transferas. Illud enim ridiculum est dicere, quod non aliter vult quis dimittere, quam si transferat: imo vult dimittere, quia existimat se transferre.

§. 2. Si venditorem, quod emerim, deponere (5) in mea domo jusserim: possidere me certum est, quanquam id nemo dum attigerit. aut si vicinum mihi fundum mercato venditor in mea turre demonstret (6), vacuamque se possessionem tradere dicat: non minus possidere cœpi, quam si pedem finibus intulissem.

§. 3. Si dum in alia parte fundi sum, alius quis clam animo possessoris intraverit (7): non desisse illico possidere existimandus sum, facile expulsurus finibus simul [atque] sciero.

§. 4. Rursus si cum magna vi ingressus est exercitus, eam tantummodo partem, quam intraverit, obtinet.

De conductione rei bona fide emptæ. 1. Ne quis sibi mutet causam possessionis.

19. MARCELLUS [lib. 17. Digestorum].

QUi bona fide alienum fundum emit, eundem a domino conduxit (8): Quæro, utrum desinat possidere, an non? Respondi: In (9) promptu est, ut possidere desierit.

§. 1. Quod scriptum est (10) apud Veteres, *neminem sibi causam possessionis posse mutare*, credibile est, de eo cogitatum, qui et corpore et animo possessioni incumbens, hoc solum statuit, ut alia ex causa id possideret: non si quis dimissa possessione prima, ejusdem rei denuo ex alia causa possessionem nancisci velit.

De re commodata.

20. IDEM lib. 19. Digestorum.

SI quis rem (11), quam utendam dederat, vendiderit, emptorique tradi jusserit, nec ille (12) tradiderit (13); alias (14) videbitur possessione dominum intervertisse, alias contra (15). Nam nec tunc quidem semper dominus amittit possessionem, cum reposcenti ei commodatum non redditur: quid enim, si alia quæpiam fuit justa (16) et rationabilis causa (17) non reddendi, non utique ut possessionem ejus interverteret?

De precario. 1. De naufragio. 2. De jactis in mare. 3. De precario.

21. JAVOLENUS lib. 7. ex Cassio.

INterdum (18) ejus possessionem, cujus (19) ipsi non habemus, alii tradere possumus: veluti cum is qui pro herede rem possidebat, antequam dominus fieret, precario (20) ab herede eam rogavit.

§. 1. Quod ex naufragio (21) expulsum est, usucapi non potest: quoniam non est in derelicto, sed (22) in deperdito.

§. 2. Idem juris esse existimo in his rebus quæ jactæ (23) sunt: quoniam non (24) potest videri id pro derelicto habitum, quod salutis (25) causa interim dimissum est.

§. 3. Qui alienam (26) rem precario rogavit, si eandem a domino conduxit (27): possessio ad dominum revertitur.

De possessione quæ retineri non potest.

22. IDEM lib. 13. ex Cassio.

NOn (28) videtur possessionem adeptus, is qui ita nactus est ut eam retinere non possit.

De aditione hereditatis. 1. De captivis. 2. De homine libero vincto.

23. IDEM lib. 1. Epistolarum.

CUm heredes instituti (29) sumus, adita hereditate, omnia quidem jura (30) ad nos transeunt: possessio (31) tamen nisi (32) naturaliter comprehensa ad nos non pertinet (33).

(1) Is proprie possidet, cujus nomine possidetur, non is qui in possessione nudum præstat ministerium alteri.

(2) *l.* 13. §. 12. *supr. de hered. pet. l.* 15. *supr. de pec. constituta.* vide Cujac. 18. *obs.* 24.

(3) Vide *l.* 1. §. 3. *supr. h. t. l.* 7. §. 2. *supr. de Publician. in rem actione.*

(4) Inumbratæ quietis esse dicitur is, in quo quietis umbra potius est, quam quies.

(5) *l.* 79. *infr. de solution.*

(6) Visu solo et aspectu potest adquiri possessio, *l.* 1. §. 21. *Supr. h. t. l.* 51. *infr. h. t.* adde *l.* 6. *supr. de reb. cred.*

(7) *l.* 6. *in fin. supr. h. t.*

(8) Conducens rem ab aliquo, eum possessorem facit, ipse vero tantummodo rem detinet. Qui possidet cogitatione, dominium detinet, *l.* 37. *infr. h. t.* vel ita, Conducens a domino rem per me emptam, in possessione rei esse desino.

(9) Id est, verisimilius est, manifestius est.

(10) *l.* 3. §. 19. *supr. h. t.*

(11) Mobilem vel immobilem. *l.* 1. §. 1. *supr. commodati.*

(12) Commodatarius sc.

(13) Et sic paria sunt, ipsi domino rem denegare, et alii denegare, qui jussu domini petierit. *l.* 12. *in fin. infr. de vi et vi et* sic sola negatio me possessione privare potest. *l.* 47. *infr. h. t.*

(14) Interdum.

(15) Et ita distinguendum est.

(16) Commodatarius jussus rem alteri dare, si sine justa causa eam non dederit, possessionem dominii intervertit.

(17) Quænam illa est? fingamus sumptus a commodatario factos. d *l.* 12. *l.* 15. *in fin. infr. de furt. l.* 18. §. 2. §. 4. *Supr. commodati.*

(18) Imo nunquam. *l.* 20. *supr. de acquir. rer.*

(19) *Al.* quam.

(20) *l.* 1. *infr. de precario.*

(21) *l.* 44. *vers. idem ait. supr. tit. prox.*

(22) Deperditi et pro derelicto habiti differentia.

(23) *l.* 8. *supr. de lege Rhodia.*

(24) Imo potest. *l.* 43. §. 1. *infr. de furtis.*

(25) Salutis causa quod quis ejicit, pro derelicto id non habere intelligitur. adde Aristot. 3. *Ethic.*

(26) Alienam rem precario habens possideo: postea si eam a domino conduco, possidere desino. vide quæ scripsi ad *l.* 28. *supr. de contr. empt.*

(27) *l.* 37. *Infr. h. t.*

(28) Possideri non videtur, quod avocari potest, *l.* 3. *supr. de act. empt.* sed nec rem adeptus, qui eam retinere non potest; sic non videtur traditum, quod evictum, aut revocari potest, *l.* 29. §. 3. *supr. de leg.* 3. nec solutum quod auferri potest, *l.* 38. §. 3. *l.* 72. *in fin. infr. de solut.* nec exclusus, qui potest restitui, *l.* 5. *supr. de in integ. restit.* nec legatum, quod ademptum, *l.* 17. *C. de legat.* nec receptum, quod restitui debet. *l.* 1. *C. de vendit. rerum fiscal. lib.* 10. *tit.* 4. adde. *l.* 1. *in fin infr. uti possidetis.*

(29) Quid, si ab intestato heredes sumus?

(30) Id est, dominia. Dominium efficacius est possessione. Possessio non adquiritur successione.

(31) Possessionis et juris differentia: adita hereditate omnia jura transeunt ad heredem: possessio non transit, nisi naturaliter comprehensa. hinc notant, feudi dominium transferri in filium vel feudi successorem ante factam investituram a domino intra diem et annum Laudensis. 1. Feudor. 1. *n.* 20.

(32) *l.* 30. §. 5. *infr. h. t.*

(33) Huic legi consuetudo Galliæ, *le vif saisit le mort*, contraria est: quæ non tantum in suis heredibus locum habet, ut in *l.* 30. *supr. ex quibus caus. major. l.* 11. *supr. de liber.* sed etiam in extraneis.

§. 1. In his, qui in hostium potestatem pervenerunt, [in] retinendo jura rerum suarum singulare jus est. corporaliter tamen possessionem amittunt. neque enim possunt videri aliquid possidere, cum (1) ipsi ab alio possideantur: sequitur ergo, ut reversis his nova possessione opus sit, etiam si nemo medio tempore res eorum possederit.

§. 2. Item quæro, si vinxero liberum hominem, ita ut eum possideam: an omnia quæ is possidebat, ego possideam per illum? Respondit, Si vinxeris hominem liberum, eum te possidere non puto: quod cum ita se habeat, multo minus per illum res ejus a te possidebuntur; neque enim rerum natura recipit, ut per eum aliquid possidere possimus, quem civiliter (2) in mea potestate non habeo.

De possessione per servum.

24. IDEM lib. 14. Epistolarum.

QUod servus tuus ignorante te, vi possidet (3), id (4) tu non possides: quoniam is qui in tua potestate est, ignoranti tibi non corporalem possessionem, sed justam potest adquirere: sicut id quod ex peculio ad eum pervenerit, possidet. nam tum per servum dominus quoque possidere dicitur, summa scilicet cum ratione: quia quod ex justa causa corporaliter a servo tenetur, id in peculio servi est; et peculium, quod servus civiliter quidem possidere non posset, sed naturaliter tenet, dominus creditur possidere. † Quod vero ex maleficiis (5) adprehenditur, id ad domini possessionem ideo non pertinet, quia nec peculii causam adprehendit.

De re amissa. 1. De colonis, inquilinis, servis. 2. De amittenda possessione, quam solo animo habemus.

25. POMPONIUS lib. 23. ad Quintum Mucium.

SI id quod possidemus, ita (6) perdiderimus, ut ignoremus, ubi sit; desinimus possidere.

§. 1. Et per colonos (7), et inquilinos, aut servos nostros, possidemus. Et si moriantur, aut furere incipiant, aut alii locent (8), intelligimur nos retinere possessionem. Nec inter colonum, et servum nostrum per quem possessionem retinemus, quicquam interest.

§. 2. Quod (9) autem solo animo possidemus, quæritur, utrumne usque eo possidemus, donec alius corpore ingressus sit, ut potior sit illius corporalis possessio? an vero (quod quasi magis probatur) usque eo possideamus, donec revertentes nos aliquis repellat; aut nos ita animo desinamus possidere, quod suspicemur (10) repelli nos posse ab eo, qui ingressus sit in possessionem? et videtur utilius esse.

De certa vel incerta parte

26. IDEM lib. 26. ad Quintum Mucium.

LOcus certus (11) ex fundo et possideri et per longam possessionem capi potest: et certa pars pro indiviso, quæ introducitur vel ex emptione, vel ex donatione (12), vel qualibet alia ex causa. † Incerta (13) autem pars nec (14) tradi, nec capi potest; veluti si ita tibi tradam, *Quidquid mei juris in eo fundo est*: nam qui ignorat, nec tradere, nec accipere id quod incertum est, potest.

De furore.

27. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

SI is qui animo possessionem saltus retineret, furere (15) cœpisset, non potest, dum fureret, ejus saltus possessionem amittere: quia furiosus non potest desinere animo possidere.

De conductione, emptione, stipulatione, precario.

28. TERTYLLIANUS (16) lib. 1. Quæstionum.

SI aliquam rem possideam, et eandem postea conducam (17): an amittam possessionem? Multum refert, in his quid agatur. primum enim refert, utrum sciam me possidere, an ignorem: et utrum quasi non meam rem conducam, an quasi meam: et sciens meam esse, utrum quasi proprietatis respectu an possessionis tantum. Nam et si rem meam tu possideas, et ego emam (18) a te possessionem ejus rei, vel stipuler: utilis erit et emptio et stipulatio (19): et sequitur, ut et precarium, et conductio, [si] specialiter possessionis solius conducendæ vel precario rogandæ animus interveniat.

De pupillo.

29. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

POssessionem pupillum sine tutoris auctoritate amittere posse constat: non ut animo (20), sed ut corpore desinat possidere. quod (21) enim facti est (22), potest amittere. Alia (23) causa est, si forte animo possessionem velit amittere: hoc enim non potest.

De toto et partibus. 1. De amittenda possessione. De loco religioso, vel sacro. De libero homine. 2. De damno infecto. 3. De occupato a mari, vel flumine, si possidens in alterius potestatem pervenerit. 4. De voluntate. De manumissione servi per quem possidebatur. De specificatione. 5. De herede ejus qui pro colono possidebat. 6. De commodato vel locatione, vel deposito per plures personas ambulantibus.

30. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

QUi universas (24) ædes possidet (25), singulas res, quæ in ædificio sunt, non videtur possedisse. Idem dici debet et de nave, et de armario.

(1) Qui possidetur ab alio, possidere non potest. *l.* 19. *supr. ex quibus causis major.*

(2) Jure civili quis non fit servus, hoc solo quod a privato vinctus sit. Quem liberum vinxi, eum in potestate mea non habeo.

(3) Id est, tenet naturaliter: nihil enim servus civiliter possidet. *l.* 49. *infr. h. t.*

(4) *l.* 1. §. 6. *supr. h. t. l.* 44. *supr. de cond. et demonstr. l.* 31. *supr. de adqui. rer. dom.*

(5) Possessio servi maleficio domino non adquiritur. *l.* 49. *Infr. de reg. jur.*

(6) *l.* 44. *infr. h. t.*

(7) Vide *l.* 9. *supr. h. t.*

(8) *l.* 30. *in fin. infr. h. t.*

(9) *l.* 44. *in fin. infr. h. t.*

(10) Vide *l.* 6. *in fin. supr. h. t.*

(11) Adde *l.* 3. §. 2. *supr. h. t.*

(12) *l.* 11. *C. de præscript. longi temporis.*

(13) *d.* §. 2. *l.* 32. *in fin. infr. de usurp.*

(14) Sed quasi tradi: quia cedi potest.

(15) Vide *l.* 1. §. 3. *supr. h. t. l.* 31. §. 4. *infr. de usurp.*

(16) Vide ad hanc leg. Ripensem.

(17) Respectu solius possessionis potest res mea a me conduci, precario rogari, emi et in stipulationem deduci. *Ripens.*

(18) Rei nostræ ab alio possessæ possessionem emere et stipulari possumus.

(19) Vide *l.* 28. *l.* 82. *infr. de verb. oblig.*

(20) Possessionem naturalem sine tutore pupillus amittere potest.

(21) Possessio naturalis facti est. Cur? an quia minimi momenti est, si cum dominio comparetur, et eo amplius restitui potest?

(22) Ut possessio naturalis. *l.* 19. *supr. ex quib. caus. major.*

(23) Pupillus animo desinere non potest, qui tamen naturalem possessionem, sicut quilibet alius amittere potest.

(24) *l.* 23. *infr. de usurp. l.* 2. §. 6. *infr. pro empt. l.* 7. §. 11. *sup. de adqu. rer. l.* 23. *in fin. supr. de rei vind. l.* 8. *inf. quod vi aut clam.*

(25) *Al.* possedit.

§. 1. Possessionem *amittimus* multis modis, veluti si mortuum in eum locum intulimus, quem possidebamus. namque locum religiosum aut sacrum non possumus possidere, et si contemnamus religionem, et pro privato eum teneamus: sicut hominem liberum.

§. 2. Item cum Prætor idcirco in possessionem rei [ire] jussit, quod damni infecti non promittebatur: possessionem invitum dominum amittere Labeo ait.

§. 3. Item, quod mari aut flumine occupatum (1) sit, possidere nos desinimus, aut si is, qui possidet, in alterius potestatem pervenit.

§. 4. Item quod mobile est, multis modis desinimus possidere: si autem nolimus (2), aut servum [puta] manumittamus: item si quod possidebam, in aliam speciem translatum est; veluti vestimentum ex lana factum.

§. 5. Quod per colonum (3) possideo, heres (4) meus, nisi (5) ipse nactus possessionem, non poterit possidere: retinere enim animo possessionem possumus, apisci (6) non possumus. † Sed quod pro emptore possideo, per colonum etiam usucapiet [etiam] heres meus.

§. 6. Si ego tibi commodavero, tu Titio, qui putet tuum esse: nihilominus ego id possidebo. † Et idem erit, si colonus meus fundum locaverit (7), aut is apud quem deposueram, apud alium rursus deposuerit. Et id quamlibet per plurium personam factum observandum ita erit.

De colono exeunte et redeunte.

31. Pomponius lib. 32. ad Sabinum.

Si colonus non deferendæ possessionis causa exisset (8) de fundo, et eo redisset: eundem locatorem possidere placet.

De pupillo. 1. Si conductor rem vendidit, et ab emptore conduxit. 2. De infante et pupillo.

32. Paulus lib. 15. ad Sabinum.

Quamvis pupillus (9) sine tutoris auctoritate non obligetur, possessionem tamen per eum retinemus.

§. 1. Si conductor rem vendidit, et eam ab emptore conduxit (10), et utrique (11) mercedes præstitit: prior locator possessionem per conductorem rectissime retinet (12).

§. 2. Infans (13) possidere recte potest, si (14) tutore auctore cœpit: nam judicium infantis suppletur auctoritate tutoris. utilitatis enim causa hoc receptum est: nam alioquin nullus (15) sensus sit infantis accipiendi possessionem. † Pupillus tamen etiam sine tutoris auctoritate possessionem nancisci potest. † Item infans peculiari nomine per (16) servum possidere potest.

Si venditor mandaverit alicui, ut emptorem in vacuam possessionem induceret.

33. Pomponius lib. 32. ad Sabinum.

Fundi venditor etiam si mandaverit alicui, *ut emptorem in vacuam possessionem induceret*: priusquam id fieret, non recte emptor per se in possessionem (17) veniet. † Item si amicus venditoris, mortuo eo, priusquam id sciret, aut non prohibentibus (18) heredibus, id fecerit; recte possessio tradita erit. Sed si (19) id fecerit, cum sciret dominum mortuum, aut cum sciret heredes id facere nolle: contra erit.

De errore. 2. De acquisitione per servum.

34. Ulpianus lib. 7. Disputationum.

Si me in vacuam possessionem fundi Corneliani miseris, ego putarem (20) me in fundum Sempronianum missum, et in Cornelianum iero: non adquiram possessionem, nisi forte in nomine tantum erraverimus, in corpore consenserimus. † Quoniam autem in corpore consenserimus, an a te tamen recedet possessio, quia animo (21) deponere et mutare nos possessionem posse et Celsus et Marcellus scribunt, dubitari potest, et si animo adquiri possessio potest, nunquid etiam adquisita est? Sed non puto errantem (22) adquirere: ergo nec (23) amittet possessionem, qui quodammodo sub conditione recessit de possessione.

§. 1. Sed si non mihi, sed procuratori (24) meo possessionem tradas, videndum est, si ego errem, procurator meus non erret, an mihi possessio adquiratur? Et cum placeat, ignoranti (25) adquiri, poterit et erranti. Sed si procurator meus erret, ego non errem: magis est, ut adquiram possessionem.

§. 2. Servus quoque meus ignoranti mihi adquiret possessionem. Nam et servus alienus (Vitellius (26) scribit) sive a me, sive a nemine possideatur, potest mihi adquirere possessionem, si (27) nomine meo eam adipiscatur: quod et ipsum admittendum est.

(1) Ad paucos dies, non ad multum tempus: et sic intellige *l.* 3. §. 17. *supr. h. t.*

(2) Vide *l.* 17. §. 1. *supr. h. t.*

(3) *l.* 40. §. 1. *infr. h. t. l.* 60. §. 1. *supr. locati.*

(4) *l.* 23. *supr. h. t.*

(5) *l.* 23. *supr. h. t.*

(6) Vide *l.* 13. *supr. h. t.*

(7) *l.* 25. §. 1. *supr. h. t.*

(8) *l. ult. C. h. t.*

(9) *l.* 1. §. 3. §. 11. *supr. h. t. l.* 4. §. 2. *Infr. de usurpat.*

(10) Conducere ab emptore rem potest ipse etiam venditor.

(11) Et vero domino et emptori.

(12) Imo non retinet, *l.* 29. *supr. quibus mod. ususfruct.* sed ibi conductor vere rem tradidit: hic ficte.

(13) *l.* 1. §. 3. *supr. h. t.* ἐπταετής. 50. *Eclog.* 2. ἄνηθος τελειότερος. Cujac. 4. *ad Afric.* 54.

(14) Hodie sine tutore potest. *l.* 3. *C. h. t.* Quidam tamen dicunt, res ludicras, in quibus adfectum habere potest, infantem possidere posse: cæteras non posse.

(15) Augustin. 13. *de Civitate.* Puer infans, quamvis ditissimus natus, cum sit dominus omnium, quæ jure ejus sunt, nil possidet, mente sopita. vide Cujac. 4. *ad Afric.* 54.

(16) *l.* 28. *infr. de usurpat.*

(17) Executor in possessionem inducendi causa, cui datus est, sua auctoritate possessionem rei apprehendere non potest. *l.* 5. *supr. h. t. l.* 6. §. 2. *infr. de re judic.*

(18) Mandatum factum super eo ad quod mandator tenebatur, morte ejus non finitur: potest tamen revocari per heredes ejus. *Bart.*

(19) Procurator mortuum dominum esse sciens non potest possessionem fundi venditi tradere invitis heredibus, etiam ex contractu domini, *ut hic*; nisi de dote agatur. hoc enim casu speciali, rei in dotem datæ possessionem potest procurator, etiam sciens, mortuo domino tradere. *l. si ego.* 9. §. 1. *supr. de jure dotium.*

(20) Error corporis, non nominis, possessionis adquisitionem impedit. *l.* 9. *supr. de contr. empt. l.* 2. §. 6. *infr. pro empt.*

(21) Animo possessionem amittere possumus.

(22) Errans non adquirit.

(23) Non amittit possessionem, qui quodammodo sub conditione de possessione recessit.

(24) *l.* 20. *in fin. supr. de adq. rer. dom.*

(25) *l.* 49. *in fin. infr. l.* 1. *C. h. t. l.* 13. *supr. de adq. rer.*

(26) *Al.* ut Celsus.

(27) *l.* 31. §. 2. *infr. de usurp.*

De exitu controversiæ possessionis.

35. IDEM lib. 5. de omnibus Tribunalibus.

EXitus (1) controversiæ possessionis hic est tantum, ut prius pronunciet judex, uter (2) possideat: ita enim fiet ut is qui victus est de possessione, petitoris partibus fungatur, et tunc (3) de domino (4) quæratur.

De re pignorata.

36. JULIANUS lib. 13. Digestorum.

QUi pignoris causa fundum creditori tradit, intelligitur (5) possidere (6). † Sed etsi eundem precario rogaverit, æque per diutinam possessionem capiet. nam cum possessio (7) creditoris non impediat capionem, longe minus precarii rogatio (8) impedimento esse [non (9)] debet (10): cum plus juris in possessione habeat, qui precario rogaverit, quam qui omnino non possidet.

37. MARCIANUS libro singul. ad Formulam hypothecariam.

REs pignoris nomine data, et possessione tradita, deinde a creditore conducta (11): convenit, ut is qui hypothecam dedisset, pro colono in (12) agro, [in] ædibus autem pro inquilino sit: per eos creditor possidere (13) videtur.

De eo, qui absenti servo scribit, ut in libertate moretur. 1. De conditione. 2. De servo tradito heredi creditoris.

38. JULIANUS lib. 44. Digestorum.

QUi absenti servo scribit (14), ut in libertate moretur, non eam mentem habet, ut statim velit servi possessionem dimittere (15): sed magis destinationem [suam] in id tempus conferre, quo servus certior factus fuerit.

§. 1. Si quis possessionem fundi ita tradiderit, ut ita demum cedere ea dicat, si ipsius fundus esset: non videtur possessio tradita, si fundus alienus sit. Hoc amplius existimandum est, possessiones (16) sub conditione tradi posse, sicut res (17) sub conditione traduntur, neque aliter accipientis fiunt, quam conditio extiterit.

§. 2. Si is, qui Titio servum vendiderat, heredi ejus eum tradiderit, poterit heres rerum hereditariarum possessionem per eum apprehendere: quia non servus jure hereditario, sed actio ex empto, ad eum pervenit. nam et si ex stipulatu, vel ex testamento servus testatori debitus fuisset, et heres eum accepisset: non prohiberetur rerum hereditariarum possessionem per eundem adquirere.

De re sequestrata.

39. IDEM lib. 2. ex Minicio.

INteresse puto, qua (18) mente apud sequestrum (19) deponitur res. Nam (20) si omittendæ (21) possessionis causa, et hoc aperte (22) fuerit approbatum: ad usucapionem possessio ejus partibus (23) non procederet. at (24) si custodiæ causa deponatur, ad usucapionem eam possessionem victori procedere constat.

Si servus dominum de possessione dejecerit. 1. De morte vel discessu coloni. 2. De clandestina possessione.

40. AFRICANUS lib. 7. (25) Quæstionum.

SI de eo fundo, quem, cum possiderem, pignori tibi dedi, servus tuus (26) te dejiciat: adhuc te possidere, ait: quoniam nihilominus per ipsum servum possessionem retineas.

§. 1. Si forte colonus, per (27) quem dominus possideret, decessisset: propter (28) utilitatem receptum est, ut per colonum possessio [et] retineretur et contineretur (29). quo mortuo, non statim dicendum, eam interpellari: sed tunc demum, cum dominus possessionem apisci neglexerit. Aliud existimandum ait, si colonus sponte possessione discesserit (30). Sed hæc ita esse vera (31),

(1) Id est, natura, conditio, ordo: ne alioquin putes cum Castrensi, Exitum controversiæ possessionis, hic esse effectum possessionis.

(2) *l.* 24. *supr. de rei vind. l.* 1. §. 3. *infr. uti possid.* quia hæc repugnant, fateri adversarium possidere, et nihilominus petere, ut sibi possessio confirmetur. vide Hotom. 29. *Illustr.*

(3) Possessorium restituendæ prius decidendum, ut postea petitorium terminetur. *l.* 1. *C. ubi in rem.*

(4) Id est, dominio. *Hal.*

(5) Debitor fundum pignoratum possidet, quoad usucapionem. *l.* 1. §. 15. *supr. h. t. l.* 16. *l.* 33. §. 4. *infr. tit. prox.* et vitandam satisdationem. *l.* 15. §. 2. *supr. qui satisdare.*

(6) Quem ipse creditor etiam possidet. *l.* 1. §. 15. *supr. h. t. l.* 35. *in fin. supr. de pignorat.*

(7) Etiam si creditor possideat pignus, non tamen impedit quo minus debitor pignus usucapere possit.

(8) Ea fieri solet. *l.* 6. *in fin. infr. de precario.*

(9) Hæc particula expungenda est, nec legitur quoque ab Haloandro.

(10) Debitori sc. Debitor usucapere potest per creditorem possidentem, vel precario sibi concedentem.

(11) *l.* 9. *l.* 21. *in fin. supr. h. t. l.* 75. *supr. de contrah. empt. l.* 16. *in fin. supr. de peric. l.* 37. *supr. de pign. act.*

(12) Coloni, in agris; inquilini, in ædibus. *ut hic.*

(13) *l.* 67. *supr. de evict. l.* 2. *C. si quis alteri vel sibi.*

(14) Epistola manumittere servum possumus. §. *multis.* 1. *Inst. de libertinis. c. un. extr. de natis ex libero ventre.*

(15) Cur ita? collige ex *l.* 28. *supr. de liberali.*

(16) *l.* 34. *in fin. pr. supr. h. t.*

(17) Id est, dominium et proprietas. *l.* 7. §. 3. *supr. de jur. dot.*

(18) Animus sequestrum distinguit ab omissa possessione. *Goth.* vide Menoch. *de poss. remed.* 3. *n.* 93. *Zas. Antinom. lib.* 2. *n.* 4. Gail. *lib.* 1. *obs.* 5. *num.* 10. Ans.

(19) Sequestrum, et sequester quid sit, vide in *l. sequester.* 110. *infr. de verbor. significat. l. ei apud quem.* 5. §. 1. *supr. depositi.*

(20) Sequestratæ rei communi partium consensu possessio, etiam in dubio, amittitur, nisi in contrarium actum sit: ideoque interpellatur usucapio.

(21) Atqui semper sequester possidet. *l.* 17. §. 1. *supr. depositi.*

(22) Aperte probata res quando dicitur? hoc ipso, quod contrarium etiam non probatur.

(23) Id est, victori, *ut infr. h. t.*

(24) Sequestrum mutuo partium consensu, an custodiæ tantum causa fiat, interest. Priore casu possessio amittitur, non posteriore. Partium consensu facta sequestratio voluntaria, quæ imminente judice, coacta et invita, seu in invitum, ideoque hac non amittitur possessio. *l.* 3. §. *ult. supr. h. t.* Prior semper licita est, ac permissa, *l.* 1. *supr. depositi l. si soluturus.* 39. *infr. de solutionib.* Posterior certis tantum casibus. *l.* 1. *C. de prohibita sequestratione.* Pone res sequestratas, tempore perituras? vendi debent, ut pecunia ex his redacta in sequestro esse intelligatur. *l. litibus.* 20. *C. de agricolis. l. is, cui.* 5. §. *quæri poterit.* 21. *supr. ut in posses. legat. l. ult. infr. de requir. reis.* pone sequestrum rem sequestratam amisisse; an in re ipsa damnum aliquod datur? an et sequestri aliqua competet actio? vide *l. postquam.* 5. §. *Imperatori.* 1. *supr. ut legatorum seu fideicomm. servand.*

(25) Vide Cujac. 7. *ad Afric. fol.* 123.

(26) *l.* 15. *vers. sed si is. supr. h. t. l.* 33. *in fin. infr. de usurpat.*

(27) *l.* 30. §. 5. *supr. h. t. l.* 1. *C. communia de usucap.* Colonus mihi possidet, non sibi.

(28) Vide *l. ult. C. h. t.*

(29) Continuaretur. *Hal.* Cujac. *hic.*

(30) Africanus ludit in his nominibus, *decesserit et discesserit*, inter quæ etiam Sabiniani statuebant esse discrimen. vid. Cujac. *hic.*

(31) Hæc verba referuntur ad priorem speciem, *si colonus decesserit*, non ad posteriorem, *si discesserit.* Cujac. *ibid.*

si nemo extraneus eam rem interim possederit, sed semper in hereditate coloni manserit.

§. 2. Servum tuum a Titio bona fide emi, et traditum possedi (1); deinde cum comperissem tuum esse, ne eum peteres, celare (2) cœpi: non ideo magis hoc tempore clam possidere videri me, ait. ✝ Nam retro (3) quoque, si sciens tuum servum non a domino emerim, et tum clam eum possidere cœpissem, postea certiorem te fecerim, non ideo desinere me clam possidere.

§. 3. Si servum meum bonæ fidei emptori clam abduxerim: respondit, non videri me clam possidere. quia neque precarii rogatione, neque conductione suæ rei dominum (4) teneri: et non posse causam clandestinæ possessionis ab his duabus causis separari.

De ingressu in fundum jure familiaritatis.

41. PAULUS lib. 1. Institutionum.

QUi *jure familiaritatis* (5) amici fundum ingreditur, non (6) videtur possidere: quia non (7) eo animo ingressus est, ut possideat, licet corpore in fundo sit.

De servo communi. 1. *De procuratore.*

42. ULPIANUS lib. 4. Regularum.

COmmunis servus, etiam si ab (8) uno ex dominis omnium nomine possideatur (9), ab omnibus possideri intelligitur.

§. 1. Procurator, si quidem mandante domino rem emerit, protinus illi adquirit possessionem. quod si sua sponte emerit, non: nisi ratam (10) habuerit dominus emptionem.

Si emptor sciat partem esse alienam, 1. *Vel usumfructum esse alienum*, 2. *Vel rem esse pignoratam.*

43. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

SI quis fundum emerit, cujus particulam (11) sciebat esse alienam: Julianus ait, si pro diviso sciat alienam esse, posse eum reliquas partes longa possessione capere. sed si pro indiviso, licet ignoret, quis sit locus: æque eum capere posse: quod sine ullius damno pars, quæ putatur esse vendentis, per longam possessionem ad emptorem transit.

§. 1. Sed et Pomponius scripsit libro V. Variarum lectionum: Si sciat, vel putet alienum esse usumfructum, bona fide diutina possessione capere posse (12).

§. 2. Idem, inquit, et si emero rem, quam sciam pignori obligatam.

De pecunia condita. 1. *De acquisitione per servos.* 2. *De amittendi possessione, quam per nosmetipsos, vel per alios habemus.*

44. PAPINIANUS lib. 23. Quæstionum.

PEregre profecturus, pecuniam in *terra* custodiæ causa *condiderat*: cum reversus locum thesauri in memoria non repeteret, an dedisset pecuniam possidere, vel si [postea] recognovisset locum, an confestim possidere inciperet, quæsitum est? Dixi, quoniam custodiæ causa pecunia condita proponeretur, jus (13) possessionis ei, qui condidisset, non videri peremptum: nec (14) infirmitatem memoriæ damnum adferre possessionis, quam alius non invasit: alioquin responsuros, per momenta servorum, quos non viderimus, interire possessionem. ✝ Et nihil interest, pecuniam in meo, an in alieno condidissem: cum si alius in meo condidisset, non alias possiderem, quam si ipsius rei possessionem supra terram adeptus fuissem. Itaque nec alienus locus meam propriam aufert possessionem: cum supra terram, an infra terram possideam, nihil intersit.

§. 1. Quæsitum est, cur ex peculii causa per servum ignorantibus (15) possessio quæreretur? Dixi, utilitatis causa jure singulari receptum, ne cogerentur domini per momenta (16) species, et causas peculiorum inquirere. nec tamen eo pertinere speciem istam, ut animo videatur adquiri possessio: nam si non ex causa peculiari quæratur aliquid, scientiam quidem domini esse necessariam, sed corpore servi quæri possessionem.

§. 2. Quibus explicitis, cum *de amittenda possessione* quæratur, multum (17) interesse (18) dicam, per nosmetipsos, an per alios possideremus. Nam (19) ejus quidem, quod corpore nostro teneremus, possessionem amitti vel animo, vel etiam corpore; si (20) modo eo animo inde digressi fuissemus, ne possideremus: ejus vero, quod servi, vel etiam coloni corpore possidetur, non aliter amitti possessionem, quam eam alius ingressus fuisset; eamque amitti (21) nobis quoque ignorantibus. ✝ Illa quoque possessionis amittendæ separatio est. nam saltus (22) hybernos et æstivos, quorum possessio retinetur animo,

45. IDEM lib. 2. Definitionum.

LIcet neque servum neque colonum ibi habeamus,

46. IDEM lib. 23. Quæstionum.

QUamvis saltus proposito possidendi fuerit alius (23) ingressus, tamdiu priorem possidere dictum est, quamdiu possessionem ab alio occupatam ignoraret.

(1) *l.* 44. §. 2. *infr. de usurpationib.*

(2) Celare, est posse certiorem dominum facere, et non facere; qua ex re contrahitur clandestina possessio. non si non potuit facere certiorem. vetus est enim verbum Pythagoræ, δύσκολον ἀγχὴς ἐγγύθι νικῆσαι. vide Cujac. *hic.* adde *l.* 6. *supr. h. t.*

(3) Id est, e converso. ut *l.* 60. *supr. de cond. et demonstrat. l.* 21. *vers. retro. infr. de fidejuss.*

(4) Dominium teneri. *Hal.* Sensus est, Si rem meam precario rogavero, rogavi quidem precario: non tamen possideo precario, sed pro meo. *l.* 4. §. 3. *infr. de precario.*

(5) *l.* 20. *supr. quemadm. serv. amitt.*

(6) Atque ei interdictum competit. *l.* 1. §. 1. *infr. de itinere actuque privato.*

(7) Secus si eo animo. *l.* 6. *supr. h. t. l.* 20. *supr. quemadmod. servit.*

(8) *l.* 18. *supr. h. t.*

(9) Quod in dubio præsumitur. *arg. l. merito.* 51. *supr. pro socio.*

(10) *l.* 24. *supr. de neg.* Paul. 5. *sent.* 2. §. 2. *in fin.*

(11) *l.* 6. §. 1. *infr. pro socio.*

(12) Atqui non est justa possessio, ubi bona fides abest. *l.* 2. *C. si adversus credit.*

(13) Possessio est juris, *ut hic. l.* 3. §. 1. *supr. de bon. possess.* Imo est facti. vide *l.* 1. §. 4. *l.* 29. *in fin. supr. h. t.*

(14) Vide *l.* 7. *supr. ad SC. Velleianum.*

(15) Vide *l.* 31. §. 3. *infr. de usurpat.*

(16) Adde *l.* 3. §. 11. *supr. h. t.*

(17) Cur multum interest inter possessionem, quam per me retineo, et per colonum? vide *hic Bartol.*

(18) Possessionem aliam animo, et corpore nostro retinemus: aliam corpore alieno, animo nostro.

(19) Possessionem vel animo, vel corpore amittimus ejus rei, quam nostro corpore tenemus. corpore, inquam, amittimus: si modo eo animo inde digressi sumus, ne possideremus.

(20) *l.* 3. §. 6. §. 11. *l.* 8. *l.* 25. §. 1. *supr. l.* 4. *C. h. t. l.* 1. §. 25. *infr. de vi et vi.* §. 5. *vers. quin etiam. Inst. de Interdict.*

(21) Imo non amittitur nobis ignorantibus. cum hoc casu animo nostro per corpus alienum possideamus. *l.* 46. *in fin. infr. h. t.*

(22) *l.* 3. §. 11. *supr. h. t.*

(23) Vide *l.* 6. *in fin. supr. h. t.*

Ut (1) enim eodem modo vinculum obligationum solvitur, quo quæri adsolet: ita non (2) debet ignoranti tolli possessio, quæ solo animo tenetur.

De amittenda possessione rei mobilis, vel se moventis.

47. IDEM lib. 26. Quæstionum.

SI rem mobilem apud te depositam, aut ex commodato tibi possidere, neque reddere constitueris: confestim amisisse me possessionem vel ignorantem, responsum est. cujus rei forsitan illa ratio est, quod rerum mobilium (3) neglecta atque omissa custodia, quamvis eas nemo alius invaserit, veteris possessionis damnum adferre consuevit: idque *Nerva filius libris de usucapionibus retulit.* † Idem scribit, aliam causam esse hominis (4) commodati omissa custodia: nam possessionem tamdiu veterem fieri (5), quamdiu nemo alius eum possidere cœperit. videlicet ideo, quia potest homo, proposito (6) redeundi, domino possessionem sui conservare, cujus corpore cæteras quoque res possumus possidere. † Igitur earum quidem rerum, quæ ratione vel anima carent, confestim amittitur possessio: homines autem retinentur, si revertendi animum haberent.

De prædiis donatis cum servis.

48. IDEM lib. 10. Responsorum.

PRædia cum servis donavit (7), eorumque se tradidisse possessionem, literis declaravit. si vel unus ex servis, qui simul cum prædiis donatus est, ad eum, qui donum accepit, pervenit, mox in prædia remissus est: per (8) servum prædiorum possessionem quæsitam cæterorumque servorum, constabit.

De servo fructuario. 1. *De his qui in aliena potestate sunt.* 2. *De procuratore.*

49. IDEM lib. 2. Definitionum.

POssessio quoque (9) per servum, cujus (10) ususfructus (11) meus est, ex re mea, vel ex operis servi adquiritur mihi: cum et naturaliter (12) a fructuario teneatur, et plurimum (13) ex jure (14) possessio mutuetur.

§. 1. Qui in aliena potestate sunt, rem peculiarem tenere possunt: habere possidere non (15) possunt. quia possessio non tantum corporis, sed et juris (16) est.

§. 2. Etsi possessio per procuratorem ignoranti (17) quæritur, usucapio vero scienti competit, tamen evictionis actio domino contra venditorem invito procuratore non datur: sed per actionem mandati ea cedere (18) cogitur.

De filio opinato. 1. *De servo in fuga agente.*

50. HERMOGENIANUS lib. 5. Juris Epitomarum.

PEr eum, quem justo ductus errore, filium (19) meum, et in mea potestate esse existimo, neque possessio, neque dominium, neque quicquam aliud ex re mea mihi quæritur.

§. 1. Per servum in fuga (20) agentem, si neque ab alio possideatur, neque se liberum esse credat, possessio nobis adquiritur.

De rebus emptis.

51. JAVOLENUS lib. 5. ex Posterioribus Labeonis.

QUarundam (21) rerum animo possessionem adipisci nos ait Labeo: veluti si acervum lignorum emero, et eum venditor tollere me jusserit, simul atque custodiam posuissem; traditus mihi videtur. Idem juris esse vino vendito, cum universæ amphoræ vini simul essent.

† Sed videamus (inquit) ne hæc ipsa corporis traditio sit: quia nihil (22) interest, utrum mihi, an et cuilibet jusserim, custodia traditur? In eo puto hanc quæstionem consistere, an etiam si corpore acervus, aut amphoræ adprehensæ non sunt, nihilominus traditæ videantur. nihil video interesse utrum ipse acervum, an mandato meo aliquis custodiat: utrobique [enim] animi (23) quodam (24) genere possessio erit æstimanda.

Differentia possessionis et usus fructus: item possessionis et proprietatis. 1. *De prohibito ædificare.* 2. *De prohibitione, ne ingredienti vis fiat.*

52. VENULEJUS lib. 1. Interdictorum.

PErmisceri causas (25) possessionis, et ususfructus non oportet: quemadmodum nec possessio (26), et proprietas misceri debent. namque impediri possessionem, si alius fruatur (27): neque alterius fructum computari (28), si alter possideat.

§. 1. Eum, qui ædificare (29) prohibeatur, possidere quoque prohiberi manifestum est.

§. 2. Species inducendi in possessionem alicujus rei est, prohibere (30) ingredienti vim fieri: statim enim cedere adversarium, et vacuam (31) relinquere possessionem jubet: quod multo plus est, quam restituere.

(1) Tollendæ et dissolvendæ obligationis, quæ contrahendæ, eadem est ratio. *l. fere.* 153. *infr. de regulis juris.*

(2) Imo potest ignoranti. *l.* 44. *in fin. supr. h. t.* Goth. Confer Cujac. 24. *obs.* 30. *et ad Afric. tr. ad l.* 40. §. 1. *hoc tit.* Ans.

(3) *l.* 3. §. 13. *supr. h. t.* aliud in immobilibus. *l.* 44. *in fin. supr h. t.*

(4) Adde *l.* 3. §. 13. *supr. h. t.*

(5) Id est, servari.

(6) Διανοήσει, ψυχῇ, λογισμῷ. 50. *Eclog.* 2. *cap.* 1. *in fin. et* προαιρέσει vide Cujac. *hoc tit.*

(7) *Sub.* aliquis, vel Titius.

(8) *l.* 1. §. 16. *supr. h. t.*

(9) Cur hanc vocem addidit? ut idem de dominio intelligamus.

(10) *l.* 1. §. 16. *supr. h. t. l.* 10. *l.* 20. *in fin. supr. de adq. rer. dom.*

(11) Dixi *l.* 18. *supr. de adquir. rer. dom.*

(12) *l.* 12. *supr. h. t.*

(13) Possessio quoque animi est, non tantum facti.

(14) Imo plurimum facti. *l.* 19. *supr. ex quibus causis major.* Imo facti, non juris. *l.* 1. §. 3. *l.* 29. *in fin. supr h. t.*

(15) *l.* 44. §. 4. *infr. de usurpat.*

(16) Plurimum ex jure habet, *in* [illegible] *supr h. t.* vide Cujacium multis probantem, Naturalem possessionem non tantum facti, sed et juris esse. 18. *obs.* 24.

(17) *l.* 34. §. 1. *supr. h. t.*

(18) Adde *l.* 27. *in fin supr. de procur.*

(19) Per filium putatitium nobis non quæritur.

(20) *l.* 1. §. 14. *supr. h. t.* Goth. Non tamen per servos pignoratos, *d. l.* 1. §. 15. non hereditarios, ut rem ejusdem hereditatis per eos acquiramus. *d. l.* 1. §. 16. *l.* 18. *supr. de acquir. rer. domin. l.* 43. *supr. de adquir. vel omitt. hered.* Ans.

(21) *l.* 18. §. 2. *supr. h. t.*

(22) Imo multum interest. *l.* 5. §. 14. *supr. commodati.*

(23) Corporis quodam genere. Cujac. *C. h. t. l.* 7.

(24) De hac loquendi formula scripsi ad *l.* 44. *in pr. supr. de adq. rer. dom.*

(25) Id est, Titulos.

(26) V. *l.* 12. §. 1. *supr. h. t.*

(27) Nam usufructuarius non possidet sibi, sed alii. *l.* 1. §. 8. *supr. h. t. l.* 5. §. 1. *supr. ad exhibendum. l.* 6. §. 2. *infr. de precario. l.* 1. *C. comm. de usucap.* vide *l.* 7. §. 11. *supr. comm. divid.*

(28) *Al.* amputari.

(29) Vide *l.* 3. §. 2. *Infr. uti possid.*

(30) Hec prohibitio fit a magistratu. *l.* 1. *in fin. Infr. uti possid.*

(31) Vacua est, quam nemo detinet. dixi ad *l.* 68. *in fin. Supr. de contr. empt.*

De vitiosa possessione.

53. IDEM lib. 5. Interdictorum.

ADversus extraneos (1) vitiosa possessio prodesse solet.

TIT. III.

DE USURPATIONIBUS (2) ET USUCAPIONIBUS (3).

Ratio usucapionis.

1. GAJUS lib. 21. ad Edictum provinciale.

BOno (4) publico (5) usucapio introducta (6) est, ne (7) scilicet (8) quarundam rerum diu, et vere semper incerta dominia essent: cum sufficeret dominis ad inquirendas res suas statuti temporis spatium.

Quid sit usurpatio.

2. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

USurpatio est usucapionis interruptio (9). Oratores (10) autem usurpationem frequentem usum vocant.

Quid sit usucapio.

3. MODESTINUS lib. 5. Pandectarum.

USucapio (11) est (12) adjectio (13) dominii (14) per continuationem (15) possessionis temporis Lege definiti (16).

Propositio dicendorum. 1. *De patre*, *vel* filiofamilias. 2. *De* pupillo. 3. *De* furioso. 4. *De* servo. 5. *De fructibus et partu ancillæ.* 7. *De re furtiva*, 22. *Aut vi possessa.* 29. *De servitute et libertate.*

4. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

SEquitur de usucapione dicere. Et hoc ordine eundum est, ut videamus, quis potest usucapere, et quas res, et quanto tempore.

§. 1. *Usucapere potest*, scilicet paterfamilias. *Filiusfamilias*, et maxime miles, in castris adquisitum usucapiet.

§. 2. *Pupillus* (17), si tutore auctore cœperit possidere, usucapit. si non tutore auctore possideat, et animum possidendi habeat: dicemus, posse (18) eum usucapere.

§. 3. *Furiosus* (19), quod ante furorem possidere cœpit, usucapit. Sed hæc persona ita demum usucapere potest, si ex ea causa possideat, ex qua usucapio sequitur.

§. 4. *Servus* pro (20) herede possidere non potest.

§. 5. Fructus et partus ancillarum, et fœtus pecorum, si defuncti non fuerunt (21), usucapi possunt (22).

§. 6. Quod autem dicit lex Atinia (23), ut res furtiva non usucapiatur, nisi in potestatem ejus (24), cui subrepta est, revertatur (25): sic acceptum est, ut in domini potestatem debeat reverti; non in ejus utique, cui subreptum est. Igitur creditori subrepta, et ei, cui commodata est, in potestatem domini redire debet.

§. 7. Labeo quoque ait, si res peculiaris servi mei subrepta sit me ignorante, deinde eam nactus sit: videri (26) in potestatem meam redisse. Commodius dicitur, etiam si sciero, redisse [eam] in meam potestatem. Nec enim sufficit si eam rem, quam perdidit, ignorante me servus apprehendat, si modo in peculio eam esse volui: nam si nolui, tunc exigendum est, ut ego facultatem ejus nactus sim.

§. 8. Ideoque [et] si servus meus rem mihi subripuerit, deinde eandem loco suo reponat, poterit usucapi; quasi in potestatem meam redierit: utique si nescii; nam si (27) scivi, exigimus, ut redisse sciam in meam potestatem.

§. 9. Item si eam rem, quam servus subripuerit, peculiari nomine teneat, non videri (28) in potestatem

(1) *l. ultim. C. de rei vindicat.* §. 4. *vers. commodum. Instit. de Interdict.* vide quæ notavi ad *l.* 18. *Infr. de vi et vi.*

(2) Usurpatio quid? vide *l.* 2. *infr. h. t.* De usurpationibus librum scripsit Appius. *l.* 2. *supr. de origine juris.*

(3) 2. *Inst.* 6. Paul. 5. *sent.* 2. communia de usucapionibus, *L.* 7. *C.* 30. de usucapione transformand. *L.* 7. *C.* 31. annali tollenda, *L.* 7. *C.* 40. quadriennii, *L.* 7. *C.* 37. de præscriptione X. et XX. ann. *L.* 7. *C.* 33. XXX. vel XL. annorum. *L.* 7. *C.* 39.

(4) Quo jure introducta est usucapio? Civili. §. *ult. Instit. de usu. juncto titulo de usuc.* sine eo nulla esset præscriptio. Atque ita Jus civile ob bonum publicum, etiam invitis rerum dominis rerum dominium potest auferre. Atqui jus naturale prohibet quemquam alterius jactura locupletari. *l. nam hoc.* 14. *supr. de cond. indeb.* An dicemus eum, contra quem præscribitur, culpa sua et ignavia id damnum sentire; imo et volentem; aut fingi a Jure, id velle pati? vid. Francisc. Balbum, *tract. de præs. part.* 1. *quæst.* 6.

(5) Qua in re versatur hoc bonum publicum? An ut ne in incerto sint dominia? An ut sit litium finis?

(6) Introducta usucapio hic dicitur, quod a Jurisconsultis inducta. plura de verbo, *introducti*, dixi *l.* 1. *supr. ad exhibend.*

(7) Usucapiones Cicero *in Oratione pro Cæcinna* appellat finem solicitudinis. Ita præscriptiones introductæ. *l. ult. infr. pro suo.*

(8) Jure civili, Legibus 12. tabular. adde et aliam rationem, ut litium finis esset. vide quæ notavi ad *l.* 5. *infr. pro suo.*

(9) Ρῆξις τῦ χρόνυ ἤγυν τομὴ ϗ διακοπή. 1. *Harmen.* 3. §. 10. et 11. Cujac. *hic.* interpellatio. *l.* 2. *C. de long. temp.* ut fiat interruptio, vide *l.* 5. *infr. h. t.* de usurpandi verbo, vide 3. *Gell.* 2.

(10) De possessione usurpanda, vide Cic. 3. *de Oratore.*

(11) Usucapio dominii adquirendi civilis modus. *Goth.* Vide in hanc leg. Anton. Cont. 1. *disput. cap.* 10. Corras. *lib.* 6. *miscell. cap.* 20. Revard. *ad l.* 12. *tabul. cap.* 17. S. L.

(12) Definitione. quid etymo? usucapit, qui aliquid per usum capit.

(13) Adeptio: ita legit Ulpian. *tit.* 19. §. 8. et 5. Isidor. 25.

(14) Directi, ut vult Martinus; non utilis tantum, ut vult Accursius. v. Oldend. *in tr. de usuc.* §. 3. Bartolus Accursium sequitur: Putat enim usucapione dominium directum: ut præscriptione utile dominium adquiri. *l.* 2. *C. in quib. caus. cessat longi temp. præscr.* nisi statutum præscriptione dominium adquiri velit. directum enim dominium ibi intelligendum erit, ut statim aliquid juri communi addidisse videatur. *l.* 1. *in fin. supr. si ager vectigal.* Bart. *hic.*

(15) *l.* 31. §. 1. *infr. h. t.*

(16) Puta anni, vel biennii: rerum mobilium, anni: immobilium, biennii. Ulp. *d. loco.* sed vide *tit. Inst. de usucap.*

(17) V. *l.* 32. *supr. de adq. vel amitt. possess.* ἄνηβος τελειότερος major infante. Distat enim pupillus ea parte ab infante. Nam infans adquirere solus non potest possessionem sine tutore. *l. quamvis.* 32. §. *infans. supr. de adquir. vel amitt. poss.* Cujac. 4. *ad Afric. fol.* 54.

(18) *l. quamvis.* 32. §. *infans.* 2. *Supr. de adquir. vel amitt. poss.* Atqui hereditatem adire sine tutore non potest major infante. *l. pupillum.* 49. *Supr. de adquir. vel omitt. her. l.* 1. *C. ad SC. Tertull.* Cur tam varie? An quia aditio animi potius, id est, consilii est, quam facti, ut suppleri eam oporteat tutoris auctoritate? vide Cuj. 4. *ad Afric.*

(19) *l.* 44. §. 6. *infr. h. t.*

(20) *l.* 118. *infr. de reg. jur.*

(21) Id est, non si nati vivo testatore in dominio ejus non fuerint, sed si in hereditate defuncti non fuerint inventi; hinc enim ratio dicendi nascitur. Cujac. *hic.*

(22) Ab herede scilicet, id est, aliter adquiri non possunt, quam usucapione *l.* 68. *supr. de usufruct.* l. 28. *in fin. supr. de usuris.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 19. sed quo jure et heres adquirit, non pro herede, sed pro suo. *l.* 2. *infr. pro suo.*

(23) Lex Atinia id, quod sequitur, addidit legibus 12. tabularum. v. *l.* 33. *infr. h. t.*

(24) *l. ult. infr. h. t.* §. 8. *Inst. h. t.*

(25) *l.* 13. §. 2. *infr. de verb. sign.*

(26) Adde §. 10. *infr. h. t.*

(27) *l.* 41. *infr. h. t.*

(28) §. 7. *supr. h. t.* vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 25. *supr. depositi.*

meam reversam, Pomponius ait: nisi ita habere cœperimus, quemadmodum habuimus, antequam subriperetur; aut, cum rescissemus, in peculio eum habere concessimus.

§. 10. Item Labeo, si rem, quam apud te deposueram, *lucrifaciendi* causa vendideris, deinde ex pœnitentia (1) redemeris, et eodem statu habeas, sive ignorante me, sive sciente, ea gesta sint, videri in potestatem meam redisse, secundum Proculi sententiam, quæ et vera est.

§. 11. Si pupilli res subrepta sit, sufficere dicendum est, si (2) tutor ejus sciat, redisse eam in domum pupilli: Et si furioso, sufficere curatores scire.

§. 12. Tunc in potestatem domini redisse dicendum est, cum possessionem ejus nactus sit juste, ut (3) avelli non possit: Sed et tanquam suæ rei: nam si ignorans rem mihi subreptam (4), emam, non videri in potestatem meam reversam.

§. 13. Sed etsi vindicavero rem mihi subreptam, et litis æstimationem (5) accepero: licet corporaliter ejus non sim nactus possessionem, usucapietur (6).

§. 14. Idem dicendum est, etiamsi voluntate mea alii tradita sit.

§. 15. *Heres*, qui (7) in jus defuncti succedit, licet apud eum, ignorantem (8) ancillam furtivam esse, conceperit [ea], et pepererit, non tamen usucapiet.

§. 16. De illo quæritur, si servus meus ancillam, quam subripuit, pro libertate sua mihi dederit: an partum apud me conceptum usucapere possim? Sabinus et Cassius non putant: quia possessio quam servus vitiose nactus sit, domino noceret. et hoc verum est (9).

§. 17. Sed et si, ut servum meum manumitterem, alius mihi furtivam ancillam dederit, eaque apud me conceperit, et pepererit: usu me non capturum. Idemque fore [etiam], si quis eam ancillam mecum permutasset, aut in solutum dedisset. item si donasset.

§. 18. Si antequam pariat, alienam esse rescierit emptor: diximus non posse eum usucapere. quod si nescierit, posse. [quod] si, cum jam usucaperet, cognoverit alienam esse: initium (10) usucapionis intueri debemus, sicut in emptis rebus placuit.

§. 19. Lana ovium furtivarum, si quidem apud furem detonsa est, usucapi non (11) potest: si (12) vero apud bonæ fidei emptorem, contra; quoniam in fructu est. nec usucapi debet, sed statim emptoris fit. Idem in agnis dicendum, si consumpti sint. quod verum est.

§. 20. Si ex lana furtiva vestimentum feceris, verius est, ut substantiam (13) spectemus: et ideo vestis furtiva erit.

§. 21. Si rem pignori (14) datam debitor subripuerit et vendiderit, usucapi eam posse (15), Cassius scribit: quia in potestatem domini videtur pervenisse, qui pignori dederit; quamvis cum eo furti agi potest. quod puto rectius (16) dici.

§. 22. Si tu me vi (17) expuleris de fundi possessione, nec adprehenderis possessionem, sed Titius (18) in vacuam (19) possessionem intraverit: potest longo tempore capi res. quamvis enim Interdictum *unde vi* locum habeat, quia verum est, vi me dejectum: non tamen verum est, et vi possessum.

§. 23. Cæterum etiamsi mala fide fundum me possidentem dejeceris et vendideris, non poterit capi: quoniam verum est vi possessum esse, licet non (20) a domino.

§. 24. Idem dicendum est (21) in eo, qui cum expulit, qui pro herede possidebat, quamvis sciat esse hereditarium.

§. 25. [Si (22) fundum alienum bona fide possidentem, quis sciens esse alienum expulerit, usucapere non potest,] quoniam vi possidet.

§. 26. Si dominus fundi possessorem vi dejecerit: Cassius ait, non videri in potestatem ejus redisse, quando (23) Interdicto *unde vi* restituturus sit possessionem.

§. 27. Si viam habeam per tuum fundum, et tu me ab ea vi expuleris: per longum tempus non utendo amittam (24) viam. quia nec (25) possideri intelligitur jus incorporale: nec de via quis, [id est (26),] mero jure detruditur.

§. 28. Item si occupaveris vacuam possessionem, deinde venientem dominum prohibueris: non videberis vi possedisse.

§. 29. Libertatem (27) servitutum (28) usucapi posse, verius est, quia eam usucapionem sustulit Lex (29) Scri-

(1) Vide *l.* 65. *Infr. de furt.*

(2) Vide quæ scripsi ad *l.* 10. *C. de furtis.*

(3) *l.* 215. *in fin. Infr. de verbor. signif.* adde *l.* 10. §. 6. *supr. de in rem verso.*

(4) Vide *l. ult. Infr. vi bonor. rapt.*

(5) *l.* 84. *infr. de furt.*

(6) Imo non usucapietur. *l.* 10. *C. de furtis.*

(7) *l.* 8. *supr. de acqu. vel omittend. hered. l.* 24. *l.* 119. *Infr. de verb. sign.*

(8) *l.* 11. *infr. de divers. temp. præscr. l.* 3. *C. comm. de usucap.* §. 12. *Inst. de usucap.*

(9) Imo non est verum. *l.* 9. *l.* 10. *infr. pro empt.* Goth. Conciliat Accurs. *ibid.* Ans.

(10) *l.* 44. §. 2. *infr. h. t.*

(11) Vide Cujac. 15. *observ.* 10. probantem, Fœtus conceptos apud furem et editos, apud bonæ fidei emptorem usucapi posse.

(12) *l.* 48. *in fin. Supr. de adq. rer. l.* 48. §. 5. *infr. de furt.*

(13) Materiam, ut *l.* 1. *et l.* 9. §. 2. *supr. de contr. empt. l.* 9. §. 3. *supr. ad exhibend.*

(14) *l.* 5. *infr. pro emptore.*

(15) Imo non potest. *l.* 6. *C. de usucap. pro emptore.*

(16) Rectior est hic Cassii, quam Labeonis, et Proculi sententia.

(17) Hic agitur de vi possessis, et Lege Plautia, et Julia.

(18) Puta bonæ fidei possessor. *l.* 33. §. 2. *infr. h. t.*

(19) Vacua est autem possessio, quam nemo detinet. *l.* 68. *in fin. supr. de contrah. empt. l.* 2. §. 1. *supr. de act. empt.*

(20) A non domino vi possidet, qui vi dominum, imo non dominum dejicit. *l.* 1. §. 30. *infr. de vi et vi. l.* 3. *Infr. uti possidet.*

(21) Ut sc. fundus usucapi non possit: quoniam vi possidet is, qui expulit.

(22) His uncinulis inclusa archetypo Florentino desunt.

(23) Id est, quandoquidem, ut in *l.* 33. §. 1. *in fin. infr de solut.*

(24) Libertas servitutis potest præscribi, cum mala fide civili jure, *ut hic*. Malæ fidei possessor per longum tempus potest præscribere fundo immunitatem servitutis: Igitur et libertatem sibi adquirere, mihique jus servitutis eripere, *ut hic.* Jure Canonico aliud receptum. *c. ult. de præscr.* de qua quæst. dixi ad *l.* 32. §. 1. *supr. de servit. præd. urb.* adde *l.* 12. *supr. quemadm. servit. amitt.* vid. Fr Balbum *tract. de præser. part.* 4. *c.* 3. *qu.* 3.

(25) *l.* 10. §. 1. *infr. h. t. l.* 14. *supr. de servitut. l.* 27. *supr. de servitut. præd. urb.* vide *l.* 3. *supr. de adq. vel amitt. poss.*

(26) Id est, sc. ut *l.* 16. *infr. de re jud.* alias hoc vocabulum est, διασαφητικόν, aut παραδειγματικόν. Cujac. *hic.*

(27) *l.* 6. *supr. de servit. præd. urb.* Paul. 1. *sent.* 17. §. 1. *et* §. 2. Goth. Deducto argumento a personis ad res. *l.* 20. *supr. de stat. hom.* Ans.

(28) Urbanorum sc. Cujac. *hic.* quem vide. adde *l.* 10. *supr. si serv. vind.*

(29) Ea est, quæ et plebiscitum. *Cuj.*

bonia (1), quæ servitutem constituebat (2): non etiam eam, quæ libertatem præstat sublata servitute. ┼ Itaque, si, cum tibi servitutem deberem, *ne mihi* [puta] *liceret altius ædificare*, et per statutum tempus altius ædificatum habuero: sublata (3) erit servitus.

De interruptione possessionis.

5. GAJUS lib. 21. ad Edictum provinciale.

NAturaliter interrumpitur possessio, cum (4) quis de possessione vi dejicitur, vel alicui res eripitur. quo casu non adversus (5) eum tantum qui eripit, interrumpitur possessio: sed adversus omnes.

┼ Nec eo casu quicquam interest, is, qui usurpaverit, dominus sit, necne. ┼ Ac ne illud quidem interest, pro suo quisque possideat, an ex lucrativa causa.

De computatione temporis.

6. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

IN usucapionibus (6) non a (7) momento ad momentum, sed totum (8) postremum diem computamus (9).

7. IDEM lib. 27. ad Sabinum.

IDeoque qui hora sexta diei (10) Kal. Januariarum possidere cœpit, hora sexta noctis (11) pridie (12) Kal. Januarias implet usucapionem.

De servo.

8. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

LAbeo (13), Neratius, responderunt, ea quæ servi peculiariter nancti sunt, usucapi posse, quia hæc etiam ignorantes (14) domini usucapiunt. Idem Julianus scribit.

§. 1. Sed eum, qui suo nomine nihil usucapere potest, ne (15) per servum quidem posse, Pædius scribit.

De rebus corporalibus. De rebus sacris, sanctis, publicis. De liberis hominibus.

9. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

USucapionem recipiunt maxime res corporales (16), exceptis rebus sacris (17), sanctis, publicis (18) populi Romani (19) et civitatum, item liberis hominibus.

De bona fide. 1. De servitutibus. 2. De partu animalis surrepti.

10. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

SI aliena res bona fide empta sit, quæritur, ut usucapio currat, utrum emptionis initium, ut bonam fidem habeat, exigimus, an traditionis? Et obtinuit Sabini et Cassii sententia, traditionis (20) initium spectantium.

§. 1. Hoc jure utimur, ut servitutes (21) per se nusquam longo tempore capi possint, cum ædificiis possint.

§. 2. Scævola (22) libro XI. Quæstionum scribit, Marcellum existimasse, si bos apud furem concepit, vel apud furis heredem, pariatque apud furis heredem, usucapi ab herede distractum juvencum non posse: sic (inquit) quemadmodum nec ancillæ partus. Scævola autem scribit, se putare, usucapere posse (23) et partum (24): *nec enim esse* (25) *partum rei furtivæ partem*. cæterum si esset pars, nec si apud bonæ fidei emptorem peperisset, usucapi poterat.

De captivo.

11. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

NEque servus, neque per servum dominus, qui apud hostes est, possidet (26).

(1) Voconia. *Hal.* Porro de Lege Scribonia, et sublatis servitutum usucapionibus, et cur servitutes usucapi ea non pateretur: quo jure introducta fuerit primum servitutum usucapio: quemadmodum ante Scriboniam Legem, Jure civili, servitutes usucapi potuerint: quid sustulerit lex Scribonia, et usucapio servitutum honoraria quomodo sit introducta: et utrum in servitutibus rusticorum prædiorum Lex Scribonia locum habuerit: et an titulus in usucapione servitutum fuerit necessarius: et an bona fides etiam necessaria fuerit, vid. apud Revard. *lib. sing. ad l. Scribon.*

(2) Lex Scribonia vetabat servitutes usurpatione adquiri: amitti vero non vetabat, *ut hic.* adde quæ notavi ad *l.* 5. §. *pen. Infr. de itin. actuque privato.*

(3) Et ita poterit quis per usucapionem se a servitutis urbanæ jugo liberare. Quid in rustica? non utendo amittitur. In urbanis opus est facto ejus qui servit: in rusticis, ejus, cui servitur.

(4) *l.* 15. *supr. de adquir. vel amitt. poss.*

(5) Id est, pro eo, ut in *l.* 2. §. 1. *infr. de jure fisci.* Accursi. Cujac. *hic.* et apud Ulp. 20. in verbo, *ut adversus leges.* et Gilbertus Regius 2. *enantiophanon* 20. reprehensi a Roberto 2. *recept.* 33.

(6) Aliud in personalibus actionibus, *l.* 6. *infr. de obl. et act.* et ætate. *l.* 3. §. 3. *supr. de minor.*

(7) Non ab hora ad horam, sed tantum postremum diem inspicimus: non dividimus diem momentis, sed postremum tantum diem computamus, id est, inspicimus. *Goth.* Vide in hanc leg. Joann. Rob. *lib.* 1. *sent. cap.* 2. Charond. *lib.* 3. *verisimil. c.* 17. S. L.

(8) Vigl. ad *tit. Inst. quib. non est permiss. fac. test.* §. *propterea. num.* 3. pro *totum*, legit, *tantum.* Ans.

(9) Ut qui postremum diem attigerit, eum usucepisse dicamus, ergo non ab hora in horam, sed a die in diem fit computatio. *l.* 7. *infr. h. t. l.* 15. *infr. de divers. temp. prescript.*

(10) Hora sexta diei, meridies. ne igitur dicas mediam noctem hic significari, ut quidam lusciosus hic adscripserat: sexta diei hora est meridies, *l.* 2. *in fin. supr. de annuis l.* 3. *supr. de oper. libert.* hinc illa indignatio operariorum apud *Matt* 20. adversus vineæ dominum, quod tantam mercedem dedisset iis, qui undecima opus fecerant, quantam iis, qui a sexta, tertiaque hora: hi enim postremi sc. totius diei caloris pondus sustinuerant, illi vero una tantum hora in vinea fuerant. Porro a quarta ad decimam horam oves tondebantur salubriter. Varro 2. *de re rustic. ult.* Inter horam secundam et decimam diei recitabantur testamenta. Paul. 4. *sent.* 6. §. 2. Hinc illud Crassi, Quid tu, Dejotare, duodecima (id est, jam senex) hora ædificare cœpisti? cui rex, Ne tu quidem, Crasse, matutino tempore Parthos oppugnas. adde *l.* 20. *C. de transact. l.* 2. *infr. de verb. signif.* vide Anton. Augustin. 4. *emend.* 14. Horæ singulæ quibus rebus destinatæ Romanis essent, vide apud Martialem 4. *Epigram.* 8.

(11) A qua dies more Romano incipit. *l.* 8. *supr. de feriis.* vel, ut ait Harmenop. *l. ultim. tit. de verbor. signif.* septima: quod intellige de incipiente, non exacta. Porro sexta hora noctis mediam noctem significat.

(12) Adde *l.* 5. *Supr. qui testam. l.* 1. *supr. de manumiss.*

(13) Vide Cujac. 22. *observat.* 17.

(14) *l.* 2. §. 11. *infr. pro emptore.* Paria sunt interdum, scire et ignorare.

(15) Imo, interdum possum per alium, quod per me non possum. vide *l.* 3. *in fin. supr. quæ res pign.*

(16) Non incorporales. *l.* 4. §. 27. *Supr. h. t.* An servitutes? vide Hotom. 3. *observ.* 25. adde *l.* 10. §. 1. *Infr. h. t.*

(17) *l.* 45. *Infr. h. t.* §. 1. *Inst. h. t. l.* 6. *C. de oper. publ. l.* 2. *C. ne rei dominic. vel templorum.*

(18) Hinc Seneca 14. *et* 11. *epist.* 80. negant Jurisconsulti quidquam usucapi, quod publicum est.

(19) Cujacius *hic. et* 20. Ulpian. *in fin.* hoc loco permotus monet ibidem legendum, *servus publicus populi Romani.*

(20) *l.* 48. *infr. h. t.*

(21) Vide Cujac. 3. *observat.* 34. adde *l.* 4. *in fin. supr. h. t.*

(22) Id est, Q. Cervidius. Cujac. *hic.*

(23) Id vetat Novella Leonis 29.

(24) *l.* 33. *infr. h. t.* Ea fuit etiam opinio Q. Mucii. Cicer. *de finibus.*

(25) *l.* 26. *infr. de verbor. signif.* Imo est, *l.* 48. §. 5. *infr. de furtis.* solve: Ulpianus hic non probat sententiam Scævolæ. vide Cujac. 15. *observat.* 20.

(26) Nequidem si redierit. *l.* 19. *Supr. ex quib. causis major.*

De emptione ab eo, quem prætor vetuit alienare.

12. Idem lib. 21. ad Edictum.

SI ab eo emas, quem Prætor vetuit alienare (1), idque tu scias: usucapere non potes.

De pignore. 1. De emente a furioso. 2. De emente mandato alterius.

13. Idem lib. 5. ad Plautium.

PIgnori (2) rem acceptam usu non (3) capimus: quia pro alieno possidemus.

§. 1. Eum, qui a furioso (4) bona fide emit, usucapere posse (5) responsum est.

§. 2. Si mandavero tibi, *ut fundum emas*, ex ea causa traditum tibi diutina possessione capis: quamvis possis videri non pro tuo possidere, cum nihil intersit, quod mandati judicio tenearis.

De accessione possessionis.

14. Idem lib. 13. ad Plautium.

ID tempus venditoris (6) prodest emptori, quo (7), antequam venderet, possedit: nam si postea nactus est possessionem venditor, hæc possessio emptori non proficiet.

§. 1. In re legata, in accessione (8) temporis, qua (9) testator possidet, legatarius quodammodo (10) quasi (11) heres est.

De captivo. 1. De fugitivo. 2. De bona fide.

15. Idem lib. 15. ad Plautium.

SI is, qui pro emptore possidebat, ante usucapionem ab hostibus captus sit: videndum est, an heredi ejus procedat usucapio? nam interrumpitur usucapio: et si ipsi reverso non prodest, quemadmodum heredi ejus proderit? Sed verum est, eum in sua vita desiisse possidere: ideoque nec (12) postliminium ei prodest, ut videatur usucepisse. Quod si servus ejus, qui in hostium potestate est, emerit: in pendenti esse usucapionem, Julianus ait. nam si dominus reversus fuerit, intelligi usucaptum (13): si ibi decesserit, dubitari an per Legem Corneliam ad successores ejus pertineat? Marcellus, posse plenius fictionem Legis accipi: quemadmodum enim postliminio reversus plus juris habere potest in his, quæ servi egerunt, quam his, quæ per se vel per servum possidebat, cum ad hostes pervenit? Nam hereditatem in quibusdam vice (14) personæ fungi receptum est: ideoque in successoribus locum [non (15)] habere usucapionem.

§. 1. Si servus, quem possidebam, fugerit (16): si pro libero se gerat, videbitur a domino possideri. sed hoc tunc intelligendum est, cum, si adprehensus fuerit, non sit paratus pro sua libertate litigare: nam si paratus sit litigare, non videbitur a domino possideri, cui se adversarium præparavit.

§. 2. Si quis bona fide possidens, ante (17) usucapionem amissa possessione, cognoverit esse rem alienam, et iterum nanciscatur possessionem, non capiet usu: quia initium secundæ possessionis vitiosum est.

§. 3. Si ex testamento vel ex stipulatu res debita nobis tradatur: ejus temporis existimationem [nostram] intuendam quo traditur: quia concessum est stipulari rem, etiam quæ promissoris non sit.

De pignore.

16. Javolenus lib. 4. ex Plautio.

SErvi nomine, qui pignori datus est, ad (18) exhibendum cum creditore, non cum debitore, agendum est: quia qui pignori dedit, ad (19) usucapionem tantum (20) possidet. quod ad reliquas omnes causas pertinet, qui accepit, possidet (21): adeo ut addici (22) possit et possessio ejus, qui pignori dedit.

Pro adjudicato.

17. Marcellus lib. 17. Digestorum.

SI per errorem de alienis fundis, quasi de communibus, judicio communi dividundo accepto, ex adjudicatione (23) possidere cœperim, longo tempore capere possum (24).

De fisco, et bonis vacantibus.

18. Modestinus lib. 5. Regularum.

QUamvis adversus fiscum (25) usucapio non procedat, tamen (26) ex bonis vacantibus (27), nondum tamen nunciatis, emptor prædii ex hisdem bonis extiterit, recte diutina (28) possessione capiet: idque constitutum est.

De accessione possessionis.

19. Javolenus lib. 1. Epistolarum.

SI hominem emisti, ut, *si aliqua conditio extitisset, inemptus fieret*, et si tibi traditus est, et postea conditio emptionem resolvit (29): tempus, quo apud emptorem fuit, accedere venditori debere existimo: quoniam

(1) Puta a prodigo, qui ut differat a furioso, vide Hotomann. 2. *observat.* 29.

(2) *l.* 11. *Infr. de divers. l.* 1. *C. comm. de usucap.*

(3) Imo, 30. annis capimus jus luendi pignoris. Butrigarius et Accursius in *l. cum notissimi.* 7. §. 1. *C. de præscr.* 30. *ann.* Imo nec 40. annis quidem. Rogerius, Martinus. Hoc verius.

(4) Tempore dilucidi intervalli.

(5) *l.* 2. §. 16. *infr. pro emptore.*

(6) Ita Haloand. et Florent.

(7) *l.* 15. §. 2. §. *penult. infr. de divers. tempor. præscr.* Goth. Adde Gloss. *in cap. auditis. extr. de præscript.* Gabriel. *comm. conclus.* 2. *tit. de præscript.* Ans.

(8) *l.* 13. §. 10. *supr. de adquir. vel amitt. possess.*

(9) *Al.* quo.

(10) Duas notas diminutionis adjicit, ut ostenderet liquido, proprie non esse: simile dicendi genus est in *l.* 7. §. 6. *supr. de pact.*

(11) Legatarius, quasi heres est: et heredis latissima appellatione continetur. adde Bartol. ad *l.* 84. §. 3. *supr. de legat.* 1. ut et fideicommissarius. *l.* 5. §. 1. *supr. quod cum eo.* et bonorum possessor. *l.* 1. §. 7. *supr. ad SC. Trebell. l.* 19. §. 2. *Supr. de cond. et demonstr.*

(12) Vide *l.* 19. *supr. ex quib. caus. major.*

(13) *l.* 23. §. 3. *supr. ex quib. caus. major.*

(14) Vid. *l.* 31. *in fin. supr. de her. inst.*

(15) Locum habere. Cujac. *hic.*

(16) Vide *l.* 1. *C. de longi temporis præscr. quæ pro libertate.*

(17) *l.* 7. §. 4. *Infr. pro emptore.*

(18) *l.* 3. *in fin. supr. ad exhib.*

(19) *l.* 33. §. 4. *infr. h. t. l.* 1. §. 15. *supr. de adq. vel amitt. possess.*

(20) Vel ad similem casum: nam hujusmodi voces taxativæ non excludunt casus similes expressis, vel majores.

(21) *l.* 35. *in fin. supr. de pignorat.*

(22) Adjici. *Hal.* addici, est adjici, ac accedere. facit *l.* 14. §. 1. *infr. de divers. temporalib.* sic Basil. προστίθεται ἡ νομὴ αὐτοῦ. Cujac. 11. *obs.* 11.

(23) Auctoritas judicis facit, ut etiam in eo, quod nobis traditur tanquam nostrum, transferatur usucapiendi conditio. *Bart.*

(24) Quo titulo? ex adjudicato.

(25) *l.* 24. *in fin. infr. h. t. l.* 2. *C. comm. de usucap.* §. 9. *Inst. h. t.*

(26) Tamen si bonis Cujac. *hic.*

(27) Eorum scilic. quibus post mortem nullus successor extitit; res fisco defertur ex Lege Julia caducaria. Ulpian. 28. §. 1. *in fin.*

(28) Quadriennii, in causa bonorum vacantium: quinquennii, in causis commissi. *l.* 2. *C. de vectigal.*

(29) *l.* 13. §. 2. *supr. de adq. vel amitt. poss.*

eo genere retroacta (1) venditio esset redhibitioni similis, in qua non dubito tempus ejus, qui redhibuerit, venditori accessurum, quoniam (2) ea venditio proprie dici non potest.

20. IDEM lib. 4. Epistolarum.

POssessio testatoris ita heredi procedit, si (3) medio tempore a nullo possessa (4) est.

Si possessor rem domino locaverit, aut vendiderit.

21. IDEM lib. 6. Epistolarum.

EI, a quo fundum pro herede diutius possidendo capturus eram, locavi eum; an nullius momenti eam locationem existimes, quæro. quod si nullius momenti existimas, an durare nihilominus usucapionem ejus fundi putes? Item quæro, si eidem vendidero eum fundum: quid de his causis, de quibus supra quæsii, existimes? Respondit, si is, qui pro herede fundum possidebat, domino eum locavit, nullius momenti locatio est: quia (5) dominus suam rem conduxisset. sequitur ergo, ut ne possessionem quidem locator retinuerit: ideoque longi temporis præscriptio non durabit. in venditione (6) idem juris est, quod in locatione, ut emptio suæ rei consistere non possit.

De herede et hereditate.

22. IDEM lib. 7. Epistolarum.

HEres et hereditas, tametsi duas appellationes recipiunt, unius (7) personæ tamen vice (8) funguntur.

De toto et partibus.

23. IDEM lib. 9. Epistolarum.

EUm, qui ædes mercatus est, non puto aliud, quam ipsas (9) ædes, possidere. nam si singulas res posdere intelligetur, ipsas [ædes] non possidebit: separatis enim corporibus, ex quibus ædes constant, universitas ædium intelligi non poterit. accedit eo, quod si quis singulas res possideri dixerit, necesse erit, dicat possessione superficiei temporibus de mobilibus statutis (10) locum esse, solum se capturum esse ampliori: quod absurdum, et minime Juri civili conveniens est, ut una res diversis temporibus capiatur; utputa cum ædes ex duabus rebus (11) constant, ex solo (12), et superficie, et universitas earum possessionem (13) temporis immobilium rerum omnium mutet.

§. 1. Si autem columna evicta fuerit: puto, te ex (14) empto cum venditore recte acturum, et eo genere rem salvam habiturum.

§. 2. Si autem demolita (15) domus est, ex integro res mobiles possidendæ sunt, ut tempore, quod in usucapione rerum mobilium constitutum est, usucapiantur: et non potest recte uti eo tempore, quo in ædificio fuerunt. nam quemadmodum eas solas et separatas ab ædificio non possedisti, sic nec penes (16) te singulæ, aut separatæ fuerunt et cohærentibus his in ædificio, depositis ædibus, quæ hoc quoque ipsum continent: neque enim recipi potest (17), ut eadem res et ut res soli et tanquam mobilis sit possessa.

De legis prohibitione. 1. De defuncto et herede.

24. POMPONIUS lib. 24. ad Quintum Mucium.

UBi (18) lex (19) inhibet usucapionem (20), bona fides possidenti nihil prodest.

§. 1. Interdum, etiamsi non fuerit inchoata usucapio a defuncto, procedit heredi ejus: veluti si vitium (21), quod obstabat, non ex persona, sed ex re, purgatum fuerit. [*Ex re*], ut puta, si fisci (22) res esse desierit, aut furtiva, aut vi (23) possessa.

De possessione.

25. LICINNIUS [RUFINUS lib. 1. Regularum].

SIne (24) possessione (25) usucapio contingere non potest.

De superficie.

26. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

NUnquam superficies (26) sine solo capi longo tempore potest.

De titulo opinato.

27. IDEM lib. 31. ad Sabinum.

CElsus (27) libro XXXIV. errare (28) eos ait, qui existimarent, cujus rei quisque bona fide adeptus sit possessionem, pro suo usucapere eum posse; nihil referre, emerit, necne, donatum sit, necne, si modo emptum, vel donatum (29) sibi existimaverit (30): quia

(1) Id est, rescissa. Quid? hoc pacto resolutivo num redintegratur dominium ipso jure sine traditione? Castrensis putat redintegrari, vel, ut ille loquitur, retransferri. hoc est, transferri, si venditor erat dominus. *l.* 1. *Supr. de donat.* Bartolus tamen id in utramque partem disputat.

(2) Quanquam. Cujac. *hic.* quem vide.

(3) *l.* 5. *in fin. Infr. pro emptore. l.* 13. §. 4. *supr. de adquir. vel amitt. possess.*

(4) Possessio possessa hic dicitur Atticorum more, ut stipulationem stipulari. *l.* 3. §. 1. *infr. judicatum solvi.*

(5) Rei suæ locatio non est.

(6) Et pignore. *l.* 33. §. 5. *Infr. h. t.*

(7) Id est, defuncti. heres enim dominus dicitur: quinimo et hereditas ipsa domina. *l.* 31. *in fin. supr. de hered. inst.*

(8) *d. l.* 31. *in fin.*

(9) Vide *l.* 30. *supr. de adq. vel amitt. possess.*

(10) Id est, triennio. *Inst. h. t. in pr.*

(11) Id est partibus. Ita totum prædicatur de suis partibus. de toto dixi ad *l.* 1. *Supr. de orig. jur.*

(12) Solum est pars ædium. *l.* 49. *supr. de rei vind.*

(13) Possessione temporis immobilium rerum dominium mutet. *Hal.* Cuj. *hic.*

(14) Vide quæ not. ad *l.* 41. §. 1. *Supr. de evict.*

(15) *l.* 23. *in fin. supr. de rei vind.*

(16) Id est, non quodam modo possidentur a te. *l.* 63. *infr. de verb. significat.*

(17) Res una et eadem, mobilis et immobilis simul censeri non potest.

(18) §. 2. *Inst. h. t. l.* 2. *C. pro donat.*

(19) Verbi gratia, 12. tabularum. Lex Attinia, Mamilia, Plautia, Julia de vi, Scribonia, Lex Julia repetundarum, Lex Julia de fundo dotali.

(20) Usucapi non possunt, quæ alienari prohibita. vide tamen Socin. *reg.* 13.

(21) Vide *l.* 11. *C. de adq. et retin. poss.*

(22) *l.* 18. *supr. h. t. l.* 2. *C. comm. de usucap.*

(23) Vide *l. ult. infr. vi bonorum. rapt.*

(24) *l.* 44. *in fin. Infr. h. t.*

(25) Civili.

(26) Superficies, id omne est, quod super solum est ædificatum, satum, plantatum, ita vitis est superficies vineæ: seges arvi. *l.* 13. *supr. de servit. præd. rust.*

(27) Vide repetitionem hujus Legis apud Francisc. Balbum; ubi hoc inter cætera notat, Possidentem titulo putativo, seu opinato (si tamen justo errore ductus sit) usucapere: secus, si injusto. reprobata quorundam sententia, qui non distinguunt inter justum et injustum errorem. Castrensis ita hunc locum accipit: Titulus putativus non sufficit ad præscribendum etiam cum bona fide, si non subest justa causa putandi.

(28) Id tamen receptum est Jure Canonico. de quo vide Socin. *regul.* 107. et Balb. *in repetitione hujus Legis.*

(29) Vide *l.* 1. *Infr. pro donato.*

(30) Hanc legem repetiit Franc. Balbus, quibus autem casibus mala fides præsumatur, docet Menochius *de arbitr. judic. cas.* 225. et multa huc facientia reperies apud Covarruviam et Peckium *ad cap. possessor. de reg. jur. in* 6.

neque pro legato, neque pro donato, neque pro dote usucapio valeat, si nulla donatio, nulla dos, nullum legatum sit. † Idem et in litis æstimatione placet, ut nisi vere quis litis æstimationem subierit, usucapere non possit.

De servo furiosi vel infantis.

28. Pomponius lib. 17. ad Sabinum.

SI servo (1) furiosi vel infantis res tradita sit (2), usu per eum eas personas capere posse constat.

De eo, quod ex asse heres alii quasi pro parte heredi tradidit.

29. Idem lib. 22. ad Sabinum.

CUm solus heres essem, existimarem autem, te quoque pro parte heredem esse, res hereditarias pro parte tibi tradidi: propius est, ut usu eas capere non possis; quia nec pro herede usucapi potest, quod ab herede possessum est, neque aliam ullam habes causam possidendi. ita tamen hoc verum est, si non (3) ex transactione id factum fuerit. Idem dicimus, si tu quoque existimes, te heredem esse: nam hic quoque possessio veri heredis obstabit tibi.

De rerum mixtura, et triplici corporum genere.

30. Idem lib. 30. ad Sabinum.

REum mixtura facta an usucapionem cujusque præcedentem (4) interrumpit, quæritur? Tria (5) autem genera sunt corporum (6): Unum, quod continetur *uno* (7) *spiritu* (8), et Græce ἡνωμένον (9), id est, *unitum* (10) vocatur: ut homo, tignum, lapis, et similia (11): Alterum, quod *ex contingentibus*, hoc est, pluribus inter se cohærentibus constat, quod συνημμένον (12), id est, *connexum* vocatur; ut ædificium, navis, armarium: Tertium, quod *ex distantibus* (13) constat; ut corpora plura non soluta, sed uni nomini subjecta, veluti populus (14), legio, grex (15). Primum genus [in] usucapione quæstionem non habet: secundum et tertium habet.

§. 1. Labeo (16) libris epistolarum ait, Si is, cui ad tegulorum (17) vel columnarum usucapionem decem dies superessent (18), in ædificium eas conjecisset, nihilominus eum usucapturum, si ædificium possedisset. † Quid ergo in his, quæ non quidem implicantur rebus soli, sed mobilia permanent, ut in annulo, gemma (19)? In quo verum est, et aurum et gemmam possideri, et usucapi, cum utrumque maneat integrum.

§. 2. De tertio genere corporum videndum est. non autem grex universus sic capiatur usu, quomodo singulæ (20) res: nec sic, quomodo cohærentes (21). quid ergo est? Etsi ea natura ejus est, ut adjectionibus corporum maneat (22): non item tamen universi gregis ulla est usucapio. sed singulorum animalium sicuti possessio, ita et usucapio. nec si quid emptum (23) immixtum fuerit gregi, augendi ejus gratia, idcirco possessionis causa mutabitur; ut si reliquus grex dominii mei sit, hæc quoque ovis: sed singulæ suam causam habebunt, ita ut si quæ furtivæ erunt, sint quidem ex grege, non tamen usucapiantur.

De errore juris. 1. *Tempus continuum numerari.* 2. *De servo, qui in libertate moratur.* 3. *De servo, filio, colono, inquilino.* 4. *De furore.* 5. *De tempore vacuo.* 6. *De defuncto et herede.*

31. Paulus lib. 32. ad Sabinum.

NUnquam in usucapionibus juris (24) error possessori prodest. et ideo Proculus ait, Si per errorem initio (25) venditionis tutor pupillo auctor factus sit: vel post longum tempus venditionis peractum, usucapi non posse: quia juris error est.

§. 1. In usucapionibus (26) mobilium (27) continuum (28) tempus numeratur.

§. 2. Servus, licet in (29) libertate moretur, nihil possidet, nec per eum alius: atquin si (30) nomine alicujus, dum in libertate moratur, nactus fuerit possessionem, adquiret ei, cujus nomine nactus fuerit.

(1) *l.* 1. §. 5. *l.* 24. *l.* 32. *in fin. supr. de adqu. vel amitt. possess. l.* 26. *C. de dom. l.* 10. §. 2. *supr. de adquir. rer. domin.*

(2) Ex causa peculiari. *Accurs.* Cujac. ut *l.* 15. §. 3. *supr. h. t.*

(3) Transactionis ex causa justam possessionis habentes causam, usucapere possunt. *l.* 8. *C. de usucap. pro emptore.*

(4) Id est, inchoatam, cœptam.

(5) Corpora alii alio modo dividunt, ut alia sint ἡνωμένα, alia διεστῶτα. Illorum alia sunt proprie ἡνωμένα, alia συνημμένα. Horum quædam distinctis capitibus, quædam indistinctis vetus interpres Dionysii Theologi, ἡνωμένα et διῃρημένα. Boerius 1. *Arithmetic.* continua disjuncta: et Cujac. 15. *obs.* 33. Cassiodorus *de anima*, continuata, disjuncta. vide Forner. 2. *select.* 17. singula cohærentia. *Infr. h. t. l.* 23. §. 5. *supr. de rei vind.* Arist. 1. *polit.* 8.

(6) Corpora sunt trium generum. ἡνωμένα, συνημμένα, διεστῶτα. adde Theop. §. 18. *et* 19. *Instit. de legat.* continua, ut homo; composita, ut navis, et domus; ex distantibus, ut exercitus, populus, senatus. Senec. 17. *epist.* 103.

(7) Ita dicitur in *l.* 23. §. 5. *Supr. de rei vind.* et apud Senec. 17. *epist.* 103.

(8) *l.* 23. §. 5. *in fin. supr. de rei vind.* τῇ συμφυΐᾳ (et ideo id a Plutarcho συμφυὲς appellatur, ἐν τοῖς γαμικοῖς παραγγέλμασι Cujac. *hic.*) ὑπὸ μιᾶς ἕξεως. ut Conon Mathematicus apud Achillem Statium in *Aratum* ait. vide Cujac. 15. *obs.* 33.

(9) Et Græce φυσικὸν, aliud, quod ex pluribus inter se cohærentibus, quod τεχνικὸν dicitur. Alciatus 2. *prætermiss.* ita legit.

(10) Cicero continuatas cohærentesque naturas vocat.

(11) Puta statua. *d. l.* 23. §. 5. *Supr. de rei vind.*

(12) Adjunctum, sive connexum. Gell. 16. *cap.* 8 conjunctum, Vitruvio 5. *cap.* 4. compositum, Senecæ, 17. *epist.*

(13) Ea corpora διεστῶτα dicuntur, quorum duo item genera Conon facit: unum eorum, quæ distinctis sunt capitibus, puta chorum, legionem, gregem: aliud indistinctis, ut populum.

(14) Vel universitas. *l.* 1. *supr. quod cujuscunque.*

(15) *l.* 1. *in fin. l.* 23. §. 5. *supr. de rei vind.* §. 18. *Inst. de leg.*

(16) Antistius Labeo, Princeps est Proculianæ sectæ. Cujac *hic legit.* Javolen. *arg. l.* 23. *Supr. h. t.*

(17) Tegularum. *Hal.*

(18) Adde *l.* 16. *in fin. supr. de fundo dotali.*

(19) Ea vindicari non potest, de ea tamen agitur ad exhibendum. *l.* 6. *supr. ad exhibend.*

(20) Ἡνωμένα.

(21) Συνημμένα.

(22) Maneat idem, non tamen. *Hal.* Cujac. *hic.*

(23) §. 28. *in fin. Instit. de rer. divis. l.* 78. *Infr. de solut.*

(24) *l.* 4. *supr. de juris et facti ignorant l.* 2. §. 15. *infr. pro emptore. l.* 4. *C. qui bon. cedere.*

(25) Id est, non in ipsa venditione statim. Cujac. *hic.* Quo tempore sit interponenda auctoritas in negotio pupillari vide Cujac. 13. *obs.* 31.

(26) Veteri Jure 12. tabularum rei mobilis usucapio, annus erat: cujus usucapionis vestigium hic extat, et in *l. cum sponsus.* 12. §. 5. *supr. de Publiciana in rem actione.*

(27) In usucapionibus continuum tempus. *Cujac.* apud Ulpian. 19. §. 8.

(28) Hinc usucapio est adeptio dominii per continuationem possessionis. Ulpian. *ibid.* adde l. 3. *supr. h. t.*

(29) In libertate morari, et liberum esse, differunt.

(30) *l.* 34. *in fin. supr. de adquir. vel amitt. poss.*

§. 3. Si servus meus vel filius peculiari (1) vel etiam meo nomine quid tenet, ut ego per eum ignorans (2) possideam, vel etiam usucapiam: si is furere cœperit, donec in eadem causa res fuerit, intelligendum est, et possessionem apud me remanere, et usucapionem procedere: sicuti per dormientes (3) quoque eos idem nobis contingeret. † Idemque in colono (4) et inquilino, per quos possidemus, dicendum est.

§. 4. Si vi, aut clam, aut precario possessionem nanctus quis, postea furere (5) cœperit: et possessio et causa eadem durat de hoc, quod precario furiosus habet; quemadmodum Interdicto quoque Uti possidetis furiosi nomine recte experimur ejus possessionis nomine, quam ante furorem per se vel post furorem per alium nanctus est.

§. 5. Vacuum tempus, quod ante (6) aditam hereditatem, vel post (7) aditam intercessit, ad usucapionem heredi procedit.

§. 6. Si defunctus emit, heres autem putat (8) eum ex donationis causa possedisse, usu eum capturum (9), Julianus ait.

Si fur rem furtivam a domino emerit. 1. *De errore juris.* 2. *De parte incerta.*

32. Pomponius lib. 32. ad Sabinum.

SI fur rem furtivam a domino emerit (10), et pro tradita habuerit: desinet eam pro furtiva possidere, [et] incipiet (11) pro suo possidere.

§. 1. Si quis id, quod possidet, non putat sibi per Leges licere usucapere: dicendum est, etiam si erret, non procedere tamen ejus usucapionem: vel quia (12) non bona fide videatur possidere, vel quia in jure erranti non procedat usucapio.

§. 2. Incertam (13) partem (14) possidere nemo potest. Ideo si plures sint in fundo, qui ignorent, quotam quisque partem possideat: neminem eorum mera subtilitate (15) possidere Labeo scribit.

De partu ancillæ furtivæ. 1. *De causa possessionis sibi non mutanda.* 2. *De vi dejecto.* 3. *De cessione possessionis.* 4. *De pignore, commodato, deposito.*

33. Julianus lib. 44. Digestorum.

NOn solum bonæ fidei emptores, sed et omnes (16), qui possident ex ea causa, quam usucapio sequi solet, partum (17) ancillæ furtivæ usu suum (18) faciunt: idque ratione juris introductum arbitror. nam ex qua causa quis ancillam usucaperet, nisi Lex (19) XII. Tabularum, vel Atinia (20) obstaret, ex ea causa necesse (21) est partum usucapi, si apud eum conceptus, et editus eo tempore fuerit, quo furtivam esse matrem ejus ignorabat.

§. 1. Quod vulgo respondetur (22), *ipsum* (23) *sibi causam possessionis mutare non posse*: totiens verum est, quotiens quis sciret, se bona fide non possidere, et *lucrifaciendi* causa inciperet possidere. idque per hæc probari posse: Si quis emerit fundum sciens ab eo, cujus non erat (24), possidebit pro possessore: sed si eundem a domino emerit, incipiet pro emptore possidere: nec (25) videbitur sibi ipse causam possessionis mutasse. † Idemque juris erit, etiam si a non domino emerit, cum existimaret eum dominum esse. Idem hic, si a domino heres institutus fuerit, vel bonorum ejus possessionem acceperit, incipiet fundum pro herede possidere. † Hoc amplius si (26) justam causam habuerit existimandi, se heredem vel bonorum possessorem domino extitisse, fundum pro herede possidebit: nec (27) causam possessionis sibi mutare videbitur. † Cum hæc igitur recipiantur in ejus persona, qui possessionem habet: quanto magis in colono recipienda sunt, qui nec vivo (28), nec mortuo domino ullam possessionem habet. et certe si colonus mortuo domino emerit fundum ab eo, qui existimabat se heredem ejus, vel bonorum possessorem esse: incipiet pro emptore possidere.

§. 2. Si dominus fundi homines armatos venientes extimaverit (29), atque ita profugerit, quamvis nemo eorum fundum ingressus fuerit: vi dejectus videtur (30). sed nihilominus id prædium, etiam antequam in potestatem domini redeat, a bonæ fidei possessore usucapitur:

(1) V. *l.* 47. *in fin. infr. h. t.*

(2) V. *l.* 1. §. 5. *supr. de adquir. vel amitt. possess.*

(3) *l.* 2. §. 3. *supr. de adquir. vel amittend. possess.*

(4) Colonus est in agro, inquilinus in ædificio. *l.* 37. *supr. de adquir. vel amitt. possess.* Appian 2. *de bello civili.* inquilinos. τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ἀλλοτρίαις οἰκίαις. sic etiam incola dicitur, in *l.* 1. *C. de falsa moneta.* et a Græcis ad *l.* 27. §. 11. *supr. ad l. Aquil.* Cujac. *hic.*

(5) *l.* 27. *supr. de adquir. vel amitt. poss.*

(6) *l.* 44. §. 3. *Infr. h. t.*

(7) Ante eam tamen apprehensam.

(8) *l.* 44. §. 4. *infr. h. t. l.* 2. §. 2. *infr. pro emptore.*

(9) Pro emptore, *Accurs.* plus enim valet res, quam opinio heredis.

(10) *l.* 6. §. 3. *in fin. infr. de precario.*

(11) *l.* 84. *infr. de furt.*

(12) Malæ fidei possessor, et errans in jure, non usucapit. *Goth.* Bona fides est rei alienæ ignorantia. *hic.* et *l.* 21. *C. de furt. l.* 109. *infr. de verb. sign.* ea tantum requiritur in longi temp. præscript. §. 1. *Inst. h. t.* non etiam in longissimi et immemorabilis, *l.* 3. *l.* 8. §. 1. *C. de præscript.* 30. *ann.* Myns. 4. *observ.* 6. *n.* 1. Gail. *lib.* 1. *obs.* 21. *n.* 15. Ans.

(13) *l.* 3. §. 2. *l.* 26. *supr. de adquir. vel amitt. poss.*

(14) Pars pro diviso certa est si demonstrari potest. pro indiviso, incerta. quantitas, si scitur quota sit, certa est: si nescitur, incerta.

(15) Ipso jure, mero jure.

(16) Ne dicas malæ fidei, sed omnes, qui titulum habere possunt, ut habent bonæ fidei emptores.

(17) Bonæ fidei possessor partum furtivæ ancillæ suum facit. *l.* 10. *in fin supr. h. t. l.* 11. §. 4. *supr. de Publiciana l.* 48. §. 5. *infr. de furt. l.* 3. *C. de usucap. pro emptore.* vide Cujac. 15. *observ.* 20.

(18) Id est, usucapiunt.

(19) Vide §. 2. *Inst. de usucap.*

(20) *l.* 4. §. 6. *supr. h. t.* 17. Gell. 7. *d.* §. 2. His adde librum singularem Adriani Pulvæi ad Legem Atiniam.

(21) V. *Novell. Leon.* 29. adde *l.* 48. §. 5. *infr. de furtis.*

(22) *l.* 3. §. 19. *supr. de adq. vel amitt. poss. l.* 2. §. 1. *infr. pro herede. l.* 23. *in fin. C. de locato.*

(23) Id est, quemcunque. An hoc locum habet etiam in Principe: habere putat Cujacius *consultatione* 17.

(24) §. 1. *Inst. h. t.*

(25) Imo, videbitur. *l.* 2. *in fin. infr. pro emptore.*

(26) §. 3. *vers. pro herede. Inst. de Interdict.*

(27) *l.* 2. §. 1. *infr. pro hered.*

(28) Colonus nec vivo nec mortuo domino ullam possessionem habet.

(29) Extimuerit, Cujac. *hic.* et ad *l.* 9. *supr. quod metus causa.* extimuerit, inquam, quos videbat ad se venientes: *l.* 3. §. 6. *infr. de vi et vi.*

(30) Atque ita non censetur dejectus, qui visis hominibus armatis fugit: censetur, qui audito eorum adventu fugit, *d. l.* 3. §. 7. *infr. de vi et vi armata. l.* 9. *supr. quod metus causa gestum erit.* et merito: magis enim oculi, quam aures, movent et perterrefaciunt. vide Senecam, 1. *epist.* 6. et 2. *Natural.* 21. *in fin.*

quia lex (1) Plautia et Julia ea demum vetuit longa possessione capi, quæ vi possessa fuissent, non etiam ex quibus vi quis dejectus fuisset.

§. 3. Si mihi Titius, a quo fundum petere (2) volebam, possessione cesserit: usucapionis causam (3) justam habebo. Sed et is, a quo ex stipulatu fundum petere volebam, cedendo mihi possessione, si solvendi causa id fecerit: eo ipso efficiet, ut fundum longo tempore capiam (4).

§. 4. Qui pignori (5) rem dat, usucapit, quamdiu res apud creditorem est: si creditor ejus possessionem alii tradiderit, interpellabitur usucapio. et quantum ad usucapionem attinet, similis est ei (6), qui quid deposuit vel commodavit: quos palam est desinere usucapere, si commodata vel deposita res, alii tradita fuerit ab eo, qui commodatum vel depositum accepit. † Plane si creditor nuda conventione hypothecam contraxerit, usucapere debitor perseverabit.

§. 5. Si rem tuam, cum bona fide possiderem, pignori tibi dem ignoranti tuam esse, desino usucapere: quia *non intelligi ur quis suæ* (7) *rei pignus contrahere*. At si nuda conventione pignus contractum fuerit, nihilominus usucapiam: quia hoc quoque modo nullum pignus contractum videtur.

§. 6. Si rem pignori datam creditoris servus subripuerit, cum eam creditor possideret: non interpellabitur usucapio debitoris: quia servus dominum suum possessione non subvertit (8). † Sed et si debitoris servus subripuerit, quamvis creditor possidere desinat, tamen debitori usucapio durat: non secus, ac si eam creditor debitori tradidisset. nam quantum ad usucapiones attinet, servi (9) subtrahendo res, non faciunt deteriorem dominorum conditionem. † Facilius obtinebitur, si precario possidente debitore, servus ejus subripuerit: nam conductio idem (10) præstat, quod si apud creditorem res esset: possidet enim hoc casu creditor. † Sed [et] si utrumque intercesserit, et precarii rogatio et conductio: intelligitur (11) creditor possidere. et precarii (12) rogatio non in hoc interponitur, ut debitor possessionem habeat, sed ut ei tenere rem liceat.

De re peculiari a servo vendita.

34. Alfenus Varus lib. 1. Digestorum a Paulo epitomatorum.

SI servus insciente (13) domino rem peculiarem vendidisset, emptorem usucapere posse.

De homine, cujus ususfructus legatus est, surrepto.

35. Julianus lib. 3. ad Urseium Ferocem.

SI homo cujus ususfructus legatus erat, ab herede nunquam possessus, subreptus fuisset: quæsitum est, quia heres (14) furti actionem non (15) haberet, an usucapi possit? Sabinus respondit, nullam ejus rei usucapionem esse, cujus (16) nomine furti agi posset: agere autem furti eum, qui frui deberet, posse (17). Quod sic accipiendum est, ut fructuarius poterit uti frui: aliter enim homo in causa non perduceretur: sed si utenti jam et fruenti abductus homo fuerit, non solum ipse, sed etiam heres furti agere poterit.

De re a non domino alienata.

36. Gajus lib. 2. Rerum Cottidianarum, sive aureorum.

POtest (18) pluribus modis accidere, ut quis rem alienam aliquo errore deceptus tanquam suam (19) vendat forte aut donet: et ob id a bonæ fidei possessore res usucapi possit. Veluti si heres rem defuncto commodatam aut locatam, vel apud eum depositam, existimans hereditariam esse, alienaverit.

§. 1. Item si quis aliqua existimatione deceptus, crediderit ad se hereditatem pertinere, quæ ad eum non pertineat, et rem hereditariam alienaverit: aut si (20) is, ad quem ususfructus ancillæ pertinet, partum [ejus] existimans suum esse, quia et fœtus pecudum ad fructuarium pertinet, alienaverit:

37. Idem lib. 2. Institutionum.

FUrtum non committitur. furtum enim sine (21) affectu furandi non committitur (22).

§. 1. Fundi quoque alieni potest aliquis sine (23) vi nancisci possessionem: quæ vel ex negligentia domini vacet (24), vel quia dominus sine successore decesserit, vel longo tempore abfuerit.

38. Idem lib. 2. Rerum Cottidianarum sive aureorum.

QUam rem ipse quidem non potest usucapere; quia intelligit alienum se possidere, et ob id mala (25) fide possidet: sed si alii bona fide accipienti tradiderit, poterit (26) is usucapere; quia neque vi possessum, neque furtivum possidet. abolita est enim quorundam ve-

(1) §. 2. *Inst. de usucap.* Theoph. *ibid.* Cic. *pro Milone. et* 8. *familiarium Epist.*

(2) Id est, vindicare.

(3) Ex cessione.

(4) Pro soluto.

(5) *l.* 16. *supr. h. t.*

(6) Debitor, per creditorem: depositor, per depositarium: commodator, per commodatarium (an idem in locatore, qui per conductorem, §. 6. *in fin. supr. h. t.*) possidet et usucapit. Usucapio tamen interpellatur, si hujusmodi personæ alii rem, *ut hic.* et *l.* 3. §. 9. *supr. de adq. vel amitt. poss.* crediderunt et tradiderunt: non idem est, si obligaverunt, pignori dederunt, commodarunt, deposuerunt. *l.* 39. *in fin. supr. tit. prox. l. ult. C. de adq. et retin. poss.*

(7) *l.* 21. *in fin. supr. h. t.*

(8) Id est, intervertit. vide *l.* 15. *in fin. supr. de adq. vel amitt. poss.* subvertere est fraudare. Plautus *Curculione*: vel qui ipsi versant, vel qui alii subvertendos præbent.

(9) Vide *l.* 40. *supr. de adq. vel amitt. possess.*

(10) Vide §. 4. *supr. h. t.* adde *l.* 37. *supr. de pignorat.*

(11) Vide omnino Tiraquellum de jure constituti possessorii, *parte* 3. *limitatione* 2. *l.* 1. *Infr. de solut.*

(12) *l.* 10. *Supr. tit. prox.*

(13) Id est, sciente: sic in *cap.* 5. Legis Mamiliæ. Qui termini hac lege statuti erunt, ne quem eorum ejicito, neve loco moveto, *insciens*, a dolo malo. et sic articulus *in* erit προσθετικός. vide Cujac. *hic.* et 15. *obs.* 18. quo nomine a Roberto reprehenditur, 2. *recent.* 34. 33. et 1. *animad.* 18. vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 2. *infr. de migrando.* Legis Mamiliæ restitutionem vide apud Lips. 1. *Electorum.* 15.

(14) *l.* 33. *supr. de adq rer. dom.*

(15) Imo haberet. *l.* 10. *C. de furtis.* Agitur hic de legatario seu herede particulari.

(16) Usucapi non potest is, cujus nomine furti agi potest.

(17) Imo is non semper potest. *l.* 17. *l.* 53. §. 2. *infr. de furtis.*

(18) §. 4. *Inst. h. t.*

(19) Idque sine dolo malo. §. 11. *Inst. h. t.*

(20) §. 5. *Inst. h. t.*

(21) Vide *l.* 53. *in pr. infr. de furtis.* §. 18. *Inst. de oblig. quæ ex delict.* §. 3. *et* 5. *Inst. hoc tit.*

(22) Imo committitur. *l.* 77. *infr. de furt.*

(23) § 7. *Inst. h. t.*

(24) Præscriptio non currit contra civiliter possidentem.

(25) Præsumitur male fidei quis esse, qui alienum sciens possidet, nisi edocuerit se titulum habere.

(26) Clandestini vitium personale est, non reale, neque rem ipsam afficit vitio reali, ut furtum afficit. Bartolus, Castrensis, Albericus *hic.*

terum (1) **sententia** existimantium , etiam fundi locive **furtum** fieri.

De superficie.

39. Marcianus lib. 3. Institutionum.

Si solum usucapi non poterit , nec (2) superficies usucapietur.

De tempore vacuo.

40. Neratius lib. 5. Regularum.

Coeptam usucapionem a defuncto , posse et ante (3) aditam hereditatem impleri , constitutum est.

Si rem domino surreptam procurator ejus apprehenderit.

41. Idem lib. 7. Membranarum.

Si rem subreptam mihi procurator meus adprehendit : quamvis per (4) procuratorem possessionem adipisci **nos** , jam fere conveniat ; nihilo magis eam in potestatem **meam** redisse usuque capi posse existimandum est. quia contra statui captiosum (5) erit.

De prædio dotali. Si venditor domino successerit.

42. Papinianus lib. 3. Quæstionum.

Cum (6) vir prædium dotale vendidit scienti vel ignoranti rem dotis esse : venditio non valet (7). quam defuncta (8) postea (9) muliere in matrimonio , confirmari (10) convenit , si tota dos lucro mariti cessit.

† Idem juris est , cum is , qui rem furtivam vendidit , postea domino heres extitit (11).

De bona et mala fide.

43. Idem lib. 22. Quæstionum.

Heres ejus , qui bona fide (12) rem emit, usu non capiet sciens alienam , si modo ipsi possessio tradita sit: continuatione (13) vero non impedietur heredis scientia.

§. 1. Patrem usu non capturum , quod filius emit , propter suam vel filii scientiam , certum est (14).

De justo errore. 1. *De ratihabitione.* 2. *Quo tempore spectatur bona fides.* 3. *De tempore vacuo.* 4. *De errore.* 5. *De pignore* , *de usufructu.* 6. *De furore.* 7. *De filio vel servo captivi.*

44. Idem lib. 23. Quæstionum.

Justo errore (15) ductus Titium filium meum et in mea potestate esse existimavi , cum adrogatio non jure intervenisset. Eum ex re mea quærere mihi non existimo. non enim constitutum est in hoc , quod in homine libero , qui bona fide servit , placuit : ibi propter (16) assiduam et cottidianam comparationem servorum ita constitui , publice interfuit. nam frequenter ignorantia liberos emimus : non autem tam facilis (17) , frequens , adoptio vel adrogatio filiorum est.

§. 1. Constat , si rem alienam scienti mihi vendas , tradas autem eo tempore , quo (18) dominus ratum habet , traditionis tempus inspiciendum , remque meam fieri.

§. 2. Etsi possessionis , non contractus initium (19) , quo ad usucapionem pertinet , inspici placet : nonnunquam tamen evenit , ut non initium præsentis possessionis , sed causam antiquiorem (20) traditionis , quæ bonam fidem habuit , inspiciamus. Veluti circa partum ejus mulieris , quam bona fide cœpit possidere : non enim ideo minus capietur usu puer , quod alienam matrem , priusquam eniteretur , esse cognovit. † Idem in servo postliminio reverso dictum est.

§. 3. Nondum (21) aditæ hereditatis tempus usucapioni datum est , sive servus hereditarius aliquid comparat , sive defunctus usucapere cœperat : sed hæc jure (22) singulari recepta sunt.

§. 4. Filiusfamilias emptori alienæ rei , cum patremfamilias se factum ignoret, cœpit rem sibi traditam possidere : cur non capiat usu , cum bona fides initio possessionis adsit , quamvis eum se per errorem esse arbitretur , qui rem ex causa peculiari quæsitam (23) nec possidere possit ? Idem dicendum erit , et si ex patris hereditate ad se pervenisse rem emptam non (24) levi præsumptione credat.

§. 5. Non mutat usucapio (25) superveniens pro emptore , vel pro herede , quo (26) minus pignoris persecutio salva sit. ut (27) enim ususfructus usucapi (28) non potest : ita persecutio pignoris , quæ nulla societate dominii (29) conjungitur (30) , sed sola (31) conventione constituitur , usucapione rei non perimitur.

§. 6. Eum , qui posteaquam usucapere cœpit , in furorem (32) incidit , utilitate suadente relictum (33) est , ne languor animi (34) damnum etiam in bonis adferat , ex omni causa implere (35) usucapionem.

(1) Masurii et Sabini . §. 7. *vers abolita. Instit. h. t.* 11. Gell. 18. adde *l.* 14. §. 12. *supr. quod met.* Veterum appellatione his in libris intelliguntur Brutus , Manilius , Sabinus , Labeo. vide Cujac. *hic.*

(2) Argumentum a solo ad superficiem. *l.* 26. *supr. h. t.*

(3) *l.* 31. §. 5. *supr. h. t. l.* 6. *in fin infr. tit. prox. l.* 30. *supr. ex quib. caus. major.*

(4) *l.* 4. §. 7. *supr. h. t.*

(5) Captiosæ interpretationes in legibus , statutis , et consuetudinibus non admittendæ.

(6) Dominium sine possessione duobus casibus adquiri , quidam ex hac lege colligunt. vid. Accurs. *l.* 13. *supr. de fundo dotali.*

(7) Ob Legem Juliam . vid. *l. unic.* §. 15. *C. de rei uxor. act.*

(8) *l.* 17. *supr. de pactis dotalibus.*

(9) Cessante causa prohibitionis cessat prohibitio.

(10) Confirmatur alienatio ex dominio superveniente.

(11) *l.* 1. *C. creditorem eviction pign.*

(12) Secus , si mala fide. *l.* 2. §. 19. *infr. pro emptore.*

(13) *Al.* Continuatio.

(14) Imo , distinguendum. *l.* 2. §. 11. *infr. pro emptore.*

(15) Facti scilicet. adde *l.* 11. *C. de liberali causa.* adde *l.* 10. *C. de decurionibus.*

(16) An quæ a falso Magistratu gesta sunt , rata esse debent? vide apud Hotom. 17. *Illustr.*

(17) *Al.* tam facilis et tam frequens.

(18) Adde *l.* 16. §. 1. *supr de pignorib.*

(19) *l.* 4. §. 18. *supr. h. t.* Initium possessionis spectamus. adde *l un. C. de usuc. transform.* ut superveniens mala fides usucapienti non noceat.

(20) Bona fides exigitur non tantum initio adeptæ , sed etiam recuperatæ possessionis. *l.* 40. *supr. de adq. rer. l. un. C. de usucap. transform.*

(21) *l.* 31. §. 5. *supr. h. t. l.* 1. §. 15. *supr. de adq. vel amitt. poss. l.* 2. §. 18. *infr. pro emptore.*

(22) Jacente hereditate cœpta per defunctum usucapio procedit jure singulari.

(23) *l* 49. § 1. *supr. de adqu. vel amitt. poss.*

(24) Vide *l.* 31. *in fin. supr. h. t.*

(25) Triennii sc. non decennii. *l. ult. C. de oblig. et act.*

(26) *l.* 1. §. 2. *supr. de pignorib.*

(27) Usucapta re pro emptore , vel pro herede , rem eam pignoris jure etiam persequi possumus. Cur ita ? ususfructus neutra usucapione perimitur , igitur nec pignus : nam ut ususfructus a proprietate sejungitur , ita pignoris persecutio nulla societate dominio conjungitur.

(28) *l.* 17. §. 2. *supr. de usufr. l.* 19. *supr. quib. modis ususfr.*

(29) Dominio. *Hal.*

(30) *l.* 1. §. 2. *supr. de pignorib.*

(31) Imo re pignus constituitur. §. *ult. Inst. quib. mod. re contrahitur oblig.*

(32) *l.* 4. §. 3. *supr. h. t.*

(33) Receptum , *Hal.* quod placet Cujacio. *alii* rescriptum , *alii* rescitum , id est , iterum , atque iterum sancitum.

(34) Animi vitium est furor , non corporis.

(35) Vide quæ notavi ad *l.* 7. § 2. *supr. de Publiciana.*

§. 7. Si cum apud hostes dominus, aut pater agat, servus aut filius emat: an et tenere incipiat? Si quidem ex causa peculii possedit, usucapionem inchoari: nec impedimento domini captivitatem esse, cujus scientia non esset in civitate necessaria. si vero non ex causa peculii comparetur, usu non capi, nec (1) jure postliminii quæsitum intelligi: cum prius esset, ut quod usucaptum (2) diceretur, possessum foret. sin autem pater ibi decesserit: quia tempora captivitatis ex die, quo capitur, morte jungerentur, potest filium dici et possedisse sibi, et usucepisse intelligi.

De locis juris gentium vel publicis. 1. *De servo hereditario.*

45. Idem lib. 10. Responsorum.

PRæscriptio longæ possessionis ad obtinenda loca juris gentium (3) publica concedi non solet, quod ita procedit, si quis ædificio funditus diruto, quod (4) in litore posuerat (5), aut dereliquerat (6) ædificium (7), alterius postea eodem loco extructo occupantis datam exceptionem opponat: vel si quis, quod in fluminis publici diverticulo solus pluribus annis piscatus sit, alterum eodem jure prohibeat (8).

§. 1. Post mortem domini servus hereditarius peculii nomine rem cœpit tenere: usucapionis primordium erit tempus hereditatis (9) aditæ. quemadmodum etenim usucapietur, quod ante defunctus non possederat?

Pro soluto.

46. Hermogenianus lib. 5. Juris Epitomarum.

PRo (10) soluto usucapit, qui rem debiti causa recipit: et non tantum quod debetur, sed et quodlibet pro debito solutum, hoc titulo usucapi potest.

De ignorantia.

47. Paulus lib. 3. ad Neratium.

SI emptam rem mihi procurator ignorante me, meo nomine adprehenderit, quamvis possideam, [eam] non usucapiam: quia ut (11) ignorantes usuceperimus, in peculiaribus tantum rebus receptum est.

De titulo opinato, quo tempore spectatur bona fides.

48. Idem lib. 2. Manualium.

SI existimans debere tibi tradam, ita demum usucapio sequitur, si et (12) tu putes debitum esse. ✝ Aliud si putem me ex (13) causa venditi teneri, et ideo tradam: hic enim nisi actio (14) præcedat, pro emptore usucapio locum non habet. ✝ Diversitatis causa in illo est, quod in cæteris causis (15) solutionis tempus inspicitur: neque interest, cum stipulor, sciam alienum esse, necne: sufficit enim me putare meum (16) esse, cum solvis. in (17) emptione autem et contractus tempus inspicitur, et quod solvitur: nec potest pro emptore usucapere, qui non emit, nec pro soluto, sicut in cæteris contractibus.

De re subrepta.

49. Labeo lib. 5. Pithanon a Paulo epitomatorum.

SI quid est subreptum (18), id usucapi non potest, antequam in domini potestatem pervenerit. Paulus: Imo forsitan, et contra. Nam si id, quod mihi pignori dederis, subripueris: erit ea res furtiva facta. sed simul (19), atque in meam potestatem venerit, usucapi poterit.

TIT. IV.

PRO EMPTORE (20).

De litis æstimatione.

1. Gajus lib. 6. ad Edictum provinciale.

POssessor, qui litis æstimationem obtulit, pro emptore incipit possidere (21).

De titulo opinato. De bona fide. 2. *De conditione. De errore.* 3. *De lege commissoria.* 4. *De in diem addictione.* 5. *De pacto, ut si res displicuerit intra diem certum, inempta sit.* 6. *De traditione rei non emptæ pro re empta vel una cum re empta.* 7. *De deposito.* 8. *De tutore,* 9. *Vel procuratore emente.* 10. *De servo.* 15. *De pupillo vendente. De errore juris vel facti.* 16. *De furioso vendente.* 17. *De eo, qui usucapiebat, vendente.* 18. *De accessione possessionis.* 20. *De litis contestatione. De donatione.*

2. Paulus lib. 54. ad Edictum.

PRo emptore possidet, qui revera emit. nec (22) sufficit, tantum in ea opinione esse eum, ut putet se pro emptore possidere: sed debet etiam subesse causa emptionis. Si tamen existimans me debere, tibi ignoranti tradam, usucapies. ✝ Quare ergo, et si putem me vendidisse, et tradam, non capies usu? scilicet quia in cæteris contractibus (23) sufficit traditionis tempus. sic denique, si sciens stipuler rem alienam, usucapiam, si, cum traditur mihi existimem illius esse: at in (24) emptione et illud tempus inspicitur, quo contrahitur. igitur et bona fide emisse debet, et possessionem bona fide adeptus esse.

(1) Vide *l.* 19. *in fin. supr. ex quibus caus. major.*

(2) *l.* 25. *supr. h. t.*

(3) Vide *l.* 9. *supr. h. t.* Goth. Videtur obstare *l.* 7. *infr. de divers. temp. præscript.* Sed conciliat Charond. 1. *verisimil. cap.* 21. Ans.

(4) Vid. Cæpolam, *caut.* 225. *et* 149.

(5) Deposuerat, *Hal.* quod non placet Cujacio, *hic.*

(6) Hoc verbum ab interprete aliquo additum notat Cujac. *hic.*

(7) Ædificio alterius postea eodem loco extructo occupanti datam etc. *Haloand.* quod probat Cujac. *hic.*

(8) Imo prohibere potest. *l.* 7. *infr. de divers. tempor. præscr.* solve: qui solitus est piscari in aliquo diverticulo, et desiit, prohibere non potest, *ut hic.* qui non desiit, potest. vide Zas. 2. *Antinom.* et Cujac. *hic.*

(9) *l.* 9. *in fin. supr. de Publician.*

(10) Hic et in vulgata, et Haloandri editione incipit titul. *Pro soluto:* quod Augustinus improbat, 3. *emendat.* ego vero non improbo: est enim *pro soluto* titulus, *ut hic.* vid. ad hunc locum Cæpolam tractatu de usucapione, *pro soluto:* ubi notat hunc titulum aliis esse generaliorem: explicat quoque hujus tituli necessitatem. Item, An usucapio pro soluto locum habeat indistincte in contractibus nominatis, excepta stipulatione: et quæ requirantur, ut hic titulus competat.

(11) *l.* 2. §. 11. *infr. pro emptore.*

(12) *l.* 3. *infr. pro suo.* Goth. Differentiam usucapionis, cum res tradita est ex causa emptionis, vel ex alia causa, vid. Edmund. Merill. *lib. sing. differ. cap.* 17. Ans.

(13) *l.* 2. *infr. tit. prox.*

(14) Auctio. vid. Ulp. 22. §. 16.

(15) *l.* 10. *supr. h. t. l.* 2. *in fin. princ. infr. pro emptore.*

(16) *Al.* tuum.

(17) Vide *l.* 2. *infr. pro emptore.*

(18) §. 2. *Inst. h. t. l.* 2. *C. de usucap. pro donato.*

(19) Imo ante. *l.* 5. *infr. tit. proxim.* dic, ut ibi notavi.

(20) *L.* 7. *C.* 36. περὶ τῆς ὡς ἐξ ἀγοραστίας νομῆς (vel [illegible]) δεσποτείας. 50. *Eclog.* 4.

(21) Est enim Æstimatio emptionis species. *l.* 3. *inf. h. t. l.* 46. *supr. de rei vind. l.* 1. *supr. de æstimatoria.*

(22) *l.* 1. *infr. pro donato. l.* 48. *supr. tit. prox.*

(23) *l.* 48. *supr. tit. prox.*

(24) Vide *l.* 48. *in fin. supr. de usucap.*

§. 1. Separata (1) est causa possessionis et usucapionis (2): nam vere dicitur quis emisse, sed mala fide: quemadmodum qui sciens (3) alienam rem emit, pro emptore possidet, licet (4) usu non capiat.

§. 2. Si sub conditione emptio facta sit, pendente (5) conditione emptor usu non capit. † Idemque est, et si putet conditionem extitisse, quæ nondum extitit. similis est enim ei, qui putat se emisse.

† Contra si extitit, et ignoret: potest dici secundum Sabinum, qui *potius* (6) *substantiam intuetur*, *quam opinionem*, usucapere eum.

† Est tamen nonnulla diversitas: quod ibi, cum rem putat alienam, quæ sit venditoris, affectionem emptoris habeat: at cum nondum putat conditionem extitisse, quasi nondum putat sibi emisse. quod apertius quæri potest, si cum defunctus emisset, heredi ejus tradatur, qui (7) nesciat defunctum emisse, sed ex alia causa sibi tradi: an usucapio cesset?

§. 3. Sabinus, si sic empta sit, ut nisi pecunia intra diem certum soluta esset, inempta res fieret, non usucapturum, nisi persoluta pecunia: sed videamus, utrum (8) conditio sit hoc, an conventio? si conventio est, magis resolvetur, quam implebitur (9).

§. 4. Si in diem addictio facta sit (id est, nisi si quis meliorem conditionem attulerit), perfectam esse emptionem, et fructus (10) emptoris effici, et usucapionem procedere Julianus putabat: alii (11), et hanc sub conditione esse contractam: ille non contrahi, sed resolvi (12) dicebat. quæ sententia vera est.

§. 5. Sed et illa emptio pura est, ubi convenit, ut (13) si displicuerit intra diem certum, inempta sit.

§. 6. Cum Stichum emissem, Dama per (14) ignorantiam mihi pro eo traditus est. Priscus ait, usu me eum non capturum: quia id, quod emptum non sit, pro emptore usucapi non potest. Sed si fundus emptus sit, et ampliores fines possessi sint, totum longo tempore capi: quoniam universitas (15) ejus possideatur, non singulæ partes.

§. 7. Ejus bona emisti, apud quem mancipia deposita erant: Trebatius ait, usu [te] non capturum: quia empta non sint.

§. 8. Tutor (16) ex pupilli auctione rem, quam ejus putabat esse, emit: Servius ait, posse eum usucapere (17): in cujus opinione decursum est, eo quod deterior causa pupilli non sit, si propius habeat emptorem. et si minoris emerit, tutelæ judicio tenebitur, ac si alii minoris addixisset: idque et a Divo Trajano constitutum dicitur.

§. 9. Procuratorem quoque, qui ex auctione, quam mandatu domini facit, emerit, plerique putant, utilitatis causa pro emptore usucapturum. † Idem potest dici, et si negotia domini gerens ignorantis (18) emerit, propter eandem utilitatem.

§. 10. Si servus tuus peculiari nomine emat rem, quam scit alienam: licet tu ignores alienam esse, tamen usu non capies.

§. 11. Celsus scribit, si servus meus peculiari nomine apiscatur possessionem, id etiam ignorantem (19) me usucapere: quod si non peculiari nomine, non nisi scientem me: et si vitiose cœperit possidere, meam vitiosam esse possessionem.

§. 12. Pomponius quoque in his, quæ nomine domini possideantur, domini potius, quam servi voluntatem spectandam ait: quod si peculiari, tunc mentem servi quærendam. et si servus mala fide possideat, eamque dominus nanctus sit, ut suo nomine possideat, adempto puta peculio: dicendum est, ut eadem causa sit possessionis: et ideo usucapio ei non magis procedat.

§. 13. Si servus bona fide emerit peculiari nomine, ego, ubi primum cognovi, sciam alienam: processuram usucapionem Celsus ait: initium (20) enim possessionis sine vitio fuisse. sed si eo [ipso] tempore, quo emit, quanquam id bona fide faciat, ego alienam rem esse sciam, usu me non capturum.

§. 14. Etsi, quod non bona fide servus meus emerit, in pactionem libertatis mihi dederit: non ideo me magis usucapturum. durare enim primam causam possessionis, idem Celsus ait.

§. 15. Si a pupillo emero sine tutoris auctoritate, quem puberem esse putem: dicimus usucapionem sequi: ut hic (21) plus (22) sit in re, quam in existimatione. quod si (23) scias pupillum esse, putes tamen pupillis licere res suas sine tutoris auctoritate (24) administrare, non capies usu: quia juris (25) error nulli prodest.

§. 16. Si (26) a furioso, quem (27) putem sanæ mentis, emero: constitit (28) usucapere utilitatis (29) causa me posse (30), quamvis nulla (31) esset emptio. et ideo

(1) Cur? potest quis possidere, non tamen usucapere: potest enim accidere, ut tu rem vere comparaveris, et tamen non usucapias, quod mala fide eam tu emeris.

(2) Hæc bonam fidem exigit; illa non exigit. Non omnis, qui possidet, etiam usucapit: et e contra.

(3) Separatorum diversa ratio. *l.* 28. *supr. de contr. empt.*

(4) *l.* 4. *supr. de in diem. l.* 2. *C. de præscr. long.*

(5) *l.* 8. *vers. quod si pend. conditione. supr. de pericul.*

(6) Substantia potius, id est, veritas intuenda, quam opinio, ut §. 15. *infr. h. t.* Imo, minus intuenda. *l.* 15. *supr. de adq. vel amitt. poss.*

(7) *l.* 31. *in fin. supr. de usurpat.*

(8) *l.* 1. *supr. de lege commissoria.* Goth. Vide Leonin. *emend. ib.* 4. *c.* 15. *num.* 8. Ans.

(9) Hoc autem Paulus probare videtur.

(10) *l.* 6. *supr. de in diem*

(11) Ex his est Ulpianus. Solet Paulus cum Ulpianum reprehendit, Ulpiani nomen supprimere. *l.* 40. *supr. de reb. cred.*

(12) *l.* 2. *supr. de in diem. l.* 1. *supr. de lege commissoria.*

(13) *l.* 3. *supr. de contrah. empt.*

(14) *l.* 34. *supr. de adquir. vel amitt. possess.*

(15) *l.* 30. *supr. de adquir. vel amitt. possess.*

(16) Emere rem pupilli ex auctione tutor potest. *ut hic.* eadem ratione Comes patrimonii: sed et rerum privatarum, ut et Palatini, et patronus fisci ex auctione fiscali res emere possunt. *l. ult. C. de fide et jure hastæ fiscalis. lib.* 10. *tit.* 3. non aliter. *l. ult. C. de rescind. vend.*

(17) V. Curtius *lib.* 2. εἰκαστῶν *ad fratrem c.* 9. et Guilelmus Fornerius *lib.* 1. *select. c.* 16. Mod.

(18) Ignorans. Cujac. *hic.* adde *l.* 19. §. 3. *supr. de neg.*

(19) Ignorante me *Hal.* adde *l.* 8. *supr. de usurpat. l.* 2. *infr. pro suo.*

(20) *l.* 43. *supr. de usurpat.*

(21) Ordo est inversus, ut hic plus sit in existimatione, quam in re. Cujac. *ibid.*

(22) Imo plus non est. §. 2. *supr. h. t.* §. 11. *Inst. de legatis. l.* 15. *supr. de adq. vel amitt. possess.*

(23) *l.* 31. *supr. de usurpat.*

(24) V. Palvæus *ad legem Atiniam c.* 17. Joan. Robertus *recept. jur. civil. lect. lib.* 2. *c.* 10. Mod.

(25) Error juris nulli prodest.

(26) Vide Anton. Fabr. 1. *conject.* 18.

(27) Secus si sciens. *l.* 13. §. 1. *supr. de heredit. pet.*

(28) Constitutum est. *Hal.* vid. *l.* 13. *supr. de usurpat.*

(29) Utilitatis publicæ causa quædam specialiter permittuntur.

(30) Imo non potest: nam pupilli res usucapi non potest. *l.* 48. *supr. de adq. rer. dom. l.* 10. *supr. quemadm. servit.*

(31) Imo valet emptio, sive tempus intermissi furoris spectes, sive ipsius furoris. valet enim tempore intermissi furoris. *l.* 2. *C. de contrah. empt.* Nemo autem ita supinus est, ut cum vere furioso contrahere velit.

neque de evictione actio nascitur mihi, nec (1) Publiciana competit (2), nec accessio possessionis.

§. 17. Si eam rem, quam pro emptore usucapiebas, scienti mihi alienam esse vendideris: non (3) capiam usu.

§. 18. Etiam heredi ulteriori defuncti possessio proderit: quamvis (4) medius heres possessionem ejus nanctus non sit.

§. 19. Si defunctus bona fide emerit, usucapietur res, quamvis heres scit alienam esse. ┼ Hoc [et] in bonorum possessione (5), et in fideicommissariis, quibus ex Trebelliano restituitur hereditas, cæterisque Prætoriis successoribus observatum est.

§. 20. Emptori (6) tempus venditoris (7) ad usucapionem procedit.

§. 21. Si rem alienam emero, et cum usucaperem, eandem rem dominus a me petierit: non interpellari usucapionem meam litis contestatione. Sed si litis æstimationem sufficere maluerim, ait Julianus, causam possessionis mutari (8) ei, qui litis æstimationem sustulerit.

┼ Idemque esse, si dominus ei, qui rem emisset a non domino, donasset. Eaque sententia vera est.

De litis æstimatione.

3. Ulpianus [lib. 75. ad Edictum].

Litis (9) æstimatio similis (10) est emptioni.

De emptore, qui sciebat partem esse alienam.

4. Javolenus [lib. 2. ex Plautio].

Emptor fundi partem ejus alienam (11) non esse ignoraverat (12): responsum est, nihil eum ex fundo longa possessione capturum: quod ita verum esse existimo, si quæ pars aliena esset in eo fundo, emptor ignoraverat. Quod si certum locum esse sciret, reliquas partes longa possessione capi posse, non dubito.

§. 1. Idem juris est, si is, qui totum fundum emebat, pro indiviso partem aliquam alienam esse scit: eam enim duntaxat non capiet: cæterarum partium non impedietur longa possessione capio.

De pignore surrepto.

5. Modestinus [lib. 10. Pandectarum].

Si rem (13), quam tibi pignoravi (14), subripuero, eamque distraxero: de usucapione dubitatum (15) est: Et verius (16) est, utiliter (17) cedere tempora usucapionis.

De precario. 1. De emptore, qui sciebat quasdam ex rebus emptis esse alienas. 2. De tempore vacuo.

6. Pomponius [lib. 32. ad Sabinum].

Qui, cum pro herede vel pro emptore usucaperet, precario rogavit, usucapere non potest: quid porro inter eas res interest, cum utrobique desinat ex prima causa possidere, qui precario vult habere?

§. 1. Si ex decem servis, quos emerim, aliquos (18) putem alienos, et qui sint, sciam: reliquos (19) usucapiam (20). quod si ignorem (21), qui sint alieni, neminem (22) usucapere possum.

§. 2. Post mortem ejus, qui hominem emerit, expleto tempore, quod defuisset ad usucapionem, quamvis eum hominem heres possidere non cœpisset, fiet tamen ejus: sed ita hoc, si (23) nemo [eum] possedisset.

De parte fundo olim empto addita. 2. De eo, qui mandato servi emit, et ei manumisso tradidit. 3. De tutore. 4. De bona fide. 5. De prohibito deminuere. 6. De procuratore vendente. 7. De re furtiva. 8. De libero homine, bona fide serviente.

7. Julianus [lib. 44. Digestorum].

Qui fundum pro emptore possidebat, antequam diutinam possessionem impleret, decessit: servi, qui in possessionem relicti fuerant, discesserant relinquendæ ejus gratia. Quæsitum est, an nihilominus (24) heredi tempus longæ possessionis procedere potest? Respondit etiam discedentibus (25) servis hoc tempus heredi procedere.

§. 1. Si fundum Cornelianum pro emptore longa possessione capiam, et partem ex vicini fundo ei adjiciam: utrum eam quoque partem reliquo tempore pro emptore capiam, an integro statuto tempore? Respondi, partes, quæ emptioni fundi adjiciuntur, propriam ac separatam conditionem habent: et ideo possessionem quoque earum separatim nancisci oportere, et longam (26) possessionem earum integro statuto tempore impleri.

§. 2. Servus meus Titio mandavit, ut fundum ei emeret: eique manumisso Titius possessionem tradidit. Quæsitum est, an longa possessione caperet? Respondit, si servus meus mandaverit Titio, ut fundum emeret, et manumisso ei Titius fundum tradiderit, cum putaret [et] peculium ei concessum esse, vel etiam cum ignoraret pe-

(1) Hæc verba, *nec Publiciana competit*, Cujacius expungit, *hic.* quo nomine a Roberto reprehenditur, 2. *recept. lect.* 10. et 2. *animad.* 27. defenditur ab Ant. Mercatore, 2. *not.* 27. vide eundem Cujac. 16. *observ.* 29. *in fin.* vide Fabr. 2. *conject.* 18.

(2) Imo competit. *l.* 7. §. 2. *supr. de Publiciana.* Competit stricto jure, non ex æquo. vel competit adversus extraneum, si forte furiosus rem suam vendidit: non si suam, ac propriam.

(3) Cur ita? vide *l.* 156. §. *plerumque. infr. de reg. jur.*

(4) *l.* 44. §. 3. *supr. de usurpation.*

(5) *Al.* possessore.

(6) *l.* 14. §. 1. *l.* 15. §. 2. *infr. de divers. tempor. præscript.* l. 76. §. 1. *supr. de contr. empt.* §. 13. *Inst. de usucap.*

(7) Adde *l.* 11. *C. de præscr. longi.*

(8) Atqui id nemo facere potest. *l.* 33. §. 1. *supr. de usurpat.*

(9) De ratione litis æstimandæ vide Ciceronem, *oratione pro Cluentio.*

(10) *l.* 1. *supr. h. t. l.* 46. *Supr. de rei vind. l.* 7. §. 1. *supr. de Publiciana. l.* 5. §. 1. *supr. commodati. l.* 21. §. 2. *supr. de evictión. l.* 1. *supr. de æstim. l.* 22. *supr. rer. amotar.*

(11) Alienam esse non. *Cujac.*

(12) *l.* 6. §. 1. *Infr. h. t. l.* 46. *supr. de adquir. vel amitt. poss. l.* 15. *supr. commodati.* forte legendum, *non ignoraverat.*

(13) Meam scil.

(14) *l.* 4. §. 21. *supr. de usurpat.*

(15) Ob distinctionem, de qua dixi *l. ult. supr. de usurpat.*

(16) Imo, aliud est. *l.* 6. *C. h. t.*

(17) Post restitutam possessionem creditori, *l. ult. supr. tit. prox.* vel ita adversus eum creditorem, cui res pignorata non fuit subrepta, adversus eum autem, cui fuit subrepta, non potest nisi spatio 40 ann. præscribi.

(18) Puta sex. *l.* 4. *supr. h. t. l.* 43. *supr. de adquir. vel amitt. poss.*

(19) Pone quatuor.

(20) Cur? bona fides in aliquibus censetur, et in aliis mala fides.

(21) Omnino.

(22) Cur? dubitatio et ignorantia in omnibus nocet, etiam in singulis.

(23) *l.* 13. §. 4. *l.* 40. §. 1. *supr. de adquir. vel amitt. poss.*

(24) Id est, nullo modo, ut *l.* 13. §. *ult. C. de judiciis. l.* 56. *C. de decurionib.* ut et, *quo magis*, pro, *quominus*, *l.* 1. *C qui dare tutores.* Cujacius, reprehensus a Roberto, 2. *recept.* 25.

(25) *l.* 1. §. 14. *supr. de adquir. vel amitt. poss.*

(26) Vid. *l.* 2. §. 6. *supr. h. t.*

culium concessum non esse: nihilominus (1) servum diutina possessione capere. quia aut scit servus peculium sibi concessum non esse, aut scire debet: et per hoc similis est ei, qui se creditorem esse simulat: quod si scierit Titius peculium manumisso concessum non esse, donare potius, quam indebitum fundum solvere intelligendus est.

§. 3. Si tutorem pupilli subripuerit, et vendiderit: usucapio non contingit (2), prius quam res in potestatem pupilli redeat. nam tutor in re pupilli tunc domini (3) loco habetur, cum tutelam administrat, non (4) cum pupillum spoliat (5).

§. 4. Qui bona fide alienum fundum emit, et possessionem ejus amisit (6), deinde eo tempore adprehendisset, quo scit rem alienam esse: non capiet longo tempore. quia initium secundæ possessionis vitio non carebit. Nec (7) similis est ei, qui emptionis quidem tempore putat fundum vendentis esse, sed, cum traditur, scit alienum esse. Cum enim semel amissa fuerit possessio, initium rursus recuperatæ possessionis spectari oportet (8). Quare si eo tempore redhibeatur homo, quo emptor scit alienum esse, usucapio non contingit: quamvis antequam venderet, in ea causa fuerit, ut usucaperet. † Idem juris est in eo, qui de fundo dejectus, possessionem per Interdictum recuperavit, sciens jam alienum esse.

§. 5. Qui sciens emit ab eo, quem Prætor ut (9) suspectum (10) heredem deminuere vetuit, usu (11) non capiet.

§. 6. Procurator tuus si fundum, quem centum aureis vendere poterat, addixerit triginta aureis in hoc solum, ut te damno adficeret, ignorante emptore, dubitari non oportet, quin emptor longo tempore capiat. Nam et cum sciens quis alienum fundum vendidit ignoranti, non interpellatur longa possessio.

† Quod si emptor cum procuratore collusit, et eum præmio corrupit, quo (12) vilius mercaretur: non intelligetur bonæ fidei emptor, nec longo tempore capiet. et si adversus petentem dominium uti cœperit exceptione *rei voluntate ejus venditæ*: replicationem doli utilem futuram esse.

§. 7. Furtiva res non intelligitur rediisse (13) in domini potestatem, quamvis possideret [eam]: si modo ignoraverit subreptam sibi esse. si igitur servum, qui tibi subreptus erat, ignoranti tibi tuum [esse] pignori dedero, et soluta pecunia, eum Titio vendidero: Titius usucapere non poterit.

§. 8. *Liber* (14) *homo*, qui bona fide nobis servit, hisdem modis ex re nostra adquirit nobis, quibus per servum nostrum adquirere solemus: quare sicut traditione (15), ita usucapione rem nostram faciemus interveniente libera persona: et si peculii nomine, quod nos sequi debet, emptio contracta fuerit, etiam ignorantes usucapiemus.

De venditore consumpturo pecuniam.

8. IDEM [lib. 2. ex Minicio].

SI quis cum sciret venditorem pecuniam statim consumpturum, servos ab eo emisset: plerique responderunt, eum nihilominus bona fide emptorem esse. idque verius est: quomodo enim mala fide emisse videtur, qui a (16) domino emit? nisi forte et is, qui a luxurioso, et protinus (17) scorto (18) daturo pecuniam, servos emit, non usucapiet.

De partu ancillæ furtivæ.

9. IDEM [lib. 3. ad Urseium Ferocem].

QUi ob (19) pactionem libertatis ancillam furtivam a servo accepit, potest (20) partum ejus, quasi emptor usucapere.

10. IDEM lib. 2. ad Minicium.

SErvus domino ancillam, quam subripuerit, pro capite suo dedit: ea concepit. Quæsitum est, an dominus eum partum usucapere possit? Respondit: Hic dominus quasi emptor partum usucapere potest: namque res ei abest pro hac muliere, et genere (21) quodammodo venditio inter servum et dominum contracta est.

De errore falsæ causæ.

11. AFRICANUS lib. 7. (22) Quæstionum.

QUod vulgo traditum est, *eum, qui existimat se quid emisse, nec* (23) *emerit, non posse pro emptore usucapere*: hactenus verum esse ait, si (24) nullam justam causam ejus erroris emptor habeat. nam si forte servus vel procurator, cui emendam rem mandasset, persuaserit ei se emisse, atque ita tradiderit: magis esse, ut usucapio sequatur.

De prætorio pignore.

12. PAPINIANUS lib. 10. Responsorum.

MIsso (25) legatario in possessionem, res pro emptore usucapiuntur, salva (26) prætorii pignoris causa.

De denunciatione.

13. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum.

ALienam aream bona fide emit (27), et ante impletam diutinam possessionem ædificare cœpit: ei denuncian-

(1) Nihilo magis. *Hal.* Gilbert. Regius *nihilominus* significare ait, idem quod *nihilo magis*, 2. *Enantioph.* 20. reprehensus ob id a Roberto 2. *recept.* 28. ut *nihilominus*, pro, *nullo modo.* Cujac. *hic.*

(2) Imo, contigit. *l.* 14. *in fin. supr. de adq. vel amitt. poss.*

(3) Vide quæ notavi ad *l.* 7. *supr. de in litem jurand. l.* 56. §. 4. *infr. de furt.*

(4) Spoliandi et administrandi differentia.

(5) Qui alium spoliat, non administrat. vide *l.* 3. *C. de necessariis.*

(6) *l.* 15. §. 2. *supr. de usurpat.*

(7) Forte legendum *nec dissimilis. arg. l.* 10. *supr. de usurpat.*

(8) Excipe *l.* 28. *in fin. supr. de noxalib.*

(9) *l.* 31. *infr. de rebus auctor.*

(10) Suspectum heredem Prætor potest prohibere, ut ne quid hereditarium deminuat.

(11) Prohibitus rem alienare, decreto judicis, id est, a judice, usucapere rem eam non potest.

(12) *l.* 1. §. 3. *supr. de except. rei venditæ.*

(13) Vide *l.* 13. §. 1. *infr. de verb. sign.*

(14) Vide *l.* 23. *supr. de adq. rer. dom.*

(15) Vide *l.* 20. *C. de pactis.*

(16) Qui a domino emit, non est in mala fide.

(17) Nihil autem interest inter dissipaturum et daturum scorto pecuniam. vid. Zas. 2. *Antin.* 7.

(18) Et sic perdituro.

(19) *l.* 10. *infr. h. t.*

(20) Imo, non potest. *l.* 4. §. 16. *supr. de usurpat.*

(21) Vide quæ de hac formula notavi ad *l.* 44. *supr. de adquir. rer.*

(22) Vide Cujac. 7. *ad Afric. fol.* 126.

(23) Falsus titulus, pro emptore, falsa causa, vel error causæ non parit usucapionem: non sufficit denique ad usucapionem, nisi interveniat justissimus error.

(24) Non sufficit existimatio, nisi sit vera. Necessaria est (ut Græci interpretes loquuntur) τῆς αἰτίας προῦπαξις. Cujac. *ibid. l.* 5. *infr. pro suo.* sed et necessaria est, aut potius justa credendi causa, si quis credat procuratori, servo, patri, auctori, denique cui successerit. *l. Celsus* 27. *supr. de usurpat.*

(25) *l.* 2. *infr. pro herede.* Usucapere vel præscribere quis non desinit, propter missionem in possessionem ex primo decreto: usucapio non impeditur, licet possessio non sit vacua.

(26) *l.* 1. § 2. *supr. de pignorib.*

(27) Subaudi, aliquis.

te (1) domino soli intra tempora diutinæ possessionis perseveraverit. Quæro, utrum interpellata sit, an cœpta duraverit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non (2) esse interpellatum (3).

De re communi.

14. Idem lib. 25. Digestorum.

INtestatæ sororis hereditas obvenit duobus fratribus, quorum alter absens erat, alter præsens: præsens etiam absentis causam agebat: ex qua hereditate suo et fratris sui nomine fundum in solidum vendidit Lucio Titio bona fide ementi. Quæsitum est, cum scierit partem fundi absentis esse, an totum fundum longa possessione ceperit? Respondit (4), si credidisset (5) mandatu fratris venisse, per longum tempus cepisse.

TIT. V.
PRO (6) HEREDE (7), VEL PRO POSSESSORE (8).

De bonis vivi.

1. Pomponius lib. 32. ad Sabinum.

PRo herede ex vivi (9) bonis nihil usucapi potest (10), etiamsi possessor mortui rem fuisse existimaverit.

De prætorio pignore. 1. De causa possessionis sibi non mutanda.

2. Julianus lib. 44. Digestorum.

QUi legatorum servandorum causa in possessionem mittitur, non (11) interpellat possessionem ejus, qui pro herede usucapit: custodiæ enim causa rem tenet. quid ergo est? etiam impleta usucapione (12) jus (13) pignoris retinebit: ut non prius discedat, quam si solutum ei legatum fuerit, aut eo nomine satisdatum.

§. 1. Quod vulgo respondetur (14), *causam* (15) *possessionis neminem sibi mutare posse*, sic accipiendum est: ut possessio non solum civilis, sed etiam naturalis intelligatur. Et propterea responsum est, neque colonum (16), neque eum, apud quem res deposita (17), aut cui commodata (18) est, lucri faciendi causa pro herede usucapere posse.

§. 2. Filium (19) quoque donatam rem (20) a patre, pro herede negavit usucapere Servius: scilicet qui existimabat (21), naturalem possessionem (22) penes eum fuisse vivo patre. Cui consequens est, ut filius a patre heres institutus, res hereditarias a patre sibi donatas, pro parte coheredum usucapere non possit.

De re, quam putat esse heres hereditariam.

3. Pomponius lib. 23. ad Quintum Mucium.

PLerique putaverunt, si heres sim, et putem rem aliquam ex hereditate esse, quæ non sit (23): posse me usucapere.

De testamenti factione.

4. Paulus lib. 5. ad Leg. Juliam et Papiam.

COnstat eum, qui (24) testamenti factionem habet, pro herede usucapere posse.

TIT. VI.
PRO DONATO (25).

De errore falsæ causæ. 1. De patre et filio. 2. De viro et uxore.

1. Paulus lib. 54. ad Edictum.

PRo donato is usucapit, cui donationis causa res tradita est. nec (26) sufficit opinari: sed et donatum esse oportet.

§. 1. Si pater (27) filio, quem in potestate habet, donet, deinde decedat, filius pro donato non capiet usu: quoniam nulla donatio fuit.

§. 2. Si inter (28) virum et uxorem donatio facta sit, cessat usucapio. † Item si vir uxori rem donaverit et divortium intercesserit, cessare usucapionem Cassius respondit: quoniam non possit causam possessionis sibi ipsa mutare. alias ait, post divortium ita usucapturam, si eam maritus concesserit, quasi nunc donasse intelligatur. Possidere (29) autem uxorem rem a viro donatam, Julianus putat.

De litis contestatione.

2. Marcellus lib. 22. Digestorum.

SI is, qui alienam rem donaverit, revocare constituerit donationem, etiam si judicium ediderit (30), remque cœperit vindicare, curret usucapio.

(1) Præscriptionem soli non interrumpit novi operis nunciatio. vide tamen *l. sicut.* 3. *l. cum notissimi.* 7. *C. de præscript.* 30. *annor. l. si fundum.* 17. *C. de rei vind. c. ult. extr. de præscript. c. possessor. de regulis. in* 6.

(2) Imo, est interpellatum. *l. ultim. C. de negotiis.*

(3) Interpellatam. *Hal.*

(4) Ex justa causa. *l.* 109. *infr. de verbor. signif.*

(5) Emptor non est malæ fidei possessor, qui scit rem esse alienam, si tamen credat, venditorem mandatum habere vendendi: proinde qui rem alienam sciens comparat ab eo, quem putat vendendi mandatum habere, rem ipsam pro emptore potest præscribere. Per contrarium qui emit ab aliquo tanquam negotiorum gestore, vel conjuncta persona, malæ fidei possessor fuerit, si venditorem mandatum vendendi non habere sciverit.

(6) Vide Theophilum, §. 3. *Inst. de Interdict.* pro herede usucapit verus heres, si rem aliquam putet esse ex hereditate, quæ non sit, vel si justam causam habuerit se existimandi heredem. vide *l.* 3. *infr.*

(7) *L.* 7. *C.* 29. 50. *Eclog.* 5. vide *l.* 11. *supr. de heredit. petit.* Theoph. §. 3. *Inst. de Interdictis.*

(8) Id est, pro bonorum possessore. vide *l.* 1. *supr. de heredit. petit.*

(9) *l.* 3. *C. h. t. l.* 1. *supr. de hered. vel action. vend.* §. *ult. Institut. de hered. qualit. l.* 19. *supr. de adquir. vel omitt. hered.*

(10) Atqui potest ex legato, *l.* 5. *infr. pro legato.* cur tam varie? forte quod legata vivo testatore præstari possunt, *l.* 22. *supr. de legat.* 2. *l.* 6. *supr. de auro. l.* 11. *C. de legat.* hereditas non item. vid. Cujac. *hic.*

(11) Non interrumpit. *l.* 12. *supr. pro emptore.*

(12) Longi temporis. *l. ult. C. de obligat.*

(13) *l.* 1. §. 2. *supr. de pignorib.*

(14) *l.* 3. §. 19. *supr. de adq. vel amitt. possess. l.* 33. §. 1. *supr. de usurpat.*

(15) Causa possessionis, titulus.

(16) *l.* 31. §. 3. *in fin. supr. de usurpat.*

(17) *l.* 17. §. 1. *supr. depositi.*

(18) *l.* 8. 9. *supr. commodati.*

(19) Vide *l. nihil. C. h. t.* et Socin. *regul.* 154.

(20) Adde Paul. 5. *sent.* 11. §. 3.

(21) De fictionis beneficio dixi ad *l.* 8. *C. de suis.*

(22) Adde et quodammodo dominium. *l.* 11. *supr. de liberis.*

(23) Vel justam causam habuero existimandi me heredem esse. *l.* 11. *supr. de hered. petit. l.* 33. §. 1. *supr. de usurpation.*

(24) Vide *l.* 7. *infr. pro legato.*

(25) *Lib.* 7. *C.* 27. 50. *Eclog.* 6.

(26) Error falsæ causæ usucapionem non parit. *l.* 27. *Supr. de usurp. l.* 2. *supr. pro empt. l.* 6. *infr. pro derelicto. l.* 2. 3. *infr. pro legat. l.* 3. *l.* 4. *C. pro herede.* §. 11. *Inst. de usucap.*

(27) Paul. 5. *sent.* 11. §. 3.

(28) Vide *l.* 3. *Infr. h. t.*

(29) Naturaliter, non civiliter. vide *l.* 26. *supr. de donat. inter virum et uxorem. l.* 1. §. 4. vide *l.* 16. *supr. de adq. vel amitt. possess.*

(30) Id est, litem fuerit contestatus. Cur ita? usucapio litis contestatione non interrumpitur. *l.* 2. *in fin. supr. pro emptore. l.* 18. *supr. de rei vindicat.*

De viro et uxore.

3. Pomponius lib. 24. ad Quintum Mucium.

SI vir uxori vel uxor viro donaverit, si aliena (1) res donata fuerit: verum est, quod Trebatius putabat, si pauperior is, qui donasset, non fieret, usucapionem possidenti procedere.

De patre et filia.

4. Idem lib. 32. ad Sabinum.

SI pater filiæ donaverit, quæ in potestate ejus erat, et eam exheredaverit: si id heres ejus ratum (2) habeat, exinde ea usucapiet donationem, qua ex die ratam heres donationem habuerit.

De manumissione.

5. Scævola lib. 5. Responsorum.

QUi pro donato cœperat usucapere manumittendo (3) nihil egit, quia (4) nec dominium nactus fuerit: quæsitum est, an usucapere desierit? Respondi, eum, de quo quæritur, omisisse (5) videri possessionem, et ideo usucapionem interruptam.

De venditione facta donationis causa.

6. Hermogenianus lib. 2. Juris Epitomarum.

DOnationis (6) causa facta venditione, non pro emptore, sed pro donato res tradita usucapitur.

TIT. VII.

PRO DERELICTO (7).

De re a domino habita pro derelicto.

1. Ulpianus lib. 12. ad Edictum.

SI res pro derelicto habita sit, statim nostra esse desinit (8), et occupantis [statim] fit: quia hisdem (9) modis res desinunt esse nostræ, quibus adquiruntur.

2. Paulus lib. 54. ad Edictum.

PRo derelicto rem a (10) domino habitam si sciamus, possumus adquirere.

§. 1. Sed Proculus, non desinere eam rem domini esse, nisi ab alio possessa fuerit: Julianus (11), desinere quidem omittentis esse, non fieri autem alterius, nisi possessa fuerit: et recte.

De parte.

3. Modestinus lib. 6. Differentiarum.

AN pars pro derelicto haberi possit (12), quæri solet. † Et quidem si in re communi (13) socius partem suam reliquerit, ejus esse desinit: ut (14) hoc (15) sit in parte, quod in toto. Atquin totius (16) rei dominus efficere non potest, ut partem retineat, partem pro derelicto habeat.

De bona fide.

4. Paulus [lib. 15. ad Sabinum].

ID, quod pro derelicto habitum est, et haberi putamus (17), usucapere possumus, etiam si ignoramus, a quo derelictum sit.

De emptione. 1. *De re a domino habita pro derelicto. De missilibus.*

5. Pomponius [lib. 32. ad Sabinum].

SI id, quod pro derelicto habitum (18) possidebas, ego sciens in ea causa esse, abs te emerim, me usucapturum constat: nec obstare, quod in bonis tuis non fuerit. Nam et si tibi rem ab uxore donatam sciens emero, quia quasi (19) volente et concedente domino id faceres, idem juris est.

§. 1. Id, quod quis pro derelicto habuerit, continuo meum (20) fit. sicuti cum quis æs (21) sparserit, aut aves amiserit (22): quamvis incertæ personæ voluerit eas esse, tamen ejus fierent, cui casus tulerit (23): eaque cum quis pro derelicto habeat, simul intelligitur voluisse alicujus fieri.

Si quis falso existimaverit, rem pro derelicto habitam esse.

6. Julianus lib. 3. ad Urseium Ferocem.

NEmo potest pro derelicto usucapere, qui (24) falso existimaverit rem pro derelicto habitam esse.

De jactu mercium.

7. Idem [lib. 2. ex Minicio].

SI quis merces ex nave (25) jactatas invenisset, num ideo usucapere non possit, quia non viderentur de-

(1) *l.* 25. *in fin. supr. de donat. inter vir.*
(2) *l.* 4. §. 1. *infr. pro suo.*
(3) *l.* 4. *C. de his, qui a non domino.*
(4) Ante completam usucapionem non est adquisitum dominium usucapienti.
(5) Non dominus manumittendo servum possessionem amittit: ideoque usucapio interrumpitur.
(6) *l.* 3. *l.* 8. *l.* 9. *C. de contr. empt. l.* 5. *in fin. supr. pro socio. l.* 36. *l.* 38. *supr. de contr. empt. l.* 20. §. 1. *supr. locat.* Donationis causa, seu animo et mente donandi venditio fieri censetur, si uno nummo res vendita sit. *l.* 46. *supr. locati. l.* 10. *in fin. supr. de adq. vel amitt. poss.* viliori pretio, *l.* 17. *supr. ad SC. Vellcian.* minoris, *l.* 5. §. 5. *supr. de don. inter vir. l.* 8. §. 1. *infr. ad Legem Juliam repet.* non est imaginaria, in qua verum pretium fuit, *l.* 16. *infr. de regul.* atque ita societas, emptio, locatio non est, quæ fit donationis causa. Non est quoque donatio, quæ fit vili pretio inter virum et uxorem. fiunt tamen interdum venditiones uno nummo, expediendarum rerum gratia. *l.* 66. *supr. de jure dot.* §. 6. *Inst. quibus modis jus patriæ potest. Inst. de test. ord. in princ.*
(7) Derelictum, ἐγκαταλειφθέν. 50. *Eclog.* 7. Pro derelicto rem suam habere licet. vide quæ scripsi ad *l.* 7. §. 1. *supr. de damno.*
(8) *l.* 5. §. 1. *infr. h. t. l.* 38. §. 1. *supr. de noxalib. l. ult. supr. de evictionib. l.* 36. *infr. de stipulat. servor. l.* 43. §. 5. *infr. de furtis.* §. 47. *Inst. de rerum divis.*
(9) Causæ corrumpentes unius (ut vulgo loquuntur), causæ sunt constituentes alterius. Corruptio unius, alterius generatio est: et e contra. sic, interitus obligationis, liberationis causa est. sic, modus tollendæ patriæ potestatis, causa est αὐτεξουσιότητος constituendæ, tutelæ et curæ.
(10) Pro derelicto res habita a vero domino, statim desinit esse ipsius, etiam antequam per alium occupetur, et efficitur occupantis, si scivit eam pro derelicto habitam: si autem non erat ejus, sed aliena, tunc qui occupat, non statim adquirit ipsius rei dominium, sed usucapiendi conditionem. Idem est in eo, qui ab eo causam habet.
(11) Et Sabiniani, quorum obtinuit sententia. *l.* 43. § 5. *infr. de furtis.*
(12) Solo animo.
(13) Commune est proprie, quod indivisum: improprie, quod jam divisum.
(14) Partis ad partem eadem est ratio, quæ totius ad totum est. *l.* 76. *supr. de rei vind.*
(15) *l.* 51. *in fin. supr. de administr. et peric. tut. l.* 82. *in fin. supr. de adq. vel omitt. her.*
(16) Qui ex asse dominus est, partem pro derelicto habere non potest.
(17) Alioquin mala fide nanciscemur. *l.* 6. *infr. h. t.*
(18) Ab alio scil.
(19) Paria sunt, alienare, et alienanti consentire. vide Dambouderium, tractatu parium, in verbis *consentire.*
(20) Vide *l.* 9. §. 7. *supr. de adqu. rer. domin.* §. 46. *Inst. de rer. divis. l.* 8. *supr. de contr. empt.*
(21) §. 46. *Inst. de rer. divis. l.* 8. *supr. de contr. empt. Novell.* 105. *c.* 2. *pro donat.*
(22) Emiserit.
(23) *Al.* qui eas sustulerit.
(24) *l.* 4. *supr. h. t. l.* 1. *supr. pro donat.*
(25) *l.* 8. *supr. de l. Rhodia.*

relictæ, quæritur? Sed verius est, eum pro derelicto usucapere non posse.

De alimentis ancillæ negatis.

8. PAULUS [lib. 18. Responsorum].

SEmpronius Thetidi (1) status quæstionem facere tentabat, *quasi* (2) *de serva sua nata sit* : qui jam testato conventus a Procula nutrice (3) Thetidis in solvendis alimentis, respondit, non se habere, unde alimenta ejusdem exsolvat, sed debere eam (4) patri suo restituere Lucio Titio : idque ea illa in testationem redegisset, ut postea nullam quæstionem pateretur ab eodem Sempronio : Lucius Titius Seiæ Proculæ solutis alimentis, puellam vindicta manumisit. Quæro, an possit rescindi libertas Thetidis (5)? Paulus respondit, quoniam dominus ancillæ, ex qua Thetis nata est, Thetidem pro derelicto habuisse videtur (6), potuisse eam a Lucio Titio ad libertatem perduci.

TIT. VIII.

PRO LEGATO (7).

De titulo vero vel opinato.

1. ULPIANUS [lib. 6. Disputationum].

LEgatorum nomine is videtur possidere (8), cui legatum (9) est (10) : pro legato enim possessio et usucapio nulli alii, quam (11) cui legatum est, competit.

2. PAULUS [lib. 54. ad Edictum].

SI possideam aliquam rem, quam (12) putabam mihi legatam, cum non esset, pro legato non usucapiam.

3. PAPINIANUS [lib. 23. Quæstionum].

NOn magis, quam si quis emptum existimet, quod non (13) emerit.

De re aliena legata. De legato adempto in codicillis. De nomine legatarii homonymo.

4. PAULUS [lib. 54. ad Edictum].

PRo legato potest usucapi, si res aliena (14) legata sit: aut testatoris quidem sit, sed adempta codicillis ignoratur : in horum enim persona subest justa causa (15), quæ sufficit ad usucapionem. ✝ Idem potest dici, et si *in* (16) *nomine* erit dubitatio: veluti si Titio legatum sit, cum sint duo Titii, ut alter eorum de se cogitatum existimaverit.

Si dominus rei legatæ vivat.

5. JAVOLENUS [lib. 7. ex Cassio].

EA res, quæ legati (17) nomine tradita est, quamvis dominus ejus vivat, legatorum tamen nomine usucapietur (18) :

6. POMPONIUS [lib. 32. ad Sabinum].

SI is, cui tradita est, mortui esse existimaverit.

De testamenti factione.

7. JAVOLENUS [lib. 7. ex Cassio].

NEmo potest legatorum nomine (19) usucapere, nisi (20) is, cum quo testamenti factio est: quia ea (21) possessio ex jure testamenti proficiscitur.

De ingresso in possessionem non traditam.

8. PAPINIANUS [lib. 23. Quæstionum].

SI non traditam possessionem ingrediatur sine (22) vitio legatarius, legatæ rei usucapio competit.

De legato recte, vel non jure relicto, vel adempto.

9. HERMOGENIANUS [lib. 5. Juris Epitomarum].

PRo legato usucapit, cui recte (23) legatum relictum est : sed et si *non jure* legatum relinquatur, vel legatum ademptum est, pro legato usucapi post (24) magnas varietates obtinuit.

TIT. IX.

PRO DOTE (25).

De tempore. 1. De rebus singulis vel universis in dotem datis. 2. De nuptiis.

1. ULPIANUS [lib. 31. ad Sabinum].

TItulus (26) est usucapionis, et quidem justissimus (27), qui appellatur pro dote : ut qui (28) rem (29) in dotem accipiat (30), usucapere possit spatio solemni, quo solent qui pro emptore usucapiunt.

§. 1. Et nihil refert, singulæ res, an pariter universæ (31) [in] dotem dentur.

§. 2. Et primum de tempore videamus, quando pro dote quis usucapere possit : utrum post tempora nuptiarum? an vero et ante nuptias? ✝ Est quæstio (32) vulgata, an sponsus possit (hoc est, qui nondum maritus est) rem pro dote usucapere? Et Julianus inquit, Si sponsa sponso ea mente tradiderit res, *ut non ante ejus fieri vellet, quam nuptiæ secutæ sint*, usus quoque capio cessa-

(1) Pro derelicto postea habitæ.

(2) Ancilla mea est, quæ ex ancilla mea nata est.

(3) Nutricia actione peti possunt. *l.* 1. §. 14. *infr. de extr. cognit.*

(4) Thetidem.

(5) Non potest rescindi ante manumissionem, non erat libera. secus est in infante exposito : hoc enim ipso quod expositus est, fit liber. *l.* 1. 2. *C. de infantib. expos.*

(6) Pro derelicto servum habere videtur, qui alimenta ei denegat, et alii tradi mandat.

(7) 44. *Eclog.* 25. vide *tract. Cæpolæ pro legato.*

(8) Et usucapere.

(9) Vere scilicet.

(10) A domino scilicet.

(11) *l.* 27. *supr. de usurpat.*

(12) *l.* 1. *supr. pro donato.*

(13) *l.* 2. *l.* 11. *supr. pro empt.*

(14) Aliena res legata alicui, potest per legatarium usucapi.

(15) Erroris vel fidei.

(16) *l.* 16. *supr. ut legat. nomine.*

(17) Aliud in titulo pro herede. *l.* 1. *supr. pro herede.*

(18) Non usucapitur tamen hereditas viventis. vide *l.* 1. *supr. pro herede.*

(19) Id est, titulo legati.

(20) *l.* 9. *infr. h. t. l.* 4. *supr. pro herede.*

(21) Pro legato.

(22) Id est, sciente et consentiente herede, vel Prætoris auctoritate.

(23) Vide *l.* 7. *supr. h. t.*

(24) Eadem phrasi utitur Hermogenianus in *l.* 32. *infr. de obl. et act.*

(25) *Lib.* 7. *C.* 28. περὶ τῆς ἀπὸ προικὸς διὰ χρονίας νομῆς δεσποτείας. 50. *Eclog.* 8. adde *l.* 13. §. 10. *supr. de hered. petit.*

(26) Titulus usucapionis, causa usucapionis. Theoph. §. 3. *Inst. de Interdictis.* pariens usucapionem.

(27) *l.* 3. *supr. de Publiciana.*

(28) Maritus.

(29) Inæstimatam scil. alias, si æstimatam accipit, usucapit pro emptore. *l.* 10. §. 4. *in fin. l.* 16. *supr. de jure dotium*

(30) Contracto matrimonio. vide §. 2. §. 3. *infr. h. t.*

(31) Possunt autem universæ in dotem dari. *l.* 72. *supr. de jure dot. l.* 4. *C. de jure dot.*

(32) Vide Cæpol. in *l. unic. C. pro dote.*

bit. si tamen non (1) evidenter id actum fuerit, credendum esse id agi Julianus ait, ut statim (2) res ejus fiant: et si alienæ (3) sint, usucapi possint. quæ sententia mihi probabilis videtur. Ante nuptias autem non pro dote usucapit, sed pro suo.

§. 3. Constante autem matrimonio, pro dote usucapio inter eos locum habet, inter quos est matrimonium. Cæterum si cesset matrimonium, Cassius ait cessare (4) usucapionem: quia [ei] dos nulla (5) sit.

§. 4. Idem scribit, et si putavit (6) maritus esse sibi matrimonium, cum non esset, usucapere eum non posse, quia nulla dos sit: quæ sententia habet rationem.

2. Paulus lib. 54. ad Edictum.

SI æstimata (7) res ante nuptias tradita sit, nec pro emptore, nec pro suo ante nuptias usucapietur.

De re communi.

3. Scævola lib. 25. Digestorum.

DUæ filiæ intestato patri heredes exstiterunt, et mancipia communia singulæ in dotem dederunt, et post aliquot (8) annos [a] morte patris familiæ erciscundæ judicium inter eas dictatum est. Quæsitum est, cum mariti bona fide mancipia in dotem accepta ut dotalia, multis (9) annis possederunt: an usucepisse videantur (10), si qui accipiebant, dantis credidissent esse? Respondit, nihil proponi, cur non usucepissent.

TIT. X.

PRO SUO (11).

De causis possidendi, ex quibus dominium acquiritur

1. Ulpianus lib. 15. ad Edictum.

PRo (12) suo possessio talis est, cum dominium nobis adquiri putamus, et ex ea causa possidemus, ex qua adquiritur, et præterea pro suo: ut puta (13) ex causa emptionis, et pro emptore et pro suo possideo: item donata, vel legata, vel pro (14) donato, vel [pro] legato, etiam pro suo possideo.

§. 1. Sed si res mihi ex causa justa, puta emptionis, tradita sit, et usucapiam: incipio quidem et ante usucapionem pro meo possidere. ┼ Sed an desinam ex causa emptionis post usucapionem, dubitatur? et Mauricianus dicitur existimasse non desinere.

De occupatione, de alluvione, de partu et fructibus.

2. Paulus lib. 54. ad Edictum.

ESt species possessionis, quæ vocatur pro suo: hoc enim modo possidemus omnia, quæ mari, terra, cœlo capimus, aut quæ alluvione fluminum nostra fiunt. ┼ Item quæ ex rebus alieno nomine possessis nata (15) possidemus, veluti partum hereditariæ, aut emptæ ancillæ, pro nostro possidemus. Similiter fructus rei emptæ, aut donatæ, aut quæ in hereditate inventa est.

De falsa causa.

3. Pomponius [lib. 22. ad Sabinum].

HOminem, quem ex stipulatione te mihi debere falso (16) existimabas, tradidisti mihi. si (17) scissem mihi nihil debere, usu eum non capiam: quia si nescio, verius est, ut usucapiam: quia ipsa traditio ex causa, quam veram esse existimo, sufficit ad efficiendum, ut id, quod mihi traditum est, pro meo possideam. et ita Neratius scripsit: idque verum puto.

De partu ancillæ furtivæ. De clandestina possessione. 1. Si pater cum filiis bona partitus sit. 2. De falsa causa.

4. Idem [lib. 32. ad Sabinum].

SI ancillam furtivam (18) emisti fide bona, [et quod] ex ea natum et apud te conceptum est, ita possedisti, ut intra constitutum usucapioni (19) tempus cognosceres (20) matrem ejus furtivam esse: Trebatius (21) omni modo (22), quod ita possessum esset, usucaptum esse. Ego sic puto (23) distinguendum, ut, si nescieris intra statutum tempus, cujus id mancipium esset; aut si scieris, neque potueris certiorem dominum facere; aut si potueris quoque, et feceris certiorem; usucaperes. sin vero, cum scires, et posses, non feceris certiorem, contra esse: tum enim clam possedisse videberis. neque (24) idem et pro suo, et clam possidere potest.

§. 1. Si pater cum filiis bona, quæ habebat, partitus sit, et ex ea causa post mortem patris ea teneant, quod inter eos conveniret, ut ea divisio (25) rata (26) esset: usucapio his procedat pro suo in his (27) rebus, quæ alienæ in bonis patris inveniuntur.

§. 2. Quod legatum non sit, ab herede tamen perperam (28) traditum sit, placet, a legatario usucapi, quia pro suo possidet.

(1) *l.* 8. *supr. de jure dot.*
(2) Imo non statim, cum eventus conditionis sit expectandus. vide Cæpolam, *ibid.*
(3) *l. un. C. h. t. et d. l.* 8.
(4) Imo non cessare videtur. *l.* 76. *supr. de jure dot.*
(5) §. 12. §. *ult. Inst. de nupt.*
(6) Errans in jure.
(7) *l.* 10. §. 4. *supr. de jure dot.* An idem, si non æstimata? Idem putat Cæpola, *illo loco.*
(8) Tres: tot enim sufficiunt, ut mancipia in dotem data usucapiantur.
(9) Ad usucapiendum tamen sufficientibus.
(10) Rem communem non possum pro parte socii usucapere, aut longo tempore capere, quia omni titulo careo. *l.* 22. *C. famil. ercisc. l.* 3. *C. in quib. caus. cessat longi.* adde *l.* 14. *supr. familiæ.* nisi vendita sit: tunc enim emptio et usucapio fit. *l.* 1. *C. de comm. rer. alien.*
(11) Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ὡς ἴδιον (vel ἰδίων) νομιζομένων διὰ χρονίας νομῆς δεσποτείας. 50. *Eclog.* 9.
(12) Pro suo possidet, qui possidet ex causis, ex quibus jure gentium dominium adquiritur: est enim hic titulus generalis, ut qui cum quolibet alio speciali concurrat.
(13) Ex pluribus causis possidere possumus. *l.* 3. §. 4. §. 21. *supr. de adqu. vel amitt. poss.*
(14) Id est, non pro suo, sed pro herede, donato.
(15) Vide *l.* 4. §. 5. *supr. de usurpat.*
(16) *l.* 4. *in fin. infr. h. t.*
(17) *l.* 48. *supr. de usurpat.* et *l.* 7. §. 2. *supr. pro emptore.*
(18) Adde *l.* 11. §. 3. *supr. de Publician. in rem act.*
(19) Usucapionis. *Hal.* Harmen. 3.
(20) *l.* 4. §. 18. *supr. de usurpat.*
(21) Neratius.
(22) Sine distinctione Pomponius autem censebat adhibendam distinctionem. *l.* 24. *supr. de usurp.*
(23) Distinguens bene ac commode docet: distinctio namque rem evidentiorem facit.
(24) Contraria duo non possunt esse in eodem subjecto.
(25) Id est, partitio. Divisionem enim hic pro partitione accipit.
(26) *l.* 4. *supr. pro don.*
(27) Vide *l.* 3. *supr. pro hered.*
(28) *l.* 3. *supr. h. t.*

Ratio usucapionis. 1. *De errore falsæ causæ.*

5. Neratius [lib. 5. Membranarum].

Usucapio rerum etiam ex aliis causis (1) concessa, interim propter ea, quæ nostra existimantes possideremus, constituta est, ut (2) aliquis litium finis esset (3).

§. 1. Sed (4) id, quod quis cum suum esse existimaret, possederit, usucapiet, etiamsi falsa fuerit ejus existimatio: quod tamen ita interpretandum est, ut probabilis error possidentis usucapioni non obstet, veluti si ob id aliquid possideam, quod servum meum, aut ejus, cujus in locum hereditario jure successi, emisse id falso existimem, *quia in alieni* (5) *facti ignorantia tolerabilis* (6) *error est.*

(1) Id est, non tantum pro emptore, herede, possessore, donato, derelicto, legato, dote, et suo: sed ex aliis quamplurimis, puta, pro cesso, *l.* 33. §. 3. *supr. de usurpat.* soluto, *l.* 48. *supr. de usurpat.* noxæ dedito, *l.* 3. §. 21. *supr. de acquir. vel amitt. possess.* judicato, adjudicato, *l.* 3. *supr. de Publiciana. l.* 17. *supr. de usurpation.* transacto, *l.* 29. *supr. de usurpat. l.* 8. *C. de usucap. pro emptore.* fideicommisso, *l.* 13. §. 10. *supr. de acquir. vel amitt. possess.* vide Cujac. *hic.*

(2) Usucapiones introductæ, ut aliquis litium esset finis. vide *l.* 1. *supr. de usurpat.* vide Ciceron. 2. *Officiorum*, *ubi de Arato Sicyonio.* Plutarch. *in Arato.*

(3) *l.* 2. *supr. de aqua, et aquæ pluviæ.* bono publico. *l.* 1. *supr. de usurpat.* At inquies, iniquum esse res nostras sine facto nostro ad alium transferri, *l.* 57. *infr. de obligat. l.* 11. *infr. de reg. jur.* tempus non constituere obligationem, nec tollere, *l.* 44. §. 1. *infr. de obligat.* natura æquum esse, neminem cum alterius injuria fieri locupletiorem, *l.* 6. §. 3. *supr. de negotiis, l.* 14. *l.* 66. *supr. de condict. indeb. l.* 17. §. 4. *in fin. supr. de institor. l.* 25. *supr. rerum amot.* Respondeo: qui tanto tempore res suas non persequitur, videtur eas alienare: nec in usucapione præterea nudum tempus intercedit, sed causa insuper legitima cum tempore, puta negligentia domini, publicum bonum, litium fuga: ad hæc, Ei qui usucepit pro suo, videtur injuria inferri: de quo vide Oldendorpium 4. *de usucapionib.*

(4) *l.* 11. *supr. pro emptore.*

(5) Alieni facti tolerabilis est error: in facto vero proprio non excusatur, *l.* 7. *supr. ad SC. Velleianum.* error neque præsumitur. *l. si heres.* 68. *in fin. supr. ad SC. Trebell. l. quisquis* 15. *C. de rescindenda vend. l. qui se.* 96. *supr. de adquir. vel omit. hered.* vide tamen Socinum *reg.* 175. In alieno vero ignorantia præsumitur, et excusat. vide tamen Socinum *regul.* 176. *l.* 9. *supr. de juris et facti ignorant.*

(6) Vide *l.* 2. *l.* 3. *supr. de juris et facti ignorant.*

LIBER QUADRAGESIMUSSECUNDUS.

TIT. I.

DE RE (1) JUDICATA (2), ET DE EFFECTU (3) SENTENTIARUM (4), ET DE INTERLOCUTIONIBUS (5).

Definitio rei judicatæ.

1. MODESTINUS [lib. 7. Pandectarum].

RES (6) *judicata* (7) dicitur (8), quæ (9) finem (10) controversiarum pronunciatione (11) judicis (12) accipit (13): quod vel (14) condemnatione vel absolutione contingit.

De tempore sententiæ exequendæ.

2. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

QUi pro (15) Tribunali cognoscit (16), non semper tempus judicati (17) servat, sed nonnunquam arctat, nonnunquam prorogat (18), pro causæ qualitate (19), et quantitate, vel personarum obsequio (20), vel (21) contumacia: sed perraro intra statutum (22) tempus sententiæ exequentur: veluti si alimenta constituantur, vel minori vigintiquinque annis subvenitur.

De potestate condemnandi et absolvendi.

3. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

QUi damnare (23) potest, is (24) absolvendi quoque (25) potestatem habet (26).

De domino, et procuratore. 1. *De tutore, vel curatore.* 2. *De municipalibus et eorum actore.* 3. *De solutione, et satisfactione.* 5. *De condemnato, ut intra certos dies solvat.* 6. *Condemnatus quomodo accipitur.* 7. *Solvisse quomodo accipitur.* 8. *De judicio noxali.*

4. ULPIANUS lib. 58. ad Edictum.

SI (27) se non obtulit procurator, judicati actio in eum denegabitur, et in dominum dabitur: si se obtulit, in ipsum dabitur. † *Obtulisse* autem *se liti* videtur non is, qui in rem suam procurator datus sit (28): nam hic alia ratione recusare judicati actionem non potest, quia [hic] non in alienam, sed in suam rem procurator factus est.

§. 1. Tutor quoque vel curator in ea conditione sunt, ut non (29) videantur (30) videri se liti obtulisse: idcircoque debet denegari in eos judicati actio.

§. 2. Actor (31) municipum potest rem judicatam recusare: in municipes (32) enim judicati actio dabitur.

(1) De sententia, et re judicata, 2. *extra.* 27. 2. *in sexto.* 14. 2. *Clement.* 9.

(2) *L.* 7. *C.* 52. 2. *C. Theod.* 14. περὶ κατηδικασθέντων, ϗ περὶ κεκριμένου πράγματος. 9. *Eclog.* 3. de sententia et re judicata, 2. *extra.* 27. adde 1. *Harm.* 4.

(3) Et finibus litium. Paul. 5. *sent.* 5. hinc illi tituli *Cod.* sententiam rescindi non posse 50. de fructibus, et litium expensis 51. (adde 4. *C. Theodos.* 6.) usuris rei judicatæ 54. (adde 4. *C. Theodos.* 57.) si a non competente judicatum esse dicatur 48. si ex falsis instrumentis, vel testimoniis judicatum sit 58. inter alios acta vel judicata aliis non nocere 60. de pœna judicis, qui male judicavit 49. quibus res judicata non nocet 56. comminationes, epistolas, programmata, subscriptiones, auctoritatem rei judicatæ non habere 57. si plures una sententia condemnati sunt 55. quomodo, et quando judex sententiam proferre debeat, præsentibus partibus, vel una parte absente 43. de sententia, quæ sine certa quantitate profertur 46. de sententiis ex breviculo recitandis 7. *C.* 44. (vel ut est in codice Theodosiano, ex periculo 4. *tit.* 15.) de executione rei judicatæ 7. *C.* 53.

(4) Omnium, præsertim Præf. Pr. 7. *C.* 42. de sententiis, quæ pro eo, quod interest, 7. *C.* 47.

(5) Judicum 7. *C.* 45. Porro interlocutio est sententia de articulo causæ quodam, non de summa rei. vide *l.* 14. *infr. h. t.*

(6) Id est, causa.

(7) Res judicata, a sententia distat: Sententia per modum agentis vel instrumenti: Res judicata, per modum patientis se habet. Materia rei judicatæ lis ipsa.

(8) Hæc definitio effectu (ibi, finem), materia (ibi, controversiarum), instrumentali et formali (ibi, pronunciatione, et ibi condemnatione, absolutione), et efficiente (ibi, judicis) causa constat.

(9) *Forte legendum*, cum finem controversia pronunciatione judicis accipit.

(10) In hoc differt sententia a jussu, vel interlocutione, de qua Lex 14. *infr. h. t. l.* 13. §. 6. *supr. de his, qui notantur*. et opinione. *l.* 6. §. 1. *Infr. de interdict. et releg.*

(11) Pronunciatio judicis quid est? definitiva sententia. *l.* 14. *infr. h. t.*

(12) Res judicatæ, inquit Paul. 5. *sent.* 5. §. 1. videntur ab his, qui imperium potestatemque habent, vel qui ex auctoritate eorum inter partes dantur: itemque a magistratibus municipalibus usque ad summam, qua jus dicere possunt: itemque ab iis, qui ab Imperatore extra ordinem petuntur. Ex compromisso judex sumptus rem judicatam non facit: sed si pœna inter eos promissa sit, pœna in judicium deducitur, et ex stipulatu peti potest. hæc ille: quibus adde *l.* 1. *C. de recept. l.* 2. *supr. de recept. qui arbitr.* Judex ergo hic fuerit ordinarius, delegatus, arbiter.

(13) Id est, res judicata dicitur, cum causa per judicem terminata est.

(14) Sententia nulla est, quæ neque absolutionem neque condemnationem continet.

(15) *l.* 1. §. 8. *infr. ad SC. Turpillianum.*

(16) Non delegatus, quia inferior non potest se jurisdictioni superioris immiscere, sed ordinarius. Is enim potest omnem dilationem legis ex justa causa mutare, non tollere. vide *Zas. hic. num.* 3. 4. 5.

(17) Quod olim erat duorum mensium, hodie quatuor, *l.* 2. *l.* 3. *C. de usuris rei judicat* de quo vide Fornerium 2. *selectar* 15.

(18) Hinc exceptio temporis angusti. ad quam refer *l.* 1. *supr. si quis cautionibus. l.* 1. *Supr. de edendo.* et trium denunciationum æquitas. *l.* 53. §. 1. *infr. h. t.*

(19) *l.* 72. *in fin. Supr. de judiciis. l.* 13. *in fin. l.* 14. *Supr. de damno. l.* 4. §. *pen. infr. de incendio.*

(20) Obedientia.

(21) Ut sunt litigatores contumaces.

(22) Legibus, vel constitutionibus.

(23) Qui condemnare. *vulg.*

(24) *l.* 7. *infr. de confessis. l.* 37. *infr. de regul. jur.*

(25) Cur? an quod plus sit damnare, quam absolvere? an quod absolvendi causa favorabilior sit? *l.* 47. *infr. de obligat.*

(26) Et e contra, qui potest absolvere, potest condemnare: ex adverso, qui unum eorum non potest, alterum non potest.

(27) Contra procuratorem, aut quemcunque legatorum administratorem, non debet executio fieri, nisi liti se obtulerit, vel in rem suam constitutus sit. adde *l.* 25. *l.* 55. *l.* 61. *supr. de procurat.* vel nisi sponte sua post mandatum susceptum satisdet, nisi delinquat, nisi evictionis nomine caveat. *l.* 67. *supr. de procurat.* An ob negligentiam teneatur ad expensas litis procurator? vid. *Zas. hic. n.* 19.

(28) Sed is, qui sine mandato pro reo comparuit, et litigat: qui mandatum, quod non habet, se habere nihilominus adfirmat.

(29) In tutorem non fit executio, sed in ejus pupillum. *l.* 2. *supr. de administr. et peric. tutor. l.* 7. *supr. quando ex facto tutor.* nisi forte per calumniam egit. vide *l.* 6. *C. de administrat. tutor.*

(30) *Al.* debeant.

(31) Cur? ex necessitate eo fungitur munere, et officio, quod non debet ei damnosum esse. *l.* 26. *C. de administr. tut.*

(32) Contra municipes condemnatos fit executio, non contra syndicum.

§. 3. Ait Prætor, *condemnatus ut pecuniam solvat:* [a judicato ergo hoc exigitur, ut pecuniam solvat.] Quid (1) ergo, si solvere quidem paratus non sit, satisfacere (2) autem paratus sit, quid dicimus? Et ait Labeo, debuisse hoc quoque adjici, *Neque eo nomine satisfaciat:* fieri enim posse, ut idoneum expromissorem (3) habeat. sed ratio (4) pecuniæ exigendæ hæc fuit, quod noluerit prætor obligationes ex obligationibus fieri (5): idcirco ait, *ut pecunia solvatur.* Ex magna (6) tamen et idonea causa accedendum erit ad Labeonis sententiam.

§. 4. Si ex conventione litigantium cautum sit post rem judicatam ei, cui quis condemnatus est: eveniet, ut hic (7) et retendatur, si modo novatio (8) intercessit (9). cæterum si non novandi causa id factum est, manebit ordo executionis. † Sed (10), et si pignora accepta sint vel fidejussores in rem judicatam: consequens erit dicere, non cessare executionem (11): quippe cum accesserit (12) aliquid rei judicatæ, non sit a re judicata recessum. † Idem observandum est in eo, cujus procurator condemnatus est.

§. 5. Si quis condemnatus sit, *ut intra certos dies solvat*, unde ei tempus judicati actionis computamus: utrum ex quo sententia prolata est, an vero, [ex eo] ex quo dies statutus præteriit? Sed si quidem minorem (13) diem statuerit judex tempore legitimo, repleatur ex Lege, quod sententiæ judicis deest. Sin autem ampliorem (14) numerum dierum sua definitione judex amplexus est, computabitur reo et legitimum tempus, et quod supra [id] judex præstitit (15).

§. 6. *Condemnatum* (16) accipere debemus eum, qui rite (17) condemnatus est, ut sententia valeat (18): cæterum si aliqua ratione sententia nullius (19) momenti sit, dicendum est, condemnationis verbum non tenere (20).

§. 7. Solvisse accipere debemus, non (21) tantum eum, qui solvit, verum omnem omnino (22), qui ea obligatione liberatus est, quæ ex causa judicati descendit.

§. 8. Celsus scribit, si noxali condemnatus eum servum, in quo ususfructus alienus (23) est, noxæ dedisti, posse tecum adhuc agi judicati: sed si ususfructus interierit, liberari ait.

De notione, et jurisdictione. 1. *De quantitate non expressa in condemnatione.*

5. Idem lib. 59. ad Edictum.

Ait Prætor, *Cujus* (24) *de ea re jurisdictio est:* melius (25) scripsisset, *Cujus de ea re notio est:* etenim *notionis* (26) nomen etiam ad eos pertineret, qui jurisdictionem non habent, sed habent de quavis alia causa notionem (27).

§. 1. Si judex aliquem sic condemnet, *ut quod habet ex testamento vel codicillis Mævii, restitueret Titio:* sic accipiendum est, quasi (28) quantitatem (29) nominavit, quæ testamento vel codicillis (30) relicta est. Sed et si fideicommissum sine scriptura (31) pronunciatum [est], idem erit probandum.

De milite. 1. *De judicio noxali.* 2. *De eo, qui judicati bona auctoritate sua distraxit.* 3. *De tempore judicati actionis. Quid persequatur. De heredibus.*

6. Idem lib. 66. ad Edictum.

Miles, qui (32) sub armata militia (33) stipendia meruit, condemnatus (34), eatenus, qua (35) facere potest, cogitur solvere (36).

(1) Ratio dubitandi sumitur ex *l.* 52. *infr. de solutionib.*

(2) Id est, satisdare, vel alio modo, quam solutione satisfacere.

(3) Id est, fidejussorem proprie: alias expromissor is est, qui pro non obligato fidejubet. *l.* 7. §. 8. *supr. de dolo. l.* 13. *supr. ad SC. Vellejan.*

(4) Hinc collige verba Prætoris præcise intelligenda.

(5) Eo enim concesso nullus erit litium finis.

(6) Satisfactio judicati nomine, solutione deficiente, magna ex causa admittenda est. adde *l.* 21. *Supr. de reb. creditis.*

(7) Ut hic etiam recedatur. *Hal. Vel* accedatur. supple ad Labeonis sententiam.

(8) *l.* 2. *C. de execut. rei judic. l.* 13. §. 1. *supr. de institoria act.*

(9) Novationis enim ea natura est, ut primam obligationem perimat, et novam constituat, *l.* 1. *infr. de novation.* atque ita privilegium novatæ obligationis non transit in obligationem novatam.

(10) Sensus est, ob novationem cessat executio sententiæ: ob fidejussionem, et pignora data, non cessat.

(11) Etiam personalem. Utcunque creditor habet pignora, potest personali actione uti in debitorem. *l.* 6. *supr. de pigneratitia action.*

(12) Id est, cum capiuntur pignora, et fidejussores, ut in tuto sit res judicata, executionem rei judicatæ id impedire non debet.

(13) *Synops. Basil. cap.* 7. *tit.* 17. ex *lib.* 9. *tit.* 3. *c.* 2. Si judex minus tempus statuit contra condemnatum, Lex supplet justum tempus: Nec obstat *lex* 2. *supr. h. t.* quod ea raro locum habeat.

(14) Cum judex plus temporis, quam Lex, statuit, prorogatio valet.

(15) Latior est potestas judicis in prorogando tempore judicati, quam in arctando. Hoc casu, Lex supplet dilationem: illo, sententia valet, sed potest appellari.

(16) *Synops. Basil.* 9. §. 2.

(17) Servato juris ordine. adde *l.* 7. *C. ne de statu defunctor. l.* 1. *in fin. supr. ad SC. Tertull.* Non servatur juris ordo, si pars non est citata, si judex est incompetens. De causis nullitatis, vide Oldendorp. *in tract. de re judicata cap.* 1. *et sequent.*

(18) Nullitatis exceptio executionem impedit. contra nulliter condemnatum non est recepta executio.

(19) Sententia quæ nulla est, non meretur executionem: fallit, si nullitas in continenti probari potest: si sententia revocari non potest, si judex aliter incompetens est: si nullitas fundetur in falsis probationibus habitis adversus justa ex causa absentem: si sententia lata sit adversus contumacem etiam factam: si sententia nulla sit, quod in ea forma legis vel statuti sit omissa, vel quod procurator mandatum non habuerit, vel ex instrumentis nullius momenti lata, vel nullitatis notoriæ est, vel processus nullus fuit, vel judex incompetens extitit, vel omissa citatio, vel litis contestatio. vide Socinum *regul.* 122. Ferrariensem *de execut. sentent.* 26.

(20) Nisi victor tres conformes sententias habeat, appellatione non suspensas. *Bart. Zas.* ex Clement. 1. *de re judic.* Quemadmodum autem condemnatus impediet ipsam executionem? si in continenti se causam nullitatis adprobaturum obtulerit. facit *l.* 1. *C. de execut. rei judic.*

(21) Hinc ratio dubitandi sumitur ex *l.* 49. *infr. de solutionibus.*

(22) Solvisse dicitur condemnatus quocunque genere se liberet, dummodo se plene perfecteque liberet.

(23) *l.* 9. §. 4. *supr. de dolo malo. l.* 69. *infr. de solutionibus.*

(24) Paul. 5. *sentent.* 5. §. 1.

(25) *Notionis* verbo continetur jurisdictio, et de quavis alia causa notio.

(26) *l.* 99. *infr. de verborum significat.*

(27) *Al.* cognitionem.

(28) Paria sunt, certum exprimi in sententia; vel se referre ad acta certum continentia; verbis exprimere, vel exprimere per relationem. §. 32. *Inst. de actionibus.* vide *l.* 59. *infr. h. t.* adde *l.* 6. *supr. de rebus credit.*

(29) Certam. Imo incertam. *l.* 75. §. 6. *infr. de verborum obligat.*

(30) Facit *l.* 77. *supr. de heredib. instituend.* vide *l.* 59. §. 1. *infr. h. t. l.* 1. *l.* 2. *C. de sentent. quæ sine certa quantitate.*

(31) *l.* 22. *C. de fideicommiss.* puta nutu. *l.* 21. *supr. de legat.* 3.

(32) *l.* 18. *infr. h. t.*

(33) Igitur hoc privilegium ad alios non extenditur. Cur? qualitas adjecta coërcet ac restringit dispositionem.

(34) In solidum.

(35) Adde *l.* 173. *infr. de regul. jur.*

(36) Hæc igitur executio peremptoria erit, et post judicium opponi poterit. Quid, si renunciaverit huic beneficio? nihilominus juvabitur: datum est enim id personis militum, non individuo, puta Titio. vide *Zas. hic. num.* 4.

§. 1. *Decem, aut noxæ dedere*, condemnatus (1), judicati in decem tenetur (2): facultatem enim noxæ dedendæ ex Lege accipit. At is, qui stipulatus est *decem, aut noxæ dedere*, non potest decem petere, quia in stipulatione singula per se veniunt, eaque singula separatim stipulari possumus (3). at judicium solius noxæ deditionis nullum (4) est, sed pecuniariam condemnationem sequitur: et ideo judicati (5) decem agitur. his enim solis condemnatur: noxæ deditio in solutione est, quæ e Lege tribuitur.

§. 2. Qui (6) judicati (7) bona auctoritate sua (8) distraxit: furti actione et vi bonorum raptorum [ei] tenetur (9).

§. 3. Judicati actio perpetua (10) est (11), et rei persecutionem continet. Item heredi, et in heredem competit.

De tempore, quod datur judicatis.

7. Gajus [lib. ad Edictum Prætoris urbani, titulo de re judicata].

INtra dies constitutos (12), quamvis judicati (13) agi non possit, multis (14) tamen modis judicatum liberari (15) posse (16), hodie non dubitatur: quia constitutorum dierum spatium pro judicato, non contra judicatum per Legem constitutum est.

De interitu rei ex stipulatu petitæ.

8. Paulus [lib. 5. ad Plautium].

SI homo ex stipulatu petitus, post (17) litem contestatam decesserit (18), absolutionem non (19) faciendam et fructuum (20) rationem (21) habendam placet.

De furioso.

9. Pomponius [lib. 5. ex Plautio].

FUrioso (22) sententia a judice, vel ab arbitro dici non potest (23).

De eo, qui se patremfamilias finxit.

10. Marcellus [lib. 2. Digestorum].

QUi cum se pro patrefamilias fingeret (24), mutuam pecuniam accepit, et exheres a patre, vel emancipatus sit, quamvis (25) facere non possit, debet condemnari (26).

De æstimatione.

11. Celsus [lib 5. Digestorum].

SI *Kalendis fieri aliquid* stipulatus sum (27), nempe (28) quandocunque post Kalendas accepto judicio, tanti [tamen] æstimanda lis est, quanti (29) interfuit mea, Kalendis id fieri: ex eo (30) enim tempore quicquid æstimatur, quod novissime solvi poterit.

De deposito et commodato.

12. Marcellus [lib. 4. Digestorum].

IN depositi vel commodati judicio, quamquam (31) dolo adversarii res (32) absit, condemnato succurri solet, ut ei actionibus (33) suis dominus cedat (34).

De obligationibus faciendi.

13. Celsus [lib. 6. Digestorum].

SI quis ab alio decem, ab alio satisdari (35) stipulatus est: æstimandum erit, quantum stipulatoris intersit satisdari, idque aut tantundem (36) erit, aut minus, aut

(1) Ex Lege Aquilia.

(2) Id est, non obligatur ex causa judicati nisi in decem. quia noxæ dedendi facultatem habet ex legibus.

(3) Adde, quia electio est debitoris. *l.* 10. *in fin. supr. de jure dotium.*

(4) Exceptio *l.* 1. §. 2. *in fin. infr. quæ sententiæ sine appellat.* vide *Zas.* 2. *respons.* 22.

(5) Sensus est: Hoc casu decem principaliter sunt in causa judicati, et ea tantum petam, licet Lex tibi permittat servum noxæ dedere. adde *l.* 20. §. 5. *supr. de hered. pet. l.* 1. *supr. de noxalibus.*

(6) Creditor scilicet.

(7) Id est, condemnati debitoris.

(8) Id est, propria: et ita ex justa sententia quasi injustam facit. An judice permittente, victori id licet? permitti videtur, *l.* 11. *in fin. C. de pign. act. l.* 9. *C. soluto matrimonio.* quamquam putet Zasius etiam sine judice id fieri posse, si periculum sit in mora, et res alioquin peritura sit, *hic num.* 4. nisi denique id victori a judicato sit permisssum. *l.* 11. *C. de pign. act.* Porro sententia absolutoria secum trahit executionem. *l.* 1. §. 2. *supr. ut in possess. legat.*

(9) Quatenus? quadrupli, *l.* 1. *infr. vi bonorum raptor.* amitti quoque creditum ex Edicto D. Marci, *l.* 13. *supr. quod met. causa. l. penult. infr. ad leg. Jul. de vi privat.* incurrit etiam in pœnam *l.* 7. *C. unde vi.*

(10) Imo, non est perpetua. vide Paul. 5. *sentent.* 5. §. 7. est enim Prætoria: nam ab Edicto Prætoris proficiscitur, ideoque est annalis.

(11) Cur? oritur ex quasi contractu, quia judicio perficitur. *l.* 3. §. 11. *supr. de peculio.*

(12) Puta quatuor mensium. *l.* 2. *l.* 4. *C. de usur. rei judicat.*

(13) Judicati autem agitur jure actionis, vel officio judicis: hoc casu libellus non est necessarius.

(14) Id est, iis omnibus, quibus tolli potest obligatio.

(15) *l.* 137. §. 2. *infr. de verbor. obligation.*

(16) Cur? omnis dilatio debiti regulariter conceditur causa debitoris.

(17) *l.* 68. *supr. de rei vindicat. l.* 7. *C. de execut. rei judicatæ.*

(18) Sententia licet fieri non potest de homine mortuo, vel in mortuum, durat tamen actio, et fructuum præteritorum ratio habetur.

(19) V. quæ scripsi ad *l.* 1. *supr. de rei vindicat.*

(20) Specie perempta post litis contestationem, adhuc durat instantia propter fructus.

(21) Ad quod usque tempus? mortis.

(22) Id est, ei, et in eum.

(23) Posse ex eo videbatur, quod furiosus comparatur minori. *l.* 7. §. 11. *infr. quibus ex causis in possess.* valet autem sententia pro minore lata absente curatore, *l.* 14. *C. de procurat.* quod ætas non obsit minori in rebus utiliter gestis: quod minor contrahere possit utiliter: quod furiosus adquirat ex contractu vel quasi, *l.* 12. *supr. de rebus creditis.* Ratio decidendi? furiosus caret sensu: ideoque citari non potest obligarive ex consensu, vel contrahere.

(24) *l.* 4. §. 1. *l.* 6. *supr. quod cum eo, qui in aliena.*

(25) Filiusfamilias mendacii nomine etiam ex mutuo et volo convenitur: aliis ex contractibus convenitur in solidum.

(26) Cur ita? quia mentitus est. adde *l.* 23. *in fin. infr. h. t. l.* 4. §. 11. *infr. de doli mali. l.* 68. *in fin. supr. ad leg. Falcid. l.* 10. §. 1. *infr. de fidejussor. l.* 1. *C. et l.* 3. *supr. de Senatusconsulto Macedon.*

(27) Neque fiat.

(28) Id est, et evenerit post Kalendas litem contestatam esse.

(29) *l.* 72. §. 1. *infr. de verb. obligat.*

(30) Id est, ex Kalendis ipsis.

(31) Ratio dubitandi sumpta ex admodum contraria. *l.* 69. *supr. de rei vindicat.*

(32) Deposita vel commodata.

(33) Condemnato, licet dolo malo rem intervertat, actiones sunt cedendæ.

(34) Imo cedere non debet, *d. l.* 69. neglectis solutionibus quas interpretes afferunt, refero *d. l.* 69. ad jus strictum: hanc legem ad æquitatem. moveor verbo *succurrendi*, quo Jurisconsultus hic utitur, prætermisso in *d. l.* 69. Æquitas hæc rationem habet, ut scil. qui deposuit, teneatur ei cedere actiones, quia est iniquum, ut res suas a depositario recuperet, et pretium rei simul accipiat. *l.* 22. *supr. de hered. pet.*

(35) Promittens satisdare pro debitore, tenetur eatenus, in quod interest, quatenus reus non solvit, *ut hic. et l.* 112. §. 1. *infr. de verb. obl.*

(36) Quantum res valet, interdum idem est, quod ipsum rei pretium, ut si nihil solvit adversarius, qui dare promisit. dixi ad *l.* 1. *supr. de act. empt.* minus autem, si partem tantum solvit: nihil, si totum solvit. *l.* 112. *in fin. infr. de verbor. obligat.*

interdum etiam nihil (1) : neque enim (2) vani (3) timoris ulla (4) æstimatio est (5). verum sorte soluta (6), nullum jam pretium æstimationis est : aut quantum ex sorte fuerit solutum, tantundem ex æstimatione decedet.

§. 1. Si (7) quis promiserit *prohibere* (8) *se*, *ut aliquod damnum stipulator patiatur*, et (9) faciat; neque ex ea re damnum stipulator [patietur et] faciat: [ita habeatur] facit (10), quod promisit: si minus, quia (11) non facit, quod promisit, in pecuniam numeratam condemnatur, sicut evenit (12) in omnibus faciendi obligationibus.

De mutatione sententiæ.

14. IDEM [lib. 25. Digestorum].

QUod jussit (13) vetuitve (14) Prætor (15), contrario (16) imperio tollere (17) et (18) repetere (19) licet (20) : de (21) sententiis (22) contra (23).

Quis sententiam exequatur. 2. *De pignoribus capiendis et distrahendis*, 3. *Vel victori addicendis.* 4. *Si rerum, quæ pignoris jure captæ sunt, controversia fiat.* 5. *Si res sit pignorata, quæ pignori capta est.* 6. *Si controversia emptori moveatur.* 7. *Si emptor pretium non solvat.* 8. *De nominibus.* 11. *De pecunia, quæ penes argentarium, vel alium est.* 12. *De pecunia deposita, vel reposita.*

15. ULPIANUS [lib. 3. de Officio Consulis].

A Divo Pio rescriptum est, Magistratus (24) populi Romani, ut *judicum* (25) *a se* (26) *datorum vel arbitrorum* sententiam exequantur hi, *qui eos dederunt* (27).

§. 1. Sententiam *Romæ dictam*, etiam in *Provinciis* (28) posse Præsides, si hoc jussi (29) fuerint, ad finem persequi (30), Imperator noster cum patre rescripsit.

§. 2. In venditione itaque pignorum captorum facienda, primo (31) quidem res mobiles (32) animales pignori

(1) Adde *l. ult. infr. de stipulat. prætoriis.*

(2) Id est, nihil est quod timeat stipulator, eum, qui hic decem promisit, fieri non solvendo: nec ideo interim sua interesse fingere debet satisdari sibi, sed tunc demum, cum is non solvendo in totum vel partem factus fuerit. Adventitii casus non sunt computandi, vel spectandi. *l. 6. supr. qui et a quibus manumiss.* et Græci ἐ χρὴ τοῖς ἔξωθεν συμβαίνουσιν θέμασι προσέχειν ἡμᾶς· Nulli alioqui vel pauci contraherent.

(3) *l. 6. supr. quod met. caus. l. 2. in fin. supr. ex quibus caus. major. l. 4. supr. si cui plus quam per leg. Falcid. l. 184. infr. de regul. jur. l. 13. C. de transact.*

(4) Interdum tamen vanus timor æstimatur. *l. 3. §. 8. supr. de adquir. vel amitt. possess.*

(5) Facienda scilic. stipulatoris favore.

(6) *Al.* aut nullum jam.

(7) In obligationibus faciendi, seu facti, post moram succedit obligatio in id, quod interest.

(8) Promissio *indemnitatis*, est promissio facti.

(9) Et faciat, ne quod ex ea re damnum stipulator habeat, facit *etc. vulgata.*

(10) Ideoque non tenebitur.

(11) Promissor *indemnitatis* non faciens id, quod promisit, in quod interest, tenetur, et condemnatur. *l. 72. infr. de verb. obligat. quod in obligationibus facti locum obtinet.*

(12) *l. 113. et l. 114. infr. de verbor. obligat.*

(13) Jussus et sententia judicis differunt. Non omne, quod judex jubet, sententia est, *ut hic.*

(14) In interlocutoria, scilicet interloquendo. quid sit interlocutio, supra dixi.

(15) Id est, ordinarius: idem in delegato. *c. cum cessante. extr. de appell.* et arbitro. *l. 19. in fin. supr. de recept. qui arbitr.* Non idem in arbitratore. Zas. *hic num.* 8. et notario, cui semel instrumentum confectum et traditum non licet corrigere. Ripens. *hic. n.* 52. et testi, cui non licet suam depositionem mutare. *idem num.* 53. Quid successor ? vide *l. diem. 27. supr. de recept. qui arbitr.*

(16) In Gallia Judex neque interlocutoriam neque definitivam revocare potest.

(17) Revocare etiam in deterius. Potest etiam revocare partibus invitis, et ad quartum usque mensem, Azo, Accurs. Bart. *hic.* ante definitivæ sententiæ executionem: multo magis absentibus partibus revocare potest, si lis ipsa causæ cognitionem non exigit.

(18) Id est, confirmare, interpretari.

(19) *Al.* remittere.

(20) Ad definitivam usque sententiam: et sic interlocutoria revocari potest, definitiva non potest. vide *Zas. hic. n.* 31. interdum etiam ultro, parte non petente, et absente, si causa sit modici præjudicii. vide *Zas. hic. n.* 30. nisi sit jam mandata executioni sententia interlocutoria, nisi idem judex ultro iterum interlocutionem comprobaverit, nisi eadem interlocutoria comprobata sit per definitivam sententiam superioris judicis aut Principis: nisi de tollenda abolitione concessa agatur, *l. 1. C. de abol.* nisi interlocutoria lata sit partium consensu: nisi feratur interlocutoria simul cum definitiva, aut vim habeat definitivæ: nisi consuetudo contraria sit: nisi interloquendo judex se incompetentem judicem agnovit. vide *Zas. hic. num.* 20. *et sequent.* Quid, si rei totius gestæ veram plenamque scientiam judex habeat? Judex condemnatum absolvere non poterit. *Bart.* Ripens. *n.* 51.

(21) Sententiam interlocutoriam, non definitivam judex revocare potest. Quid, si talis interlocutoria sit, ut non speretur definitiva? vide hic Bart. 1. *Harmen.* 4. §. 16. *et* 17. Goth. Adde *c. cum cessante. extr. de appellat.* Cravett. *Consil.* 144. *n.* 20. Leonin. *Cons.* 22. *in fin.* Everhard. *Consil.* 169. *n.* 10. Vand. *lib.* 1. *quæst.* 49. Ans.

(22) Definitivis scil. *l. 27. infr. et l. 15. C. de pœn.* et sic appellatione sententiæ in dubio intelligitur definitiva. dixi ad Accurs. in *l. 1. §. biduum. infr. quando appelland.*

(23) Hoc locum habet etiam fructuum et expensarum ratione. Ripens. *hic. num.* 54. Quid? num id perpetuo verum est? Ripensis post alios notat, multam revocari posse, non pœnam, *n.* 55. et sententiam latam officio judicis nobili, *n.* 56. a judice illustri, *n.* 57. alias exceptiones vide ibidem apud eundem.

(24) Magistratibus populi. *Hal.* Goth. Pro intellectu hujus leg. vide Zas. 1. *singul. intellect. cap.* 6. Menoch. *de arbitr. judic. lib.* 4. *quæst.* 74. S. L.

(25) Judicem datum ἐκβιβασμὸν vocat auctor *Synops. Basil. lib.* 25. *tit.* 8. *ex lib.* 9. *tit.* 3. *cap.* 13.

(26) Ordinarii judices sententias suorum delegatorum et arbitrorum exequuntur.

(27) Non igitur delegati? id verum civili Jure. secus Jure Canonico: quo receptum est, ut delegati ab ordinariis possint sententias suas exequi. *cap. cum ab Eccles. extr. de off. ord.* An idem in delegato Principis? Accurs. negat. Bart. ait, quod et praxi et Canonico quoque Jure receptum est. *cap. quærenti. cap. significasti. cap. ex literis. extr. de off. deleg.*

(28) Et e contra; et sic extra territorium. *l. 45. in fin. supr. de jud.*

(29) Vix toto jure manifestius, quam hic ostenditur origo mandati illius, quod Galli vocant *Pareatis.* Jussum hic intepretor (ut et Bodin. 3. *de republ. l.* 6.) ejus, qui et Romæ et provincialibus judicibus imperat, id est, Principis. *arg. l. 13. §. 3. C. de judiciis.* tunc enim relatio ad superiorem fieri debet: alias enim urbanus in provincialem, ut par in parem, non habet imperium. *l. 12. §. 1. infr. de reb. auct. jud. l. 30. §. 1. supr. de excus. tut.* Est quidam alius modus præter superiorem exequendæ extra territorium sententiæ: cum scil. par a pari, id est, Romanus a provinciali petit, ut executioni mandet sententiam Romæ dictam. et ita restringendam et intelligendam puto *l. 5. §. 12. supr. de reb. eor. qui sub.* Hinc origo literarum, quæ *requisitoriæ* dicuntur, *arg. l. 8. in fin. pr. C. de Episc. aud.* quas *Novell.* 134. *cap.* 5. *vers. si vero cognoscatur.* appellat δημοσίας ἐπιστολάς· Harum literarum in aliis rebus maximus usus est, velut in evocandis testibus alterius provinciæ. *l. 3. in fin. Supr. de testib.* et eorum depositione transmittenda. *l. 7. supr. test. quemad. aper.* adde *Nov.* 90. *c.* 5. reis etiam evocandis. vide *l. 7. infr. de custodia.* γράμματα δημόσια, literas publicas appellat *Nov.* 17. *c.* 14.

(30) Id est, exequi.

(31) Nota progressum et ordinem juris in venditionibus faciendis pignorum ex causa judicati captorum: Mobilia, res soli, jura. His conjunge *l. 5. 8. 9. 10. supr. de rebus eor. et l. 12. in fin. supr. de relig. l. 22. C. de administrat. tutor. Novell.* 7. *c.* 1. *et* 120. *c.* 6. *et* 7. Is ordo non servatur in Gallia: adde Guid. Papæ *decision.* 281. Edictum Francisci I, *anno* 1534. *articul.* 74. Nam ab immobilibus incipere licet: excipe tamen res minorum. vide Lucium 2. *Arestor.* 7. *Arest.* 3.

(32) Lege mobiles animales: auctor enim Synopseos quatuor hic rerum genera constituit, κινητά, ἔμψυχα, ἀκίνητα, δίκαια.

capi jubent, mox distrahi: quarum pretium si suffecerit, bene est: si non suffecerit, etiam soli pignora capi jubent et distrahi. quod si nulla moventia sint, a pignoribus soli initium faciunt. Sic denique interloqui solent, *si moventia non sint, ut soli quoque capiantur*: nam a pignoribus soli initium faciendum non (1) est. quod si nec, quæ soli sunt, sufficiant, vel nulla sint soli pignora, tunc pervenietur etiam ad jura (2): exsequuntur itaque rem judicatam Præsides isto modo.

§. 3. Si pignora, quæ capta sunt, emptorem non inveniant: rescriptum est ab Imperatore nostro (3), et Divo patre ejus, ut addicantur (4) ipsi, cui quis condemnatus est. Addicantur autem utique ea (5) quantitate, quæ debetur. nam si creditor maluerit pignora in creditum possidere, iisque esse contentus, rescriptum est, non (6) posse eum, quod amplius sibi debetur, petere; quia velut pacto transegisse (7) de credito videtur (8), qui contentus fuit pignora possidere: nec posse eum in quantitatem certam pignora tenere, et superfluum petere.

§. 4. Si rerum, quæ pignoris jure captæ sunt, controversia fiat (9), constitutum est ab Imperatore nostro, ipsos, qui rem judicatam exsequuntur (10), cognoscere debere de proprietate (11): et si cognoverint ejus fuisse, qui condemnatus est, rem judicatam exsequetur. Sed sciendum (12) est, summatim (13) eos cognoscere debere. nec sententiam eorum posse debitori præjudicare, si forte hi (14) dimittendam eam rem putaverint, quasi ejus sit, qui controversiam movit (15), non ejus, cujus nomine (16) capta est. nec eum, cui restituta est (17), statim habere per sententiam debere: si forte jure ordinario cœperit ab eo res peti (18). sic evenit, ut omnibus integris tantum capioni (19) res judicata proficiat (20). Sed illud debet dici, ubi controversia est de pignore (21), id dimitti debere, et capi aliud, si quod est sine controversia (22).

§. 5. Quod si res sit pignerata, quæ pignori capta est, videndum est, an sic distrahi possit, ut dimisso creditore, superfluum in causam judicati convertatur? et quamquam non (23) cogatur creditor rem, quam pignori accepit, distrahere, tamen in judicati exsecutionem servatur, ut si emptorem invenerit res, quæ capta est, qui dimisso priore creditore superfluum solvere sit paratus, admittenda sit hujus quoque rei distractio: nec videtur deterior conditio creditoris fieri suum consecuturi, nec prius jus pignoris dimissuri, quam si ei fuerit satisdatum (24).

§. 6. Si post addictum pignus aliqua controversia emptori moveatur, an sit cognitio (25) ejusdem judicis, qui sententiam exsecutus fuerit, videndum est: et cum semel emptio perfecta (26) sit, ejusque, qui comparavit, periculum (27) vertatur, non puto locum esse cognitioni: certe, posteaquam inductus est emptor in possessionem, nonne cessabunt partes eorundem judicum (28)? † Idemque (29) et si ipsi, cui quis judicatus est, res fuerit addicta.

§. 7. Sed si emptor, cui pignora sunt addicta, exsequente (30) judice (31), pretium non solvat: utrum adversus emptorem porrigere (32) manus (33) debeant iidem judices, qui sententiam exsequuntur, videndum est? Et non puto eos ultra procedere. Cæterum longe res abibit (34): quid enim dicemus? condemnabunt emptorem, et sic exsequentur adversus eum sententiam? an statim pro judicato habebunt? et quid, si neget (35) se emisse, aut exsolvisse contendat? Melius igitur erit, si non se interponat (36): maxime cum nec habeat actionem adversus eum is, cui judicatum fieri desideratur, nec injuria afficietur. Oportet enim res captas pignori, et distractas,

(1) *l.* 8. *supr. quod cujuscunque univers.*
(2) Et nomina. vide §. 8. *infr. h. t.*
(3) V. Waltherus *lib.* 7. *miscell. c.* 19. Alciatus *l.* 6. *paradox. c.* 3. Joannes Robertus *lib.* 1. *sentent. jur. cap.* 22. Forcatulus *Necyomant. dialog.* 13. Mod.
(4) *l.* 10. *C. de dist. pign.* et victor in possessionem. *l.* 3. *C. de execut. rei jud.* et dominium mittatur, *l. ult. in fin. C. si in causa rei jud. pign.* et jure dominii possideat. *l. ult.* §. 2. *C. de jure dom. impet.*
(5) Ne cum multis interpretibus intelligas pro ea quantitate seu summa, quæ debetur, sive major sit, sive minor: potest enim pignus plus vel minus valere. Ea igitur hic quantitate, id est, tanta, seu pro rata debiti: ne si forte pluris aut minoris valeat, alteruter (id est, debitor, aut creditor) afficiatur injuria. vide Duar. *hic et* 1. *disp.* 6. fieri tamen posse video, ut creditor volens, ultro pignore contentus sit, *infr. h. t.* alias ei invito pignus forte modici valoris non dabitur: aut pro magno debito addicetur. Et notanda est horum verborum differentia, cum addicitur pignus, pro rata debiti pignus addicitur: cum adjudicatur, non ita perpenditur mensura debiti: cum datur in solutum, id non fit, nisi consensu victoris. Zas. ad §. 6. *Infr. h. t. n.* 6. 7. 8. adde Alciat. 6. *paradox.* 6.
(6) Beneficium *l.* 2. *C. de rescind. vendit.* locum non habet, quoties creditori res adjudicatur. v. Socin. *reg.* 226. *et* 436.
(7) Beneficium *l.* 2. *C. de rescind. vendit.* non datur transigenti: facit *l.* 65. §. 1. *Supr. de cond. indeb.*
(8) De hac præsumptione vide *l. ult. C. ad SC. Velleian.*
(9) A quodam tertio. sensus est, Si a tertio aliquo controversia in executione judicatæ rei incidit, judex executionis summatim cognoscere debet.
(10) Id est, executores.
(11) Pignoris, cum pignus sit debitoris, ac contradictoris.
(12) Adde §. 8. *infr. h. t.* et quod scripsi ad *l. ult.* §. 3. *supr. de eo, quod metus causa.*
(13) De summaria cognitione vide *l.* 9. *C. de judiciis.*
(14) Executores sc.
(15) Id est, tertii se opponentis.
(16) A quo capta est.
(17) Ne dicas creditorem cum Accursio: intellige contradictorem illum tertium: nam vox *eum*, expressa tantum reddit: ideoque ad creditorem referri non potest, cujus hic non fit mentio. vide Zas. 1. *intellect.* 6.
(18) Per debitorem sc.
(19) Id est, ad usucapionem.
(20) Si forte debitor rem suam non vindicet. sensus est, quilibet potest rem ipsam vindicare coram judice ordinario, si intenderit se potiora jura habere, eo non inspecto, quod contradictori pignus adjudicatum fuerit. Zas. *hic. n.* 16.
(21) Mota a tertio. Potest enim tertius, et quilibet interesse prætendens contradicere in judicio inter duos moto. v. Zas. *hic. n.* 14.
(22) Ut ita satisfiat creditori. adde §. 8. *infr. h. t. l.* 2. *C. quando fisc. vel privat.*
(23) Vide *l.* 6. *supr. de pignorat.*
(24) *Al.* satisfactum.
(25) Post venditum et addictum pignus cessat cognitio judicis exequentis, si modo pretium sit solutum. §. 7. *infr. h. t.*
(26) Plenitudo non eget adjectione.
(27) Emptoris enim est periculum rei venditæ.
(28) Interrogationem non secuta responsione semper affirmare, hinc colligunt.
(29) Quod juris est in quovis emptore, idem juris est in eo, qui emit ex adjudicatione.
(30) Vide §. 6. *supr. et* §. 8. *infr. h. t.*
(31) Re vendita per judicem, pretio non soluto, cessat ejus cognitio et officium, nisi ea res auferatur emptori, ut præsenti pecunia distrahatur.
(32) Vide Ant. Fabr. 5. *conject.* 16.
(33) Id est, extendere jurisdictionem.
(34) In infinitum.
(35) Per calumniam sc.
(36) Interponant. *vulg.* et male.

præsenti (1) pecunia distrahi, non sic, ut post tempus pecunia solvatur.

† Certe si se interponant, hactenus debebunt intervenire, ut ipsam rem addictam capiant, et distrahant, quasi non vinculo pignoris liberatam.

§. 8. Sic quoque judices exsequentur (2) judicatum, ut nomina (3) jure pignoris capiant, si nihil aliud sit, quod capi possit: posse enim nomen jure pignoris capi, Imperator noster (4) rescripsit.

§. 9. Sed utrum confessum nomen tantum capi possit, an etiam si neget quis se debere, videamus. Et magis est, ut id (5) duntaxat capiatur, quod confitetur: cæterum si negetur, æquissimum erit, discedi a nomine (6). nisi forte quis exemplum secutus corporalium pignorum, ultra processerit, dixeritque ipsos debere judices de nomine cognoscere, ut cognoscunt de proprietate: sed contra rescriptum est.

§. 10. Item quid dicemus? utrum ipsi judices convenient nomen, exigentque id quod debetur, et in causam judicati convertent: an vero vendent nomen, ut pignora corporalia solent? Et necesse est, ut quod eis facilius (7) videatur ad rem exsequendam, hoc faciant.

§. 11. Sed et si pecunia penes argentarios sit, æque capi (8) solet. † Hoc amplius et si penes alium quem, destinata tamen ei, qui condemnatus est: solet pignoris jure capi, et converti in causam judicati.

§. 12. Præterea pecuniam quoque depositam nomine condemnati, vel in arcam reclusam solent capere, ut judicato satisfiat. † Hoc amplius et si pupillaris pecunia in arcam reposita sit ad prædiorum comparationem: et citra permissum Prætoris ab eo, qui exsequitur judicatum, solet capi, et in causam judicati converti.

De his qui non in solidum conveniuntur.

16. IDEM lib. 63. ad Edictum.

SUnt (9) qui (10) in id, quod facere possunt, conveniuntur (11), id est, non deducto ære alieno (12). † Et quidem sunt hi fere. † Qui pro socio (13) conveniuntur: socium autem omnium (14) bonorum accipiendum (15) est. Item parens (16),

17. IDEM lib. 10. ad Edictum.

PAtronus (17), patrona, liberique eorum, et parentes. † Item maritus (18) de dote in id quod facere potest, convenitur.

18. IDEM lib. 66. ad Edictum.

ITem miles (19), qui (20) sub armata militia stipendia meruit, condemnatus, eatenus quatenus facere potest, cogitur solvere.

19. PAULUS lib. 6. ad Plautium.

INter eos quibus ex eadem causa debetur, occupantis (21) melior conditio est: nec deducitur, quod ejusdem conditionis hominibus debetur. sicuti fit in de peculio actione: nam et hic occupantis melior est causa. † Sed et si cum patre (22) patronove agetur, non est deducendum æs alienum: maxime quod ejusdem conditionis personis debebitur, ut liberis, libertis.

§. 1. Is quoque, qui ex causa donationis (23) convenitur, in quantum facere potest, condemnatur: et quidem is solus deducto (24) ære alieno. Et inter eos, quibus ex simili causa pecunia debetur, occupantis (25) potior erit causa. Imo nec totum, quod habet, extorquendum ei puto: sed et ipsi (26) ratio habenda est, ne (27) egeat.

20. MODESTINUS lib. 2. Differentiarum.

NOn (28) tantum dotis (29) nomine maritus, in quantum facere possit, condemnatur: sed ex aliis quoque contractibus ab uxore judicio conventus, in quantum facere potest (30), condemnandus est ex Divi Pii Constitutione. † Quod et in persona mulieris æqua lance servari æquitatis suggerit ratio.

21. PAULUS lib. 6. ad Plautium.

SIcut autem cum marito agitur, ita (31) et cum socero (32), ut non ultra facultates damnetur. † An si cum socero (33) ex promissione dotis agatur, in id quod facere potest, damnandus sit? quod et id æquum esse videtur: sed (34) alio jure utimur (35), ut et Neratius scribit.

22. POMPONIUS lib. 21. ad Quintum Mucium.

SEd hoc ita accipiendum est, si a socero dos ex pro-

(1) In subhastationibus non habenda fides est de pretio: idem observatur in rebus fisci, *l.* 1. *infr. de jure fisci.* et omnibus mandatum habentibus vendendi. Idem est quoque in excutoribus testamentorum. Atque ita hæc formula præconii apud Plaut. in *Menechmis: omnia veniunt, cuique licebunt, præsenti pecunia.*

(2) *d.* §. 6. 7. *supr. h. t.*

(3) Adde §. 2. *supr. h. t. l.* 5. *C. de exec. rei judic.*

(4) Antoninus.

(5) Confessum sc.

(6) Pignori capiendo.

(7) Possunt igitur vel exigere debitum, vel vendere, vel ipsius creditoribus addicere.

(8) Galli primum acceptant, deinde postulant nummos ita acceptatos sibi tradi et in solutum dari.

(9) Hoc in Gallia non obtinet. *Goth.* Vide in hanc leg. Leonin. *lib.* 6. *c.* 14. Guid. Pap. et Duaren. *hic.* Obstare videtur *l. verum est.* 63. *supr. pro socio.* pro conciliatione vid. Accurs. *ibid.* Pac. *Enantioph. cent.* 4. *tit. pro socio. quæst.* 100 Ans.

(10) De quibus §. 36. 37. 38. *Instit. de action.*

(11) Exceptionem observa: conveniendus sum, quatenus facere possum: de qua vide Oldendorp. *c.* 55. *de except.*

(12) *l.* 49. *infr. h. t.*

(13) *l.* 22. *in fin. infr. h. t.*

(14) Imo idem est, ut non sit omnium bonorum. *l.* 63. *pr. supr. pro socio.*

(15) Socius autem omnium bonorum accipiendus est. *Hal.*

(16) *l.* 7. §. 1. *supr. de obsequiis.* §. 38. *Inst. de act. l.* 1. §. 6. *supr. de collat.*

(17) *d.* §. 38.

(18) *l.* 20. *l.* 21. *infr. h. t. l. un.* §. 7. *C. de rei uxor. act.* §. 37. *Inst. de action.*

(19) *l.* 6. *supr. h. t.*

(20) *l.* 7. *infr. de castrensi peculio.*

(21) *l.* 22. §. 4. *C. de jure delib.* Goth. vid. Augustin. *lib.* 1. *emendat. lib.* 1. *c.* 7. Gutier. *var. resol. cap.* 6. *n.* 19. S. L.

(22) *l.* 49. *infr. h. t.*

(23) Vide *l.* 12. *supr. de donationib.*

(24) *l.* 54. *supr. solut. matrim.*

(25) *l.* 98. *infr. de regul. jur.*

(26) *Al.* ipsius.

(27) *l.* 30. *infr. h. t.*

(28) Vide Cujacium 24. *obs.* 38.

(29) *l.* 17. *supr. h. t.*

(30) Relativorum idem jus est. adde *l.* 41. *infr. de reg. jur.*

(31) Vide *Zas.* 2. *responsor.* 9. *et* 1. *intell.* 5.

(32) Id est, patri ipsius mariti. *l.* 15. *in fin. supr. soluto.*

(33) Id est, patri uxoris.

(34) Sed alio et alio jure utimur. ita emendat Ant. Faber 1. *conjectur.* 14. Cujus lectionis sensus est: æquum quidem esse socerum ex promissione dotis soluto matrimonio non in solidum condemnari, sed alio et alio jure nos uti, id est, eum nunc in solidum condemnari, nunc non condemnari: regulariter non condemnari; ex causa tamen, et persona condemnari, hoc est, si dolo dotem promiserit, vel si talis persona sit, quæ vix aliquo honore digna videatur, secundum distinctionem *l. penult. supr. de jure dot.*

(35) Imo, contrarium justius est. *l.* 17. *supr. soluto.*

missione petatur soluto (1) matrimonio: verum si manente matrimonio dos ab eo petatur, succurrendum utique (2) est, ut ne majoris summæ condemnetur, quam quantum facere potest.

§. 1. Quod autem de sociis (3) dictum est, ut et hi, in quantum facere possint, condemnentur: causa cognita se facturum Prætor edicit. † Causæ cognitio autem in hoc erit, ut neganti (4) se socium esse, aut ex doli clausula obligato non succurratur.

23. Paulus lib. 6. ad Plautium.

SI cum procuratore mariti de dote actum fuerit: si quidem vivo marito condemnatio fiet, in quantum facere potest, fiet damnatio; nam et defensor (5) mariti in id quod ille facere potest, damnatur: mortuo vero marito, in solidum.

24. Pomponius lib. 4. ex Plautio.

ET si fidejussor acceptus sit rei, vel actionis, non proderit [ei (6)], si persona, pro qua fidejussit, in quantum facere potest, condemnanda est.

§. 1. Si maritus solvendo non fuerit, licet ipsi marito prosit, quod facere non possit (id enim personæ mariti præstatur), heredi (7) ejus hoc non prodest.

25. Paulus lib. 60. ad Edictum.

SCiendum est, heredes (8) earum personarum non in id, quod facere possunt: sed in integrum teneri.

Si convenerit inter litigatores quid pronuncietur.

26. Ulpianus lib. 77. ad Edictum.

SI convenerit inter litigatores (9), quid (10) pronuncietur: non ab re erit, judicem hujusmodi sententiam proferre (11).

De sententia injusta, et appellatione non recte facta.

27. Modestinus lib. 1. Responsorum.

PRæses Provinciæ (12) usuras usurarum condemnavit (13) contra Leges (14), et sacras Constitutiones, ideoque Lucius Titius contra prolatam sententiam injustam Præsidis appellavit (15). Quæro, cum non secundum legem (16) [hic] Titius provocasset, an exigi possit pecunia (17) secundum condemnationem? Modestinus respondit, si sententiæ certa quantitas continetur, nihil proponi, cur judicati agi non possit (18).

De sententiis diversis.

28. Idem lib. 12. Responsorum.

DUo judices dati (19) diversas sententias dederunt, Modestinus respondit, utramque sententiam in pendenti esse (20), donec competens (21) judex unam earum (22) confirmaverit.

De tempore quod datur judicato.

29. Idem lib. 7. Pandectarum.

TEmpus, quod datur judicati (23), etiam heredibus ejus, cæterisque, qui in locum ejus succedunt, tribuitur (24), videlicet, quod ex tempore deest: quia causæ magis quam personæ, beneficium præstituitur.

De donatore.

30. Pomponius lib. 7. Variarum lectionum.

CUm ex causa donationis promissa pecunia est, si dubium sit, an ea res eo usque donatoris facultates exhaurire possit, ut vix quicquam ei in bonis relictum sit: actio in (25) id quod facere possit, danda est: ita ut (26) et ipsi donatori aliquid sufficiens relinquatur. quod maxime inter liberos et parentes (27) observandum est.

De tempore quod datur tam ad solvendum, quam ad vendenda pignora.

31. Callistratus lib. 2. Cognitionum.

DEbitoribus non tantum petentibus dies ad solvendum dandi sunt (28), sed et prorogandi, si res exigat. si qui tamen per contumaciam (29) magis, quam quia non possint explicare pecuniam, differant solutionem: pignoribus captis compellendi sunt ad satisfaciendum ex forma quam Cassio Proconsuli D. Pius in hæc verba rescripsit: *His qui fatebuntur* (30) *debere, aut ex re judicata necesse habebunt reddere, tempus ad solvendum detur, quod sufficere pro facultate cujusque videbitur: eorum qui intra diem vel ab initio datum, vel ex ea causa postea prorogatum sibi, non reddiderint, pignora capi: eaque, si intra duos* (31) *menses non solverint, vendantur: si quid*

(1) Nam constante matrimonio, certo jure utimur, socerum sc. supra quam facere possit, non teneri, nec si dolo dotem promiserit, aut eo honore indignus sit, adfinitatis scil. ratione. *d. l. pen.*

(2) Id est, indistincte: non inspecto eo, an aliqua sit causa, propter quam socer in solidum condemnari debeat, ut in *l. frater* 38. *supr. de cond. indeb.* Utique est sine distinctione, seu non admissa ea distinctione, An ex peculio fratris creditoris ad fratrem debitorem aliquid pervenerit.

(3) *l.* 16. *supr. h. t.* Goth. Vide Joann. *Zanger. de except. part.* 2. *c.* 15. *num.* 39. et Duaren. *hic.* Ans.

(4) Amittit privilegium, qui in privilegium committit. *l.* 67. *in fin. supr. pro socio.*

(5) *l.* 63. §. 1. *supr. pro socio.*

(6) Vide *l.* 16. *infr. de fidejussor.*

(7) *l.* 25. *l.* 41. *in pr. infr. h. t. l.* 63. §. 2. *supr. pro socio.*

(8) Extraneos scil. (quo refer *l.* 12. *l.* 13. *supr. soluto.*) non suos. *l.* 18. *supr. soluto.*

(9) Finge, qui in solidum conveniri poterant.

(10) Pone convenisse, ut ne in solidum reus damnetur.

(11) Imo hujusmodi arbitrium nullum est. *l.* 19. *supr. de recept. qui arbitr.* quam vide.

(12) In usuras. *Hal.*

(13) Ne intelligas judicem hac expresse formula usum fuisse, *Condemno Titium in usuras usurarum:* sed his forte verbis, *condemno Titium in mille.* Eamque summam vi sua, taciteque usuras usurarum continuisse. Nam juris error expressus vitiat sententiam: tacite intellectus non vitiat, et si faciat sententiam injustam. vide *l.* 19. *Infr. de appell. l.* 1. §. 2. *infr. quæ sent. sine appell.*

(14) *l.* 26. §. 1. *supr. de cond. indeb. l. ult. C. de usur.*

(15) Tardius forte, quam oportuit.

(16) Appellationum scil.

(17) Id est, etiam usura usuræ.

(18) Et ita sententia injusta, a qua rite non est appellatum, executionem non differt. Cur ita? quia tacite tantummodo, non directo, vel palam leges impugnatæ sunt. sed jus tantum ipsius litigatoris, qua in re sibi imputare merito potest, si non rite appellaverit.

(19) Δύο χαμαιδικαστῶν, id est, *duo pedanei.* vide Cujac. 12. *obs.* 16. ubi agit de diversis, paribus, vel imparibus judicum sententiis.

(20) Imo, in pendenti res non est. *l.* 38. *infr. h. t.*

(21) Id est, is, qui delegavit.

(22) *Al.* eorum.

(23) Judicato. *vulg. Hal.*

(24) Quin etiam interdum majus tempus tribuitur. *l. ultim. C. si pend. appell.*

(25) *l.* 12. *supr. de donat.*

(26) *l.* 19. *in fin. supr. l.* 49. *in fin. l.* 50. *infr. h. t. l.* 62. *supr. de ædilitio. l.* 173. *infr. de regul. jur.*

(27) *l.* 16. *in fin. supr. h. t.*

(28) *l.* 21. *supr. de jud. l.* 1. *infr. jud. solvi. l.* 3. *C. de usur. rei judic.* §. 2. *Inst. de off. jud.*

(29) Vide exemplum in *l.* 2. *C. ad leg. Corn. de falsis.*

(30) Paul. 3. *sent.* 5. §. 4.

(31) Duos menses, ne intelligas judicato faciendo, sed pignoribus vendendis præstitutos, ut in *l.* 1. *C. Theod. de distr. pign. quæ tributo.* qua de re vide Cujac. 3. *obs.* 39. adde Forner. 2. *select.* 15. Alias in genere tempus quatuor mensium datur debitoribus ad solvendum. vide Socin. *reg.* 396.

ex pretiis supersit, reddatur ei, cujus pignora vendita erant.

Si judex non existimavit causam per constitutiones prolatas juvari.

32. IDEM lib. 3. Cognitionum.

CUm prolatis (1) Constitutionibus (2) contra eas pronunciat judex, eo quod non existimat (3) causam, de qua judicat, per eas juvari: non videtur contra (4) Constitutiones sententiam dedisse. ideoque ab ejusmodi sententia appellandum est: alioquin rei judicatæ stabitur.

De falsis testimoniis.

33. IDEM lib. 5. Cognitionum.

DIvus Hadrianus aditus per libellum (5) a Julio Tarentino, et indicante (6) eo falsis (7) testimoniis, conspiratione adversariorum testibus pecunia corruptis, religionem judicis circumventam esse, in integrum causam restituendam (8) in hæc verba rescripsit (9): *Exemplum libelli dati mihi a Julio Tarentino mitti tibi jussi. Tu, si tibi probaverit (10), conspiratione adversariorum, et testibus pecunia (11) corruptis oppressum se: et rem severe vindica: et si qua a judice tam malo exemplo circumscripto judicata sunt, in integrum restitue.*

De eo qui victum vel stratum inferri judicato non patitur.

34. LICINNIUS RUFFINUS lib. 13. Regularum.

SI (12) victum vel stratum inferri quis judicato non patiatur, utilis in eum pœnalis actio danda est: vel (ut quidam putant) injuriarum cum eo agi poterit.

De retractatione sententiæ.

35. PAPIRIUS JUSTUS Constitutionum lib. 2.

IMperatores Antoninus et Verus rescripserunt, *Quamquam sub obtentu novorum instrumentorum restitui negotia minime (13) oporteat: tamen in negotio publico, ex causa permittere se hujusmodi instrumentis uti.*

Si uni judicum non liquet. De plurium sententia.

36. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

POmponius lib. XXXVII. ad Edictum scribit, *Si uni ex pluribus judicibus de liberali causa cognoscenti, de re non liqueat, cæteri autem consentiant, si is juraverit, sibi non (14) liquere, eo quiescente, cæteros, qui consentiant sententiam proferre: quia et si dissentiret, plurium (15) sententia obtineret.*

Quo casu omnes intelliguntur judicare.

37. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

TUnc autem universi judices intelliguntur judicare, cum (16) omnes adsunt.

De sententiis diversis.

38. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

INter (17) pares (18) numero judices si dissonæ sententiæ (19) proferantur, in [de] *liberalibus quidem causis* (secundum quod a Divo Pio constitutum est (20)) *pro (21) libertate statutum obtinet: In aliis autem causis pro (22) reo:* quod et in (23) judiciis publicis obtinere oportet.

§. 1. Si diversis summis condemnent judices, minimam spectandam esse Julianus scribit.

De absentia, vel contraria sententia unius judicis.

39. CELSUS lib. 3. Digestorum.

DUo (24) ex tribus judicibus uno absente judicare non (25) possunt: quippe omnes judicare jussi sunt. † Sed si adsit, et contra sentiat, statur duorum (26) sententiæ: quid enim minus verum est, omnes judicasse?

De præmiis quæ propter sacras coronas præstantur.

40. PAPINIANUS lib. 10. Responsorum.

COmmodis (27) præmiorum (28), quæ propter (29) coronas (30) sacras (31) præstantur, condemnato (32) placuit interdici, et eam pecuniam jure pignoris in causam judicati capi (33).

De his qui non conveniuntur in solidum.

41. PAULUS lib. 14. Quæstionum.

NEsennius Apollinaris: Si te donaturum mihi delegavero creditori meo: an in solidum conveniendus sis?

(1) Prolatæ constitutiones, allegatæ, propositæ, et deductæ in causa.

(2) Id est, legibus vel rescriptis, vel statutis.

(3) Id autem existimat, quia leges prolatæ, sunt ambiguæ.

(4) Vide *l.* 16. *infr. de appell. l.* 1. §. 2. *infr. quæ sent. sine appellat.*

(5) Libellis adiri Principes etiam præsentes soliti. Tacit. 4. Sueton. *August.* 53. de libellis vide plura ad *tit. C. quando libell. Principi datus.* ubi dixi.

(6) *Al.* judicante. Adversus sententiam latam, ex depositione falsorum testium condemnatus restitui potest.

(7) *C. si ex falsis instrumentis, vel testimoniis.* Sententia lata ex falsis instrumentis, vel testibus, novo jure datur restitutio. de quo vide Socin. *regul.* 364. 367. *et* 407.

(8) Restitutio causæ in integrum, παλινδικία. vide *l.* 2. *C. si ex falsis. l.* 3. §. 9. *infr. de jure fisci.*

(9) Vide Rævardum *Protribunal* c. 8. Corasium *ad l. admonendi. n.* 23. *de jurejur.* Brissonium *lib.* 3. *select. antiquit.* c. 7. Menochium *de arbitr. jud. lib.* 2. c. 15. Menchacam *controvers.* c. 36. Jul. Clarum *lib.* 1. §. *falsum. n.* 12. *et seq.* Mod.

(10) Et sic talis sententia mero jure non rescinditur.

(11) Id est, præcise probare non tenemur: sufficit si probentur precibus corrupti.

(12) Vide quædam ad hanc Leg. apud Hotom. 24. *Illustr.* Forner. 1. *select.* 6.

(13) *l.* 4. *C. h. t.* Goth. Vide Radelant. *decis. Ultraject.* 11. *num.* 3. et Duaren. *h. t. prælect.* 30. Ans.

(14) *l.* 27. *in fin. supr. de liberali causa.*

(15) Vide Cujac. 6. *obs.* 27.

(16) *l.* 39. *in fin. infr. h. t.* adde *l.* 10. *supr. de inoffic. test.*

(17) Vide Novellam Emanuelis Comneni, c. 6. et Senecam 3. *contro.*

(18) Vide Cujac. 12. *obs.* 16.

(19) Opiniones.

(20) Molinæus videndus est *ad l.* 1. §. *si stipulanti. n.* 14. *de verbor. oblig.* et Ferrandus *lib.* 1. *explicat. juris* c. 41. Mod.

(21) *l.* 24. *supr. de manumissionib.*

(22) Dixi ad leg. 12. tabular.

(23) *l.* 33. *l.* 125. *l.* 128. *l.* 154. *infr. de reg. jur.* Præsumitur enim in dubiis pro reo. de qua præsumptione vide Alciat. 3. *præs.* 44.

(24) *l.* 18. *supr. de recept. qui arbitr. l.* 4. *C. quando provocare. l.* 2. *infr. de decret. ab ordin.*

(25) Cur ita? vide *l.* 26. *infr. de reg. jur.* Possum dicere: quod proniores simus ad liberandum. *l.* 47. *infr. de obligat.* Alias rationes vide apud Aristotelem *in problem.* Reis dexter locus dabatur, forte non honoris causa, sed quod eo loci custodia. Aristot. *dict. l.* 10. Nam rei fugientes dicuntur in jure. *l.* 13. §. 2. *C. de judiciis.*

(26) Vide *l.* 37. *supr. h. t.*

(27) Vide Forcatul. *Cupidine* 20. *n.* 6.

(28) Hæc commoda erant pecuniaria, de quibus vide Cujac. ad *l.* 6. *supr. de excus. tutor. fol.* 194.

(29) Id est, quæ Hieronicis meritis coronas in sacris certaminibus dantur.

(30) Coronæ sacræ, quæ in sacris certaminibus victoribus dabantur. *l.* 5. *C. quæ res pign.*

(31) De sacris coronis adde *l.* 5. *C. quæ res pignori. l. unic. C. de athletis.* de sacris certaminibus. *l.* 4. *supr. de his, qui notantur infamia.*

(32) Athletæ: dic idem in militum, et professorum, et Sacerdotum beneficiis, vasallorum feudis et bonis alienari extra familiam prohibitis. vide Zas. *hic.*

(33) In subsidium sc. *l.* 4. *C. de execut. rei judicat.* Imo videntur capi non posse, cum pignorari non possint. *d. l.* 5. Goth. Vide Petr. Pec. *de jure sistendi cap.* 5. *num.* 6. *et num.* 13. S. L.

et si in solidum conveniendus, an diversum putes, si non creditori meo, sed ei cui donare volebam, te delegavero? et quid de eo, qui pro muliere, cui donare volebat, marito ejus dotem promiserit? Respondit: nulla creditor exceptione summoveretur: licet is, qui ei delegatus est, poterit uti adversus eum, cujus nomine promisit. cui similis est maritus; maxime si constante matrimonio petat. et sicut (1) heres donatoris in solidum condemnatur (2), et ipse fidejussor (3), quem in donando adhibuit; ita et ei, cui non donavit, in solidum condemnatur.

§. 1. Fundum quis donavit: si non restituat, ut quivis possessor, damnandus est. si autem fundum restituit, fructuum nomine, si non eos consumpsit, in solidum condemnandus est: potuit enim non periclitari, si statim restituisset. si dolo (4) desiit possidere, in litem jurabitur, et tanti sequetur condemnatio.

§. 2. In solidum condemnatus donator, actione judicati, nisi (5) in quantum facere potest, non tenetur beneficio constitutionis.

Si sententia mutetur vel suppleatur.

42. Idem lib. 3. Responsorum.

PAulus respondit, rescindere quidem sententiam (6) suam præcedentem Prætorem non posse: reliqua autem (7) quæ ad consequentiam quidem jam statutorum pertinent, priori tamen sententiæ desunt, circa condemnandum reum vel absolvendum debere (8) supplere, scil. eodem die.

De pluribus condemnatis.

43. Idem lib. 16. Responsorum.

PAulus respondit, eos (9), qui una sententia in unam quantitatem condemnati sunt, pro portione virili (10) ex causa judicati conveniri (11). et si ex sententia adversus tres dicta, Titius portionem sibi competentem exsolvit: ex persona cæterorum ex eadem sententia conveniri eum non posse.

De abstentione pupillæ, quæ nomine hereditario condemnata fuerat.

44. Scævola lib. 5. Responsorum.

EX contractu paterno actum est cum pupilla tutore auctore: et condemnata est: postea tutores abstinuerunt eam bonis paternis, et ita bona defuncti ad substitutum, vel ad coheredes (12) pervenerunt (13). Quæritur, an hi ex causa judicati teneantur? Rescripsit: dandam in eos actionem, nisi culpa tutorum pupilla condemnata est (14).

De actis circumducendis. 1. De amplianda vel minuenda pœna damnatorum. 2. De minoribus indefensis.

45. Paulus lib. 1. Sententiarum.

ACta apud se habita (15), si partes consentiant, et judex hoc permiserit (16), potest jubere ea (17) die circumduci: nisi vel negotium, vel lis terminata est (18).

§ 1. De amplianda vel minuenda (19) pœna (20) damnatorum post sententiam dictam, sine Principali auctoritate nihil est statuendum.

§. 2. Contra indefensos minores tutorem vel curatorem (21) non habentes, nulla sententia proferenda est (22).

De actorum emendatione.

46. Hermogenianus [lib. 2. Juris Epitomarum].

ACtorum verba (23) emendare, tenore sententiæ perseverante, non est prohibitum.

De præsentibus et absentibus.

47. Paulus lib. 5. Sententiarum.

DE unoquoque negotio præsentibus (24) omnibus (25), quos causa contingit (26), judicari oportet: aliter

(1) *l. 24. in fin. supr. h. t.*

(2) Imo, non in solidum: sed parcendum marito, qui donatorem ad solutionem non præcipitavit. *l. 33. supr. de jure dot. l. 12. supr. solut.* Vide Cujac. 12. *obs.* 17.

(3) Vide *l. 16. infr. de fidejuss.*

(4) *l. 5. §. 3. supr. de in litem jurando.*

(5) Cur ita? vide *l. 33. supr. de donationib.*

(6) Definitivam scil. *l. 14. supr. h. t. l. 1. C. sent. rescindi non posse.*

(7) Ut taxationes expensarum. *l. 3. C. de fructibus et litium expensis.*

(8) Ultro vel requisitus.

(9) *l. 10. §. 3. infr. de appell. l. 1. l. 2. C. si plures una sent.*

(10) Cur ita? quia natura copulativæ, est partiri in partes æquales, si agitur de sententia, *ut hic.* vel de stipulatione, ut *l. 11. §. 1. Infr. de duob. reis.* vel de mandato, *l. 59. §. 3. supr. mandati.* vel de legato, *l. 33. supr. de legat. 1.* vel appellatione. *l. 10. §. 3. infr. de appellat.*

(11) Nisi finium regundorum agatur: tunc enim non personarum numerus, sed fundorum quantitas consideratur, *l. 4. §. 5. supr. finium regund.* nisi de re quæ sit individua, aut de maleficio agatur, nisi partes beneficio divisionis renuncient.

(12) Quid, si neque substitutum neque coheredes habuit, ad quos bona pervenire potuerint? Accursius ait, ad fiscum pertinere. quod non placet Cujacio, 12. *observat.* 20.

(13) Sententia potest executioni mandari, tam adversus condemnatum, quam ejus successorem.

(14) Nec dicas eo casu dari actionem in pupillam: dic potius in pupilli tutores dari, aut in ipsos quidem successores, sed ex illo capite eos restitui, quo pupilla fuisset restituta, si hereditate pupilla non abstinuisset.

(15) Ante sententiam definitivam.

(16) Ideo judicis permissio requiritur, quia forte ejus interest acta servari.

(17) *l. 42. in fin. supr. h. t.* et merito, nam quæ in continenti fiunt, videntur ab initio fuisse.

(18) Post sententiam latam, nec partium nec judicis consensu possunt acta circumduci, nisi expresse partes a sententia et decisione recedant. nam manente sententia, interest, ad vitandas rixas, et honorem judicis conservandum, ut acta sint ac serventur integra.

(19) *l. 1. in fin. infr. de quæst. l. 9. §. 11. infr. de pœnis. l. 1. C. sent. rescindi non posse. l. 3. C. comminationes, epistolas, programmata.* sed tamen *minuendi* verbo Zasius, 2. *intellect.* 21. intelligit dilationem pœnæ. *arg. l. 31. infr. de pœnis.*

(20) Aliud est in mulcta, *l. 6. in fin. supr. de offic. Præsid.* mulcta differt a pœna. de quo vide *l. 131. infr. de verb. sign.*

(21) Quid, si procuratorem habuerint? quid, si mulier minor annis, sine curatore, per maritum tamen egerit? in his casibus puto valere sententiam, si sententia dicta utilis fuerit minori. *l. 14. C. de procur.*

(22) Et si prolata erit, non nocebit, *l. 6. in fin. C. quomodo et quando judex.* nisi, ut antea dixi, sententia utilis fuerit minori: nisi denique major 14. annis, seu pubes juraverit se acta rata habiturum, quod juramentum eum faciat majorem vide *Auth. Sacrament. C. si advers. vendit.*

(23) Quæ forte sunt inepta, ambigua, vel supervacua.

(24) Ea quæ altera parte absente decernuntur, vim rerum judicatarum non obtinent. Paul. 5. *sent.* 5. §. 5. Porro præsens citari non debet is: fit enim citatio, ut absens compareat. adde Socinum *reg.* 185.

(25) Et vocatis, *l. 39. supr. de adopt.* præsentibus vere vel ficte. nam per interpretationem contumax dicitur præsens.

(26) Puta legatariis, fideicommissariis, *l. 14. in fin. infr. de app.* advocato fisci, *l. 3. §. antepenult. l. 7. in fin. infr. de jure fisci. l. 7. C. quomodo et quando judex.* fidejussoribus, et aliis. vide Oldendorp. *in tract. de re judicata cap. 1. 14. et 30.* Cum agitur de prosequenda lite adversus defunctum mota, citandi sunt heredes ad resumendam et redintegrandam litem. vide *C*[illegible] *inter alios* [illegible]

enim judicatum tantum inter præsentes tenet (1).

§. 1. Qui apud fiscum causam deferre sæpius (2) conventi neglexerint, rebus judicatis subjiciendi sunt: quod eo apparet, si sæpe conventi præsentiam suam facere noluerint.

Ut decreta Latine interponantur.

48. TRYPHONINUS lib. 2. Disputationum.

DEcreta a Prætoribus Latine (3) interponi debent (4).

De eo qui patri non successit. De donatore.

49. PAULUS lib. 2. Manualium.

ET exheredatum (5) vel eum, qui se paterna hereditate abstinuit, nec ex ipsius contractu, nisi [in] id, quod facere potest, condemnandum. ✝ Quemadmodum autem facere posse credatur, videndum est: utrum deducto (6) omni ære alieno, ut is, qui ex donatione convenitur? an ut maritus et patronus, nullo (7) deducto ære alieno? Et indubitati juris est, ad similitudinem viri et patroni ei detrahendum: pinguius (8) enim donatori succurrere debemus, quam ei, qui verum debitum persolvere compellitur;

50. TRYPHONINUS lib. 12. Disputationum.

NE liberalitate sua inops fieri periclitetur.

De eo qui dolo fecit ut bona ejus venirent. 1. Si creditor missus in possessionem, admissus non sit: sed quanti ejus interfuerit, consecutus sit.

51. PAULUS lib. 2. Manualium.

SI quis dolo fecerit, ut bona ejus venirent, in solidum tenetur.

§. 1. Si quis (9) creditorem missum in possessionem, rei servandæ causa, non admiserit, si (10) venditor (11) præstiterit creditori, quanti ejus interfuit: Quæsitum est, an debitor (12) liberetur? Et puto improbum esse eum (13), qui velit iterum (14) consequi, quod accepit.

De actione rerum amotarum.

52. TRYPHONINUS lib. 13. Disputationum.

SI rerum amotarum cum viro agatur, quanquam videatur ea quoque actio præcedentis societatis (15) vitæ causam habuisse, in solidum condemnari debet: quoniam (16) ex malo contractu et delicto oritur.

De contumacia.

53. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

C*Ontumacia* (17) eorum qui jus dicenti non obtemperant, litis (18) damno coërcetur.

§. 1. Contumax est, qui tribus (19) Edictis propositis, vel uno (20) pro tribus, quod vulgo peremptorium appellatur, literis evocatus præsentiam sui facere contemnit.

§. 2. Pœnam contumacis non patitur, quem adversa valetudo (21), vel majoris causæ (22) occupatio defendit.

§. 3. Contumaces non videntur, nisi qui, cum obedire deberent, non obsequuntur: id est, qui (23) ad jurisdictionem ejus, cui negant obsequi, pertinent.

54. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

COntra (24) pupillum indefensum (25), eumque, qui Reipubl. causa abest, vel minorem XXV. annis propositum peremptorium nihil momenti habet.

§. 1. Is qui ad majus auditorium vocatus est (26), si litem inchoatam (27) deseruit, contumax non videtur (28).

(1) Etiamsi de re aperta ac manifestaria agatur. Hippolyt. de Marsiliis, *hic n.* 10. aut acta aliquo extrajudiciali: puta ab arbitratore, *n.* 33. de eo revocando, quod per se nullum sit, *n.* 36. 46. 47. 48. de præjudicio minimo, 43. de judiciis, 45. etiam si summus Pontifex, *num.* 11. *et seq.* vel Princeps *num.* 16. *et seq.* cognoscat. Item etiamsi ex statuto arbiter solemnibus juris omissis cognoscere possit, *n.* 26. vel absentibus partibus. *num.* 27. Quinimo etsi statuto ipso permittente creditor auctoritate sua possit in ipsum debitorem manum injicere eumque capere. *num.* 28. denique etiamsi statutum omnes exceptiones excludat, 32. aut parte absente ferenda esset sententia, 34. Porro sexaginta ad hanc regulam exceptiones vide apud eundem Hippolytum de Marsiliis, a *num.* 67. ad 138. *Goth.* Vid. Menochius *de arbitr. jud. lib.* 1. *quæst.* 17. Portius *lib.* 1. *conclus.* 43. Joan. Aurpachus *lib.* 2. *allegat.* c. 17. Peckius denique *de reparat. eccles.* c. 16. Mod.

(2) *l.* 14. *in fin. infr. de appellat.*

(3) Hodie translato Byzantium imperio, etiam Græce interponi sive concipi possunt sententiæ. *l.* 12. *C. de sent. et interlocut.* Sed quid? Forcatulus in sphæra sua legali τό *Latine* putat hic pro ea oratione accipi, quæ a quoquo facile possit intelligi.

(4) Cautum fuerat ante tempus Ciceronis, ne quis Romæ oraret Græce. Valerius 2. *titul.* 1. Idque forte ad propagandam nominis Romani gloriam. Ideoque Tiberius cum in Senatu monopolii verbo uteretur, excusavit se, ac si in leges peccasset: plerique tamen Romani Græce loqui adfectabant. qua de re graviter Juvenalis conqueritur, *Satyr.* 3. *Non possum ferre, Quirites, Græcam urbem, omnia Græce: Concumbunt Græce.*

(5) *l.* 3. §. 4. *vers. proinde. supr. de minorib. l.* 2. *supr. quod cum eo.*

(6) *l.* 16. *l.* 19. *supr. h. t. l.* 53. *l.* 54. *supr. soluto. l.* 63. §. 3. *supr. pro socio.*

(7) *d. l.* 54.

(8) Pinguius, id est, plenius, latius. *l.* 30. *supr. h. t. l.* 14. *infr. de except. rei judic.* vide *l.* 2. *in fin. infr. quibus ex caus. in possess.*

(9) Puta is, qui emit a debitore et possessore fundi. *l.* 13. §. *pen. supr. de hered. pet. l.* 95. §. 9. *infr. de solut.*

(10) Hæc verba, *si præstiterit creditori*, refert Anton. Fab. 4. *Conjectur.* 19. ad eum qui creditorem missum in possessionem rei servandæ causa non admisit, quem nonnulli *vetitorem*, minus Latino vocabulo appellarunt. Hic tamen apertius legi posse, *et præstiterit creditori*, delata voce *vetitoris*, vel *debitoris*, vel *emptoris*, aliave simili.

(11) Debitor. Cujac. apud 4. Paul. *sent.* 7. §. *ult.* et ad *l.* 43. *supr. de pact.* et ad *l.* 14. *in verbis* secundum hæc. *supr. quod met. caus. et* 12. *obs.* 23. *in fin.* quod Hotomano displicet, 5. *obs.* 18. quidam ex veteribus legerunt, *vetitor*, Græci *emptor*. alii *venditoris* vocabulo intelligunt emptorem nominis: alii emptorem, cui fraudator vendidit. Quo magis hunc locum specto, video *venditoris* verbo posse intelligi creditorem in possessionem missum, qui alteri creditori satisfecit: potest et intelligi is, cui creditor rem vendidit. potest etiam intelligi possessor. Ab his enim vel illis pecuniam sibi debitam creditor receperit nihil interest. semper enim excluditur: quia sufficit ad eum excludendum ei satisfactum fuisse.

(12) An debito. Hotom. 5. *obs.* 18.

(13) Creditorem.

(14) Creditor suum consecutus, nihil aliud petere debet. *l.* 57. *infr. de reg. jur. l.* 26. *supr. de peculio. l.* 3. §. 3. *supr. commodat. l.* 34. *infr. de obligat. et act.* Bona quippe fides bis idem non exigit.

(15) *l.* 1. *supr. de ritu.*

(16) *l.* 21. *in fin. supr. rer. amotar.*

(17) Non venientis, non restituentis, non respondentis, recedentis.

(18) *l.* 68. *supr. de rei vind. l. ult.* §. 1. *infr. de appell.*

(19) *l.* 73. *supr. de judiciis.*

(20) *l.* 72. *Supr. de judic.* Paul. 5. *sent.* 5. §. 6. *l.* 8. *C. quomodo et quando.*

(21) *l.* 60. *Infr. h. t.*

(22) Necessitatis. *l.* 10. *C. quomodo et quando judex.*

(23) Contumax non censetur, qui judici non suo non obtemperat.

(24) Adde *l.* 3. *in fin. supr. de minorib.*

(25) *l.* 45. *in fin. supr. h. t.* Porro Infans citari non potest, sed ejus tutor. Supra infantiam et septimum constitutus potest, sed cum tutore, si habet: si non habet, tutor in litem ei postulatur, alias citatus sine tutore non esset contumax. v. *l. ult. C. si propter publicas pensitat.*

(26) Atqui videtur vocari non posse. *l.* 2. *in fin. supr. de in jus vocando.*

(27) In minori auditorio.

(28) Est enim eo casu gratificationi locus. *l.* 3. §. 4. *supr. de SC. Silaniano.*

De sententia non corrigenda.

55. Ulpianus lib. 51. ad Sabinum.

JUdex, posteaquam semel sententiam dixit, postea judex esse desinit. et hoc jure utimur, ut judex, qui semel vel pluris vel minoris condemnavit, amplius corrigere (1) sententiam suam non (2) possit: semel enim male seu bene officio functus est.

De quæstione finita.

56. Idem lib. 27. ad Edictum.

POst rem (3) judicatam, (vel) *jurejurando* (4) decisam, vel confessionem in jure (5) factam, nihil quæritur post Orationem Divi Marci: quia in jure confessi pro (6) judicatis habentur.

De minore XXV. *annis.*

57. Idem lib. 2. Disputationum.

QUidam consulebat (7), an valeret sententia a minore XXV. annis judice (8) data (9)? Et æquissimum est, tueri sententiam ab eo dictam, nisi (10) minor decem et octo (11) annis sit. † Certe si magistratum minor gerit, dicendum est, jurisdictionem ejus non improbari. Et si forte ex consensu judex minor datus sit scientibus his, qui in eum consentiebant, rectissime dicitur valere sententiam. proinde si minor Prætor, si Consul jus dixerit, sententiamve protulerit, valebit: Princeps enim, qui ei magistratum dedit, omnia gerere decrevit.

De pignoribus captis, 1. Et distractis, cum sententia non præcessisset.

58. [Idem lib. 7. Disputationum.

SI, cum (12) nulla (13) sententia præcessisset, capta sunt et distracta pignora, possunt revocari].

Ut condemnatio certa sit. 3. De morte rei.

59. Idem lib. 4. de omnibus Tribunalibus.

IN sententiis (14) sufficiet, si (15) expresserit judex summam in sententia, solvique jusserit, vel præstari, vel quo alio verbo (16) hoc significaverit.

§. 1. Amplius est rescriptum, et si in sententia non sit summa adjecta, si (17) tamen is qui petit (18), summam expresserit, et judex ait, *Solve* (19), *quod petitum est*; vel, *quantum petitum est*: valere sententiam.

§. 2. Qui sortis (20) quidem condemnationem faciunt, de usuris autem ita pronunciant, *Usuræ* (21) *si competunt*, [vel *quæ competunt*], ut *præstentur*: non (22) recte pronunciant. debent enim de usuris quoque cognoscere, et certam facere condemnationem.

§. 3. Si quis ex Edicto peremptorio post (23) mortem sit condemnatus, non (24) valet (25) sententia: quia morte rei peremptorium solvitur. ideoque, ut [in] re integra, de causa notio præstabitur, et quod optimum potuerit, statuetur.

De morbo sontico.

60. Julianus lib. 5. Digestorum.

QUæsitum (26) est, cum alter ex litigatoribus febricitans (27) discessisset, et judex (28) absente eo pronunciasset: an jure videretur pronunciasse? Respondit: Morbus sonticus (29), etiam invitis litigatoribus ac judi-

(1) *l.* 27. *infr. de pœnis.*

(2) Imo potest. *l.* 42. *supr. de minorib.*

(3) Nota hæc tria, rem judicatam, jusjurandum, confessionem.

(4) *l.* 1. *C. de reb. cred.*

(5) *l.* 1. §. 7. *supr. si quid in fraud. patr. l.* 4. *C. de repudianda.* vid. *Nov.* 90. *c.* 2. Judicati confessio habet obligationem et executionem paratam. *l.* 17. *supr. de in jus vocand.* Confessus eam postea retractare vel impugnare ob solennitatis omissæ vitium non potest: quin ejusmodi confessio, si auctoritatem species, instrumento notarii non cedit. adde *l.* 6. §. 2. *infr. tit. prox.* sic transactio apud acta, etiam sine scriptura valet. *l.* 28. *C. de transact.* adde *l. omnium.* 19. *C. de testam.*

(6) Confessi pro judicatis habentur. vide *l.* 6. *infr. tit. prox.*

(7) Vide Zas. 2. *intellect.* 12. Goth. Adde Cujac. *lib.* 17. *obs.* 34. et Forcatul. *Cupid. jurisperit. cap.* 17. S. L.

(8) Dato.

(9) Ratio decidendi sumitur ab ipsa qualitate judicis, et aliis legibus quibus sua cuique Magistratui ætas definita erat. de quo vide Cujac. 17. *obs.* 34. Goth. Vid. Gilbertum Regium ad *lib.* 1. ἐναντιοφανῶν *c.* 30. Forcatulum *in Cupidine Jurisperit. c.* 17. Petrum Fabrum *ad l.* 2. *pag.* 11. *de reg. jur.* Mod.

(10) Minor regulariter non potest esse judex. *l.* 41. *supr. de recept. qui arbitr. l.* 12. §. 2. *supr. de jud.*

(11) Ætas 18. annor. ἀκροτάτη ἥβη dicitur ab Arriano *in Judicis*, et ab aliis prima lanugo.

(12) Ab executione non est incipiendum. *l.* 1. *C. de execut. rei judicatæ.*

(13) Duplex est interpretatio. Prior: Ante latam sententiam non sunt distrahenda pignora: Altera, Si nulliter est processum, quæ inde sequutæ sunt venditiones, revocari possunt.

(14) Nihil refert, quibus verbis sententia lata sit, dummodo ejus verba absolutionem vel condemnationem contineant.

(15) Judex in sententiis causam adjicere non debet. vide tamen exceptiones apud Socinum *regula* 244.

(16) Utputa, nihil videtur quo Titius servo obligetur, *l.* 21. §. 1. *supr. de recept. qui arbitr.* quod habes ex testamento Mævii restitue. *l.* 5. *supr. h. t.* at si quis ita judicet, Hereditas ad te pertinet, sed legata præstare debes. *l. ult. supr. de heredib. instituend.* Omne debitum solve cum usuris, *l.* 3. *C. de sententiis, quæ sine certa quantitate profer.* sententia incerta ferretur. Est enim incertum quas usuras condemnatus debeat. An idem est, si ferretur ita sententia, Quantum ei debes redde, divisioni vestræ stari placet, pro ea parte qua solvisti, accipe? ait *lex* 21. §. 3. *supr. de recept. qui arbitr.* quod tamen maximam dubitationem habet. nam hujusmodi verbis tacite fit ad chirographum, ad instrumentum, ad apocham, quæ certam summam in se continent, relatio: id cum evenit, certa sententia est, *l.* 5. §. 1. *supr. h. t.* eamque opinionem confirmat, §. 1. *infr. hic.* porro judici ad quem appellatum est, sufficit, si pronunciet justam vel injustam appellationem esse, *l.* 6. *C. de appellat.* vel bene judicatum. *l.* 38. *supr. de minorib.*

(17) *l.* 21. §. 1. *supr. de recept. qui arbitrum.*

(18) Falsum igitur est, quod quidam putant, in assertoriis actis certitudinem non spectari, sed in probatoriis tantum.

(19) De formulis sententiarum quarumdam dixi ad *l.* 1. §. 5. *infr. ad SC. Turpill.*

(20). Sors et usuræ opponuntur.

(21) *l.* 3. *C. de sententiis, quæ sine certa quantitate.* adde *l.* 31. *supr. de usuris.*

(22) Imo recte: nam hodie usuræ rei judicatæ certæ sunt. *l.* 3. *C. de usuris rei judicatæ.*

(23) Sententia contra mortuum lata, est ipso jure nulla.

(24) *l.* 57. *in fin. supr. de judiciis. l.* 2. *infr. quæ sent. sine appellation.* si modo judici in aliquo actu judiciali mors litigatoris fuerit indicata. Eo amplius Gail. notat 1. *pract. obs.* 109. *n.* 3. 4. 5. 6. 7. de morte litigatoris judici constare debere, ut judici, non ut privato. Ad hæc post publicatam sententiam morte litigatoris in judicio allegata sententiam per interlocutionem in heredes transferri. Sin ante conclusionem causæ partium altera decesserit, tunc implorato judicis officio citationem ad causam eo statu repetendam, in quo relicta fuit, contra heredes decerni, jure tamen in procuratorem defuncti sententiam ferri posse, ut qui post litem contestatam litis dominus factus sit, *l.* 23. *C. de procurator.* his modis heredum moras lusorias vitari. Cæterum sententiam in rem ejus (qui vivere creditur) utiliter ferri posse. *l.* 30. *supr. de fideicommiss. libertatibus.*

(25) Imo, valere videtur, si quidem ferri potest sententia. *l.* 23. *C. de procurator.*

(26) Vide Mynsinger. 4. *obs.* 57.

(27) Vide quæ scripsi ad *l.* 27. *supr. de transact.*

(28) Sciens sc. et prudens. Quid, si ignoravit? sententia valet. heredes tamen defuncti poterunt ad appellandum restitui. *l. ult. supr. de in integr. l.* 7. *C. quomodo et quando judex.*

(29) *l.* 4. §. 5. *supr. de ædilitio.* quem [illegible] νόσον Græci appellant. Festus. hinc sontica causa apud Festum: Glossis ἱερὰ νόσος.

ce, diem differt (1). Sonticus autem existimandus est, qui cujusque rei agendæ impedimento (2) est: litiganti porro quid magis impedimento est, quam motus (3) corporis contra naturam, quam febrem appellant? igitur si rei judicandæ tempore alter ex litigatoribus febrem (4) habuit, res non videtur judicata. † Potest tamen dici, esse aliquam et febrium (5) differentiam. nam si quis sanus alias ac robustus, tempore judicandi levissima (6) febre correptus fuerit; aut si quis tam veterem (7) quartanam habeat, ut in ea omnibus negotiis superesse soleat: poterit dici, morbum sonticum non habere.

De eo cui prior reus condemnatus fuit.

61. IDEM lib. 45. Digestorum.

IN judicati actione (8) non (9) prius ratio haberi debet ejus cui prior reus condemnatus fuerit (10).

De sententia non mutanda.

62. ALFENUS VARUS lib. 6. Digestorum a Paulo epitomatorum.

CUm quærebatur, judex, si perperam judicasset (11), an posset eodem (12) die iterum judicare (13)? Respondit, non (14) posse (15).

An sententia inter alios dicta aliis præjudicet.

63. MACER [lib. 2. de Appellationibus].

SÆpe (16) constitutum (17) est, *res inter alios judicatas aliis* (18) *non præjudicare*. † Quod tamen quandam distinctionem habet (19). nam sententia inter alios dicta aliis quibusdam etiam scientibus (20) obest (21): quibusdam vero, etiam si contra ipsos judicatum sit, nihil (22) nocet (23). Nam scientibus nihil præjudicat, veluti (24) si ex duobus heredibus debitoris alter condemnatur: nam alteri integra defensio est, etiamsi cum coherede suo agi scierit. Item (25) si ex duobus petitoribus (26) alter victus adquieverit, alterius petitioni non præjudicatur: idque ita rescriptum est. † Scientibus sententia, quæ inter alios data est, obest, cum quis de ea re, cujus actio vel defensio primum sibi competit, sequenti agere patiatur (27): Veluti (28) si (29) creditor experiri passus sit (30) debitorem de proprietate pignoris; aut (31) maritus socerum, vel uxorem de proprietate rei in dote acceptæ; aut (32) possessor (33) venditorem de proprietate rei emptæ. et hæc ita ex multis Constitutionibus intelligenda sunt. † Cur autem his quidem scientia nocet, superioribus vero non nocet? illa ratio est: quod qui scit coheredem suum agere, prohibere eum, quo minus, uti velit, propria actione vel defensione utatur, non potest: is vero, qui priorem dominum defendere causam patitur, ideo propter scientiam præscriptione rei, quamvis inter alios judicatæ, summovetur, quia ex voluntate ejus de jure, quod ex persona agentis habuit, judicatum est. Nam et (34) si libertus meus, me interveniente, servus vel libertus alterius judicetur, mihi præjudicatur. † Diversa causa est, si fundum a te Titius petierit, quem ego quoque, sed non ex persona Titii, ad me pertinere dico. nam quamvis contra Titium, me sciente, judicatum sit, nullum tamen præjudicium patior: quia neque ex eo jure, quo Titius victus est, vindico; neque potui Titio intercedere, quo minus jure suo utatur: sicuti et de coherede supra diximus.

An usuræ currant appellatione pendente.

64. SCÆVOLA lib. 25. Digestorum.

NEgotiorum gestorum condemnatus appellavit, et diu negotium tractum est; quæsitum est, appellatione e-

(1) Diffindit.

(2) *l.* 53. §. 2. *supr. h. t.* Festus. *l.* 10. *in fin. supr. de excusationib. tutor.* adde Oldend. *c.* 14. *de re judicata.*

(3) Febris, est motus corporis contra naturam.

(4) Qui olim febricitans, et hodie morbosus censetur. vide Alciat. 2. *præsumpt.* 10.

(5) Febrium differentiæ earumque tria genera præcipua sunt, aut enim nimius accidit calor in spiritibus, aut in humoribus putrescentibus, aut in solidis humani corporis partibus. Prior febris, ἐφημέρα. Secunda, putrida. Tertia, hectica. v. Fuchs. 3. *Instit.* 10.

(6) Levissima febris, quæ et levicula. *l.* 1. §. 8. *supr. de ædilit.*

(7) Vetus quartana.

(8) Id est, dum ad executionem proceditur, per eam executioni mandatur sententia, interdum etiam per nexum, et nobile officium judicis.

(9) Imo prius. *l.* 19. *supr. h. t. l.* 10. *supr. qui potiores.* vid. Forner. 1. *select.* 18. et Cujac. 9. *observat.* 17.

(10) Quorum igitur? An communiter omnium creditorum judicati actione agentium et opponentium se ei, qui ad executionem festinat, ut vult Zasius: ut ita pro rata debiti, cuique ex bonis debitoris satisfiat? An occupantis agere ex causa judicati: ut is præferatur ei, cui reus prius condemnatus est: ut qui prior sententiam meruit, nihil ferat? quod velle videtur Cuj. 9. *obs.* 37. An potius ejus, qui prior est in hypotheca, ut vult *lex* 2. *supr. qui potiores*? Demus vero creditori tempore posteriori rem adjudicatam, num priorum creditorum etiam ratio postea habebitur in totum vel pro rata? Placent, qui in totum volunt, si in immobilia agatur: mobilium enim alienata possessio ad posteriores transferri potuit.

(11) Circa rem principalem, non ejus accessoria. *l.* 24. *supr. h. t.*

(12) Ratio decidendi sumpta ex *l.* 42. *in fin. l.* 45. *supr. h. t.*

(13) In eadem causa sc.

(14) Ratio decidendi sumitur ex *l.* 55. *in fin. supr. h. t.*

(15) Imo, posse videtur. *l.* 1. *C. de sent. l.* 6. *C. quomodo et quando judex. l.* 4. *C. de accusationib.*

(16) Non semper. *l.* 2. *supr. de Carbon.* Goth. Vide Zas. *singul. intellect. lib.* 2. *cap.* 27. Cujac. *lib.* 12. *observ. cap.* 13. et Joann. Robert. *lib.* 1. *sent. jur. cap.* 13. *et* 20. S. L.

(17) Vide *tit. C. res int. alios. l.* 31. *in fin. supr. de jud. l.* 16. *supr. qui potiores. l.* 10. *infr. de except. l.* 1. *infr. de except. rei judicat. l.* 14. §. 1. *infr. de appellat.*

(18) Etiam scientibus.

(19) *l.* 1. *in fin. supr. de Carbon.*

(20) Non obest, *Hal.* quod Cujacius probat, 12. *obs.* 25.

(21) Hujus prioris regulæ exempla quatuor hic proponuntur. Primum in verbo *veluti si. infr. hic.* Secundum, in verbo, *aut maritus socerum.* Tertium, in verbo, *aut possessor venditorem.* Quartum, *in vers. nam et si libert.*

(22) Judicatum sit, nihil nocet. *Auredanus*, Cujac. 12. *obs.* 25.

(23) Hujus secundæ regulæ duo adferuntur argumenta: unum in verbis, *veluti si ex duobus heredibus debitoris.* alterum *in vers. item si ex duobus.*

(24) Primum exemplum secundæ regulæ.

(25) Alterum exemplum secundæ regulæ.

(26) Id est, heredibus creditoris, non creditoribus. Accurc. *hic num.* 13.

(27) Vide *l.* 5. *C. de pignoribus.*

(28) Primum exemplum prioris regulæ.

(29) Comprobatur hæc lectio a Bernardo, *cap. penult. de sent. et re judicata.* et ita habent Basilica. εἰ δὲ χρεώστης περὶ ὧν ἐνεχύρασεν δικάζεται, καὶ οὐδὲν ὁ δανειστὴς πρόκριμα πάσχει. vide Cujac. 12. *obs.* 25. et adde *l.* 4. §. 2. *infr. de appellat.* Zasius legit, si creditori debitor: Pileus vetus interpres, si debitoris creditor.

(30) Sciens prudens scil. alias secus. et sic accipe *l.* 3. *supr. de pignor. l.* 11. *in fin. l.* 29. *in fin. infr. de except. rei judic.*

(31) Secundum exemplum prioris regulæ: Si gener socerum, aut emptor venditorem. *infr. h. t.* de dominio rei emptæ, vel in dotem datæ, coram judice agere permittit, sententia contra auctores lata, eis scientibus præjudicat: primo, quod potior defensio marito et emptori competat, quod auctores ab eis prohiberi poterant, quod hi voluntatem suam interposuisse censeatur, qui eos a quibus causam habent, de suis juribus disputare permiserunt. vide Zas. 2. *intellect.* 27. adde *l.* 38. *in fin. supr. de donat. int. vir.*

(32) Tertium exemplum prioris regulæ.

(33) Id est, emptor.

(34) Quartum exemplum prioris regulæ, cujus hic sensus est: Si libertus, interveniente patrono alterius libertus vel servus esse contenditur, sententia contra libertum lata præjudicat patrono. vide Zas. in hunc locum 2. *intellect.* 27.

jus injusta pronunciata, an, quo tardius (1) judicatum sit, usuræ pecuniæ in condemnatum (2) deductæ medii temporis debeantur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, dandam utilem actionem.

TIT. II.

DE CONFESSIS (3).

De effectu confessionis.

1. PAULUS lib. 56. ad Edictum.

Confessus (4) pro (5) judicato est (6), qui quodammodo sua sententia damnatur (7).

De errore.

2. ULPIANUS lib. 58. ad Edictum.

Non (8) fatetur, qui errat (9), nisi jus (10) ignoravit.

De legato.

3. PAULUS lib. 9. ad Plautium.

Julianus ait, confessum, *certum se debere legatum*, omnimodo damnandum, etiam si in rerum (11) natura non fuisset, et si jam a natura recessit: ita tamen, ut in æstimationem ejus damnetur: quia confessus pro (12) judicato habetur.

De Lege Aquilia.

4. IDEM lib. 15. ad Plautium.

Si is, cum quo Lege Aquilia (13) agitur, confessus est, *servum occidisse*: licet non occiderit, si tamen occisus sit homo, ex confesso tenetur.

De morte servi, quem quis se debere confessus est.

5. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

Qui *Stichum debere* (14) se confessus est, sive mortuus jam Stichus erat, sive post litis contestationem decesserit, condemnandus est.

De confesso certum vel incertum. 2. De rei vindicatione, et aliis actionibus. De Interdictis. 3. De absentia adversarii. 4. De confessione procuratoris, tutoris vel curatoris, 5. Vel pupilli, vel minoris. 6. De tempore quod datur judicatis.

6. IDEM lib. 5. de omnibus Tribunalibus.

Certum (15) confessus (16) pro judicato erit (17): incertum (18) non erit.

§. 1. Si quis incertum confiteatur, vel corpus (19) sit confessus, *Stichum vel fundum dare se oportere*: urgeri debet, ut certum confiteatur (20). † Item eum, qui rem confessus est, ut certam quantitatem fateatur.

§. 2. Sed et si fundum vindicem meum esse, tuque confessus sis: perinde (21) habearis, atque si dominii mei fundum esse pronunciatum esset. † Et si alia quacunque (22) actione civili, vel honoraria, vel Interdicto exhibitorio, vel restitutorio, vel prohibitorio, dum quis convenitur, confiteatur: dici potest, in his omnibus subsequi Prætorem voluntatem Orationis Divi Marci debere: et omne omnino, quod quis confessus est, pro judicato haberi. † Dabitur igitur ex his actionibus, ex quibus dies datur ad restituendam rem, confesso tempus ad restitutionem: et, si non restituatur, lis æstimabitur.

§. 3. Si quis absente (23) adversario, confessus sit, videndum numquid non debeat pro judicato haberi: quia nec qui jurat de operis, obligatur; nec solet (24) quis absenti condemnari. † Certe (25) procuratorem, tutorem, curatoremve præsentem esse sufficit (26).

§. 4. Sed an et ipsos procuratores, vel tutores, vel curatores fateri sufficiat, videamus? Et non puto sufficere (27).

§. 5. In pupillo (28) tutoris auctoritatem exigimus. † Minorem a confessione sua restituemus (29).

§. 6. Confessi utique post confessionem tempora (30) quasi ex causa judicati habebunt.

De arbitro post confessionem dato.

7. AFRICANUS lib. 5. (31) Quæstionum.

Cum fideicommissum peteretur, heres confessus (32) est debere (33): arbiter (34) ad restituendum datus, comperit nihil deberi: Quæsitum est, an possit absolve-

(1) *l.* 41. *supr. de usuris.* hinc colligit Zasius, creditores deceptos a suis debitoribus interesse lucri cessantis petere posse.

(2) *Al.* condemnationem.

(3) *Lib.* 7. *Cod.* 59. περὶ ὁμολογησάντων. 9. *Eclog.* 4. Confessos autem hic accipe in jure post litem contestatam: ut ita differat hic titulus a titulo *de interrogationibus lib.* 11. *supr.*

(4) Porro confiteri voce et literis quis potest: Convinci vero non nisi scriptura aut testibus potest. Paul. 5. *sent.* 5. §. 3.

(5) *l.* 3. *in fin. l.* 6. *in princ. et* §. 1. *in fin. infr. h. t.* Paulus 5. *sent.* 5. §. 2. *l.* 7. 8. 12. *in fin. supr. de interrogationib. l. unic. C. hoc tit. l.* 4. *in fin. C. de repud. vel abst. hered.*

(6) Nisi facta sit coram judice extraneo, id est, non suo. vide Socinum *regul.* 62. *et* 66.

(7) Ideoque ex die confessionis tempus solutionis præstitutum computatur. Paul. 5. *sent.* 5. §. 2. *et l.* 6. *in fin. infr. h. t.*

(8) Confessio per errorem facta revocari potest. *l.* 47. *de regul. in* 6. vide Socin. *reg.* 64. *et* 65.

(9) Vide *l.* 57. *infr. de obligationib.*

(10) Si quis peritus facti et sciens bona esse ἀρχαλκιδίωτα (ut ait Theodoret.) fassus est in jure se debere legata integra, habetur pro judicato. vide Cujac. *C. h. t.*

(11) *l.* 5. *l. ult. infr. h. t.*

(12) *l.* 1. *supr. h. t.*

(13) *l.* 23. *in fin. supr. ad leg. Aquil.*

(14) Paul. 2. *sent.* 11. §. *ult.*

(15) *l.* 3. *supr. h. t.*

(16) In jure præsenti. vide §. 3. *infr. h. t.*

(17) *l.* 1. *supr. h. t.*

(18) Si incertum. *Hal.*

(19) Confessio incerta corpore, genere, et quantitate non valet.

(20) Olim obligatus, præsumitur etiam hodie mihi obligatus. de quo vide Alciat. 2. *præsumpt.* 12.

(21) Confessio in realibus valet ad dominium.

(22) Confessio omnis valet, facta tamen ἐν βήματι vel ubi magistratus est competens, nisi, ut vult *Nov.* 90. rogati interfuerint testes quinque.

(23) Paul. 5. *sentent.* 5. §. 5. *l.* 47. *supr. de re jud. l.* 7. *C. quomodo et quando judex.* vide Oldendorp c. 14. *de re jud.* vide Socin. *reg.* 63.

(24) Imo, absenti quis condemnari potest. *l.* 13. §. 2. *in fin. C. de judiciis.*

(25) Præsens esse in jure dicitur, qui ibi procuratorem, vel curatorem habet.

(26) *l.* 53. *in fin. supr. de manumiss. test.*

(27) Confessio procuratoris, tutoris, curatoris non sufficit. *ut hic.* nisi necessitate eis imposita respondendi, confessi fuerint: sic enim intellige *l.* 25. §. 1. *supr. ad legem Aquil.* nisi quis habeat mandatum confitendi, et absentem defendens de judicato satisdederit. Procurator alioqui, qui ultro confitetur, ei quem defendit non præjudicat, sed sibi. *l.* 9. §. 4. *supr. de interrogationibus.*

(28) Pupillus auctoritate tutoris respondere potest. *l.* 1. *C. qui legitimam personam standi.*

(29) Obligatur igitur minor sua confessione: atqui sententia in minorem indefensum lata nulla est. *l.* 54. *supr. de re judic.* Igitur potius obligatur minor confessione sua, quam sententia. adde *l.* 11. *supr. de interrogationibus.*

(30) Id est, quatuor menses. 9. *Eclog.* 4. *cap.* 6. Paul. 5. *sent.* 5. §. 2.

(31) Vide Cujac. 5. *ad African. fol.* 98.

(32) Per errorem scil.

(33) Se scilicet fideicommissum.

(34) Arbiter solet dari ad exequendam restitutionem fideicommissi. *l.* 109. *in fin. supr. de legat.* 1. *l.* 12. *supr. de legat.* 3.

re (1)? Respondi, posse interesse, qua ex causa nihil debeatur. Nam (2) si ob id, quod nullum fideicommissum fuerit: non debere eum absolvere. Si (3) vero quia testator forte solvendo non erat; aut (4) quod heres omne solutum esse apud Prætorem dixerat, et cum controversia et computatio difficilior esset, arbiter datus fuerit: salvo (5) officio eum absoluturum. has enim partes ejus esse, ut, si in computatione nihil inveniatur, possit absolvere: sed et ex superiore casu ad Prætorem remittere debeat, ut absolvatur.

De re, quæ an extet, incertum est.

8. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

NOn omnimodo confessus condemnari debet rei nomine, quæ an in rerum (6) natura esset, incertum sit.

TIT. III.

DE CESSIONE BONORUM (7).

De credito ob restitutionem ædificiorum.

1. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

CReditori (8), qui ob restitutionem (9) ædificiorum crediderit, privilegium (10) exigendi datur.

De his qui in locum priorum creditorum succedunt.

2. IDEM lib. 21. ad Edictum.

IN personalibus actionibus, qui postea quidem contraxerunt, verum ut pecunia eorum ad priores (11) creditores perveniat, in locum eorum succedunt.

De bonis nondum venditis, et de pœnitentia.

3. IDEM lib. 58. ad Edictum.

IS qui bonis cessit, ante rerum venditionem utique bonis suis non caret: quare, si (12) paratus fuerit (13) se defendere, bona ejus non veneunt.

Si is, qui bonis cessit, postea aliquid acquirat. De eo, qui bonis cessit, non inquietando.

4. IDEM lib. 59. ad Edictum.

IS qui bonis cessit, si quid postea (14) adquisierit, in quantum facere potest (15), convenitur (16).

§. 1. Sabinus et Cassius putabant, eum, qui bonis cessit (17), ne quidem ab aliis, quibus debet, posse inquietari (18).

De pœnitentia.

5. PAULUS lib. 56. ad Edictum.

QUem pœnitet (19) bonis cessisse, potest, defendendo se consequi, ne bona ejus veneant.

Si is qui bonis cessit, postea aliquid adquirat.

6. ULPIANUS lib. 64. ad Edictum.

QUi bonis suis cessit, si modicum (20) aliquid post (21) bona sua vendita adquisivit: iterum bona ejus non veneunt. † Unde ergo modum hunc æstimabimus? utrum ex quantitate ejus quod adquisitum est, an vero ex qualitate? Et putem, ex quantitate (22) id æstimandum esse ejus, quod quæsiit: dummodo illud sciamus, si quid misericordiæ (23) causa ei fuerit relictum, puta menstruum, vel annuum, alimentorum nomine, non oporte-

(1) Posse videtur, quia confessus non videtur, qui errat in facto. *l.* 2. *supr. h.t.* adde *l.* 3. *supr. de re judicat.*

(2) Qui restitutioni seu executioni datus est arbiter, errantem in facto non potest absolvere: sed ad Prætorem remittere potest absolvendum.

(3) Qui computationi et ad ineundam computationem bonorum datus est arbiter, ut videlicet æstimaret fideicommissum debitum sit necne, errantem absolvere potest.

(4) Aut etiam. *Dynus.*

(5) Salvo officio absolvit, qui in absolvendo officium non excedit.

(6) *l.* 3. *supr. h. t.*

(7) Qui bonis cedere possunt. *Lib.* 7. *C.* 71. περὶ χρέως ἀπαιτήσεως, καὶ περὶ χρεωστούντων, καὶ χρεωστουμένων, καὶ περὶ ἐκστάσεως 7. *Eclog. ex lib.* 3. *tit.* 5. *fol.* 71. *et Novell.* 135. *ne quis bonis cedere cogatur.* De cessione bonorum hæc notanda: Legibus 12. Tabularum receptum fuisse, ut qui debitores essent non solvendo, vincirentur, in carcerem conjicerentur (quod postremum de Cornelio Scipione Asiatico legimus apud Valerium 4. c. 1.), verberarentur: quin et operas darent creditoribus. Varro, 6. *de lingua Latin.* (Qui ita serviebat, Nexus dicebatur) capitis pœnas darent, permissum etiam erat creditoribus, si vellent, partiri corpus addicti, 20. Gell. 1. quam legem mos publicus repudiavit. 3. Quint. *Inst.* 6. Itaque (ut ait Tertullianus in *Apologetico*) consensu publico ea crudelitas postea erasa est: et in pudoris notam capitis pœna conversa fuit, bonorum adhibita proscriptione: suffundere maluit (usus scilicet vel consuetudo P. Romani) hominis sanguinem (id est, illud prævaluit ut pudor debitoribus injiceretur) quam effundere. *hæc ille.* Ad eam venditionem refer *l.* 65. §. 1. *supr. pro socio.* Anno etiam urbis 427. Lex lata, ne quis nervo aut compedibus ob pecuniam acceptam creditori serviret. Livius 3. Deinde Popilio rogante, Dictatore Sylla, constitutum fuit, ut qui bonorum copiam ejuraret (id est, qui juraret se in bonis non habere), Nexus ne esset. Varro 6. *de Lingua latina in fin.* ubi plenissime dixi, quid esset Nexus: *et bonorum copiam ejuraret*: adde Festum *in ejurare.* quam legem pene abolitam Lex Julia revocavit, introducto cessionis bonorum beneficio. *l.* 1. 4. *C. qui bonis cedere.* Quamvis tamen bonorum cessio debitori infligebat ἀσχήμοσυνα τὸν βίον, καὶ τὴν ἀσχημοσύνην; *Novell.* 135. hi qui ἐκ τοῦ συμβάντος καὶ ῥαθυμίᾳ facti fuissent non solvendo, exempti sunt a Justiniano. ideoque ii non coguntur, veluti decoctores bonis cedere. Hos enim Adrianus catamidiari in amphitheatro jubebat. *Spartianus.* Eandem legem apud Bœotios fuisse Nicolaus auctor est apud Stobæum, *c.* 42. Iisdem licet equitibus, locus in theatro negatus erat Lege Roscia theatrali. Verisimile est etiam eos virgis interdum castigatos, ut ostendit Hotom. 24. *Illustr.*

(8) Hanc legem et sequentem a suo titulo aberrare quis non videt? utique, si Pandectæ Florentinæ paterentur, ad titulum *de privilegiis creditorum* referendæ essent; quod etiam Petro Pithœo placuisse video, 2. *notar. fol.* 81. *in fin.*

(9) *l.* 25. *supr. de reb. cred.* vide *l.* 5. *supr. qui potiores. l.* 26. *l.* 34. *infr. de reb. auctor. jud.*

(10) Vide *l.* 25. *supr. de reb. cred.*

(11) *l.* 12. §. 7. *in fin. supr. qui potiores. l.* 24. *in fin. infr. de reb. auctor. l. ult. C. de privileg. fisci.*

(12) Vide *l.* 5. *infr. h. t.*

(13) *l.* 5. *in fin. infr. h. t.* §. *ult. Inst. de action.*

(14) Atque ita bonorum cessio non tollit civilem obligationem.

(15) Habet igitur exceptionem bonorum cessionis adversus omnes. de qua vide §. *ult. Inst. de replication.* et Oldend. *c.* 2. §. 5. *de exceptionib.* et sic in bonorum cessione res inter alios acta aliis præjudicat: a nullis enim creditoribus conveniri potest. *Scholiastes Synops. lib.* 7.

(16) Imo non convenitur. *l.* 6. §. *ult. in fin. supr. de offic. Præsid.*

(17) Metu quorundam creditorum.

(18) Cur ita? quia cessio est individua. Nemo cedit bonis in partem; ideoque effectus, qui in uno obtinet, ad omnes extenditur. *Zas hic. num.* 4. adde *Eclog. c.* 3.

(19) Pœnitere potest, qui bonis cessit. *l.* 3. *supr. h. t.*

(20) Adde *l.* 7. *in fin. infr. h. t.* μέτρια κτησάμενος. *Eclog. c.* 5. Goth. Vide Brun. *de bonor. cessione. quæst.* 28. *num.* 1. *quæst.* 29. *et seq.* Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *cent.* 2 *cas.* 183. S. L.

(21) Nam antea, cum vendebantur bona ex Lege Julia, debitori ne ad victum quidem et cultum quicquam relinquebatur. vide Hotom. 28. *Illustr.*

(22) Bartolus et Zasius hoc accipit non de rei pretio, sed proventu, hoc sensu: in aliquo exigendo quatenus facere potest, quantitas redituum ejus inspicitur, non quantitas rerum, quas habet. Bartolus addit hunc casum singularem esse, ac mirabilem.

(23) Misericordiæ causa datum, eripi nisi immisericorditer non potest. adde *l.* 34. *supr. de re judicat.* 20. Gell. 1.

re propter hoc bona ejus iterato (1) venundari : nec enim fraudandus est alimentis cottidianis. † Idem, et si ususfructus ei sit concessus (2) vel legatus, ex quo tantum percipitur, quantum ei alimentorum nomine satis est.

7. Modestinus lib. 2. Pandectarum.

Si debitoris bona venierint, postulantibus creditoribus permittitur, rursum (3) ejusdem debitoris bona (4) distrahi, donec suum consequantur : si tales (5) tamen facultates acquisitæ sunt debitori, quibus Prætor moveri possit.

De eo qui nec debere agnovit, neque est condemnatus, neque in jure confessus.

8. Ulpianus lib. 26.

Qui cedit bonis, antequam (6) debitum agnoscat (7), condemnetur, vel in jus confiteatur, audiri [non] debet.

De cessione in jure vel extra jus, de nuncio, de epistola.

9. Marcianus lib. 15. Institutionum.

Bonis cedi non tantum in jure, sed etiam (8) extra jus (9) potest. Et sufficit (10), et per (11) nuncium vel per epistolam (12) id declarari.

TIT. IV.

QUIBUS (13) EX CAUSIS IN POSSESSIONEM (14) EATUR.

Quibus ex causis in possessionem mittitur.

1. Ulpianus lib. 12. ad Edictum.

Tres (15) fere causæ sunt, ex quibus in possessionem (16) mitti solet, *rei* (17) *servandæ causa*, *item legatorum* (18) *servandorum gratia*, *et ventris* (19) *nomine : damni enim infecti nomine*, si non caveatur, non [in] universorum nomine fit missio : sed rei (20) tantum, de qua damnum tuetur (21).

Judicio sisti.

2. Idem lib. 5. ad Edictum.

Prætor ait (22), *in bona ejus*, *qui* (23) *judicio sistendi causa fidejussorem dedit : si neque potestatem sui faciet*, *neque defenderetur*, *iri jubebo* (24).

§. 1. *Potestatem* autem *sui* non facit (25), qui id agit, ne adversarius ejus copiam sui habeat. Ergo latitantis bona jubet possideri.

§. 2. Quid, si non latitet, sed absens non defendatur? nonne videtur potestatem sui non facere?

§. 3. Defendi autem videtur, qui per absentiam suam in nullo deteriorem causam adversarii faciat (26).

§. 4. Hæc verba, *defenderetur*, παρατατικῶς (27), id est, *fusius et cum extensione*, scripta sunt : ut neque sufficiat unquam defendisse, si (28) non duret defensio; neque obsit, si nunc offeratur.

De pupillo et furioso.

3. Idem lib. 59. ad Edictum.

Apud Julianum quæritur, si communem rem cum Titio pater pupilli habuerit, et communi dividundo judicio pupillus non defendatur, nihilque erit, cujus nominé propter personam patris condemnatio fieri debeat : utrum venire bona patris oporteat, an vero rei servandæ causa possideantur? Et ait (29) Julianus : Si quidem pater aliquos fructus percepit, aut fecerit rem deteriorem, bona ejus venire possunt: si vero nihil sit, propter quod patris bona veneant, pupilli (30) possideri (31). Marcellus autem notat : Perquam iniquum esse eum qui nihil cum pupillo contraxit, expectare ejus pubertatem. quæ sententia habet rationem : ideoque cum contractus ex (32) persona patris descendat, dicendum erit, non esse exspectandam pupilli pubertatem.

§. 1. Contractum cum pupillo potest dici, et si cum servo (33) ejus contractum sit : competit enim adversus eum de peculio actio.

† Unde probandum est, ex omnibus causis, ex quibus adversus pupillum actio datur, hoc idem servandum.

(1) Id est, rursum. *l.* 7. *infr. h. t.*
(2) Inter vivos.
(3) πάλιν ἐνάγονται. *Eclog.* c. 8.
(4) Post cessionem adquisita.
(5) Vide *l.* 4. *l.* 6. *supr. h. t.*
(6) Cedi bonis non potest, nisi liqueat de debito.
(7) Vel extra judicium, vel in jure confitendo, vel sententia.
(8) Hoc non servatur in Gallia.
(9) Sola voluntate. *l.* 6. *C. h.t.* statutis tamen quibusdam modo prorsus inhonesto fieri solet. de quo vide Albericum, *lib. de statutis in verbo* cessio. Quin Accursius hunc tit. legendum eo modo in cathedra ostendebat teste Dyno et Bartolo *hic*.
(10) Non tamen confessus intelligitur, nisi scriptura vel testibus convictus fuerit. Paul. 5. *sent.* 5. §. 3.
(11) Hoc quoque non servatur in Gallia. vide constitutionem regis Ludovici XII. *art.* 70.
(12) Vel quoquo modo. Paul. *ibid.*
(13) Hoc etiam non est in usu apud Gallos.
(14) Τῶν τοῦ χρεωστοῦ πραγμάτων scil. 7. *Eclog.* 6.
(15) *l.* 4. *in fin. supr. de off. ejus, cui mandata est. l.* 3. *in fin. l.* 10. §. 1. *supr. de adqu. vel amitt. poss.*
(16) Universam sc. *infr. h. t.* hodie secundum mensuram debiti. *Novell.* 53. *c.* 4. *in fin.*
(17) *l.* 6. *l.* 7. *infr. h. t. et infr. de curatore bonis dando.*
(18) *supr. ut in possess. leg.*
(19) *l.* 24. *infr. de reb. auct. jud. l.* 8. *supr. de curat. furios. et supr. de ventre in poss.*
(20) *l.* 4. §. 1. *supr. de damno.*
(21) *Al.* Timetur.
(22) Hoc primum est caput possessionis bonorum ex primo decreto, quo creditores in bona debitorum ire jubentur : alterum, quo possidere et vendere eis licet. *l.* 7. §. 1. *infr. h. t.*
(23) Vide Cicer. *pro Quintio.*
(24) Contumacis hæc est pœna, *l.* 3. *in fin. C. de procurat. l.* 13. §. 3. *C. de judiciis. l.* 2. *in fin. C. ubi in rem actio. l.* 8. *in fin. C. quomodo et quando judex.* vide *lib.* 2. *tit.* 10. 11. *supr.* Goth. Datur hic missio in possessionem omnium bonorum, Jure vero Novellarum pro modo tantum debitæ quantitatis. *Novell.* 53. c. 4. Ans.
(25) Aut ex proposito scil. aut ex occasione.
(26) Deteriorem causam adversarii facit, qui procuratorem ita imperitum mittit, ut neque modum, neque rationem vel formam defendendi alterius teneat : aut qui ad finem usque litem non perducit, ideoque defendi non videtur. §. 4. *infr. h. t. l.* 26. *C. de procur. l.* 29. *supr. de procur.* aut qui ad finem usque litem non perducit. §. 4. *infr. h. t.* Porro, defendere est eadem facere, quæ faceret principalis, si adesset. 8. *Ecl. tit.* περὶ διεκδικητῶν.
(27) παρατατικῶς, fusius, cum extensione, ut *l.* 1. *supr. unde legitimi. l.* 14. *infr. de except. rei jud. l.* 49. *supr. de re jud.* ut alibi, ἐν πλάτει, *l.* 28. *supr. de probat. l.* 13. *infr. de solutionib. l.* 12. §. 2. *infr. ratam rem haberi.* Estque tractatus, figura quæ non solum ad præsens, sed etiam ad futurum tempus refertur.
(28) Durare debet defensio, ut defensio prosit. adde *l.* 10. §. 6. *supr. de in rem verso.*
(29) Et male. *vers. Marcellus. infr. h. t.*
(30) *l.* 5. *infr. de reb. aut. jud.*
(31) Dic ut *infr. h. t. vers. Marcellus autem.*
(32) Contumacia patris pupillo nocet. Ex contracta patris vel majoris potest in pupillum eorum heredem fieri missio.
(33) *l.* 3. §. 2. *supr. de peculio.*

Et facilius erit hoc probandum in servo, qui in rem (1) domini vertit, aut jussu (2), aut si institoria (3) cum eo agi possit.

§. 2. Ego puto: et si cum tutore ejus contractum est, ex qua causa actio in pupillum datur, magis est, ut Edicto locus sit, quasi (4) cum eo contractum sit.

§. 3. Si pupillus heres extiterit (5) alicui, exque ea causa legata debeat: videndum est, an huic Edicto locus sit? magisque est, ut Marcellus scribit, etiam pupilli posse bona possideri (6); esseque in arbitrio hereditariorum creditorum, quid potius eligant: etenim videtur impubes contrahere, cum adiit (7) hereditatem.

4. Paulus lib. 58. ad Edictum.

SEd et is qui miscuit (8) se, contrahere (9) videtur.

5. Ulpianus lib. 59. ad Edictum.

HÆc autem locum habent, quotiens pupillus non defendatur a quocunque sive a tutore, vel curatore: sive habeat tutorem pupillus, sive non habeat. cæterum si (10) existat aliquis qui defendere sit paratus, cessabit rei servandæ causa possessio.

§. 1. Non defendi pupillum constare debet, liquereque Prætori, ut sic permittat bonorum possessionem. Hoc autem constare debet sic (11): Evocandi sunt ad Prætorem tutores pupilli ut defendant: si autem non habet tutores, requirendi cognati vel adfines (12), et si qui alii forte sunt, quos verisimile (13) est defensionem pupilli, pupillæ, non omissuros, vel propter necessitudinem (14), vel propter caritatem (15), vel qua alia ratione: liberti etiam, si qui sunt idonei, evocandi, exquirendaque defensio. Si autem negent (16) se defendere, aut non negent, sed taceant: tunc Prætor possessionem dabit: tamdiu scilicet, quoad non defendatur. si defendi cœperit pupillus vel pupilla, desinet possideri. idem est et in furioso.

§. 2. Ait Prætor: *si is pupillus in suam* (17) *tutelam venerit, eave pupilla viripotens* (18) *fuerit, et recte defendetur: eos, qui bona possident, de possessione decedere jubebo.*

§. 3. *Recte* (19) *defendi* quid sit, videamus: utrum tantum copiam sui facere, et ad suscipiendum judicium paratum esse, an vero et satisdare (20) omnimodo? Et quidem non solum ipsis se defendere volentibus hoc Edictum scriptum est, sed in rem. et *recte defendetur*: hoc est, vel a se, vel ab alio quocunque. sed si alius defendat, erit necessaria (21) satisdatio: si ipse, non puto (22) necessariam satisdationem: ergo oblata defensione dejici poterit Interdicto reddito.

De creditore conditionali. 1. *De absente.* 2. *De captivo.*

6. Paulus lib. 50. (57) ad Edictum.

IN possessionem mitti solet (23) creditor (24) si sub conditione ei pecunia promissa sit.

§. 1. Cum dicitur, *Et ejus cujus bona possessa sunt a creditoribus, veneant, præterquam pupilli ejus, qui* (25) *Reipublicæ causa sine dolo malo abfuit*: intelligimus, ejus qui dolo malo abfuerit, posse venire.

§. 2. Si ab hostibus quis (26) captus (27) sit, creditores ejus in possessionem mittendi sunt: ut tamen non statim bonorum venditio permittatur, sed interim (28) bonis curator detur (29).

De creditoribus non alendis. 1. *De latitatione Edictum.* 2. *De fraudatione.* 3. *De non latitante.* 4. *Quid sit latitare.* 9. *De furioso.* 12. *De prodigo et cæteris, qui curatorum ope juvantur.* 13. *Quid sit latitare. De fraudatione.* 14. *De obligatione in diem, vel conditionali, vel cui obstat exceptio.* 15. *De peculio.* 16. *De actione in rem.* 17. *De absente.* 18. *De petitione hereditatis.*

7. Ulpianus lib. 59. ad Edictum.

FUlcinius existimat, creditores rei servandæ causa missos in possessionem, ex his rebus ali non (30) debere.

§. 1. Prætor ait: *Qui* (31) *fraudationis* (32) *causa latitavit, si boni viri* (33) *arbitratu non defendetur* (34), *ejus bona possideri vendique jubebo* (35).

(1) Tunc enim pupillus est locupletior. *l.* 5. *in fin. supr. de in rem verso.*
(2) Imo, tunc non tenetur. *l.* 1. §. 7. *supr. quod jussu.*
(3) *l.* 10. *supr. de institoria.*
(4) Qui cum tutore contrahit, cum pupillo contrahere videtur.
(5) *l.* 11. *supr. de institoria.*
(6) Ita obligatur ex patientia.
(7) Qui adit, aut qui cedit, aut cui ceditur hereditas, contrahere videtur, *l.* 5. §. 2. *infr. de oblig. et act.* Ulp. 19. §. 14. §. 5. *Inst. de oblig. ex quasi contract.*
(8) Immiscet se hereditati filius: adit hereditatem extraneus. rationem prioris sententiæ collige ex *l.* 11. *supr. de lib. et posth.*
(9) Contrahere videtur, qui se immiscet. adde *l.* 5. §. *heres. infr. de oblig.* §. *heres.* 5. *Inst. de obligat. ex quasi contractu.*
(10) *l.* 22. *supr. de in jus voc.* *l.* 33. §. 2. *supr. de procurat.* *l.* 4. *in fin. infr. tit. prox. l.* 1. §. 1. *l.* 6. *supr. ubi pupill. l.* 26. *C. de procur.*
(11) Contumacia pupilli citati quemadmodum judici innotescere debeat.
(12) *l.* 6. *supr. ubi pupill. l.* 5. §. 11. *supr. de rebus eor. qui sub tutela.*
(13) De hac præsumptione vide Alciat. 1. *præsumpt.* 22.
(14) Vide Cicer. *pro Quintio.*
(15) Adde *l.* 1. §. 7. *supr. de suspect.* adde Cicer. *pro Quintio.*
(16) Vide Cujac. 22. *obs.* 27.
(17) Id est, pubertatem. *l.* 9. §. 1. *supr. de admin. et peric. tut. l. ult. supr. de jure delib. l.* 50. *supr. de leg.* 3. *Inst. de pupill. subst. in princ.*
(18) *l.* 51. *supr. de leg.* 3. Id est, matura viro, nubilis, *l.* 13. *infr. de verb. sign. l.* 101. *supr. de cond. et demonstr. Inst. de nupt. in pr.*
(19) *l.* 63. *supr. de judiciis.*
(20) Judicatum solvi.
(21) Vide *l.* 110. §. 1. *infr. de reg. jur.*
(22) Puto, dicitur hic ἐπὶ ἀμφιβόλου, ut sit νομίζω, οὐ πέπεισμαι, non enim hoc quasi certus dicit, sed quasi existimans hunc morem judiciorum sine fraude contemni posse: et omnino mens Ulpiani hæc est: Hunc quidem esse morem, ut si post dies 30. quam bona debitoris ex edicto possessa sint, vel post pubertatem, si pupilli bona possessa fuerint, ita tamen ut non minus 30. diebus possessa fuerint, ipse debitor defensionem sui suscipiat, satisdet judicatum solvi stipulatione, sed se putare ipso defendente, non esse necessariam satisdationem: nec male eum, qui obtulit defensionem, nec satisdedit, agere Interdicto, quo jubentur creditores discedere de possessione, licet in ea re non observent judiciorum morem. vide Cujac. 10. *observ.* 29.
(23) Imo, mitti non potest. *l.* 14. *in fin. infr. h. t.*
(24) Conditionalis etiam creditor in possessionem mitti potest.
(25) Vide *l.* 4. *C. de restitut. milit.*
(26) Quis debitor.
(27) *l.* 22. §. 1. *l. ult. in fin. infr. de reb. auct.*
(28) Vide Socin. *reg.* 50.
(29) Ne pereant. *l.* 6. *in fin. supr. de tutelis.* v. *l.* 3. *C. de postlim. revers.*
(30) Missus ex primo decreto in bona, non percipit fructus, *ut hic.* nisi adversarius sit nimium contumax, §. *ult. infr. h. t.* nisi filia, neptis, vidua defuncti, *l. pen. supr. ut in possess. legat.* vel infans mittitur in possessionem ex Carboniano. *l.* 5. §. 3. *supr. de Carbon.*
(31) Vide Ciceronem *oratione pro Quintio.*
(32) Alias non est vere contumax. §. 2. *infr. h. t. l.* 19. *supr. de in jus vocand. l.* 9. *C. de bon. auct. jud. l.* 8. *C. quómodo et quando judex.*
(33) Non judicis. *l.* 18. *infr. judicatum solvi.*
(34) Variis ex causis creditores crediti servandi causa mittuntur in possessionem bonorum omnium debitoris, puta si in jus vocatus non defenditur, *ut hic.* et *l.* 2. *supr. h. t.* postquam nullus mortuo heres extitit, *l.* 6. *C. de bon. auct.* si debitor exilii causa solum vertit, *l.* 13. *infr. h. t.* si jussus satisdare non satisdat, sed latitat. *l.* 5. *infr. de reb. auct. jud.*
(35) Aliter etiam puniri potest. *l. un. in fin. supr. si quis jus dicenti.*

§. 2. Cum hoc Edictum locum habeat, non sufficit latitare: sed et necesse est (1) fraudationis (2) causa id fieri. neque quod fraudationis causa sine latitatione fit, satis est ad possessionem et venditionem: sed oportet fraudationis causa latitare. et est frequentissima hæc causa possessionis: nam in usu latitantium bona possidentur.

§. 3. Si quis possederit bona alicujus quasi latitantis, qui non latitabat, et vendiderit: consequens erit dicere venditionem bonorum secutam nullius momenti esse (3).

§. 4. Quid sit autem latitare, videamus? *Latitare* est (4), non (ut Cicero definit (5)) turpis occultatio sui; potest enim quis latitare non turpi de causa, veluti (6) qui tyranni crudelitatem timet, aut vim hostium, aut domesticas seditiones.

§. 5. Sed is, qui fraudationis causa latitet: non tamen propter (7) creditores. et si hæc latitatio creditores fraudet, in ea tamen erit causa, ne hinc possidere bona ejus possint: quia non hoc animo latitet, ut fraudentur creditores. animus (8) enim latitantis quæritur, quo animo latitet: ut fraudet creditores, an alia ex causa.

§. 6. Quid ergo, si duas causas latitandi habuit, vel plures, inter quas etiam fraudandi creditores? an venditio recte procedat? et puto probandum, si plures causæ sint latitationis, inter quas est et fraudationis causa, nocere debere, posseque hinc bona vendi.

§. 7. Quid, si adversus quosdam occultare se consilium non est, adversus quosdam est? quid dicemus? et rectissime Pomponius scribit, non adversus omnes latitationem exigendam, sed adversus eum (9) quem quis decipere et fraudare latitatione destinat. † Utrum ergo omnes bona ejus vendere possunt, quia latitat, hoc est, etiam hi adversus quos non latitat: quia verum est eum latitare: an vero is solus, adversus quem latitat? Et quidem verum est, eum latitare, et fraudationis causa latitare, et si non adversus me latitet. † Sed illud tractandum (10) Pomponius putat, an adversus me, eumque solum posse hinc venditionem impetrare adversus quem latitetur?

§. 8. Latitare autem est, cum tractu (11) aliquo latere; quemadmodum factitare, frequenter facere.

§. 9. Adeo autem latitatio animum et affectum latitantis (12) se desiderat, ut recté dictum sit, furiosum (13) hinc venditionem pati non posse: quia non se occultat, qui suus (14) non est.

§. 10. Plane si non defendatur furiosus, curatorem ei dandum: aut bona ejus ut possideantur, nominatim (15) permittendum est. Labeo autem scribit, Si non inveniatur curator vel defensor furiosi; sed et si curator datus, eum non defendat: tunc removendum eum, et oportere Prætorem dare curatorem aliquem ex creditoribus, ut non amplius, quam necesse est ex bonis furiosi veneat, eaque servanda Labeo ait, quæ solent servari, cum venter in possessionem mittitur.

§. 11. Plane interdum bona ejus, causa cognita (16), vendenda erunt, si (17) urgeat æs alienum, et dilatio damnum sit allatura creditoribus. Ita autem vendenda, ut quod supersit, furioso detur: quia hominis ejus status et habitus a pupilli conditione non (18) multum abhorret. quod quidem non est sine ratione.

§. 12. Idemque (19) et in prodigo dicendum est, cæterisque qui curatorum ope juvantur: nec enim quisquam proprie latitare eos dixerit.

§. 13. Illud sciendum (20) est, posse quem in eadem civitate esse, et latitare: et in alia civitate [esse], et non latitare. Etenim qui in alia civitate sit, copiamque sui faciat in publico, ibique pareat, an latitet videamus? et hodie hoc jure utimur, ut sive quis eodem loci agat, sive alio, sive peregre [agat], si tamen *occursum* (21) *creditoris* evitet, latitare videatur. Denique eum quoque qui in foro eodem agat, si circa *columnas* (22) *aut stationes* (23) se occultet, videri latitare Veteres responderunt:

(1) Hæc duo sc. quæ sequuntur, latitare scilicet, et fraudationis causa.

(2) Latitare non videtur, qui præsentiam sui non facit, tyrannum, hostes, vel seditiones domesticas metuens. §. 4. *infr. h. t.*

(3) Atqui decretum judicis lusorium esse non oportet. *l.* 75. *infr. de judic.*

(4) Vide §. 8. *infr h. t.*

(5) In oratione *pro Quintio.*

(6) Tyrannum seu tyrannidem qui fugit, turpiter se non occultat. sic exsul non est Ciceroni (*oratione pro domo sua*) qui cum de eo tribuni plebis promulgarent, eique imperium abrogarent, adesse propter iniquitatem Cinnani temporis noluit.

(7) Id enim requiritur. §. 13. *infr. h. t. l.* 36. *infr. titul. seq.*

(8) Adde *l.* 53. *infr. de furt.*

(9) Idem est in viro respectu uxoris, *l.* 18. §. 1. *supr. soluto.* et in socio respectu socii. §. *penult. Inst. de societate.*

(10) *Al.* spectandum.

(11) Etiam non turpiter (utputa, metu seditionis, et hostium, §. 4. *supr. h. t.*) vel quoquo modo vitato occursu creditorum. §. 13. *infr. h. t. l.* 36. *infr. de reb. auct.*

(12) *Al.* occultantis se.

(13) *l.* 5. §. 1. *in fin. supr. h. t. l.* 2. §. 3. *supr. de jure codicill. l.* 124. *in fin. infr. de reg. jur.*

(14) Furiosus, suus non est. de variis causis furoris vide quæ notavi ad *tit. C. de curat. furiosi.*

(15) Id est, tantummodo; nam et alii etiam venditionem patiuntur. Cujac. 10. *obs.* 31.

(16) Causa cognita Judex furiosi bona patitur distrahi, si æs alienum ejus urgeat, vel dilatio damnosa.

(17) *l.* 9. §. 6. *infr. de reb. auct. jud. possid.*

(18) Vide Cuj. 10. *obs.* 31. *in fin.*

(19) Prodigus, furiosus, et si qui curatorum ope juvantur, æquiparantur.

(20) Vide Cuj. *lib.* 1. *obs. c.* 13. et *lib.* 2. *c.* 40. Revard. *lib.* 4. *var. cap.* 7. Brisson. *lib.* 2. *select. cap.* 12. S. L. Emanuel Zoares *lib.* 1. *observ. c.* 21. Mod.

(21) Vide §. 5. *supr. h. t.*

(22) *l.* 36. *infr. de reb. auct. jud. l.* 21. *infr. de oper. public.* De latitandi circa columnas et stationes more D. Ambrosius meminit in *lib. de Tobia*, *cap.* 7. Ille, inquit, gressus debitoris singulos numerat, aucupat deflexus. Iste continuo post columnas (fori scil. Romani, quibus fuit refertum forum Romanum) caput obumbrat. vide Cujac. 1. *obs.* 13. de columnis in foro positis hunc locum intelligit Alciatus, 4. *Parerg.* 27. ad quas plerumque obærati incurrere solerent: unde et hujusmodi homines obæratos columnarios a M. Cœlio apud Ciceronem dici idem censet.

(23) Vel armaria quæ bibliopolæ vel artifices habebant in foro. Acron ad illa verba Horatii, 1. *Serm.* 4. *Nulla taberna meos habeat neque pila libellos.* Sed tamen Alciatus, 4. *Parerg.* 27. et Cujacius legit, *aut stationes*, et ita Sidonius Apollinaris ... *epist. ad Montium.* Alii ne salutarent, fugere post stationes, deinde post columnas. Lucianus *in Anach.* apud Cujacium, 1. *obs.* 13. *in fin.* quod etiam defendit, 2. *observ.* 40. adde Budæum in *Pand.* 14. Brissonius, 2. *selectar. antiquitatum.* 12. stationes legi ... se existimat: ac primum quidem propter consensum omnium codicum: deinde quod in foro Romano *stationes* essent. Sueton. *Nero* 37. 7. Plin. 53 *l. penult. C. de operibus publ. Omnis conventus & thermæ, stationes, omne theatrum.* de Bethle Juvenalis, *Satyra* 1. Mos autem erat (teste Cornuto in Persium. *Satyra* 1.) et tabernarii cupientes, ne pueri impingerent per stationem earum angulos, pingerent supra duos angues, id est, dracones. Ita tabernæ statio adnectitur, *l.* 15. §. 7. *infr. de injur.* et denique constat, *Tabernas* in foro fuisse ex 5. Vitruvii 1. *l.* 32. *supr. de contrah. empt.* Livio 26. 6. Quint. 4. Ibidem etiam argentariorum mensæ. 35. Plin. 4. Plauto *Curculion.* adde quæ de tabernis scripsi ad *l.* 15. §. 7. *infr. de injuriis.*

et posse quem adversus alterum latitare, adversus (1) alterum non. constat autem ut ipse ejus possit bona vendere, adversus quem latitat.

§. 14. Si in diem vel sub conditione debitor latitet: antequam dies vel conditio veniat, non possunt bona ejus venire (2): quid enim interest (3), debitor quis non sit, an nondum (4) conveniri possit. nam et si non sit debitor, idem dicemus. ✝ Idem erit dicendum, et si quis habeat quidem actionem, sed talem (5), quæ per exceptionem repellitur.

§. 15. Si quis actione de peculio, filii vel servi nomine, conveniri possit: si latitet, eo jure utimur ut possint bona ejus possideri et venire, tametsi (6) nihil fuerit in peculio; quia esse potest. et rei judicatæ tempus spectamus, utrum sit, an non sit. et quod teneat actio, etiam si nihil in peculio fuerit.

§. 16. Item (7) videamus, si quis adversus in rem actionem latitet; an bona ejus possideri venumque dari possint? Extat Neratii sententia existimantis bona esse vendenda: [et] hoc rescripto Hadriani continetur: quo jure utimur.

§. 17. Celsus autem sexto respondit, Si fundum, quem petere volo, Titius possideat, neque absens defendatur: commodius se existimare, in fundum (8) possessione mittendum, quam bona ejus possideri. hoc adnotandum est, Celsum consultum non de latitante, sed de absente.

§. 18. Idem Celsus existimat, Si is, a quo hereditatem (9) petere velim, latitat: commodissime fieri posse, ut in possessionem mittat rerum, quas pro herede, vel pro possessore possidet. sed si dolo fecit quominus possideret, bona ejus possidenda et vendenda sunt.

§. 19. Divus quoque Pius in persona ejus, qui hereditatem possidens copiam sui non faciebat, rescripsit, in possessionem rerum hereditariarum adversarium inducendum: in quo rescripto et fructum (10) percipere jussit eum, qui per nimiam contumaciam possessoris hereditatis, ut lucro ejus cedat, in possessionem inductus est rerum hereditariarum.

Si incertum sit an heres sit extaturus.

8. IDEM lib. 60. ad Edictum.

SI diu (11) incertum sit, heres extaturus, necne sit: causa cognita permitti oportebit, bona rei servandæ causa possideri. et si ita res urgeat (12) vel conditio (13), bonum etiam hoc erit concedendum, ut curator constituatur:

Si ex heredibus unus deliberat, alter repudiat.

9. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

UNus (14) ex creditoribus.

§. 1. Si alter ex heredibus intra tempora sibi præstituta (15) deliberet adire hereditatem, alter vero neget se aditurum: videndum est quid creditoribus agendum sit? Et placet, interim eos in possessionem mittendos custodiæ causa, donec appareat, is qui deliberat, utrum adgnoscat partem suam, an non adgnoscat.

De pupillo.

10. ULPIANUS lib. 81. ad Edictum.

SI pupillus (16) præsens sit, tutorem (17) autem non habeat: pro absente habendus est.

De eo, quod filiofamilias sub conditione legatum est.

11. PAULUS lib. 8. ad Plautium.

SI filiofamilias legatum vel fideicommissum sub conditione relictum sit, dicendum est, tam ipsum quam patrem (18) in possessionem mittendos esse: quia ambo spem (19) commodi habent.

Effectus missionis.

12. POMPONIUS lib. 23. ad Quintum Mucium.

CUm legatorum vel fideicommissi servandi causa, vel quia damni infecti nobis non caveatur, bona possidere Prætor permittit, vel ventris nomine in possessionem nos mittit: non possidemus. sed (20) magis custodiam (21) rerum et observationem nobis concedit.

De remisso a Præside ad Imperatorem.

De exule ad tempus.

13. PAPINIANUS lib. 14. Responsorum.

AD cognitionem Imperatorum a Præside Provinciæ remissus. et si (22) in cæteris litibus Romæ defendere se non cogitur: tamen in Provincia defendendus est. Nam et exilio temporario puniti, si defensor non existat, bona veneunt.

De creditore prohibito ingredi. 1. *De legato conditionali.* 2. *De creditore conditionali.*

14. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

SI quis creditorem (23) prohibuerit bona debitoris ingredi, datur (24) in eum actio, quanti (25) ea res sit (26).

(1) §. 5. *supr. h. t.*
(2) *l. 9. in fin. C. de bon. auctor. jud.*
(3) Nota regulam.
(4) *l. 50. supr. de peculio.* §. 4. *in fin. Inst. de verbor. oblig.*
(5) Id est, inanem. *l. 7.* §. 8. *supr. de dolo. l. 1.* §. 10. *infr. ad SC. Turpill. l. 112. infr. de reg. jur.*
(6) Imo, si nihil est in peculio servi ejus qui latitat, in bonorum possessionem mitti non possumus. *l. 50. supr. de peculio.*
(7) Vide interpretationem hujus §. in §. *sequenti.*
(8) In fundi possessionem. *Hal.* Porro is sensus est: In actione reali, si reus non latitat, in solam rem petitam fit missio, *ut hic.* si latitat: in omnia bona. §. 16. *supr. h. t.*
(9) Quando petitur hereditas, et possessor latitat, immissio fit in bona hereditaria. adde *l. 20.* §. 1. *supr. de inter.*
(10) Contra possessorem hereditatis fit missio: et si perseverat contumax esse, fructus etiam percipiet is, qui missus erit. et ita restringe *l. 5* §. 2. *supr. ut in possess. legat.* vide Sociu. *reg.* 265. 266 Gothof. Intellectum hujus §. vide apud Leonin. *emendat. lib.* 1. *cap.* 1. *num.* 2. 17. 20. *et* 23. Ans.
(11) *l. 3. supr. de curat. furioso. l. 22.* §. 1. *infr. de reb. auctor.* In defuncti bona fit missio ex primo decreto, et datur bonis curator. Qui tunc citandi sunt? proximo successori. Minus autem 100 diebus alicui non constituet, ut deliberet, heres velit esse, necne. *l. 1. l. 2. supr. de jure delib.*
(12) *l. 23.* §. 2. *in fin. supr. de hered. instit.*
(13) Fingamus enim quædam deberi sub pœna.
(14) Quin et alius non creditor. *l. 2.* §. 4. *infr. de curat. bon.*
(15) Vide *supr. de jure deliberandi.*
(16) *l. 5. infr. titul. prox.*
(17) Præsentem scil. et auctorem. *l. 9.* §. 5. *l. 15. l. 17. supr. de auctor. tutor.*
(18) Ex causa sc. ususfructus, quem habet in bonis adventitiis filii. *l. 8.* §. 3. *C. de bonis quæ liberis.* §. 2. *Inst. per quas personas cuique adquir.*
(19) Spei habenda est ratio. *l. 8.* §. 1. *supr. de contr. empt. l. 7. supr. de heredit. vend. l. spem.* 3. *C. de donat.*
(20) Differentiam observa possessionis et custodiæ, et sic possessoris et custodis.
(21) *l. 5. supr. ut in poss. legat. l. 3. in fin. supr. de adqu. vel amitt. poss.*
(22) Appellans a Præside ad Principem Romæ existentem; non, ut Romæ, ita suæ provinciæ jurisdictionem declinare aliis in caussis poterit.
(23) *Subaudi*, mitti jussum in possessionem.
(24) *l. 1. infr. ne vis fiat ei.*
(25) Id quod interest, æstimatio est ejus, quod debetur: hoc si creditor consequutus sit, etiam ab extraneo liberatur debitor, *l. si quis.* 13. *supr. de re judicata.*
(26) Id est, quantum valet. Zas. *arg. l. 123. infr. de verb. sign.*

§. 1. Sed et si quis legatorum servandorum causa missus in possessionem admissus non est, si (1) legati conditio pendeat, licet possit deficere, æstimetur tamen id quod legatum (2) est: quia interest ejus cautum habere.

§. 2. Creditor autem conditionalis (3) in possessionem non (4) mittitur: quia is mittitur (5) qui potest bona ex Edicto vendere.

De permutatione, datione in solutum, litis æstimatione, stipulatione, donatione.

15. ULPIANUS lib. 6. Fideicommissorum.

IS qui rem permutatam accepit, emptori similis (6) est. Item is qui rem in solutum accepit; vel qui lite æstimata retinuit; vel ex causa stipulationis, non (7) ob liberalitatem (8), est consecutus (9).

TIT. V.

DE REBUS (10) AUCTORITATE JUDICIS POSSIDENDIS [SEU VENDUNDIS].

Ubi fit venditio bonorum.

1. GAJUS lib. 23. ad Edictum provinciale.

VEnire (11) bona ibi oportet, ubi quisque defendi debet: [id est],

2. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

UBi domicilium (12) habet (13);

3. GAJUS lib. 23. ac Edictum provinciale.

AUt ubi quisque contraxerit. † Contractum autem non utique eo loco intelligitur, quo negotium gestum sit: sed (14) quo solvenda est pecunia.

De servo instituto. 1. Si quis defunctum defendat.

4. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

SI servus sub conditione heres institutus sit, aut dubium sit, an is heres liberque futurus sit: non est iniquum postulantibus creditoribus ita (15) decerni, ut, si ante certum tempus is heres non extiterit, proinde (16) omnia observentur, ac si is heres ita institutus non esset. quod plerumque accidit, si sub conditione dandæ alicui pecuniæ heres institutus sit, nec dies adpositus sit. Sed hoc, quantum ad bona, ita observandum. Ceterum libertas ei quandoque competet, et a Prætore conservanda est, etiam si (17) certum sit, neque heredem, neque bonorum possessorem futurum.

§. 1. Si quis tamen heredem se spondendo (18), vel actiones patiendo (19), defunctum defendat, bona defuncti venire non poterunt.

De minore XXV. *annis.*

5. ULPIANUS lib. 60. ad Edictum.

SI minor vigintiquinque annis, qui habet curatores, a curatoribus non defendatur, nec alium defensorem (20) inveniat: bonorum venditionem patitur, etsi non latitet. [licet] non fraudationis causa latitare videtur, qui sui non (21) est idoneus defensor.

De pupillo.

6. PAULUS lib. 58. ad Edictum.

SI non expedierit pupillo hereditatem parentis retinere: Prætor bona defuncti venire permittit, ut quod superaverit (22), pupillo restituatur.

§. 1. Si pupillus antequam (23) abstineret, aliquid gesserit, servandum (24) est: utique si bona fide gessit.

§. 2. Quid ergo, si quibusdam creditoribus solvit (25), deinde bona venierint? Si quæratur an repetitio sit, ex causa id statuendum Julianus ait: ne alterius aut negligentia (26), aut cupiditas, huic qui diligens fuit, noceat. quod si utroque instante (27) tibi gratificatus tutor solvit, æquum esse aut prius eandem portionem mihi quæri, aut communicandum quod accepisti: et hoc Julianus ait. † Apparet autem loqui eum, si ex bonis paternis solutum sit. † Quid ergo, si aliunde pupillus solverit? reddi ei debebit, necne? et utrum a creditore, an ex hereditate? Scævola noster ait, si aliquid sit in bonis, deducendum ex hereditate solidum, exemplo ejus qui gessit negotia. Sed si nihil sit in bonis, non esse iniquum adversus creditorem dandam repetitionem, quasi indebiti soluti.

De hereditario ære alieno.

7. GAJUS lib. 23. ad Edictum Provinciale.

HEreditarium (28) æs alienum intelligitur etiam id, de quo cum defuncto agi non potuit: veluti, quod is cum moreretur, daturum se promisisset. † Item quod is qui pro defuncto fidejussit, post mortem ejus solvit.

De usufructu. 1. De fructibus. De locatione vel venditione.

8. ULPIANUS lib. 61. ad Edictum.

IN venditionem bonorum (29) etiam ususfructus veniat, quia appellatione (30) domini fructuarius quoque continetur (31).

(1) Id est, quamvis. *Alberic.*

(2) Ac si esset pure relictus. An totum, an dubius tantum eventus æstimabitur? adversus eum, qui dolo fecit, totum æstimabitur. Bart. *arg. l.* 3. §. 11. *infr. de tab. exhib.*

(3) *l.* 7. §. 14. *supr. h. t.*

(4) Imo mittitur, *l.* 6. *supr. h. t.* de quo vide Cujac. 10. *observ.* 32.

(5) Quia debitum non solvitur: aliud in conditionalibus legatariis. *l. ult. supr. ut in possess. legatorum.*

(6) Vide *l. ult. supr. de rer. permut.*

(7) Hic enim non est emptor, sed donatarius rem ex causa lucrativa habet.

(8) Ideoque is, qui dedit, evictionis nomine non tenetur. *l.* 62. *supr. de ædil.*

(9) *l.* 1. *C. de jur. dot.*

(10) Seu bonis, *Lib.* 7. *C.* 72.

(11) Id est, pati oportet vendi bona.

(12) Civem facit origo, allectio, adoptio, manumissio. vid. *l.* 7. *C. de incolis.*

(13) Imo, ubi bona sita sunt, *l.* 12. §. *pen. infr. h. t.* solve, Distractio, ubi fundus situs est, fieri debet, ut tantum bona distrahantur: in loco domicilii debitoris peti potest.

(14) *l.* 3. *in fin. supr. de act. empt. l.* 21. *infr. de obligationib. et actionib.*

(15) Vide *l.* 28. §. 2. *supr. de hered. instit. l.* 1. *infr. de curatore bonis dando.*

(16) Adde *l.* 5. *l.* 6. *C. h. t.*

(17) *l.* 14. *infr. de manum. testam.*

(18) Respondendo. *Hal.* vid. *l.* 1. *infr. de curat. bon. dand.*

(19) *l.* 5. *supr. tit. prox.*

(20) Atqui judex ei defensorem dare cogitur.

(21) Adde *l.* 10. *in fin. supr. tit. prox.*

(22) *l.* 45. §. 12. *infr. de jure fisci.*

(23) *l.* 44. *supr. de adquir. vel omitt. hered.*

(24) *l.* 24. *infr. quæ in fraudem.*

(25) Tutor scilic. idque ex bonis paternis pupilli.

(26) Aut potius diligentia nimia, seu gratificatio. *Goth.* V. *l.* 24. *infr. quæ in fraud. creditorum.* Ans.

(27) Alias non potest.

(28) *l.* 40. *infr. de oblig. et act.*

(29) *l.* 49. *infr. de verb. sign.*

(30) Fructuarius domini appellatione continetur, hoc est, in plerisque causis fructuarius pro domino habetur, *ut hic.* ut in Edicto de possessionibus dandis, his verbis, Dominum detrudere non placet. Cicer. *pro Quinctio.*

(31) *l.* 4. *supr. de usufruct.* Imo non continetur. *l.* 43. *in fin. infr. de furtis.*

§. 1. Si quis fructus ex prædio debitoris capi poterit, hunc creditor, qui in possessionem prædii missus est, vendere (1) vel locare (2) debet (3). Sed hoc ita demum, si ante neque venierit, neque (4) locatus erit. nam si jam a debitore vel locatus erat, vel venierat, servabit (5) Prætor venditionem et locationem a debitore factam, et si minoris distractum est, vel locatum: nisi (6) si in fraudem creditorum hoc fiat; tunc enim Prætor arbitrium dat creditoribus, ut ex integro locationem vel venditionem faciant.

§. 2. De cæterarum quoque rerum fructibus idem erit dicendum: ut si qui locari possint, locentur: puta mercedes servorum vel jumentorum, cæterorumque quæ possunt locari.

§. 3. De tempore locationis nihil Prætor locutus est: et ideo liberum arbitrium creditoribus datum videtur, quanto tempore locent: quemadmodum illud est in arbitrio eorum, vendant vel locent: scilicet sine dolo malo. ex culpa (7) autem rei non fiunt.

§. 4. Si unus sit qui possideat bona, expeditum erit de locatione. Quod si non unus, sed plures sint, quis eorum debeat locare vel vendere, quæritur? Et si quidem convenit inter eos, expeditissimum est: nam et omnes possunt locare, et uni hoc negotium dare. si vero non convenit, tunc dicendum est, Prætorem causa cognita eligere debere, qui locet vel vendat.

Edictum de fructibus, et impensis, et deterioratione,
1. *Et ejus interpretatione.*

9. Idem lib. 62. ad Edictum.

PRætor ait: *Si quis cum in possessione bonorum esset, quod eo nomine fructus ceperit, ei ad quem ea res pertinet, non restituat: sive quod impensæ* (8) *sine dolo malo fecerit, ei non præstabitur: sive dolo malo ejus deterior causa possessionis facta esse dicetur: de ea re judicium in factum* (9) *dabo.*

§. 1. Quod de fructibus ait, etiam de cæteris, quæcunque ex re debitoris pervenerunt, intelligendum est: et sane debuit hoc ita esse. quid enim, si ex compromisso vel alio casu pœnam (10) consecutus est? nam eam pœnam, quam consecutus est, præstare debet.

§. 2. Quod ait (11) Prætor: *Sive quod impensæ* (12) [*nomine*] *sine dolo* [*malo*] *fecit, ei non præstabitur:* hoc eo spectat, ut si quid ipse erogavit creditor, si modo sine dolo malo erogavit, hoc ei præstetur: sufficit igitur sine dolo erogasse, etiam (13) si nihil profuit erogatio ejus rei debitori.

§. 3. His verbis, *ad quem ea res pertinet* (14), etiam curator (15) bonis distrahendis datus continebitur (16), et ipse debitor, si contigerit ne bona ejus veneant. Et ipsi itaque (17) creditori adversus hos dabitur actio, quos enumeravimus, sive quid in fructibus percipiendis erogavit sive in familia alenda curandave, prædiis fulciendis vel reficiendis, vel damno infecto promittendo, vel servo noxali judicio defenso: si modo (18) non magis eum expedit dedere, quam retinere. quod si dedere expedit, consequens erit repetere eum [non] debere.

§. 4. Generaliter etiam dicendum est, *quicquid impendit in rem, si modo sine dolo malo impendit, repetere eum posse:* nam negotiorum gestorum agere non magis potest, quam si socius commune ædificium fulsit (19): quia hic quoque creditor commune non (20) alienum negotium gessisse videtur.

§. 5. Est præterea quæsitum, si deteriora prædia facta fuerint sine dolo malo creditoris, vel jura eorum amissa vel ædificia diruta, vel exusta (21); item familiæ pecorumque acta cura non sit, aut possessio alii tradita, sine dolo tamen malo: an teneatur? Et apparet eum non teneri: quia dolo malo caret. eritque melior ejus (22) conditio, quam in pignore creditoris, qui non tantum dolum malum, verum culpam quoque debet. † Eadem causa est curatoris bonorum: nam et is tenetur, ut creditores.

§. 6. In eum quoque, qui neque locavit (23) fructum prædii, neque vendidit, in factum actionem dat Prætor: et in hoc condemnabitur, quanto minus propter hoc perceptum est, quia neque vendidit, neque locavit. † Cæterum (24) si tantum perceptum est, quantum perciperetur, si locatus vel distractus fructus esset: nihil ei imputabitur. † Præstat autem per id tantum temporis, quo in possessionem fuit, vel ipse, vel jussu ejus alius, quoad inde de possessione discessum est. nam neque hoc imputatur creditori, cur in possessionem non venerit: neque illud, cur de possessione decesserit (25): cum voluntarium et suum (26) potius negotium creditor gerat.

† Æstimatio autem fit, quantum interest ejus qui experitur.

§. 7. Hæ actiones neque temporariæ sunt: et tam heredibus, quam in heredes dabuntur, cæterosque successores.

§. 8. Si possessionis causa deterior facta esse dicetur do-

(1) Vide *l.* 5. §. 22. *supr. ut in poss. legat.*
(2) *l.* 9. §. 6. *infr. h. t.*
(3) Quamvis ad creditorem nihil pertineat in fundo immisso: non debet tamen fundum negligere. *Zas. hic. num.* 3.
(4) Missus in possessionem, locationi a debitore factæ stare cogitur.
(5) Creditor tenetur stare colono, imo non cogitur, *l.* 9. *C. de loc.* solve: Qui mittitur, minus juris habet quam emptor.
(6) Locatio in fraudem creditorum facta rescindi potest.
(7) *l.* 9. §. 2. *infr. h. t.* vid. Molinæum 1. *consuet.* §. 6. *gl.* 7. *n.* 12.
(8) *l.* 15. §. 34. *supr. de damno.*
(9) *l.* 14. *in fin. infr. h. t.*
(10) Vide quæ scripsi ad *l.* 11. *C. de vectigal.*
(11) *in pr. supr. h. t.*
(12) Erogando, litigando, negotium gerendo. §. 4. *infr. h. t.*
(13) Impensæ sine dolo factæ, etiam si non sint utiles, repeti possunt. Fallit hoc in eo, qui pignus habet ex conventione, *l.* 8. *supr. de pign.* vel rem pupilli, *l.* 6. *l.* 37. *supr. de negot.* civitatis. *l.* 27. *supr. de reb. cred.* et Ecclesiæ, *Nov.* 7. *c.* 1. *Nov.* 120. *c.* 6. 7.
(14) De hac formula, vide *l.* 19. *supr. de adopt. l.* 53. *infr. de obl. l.* 70. *in fin. l.* 181. *infr. de verb. sign.*
(15) Res ad nos pertinent, non tantum dominii sed curæ ratione.
(16) Creditor missus in possessionem fundi, soluto debito, ipsi debitori petenti, vel curatori bonorum, fructus ex fundo perceptos restituere debet.
(17) Correlativorum ex uno alterius æquitas relucet. adde *l.* 2. *in fin. supr. de negot.*
(18) Utiliter curator non gerit, qui mavult damni æstimationem præstare, quam animal, fortassis vile, quod alteri nocuit, dedere.
(19) Qua igitur actione aget? in factum.
(20) Commune quod est, dicitur aliqua parte meum. adde §. 6. *infr. h. t.*
(21) Nota casum, in quo quis non tenetur de incendio ex culpa levi dato.
(22) Creditor pignoratitius dolum et culpam levem præstat. Curator vero immissus in bona, de dolo et lata culpa tantum tenetur.
(23) *l.* 8. §. 1. 2. *supr. h. t.*
(24) Interesse ubi cessat, ibi non datur actio. Hæc exceptio, *tua non interest*, excludit actionem, et impedit litis ingressum. *l.* 47. *supr. de negot. l.* 8. §. 6. *supr. mandati. l.* 32. *supr. locat.*
(25) Animo etiam, non tantum corpore; et sic animo retinetur etiam detentio.
(26) §. 4. *supr. h. t.*

lo (1) ejus, qui in possessionem missus sit: actio in eum ex dolo datur. quæ neque post annum, neque in heredes cæterosque successores dabitur: cum (2) ex delicto oriatur, pœnæque nomine concipiatur:

10. Paulus lib. 59. ad Edictum.

NIsi quatenus ad eum pervenit.

11. Ulpianus lib. 62. ad Edictum.

HEredi autem dabitur: quia et rei (3) continet persecutionem.

An postulatio minus aliis prosit. 1. *De loco.* 2. *Si possideri non possit.*

12. Paulus lib. 59. ad Edictum.

DUm unus ex creditoribus postulat in bona debitoris se mitti: quæritur, utrum solus is qui petit, possidere potest? an cum unus petit, et Prætor permisit, omnibus creditoribus aditus sit? et commodius dicitur, cum Prætor permiserit, non (4) tam personæ solius petentis, quam (5) creditoribus, et in (6) rem permissum videri: quod et Labeo putat. Nec videtur libera persona adquirere alii: quia nec sibi quicquam adquirit, cui Prætor permittit: sed (7) aliquid ex ordine facit: et ideo cæteris quoque prodest (8). † Plane si is postulaverit, qui creditor non est: minime dicendum est, vel eum qui creditor est, possidere posse: quia nihil egit talis postulatio. † Aliter atque si creditor, cui permissum est possidere, postea recipit debitum suum: cæteri enim poterunt peragere bonorum venditionem.

§. 1. Is qui possidere jubetur, eo (9) loco jussus videtur, cujus cura ad jubentem pertinet.

§. 2. Si propter (10) naturam (11) rei, veluti si prædium inundatum sit, aut propter latronum potentiam, non potest possideri: recte (12) dicitur non esse quod possideatur.

13. Gajus lib. 23. ad Edictum Provinciale.

QUamvis possessa non sint bona, quia forte nihil fuerit quod possideatur (13), aut sine controversia non possideatur: creditor qui in possessionem missus est, perinde habetur, ac si etiam possessa bona fuissent (14).

Si actiones perituræ sunt. 1. *De eo quod restituendum est a creditore.*

14. Paulus lib. 59. ad Edictum.

CReditore in possessionem rerum debitoris misso, curator constitui debet, si (15) quædam actiones (16) perituræ sunt (17).

§. 1. Datur in creditorem actio, qui in possessionem missus est, de eo quod ex bonis debitoris ad eum pervenit: si nondum sit aliquid consecutus, actiones suas præstabit. datur autem in factum actio adversus eum: et omne (18) quod in actionem negotiorum gestorum veniret, si posset agi, restituendum a creditore.

De instrumentorum descriptione, recognitione, dispunctione.

15. Ulpianus [lib. 62. ad Edictum].

CUm plures creditores in possessionem rerum debitoris mittantur, nec (19) corrumpantur rationes, uni (20) hoc negotium a creditoribus esse dandum, quem major pars creditorum elegerit (21). [Ego] puto creditoribus instrumentorum etiam ἀναγραφὴν, id est, *descriptionem*, facere (22), non ut describant ipsa (23) corpora instrumentorum, sed quot sint, de qua re sint, subnotent sibi, et quasi inventarium faciant: quod etiam universorum (24) facere eis erit permittendum. † Præterea nonnunquam Prætor (25) causa cognita, etiam (26) describere aliquid ex instrumentis creditoribus debebit permittere, si qua idonea causa interveniat.

§. 1. Utrum semel, an etiam sæpius recognitio, dispunctio concedenda sit creditoribus, videamus? Et ait Labeo, amplius quam (27) semel non esse [concedendam]: si quis tamen (inquit) juraverit non calumniæ causa se postulare, neque habere quæ dispunxerit, iterum ei faciendam potestatem ait, nec amplius (28) quam bis.

Quis præferatur in emptione bonorum debitoris ejusve bonis emendis.

16. Gajus lib. 24. ad Edictum provinciale.

CUm (29) bona veneunt debitoris, in comparationem extranei, et ejus (30) qui creditor cognatusve sit, potior (31) habetur creditor cognatusve: magis (32) ta-

(1) Dolus, delicti species est, *ut hic. et Infr. h. t. in fin.*

(2) Actiones ex delictis in heredes et cæteros successores non dantur, nisi quatenus ad eos pervenit.

(3) Quæ rei persecutionem continent, actiones heredi dantur. *l.* 4. *in fin. supr. de damno. l.* 84. *supr. ad leg. Falcid.*

(4) Quod ob rem conceditur, non dicitur ob personam concedi.

(5) Pignus prætorium in rem est: ex causa judicati in personam. *l.* 6. §. 7. *infr. quæ in fraudem cred. l.* 10. *C. de bon. auct. jud. l.* 15. §. 15. *supr. de damno. l.* 5. §. 3. *supr. ut in poss. legat.*

(6) Uno creditorum misso, omnes alii creditores immissi intelliguntur. cujus regulæ vide octo limitationes apud Zas. *hic.*

(7) Qui per occasionem alteri commodum parat, non dicitur quidquam ei adquirere.

(8) *l. ult. C. h. t. l.* 5. §. 2. *supr. ut in poss. l.* 15. §. 15. *supr. de damno.*

(9) *l.* 2. *supr. h. t.* vide quæ notavi ad *l.* 15. §. 1. *supr. de re jud.* Decretum de immittendo non extenditur ad bona debitoris extra territorium; nec enim jurisdictiones sunt turbandæ.

(10) Possideri non possunt, quæ non extant. Paria sunt, rem non posse reperiri, et non posse possideri.

(11) Id est, eventum qui rei accedit.

(12) Imo male: id enim possidemus. *l.* 30. §. 3. *supr. de adq. vel amitt. possess.*

(13) Impeditus immitti, pro immisso habetur.

(14) Cessante ideoque impedimento potest ea bona ingredi.

(15) Alias curator non daretur.

(16) Curator bonorum actiones movere potest.

(17) Ut ea sunt, quæ in nominibus consistunt.

(18) Excepta culpa levi, quæ venit in actionem negotiorum gestorum, *l.* 11. *supr. de negot.* hic non venit. *l.* 9. §. 5. *supr. h. t.*

(19) Mittuntur, ne corrumpantur. *Hal.* adde *l. ult. supr. de fide instrum.*

(20) *l.* 9. *supr. quibus ex caus in poss.*

(21) Elegerat puto: et ἀναγραφὴν se facere instrumentorum, non ut describantur etc. *Hal.*

(22) *Lege*, permitti facere.

(23) Tota instrumenta.

(24) Id est, non tantum instrumentorum, sed etiam rerum.

(25) Vide quæ notavi ad *l. pen. supr. de interrog.*

(26) *l.* 5. *supr. famil. l.* 48. *supr. de act. empt.*

(27) Adde *l. ultim.* §. 13. *in fin. C. de jur. delib.*

(28) Imo semper. *l.* 7. *in fin. supr. de edend.*

(29) In vulgata et Haloandri lectione hic incipit Titulus *de Privilegus Creditorum.* vide Fabr. 5. *conject.* 15. Goth. Vid. tamen Anton. Augustin. *lib.* 3. *emendat. cap.* 1. Ans.

(30) In licitatione possunt etiam concurrere creditores, *ut hic. et l.* 2. *C. si in causa judicati.*

(31) Jus προτιμήσεως propinquis et sociis non competit, *l. dudum.* 14. *C. de contrah. empt.* nisi in actione bonorum, *ut hic* vel ex conventione, *l. qui Romæ.* 122. §. *coheredes.* 3. *infr. de verborum obligat.*

(32) Cognatus creditor ut extraneo, ita et cognato, non creditori, in bonis debitoris emendis præfertur. Eadem ratione creditori extraneo cognatus creditor præfertur: et ex cognatis æque creditoribus is cui major pecunia debetur, *ut hic.* adde *l.* 60. *supr. de pact.* de jure προτιμήσεως dixi ad Novell, Frederici *de jure protimiseos.*

men creditor, quam cognatus (1): et inter creditores potior is, cui major (2) pecunia debebitur.

De privilegio funerariæ et dotis.

17. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

QUæsitum est, utrum ita demum privilegium habet funeraria (3), si is, cujus bona veneunt, funeratus sit: an etiam si proponas alium esse funeratum? et hoc jure utimur (4) *ut quicunque sit funeratus*, (id est, sive is cujus de bonis agitur, sive quid is (5) debuit, quod reddere eum, si viveret, funeraria actione cogi oporteret) *privilegio* (6) *locus sit.* ✝ Parvique referre dicamus, qua actione hic sumptus repetatur, funeraria, an familiæ herciscundæ (7), an qua alia? dummodo sumptus funeris causa factus sit. ✝ Quacunque igitur actione ob funeris sumptum utatur: etiam funerariam ei competere. Quare si in stipulatum (8) funeris impensa deducta est, dicendum est, locum esse privilegio, si modo quis non abjiciendi (9) privilegii causa stipulatus est.

§. 1. Si sponsa dedit dotem, et nuptiis (10) renunciatum (11) est: tametsi ipsa dotem condicit, tamen æquum est hanc (12) ad privilegium admitti, licet nullum matrimonium contractum est. ✝ Idem puto dicendum, etiamsi minor duodecim annis in domum quasi uxor deducta (13) sit, licet nondum (14) uxor sit.

18. PAULUS lib. 60. ad Edictum.

INterest (15) enim Reipublicæ et hanc solidum (16) consequi, ut ætate permittente nubere possit.

1. *De tutore vel curatore, et de privilegiis pupillorum adultorum et similium successorum adversus tutores, curatores et similes.*

19. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

DAbimusque ex his causis ipsi mulieri privilegium.

§. 1. Si (17) quis, cum (18) tutor non esset, pro tutore negotia gessit: privilegio locum esse manifestum est. nec interest, ipse debeat, qui gessit, sive heres ejus, cæterique successores (19). ipse autem pupillus habet privilegium, sed ejus successores (20) non (21) habent. ✝ Sed æquissimum erit cæteris quoque, quibus curatores quasi debilibus (22) vel prodigis dantur,

20. PAULUS lib. 60. ad Edictum,

VEl surdo, muto;

21. GAJUS lib. 24. ad Edictum provinciale.

VEl fatuo (23),

De curatore bonis dato.

22. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

IDem privilegium competere.

§. 1. Sed si bonis (24) curator datus sit, vel absentis, vel ab hostibus (25) capti, vel dum (26) deliberant scripti heredes de adeunda hereditate, non (27) oportebit privilegium dari: non enim in eadem causa est (28).

De eo, qui negotium impuberis gessit.

23. PAULUS lib. 60. ad Edictum.

SI negotium impuberis aliquis ex (29) officio amicitiæ gesserit, debet bonis ejus venditis privilegium pupillo conservari. et ita accepi.

De curatore ventri dato. 1. *De credito ob restitutionem ædificiorum, et de privilegio creditoris, qui ad rem restituendam, aut redemptori domino mandante credidit.* 2. *De mensulariis.* 3. *De his, quorum pecunia ad creditores privilegiarios pervenit.*

24. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

SI ventri (30) curator datus sit, nec partus editus, privilegium cessabit.

§. 1. Divus Marcus (31) ita edixit: *Creditor qui ob restitutionem* (32) *ædificiorum crediderit, in* (33) *pecunia, quæ credita erit, privilegium exigendi habebit:* quod ad eum (34) quoque pertinet, qui redemptori domino mandante, pecuniam subministravit.

§. 2. In bonis mensularii (35) vendendis, post (36) privilegia (37) potiorem eorum causam esse placuit, qui pecunias apud mensam, fidem publicam secuti, deposuerunt (38). Sed enim qui depositis nummis usuras a men-

(1) Vide *l.* 14. *C. de contrah. empt.*
(2) *l.* 8. *supr. de pact. l.* 14. *supr. deposit.*
(3) Actio sc. qua repetuntur sumptus funeris. *l.* 12. §. 2. *l.* 14. §. 6. *Supr. de relig.*
(4) Privilegia interpretationem extensivam a communi usu, consuetudine et praxi recipere, hinc colligunt.
(5) Puta pater pro filio, *l.* 21. *Supr. de relig.* dominus pro servo. *l.* 31. §. 1. *Supr. de relig.*
(6) Ut præponatur omnibus personalibus actionibus anterioribus. *l.* 45. *supr. de relig.* An et expressis? an doti? sic existimo. *d. l.* 45.
(7) Ut eo casu, qui expensas fecit, præferatur coheredibus.
(8) Stipulatio naturam contractus, cui inscritur, assumit. *l.* 45. *supr. de relig.*
(9) Amittendi.
(10) Sponsalia extensive dici nuptias, hinc colligunt.
(11) Ut *l.* 10. *supr. de sponsalibus.*
(12) *l.* 74. *supr. de jure dot.*
(13) Vide quæ de in domum deductione scripsi ad *l.* 15. *supr. de condit. et demonstr.*
(14) Hæc verba ne intelligas, quasi uxor non sit nisi deducta: sed ita, uxorem non dici, quæ 12 annis minor sit, *l.* 9. *supr. de sponsalibus.* v. quæ notavi ad *l.* 15. *supr. de cond. et dem.*
(15) V. *l.* 2. *supr. de jure dot.* et sic dos opinata privilegium habet. *l.* 6. *in fin. supr. de condict. causa. l.* 22. *in fin. supr. solut.*
(16) Suam dotem, ita legit Cujac. ad *tit. C. de jure dot.* Errorem creatum putat ex literis S. D. M. quæ utrumque significant.
(17) Pupillus et cæteri quibus (non hi quorum bonis) dantur curatores, in bonis protutoris et curatoris habent personale præstationis privilegium.
(18) *l. ultim. supr. de tutelæ et rationibus.*
(19) Universales scil. vid. *hic.* Ripens. *n.* 12.
(20) *l.* 42 *supr. de admin. et peric. tut.*
(21) Imo habent. *l.* 18. *in fin. l.* 19. *supr. de minor.*
(22) Debilium appellatione prodigos, mutos, vel surdos, non comprehendi ex hac alternativa colligit Ripensis, *hic. num.* 7.
(23) *l.* 15. §. 1. *supr. de curator. furioso.*
(24) *l.* 8. *supr. quibus ex caus. in possess.*
(25) *l.* 6. *in fin. supr. quib. ex caus. in poss.*
(26) Deliberantibus heredibus de adeunda hereditate possunt creditores postulare curatorem bonis dari, quem solutionis gratia conveniant.
(27) Contra curatorem bonorum vel hereditatis jacentis nulla datur prælatio.
(28) Cur? datur bonis, non personæ.
(29) Pupilli in bonis negotiorum gestoris habent exigendi privilegium, *ut hic.* An et tacitæ hypothecæ? negat Accursius.
(30) Venter jus privilegiumque habet in bonis curatoris sui.
(31) V. *l.* 1. *supr. in quib. caus. pign.*
(32) *l.* 25. *supr. de reb. cred. l.* 5. 6. *supr. qui potiores. l.* 1. *supr. de cessione.*
(33) Vide *l.* 25. *supr. de reb. cred.*
(34) V. *d. l.* 1.
(35) *l.* 7. §. *quoties.* 2. *l.* 8. *supr. depos.* Mensarius, τραπεζίτης Glossis. adde Festum. Mensarios ab argentariis distinguit Sigon. 2. *de jure civium.* 1. quod illi publicas, hi privatas rationes conficiant.
(36) Imo ante. *l.* 7. §. 2. *supr. depositi.*
(37) Id est, post privilegiatos.
(38) V. *l.* 7. *in fin. supr. depositi.*

*

sulariis acceperunt, a cæteris creditoribus non separantur (1): et merito: aliud est enim credere, (2) aliud deponere. ✝ Si tamen nummi extent, vindicari eos posse puto a depositariis: et futurum eum (3) qui vindicat, ante privilegia.

§. 3. Eorum ratio prior est creditorum, quorum pecunia ad (4) creditores privilegiarios pervenit (5). *Pervenisse* autem quemadmodum accipimus? utrum si statim profecta est ab inferioribus ad privilegiarios? an vero et si per debitoris personam: hoc est, si ante ei numerata sit, et sic debitoris facta, creditori privilegiario numerata [est]? Quod quidem potest benigne dici, si modo non post aliquod intervallum (6) id factum sit.

De contractu in fraudem creditorum.

25. IDEM lib. 64. ad Edictum.

AIt Prætor: *Quod* (7) *postea contractum erit, quam is, cujus bona venierint, consilium receperit fraudare* (8), *sciente eo qui contraxerit; ne actio eo nomine detur.*

De credito in navem extruendam, vel instruendam, vel emendam.

26. PAULUS lib. 16. brevis Edicti.

QUi in navem (9) extruendam, vel instruendam credidit, vel etiam emendam: privilegium habet.

De eo, qui fideicommissi servandi causa in possessionem missus est.

27. ULPIANUS lib. 1. de Officio Consulis.

SI *magistratus* (10) *fideicommissi* servandi causa in possesionem miserint, dare arbitrum possunt ad (11) ea distrahenda, quæ mora deteriora futura sunt: ita ut pretium ex his redactum apud fideicommissarium in causa depositi sit, donec de fideicommisso, quod ei debetur, constet.

De pupillari substitutione.

28. JAVOLENUS lib. 1. Epistolarum.

PAterfamilias (12) impuberi filio, si ante pubertatem decessisset, substituit heredem: is filius paterna hereditate se abstinuit, ideoque bona patris venierunt: postea filio hereditas obvenit, qua adita decessit. Quæro, cum Prætor in ipsum pupillum, quamvis postea hereditas obvenisset, creditoribus tamen patris actionem non (13) daret (14): an in substitutum creditoribus patris danda sit actio, cum (15) ex bonis paternis, quæ sc. ad creditores (16) missos ad bona pertinent, nihil adquirat: et cum creditores (17) nihil juris in bonis pupilli habuerint, eorumque nihil interfuerit, adiretur necne pupilli hereditas, cum ea bona admissa (18) a substituto hereditate ad creditores non pertinebant? Me illud maxime movet (19), quod præceptoribus tuis placet unum (20) esse testamentum. Respondit, quod Prætor filio, qui a paterna hereditate se abstinet, præstat, ne bonis patris ejus venditis in eum actio detur, tametsi postea ei hereditas obvenit, creditoribus non reddat: idem in substituto filio herede servandum non (21) est: quoniam filii pudori (22) parcitur, ut potius patris quam ejus bona veneant. Itaque in id quod postea ei obvenit, actio creditoribus denegatur: quia id ex adventitio adquisitum est, non per patrem ad eum pervenit. ✝ At cum substitutus filio hereditatem adiit, [postquam (23) pupillus se paternæ miscuerit hereditati]; tunc hereditas et patris et filii una est, et in omni ære alieno, quod aut patris aut filii fuerit, etiam invitus heres obligatur. et quemadmodum liberum ei non est post obligationem, ut non omnimodo, si non defenditur, ipsius bona veneant: ita ne separare quidem æs alienum patris et filii poterit, quo casu efficietur, ut creditoribus in eum actio dari debeat. ✝ Quod si substitutus heres hereditatem non adierit, creditoribus patris in id quod pupillus reliquit, actio dari non debet: quoniam neque pupilli bona venire debent propter æs alienum patris, neque in bonis patris est quod pupillus adquisiit.

De statuis in publico positis.

29. PAULUS lib. 5. ad Legem Juliam et Papiam.

FUfidius (24) refert, *statuas* in publico positas, bonis distractis ejus cujus in honorem positæ sunt, non esse emptoris bonorum ejus: sed aut publicas (25), si ornandi municipii causa positæ sint; aut ejus, cujus in honorem positæ sint; et nullo modo eas detrahi posse.

Si bona negetur jure venisse.

30. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus et Verus Augusti rescripserunt, eos qui bona sua negant jure venisse, præjudicio ex-

(1) Nisi sint minores. *l.* 44. §. 1. *supr. de administr. et peric. tutor.* alias capiens pro pecunia deposita usuras, privilegium prælationis amittit.

(2) Id est, tunc depositum transit in mutuum, ideoque receditur a depositi privilegio. Proinde qui gratis crediderunt, præferendi fœneratoribus erunt. vide Ripens. *hic. num.* 8. 9.

(3) Dominus rei præfertur omnibus creditoribus quantumcunque privilegiatis: et sic rei vindicatio omnes actiones personales et hypothecarias superat. *l.* 5. §. 18. *in fin. supr. de tribut. l.* 38. *supr. de peculio*

(4) *l.* 2. *supr. de cess. bon.*

(5) Destinatione creditoris scil. Quid, si de pecuniæ destinatione non constet? Si statim numerata fuit pecunia primo creditori, secundus præsumetur ea voluntate credidisse, ut ad eum perveniret. *infr. h.t.*

(6) Vide quæ scripsi ad *l.* 1. *C. de repud. vel abstin. hered.*

(7) *l.* 98. §. 1. *infr. de solut.*

(8) Scientes qui contrahunt cum eo qui fraudis fugæque consilium cepit, privilegium non habent.

(9) *l.* 34. *infr. h. t. l.* 25. *supr. de reb. cred.*

(10) Id est, *consul*, ut docet inscriptio.

(11) *l.* 5. §. 22. *vers. quin imo. supr. ut in possess. legat.*

(12) Vide Antonium Fabr. 1. *conject.* 2.

(13) Si pupillus superstes, dum vivit, creditoribus paternis bonorum maternorum causa non tenetur, nec ipsius pupilli heres eorundem bonorum ratione tenebitur. Paternis bonis abstinui quoquo modo? creditoribus ejus non teneor: sed nec is, quem mihi pater pupillariter substituit.

(14) *l.* 4. *C. arbit. tut.*

(15) Sola bona paterna respiciunt creditores paternos: sed substitutus filii nihil hic de paternis attigit, igitur etc.

(16) Tertia ratio decidendi.

(17) Prima ratio dubitandi.

(18) *Al.* omissa.

(19) Quia ab uno una et eadem charta et iisdem testibus præsentibus factum. *l.* 20. *supr. de vulgar. et pupillar.*

(20) Ergo et una hereditas, quam substitutus individue habere debet.

(21) Hæc negatio videtur expungenda propter Legem 42. *supr. de adquir. vel omitt. hered.* idque innuunt etiam verba quæ sequuntur, *ibi actio creditoribus denegatur:* quod Antonius Faber illo loco non admittit.

(22) Nam species erat infamiæ, pati bonorum venditionem. §. 1. *Inst. quib. ex caus. man. non licet.*

(23) Hæc verba, *postquam pupillus se paternæ miscuerit hereditati*, ab imperito interprete addita putat Anton. Faber. 2.*conject.*2.

(24) Fulcinius, *Hal.* Aufidius, *vulg.* Fufidius is est forte, quem Cicero inter Advocatos refert, et ad quem Scaurus tres libros scripsit, 33. Plin. 1. vide Cujac. 1. *obs.* 9. adde *l.* 5. *supr. de auro.*

(25) *l.* 41. *supr. de adquir. rer. l.* 11. §. 1. *infr. quod vi aut clam. l.* 23. *infr. de except.*

periri debere, et frustra (1) Principem desiderare rescindi venditionem.

Si heres suspectus esse dicatur.

31. ULPIANUS lib. 2. de omnibus Tribunalibus.

SI creditores heredem suspectum (2) putent, satisdationem exigere possunt pro suo debito reddendo (3). cujus rei (4) gratia cognoscere Prætorem oportet: nec statim eum satisdationis necessitati subjicere debet: nisi (5) causa (6) cognita constiterit (7) prospici debere his qui suspectum eum postulaverunt.

§. 1. Sed suspectus heres non (8) iisdem modis, quibus suspectus tutor æstimatur: si quidem tutorem non (9) facultates, sed fraudolenta in rebus pupillaribus, sed callida conversatio suspectum commendet; heredem vero solæ facultates (10).

§. 2. Plane in (11) recenti aditæ hereditatis audiendi erunt, qui suspectum postulant: cæterum si probentur passi (12) eum in hereditate morari, nec quicquam possint objicere criminis, quasi dolose versato eo, non debebit (13) post multum temporis ad hanc necessitatem compelli.

§. 3. Quod si [quasi] suspectus satisdare jussus, decreto Prætoris non obtemperaverit, tunc bona hereditatis possidere, venumque dari ex Edicto suo permittere jubebit.

§. 4. Plane si doceatur nihil ex bonis (14) alienasse, nec sit quod ei juste præter paupertatem (15) objiciatur (16): contentus esse Prætor debet, ut jubeat eum nihil minuere.

§. 5. Quod si nec inopia laborantem eum creditores ostendere poterint, injuriarum (17) actione ei tenebuntur.

De privilegiis creditorum.

32. PAULUS (18) libro sing. Regularum.

PRivilegia (19) non (20) ex tempore (21) æstimantur, sed ex causa; et si ejusdem tituli (22) fuerunt, concurrunt, licet diversitates temporis in his fuerint.

De alendo debitore. 1. Si debitor defendatur aut satisdet.

33. ULPIANUS lib. 3. Regularum.

SI pupillus ex contractu suo non defendatur, ideoque bona ejus creditores possidere cœperint: diminutio ex his bonis fieri debet, vescendi (23) pupilli causa.

§. 1. Defendere debitorem sicut antequam bona ejus possiderentur, licet, ita post bonorum quoque possessionem ejus, sive ipse sui (24), sive alius defensionem ejus suscipiat, debet satisdare: ut satisdatione interposita judicium accipiatur, et a possessione discedatur.

De eo, qui in navem fabricandam, vel emendam, vel instruendam, vel quoquo modo credidit; et de eo qui navem vendidit.

34. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

QUod quis navis (25) fabricandæ, [vel emendæ, vel armandæ], vel instruendæ causa, vel quoquo (26) modo crediderit, vel *ob navem venditam petat*, habet privilegium post fiscum (27).

De absente Reipubl. causa.

35. IDEM libro singul. Ad Formulam hypothecariam.

EUm qui in possessionem missus sit ejus, qui Reipublicæ causa abfuit, si apparuerit eum dolo malo Reipublicæ causa abesse: jure in possessione esse placet (28), donec (29) solidum solvatur. † Eum autem qui rerum ejus qui sine dolo malo Reipublicæ causa abfuit, in possessionem missus sit, pignus non contrahere, et ideo discedere oportere de possessione.

De latitatione.

36. ULPIANUS lib. 45. ad Sabinum.

EUm qui circa columnas (30) se occultet, ut creditorem evitet, latitare placet. Nam et eum qui recedit, hoc est (31), [ut] subterfugit, ne secum aliqua actio moveatur, latitare placet. † Tam (32) et qui urbe profugit, utique fraudandi causa: nec [enim] interest, quod attinet ad latitandum, utrum (33) quis profugerit, an vero Romæ agens copiam sui non facit.

De lege Antiochena.

37. PAPINIANUS lib. 10. Responsorum.

ANtiochensium (34) Cœle-Syriæ civitati, quod Lege sua (35) privilegium (36) in bonis defuncti debitoris accepit, jus persequendi pignoris durare (37) constitit.

(1) Frustra petitur ab Imperatore, quod jure communi obtineri potest. *l. unic. vers. nam in suis. C. de Thesaur. lib.* 10. *tit.* 15.

(2) Velut peregrinum, vel extraneum, non idoneum denique. *l.* 7. §. 5. *supr. pro emptore.*

(3) Id est, solvendo, solutione facienda.

(4) Id est, satisdationis interponendæ vel non interponendæ.

(5) Satisdationis onus non evitat, qui modica immobilia possidet.

(6) *l.* 24. §. 4. *supr. soluto.*

(7) *Sub.* Prætori.

(8) Rationem diversitatis vide apud Cujac. 18. *observ.* 39.

(9) Adde *l.* 8. *supr. de suspect.*

(10) Id est, si facultatibus defectus sit.

(11) In recenti aditæ hereditatis est, cum primum aut quasi eo momento, quo adita est hereditas.

(12) Qui cum inope sciens contrahit, de suspecto eo postea frustra conqueritur. dixi ad *l.* 5. *C. de sponsalib.*

(13) *Sub.* heres.

(14) *Sub.* hereditariis.

(15) Pauperi etiam bona alterius administranda committi possunt.

(16) Quis eam probare debeat, v. Alberic. *hic.*

(17) *l.* 5. *in fin. supr. qui satisdare. l.* 19. *infr. de injur.*

(18) Vid. ad hanc legem Ripens.

(19) Personalia, ut mulieris in dote: cujuscunque in deposito. v. *hic* Alberic.

(20) Imo ex tempore æstimantur. *l.* 11. *supr. tit. qui potiores.*

(21) Non ex sola ratione temporis.

(22) Id est, causæ.

(23) *l. ult. infr. h. t.*

(24) *l.* 63. *supr. de judiciis.*

(25) *l.* 26. *supr. h. t.*

(26) Flor. *al.* quoque.

(27) Cur? Fisci privilegium est, inter omnes creditores primum locum tenere. Paul. 5. *sentent.* 12. §. 10. Præfertur antiquioribus etiam privilegiatis in rei persecutoriis, *ut hic.* In pœnalibus autem, *l.* 17. *infr. de jure fisci.* et hypothecis antiquioribus, non præfertur. *l.* 8. *supr. qui potiores.*

(28) Absens dolo non auditur, satisdationem ut bona sua recipiat offerens.

(29) *l.* 11. §. 1. *supr. de pignorib. l.* 38. *supr. famil.*

(30) V. *l.* 7. §. 13. *supr. quibus ex causis in possess.*

(31) Hoc est, qui subterfugit. *Hal.*

(32) Tum et qui. *Hal.*

(33) Evitans occursum creditoris latitare dicitur, sive in codem loco sit, sive in alio.

(34) Antiochia Cœle-Syriæ privilegium habet, ut si debitor ejus vita decesserit, pignora capiat ex bonis ejus, debiti servandi causa, *Basil.* licet de pignore nihil convenerit. *Goth.* Vid. Leonin. *emendat. lib.* 6. *c.* 13. *n.* 1. Joan. a Sande *decis. Fris. lib.* 3. *tit.* 12. *defin.* 1. Ans.

(35) Non beneficio Imperatorio. hinc ratio dubitandi sumitur. atque ita delenda sunt ea quæ veteres ad hanc Legem adnotarunt: civitate scilicet impetrante jus prælationis a Principe, jus pignoris privatis tolli. His adde quæ scripsi ad *l.* 1. §. 3. *infr. de censibus.*

(36) Vide quæ scripsi ad *l.* 2. *C. de jure reipubl. lib.* 11. *tit.* 29. *et l.* 4. *C. de jure et fide hastæ fiscalis lib.* 10. *tit.* 3.

(37) Ratio dubitandi in eo consistit, quod supra dixit, Antiochenses non a principibus, sed a Lege sua privilegium tacitæ hypothecæ in bonis defunctorum habuisse. vide Cujac. 10. *observ.* 35. adde Alciat. 1. *dispunct.* 11.

De concubina, et liberis naturalibus. 1. *De Republica.*

38. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

BOnis venditis excipiuntur concubina et liberi naturales (1).

§. 1. Respublica (2) creditrix omnibus (3) chirographariis creditoribus præfertur.

De alendo debitore. 1. *De captivo.*

39. IDEM lib. 5. Sententiarum.

PUpillus si non defendatur, in possessione creditoribus constitutis: minoribus (4) ex his (5) usque ad pubertatem alimenta (6) præstanda sunt.

§. 1. Ejus qui ab hostibus (7) captus est, bona venire non possunt, quamdiu revertatur.

TIT. VI.

DE (8) SEPARATIONIBUS (9).

De decreto. 1. *De creditoribus hereditariis vel heredis.* 3. *De re obligata.* 4. *De fisco. De municipibus.* 5. *De creditoribus heredis.* 6. *De hereditate fideicommissa.* 7. *De pupillari substitutione.* 8. *De creditoribus defuncti heredis proximi, et ejus qui heredi successit.* 9. *De creditoribus castrensibus et paganis.* 10. *De his qui nomen heredis secuti sunt.* 12. *De commixtione bonorum hereditariorum et heredis.* 13. *Intra quod tempus postulatur separatio.* 14. *Cujus sit hæc notio.* 15. *De his qui nomen heredis secuti sunt.* 17. *De effectu separationis.* 18. *De herede necessario.*

1. ULPIANUS. lib. 64. ad Edictum.

SCiendum est, separationem solere impetrari decreto (10) Prætoris (11).

§. 1. Solet autem separatio permitti creditoribus ex his (12) causis. utputa debitorem quis Seium habuit, hic decessit, heres ei extitit Titius; hic non est (13) solvendo, patitur bonorum venditionem: creditores Seii dicunt bona Seii sufficere sibi, creditores Titii contentos esse debere bonis Titii, et sic quasi duorum fieri bonorum venditionem; fieri enim potest, ut Seius quidem solvendo fuerit, potueritque [satis] creditoribus suis, vel ita semel (14) et si non in assem, in aliquid tamen satisfacere, admissis autem commixtisque creditoribus Titii, minus sint consecuturi, quia ille non est solvendo, aut minus consequantur, quia plures sunt: hic est igitur æquissimum, creditores Seii desiderantes separationem audiri, impetrareque a Prætore, ut separatim quantum (15) cujusque creditoribus præstetur.

§. 2. Ex contrario autem creditores Titii non impetrabunt separationem. nam licet (16) alicui adjiciendo (17) sibi creditorem (18), creditoris sui facere (19) deteriorem conditionem. † At qui [igitur] adiit hereditatem debitoris mei, non faciet meam deteriorem conditionem adeundo: qua (20) licet mihi separationem impetrare. suos vero creditores oneravit, dum adiit hereditatem quæ solvendo non est: nec potuerunt creditores ejus separationem impetrare.

§. 3. Sciendum est autem, *etiamsi obligata* (21) *res esse proponatur ab herede jure pignoris vel hypothecæ, attamen si hereditaria fuit, jure separationis hypothecario* (22) *creditori* (23) *potiorem esse eum, qui separationem impetravit:* et ita Severus et Antoninus rescripserunt.

§. 4. Sed etiam adversus fiscum et municipes (24) impetraretur (25) separatio.

§. 5. Quæsitum est an interdum etiam heredis creditores possunt separationem impetrare, si forte ille in fraudem ipsorum adierit hereditatem? Sed nullum remedium est proditum: sibi enim imputent (26) qui cum tali contraxerunt: nisi si extra ordinem (27) putamus Prætorem adversus calliditatem ejus subvenire, qui talem fraudem commentus est; quod non facile admissum est.

§. 6. Sed si quis (28) suspectam hereditatem dicens, compulsus fuerit adire et restituere hereditatem, deinde non sit (29) cui restituat, ex quibus casibus solet hoc evenire: et ipsi quidem desideranti succurri sibi adversus creditores hereditarios, subveniemus: hoc et D. Pius rescripsit, ut perinde testatoris bona venirent, atque si adita hereditas non fuisset. † Creditoribus quoque hujusmodi heredis desiderantibus, hoc idem præstandum puto, licet ipse non desideravit: ut quasi separatio quædam præstetur.

§. 7. Item videamus, si quis heres parenti extiterit, cum esset impubes, deinde intra pubertatem decesserit, et substituti bona veneant, qui impuberis hereditatem adiit: an patris creditores possint separationem impetrare? Et puto posse: hoc amplius puto, etiam impuberis (30) creditores posse separationem adversus creditores [heredis] ejus impetrare.

§. 8. Secundum hæc videamus, si Primus Secundum

(1) Vide *l.* 8. *supr. de pignorib.*

(2) Vide Cujac. *lib.* 3. *obs.* 24. Ans.

(3) Etiam fisco, vide *l.* 8. *supr. qui potiores.* tempore posteriori: fiscus alioquin nunquam est chirographarius, *l.* 46. §. 3. *infr. de jure fisci.*

(4) Id est, minori ei.

(5) Bonis videlicet, ut *l.* 33. *supr. h. t.*

(6) *l.* 33. *Supr. h. t.*

(7) *l.* 6. §. 2. *supr. quib. ex caus. in possess.*

(8) Separatio bonorum octo ex causis impetratur, de quibus vide hic Accurs. impeditur autem ex septem, de quibus v. Albericum hic.

(9) Bonorum scil. *L.* 7. *C.* 72. heredis et defuncti, quam creditores defuncti adversus creditores heredis postulant. Est alia quæ competit heredi: est et tertia quæ patrono: est et quarta, de qua *lex* 2. *C. h. t.* et quinta, in *l.* 3. §. 4. *vers. proinde. supr. de minorib.*

(10) Separatio petitur officio judicis.

(11) Vel Præsidis. §. 14. *infr. h. t.*

(12) Exceptiones vide in §. 10. §. 11. §. 12. §. 13. *et l.* 2. *infr. h. t.*

(13) *l.* 7. *in fin. C. de bon. auct. jud.*

(14) Id est, ita tandem; ita certe. Zas. 2. *intellect.* 23. non in solidum, ut ait Accursius.

(15) Debitum scil. vel quantum cuique debetur, præstetur, vel legendum est; ut separetur quantum etc.

(16) Imo non licet. *l.* 74. *infr. de regul. jur.*

(17) *Al.* adeundo, *ut infr. h. t.*

(18) *Sub.* nomen.

(19) Adjectio plurium creditorum parit incommodum.

(20) *Al.* qui. *al.* quia.

(21) Hereditaria scil.

(22) Cui res aliqua hereditaria obligata est per heredem defuncti.

(23) Defuncti sc.

(24) Etiam adversus municipes separatio impetrari potest.

(25) *Al.* impetrabitur.

(26) Qui cum alio contrahit, intelligitur ejus conditionem notam habuisse. vid. *l.* 19. *infr. de regul. jur.*

(27) Vel mera æquitate.

(28) Quamvis heres non petat separationem, et nolit separare bona: tamen creditores ea separabunt eo invito et prohibente.

(29) Et sic potest quis jure tertii uti, si tertius eo non utatur.

(30) Impuberem contrahere debitum posse, hinc collige. adde tamen auctore tutore, et necessaria ex causa.

heredem scripserit, Secundus Tertium, et Tertii bona veneant: qui creditores possint separationem impetrare? Et putem, si quidem Primi creditores petant, utique audiendos, et adversus Secundi (1), et adversus Tertii creditores: si vero Secundi creditores petant, adversus Tertii utique eos impetrare posse, adversus Primi autem non posse. In summa, Primi quidem creditores adversus omnes impetrare possunt separationem, Secundi creditores adversus Primi non possunt, adversus Tertii possunt.

§. 9. Si filiifamilias bona (2) veneant, qui castrense peculium habet: an separatio fiat inter castrenses (3) creditores cæterosque videamus? Simul ergo admittentur, dummodo si qui cum eo contraxerunt, antè quam militaret, fortasse debeant separari; quod puto probandum: ergo (4) qui ante contraxerunt, si bona castrensia distrahantur, non possunt venire cum castrensibus creditoribus. ✝ Item si quid in rem patris versum est, forte poterit et creditori contradici, ne castrense peculium inquietet, cum possit potius cum patre experiri (5).

§. 10. Illud (6) sciendum est, eos demum creditores posse impetrare separationem, qui non novandi (7) animo ab herede stipulati sunt. cæterum si eum hoc animo secuti sunt, amiserunt separationis commodum: quippe cum secuti sunt nomen heredis, nec possunt jam se ab eo separare, qui quodammodo eum elegerunt (8). ✝ Sed et si usuras ab eo ea (9) mente, quasi eum eligendo exegerunt: idem erit probandum.

§. 11. Item quæritur, si satis acceperunt ab eo, an impetrent separationem? Et non puto: hi enim secuti sunt eum (10) forte quem movebit. ✝ Quid ergo, si satis idoneum non acceperunt? et sibi imputent (11) cur minus idoneos fidejussores accipiebant.

§. 12. Præterea sciendum est, posteaquam bona hereditaria bonis heredis mixta (12) sunt, non posse impetrari separationem: confusis enim bonis et unitis, separatio impetrari non poterit. ✝ Quid ergo, si prædia extent, vel mancipia, vel pecora, vel aliud quod separari potest? Hic utique poterit impetrari separatio. nec ferendus est qui causatur bona contributa, cum prædia contribui non possint: nisi ita conjunctæ (13) possessiones [sint] et permixtæ propriis, ut impossibilem separationem effecerint; quod quidem perraro contingere potest.

§. 13. Quod (14) dicitur, post multum (15) temporis (16) separationem impetrari non posse, ita erit accipiendum, ut ultra quinquennium, post aditionem numerandum separatio non postuletur.

§. 14. De his autem omnibus an admittenda separatio sit, necne: Prætoris (17) erit vel Præsidis notio, nullius alterius, hoc est, ejus, qui separationem indulturus est.

§. 15. Si quis pignus (18) ab herede acceperit, non est ei concedenda separatio, quasi eum secutus sit: neque enim ferendus est qui qualiter qualiter (19), eligentis tamen mente (20), heredis personam secutus est.

§. 16. Quæsitum est, si forte sint plures creditores, quidam secuti heredem, quidam non secuti; et hi qui heredem secuti non sunt, impetraverint separationem: an eos secum admittant, qui secuti sunt? Et putem, nihil eis prodesse: hos enim cum creditoribus heredis numerandos.

§. 17. Item sciendum est vulgo placere, *creditores quidem heredis, si quid superfuerit* (21) *ex bonis testatoris, posse habere in suum debitum: creditores vero testatoris ex bonis heredis nihil.* Cujus rei ratio illa est: quod qui impetraverint separationem, sibi debeant imputare (22) suam facilitatem, si cum essent bona idonea heredis, illi maluerint, bona potius defuncti sibi separari: heredis autem creditoribus hoc imputari non possit. ✝ At si creditores defuncti desiderent, ut etiam in bonis heredis substituantur, non sunt audiendi: separatio enim quam ipsi petierunt, eos ab istis bonis separavit. Si tamen temere separationem petierunt creditores defuncti, impetrare veniam possunt, justissima (23) scilicet ignorantiæ causa allegata.

§. 18. Ita (24) sciendum est, necessarium heredem servum cum libertate institutum impetrare non posse separationem: scilicet ut si non attigerit bona patroni, in ea causa sit, ut ei, quidquid postea acquisierit, separetur, sed et si quid ei a testatore debetur.

De venditione hereditatis, cæterisque per heredem medio tempore gestis.

2. PAPINIANUS lib. 25. Quæstionum.

AB herede vendita hereditate, separatio frustra desiderabitur: utique si nulla (25) fraudis incurrat suspicio. Nam quæ bona fide medio (26) tempore per heredem gesta sunt, rata conservari solent.

Si debitor fidejussori successerit. 1. De effectu separationis.

3. IDEM lib. 27. Quæstionum.

DEbitor fidejussori heres extitit, ejusque bona venierunt: quamvis obligatio fidejussionis extincta sit,

(1) Sensus est, si bona diversi generis concurrunt, creditores primi adversus secundi: Secundi creditores adversus tertii creditores separationem impetrare possunt.

(2) Peculiaria scilicet.

(3) Vide *l.* 8. *in fin. infr. de castrens.*

(4) Contrarii ab unius decisione, alterius decisio recte sumitur.

(5) Actione ordinaria de in rem verso.

(6) Exceptiones observa, quibus bonorum separatio non petitur.

(7) Creditores qui fidem heredis sunt secuti, vel quia novarunt, vel satis acceperunt, separationem impetrare non possunt. Cessat separatio ob stipulationem animo novandi factam.

(8) *l.* 21. *in fin. supr. quod met. caus.*

(9) Cessat separatio ob usuras acceptas ab herede debitoris. Novare tamen obligationem defuncti creditor non continuo intelligitur, qui usuras ab eo accepit, nisi ea mente usuras accepit, ut novaret.

(10) *Al.* eum fore quem noverunt. Hinc collige: separationem bonorum non peti, ob fidejussorem, vel pignus ab herede acceptum. adde §. 15. *infr. h. t.*

(11) *l.* 10. §. 1. *supr. qui satisdare. l.* 26. §. 2. *supr. mandati. l.* 3. *infr. de fidejussorib.*

(12) Cessat separatio ob immixta bona defuncti cum bonis heredis.

(13) Conjunctionis nimiæ ratione etiam immobilia quodammodo permiscentur.

(14) Cessat separatio ob quinquennii lapsum.

(15) Quinquennium dicitur hic multum tempus.

(16) Post quinquennium separatio non indulgetur.

(17) *in pr. supr. h. t. l.* 2. *C. de bonis auct. jud.*

(18) Cessat separatio, si creditor pignus ab herede debitoris accepit. Cur? pignus ab eo accipiendo, eum secutus videtur.

(19) Qualis qualis electio nocet.

(20) *l. ult. infr. h. t. et d. l.* 2.

(21) *l.* 3. *infr. h. t.*

(22) Adde §. 3. *Instit. quib. mod. re.*

(23) Errans in jure, non potest impetrare restitutionem, nisi justissima causa sit.

(24) *Al.* item.

(25) Cessat separatio, si defuncti heres bona fide hereditatem ejus vendidit: denique ob venditionem rerum hereditariarum factam ab herede sine fraude.

(26) Post aditionem hereditatis, et ante separationem bonorum petitam. *l.* 6. §. 2. *supr. de reb. auct.*

nihilominus separatio impetrabitur petente eo cui fidejussor fuerat obligatus: sive solus sit hereditarius creditor, sive plures. neque enim ratio juris [quæ] causam fidejussoris propter principalem obligationem, quæ major fuit (1), exclusit, damno debet adficere creditorem, qui sibi diligenter prospexerat.

§. 1. Quid ergo, si bonis fidejussoris separatis, solidum ex hereditate stipulator consequi non possit? utrum portio cum cæteris heredis creditoribus ei quærenda erit? an contentus esse debebit bonis, quæ separari maluit? sed cum stipulator iste, non (2) adita fidejussoris a reo hereditate, bonis fidejussoris venditis, in residuum promisceri debitoris creditoribus potuerit: ratio non patitur eum in proposito summoveri.

§. 2. Sed in quolibet (3) alio creditore, qui separationem impetravit, probari commodius est, ut si solidum ex hereditate servari non possit, ita demum aliquid ex bonis heredis ferat, si proprii creditores heredis fuerint dimissi: quod sine dubio admittendum est circa creditores heredis, dimissis hereditariis.

De creditoribus in diem, vel sub conditione.
1. *De legatariis.*
4. Idem lib. 12. Responsorum.

CReditoribus, quibus (4) ex die (5) vel sub conditione debetur (6), et propter hoc nondum pecuniam petere possunt, æque separatio dabitur, quoniam et ipsis cautione communi (7) consuletur.

§. 1. Legatarios (8) autem in ea tantum parte, quæ de bonis servari potuit, habere (9) pignoris causam convenit.

De effectu separationis.
5. Paulus lib. 13. Quæstionum.

SI creditores hereditarii (10) separationem bonorum impetraverunt, et inveniatur non idonea hereditas, heres autem idoneus: non poterunt reverti ad heredem, sed (11) eo quod semel postulaverunt, stare debent. Sed si post impetratam separationem aliquid heres adquisierit, si quidem ex hereditate, admitti debebunt ad id, quod adquisitum est illis, qui separationem impetraverunt. Sed si illis satisfactum fuerit, quod superest, tribuetur propriis heredis creditoribus. † At si ex alia causa heres adquisierit, non admittentur hereditarii creditores. Quod si proprii ad solidum pervenerunt, id quod supererit, tribuendum hereditariis quidam putant, mihi autem id non videtur: cum enim separationem petierunt, recesserunt a persona heredis, et bona secuti sunt, et quasi (12) defuncti bona (13) vendiderunt: quæ augmenta non possunt recipere. † Idemque existimo dicendum, etiamsi circa separationem bonorum decepti, minus consecuti sunt, quam proprii heredis creditores. Proprii autem heredis creditores habent propria ejus bona, et personam, quæ potest, donec vivit, adquirere (14).

De creditoribus testatoris, et legatariis. 1. *De patrono.*
6. Julianus lib. 46. Digestorum.

QUotiens heredis bona solvendo non sunt, non solum creditores testatoris, sed etiam eos (15) quibus legatum fuerit (16), impetrare bonorum separationem æquum est (17): ita ut cum creditoribus solidum adquisitum fuerit, legatariis (18) vel solidum vel portio quæratur.

§. 1. Si liberta heres instituta (19) bonorum possessionem secundum tabulas petiisset ejus qui solvendo non erat: quæsitum est an bona (20) ejus (21) separari ab hereditariis debent? Respondit: non (22) est iniquum succurri patrono, ne oneraretur (23) ære alieno, quod liberta retinendo (24) bonorum possessionem secundum tabulas contraxerit (25).

De his qui judicium dictaverunt heredi.
7. Marcianus lib. 2. Regularum.

QUi judicium (26) dictaverunt (27) heredi, separationem quasi hereditarii possunt impetrare: quia ex necessitate hoc fecerunt.

TIT. VII.
DE CURATORE BONIS (28) DANDO.

De conditione potestativa, 1. *Vel casuali.* 2. *De ære alieno quod ex pœna crescit.*
1. Paulus lib. 57. ad Edictum.

SI quis sub conditione heres institutus est, cogendus est conditioni parere, si potest (29): aut si responderit

(1) Accessorio cum principali confuso accessorium extinguitur. vide *l.* 5. *infr. de fidejuss.* Fidejussore evadente principali, fidefidejussoria obligatio extinguitur, si creditori non sit id incommodum: alias non extinguitur.
(2) Quamvis dicatur obligatio fidejussoris extincta post aditionem, potest tamen impetrari separatio.
(3) Quilibet creditor etiam stricti juris cautionem, seu caveri sibi postulare potest. *Bartol. l.* 4. *infr. h. t.*
(4) *Flor.* Qui.
(5) Creditores conditionales et in diem, cum legatariis separationem impetrant.
(6) *Flor.* debentur.
(7) Legatarii separationem petere possunt.
(8) *l.* 6. *infr. h. t.*
(9) *l.* 1. 2. *C. comm. de legat.* §. 2. *vers. nostro. Inst. de leg.*
(10) Id est, defuncti.
(11) Sed ei. *Hal.*
(12) Id est, quondam defuncti: bona defuncti improprie dicuntur defuncti, quia defunctus habere bona non potest.
(13) Adventitia scilicet et extrinseca: nam homogenea augmenta recipiunt, puta fructus.
(14) Id est, in vivente spes esse potest adquirendi: propterea injuriæ species est pauperem aliquem dicere, vel nominare, cum in eo spes sit ut efficiatur aliquando dives. *Zas.*
(15) *d. l.* 4. *in fin. supr. h. t. l.* 23. *in fin. infr. quæ in fraud. creditor. l.* 5. §. 4. *supr. ut in poss. l.* 22. §. 5. *C. de jure deliberandi.*
(16) Ab auctore defuncti scil. quibus defunctus tenebatur, quasi ex ære alieno.
(17) Vide Paul. 4. *sent.* 1. §. *pen. et ibi Cujac.*
(18) *l.* 40. *infr. de oblig.*
(19) Ab alio quam patrono.
(20) Adquisita scil. post mortem defuncti ab ipsa liberta.
(21) Delata patrono.
(22) Ex contractu nulla laudimia patrono sive domino non deberi, hinc colligunt. vide Fabr. *l.* 1. *C. quando liceat ab emptione.*
(23) Oneretur. *Hal.*
(24) *Al.* petendo.
(25) Heres adeundo contrahere videtur. *l.* 3. *in fin. supr. quib. ex causis in possess.* §. 5. *Inst. de oblig. quæ ex quasi contr.*
(26) *l.* 1. §. 5. *supr. h. t.*
(27) Dictatum judicium intelligitur, cum lis est contestata. *l.* 23 *supr. de judic. l.* 15. *infr. ratam rem haberi.*
(28) Curatorem hic accipe, curatorem bonorum, defuncti sc. *l.* 22. §. 10. *supr. mandati.* nam de curatore dato bonis furiosi, prodigi, et adolescentis dictum est *supr. tit. de curator. furioso.* de curatore dato bonis absentis, vel captivi, *l.* 15. *supr. ex quibus caus. major. l.* 6. *in fin. supr. de tut. l.* 3. *C. de capt.* bonis latitantis, *l. ultim. infr. h. t.* ventri dato, *Supr. de ventre in possess.* vel ex Carboniano, *l.* 1. *in fin. infr. de mun.* filiofamilias hereditatem adquirenti, sine consensu patris, *l. ult.* §. 1. *in fin. C. de bon: quæ liber.* ad exhibendum cibum, potum, similiave, *d. l.* 1. *in fin.* dotem dandam, augendam, mutandam, *l.* 7. *supr. de tutor. vel curator. dat.* Alii sunt curatores ad lites: alii ad negotia absentis administranda: alii etiam ad interpellandam usucapionem. *l.* 1. *in fin. infr. de munerib.*
(29) *l.* 4. *in fin. supr. de reb. auct. jud.*

se non aditurum, etiamsi conditio extiterit; vendenda erunt bona defuncti.

§. 1. Quod si nihil facere potest, curator (1) bonis constituendus erit, aut bona vendenda.

§. 2. Sed si grave æs alienum sit quod ex pœna crescat, per curatorem solvendum æs alienum: sicuti cum venter (2) in possessione sit, aut pupillus heres tutorem non habeat, decerni solet.

De curatore constituendo. 1. *De auctoritate curatoris.* 2. *De pluribus curatoribus.* 3. *De invito.* 4. *De non creditore.* 5. *De tribus curatoribus.*

2. ULPIANUS lib. 65. ad Edictum.

DE curatore constituendo hoc Jure utimur, ut Prætor adeatur, isque curatorem curatoresque constituat ex consensu majoris (3) partis creditorum: vel Præses Provinciæ, si bona distrahenda in Provincia sunt.

§. 1. Quæque per eum eosve qui ita creatus creative essent, acta, facta, gestaque sunt, rata habebuntur. Eisque actiones (4), et in eos, utiles competunt. Et si quem curatores mitterent (5) ad agendum vel defendendum uti jus esset, nec ab eo satis, neque de rato, neque judicatum solvi, nomine ejus, cujus bona veneant, exigetur, sed nomine ipsius curatoris qui eum misit.

§. 2. Si plures autem constituantur curatores, Celsus ait in solidum eos et agere (6) et conveniri, non pro portionibus. † Quod si per regiones fuerint constituti curatores, unus forte rei Italicæ, alius in Provincia, puto regiones eos suas conservare (7) debere.

§. 3. Quæritur, an invitus curator fieri potest? Et Cassius scribit, *neminem invitum* (8) *cogendum fieri bonorum curatorem*: quod verius est. voluntarius itaque quærendus est: nisi et magna necessitate et Imperatoris arbitrio hoc procedat, ut et invitus crearetur.

§. 4. Nec (9) omnimodo creditorem esse oportet eum qui curator constituitur: sed possunt et non creditores.

§. 5. Si tres curatores fuerint, et unus ex his nihil attigerit, an in eum qui nihil tetigit, actio danda est? Et Cassius existimat modum actori non debere constitui, posseque eum cum quo vult experiri: puto Cassii sententiam veriorem. spectandum enim quid redactum est, non quid ad curatorem unum pervenerit. et ita utimur, nisi invitus factus est (10): nam si ita est, dicendum, non eum conveniendum.

3. CELSUS lib. 24. Digestorum.

SI plures ejusdem bonorum curatores (11) facti sunt, in quem eorum vult actor, in solidum ei datur actio (12), tanquam quivis eorum in solidum aget.

De bonis distractis.

4. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus et Verus Augusti rescripserunt: *bonis* (13), *per curatorem* (14) *ex Senatusconsulto distractis*, *nullam actionem* (15) *ex ante gesto fraudatori* (16) *competere.*

Si post curatorem electum alius creditor extiterit.

5. JULIANUS lib. 47. Digestorum.

SI debitor foro cesserit (17), et creditores privato consilio coierint, et elegerint unum per quem bona distrahantur, et portio ipsis, quæ ex redacto fieret, solveretur, mox (18) exstiterit alius qui se creditorem dicat: nullam quidem actionem adversus curatorem habebit, sed bona debitoris una cum curatore vendere poterit, ita ut quæ a curatore et a creditore ex bonis contrahantur, omnibus pro portione præstarentur.

TIT. VIII.

QUÆ (19) IN FRAUDEM CREDITORUM (20) FACTA (21) SUNT, UT RESTITUANTUR (22).

Edictum de actione Pauliana. 1. *Summa suprascripti Edicti.* 2. *De quocunque fraudis causa facto vel omisso.*

1. ULPIANUS lib. 66. ad Edictum.

AIt Prætor, *Quæ fraudationis* (23) *causa gesta* (24) *erunt, cum eo qui fraudem non* (25) *ignoraverit, de his curatori bonorum, vel ei cui de ea re actionem dare oportebit, intra* (26) *annum, quo experiundi potestas fuerit, actionem dabo: idque etiam adversus* (27) *ipsum, qui fraudem fecit, servabo.*

§. 1. Necessario Prætor hoc Edictum proposuit: quo Edicto consuluit creditoribus (28) revocando (29) ea quæcunque in fraudem eorum alienata sunt.

(1) Curator bonis vacantibus datur. *l.* 1. §. 13. *supr. de coll. l.* 8. *supr. quibus ex causis in possessionem eatur. l.* 1. *in fin. infr. de muner. l.* 4. §. 6. *supr. de damno infecto.* Vide Gail. 2. *obs.* 130.
(2) *l.* 1. *supr. de ventre in possess.*
(3) *Nov.* 120. *c.* 6. §. 1.
(4) *l.* 3. *Infr. h. t.*
(5) Mittent.
(6) Contra debitores bonorum.
(7) Posse tamen conveniri extra provinciam videntur. *l.* 47. *in fin. supr. de admin. et peric. tut.*
(8) *l.* 4. *C. de bon. auct. jud.* adde *l.* 8. §. 1. *supr. de procurat.*
(9) *l.* 9. *Supr. quib. ex caus. in poss.*
(10) Et nisi ab initio commissio fuit divisa, alias beneficium ordinis aut discussionis non opponitur. vide Molinæum in *consuetud. parte* 1. §. 6. *gl.* 6. *n.* 6.
(11) Et commissarii. Molin. *ibid.*
(12) *l.* 2. §. 2. *Supr. h. t.*
(13) Debitoris.
(14) *l.* 5. *Supr. de curat. furios.*
(15) *l.* 40. *Supr. de oper. libert.*
(16) Pone exemplum in patrono ex *l.* 40. *Supr. de oper. libert.* quæ huic jungenda est.
(17) *l.* 7. §. *quoties.* 1. *supr. depositi.* Foro cedit mensularius, quoties actum suum deserit et tabernam. hinc Senec. 4. *de benef.* 39. Pecuniæ male creditæ exactio est, et appellare debitorem ad diem possum: et si foro cesserit, portionem feram. Foro cedere, *faire banqueroute.*
(18) *l.* 22. §. 10. *supr. mandati.*
(19) Id est, re in principali vel fructibus. *l.* 38. §. 4 *supr. de usuris.*
(20) Nam in fraudem patronorum alienata revocantur actione Fabiana. *l.* 1. §. 6. *supr. si quid in fraud. patr.*
(21) Alienata. *l.* 1. *C. h. t. d.* §. 4. contracta. §. 2. *Infr. hic.* tradita. §. 6. *Inst. de actionib.*
(22) Ut revocentur. *L.* 7. *C. ult.* §. 6. *Inst. de action.* revocantur autem actione Pauliana, *l.* 38. §. 4. *supr. de usuris.* quæ et in factum actio dicitur, *l.* 14. *infr. h. t.* cui affine est interdictum fraudatorium. *l.* 67. §. 1. *supr. ad SC. Trebell. l.* 10. *infr. h. t.* Praxim hujus tituli vide apud Oldend. 6. *class.* 1. Interim observa, hoc titulo improbari gesta a fraudatore: superiori vero probari acta a curatore bonorum.
(23) Vide §. 1. *infr. h. t.*
(24) Quoquomodo. vide *l.* 2. *l.* 3. et deinceps. *infr. h. t.*
(25) Vide *l.* 6. §. 8. *l.* 10. *infr. eod. l.* 5. *C. h. t.*
(26) *l.* 10. *infr. eod. l. ult. C. h. t.*
(27) *l. ult. in fin. infr. h. t.*
(28) Datur enim hæc actio creditoribus quibuscunque. Porro *crediti* latissima est appellatio. *l.* 1. *supr. de reb. cred.*
(29) Is est effectus Paulianæ, ut scil. revocet alienata, perinde ac si nunquam fuissent alienata.

§. 2. Ait ergo Prætor, *Quæ fraudationis causa gesta erunt*: hæc verba generalia sunt, et continent in se omnem (1) omnino in fraudem factam vel alienationem, vel quemcunque contractum (2). † Quodcunque (3) igitur fraudis causa factum est, videtur his verbis revocari, qualecunque fuerit: nam late ista verba patent. Sive ergo rem alienavit, sive acceptilatione (4) vel pacto (5) aliquem liberavit:

2. Idem lib. 73. ad Edictum.

IDem erit probandum. † Et si pignora (6) liberet, vel quem (7) alium in fraudem creditorum præponat (8);

3. Idem lib. 66. ad Edictum.

VEl ei præbuit exceptionem, sive se (9) obligavit fraudandorum creditorum causa, sive numeravit (10) pecuniam, vel quodcunque aliud fecit in fraudem creditorum: palam est Edictum locum habere.

§. 1. Gesta fraudationis causa accipere debemus, non solum ea quæ contrahens gesserit aliquis, verum etiam si forte data opera ad judicium non adfuit (11), vel litem (12) mori patiatur, vel a debitore non petit (13) ut tempore (14) liberetur, aut usumfructum, vel servitutem (15) amittit.

§. 2. Et qui aliquid fecit, ut desinat habere quod habet, ad hoc Edictum pertinet.

4. Paulus lib. 68. (16) ad Edictum.

IN fraudem facere videri etiam eum, qui (17) non facit quod debet facere, intelligendum est: id est, si non utatur servitutibus (18).

De re habita pro derelicto.

5. Gajus lib. 26. ad Edictum provinciale.

SEd etsi rem suam pro derelicto (19) habuerit, ut quis eam suam faciat.

De lucro amisso. 5. *De alienatione servi instituti.* 6. *De eo, qui suum recipit.* 8. *De scientia vel ignorantia recipientis.* 9. *De consensu creditorum.* 10. *De pupillo.* 11. *De donatione.* 12. *De servo.* 13. *De legatis.* 14. *De anno utili.*

6. Ulpianus lib. 66. ad Edictum.

QUod (20) autem, cum possit aliquid quærere, non (21) id agit, ut adquirat, ad [hoc] Edictum non (22) pertinet (23): pertinet [enim] Edictum ad deminuentes (24) patrimonium suum, non (25) ad eos, qui id agunt, ne locupletentur.

§. 1. Unde si quis ideo conditioni non (26) paret, ne committatur stipulatio, in ea conditione est, ne faciat huic Edicto locum.

§. 2. Proinde, et qui repudiavit (27) hereditatem, vel legitimam, vel testamentariam, non est in ea causa, ut huic Edicto locum faciat: noluit enim adquirere, non (28) suum [proprium] patrimonium deminuit.

§. 3. Simili modo dicendum est, et si filium suum emancipavit (29), ut suo arbitrio adeat hereditatem, cessare hoc Edictum.

§. 4. Sed et illud probandum, si legatum repudiavit (30) cessare Edictum: quod Julianus quoque scribit.

§. 5. Si servum suum heredem institutum alienavit (31), ut jussu emptoris adeat (32), si quidem in venditione (33) nulla fraus est, sed in hereditate (34) sit, cessat Edictum, quia licuit ei etiam repudiare hereditatem. at si in ipsa servi alienatione fraus est, revocabitur: quemadmodum si eum in fraudem manumisisset.

§. 6. Apud Labeonem scriptum est, eum, qui suum (35) recipiat, nullam videri fraudem facere, hoc est, eum, qui quod sibi debetur, receperat. eum enim, quem Præses invitum (36) solvere cogat, impune non solvere, iniquum esse: totum enim hoc Edictum ad contractus pertinere, in quibus se Prætor non interponit; utputa (37) pignora, venditionesque.

§. 7. Sciendum, Julianum scribere, eoque jure nos uti, ut qui debitam (38) pecuniam recepit, antequam

(1) Cum eventu, *l.* 10. §. 1. *infr. h. t.*

(2) Qualiscunque is fuerit, ut *l.* 12. *infr. h. t.* etiam locatio. *l.* 1. §. 12. *supr. si quid in fraudem patron.*

(3) Vide quæ notavi ad *tit. supr. h. t.* adde *vers. sive ergo. infr. h. t. l.* 2. 3. 4. 5. 6. *infr. h. t. l.* 1. §. 3. *l.* 4. *supr. si quid in fraud. patron.*

(4) Vide *l.* 10. §. 14. *infr. h. t.*

(5) *l.* 17. *infr. h. t.*

(6) *l.* 18. *infr. h. t.*

(7) Dotare filiam in fraudem creditorum neminem posse hinc colligitur. vide Campegium, *tr. de dote parte* 10. *qu.* 14.

(8) *l.* 10. §. 12. *l.* 17. *in fin. infr. h. t.*

(9) *l.* 1. §. 18. §. 19. *supr. si quid in fraud.*

(10) *d. l.* 1. §. 17.

(11) Non adsit. *Haloand.*

(12) *d. l.* 1. §. 7.

(13) Non petat. *Haloand.*

(14) Alienationis verbum etiam usucapionem continet. *l.* 44. §. 9. *supr. de condit. et demonstrat. l.* 28. *infr. de verb. signif.*

(15) *d. l.* 1. §. 21. *in fin. l.* 4. *infr. h. t.*

(16) Junge *l.* 13. *infr. h. t.* ut quæ sit ejusdem libri.

(17) *l.* 121. *infr. de reg. jur. l.* 17. §. 7. *Supr. de ædilit. l.* 6. §. *penult. infr. de re milit.*

(18) *l.* 3. §. 1. *Supr. h. t. l.* 28. *Infr. de verbor. sign.*

(19) *l.* 5. *supr. pro derelicto.*

(20) *Al.* Qui autem.

(21) In fraudem creditorum nihil agere videtur, qui adquirendi occasionem amittit, *ut hic.* Quid si lucrum dotis adquirere negligat? vide Cagnolum ad *l. non fraudantur.* 134. *infr. de reg. jur.* Decium, *cons.* 260.

(22) Imo videtur eodem Edicto teneri. *l.* 1. §. *pen. supr. si quis omiss. caus.*

(23) *l.* 28. *infr. de reg. jur. l.* 1. §. 6. *supr. si quid in fraud. patron.* Goth. Hinc colligunt, filium paternam hereditatem et legitimam in præjudicium creditorum repudiare posse. vide Fachin. *lib.* 3. *controv. cap.* 46. Ann. Robert. *rer. jud. lib.* 3. *c.* 12. Molin. *ad consuetud. Paris.* §. 1. *gl.* 2. *n.* 11. 12. *et seq.* Dec. *cons.* 260. S. L.

(24) Deminuere non licet: licet tamen non adquirere. Si ita est, non deminuit, nec fraudat creditores, qui non adquirit: fraudat, qui deminuit. Deminuendo, fraudatur creditor directo; non adquirendo, per indirectum. Minus itaque hoc erit, quam illud.

(25) Differunt hæc duo, deminuere jam tibi quæsitum, et non adquirere quod acquirere possis.

(26) Vide §. 4. *infr. h. t.*

(27) Vide *d.* §. 4.

(28) In deminutione qualitas rei jam existentis, non futuræ spectatur.

(29) Vide §. 4. *infr. h. t.*

(30) Qui repudiat legatum, *ut hic.* hereditatem. §. 2. *supr. h. t.* qui emancipat filium, ut suo arbitrio adeat hereditatem; qui servum heredem institutum alienat, ut jussu emptoris adeat. §. 5. *infr. h. t.* conditioni non paret, ne committatur stipulatio. §. 1. *supr. h. t.* non fraudat creditores.

(31) Debitor scilicet. vide §. 4. *supr. h. t.*

(32) Et non adierit.

(33) Pretio venditionis.

(34) Amissione hereditatis.

(35) Qui suum recipit, neminem fraudat. *l.* 26. *supr. de damno.*

(36) Qui facit, quod facere cogitur, fraude caret.

(37) *l.* 10. §. 13. *infr. h. t.*

(38) §. 6. *supr. h. t. l.* 10. §. 16. *infr. h. t. l.* 25. §. 1. *in fin. Infr. h. t.*

bona debitoris possideantur (1), quamvis sciens prudensque solvendo non esse recipiat, non timere hoc Edictum: sibi enim vigilavit (2). Qui vero post bona possessa debitum suum recepit, hunc in portionem vocandum, exæquandumque cæteris creditoribus: neque enim debuit præripere cæteris post bona possessa, cum (3) jam par (4) conditio omnium creditorum facta esset.

§. 8. Hoc Edictum eum coercet, qui sciens (5) eum in fraudem creditorum hoc facere, suscepit quod in fraudem creditorum fiebat: quare si quid in fraudem creditorum factum sit, si (6) tamen is, qui cepit, ignoravit, cessare videntur (7) verba Edicti.

§. 9. Præterea illud sciendum est, eum, qui consentientibus creditoribus aliquid a fraudatore vel emit, vel stipulatus est, vel quid aliud contraxit, non videri in fraudem creditorum fecisse: nemo enim videtur fraudare (8) eos qui sciunt et consentiunt.

§. 10. Si quid (9) cum pupillo gestum sit in fraudem creditorum: Labeo ait, omnimodo (10) revocandum, si fraudati sint creditores. quia pupilli ignorantia, quæ per ætatem contingit, non debet esse captiosa creditoribus, et ipsi lucrosa. eoque jure utimur.

§. 11. Simili modo dicimus, et si cui (11) donatum est, non esse quærendum an sciente eo, cui donatum, gestum sit: sed hoc *tantum* (12), *an fraudentur* creditores? nec videtur injuria affici is, qui ignoravit: cum lucrum extorqueatur, non (13) damnum infligatur. † In hos tamen, qui ignorantes ab eo, qui solvendo non sit, liberalitatem (14) acceperunt, hactenus actio erit danda, quatenus (15) locupletiores facti sunt: ultra non.

§. 12. Simili modo quæritur, si servus ab eo, qui solvendo non sit, ignorante domino, ipse sciens rem acceperit: an dominus teneretur? Et ait Labeo, hactenus eum teneri, ut restituat, quod ad se pervenit: aut duntaxat (16) de peculio damnetur, vel si quid in rem ejus versum est. Eadem in filiofamilias probanda sunt. † Sed si dominus scit, suo nomine convenietur.

§. 13. Item si necessarius heres legata præstiterit, deinde ejus bona venierint: Proculus ait, etiam si ignoraverint legatarii, tamen utilem actionem dandam: quod nequaquam dubium est.

§. 14. Hujus actionis annum (17) computamus utilem, quo experiundi (18) potestas fuit, ex die (19) factæ venditionis.

De venditione.

7. Paulus lib. 62. ad Edictum.

SI debitor in fraudem creditorum minore pretio fundum scienti emptori vendiderit; deinde hi, quibus de revocando eo actio datur, eum petant: quæsitum est, an pretium restituere debeant? Proculus existimat, omnimodo restituendum esse fundum, etiam (20) si pretium non solvatur: et rescriptum est secundum Proculi sententiam.

8. Venuleius Saturninus lib. 6. Interdictorum.

EX his colligi potest, ne quidem portionem emptori reddendam ex pretio. posse tamen dici, eam rem apud arbitrum ex causa animadvertendam: ut (21) si nummi soluti in bonis exstent, jubeat eos reddi: quia ea ratione nemo fraudetur.

9. Paulus lib. 62. ad Edictum.

[IS (22)], qui a debitore, cujus bona possessa sunt, sciens rem (23) emit, iterum alii bona fide ementi vendidit. quæsitum est, an secundus emptor conveniri potest (24)? Sed verior est Sabini sententia, bona fide emptorem non teneri: quia dolus (25) ei duntaxat nocere (26) debeat, qui eum admisit. quemadmodum diximus non teneri eum, si ab ipso debitore ignorans emerit. is autem, qui dolo malo emit, bona fide autem ementi vendidit, in (27) solidum pretium rei, quod accepit (28), tenebitur.

(1) Nota hoc Edictum pertinere ad ea quæ post missionem in possessionem, non ad ea quæ ante facta fuerint. *S. L.*

(2) Vigilanti succurritur. *l.* 24. *in fin. infr. h. t.* Goth. vide Less. *de justit. et jure. lib.* 2. *cap.* 15. *dubit.* 5. *num.* 40. Molin. *disp.* 536. Ans. Quod tamen restringendum ad pecuniam numeratam vel aliam rem mobilem in solutum datam. Cæterum si capto pignore vel alia bonorum cessione facta sibi consuluerit creditor, reliquis creditoribus actione Pauliana tenetur, de restituendo eo, quod in eorum fraudem gestum est. *l.* 10. §. 13. et *l.* 22. *infr. h. t.* S. L.

(3) Regula, qui prior tempore, prior jure, locum non habet in pignore Prætorio: nullus enim in eo prior est. nam uno immisso, cæteri immissi intelliguntur, *ut hic. et l. cum unus.* 12. *supr. de rebus auctorit. jud. possid.*

(4) Cæteris paribus, reliquorum jura paria sunt: sed vide *l.* 12. *supr. de rebus auctorit. jud. possid.*

(5) *l.* 1. *supr. h. t.*

(6) Qui a creditorum fraudatore ignorans emit, aut rem ab eo titulo oneroso habet, hoc Edicto non tenetur, *l.* 25. §. 1. *infr. h. t.*

(7) Quid? num vox, *videntur*, dubitationem; vox *verba*, aliud esse arguit si Legis sententiam spectemus? Sic sentio, hoc Edictum speciale et temporarium actionem hypothecariam perpetuam creditorum non excludere.

(8) Fraus non fit scienti et consentienti.

(9) Ex titulo lucrativo scilicet. et ita assentior Azoni. movent me etiam verba, quæ leguntur, *et ipsi lucrosa.* movet me etiam §. 11. *infr. h. t.* vicinitas, in quo agitur de donatione facta reliquis non minoribus. movet me præterea rei iniquitas manifesta. Cur enim dicas creditores revocare res per minorem venditas ignoranti, non autem revocare per majorem ignoranti venditas?

(10) Id est, in omnem partem.

(11) Etiam minori.

(12) In titulo lucrativo ignorantia non excusat donatarium;

(13) Diversa sunt autem, lucrum cessare, et damno affligi.

(14) Non meram, sed ratione meriti, et tamen supra meritum.

(15) *l.* 5. *C. h. t.*

(16) *l.* 12. *in fin. Infr. h. t.*

(17) Vide *l.* 10. §. 18. *Infr. h. t.*

(18) Agendi, adde *l.* 2. §. *dies. supr. quis ordo in bonor. poss. servetur.*

(19) *l.* 10. §. 18. *Infr. h. t.*

(20) Adde *l.* 32. §. 4. *Supr. de adm. et peric. tut.* dic tamen ut *l.* 8. *Infr. h. t.*

(21) Exceptio legis superioris: adde et alias duas exceptiones, ex *l.* 65. *supr. de rei vind. l.* 1. §. 12. *supr. si quid in fraud. patr.*

(22) Vide Boer. *decis.* 182.

(23) Aliquam aliam tamen ab eis, in quarum possessionem missi sunt creditores. Nec enim puto debitorem utiliter alienare posse eas res, in quarum possessionem missi sunt creditores; alioquin lusoria esset missio.

(24) Non tenetur.

(25) Edictum fraudatorium esse personale, non in rem scriptum, hinc Zasius colligit.

(26) Vide *l.* 155. *Infr. de regulis juris.*

(27) Pretium ita succedit in locum rei in universalibus judiciis: quotiens sc. quis doli ratione convenitur, *ut hic.* secus si ex contractu. *l. venditor.* 21. *supr. de heredit. vel action. vendit. l. si et rem et. supr. de petit. hered. l. Imperator.* 70. *supr. de legat.* 2. *l. mater.* 3. *C. de rei vind. l. si cum.* 23. *supr. de R. C.*

(28) A secundo emptore scilicet.

Verba Prætoris. Interdictum fraudatorium. Residuum de actione Pauliana. 1. *De eventu.* 2. *De scientia et fraude recipientis.* 9. *Si ejus qui fraudatori successit bona venierint.* 10. *De in integrum restitutione.* 11. *Si impuberis, qui patri successerat, bona veneant.* 12. *De solutione repræsentata.* 13. *De pignore.* 14. *De dote.* 15. *De usufructu. De annua stipulatione.* 16. *De eo, qui pecuniam fugienti debitori abstulit.* 17. *De addictione bonorum libertatum conservandarum causa.* 18. *De anno utili.* 19. *De ipsa re et accessionibus.* 23. *De obligatione conditionali, vel in diem.* 24. *De anno elapso.* 25. *De successoribus.*

10. Ulpianus lib. 73. ad Edictum.

Ait Prætor (1): *Quæ Lucius* (2) *Titius* (3) *fraudandi causa, sciente te in bonis, quibus de* [*ea re* (4)] *agitur, fecit: ea illis, si eo nomine, quo de agitur, actio* (5) *ei ex Edicto meo competere, esseve oportet, et si* (6) *non plusquam annus est, cum de ea re, qua de agitur, experiundi potestas est: restituas. interdum* (7) *causa cognita, etsi scientia non sit, in factum actionem permittam.*

§. 1. Ita demum revocatur, quod fraudandorum creditorum causa factum est, si eventum (8) fraus habuit, scilicet si hi creditores, quorum fraudandorum causa fecit, bona ipsius vendiderunt. ✝ Cæterum si illos dimisit, quorum fraudandorum causa fecit, et alios (9) sortitus est: si quidem simpliciter dimissis prioribus, quos fraudare voluit, alios postea sortitus est, cessat revocatio. si (10) autem horum pecunia, quos fraudare noluit, priores dimisit, quos fraudare voluit: Marcellus dicit, revocationi locum fore. *secundum hanc distinctionem*, et ab Imperatore Severo et Antonino rescriptum est; eoque jure utimur.

§. 2. Quod ait Prætor *Sciente*, sic accipimus, te conscio et fraudem (11) participante: non (12) enim, si simpliciter scio, illum creditores habere, hoc sufficit ad contendendum, teneri eum in factum actione: sed si particeps fraudis est.

§. 3. Si quis particeps quidem fraudis non fuit, verumtamen vendente debitore, testato (13) conventus est a creditoribus, ne emeret: an in factum actione teneatur, si comparaverit? Et magis est, ut teneri debeat: non enim caret fraude, qui conventus testato perseverat.

§. 4. Alias (14) autem qui scit aliquem creditores habere, si cum eo contrahat simpliciter sine fraudis conscientia: non videtur hac actione teneri.

§. 5. Ait Prætor *Sciente*, id est, eo, qui convenietur hac actione. Quid ergo, si forte tutor pupilli scit, ipse pupillus ignoravit? videamus, an actioni locus sit, ut scientia tutoris noceat: idem et in curatore furiosi et adolescentis? Et putem hactenus istis (15) nocere conscientiam tutorum sive curatorum, quatenus quid ad eos pervenit.

§. 6. Præterea sciendum est, posse quæri, quod dicitur, in fraudem creditorum alienatum revocari posse: si iidem sint creditores. etsi unus (16) creditor sit ex illis, qui fraudati sunt (sive solus tunc fuit, sive, cum cæteris satisfactum est, hic solus remansit), probandum esse, adhuc actioni fore locum.

§. 7. Illud certe sufficit, etsi unum scit creditorem fraudari, cæteros ignoravit: fore locum actioni.

§. 8. Quid ergo, si (17) ei, quem quis scit, satisfactum est: nunquid deficiat actio: quia, qui supersunt, non sunt fraudati: Et hoc puto probandum. Non tamen, si dicat aliquis, *Offero, quod debetur ei, quem scio creditorem*, audiendus erit, ut actionem eludat.

§. 9. Si fraudator heredem habuit, et heredis bona venierint: non est in bonis, quibus de agitur, factum: et ideo cessat hæc actio.

§. 10. Si quid in fraudem creditorum fecerit filius, qui se poterat abstinere, et in integrum sit restitutus, quod se miscuerat; vel si quis fecit [heres] voluntarius (18) etiam vel per ætatem, vel quam [aliam] causam justam in integrum meruit restitutionem: dicendum erit utilem actionem competere. ✝ Idem et in servo necessario. Sane cum illa distinctione hoc admittendum esse Labeo scribit, ut si quidem protinus bona vendiderunt creditores; [vel] absentibus, [vel] paciscentibus creditoribus se necessarius (19) miscuit: utriusque fraus revocetur, id est, testatoris, et ipsius. si vero passi sunt necessarium creditores, et quasi in creditum (20) habuerunt nomen ejus, vel dulcitudine (21) usurarum (22), vel qua alia ratione secuti [sunt]: dicendum est, nihil revocari ex his, quæ testator alienavit.

§. 11. Si impubes patri heres extiterit, ejusque mortui bona veneant: separatione impetrata, utriusque fraus erit revocanda, pupilli, vel etiam tutoris, item curatoris.

§. 12. Si cum (23) in diem [mihi] deberetur, frau-

(1) In hoc Interdicto fraudatorio.
(2) Hic agitur de Interdicto fraudatorio. de quo et in *l.* 67. §. 1. *supr. ad SC. Trebell.*
(3) Debitor.
(4) Quibus de agitur. *Haloand.* qua de re agitur. Petr. Fab. 1. *sem.* 21.
(5) *Al.* Actionem.
(6) Intra annum a die possessionis et venditionis bonorum datur actio Pauliana, et Interdictum fraudatorium, ad revocanda ea, quæ in fraudem creditorum sunt alienata. vid. §. 18. *infr. h. t.*
(7) Hæc verba, quæ sequuntur, sunt de actione Pauliana. Cujac. *hic.*
(8) Eventus colligitur ex persona alienantis, ementis, et re ipsa.
(9) Facultas revocandi iis solis creditoribus datur, qui creditores erant tempore alienationis factæ a debitore, non qui postea crediderant, *ut hic. et l.* 1. *C. de jure fisci.* id est, Priores, et non posteriores, habent revocatoriam, nisi posteriores in locum priorum successerint.
(10) *l.* 16. *infr. h. t.*
(11) Fraudis est particeps, qui eo consilio emit, ut aliquem defraudet.
(12) Possum ab eo emere, quem scio creditoribus obligatum. §. 4. *infr. h. t.*
(13) Denunciatio emptori, ne emat, facta ab eo, cujus revera intererat rem non vendi (et ita satisfit *l.* 1. 2. *supr. quod falso tutore.*) emptorem in mala fide constituit. *l.* 17. *C. de rei vindic. l.* 9. §. *vers. sed si ei. supr. de edendo. l.* 7. §. 2. *supr. de tributoria.*
(14) §. 2. *supr. h. t.*
(15) Tutoris scientia pupillo quatenus est locupletior nocet.
(16) Unus creditorum, quos debitor fraudare voluit, quamdiu superest, tamdiu locus revocationi esse potest, et propter eum cæteri creditores revocatoriam habent, quorum intuitu debitor non alienavit in fraudem.
(17) Id est, an: ut in *l.* 3. §. 1. *supr. de collat. bonor.* Quidam hanc particulam ita exponunt.
(18) In Florent. et aliis est, *Si quis fecit voluntarius.* S. L.
(19) *Al.* necessariis se immiscuit.
(20) Creditores dicuntur sequi fidem heredis, cum separationem non impetrant.
(21) Dulcitudo antique, ut ista Accii, acritudo, gracilitudo, traditudo, lætitudo, noxitudo, anxitudo, miseritudo, vastitudo, tetritudo, mœstitudo, sanctitudo, pœnitudo.
(22) Sic usuras dulces dixit Manilius 4. *Dulcibus usuris, æquo quoque tempore vendit.*
(23) Fraus fit etiam, seu fraudem facit creditori debitor, quoties id, quod in diem uni creditori debet, id ei præsens solvit. Ita revocare possumus, quæ præsentia numeravit debitor, cum ea nonnisi in diem deberet creditori. adde *l.* 17. *in fin. infr. h. t.*

dator præsens (1) solverit, dicendum erit, [quod] in eo quod sensi commodum in repræsentatione, in factum actioni locum fore: nam Prætor fraudem intelligit etiam in tempore fieri.

§. 13. Si cui solutum quidem non fuerit, sed in (2) vetus creditum pignus acceperit: hac actione tenebitur (3), ut est sæpissime constitutum.

§. 14. Si cum mulier fraudandorum creditorum consilium inisset, marito suo, eidemque debitori in fraudem creditorum acceptum (4) debitum fecerit, dotis constituendæ causa: locum habet hæc actio. et per hanc omnis pecunia, quam (5) maritus debuerat, exigitur: nec mulier de dote habet actionem; neque enim dos (6) in fraudem creditorum constituenda est; et hoc certo certius est, et sæpissime constitutum. Exitus autem actionis erit, ut stipulatio, quæ accepta facta fuerat, ex integro interponatur.

§. 15. Per hanc actionem et ususfructus, et hujusmodi stipulatio, *In annos singulos dena dare spondes*: exigi potest.

§. 16. Si debitorem meum, et complurium creditorum (7) consecutus (8) essem fugientem (9), secum ferentem pecuniam, et abstulissem (10) ei id, quod mihi debeatur: placet Juliani sententia dicentis, multum interesse, antequam in possessionem bonorum ejus creditores mittantur, hoc factum sit, an postea; si ante, cessare in factum actionem: si postea, huic locum fore.

§. 17. Si ex Constitutione Divi Marci bona sunt addicta alicui, libertatum conservandarum causa: dicendum erit actionem cessare. Ita enim succedunt (11), ut rata sint, quæ paterfamilias gesserat.

§. 18. Annus (12) hujus in factum actionis computabitur ex die venditionis bonorum.

§. 19. Per hanc actionem [res] restitui debet cum sua scilicet causa.

§. 20. Et fructus (13), non tantum qui percepti sunt, verumetiam hi, qui percipi potuerunt a fraudatore, veniunt: sed cum aliquo modo (14); scil. ut sumptus facti deducantur. nam arbitrio judicis non prius cogendus est rem restituere, quam si impensas necessarias consequatur. idemque erit probandum, et si quis alius sumptus ex voluntate fidejussorum creditorumque fecerit.

§. 21. Partum quoque in hanc actionem venire, puto verius esse.

§. 22. Præterea generaliter sciendum est, ex hac actione restitutionem (15) fieri oportere in pristinum (16) statum; sive res fuerunt (17), sive obligationes. ut perinde omnia revocentur, ac si liberatio facta non esset. propter quod etiam medii temporis commodum, quod quis consequeretur liberatione non facta, præstandum erit: dum usuræ non præstentur, si in stipulatum deductæ non fuerunt; aut si talis contractus fuit, in quo usuræ deberi poterunt etiam non deductæ (18).

§. 23. Si conditionalis fuit obligatio, cum (19) sua conditione: si in diem, cum sua die restauranda est. Si tamen ea erat, cujus dies finitur: potest dici restitutionem intra id tempus posse postulari, quod [tempus] supererat obligationi: non utique intra annum.

§. 24. Hæc actio post annum de eo, quod ad eum pervenit, adversus quem actio movetur, competit: iniquum enim Prætor putavit, in lucro morari eum (20), qui lucrum sensit ex fraude: idcirco lucrum ei extorquendum putavit. Sive igitur ipse fraudator sit, ad quem pervenit, sive alius quivis: competit actio in id, quod ad eum pervenit, dolove malo ejus factum est, quominus perveniret.

§. 25. Hæc actio heredi cæterisque successoribus competit: sed et in heredes similesque personas datur.

11. Venuleius [Saturninus] lib. 6. Interdictorum.

Cassius actionem introduxit (21) in id quod ad heredem pervenit.

De peculio.

12. Marcellus lib. 18. Digestorum.

Si pater filiofamilias liberam (22) peculii administrationem dederit, non (23) videtur ei et hoc concessisse, ut in fraudem creditorum alienaret: talem enim alienationem non habet. At si hoc quoque concessit filio pater, ut vel in fraudem creditorum facere possit: videbitur (24) ipse (25) fecisse, et sufficient competentes adversus eum actiones. etenim filii creditores, etiam patris sunt creditores (26): cum ejus generis (27) videlicet habebunt actionem, ut his de peculio præstari necesse sit.

De pignore.

13. Paulus lib. 68. ad Edictum.

Illud constat, eum, qui pignus (28) tenet, hac actione non teneri: suo enim jure, et ut pignus (29), non rei servandæ causa possidet.

(1) *l.* 2. *in fin. supr. h. t. l.* 17. *in fin. infr. h. t.*
(2) *l.* 6. §. 6. *supr. h. t. l.* 22. *infr. h. t.*
(3) Imo teneri non videtur. *l.* 13. *infr. h. t. ubi dixi.*
(4) *l.* 1. *in fin. supr. h. t.*
(5) *l.* 17. *in fin. infr. h. t.*
(6) Dos in fraudem creditorum non est constituenda.
(7) Similis casus est in *l.* 56. §. 1. *infr. de furt.* Ans.
(8) Vide quæ notavi ad *l.* 54. *C. de decurion.* Porro, quod hic legimus, originem habet ex lege 12. Tabular. Si calvitur, pedemve struit, manum endo jacito. Cuj. ad *l.* 13. *supr. quod met. caus. et* 16. *obs.* 19.
(9) Alias non licet sibi ipsi jus dicere. *l.* 13. *supr. quod met. caus.* Quid, si nondum sit in fuga, sed indiciis certis colligitur eum fugere velle? Idem: hoc est, licet eum capere. Angelus, per Gl. in *l. pign. caus.* 11. *C. de pign. act. Gloss. in l. quis sit fugitivus.* 17. §. *idem Cœlius.* 8. *supr. de ædilitio.* Hippolyt. Marsilius, *singulari* 43. An et die etiam feriata id facere licet? sic sane: non ut litigetur, sed ut ducatur ad judicem cogniturum, utrum reus judicio sisti cavere debeat. Bart. *hic.*
(10) Adde, et retinuissem. *l.* 25. *infr. ad leg. Jul. de adulter.*
(11) *l.* 1. *C. h. t. l.* 143. *infr. de reg. jur.*
(12) *l.* 6. *in fin. supr. l. ult. C. h. t.*
(13) *l.* 25. §. 3. *infr. h. t.*
(14) Id est, temperamento.
(15) Adde *l.* 14. *infr. h. t.*
(16) *l.* 2. 4. 43. *infr. ne quid in loco public.*
(17) Id est, dominia et actiones. *l.* 14. *infr. h. t.*
(18) In stipulationem: id fit in contractibus bonæ fidei. *l.*32. §. 2. *supr. l.* 3. *C. de usuris.*
(19) *l.* 43. *in fin. supr. de jure dot.*
(20) Nemo lucrum ex suo dolo facere debet.
(21) Introducendi verbo quid significetur, dixi ad *l.* 43. *supr. ex quibus causis majores.*
(22) Adde *l.* 6. §. 3. *supr. h. t.*
(23) Libera administratio alicui concessa non permittit ei fraudis et imposturæ licentiam. *l.* 46. *supr. de peculio. l.* 7. *supr. de donat.* Generali concessione fraus seu fraudandi potestas non continetur. Nec enim intelligitur id filio concessum a patre, ut in fraudem creditorum alienaret.
(24) Rite facit, qui per alium facit.
(25) Qui fraudem mandat, tenetur ac si ipse fraudem fecisset. *l.* 1. §. 12. *infr. de vi et vi.*
(26) Idque propter peculium.
(27) Id est, eodem genere agent contra patrem, et contra filium.
(28) *l.* 22 *infr. h. t.*
(29) Conventionale, non Prætorium.

De dominio restituendo. De actione cedenda.

14. ULPIANUS lib. 6. Disputationum.

HAc in factum (1) actione non solum dominia (2) revocantur, verumetiam actiones (3) restaurantur. ✝ Ea propter competit hæc actio et adversus eos, qui res non possident, ut (4) restituant: et adversus eos, quibus actio competit, ut actione cedant. ✝ Proinde si interposuerit (5) quis personam Titii, ut ei fraudator res tradat: actione mandati (6) cedere debet. ✝ Ergo et si fraudator pro filia sua dotem dedisset scienti (7) fraudari creditores: filia tenetur, ut cedat actione de dote adversus maritum.

De libertatibus.

15. JULIANUS lib. 49. Digestorum.

SI quis, cum haberet Titium creditorem, et (8) sciret se solvendo non esse, libertates dederit testamento; deinde dimisso Titio, postea Sempronium creditorem habere cœperit, et eodem testamento manente decesserit: libertates datæ ratæ esse debent (9), etsi hereditas solvendo non sit. quia, libertates ut rescindantur, utrumque in eorundem personam exigimus, et consilium et eventum: et si quidem creditor, cujus fraudandi consilium initum erat, non fraudatur, adversus eum, qui fraudatur, consilium initum non est. libertates itaque ratæ sunt:

16. PAULUS lib. 5. Responsorum Papiniani.

NIsi priores pecunia posteriorum dimissi (10) probentur.

De liberatione. 1. De alienatione omnium bonorum. 2. De dotis restitutione repræsentata.

17. JULIANUS lib. 49. Digestorum.

OMnes (11) debitores qui in fraudem creditorum liberantur, per hanc actionem revocantur in pristinam obligationem.

§. 1. Lucius Titius, cum haberet creditores, libertis suis, hisdemque filiis naturalibus universas (12) res suas tradidit. Respondit, quamvis (13) non proponatur consilium fraudandi habuisse, tamen qui creditores habere se scit, et universa bona sua alienavit (14), intelligendus (15) est fraudandorum creditorum consilium habuisse (16): ideoque etsi filii ejus ignoraverunt hanc mentem patris sui fuisse, hac actione tenentur.

§. 2. Si vir uxori, cum creditores suos fraudare vellet, soluto matrimonio præsentem (17) dotem reddidisset, quam statuto tempore reddere debuit: hac actione mulier tantum præstabit, quanti creditorum intererat, dotem suo tempore reddi. nam Prætor (18) fraudem etiam in tempore fieri intelligit.

De remissione pignoris.

18. PAPINIANUS lib. 26. Quæstionum.

[ET] si (19) pignus (20) vir uxori vel uxor viro remiserit (21): verior sententia est, nullam fieri donationem existimantium. Quod sine dubio, si in fraudem creditorum fiat, actione utili revocabitur. ✝ Idemque [est], et si quivis debitorum in fraudem creditorum pignus omiserit.

De restitutione fideicommissi.

19. IDEM lib. 11. Responsorum.

PAtrem, qui non expectata morte sua, fideicommissum hereditatis maternæ filio soluto potestate restituit, omissa ratione Falcidiæ, plenam (22) fidem ac debitam pietatem secutus exhibitionis, respondi, non creditores fraudasse.

20. CALLISTRATUS lib. 2. Quæstionum.

DEbitorem, qui ex Senatusconsulto Trebelliano totam hereditatem restituit, placet non videri in fraudem creditorum alienasse portionem, quam retinere potuisset, sed magis fideliter (23) facere (24).

Pactum de finibus prædii pignorati.

21. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

DEbitor (25) in fraudem creditoris cum vicino de finibus pignori dati fundi pactus est. Quæsitum, an is, qui a creditore emit, de finibus (26) agere possit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non idcirco minus agere posse, quod debitor ignorante creditore pactus esset.

De pignore.

22. IDEM lib. 5. Responsorum.

CUm in vetus (27) creditum unus creditor pignora accepisset, Quæro, an in fraudem creditorum factum nullius momenti esset? Respondit, creditorem non idcirco prohibendum a persecutione pignorum, quod in vetus creditum ut obligaretur, pactus esset: nisi id in fraudem cæterorum creditorum factum sit, et ea via juris occurratur, qua creditorum fraudes rescindi solent.

(1) Quæ eadem est cum Pauliana.

(2) *l.* 10. §. 22. *supr. l.* 22. *infr. h. t.*

(3) Et obligationes. *l.* 10. §. 23. *supr. h. t.*

(4) In his revocatoriis actionibus agitur, ut qui res alienaverint, eas alienatas restituant, vel ut actionem cedant.

(5) Fraus fit de persona ad personam.

(6) *l.* 12. *supr. si quid in fraudem patron.*

(7) *l.* 25. §. 1. *infr. h. t.*

(8) *l.* 23. *supr. qui et a quib. manumiss.*

(9) Imo debent esse irritæ. *l.* 25. *supr. qui et a quib. manum.* Solve, hic satisfactum est omnibus, qui erant creditores tempore libertatis datæ.

(10) *l.* 10. §. 1. *supr. h. t.*

(11) *l.* 10. §. 23. *supr. h. t.*

(12) Ex donatione omnium bonorum præsumitur fraus; ideoque donata revocantur. vide hic Albericum, et Cæpolam, *tract. de simulatis contractib.*

(13) Libellum etiam præsumptive concludere satis esse, hinc colligitur: de quo vide hic Bartolum, et quæ ad eum relata, additaque.

(14) Omnia bona sua qui debitor vendidit, creditores suos fraudandi animum habuisse intelligitur, *ut hic.* et ita post Accursium et Cynum notat *Bart.*

(15) Juris hæc est præsumptio, cui statur, donec contrarium probetur.

(16) Et merito. Quibus enim ex bonis se satisfacturum creditoribus putat, qui nihil sibi ex bonis retinuit, qui omnia donavit?

(17) Id est, ante diem. *l.* 10. §. 12. *supr. h. t.*

(18) In tempore fraus etiam committitur. adde *l.* 10. §. 12. *supr. h. t.*

(19) Dixi *l.* 5. *C. de remissione pignoris.*

(20) *l.* 2. *supr. h. t. l.* 1. §. 1. *supr. quibus modis pignus.*

(21) Remissio pignoris non est donatio sortis, *ut hic.* non est intercessio, *l.* 3. *supr. ad SC. Velleianum.* differt in eo a chirographi redditione, ut quo reddito, sortis obligatio maneat inutilis, atque inefficax: reddito vero pignore non manet inutilis obligatio sortis, *l.* 2. *l.* 3. *supr. de pactis.* Martial. 8. *epigr.* 37. *quod Cajetano reddis, Polycharme, tabellas, Millia te centum non tribuisse putas?* et alio loco, *epigr.* 105. *Quadringentorum reddis mihi, Phœbe, tabellas etc.* et hoc discrimen est chirographi, et pignoris redditi.

(22) *l.* 20. *Infr. h. t.*

(23) *l.* 19. *supr. h. t.* adde *l.* 6. *supr. h. t. l.* 1. *C. ad l. Falcid*

(24) Et ita fidei splendor excludit umbram fraudis.

(25) Debitor non potest de fundo pignorato pacisci in fraudem creditoris sui, ejusve, qui ab eo emit.

(26) Emens a creditore fundum pignoratum, potest agere in id, quod abest fundo fraude debitoris.

(27) *l.* 10. §. 13. *supr. h. t.*

De pacto heredum futurorum et creditorum hereditariorum.

23. IDEM lib. 32. Digestorum.

PRimo gradu scripti (1) heredes, cum animadverterent, bona defuncti vix ad quartam partem æris alieni sufficere, famæ (2) defuncti conservandæ gratia, ex consensu creditorum, auctoritate Præsidis Provinciæ, secundum constitutionem ea conditione adierunt hereditatem, ut creditoribus duntaxat (3) partem præstarent. Quæsitum est, an (4) manumissi testamento et libertates et alimenta consequi possint? Respondit, libertates quidem, si in fraudem creditorum datæ non essent, competere: legata vero, si solvendo hereditas non esset, non deberi.

Si uni creditorum solutum fuerit.

24. IDEM lib. sing. Quæstionum publice tractatarum.

PUpillus patri heres extitit, et uni creditorum solvit; mox abstinuit (5) hereditate paterna; bona patris veneunt: an id, quod accepit creditor, revocandum sit, ne melioris conditionis sit, quam cæteri creditores? an distinguimus, per gratificationem (6) acceperit, an non? ut si per gratificationem (7) tutorum, revocetur ad eandem portionem, quam cæteri creditores fuerint laturi. sin vero juste exegerit, cæteri creditores neglexerint exactionem, interea res deterior facta sit, vel mortalitate (8), vel subductis rebus mobilibus, vel rebus soli ad irritum perductis: id, quod acceperit creditor, revocari nullo pacto potest: quoniam alii creditores suæ negligentiæ expensum ferre debeant.

† Quid ergo, si cum in eo essent, ut bona debitoris mei venirent, solverit mihi pecuniam: an actione revocari ea possit a me: an distinguendum est, is obtulerit mihi, an ego illi extorserim invito: et (9) si extorserim invito, revocetur? si non extorserim, non revocetur? Sed vigilavi: meliorem meam conditionem feci; *Jus civile vigilantibus* (10) *scriptum est*: ideo (11) [quoque] non revocatur id, quod percepi.

De acceptilatione. 1. *De dote.* 3. *De procuratore.* 4. *De ipsa re, et fructibus, et partu ancillæ.* 6. *De ipso fraudatore conveniendo.*

25. VENULEIUS lib. 6. Interdictorum.

SI fraudator (12) fidejussori suo scienti acceptum tulerit, si [et] reus non ignoraverit, uterque tenebitur: si minus, is, qui scierit. Si tamen ille, cui acceptum factum est, solvendo non sit: videndum est, an in reum, etiam si ignoraverit, actio danda sit? quia ex donatione (13) capit. Contra si reo sciente acceptum latum sit, fidejussor quoque, si et ipse scierit, tenebitur: si vero ignoraverit, nunquid non æque actio in eum dari debeat, quoniam (14) magis detrimentum non patiatur, quam lucrum faciat? In duobus autem reis par utriusque causa est.

§. 1. Si a socero fraudatore (15) sciens gener accepit dotem, tenebitur hac actione: et si restituerit eam, desinit dotem habere: nec quicquam emancipatæ, divortio facto, restituturum Labeo ait; quia hæc actio rei restituendæ gratia, non pœnæ nomine daretur; ideoque absolvi solet reus, si restituerit. Sed si prius quam creditores cum eo experirentur, reddiderit filiæ dotem, judicio dotis nomine conventus: nihilominus eum hac actione teneri, Labeo ait: nec ullum regressum (16) habiturum ad mulierem. Sin vero sine judice; videndum, an ulla repetitio competat ei? † Quod si is ignoraverit, filia autem scierit: tenebitur filia. Si vero uterque scierit, uterque tenebitur. At si neuter scierit, quidam existimant, nihilominus in filiam dandam actionem; quia (17) intelligitur quasi ex donatione aliquid ad eam pervenisse: aut certe cavere eam debere: quod consecuta fuerit, se restituturam.

† In maritum autem, qui (18) ignoraverit, non dandam actionem; non magis quam in creditorem, qui a fraudatore, quod (19) ei deberetur, acceperit: cum is indotatam uxorem ducturus non fuerit.

§. 2. Item si extraneus filiæfamilias nomine fraudandi causa dotem dederit, tenebitur maritus, si scierit: æque mulier: nec minus et pater, si non ignoraverit; ita ut caveat, si ad se dos pervenerit, restitui eam.

§. 3. Si procurator ignorante domino, cum sciret debitorem ejus fraudandi cepisse consilium, jussit servo ab eo accipere: hac actione ipse tenebitur, non dominus.

§. 4. Non solum autem ipsam rem alienatam restitui oportet, sed et fructus (20), qui (21) alienationis tempore terræ cohærent; quia in bonis fraudatoris fuerunt. Item eos, qui post inchoatum judicium recepti sint. † Medio (22) autem tempore perceptos in restitutionem non venire. † Item partum ancillæ per fraudem alienatæ medio tempore editum, in restitutionem non venire: quia in bonis non fuerit.

(1) Id est, instituti.

(2) Famæ defuncti parcitur, si ejus hereditas adeatur: nam ex contrario defunctus injuriæ infamiæque speciem sustinet, si nullum habeat heredem.

(3) Pactum inter creditores et heredes factum non nocet libertatibus et legatis.

(4) An gratificationi locus sit, vide *l.* 8. *l.* 10. *supr. de pact. l.* 6. §. 2. *supr. de reb. auct. jud.*

(5) *l.* 10. §. 10. *supr. h. t.*

(6) Quod uni creditorum per gratiam seu gratificationem a debitoris herede solutum est, cæteris communicandum est.

(7) *l.* 6. §. 7. *l.* 10. §. 11. *supr. h. t.*

(8) His tribus diminuitur patrimonium. mortalitate animalium, furto rerum mobilium, casu immobilium.

(9) *Al.* ut.

(10) Vigilantibus Jus civile scriptum est. *l.* 6. §. 7. *supr. h. t. l.* 16. *supr. ex quib. caus. major. l.* 21. *supr. de peculio. l.* 2. *C. de annali except.*

(11) *Al.* ideoque.

(12) Vide Joann. Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 7. *n.* 55. Ans.

(13) *l.* 49. *supr. solut.*

(14) Lucrum facere non videtur, qui fraudem vel damnum fugit.

(15) *l.* 14. *in fin. supr. h. t.*

(16) *l.* 98. *in pr. infr. de solut.*

(17) Dotis titulus mulieris intuitu, seu qua mulierem ipsam intuemur, lucrativus est: qua maritum, onerosus. Quid, si spuriam filiam dotavit pater patris? heredes mulieris marito eam dotem auferre non poterunt, quod illam dotem oneroso titulo possideat. Quid, si dos, post divortium vel mariti morte, ad mulierem rediit? heredes donantis spuriæ ejus dotem illam auferre poterunt, ut quam lucrativo titulo donationis habeat: pater autem spurio donare non potest, *l.* 1. *C. de natur. liberis.* nisi Canonico jure ad alimenta usque. *c. cum haberet. extr. de eo, qui duxit eam, quam per adulterium polluit.*

(18) *l.* 6. §. 8. *supr. h. t.*

(19) *l.* 6. §. 7. *supr. h. t.*

(20) *l.* 10. §. 19. 20. *supr. h. t. l.* 38. §. 4. *supr. de usur.*

(21) Fructus fundo cohærentes fundo ipso vendito deberi, hinc colligunt; sunt enim pars rei. adde *l.* 17. §. 1. *l.* 23. *supr. de rei vind. l. Julian.* 13. §. 10. *supr. de act. empt.*

(22) *l.* 10. §. 22. *supr. h. t.*

§. 5. Proculus ait, si mulier post (1) alienationem conceperit, et antequam ageretur pepererit: nullam esse dubitationem, quin partus restitui non debeat. si vero cum alienaretur, prægnans fuerit, posse dici, partum quoque restitui oportere.

§. 6. Fructus autem fundo cohæsisse (2) non satis intelligere se, Labeo ait, utrum duntaxat, qui maturi, an etiam, qui immaturi fuerint, Prætor significet? cæterum etiam si de his senserit, qui maturi fuerint, nihilo magis possessionem restitui oportere. nam cum fundus alienaretur, quod ad eum fructusque ejus attineret, unam quandam rem fuisse, id est, fundum, cujus omnis generis alienationem fructus sequi. nec eum, qui hyberno [tempore] habuerit fundum centum, si sub tempus messis, vindemiæve, fructus ejus vendere possit decem, idcirco duas res, id est, fundum centum, et fructus decem, eum habere intelligendum: sed unam, id est, fundum centum: sicut is quoque unam rem haberet, qui separatim solum ædium vendere possit.

§. 7. Hæc (3) actio etiam in (4) ipsum fraudatorem datur. licet Mela non putabat, in fraudatorem eam dandam: quia nulla actio in eum ex ante (5) gesto post bonorum venditionem daretur; et iniquum esset, actionem dari in eum (6), cui bona ablata essent. Si vere (7) quædam disperdidisset, si (8) nulla restitutione (9) recuperari possent, nihilominus actio in eum dabitur: et Prætor non tantum (10) emolumentum actionis intueri videtur in eo, qui exutus est bonis, quam pœnam.

(1) Adde §. 4. *supr. h. t.*

(2) Partus ancillæ in fraudem creditorum alienatæ conceptus post alienationem matris: editus vero, antequam ejus nomine ageretur, Pauliana actione non revocatur: vel ita, Fructus, qui tempore tantum venditionis in fraudem creditorum factæ fuerunt, revocantur.

(3) Pauliana.

(4) *l. 1. supr. l. ult. C. h. t.*

(5) Ante venditionem bonorum.

(6) Fraudatorem bonis exutum.

(7) Vero.

(8) Recuperari, id est, inveniri non possunt, quæ tu creditorum tuorum in fraudem alienasti: in carcerem potes conjici; nec potes bonis cedere. vel ita: Alienasti res tuas in creditorum tuorum fraudem? cedere bonis non potes. *Bart.*

(9) *Al.* ratione.

(10) *Al.* tam.

LIBER QUADRAGESIMUSTERTIUS.

TIT. I (1).

DE (2) INTERDICTIS (3) (SIVE (4) EXTRAORDINARIIS ACTIONIBUS (5) QUÆ PRO HIS COMPETUNT (6)).

Divisio prima a materia. 1. *Secunda , ab effectu.* 2. *Tertia , a tempore , ad quod referuntur.* 3. *Utrum Interdicta sint in rem , an in personam.* 4. *Divisio quarta a tempore , quo competunt.*

1. ULPIANUS lib. 67. ad Edictum.

VIdeamus, de quibus rebus Interdicta competunt. ✝ Et sciendum est, Interdicta aut de (7) divinis rebus aut de humanis competere. *Divinis* , ut de locis (8) sacris , vel de locis religiosis. ✝ De rebus *hominum* Interdicta redduntur , aut de his , quæ sunt alicujus: aut de his, quæ nullius sunt. ✝ Quæ sunt *nullius* , hæc sunt: liberæ personæ , de quibus exhibendis (9), ducendis (10), Interdicta competunt. ✝ Quæ sunt *alicujus* , hæc sunt aut publica , aut singulorum. ✝ *Publica* , de locis publicis (11), de viis (12), deque fluminibus (13) publicis. ✝ Quæ autem *singulorum* sunt, aut ad universitatem pertinent , ut Interdictum Quorum (14) bonorum: aut ad singulas res, ut est Interdictum Uti (15) possidetis , De itinere actuque (16).

§. 1. Interdictorum autem tres (17) species sunt, exhibitoria , prohibitoria , restitutoria : sunt tamen quædam Interdicta et mixta , quæ et prohibitoria sunt et exhibitoria.

§. 2. Interdictorum quædam (18) in præsens , quædam in præteritum referuntur (19) : *in præsens* , ut uti possidetis: *in præteritum*, ut de itinere , actuque , de aqua æstiva.

§. 3. Interdicta omnia , licet in rem videantur (20) concepta , vi tamen ipsa personalia (21) sunt.

§. 4. Interdictorum quædam annalia sunt , quædam perpetua.

Divisio quinta ab actore , et reo. 1. *Sexta.* 2. *Septima , et* 3. *et octava (quæ est subdivisio membri positi in sexta divisione) a fine.*

2. PAULUS lib. 63. ad Edictum.

INterdictorum quædam (22) duplicia (23) sunt, quædam simplicia. *Duplicia* (24) dicuntur , ut *Uti* (25) *possidetis. Simplicia* (26) sunt ea, veluti exhibitoria , et restitutoria, item prohibitoria (27) *De* (28) *arboribus cædendis* , et *De itinere actuque.*

§. 1. Interdicta autem competunt , vel hominum causa (29) vel divini juris , aut de religione : sicut est, *Ne quid in loco sacro fiat;* vel *Quod factum est, restituatur;* et *De mortuo inferendo*, vel *sepulchro ædificando.* ✝ Hominum causa competunt, vel ad publicam utilitatem pertinentia , vel sui juris tuendi causa , vel officii tuendi

(1) Ad hunc titulum laudantur Zasii commentarii: præter quos vide Joann. Robertum *lib.* 3. *sentent. jur. c.* 19. Hotomanum *lib.* 1. *observ. in ff. c.* 10. Mod.

(2) Hic titulus est generalis. Cujac.ad *tit. C. quorum bonorum.*

(3) *L.* 8. *C.* 1. 4. *Instit.* 15. Paul. 1. *sent.*6. περὶ παραγγελιῶν· 58. *Eclog.* 1. Interdicta dicuntur etiam Edicta , *l.* 81. *infr. de verb. signif. l. ult. in fin. infr. de precario. l.* 38. §. 5. *supr. de usuris.* Cujac. *hic.* decreta et actiones , Cujac. 5. *obs.* 17. Est autem Interdictum ὁμιλία , id est , effatum Prætoris judicantis de sola possessione vel quasi. Hujusmodi ὁμιλία οὐ τέμνει τὴν ὑπόθεσιν, id est, *non decidit causam proprietatis*: sed ῥυθμίζει τὸν δικαστὴν, id est, *informat judicem*, ad quem litigatores remittuntur, quis litigantium futurus sit actor, quis reus: non est effatum Prætoris judicem instruentis, quemadmodum in causa possessionis sit judicandum, quod male existimat Duaren. 1. *disp.* 20. Etita intellige Theoph. *Inst. de Interdict.* Ideoque Interdictum est ordinatio sive rythmus futuri de proprietate judicii. Cujac. *C. h. t.* Hinc constat Interdicta non ideo dici quod inter duos dicantur , §. 1. *in fin. Inst. eod.* sed quod interim , dum de proprietate litigatur , reddantur. *l.* 3. *in fin. Infr. de homine libero exhibendo.* ut Interdicta sint interlocutiones , et sententiæ Prætoris latæ in causa possessionis. Hotomanus putat , Interdicta a vetando dici : verum non omnia Interdicta negative sunt concepta. Notandum est interim nulla Interdicta de proprietate sola , plura de possessione sola , quædam partim de possessione et proprietate reddi. vide Cuj. *C. h. t.* Formula Interdicti hæc erat : Unde tu illum vi dejecisti , eo restituas : actionis hæc : si patet illum dare oportere. vide Cujac. 5. *observ.* 17.

(4) *Inst. h. t. in princ.*

(5) Deest hæc vox in indice Pandectis præfixo. vide Cujac. 5. *observ.* 17. *in fin.*

(6) Hodie scilicet. Igitur Interdicta hodie sublata sunt? Minime: sed tantum vetus et curiosa verborum solennitas. Nam hodie actori sufficit, antiqua et ordinaria solennitate omissa (ideoque extraordinariæ actiones vocantur) , factum narrare simpliciter , et interdicti exemplo uti , *l.* 2. 4. *C. unde vi.* vel experiri ad instar Interdicti , *l. ultim. C. de liberis exhibendis.* utili actione §. *ultim. Instit. eod.*

(7) Prima divisio Interdictorum sumpta a materia et subjecto , seu rebus , de quibus interdicitur. *l.* 2. §. 1. *infr. h. t.*

(8) *Titul.* 6. *infr. h. l.*

(9) *Tit.* 29. *infr. h. l.*

(10) *Tit.* 30. *infr. h. l.*

(11) *Tit.* 7. 8. 9. *Infr. h. l.*

(12) *Tit.* 10. 11. *infr. h. l.*

(13) *Tit.* 12. 13. 14. 15. *infr. h. l.*

(14) *Tit.* 2. *infr. h. l.*

(15) *Tit.* 17. *infr. h. l.*

(16) Privato. *tit.* 19. *infr. h. l.*

(17) Secunda Interdictorum divisio , sumpta a causa efficiente , id est , jussu Prætoris. vide §. 1. *Inst. de Interdict.*

(18) Tertia divisio Interdictorum , sumpta a tempore. adde §. 4. *infr. h. t.*

(19) *Flor.* regeruntur.

(20) Scripta sc.

(21) Quarta diviso Interdictorum , sumpta ab effectu ; pariunt enim actionem personalem. *l.* 16 *in fin. infr. quod vi.*

(22) Quinta divisio Interdictorum , sumpta a personis litigantium et earum statu. §. 7. *Inst. h. t.*

(23) Interdicta *simplicia* ea dicuntur , in quibus actor palam a reo distinguitur : *duplicia* , in quibus quis actor , quis reus discerni ita bene aut commode non potest; ut quia par hoc casu utriusque litigatoris conditio est. §. 7. *Inst. h. t.*

(24) Duplicia sunt Interdicta , in quibus actor a reo non ita commode potest discerni.

(25) Al. *Utrubi.* Quid ? cur exempla ex his Interdictis retinendæ possessionis hic petuntur , in hac scil. duplicium Interdictorum enumeratione ? Interdicta retinendæ possessionis , quæ prohibitoria sunt, magis proprie duplicia dici possunt , quod simplicia esse nequeant. vix simplicia esse possunt , natura sua et origine duplicia. vide Ant. Fabr. 2. *conject.* 18.

(26) Simplicia Interdicta , in quibus actor a reo perspicue secerni potest.

(27) Hujus generis est Interdictum Uti possidetis , et Utrubi , nimirum possessionis : Prohibitorium namque est utrumque. *l.* 1. §. 1. *infr. uti possidetis.* Ex his intelligimus paucissima esse Interdicta prohibitoria : simplicia vero longe plura ; ac fere omnia. An sunt etiam quædam Interdicta duplicia , tam recuperandæ quam adipiscendæ possessionis ? utique sunt. §. *ult. in fin. infr. h. t.*

(28) Vide §. 7. *Inst. de Interdictis.*

(29) Sexta divisio Interdictorum sumpta a fine. Quidquid enim inter homines fit , aut ad Deum ejusque gloriam refertur , aut ad ipsorum hominum utilitatem.

causa, vel rei familiaris. ✝ Publicæ utilitatis causa competit Interdictum, *Ut via publica uti liceat*, *et flumine publico:* et *Ne quid fiat in via publica.* ✝ Juris sui tuendi causa, *De liberis exhibendis*, Item *De liberto exhibendo.* Officii causa *de homine libero exhibendo.* Reliqua interdicta rei familiaris causa dantur.

§. 2. Quædam Interdicta rei (1) persecutionem continent, veluti *De itinere actuque privato:* nam proprietatis (2) causam continet hoc Interdictum. ✝ Sed et illa Interdicta, quæ de locis sacris et de religiosis proponuntur, veluti (3) proprietatis causam continent (4). Item illa [De liberis exhibendis], quæ juris tuendi causa diximus competere: ut non sit mirum (5), si quæ Interdicta ad rem familiarem pertinent, proprietatis (6) non possessionis causam habeant.

§. 3. Hæc autem Interdicta, quæ ad rem familiarem spectant, aut (7) apiscendæ sunt possessionis, aut recuperandæ, aut retinendæ. ✝ *Apiscendæ possessionis* sunt Interdicta, quæ competunt his, qui ante non sunt nacti possessionem; sunt autem Interdicta apiscendæ possessionis, *Quorum bonorum* (8). Salvianum (9) quoque Interdictum, quod est de pignoribus, ex hoc genere est, et (10) *Quo itinere venditor usus est, quo minus emptor utatur, vim fieri veto.* ✝ *Recuperandæ possessionis* causa proponuntur sub rubrica, *Unde vi* (11): aliqua enim sub hoc titulo Interdicta sunt. ✝ *Retinendæ possessionis* sunt Interdicta, *Uti possidetis* (12). Sunt (13) Interdicta (14) (ut diximus) duplicia, tam (15) recuperandæ (16), quam apiscendæ (17) possessionis.

De fructibus.

3. Ulpianus lib. 69. ad Edictum.

In Interdictis (18) exinde ratio habetur fructuum, ex quo edita sunt, non retro (19).

De Interdictis annuis.

4. Paulus lib. 67. ad Edictum.

Ex quibus causis annua (20) Interdicta sunt, ex his de eo, quod ad eum, cum quo agitur, pervenit, post (21) annum judicium dandum, Sabinus respondit.

De Interdictis noxalibus.

5. Idem lib. 13. ad Sabinum.

Interdicta noxalia ea sunt, quæ ob (22) delictum eorum, quos (23) in potestate habemus, dantur: veluti cum vi dejecerunt, aut vi, aut clam opus fecerunt. Sed officio Judicis continetur, ut dominum sua impensa opus restituentem absolvat: patientiam tollendo operi præstantem (24), noxæ dedere jubeat et absolvat: si non dedat quantum impensæ in tollendo opere erogatum sit, tanti condemnet: si neque patientiam præstet, neque ipse tollat, cum possit, in tantum condemnet, in quantum judex æstimaverit, atque si ipse fecisset.

TIT. II.

QUORUM (25) BONORUM (26).

Interdictum. 1. *De effectu, materia, nomine, fine hujus Interdicti.*

1. Ulpianus lib. 67. ad Edictum.

Ait Prætor: *Quorum bonorum ex Edicto (27) meo illi possessio data est: quod de his bonis pro herede aut pro possessore possides ...*

(1) Subdivisio primæ divisionis. Prima divisio fuit, Interdicta reddi aut de rebus divinis, aut humanis: sequitur subdivisio, Interdicta, quæ de rebus divinis redduntur, veluti proprietatis causam continent: quæ de humanis, interdum proprietatis (quale est Interdictum de itinere, actuque privato, *ut hic.*) passim vero possessionis causam continent. §. 3. *infr. h. t.*

(2) Interdicta quædam proprietatis etiam causam continent.

(3) Cur ait *veluti*? non possum esse sacelli, vel sepulchri dominus, ut fundi, propter eorum locorum religionem: sed possum esse eorum quasi dominus. adde *l.* 43. *supr. de religiosis.*

(4) Cur? dixi *l.* 42. *in pr. et* §. 1. *supr. de procurat.*

(5) Propter exemplum superius allatum.

(6) Interdum sc. adde *l.* 12. §. 1. *supr. de adq. vel amitt. poss.*

(7) Subdivisionis superioris partitio. Nam Interdicta, quæ hominibus redduntur possessionis causa, ad id tendunt, ut aut possessionem adipiscantur, aut recuperent, aut amittant.

(8) *Tit.* 2. *infr. h. l.*

(9) *Tit.* 33. *infr. h. l.* §. 3. *Inst. de Interdict.*

(10) *Tit.* 19.

(11) *Tit.* 16.

(12) *Tit.* 17.

(13) *Al.* sunt etiam Interdicta. Ant. Fab. 2. *conject.* 18. Est autem horum verborum hic sensus, duplicia esse Interdicta non tantum quæ ad retinendam possessionem pertinent, sed etiam quæ ad recuperandam aut adipiscendam, si modo ejus generis sint, ut in iis par utriusque litigatoris sit conditio. Cujacius, duplicia dici putat, quod sint adipiscendæ, et recuperandæ simul possessionis: quod Ant. Faber prædicto loco non probat, quod duplicia sint, sive sint adipiscendæ tantum, sive recuperandæ tantum, si modo non appareat, quis actor, aut quis reus in his dici possit.

(14) *in pr. supr. h. t.*

(15) Hæc verba Cujac. 4. *obs.* 11. ait hunc in locum ex hujus principio translata, quod Ant. Fab. displicet, *d. loco.*

(16) Ut Unde vi et De vi armata, *l.* 3. §. *eum igitur. infr. de vi et vi armata.* possunt enim hæc Interdicta duplicia esse, licet restitutoria sint: ut si tu me ædium, vel fundi possessorem vi dejeceris, ego autem ex continenti te quoque vi dejeci. *Id.* §. *eum.* Nam si tu adversus me Interdictum impetraveris, et ego adversus te (quod uterque nostrum se vi dejectum esse dicat) non potest apparere, quis actor sit, aut reus, prius quam constet, quomodo, et cui vis facta sit.

(17) Tale est Salvianum Interdictum. *l.* 1. §. 1. *infr. de Salviano Interdicto, et quorum bonorum.* Nam si colonus res suas in fundum duorum, pignoris nomine intulerit, ita ut utrique domino in solidum obligatæ essent, constat, non tantum ipsis duobus dominis adversus extraneum, sed etiam inter ipsos Salvianum Interdictum reddi posse: quo posteriore casu utrumque actorem, et reum esse necesse est, priusquam sciatur, utrius conditio melior esse debeat, cum sibi uterque idem jus adserat et vindicet. Idemque de Interdicto *quorum bonorum* dici potest, si duobus ejusdem hereditatis bonorumve possessio data esse proponeretur, quo etiam casu, cum ab initio dici non possit, quis actor, aut reus esse debeat, duplex Interdictum reddi necesse est. v. Fabr. *ibid.*

(18) Tam recuperandæ, quam adipiscendæ possessionis scil. non retinendæ, in quibus, ut in revocatoriis, ratio fructuum non habetur, *l.* 38. §. 4. *supr. de usur. l.* 1. §. 40. *infr. de vi et vi. l.* 8. §. 4. *infr. de precario.* vide Cujac. 4. *obs.* 11. *in fin.*

(19) In Interdictis non habetur ratio perceptorum fructuum ante judicium. adde tres alias regulas: Regulariter nullum Interdictum infamat. *l.* 13. *infr. de vi.* Nullum fit solenniter. §. *ult. Inst. h. t.* Nullum datur in non subditos. *l.* 2. *C. h. t.*

(20) Pone exemplum in Interdicto *quod vi. l.* 1. *infr. quod vi.*

(21) *l.* 1. *infr de vi et vi.* his adde, Annua quæ sunt, agendo principaliter, perpetua esse excipiendo et accessorie.

(22) §. *ult. Inst. de noxal.*

(23) Servos sc.

(24) *Lege*, præstare, aut noxæ dedere.

(25) *L.* 8. *C.* 2. 4. *C. Theodos.* 19. vide praxim hujus actionis apud Oldendorp. *class.* 2. *act.* 1. Porro hoc Interdictum appellationem sumit a primis verbis Interdicti, quod proponitur. *l.* 1 *infr. h. t.* Quemadmodum a remedio legis ultimæ, *C. de edicto D. Hadriani tollendo*, differt, vide apud Ripens. *hic.*

(26) Hoc Interdictum est adipiscendæ possessionis, eique competit, cui Prætor dedit bonorum possessionem (in eo differt hic titulus *a tit. de hered. petit.*), si quidem hereditatis petitio ei competit, qui hereditatem Jure civili consecutus est, adversus eum, qui eas res possidet pro herede.

(27) An id innuit, hoc Interdictum eis dari, quibus bonorum possessio Edictalis, non Decretalis, data est? Ripensis postremum probat *hic. n.* 1. vide *Zas. hic.* An etiam id innuit, non dari hoc Interdictum vocatis ad hereditatem Jure civili? utique, si tamen Interdictum directo accipimus, non utiliter. et sic accipe *l.* 2. *C. h. t.* Goth. Hoc Interdictum non datur adversus scriptum heredem. v. Neostad. *de pact. ante nupt.* Ans.

de (1) *aut pro possessore possides, possideresve, si nihil usucaptum* (2) *esset: quod quidem dolo* (3) *malo fecisti, uti desineres possidere: id illi restituas* (4).

§. 1. Hoc Interdictum restitutorium (5) est, et ad (6) universitatem bonorum, non ad singulas res pertinet (7): et appellatur (8), *Quorum bonorum*, et [est] apiscendæ (9) possessionis universorum bonorum.

Qui tenentur hoc Interdicto.

2. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

INterdicto *Quorum bonorum* debitores (10) hereditarii non tenentur (11): sed tantum corporum (12) possessores.

TIT. III.

QUOD (13) LEGATORUM.

Nomen, 1. *Finis*. 2. *Causa*, *effectus*. 3. *De successoribus*. 4. *De cumulatione petitionis hereditatis, et hujus Interdicti*. 5. *De mortis causa donatione*. 6. *De legato heredi*. 7. *De eo, qui dolo desiit possidere*. 8. *De usufructu, usu, servitute*. 9. *De misso in possessionem legatorum servandorum causa*. 10. *De ipso legatario, et ejus successoribus*. 11. *De voluntate ejus, ad quem res pertinet*. 13. *De ipso legatario, et eo, qui in illius locum successit*. 14. *De voluntate ejus, ad quem res pertinet*. 16. *De satisdatione*.

1. ULPIANUS lib. 67. ad Edictum.

HOc Interdictum vulgo (14) *Quod legatorum* appellatur

§. 1. Est autem et ipsum apiscendæ (15) possessionis.

§. 2. Et continet hanc causam, *ut quod* (16) *quis* (17) *legatorum nomine non ex voluntate* (18) *heredis* (19) *occupavit, id restituat heredi* (20).

† Etenim æquissimum (21) Prætori visum est, unumquemque non sibi (22) ipsum jus dicere occupatis legatis, sed ab herede petere. Redigit (23) igitur ad heredes per hoc Interdictum ea, quæ legatorum nomine possidentur, ut (24) perinde legatarii possint (25) eum convenire.

§. 3. Hoc Interdictum heredem (26) heredis (27) bonorumque possessoris habere, propter utilitatem hujus dicendum est: nec non cæteros (28) quoque successores (29).

§. 4. Quia (30) autem nonnunquam incertum est, utrum quis pro legato, an pro herede, vel pro possessore possideat, bellissime (31) Arrianus scribit, hereditatis petitionem instituendam, et hoc Interdictum reddendum, ut sive quis pro herede, vel pro possessore, sive pro legato possideat, hoc Interdicto teneatur: quemadmodum solemus (32) facere, quotiens incertum est (33), quæ potius actio teneat. nam duas (34) dictamus (35), protestati (36) ex altera nos velle consequi, quod nos contingit.

§. 5. Si (37) quis [ex] mortis causa donatione pos-

(1) Hoc enim Interdictum adversus eas personas datur. *l.* 1. *C. h. t.*

(2) Res etiam immobiles usucapiuntur. *l.* 4. *supr. de usurp.*

(3) Hoc etiam receptum est in aliis Interdictis. *l.* 68. *in fin. supr. pro socio.*

(4) Hoc Interdictum est restitutorium. §. 1. *vers. restitutoria. Instit. de Interdictis.*

(5) Hoc ipsum fieri quemadmodum potest, cum sit adipiscendæ, *infr. h. t.* ea autem adipiscimur quæ nunquam habuimus? Solve, verbum *restituendi* hic improprie sumitur. vide Zas. *hic. n.* 7.

(6) Interdictum hoc datur universali, non singulari successsori.

(7) Id est, hoc introductum est, ut universitatem aliquo remedio corporaliter nanciscamur: si tamen evenerit unius tantum rei controversia, cujus possessionem quis nondum sit adeptus, ad eum pertinere hoc Interdictum poterit. vide *l.* 28. 29. 30. *infr. de furt.*

(8) Vulgo sc. vide *l.* 1. *infr. tit. prox.*

(9) §. 3. *Inst. de Interd.*

(10) Et sic juris, et incorporalium rerum quasi possessores.

(11) In eo differt a petitione hereditatis, *l.* 14. 15. *supr. de hered. pet.* differentias decem vide apud Schneidw. in §. *sequens divisio. Inst. de Interd.*

(12) Id est, rerum corporalium.

(13) *L.* 8. *C.* 3.

(14) A primis verbis Interdicti, de quo vide §. 2. *infr. h. t.* et Cuj. *C. h. t.* id enim familiare est Latinis. Idem est enim in Interdicto *quorum bonorum*, de quo *Supr.* in Interdicto *uti possidetis*, et *unde vi.* vulgata tamen habet, *quorum legatorum*, et in C. ita legitur.

(15) Ex parte agentis: quia possessio, quam petit, nunquam ejus fuit. ex parte vero possessoris, restitutorium est.

(16) Id est, fideicommissorum particularium, et universalium. Ripens. *hic. n.* 5.

(17) Legatarius vel fideicommissarius heres, 6; et singularis successor, 7.

(18) Datur heredi et bonorum possessori adversus legatarium, qui præoccupavit vacuam possessionem rei legatæ, sine voluntate heredis, aut bonorum possessoris.

(19) Et bonorum possessoris, et heredum heredis, cæterorumque successorum. vide §. 3. *infr. eod.* Goth. vide *l. un. C. hoc tit. l. pen. C. ad l. Falcid. l.* 14. *l.* 15. *l.* 93. *supr ad l. Falcid. Novell.* 1. Cujac. *lib.* 8. *obs. c.* 2. Ans.

(20) *l.* 1. *C. ne quis in sua causa.*

(21) Iniquum est, quemquam jus sibi dicere.

(22) Aliud erit si voluntate defuncti: potest enim legatarius eo casu antevertere heredem. *l.* 34. §. 1. *supr. de legat.* 2. at non possidenti eripere: et ita intellige, quod scripsi ad *l.* 55. *supr. de legat.* 1. idem si periculum est in mora. vide hic Ripens. num. 7.

(23) Rediguntur igitur ad heredem. *vulgat.*

(24) Licet legatarius rem legatam occupaverit, eamque heredi restituerit, actio tamen eidem salva est adversus heredem nomine legati.

(25) Atqui videtur legatarius restituendo heredi legatum, jus suum amisisse. *l. non dubium.* 5. *C. de legib.* Imo occupando videtur penitus jus suum amisisse. *l. extat.* 13. *Supr. quod metus causa. l. pen. Infr. ad l. Jul. de vi priv. l. cum quærebatur.* 11. *C. unde vi. l.* 2. *infr. de crimine expilatæ her.* Quin et heredi frustra aut injuste hic restitui legatum dicendum videtur, quum id acceptum mox legatario restituere debeat. *l.* 173. *in fin. infr. de regulis. c.* 59. *de regulis in* 6.

(26) Heredi heredis datur etiam hoc Interdictum.

(27) *Subaudi*, qui adiit hereditatem; antequam moreretur: non eam alioqui transmitteret ad heredes, nisi servata distinctione *l. cum in antiquioribus.* 19. *C. de jure delib.*

(28) Id est, ulteriores heredes, fideicommissarios universales. *l.* 8. §. 1. *supr. quib. mod. pignus.* non tamen institutos in re certa. vid. *l.* 13. *C. de hered. inst.*

(29) *Sub.* universales.

(30) Vide Roman. *cons.* 245.

(31) Hoc verbo utitur jurisconsultus in *l.* 7. §. 3. *infr. quod vi.* quam vide.

(32) Ex stilo Curiæ valere, hinc colligunt. Argumentum a communi practica.

(33) Id est, quotiens factum est incertum facto rei, atque ita restringe regulam, qua dicitur: *Libellum generalem non esse admittendum.* vide *hic* Alberic.

(34) Puta petentes rem, si extet: vel si non extet, æstimationem.

(35) Id est, exprimimus, *l. ult. supr. de separat.* hodie sufficit apta facti narratione actionem exprimere. *l.* 1. *C. de formulis.* Dictamus, inquam, in quibus casibus permissa est cumulatio. Est autem permissa incertitudinis causa, *ut hic.*

(36) Protestationis omissio libellum num vitiabit? Ripensis negat *hic. num.* 11.

(37) Vide ad hunc locum Antonium Fabrum, 6. *conject.* 12.

sideat (1), utique (2) cessabit (3) Interdictum: quia portio (4) Legis Falcidiæ (5) apud heredem ipso jure remanet, et si corporaliter (6) res in solidum translatæ sunt.

§. 6. Qui vero ex causa præceptionis, utique tenetur hoc Interdicto: sed pro ea scilicet parte, quam jure legati habet, non etiam pro ea quam quasi (7) heres habet. Idemque erit dicendum, et si alio (8) genere legati uni ex heredibus legatum sit: nam et hic dicendum est, pro ea parte, qua heres est, cessare Interdictum.

§. 7. Quod ait Prætor, *Aut dolo desiit possidere:* sic accipere debemus, desiit facultatem habere restituendi.

§. 8. Unde est quæsitum, si usufructus vel usus fuerit alicui relictus, eumque occupaverit: an hoc Interdicto restituere sit compellendus? movet, quod neque ususfructus neque usus possidetur: sed (9) magis tenetur. potest tamen defendi competere Interdictum. ✝ Idem dicendum est et in servitute relicta.

§. 9. Quæsitum est, si quis legatorum servandorum causa missus sit in possessionem (10), an hoc Interdicto teneatur ad restitutionem (11)? movet (12) illud primum, quod non (13) possidet is, qui missus est in possessionem legatorum causa, sed potius custodit: deinde, quod Prætorem habet hujus rei auctorem (14). Tutius tamen erit dicendum, hoc Interdictum competere (15): maxime (16) si satisdatum sit jam legatorum nomine, nec recedat; tunc enim etiam possidere videtur (17).

§. 10. Legatorum nomine non tantum ipsum possidere dicemus, cui legatum est: verum heredem (18) quoque ejus cæterosque successores.

§. 11. Quod ait Prætor, *Voluntate* (19) *ejus*, *ad quem ea res pertinet*, ita erit interpretandum, ut, si post aditam hereditatem, vel bonorum possessionem agnitam, voluntas accommodata est legatario, ut possideret, Interdictum cesset: quod si (20) ante aditam hereditatem, bonorumve possessionem agnitam hoc (21) factum est, rectius dicetur eam voluntatem non nocere debere.

§. 12. Si duæ res legatæ sint, altera ex voluntate occupata, altera non ex voluntate: eveniet ut altera revocari possit, altera non (22). ✝ Idemque erit probandum et in una re, cujus pars ex voluntate, altera pars non ex voluntate occupata est: nam pars sola (23) per Interdictum auferetur.

§. 13. Illud tenendum, sive a te, sive ab eo, in cujus locum successisti, possideri aliquid cœptum est: Interdicto huic locum fore. ✝ *In locum successisse*, accipimus, sive per universitatem, sive in rem (24) his [sit] successum.

§. 14. Prodest (25) autem possedisse, quotiens voluntate ejus, ad quem ea res pertinet, possideri cœptum est. Sed et si (26) postea (27) voluntas accessit ejus, ad quem ea res pertinebat: tamen prodesse possessori debere. Unde si quis cœpit quidem ex voluntate ejus, ad quem ea res pertinet, possidere, postea vero voluntas non (28) perseverat, nihil noceat: quia semel possideri cœpit ex voluntate.

§. 15. Si alter ex heredibus, iisve, ad quos ea res pertinet, voluerit rem a legatario possideri, alter (29) non: ei, qui noluit, Interdictum competet; ei, qui voluit, non competere palam est.

§. 16. Quod ait Prætor, *Nisi satisdatum sit*, accipere debemus, si perseveret (30) satisdatum, scilicet, ut si non perseveret cautum, mittatur in possessionem legatorum servandorum causa.

§. 17. Satisdatum sic arbitror, si sic satisdatum sit, ut legatario vel ipso jure (31) adquisita sit idonea cautio, vel (32) per mandati actionem adquiri possit: et tunc (33) Interdicto locum fore.

§. 18. Si quarundam rerum nomine satisdatum sit, quarundam non sit satisdatum: earum rerum nomine sine impedimento agi poterit (34), de quibus satisdatum est; cæterarum non poterit.

(1) *Subaudi*, rem sibi traditam a donante, vel sua auctoritate.

(2) *Al.* utique necesse habebit: et ita a quibusdam legi notat etiam *Bart.*

(3) Hoc Interdictum contra possidentem ex titulo donationis causa mortis non competit.

(4) Falcidia ex donatione causa mortis detrahi potest. vide *l.* 2. *C. de donat. caus. mortis.*

(5) Quid? hoc Interdictum locumne habet, quando locus Falcidiæ est? An vero locum non habet, quando Falcidiæ locus non est? Alii, ut Odofredus, aiunt: alii negant. Albericus priorem sententiam amplectitur. Putat enim hoc Interdictum locum habere, etiamsi heres uti nolit Lege Falcidia. idque duabus rationibus probat: quarum prior sumitur a jure Falcidiæ: altera, ut puniatur audacia legatarii, §. 2. *vers. etenim. supr. h. t.* ideoque, ut maxime cesset prior ratio, alteram tamen non cessare. Interim tamen notandum esse, hoc Interdictum propter Legis Falcidiæ deductionem proponi.

(6) *l.* 18. *C. ad l. Falc.*

(7) Hoc Interdictum non datur in heredem occupantem prælegata pro ea parte, qua est coheres. v. *hic.* Ripens. *n.* 34.

(8) Hoc Interdictum competit contra legatarium quemcunque.

(9) Possidere et tenere differunt. Hujus rei hoc quoque argumentum est, quod ususfructus et usus non possideatur, sed teneatur. Ita servitutes tenentur, non possidentur.

(10) Quod etiam non adita hereditate fieri potest. *l.* 11. *in fin. supr. ut in possess. legatorum.* Goth. vid. *l.* 5. *supr. ut in poss. legat. l.* 3. *§. ult. supr. de acq. vel amitt. poss.* vide Petr. de Belloperl. *hic.* Ans.

(11) Usufructuarius et usuarius non tam possident, quam detinent, *l.* 10. *in fin. supr. de adqu. rer. domin.* adde quæ notavi ad *l.* 12 *supr. de adqu. vel amitt. poss.*

(12) *Subaudi*, ut id negemus.

(13) Vide *l.* 5. *supr. ut in poss. leg.*

(14) Et ita juste possidet. *l.* 11. *supr. de adquir. vel amitt. possess.*

(15) *d. l.* 5. *§.* 27.

(16) Hæc particula casum contrarium implicat. Zas. *hic. num.* 4.

(17) Et quidem mala fide. Zas. *hic. num.* 3.

(18) Hoc Interdictum datur in heredes legatariorum.

(19) Adde casum *l.* 8. *supr. de aqua et aquæ pluv.*

(20) Adde *l.* 45. *§.* 1. *supr. de leg.* 2.

(21) Id est, voluntas accommodata.

(22) Consensus in uno præstitus ad aliud non extenditur.

(23) *Sub.* quæ sine voluntate heredis occupata est. unde notant, creditorem decem, si quinque tantum auferat debitori, jure suo non decidere: nisi in quinque, ut ne pœna delictum egrediatur. *arg. l. sancimus.* 22. *C. de pœnis.*

(24) Singularem. et sic hoc Interdictum est in rem scriptum, et sequitur possessorem. Porro an hoc Interdictum detur singulari successori, et in singularem successorem, vide *hic* Alberic.

(25) *Sub* legatario, ut hoc Edicto non teneatur.

(26) Id est, etsi post occupatam possessionem.

(27) Nota, interdum voluntatem post actum accedere.

(28) Sufficit semel voluisse, licet voluntas non duret.

(29) Atque ita una et eadem res duplicis juris censeri potest.

(30) Non videtur satisdatum, si satisdatio non perseveret.

(31) i. e. Immediate, directo.

(32) Vel per obliquum, puta per procuratorem. *l.* 49. *in fin. supr. de adqu. vel amitt. possess.*

(33) Id est, præstita satisdatione legatario, vel ejus heredi.

(34) *Sub.* hoc Interdicto, idque per heredes.

2. *De eo, qui non restituit, condemnando.* 3. *De cautione.*

2. PAULUS lib. 63. ad Edictum.

DIversum est, si postea (1) pars legato adcreverit (2): nam hoc nomine (3) tenentur fidejussores in (4) totum (5).

§. 1. Quod ait Prætor, *Si per bonorum possessorem non stat, ut satisdetur*, sic accipimus, si paratus sit satisdare: non (6) ergo offerre debet satisdationem, sed petenti satis, moram non facere.

§. 2. Ex hoc Interdicto, qui non restituit, in id, quod interest (7), debet condemnari.

§. 3. Si legatarius repromissione (8) retentus (9) fuit, dandum est Interdictum.

† Idem dicendum est, si legatarius pignoribus noluit sibi (10) caveri.

§. 4. Si per legatarium factum sit, quo minus satisdetur: licet cautum non sit, tenetur Interdicto. † Sed si forte factum sit per legatarium, quo minus satisdetur, eo autem tempore, quo editur Interdictum, satis accipere paratus sit: non competit Interdictum, nisi satisdatum sit. † Item si per bonorum possessorem stetit, quominus satisdaret, sed modo paratus est cavere: tenet Interdictum (11). Illud enim tempus inspicitur, quo Interdictum editur.

TIT. IV.

NE (12) VIS FIAT EI QUI IN POSSESSIONEM MISSUS ERIT (13).

Interdictum. 1. *Ratio Interdicti.* 2. *De omnibus in possessionem missis.* 3. *De eo, qui ingredi prohibuit, aut ingressum expulit. De vi.* 4. *De errore.* 5. *De eo, quod interest.* 6. *De pupillo, furioso, tutore.* 7. *De domino vel patre prohibentis.* 8. *De tempore hujus actionis. Quid persequatur. De successoribus.*

1. ULPIANUS lib. 72. ad Edictum.

AIt Prætor: *Si quis (14) dolo malo fecerit, quominus quis permissu meo, ejusve, cujus ea jurisdictio fuit; in possessionem bonorum sit, in eum in factum judicium, quanti ea res fuit, ob quam in possessionem missus erit, dabo* (15).

§. 1. Hoc Interdictum (16) summa providentia Prætor proposuit: frustra (17) enim in possessionem mitteret rei servandæ causa, nisi missos tueretur, et prohibentes venire in possessionem coërceret.

§. 2. Est autem generale hoc Edictum: pertinet enim ad omnes (18) qui in possessionem a Prætore missi sunt. convenit (19) enim Prætori, omnes, quos ipse in possessionem misit, tueri. Sed sive rei servandæ causa, sive legatorum, aut ventris nomine in possessionem missi fuerint, habent ex hoc Edicto in factum actionem, sive doli (20), sive aliter prohibuerint.

§. 3. Hæc actio non tantum eum tenet, qui prohibuit quem venire in possessionem: sed etiam eum, qui (21) possessione pulsus est, cum venisset in possessionem. Nec exigitur, ut vi fecerit, qui prohibuit.

§. 4. Si quis ideo possessione arcuerit, quia rem suam putabat, vel sibi nexam, vel certe non esse debitoris: consequens est, ut hoc Edicto non teneatur.

§. 5. Hæc verba, *Quanti (22) ea res erit, ob quam in possessionem missus erit*, continent utilitatem creditoris, ut quantum ejus interest possessionem habere, tantum ei, qui prohibuit, condemnetur. Proinde si ob (23) falsum creditum vel ob falsam petitionem missus est in possessionem, vel si exceptione summoveri potuit: nihil ei debet prodesse hoc Edictum: quia propter nullam causam in possessionem missus est.

§. 6. Hoc Edicto neque pupillum neque furiosum teneri constat: quia affectu (24) carent. Sed pupillum eum debemus accipere, qui doli capax non est: cæterum si jam doli capax sit, contra erit dicendum. Ergo et si tutor dolo fecerit, in pupillum dabimus actionem: si modo solvendo sit tutor. Sed et ipsum tutorem posse conveniri, Julianus scribit.

§. 7. Si domini vel patris voluntate prohibitus quis sit a possessione, in ipsos dabitur actio: quasi per alios hoc fecerint.

§. 8. Hanc actionem, excepta legatorum missione (25), intra annum competere, et non postea, sciendum est: cum sit pœnalis. Nec in heredes similesque personas dabitur, nisi in id, quod ad eas pervenit. Sed heredi similibusque personis dabitur. Nam cum prohibitus quis est legatorum, vel fideicommissorum causa possessionem adipisci, tunc actio et perpetua est, et in heredem dabitur: quia est in potestate successorum evitare Interdictum satisdatione (26) oblata.

(1) Id est, si post cautionem præstitam ab herede.
(2) *l.* 17. *supr. ut legat.*
(3) *Sub.* emolumenti, quod accrevit.
(4) *l.* 54. *supr. locat.*
(5) Et ideo in totum revocatur.
(6) Heres offerre satisdationem non tenetur: si tamen satisdatio petita fuerit, differre non debebit. vide Socinum *regul.* 229.
(7) Cum fructibus. *l.* 3. *supr. de Interdict.*
(8) *Sub.* nuda, sine fidejussoribus.
(9) Contentus.
(10) *Sub.* ab herede.
(11) Et sic postrema mora nocet. *l.* 17. *in fin. supr. de administr. et periculo.*
(12) Adde *L.* 8. *C.* 5. Praxim hujus actionis, vide apud OLdend. *class.* 2. *act.* 5.
(13) Ex primo decreto scilic. Talis missio possessionem non transfert, *l.* 5. *supr. ut in possess. legat.* et ita hoc Interdictum non est adipiscendæ, retinendæ, vel recuperandæ. atqui vim fieri prohibet possidenti? Hoc Interdictum datur misso tantum in possessionem ex primo decreto, quem certum est non possidere. *l.* 3. *in fin. supr. de adqu. vel amitt. possess.*
(14) Interdictum hoc generale est. §. 2. *infr. h. t.* observa quoque hujus Edicti verba in tertiam personam concepta esse. cum alia sint in primam personam. *Goth.* vide Leonin. *emend. lib.* 1. *cap.* 5. *n.* 4. Ans.
(15) *l.* 4. §. 2. *supr. de damno.*
(16) Hoc Edictum. Cujac. 5. *obs.* 17.
(17) Nam missio frustra decernitur, nisi magistratus missum conservet.
(18) *l.* 4. *infr. h. t.*
(19) Inutilis alioqui fieret magistratuum creatio. *l.* 2. §. 13. *supr. de orig. jur.*
(20) Sive dominus. *Hal.* εἴτε δόλῳ. 9. *Eclog.* 6.
(21) Eum, a quo quis.
(22) Vide *l.* 3. *in fin. infr. uti possidetis.*
(23) Missio ob falsum creditum non valet, et est ipso jure nulla.
(24) Possidendi.
(25) Et damni infecti. vide *l.* 17. §. 3. *supr. de damno.*
(26) Adde *L.* 7. §. 9. *supr. tit. prox.*

De eo, qui suo vel alieno nomine prohibitus est, vel prohibuit.

2. Paulus lib. 59. ad Edictum.

SUo quis, an alieno nomine prohibitus sit, nihil interest: hæc enim verba *quanti ea res est*, referenda sunt ad personam domini (1).

§. 1. Item tam is tenetur, qui suo nomine, quam qui alieno nomine prohibuit.

De fideicommisso. De bonis heredis. 2. De ventre.

3. Ulpianus lib. 68. ad Edictum.

SI quis missus fuerit in possessionem fideicommissi servandi causa, et non admittatur: potestate (2) ejus inducendus (3) est in possessionem, qui eum misit. aut si quis volet uti (4) Interdicto, consequens erit dicere Interdictum locum habere. Sed melius erit dicere, extra (5) ordinem ipsos jure suæ potestatis exequi oportere decretum suum: nonnunquam (6) etiam per manum militarem.

§. 1. Constitutum est ab Antonino, ut etiam in bona heredis quis admittatur certis modis. Si quis igitur in his bonis non admittatur, dicendum est, actionem hanc utilem competere: cæterum poterit uti et extraordinaria (7) executione.

§. 2. Prætor ventrem in possessionem mittit: et hoc Interdictum prohibitorium et restitutorium est. Sed si mulier velit in (8) factum actione uti, ad exemplum creditorum magis quam Interdicto, posse eam experiri sciendum est.

§. 3. Si mulier dicatur calumniæ (9) causa in possessionem venisse, quod non sit prægnans, vel non ex eo prægnans; vel si de statu mulieris aliquid dicatur: [ex] epistola D. Hadriani, ad exemplum præsumptionis Carboniani (10) Edicti, ventri Prætor pollicetur possessionem.

De damno infecto, 4. Vel alia causa.

4. Idem lib. 69. ad Edictum.

PEr Interdictum etiam (11) ei subvenit Prætor, qui damni infecti ab eo in possessionem missus est, ne ei vis fiat.

§. 1. Pœna autem ejus, qui non promittit, vel satis non dat, hæc est, ut in possessionem mittatur adversarius. Sive ergo promittat, sive (12) per eum non fiat, quominus promittat, non tenebit Interdictum, repulso per exceptionem eo, qui experitur.

§. 2. Prætor in eum, qui neque cavit, neque possidere passus est eum, qui missus est, judicium pollicetur in tantum, quantum præstare (13) eum oporteret, si de ea re cautum fuerat.

§. 3. Sed et ex alia causa hoc judicium proposuit, si eo tempore, quo in possessionem mitti desiderabat, Prætoris adeundi potestas non fuerit: scilicet ut si, cum potestas Prætoris adeundi non esset, damnum interim datum est, haberet judicium (14), qui damnum passus est.

§. 4. Item subjectum, si ex alia causa in possessionem missus prohibitus esse dicetur: habere in factum actionem.

TIT. V.

DE (15) TABULIS EXHIBENDIS.

Interdictum. 1. De confitente, vel negante. 2. De tabulis testamenti, vel aliis ultimæ voluntatis. 3. De testamento, quod valet, vel non valet. 4. De supremis tabulis, vel prioribus. 5. De omni scriptura testamenti. 6. De pluribus tabulis. 7. Si filiusfamilias, vel servus testatus esse dicatur. 9. De captivo. 10. De vivente. 11. De testamento deleto.

1. Ulpianus lib. 68. ad Edictum.

PRætor ait: *Quas tabulas Lucius Titius ad causam testamenti sui pertinentes reliquisse dicetur, si hæ penes* (16) *te sunt; aut dolo malo tuo factum est, ut desinerent esse: ita eas illi exhibeas. Item si libellus aliudve quid relictum esse dicetur, decreto comprehendam.*

§. 1. Si quis forte confiteatur (17) penes se esse testamentum, jubendus (18) est exhibere: et tempus ei dandum est, ut exhibeat, si non potest in præsentiarum exhibere. Sed (19) si neget se exhibere posse, vel oportere: Interdictum hoc competit.

§. 2. Hoc Interdictum pertinet non tantum ad testamenti tabulas: verum ad omnia, quæ (20) ad causam testamenti pertinent; utputa, et ad (21) codicillos pertinet.

§. 3. Sive autem valet testamentum, sive non (vel quod ab initio inutiliter factum est, sive ruptum sit, vel in quo alio vitio [sit]; sed etiam si falsum esse dicatur (22), vel ab eo factum, qui testamenti factionem non habuerit): dicendum est Interdictum (23) valere.

§. 4. Sive supremæ tabulæ sint, sive non sint, sed priores: dicendum Interdictum hoc locum habere.

§. 5. Itaque dicendum est, ad omnem omnino scripturam testamenti, sive perfectam, sive (24) imperfectam, Interdictum hoc pertinere (25).

§. 6. Proinde et si plures tabulæ sint testamenti, quia sæpius fecerat, dicendum est Interdicto locum fore: est enim quod ad causam testamenti pertineat, quidquid quoquo tempore factum exhiberi debeat.

§. 7. Sed et si de statu disceptetur, si testator filiusfamilias, vel servus hoc fecisse dicatur: et hoc exhibebitur.

§. 8. Item si filiusfamilias fecerit testamentum, qui de

(1) Non procuratoris. *l.* 14. *supr. si quis cautionib.*

(2) *l.* 68. *supr. de rei vindicat.*

(3) Imo manu ministrorum judicis non est inducendus. *l.* 1. §. 2. *supr. si ventris nomin.*

(4) *l.* 5. §. 27. *supr. ut in possess. legat.*

(5) Extra ordinem exequi quid sit, vide quæ scripsi ad *l. ult.* §. 3. *supr. quod metus causa.*

(6) Quoties scilicet qui detinet prohibet. et sic restringe *l.* 1. §. 2. *supr. si ventris nomine.*

(7) *l.* 68. *supr. de rei vindicat.*

(8) Vide *l.* 1. §. 4. *infr. uti possidetis.*

(9) *l.* 15. *l.* 16. *supr. de his, qui notant. infam. l.* 1. §. 14. *supr. de ventr. in possess.*

(10) De quo vide *supr. de Carboniano.*

(11) Hoc enim Interdictum est generale. *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.*

(12) Paria sunt enim, a me satisdationem promitti, et per me non fieri quominus promittam.

(13) *l.* 15. *in fin. supr. de damno.*

(14) Hoc scilicet.

(15) *L.* 8. *C.* 7.

(16) De hac dictione vide *l.* 63. *infr. de verb. sign.*

(17) *l.* 2. *in fin. supr. testam. quemadm. aper.*

(18) Et actione ad exhibendum eo nomine tenetur.

(19) Interdictum de tabulis exhibendis datur adversus negantem, *ut hic.* actio vero ad exhibendum adversus confitentem. *ut supr. h. t.*

(20) *d. l.* 2. §. 2.

(21) *l.* 4. *C. testam. quemad. aper.*

(22) Non judicio tamen criminali, et publico: ut ita hæc Lex constet cum *l. ult. infr. h. t.*

(23) Adde *l.* 6. *infr. ad leg. Corn. de falsis.* vide Cuj. 3. *ad Afr. fol.* 2.

(24) *l.* 2. §. 1. *supr. testam. quemadm. aper.*

(25) *l.* 3. §. 1. *infr. h. t.*

castrensi peculio testabatur : habet locum Interdictum.

§. 9. Idem est, et si is, qui testamentum fecit, apud hostes decessit.

§. 10. Hoc Interdictum ad (1) vivi (2) tabulas non pertinet, quia verba Prætoris *reliquerit* fecerunt mentionem,

§. 11. Sed et si deletum sine (3) dolo sit testamentum,

2. PAULUS lib. 64. ad Edictum.

VEl totum, vel pars ejus,

De pluribus codicibus. 2. *De deposito.* 3. *De æditua vel tabulario custodiente.* 4. *De servo.* 5. *Si testator vivus suas tabulas esse dicat, et de cæteris, qui corpora sua esse dicunt instrumentorum.* 6. *De eo, qui dolo fecit, quominus tabulæ penes se essent.* 7. *Hoc Interdictum esse exhibitorium.* 8. *Quid sit exhibere.* 9. *Apud quem exhibetur, si testes admoniti non veniant.* 10. *De his, qui quid in testamento adscriptum habent.* 11. *Quid veniat in condemnationem.* 15. *Si hoc judicio consecutus est æstimationem, postea rem petat.* 16. *De anno.* 17. *De successoribus.*

3. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

LOcum habet hoc Interdictum.

§. 1. Si tabulæ in pluribus (4) codicibus scriptæ sint, omnes Interdicto isto continentur : quia unum testamentum est.

§. 2. Si tabulæ testamenti apud aliquem depositæ sunt a Titio, hoc Interdicto agendum est, et (5) cum eo, qui detinet, et cum eo, qui deposuit.

§. 3. Proinde et si custodiam tabularum æditnus (6) vel tabularius suscepit, dicendum est teneri eum Interdicto.

§. 4. Si penes servum tabulæ fuerint, dominus Interdicto tenebitur.

§. 5. Si ipse testator dum vivit (7), tabulas suas esse dicat, et exhiberi desideret, Interdictum hoc [locum] non habebit, sed ad exhibendum erit agendum, ut exhibitas vindicet. Quod (8) in omnibus, qui corpora sua esse dicunt instrumentorum, probandum est.

§. 6. Si quis dolo malo fecerit, quominus penes eum tabulæ essent : nihilominus hoc Interdicto tenebitur. Nec (9) præjudicatur aliquid Legi Corneliæ testamentariæ, quasi dolo malo testamentum suppresserit. nemo enim ideo (10) impune retinet (11) tabulas, quod majus (12) facinus admisit: cum (13) exhibitis (14) tabulis admissum ejus magis manifestetur. et posse aliquem dolo malo facere, ut in eam Legem non incidat : utputa (15) si neque amoverit, neque celaverit tabulas, sed idcirco alii tradiderit, ne eas interdicenti (16) exhiberet; hoc est, si non supprimendi animo vel consilio fecit, sed ne huic (17) exhiberet.

§. 7. Hoc Interdictum exhibitorium est.

§. 8. Quid (18) sit exhibere, videamus? *Exhibere*, hoc est, materiæ ipsius adprehendendæ copiam facere.

§. 9. Exhibere autem apud Prætorem oportet, ut ex auctoritate ejus signatores (19) admoniti venirent ad (20) recognoscenda signa : et si forte non obtemperent testes, Labeo scribit coërceri eos a Prætore debere.

§. 10. Solent autem exhiberi tabulas desiderare omnes (21) omnino, qui (22) quid in testamento adscriptum habent.

§. 11. Condemnatio autem hujus judicii, quanti interfuit, æstimari debet.

§. 12. Quare si heres scriptus hoc Interdicto experiatur, ad hereditatem referenda est æstimatio (23).

§. 13. Et si legatum sit, tantum venit in æstimationem quantum sit in legato.

§. 14. Et si sub conditione legatum sit, quasi conditione existente, sic æstimandum est. nec compelli debebit [ad cavendum], *ut se restituturum caveat quidquid consecutus est, si conditio defecerit :* quia pœna (24) contumaciæ præstatur ab eo, qui non exhibet.

§. 15. Inde quæritur, si hinc consecutus æstimationem legatarius, postea legatum petat : an sit audiendus? Et putem, si heres idem præstitit, exceptione doli repellendum : si alius, repelli non (25) oportere. † Et ideo et si heres sit, qui Interdicto usus [est] æstimationem consecutus, eadem est distinctio.

§. 16. Interdictum hoc et post annum competere (26) constat.

§. 17. Sed et heredi cæterisque successoribus competit.

De pupillo et tutore.

4. PAULUS [lib. 69. ad Edictum].

SI sint tabulæ apud pupillum, et dolo tutoris (27) desierint esse : in ipsum tutorem competit Interdictum, æquum enim est, ipsum ex delicto suo teneri, non pupillum.

(1) Hoc Interdictum ad ocultatas viventis tabulas non pertinet, cum ei competat actio ad exhibendum.

(2) Non inconcinne illud Pauli ad Hebr. c. 9. v. 16. huc referri potest: *ὅπου γὰρ διαθήκη, θάνατον ἀνάγκη φέρεσθαι τοῦ διαθεμένου.* adde *l.* 2. §. 4. *supr. test. quemadm.*

(3) Hæc negatio deest apud *Hal.* adde *l.* 1. §. 10. *supr. de B. P. secund. tab.*

(4) Vide *l.* 1. §. 6. *supr. de B. P. secund. tab.*

(5) Hoc Interdicto tenentur omnes, qui detinent testamenta.

(6) Æditunm templi hic accipe. Ita enim Theoph. §. *tutor.* 2. *Inst. de tutelis.* qui et Hierophylax in *l.* 20. *supr. de annuis.* dixi ad Festum in *æditnus*, sacræ ædis tutor. Solebant enim veteres testamenta templis, eorumque custodibus, ut et Vestalibus commendare. Tacit. 1. *Annalium.* Plutarch. *in Cæsare.* Sueton. *in Julio cap.* 83. Dion. 48. Herodian. *lib.* 1. *ubi de templo Pacis exusto loquitur.* Tertull. *lib. de corona.* Hinc excubiæ in templis.

(7) *l.* 3. §. 14. *supr. ad exhibend.*

(8) Ut actione ad exhibendum utantur, non hoc Interdicto.

(9) Interdictum de tabulis exhibendis non præjudicat actioni criminali. *l.* 9. §. 2. *in fin. supr. de dolo.*

(10) Majori pœna qui tenetur, non liberatur etiam a minore.

(11) Id est, retinere potest.

(12) Contumacia pœnam auget. *l.* 4. *infr. de pœn.*

(13) Probationes factæ in causa civili fidem faciunt in criminali.

(14) Hoc Interdicto.

(15) Si tradendo alii animum habuit supprimendi, tenetur hoc Interdicto civiliter et criminaliter, Lege Cornelia testamentaria : si non habuit, tenetur civiliter tantum.

(16) Hoc est, hoc Interdicto agenti.

(17) *Sub.* hoc Interdicto agenti.

(18) *l.* 2. *supr. ad exhib.*

(19) Signatores sunt testes, qui signare testamenta solent.

(20) Testis etiam invitus signum suum recognoscere cogitur.

(21) *l.* 3. §. 9. *supr. ad exhib.*

(22) Vide *l. un. C. h. t.*

(23) Æstimatio est id, quod interest.

(24) Pœnæ depensæ non repetuntur. *l. pœnæ.* 42 *supr. de condict. indebiti. l.* 79. *in fin. infr. de furtis. l.* 1. §. 2. *infr. ad leg. Jul. ambitus.*

(25) *l.* 34. *infr. de verb. oblig.*

(26) Non competere. Cujac. in 4. *sentent.* Paul. 7. §. 6. reprehensus a Roberto 1. *recept.* 29. Cujacius tamen suam opinionem defendit, 16. *observ.* 28.

(27) *l.* 11. §. 6. *infr. quod vi.*

De controversia hereditatis. De publica quæstione.

5. Javolenus [lib. 13. ex Cassio].

DE tabulis proferendis Interdictum competere non (1) oportet, si hereditatis controversia ex his pendet, aut si ad publicam quæstionem (2) pertinet: itaque in (3) æde sacra interim (4) deponendæ sunt, aut apud virum idoneum.

TIT. VI.

NE QUID IN LOCO SACRO (5) FIAT.

Interdictum. 1. *De loco sacro et de sacrario.* 2. *De ornamento, deformitate, incommodo. De his, qui ædes sacras curant.*

1. Ulpianus lib. 68. ad Edictum.

AIt Prætor: *In loco sacro* (6) *facere inve eum immittere quid veto.*

§. 1. Hoc Interdictum de sacro loco, non de sacrario (7) competit.

§. 2. Quod ait Prætor, ne quid in loco sacro fiat, non ad hoc pertinet, quod ornamenti causa fit, sed quod deformitatis, vel incommodi.

§. 3. Sed et cura ædium locorumque sacrorum mandata est his, qui ædes sacras curant (8).

De damno aut incommodo.

2. Hermogenianus lib. 3. Juris Epitomarum.

IN muris, itemque portis, et aliis sanctis (9) locis aliquid facere (10), ex quo damnum aut incommodum irrogetur, non permittitur.

De habitatione.

3. Paulus lib. 5. Sententiarum.

NEque muri neque portæ habitari (11) sine permissu Principis propter fortuita incendia possunt.

TIT. VII.

DE LOCIS ET ITINERIBUS PUBLICIS (12).

Qui petere possunt.

1. Pomponius lib. 30. ad Sabinum.

CUilibet (13) in publicum petere permittendum est id, quod ad usum (14) omnium pertineat: veluti (15) vias publicas, itinera publica. et ideo quolibet postulante de his interdicitur.

De monumento.

2. Ulpianus lib. 48. Digestorum.

NEmini licet in via publica monumentum (16) extruere.

De via vicinali. 1. *Differentia viæ vicinalis et militaris.*

3. Ulpianus lib. 33. ad Edictum.

VIæ vicinales (17), quæ (18) ex agris privatorum collatis (19) factæ sunt, quarum memoria non extat, publicarum viarum numero (20) sunt.

§. 1. Sed inter eas et cæteras vias militares hoc interest (21); quod viæ militares (22) exitum ad mare, aut in Urbes (23), aut in flumina publica, aut ad aliam viam militarem habent: harum autem vicinalium viarum dissimilis conditio est: nam pars earum in militares vias exitum habent, pars sine (24) ullo exitu intermoriuntur.

TIT. VIII.

NE QUID IN (25) LOCO (26) PUBLICO, VEL ITINERE FIAT.

Ad primum interdictum prohibitorium de loco publico præfatio.

1. Paulus lib. 64. ad Edictum.

IN loco publico Prætor prohibet ædificare, et Interdictum (27) proponit.

Verba. 1. *Hoc Interdictum esse prohibitorium.* 2. *De utilitate publica vel privata.* 3. *De areis, insulis, agris, viis, itineribus.* 4. *De rebus fiscalibus.* 5. *De usui publico destinatis. De damno privati.* 6. *De velo immisso in mœniano.* 7. *De refectione.* 8. *De mari.* 9. *De piscatione, navigatione, lusu, lavatione, spectatione.* 10. *De permissu Principis.* 11. *De qualicunque commodo amisso.* 12. *De prospectu et aditu.* 13. *Si ædificium ei, quod defluit,* 14. *Vel luminibus,* 15. *Vel alii ædificio in publico posito obstet.* 16. *De permissu Principis.* 17. *An ædificium in publico factum deponatur.* 18. *De cautione non fieri.* 19. *An ædificium in loco sacro positum deponatur.* 20. *Ad secundum Interdictum prohibitorium. De via, itinereve publico verba.* 21. *De viæ solo.* 22. *De viarum divisione in*

(1) In his, qui sequuntur, casibus.

(2) Falsi scil. non civilem, ut in *l.* 1. §. 3. *infr. h. t.*

(3) De tabularum in ædes sacras depositione alias dixi, *l.* 3. §. 3. *supr. h. t.*

(4) Id est, quæstione hereditatis vel falsi pendente.

(5) Vide Oldendorp. 2. *Class. act.* 9.

(6) Quid locus sacer, vide *l.* 6. §. 3. *l.* 9. §. 2. *supr. de rer. divis.*

(7) De qua vide *d.* §. 2.

(8) Id est, æedituis, §. 2. *Inst. de tutel.*

(9) §. 10. *Instit. de rerum divis.* sacris. *vulgat.* et recte. Nec enim portæ, ut muri, sanctæ sunt, Plutarchus *in quæstion. Romanis et Romulo.* dixi ad §. 10. *Inst. de rer. divis.* et ad Theoph. *ibid.*

(10) Immittere, *l.* 8. §. 2. conjungere, superponere, cave reficere. *l.* 9. §. 4. *supr. de rerum divis.*

(11) Circa portas et muros familia publica ad res necessarias erat parata. vide *l.* 1. *supr. de offic. Præfect. vigil.*

(12) Vide Oldendorpium *Class.* 2. *act.* 9.

(13) *l.* 1. *infr. de popularibus action.* Imo non cuilibet: nam non datur pupillo. *l. de pupillo.* 5. *supr. de operis novi nunciation. l. mulieri.* 6. *infr. de popularibus actionibus.*

(14) Id est, ad publicam utilitatem.

(15) *l.* 2. §. 35. *infr. ne quid in loco publico.*

(16) Vel cloacam. *l.* 2. §. 26. *infr. titul. proxim.*

(17) Via publica est, aut vicinalis. §. 5. *Instit. de leg. Aquil.* vicinalis via, ἡ ἐπὶ κώμας ἄγουσα. vicus enim ἡ κώμη. per hanc transit is, qui in vicum abit. Publica vero via, quæ et militaris et βασιλικὴ est, qua omnes in diversa loca euntes utuntur. Theoph. §. 5. *Inst. de leg. Aquil.* Idem confirmat *lex* 2. §. 22. *infr. tit. proxim.*

(18) Viæ vicinales plerumque ex agris privatorum collatæ fiebant, aut de novo, aut quando ex agris privatis factarum memoria non extabat, *ut hic.* adde *l.* 2. §. 22. *infr. tit. prox.* Goth. vide Math. Afflict. *decis.* 62. Ans.

(19) Vide *d.* §. 22.

(20) Idem igitur in iis servatur, quod in publicis.

(21) *Sub.* quod ad factum attinet, non ad jus.

(22) Militares viæ, quæ et publicæ et Basilicæ dicuntur. Theoph. *ibid.*

(23) *l. ult. supr. de servitut. præd. rustic.*

(24) Vicinales quædam viæ in militarem viam exitum habent: quædam sine ullo exitu intermoriuntur. Genus loquendi interim nota, *pars intermoriuntur.*

(25) Vide Oldendorp. *Class.* 2. *act.* 9.

(26) Vel via publica. *l.* 2. §. 20. *infr. h. t.*

(27) Quod extat *l.* 2. *infr. h. t.* adde *l.* 20. *in fin. infr. quod vi aut clam.*

publicas, privatas et vicinales. 24. *De viis rusticis vel urbanis.* 25. *De commeatu exempto. De via coarctata.* 26. *De cloaca.* 27. *De fossa.* 28. *De restagnatione.* 29. *De odore.* 30. *De pastu.* 31. *De his, quæ statim nocent vel postea.* 32. *Deterioratio quomodo accipitur.* 33. *De specu et ponte.* 34. *Hoc Interdictum esse perpetuum et populare. De condemnatione in id, quod interest.* 35. *Ad tertium Interdictum restitutorium. De via publica, itinereve publico verba.* 36. *Collatio hujus Interdicti et superioris.* 37. *De eo, qui fecit, vel factum habet.* 38. *De arbore, quæ in via publica cecidit.* 39. *De eo, cujus opus utile est. De his, qui communiter fieri curaverint.* 42. *De eo, qui dolo fecit, quominus possideret, vel haberet.* 43. *De restitutione et sumptibus restitutionis.* 44. *De tempore Interdicti. De condemnatione in id, quod interest.* 45. *Quartum Interdictum prohibitorium. De usu viæ itinerisve publici.*

2. Ulpianus [lib. 68. ad Edictum.]

PRætor ait : *Ne quid in loco publico facias, inve eum locum immittas, qua ex re quid illi damni detur : præterquam quod Lege, Senatusconsulto* (1), *Edicto, decretove Principum tibi concessum est : de eo, quod factum erit, Interdictum* [*non* (2)] *dabo.*

§. 1. Hoc Interdictum prohibitorium est.

§. 2. Et tam publicis utilitatibus quam privatorum per hoc prospicitur. Loca enim publica utique privatorum usibus deserviunt, jure scil. Civitatis, non quasi propria cujusque: et tantum juris habemus ad obtinendum, quantum quilibet ex populo ad prohibendum habet. propter quod si [quod] forte opus in publico fiet, quod ad privati damnum redundet : prohibitorio (3) Interdicto potest conveniri, propter quam rem hoc Interdictum propositum est.

§. 3. Publici loci appellatio quemadmodum accipiatur, Labeo definit: ut et ad areas, et ad insulas, et ad agros, et ad (4) vias [publicas] itineraque publica pertineat.

§. 4. Hoc Interdictum ad ea loca, quæ sunt in fisci patrimonio, non puto pertinere (5) : in his enim neque facere quicquam, neque prohibere privatus potest. res enim fiscales (6) quasi propriæ et privatæ Principis sunt : igitur si quis in his aliquid faciat, nequaquam hoc Interdictum locum habebit ; sed si forte de his sit controversia, Præfecti (7) eorum (8) judices sunt.

§. 5. Ad ea igitur loca hoc Interdictum pertinet, quæ publico usui destinata sunt : ut si quid illic fiat, quod privato noceret, Prætor intercederet Interdicto suo.

§. 6. Cum quidam velum in mœniano (9) immissum haberet, qui (10) vicini luminibus officiebat : utile Interdictum competit, *Ne quid in publico immittas, qua ex re luminibus Gaii Seii officias.*

§. 7. Si quis quod in publico loco positum habuit, reficere voluit, hoc (11) Interdicto locum esse Aristo ait, ad prohibendum eum reficere.

§. 8. Adversus eum, qui molem (12) in mare projecit Interdictum utile competit ei, cui forte hæc res nocitura sit : si autem nemo damnum sentit, tuendus est is, qui in litore ædificat, vel molem (13) in mare jacit.

§. 9. Si quis in mari piscari (14) aut navigare (15) prohibeatur, non (16) habebit Interdictum (17) : quemadmodum nec is, qui in campo publico ludere, vel in publico (18) balineo lavare, aut in theatro spectare arceatur. sed in omnibus his casibus (19) injuriarum actione utendum est.

§. 10. Merito ait Prætor, *Qua ex re quid illi damni detur :* nam quotiensque aliquid in publico fieri permittitur, ita oportet permitti, ut (20) sine injuria cujusquam fiat: et ita solet (21) Princeps, quotiens aliud novi operis instituendum petitur, permittere.

§. 11. *Damnum* autem *pati* videtur (22), qui commodum amittit, quod ex publico consequebatur, qualequale sit.

§. 12. Proinde si cui prospectus, si cui aditus sit deterior, aut angustior, Interdicto opus est.

§. 13. Si quid in loco publico ædificavero, ut ea, quæ ex meo ad te nullo jure defluebant, desinant fluere : Interdicto me non teneri Labeo putat.

§. 14. Plane si ædificium hoc effecerit, ut minus luminis insula tua habeat : Interdictum hoc competit.

§. 15. Idem ait, Si in publico ædificem, deinde hoc ædificium ei obstet, quod tu in publico ædificaveras: cessare hoc Interdictum, cum tu quoque illicite ædificaveris. nisi forte tu jure tibi concesso ædificaveras.

§. 16. Si quis a Principe simpliciter impetraverit, *ut in publico loco ædificet :* non est credendus (23) sic (24) ædificare, ut cum incommodo alicujus id fiat: neque sic conceditur, nisi forte quis hoc impetraverit.

§. 17. Si quis nemine prohibente in publico ædificaverit, non esse eum cogendum tollere, ne ruinis (25) Urbs deformetur : et quia prohibitorium est Interdictum, non

(1) *l. 2. infr. de flumin.*
(2) Negatio hæc quibusdam meis manuscriptis deest.
(3) Pari in causa, prohibentis causa ita est potior. *l.* 28. *supr. comm. divid.*
(4) Atqui de via publica et itinere specialia sunt Interdicta. §. 20. § §. 35. *infr. h. t.*
(5) Vide ad hunc §. Corasium *lib.* 6. *miscell. c.* 19. et Bart. Brissonium *lib.* 3. *select. antiq. c.* 19. Mod.
(6) De quibus vide *l. ult. C. de quadriennii præscript.*
(7) Vide *l.* 3. *in fin. supr. de his, quæ in testam.*
(8) Præfecti ærarii. Ita emendat et legit Brissonius. Nam Præfecti ærarii id munus erat in urbe, quod procuratoris Cæsaris in provinciis. dixi ad *l.* 42. *infr. de jure fisci.*
(9) Mœnianum quid, vide *l.* 242. §. 1. *infr. de verbor. signif.*
(10) *Al.* quod. *al.* quo.
(11) *Al.* huic.
(12) Et pilas. *l.* 3. *in fin. infr. h. t. l.* 30. *in fin. supr. de adq. rer. domin.*
(13) Moles terra vel lapide fiunt, *l.* 52. §. *ante domum. supr. de act. empt. l.* 1. *supr. de impensis.* Cicer. 9. *ad Attic.* 17. Senec. *Contr.* 5. *et epist.* 14. Martial. 22. Hirtius *de bello Africo.* Patercul. 2. *ubi de Lucullo.* Lucan. 1. Sueton. *Caligula.* Plin. 2.
(14) *l.* 13. §. *ult. infr. de injuriis.* §. 2. *Inst. de rer. divis.*
(15) *Infr. ut in flumine publico.*
(16) Imo habebit. *arg.* §. 11. *Infr. h. t.*
(17) Injuriarum tamen agere potest. *Infr. h. t. et d. l.* 13.
(18) *d.* §. *ult.*
(19) Vide *d.* §. *ult.*
(20) §. 16. *infr. h. t. l. ult. in fin. supr. de servit. præd. urb. l.* 17. *supr. de servit. præd. rust. l.* 11. *in fin. supr. si servit. vindicet. l.* 28. *supr. comm. divid. l.* 14. *supr. de condict. indeb. l.* 7. *supr. de serv. export. l.* 6. *in fin. supr. de jur. dot. l.* 50. *supr. de adquir. rer. domin. l.* 206. *infr. de reg. jur. l.* 6. *C. de servit. l.* 35. *C. de inoff. testam*
(21) Præsumuntur principes nolle cuiquam auferre jus suum: de qua præsumptione vide Alciat. 3. *præsumpt.* 12.
(22) Damnum patitur, qui commodum amittit.
(23) Vid. §. 10. *supr. h. t.*
(24) Et ita in odiosis strictissime beneficium Principis interpretamur : in favorabilibus latissime extendimus. *l.* 3. *supr. de constit. princip.*
(25) *l. ult. infr. h. t.*

restitutorium. si tamen obstet id ædificium publico usui, utique is, qui operibus publicis procurat (1), debebit id deponere (2): aut si non obstet, solarium (3) ei imponere. vectigal enim hoc sic appellatur, *solarium* (4), ex eo quod pro solo pendatur.

§. 18. Si tamen adhuc nullum opus factum fuerit, officio judicis continetur, uti (5) caveatur non fieri, et ea omnia etiam in persona heredum cæterorumque successorum erunt cavenda.

§. 19. Locorum sacrorum diversa causa est: in loco enim sacro non solum facere vetamur (6), sed et factum restituere jubemur: hoc propter religionem.

§. 20. Ait Prætor: *In via* (7) *publica itinereve publico facere, immittere quid, quo ea idve iter deterius sit, fiat, veto* (8).

§. 21. *Viam publicam* eam dicimus, cujus etiam solum (9) publicum est: non (10) enim siculi in privata via, ita et in publica accipimus. viæ privatæ solum alienum est, jus tantum eundi [et] agendi nobis competit: viæ autem publicæ solum publicum est, relictum ad directum certis (11) finibus latitudinis ab eo, qui jus publicandi habuit, ut ea publice iretur, commearetur.

§. 22. Viarum quædam publicæ sunt, quædam privatæ, quædam vicinales. † *Publicas vias* dicimus, quas Græci *βασιλικὰς* (12), id est, *regias*, nostri prætorias, alii consulares vias appellant (13). † Privatæ sunt, quas agrarias (14) quidam dicunt.

† Vicinales (15) sunt viæ, quæ in vicis sunt, vel quæ in vicos ducunt. has quoque publicas esse quidam dicunt: quod ita verum est, si non ex collatione (16) privatorum hoc iter constitutum est: aliter, atque si ex collatione privatorum reficiatur. nam si ex collatione privatorum reficiatur, non utique privata est, refectio (17) enim idcirco de communi fit, quia usum utilitatemque communem habet.

§. 23. Privatæ viæ dupliciter accipi possunt: vel hæ, quæ sunt in agris, quibus imposita est servitus, ut ad agrum alterius ducant; vel hæ, quæ ad agros ducunt, per quas omnibus permeare (18) liceat, in quas exitur de via consulari; et sic post illam excipit via, vel iter, vel actus ad villam ducens. has ergo, quæ post consularem excipiunt in villas, vel in alias colonias (19) ducentes, putem etiam ipsas publicas esse.

§. 24. Hoc Interdictum tantum ad vias rusticas pertinet, ad urbicas vero non: harum enim cura pertinet ad magistratus (20).

§. 25. Si viæ publicæ exemptus commeatus sit vel via coartata: interveniunt magistratus (21).

§. 26. Si quis cloacam (22) in viam publicam immitteret, exque ea re minus habilis via per cloacam fiat, teneri eum Labeo scribit: immisisse enim eum videri.

§. 27. Proinde et si fossam quis in fundo suo fecerit, ut ibi aqua collecta in viam decurrat: hoc Interdicto tenebitur, immissum enim habere etiam hunc videri.

§. 28. Idem Labeo scribit (23), si quis in suo ita ædificaverit, ut aqua in via (24) collecta restagnet (25), non teneri eum Interdicto (26); quia non immittat aquam, sed non recipit. Nerva autem melius scribit (27) utrumque teneri. † Plane si fundus viam publicam contingat, et ex eo aqua derivata deteriorem viam faciat, quæ tamen aqua ex vicini fundo in tuum veniat: si quidem necesse habeas eam aquam recipere, Interdictum locum habebit adversus vicinum tuum: si autem necesse non sit, non teneri vicinum tuum, te tamen teneri. eum enim videri factum habere, qui usum ejus aquæ habeat. † Item Nerva scribit, si tecum Interdicto agatur, nihil ultra te facere cogendum, quam ut arbitratu ejus, qui tecum experitur, cum vicino experiaris: cæterum aliter observantibus futurum, ut tenearis, etiam si jam bona fide cum vicino egeris, neque per te stet, quominus arbitratu actoris cum vicino experiaris.

§. 29. Idem ait, si odore (28) solo (29) locus pestilen-

(1) Procurator operum publicorum, id est, ad quem viarum curatio pertinet. Paul. 5. *sentent.* 6. §. 2. qui et ob id viocurus. Var. 4. *de lingua.*

(2) Adito vel Principe, vel Præside. *l.* 24. *supr. de damno.*

(3) Quod quid sit, vide *Infr. h. t.*

(4) De solario dixi ad *l.* 15. *supr. qui potior.* adde *l.* 39. §. 5. *supr. de legat.* 1. Goth. Vid. Alberic. Gentil. *tractat. de divers. temp. appell. cap.* 6. *in pr.* Ans. Adde Stephan. Forcat. *de penu. cap.* 19. S. L.

(5) *l.* 21. §. 3. *supr. de oper. novi.*

(6) *l.* 1. *supr. ne quid in loco sacro.*

(7) Hactenus de factis in loco publico: nunc de factis in via et itinere publico: patet ita longius illud Interdictum, quam hoc.

(8) Prohibitorium hoc Interdictum observa: de restitutorio v. §. 53. *infr. h. t.*

(9) Viæ publicæ solum est publicum: privatæ, privatum. *infr. h. t.*

(10) Viæ privatæ solum alienum est: publicæ, publicum.

(11) V. *l.* 8. *supr. de servit. præd. rustic.*

(12) Basilicæ et regiæ viæ. Theophil. §. 5. *Inst. de leg. Aquil.* Porro de Basilicis ædificiis adde quæ scripsi ad *l.* 8. §. 2. *Infr. de verb. oblig.*

(13) Et militares. Theoph. *ibid.*

(14) E quibus ex via publica divertetur in villas aut colonias.

(15) *l.* 3. *supr. de locis et itinerib. publicis.* male apud Senecam legitur *vincinalis*, 5. *de benefic.* 24. *in fin.*

(16) *d. l.* 3. adde *l. unic. Infr. de via publica. l.* 3. *supr. de locis et itineribus.*

(17) Refectio. *Hal.*

(18) *Al.* commeare.

(19) *l.* 24. §. 4. *supr. locati. l.* 20. §. 3. *supr. de instructo.* estque colonia, prædium, quod sub colono possidetur: a cultu agri dicitur, 15. Isidor. 2.

(20) De quibus dixi ad *l.* 1. *infr. de via publica.*

(21) Ut scil. vicini viam præstent. *l.* 14. §. 1. *supr. quemadm. servit.* adde 58. *Eclog. ex tit.* 6. *cap.* 15.

(22) Cloacam dictam putat Isidorus, quod per eam colatur ager, 15. *origin.*

(23) Et male, ut mox sequitur.

(24) Publica scil. de qua hoc titulo agitur.

(25) Ut redundet. *l.* 1. §. 6. *supr. de aqua et aquæ.*

(26) Hoc scil. Ne quid in loco publico.

(27) Odore solo fit locus pestilentiosus. Cur? hoc Interdicto non tantum is tenetur, qui immittit, sed et is, qui aliud facit. v. *l.* 1. *supr. h. t.*

(28) Interest certe nostra, qualem spiremus aërem, quales hauriamus odores. Istis enim vitales nostri spiritus aluntur; odore scil. vel, ut ait Avicenna, aromaticitate et aëre, qui in ipso concentu spiritus animalis nutritur. Hinc Democritus dicitur jamjam expiraturus, olfactu calentis panis vitam suam protraxisse: et plurimi in Ægypto septimo mense nati vivunt salubris aëris beneficio. vide Marsil. Ficin. *lib. de vita longa. c.* 15. 18. ubi inter cætera odorem vini eligendum esse ait: et res ita habet: crassa alimenta nunquam spiritum alere, nisi in tenuissimos vapores vertantur. Ad hæc, Graves, terrenæ, inferioresque expirationes ad pestilentiam præparant et excitant. Fernel. 2. *de abditis.* 12. hinc constat. solis spiritualibus et invisibilibus rebus hominem nutriri. adde quæ scripsi ad *l.* 4. *C. de ædilitiis action.* adde Senec. 5. *Contr.* 5. *in fin.*

(29) Odore soli, *vulgat. Hal.* Probari potest Florentina, *arg. l.* 8. §. 5. *supr. si servit.* in qua de fumo agitur. Idem dici potest de sterculinio. *arg. l.* 17. *supr. si servit. vindicet.* adde *l.* 8. §. 5. *supr. si servit. vindicet.* adde *l.* 13. §. 6. *supr. de usufruct.* 2. *Harm.* 4. et generaliter hoc Interdicto agi, etsi alio quam soli odore locus pestilentiosus fiat.

tiosus fiat, non esse ab (1) re de ea Interdicto uti.

§. 30. Hoc Interdictum etiam ad ea, quæ pascuntur in via publica, itinereve publico, et deteriorem faciant viam, locum habet.

§. 31. Deinde ait Prætor (2), *Quo ea via, idque iter deterius sit, fiat:* hoc, sive statim deterior via sit, sive postea: ad hoc enim pertinent hæc verba, *sit*, *fiat*. etenim quædam sunt talia, ut statim facto suo noceant: quædam talia, ut in præsentiarum (3) quidem nihil noceant, in futurum autem nocere debeant.

§. 32. Deteriorem autem viam fieri sic accipiendum est, si (4) usus ejus ad commeandum corrumpatur: hoc est, ad eundum vel agendum: ut cum plane (5) fuerit, clivosa fiat, vel ex molli aspera, aut angustior ex latiore, aut palustris ex sicca.

§. 33. Scio tractatum an permittendum sit specus (6) et (7) pontem per viam publicam facere? et plerique probant Interdicto eum teneri (8): non enim oportere eum deteriorem viam facere.

§. 34. Hoc Interdictum perpetuum et populare est: condemnatioque ex eo facienda est, quanti (9) actoris intersit.

§. 35. Prætor ait: *Quod in via* (10) *publica itinereve publico factum, immissum habes, quo ea via, idve iter deterius sit, fiat, restituas* (11).

§. 36. Hoc Interdictum ex eadem causa proficiscitur, ex qua et superius: et tantum interest, quod hoc restitutorium, illud prohibitorium est.

§. 37. Hoc Interdicto non is tenetur, qui in via publica aliquid fecit, sed is, qui factum habet: proinde si alius fecit, alius factum habet, is tenetur, qui factum habet. et est hoc utilius: quia is potest restituere, qui factum immissum habet.

§. 38. Habere eum dicimus, qui utitur, et jure possessionis fruitur: sive ipse opus fecit, sive ex causa emptionis (12), vel conductionis, vel legato, vel hereditate, vel quo alio modo adquisiit.

§. 39. Unde Ofilius putat eum, qui pro derelicto (13) reliquit id opus, quod fecit, si viam publicam corrupit, et reliquit, non teneri hoc Interdicto: non enim habet, quod fecit. † Sed an in eum actio debeat dari, videbimus? et puto utile Interdictum competere (14): ut quod in via publica ædificavit, restituat.

§. 40. Si ex fundo tuo arbor in via publica sic ceciderit, ut itineri sit impedimento, eamque pro derelicto habeas, non teneri [te] Labeo scribit: si tamen (inquit) actor sua impensa arborem tollere paratus fuerit, recte tecum acturum Interdicto de via publica reficienda. Sed si pro derelicto non habeas, recte tecum agi hoc Interdicto.

§. 41. Idem Labeo scribit, si vicinus meus viam opere corruperit, quamvis opus, quod fecit, tam mihi, quam (15) ipsi utile sit, tamen si is vicinus fundi sui causa id fecerit, me [tamen] non posse hoc Interdicto conveniri: si autem communiter hoc opus fieri curaverimus, utrumque nostrum teneri.

§. 42. Hoc Interdictum locum habet etiam adversus eum, qui dolo (16) malo fecit, quominus possideret, vel haberet: etenim parem (17) esse conditionem oportet ejus qui quid possideat, vel habeat, atque ejus cujus dolo malo factum sit, quominus possideret, vel haberet: mihi videtur vera Labeonis sententia.

§. 43. *Restituas* (18), inquit. † *Restituere* (19) videtur, qui in pristinum statum reducit. quod fit sive quis tollit id, quod factum est, vel reponat, quod sublatum est: et interdum suo sumptu. nam si ipse, quo qui interdixit, fecerit, vel jussu ejus alius, aut ratum habitum sit quod fecit, ipse suis sumptibus debet restituere: si vero nihil horum intervenit, sed habet factum, tunc dicemus, patientiam solam eum præstare debere.

§. 44. Interdictum hoc non (20) esse temporarium, sciendum est: pertinet enim (21) ad publicam utilitatem. condemnatioque ex eo facienda est, quanti actoris intersit, tolli quod factum est.

§. 45. Prætor ait: *Quo* (22) *minus illi via publica itinereve publico ire agere liceat, vim fieri veto.*

De litoribus. 1. *De mari, et pilis in mari jactis.*

3. CELSUS lib. 39. Digestorum.

Litora, in quæ populus Romanus imperium habet, populi (23) *Romani* esse (24) arbitror.

§. 1. Maris communem (25) usum omnibus hominibus, ut *aëris:* jactasque in id pilas (26), ejus esse, qui jecerit; sed id concedendum non esse, si deterior litoris marisve usus eo modo futurus sit.

(1) Ab red eo Interdicto uti. Muretus 15. *variar.* 29. *in fin.* ubi notat veteres adjicere solitos literam D. dictionibus in vocalem desinentibus quotiens sequens a vocali inciperet.

(2) Adde *l.* 1. *supr. de his, qui effud. vel dejecer.*

(3) Hac formula idem Ulpianus usus est. *l.* 1. §. 1. *supr. de tabul. exhib.*

(4) *l.* 1. §. 15. *infr. de fluminib.*

(5) Plana, *vulg. Hal.* Plano opponitur clivosum. Clivi, loca ardua sunt; inde clivia auspicia, difficillima, quæ fieri aliquid prohibent. *Fest.*

(6) Ὀπὴν, 58. *Eclog. ex tit.* 8. *c.* 7. Specum ducere, est species ducendi per opertum. *l.* 57. *infr. de furtis.* parum differt a cuniculo, vide Cuj. 16. *observ.* 17.

(7) Specus a ponte videtur distingui. Specus enim fit sub terra: pons supra terram.

(8) *l. ult. infr. de flum.*

(9) *Eclog. ibid.*

(10) *l.* 1. *supr. de locis et itinerib. publ.* Paul. 5. *sent.* 6. §. 2.

(11) Restitutorium interdictum observa: de prohibitorio vide §. 20. *supr. h. t.*

(12) Pro emptore; et similibus titulis, de quibus vide *l.* 3. §. 21. *supr. de adq. vel amitt. possess. et l.* 5. §. 3. *supr. de his, qui effud. vel dejecer.*

(13) *l.* 7. *supr. de aqua et aquæ.*

(14) *d.* §. 3.

(15) Adde *l.* 48. *supr. de usufr.*

(16) Dolus repræsentat possessionem. Qui dolo desinit possidere, pro possessore damnatur. *l.* 131. 150. *infr. de regul.*

(17) Paria sunt possidere, habereque, et dolo malo fecisse, ne haberes aut possideres. adde *l.* 150. *infr. de reg. jur.*

(18) Restitui et rem tradi an differant, vide apud *Zas.* 2. *resp.* 20. adde *l.* 1. *Supr. de act. empt.*

(19) Plus est restituere, quam exhibere. Qui restituit possessorem facit, et fructus reddit. *l.* 22. *l.* 73. *l. ult.* et causam usucapiendi. *l.* 35. adde *l.* 75. *Infr. de verb. sign.*

(20) §. 34. *supr. h. t. Eclog.* 58. *ex tit.* 8. *c.* 7.

(21) Imo, quia populare est, ideo anno finitur. *l. ult. infr. de popularib. act.*

(22) *l.* 11. *C. de servitutib.*

(23) *l.* 56. *l.* 65. §. 1. *supr. de adquir. rer. dom.*

(24) Ideoque gentes in illa litora descendentes populus Romanus prohibere potest; suos cives non potest. *l.* 2. §. 46. *supr. de origine juris.*

(25) *l.* 24. *supr. de damno.*

(26) Moles. *l.* 2. §. 8. *supr. h. t. l.* 30. *in fin. supr. de adq. rer. dom.* hinc Virgil. 2. *Æneid. vers.* 17. *et seq. Qualis in Euboico Bajarum litore quondam Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante Constructam jaciunt ponto.*

*

De litore.

4. Scævola lib. 5. Responsorum respondit.

IN litore jure gentium ædificare licere (1), nisi (2) usus publicus impediret.

De rivo.

5. Paulus lib. 16. ad Sabinum.

SI per publicum locum rivus aquæ ductus privato nocebit (3), erit actio privato ex Lege XII. tabularum, uti noxa (4) domino caveatur.

De procuratore.

6. Julianus lib. 43. Digestorum.

EI, qui hoc Interdicto experitur, ne quid in loco publico fiat, quo damnum privato detur, quamvis de loco publico Interdicat, nihilo minus procuratoris (5) dandi facultas est.

An ædificium in publico factum deponatur.

7. Idem lib. 48. Digestorum.

SIcut is, qui nullo prohibente in loco publico ædificaverat, cogendus non est demolire (6), ne ruinis (7) Urbs deformetur: ita qui adversus (8) Edictum Prætoris ædificaverit, tollere ædificium debet, alioquin inane et lusorium (9) Prætoris imperium erit.

TIT. IX.

DE LOCO PUBLICO FRUENDO (10).

Interdictum. 1. *Ratio Interdicti.* 2. *De conductore et ejus socio.* 3. *De lege locationis.*

1. Ulpianus lib. 68. ad Edictum.

PRætor ait: *Quominus loco publico, quem is, cui locandi (11) jus fuerit, fruendum alicui locavit: ei, qui conduxit, sociove ejus e lege locationis frui liceat, vim fieri veto.*

§. 1. Interdictum hoc publicæ utilitatis causa proponi palam est: tuetur enim vectigalia publica (12), dum prohibetur quis vim facere ei, qui id fruendum conduxit.

§. 2. Sed si simul veniant ad Interdictum movendum ipse, qui conduxerit, et socius ejus: magis est, ut ipse conductor præferatur.

§. 3. Ait Prætor: *Quo minus e lege locationis frui liceat.* merito ait *e lege locationis:* ultra (13) legem enim, vel contra legem, non debet audiri qui frui desiderat.

De imaginibus et statuis.

2. (14) Paulus lib. 5. Sententiarum.

COncedi (15) solet (16), ut imagines et statuæ, quæ ornamenta Reipublicæ sunt futuræ, in publicum (17) ponantur.

TIT. X.

DE VIA (18) PUBLICA, ET SI QUID IN EA FACTUM ESSE DICATUR.

De complanatione viarum. De fluminibus. De pontibus. 1. *De parietibus privatis.* 2. *Ne viæ perfodiantur, vel obruantur*, 3. *Sed reparentur.* 4. *Si quid ante officinas proponatur.* 5. *De rixis. De his, quæ in viam projiciuntur.*

Ex (19) lib. singul. Papiniani de (20) officio Ædilium.

ÆDiles (21) studeant, ut quæ secundum civitates sunt viæ, adæquentur, et effluxiones non noceant domibus, et pontes fiant, ubicumque oportet.

§. 1. Studeant etiam ne eorum aut aliorum parietes, etiam domorum qui ad viam ducunt, sint caduci: sed ut oportet, emundent domini domorum, et construant. Si autem non emundaverint, neque construxerint, multent eos, quousque firmos effecerint.

§. 2. Curent autem, ut nullus effodiat vias, neque subruat, neque construat in viis aliquid. † Si autem servus quidem fuerit, ab obviante fustigetur: si liber, demonstretur Ædilibus: Ædiles autem multent secundum Legem, et quod factum est, dissolvant (22).

(1) Cuique. *l.* 50. *supr. de adquir. rer. dom.*
(2) Et ita restringe *l.* 4. *sup. de rer. divis.*
(3) Nocere poterit.
(4) *Al.* noxæ.
(5) *l.* 42. *supr. de procurat.*
(6) *Al.* demoliri.
(7) *l.* 2. §. 17. *supr. h. t. l.* 20. §. 10. *supr. de oper. novi.*
(8) V. *l.* 102. *infr. de regul. jur.*
(9) Quod esse non debet, *l.* 75. *supr. de judiciis* de lusoriis actibus adde quæ scripsi ad *l.* 14. *infr. de appellat.*
(10) A publicano scil. conducto.
(11) Publicano. sc.
(12) Quæ favorem merentur. *l. un.* §. 7. *infr. ut in flumin. publ.*
(13) *l.* 2. *supr. si ager vectig.*
(14) Hanc Legem fugitivam esse scribit Pithœus 2. *notar. Mosaïc. in fin.* non video tamen minus idoneo loco positam esse, ut a nobis infra dicetur.
(15) Alias publicanus habiturus est, quod conqueratur.
(16) A principe scil. est enim permissu Principis opus ex Edicto Claudii, quod refert Dion 58. nisi quis publicum opus ædificet vel reficiat.
(17) In publico.
(18) 58. *Ecl.* 3.
(19) Hanc Legem emendata in multis Pisana translatione, sic interpretari cogor.
(20) *ἐκ τοῦ Ἀστυνομικοῦ μονοβίβλου τοῦ Παπινιανοῦ.*
(21) Οἱ ἀστυνόμοι, differunt ab ἀγορανόμοις. Ab ædilibus coërcebatur vendentium rabies. Hieron. *ad Rusticum monachum de vivendi forma.* Hinc Apuleius 1. Annonam curamus et ædilem gerimus. ἀστυνόμοι curant, ut in urbe munda sint omnia; ideoque Ulpian. *in Oratione contra Timocratem*, ἔστι δ' ἀγορανόμος ὁ ἐπόπτης τῶν ὠνίων τῆς ἀγορᾶς, ἀστυνόμος δὲ ὁ ἐπὶ τοῦ εἶναι καθαρὰν τὴν πόλιν ἀσχολούμενος. vid. Cujac. ad *l.* 1. *Supr. de excusat. fol.* 193. etiam hi sunt, qui dicuntur magistratus, ad quos viarum urbicarum publicarum cura pertinet, *l.* 2. §. 24. *supr. ne quid in loco publico.* et cloacarum, *l.* 2. *in fin. infr. de cloacis.* vetabant iidem animalia, qua vulgo iter fit, haberi noxia, *l.* 42. *supr. de ædilitio edicto.* lectos in via publica positos concidere poterant, *l.* 12. *supr. de periculo et commod.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 2. viocuri dicebantur. *dict.* §. 2. Varro 4. *de lingua.* Huc pertinet, quod Dion *lib.* 58. et Suetonius in *Vespasiano cap.* 5. narrant, Caii Caligulæ jussu Flavio Vespasiano (ædilitatem gerenti) vestem luto oppletam ac respersam fuisse, propter curam verrendarum viarum neglectam: quarum purgandarum cura ad ædiles pertinebat. Plane a P. Victore curatores duo singulis urbis regionibus adsignantur, atque inter nova officia ab Augusto excogitata, etiam viarum curationem Suetonius in *ejus vita, cap.* 37. numerat. Capitolinus his curatoribus potestatem a M. Antonio philosopho datam memorat, ut punirent, quos videretur, aut puniendos ad Præfectum urbi remitterent. Antea quoque quatuor viri, qui viarum curam gerebant, in Republica constituti erant. *l.* 2. §. 30. *supr. de orig. juris.* Hi sunt, qui a Dione τέσσαρες τῶν ἐν ἄστει ὁδῶν ἐπιμελούμενοι, de quibus illæ antiquitatis inscriptiones accipiendæ sunt, quæ Urbini et Tiburi extant, in queis IV. virorum viarum curandarum fit mentio. Quæstoribus viarum servandarum ac muniendarum curam demandatam fuisse, legimus quoque apud Suet. in *Claud. c.* 24. Augustum denique (ut idem Suetonius refert) spatium urbis in regiones ac vicos divisisse, instituisseque, ut illas annui magistratus sortito tuerentur: hos magistri e plebe viciniæ cujusque electi, quos Vicomagistros P. Victor vocat vide Brissonium 4. *selectar. antiquitatum* 1.
(22) *l.* 2. §. 17. *supr. ne quid in loco publ.*

§. 3. Construat autem vias publicas unusquisque secundum propriam domum, et aquæductus purget, qui sub dio sunt, [id est, cœlo libero,] et construat ita, ut non prohibeatur vehiculum transire. † Quicunque autem mercede habitant, si non construat dominus, ipsi construentes computent (1) dispendium (2) in mercedem (3).

§. 4. Studeant (4) autem, ut ante officinas nihil [projectum sit, vel] propositum, præterquam si fullo (5) vestimenta siccet, aut faber currus exterius ponat. Ponant autem et hi, ut non prohibeant vehiculum ire.

§. 5. Non permittant autem rixari in viis, neque stercora (6) projicere, neque morticina (7), neque pelles jacere.

TIT. XI.

DE VIA PUBLICA (8) ET ITINERE PUBLICO REFICIENDO.

Interdictum. 1. *De apertione, purgatione, refectione.* 3. *De tempore hujus Interdicti. Quibus et in quos competit. De condemnatione in id, quod interest.*

1. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

PRætor (9) ait: *Quominus illi viam publicam iterve publicum aperire, reficere liceat, dum ne ea via, idve iter deterius fiat: vim fieri veto.*

§. 1. *Viam aperire* est, ad veterem (10) altitudinem latitudinemque restituere. Sed et purgare refectionis portio (11) est.

† *Purgari* autem proprie dicitur ad libramentum (12) proprium redigere, sublato eo quod super eam esset. Reficit (13) enim, et qui aperit et qui purgat, et omnes omnino, qui in pristinum statum reducunt.

§. 2. Si quis in specie refictionis (14) deteriorem viam facit, impune vim patietur: propter quod neque latiorem, neque longiorem, neque altiorem, neque humiliorem viam sub nomine refictionis is, qui interdicit, potest facere, vel in viam terrenam (15) glaream (16) injicere aut sternere viam lapide (17), quæ terrena sit (18), vel contra, lapide stratam terrenam facere.

§. 3. Interdictum hoc perpetuo (19) dabitur, et omnibus, et in omnes. et habet condemnationem in id, quod actoris interierit.

De non usu.

2. JAVOLENUS lib. 10. ex Cassio.

VIam publicam populus non (20) utendo amittere [non (21)] potest (22).

De via in agrum vicini rejecta. 1. *De exaratione.*

3. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

SI in agrum vicini viam publicam quis rejecerit, tantum in eum viæ (23) receptæ actio dabitur, quanti ejus interest, cujus fundo injuria irrogata est.

§. 1. Qui viam publicam exaravit, ad munitionem ejus solus compellitur.

TIT. XII.

DE FLUMINIBUS (24), NE QUID IN FLUMINE [PUBLICO], RIPAVE EJUS FIAT, QUO PEJUS NAVIGETUR.

Interdictum prohibitorium. 1. *Differentia fluminis et rivi.* 2. *De flumine perenni, vel torrenti,* 3. *Publico vel privato.* 5. *Definitio ripæ.* 6. *De insula.* 7. *De alveo.* 8. *De fossa.* 9. *De inundatione.* 10. *De eo, quod amnis circumit. De flumine vel alio loco privato.* 11. *De eo, quod fit in aqua vel extra aquam.* 12. *De flumine navigabili, vel non navigabili. De deterioratione.* 16. *De exceptione.* 17. *De mari.* 18. *De flumine non navigabili.* 19. *Interdictum restitutorium.* 20. *Collatio hujus cum superiore Interdicto.* 21. *Summa.* 22. *De eo, qui fecit, immisit, aut factum, immissum habet.*

1. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

AIt Prætor: *Ne quid in flumine publico ripave ejus facias, ne quid in flumine publico* (25) *neve in ripa ejus immittas, quo statio* (26) *iterve navigio deterior sit, fiat.*

(1) Vide quæ notavi ad *l.* 55. §. 1. *supr. locat.*

(2) Impensam.

(3) Quam debent locatori.

(4) Vide 58. *Eclog. ex tit.* 8. *cap.* 12.

(5) Vide quæ de fullonibus scripsi ad *l.* 2. *supr. de condict. sine caus.*

(6) Κόπρου, quo vocabulo etiam intellige fimum, sterquilinia.

(7) Νεκρά, morticinia, quæ per se mortua, non mactata animalia. Varro 6. *de lingua.* Inde in aliquot sacris, et sacellis scriptum habemus, ne quid scorteum adhibeatur: ideo ne morticinium quid adsit. Idem *lib.* 2, *de re rust.* 9. (huc etiam refer quod legimus περὶ πνικτοῦ, de suffocato, *Actor.* 15. *num.* 20. *et* 29.) morticinæ ovis non patiuntur vesci carne. Idem 3. *de re rust. in fin.* Quid interest, utrum morticinas editis volucres, an pisces, quos nisi mortuos estis nunquam? Morticinus autem convicium erat in exanguis faciei homines. Plautus *in Persa: Non Hercle, si os perciderim tibi, metuam, morticine.* Græci vocant δημητρείους, δημητριακούς. Plutarchus νεκρώδεις. Hinc cadaverosa facies Terentio, Latini cereritos et cerritos etiam appellant. vide Joseph. Scalig. in 6. *Varron. de lingua*, Senec. *epist.* 123. Non speciosior est illis, quam morbo pallentibus color est: languidi et evanidi albent, et in vivis caro morticina est.

(8) De via publica, et si quid in ea factum esse dicatur, et de ea ex Edicto ædilium curulium a singulis reficienda. *Hal.* Quod extat 58. *Eclog.* 3. *fol.* 494. περὶ ὁδοῦ δημοσίας τε καὶ ἀγροικικῆς, ἢ ἰδιωτικῆς καὶ πλατείας, huc non pertinet, sed quod legitur 58. *tit.* 8. c. 4. *et* .6 c. 2. *in fin.*

(9) *l.* 2. *supr. ne quid in loco.*

(10) Sic qui domum renovat, excedere non debet τὸ ἀρχαῖον σχῆμα. 58. *Eclog. ex tit.* 11. *cap.* 10. veterem faciem et formam.

(11) Qui purgat, reficere videtur.

(12) Id est, æquamentum. Gallis *nivellement.*

(13) *l.* 3. §. 15. *infr. de itinere.*

(14) Ita corrupte legitur, *Infr. h. t.* ut et refictio in *l.* 2. §. 22. *supr. ne quid in loco publico. l. unic.* §. 2. *infr. de ripa.* Refectionis, *Hal.* ἀνανεώσεως. 58. *Eclog. ex tit.* 8. *c.* 12. *in fin.* renovationis.

(15) Glarea terrena. est et alia saxosa. Columella 6. *cap.* 23. Stabula sunt optima, saxo et glarea strata, non incommoda etiam sabulosa. Illa quod imbres respuant, hæc quod celeriter sorbeant transmittantque. Quæ cum ita esse constet ex Columella, miror cur terrenam glaream a via moveri prohibent: adducor itaque, ista non tam prohiberi materiæ quam quantitatis et situs ratione. Nam et Columella proxime addit, utraque, inquit, devexa sint, ut humorem effundant.

(16) *l.* 11. *in fin. supr. de aqua et aquæ pluv.*

(17) *l.* 17. §. 1. *supr. de aqua et aquæ pluv.*

(18) Paucis ita Græci rem explicant, οὐδὲ στρῶσαι λίθῳ, ἢ ἀποστρῶσαι. *Eclog. ibid.*

(19) Διηνεκές ἐστι, καὶ δημόσιον. *Eclog. ibid.*

(20) Etiam longissimo tempore.

(21) Eadem negativa legitur ab Haloandro. extat etiam in *Eclog. ibid. c.* 13.

(22) Vide Corasium *ad l. servitutes.* §. *servitus. de servitut.* Mod.

(23) Actio viæ receptæ.

(24) Περὶ ποταμοῦ, καὶ τῆς ὄχθης αὐτοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐν αὐτῷ φυομένης νήσου. 58. *Eclog.* 16.

(25) Tribus constant flumina, alveo, aqua, et ripis.

(26) V. §. 13. *infr. h. t.*

§. 1. Flumen a rivo magnitudine (1) discernendum est, aut existimatione (2) circumcolentium.

§. 2. Item fluminum quædam sunt perennia, quædam torrentia. perenne est, quod semper fluat ἀέννασς. torrens, ὁ χειμάῤῥους, id est, *hyeme fluens* (3). † Si tamen aliqua æstate exaruerit, quod alioquin perenne (4) fluebat: non ideo minus perenne est.

§. 3. Fluminum quædam publica sunt, quædam non. Publicum flumen esse Cassius definit, quod perenne (5) sit (6). Hæc sententia Cassii quam [et] Celsus probat, videtur esse probabilis.

§. 4. Hoc Interdictum ad flumina publica pertinet: si autem flumen privatum sit, cessabit Interdictum: nihil enim differt a cæteris locis privatis flumen privatum.

§. 5. Ripa (7) autem ita recte definietur, id, quod flumen continet, naturalem rigorem cursus sui tenens. Cæterum si quando vel imbribus, vel mari, vel qua ratione ad tempus excrevit: ripas non mutat. Nemo denique dixit, Nilum (8), qui incremento suo (9) Ægyptum operit (10), ripas suas (11) mutare vel ampliare. Nam cum ad perpetuam sui mensuram redierit, ripæ alvei ejus muniendæ (12) sunt. † Si tamen naturaliter creverit, ut perpetuum (13) incrementum nactus sit vel alio flumine admixto, vel qua alia ratione: dubio procul dicendum est, ripas quoque eum mutasse: quemadmodum (14) si alveo mutato, alia (15) cœpit currere.

§. 6. Si insula (16) in publico flumine fuerit nata, inque ea aliquid fiat, non videtur in publico fieri (17): illa enim insula aut occupantis est, si limitati (18) agri fuerunt: aut ejus (19), cujus ripam contingit, aut si in medio alveo nata est, eorum [est], qui prope utrasque ripas possident.

§. 7. Simili modo et si flumen alveum suum reliquit (20), et alia fluere cœperit, quidquid in veteri alveo factum est, ad hoc Interdictum non pertinet: non enim in flumine publico factum erit, quod est utriusque vicini. aut, si limitatus est ager, occupantis alveus fiet: certe desinit esse publicus. Ille etiam alveus, quem sibi flumen fecit, etsi privatus ante fuit, incipit (21) tamen esse publicus: quia impossibile est, ut alveus fluminis publici (22) non sit publicus.

§. 8. Si fossa manu facta sit, per quam fluit publicum flumen, nihilominus publica fit; et ideo, si quid ibi fiat, in flumine publico factum videtur.

§. 9. Aliter atque si flumen aliquam terram inundaverit; non alveum sibi fecerit: tunc enim non fit publicum, quod aqua opertum est.

§. 10. Item si amnis (23) aliquid circumeat, sciendum est, ejus manere, cujus fuit. si quid igitur illic factum est, non est factum in publico flumine. nec pertinet ad hoc Interdictum, si quid in privato factum sit; ne quidem si in privato flumine fiat: nam quod fit in privato flumine, perinde (24) est, atque si in alio privato loco fiat.

§. 11. In flumine publico factum accipere debemus, quidquid in aqua fiat: nam si quod extra factum sit, non est in flumine factum: et (25) quod in ripa fiat, non videtur in flumine factum.

§. 12. Non autem omne, quod in flumine publico ripave fit, coërcet Prætor: sed (26) si quid fiat, quo deterior statio (27) et navigatio fiat. † Ergo hoc (28) Interdictum ad ea tantum flumina [publica] pertinet, quæ sunt navigabilia: ad cætera non pertinet. Sed Labeo scribit, non esse iniquum, etiam, si quid in eo flumine, quod navigabile non sit, fiat, ut exarescat, vel aquæ cursus impediatur, utile (29) Interdictum competere: ne vi ei fiat, quominus id opus, quod in alveo fluminis ripave ita factum sit, ut iter, cursus fluminis, deterior sit, fiat, tollere, demoliri, purgare, restituere viri boni arbitratu possit.

(1) Quantitate, non essentia.
(2) *Eclog. ibid.*
(3) Subitis imbribus exortus, et siccitate exarescens: quamvis ipsa aqua quæ fluit, recte flumen dicatur, teste Ælio Gallo *lib.* 2. *eorum, quæ ad jus pertinent.* Vulgi consuetudine et perenne flumen dici posse notat Festus; hisque convenit *Lex* 2. §. 9. *supr. de aqua et aquæ pluv.* Dicitur torrens Latinis, quod ejus aqua siccitate torrescit. hinc Pacuvius: Flammeo vapore torrens torretur. atque ita Latini ab æstate, et tempore, quo siccatur; Greci ab hyeme, et tempore, quo succrescit, nomen derivarunt. Isidor. 14. *orig.* 12.
(4) Id est, aliis annis, seu sæpius.
(5) Perenne est, quod per omnes annos durat.
(6) Hinc sequitur, ut quia omnia pene flumina perpetuo fluant, omnia etiam sint publica. *l.* 4. *in fin. supr. de rerum divis.*
(7) Dic apertius, Ripa, naturali cursu fluminis definitur: non qua imbribus, vel mari, vel qua alia ratione creverit. 58. *Eclog.* 16. *cap. unic.*
(8) Qui Homero Ægyptus, ita dictus, quod secum trahat νέαν ἰλὺν, novam terram, Isidor. 14. *orig.* 21. vel a νέω quod est fluo, *Phavorino.* De Nilo adde *l.* 2. *C. de alluvionib. et C. tit. de Nili aggeribus non rumpendis.*
(9) Quod contingit ἐν τῷ θέρει 58. *Ecloga* 16. *cap. unic.* seu, ut refert Ammianus, 22. cum Sol per Cancrum sydus cœpit vehi: augescit vero adusque transitum ejus in Libram. Porro de ejus incremento varia referuntur, ut et de ejus origine, ostiis, et animalibus in eo nascentibus: de quibus vide Herodotum 2. Diodorum Siculum 1. *cap.* 34. Ammianum 22. adde Eusebium 4. *de vita Constantini*, 25. Rufinum 2. *cap.* 30. Sozomenum 7. *c.* 20. Zonaram *in Severo.* Senec. 1. *Natur. qu. c.* 1. *et seq.* 1. Tibull. *eleg.* 8.
(10) De Nilo hoc fertur, uno et eodem defluxu rigare (ad instar horti, *Deuter.* 11.) et serere Ægyptum, nisi si sedecimum cubitum excedat, aut si parcior sit solito: alias septuagesimum augmentum reddit. Amm. 22. Hinc νειλομέτριον τὸ τοῦ νείλου μέτρον. Suidas in νεῖλος.
(11) De ejus aggeribus, vide *l. unic. C. de Nili aggeribus. et C. Theod.* 9. *tit.* 32. adde *l.* 7. *in fin. infr. de extraord. criminib.*
(12) Vide *C. de Nili aggerib.*
(13) Perpetuæ dignitatis ademptione quemque statum suum mutare, hinc colligitur: qui statum alias mutasse non diceretur, si temporalem tantum dignitatem fuisset adsecutus.
(14) *Sub.* mutaret ripas.
(15) Id est, per alium locum.
(16) *l.* 7. §. 3. *l.* 29. *supr. de adq. rer. dom.*
(17) Quid hinc sequitur? huic Interdicto in hac specie locum non esse.
(18) Vide quæ notavi ad *l.* 16. *Supr. de adq. rer. dom.*
(19) *Sub.* si agri non sunt limitati.
(20) *d. l.* 7. §. 5.
(21) *l.* 10. *supr. de rer. divis.*
(22) Alveus fluminis publici publicus est.
(23) §. 22. *Inst. de rer. divis.*
(24) §. 4. *supr. h. t.*
(25) Statutum pœnale prohibens, ne quid in flumine fiat, locum non habet, si fiat in ripa. Ideoque factum optimum est, ut in statuto de fluminibus riparum fiat mentio: alioquin fluminum appellatione ripa non continetur.
(26) Adde *l.* 10. *C. de SS. Eccles.*
(27) De qua vide §. 13. *infr. h. t.*
(28) *Sub.* directum. Nam de utili mox subjicitur. unde notant, generales enunciationes subsequentibus, aut subsequenti ratione coërceri, seu restringi, *ut hic.* et *l. si is qui.* 27. *supr. de adq. vel amitt. poss. l. ita.* 5. *supr. de administr. et peric. tutor. l.* 4. *C de testib.*
(29) Quod a directo diversum esse ante diximus.

§. 13. *Stationem* (1) dicimus a statuendo (2): is igitur locus demonstratur, ubicunque naves tuto stare possunt.

§. 14. Ait Prætor, *iterque* (3) *navigii* (4) *deterius* (5) *fiat*. hoc pro navigatione positum est: imo navigium solemus dicere etiam ipsam navem. † Iter ergo (6) navigio potest et sic accipi, iter navi deterius fiat. † *Navigii* appellatione etiam rates continentur: quia plerumque, et ratium usus necessarius est. Si (7) pedestre iter impediatur, non ideo minus iter navigio deterius fit.

§. 15. Deterior (8) statio itemque iter navigio fieri videtur, si usus ejus corrumpatur, vel difficilior fiat, aut minor vel rarior, aut si in totum auferatur. Proinde, sive derivetur aqua, ut exiguior facta, minus sit navigabilis; vel si dilatetur, aut (9) diffusa, brevem (10) aquam faciat; vel contra sic coangustetur, et (11) rapidius flumen faciat: vel si quid aliud fiat, quod navigationem incommodet, difficiliorem faciat, vel prorsus impediat: Interdicto locus erit.

§. 16. Labeo scribit, non esse dandam exceptionem (12) ei, qui Interdicto convenitur, *aut nisi ripæ tuendæ causa factum sit:* sed ita (13) excipiendum ait, *extra quam, si quid ita factum sit, uti de* (14) *Lege fieri licuit.*

§. 17. Si in mari aliquid fiat, Labeo ait, competere (15) tale Interdictum: *Ne quid in mari, inve littore quo portus, statio, iterve navigio deterius fiat.*

§. 18. Sed et si in flumine publico non tamen navigabili fiat (16), idem putat (17).

§. 19. Deinde (18) ait Prætor: *quod in flumine publico ripave ejus fiat, sive quid in id flumen ripamve ejus immissum habes, quo statio iterve navigio deterior sit, fiat: restituas.*

§. 20. Superius (19) Interdictum prohibitorium est, hoc restitutorium, ad eandem causam pertinens.

§. 21. Jubetur autem is, qui factum vel immissum habet, restituere, quod habet: si modo id, quod habet, stationem vel navigium deterius faciat.

§. 22. Hæc verba, *Factum habes, vel immissum* (20) *habes*, ostendunt, non eum teneri, qui fecit vel immisit: sed qui factum, immissum habet (21). Denique Labeo scribit, si auctor (22) tuus aquam derivaverit (23), [teneri te] et hoc Interdicto (24): si ea (25) tu utaris.

De aqua ex flumine publico ducenda.

2. Pomponius [lib. 34. ad Sabinum].

Quo (26) minus ex publico flumine (27) ducatur (28) aqua, nihil impedit, nisi (29) Imperator aut Senatus vetet: si modo ea aqua in usu publico non erit. sed si (30) aut navigabile est, aut ex (31) eo aliud navigabile fit; non permittitur id facere.

De jure fluminum et riparum. 1. *Definitio ripæ.* 2. *De jure locorum secundum ripas.*

3. Paulus [lib. 16. ad Sabinum].

Flumina publica (32), quæ fluunt, ripæque eorum publicæ sunt.

§. 1. Ripa ea putatur esse, quæ plenissimum flumen continet.

§. 2. Secundum ripas fluminum loca (33) omnia publica sunt, cum ripæ cedant, ex quo primum a plano vergere incipit usque ad aquam.

De ponte.

4. Scævola [lib. 5. Responsorum].

Quæsitum est, an is, qui in utraque ripa fluminis publici domus habeat, pontem (34) privati juris facere potest: Respondit, non posse.

TIT. XIII.

NE QUID IN FLUMINE PUBLICO FIAT, QUO ALITER AQUA FLUAT, ATQUE UTI PRIORE ÆSTATE FLUXIT.

Interdictum prohibitorium. 1. *Ratio Interdicti.* 2. *Ad quæ flumina pertinet.* 3. *De fluxu aquæ. De damno accolis contingente.* 4. *De rivo aperto vel tecto.* 5. *De incili. De mutatione alvei.* 6. *Si quis ripæ muniendæ,* 7. *Vel agri sui tuendi causa faciat.* 8. *De fluxu aquæ. De æstate et hyeme.* 9. *Quibus et in quos Interdictum competit.*

(1) *in pr. Supr. h. t.* §. 12. *supr. h. t.* adde. *l.* 59. *Infr. de verb. signif.*

(2) Statio a statuendo aut potius a stando; mox enim sequitur *stare possint.*

(3) Vide *versiculum, iter. Infr. h. t.*

(4) Vide *vers. navigii.*

(5) Vide §. 15. *infr. h. t.*

(6) Iter navigio deterius fieri qui vetat, vetat iter navi deterius fieri: quippe navigium, qui ita loquitur, pro navi accipit.

(7) Hoc Interdictum locum habet, sive iter navigabile, sive iter pedestre fiat deterius.

(8) *l.* 2. §. 32. *supr. ne quid in loco publico.* Deterius iter facit, qui corrumpit, qui difficilius, minus, rarius facit, aut qui in totum tollit.

(9) Ut diffusa. *Hal.*

(10) Brevis aqua, non alta. Nam diffusa aqua fit brevior, ut coangustata altior: brevior aqua levius fluit, coangustata, rapidius, *ut hic.*

(11) Ut rapidius. *Hal.* quæ lectio est aperta. In summa hæc opera improbantur, supra modum derivare, dilatare, coangustare.

(12) Adde *l.* 1. §. 6. *infr. tit. prox.*

(13) Excipiendi forma notanda. Hinc notant, Exceptiones ineptas rejiciendas esse: non est autem inepta, quæ generalis est, *ut hic.* aliud enim est inepta, et generalis exceptio. vid. Alberic. *hic.*

(14) Id est, ex lege, seu legis permissione.

(15) Imo non competit, cum is, qui in mari ædificet, ædificium suum faciat. *l.* 1. §. 18. *supr. de oper. nov. nunc.*

(16) *Subaudi*, id, quo cursus aquæ impediatur.

(17) *Subaudi*, dum tamen fiat aliud navigabile. *l.* 2. *Infr. h. t.*

(18) Pars hujus tituli secunda: in qua agitur de Interdicto restitutorio.

(19) Adde *l.* 2. §. 35. 36. *supr. ne quid in loco publ.*

(20) *Subaudi*, ab alio.

(21) Seu patitur: sunt enim hæc paria. *l.* 18 *supr. mandati.*

(22) Id est, venditor.

(23) Id est, opus ad derivandam aquam fecerit, ut ea derivatione, usus publici fluminis impediretur.

(24) Teneri, scil,

(25) Aquæ derivatione per opus ab auctore tuo factum.

(26) Vide Ripensem ad hanc legem.

(27) Non navigabili.

(28) *Subaudi*, ad molam, vel irrigandum, dum ne impediatur aquæ cursus. *l.* 1. §. 12. *vers. sed Labeo.* §. *si in mari. Supr. h. t.*

(29) *l.* 18. *in fin. supr. de aquæ pluv.*

(30) Flumina navigabilia, vel ex quibus alia fiunt navigabilia, Imperii, hoc est, Imperatoris, seu summi Principis fiunt: In hujusmodi fluminibus sine licentia Principis vel senatus nihil debet fieri, nec aqua inde duci. vide *l. litora.* 3. *supr. ne quid in loco publ.* et in *feudis. tit. quæ sint regalia.* unde rursus colligitur, Imperatorem posse in hujusmodi fluminibus vectigal imponere.

(31) Id est, per immediatam ejus adjunctionem.

(32) *l.* 4. *l.* 5. *Supr. de rerum divis.* §. 2. *Inst. de rerum divis.*

(33) Hanc negativam dispungit Cujac. 14. *observ.* 11. *in fin.*

(34) *l.* 2. §. 33. *Supr. ne quid in loco publico.*

10. *Interdictum restitutorium.* 12. *Collatio hujus cum superiore Interdicto.* 13. *De eo, qui dolo fecit, quominus haberet.*

1. Ulpianus [lib. 68. ad Edictum].

AIt Prætor, *in flumine publico* (1) *inve ripa ejus facere, aut in id flumen ripamve ejus immittere, quo* (2) *aliter aqua fluat, quam priore æstate* (3) *fluxit, veto.*

§. 1. Hoc Interdicto prospexit Prætor, ne derivationibus minus (4) concessis, flumina excrescant (5), vel mutatus alveus vicinis injuriam aliquam adferat.

§. 2. Pertinet autem ad flumina publica, sive (6) navigabilia sunt, sive non sunt.

§. 3. Ait Prætor, *Quo aliter aqua fluat, quam priore æstate fluxit:* non omnis ergo, qui immisit vel qui fecit, tenetur. sed qui faciendo vel immittendo efficit, aliter, quam priore æstate fluxit, aquam fluere. † Quod autem ait, *aliter fluat*, non ad quantitatem aquæ fluentis pertinet, sed ad modum, et ad rigorem (7) cursus aquæ referendum est. Et generaliter dicendum est, ita demum Interdicto quem teneri, si mutetur aquæ cursus per hoc, quod factum est, dum vel depressior vel arctior (8) fiat aqua, ac per hoc rapidior sit cum incommodo accolentium. Et si quod aliud vitii accolæ ex facto ejus, qui convenitur, sentient, Interdicto locus erit.

§. 4. Si quis ex rivo tecto (9) per apertum ducere velit, vel contra qui ante aperto duxit, nunc operto velit: Interdicto teneri placuit, si modo hoc factum ejus incommodum circa colentibus adferat.

§. 5. Simili modo, et si incile (10) ducat, aut alio loco fiat (11), aut si alveum fluminis mutet: hoc Interdicto tenebitur.

§. 6. Sunt qui putent, excipiendum hoc Interdicto: *Quod ejus ripæ muniendæ causa non fiet.* scilicet ut si quid fiat quo aliter aqua fluat, si tamen muniendæ ripæ causa fiat, Interdicto locus non sit. sed nec hoc quibusdam placet, neque (12) enim ripæ cum incommodo accolentium muniendæ sunt. hoc tamen jure utimur, ut Prætor ex causa æstimet, an hanc exceptionem (13) dare debeat: plerumque enim utilitas suadet exceptionem istam dari.

§. 7. Sed et si alia utilitas vertatur ejus, qui quid in flumine publico fecit (14); pone enim grande damnum flumen ei dare solitum, prædia ejus depopulari: si forte aggeres vel quam aliam munitionem adhibuit, ut agrum suum tueretur, eaque res cursum fluminis ad aliquid immutavit, cur ei non consulatur: Plerosque scio prorsus flumina avertisse, alveosque mutasse, dum prædiis suis consulunt: oportet enim in hujusmodi rebus utilitatem et tutelam facientis spectari, sine (15) injuria utique accolarum.

§. 8. Is autem hoc Interdicto tenetur, *qui aliter fecit fluere, quam priore æstate fluxit*: Et idcirco aiunt Prætorem priorem æstatem comprehendisse, quia semper certior est (16) naturalis cursus fluminum æstate potius quam hyeme. Nec ad instantem æstatem, sed ad priorem Interdictum hoc refertur: quia illius æstatis fluxus indubitatior est. † Æstas (17) ad æquinoctium autumnale refertur. Et si forte æstate interdicetur, proxima superior æstas erit intuenda: si vero hyeme, tunc non proxima hyemi æstas, sed superior erit inspicienda.

§. 9. Hoc Interdictum cuivis ex populo competit, sed non adversus omnes, verum adversus eum, qui (18) deneget, ut aliter aqua flueret, cum jus non haberet.

§. 10. Hoc Interdictum et in heredes (19) competit.

§. 11. Deinde ait Prætor: *quod in flumine publico ripave ejus factum, sive quid in flumen ripamve ejus immissum habes* (20), *si ob id aliter aqua fluit, atque* [*uti*] *priore æstate fluxit: restituas* (21).

§. 12. Hoc Interdictum restitutorium proponitur: superius (22) enim prohibitorium est, et pertinet ad ea, quæ nondum facta sunt. Si quid igitur jam factum est, per hoc Interdictum restituetur: si quid ne fiat, prospicitur, superiore Interdicto erit utendum: et si quid, post Interdictum (23) redditum fuerit factum, coërcebitur (24).

§. 13. In hoc Interdicto (25) restitutorio non est iniquum (ut Labeo ait) venire etiam, quod dolo factum est, quominus haberes.

TIT. XIV.
UT IN FLUMINE (26) PUBLICO NAVIGARE LICEAT.

Interdictum. 1. *Summa et ratio Interdicti.* 2. *De fluminibus, lacubus, fossis, stagnis privatis.* 3. *Definitio lacus*, 4. *Stagni*, 5. *Fossæ.* 6. *De heredis jure.* 7. *De publicano.* 8. *De pecoris ad aquam appulsu.*

1. Ulpianus lib. 68. ad Edictum.

PRætor ait, *quominus illi in flumine publico navem* (27), *ratem agere, quove minus per ripam onerare, exo-*

(1) Vide §. 2. *infr.*
(2) Vide §. 3. *infr. h. t.*
(3) Vid. §. 8. *infr. h. t.*
(4) *Al.* nimis.
(5) Exarescant. *Hal.* Florentina mihi placet. sensus est: Nisi interdum privatis permittantur derivationes ex flumine, futurum est, ut flumina excrescant, et mutetur alveus cum incommodo vicinorum: id autem in fluviis, quorum alveus ripis angustatur, expedit, *l.* 1. §. 15. *Supr. titul. prox.* si tamen Haloandri lectionem retinueris, sensus fuerit, ideo prohiberi quid in flumine publico fieri, ne derivationibus nimiis concessis flumina exarescant, vel mutatus alveus vicinis injuriam afferat.
(6) Flumen non fit publicum sola navigandi utilitate. Nam flumen publicum esse potest, et tamen non navigabile.
(7) Rigor cursus aquæ, rectus cursus aquæ. sic stillicidii rigor, id est, rectus stillicidii fluxus. *l. ult. in fin. supr. de servit. præd. urban.*
(8) Altior. *Haloand.* Florentina tolerari potest: nec enim arcte aqua concludi potest, quin pressior fiat, seu altior, et ita rapidior. adde *l.* 1. §. 15. *supr. tit. prox.* nisi si vocabulo *arctior*, intelligas augmentum aquæ, *depressior* diminutionem, notum est enim deprimere, et augere, esse contraria. Auctor ad *Heren.* 3.: In his erat causa adaugenda vel deprimenda.
(9) Adde *l.* 1. §. 2. *supr. de via publica.*
(10) Incile fossa ad derivandam aquam. *Festus.* adde *l.* 1. §. 5. *infr. de rivis*
(11) *Al.* faciat.
(12) Ripæ muniri non debent cum incommodo accolentium.
(13) Adde *l.* 1. §. 16. *supr. de fluminib.*
(14) *Subaudi*, ut aqua aliter fluat, quam priori æstate fluxit.
(15) §. 3. *supr. h. t.*
(16) Æstatis tempus certius est quam hyemis.
(17) Æstas ad æquinoctium autumnale refertur, *ut hic*: sic a verno incipit. *l.* 1. §. 32. *infr. de aqua quotid.*
(18) Qui id egit, *vulg. Hal.*
(19) Quomodo in heredes competit? Pone heredes velle perficere id, quod defunctus facere instituerat, vel destinarat ad aquam avertendam.
(20) Vide §. 13. *infr. h. t.*
(21) Vide §. 12. *infr. h. t.*
(22) De quo *in pr. supr. h. t.*
(23) *Subaudi*, ne quid fiat in flumine.
(24) An hoc Interdicto restitutorio? An potius officio judicis?
(25) Ut et in omnibus hujusmodi causis.
(26) Vide *l.* 2. §. 9. *supr. ne quid in loco publico.*
(27) *l.* 5. *supr. de rer. divis.*

nerare liceat : vim fieri veto. Item , ut per lacum (1) , *fossam* (2) , *stagnum* (3) *publicum navigare liceat , interdicam.*

§. 1. Hoc Interdicto prospicitur , ne quis in flumine publico navigare prohibeatur. sicuti (4) enim ei , qui via publica uti prohibeatur , Interdictum supra propositum est , ita hoc quoque proponendum Prætor putavit.

§. 2. Si privata sunt suprascripta , Interdictum cessat.

§. 3. Lacus (5) est , quod perpetuam habet aquam.

§. 4. Stagnum est , quod temporalem contineat aquam ibidem stagnantem (6) , quæ quidem aqua plerunque hieme cogitur.

§. 5. Fossa [est] receptaculum aquæ, manu facta (7).

§. 6. Possunt autem etiam hæc esse publica.

§. 7. Publicano plane , qui (8) lacum vel stagnum conduxit, si (9) piscari prohibeatur , utile (10) Interdictum competere Sabinus consentit : et ita Labeo. ┼ Ergo et si a (11) municipibus conductum habeat , æquissimum erit ob vectigalis favorem Interdicto eum tueri.

§. 8. Si quis velit Interdictum tale movere , ut locus deprimatur pecoris appellendi gratia , non debet audiri ; et ita Mela scribit. ┼ Idem ait tale Interdictum competere , ne cui vis fiat, quominus pecus ad flumen publicum ripamve fluminis publici appelletur.

TIT. XV.

DE RIPA (12) MUNIENDA.

Interdictum. 1. *Ratio Interdicti.* 2. *De deterioratione navigationis.* 3. *De cautione.* 6. *Si ripæ , lacus , fossæ , stagni muniendi sint.*

1. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

PRætor ait: *quominus illi in flumine publico ripave ejus opus facere , ripæ agrive qui circa ripam est , tuendi causa , liceat , dum ne ob id navigatio deterior fiat : si tibi damni infecti in annos decem , viri boni arbitratu, vel cautum* (13) *vel satisdatum* (14) *est , aut per illum non stat , quominus viri boni arbitratu caveatur , vel satisdetur : vim fieri veto.*

§. 1. Ripas fluminum publicorum reficere , munire , utilissimum est. Sicuti igitur de via publica reficienda Interdictum propositum est (15) , ita etiam de ripa fluminis munienda proponendum fuit.

§. 2. Merito adjicit , *Dum ne ob id navigatio deterior fiat :* illa enim sola refectio (16) toleranda est , quæ navigationi (17) non est impedimento.

§. 3. Is autem, qui ripam vult munire, de damno futuro debet vel cavere (18) vel satisdare secundum qualitatem personæ (19). Et hoc Interdicto expressum est , ut damni infecti in annos decem viri boni arbitratu vel caveatur , vel satisdetur.

§. 4. Dabitur autem satis vicinis: sed et his, qui trans flumen possidebunt.

§. 5. Etenim curandum fuit, ut eis ante opus factum , caveretur. Nam post opus factum , persequendi hoc interdicto nulla facultas superest , etiamsi quid damni postea datum fuerit : sed Lege Aquilia experiendum est (20).

§. 6. Illud notandum est, quod ripæ (21), lacus , fossæ , stagni muniendi nihil Prætor hic cavit : sed idem erit observandum , quod in ripa fluminis munienda.

TIT. XVI (22).

DE VI (23) , ET (24) DE VI ARMATA (25).

Interdictum. 1. *Ratio et summa.* 2. *Affinia remedia.* 3. *De vi. De possessione. De rebus soli , vel aliis rebus.* 6. *De rebus mobilibus.* 7. *De nave.* 8. *De ligneis ædibus.* 9. *De possessione.* 10. *De donatione inter virum et uxorem. De colono.* 11. *De eo , qui per se vel per alium dejecit , cujusve familia dejecit.* 20. *De filiofamilias vel mercenario dejiciente.* 21. *De liberali causa.* 22. *Si is , per quem possidetur , dejectus fuerit.* 23. *De possessione ,* 26. *Amissa vel non acquisita.* 27. *De vi repellenda.* 28. *Quis dicatur vi possidere.* 29. *De metu.* 30. *De eo , qui vi possidebat , dejecto.* 31. *De restitutione.* 32. *De rebus mobilibus restituendis.* 35. *De ædificio exusto.* 36. *Si dejiciens desiit possidere.* 37. *De loco , ubi dejectus res habuit.* 39. *De anno.* 40. *De fructibus ,* 41. *Et cæteris utilitatibus.* 42. *Si is, qui dejecit, non possideat.* 43. *De patronis et parentibus.* 44. *De successoribus.* 45. *Si dejectus retineat possessionem per alios.* 46. *Si servi , per quos*

(1) Vide §. 3. *infr. h. t.*
(2) Vid. §. 5. *infr. h. t.*
(3) Vide §. 4. *infr. h. t.*
(4) Argumentum a via publica ad navigationem fluminum.
(5) *l.* 112. *infr. de verb. signific.* quasi aquæ locus , si credimus Isidor. 14. *origin.* 19. Lacuna , ubi aqua contineri potest. Varro , 4. *de lingua.* De lacu Asphaltite , Tiberiadis , Genazar , Lucrino , et Averno , vide Isidorum. Lucrini , Valerii , Salvii , Statoris meminit Festus , Lemani Cæsar 1. *de bello Gallico.*
(6) Stagnat aqua , quæ non decurrit. Isidor. *ibid.* aliud etymon vide apud Festum , et Varronem 4. *de lingua.* ubi dixi : Stagnat Glossis. γανοῖ ϰ̀ λιμνάζει.
(7) Manu factum. *Hal.*
(8) Publicani lacus et stagna conducebant ex publico.
(9) *l.* 1. *supr. de loco publ.*
(10) Cur*?* utile Interdictum de flumine utiliter extenditur ad lacus et stagna.
(11) Cur ? utile Interdictum hoc casu datur. Interdictum directum est de flumine publico: quod utiliter extendi dixeris ad lacus et stagna municipum , seu municipiorum ob vectigalium favorem publicum.
(12) *Subaudi* , publici fluminis. vide Aggenum Urbicum.
(13) Cavet , quando nomine suo : satisdat vero , quando alieno.
(14) *l.* 7. §. 2. *Supr. de damno.*
(15) *l.* 1. *supr. de via publ. et itin.*
(16) Refectio. vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 2. *supr. de via publica et itin.*
(17) *Florent.* navigio. *S. L.*
(18) Cavendi et satisdandi differentiam paulo ante retuli.
(19) Ut in *l.* 8. §.3. 4. *supr. de operis novi. sub.* caventis: nec enim distinguitur ex parte accipientis.
(20) Vel ejus loco in factum. *argum. l.* 17. *supr. de servit. præd. urban.*
(21) Ita lego , *ripæ lacus* etc. ut quod de ripa fluminis munienda Edicto Prætoris constitutum est , id utiliter extendas ad ripam lacus , fossæ , vel stagni.
(22) Consule Menochium *de recup. possess. remedio* 1. Duarenum *lib.* 1. *disputat. anniversar. c.* 20. Gilbertum Regium *lib.* 1. ἐναντιοφανῶν c. 25. Mod.
(23) Unde vi. *L.* 8. *C.* 4. 5. et ita legendum esse indicat §. 6. *Inst. de Interd. l.* 2. §. *ult. Supr. de Interd.* Paul. 5. *sent.* 5. §. 2. Qui in *Eclog. tit.* 17. legitur *lib.* 60. ad hunc locum non pertinet , sed ad *tit. vi bonor. raptor.* Ad hunc locum pertinet *lib.* 10. *Eclog. ex tit.* 50. *vel* 51. his adde *c. redintegranda.* 3. *qu.* 1. *et c. sæpe contingit. de rest. spol. et l.* 14. *C. de agricolis.*
(24) Recte *unde vi , et de vi armata.* sunt enim duo Interdicta. Illud quotidianum vim simpliciter : hoc perpetuum vim coactis hominibus coërcet. vide Cujac. 6. *obs.* 4. et Paul. 5. *sent.* 6. §. 4. de Interdicto vis armatæ agitur in *l.* 3. *infr. h. t.*
(25) Dicitur et Interdictum de vi hominibus armatis. Cicer. 15. *epist. famil.* 16.

possidetur, *aut expellantur*, *aut ab alio possideri incipiant.* 47. *De possessore victo.* 48. *De successoribus.*

1. ULPIANUS lib. 60. [69] ad Edictum.

PRætor ait, *unde* (1) *tu illum vi dejecisti* , *aut familia* (2) *tua dejecit* : *de eo* , *quæque ille* (3) *tunc ibi habuit* , *tantummodo intra annum* , *post* (4) *annum de eo* , *quod ad eum* , *qui vi dejecit* , *pervenerit*, *judicium* (5) *dabo*.

§. 1. Hoc Interdictum proponitur ei , qui vi dejectus est : etenim fuit æquissimum , vi dejecto subvenire , propter quod ad recuperandam (6) possessionem Interdictum hoc proponitur.

§. 2. Ne quid autem per vim admittatur , etiam Legibus Juliis (7) prospicitur publicorum et privatorum , necnon et Constitutionibus Principum.

§. 3. Hoc Interdictum non ad omnem vim pertinet , verum ad eos (8) , qui de possessione (9) dejiciuntur . ✝ Ad solam autem atrocem vim pertinet hoc Interdictum. Et ad eos tantum (10) , qui de solo dejiciuntur : utputa de fundo , sive ædificio. ad alium autem non pertinet. Et si quis de area dejectus sit , sine dubio Interdicto locus est.

§. 4. Et generaliter ad omnes hoc pertinet Interdictum , qui de re solo cohærenti dejiciuntur : qualisqualis enim fuerit locus , unde quis vi dejectus est , Interdicto locus erit.

§. 5. Proinde et si superficiaria insula fuerit, qua quis dejectus est , apparet Interdicto fore locum.

§. 6. Illud utique in dubium non venit , Interdictum hoc ad res mobiles (11) non pertinere. Nam ex causa furti vel vi bonorum raptorum actio competit (12) , potest et ad exhibendum agi. ✝ Plane si quæ res sint in fundo, vel in ædibus , unde quis dejectus est : etiam earum nomine Interdictum competere, non est ambigendum.

§. 7. Si quis de nave vi dejectus est , hoc (13) Interdicto locus non (14) est (15) : argumento ejus , qui de vehiculo detractus est , quem nemo dixit Interdicto hoc uti posse.

§. 8. Plane si quis de ligneis ædibus (16) dejectus fuerit , nemo ambigit , Interdicto locum fore : quia qualequale sit, quod solo cohæreat, inde, qui vi dejectus est, habet Interdictum.

§. 9. Dejicitur is , qui possidet, sive civiliter (17) sive naturaliter possideat : nam et naturalis possessio ad hoc Interdictum pertinet.

§. 10. Denique et si maritus uxori donavit, eaque dejecta sit (18) : poterit Interdicto uti. non tamen, si colonus (19).

§. 11. Ait Prætor , *Dejecisti*, *aut familia dejecit* : merito familiæ mentio habita : nam cum *dejecisti* verbum refertur ad personam ejus , qui dejecit , nec pertineat ad eum , cujus familia dejecit (nec enim ego videor dejecisse , si familia mea dejecerit) , consequens fuit addere , *aut familia tua dejecit*.

§. 12. Dejecisse autem etiam is videtur , qui mandavit (20) vel jussit, ut aliquis dejiceretur : parvi enim referre visum est, suis manibus quis dejiciat , an vero per alium. Quare [et] si familia mea ex voluntate mea dejecerit, ego videor dejecisse.

§. 13. Quoties verus procurator dejecerit, cum utrolibet eorum , id est , sive domino sive procuratore , agi posse Sabinus ait, et alterius nomine alteri (21) eximi: sic tamen, si ab altero eorum litis æstimatio fuerit præstita. non (22) enim excusatus est (23), qui jussu alicujus dejecit: non magis , quam si jussu alicujus occidit. Cum autem falsus est procurator , cum ipso tantum procuratore interdici debere. Sabini sententia vera est.

§. 14. Sed et si , quod alius dejecit , ratum (24) habuero : sunt , qui putent secundum Sabinum et Cassium , qui ratihabitionem (25) mandato comparant , me videri dejecisse, Interdictoque isto teneri: et hoc verum est. rectius enim dicitur, in maleficio ratihabitionem mandato (26) comparari.

§. 15. Quod igitur additur, *aut familia* (27) *tua dejecit* , merito scriptum est in eum casum , in quem familia mea vi dejecit. ✝ Cæterum si jussit (28) , ipse dejecit : nec gravari debet dominus , qui non jussit , si servorum suorum factum præstaret , [et] si non jussu ejus dejecerunt. nam non gravabitur hoc nomine: quippe cum aut pervenit ad eum aliquid , et restitueret ; aut non per-

(1) Id est, quo ex loco, qualiscunque sit. §. 4. *Infr. h. t.* Goth. Vide Menoch. *de recup. poss. remed.* 1. Cuj *lib.* 6. *observ.* 4. S. L.

(2) Paul. 5. *sent.* 5. §. 3.

(3) Emendationem hujus text. vid. apud Leonin. *lib.* 7. *emendat. c.* 4. *num.* 1. Ans.

(4) *l.* 7. §. 5. *supr. comm. divid. l.* 2. *C. unde vi.*

(5) §. 6. *Instit. de Interd.*

(6) Hoc Interdictum est recuperandæ possessionis. *d.* §. 6. *c. redintegranda* 3. *qu.* 1. *c. sæpe. de restitut. spol.*

(7) *d.* §. 6. id est , Lege Julia de vi publica et privata. de quibus *Infr. lib.* 48. *titul.* 6. 7. adde *l.* 4. *C. unde vi. l.* 12. *in fin. supr. quod met. causa. C. ad l. Jul. de vi public.*

(8) Vid. *d.* §. 6. *Instit. de Interd.*

(9) Rei immobilis. vid. §. 6. *infr. h. t.*

(10) In eo titulus hic differt a titulo , quod metus causa , ad exhibendum , de furtis , vi bonorum raptorum. §. 6. *Infr. h. t.*

(11) *l.* 3. §. 15. *infr. h. t.*

(12) Rerum mobilium nomine.

(13) *Al.* huic.

(14) Immobilium venditione et donatione *naves* non comprehendi , hinc collige : hoc enim Interdicto non comprehenditur is , qui de nave dejectus est, ut nec comprehenditur is, qui ex vehiculo dejectus est , *ut hic.* constat autem hoc Interdictum pertinere ad eos , qui de re immobili dejiciuntur , §. 6. *supr. h. t.* adde *l.* 20. §. 4. *infr. quod vi aut clam.* Paul. 5. *sent.* 5. §. 6. et est etiam de navi et carrucha similis Lex in Legibus Longobardorum , *lib.* 1. *tit.* 15.

(15) Sed utili actioni de rebus recuperandis. Paul. *ibid.* §. 15.

(16) Solo cohærentibus. vid. *l.* 18. *supr. de action. empt.*

(17) De utraque possessione dixi *supr. ad tit. de adq. vel amitt. possess.*

(18) Possidet enim. *l.* 1. §. 4. *supr. de adq. vel amitt. possess.*

(19) Imo , colono dejecto competit hoc Interdictum. *l.* 12. *l.* 18. *infr. h. t.*

(20) Vide *l.* 12. *supr. quæ in fraud. cred. l.* 152. §. 1. *Infr. de regul. jur.*

(21) *Al.* alterum.

(22) Mandatum in flagitiis non excusat. *l.* 37. *supr. ad l. Aquil. l.* 13. *in fin. infr. quod vi aut clam. l.* 11. §. 3. *infr. de injuriis. l.* 5. *C. de accusat.*

(23) Imo , excusandus videtur. *l.* 169. *infr. de reg. jur. l.* 37. *supr. ad l. Aquil.*

(24) Maleficium meo nomine gestum potest per me ratum haberi, si potest geri per alium ; alias non : ut in adulterio. *Accurs. Bologn.* per alium enim adulter non fio.

(25) Ratihabitio etiam in delictis mandato comparatur: Igitur retroagitur. vide Cujac. 17. *obs.* 10.

(26) *l.* 3. §. 10. *infr. h. t. l. ult. C. ad SC. Maced. l.* 60. *infr. de reg. jur. l.* 7. *in fin. C. quod cum eo.*

(27) *Unde vi* utile Interdictum est , non tantum si dominus possessione ejicitur : sed et si familia ejus. Paul. 5. *sent.* 6. §. 2.

(28) Jubens dejicere aliquem, ipse cum dejecisse intelligitur. Per alium , et per se facere , paria.

venit, et ipsos servos maleficii causa noxæ dedendo, indemnis erit (1). quod (2) enim noxæ dedere compellitur, in damno debet reputare, cum servus hoc possit, domini deteriorem conditionem facere.

§. 16. Familiæ (3) autem appellatio servos (4) continet.

§. 17. Sed quæritur, quem numerum servorum contineat: utrum plurium, an vero [et] duum vel trium? Sed verius est, in hoc Interdicto, etiam (5) si unus (6) servus vi dejecerit, familiam videri dejecisse.

§. 18. *Familiæ* appellatione et (7) eos, quos (8) loco servorum habemus, contineri oportere (9) dicendum est.

§. 19. Si quis tamen neget, se servum vel familiam defendere: cogendus est pati hoc Interdictum, ad hoc scilicet ut quod ad eum pervenit, restituat.

§. 20. Si filiusfamilias vel mercenarius (10) vi dejecerit, utile Interdictum competit.

§. 21. Si adversus eum, qui in libertatem ex servitute vel contra petitur, post inchoatum liberale judicium utar Interdicto, et liber judicatus fuerit, et apparuerit ignorante eo, a servis ejus vi me dejectum, in possessionem restituar.

§. 22. Quod servus, vel procurator, vel colonus (11) tenent, dominus videtur (12) possidere: et ideo (13) his dejectis ipse dejici de possessione videtur, etiam (14) si ignoret eos dejectos, per quos possidebat.

† Et si quis igitur alius, per quem possidebam, dejectus fuerit: mihi competere Interdictum, nemini dubium est.

§. 23. Interdictum autem hoc nulli competit, nisi ei, qui tunc, cum dejiceretur, possidebat: nec alius dejici visus est, quam qui possidet (15).

§. 24. Sive autem corpore sive animo possidens quis dejectus est, palam est, eum vi dejectum videri. Idcircoque si quis de agro suo vel de domo processisset nemine suorum relicto, mox revertens, prohibitus (16) sit ingredi vel ipsum prædium, vel si quis eum in medio itinere detinuerit (17), et ipse possederit, vi dejectus videatur: ademisti enim ei possessionem, quam animo retinebat, etsi non corpore.

§. 25. Quod vulgo dicitur, *æstivorum hibernorumque* (18) *saltuum nos possessiones animo retinere*: id exempli causa didici Proculum dicere: nam ex (19) omnibus prædiis, ex quibus non hac mente recedimus, ut omisisse possessionem vellemus, idem est.

§. 26. Eum, qui neque animo neque corpore possidebat, ingredi autem et incipere possidere prohibeatur, non videri dejectum, verius est: dejicitur enim, qui amittit possessionem, non qui non accipitur.

§. 27. Vim [vi] *repellere licere* (20), Cassius scribit: idque jus *natura* comparatur. Apparet autem (inquit) ex eo, arma armis repellere licere (21).

§. 28. *Vi* (22) *possidere* eum definiendum est, qui expulso vetere possessore, adquisitam per vim possessionem obtinet: aut qui in hoc ipsum aptatus et præparatus venit, ut contra bonos mores, auxilio, ne prohiberi possit ingrediens in possessionem facit. Sed qui per vim possessionem suam retinuerit, Labeo ait, non vi possidere.

§. 29. Idem Labeo ait, eum qui metu turbæ (23) perterritus fugerit, videri dejectum. Sed Pomponius ait (24), vim sine (25) corporali vi locum non habere. † Ego, etiam eum, qui fugatus est supervenientibus quibusdam, si illi vi occupaverunt possessionem, videri vi dejectum.

§. 30. Qui a me vi *possidebat*, si (26) *ab alio* (27) dejiciatur, habet Interdictum.

§. 31. Qui vi dejectus est, quidquid (28) damni senserit ob hoc, quod dejectus est, recuperare debet: pristina enim causa restitui debet, quam habiturus erat, si non fuisset dejectus.

§. 32. Si fundus, a quo vi expulsus sim, mihi restitutus esset, cæteræ vero res, quæ vi ablatæ sunt, non restituantur: hic dicendum est, Interdictum nihilominus tenere: quia verum est, vi esse dejectum. † Plane, si quis velit de possessione quidem rei soli per hoc Interdictum experiri, de rebus vero mobilibus (29) ad exhibendum actione, potest hoc suo arbitrio habere: et ita Julianus scribit. † Idem scribit, et si quis vi bonorum raptorum de hujusmodi rebus velit experiri.

§. 33. Quod autem ait Prætor, *Quæque ibi habuit*, sic accipimus, ut omnes res contineantur, non solum quæ propriæ ipsius fuerunt, verum etiam si quæ apud eum depositæ, vel ei commodatæ, vel pigneratæ, quarumque usum, vel usumfructum, vel custodiam habuit, vel si quæ ei collocatæ (30) sunt: cum enim dicat Prætor, *habuit*, omnia hæc habendi verbo continentur.

(1) Cur ita? collige ex §. 2. *Instit. de noxalib. l.* 7. §. 1. *supr. de damno.*

(2) Damnum est, noxæ dedere cogi.

(3) *l.* 40. §. 2. *et ult. l.* 196. *infr. de verb. sign.*

(4) Servi continentur appellatione familiæ, *ut hic.* An et mercenarii? Græci putant, et hanc legem ita accipiunt. ut §. 20. *infr. h. t.*

(5) Familia etiam unus servus. Cic. *pro Cæcinna.*

(6) Imo, duo familiam facere possunt. Paul. 5. *sent.* 6. §. 3. Imo, ne quidem duo faciunt familiam. *l.* 40. §. *ult. infr. de verb. sign.*

(7) *l.* 25. §. 2. *supr. de ædilitio. l.* 1. §. 5. *supr. de publicanis. l.* 2. §. 14. *infr. vi bonor. rapt.*

(8) Mercenarius servi loco est. *l.* 4. *supr. de usu et habit.* Servitutis tres species sunt, teste Laërtio. una ςέρησις ὑποπραγίας, ubi non possis vivere, ut velis: Altera ἐν κτήσει, ut servitus proprie sumpta, qua quis alterius dominio subjicitur: Tertia ἐν ὑποτάξει, qua serviunt mercenarii, obærati, addicti, clientes, vasalli.

(9) Licet sint liberi homines, non servi.

(10) Qui illi sunt? alieni, mercenarii. Cic. *pro Cæcinna.*

(11) Mercenarii inter domesticos. *l.* 11. §. 1. *infr. de pœnis.* Cic. *pro Cæcinn.*

(12) *l.* 1. *C. de acq. et retin. possess.*

(13) *l.* 6. §. 5. *C. de his, qui ad Eccl.*

(14) *l.* 44. §. *ult. supr. de adquir. vel amitt. possess.*

(15) Possedit. Grot. Flor. spars. *S. L.*

(16) *l.* 3. §. 14. *Infr. h. t.*

(17) §. *pen. Infr. h. t.* Paul. 5. *sent.* 6. §. 6.

(18) *l.* 3. §. 11. *supr. de adqu. vel amitt. poss.*

(19) *l.* 44. *in fin. supr. de adq. vel amitt. poss.*

(20) *l.* 17. *infr. h. t. l.* 3. *supr. de justitia et jur. l.* 4. *supr. ad l. Aquil.*

(21) Exceptio inculpatæ tutelæ hinc nascitur. de qua vide Oldend. c. 53. *de except. l.* 1. *C. unde vi.*

(22) Nota, vi possidere quid sit.

(23) Ipso visu, non solo rumore. *l.* 33. §. 2. *supr. de usurpat.*

(24) Et male.

(25) *l.* 3. §. 7. *infr. h. t. l.* 9. *supr. quod met. caus.*

(26) Prædo si ab extraneo vi dejicitur, restituendus est. Cur? quia ab illo extraneo vi non possidet, *ut hic.* et *l. ult. supr. de adq. vel amitt. poss. l.* 10. *C. de donat. inter vir. c.* 5. *et* 6. *de restitut. spoliat.*

(27) Vide Paul. 5. *sent.* 6. §. 7.

(28) *l.* 6. *infr. h. t.*

(29) *l.* 14. *in fin. infr. h. t.*

(30) Locatæ sint. *vulg. Hal.*

§. 34. Rectissime autem Prætor addidit, *Tunc ibi* (1) *habuit. tunc*, sic accipimus, cum dejiceretur. Et ideo, et si quid postea desiit illic esse, dicendum erit, in Interdictum venire. Sic fit, ut etiam si homines, vel pecora demortua sint post dejectionem, Interdicto locus sit. † Denique scribit Julianus eum qui vi dejecit ex eo prædio, in quo homines fuerant, propius esse, ut etiam sine (2) culpa ejus mortuis hominibus æstimationem eorum per Interdictum restituere debeat: sicuti fur hominis etiam (3) mortuo eo tenetur (4).

§. 35. Huic consequens esse ait, ut villæ quoque, et ædium incendio consumptarum pretium restituere cogatur: ubi enim quis (inquit) dejecit, per eum stetisse (5) videtur, quo minus restitueret.

§. 36. Idcirco constare ait, eum qui vi dejecit, quique (6) vi sine dolo malo desierit possidere, Interdicto teneri.

§. 37. *Ibi* autem ait Prætor, ut ne quis, et quæ illic non habuit, complectatur.

§. 38. Sane quod ait Prætor, *Ibi*, quomodo accipimus: utrum in eo loco, unde quis vi dejectus est: an vero in omni possessione? Et melius dicetur, non ad angulum referendum vel locum, in quo fuerit, verumetiam ad omnem partem possessionis (7), qua quis caruit, cum dejicitur.

§. 39. Annus in hoc Interdicto (8) utilis est.

§. 40. Ex die, quo quis dejectus est, fructuum (9) ratio habetur: quamvis in cæteris Interdictis, ex quo edita sunt, non retro (10) computantur. † Idem est in rebus mobilibus, quæ ibi erant: nam et eorum fructus computandi sunt, ex quo quis vi dejectus est.

§. 41. Non solum autem fructuum ratio in hoc Interdicto habetur, verum (11) cæterarum etiam utilitatum (12) habenda est. nam et Vivianus refert, in hoc Interdicto omnia, quæcunque habiturus vel adsecuturus erat is qui dejectus est, si vi dejectus non esset, restitui, aut eorum litem a judice æstimari (13) debere: eumque tantum consecuturum, quanti (14) sua interesset, se vi dejectum non esse.

§. 42. Ex Interdicto *unde vi*, etiam is qui non possidet, restituere cogetur.

§. 43. Interdictum hoc, quia atrocitatem (15) facinoris in se habet, quæsitum est, an liberto in patronum, vel liberis adversus parentes competit? Et verius est (16), nec liberto in patronum, nec (17) in parentes liberis dandum esse. meliusque (18) erit, in factum actionem his competere: aliter, atque si vi armata usus sit adversus libertum patronus, vel adversus liberos parens: nam hic Interdictum competit.

§. 44. Hoc Interdictum et heredi (19) et cæteris successoribus competit.

§. 45. Non alii autem quam ei qui possidet (20) Interdictum Unde vi competere, argumentum præbet, quod apud Vivianum relatum est, si quis me vi dejecerit, meos non dejecerit, non posse me hoc Interdicto experiri: quia per eos retineo possessionem qui dejecti non sunt.

§. 46. Idem Vivianus refert: Servos quosdam vi depulit, alios retinuit et vinxit, aut etiam eis imperavit: vi te dejectum intelligi. desisse enim possidere, cum (21) servi ab alio possideantur.

† Et quod in parte servorum dictum est, idem in omnibus dici ait, si forte nemo depulsus esset, sed possideri ab eo cœpissent, qui ingressus in possessionem esset.

§. 47. Quid dicturi essemus, tractat, si aliquo possidente ego quoque ingressus sum in possessionem, et non dejiciam possessorem, sed vinctum (22) opus facere cogam? quatenus res (inquit) esset? Ego verius puto, eum quoque dejectum videri, qui illic vinctus est.

§. 48. Ex causa hujus Interdicti, in heredem (23), et bonorum possessorem, cæterosque successores, in factum actio competit in id (24) quod ad eos pervenit;

2. PAULUS lib. 65. ad Edictum.

DOlove (25) malo eorum factum est, quominus perveniret.

2. *Armis dejectus, quomodo accipitur.* 9. *De vi armata repellenda.* 10. *De procuratore.* 11. *De familia.* 12. *De eo, qui dolo fecit, quo quis armis dejiceretur.* 13. *De usufructu et usu.* 18. *De herede.*

3. ULPIANUS lib. 69. ad Edictum.

QUod est (26), et si (27) quis armis dejectus est: quia ex facinoribus defunctorum de (28) eo quod ad heredem pervenit, actio datur. sufficit (29) enim, non in lucro versari eum heredem, non etiam damnum subire.

§. 1. Hæc actio quæ adversus (30) heredem cæterosque

(1) §. 38. *infr. h. t.*
(2) Aliud, si ejus facto. *l.* 10. *infr. h. t.*
(3) *l. pen. Infr. h. t. l.* 7. §. 2. *l.* 8. *l.* 16. *supr. de condict. furt. l.* 30. *supr. de act. empt. l.* 46. *l.* 67. *in fin. Infr. de furtis.*
(4) Et ita, raptor semper est in mora. *l. ult. C. de condict. ob turp. caus. l.* 9. *C. de furt.*
(5) Qui alium dejicit, moram restituendi committit, *l. penult. infr. h. t.* adde *l.* 82. *in fin. infr. de verb. oblig.*
(6) Quive dolo malo desierit, *vulgat. Hal.* sed Florentina tamen probari potest. *argum. l.* 5 *infr. h. t.*
(7) Domus vel prædii.
(8) *l.* 2. *C. unde vi.*
(9) *l.* 4. *C. unde vi. l.* 38. §. 4. *supr. de usur.*
(10) *l.* 6. *infr. h. t.* vide *l.* 3. *Supr. de Interdict.*
(11) *l.* 15. *infr. h. t.*
(12) Interdicto Unde vi, quisque etiam lucrum consequitur, quod facturus fuerat, si non ei injuria facta fuisset.
(13) Vide *l. un. C. de sent. quæ pro eo, quod interest.*
(14) *l.* 3. §. 3. *infr. de itin. actuque.*
(15) §. 3. *vers. ad solam. Supr. h. t.*
(16) *l.* 2. *in fin. l.* 7. §. 2. *supr. de obsequiis.*
(17) Vid. *l.* 5. *C. ad leg. Corn. de fals.*
(18) *l.* 11. *in fin. supr. de dolo.*
(19) §. 1. *vers. sed heredibus. Instit. de perpet. et tempor.*
(20) Hoc Interdictum datur possessori. *Goth.* Pro *possidet* legit Grot. *possedit.* Flor. spars. *hic.* S. L.
(21) Non possidet, qui ab alio possidet.
(22) §. 24. *supr. h. t.* adde Paul. 5. *sent.* 5. §. 6.
(23) *l.* 3. *in fin. infr. h. t. l.* 2. *in fin. C. unde vi.*
(24) *l.* 9. *in fin. pr. infr. h. t.*
(25) Dolus siquidem repræsentat possessionem. *l.* 131. *l.* 150. *infr. de reg. jur.*
(26) Idem est, *vulgat.* quod quidem est. *Hal.*
(27) Vide locum elegantem apud Cicer. 15. *epist. famil.* 16.
(28) Turpia lucra heredibus extorquentur. *l.* 5. *supr. de calumniatorib. l.* 16. *in fin. l.* 19. *supr. quod met. caus. l.* 35. *infr. de oblig. l.* 38. *infr. de reg. jur. l. unic. C. ex delictis defunctor.*
(29) *l.* 38. *infr. de reg. jur.*
(30) *l.* 1. *in fin. supr. h. t.*

successores pertinet, perpetuo competit: quia (1) in ea rei persecutio continetur.

§. 2. Armis (2) dejectum quomodo accipimus? *Arma* (3) sunt omnia tela; hoc est, et fustes (4) et lapides: non solum gladii, hastæ, frameæ (5), id est, romphææ (6).

§. 3. Plane et si unus vel alter fustem vel gladium tenuit, armis dejectus possessor videtur.

§. 4. Plus dicitur, etsi inermes (7) venerant, si in ipsa concertatione (8), qui inermes venerant, eo processerunt, ut fustes aut lapides sumerent: vis erit armata.

§. 5. Qui armati venerunt, etsi armis non sunt usi ad dejiciendum, sed dejecerunt: armata vis facta esse videtur. sufficit (9) enim terror armorum, ut videantur armis dejecisse.

§. 6. Si quis autem visis (10) armatis, qui alibi tendebant, metu hoc deterritus profugerit, non videtur dejectus: quia non hoc animo fuerunt, qui armati erant, sed alio tendebant.

§. 7. Proinde et si cum armatos audisset (11) venire, metu decesserit [de] possessione: sive verum sive falsum audisset, dicendum est, non esse eum armis dejectum; nisi (12) possessio ab his fuerit occupata.

§. 8. Si autem, cum dominus veniret in possessionem, armati eum prohibuerunt (13), qui invaserant possessionem: videri eum armis dejectum.

§. 9. Eum igitur, qui cum armis venit, possumus (14) armis repellere, sed hoc confestim (15), non ex intervallo (16): dummodo sciamus, non solum resistere permissum, ne dejiciatur; sed etsi dejectus quis fuerit, eundem dejicere non ex intervallo, sed ex continenti.

§. 10. Cum procurator (17) armatus venit, et ipse dominus armis dejecisse videtur, sive mandavit, sive (ut Julianus ait) ratum (18) habuit.

§. 11. Hoc et in familia dicendum est. nam cum familia sine me armata venit, ego non videor venisse, sed familia: nisi jussi, vel ratum habui.

§. 12. Hoc Interdictum etiam adversus eum proponitur, qui dolo malo fecit, quo quis armis dejiceretur: et post (19) annum reddetur in id (20) quod pervenit ad eum, qui (21) prohibuit.

§. 13. *Unde vi* Interdictum necessarium fuisse fructuario apparet si prohibeatur uti frui usufructu fundi.

§. 14. Uti frui autem prohibuisse is videtur, qui vi dejecit utentem et fruentem: aut non admisit (22), cum ex fundo exisset non usufructus deserendi causa.

† Cæterum si quis ab initio (23) volentem incipere uti frui, prohibuit, hoc Interdictum locum non habet: quid ergo est? debet fructuarius usumfructum vindicare.

§. 15. Pertinet autem hoc Interdictum ad eum qui fundo uti frui prohibitus est: pertinebit etiam ad eum, qui ædificiis uti frui prohibetur. † Consequenter autem dicemus ad res mobiles (24) hoc Interdictum non pertinere, si quis uti frui prohibitus est re mobili, nisi si rei soli accedebant (25) res mobiles. Si igitur ibi fuerunt, dicendum est, etiam ad eas referri hoc Interdictum debere.

§. 16. Item si non ususfructus, sed usus sit relictus, competit hoc Interdictum: ex quacunque enim causa constitutus est ususfructus (26), vel usus, hoc Interdictum locum habebit.

§. 17. Qui ususfructus nomine qualiter qualiter (27) fuit quasi in possessione, utetur hoc Interdicto. † Sed si quis posteaquam prohibitus est, capite minutus sit vel mortuus: recte dicitur, heredibus (28) et successoribus competere hoc Interdictum, non ut in futurum constituatur ususfructus, sed ut præterita causa, et damnum præteritum sarciatur.

§. 18. Heres quoque simili modo debebit in factum actionem suscipere in id (29) quod ad se pervenit.

(1) Optima ratio. Nam quæ rei persecutionem continent actiones, perpetuæ sunt. *l.* 35. *infr. de oblig.* perpetuæ, inquam; non tamen excedunt trigesimum et quadragesimum annum. *l.* 7. *C. de præscript.* 30. *ann.*

(2) Vide Ciceronem *pro Cæcinna.*

(3) §. 6. *in fin. Inst. de Interdict. l.* 41 *infr. de verb. sign.* vide 10. Gell. 25. De apparatu armorum, vide Leonem, *in tr. de belli apparatu.* c. 5. Isidor. 18. *cap.* 5. *et seq*

(4) Ῥόπαλον. 10. *Eclog. ex lib.* 60. *tit.* 17. *cap.* 7.

(5) Framea vocabulum Germanicum. Hastas, vel ipsorum vocabulo *frameas* gerunt, angusto et brevi ferro. Tacit. *lib. de moribus Germanorum.* Est igitur framea hasta angusto et brevi ferro. Eques scuto et framea contentus erat. Tacit. *ibid.* Isidor. 18. *origin.* 6. spatam interpretatur et gladium ex utraque parte acutum. Spatæ et semispatæ meminit Ælianus, 2. *de re militari.* 15. *et* 10. Gell. 25.

(6) Ῥομφαία. *Eclog. ibid.* Romphæa genus teli Thracicæ notionis. Ennius 14. *annal.* apud Gell. 10. *cap.* 25. cujus etiam meminit Livius. Hinc. 2. *Apocalyp. vers.* 12. hoc dicit, ὁ ἔχων τὴν ῥομφαίαν τὴν δίστομον τὴν ὀξεῖαν. De rhomphæa quædam etiam dixi superius. septuaginta interpretes Rhomphæam usurpant in Psalmis.

(7) Inermis autem non fuisse videtur, qui glebis, saxis aut fustibus aliquem ejecit: Imo, et qui prætereuntes ramum defregerunt arboris, ut quem eo ejicerent: ac, quod magis est, inermis non videtur, qui vim armati habet ad nocendum, etiamsi arma non habeat; ut notat Cicer. *orat. pro Cæcinna.* Plerique enim ita robusti a natura, et corpore, ut pugnus eis sit armorum vice.

(8) *Hal.* contrectatione. *S. L.*

(9) Dejecisse videtur, qui armis terruit.

(10) Metus oculis concipi potest.

(11) Metus auditu et opinione conceptus, vanus est: nisi effectus secutus sit. *l.* 9. *supr. quod met. caus.*

(12) *l.* 1. §. 29. *supr. h. t.* Paul. 5. *sent.* 6. §. 4.

(13) *l.* 4. *infr. h. t.*

(14) *l.* 1. §. 27. *supr. h. t. l.* 12. §. 1. *supr. quod met. caus. l.* 45. §. 4. *supr. ad l. Aquil. l.* 3. *Supr. de justit.*

(15) Confestim est illico, in ipsa concertatione et congressu, *l.* 17. *infr. h. t.* εὐθύς Demosth. παραχρῆμα μέν τοι. 10. *Eclog. ex lib.* 60. *tit.* 17. *c.* 9. qui locus, ut imperfectus, sic suppletur a Cujacio ex Basilicis, μέν τοι μετὰ διωρίαν. et a Theod. Hermop. ad *l.* 12. *supr. quod met. caus.* ἐντὸς δύο πόσει ὥρων. vide Cujac. 5. *obs.* 18.

(16) Nam qui ex intervallo vim infert, cogitato infert. nec tam ad defensionem, quam ad ultionem spectat: ultio autem prohibita est. *l.* 45. *in fin. supr. ad l. Aquil.* 1. *C. unde vi.*

(17) *l.* 1. §. 13. *supr. h. t.*

(18) *l.* 1. §. 14. *supr. h. t.*

(19) *l.* 7. §. 5. *supr. comm. divid.*

(20) *l.* 1. *in fin. supr. h. t.* 10. *Eclog. ex lib.* 60. *titul.* 17. *c.* 8. *in fin.*

(21) Qui armis dejecit. Cujac. 5. *obs.* 20.

(22) *l.* 1. §. 24. *supr. h. t. l.* 6. *in fin. supr. de adquir. vel amitt. poss.* qui januam præclusit. 10. *Ecl. ex lib.* 58. *tit.* 23. *c.* 1.

(23) *l.* 1. §. 26. *supr. h. t.*

(24) *l.* 1. §. 6. *supr. h. t.*

(25) Id est, nisi res mobiles accessoriæ sint immobilium.

(26) §. 13. 14. *supr. h. t.* §. 17. *infr. h. t. l.* 9. §. 1. *infr. h. t.*

(27) *l.* 10. *infr. h. t. l.* 60. *supr. de usufr. et quemad.*

(28) *l.* 1. *in fin. supr. h. t.*

(29) *d. l.* 1. *in fin.* 10. *Eclog. ex lib.* 60. *tit.* 17. *c.* 8. *in fin.*

De municipibus.

4. Idem lib. 10. ad Edictum.

SI vi me dejecerit quis nomine (1) municipum, in municipes (2) mihi Interdictum reddendum, Pomponius scribit, si quid (3) ad eos pervenit.

De compulso in possessionem inducere.

5. Idem lib. 11. ad Edictum.

SI rerum (4) tibi possessionem tradidero, dicit Pomponius, Unde vi Interdictum cessare: quoniam non est [vi] dejectus, qui compulsus (5) est in possessionem inducere.

De condemnatione in id quod interest.

6. Paulus lib. 17. ad Edictum.

IN Interdicto Unde vi tanti (6) condemnatio facienda est, quanti intersit possidere. et hoc jure nos uti, Pomponius scribit. id est, tanti rem videri, quanti (7) actoris intersit: quod alias (8) minus esse, alias plus: nam sæpe actoris pluris interesse hominem retinere, quam (9) quanti is est. veluti cum quæstionis (10) habendæ, aut rei probandæ gratia, aut hereditatis (11) adeundæ, intersit ejus eum possideri.

Si alius dejecit, alius possidet.

7. Idem lib. 24. ad Edictum.

CUm (12) a te vi dejectus sim, si Titius eandem rem possidere cœperit: non possum cum alio, quam (13) tecum Interdicto experiri.

De non domino.

8. Idem lib. 54. ad Edictum.

FUlcinius dicebat, vi possideri, quotiens vel non dominus (14), cum tamen possideret, vi dejectus est.

De heredibus. 1. *De usufructu.*

5. Idem lib. 65. ad Edictum.

SI plures heredes sunt, unusquisque non [in] amplius quam (15) ad eum pervenerit, tenetur. Qua de causa interdum in solidum tenebitur is, ad quem totum pervenerit, quamvis ex parte heres sit.

§. 1. Dejectum ab usufructu (16) in eandem causam Prætor restitui jubet: id est, in qua futurus esset, si dejectus non esset. itaque si tempore (17) ususfructus finitus fuerit, postquam dejectus est a domino: nihilominus cogendus erit restituere, id est, usumfructum iterum constituere.

10. Gajus lib. 2. ad Edictum Prætoris Urbani, titulo De liberali causa.

SI de fundo proprietarium et fructuarium (18) prædo expulerit, atque ob id fructuarius constituto tempore non usus, perdiderit jus suum: nemo dubitat, quin dominus, sive experiatur cum fructuario adversus prædonem, sive non experiatur, retinere debeat reversum ad se usumfructum; et quod fructuarius perdidit, id ad damnum ejus pertinet, cujus facto periit.

Si quis re possessa prohibeatur uti arbitrio suo.

11. Pomponius lib. 6. ex Plautio.

VIm (19) facit, qui non sinit possidentem (20) eo, quod possidebit, uti arbitrio suo: sive inserendo (21), sive fodiendo, sive arando, sive quid ædificando (22); sive quid (23) omnino faciendo, per quod liberam possessionem adversarii non relinquit.

Si colonus qui emptorem non admisit, ab alio dejiciatur.

12. Marcellus lib. 19. Digestorum.

COlonus eum, cui (24) locator fundum vendiderat, cum is in possessionem missus esset, non admisit; deinde colonus vi ab alio (25) dejectus est: quærebatur, quis haberet Interdictum Unde vi? Dixi, nihil (26) interesse, colonus dominum ingredi volentem prohibuisset; an emptorem, cui jussisset dominus tradi possessionem, non admisit. igitur Interdictum unde vi colono competiturum (27), ipsumque simili Interdicto locatori (28) obstrictum fore, quem dejecisse tunc videretur, cum emptori possessionem non tradidit: nisi forte propter justam et probabilem causam (29) id fecisset.

De fama.

13. Ulpianus lib. 8. ad Sabinum.

NEque Unde vi, neque aliud Interdictum, famosum (30) est (31).

De eo, qui vi, clam, aut precario possidet. De fundo et rebus mobilibus.

14. Pomponius lib. 29. ad Sabinum.

SEd si vi armata dejectus es, sicut ipsum fundum recipis, etiam si vi, aut clam, aut precario (32) eum possideres: ita res quoque mobiles (33) omnimodo recipies.

(1) Id est, jussu, et communicato consilio, aut mox sequutura ratihabitione. Idem dicendum si pars major municipii delictum probavit jussitque: Alias si cives aliquid faciunt tanquam singuli, cæteri non obligantur tali delicto. vid. Mynsing. 4. *obs.* 79. nisi, ut dictum est, iidem ipsi vel jusserint, vel adprobaverint. Mynsing. 4. *obs.* 38. ubi notat quemadmodum civitas et universitas possit delinquens ex delicto obligari. *l.* 9. §. 1. *supr. quod met. caus. l.* 7. *supr. quod cujuscumque univ.*

(2) *l.* 9. §. 1. *supr. quod met. caus. l.* 15. §. 1. *supr. de dolo l.* 1. §. *ult. l.* 2. *supr. de adquir. vel amitt. poss.*

(3) *l.* 27. *supr. de reb. cred.*

(4) Si iternm tibi. *Hal.*

(5) *l.* 9. *in fin. pr. supr. quod met. caus.*

(6) *l.* 1. §. 31. *et* 41. *supr. h. t. l.* 4. *C. unde vi.*

(7) Tanti res æstimatur, quanti actoris interest.

(8) *l.* 13. *supr. de re judic.*

(9) Id est, quam pretium rei accipere.

(10) *l. ultim. supr. ad exhibend.*

(11) *l.* 52. §. 28. *infr. de furtis.*

(12) In eum qui dejecit agitur, etiamsi non possideat.

(13) *l.* 15. *infr. h. t. l.* 4. §. 22. *supr. de usurpat.*

(14) *l.* 1. §. 3. *supr. h. t. l.* 4. §. 7. *supr. si serv. vind. l. ult. supr. de adquir. vel amitt. poss. l.* 2. *in fin. infr. tit. prox.*

(15) *l.* 1. *in fin. supr. h. t.*

(16) *l.* 3. §. 13. 14. 15. 16. *supr. h. t. l.* 10. *infr. h. t.*

(17) Id est, si non utendo fructuarius jus suum amiserit.

(18) Vide *l.* 9. *in fin. supr. h. t.*

(19) Et injuriam. *l.* 14. *infr. de injur.*

(20) Possessorem certi loci.

(21) *l.* 3. §. 4. *in fin. infr. tit. prox.*

(22) *l.* 3. §. 2. *infr. tit. prox.*

(23) Ut solent domini in suis fundis facere.

(24) *l.* 18. *infr. h. t. l.* 20. *supr. de adquir. vel amitt. poss.*

(25) Vi ab eo. sic puto legendum, ob hæc verba, quæ sequuntur, *igitur Interdictum unde vi colono competiturum ipsumque simili Interdicto locatori obstrictum fore.*

(26) *l.* 156. §. 3. *infr. de reg. jur.*

(27) Adversus eum a quo dejectus est. *l.* 25. §. 1. *supr. locati.*

(28) *l.* 3. §. 3. *infr. tit. prox.*

(29) *l.* 61. *in fin. pr. supr. locati. l.* 20. *in fin. supr. de adquir. vel amitt. possess.*

(30) *l.* 32. *infr. de pœnis.* adde *l.* 2. *infr. stellionatus.*

(31) Imo videtur esse famosum, cum is, qui vim alteri inferat, æque peccet, atque is, qui datam fidem non servat. Talis autem, si damnetur, est infamis. *l.* 1. *l.* 6. *in fin. supr. de his, qui notant. inf.*

(32) Precario possidens habet Interdictum unde vi. Græci hanc rationem adferunt: quod videlicet donatario comparetur recte: precarii namque concessio donationis species est.

(33) *l.* 1. §. 6. 8. *l.* 3. §. 15. *vers. consequenter. supr. h. t.*

Si is qui dejecit, vel vi aut clam fecit, possidere desierit.

15. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

SI vi me dejeceris, vel vi aut clam feceris, quamvis sine (1) dolo et culpa amiseris possessionem, tamen damnandus es, quanti mea intersit. quia in eo ipso culpa tua præcessit (2), quod omnino vi dejecisti, aut vi, aut clam fecisti.

De parte dejicientis.

16. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

IN Interdicto Unde vi (3) dicendum est, ut ejus causa quod ad patrem (4) pervenit, ipse teneatur.

De dejectione et recuperatione.

17. JULIANUS lib. 48. Digestorum.

QUi possessionem vi ereptam, vi in (5) *ipso congressu* recuperat, in pristinam causam reverti potius quam vi possidere intelligendus est. ideoque si te [vi] dejecero, illico tu me, deinde ego te: Unde vi Interdictum tibi utile erit.

Si emptor colonum, a quo non fuit admissus, expulerit. 2. *De rei vindicatione.*

18. PAPINIANUS lib. 26. Quæstionum.

CUm fundum, qui locaverat, vendidisset, jussit emptorem in vacuam (6) possessionem ire; quem colonus intrare prohibuit; postea emptor vi colonum expulit: Interdictis (7) Unde vi quæsitum est. Placebat colonum Interdicto venditori (8) teneri; quia nihil interesset, ipsum an alium ex voluntate ejus missum intrare prohibuerit: neque enim ante (9) omissam (10) possessionem videri, quam si tradita fuisset emptori; quia nemo eo animo esset, ut possessionem omitteret, propter emptorem, quam emptor adeptus non fuisset: emptorem quoque, qui postea vim adhibuit, et ipsum Interdicto colono teneri: non enim ab ipso, sed a venditore, per vim fundum esse possessum, cui possessio esset ablata. † Quæsitum est, an emptori succurri debeat, si [ex] voluntate venditoris colonum postea vi expulisset? Dixi, non esse juvandum, qui (11) mandatum illicitum (12) susceperit.

§. 1. Eum (13), qui fundum vindicavit ab eo, cum quo Interdicto Unde vi potuit experiri, pendente judicio nihilominus Interdicto recte agere, placuit.

De periculo interitus.

19. TRYPHONINUS lib. 15. Disputationum.

MErito Julianus respondit, si me de fundo vi dejeceris, in quo res moventes fuerunt, cum mihi Interdicto Unde vi restituere debeas non solum possessionem soli, sed et ea, quæ ibi fuerunt: quamquam eo moram (14) fecero, quo minus Interdicto te convenirem; subtractis tamen mortalitate (15) servis aut pecoribus, aliisve rebus casu intercidentibus, tuum [tamen] onus nihilominus in eis restituendis esse: quia ex ipso tempore delicti plus quam frustrator debitor constitutus est.

De conductore dejecto.

20. LABEO lib. 3. Pithanon a Paulo epitomatorum.

SI (16) colonus tuus (17) vi dejectus est, ages Unde vi Interdicto. Idem si inquilinus tuus vi dejectus fuerit. † Paulus: idem dici potest de coloni colono, item inquilini inquilino.

TIT. XVII.

UTI (18) POSSIDETIS (19).

Interdictum. 1. *Summa*, 2. *Et ratio Interdicti. Quibus casibus locum habet.* 4. *De possessione acquirenda vel restituenda: collatio hujus Interdicti, et Interdicti Unde vi.* 5. *De vi, clam, precario.* 6. *De possessore*, 7. *Totius vel partis.* 8. *De rebus soli.* 9. *De violenta, clandestina, precaria possessione.*

1. ULPIANUS [lib. 69. ad Edictum].

AIt Prætor: *Uti* (20) *eas ædes, quibus de agitur, nec* (21) *vi, nec clam, nec precario alter ab altero possidetis: quo minus ita possideatis, vim fieri veto. De cloacis hoc Interdictum non dabo* (22): *neque pluris, quam quanti* (23) *res erit: intra annum, quo primum experiundi potestas fuerit, agere permittam.*

§. 1. Hoc Interdictum de soli (24) possessore scriptum est, quem potiorem Prætor in soli possessione habebat (25), et est prohibitorium (26) ad retinendam (27) possessionem.

§. 2. Hujus autem Interdicti proponendi causa hæc fuit, quod separata (28) esse debet possessio (29) a proprietate. fieri etenim potest, ut alter possessor sit, dominus non sit: alter dominus quidem sit, possessor vero non sit, fieri potest, ut et possessor idem et dominus sit.

§. 3. Inter litigatores ergo [quotiens] est proprietatis controversia, aut convenit [inter litigatores] uter possessor sit, uter petitor, aut non convenit. Si convenit (30), absolutum est: ille possessoris commodo, quem

(1) *l.* 1. §. 36. *supr. h. t.*
(2) Intercessit, *Græci.*
(3) Unde vi uti potes, si a filiofamilias dejectus es, ut ejus causa etc. *vulgat. Hal.*
(4) *l.* 1. §. 20. *supr. h. t. l.* 3. §. 12. *supr. de pecul.*
(5) *l.* 3. §. 9. *supr. h. t.*
(6) Vacua est autem possessio, quæ a nemine detinetur. *l.* 68. *in fin. supr. de contr. empt. l.* 2. §. 1. *supr. de act. empt*
(7) *Al.* de Interdictis.
(8) Vide *l.* 12. *supr. h. t.*
(9) Amitti non potest, quod nunquam fuit traditum.
(10) Amissam. *Hal.*
(11) Quia. *Hal.*
(12) Non est juvandus, qui illicitum mandatum suscepit. Cur illicitum mandatum suscepisse dicitur? Quia vim alteri factam nemini licet repellere, nisi forte sit conjunctus vel socius. vide Socin. *reg.* 444.
(13) Vide Socin. *reg.* 188. adde quæ scripsi ad *l.* 12. *supr. de acq. vel amitt. poss.*
(14) *l.* 1. §. 34. 35. *in fin. supr. h. t.*
(15) *d.* §. 34. Paul. 5. *sent.* 6. §. 8.
(16) Si colonus tuus vel inquilinus, eorumve coloni, vel inquilini dejecti sint, unde vi Interdicto potes experiri.
(17) Adde *l.* 8. *in fin. supr. de religiosis.*
(18) *L.* 8. *C.* 6. §. 4. *Inst. de Interdict.* adde 58. *Eclog.* 14.
(19) Hoc Interdictum est retinendæ possessionis.
(20) Uti nunc eas, *l.* 3. §. 6. *in fin. infr. h. t.* Fest. *in verb. possessio.* vide Cujac. 5. *obs.* 22.
(21) His modis mala fide possidemus.
(22) Cur ita? forte, quia alia remedia competunt. *l.* 1. §. 1. 14. 15. *infr. de cloacis.*
(23) *l.* 3. *in fin. infr. h. t.*
(24) §. 4. *vers. sed Interdicto. Instit. de Interdictis.*
(25) Habet, *vulg.* habeat. *Hal.*
(26) In hoc Interdictum venit, ut reus desistat a turbatione præsenti et futura. *supr. ne vis fiat ei.* eoque nomine cautio exigitur, *l. unic. C. h. t.* venit etiam restitutio damni et interesse. *l.* 3. *in fin. inf. h. t.*
(27) §. 4. *infr. h. t. et d. vers. sed Interdicto.* Paul. 5. *sent.* 6. §. 1.
(28) Separatorum separata esse debet ratio. *l.* 12. §. 1. *supr. de adquir. vel amitt. poss.*
(29) Possessionis a proprietate differentia.
(30) Quem possessorem esse constat, is rei partes obtinet.

convenit possidere; ille petitoris onere fungetur. † Sed si inter ipsos contendatur, uter possideat, quia alteruter se magis possidere adfirmat: tunc, si res soli sit in (1) cujus possessione contenditur, ad hoc Interdictum remittentur (2).

§. 4. Est igitur hoc Interdictum, quod vulgo (3) *uti possidetis* appellatur, retinendæ (4) possessionis: nam hujus rei causa redditur, ne vis fiat ei qui possidet. Et consequenter proponitur post Interdictum *unde vi* (5): illud (6) enim restituit vi amissam possessionem; hoc [Interdictum] tuetur, ne amittatur possessio. denique Prætor possidenti vim fieri vetat: et illud quidem Interdictum oppugnat possessorem; hoc tuetur. † Et (ut Pedius ait) omnis de possessione (7) controversia aut eo pertinet, ut quod non possidemus, nobis restituatur (8): aut ad hoc, ut retinere (9) nobis liceat quod possidemus. † Restitutæ (10) possessionis ordo aut Interdicto expeditur, aut per actionem (11). Retinendæ itaque possessionis duplex via est, aut exceptio aut Interdictum: exceptio datur ex multis causis (12) ei qui possidet.

§. 5. Perpetuo autem hoc Interdicto insunt hæc (13), *Quod nec vi, nec clam, nec precario, ab illo possides.*

§. 6. Interdictum autem (14) possessorem prædii (15) tuetur, quod est *uti possidetis*: actio (16) enim nunquam (17) ultro (18) possessori (19) datur: quippe sufficit ei quod possideat.

§. 7. Hoc Interdictum locum habet: sive quis totum fundum possidere se dicat, sive pro certa (20) parte, sive pro (21) indiviso [possideat].

§. 8. Hoc Interdictum in omnibus etiam possessionibus quæ sunt soli, sine dubio locum habebit, dummodo (22) possideri possit (23).

§. 9. Quod ait Prætor in Interdicto, *nec vi, nec clam, nec precario, alter ab altero possidetis*, hoc eo pertinet, ut si quis possidet vi, aut clam, aut precario, si quidem ab alio (24), prosit ei possessio; si vero ab adversario suo, non debeat eum propter hoc, quod ab eo possidet, vincere; has enim possessiones non debere proficere palam est.

2. Paulus lib. 65. ad Edictum.

Justa enim an injusta adversus cæteros possessio sit, in hoc Interdicto nihil refert: qualiscunque enim possessor, hoc ipso, quod possessor est, plus juris habet, quam ille qui non possidet.

De duobus in solidum possidentibus. 1. *De actore et reo.* 2. *De eo qui prohibetur ædificare*, 3. *Vel ædes reficere*, 4. *Vel fundum colere.* 5. *De projectione supra solum*, 6. *Vel in ædes vicini.* 7. *De cœnaculo et superficie.* 8. *De his qui in possessionem missi sunt.* 9. *De tectoriis.* 10. *De*

(1) Vindicatione possessionis, Interdict. Uti possidetis et Utrubi. Cur? Interdicta in ipsa possessione redduntur; ut vindicationes rerum in re vel in rem actiones dicuntur, quod in re ipsa, veluti in fundo ipso præsenti, vel in gleba, quasi in fundo potius, quam rei vel fundi causa moveantur.

(2) Ut postea de proprietate cognoscatur. *l.* 35. *supr. de adqu. vel amit. possess. l.* 5. §. 1. *infr. ad l. Jul. de vi publ. l.* 7. *C. de judic. l.* 13. *C. de rei vindic. l.* 3. *C. fin. regund. l.* 3. *C. de Interdict. l.* 14. *C. de agricol. et cens. lib.* 11. *tit.* 47.

(3) A primis verbis Interdicti.

(4) Interdicto Uti possidetis possessionem retinemus. §. 1. *supr. h. t.*

(5) Quod pertinet ad recuperandam possessionem. *l.* 1. §. 1. *Supr. de vi et vi.* Prius est autem, ut recuperetur possessio, quam ut retineri possit; vix est enim ut quidquam retineri possit, quod adprehensum non sit.

(6) Interdicti Uti possidetis, et Unde vi, differentia.

(7) Possessionum controversiæ eo pertinent, ut vel possessio nobis restituatur, vel a nobis retineatur. Restituatur amissa: Retineatur non amissa.

(8) Videtur Jurisconsultus abuti vocabulo *restituendi*, et eo complecti adipiscendæ et recuperandæ possessionis Interdicta, §. 3. 6. *Inst. de Interdict. l.* 2. §. 3. *supr. de Interdict.* alias adipiscendæ possessionis Interdicta Pedius male omitteret.

(9) Hinc Interdictum retinendæ possessionis. §. 4. *Inst. de Interdict.*

(10) Restituendæ: et ita Bartolus, Albericus.

(11) Forte legendum, *exceptionem*; idque verba quæ sequuntur exprimunt. Retinendæ itaque, inquit, possessionis duplex via est; aut exceptio aut Interdictum. Sed tamen actionis verbo actionem in factum intelligere possis, de qua in *l.* 4. §. 2. *supr. de damn. l.* 3. §. 2. *supr. ne vis fiat ei.* vide quæ dixi ad *l. ult. C. de act. empt.* aut condictionem incerti. vide Cujac. 5. *obs.* 17. Dicam plenius, retinendæ possessionis plura esse remedia: est Interdictum *ne vis fiat ei. supr. titul.* 4. (cujus adfinia remedia sunt, actio in factum, de qua hic agitur: manus militaris, *d. l.* 3. *in princ. l.* 5. §. 27. *supr. ut in possess.* sequestratio possessionis litigiosæ, *l.* 5. §. 1. *supr. ut legator.*) Interdictum Uti possidetis, *ut hoc tit.* Interdictum Utrubi, *infr. tit.* 31. de itinere actuque privato, *infr. tit.* 19. de aqua quotidsana et æstiva, *infr. tit.* 20. de rivis, *infr. tit.* 21. de fonte, *infr. tit.* 22. officium judicis, cum periculum est ne partes veniant ad arma. *l.* 13. §. 3. *supr. de usufr.* vide Menoch. *in comment. de retinenda poss.*

(12) Sunt enim variæ exceptionum causæ, puta pacti, rei judicatæ, jurisjurandi, doli et similes.

(13) Nam si aliquo ex his modis a me possides, vinci debebis.

(14) Trajectio est verborum: itaque lege, Interdictum autem, quod est *uti possidetis*, possessorem prædii tuetur.

(15) Hoc interdictum pro possessione rerum corporalium, *ut hic.* et incorporalium, *l.* 8. §. 5. *in fin. supr. si serv. vind.* ususfructus et servitutum personalium, *l. ult. infr. h. t.* (nam in servitutibus habentibus causam discontinuam, ut est iter et actus, recurritur ad Interdictum *de itinere actuque privato.*) jurisdictionis et hujusmodi jurium, puta percipiendi fructus annui, competit. *c. licet.* 9. *extr. de probationibus.*

(16) Hinc collige differentiam inter actionem et Interdictum.

(17) Imo aliquando possessor actoris partes sustinet. §. 2. *in fin. Inst. de act. l.* 2. *supr. de Lege Rhodia. l.* 9. *supr. de rei vind. l.* 25. *supr. de act. empt. l.* 13. §. 7. *infr. de injuriis.* Dic, possidenti negatoriam non dari. *Accurs.* non dari possidenti, nisi non detineat. *Bart.* vel non dari vindicationem pro re seu ad rem, sed personales. *Bart.* veluti ex debito. *Alberic.* ut et actionem in factum ex hoc Interdicto. *Bart.*

(18) Id est, ita ut prior agat. ut *l.* 10. *supr. de negot. l.* 17. §. 1. *supr. commod. l. penult. supr. in quib. caus. pign.*

(19) Contra possessorem datur Interdictum *uti possidetis.* et tamen in hoc Interdicto possessor agit: in cæteris causis non æque: Quæ res facit ut ad Interdictum *uti possidetis*, possit referri id quod Justinianus scribit, uno casu eum, qui possidet, actoris partes sustinere, §. 2. *in fin. Inst. de act.* alias possessori nunquam datur actio, *ut hic.* Cur tam varie? possessori, cui solius proprietatis, nulla vero possessionis controversia movetur, sufficere debet, quod libere possideat. At non sufficit possessori, cui possessionis movetur quæstio, quod possideat: nisi et libere pariter possideat. Ideoque non mirum si possessor eo casu actoris partes sustinet, cum desit ei libera possidendi facultas.

(20) Nam incerta pars possideri non potest. *l.* 3. §. 2. *l.* 26. *supr. de adqu. vel amitt. possess.*

(21) Pars certa hic opponitur parti pro indiviso. Est enim pro indiviso, incerta. Imo oculis aut digito pars ea demonstrari non potest. fusa est enim sparsaque per id omne, quod commune est. vide *l.* 7. *supr. quibus modis ususfruct. amitt. et l.* 6. §. 1. *supr. comm. præd.*

(22) Justa exceptio, de qua vide *l.* 1. *in fin. l.* 30. §. 1. *supr. de adqu. vel amitt. possess.*

(23) Possint. *Haloand.*

(24) *l.* 2. 3. *infr. h. t. l. ult. supr. de adqu. vel amitt. possess. l.* 4. §. 23. *supr. de usurp. l.* 17. *infr. de precario.* §. 4. *Inst. de Interdict.*

eo, qui a vi possidente accepit. 11. *In quantum fit condemnatio.*

3. Ulpianus lib. 69. ad Edictum.

Si duo possideant in solidum, videamus, quid sit dicendum: quod qualiter procedat, tractemus. Si quis proponeret (1) possessionem justam, et injustam; ego possideo ex justa causa, tu vi, aut clam (2): si a (3) me possides, superior sum Interdicto; si vero non a me, neuter nostrum vincetur, nam et tu possides et ego.

§. 1. Hoc Interdictum duplex (4) est: et hi, quibus competit, et actores et rei sunt.

§. 2. Hoc Interdictum sufficit ei, qui ædificare (5) in suo prohibetur: etenim videris mihi possessionis controversiam facere, qui prohibes me uti mea possessione.

§. 3. Cum inquilinus (6) dominum ædes reficere volentem prohiberet, æque competere Interdictum Uti possidetis, placuit: testarique dominum, non prohibere inquilinum ne (7) habitaret, sed ne possideret.

§. 4. Item videamus, si auctor (8) vicini tui ex fundo tuo vites in suas arbores transduxit (9), quid juris sit? et ait Pomponius, posse te ei denunciare, [et] vites præcidere: idque et Labeo scribit. aut uti eum debere Interdicto Uti possidetis de eo loco, quo radices continentur vitium: nam si tibi [vim] fecerit, quo minus eas vites vel præcidas vel transducas, vim tibi facere videtur, quominus possideas: etenim qui colere fundum prohibetur, possidere prohibetur, inquit Pomponius.

§. 5. Item videamus, si projectio (10) supra vicini solum (11), non jure haberi dicatur, an Interdictum Uti possidetis sit utile alteri adversus alterum? Et est apud Cassium relatum, utrique esse inutile (12), quia alter solum possidet, alter cum ædibus superficiem.

§. 6. Labeo quoque scribit: Ex ædibus meis in ædes tuas (13) projectum habeo; interdicis mecum (14), Si eum locum possideamus, qui projecto tegetur: An (15), quo facilius possim retinere possessionem ejus projectionis, interdico tecum, Sicuti, (16) nunc (17) possidetis eas ædes, ex quibus projectus (18) est?

§. 7. Sed si supra ædes, quas possideo, cœnaculum (19) sit (20), in quo alius quasi dominus moretur, Interdicto Uti possidetis me uti posse, Labeo ait, non eum, qui in cœnaculo moraretur. *semper enim superficiem* (21) *solo cedere.* † Plane si cœnaculum ex publico (22) aditum habeat, ait Labeo, videri non ab eo ædes possideri qui κρύπτα (23) possideret: sed ab eo, cujus ædes supra κρύπτας essent. verum est hoc in eo, qui aditum ex publico habuit. † Cæterum superficiarii (24) proprio Interdicto et actionibus a Prætore utentur: dominus autem soli, tam adversus alium, quam adversus superficiarium potior erit Interdicto Uti possidetis; sed Prætor superficiarium tuebitur secundum legem locationis. et ita Pomponius quoque probat.

§. 8. Creditores missos in possessionem rei servandæ causa, Interdicto Uti possidetis uti non posse: et merito; quia non possident (25). Idemque et in cæteris omnibus, qui custodiæ causa missi sunt in possessionem, dicendum est.

§. 9. Si vicinus meus in parte mea tectoria (26) habeat, et in parte sua (27): Uti possidetis mihi efficax est, ut ea tollere compellatur.

§. 10. Non videor vi possidere, qui (28) ab eo;

(1) Ex Trebatii scil. sententia, cui neque Proculiani neque nos (Ulpianum intellige) assentimur. et ita Cujacius conciliat hanc legem cum *l.* 3. §. 5. *supr. de adquir. vel amitt. possess.* quæ negat duos in solidum possidere posse.

(2) Id est, injuste: si quidem clam possessio injusta est. *l.* 7. §. 4. *supr. comm. divid.*

(3) Id est, post me.

(4) §. 7. *vers. duplic. Inst. de Interd. l.* 37. *in fin. infr. de obl. et act.*

(5) §. 3. *et* 4. *infr. h. t. l.* 11. *supr. tit. prox. l.* 52. §. 1. *supr. de adqu. vel amitt. possess.*

(6) Vide *l.* 12. *in fin. supr. tit. prox.*

(7) Vide quæ scripsi ad *l.* 3. *C. de locat.*

(8) Actor. *vulg. Hal.*

(9) Mos enim erat apud veteres ulmis vites adjungere. Virgil. *Georgic.* 1. maritare, Horat. 1. *Epod.* 22. *Fœcunda vitis conjuges ulmos gravat.* Virgil. *in laudibus Hortuli.* adde 17. Plin. 23.

(10) Projectum. *vulg. Hal.*

(11) Non in ædes, ut est in §. *seq.*

(12) An id probat Labeo? negat Cujac. 5. *obs.* 22. *in fin.et* 17. *obs.* 2. legit itaque, *utrique utile.* quo nomine reprehenditur a Robert. 2. *recept.* 14.

(13) Non simpliciter in solum tuum, ut in §. 5. *supr. h.t.*

(14) Id est, Interdicto mecum agis hac formula, *Si eum locum possideas, qui projecto tegetur.*

(15) Id est, num te utente superiori Interdicto, uti eo quod nunc sequitur potero, nempe *sicuti nunc possidetis eas ædes ex quib. projectum est.*

(16) Hæc sententia, quæ sequitur, majusculis literis apud Haloandrum legitur, ut intelligatur esse formula.

(17) *l.* 1. *supr. h.t.* Id est, tempore editi Interdicti, Fest. *in verb. poss.* ideoque in *l.* 1. *supr. de Interdict.* hoc Interdictum in præsens tempus referri dicitur. Hinc colligere possis, ut hoc Interdictum competat, requiri ex parte actoris, ut in præsenti possideat. adde ut possessionem vi, clam, precario non habeat. *l.* 1. *in fin. supr. h. t.* Ex parte vero rei requiritur turbatio. Cæterum qualiter probetur possessio, vide quæ notavi ad *l.* 48. *infr. de solution.*

(18) Projectum est. *vulg. Hal.*

(19) Ενδιώτημα.

(20) Citra jus servitutis, ut in *l.*25. *supr. de servit. præd. urb.* jure tamen dominii: id enim licebat et fiebat, quoties duobus vel tribus data facultas erat ædificandi in publico, ἑτέρωον μὲν τὰ κατάγεια λαμβανόντων, ἑτέρων δὲ τὰ ὑπερῷα, ut ait Dionysius Halicar. 10. Hinc Liv. 39. Cœnaculum supra ædes datum scalis ferentibus in publicum obseratis, aditu in ædes verso. vide Cujac. 13. *obs.* 26.

(21) Superficies solo cedit, 2. *Harm.* 4.

(22) Cujacius notat, multum interesse, utrum cœnaculum domus aditum habeat e scala in cœnaculum, an e plano sive solo publico. Priori casu, possessorem inferioris ædificii potiorem esse in Interdicto *uti possidetis.* Altero, eum qui supra cryptas habita. Cuj. *ib.* Addo multum interesse, aditum aliunde habeat vel non: nam si aliunde non habet, superiori serviet, quod erit inferius. *l. pen. supr. de damno infecto.*

(23) Κατάγεια. Halicar. *ib.* vel κατώγαια. Harmenop. 2. *tit.* 4. 58. *Eclog.* 2. *cap.* 14. ὑπόγαια. legit Alciat. 2. *prætermis.* inferiora ædificia. *l.* 24. *supr. de servit. præd. urban.* Nec vertas refugia, ex *l.* 13. §. 7. *supr. de usufruct. et l.* 1. §. 2. *supr. de servo corrupt.* Sunt enim refugia interiora domus loca, opposita apertis, et patentibus, et cuique expositis: κρύπται hic opponuntur cœnaculo superiori. de quo quædam extant in *l. pen. supr. de damn.*

(24) Hinc constat, Prætorem exemplo rerum soli, *l.* 1. §. 1. *et pen. supr. h. t.* de superficie dedisse Interdictum *uti possidetis*, secundum legem locationis, *hic. et l.* 1. §. 2. *infr. de superficiebus.* vide Cujac. 17. *obs.* 2.

(25) *l.* 9. *supr. de rei vind. l.* 3. *in fin. l.* 10. §. 1. *supr. de acq. vel amitt. possess. l.* 12. *supr. quib. ex caus. in possess.*

(26) Χριστήρια Harmen. 2. *tit.* 4. *cap.* περὶ χοιστηρίων κονιάματα, ζωγραφίας. 58. *Eclog. ex tit.* 17. *c.* 3 de tectoriis adde *l.* 38. *circa fin. supr. de rei vind. l.* 44. *supr. de usufruct. l.* 13. *in fin. supr. de servitutib. præd. urb. l.* 3. §. 4. *supr. de in rem verso.* 7. Vitruvium 13.

(27) In parte mea et parte sua si vicinus tectorium vult facere, oportet ut id faciat, εἰς τὰ ἑαυτοῦ μέρη τοῦ ἐπὶ κοινοῦ τοίχου. Harmen. *l.* 2. *tit.* 4. *cap.* περὶ χοιστηρίων, seu de unctoriis: alias si in mea parte id faciat, recte agam, ut ea tollat. *Eclog. ibid. l.* 12. *supr. comm. divid.* vid. Cujac. 5. *obs.* 27.

(28) Si ab eo. *vulg. Hal.*

quem (1) scirem vi in possessione esse, fundum accipiam.

§. 11. In hoc Interdicto, condemnationis summa refertur ad rei ipsius æstimationem. *Quanti* (2) *res est*, sic accipimus, quanti uniuscujusque interest, possessionem retinere. Servii autem sententia est (3), existimantis, tanti possessionem æstimandam, quanti ipsa res est: sed hoc nequaquam opinandum est: longe enim aliud (4) est rei pretium, aliud possessionis (5).

De fructuariis, et usuariis.

4. Idem lib. 70. ad Edictum.

In summa puto dicendum, et inter fructuarios hoc Interdictum reddendum: etsi alter usumfructum, alter possessionem (6) sibi defendat.

† Idem erit probandum, et si ususfructus quis sibi defendat possessionem. et ita Pomponius scribit. Proinde et si alter usum, alter fructum sibi tueatur, et his Interdictum erit dandum.

TIT. XVIII.

DE (7) SUPERFICIEBUS (8).

Interdictum. 1. *Ratio Interdicti, et de actione civili.* 2. *Collatio hujus Interdicti et superioris.* 3. *De actione in rem.* 5. *De evictione.* 6. *De usufructu, usu*, 7. *Traditione, legato, donatione*, 8. *Communi dividundo.* 9. *De servitutibus.*

1. Ulpianus lib. 70. ad Edictum.

Ait Prætor: *Uti ex lege locationis sive conductionis superficie, qua de agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero fruemini, quominus fruamini, vim fieri veto: si qua alia actio de superficie postulabitur, causa cognita dabo.*

§. 1. Qui (9) superficiem in alieno solo habet, civili (10) actione subnixus est: nam si conduxit superficiem, ex conducto; si (11) emit, ex empto agere cum domino soli potest. Etenim si ipse eum prohibeat, quod interest, agendo consequetur. Sin autem ab alio prohibeatur, præstare ei actiones suas debet dominus, et cedere. Sed longe utile visum est (quia [et] incertum erat, an locati existeret, et quia melius (12) est possidere potius, quam in personam experiri) hoc Interdictum proponere, et quasi in rem actionem polliceri.

§. 2. Proponitur autem Interdictum duplex, exemplo (13) Interdicti *uti possidetis*. † Tuetur itaque Prætor eum, qui superficiem petit, veluti *uti possidetis* Interdicto; neque exigit ab eo, quam causam possidendi habeat: unum tantum requirit, num forte vi, clam, precario adversario possideat. † Omnia quoque, quæ in *uti possidetis* Interdicto servantur, hic quoque servabuntur.

§. 3. Quod ait Prætor: *Si actio de superficie postulabitur, causa cognita dabo*; sic intelligendum est, ut si ad tempus quis superficiem conduxerit, negetur ei in rem actio. Et sane causa cognita (14) ei, qui non ad (15) modicum tempus conduxit superficiem, in rem actio competet.

§. 4. Is autem in cujus solo superficies est, utique non indiget utili actione, sed habet in rem, qualem habet de solo. Plane si adversus superficiarium velit vindicare, dicendum est, exceptione utendum in factum data: nam cui damus actionem, eidem [et] exceptionem competere multo magis quis dixerit.

§. 5. Si soli possessori superficies evincatur, æquissimum erit, subvenire ei vel ex stipulatu de evictione, vel certe ex empto actione.

§. 6. Quia autem etiam (16) in rem actio de superficie dabitur, petitori quoque in superficiem dari, et quasi usumfructum, sive usum quendam [ejus] esse, et constitui posse per utiles actiones, credendum est.

§. 7. Sed et tradi posse intelligendum est, ut et legari, et donari possit.

§. 8. Et si duobus sit communis, etiam utile communi dividundo judicium dabimus.

§. 9. Servitutes quoque Prætorio jure constituentur: et ipsæ ad (17) exemplum earum, quæ ipso jure constitutæ sunt, utilibus actionibus petentur: sed et Interdictum de his utile competit.

Definitio et jus ædium superficiariarum.

2. Gajus lib. 25. ad Edictum Provinciale.

Superficiarias *ædes* appellamus, quæ in (18) conducto (19) solo (20) positæ sint, quarum proprietas, et civili, et naturali jure ejus est, cujus et solum.

(1) Cur ita? vide quæ notavi ad *l.* 109. *infr. de verbor. significat.*

(2) *l.* 1. *supr. h. t.*

(3) A qua discedit paulo post Ulpianus.

(4) Hinc aliud proprietas, aliud possessio. *l.* 1. §. 2. *supr. h.t.*

(5) Hoc est commodi possidendi, seu ejus quod interest. *l.* 1. §. 4. *infr. de itinere actuque. l.* 1. §. 5. *supr. ne vis fiat ei.*

(6) Hinc colligunt, hoc Interdictum competere civiliter tantum possidenti, ei, qui turbatur ab eo, qui naturaliter tantum possidet. Addunt, dari possidenti naturaliter tantum, civiliter et naturaliter possidenti res corporales, et immobiles, et quasi possidenti res incorporales; sed et ei, cui malæ fidei possessionis nota inuritur; domino pro turbatione facta colonis: e contrario competere adversus eum, qui nos turbavit in qualicunque, et quarumcunque rerum possessione (sive contendat se possidere, sive non possideat. hanc enim communem opinionem doctorum esse Schneidevinus refert, *in* §. *retinendæ. Inst. Interdict.*) et notam nobis inurentem injustæ possessionis, et annuos census seu reditus cessantem solvere.

(7) Vide Menoch. 2. *de restituenda possess.* 4.

(8) De superficiis, index titulorum. De superficiebus, id est, de Interdicto, et actione superficiaria, *l.* 1. *in pr. et* §. 3. *Infr. h. t.* vox *superficies* extat in *l.* 32. *supr. de jure dot. l.* 39. *supr. de leg.* 2. Superficiariæ ædes, quæ? v. *l.* 2. *infr. h. t.*

(9) Id est, superficiarius.

(10) Utili, *l.* 13. §. 3. *supr. de pign.* in rem. §. 6. *infr. h. t. l.* 73. *l.* 74. *l.* 75. *supr. de rei vind.*

(11) Superficiarius, non tantum est inquilinus, *l.* 3. §. *pen. supr. de oper. nov.* sed plus quam inquilinus; quia in alieno solo ædificat conducto (vel etiam empto) ea lege, ut ibi ædificet, et ibi habeat ædificium in plures annos sub annuo salario. Idque jus dicitur ἐμβατευτικὸν *l.* 3. §. 4. *supr. de reb. cor.* Basilicis ἐμβατικόν· Cujac. *hic.* Puto exemplo superficiarii hoc Interdictum dari Emphyteutico, et Feudatario. Notandum id quoque est, sex esse contractus, ex quibus transfertur a nobis dominium utile, excepto, hoc est, retento nobis dominio directo. Hujus generis autem sunt hi contractus, superficiarius contractus, Locatio ad longum tempus, Emphyteusis, Libellaria, Precaria, Feudum. de quibus vide Alvarotum *initio Feudorum.*

(12) Est enim magnum commodum possidendi. §. 4. *vers. et quia longe. Inst. de Interd.* §. 14. *Inst. de obl. ex delict.*

(13) Vide *l.* 3. §. 7. *supr. uti possid.*

(14) Nam modici temporis definitio in arbitrio judicis posita est. *l.* 1. §. *ult supr. de jur. delib.*

(15) *l.* 3. *supr. si ager vectigalis.*

(16) *l.* 74. *supr. de rei vind. l.* 10. *supr. famil. ercis.*

(17) Servitutum aliæ, ipso jure constituuntur, ut *hic.* aliæ non ipso jure, sed prætorio tantum jure, *ut supr. h. t.* hæ, vel utili actione, vel etiam Interdicto utili peti possunt, *ut hic.*

(18) *l.* 73. 74. *supr. de rei vindicat.*

(19) Id est, ea lege conducto, ut conductor, in eo positum ædificium habeat, vel ædificet, vel quid aliud habere possit in perpetuum, vel plures annos sub certo annuo salario.

(20) Alterius.

TIT. XIX.

DE ITINERE (1) ACTUQUE (2) PRIVATO (3).

Prius Interdictum de usu itineris actusque. 1. *Hoc Interdictum esse prohibitorium. De servitute rustica vel urbana*, 2. *Jure imposita vel non. De usu servitutis.* 3. *De anni computatione.* 4. *De probatione.* 5. *Quousque competit Interdictum.* 6. *De eo, qui per proximum vicini agrum iter fecit.* 7. *De usu per alium.* 9. *De restitutione in integrum, et repetitione diei.* 11. *De precario.* 12. *De eo, qui primum recte, deinde precario usus est. De eo, qui prohibitus, vel alio prohibito, per quem id jus pertinebat, utitur.*

1. Ulpianus lib. 70. ad Edictum.

Prætor ait: *Quo itinere actuque privato, quo de agitur, vel via, hoc anno nec vi, nec clam, nec precario ab illo usus es: quominus ita utaris, vim fieri veto.*

§. 1. Hoc Interdictum prohibitorium est, pertinens ad tuendas rusticas tantummodo servitutes.

§. 2. Hoc Interdicto Prætor non inquirit, utrum habuit jure servitutem impositam, an non: sed hoc tantum, an itinere actuque hoc (4) anno usus sit non vi, non clam, non precario, et tuetur eum, licet eo tempore, quo Interdictum redditur, usus non sit. Sive igitur habuit jus viæ, sive non habuit, in ea conditione est, ut ad tuitionem Prætoris pertineat: si modo (5) anno usus est (6); vel modico tempore, id (7) est, non minus quam triginta diebus. Neque ad præsens tempus, refertur usus, quia plerumque itineribus vel via non (8) semper utimur, nisi cum usus exegerit; ita annui temporis spatio conclusit usum.

§. 3. Annum ex die Interdicti retrorsum computare debemus.

§. 4. Si quis hoc Interdicto utatur, sufficit alterutrum probare, vel iter, vel actum in usu habuisse.

§. 5. Julianus ait, quoad usque ingressus est, eo usque ei Interdictum competere: quod verum est.

§. 6. Vivianus recte ait, eum qui propter incommoditatem rivi (9), aut propterea quia via publica interrupta erat, per proximi vicini agrum iter fecerit: quamvis id frequenter fecit, non videri omnino usum. itaque inutile esse Interdictum, non quasi precario usum, sed quasi nec usum. ergo secundum [hoc] nec utro (10) usus videtur: multo enim minus illo usus est, per quem non iit, propter incommoditatem rivi, aut propterea, quia via prærupta erat.

† Idem erit dicendum, et si non erat via publica, sed iter privatum: nam et hic eadem quæstio est.

§. 7. Is cujus colonus (11), aut hospes, aut quis alius (12) iter ad fundum fecit: usus videtur itinere, vel actu, vel via, et idcirco Interdictum habebit (13): et hæc ita Pædius scribit, et adjicit, etiam si ignoravit, cujus fundus esset, per quem iret, retinere eum servitutem.

§. 8. Si quis autem, cum putaret fundum ad se pertinere, suo nomine iter fecerit amicus meus: utique sibi, non mihi Interdictum adquisisse intelligitur.

§. 9. Si quis propter inundationem (14) usus non sit itinere actuque hoc anno, cum superiore usus sit: potest repetita (15) die hoc Interdicto uti per in integrum restitutionem ex illa parte, *Si qua mihi justa causa esse videbitur.* Sed etsi per vim hoc ei contigerit, in integrum eum restitui oportere, Marcellus probat. † Præterea et aliis casibus Interdictum repetita (16) die competit, ex quibus in integrum quis restitutionem impetrare solet.

§. 10. Præterea sciendum est, si, dilatione data adversario, futurum est ut causa Interdicti mei deterior fiat, æquissimum esse, repetita die reddi Interdictum.

§. 11. Si tibi fundum precario concessero, cui via debebatur; deinde tu a domino fundi precario rogaveris, ut ea via ad eum fundum utaris: an noceat tibi exceptio, si adversus eum velis interdicere, a quo precario viam rogasti? Et magis est, ut noceat. Idque colligi potest ex eo quod Julianus scribit in specie hujusmodi. Quærit enim, si ego tibi fundum precario dedero, cui via debebatur, et tu rogaveris precario, ut ea via utaris, nihilominus utile (17) Interdictum mihi esse: quia sicuti me precarium (18) rei meæ non tenet, ita nec per te precario possidere intelligor. quotiens enim colonus (19) meus, aut is, cui precario fundum dedi, via utitur: ego ire intelligor: propter quod et recte dico, me itinere usum. quæ ratio (inquit) efficit, ut [et] si [ego] viam precario rogavero, et tibi fundum precario dedero: quamvis hac mente ieris, quasi fundo meo deberetur, inutile esse Interdictum: et precario eo itinere usus esse videar non immerito: non enim opinio tua, sed mea quærenda est. tu tamen (credo) poteris Interdicto uti, etsi de hoc nihil scribat Julianus.

§. 12. Si quis supradicto (20) tempore anni non vi, non clam, non precario itinere usus sit, verum postea non sit usus, sed clam, precariove: videndum est, an ei noceat. et magis est, ut nihil ei noceat, quod attinet ad Interdictum.

2. Paulus lib. 66. ad Edictum.

Nec enim corrumpi, aut mutari, quod recte transactum est (21), superveniente delicto (22) potest.

2. *De eo, qui ab auctore nostro vitiose possidet.* 3. *De eo, quod interest.* 4. *De usu per alium. De proprietario, vel amitt. poss.*

(1) Quid sit, vide *l.* 1. *supr. de servit. præd. rust.*

(2) Id est, de itinere vel actu. Habet enim hæc actio vim disjunctivæ, cum sufficiat alterutrum probare, vel iter, vel actum, hoc anno in usu habuisse.

(3) Et Interdictis utriusque nomine competentibus. Primum pertinet ad retinendam possessionem: alterum, ut cogatur adire, et reficere.

(4) *l. ult. infr. h. t. l.* 1. *in fin. supr. quibus mod. ususfr. vel us. amitt.*

(5) Si modo hoc anno, *vulgat.* si modo eo anno. *Hal.*

(6) Et in eo differt ab Uti possidetis, quod non ad tempus præsens, sed ad præteritum refertur.

(7) Modicum tempus pro triginta diebus, vide *Nov.* 17. *c.* 6.

(8) Adde *l.* 7. *supr. quemadmod. servit. amitt.*

(9) Non ut suo jure id faceret. *l. ult. infr. h. t.*

(10) Neutro. *vulg. Hal.*

(11) §. 11. *infr. h. t. l.* 3. §. 4. *infr. h. t. l.* 9. *supr. de adqu. vel amitt. poss.*

(12) *d. l.* 3. §. 7. *infr. h. t.*

(13) Atque amicus ille non possidet. *l.* 41. *supr. de adquir. vel amitt. poss.*

(14) Adde *l.* 3. §. 17. *l.* 30. §. 3. *supr. de adq. vel amitt. poss.*

(15) Vide *l.* 3. *supr. de fide instr.*

(16) Vide *d. l.* 3.

(17) Vide quæ scripsi ad *l. ult. Supr. uti possidetis.*

(18) Precarium rei nostræ nos non tenet. *l.* 4. §. 3. *infr. de precario. l.* 40. *in fin. supr. de adq. vel amitt. poss. l.* 45. *infr. de reg. jur.*

(19) Vide §. 7. *supr. h. t.*

(20) Id est, diebus triginta. §. 2. *supr. h. t.*

(21) Id est, completum.

(22) Ut utile per inutile non vitietur. *l.* 1. §. 20. *infr. tit. prox. l.* 12. *supr. de pecun. constitut. l.* 61. *supr. de jur. dot. l.* 1. §. 5. *infr. de verbor. oblig.*

et fructuario. 6. *De donatione*, 7. *Mandato*, 8. *Emptione*, *legato*, 9. *Dote*, 10. *Et cæteris causis.* 11. *Alterum Interdictum. De itinere actuque reficiendo.* 12. *Ratio Interdicti.* 13. *Collatio hujus Interdicti cum superiore.* 14. *De jure reficiendi.* 15. *Reficere quomodo accipitur.* 16. *De ponte.*

3. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

INde etiam illud Labeo scribit, si, cum a me recte via utebaris, fundum vendidero, per quem utebaris, deinde emptor te prohibuit: licet clam videaris ab eo uti (nam qui prohibitus utitur, clam (1) utitur); tamen Interdictum tibi competere intra (2) annum: quia hoc anno non vi, non clam, non precario usus es.

§. 1. Item sciendum est, non tantum eum clam via uti, qui ipse prohibitus utitur; verum eum quoque, per quem quis id jus retinebat, si eo prohibito, per quem retinebat, utatur. † Plane si ignoravi prohibitum, et persevero uti, nihil mihi nocere dicendum est.

§. 2. Si quis ab auctore meo vi, aut clam, aut precario usus est: recte a me via uti prohibetur, et Interdictum ei inutile est. quia a me videtur vi, vel clam, vel precario possidere, qui ab auctore meo vitiose possidet. † Nam et Pædius scribit, si vi, aut clam, aut precario ab eo sit usus, in cujus locum hereditate, vel emptione (3) aliove quo jure (4) successi, idem esse dicendum: cum enim successerit (5) [quis] in locum eorum, æquum (6) non est, nos noceri (7) hoc, quod adversus eum non nocuit, in cujus locum successimus.

§. 3. In hoc Interdicto examinatur, quanti ejus interesse (8), via non prohiberi, sive itinere.

§. 4. Uti videmur servitutibus etiam per servos (9), vel colonos, vel amicos, vel etiam hospites: et fere per eos omnes qui nobis retinent servitutes. sed enim per fructuarium quidem servitus retinetur: per fructuarium autem Interdictum hoc domino non competere Julianus ait.

§. 5. Idem Julianus scribit, si meus ususfructus in fundo tuo, proprietas vero tua fuerit, et uterque (10) nostrum per vicini fundum ierit, utile Interdictum de (11) itinere nos habere. et sive forte ab extraneo fructuarius prohibeatur, sive etiam a domino: sed et si dominus a fructuario: competet. nam et si quilibet prohibeat ire, Interdictum adversus eum competit.

§. 6. Hoc Interdictum et ei competit, qui donationis (12) causa fundi vacuam (13) possessionem adeptus est.

§. 7. Si quis ex mandatu (14) meo fundum emerit, æquissimum est, mihi hoc Interdictum dari, ut ille usus (15) est, qui mandatu meo emit.

§. 8. Sed et si quis usumfructum emit (16), vel usum; vel cui legatus est, et traditus: uti hoc Interdicto poterit.

§. 9. Hoc amplius et is, cui dotis causa fundus traditus est, experiri hoc Interdicto poterit.

§. 10. Et generaliter ex omnibus causis, quæ instar habent venditionis, vel ex alterius contractus, dicendum est, hoc Interdicto locum fore.

§. 11. Ait Prætor: *qui itinere actuque hoc anno non vi, non clam, non precario ab alio usus es, quo minus [id] iter actumque, ut tibi jus esset, reficias* (17), *vim fieri veto: qui hoc Interdicto uti volet, is adversario damni infecti, quod per ejus vitium datum sit, caveat* (18).

§. 12. Utilitas suasit, hoc quoque Interdictum proponere: namque consequens erat, eum, qui itinere utitur, Interdictum proponere, ut refici iter possit. quemadmodum enim alias uti potest itinere vel actu commode (19), quam si refecerit? corrupto enim itinere, minus commode frui aut agi potest.

§. 13. Hoc autem a superiore distat, quod illo quidem Interdicto omnes uti possunt, qui hoc anno usi sunt: hoc autem Interdicto eum demum uti posse, qui hoc anno usus est, et jus sibi esse reficiendi, oporteat (20). Jus autem esse videtur ei, cui (21) servitus debetur. † Itaque qui hoc Interdicto utitur, duas (22) res debet docere: *et hoc anno se usum, et ei servitutem competere.* Cæterum, si desiit alterutrum, deficit Interdictum: nec immerito. qui enim vult ire agere tantisper, quoad de servitute constet, non (23) de jure suo docere: quid enim perdit, qui eum patitur hoc facere, qui hoc anno fecit? Enim vero qui vult reficere, aliquid novi (24) facit: neque debet ei in alieno permitti id moliri, nisi vere habet servitutem.

§. 14. Fieri autem potest (25), ut qui jus eundi habeat et agendi, reficiendi jus non habeat: quia in servitute constituenda cautum sit, ne ei reficiendi jus sit; aut sic, ut si velit reficere, usque ad certum modum reficiendi jus sit. merito ergo ad refectionem (26) se Prætor retulit. *Et tibi* (inquit) *jus est, reficias. uti jus est*, hoc est, sicuti per servitutem impositam licet.

§. 15. Reficere sic accipimus, ad pristinam formam (27) iter et actum reducere: hoc est, ne quis dilatet (28) aut

(1) Imo, vi utitur. *l.* 1. §. 5. *infr. quod vi aut clam.*

(2) Hoc Interdictum est annale.

(3) Adde *l.* 76. §. 1. *supr. de contr. empt. l.* 35. *supr. de act. empt.*

(4) Puta donatione. §. 6. *infr. h. t.*

(5) Successerimus. *Hal. l.* 59. *l.* 156. §. 2. *l.* 177. *infr. de reg. jur. l.* 76. §. 1. *supr. de contr. emption. l.* 28. *C. de eviction.*

(6) *l.* 156. §. 2. *infr. de reg. jur.*

(7) *Al.* nobis nocere. *Hal.* nocere adversus nos hoc. *vulg.* adversus nos nocere hoc.

(8) *Al.* interest etc. Legit Jacob. Lectius, *interesset.* igitur id quod interest in Interdictis consideramus. *l.* 1. §. 41. *supr. de vi et vi.*

(9) *l.* 1. §. 7. *supr. h. t. l.* 9. *supr. de adq. vel amitt. poss.*

(10) Duo in solidum jus corporale et incorporale possidere possunt ratione diversorum jurium. *Alberic.*

(11) Usufructuarius Interdicto *de itinere* uti potest. *l.* 2. §. *ult. in pr. supr. si serv. vind.*

(12) Adde §. 2. *supr. h. t.*

(13) Vacua possessio quid sit, dixi ad *l.* 68. *supr. de contr. empt.*

(14) Mandatum habens ad aliquid emendum faciendumve, si id emit aut emi mandat, nomine mandantis, fecisse præsumitur, *ut hic.* nisi forte antea mandatum repudiavit, aut si longo intervallo interjecto fecerit emeritve. adde. Socin. *reg.* 253.

(15) *l.* 1. §. 7. *supr. h. t*

(16) §. 2. *in fin. supr. h. t. l.* 35. *supr. de act. empt.*

(17) Hic agitur de posteriori Interdicto reficiendi itineris.

(18) *l.* 5. *in fin. infr. h. t.*

(19) Re sua quis uti commode non potest, nisi ejus reficiendæ potestatem habeat.

(20) Reficiendi doceat, *vulg.* docet. *Hal.*

(21) Qui servitutis commodo fruitur, ejus reficiendæ onus sustinet: nisi tamen illud onus a servientis fundi domino sit remissum etc. §. 14. *infr. h. t.* adde *et l.* 33. *supr. de servit. præd. urb.*

(22) Quæ necessariæ sunt interdicturo *de itinere actuque.*

(23) Non debet de jure suo. *vulgat. Hal.*

(24) Qui reficit, novum quid facit. adde *l.* 1. §. 11. 12. *supr. de oper. nov.*

(25) Exceptio. §. 13. *supr. h. t.*

(26) Refectionem. *Hal.*

(27) Ἀρχαῖον σχῆμα. 58. *Eclog.* 11. *c.* 10. *l.* 1. §. 1. *supr. de via public. et itin. publ.*

(28) *l.* 1. *in fin. infr. de rivis.*

producat aut deprimat (1), aut exaggeret (2). et aliud (3) est enim reficere, longe aliud facere.

§. 16. Apud Labeonem quæritur, si pontem (4) quis novum velit facere viæ muniendæ causa: an ei permittatur? et ait permittendum, quasi (5) pars sit refectionis (6) hujusmodi munitio. At ego puto veram Labeonis sententiam, si (7) modo sine hoc commeari non possit.

De apportatione eorum quæ refectioni necessaria sunt.

4. VENULEIUS lib. 1. Interdictorum.

VEteres nominatim adjiciebant, *ut* (8) *ea quoque, quæ ad refectionem* (9) *utilia essent, adportanti vis non fieret*: quod (10) supervacuum est; quoniam qui (11) adportari non patitur ea, sine quibus refici iter non possit, vim facere videtur, quo minus reficiatur.

§. 1. Si quis autem, cum posset compendiaria (12) adportare quæ refectioni necessaria sunt, longiori itinere velit adportare, ut deteriorem causam eundi faciat: impune ei vis fiet. quia ipse sibi impedimento sit, quo minus reficiat.

2. *De successoribus. De emptore.* 3. *De eo, qui diu usus est servitute, quam jure impositam non habet.* 4. *Uti caveatur de vitio operis.*

5. ULPIANUS lib. 20. ad Edictum.

APparet ergo eum qui non (13) patitur hæc (14) congeri, vim facere quo minus quis perficiat.

§. 1. Plane si (15) quis, cum posset alia (16) parte agri sine incommodo domini fundi impensam adportare, id egit, ut alia parte adportet: impune ei vim fieri, recte placuit.

§. 2. Hoc Interdictum non solum ipsi, verum successoribus (17) quoque esse dandum, non est ambigendum. Emptori (18) quoque dabitur, et in emptorem.

§. 3. Si (19) quis servitutem jure impositam non (20) habeat, habeat autem velut longæ possessionis prærogativam (21) ex eo, quod diu usus est servitute, Interdicto hoc uti potest.

§. 4. Qui hoc Interdicto usurus est, de vitio operis cavere (22) adversario debet.

De recta et vitiosa possessione.

6. PAULUS lib. 66. ad Edictum.

SIcut non nocet ei qui sine (23) vitio usus est, quod eodem anno vitiose usus est; ita (24) emptori heredique non nocebit, quod ipsi vitiose usi sunt, si (25) testator venditorve recte (26) usi sunt.

De eo, qui usus est, non facturus si prohiberetur.

7. CELSUS lib. 25. Digestorum.

SI (27) per fundum tuum nec vi, nec clam, nec precario commeavit aliquis: non tamen tanquam (28) id suo jure faceret, sed, si prohiberetur, non facturus: inutile est ei Interdictum de itinere actuque: nam ut hoc Interdictum competat, jus fundi possedisse oportet.

TIT. XX.

DE (29) AQUA (30) COTTIDIANA (31) ET ÆSTIVA (32).

Interdictum da aqua quottidiana. 1. *Summa.* 2. *Quæ sit aqua quottidiana.* 3. *Distinctio aquæ quottidianæ et æstivæ.* 4. *Quæ aquæ duci possunt.* 7. *De aqua quæ ducitur a capite vel aliunde.* 8. *Quid sit caput.* 9. *De jure qualitercunque constituto*, 10. *Vel opinato.* 11. *De irrigatione vel alio usu aquæ.* 12. *Si ductus aquarum non sit fundi.* 13. *De aquis frigidis, vel calidis, ad irrigandum, vel ad alium usum necessariis*, 14. *In urbe, vel extra urbem.* 15. *Ut aqua eo modo ducatur quo ducta est hoc anno.* 16. *De singulis partibus fundi, et de alio fundo empto.* 17. *Si aquæ, quæ hoc anno ducebantur, aliis aquis ad-*

(1) Imo hæc omnia sunt permissa. *l.* 11. *in fin. princ. supr. comm. præd.*

(2) Vid. *l.* 1. §. 1. *supr. de via publ. et itin.* clivosam faciat, *l.* 2. §. 32. *supr. ne quid in loco publ.* adlevet. *l.* 11. *supr. comm. præd.*

(3) Faciendi et reficiendi differentia, *l.* 1. §. 1. *supr. de via publ.* cur ita? Qui reficit, nihil de novo facit.

(4) *d. l.* 2. §. 33. 58. *Eclog.* 2. *c.* 7.

(5) Ratio dubitandi.

(6) Refectionis.

(7) Et ita restringe *d.* §. 33. *et d. c.* 7.

(8) *l.* 5. *infr. h. t. l.* 3. *in fin. infr. de rivis. l.* 4. §. 5. *supr. si serv. vind. l.* 11. §. 1. *supr. comm. prædior. l.* 1. §. 8. *supr. de mortuo inferendo.*

(9) Refectionem.

(10) Supervacua nonnulla sunt nonnunquam in Edictis et Statutis.

(11) Concesso uno, vel aliquo, ea quoque concessa intelliguntur, sine quibus id fieri, vel refici non potest. adde *l.* 2. *supr. de jurisdict.*

(12) Posset per compendiaria. *Hal.* adde *l.* 5. §. 1. *infr. h. t.* lego, compendiario.

(13) Vid. *l.* 4. *supr. h. t.*

(14) *Sub.* ad refectionem itineris necessaria.

(15) Qui viam in alienum fundum habet, per eam partem commeare, atque iter instituere debet, quod minus servienti fundo noceat, adeo ut servientis fundi dominus propria auctoritate abutentem adversarium prohibere possit. Alberic. in *l. veteres.* 4. *supr. h. t.*

(16) *d. l.* 4. §. 1. *supr. h. t.*

(17) Universalibus: nam de emptore, hoc est, singulari successore, mox subjicit: et ita ex sequentibus antecedentia interpretari possumus.

(18) *l.* 3. §. 2. *in fin.* §. 8. *supr. h. t. l.* 2. *in fin. supr. si serv. vind. l.* 35. *supr. de act. empt.*

(19) Probandæ servituti nihil necesse est titulum proferre, cum sufficiat usum tantum temporis, cujus non extat memoria, probari.

(20) Hanc negativam Haloander non legit.

(21) Qui veluti longæ possessionis prærogativam habet itineris vel actus, Interdicto de itinere, vel actu uti potest: hinc collige, servitutes usu, et longa possessione acquiri. quod confirmat *lex* 28. *supr. de servit. præd. urban. l.* 10 *supr. si servit. vind. l.* 1. §. *ult. supr. de aqua et aquæ pluv. l.* 1. 2. *C. de serv.* An usucapi? negat Cujacius ad *l.* 4. *in fin. supr. de usurpat.*

(22) *l.* 3. §. 11. *in fin. supr. h. t.*

(23) Sine vitio hic, estne sine mala fide? An vero non vi, non clam, non precario?

(24) Successor nocere nec debet, nec potest, quod ejus auctori nocuit. Porro emptor hic, singularis est successor. heres, universalis.

(25) *l.* 7. §. 2. *supr. de Publiciana.*

(26) Id est, non vi, non clam, non precario.

(27) Ut in proprietate servitutis requiritur usus, ut possit quis se tueri in servitute, ita requiritur usus in quasi possessione servitutis. Ergo ut habeat locum hoc Interdictum, dicere quis debet se quasi possedisse.

(28) *l. ult. supr. quemadm. servit. amitt.*

(29) 58. *Eclog.* 20. Goth. Vide Menoch. *de retinend. poss. remed.* 6. Ans.

(30) Quid sit aqua quotidiana et æstiva, vid. *l.* 1. §. 2. 3. 4. *l.* 6. *infr. h. t.*

(31) Orthographia hæc pessima est. Legitima est apud Varronem, Catonem, Valerium, Quintilianum, *quotidie*, non *cottidie*. Quotidianum, est quod singulis diebus sit, aut accidit. *l.* 8. §. 24. *supr. de transact. l.* 12. §. 6. *supr. quando dies legat.*

(32) Adde et aqua, quæ ex castellis ducitur. *l.* 1. §. 38. *infr. h. t.* Praxim hujus Interdicti vide apud Oldendorpium *class.* 4. *act.* 7.

misceantur. 18. *De pluribus pecoribus quam liceret, appulsis.* 19. *De bona vel mala fide.* 20. *De justa et vitiosa possessione.* 21. *Si aqua sponte influxerit.* 22. *Si quottidie, vel alternis diebus, vel tertio, vel quinto quoque die aqua debeatur.* 23. *De jure post prohibitionem amisso.* 24. *De alienatione fundi ad quem aqua ducebatur.* 25. *Qui tenentur Interdicto.* 26. *De rivalibus.* 27. *Ne quid in fundo fiat, quo aqua ducenda deterioretur.* 28. *De cessione, ne liceat aquam quærere.* 29. *Interdictum de aqua æstiva. Clausula pertinens tam ad primum, quam ad secundum Interdictum.* 30. *Interpretatio secundi Interdicti.* 37. *Interpretatio dictæ clausulæ.* 38. *Interdictum de aqua castellaria,* 39. *Et ejus interpretatio.*

1. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

AIt Prætor: *uti hoc anno aquam, qua de agitur, non vi, non clam, non precario ab illo duxisti, quo* (1) *minus ita ducas, vim fieri veto* (2).

§. 1. Hoc Interdictum prohibitorium, et interdum restitutorium est. et pertinet ad aquam cottidianam.

§. 2. *Cottidiana* autem *aqua* non illa est (3) quæ cottidie ducitur: sed ea, qua quis cottidie possit uti, si vellet: quamquam cottidianam interdum hyeme ducere non expediat, etsi (4) possit duci.

§. 3. Duo (5) autem sunt genera aquarum: est cottidiana, est et æstiva. Cottidiana ab æstiva usu differt, non jure. † *Cottidiana* [ea] est (6), quæ duci assidue solet vel æstivo tempore, vel hyberno (7), etiam (8) si aliquando ducta non (9) est: ea quoque dicitur cottidiana, cujus servitus intermissione temporis divisa est. † *Æstiva* (10) autem ea est (11), qua æstate sola uti expedit: sicuti dicimus vestimenta æstiva, saltus æstiva, quibus interdum etiam hyeme, plerumque autem æstate utamur.

† Ego puto probandum, ex proposito (12) utentis, et ex natura locorum aquam æstivam a cottidiana discerni. Nam (13) si sit ea aqua, quæ perpetuo duci possit, ego tamen æstate sola ea utar (14): dicendum est, hanc aquam esse æstivam. rursum si ea sit aqua quæ non nisi æstate duci possit: æstiva dicetur. et si ea sint loca, quæ natura non admittant aquam nisi æstate: dicendum erit, recte æstivam dici.

§. 4. Quod autem scriptum est in Interdicto, *Uti hoc anno aquam duxisti*, hoc est: non cottidie, sed hoc anno, vel una die, vel nocte. Ergo (15) cottidiana quidem aqua [alia] est, quæ cottidie duci possit, vel hyeme vel æstate, etsi aliquo momento (16) temporis ducta (17) sit. Æstiva ea, quæ cottidie quidem duci possit, vel (18) sola æstate: ducatur autem æstate tantum, non et hyeme: non *quia non* possit et hyeme, sed quia non solet (19).

§. 5. Loquitur autem Prætor in hoc Interdicto de ea aqua sola, quæ perennis est: nulla enim alia aqua duci potest, nisi quæ perennis est.

§. 6. Quanquam [autem] ad perennes aquas dixerimus hoc Interdictum pertinere; ad eas tamen perennes, quæ duci possunt. † Cæterum sunt quædam, quæ etsi perennes sunt, duci (20) tamen non possunt, utputa puteales, et quæ ita sunt summersæ, ut defluere extra terram, et usui esse non possint. sed hujusmodi aquis, quæ (21) duci non possunt, haustus (22) servitus imponi potest.

§. 7. Hæc Interdicta de aqua, item de fonte, ad eam aquam pertinere videntur, quæ a capite ducitur, non (23) aliunde: harum enim servitus Jure civili constitui potest.

§. 8. *Caput aquæ* (24) illud est unde aqua nascitur: si ex fonte nascatur, ipse fons, si ex flumine vel lacu, prima incilia, vel principia fossarum, quibus aquæ ex flumine, vel ex lacu in primum rivum [communem]

(1) Eadem est formula in *l.* 1. *supr. tit. proxim. l.* 1. *infr. de fonte.*

(2) Et ita hoc Edictum prohibitorium est. §. 1. *infr. h. t.*

(3) Tantum scil. Quotidianum id etiam censetur, quod quotidianum esse potest, licet facto ipso quotidie non fiat.

(4) Licita, non continuo et honesta. Non omne, quod licet, honestum est. *l.* 144. *l.* 197. *infr. de regul. jur. l.* 14. §. 2. *supr. de ritu.* Ita quædam honeste accipiuntur, quæ non petuntur honeste. *l.* 1. §. 5. *infr. de extr. cogn. l.* 4. §. *sed quod. supr. de condict. ob turpem.*

(5) *Sub.* de quibus hoc titulo agitur.

(6) Dic ut in *versic. ego puto. infr. h. t.*

(7) Uti expedit, et ducentis interest.

(8) Assidue duci aqua dicitur, etiamsi aliquando non ducatur. Ita assiduum id etiam fuerit, quod interstitium, spatium, quietem, moram, sive pausam recipiat. adde *c. signif. extr. de præbend.*

(9) Quia aquam quotidianam interdum ducere hyeme non expedit.

(10) *l.* 6. *infr. h. t.*

(11) Vid. omnino Ulpiani sententiam in *versic. ego puto. infr. h. t.*

(12) Proposito utentis æstiva, et quotidiana discernitur. *l. antepen. infr. h. t.*

(13) Natura, propensio, propositum, utilitas denique rei ipsius vel utentis consideratur ad aquæ distinctionem.

(14) Usu ipso propositum seu animus utentium ostenditur. *l. naturalem.* 5. §. 5. *vers. in his. supr. de adq. rer. dom.*

(15) Cur ita? Ductæ aquæ actus non inspicitur, sed naturalis facultas, propositum, et utilitas utentis.

(16) Momentum pro die hic accipit A. Gent. *de temp. appell. cap.* 7. vid. *l.* 3. §. 1. *infr. quod vi aut clam. l.* 3. *C. de fer.* Ans.

(17) Ducta non sit, *vulg. Hal.*

(18) Duci possit, vel æstate, vel hyeme. Ducitur autem æstate tantum non hyeme. *vulg.* duci possit, ut tamen æstate ducatur tantum non etiam hyeme: non etc. *Hal.*

(19) Vel forte non expedit. *l.* 6. *Infr. h. t. l.* 26. *in fin. supr. de servit. præd. urban.*

(20) Putei aqua duci non potest: ut ex puteo aquæductus constituatur, natura non patitur, licet perennem, et vivam aquam habeat, quia ita submersa est, ut defluere extra terram, et ducendo usui esse non possit. et hoc distat fons a puteo; fons enim in summo; puteus in imo. Plinius *in epist.* Puteos, ac potius fontes habet: sunt enim in summo. Ex fonte, *l.* 1. *infr. de fonte.* lacu et piscina, §. 8. *infr. hic. l.* 23. §. 1. *supr. de serv. præd. rustic.* aquæductus, et aquæ haustus constitui potest. Ex puteo, aquæ haustus, non aquæductus. Itaque si puteus sit jugis, quia vivam, perennem, naturalem et perpetuam aquam habeat, non minus ex eo, quam ex fonte, aquæ haustus conceditur, non aquæ ductus. Igitur ex cisterna aquæ ductus constitui non poterit; nec enim perpetuam causam habet. Idem in stagno, lacu et lacuna, quæ aquam vivam non habet. Servitutum enim perpetuas causas esse oportet. *l.* 28. *supr. de serv. præd. urb.* vide Cujac. 11. *obs.* 3.

(21) Haurimus aquas ex profundo, vel profundis locis: ducimus vero ex planis, vel altis.

(22) Pro tuenda quasi servitute haustus locum habet Interdictum de fonte.

(23) *l.* 9. *supr. de servit. præd. rust.*

(24) Caput aquæ est unde aqua nascitur.

pelli (1) solent. † Plane si aqua, sudoribus (2) manando, in aliquem primum locum effluere, atque ibi apparere incipit: ejus hoc caput dicemus, ubi primum emergit.

§. 9. Et qualiter sit constitutum jus aquæ: dicendum est, hoc Interdictum locum habere.

§. 10. Sed etsi jure (3) aqua non debetur alicui, si tamen jure (4) ducere se putavit: cum non in jure, sed in (5) facto erravit, dicendum est, eoque jure utimur, ut Interdicto hoc uti possit. sufficit enim, si jure se ducere putavit, nec vi nec clam nec precario duxit.

§. 11. Illud quæritur, utrum ea tantum aqua his Interdictis contineatur, quæ ad agrum irrigandum pertinet, an vero omnis (6), etiam ea quæ ad usum quoque et commodum nostrum? Et hoc jure utimur, ut hæc (7) quoque contineatur. Propter quod etiam si in urbana prædia quis aquam ducere velit: hoc Interdictum locum habere potest.

§. 12. Præterea Labeo scribit, etsi quidam ductus aquarum non sint fundi, quia a (8) quocunque duci possint, tamen ad hoc Interdictum pertinere.

§. 13. Idem Labeo scribit, etiam si Prætor hoc Interdicto de aquis frigidis sentiat; tamen de calidis (9) aquis Interdicta non esse deneganda. Namque harum quoque aquarum usum esse necessarium: nonnunquam enim refrigeratæ usum irrigandis agris præstant. his accedit, quod in quibusdam locis, et cum calidæ sunt, irrigandis tamen agris necessariæ sunt; ut Hierapoli: constat enim apud Hierapolitanos (10) in Asia agrum aqua calida rigari. Et quamvis ea sit aqua, quæ ad rigandos non sit necessaria, tamen nemo ambiget his Interdictis locum fore.

§. 14. Sive autem intra Urbem sit aqua sive extra Urbem: hoc Interdicto locus erit.

§. 15. Illud tamen hic intelligendum est, eodem (11) modo Prætorem duci aquam jussisse, quo ducta est hoc anno. Proinde neque amplioris modi (12), neque alia (13) permisisse potest videri. † Quare si alia (14) aqua sit, quam quis velit ducere, quam hoc anno duxit; vel eadem (15), per aliam tamen regionem (16) velit ducere: impune ei vis (17) fiet.

§. 16. Illud Labeo dicit, omnes (18) partes illius fundi, in quem loci aqua ducitur, ejusdem (19) numero (20) esse. † Ergo et si forte actor confinem agrum emerit, et ex agro, in quem hoc anno aquam duxerit, postea fundi empti nomine velit aquam ducere: ita demum eum recte hoc Interdicto, ut (21) de itinere actuque, uti putant, ut semel in suum ingressus, inde egredi, qua velit, possit: nisi ei nocitum sit, ex quo aquam ducit.

§. 17. Item quæritur, si quis aquæ, quam hoc anno ducebat, aliam aquam admiscuerit (22), an impune prohibeatur? Et extat Ofilii sententia existimantis, recte (23) eum prohiberi, sed eo (24) loci, in quo primum aquam aliam in rivum admittit: et (25) [Ofilius] in tota aqua recte eum prohiberi ait: ego Ofilio adsentio, non posse dividi; quia non potest (26) ita in parte vis fieri, ut non in tota aqua fiat.

§. 18. Trebatius: cum amplior numerus pecoris ad aquam appelletur (27), quam debet appelli (28), posse (29) universum pecus impune prohiberi: quia (30) jun-

(1) *Al.* compelli.

(2) Sudorem aquileges vocant, quia guttæ quædam, vel pressura loci eliduntur, vel æstu evocantur: hinc tenuis unda vix fonti sufficit. At ex magnis causis magnisque conceptibus omnes exciduntur, Senec. 3. *natural. qu.* 15. adde 8. Vitr. 1. 9. *Pallad.* 8. Libet hic quædam proferre ex eodem Senec. 3. *natural. qu.* 15. Placet, *inquit*, natura regi terram, et quidem ad nostrorum corporum exemplar, in quibus et venæ sunt, et arteriæ; illæ sanguinis, hæ spiritus receptacula. Imo, terræ quoque sunt alia itinera, per quæ aqua: alia, per quæ spiritus currit: adeoque illa ad similitudinem humanorum corporum Natura formavit, ut majores quoque nostri aquarum appellaverint venas. *et post*: In terra quoque sunt humorum genera complura, quidam ut corrupti (hinc metalla, et lapides) in quibusdam humor ille liquescit, sicut bitumen. Quidam sunt necessarii, hinc causa aquarum. Sed ut in corporibus nostris sanguis, cum percussa vena est, manat: ita in terra solutis, ac patefactis venis rivus, aut flumen effunditur.

(3) Id est, constitutione.

(4) Vide §. 19. *infr. h. t.*

(5) Ut quia venditor dixit, se fundum vendere cum servitute aquæ.

(6) Utique omnis. *l.* 3. *infr. h. t.*

(7) *Sub.* quæ ad usum commodumque nostrum pertinet.

(8) Quia quocumque. Cujac. 9. *obs.* 37. *fol.* 217. qua ratione via, aquæductus personalis intelligitur. ut in *l. pen. supr. de servitut. præd. rust.* ὅπȣ ἂν βȣλῃ.

(9) Calidis etiam de aquis Interdictum competit: partim quia calidæ refrigerari possunt: partim quia quibusdam in locis calidis aquis agros solent irrigare.

(10) Strabo *lib.* 13. refert apud Hieropolitanos aquas esse calidas, quæ rivis deductis, sepes ex solido lapide constantes operentur: eandem aquæ in lapidem mutationem Laodiceæ accidere. Aquam Hieropolitanis ad tingendam lanam ita esse accommodam, ut e radicibus facta tinctura coccinam et purpuream æquet.

(11) Aquam ad eundem modum, hoc est, ad pristinum modum et pristinam quantitatem ducere prohibitus, Interdicto de aqua uti potest; alias non potest.

(12) *l.* 3. §. 14. *supr. de itinere actuque.*

(13) *l.* 9. *circa fin. supr. de serv.* Id est, alia ex parte quoad fundum servientem.

(14) Sic restituo, si alio aquam quis velit: vel *alia aqua*, id est, amplior.

(15) Eandem, *vulgat. Hal.*

(16) Hoc est partem fundi, distinguuntur enim fundi regionibus certis.

(17) Id est, prohibitio.

(18) Fundo debita servitus omnibus partibus ejus debetur. *l.* 13. §. *ult. in pr. l.* 26. *supr. de servit. præd. rustic.*

(19) *Al.* ejusmodi etc. quam vocem Albericus exponit, ejusdem conditionis, vel ejusdem servitutis.

(20) Id est, eo jure censentur omnes partes æqualiter. Quid hinc sequitur? posse me in quascumque fundi mei partes aquam ducere, 58. *Eclog.* 20. *c.* 1. (nec enim quicquam vicini interest, in quam fundi mei partem aquam ducam, dum ne in aliam per ejus fundum ducam, quam initio duxi:) sed et vicino ex aquæductu meo commodare. *l.* 24. *supr. de serv. præd. rust.* Quid, si certæ parti fundi mei servitutem aquæductus constituisti? sicuti ad aliam partem fundi mei aquam ducere non possum: ita nec alii concedere. *d. l.* 24,

(21) Uti, *vulg. Hal.*

(22) Ita ut in fundum servientem aqua uberior decurrat.

(23) Imo, male. *infr. h. t.* solve: Recte, quoad prohibitionem. male, quoad partem.

(24) Alias, si quid ipsi facimus, quod nobis prodest, vicino non noceat, invidiosum fuerit id prohibere.

(25) Sic lege: sed Cœlius, vel Cæcilius, vel Cascellius. et *Infr. h. t.* ego Cœlio etc. uti is Cœlius sit diversus ob Ofilio: nec enim video, ut idem Ofilius recte contraria possit dicere (sic alibi quoque legimus) Ulpianum anteponere sententiam Cœlii vel Cæcilii opinioni Ofilii in *l.* 17. §. 1. *supr. de ædil. l.* 3. §. 9. *supr. de penu leg.* Sic Cascellii opinionem anteponit Ofilio Javolenus, *l.* 100. §. 1. *supr. de leg.* 3. *l.* 26. *in fin. supr. de instruct.* fuit ergo Ofilii sententia hæc, aquam ducentem certo tantum loco prohiberi: Cœlii vero, tota aqua

(26) In mixtis scil. *ut hic.* in junctis aliud. §. 18. *in fin. infr. h. t.*

(27) Appellitur, *vulg.* appelleretur. *Hal.*

(28) *Sub.* non pacto adjecto tempore servitutis concessæ.

(29) Trebatii sententia corrigitur. *infr. h. t.*

(30) Unicum pecus gregem etiam integrum potest corrumpere, *ut hic. c. sed illud.* 45. *distinct.*

ctum (1) pecus ei pecori, cui adpulsus debeatur, totum corrumpat pecoris adpulsum. Marcellus autem ait, si quis jus habens pecoris [ad aquam] adpellendi, plura pecora adpulserit (2), non in omnibus pecoribus eum prohibendum: quod est verum (3); quia (4) pecora separari possunt.

§. 19. Aristo putat, eum demum Interdictum hoc habere, qui (5) se putat suo (6) jure uti: non eum, qui scit se nullum jus habere, et utitur.

§. 20. Idem ait, eum qui hoc anno aquam duxerit, nec vi, nec clam, nec precario, et eodem anno vitiose (7) usus est: recte tamen hoc Interdicto usurum. quod referri ad id tempus, quod sine vitio fuerit: esse enim verum, hoc anno non vi, non clam, non precario usum.

§. 21. Quæsitum est, si quis ante annum aquam duxit, deinde sequenti tempore, hoc est, intra annum, aqua influxerit ipsa (8) sibi, me non ducente, an hoc Interdicto locus sit? Et refert Severus (9) Valerius, competere hoc ei Interdictum, quasi duxisse videatur: licet penitus (10) prospicientibus non videtur iste duxisse.

§. 22. Item quæsitum est, si quis, dum putat, tertio quoque die (11) habere se jus aquæ ducendæ, duxerit una die: an recte, et sine captione possessoris (12) recte duxisse videatur, ut hoc Interdictum habeat (13). ait enim Prætor, *Uti hoc anno aquam duxisti*, id est, alternis diebus. † Illud autem nihil interest, utrum quinto die aqua debeatur, an alternis diebus; an cottidie, ei, qui hoc Interdicto uti velit. nam cum sufficiat, vel uno die hoc anno aquam duxisse, nihil refert, qualem aquæductum habens duxerit: dum si (14) quis, cum quinto quoque (15) die uteretur, quasi alternis diebus ducens (16) interdixerit (17), nihil ei prodesse videtur.

§. 23. Præterea illud sciendum est, si cum aquam duxisses, adversarius (18) te prohibuerit, deinde tu interim (19) jus aquæ ducendæ amiseris, in restitutionem hoc venire, ut tibi præstetur per hoc Interdictum, quod amisisti (20): et hoc verum puto.

§. 24. Si fundum, ad quem aquam ducebas, vendideris et tradideris: nihilominus Interdictum tibi utile est.

§. 25. Competit hoc Interdictum adversus eum, qui prohibet me aquam ducere. Et nihil (21) interest, utrum quis dominium fundi habeat, an non: idcircoque is tenetur Interdicto. nam (22) etsi servitus cœpit, adversus quemvis posse vindicari.

§. 26. Si inter rivales (23) (id est, qui per eundem rivum aquam ducunt) sit contentio de aquæ usu, utroque suum usum esse contendente (24): duplex Interdictum utrique competit.

§. 27. Labeo putat, per hoc Interdictum prohiberi quem, *ne quid in illo fundo* (25) *faciat*, *fodiat*, *serat*, *succidat*, *putet*, *ædificet*, *quare ex re ea*, *aqua*, *quam ille hoc anno per fundum tuum sine vitio duxit*, *inquinetur*, *vitietur*, *corrumpatur*, *deteriorve fiat:* et similiter de æstiva aqua debere interdici ait.

§. 28. Si quis hoc cesserit, ne (26) liceat sibi aquam quærere: ea cessio valet.

§. 29. Deinde ait Prætor: *Uti priore æstate aquam*, *qua de agitur*, *nec vi*, *nec clam*, *nec precario ab illo duxisti*, *quominus ita ducas*, *vim fieri veto. Inter heredes*, *emptores*, *et bonorum possessores interdicam* (27).

§. 30. Hoc Interdictum de aqua æstiva proponitur.

§. 31. Quia autem diximus (28) æstivam aquam aliquod distare ab aqua cottidiana, sciendum est, etiam Interdictis distare: quod qui de qua quotidiana interdicit, ita interdicit, *Uti hoc anno aquam duxisti*, at qui de æstiva [sic], *Uti priore æstate;* nec immerito, nam, quia hyeme non utitur, referre se non ad præsentem æstatem, sed ad priorem debuit.

§. 32. *Æstatem* (29) incipere sic peritiores tradiderunt, ab æquinoctio (30) verno (31), et finiri æquinoctio autumnali (32): et ita senis (33) mensibus æstas (34) atque hyems dividitur.

§. 33. Priorem æstatem ex comparatione duarum æstatium accipi.

§. 34. Propter hoc, si æstate interdicatur, nonnunquam annum et sex menses continere: quod ita contingit, si initio verni æquinoctii ducta sit aqua, et sequenti æstate pridie æquinoctium autumnale interdicatur. † Et proinde si hyeme interdicatur, etiam in biennium hæc res extendetur.

§. 35. Si quis hyeme tantum aquam solitus fuit du-

(1) Ratio dubitandi.
(2) Appellerit, *vulg.* adpulerit. *Hal.*
(3) Et ita Marcellus Trebat. notat.
(4) Ratio decidendi: juncta separari possunt, *ut hic.* mixta, non item. §. 17. *in fin. supr. h. t.* adde 58. *Ecl.* 20. *c.* 1.
(5) Hic errat in facto, ut qui sequitur, in jure.
(6) §. 10. *supr. h. t. l. ult. supr. quemadmod. servit. amitt. l.* 1. §. 6. *l. ult. supr. de itinere actuque.*
(7) *l.* 1. *in fin. l.* 2. 3. *supr. tit. prox.*
(8) Ipsa sibimet. *vulg.* ipsamet. *Hal. l.* 12. *supr. quemadm. serv. amitt.* Quod si, *ipsimet*, legas, idem fuerit: quod non interveniente facto ejus, qui primo duxerat, aqua supervenerit et influxerit.
(9) Severus hic Valerius inverse legitur: cum legi debeat Valerius Severus, ut *l.* 30. *supr. de negotiis.* Sic Mævius Publius inverse legitur in *l. lecta.* 40. *supr. de reb. credit.* cum legi debeat, Publius Mævius.
(10) *Al.* penitius.
(11) Id est, per intervallum. *l.* 5. *in fin. supr. de servit.*
(12) *Subaudi*, fundi, ex quo aqua ducitur.
(13) Certum habere, et recte aquam duxisse.
(14) Usus unius modi trahi non potest ad tuendam quasi possessionem alterius modi.
(15) *Al.* quoquo.
(16) Id est, ductus aquæ servitutem habens.
(17) Id est, interdicto egerit.
(18) Id est, dominus fundi.
(19) Id est, post prohibitionem adversarii.
(20) Semel enim interfuit. Semel, inquam, id est, tempore prohibitionis, et ideo agitur.
(21) *l.* 10. *in fin. supr. si serv. vind. l.* 3. *C. de servit.*
(22) Confessoria adversus quemlibet datur: igitur et Interdictum. Argumentum ab actione ad interdictum.
(23) Adde Paul. 5. *sent.* 6. §. 9. *al.* corrivales. Rivales sunt, qui eodem rivo utuntur.
(24) *Subaudi*, in solidum, et negante alterius esse.
(25) *Subaudi*, per quem, vel ex quo ducitur aqua.
(26) *l.* 15. *supr. de servit.*
(27) Id est, Interdictum dabo heredibus et bonorum possessoribus contra heredes et bonorum possessores.
(28) §. 3. *supr. h. t.*
(29) Æstas est tempus ab æquinoctio verno ad autumnale. Ita finitur æstas æquinoctio autumnali. *l. un.* §. 8. *vers. æstas ad æquinoctium. supr. ne quid in flum. publ.* Goth. Bart. in *l.* 1. §. *ult. ne quid in flumine publ.* ternos menses singulis tempestatibus anni tribuit. v. Alberic. Gentil. *tr. de divers. temp. appell. c.* 3. Ans.
(30) Æquinoctia duo: vernum, et autumnale. adde §. 34. *infr. h. t.*
(31) Æquinoctium vernum, quando incipiat, v. 5. Isid. 34.
(32) Æquinoctium autumnale quando incipiat, vide Isid. *d. loco.*
(33) Annus in æstatem et hyemem distinguitur. sic Thucydides historiæ suæ seriem distinguit in hæc duo, singulas scil. æstates et hyemes. Thucyid. *lib.* 2. *et lib.* 5.
(34) Anni quatuor vices hic enumerantur, æstas, hyems, ut hic. vernum æquinoctium et autumnale. §. 34. *infr. h. t.*

cere, æstate non fuit solitus, utile Interdictum ei competit.

§. 36. Qui hac æstate duxit, non superiore; utile Interdictum habet.

§. 37. Ait Prætor, *Inter heredes et emptores, et bonorum possessores interdicam:* hæc verba non solum ad æstivam aquam, verum etiam ad quotidianam quoque referenda esse sciendum est. nam sicuti de itinere actuque et successoribus (1) dantur Interdicta et emptori, ita hæc quoque danda Prætor putavit.

§. 38. Ait Prætor: *Quo ex castello* (2) *illi aquam ducere ab eo, cui ejus rei jus fuit, permissum est: Quo minus ita, uti permissum est, ducat, vim fieri veto. Quandoque de opere faciendo Interdictum erit, damni infecti caveri jubebo.*

§. 39. Hoc Interdictum necessario propositum est. namque superiora Interdicta ad eos pertinent, qui a capite (3) ducunt, vel imposita servitute, vel quia putant impositam: æquissimum visum est, ei quoque qui ex castello (4) ducit, Interdictum dari: id est, ex eo receptaculo, quod aquam publicam suscipit, castellum accipe.

§. 40. Si ex castello permissum est, dandum erit Interdictum.

§. 41. Permittitur (5) autem aquam ex castello, vel ex rivo, vel ex quo alio loco publico ducere.

§. 42. Idque a Principe (6) conceditur: alii nulli competit jus aquæ dandæ.

§. 43. Et datur interdum prædiis, interdum personis. Quod *prædiis* datur, extincta persona non extinguitur (7): quod datur *personis*, cum personis amittitur (8): ideoque neque ad alium dominum prædiorum, neque ad heredem, vel qualemcunque successorem transit.

§. 44. Plane ei, ad quem dominium transit, impetrabile est. nam si docuerit prædiis suis aquam debitam, et (9) si nomine ejus fluxisse, a quo dominium ad se transit: indubitate impetrat jus aquæ ducendæ. nec est hoc beneficium (10), sed injuria, si quis forte non impetraverit.

§. 45. Meminisse autem debemus, in hoc Interdicto totam quæstionem finiri adsignationis (11). non enim præparat hoc Interdictum causam, ut superiora Interdicta; nec ad possessionem temporariam pertinet: sed aut habet jus adsignatum sibi, aut non habet, et (12) Interdictum totum finitur.

De horis.

2. Pomponius lib. 32. ad Sabinum.

Si diurnarum (13) aut nocturnarum (14) horarum (15) aquæductum habeam, non possum alia hora (16) ducere, quam (17) qua jus habeam ducendi.

De causa aquæ ducendæ. 1. Ne cui noceatur. 2. De mutatione alvei. 3. De aqua quæ in rivo nascitur. 4. De ductu ante omnem memoriam. 5. De fistula in rivo ponenda, vel alia re facienda. 6. De aqua supra aquam per pontem ducenda.

3. Idem lib. 34. ad Sabinum.

Hoc jure utimur, ut etiam non ad irrigandum (18), sed pecoris causa, vel amœnitatis (19), aqua duci possit.

§. 1. Ex flumine aquam ducere plures possunt: ita (20) tamen ut vicinis (21) non noceant; vel si angustus amnis sit, etiam ei qui in alia ripa sit.

§. 2. Si aquam ex flumine publico duxeris, et flumen recesserit (22): non potes subsequi (23) flumen: quia ei [loco] servitus imposita non sit, quamvis is locus meus (24) sit. † Sed si alluvione (25) paullatim accesserit fundo tuo, subsequi potes: quia locus totus fluminis serviat ductioni. † Sed si circumfluere cœperit mutato alveo, non potes: quia medius locus non serviat, interruptaque sit servitus.

§. 3. Aqua quæ in rivo nascitur, tacite lucrifit ab eo qui ducit.

§. 4. Ductus (26) aquæ cujus (27) origo memoriam (28) excessit, jure constituti loco habetur.

§. 5. Is qui aquæ cottidianæ [jus] habet, vel fistulam in rivo ponere, vel aliud quodlibet facere potest,

(1) *l.* 2. *in fin. supr. si serv. vind.*

(2) Id est, dividiculo aquarum publico. §. 39. *in fin. infr. h. t.* Fest. in voce *dividiculum.* De castello, vide *l.* 19. *supr. de servit. præd. urb. l.* 2. *supr. commun. præd. l.* 3. *C. de aquæduct.* ex eo fistulæ ducebantur. *l.* 78. *supr. de contr. empt.* In masculino etiam dicuntur castelli, *l.* 41. §. 10. *Supr. de legat.* 1. conceptacula etiam dicuntur, *l.* 2. *C. Theodos. de aqueduct.* 15. *titul.* 2. plerumque erant plumbea. *l.* 17. §. 8. *l.* 38. *in fin. Supr. de act. empt.*

(3) §. 7. *supr. h. t.*

(4) Castellum quid. *l.* 41. §. 10. *Supr. de leg.* 1. *l.* 19. *Supr. de serv. præd. urb.* vide Fest. in *Dividiculo.*

(5) Vide 3. *Harm.* 3. §. 120.

(6) *l.* 18. *in fin. supr. de aqua et aquæ pluv.*

(7) Est enim reale: quamdiu res durat, manet: penes quemcunque res sit, durat.

(8) Personalia cum personis extinguuntur. *l.* 4. *in fin. l. pen. supr. de serv. præd. rust.* v. *l.* 28. *in fin. Supr. de legat.* 2. *l.* 6. *in fin. Supr. de serv. leg. l.* 1. §. 1. *Infr. de jur. immun. l.* 12. *C. de excus. muner.*

(9) Et nomine ejus fluxisse, *vulgat.* et nomine ejus fluxisset. *Hal.*

(10) Non dat beneficium, qui dat necessario. *l.* 50. *supr. de rit. l.* 29. *supr. de don.*

(11) Adsignationibus. *Hal.*

(12) Et hoc Interdictum, *vulg. Hal.* et hujus generis Interdicto totum finitur. Cujac. 5. *obs* 19. *in fin.*

(13) ἡμερινὸν ἢ νυκτερινόν. *diurnum vel nocturnum.* 58. *Eclog.* 20. *cap.* 3.

(14) *l.* 10. *Supr. quemadm. serv. l.* 17. *Supr. de aqua et aquæ pluv.*

(15) Horæ in diurnas et nocturnas dividuntur.

(16) Facit *l.* 4. *in fin. l.* 5. *supr. de servit.*

(17) Quam in qua, *vulg. Hal.*

(18) *l.* 1. §. 11. *Supr. h. t. l.* 4. *Infr. h. t. l.* 2. *in fin. Supr. de serv. præd. rust.*

(19) Ponitur pro utilitatis, ut in *l.* 16. §. 1. *infr. quod vi aut clam.* Ans.

(20) Hoc enim semper spectandum est. §. *ult. Infr. h. t. l.* 17. *in fin. supr. de serv. præd. rust.*

(21) Id est, circumcolentibus. *l. un.* §. 4. *in fin. Supr. ne quid in flumin. publ.*

(22) Repente, novum alveum faciendo.

(23) Id est, non potes sequi flumen, et ex eo rivum ducere.

(24) Puto legendum, *quamvis is locus publicus sit.*

(25) Hoc puto innui: per alveum desertum, rivum ducere non possum. alveus enim, vel publicus, vel alterius esse potest. Per fundum vero Titii in alveum mutatum et inundatum, possum, sed ita Bartolus: Alveus mutatus est repente, nullo intermedio loco relicto: jus aquæ ducendæ statim amittitur: secus, si paulatim alveus mutatus sit; tunc enim jus aquæ ducendæ retinetur. Quid, si alveus mutatus sit loco privato dimisso in medio? indistincte jus aquæ ducendæ amittitur.

(26) 58. *Eclog.* 19. *c.* 4.

(27) Servitus causam discontinuam habens præscribitur per tempus, cujus initii memoria non extet. vide tamen omnino Socinum, *reg.* 373. Jason. 2. *consil.* 150.

(28) *l.* 28. *supr. de servit. præd. urb. l.* 10. *supr. si serv. vind. l. ult. supr. de aqua et aquæ pluviæ.*

dummodo (1) ne fundum domino, aut (2) aquagium (3) rivalibus (4) deterius faciat.

§. 6. Si aqua ducatur, supra eam alia aqua per pontem (5), qui supra rivum factus sit, jure ducitur: dum inferiori rivo non noceatur.

De aquæductu duobus cesso.

4. Julianus lib. 41. Digestorum.

LUcio Titio ex fonte meo *ut aquam duceret*, cessi. Quæsitum est, an (6) et Mævio cedere possim, ut per eundem aquæductum aquam ducat? [et], si putaveris (7) posse cedi per eundem aquæductum duobus: quemadmodum uti debeant? Respondit: Sicut iter, actus, via pluribus (8) cedi vel simul vel separatim potest, ita aquæ ducendæ jus recte cedetur. sed si inter eos, quibus aqua cessa est, non convenit, quemadmodum utantur, non erit iniquum, utile judicium reddi: sicut inter (9) eos, ad quos ususfructus pertinet, utile communi dividundo judicium reddi, plerisque placuit.

De aqua temporibus vel mensuris divisa. 1. *De permutatione temporis inter duos ex eodem rivo ducentes.*

5. Idem lib. 4. ex Minicio.

DUm constet, non solum temporibus (10), sed etiam mensuris (11) posse aquam dividi, potest eodem tempore alius cottidianam, alius æstivam aquam ducere: ita ut æstate dividatur inter eos aqua, hyeme solus ducat is, qui quotidianæ jus habeat.

§. 1. Inter duos qui eodem rivo aquam certis horis separatim ducebant, convenit, ut permutatis inter se temporibus aqua uterentur: quæro cum amplius tempore servitutibus præfinito ita duxissent, ut neuter eorum suo tempore usus esset, num jus utendi amisissent? negavit, amisisse (12).

Quæ dicatur aqua æstiva.

6. Neratius lib. 3. Membranarum.

DE Interdicto de aqua æstiva, item quotidiana, quærentes, primum constituendum existimabamus, quæ (13) esset aqua æstiva, de qua proprium Interdictum ad prioris æstatis tempus relatum reddi solet: hoc est, æstiva aqua utrumne ex jure, æstivo duntaxat tempore utendi diceretur; an ex mente propositoque ducentis, quod æstate eam ducendi consilium haberet; an ex natura ipsius aquæ, quod (14) æstate tantum duci potest; an ex utilitate locorum in quæ duceretur? Placebat igitur aquam (15) ob has duas res, naturam suam (16) utilitatemque locorum in quæ deducitur, proprie appellari: ita ut, sive ejus natura erit, ut nisi æstate duci non possit, etiam si hyeme quoque desideraretur, sive omni tempore anni duci eam ipsius natura permitteret, si utilitas locorum (17) personis, in quam ducitur, æstate duntaxat usum ejus exigeret, æstiva recte diceretur.

De cautione.

7. Paulus lib. 5. Sententiarum.

SI de via, itinere, actu, aquæ ductu agatur, hujusmodi cautio (18) præstanda est, quamdiu quis de jure suo doceat, non se impediturum agentem, et aquam ducentem, et iter facientem. Quod si neget (19) *jus esse adversario agendi*, *aquæ ducendæ:* cavere sine præjudicio amittendæ servitutis debebit (20), donec quæstio finietur, non se usurum.

De rivo faciendo.

8. Scævola lib. singulari ὁρῶν.

CUi per fundum iter (21) aquæ debetur: quacunque vult (22), in eo rivum licet faciat, dum ne (23) aquæductum interverteret.

TIT. XXI.

DE RIVIS (24).

Interdictum, 1. *Et ejus utilitas.* 2. *Definitio rivi*, 3. *Et specus. Etymologia specus.* 4. *De septis.* 5. *De incili.* 6. *Quid sit reficere.* 7. *Quid sit purgare.* 8. *De aquæ ducendæ causa*, 9. *Et jure.* 10. *De refectione.*

1. Ulpianus lib. 70. ad Edictum.

PRætor ait: *Rivos* (25), *specus* (26), *septa* (27) *reficere*, *purgare*, *aquæ ducendæ causa*, *quo minus liceat illi: dum ne aliter aquam ducat*, *quam uti priore æstate non vi*, *non clam*, *non precario a te duxit*: *vim fieri veto.*

§. 1. Hoc Interdictum utilissimum (28) est: nam nisi permittatur alicui reficere, alia ratione usu incommodabitur.

§. 2. Ait ergo Prætor *Rivum*, *specus.* † Rivus (29) est

(1) *Eclog. ibid.*

(2) *l.* 9. *supr. quemad. serv.*

(3) Quasi aquæagium, seu aquæductus. Fest. ὑδραγώγιον, aquarium. *l.* 15. *supr. de serv. præd. rust. l.* 9. *supr. quemadm. serv. amit.*

(4) Rivales, Greci ὁμορείθρυς. *Eclog. ibid.*

(5) *l.* 11. *supr. de aqua et aquæ pluv.* Goth. Vide Revard. *conject. lib.* 2. *cap.* 12. Ans.

(6) V. *l.* 24 *supr. de serv. præd. rustic.*

(7) An recte id existimatur fieri posse? Posse dicendum est, si omnibus sufficere poterit: alioqui servitutem vel jus alterius minuere non licet. *l.* 8. *supr. de aqua et aquæ pluv.*

(8) *l.* 3. §. 1. *supr. h. t. l.* 14. *supr. de serv. præd. rust. l.* 15. *supr. comm. præd.*

(9) *l.* 13. §. 3. *supr. de usufr. et quem. l.* 7. §. 7. *supr. commun. divid.*

(10) *l.* 5. *in fin. supr. de serv. l.* 7. §. 10. *l.* 19. *in fin. supr. commun. divid.*

(11) Et modo. *l.* 4. *in fin. l.* 5. *supr. de serv. d. l.* 19. *l.* 12. *C. de serv.*

(12) Imo videtur amisisse. *l.* 13. *C. de serv.*

(13) *l.* 1. §. 3. *supr. h. t.*

(14) *Flor. al.* quæ.

(15) Æstivam.

(16) Aqua æstiva ob res duas maxime appellatur, sc. ob naturam suam, et utilitatem fundi dominantis.

(17) *Flor.* utilitas personis. *Hal.* Utilitas locorum in quæ ducitur. *S. L.*

(18) *l.* 60. §. 1. *supr. de usufr. l.* 15. *supr. de op. nov.*

(19) Id est, negatoria agat.

(20) Is scilicet qui servitutem sibi deberi asserit.

(21) Id est jus aquæ ducendæ.

(22) Generaliter. adde *l.* 9. *supr. de serv.*

(23) Vide *l.* 3. §. 1. *supr. h. t.*

(24) Vide Oldend. *class.* 2. *act.* 8.

(25) Vide §. 2. *infr. hic.*

(26) V. §. 3. *infr. hic.*

(27) V. §. 4. *infr. hic.*

(28) Titulos juris ab utilitate commendare Jurisconsultis frequentissimum est. *l.* 1. *supr. de neg. l.* 1. *Supr. de in integ. rest. l.* 1. *supr. de exercitoria. l.* 1. *supr. de tributor.* ut alias ab æquitate, *l.* 1. *supr. quod quisque jur. l.* 1. *supr. de eo per quem. l.* 1. *supr. de edendo. l.* 1. *Supr. de pact. l.* 1. *Supr. de minor. l.* 1. *Supr. de pecun. const. l.* 1. *Supr. de instit. l.* 1. *Supr. quod cum eo. l.* 1. *supr. quod jussu. l.* 1. *supr. si ventris nomine.* ut a justitia, *l.* 1. *supr. ex quib. causis major.* et necessario usu, *l.* 1. *supr. de negot. l.* 1. *Supr. commun. divid. l.* 1. *Supr. de interrog. l.* 1. *supr. de eo, qui pro tutor.* a frequentia, *l.* 1. *supr. de inoff. testam. l.* 1. *supr. ad exhib. l.* 1. *Supr. de jurejur. l.* 1. *supr. de testib. l.* 1. *supr. de suspect. l.* 1. *supr. ubi pupillus.* et similibus causis.

(29) Rivus quid? vide Festum in voce *rivus.*

locus per longitudinem depressus, quo aqua decurrat, cui nomen est ἀπὸ τοῦ ῥεῖν, id est, *a fluendo*.

§. 3. *Specus* (1) autem est (2) locus ex quo despicitur. Inde spectacula sunt dicta.

§. 4. *Septa* sunt, quæ ad incile (3) opponuntur, aquæ derivandæ compellendæve ex flumine causa, sive ea lignea sunt, sive lapidea, sive qualibet alia materia sint ad continendam transmittendamque aquam excogitata.

§. 5. *Incile* (4) autem est locus depressus ad latus fluminis, ex eo dictus, quod incidatur: inciditur enim vel lapis, vel terra, unde primum aqua ex flumine agi possit. Sed et fossæ et putei hoc Interdicto continentur.

§. 6. Deinde ait Prætor *reficere*, *purgare*. Reficere est, quod corruptum est, in pristinum statum restaurare. Verbo *reficiendi* (5), tegere, substruere, sarcire, ædificare, item advehere, adportareque (6) ea, quæ ad eandem rem opus essent, continentur.

§. 7. *Purgandi* (7) verbum plerique quidem putant ad eum rivum pertinere, qui integer est: et palam est, et ad eum pertinere, qui refictione (8) indiget: plerumque enim [ut] refictione et purgatione indiget.

§. 8. *Aquæ*, inquit, *ducendæ causa*, merito hoc additur, uti ei demum permittatur et reficere et purgare rivum, qui aquæ ducendæ causa id fecit.

§. 9. Hoc Interdictum competit etiam ei, qui jus aquæ ducendæ non habet, si modo aut priore æstate, aut eodem anno aquam duxerit: cum sufficiat, non vi, non clam, non precario duxisse.

§. 10. Si quis terrenum (9) rivum signinum (10) [id] (11) est, lapideum (12) facere velit, videri eum non (13) recte hoc Interdicto uti: non (14) enim reficit (15), qui hoc facit: et ita Ofilio videtur.

§. 11. Proinde etsi per alium locum velit ducere, impune prohibetur. Sed etsi eundem rivum deprimat (16) vel (17) attollat, aut dilatet, vel extendat, vel operiat apertum, vel contra. Ego cæteros quidem impune prohiberi puto. at enim eum qui operiat apertum (18), vel contra: eum non puto prohibendum, nisi si quam majorem utilitatem suam adversarius ostendat.

2. Paulus lib. 66. ad Edictum.

Labeo non posse ait ex aperto rivo terrenum (19) fieri: quia commodum domino soli auferetur appellendi pecus, vel hauriendi aquam. quod sibi non placere, Pomponius ait: quia id domino magis ex occasione, quam ex jure contingere; nisi ab initio in imponenda servitute id actum (20) esset.

3. *De lacu*. 4. *De loco publico vel privato*. 5. *De aquis calidis*. 6. *De cuniculo balneario*. 7. *Quibus et in quos Interdictum datur*. 8. *De operis novi nunciatione*. *De actione in rem*. 9. *De damno infecto*. 10. *De exportatione et vectura*.

3. Ulpianus lib. 70. ad Edictum.

Servius autem scribit, aliter duci aquam, quæ ante per specus (21) ducta est, si nunc per (22) apertum ducatur. nam si operis aliquid faciat quis, quo magis aquam conservet vel contineat: non impune prohiberi. ego et in specu contra, si (23) non major utilitas versetur adversarii.

§. 1. Servius et Labeo scribunt, si rivum, qui ab initio terrenus (24) fuit, qui aquam non continebat, cæmentitium (25) velit facere: audiendum esse (26). Sed et si eum rivum, qui structilis (27) fuit, postea terrenum faciat, aut partem rivi: æque non esse prohibendum. Mihi videtur urgens et necessaria refictio esse admittenda.

§. 2. Si quis novum (28) canalem vel fistulas in rivo velit collocare, cum id nunquam habuerit: utile ei hoc Interdictum futurum Labeo ait. nos et hic opinamur, utilitatem ejus, qui ducit sine incommoditate ejus, cujus ager est, spectandam.

§. 3. Si aqua in unum lacum conducatur, et inde per plures ductus ducatur: hoc Interdictum utile erit volenti reficere ipsum lacum.

§. 4. Hoc Interdictum ad omnes rivos pertinet, sive in publico sive in privato sint constituti.

§. 5. Sed etsi calidæ (29) aquæ rivus sit, de hoc reficiendo competit Interdictum.

§. 6. Aristo et de cuniculo (30) restituendo, per quem vapor trahitur in balneariis vaporibus, putat utilem actionem (31) competere: et erit dicendum, utile Interdictum ex hac causa competere.

§. 7. Iisdem autem personis et in easdem Interdictum hoc datur, quibus et in quas de aqua Interdicta redduntur, quæ supra sunt enumerata.

§. 8. Si quis rivum reficienti opus (32) novum nunciat, belle dictum est, posse contemni operis novi nun-

(1) Specus locus ex quo despicitur, quem διόπτραν vocant Græci, 58. *Eclog*. 7. c. 8. et πλιτρίαν. vide Cujac. 16. *obs*. 17. vel potius specus hic est locus subterraneus, in quo nihil spici potest, per quem aqua operta ducitur.

(2) Etymo, non re. Opponitur fossa et specus apud Festum in *rivi*. vide *l*. 3. *infr. hic*.

(3) De quo in §. 5. *infr. hic*.

(4) Vide Festum.

(5) *l*. 3. §. 15. *supr. de itinere actuque privato*. *l*. 11. *supr. communia præd*. *l*. 1. §. 1. *supr. de via publ. et itin*.

(6) *l*. 3. *in fin. infr. h. t*. *l*. 4. *in fin. supr. de itinere actuque*.

(7) *d*. §. 1.

(8) Refectione.

(9) Aquam non continentem.

(10) Signinus rivus, cæmentitius, testaceus, non lapideus. Signina opera fiunt ex testis contusis addita calce, 35. Plin. 128. Vitruv. *ult*. hinc signina fabrica Boëtio: signinus alveus, Cassiodor. 5. *variar*.

(11) Vel. *Hal*.

(12) Ex superioribus quæ nunc diximus, constat hanc interpretationem Triboniani esse, idque putat Barnabas Brissonius vir juris scientissimus, et meritissimus in Senatu Parisiensi Præses.

(13) Imo recte. *l*. 3. §. 1. *infr. h. t*.

(14) Materiæ inhabilitas effectum agentis impedit.

(15) V. *l*. 3. §. *penult. supr. de itinere actuque privato*.

(16) Vide quæ notavi ad *l*. 11. *Supra comm. præd*.

(17) Forma mutari potest, materia non potest.

(18) Potest quis id quo prius κατὰ διόπτραν ducebatur, operire. 58. *Eclog*. 20. *c*. 1.

(19) Id est, subterraneum. v. Cujac. 16. *obs*. 17. *in princ*.

(20) Id est, pactum.

(21) Ducere per specum est species ducendi per opertum. de quo vide Cujac. 16. *obs*. 17.

(22) Id est, fossa facta ductave super terram.

(23) 58. *Eclog*. 20. *c*. 8.

(24) Ex terra, non subterrancus. vide *l*. 2. *supr. h. t*.

(25) Signinum, ut *l*. 1. §. 10. *supr. h. t*.

(26) Imo non est. *l*. 1. §. 10. *supr. h. t*.

(27) Sive cæmentitius.

(28) Aliud est, si veterem. 58. *Eclog*. 20. *c*. 4.

(29) Adde *l*. 1. §. 13. *supr. de aqua quotidiana*.

(30) Cuniculus, canalis, *l*. 26. *supr. de damno*. per quem vapor in balneariis trahitur, *ut hic*. et exhalat. 9. Plin. 38.

(31) In balneariis vaporibus, *vulgat*. in balneariis, putat. *Haloand*.

(32) *l*. 5. §. 11. *supr. de operis novi*.

*

ciationem : cum (1) enim Prætor ei vim fieri vetet, absurdum est, per operis novi nunciationem eum impediri. Plane per in rem (2) actionem dicendum est, posse adversus eum vindicari, jus ei non esse. dubium non est.

§. 9. De damno quoque infecto cavere eum debere, minime dubitari oportet.

§. 10. Si quis eum exportare (3), vehere, quæ refectioni necessaria sunt, prohibeat, hoc Interdictum ei competere Ofilius putat. quod est verum

De jure aquæ ducendæ.

4. Venuleius [lib. 1. Interdictorum].

De rivis reficiendis [ita] interdicetur, ut non quæratur, an aquam ducere actori liceret? non (4) enim tam necessariam refectionem itinerum, quam rivorum esse : quando, non refectis rivis, omnis usus aquæ auferretur, et homines siti (5) necarentur. et sane aqua pervenire, nisi refecto rivo, non potest : at non refecto itinere, difficultas tantum eundi agendique fieret, quæ temporibus æstivis levior esset.

TIT. XXII.

DE FONTE (6).

Interdictum de usu. 1. *De differentia hujus Interdicti et Interdicti de aqua quotidiana, et æstiva.* 2. *De usu prohibito.* 3. *De personis.* 4. *De cisterna, lacu, piscina, puteo. De aqua viva vel non viva.* 5. *De prohibito ire ad haustum.* 6. *Interdictum de purgatione et refectione.* 7. *Utilitas Interdicti.* 8. *De purgatione et refectione.* 10. *De lacu, puteo, piscina.* 11. *De personis.*

1. Ulpianus lib. 70. ad Edictum.

Prætor ait : *uti de eo fonte quo de agitur, hoc anno aqua nec vi, nec clam, nec precario ab illo usus es : Quominus ita utaris, vim fieri veto. De lacu, puteo, piscina* (7) *item interdicam* (8).

§. 1. Hoc Interdictum proponitur ei qui fontana aqua uti prohibetur: servitutes enim non tantum aquæ ducendæ esse solent, verum etiam hauriendæ: et sicut discretæ (9) sunt servitutes ductus aquæ et haustus aquæ, ita (10) Interdicta separatim redduntur.

§. 2. Hoc autem Interdictum locum habet, si quis uti prohibeatur aqua : hoc est, sive haurire prohibeatur, sive etiam pecus ad aquam appellere.

§. 3. Et eadem sunt hic dicenda, quæ ad personam (11) attinent, quæcunque in superioribus Interdictis diximus (12).

§. 4. Hoc Interdictum de (13) *cisterna* (14) non competit : nam cisterna non habet perpetuam causam, nec vivam aquam. Ex quo apparet in his omnibus exigendum, ut viva aqua sit. Cisternæ autem imbribus concipiuntur. † Denique constat Interdictum cessare, si lacus, piscina, puteus (15) vivam aquam non habeat.

§. 5. Plane si quis ire ad haustum prohibeatur (16), æque Interdictum sufficiet.

§. 6. Deinde ait Prætor ; *Quominus fontem quo de agitur, purges, reficias, ut aquam coercere, utique ea possis : dum ne aliter utaris, atque uti hoc anno non vi, non clam, non precario ab illo usus es, vim fieri veto.*

§. 7. Hoc Interdictum eandem habet utilitatem (17) quam habet Interdictum de rivis reficiendis : nisi enim purgare et reficere fontem licuerit, nullus usus ejus erit.

§. 8. Purgandus autem, et reficiendus est ad aquam coërcendam, ut uti quis aqua possit, dummodo non aliter utatur, quam sic uti hoc anno usus est.

§. 9. *Coërcere* (18) *aquam*, *est* continere sic, ne diffluat, ne dilabatur : dummodo non permittatur, vias (19) novas quærere, vel aperire ; hic enim innovat aliquid præter id, quam præcedenti anno usus est.

§. 10. Sed et de lacu, puteo, piscina, reficiendis, purgandis Interdictum competit.

§. 11. Et omnibus personis (20) dabitur, quibus permittitur Interdictum de aqua æstiva.

(1) Novum opus ei nunciari non potest, cui facienti Prætor vim fieri vetat. Quid igitur? qua actione qui opus faciet in hac specie, qua actione inquam, tenebitur? in rem actione, *ut hic.* Imo et de damno infecto cavebit. §. 9. *infr. hic.*

(2) *l.* 19. *supr. de oper. nov.*

(3) *l.* 1. §. 6. *supr. h. t.*

(4) Rivi non refecti potior est causa ac ratio, quam non refecti itineris, non quod ea quæ aqua fluminum importari vel exportari solent, sint iis pretiosiora, quæ itinere pedestri importari possunt (possunt enim res eædem ejusdem generis utrobique importari et exportari) : sed quod itinere non refecto iter institui potest, etsi difficultate quadam, rivo non refecto aqua tota elabi atque perire potest; atque ita homines etiam siti necari.

(5) Aquæ usus apud homines, et inter animalia cæteraque alia maximus : hinc Pindarus ἄριστον μὲν ὕδωρ. et Festus (aliam certe etymologiam adfert Isidorus, 13. *orig.* 12. et 20. *cap.* 13.) Aqua dicitur, inquit, a qua juvamur. Hinc aqua etiam solet damnatis interdici. eam quoque nuptæ accipiunt, de quo vide quæ notavi ad *l.* 66. §. 1. *supr. de donat. inter virum.* Ea purgationes fiebant, ut dicemus alibi. Aquam quoque Isidorus, 13. *orig.* 12. scribit cæteris elementis imperare, ut quæ cælum temperet, terram fœcundet, aërem incorporet, ea pisces nutriri, fruges, arbores et herbas : eam potum cuique animanti tribuere. Idem scribit Augustin. *l.* 5. *de Genesi ad literam.* Hinc Thales dicebat aquam esse a qua nata sunt omnia. Lactantius 1. *Inst.* 6. et Fulgentius, 1. *Mytholog.* refert Neptunum Deum maris cum tridente pingi, ut intelligamus aquam cœlo, aëri, seu nubibus et terræ mixtam esse. et Tertullianus, *lib. de Baptismo*, aquam commendat, ut antiquam substantiam et Dei sedem seu vectaculum: quin aquis primum præceptum fuisse refert, ut animas proferrent ; nec inde mirum esse in baptismo, si aquæ animare noverunt. vide eundem *ibid.* de aquæ laudibus: et Senecam, 3, *natural. q.* 3. *cap.* 19. *et seq.* Varro aquæ elementum fœminæ quasi locum referre existimat ; ignem vero masculi : et sic illam patientis, hunc vero agentis: et ex aqua et igni generari omnia.

(6) Aqua fontana, ut haurire ex ea liceat, et pecus ad eam appellere. 58. *Eclog.* 21. adde Oldend. 2. *class.* 8. *act.* 8. Fons dicitur, quod aquam fundat. Isidor. 14. *orig.* 21.

(7) ἢ τῆς πισκίνας. *Eclog. ibid.* An et de cisterna? §. 4. *infr. hic.*

(8) i. e. Interdictum proponam.

(9) Aquæ ductus et aquæ haustus servitutes discretæ sunt, hoc est, inter se differentes.

(10) Separatorum separata debet esse ratio et actio. *L. si maritus.* 10. *C. de don. inter virum.*

(11) Agentem.

(12) *l.* 1. §. 19. *supr. de aqua quotidiana.*

(13) Interdictum de cisterna, est Interdictum pro aqua de cisterna haurienda.

(14) Cisterna ideo dicitur, quod ejus origo sit cis terram. vid. Festum. ex cœlo veniat, non ex terra visceribusve terræ.

(15) Putei vox antiqua Græca, Varro 5. *de lingua.* Æoles enim dicebant πύθιον καὶ ποταμόν. Varro 4. *de lingua.*

(16) *l.* 28. *supr. de serv. præd. urb.*

(17) Est enim origo ejus cis terram, eandem igitur decisionem habere debet. *l.* 32. *supr. ad Leg. Aquil.*

(18) Coërcere aquam est eam detinere, ne defluat, neve dilabatur, *ut hic.* Hoc eodem sensu *coërcere* sumitur apud Festum in *arcere.*

(19) *Flor. et Haloand.* legunt, non permittatur cui novas quærere. *S. L.*

(20) *l.* 1. §. 37. *in fin. supr. de aqua quotidiana.*

TIT. XXIII.

DE CLOACIS. (1).

Interdictum prius, quod est de cloaca privata. 1. *Communia utriusque Interdicti.* 3. *Interpretatio prioris Interdicti. De cloacis publicis vel privatis.* 4. *Definitio cloacæ.* 5. *Hoc Interdictum esse prohibitorium.* 6. *De tubo et fistula.* 7. *De usu violento, clandestino vel precario.* 8. *De ædibus, area, agro.* 9. *De cloaca privata et publica.* 10. *Interpretatio verbi* pertinet. 11. *De vicino proximo vel ulteriori.* 12. *De pavimentis rescindendis.* 13. *De operis novi nunciatione.* 14. *De damno infecto.* 15. *Alterum Interdictum, quod est de cloaca publica.* 16. *Summa.*

1. Ulpianus lib. 71. ad Edictum.

PRætor ait: *quominus illi cloacam, quæ ex ædibus ejus in tuas pertinet, qua de agitur* (2), *purgare, reficere liceat: vim fieri veto. Damni infecti quod operis vitio factum sit, caveri jubebo.*

§. 1. Sub hoc titulo duo Interdicta Prætor subjecit, unum prohibitorium, alterum restitutorium: et primum prohibitorium.

§. 2. Curavit autem Prætor per hæc Interdicta, ut cloacæ, et purgentur (3), et reficiantur, quorum utrumque et ad salubritatem (4) civitatum, et ad tutelam pertinet: nam et cœlum pestilens (5), et ruinas minantur immunditiæ cloacarum, [item] si (6) non reficiantur.

§. 3. Hoc autem Interdictum propositum est de cloacis privatis. publicæ enim cloacæ publicam curam merentur.

§. 4. Cloaca autem est locus cavus, per quem colluvies (7) quædam fluat.

§. 5. Hoc Interdictum, quod primum proponitur, prohibitorium est: quo prohibetur vicinus vim facere, quo minus cloaca purgetur et reficiatur.

§. 6. Cloacæ appellatione et tubus (8) et fistula continetur.

§. 7. Quia autem cloacarum refictio (9) et purgatio ad publicam utilitatem spectare videtur, idcirco placuit, non esse in Interdicto addendum, *Quod non vi, non clam, non precario ab illo usus*: ut (10) etiam si quis talem usum habuerit, tamen non (11) prohibeatur volens cloacam reficere (12) vel purgare.

§. 8. Deinde ait Prætor, *Quæ ex ædibus* (13) *ejus in tuas pertinet* (14). *Ædes* hic accipere debes pro omni ædificio, hoc est, ex ædificio ejus in tuum ædificium. Hoc amplius Labeo putabat, hoc Interdicto locum esse, et si area ab utralibet parte ædium sit: et si forte (inquit) cloaca ducta sit ex urbano ædificio in proximum agrum.

§. 9. Idem Labeo, etiam eum qui privatam cloacam in publicam immittere velit, tuendum, ne ei vis fiat. Sed et si quis velit talem cloacam facere, ut exitum habeat in publicam cloacam: non esse eum impediendum Pomponius scribit.

§. 10. Quod ait Prætor, *pertinet*, hoc significat, quod ex ædibus ejus in tuas pertinet, hoc est, dirigitur, extenditur, pervenit.

§. 11. Et tam ad proximum vicinum hoc Interdictum pertinet, quam adversus ulteriores, per quorum ædes cloaca currit.

§. 12. Unde Favius Mela scribit, competere hoc Interdictum, ut in (15) vicini ædes veniat, et rescindat pavimenta purgandæ cloacæ gratia: verendum (16) tamen esse, Pomponius scribit, ne eo casu damni infecti stipulatio committatur: sed hæc stipulatio non committitur, si paratus sit restaurare id quod ex necessitate reficiendæ cloacæ causa rescinderat.

§. 13. Si quis purganti (17) mihi cloacam vel reficienti, opus novum nunciaverit: rectissime dicetur, contempta nunciatione me posse reficere id quod institueram.

§. 14. Sed et damni infecti cautionem (18) pollicetur, si quid operis vitio factum est: nam sicuti reficere cloacas et purgare permittendum fuit, ita dicendum ne damnum ædibus alienis detur.

§. 15. Deinde ait Prætor: *quod in cloaca publica factum, sive [ea] immissum habes, quo usus ejus deterior sit, fiat: restituas. Item ne quid fiat, immittaturve* (19) *interdicam.*

§. 16. Hoc Interdictum ad publicas cloacas pertinet, ne quid ad cloacam immittas, neve facias: quo usus deterior sit, neve fiat.

De cloaca reficienda vel nova facienda.

2. Venuleius lib. 1. Interdictorum.

QUanquam de reficienda cloaca, non etiam de nova (20) facienda hoc Interdicto comprehendatur, tamen æque interdicendum, Labeo ait, ne facienti cloacam vis fiat: quia eadem utilitas sit. Prætorem enim sic interdixisse, ne vis fieret, quominus cloacam in publico facere liceret: idque Ofilio et Trebatio placuisse. ipse dicendum ait, ut [ne] factam cloacam purgare et restituere per-

(1) Περὶ ὑπονομιαίων ἤτοι κχ υκλῶν. 58. *Eclog.* 22. adde Oldendorp. 2. *class. act.* 8. Cloaca porro a conluendo dicta. Cloacare est inquinare. Quis eo non rideat Ethnicos, quod simulacro in cloaca reperto nomen deæ Cloacinæ imposuerint? vide Lactant. 20. *Inst.* 20.

(2) Hæc duo pertinent ad hoc Interdictum.

(3) Cloacarum is fuit Romæ numerus, ut Plin. 36. c. 12. Romam Urbem pensilem vocet et subternavigatam. vid. Duaren. 1. *disp.*

(4) Vide quæ de aëre scripsi ad *l.* 2. §. 29. *supr. ne quid in loco publ.*

(5) Pestilens cœlum cloacæ non purgatæ minantur.

(6) *l.* 5. §. 13. *supr. de operis novi nunciat.*

(7) Vide Festum in voce *Cloaca.*

(8) Eadem ratione rivi appellatione os ipsum rivi contineri colligunt, licet appellatione fluminis non contineatur ripa. *l.* 1. §. *in flumine publico.* 11. *supr. de fluminib.*

(9) *Al.* refectio.

(10) Possessio etiam violenta clandestina vel precaria in hoc Interdicto de cloacis prodest adversus eum, a quo ita habetur: quod in aliis Interdictis secus est.

(11) Cloacam reficere vel purgare volens, vim pati non debet.

(12) *l.* 3. §. 8. *supr. de riv.*

(13) V. *vers. ædes. infr.*

(14) V. §. 10. *Infr. h. t.*

(15) Invito domino licet ejus fundum ingredi, cloacæ reficiendæ causa: alias non licet. *l. Divus.* 16. *supr. de serv. præd. rust.* adde huic legi *l. requirendi.* 2. *C. de servis fugit. l. Divus.* 3. *supr. de fugitivis. l. omnis servit.* 6. *C. de aquæductu. l. quidam.* 26. *l. ex omnibus.* 31. *C. de decur. lib.* 10. *tit.* 31.

(16) Vide quæ de hac dictione scripsi ad *l.* 45. *in fin. supr. de ritu.*

(17) V. *l.* 5. §. 11. *supr. de operis novi nunc.*

(18) Id est, actione ex cautione.

(19) Quemadmodum liceat unicuique eo nomine nunciare, vide *l. ultim. C. de discussor. lib.* 10. *tit.* 30.

(20) Adde *l.* 3. §. 2. *Supr. de rivis.*

mittendum sit per Interdictum : novam vero facere is demum concedere debeat , cui (1) viarum publicarum cura sit.

TIT. XXIV.

QUOD (2) VI AUT CLAM (3).

Interdictum. 1. *Summa.* 2. *De jure faciendi.* 3. *De exceptione juris sui.* 4. *Ad quæ opera pertinet hoc Interdictum.* 5. *Quid sit vi facere.* 6. *De jactu lapilli.* 7. *De testatione et denunciatione.* 8. *De eo , qui per vim molitus est , ne prohiberi possit.* 9. *Si prohibitus destitit , postea facere cœpit.* 10. *De eo , qui imbecillitate impeditus , vel ne quem offenderet , ad prohibendum non venit.* 11. *Si extraneus volentem ad prohibendum venire deterruit.*

1. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

PRætor ait : *Quod vi aut clam factum est , qua de re agitur , id cum experiendi potestas est , restituas* (4).

§. 1. Hoc Interdictum restitutorium (5) est : et per hoc occursum est calliditati eorum , qui vi (6) aut clam quædam moliuntur : jubentur enim ea restituere.

§. 2. Et parvi refert , utrum jus habuerit faciendi , an non. sive enim jus habuit , sive non , tamen tenetur Interdicto , propter quod vi aut clam fecit : tueri enim jus suum debuit , non (7) injuriam comminisci.

§. 3. Denique est quæsitum , an hoc Interdicto utenti exceptionem possit objicere , *Quod non jure* MEO *receperim* (8) ? Et magis est , ne possit : nam adversus vim , vel quod clam factum est , nulla justa exceptione se tueri potest.

§. 4. Hoc Interdictum ad ea sola opera pertinet , quæcunque in solo (9) vi aut clam fiunt.

§. 5. Quid sit vi factum , vel clam factum videamus. *Vi* (10) *factum* videri (11) Quintus Mucius scripsit , si (12) quis contra , quam prohiberetur , fecerit : et mihi videtur plena esse Quinti Mucii definitio.

§. 6. Sed et si quis jactu (13) vel minimi lapilli prohibitus facere, perseveraverit facere : hunc quoque vi fecisse videri, Pædius et Pomponius scribunt. eoque jure utimur.

§. 7. Sed et si contra testationem (14), denunciationemque fecerit : idem esse Cascellius et Trebatius putat. quod verum est.

§. 8. Sed et Aristo ait, eum quoque vi facere , qui , cum (15) sciret se prohiberi, per vim molitus est , ne prohiberi possit.

§. 9. Item Labeo dicit, si quem facientem prohibuero, isque destituerit (16) in præsentiarum (17) , rursusque postea facere cœperit , vi eum videri fecisse, nisi permissu meo facere cœperit, vel qua alia justa causa accedente.

§. 10. Si quis tamen imbecillitate impeditur, vel etiam ne offenderet vel te , vel eum qui te magnifaciebat (18) , ideo non venerit ad prohibendum : non videbitur adversarius vi fecisse. et ita Labeo scribit.

§. 11. Idem ait , et si te volentem ad prohibendum venire deterruerit aliquis , armis forte, sine ullo dolo malo meo , ac propter hoc non veneris : non videri me vim fecisse.

2. VENULEIUS lib. 2. Interdictorum.

NE in aliena potestate (19) , conditionem meam nihil delinquentis deteriorem (20) facere.

De prohibitione per se vel per alium. 1. *De vi semel facta.* 2. *De permissione.* 5. *De parato suscipere judicium* , 6. *Vel cavere damni infecti.* 7. *Quid sit clam facere.*

3. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

PRohibere autem non utique per semetipsum necesse est : sed et si quis per (21) servum suum vel procuratorem (22) prohibuerit , recte videtur prohibuisse. idem etiam si mercenarius (23) meus prohibuerit. Nec quem moveat , quod per liberam personam actio adquiri non solet (24) : nam prohibitio hæc demonstrat, vi te facere. Quid mirum , cum , etsi clam tu me feceris , habeam actionem ? ergo facto magis (25) tuo delinquentis , quam alieno adquiritur mihi actio.

§. 1. Illud sciendum est , non omnibus momentis vim esse faciendam : sed semel (26) inter initia facta perseverat.

§. 2. Sed si permiserit (27) , adversus eum qui utatur Interdicto , exceptio erit necessaria.

§. 3. Non tantum autem si ego permisero : sed et si procurator meus, vel tutor , qui tutelam administrat , vel curator pupilli , furiosi sive adolescentis : dicendum erit , exceptioni locum fore.

(1) Viocurus Varroni dicitur 4. *de lingua. l. un. supr. de via publica.*

(2) Περὶ τῶν λάθρα , ἢ βίᾳ ποιούντων τι καινόν. 58. *Eclog. ex tit.* 23. (possis addere et *tit.* 12. *et* 13.) recte τὶ καινὸν , id est, *novi operis* : pertinet enim hic titulus non ad eos qui vi dejecerunt aliquem ex possessione , sed qui aliquod opus novum fecerunt. Habet itaque affinitatem hic titulus cum titulo de operis novi nunciatione : differt tamen. de quo vide *hic* Cujac.

(3) Vide *l.* 3. §. 7. *infr. h. t.* i. e. Furtive , obscure et plerumque nocte. Nox enim furibus est propitia. Euripides, κλίπτων ἡ νύξ , τῆς δ' ἀληθείας τὸ φῶς.

(4) Interdictum quod vi aut clam restitutorium est. §. 1. *infr. h. t.*

(5) §. 1. *vers. restitutoria. Instit. de Interdictis.*

(6) Adde *l.* 7. §. 5. *supr. commun. divid.*

(7) Jus suum ita quisque tueri debet, ut injuriam in alium non comminiscatur.

(8) Jure meo fecerim. *vulgat.*

(9) *l.* 7. §. 5. *infr. h. t.* Goth. Vide ad hunc §. Leonin. *emend. lib.* 1. *c.* 6. *n.* 3. Ans.

(10) Imo clam. *l.* 3. *supr. de itinere actuque.*

(11) *l.* 73. §. 2. *Infr. de reg. jur.*

(12) Denunciatione admonitus intelligitur, qui id efficit, ne sibi denunciaretur , *ut hic.* quod idem est , obtinetque in citationibus.

(13) *l.* 20. §. 1. *Infr. h. t.*

(14) Detestationem legisse videtur Cujacius apud Paul. 5. *sent.* 6. §. 3. *in fin.* Testatio est denunciatio coram testibus facta.

(15) *l.* 18. *in fin. l.* 20. *infr. h. t.*

(16) *Al.* destiterit.

(17) Eadem voce usus est [*l.* 2. §. 31. *supr. ne quid in loco publ.*

(18) Adde *l. pen. infr. de furt.*

(19) *Al.* ne in aliena potestate sit etc.

(20) *l.* 39. *in fin. supr. de neg. l.* 26. *supr. de recept. qui arbitr. l.* 5. §. 5. *supr. de oper. nov. l.* 2. §. 28. *vers. Nerva. supr. ne quid in loco publico. l.* 74. *infr. de regul. jur.*

(21) Vide *l.* 17. *Infr. h. t.*

(22) *l.* 24. §. 2. *supr. de usur.*

(23) Et inquilinus. vide *l.* 17. *Infr. h. t.*

(24) Qua de re vide *l.* 15. *supr. de pecun. const.*

(25) Substantiam majus quiddam esse qualitate, hinc colligit Alberic. substantiam autem ex delicto facientis oriri : qualitatem ex facto prohibentis.

(26) Semel sufficit vim factam fuisse , ut quis teneatur. facit *l.* 87. §. 1. *in fin. Supr. de leg.* 2.

(27) *l.* 20. §. 2. *in fin. infr. h. t. l.* 1. §. 10. *supr. de operis novi nunc.*

§. 4. Plane si Præses vel Curator Reipublicæ (1) permiserit in publico facere: Nerva scribit, exceptionem locum non habere. quia etsi ei locorum (inquit) publicorum procuratio data est: concessio (2) tamen data (3) non est. Hoc ita verum est, si non Lex (4) municipalis Curatori Reipublicæ (5) amplius concedat. † Sed et si a Principe, vel ab eo cui Princeps hoc jus concedendi dederit: idem (6) erit probandum.

§. 5. Si quis paratus (7) sit se judicio defendere adversus eos, qui interdicendum putant, ne opus fiat: an videatur desinere vi facere? et magis est, ut desinat: si modo satis offerat, et defendere paratus est, si quis agat. et ita Sabinus scribit.

§. 6. Sed et si quis damni infecti paratus (8) sit cavere, cum propter hoc tantum esset prohibitus, vel quia non defendebat, vel damni infecti non repromittebat: consequens est dicere, desinere eum vi facere.

§. 7. *Clam* (9) *facere* videri Cassius scribit eum qui celavit adversarium, neque ei denuntiavit: si modo (10) timuit ejus controversiam, aut debuit timere.

§. 8. Idem Aristo putat, eum quoque clam facere, qui celandi animo habet eum, quem prohibiturum se intellegerit (11), et id existimat, aut existimare debet, se prohibitum iri.

4. VENULEIUS lib. 2. Interdictorum.

SErvius, etiam eum clam facere, qui existimare debeat sibi controversiam futuram: quia non opinionem cujus, et resupinam (12) existimationem esse oporteat; ne melioris conditionis sint stulti (13), quam periti (14).

De denunciatione. 2. De persona cujus celandæ causa factum est. 7. De denunciatione. 8. Adversus quos interdicitur.

5. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

AUt qui aliter fecit, quam denunciavit (15); vel qui decepto (16) facit eo, ad quem pertinuit non facere; vel consulto tum denunciat adversario, cum eum scit non posse prohibere; vel tam sero pronunciat, ut ubire (17) prohibiturus, prius quam fiat, non possit: et hæc ita Labeonem probare, Aristo ait.

§. 1. Si quis se denunciaverit opus facturum, non semper non videtur clam fecisse, si post denunciationem fecerit. Debebit (18) enim (et ita Labeo) et diem et (19) horam (20) denunciatione complecti, et ubi, et quid opus futurum sit. neque perfusorie (21) aut obscure dicere, aut denunciare: neque tam arctare adversarium, ut intra diem occurrere ad prohibendum non possit.

§. 2. Et si forte non sit, cui denuncietur; neque dolo malo factum sit, ne sit: amicis (22) denique, aut procuratori (23), aut (24) ad domum denunciandum est.

§. 3. Sed et Servius recte ait, sufficere fœminæ viro notum (25) facere, opus se facturum, vel denique sciente (26) eo facere: quanquam etiam illud sufficiat, celandi animum non habere.

§. 4. Item ait, si quis in publico municipii velit facere: sufficere ei, si curatori (27) Reipublicæ denunciet.

§. 5. Si quis dum putat locum tuum esse, qui est meus, celandi tui, non mei causa fecerit: mihi Interdictum competere.

§. 6. Idem dicit et si servi mei vel procuratoris celandi causa factum sit, mihi Interdictum competere.

§. 7. Si quis, cum non denunciasset opus se facturum, eique denunciatum esset, ne faceret, fecerit: utilius puto, probandum vi eum fecisse.

§. 8. Hæc verba, *Quod vi aut clam factum est*, ait Mutius ita esse, Quod tu, aut tuorum quis, aut tuo jussu (28) factum est.

§. 9. Labeo autem ait, plures personas contineri his verbis: nam ecce primum heredes eorum, quos enumerat Mutius contineri putat.

§. 10. Idem ait et adversus procuratorem (29), tutorem, [curatorem] municipumve (30) syndicum alieno nomine interdici posse.

§. 11. Si quid servus meus fecit, non ob id mecum actio est: sed [si] id meo nomine, aut suo fecit. nam

(1) Quid, si Rex in regiis juribus facere quid permiserit? Late diminuere successionem suam non potest in successoris præjudicium, utcunque juraverit, *cap. intellecto.* 33. *extr. de jurejur.* quod Galli diligentissime observant, ut apud quos dominium Regis inalienabile censeatur.

(2) Curator Reip. an obligare potest res civitatis, et mutuam pecuniam accipere? posse videtur. *l.* 11. *supr. de pign.* adde *l.* 27. *supr. de reb. cred.*

(3) Præses et curator Reip. procurare potest negotia publica, non donare.

(4) Consuetudo namque potest legi derogare. *l.* 6. §. 1. *in fin. supr. quod cujuscunque univers. l.* 13. §. 1. *supr. comm. præd.*

(5) De quo adde *l.* 5. §. 4. *infr. h. t.* adde *l.* 46. *supr. de damno.*

(6) Et multo magis: major enim est potestas Principis quam municipii alicujus, imo et populi. *l.* 3. *supr. de officio Prætoris.*

(7) Vide *l.* 24. *supr. de usur. l.* 15. §. 1. *supr. de usurpat.*

(8) *l.* 20. §. 5. *l.* 21. §. 1. *supr. de oper. nov. l.* 2. §. 1. *supr. quod legat. l.* 10. *Infr. de fidejuss.*

(9) *l.* 73. §. 2. *Infr. de reg. jur.*

(10) *l.* 4. *Infr. h. t.*

(11) Intellexerit. *vulg. Hal.*

(12) *l.* 3. *in fin. l.* 6. *l.* 9. §. 2. *supr. de juris et facti ignor.*

(13) Stulti melioris conditionis esse non debent, quam periti. Diligentia pœnam desidiæ solvere non debet. *l. ult. C. depositi.*

(14) Idem etiam dicimus iniquum esse, ut levioris sit conditionis, qui vi rapuit, quam qui clam. *Inst. vi bon. rapt. in fin. pr.*

(15) Denunciationi respondere debet actus denunciantis, alioquin reus non tenebitur.

(16) *Subaudi*, in substantia operis.

(17) Ita Flor. al. *ubire.* al. *obviare.*

(18) Denunciationis forma, quæ esse debeat.

(19) In quibus actibus diei, et Consulis mentio necessaria sit, dicam ad *l.* 3. *infr. de accusat.*

(20) Horam in denunciatione operis adjici oportet, quam tamen nihil est necesse in ipsis instrumentis, contractibus vel testamentis adjici.

(21) Denunciatio obscure fieri non debet, quin præsumptio sumi solet malæ fidei adversus eum, qui clam et obscure denunciavit, quasi non denunciasse videatur, ut *l.* 69. §. 5. *supr. de evict.* perfunctorie, *vulg.* vide *hic* Alberic.

(22) *l.* 4. §. 5. *et* 6. *supr. de damno.*

(23) Procuratori, ut domino denunciatio fieri potest.

(24) Denunciatio ad domum subsidiaria est: fieri enim ad domum tum debet denunciatio, quoties adversarius inveniri non potest. adde *l.* 4. §. *toties. supr. de damno.*

(25) Uxoris nomine marito ejus denunciari potest: denuncians in dolo esse hoc modo desinit: factum tamen mariti uxori non nocebit. *C. ne uxor pro marito.* adde *l.* 21. *C. de procurat.*

(26) Si emptori controversia rei emptæ moveatur sciente venditore, emptorem nihil necesse est venditori denunciare, ut de evictione teneri incipiat. adde *l.* 28. *C. de evict.*

(27) Syndico et procuratori universitatis, civitatis vel municipii denunciari in causis rerum sufficit, *ut hic.* vide *l.* 3. *C. de modo multar.* adde *l.* 3. §. 4. *supr. h. t.* ut et in negotiis Ecclesiæ sufficit denunciationem Ecclesiæ præpositis et antistitibus fieri. An eorum contumacia nocebit Reipubl. vel civitati? minime. *Gloss. in l.* 169. *infr. de regul. jur.*

(28) *l.* 13. §. 6. *Infr. h. t.*

(29) Vide *l.* 3. *C. de modo multar.*

(30) *Al.* municipiive vel syndicum.

si tuum servum mercenarium habuero : quicquid ab eo factum fuerit meo nomine , ob id non tecum , sed mecum , cujus jussu (1) aut nomine id opus a servo tuo factum fuerit , agendum erit hoc Interdicto.

§. 12. Similiter quod jussu cujus factum erit : ob id non cum eo , sed cujus nomine jusserit , hæc actio est. Nam si procurator , tutor , curator , duumvir municipii (2) , quod ejus nomine ageret , cujus negotium procuraret, fieri jusserit: ob id agendum erit cum eo cujus nomine factum quid erit; non cum eo, qui ita jusserit. † Et si tibi mandavero , ut opus fieri juberes , et in ea re mihi parueris : mecum , inquit , non (3) tecum erit actio.

§. 13. Et cum Interdictum sic (4) sit scriptum, *Quod vi aut clam factum est* , non ita (5), *Quod vi aut clam fecisti* , latius porrigi , quam ad has personas , quas supra numeravimus , Labeo putat.

§. 14. Et hoc jure utimur , ut sive ego fecissem , sive fieri jussi (6) , Interdicto Quod vi aut clam tenear.

6. PAULUS lib. 60. [67.] ad Edictum.

SI ego tibi mandavero opus novum facere (7) , tu alii: non potest videri meo jussu factum. teneberis ergo tu et ille. an et ego tenear , videamus ? Et magis est , et me , qui initium ei (8) præstiterim , teneri: sed uno ex his satisfaciente (9) , cæteri liberantur.

2. *De novi operis nunciatione.* 3. *De exceptione Quod non tu vi aut clam fecisti* , 4. *Vel Quod incendii defendendi causa factum non sit.* 5. *Ad quæ opera hoc Interdictum pertinet.* 6. *De acervo stercoris disjecto.* 7. *De agro meliorato.* 8. *De fossa.* 9. *Si quis ædificium demolitus fuerit non usque ad solum.* 10. *De tegulis* , *de ramis arborum.*

7. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

SI alius fecerit (10) me invito : tenebor ad hoc , ut patientiam (11) præstem.

§. 1. Neratius quoque scribit eum, cujus servus vi aut clam fecit , aut sua impensa ex Interdicto opus restituere (12) debere , aut patientiam restituendi præstare , et servum noxæ (13) dedere. plane si mortuo alienatove (14) servo interdiceretur (15) , patientiam duntaxat præstare debere ait. ita ut emptor eo Interdicto possit conveniri , ut impensam præstet , aut noxam det : dominoque [operis] sua impensa restituente , aut damnato , quia non restitueret , emptorem liberari.

† Eadem , et si contra dominus servi , vel opus restituisset , vel litis æstimatione damnatus esset. quod si tantum noxæ dedisset : adversus dominum (16) operis utiliter interdici.

§. 2. Ait Julianus : Qui ante remissionem nunciationis contra quam prohibitus fuerit , opus fecerit , duobus Interdictis tenebitur : uno , quod ex operis novi nunciatione competit ; altero , Quod vi aut clam. Remissione autem facta intelligendus non erit vi aut clam facere , quamvis prohibeatur : licere enim debet ædificare ei (17) , qui satisdederit , cum possessor (18) hoc ipso constituatur (19). clamque facere , nec ante remissionem nec postea existimandus est : cum is qui opus novum nunciat , non possit videri celatus , et præoccupatus , antequam controversiam faceret.

§. 3. Bellissime (20) apud Julianum quæritur, an hæc exceptio noceat in hoc Interdicto , *Quod non tu vi aut clam feceris ?* utputa utor adversus te Interdicto Quod vi aut clam : an possis objicere mihi eandem exceptionem , *Quod non tu vi aut clam fecisti* ? Et ait Julianus , æquissimum (21) esse , hanc exceptionem dari. nam si tu , inquit , ædificaveris vi aut clam ; ego (22) idem demolitus fuero vi aut clam , et utaris adversus me Interdicto : hanc exceptionem profuturam: quod non aliter procedere debet, nisi ex magna et satis necessaria causa ; alioquin hæc omnia officio (23) judicis celebrari oportet.

§. 4. Est et alia exceptio , de qua Celsus dubitat , an sit objicienda : utputa si incendii (24) arcendi causa vicini (25) ædes intercidi, et Quod vi aut clam mecum agatur , aut damni injuria. Gallus enim dubitat , an excipi oporteret, *quod incendii defendendi causa factum non sit?* Servius autem ait , si id magistratus fecisset , dandam esse : privato non esse idem concedendum. si tamen quid vi aut clam factum sit , neque ignis usque eo pervenisset , simpli litem æstimandam : si pervenisset , absolvi eum oportere. † Idem ait esse , si damni injuria actum foret: quoniam nullam injuriam aut damnum dare videtur , æque perituris ædibus. Quod si nullo incendio id feceris , deinde postea incendium ortum fuerit : non idem erit dicendum. quia non (26) ex postfacto , sed ex præsenti statu damnum factum sit, necne, æstimari oportere, Labeo ait.

§. 5. Notavimus (27) supra , quod quamvis verba Interdicti late pateant, tamen ad ea sola opera pertinere Interdictum placere , quæcunque fiant in solo (28). eum enim , qui fructum tangit , non teneri Interdicto Quod vi aut clam : nullum enim opus in solo facit. At qui arbores succidit (29) , utique tenebitur ; et qui arundinem , et qui salictum : terræ enim , et quodammodo solo ipsi corrupendo (30) manus infert. † Idem et in vineis succi-

(1) Vide *l.* 13. §. 6. *infr. h. t.*
(2) Duumviri sunt Magistratus municipales : de duumviris alibì dixi.
(3) Vide *l.* 6. *infr. h. t.*
(4) In rem.
(5) Id est , non in personam.
(6) *l.* 13. §. 6. *Infr. h. t.*
(7) Quod alii noceret.
(8) *Al.* rei.
(9) *l.* 15. *in fin. infr. h. t.*
(10) *Subaudi* , opus vi vel clam.
(11) *l.* 16. *in fin. Infr. h. t.*
(12) *Subaudi* , si jussit, vel ratum habuit; alias sponte restitueret , non invitus.
(13) *l.* 40. *in fin. supr. de her. pet.*
(14) *l.* 14. *Infr. h. t.*
(15) Id est , Interdicto ageretur contra dominum , qui neque scivit , neque ratum habuit.
(16) Id est , venditorem.
(17) Vide *l.* 5. §. 17. *Supr. de oper. nov.*
(18) *l.* 1. §. 6. *supr. de oper. nov.*
(19) Si prius possidebat : vel si nudis verbis facta nunciatio est.
(20) Hoc verbo utitur etiam Jurisconsultus , in *l.* 1. §. 4. *supr. quod leg. l.* 1. §. 5. *Infr. quarum rer. actio.*
(21) Vi uti etiam ex intervallo pro suis rebus recuperandis permissum ergo fuerit. vide *l.* 26. *infr. de captivis.*
(22) *l.* 22. §. 2. *Infr. h. t.*
(23) Dixi ad *l.* 3. *C. de pignorib.*
(24) Vel hostilis adventus.
(25) Vide *l.* 3. §. 7. *Infr. de incendio.*
(26) Non ex postfacto , sed ex præsenti statu damna judicanda sunt. sequens casus fortuitus non tollit effectum præcedentis doli vel culpæ. adde *l. si ut certo.* 5. §. *sed interdum.* 7. *l. in rebus.* 18. *supr. commodati. l. in Senatusconsultum.* 15. §. *si propter.* 3. *infr. ad SC. Turpillian.*
(27) *l.* 1. §. 4. *supr. h. t.*
(28) *d.* §. 4.
(29) Adde *l.* 19. *infr. h. t.*
(30) Corrumpendo , *vulg. Hal.*

sis. Cæterum, qui fructum aufert, furti debet conveniri. Itaque si quid operis in solo fiat, Interdictum locum habet. † In solo fieri accipimus, et si quid circa (1) arbores fiat; non (2) si quid circa fructum arborum.

§. 6. Si quis acervum stercoris (3) circa agrum pinguem disjecerit, cum eo, Quod vi aut clam factum est, agi potest. et hoc verum est: quia solo vitium adhibitum sit.

§. 7. Plane si quid agri colendi causa factum sit, Interdictum Quod vi aut clam locum non habet, si melior (4) causa facta sit agri: quamvis prohibitus quis vi vel clam fecerit.

§. 8. Præterea si fossam (5) feceris in sylva publica, et bos meus in eam inciderit, agere possum hoc Interdicto: quia in publico factum est.

§. 9. Si quis ædificium demolitus fuerit, quamvis non usque ad solum: quin Interdicto teneatur, dubitari desiit.

§. 10. Proinde et si tegulas (6) de ædificio sustulerit, magis est, ut Interdicto teneatur.

8. VENULEIUS lib. 2. Interdictorum.

NAm origo hujus rei a solo proficiscitur. Cæterum per se tegulæ non possidentur (7), sed cum universitate ædificii: nec ad rem pertinet, adfixæ sunt, an tantum positæ.

1. *De serra, clavi, cancello, speculario.* 2. *De statua vel alia re ædibus adfixa.* 3. *De aratione. De fossa. De acervo succenso vel disperso.*

9. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

NAm et si ramos quis de (8) arboribus abstulerit, adhuc Interdictum hoc admittimus. Hæc ita si de ædificio tegulas (9) sustulerit: cæterum (10) si non de ædificio, sed seorsum positas, cessat hoc Interdictum.

§. 1. Si tamen serra (11), vel clavis, vel cancellus, vel specularium sit ablatum, Quod vi aut clam agi non poterit.

§. 2. Sed si quis aliquid ædibus adfixum (12) evellerit (13), statuam forte, vel quid aliud, Quod vi aut clam Interdicto tenebitur.

§. 3. Si quis clam aut vi agrum inaraverit (14), vel fossam fecerit: hoc Interdicto tenebitur. et si acervum succenderit, vel disperserit sic, ut non ad usum agri convertat, Interdicto locus non erit:

10. VENULEIUS lib. 2. Interdictorum.

QUia acervus solo non cohæret, sed terra sustinetur: ædificia autem solo cohærent (15).

De effuso in puteum vicini. 1. *De statua ex publico sublata.* 2. *De sepulchro.* 3. *De ridicis.* 4. *De tempore quo factum est.* 5. *De eo, quod partim vi, partim clam factum est.* 6. *De eo, quod jussu tutoris vel curatoris factum est.* 8. *De facto ante vel post venditionem fundi.* 14. *De domino prædii, et his quorum interest.*

11. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

IS, qui in puteum (16) vicini aliquid effuderit (17), [ut] hoc facto aquam corrumperet, ait Labeo, Interdicto Quod vi aut clam eum teneri: portio (18) enim agri videtur aqua viva (19). quemadmodum (20) si quid operis in aqua fecisset.

§. 1. Quæsitum est, si statuam in municipio ex loco publico quis sustulerit vel vi, vel clam: an hoc Interdicto teneatur? Et extat Cassii sententia, eum, cujus statua in loco publico in municipio posita est, Quod vi aut clam agere posse; quia interfuerit ejus eam non tolli. municipes (21) [autem] etiam furti acturos; quia res eorum sit quasi publicata (22): si tamen deciderit, ipsi eam detrahunt. et hæc sententia vera est.

§. 2. Si quis de monumento (23) statuam sustulerit, an ei ad quem jus sepulchri pertineret, agere permittitur? Et placet, et in his (24) Interdicto locum esse. Et sane dicendum est, si qua sepulchri ordinandi causa apposita sint, sepulchri esse videri (25). † Idem est, et si ostium avellat vel effringat.

§. 3. Si quis in vineas (26) meas venerit, et inde ridicas (27) abstulerit: hoc Interdicto tenebitur.

§. 4. Quod ait Prætor, *Quod vi aut clam factum est*, ad quod tempus referatur, videamus: utrum ad præteritum; an ad præsens, quæ species apud Julianum exposita est. ait enim, in hoc Interdicto præsentis temporis significationem accipi debere. si tamen, inquit, ex opere damnum datum fuerit; aut dominus, aut is, cujus fundo nocitum erit, sua impensa id sustulerit: utilius probari, quod Julianus tentat, ut et damnum sarciatur, et impendia restituantur (28).

§. 5. Interdictum complectitur id quodcunque aut vi aut clam factum est. † Sed interdum evenit, ut quid et (29)

(1) Vide *l.* 9. *infr. h. t.*
(2) Ut *vers. cæterum. supr. h. t.*
(3) *l.* 22. §. 3. *infr. h. t.*
(4) *l.* 18. *infr. h. t.*
(5) *l.* 9. *in fin. infr. h. t. l.* 28. 29. *supr. ad l. Aquil.* adde *l.* 55. *supr. de adquir. rer. dom.*
(6) *l.* 9. *infr. h. t.*
(7) Cur ita? vide *l.* 30. *supr. de adquir. vel amitt. possess. l.* 23. *supr. de usurp. l.* 1. *in pr. infr. de tigno.*
(8) *l.* 7. §. 5. *in fin. supr. h. t.*
(9) *l.* 7. *in fin. Supr. h. t.*
(10) Tegulæ ædificio adpositæ adjunctæque pars ædificii sunt, alias non sunt: nisi forte amotæ sint, ut reponantur. *l. fundi.* 17. *Supr. de act. empt.*
(11) Sera, *vulgat. Hal.*
(12) *l.* 41. *in fin. supr. de leg.* 1.
(13) Avulserit, *vulg.* evulserit *Hal.* hinc colligere possumus, Pandectarum Florentinarum non utique perfectam scripturam esse: sic corrupte in *l.* 3. *in fin. supr. h. t.* ubi scriptum est, intellegerit.
(14) *l.* 22. §. 1. *Infr. h. t.*
(15) Et soli conditionem sequuntur. *l.* 17. *supr. comm. præd.*
(16) Idem in vino. *l.*27. §. 15. in frumento per aliquem corrupto. *l.* 27. §. 20. *supr. ad l. Aquil.*
(17) Ut ita aqua spurca fieret. *l.* 3. *supr. de aqua et aquæ pluv.* *l.* 1. §. 1. *infr. de extr. crim.*
(18) Aqua viva, est portio agri.
(19) Aqua viva putei, opponi videtur cisternæ.
(20) *In puteum* vicini qui aliquid effundit, ut hoc pacto aquam putei corrumpat, opus in aqua fecisse videtur, et perinde tenetur hoc Interdicto, ac si in ipsa aqua opus fecisset.
(21) *l.* 41. *supr. de adquir. rerum domin.* vide *l.* 29. *supr. de reb. auct. jud.*
(22) Id est, publica et municipii effecta. Statuæ in locis publicis ita positæ, non ipsorum privatorum hominum sunt, quorum eæ statuæ sunt, seu quibus eæ statuæ positæ sunt, sed ipsius civitatis, universitatis ac municipii. *l.* 41. *supr. de adq. rer. dom.*
(23) *l.* 2. *Infr. de sepulchro violato.* adde *l.* 13. §. 5. *l.* 15. §. 2. *infr. h. t.*
(24) Id est, quoties statuæ monumento affixæ detractæ dicentur.
(25) Ideoque removens, Interdicto quod vi aut clam tenebitur.
(26) Adde *l.* 7. §. 5. *l.* 9. *supr. h. t. l.* 12. *infr. h. t.*
(27) Ridicæ, Varro, 1. *de re rust.* Pedamentum quod optimum adferri solet in vineam, est, e quercu, et junipero, et vocatur ridica. et hic quidem locus me movet ut in *l.* 55. §. 4. *in fin. supr. de leg.* 3. legam *ridicas*, non *radices.*
(28) Judicis arbitrio. *l. ult. supr. de Interdict.*
(29) Vi aut clam interpretari possis, vi et clam. vide. *l.* 4. *C. de verbor. signif.*

vi et clam fiat, partim (1) et partim in eodem opere. utputa, cum prohiberem, fundamenta posuisti, postea cum convenissem, ne reliquum opus fieret, absente et ignorante me, reliquum opus perfecisti; vel contra, fundamenta clam jecisti, deinde cætera prohibente me ædificasti: hoc jure utimur, ut, etsi (2) vi et clam factum sit, Interdictum hoc sufficiat.

§. 6. Si tutoris jussu aut curatoris factum sit, cum placeat, quod Cassius probat, ex dolo tutoris vel curatoris pupillum vel furiosum non teneri: eveniet, ut in ipsum tutorem curatoremque aut utilis actio competat, aut etiam utile Interdictum (3). Certe ad patientiam (4) tollendi operis utique tenebuntur pupillus et furiosus et ad noxam.

§. 7. An ignoscitur servo, qui obtemperavit tutori, aut curatori? nam ad (5) quædam, quæ non habent atrocitatem facinoris vel sceleris, ignoscitur servis, si vel dominis, vel his qui vice (6) dominorum sunt, obtemperaverint. quod et in hoc casu admittendum est.

§. 8. Si (7) posteaquam vi aut clam factum est, venierit (8) fundus: an venditor nihilominus hoc Interdicto experiri possit? videamus. Et extat sententia existimantium nihilominus competere ei Interdictum, nec finiri venditione. sed nec ex empto actione quicquam ei præstandum emptori ex eo opere, quod ante venditionem factum est: satis enim esse, quod utique propter hoc opus viliori prædium distraxerit. Certe etsi non viliori vendidit, idem (9) erit probandum.

§. 9. Plane si post venditionem fundi opus factum est, etsi ipse experiatur venditor, quia nondum traditio facta (10) est: tamen ex empto actione emptori tenebitur: omne enim et commodum et incommodum ad emptorem pertinere debet.

§. 10. Si fundus in diem addictus sit, cui competat Interdictum? et ait Julianus, Interdictum Quod vi aut clam ei competere, cujus (11) interfuit, opus non fieri: fundo enim in diem addicto, et commodum et incommodum omne ad emptorem (inquit) pertinet, antequam venditio transferatur: et ideo si quid tunc vi aut clam factum est, quamvis melior conditio allata fuerit, ipse utile Interdictum habebit. sed eam actionem, sicut fructus medio tempore perceptos, venditi judicio præstare cogendum ait.

§. 11. Aristo autem scribit, non (12) possessori esse denunciandum (13). nam si quis (inquit) fundum mihi vendiderit, et necdum tradiderit (14); et vicinus, cum opus facere vellet, et sciret me emisse et in fundo morari (15), mihi denunciaverit: esse eum tutum futurum, quod ad suspicionem clam facti operis pertineret: quod sane verum est.

§. 12. Ego, si post in diem addictionem factam fundus precario (16) traditus sit, putem emptorem Interdictum Quod vi aut clam habere.

† Si vero aut nondum traditio facta est, aut etiam facta est precarii rogatio: non puto dubitandum, quin venditor Interdictum habeat. ei enim competere debet, etsi res ipsius periculo non sit. nec multum facit, quod res emptoris periculo est: nam (17) et statim post venditionem contractam periculum ad emptorem spectat, et tamen antequam ulla traditio fiat, nemo dixit Interdictum ei competere. † Si tamen precario sit in possessionem: videamus (18), ne, quia interest (19) ipsius, qualiter qualiter possidet, jam Interdicto uti possit? † Ergo (20), et si conduxit, multo magis: nam et colonum posse Interdicto experiri in dubium non venit. † Plane si postea quam melior conditio allata est, aliquid operis vi aut clam factum sit: nec Julianus dubitaret, Interdictum venditori competere. nam inter Cassium et Julianum de illo, quod medio (21) tempore accidit, quæstio est: non de eo opere, quod postea contigit.

§. 13. Si ita (22) prædium venierit, ut, *si* (23) *displicuisset, inemptum esset:* facilius admittimus, Interdictum emptorem habere, si modo est in possessione. † Et si rescissio emptionis in alterius arbitrium conferatur, idem erit probandum. † Idemque et si ita venisset, ut si aliquid evenisset, inemptum esset prædium. Et si forte commissoria venierit, idem dicendum est.

§. 14. Idem Julianus scribit, Interdictum hoc non solum domino prædii, sed etiam his quorum interest (24) opus factum non esse, competere.

De colono, fructuario, proprietario.

12. Venuleius lib. 2. Interdictorum.

Quamquam autem colonus et fructuarius fructuum nomine, in hoc Interdictum admittantur (25): tamen

(1) Partim vi, partim clam. *Hal.*
(2) Vide *l.* 4. *C. de legat.*
(3) *l.* 4. *supr. de tabulis. l.* 198. *infr. de reg. jur.*
(4) *l.* 16. *in fin. infr. h. t.*
(5) *l.* 2. §. 1. *supr. de noxal. l.* 20. *infr. de obl. et act. l.* 17. §. 7. *in fin. Infr. de injuriis. l.* 15. §. 3. 4. 5. *Infr. ad l. Corn. de falsis. l.* 157. *l.* 169. *infr. de reg. jur.*
(6) Ut sunt curatores, tutores. *l.* 7. §. 3. *supr. pro empt.*
(7) Quoties opus factum est ante contractam venditionem, hoc Interdictum venditori competit, sive vili pretio rem ipsam vendidit, sive magno pretio: sin post venditionem, nondum tamen secuta traditione, datur quidem venditori hoc Interdictum, sed ad commodum emptoris.
(8) *l.* 23. §. 12. *supr. de act. empt.*
(9) *Sub.* ut venditor habeat hoc Interdictum, non emptor: nisi in specie quæ sequitur.
(10) Traditione facta agit emptor etiam pro opere ante traditionem facto.
(11) Id est, emptoris, *infr. h. t. l* 4. §. 4. *supr. de in diem addict.* vid. ad hunc locum Cujac. 2. *obs.* 25.
(12) Id est, etiam non possidenti solum ipsum in quo ædificatur; modo tamen ejus intersit. atque ita *non possessor* is est, cui res vendita est, necdum tamen tradita.
(13) Cur est denunciandum? ut ne qui denunciat videatur clam facere.
(14) *Sub.* animo transferendæ possessionis.
(15) *Sub.* tradita precario possessione.
(16) Fundus non precario. Cujac. 2. *obs.* 25. reprehensus a Robert. 11. *recept.* 35. verum Cujacius eum postea reprehendit, 16. *obs.* 29.
(17) Emptor periculum rei venditæ sustinet, statim a facta emptione.
(18) Particula hæc *videamus* est diffidentis, et in id tamen se magis inclinare demonstrantis. ex quo apparet, non tantum possessori, sed etiam non possessori, cujus interest, hoc Interdictum dari. vide Cujac. 2. *obs.* 25.
(19) Non tantum precariæ possessionis, quantum antecedentis venditionis.
(20) Interdictum datur emptori quoties ei traditus est fundus precario: multo igitur magis Interdictum ei dabitur, si conduxit.
(21) Ante meliorem conditionem allatam.
(22) Quatuor casus hic enumerantur, quibus Interdictum Quod vi competit emptori: primus, quando venditio confertur in arbitrium emptoris, *ut hic.* secundus, quando in arbitrium alterius, *vers. etsi.* tertius, quando in eventum fortunæ, *vers. idemque.* quartus, quoties sub pacto legis commissoriæ venditur. *vers. etsi forte.*
(23) Interdictum Quod vi datur, quoties venditio pure contrahitur, et sub conditione resolvitur: datur, inquam, pro opere facto pendente conditione.
(24) *l.* 16. *infr. h. t.*
(25) Imo fructuarius non admittitur. *arg. l.* 7. §. 5. *supr. h. t.* An dicemus fructuarium admitti in id quod ejus interest propter fructus, qui ex fundo potuerunt percipi? (nam pro ipsis fructibus Interdictum hoc non datur, sed actio furti.) An potius admittitur fructuarius ratione operis in solo facti?

et domino id competet, si quid præterea (1) ejus intersit.

1. *De filiofamilias.* 3. *De sociis.* 4. *De eo, cui concessum est ut arbores cæderet.* 5. *De hereditate jacente.* 6. *De colono, et procuratore.*

13. Ulpianus lib. 71. ad Edictum.

DEnique si arbores in fundo, cujus ususfructus ad Titium pertinet, ab extraneo, vel [a] proprietario succisæ fuerint, Titius et Lege Aquilia (2), et Interdicto Quod vi aut clam (3) cum utroque eorum recte experietur (4).

§. 1. Labeo scribit, si filio (5) prohibente opus factum sit: et te habere Interdictum, ac si te prohibente opus factum est, et (6) filium tuum nihilominus.

§. 2. Idem ait, adversus filiumfamilias in re peculiari neminem clam videri fecisse (7): namque, si scit eum filiumfamilias esse, non videtur ejus celandi gratia fecisse, quem certus est nullam secum actionem (8) habere.

§. 3. Si ex sociis communis fundi unus arbores succiderit, socius cum eo hoc Interdicto experiri potest: cum ei (9) competat, cujus interest.

§. 4. Unde apud Servium amplius relatum est, [si] mihi concesseris (10), ut ex fundo tuo arbores cædam, deinde eas alius vi aut clam cæciderit, mihi hoc Interdictum competere: quia ego sim, cujus interest. quod facilius erit admittendum, si a te emi, vel ex aliquo contractu hoc consecutus sim, ut mihi cædere liceat (11).

§. 5. Quæsitum est, si cum prædium interim (12) nullius esset, aliquid vi aut clam factum sit, an postea, dominio ad aliquem devoluto Interdicto locus sit: ut puta hereditas jacebat (13), postea adiit hereditatem Titius; an ei Interdictum competat? Et est apud Vivianum sæpissime relatum, heredi (14) competere hoc Interdictum ejus, quod ante aditam hereditatem factum sit. Nec (15) referre Labeo ait, quod non scierit (16), qui heredes [futuri] essent; hoc enim (17) posse quem causari etiam post aditam hereditatem. Ne (18) illud quidem obstare Labeo ait, quod (19) eo tempore nemo dominus fuerit. nam et sepulchri (20) nemo dominus fuit, et tamen si quid in eo fiat, experiri possum Quod vi aut clam. Accedit his, quod hereditas dominæ (21) locum obtinet (22). et recte dicetur, heredi quoque competere, et cæteris successoribus, sive antequam successerit, sive postea aliquid sit vi aut clam admissum.

§. 6. Si colonus meus opus fecerit (23), si quidem me volente (24), vel ratum habente: perinde est, atque si procurator meus fecisset: in quo placet, sive ex voluntate mea fecerit, teneri me, sive ratum habuero, quod procurator fecit.

§. 7. Julianus ait: Si colonus arborem, de qua controversia erat, succiderit, vel quid aliud opus fecerit: si quidem jussu domini id factum sit, ambo tenebuntur (25), non ut patientiam (26) præstent, sed ut impensam (27) quoque ad restituendum præbeant. si autem dominus non jusserit, colonus quidem tenebitur, ut patientiam et impensam præstet: dominus vero nihil amplius quam patientiam præstare cogendus erit.

Si servus ignorante domino fecerit.

14. Julianus lib. 68. Digestorum.

NAm et si servus (28) meus, ignorante me, opus fecerit, eumque vendidero vel manumisero: mecum in hoc solum agi poterit, ut patiar opus tolli; cum emptore autem servi, ut aut noxæ dedat aut impensam (29), quæ in restitutione facta fuerit, præstet; sed et cum ipso manumisso recte agi (30) poterit.

De possessore. 1. *Si conductor fecerit.* 2. *De sepulchro.* 3. *De successoribus. De tempore Interdicti.* 7. *De condemnatione in id quod interest.* 10. *De dolo.* 11. *Culpa.* 12. *Si quis alia actione consecutus sit quod sua interest.*

15. Ulpianus lib. 71. ad Edictum.

SEmper adversus possessorem operis hoc Interdictum competit: idcircoque si quilibet (31) inscio, vel etiam invito me, opus in meo fundo fecerit, Interdicto locus erit (32).

§. 1. Is cui fundum pastinandum (33) locaveras, lapides sustulit, et in vicini projecit prædium: ait Labeo, te vi aut clam non teneri nisi jussu (34) tuo id factum sit: ego puto conductorem teneri (35); locatorem autem, non alias, nisi aut patientiam præstare possit, aut ali-

(1) Id est, ultra id quod interest fructuarii, vel coloni.

(2) *l.* 27. §. 26. *supr. ad leg. Aquil. l.* 1. *l.* 7. §. 2. *infr. arbor. furt. cæs.*

(3) *l.* 18. *infr. h. t.* facit *l.* 8. §. 1. *infr. arbor. furt. cæs.*

(4) Una tamen electa, altera tolletur. *l. penult. infr. arbor. furt. cæs.*

(5) Adde *l.* 17. *infr. h. t.*

(6) Ut et tibi, et filio competat Interdictum.

(7) *Sub.* ut ipsi filio quæratur Interdictum, sed ut patri per filium.

(8) Quam? negatoriam.

(9) Argumentandi formam observa: Competit ei cujus interest, ergo et socio. adde *l.* 16. *infr. h. t.*

(10) Facit *l.* 6. *supr. de donat.*

(11) Tunc enim in tuum jus ex causa onerosa succedo.

(12) Id est, eo tempore quo opus fit.

(13) Eo tempore, quo opus factum est.

(14) Heredi competit Interdictum ob ea, quæ ante aditam hereditatem facta sunt. *l.* 13. §. 2. *l.* 43. *in fin. supr. ad leg. Aquil.*

(15) Prima dubitandi ratio.

(16) *l.* 8. §. 1. *infr. de precar.*

(17) Ideoque hæc excusatio non est admittenda.

(18) Altera dubitandi ratio.

(19) *l.* 1. *supr. de divis. rer.*

(20) V. *l.* 11. §. 2. *supr. h. t.*

(21) Domini, *vulgat. Hal. l.* 13. §. 2. *in fin. supr. ad leg. Aquil. l.* 31. *in fin. Supr. de hered. instit. l.* 9. *C. depositi vel contra.*

(22) Imo non obtinet. res enim hereditariæ nullius esse censentur. *l.* 1. *supr. de rer. divis.*

(23) Vicinis meis noxium.

(24) Puta jubente. *l.* 5. §. 8. *et* §. *ult. supr. h. t. l.* 15. §. 2. *infr. h. t.*

(25) Uno tamen solvente alter liberatur. *l.* 15. §. 2. *infr. h. t. l.* 1. §. *quoties. supr. de vi et vi armata.*

(26) *l.* 16. *in fin. infr. h. t.*

(27) Adde *l.* 14. *infr. h. t.*

(28) *l.* 7. §. 1. *supr. h. t.*

(29) Adde *l.* 13. *in fin. supr. h. t.*

(30) Ad impensas, idve quod interest. (Nam ad patientiam agitur contra dominum) si modo id domino ignorante fecit, *ut hic.* secus si domino jubente: tunc enim ei ignoscitur, neque tenetur. *l. is qui.* 11. §. *si tutoris.* 6. *supr. h. t.*

(31) *Sub.* etiam extraneus, sive possessor id fecerit, sive alius mandato ejus: sive sine mandato vi vel clam.

(32) Ut præstem patientiam. *l.* 13. *in fin. l.* 14. *supr. h. t. l.* 16. *in fin. Infr. h. t.*

(33) Fodiendum. Pastinum fit tribus generibus, aut terra in totum fossa, aut sulcis, aut scrobibus. Pallad. 2. *tit.* 10. hinc pastina, *l.* 7. *in fin. supr. solut.* et pastinationes. *l.* 79. *infr. de verb. sign.*

(34) *l.* 5. §. 8. *et ult. supr. h. t.*

(35) *Sub.* in solidum.

quam actionem habeat (1), quam præstet, cæterum teneri non oportere (2).

§. 2. Si in sepulchro (3) alieno terra congesta fuerit jussu meo, agendum esse Quod vi aut clam mecum, Labeo scribit. et si communi consilio plurium id factum sit, licere, vel cum uno vel cum singulis experiri : opus (4) enim quod a pluribus pro indiviso factum est, singulos in solidum obligare. si tamen proprio quis eorum consilio hoc fecerit, cum omnibus esse agendum : scilicet in solidum. Itaque alter conventus (5) alterum non (6) liberabit : quinimo perceptio ab altero. superiore (7) etenim casu alterius conventio alterum liberat. Præterea sepulchri (8) quoque violati agi potest.

§. 3. Hoc Interdictum in heredem cæterosque successores (9) datur in id (10) quod ad eos pervenit : et post annum (11) non (12) competit.

§. 4. Annus autem cedere incipit, ex quo id opus [factum] perfectum est, aut fieri desiit, licet perfectum non sit : alioquin, si a principio operis cœpti annum quis numeret, necesse est, cum his qui opus tardissime facerent, sæpius agi (13).

§. 5. Sed si is sit locus, in quo opus factum est, qui facile non adiretur ; utputa in sepulchro vi aut clam factum est, vel in abdito alio loco, sed etsi sub (14) terra fieret opus, vel sub aqua, vel cloaca aliquid factum sit : etiam post annum causa cognita competit Interdictum de eo quod factum est. nam causa cognita annuam exceptionem remittendam, hoc est, magna et justa causa ignorantiæ (15) interveniente.

§. 6. Si quis Reipubl. causa abfuisset (16), deinde reversus Interdicto Quod vi aut clam uti vellet: verius est, non (17) excludi anno eum, sed reversum, annum habere. nam et si minor xxv. annis Reipubl. causa abesse cœpisset, deinde major effectus sit, dum abest Reipubl. causa : futurum, ut ex quo rediit, annus ei computetur, non ex quo implevit xxv. annum: et ita Divus Pius, et deinceps omnes Principes rescripserunt.

§. 7. Hoc Interdicto tanti (18) lis æstimatur, quanti actoris interest id opus factum esse. Officio autem judicis ita (19) oportere fieri restitutionem, judicandum est, ut in omni causa eadem conditio sit actoris, quæ futura esset, si id opus, de quo actum est, neque vi neque clam factum esset.

§. 8. Ergo nonnunquam etiam dominii (20) ratio habenda est : ut puta si propter hoc opus, quod factum est, servitutes amittantur, aut ususfructus intereat : quod non tantum tunc (21) eveniet, cum quis opus ædificaverit, verum etiam si diruisse opus proponatur, et deteriorem conditionem fecisse, vel servitutum, vel ususfructus, vel ipsius proprietatis.

§. 9. Sed quod interfuit, aut per jusjurandum (22), quod in litem actor juraverit, aut si jurare non possit (23), judicis officio (24) æstimandum est.

§. 10. Eum autem qui dolo malo fecerit, quo minus possit restituere, perinde (25) habendum, ac si posset.

§. 11. Culpam quoque in hoc Interdicto venire, erit probandum : quæ tamen arbitrio judicis æstimanda erit.

§. 12. Quia autem hoc Interdictum id (26) quod interest, continet : si quis alia (27) actione fuerit consecutus id quod interfuit, opus non esse factum, consequens erit dicere, ex Interdicto nihil eum consequi oportere.

De his qui non possident. De proprietario et fructuario. 2. Quid reus debet.

16. Paulus lib. 67. ad Edictum.

Competit hoc Interdictum etiam (28) his, qui (29) non possident: si (30) modo eorum interest.

§. 1. Si quis vi aut clam arbores non frugiferas ceciderit, veluti cupressos (31) : domino duntaxat competit Interdictum. Sed si amœnitas (32) quædam ex hujusmodi arboribus præstetur : potest dici, et fructuarii interesse propter voluptatem et gestationem, et esse huic Interdicto locum.

§. 2. In summa, qui vi aut clam fecit, si possidet, patientiam (33) et impensam tollendi operis: qui fecit, nec possidet, impensam : qui possidet, nec fecit, patientiam tantum debet.

Per quos acquiritur Interdictum.

17. Idem lib. 69. ad Edictum.

Interdictum Quod vi aut clam, per quemvis (34) domino adquiritur, licet per inquilinum.

(1) *Sub.* contra colonum.
(2) *Sub.* præterquam in prædictis casibus.
(3) Vide *l.* 11. §. 2. *supr. h. t.*
(4) Indiviso facta a pluribus singulos in solidum obligant.
(5) *l.* 7. *l.* 8. *supr. de jurisd.* Imo, liberabit. *l.* 9. *in fin. Supr. de jurisd.*
(6) Jussi terram in alieno sepulcro ingeri? solus teneor, *ut hic.* Plures id communi consilio eodem tempore fecimus? unius conventio et perceptio alterum liberabit. *vers. etsi. vers. superiore.* proprio consilio id plures fecimus? nec unius conventio, nec perceptio alios liberabit. *vers. si tamen. vers. itaque.*
(7) Si communi consilio id factum : quoties communi consilio delictum admissum est.
(8) Vid. *Infr. de sepulcro violato.*
(9) *Sub.* Etiam singulares.
(10) Et sic non in solidum.
(11) *Sub.* utilem.
(12) *l.* 14. *supr. de aqua et aquæ pluv.*
(13) Est autem absurdum antea agi, quam opus factum sit.
(14) Custodes nocturnos furtorum nomine (quæ abditis locis fiant,) non teneri, hinc colligunt: sed nec eadem ratione teneri decuriones eosve Magistratus qui alias denunciare intra certum tempus maleficia tenentur in suo territorio admissa, si ea admissa non denunciaverint, quæ clam occultisve locis acciderint : meretur enim excusationem ignorantia. *l.* 2. *in fin. infr. si is qui test. lib.*
(15) Vid. *l* 57. *infr. de oblig.*
(16) *Sub.* in cujus præjudicium opus fiebat vi vel clam.
(17) Adde *l.* 11. §. 1. *supr. de B. P. secund. tabul,*
(18) *l.* 21. *in fin. infr. h. t. l.* 38. §. 11. *supr. de usur.*
(19) Ea est enim restitutionis natura. *l.* 38. §. 4. *supr. de usur.*
(20) Vide *l.* 3. *supr. si ususfr. petat.*
(21) *l.* 9. *in fin. supr. quod metus causa.*
(22) *l.* 25. §. 10. *supr. de her. pet. l.* 68. *l.* 71. *supr. de rei vind. l.* 1. *supr. de in lit. jur.* adde *l.* 2. §. 34. *in fin. supr. ne quid in loco public.*
(23) Aut noluit. *l.* 19. §. 4. *in fin. Infr. de furtis.*
(24) Officium judicis supplet Juramenti defectum. *l.* 9. *C. unde vi.*
(25) *l.* 131. *Infr. de reg. jur.*
(26) *l.* 16. *infr. h. t.*
(27) *l.* 6. *in fin. l.* 7. §. 1. *supr. h. t. l.* 14. §. 11. *supr. quod met. caus.*
(28) Id est, non tantum domino, sed et colono, vel fructuario, fructuum nomine. vid. *l.* 12. *supr. h. t.*
(29) Qui illi sunt? coloni, et similes.
(30) *l.* 11. *in fin. l.* 13. §. 3. *Supr. h. t.*
(31) Cypressos, *vulgat. Hal.* cyparissos etiam protulit Virgil. 3. *Æneid.* et 2. *Georgic.* Porro cupressi inter infrugiferas arbores referuntur, licet coniferæ sint, et resiniferæ. hæc ideo olim funebris arbor habita est. Ideo apud multas gentes in cœmeteriis seri postea cœpta. vide Theophylact. 4. *de plantis.* adde et *tit. C. de cupressis.* Ferales appellat Horatius.
(32) Amœnitatis etiam habetur ratio. adde *l. hoc jure.* 3. *supr. de aqua quotid.* vid. tamen *l. ut pomum.* 8. *supr. de servit.* vid. *d. tit. C. de cupressis.*
(33) *l.* 7. *l.* 13. *in fin. l.* 15. §. 1. *supr. h. t.*
(34) Adde *l.* 3. *l.* 13. *supr. h. t.*

De sylva cæsa. 1. *De eo, qui magistratum rogavit, ut quem judicio adesse juberet.*

18. Celsus lib. 25. Digestorum.

SI immaturam (1) sylvam cæduam (2) cæcidit quis: Interdicto Quod vi aut clam tenetur (3), si maturam similiter cæduam, neque (4) damno dominus adfectus est (5): nihil præstabit (6).

§. 1. Non absurde responsum est: Si Magistratum rogasses, ut adversarium tuum adesse ad judicium juberet, ne opus novum tibi nunciaret: clam videris opus fecisse, quod interim (7) feceris.

De filiofamilias colono.

19. Ulpianus lib. 57. ad Edictum.

INterdictum Quod vi aut clam, competere filiofamilias colono arboribus succensis (8), Sabinus ait.

De prohibitione. 1. *De nave, aut alia re mobili.* 5. *De loco privato, publico, sacro, religioso.*

20. Paulus lib. 13. ad Sabinum.

VI (9) facit tam is, qui prohibitus fecit, quam (10) is, qui quominus prohibeatur, consecutus est; periculo (11) [puta] adversario denunciante, aut janua [puta] præclusa.

§. 1. Prohibitus autem intelligitur, quolibet prohibentis actu: id est, vel dicentis se prohibere, vel manum opponentis, lapillumve (12) jactantis prohibendi gratia.

§. 2. Tamdiu autem vi facit prohibitus, quamdiu res in eodem statu permanebit: nam si postea convenerit (13) cum adversario, desinit vi facere.

§. 3. Item si prohibiti heres, vel is, qui ab eo emerit, ignorans causam præcedentem, fecerit: dicendum esse Pomponius ait, non incidere eum in Interdictum.

§. 4. Quod in navi fit, vel in alia qualibet re vel amplissima, mobili (14) tamen, non continetur hoc Interdicto.

§. 5. Sive (15) in privato sive in publico opus fiat, sive [in loco sacro, sive] in religioso: Interdictum competit.

Si opus, quod quis jussus est restituere, alius sustulerit. 1. *Si dominus servum jusserit facere.* 2. *De soli et cœli mensura.* 3. *De jure prædii amisso.*

21. Pomponius lib. 29. ad Sabinum.

SI opus, quod quis jussus est a judice, qui ex hoc Interdicto sumptus esset, restituere: alius quis (16) vi aut clam sustulisset: nihilo (17) minus idem ille omnimodo jubetur opus restituere.

§. 1. Si jussero servum meum [opus] facere, cum quantum ad me pertinet, in clandestini suspicionem non veniret (18), servus autem meus putaverit, si rescisset adversarius, prohibiturum eum: an tenear? et non puto: cum mea persona sit intuenda.

§. 2. In opere (19) novo tam soli (20) quam cœli (21) mensura facienda est.

§. 3. Si quis propter opus factum jus aliquod prædii amisit (22), id restitui ex hoc Interdicto debet.

De vite. 1. *De aratione.* 2. *De tabulis fixis et refixis.* 3. *De stercore per fundum lato.* 4. *De sepulchro.* 5. *De denunciatione.*

22. Venuleius lib. 2. Interdictorum.

SI vitem meam ex fundo meo in fundum tuum deprehenderis (23), eaque in fundo tuo coaluerit, utile est Interdictum Quod vi aut clam intra annum: sed si annus præterierit (24) nullam remanere actionem. radices, quæ in fundo meo sint, tuas fieri: quia (25) his accessiones sint.

§. 1. Si quis vi aut clam araverit, puto eum teneri hoc Interdicto, perinde atque si fossam (26) fecisset: non enim ex qualitate operis huic Interdicto locus est, sed ex opere facto, quod cohæret solo.

§. 2. Si ad januam meam tabulas (27) fixeris, et ego eas prius, quam tibi denunciarem, refixero (28): dein-

(1) Immaturam sylvam cædens Interdicto quod vi aut clam tenetur.

(2) Id est, per tempora, seu statis certisque temporibus cædi solitam.

(3) Imo, Lege Aquilia. *l.* 27. §. 26. *supr. ad leg. Aquil.*

(4) *l.* 7. §. 5. *supr. h. t. l.* 1. *C. ad leg. Aquil.* vid. tamen *l.* 22. §. 3. *infr. h. t.*

(5) Quomodo id fieri potest.

(6) Imo, furti, et arborum furtim cæsarum, tenetur. *d.* §. 26.

(7) *l.* 1. §. 8. *supr. h. t.*

(8) Succisis, *vulgat. Hal.* adde *l.* 7. §. 5. *supr. h. t.*

(9) *Al.* vim facit.

(10) *l.* 1. §. 8. *supr. h. t.*

(11) *Al.* periculum. *arg. l.* 1. §. 2. *supr. de eo, per quem factum.*

(12) *l.* 1. §. 6. *supr. h. t.*

(13) *l.* 3. §. 2. *supr. h. t.*

(14) Navem, et si res sit amplissima, esse tamen rem mobilem, hinc colligere possis, *ut hic.* ad instar vehiculi, *l.* 1. §. 7. *supr. de vi et vi.* hoc Interdictum ad res soli pertinet, *l.* 1. §. 4. *supr. h. t.* ad navem non pertinet, *ut hic.* ad navem refer *l.* 6. *in fin. supr. de his, qui effud. l.* 36. *supr. de evictionib. l.* 30. *supr. de usurpat. l.* 3. *in fin. infr. ad l. Jul. de vi publ.*

(15) 58. *Eclog.* 23. *cap.* 7.

(16) *l.* 22. §. 2. *infr. h. t.* Augmenti etiam rationem haberi in executionibus sententiarum, hinc colligunt. *arg. l. quamvis.* 13. *supr. de rebus auctoritate judicis possidend. l. sed cum patrono.* 6. §. 1. *vers. quamvis. supr. de bonor. possess.* Eadem ratione privilegia extendi ad sua augmenta. *c. ex parte. extr. de decimis.* Augmenti et principalis eandem esse naturam. *l. sed si manente.* 5. *Infr. de precario.*

(17) Sententia licet per injuriam dicta, executioni mandatur adversus eum, in quem lata est.

(18) Cur ita? non credebam, neque credere debebam, me per aliquem prohibendum esse.

(19) *Sub.* quod vi clamve factum esse dicitur in alterius præjudicium.

(20) Id est, id spectandum est, an in suo solo ædificet.

(21) Id etiam spectandum est, an aëri, et lumini meo officiat. *l.* 8. §. 5. *supr. si serv. vindicetur. l.* 61. *infr. de reg. jur.*

(22) *l.* 15. §. 7. *supr. h. t.*

(23) Depresseris, *vulgat. Hal.* quam lectionem valde probo: hoc enim vocabulum ad res hortenses accommodatum est. Hinc Cato *cap.* 32. *de re rustic. in fin.* Facito, ut vites multæ asserantur: et sicubi opus erit, de arbore dejiciantur, et in terram deprimantur.

(24) Ita periculosum est, id permittere vicino, ut meæ vitis ramos in suum fundum suamve pergulam deducat: nam si id anni spatio permisero, vitem amitto. Proinde, quoties id ita accidit, consultius est eum, qui id permittit, instrumento aliquo id testari, hoc est, se precario concedere. *l. ait prætor.* 2. §. *ultim. infr. de precario.*

(25) Quid? an radix vitis cedit viti? *ut hic.* cedit sane: quia in hac specie, vitis ipsa in fundo vicino etiam coaluit. adde *l.* 3. §. 4. *supr. uti possidetis.*

(26) *l.* 7. §. 8. *et l.* 9. §. 3. *supr. h. t.*

(27) Quas *Novell.* 17. *cap.* 15. σανίδας vocat. Solebat autem tabula ædibus adfixa indicari ædium hypotheca: eaque tabula [illegible] a Demosthene et Menandro dicta est. vid. Cujac. 16. *observat.* 12. *in fin.* adde *l.* 1. *et l.* 2. *C. ut nemini liceat.* adde *l.* 15. §. 32. §. 33. *infr. de injuriis.* Gothofred. Adde Rævard. *protribun. cap.* 13. Duaren. *lib.* 2. *disputat. cap.* 44. S. L.

(28) *l.* 7. §. 3. *Supr. h. t.* Factum in meo possum auctoritate mea tollere: secus in alieno, licet in meum damnum atque præjudicium factum sit.

de invicem Interdicto Quod vi aut clam exegerimus (1): nisi remittas mihi, ut absolvar, condemnandum te, quasi rem non restituas, quanti mea intersit; aut exceptionem mihi profuturam, *Si non vi, nec clam, nec precario feceris.*

§. 3. Si stercus (2) per fundum meum tuleris, cum id te facere vetuissem: quamquam (3) nihil damni feceris mihi, nec fundi mei [faciem (4)] mutaveris, tamen teneri te Quod vi aut clam, Trebatius ait. Labeo contra, ne etiam is, qui duntaxat iter per fundum meum fecerit, aut avem egerit (5), venatusve fuerit sine ullo opere, hoc Interdicto teneatur.

§. 4. Si quis projectum aut stillicidium in sepulchrum (6) immiserit: etiam si ipsum monumentum non tangeret, recte cum eo agi, quod in sepulchro vi aut clam factum sit. quia sepulchri sit non solum is locus, qui recipiat humationem, sed omne (7) etiam supra id cœlum: eoque nomine etiam sepulchri violati (8) agi posse.

§. 5. Si is, qui denunciaverit se opus facturum, confestim (9) opus fecerit, clam fecisse non intelligitur: nam si (10) post tempus, videbitur clam fecisse.

TIT. XXV.

DE REMISSIONIBUS (11).

Interdictum. 1. *Argumentum Interdicti.* 2. *Ubi remissio tenet vel non.* 3. *Qui possunt novum opus nunciare.*

1. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

AIt Prætor: *quod jus sit illi* (12) *prohibere, ne se invito fiat, in eo nunciatio teneat* (13) *: cæterum nunciationem missam* (14) *facio* (15).

§. 1. Sub hoc titulo Remissiones proponuntur.

§. 2. Et verba Prætoris ostendunt, remissionem ibi demum factam, ubi nunciatio non tenet: et nunciationem ibi demum voluisse Prætorem tenere, ubi jus est nuncianti prohibere, ne se invito fiat. Cæterum sive satisdatio interveniat, sive non: remissio facta hoc tantum remittit, in quo non tenuit nunciatio. Plane si satisdatum est, exinde remissio facta est: non est necessaria remissio.

§. 3. Jus habet opus novum nunciandi, qui aut dominium aut servitutem (16) habet.

§. 4. Item Juliano placet, fructuario vindicandarum servitutum jus esse (17), secundum (18) quod opus novum nunciare poterit vicino, et remissio utilis (19) erit: ipsi (20) autem domino prædii si nunciaverit, remissio inutilis erit: neque sicut adversus vicinum, ita adversus dominum agere potest, jus ei non esse invito se altius ædificare; sed si hoc facto ususfructus deterior fiat, petere (21) usumfructum debebit. Idem Julianus dicit de cæteris, quibus aliqua servitus a vicino debetur.

§. 5. Ei quoque, qui pignori (22) fundum acceperit, scribit Julianus non esse iniquum detentionem (23) servitutis dari.

TIT. XXVI.

DE (24) PRECARIO (25).

Definitio. 1. *Origo.* 2. *Collatio precarii et donationis.* 3. *Collatio precarii et commodati.*

1. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

PRecarium est, quod precibus (26) petenti utendum conceditur [tamdiu (27),] quamdiu is, qui concessit, patitur.

§. 1. Quod genus liberalitatis (28) ex Jure gentium descendit.

§. 2. Et distat a donatione, eo quod qui donat, sic dat, ne recipiat: at qui precario concedit, sic dat, quasi tunc recepturus, cum sibi libuerit precarium solvere.

§. 3. Et est simile (29) commodato: nam et qui commodat rem, sic commodat, ut non (30) faciat rem accipientis; sed ut ei uti re commodata permittat.

Interdictum, 1. *Restitutorium.* 2. *Ratio Interdicti. De concursu hujus Interdicti et actionis Præscriptis verbis.* 3. *Qui videatur habere precario.*

2. IDEM [lib. 71. ad Edictum].

AIt Prætor: *Quod precario ab illo habes* (31), *aut dolo malo fecisti ut desineres habere, qua de re agitur, id illi restituas.*

(1) Egerimus. *Hal.*

(2) Adde *l.* 7. §. 6. *supr. h. t.*

(3) Vide tamen *l.* 18. *supr. h. t.*

(4) Hoc verbum addit Haloander, quo caret editio Florentina. *S. L.*

(5) Id est, in aves, quas captat, accipitrem concitarit, vel ipsam avem, quam vult capere. Budæus tamen negat accipitris usum in aucupando veteribus cognitum fuisse, male. Refellitur enim illo Martialis, 14. *Epigr.* 216. cujus inscriptio est Accipiter: *Prædo fuit volucrum, famulus nunc aucupis: idem Decipit, et captas non sibi mæret aves.*

(6) *l.* 11. §. 2. *supr. h. t.*

(7) *l.* 1. *Supr. de servit. præd. urban.*

(8) *l.* 3. *infr. de sepulchro violato.*

(9) Clam non facit, qui in ipso denunciationis momento opus ipsum facit.

(10) Citatus certa hora ad aliquem actum, non est contumax, si alia hora actus ille habitus fuerit. Actus interpositus alia hora, quam citationis, nullus est: ut perinde habeatur quasi factus parte non citata. Bald. *hic.* Bartol. in *l. si finita.* 15. §. *Julianus.* 16. *supr. de damno.* Idem esse in sententia prolata extra horam condictam censet et notat Hippolytus Marsilius *singulari* 48.

(11) Remissio, est abolitio nunciationis operis novi a Prætore facta, Cujac. *hic.* adde *l.* 1. *supr. de oper. novi nunciat.*

(12) *Sub.* inspecta veritate et juris permissione: vel juris permissione tantum.

(13) *Sub.* cum effectu, proinde et ipsa remissio.

(14) *Sub.* jure vel facto hominis.

(15) V. Duarenus *lib.* 1. *disput. c.* 16. Ant. Augustinus *lib.* 1. *emendat. cap.* 3. Emanuel Zoares *lib.* 1. *observ. cap.* 20. Mod.

(16) Vide quæ notavi ad *l.* 14. *supr. de oper. novi.*

(17) Imo ei non est jus vindicandi, *l.* 1. *supr. si ususfr. petat.*

(18) Vid. *l.* 1. *in fin. l.* 2. *supr. de oper. nov.* vide Cujac. 1. *obs.* 16. *et* 9. *obs.* 17.

(19) Inutilis erit. Cujac. 1. *obs.* 16. reprehensus a Roberto 2. *recept.* 12.

(20) *l.* 2. *supr. de oper. nov.*

(21) *l.* 19. *supr. de oper. nov.*

(22) *l.* 16. *supr. de serv. l.* 2. *supr. de oper. nov.*

(23) Petitionem. *Cujac.*

(24) De precarii et commodati differentia vid. 16. *Harm. tit. de reg. jur.* §. 54. *l.* 1. §. 1. *supr. commodat.*

(25) *L.8.C.* 9. Περὶ τῶν παρακλήσει συγχωρουμένων ποιεῖν τι, ἢ νέμεσθαι. 58. *Eclog.* 24. De precariis. 3. *extr.* 14. De precarii generibus vid. Cujac. 4. *obs.* 7.

(26) *l.* 2. *in fin. Infr. h. t.* ideoque hoc genus precarii dicitur proprie, quod Græci τὸ κατὰ παράκλησιν.

(27) Adeo ut pactum in contrarium adjectum non valeat. vid. *l.* 12. *Infr. h. t.*

(28) Est enim donationis simile. *l.* 14. §. 11. *infr. de furt.*

(29) In hoc vid. quæ notavi ad *l.* 15. §. 1. *infr. h. t.* Goth. Limitationes vid. apud Cæpoll. *de serv. urban. præd. cap.* 79. *num.* 6. Ans.

(30) Vid. *l.* 8. *et* 9. *supr. commod.*

(31) Vid. quæ scripsi ad *l. ult. in fin. infr. h. t.*

§. 1. Hoc Interdictum restitutorium (1) est.

§. 2. Et naturalem habet in se æquitatem: namque precarium revocare volenti competit. *Est enim natura æquum, tamdiu te liberalitate mea uti, quamdiu ego velim: et ut possim revocare, cum mutavero voluntatem.* Itaque cum quid precario rogatum est, non solum hoc Interdicto uti possumus: sed etiam Præscriptis (2) verbis actione, quæ ex bona fide (3) oritur.

§. 3. *Habere precario* videtur, qui possessionem vel corporis vel juris adeptus est, ex hac solummodo causa, quod preces (4) adhibuit, et impetravit, ut sibi possidere aut uti liceat.

De servitutibus.

3. Gajus lib. 25. ad Edictum provinciale.

Veluti si me precario rogaveris, *ut* (5) *per fundum meum ire, vel agere tibi liceat:* vel ut *in tectum* (6) *vel in aream ædium mearum stillicidium vel tignum in parietem immissum habeas.*

De rebus mobilibus. 1. *De possessione.* 2. *De eo, qui rogavit vel habet precario. De servo filiofamilias rogante.* 3. *De re sua.* 4. *De tempore precarii finito.*

4. Ulpianus lib. 71. ad Edictum.

In rebus etiam mobilibus (7) precarii rogatio constitit.

§. 1. Meminisse autem nos oportet, eum, qui precario habet, etiam possidere (8).

§. 2. Tenetur hoc Interdicto non utique ille, qui precario rogavit, sed qui precario habet. Etenim fieri potest, ut quis non rogavit, sed habeat precario (9): Utputa servus meus rogavit, mihi adquisiit precarium, vel quis alius qui juri meo subjectus est.

§. 3. Item si rem meam precario rogavero, rogavi quidem precario, sed (10) non habeo precario: idcirco quia receptum est, rei suæ (11) precarium non esse.

§. 4. Item qui precario ad tempus rogavit, finito tempore, etiamsi (12) ad hoc temporis non rogavit, tamen precario possidere videtur: intelligitur enim dominus, cum patitur eum, qui precario rogaverit, possidere, rursus precario concedere.

5. Pomponius lib. 29. ad Sabinum.

Sed si manente (13) adhuc precario, tu in (14) ulterius tempus rogasti (15), prorogatur precarium. nam (16) nec mutatur causa possessionis, et non constituitur eo modo precarium: sed in longius tempus profertur.

† Si vero præterita die (17) rogas, propius est, ut soluta jam causa precarii non redintegretur, sed nova constituatur.

1. *De Procuratore.* 2. *De possessione.* 3. *De vi.* 4. *De pignore.*

6. Ulpianus lib. 71. ad Edictum.

Certe si interim (18) dominus furere (19) cœperit, vel decesserit, fieri non posse Marcellus ait, ut precarium redintegretur (20): et hoc verum est.

§. 1. Si procurator (21) meus me mandante, vel ratum habente, precario rogaverit: ego precario habere proprie dicor (22).

§. 2. Is, qui rogavit, ut precario in fundo moretur, non possidet: sed possessio apud eum, qui concessit, remanet. nam et fructuarius (inquit) et colonus et inquilinus sunt in prædio: et (23) tamen non (24) possident (25).

§. 3. Julianus ait, eum, qui vi alterum dejecit, et (26) ab eodem precario rogavit, desinere vi possidere, et incipere precario. neque existimare, sibi (27) ipsum causam possessionis mutare: cum voluntate ejus, quem dejecit, cœperit precario possidere: nam si ab eodem emisset, incipere etiam pro emptore posse (28) dominium capere.

§. 4. Quæsitum est: si quis (29) rem suam pignori mihi dederit, et precario rogaverit: an hoc Interdictum locum habeat. quæstio in eo est, ut precarium consistere rei suæ possit (30)? Mihi videtur verius, precarium consistere (31) in pignore: cum possessionis (32) rogetur, non proprietatis. et est hæc sententia etiam utilissima:

(1) *l.* 14. *l.* 15. *Infr. h. t.*
(2) *l.* 19. *in fin. infr. h. t.*
(3) Id est, ex æquitate magis, et tacito negotio, quam ex negotio gesto. Cujac. 4. *observ.* 7.
(4) *l.* 1. *supr. h. t.*
(5) Vid. Cujac. 22. *observ.* 37.
(6) *l.* 15. §. 2. *infr. h. t.*
(7) Adde *l.* 1. §. 1. *supr. commod.*
(8) Possidet, qui precario habet. *l. ult. infr. h. t. l.* 15. §. 4. *infr. h. t. l.* 3. §. 5. *l.* 21. *supr. de adquir. vel amitt. possess.*
(9) *l.* 6. §. 1. *l.* 13. *infr. h. t.*
(10) *l.* 40. *in fin. supr. de adquir. vel amitt. poss.*
(11) *l.* 6. *in fin. infr. h. t. l.* 1. §. 11. *supr. de itinere actuque privat. l.* 45. *infr. de reg. jur.*
(12) Id colligitur ex tacita voluntate et patientia domini. adde *l.* 13. §. 11. *l.* 14. *supr. locati.*
(13) Id est, per tempus primæ concessionis precarii. Quid, quæ utilitas esse potest, precarium sit novum, vel antiquum? Quæri merito id potest propter præscriptionem. Nam ab exordio precarii præscriptio currere incipit. Alberic. *hic.*
(14) Vid. quæ scripsi ad *l.* 27. §. 1. *supr. de pact.*
(15) Facit *l.* 21. §. 5. *l.* 25. §. 1. *et* 2. *supr. de recept. qui arbitr. l.* 2. §. 2. *supr. de judiciis.* vid. *l.* 113. *infr. de verb. oblig.*
(16) Precarium prorogatum idem est cum primo: quod in condictionibus, compromissis, actionibus et jurisdictionibus prorogatis utiliter notari potest. *l. item quæritur.* 13. §. *qui impleto.* 11. *supr. locati. l. dies.* 4. *supr. de damno infect. l. non ex omnib.* 39. §. *ult. supr. de recept. qui arbitr. l. si eum.* 10. §. *qui injuriarum.* 2. *supr. si quis cautionib. l. meminisse.* 10. *supr. de officio Procons.*
(17) Differentiam precarii prorogati et renovati observa.
(18) Id est, per id tempus, quo durat prima concessio.
(19) Vid. *l.* 14. *in fin. supr. locati. l.* 27. *supr. de adqu. vel amitt. poss.*
(20) Id est, prorogetur: ut hinc colligas, precarium finiri morte vel furore concedentis. Cur? Fictio locum non habet, ubi naturæ locus non est: fictio naturam imitatur.
(21) Adde *l.* 4. §. 2. *supr. h. t.*
(22) Vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 21. *supr. de adqu. vel amitt. poss.*
(23) Possidere, et esse in prædio, differunt.
(24) Imo possident. *l.* 7. §. 11. *supr. comm. divid.*
(25) *l.* 52. *supr. de adquir. vel amitt. poss.*
(26) *l.* 32. *supr. de usurp. l.* 84. *infr. de furtis.*
(27) *l.* 3. §. 19. *supr. de adq. vel amitt. poss.*
(28) Possessionis dominium capere. ita Cujac. emendat, 24. *observat.* 13.
(29) *l.* 16. *Infr. de obl. et act.*
(30) Non possit. *Hal.* vid. *l.* 4. §. 3. *Supr. h. t.*
(31) *l.* 35. *in fin. supr. de pignor. act. l.* 16. *supr. de peric. et comm. l.* 36. *in fin. supr. de adq. vel amitt. poss. l.* 16. *infr. de oblig.*
(32) *l.* 22. *Infr. h. t.*

quotidie (1) enim precario rogantur creditores ab his, qui pignori dederunt: et debet consistere precarium.

De Interdicto Uti possidetis.

7. Venulejus lib. 3. Interdictorum.

SEd et si eam rem (2), cujus (3) possessionem per Interdictum Uti possidetis retinere possim, quamvis futurum esset, ut tenear de proprietate, precario tibi concesserim: teneberis hoc Interdicto.

Si rogatu unius concessum alii sit. 1. *De successoribus.* 2. *De alienatione rei precario concessæ.* 3. *De dolo et culpa.* 4. *Quid veniat in condemnationem.* 7. *De anno.* 8. *De herede.*

8. Ulpianus lib. 71. ad Edictum.

QUæsitum est: si Titius me rogaverit, *ut re Sempronii utatur*, deinde ego Sempronium rogavero *ut concederet*, et ille, dum mihi vult præstitum, concesserit, Titius a me habet precario, et ego cum eo agam Interdicto de precario. Sempronius autem non aget cum eo, quia hæc verba (4), *Ab illo precario habes*, ostendunt, ei demum competere Interdictum, a quo quis precario rogavit, non cujus res est. † An tamen Sempronius mecum quasi a me rogatus Interdictum habeat? Et magis est, ne habeat; quia (5) non habeo precario, cum non mihi, sed alii impetravi. mandati tamen actionem potest adversus me habere; quia me mandante dedit tibi: aut si quis dixerit, non mandatu meo, sed magis mihi (6) credentem hoc fecisse, dicendum est, in factum dandam actionem et adversus me.

§. 1. Quod a Titio precario quis rogavit, id etiam ab herede (7) ejus precario habere videtur: et ita et Sabinus et Celsus scribunt: eoque jure utimur. Ergo et a cæteris successoribus habere quis precario videtur. Idem et Labeo probat: et adjicit, etiam si ignoret (8) quis heredem, tamen videri eum ab herede precario habere.

§. 2. Illud tamen videamus, quale sit, si a me precario rogaveris, et ego eam rem alienavero (9): an precarium duret, re ad alium translata? Et magis est, ut si ille non revocet, posse interdicere, quasi ab illo precario habeas, non quasi a me: et si passus est (10) aliquo tempore a se precario habere, recte interdicet, quasi a se precario habeas.

§. 3. Eum quoque precario teneri voluit Prætor, qui dolo fecit, ut habere desineret. † Illud adnotatur, quod culpam (11) non præstat [is], qui precario rogavit, sed solum dolum (12) præstat: quanquam is, qui commodatum suscepit, non tantum dolum, sed etiam culpam (13) præstat. nec immerito solum præstat is, qui precario rogavit: cum totum (14) [hoc] ex liberalitate descendat ejus qui precario concessit, et satis sit, si dolus tantum præstetur. Culpam tamen dolo proximam contineri quis merito dixerit (15).

§. 4. Ex hoc Interdicto restitui debet in pristinam causam: quod si non fuerit factum, condemnatio in tantum fiet, quanti interfuit actoris, ei rem restitui ex (16) eo tempore, ex quo Interdictum editum (17) est. † Ergo (18) et fructus ex die Interdicti editi præstabuntur.

§. 5. Si servitute usus (19) non fuit is, qui precario rogavit, ac per hoc amissa sit: videamus, an Interdicto teneatur? Ego arbitror, non alias, quam si dolo (20) fecerit.

§. 6. Et generaliter erit dicendum, in restitutionem venire dolum, et culpam latam (21) duntaxat, cætera non venire. † Plane post Interdictum editum oportebit, et dolum, et culpam, et omnem causam venire: nam ubi moram (22) quis fecit precario, omnem causam debebit constituere.

§. 7. Interdictum hoc et post annum (23) competere Labeo scribit (24): eoque jure utimur. cum enim nonnunquam in longum (25) tempus precarium concedatur, absurdum est dicere, Interdictum locum non habere post annum.

§. 8. Hoc Interdicto heres ejus, qui precario rogavit, tenetur (26) quemadmodum (27) ipse (28): ut sive habet, sive dolo fecit, quominus haberet vel ad se perveniret, teneatur: ex dolo autem defuncti hactenus, quatenus (29) ad eum pervenit.

Quibus modis precarium constituitur.

9. Gajus lib. 26. ad Edictum provinciale.

PRecario possessio constitui potest (30) inter præsentes, vel inter absentes: veluti per epistolam, vel per nuncium.

De partu ancillæ.

10. Pomponius lib. 5. ex Plautio.

QUamvis ancillam quis precario rogaverit, id actum videtur (31), ut (32) etiam quod ex ancilla natum esset, in eadem causa haberetur.

(1) Et hæc ratio est, propter quam redditione pignoris non censetur debitor liberatus. *l.* 3. *supr. de pact.* et ita sumitur argumentum a consuetis, sive solitis. *l.* 9. §. 8. *in fin. supr. de reb. cred.* Quotidiana maxime spectare et sequi debemus. adde *l. certi.* 9. §. *si nummos.* 8. *supr. de reb. cred.*

(2) Id est, ejus rei possessionem.

(3) Adde *l. ult. infr. h. t.*

(4) *l.* 2. *supr. h. t.*

(5) Precario non habet, qui non sibi sed alii rogavit,

(6) *l.* 12. *in fin. infr. h. t.*

(7) Precarium transit ad heredem, *ut hic.* et §. 8. *infr.* ideoque roganti heres seu universalis successor hoc interdicto De precario tenetur.

(8) *l.* 13. §. 5. *Supr. quod vi aut clam.*

(9) Precarii Interdicto is etiam tenetur, in quem precarium alienatum est, titulo etiam singulari.

(10) *l.* 131. *l.* 150. *Infr. de reg. jur.*

(11) 6. Harm. *tit. de reg. jur.* §. 54.

(12) *l.* 23. *Infr. de reg. jur.*

(13) *l.* 5. §. 2. *Supr. commodati.*

(14) Id est, concessio et revocatio precarii: quod non est in commodati revocatione.

(15) §. 5. *in fin.* §. 6. *Infr. h. t.* Cur? culpa lata dolo comparatur. *l.* 1. §. 1. *supr. si mensor fals. mod. l.* 29. *Supr. mandati.*

(16) *l.* 3. *supr. de interdict.*

(17) Per libelli oblationem, et contestationem.

(18) Cur? Causam omnem rei qui restituere alteri debet, eidem et fructus rei restituere debet.

(19) Servitutem si dolo malo amisit is, qui precario eam rogavit, hoc Interdicto tenebitur ei, a quo servitutem precario accepit.

(20) Vid. §. 3. *Supr. h. t.*

(21) In restituendo precario, de qua dixi in §. 3. *Supr. h. t.*

(22) *l.* 4. §. 2. *supr. fin. regund. l.* 31. *supr. de reb. cred.*

(23) *Sub.* utilem a die concessionis computandum.

(24) *l.* 2. *C. h. t. l.* 35. *Infr. de oblig.*

(25) Atqui precario res in longum tempus concedi non potest. *l.* 12. *Infr. h. t.*

(26) Imo hoc Interdicto non tenetur, sed Interdicto Quod clam: nam heres ejus, qui possessionem precario tenebat, clam ideo possidet, quod nullæ preces ejus videntur adhibitæ. Paul. 5. *sent.* 6. §. 12. adde *l.* 11. *Infr. de divers. temporal. præscr.*

(27) Id est, ea forma, qua defunctus.

(28) *Sub.* qui rogavit.

(29) Ex contractu, ex quo jus non transit ad heredes, heres non tenetur, nisi quantum ad eum pervenit. adde *l.* 12. *in fin. Infr. h. t.*

(30) Vid. Paul. 5. *sent.* 6. §. 12.

(31) Imo aliud videtur, *l.* 1. §. 5. *Supr. depositi.* et ita legi a quibusdam, notat etiam Albericus: aientem tamen lectionem præfert; quia hac parte constitui nulla differentia potest inter precarium et commodatum.

(32) *l.* 5. §. 9. *supr. commodat. l.* 14. §. 15. *infr. de furtis.*

De pignore.

11. Celsus lib. 7. Digestorum.

SI debitor rem pignoratam precario rogaverit (1), soluta pecunia (2), precarium solvitur; quippe id actum est, ut usque eo precarium teneret.

De pacto, ne ante certum tempus petatur. 1. *De heredibus.*

12. Idem lib. 25. Digestorum.

CUm precario aliquid datur, si convenit, ut (3) *in Calendas Julias* (4) *precario possideat:* nunquid exceptione adjuvandus est, ne ante ei possessio auferatur (5)? Sed nulla vis est hujus conventionis, ut rem alienam (6) domino invito possidere liceat.

§. 1. Precario rogatio et ad heredem (7) ejus, qui concessit, transit. ad heredem autem ejus, qui precario rogavit, non transit: quippe ipsi dumtaxat, non (8) etiam heredi concessa possessio est.

De servo et filiofamilias.

13. Pomponius lib. 33. ad Quintum Mucium.

SI servus tuus (9) tuo mandato precario rogaverit, vel ratum habueris, quod ille rogavit tuo nomine: teneberis, quasi precario habeas.

† Sed si te ignorante, suo (10) nomine vel servus vel filius rogaverit, non videris tu precario habere: sed illi erit actio de peculio, vel de in rem verso.

Ratio Interdicti de civili actione.

14. Paulus lib. 13. ad Sabinum.

INterdictum de precariis merito introductum est, quia nulla (11) eo nomine juris (12) civilis actio esset: magis enim ad donationes (13), et beneficii causam, quam ad negotii contracti spectat precarii conditio.

De hospitibus. 1. *De habitatione gratuita.* 2. *De his, quæ in jure consistunt.* 3. *De cautione.* 4. *De possessione.* 5. *De loco.*

15. Pomponius lib. 29. ad Sabinum.

ET habet summam æquitatem, ut eatenus quisque nostro utatur, quatenus (14) ei tribuere velimus.

§. 1. Hospites (15), et qui gratuitam habitationem accipiunt, non intelliguntur precario habitare.

§. 2. Precario habere etiam ea, quæ in jure consistunt, possumus, ut immissa (16) vel protecta.

§. 3. Cum quis de re sibi restituenda cautum habet, precarium Interdictum ei non competit (17).

§. 4. Eum, qui precario rogaverit, ut sibi possidere liceat, nancisci possessionem (18) non est dubium. † An is quoque possideat, qui rogatus sit, dubitatum est? placet autem, penes utrumque esse (19) eum hominem, qui precario datus esset: penes eum (20), qui rogasset, qua (21) possederat corpore; penes dominum, quia non discesserit animo possessione (22).

§. 5. Quo (23) quis loco precario aut possideat, aut cœperit possidere, nihil refert, quod ad hoc Interdictum pertinet.

De adoptione.

16. Idem lib. 32. ad Sabinum.

SI adoptavero eum, qui precario rogaverit, ego quoque precario possidebo (24).

Uti possidetis.

17. Idem lib. 23. ad Sabinum.

QUi precario fundum possidet, is Interdicto Uti possidetis adversus omnes (25), præter eum, quem rogavit, uti potest (26).

De possessione.

18. Julianus lib. 13. Digestorum.

UNusquisque potest rem suam, quamvis (27) non possideat, precario dare ei, qui possideat.

An duo in solidum habere possint. 1. *De servo.* 2. *De actione præscriptis verbis.*

19. Idem lib. 49. Digestorum.

DUo in solidum precario habere non magis possunt (28), quam duo (29) in solidum vi possidere, aut clam; nam neque justæ neque injustæ possessiones duæ concurrere possunt (30).

§. 1. Qui servum (31) meum precario rogat, videtur a me precario habere, si hoc ratum habuero: et ideo precario Interdicto mihi tenebitur (32).

§. 2. Cum quid precario rogatum est, non solum Interdicto uti possumus (33), sed (34) et Incerti condictione, [id est], Præscriptis (35) verbis.

(1) V. *l.* 6. *in fin. supr. h. t.*

(2) Non prius. *l.* 3. *supr. de pactis.*

(3) Vid. *l.* 4. *l.* 5. *supr. h. t.* Goth. Vid. Ant. August. *lib.* 4. *emend. cap.* 14. Forcat. *Necyomant. dial.* 3. *et* 4. S. L. Et Guterium *resolut. part.* 1. *cap.* 12. *n.* 6. Mod.

(4) Id est, in eum diem, quo more Romano migrationes ex ædibus fiebant. v. quæ notavi ad *l.* 41. *supr. de contr. empt.*

(5) Accidit enim sæpissime, ut cum domos locare non possumus, gratis postremis mensibus habitandas concedamus in eum diem, quo migrandnm est. vide Anton. Augustin. 4. *emend.* 14. *in fin.*

(6) Quam precario accepit.

(7) *l.* 8. §. 1. *supr. h. t.*

(8) Cur? ne nimis extendatur concedentis beneficium: vel quia roganti amico præsumitur concessisse; heres autem accipientis, non protinus in amore defuncto respondeat. Amor heredis et defuncti diversus est.

(9) *l.* 4. §. 2. *l.* 6. §. 1. *supr. h. t.*

(10) *c.* 10. *de reg. in* 6. vide. *l.* 60. *infr. de reg. jur.*

(11) Imo aliqua. v. Paul. 5. *sent.* 6. §. 10.

(12) Jure civili, *vulg. Hal.* adde *l.* 14. §. 11. *infr. de furtis.*

(13) *l.* 1. §. 1. *supr. h. t. d. l.* 14. §. 11. *infr. de furtis.*

(14) *l.* 1. §. 2. *Supr. h. t.*

(15) Imo, et is, qui conduxit, dicitur precario possidere, *l.* 2. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.* et commodatarius: est enim commodatum precario affine. *l.* 1. §. *ult. supr. h. t.* Hinc Salvianus, 1. *ad Eccles.* Commodatis, inquit, a Deo facultatibus utimur, et quasi precarii possessores sumus.

(16) *l.* 3. *supr. h. t.*

(17) Sed rei vindicatio. *l.* 3. *C. de pactis inter emptorem.*

(18) *l.* 4. §. 1. *supr. h. t.*

(19) Imo, esse non potest. *l.* 19. *infr. h. t.*

(20) *l.* 8. *l.* 9. *supr. comm. l.* 3. §. 5. *supr. de adq. vel amitt. possess.*

(21) *Al.* quia.

(22) Haloander legit *a possessione.* S. L.

(23) 58. *Eclog.* 24. *cap.* 17. *in fin.*

(24) Vide quæ notavi ad *l.* 3. §. 1. *supr. de adq. vel amitt. poss.*

(25) *l.* 1. *in fin. supr. uti possidetis.* dixi *l.* 15. §. 4. *supr. h. t.*

(26) Cur? quia ejus interest.

(27) *l.* 22. *infr. h. t.*

(28) Imo, duo possunt. *l.* 15. §. 4. *supr. h. t.*

(29) Vid. *l.* 3. §. 5. *supr. de adquir. vel amitt. poss.*

(30) Quomodo? ejusdem juris respectu.

(31) *l.* 16. *infr. de obl. et act.*

(32) *Subaudi*, is, qui a servo rogavit.

(33) *Subaudi*, pro revocanda re precario concessa.

(34) Precarium, si de eo intra certum tempus restituendo nihil convenit, Interdicto, quod de precario est, revocare quandocunque possumus, *ut hic.* sin de certo tempore ejus convenit, non interdicto, sed incerti condictione, hoc est, præscriptis verbis, *ut hic.*

(35) *l.* 2. §. 2. *in fin. supr. h. t.* Nulla eo nomine actio civilis constituta est. *l.* 14. *l.* 15. §. 3. *supr. h. t. l.* 14. §. 11. *infr. de furtis.*

De emptione et venditione.

20. Ulpianus lib. 2. Responsorum.

EA, quæ distracta sunt, ut precario (1) penes emptorem essent, quoad pretium universum persolveretur, si per emptorem stetit, quo minus persolveretur, venditorem posse consequi.

De ipso rogante et suis.

21. Venuleius lib. 4. Actionum.

CUm precario quis rogat, ut *ipsi in eo fundo morari liceat*, supervacuum est adjici, *ipsi*, *suisque* (2): nam (3) per ipsum (4) suis quoque permissum uti videtur.

De eo, qui pro possessore possidet, vel rem alienam emit. 1. *De pupillo.*

22. Idem lib. 3. Interdictorum.

SI is, qui pro (5) possessore possideret, precario dominum rogaverit, ut sibi retinere rem liceret; vel is, qui alienam rem emisset, dominum rogaverit; apparet eos precario possidere. nec existimandos mutare sibi causam possessionis (6), quibus a domino concedatur precario possidere: nam et si id, quod possideas, alium precario rogaveris, videri te desinere ex prima causa possidere, et incipere ex precario habere: et contra (7) si possessorem precario rogaverit, qui rem avocare ei posset, teneri eum precario, quoniam aliquid ad eum per hanc precarii rogationem pervenit, id est, possessio (8), quæ aliena sit.

§. 1. Si pupillus sine tutoris auctoritate precario rogaverit, Labeo ait habere eum precariam possessionem, et hoc Interdicto teneri: nam quo magis naturaliter (9) possideretur (10), nullum locum esse tutoris auctoritate (11), recteque dici, *Quod precario habes*; quia quod possideat, ex ea causa possideat, ex qua rogaverit. nihilque novi (12) [per] Prætorem constituendum: quoniam, sive habeat rem, officio Judicis teneretur; sive non habeat, non teneatur.

TIT. XXVII.

DE (13) ARBORIBUS (14) CÆDENDIS (15).

Prius Interdictum de arbore ædibus impendente. 1. *Quod est prohibitorium.* 2. *Utrum tota arbor aut pars exscindi possit.* 3. *De vitibus.* 4. *De domino ædium, et de fructuario.* 5. *De ædibus communibus.* 6. *Interpretatio verborum* si per te. 7. *Alterum Interdictum de arbore in agrum impendente.* 8. *Summa et ratio Interdicti.* 9. *Differentia hujus Interdicti et superioris.*

1. Ulpianus lib. 71. ad Edictum.

AIt Prætor: *Quæ arbor* (16) *ex ædibus tuis in ædes* (17) *illius impendet, si* (18) *per te stat, quominus adimas: tunc, quominus illi* (19) *eam arborem* (20) *adimere sibique habere liceat, vim fieri veto* (21).

§. 1. Hoc Interdictum prohibitiorium est.

§. 2. Si arbor ædibus alienis impendeat (22), utrum totam arborem jubeat Prætor adimi, an vero id solum, quod superexcurrit (23), quæritur? Et Rutilius ait, a stirpe (24) exscindendam, idque plerisque videtur verius: et nisi adimet dominus arborem, Labeo ait, permitti ei, cui arbor officeret, ut si vellet, succideret eam, lignaque tolleret.

§. 3. *Arboris* appellatione etiam (25) vites (26) continentur.

§. 4. Non solum autem domino ædium, sed etiam ei, qui usumfructum habet, competit hoc Interdictum: quia et ipsius interest (27), arborem istam non impendere.

§. 5. Præterea probandum est, si arbor communibus ædibus impendeat, singulos dominos habere hoc Interdictum, et quidem in solidum (28): quia et servitutum vindicationem singuli habeant.

§. 6. Ait Prætor: *Si per te stat, quominus eam adimas: quominus illi eam arborem adimere liceat, vim fieri veto.* Prius itaque tibi adimendi facultas: si tu non facias, tunc vicino (29) prohibet vim fieri adimere volenti.

§. 7. Deinde ait Prætor: *quæ arbor ex agro* (30) *tuo in agrum illius impendet* (31), *si per te stat, quominus*

(1) Res enim ita vendi potest, ut apud emptorem sit ex causa precarii, *ut hic.* vel conducti. *l.* 16. *supr. de peric. et commod.*

(2) Suorum nomine domesticos intellige. adde *l.* 2. *l.* 3. *l.* 4. *l.* 5. *l.* 6. *l.* 7. *supr. de usu et habit.*

(3) Studiosorum privilegia ad eorum famulos extendi, hinc colligunt. facit *l. si quis in sacris.* 11. *C. de proxim. sacror. scrin. lib.* 12. *tit.* 19. *l. ult. C. de privileg. schol. lib.* 12. *tit.* 30.

(4) Sibi habitationem qui stipulatur, suos quoque comprehendit: etiam suis stipulari quisque intelligitur, qui sibi stipulatur. *l.* 40. *in princ. et* §. *ultim. supr. de pactis.* *l.* 2. *l.* 3. *supr. de usu et habit.* vide *l. ultim. infr. de verbor. oblig.*

(5) Adde *l.* 18. *supr. h. t.*

(6) *Subaudi*, illicite.

(7) *l.* 7. *supr. h. t.*

(8) *l.* 6. *in fin. supr. h. t.*

(9) Vide *l.* 32. *in fin. supr. de adquir. vel amitt. possess.*

(10) Possideret. *vulgat. Haloand.*

(11) Auctoritati. *vulgat. Hal.*

(12) Novi a Prætore.

(13) Περὶ δένδρων, καὶ δενδροτομιῶν. 60. *Eclog.* 16.

(14) Quæ in urbe. *l.* 1. *in princ. infr.* vel agro. *d. l.* 1. §. 7. *l.* 2. *infr. h. t.*

(15) Nota hæc vocabula, impendere, *l.* 1. *in pr.* §. 5. 7. *infr. h. t.* adimere totum, vel id, quod superexcurrit, *in pr. l.* 1. *et* §. 6. *infr. h. t.* a stirpe excidere seu succidere, *l.* 1. §. 2. *et in fin. infr. h. t.* coercere, §. 9. circumcidere, *l.* 1. §. 8. §. 9. *infr. h. t.* cædere, seu τέμνειν, est totum vel partem cædere: κατατέμνειν, τὸ ὑποτέμνειν, ζωννύειν est adimere corticem. 60. *Eclog.* 16. c. 4.

(16) Tua vel communis, §. 5. *infr.* vel vitis. §. 3. *infr. h. t.*

(17) Non idem, si in agrum. §. 7. *infr. h. t.*

(18) Datur tibi adimendi facultas. §. 6. *infr. h. t.*

(19) Domino vel fructuario. §. 4. *Infr. h. t.*

(20) Etiam totam. §. 2. *infr.*

(21) Prohibitorium itaque est hoc Interdictum. §. 1. *infr. h. t. et l.* 2. *supr. de Interdictis.*

(22) Id est, immineat. Paul. 5. *sent.* 6. §. 13. et ut Græci apertius, id est, si non tantum efficiat, ut minus cœlum videre possimus, *l.* 17. *supr. de serv. præd. urb.* sed si arbor ἐπήρτηται τῷ οἴκῳ μου, καὶ βλάπτῃ με. 60. *Eclog.* 16. §. 12. id est, noceat ædibus meis.

(23) Id collucare est arbores.

(24) Quasi diceret, non tantum actor sublucare id quod superexcurrit, et compescere ramorum luxurias potest: sed et adimere, id est, a stirpe excidere potest: in agris sufficit sublucatio. §. 7. §. 9. *infr. h. t.* vide Cujac. apud Paul. 5. *sent.* 6. §. 13.

(25) *l.* 3. *infr. arbor. furt. cæs.*

(26) Hedera, arundo, salix. vide 60. *Eclog.* 16. §. 2.

(27) Debet enim domum suam suis impensis tegere. *l.* 7. §. 2. *supr. de usufr.*

(28) *l.* 17. *supr. de servitutib.* *l.* 4. §. 3. *l.* 6. §. 4. *supr. si serv. vind.*

(29) Atque ita in reum convertitur electio. vide *l.* 1. *C. de solut.*

(30) Aliud, si in ædes. *in pr. supr. h. t.*

(31) An quia rami impendent? an quia arbor inclinata? An quia umbra ejus nocet? ut §. 8. *Infr. h. t.*

pedes quindecim (1) *a terra eam altius coerceas , tunc , quominus illi ita coercere , lignaque sibi habere liceat, vim fieri veto.*

§. 8. Quod ait Prætor , et Lex XII. Tabularum efficere voluit , *ut quindecim pedes altius rami arboris circumcidantur :* et hoc idcirco effectum est , ne umbra arboris vicino prædio noceret.

§. 9. Differentia (2) duorum capitum Interdicti hæc est : Si quidem arbor ædibus impendeat, succidi eam præcipitur: si vero agro impendeat, tantum usque ad quindecim pedes a terra coerceri.

De arbore vento inclinata.

2. POMPONIUS lib. 34. ad Sabinum.

SI arbor ex vicini fundo vento inclinata (3) in tuum fundum sit : ex Lege XII. Tabularum de adimenda ea recte agere (4) potes , *jus ei* (5) *non esse ita arborem habere.*

TIT. XXVIII.
DE (6) GLANDE (7) LEGENDA (8).

Interdictum. 1. *De nomine glandis.*

1. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

AIt Prætor , *glandem , quæ ex illius agro in tuum cadat* (9), *quominus illi tertio quoque die legere, auferre, liceat : vim fieri veto.*

§. 1. Glandis nomine (10) fructus continentur.

TIT. XXIX.
DE HOMINE (11) LIBERO EXHIBENDO.

Interdictum , 1. *Et ejus ratio.*

1. ULPIANUS. lib. 71. ad Edictum.

AIt Prætor : *Quem liberum dolo malo retines , exhibeas* (12).

§. 1. Hoc Interdictum proponitur tuendæ libertatis causa : videlicet , ne homines liberi retineantur a quoquam.

2. VENULEJUS lib. 4. Interdictorum.

NIhil enim multum (13) a specie servientium differunt , quibus facultas non datur recedendi (14).

De Lege Favia. 1. *De ætate , sexu , jure ejus , qui retinetur , et de pluribus retentis.* 2. *Si retinens habeat in potestate.* 3. *De redempto ab hostibus.* 4. *De justa causa retinendi.* 5. *Si volens retineatur.* 6. *De ignorantia et certioratione.* 7. *Si dubitetur de statu.* 8. *Quid sit exhibere.* 9. *Quibus competit hoc Interdictum.* 14. *De absente.* 15. *De tempore Interdicti.*

3. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

QUod et (15) Lex Favia (16) prospexit , neque hoc Interdictum aufert Legis Faviæ exsecutionem : nam et (17) hoc Interdicto agi poterit , et nihilominus accusatio Legis Faviæ institui : et versa vice qui egit Favia , poterit nihilominus etiam hoc Interdictum habere , præsertim cum alius Interdictum, alius Faviæ actionem habere possit.

§. 1. Hæc verba , *Quem* (18) *liberum* , ad omnem liberum pertinent : sive pubes sit, sive impubes ; sive masculus , sive fœmina ; sive unus , sive plures ; sive sui juris sit , sive alieni ; hoc enim tantum spectamus , an liber sit.

§. 2. Is tamen , qui in potestate habet , hoc Interdicto non tenebitur : quia dolo malo non videtur habere , qui suo (19) jure utitur.

§. 3. Si quis eum , quem ab hostibus redemit , retineat : in ea causa est , ut Interdicto non teneatur (20) : non enim dolo malo facit.

† Plane si offertur pretium , Interdictum locum habet. Sed et si eum remisit pretio non accepto , dicendum est Interdicto locum fore , si posteaquam semel remisit, velit retinere.

§. 4. Si eum quis retineat filium , quem non habet in potestate : plerunque sine dolo malo facere videbitur. pietas (21) enim genuina efficit sine dolo malo retineri : nisi si evidens dolus malus intercedat. Proinde et si libertum suum, vel alumnum (22) , vel noxæ deditum adhuc impuberem : idem erit dicendum. † Et generaliter , qui justam causam habet hominis liberi apud se retinendi, non videtur dolo malo facere.

§. 5. Si quis volentem (23) retineat , non videtur dolo malo retinere. † Sed quid si [volentem] quidem retineat , non (24) tamen sine calliditate circumventum , vel seductum , vel sollicitatum , neque bona vel probabili ratione hoc facit ? Recte dicetur dolo malo retinere.

(1) 60. *Eclog.* 16. *c.* 13.

(2) Hujus capitis materiam utilem esse : et ab Advocatis sæpius quæri , quam Legem *frater a fratre* , notat Albericus.

(3) 60. *Eclog.* 16. *cap.* 14. adde *l.* 2. §. 40. *supr. ne quid in loco publico.*

(4) Qua actione ? negatoria : cujus formula mox traditur.

(5) *Subaudi* , domino arboris.

(6) Ex vicini agro puta in tuum cadente.

(7) Glans quid sit , vide in *l.* 1. *in fin. infr. h. t.*

(8) Per vicinum intra tertium diem.

(9) *l.* 9. §. 1. *supr. ad exhibend.*

(10) *l.* 236. §. 1. *infr. de verb. sign.* 2. *Eclog.* 2. *c.* 236.

(11) *L.* 8. *C.* 8. extat etiam titulus in Basilicis περὶ ἐλευθέρων πραθέντων , ἢ δουλαγωγουμένων , ἢ βίᾳ κατεχομένου. 22. *Eclog. lib.* 7. *t.* 1. *c.* 18.

(12) Interdictum de homine libero exhibendo , exhibitorium est. *l.* 1. *supr. de Interdictis.* §. 1. *vers. exhibitoria. Inst. de interdictis.*

(13) Differunt tamen , nec sunt , nec fiunt servi. 22. *Eclog. ex Basil. tit.* 20. *c.* 12.

(14) Parum a servis differunt , qui ab hostibus sunt redempti , *l.* 2. *C. de postlimin.* servus videtur, qui recedendi facultatem non habet. Potest enim liber , qua velit commeare , *l. pen. C. de operis lib.* species est enim libertatis , qua ipse velis , etiam fugere. *l. quis sit fugitivus.* 17. §. *idem recte.* 10. *Supr. de ædil. edicto.* Imo qui liberam eundi abeundive domo potestatem non habet , liber esse non videtur, sed in custodia esse. *l. qui neque sequuntur.* 48. *Infr. de verb. sign. l. succurritur.* 9. *supr. ex quibus causis major. Novell.* 6. *cap.* 2. §. *si vero.* Quid ? custodia qui tenetur publica, liber non fuerit ? Est sane liber , ut testis, et testamentum ibidem facere possit. *l. qui in test.* 14. *supr. qui test. l. qui in carcerem.* 22. *supr. quod metus caus.*

(15) Præter hoc interdictum.

(16) De qua vide *l.* 6. *in fin. infr. et l.* 5. *C. ad l. Fab. de plag.*

(17) Interdictum enim liberum exhiberi postulat : criminali vero judicio , sive Fabia Lege , de pœna agitur. *Græci.*

(18) *l.* 1. *Infr. de verb. sign. l.* 3. §. 1. *supr. de neg. l.* 1. §. 1. *supr. de pecun. constitut.*

(19) Vide *l.* 26. *supr. de damno.*

(20) Cur ita ? collige ex *l.* 2. *C. de postlim. l.* 15. *l.* 21. *infr. de captivis. l.* 20. §. 1. *supr. qui test. l.* 43. *in fin. supr. de legat.* 1.

(21) Præsumitur pater filium suum sine dolo retinere, ob patriam pietatem. de qua præsumptione vide Alciat. 1. *præs.* 11.

(22) Dixi de alumno ad *l.* 1. *C. quæ res pignori.*

(23) Volenti non fit injuria. *l.* 14. §. 9. *supr. de ædil. l.* 9. *supr. de aqua et aquæ pluv. l.* 1. §. 5. *infr. de injur. l.* 34. *C. de transact.*

(24) *l. un.* §. 2. *C. de rapt. virginum.*

§. 6. Is qui nescit apud se esse hominem liberum, dolo malo caret: sed ubi certioratus retinet, dolo malo non caret.

§. 7. Plane, si dubitat (1), utrum liber, an servus sit, vel facit status controversiam: recedendum erit ab hoc Interdicto, et agenda causa libertatis. etenim recte placuit, tunc demum hoc Interdictum locum habere, quotiens quis pro (2) certo liber est. † Cæterum si quæratur de statu, non oportet præjudicium fieri alienæ (3) cognitioni.

§. 8. Ait Prætor, *Exhibeas*. Exhibere (4) est, in publicum producere, et videndi tangendique hominis facultatem præbere: proprie autem exhibere est, extra (5) secretum habere.

§. 9. Hoc Interdictum omnibus (6) competit: nemo (7) enim prohibendus est libertati favere.

§. 10. Plane ex causa suspectæ (8) personæ removendæ sunt, si forte talis persona sit, quam verisimile est colludere, vel calumniari.

§. 11. Sed [et] si mulier (9) vel pupillus hoc Interdictum desideret, pro cognato, vel parente, vel affine suo solliciti (10), dandum esse eis Interdictum, dicendum est: nam et publico (11) judicio reos facere possunt, dum suas suorumque injurias exsequuntur.

§. 12. Si [tamen] plures sunt, qui experiri volent, eligendus est a Prætore, ad quem maxime res pertinet, vel is, qui idoneior (12) est. et est optimum ex conjunctione, ex fide, ex dignitate actorem hoc Interdicto eligendum.

§. 13. Si tamen, posteaquam hoc Interdicto actum est, alius hoc Interdicto agere desideret: palam erit, postea alii non facile dandum, nisi si de perfidia (13) prioris potuerit aliquid dici. Itaque causa cognita amplius quam semel Interdictum hoc erit movendum. Nam nec in publicis judiciis permittitur amplius agi, quam semel actum est, quam si prævaricationis (14) fuerit damnatus prior accusator. † Si tamen reus condemnatus malit (15) litis æstimationem sufferre, quam hominem exhibere: non est iniquum, sæpius in eum Interdicto experiri, vel eidem sine exceptione, vel alii.

§. 14. Hoc Interdictum et in absentem esse rogandum Labeo scribit: sed si non defendatur (16), in bona ejus eundum ait.

§. 15. Hoc Interdictum perpetuum est.

De dolo malo. 1. De bona fide. 2. De tempore. 3 De creditore et debitore.

4. Venulejus [lib. 4. Interdictorum].

SI quis liberum hominem ignorantem suum statum retineat, tamen, si (17) dolo malo retinet, cogitur exhibere.

§. 1. Trebatius quoque ait non (18) teneri eum, qui liberum hominem pro servo bona (19) fide emerit et retineat.

§. 2. Nullo (20) tempore dolo malo retineri homo liber debet: adeo ut quidam putaverint, nec modicum tempus ad eum exhibendum dandum (21), quoniam præteriti facti pœna præstanda est.

§. 3. Creditori non competit Interdictum ut debitor exhiberetur: nec enim debitorem latitantem exhibere quisquam cogitur (22), sed in bona ejus ex Edicto Prætoris (23) itur.

TIT. XXX.

DE (24) LIBERIS (25) EXHIBENDIS (26), ITEM DUCENDIS (27).

Interdictum, de liberis exhibendis. 1. Cui, et in quem competit. 2. De causa retinendi. 3. De matre. 4. De exceptione rei judicatæ. 5. De nupta.

1. Ulpianus lib. 71. ad Edictum.

AIt Prætor, *qui quæve in potestate Lucii Titii est, si is eave apud te est, dolove malo tuo factum est, quominus apud te esset, ita eum eamve exhibeas* (28).

§. 1. Hoc Interdictum proponitur adversus eum, quem quis exhibere (29) desiderat eum, quem in potestate sua esse dicit (30). Et ex verbis apparet, ei, cujus in potestate est, hoc Interdictum competere.

§. 2. In hoc Interdicto Prætor non admittit causam, cur apud eum sit is, qui exhiberi debet, quemadmodum in superiore Interdicto: sed omnimodo (31) restituendum putavit, si in potestate est.

§. 3. Si vero mater sit, quæ retinet, apud (32) quam interdum (33) magis, quam apud patrem, morari filium debere, ex justissima scilicet causa, et Divus Pius decrevit, et a Marco et a Severo rescriptum est: æque subveniendum ei erit per exceptionem.

§. 4. Pari modo si judicatum fuerit (34), non esse eum

(1) Tria hæc notanda, scientia, ignorantia, dubitatio.
(2) *l.* 4. §. 1. *infr. h. t.*
(3) Id est, libertatis causæ: Cujacius tamen putat hic vocabulo *alienæ*, innui legem, quæ aliena sit vocata. de quo vide eundem Cujac. 19. *obs.* 17.
(4) Adde *l.* 2. *supr. ad exhib.* 15. *Eclog.* 4. *c.* 2.
(5) Exhibere, est extra secretum habere, *ut hic.* ergo et *edere* extra secretum dare.
(6) Adde *l.* 13. *supr. ad exhib.*
(7) Is est favor libertatis.
(8) *l.* 3. §. 12. *supr. de suspectis.*
(9) *l.* 2. *C. h. t.*
(10) Sollicitato. *vulg.*
(11) *l.* 1. 2. *infr. de accus.*
(12) *l.* 2. 3. *infr. de popularib. l.* 18. *supr. de test. tut.*
(13) Perfidia idonea causa est aliquid revocandi.
(14) *l.* 3. *infr. ad SC. Turp. l.* 1. *C. de Advoc. divers. jud.* 1. *l.* 11. *C. de accus.*
(15) Æstimatione litis, ejusque præstatione exhibendi necessitatem effugere possumus.
(16) Absens.
(17) Dolo malo retinet, qui scit liberum esse, et qui sine causa retinet.
(18) Liberum pro servo ignoranter bona fide emens, Interdicto de homine libero exhibendo non tenetur.
(19) *l.* 3. §. 7. *supr. h. t.*
(20) Etiam modico.
(21) Si in præsenti potest exhiberi.
(22) *Subaudi*, hoc Edicto: neque creditor, si quid ejus privatim tantum interesset, experietur: secus, si ob publicam causam; tunc enim cogitur quis officio judicis debitorem exhibere creditori.
(23) *l.* 2. *supr. quib. ex caus. in possess.*
(24) Adde, et de uxore exhibenda et ducenda. *l.* 2. *Infr. h. t.*
(25) *L.* 8. *C.* 8. 15. *Eclog.* 4.
(26) *l.* 1. *l.* 2. *Infr. h. t.*
(27) Vide *l.* 3. §. 4. 5. *Infr. h. t.*
(28) Hoc Interdictum exhibitorium est. §. 1. *vers. exhibitoria. Inst. de Interdict.*
(29) Id est, ad exhibendum cogi, seu condemnari.
(30) *Subaudi*, is, qui Interdictum proponit.
(31) Id est, nulla exceptione regulariter admissa.
(32) Vide *l. un. C. divortio facto.* adde *l.* 1. *supr. ubi pupillus.* vide *Novell.* 117. *c.* 7.
(33) Ex justissima causa filii, etiam majores triennio morantur apud matrem patre invito, *ut hic.* et *l.* 3. §. 5. *infr. h. t.*
(34) *Subaudi*, inter agentem, et eum, qui filius non esse dicitur.

in potestate, et si per injuriam judicatum sit: agenti hoc Interdicto objicienda erit exceptio rei judicatæ: ne de (1) hoc quæratur, an sit in potestate, sed an sit judicatum.

§. 5. Si quis filiam suam (2), quæ mihi nupta sit, velit abducere, vel exhiberi sibi desideret: an adversus Interdictum exceptio danda sit, si forte pater concordans matrimonium, forte et liberis subnixum, velit dissolvere? Et certo jure utimur, ne bene concordantia (3) matrimonia jure patriæ potestatis turbentur (4): quod tamen sic erit adhibendum, ut patri persuadeatur, ne acerbe patriam potestatem exerceat.

2. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomarum.

IMo magis de (5) uxore exhibenda ac ducenda pater, etiam qui filiam in potestate habet, a (6) marito recte convenitur.

Interdictum de liberis ducendis. 1. *Collatio hujus Interdicti et superiorum.* 2. *Quibus ex causis*, 3. *Et adversus quos hoc Interdictum competit.* 4. *De impubere.* 5. *De matre.* 6. *De fœmina*, *prætextato*, *et eo*, *qui proxime prætextati ætatem accedit.*

3. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

DEinde (7) ait Prætor, *si Lucius Titius in potestate Lucii Titii est: quominus eum Lucio Titio* (8) *ducere liceat*, *vim fieri veto.*

§. 1. Superiora (9) Interdicta exhibitoria sunt: hoc est, pertinent ad exhibitionem liberorum, cæterorumque, de quibus supra diximus: hoc autem Interdictum pertinet ad ductionem, ut ducere quis possit eos, in quos (10) habet jus ductionis (11). Itaque prius (12) Interdictum, quod est de liberis exhibendis, præparatorium est hujus Interdicti: quo magis enim quis duci possit, exhibendus fuit.

§. 2. Ex hisdem causis hoc Interdictum tribuendum est, ex quibus causis de exhibendis liberis competere diximus; itaque quæcunque (13) ibi (14) diximus, eadem hic quoque dicta accipienda sunt.

§. 3. Hoc (15) autem Interdictum competit non adversus ipsum filium, quem quis ducere vult: sed utique esse debet is, qui eum Interdicto defendat. Cæterum (16) cessat Interdictum et succedere (17) poterit notio (18) Prætoris: ut apud eum disceptetur, utrum quis in potestate sit, an non [sit].

§. 4. Julianus ait: quotiens id Interdictum movetur de filio ducendo; vel cognitio (19); et is, de quo agitur, impubes est: alias differri oportere rem in tempus pubertatis, alias repræsentari.

† Idque ex persona eorum, inter quos controversia erit, et ex genere causæ constituendum est. Nam si is, qui se patrem dicit, auctoritatis (20), prudentiæ, fidei exploratæ esset; usque in diem litis (21), impuberem apud se habebit: is vero, qui controversiam facit, humilis, calumniator, notæ nequitiæ (22); repræsentanda (23) cognitio est.

† Item si is, qui impuberem negat in aliena potestate esse, vir omnibus modis probatus, tutor vel testamento, vel a Prætore datus; pupillum, quem in diem litis apud se habuit, tuetur: is vero, qui patrem se dicit, suspectus [est] quasi calumniator; differri litem non oportebit. † Si vero utraque persona suspecta est, aut tanquam infirma, aut tanquam turpis: non erit alienum (inquit) disponi, apud quem interim (24) puer educaretur et controversiam in tempus pubertatis differri: ne, per collusionem vel imperitiam, alterutrius contendentium, aut alienæ potestati paterfamilias addicatur, aut filius alienus patrisfamiliæ loco constituatur.

§. 5. Etiam si maxime autem probet filium pater in sua potestate esse: tamen; causa cognita, mater in retinendo eo potior (25) erit. idque decretis Divi Pii quibusdam continetur: obtinuit enim mater ob nequitiam patris, ut sine (26) deminutione potestatis apud eam filius moretur.

§. 6. In hoc Interdicto, donec res judicetur, fœminam, *prætextatum*, eumque, qui *proxime prætextati* (27) ætatem accedet, interim apud matremfamilias deponi (28) Prætor ju-

(1) Post rem judicatam, ne hoc quidem quæritur, bene vel male sit judicatum, *l. quod ad statum.* 12. *infr. de pœnis. l. quod si nolit.* 31. §. *in factum.* 17. *supr. de ædilitio. l. ingenuum.* 25. *supr. de statu hom.* Idem est in jurejurando. *l. non erit.* 5. §. *dato.* 2. *supr. de jurejurando.*

(2) Pater a genero petere non potest, ut filiam suam ei exhibeat. 15. *Eclog.* 4. *ex lib.* 31. *tit.* 2. *cap.* 9. adde Paul. 5. *sentent.* 6. §. 15. *et* 16. adde et eundem Paulum, 2. *sentent.* 19. §. 2. *l.* 11. §. 11. *infr. ad leg. Jul. de adult.* E contrario, invito genero meo socer filiam meam detinere non possum. vide *l.* 2. *infr. h. t.*

(3) *l. ult. C. h. t. l.* 11. *l.* 14. *C. de nuptiis.* et ita præstat filiam separari a patre, quam bene concordantes nuptias dissolvi. Afranius, in *Divortio* apud Nonium: Indignum facinus, adolescenti optumas, bene convenientes, concordes cum viro, repente viduas faciat spurcitia pa is? sic enim legendum puto apud Nonium: quem locum inemendatum notat Cujac. *hic.*

(4) Et dissolvantur: est enim ea separatio dura et acerba. *l.* 12. §. 7. *supr. de instructo.*

(5) Dixi ad *l. ultim. C. h. t.*

(6) *l.* 11. *C. de nuptiis. l.* 8. *supr. de divortiis.*

(7) Transit ad Interdictum de liberis ducendis, ab interdicto de liberis exhibendis.

(8) *Sub.* patri.

(9) Vide *l.* 1. *supr. de Interdictis.*

(10) Et ita procuratori, nisi causa cognita, non datur. *l.* 40. *supr. de procurat.*

(11) *Al.* ditionis, *male*: licet ditionis voce interpretari possis potestatem in filios.

(12) Interdictum *de liberis exhibendis*, antecedere debet Interdictum *de liberis ducendis.* Est enim actio ad exhibendum præparatoria vindicationis. *l.* 1. *supr. ad exhib.*

(13) Tam ex persona actoris, quam rei.

(14) *l.* 1. *supr. h. t.*

(15) *Sub.* de liberis exhibendis et deducendis: ut ad utramque partem Interdicti hanc vocem etiam referas.

(16) Id est, si ab alio non detineatur.

(17) Officium judicis succedit in locum deficientis defensoris.

(18) Vide *l. un. in fin. C. divortio facto.*

(19) Id est, quoties officium judicis imploratur.

(20) Fides major habetur auctoritatis, prudentiæ et fidei exploratæ viro, quam alii. vide *l.* 3. *supr. de testib.*

(21) *Subaudi*, finiendæ ac terminandæ.

(22) Vel vitæ sequioris, *l.* 8. §. 11. *supr. de transact.* hujusmodi circumstantiæ observandæ sunt. *Nov.* 117. *c.* 7.

(23) Repræsentatur cognitio, quæ non differtur.

(24) Pupilli apud eos educandi sunt, qui minus ei suspecti sunt, hoc est, qui ejus vitæ minus insidiari possunt: quod ex affectione personarum, et conjunctione judex finire poterit. *l.* 1. *l.* 2. *C. ubi pupill. educari.*

(25) *l.* 1. §. 3. *supr. h. t.*

(26) Protestatione jus nostrum conservamus. Hæc vero protestationis species observanda est, ut apud matrem filius alatur potius, quam apud patrem, sine patriæ potestatis diminutione.

(27) Prætextati ætas, aut proxima prætextati ætati, quæ est? Prætexta puerile pallium est, quo ad 16. usque annum pueri nobiles utebantur, unde prætextati pueri appellati: dicta autem prætexta, quod prætexebatur ei purpura. 19. Isidor. 24. adde Festum *in Prætextam et Bulla.* Nonium c. 14. De Toga dixi ad *l.* 12. *infr. de jure fisci.*

(28) Deponi homines observa.

bet. † Proxime ætatem prætextati accedere eum dicimus, qui puberem ætatem nunc ingressus est. † Cum audis matremfamilias, accipe notæ auctoritatis fœminam (1).

De hereditate.

4. AFRICANUS lib. 4. (2) Quæstionum.

SI eum, qui se patremfamilias dicat, ego (3) in mea potestate esse, et jussu meo adisse hereditatem dicam, tam de hereditate agi oportere, quam ad Interdictum de filio ducendo iri debere ait.

Si filius sponte apud aliquem est.

5. VENULEJUS lib. 4. Interdictorum.

SI filius sua sponte (4) apud aliquem est, inutile hoc Interdictum erit: quia filius magis apud se, quam apud eum est, in quem interdicetur (5), cum liberam facultatem abeundi vel remanendi haberet. nisi si inter duos, qui se patres dicerent, controversia esset, et alter ab altero exhiberi eum desideraret.

TIT. XXXI.
DE UTRUBI (6).

Interdictum. 1. Collatio hujus Interdicti, et Uti possidetis.

1. ULPIANUS lib. 72. ad Edictum.

PRætor ait: *utrubi hic homo* (7), *quo de agitur, majore* (8) *parte hujusce anni fuit: quominus is eum ducat, vim fieri veto.*

§. 1. Hoc Interdictum de possessione rerum mobilium (9) locum habet, sed obtinuit vim ejus exæquatam (10) fuisse Uti possidetis Interdicto, quod de rerum soli competit: ut is et in hoc Interdicto vincat, qui nec vi, nec clam, nec precario, dum super hoc ab adversario inquietatur, possessionem habet.

TIT. XXXII.
DE MIGRANDO (11).

Interdictum, 1. De inquilino et colono. 2. De auxilio extraordinario. De usu Interdicti. 3. De habitatione gratuita. 4. Si pensio nondum debeatur. 5. De rebus, quæ sunt in bonis inquilini, vel non, pignoratis vel non. 6. De tempore Interdicti. De successoribus.

1. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

PRætor ait: *si is homo, quo de agitur, non est ex his rebus, de quibus inter te et actorem* (12) *convenit* (13), *ut quæ in eam habitationem, qua de agitur, introducta, importata, ibi nata factave essent, ea pignori tibi pro mercede ejus habitationis essent: Sive ex his rebus esset ea merces tibi soluta, eove nomine satisfactum est, aut, per te stat* (14), *quominus solvatur: ita quo minus ei, qui eum pignoris nomine induxit, inde abducere liceat, vim fieri* (15) *veto* (16).

§. 1. Hoc Interdictum proponitur inquilino, qui soluta pensione vult migrare. Nam colono non (17) competit.

§. 2. Cui (18) rei etiam extra (19) ordinem subveniri potest: ergo (20) infrequens (21) est hoc Interdictum.

§. 3. Si tamen gratuitam (22) quis habitationem habeat, hoc Interdictum utile ei competet.

§. 4. Si pensio nondum debeatur: ait Labeo Interdictum hoc cessare. nisi paratus sit eam pensionem solvere. † Proinde si semenstrem solvit, sexmenstris (23) debeatur, inutiliter interdicet, nisi solverit et sequentis sexmenstris. Ita tamen, si conventio specialis facta est in conductione domus, ut non (24) liceat ante finitum annum, vel certum tempus migrare. † Idem est, et si quis in plures annos conduxerit, et nondum præterierit tempus: nam cum in (25) universam conductionem pignora sunt obligata, consequens erit dicere, Interdicto locum [non] fore, nisi liberata fuerint.

§. 5. Illud notandum est, Prætorem hic non exegisse, ut in bonis fuerit conductoris, nec ut esset pignori res illata, sed si pignoris nomine inducta sit. Proinde et si aliena sint, et sint talia, quæ pignoris nomine teneri non potuerint, pignoris tamen nomine introducta sint: Interdicto hoc (26) locus erit (27). quod si nec pignoris nomine inducta sint: nec retineri poterunt a locatore.

(1) Est enim materfamilias, domina: uxor nomen dignitatis; concubina, voluptatis. huc refer *l.* 29. *C. et l.* 13. §. 1. *Infr. ad leg. Jul. de adult. l.* 41. *supr. de ritu. l.* 46. §. 1. *Infr. de verbor. sign. l.* 29. *supr. de leg.* 3. vide Cujac. 3. *obs.* 18.

(2) Vide ad hanc l. Cujac. 4. *ad Afric. fol.* 60.

(3) Pater.

(4) *l.* 3. §. 5. *supr. tit. prox.*

(5) Id est, Interdictum proponetur.

(6) Vel utribi. sic Nævius *in Tarentilla*: Utribi cœnaturi estis? hiccine, an in triclinio. vel utrobi, ut Cato pro Lusitanis apud Charisium. vide Cujac. 5. *obs.* 22. Utrubi Glossa παροποτέρου. Teoph. παρ' ὁποτέρῳ ὑμῶν. §. 7. *Inst. de hered.*

(7) *Hominis* appellatione servum hominem hic intellige. vide *Theophil.*

(8) §. 4. *Inst. de Interd. l.* 156. *Infr. de verb. signif.*

(9) Mobilium appellatione contineri etiam homines nota: initio namque hujus legis in ipso Interdicto de homine agitur.

(10) §. 4. *in fin. Inst. de Interd.* olim non erat. vide Paul. 5. *sent.* 6. §. 1.

(11) Περὶ τῶν κωλυομένων μετοικῆσαι. 20. *Eclog. ex* 60. *tit.* 19. Porro hic non est omittendum Kalendis Juliis migrationem apud veteres solitam fieri, 12. *Mart.* 32. Tullius, 2. *ad Q. Fratrem.* 5. *in fin.* vide Augustin. 4. *emendat.* 14.

(12) Inquilinum tuum. §. 1. *infr. h. t.*

(13) Tacite vel expresse. *l.* 4. *supr. in quib. caus. pign.*

(14) *l.* 19. *C. de usuris.*

(15) A domino ædium.

(16) Prohibitorium est hoc Interdictum.

(17) *Subaudi*, directum. §. 2. *infr. h. t.* Goth. Vide *Auth. agricultores. C. quæ res pignori.* Ans.

(18) Id est, colono, vel migrationi coloni.

(19) Id est, utili Interdicto, vel officio judicis.

(20) Simile argumentum extat in *l.* 2. *supr. ex quibus caus. major.*

(21) An parum frequens: cum non detur colono, nec inquilino detur, nisi si extra ordinem ei subveniatur? An valde frequens; cum et detur colono utile Interdictum? Nam particula *in* non semper negat; interdum auget: sic indigens dicitur, ut inclamare, invocare. de quo vide quæ notavi ad *l.* 34. *supr. de usurpation.* Porro non placet, quod in *l.* 29. §. 15. *supr. de liber. et posthum.* legitur indifficilis, vel in difficili. Puto ego legendum esse, *ille casus, qui in dissimili*: quasi diceret diversum ab eo, de quo dictum fuerat §. superiori, in quo agebatur de patre apud hostes, nepote in potestate patris posito, vivo etiam avo, seu post mortem patris moriente. Huic casui opponitur dissimilis de filio in potestate, de nepote nondum nato, eoque moriente vivo patre suo. Ista valde dissimilia sunt, filium esse apud hostes, et esse in potestate patris: nepotem esse in potestate patris, et nepotem nondum natum: nepotem vivo avo, vel eo mortuo mori: nepotem vivo patre suo mori. mea hæc est ad illum locum conjectura. Video quoque Jurisconsultos interdum casus ita vel conferre vel opponere, ut in *l.* 9. §. 11. *supr. de hered. instit.* plane erat similis in *l.* 31. §. 3. *supr. de vulg.* non dissimili modo in *l.* 74. §. 3. *supr. de adqu. vel omitt. hered.* similis est.

(22) Adde *l.* 15. §. 1. *supr. de precario.*

(23) Sexmenstris, *ut hic.* semenstris, *supr. h. t.* semestris. *Hal.*

(24) *l.* 24. §. 2. *l.* 55. *in fin. supr. locati.*

(25) *l.* 13. §. 11. *l.* 14. *supr. locati.*

(26) Huic. *Haloand.*

(27) *l.* 33. *l.* 34. *supr. de damno.*

§. 6. Hoc Interdictum perpetuum est, et in successores [et] successoribus dabitur.

De rebus quæ non sunt inquilini.

2. Gajus lib. 26. ad Edictum provinciale.

HOc Interdictum inquilino etiam de his rebus quæ non ipsius sunt (1), sed forte commodatæ ei vel locatæ, v l apud eum depositæ sunt, utile esse non dubitatur (2).

TIT. XXXIII.

DE (3) SALVIANO (4) INTERDICTO (5).

De partu ancillæ venditæ. 1. *De fundo communi.* 2. *De re communi inducta.*

1. Julianus lib. 49. Digestorum.

SI colonus ancillam in fundo pignoris nomine duxerit, et eam vendiderit: quod apud emptorem ex ea natum (6) est, ejus adprehendendi gratia utile (7) Interdictum reddi oportet.

§. 1. Si colonus res in fundum duorum pignoris nomine intulerit, *ita ut utrique in solidum obligatæ essent*: singuli adversus extraneum (8) Salviano Interdicto recte experientur. inter ipsos vero si reddatur hoc Interdictum, possidentis conditio melior erit. † At si id factum fuerit, *ut pro partibus res obligaretur*: utilis actio (9) et adversus extraneos, et inter ipsos dari debebit, per quam dimidias partes possessionis singuli adprehendent.

§. 2. Idem servari conveniet, et si colonus rem, quam cum alio communem habebat, pignoris nomine induxerit: scilicet ut pro parte dimidia, pignoris persecutio detur.

De fundo communi.

2. Ulpianus lib. 70. (10) ad Edictum.

IN Salviano (11) Interdicto, si in fundum communem duorum pignora (12) sint ab aliquo invecta, possessor (13) vincet (14). et erit eis descendendum ad Servianum (15) judicium (16).

(1) *l.* 1. §. 5. *supr. h. t.*

(2) Nisi eo animo sit inducta res, ut ibi perpetuo maneat. *l.* 32. *supr. de pignorib.* Ans.

(3) *L.* 8. *C.* 9. §. 3. *vers. Interdictum quoque. Inst. de Interdict.* Oldend. 1. *Class. act.* 3. Negusant. *tr. de pign. parte* 8. *membr.* 1.

(4) Vide Roland. a Valle, 1. *cons.* 13. hoc Interdictum a Salviano Edicti perpetui compositore appellari putat Cujacius, *hic.* cui etiam accepto fertur Edictum novum de conjungendis cum emancipato liberis.

(5) Quod adipiscendæ possessionis causa factum est, eoque utitur dominus fundi, in res coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigit, §. 3. *in fin. Inst. de Interdictis.* superius vero Interdictum datur ad possessionem pignorum retinendam.

(6) *l.* 29. §. 1. *supr. de pignorib.*

(7) Non in personam, sed verbis in rem scriptis.

(8) *l.* 10. *supr. de pignorib.* Quæres, quemadmodum hoc fieri possit, cum Imperator neget, Interdictum Salvianum adversus alios, quam conductorem et debitorem dari, *l.* 1. *C. h. t.*? solve: Hic de utili, ibi de Interdicto in personam agitur. vid. Cujac. 5. *obs.* 24.

(9) Serviana sc.

(10) Septuagesimo tertio. v. Cujac. 5. *obs.* 24.

(11) Quod datur creditori in rebus coloni natis in agro conducto, vel nominatim obligatis pignori: imo est hoc Interdictum de rebus cujuscunque debitoris pignori obligatis.

(12) Quoties hoc actum est, ut uterque in solidum teneretur; vel quoties dubium est.

(13) *l.* 1. §. 1. *supr. h. t. l.* 10. *supr. de pignorib.*

(14) *Sub.* si inter duos dominos ejusdem fundi locatores controversia orietur.

(15) Cur? quia cessat Edictum Salvianum.

(16) Vide Cujac. *ibid.*

LIBER QUADRAGESIMUSQUARTUS.

TIT. I.

DE (1) EXCEPTIONIBUS (2), PRÆSCRIPTIONIBUS (3), ET PRÆJUDICIIS (4).

Eum, qui excepit, agere.

1. Ulpianus lib. 4. ad Edictum.

AGere (5) etiam is videtur (6), qui exceptione utitur: nam reus in exceptione (7) actor est.

Definitio exceptionis. 1. *De replicatione.* 2. *De vi excludendi.* 3. *De triplicatione, quadruplicatione.* 4. *De perpetuis, seu peremptoriis, et temporalibus sive dilatoriis.*

2. Idem lib. 74. ad Edictum.

EXceptio dicta est quasi quædam exclusio (8), quæ [inter] opponi actioni cujusque rei solet (9) ad eludendum (10) id, quod in intentionem condemnationemve deductum est.

§. 1. *Replicationes* nihil (11) aliud sunt, quam exceptiones, et a (12) parte actoris veniunt. quæ quidem ideo necessariæ sunt, ut exceptiones excludant: semper enim replicatio idcirco (13) objicitur, ut exceptionem oppugnet.

§. 2. Illud tenendum est, omnem exceptionem, vel replicationem, exclusoriam esse: exceptio actorem (14) excludit: replicatio reum.

§. 3. Sed et contra replicationem solet dari triplicatio, et contra triplicationem rursus (15), et deinceps multiplicantur nomina: dum aut reus aut actor objicit.

§. 4. Sane solemus dicere, quasdam exceptiones esse dilatorias (16), quasdam peremptorias: utputa dilatoria est exceptio, quæ differt actionem. veluti procuratoria exceptio dilatoria est: nam qui dicit, non licere (17) procuratorio nomine agi, non prorsus litem inficiatur, sed personam evitat.

3. Cajus lib. 1. ad Edictum provinciale.

EXceptiones, aut perpetuæ, et peremptoriæ sunt, aut temporales, et dilatoriæ.

† *Perpetuæ* atque *peremptoriæ* sunt, quæ semper locum habent (18), nec evitari possunt: qualis est doli mali, et rei judicatæ, et si quid contra Leges Senatusve consultum factum esse dicetur: item pacti conventi perpetui, id est, ne omnino pecunia petatur. † *Temporales* atque *dilatoriæ* sunt, quæ non semper locum habent, sed evitari possunt: qualis est pacti conventi temporalis, id est, ne forte intra quinquennium ageretur. † Procu-

(1) Titulus hic generalis est: qui sequuntur, speciales sunt. Cujac. ad *Novell.* 112. Porro hic titulus ostendit satis incuriose libros Pandectarum digestos esse. Hic enim præcedit titulum *de oblig.* et ex consequentia prius discimus exceptionibus uti, quam actionibus. Tam male etiam titulus *ad exhibendum* subsequitur titulum *de rei vindicat.* cum exhibitio præcedere debeat.

(2) 4. *Inst.* 23. 2. *Extra.* 25. 2. *in sexto.* 12. *et* 2. *Clement.* 10. Cæterum recte ait, *de exceptionib.* sunt enim variæ, et multiplices, proponuntur enim vel adversus personas, vel res ipsas, vel actiones, et ipsa judicia, *infr.* tractatur de exceptione rei judicatæ, *tit.* 2. usucapionis, *tit.* 3. doli, metus, *tit.* 4. et aliis mixtis, *tit.* 5. litigii, *tit.* 6. addendus est hic titulus de exceptione rei venditæ ex *lib.* 21. *tit.* 3. *supr.* addendus est *tit.* 36. 37. *lib.* 8. *C.*

(3) *L.* 8. *C.* 36. 2. *Extra.* 26. *et* 2. *in sexto.* 13. Præscriptiones num idem sunt, quod exceptiones? Cujacius ita putat. Puto tamen exceptionum nomine nominatas intelligendas esse: præscriptionis vero verbo exceptiones in factum, *l.* 14. *in fin.* *l.* 23. *infr. h. t.* qua de re plenius aliquando sum dicturus. et cur, quæso, non sint exceptiones nominatæ et innominatæ, ut actiones sunt nominatæ et innominatæ, quæ in factum ideo et Præscriptis verbis actiones dicuntur? Interim probo, quod extat in 51. *Eclog.* 1. ubi agitur περὶ παραγραφῶν ϗ ἀντιπαραγραφῶν, id est, *exceptionibus et replicationibus*: nam et de replicationibus agitur quoque hoc titulo, *l.* 2. §. 1. *et seq.* *l.* 22. *in fin.* *infr. h. t.* Et 4. *Inst.* 14. ubi agitur de replicationibus: quin et *infr. h. t.* agitur de duplicationibus, triplicationibus. *l.* 1. §. 3. *infr. h. t.* *Novell.* 9. refero ad *tit.* 3. *Infr. h. l.* adde huic titulo Oldendorpium *tr. de exceptionib. forens.* et Paponem, 2. *notar. lib.* 9. et ex antiquis Speculatorem, in *tract. de exceptionib. et replicationib.* De singulis generibus exceptionum dixi, et dicam sparsim. De formulis exceptionum dicam in *l.* 13. *infr. h. t.* Præscriptio itaque est innominata exceptio: hinc Tertulliani liber *de præscript. adversus hæreticos.* id est, de exceptionibus in factum, innominatis; hinc præscriptio peremptoria, *l.* 8. præscriptiones fori, id est, exceptiones. vide *l. ult. C. de exceptionib.*

(4) Præjudicia, sunt speciales exceptiones, quibus excluditur actio hac ratione, quod futuræ graviori actioni præjudicium fiat, quorum exempla sunt *l.* 12. 14. 16. 18. *et* 21. *infr. h. t.* Goth. De præjudiciis exstat liber elegantissimus Jacobi Rævardi, et ad totum scripsit Zasius. *Mod.*

(5) Id est, actoris partes sustinere. *l.* 12. *infr. h. t.* *l.* 9. 19. *supr. de probation.*

(6) Imo non videtur: nam actionis verbo non continetur exceptio, *l.* 8. *in fin. infr. de verb. signif.* et actio dicitur jus persequendi, non excipiendi, *l.* 51. *infr. de oblig.* solve: Improprie agit, qui excipit, non proprie.

(7) Non omni, sed affirmando aliquid, id est, quando non est contentus simplici negatione facti, sed præter factum aliquod jus allegat.

(8) Adde *l.* 22. *infr. h. t.* *l.* 10. *C. h. t.*

(9) Jure naturali et gentium. nam inde suam originem habet exceptio. vide Oldend. *cap.* 1. *de exceptione.*

(10) Excludendum. *vulg. Hal.*

(11) Replicatio ab exceptione officio non differt. Utriusque enim proprium est excludere res in judicium deductas ab adversario. Effectu tamen differt. Nam aliud excluditur exceptione, aliud replicatione. Item consideratis personis, a quibus objiciuntur, et considerato tempore, quo tolluntur, differentia est. Quo enim tempore tollitur actio, eodem et replicatio: utraque certis temporibus excluditur. Nam utraque est in arbitrio actoris, quando objiciatur vel non objiciatur.

(12) *l.* 22. *in fin.* *l.* 10. *C. h. t.* *Inst. de replicationibus.*

(13) Replicationis naturam et scopum nota.

(14) Declinatoriam improprie dici exceptionem, hinc colligunt nonnulli: quia non reum, sed judicem excludit. sed facilis est solutio: Declinatoria directo judicem, oblique actoris intentionem excludit.

(15) Rursus quadruplicatio. *vulg. Hal.* adde, et contra quadruplicationem quintuplicatio, et sic deinceps.

(16) Divisio exceptionum sumpta ab effectu. Exceptionum aliæ sunt dilatoriæ, quæ non semper locum habent: aliæ peremptoriæ, quibus semper locus est. *l.* 3. *infr. h. t.* Dilatoriis declinamus judicia, id est, forum seu jurisdictionem (formulam vide apud Oldendorp. *cap.* 10. *de except.*): judices (formulam vide apud Oldendorp. *cap.* 1. *de except.*): rescriptum (de quo vide Oldend. *ibid. c.* 9.) et ipsum actorem, huc refer exceptiones procuratorias, de quibus *Infr. h. t.* sed et eam, qua negamus adversario tempus agendi competere, *l.* 3. *Infr. h. t.* Socin. inter ditatorias refert exceptionem executionis. *Goth.* De dilatoriis exceptionibus vide quædam apud Menochium *in tract. de arbit. jud. cas.* 240. Mod.

(17) Vel quia caret mandato et falso se procuratorem asserit: et procuratoris munere fungi non potest, præsertim in causa de qua agitur: si a non idoneo constitutus est: si carens mandato non cavit. de quibus v. Oldend. *c.* 13. *de except.*

(18) Hujusmodi exceptiones totum vel partem causæ perimunt.

ratoriæ (1) quoque exceptiones dilatoriæ sunt, quæ evitari possunt.

De pupillo.

4. Paulus lib. 20. ad Edictum.

IN (2) pupillo, cui soluta est debita pecunia sine tutoris auctoritate, si quæratur, an doli (3) exceptione summoveri debeat: illud tempus (4) inspicitur (5), an pecuniam, vel ex ea aliquid habeat, quo petit.

De pluribus exceptionibus.

5. Idem [lib. 18. ad Edictum].

IS (6), qui dicit (7) *se jurasse*, potest (8) et aliis (9) exceptionibus uti cum exceptione jurisjurandi (10), vel aliis solis: pluribus (11) enim defensionibus uti permittitur.

De herede et legatario.

6. Idem [lib. 71. ad Edictum].

SI rem legatam petat legatarius (12), [ut] de dolo testatoris excipitur (13). nam sicut heres, qui in universum (14) jus succedit, summovetur exceptione: ita et legatarius (15) debet summoveri, quasi unius rei (16) successor.

De personalibus et realibus. 1. De reo et fidejussore.

7. Idem [lib. 3. ad Plautium].

EXceptiones (17), quæ *personæ* (18) cujusque cohærent, non transeunt ad alios. veluti (19) [ea] quam socius habet exceptionem (20), quod facere possit, vel parens patronusve, non (21) competit fidejussori: sic mariti fidejussor post (22) solutum matrimonium datus, in solidum dotis nomine condemnatur.

§. 1. *Rei* (23) autem *cohærentes* exceptiones etiam (24) fidejussoribus competunt: ut rei judicatæ, doli mali, jurisjurandi, quod metus causa factum est. Igitur et si reus pactus sit in rem (25), omnimodo competit exceptio fidejussori. † Intercessionis (26) quoque exceptio: Idem quod libertatis onerandæ causa petitur (27), etiam fidejussori competit. Idem dicitur, et si pro filiofamilias contra Senatusconsultum (28) quis fidejusserit, aut pro minore vigintiquinque annis circumscripto (29). Quod si (30) deceptus sit in re, tunc nec ipse ante habet auxilium, quam restitutus fuerit (31), nec fidejussori danda est exceptio.

De pluribus exceptionibus.

8. Idem [lib. 14. ad Plautium].

NEmo prohibetur pluribus (32) exceptionibus uti, quamvis diversæ sunt (33).

De confessione.

9. Marcellus [lib. 3. Digestorum].

NOn utique (34) existimatur confiteri de intentione (35) adversarius, quocum agitur, quia exceptione (36) utitur.

(1) Et ita vocantur. *l.* 6. *supr. de operis novi nunciat.* §. 11. *Instit. eod.* Porro procuratoriæ quatuor modis dicuntur, ratione constituentis (ut quia procurator constitutus est a Titio ante litem contestatam, *l. neque.* 11. *C. de procurat.*) constituti (ut quia miles vel mulier, *l. in exceptionibus.* 19. §. *sed, et si procuratoria.* 2. *supr. de prob. l. si fidejussor.* 29. §. *quædam.* 4. *supr. mandati.*) accusationis institutæ (ut fit in accusatione criminali, et populari, *d.* §. *sed et si. l. pen.* §. *ad crimen.* 1. *Infr. de publ. jud.*) mandati deficientis. *l. inter quos.* 39. §. *alieno.* 3. *supr. de damno. l. et ideo.* 6. *supr. de operis nov. nunc.*

(2) *l.* 15. *l.* 47. *infr. de solut.*

(3) Qui tenetur factus locupletior, si quidem dolo facit, qui id ab adversario petit, quod jam penes se habet.

(4) Tempus petitionis ac litis contestatæ.

(5) Id est, reus debet hanc exceptionem, *si factus est locupletior*, objicere pupillo tempore litis contestatæ; fieri enim potest, ut post litem contestatam desinat esse locupletior.

(6) Id est, is, qui jurisjurandi exceptionem habet.

(7) Actor scilicet.

(8) Si forte actor negat reum jurasse; potest enim fieri ut reus instrumenta litis omiserit vel neglexerit, atque ita non possit in præsentia actorem convincere.

(9) *l.* 8. *infr. h. t. l.* 43. *infr. de reg. jur.*

(10) Quam habet ex eo quod juravit.

(11) Puta, potest exceptionem pecuniæ solutæ objicere.

(12) A me scilicet. aliud est, si ab herede; nec enim posset heres legatario objicere dolum defuncti, et testatoris.

(13) Per me scilicet: quid enim si testator rem meam ei legavit?

(14) Vide *l.* 9. §. 12. *supr. de hered. instit.*

(15) *l.* 4. §. 31. *infr. de doli mali.*

(16) Vitiosæ scilicet.

(17) Beneficia quædam sunt ita personalia. *l.* 196. *infr. de reg.* Goth. Vide Cujac. *lib.* 16. *observ.* 8. S. L.

(18) Adde *l.* 13. *supr. soluto.* aliud est in realibus, id est, in quibus res est causa privilegii.

(19) Hic enumerantur quatuor personæ: socius omnium bonorum. *l.* 16. *supr. de re jud.* parens, *d. l.* 16. patronus, *l.* 17. *ibid.* maritus. *l.* 20. *d. tit.*

(20) In id, quod facere possit, *vulgat. Haloand.* Id est, in id tantum condemnatur quod etc.

(21) *l.* 24. *l.* 25. *supr. de re jud.* Imo competit. *l.* 19. *infr. h. t. l.* 16. *infr. de fidejuss.*

(22) Nec enim datur constante matrimonio. *C. ne fidejuss. dot.*

(23) Id est, quarum res ipsa causa est. adde *l.*32. *supr. de rebus auct. jud.*

(24) *l.* 27. *supr. de evict.*

(25) *l.* 21. *in fin. supr. de pact.*

(26) Factæ a muliere scil. contra Senatusconsultum Velleianum. adde *l.* 11. *C. h. t. l.* 16. *in fin. supr. ad SC. Velleian.*

(27) Ipsi liberto a patrono, *l.*1. §. 5. *infr. quarum rer. actio.* de hac exceptione vide Cujac. 16. *observat.* 8.

(28) Macedonianum scil. *l.* 9. §.3. *supr. de Senatusc. Macedon.*

(29) Vide tamen *l.* 2. *C. de fidejuss. minorum.*

(30) Quod si deceptus non sit. *vulgat.* quia si deceptus non sit. *Haloand.* Rem ita expedi. Minor facilitate sua deceptus est? restitui potest: fidejussor tamen ejus restitui non poterit. dolo adversarii deceptus est? restitui quoque fidejussor minoris poterit. *dict. l.* 2.

(31) Quia non ideo si minor est, deceptus existimatur. *l.* 9. §. 4. *supr. de jurejur.*

(32) Vide *l.* 5. *in fin. supr. h. t.* Goth. Hæc regula locum habet in reo, non in actore. V. Pecc. ad *reg. jur. Canon. reg.* 20. *in pr. vers. in reo.* adde *l.* 43. *infr. de reg. jur.* Ans.

(33) Si tamen non incompatibiles: item, dummodo convictus antea non fuerit in ea re mendacii. *Nov.* 18. *cap.* 8. adde 3. *Harm. titul.* 5. *cap.* περὶ μεταθέσεως χρήσ. et Scholion, *ibid.*

(34) Οὐ πάντως. 51. *Eclog.* 1. *c.* 8. §. 3. Ergo quodammodo? sic sentio. Potest enim reus ita excipere et fateri, ut sibi præjudicaturus sit. E contrario ita respondere, ut fateri non videatur. Ideoque cautos et prudentes oportet esse reos, quoties interrogationibus adversarii responsuri sunt: ne alioquin eorum confessio dividatur. v. Cujac. 9. *obs.* 36.

(35) ἐπιτάσει 51. *Eclog.* 1. *c.* 8. §. 3. adde *cap. exceptionem* 66. *de reg. in* 6. *et c. cum venerabilis.* 6. *extr. de exceptionib. et l.* 9. *C. de except.*

(36) *C.* 63. *de reg. in* 6. Quid? num tenebitur homicidii, qui homicidium quidem fatebitur, sed de inculpata tutela exceperit? num erit debitor, qui fatebitur mutuum: sed solutionem factam excipiet? Priori casu magna judicis providentia, in expendendis diligenter circumstantiis opus est. Nam ex uno latere ipsa vox *homicidium*, per se delictum sonat: et ex adverso, reus ea honestate et vita esse potest, ut omnis prava alterius injuste interficiendi cesset in eo suspicio. Profert itaque eo casu Zasius hanc excipiendi formulam: *Nego me homicidium commisisse: si tamen constabit homicidium a me factum esse, dico me meam ad defensionem fecisse, quidquid in eo negotio feci.* Adde huic loco quæ de hac quæstione jam dixi ad *l.* 4. *supr. ad l. Aquil.* Quod ad posteriorem casum attinet, Zasius excipientem ita reum non fateri ait, si sic exceperit, *Solvi actori quidquid debui*: qui duabus alias enunciationibus sic utitur, puta, *Mutuum mihi dedisti, sed solvi*, securum non item fore opinatur.

De re judicata.

10. MODESTINUS [lib. 12. Responsorum].

MOdestinus respondit : *Res inter alios judicata aliis* (1) *non obest* : nec si is (2), contra quem judicatum est (3), heres extiterit ei (4), contra quem nihil pronunciatum est, hereditariam ei litem inferenti præscribi ex ea sententia posse (5), quam proprio (6) nomine disceptans, antequam (7) heres extiterit, excepit.

De instrumentis.

11. IDEM [lib. 13. Responsorum].

QUi adgnitis instrumentis, quasi (8) vera essent, solvit post (9) sententiam judicis : quæro, si postea cognita rei veritate, et repertis falsis instrumentis accusare velit et probare falsa esse instrumenta, ex quibus conveniebatur, cum instrumentis subscripserat (10) ex præcepto, sive interlocutione judicis, an præscriptio (11) ei opponi possit? cum (12) [et] Principalibus Constitutionibus manifeste cavetur, *etsi res judicata esset ex falsis instrumentis*, *si postea falsa inveniantur*, *nec rei judicatæ præscriptionem opponi.* Modestinus respondit : ob hoc, quod per errorem solutio facta est, vel cautio de solvendo interposita proponitur ex his instrumentis, quæ nunc falsa dicuntur, præscriptioni locum non (13) esse.

De actore in præjudiciis.

12. ULPIANUS [lib. 38. ad Edictum].

GEneraliter in præjudiciis (14) is actoris partes sustinet, qui habet intentionem secundum id, quod intendit.

De petitione hereditatis et rerum singularum.

13. JULIANUS [lib. 50. Digestorum].

SI post litem de hereditate contestatam (15) res singulæ petantur : placet non obstare exceptionem, *Quod* (16) *præjudicium hereditati non fiat.* futuri enim judicii, non facti (17) nomine hujusmodi exceptiones comparatæ sunt.

De redhibitione.

14. ALFENUS VARUS [lib. 2. Digestorum].

FIliusfamilias peculiarem servum vendidit : pretium stipulatus est : is homo redhibitus (18) [et] postea mortuus est, et pater ejus pecuniam ab emptore petebat, quam filius stipulatus erat : Placuit æquum esse, in (19) factum exceptionem eum objicere, *Quod pecunia ob hominem illum expromissa est*, *qui redhibitus est.*

De jurejurando et de dolo.

15. JULIANUS [lib. 4. ad Urseium Ferocem].

ADversus exceptionem jurisjurandi replicatio doli mali non debet dari : cum Prætor id agere debet, ne de (20) jurejurando cujusquam quæratur.

De petitione fundi et servitutis.

16. AFRICANUS [lib. 9. (21) Quæstionum].

FUndum Titianum possides, de cujus proprietate inter me et te controversia est (22) ; et dico præterea viam ad eum per fundum Sempronianum, quem tuum esse constat, deberi : si viam (23) petam, exceptionem, *Quod* (24) *præjudicium* (25) *prædio non fiat*, utilem tibi fore putavit : videlicet, quod non aliter viam mihi deberi probaturus sim, quam prius probaverim fundum Titianum meum esse.

17. PAULUS [lib. 70. ad Edictum].

SEd si ante viam (26), deinde fundum Titianum petat: quia et (27) diversa corpora sunt, et causæ restitutionum dispares, non nocebit exceptio.

De repetitione fundi, *vel partis*, *et judicio communi dividundo*, *vel petitione fructuum.*

18. AFRICANUS [lib. 9. (28) Quæstionum].

FUndi (29), quem tu proprium tuum esse dicis, partem a te peto : et volo simul judicio quoque communi dividundo agere sub eodem judice. † Item si ejus fundi, quem tu possideas, et ego proprium meum esse dicam, fructus condicere tibi velim, quæsitum est, an exceptio, *Quod* (30) *præjudicium fundo partive ejus non fiat*, obstet : an deneganda sit ? et utrobique putat intervenire Prætorem debere, nec permittere petitori, priusquam de (31) proprietate constet, hujusmodi judiciis experiri.

(1) *l.* 63. *supr. de re judicata.*
(2) Puta Titius, rem vindicans.
(3) Et pronunciatum rem ejus non esse.
(4) Puta vero rei domino.
(5) Id est, exceptionem rei judicatæ ei non posse objici.
(6) Hinc sumitur ratio dubitandi : nec enim videtur audiendus, cum idem de re eadem adversus eundem superatus sit.
(7) Secus est, postquam heres extitit. hinc sumitur ratio decidendi. Petitur quidem res eadem in substantia, non tamen eadem in qualitate : antea non erat dominus, nunc vero dominium nactus est.
(8) Cum tamen falsa essent.
(9) *l.* 1. 2. *C. si ex falsis instrumentis.*
(10) Non manu, sed consensu præstito. Qui consentit, subscribere dicitur. *l.* 18. *supr. de adopt.*
(11) Id est, exceptio.
(12) Ratio dubitandi.
(13) Decisio ; Judicati executio solet suspendi, et soluti dari repetitio, si falsis instrumentis circumventa est religio judicantis. *l. ult. C. si ex fals. instrum.* Paul. 5. *sent.* 5. §. *ult.*
(14) Præjudicia quid essent, dixi *supr. in epigraphe hujus tit.* adde, eo vocabulo hic intelligi actionem et exceptionem. hujus legis interpretationem v. apud Cuj. 5. *obs.* 37.
(15) *Sub.* et per sententiam definitivam terminatam.
(16) Ita exceptiones quædam conceptæ sunt, *l.* 16. *Infr. h. t.* ut quod metus causa, quod non vi, quod vi aut clam, quod facere possum. Pithœus 2. *not. fol.* 81. adde Cujac. 5. *obs.* 34. Sic etiam concipiebantur quædam stipulationes, *quod ego decem credidi* ; et actiones. hinc illud Fabii 6. *c.* 8. Colaphum tibi ducam, et formulam scribam, quod caput durum habeas. v. Pith. *ibid.*
(17) Factum judicis dicitur de re judicata. vid. *l.* 58. *supr. de rei vind.* v. Cujac. ad hunc locum 9. *obs.* 27.
(18) *l.* 59. *supr. de ædilitio. l.* 5. §. 4. *infr. de doli mali.*
(19) Præscriptiones proprie dicuntur hæ in factum exceptiones innominatæ, quæ non uno verbo, sed longa formula præscriptisque verbis explicantur : unde et præscriptiones dictæ, *ut hic.* adde *l.* 23. *in fin. infr. h. t.* sicut actiones innominatæ in factum actiones, et præscriptis verbis actiones. v. *Supr. de præscript. verb.*
(20) Post juramentum non potest quæri de perjurio, *l.* 7. *l.* 8. *l.* 9. *Supr. de jurejur.* hujus regulæ septem exceptiones vide *hic* apud Zasium. adde et *l.* 9. §. 5. *l.* 31. *supr. de jurejur. l.* 1. *supr. de dolo. et l.* 1. *infr. de doli mali et met. except.*
(21) Vide Cujac. 9. *ad Afric. fol.* 224.
(22) Vid. Corasius *lib.* 2. *Miscell. c.* 5. et *ad l. naturaliter.* §. *nihil commune. pag.* 304. *de acquirend. possess.* Rævardus *lib.* 2. *de præjudic. c.* 6. Mod.
(23) Id est, rem minorem. *l.* 18. *l.* 21. *infr. h. t. l.* 54. *supr. de judic. l.* 5. *C. de hered. action. l.* 1. *C. qui accusare.* sic præposteratio non admittitur.
(24) Formula extat similis in *l.* 18. *Infr. h. t.*
(25) *d. l.* 18. *infr. h. t. l.* 32. §. 10. *supr. de recept. qui arbitr. l.* 5. *in fin. supr. de hered. pet. l.* 1. §. 1. *supr. familiæ.*
(26) *l.* 16. *supr. h. t.*
(27) Vide Cujac. in hunc locum 5. *observ.* 37.
(28) Vide Cujac. 9. *ad Afric. fol.* 215.
(29) Declarationem hujus leg. vide apud Leonin. *consil.* 96. *n.* 25. Ans.
(30) Adde *l.* 16. *supr. h. t.*
(31) Prius de proprietate agendum, quam familiæ erciscundæ. *l.* 1. §. 1. *supr. familiæ.*

De reo et fidejussore.

19. Marcianus lib. 13. Institutionum.

OMnes (1) exceptiones, quæ reo competunt, fidejussori quoque, etiam invito (2) reo competunt (3).

De causis exceptionum.

20. Paulus lib. singul. de Conceptione formularum.

EXceptiones opponuntur (4), aut quia factum sit, quod fieri oportet (5); aut quia factum sit, quod fieri non oportuit (6); aut quia factum non sit, quod fieri debuerat (7). † Quia factum est, quod fieri oportuit, datur exceptio rei venditæ (8) et traditæ, [et rei judicatæ (9)].

† Quia factum est, quod fieri non oportuit, datur exceptio doli mali (10). † Quia non (11) factum est, quod fieri debuit, ut bonorum possessionis non datæ (12).

De controversia rei majoris et rei minoris.

21. Neratius lib. 4. Membranarum.

REi majoris (13) pecuniæ præjudicium fieri videtur, cum ea quæstio in judicium deducitur, quæ vel tota, vel ex aliqua parte communis est quæstioni de re majori.

Quid sit exceptio, et de ejus effectu. 1. *De replicatione.*

22. Paulus lib. singul. de Variis Lectionibus.

EXceptio est conditio (14), quæ modo eximit (15) reum damnatione (16), modo minuit (17) damnationem (18).

§. 1. Replicatio (19) est contraria exceptio, quasi exceptionis exceptio.

De statua in municipio posita.

23. Labeo lib. 6. Pithanon a Paulo epitomatorum.

PAulus, Si quis statuam (20) in municipio ea mente posuit, ut ea municipii esset, et eam petere vult: excludi eum oportet præscriptione (21) in factum data.

De jurejurando filiifamil.

24. Hermogenianus lib. 6. Juris Epitomarum.

FIliusfamilias (22) exceptionem jurisjurandi patri quærit, si eum dare non oportere juraverit.

TIT. II.
DE EXCEPTIONE REI (23) JUDICATÆ (24).

De re inter alios judicata.

1. Ulpianus lib. 2. ad Edictum.

CUm res inter (25) alios judicatæ nullum aliis præjudicium faciant, ex eo testamento, ubi libertas data est, vel legato (26), agi potest: licet ruptum, vel irritum, aut non justum dicatur testamentum. nec si (27) superatus fuerit legatarius, præjudicium libertati (28) fit.

De causa exceptionis sublata.

2. Idem lib. 13. ad Edictum.

QUi (29) cum (30) herede ejus egit, qui filium præterierat (31), et exceptione summotus est, *Ac* (32) *si non in ea causa sint tabulæ testamenti ut contra eas bonorum possessio dari possit:* omittente (33) emancipato filio bonorum possessionem, non inique restituetur, ut agat cum herede: et ita Julianus lib. IV. Digestorum scribit.

De eadem quæstione. De petitione hereditatis, et singularum rerum.

3. Idem [lib. 15. ad Edictum].

JUlianus lib. III. Digestorum respondit, exceptionem rei judicatæ obstare quotiens eadem quæstio (34) inter (35) easdem personas revocatur. Et ideo et si singulis rebus petitis (36) hereditatem (37) petat, vel contra (38), exceptione summovebitur.

De his, qui rem in judicium deducunt.

4. Idem [lib. 72. ad Edictum].

REi judicatæ exceptio tacite continere videtur (39) omnes (40) personas, quæ rem in judicium deducere solent (41).

Si eadem res alia actione petatur.

5. Idem [lib. 74. ad Edictum].

DE eadem re agere videtur, et qui non eadem actione agat, qua ab initio agebat: sed etiam si alia ex-

(1) Imo, non omnes. *l.* 7. §. 1. *supr. h. t.*
(2) *l. ultim. supr. de pactis.*
(3) *l.* 11. *C. h. t. l.* 49. *infr. de fidejussoribus. l.* 9. §. 3. *supr. de SC. Macedon.*
(4) Exceptionum divisio sumpta a materia: adde et aliam ab eadem causa materiali sumptam: nempe, alias in rem, alias in personam. *l.* 7. *supr. h. t* Item, alias facti, alias juris. de qua vide *l.* 33. *C. de transact.*
(5) Hinc exceptio rei judicatæ, rei venditæ et traditæ. *l.* 1. 2. *supr. de except. rei vend.*
(6) Hinc exceptio doli.
(7) Ut bonorum possessio negata. *infr. h. t.*
(8) *l.* 1. 2. *supr. de except. rei vend.*
(9) *infr. de except. rei judic.*
(10) Ea competit creditoribus adversus eos, qui bonorum possessionem non adierunt. *l. ult. C. qui admitti.* Eo etiam nomine interdum competunt actiones, ut actio ad edendum, exhibendum, cavendum, dividendum, separandum, ac præstandam patientiam.
(11) *Sub.* solemniter. vide quæ scripsi ad *l. ultim. C. qui admitti.*
(12) *l. dolo.* 27. *supr. de dolo malo.*
(13) *l.* 16. *supr. h. t.* adde *l.* 4. *supr. de in integr. restit.*
(14) Jus, facultas. *l.* 2. *supr. h. t.*
(15) Ut peremptoria. *l.* 3. *supr. h. t.*
(16) In totum.
(17) Ut dilatoria.
(18) Veluti si nondum tempus agendi sit.
(19) *l.* 2. §. 1. *supr. h. t.* 51. *Eclog.* 1. *c.* 3.
(20) *l.* 29. *supr. de rebus auctor. jud.*
(21) Præscriptiones, exceptiones in factum: ut dixi *l.* 14. *in fin. supr. h. t.*
(22) *l.* 23. *supr. de jurejur. l.* 2. *infr. quar. rer: actio.*
(23) Sive litis. *l.* 11. §. 7. *infr. h. t.*
(24) §. 5. *Instit. de except.* Hæc exceptio Græcis dicitur τῶν κεκριμένων παραγραφή. 51. *Eclog.* 2. vid. Oldendorp. c. 39. *de exceptionib.*

(25) *l.* 16. *in fin. supr. qui potior. l.* 63. *supr. de re judicata.* Acta cum uno legatario non nocent alteri, etiamsi fuerit testamentum pronunciatum ruptum, irritum vel non justum.
(26) Vel legatum. *Hal.*
(27) Adde *l.* 2. *C. de fide instrum. l.* 1. *l.* 2. *l.* 3. *l.* 4. *C. quib. res judicata non nocet.*
(28) Id est, alteri legatario, cui libertas erat legata: atque ita heres non potest allegare jus tertii.
(29) Legatarius.
(30) *l.* 15. *infr. de oblig.*
(31) Præteritione filii nullum fit testamentum: filio tamen tacente convalescit. adde *l.* 17. *supr. de injusto.*
(32) De formula exceptionis vide quæ notavi ad *l.* 25. *supr. de bonis libert.*
(33) *l.* 17. *supr. de injusto. l.* 2. *supr. unde liberi.*
(34) Quæ dicatur eadem quæstio, v. *l.* 7. 8. *l.* 14. *in pr. et* §. 1. *infr. h. t.* Ans.
(35) *l.* 7. §. 4. *infr. h. t.*
(36) In judicio aliquo, in quo tamen petitor non obtinuit.
(37) Id est, universa bona. Qui a rerum singularum petitione removetur, et ab earum universitate removetur.
(38) Ut *l.* 7. *in fin. infr. h. t.*
(39) Eadem est persona domini et procuratoris. Eadem, inquam, non rei veritate, sed fictione. ideoque quod procuratori et similibus personis objici potest, objici etiam potest ipsis dominis: nam ex quo hujusmodi personæ interveniunt, censentur et ipsi domini intervenisse.
(40) *l.* 11. §. 7. *infr. h. t. l.* 23. *in fin. supr. de adm. et peric. tut.*
(41) Id est, procuratores, tutores, curatores, actores municipum. Quid si conjuncta mihi persona, vel defensor intervenit: mihi exceptionem adquireret? non noceret, nisi ratum habuero. *l.* 3. §. 2. *infr. judicatum solvi. l.* 14. *infr. h. t. l.* 1. *in fin. infr. de litigiosis l.* 22. *infr. ratam rem haberi. l.* 1. *C. quib. res judicata non nocet.*

periatur, de eadem tamen (1) re. † Utputa si quis mandati acturus, cum ei adversarius judicio sistendi causa promisisset, propter eandem (2) rem agat negotiorum gestorum, vel condicat: de eadem re agit † Recteque ita definietur, eum demum de (3) re (4) non agere, qui prorsus rem ipsam non persequitur. cæterum cum quis actionem mutat [et] experitur, dummodo de eadem re experiatur, etsi diverso (5) genere actionis, quam instituit, videtur de ea re agere.

De ratione et usu hujus exceptionis.

6. PAULUS lib. 70. ad Edictum.

SIngulis controversiis singulas actiones (6), unumque (7) judicati finem (8) sufficere (9) probabili ratione placuit; ne aliter modus litium multiplicatus (10) summam atque inexplicabilem faciat difficultatem: maxime si diversa pronunciarentur: parere ergo exceptionem rei judicatæ, frequens (11) est.

De toto et parte. 1. *De partu.* 2. *De cæmentis et tignis.* 3. *De fructibus.* 4. *De eadem quæstione. De petitione hereditatis, et singularum rerum,* 5. *Vel debiti hereditarii.*

7. ULPIANUS [lib. 75. ad Edictum].

SI quis, cum totum (12) petisset, partem petat: exceptio rei judicatæ nocet (13). nam pars (14) in toto est (15): eadem enim res accipitur, et si pars petatur ejus, quod totum petitum est. Nec interest, utrum in corpore (16) hoc quæritur, an in quantitate (17), vel in jure (18). † Proinde si quis fundum petierit, deinde (19) partem petat vel pro diviso, vel pro indiviso: dicendum erit exceptionem obstare. † Proinde et si proponas mihi certum locum me petere ex eo fundo, quem peti (20), obstabit exceptio. † Idem erit probandum, et si duo corpora (21) fuerint petita, mox alterutrum corpus petatur: nam nocebit exceptio. † Item si quis fundum petierit, mox (22) arbores excisas ex eo fundo petat; aut insulam petierit, deinde aream vel tigna, vel lapides petat (23). † Item si navem petiero, postea singulas tabulas vindicem (24)

§. 1. Si (25) ancillam prægnantem (26) petiero, et post litem contestatam conceperit et pepererit, mox partum ejus petam: utrum idem petere videor, an aliud, magnæ quæstionis est? Et quidem ita definiri potest, totiens eandem rem agi, quotiens apud judicem posteriorem id quæritur, quod apud priorem quæsitum est. † In his igitur fere omnibus exceptio nocet (27).

§. 2. Sed in cæmentis et tignis diversum est (28). nam is, qui insulam petit, si cæmenta, vel tigna, vel quid aliud suum petat, in ea conditione est, ut videatur aliud (29) petere: etenim cujus insula est, non utique et cæmenta sunt. denique ea, quæ juncta sunt ædibus alienis, separata dominus vindicare potest (30).

§. 3. De fructibus eadem (31) quæstio est, et de partu: hæc (32) enim nondum erant in rebus humanis, sed ex ea re sunt, quæ petita est: magisque est, ut ista exce-

(1) Eadem res dicitur; licet actio varietur. *l.* 6. 7. *infr. h. t. l.* 53. *infr. de oblig. l.* 1. *in fin. supr. depositi.*

(2) Mandati judicio qui in una re victus est, negotiorum gestorum ejusdem rei nomine agere non potest; hæc enim ab illa dependet. Quæ autem ab alia dependet actio vel quæstio, eadem est cum alia, juris fictione. *Socin.*

(3) De re non agit, qui prorsus rem ipsam non persequitur.

(4) Eadem scilic.

(5) Licet modus varietur, si tamen causa non variat, dicitur eadem quæstio, et eadem res.

(6) *l.* 5. *supr. h. t. l.* 53. *infr. de oblig. l.* 43. *infr. de reg. jur. l.* 4. §. 2. *in fin. supr. de noxalib. l.* 9. §. 1. *supr. de tributoria. l. ult. C. de furtis.* §. 16. *vers. sed nostra. Inst. de oblig. quæ ex delicto.*

(7) Id est, unam sententiam. Sententia namque nihil aliud est, quam judicati finis.

(8) Principes summa nequitia uti, hinc colligunt, quotiens rescripta concedunt ad resuscitandas lites judicio jam decisas.

(9) Nisi errore quis deceptus sit. *l.* 4. *in fin. supr. quod cum eo.*

(10) In infinitum. *l.* 13. *in fin. supr. de damno.*

(11) Argumentum a communiter accidentibus in jure frequens est.

(12) Puta universam hereditatem, *l.* 13. *in fin. supr. h. t.* totum, inquam, corporis, vel juris.

(13) Imo non nocet. vide Dyn. ad *c.* 80. *de reg. in* 6. *n.* 2. 3.

(14) Pars in toto est, *ut hic.* Atqui genus pars speciei suæ esse dicitur Aristoteli 5. *Metaphysic.* 25. Dicitur sane: ut quod speciei definitionem ingrediatur; cum denique non possit definiri species sine suo genere, eo sensu agnatis cognati contineri dicuntur, *l.* 5. *supr. unde cognati.* si quis enim velit definire agnatum, cognationis mentionem faciat, necesse est. *l.* 10. §. 2. *supr. de gradibus.*

(15) *l.* 1. §. 4. *in fin. infr. de verb. obl. l.* 113. *infr. de reg. jur.* et generi per speciem derogatur. vide *l.* 99. *in fin. supr. de legat.* 3. *l.* 80. *infr. de reg. jur.*

(16) Totum hoc substantiale est: ut domus respectu soli et superficiei. Totum vero quantitatis, decem ad quinque. Totum juris, ut id, quod plus, oppositum minori: sic in jure plus est donare, quam vendere. *l.* 163. *infr. de reg. jur.*

(17) Summis, ut sunt pecuniæ, census, pensiones. Nam sententia lata in majore summa, præjudicat minori.

(18) Puta usufructu.

(19) Sententia lata super toto et continente præjudicat parti et contento.

(20) Petii. *Hal.*

(21) Puta duo servi. *l.* 21. §. 2. *infr. h. t.*

(22) Denegata fundi, insulæ, navis petitione, denegatur etiam arborum excisarum, areæ, tignorum, lapidum et tabularum petitio.

(23) Non auditur, quia idem petit. Imo auditur, quia non idem petit, sed aliud. §. 2. *infr. h. l.*

(24) Non audiar, quia idem peto. *l.* 27. §. 8. *supr. de pactis.* Imo, non idem peto; aliud est enim materia, aliud navis. *l.* 18. §. 3. *supr. de pignorat.*

(25) Vide ad hunc §. *Zas.*

(26) Quam dicebam prægnantem esse, cum tamen prægnans non esset.

(27) *l.* 21. §. 1. *infr. h. t.*

(28) Id est, exceptio non nocet, ut in casu superiore.

(29) *l.* 27. §. 8. *supr. de pact.* Imo idem petit, *in pr. supr. h. t. vers. item si quis fund.* solve: hic domo destructa, cæmenta separata, *in fin. infr. h. t.* peti possunt: ibi de cæmentorum petitione agitur, domo non destructa.

(30) Cur non quoque separatas navis tabulas petere possum? quod domus lapidibus meis exstructa mea esse illico desiit, *l.* 7. §. 10. *supr. de adq. rer.* navis autem tabulis meis confecta, mea remansit, *l.* 7. §. 7. *supr. de adq. rer.* Dissoluta domo, dominium lapidum ad priorem dominum revertitur: ideoque non ab iis petendis repellitur. Dissoluta navi, nihil plus dominii ad tabularum dominum redit, quam antea fuit, ideoque si quis sententia semel a dominio tabularum repulsus fuit, ad illud dominium petendum amplius reverti non potest: hæc Soc. et Zas.

(31) Ut scilic. exceptio noceat. Atqui infra dicitur exceptio non nocere. Ætate Accursii quidam negationem illam tollendam esse non abs re existimant, hoc sensu: Fundum petii vacuum sine fructibus, post petitionem fundum cum tu sevisti: absolutus es a mea petitione: an post illam sententiam absolutoriam possum novo judicio fructus petere? minime; hæc judicatæ rei exceptio mihi nocebit: videlicet si ex eadem causa petiero: nam ex alia causa petenti mihi non nocebit.

(32) Lego, *hic enim nondum erat in rebus humanis.* Sit itaque species hæc: Ancillam petii non prægnantem, post petitionem meam facta prægnans est: tu a mea petitione absolutus es. Petenti mihi postea partum exceptio rei judicatæ non nocebit? Dixeris nocere, quia nondum in rebus humanis partus fuit, cum ejus matrem petii. verum cum partus sit ex ea re, quam petii, magis est, ut hæc rei judicatæ exceptio mihi noceat: ex eadem scil. causa partum petenti, nam ex alia causa petenti mihi non nocebit.

ptio non noceat. † Plane (1) si in restitutionem vel fructus, vel etiam partus venerunt, æstimatique sunt: consequens erit dicere exceptionem objiciendam.

§. 4. Et generaliter (2) (ut Julianus definit) *exceptio rei judicatæ obstat, quotiens inter* (3) *easdem personas eadem quæstio revocatur, vel* (4) *alio genere* (5) *judicii.* † Et ideo si hereditate petita singulas res petat, vel singulis rebus petitis hereditatem petat, exceptione summovebitur.

§. 5. Idem erit probandum, et si (6) quis debitum petierit a debitore hereditario, deinde hereditatem petat: vel contra, si ante hereditatem petierit, et postea debitum petat. nam et hic obstabit exceptio: nam cum hereditatem peto, et (7) corpora, et actiones omnes, quæ in hereditate sunt, videntur in petitionem deduci.

De petitione partis, et judicio divisorio.

8. JULIANUS lib. 51. Digestorum.

ITem parte (8) fundi petita, familiæ erciscundæ, vel communi dividundo agit (9): æque exceptione summovebitur.

De causa exceptionis sublata. 1. *De replicatione rei secundum se judicatæ.* 2. *De auctore et emptore.*

9. ULPIANUS lib. 75. ad Edictum.

SI a te hereditatem petam, cum nihil possideres, deinde, ubi (10) cœperis aliquid possidere, hereditatem petam: an noceat exceptio ista? Et putem, sive fuit judicatum, hereditatem meam esse, sive adversarius, quia nihil (11) possidebat, absolutus est, non nocere exceptionem (12).

§. 1. Si quis fundum quem putabat se possidere (13), defenderit, mox emerit (14): re secundum petitorem judicata, an restituere cogatur (15)? Et ait Neratius, si actori iterum petenti, objiciatur exceptio rei judicatæ: replicare eum oportere (16) de re secundum (17) se judicata.

§. 2. Julianus scribit exceptionem rei judicatæ a persona auctoris (18) ad emptorem (19) transire (20) solere: retro autem ab emptore ad auctorem reverti non debere. † Quare si hereditariam rem vendideris, ego eandem ab emptore petiero, et vicero: petenti tibi non opponam exceptionem, *At si ea res judicata non sit inter me et eum, cui vendidisti.*

10. JULIANUS lib. 51. Digestorum.

ITem si victus fuero, tu adversus me exceptionem non habebis.

De petitione ex alia causa. 3. *De auctore et emptore.* 4. *De petitione ex eadem vel ex alia causa.* 6. *De itinere et actu.* 7. *De his qui rem in judicium deducunt.* 8. *De filio et patre.* 9. *De auctore et venditore.* 10. *De pignore.*

11. ULPIANUS [lib. 75. ad Edictum].

SI mater filii impuberis defuncti ex Senatusconsulto (21) bona vindicaverit (22) idcirco, quia putabat rupto patris ejus testamento neminem esse substitutum, victaque fuerit, quia testamentum patris ruptum non erat, postea autem apertis pupillaribus tabulis apparuit non esse ei substitutum: si peteret rursus hereditatem, obstaturum (23) exceptionem rei judicatæ Neratius ait. Ego exceptionem obesse (24) ei rei judicatæ non dubito: sed ex causa succurrendum erit ei, quæ unam [tantum] causam egit rupti testamenti.

§. 1. Denique et Celsus scribit, si hominem petiero, quem ob eam rem meum esse existimavi, quod (25) mihi traditus ab alio est, cum is ex hereditaria causa meus esset, rursus petenti mihi obstaturam exceptionem.

§. 2. Si quis autem petat fundum suum esse, eo quod Titius eum sibi tradiderit: si postea alia ex causa petat, causa adjecta (26), non debet summoveri exceptione.

§. 3. Item Julianus scribit: Cum ego et tu heredes Titio extitissemus, si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas, a Sempronio petieris, et victus fueris, mox eandem partem a Sempronio emero (27): agenti tibi mecum familiæ erciscundæ, exceptio obstabit: quia res judicata sit inter te et venditorem meum. nam et si ante eandem partem petissem, et agerem familiæ herciscundæ: obstaret exceptio, *Quod res judicata sit inter me et te.*

§. 4. Eandem causam facit etiam origo petitionis (28). Cæterum si forte petiero fundum vel hominem, mox (29) alia causa nova (30) post petitionem mihi accesserit, quæ mihi dominium tribuat, non me repellet (31) ista exceptio: nisi (32) forte intermissum dominium [in] medio

(1) Sicut absoluto reo competit rei judicatæ exceptio, ita et condemnato, si solverit. *Odofredus.* Solutio condemnatione secuta tantundem præstat, quantum absolutio. *Albericus.* adde *l.* 46. *supr. de rei vindicat.* Denunciatio obligationis per jus vel sententiam extinctæ fieri non potest. de quo vide plura apud Socin. *regul.* 88.

(2) *l.* 4. *in fin. supr. de noxal.*

(3) *l.* 3. *supr. h. t. l.* 22. *infr. h. t.*

(4) *l.* 5. *supr. h. t.*

(5) Alia actione.

(6) Debitum ab hereditario debitore petii: victus sum, ab eo postea hereditatem petere volo? obstabit mihi rei judicatæ exceptio.

(7) Hereditatis verbo, singula corpora et actiones hereditariæ comprehenduntur. Est enim nihil aliud *universale*, quam res singulares simul collectæ.

(8) *l.* 18. *supr. de except.*

(9) *Al.* qui agit.

(10) *l.* 17. *l.* 18. *l.* 25. *infr. h. t.*

(11) Reus absolutus, quia non possidebat, potest conveniri, si possidet.

(12) Et ita cessante causa absolutionis, cessat effectus ejusdem: nam cessante causa cessat effectus. *l.* 6. §. 2. *supr. de jure patronat.*

(13) Nota hic agi de possessione, non de proprietate.

(14) Et ita titulo empti possessionem nanctus sit.

(15) Possessionem scil. et ita sententia lata contra non possidentem velut possidentem executioni mandari poterit, et debebit, si de novo possidere cœperit. Movetur autem dubium, quod reus non paratus esset de proprietate rei litigare, et his verbis accipere, *Secundum te judicatum fuit, quo tempore nec possedi, nec dominus fui: hodie et possideo et dominus sum.*

(16) Interim scil. dum de proprietate cognoscetur.

(17) Ut interim non proficiat res judicata ei, contra quem judicatum est. *l.* 16. *infr. h. t.*

(18) Auctor hic, est venditor. *Goth.* Pro intellectu hujus leg. vide Kinschot. *resp.* 87. *num.* 19. *et resp.* 88. *num.* 70. Ans.

(19) *l.* 11. §. 9. *l.* 28. *infr. h. t.*

(20) Ut ei prosit et noceat.

(21) Tertulliano, quo matres revocantur ad successionem liberorum. *Goth.* Ad hanc leg. vide *decis. Ultraj.* 77. n. 3. et Petr. Bellapert. *hic.* Ans.

(22) Et unam tantum causam egit rupti testamenti.

(23) Obstaturam. *Hal.* Hinc collige, ante apertas tabulas judicium ferri posse stricto jure, sed tamen rescindi.

(24) Atqui non obest transigenti, si transegerit ante apertas tabulas testamenti. *l.* 6. *supr. de transactionib.*

(25) De origine possessionis, vide §. 4. *infr. h. t. l.* 14. §. 2. *l.* 27. *infr. h. t.*

(26) *d.* §. 2.

(27) *l.* 9. §. 1. *supr. h. t.*

(28) Generalis sc. licet sit varietas in qualitate causæ et genere petitionis. Hinc illud forense: In petitione et conclusione tota origo æstimanda est.

(29) *l.* 23. *supr. de jud. l.* 25. §. 1. *l.* 42. *supr. de lib. caus.*

(30) Quæ primo judicio utiliter tractari non potuit deficiente in ea jure.

(31) Imo, repellet. *l.* 9. §. 1. *supr. h. t.*

(32) Postliminii reversio novam causam impedit. Cur? rem captam in statum pristinum reducit.

tempore rediit quodam postliminio. Quid enim, si homo, quem petieram, ab hostibus fuerit captus, mox postliminio receptus? hic exceptione summovebor: quia eadem res esse intelligitur. † At si ex alia causa dominium fuerim nactus, non nocebit exceptio. Et ideo si forte sub conditione res legata mihi fuerit, deinde medio tempore (1) adquisito dominio petam, mox existente conditione legati rursus petam: putem exceptionem non obstare. alia (2) enim causa fuit prioris dominii: hæc nova nunc accessit.

§. 5. Itaque adquisitum quidem postea dominium aliam causam facit, mutata autem opinio petitoris non facit. Utputa opinabatur ex causa hereditaria, se dominium habere; mutavit opinionem, et cœpit putare ex causa donationis: hæc (3) res non parit petitionem novam. nam qualecunque (4) et undecunque dominium adquisitum habuit, vindicatione prima in judicium deduxit.

§. 6. Si quis iter petierit, deinde (5) actum petat: puto fortius defendendum, aliud videri tunc petitum; aliud nunc: atque ideo exceptionem rei judicatæ cessare (6).

§. 7. Hoc jure utimur, ut ex parte actoris in exceptione rei judicatæ hæ personæ (7) continerentur, quæ rem in judicium deducunt; inter hos erunt procurator, cui mandatum est, tutor (8), curator furiosi, vel pupilli, actor municipum: ex persona autem rei, etiam defensor numerabitur; quia adversus defensorem, qui agit, litem in judicium deducit.

§. 8. Si quis hominem a filiofamilias (9) petierit, deinde eundem a patre petat: locum habet hæc exceptio.

§. 9. Si egero cum vicino aquæ pluviæ arcendæ, deinde alteruter nostrum, prædium vendiderit, et emptor (10) agat vel cum eo agatur, hæc exceptio nocet: sed de eo opere, quod jam erat factum, cum (11) judicium acciperetur.

§. 10. Item si rem, quam a te petierat, Titius pignori Seio dederit, deinde Seius pignoratitia adversus te utatur: distinguendum erit, quando pignori dedit Titius. et si quidem antequam peteret, non oportet ei nocere exceptionem: nam et ille petere debuit, et ego salvam habere debeo pignoratitiam actionem. sed si posteaquam petiit, pignori dedit, magis est, ut noceat (12) exceptio rei judicatæ.

De identitate spectanda.

12. Paulus lib. 70. ad Edictum.

CUm quæritur, hæc exceptio noceat, necne? inspiciendum est, an idem (13) corpus (14) sit;

13. Ulpianus lib. 75. ad Edictum.

QUantitas eadem, idem jus;

1. *De usufructu accrescente.* 2. *Differentia actionum personalium et realium.* 3. *De Interdicto, et rei vindicatione.*

14. Paulus lib. 70. ad Edictum.

ET an eadem causa petendi, et eadem (15) conditio personarum: quæ nisi omnia concurrunt, alia res est. † Idem corpus hac exceptione, non (16) utique omni pristina qualitate vel quantitate servata, nulla adjectione diminutioneve facta, sed pinguius (17) pro communi utilitate accipitur.

§. 1. Qui, cum partem ususfructus haberet, totum petit, si postea partem adcrescentem (18) petat, non summovetur exceptione: quia ususfructus non portioni, sed homini (19) adcrescit.

§. 2. Actiones (20) in personam ab actionibus in rem hoc (21) differunt: quod cum (22) eadem res ab (23) eodem mihi debeatur, singulas obligationes singulæ causæ (24) sequuntur, nec ulla earum alterius petitione vitiatur. at *cum in* (25) *rem* ago non expressa causa (26), ex qua rem meam esse dico, omnes causæ (27) una petitione adprehenduntur (28): neque enim amplius quam (29) semel res mea esse potest; sæpius autem deberi potest.

(1) Id est, dum conditio exspectatur.

(2) Aliud est dominium de novo adquirere: aliud ex postliminio recuperare.

(3) §. 1. *supr. h. t.*

(4) Id est, vel civilem, vel naturalem. vide Cujac. 11. *obs.* 35.

(5) Aliud est iter, aliud actum petere.

(6) Cur? quia potest actus esse simplex sine itinere. et ita potest mihi non competere iter, et competere tamen actus.

(7) *l.* 4. *supr. h. t.*

(8) *l.* 23. *supr. de admin. et peric. tut.*

(9) Sententia pro filio lata prodest patri.

(10) *l.* 9. *in fin. supr. h. t.*

(11) *l.* 14. *in fin. supr. de aqua et aquæ pluviæ.*

(12) *l.* 63. *supr. de re jud.*

(13) *l.* 13. 14. *l.* 21. §. 3. *vers. sed si usumfruct. infr. h. t. l.* 10. *supr. de except. l.* 133. *infr. de verb. oblig.* Acta facta in una ex pluribus instantiis, non valent, neque inter easdem personas fidem faciunt, quoties ad diversam fidem facta sunt. vide Socin. *reg.* 7.

(14) Corpus, quantitas, jus, causa petendi, conditio personæ.

(15) Vide *l.* 22. *infr. h. t.*

(16) Corpora singulis, ut ita loquar, momentis mutantur, augentur, vel minuuntur, nec pristina semper qualitas vel quantitas in eis servatur: pinguius tamen pro communi utilitate eadem corpora intelliguntur; si non omnimodo mutata sint, ut *hic.* adde *l.* 76. *supr. de judiciis.*

(17) Res pinguius pro communi utilitate capiuntur. Idem verbum reperitur in *l.* 49. *supr. de re judicata.* vide *l.* 2. *in fin. supr. quib. ex caus. in possess.*

(18) *l.* 21. §. 2. *infr. h. t. l.* 33. *supr. de usufruct.*

(19) *d. l.* 33. *in fin.*

(20) Sensus est: Actio personalis ex causa remota; realis ex proximo exceptionem præjudicii pariunt. *Zas.* vide Hotom. 27. *Illustr. in princ.*

(21) Id est, in eo, quod sequitur, seu præcessit, *ut hic.* differunt etiam origine (nam realis ex jure, quod quis habet in rem per alium possessam; personalis, ex contractu, et delicto, vel quasi), natura (nam personalis in eum, qui obligatus est, realis in quemcunque rei possessorem), effectu (nam in reali rem esse debitoris; in personali rem deberi pronunciatur).

(22) Id est, in personalibus causis singulæ causæ exprimendæ. vide Bart. in *l. solutum.* 11. §. *per liberam. supr. de pignerat.*

(23) Ab uno eodem.

(24) Id est, singulæ controversiæ distinguuntur ex differentia obligationum. vel potius: In actione personali oportet specialem debiti causam exponere, puta his verbis, *Id peto, quia mihi obligatus es ex contractu mutui* etc. Agens in rem non tenetur specialem causam deducere, puta his verbis: *Id peto, quia meum est ex contractu mutui.* Cur tam varie? quia, inquit Jurisconsultus, semel res mea est; res autem mihi sæpius deberi potest. *infr. h. t.* Plerisque tamen consultius videtur esse utrobique, tam scilicet in actionibus in rem, quam in personam, specialem petendi causam subjicere: tunc enim si quis ex una causa vincetur, poterit eam ex alia causa petere. de quo vide Oldendorpium *in tract. action. in tertia divis. num.* 3.

(25) Realis actio simpliciter proponi potest: personalis (verbi gratia, hypothecaria) causa adjecta.

(26) Id est, titulo speciali.

(27) Dominii.

(28) Id est, dum simpliciter peto rem, quia mea est, eadem et opera videor qualecumque dominium in judicium deduxisse. *l.* 11. §. 5. *supr. h. t.*

(29) *l.* 3. §. 4. *supr. de adq. vel amitt. possess. l.* 159. *infr. de reg.* §. 6. *Instit. de leg.*

§. 3. Si quis Interdicto egerit de possessione (1): postea in rem agens non repellitur per exceptionem (2). quoniam in Interdicto possessio (3), in actione proprietas (4) vertitur.

De pronunciatione rem actoris esse, vel rem actoris non esse.

15. GAJUS lib. 30. ad Edictum provinciale.

SI inter me et te controversia de hereditate sit; et quasdam res ex eadem tu possides, quasdam ego: nihil vetat, et me a te, et invicem (5) te a me hereditatem petere. quod si post rem judicatam a me petere cœperis, interest, utrum meam esse hereditatem pronunciatum sit, an contra: si meam (6) esse, nocebit tibi rei judicatæ exceptio; quia eo ipso (7), quo meam esse pronunciatum est, ex diverso pronunciatum videtur (8) tuam non esse: si vero meam non esse, nihil de tuo jure judicatum intelligitur; quia potest nec mea hereditas esse, nec tua.

16. JULIANUS lib. 51. Digestorum.

EVidenter enim iniquissimum est, proficere rei judicatæ exceptionem ei (9), contra (10) quem judicatum est.

De possessione.

17. GAJUS lib. 30. ad Edictum provinciale.

SI rem meam a te petiero, tu autem ideo fueris absolutus, quod probaveris (11) sine dolo malo te desisse possidere: deinde postea cœperis (12) possidere, et ego a te petam: non nocebit mihi exceptio rei judicatæ.

18. ULPIANUS lib. 80. ad Edictum.

SI quis ad exhibendum egerit, deinde absolutus fuerit adversarius, quia non possidebat: et dominus iterum agat, nancto (13) eo possessionem, rei judicatæ exceptio locum non habebit: quia (14) alia res est.

De hypothecaria actione.

19. MARCELLUS lib. 19. Digestorum.

DUobus diversis temporibus eandem rem pignori dedit (15): egit posterior cum priore pignoratitia, et obtinuit: mox ille agere simili actione instituit. Quæsitum est: an exceptio rei judicatæ obstaret? Si opposuerat (16) exceptionem rei sibi ante pignoratæ, et nihil aliud novum et validum adjecerit, sine dubio obstabit: eandem enim quæstionem revocat in judicium.

De eo, quod in prima petitione omissum fuit.

20. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

SI ex testamento actum sit cum herede ab (17) eo, qui, cum totum argentum ei legatum erat, mensas duntaxat sibi legatas putaret, earumque duntaxat (18) æstimationem in judicio fecisset: postea eundem petiturum de argento quoque legato Trebatius ait: nec obstaturam ei exceptionem, quod (19) non sit petitum, quod nec actor petere putasset, nec judex in judicio sensisset.

1. *De grege.* 2. *De petitione duarum rerum, deinde unius.* 3. *De fundo et usufructu.* 4. *De fidejussione pro servo.*

21. IDEM lib. 31. ad Sabinum.

SI cum argentum mihi testamento legatum esset, egerim cum herede, et postea codicillis prolatis vestem quoque mihi legatum (20) esse appareat, non est deducta in superius judicium vestis causa, quia neque litigatores, neque judex de alio, quam de argento actum intelligant.

§. 1. *Si petiero gregem* (21), et vel aucto, vel minuto (22) numero gregis, iterum eundem gregem petam, obstabit mihi exceptio. Sed et si speciale corpus ex grege (23) petam, si adfuit in eo (24) grege, puto obstaturam exceptionem.

§. 2. Si Stichum et Pamphilum tuos esse petieris, et absoluto (25) adversario Stichum tuum esse petas ab eodem, exceptionem obstare tibi constat.

§. 3. Si fundum *meum esse* petiero, deinde postea *usumfructum ejusdem fundi* petam, qui ex illa causa, ex qua fundus meus erat, meus sit: exceptio mihi obstabit. quia, qui fundum habet, usumfructum suum vindicare non (26) potest.

† Sed *si usumfructum*, cum meus esset, vindicavi, deinde proprietatem nanctus, iterum de usufructu experiar, potest dici alia (27) res esse: quoniam, postquam nanctus sum proprietatem fundi, desinit meus esse prior ususfructus, et jure proprietatis, quasi ex nova causa rursus meus esse cœpit.

§. 4. Si pro servo meo fidejusseris, et mecum de peculio actum sit: si postea tecum eo nomine agatur, excipiendum est de re judicata.

De heredibus et defuncto.

22. PAULUS lib. 31. ad Edictum.

SI cum uno herede depositi actum sit, tamen et cum cæteris heredibus recte agetur, nec exceptio rei judicatæ eis proderit: nam et si eadem quæstio in omnibus judiciis vertitur, tamen personarum (28) mutatio, cum quibus singulis suo nomine agitur, aliam atque aliam rem facit. Et si actum sit cum herede de dolo defuncti, deinde de dolo heredis ageretur, exceptio rei judicatæ non nocebit: quia de alia re agitur.

(1) Sententia lata in possessorio non præjudicat petitorio.
(2) Et e contra. *l.* 12. *in fin. supr. de adquir. vel amitt. poss. l.* 18. *in fin. supr. de vi et vi.*
(3) Nota differentiam Interdicti et actionis realis.
(4) Id est, dominium. facit *l.* 3. *in fin. supr. uti possidetis.*
(5) *l.* 1. §. 2. *in fin. supr. si pars hereditatis.*
(6) *l.* 30. §. 1. *vers. respond. infr. h. t.*
(7) Facit *l.* 9. *supr. h. t.* Goth. Adde *l.* 40. §. 2. *in fin. supr. de procurat. l. penult.* §. 1. *infr. h. t.* S. L.
(8) Meum quod esse dicitur, tuum esse illico negatur: quod meum non esse dicitur, non illico tuum esse dicitur. Et sic argumentum a contrariis affirmative procedit, non negative.
(9) *l* 9. §. 1. *in fin. l.* 11. §. 3. *in fin. supr. h. t. l.* 35. §. 1. *supr. de rei vindic. l.* 16. §. 5. *in fin. supr. de pignorib.*
(10) Res eadem contrarios effectus non operatur. *l.* 35. §. 1. *supr. de rei vind.*
(11) Alias, nisi probet, id non præsumitur.
(12) Absolutus, quia non possidebat, factus possessor, conveniri potest. vide *l.* 9. *supr. h. t.*
(13) Nacto. *Hal.*
(14) Adde *l.* 12. *l.* 13. *supr. h. t.*
(15) Duobus scil. verbi gratia, Primo: deinde Secundo.
(16) Cui jus erat agendi et excipiendi super eodem jure, si exceptione se tueri malit, et succubuit, agendi facultas ei postea denegabitur. adde *l.* 7. §. 1. *supr. de compensation.*
(17) Id est, per eum.
(18) Petitio generalis restringitur ad illas res de quibus facta est persecutio. adde *l.* 31. *C. de transact.*
(19) Id petitum fuisse non intelligitur, quod actor sibi competere nunquam existimavit, et ita in judiciis secundum actorem fit interpretatio, ne alioquin actus pereat. vide *l.* 172. *in fin. infr. de reg. jur. l.* 66. *supr. de judiciis.*
(20) *Al.* legatam.
(21) Et sic corpus universale, non speciale.
(22) Sententia, super toto collectivo vel copulato lata obest ei, qui secundo ad id, mutata licet qualitate, agit.
(23) Eodem.
(24) De quo judicatum est.
(25) Vide *l.* 7. §. 1. *l.* 14. §. 1. *supr. h.t. l.* 23. *supr. de judiciis. l.* 33. *supr. de usufruct.*
(26) Vide *l.* 78. *supr. de jure dot.*
(27) *l.* 7. §. 4. *supr. h. t.*
(28) Vide *l.* 12. *supr. h. t.*

De sorte et usuris.

23. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

SI in judicio actum sit, usuræque solæ petitæ sint, non est verendum, ne (1) noceat rei judicatæ exceptio circa sortis petitionem: quia (2) enim non (3) competit, nec opposita nocet. † Eadem erunt, et si quis ex bonæ fidei judicio velit usuras tantum persequi (4): nam nihilominus futuri temporis cedunt usuræ. quamdiu enim manet contractus bonæ (5) fidei, current usuræ.

De replicatione rei judicatæ adversus exceptionem dominii.

24. JULIANUS lib. 9. Digestorum.

SI quis rem a non (6) domino emerit, mox petente domino absolutus sit, deinde possessionem amiserit, et a domino petierit: adversus exceptionem, *si* (7) *non ejus sit res*, replicatione hac adjuvabitur, *at si res judicata non sit.*

De novo jure actoris. 1. *De redhibitione, et quanto minoris.* 2. *De negotiorum gestione et mandato.*

25. IDEM lib. 51. Digestorum.

SI is, qui heres non erat, hereditatem petierit, et postea (8) heres factus eandem hereditatem petet, exceptione rei judicatæ non summovebitur.

§. 1. Est in potestate emptoris, intra sex menses redhibitoria agere mallet, an ea, quæ datur, *Quanti* (9) *minoris homo, cum veniret, fuerit.* Nam posterior actio etiam redhibitionem (10) continet, si tale vitium in homine est, ut eum ob id actor empturus non fuerit: quare vere dicetur eum, qui alterutra earum egerit, si altera postea agat, rei judicatæ exceptione summoveri.

§. 2. Si te negotiis meis obtuleris, et fundum nomine meo petieris (11): deinde ego hanc petitionem tuam ratam non habuero, sed mandavero tibi, ut (12) ex integro eundem fundum peteres, exceptio rei judicatæ non obstabit (13): alia enim res facta est, interveniente mandatu. † Idem est, si non in rem (14), sed in personam actum fuerit.

De jure altius tollendi. 1. *De fundo et insula e regione ejus in flumine nata.*

26. AFRICANUS lib. 9. (15) Quæstionum.

EGi tecum, *jus mihi esse ædes meas usque ad decem pedes altius tollere:* post ago, *jus mihi esse usque ad viginti* (16) *pedes altius tollere.* exceptio rei judicatæ proculdubio obstabit (17). Sed et si rursus ita agam, *jus mihi esse altius ad alios* (18) *decem pedes tollere*, obstabit exceptio, cum aliter superior pars jure haberi non possit, quam si inferior quoque jure habeatur.

§. 1. Item si fundo petito, postea insula, quæ e regione ejus in flumine nata erit, petatur, exceptio obstatura est.

De indemnitate.

27. NERATIUS lib. 7. Membranarum.

CUm de hoc, an eadem (19) res est, quæritur, hæc spectanda sunt: personæ (20); idipsum de quo (21) agitur; causa proxima actionis (22). nec jam interest, qua ratione quis eam causam actionis competere sibi existimasset (23). perinde, ac si quis, posteaquam contra eum judicatum esset, nova (24) instrumenta (25) causæ suæ reperisset.

De auctore, et successore.

28. PAPINIANUS lib. 27. Quæstionum.

EXceptio rei judicatæ nocebit ei, qui in dominium successit (26) ejus (27), qui judicio expertus est (28).

De libertate. 1. *De pignore.*

29. IDEM lib. 11. Responsorum.

JUdicatæ quidem rei præscriptio coheredi (29), qui non litigavit, obstare non potest: nec in servitutem videtur peti post rem pro libertate judicatam, nondum [ex] causa fideicommissi manumissus. sed Prætoris oportet in ea re sententiam servari, quam pro (30) parte victi præstare non potest. † Nam et cum alterum ex coheredibus inofficiosi quæstio tenuit, aut etiam duobus separatim agentibus, alter obtinuit, libertates competere placuit. Ita tamen, ut officio judicis indemnitati victoris, futurique manumissoris consulatur.

§. 1. Si debitor de dominio rei, quam pignori dedit, non admonito (31) creditore causam egerit, et contrariam sententiam acceperit, creditor in (32) locum victi successisse non videbitur: cum pignoris conventio sententiam præcesserit.

De causa intestati, et ex testamento.

1. *De actione hypothecaria.*

30. PAULUS lib. 14. Quæstionum.

EX sextante (33) heres institutus, qui intestato legitimus heres esse potest, cum de jure testamenti faceret quæstionem, ab uno ex institutis dimidiam partem hereditatis petiit, nec obtinuit. Videtur in illa petitione etiam partem sextantis vindicasse: et ideo si cœperit ab eodem

(1) *l.* 7. §. 4. *l.* 14. *supr. et l.* 27. *Infr. h. t. l.* 2. *C. quibus res judic. l.* 28. §. 4. §. 7. *supr. de jurejur. l.* 4. *in fin. supr. quod cum eo.* vide quæ notavi ad *l.* 4. *in fin. C. depositi.*

(2) Actio inepte proposita in accessorio, non nocet principali.

(3) Nondum competit.

(4) Officio judicis scil. *l.* 49. *in fin. supr. de act. empt.*

(5) *l.* 2. *C. depositi.*

(6) *l. ultim. supr. de Publiciana.*

(7) Vide Cujac. 6. *ad Afr. fol.* 98.

(8) *l.* 9. *supr. h. t.*

(9) Quanto minoris. *Hal.* adde *l.* 18. *supr. de ædil.*

(10) *l.* 43. §. 6. *supr. de ædil.*

(11) Actione in rem.

(12) Sententia contra falsum procuratorem lata, domino gesta improbanti non nocet, et potest iterum agi. *Zas.*

(13) Tibi vel mihi.

(14) *l. ult. infr. h. t.*

(15) Vide Cujac. 9. *ad Afric. fol.* 221.

(16) Minus cui licet, non ideo majus permittitur: cum tamen ei, cui minus negatur, et id, quod majus est, denegandum sit.

(17) Atqui ei, qui primum petiit iter, et victus est, non denegatur postea actus petitio. *l.* 11. §. 6. *supr. h. t.*

(18) De quibus in sententia nihil dictum fuerat. In ea namque dictum fuerat de decem pedibus inferius, actum vero de decem aliis superius tollendis.

(19) Adde *l.* 12. *l.* 13. *supr. h. t.*

(20) *l.* 22. *supr. h. t.*

(21) An idipsum, quod ante petatur?

(22) Id est, causa agendi, ex qua actio procedit. Quo enim causæ proximiores causæ sunt, eo magis in suo effectu vim exerunt.

(23) *l.* 11. §. 1. *supr. h. t.*

(24) Nunc primum reperta.

(25) Nova instrumenta etiam apertissima post sententiam non audiuntur, ne sententia rescindatur. vide *l.* 4. *C. de re judicata.*

(26) Puta emptione, *l.* 9. *in fin. infr. h. t.* titulo universali vel singulari.

(27) Adde *l.* 3. *in fin. supr. de pignoribus.*

(28) Et superatus est.

(29) Sententia contra coheredem lata, alteri coheredi non nocet.

(30) Vide *l.* 9. *in fin. supr. de liberali causa.*

(31) Vide *l.* 63. *supr. de re judicata.*

(32) Id est, obligaverat.

(33) Vide *l.* 3. *supr. de pignorib.*

ex testamento eandem portionem petere, obstabit ei exceptio rei judicatæ.

§. 1. Latinus (1) Largus: Cum de hereditate inter Mævium (2), ad quem pertinebat, et Titium, qui controversiam moverat (3), transigeretur, traditio rerum hereditariarum Mævio heredi a Titio facta est; in qua traditione etiam fundum ei suum proprium, quem ante multos annos avo ejusdem Mævii heredis obligaverat, quemque alii postea in obligationem deduxerat, ex causa pacti tradidit; his gestis posterior Titii creditor jus suum persecutus est, et obtinuit; post hoc judicium Mævius heres reperit in rebus (4) avitis chirographum ejusdem Titii ante multos annos conscriptum, per quod apparuit, eum fundum, qui in causam transactionis venerat, etiam avo suo, (5) ab eodem Titio fuisse obligatum: cum ergo constet, prius avo Mævii heredis in obligationem eundem fundum datum, de quo Mævius superatus est, Quæro, an jus avi sui, quod tunc, cum de eodem fundo ageretur, ignorabat, nulla exceptione opposita exequi possit? Respondi, si de proprietate fundi litigatur, et secundum actorem pronunciatum fuisset, diceremus, petenti ei, qui in priore judicio victus est, obstaturam rei judicatæ exceptionem: quoniam de ejus quoque jure quæsitum videtur, cum actor petitionem implet. quod si possessor absolutus, amissa possessione eundem ab eodem, qui prius non obtinuit, peteret, non obesset ei exceptio: nihil enim in suo judicio de jure ejus statutum videretur. Cum autem pignoratitia actum est adversus priorem creditorem, potest fieri, ut de jure possessoris non sit quæsitum: quia (6) non, ut in proprietatis quæstione, quod meum est, alterius non (7) est, ita in obligatione utique consequens est, ut non sit alii obligatum, quod hic probavit [sibi] teneri. et probabilius dicitur, non obstare exceptionem: quoniam de jure possessoris quæsitum non est, sed de sola obligatione. In proposita autem quæstione magis me illud movet, numquid pignoris jus extinctum sit dominio adquisito. neque enim potest pignus perseverare domino (8) constituto creditore: actio tamen pignoratitia competit. verum est enim, et pignori datum, et satisfactum non esse: quare puto non obstare rei judicatæ exceptionem.

De rei vindicatione, et condictione.

31. IDEM lib. 3. Responsorum.

PAulus respondit, ei, qui in rem egisset, nec tenuisset (9), postea condicenti (10) non obstare exceptionem rei judicatæ.

T I T. III.

DE DIVERSIS (11) TEMPORALIBUS (12) PRÆSCRIPTIONIBUS, ET [DE] ACCESSIONIBUS (13) POSSESSIONUM.

Quid sit experiundi potestatem habere.

1. ULPIANUS lib. 74. ad Edictum.

QUia tractatus de utilibus (14) diebus frequens est, videamus, quid sit, *experiundi potestatem habere*. † Et quidem in primis (15) exigendum est, ut sit facultas agendi (16): neque sufficit reo experiundi secum facere potestatem, vel habere eum, qui se idonee defendat (17), nisi actor quoque nulla idonea causa impediatur experiri. † Proinde sive apud hostes sit, sive Reipublicæ causa absit (18), sive in vinculis sit (19), aut [si] tempestate in loco aliquo, vel [in] regione detineatur, ut neque experiri, neque mandare (20) possit, experiundi potestatem non habet. † Plane is (21), qui (22) valetudine impeditur, ut (23) mandare possit, in ea causa est, ut experiundi habeat (24) potestatem. † Illud utique neminem fugit, *experiundi potestatem non habere* eum, qui Prætoris copiam non habuit, proinde hi dies cedunt, quibus (25) jus Prætor reddit.

(1) Institutus in certa parte, si simpliciter hereditatem petit, et succumbit, partem, in qua fuit institutus, postea petere non potest.

(2) Vide *hic Zasium.*

(3) Movebat. *Hal.*

(4) In bonis avitis. *Hal.*

(5) Suam rem nemini obligari hinc Bartol. colligit.

(6) Dissimilia sunt hæc, proprietatis quæstio, et obligationis. Quod meum est, alterius non est. Nam quod meum est, mihi proprium est: si alterius esset, proprium desineret. At res mihi obligata, alteri obligata esse potest. Ex pluribus causis res nobis deberi potest: ex una tantum causa nostra esse potest. *l.* 159. *infr. de reg. jur.*

(7) Vide *l.* 15. *supr. h. t. l.* 40. *§.* 2. *supr. de procur.*

(8) *l.* 29. *supr. de pign. act. l.* 45. *infr. de reg. jur. l.* 17. *supr. qui potiores.*

(9) Nec obtinuisset,

(10) *l.* 25. *in fin. supr. h. t.*

(11) Περὶ διαφόρων προσκαίρων παραγραφῶν, καὶ προθέσεων κατοχῶν. Græci apud Cujac. *in pr. libri de divers. temp. præscr.* Ecloga sic legit: περί τῶν ὡς ἀπό χρονίας νομῆς παραγραφομένων. 51. *Eclog.* 3.

(12) Temporibus et exceptionibus, præscriptionibus et interruptionibus. 7. *C.* 40. adde 2. *Inst.* 6. *et Nov.* 9.

(13) Accessionibus opponuntur interruptiones. Accessionibus, quæritur, an tuum tempus meo accedat?

(14) Dies utiles sunt, quibus experiundi sui juris potestas est: Græci vocant ὡρισμένας. adde *l.* 55. *supr. de ædilitio. l.* 3. *in fin. infr. de accusat. l.* 11. *§.* 5. 6. *infr. et l.* 6. *C. ad Legem Juliam de adulteriis.* Sessionum dies, quas vocant βηματικάς, sunt, quibus Præses vel Prætor sedet pro tribunali: qui possunt non esse utiles. *l.* 2. *supr. quis ordo in bonor. possess.* Continuus annus constat ex diebus 365. Annus utilis ex diebus utilibus. Continui sunt adversi utilibus. Utiles in restitutionibus et præscriptionibus actionum personalium in Italia Justinianus sustulit. Utilium lubrica et difficilis est computatio. vide Cujac. 2. *observat.* 18. Utilis annus, lite cœpta continuus esse incipit calumniatori, et ei, qui est affectus injuria, vel qui appellatus est. Zasius, *hic.*

(15) Utilia ut currant tempora, tria requiruntur, nempe ut impedimentum nullum fuerit actori, reo, judici. *Zas.*

(16) *l.* 25. *infr. de stipul. servor.*

(17) Id est, procuratorem. Sic actor tenetur ad interrumpendam præscriptionem, procuratorem admittere, cum alioquin non teneatur mittere procuratorem. *l. ult. C. de procuratoribus.*

(18) Non tamen diu, ne alioquin creditores sint in suspenso. *arg. l.* 3. *Supr. quibus ex causis in possessionem.*

(19) Actor vel reus vinculis detentus, non habet potestatem experiundi, *ut hic.* nisi sua culpa in vincula inciderit, *l.* 20. *supr. de minoribus. l.* 26. *§.* 1. *supr. ex quibus causis major.* vide quæ notavi ad *l.* 22. *supr. quod metus caus.* De exceptione carceris vide Oldendorp. *c.* 35. *de exceptionibus.*

(20) Procuratorem mittere.

(21) Vide Mynsing. 4. *obs.* 38.

(22) *Al.* qui ea valetudine.

(23) Recte hæc verba adjiciuntur: est enim quædam valetudo his adversa, ut quis mandare nullo modo possit, qualis est sontica, quæ etiam invitis litigantibus et judice diem differt, *l.* 60. *supr. de re jud.* verum Antonius Faber, 5. *conject.* 18. particulam *ut* pro *ne* accipit. denique video Ulpianum hoc integro loco verba facere de eo, qui experiundi potestatem non habeat.

(24) Non habeat potestatem: et ita substitutam hic negationem legit, et emendat Ant. Fab. 5. *conject.* 18.

(25) Dies utiles nunquam continui sunt. In diebus utilibus nullus sine utilitate dies cedit vel transit.

De die intercalari.

2. Marcellus lib. 6. Digestorum.

IN tempore constituto (1) judicatis (2) an intercalaris (3) dies proficere judicato, necne, debeat, quæritur: item de tempore, quo lis perit? Sic sine dubio existimandum est, ut auctum litis tempus intercalari die existimetur: veluti si de usucapione sit quæstio, quæ tempore constituto expleri solet, aut de actionibus, quæ certo tempore finiuntur, ut ædilitiæ pleræque actiones; et si quis fundum ea lege (4) vendiderit, *ut nisi in diebus triginta pretium esset solutum, inemptus esset fundus*, dies intercalaris proficiet emptori: mihi contra (5) videtur.

De prædiis, et mancipiis.

3. Modestinus lib. 6. Differentiarum.

LOngæ (6) possessionis præscriptionem tam in prædiis, quam in mancipiis (7) locum habere manifestum est (8).

Si servus hereditarius, vel capti ab hostibus, satis acceperit.

4. Javolenus lib. 7. Epistolarum.

SI (9) servus hereditarius, aut ejus, qui in hostium potestate sit, satis acceperit, continuo dies satisdationis cedere incipiet (10): intueri enim debemus, an experiundi potestas fuerit adversus eum, qui obligatus est, non (11) an is agere poterit, qui rem in obligationem deduxerit: alioquin erit iniquissimum, ex conditione actorum obligationes reorum extendi, per quos nihil factum erit, quominus cum his agi possit.

De vitio auctoris. 1. *Si heres debitoris pignus ab extraneo emerit.*

5. Ulpianus lib. 3. Disputationum.

AN vitium (12) auctoris (13), vel donatoris, ejusve, qui mihi rem legavit, mihi noceat, si forte auctor meus justum initium possidendi non habuit, videndum est? Et puto neque nocere (14), neque prodesse: nam denique et usucapere possum quod auctor meus usucapere non potuit.

§. 1. Ex facto propositum est, quendam cum rem pignori dedisset, eandem distraxisse (15) heredemque ejus redemisse: quæritur, an heres adversus pignoris persecutionem exceptione longæ (16) possessionis uti possit? Dicebam, hunc heredem, qui pignus ab extraneo redemit, posse exceptione (17) uti: quia in extranei (18) locum successit, non in ejus, qui pignori dederat: quemadmodum si ante redemisset, sic deinde heres extitisset.

De re duobus separatim vendita. 1. *De lege commissoria. De redhibitione.*

6. Africanus lib. 9. (19) Quæstionum.

SI duobus eandem rem separatim (20) vendiderim, ea (21) possessio, quæ utramque venditionem præcesserit, soli priori emptori, cui (22) et tradita sit, proficit. Denique et si quam rem tibi vendiderim, rursus a te emam, et Titio vendam: et meam omnem et tuam possessionem Titio accessurum (23), videlicet quod et tu mihi et ego ei possessionem præstare (24) debemus.

§. 1. Vendidi tibi servum et convenit, *ut* (25) *nisi certa die pecunia soluta esset, inemptus esset*: quod cum evenerit, quæsitum est, quid de accessione tui temporis putares? Respondit, id quod servetur, cum redhibitio sit facta. hunc enim perinde haberi ac si retrorsus homo mihi venisset: ut scilicet si venditor possessionem postea nactus sit, et hoc ipsum tempus, et quod venditionem præcesserit, et amplius accessio hæc ei detur cum eo, quod apud eum fuit, a quo homo redhibitus sit.

De piscatione.

7. Marcianus lib. 3. Institutionum.

SI quisquam in fluminis publici deverticulo (26) solus pluribus (27) annis piscatus sit (28), alterum eodem uti jure prohibet (29).

(1) Id est, quadrimestri. *l.* 2. *l.* 3. *C. de usur. rei judicatæ.*

(2) Id est, in actione judicati: non tamen in lege commissoria biduum accipitur pro uno die: est enim differentia inter tempus conventionale, et legitimum. Hugolinus apud Cujac. *c.* 33. *de præscriptionibus.*

(3) Seu bissexti, de quo tamen vide *l.* 98. *infr. de verbor. sign.* Ante Julium Cæsarem annus erat 355. dierum, incidente mense intercalari annus dies habebat 385, ejus mensis initium erat pridie Kalend. Martias, ut ex Quinto Mucio Celsus refert, *l.* 51. §. 2. *supr. ad l. Aquil. l.* 4. §. 5. *supr. de statuliber. l.* 134. *infr. de verb. sign.* sed quia hæc erant confusa, et apud Ægyptios annus constituebatur ad numerum Solis 365. diebus, et quadrante, Julius Cæsar adnitente sibi M. Flavio scriba, 365. diebus annum conclusit, et quadrantem quarto quoque anno intercalavit, intervocavit seu interposuit (nam καλῶ Græcis est voco) ad Sextum Kalendas Martias: unde hiffextus appellatur, quia bini dies eo anno in sexto Kalendas Martias reperiuntur. vid. *l.* 98. *infr. de verb. sign.* sed quia Pontifices anno quarto incipiente eum diem intercalabant, qui peracto intercalandus erat, Cæsar Augustus plenissime annum correxit. de quo vide Macrob. 1. *Saturn.* 14. adde quæ scripsi ad Varronem, 5. *de lingua, de antiqua ratione intercalandi.*

(4) Id est, Lege commissoria. *l.* 2. *supr. de lege commissoria.*

(5) Cur? vid. *l.* 39. *supr. de pactis.* Goth. Adde Alberic. Gentil. *de divers. temp. c.* 4. Ans.

(6) Et decem vel viginti annorum. *l.* 1. *C. de usucapion. transform.*

(7) Rusticis. vid. *l.* 6. §. 1. *C. de secund. nupt.*

(8) Imo, locum non habet in mancipiis. *l.* 7. *in fin. C. de agricolis et censitis. lib.* 11. *tit.* 47. Goth. vide Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 10. *n.* 11. Ans.

(9) Vide Cujac. 16. *obs.* 38. et Anton. Fabr. 4. *conject.* 16.

(10) Imo, non incipiet. *l.* 9. *supr. si quis cautionibus.*

(11) Imo id exigitur. *l.* 1. *supr. h. t. l.* 25. *infr. de stipulatione servor.* vid. Cujac. 16. *obs.* 38.

(12) Aliud quam reale. vid. *l.* 3. *C. de peric. et comm. rei vend.*

(13) Venditoris.

(14) Vitium auctoris non nocet emptori præscribere volenti. adde *l.* 7. §. 6. *supr. pro emptor.* vide quæ scripsi ad *l.* 3. *C. de peric. et comm. rei vend.*

(15) *l.* 12. *infr. h. t.*

(16) Decem, et viginti annorum cum bona fide, et titulo.

(17) Adde *l.* 72. *supr. de evictionib.*

(18) Et sic tanquam extraneus, non tanquam heres. vid. *l.* 6. *supr. quod cujuscunque.*

(19) Vid. Cujac. 9. *ad Afr. fol.* 216.

(20) Id est, diversis contractibus.

(21) Mea possessio, ἡ νομή μου. 51. *Basil.* 3. vid. Cujac. 5. *obs. ult.*

(22) Si duobus separatim eandem rem in solidum vendidi, mea possessio accedit ei emptori, cui priori res tradita est. Ideoque potior est in rei vindicatione. *l.* 15. *C. de rei vind.*

(23) Accessuram.

(24) Id est, tradere. Traditio est præstatio possessionis.

(25) Id est, Lege commissoria. *l.* 2. *in fin. supr. h. t.*

(26) Diverticulo. *vulgat. Hal.* Goth. Explicatio hujus l. est in *l.* 6. *supr. de rer. divis.* Adde *l.* 45. *supr. de usurp. et ibi Gothofr.* Donell. *lib.* 5. *comm. c.* 22. et Duaren. *de usucap. c.* 3. Ans.

(27) Id est, longo tempore.

(28) Adde, et adhuc piscetur. vid. Cuj. ad *l.* 45. *supr. de usurpat.*

(29) Non prohibet. Balduin. in §. *Flumina. Inst. de rer. divis.* Jacobus Curtius, 1. ἀκαςῶν. 54. Conanus 3. *c.* 16. quo nomine omnes reprehenduntur a Roberto, 1. *recept.* 17. at obstare videtur *lex* 45. *supr. de usurpat.* Non obstat, cum in ea lege actor in piscandi possessione non fuerit. *Bart.* vide Zas. *antinom.* 2. et Cujac. ad *l.* 45. *supr. de usurpat.*

De tempore, quo servus in fuga est.

8. ULPIANUS lib. 1. Regularum.

IN accessione temporis, et id tempus, quo in fuga sit servus, domino (1) ejus procedere verum est.

De rebus mobilibus.

9. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

REscriptis quibusdam Divi Magni Antonini cavetur, *ut in rebus mobilibus locus* (2) *sit præscriptioni diutinæ* (3) *possessionis.*

De bonis vacantibus.

10. PAPINIANUS lib. 13. Responsorum.

INtra quatuor (3) annos *vacantium* (4) *bonorum* (5) delator (6) facta denunciatione destitit: post quatuor annos secundo (7) delatori venienti prior nunciatio, quominus præscriptione temporis summoveatur, non proderit: nisi prioris prævaricatio (8) detegetur. quo declarato, præscriptio, sed et negotii quæstio perimetur.

§. 1. Quadriennii tempus, quod bonis vacantibus nunciandis præscriptum est, non ex opinione hominum, sed de substantia (9) vacantium bonorum dinumeratur. Quatuor autem anni post irritum testamentum factum, et intestati possessionem ab omnibus repudiatam, qui gradatim (10) petere potuerunt, vel temporis finem, quod singulis præstitutum est, computabuntur.

De vitio defuncti, et ignorantia heredis.

11. IDEM [lib. 2. Definitionum].

CUm heres (11) in jus omne (12) defuncti succedit, ignoratione (13) sua defuncti vitia non excludit: veluti cum sciens alienum illum, illo (14), vel precario possedit. quamvis enim precarium heredem ignorantem non teneat, nec Interdicto recte conveniatur: tamen usucapere non poterit, quod (15) defunctus non potuit. † Idem juris est, cum de longa possessione quæritur: neque enim recte defendetur, cum exordium ei bonæ fidei ratione non tueatur.

De distractione pignoris.

12. PAULUS lib. 16. Responsorum.

CReditor, qui præscriptione longæ (16) possessionis a possessore pignoris summoveri possit, pignus distraxit (17). Quæro, an possessori salva sit exceptio adversus emptorem? Paulus respondit etiam adversus emptorem eandem exceptionem competere (18).

De quæstionibus fisci. 1. De rationibus Reipublicæ.

13. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomarum.

IN omnibus fisci quæstionibus, exceptis causis, in quibus minora tempora servari specialiter constitutum est, viginti (19) annorum præscriptio custoditur.

§. 1. Reipublicæ rationes subscriptæ et expunctæ adversus eum quidem, qui administravit, ultra viginti (20): adversus heredem vero, ultra decem annos retractari [non] possunt.

De accessionibus possessionum in genere. 1. De successoribus, et his, qui successorum loco habentur. 2. De emptore. 3. De pignore. 4. De negotio gesto. 5. De distractione pignoris.

14. SCÆVOLA lib. singul. Quæstionum publice tractatarum.

DE accessionibus (21) *possessionum* nihil in perpetuum, neque generaliter (22) definire possumus: consistunt enim (23) in sola æquitate (24).

§. 1. Plane tribuuntur his, qui in locum aliorum succedunt, sive ex contractu (25), sive (26) voluntate (27): heredibus (28) enim, et his, qui successorum (29) loco habentur, datur accessio testatoris.

§. 2. Itaque si mihi vendideris (30) servum, utar (31) accessione tua.

§. 3. Et si mihi pignori dederis, et ego eandem rem alii pigneravi, meus creditor utetur accessione tui temporis, tam adversus extraneum, quam adversus teipsum, quamdiu pecuniam mihi non exsolveris: nam qui me po-

(1) An et in dominum? ait Albericus.

(2) Rebus soli. *vulgat.* adde *l.* 3. *supr. h. t.* facit §. 12. *Inst. de usucap.* Goth. vide Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 12. *n.* 11. Ans.

(3) Longæ: si de re immobili cum Accursio hanc legem acceperis. *l.* 3. *supr. h. t.*

(4) Vid. *l.* 1. *C. de quadriennii præscript.*

(5) Vacantia bona, quæ dominum nullum habent. vide *C. de bon. vacantib.*

(6) Fiscus olim habuit suos *delatores*, a quibus deferebantur bona vacantia.

(7) Si quatuor anni transierint, postquam nunciatum est, possessor bonorum vacantium ipso jure tutus est, etiam adversus secundum delatorem, nisi prioris delatoris detegatur prævaricatio.

(8) Facit *lex ult. C. si advers. fisc.* adde *l.* 15. *infr. de jure fisci.*

(9) Substantiam potius, quam opinionem intueri oportet. *l.* 4. §. 20. *supr. de usurpat. l.* 2. §. 2. *supr. pro emptore.* adde *l.* 33. *supr. ad l. Aquil. l.* 63. *supr. ad l. Falcid.* De substantia, id est, postquam certum est bona esse vacantia.

(10) Sunt enim diversi gradus personarum, quæ bonorum possessionem possunt petere. Primus est, Unde liberi, quibus annus præstitutus est. Secundus, Unde agnati: Tertius, Unde cognati, quibus 60. dies dati sunt. Quartus, Unde vir et uxor.

(11) Universalis successor defuncti.

(12) Sunt enim heredes universi juris successores. vide *l.* 9. §. 12. *supr. de hered. inst.*

(13) Heres etiam ignorans in vitia defuncti succedit. *l.* 4. §. 15. *supr. de usurp.*

(14) *Al.* illum, ille. vide *l.* 8. *supr. de precario.*

(15) Facit *l.* 13. *supr. de usurpat.* adde *l.* 1. *C. de usucap. pro herede.* vide tamen Socin. *regul.* 389.

(16) *l.* 3. *l.* 5. *supr. h. t.*

(17) *l.* 5. *in fin. supr. h. t.*

(18) Cur ita? vide *l.* 143. *infr. de reg. jur.*

(19) *Eclog.* 3. *c.* 12. Rem ita distingue: Bona fisci incorporata 40. annis præscribi. *l.* 7. *C. de præscript.* 30. (excipe casum *l.* 23. *C. de sacros. Eccles.*) non incorporata, in quibusdam quinque, *l.* 2. *C. de vectigalib. et commiss.* in quibusdam decem. *l.* 18. *supr. de usurpation.* interdum viginti, *ut hic.*

(20) *l.* 8. *infr. de administrat. rer. ad civit.*

(21) Accessiones temporum sunt conjunctiones temporum, quibus duo aut plures separatim eandem rem possident, quod fit præscriptionibus longi temporis, adquirendi causa.

(22) Jus circa generalia versatur: æquitas circa specialia, *l.* 3. 4. *supr. de legib.* circumstantias enim quasque maxime respicit. *l.* 31. *supr. depositi. l.* 11. *l.* 16. *infr. de pœnis.*

(23) Hinc colligere possis, æquitatem certis ac perpetuis regulis concludi, et in scriptum redigi non posse, quanquam jus aliquod de casu speciali ad æquitatem redactum possit scriptis comprehendi. vid. Oldend. in *tr. seu formula investigandæ actionis.* ubi de definitione æquitatis agit. Hinc Aristot. 5. *Ethicor.* æquitatem vocat regulam Lesbiam, quæ nunc recta est, si paries sit planus; nunc obliqua est, si sit murus asper.

(24) Æquitas ex causæ constitutione. *l.* 52. §. 2. *supr. ad l. Aquil.* et facti circumstantia bene perspecta colligitur. *l.* 32. *supr. de usurp. l.* 3. §. 2. *supr. de testib. l.* 1. *supr. usufr. quemadm. caveat.* adde *l.* 12. §. 2. *Infr. ratam rem.* Facti quæstio juris decisionem præcedit.

(25) Id est, bonæ fidei possessoribus.

(26) Sive ultima voluntate.

(27) Puta ex testamento: et ita voluntatis nomine intellige testamenta. facit. *l.* 1. *supr. qui testam.*

(28) §. 12. *Inst. de usucap.*

(29) Successorum autem loco habentur bonorum possessores. §. 12. *Inst. de usucap.*

(30) *l.* 15. §. 1. *infr. h. t. l.* 2. §. 20. *supr. pro emptore. l. unic. C. de usucap. transformanda. l.* 11. *C. de præscript. longi.* §. 13. *Inst. de usucapion.*

(31) Venditoris accessio tribuitur ejus emptori.

tior est, cum ego te superaturus (1) sim, multo magis (2) adversus te obtinere debet: sed si pecuniam mihi solveris, hoc casu accessione tua non utetur.

§. 4. Item si absente te is, qui negotia tua videbatur administrare, servum mihi vendiderit, tuque reversus ratum habueris, omnimodo accessione utar.

§. 5. Item si mihi pignori dederis, et convenerit, nisi pecuniam solvisses, licere ex pacto pignus vendere, idque vendiderim, emptori accessio tui temporis dari debebit, licet invito te pignora distracta sint: jam enim illo in tempore quo contrahebas, videris concessisse venditionem, si pecuniam non intulisses.

De die cœpto. 1. *De auctore proximo, et remoto.* 2. *De mandato.* 3. *De emptione a filiofamilias, vel servo*, 4. *Vel a tutore, vel a curatore.* 5. *De tempore quo venditor possedit, vel non.* 6. *Si heres vendiderit.*

15. VENULEIUS [lib. 5. Interdictorum].

IN usucapione (3) ita servatur, ut etiam si minimo (4) momento (5) novissimi diei possessa sit res, nihilominus repleatur usucapio, nec totus dies exigitur (6) ad explendum constitutum tempus.

§. 1. *Accessio* possessionis fit non solum temporis, quod apud eum fuit, unde is emit: sed et qui ei vendidit (7), unde tu emisti. Sed si medius aliquis ex auctoribus non possederit, præcedentium auctorum possessio non proderit, quia conjuncta non est: sicut nec ei qui non possidet, auctoris possessio accedere potest.

§. 2. Item adjiciendum est, unde emisti, aut unde is emit, cui tu emendum mandaveras, et quod apud eum qui (8) vendendum mandavit (9): quod si is quoque cui mandatum erat, alii vendendum mandaverit, non (10) aliter hujus qui postea mandaverat, dandam accessionem Labeo ait, quam si idipsum dominus ei promiserit.

§. 3. Sed et si a filio vel servo rem emero, accessio temporis, et quo apud patrem aut dominum fuit, ita danda est mihi, si aut voluntate (11) patris dominive aut cum administrationem peculii haberet, vendidit.

§. 4. Item danda est accessio cum (12) eo quod apud pupillum fuit, a cujus tutore, cum is tutelam ejus administraret, emisti. Idemque in eo qui a curatore pupilli furiosive emerit, servandum est: et si ventris nomine, aut ejus quæ rei servandæ causa in possessione esset, dotis (13) suæ nomine diminutio (14) facta sit: nam id quoque temporis accedit.

§. 5. Hæ autem accessiones non tam late accipiendæ sunt, quam verba earum patent: ut etiamsi post venditionem traditionemque rei traditæ apud venditorem res fuerit, proficiat id tempus emptori: sed illud solum quod ante (15) fuit, licet venditionis tempore eam rem venditor non habuerat.

§. 6. Ei cui heres rem hereditariam vendidit, et heredis tempus, et defuncti debet accedere.

Accessionem sine nostro tempore nobis non prodesse.

16. PAULUS [lib. 3. ad Sabinum].

ACcessio (16) sine (17) nostro tempore (18) nobis prodesse non potest.

TIT. IV.

DE DOLI MALI (19) ET METUS EXCEPTIONE.

Propositio dicendorum. 1. *Ratio exceptionis.* 2. *Unde dignoscatur dolus.* 3. *De contractibus, testamentis, legibus.*

1. PAULUS [lib. 71. ad Edictum].

QUo lucidius intelligi (20) possit hæc exceptio, prius (21) de causa videamus, quare proposita sit: deinde (22) quemadmodum dolo fiat: per quæ intelligemus, quando obstet exceptio: deinde adversus (23) quas personas locum habeat: novissime inspiciemus intra quæ (24) tempora competit exceptio.

§. 1. Ideo (25) autem hanc exceptionem Prætor proposuit, ne cui dolus suus per occasionem Juris civilis (26) contra naturalem æquitatem prosit.

§. 2. Sed an dolo quid factum sit, ex facto (27) intelligitur.

§. 3. Et quidem dolo fit (28), tam in contractibus (29), quam in testamentis (30), quam in Legibus (31).

(1) *l.* 2. §. 17. *supr. ad SC. Tertull.*
(2) Si secundus creditor superat primum, et multo magis ipse debitorem principalem. Hinc illa regula, Si vinco vincentem te, ergo fortius vinco te. excipe tamen *l.* 16. *supr. qui potiores.*
(3) Adde *l.* 6. *supr. de usurpat.*
(4) *l.* 6. *supr. de usurpat.*
(5) De momento vide Cujacium, *c.* 1. *de divers. temporalibus.* Goth. Adde Alberic. Gentil. *de divers. temp. appellat. cap.* 7. Ans.
(6) Imo exigitur. *l.* 6. *infr. de obligationibus.*
(7) *l.* 14. §. 2. *supr. h. t.*
(8) Cui vendendum. Cuj. ad *l.* 14. *supr. de usurpat.*
(9) Continuantur tempora inter emptorem et venditorem, etiamsi per procuratores emptio venditioque perfecta fuerit.
(10) Imo, aliter: et utcunque dominus non permiserit. *l.* 8. §. 3. *supr. mandati.*
(11) *l.* 34. *in fin. supr. de usurp.*
(12) *l.* 34. *supr. de usurp.*
(13) Dixi ad *l.* 2. *C. qui potiores.*
(14) Venditio.
(15) *l.* 14. *supr. de usurpat.*
(16) Temporis alieni, quo alius usus est, et possedit.
(17) *l* 13. §. *pen. supr. de adq. vel amitt. poss.*
(18) *l.* 15. § 1. *Supr. h. t.*
(19) 51. *Eclog.* 4. *et* 5. *Harm.* 3. §. 27. Extat titulus de dolo. *supr. lib.* 4. *tit.* 3. Extat etiam titulus de dolo et contumacia, 2. *Decretal.* 14. 2. *Sexti.* 6. 2. *Clem.* 42. 2. *Extrav.* 3. vide Oldend. *c.* 61. *de exceptionib.* adde casus hinc inde sparsos per universum Jus, in *l.* 25. *supr. de adm. et peric. tutor.* Goth. Adde Joann. Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 13. Ans.
(20) Tituli partes in quinque distributio.
(21) §. 1. *infr. hic.*
(22) Vide §. 2. *infr. h. t.*
(23) *l.* 2. §. 1. *infr. h. t.*
(24) *l.* 5. *in fin. infr. h. t.*
(25) Ratio Edicti. *l.* 1. *supr. de dolo.*
(26) Quo contractus formantur, præsertim stipulatione subnixi. *l.* 5. *C. de inutilib. stipulat.* §. 1. *Inst. de exception.* *l.* 36. *infr. de verb. oblig.*
(27) Id est, qualitate facti. de legitimis doli conjecturis, vide Oldendorp. *c.* 61. *de exceptionib.* Porro dolus alius inhæret rei (demus in venditione Titium circumscribi nulla fraude adversarii); alius personæ.
(28) Id est, dolus committitur, seu committi potest.
(29) Puta venditione. *l.* 13. §. 4. *supr. de action. empt.*
(30) *l.* 1. 2. *supr. si quis aliquem testari.* *l.* 4. *Supr. de inoff.* *l.* 77. §. 31. *in fin. Supr. de legat.* 2.
(31) *l.* 30. *supr. de legibus.* *l. ult. Infr. ad leg. Corn. de falsis.*

De causa hujus exceptionis. 1. *Propositio dicendorum. Quatenus hæc exceptio sit in personam.* 2. *Et in rem.* 3. *De causa stipulationis.* 4. *De pacto.* 5. *De in factum exceptionibus.* 6. *De usuris in futurum acceptis.* 7. *De statulibero.*

2. ULPIANUS lib. 76. ad Edictum.

PAlam est autem, hanc exceptionem ex eadem (1) causa propositam, ex qua causa proposita est de dolo malo actio.

§. 1. Sequitur ut videamus in quibus causis locum habeat exceptio, et quibus personis objiciatur. † Et quidem illud annotandum est, quod specialiter (2) exprimendum est de cujus dolo quis queratur: non (3) in rem, *Si in ea re dolo malo factum est*: sed sic, *Si in ea re nihil dolo malo actoris factum est.* docere igitur debet is, qui objicit exceptionem, dolo malo actoris factum; nec sufficiet ei, ostendere in re esse dolum: aut si alterius dicat dolo factum, eorum personas specialiter debebit enumerare; dummodo hæ sint, quarum dolus noceat.

§. 2. Plane ex persona ejus qui exceptionem objicit, in rem (4) opponitur exceptio; neque enim quæritur adversus quem commissus sit dolus, sed an in ea re dolo malo factum sit a parte actoris.

§. 3. Circa primam (5) speciem, quibus ex causis exceptio hæc locum habeat, hæc sunt quæ tractari possunt. † Si quis sine (6) causa ab aliquo fuerit stipulatus (7), deinde ex ea stipulatione experiatur: exceptio utique doli mali ei nocebit. licet enim eo (8) tempore, quo stipulabatur, nihil dolo malo admiserit (9): tamen dicendum est, eum, cum litem contestatur, dolo facere, qui perseveret ex ea stipulatione petere.

† Et si cum interponeretur, justam causam habuit, tamen nunc nullam idoneam causam habere videtur. † Proinde (10) et si crediturus pecuniam, stipulatus est, nec (11) credidit: et si certa fuit causa stipulationis, quæ tamen aut non (12) est secuta, aut finita (13) est, dicendum erit nocere exceptionem.

§. 4. Item quæritur, si quis pure stipulatus sit certam quantitatem, quia (14) hoc actum sit, sed post stipulationem interpositam pactum sit, ne (15) interim pecunia usque ad certum diem petatur: non noceat exceptio doli? Et quidem [et] de pacto (16) convento excipi posse nequaquam ambigendum est. sed et si hac quis exceptione uti velit, nihilominus poterit: dolo (17) enim facere eum, qui contra pactum petat, negari non potest.

§. 5. Et generaliter sciendum est, *ex omnibus in factum* (18) *exceptionibus, doli oriri exceptionem*: quia dolo facit quicunque (19) id quod quaqua exceptione elidi potest, petit. nam et si inter (20) initia nihil dolo malo facit, attamen nunc petendo (21) facit dolose: nisi si talis sit ignorantia (22) in eo, ut dolo careat.

§. 6. Non male dictum est, si creditor usuras in futurum acceperit, deinde pecuniam nihilominus petat, antequam id tempus prætereat cujus temporis usuras accepit, an doli exceptione repellatur? et potest dici dolo eum facere: accipiendo enim usuras, distulisse (23) videtur petitionem in id tempus quod est post diem usurarum præstitarum, et tacite (24) convenisse interim se non petiturum.

§. 7. Item quæritur, si statuliberum mercatus quis fuerit jussum decem dare, cum hoc ignoraret, et duplam stipulatus fuerit, deinde decem acceperit? Evicto eo in libertatem, agere ex duplæ stipulatione potest: sed nisi decem, quæ implendæ conditionis causa acceperit, deduxerit, exceptione summovendus erit. et hæc ita Julianus quoque scripsit. Si tamen ex re emptoris, vel ex peculio quod ad emptorem pertinebat, pecuniam dederit statulibero (25), potest dici exceptionem non nocere: quia dolo non faceret.

3. PAULUS [lib. 71. ad Edictum].

ITem si (26) ob id, quod antequam dominium ad me transferatur, venditori dederit decem, et agam ex empto, ut decem recipiam, ita puto competere mihi actionem, si paratus sim ex dupla stipulatione eum liberare.

De eo, qui dolo non mandat. 1. *De promissione ægroti.* 2. *De compromisso.* 4. *De pupillo, et cæteris quibus non recte solvitur.* 5. *De emptione servi fugitivi.* 6. *De transactione et venditione nominis.* 7. *De re principali et pœna.* 8. *De pignore.* 9. *Si minor donaverit.* 10. *De petitione ex testamento.* 11. *De hereditate et legato.* 13. *De replicatione doli.* 14. *De Senatusconsulto Macedoniano.* 15. *De doli clausula.* 16. *De parente, patrono et heredibus.* 17. *De his qui sunt alieni juris.* 18. *De procuratore.* 19. *De mandato.* 20. *De delegatione.* 21. *De dote.* 23. *De tutore*, 24. *Et protutore.* 25. *De curatore.* 26. *De minore, pupillo, furioso.* 27. *De dolo actoris.* 32. *Si*

(1) *l.* 1. §. 1. *Supr. h. t.*
(2) *l.* 4. §. 33. *infr. h. t.*
(3) Exceptio doli, quod actorem attinet, est in personam: quia sufficit ei dicere, *Dolo fecisti, ut hic.* quod autem excipientem attinet, in rem est. Cur? licet nullum dolum commiserit, sufficit tamen ei dici, rem, quam possidet, doli vitio adfectam esse. §. 2. *infr. hic.*
(4) *l. ultim. C. de rei vindicat.*
(5) Vide Goed. *de contr. stip. cap.* 3. *n.* 70. *et seq.* Petr. a Bellapert. *hic.* Ans.
(6) Contra stipulationem sine causa, datur doli exceptio. Stipulatio nulla est, quæ nullam causam continet.
(7) V. Emanuel Zoares *lib.* 1. *observ. c.* 26. Quæsada *lib.* 1. *quæst. jur. cap.* 12. Guterius *part.* 1. *resolut. c.* 47. Mod.
(8) Stipulationis.
(9) Amiserit. *Haloand.*
(10) Causam non implens stipulationis, ex ea stipulatione experiri, vel agere non potest.
(11) *l.* 3. *C. de non numerata.* §. 2. *Inst. de exceptionib.*
(12) Vide *supr. de condict. causa dat. caus. non secuta.*
(13) Finita causa dicitur, quoties res redit ad non causam. *l.* 1. *l.* 2. *supr. de condictione sine causa.*
(14) *Sub.* ut pars deberetur, vel quia dies non fuit obligationi adjecta, quoties enim dies omissus est, præsenti die debetur. *l. cum, qui Kalendis.* 41. *infr. de verb. oblig. l. in omnibus oblig.* 14. *infr. de reg. jur.*
(15) §. 3. *Instit. de exception.*
(16) *d.* §. 3. *in fin. l.* 7. §. 4. *supr. de pactis.*
(17) Dolo facit, qui petit contra pactum.
(18) Innominatis.
(19) *l.* 8. *l.* 12. *Infr. h. t. l.* 35. *infr. de verb. sign.*
(20) §. 3. *supr. hic.* id est, tempore petitionis oblatæ.
(21) Id est, petitionem continuando.
(22) Vide *l.* 9. *in fin. Infr. h. t.* et *l.* 177. *in fin. Infr. de reg. jur.*
(23) *l.* 57. *supr. de pactis. l.* 6. *supr. de leg. commissor. l. ult. Supr. de eo quod certo.*
(24) *d. l.* 57.
(25) Dederit statulibero. *Hal.*
(26) Evicta re venditori ante traditionem, committitur etiam stipulatio duplæ, *ut hic.* et *l.* 33. *supr. de evict.* vide Cujac. 25. *obs.* 26. Hoc tamen Bartolus negat. *arg. l. evictæ.* 16. *Supr. de evict.*

non dominus, *qui rem vendidit*, *domino successerit*. 33. *De exceptione metus.*

4. Ulpianus lib. 76. ad Edictum.

Apud (1) Celsum quæritur, Si cum Titio mandassent creditores hereditarii, *ut* (2) *adiret hereditatem*, unus non mandasset decipiendi (3) ejus causa, mandaturus alioquin, si non foret hic aditurus, deinde agat: an exceptione repellatur? Et ait Celsus, doli (4) eum exceptione repellendum.

§. 1. Julianus scripsit, Si quis cum æger (5) esset, centum aureos uxoris suæ consobrino spopondisset, volens scilicet eam pecuniam ad mulierem pervenire, deinde convaluerit (6): an exceptione uti possit, si conveniatur? Et refert Labeoni placuisse, doli mali uti eum posse.

§. 2. Si in arbitrum compromiserimus, deinde cum non stetissem (7) ob adversam (8) valetudinem, pœna commissa est: an uti possim doli exceptione? Et ait Pomponius prodesse mihi doli exceptionem.

§. 3. Item quæritur: si cum eo, a quo tibi sexaginta (9) deberentur, compromiseris, deinde per imprudentiam pœnam centum (10) stipulatus fueris: Labeo putat convenire officio arbitri, jubere tantum tibi dari, quantum re vera debeatur (11): et si non fiat, non (12) vetare, ne quid amplius petatur. sed etiamsi id omissum fuerit (13), peti posse quod debetur, Labeo dicit, et si forte (14) pœna petatur, doli mali exceptionem profuturam.

§. 4. Si quis pupillo solverit sine tutoris auctoritate id quod debuit, exque ea solutione locupletior (15) factus sit pupillus: rectissime dicitur, exceptionem petentibus nocere. nam et si mutuam acceperit pecuniam, vel ex quo alio contractu locupletior factus sit: dandam esse exceptionem (16). † Idemque et in cæteris erit dicendum, quibus non recte solvitur: nam si facti sint locupletiores, exceptio locum habebit.

§. 5. Item Labeo scribit, Si (17) quis fugitivum esse sciens, emerit servum, et si stipulatus fuerit *fugitivum non esse*, deinde agat ex stipulatu (18): non esse eum exceptione repellendum, quoniam (19) hoc convenit: quamvis (20) ex empto actionem non haberet. sed si non (21) convenisset, exceptione repelletur.

§. 6. Quod si is (22) cui pecunia debeatur, cum debitore (23) decidit (24), et nomen ejus vendidit Seio, cui debitor mandaverat ut nomen emeret, deque ea re emptor stipulatus est, deinde creditor eam pecuniam retinet, quam per judicem abstulit: an emptor ex stipulatu possit experiri? Et Ofilius putat, si venditor nominis paratus non sit reddere quantum ab emptore (25) acceperit, non nocituram (26) exceptionem doli mali: Et puto sententiam Ofilii veram.

§. 7. Labeo ait, si de homine petito secundum actorem fuerit judicatum, et jussu judicis satisdatum sit, *hominem intra certum diem tradi*: *et si traditus non fuisset*, *pœnamque stipulatus sit*: petitorem, qui et hominem vindicat (27) et pœnam petit, exceptione esse repellendum. iniquum enim esse, [et] hominem (28) possidere, et pœnam exigere.

§. 8. Item quæritur, si uniones tibi pignori dedero, et convenerit, ut soluta pecunia redderentur, et hi uniones culpa (29) tua (30) perierint, et pecuniam petas? Extat Nervæ et Atilicini sententia, dicentium, ita esse excipiendum, *Si* (31) *inter me et te non convenit*, *ut soluta pecunia uniones mihi reddantur:* sed est verius exceptionem doli (32) mali nocere debere.

§. 9. Si minor mihi infantem donaverit, deinde eum vindicet: exceptione doli mali repellendus est, nisi (33)

(1) Hanc legem una cum quinque sequentibus præcipuas esse in toto jure notat post Guidonem de Suzaria Albericus, *l. a D. Pio.* 15. *Supr. de re jud. l. is cui.* 5. *supr. ut in poss. leg. l. cum pater.* 77. *supr. de leg.* 2. *l. properandum.* 13. *C. de judic. l. scimus.* 22. *C. de jure delib.*

(2) Vid. *l.* 32. *supr. mand.*

(3) Animus factis externis probatur. dixi *l.* 13. §. 5. *infr. de jure fisci.*

(4) *l. ult. supr. de dolo.*

(5) Qui æger aliquid promisit, et convaluit, intelligitur mortis causa promisisse: ideoque pristinæ valetudini restitutus a donatario conveniri non potest: et si conventus erit, tutus exceptione doli fuerit.

(6) Atque ita videtur tacite revocata donatio.

(7) Stitissem. *Haloand.*

(8) In arbitris difficultas præstandi excusat a mora et pœna. adde *l. ult.* §. 1. *supr. de l. Rhodia.*

(9) Sexcenta. *vulgat.* hoc sensu, Debitum non novatur, si pœna minor debito sit compromissa. *l. ultim. in fin. supr. de eo per quem factum.* ideoque reus actori integrum debitum postea petenti novationis loco, tale compromissum objicere non potest. Imo potest: quia stipulatio pœnalis novat contractum. vid. *l.* 44. §. *ult. infr. de obligat. et action.*

(10) Id est, majorem forte, si lectionem Florentinam tuebimur: minorem, si vulgatam.

(11) Non quantum per imprudentiam stipulatus es. Veritatem præferet errori arbiter.

(12) *Al.* non vetari. *vel*, nihil vetare.

(13) Id est, sed si judex minoris, quam sors est, reum condemnaverit actori.

(14) Præter sortem scilicet. nec enim peti potest pœna cum debito. vide §. 7. *infr. h. t.*

(15) Pupillus de solutione sibi facta conqueri non potest, si ea locupletior factus sit. *l.* 13. *in fin. supr. de condict. indebiti. l.* 3. *supr. commodati. l.* 15. *l.* 47. *infr. de solution.* §. 2. *Inst. quibus alien. licet. et ibid.* Theoph.

(16) Id est, defensionem.

(17) *Synopsis Basilic.* 19. *tit.* 10. *ex lib.* 51. *tit.* 4. *cap.* 4.

(18) In id, quod interest. nec enim potest agere ex empto. *infr. h. t.*

(19) Scienti fugitivum, si promisero fugitivum non esse, conventionem servare teneor. secus si nudis tantum verbis ac perfusorie servum commendavero. *l. ea.* 43. *supr. de contr. empt.*

(20) Pacta incontinenti adposita non ita semper contractus informant, ut ex iis agi possit, *ut hic.* Colligit et ex hoc quoque loco Zasius, contractui bonæ fidei pactum adjici posse.

(21) *l.* 27. *C. de evict.*

(22) Puta Titius.

(23) Puta Caio.

(24) Decidere hic non est transigere, ut putat Accursius, sed de debiti quantitate convenire, solidatis rationibus; *arrêter un compte.*

(25) *Al.* a debitore.

(26) Cui? ipsi emptori.

(27) Repetita et accepta non potest pœna peti. *l. ultim. in fin. supr. de eo quod certo loco.*

(28) *l.* 28. *supr. de act. empt.*

(29) Levi scil. cujus nomine creditor tenetur. vide. *l.* 6. *C. de pignorat.* Quid? pignoratitius creditor amisso pignore potestne experiri adversus Titium non discusso principali? potest. v. *l. ult. C. de præt. pign.* vide Negusant. *part.* 8. *membr.* 1. *num.* 18.

(30) Debitor creditorem (cujus culpa pignus periit) debitum petentem exceptione repellit. Quid, si pignus debiti æstimationem excessit: an ad excurrentem summam tenetur creditori?

(31) *Al.* Nisi.

(32) Atqui in facto ponitur uniones culpa creditoris periisse, non dolo.

(33) Donatarius revocata donatione, alimenta et necessarias impensas imputare donatori potest. Imo non imputat donatori. Hoc enim modo fieri possit, ut donator servo et re donata careat, *l.* 27. *in fin. Supr. de rei vind.* Potest etiam fieri, ut ex operis servi donatarius tantum lucri perceperit, quantum ejus nomine impendit. *l.* 31. *l.* 32. *supr. de rei vind.* solve: Reus in hac actione causam possidendi habet a donatore: in contrariis Legibus non habet.

alimenta reddat, et si quis alius sumptus probabilis (1) in eum factus sit.

§. 10 Præterea sciendum est, si quis quid ex testamento contra (2) voluntatem petat, exceptione eum doli mali repelli solere: et ideo heres qui non habet voluntatem, per exceptionem doli repellitur.

§. 11. Si quis ex uncia heres sit scriptus, ex qua ducenta consequi potuit, deinde propter hoc, legatum in quo centum erant prætulit (3), ne (4) molestiis hereditariis implicaretur: an si legatum petat, exceptione doli mali summoveatur? Et ait Julianus non esse eum summovendum. quod si a substituto pretium (5) accepit, vel quod pretii loco haberi posset, ne adeat hereditatem: petens legatum, dolo (inquit) facere intelligetur, ac per hoc doli exceptione repelletur.

§. 12. Quæsitum est, si cum fundi usumfructum haberem, eum fundum volente (6) me vendideris, an vindicanti mihi usumfructum exceptio sit objicienda? Et hoc jure utimur, ut exceptio doli noceat.

§. 13. Marcellus ait, *adversus doli exceptionem* (7) non (8) dari replicationem doli. Labeo quoque in eadem opinione est. ait enim iniquum esse, communem malitiam petitori quidem præmio esse, ei vero cum quo ageretur, pœnæ (9) esse: cum longe æquum sit, ex eo quod perfide gestum est, actorem nihil consequi.

§. 14. Contra *Senatusconsulti quoque Macedoniani exceptionem* de dolo (10) dandam (11) replicationem, ambigendum non esse, eamque nocere debere, etiam Constitutionibus et sententiis (12) auctorum (13) cavetur.

§. 15. Labeo (14), et si ex stipulatu actio competat (15) propter (16) doli clausulam, tamen nocere doli exceptionem ait. *Si adversus ea*, inquit, *factum erit*: posse enim petitorem, antequam stipulatio committatur, nihil dolo malo fecisse, et tunc facere, cum petat. propter quod exceptionem esse necessariam (17).

§. 16. *Adversus* (18) *parentes patronosque*, neque doli exceptio, neque alia quidem quæ patroni parentisve opinionem, apud bonos mores (19) sugillet, competere potest. in factum tamen erit excipiendum: ut si forte pecunia non numerata dicatur, objiciatur exceptio pecuniæ non numeratæ. † Nihil autem interest, utrum patronus ex suo contractu, an vero [ex] alieno conveniatur: semper (20) enim reverentia ei exhibenda est tam vivo, quam defuncto. Si autem cum herede liberti patronus agat, puto excipere debere de dolo patroni heredem liberti: libertum autem de dolo patroni, et si ab herede ejus conveniatur, minime (21) exceptionem objecturum; namque convenit tam (22) vivo, quam mortuo patrono a liberto (23) honorem exhiberi.

† In stipulatione plane doli clausula non erit detrahenda: quia ex doli clausula non de dolo actio intenditur, sed ex stipulatu.

§. 17. In hac exceptione, et de dolo servi, vel alterius personæ juri nostro subjectæ excipere (24) possumus, et de eorum dolo, quibus (25) adquiritur. Sed de servorum et filiorum dolo, siquidem (26) ex peculiari eorum negotio actio intendatur (27), in infinitum (28) exceptio objicienda est.

† Si autem non (29) ex peculiari causa; tunc de eo duntaxat excipi oportet, quia admissus sit in (30) ipso negotio, quod geritur: non etiam si postea aliquis dolus intervenisset. neque enim esse æquum, servi dolum amplius (31) domino nocere, quam in quo opera ejus esset usus.

§. 18. Quæsitum est, an de procuratoris (32) dolo qui ad agendum tantum (33) datus est, excipi possit? Et puto recte defendi: si quidem in rem (34) suam procurator datus sit: etiam de præterito ejus dolo (hoc est, si ante exceptum judicium (35) dolo quid fecerit) esse excipiendum. si vero non in rem suam (36): dolum præsentem in exceptionem conferendum. Si autem is procurator sit, cui omnium rerum administratio concessa est; tunc (37) de omni dolo ejus excipi posse Neratius scribit.

(1) Sumptus autem probabilis is intelligitur, qui in disciplinas servi factus fuit.
(2) *l.* 8. *in fin. l.* 17. §. 1. *in fin. infr. h. t.* vid. *l.* 17. *C. de fideicomm.*
(3) *l.* 21. *in fin. supr. si quis omissa caus. l.* 17. *in fin. l.* 87. *l.* 89. *supr. de leg.* 1. vid. Cujac. 14. *observ.* 29.
(4) Actus hujusmodi providentiæ tribuitur, in *l.* 90. *supr. de leg.* 1. Melior est conditio, quæ petenti utilior est. adde *l.* 5. *supr. de in diem addict.*
(5) Qui a substituto pretium, aut quasi accepit, hereditatem adgnovisse dicitur: ideoque legata petens, exceptione doli repellitur.
(6) Proprietarius si fundum vendit volente, hoc est, non simpliciter tacente, sed expresse volente fructuario, fructuarius jus ususfructus amittit: Et tamen creditor, quo consentiente debitor pignus vendidit, jus suum pignoris non amittit. *l.* 8. §. 15. *supr. quib. mod. pign.*
(7) *l.* 154. *in fin. infr. de regul.*
(8) Imo datur. §. 14. *infr. h. t. arg. l.* 47. *supr. solut.* Datur quoque exceptio doli adversus eum, qui dolum admisit. *l. ult.* §. 3. *supr. de eo, per quem. l.* 36. *supr. de dolo. l.* 10. *supr. de compensat.*
(9) Vid. *l.* 49. *infr. de reg. jur.*
(10) In filiumfamilias, qui se patremfam. creditori forte persuasit. *l.* 3. *supr. de SC. Macedon.*
(11) Vide *l.* 10. *supr. de re jud.*
(12) Id est, responsis: hinc responsa prudentum dicuntur sententiæ. §. 8. *Instit. de jure nat. gent. et civ.*
(13) Auctores hic concise dicuntur prudentes juris.
(14) Doli agi et excipi potest propter clausulam doli adjectam contractui.
(15) Actio competat propter doli clausulam. *vulgat. Hal.*
(16) Propter doli clausulam et agi et excipi de dolo potest.
(17) Id est, utilem. Zas. *hic.* Si tamen necessarium proprie accipimus, quæri possit, cur necessario dicatur. vide Accurs.
(18) Facti exceptio, non doli, datur adversus personas quibus debetur reverentia. *l.* 11. *supr. de dolo l.* 6. *l.* 7. *supr. de obseq. l.* 2. *C. qui et advers. quos in integr.*
(19) Legendum est forte, *moratosque*: grave est enim cujusquam opinionem apud bonos moratosque sugillare.
(20) Vide *l.* 9. *supr. de obseq.*
(21) Imo objicitur. *l.* 15. *supr. de B. P. contra tab.*
(22) Tam vivo quam mortuo patri patronove honor exhibendus est a liberis libertisve. *l.* 9. *supr. de obseq.*
(23) Et vasallo. dixi in Epitome Feudorum, *tit. de his, quib. ut indignis.*
(24) Si conventi eorum causa fuerimus: vel exceptionem pati, si eorum nomine convenimus.
(25) Domini et patris.
(26) Nec filii nec servi dolus extra peculium nocere debet patri vel domino, nisi alteruter sciverit et prohibere potuerit.
(27) Adversus patrem vel dominum.
(28) Sive dolum servus vel filiusfamilias admiserit in ipso contractu, sive post ipsum contractum.
(29) Sed dominica vel patris.
(30) Id est, exordio contractus ipsius.
(31) *l.* 7. §. 1. *supr. de damn.*
(32) *l.* 11. *infr. h. t.*
(33) Specialiter, non ad negotia omnia, ut *vers. si autem. infr. h. t.*
(34) Dolus procuratoris in rem suam vel ad litem (ante cœptum judicium) vel administrantis omnes res domini, nocet domino.
(35) Id est, litem contestatam.
(36) *l.* 5. *supr. de tributoria.*
(37) Sed ad lites.

§. 19. Mandavi Titio, *ut a te stipularetur;* deinde (1) Titius Seio; et stipulatus a te Seius est, et judicium edidit: Ait Labeo, excipiendum esse tam de meo, quam et Seii dolo.

§. 20. Item quæritur, si debitor meus te circumveniebat, teque mihi reum dederit (2), egoque abs te stipulatus fuero, deinde petam: an doli mali exceptio obstet? Et magis est, ut non tibi permittatur de dolo debitoris mei adversus me excipere: cum (3) non ego te circumvenerim. adversus ipsum autem debitorem meum poteris experiri.

§. 21. Sed et si mulier post admissum dolum debitorem suum marito in dotem delegaverit, idem probandum erit, de dolo mulieris non esse permittendum excipere, ne (4) indotata fiat.

§. 22. Apud Julianum quæsitum est, si heres soceri a quo *dos* peteretur, exciperet de dolo mariti, et mulieris, cui pecunia quæreretur: an obstatura esset exceptio ex persona mulieris? Et ait Julianus, si maritus ex promissione dotis ab herede soceri petat, et heres excipiat de dolo filiæ, cui ea pecunia adquireretur, exceptionem obstare (5): dos enim quam maritus ab herede soceri petit, intelligitur (inquit) filiæ adquiri, cum per hoc dotem sit habitura. ┼ Illud non explicat Julianus, an [et] de dolo mariti excipi possit: puto autem eum hoc sentire, ut etiam de dolo mariti noceat exceptio, licet videatur nulla dos filiæ (ut ait) quæri.

§. 23. Illa etiam quæstio ventilata est apud plerosque, an de dolo tutoris exceptio pupillo experienti nocere debeat? Et ego puto utilius, et si per eas (6) personas pupillis favetur (7): tamen dicendum esse, sive quis emerit a tutore rem pupilli, sive contractum sit cum eo in rem pupilli, sive dolo quid tutor fecerit (8), et ex eo pupillus locupletior factus est, pupillo nocere (9) debere. ┼ Nec illud esse distinguendum, cautum sit ei, an non: solvendo sit, an non, tutor: dum modo rem administret. unde enim divinat (10) is, qui cum tutore contrahit? plane si mihi proponas collusisse aliquem cum tutore; factum suum ei nocebit.

§. 24. Si quis non tutor, sed pro (11) tutore negotia gerat: an dolus ipsius noceat pupillo, videamus? Et putem non nocere: nam si is qui pro tutore negotia gerebat, rem vendiderit, et (12) usucapta sit, exceptionem non (13) nocere (14) pupillo rem suam persequenti, etiam si ei cautum sit: quia huic rerum pupilli administratio concessa non fuit. ┼ Secundum hæc magis opinor de dolo tutoris exceptionem pupillo esse objiciendam.

§. 25. Quæ in tutore diximus, eadem in curatore quoque furiosi dicenda erunt: sed et in prodigi, vel minoris vigintiquinque annis.

§. 26. De dolo autem ipsius minoris vigintiquinque annis exceptio utique locum habebit. Nam et de pupilli dolo interdum esse excipiendum, nequaquam ambigendum est, ex ea ætate quæ dolo non careat. ┼ Denique Julianus quoque sæpissime scripsit, doli pupillos (15) qui prope pubertatem sunt, capaces esse. Quid enim si debitor, ex delegato pupilli pecuniam creditori ejus solvit? fingendus (16) est (inquit) pubes esse, ne propter malitiæ ignorantiam bis (17) eandem pecuniam consequatur. ┼ Idem servandum in furioso (18) ait, si, cum existimaretur compos mentis esse, jusserit debitorem creditori solvere; vel si, quod exigit, domi habeat.

§. 27. De auctoris dolo exceptio emptori (19) non (20) objicitur. ┼ Si autem accessione auctoris utitur, æquissimum visum est, eum (21) qui ex persona auctoris utitur accessione, pati dolum auctoris. et peræque traditur, rei (22) quidem cohærentem exceptionem etiam emptori nocere: eam (23) autem quæ ex delicto personæ oriatur, nocere non oportere.

§. 28. Si cum legitima hereditas Gaii Seii ad te perveniret, et ego essem heres institutus, persuaseris (24) mihi per dolum malum ne adeam hereditatem: et posteaquam ego repudiavi hereditatem, tu eam Sempronio cesseris pretio accepto; isque a me petat hereditatem: exceptionem doli mali ejus qui ei cessit, non (25) potest pati.

§. 29. Si quis autem ex causa legati (26) vindicet, aut is, cui ex causa donationis res præstita est, vindicet, an de dolo exceptionem patiatur ex causa ejus in cujus locum successerit? et magis putat Pomponius summovendum. et ego puto exceptione eos esse repellendos: cum lucrativam (27) causam sint nancti. Aliud [autem] est enim emere, aliud ex his causis succedere.

§. 30. Idem tractat Pomponius, et in eum qui pignori accepit, si Serviana vel hypothecaria actione experiatur: nam et hunc putat Pomponius summovendum; quia res ad eum qui dolo fecit, reversura est.

§. 31. Auctoris autem dolus (sicut diximus (28)) emptori non objicitur. Sed hoc in emptore solo servabimus: item in eo qui permutaverit, vel in solutum acceperit: item in similibus qui vicem emptorum continent (29).

(1) Dolus substituti procuratoris nocet domino constituenti. adde *l.* 15. §. 2. *supr. de divers. temporal.*

(2) Id est, delegaverit.

(3) *l.* 5. §. 5. *infr. h. t.*

(4) Adde et aliam rationem: quia maritus delegatum non habet (præsertim constante matrimonio) ex causa lucrativa, sed onerosa, cum debeat sustinere onera matrimonii.

(5) Cum ea scil. pecunia nunc primum adquiratur post solutum matrimonium. Sic Zasius intelligit hunc §. ne alioquin dissideat a superiori.

(6) Id est, tutorem, curatorem.

(7) Id est, etsi illæ personæ pupillis prodesse debeant, et in id comparatæ ut pupillis prosint.

(8) In re pupilli.

(9) Vide quæ scripsi ad *l.* 2. *C. qui admitti.*

(10) Divinare nemo cogitur. *l.* 31. *in fin. supr. ad l. Aquil. l.* 29. §. 3. *supr. mandati.*

(11) Veri, non putativi tutoris dolus nocet pupillo. *l.* 15. *pr. supr. de dolo.*

(12) Et non usucapta. Cujac. ad *l.* 4. §. *si pupillo. supr. de usucapionibus.* Sic Basilica, ϗ μὴ ὀυσουκαπιτευόντι. Cujac. 15. *obs.* 22. Robert. 1. *recept.* 7. eam negationem non esse necessariam ait: posse tamen addi fatetur.

(13) Imo nocebit, si usucapta sit. *l.* 2. *supr. de eo, qui pro tutore.*

(14) Licet emptor poterit esse bonæ fidei. *l.* 13. *in fin. supr. de Publiciana.*

(15) Pupillus prope pubertatem est doli capax. *l.* 13. *in fin. supr. de dolo.* Qui sint pupilli prope pubertatem, vide *l.* 17. *supr. de excus. tutor.*

(16) Fingentis se, inquit, pubescere? ne propter etc. *Hal.*

(17) Male quis petit, quod intus jam habet.

(18) *l.* 16. *infr. h. t.*

(19) §. 31. *Infr. h. t.*

(20) Dic tamen, ut *Infr. h. t.* §. *prox.*

(21) Dolum auctoris patitur, qui ejus ex persona accessione utitur. *l.* 49. *in fin. supr. solut. matrim.*

(22) *l.* 7. §. 1. *supr. de exceptionib.*

(23) Exceptiones, quæ ex delicto venditoris oriuntur, emptori non nocent, sed illæ tantum quæ rei cohærent, quæ rem ipsam adficiunt.

(24) *l.* 6. *Supr. de eo, quod metus caus.*

(25) Imo potest. Habens enim causam ab auctore doloso, repellitur exceptione doli. *l.* 2. §. 2. *supr. h. t.*

(26) *l.* 87. *supr. de leg.* 1.

(27) §. 31. *infr. h. t.*

(28) §. 27. *supr. h. t. l.* 7. §. 11. *supr. de Publiciana.* vide *l.* 3. *C. de periculo et comm.*

(29) Obtinent. *Haloand.*

† Cæterum si noxæ deditus quis sit, Pomponius putat passurum exceptionem, quam ille pateretur qui noxæ dedit. Proinde ex quacunque alia causa, quæ prope lucrativam habet adquisitionem, quæsisse quis videatur, patietur exceptionem doli ex persona ejus in cujus locum successit. Sufficit enim, si is qui pretium dedit vel vice (1) pretii, cum sit bona fide emptor, ut non patiatur doli exceptionem ex persona auctoris: utique si ipse dolo caret. Cæterum si ipse dolo non careat, pervenietur ad doli exceptionem, et patietur de dolo suo exceptionem.

§. 32. Si a Titio fundum emeris (2), qui Sempronii erat, isque tibi traditus fuerit pretio soluto, deinde Titius Sempronio heres extiterit, et eundem fundum Mævio vendiderit et tradiderit: Julianus ait, æquius esse Prætorem te tueri. quia (3) et si ipse Titius fundum a te peteret, exceptione in factum (4) comparata, vel doli mali (5) summoveretur: et si ipse eum possideret, et Publiciana peteres, adversus excipientem, *si non suus esset*, replicatione utereris: ac per hoc intelligeret eum fundum rursum vendidisse quem in bonis non haberet.

§. 33. Metus causa exceptionem, Cassius non proposuerat, contentus doli exceptione, quæ est generalis. Sed utilius visum est etiam de metu opponere exceptionem, etenim distat aliquid [a] doli exceptione: quod exceptio doli personam (6) complectitur ejus qui dolo fecit: enimvero (7) metus causa exceptio in rem scripta est, *Si in ea re nihil metus causa factum est;* ut non inspiciamus, an is qui agit, metus causa fecit aliquid, sed an omnino metus causa factum est in hac re a quocunque, non tantum ab eo qui agit. Et quamvis de dolo auctoris exceptio non objiciatur, verumtamen hoc jure utimur, ut de metu non tantum ab auctore, verum a quocunque adhibito exceptio objici possit.

§. 34. Illud sciendum est, hanc exceptionem de metu eum (8) objicere debere, qui metum non (9) a parente passus est, in cujus fuit potestate. cæterum parenti licere (10) deteriorem conditionem liberorum in rebus peculiariis facere: sed si se abstinuerit hereditate paterna (11), succurrendum ei erit, ut alioquin succurritur.

Si quod quis pure debet, ei legetur sub conditione. 1. *De via legata, et de Lege Falcidia.* 2. *De donatione.* 3. *De dolo dispensatoris.* 4. *De venditione et redhibitione.* 5. *De delegatione.* 6. *De tempore.*

5. PAULUS lib. 71. ad Edictum.

PUre mihi debes decem, ea tibi sub conditione legavi: interim (12) heres si petat, doli exceptione non est summovendus; cum possit etiam deficere conditio. itaque legatorum stipulationem (13) interponere debebit: sed si non caveat heres, doli exceptione summovebitur; expedit enim legatario retinere summam, quam mitti in possessionem rerum hereditariarum.

§. 1. Si cui legata sit via (14), et is Lege Falcidia locum habente totam eam vindicet, non (15) oblata æstimatione quartæ (16) partis, summoveri eum doli exceptione Marcellus ait, quoniam suo commodo heres consulit.

§. 2. Si donavi alicui rem, nec tradidero, et ille cui donavi non tradita possessione in eo loco ædificaverit me sciente, et, cum ædificaverit, nanctus sim ego possessionem, et petat a me rem donatam, et ego excipiam, *quod supra* (17) *legitimum modum facta* (18) *est*, [an] de dolo replicandum est? dolo enim feci qui passus sum eum ædificare (19), et non reddo impensas (20).

§. 3. Actoris, qui (21) exigendis pecuniis præpositus est, etiam posterior dolus domino nocet.

§. 4. Si servus veniit ab eo cui hoc dominus permisit, et redhibitus (22) sit domino, agenti venditori (23) de pretio, exceptio opponitur redhibitionis: licet etiam is qui vendidit, domino pretium solverit. † Etiam mercis non traditæ exceptione summovetur, [et] qui pecuniam domino jam solvit: et ideo is qui vendidit, agit adversus dominum. † Eandem (24) causam esse Pedius ait ejus, qui negotium nostrum gerens vendidit.

§. 5. Si eum, qui volebat mihi donare supra legitimum modum, delegavero (25) creditori meo: non poterit adversus petentem uti exceptione: quoniam creditor suum petit (26). In eadem causa est maritus: nec hic enim debet exceptione summoveri, qui suo nomine agit. † Nunquid ergo, nec de dolo mulieris excipiendum sit adversus maritum qui dotem petit, non (27) ducturus uxorem, nisi dotem accepisset, nisi jam divertit? Itaque (28) condictione tenetur debitor qui delegavit, vel mulier, ut vel liberet debitorem, vel si solvit, ut pecunia ei reddatur.

§. 6. Non (29) sicut de dolo actio certo tempore finitur, ita etiam exceptio eodem tempore danda est. nam hæc perpetuo (30) competit: cum actor quidem in sua potestate (31) habeat, quando utatur suo jure; is autem cum quo agitur, non habeat potestatem, quando conveniatur.

(1) Vice pretii est id, quod pretii loco datur: non pretium ipsum est, quod in pecunia consistit, sed quiddam pecuniæ vice. dixi ad *l.* 3. *C. de periculo et commodo rei venditæ.*
(2) Vide *l.* 2. *supr. de except. rei vendit.*
(3) Vide *l.* 17. *supr. de evict.*
(4) Utili. de qua *l.* 21. *supr. de præscript. verb.*
(5) Quæ exceptioni in factum similis est. de qua vide Oldendorp. c. 3. *de except.*
(6) *l.* 2. §. 2. *supr. h. t.*
(7) Exceptio doli est in rem ex parte opponentis: in personam, ex parte ejus cui opponitur. *l.* 2. §. 1. *supr. h. t.* Exceptio metus ex utraque parte est in rem, hoc est, opponentis, et ejus cui opponitur.
(8) Exceptio metus non datur adversus parentem.
(9) *l.* 7. *supr. de obsequiis.*
(10) Imo non licet. *l.* 12. *infr. de castrens.*
(11) *Subaudi*, filii: cui metus erat illatus circa rem peculiarem.
(12) Id est, conditione pendente.
(13) De legato solvendo, in conditionis eventum.
(14) *Subaudi*, ab eo, qui legata ultra dodrantem reliquerit.
(15) *l.* 80. *in fin. supr. ad l. Falcid.*
(16) Id est, non oblata quarta parte æstimationis totius viæ, ut *l. cum filius.* 76. *pr. supr. de leg.* 2.
(17) *l. sancimus.* 34. §. 2. *l. si quis argentum.* 35. §. *sin autem. C. de donat.*
(18) Impensa scilicet.
(19) Omnimodo, vel supra legitimum modum.
(20) De eo quod est ædificatum supra legitimum modum.
(21) Actores exigendis pecuniis præpositi. adde *l.* 11. *C. de obl.*
(22) Vide *l.* 14. *supr. de except.*
(23) Eidemque procuratori.
(24) Ut redhibita vel non tradita re, repellatur petens pretium, licet de suo solverit domino.
(25) Exceptio quæ poterat objici deleganti, objici potest etiam delegato.
(26) Qui suum petit, neminem defraudat. *l.* 44. *supr. de condict. indeb. l.* 1. §. 10. *Infr. quar. rer.*
(27) Vide *Novell.* 22. Goth. Adde *l. ult. C. ad SC. Velleian. l. ult.* §. 1. *supr. quæ in fraud. creditor.* Ans.
(28) *l.* 12. *l.* 13. *infr. de novation.*
(29) Annua, ad agendum, ad excipiendum perpetua sunt. adde *l. licet.* 5. *C. de exceptionib.*
(30) Etiam intra annum. vid. Papon. 2. *notar. c.* 3. *fol.* 614.
(31) *l. unic. C. ut nemo invitus. l.* 42. *infr. de reg. jur.*

Si debitor pecuniam culpa creditoris amiserit. De pecunia soluta creditori creditoris.

6. Gajus lib. 30. ad Edictum provinciale.

SI opera (1) creditoris acciderit, ut debitor pecuniam, quam soluturus erat, perderet: exceptione doli mali creditor removebitur.

† Idem est et si (2) creditori ejus numeratam pecuniam, ratam creditor non (3) habeat.

De promissione per errorem.

7. Ulpianus lib. 76. ad Edictum.

JUlianus ait, si pecuniam (4) quam me (5) tibi debere existimabam, jussu tuo spoponderim, cui donare volebas; exceptione (6) doli mali potero me tueri: et præterea (7) condictio mihi adversus stipulatorem competit, ut me liberet.

§. 1. Idem Julianus ait, si ei (8), quem creditorem [tuum] putabas, jussu tuo pecuniam quam me tibi debere existimabam, promisero, petentem doli mali exceptione summoveri debere: et amplius, agendo cum stipulatore consequar, ut mihi acceptam faciat stipulationem. et habet hæc sententia Juliani humanitatem, ut etiam adversus hunc utar exceptione et condictione, cui sum obligatus.

De petitione ejus quod reddendum est. 1. *De herede damnato non petere.*

8. Paulus lib. 6. ad Plautium.

DOlo facit, qui petit quod (9) redditurus est (10).

§. 1. Sic si heres damnatus sit (11) *non petere a debitore*, potest (12) uti exceptione doli mali debitor, et (13) agere ex testamento.

De procuratore rei.

9. Idem lib. 32. ad Edictum.

SI procurator (14) rei, pecunia (15) accepta damnari se passus sit, et cum domino judicati agatur: tuebitur sed (16) doli mali exceptione. nec hoc quod acceperit procurator, auferri ab eo potest: nam turpiter (17) accepta pecunia justius penes eum est, qui deceptus sit (18), quam qui decepit.

De donatione inter virum et uxorem.

10. Marcianus lib. 3. Regularum.

CUm vir aut uxor in (19) area sibi donata aliquid ædificasset, plerisque placet doli mali exceptione posita rem servari posse.

De procuratore. 1. *De dolo puniendo, cui dolus nocet.*

11. Neratius lib. 4. Membranarum.

PRocurator (20) agit: de dolo ejus (21) excipi non debet, quia aliena lis est, isque rei extraneus: neque alienus (22) dolus nocere alteri debet. † Si post (23) litem contestatam dolo quid fecerit, an exceptio eo nomine in judicium objicienda sit, dubitari potest? quia litis contestatione res procuratoris fit, eamque suo jam quodammodo nomine exequitur. et placet de procuratoris dolo excipiendum esse. † Idem de tutore qui pupilli nomine aget, dicendum est.

§. 1. In universum autem hæc in ea re regula (24) sequenda est, ut dolus (25) omnimodo puniatur, etsi non alicui, sed ipsi qui eum admisit, damnosus futurus erit.

De æquitate defensionis.

12. Papinianus lib. 3. Quæstionum.

QUi æquitate defensionis infringere (26) actionem (27) potest, doli (28) exceptione tutus est.

De exheredatione et testamento rupto.

13. Paulus lib. 14. Quæstionum.

LIberis exheredatis (29) qui nihil ex patris judicio meruerunt, rupto testamento jus suum conservandum est: nec opponetur doli mali exceptio: quod non solum in persona eorum, sed in heredibus, in persona liberorum quoque eorum obtinendum est.

De ædificatione in solo alieno.

14. Idem lib. 3. Responsorum.

PAulus respondit, eum, qui in alieno solo ædificium extruxerit, non alias sumptus consequi posse, quam (30) possideat, et ab eo dominus soli rem vindicet: scilicet opposita doli mali exceptione.

De fidejussore, et evictione.

15. Scævola lib. 5. Responsorum.

FIdejussor (31) evictionis nomine condemnatus, id prædium quod evictus (32) est, et omnia (33) præstare

(1) Id est, culpa: quid enim si creditor pecuniam oblatam sibi a debitore accipere noluit? *l.* 52. *in pr. infr. de solution.*

(2) Solvens creditori creditoris sui debitor liberatur, *ut hic.* An ipso jure, vel exceptionis opera? Glossæ ea parte contrariæ adferuntur: verius est tamen ope exceptionis: quanquam inter illa duo parum interest. *l. nihil interest.* 112. *infr. de reg. l. Fulcinius.* 7. §. *si in diem.* 14. *supr. quib. ex caus. in poss.* Quid, si solvat invito creditore? non liberatur, *ut hic. l. si servus legatus.* 108. §. 1. *supr. de leg.* 1. An ut ipse liberatur obligatione personali, ita et hypotheca et pignore? liberatur. *l. solvitur.* 5. *l. item.* 6. *supr. quib. mod. pign.*

(3) Cum ratam habere debeat.

(4) *l.* 2. §. 3. *supr. de donat.*

(5) Donatario et creditori putativo obstat doli exceptio, quæ obstat deleganti.

(6) Adversus agentem.

(7) Adversus non agentem.

(8) *d. l.* 2. §. 4.

(9) Petere mox restituendum, dolus est. *l.* 2. §. 5. *supr. h. t. l.* 173. *in fin. infr. de reg. jur.*

(10) Eidem scilicet, non alteri. *l.* 44. *circa fin. supr. soluto.*

(11) Testamento. adde *l.* 4. §. 10. *supr. h. t.*

(12) *l.* 22. *supr. de liberat.*

(13) Actio adfinis, et subsidium est exceptionis, *ut hic. l.* 3. §. 3. *supr. de liberat.* et e contra exceptio actionis. *l.* 8. §. 2. *in fin. supr. ad SC. Velleian. l.* 156. *Infr. de reg. jur.*

(14) *l.* 7. §. 9. *supr. de dolo.*

(15) Procuratoris factum, cui dolus, vel delictum adjungitur, domino non nocet. vide tamen Socin. *regul.* 320.

(16) *Al.* se.

(17) Turpia lucra justius sunt apud reum, quam apud actorem.

(18) Id est, penes possidentem. *l.* 3. *supr. de condict. ob turpem.*

(19) *l.* 31. §. 2. *supr. de don. inter vir.*

(20) Si procurator agit. *vulgat. Hal.*

(21) *l.* 4. §. 18. *supr. h. t.*

(22) *l.* 2. §. 1. *supr. h. t.*

(23) *l.* 4. §. 18. *supr. h. t.*

(24) Regulam observa.

(25) Dolus suus cuique nocet.

(26) *l.* 2. §. 5. *supr. h. t.*

(27) Quamcunque. Doli namque mali exceptio generalis est. *l.* 4. §. 33. *supr. h. t.*

(28) Doli exceptionem habet, eaque uti potest, qui ex æquo et bono exceptionem habet.

(29) *l.* 12. §. 1. *supr. de bonor. possess. contra tab.* Exheredatus abstinente scripto succedere ab intestato potest. *l. filium.* 20. *vers. sed cum exheredatio. supr. de bonor. possess. contra tabulas.* vide tamen *Novell.* 1. *c.* 1. §. 4. *et Julianum constit.* 1. *c.* 1. *vers. illud.* 15.

(30) Quam si. *vulgat. Hal. l.* 48. *supr. de rei vind. l.* 14. §. 1. *supr. comm. divid. l.* 33. *in fin. supr. de cond. indeb.* §. 30. *Instit. de rer. divis.* vide quæ notavi ad *l.* 16. *C. de rei vind.* utcunque sit, actionem in dominum non habens, exceptionem tamen habet: et recte Demosthenes, *οἱ νόμοι καὶ τούτων παραγραφὰς ἀντιλαγχάνειν περὶ ὧν οὐκ εἰσὶν εἰσαγωγαῦς.* vide Cujac. 8. *ad African. fol.* 186. *in fin.*

(31) A venditore datus emptori.

(32) Quod evictum est. *Hal.*

(33) Id est, alia damna. *Infr.*

paratus est, quæ (1) jure empti continentur: quæro, an agentem emptorem exceptione ex causa judicati doli mali summovere potest? Respondit exceptionem quidem opponi posse, judicem autem æstimaturum, ut pro damnis (2) emptori satisfiat.

De delegatione.

16. Hermogenianus lib. 6. Juris Epitomarum.

SI debitor a furioso (3) delegatus creditori ejus solvat, quem compotem mentis esse existimabat, et ita cum eo agatur: exceptione doli in id quod in (4) rem furiosi processit, defenditur.

De usuris dotis. 1. De eo, qui minus legavit eo, quod pater legatarii debitum non solverat. 2. De hereditate vendita. 3. De tacita repetitione condictionis.

17. Scævola lib. 20. [27.] Digestorum.

PAter (5) pro filia dotem promiserat, et pactus (6) erat, *ut ipse aleret filiam suam, ejusque omnes:* idem homo rusticanus (7) genero scripsit quasi usuras præteritas ex dotis promissione. Quæsitum est, cum ipse filiam suam exhibuerit (8), et maritus nullam impensam fecerit; an ex chirographo ex stipulatu agenti genero exceptio obstare debeat? Respondit, si (ut proponatur) pater cum exhiberet, per errorem promisisset: locum fore doli mali exceptioni.

§. 1. Avus nepotibus ex filia legavit singulis centena, et adjecit hæc verba: *Ignoscite* (9), *nam* (10) *potueram vobis amplius relinquere, nisi me Fronto pater vester male accepisset, cui dederam mutua quindecim, quæ ab eo recipere non potui, postremo hostes, qui mihi fere omnem substantiam* (11) *abstulerunt.* Quæsitum est, an, si avi heres ab his nepotibus patris sui heredibus petat quindecim, contra (12) voluntatem defuncti facere videatur, et doli mali exceptione summoveatur? Respondit, exceptionem obstaturam.

§. 2. Ex quadrante heres scriptus a coherede ex dodrante instituto emit portionem certa quantitate, ex qua aliquam summam in nominibus ex calendario uti daret, stipulanti spopondit: defuncto venditore hereditatis, falsum testamentum Septicius accusare cœpit, et hereditatem ab emptore petit, et ne quid ex ea minueret impetravit. Quæsitum est cognitione falsi pendente an heredes ex stipulatu petentes, doli exceptione summoventur? Respondit, heredes venditoris, si (13) ante eventum cognitionis pergant petere, exceptione doli mali posse summoveri.

§. 3. Marito et filio communi ex parte dimidia scriptis heredibus, filiam suam ex priore matrimonio ita heredem instituit: *Mævia filia [mea] ex sex unciis heres mihi esto, si cum coheredibus tuis parem* (14) *rationem feceris, pro mea portione in diem mortis meæ ejus actus qui pendet ex tutela tua, quam Titius pater meus, avus tuus administravit.* Quæsitum est, an, quia sub conditione (15) instituta filia esset, si omitteret hereditatem, uti salvam tutelæ actionem haberet, legata sibi a matre data consequi possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, eam de qua quæreretur, contra voluntatem petere, et ideo exceptionem doli obstaturam.

TIT. V.

QUARUM RERUM ACTIO (16) NON DATUR (17).

De exceptione jurisjurandi. 4. Quod libertatis onerandæ causa petitur.

1. Ulpianus lib. 76. ad Edictum.

JUsjurandum vicem (18) rei judicatæ obtinet. non immerito: *cum ipse quis judicem adversarium suum* de causa sua fecerit, deferendo ei *jusjurandum.*

§. 1. Si pupillus (19) sine tutoris auctoritate detulerit jusjurandum, dicemus non obstare exceptionem istam, nisi tutore auctore in judicio delatio facta sit.

§. 2. Si petitor fundi jusjurandum detulerit adversario (20), ut (21) si auctor ejus jurasset suum fundum se tradidisse (22), ab ea controversia discessurum se: exceptio possessori fundi dabitur.

§. 3. Si fidejussor (23) juravit, si quidem de sua persona tantum juravit, quasi *se non esse obligatum*, nihil reo proderit: si vero *in rem* juravit, dabitur exceptio reo quoque.

§. 4. Si manumisero eum servum qui negotia mea gesserat in servitute; deinde stipulatus (24) ab eo fuero quod negotia mea gesserit, quidquid ob eam rem, si tunc liber fuisset, eum mihi dare oporteret, id dari: deinde ex stipulatu agam: non summoveri me exceptione. neque enim oneratum se hoc nomine potest queri libertus, si lucrum abruptum ex re patroni non faciat.

§. 5. Quæ (25) onerandæ (26) libertatis causa stipulatus sum, a liberto exigere non possum.

(1) De quibus vide *l.* 11. §. 1. *supr. de act. empt.*

(2) Id est, expensis litis.

(3) *l.* 4. §. 26. *in fin. supr. h. t.*

(4) Solvit enim ejus creditori.

(5) Adde *l.* 20. *l.* 21. *supr. de in rem verso.* ubi simile pactum est.

(6) Id est, pacto in se receperat.

(7) Rusticanus homo, simplex, rerum humanarum atque adeo agendarum imperitus.

(8) Id est, aluerit. *l.* 42. §. 2. *supr. soluto matr.*

(9) De aliis formulis liberationis legatæ, vide quæ notav i ad *l.* 31. *supr. de liberat. legat.*

(10) Verba enunciativa testamenti fidem faciunt inter heredes. *Novell.* 48. at non adversus alios. *l.* 28. *supr. ad SC. Velleian. l.* 39. *supr. de pign. act. l.* 6. *C. de testam. l.* 65. §. 1. *supr. de rei vind.*

(11) *Substantiæ* omnis verbo intelligentur omnia bona.

(12) *l.* 4. §. 10. *supr. h. t.*

(13) Adde *l.* 18. *in fin. supr. de periculo.*

(14) Id est. compensaveris. vide *l.* 40. *in fin. supr. de statulib. l.* 5. §. 10 *infr. de jure immunit.*

(15) Conditio adscripta hereditati, repetita censetur in legatis. *Zas.*

(16) Ad omnes hujus et sequentis tituli leges extant responsa Zasii. *Mod.*

(17) Non datur: et de exceptione jurisjurandi, *vulgat.* idque confirmat *lex* 1. 2. *infr. h. t. et Eclog.* 51. *tit.* 6. ubi etiam additur. ϗ περὶ ἀναισχύρων ἐπερωτήσεων, id est, *de exceptione inutilium stipulationum.* quod etiam confirmat. *l.* 1. §. 4. 5. *infr. h. t.*

(18) Imo majorem auctoritatem habet, quam res judicata, *l.* 2. *supr. de jurejur.* utrumque Ecloga, ἔοικε γὰρ διαλύσει, ϗ μείζων ἐστὶ ψήφου. 22. *Eclog.* 5. *c.* 1.

(19) *l.* 17. §. 1. *supr. de jurejurand.* ἀνηβος. 22. *Eclog.* 5. *c.* 29.

(20) Possessori.

(21) Hæc particula *ut*, superest: vel τὸ *ut* idem valet hic, quod ea conditione, ut si etc.

(22) *l.* 7. *supr. de jurejurand.*

(23) *l.* 28. §. 2. *supr. de jurejur.*

(24) *l.* 3. *C. an servus pro suo facto.*

(25) Vide Jason. 2. *consil.* 165.

(26) *l. ult. in fin. infr. h. t. l.* 2. *l.* 32. *Supr. de oper. libert. l.* 7. *in fin. supr. de except. l.* 2. *C. de oper. libert.* vide Cujac. 16. *observ.* 8. ubi tractat de exceptione, quod libertatis onerandæ causa factum sit.

† *Onerandæ* autem *libertatis causa facta*, bellissime (1) ita definiuntur, quæ ita imponuntur, ut si patronum libertus offenderit, petantur ab eo, semperque sit metu exactionis ei subjectus, propter quem metum quodvis sustineat patrono præcipiente.

§. 6. In summa si in continenti impositum quid sit liberto quod ἐπειωρημένον (2), id est, *imminens* (3), oneret ejus libertatem, dicendum est exceptioni locum facere. † Sed si post (4) intervallum, habet quidem dubitationem, quia nemo eum cogebat hoc promittere: sed idem erit probandum et hic, tamen causa cognita, si liquido appareat libertum metu solo, vel nimia patrono (5) reverentia ita se subjecisse [ut vel pœnali quadam stipulatione se subjiceret].

§. 7. Si libertatis causa societatem libertus cum patrono coierit, et patronus cum liberto pro socio agat: an hæc exceptio sit necessaria? Et puto ipso (6) jure tutum esse libertum adversus actionem patroni.

§. 8. Exceptionem onerandæ libertatis causa, sicut et cæteras (7), fidejussori non esse denegandas, sciendum est: nec ei quidem qui rogatu liberti reus factus est: sed et ipsi liberto, sive procurator ad defendendum a *reo datus* fuerit, sive heres extiterit. cum enim propositum sit Prætori, in hujusmodi obligationibus reo succurrere, non servaturum (8) propositum suum, nisi fidejussorem quoque, et eum, qui rogatu liberti reus factus fuerit, adversus patronum defenderit: etenim parvi refert, protinus libertus patrono cogatur dare, an per interpositam fidejussoris vel rei personam.

§. 9. Sive autem ipsi patrono sit promissum, sive alii voluntate patroni: onerandæ libertatis causa videtur factum: et ideo hæc exceptio locum habebit.

§. 10. Quod si patronus libertum suum delegaverit creditori, an adversus creditorem cui delegatus promisit libertatis causa onerandæ, exceptione ista uti possit, videamus? et Cassius existimasse Urseium refert, creditorem quidem minime esse summovendum exceptione, quia suum (9) recepit: verumtamen libertum patrono posse condicere, si non transigendæ controversiæ gratia id fecit.

§. 11. Item si libertus debitorem suum patrono delegaverit, nulla exceptione summovendus est patronus: sed libertus a patrono per condictionem hoc repetet.

§. 12. Hæc exceptio non tantum ipsi liberto, verum successoribus quoque liberti danda est: et versa vice heredem patroni summovendum, si hæc persequatur, sciendum est.

De jurejurando. 1. Quod in alea gestum sit. 2. Quod libertatis onerandæ causa promissum est.

2. PAULUS lib. 71. ad Edictum.

SI filiofamilias (10) delatum sit jusjurandum, et juraverit *patrem suum dare non oportere*: danda est patri exceptio.

§. 1. Si in alea (11) rem vendam, ut ludam, et evicta re conveniar: exceptione (12) summovebitur emptor.

§. 2. Si servus promittat (13) domino pecuniam, *ut manumittatur*, cum alias non esset manumissurus dominus, eamque liber factus spondeat: dicitur non obstare exceptionem patrono, si eam petat. non enim onerandæ libertatis causa hæc pecunia promissa est: alioquin iniquum (14) est, dominum et servo carere, et pretio ejus. † Totiens ergo onerandæ libertatis causa pecunia videtur promitti, quotiens sua sponte dominus manumisit: et propterea velit libertum pecuniam promittere, ut non exigat eam, sed ut libertus eum timeat, et obtemperet ei.

TIT. VI.
DE (15) LITIGIOSIS (16).

De denunciatione. 1. De lite inter alios mota.

1. ULPIANUS lib. 76. ad Edictum.

LItigiosam rem non facit denunciatio (17) quæ impediendæ venditionis causa fit.

§. 1. Si inter Primum et Secundum sit lis contestata, et ego a tertio emero, qui nullam controversiam patiebatur: videamus, an exceptioni locus sit? Et putem subveniendum mihi: quia is qui mihi vendidit, nullam litem (18) habuit: et quod fieri potest, ut duo in necem (19) ejus litem inter se jungant, qui cum ipso litigare non poterant. Si tamen cum procuratore, tutore, curatoreve alicujus judicium acceptum sit: consequens erit dicere, quasi cum ipso litigetur, ita eum ad exceptionem pertinere.

Si servus emerit.

2. IDEM lib. 6. Fideicommissorum.

SI servus, cum emerit, scit, ignoravit autem dominus; vel contra: videndum est, cujus potius spectanda sit scientia. Et magis est, ut scientia inspicienda sit ejus qui comparavit, non ejus cui adquiretur (20): et ideo pœna (21) litigiosi competit: sic tamen, si non mandatu do-

(1) Hoc verbo utitur Jurisconsultus, in *l.* 7. §. 3. *supr. quod vi aut clam.*

(2) Απεωρημένον. *Hal.* alii ἀπηωρημένον, id est, impendens tanquam ex alto lacunari, ut de Damocle legitur, cujus in medio apparatu regis Dionysii jussu cervicibus imminebat gladius, seta equina appensus, et idem de saxo e tenui filo impendente Tantalo. Alii legunt, ἐπαιρόμενον, quod significat idem quod πετεωρημένον, μετεωριζόμενον, ἐπηρτημένον, ἐπαρτώμενον, ἐπικρεμαννύμενον, ἀνεμώμενον. Cujac. 16. *obs.* 8.

(3) Sine ullo intervallo: ut distet hæc sententia a sequenti.

(4) Argumentum sumptum ab intervallo temporis observa: nam ex brevitate temporis fraus præsumitur.

(5) Id Zasius extendit ad uxores, quas negat teneri, nimia mariti reverentia se obligantes.

(6) Nec enim potest esse libertatis onerandæ causa societas inter libertum et patronum, *l.* 36. *supr. de oper. lib.* veluti si me patronum offenderis, tuis in bonis societatem et communionem habebo.

(7) Rei cohærentes. *l.* 7. §. 1. *supr. de except.*

(8) *Al.* non servaturus est.

(9) *l.* 21. *supr. de donat. l.* 5. §. 5. *supr. de doli mali et met. except.*

(10) Ex juramento filii adquiritur patri exceptio. *l. ult. supr. de except.*

(11) Vide *l.* 1. *C. de aleatoribus. l.* 5. *supr. de nautico fœnore. l.* 19. *in fin. supr. de probat.*

(12) Hac sc. quod in alea gestum sit.

(13) Vide *l.* 1. §. 4. *supr. h. t.*

(14) *l.* 5. §. 3. *in fin. supr. de condict. causa data. l.* 11. *circa fin. supr. de act. empt.*

(15) *L.* 8. *C.* 37. *L.* 4. *C. Theod.* περὶ τῶν litigiosus. *Novell.* 112. περὶ ἐπιδίκων, τουτέστιν ὧν ἡ δεσποτεία φιλονεικεῖται. 27. *Eclog.* 1. in summa, titulus de litigiosis continet exceptionem rei litigiosæ. adde de litigiosis quædam ex Paulo 1. *sent.* 1. §. *ult.*

(16) Imbertus *in Enchiridio* refert titulum de litigiosis non esse in usu apud Gallos: ut apud quos quisque rem litigiosam et controversam emere, et in actoris locum quisque substitui potest, impetratis tamen diplomatibus regiis. adde alias exceptiones ex Socino, *reg.* 341.

(17) Protestatio facta emptori, *ne rem emat, quod sit controversa*, idque impediendæ venditionis causa, non facit rem litigiosam. *l.* 1. *C. h. t.*

(18) Exceptio litigiosi oritur lite jam contestata.

(19) Ut duo invicem. *Haloand.*

(20) Adquiritur. *vulg.* adquiratur. *Hal.*

(21) De qua vide *l. ult. C. h. t.*

mini emit : nam si mandatu, etiam si scit servus, dominus autem ignoravit, scientia non nocet : et ita Julianus in re litigiosa scribit.

De dedicatione.

3. Gajus lib. 6. ad Legem 12. tabularum.

REm de qua controversia est, prohibemur in (1) sacrum dedicare (2) : alioquin dupli pœnam patimur. nec immerito : ne liceat eo modo duriorem adversarii conditionem facere. † Sed duplum utrum fisco an adversario præstandum sit, nihil exprimitur. Fortassis autem magis adversario : ut id veluti solatium habeat, pro eo quod potentiori adversario traditus est.

TIT. VII.

DE (3) OBLIGATIONIBUS (4) ET (5) ACTIONIBUS (6).

Divisio obligationum. 1. *Subdivisio obligationis ex contractu.* 2. *De obligatione re contracta, veluti mutuo, commodato*, 5. *Deposito*, 6. *Pignore.* 7. *Verborum obligatio quomodo*, 8. *Quo nomine*, 9. *Et quarum rerum*, 10. *Et a quibus personis contrahitur.*

1. Gajus lib. 2. Aureorum.

OBligationes (7) aut ex contractu (8) nascuntur, aut ex maleficio (9), aut proprio quodam jure (10) ex variis (11) causarum (12) figuris.

§. 1. Obligationes ex contractu, aut re contrahuntur, aut verbis, aut consensu.

§. 2. *Re* (13) contrahitur obligatio mutui datione. † Mutui autem datio consistit in (14) his rebus, quæ pondere, numero, mensurave constant : veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata : quas res in hoc damus, ut fiant accipientis, postea alias recepturi ejusdem generis et qualitatis.

§. 3. Is quoque cui rem aliquam commodamus (15), re nobis obligatur : sed is de ea ipsa re, quam acceperit, restituenda tenetur.

§. 4. Et ille quidem qui mutuum accepit, si quolibet casu (16), quod accepit, amiserit : nihilominus obligatus permanet. † Is vero qui utendum accepit, si, majore casu (17), cui humana infirmitas resistere non potest (veluti incendio (18), ruina, naufragio (19)) rem quam accepit, amiserit, securus est : alias tamen exactissimam (20) diligentiam custodiendæ rei præstare compellitur : nec sufficit ei eandem diligentiam adhibere, quam suis rebus adhibet, si alius diligentior (21) custodire poterit. Sed et in majoribus casibus si culpa ejus interveniat, tenetur : veluti si quasi amicos ad (22) cœnam invitaturus, argentum quod in eam rem utendum acceperit, peregre (23) proficiscens secum portare voluerit, et id aut naufragio, aut prædonum hostiumve incursu amiserit.

§. 5. Is quoque apud quem rem aliquam deponimus (24), re nobis tenetur : qui et ipse de ea re quam acceperit restituenda tenetur. sed is etiam si negligenter rem custodi-

(1) Vel manumittere. *l.* 3. §. 1. *supr. de alienat. jud. mutand. caus.*

(2) *Synops. Basilic.* 27. *t.* 1. *cap.* 7. Lege 12. Tabularum scil. quæ permisit forte in eam mortuum inferre. vid. Cujac. 10. *obs.* 26.

(3) *L.* 4. *C.* 10.

(4) 3. *Instit.* 14. περὶ ἐνοχῶν πα τοίω ἀπὸ συναλλάγματος ϗ ἁμαρτήματος τικτομένων, ϗ τίνες ἐνέχονται ϗ τίνες ὐκ ἐνέχονται, id est, *de omnigeneris obligationibus ex contractu, ex delicto natis. tum et quinam obligentur, et qui non obligentur.* 52. *Eclog.* 1 Porro recte addiderunt, *de obligationibus*, non *de obligatione.* sunt enim variæ : est alia naturalis, *l.* 10. *infr. h. t.* alia civilis, alia mixta ex utrisque, utilis, directa, præjudicium, *l.* 37. *infr. h. t.* alia civilis, alia prætoria. Quin aliæ sunt ex contractu, §. 1. *infr. h. t.* aliæ ex quasi contractu. 3. *Inst.* 28. aliæ ex delicto, 4. *Instit.* 1. aliæ ex quasi delicto, 4. *Instit.* 5. aliæ re. §. 2. 3. 4. 5. 6. *infr. h. t.* 3. *Inst.* 15. verbis, §. 7. *infr. h. t. l.* 3. §. 2. *infr. h. t.* 3. *Inst. tit.* 16. *et infr. tit. prox.* literis, 3. *Inst.* 22. aliæ consensu constanti, *l.* 2. *infr. h. t.* 3. *Instit.* 23. his adde titulos per quas personas nobis adquiritur obligatio, 3. *Instit.* 29. quibus modis tollitur obligatio, 3. *Inst.* 30. Qui titulus de obligationibus extat apud Paul. 1. *sent.* 7. ad titulum De verborum obligationibus, *infr.* est refarendus, et hæc generalis œconomia obligationum.

(5) Recte additur hæc particula, *Et.* Est enim aliud obligatio, aliud actio. Obligatio actionem parit, *l.* 42. §. 2. *Supr. de procurat.* μητέρες τῶν ἀγωγῶν αἱ ἐνοχάι. Theoph. *Instit. de oblig.* actio obligationis quasi filia. *l.* 10. *infr. h. t.* Id ab initio ita repeti potest. Singuli vel multi hominum actus contractum vel quasi, pariunt. Contractus, obligationes, *l.* 1. *l.* 21. *l.* 54. *infr. h. t.* obligationes, actiones. Actus hominum, aut reipsa seu facto, aut verbis, aut literis, aut nudo consensu explicantur. Contractus proprie sumptus, duorum ; improprie, unius consensu perficitur, *l.* 55. *infr. h. t.* plusquam improprie, est distractus. Alius item alio est frequentior : unde alius nominatus, alius innominatus. nam qui frequentius accidunt actus, nomen facilius reperiunt, quam qui raro. Item in aliis, qui bonæ fidei, ex æquo et bono multa veniunt, de quibus nonnihil dictum est *l.* 2. *in fin. infr. h. t.* ut usuræ : In aliis (stricti juris) ut mutuo et stipulatione, nihil aliud venit, quam quod eorum natura stricte exigit. *l.* 99. *infr. de verb. oblig.* Ad hæc : In contractibus substantialia sunt, solennia, naturalia et accidentalia. Sumatur exemplum in minore vendente, substantiale venditionis erit consensus : pretium, merx : solenne, auctoritatis tutoris interpositio : naturale, ut teneatur de evictione. accidentale erit, si ea lege domum vendidit, ut eam certo tempore conductam habeat.

(6) Quid actio, v. *l.* 51. *infr. h. t.* 4. *Inst.* 6. cæterum, quod dixit, de actionibus accipe hereditariis, 4. *C.* 16. perpetuis, et temporalibus, *l.* 6. *infr. h. t.* 4. *Inst.* 12. ut actiones ab herede et contra heredes incipiant, *L.* 4. *C.* 11. noxalibus, 4. *Inst.* 8. *supr.* 9. *tit.* 4. *L.* 3. *C.* 41. ædilitiis, *L.* 4. *C.* 58. *L.* 3. *C. Theod.* 4. in potentes translatis. *L.* 3. *C. Theod.* 13. empti, venditi, *supr.* 19 *tit.* 1. *L.* 4. *C.* 49. in factum. *supr.* 19. *tit.* 5. *l.* 25. §. 1. *infr. h. t.* In rem, seu vindicationibus, *l.* 25. *l.* 28. *l.* 37. *infr. h. t.* in personam, *d. l.* 25. *l.* 28. *l.* 37. seu condictionibus, persecutionibus, *d. l.* 28. directis, utilibus, præjudicio. *d. l.* 37. Est et pœnalis, *l.* 26. *infr. h. t.* civilis, honoraria, prætoria actio, *d. l.* 25. *l.* 27. *l.* 37. adde de his, per quos agere possumus, 4. *Inst.* 10. adde tractatum Oldendorpii de actionibus, et hæc sit generalis actionum œconomia.

(7) §. 2. *Inst. de oblig.*

(8) Atqui contractus est obligatio. *l.* 19. *infr. de verb. signif.*

(9) *l.* 4. *l.* 32. *infr. h. t.*

(10) ἢ ἀπὸ ἰδίυ νόμυ ἐ διαφόρων θέματων. 52. *Eclog.* 1. *c.* 1.

(11) Διαφόρων. *Eclog. ibid.* sunt enim infinitæ hujusmodi causæ. *l.* 1. *supr. de præscr. verb.*

(12) Quænam sunt illæ causarum figuræ, seu θέματα ; opinor contractus esse et maleficia, quibus nullum nomen speciale inditum est, *supr. de præscript. verb.* vel quasi contractus, *l.* 5. §. 1. *infr. h. t.* et quasi maleficia, *l.* 5. §. 4. 5. 6. *infr. h. t.* et in factum, *l.* 13. *infr. h. t.* quæ denique citra contractum vel delictum obligationem variis ex circumstantiis pariunt, v. *l.* 25. *et l.* 52. *infr. h. t.* ex æquo et bono

(13) *In pr. Inst. quib. mod. re.*

(14) V. *l.* 2. §. 1. *supr. de reb. cred.*

(15) §. 2. *Inst. quib. mod. re.*

(16) Puta, incendio. v. *l.* 11. *C. si cert. pet.*

(17) Id est, damno fatali. *l.* 5. §. 4. *supr. commodati.*

(18) Adde, et bello. v. Paul. 2. *sent.* 4. §. 3.

(19) *d.* §. 4.

(20) Custodiam diligentem. *d. l.* 5. §. 5. *supr. commod.* exactam diligentiam. §. 2. *Inst. quib. mod. re.*

(21) Debent enim eam diligentiam præstare, quam diligentissimus patefamil. præstat. *l.* 18. *supr. commod.*

(22) *l.* 18. *supr. commod.*

(23) *d. l.* 18. *et* §. 2. *Inst. quib. mod. re.*

(24) §. 3. *Inst. quib. mod. re.*

tam amiserit, securus est: quia enim non sua gratia accipit, sed ejus a quo accipit, in eo (1) solo (2) tenetur, si quid dolo (3) perierit. negligentiæ vero nomine ideo non tenetur, quia *qui negligenti amico rem custodiendam committit, de* (4) *se queri debet:* magnam (5) tamen negligentiam placuit in doli crimine cadere.

§. 6. Creditor quoque qui pignus (6) accepit, re (7) tenetur: qui et ipse de ea (8) ipsa re, quam accepit, restituenda tenetur.

§. 7. *Verbis* (9) obligatio contrahitur ex (10) interrogatione et responsu (11), cum quid dari fierive nobis stipulemur.

§. 8. Sed aut proprio nomine quisque obligatur, aut alieno: qui autem alieno nomine (12) obligatur, fidejussor vocatur. et plerumque ab eo quem proprio nomine obligamus, alios accipimus, qui eadem obligatione teneantur: dum (13) curamus, ut quod in obligationem deduximus, tutius nobis debeatur.

§. 9. Si id quod dari stipulemur, tale sit, ut dari non possit (14): palam est, naturali ratione inutilem (15) esse stipulationem: Veluti si de homine libero (16), vel jam mortuo (17), vel ædibus deustis facta sit stipulatio inter eos, qui ignoraverint eum hominem liberum esse, vel ædes deustas esse. † Idem (18) juris est, si quis locum sacrum (19) aut religiosum dari sibi stipulatus fuerit.

§. 10. Nec minus inutilis est stipulatio, si quis rem suam (20), ignorans suam esse, stipulatus fuerit.

§. 11. Item [sub] impossibili (21) conditione factam stipulationem constat inutilem esse.

§. 12. Furiosum, sive stipuletur, sive promittat, nihil (22) agere, natura manifestum est.

§. 13. Huic proximus est, qui ejus ætatis est, ut n ondum intelligat. sed quod ad hunc, benignius acceptum est: nam qui loqui potest (23), creditur et stipulari et promittere recte posse.

§. 14. Mutum (24) nihil pertinere ad obligationem (25) verborum (26), natura manifestum est.

§. 15. Sed et de surdo idem (27) dicitur. quia etiam si loqui possit, sive promittit, verba stipulantis (28) exaudire debet; sive stipuletur, debet exaudire verba promittentis: unde apparet non de eo nos loqui qui tardius (29) exaudit, sed qui omnino (30) non exaudit.

De obligationibus ex consensu.

2. Idem lib. 3. Institutionum.

Consensu (31) fiunt (32) obligationes in emptionibus (33), venditionibus, locationibus (34), conductionibus, societatibus (35), mandatis (36).

§. 1. Ideo (37) autem istis modis consensu dicimus obligationem contrahi, quia neque (38) verborum (39), neque (40) scripturæ ulla proprietas (41) desideratur: sed sufficit eos qui negotia gerunt, consentire.

§. 2. Unde inter absentes (42) quoque talia negotia contrahuntur: veluti (43) per epistolam, vel per nuncium.

§. 3. Item in his contractibus alter alteri obligatur de eo quod alterum alteri ex (44) bono et æquo præstare oportet.

Obligationum substantia in quo consistit.

1. *De animo obligandi.*

3. Paulus lib. 2. Institutionum.

Obligationum substantia (45) non in eo consistit, ut aliquod corpus nostrum, aut (46) servitutem nostram (47) faciat (48); sed ut alium nobis obstringat ad (49) dandum (50) aliquid, vel faciendum, vel præstandum.

§. 1. Non satis autem est dantis esse nummos, et fieri

(1) *l.* 20. *supr. depositi.* §. 2. *d.* §. 3. et quidem semper: adeo ut conveniri non possit, ne de dolo teneatur depositarius. *l.* 1. §. 7. *supr. depositi.*

(2) Nisi convenit, ut in deposito culpa præstaretur. *d. l.* 1. §. 6. *et* §. 35.

(3) Ante et post litem contestatam. *l.* 1. §. 20. *supr. depos.*

(4) §. 3. *Inst. quib. mod. re.*

(5) De qua v. *l.* 32. *supr. depos.*

(6) §. *ult. Inst. quib. mod. re.*

(7) Ex conventione. *l.* 1. *supr. de pignorat. act.*

(8) *l. ult. in fin. C. de luitione pign.* §. *ult. Inst. quib. mod. re.*

(9) *l.* 3. *infr. h. t.*

(10) *l.* 52. §. 2. *infr. h. t. Inst. de verb. obl. in pr.*

(11) Et responsione. *vulg. Hal.* Porro responsus dicitur: ut sponsus a Var. 5. *de ling.*

(12) Id est, nomine ejus qui promittit. *Inst. de fidej. in pr.*

(13) Fidejussionis causa.

(14) Natura. *l.* 35. *infr. de verb. obl.*

(15) Imo, non est inutilis stipulatio hominis liberi, ex quo ejus emptio contrahi potest, *l.* 70. *supr. de contrah. empt.* Goth. v. Goedd. *de contrah. stipul.* c. 6 *n.* 8. Ans.

(16) V. *l.* 103. *infr. de verb. obl.*

(17) V. *l.* 83. §. 7. *infr. de verb. oblig.*

(18) Imo non idem; si quidem emptor rei sacræ id quod sua interest consequitur, *l.* 62. §. 1. *supr. de contrah. empt.* Non est igitur rei sacræ inutilis stipulatio.

(19) V. *l.* 83. §. 5. *infr. de verb. obl.*

(20) V. *l.* 82. *Infr. de verb. obl.*

(21) V. *l.* 31. *Infr. h. t.*

(22) *l.* 5. *Infr. de reg. jur.*

(23) Aliud est in eo, qui fari non potest. *l.* 70. *Infr. de verb. oblig.*

(24) *l.* 1. §. 2. *Infr. de verb. oblig.*

(25) Ut nec testamentum nuncupativum facere possit. 20. Ulpian. §. 13.

(26) Secus est in obligatione, quæ consensu perficitur. *l.* 4. §. 1. *supr. de pactis.*

(27) *l.* 48. *infr. h. t.*

(28) Ut et in testamentis verba familiæ emptoris. Ulp. *ibid.*

(29) Id est, de surdastro.

(30) Quod raro contingere refert *l.* 10. *vers. sin autem. C. qui testam.*

(31) Sine solennibus verbis aut scriptura: nuda voluntate fiunt, suntque voluntariæ, Aristoteles 5. *Ethic.* 4.

(32) *l.* 52. §. 4. *infr. h. t. Inst. de oblig. ex consensu. l.* 1. §. 3. *supr. de pact.*

(33) *l.* 1. *in fin. l.* 9. *supr. de contrah. empt. l.* 35. *in fin. infr. de verb. oblig.*

(34) *d. l.* 35. *et l.* 1. *l.* 14. *supr. locati.*

(35) *l.* 4. *l.* 19. *supr. pro socio.*

(36) *l.* 1. *supr. mandat.*

(37) Aliam rationem adfert Aristoteles, hanc nimirum quod earum principium sit spontaneum.

(38) Ut et in stipulatione.

(39) *l.* 4. *supr. de fide instrum.*

(40) Ut in literarum obligatione.

(41) Proprietas verborum hic nihil aliud, quam verborum solennitas, et solennis formula.

(42) V. *l.* 1. *in fin. supr. de contrah. empt. et l. ult. C. si quis alteri vel sibi. l.* 4. *supr. pro socio. l.* 1. §. 1. *supr. mandati.*

(43) Absentes gerimus his duobus, per nuncium, vel epistolam. *l.* 1. §. 1. *supr. mandati. l.* 4. *supr. pro socio.*

(44) *Inst. de oblig. ex consensu. in fin.*

(45) Substantia obligationis, idem quod natura obligationis. ita a natura cujusque rei sumi definitiones oportet.

(46) Servitutes corporibus hic opponuntur: non sunt enim corpora, sed incorporale quiddam.

(47) Obligatio dominium rei non transfert, sed obstringit tantum ad dandum, vel faciendum, vel utrumque.

(48) Id est, non obligationibus, sed traditionibus dominia adquiruntur. *l.* 20. *C. de pactis.*

(49) Nota effectus obligationis, dare, facere, præstare.

(50) Dare est tradere, et dominium transferre.

accipientis, ut obligatio (1) nascatur, sed etiam hoc animo (2) dari, et accipi, ut obligatio constituatur.

† Itaque si quis pecuniam suam donandi causa dederit mihi, quanquam et donantis fuerit, et mea fiat, tamen non obligabor ei (3), quia non hoc inter nos actum est.

§. 2. Verborum quoque obligatio constat, si inter contrahentes id agatur (4): nec enim [si] per jocum (5) puta, vel demonstrandi intellectus causa (6) ego tibi dixero, *Spondes*? et tu responderis, *Spondeo*, nascetur obligatio.

De obligationibus ex maleficio.

4. Gajus [lib. 3. Rerum Cottidianarum, sive aureorum].

EX (7) *maleficio* (8) nascuntur obligationes: veluti ex furto, ex damno, ex rapina, ex injuria (9). quæ omnia unius generis sunt: nam hæ re tantum consistunt (10), id est, ipso maleficio, cum alioquin ex contractu obligationes non tantum re consistant, sed etiam verbis et consensu.

De negotiis gestis. 1. *De tutela.* 2. *De herede qui legatum debet.* 3. *De condictione indebiti.* 4. *Si judex litem suam fecerit.* 5. *De dejectis vel effusis: et positis vel suspensis.* 7. *De damno aut furto, quod in navi, vel caupona, vel stabulo factum est.*

5. Idem lib. 3. Aureorum.

SI quis absentis negotia gesserit, si quidem ex mandatu, palam (11) est, ex contractu nasci inter eos actiones mandati (12), quibus invicem experiri possunt de eo quod alterum alteri ex bona (13) fide præstare oportet, si vero sine mandatu, placuit quidem sane eos invicem obligari; eoque nomine proditæ sunt actiones, quas appellamus *negotiorum* (14) *gestorum*; quibus æque invicem experiri possunt de eo quod ex bona (15) fide alterum alteri præstare oportet: sed neque ex contractu, neque ex maleficio actiones nascuntur: neque enim is qui gessit, cum absente creditur (16) ante contraxisse, neque (17) ullum maleficium est, sine mandatu suscipere negotiorum administrationem; longe magis is, cujus negotia gesta sunt, ignorans aut contraxisse aut deliquisse intelligi potest: sed utilitatis (18) causa receptum est, invicem eos obligari. † Ideo autem id ita receptum est, quia plerumque homines eo animo peregre proficiscuntur, quasi statim redituri, nec ob id ulli curam negotiorum suorum mandant, deinde, novis causis intervenientibus, ex necessitate diutius absunt, quorum negotia desperire (19) iniquum erat, quæ sane desperirent (20), si vel is qui obtulisset se negotiis gerundis, nullam habiturus esset actionem de eo quod utiliter de suo impendisset (21); vel is, cujus gesta essent, adversus eum qui invasisset negotia (22) ejus, nullo jure agere posset.

§. 1. *Tutelæ* quoque *judicio* qui tenentur, non (23) proprie ex contractu obligati intelliguntur: nullum enim negotium inter (24) tutorem et pupillum contrahitur: sed quia sane non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. † Et hoc autem casu mutuæ sunt actiones: non tantum enim pupillus cum tutore; sed et contra (25) tutor cum pupillo habet actionem, si vel impenderit (26) aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus (27), aut rem suam creditori ejus obligaverit.

§. 2. *Heres* quoque *qui legatum debet*, neque ex contractu, neque ex maleficio obligatus esse intelligitur: nam neque cum defuncto neque cum herede (28) contraxisse quicquam legatarius intelligitur: maleficium autem nullum in ea re esse, plus quam manifestum est.

§. 3. Is quoque *qui non* (29) *debitum accipit* per errorem solventis, obligatur quidem quasi ex mutui (30) datione, et eadem (31) actione (32) tenetur, qua debitores creditoribus: sed (33) non potest intelligi is, qui ex ea causa tenetur, ex contractu obligatus esse (34); qui enim solvit per errorem, magis distrahendæ obligationis (35) animo, quam contrahendæ dare videtur.

§. 4. Si judex *litem* (36) *suam fecerit*, non proprie ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque ex contractu obligatus est, et utique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam (37), ideo videtur quasi ex maleficio teneri.

(1) Mutui sc. *l.* 2. §. 2. *supr. de reb. cred.*
(2) Id est, non imaginarie. *l.* 5. §. 3. *infr. h. t.*
(3) Nisi naturaliter ad ἀντίδωρα. *l.* 15. §. 11. *supr. de heredit. petit.*
(4) Id est, si contrahentes inter se consentiant. *l.* 1. §. 3. *l.* 7. §. 12. *supr. de pactis.*
(5) Hinc Varro *lib.* 5. *de ling.* Non spondet ille statim, qui dixit *spondeo*, si jocandi causa dixit, nec agi potest cum eo ex sponsu. De joco adde *l.* 3. §. 3. *infr. de injuriis.* adde *l.* 3. *supr. de servo corrupto.*
(6) Id est, quæ cui ab aliquo exempli causa dicuntur, non obligant. Hinc Varro 5. *de ling.* quisquis in Tragœdia dixit, Meministin te despondere mihi gnatam tuam? quod sine sponte qua dixit, cum eo agi non potest ex sponsu. vide *hic Alberic.*
(7) 2. Gaius. 10. §. 2.
(8) ἐξ ἁμαρτήματος. 52. *Eclog.* 1. *c.* 4. ex delicto, *Inst. de oblig. ex delicto.* ex facto. *l.* 25. §. 1. *infr. h. t.*
(9) Etiam verbali, licet Zasius contradicat.
(10) Rei vocabulo comprehenduntur delicta. v. quæ notavi ad *l.* 1. *supr. de reb. cred.*
(11) Forte ex Legibus 12. tabul.
(12) *supr. et C. mandati.*
(13) §. 28. *Inst. de action. arg. l.* 3. *in fin. supr. mandati.*
(14) *supr. et C. de negot.* §. 1. *Inst. de obligat. quæ ex quasi contractu.*
(15) §. 28. *Inst. de action. l.* 18. *C. et l.* 7. *supr. de negotiis.*
(16) Ne dicas simpliciter cum absente contrahi non posse: sed negotiorum gestorem minus vere ac proprie cum absente contrahere.
(17) Nec est maleficium, ultro se immiscere administrationi bonorum absentis.
(18) *l.* 1. *supr. de negotiis.*
(19) Deperire, *vulg. Haloand.*
(20) Deperirent. *vulgat. Hal.* desererentur. §. 1. *Inst. de oblig. ex quasi contract.*
(21) Negotiorum absentis gestor expensas repetere potest. *l.* 2. *supr. de negotiis.*
(22) Potest fieri, ut negotiorum gestor malo more versatus sit.
(23) §. 2. *Instit. de obligat. ex quasi contract.*
(24) Id est, durante tutela. *l.* 4. *l.* 10. *supr. de tutel. et rat. distrah.*
(25) *supr. de contraria tutel.*
(26) *l.* 1. §. 4. *supr. de contraria.*
(27) *l. ult. supr. de contraria.*
(28) Cum herede legatarius non contrahit, sed in eum incidit. *l.* 25. §. 16. *supr. familiæ.* §. 5. *Inst. de oblig. ex quasi contract.*
(29) §. 1. *Inst. quib. mod. re.* §. 6. *Inst. de oblig. ex quasi contractu.* Goth. vid. Emmund. Merill. *l.* 1. *observ. cap.* 27. Ans.
(30) Id est, obligatur, quasi ex promutuo. vid. Cujac. 8. *observ.* 34.
(31) Habet itaque hoc simile cum mutuo.
(32) Condictione.
(33) Habet ergo hoc dissimile a mutuo.
(34) Proprie scil. Ideo condictio indebiti non ex contractu datur, sed ex æquo et bono tantum. *l.* 15. *l.* 66. *supr. de cond. indeb.*
(35) Indebiti solutio animo solventis inspecto magis distractus est, quam contractus.
(36) V. *l. ult. Infr. de extraord. cognitionib. Inst. de oblig. quæ ex quasi delicto.*
(37) Vide quæ notavi *C. de pœna judic.*

§. 5. Is quoque, ex cujus cœnaculo (1), vel proprio ipsius, vel (2) conducto, vel in quo gratis (3) habitabat, *dejectum effusumve* aliquid est, ita ut alicui noceret, quasi ex maleficio teneri videtur: ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut servi, aut liberi (4). † Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri solet, id *positum* (5) aut *suspensum* (6) habet, quod potest, *si ceciderit*, alicui nocere. † Ideo si filiusfamilias (7) seorsum a patre habitaverit, et quid ex cœnaculo ejus dejectum effusumve sit, sive quid positum suspensumve habuerit, cujus casus periculosus est: Juliano placuit in patrem neque de peculio, neque noxalem dandam esse actionem; sed cum ipso filio agendum.

§. 6. Item exercitor navis (8) aut cauponæ (9) aut stabuli, de damno aut furto, quod (10) *in nave*, aut *caupona*, aut *stabulo factum* sit, quasi ex maleficio teneri videtur: si modo ipsius nullum est maleficium, sed alicujus eorum quorum opera navem, aut cauponam, aut stabulum exerceret. cum enim neque ex contractu sit adversus eum constituta hæc actio, et aliquatenus (11) culpæ reus est, quod opera (12) malorum hominum uteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur.

De novissimo die obligationis.

5. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

IN omnibus temporalibus (13) actionibus (14), nisi (15) novissimus totus dies compleatur, non finit obligationem.

De patre et filio.

7. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

ACtiones adversus patrem filio (16) præstari non (17) possunt, dum in potestate ejus est (18) filius (19).

De conditione si volam.

8. IDEM lib. 16. ad Sabinum.

SUb hac conditione, *si* (20) *volam*, nulla fit obligatio: pro non dicto (21) enim est, quod dare, nisi velis, cogi non possis. nam nec heres (22) promissoris ejus qui nunquam dare voluerit, tenetur: quia hæc conditio in ipsum promissorem nunquam exstitit.

De filiofamilias.

9. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

FIliusfamilias suo nomine nullam actionem habet nisi (23) injuriarum (24), et quod vi aut clam (25), [et] depositi (26), et commodati (27): ut Julianus putat (28).

De naturali obligatione.

10. IDEM (29) lib. 47. ad Sabinum.

NAturales obligationes non eo (30) solo æstimantur, si actio aliqua earum nomine (31) competit: verum etiam eo, si soluta pecunia repeti non (32) possit.

Per liberam personam alii non acquiri.

11. IDEM (33) lib. 12. ad Sabinum.

QUæcunque gerimus, cum ex nostro (34) contractu originem trahunt, nisi ex nostra persona obligationis initium sumant, inanem actum nostrum efficiunt (35): et ideo neque stipulari (36), neque emere, vendere, contrahere, ut alter suo nomine recte agat, possumus (37).

De dolo defuncti.

12. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

EX (38) depositi, et commodati, et mandati, et tutelæ, et negotiorum gestorum, ob dolum malum defuncti heres (39) in solidum tenetur.

De filiisfamilias.

13. ULPIANUS lib. 1. Disputationum.

IN factum actiones etiam (40) filiifamilias possunt exercere.

(1) §. 1. *Instit. de oblig. ex quasi delicto. et supr. de his, qui effud. vel dejecer.*
(2) *l.* 5. §. 1. *supr. de his, qui effud. vel dejecer.*
(3) *l.* 1. §. 9. *supr. de his, qui effud. vel dejecerint.*
(4) Filii, vel inquilini, qui habitant in nostris ædibus.
(5) *l.* 5. §. 12. *supr. de his, qui effud. vel dejecerint.*
(6) *l.* 1. §. 3. *supr. de his, qui effud. vel dejecerint.*
(7) *l.* 1. §. 7. *supr. de his, qui effud. vel dejecerint.*
(8) §. *ult. Inst. de oblig. quæ ex quasi delicto. l.* 1. *supr. de exercitoria.*
(9) Vid. *supr. nautæ, caupones.*
(10) Qualecunque sit.
(11) §. *ult. Inst. de oblig. ex quasi delicto.*
(12) Qui opera malorum utitur, licet ignorans, aliquatenus culpæ reus est.
(13) Ut sunt ædilitiæ actiones, redhibitoria, quanti minoris, et similes.
(14) Non idem in usucapione. *l.* 6. 7. *supr. de usurp. l.* 15. *supr. de diversis temp. præscr.* Cur tam varie? in usucapionibus quod favorabiles sint, diem ultimum inchoatum esse sufficit. *d. l.* 6. *d. l.* 7. *d. l.* 15. In præscriptionibus, quod odiosæ sint, *l. ult. C. de annali.* non sufficit ultimus dies inchoatus, nisi ad ultimum usque perveniatur, *ut hic.* Regula, Quod parum distat, nihil distare videtur, hic locum non habet.
(15) Adde *l.* 99. §. 1. *infr. de verb. obl.*
(16) Et e contra. *l.* 16. *infr. de furt.*
(17) §. 19. *Inst. de inutil. stipul.* §. 12. *Inst. de oblig. quæ ex delict.*
(18) Non magis, quam quis secum litigare. *d. l.* 16.
(19) Nisi ex castrensi peculio. *l.* 4. *supr. de jud.*
(20) V. *l.* 17. *infr. de verb. oblig. l.* 13. *C. de contr. empt.*
(21) Id est, promisso, pacto convento.
(22) Adde *l.* 43. §. 2. *supr. de leg.* 1.
(23) Imo omnes. *l.* 39. *infr. h. t.* Rationem hujus legis se ignorasse et ignorare Bart. ait.
(24) *l.* 17. §. 10. *infr. de injur.*
(25) *l.* 19. *supr. quod vi.* Imo non habet. *l.* 13. §. 1. *supr. quod vi.*
(26) *l.* 19. *supr. depositi.*
(27) Facit *l.* 3. §. 4. *supr. commodati.*
(28) Vide hic alios casus apud Accurs.
(29) *Al.* Ulpianus.
(30) *l.* 16. §. 4. *infr. de fidejuss.*
(31) Non competit, Hotom. 3. *observ.* 2. hoc sensu, Naturalis obligatio ex duobus censetur, id est, dignoscitur: primo quod actionem non pariat, secundo quod ex ea solutum non repetatur.
(32) *l.* 7. §. 4. *supr. de pactis. l.* 9. §. *penult.* §. *ult. l.* 10. *supr. de SC. Maced. l.* 1. §. 17. *supr. ad leg. Falcid. l.* 16. §. 4. *infr. de fidejuss.* adde *l.* 83. *infr. de solutionib.*
(33) *Al.* Paulus.
(34) Quæ ex nostro contractu originem habent, ea alteri non prosunt; nisi illi simus per quos alteri adquiri obligatio possit. sic itaque stipulari debebimus: mihi decem promittis, quæ Titio dabis. at non ita: promitto Titio decem. *Bartol.*
(35) Ut prosint alteri.
(36) *l.* 38. §. 17. *infr. de verbor. oblig.* Goth. Fallit in exercitoria actione et in casu *l.* 26. *supr. depositi.* Ans.
(37) Imo possumus. *titul. C. si quis sibi vel alteri emerit.* Possumus enim procuratorio nomine emere et locare. *l.* 2. §. 2. *supr. h. t.*
(38) *l.* 49. *infr. h. t.* adde Theoph. §. 1. *Instit. de perpetuis et temporalibus.*
(39) V. *l.* 49. *infr. h. t.*
(40) Id est, non eas solas de quibus dictum est in *l.* 9. *supr. h. t.* Cur in factum actionem potius, quam nominatam filius suo nomine movere poterit? in factum actiones extraordinariæ dantur a Prætore, ex æquitate naturali, in qua non ita patria potestas attenditur. *Bartol.* Dic potius, nominatas actiones filiofamilias ideo denegatas, quod sint certæ, ideoque facile et nominatim potuerint legibus excipi. In factum vero, incertæ et vagæ sunt.

De servis.

14. Idem lib. 7. Disputationum.

SErvi ex delictis quidem obligantur : et si manumittantur , obligati remanent (1) : ex contractibus autem civiliter (2) quidem non obligantur ; sed naturaliter et obligantur , et obligant. † Denique si servo , qui mihi mutuam pecuniam dederat , manumisso solvam (3) , liberor.

De causa exceptionis sublata.

15. Julianus lib. 4. Digestorum.

QUi cum herede egit , exceptione (4) summotus est , *Ac si non in ea causa tabulæ testamenti sint* , *ut contra eas emancipato bonorum possessio dari possit:* emancipato omittente bonorum possessionem, non inique postulabit creditor restitui (5) sibi actionem adversus scriptum heredem. nam quamdiu bonorum possessio contra tabulas filio dari potest , heres quodammodo debitor non est.

De servo hereditario.

16. Idem lib. 13. Digestorum.

QUi a servo hereditario mutuam pecuniam accepit , et fundum vel hominem pignoris causa ei tradiderat , et precario rogavit (6) : precario (7) possidet. nam servus hereditarius sicuti per traditionem accipiendo , proprietatem (8) [hereditati] adquirit (9) , ita precario dando efficit ne res usucapi possit. Nam et si commodaverit vel deposuerit (10) rem peculiarem : commodati et depositi actionem hereditati adquiret.

† Hæc ita , si peculiare negotium contractum est : nam ex hac causa etiam possessio adquisita (11) intelligi debet.

Si res ad creditorem pervenerit , aut is rem petierit , et de dote.

17. Idem lib. 33. Digestorum.

OMnes debitores qui speciem ex causa lucrativa (12) debent , liberantur, cum (13) ea species ex causa lucrativa ad creditores pervenisset.

18. Idem lib. 54. Digestorum.

SI is , qui Stichum dari stipulatus fuerat , heres exstiterit ei cui ex testamento idem Stichus debebatur : si ex testamento (14) Stichum petierit , non consumet stipulationem. et contra , si ex stipulatu Stichum petierit , actionem ex testamento salvam habebit : quia initio ita constiterint hæ duæ obligationes , ut altera in judicium deducta , altera nihilominus integra remaneret.

19. Idem lib. 73. Digestorum.

EX promissione dotis non (15) videtur lucrativa causa esse : sed quodammodo creditor aut emptor (16) intelligitur , qui dotem petit. porro cum creditor vel emptor ex lucrativa causa rem habere cœperit , nihilominus integras actiones retinent : sicut ex contrario, qui non (17) ex causa lucrativa rem habere cœpit , eandem non prohibetur ex lucrativa causa petere.

An domini jussus servum excuset.

20. Alfenus lib. 2. Digestorum.

SErvus non (18) in omnibus rebus sine pœna domino (19) dicto (20) audiens esse solet : sicuti si dominus hominem occidere aut furtum alicui facere servum jussisset. Quare quamvis domini jussu servus piraticam fecisset , judicium in eum post libertatem reddi oportet. Et quodcumque vi fecisset , quæ vis a maleficio non abesset : ita oportet pœnas eum pendere. † Sed si aliqua rixa ex litibus et contentione nata esset , aut aliqua vis juris retinendi causa facta esset , et ab his rebus facinus abesset : tum non convenit Prætorem , quod servus jussu domini fecisset , de ea re in liberum judicium dare.

De loco.

21. Julianus lib. 3. ex Minicio.

COntraxisse unusquisque in eo loco intelligitur (21) , in quo (22) ut solveret , se obligavit.

De tempore æstimationis.

22. Africanus lib. 3. (23) Quæstionum.

CUm quis in diem mercem (24) stipulatus , fidejussorem accepit : ejus (25) temporis æstimatio spectanda est quo satis acceperit.

De mora et purgatione moræ.

23. Idem lib. 7. (26) Quæstionum.

TRajectitiæ (27) pecuniæ nomine , si (28) ad diem soluta non esset , pœna (ut adsolet) ob (29) operas ejus qui eam pecuniam peteret , in stipulationem erat deducta : is qui eam pecuniam petebat , parte exacta petere desierat : deinde interposito tempore interpellare instituerat. Consultus respondit , ejus quoque temporis quo interpellatus (30) non esset , pœnam peti posse ; amplius etiam si omnino interpellatus non esset : nec aliter non committi stipulationem , quam si per debitorem non (31) stetisset, quo minus solveret : alioquin dicendum est , si is , qui interpellare cœpisset , valetudine impeditus interpellare desisset , pœnam non committi. † De illo sane

(1) Propter regulam τὰ πταίσματα τῇ κεφαλῇ ἀποδοθῇ, Caput noxa sequitur , 52. *Eclog.* 2. *cap.* 4. adde *l.* 4. *C. an servus pro suo facto.*

(2) *l.* 43. *in fin. infr. h. t. l.* 22. *infr. de reg.* §. 6. *Instit. de inutilib. stipul.*

(3) *l.* 32. *infr. de solutionibus.*

(4) *l.* 2. *supr. de except. rei judic.*

(5) Vid. *l.* 11. §. 4. *supr. de exceptione rei judicat.*

(6) Sicut fieri solet. *l.* 6. *in fin. supr. de precario.*

(7) *l.* 19. §. 1. *supr. de precario.*

(8) Hereditati jacenti rei quoque proprietas (per obliquum tamen) adquiri potest , quæ directo tamen eidem adquiri non potest.

(9) *l.* 33. *in fin. Supr. de adquir. rer.*

(10) *l.* 1. §. 29. *supr. depositi.*

(11) Hereditati , et per eam heredi futuro.

(12) *l.* 83. §. 6. *infr. de verb. oblig.*

(13) Lucrativæ plures causæ nunquam in eandem personam et de eadem re concurrunt. v. tamen Socin. *reg.* 42. §. 6. *et ibid.* Theoph. *Inst. de legat.*

(14) Id est , lucrativa causa. *l.* 19. *in fin. infr. h. t.*

(15) Dos apud maritum non est ex causa lucrativa. Cur ita ? collige ex *l.* 47. *supr. mandati. l.* 8. §. 13. *supr. quibus mod. pign.*

(16) *l.* 2. *C. h. t. l.* 8. §. 13. *Supr. quibus modis pign.*

(17) Adde *l.* 18. *supr. h. t. l.* 9. *supr. de evict.* §. 6. *Inst. de legat.*

(18) *l.* 11. §. 7. *supr. quod vi.* et ita accipe *l.* 14. *supr. de his , qui not. l.* 37. *supr. ad l. Aquil. l.* 152. *l.* 157. *in fin. l.* 169. *infr. de reg. jur.*

(19) *Al.* domini.

(20) Audiens dicto est, qui audit dominum, qui domino obtemperat.

(21) Quia ubi non apparet , quid actum sit inter partes , loci consuetudo attenditur. *l.* 50. *in fin. supr. de leg.* 1. v. *l.* 1. *supr. de usuris.*

(22) *l.* 19. §. 1. *supr. de jud. l.* 22. *supr. de reb. cred. l.* 3. *supr. de reb. auct.*

(23) Vid. Cujac. 3. *ad Afric. fol.* 29.

(24) Puta vinum , oleum , vel quid aliud simile.

(25) *l.* 22. *supr. de rebus cred. l. ult. in fin. supr. de cond. tritic. l.* 59. *infr. de verbor. oblig.*

(26) Vid. Cujac. 7. *Ad Afric. fol.* 128. 129.

(27) Διαπόντια χρήματα sunt , quæ trans mare vehuntur , non quæ in eo loco consumuntur. 7. *Eclog. ex lib.* 53. *tit.* 7. *cap.* 1. Goth. vid. Joann. Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 2. *num.* 117. Ans.

(28) 7. *Eclog. ex lib.* 52. *tit.* 1. *c.* 22.

(29) *l.* 4. §. 1. *supr. de nautico fœnore.*

(30) *Eclog. ibid. l.* 9. §. 1. *supr. de usurpat. l.* 12. *C. de contr. et committ. stipul.*

(31) *l.* 105. *in fin. infr. de verb. oblig.*

potest dubitari, si interpellatus ipse moram fecerit: an quamvis pecuniam postea offerat, nihilominus pœna committatur? Et hoc rectius dicitur. Nam et si arbiter ex compromisso pecuniam certo die dare jusserit, neque per eum (1) qui dare jussus sit, steterit: non committi pœnam respondit: adeo ut et illud Servius rectissime existimaverit, si quando dies qua pecunia daretur, sententia arbitri comprehensa non esset, modicum (2) spatium datum videri. † Hoc idem dicendum, et cum quid ea lege venierit, ut nisi (3) ad diem pretium solutum fuerit, inempta res fiat.

De furioso.

24. Pomponius lib. sing. Regularum.

Si a furioso, cum (4) eum compotem mentis esse putarem, pecuniam quasi mutuam acceperim, eaque in rem meam versa fuerit: condictio furioso adquiritur. Nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex hisdem etiam furiosi nomine incipit agi posse. veluti cum servus ejus stipulatur: cum furtum ei fit: aut damnum ei dando, in Legem Aquiliam committitur (5): aut si forte cum creditor fuerat, fraudandi ejus causa debitor alicui rem tradiderit. † Idemque erit si legetur ei (6) vel fideicommissum ei relinquatur (7).

§. 1. Item si is, qui servo alieno crediderat, furere cœperit, deinde servus in rem domini id, quod mutuum acceperat, verterit (8): furioso condictio adquiritur.

§. 2. Item si alienam pecuniam credendi causa quis dederit (9), deinde compos mentis esse desierit: postea consumpta ea, furioso (10) condictio adquiritur.

§. 3. Et qui negotia furiosi gesserit, negotiorum gestorum ei obligatur (11).

Divisio actionum in reales et personales. 1. Et in ex contractu, ex facto, in factum, 2. In civiles et honorarias.

25. Ulpianus lib. singul. Regularum.

Actionum genera sunt duo: in rem (12), quæ dicitur *vindicatio*: et in personam, quæ *condictio* appellatur. † *In rem* (13) actio est, per quam (14) rem nostram quæ ab alio possidetur, petimus: et semper adversus eum est, qui rem possidet. † In *personam* (15) actio est, qua cum eo agimus qui obligatus (16) est nobis ad faciendum aliquid, vel dandum: et semper adversus eundem (17) locum habet.

§. 1. Actionum autem quædam ex contractu, quædam ex facto, quædam in factum sunt. † *Ex contractu* actio est, quotiens quis sui (18) lucri (19) causa cum aliquo contrahit: veluti emendo, vendendo, locando, conducendo, et cæteris similibus. † *Ex facto* (20) actio est, quotiens ex eo teneri quis incipit quod ipse admisit: veluti furtum vel injuriam commisit, vel damnum dedit. † *In factum* actio dicitur, qualis est (exempli gratia) actio quæ datur patrono adversus libertum, a quo contra Edictum Prætoris in jus (21) vocatus est.

§. 2. Omnes autem actiones aut civiles (22) dicuntur (23) aut honorariæ (24).

De actionibus pœnalibus, et de heredibus.

26. Idem lib. 5. de Censibus.

Omnes (25) pœnales (26) actiones post (27) litem inchoatam, et ad heredes (28) transeunt.

De obligatione inutili.

27. Papinianus lib. 27. Quæstionum.

Obligationes quæ non propriis viribus consistunt, neque (29) officio Judicis, neque Prætoris (30) imperio (31), neque Legis potestate confirmantur.

Differentia actionis.

28. Idem lib. 1. Definitionum.

Actio in personam (32) infertur: petitio (33), in rem: persecutio, in rem, vel in personam, rei (34) persequendæ gratia.

Si prioris obligationis in posterioris cautione mentio non fiat.

29. Paulus lib. 4. Responsorum.

Lucio (35) Titio cum ex (36) causa judicati pecunia deberetur, et eidem debitori aliam pecuniam crederet: in cautione pecuniæ creditæ non (37) adjecit sibi *præter eam pecuniam, debitam sibi ex causa judicati.* Quæro, an integræ sint utræque Lucio Titio petitiones? Paulus respondit, nihil proponi cur non sint integræ.

(1) Ut in casu *l.* 8. *supr. de leg. commissoria.*
(2) Modicum dandi spatium arbitri sententiæ inest.
(3) Vid. *supr. de in diem addict.*
(4) *l.* 12. *supr. de rebus cred.*
(5) Cum is interim Aquilia non teneatur. *l.* 5. §. 2. *supr. ad l. Aquil.*
(6) *l.* 16. §. 1. *supr. qui testam.*
(7) Quid de hereditate? v. *l.* 63. *supr. de adquir. vel omitt. hered.*
(8) *d. l.* 12. *vers. item. Supr. de rebus cred.*
(9) *d. l.* 12. *in fin.*
(10) *l.* 3. §. 5. *supr. de negot.* adde *l.* 1. §. 2. *supr. de contrar. tut.*
(11) Et eum obligat, si ei aliquid abest. *vulg. Hal.*
(12) *l.* 28. *l.* 37. *infr. h. t. l. ult. C. de hered. vel act. vend. Inst. de act.* §. 1.
(13) ἐν πράγματι. 52. *Eclog. cap.* 24.
(14) *l.* 28. *l.* 37. *infr. h. t.*
(15) Προσωπικὴ. *Eclog. ibid.*
(16) *l.* 3. *supr. h. t.* Num in libello actionis personalis inserenda est causa actionis proxima, nempe obligatio? Quidam ex hac lege colligunt: Negat tamen Bart. *hic.* satis enim esse, ut libellus concludat præsumptive. *Bart. l.* 17. *in fin. supr. quæ in fraud. cred.*
(17) Ejusve heredem.
(18) Vel alterius.
(19) Hæc enim mercatorum spes esse solet. *l.* 8. *C. de rescindenda.* v. Senec. 6. *de benefic.* 38.
(20) ἀπὸ φάκτου. *Eclog. ibid.* ex peccato, *Hal.* ut et in *l.* 52. *in pr. et* §. 8. *infr. h. t.*
(21) *l. ult. supr. de in jus vocando.*
(22) *l.* 42. §. 1. *infr. h. t.* 3. Harmenop. 3. §. 27. Theoph. *Inst. de perpet. et temporalib.*
(23) §. 3. *Instit. de action.*
(24) *l.* 35. *infr. h. t.*
(25) Et sic furti.
(26) *l.* 60. *infr. h. t.*
(27) Vid. *l.* 58. *Infr. h. t.*
(28) Et in heredes. vid. *l.* 58. *Infr. h. t.* 52. *Eclog.* 1. *c.* 24. *l. unic. C. ex delict. defunct.* §. 1. *in fin. Inst. de perpetuis.* et similes personas. *d. l.* 58.
(29) *l.* 29. *l.* 210. *infr. de reg. jur.*
(30) Obligationes inutiles sua natura hæc tria confirmare non possunt, nempe neque officium judicis, neque imperium Prætoris, neque Legis potestas. Judex denique, Prætor, Lex. *Goth.* Vid. Emmund. Merill. *lib.* 1. *observ. cap.* 8. Ans.
(31) Differentiam observa officii judicis, et imperii Prætoris.
(32) Adde 2. *ad Herennium.*
(33) Vide *l.* 35. *infr. h. t.*
(34) *l.* 25. *supr. h. t. l.* 35. *infr. h. t.* Goth. Vide Emmund. Merill. *lib.* 1. *obs. cap.* 38. Ans.
(35) V. Cuj. 22. *obs.* 21. *et ad Nov.* 119. *c.* 3.
(36) Debitum ex causa judicati contrahitur.
(37) Non renunciat debito ex causa judicati, qui debitori novam pecuniam credens debiti prioris mentionem non facit. adde *l.* 85. *supr. de leg.* 2.

Si servus effectus libertatem postea consequatur.

30. Scævola lib. 1. Responsorum.

SErvus effectus non (1) idcirco quod postea indulgentia principali libertatem consecutus est, rediisse (2) dicitur in obligationem creditorum.

De conditione impossibili.

31. Mæcianus lib. 2. Fideicommissorum.

NOn solum stipulationes (3) impossibili (4) conditione (5) adplicatæ, nullius (6) momenti sunt: sed etiam cæteri quoque contractus, veluti emptiones, locationes impossibili conditione interpositæ, æque nullius momenti sunt. quia in ea re quæ ex duorum pluriumve consensu agitur, omnium voluntas spectetur (7): quorum proculdubio in hujusmodi actu talis cogitatio est, ut nihil agi existiment apposita ea conditione quam sciant esse impossibilem (8).

De concurrentibus actionibus.

32. Hermogenianus lib. 2. Juris Epitomarum.

CUm (9) ex uno delicto plures nascuntur actiones, sicut evenit cum arbores furtim cæsæ dicuntur, omnibus (10) experiri permitti (11), post magnas (12) varietates obtinuit.

An pœnæ persecutio in heredem transeat.

33. Paulus lib. 3. Decretorum.

COnstitutionibus quibus ostenditur *heredes* (13) *pœna non teneri*, placuit, si vivus (14) conventus fuerat, etiam pœnæ persecutionem transmissam (15) videri: quasi lite (16) contestata cum mortuo.

De concurrentibus actionibus.

34. Idem lib. sing. [de] concurrentibus actionibus.

QUi servum alienum injuriose verberat, ex uno facto incidit, et (17) Aquiliam, et (18) actionem injuriarum: injuria enim ex affectu fit, damnum ex culpa: et ideo possunt utræ (19) competere. sed quidam altera electa alteram consumi (20): alii, per Legis Aquiliæ actionem injuriarum consumi, quoniam desiit (21) bonum et æquum esse, condemnari eum (22) qui æstimationem præstitit: sed si ante injuriarum actum esset, teneri eum ex Lege Aquilia: sed et hæc sententia per Prætorem inhibenda est; nisi in id quod amplius ex Lege Aquilia competit, agatur. rationabilius itaque est eam admitti sententiam, ut liceat ei quam voluerit actionem prius exercere: quod autem amplius (23) in altera est, etiam hoc exequi (24).

§. 1. Si is cui rem commodavero eam subripuerit (25), tenebitur quidem et commodati actione et condictione: sed altera actio alteram peremit aut ipso jure, aut per exceptionem: quod est totius (26).

§. 2. Hinc de colono responsum est, si aliquid ex fundo subtraxerit (27), teneri eum condictione, et furti; quin etiam ex locato: et pœna quidem furti non confunditur, illæ autem inter se miscentur. † Et hoc in Legis Aquiliæ actione dicitur, si tibi commodavero vestimenta, et tu ea ruperis: utræque (28) enim actiones rei persecutionem continent. et quidem post (29) Legis Aquiliæ actionem, utique commodati finietur; post commodati, an Aquiliæ remaneat in eo quod in repetitione (30) triginta dierum amplius est, dubitatur: sed verius est, remanere (31); quia simplo accedit, et simplo subducto locum non (32) habet.

De actionibus honorariis 1. De contractu magistratus municipalis.

35. Idem lib. 1. ad Edictum Prætoris.

IN *honorariis* (33) *actionibus* sic esse definiendum Cassius ait, ut quæ rei (34) persecutionem habeant, hæ etiam post (35) annum darentur, cæteræ intra annum. Honorariæ autem, quæ post annum non dantur, nec in heredem dandæ sunt: ut tamen lucrum (36) ei extorqueatur, sicut fit in actione doli mali, et Interdicto Unde vi, et similibus. † Illæ autem rei (37) persecutionem continent, quibus persequimur quod ex patrimonio nobis abest: ut cum agimus cum bonorum possessore debitoris

(1) Restitutus libertati sine restitutione bonorum, vel quota, in credita priora non recidit. adde *l.* 2. *infr. de bon. damnat. et l. Princeps.* 21. *infr. de verb. sign.*

(2) De restitutione actionis, vid. *l.* 15. *supr. h. t.*

(3) Et pœnæ. *l.* 35. *infr. de verb. obl.*

(4) Impossibilis conditio in omnibus contractibus vitiatur, et stipulationibus. *l.* 1. *§.* 11. *supr. h. t. l.* 7. *l.* 69. *infr. de verb. obl.* §. 11. *Inst. de inutil. stip.* vid. quæ notavi ad *l.* 8. *supr. de cond. et demonstr.*

(5) Impossibili conditioni. *vulg. et Hal.*

(6) Imo alicujus. §. 10. *Inst. de heredib. inst.*

(7) Spectat. *vulg. Hal.* Gothofr. An conditio natura impossibilis vitiet donationem, vide Ant. Merend. *lib.* 3. *controv. cap.* 50. et P. Bellapert. *hic.* Ans.

(8) Impossibilis dicitur vel natura, vel bonis moribus, vel ratione perplexitatis, *l.* 16. *supr. de cond. inst.* vel facti, quod est admodum difficile. *l.* 4. §. 1. *supr. de statul.*

(9) Ut in actione arborum furtim cæsarum, Aquilia, 12. Tabularum, furti. *l.* 13. *supr. quod vi. l. penult. infr. arborum furtim cæsar.* vide Forcatulum 3. *Cupidinis Jurisperit. num.* 5.

(10) Non ipso jure, sed per exceptionem et judicem superiorem excluduntur: cum singulis delictis non plures sed singulæ tantum pœnæ debeantur. vide Hotom. 29. *Illustr.*

(11) *l.* 60. *infr. h. t.*

(12) Ita loquitur Hermogenianus in *l. ultim. supr. pro legato.*

(13) Vide Titulum Codicis, *Ut actiones ab heredibus et contra heredes.* et Titulum, *De hereditariis actionibus.* et Titulum, *Ex delictis defunctorum.*

(14) Defunctus, cui successum est.

(15) Remissam non videri. *vulg.* Transmissam non videri. *Hal.*

(16) Vid. *l.* 58. *infr. h. t. l. un. C. ex delictis defunct.*

(17) Et in Aquiliam, et in actionem. *Haloand.*

(18) Quemadmodum ejusdem rei causæ plures esse possunt: ita ejusdem causæ plures effectus. *ut hic.*

(19) Utræque. *Haloand. l.* 15. §. 46. *infr. de injuriis.*

(20) Et ita accipitur, ut in *l.* 14. §. *eum qui. supr. quod metus causa.*

(21) *l.* 51. *in fin. supr. de re judic.*

(22) Num idem in ejus successore? vide *l.* 7. *supr. de rei vind.*

(23) *l.* 41. *in fin. infr. h. t.*

(24) *Al.* consequi.

(25) *l.* 5. §. 8. *supr. commodati.*

(26) Lege *tutius.*

(27) *l.* 42. *supr. locat.*

(28) Aquilia et commodati.

(29) *l.* 18. §. 1. *supr. commodati.*

(30) Vide *l.* 3. *supr. de fide instrum.*

(31) Non remanere. quidam ita legere tempore Accursii: Florentinam defendit Cujacius 3. *observat.* 25. et Hotomann. 27. *Illustr. in fin.*

(32) Locum habet. Cujacius 3. *observ.* 25. et Hotomann. 27. *Illustr. in fin.* adde Robertum 1. *animadvers.* 29. et Ant. Mercatorem 1. *not.* 29.

(33) De honorariis actionibus, adde *l.* 25. §. 2. *supr. h. t. l.* 42. *in fin. infr. h. t.*

(34) Honorariæ actiones rei persecutoriæ, etiam post annum dantur: quæ non sunt rei persecutoriæ, intra annum dantur, nunquam post annum. Quæ post annum non dantur, non dantur in heredem, nisi lucrum sit ei extorquendum.

(35) Quæ rei persecutionem continent actiones, etiam post annum dantur. adde *l.* 3. §. 1. *supr. de vi et vi. l.* 8. §. 7. *supr. de precario.* adde *l.* 20. §. 6. *supr. de oper. nov.*

(36) *l.* 38. *infr. de regulis juris.*

(37) *l.* 25. 28. *supr. h. t.*

*

nostri. † Item (1) Publiciana (2), quæ ad (3) exemplum vindicationis datur. † Sed cum (4) rescissa usucapione redditur, anno finitur: quia contra Jus civile datur.

§. 1. In *Duumviros* et Rempublicam etiam post annum actio datur ex contractu magistratuum municipalium.

De ignominia.

36. Ulpianus lib. 2. ad Edictum.

CEssat ignominia in conductionibus (5), quamvis ex famosis causis pendeant.

De actionis *verbo*. 1. *De actionibus mixtis.*

37. Idem lib. 4. ad Edictum Prætoris.

ACtionis verbo (6) continetur in rem, in personam, directa, utilis, præjudicium (7), sicut ait Pomponius: stipulationes etiam quæ Prætoriæ sunt, quia actionum instar obtinent; ut damni infecti, legatorum, et si quæ similes sunt. † Interdicta quoque actionis (8) verbo continentur (9).

§. 1. *Mixtæ* (10) sunt *actiones*, in quibus uterque actor est: utputa finium regundorum, familiæ erciscundæ, communi dividundo, Interdictum Uti possidetis (11), Utrubi.

De literis.

38. Paulus lib. 3. ad Edictum.

NOn figura literarum (12), sed oratione (13) quam exprimunt literæ, obligamur: quatenus placuit non minus valere quod scriptura (14), quam quod vocibus lingua figuratis significaretur.

De filiofamilias.

39. Gajus lib. 3. ad Edictum provinciale.

FIliusfamilias ex omnibus (15) causis (16) tanquam paterfamilias obligatur (17), et ob id agi cum (18) eo tanquam cum patrefamilias potest.

De legatis.

40. Paulus lib. 11. ad Edictum.

HEreditariarum (19) actionum loco habentur (20) et legata (21): quamvis (22) ab herede cœperint.

De concurrentibus actionibus.

41. Idem lib. 22. ad Edictum.

QUotiens Lex (23) obligationem introducit, nisi si nominatim caverit, ut sola ea actione utamur, etiam veteres eo nomine actiones competere.

§. 1. Si [ex] eodem facto duæ competant actiones, postea judicis potius partes esse, ut quo plus (24) sit in reliqua actione, id actor ferat: si tantundem aut minus, id (25) consequatur.

De conditione. 1. *Definitio creditoris.*

42. Ulpianus lib. 21. ad Edictum.

IS, cui sub (26) conditione legatum est, pendente conditione non (27) est creditor (28), sed tunc cum exstiterit conditio: quamvis eum, qui stipulatus est sub conditione, placet etiam pendente conditione creditorem esse.

§. 1. *Creditores* eos accipere debemus, qui (29) aliquam actionem vel civilem (30) habent (sic tamen ne (31) exceptione (32) summoveantur), vel honorariam (33) (actionem), vel in (34) factum.

De patrefamilias, *pubere*, *pupillo*, *servo.*

43. Paulus lib. 72. ad Edictum.

OBligari potest paterfamilias, suæ potestatis, pubes (35), compos mentis (36). † Pupillus (37) sine tutoris auctoritate non obligatur Jure civili. Servus (38) autem ex contractibus non obligatur.

De accidentibus obligationum. 1. *Die*, 2. *Conditione*, 3. *Modo*, 4. *Accessione.* 5. *De Stipulatione*, *si fundum non dederis*, *centum dari.* 6. *De stipulatione*, *navem fieri*, *et si non fiat*, *centum dari.*

44. Idem lib. 74. ad Edictum Prætoris.

OBligationum fere (39) quatuor (40) causæ (41) sunt: aut enim (42) dies in his est, aut conditio (43), aut modus, aut accessio.

(1) Datur etiam post annum.

(2) Quæ est prætoria actio.

(3) §. 4. *Inst. de actionib.* Cur? ut vindicatio datur vero rei domino: ita Publiciana pene domino, aut futuro domino.

(4) Forte legendum, *sed quæ*: ut de rescissoria loquatur, cujus fit mentio, §. 5. *Inst. de actionib.* quæ differt a superiore Pauliana: de qua §. 6. *Inst. de act.* Hæc datur adversus dominum: illa non item.

(5) Adde *l.* 26. *supr. rer. amot.*

(6) Vide *l. ultim. C. de hered. vel act. vend.*

(7) *l.* 1. §. 2. *supr. de rei vind.* §. 13. *et ibi* Theoph. *Inst. de act.*

(8) Facit §. *ult. Inst. de Interdict.*

(9) Et exceptiones. *l.* 1. *supr. de except.*

(10) §. 20. *Inst. de act. l.* 13. *supr. de jud. l.* 10. *supr. finium regund. l.* 44. §. 4. *supr. famil. ercisc.*

(11) §. 4. *Inst. de Interdict. l.* 3. §. 1. *supr. uti possidetis.*

(12) Chirographum ideo qui legat, nudas tabulas chirographi scriptas non legat, sed ipsum debitum, quod scriptis tabulis continetur. *l.* 44. §. 5. *l.* 84. §. 7. *supr. de leg.* 1. *l.* 59. *supr. de leg.* 3. *l.* 3. §. 1. *supr. de lib. leg.* Goth. Vid. Goedd. *de contrah. stip cap.* 3. *num.* 195. Joann. Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 5. *num.* 42. Ans.

(13) Oratio et figura literarum hic opponuntur. Figura literarum nihil aliud, quam literæ ipsæ: oratio id quod literis ita perscriptis mente elicimus.

(14) *l.* 62. *supr. mandat.*

(15) Imo non in omnibus, sed in quibusdam. *arg. l.* 9. *supr. h. t.*

(16) Quæ ex contractu vel maleficio descendunt.

(17) Imo non obligantur. *l.* 43. *infr. h. t.*

(18) *l.* 57. *supr. de judic.*

(19) Id est, quibus tenetur hereditas. Quæ cœperunt a defuncto vel in defunctum, eæ transeunt in heredem. *C. de hered. act.*

(20) Adde *l.* 7. *supr. de reb. auctor.*

(21) *l.* 6. *supr. de separationibus. l. ult. C. de hered. act.*

(22) Ratio dubitandi hinc sumitur; Si legata ab herede præstantur, igitur legatorum nomine non hereditas sed heres tenebitur: et ita legata hereditariis actionibus non adnumerantur.

(23) *l. un. supr. de cond. ex lege.*

(24) *l.* 34. *supr. h. t.*

(25) *Nihil*, Cujacius 3. *obs.* 25. reprehensus a Roberto 1. *animadvers.* 21. Cujacii lectionem probat Hotom. 27. *Illustr.* movetur argumento *l.* 1. *l. penult. infr. arbor. furtim cæsarum. l.* 1. *supr. vi bon. rapt. l.* 1. §. 2. *supr. de Publician.* et Antonius Mercator 1. *not.* 29.

(26) Vide *l.* 34. *supr. de religiosis.*

(27) *l.* 54. *l.* 55. *infr. de verbor. signif.*

(28) Hinc illud, Testamenta legatariis pene chirographa sunt. *l.* 41. *supr. ad leg. Aquil.* adde *l.* 3. *supr. de pignor. l.* 50. §. 1. *et* 3. *in fin. supr. de legat.* 1.

(29) *l.* 10. *infr. de verbor. signif.*

(30) *l.* 25. *in fin. supr. h. t.*

(31) *l.* 55. *infr. de verbor. signif.*

(32) An 30. annorum? vide Scholiastem *Harm.* 3. *tit.* 5. *l.* 10. *l* 55. *infr. de verb. sign.*

(33) *l.* 25. *in fin. l.* 35. *supr. h. t.*

(34) *l.* 25. §. 1. *supr. h. t.*

(35) *l.* 101. *infr. de verb. oblig. l.* 2. *in fin. infr. de reg. jur.*

(36) *l.* 5. *infr. de regul. jur.*

(37) *l.* 189. *infr. de regul. jur.*

(38) *l.* 14. *supr. h. t.*

(39) Cur dixit *fere*? quia plures sunt causæ, quam quæ hic enumerantur; et vero locum et pœnam omisit.

(40) 52. *Eclog.* 2. *cap.* 43. Goth. Ad hanc l. vid. Goedd. *de contrah. stipul. cap.* 5. *num.* 55. *et seqq.* Ans.

(41) Formæ.

(42) *l.* 6. *l.* 22. *l.* 23. *supr. h. t.*

(43) αἵρεσις, *Eclog. ibid.*

§. 1. Circa *diem* duplex inspectio est : nam vel (1) ex die incipit obligatio , aut confertur in diem. † *Ex die* , veluti *Kalendis Martiis dare spondes ?* cujus natura hæc est , ut (2) ante diem non exigatur . † *Ad diem* autem , Usque ad *Kalendas dare spondes?* † Placet etiam *ad tempus* obligationem constitui non (3) posse : non magis quam legatum (4). Nam quod alicui deberi cœpit, certis modis (5) desinit deberi : plane post (6) tempus stipulator vel pacti conventi (7) , vel doli mali exceptione summoveri poterit. Sic et in tradendo (8), si quis dixerit *se solum* (9) *sine superficie tradere* , nihil proficit , quo (10) minus et superficies transeat quæ natura solo cohæret (11).

§. 2. *Conditio* vero efficax est , quæ in constituenda (12) obligatione inseritur , non quæ post perfectam eam ponitur : veluti , *Centum dare spondes nisi* (13) *navis ex Asia venerit ?* sed hoc casu existente conditione locus erit exceptioni pacti conventi , vel doli mali.

§. 3. *Modus* (14) obligationis est , cum stipulamur decem aut hominem : nam alterius (15) solutio totam obligationem interimit ; nec alter (16) peti potest (17) , utique quamdiu utrumque est (18).

§. 4. *Accessio* (19) vero in obligatione aut personæ aut rei fit : *Personæ* , cum mihi aut Titio stipulor (20) : *Rei* (21) , cum mihi decem aut Titio hominem stipulor ; ubi quæritur , an ipso jure (22) fiat liberatio homine soluto Titio ?

§. 5. Si ita (23) stipulatus sim , *Si fundum non dederis* , *centum dare spondes ?* sola (24) centum [in] stipulatione sunt , in exsolutione (25) fundus.

§. 6. Sed si navem fieri stipulatus sum , et si non feceris , centum : videndum , utrum (26) duæ stipulationes sint , pura , et conditionalis , et existens sequentis conditio non tollat priorem ; an vero transferat in se , et quasi novatio prioris fiat ? quod magis verum est (27).

De manumissione et morte servi debiti.

45. IDEM lib. 5. ad Plautium.

IS qui ex stipulatu Stichum debeat , si eum ante moram manumiserit , et is , priusquam super eo promissor conveniretur , decesserit , non tenetur : non (28) enim per eum stetisse videtur , quo minus eum præstaret.

De furioso et pupillo.

46. IDEM lib. 7. ad Plautium.

FUriosus et pupillus, ubi ex re actio (29) venit , obligantur (30) , etiam sine curatore, vel tutoris auctoritate : veluti si communem (31) fundum habeo cum his , et aliquid in eum impendero (32), vel damnum in eo pupillus dederit. nam judicio communi (33) dividundo obligabuntur (34).

Differentia obligationis et liberationis.

47. IDEM ex lib. 14. ad Plautium.

ARianus ait multum interesse , quæras , utrum aliquis obligetur , an aliquis liberetur ? Ubi de obligando quæritur , propensiores esse debere nos , si habeamus occasionem , ad negandum (35). Ubi de liberando , ex diverso ut facilior sis ad liberationem (36).

De surdo.

48. IDEM lib. 16. ad Plautium.

IN quibuscunque negotiis sermone opus non est , sufficiente (37) consensu (38) , iis etiam surdus (39) intervenire potest : quia potest intelligere et consentire , veluti in locationibus , conductionibus , emptionibus , et cæteris.

De actionibus ex contractibus.

49. IDEM lib. 18. ad Plautium.

EX contractibus venientes actiones in heredes dantur (40) , licet (41) delictum (42) quoque versetur : veluti cum tutor in tutela gerenda dolo fecerit, aut is apud quem depositum (43) est. Quo casu etiam cum filiusfamilias aut servus quid tale commisit , de peculio actio datur , non noxalis.

(1) ἢ γὰρ ἐν ἀρχῇ εἰς πέρας. *Eclog. ibid.* aut ab initio , aut ad finem.

(2) Quod ex aliqua die debetur , ante diem exigi non potest. §. 33. *vers. tempore. Inst. de act.*

(3) Vide *l.* 4. *supr. de servit. l.* 46. §. 1. *infr. de verborum obligat.* Gothofred. Conciliationem hujus §. cum *l.* 115. §. *ultim. Infr. de verborum obligat.* vide apud Edmund. Merill. *lib.* 1. *observat. cap.* 27. Ans.

(4) Imo legatum ususfructus ad tempus conferri potest. *l.*6. *supr. de usu et usufruct. legat.*

(5) Solutione , novatione , acceptilatione. Tempus vero nihil horum est. Tempus igitur non est modus tollendæ obligationis.

(6) Quod ad certum usque tempus debetur , finito tempore exigi potest.

(7) *l.* 56. §. 4. *infr. de verbor. obligat.*

(8) Id est , in tradenda servitute. *l.* 4. *supr. de servit*

(9) Adde *l.* 26. *supr. de usurpat.*

(10) Id est , ne impositum ædificium solum sequatur. *Eclog. ibid.*

(11) Imo separari potest : potest enim locari et vendi. *l.* 1. §. 1. *supr. de superfic.*

(12) Id est , quum obligatio constituitur. *Eclog. ibid.*

(13) Puta intra Kalendas Martias.

(14) Τρόπος. *Eclog. ibid.*

(15) Pars alternativæ soluta totam obligationem perimit.

(16) Nec alterum , *vulgat.* nec aliter peti. *Hal.*

(17) Quia debitoris est electio. *l.* 10. *in fin. supr. de jure dot.*

(18) Postquam autem alterutrum petiit , reus non habet electionem : Est enim nonnisi duorum vel plurium electio.

(19) Προσθήκη. *Eclog. ibid.*

(20) Hoc casu Titio solvi potest. *l.* 10. *infr. de solut.*

(21) At id fieri posse negat *lex ult.* §. 5. *infr. de verb. oblig.*

(22) Respondeo , non ipso jure , sed per exceptionem. *d. l. ult.* §. 5. *infr. de verb. oblig.*

(23) De quo vide *l.* 115. §. *ult. infr. de verb. oblig.*

(24) Quando fundum non do.

(25) Liberor enim fundum dando.

(26) *l.* 1. *in fin. infr. de stip. servor.*

(27) Pœnali stipulatione novationem fieri , hinc collige : sed et rem et pœnam simul exigi non posse , *d. l.* 1. *in fin. l.* 4. §. 7. *supr. de doli mali.* nisi nominatim cautum sit de utroque præstando , *l.* 115. *in fin. Infr. de verb. obligat.* id est , pœna exigenda præter id , quod etiam pactum est et promissum , idque rato manente pacto. *l.* 16. *supr. de transactionib.* Porro de hac quæstione , an principalis obligatio pœnali stipulatione novetur , vide Hotom. 10. *Illustr.*

(28) *l.* 26. §.4. *supr. de noxalib. l.* 36. *in fin. supr. de legat.* 1. alias si naturalis interitus rei post moram accidit , ad eum pertinet. vide Hotom. 29. *Illustr.*

(29) Adde §. 3. *Inst. de oblig. ex quasi contractu.*

(30) Etiam civiliter.

(31) Pupillus societate coita ex communiter gesto tenetur. *l.* 33. *supr. pro socio. l.* 25. §. 16. *supr. familiæ. l.* 15. *supr. de peculio.*

(32) Et sic factus fuerit sumptus bona fide , vel pupillus ipse locupletior.

(33) *l.* 29. *supr. communi divid.*

(34) Etiam curator. *l.* 1. *supr. de contrar. tutel.*

(35) Procliviores ad liberandum , quam ad obligandum esse debemus. *l.* 38. *supr. de re judicata. l.* 99. *infr. de verb. oblig. l.* 5. *infr. de pœnis. l.* 125. *infr. de reg. jur.* vide Harmenop. 1. *tit.* 2. *in fin.* 2. *Feud.* 28. §. 1.

(36) *l.* 5. *in fin. infr. de pœn.*

(37) Vide *l.* 2. *supr. h. t.*

(38) In his etiam. *vulgat. Hal.*

(39) Ut et mutus. *l.* 29. *supr. de adopt. l.* 4. §. 1. *supr. de pact. l.* 124. *infr. de regul. jur.*

(40) *l.* 12. *supr. h. t.* §. 1. *Inst. de perpet. et temporalib. act.*

(41) *l.* 12. *supr. h. t. l.* 121. *in fin. infr. de verb. oblig.*

(42) Delictum hic appellat dolum. Delicti voce dolus ita comprehenditur , παραστατικῶς tamen.

(43) *l.* 7. §. 1. *supr. depositi.*

De tempore.

50. Pomponius lib. 7. ex Plautio.

QUod quis aliquo anno dare promittit, aut dare damnatur, ei (1) potestas est quolibet ejus anni die dandi.

Definitio actionis.

51. Celsus lib. 3. Digestorum.

NIhil aliud est actio, quam jus (2), quod (3) sibi debeatur (4), judicio (5) persequendi (6).

Quibus modis obligamur.

52. Modestinus lib. 2. Regularum.

OBligamur (7) aut re, aut verbis, aut simul utroque; aut consensu, aut Lege (8), aut Jure honorario, aut necessitate, aut ex peccato.

§. 1. *Re* obligamur, cum (9) res ipsa intercedit.

§. 2. *Verbis* (10), cum præcedit interrogatio, et sequitur congruens (11) responsio.

§. 3. *Re et verbis* pariter (12) obligamur, cum et res (13) interrogationi incercedit.

§. 4. *Consentientes* (14) in aliquam rem (15), [ex] consensu obligari necessario ex voluntate nostra videmur.

§. 5. *Lege* obligamur, cum obtemperantes (16) Legibus aliquid secundum præceptum Legis aut contra facimus.

§. 6. *Jure honorario* (17) obligamur ex his, quæ Edicto perpetuo (18), vel Magistratu (19) fieri præcipiuntur (20), vel fieri prohibentur (21).

§. 7. *Necessitate* obligantur, quibus non licet aliud facere, quam quod præceptum est: quod evenit in necessario (22) herede.

§. 8. *Ex peccato* (23) obligamur, cum (24) in facto quæstionis summa constitit (25).

§. 9. Etiam *nudus* (26) *consensus* sufficit obligationi, quamvis verbis (27) hoc exprimi possit.

§. 10. Sed et *nutu solo* pleraque (28) consistunt.

De actionibus concurrentibus. 1. De eo ad quem res pertinet.

53. Idem lib. 3. Regularum.

PLura delicta in una re plures admittunt actiones: sed non posse omnibus (29) uti probatum est. nam si ex una obligatione plures actiones nascantur, una tantummodo, non omnibus, utendum est.

§. 1. Cum generaliter adjicimus, *Eive ad quem ea res pertinebit* (30): et adrogati, et eorum qui jure nobis succedunt, personas comprehendimus.

De contractu imaginario.

54. Idem lib. 5. Regularum.

COntractus imaginarii (31) etiam in emptionibus (32), juris vinculum (33) non obtinent, cum fides facti simulatur, non intercedente veritate.

---

(1) Vide *l.* 137. §. 2. *infr. de verb. oblig. l.* 17. *supr. de reg. jur.*

(2) Δίκαιον. 52. *Eclog.* 1. *c.* 50. Theoph. *Instit. de act.* auctoritas, facultas, potestas: atque ita tutela δίκαιόν τι Theophilo et Harmenopulo, 5. tit. 21. vide Zas. *resp.* 9.

(3) ἐποφειλόμενον. *Theoph.* ὅπερ κεχορεστηται. *Eclog. ibid.* ex omni scilicet obligatione et causa.

(4) Suumve est. Hotom. 3. *obs.* 17. Hæc verba addenda putat, ne alioquin solis personalibus actionibus hæc definitio congruat. nam quod suum est, ad personales obligationes non pertinet, *l.* 3. *supr. h. t. l.* 23. *supr. de rei vind.* quod nobis debetur, nostrum non est. *l.* 25. *supr. h. t.* Diversa sunt, suum esse, et sibi deberi, *l.* 27. §. 2. *l.* 34. *supr. de auro.* Emplastro tamen illo opus non esse mihi videtur. Nostrum enim cum petimus, licet non sit debitum ex contractu vel maleficio, ex variis tamen causis signisque debitum nobis dici potest. *l.* 1. *supr. h. t. l.* 52. *infr. h. t.* Et vero judex possessorem nunquam cogeret rem restituere, nisi eam restituere deberet. *l.* 9. *l.* 68. *supr. de rei vind.* sed ea de re nos aliquando plenius.

(5) ἐν δικαστηρίῳ. *Eclog. ibid. Theoph.* Hoc additum est, ut discernamus solennes actiones ac judiciales ab extrajudicialibus hominum postulationibus, et ut sciretur actionibus adversarium cogi; judicium enim redditur in invitum. *l.* 83. §. 1. *infr. de verb. oblig.*

(6) Τοῦ ἀπαιτεῖν. *Theoph.* τοῦ δῶ αἰτῆσαι. *Eclog. ibid.* persequi ad extraordinariam actionem pertinet. *l.* 34. *l.* 178. §. 2. *infr. de verb. sign.* An excipiendi? utique. *l.* 1. *supr. de exceptionib.* adde *l. ult. C. de hered. act.*

(7) 52. *Eclog.* 1. *c.* 51. Dic brevius: nam Jurisconsultus hic causas juris cum causis facti confundit. Obligamur volentes seu ex consensu, vel Lege, vel judice, vel superiore imminente. Volentes et ex consensu, §. 4. (etiam nudo, §. 9.) re, §. 1. verbis, §. 2. re et verbis, §. 3. facto, §. 8. ut etiam nutu, §. *ult.* Lege vero, §. 5. judice, §. 6. superiore imminente, ut testatore. §. 7. *infr. h. t.* Consentire nos aut sponte aut judice imminente ostendit *l.* 84. *in fin. supr. de leg.* 1.

(8) Vide Cujac. 17. *obs.* 18.

(9) *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.*

(10) *d. l.* 1. §. 7.

(11) Congrua. *vulg. Hal.* σύμφωνος. *Eclog. ibid.* Theoph. *Inst. de verb. oblig.* congruenter. *l.* 1. §. *ult. infr. de verb. oblig.*

(12) Id est, conjunctim. vid. *l.* 9. §. 3. *supr. de reb. cred.*

(13) Cum et res et interrogatio intercedit. *vulg. Hal.*

(14) *l.* 2. *supr. h. t.*

(15) Societatem, verbi gratia, emptionem, conductionem.

(16) Lege obligatur non tantum qui contra, sed et qui secundum præceptum Legis facit, *Ecl. ibid.* vid. Cuj. 17. *obs.* 18. hinc Lex dicitur Reipublicæ communis sponsio, *l.* 1. *in fin. supr. de legibus.* quod in Legum observationem quilibet civium (vel solo incolatu, et sic tacite) spondere et jurare videatur.

(17) Πραιτωρίως. *Eclog. ibid.* jus enim prætorium honorarium solemus appellare. *l.* 7. §. 1. *supr. de justitia et jure. l.* 8. §. 2. *infr. de fidejuss.* §. 7. *Inst. de jure nat.*

(18) Καὶ τὴν παραγγελίαν τοῦ Πραίτωρος. *Eclog. ibid.* quæ lectio est sincera.

(19) ἢ τῶν ἀρχόντων. *Eclog. ibid.*

(20) Edicto. Sunt enim alia Interdicta, quibus jubemur quid facere, ut Edictalia: sunt et alia prohibitoria. *l.* 1. §. 1. *supr. de Interdictis.*

(21) Interdicto.

(22) Necessarius heres necessario obligatur. §. 2. *Instit. de hered. qualit.*

(23) Ex facto. *vulg.*

(24) Hic actio ex peccato est, quotiens ex facto quis tenetur. sic e contrario, *l.* 25. §. 1. *supr. h. t.* ex facto actio est, quoties ex eo quis teneri incipit, quod ipse admisit: veluti furtum, vel ut ait Ecloga, ἔνθα τις ἁμαρτήσῃ.

(25) *Al.* consistit.

(26) *l.* 1. *supr. de pact. l.* 35. *in fin. infr. de verb. oblig.*

(27) Solennibus, vel hinc inde habitis.

(28) Non omnia: ut verbis obligatio, vid. *l.* 1. §. 2. *infr. de verb. oblig.* quædam tamen consistunt: heres nutu institui non potest, *l.* 29. *C. de testam.* vel quia natura aut solennitas est impedimento, vel quia etiam interdum qui annuit, adversatur, Gal. 2. *de decretis Hippocratis* apud Duaren. in *l.* 1. §. 3. *infr. de verb. oblig.* Quædam contra nutu consistunt. veluti, nutu jubere possumus, ut adeatur hereditas, *l.* 93. §. 1. *Supr. de adquir. vel omitt. hered. l.* 65. §. 3. *supr. ad SC. Trebell.* relinquimus fideicommissum. vide *l.* 21. *supr. de leg.* 3. *l.* 22. *C. de fideicommiss.* et legatum. 44. *Eclog.* 1. *cap.* 132. Delegamus etiam nutu, *l.* 17. *infr. de novationib.* paciscimur, jubemus. Cujac. ad *l.* 1. §. 1. *infr. de verbor. obligat.* adde Ulp. 25. §. 3.

(29) *l.* 5. *l.* 6. *supr. de except. rei jud.* adde *l.* 60 *infr. h. t.* vide Hotom. *Illustr.* 27.

(30) *l.* 181. *infr. de verbor. sign.*

(31) Τὰ εἰκονικὰ συναλλάγματα. 52. *Eclog.* 1. *cap.* 53.

(32) Vide *l.* 55. *supr. de contr. empt. l.* 10. *C. de distract. pign. l.* 16. *infr. de regul. jur.* et locationibus, *l.* 46. *supr. locati.* 2. *Feud.* 9. §. 1. et in nuptiis, *l.* 30. *supr. de ritu.* transactionibus, *l.* 21. *C. de transactionibus.* in pignoribus, *l.* 10. *C. de distract. pign.* in donationibus, *arg. l.* 8. *C. de donat.*

(33) Obligatio juris est vinculum. *Instit. de obligat.*

De affectu utriusque partis.

55. Javolenus lib. 12. Epistolarum.

IN omnibus rebus, quæ dominium transferunt, concurrat, oportet, affectus (1) ex utraque parte contrahentium: nam sive ea venditio, sive donatio (2) [sive conductio], sive quælibet alia causa contrahendi fuit, nisi animus utriusque consentit, perduci ad effectum [id] quod inchoatur, non potest.

De servis.

56. Pomponius lib. 20. ad Quintum Mucium.

QUæcunque actiones servi mei nomine mihi cœperunt competere, vel ex duodecim Tabulis, vel ex Lege Aquilia, vel injuriarum, vel furti; eædem durant, etiam (3) si servus postea, vel manumissus, vel alienatus, vel mortuus fuerit. † Sed et condictio ex furtiva causa competit: nisi (4) si nactus possessionem servi, aut alienavero, aut manumisero eum.

De errore.

57. Idem lib. 36. ad Quintum Mucium.

IN omnibus (5) negotiis contrahendis, sive bona fide sint, sive non sint, si error (6) aliquis intervenit, ut aliud sentiat (puta) qui emit (7), aut qui conducit (8), aliud qui cum his contrahit: nihil valet quod acti sit. † Et idem in societate quoque coëunda respondendum est, ut si dissentiant, aliud alio existimante, nihil valet ea societas, quæ in consensu consistit.

De litis contestatione.

58. Callistratus lib. 1. Edicti monitorii.

SCiendum est ex omnibus causis lites (9) contestatas et in heredem similesque personas transire.

De pupillo.

59. [Licinnius Rufinus lib. 8. Regularum.

PUpillus mutuam pecuniam accipiendo, ne quidem jure naturali obligatur (10)].

De concurrentibus actionibus.

60. Ulpianus lib. 17. ad Edictum.

NUnquam (11) actiones pœnales (12) de eadem (13) pecunia concurrentes alia aliam consumit.

De nuda scriptura. 1. De constitutione salarii.

61. Scævola lib. 28. Digestorum.

PRocurator (14) Seii admisit (15) subscriptionem ad argentarium (16) vascularium verba infra scripta: Λούκιος Καλάνδιος ἐπέγνων, καθὼς προγέγραπται, ἐστὶ λοιπὰ παρ' ἡμῖν ὀφειλόμενα τῷ δεῖνι τόσα. [id est] *Lucius Kalandius recognovi* (17), *quemadmodum supra scriptum est, reliqua* (18) *a nobis* (19) *debentur tot illi.* Quæro an Gaium Seium obligare potuit? Respondit, Seium, si alioquin obligatus non esset, non propter quod ea scriptura, quæ proponeretur, interposita sit, obligatum esse.

§. 1. Seia cum salarium constituere vellet, ita epistolam emisit: *Lucio Titio salutem. Si* [*in*] *eodem animo, et eadem affectione circa me es, qui semper fuisti: ex continenti acceptis literis meis, distracta re tua, veni: hoc tibi quamdiu vivam præstabo, annuos decem. scio enim quia valde me bene ames.* Quæro, cum et rem suam distraxerit Lucius Titius, et ad eam profectus sit, et ex eo cum ea sit: an ei ex his epistolis salarium annuum debeatur? Respondit, ex personis (20) causisque, eum, cujus notio sit, æstimaturum, an actio danda sit.

(1) *l.* 3. *in fin. supr. h. t. l.* 1. §. 3. *in fin. supr. de pact.*
(2) Donatio est contractus.
(3) *l.* 14. *supr. h. t. l.* 5. *in fin. supr. de serv. corrupt.*
(4) *l.* 10. §. 2. *supr. de condict. furt.*
(5) Bonæ fidei et stricti juris.
(6) Error contractum etiam stricti juris vitiat. *l.* 6. §. 1. *supr. de off. Præsid. l.* 15. *supr. de jurisdict. l.* 2. *Supr. de in integr. rest. l.* 2. *supr. de judiciis. l.* 11. §. 8. *supr. de interrog. l.* 18. *supr. de reb. cred. l.* 1. *in fin. Supr. quod fals. tut. l.* 20. *supr. de aqua et aquæ pluv. l.* 2. *Supr. de confessis. l.* 15. §. 5. *in fin. supr. quod vi. l.* 76. *l.* 92. *l.* 116. *infr. de reg. jur.* vid. *l.* 9. *C. de jur. et fact.*
(7) *l.* 9. *supr. de cont. empt.*
(8) *l.* 52. *supr. locati.*
(9) Litis contestatio institutam actionem producit, atque perpetuat. *l.* 26. *l.* 33. *supr. h. t.* adde *l.* 52 *supr. de rei vind. l.* 9. §. 3. *supr. de jurejur. l. ult. supr. de fidejuss. tutor. l.* 86. *l.* 87. *l.* 139. *l.* 164. *infr. de reg. jur.* §. 1. *Inst. de perpetuis. l. un. C. ex. delict.* atque ita actor meliorem suam causam facit contestando: interdum tamen deteriorem: qua de re vide omnino Hotom. 3. *obs.* 28. ubi tractat de effectibus variis litis contestationis.
(10) *l.* 41. *supr. de condict. indeb.* Imo jure naturali obligatur. *l. ult. supr. de jurejur. l.* 21. *supr. ad l. Falc. l.* 25. §. 1. *supr. quando dies leg. l.* 1. *in fin. infr. de novat. l.* 44. *l.* 95. §. 4. *infr. de solut.* solve: Non obligatur ex consensu naturaliter, si sit infans, aut infanti proximus, *l.* 111. *infr. de reg. jur.* obligatur tamen si factus sit locupletior. *l.* 13. *l.* 14. *supr. de cond. indeb.*
(11) Concurrentes de eadem pecunia pœnales actiones non se mutuò consumunt. *l.* 32. *supr. h. t. l.* 2. *infr. de priv. delict. l.* 130. *infr. de reg. jur.* §. 1. *in fin. Inst. si quadrupes. l. un. C. quando civilis actio.*
(12) *l.* 26. *supr. h. t.*
(13) De eodem peccato, Hotom. 27. *Illustr.*
(14) Hæc lex pertinet ad obligationes literarum. Epistolarum autem quæ vis sit, vide Albericum in *l. non epistolis.* 13. *C. de probat.*
(15) *Al.* misit vel emisit.
(16) De quo vide *l.* 19. §. 8. *supr. de auro. l.* 31. *supr. locati.*
(17) Recognitio rationum et earum solidatio per procuratorem facta nocet domino, si, quod rationibus continetur, verum sit, non falsum.
(18) Vide quæ scripsi ad *l.* 24. *supr. depositi.*
(19) Id est, a me et domino.
(20) *l.* 5. *supr. de donat.* adde *l.* 1. §. 10. *infr. de extraordin. cognitionib. l.* 38. *supr. de rei vindic.*

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

PARS SEPTIMA (1).

LIBER QUADRAGESIMUSQUINTUS.

TIT. I (2).

DE (3) VERBORUM (4) OBLIGATIONIBUS (5).

Prima divisio stipulationum : alia congrua , alia non congrua : vel alia utilis , alia inutilis. De voce et auditu. De muto, surdo , infante et absente. 1. *De discessu et reversione stipulatoris.* 2. *De Responsione* , Quidni? *De nutu.* 3. *Si respondens adjiciat vel detrahat aliquid obligationi.* 6. *De lingua.*

1. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

STipulatio non potest confici , nisi (6) utroque loquente (7). et ideo neque mutus (8) , neque surdus (9) , neque infans stipulationem contrahere possunt ; nec absens (10) quidem : quoniam exaudire invicem debent (11). Si quis igitur ex his (12) vult stipulari , per servum (13) præsentem stipuletur , et adquiret ei ex stipulatu actionem. Item si quis obligari velit , jubeat (14), et erit *quod jussu* obligatus.

§. 1. Qui præsens interrogavit (15), si antequam [sibi] responderetur , discessit , inutilem efficit stipulationem. Sin vero præsens interrogaverit (16), mox discessit , et (17) reverso responsum est , obligat (18) : intervallum enim medium (19) non vitiavit obligationem (20).

§. 2. Si quis ita interroget , *dabis ?* responderit , *quid-*

(1) Pars sexta cœpit a tractatu de bonorum possessionibus , et sic a lib. 37.

(2) In hunc titulum scripserunt *Zasius* , Alciatus , Ferrettus , Corasius , Duarenus , Baro , Charondas , alii. *Mod.*

(3) *L.* 3. *Inst.* 16. *de verb. oblig.* Paul. 5. *sent.* 7. de contrahenda et committenda stipulatione. 8. *C.* 38. περὶ ἐπερωτήσεων καὶ ἐπερωτώντων, καὶ ἐπερωτωμένων , *de stipulationibus et stipulantibus et stipulato promittentibus.* 24. *Eclog.* 9. Goth. Vide ad singulas leges hujus titul. Petr. a Bellapert. Donell. et Gœdd. *de contrah. stipulat.* Ans.

(4) Verba , de quibus hic agitur , non sunt inania et simplicia , ut in pactis , *l.* 7. *in fin. C. comm. utriusque judicii.* sed solennia , quorum solennitas Jure civili inducta est (est enim stipulatio, quod ad formam non originem attinet , vide *l.* 8. *in fin. infr. de acceptil.* contractus Juris civilis , et quidem nominatus , *l.* 1. *in fin. supr. de pact.* stricti juris, *l.*99. *infr. h. t.* firmandæ cujusque obligationis gratia inventus , Paul. 5. *sent.* 7. §. 1.) ne quis alteri temere existimaretur promisisse , sed consulto consilio , unde stipulatio dicitur. Stipulum enim veteres firmum dixere. Paul. *ibid. Inst. eod.* Isid. 5. *c.* 24. Sola verba conventiones non firmant, sed etiam literæ , quin et arra , unde quidam eam dici putant παρὰ τὸ ἀρραγὲς , id est , *firmo.* vide Cujac. *Inst. h. t.* Porro quod firmatur , præsumit aliud esse quod firmet : firmatur vero consensus et causa contrahentium solenni interrogatione et responsione : hinc stipulatio sine causa non valet , *l.* 2. §. 3. *supr. de doli.* atque ita stipulationes solæ non subsistunt , sed ex aliis obligationibus pendent. Quid ? stipulatio mutatne naturam conventionis, puta emptionis quæ est bonæ fidei , ut ea sit stricti juris ? Minime : quin potius stipulatio regitur ex natura contractus , super quo interponitur. Firmat conventionem , sed non abolet. Firmat : nam stipulatio innominato contractui conjuncta efficit , ut re integra non sit locus pœnitentiæ , *l.* 39. *C. de transact. l.* 3. *C. de rer. permut.* non abolet , quia remanet conventio. Quid ? verba de quibus hic agitur , suntne symbola quibus contrahentes testantur se conventioni stare ? quidam existimant. Nam et in testium rogationibus aurium attrectationes (auris enim memoriæ , ut frons genio , digiti Minervæ , genua misericordiæ erant consecrata) in deferendis honoribus μαρπισμοὶ , id est , *manuum porrectiones* , (hinc χειροτονία). Quibusdam tamen καρπισμὸς manus injectio est : in manumissionibus alapæ et circumductiones erant symbola , vide *Novell.* 81. Cujac. vero hæc negat , quod verba non sint symbola nisi sint allegorica : alias rem in mutuo , literas et consensum in emptione fore symbola. adde *l.* 7. §. 2. *supr. de pact.*

(5) Veris sc. vel saltem fictis et tacitis , ut in dote. *l. un. C. de rei ux. act.*

(6) Verba sunt præsentium , non absentium. hinc Ovid. *de Ponto : Litera pro verbis.* nuncius est epistola viva , epistola tacitus nuncius , *Epictetus.* Hinc et passim ex hoc tit. colligere possis , novem requiri in stipulatione : sermonem , *ut hic.* (est enim sermo de natura et essentia stipulationis); interrogationem et responsionem conformem et congruam interrogationi , factam in continenti , inter præsentes inter eos qui se exaudire vel intelligere possunt , saltem per interpretes ; consensum , promissionem , ut qui promittit dare vel facere aliquid , *l.* 2. *infr. h. t.* postremo , ut de suo non alieno facto quis promittat.

(7) Qui loqui non potest , stipulari non potest. *l.* 70. *in fin. infr. h. t.* At is potest scribere ? qui scribit , non dicitur proprie loqui , *l.* 75. *supr. de leg.* 2. et tamen qui vetitus est cum aliquo sermones serere , ad eum scribere jure non potest. vide Ripens. *hic n.* 58. Alciat. *hic. n.* 28. Quid ? An mutus testis esse non potest? utique si literas sciat . Ripens. *n.* 37.

(8) Omnino , §. 6. *Inst. de inutil. stipul.* nam aliud est in balbo , blæso et similibus.

(9) Omnino , nam in surdastro aliud. *l.* 1. *in fin. supr. de oblig.*

(10) Stipulatio inter absentes concepta , est inutilis.

(11) Vide Paul. 5. *sent.* 5. §. 2. §. 12. *Inst. de inutil. stipul.* vide *l.* 3. *C. de inutilib. stipul.* stipulatio in eo differt ab aliis contractibus qui literis et ab absentibus explicari possunt.

(12) Excipe tamen infantem pueritiæ non proximum , *arg.* §. 10. *Inst. de inutil. stipul.* nam is velle non potest , ut servus præsens stipuletur , quod hic dicitur.

(13) Et merito , ne alioquin sine suo vitio afflictis detur afflictio: potest itaque servus defectum vocis et auditus domini supplere. et ita restringe regulam qua dicitur , Ex persona domini dijudicandum an ipse servus capere possit. *l.* 12. §. 2. *supr. de leg.* 1.

(14) Quovis modo , etiam per epistolam : nam jussus verba non requirit , *l.* 1. §. 3. *supr. quod jussu.*

(15) Sensus est , Si præsens interrogetur et absenti respondeat , nihil agit. Cujac. *hic.* Goth. In eo differt a pacto quod per nuncium fit. *l.* 2. *supr. de pact.* vide Goedd. *de contr. stipul. c.* 4. *n.* 12. *et* 13. Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 2. *n.* 11. Ans.

(16) Interrogaverit, et antequam responderetur, discessit. *vulg. Hal.*

(17) Et mox reverso. Corras. *hic.*

(18) Obligatur. *vulg.*

(19) Modicum , *vulg.* non longum , quale est unius diei (nam quod postera die fit , non fit in continenti. *l.* 12. *infr. tit. prox.*) dummodo tamen intermedio tempore nullum extraneum actum fecerit , *l.* 137. *infr. h. t.* dico amplius , longum fit , si illo modico tempore ad actus extraneos , seu extranea negotia diverterit. Cur autem veteres extraneo actu stipulationem vitiari voluerunt ? ne forte promissor se oblitum interrogationis , aut de ea non cogitasse causaretur : ideoque pactum magis , quam stipulationem inire voluisse. *l.* 7. §. 12. *in fin. supr. de pact.* Duar. Extranea negotia interpretor, quæ nihil commune habent cum stipulatione. vide quæ notavi ad *l.* 6. *infr. tit. prox.*

(20) Nisi stipulator aliquid intermedio illo tempore egerit , ex quo appareat eum cœptam stipulationem omisisse. *l.* 137. *infr. de verb. obl.*

ni? [et] is utique in ea causa est ut obligetur (1). ✝ Contra si sine verbis annuisset. Non tantum (2) autem civiliter, sed (3) nec (4) naturaliter (5) obligatur qui ita annuit: et ideo (6) recte dictum est non obligari pro eo nec fidejussorem quidem.

§. 3. Si quis simpliciter (7) interrogatus responderit (8), *Si illud factum erit, dabo* (9): non obligari eum constat. Aut si ita interrogatus, *intra Kalendas quintas* (10), responderit, *dabo Idibus*: æque non (11) obligatur. Non enim sic respondit, ut interrogatus est. Et versa vice si interrogatus [fuerit] sub conditione (12), responderit pure: dicendum erit eum non obligari. Cum adjicit (13) aliquid vel detrahit obligationi, semper probandum est vitiatam esse obligationem: nisi stipulatori diversitas responsionis (14) illico placuerit: tunc enim alia stipulatio contracta esse videtur.

§. 4. Si stipulanti mihi *decem*, tu *viginti* (15) respondeas: non esse contractam obligationem nisi (16) in decem, constat. Ex contrario quoque si me *viginti* interrogante, tu *decem* respondeas, obligatio nisi (17) in decem non erit contracta: licet enim oportet congruere summam, attamen manifestissimum est viginti (18) et decem inesse.

§. 5. Sed si mihi Pamphilum stipulanti, tu *Pamphilum et* (19) *Stichum* spoponderis, Stichi adjectionem pro supervacuo habendam puto. nam si tot sunt stipulationes (20), quot corpora: duæ sunt quodammodo (21) stipulationes (22), una utilis, alia inutilis: neque vitiatur (23) utilis (24) per hanc inutilem.

§. 6. Eadem (25) an alia lingua respondeatur, nihil interest. Proinde si quis Latine interrogaverit, respondeatur ei Græce: dummodo congruenter (26) respondeatur: obligatio constituta est. Idem per contrarium. ✝ Sed utrum hoc usque ad Græcum (27) sermonem tantum protrahimus; an vero et ad alium, Pœnum forte, vel Assyrium, vel cujus alteriùs linguæ, dubitari potest? Et [exstat] scriptura Sabini, sed et verum (28) patitur, ut omnis (29) sermo contineat verborum obligationem: ita tamen ut uterque alterius linguam intelligat, sive per se (30), sive per verum (31) interpretem (32).

(1) Cur ita? an quia interrogatio affirmat?. adde *l.* 11. §. 5. *in fin. supr. de leg.* 3. ut vult Zasius? an potius, ut vult Duarenus, quod sufficiat verbis æquipollentibus aliquid facere? *l.* 136. *infr. et l.* 10. *C. h. t.* §. 1. *in fin. Inst. h. t.* §. 5. *in fin. Inst. de inutilib. stipulat.* (qui textus valde singularis est) qualia sunt illa *μάλιστα*, *l.* 39. §. 1. *supr. de leg.* 3. ὅτι ἂν θέλεις, ποιήσω, *l.* 12. *C. de fidejuss.* ubi etiam quidam legunt τί μήν, quidni: cum etiam impertinentia verba pertinentibus addita non vitient. *l.* 65. *infr. h. t.* An vero quod hoc verbum vi ipsa promissionem includat (unde a Donato inter verba promittendi ponitur) ut vult Cujacius? ut qui eo usus sit, videatur ita respondisse, Quidni dabo? Certe dabo. Terent. in *Eunucho*: *patris cognatum atque æqualem Archimedem nosti? quidni?* et in *Heautont. Tenes quid dicam? quidni*? ut hinc colligere possis, verba quidem in stipulatione pro forma desiderari: sufficere tamen, si ex interpretatione consensus percipi possit.

(2) Non tantum enim non civiliter, *Hal.* quam lectionem probat Corras. *hic.* reprehensus eo nomine a Robert. 1. *recept.* 33. et a Duar. *hic.*

(3) Huc facit, quod notat Muretus, *non modo* pro *non modo non* apud veteres legi, idque genus loquendi a Græcis ductum esse, 10. *variar.* 7.

(4) Id est, non modo, non civiliter. Ex stipulatione nutu facta non oritur etiam naturalis obligatio, et sic inutilis stipulatio non valet ut pactum (quod jure naturali obligat) vel ut constitutum, *l.* 1. §. 4. *supr. de constitut. pecun.* imo valet ut pactum, *l.* 27. §. 9. *in fin. supr. de pactis. l.* 5. *supr. de rescind. vend. l.* 8. *l.* 19. *infr. de acceptilat.* solve: iis locis agitur de acceptilatione, non de stipulatione. Liberationis enim major est favor, quam obligationis. Cujac. *hic.*

(5) Imo naturaliter obligatur, qui annuit: nam nutus est significatio voluntatis, *l.* 65. §. 3. *supr. ad SC. Treb.* vide quæ notavi ad *l.* 52. *in fin. supr. de oblig.* quin et aliqui sunt, qui præter hominum morem caput inclinantes dissentiunt. Galen. *lib.* 2. *Decret. Hippocratis.* et Galen. apud Duaren. *hic.* solve: qui sic adnuit, non obligatur naturaliter, quasi ex pacto et consensu: quia non paciscendi, sed stipulandi animus fuit.

(6) Quia ut fidejussor obligetur, naturalis aliqua obligatio esse debet. vide *l.* 6. *in fin. infr. de fidejussorib.* hic autem nulla est.

(7) Id est, pure.

(8) Id est, responderit, sub conditione. §. 5. *Inst. de inutilib. stipul.*

(9) Cur? simpliciter interrogatus fuit, et tamen sub conditione respondet.

(10) i. e. quintum mensem.

(11) Cur ita? de Kalendis interrogatus fuit, et tamen de Idibus respondet: diversitas in tempore vitiat stipulationem.

(12) §. 5. *Inst. de inutilib. stipulat.*

(13) Adjicitur aliquid vel detrahitur. *vulg. Hal.*

(14) Disparitas, quæ illico placet, intelligitur ad paritatem reducta.

(15) Et mihi placeat diversitas responsionis: eo enim casu in minimam summam valeret responsio seu obligatio. *Goth.* Vide Sarmient. *select. l.* 6. *cap.* 3. *et* 6. et Goedd. *de contrah. stipulat. cap.* 4. *num.* 36. et Petr. Bellapert. *hic.* Ans. Non obstat §. 5. *Inst. de inutilib. stipulat.* qui non alium habet sensum quam *l.* 8. §. 7. *infr. de fidejussor. ubi vid. not. Inutilis*, id est, eatenus inutilis, ut ne quis in majorem summam teneatur. Ita intellige enim *l.* 4. *supr. mandat. et* §. 8. *Inst. h. t.* S. L.

(16) Imo, nec in decem quidem, §. 5. *Inst. de inutilib. stipulat. l.* 52. *supr. locati.* solve: ibi illico non placuit diversitas responsionis: hic placuit, *arg.* §. 3. *in fin. supr. h. t.* vel in *d.* §. 5. Inutilis dicitur stipulatio totius, non partis; in toto ipso, non in parte.

(17) Imo, ne in decem quidem, *d.* §. 5. solve ut *supr. Goth.* Adde *l.* 83. §. 3. *infr. h. t.* S. L.

(18) *l.* 9. *in fin. supr. de in litem jurando.* vide *l.* 9. §. 3. *in fin. supr. de hered. instit. l.* 7. *supr. de except. rei judic.* c. 80. *de regulis. in* 6.

(19) Id est, tu responderis copulative: hic responsio petitionem excedit. ideoque in responsione inest id, quod petitum est, ut mirum non sit, valere hujusmodi stipulationem, *ut hic. l.* 12. *supr. de pecun. const. l.* 34. *C. de donationib.* Aliud est in alternativa responsione, quæ dubia est, *l.* 83. §. 2. *infr. h. t.* et breviter; hic simplici interrogationi non obest conjuncta, sed alternativa responsio.

(20) Id est, responsiones, Zas. adde *l.* 29. *infr. h. t.*

(21) Hæc dictio nota est improprietatis.

(22) Id est, responsiones. *Zas.*

(23) Quoties agitur de rebus dividuis quæ separari possunt, non de connexis et individuis, *l.* 7. *in fin. supr. de receptis.* interdum inutile per utile robur accipit et firmatur. *l.* 1. §. 1. *C. de rei uxor.*

(24) *c.* 37. *c.* 73. *de regul. in* 6.

(25) Vide Theoph. §. 1. *in fin. Inst. de verb. obl.*

(26) Ut sensus saltem verbis congruat. vide. *l.* 52. §. 2. *supr. de oblig.*

(27) Græce stipulatio fieri potest, *ut hic.* et acceptilatio, *l.* 8. *in fin. infr. de acceptilat.* vide quæ notavi ad *l.* 11. *supr. de leg.* 3.

(28) Id est, æquitas, utilitasque commerciorum.

(29) Non tantum Latinus, licet stipulatio introducta sit a Romanis et Jure civili.

(30) §. 1. *vers. utrum. Inst. h. t.*

(31) Ideoque si falsum reperitur, veritati locus supererit, ut est exemplum in Plauti *Pœnulo*: et deceptus restituetur ex generali clausula. *supr. ex quib. caus. major.*

(32) Etiam unicum, etiam ipsum notarium. vide Zas. *hic. n.* 6. licet alias uni testi non credatur. *l.* 9. *C. de testib.* sed hoc receptum est propter communem consensum partium. facit *lex* 14. *supr. de dote prælegat.* Idem est si publice munus illud fuerit alicui impositum. *l. ult. C. de ponderatorib. lib.* 10. *tit.* 71. neque placet distinctio, quam ponit inter testem et interpretem Mantic. 3. *de conjectur. ult. volunt. in fin.* Quid enim agit hic interpres, quam ut testimonium utrique præbeat? De remuneratione interpretis vide *l. ult. infr. de proxeneticis.* Goth. Adde Leonin. *emend. lib* 2 *cap.* 5. *n.* 1. Ans.

Divisio secunda in stipulationes dandi et faciendi.
1. *Tertia*, *in dividuas et individuas.*

2. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

STipulationum quædam (1) in (2) dando, quædam in faciendo (3) consistunt (4).

§. 1. Et harum omnium quædam (5) partium præstationem recipiunt (6); veluti cum *decem* dari stipulamur: quædam non recipiunt, ut in his quæ natura (7) divisionem non admittunt; veluti (8) cum *viam*, *iter*, *actum* stipulamur: quædam partis quidem dationem natura recipiunt, sed (9) nisi tota dantur, stipulationi satis non fit; veluti cum *hominem* generaliter (10) stipulor, aut *lancem*, aut *quodlibet* vas. Nam si Stichi pars soluta sit, nondum in ulla (11) parte stipulationis liberatio nata est, sed aut statim (12) repeti potest (13), aut in (14) pendenti est (15), donec alius detur. ✝ Ejusdem (16) conditionis est hæc stipulatio (17), *Stichum aut Pamphilum dari?*

§. 2. Ex his igitur stipulationibus ne heredes (18) quidem pro parte solvendo liberari possunt, quamdiu non eandem rem omnes dederint: non enim ex persona heredum conditio obligationis (19) immutatur. ✝ Et ideo si divisionem res promissa non recipit (20), veluti (21) via: heredes promissoris singuli in solidum tenentur (22). Sed quo casu unus ex heredibus solidum præstiterit (23), repetitionem (24) habebit a coherede, familiæ erciscundæ judicio.

✝ Ex quo (25) quidem accidere Pomponius ait (26), ut et stipulatoris viæ, vel itineris heredes singuli in solidum habeant actionem. sed quidam hoc casu extingui stipulationem putant (27); quia (28) per singulos adquiri servitus non potest: sed (29) non facit inutilem stipulationem difficultas (30) præstationis.

§. 3. Si tamen (31) *hominem* (32) stipulatus cum uno ex heredibus promissoris egero (33): pars duntaxat cæterorum (34) obligationi supererit, ut et (35) solvi potest. ✝ Idemque est si uni ex heredibus accepto latum (36) sit.

§. 4. Idemque (37) est in ipso promissore, et fidejussoribus ejus, quod diximus in heredibus.

§. 5. Item si in facto (38) sit stipulatio, veluti si (39) ita stipulatus fuero (40), *per te non* (41) *fieri*, *neque per heredem tuum*, *quominus mihi ire agere liceat?* et unus (42) ex pluribus heredibus prohibuerit, tenentur

(1) Vide *l.*5. §.1. *infr. h. t.* Divisio stipulationum sumpta a materia.

(2) Ita ut dominium transferatur, *l.* 75. *in fin. infr. eod.* alias qui dat, facit. *l.* 218. *infr. de verb. sign.* Facti vocabulo datio comprehenditur. *l.* 60. *supr. de cond. et demonstr.*

(3) Tradendo, *l.* 28. *l.* 75. §. 7. *infr. h. t.* vel non faciendo. *d. l.* 60. *l.* 75. §. 7. *infr. h. t.* Non factum sub facto continetur. Qui abstinet, facit.

(4) Adde quædam in dando et faciendo conjunctim, ut reddere rationes, *l.* 82. *supr. de cond. et demonstr.* et sic Jurisconsultus hanc tertiam speciem mixtam omisit, de qua præcisius agitur *l.* 13. *C. h. t.* etsi quodammodo sub duabus simplicibus expressis mixti casus intelligi videantur. *arg. l.* 13. *supr. de liberis et posthum.*

(5) Stipulationum quædam dividuæ, quædam individuæ. In dividuis pro parte solvi potest. *infr. h. t. l.* 9. §. 1. *infr. de solutionib.* Goth. Vide Sarmient. *lib.* 6. *select. cap.* 16. Gœdd. *de contrah. stipul. cap.* 6. *n.* 267. Ans. Adde Molin *de divid. et individ.* Vallam, *de reb. dub. tr.* 18. et Bolognetum. *S. L.*

(6) Ut stipulationes quantitatis et pecuniæ, speciei seu corporis certi. *l.* 9. §. 1. *infr. de solut.* Quantitas, numero: species certa, ut Stichus, intellectu dividitur. *l.* 66. §. 2. *supr. de leg.* 2. *l.* 5. *infr. de stipul. servor.* Incerta, ut homo, ejus pars solvi potest, *l.* 9. §. 1. *infr. de solutionib.* de qua Macrob. 2. *saturn.* 6. Navem si dividis, nec tu, nec socius habebitis: qua in re Quintus Fabius Labeo adversus Antiochum peccavit.

(7) Dividuum et individuum, aliud a natura, aliud a Lege, *l.* 26. *in fin. supr. de leg.* 1. Incorporalia, natura sunt individua. Dividua sunt a natura, ut corpora quæ facto hominis possunt dividi: Lege, quæ nonnisi commode dividi possunt.

(8) Ut servitutes, vide *l.* 72. *infr. h. t. l.* 17. *supr. de servit.* excepto usufructu. *l.* 1. §. 9. *supr. ad l. Falcid.*

(9) Hic magna suboritur in formulis confusio: Quædam pro parte solvi possunt, et tamen solida sunt præstanda. Pars est in petitione; solidum, in præstatione, *l.* 85. *in princ.* §. 4. *infr. h. t.*

(10) *l.* 32. *in fin. supr. de cond. indeb.* non specialiter, ut cum dixi Stichum, sed incertum.

(11) In nulla. *Hal.* imo in aliqua, *l.* 9. §. 1. *infr. de solut.* *l.* 17. *infr. de acceptil.* quin videtur creditor partem recipiens sibi præjudicare.

(12) Hoc corrigitur *infr. h. t.*

(13) Pars quæ data est sc. ut indebita.

(14) *l.* 26. §. 13. *supr. de condict. indeb.*

(15) Condictio sc.

(16) *l.* 32. *in fin. supr. de condict. indeb.* et sic obligatio generis et alternativa exæquantur, *ut hic.* interdum tamen differunt. de quo vide Zas. 2. *resp. ult.*

(17) Alternativa. *l.* 85. §. 4. *infr. h. t.*

(18) Quæ dicta sunt superiori §. de promissore, eadem hic dicuntur de ejus successore.

(19) Generis scil.

(20) *l.* 72. *infr. h. t. l.* 17. *supr. de servit.*

(21) *l.* 25. §. 10. *supr. famil. ercisc.*

(22) Excipe §. 3. §. 4.

(23) Consultius faciet judex, si antequam eum condemnet, tempus præstituat cæteris coheredibus, intra quod servitutem præstent. *l.* 11. §. 23. *supr. de legat.* 3.

(24) §. 5. *in fin. infr. h. t. et d.* §. 10.

(25) Id est, a contrario: ut sit sensus, ut promissoris servitutis heredes tenentur in solidum, ita et stipulantis in solidum agunt. *l.* 19. *in fin. supr. de servit. præd. rust. l.* 25. §. 9. *supr. famil.*

(26) *l.* 17. *supr. de servit.*

(27) Et male. *infr. h. t.*

(28) Haloander legit: *Si vero.* S.L. Ratio dubitandi hæc est. Non potest servitus ab uno dominorum fundo communi adquiri. *l.* 19. *supr. de serv. præd. rust. l.* 4. §. 3. *in fin. supr. si serv. vind.* Non potest igitur hereditaria servitus ad plures transferri: alioquin res deveniet ad eum casum, a quo incipere non potest.

(29) Ratio decidendi. licet præstatio servitutis juris subtilitate sit impossibilis: ex æquitate tamen, habita ratione ejus, quod interest agentis, possibilis est, licet difficilis. *l. ult. infr. de prætoriis stipulat.* ad æstimationem ejus, quod interest, recurritur, ut ita cesset difficultas. *l.* 4. §. 3. *supr. si serv. vind.*

(30) *l.* 137. §. 4. *infr. h. t. l. ult. supr. de act. empt.* Goth. Vide Zang. *de except. part.* 3. *c.* 2. *n.* 20. Ans.

(31) Exceptio §. 2. *in vers. sed quo casu. supr. h. t.*

(32) In genere.

(33) An sola litis contestatione, ut vult Corrasius? An vero impetrata a reo sententia absolutoria, ut vult Duarenus? Placet quod ait post Petrum Bartolus, in obligatione generis non contingere liberationem per solutionem, sed per sententiam et per acceptilationem, *l.* 5. §. 4. *infr. h. t. l.* 67. *infr. de solut.* idque Cujac. probat: quia nec petitione inducitur inter duos reos divisio. *l.* 23. *C. de fidejuss.*

(34) Coheredum scil.

(35) Ut exsolvi possit. *vulg. Hal.*

(36) *l.* 17. *infr. de acceptil.*

(37) Sensus est, ut inter heredes promissoris, ita inter ejusdem fidejussores generis stipulatio dividitur: si vero obligatio dividua, juvantur epistola D. Hadriani, §. 4. *Inst. de fidejuss.* si individua, in solidum tenentur.

(38) De stipulationibus faciendi tractare incipit. Facti appellatione non faciendi stipulatio continetur.

(39) *l.* 85. §. 3. *Infr. h. t. l.* 25. §. 12. *l.* 44. §. 5. *Supr. famil.*

(40) In factis personalibus id expedit stipulari: nam realia descendunt ad heredes.

(41) Solet hoc adjici pro constitutæ servitutis conservatione.

(42) In promissione facti de non præstando impedimento, uno ex heredibus prohibente omnes tenentur, salva eis actione contra prohibentem.

quidem (1) [et] coheredes ejus (2), sed familiæ (3) erciscundæ judicio ab eo repetent quod præstiterint: Hoc et Julianus et Pomponius probant.

§. 6. Contra (4) autem si stipulator decesserit, qui stipulatus erat, *sibi heredique suo agere licere*, et unus ex heredibus ejus prohibeatur, interesse dicemus, utrum in solidum committatur stipulatio, an pro parte ejus qui prohibitus est. nam si pœna (5) stipulationi adjecta sit, in solidum committetur (6); sed (7) qui non sunt prohibiti, doli [mali] exceptione summovebuntur (8); sive (9) pœna nulla posita sit, tunc pro parte ejus tantum qui prohibitus est committetur stipulatio.

3. Ulpianus lib. 49. ad Sabinum.

Idem (10) juris est et in illa stipulatione (11), *mihi heredique meo habere licere*?

§. 1. Sed hæc differentia (12) illam habet rationem; quod ubi unus ex heredibus prohibetur, non potest coheres ex stipulatu agere, cujus nihil interest, nisi (13) pœna subjecta sit: nam (14) pœna subjecta efficit, ut omnibus committatur; quia hic non quærimus cujus intersit. enimvero ubi (15) unus ex heredibus prohibet, omnes tenentur heredes: interest enim prohibiti, a nemine prohiberi.

4. Paulus lib. 12. ad Sabinum.

Eadem dicemus (16) et si *dolum* (17) *abesse a te heredeque tuo* stipulatus sim (18), et aut promissor, aut stipulator pluribus heredibus relictis decesserit.

§. 1. Cato (19) libro (20) XV. (21) scribit, *pœna certæ pecuniæ promissa, si quid* (22) *aliter factum sit*, mortuo promissore, si ex pluribus heredibus unus contra quam cautum sit, fecerit, aut ab omnibus heredibus pœnam committi pro portione hereditaria, aut ab uno pro portione sua. Ab omnibus, si id factum de quo cautum est, individuum (23) sit: veluti, iter (24) fieri: quia quod in partes dividi non potest, ab omnibus quodammodo factum videretur. † At si de eo cautum sit, quod divisionem recipiat, veluti *amplius non* (25) *agi* (26): tum eum heredem qui adversus ea fecit, pro portione sua solum pœnam committere. Differentiæ hanc esse rationem: quod in priore casu omnes commisisse videntur, quod nisi in solidum peccari non poterit, illam (27) stipulationem *per te non fieri, quominus mihi ire agere liceat.* † Sed (28) videamus (29), ne non idem (30) hic (31) sit: sed (32) magis idem quod in illa stipulatione, *Titium heredemque ejus ratum habiturum?* nam hac stipulatione et solus tenebitur qui non habuerit ratum, et solus aget a quo fuerit petitum: idque et Marcello videtur: quamvis (33) ipse dominus pro parte ratum habere non potest.

§. 2. Si (34) is (35) qui duplam stipulatus est, decesserit pluribus heredibus relictis, unusquisque ob evictionem (36) suæ partis pro portione sua habebit actionem. † Idemque est in stipulatione quoque fructuaria (37), et damni infecti (38), et ex operis novi nunciatione (39): restitui tamen opus ex operis novi nunciatione pro parte

(1) Pro parte hereditaria scil.

(2) *l.* 4. §. 2. *infr. h. t.* Accurs. Duar. Cujac. Corras.

(3) Quia dum ab uno prohibeor, in totum prohibeor: et sic prohibitio mihi individua est. *l.* 3. *l.* 4. §. 1. *Infr. h. t.*

(4) Non ut uno heredum promissoris committente in stipulationem, defuncti cæteri coheredes tenentur, ita uno ex heredibus stipulatoris prohibito, ejus coheredes agent, nisi pœna sit subjecta.

(5) Individua est pœnæ stipulatio, seu promissio.

(6) Stricto jure, ut etiam non prohibiti pœnam possint petere. vide *l.* 36. *infr. h. t.*

(7) Decisio sumpta ex æquitate.

(8) Quia nihil eorum interest in effectu: interest autem alterius, id est, ejus, qui prohibitus, cui suum jus auferri est iniquum. et ita restringe *l.* 38. §. 17. *infr. h. t.* quæ ait etiam dari actionem pœnalem ei, cujus nihil interest.

(9) Si vero. *vulg. Hal.*

(10) Nam uno ex heredibus promissoris controversiam faciente, omnes tenentur: uni ex heredibus stipulatoris controversia facta, is solus habet actionem.

(11) Solebat hujusmodi stipulatio interponi ad contractus gesti, præsertim emptionis, conservationem. *l.* 38. *infr. h. t.*

(12) Cujus fit mentio, in *l.* 2. §. 5. *supr. h. t.*

(13) *l.* 38. §. 17. *infr. h. t.*

(14) Pœnæ adjectæ effectum observa.

(15) *d.* §. 5. *l.* 4. *infr. h. t. l.* 25. §. 12. *supr. famil.*

(16) Nam uno heredum dolum faciente, reliqui tenentur: eadem, inquam: neque id mutatur §. 1. *infr. h. t.* ut vult Taurell. et Duarenus: a quibus dissentit Cujacius. Ait enim stipulationem, *dolum malum abesse*, esse individuam, nec committi tantum pro parte ejus, qui dolum commisit.

(17) *l.* 44. §. 5. *supr. famil.*

(18) Hanc clausulam solebant adjicere veteres in contractibus. *d.* §. 5. *l.* 22. *l.* 119. *l.* 121. *infr. h. t. l.* 19. *infr. judicatum solvi. l.* 69. *infr. de verb. sign.*

(19) Uticensis Bologninus: Censorius, Zas. Censorii filius major, qui et Marcus Porcius, Baro, *hic.* et Corras. *Miscell. ult.* de quo *l.* 2. §. 38. *supr. de orig. jur.*

(20) Novam et probabilem explicationem hujus loci vide apud Langebek, *cap.* 13. *Annotat.*

(21) Plurimos enim reliquit, *d.* §. 38. et quidem de juris disciplina egregios. 13. Gell. 18. commentariorum Juris civilis a Catone compositorum meminit Festus in dictione *Mundus*. Ab eo Catone forte regula Catoniana dicitur. *Goth.* Vide Gœdd. *de contrah. stipul. c.* 6. *n.* 351. *et c.* 10. *n.* 221. Bellapert. *h. l.* et Charond. *verisimil. lib.* 1. *c.* 21. Ans.

(22) Nota, hoc in §. agi de his stipulationibus *iter fieri, amplius non agi, per te non fieri quo minus mihi ire agere liceat, te heredemque tuum ratum habiturum*: sed et quæri quænam earum dividuæ, quæ individuæ.

(23) In factum individuum uno heredum promissoris committente, reliqui heredes tenentur, et ab iis pœna debetur.

(24) Iter fieri, est factum individuum.

(25) Amplius non agi factum est dividuum: potest enim in partem agi.

(26) Sive quod idem est, amplius non peti. *l.* 23. *infr. ratam rem.*

(27) *Forte legendum*, in illam stipulationem.

(28) Vide quæ scripsi ad Accursium hoc loco.

(29) *Videamus* verbum est affirmantis. Ita solent plerunque Jurisconsulti scribere, *forsitan, plerunque videtur, videamus*, ut Aristoteles, ἔοικεν, δοκεῖ, σκοπεῖν δεῖ, φαίνεται. Cujac. *hic.*

(30) Quid in stipulatione, *per te non fieri*, quæ est individua?

(31) Id est, in stipulatione *non agi*. Zas. in suis glossis ad hunc §. Cuj. *hic.*

(32) Sensus est: sicut in stipulatione, *Te heredemque tuum ratum habiturum*, is solus heres promissoris tenetur, qui ratum non habuit, ita et in stipulatione, *Non amplius agi*. Utriusque stipulationis eadem conditio, idemque pene sensus, *l.* 23. *infr. ratam rem.* Hæc tamen statim committitur, atque ratum non habetur: Illa, non nisi judicio petitum sit, vel solutum, vel compensatum. *Cujac.*

(33) Ratio hæc est dubitandi: Dominus factum a procuratore pro parte ratum habere non potest: ergo factum procuratoris ei dividere non licet: si ita est, uno heredum ejus in illud factum committente, in solidum stipulatio committetur, aut si non in solidum committetur, dividetur. Hæc est dubitandi causa: sed facilis est solutio, obligationem quandoque mutari ex heredum persona.

(34) Nota in hoc §. agi de stipulationibus duplæ, fructuaria, damni infecti, operis novi, quæ utilitatis causa dividuæ sunt plerunque.

(35) i. e. Venditor.

(36) *l.* 85. §. 5. *infr. h. t. l.* 62. §. 1. *supr. de evict.*

(37) Quæ a fructuario proprietatis domino præstari debet. *l.* 20. *supr. de damno. l.* 1. §. 3. *supr. usufruct. quemadm. caveat.*

(38) Quam vicinus vicino præstat, damnum ædium vicinarum metuenti. *supr. de damno.*

(39) Quam ædificans nuncianti præstat. *supr. de op. nov.*

*

non potest. Hæc (1) utilitatis (2) causa ex parte stipulatorum recepta sunt. † Ipsi autem promissori (3) pro parte neque restitutio (4), neque defensio (5) contingere potest.

Divisio quarta stipulationum in judiciales, prætorias, conventionales, communes. 1. Quinta divisio stipulationum in repromissionem, 2. Et satisdationem. 4. De stipulatione pœnali.

5. POMPONIUS lib. 26. ad Sabinum.

STIPULATIONUM (6) aliæ (7) judiciales sunt, aliæ prætoriæ, aliæ conventionales, aliæ communes prætoriæ et judiciales. † Judiciales (8) sunt duntaxat, quæ a mero (9) judicis officio (10) proficiscuntur, veluti de dolo cautio (11). † Prætoriæ, quæ a mero (12) Prætoris officio proficiscuntur, veluti *damni infecti*. † Prætorias autem stipulationes sic audiri oportet, ut in his contineantur etiam ædilitiæ (13): nam et hæ ab jurisdictione veniunt. † Conventionales (14) sunt quæ ex conventione reorum (15) fiunt, quarum totidem genera sunt, quot (pene dixerim) rerum contrahendarum: nam et ob ipsam verborum obligationem fiunt, et *pendent ex negotio contracto*. † *Communes* (16) sunt stipulationes, veluti *rem salvam fore pupilli*. nam et Prætor jubet rem salvam fore pupillo caveri: et interdum judex, si aliter expediri hæc res non potest. † Item duplæ stipulatio venit ab judice (17), aut ab Ædilis (18) Edicto.

§. 1. Stipulatio (19) autem est verborum conceptio (20), quibus is qui interrogatur, daturum (21) facturumve se quod interrogatus est, responderit (22).

§. 2. Satis acceptio est stipulatio, quæ ita obligat promissorem, ut adpromissores (23) quoque ab eo accipiantur, id est, qui idem promittunt.

§. 3. Satis autem accipere dictum est eodem modo, quo satisfacere. nam quia id quo quis contentus erat, ei præstabatur, satisfieri dictum est: et similiter quia tales, quibus contentus quis futurus esset, ita dabantur ut verbis obligarentur, satis accipi dictum est. † *Si sortem promiseris, et si ea soluta non esset, pœnam:* etiam si unus ex heredibus tuis portionem suam ex sorte solverit, nihilominus pœnam committet, donec (24) portio coheredis solvatur.

§. 4. Idemque est de pœna ex compromisso, si unus paruerit, alter non paruerit sententiæ judicis. Sed a coherede ei satisfieri debet. nec enim aliud in his stipulationibus sine injuria stipulatoris constitui potest.

De eo, cui bonis interdictum est.

6. (25) ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

IS (26) cui (27) bonis interdictum (28) est, stipulando sibi adquirit. tradere vero non potest (29), vel promittendo obligari: et ideo nec fidejussor pro eo intervenire poterit (30), sicut nec pro furioso.

De conditione impossibili et necessaria.

7. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

IMpossibilis (31) conditio, cum in faciendum (32) concipitur, stipulationibus obstat: aliter atque si talis conditio inseratur stipulationi, *Si in cœlum non ascenderit*; nam utilis et præsens est (et pecuniam creditam continet (33)).

De conditione in diem collata.

8. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

IN illa stipulatione, *Si Kalendis Stichum non dederis, decem dare spondes* (34)? Mortuo homine quæritur (35), an statim ante Kalendas agi possit? Sabinus et Proculus expectandum (36) diem (37) actori putant: quod est verius (38). tota enim obligatio sub conditione, et in diem

(1) Hanc integram sententiam distinguit Antonius Faber, 3. *conject.* 8.

(2) Utilitas in eo versatur, ut unusquisque pro sua parte consequatur id, quod interest.

(3) Id est, ex parte promissoris nunquam dividetur stipulatio in exemplis superius adductis.

(4) Operis scilicet novi.

(5) In causa duplæ.

(6) *Synopsis Basilicon* 24. *tit.* 9. *lib.* 44. *tit.* 1. *cap.* 5. §. 3.

(7) Tertia stipulationum divisio ab efficiente causa deducta, 24. *Eclog. ex lib.* 43. *tit.* 1. *cap.* 5. §. 1. *Inst. de divis. stipul.* adde non absimilem divisionem ex *l.* 1. *infr. de prætoriis stipul.*

(8) Δικαστικαί. *Eclog. ibid.*

(9) Αἱ πόνου ἐκ τοῦ ὀφφικίου. *Eclog. ibid.* Αἵ τινες ἐκ μόνου ὀφφικίου τοῦ δικαστοῦ. Theophilus officium illud vocat postea κέλευσιν, jussum judicis, scilicet a judice datum, non a Prætore.

(10) Imo a judice, *l.* 1. *infr. de Prætoriis stipul.* vide ad hunc locum novam explicationem Langebekii, *cap.* 30. *Annotat.*

(11) Et aliæ. vide §. 1. *Inst. de divis. stipul.* vide *hic* Cujac.

(12) Ἐκ μόνης τῆς τοῦ Πραίτωρος δικαιοδοσίας. *Theoph.* vide *infr. de Prætoriis stipul.*

(13) *l.* 28. *supr. de ædil.*

(14) Συναινετικαί. *Eclog. ibid.*

(15) Id est, utriusque partis, *Inst. eod.* contrahentis, ἐκ κοινῆς συναινέσεως ἑκατέρου μέρους. Theoph. *ibid.* αἱ ἀπὸ συμφώνου. *Eclog. ibid.*

(16) Prætoriæ et judicis ab eo dati, sed et ædilitiæ. *infr. h. t.*

(17) *l.* 14. *in fin. supr. de noxalib. l.* 25. §. *penult. supr. fam. l.* 10. *in fin. supr. comm. divid.*

(18) *l.* 37. §. 1. *supr. de evict.*

(19) Quinta stipulationum divisio: stipulationum alia nuda est, alia satisdatio, seu satis acceptio.

(20) *l.* 3 *C. h. t.* Paul. 2. *sent.* 31. §. *un. l.* 1. §. 4. *infr. de stip. serv. l.* 19. *C. de jure dot.* συνθήκη ῥημάτων. 6. Harmen. *ult.* 23. *Eclog. ex lib.* 43. *tit.* 1. *c.* 6.

(21) *l.* 2. *supr. h. t.*

(22) Congrue. quod etiam fit impersonaliter: *dabis? dabuntur.* vide Alciat. 2. *Parerg.* 18. et Cujac. *hic.*

(23) Id est, fidejussores. de quibus vide *l.* 43. *infr. de solut.*

(24) *l.* 85. §. 6. *infr. h. t.*

(25) Vide ad hanc legem Ripensem.

(26) Puta prodigus, mulier luxuriose vivens. *l.* 15. *supr. de curat. furios.* adde Zas. 2. *resp.* 35.

(27) *l.* 1. *l.* 10. *supr. de curat. furios. l.* 18. *supr. qui testam. l.* 5. *in fin. supr. de adquir. vel omitt. hered.* adde *l.* 55. *in fin. supr. de administr. et peric. tut.*

(28) A Prætore vel Lege. *l.* 18. *supr. qui test.*

(29) *Nov. Leon.* 39. hoc permittitur, dummodo abalienatio sit utilis.

(30) *l.* 70. §. 4. *infr. de fidejuss.* imo poterit. *l.* 25. *infr. de fidejuss.*

(31) Vide quæ notavi ad *l.* 3. *supr. de cond. et demonstr. l.* 31. *supr. de oblig.*

(32) *Al.* faciendo.

(33) Sensus: impossibilis conditio in non faciendo consistens, utilis est: in faciendo, inutilis.

(34) Dies hic non adjicitur quo dari debeat: quo igitur die dabitur? Kalendis sc. quarum superius facta est mentio. Cur? Adjecta dies conditioni possibili, quæ ex facto promissoris dependet, non tertii, in promissione repetita intelligitur. *l.* 47. *infr. h. t.*

(35) Quæritur quando hæc conditio existere dicatur, ut ex stipulatione agi possit? An cum primum Stichus dari potuit, nec datus est, ut sentit Sabinus? An postquam Stichus desiit posse dari, ut vult Pegasus et Papinianus? Id est, an mora debitoris, ut Sabinus: an mora rei promissæ spectatur, ut vult Pegasus? vide *l.* 115. §. 2. *in fin. infr. h. t.*

(36) *l.* 72. §. 1. *l.* 135. *infr. h. t.*

(37) Est enim pars obligationis. *l.* 1. §. 2. *in fin. supr. de edend.*

(38) *l.* 10. §. 1. *supr. si quis cautionib.* Imo non est verius: interdum enim dies Kalendarum non expectatur, sed ante agitur, *l.* 10. *infr. h. t.* vide quæ ibi diximus.

collata est : et licet ad (1) conditionem committi videatur, dies tamen superest (2).

✝ Sed cum eo qui ita promisit, *Si intra Kalendas digito cœlum non tetigerit* (3), agi protinus (4) potest : hæc et Marcellus probat.

De duobus separatim ita stipulantibus, si illi non dederis.

9. Pomponius lib. 2. ad Sabinum.

SI Titius et Seius separatim (5) ita stipulati essent, *Fundum illum si* (6) *illi non dederis, mihi dare spondes?* finem (7) dandi alteri fore, quoad judicium acciperetur (8): et ideo occupantis (9) fore actionem (10).

De conditione, si Titius ante Kalendas in Italiam non venerit.

10. Idem lib. 3. ad Sabinum.

HOc (11) jure utimur, ut ex hac stipulatione, *Si Lucius Titius ante* (12) *Kalendas Majas in Italiam non venerit, decem dare spondes?* non ante (13) peti quicquam possit, quam exploratum sit, ante eam diem in Italiam venire Titium non posse, neque venisse : sive vivo, sive mortuo id acciderit.

De filio captivi.

11. Paulus lib. 2. ad Sabinum.

FIlius dum (14) in civitate est, si stipuletur, patri reverso ab hostibus (15) videtur (16) adquisisse.

De alternatione.

12. Pomponius lib. 5. ad Sabinum.

SI ita stipulatus fuero, *Decem* (17) *aut quinque dari spondes* (18)? quinque debentur (19). et si ita, *Kalendis Januariis, vel Februariis dari spondes?* perinde est quasi Kalendis Februariis (20) stipulatus sim.

De verbo ante Kalendas.

13. Ulpianus lib. 19. ad Sabinum.

QUi *ante Kalendas proximas* stipuletur (21), similis (22) est ei qui Kalendis stipulatur (23).

De insula ædificanda.

14. Pomponius lib. 5. ad Sabinum.

SI ita stipulatus essem abs te, *domum ædificari* (24): vel heredem (25) meum damnavero *insulam ædificare* (26) : Celso placet non (27) ante agi posse ex ea causa : nam ratio quam adfert, est obscura, cum ait hic requiri, ut promissor non tantum potuerit venire, sed ut non venerit. Constat enim qui mortuus est ante Kalendas, Kalendis nec potuisse venire, nec venisse, et frustra quis expectaverit incerti jamjam manifestandi eventum. mors enim quæ evenit, satis declarat promissorem nec venire potuisse, nec venisse : si non potuit, nec venit quidem. Placet potius interim, aliquis occurrat, qui divinet melius, quod hic dicitur a Cujacio, viro maximos inter Jurisconsultos ter maximo, diem conditioni non solutioni hic appositum esse (ad hanc enim divinationem recurrendum est : nam vix est, ut Duarenus ullam conjecturam voluntatis extrinsecæ hic ostendere possit) hac scilicet mente, ut si quo die ante Kalendas conditio existeret, decem darentur. vide Cujac. 8. *observ.* 9.

(1) Et licet ante diem committi etc. Cujac. *hic.* et *l. obs.* 22. et *observ.* 9. c. 17. Duarenus id non probat. ad conditionem, inquam, id est, quantum ad conditionem attinet. Idem sentit Robert. 3. *animad.* 28. Cujacium defendit Anton. Mercator, 3. *notur.* 18.

(2) Expectandus dies est : quasi dicat, Cum duo, id est, et conditio et dies sint in promissione, conditione commissa, dies tamen non est commissus ; ideoque diei eventus expectandus est.

(3) Tetigerim. *Hal.*

(4) Ut in *l.* 7. *supr. h. t.*

(5) Id est, singuli et soli.

(6) Hic reus eligere potest, cui det.

(7) Id est, cessationem. Potestatem promissor habet dandi alterutri, donec cum eo litem alter contestetur : post litem ab uno contestatam tollitur promissori electio.

(8) Id est, lis contestetur. ita sumitur in *l.* 34. *supr. de jud.* aliter quam in *l.* 30. *supr. de judic.*

(9) Occupat enim qui litem contestatur. Imo is non occupat, sed qui prior ad sententiam pervenit. *l.* 14. *supr. de noxalib. l.* 10. *supr. de pecul.* solve : Citatione jurisdictionis inducitur præventio, *l.* 7. *l.* 30. *supr. de judiciis.* et res litigiosa fit. *Nov.* 112. *c.* 1. Prior egisse etiam dicitur, qui prior litem contestatus est. Cujus rei effectus est, ut uno præveniente, alteri solvi non possit, *ut hic.* et *l.* 32. *supr. de proc. l.* 33. *in fin. supr. de leg.* 1. *l.* 16. *infr. de duobus reis.* respectu executionis is prævenisse dicitur, qui prior ad sententiam pervenit. *d. l.* 14. *d. l.* 10.

(10) Meliorem scil. *l.* 19. *supr. de re judic.*

(11) Si Kalendis Stichum non dederis, decem dare spondes? expectandæ sunt Kalendæ, *l.* 8. *supr. h. t.* Si ante Kalendas in Italiam Titius non venerit, decem dare spondes? non expectantur Kalendæ, sed tempus quo exploratum erit ante eam diem Titium venire in Italiam non potuisse, *ut hic.* Insulam fieri spondes intra biennium? Ante finem biennii stipulatio non committitur. *l.* 124. *infr. h. t.* Insulam fulciri spondes? non expectandum est, ut insula ruat. Insulam fieri simpliciter spondes? non expectandum est, ut tantum prætericrit tempus, quantum in insula facienda requiritur. *l.* 72. *in fin. infr. h. t.*

(12) Adde, et contigerit Titium ante Kalendas mori : quæritur, an decem statim peti possint, an vero expectandæ sint Kalendæ?

(13) Id est, non ante moram vel mortem promissoris pœna peti potest : alterutro casu explorato statim agi poterit. Imo non statim : nam utcunque morte præventus promissor ante Kalendas in Italiam non venerit, ipsæ tamen Kalendæ erunt expectandæ, *l.* 8. *supr. h. t.* Dic casus esse diversos : non quia (ut communiter interpretes sentiunt post Joannem, de quo vide Ripensem) hic de pacto Titii agitur, ibi de facto promissoris : nam si ita esset, durior conditio promissoris in *l.* 8. *supr. h. t.* quam in hac lege foret. Ne dicas cum Zasio, conventionem ibi esse, quæ et diem simul et conditionem habeat : hic esse quæ conditionem tantum habeat. Nam et conditio, dum lex ait *Si fueris*, et dies, dum lex ait *ante Kalendas*, adjicitur. Ne dicas cum Corrasio, committi hac in lege stipulationem post Kalendas tantum, non statim a die mortis promissoris : nam ratio quam adfert, est obscura, cum ait hic requiri, ut promissor non tantum potuerit venire, sed ut non venerit. Constat enim qui mortuus est ante Kalendas, Kalendis nec potuisse venire, nec venisse, et frustra quis expectaverit incerti jamjam manifestandi eventum. mors enim quæ evenit, satis declarat promissorem nec venire potuisse, nec venisse : si non potuit, nec venit quidem. Placet potius interim, aliquis occurrat, qui divinet melius, quod hic dicitur a Cujacio, viro maximos inter Jurisconsultos ter maximo, diem conditioni non solutioni hic appositum esse (ad hanc enim divinationem recurrendum est : nam vix est, ut Duarenus ullam conjecturam voluntatis extrinsecæ hic ostendere possit) hac scilicet mente, ut si quo die ante Kalendas conditio existeret, decem darentur. vide Cujac. 8. *observ.* 9.

(14) *l.* 22. §. 2. *infr. de captiv. et postlim.*

(15) Quid si revertatur a deportatione? non idem est. *l. ult. C. de sentent. passis.*

(16) Id est, fingitur, idque propter jus postliminii. *l.* 16. *l.* 19. *infr. de capt.* Alias in stipulatione consideratur tempus, quo interposita est. *l.* 26. *in fin. infr. de stipulat. serv.*

(17) In summis minor debetur. *l.* 83. §. 3. *infr. hic.* est enim debitoris electio. vide *l.* 10. *in fin. supr. de jure dot.*

(18) Et quinque spoponderis te daturum.

(19) Cur ita? vide *l.* 83. §. 3. *l.* 109. *infr. h. t.* adde *l.* 39. §. 6. *supr. de leg.* 1. *l.* 43. *in fin. supr. de leg.* 2. *l.* 29. §. 1. *supr. de leg.* 3.

(20) In stipulationibus id servatur, ut quod longius est et remotius, id in obligationem deductum videatur. *l.* 109. *in fin. infr. h. t.*

(21) Stipulatur. *vulg. Hal.*

(22) Kalendis et ante Kalendas utraque oratione idem significatur, *l.* 56. §. 5. *infr. h. t.* ut hoc anno, et ante hunc annum. de quo vide Cujac. *hic.* et *l.* 8. *in fin. supr. h. t.* Quid intra Kalendas et post Kalendas? num idem? vide Robert. 3. *animadv.* 29. *et ult.* et Ant. Mercat. 3. *not. ult.*

(23) Ideoque qui ante Kalendas solvere tenebatur, creditori satisfecit, si Kalendis ipsis solverit. Qui Kalendis promittit, diem Kalendarum integrum habet in sua potestate ut solvat. Ergo, et is, qui ante Kalendas se daturum promisit, ante Kalendas solvisse intelligendus est, si ultimo Kalendarum momento solverit. *l.* 42. *l.* 109. *infr. h. t.*

(24) Nec adjecto tempore sc.

(25) *l.* 11. *in fin. supr. d. leg.* 3.

(26) Non adjecto etiam temporis spatio, quæritur quando agi possit?

(27) Et merito : nam in stipulationibus tempus actui explendo necessarium tacite inest. *l.* 73. *l.* 124. *l.* 137. §. 3. *infr. h. t. l.* 58. §. 1. *supr. locati.* Imo ante. *l.* 72. *in fin. infr. h. t.* solve : Hic Celsi Proculianistæ : ibi Sabinianorum opinio refertur. Adde, ibi statim permitti actionem, quia forte magni intererat stipulantis domum fieri, cujus forte materia ad ædificium comparata corrumpebatur.

sa, quam tempus præteriisset, quo insula ædificari posset. nec fidejussores dati (1) ante diem tenebuntur.

15. IDEM lib. 27. ad Sabinum.

ET ideo hæsitatur, si aliqua pars insulæ facta sit, deinde incendio consumpta sit, an (2) integrum (3) tempus computandum sit rursus ad ædificandam insulam, an vero reliquum dumtaxat expectandum quod deerat? Et verius est ut integrum (4) ei detur (5).

De alternatione. 1. *De stipulatione in annos singulos.*

16. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

SI *Stichum aut Pamphilum* mihi debeas, et alter ex eis meus factus sit ex aliqua (6) causa: reliquum (7) debetur (8) mihi a te.

§. 1. Stipulatio hujusmodi, *In annos singulos*, una (9) est, et incerta (10), et perpetua (11): non quemadmodum simile legatum (12) morte legatarii finiretur (13).

De conditione collata in arbitrium rei.

17. ULPIANUS [lib. 28. ad Sabinum].

STipulatio (14) non (15) valet, in rei promittendi (16) arbitrium (17) collata conditione (18).

De eo, qui bis idem promittit.

18. POMPONIUS lib. 10. ad Sabinum.

QUi bis (19) idem (20) promittit (21), is eo jure (22) amplius quam semel non tenetur (23).

De pœna divortii.

19. IDEM. lib. 15. ad Sabinum.

SI stipulatio facta fuerit, *Si culpa tua divortium factum fuerit, dari?* nulla (24) stipulatio est (25): quia contenti (26) esse debemus pœnis Legum (27) comprehensis, nisi (28) [si] et stipulatio tantundem habeat pœnæ, quanta (29) Lege (30) sit comprehensa (31).

De stipulatione quod quis debet cum debitor esse desierit.

20. ULPIANUS lib. 34. ad Sabinum.

HUjusmodi stipulationes non sunt inutiles, *Quod tibi* (32) *Titius debet* (33), *cum* (34) *debitor* (35) *esse desierit* (36), *dare spondes?* nam valet stipulatio, quasi sub quavis alia (37) conditione concepta.

De falsa demonstratione.

21. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

SI divortio facto (38) ea, quæ nihil in dote habeat, *dotis nomine* (39) *centum dari* stipuletur (40); vel

(1) In quod interest scil. *argum. l.* 44. *infr. de fidejussoribus.* alias obligationi facti fidejussor non accedit. *l.* 65. *infr. de fidejussoribus.*

(2) Magistratum semestrem electum esse finge, et eum tribus mensibus justa de causa abfuisse: nulla tempora ei reverso suppleri negat *hic* Bartolus, et post eum Zas. 2. *respons.* 36.

(3) Opere in partem facto, nihil censetur factum, nisi totum fiat. *l.* 72. *infr. h. t.*

(4) Impeditis justa de causa faciendi operis promissoribus plenum tempus ad faciendum restituitur, ne alioqui præstatio operis sit impossibilis, *l.* 82. *supr. de judiciis. l.* 1. *C. de tempor. appellat. l. ult. C. si pendente appellat. mors interven.*

(5) Quæritur hic cujus expensis domus restaurabitur? conductoris, si vitio operis domus decidit: domini seu locatoris, si vitio soli. *l.* 59. *l. ult. supr. locati.*

(6) Puta lucrativa aut donatione.

(7) Reliquus, *vulgat.* id est, is qui meus factus non erit.

(8) *l.* 128. *in fin infr. h. t. l.* 72. §. 4. *infr. de solut.* Cur debetur? qui Stichum aut Pamphilum promittit, utrumque separatim promittere intelligitur sub ea conditione, si alterum non dederit, *arg. l. cum ita.* 9. *supr. de optione legata.* quæ conditio existit, cum alterum stipulator ex aliqua causa consecutus est. Ille enim dari amplius non potest. Absolute igitur, quasi stipulationis conditione existente petetur is, qui præstari poterat, *l.* 55. *ibid. quem necesse habeo dare. supr. ad Leg. Aquiliam.* de quo vide omnino plura apud Antonium Fabrum, 2. *conjectur.* 15.

(9) Non multiplex, licet sit plurium pensionum, et præstationum. *l.* 58. *infr. de fidejuss.* In stipulatione, semel; in legato, quotannis jus capiendi inspicitur.

(10) Quia infinitum tempus continet, et ita incertam quantitatem.

(11) Legatum vero finitur morte. *l.* 4. *supr. de annuis.*

(12) Id est, legatum in annos singulos: nam qui in singulos annos legat, plura legata comprehendit. *l.* 2. *l.* 4. *supr. de annuis.*

(13) Adde quartam differentiam, quod hæc stipulatio, qua de nunc agitur, est pura: legatum vero primi anni purum est, *l.* 4. *supr. de annuis.* reliquorum, est conditionale. vide Cujac. *hic.*

(14) Ut et legatum collatum in plenum arbitrium heredis, *l.* 43. §. 2. *supr. de leg.* 1. et venditio. *l.* 7. *supr. de contrah. empt.*

(15) *l.* 108. *in fin. infr. h. t. d. l.* 7. *supr. de contrah. empt. l.* 8. *supr. de oblig.*

(16) *l.* 46. *in fin. l.* 108. *in fin. infr. h. t. l.* 8. *supr. de oblig.* An etiam stipulandi? Imo valet, ut existimat Cujacius: nam legatum valet in arbitrium legatarii collata conditione. *l.* 65. §. 1. *supr. de legat.* 1. *l.* 69. *supr. de cond. et demonstrat.*

(17) Plenum: non quasi boni viri: nam legatum conferri potest in voluntatem heredis, quasi viri boni, *l.* 75. *supr. de leg.* 1. *l.* 11. §. 7. *supr. de leg.* 3.

(18) Substantia et statu. l. 108. *in fin. infr. h. t.*

(19) Vel pluries.

(20) Corpus scilicet, sive eandem rem: nam si bis eadem quantitas promittitur, voluntatis erit quæstio ideoque stipulator utrumque deberi probare poterit. *l.* 34. §. 1. *supr. de legat.* 1.

(21) Vel legat. *l.*34. §. 1. *supr. de leg.* 1. *l.* 66. *in pr. supr. de leg.* 2.

(22) An civili, ut sentit Corrasius? An potius hæc verba innuunt, Non ideo promissorem pluries teneri, quod pluries idem promiserit, ut vult Cujacius?

(23) Cur ita? collige ex *l.* 66. §.5. *in fin. supr. de leg.* 2. quomodo vero? vide *l.* 25. *infr. h. t.*

(24) Hodie *Novell.* 18. Leonis permittit pœnam stipulari et exigi, reducto antiquo jure. vide *d. Novellam.*

(25) Ut libera debent esse matrimonia: ita et divortia, nec futura, nec contracta matrimonia pœnæ vinculo obstringi debent. *l.* 134. *infr. h. t. l.* 14. *C. de nupt. l.* 2. *C. de inutilib. stipul.* obstringitur, qui pœna invitatur ad retinendum matrimonium. *l.* 71. §. 1. *supr. de condit. et demonstr.* Potest itaque divortium amissione lucri impediri, non metu pœnæ retineri: de quo tamen vide quædam hic apud Zas. *num.* 4. 5. 6. 7.

(26) Vide *l.* 9. *C. de oper. libert.*

(27) Juliæ et Papiæ, quæ divortia puniunt amissione dotis, et donationis propter nuptias: alias in sponsalibus neglecta legitima pœna dupli, quadrupli pœnam stipulari possumus. *l.* 5. *in fin. C. de spons.*

(28) Pœna divortio post stipulationem imposita, pœnam divortii legitimam excedere non debet.

(29) Pœna.

(30) Pœna legitima, id est, per Legem potest addi, ne matrimonium dissolvatur: An et aliæ? negat hic textus. Zasius *hic num.* 6. 7. putat alias per obliquum addi posse.

(31) Adde et aliam exceptionem, nisi si conveniat de pecunia donata in casum divortii reddenda. *l.* 57. *supr. de donat. inter virum.*

(32) Accursius, Zasius *hic num.* 5. et Corrasius, referunt a quibusdam legi *quod mihi.*

(33) Certam quantitatem hic stipulari audis: et apparet Titium debere. *l.* 75. §. 1. *supr. de leg.* 1.

(34) *Quid, si legas*, cum debitor esse solvendo desierit? Cur enim quis promittat pro eo, qui debitor esse desierit?

(35) Hæc stipulatio est conditionalis, *infr. eod.* confertur enim in casum quo debitor esse desierit: atque ita particula, *cum*, facit conditionem.

(36) Puta vel solutione, vel novatione, vel delegatione, vel quia non erit solvendo, ut sit sensus, Quantam pecuniam a tuo debitore Titio exegeris, dare spondes?

(37) Cujuscunque generis sit.

(38) Aliud est constante matrimonio: quo tempore donatio facta non consistit. *l.* 1. *supr. de donat. inter vir.* nisi morte donatoris secuta. *l.* 2. *C. de dote cauta.*

(39) His verbis demonstratur promissio, non causa promissionis. Cujac. *hic.* adversus Duaren.

(40) A marito sciente, non autem errante, *l.* 66. §. 4. *supr. solut. l.* 3. *C. de cond. indebiti.* non animo novandi.

quæ centum duntaxat habeat, *ducenta dotis nomine* [*dari*] stipuletur: Proculus ait, si ducenta stipuletur quæ centum habeat, sine dubio centum quidem in obligationem venire; alia autem centum actione de dote deberi. dicendum itaque est, etiamsi nihil sit in dote, centum tamen venire in stipulatione: sicuti (1) cum filiæ, vel matri, vel sorori, vel alii cuilibet dotis nomine legaretur (2), utile legatum esset.

De errore in materia.

22. Paulus lib. 9. ad Sabinum.

SI id quod aurum putabam, cum (3) æs esset, stipulatus de te fuero, teneberis mihi hujus æris nomine (4): quoniam in (5) corpore (6) consenserimus. sed (7) ex doli mali clausula tecum agam, si sciens me fefelleris.

De periculo rei debitæ, et de mora.

23. Pomponius lib. 9. ad Sabinum.

SI ex legati causa, aut ex stipulatu hominem certum (8) mihi debeas, non (9) aliter post mortem ejus tenearis mihi, quam (10) si per te (11) steterit, quominus vivo (12) eo eum mihi dares: quod ita fit, si aut interpellatus (13) non dedisti, aut occidisti (14) eum.

24. Paulus lib. 9. ad Sabinum.

SEd si ex stipulatu Stichum debeat pupillus (15), non videbitur per eum mora fieri, ut mortuo eo teneatur: nisi [si] tutore auctore, aut solus tutor interpelletur.

De eo, qui bis idem stipulatur.

25. Pomponius lib. 20. ad Sabinum.

SI dari stipuler id, *quod mihi jam* (16) *ex stipulatu debeatur*, cujus stipulationis nomine exceptione tutus sit promissor: obligabitur ex posteriore stipulatione: quia superior quasi (17) nulla sit, exceptione obstante.

De turpi stipulatione.

26. Ulpianus lib. 42. ad Sabinum.

GEneraliter novimus turpes (18) stipulationes nullius (19) esse momenti.

1. *De conditione in diem collata.*

27. Pomponius lib. 22. ad Sabinum.

VEluti si quis *homicidium*, vel *sacrilegium* (20) *se facturum promittat*. Sed et officio quoque Prætoris continetur ex hujusmodi obligationibus actionem denegari (21).

§. 1. Si stipulatus hoc modo fuero, *Si intra biennium Capitolium non ascenderis, dari*: Non nisi (22) præterito biennio recte petam.

De traditione.

28. Paulus lib. 10. ad Sabinum.

SI *rem* (23) *tradi* (24) stipulamur, non intelligimur proprietatem ejus dari stipulatori, sed tantum tradi (25).

De numero stipulationum. De novatione.

1. *De stipulatione rei suæ a fure.*

29. Ulpianus lib. 46. ad Sabinum.

SCire debemus in (26) stipulationibus tot (27) esse stipulationes, quot summæ sunt (28): totque esse sti-

(1) Argumentum a contractibus ad ultimas voluntates observa.

(2) *l.* 40. §. 4. *supr. de cond. et demonstr.* §. 15. *Inst. de legat.*

(3) Hic erratur in materia. Materia est ex quo aliquid sit.

(4) An ut æs tradat, aut id quod interest? Primum putat Ferretus, alterum Cujacius.

(5) In individuo aliquo.

(6) Licet non in materia, *l.* 32. *l.* 137. §. 1. *infr. eod.* idem est in pignore, *l.* 1. *in fin. supr. de pignorat.* legato, *l.* 4. *supr. de leg.* 1. *l.* 17. *supr. de cond. et demonstr.* et donatione, *arg. l.* 62. *supr. de ædilit. l.* 18. *in fin. supr. de don.* non idem in emptione, *l.* 9. *in fin. l.* 14. *supr. de contr. empt. l.* 21. §. 2. *supr. de act. empt.* (nisi inargentata vel argentosa pro æreis veneant, vel nisi intersit emptoris venditionem servari) et solutione, *l.* 50. *infr. de solut.* Cur tam varie? ne dicas in stipulatioue id receptum esse: sed quia interest creditoris et stipulatoris saltem æs habere in obligatione: in emptore non idem, cujus interest nullo modo falli.

(7) *l.* 18. *in fin. supr. de donat.*

(8) *l.* 2. §. 1. *supr. h. t. l.* 3. *C. de usur. et fruct. legat.* nam incerto homine generaliter promisso, non est quod pereat.

(9) Mora generaliter non committitur, nisi per stipulationem, vide tamen Socin. *reg.* 269.

(10) Ergo ante moram debitor speciei interitu liberatur.

(11) Potest enim per accipientem stare. Hinc mora dicitur solvendi vel accipiendi debiti frustratoria dilatio.

(12) *l.* 82. *in fin. infr. h. t.*

(13) Dolum et moram committit in servo tradendo, qui eum vel interficit, vel interpellatus non tradit. Post moram promissor naturalem interitum præstat, *l.* 82. *in fin. l.* 127. *infr. h. t. l.* 5. *supr. de reb. creditis. l.* 108. §. 11. *supr. de leg.* 1. An id semper verum? vide Hotomannum, 28. *Illustr.* Interim tamen hoc nota, ante moram reum teneri, si servum promissum occiderit, non si neglexerit, *l.* 91. *infr. h. t.* post moram teneri semper, si occiderit, *ut hic.* De naturali interitu teneri, si res stipulatori aut actori data apud reum non fuisset peritura: fingamus enim reum fuisse rem distracturum, et pretium redacturum. Idem servatur in rei vindicatione, in *l.* 15. *in fin. supr. de rei vind.* in testamentariis causis, *l.* 47. *in fin. supr. de legat.* 1. adde *l.* 14. §. 11. *in fin. supr. quod metus causa. l.* 14. *in fin. supr. deposit.* quod in furibus, et hujusmodi personis locum non obtinet.

(14) *l.* 91. *infr. h. t.* adde *l.* 36. §. 2. *supr. de hered. pet. l.* 32. *in fin. supr. de usur.*

(15) Vide *l.* 127. *infr. h. t.*

(16) Et ita bis stipuler. vide *l.* 18. *supr. h. t.*

(17) Ita etiam loquitur *lex* 7. §. 8. *supr. de dolo.*

(18) Vel natura. vide *l.* 27. *infr. h. t.* vel moribus, ut *l.* 19. *supr. l.* 35. *infr. h. t.* v. *l.* 61. *infr. h. t.*

(19) Turpes stipulationes, inutiles, *l.* 7. §. 14. *l.* 27. §. 4. *supr. de pactis. l.* 5. *C. de legibus.* vide *l.* 6. *C. de pactis.* Imo, alicujus. etsi per exceptionem elidantur. *l.* 5. *C. de inutilib. stipul.*

(20) Vel lenocinium. *l.* 5. *C. de condict. ob turpem caus.* vel flagitium. *l.* 123. *infr. h. t.*

(21) Data exceptione. *l.* 5. *C. de inutil. stipulat. l. penult. supr. de cond. ob turp. l.* 1. *C. de cond. ob turp.*

(22) Vide *l.* 99. *in fin. infr. h. t.*

(23) Vel simpliciter, vel vacuam: hæc illa plenior est, in quam omnes fructus veniunt: in illam non veniunt, nisi post litem contestatam. vide Cujac. *hic.*

(24) Aliud est, si dari stipuler. *l.* 75. *in fin. infr. h. t. l.* 167. *infr. de regul. jur. l.* 2. *C. de contr. stipul.*

(25) Possessione tenus scil. non proprietate: et ita traditio est datio possessionis. vide quæ notavi ad *l.* 9. §. 3. *supr. de acquir. rer.* meamque rem mihi tradi, non dari, stipulari possum, *l.* 82. *l.* 87. *infr. h. t. l.* 28. *supr. de adqu. vel amitt. possess.* interdum tamen *dari* accipitur pro *tradi. l.* 4. *supr. de usur.*

(26) Legata tot legata censentur, quot res legatæ sunt, *l.* 2. *supr. de legat.* 2. ad hunc modum: Quæstio una non est dicenda, sed plures, cum in ea de pluribus et diversis agitur vel quæritur, *l.* 134. §. 3. *infr. h. t.* nisi disjunctim quis interroget: Tunc enim una quæstio dicenda est exemplo legatorum disjunctim legatorum. *l.* 27. *supr. de legat.* 2. *l.* 17. *supr. de in diem addict.*

(27) *l.* 1. §. 5. *supr. l.* 75. §. 9. *l.* 126. §. 1. *l.* 134. *in fin. l.* 140. *infr. h. t. l.* 28. *infr. de novat.* Goth. Vide Goedd. *de stipul. cap.* 6. *n.* 209. *et* 210. Ans.

(28) Sic dicimus, tot esse evictionum actiones, quot species, *l.* 72. *in fin. supr. de evict.* tot sententias, quot capitula. vide *l. penult. C. de transact.* Tot compromissa, quot res, de quibus separatim compromissum est, *l.* 21. *supr. de receptis.* tot donationes, quot res, *l.* 34. §. 3. *in fin. C. de donat.* non idem in rebus speciali causa unitis, *l.* 5. *supr. de condition. instit. l.* 79. *supr. de leg.* 3. et in emptione, in qua est unicum pretium, non plura. *l.* 44. *supr. de contrah. emption. l.* 17. *supr. de in diem addict. l.* 34. *supr. de ædilit.*

pulationes, quot species [sunt]. Secundum quod evenit, ut mixta una summa, vel specie, quæ non fuit in præcedenti stipulatione, non fiat novatio (1): sed efficit duas (2) esse stipulationes. Quamvis autem placuerit tot esse stipulationes, quot summæ; totque esse stipulationes, quot res (3): tamen si pecuniam quis, quæ in conspectu est, stipulatus sit, vel acervum pecuniæ, non (4) tot sint stipulationes, quot nummorum corpora, sed una stipulatio (5). nam per singulos denarios singulas esse stipulationes absurdum est (6). † Stipulationem quoque legatorum constat unam esse (7)†, quamvis plura corpora sint vel plura legata. Sed et familiæ (8) vel omnium servorum (9) stipulatio una est. Itemque quadrigæ (10) aut lecticariorum (11) stipulatio una est. † At si quis *illud et* (12) *illud* stipulatus sit, tot (13) stipulationes sunt, quot corpora.

§. 1. Si a fure *hominem* sim stipulatus, Quæsitum est, an stipulatio valeat? Movet (14) quæstionem, quod stipulatus hominem [plerumque] *meum* videor: non valet autem hujusmodi stipulatio, ubi quis rem suam stipulatus est. et constat (15), si quidem ita stipulatus sim, *Quod ex causa condictionis dare facere oportet?* stipulationem valere (16): si vero *hominem dari* stipulatus fuero, nullius momenti esse stipulationem (17). quod si postea (18) sine mora decessisse proponatur servus, non (19) teneri furem condictione Marcellus ait: quamdiu enim vivit, condici poterit; at (20) si decessisse proponatur, in ea conditione est, ut evanescat condictio propter stipulationem.

Si quis se scripserit fidejussisse.

30. Idem lib. 47. ad Sabinum.

SCiendum est generaliter, [quod] si quis se scripserit (21) fidejussisse: videri (22) omnia (23) solenniter (24) acta (25).

De stipulatione rei suæ conditionali.

31. Pomponius lib. 24. ad Sabinum.

SI *rem meam* sub conditione (26) stipuler: utilis est stipulatio; si conditionis existentis tempore mea non sit.

De errore in nomine servi quem stipulamur.

32. Ulpianus lib. 47. ad Sabinum.

SI in nomine servi, quem stipulamur dari, erratum fuisset, cum de corpore (27) constitisset: placet stipulationem valere.

De interitu rei.

33. Pomponius lib. 25. ad Sabinum.

SI Stichus certo die dari promissus, ante (28) diem moriatur (29): non tenetur promissor.

Si rei commercium stipulator vel promissor non habeat.

34. Ulpianus lib. 48. ad Sabinum.

MUltum interest, utrum ego stipuler rem cujus commercium habere non possum (30), an quis promittat. Si stipuler *rem*, *cujus commercium non habeo* (31), inutilem esse stipulationem (32) placet. si quis promittat (33), *cujus non commercium habet*: ipsi nocere, non mihi.

De re impossibili. 2. De congrua responsione.

35. Paulus lib. 12. ad Sabinum.

SI stipulor, *ut id fiat*, *quod* (34) *natura* (35) *fieri non concedit*: non magis (36) obligatio consistit, quam cum

(1) Id est, abolitio prioris. *l.* 28. *infr. de novat.*

(2) Diversas esse. Corasius *hic.*

(3) Nominatim, et disjunctim, diversis appellationibus expressæ sunt.

(4) Imo tot. *l.* 140. *infr. h. t.* vide Zasium, 2. *Antin.*

(5) Quia sub uno nomine res plures hic comprehenduntur.

(6) Id est, stipulatori admodum esset incommodum pro singulis denariis litigare.

(7) Quia legata omnia stipulatus sum generaliter mihi præstari: atqui stipulatio plurium pactorum non est una. *l.* 134. *in fin. infr. h. t.* vide Cujac. *hic.*

(8) *l.* 79. *supr. de legat.* 3.

(9) *l.* 44. *supr. de contr. empt.*

(10) *l.* 84. *in fin. supr. de ædil.*

(11) *l.* 8. *in fin. supr. de legat.* 1.

(12) Id est, conjunctim.

(13) Imo, una videtur esse, cum res omnes una conjunctione teneantur, et conjunctio unitatem efficiat.

(14) Ratio dubitandi sumpta ex *l.* 82. *infr. h. t.*

(15) Meum quod est, possum stipulari mihi tradi, non dari.

(16) Quia odio furis receptum est, ut dominus rem suam furi possit condicere. §. 14. *Inst. de actionib.*

(17) Hanc scilicet, *hominem meum dari*. *l.* 82. *infr. h. t.* valet superior, *quod ex caus. condict. etc.*

(18) Id est, post interpositam hujusmodi stipulationem, quæ moram purgat, *l.* 17. *supr. de condict. furt. l.* 8. *infr. de novat.* et furem liberavit furti actione: alias fur semper esset in mora. *l.* 8. §. 1. *in fin. supr. de cond. furt. l. ult. C. de cond. ob turp.*

(19) Imò tenetur. *l.* 72. §. 3. *in fin. infr. de solut.* solve: Tenetur, quia novam moram contraxerat.

(20) Hæc verba interpretis cujusdam esse puto; refert enim eandem sententiam, quæ superius allata est.

(21) Scripta fidejussione præsumitur intervenisse stipulatio seu interrogatio: præsumitur enim solennitas contractui intervenisse, *l.* 134. §. 2. *infr. h. t.* §. 17. *Inst. de inut. stip.* §. *ult. Inst. de fidejuss. l.* 1. *C. de contr. stip.* Paul. 5. *sent.* 5. §. 2. Præsumi solennitas intrinseca et extrinseca an et quomodo soleat, vide apud Socin. *reg.* 375. 376.

(22) Præsumi.

(23) Quæ consueverunt agi, intervenire, interponi, adhiberi.

(24) Id est, stipulanti promisisse, atque ita hæc lex a titulo præcedenti non fuerit aliena.

(25) Quid? testis adversus hujusmodi scripturam num audietur? non audietur, nisi in specie *l.* 14. *C. h. t.* quam vide.

(26) *l.* 98. *infr. h. t. l.* 61. *supr. de contr. empt.* Tempus conditionis existentis inspicimus, quoties contractus valeat necne quærimus.

(27) Vide *l.* 22. *supr. h. t.*

(28) *l.* 37. *infr. h. t. l.* 8. *supr. de periculo.* sine culpa tamen promissoris. *l.* 107. *infr. de solut.*

(29) Adde casum *l.* 92. *in fin. infr. de solut.*

(30) Id accidit variis modis: vel quia res in rerum natura esse non potest, vel nunc non est, utpote mortua, vel si usui divino, vel populi inservit. v. Corras. *hic.* Goth. Adde Goedd. *de contrah. stipul. c.* 6. *num.* 112. *et seqq.* Ans.

(31) Exempla sunt in Judæo, et Præside. Is fundi provincialis, ille Christiani mancipii commercium non habet. *l.* 1. *C. ne Christ. mancip.*

(32) Inutile est etiam legatum incapaci factum. *l.* 49. §. 2. *in fin. supr. de legat.* 2. Imo non est inutile, *l.* 114. §. 5. *supr. de legat.* 1. (solve: Non est inutile; si legetur incapaci ex postfacto.) *l.* 11. §. 16. *supr. de legat.* 1. (solve: Legatam quidem ibi militiam esse incapaci servo: ideoque non ad militiam, sed ad æstimationem recurri: cujus æstimationis non est incapax.) *l.* 40. *supr. de leg.* 1. quam vide.

(33) Impossibilis non est stipulatio, si promisero rem, cujus commercium non habeo, alii habent, *ut hic.* ut nec impossibilis est, si promiserim me facturum, quod facere non possum, alii tamen possunt. vide *l.* 35. *infr. h. t.*

(34) Impossibile aliud Natura est, aliud Jure, vel Lege. Natura, Hippocentaurum dari: Jure, veluti rem sacram dare. Natura nunquam mutatur: Jus, interdum mutatur. Nam id quod Jure nunc est impossibile, postea fieri potest possibile: verbi gratia, res sacra, profana potest fieri. Quod vero Natura impossibile, semper impossibile est, nunquam possibile, vel facile. Jure tamen hic duo sunt eadem: Natura et Lege impossibile. *l.* 83. §. 5. *infr. h. t.* quamdiu tamen durat eadem Legis prohibitio.

(35) Vide *l.* 2. §. 6. *supr. de eo, quod certo.* vel Lege, *l.* 137. §. 6. *infr. h. t. l.* 31. *l.* 135. *l.* 188. *infr. de reg. jur. c.* 6. *de regulis in* 6.

(36) Quod fieri et dari impossibile est, per rerum naturam stipulari non possumus. *l.* 7. *supr. h. t.* §. 11. *Inst. de inutil. l.* 1. §. 9. *supr. de oblig.*

stipulor, *ut detur*, *quod dari non potest*. nisi per quem stetit, quominus facere id possit.

§. 1. Item quod Leges (1) fieri prohibent, si (2) perpetuam causam servaturum est, cessat obligatio: veluti *si sororem* [*suam*] *nupturam* (3) sibi aliquis stipuletur. Quamquam etiam si non sit perpetua causa, ut recidit in sorore adoptiva (4), idem dicendum sit: quia statim contra mores sit.

§. 2. Si in locando, conducendo, vendendo, emendo, ad (5) interrogationem quis non responderit: si tamen consentitur (6) in id, quod responsum (7) est: valet (8) quod actum est. quia hi contractus non tam verbis, quam (9) consensu confirmantur.

De dolo.

36. Ulpianus lib. 48. ad Sabinum.

Si quis, cum aliter eum convenisset obligari, aliter per machinationem (10) obligatus est: erit quidem subtilitati (11) juris obstrictus, sed (12) doli exceptione uti potest. quia enim per dolum obligatus est, competit ei exceptio. † Idem est et si nullus dolus intercessit (13) stipulantis, sed ipsa res in se dolum (14) habet (15): cum enim quis petat ex ea stipulatione, hoc ipse dolo facit, quod petit (16).

De rei interitu.

37. Paulus lib. 12. ad Sabinum.

Si certos nummos, puta qui in (17) arca sint, stipulatus sim, et hi sine culpa promissoris perierint: nihil nobis debetur.

De stipulatione, habere licere. 2. *De promissione facti alieni.* 7. *De stipulatione* possidere licere. 8. *Vel* tenere licere. 9. Habere *quot modis accipiatur*. 10. *De stipulatione*, uti frui licere. 13. *De doli clausula*. 14. *De herede*. 15. *De patre adoptivo*. 16. *Discrimen diei certæ, et incertæ*. 17. *De eo, qui alii stipulatur*. *De interpretatione contra stipulatorem facienda*. 24. *De stipulatione*, illum sistas. 25. *De æde sacra, vel loco religioso ædificandis*.

38. Ulpianus lib. 49. ad Sabinum.

Stipulatio ista, *habere* (18) *licere* (19) *spondes?* hoc continet, ut liceat habere, nec per quemquam omnino fieri, quominus nobis habere liceat: quæ res facit, ut videatur reus promisisse, per omnes futurum, ut tibi habere liceat: videtur (20) igitur alienum factum promisisse; nemo (21) autem alienum factum promittendo obligatur; et ita utimur. sed (22) se obligat (23), *ne ipse faciat*, *quominus habere liceat*, obligatur etiam (24), *ne heres suus* [*faciat*], vel quis cæterorum successorum (25) efficiat, ne habere liceat.

§. 1. Sed si quis promittat *per alium non fieri*, præter heredem suum, dicendum est, inutiliter (26) eum promittere factum alienum.

§. 2. At si quis velit factum alienum promittere: pœnam (27), vel quanti ea res sit (28), potest promittere. † Sed quatenus *habere licere* videbitur? Si nemo controversiam (29) faciat: hoc est, neque ipse reus, neque heredes ejus (30), heredumve successores (31).

§. 3. Si quis forte non de proprietate, sed (32) de possessione nuda controversiam fecerit (33), vel de usufructu, vel de usu, vel de quo (34) alio jure (35) ejus, quod distractum est: palam est committi stipulationem: habere enim non licet ei, cui (36) aliquid minuitur ex jure, quod habuit.

§. 4. Quæsitum est, utrum *propriam* demum *rem* an et *alienam promittere possit habere licere?* Et magis est,

(1) Impossibile id etiam dicitur, quod Lex fieri non permittit. *l.* 137. §. 6. *infr. h. t. l.* 7. §. 16. *supr. de pactis. l.* 15. *supr. de cond. inst. l.* 39. §. 8. 9. *et ult. supr. de leg.* 1.

(2) Id est, quamdiu manet eadem Legis prohibitio.

(3) Id perpetuo prohibitum est. v. *l.* 17. *C. de nupt.*

(4) §. 2. *Inst. de nupt. l.* 17. *supr. de ritu. l.* 9. *in fin. supr. de liberis. l.* 5. *supr. de grad.*

(5) Obligationes consensu fieri tacito ex una parte hinc colligitur, non ex utraque. dixi ad *tit. Inst. de oblig. ex consensu.*

(6) Consentiant, *Hal.* consentiat, *vulg.* consentiatur, Zoanetus 14. *rest.* vult hoc verbum referri non ad stipulantem, sed ad promissorem.

(7) Responsum non est, Zoanet. *ibid.* reprehensus a Roberto, 1. *recept.* 4. intellige, responsum est ex longo intervallo, ut id negotii valeat, velut contractus bonæ fidei, non ut stipulatio. *l.* 137. *infr. h. t.*

(8) Velut contractus, qui consensu perficitur, non ut stipulatio, quæ verborum solennitatem exigit.

(9) V. *l.* 2. *l.* 52. §. 4. *supr. de oblig.*

(10) Vel stipulatoris, vel suam, idque inter initia. *l.* 2. §. 5. *supr. de doli mali.*

(11) Dolus dans causam contractui stricti juris (aliud est in bonæ fidei contractibus) ipso jure contractum non vitiat: necessaria namque est de dolo exceptio.

(12) *l.* 3. *C. de donat. ante nuptias.*

(13) Utriusque contrahentis.

(14) Id est, circumscriptionem et læsionem evidentem, ut in *l.* 2. *C. de rescindend.* adde *l.* 5. *C. de dolo.*

(15) Fieri enim potest, ut neuter fraudandi animum habuerit: res tamen ipsa propter enormem læsionem dolum habeat.

(16) Id scil. quod per exceptionem mox infringendum est. *l.* 2. §. 3. §. 5. *supr. de doli mali.*

(17) Eo casu nummi considerantur, non ut pecunia numerata, sed ut species, et certum corpus, *l.* 30. *l.* 51. *l.* 108. §. 10. *supr. de leg.* 1. *l.* 30. §. 4. *supr. ad l. Falcid. l.* 1. §. 17. *supr. ut legat. nom.*

(18) Hæc stipulatio in venditionibus et emptionibus est frequens. *l.* 3. *supr. h. t. l.* 11. §. 8. §. 18. *supr. de act. empt. l.* 8. *l.* 21. §. 1. *l.* 57. *supr. de evict. l.* 188. *infr. de verb. sign.* Goth. Vid. Cujac. *lib.* 12. *obs.* 36. S. L.

(19) Id est, mihi nullum a quoquam præstari impedimentum spondes?

(20) Ratio dubitandi sumi potest ex *l.* 83. *infr. h. t. l.* 65. *infr. de fidejuss.* §. 21. *Inst. de inut. stipul.*

(21) Alienum factum promittens regulariter non tenetur. vide tamen Socin. *reg.* 326.

(22) Ratio decidendi, et primus effectus stipulationis, *habere licere*.

(23) Id est, spondet se curaturum. *l.* 83. *infr. h. t.*

(24) Secundus effectus stipulationis, *habere licere*.

(25) Bonorum possessores, et fideicommissarii, *Accurs.* heredes heredis, et deinceps, Corras. Cujac. §. 2. *infr. h. t. l.* 3. *supr. de hered. pet.*

(26) Debet quis sibi stipulari, non alteri; et de se promittere, non de altero.

(27) Adde §. 17. *infr. hic.*

(28) Id est, veram rei æstimationem. *l. un. in fin. supr. si quis jus dicenti. l.* 4. §. 11. *infr. vi bonorum. l.* 179. *l.* 193. *infr. de verb. sign.*

(29) Rei aut juris. v. *infr. h. t.* possessionis. §. 3. *infr. h. t.*

(30) *l.* 13. *C. de contr. stip.*

(31) Alias, si quæ earum personarum controversiam moverit, stipulatio committitur.

(32) Controversiam facit emptori, qui rem, vel ejus partem, vel possessionem, vel ejus æstimationem, vel usum, vel usumfructum, vel quid tale jus aliud evincit.

(33) Emptori.

(34) De aliquo alio. *vulgat.*

(35) An utilis dominii, pignoris, superficiei, emphyteuseos, ut vult Duarenus et Cujacius, an servitutis, ut vult Corras. *l.* 9. *supr. de operis novi?* An similis expressis, ut vult Fulgosius? an dissimilis expressis, ut vult Zas. *n.* 8.

(36) Rem non habet, cui tota non præstatur, cujusve pars deminuitur.

ut et aliena promitti possit : quæ res (1) ita effectum habebit, si propria esse promissoris cœperit (2). quare si perseveraverit aliena, dicendum erit stipulationem non committi (3), nisi pœna adjecta sit (4) : cum neque per eum, neque per successorem ejus quicquam factum sit.

§. 5. Sicut autem ex parte rei successores ejus cum ipso tenentur : ita etiam ex parte actoris committitur stipulatio ipsi stipulatori, cæterisque, quicunque ei succedunt (5) : scilicet si rem ipsi (6) habere non licuerit. cæterum si alii habere non licuit, certo certius est non committi stipulationem (7). Et nihil (8) intererit, utrum ita stipuler, *habere licere*, an, *mihi habere licere*.

§. 6. Hi, qui sunt in aliena potestate, his, in quorum sunt potestate, habere licere stipulari (9) possunt ea ratione, qua cætera quoque his possunt stipulari. † Sed si servus fuerit stipulatus *sibi habere*, quæsitum est, an recte stipulatus videatur? Et ait (10) Julianus libro quinquagesimo secundo Digestorum : Si servus stipuletur *sibi habere licere ;* aut *per se non fieri*, quominus habere stipulatori liceat, promittat : stipulatio (inquit) non committitur. quamvis auferri res ei, et ipse auferre eandem possit. non (11) enim factum, sed jus in hac stipulatione vertitur. † Cum vero stipulatur *per promissorem non fieri, quominus sibi ire agere liceat* : non jus stipulationis (inquit) sed factum versatur. Sed videtur mihi, licet juris (12) verba contineat hæc stipulatio, *habere licere*, tamen sic esse accipiendam, ut in servo et in filiofamilias videatur actum esse de possessione retinenda (13), aut non auferenda, et vires habeat stipulatio.

§. 7. Hæc quoque stipulatio, *Possidere mihi licere spondes ?* utilis (14) est. quam stipulationem servus an possit utiliter in suam personam concipere, videamus. Sed quamvis civili (15) Jure servus non possideat, tamen ad possessionem naturalem (16) hoc (17) referendum est : et ideo dubitari non oportet, quin et servus recte ita stipuletur.

§. 8. Plane si *tenere* (18) *sibi licere* stipulatus sit servus, utilem esse stipulationem convenit : licet enim possidere civiliter non possint, tenere tamen eos nemo dubitat.

§. 9. *Habere* dupliciter (19) accipitur. nam et eum habere dicimus, qui rei dominus est : et eum, qui dominus quidem non est, sed tenet (20) : denique habere rem apud nos depositam solemus dicere.

§. 10. Si quis ita stipulatus fuerit, *uti frui sibi* (21) *licere* : ad heredem ista stipulatio non (22) pertinet.

§. 11. Sed etsi non addiderit *sibi*, non puto stipulationem de (23) usufructu ad heredem transire. eoque jure utimur.

§. 12. Sed si quis *uti frui licere sibi, heredique* (24) *suo*, stipulatus sit, videamus, an heres ex stipulatu agere possit ? Et putem posse, licet diversi sint fructus : nam et si ire agere stipuletur, sibi heredique suo licere, idem probaverimus.

§. 13. Si quis dolum malum promissoris heredisque ejus abesse velit, sufficere, *Abesse, abfuturumque esse*, stipulari : si vero de plurium dolo cavere velit, necessarium (25) esse adjici, *Cui rei* (26) *dolus malus non abest, non abfuerit* (27) : *quanti ea res erit, tantam pecuniam dari spondes ?*

§. 14. Suæ (28) personæ adjungere quis heredis personam potest (29).

§. 15. Sed et adoptivi patris persona conjungi poterit (30).

§. 16. Inter incertam certamque diem discrimen esse, ex eo quoque apparet, quod certa die promissum vel statim (31) dari (32) potest (33) : totum enim medium tempus

(1) Id est, quæ stipulatio : sensus est, Quamvis ea stipulatio, *habere licere*, facta super re aliena, sit inutilis (nisi pœna sit adjecta), si tamen res promissoris esse cœperit, talis stipulatio ex facto convalescit.

(2) Ut *l.* 72. *supr. de rei vind. l.* 4. §. 32. *supr. de doli.* non spectato contractus tempore.

(3) Cur ita ? quia stipulatio, *habere licere*, continet, ut nemini jus in rem promissam sit, vel competat.

(4) Nam pœna subjecta, facti alieni promissionem confirmat.

(5) In universum, et ita in stipulatione *habere licere*, includuntur duntaxat juris successores, id est, universales, tam ex parte stipulatoris, quam promissoris.

(6) Potest legi *ipsis :* ut ad verbum, *successores*, quod antecedit referatur.

(7) Directo scilicet : secus per obliquum : ideoque si fundus evincitur secundo emptori, stipulatio, *habere licere*, primo emptori per obliquum committitur. *arg. l.* 22. *in fin. supr. de evictionibus.*

(8) Non vitiat stipulationem impersonalitas. *Corras.*

(9) Ut et pacisci. *l.* 59. *supr. de pactis.*

(10) Male scil. *infr. h. t. in vers. sed videtur.*

(11) Facti quæ sunt, a servo mancipioque ipso non transeunt in dominum. *l.* 44. *supr. de cond. et demonst.* §. 2. *Inst. de stipul. servorum.*

(12) Habere, jus quidem significat et dominium, sed in servo et filio (qui omnia vel parentibus, vel dominis adquirunt) detentionem innuit. §. 9. *infr. h. t.* Cur ita ? disceditur a propria significatione verborum : ut stipulatio magis valeat, quam pereat.

(13) *Subaudi*, sibi, non domino, vel patri : ut ea ratione filio vel servo stipulationis, *sibi habere licere*, non committatur pœna, mota controversia rei adversus dominum vel patrem.

(14) Id est, utilitatem continet.

(15) Servus Jure civili non possidet.

(16) Servus Jure civili possidere non potest : naturaliter potest. potest igitur servus stipulari, *habere sibi licere*, ex Jure naturæ, cui non est mortuus, licet Jure civili sit mortuus. *l.* 32. *infr. de reg. jur.* Ideoque ut sustineatur quocunque modo stipulatio, decurri ad interpretationem naturalem potest.

(17) Id est, hanc stipulationem ad naturalem possessionem referri oportet.

(18) Tenere, quatenus est facti, servus potest, *ut hic.* si possessionem significat. *l.* 44. *in fin. supr. de usurpat.* non potest. v. *hic.* Cujac.

(19) Vel potius tripliciter rem habere proprietarii, possessores, custodes dicuntur. adde *l.* 52. *supr. de oblig. l.* 143. *l.* 164. *in fin. l.* 188. *infr. de verb. sign.* adde *l.* 15. *l.* 204. *infr. de reg. jur.*

(20) Tantum, vel custodit, ut *vers. denique. infr. hic.*

(21) Hæc stipulatio est personalis, nec ad heredem transit, licet alias quisque heredi consulere videatur, *l.* 9. *supr. de prob. l.* 56. *in fin. supr. ad l. Falc.* aliud, si realis esset. *l.* 8. §. 4. *supr. de pignorat.*

(22) Cur non pertinet ? Pro se quisque : sibi denique quisque in dubio stipulari intelligitur. v. tamen Socin. *reg.* 381. ubi notat præsumi filium stipulari patri, servum et procuratorem domino.

(23) Stipulatio ususfructus ad heredem non transit : ejus enim est natura, morte stipulantis finiri. *l.* 16. *C. de usufruct.*

(24) Sibi heredique suo frui, et ire agere quisque stipulari potest.

(25) Promissurus de suo heredumque dolo, promissionem in rem concipere, vel verbis futuri temporis uti debet. *l.* 83. *pr. infr. h. t. l.* 19. *infr. judicatum solvi.*

(26) *l.* 5. *supr. usufr. quemadm. caveat.*

(27) *l.* 19. *infr. judicat. solvi.*

(28) Stipulantis vel promittentis.

(29) Vide *l.* 3. *supr. h. t.*

(30) Quin, ut adjuncta non sit, semper intelligitur. *l.* 25. §. 2. *supr. de usufr. l.* 5. *supr. usufr. quemadm. caveat.*

(31) Quod in diem debetur, ante solvi potest. v. *l.* 137. §. 2. *infr. h. t. l.* 70. *infr. de solution.*

(32) Id est, solvi.

(33) Etiam invito creditore, *l.* 72. *infr. de solut* nam et eo casu, qui diem prævenit, plus solvere quodammodo videtur. *l.* 15. *supr. de annuis.* Goth. Adde *l.* 137. §. 2. *infr. h. t. l.* 50. *supr. de obl. et act.* Ans.

ad solvendum liberum promissori relinquitur. et (1) qui promisit, *Si aliquid factum sit*, *vel* (2) *cum aliquid factum sit*, nisi (3) cum (4) id factum fuerit, dederit: non videbitur fecisse, quod promisit.

§. 17. Alteri (5) stipulari (6) nemo (7) potest, præterquam si servus domino, filius patri stipuletur. inventæ sunt enim hujusmodi obligationes ad hoc, ut unusquisque sibi adquirat, quo sua interest: cæterum ut alii (8) detur, nihil interest mea. † Plane si velim hoc facere, pœnam stipulari conveniet: ut si ita factum non sit, ut comprehensum est, committatur stipulatio etiam ei, cujus nihil interest (9). pœnam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quid intersit (10): sed quæ sit quantitas, quæque conditio stipulationis (11).

§. 18. In stipulationibus (12) cum quæritur, quid actum sit, verba contra (13) stipulatorem (14) interpretanda sunt (15).

§. 19. Eum, qui dicat, *Mihi decem* (16), *et Titio decem*, eadem (17) decem, non alia decem, dicere credendum est (18).

§. 20. Si stipuler *alii*, cum mea interesset (19), videamus, an stipulatio committatur? Et ait Marcellus stipulationem valere in specie hujusmodi. † Is qui pupilli tutelam administrare cœperat, cessit administratione contutori suo (20), et stipulatus est *rem pupilli salvam fore*: Ait Marcellus posse defendi, stipulationem valere: interest enim stipulatoris, fieri quod stipulatus est; cum obligatus futurus esset pupillo, si aliter res cesserit.

§. 21. Si quis *insulam faciendam* promiserit, aut conduxerit, deinde ab aliquo *insulam stipulatori fieri* stipulatus sit; aut si quis, cum promisisset Titio fundum Mævium daturum, aut, si is non dedisset, pœnam se daturum, stipulatus a Mævio fuerit, fundum Titio datum iri: item (21) si quis id locaverit faciendum, quod ipse conduxerit: constat habere eum utilem (22) ex locato actionem.

§. 22. Si quis ergo stipulatus fuerit, cum sua interesset ei dari, in ea erit causa, ut valeat stipulatio.

§. 23. Unde et si *procuratori meo* (23) *dari* stipulatus sum, stipulatio vires habebit; et si *creditori meo* (24): quia interest mea, ne vel pœna committatur, vel prædia distrahantur, quæ pignori data erant.

§. 24. Si quis ita stipulatus fuerit, *Illum sistas* (25)? nulla causa est, cur non obligatio constat.

§. 25. Ædem sacram, vel locum religiosum ædificari (26), stipulari possumus (27): alioquin (28) nec ex locato agere possumus.

Per quas personas nobis adquiritur.

39. Paulus [lib. 12. ad Sabinum].

Dominus servo stipulando (29) sibi adquirit: sed et pater filio (30), secundum quod Leges permittunt.

(1) *Al.* At qui.

(2) *Si*, et *cum*, dictiones conditionem facere possunt. v. *l.* 45. §. 3. *infr. eod.*

(3) Quia dies incertus conditionem facit. *l.* 75. *supr. de cond. et demonstr.*

(4) Ergo non ante? utique. Cur ita? v. *l.* 48. *supr. de cond. indeb.*

(5) Puta privatus fisco vel Reipublicæ: mater filio: consanguineus vel cognatus consanguineo, vel cognato: vicinus vicino: libertus patrono, Jason *hic*.

(6) Alteri stipulari nemo potest, nisi servus domino, filius patri. Extraneus vero non potest, nisi pœna adjecta, ut hac lege. item nisi aliud sit consuetudine inductum. fallit etiam sententia hujus Legis in dote, in feudis, vel quoties stipulationi juramentum adjectum est: non obtinet quoque Canonico jure, vel si quid promissum loco pio fuerit, v. Jasonem *hic*. vel ita, Alteri stipulari possumus, ubi eædem personæ finguntur, verbi gratia, patris et filii, domini et servi eadem persona censetur, ubi officii necessitas subest aliqua (ut et inter tutorem et pupillum, curatorem et adultum:) ubi auctoritas personæ intercedit (ut in tabellione;) vel prætoria solennitas (ut est stipulatio prætoria) vel rerum connexitas (ut si in re, quæ mea sit, stipulatio interponitur, (de quo tamen hic dubitat Bartolus;) ubi est præsentia personæ. et vicinitas ubi est deficientis actionis utilitas; ubi est affectio personarum, et rei æquitas, ubi est possessio et proprietas. vide Bart. *in fin.* §. *si stipuler.* 20. *infr. h. t.* Goth. vide *c.* 9. *c.* 1. *q.* 7. *c.* 12. *caus.* 22. *quæst.* 5. M. Anton. Gen. *pract. quæst. final.* Ant. Fab. *lib.* 8. *tit.* 26. *defin.* 13. Joann. Yanez. *rer. quotid. lib.* 2. *c.* 3. *n.* 27. Ans.

(7) Emere, vendere, contrahere, *l.* 11. *in fin. supr. de oblig.* pacisci, legem dicere, *l.* 73. *in fin. infr. de reg. jur.* promittere, §. 1. *supr. h. t.* pignoris obligationem adquirere. *l.* 11. §. 16. *supr. de pignorat.* Possum tamen alteri stipulari rem meam restitui, *l.* 26. *supr. depositi.* et numeratione liberationem illi adquirere, *l.* 9. §. 8. *supr. de reb. cred.* possessionem, et omnia quæ naturaliter adquiruntur. *l.* 53. *supr. de adquir. rer.* vide Cujac. 12. *obs.* 36. *ubi scribit*, De jure veteri esse, ut de se quis, non de alio, promittens obligetur, jurejurando quoque a promissore exacto alteri quemque utiliter stipulari, nec enim jusjurandum violandum esse.

(8) Extraneo scilicet, qui in potestate nostra non sit, *l.* 126. §. 2. *infr. eod. l.* 3. *C. h. t.* §. 4. §. 19. *Inst. de inut. stip.* ita filius matri, *l.* 26. §. 4. *supr. de pact. dotal. l.* 59. *in fin. supr. ad SC. Trebell.* et e contra stipulari non potest, *l.* 4. *C. de pactis convent.* potest tamen ascendens descendenti stipulari aliquid utiliter favore nuptiarum, *l.* 25. *in fin. supr. soluto.* potest et cuivis stipulari tabellio, *l.* 18. *supr. de adoptionib.* vide *l.* 2. *infr. rem pupilli.* quo cum hodie passim utimur, non ita magnæ utilitatis erit hic paragraphus.

(9) Peculiariter scilicet. alias hominem beneficio affici nostra interest. *l.* 7. *in fin. supr. de servis exportandis.*

(10) Alias si pœnam quis non stipulatur, non auditur, nisi ejus intersit. *l.* 29. *in fin. supr. de receptis.*

(11) Interpositæ.

(12) Conventionalibus, non prætoriis: in iis enim Prætoris est interpretatio. *l.* 9. *infr. de præt. stip.*

(13) *l.* 99. *infr. h. t. l.* 26. *supr. de reb. dub.*

(14) Contra locatorem, venditorem. *l.* 39. *supr. de pact. l.* 21. *l.* 33. *supr. de contrah. empt.*

(15) Nisi dubius alias et ambiguus sermo irritus esset, tunc enim pro stipulatore, (et sic intellige *l.* 41. *infr. h. t.*) et actore, *l.* 83. §. 1. *infr. h. t. l.* 66. *supr. de judiciis.* facienda est interpretatio. *l.* 12. *supr. de reb. dub.*

(16) Mihi decem, et Titio, *Corrasius*, et Erasmus, in quadam epistola ad Dorpium; quæ lectio displicet Cujacio.

(17) *l.* 56. *infr. h. t.* Imo non eadem, sed alia. *l.* 79. *supr. de legat.* 1.

(18) Aliud erit, si quis ita stipuletur, vel leget, *Titio dena, et Sempronio dena do*, *l.* 79. *Supr. de leg.* 1. aut sic, *In decem fidejubeo uni, in dena alteri*, *l.* 24. *infr. de solut.* siquidem nomina numeralia ad personas diversas relata summas per se et æqualiter distribuunt.

(19) *l.* 118. *in fin. infr. h. t. l.* 3. *C. de inut. stip.*

(20) §. 1. *Inst. de satisd. tut.*

(21) *l.* 48. *supr. locati.*

(22) Id est, quæ datur utilitatis nomine in id, quod interest. Nam alias est directa. *l.* 25. *in fin. supr. h. t.*

(23) Adde *l.* 27. §. 1. *supr. de pact.* et e contra. *l.* 79. *infr. h. t.*

(24) Dari scilicet.

(25) *l.* 81. *infr. h. t.*

(26) Ædem sacram conducere possum ædificandam, non habitandam. Theod. Balsamon. *Nomocan. tit.* 2. multo minus, ut ea mihi detur, stipulari possum. *l.* 83. §. 5. *infr. eod.*

(27) Id enim favor religionis et reipublicæ exposcit. de quo vide *hic Corrasium.*

(28) Et sic alteri stipulamur; hic enim agitur de stipulatione universitati adquirenda. Denique hic vertitur factum, non datio. *Dyn. Bart.*

(29) Id enim potest. *l.* 28. §. 2. *in fin. infr. de stip. serv.*

(30) Vide *l.* 2. *C. de contr. stip.* §. 4. *in fin. Inst. de inutil. stip.*

*

40. POMPONIUS [lib. 27. ad Sabinum].

SI filius meus (1) servo meo stipuletur, adquiritur mihi.

De tempore.

41. ULPIANUS lib. 60. ad Sabinum.

EUm, qui *Kalendis Januariis* stipulatur, si adjiciat primis, vel proximis: nullam habere dubitationem, palam est. ┼ Sed et si dicat *secundis*, *vel tertiis*, vel *quibus aliis*: æque dirimit quæstionem (2). Si autem non addat quibus (3) Januariis (4); facti quæstionem inducere, quid forte senserit: hoc est, quid inter eos acti sit. utique enim hoc sequimur, quod actum est easque adsumemus: si autem non appareat, dicendum est, quod Sabinus, primas (5) Kalendas Januarias spectandas. ┼ Plane *si ipsa die Kalendarum* quis stipulationem (6) interponat, quid sequemur? Et puto actum videri de sequentibus Kalendis (7).

§. 1. Quotiens autem in obligationibus dies non ponitur, præsenti (8) die pecunia debetur: nisi si locus adjectus spatium temporis inducat (9), quo illo possit perveniri. ┼ Verum dies adjectus efficit, ne præsenti die pecunia debeatur. Ex quo apparet, diei adjectionem pro (10) reo esse, non pro stipulatore.

§. 2. Idem (11) in *Idibus* etiam et *Nonis* probandum est, et generaliter in omnibus diebus.

42. POMPONIUS lib. 27. ad Sabinum.

QUi *hoc anno* (12) aut *hoc mense dari* stipulatus sit, nisi omnibus (13) partibus præteritis (14) anni, vel mensis, [non] recte petet.

De stipulatione collata in arbitrium alterius.

43. ULPIANUS lib. 50. ad Sabinum.

SI quis *arbitratu* (puta) *Lucii Titii* (15) *restitui* (16) *sibi* stipulatus est, deinde ipse stipulator moram (17) fecerit, quominus arbitretur Titius: promissor quasi moram fecerit, non tenetur. Quid ergo si ipse, qui arbitrari debuit, moram fecerit? magis probandum est, a persona non (18) esse recedendum ejus, cujus arbitrium insertum est.

44. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

ET ideo si omnino non arbitretur (19), nihil valet stipulatio: adeo ut et si pœna adjecta sit, ne ipsa quidem committatur.

Per quas personas nobis acquiritur, et de stipulatione collata in tempus mortis, vel post mortem.

45. ULPIANUS lib. 50. ad Sabinum.

QUodcunque stipulatur is, qui in alterius potestate est (20), pro (21) eo habetur, ac si ipse (22) esset stipulatus.

§. 1. Sicuti, *cum* (23) *morietur* (24) quis, stipulari (25) potest (26): ita etiam hi, qui subjecti sunt alienæ potestati, *cum morientur*, stipulari possunt.

§. 2. Si quis ita stipulatus sit, *post mortem meam filiæ meæ dari*, vel ita, *post* (27) *mortem filiæ meæ mihi dari?* utiliter erit stipulatus, sed primo casu filiæ (28) utilis actio competit, licet (29) heres ei non existat.

§. 3. Non solum ita (30) stipulari possumus, *Cum* (31) *morieris*: sed etiam *Si morieris*. nam sicuti inter hæc nihil (32) interest, *Cum veneris*, aut *Si veneris*: ita nec ibi interest, *Si morieris*, et *Cum morieris*.

(1) Vel alius servus meus. *l.* 1. §. 3. *Infr. de stip. serv.*

(2) Id enim per se patet. *Goth.* vid. Goedd. *de contrah. stipul. cap.* 11. *n.* 77. Ans.

(3) Quibus facti. *Haloand.*

(4) Proximis, vel secundis.

(5) Id est, proximas: nam aliter observantibus quod initium, quisve finis stipulationis sumeretur? *l.* 12. *supr. de tritico.* Igitur contrahentes videntur intelligere, quod primum illis occurrere potest: sic favore nuptiarum, et promissionis dotis, nuptiis nominatis primæ intelliguntur. *l.* 68. *supr. de jure dot. l.* 26. *in fin. supr. de pact. dot. l.* 89. §. 1. *infr. de verb. signif.* in obligatione dierum, biduum, *l.* 217. *in fin. infr. de verb. signif.* annorum, biennium spectatur, *l.* 17. *in fin. supr. de manum. testam.* siquidem dualis in numeris primus occurrit. *l.* 12. *supr. de testibus.* Unitas enim non tam est numerus, quam numeri principium.

(6) Hanc sc. Kalendis dabis.

(7) Quia dies cautionis non computatur in termino. *l.* 1. *supr. si quis cautionibus.*

(8) §. 2. *Inst. h. t. l.* 21. *supr. quando dies leg. l.* 14. *infr. de reg. jur.* Senec. 3. *contr.* 5. *in fin.* non tamen ut cum sacco eadem die veniat stipulator, *l.* 105. *infr. de solut.* sed ut decem dies ad minus relinquat debitori. *arg. l.* 21. §. 1. *supr. de pecun. constituta.*

(9) Tacite. vid. *l.* 137. §. 2. *infr. h. t.*

(10) *l.* 50. *supr. de obl. l.* 17. *in fin. infr. de reg. jur.* 1. Harm. 4. §. 40.

(11) Quod de Kalendis paulo ante dictum est.

(12) Hæc stipulatio est ambigua: siquidem quæri potest, an de anno incepto, an de præterito intelligenda sit.

(13) *l.* 49. *supr. de leg.* 1. Imo libertatem, *l.* 41. *supr. de manum. test.* et annuum legatum, *l.* 8. *supr. de annuis. l.* 1. *C. quando dies leg.* (nisi de pensionibus et fructibus annuatim præstandis agatur: tunc enim tempus expectandum est, quo poterunt ea præstari, *l.* 12. §. 5. *l.* 26. §. 2. *supr. quando dies legat.*) initio anni heres præstare debet.

(14) Hinc illud Spurinæ ad Cæsarem: Venere utique Idus Martiæ, sed nondum præteriere. *Plut. Suet. Julio.*

(15) Hæc verba in servum non cadunt. *l.* 68. *infr. de verb. sign.*

(16) Idem in societate, *l.* 75. *supr. pro socio.* emptione, *l. ult. C. de contr. empt.* locatione. *l.* 25. *supr. locati.* Goth. vid. Menoch. *de arbitr. judic. lib.* 1. *quæst.* 68. S. L.

(17) Mora arbitrio injecta facto stipulatoris, promissori non nocet. Mora arbitri, ipsum arbitrum potestate non privat, *ut hic.* si arbiter nullo modo arbitrari velit aut possit, promissor in pœnam non incidit. *l.* 44. *infr. h. t. l.* 75. *supr. pro socio. l. ult. C. de contr. empt.*

(18) *l.* 45. *supr. de recept.* ut alius arbitretur sc. id enim non habet locum, nisi arbiter inique judicaverit, *l.* 79. *supr. pro socio. l.* 30. *supr. de oper. libert.* et nisi dos sit promissa; tunc enim detracto arbitrio dos valet. *l.* 69. §. 4. *supr. de jure dot.*

(19) *l.* 6. *supr. de cond. et demonstrat.*

(20) Talis non est emancipatus: hinc collige, emancipatum patri non adquirere.

(21) §. 1. *Inst. de stip. serv.* §. *ult. infr. h. t.* vid. *l.* 39. *l.* 40. *supr. h. t.*

(22) Pater scil. vel dominus.

(23) §. 15. *Inst. de inut. stip.*

(24) Id est, post mortem suam, *l.* 18. §. 1. *supr. de manum. test.* vide 6. Gell. 13. ex hac interpretatione sumitur ratio decidendi.

(25) Et contrahere. *l. unic. C. ut actiones.*

(26) *l.* 7. *supr. de reb. auctor. jud.* hodie scil. olim non poterat. *l. unic. C. ut act.* adde *l.* 11. *C. de contrah. stip.* Ratio dubitandi erat, quod hujusmodi stipulatio non entis rationem habere, et in tempus prohibitum conferri videatur; hodie tamen usumfructum post mortem stipulari non possumus, *l.* 51. *supr. de usufruct.* nisi sibi heredique suo uti frui quis stipuletur. *l.* 38. §. 12. *supr. h. t.*

(27) *l.* 25. *supr. de pactis dotalibus. l.* 8. *C. de contr. stipulat.*

(28) Etiam posthumo. *l.* 5. *supr. de operis. libert.*

(29) Hinc colligit Corrasius, Patre accipiente pro se et filiis emphyteusim vel feudum, filios in jus utrumque succedere, licet patri heredes non existant, cum eis, ut filiis, non ut heredibus prospexerit. Regula juris est alioqui, Patrem semper præsumi stipulatum filio, ut heredi. de quo vide Alciat. 1. *præs.* 31.

(30) Ut §. 2. *supr. h. t.*

(31) §. 15. *Inst. de inutilib. stipul.*

(32) Dictiones, *Si* et *Cum*, inducunt conditionem, *l.* 48. *supr. de cond. indeb. l.* 22. *supr. quando dies leg.* in quibusdam tamen differunt. de quo vide *hic Corras.* et in *l.* 46. §. 2. *et ultim. infr. h. t.*

§. 4. Filius patri dari stipulari videtur (1), etsi hoc non adjiciat.

De stipulatione Centesimis Kalendis dari. 1. *De stipulatione collata in tempus mortis.* 2. *De stipulatione* cum volueris, 3. *Vel* si volueris.

46. Paulus lib. 12. ad Sabinum.

CEntesimis Kalendis (2) dari utiliter stipulamur: quia præsens obligatio est, in diem autem dilata solutio (3).

§. 1. Id autem, quod in facto est, in mortis tempus conferri non potest (4): veluti, *Cum morieris, Alexandriam venire spondes?*

§. 2. Si ita stipulatus (5) fuero, *Cum volueris*, quidam inutilem esse stipulationem aiunt: alii ita inutilem, si antequam (6) constituas, morieris. quod verum est.

§. 3. Illam autem (7) stipulationem, *Si volueris* (8) *dari?* inutilem (9) esse constat.

De pura stipulatione ejus, quod Kalendis illis dare oportet.

47. Ulpianus lib. 50. ad Sabinum.

QUi sic stipulatur, *Quod te mihi illis* (10) *Kalendis dare oportet, id dare spondes* (11)? videtur non hodie (12) stipulari, sed sua (13) die (14), hoc est, Kalendis.

[(TO B TOY) DE VERBORUM OBLIGATIONIBUS].

De verbo, petiero.

48. Ulpianus lib. 26. ad Edictum.

SI *decem*, *cum* (15) *petiero dari*, fuero stipulatus, admonitionem (16) magis (17) quandam, quo celerius reddantur, et quasi sine mora, quam conditionem habet stipulatio: et ideo licet decessero prius, quam petiero, non (18) videtur defecisse conditio.

De rei interitu. 1. *De stipulatione* per te non fieri, 2. *Vel* neque per te, neque per heredem tuum fieri. 3. *De rei interitu.*

49. Paulus lib. 37. ad Edictum.

CUm filiusfamilias Stichum dari spoponderit, et cum per eum staret, quominus daret, decessit Stichus: datur in patrem de peculio actio, quatenus (19) maneret filius ex stipulatu obligatus. † At (20) si pater in mora fuit, non tenebitur filius, sed utilis actio in patrem danda est. † Quæ omnia et in fidejussoris persona dicuntur.

§. 1. Si stipulatus sim *per te non fieri*, quominus mihi ire agere liceat, et fidejussorem accepero: si per fidejussorem steterit, neuter (21) tenetur: si per promissorem, uterque.

§. 2. In hac stipulatione, *Neque per te, neque per heredem tuum fieri?* per heredem videtur fieri, quamvis absit (22), et ignoret: et ideo non facit, quod fieri ex stipulatu oportet. Non videtur autem per pupillum stetisse ex hujusmodi stipulatione, si pupillus heres erit.

§. 3. Si promissor hominis ante (23) diem, in quem promiserat, interpellatus, et servus decesserit: non videtur per eum stetisse.

De stipulatione per te non fieri. 1. *De stipulatione emptæ hereditatis.*

50. Ulpianus lib. 50. ad Edictum.

IN illa stipulatione, *per te non fieri?* non hoc significatur, nihil te facturum, quominus facere possis: sed curaturum (24), ut facere possis.

§. 2. Item stipulatione emptæ hereditatis, *Quanta pecunia* (25) *ad te pervenerit, dolove malo tuo factum est, eritve quominus perveniat*, nemo dubitabit, quin teneatur, qui (26) id egit, ne quid ad se perveniret.

De manumissione servi debiti.

51. Idem lib. 51. ad Edictum.

IS, qui alienum servum promisit, perducto (27) eo ad libertatem ex stipulatu actione non tenetur: sufficit enim, si dolo culpave careat.

(1) *l.* 11. *supr. h. t.*

(2) Kalendis centesimi mensis.

(3) Diversa sunt, obligatio, et solutio: illa præsens esse potest, et hæc tamen in diem rejici. adde *l.* 41. *in fin. l.* 42. *supr. h. t. l.* 9. *supr. de reb. cred. l.* 44. §. 1. *supr. de oblig.* §. 2. *Inst. de verb. oblig. l.* 186. *infr. de reg.*

(4) Si factum personæ promittentis ita cohæret, ut ab eo divelli non possit, ut ire venire; alias stipulatio facti ad heredes transire potest. *l.* 13. *C. de contr. stip.*

(5) Aliud in herede gravato sub hac conditione, *Cum voluerit. l.* 11. §. 6. *supr. de leg.* 3.

(6) Promittens dare, *cum voluerit*, antequam ipse moriatur, voluntatem suam declarare debet, alias, morte finitur voluntas. *l.* 4. *supr. locati.* Goth. vid. Eman. Costam *lib.* 2. *select. c.* 25. Sarmient. *lib.* 2. *select. c.* 6. et Men. *de arbitr. jud. lib.* 1. *qu.* 69. S. L.

(7) Quæ sequitur, et diversa est a superiore, *Cum volueris* §. 2. *supr. h. t.* Imo, non est diversa. *l.* 45. §. 3. *supr. h. t.* vid. *hic Corras.*

(8) Hæc verba refer ad promissorem et reum, non ad stipulatorem. *l.* 112. *infr. h. t.*

(9) *l.* 17. *supr. h. t. l.* 8. *supr. de oblig.*

(10) Nota commemoratione prioris obligationis facta in stipulatione novationem induci. *l.* 5. *supr. de adimend. l.* 89. *supr. de cond. et demonstr.*

(11) Quæstio facti hinc oritur, id est, an repetita dies videatur, an vero stipulatio pura sit et præsens.

(12) Id est, non pure stipulatus videtur.

(13) Repetita dies novatæ obligationis in novantem præsumitur.

(14) Id est, diem prioris obligationis repetiisse, atque ita censetur repetita qualitas prioris obligationis in eo, quod in locum alterius subrogatur.

(15) *l.* 85. *supr. de condit. et demonstrat.*

(16) Adde *l.* 6. §. 1. *supr. de tutelis.*

(17) Et tamen conditionem continet. *in fin. infr. h. t.* nam hoc verbum *magis*, non elective, sed comparative sumitur. Corrasius *hic.* Zasius contrarium omnino putat. *n.* 4.

(18) Aliter quam in casu *l.* 46. *supr. h. t.* ex qua ratio dubitandi sumi potest. *l.* 48. *supr. de cond. indeb.*

(19) Id est, quoniam. *dixi l.* 3. *supr. de in rem verso.*

(20) Mora principalis fidejussori nocet et patri: non e contra. Filius de peculio suo tenetur velut principalis: pater vero velut fidejussor.

(21) Promissor non tenetur, qui nihil fecit adversus id, quod promisit: nec fidejussor tenetur ut fidejussor, quia tantum fidejusserat, *per promissorem non fieri.*

(22) Heres etiam ignorans, et absens facto defuncti mero jure non ex æquitate tenetur, *l.* 42. *infr. de reg. jur.* ideoque restitui potest. *l.* 1. *in fin. supr. ex quib. caus. major.*

(23) Id est, non opportune: et ita facta non opportuno tempore interpellatio nihil operatur.

(24) *l.* 83. *infr. h. t.* Goth. vid. in hanc legem Augustin. *lib.* 1. *emendat. cap.* 3. Cujac. *lib.* 2. *obs. cap.* 30. S. L.

(25) Pecunia ex hereditate illa etc. vide Cujac. 2. *obs.* 30. ubi tractat de stipulationibus emptæ et venditæ hereditatis.

(26) *l.* 24. *supr. de cond. et demonstr.*

(27) *l.* 83. §. 5. *infr. h. t. l.* 35. *supr. de leg.* 1. *l.* 92. *l.* 98. §. *ult. infr. de solut. l.* 9. §. 2. *supr. de statulib.*

Differentia conventionalium stipulationum et prætoriarum.
1. *De vacua possessione tradenda.*

52. Idem lib. 7. Disputationum.

IN conventionalibus stipulationibus contractui formam (1) contrahentes dant : enimvero Prætoriæ stipulationes legem accipiunt de (2) mente Prætoris, qui eas proposuit. Denique Prætoriis stipulationibus nihil immutare licet, neque addere, neque detrahere.

§. 1. Si quis *vacuam* (3) *possessionem tradi* promiserit, non (4) nudum factum hæc stipulatio continebit, sed causam (5) bonorum.

De doli clausula, et casibus specialiter comprehendendis.

53. Julianus lib. 16. Digestorum.

STipulationes commodissimum est ita componere, ut quæcumque specialiter (6) comprehendi possint, contineantur : doli autem clausula ad ea pertineat, quæ in præsentia occurrere non possint, et ad incertos (7) casus pertinent.

De divisione stipulationis specierum vel generum,
1. *Vel operarum.*

54. Idem lib. 22. Digestorum.

IN stipulationibus alias (8) species, alias genera deducuntur. ✝ Cum *species* (9) stipulamur, necesse est inter dominos, et inter heredes ita dividi stipulationem, ut partes (10) corporum cuique debebuntur (11).

✝ Quotiens autem *genera* (12) stipulamur, numero (13) fit inter eos divisio. veluti cum (14) Stichum et Pamphilum quis stipulatus, duos heredes æquis partibus reliquit: necesse est utrique partem dimidiam (15) Stichi et Pamphili deberi. [si] idem duos homines stipulatus fuisset : singuli homines heredibus ejus deberentur.

§. 1. *Operarum* stipulatio similis (16) est his stipulationibus, in quibus genera comprehenduntur : et ideo divisio ejus stipulationis non in partes operarum, sed in numerum (17) cedit. ✝ Quod si unam (18) operam servus communis stipulatus fuerit, necesse est utrique dominorum partem operæ tantam, quantam in servo habuerit, petere. solutio autem ejus obligationis expeditissima est, si æstimationem operæ malit libertus offerre : aut si consensiant patroni, ut his communiter operæ edantur.

De adjecto solutioni.

55. Idem [lib. 36. Digestorum].

CUm quis *sibi aut Titio dari* stipulatus est, soli Titio, non (19) etiam successoribus ejus recte solvitur.

De stipulatione, te et Titium heredem tuum daturum. 2. *De adjecto solutioni*, 3. *Vel obligationi.* 4. *De obligatione ad diem.* 5. *De verbo* ante Kalendas. 6. *De usufructu.* 7. *Si fundum ab uno stipulatus, deinde ab alio fundum detracto usufructu stipuletur.* 8. *De eo, qui ab uno pure, deinde ab alio sub conditione stipulatus est.*

56. Idem [lib. 52. Digestorum].

EUm, qui ita stipulatur, *mihi et* (20) *Titio decem dare spondes?* vero similius (21) est, semper una (22) decem communiter sibi et Titio stipulari : sicuti qui legat Titio et Sempronio, non aliud intelligitur, quam una decem communiter duobus legare.

§. 1. *Te et Titium* (23) *heredem tuum* (24) *decem daturum spondes?* Titii persona supervacua comprehensa est (25), sive enim solus heres extiterit, in solidum tenebitur : sive pro parte (26), eodem (27) modo, quo cæteri coheredes ejus, obligabitur : et quamvis convenisse videatur, ne ab alio herede quam a Titio peteretur, tamen inutile (28) pactum conventum coheredibus ejus erit.

§. 2. Qui *sibi aut* (29) *filio suo* dari stipulatur, manifeste personam filii in hoc complectitur, ut ei recte (30) solvatur : neque interest, sibi (31) aut extraneo cuilibet,

(1) Τύπον. *l.* 1. §. 6. *supr. depositi. l.* 23. *l.* 24. *infr. de reg. jur.* vid. *l.* 43. *supr. de pact. Nov.* 136. *c.* 1.

(2) *l.* 9. *infr. de Prætor. stipulat.*

(3) A nullo corpore vel animo possessam, *l.* 2. *in fin. supr. de act. empt.* etiamsi serviat. *l.* 66. §. 6. *supr. de legat.* 2. adde quæ scripsi ad *l.* 68. *in fin. supr. de contrah. emption.*

(4) Vide *l.* 4. *supr. de usuris.*

(5) Id est, omnem utilitatem possessionis inferentem, verbi gratia, ut possessio avocari non possit. *l.* 20. *infr. de solut.* An, et dominium et usucapiendi causam continet? Post Azonem Zasius ita putat : quod Corrasius non probat.

(6) Veluti, in mancipii emptione commodum est adjici, *sanum, furtis noxisque solutum esse; fugitivum non esse; Erronem non esse; vispellionem non esse : habere recte licere* : Postea vero generalem clausulam, *dolum malum abesse, abfuturumque.* nam ad ea generalis clausula non porrigitur, sed ad casus non expressos : et ita incertos, qui aliquando occurrent, de quibus vide *l.* 7. §. 3. *supr. de dolo.* Cujac. *hic.* sed vide omnino Hotom. 3. *obs.* 30.

(7) *d.* §. 3. *l.* 119. *infr. h. t. l.* 15. §. 9. *supr. de damn.*

(8) Id est aliter.

(9) Species hic sunt individua, ut Stichus : eas Aristoteles etiam vocat ἔσχατα εἴδη.

(10) Pro indiviso, ideoque juris intellectu, non facto ipso. *l.* 66. §. 2. *supr. de legat.* 2. §. 5. *in fin. Inst. de offic. jud.* aut numero dividi possunt.

(11) Debeantur. *Hal.*

(12) Id est, species (puta hominem) quas Aristoteles etiam vocat, τελευταῖα γένη ἐπὶ τοῖς ἀτόμοις. Genus itaque hic dicitur, quod de pluribus, licet numero differentibus, enunciatur.

(13) *l.* 117. *Infr. h. t.*

(14) Qui *Stichum aut Pamphilum* stipulatur, species stipulatur, qui *duos homines*, genus. Priore casu inter coheredes ita fit divisio, ut singuli in singulis hominibus partem habeant : Posteriore, partem in singulis hominibus non habent, sed numero inter eos fit divisio.

(15) *l.* 29. *infr. de solution.*

(16) Operarum et generis promissi similitudo seu cognatio. *Goth.* Ad intellectum hujus §. vid. Kinschot. *tract. de solut. induc. cap.* 8. *n.* 19. Ans. Adde Vacon. *lib.* 3. *declarat.* 72. Coras. *lib.* 2. *Miscellan. c.* 3. S. L.

(17) *l.* 15. §. 1. *supr. de oper. libert.*

(18) Atqui una opera promitti non posse dicitur. *l.* 15. §. 1. *supr. de oper. libert.*

(19) Solvi alteri, quam adjecto non potest. *l.* 9. *l.* 81. *infr. de solution.* Goth. vide Goedd. *de contrah. stipulat. cap.* 10. *n.* 25. 26. Ans.

(20) Hæc particula vim orationis distribuit inter personas copulatas. *l.* 11. §. 1. *infr. de duob. reis.*

(21) Ideo sequendum. *l.* 114. *infr. de reg. jur.*

(22) *l.* 38. §. 19. *supr. h. t. l.* 110. *infr. h. t. l.* 85. *supr. de legat.* 1. Porro hic loquendi modus Vallæ displicet. 3. *elegant.*

(23) Quid, si Titius coheredes habet? num hac stipulatione coheredes ejus continebuntur? unius enim heredis mentio videtur alios excludere. *l.* 12. *supr. de jud.* Mox dicetur. *Gothofr.* vide Goedd. *de contrah. stip. cap.* 6. *num.* 193. Ans.

(24) Quem forte nunc tibi unicum heredem fore putas, ut in *l.* 40. *in fin. supr. de pact. l.* 77. §. 29. *supr. de leg.* 2.

(25) Omnes enim debent.

(26) Heres in solidum, defunctum repræsentat in solidum : pro parte, defunctum etiam pro parte repræsentat; pro portionibus vero coheredum, censetur extraneus. *l.* 14. *C. de rei vind.*

(27) Imo, nec eodem : possum enim uni heredum tantum liberationem adquirere, licet cæteris non adquiram, *l.* 33. *supr. de pact.* ergo a contrario possum aliis non oneratis unum onerare. Cur tam varie? Liberationi magis favetur, quam obligationi. *l.* 47. *supr. de oblig.*

(28) Id est, eo pacto coheredes Titii non adjuvabuntur, id est, non agent adversus Titium ut solus ipse det.

(29) Id est, disjunctive.

(30) *l.* 95. §. 5. *l.* 106. *l. ult. infr. de solut.*

(31) *l.* 11. *supr. de oper. libert.*

an sibi aut filio suo quis stipuletur : quare vel manente in potestate , vel emancipato (1) filio , recte solvitur. neque (2) ad rem pertinet , quod (3) qui filio suo dari stipulatur , sibi adquirit : quia conjuncta sua persona stipulator efficit , ut non adquirendæ obligationis gratia , sed (4) solutionis causa personam filii adprehendisse (5) intelligatur.

§. 3. Quod si *soli filio suo* , qui in potestate sua sit , dari quis stipulatus sit , non recte filio solvetur : quia filii persona obligationi magis quam solutioni applicatur (6) .

§. 4. Qui ita stipulatur , *Decem* , *quoad* (7) *vivam* , *dari spondes?* confestim decem recte dari petit. sed heres ejus (8) exceptione pacti conventi summovendus (9) est: nam stipulatorem id egisse , ne heres ejus peteret , palam est. Quemadmodum is qui *usque* (10) *in Kalendas* dari stipulatur , potest quidem etiam post Kalendas petere : sed exceptione pacti summovetur. Nam et heres ejus , cui servitus (11) prædii ita concessa est , ut quoad viveret , jus eundi haberet , pacti conventi exceptione (12) summovebitur (13).

§. 5. Qui ita stipulatur , *Ante Kalendas proximas dari spondes* : nihil (14) differt ab eo , qui Kalendis dari stipulatur.

§ 6. Qui proprietatem sine usufructu habet (15) , recte usumfructum dari sibi stipulatur : id enim in obligationem deducit , quod non habet (16) , sed habere potest.

§. 7. Si a te stipulatus fuero , *fundum* (17) *Sempronianum* , deinde *eundem fundum detracto usufructu* (18) ab alio stipulor : prior stipulatio non novabitur (19): quia nec solvendo fundum detracto usufructu liberaveris , sed adhuc a te recte fundi usumfructum peterem. Quid ergo est ? cum mihi fundum dederis , is quoque liberabitur , a quo detracto usufructu , stipulatus fueram.

§. 8. Si hominem , quem a Titio pure stipulatus fueram , Seius mihi sub (20) conditione promiserit , et is pendente conditione (21) post moram Titii decesserit: confestim (22) cum Titio agere potero. nec Seius existente (23) conditione obligetur : at si Titio acceptum fecissem (24), Seius existente conditione obligari potest. Idcirco hæc tam varie (25) , quod (26) homine mortuo desinit esse res , in quam Seius obligaretur : acceptilatione interposita , superest homo , quem Seius promiserat.

De morte ejus , qui sub conditione promisit.

57. Idem lib. 53. Digestorum.

SI (27) quis , *si* (28) *Titius Consul factus erit* , *decem dari* spoponderit : quamvis pendente conditione promissor moriatur , relinquet heredem obligatum (29).

De eo , qui usumfructum, deinde fundum stipulatus est;
Vel contra : Vel actum , deinde iter :
vel fructum , deinde usum.

58. Idem lib. 54. Digestorum.

QUi *usumfructum fundi* stipulatur , *deinde* (30) *fundum* , similis (31) est ei , qui partem fundi stipulatur , deinde totum : quia fundus dari non intelligitur , si ususfructus detrahatur. † Et e contrario qui *fundum* stipulatus est , *deinde usumfructum* : similis est ei qui totum stipulatur , deinde partem. † Sed qui *actum* stipulatur , *deinde* (32) *iter* , posteriore stipulatione nihil agit : sicuti *qui decem* , *deinde quinque* stipulatur , nihil (33) agit. Item si quis *fructum* , *deinde usum* stipulatus fuerit , nihil agit. Nisi (34) in omnibus novandi animo hoc facere specialiter expresserit : tunc enim priore obligatione expirante , ex secunda introducitur petitio : et tam iter , quam usus , nec non quinque exigi possunt.

De tempore æstimationis ineundæ.

59. Idem lib. 88. Digestorum.

QUotiens *in diem* , vel *sub conditione oleum* quis stipulatur , ejus (35) æstimationem eo tempore spectari

(1) Imo emancipato recte non solvitur. *l.* 38. *infr. de solution.* Conciliationem utriusque loci vide apud Anton. Fabr. 3. *conject.* 10.
(2) Ratio dubitandi.
(3) *l.* 39. *l.* 40. *supr. h. t.*
(4) *l.* 7. *supr. de pecunia constituta.*
(5) Adhibuisse. *vulg.*
(6) Quia non stat nec sedet in ejus persona obligatio. Id enim , quod adquirit , patri adquirit.
(7) *l.* 52. *in fin. supr. de pact.* id est, vel donec vivam , *l.* 17. *supr. de annuis.* id est , annuum.
(8) Stipulatoris scil.
(9) Qui stipulatur aliquid , *quoad vivet* , effectum stipulationis ad heredem non transmittit.
(10) Qui ad Kalendas stipulatur , post Kalendas petere potest , sed exceptione summovetur.
(11) *l.* 4. *supr. de servit.*
(12) Cur ita ? vide *l.* 2. §. 4. *supr. de doli mali et met. except.*
(13) De qua exceptione vid. Oldend. c. 36. *de except. l.* 44. §. 1. *supr. de oblig.*
(14) Ante Kalendas et Kalendis stipulari , eadem sunt. *l.* 13. *supr. h. t.* adde *l.* 132. *infr. de verbor. signif.* Goth. vid. Leonin. *emendat. lib.* 5. *c.* 2. *num.* 1. Ans.
(15) Proprietarius rem habere , ejusque dominus esse dicitur. *l.* 1. §. 1. *supr. de SC. Silaniano. l.* 25. *infr. de verbor. signif.* hinc ratio dubitandi nascitur , quia nemo rem suam recte stipulatur. vid. *l.* 82. *infr. h. t.*
(16) Quod sibi deest. *l.* 1. *h.* 2. *supr. de cond. triticiaria.*
(17) In genere , id est , totum. *l.* 58. *infr. h. t.*
(18) Et ita cum alia causa. *l.* 85. §. 6. *infr. h. t.*
(19) Id est , non transferetur in secundam ; hæc enim minus , quam illa , continet. et ita aliud stipulatur. *d. l.* 58. *l.* 9. *in fin. infr. de novat.*
(20) *l.* 31. *infr. de novat.*
(21) Hæc videntur ἀσύστατα. quemadmodum enim fieri potest, ut promissor sit in mora ejus rei nomine , quæ pendente conditione periit ? nam si pendente conditione res peti non potuit , multo minus mora committi potuit : solet enim dici nullam moram committi , ubi nulla petitio sit. *l.* 127. *infr. h. t. l.* 40. *vers. sed cum sortis. supr. de reb. credit.*
(22) Id est , cum conditio extiterit , *l.* 14. *infr. de novationib.* neque prius moram committet. *l.* 72. §. 1. *infr. de solutionib.* Quod pure debes , promittis sub conditione? nihil debes , si pendente conditione decesseris , *dict. l.* 14. *dict.* §. 1. debebis , si post conditionem decesseris. *l.* 33. *supr. h. t.* Quod pure Titius mihi debet , sub conditione promittis? Titius moram commisit , pendente conditione res perit; Titius non obligatur , *ut hic.* Quid ita ? nulla hic facta novatio est.
(23) Nec Seius pendente conditione mihi obligatur. *Hal.*
(24) Is omnino liberatus est.
(25) Si res pendente conditione interit, conditionalis debitor liberatur : si post acceptilationem pure promissori factam , non liberatur.
(26) Id est , si res pendente conditione durat , manet obligatus promissor : si ante conditionis eventum periit , non tenetur.
(27) Conditionalis promissio quantitatis certæ non extinguitur morte promissoris ante conditionis eventum accidente.
(28) Sub hac scilicet conditione quæ sequitur.
(29) Spes enim superest debitum iri. §. 4. *Instit. h. t.* §. 25. *Instit. de inutil.*
(30) Adde *l.* 9. *in fin. infr. de novat.*
(31) Usumfructum fundi partem esse , hinc collige. *l.* 76 §. 2. *in fin. supr. de leg.* 2.
(32) *d. l.* 9. *in fin.*
(33) §. 5. *Inst. de inut. stip.* Imo aliquid agit. *l.* 1. §. 4. *supr. h. t.*
(34) Hoc hodie est generale , ut nulla fiat novatio. *l. ult. C. de novat.*
(35) Qui in diem , vel sub conditione promisit , post diei et conditionis eventum debet , et inde debitæ rei æstimatio ineunda est. *l.* 11. *in fin. supr. de re jud. l.* 12. *in fin. supr. si quis cautionibus. l.* 37. *supr. mandati.*

oportet, quo dies obligationis venit (1): tunc enim ab eo peti potest. alioquin (2) [alias] rei captio erit.

60. Ulpianus lib. 20. ad Edictum.

IDem erit, et si *Capuæ certum olei pondo dari* quis stipulatus sit: nam ejus temporis fit æstimatio, cum peti potest: peti autem potest, quo primum in locum (3) perveniri potuit.

De stipulatione captatoria.

61. Julianus lib. 2. ad Urseium Ferocem.

STipulatio hoc (4) modo concepta, *Si heredem* (5) *me non feceris, tantum dare spondes?* inutilis est: quia contra bonos (6) mores est [hæc stipulatio].

De servo.

62. Idem lib. 2. ex Minicio.

SErvus vetante (7) domino si *pecuniam ab alio* stipulatus (8) sit, nihilominus obligat (9) domino promissorem.

De conditione disjunctiva.

63. Africanus lib. 6. Quæstionum.

SI quis ita stipuletur, *Sive* (10) *navis ex Asia venerit, sive Titius Consul factus fuerit*: utra prius conditio extitisset, stipulatio committetur, et amplius committi non potest. sed enim cum ex duabus disjunctivis conditionibus altera (11) defecerit, necesse est, ut (12) ea quæ extiterit, stipulationem committat.

De ratione temporis ante conditionem existentem præteriti habenda.

64. Idem lib. 7. Quæstionum.

HUjusmodi (13) stipulatio interposita est, *Si Titius Consul factus fuerit, tum* (14) *ex hac* (15) *die in annos singulos dena dari spondes?* post triennium conditio extitit: an hujus temporis nomine agi possit, non immerito dubitatur? Respondit, eam stipulationem utilem esse, ita ut in ea eorum (16) quoque annorum, qui ante impletam conditionem intercesserint, præstatio in id tempus collata intelligatur, ut sententia ejus sit talis: Tunc cum Titius Consul factus fuerit, in annos singulos, etiam præteriti temporis habita ratione, dena præstentur.

De verbis supervacuis. 2. De variatione in rei, aut personæ appellatione.

65. Florentinus lib. 8. Institutionum.

QUæ extrinsecus (17), et nihil (18) ad præsentem actum pertinentia, adjeceris stipulationi, pro supervacuis habebuntur, nec vitiabunt obligationem: veluti si dicas *Arma virumque cano, spondeo:* nihilominus valet.

§. 1. Sed et si in rei, quæ promittitur, aut personæ appellatione (19) varietur, non abesse placet: nam stipulanti *denarios* (20), ejusdem quantitatis aureos spondendo, obligaberis: et servo stipulanti *Lucio domino suo*, si Titio, qui idem sit, daturum te spondeas, obligaberis.

De manumissione.

66. Paulus lib. 3. ad Legem Æliam Sentiam.

SI minor viginti annis a debitore suo stipuletur *servum manumissurum* (21): non est executio (22) stipulationis danda (23). Sed si ipsorum (24) viginti annorum (25) erit, non impedietur manumissio, quia de minore Lex loquitur.

De stipulatione salva fore. 1. Dari curari.

67. Ulpianus lib. 2. ad Edictum.

ILla stipulatio (26), *decem millia salva fore* (27) *promittis?* valet.

§. 1. Eum, qui *decem dari* (28) *sibi curari* (29) stipulatus sit, non posse decem petere, quoniam possit promissor reum locupletem dando liberari, Labeo ait: idque et Celsus lib. VI. Digestorum refert.

(1) Quo dare debuit, quoque agi potuit.

(2) Alioquin alias rei pactio erit. Hot. 36. *Illustr. circa fin. fol.* 108. ubi tractat, cujus loci et temporis pretium æstimari oporteat a judice in æstimatione frugis facienda.

(3) Et ita quidem, ut ejus loci tantum æstimatio fiat quo solvi res debuit: id est, ita ut qualis sit res, in ejus loci foro spectetur. *l.* 22. *supr. de reb. cred. l. ult. supr. de cond. triticiaria. l.* 3. *in fin. supr. de act. empt.*

(4) Pactum de futura successione non valet; *ut hic.* unde notant Placentini, feudi investituram non valere conceptam post mortem primi vasalli: reprehenduntur tamen a Mediolanensibus et Cremonensibus: si modo fiat investitura de beneficio incertæ personæ in genere: secus si de certæ personæ beneficio investitura fieret; tunc enim non valet investitura, nisi ea persona consentiat. *l.* 3. *supr. pro sol.* vid. Laudens. 1. *feud.* 27. *§. si quis investierit.*

(5) Hæc stipulatio est contra bonos mores; nam successiones pactis vel stipulationibus obstringi non possunt. *l.* 34. *C. de trans. l.* 4. *C. de inut. stip.* Non valet conventio de viventis successione, eo non consentiente, *l. ult. C. de pact.* nec de mutua successione, nisi inter commilitones. *l.* 19. *C. de pact.* vid. Cujac. 16. *obs.* 39. conveniri etiam non potest dotali instrumento, ut vir uxori succedat, *l.* 15. *C. de pact. convent.* An et hæc stipulatio improbatur, qua liberi ex aliqua tantum portione succedunt, et rebus certis contenti sunt, et cæteris renunciant, ut in iis non succedant? vid. *l.* 15. *C. de pact.* Goth. Hæc regula etiam locum habet in pacto negative concepto de non succedendo. *l.* 3. *C. de collat. l. ultim. supr. de suis et legitimis. l.* 35. §. 1. *C. de inofficios. testament.* vide Goedd. *de contrah. stipulat. cap.* 6. *n.* 60. 72. *et seq.* Ans. Adde Joann. Aurpach. *l.* 4. *epistol. cap.* 4. S. L.

(6) *l.* 19. *in fin. supr. h. t. l.* 134. *infr. h. t.* impugnat enim jus testandi. vid. *l.* 52. §. 9. *supr. pro socio.*

(7) Et sic invito. §. 3. *Inst. per quas person. cuique. l.* 32. *supr. de adquir. rer. dom.*

(8) Igitur commodum stipulationis invito domino adquiritur, *ut hic.* An proprietas? an hereditas? an actio? an possessio? an liberatio? an libertas cuivis invito adquiri potest? vide Cujac. *hic.*

(9) Imo non obligat. *l.* 19. §. 2. *supr. de donat. l.* 69. *infr. de regulis jur.*

(10) Vide Cujac. 6. *ad Afric. fol.* 108.

(11) *l.* 129. *in fin. infr. h. t. l.* 78. *supr. de condit. et demonstrat.*

(12) Imo, ut stipulatio committatur, omnes partes disjunctivæ existere debent. *l.* 13. §. 2. *supr. de rebus dub.*

(13) Quodammodo præpostera scilicet. Hinc enim datio prior esse videtur conditione.

(14) Formulam hanc pragmaticariam, sive forensem, *ex nunc, prout tunc*, pragmatici ex hoc loco deducunt.

(15) Intellige præsenti: quippe particula *hæc* rem præsentem demonstrat. *l.* 40. *in fin. supr. de rebus credit.*

(16) *l.* 126. *infr. h. t. l.* 40. *in fin. supr. de reb. cred.* §. 13. §. 14. *Inst. de inutil. stipulat.*

(17) Περίεργον non vitiat stipulationem. *l.* 134. §. 1. *infr. h. t. l.* 56. *supr. mandati. l.* 32. §. 6. *supr. de auro. l.* 94. *infr. de regulis juris.* §. 5. *Instit. de inutil. stipulat. l.* 37. *C. de donat.* vide *l.* 17. *C. de testament.* περιεργία, est, seu παντπόνοια, cum aliquid præter interrogationem respondetur: cui similis ἀπόνοια, de qua *l.* 39. *in fin. supr. de pignorat.*

(18) Hinc ratio dubitandi sumitur: solet enim dici, actu impertinenti vitiari stipulationem. *l.* 137. *infr. h. t.*

(19) *l.* 136. *infr. h. t.*

(20) Denarios Romanos accipe, qui singuli denos asses efficiebant.

(21) Manumissum iri. *vulgat.*

(22) Actus, qui non valet, executionem non meretur.

(23) Quia in fraudem Legis Æliæ Sentiæ alienat et manumittit minor. vide *l.* 4. *supr. de servis exportand.*

(24) Sed si ipse. *vulgat.*

(25) Id est, qui agit supremum anni vicesimi diem. vide *l.* 1. *supr. de manumiss.*

(26) Stipulatio *rem salvam fore. vulgat.* et male.

(27) Hinc collige, factum vel dationem promitti non videri contra naturam stipulationis, *l.* 5. §. 1. *supr. h. t.* hinc sumitur ratio dubitandi.

(28) Danda. *vulg.*

(29) *l. ult. in fin. supr. de reb. cred.*

De pœna, et de eo, quod interest.

68. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

SI pœnam stipulatus fuero, *si* (1) *mihi pecuniam non credidisses*, certa (2) est et utilis stipulatio. Quod si ita stipulatus fuero, *pecuniam* (3) *te mihi crediturum spondes?* incerta (4) est stipulatio: quia id venit in stipulationem, quod mea interest (5).

De re impossibili.

69. ULPIANUS lib. 7. (6) ad Edictum.

SI homo mortuus sisti (7) non potest, nec pœna rei impossibilis (8) committetur: quemadmodum si quis Stichum mortuum (9) stipulatus, si datus non esset, pœnam stipuletur.

De infante.

70. IDEM lib. 11. ad Edictum.

MUlier, quæ dotem dederat populari (10) meo Glabrioni Isidoro, fecerat eum promittere dotem, si in matrimonio decessisset, infanti: et decesserat constante matrimonio, placebat ex stipulatu actionem non esse: quoniam qui fari (11) non poterat (12), stipulari non poterat.

De pœnali stipulatione.

71. IDEM lib. 13. ad Edictum.

CUm quid *ut* (13) *fiat*, stipulemur pœnam, sic (14) recte (15) concipiemus, *Si ita factum non* (16) *erit*. Cum quid *ne fiat*, sic: *si adversus id factum sit.*

De stipulationibus dividuis et individuis. 1. *De conditione*, Si ante Kal. illas opus perfectum non erit. 2. *De insula fulcienda vel facienda.*

72. IDEM lib. 20. ad Edictum.

STipulationes non dividuntur earum rerum, quæ divisionem non (17) recipiunt: veluti (18) viæ, itineris, actus, aquæductus, cæterarumque (19) servitutium (20). Idem puto, et si quis faciendum (21) aliquid stipulatus sit: utputa *fundum tradi*, vel *fossam fodiri* (22), vel *insulam* (23) *fabricari*, vel *operas*, vel quid his simile: horum enim divisio corrumpit stipulationem. Celsus tamen lib. XXXVIII. Digestorum refert, Tuberonem existimasse, ubi quid fieri stipulemur, si non fuerit factum, *pecuniam* (24) *dari oportere*; ideoque etiam in hoc genere dividi stipulationem: secundum quem Celsus ait posse dici, justa (25) æstimatione facti dandam esse petitionem.

§. 1. Si quis ita stipulatus sit, *Si ante Kalendas Martias primas opus perfectum non erit, tum quanti id opus erit, tantam pecuniam dari?* diem promissionis cedere, non ex quo locatum est opus, sed post Kalendas Martias: quia nec (26) conveniri ante Kalendas Martias reus promittendi poterat.

§. 2. Plane si *insulam* (27) *fulciri* quis stipulatus sit, non est exspectandum, ut insula ruat, sic deinde agi possit: nec *insula fieri*, ut tantum temporis prætereat, quanto insula fabricari possit, sed (28) ubi jam cœpit mora faciendæ insulæ fieri, tunc agetur: diesque obligationi cedit.

De die vel conditione tacitis. 1. *De servo hereditario, ejusve, qui apud hostes est.* 2. *De moræ purgatione.*

73. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

INterdum pura (29) stipulatio *ex re* (30) ipsa dilationem capit: veluti si id, *quod in utero sit*, aut *fructus futuros* (31), *aut domum ædificari* stipulatus sit. tunc enim incipit actio, cum ea per (32) rerum naturam præstari potest. Sic qui *Carthagini* (33) *dari* stipulatur, cum Romæ sit, *tacite* (34) tempus complecti videtur, quo perveniri Carthaginem potest. † Item si operas a liberto quis stipulatus sit, non ante dies earum (35) cedit quam indictæ fuerint, nec sint præstitæ.

(1) Id est, deficiente illa conditione.
(2) Vide *l.* 74. *infr. h. t.*
(3) Adde *l.* 112. *in fin. infr. h. t.*
(4) Id quod interest, incertum est. *l.* 81. *infr. h. t.* Pœna certa est. §. *ult. Inst. de verb. obl.*
(5) Id, quod interest, incertum est; ideoque ejus nomine actio incerti datur. vid. *l.* 118. *in fin. l.* 135. §. 3. *in fin. infr. h. t.*
(6) *Al.* sexto.
(7) *l.* 4. *supr. qui satisdare.* adde *l.* 10. §. 1. *supr. si quis cautionibus.*
(8) Impossibilium nulla est obligatio. l. 185. *infr. de regul. l. ultim. infr. quæ sent. sine appellat.*
(9) *l.* 83. §. 7. *l.* 103. *infr. h. t. l.* 31. *supr. de oblig.*
(10) Id est, Tyrio. Ulpianus enim Tyrius fuit. *l.* 1. *infr. de censib.*
(11) Infans stipulari non potest. *l.* 1. *supr. h. t. l.* 1. §. 13. *supr. de oblig. et act.* §. 10. *Inst. de inutil.*
(12) Notandum est interim hic infantem dici usque ad annum septimum. *l.* 18. *C. de jure delib.* (ideoque Græci ἑπταετῆ, vertunt) etiamsi eum nondum compleverit. *l.* 23. §. 7. *supr. ad l. Aquil.* igitur intellige *l.* 6. *infr. rem pupilli salvam fore.* de infante, qui excessit annum septimum.
(13) *l.* 137. §. 7. *infr. h. t.*
(14) Formam concipiendarum pænalium stipulationum, ut quid fiat, vel non fiat, observa.
(15) Vide *l.* 137. §. 7. *infr. et* §. *ultim. Inst. h. t.*
(16) In stipulationibus facti affirmativi pœna negative concipienda est.
(17) Rerum individuarum individua est stipulatio. Individua autem quæ sint, constat satis ex hujus legis initio. *Gothofr.* Pro intellectu hujus legis vide Kinschot. *tr. de solut. induc. c.* 8. *n.* 18. et Gœdd. *de contrah. stipul. c.* 6. *n.* 269. Ans. Adde Molin. *de divid. et individ. part.* 2. *num.* 204. *et* 208. *cum seq. part.* 3. *n.* 54. *cum seq. et n.* 147. Duaren. *lib.* 2. *disp. c.* 19. Vacon. *lib.* 5. *declar.* 72. Parlador. *rer. quotidian. lib.* 1. *cap.* 6. S. L. vide etiam Gilbertum Regium *lib.* 1. ἐρχητιοφανῶν. *c.* 13. Mod.
(18) *l.* 2. §. 1. *supr. h. t.*
(19) *l.* 17. *supr. de servit. l.* 19. *supr. de usu et habit.*
(20) Præter usumfructum. *d. l.* 19. *l.* 1. §. 9. *supr. ad l. Falcid.* Cur ita? vide *hic Corrasium.*
(21) Facti stipulatio individua est. *l.* 2. §. 1. *l.* 4. §. 1. *l.* 54. *in fin. Supr. h. t. l.* 85. §. 2. *l.* 139. *infr. h. t. l.* 59. *supr. locati. l.* 11. §. 24. *supr. de leg.* 3. æstimatio tamen facti, item ejus, quod interest, et pœna dividi potest. *Infr. h. t. l.* 135. §. 3. *in fin. Infr. h. t. l.* 11. *l.* 13. *in fin. supr. de re judicata.*
(22) Fodi. *vulg.*
(23) Vide tamen *l.* 59. *Supr. locati.*
(24) Ejus, quod interest præstatione debitorem seu promissorem (invito etiam actore) liberari, hinc colligitur. *ut hic.* vide tamen casus quosdam speciales, ubi ipsummet factum promissum stipulanti præstandum, apud Socin. *reg.* 193.
(25) Juxta æstimationem. *vulgat.*
(26) *l.* 99. *in fin. Infr. h. t.*
(27) *l.* 98. *in fin. infr. h. t.* Insulam fulciri spondes? An exspectandum est, ut insula ruat? Insulam fieri spondes? An tantum temporis exspectandum, quantum requiritur in aliqua insula fabricanda? Neutrum exspectandum est: sed cum primum mora cœpit fieri, stipulatio committitur. Committitur autem si illico non fiat.
(28) Hæc est sententia Cels. *l.* 115. *in fin. Infr. h. t.* de qua vide quæ notavi ad *l.* 14. *Supr. h. t.*
(29) Cui neque dies neque conditio est adjecta. *l.* 41. §. 1. *Supr. h. t. l.* 21. *Supr. quando dies leg. l.* 14. *infr. de reg. jur.*
(30) *l.* 24. *supr. de oper. libert.*
(31) Futuros fructus recte stipulamur. *l.* 8. *Supr. de contrah. empt.*
(32) *l.* 14. *Supr. h. t. l.* 98. *in fin. Infr. h. t. l.* 15. *Supr. de pignorib. l.* 186. *Infr. de reg. jur.* §. *ult. in fin. Inst. de inut. stip.*
(33) *l.* 141. §. 4. *Infr. h. t.* §. 5. *Inst. h. t.*
(34) *l.* 2. §. 6. *supr. de eo, quod certo.*
(35) *l.* 24. *Supr. de oper. libert.*

§. 1. Si servus hereditarius (1) stipulatus sit, nullam vim habitura sit (2) stipulatio, nisi (3) adita hereditas sit: quasi conditionem habeat. † Idem est et in servo ejus (4), qui apud hostes est.

§. 2. Stichi promissor, post moram offerendo (5) purgat moram: certe enim doli mali exceptio nocebit ei, qui pecuniam oblatam accipere noluit (6).

De certa vel incerta stipulatione.

74. Gajus lib. 8. ad Edictum Provinciale.

Stipulationum quædam certæ (7) sunt, quædam incertæ (8). † *Certum* (9) est, quod ex ipsa pronunciatione apparet, quid, quale (10), quantumque sit: ut ecce aurei decem (11), fundus Tusculanus, homo Stichus, tritici Africi (12) optimi modii (13) centum, vini Campani optimi amphoræ centum.

1. et 2. *De generis stipulatione*, 3. *Usufructu*, 4. *Partu Arethusæ et fructibus*, 5. *His, quæ in horreo*, 6. *Debito*, 7. *Faciendo*, 8. *Alternativa.* 9. *De sorte et usuris.* 10. Fundum Tusculanum dari.

75. Ulpianus lib. 22. ad Edictum.

Ubi autem non apparet, quid, quale, quantumque est in stipulatione: incertam esse stipulationem dicendum est.

§. 1. Ergo si quis (14) *fundum* sine propria appellatione (15), vel *hominem* generaliter sine proprio nomine, aut *vinum* (16), *frumentumve* sine qualitate dari sibi stipulatur: incertum deducit in obligationem (17).

§. 2. Usque adeo ut si quis ita stipulatus sit, *Tritici Africi boni modios centum: vini Campani boni amphoras centum?* incertum videatur stipulari: quia bono melius inveniri potest. quo fit, ut *boni* appellatio non sit certæ rei significativa: cum id, quod bono melius sit, ipsum quoque bonum sit. † At cum *optimum* (18) quisque stipulatur, id stipulari intelligitur, cujus bonitas principalem gradum bonitatis habet: quæ res efficit, ut ea appellatio certi significativa sit.

§. 3. Fundi certi si quis usumfructum stipulatus fuerit, incertum (19) intelligitur in obligationem deduxisse; hoc enim magis jure utimur.

§. 4. Illud dubitationem recipit: si quis *id, quod ex Arethusa ancilla natum erit*, aut *fructus, qui in fundo Tusculano nati erunt*, dari sibi stipulatus sit, an certum stipulatus videatur? Sed ipsa natura manifestissimum est, incerti (20) esse hanc stipulationem (21).

§. 5. Sed qui *vinum, aut oleum, vel triticum, quod* (22) *in horreo est*, stipulatur, certum stipulari intelligitur.

§. 6. Qui vero a Titio ita stipulatur, *Quod mihi Seius debet, dare spondes?* et qui ita stipulatur, *quod ex testamento mihi debes, dare spondes?* incertum (23) in obligationem deducit, licet Seius certum debeat, vel ex testamento certum debeatur: quamvis istæ species vix separari possint ab ea, quam proposuimus de vino, vel oleo, vel tritico, quod in horreo repositum est. et adhuc occurrit, quod fidejussores certum videntur promittere, si modo et is, pro quo obligentur, certum debeat: cum alioquin ita interrogentur, *id fide tua esse jubes?*

§. 7. Qui id, quod in faciendo aut (24) non faciendo, stipulatur, incertum stipulari videtur. in faciendo, veluti *fossam fodiri, domum ædificari, vacuam* (25) *possessionem tradi* (26): in non faciendo, veluti *per* (27) *te non fieri, quominus mihi per fundum tuum ire agere liceat; per te non fieri, quominus mihi hominem Erotem habere liceat.*

§. 8. Qui illud aut illud stipulatur, veluti, *decem vel hominem Stichum*, utrum certum an incertum deducat in obligationem, non immerito quæritur: nam et res certæ designantur: et utra earum potius præstanda sit, in incerto est. Sed utcunque is, [qui] sibi electionem constituit adjectis his verbis, *utrum ego velim*, potest videri certum stipulatus: cum ei liceat vel hominem tantum vel decem tantum intendere sibi dari oportere. qui vero sibi electionem (28) non constituit, incertum stipulatur.

§. 9. Qui sortem stipulatur et usuras quascunque, certum (29), et (30) incertum (31) stipulatus videtur: et tot (32) stipulationes sunt, quot res [sunt].

§. 10. Hæc stipulatio, *Fundum Tusculanum dari* (33), ostendit se certi esse: continetque, ut dominium (34) omnimodo efficiatur (35) stipulatoris quoquo modo (36).

(1) *l.* 16. *l.* 25. *l.* 35. *infr. de stip. serv.*
(2) Habitura est. *Hal.*
(3) *d. l.* 16. *l.* 25. *l.* 27. *in fin. l.* 35. *Supr. de pact.*
(4) *l.* 18. §. 2. *Infr. de stip. serv.*
(5) Et in illa oblatione perseverando. *l.* 122. §. 5. *infr. h. t. l.* 3. *in fin. supr. de act. empt.*
(6) Vide *l.* 39. *infr. de solut.*
(7) *l.* 68. *supr. h. t. Inst. eod. in pr.* ex his certi condictio. *l.* 9. *supr. de reb. cred.*
(8) Hinc ex stipulatu actio. *l.* 24. *supr. de reb. cred. l.* 6. *C. de contr. stip.*
(9) Vide *l.* 6. *supr. de reb. cred.*
(10) Essentiam, qualitatem, quantitatem. hæc tria concurrere oportet, ut certum aliquid dicatur.
(11) Quid? eo casu quinam debebuntur, num exiguiores? sic videtur, *l.* 75. *supr. de leg.* 3. nisi consuetudine aliud tacite vel expresse sit receptum.
(12) Externorum frumentorum hi gradus fuere, Bœoticum, Siculum, Africanum. Plin. 18.
(13) Modio Romano respondet Gallor. *boissellus.* vide Bud. 5. *de asse.*
(14) Si quis fundum. *vulg. Hal.*
(15) *l.* 106. *infr. h. t.*
(16) Vel quantitate. adde *l.* 69. §. 4. *supr. de jur. dot. l.* 71. *supr. de leg.* 1.
(17) Ut quilibet dando liberetur. *l.* 52. *Supr. mandati.*
(18) Vide *l.* 18. §. 1. *supr. de ædilitio.*
(19) *l.* 8. *Supr. de usufruct. ear. rer. l.* 1. *supr. de cond. tritic.* Imo non incertus est ususfructus. *l.* 8. *supr. de usufruct. ear. rer.*
(20) Atqui videtur esse certa hæc stipulatio, quia ad certam personam et certum fundum videtur esse relata: talis autem promissio videtur ex natura ipsius relationis certa. §. 5. *infr. h. t.*
(21) Quia incertum est, qui et quales sunt futuri. *l.* 28. *in fin. supr. de judiciis.*
(22) Relatione aliquid dicitur certum. *l.* 7. §. 1. *supr. de contrah. empt.*
(23) Imo certum. *l.* 5. *in fin. supr. de re judicat.*
(24) §. *ultim. Inst. h. t.*
(25) Vide *l.* 68. *in fin. supr. de contrah. empt.* adde *l.* 95. *l.* 115. *infr. h. t.*
(26) Factum, antequam explicetur, nullum est: tota vis ejus a futura perfectione pendet: datio vero ab initio dominii translationem continet, ideoque certa. vide Corrasium *hic.*
(27) Vide *l.* 2. §. 5. *supr. h. t.*
(28) Alternativa est incerta. *l.* 7. *Infr. de injuriis.* Goth. vide Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 2. *n.* 112. Ans.
(29) Respectu sortis.
(30) Vide quæ notavi ad *l.* 31. *Supr. de usuris.*
(31) Respectu usurarum. *l.* 31. *l.* 41. *in fin. supr. de usuris. l.* 3. *C. de sentent. quæ sine certa quantitate.*
(32) Id est, duæ: una scil. sortis, altera usurarum. neque enim hic plures enumeratæ.
(33) Aliud in *tradi. l.* 25. *supr. h. t.* Goth. Explicatur hic §. a Joann. Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 1. *n.* 195. Ans.
(34) *l.* 25. *in fin. supr. de contr. empt. l.* 45. §. 1. *Supr. de legat.* 1. *l.* 3. *supr. de usur. l.* 167. *infr. de regul. jur.*
(35) *l.* 23. *supr. de servit. præd. urb.*
(36) Atque ita indebite. *l.* 49. *supr. de cond. indeb.*

De alternatione. 1. *De eo, quod dari oportet, oportebitve.*

76. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

SI stipulatus fuerim illud, aut illud, quod ego voluero: hæc electio personalis (1) est. et ideo (2) servo vel filio talis electio cohæret (3), in heredes tamen transit obligatio, et ante electionem mortuo stipulatore.

§. 1. Cum stipulamur, quidquid (4) te dare facere oportet: id, quod præsenti die duntaxat debetur, in stipulationem deducitur: non, ut in judiciis, etiam futurum. et ideo in stipulatione adjicitur verbum *oportebit* (5); vel ita, *præsens*, *in diemve*: et ideo fit, quia qui stipulatur quidquid te dare oportet, demonstrat eam pecuniam, quæ jam debetur: quod si totam demonstrare vult, dicit, *oportebitve*; ita, *præsens*, *in diemve*.

De pœna.

77. IDEM lib. 58. ad Edictum.

AD diem sub pœna pecunia promissa, et ante (6) diem mortuo promissore, committetur pœna, licet non sit hereditas ejus adita.

De filiofamil. De tempore contraetus spectando. 1. *De fructibus.*

78. IDEM lib. 72. ad Edictum.

SI filiusfamilias sub conditione stipulatus, emancipatus *fuerit* (7), deinde extiterit conditio, patri actio competit: quia in stipulationibus (8) id tempus spectatur (9), quo (10) contrahimus.

§. 1. Cum fundum stipulatus sum, non veniunt fructus (11), qui stipulationis tempore fuerint (12).

De procuratore.

79. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

SI procuratori (13) præsentis (14) fuerit cautum (15), ex stipulatu actionem utilem (16) domino competere (17) nemo ambigit.

De oratione ambigua.

80. IDEM lib. 74. ad Edictum.

QUotiens in stipulationibus (18) ambigua (19) oratio est, commodissimum est id accipi, quo res, qua de agitur, in tuto sit (20).

De homine sistendo.

81. IDEM lib. 77. ad Edictum.

QUotiens quis alium *sisti* (21) promittit, nec (22) adjicit pœnam (puta, vel servum suum (23), vel hominem liberum), quæritur, an committatur stipulatio? Et Celsus ait, etsi non est huic stipulationi additum, nisi (24) steterit (25), pœnam dari: [in] id, quanti interest sisti, contineri (26): et verum est quod Celsus ait: nam qui alium sisti promittit, hoc (27) promittit, id se acturum, ut stet.

§. 1. Si procurator *sisti aliquem* sine pœna stipulatus sit, potest defendi non (28) suam, sed ejus, cujus negotium gessit, utilitatem in ea re deduxisse. idque fortius dicendum, *si quanti ea res sit* (29), stipulatio (30) proponatur procuratoris.

(1) Electio personalis seu personæ cohærens ex contractu voluntario non transfunditur: secus si ex causa necessaria, ut, si mortuo stipulatore ei succedatur post hujusmodi electionem datam, aut si adjudicata est electio creditori ejus. *l.* 11. *supr. de fundo dotali.* vide Zas. 2. *respons.*

(2) *l.* 141. *infr. h. t.*

(3) Quoties scil. stipulati fuerint illud, aut illud, quod voluerint.

(4) *l.* 89. *l.* 125. *infr. h. t.*

(5) *l.* 8. *infr. de verbor. signif.*

(6) *l.* 9. *supr. de nautico fœnore.*

(7) Postea scilicet. *Goth.* Ad intellectum hujus legis vide Joann. Decherum. *lib.* 2. *dissert.* 11. *num.* 44. Ans.

(8) Id est, in contractibus conditio existens retrotrahitur ad tempus contractus. Cur jus aliud est in legatis, in quibus conditio existens retro non trahitur ad mortis vel testamenti tempus, *l.* 18. *infr. de regulis jur. l.* 5. *C. de cond. insert.*? An quia in contractibus factum filii versatur: In legatis non æque, ut Accurs. tradit ad *d. l.* 18.? An quia contractus duorum consensu perfectus vim habet majorem retrotrahendi, quam legata, quæ unius voluntate perficiuntur, ut vult Baldus, Cumanus et Zasius, *num.* 89.? An vero, quod stricto jure idem hic dici possit, quod in legatis: æquitas vero repugnet, quæ postulat omnem filii industriam patri deberi, quæ nulla sit in legatis adquirendis, ut vult Duaren.? An potius quod contractus ex re patris perfici præsumitur, quod cessat in legatis, et præsumptio sit defunctum velle conditionis eventum exspectari: contrahentes vero ab ipso contractus initio velle obligari, ut video Alciatum, Corrasium et Cujacium sentire? hujus præsumptionis hanc adfert Cujacius rationem: qui contrahit, inquit, suæ posteritati vult prospicere, *l.* 9. *in fin. supr. de probat.* atqui contractus conditionalis (puta stipulatore moriente) posteritati non proficeret, nisi ab initio vires caperet. Is autem, qui legat, solum legatarium, non ejus posteritatem spectat. ideoque pendente conditione mortuo legatario legatum extinguetur; sin minus, eventum conditionis exspectandum esse apparet.

(9) Imo, non spectatur tempus contractus habiti, sed existentis conditionis post emancipatum filium, *l.* 132. *in fin. infr. h. t. l.* 12. §. 6. *supr. mandati*, *l.* 46. *in fin. Supr. de hered. instit. l.* 10. *in fin. l.* 47. *in fin. infr. de fidejuss.* persimiliter in donatione tempus conditionis spectatur. *l.* 11. §. 2. *supr. de donat. inter vir. et uxor.* Cur tam varie? in his legibus adquiri incipit obligatio emancipato filio post eventum conditionis non tam ex contractu ante emancipationem inito; quam ab eodem filio post ipsam emancipationem perfecto et absoluto. Id est, in illis legibus adquiritur filio actio ex numeratione facta post emancipationem.

(10) *l.* 18. *in fin. l.* 144. *in fin. infr. de reg. jur.*

(11) *l.* 38. §. 7. *supr. de usur.*

(12) Quinam illi fructus sunt? An pendentes? hi pars fundi sunt, *l.* 44. *supr. de rei vind.* et cum fundo alienato transeunt. *l. ultim.* §. 6. *supr. quæ in fraud. cred. l.* 13. *C. de act. empt.* Fundus est etiam quidquid solo continetur. *l.* 115. *infr. de verb. sign.* An demessi? at hi non sunt fundi. nulli igitur? imo, pendentes hic veniunt. Cur ita jus est? aliud est in reali actione et ex empto seu contractibus bonæ fidei: aliud in contractibus stricti juris. In stipulatione, quæ est stricti juris, verba restricte interpretamur. *l.* 99. *infr. h. t.*

(13) De Advocato præsentis vide *l.* 1. *C. de errore Advocat.*

(14) Non dissentientis. *l.* 68. *supr. de procur. l.* 5. *infr. de Præter. stip.* Nam facta absentis nomine non adquiritur sine cessione, *l.* 49. *in fin. supr. de adq. vel amitt. possess.*

(15) Stipulatione conditionali scil. *Corras.* et ex re ipsius domini. *Cuj.* adde et si rem suam donans alteri servare non possit, *l.* 13. §. 25. *supr. de act. empt. l.* 18. *in fin. supr. de damno.* dic idem de procuratore militis. *l.* 26. *supr. de rebus cred.*

(16) Non directam si srictum jus intueamur.

(17) Iis casibus scilicet de quibus diximus.

(18) *l.* 34. *Infr. de reg. jur.* et testamenti. *l.* 3. *Supr. de test. militis.*

(19) Forte propter ὁμωνυμίαν, ἀμφιβολίαν, σύνθεσιν. De ambigui effectu adde *l.* 3. *supr. de rebus dub. l.* 125. *in fin. Infr. de verbor. signif.* de obscuro, *l.* 22. *in fin. supr. de fideic. libert. l.* 9. *Infr. de reg. jur.*

(20) Id est, ne pereat. adde *l.* 67. *infr. de regul. jur.* dummodo interpretatio nos ad flagitium non deducat. *l.* 12. *supr. de reb. dub.*

(21) *l.* 38. §. 24. *supr. h. t.* Goth. vide Goedd. *de contrah. stipulat. cap.* 9. *num.* 32. Ans.

(22) *l. penult. supr. si quis cautionibus.*

(23) Puta in causa noxali. *l.* 2. §. 1. *supr. si ex noxali.* alias non sistitur, *l.* 13. *supr. si quis cautionibus. l.* 6. *C. de judiciis.*

(24) Id, quod interest, pœnæ subsidium est.

(25) *Al.* stiterit.

(26) *l.* 135. §. 3. *infr. h. t.* quod in quacunque stipulatione facti evenit. *l.* 13. *in fin. supr. de re jud.*

(27) Nota cautionis sisti effectum. *l.* 14. *in fin. supr. si quis cautionibus.*

(28) Procurator censetur, non suo sed procurarorio agere, nomine domini. *l.* 27. *l.* 28. *supr. de procur.*

(29) His verbis continetur vera rei æstimatio, *l.* 18. *supr. de dolo.* quæ interdum rem excedit. *l.* 4. §. 4. *supr. de damno.*

(30) Stipulatio opponatur procuratoris. *vulg.* stipulatus proponatur procurator. *Corras.*

*

De re stipulatoris. 1. *De mora et rei interitu.*

82. Idem [lib. 78. ad Edictum].

NEmo *rem suam* (1) utiliter stipulatur (2), sed pretium (3) rei suæ non inutiliter: sane *rem* [*meam*] *mihi restitui* (4) recte stipulari videor.

§. 1. Si post (5) moram promissoris homo decesserit, tenetur nihilominus, proinde ac si homo viveret: et hic (6) moram (7) videtur fecisse, qui (8) litigare maluit, quam restituere.

De stipulatione ad alium relata. 1. *De consensu vel dissensu.* 2. *Ut responsio congruat interrogationi.* 5. *De his, quæ non sunt in commercio. De mutatione vel extinctione rei, et ejusdem refectione. De re futura.* 6. *De concursu duarum causarum.* 7. *De homine mortuo.* 8. *De ancilla sistenda.*

83. Paulus [lib. 72. ad Edictum].

INter stipulantem et promittentem negotium contrahitur: itaque alius (9) pro alio, promittens daturum facturumve eum, non obligatur. nam de se quemque promittere oportet: et qui spondet dolum malum abesse, abfuturumque esse, non simplex abnutivum (10) spondet: sed curaturum (11) se, ut dolus malus absit. † Idemque in illis stipulationibus, *Habere licere*: item, *neque per te, neque per heredem tuum fieri, quominus fiat.*

§. 1. Si Stichum stipulatus de alio (12) sentiam, tu de alio, nihil actum erit: quod et in judiciis Aristo existimavit: sed hic magis est, ut is petitus videatur, de (13) quo actor sensit. nam stipulatio ex utriusque consensu valet: judicium autem etiam in invitum (14) redditur, et ideo actori potius credendum est, alioquin semper negabit reus se consensisse.

§. 2. Si stipulante me Stichum aut Pamphilum, tu unum daturum te spoponderis: constat non (15) teneri te, nec ad interrogatum esse responsum.

§. 3. Diversa causa est summarum: veluti, *decem aut viginti dari spondes?* hic enim, etsi decem spoponderis, recte responsum est: quia semper in summis id, quod minus (16) est, sponderi videtur.

§. 4. Item si ego plures res stipuler, Stichum puta et Pamphilum: licet unum spoponderis, teneris: videris enim ad unam ex duabus stipulationibus respondisse.

§. 5. Sacram, vel religiosam rem, vel usibus publicis in perpetuum relictam, ut *forum*, *aut basilicam* (17), *aut hominem liberum* (18), inutiliter (19) stipulor: quamvis sacra, profana fieri, et usibus publicis relicta in privatos usus reverti, et ex libero servus fieri potest. Nam et cum quis rem profanam, aut Stichum dari promisit, liberatur, si sine facto ejus res sacra esse cœperit, aut Stichus ad libertatem pervenerit. Nec revocantur in obligatione, si rursus Lege aliqua et res sacra profana esse cœperit, et Stichus ex libero servus effectus sit: quoniam una atque eadem causa (20) et liberandi et obligandi esset, quod aut dari non possit, aut dari possit. Nam et si navem, quam spopondit, dominus dissolvit, et iisdem (21) tabulis compegerit (22): quia eadem (23) navis esset, inciperet obligari. Pro quo et illud dici posse Pedius scribit: Si stipulatus fuero *ex fundo centum amphoras* vini, expectare (24) debeo, donec nascatur: et si natum, sine culpa promissoris consumptum sit, rursum expectare debeam, donec iterum nascatur, et dari possit: et per has vices aut cessaturam, aut valituram stipulationem.

† Sed hæc dissimilia (25) sunt: adeo enim cum liber homo promissus est, servitutis tempus spectandum non esse, ut ne hæc quidem stipulatio de homine libero probanda sit (26), *Illum, cum servus esse cœperit, dare spondes?* item, *Eum locum, cum ex sacro religiosove profanus esse cœperit, dari?* quia nec præsentis temporis obligationem recipere potest: et ea duntaxat, quæ natura sui possibilia (27) sunt, deducuntur in obligationem, vini autem non species, sed genus (28) stipulari videmur, et tacite in ea tempus continetur: homo liber certa specie continetur: et *casum adversamque fortunam spectari hominis liberi, neque civile, neque naturale est* (29); nam de his rebus negotium recte gere-

(1) Vide *l.* 29. §. 1. *supr. h. t. l.* 15. *supr. depositi. l.* 1. §. 10. *Supr. de oblig.* §. 2. *Inst. de inutil.* adde *lib. Theophil.*

(2) Nisi sua intersit ex alia causa, quam dominii, puta possessionis, *l.* 2. *supr. de condict. triticiaria.* aut si restitutionem dominii stipuler.

(3) Cur ita? pretium enim in rei locum succedit? utique interdum succedit; sed tamen pretium multum differt a re ipsa. vide *l.* 48. *in fin. infr. de furtis.*

(4) *l.* 28. *in fin. Supr. de adqu. vel amitt. poss.*

(5) *l.* 23. *supr. h. t. l.* 5. *supr. de reb. cred. l.* 15. *l.* 16. *in fin. supr. de rei vind. l.* 32. *supr. de usuris.*

(6) Vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 35. *supr. de vi et vi.*

(7) Moram facere intelligitur, qui maluit litigare, quam restituere.

(8) Vide *l.* 16. *supr. de rei vind.*

(9) Vide *l.* 38. *supr. h. t.* Goth. vide Goedd. *de contrah. stipul. cap.* 6. *num.* 184. Ans. Adde Cujac. *lib.* 12. *obs.* 36. S. L.

(10) Αποφατικὸν sive negans: sicut Florentinus Caper in libro de orthographia scripsit, duplicem abnutivam pro negatione accipi. v. Cujac. ad *l.* 38. *supr. h. t.* Confessiva seu confessoria vox fit ex duplici abnutiva, ἀπωμοτικὸν, in glossis etiam dicitur abnutivum. vide Cujac. 10. *observ.* 26. Porro abnutare est sæpius abnuere. *Fest.* Martianus Capella, oratio abnutiva. Abnuitio dicitur Festo: cui opponitur adnuere.

(11) *l.* 50. *supr. h. t.*

(12) *l.* 7. *in fin. supr. de dolo.* Goth. vide Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *cas.* 93. S. L.

(13) Vide *l.* 61. *l.* 66. *supr. de judiciis.*

(14) Cum invito agimus, cum invito non contrahimus.

(15) Imo tenetur. §. 17. *vers. si vero unam ex his. Inst. de inutil. stipul.*

(16) *l.* 12. *supr. h. t.*

(17) *Basilic. l.* 137. §. 6. *infr. h. t.* §. *ult. Inst. de empt. et vend.* quæ et regia, Papinian. 1. *sylvarum.* locus judiciorum. *Quintil.* 12. foro adjunctus, ut sæpius, *ut hic.* et apud Vitruvium 15. Quatuor Romæ fuerunt. 36. Plin. 15. Imo plures, ut ex Plinii epistolis, Cornelio Nepote *de viris illustribus*, Suetonio et aliis potest colligi. Eadem forma basilicæ viæ. *l.* 2. §. *viarum. supr. ne quid in loco publico.* Basilicum, pro magno. Basilicæ, pro templis. adde quæ scripsi de basilica ad Festum.

(18) *l.* 103. *infr. h. t.*

(19) §. 2. *Inst. de inutilibus stipulat.*

(20) Contrariorum una eademque est causa, contraria scilic. et ita Aristoteles 2. *Rhet.* 19. ἡ γὰρ αὐτὴ δύναμις ἐναντίων ἐναντία. Obligamur, quia dare possumus: liberamur, quia dare non possumus. v. Cujac. *hic.*

(21) Navis usufructu legato, si ea dissoluta sit, ususfructus perit, licet iisdem tabulis (nulla præterea adjecta) restituta sit. *l.* 10. §. 7. *Supr. quib. mod. ususfruct.*

(22) *Al.* compegerat: aliud erit, si non restaurata sit. *l.* 88. §. 2. *Supr. de leg.* 3. Aliud etiam erit, si restaurata fuerit, cum antea dissoluta fuisset ea mente, ut ex ejus tabulis aliud quiddam fieret. *infr. h. t.*

(23) *l.* 98. §. 8. *infr. de solut.*

(24) *l.* 73. *supr. h. t. l.* 1. *in fin. supr. de cond. et demonstrat.*

(25) Argumentum a simili evanescit, allata dissimilitudine aliqua. vide Socin. *regul.* 29.

(26) §. 2. *in fin. Inst. de inutil. stipulat.*

(27) *l.* 7. *supr. h. t.* §. 1. *Instit. de inutil.*

(28) Quod non perit.

(29) Mortem alterius exspectare, vel spectare, neque civile, neque naturale, *ut hic. l.* 9. §. 1. *supr. de liber. et posth.* unde quidam notant, substitutiones omnes odiosas esse, ut quæ mortis alterius captandæ occasionem præbeant. de quo scripsi ad *l.* 41. §. 3. *supr. de vulgari.*

mus, quæ (1) *subjici usibus, dominioque nostro statim possunt.* et navis si hac mente resoluta est, ut in alium usum tabulæ destinarentur, licet mutato consilio perficiatur, tamen et perempta prior navis, et hæc alia dicenda est: sed si reficiendæ navis causa omnes tabulæ refixæ sint, nondum intercidisse navis videtur: et compositis rursus eadem (2) esse incipit (3), sicuti de ædibus (4) deposita tigna ea mente, ut reponantur, ædium sunt: sed si usque ad aream deposita sit, licet eadem materia restituatur, alia (5) erit. ✝ Hic tractatus etiam ad Prætorias stipulationes pertinet: quibus de re restituenda cavetur, et [an] eadem res sit, quæritur.

§. 6. Si rem, quam ex causa lucrativa stipulatus sum, nactus fuero ex causa lucrativa (6), evanescit stipulatio: sed si heres extitero domino, extinguitur stipulatio. Si vero a me herede defunctus eam legavit, potest agi ex stipulatu. ✝ Idemque esse et si sub conditione legata sit, quia et si ipse debitor rem sub conditione legatam dedisset, non liberaretur (7): sed si conditione deficiente remanserit, petitio infirmabitur.

§. 7. Stichum, qui decessit, si stipuler: si quidem condici etiam mortuus potuit, ut furi (8), utiliter (9) me stipulatum Sabinus ait; si vero ex aliis causis, inutiliter: quia etsi deberetur, morte promissor liberetur. ✝ Idem (10) ergo diceret, et si mora facta defunctum (11) stipularer.

§. 8. Si quis *ancillam sistere se in aliquo loco* promiserit, quæ prægnans erat, etsi sine partu (12) eam sistat, in eadem causa (13) eam sistere intelligitur.

De purgatione moræ.

84. Idem lib. 74. ad Edictum.

SI insulam fieri (14) stipulatus sim, et transierit tempus, quo potueris (15) facere: quamdiu litem contestatus non sim, posse te facientem (16) liberari (17) placet: quod si jam litem contestatus sim, nihil tibi prodesse, si ædifices.

De obligationibus dividuis et individuis. 7. De eo, qui curavit, ne conditio existeret.

85. Idem lib. 75. ad Edictum.

IN executione (18) obligationis sciendum est quatuor (19) causas esse. nam interdum est aliquid, quod a singulis heredibus divisum (20) consequi possumus: aliud (21), quod totum peti necesse est, nec divisum præstari potest: aliud (22) quod pro parte petitur, sed solvi nisi (23) totum, non potest: aliud (24), quod solidum petendum est, licet in solutionem (25) admittat [secutionem (26)].

§. 1. Prima (27) species pertinet ad promissorem *pecuniæ certæ:* nam et petitio et solutio ad portiones (28) hereditarias spectat.

§. 2. Secunda (29) *ad opus, quod testator fieri jusserit.* nam singuli heredes in solidum tenentur: quia operis effectus in partes scindi (30) non (31) potest.

§. 3. Quod si stipulatus fuero, *per te heredemve tuum non fieri, quominus eam, agam: si adversus ea factum sit, tantum dari?* et unus ex pluribus heredibus promissoris me prohibeat: verior est sententia existimantium unius (32) facto omnes teneri (33), quoniam licet ab uno prohibeor, non tamen in partem prohibeor, sed cæteri familiæ erciscundæ judicio sarcient damnum.

§. 4. Pro parte [autem] peti, solvi autem nisi totum non potest: veluti cum stipulatus sum *hominem* (34) *incertum.* nam petitio ejus scinditur, solvi vero nisi solidus non (35) potest: alioquin in diversis (36) hominibus recte partes solventur; quod non potuit defunctus facere, ne, quod stipulatus sum, consequar. ✝ Idem juris est, et si quis decem [millia] aut hominem promiserit.

§. 5. In solidum vero agi oportet, et partis solutio

(1) De his negotiari possumus, quæ dominio nostro possunt subjici.

(2) *d. l.* 98. §. 8. *infr. de solution.* Navis refecta eadem sit, necne, ex placitis Philosophorum, vide Plutarchum *in Theseo.* vide quæ scripsi ad *l.* 76. *supr. de judiciis.*

(3) Utcunque sæpius dissolvatur, et restauretur. *l.* 76. *Supr. de judiciis.*

(4) Domus restituta eadem intelligitur, si ea mente fuerit deposita, ut restitueretur: sin minus, eadem non est.

(5) Facit *lex* 10. §. 7. *in fin. supr. quibus modis ususfruct.*

(6) *l.* 56. §. 7. *Supr. h. t. l.* 17. *Supr. de oblig. et actionibus.* Lucrativæ duæ causæ non possunt circa rem eandem concurrere, nisi una sit revocabilis. ut *l.* 66. §. 1. *supr. de leg.* 2.

(7) Nisi ex eventu. *l.* 98. *infr. h. t.*

(8) Vide *l.* 1. *et tit. supr. de condict. furt.* Potest condici res perempta post moram, et in stipulationem deduci.

(9) *l.* 29. §. 1. *supr. h. t.*

(10) Fur et morator æquiparantur. vide Hotom. 28. *Illustr. ol.* 187.

(11) *l.* 103. *in fin. infr. h. t. l.* 1. §. 9. *supr. de oblig.* §. 1. *Inst. de inutil. stipul.*

(12) Actum enim fuit de matre tantum: aliud est in precario. *l.* 10. *supr. de precario.*

(13) Sistendi promissor hominem in eodem statu et causa sistere debet. *l.* 1. *supr. si ex noxali.*

(14) Demonstrato scil. loco: alias hæc stipulatio nullius esset momenti. *l.* 95. *l.* 115. *infr. h. t. l.* 2. §. 5. *supr. de eo, quod certo loco.* An requiritur, ut forma operis, id est, longitudo et altitudo demonstretur? Ripensis post Ludovicum Romanum, sufficere loci demonstrationem, ait. Movetur, quod demonstratio loci satis ostendatur per formam operis, et certitudo per architecturæ artem. Vitruv. 1. *cap.* 2. *et* 6. *cap.* 2. Quid? dies insulæ faciendæ debetne adjici, ut mora committi posse dicatur? non est necesse, cum dies hic a Lege subintelligatur. *l.* 137. §. 3. *infr. h. t.*

(15) *d.* §. 3.

(16) Facere insulam promissam videtur, qui in publico apparatum ædificandi posuit. *l.* 1. §. 3. *infr. de pollicitation.* qui jam inchoavit ipsum ædificium: nam qui jam perfecit, fecisse, non facere videtur. sic sentio, stipulatorem patientem promissorem, post moram ab eo commissam ædificare, liti renunciasse tacite videri: agentem autem illico post moram non audiri promissorem facere volentem, *ut hic.* nisi eodem momento non multo post ædificare paratus sit. Eo enim casu judex æqui studiosus modici temporis moram facile negliget. *l.* 135. §. 2. *in fin. infr. h. t.*

(17) A quo? a pœna in obligationem deducta.

(18) Id est, petitione et solutione, quam Græci vocant ἐκβιβασμόν.

(19) Obligatio certæ quantitatis dandæ, dividua est obligatione et solutione: faciendi, penitus individua est, *ut hic.* et §. 1. 2. 3. *infr. h. t.* Quid certæ speciei obligatio? vide *l. stipul.* 9. §. 1. *infr. de solutionib.*

(20) Divisim. *vulg. Hal.* Hæc est prima species executionis, Peti pro parte, Solvi pro parte.

(21) Secunda species executionis, Peti solidum, Solvi solidum.

(22) Tertia species executionis, Peti pro parte et Solvi solidum.

(23) *l.* 2. §. 1. *supr. h. t. l.* 15. *supr. de legat.* 2.

(24) Quarta species executionis, Peti solidum et Solvi pro parte.

(25) *Al.* in solutione.

(26) *Al.* sectionem.

(27) In qua singulis ab heredibus divisim consequi possumus.

(28) Sensus est, singulos heredes promissoris pecuniæ certæ conveniri pro hereditaria parte ex lege XII. Tabularum. *l.* 35. §. 1. *supr. de hered. inst.*

(29) In qua heredes in solidum tenentur.

(30) Individuum id dicimus, cujus effectus dividi non potest, unde rursus notant factorum obligationem individuam esse.

(31) *l.* 72. *supr. h. t. l.* 11. §. 24. *supr. de legat.* 3.

(32) *l.* 2. §. 5. *l.* 4. §. 1. *supr. h. t. l.* 25. §. 12. *supr. famil. ercisc.*

(33) *l.* 4. §. 1 *supr. h. t.*

(34) Obligatio generis et alternativa, qua petitionem seu petendi facultatem spectamus, dividua est: qua solutionem, individua.

(35) *l.* 9. *in fin. Supr. de solutionib.*

(36) *l.* 34. §. 1. *infr. Supr. de solution.*

adfert liberationem, cum ex causa evictionis (1) intendimus. nam auctoris (2) heredes (3) in solidum denunciandi sunt, omnesque debent subsistere, et quolibet (4) defugiente omnes tenebuntur: sed unicuique (5) pro parte hereditaria præstatio injungitur.

§. 6. Item si ita stipulatio facta sit, *Si fundus Titianus datus non* (6) *erit, centum dari?* nisi totus detur, pœna committitur centum: nec prodest partes fundi tradere, cessante uno, quemadmodum non (7) prodest ad pignus liberandum, partem creditori solvere.

§. 7. Quicumque sub conditione obligatus curaverit (8), ne conditio existeret, nihilominus obligetur.

De numero stipulationum.

86. Ulpianus [lib. 79. ad Edictum].

QUod (9) dicitur (10), tot stipulationes esse, quot res; ibi locum habet, ubi res exprimuntur stipulationi: cæterum si non fuerint expressæ, una est stipulatio.

De re stipulatoris futura.

87. Paulus [lib. 75. ad Edictum].

NEmo (11) rem suam (12) futuram in (13) eum casum, qua (14) sua fit, utiliter stipulatur.

De mora. De fidejussore hominem debitum interficiente.

88. Idem [lib. 6. ad Plautium].

MOra rei fidejussori quoque nocet (15). † Sed si fidejussor servum obtulit (16), et reus moram fecit: mortuo Sticho fidejussori succurrendum est. † Sed si fidejussor hominem occiderit (17), reus liberatur, fidejussor autem ex stipulatione conveniri potest.

De eo, quod dari oportet, oportebitve.

89. Idem [lib. 9. ad Edictum].

SI a colono, cui fundum in quinquennium locaveram, post tres annos ita stipulatus fuero, *Quicquid* (18) *te dare facere oportet?* non amplius in stipulationem deducitur, quam quod jam dari oportet: [in stipulationem enim deducitur quod jam dari oportet:] si autem adjiciatur, *oportebitve*, etiam futura (19) obligatio deducitur.

De usuris.

90. Pomponius [lib. 3. ex Plautio].

CUm stipulati sumus *pro usuris legitimis pœnam in singulos menses, si sors soluta non sit:* etiamsi sortis (20) obligatio in judicium (21) sit deducta, adhuc tamen pœna crescit. quia verum est solutam pecuniam non esse.

De periculo rei debitæ, et mora.

91. Paulus [lib. 17. ad Plautium].

SI *servum* stipulatus fuero, et nulla mora intercedente servus decesserit: si quidem occidat (22) eum promissor, expeditum (23) est. sin autem negligat (24) infirmum, an teneri debeat promissor? considerantibus, utrum, quemadmodum in vindicatione (25) hominis, si neglectus a possessore fuerit, culpæ hujus nomine tenetur possessor, ita et cum dari promisit: an culpa, quod ad stipulationem attinet, in faciendo accipienda sit, non in non faciendo? quod magis probandum est: quia (26) qui dari promisit, ad dandum, non faciendum, tenetur.

§. 1. Sed si sit quidem res in rebus humanis, sed dari non possit, ut fundus religiosus (puta) vel sacer factus, vel servus manumissus (27), vel etiam ab hostibus (28) si capiatur, culpa in hunc modum dijudicatur: ut si quidem ipsius promissoris res vel tempore stipulationis, vel postea fuerit, et quid eorum acciderit, nihilominus teneatur.

† Idemque fiat, et si per alium, posteaquam ab hoc alienatus sit, id contigerit. † Si autem alienus fuit, et ab alio tale quid accidit, non tenetur: quia nihil fecit. nisi [si] posteaquam moratus (29) est solutionem, aliquid hujusmodi acciderit: quam distinctionem et Julianus sequitur. † Item si homo qui fuit promissoris, ex præcedenti causa ablatus ei fuerit, quod statuliber fuit, perinde habendus sit, ac si alienum promisisset: quia sine facto ipsius desiit ejus esse.

§. 2. De illo quæritur, an et is, qui nesciens se debere, occiderit, teneatur (30), quod Julianus putat in eo (31), qui, cum nesciret a se petitum codicillis, ut restitueret (32), manumisit (33).

(1) Vide *l.* 5. §. *ult. supr. h. t.*

(2) Id est, venditoris.

(3) Denunciatio cuilibet heredum in solidum fieri debet: individua est denique.

(4) Id est, parte aliqua deficiente: possit enim unus solidum defendere, *l. cum ex causa.* 139. *Infr. h. t.*

(5) *Sub.* heredum.

(6) *l.* 5. §. *ultim. supr. h. t.*

(7) *l.* 9. §. 3. *supr. de pignorat. l.* 19. *supr. de pignoribus.*

(8) Vide *l.* 24. *Supr. de cond. et dem.*

(9) Vide *l.* 29. *supr. h. t.* Gothofr. vide Goedd. *de contrah. stipul. cap.* 6. *num.* 212. *et seq.* Ans.

(10) Vide *l.* 29. *supr. h. t.*

(11) Vide *l.* 18. *l.* 25. *l.* 82. *supr. h. t.*

(12) V. *l.* 82. *Supr. h. t.*

(13) Paria sunt, aliquid fieri tempore prohibito, et in tempus prohibitum conferri.

(14) Quod sua sit. *vulg. Hal.*

(15) Vide *l.* 49. *supr. h. t. l.* 3. §. 3. *supr. quod quisque. l.* 24. §. 1. *supr. de usur. l.* 44. *supr. de oper. libert.* adde Paul. 5. *sentent.* 7. §. *ult.*

(16) Tunc non est in mora.

(17) *l.* 23. *supr. h. t. l.* 127. *in fin. Infr. h. t. l.* 19. *supr. de dolo.*

(18) Vide *l.* 76. §. 1. *supr. h. t.*

(19) Adde *l.* 23. *supr. de serv. præd. urb.*

(20) Tantum, non usurarum.

(21) Lite contestata, *l.* 35. *supr. de usur.* non novatione usuræ currunt. *l.* 18. *Infr. de novat.*

(22) *l.* 23. *in fin. Supr. h. t.* Paul. 5. *sent.* 7. §. *ult.* hominis occisor culpam semper admittit. *Goth.* vide in hanc legem Goedd. *de contrah. stipulat. cap.* 11. *num.* 25. 32. Leonin. *emendat. lib.* 1. *cap.* 4. *num.* 1. 6. 8. *et* 11. Ans.

(23) Distingue ex *l.* 96. *Infr. h. t.*

(24) Negligens infirmum culpam præstat. et de ea tenetur, *l.* 226. *Infr. de verb. sign.* hinc oritur prima ratio dubitandi.

(25) Hinc altera dubitandi ratio oritur. *l.* 36. §. 1. *l.* 45. *supr. de rei vind.* adde *l.* 31. §. 11. *supr. de ædilitio. l.* 31. §. 3. *l.* 54. *in fin. supr. de hered. petit.* Sed cur non idem in promissore, ac in possessore? In re aliena custodienda, cujus vindicatio alteri competit, debemus esse diligentissimi: in ea, quæ nonnisi facto nostro alteri quæri potest, licet nobis versari negligenter, quasi in re nostra, modo absit dolus, aut lata culpa: v. Cuj. *hic.*

(26) Promissor ejus tantum culpæ nomine tenetur, quæ in faciendo, non quæ in negligendo, consistit, *l.* 21. *Supr. de hered. vel act. vend.* adde *l.* 13. §. 2. *in pr. supr. de usufruct.* quia qui dare promisit, ad dandum, non ad faciendum, tenetur.

(27) *l.* 51. *supr. h. t.*

(28) Servo capto ab hostibus sine facto promissoris, cessat obligatio et extinguitur: facto ejus capto, ad pretium tenetur.

(29) Post moram solutionis debitor tenetur de casu.

(30) Utique tenetur. Atqui de repetendo quoties agitur, ignorans et nesciens non tenetur. *l.* 65. §. 8. *Supr. de cond. indebiti. l.* 39. *supr. de mort. caus.* vide Cujac. *hic.*

(31) Hominis occisor culpam semper admittit, etiamsi petitus ei non sit: nisi fortasse justam aliquam occidendi causam habuerit.

(32) Hereditatem scilicet in qua erat servus, quem manumisit, *l.* 25. §. 2. *in fin. Supr. ad SC. Trebell.*

(33) §. 16. *Inst. de leg.*

§. 3. Sequitur videre de eo, quod Veteres constituerunt, quotiens (1) culpa intervenit debitoris, perpetuari (2) obligationem, quemadmodum intelligendum sit. Et quidem si effecerit promissor, quominus solvere possit: expeditum intellectum habet constitutio (3): si (4) vero moratus sit tantum, hæsitatur, an si postea in mora non fuerit, extinguatur superior mora? Et Celsus adolescens scribit, eum, qui moram fecit in solvendo Sticho, quem promiserat, posse (5) emendare eam moram postea offerendo: esse enim hanc quæstionem de bono (6) et æquo: in quo genere *plerumque sub* (7) *auctoritate juris scientiæ perniciose* (inquit) *erratur*. Et sane probabilis (8) hæc sententia est, quam quidem et Julianus sequitur: nam dum quæritur de damno, et par utriusque causa sit, quare non potentior sit, qui teneat (9), quam qui persequitur?

§. 4. Nunc videamus, in quibus personis hæc constitutio locum habet? quæ inspectio duplex est: ut primo quæramus, quæ personæ (10) efficiant perpetuam obligationem; deinde quibus eam producant. Utique autem principalis (11) debitor perpetuat obligationem.

† Accessiones (12) an perpetuent, dubium est. Pomponio perpetuari (13) placet: quare enim facto suo fidejussor suam obligationem tollat? cujus sententia vera est: itaque perpetuatur obligatio tam ipsorum, quam successorum eorum. accessionibus quoque suis, id est, fidejussoribus, perpetuant obligationem: quia in totam (14) causam spoponderunt.

§. 5. An filiusfamilias, qui jussu patris promisit, occidendo servum, producat patris obligationem, videndum est. Pomponius producere putat, scilicet, quasi accessionem (15) intelligens eum, qui jubeat.

§. 6. Effectus hujus constitutionis (16) ille est, ut adhuc homo peti possit. Sed et acceptum ei posse ferre creditur, et fidejussorem accipi ejus obligationis nomine. † Novari autem an possit hæc obligatio, dubitationis est: quia neque hominem, qui (17) non est, neque pecuniam quæ non debetur, stipulari possumus. Ego (18) puto novationem fieri posse, si (19) hoc actum inter partes sit: quod [et] Juliano placet.

De herede.

92. Idem [lib. 18. ad Plautium].

SI ita stipuler, *Per te non fieri, quominus mihi heredique* (20) *meo vindemiam tollere liceat?* etiam heredi datur actio.

De electione.

93. Idem [lib. 3. ad Vitellium].

SI (21) sic stipulatus fuero, *Per te non fieri, quominus hominem ex his, quos habes, sumam* (22)? electio mea erit.

De incerta stipulatione.

94. Marcellus [lib. 3. Digestorum].

TRiticum (23) dare oportere stipulatus est aliquis. Facti (24) quæstio est, non juris. Igitur si de aliquo tritico cogitaverit (25), id est, certi generis (26), certæ quantitatis (27), id habebitur pro (28) expresso: alioquin, si cum destinare genus et modum vellet, non fecerit, nihil stipulatus videtur (29); igitur ne unum quidem modium.

De insula facienda.

95. Idem [lib. 5. Digestorum].

QUi insulam fieri stipulatur, ita demum adquirit obligationem, si apparet (30) quo in loco (31) fieri insulam voluerit, si (32) et ibi insulam fieri interest ejus.

De rei interitu.

96. Idem [lib. 12. Digestorum].

QUi (33) servum mihi ex stipulatu debebat, si in facinore (34) eum deprehenderit, impune (35) eum occidit: nec utilis actio erit in eum constituenda.

(1) Ex culpa et mora debitoris quasi perpetuatur obligatio. dixi *quasi*; quia mora purgari potest. Occisione perpetuatur plane: nec enim purgari potest.

(2) Id est, perpetuam effici. *l.* 59. §. 5. *supr. mandati.*

(3) Id est, regula juris antiqui. *l.* 1. *Infr. de privat. delict.*

(4) Aliud est efficere, quominus solvas; aliud est moram committere.

(5) Mora oblatione purgatur. *l.* 73. *in fin. Supr. l.* 126. §. 3. *Infr. h. t.*

(6) Æquum et bonum patitur, ut mora offerendo purgari possit.

(7) Sub auctoritate juris plerumque perniciose erratur.

(8) In dubio quæ probabiliora sunt, sequenda sunt.

(9) Ubi agitur de damno, potior est causa possessoris, quam actoris.

(10) Adde *l.* 24. *in fin. supr. de usuris.*

(11) Principalis debitor perpetuat suam suique heredis et fidejussoris obligationem, *l.* 58. *in fin. Infr. de fidejuss.* non tamen auget, nisi fidejussor in omnem causam sit acceptus. *l.* 8. *supr. de eo, quod certo. l.* 54. *supr. locati.*

(12) Id est, personæ, quæ obligationi accedunt, ut adpromissores, mandatores, pecuniæ constitutæ rei, *Novell.* 4. παρενθήκας vocat 5. Valerius 7. nec accessio gloriosæ illius pompæ, sed auctor spectatus est. Vulgata Editio legit *accessoriæ*, et male.

(13) Accessionis culpa suam, suique heredis obligationem perpetuat: non rei principalis. Culpa accessionis non nocet reo.

(14) *l.* 54. *supr. locati.*

(15) Pater cum jubet filium promittere, filii accessio est. *l.* 49. *Supr. h. t.* adde *l.* 24. *supr. de usur.*

(16) *l.* 83. §. 7. *supr. h. t.*

(17) *l.* 31. *Infr. de novat.*

(18) Petitio, fidejussio, novatio, acceptilatio hominis mortui culpa promissoris valet; alioquin non valet.

(19) *l.* 8. §. 2. *Infr. de novat.*

(20) Potest enim quis suæ personæ heredis personam adjungere. *l.* 38. §. 14. *supr. h. t. l.* 39. §. 4. *supr. de leg.* 1.

(21) Dixi *l.* 76. *supr. h. t.*

(22) Hinc ratio decidendi sumitur, Servius 5. *Æneid. Sumo*, inquit, verbum est Jurisconsultorum, quo utuntur, quotiescunque legatum non ab herede datur, sed est in accipientis arbitrio. Eodem verbo in legatis, legatariis datur vindicatio et optio. 14. Ulp. §. 3.

(23) Non expressa quantitate vel genere. dixi *l.* 74. *l.* 75. *supr. h. t.*

(24) Cur? quærendum est, quod genus, quemve modum tritici quis promiserit.

(25) Ut quia de tritico tractatus habitus fuerat inter contrahentes: Ex tractatu, ex præfatione contractus interpretatio sumenda. *l.* 134. §. 1. *Infr. h. t.*

(26) Id est, certæ quantitatis: ea sumitur ex genere et bonitate.

(27) Quantitas quid significet, vid. H. Vultejum *in discept. c.* 10. Ans.

(28) Stipulatio tritici sine quantitate expressa, aut intellecta, est inutilis. *l.* 115. *Infr. h. t.* Incerta non est, quæ non est expressa, si modo possit intelligi ex certis conjecturis. quid enim, si frumenti tractatus ante stipulationem habitus sit?

(29) Imo videtur, *arg. l.* 7. *Supr. de tritico.*

(30) Id autem ex aliqua certa conjectura apparere potest, ut in *l.* 36. *in fin. supr. de condit. et demonstrat.* adde quæ notavi ad *l.* 74. *l.* 84. *supr. h. t.*

(31) Vide *l.* 115. *Infr. h. t.*

(32) Nemo ad agendum admittitur, nisi ejus intersit. *l.* 97. §. 1. *Infr. h. t.*

(33) Dixi *l.* 91. *supr. h. t.*

(34) *l.* 24. *in fin. supr. de pignorat. l.* 53. §. 3. *Supr. de legat.* 1. puta in ipsis rebus Venereis ἐπαυτοφώρῳ. vide *l.* 23. *Infr. ad leg. Jul. de adulter.* in adulterio vel raptu, adde ea quæ notavi ad *l.* 54. §. 1. *supr. locati.*

(35) Factum legitime pœnam non meretur, *ut hic.* et *l.* 4. *in fin. C. ad leg. Jul. de adulteriis.* sic Seneca 5. *declamat.* objici non potest, quod lege factum est.

De re impossibili. 1. *Si quis pro alio se soluturum spoponderit.* 2. *De conditione nuptiarum.*

97. CELSUS [lib. 26. Digestorum].

SI ita stipulatus fuero , *Te sisti : nisi* (1) *steteris* , *Hippocentaurum* (2) *dari?* proinde (3) erit atque te sisti solummodo stipulatus essem.

§. 1. Possum utiliter a te ita stipulari , *Titii nomine te soluturum?* neque enim hoc simile est illi , *Titium daturum* (4)? sed ex ea stipulatione , dum interest mea (5), agere possum. et ideo si locuples (6) sit Titius , nihil ex hac stipulatione consequi possim : quid enim mea interest id a te fieri , quod si non feceris , æque salvam pecuniam habiturus sum?

§. 5. *Si tibi nupsero* , *decem* (7) *dari spondes?* causa cognita (8) denegandam actionem puto : nec (9) raro probabilis causa ejusmodi stipulationis est. ✝ Item si vir a muliere eo modo non in dotem stipulatus est.

De re stipulatoris. De servitutibus. 1. *De insula fulcienda.*

98. MARCELLUS lib. 20. Digestorum.

EXistimo (10) posse *id , quod meum est , sub* (11) *conditione stipulari.* item *viam* [*stipulari*] *ad fundum* posse , quanquam interim fundus non sit meus. aut si hoc verum non est , et alienum fundum sub conditione stipulatus fuero , isque ex lucrativa causa meus esse cœperit , confestim perimeretur (12) stipulatio : et si fundi dominus sub conditione viam stipulatus fuerit , statim fundo alienato evanescit stipulatio : et maxime secundum illorum opinionem , qui etiam ea , quæ (13) recte constiterunt , resolvi putant , cum in eum casum reciderunt, a quo non potuissent consistere.

§. 1. Ex hac (14) stipulatione , *Insulam* (15) *fulciri spondes?* quando nascatur actio , quæritur. et utique non [est] expectandum , ut ruat : nec enim nihil stipulatoris interest, fultam potius esse , quam non esse : nec tamen recte agetur , si nondum præterierit temporis tantum , quo fulcire potuerit redemptor.

De interpretatione stipulationis. 1. *De conditione intra diem implenda.*

99. CELSUS lib. 38. Digestorum.

QUidquid adstringendæ (16) obligationis est , id nisi palam verbis exprimitur, omissum intelligendum (17) est. ac fere secundum (18) promissorem interpretamur : quia stipulatori liberum fuit verba late concipere. Nec rursum promissor (19) ferendus est , si ejus intererit , de certis potius vasis forte , aut hominibus actum.

§. 1. Si stipulatus hoc modo fuero , *Si intra biennium Capitolium non ascenderis* , *dari?* nonnisi præterito (20) biennio recte petam : nam etsi ambigua verba sunt , sic tamen exaudiuntur , si immutabiliter verum fuit te Capitolium non ascendisse.

De conditione in præteritum vel in præsens tempus relata.

100. MODESTINUS [lib. 8. Regularum].

COnditio (21) in (22) præteritum non tantum in præsens (23) tempus relata , statim aut *peremit* (24) *obligationem* , aut omnino *non differt* (25).

(1) *l.* 126. *in fin. infr. h. t.*

(2) Hippocentaurum dari , stipulatio inutilis est. §. 1. *Instit. de inutilib. stipul.* et ibi *Theoph.* Stoïci eodem exemplo usi sunt , teste Laërtio ; et Sceptici , teste Empirico. Galenus 3. *de usu partium. et* 4. *de difficultate pulsuum* , invehitur in Pindarum , ut qui finxerit , ex hominibus et Magnesiis equis Hippocentauros natos fuisse. Hinc Tullius 2. *de natura.* Quis Hippocentaurum fuisse aut Chimæram putat? Idem *Tuscul.* 1. *et* 2. *de divinat. et* 1. *de natura.* et Lucretius 5. *Sed neque Centauri fuerant , neque tempore in ullo Esse queant duplici natura et corpore bino : Ex alienigenis membris compacta potestas.* Verumtamen Plin., *lib.* 7. refert , se sub Claudio Hippocentaurum ex Ægypto allatum suis oculis vidisse. Quin et Claudius Cæsar in Thessalia natum Hippocentaurum scripsit , eademque die interiisse. Huic non est absimile , quod refert Hieronymus in vita Pauli Eremitæ , Hippocentaurum , et Satyrum Antonio visum. Et Satyros , id est , homines ex capra et homine permixtos fuisse refert Plin. *ibid.* et Plutarchus in *Sylla.* Sub Constantino etiam Satyrum Alexandriam perductum ex Ægypto , sale conditum , et Antiochiam allatum , ut ab Imperatore videretur , memoriæ proditum est. vide Alciat. 9. *Parerg.* 38. Corras. 5. *Miscell.* 2. adde de Hippocentauro illud Augustini , 5. *adversus Faustum Manichæum.* Christianam fidem , inquit , Hippocentaurum facitis , nec equum perfecte , nec hominem : nobis soli Christo servire permittite. Apud Hieronymum dicto loco Hippocentaurum hominem equo mixtum Antonius definit. addit etiam , barbarum nescio quid infrendisse et fregisse potius verba , quam loquutum , Satyrum autem se talem vidisse refert *ibid.* Antonius , haud grandem homunculum , aduncis naribus , fronte cornibus asperata , cujus pars extrema corporis in caprarum pedes desinebat. addit etiam loquutum , et ejus verba refert , quæ *ibid.* vide.

(3) Perinde erit. *vulg. Haloand.* hinc collige , inutilem adjectionem non vitiare utilem obligationem.

(4) Qua factum alienum promittitur. *l.* 38. *supr. h. t.*

(5) Vide *l.* 95. *in fin. supr. h. t.*

(6) *l.* 112. *in fin. Infr. h. t.*

(7) *l.* 32. §. 22. *supr. de donat. inter virum.*

(8) Nam si ex causa donationis stipulatio sit interposita , confertur in tempus matrimonii : ideoque non valet , *l.* 3. §. 10. *l.* 23. *supr. de donation. inter virum. l.* 4. *C. de donationib. ante nuptias.* sin alia justa causa stipulationis interponendæ fuit , utique rata esse potest. Pœna constringi non possunt nuptiæ , *l.* 134. *Infr. h. t.* quas nihil vetat præmiis allici.

(9) *Id est* , et raro. *Accursius.* nunquam. *Alii* , nec rara.

(10) Vide *l.* 31. *supr. h. t.*

(11) *l.* 31. *supr. h. t. l.* 61. *supr. de contr. empt. l.* 41. §. 2. *supr. de legat.* 1.

(12) Perimetur. *Haloand.*

(13) *l.* 140. *in fin. Infr. h. t.* §. 2. *Instit. de inutil. stipulat.*

(14) Dixi *l.* 95. *supr. h. t.*

(15) Vide *l.* 72. *in pr. et fin. supr. h. t.*

(16) Τὸ συμβαλλόμενον τῇ συστάσει τῆς ἐνοχῆς. 11. *Eclog. et* 24. *ex lib.* 43. *tit.* 1. *c.* 98. Stipulationes dictæ , quod per eas firmitas obligationum constringitur. Paul. 5. *sentent.* 7. §. 1. Hinc nonnulli colligunt , stipulationes esse contractus stricti juris , ideoque in stipulationibus obligationem et sententiam eatenus nasci , et ferri , quatenus lingua nuncupatum est , *ut hic.* secus in bonæ fidei judiciis. Hinc Catellianus Cotta in *memor. in verbo Locavit* , scribit , Vineæ locatione facta colono , ea lege , ut dimidiam partem fructuum colligendorum domino daret , colonum teneri ad præstandam dimidiam aliorum fructuum , quo casu in vinea arbores plantaverit. *Goth.* vide Cujac. *lib.* 14. *observat. cap.* 32. S. L.

(17) *l.* 126. *in fin. Infr. h. t.* adde *l.* 25. *supr. de liberat.*

(18) Vide *l.* 38. §. 18. *supr. h. t. l.* 26. *Supr. de reb. dub. l.* 47. *supr. de obl. et act. l.* 39. *supr. de pactis.*

(19) Adde *l.* 110. *in fin. Infr. h. t.*

(20) *l.* 27. *in fin. l.* 72. §. 1. *supr. h. t. l.* 6. *supr. de oblig. l.* 101. *Infr. de regul.* An idem in usucapionibus? vide *l.* 6. *supr. de usurpat.*

(21) *l.* 120. *Infr. h. t.*

(22) Vide *l.* 37. *supr. de reb. cred.*

(23) In futurum tempus collatæ conditiones non sunt necessariæ. Quod futurum est , necesse non est evenire , cum possit non evenire : et incertum , id est , nec verum , nec falsum. Hæc est sententia Aristotelis , Chrysippi , et Stoïcorum omnium , quam Jurisconsulti sequuntur , qui fere omnes ab Stoicis instituti sunt : et ideo partus futuri stipulationem censent incertam. *l.* 75. *supr. h. t.* adde *l.* 16. *supr. de injusto.* A superioribus dissentit Paul. *l.* 28. *in fin. Supr. de jud.* ait enim ex sententia Diodori , futura , antequam fiant , esse vera vel falsa. v. Cujac. *hic.* sic sentio , res futuras *actu* nondum esse ; futuras tamen certo extituras ; alioquin futuræ non essent.

(24) Perimit. *Hal.* peremit , si ita non sit. Quod non est , necesse est non esse.

(25) Si ita sit , sc. Quod est vel fuit , necesse est esse vel fuisse. Conditiones eæ sunt necessariæ.

De puberibus.

101. IDEM lib. 4. de Præscriptionibus.

PUberes (1) sine (2) curatoribus suis (3) possunt (4) ex stipulatu obligari (5).

De evictione et sumptibus litis.

102. IDEM lib. 5. Responsorum.

VEnditores emptori caverant pro evictione, *quanti ejus interesset* : [sed et] specialiter *adgnituros* , *si in lite* (6) *mota sumptus fecisset* , emptori stipulanti promiserant : post mortem emptoris, unus ex venditoribus ad judicium vocavit (7), pretium sibi deberi dicens (8) : heredes (9) ejus , qui sumptus in defensione causæ factos , cum probarent pretium solutum fuisse , ex stipulatione petebant. Modestinus respondit , si [in] eas impensas venditores promiserunt , quæ ob litem de proprietate institutam factæ essent : minime ex stipulatu peti posse , quod erogatum est (10) , dum alter ex venditoribus pretium , quod jam fuerat exsolutum , petit.

De homine libero , vel mortuo. De fundo hostium.

103. IDEM lib. 5. Pandectarum.

LIber (11) homo in stipulatum deduci non potest : quia nec dari oportere intendi nec æstimatio ejus præstari potest : non magis quam si quis dari stipulatus fuerit *mortuum* (12) *hominem* aut *fundum hostium* (13).

De servo , qui pactionis pro libertate reum dedit.

104. JAVOLENUS lib. 11. ex Cassio.

CUm servus pecuniam pro libertate pactus est , et ob eam rem reum (14) dedit (15) : quamvis servus ab alio (16) manumissus est , reus (17) tamen recte obligatur. quia non quæritur , a quo manumittatur (18) , sed ut manumittatur.

De alternatione, et mora, et rei interitu.

105. IDEM lib. 2. Epistolarum.

STipulatus sum , *Damam aut Erotem servum dari* ; cum Damam dares , ego quominus acciperem , in mora fui ; mortuus est Dama : an putes me ex stipulatu actionem habere ? Respondi : Secundum Massurii Sabini opinionem puto te ex stipulatu agere non posse : nam is recte existimabat , si (19) per debitorem mora non esset , quominus id , quod debebat , solveret , continuo (20) eum debito liberari.

De fundo.

106. IDEM lib. 6. Epistolarum.

QUi ex pluribus (21) fundis , quibus idem nomen impositum fuerat , unum fundum sine (22) ulla nota (23) demonstrationis stipuletur , incertum stipulatur : id est , eum fundum stipulatur , quem promissor (24) dare voluerit. tamdiu autem voluntas promissoris in (25) pendenti est , quamdiu id quod promissum est , solvatur.

De emancipatione.

107. IDEM lib. 8. Epistolarum.

UTrum turpem (26) talem stipulationem putes , an non , quæro : Pater naturalis filium , quem Titius habebat in adoptionem (27) , heredem instituit , *si patria* (28) *potestate liberatus esset* : pater (29) eum adoptivum (30) non alias emancipari voluit , quam (31) si etiam (32) dedisset , a quo stipularetur (33), certam summam , *si eum manumisisset* : post emancipationem adit heres filius : petit nunc pecuniam pater ex stipulatione supra relata. Respondit : Non [puto] turpem esse causam stipulationis , utpote cum aliter filium emancipaturus non fuerit. nec potest videri injusta causa stipulationis ,

(1) Aliud in pupillo. v. *hic.* Cujac. et *l.* 7. *C. de contrah. stip.*
(2) Curatorem etiam habentes. *l.* 3. *in fin. C. de in integr. rest.*
(3) Quos habent sc.
(4) Imo non possunt : datur enim eis restitutio. *l.* 1. *in fin. C. de inutil. stip. l.* 1. *supr. de in integr. rest.* An dicemus obligari , *ut hic.* sed restitui ex *d. l.* 1 ? An vero pupillos curatorem habentes , vendentes aut contrahentes non obligari : non habentes , obligari quidem , sed restitui ? An potius puberes sine curatoribus suis posse obligari : impuberes sine tutore non posse : et quidem illos recte obligari , sed restitui ?
(5) Nuptias contrahere , *l.* 20. *supr. de ritu.* et solutum accipere , *l.* 7. §. 2. *supr. de minorib.* jurare , *l.* 9. §. 4. *supr. de jurejur.* hereditatem restituere , *l.* 1. §. 14. *Supr. ad SC. Treb.* adire hereditatem . *arg. l,* 15. *in fin. Infr. de appellat.* at non vendere. *l.* 3. *C. de in integr. rest.* Goth. Puto hic legendum esse *obligare* , argum. *d. l.* 3. *junct. l.* 9. *Supr. de auctor. tut.* ne manifesta statuatur antinomia , neque obst. *l.* 11. §. 14. *Supr. de act. empt.* Cujus solutio est ex *l.* 14. *supr. de except. rei judic.* nempe quod non sit causa. Concordat *l.* 1. *C. de auctor. præstand.* S. L.
(6) Proprietatis scil.
(7) Ad judicium vocantur heredes etc. *vulg.*
(8) Utpote nondum solutum ab emptore.
(9) *Sic restitue* , heredes emptoris sumptus in defensione etc.
(10) Ego et Titius rem tibi vendidimus : de evictione quoque tibi cavimus , et specialiter , si in lite mota sumptus fecisses , eos reddi tibi promisimus. Titius a tuis heredibus pretium rei sibi jam solutum exigere voluit , sumptus in eo judicio heredes tui fecerunt? Eos sumptus tibi non debeo. Cur ? sumptus in lite de re vendita evicta factos cautum promisisse videor : non autem factos in lite de pretio : indefinita promissio ad rem , de qua actum fuit , coërcenda , non ad aliam extendenda. An eos sumptus amittes? minime : eos enim a Titio repetes , quod temere te in jus vocaverit. *l.* 79. *supr. de judiciis.*
(11) *l.* 83. §. 5. *supr. h. t. l.* 1. §. 9. *supr. de oblig. l.* 182. *Infr. de reg. jur.* §. 2. *Inst. de inutil. stip.*
(12) *l.* 29. *in fin. l.* 83. §. 7. *supr. h. t.*
(13) Qui nec legari potest , nisi casu aliquo emi possit. *l.* 9. *l.* 104. §. 2. *Supr. de legat.* 1. adde *l. ultim. supr. de act. empt.* vid. quæ scripsi ad *d. l.* 9.
(14) Expromissorem. *l.* 7. § 8. *supr. de dolo. l.* 37. *in fin. supr. de oper. libert.*
(15) Quid , si non dedit , sed simpliciter promisit ? tenebitur actione in factum. *l.* 3. *C. an servus pro suo facto.*
(16) Quam a domino suo.
(17) Is , qui spopondit pecuniam pro libertate servi.
(18) Quid , si dominus moram in manumittendo faciat ? conveniri poterit. *l.* 53. *supr. de judiciis. l.* 5. *supr. de manumissionibus.*
(19) *l.* 8. *supr. de nautico. l.* 23. *supr. de oblig.*
(20) α'πευτ υ'ὃε , ipso jure. Cujac. *hic.*
(21) Aliud erit , si nullum fundum habuit. *l.* 71. *supr. de leg.* 1. *l.* 6. *supr. de auro.*
(22) *l.* 75. *supr. h. t. l.* 115. *Infr. h. t. l.* 69. §. 4. *supr. de jure dot.*
(23) Dixi *l.* 6. *supr. de R. C.*
(24) Ejusve heres. *l.* 75. *supr. de legat.* 1. Imo legatarii est electio. *l.* 20. *supr. de legat.* 1. §. 22. *Inst. de leg.* Imo , heredis. *d. l.* 71. *l.* 32. §. 1. *Supr. de legat.* 1. Dic : Quando promittitur , vel legatur incertum ex incertis (puta ex pluribus fundis unus) promissoris est electio , *ut hic.* et heredis , *l.* 71. *supr. de legat.* 1. idem dicendum , si certum ex certis (puta ex pluribus Stichis unus Stichus) , *l.* 32. §. 1. *supr. de legat.* 1. sin vero incertum ex certis (puta unus ex duobus servis) , *d. l.* 20. vel genus legatur , electio est legatarii. *l.* 37. *supr. de legat.* 1. §. 22. *Instit. de legat.*
(25) Vide *l.* 138. *in fin. Infr. h. t.*
(26) *l.* 26. *supr. h. t.*
(27) *Al.* adoptione.
(28) Patris adoptivi potestate.
(29) Adoptivus.
(30) Adoptivus , *Haloand.* et recte , ut *Infr. h. t. in fin. ibid.* Si aliquid adoptivus pater. Potest tamen ferri Florentina.
(31) Adde *l. ultim. in fin. supr. quarum rerum.*
(32) *Al.* ei.
(33) Id est , quam si dedisset reum.

si aliquid adoptivus pater habere voluerit, propter quod a filio post emancipationem magis curaretur (1).

De dote, de conditione pendente, ex facto incertæ personæ. 1. *De obligatione collata in arbitrium debitoris.*

108. Idem lib. 10. Epistolarum.

A Titio ita stipulatus sum, *Si* (2) *qua mihi nupserit, decem dotis ejus nomine dare spondes?* quærebatur, an consistat talis stipulatio (3)? Respondit: Si stipulanti mihi dos ita promissa est, *Quamcunque uxorem duxero, dotis ejus nomine decem dare spondes?* nihil in causa est, quare ea pecunia conditione expleta non debeatur. nam cum conditio (4) etiam ex incertæ (5) personæ facto parere obligationem possit: veluti, *Si quis in Capitolium ascenderit, decem dare spondes? Si quis a me decem petierit, tot dare spondes?* cur non idem, et in dote promissa respondeatur, ratio reddi non potest.

§. 1. Nulla promissio potest consistere, quæ ex voluntate (6) promittentis statum capit.

De alternatione.

109. Pomponius lib. 3. ad Quintum Mucium.

Si ita stipulatus fuero, *Decem* (7) *aut quindecim dabis* (8)*?* decem debentur. ✝ Item si ita (9), *Post annum aut biennium dabis?* post biennium debentur. Quia in stipulationibus id servatur: ut quod minus [esset (10),] quodque longius (11), esse videretur in obligationem deductum.

De adjecto obligationi. 1. *De veste muliebri.*

110. Idem lib. 4. ad Quintum Mucium.

Si mihi, et Titio, in cujus potestate (12) *non sim, stipuler decem:* non tota decem, sed sola quinque mihi debentur. pars enim aliena (13) deducitur, ut quod extraneo inutiliter stipulatus sum, non (14) augeat meam partem.

§. 1. Si stipulatus fuero de te, *Vestem* (15) *tuam, quæcunque muliebris est, dare spondes?* magis ad mentem (16) stipulantis, quam ad mentem promittentis, id referri debeat: ut quid in re sit, æstimari debeat, non quid senserit promissor. itaque si solitus (17) fuerat promissor muliebri quadam veste uti, nihilominus debetur.

De stipulatione, per te non fieri, quominus mihi uti liceat.

111. Idem [lib. 5. ad Quintum Mucium].

Si stipulatus fuero, *per* (18) *te non fieri, quominus mihi illa domo uti liceat*, an etiam si me non prohibeas, uxorem (19) autem meam prohiberes, vel contra (20) uxore mea stipulata me prohibeas, an committatur stipulatio? Et latius (21) est hæc verba sic accipi. Nam et si stipulatus fuero, *per te non fieri, quominus mihi via, itinere, actu* [*que*] *uti liceat:* et [si] non me, sed alium (22) nomine meo ingredientem, prohibeas, sciendum erit committi stipulationem.

De electione et mutatione voluntatis. 1. *De stipulatione satisdationis.*

112. Idem [lib. 15. ad Quintum Mucium].

Si quis stipulatus sit, *Stichum, aut Pamphilum, utrum ipse vellet* (23)*:* quem elegerit, petet, et is erit solus in obligatione. ✝ An autem mutare voluntatem possit, et ad alterius petitionem transire, quærentibus respiciendus erit sermo stipulationis, utrumne talis sit, *Quem voluero*, an, *Quem volam:* nam si talis fuerit, *Quem voluero*, cum semel elegerit, mutare voluntatem non (24) poterit: si vero tractum (25) habeat sermo illius, et sit talis, *Quem volam*, donec judicium dictet (26), mutandi potestatem habebit.

§. 1. Si quis ita stipulatus fuerit, *Pro centum aureis satisdabis* (27)*?* et reum dederit in istam summam: Proculus ait semper in satisdationis stipulatione venire, quod interesset (28) stipulantis: ut alias tota sors inesset, veluti si idoneus (29) promissor non sit; alias minus, si in aliquid idoneus esset debitor: alias nihil, si tam locuples esset, ut nostra non intersit satis ab eo accipere, nisi quod plerunque idonei non tam patrimonio quam fide quoque æstimarentur.

(1) Hinc Plautus *in Sticho*: *Nunquam*, inquit, *nimis curare possunt parentem suum filiæ.* Cujac. *hic.*

(2) Hic fundatur sponsio nexus (Galli *gage* appellant). Hujusmodi sponsiones licite fieri in lucta, cursu, saltu, et aliis, quæ virtutis causa fiunt, refert Zasius *hic*, *l.* 3. *supr. de aleatoribus. l.* 17. *in fin. supr. de præscr.*

(3) Consistit: atque hic nulla subest causa promittendi. *l.* 2. §. 3. *Supr. de doli mali.* Imo subest, donandi animus scil. Falsum est igitur, quod hic dicitur ab interpretibus, Zasio scil. et aliis, conditionem esse pro causa.

(4) Id est, stipulatio conditionalis. Idem dicendum in erogatione pietatis causa facienda, *l.* 24. *C. de episc.* non idem in donatione. vide Zas. *hic.*

(5) Stipulatio conditionalis in incertam personam collata valet.

(6) Id est, si volam, *l.* 8. *supr. de obligationib.* aliud est, si dictum sit, *Cum voluero. l.* 46. §. 2. *supr. h. t.*

(7) Junge ex eodem libro *l.* 43. *supr. de legat.* 2. Goth. vide Goedd. *de contrah. stipulat. c.* 4. *num.* 63. Ans.

(8) Et responsum sit, *promitto. l.* 12. *l.* 83. §. 4. *supr. h. t.*

(9) *d. l.* 12. *in fin. l.* 43. *in fin. supr. de leg.* 2.

(10) In summis, minor: in tempore longius tempus spectatur. v. c. 30. *de regul. in* 6.

(11) *l.* 12. *supr. h. t. l.* 17. *Infr. de reg. jur.*

(12) Adde *l.* 38. §. 17. *supr. h. t.*

(13) Aliena in obligationem deducitur. *vulg.* in obligatione. *Hal.*

(14) Jus adcrescendi locum non habet in contractibus. v. tamen Socin. *reg.* 214. Ancharanum 1. *qu* 38. Socinus illo loco negat superiorem sententiam obtinere in assignatione libertorum. Item in donatione facta a Principe, *l.* 1. *C. si liberalitatis imperialis socius sine herede decesserit. lib.* 10. *tit.* 14. non obtinere quoque in usufructu, *l.* 1. *in fin. supr. de usufr. adcresc.* si intersit promissoris vel stipulatoris, *l. fundus ille.* 64. *supr. de contr. empt.* in donatione mortis causa, *l. unic.* §. 14. *C. de caducis tollendis.* in mortis causa capione, *l. mortis causa.* 18. *supr. de donat. mortis causa.* Sed cur jus adcrescendi non locum habet in contractibus? non alteri, sed sibi tantum quisque velle stipulari intelligitur; in id enim stipulationes inventæ. v. Ancharanum, 1. *qu.* 38.

(15) V. *l.* 23. *supr. de auro.* Goth. vide Hotomann. *lib.* 3. *obs. c.* 13. Ans.

(16) *l.* 99. *supr. h. t. l.* 25. *supr. de leg.* 3. *l.* 6. *Infr. de acceptilat.*

(17) V. *l.* 33. *supr. de auro.*

(18) Mihi domo uti licere stipulatus sum? et uxori meæ usum stipulatus sum, *ut hic.*

(19) Vid. *l.* 2. §. 1. *l.* 4. §. 1. *l.* 8. *in fin. supr. de usu. l. penult. supr. de servitute legata. l.* 21. *supr. de precario.*

(20) Uxor sibi uti domo licere stipulata est? et mihi quoque uti stipulata intelligitur.

(21) Πλατύτερον. Latitudo stricto juri opponitur. *l.* 1. *C. ut actiones.*

(22) *l.* 20. *Supr. quemadm. servit.*

(23) Ut *l.* 84. §. 9. *l.* 109. *in fin. supr. de leg.* 1. alias ex conditione detracta stipulator non eligit. Nam in disjunctivis electio est debitoris. *l.* 10. *in fin. supr. de jure dot.* Goth. vide Goedd. *de contrah. stipulat. c.* 8. *n.* 200. Ans.

(24) *d.* §. 9.

(25) Verbum *volam*, est extensivum sive parataticum in futurum: ut *volebam*, in præteritum. adde *l.* 2. *in fin. supr. ex quib. causis.*

(26) Id est, litem contestetur.

(27) Hæc promissio factum continet. adde *l.* 68. *l.* 72. *Supr. h. t.*

(28) *l.* 135. §. 3. *in fin. Infr. h. t.*

(29) Locuples. *l.* 97. §. 1. *supr. h. t. l.* 13 *supr. de re jud.*

De pœna et de prorogatione temporis. 1. *De fidejussoribus præstandis, et re vendita liberanda.*

113. PROCULUS [lib. 2. Epistolarum].

CUm stipulatus sim mihi, Procule, *si opus arbitratu meo ante Kalendas Junias effectum non sit*, pœnam, et protuli diem: putasne vere (1) me posse dicere arbitratu meo opus effectum non esse ante Kalendas Junias, cum ipse arbitrio meo aliam operi laxiorem dederim? Proculus respondit: Non sine causa distinguendum est, interesse utrum per promissorem mora non fuisset, quominus opus ante Kalendas Junias ita, uti stipulatione comprehensum erat, perficeretur; an cum jam opus effici non posset ante Kalendas Junias, stipulator diem in Kalendis Augustis protulisset? nam si tum diem stipulator protulit, cum (2) jam opus ante Kalendas Junias effici non poterat, puto pœnam esse commissam; nec ad rem pertinere, quod aliquod tempus ante Kalendas Junias fuit, quo stipulator non desideravit id ante Kalendas Junias effici, id est, quod non est arbitratus ut fieret, quod fieri non poterat: aut si hoc falsum est (3), etiam si stipulatus (4) pridie Kalendas Junias mortuus esset, pœna commissa (5) non esset; quoniam mortuus arbitrari non potuisset, et aliquod tempus post mortem ejus operi perficiendo superfuisset: et propemodum, etiamsi ante Kalendas Junias futurum esse cœpit, opus ante eam diem effici non posse, pœna commissa est.

§. 1. Cum venderet aliquis, promisit emptori *fidejussores præstari: et rem venditam liberari*: quæ ut liberetur, nunc desiderat emptor: in mora est is, qui ea stipulatione id futurum promisit. Quæro quid (6) juris sit? Proculus respondit: Tanti litem æstimari oportet, quanti actoris interest (7).

De mora.

114. ULPIANUS [lib. 17. ad Sabinum.]

SI fundum (8) certo die præstari stipuler, et per promissorem steterit, quominus ea die præstetur: consecuturum me quanti mea intersit (9) moram facti (10) non esse.

De die vel loco omisso. De conditione negativa.

115. PAPINIANUS (11) [lib. 2. Quæstionum].

ITa (12) stipulatus sum, *Te sisti* [*in*] *certo loco: si non* (13) *steteris, quinquaginta aureos dari spondes?* si dies in stipulatione per errorem omissus fuerit, cum id ageretur, ut certo die sisteres, imperfecta erit stipulatio. non secus ac si, quod pondere (14), numero, mensura continetur, sine adjectione ponderis, numeri, mensuræ stipulatus essem: vel insulam ædificari, non demonstrato loco (15): vel fundum dari, non (16) adjecto nomine. Quod si ab initio id agebatur, ut quocunque die sisteres, et si non stetisses, pecuniam dares: quasi quælibet stipulatio sub conditione concepta, vires habebit: nec ante committetur, quam fuerit declaratum, reum promittendi sisti non posse.

§. 1. Sed et si ita stipulatus fuero, *Si* (17) *in Capitolium* (18) *non ascenderis*, vel *Alexandriam* (19) *non ieris, centum dari spondes?* non statim committetur stipulatio, quamvis Capitolium ascendere, vel Alexandriam pervenire potueris: sed cum certum (20) esse cœperit te Capitolium ascendere, vel Alexandriam ire non posse.

§. 2. Item si quis ita stipuletur: *Si Pamphilum non dederis, centum dare spondes?* Pegasus respondit non ante committi stipulationem, quam desisset posse Pamphilus dari. Sabinus autem existimabat, ex sententia contrahentium, postquam homo potuit dari, confestim agendum: et tamdiu ex stipulatione non posse agi, quamdiu per (21) promissorem non stetit, quominus hominem daret: idque defendebat exemplo penus (22) legatæ. [Mucius] etenim heredem, si dare potuisset penum, nec dedisset, confestim in pecuniam legatam teneri scripsit: idque utilitatis causa receptum est ob defuncti (23) voluntatem, et ipsius rei naturam (24). † Itaque potest Sabini sententia recipi, si stipulatio non a conditione cœpit: veluti (25), *Si Pamphilum non dederis, tantum dare spondes?* sed (26) ita concepta sit [stipulatio], *Pamphilum dare spondes? Si non dederis, tantum dari spondes?* quod sine dubio verum erit, cum id (27) actum probatur, ut si homo datus non fuerit, et homo et pecunia debeatur. † Sed et si ita cautum sit, *ut sola pecunia non soluto homine debeatur*, idem defendendum erit: quoniam fuisse voluntas probatur, ut homo solvatur, aut pecunia petatur.

De fidejussione quanto minus a reo consequi poterit.

116. IDEM lib. 4. Quæstionum.

DEcem stipulatus a Titio, postea *quanto* (28) *minus* (29) *ab eo consequi posses*, si a Mævio stipularis: sine

(1) Non videtur committi, cum mea voluntate prolata sit dies operis faciendi: sed tamen distingue, ut *Infr. h. t.*

(2) Qui profert tempus debitori, cum certum esset opus suo tempore non posse perfici, pœnam committi non impedit. adde *l.* 2. *supr. si quis cautionib.*

(3) Id est, Si, cum protuli diem, promissor satis habuit temporis ad opus perficiendum.

(4) *Al.* stipulator.

(5) *l.* 15. *Infr. de novationib. l.* 6. *supr. de cond. et demonstr.* adde *l.* 5. *supr. de precario.*

(6) De hac clausula dixi *l.* 88. *Supr. ad l. Falcid.*

(7) *l.* 135. §. 3. *in fin. Infr. h. t.*

(8) Dixi *l.* 78. §. 1. *supr. h. t.*

(9) *d.* §. 3. id est, rei pretium, et si quid pluris interest circa rem, at non fructus. vide quæ scripsi ad *l.* 4. *supr. de usur.*

(10) *Al.* factam.

(11) Vide ad hanc legem Ripensem.

(12) Vide Alciat. 1. *paradox.* 11. Menoch. 2. *de arbitrariis judiciis, casu* 498. Goth. Adde Charond. *verisimil. lib.* 1. *cap.* 13. Ans.

(13) Hic agitur de stipulatione pœnali non in faciendo concepta.

(14) Puta frumentum. *l.* 94. *supr. h. t.*

(15) *l.* 95. *supr. h. t. l.* 2. §. 5. *supr. de eo, quod certo loco.*

(16) *l.* 106. *supr. h. t.*

(17) Vide Cujac. 14. *obs.* 32.

(18) §. 4. *Inst. h. t.* Potestativa est hæc conditio. Cur autem tam sæpe in jure Romano hujus conditionis fit mentio? nempe quia in Capitolium ascendebant sacrificaturi, vel votum exsoluturi.

(19) Forte ad frumentum ibi coëmendum.

(20) Idem igitur est, ac si quis stipulatus esset, cum morietur sibi dari. vide Cujac. *ibid.*

(21) *l.* 27. *in fin. supr. h. t.* Goth. vide Goedd. *de contrah. stipulat. cap.* 5. *n.* 55. Zas. *lib.* 1. *singular. respons. cap.* 4. et Emund. Merill. *lib.* 1. *obs. c.* 27. Ans.

(22) *l.* 1. *supr. de pen. legata. l.* 1. §. 8. *in fin. Supr. ad l. Falcid.*

(23) Qui penum dari, aut pecuniam solvi voluit.

(24) Quia penus dari facile potest.

(25) Adde *l.* 44. §. 6. *supr. de oblig.*

(26) *Al.* sed si ita.

(27) Id est, cum adjecta erit stipulationi pœnalis clausula, rato manente pacto, utraque uti licebit. *l.* 10. §. 1. *supr. de pactis. l.* 16. *supr. de transact.* Cur ergo quærunt doctores, Num in dubio pœnalis stipulatio præcedentem novet, cum novatio nominatim fieri debeat? et quidem non novari tradit Zas. 1. *Resp.* 4. quia pœnæ seu accessoria tanti momenti esse non debent, ut suum principale innovent et immutent. Idem tamen limitat regulam in stipulationibus facti.

(28) Hujus articuli Theodorus Hermopolites tres significationes adfert, τὸ βραδέως, τὸ μὴ παντελῶς, τὸ μηδὲν ὅλως, id est, *si tarde, si partem, si nihil omnino dat.* vid. Cujac. *hic.*

(29) *l.* 42. *Supr. de rebus cred. l.* 21. *Infr. de solut. l.* 150. *Infr. de verb. sign.*

*

dubio Mævius universi periculum potest subire. sed et si decem petieris a Titio, Mævius non erit solutus, nisi (1) judicatum Titius fecerit. Paulus notat. Non enim sunt duo rei Mævius et Titius ejusdem obligationis, sed Mævius sub conditione debet, si a Titio exigi non poterit. igitur nec Titio convento Mævius liberatur, qui (2) an debiturus sit, incertum est: et solvente Titio non liberatur Mævius, qui nec tenebatur, cum conditio stipulationis deficit: nec Mævius pendente stipulationis conditione recte potest conveniri; a Mævio enim ante Titium excussum non recte petetur.

De electione et divisione stipulationis.

117. Idem lib. 12. Quæstionum.

Si *centum homines*, *quos ego heresve meus elegisset*, stipulatus, antequam eligerem, duos heredes reliquero: numero (3) dividitur stipulatio. diversum erit, si jam electis hominibus successerint.

De eo qui bona fide servit. 1. *De verbo* hodie dari. 2. *De alternatione et electione.*

118. Idem lib. 27. Quæstionum.

Liber homo, qui bona (4) fide servit mihi, quod stipulanti mihi promittit, prope est, ut omnimodo sit utile, quamvis ex re mea promittat: nam quid aliud dici potest, quominus liber homo teneatur? nec tamen ideo, si stipulanti eidem ex eadem causa spondeam, tenebor: quemadmodum etenim habebit ejus actionem adversus me, quod ab alio stipulatus quæreret mihi? hoc itaque (5) latere fructuario servo, vel alieno, qui bona fide servit, comparabitur. servus autem fructuario si promittat ex re ipsius, vel alienus, qui bona fine servit, emptori: nulla de peculio dabitur in dominum actio: nam in his causis domini esse intelliguntur.

§. 1. *Decem hodie dari spondes?* Dixi posse vel (6) eo (7) die pecuniam peti: nec videri *præmaturius* agi, non finito stipulationis die: quod in aliis temporibus juris est. nam *peti non debet quod intra tempus comprehensum solvi potest*: in proposito enim *diem* non differendæ actionis insertum videri, sed quo præsens ostendatur esse responsum.

§. 2. *Decem mihi, aut Titio, utrum ego velim, dare spondes* (8)? Ex eo, quod mihi dandum est, certi stipulatio est; ex eo, quod illi solvendum (9), incerti (10). finge mea interesse, Titio (11) potius quam mihi solvi: quoniam pœnam promiseram, si Titio solutum non fuisset.

De doli clausula.

119. Idem [lib. 36. Quæstionum].

Doli (12) clausula (13), quæ stipulationibus subjicitur (14), non pertinet ad eas partes stipulationis, de (15) quibus nominatim cavetur.

De tacita conditione ad præsens tempus relata.

120. Idem [lib. 37. Quæstionum].

Si ita stipulatus fuero, *Hanc summam centum aureorum dari spondes?* (16) etsi (17) maxime ita exaudiatur ille sermo, *Si modo centum aureorum est*, non facit conditionem hæc adjectio: quoniam si centum non sint, stipulatio nulla (18) est. nec placuit instar habere conditionis sermonem, quia non (19) ad futurum, sed ad præsens tempus refertur, etsi contrahentes rei veritatem ignorant.

De doli clausula. 1. *De conditione*, si concubinæ consuetudo repetatur. 2. *De verbo*, cum morieris. 3. *De doli clausula*, *et de heredibus.*

121. Idem lib. 11. Responsorum.

Ex ea parte cautionis, *Dolumque malum huic rei promissionique abesse, abfuturumque esse, stipulatus est ille, spopondit ille*, incerti (20) agetur, stipulationis utiliter interponendæ gratia.

§. 1. Mulier (21) ab eo (22) in cujus matrimonium (23) conveniebat, stipulata fuerat ducenta (24), *si concubinæ* (25) *tempore matrimonii* (26) *consuetudinem repetisset* (27), nihil causæ esse [respondi], cur [ex stipulatu,] quæ ex bonis moribus (28) concepta fuerat, mulier impleta conditione, pecuniam adsequi non possit.

§. 2. In insulam deportato (29) reo promittendi stipulatio ita concepta, *cum morieris, dari?* non nisi moriente (30) eo committitur.

§. 3. Ex facto rei promittendi doli stipulatio heredem (31) ejus tenet, sicut ex cæteris aliis contractibus: veluti mandati, depositi.

(1) *l.* 71. §. 1. *Infr. de fidejussorib.*

(2) *l.* 60. *supr. mandati.* Privatio præsupponit habitum. dixi *l.* 43. §. 9. *supr. de ædilitio.*

(3) *l.* 54. *Supr. h. t. l.* 29. *in fin Infr. de solutionib.*

(4) *l.* 54. *supr. de adq. rer. dom.*

(5) Similis est dicendi forma in *l.* 49. *in fin. infr. de fidejussorib.*

(6) Atqui incivilis est creditor, qui cum sacco illico promissorem adit. *l.* 105. *infr. de solut.*

(7) Eodem die. *vulg. Hal.* Imo non eodem die. Nam qui hoc anno, vel hoc mense dare promisit; non tenetur nisi omnibus partibus anni vel mensis præteritis, §. *ult. Inst. de inutilib.* solve: verbum *hodie*, significat idem, quod *nunc*, nec dilationis sed demonstrationis causa ponitur.

(8) Quæritur, an mihi invito possis solvere? utique nisi aliud cautum sit.

(9) Titius enim est adjectus solutionis causa.

(10) Atqui certa est quantitas, nempe decem. Ergo et certi actio competere debet. *l.* 75. *supr. h. t.*

(11) Vide *l.* 24. *infr. de reg. jur.*

(12) *l.* 22. *supr. h. t. l.* 121. *l.* 135. *in fin. infr. h. t. l.* 3. *C. de recept. arbitr.*

(13) Generalis.

(14) Vide *l.* 135. *in fin. infr. h. t.*

(15) Vide *l.* 53. *supr. h. t.*

(16) Vide Emanuelem Costam *lib.* 1. *select. c.* 2. Molinæum *ad l.* 1. §. *si stipulanti. num.* 8. *supr. h. t.* Mod.

(17) Id est, licet ex mente contrahentium hunc sermonem (qui sequitur) inesse interpreter.

(18) Imo valet. *l.* 108. §. 10. *supr. de leg.* 1.

(19) Vide *l.* 100. *supr. h. t. l.* 37. *supr. de reb. cred. l.* 10. *supr. de cond. et demonstr.*

(20) Dolum qui promisit abesse, et abfuturum, si promissum non servaverit, convenietur actione incerti ad interesse.

(21) Cum nuberet sc.

(22) Id est, a viro.

(23) In cujus manum conveniebat. Cujac. 9. *ad Ulp. et sic editio Hugonis a Porta.* in cujus matrimonio conveniebat. *vulgat. Hal.*

(24) Pœnæ nomine scil.

(25) Tunc a se, et propter nuptias rejectæ.

(26) Id est, post nuptias.

(27) Fingamus itaque virum diutius concubina carere non potuisse, et concubinam reduxisse, an ex hac stipulatione cum eo agi poterit?

(28) Fit enim contra bonos mores, si quis uxori adjungat concubinam. Ex hoc loco notare possumus, male Constitutionem de concubinis, quæ extat in *l.* 1. *C. de concubinis.* Constantino tribui, cum eam ante Constantinum obtinuisse, hic locus indicet, et *l. ult. in fin. supr. de divortiis.* et Paul. 2. *sent.* 20. §. *un.*

(29) Et sic civiliter mortuo. *l.* 1. §. *penult. supr. de bon. poss. contra tabulas.*

(30) Naturaliter. Casus mortis non trahitur ad casum deportationis, *ut hic.* et *l.* 77. §. 4. *supr. de leg.* 2. *l.* 59. §. 1. *supr. de condit. et demonstr.* Imo trahitur, *l.* 13. §. 1. *supr. de donat. int. vir. l.* 29. §. 5. *in fin. supr. de liberis. l.* 15. *supr. quando dies legat.* quin comparatur deportatio morti. vid. *l.* 1. §. 8. *in fin. supr. de bon. possess. contra tab.* vid. *hic.* Cujac.

(31) *l.* 49. *supr. de oblig.*

De obligatione pecuniæ debitæ.
122. SCÆVOLA lib. 28. Digestorum.

QUi (1) Romæ mutuam pecuniam (2) acceperat solvendam in longinqua provincia (3) per (4) menses tres (5), eamque ibi dari stipulanti spopondisset (6): post paucos dies (7) Romæ testato (8) creditori dixit, *paratum se esse Romæ* (9) *eam numerare*, *detracta ea summa*, *quam creditori suo usurarum nomine dederat* (10). Quæsitum est, cum in integrum (11) summam (12), qua stipulatione obligatus est, obtulerit, an eo loco (13), in quo solvenda promissa est, sua die (14) integra peti posset? Respondit posse stipulatorem sua die ibi (15), ubi solvendam stipulatus est, petere.

§. 1. Callimachus (16) mutuam pecuniam nauticam (17) accepit a Sticho servo Seii in provincia Suria, civitate Beruto usque Brentesium (18), idque creditum esse in omnes navigii dies ducentos sub pignoribus (19) et hypothecis mercibus a Beruto comparatis, et Brentesium perferendis, et (20) quas Brentesio empturus esset, et per navem Beruto invecturus; convenitque inter eos, *uti*, *cum Callimachus Brentesium pervenisset*, *inde intra idus Septembres* (21), *quæ tunc proximæ futuræ essent*, *aliis mercibus emptis*, *et in navem missis*, *ipse in Suriam per navigium proficiscatur*: *aut si intra diem suprascriptam non reparasset* (22) *merces*, *nec enavigasset de ea civitate*, *redderet universam continuo pecuniam quasi perfecto navigio*, *et præstaret sumptus omnes prosequentibus* (23) *eam pecuniam*, *ut in urbem Romam eam deportarent*: *eaque sic recte* (24) *dari fieri fide roganti Sticho servo Lucii Titii* (25) *promisit Callimachus*: et cum (26) ante idus suprascriptas secundum conventionem mercibus in navem impositis, cum Herote (27) conservo (28) Stichi, quasi in provinciam Suriam perventurus enavigavit (29); Quæsitum est nave submersa, cum secundum cautionem Callimachus merces [debito (30)] perferendas in navem misisset (31) eo tempore, quo jam (32) pecuniam Brentesio reddere Romæ perferendam deberet; an (33) nihil

(1) Hujus legis novam interpretationem vide apud Ant. Fabr. 1. *conject.* 1. Goth. Adde Roderic. *tract. de annuis reditib. c.* 18. *num.* 14. Ant. Fab. 1. *conject.* 1. Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 2. *num.* 118. Ans.

(2) Puta trecentos aureos.

(3) Puta Ephesi.

(4) Post menses tres, *vulg. Hal.* et male. Per tres menses, id est, tribus pensionibus, ut Græci, διὰ τριῶν μηνῶν. *l.* 12. *supr. de usuris.* adde *l.* 40. *supr. de reb. cred.*

(5) Hanc legem totam explicat Ferretus. præter quem vide etiam Guibertum Costanum. *lib.* 1. *quæst. c.* 5. Mod.

(6) *Al.* spoponderat.

(7) Puta cum nondum existeret primus mensis, nondumque ullæ deberentur usuræ.

(8) Testato dicere, est testibus præsentibus dicere.

(9) Hujusmodi oblatio debitori non prodest: offert enim incongruo loco et tempore.

(10) Id est, prorogaverat; licet enim usuras dare pro mutuo. *l.* 57. *supr. de pactis. l.* 2. §. 6. *supr. de doli except. l. ult. C. de usuris.* sive, ut Seneca loquitur, in antecessum, ἐν προχρείᾳ.

(11) Ut nihil desit.

(12) Id est, cum integram summam obtulerit. hinc sumitur decidendi ratio, cujus hic sensus est, Debitor, cui solvendi jus est trinis pensionibus: sed tamen loco creditori utili (puta Ephesi), si ante præstitutum tempus integram summam creditori obtulerit alio loco, quam Ephesi, creditorem cogere non potest, ut pecuniam accipiat. nam et ante statutum tempus Ephesi in integram summam a creditore conveniri non potest. Hinc colligunt, debitorem integram pecuniam offerendo, sibi præjudicium attulisse; nam si nihil obtulisset, primo mense una tantum portio forte ab eo peteretur. *l.* 8. §. 3. *in fin. supr. de pign. action.* vid. Cujac. *hic.*

(13) Ephesi.

(14) Id est, primo mense.

(15) Ut alibi ei invito solvi non possit. *l.* 9. *supr. de eo, quod certo. l.* 16. §. 1. *infr. de fidejuss.* volenti possit. *l.* 137. §. 2. *infr. h. t.*

(16) Facti narratio.

(17) Id est, ea lege acceptam, ut quamdiu navigaretur, tamdiu pecuniæ periculum ad creditorem pertineret. *l.* 3. *supr. de nautico fœnore.* In eo enim differt creditum nauticum a mediterraneo. Nauticum enim est periculo creditoris: terrestre periculo debitoris: hoc ἀκίνδυνον, illud ἐπικίνδυνον. Ea, quæ non sunt periculo creditoris, a Rhodiis vocantur ἔγγαια καὶ ἀκίνδυνα. Ex ea differentia duæ aliæ nascuntur, ut nauticæ usuræ etiam ex pacto, *l.* 7. *supr. de nautico.* et ut infinitæ, et immensæ debeantur. Paul. 2. *sentent.* 14. §. 3. *in fin.* ut ita magis ferat, qui majus periculum adit.

(18) Id est, Brundusium, quæ Græcis Βρεντήσιον. Festo *Brenda.*

(19) Ita solebant credere. *l.* 4. *l.* 6. *supr. de nautico.*

(20) Hinc innuitur fœnus ἀμφοτερόπλουν. Nam sciendum est creditorem nauticum interdum periculum suscipere in omne navigationis tempus, *ut hic.* vel ad certum usque portum. Ideo Græcis duo pecuniarum nauticarum genera sunt, ἑτερόπλοια scil. et ἀμφοτερόπλοια, id est, in quibus reditus, et remeatus periculum suscipitur.

(21) Adjecta est illa conditio providenter, ut intra Idus Septembres Brentesio vela solveret evitandi periculi causa; quod post id fere tempus a mari summum immineat periculum imminentibus Virgiliis, ut notavit Alciatus, 10. *Parerg.* 19.

(22) Id est, emisset, ut *l.* 9. §. *penult. supr. de statuliberis.* Libertas pecunia reparari non potest, ubi Græci, *lib.* 48. *Basil.* vertunt ἀγοράζεσθαι, ἀνταγοράζειν et ἀντιφορτίζεσθαι. Horat. 1. *Carm.* 31. *Vina Syra*, *reparata merce.* Cicero 3. *in Verrem*, ex agro reparare.

(23) Prosequi, est in judicio petere.

(24) Recte dari, hoc est, hac ipsa nominatim formula creditores stipulabantur, *ut hic.* dixi ad *l.* 11. §. 2. *infr. de duob. reis.*

(25) Quem primum vocavit Seium, *in pr. supr. h. t.* hic vocat Lucium Titium. Sic Philosophi promiscue utuntur his nominibus Dionis et Theonis, ut probat ex Plutarcho et Tertulliano Cujacius, 2. *observat.* 11.

(26) *Sed cum non ante*, Alciat. 9. *Parerg.* 30. quod non placet Cujacio, quo nomine reprehenditur quoque Alciatus a Roberto, 6. *recept. lect.* 1.

(27) Hujusmodi servum (quem Græci κερμακόλουθον vocant) creditores cum debitoribus mittere solebant exigendæ pecuniæ nauticæ causa sua die. *l.* 4. §. 1. *supr. de nautico fœnore. l.* 23. *in princ. supr. de obligat.*

(28) Conservus, qui simul servit. Horat. 2. *Serm.* sive vicarius est, sive conservus.

(29) Id est, alio profectus est, quam in civitatem *Berutum*; deflexit, rectum cursum non servavit, ulterius progressus est: idque eo tempore, quo reddere pecuniam Romæ debuisset: sic interpretatur Robert. 1. *recept.* 1.

(30) *Al.* Beryto.

(31) *In nave mansisset*, Duaren. *hic. in navem misisset*, *sed eo tempore etc.* id est, cum jam non longe abessent Idus, certumque esset jam intra Idus Brundusium appellere non posse. Cujac. *hic.* et 2. *obs.* 11.

(32) Hic articulus nota est tarditatis: quoniam eo tempore certum erat ante Idus navigationem fieri non posse.

(33) Nunc tempus est, verus ut status causæ consideretur. Is autem certus esse non poterit, nisi si negotii, et facti speciem bene intellexeris: de qua tamen inter maximos Jurisconsultos disceptatur. sit igitur hæc hypothesis, Intra Idus Septembres proximas pecuniæ nauticæ debitor in Syriam proficisci promiserat: Ante Idus Septembres non est profectus. hic est sensus Alciati et Duareni. vel ante Idus Septembres profectus est quidem quasi in Syriam perventurus juxta conventionem, sed tamen enavigavit, id est, rectum cursum Syriæ non tenuit, alio deflexit: is est sensus Roberti. vel ante Idus solvit, sed eo tempore, quo Eroti servo creditoris pecuniam reddere debuit, id est, cum non longe abessent Idus; solvit, inquam, sed consensu Erotis servi creditoris: Post Idus navis est submersa: estne excusandus debitor ob consensum Erotis? Hæc est Cujacii interpretatio, et vera decisio est, Erotis consensum domini conditionem deteriorem facere non potuisse inopportunæ navigationi consentiendo. *l.* 3. *C. de pactis. l. penult. supr. depositi. l.* 133. *infr. de reg. jur.* Paria sunt enim, post Idus navem solvere, ac tunc solvere, cum intra statuta tempora navis Berutum pervenire non potuit.

prosit Herotis consensus, qui cum eo missus erat, cuique nihil amplius de pecunia suprascripta post diem conventionis permissum vel mandatum erat, quam ut eam receptam Romam perferret: et nihilominus actione ex stipulatu Callimachus de pecunia domino Stichi teneatur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, teneri. ✝ Item (1) quæro, si Callimacho post diem suprascriptam navigante, Heros suprascriptus servus consenserit, an actionem domino suo semel adquisitam adimere potuerit? Respodit, non potuisse, sed fore exceptioni locum, si (2) servo arbitrium datum esset eam pecuniam quocunque tempore in quemvis locum reddi.

§. 2. Flavius Hermes hominem Stichum manumissionis causa donavit (3), et ita de eo stipulatus est: *Si hominem Stichum, de quo agitur, quem hac die tibi donationis causa manumissionisque dedi, a te heredeque tuo manumissus vindictaque liberatus non erit: quod dolo malo meo non fiat: pœnæ nomine quinquaginta dari stipulatus est Flavius Hermes, spopondit Claudius.* Quæro, an Flavius Hermes Claudium de libertate Stichi convenire potest (4)? Respondit nihil proponi, cur non potest. ✝ Item quæro, an si Flavii Hermetis heres a Claudii herede pœnam suprascriptam petere voluerit, Claudii heres libertatem Sticho præstare possit, ut pœna liberetur? Respondit posse. ✝ Item quæro, si Flavii Hermetis heres cum Claudii herede ex causa suprascripta nolit agere, an nihilominus Sticho libertas ex conventione, quæ fuit inter Hermetem et Claudium, ut stipulatione suprascripta ostenditur, ab herede Claudii præstari debeat? Respondit debere.

§. 3. Coheredes, cum prædia hereditaria diviserant (5), unum prædium commune (6) reliquerunt sub hoc pacto: *ut (7) si quis eorum partem suam alienare voluissèt, eam vel (8) coheredi suo vel ejus successori venderet centum vigintiquinque:* quod si quis aliter fecisset, pœnam centum invicem stipulati sunt. Quæro, cum coheres mulier coheredis liberorum tutores (9) sæpius (10) testato (11) convenerit, et desideraverit, ut secundum conventionem aut emerent, aut venderent, hique nihil tale fecerint, an, si mulier extero vendiderit, pœna ab ea centum exigi possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, obstaturam doli (12) mali exceptionem.

§. 4. Agerius (13) filiusfamilias servo Publii Mævii stipulanti spopondit, *se daturum quidquid patrem suum Publio Mævio debere constitisset.* Quæsitum est (14), patre defuncto antequam (15) constisset, quid quantumque deberet, an, si adversus heredem ejus actum fuisset, aliumve successorem, et de debito constitisset, Agerius teneatur? Respondit, si (16) conditio non extitisset, stipulationem non commissam.

§. 5. Seia heres unius tutoris cum herede pupillæ trans-

(1) Quid juris est, si Heros, servus Titii, navigationi post Idus (cum debitor ante Idus in Syriam proficisci tenetur) consentiat? domino non nocet, nisi temporis ac navigationis proferendæ potestatem a domino habuit.

(2) Ita in Basilicis scriptum extat, 53. *tit.* 5. ὁ δοθεὶς κερμακόλουθος τῷ δανεισαμένῳ ναυτικὸν δάνειον, οὐ δύναται παρὰ τὰ σύμφωνα συναινῶν τῷ δανεισαμένῳ βλάπτειν τὸν δανειστὴν, εἰ μὴ τοῦτο ἐπετράπη παρ' αὐτοῦ. vide Cujac. *hic.* sit hæc autem forensis hujusce parapraphi explicatio: Pecuniam cum usuris solve: Actio. Tua pecunia casu fortuito periit. Porro ea tuo periculo fuit: fuit enim nautica: Exceptio. At post diem, quo pecunia ex conventione reddi debuit, naufragio periit: Replicatio. Periit quidem, sed servus a te missus ad recuperandam pecuniam nauticam consensit ultra diem præstitutum navigari: Duplicatio. Quæstio, an debitor teneatur? Decisio, ex qua sententiam possis proferre: Si servus prorogandi temporis potestatem habuit, debitor non tenetur? si non habuit, tenetur.

(3) Claudio scilicet.

(4) Atqui non necesse habet Claudium convenire, cum Constitutione Divi Marci, *l.* 38. *supr. de liberali causa.* servus traditus ipso jure fiat liber. solve: Hæc lex ad servum manumissionis causa donatum, *d. lex* 38. ad servum manumissionis causa venditum pertinet: quanquam et hoc postea in donatis servis receptum est. *l. penult. supr. qui sine manum. l.* 1. *C. si mancip. ita fuerit alienat. ut manumitt.* Sed Scævola, qui de jure temporibus Marci et Commodi respondit, verba Constitutionis nondum ad servos donatos porrectæ secutus est. et ita sentit Cujacius, 1. *observat.* 29. Goth. Adde Revard. *var. lib.* 1. *c.* 13. Ans.

(5) Divisissent. *vulgat. Haloand.* Divisiones ut fiant, vide *l.* 40. §. 2. *supr. de pactis. l.* 77. §. 18. *supr. de legat.* 1. Goth. Vide Gœdd. *de contrah. stipulat. cap.* 11. *num.* 68. Joann. a Sande, *decis. Frisic. lib.* 3. *tit.* 4. *defin.* 4. Menoch. *lib.* 2. *arbitr. cas.* 37. Ans.

(6) Indivisum ad tempus scil. *l.* 14. §. 2. *supr. comm. divid.*

(7) Jus προτιμήσεως pacto et conventione adquiri potest: *ut hic.* ut et in auctione proximo competit. *l.* 16. *supr. de reb. auct. jud. possid.*

(8) *l.* 75. *supr. de contrah. empt. l.* 21. §. 5. *supr. de actionib. empt.* Num id licet? sic sane. Pacto enim coërceri potest libertas alienandi. *l.* 135. §. 3. *infr. h. t. l.* 3. *C. de condict. ob caus. dat. l. ult. C. de reb. alien.* et locandi. *l.* 32. *C. de locat.* stipulatione, non pacto. *l.* 61. *supr. de pactis.* De jure προτιμήσεως, seu retractus, vide quæ notavi ad Novellam Friderici, *de jure προτιμήσεως.*

(9) Eandem vim habet protestatio facta coheredi, et coheredis tutori.

(10) Denunciatio seu interpellatio extra judicium facta, regulariter debitorem in mora constituit, *ut hic. l. si penum.* 24. *supr. quando dies legator.* nisi id extra judicium petat creditor, quod ei nudo officio judicis debeatur, *l. cum postulassem.* 44. *supr. de damn.* nisi ipse creditor ante interpellationem, seu antequam debitorem interpellaret, recipiendi debiti moram ipse admiserit. hoc enim casu nuda interpellatio extra judicium non sufficit, sed litis contestatio exigitur, *l. sed etsi.* 17. *supr. de constituta pecun.* idem dicendum, quoties creditor dolum aliquem admisit in re ita præter tempus exigenda. de quo vide Socinum, *regul.* 191.

(11) Vide *l.*38. *supr. de minorib.* Ne hinc colligas, necessarium esse ad moram contrahendam vel efficiendam, sæpius ut interpelletur reus. Sufficit enim una interpellatio, modo fiat opportuno loco et tempore, nec remittatur vel intermittatur. *l.* 32. *supr. de usuris.* Cæterum vox *sæpius*, hoc loco innuit reum sæpius interpellatum, et quidem ex abundanti. Quod ex abundanti fit, ex eo jus non sumitur. vide Cujac. 8. *ad Afric. fol.* 203.

(12) Pactum ne liceat alii quam coheredi vendere, coherede moram faciente in emendo, vendenti coheredi fraudi non esse debet.

(13) Angerius. *vulg.* vid. ad hunc §. Duar. in *libello, cujus titul. est Scævola. Tom.* 1. *fol.* 1503. Hotomann. 1. *obs.* 8. Goth. Pro interpretatione hujus §. vid. Bellapert. *hic.* Charond. *lib.* 1. *verisimil. cap.* 21. Ans. Adde Alciat. *lib.* 1. *dispunct. cap.* 12. Costam, *lib.* 1. *select. cap.* 23. S. L.

(14) Nam utcunque superiora verba conditionem casualem faciunt, nempe *si constiterit, quid quantunque debeat pater etc.* ambigitur de eo tamen, utrum hic sit stipulationis sensus, Si vivo patre litem cum eo contestatam constiterit: An vero, si quandoque constiterit.

(15) Facti promissio morte solvitur.

(16) Hic quot occurrunt interpretationes? Connanus et Pacius ajunt, Jurisconsultum non respondere ad interrogata, seu hoc responsum οὐδὲν πρὸς ἔπος esse: Duarenus et Cujacius hæc verba ad facti quæstionem referunt, ac si Scævola diceret, Si id actum fuit, ut conditio impleretur vivo patre, nec fuerit impleta, stipulatio non committitur, etiamsi post mortem patris impleatur. Verisimilius est autem, id actum fuisse, ut promissor teneatur, non si quocunque tempore, sed si vivo tantum patre de debito constiterit, et ita conditio imposita fidejussori, *si reus non solverit*, ita accipitur, si vivus non solverit, *l.* 16. *in fin infr. de fidejuss.* Hotom. 1. *obs.* 8. particulam *si*, hic accipit pro *quia*, ut in *l.* 28. *infr. de nov.* Ut sit sensus: Quia conditio non extitit vivo debitore, ideo stipulatio non est commissa. Quod creditoribus diligenter notandum est, ut scilicet, vivi creditores cum debitore rationes ineant: ne alioquin actionem adversus eum, qui alieno nomine promiserit, amittant.

actione pacto (1) solo facta majorem partem solvit, residuam cavit: sed illico negavit heres se transactionem servare: et apud judicem tutelæ (2) egit, et victus provocavit (3) ad competentem judicem (4), et ab eo quoque ad Principem idem provocavit: et injusta hæc quoque provocatio ejus pronunciata est: quæsitum est, cum per heredem pupillæ mora intercesserit, quominus pecunia in stipulationem deducta ab herede tutoris solveretur, nec unquam petierit, an ei hodie debeantur usuræ ab herede tutoris? Respondit, si Seia non (5) cessasset ex stipulatione pecuniam offerre, jure (6) usuras non deberi.

§. 6. Duo fratres hereditatem inter se diviserunt (7), et caverunt sibi, *nihil* (8) *se contra eam divisionem facturos: et, si contra quis fecisset, pœnam alter alteri promisit*: post mortem alterius qui supervixit, petit ab heredibus ejus hereditatem, quasi (9) ex causa fideicommissi sibi a patre relicti debitam: et adversus eum pronunciatum est, quasi (10) de hoc quoque transactum fuisset (11): Quæsitum est, an pœna commissa esset (12)? Respondit, pœnam secundum ea, quæ proponuntur, commissam (13).

[(ΤΟΥ ΤΟΥ) DE VERBORUM OBLIGATIONIBUS.]

De turpi stipulatione.

123. Papinianus lib. 1. Definitionum.

SI (14) flagitii (15) faciendi (16) vel facti (17) causa concepta sit stipulatio (18), ab initio (19) non valet.

De die.

124. Idem lib. 2. Definitionum.

INsulam intra biennium illo loco (20) *ædificari spondes?* ante (21) finem biennii stipulatio non committitur, quamvis reus promittendi non ædificaverit, et tantum residui temporis sit (22), quo ædificium extrui non possit. neque enim stipulationis status, cujus dies certus in exordio fuit, ex postfacto mutatur. † Idque et in stipulatione judicio sistendi causa facta placuit: scil. ut ante diem stipulatio non committatur, si certum esse cœperit parere (23) stipulationi residuo tempore non posse.

De eo, quod dari oportet oportebitve.

125. Paulus lib. 2. Quæstionum.

CUm (24) stipulamur, *Quidquid te dare facere oportet*, nihil aliud in stipulationem deducitur, quam (25) quod præsenti die debetur: hoc enim solum hæc stipulatio demonstrat.

De ratione temporis ante conditionem existentem præteriti habenda. 1. De proprietate et usufructu. 2. De liberto, qui sortem patrono suo reddi, usuras impersonaliter reddi stipulatus est. 3. De promissione impossibili.

126. Idem lib. 3. Quæstionum.

SI ita (26) stipulatus fuero, *Si Titius Consul factus fuerit, tunc* (27) *ex hac die in annos singulos dena dare spondes?* post triennium conditione existente, triginta peti poterunt (28).

§. 1. Titius a Mævio *fundum detracto* (29) *usufructu* stipulatus est, et ab eodem ejusdem fundi usumfructum: duæ (30) sunt stipulationes; et minus est in eo usufructu, quem per se quis promisit, quam in eo, qui proprietatem comitatur: denique si ille usumfructum dederit, eumque stipulator non utendo amiserit, tradendo postea fundum detracto usufructu liberabitur. Non idem contingit ei, qui *fundum pleno jure* promisit, et usumfructum dedit, deinde amisso eo proprietatem sine usufructu tradidit: ille liberatus est dando usumfructum: hic nulla parte obligationis exoneratur, nisi pleno jure fundum effecerit stipulatoris.

§. 2. Chrysogonus (31) Flavii Candidi servus actor scripsit (32) coram subscribente (33) et adsignante (34)

(1) *infr.* vocat transactionem. *Goth.* Vide ad hunc §. Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 2. *n.* 149. Ans. Adde August. *lib.* 1. *emendat. cap.* 3. Menoch. *de arbitr. judic. cas.* 220. et Alciat. *lib.* 1. *dispunct. cap.* 13. S. L.

(2) Id est, Prætorem.

(3) Nota ordinem appellandi a judice tutelæ, id est, Prætore, ad competentem judicem, id est, Præfectum urbi, et ab eo ad Principem, ut in *l.* 38. *supr. de minorib.* Trina provocatio non admittitur Codice, *Ne liceat in una eademque causa tertio provocare.*

(4) Id est, Præfectum urbi.

(5) Et si Seia ante cessasset. Alciatus, 1. *dispunct.* 13. reprehensus a Roberto, 2. *recept.* 3.

(6) Oblatio sola usuras impedit. An ipso jure? *l.* 1. *supr. quibus mod. ususfr. l.* 32. *supr. de peculio. l.* 6. *supr. de servis exportand. l.* 95. §. 2. *infr. de solut.* Molinæus negat *tract. de usuris num.* 296. dixi ad *l.* 19. *C. de usuris.* obsignationem enim et depositionem exigi. vide *l.* 2. *C. de usuris.* et Cujac. *hic.*

(7) Ita solent sæpissime fratres dividere, transactionis causa. *l.* 35. *supr. de pact. l.* 36. *supr. famil. ercisc. l.* 2. *C. de transact.* Goth. Vide Gœdd. *de contrah. stip. c.* 12. *n.* 39. Ans. Adde Francisc. Connan. *comment. jur. civil. lib.* 6. *c.* 3. *num.* 8. S. L.

(8) Divisionem a se factam is impugnat, qui ab herede socii partem cum socio divisam petit jure fideicommissi.

(9) Erant enim testamento paterno invicem rogati, ut qui prior sine liberis vita fungeretur, partem suam fratri superstiti restitueret. Quamobrem uno ex eis mortuo sine liberis, cum alios heredes scripsisset, ab eis frater superstes hereditatem petiit ex causa fideicommissi.

(10) Sententiæ rationem adscribendam esse, hinc Accursius colligit. quod an verum sit, vid. *l.* 1. *C. de appellat.*

(11) Quæri potest, unde hic innotuerit judici, de fideicommisso quoque transactum? Sola divisio per se non est idoneum argumentum remissi fideicommissi. Dicendum est alia argumenta judicem movisse. vide Cujac. *hic.* vid. *l.* 35. *supr. de pact.*

(12) Id est, an inciderit in pœnam is, qui contra legem divisionis agit de fideicommisso, de quo transegerat.

(13) Ipso jure. Imo non videtur commissa. *l.* 35. *in fin. supr. de pact. l.* 9. *supr. de transact.*

(14) Dixi *l.* 26. *supr. h. t.*

(15) Si plagii. *vulgat.* adde *l.* 19. *l.* 27. *supr. h. t.* Flagitii vocem Cujacius sumi posse ait pro stupro: unde flagitare.

(16) In quamcunque personam, etiam bannitum. vid. Ripens. *hic. num.* 6. 7. 8.

(17) Quia daretur ex turpi causa, quin et ad alia flagitia posset eodem modo quis invitari.

(18) Et votum.

(19) An ipso jure? vid. *hic.* Ripens. *num.* 1.

(20) *l.* 115. *supr. h. t.*

(21) Vide *l.* 8. *l.* 72. §. 1. *supr. h. t.*

(22) Legendum videtur, *non sit etc.* idque evinci ex sequentibus potest, ibi, etsi certum esse cœperit, parere stipulationi residuo tempore non posse.

(23) Pareri. *vulg. Hal.*

(24) Dixi *l.* 76. §. 1. *l.* 89. *supr. h. t.*

(25) Vide *l.* 76. §. 1. *supr. h. t. l.* 23. *supr. de servit. præd. urban.*

(26) Dixi *l.* 64. *Supr. h. t.* Goth. Vide Corras. *miscell. lib.* 5. *c.* 11. S. L.

(27) Vide *l.* 64. *supr. h. t.*

(28) Imo non poterunt. *l.* 17. *supr. de usuris.*

(29) *l.* 56. §. *penult. l.* 58. *supr. h. t. l.* 36. §. 1. *supr. de usufr.*

(30) *l.* 29. *supr. h. t.*

(31) Chrysogonus. *vulg. Hal.*

(32) Scripsi. *Hal.*

(33) Subscriptio sola adversus eum, qui subscripsit, probat. *l.* 9. §. 3. *supr. de jure dot.*

(34) Id est, an nullo obsignante. hinc Cornutus apud Persium, *Adsigna, Marce, tabellas.* adde *l.* 6. *C. de fidejussor.* hinc colligunt per sigillum probari consensum. adde *l.* 2. *C. de reb. alien.*

domino meo *accepisse* (1) *eum a Julio Zosa* (2) *rem agente Julii Quintiliani absentis mutua denaria mille: quæ dari* (3) *Quintiliano, heredive ejus, ad quem ea res pertinebit, Kalendis Novembribus, quæ proximæ sunt futuræ, stipulatus est Zosas libertus et rem agens Quintiliani, spopondit Candidus dominus meus: sub die suprascripta si satis eo nomine factum non erit, tunc, quo post solvitur, usurarum nomine denarios octo præstari, stipulatus* (4) *est Julius Zosas, spopondit Flavius Candidus dominus meus, subscripsit et dominus.* Respondit: Per (5) liberam personam, quæ neque juri nostro subjecta est, neque bona fide nobis servit, obligationem nullam adquirere possumus. Plane (6) si liber homo nostro nomine pecuniam daret, vel suam, vel nostram, ut nobis solveretur, obligatio nobis pecuniæ creditæ adquireretur: sed quod libertus (7) patrono dari stipulatus est, ut nec ad solutionem proficiat (8) adjectio absentis, cui principaliter obligatio quærebatur. † Superest (9) quæramus, an ex numeratione ipse, qui contraxit, pecuniam creditam petere possit? nam quotiens pecuniam mutuam dantes, eandem stipulamur, non duæ obligationes nascuntur, sed una (10) verborum. Plane si præcedat (11) numeratio, sequatur stipulatio (12), non est dicendum recessum a naturali obligatione (13). Sequens (14) stipulatio, in qua sine adjectione nominis usuras stipulatus est, non eodem vitio laborat: neque enim maligne (15) accipiendum est, eidem stipulatum usuras, cui et sortem, videri: ideoque (16) in liberti persona valet stipulatio usurarum, et cogitur eam patrono cedere (17). plerunque enim in stipulationibus verba, ex quibus obligatio (18) oritur, inspicienda sunt (19): raro (20) inesse tempus, vel (21) conditionem, ex eo, quod agi apparebit, intelligendum est; nunquam (22) personam, nisi expressa sit.

§. 3. Si ita stipulatus fuero, *te sisti, et nisi steteris* (23), *aliquid dari*, quod promittenti impossibile est: detracta (24) secunda stipulatione, prior manet utilis; et perinde erit, ac si te sisti stipulatus essem.

De pupillo, et ejus fidejussore.

127. SCÆVOLA lib. 5. Quæstionum.

SI pupillus (25) *sine tutoris auctoritate* Stichum promittat, et fidejussorem dedit, servus autem post moram a pupillo factam decedat: nec (26) fidejussor erit propter pupilli moram obligatus, *nulla* enim *intelligitur mora ibi fieri, ubi* (27) *nulla petitio* (28) *est*: esse autem (29) fidejussorem obligatum ad hoc, ut vivo homine conveniatur, vel ex mora sua (30) postea.

De duobus reis stipulandi. De alternatione.

128. PAULUS lib. 10. Quæstionum.

SI duo rei stipulandi ita exstitissent, ut alter utiliter, alter inutiliter stipularetur; ei qui non habet promissorem obligatum, non (31) recte solvitur: quia non alterius nomine ei solvitur, sed suæ obligationis, quæ nulla est. † Eadem ratione qui *Stichum aut Pamphilum* stipulatur, si (32) in unum constiterit obligatio, quia alter stipulatoris erat, etiam si desierit ejus esse, non recte solvitur: quia utraque res ad obligationem ponitur, non ad solutionem.

(1) Hinc oritur prima quæstio, An ex numeratione pecuniæ facta a liberto, adquiratur patrono obligatio? utique. *infr. h. t. in vers. plane si liber.* et *vers. superest.* Item an etiam ipsi liberto? hæc sit secunda quæstio, cui respondetur *infr. ex d. vers. superest.*

(2) Goza, *vulg.* et sic deinceps. *infr. h. t.*

(3) Hic libertus dari patrono stipulatur, unde nascitur tertia quæstio, An valeat stipulatio sortis concepta in personam patroni? non valet. *infr. vers. per liberam personam.*

(4) Hic in stipulationem deducuntur usuræ impersonaliter, id est, nec stipulantis nec ejus patroni persona expressis. Hinc nascitur quarta quæstio, Cui usuræ debeantur? vid. *infr. h. t. in vers. seq. stipul.*

(5) Responsio ad tertiam quæstionem. *l.* 38. §. 17. *supr. h. t.*

(6) Responsio ad primam quæstionem. vid. *l.* 9. §. 8. *supr. de reb. cred.*

(7) Libertus patrono stipulari directe non potest, licet in liberto quædam sint reliquiæ servitutis.

(8) Cur ita? hæc fuit voluntas contrahentium, non ut absenti patrono solvi possit, sed ut ei obligatio quæratur.

(9) Responsio ad secundam quæstionem.

(10) Verborum scil. *l.* 6. *in fin. l.* 17. *infr. de nov.* hic videtur non adquiri obligatio ex numeratione ipsi servo, cum alteri pecuniam fuerit stipulatus: eaque dubitandi est ratio.

(11) Dic eo casu, duas esse obligationes: unam quæ re; alteram, quæ verbis perficitur.

(12) Numeratio (facta a liberto scilicet) utilis non vitiatur per inutilem (factam patroni consentientis nomine) proinde libertus ex tali numeratione sibi et patrono adquirit obligationem.

(13) Id est, ab ea, quæ ex naturali actu et numeratione nascitur.

(14) Responsio ad quartam quæstionem.

(15) Unde hæc constat malignitas? Libertus hic stipulatur mutuam pecuniam reddi patrono, stipulatur vero impersonaliter dari usuras. Si maligne velimus interpretari, eidem usuras intelligetur stipulatus, et pecuniam dari. Si ita est, neutra stipulatio (utpote in alterius personam concepta) valebit, actus peribit: ne ita sit, dicendum est libertum hoc casu videri sibi usuras stipulatum, ne scil. actus pereat. *l.* 80. *supr. h. t.* Maligna est igitur interpretatio, quæ actum vitiat, atque ita tantum hic utilitas actus valet, ut obligatio sortis ex numeratione uni, id est, patrono, usurarum alteri, id est, liberto adquiri possit.

(16) Id est, ut malignam illam interpretationem vitemus.

(17) Id observatur in similibus casibus, in quibus receptum est, ut quod quis alterius nomine adquisivit, id ei cogatur cedere. *l.* 10. §. 6. *supr. mand.*

(18) Realis, non verbalis.

(19) Nam si hic verbis contractam obligationem inspiciamus, patrono nulla adquiritur obligatio: si re contractam, adquiritur.

(20) Nam interdum ex natura rei vel contractus intelligitur dies, vel conditio.

(21) Sensus est, In stipulatione diem, vel conditionem non habente recte intelligitur dies, vel conditio. Cui bono hæc dicuntur? ut intelligas in posteriore stipulatione usurarum non videri repetitam personam patroni, quæ in priori, nempe sortis, nominata fuerat.

(22) Sensus est, Persona extranea a contrahentibus nunquam intelligitur in contractu, ideoque nec patroni persona censebitur repetita in posteriore stipulatione. adde *l.* 99. *supr. h. t.*

(23) Stiteris. *vulg. Hal.* vide *l.* 97. *supr. h. t.*

(24) Utile per inutile non vitiatur.

(25) *l.* 24. *Supr. h. t.*

(26) Id est, nec pupillus, nec ejus fidejussor.

(27) Ex obligatione petitio, ex petitione mora nascitur. Ideoque, ubi nulla obligatio, ibi nulla petitio: ubi nulla petitio, ibi nulla mora. *l.* 40. *supr. de reb. cred. l.* 21. *supr. de usur. l.* 88. *infr. de reg. jur.* Ex sola naturali obligatione nulla petitio conceditur, ideoque super ea sola non potest mora fingi vel judicium ferri.

(28) Et obligatio: hinc collige, Pupillum sine tutoris auctoritate non obligari civiliter. An saltem naturaliter, vide *l.* 1. *in fin. infr. de novation.*

(29) Hinc collige, Fidejussorem his casibus conveniri et condemnari posse, quamvis pupillus conveniri non possit ex sola naturali obligatione. Dices iniquum esse, ut in plus obligetur fidejussor, quam reus. *l.* 42. *infr. de fidejussoribus.* solve: in plus non obligabitur, sed efficacius.

(30) *l.* 88. *in fin. supr. h. t.*

(31) Adjecto stipulationi inutiliter non recte solvitur: is enim pro non adjecto habetur, cujus persona nec ad obligationem nec ad solutionem valet. adde *l.* 11. *et* 12. *infr. de stipulat. servor.*

(32) Si rem tuam aut meam mihi promiseris: non valet obligatio in re mea. *l.* 16. *l.* 31. *supr. h. t.*

De conditione conjunctiva vel disjunctiva.

129. Scævola lib. 12. Quæstionum.

SI quis ita stipulatus fuerit, *decem aureos das* (1), *si navis venit* (2), *et Titius Consul factus est* (3)*?* non alias dabitur, quam si utrumque (4) factum sit. † Idem in contrarium, *dare spondes, si nec navis venit, nec Titius Consul factus sit?* exigendum erit ut neutrum factum sit. † Huic similis scriptura est, *si neque* (5) *navis venit, neque Titius Consul factus sit?* At si sic: (6) *Dabis, si navis venit, aut Titius Consul factus sit?* sufficit unum factum. † Et contra, *Dabis, si navis non venit, aut Titius Consul factus non est?* sufficit unum non factum.

Si pater filio stipuletur, vel contra.

130. Paulus lib. 15. Quæstionum.

QUod dicitur, *patrem* (7) *filio utiliter stipulari*, *quasi sibi ille stipularetur*, hoc (8) in his verum est, quæ juris sunt, quæque adquiri patri possunt: alioquin si factum conferatur in personam filii, inutilis erit stipulatio; veluti *ut tenere ei* vel *ire agere liceat.* † Contra autem filius [etiam], *ut ire patri liceat*, stipulando, adquiret ei: imo et quod in suam personam conferre non potest, hoc patri adquiret.

De stipulatione neque per te neque per heredem fieri.
1. *De adjecto solutioni.*

131. Scævola lib. 13. Quæstionum.

JUlianus scripsit, si, *neque per te* (9) *neque per heredem tuum Titium fieret, quominus mihi ire liceat*, stipuler non solum Titium teneri, si prohibeat, sed etiam coheredes ejus.

§. 1. Qui fundum *sibi* (10) *aut Titio dari* stipulatur, quamvis fundus Titio traditus sit, nihilominus (11) petere fundum potest, ut sibi de evictione promittatur: nam interest ejus, quia mandati actione fundum recepturus sit a Titio. sed si donationis causa Titium interposuit, dicetur, traditione protinus reum liberari (12).

132. Paulus lib. 15. Quæstionum.

QUidam (13) cum filium alienum (14) susciperet (15) tradenti promiserat *certam pecuniæ quantitatem, si eum aliter, quam ut filium observasset:* quæro, si postmodum domo eum propulerit (16), vel moriens nihil ei testamento reliquerit (17), an stipulatio committatur; et quid intersit, utrum filius, an alumnus, vel cognatus agentis fuerit? Præterea quæro, si filium suum quis legitime in adoptionem dederit, et ita ut suprascriptum est, stipulatio intercesserit, eumque pater adoptivus exheredaverit vel emancipaverit: an stipulatio committatur? Respondi: stipulatio utilis est in utroque casu: igitur si contra conventionem factum sit, committetur stipulatio. † Sed videamus primum in eo qui legitime adoptavit, an possit committi, si eum exheredaverit vel emancipaverit? hæc enim pater circa filium solet (18) facere (19): igitur (20) non aliter eum, quam ut filium observavit. Ergo exheredatus de inofficioso agat. Quid ergo dicemus, si et meruit exheredari? Emancipatus plane et hoc remedio (21) carebit (22). Quare sic debuit interponi stipulatio, ut si eum emancipasset vel exheredasset (23), certum quid promitteret. Quo tamen casu commissa stipulatione potest quæri, an exheredato permittendum esset dicere de inofficioso; maxime si patri naturali heres extitisset: an victo (24) deneganda est ex stipulatu actio? Sed si ei qui stipulatus est, non debuit denegari: victo filio nec ipsi deneganda erit debitæ pecuniæ exsecutio. † In eo autem qui non adoptavit, quem intellectum habeat hæc conceptio, *Si eum aliter quam ut filium observasset*, non prospicio: an et hic exigimus exheredationem vel emancipationem, res in extraneo (25) ineptas? Sed si is, qui legitime adoptavit, nihil facit contra verba stipulationis, cum utitur patrio jure: in eo (26) qui hæc non fecit, dicit supervacuo. dici tamen poterit commissam esse stipulationem.

§. 1. Filiusfamilias (27) ita stipulatus est, *Quantam* (28)

(1) Dabis. *vulgat. Haloand.*
(2) Venerit· *vulgat. Haloand.*
(3) Factus sit. *Hal.*
(4) Plures si conditiones conjunctim sunt positæ, vel adfirmando, vel negando, omnes existere necesse est. *l.* 5. *supr. de condit. inst. l.* 13. §. 2. *supr. de reb. dubiis.*
(5) Hæc particula conjunctiva est, non disjunctiva, hoc loco. vid. Cujac. ad *l.* 133. *infr. h. t. adversus Alciatum.*
(6) Plures si conditiones disjunctim, vel adfirmando vel negando positæ sunt, sufficit unam earum existere.
(7) Vid. *l.* 39. *supr. h. t.*
(8) Differentiam eorum, quæ juris sunt et facti, observa.
(9) *l.* 4. §. 1. *supr. h. t.*
(10) *l.* 55. *supr. h. t. l.* 33. *infr. de solution.*
(11) Adde *l.* 27. *infr. de solutionib.*
(12) Donator non tenetur de evictione. *l.* 8. *supr. de donat. l.* 2. *C. de evict.* Ans.
(13) Non ut adoptator.
(14) Forte naturalem, aut alumnum, vel cognatum dantis.
(15) Ea lege scil. ut haberet, custodiret, tractaret non inhumane, nec crudeliter, sed ut eum haberet in fidem et clientelam suam. inde clientes, suscepti appellantur, auctore Servio 6. *Æneid.* Salvian. *lib.* 5. *de gubernatione Dei*: Quærunt auxilia et patrocinia majorum, nihil susceptis tribuunt, sed sibi. Augustinus *quæstionibus mixtis*: Numquid, si malæ vitæ sit Advocatus, contra *susceptum* ejus provocabitur? hoc est officium Advocati, ut secundum juris ordinem suscepti sui causam peroret. Numquid poterit vita ejus, si turpis est, obesse causæ suscepti? vide Cujac. *hic.* Hinc suscepti, testes esse non possunt accusatori. Paul. 5. *sent.* 15. §. 1. *in fragmentis Collationis Legum Mosaicarum. tit.* 9. Eodem vocabulo utitur etiam Julius Severinus *in præceptis Rethoricis*: Familiaris tamen, cujus fit mentio in *l.* 6. §. 5. *C. de his, qui ad Eccl. conf.* non male ad susceptum refertur.
(16) Id est, abdicaverit. *l.* 6. *C. de patria potestate.*
(17) Id est, eum præterierit.
(18) Non tamen præsumitur pater qui non diligit filium. vide Alciat. 1. *præsumpt.* 14.
(19) Non tamen temere debet facere.
(20) Ita legendum puto, *quod si non aliter eum, quam ut filium observavit*, ut sit sensus, Adoptivo erga parentem adoptantem inofficiosi querelam merito competere, immerito non competere.
(21) Id est, querela inofficiosi.
(22) Solent enim parentes liberos juste emancipare. Emancipatio non est actus paterno amori contrarius. adde tamen, non posse invitum emancipare sine ratione. *Nov.* 89. *cap.* 11.
(23) Qui ita stipulatur, *si me exheredas*, non hoc agit palam, et principaliter, ut instituatur heres, sed ut ne notetur, vel ne rubore suffundatur. Est enim injuriæ species exheredari, *l.* 8. *supr. de inoffic. l. multi non notæ.* 18. *supr. de liber. et posth.* Quæ stipulatio non valeret, si palam conciperetur, *si me heredem non feceris.* Pactum enim de futura successione non valet. Porro multa tacite fieri jus est, quæ expresse jus non sit facere. *l.* 195. *infr. de reg. jur.* adde Cujac. *Novell.* 18.
(24) Id est, merito, non exheredato.
(25) *l.* 8. §. 8. *supr. de bon. poss. contr. tab.*
(26) Id est, in susceptore frustra exigitur, ut emancipet, vel exheredet, pœnæ vitandæ causa: nec enim eo nomine pœnam committit: sed quod male tractet susceptum, eum abjiciendo vel omittendo.
(27) Adde *l.* 51. *l.* 78. *supr. h. t.*
(28) *l.* 47. *in fin. infr. de fidejussorib.*

pecuniam Titio credidero, fide tua esse jubes? et emancipatus credidit: patri non debebit fidejussor, quia nec reus ei tenetur.

De stipulatione neque per te, neque per heredem tuum fieri.

133. SCÆVOLA lib. 13. Quæstionum.

SI sic stipulatus sim, *neque per te, neque per heredem tuum vim fieri spondes?* et egi quod mihi vim feceris: Recte remanere (1) factum heredis in stipulatione. nam et ex ipsius posteriore vi potest committi stipulatio: non enim ad unam vim pertinet. Nam sicut et ipsius (2) et heredis (3) caput, ita ipsius vis vel sæpius facta complectitur, ut condemnetur, quanti interest. aut si sic volumus factam esse stipulationem, *Neque* (4) *per te, neque per heredem tuum fieri?* ut ad unam vim primam teneat (5); si vim fecerit, amplius ex heredis (6) committi non poterit (7): ergo si [actum] sit quasi ex ipsius vi, tota consumpta sit: quod non est verum.

De libertate matrimonii. 1. *De tacita repetitione eorum de quibus in præfatione convenit.* 2. *De eo qui literis cavet se præstaturum.* 3. *De una stipulatione pluribus pactis subjecta.*

134. PAULUS lib. 15. Responsorum.

TItia (8) quæ ex alio filium habebat, in matrimonium coit Gaio Seio habenti filiam: et tempore matrimonii consenserunt (9), *ut filia Gaii Seii filio Titiæ desponderetur;* et interpositum est instrumentum; et adjecta pœna, *si quis eorum nuptiis impedimento fuisset:* postea Gaius Seius constante matrimonio diem suum obiit, et filia ejus noluit (10) nubere. Quæro, an Gaii Seii heredes teneantur ex stipulatione? Respondit, ex stipulatione quæ proponeretur, cum non secundum bonos (11) mores interposita sit, agenti exceptionem doli mali obstaturam: quia inhonestum (12) visum est, vinculo (13) pœnæ matrimonia obstringi, sive futura, sive jam contracta.

§. 1. Idem respondit, *plerumque ea quæ præfationibus* (14) *convenisse concipiuntur, etiam in stipulationibus repetita creduntur:* sic (15) tamen, ut non ex ea repetitione inutilis efficiatur stipulatio.

§. 2. Idem respondit, cum Septicius literis suis præstaturum se caverit pecuniam, et usuras ejus semisses, quæ apud Sempronium depositæ sint: si inter præsentes actum est, intelligendum etiam a parte Lucii Titii præcessisse (16) verba stipulationis.

§. 3. Idem respondit: quotiens pluribus (17) specialiter pactis stipulatio una omnibus subjicitur, quamvis una interrogatio, et responsum unum subjiciatur, tamen proinde (18) haberi, ac si singulæ species in stipulationem deductæ fuissent.

De usuris. 1. *De purgatione moræ.* 3. *De servo ea lege dato ne quibusdam personis serviret.* 4. *De doli clausula.*

135. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum.

[SI] ita quis promiserit, *Decem tibi dabo, qua* (19) *die petieris, et eorum usuras in dies* (20) *triginta:* quæro, usuræ, utrum ex die stipulationis, an ex die (21) qua petita sors fuerit, debeantur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, ex die stipulationis deberi: nisi aliud actum manifeste probaretur.

§. 1. Item quæsitum est, quando pecuniam reddere debebo, cum primum petierit (22)? Respondit (23), verba quæ proponerentur, ex die quo stipulatio facta esset, initium capere.

§. 2. Seia cavit Lucio Titio, *quod mandante eo hortos emisset, cum* (24) *pretium omne cum usuris ab eo recepisset, se in eum proprietatem hortorum translaturam;* deinde in continenti inter utrumque convenit, *ut intra Kalend. Apriles primas universam summam mandator numeraret, et hortos acciperet.* Quæritur, cum ante Kalend. Apriles non omne pretium cum usuris a Lucio Titio Seiæ solutum sit, interposito tamen modico tempore (25) reliquum pretium cum usuris Seiæ Titius solvere paratus fuerit, neque Seia accipere voluit, et usque in hodiernum per Titium non stet, quominus reliquum solveret, an [si] nihilominus Lucius Titius Seiæ universam pecuniam solvere paratus sit, ex stipulatu agere possit? Respondit

(1) Adde *l.* 22. *supr. de except. rei jud.* Goth. Pro intellectu hujus leg. vide Leonin. *emend. l.* 7. *cap.* 20. Ans. Adde Ant. Augustin. *lib.* 1. *emend. cap.* 5. S. L.

(2) Ipsius vim. *Hal.*

(3) Et heredes capit. *Hal.*

(4) Hæc particula factum promissoris et ejus heredis continet. Est enim hæc conjunctiva, interdum disjunctiva. vide Cujac. *hic. advers. Alciat.*

(5) Vim primam pertineat, si vim fecerit amplius etc. *Hal.*

(6) Ex heredis facto committi. *vulg.*

(7) Non possit. *Hal.* non poterit ἀσυνάπτως, quasi ex ipsius vi etc. Alciat. 9. *parerg.* 18. ita restituit ex antiquo libro: quod ab eo perfidiose factum notat Cujac. *hic.*

(8) Dixi *l.* 97. §. 2. *supr. h. t.* Goth. vide Cujac. *lib.* 16. *obs.* 33. Gœdd. *de contrah. stipul. cap.* 6. *n.* 173. Ans.

(9) Desponsationes a parentibus, liberorum nomine, conventione interdum fiebant. Destinabantur vero uxores liberis testamento, ut et inter vivos citra conventionem. vide Cujac. 16. *obs.* 33.

(10) Consponsiones parentum non tenuerunt liberos non adstipulantes, *l.* 11. *supr. de sponsal. l.* 2. *supr. de ritu.* hinc illud Pamphili *in Andria, act.* 1. *scena* 5. Proh deum atque hominum fidem, quid est, si non hæc contumelia est? uxorem decrevit sese dare mihi hodie: nonne oportuit præscisse me ante? nonne prius communicatum oportuit?

(11) Cur ita? vid. *infr. h. t.*

(12) Imo non est inhonestum, *l.* 71. §. 1. *supr. de cond. et dem.* hodie videtur non inhonestum ex *Novell. Leonis* 8.

(13) Matrimonia debent esse libera. *l.* 19. *supr. h. t. l.* 14. *C. de nupt. l.* 79. *in fin. supr. de cond. et dem.*

(14) Præfationibus sive pactis, quæ continentur (ut dies, conditio, res) subjectis in stipulationibus repetita videntur. §. 3. *infr. h. t. l.* 4. *in fin. supr. de pact. l.* 20. *supr. de ædil.*

(15) *l.* 126. §. 2. *supr. h. t. l.* 113. §. 4. *supr. de leg.* 1. *l. ult. supr. de fid. libert.* Goth. Vid. Gœdd. *de contrah. et committ. stip., cap.* 8. *n.* 69. Ans.

(16) Paul. 5. *sent.* 5. §. 2. *in fin.* §. 17. *Inst. de inutil. stip.* §. *ult. Inst. de liter. oblig.*

(17) *l.* 140. *infr. h. t.*

(18) Perinde. *vulg. Hal.* vid. §. 1. *supr. h. t. l.* 29. *supr. h. t.*

(19) Hæc verba admonitionem habent potius, quam dilationem, *l.* 48. *supr. h. t.* nec sorti, nec usuris, datur his verbis dilatio. Hujusmodi stipulatio pura est.

(20) Usuras in diebus triginta nonnunquam stipulari veteres consueti. *l.* 40. *supr. de reb. cred.*

(21) Id est, an ex mora.

(22) Cum primum petieris. *Hal.*

(23) Respondit secundum ea, quæ proponerentur. *vulg. Hal.*

(24) *Hal.* et cum.

(25) Vide *l.* 105. *infr. de solutionibus.*

posse, si non multo post (1) obtulisset, nec mulieris quicquam propter eam moram interesset: quod omne ad judicis cognitionem remittendum est.

§. 3. Ea (2) lege donatum sibi esse a Seia servum et traditum, *ut ne ad fratrem ejus, aut filium, aut uxorem, aut socrum perveniret*, scripsit: et hæc ita stipulante Seia, spopondit Titius, qui post biennium heredes reliquit Seiam et fratrem, cui ne serviret, espressum erat. Quæritur an Seia cum fratre et coherede ex stipulatu agere possit? Respondit posse in id (3) quod ejus interest.

§. 4. Filia quæ de inofficioso agere instituit et transegit, postea cum heredibus stipulatione interposita, et subjecta doli (4) clausula, apud Præfectum (5) de falso testamento egit, nec probavit. Quæro, an ex doli (6) clausula possit conveniri? Respondi, nihil ad eam stipulationem id quod postea actum proponeretur, pertinere.

De variatione in nomine rei. 1. *De servitutibus.*

136. Paulus lib. 5. Sententiarum.

Si sub (7) una significatione diversis nominibus ea res quæ in stipulatum deducitur, appellatur: non infirmat obligationem, si (8) alter altero verbo utatur.

§. 1. Si qui *viam* (9) *ad fundum suum dari* stipulatus fuerit, postea fundum partemve ejus ante constitutam servitutem alienaverit: evanescit stipulatio.

De continuitate et interruptione. 1. *De dissensu.* 2. *De eo quod certo loco dari debet.* 3. *De insula facienda.* 4. *De difficultate præstationis.* 5. *De eo quod est impossibile promittenti.* 6. *De eo quod natura vel jure impossibile est.* 7. *De stipulatione pœnali.*

137. Venuleius lib. 1. Stipulationum.

Continuus (10) actus stipulantis et promittentis esse debet: ut (11) tamen aliquod momentum naturæ intervenire possit. et comminus (12) responderi stipulanti oportet: cæterum si post interrogationem aliud acceperit (13), nihil proderit, quamvis eadem die spopondisset.

§. 1. Si hominem stipulatus sim, et ego de alio (14) sensero, tu de alio: nihil acti erit. nam stipulatio ex utriusque consensu perficitur.

§. 2. Cum ita stipulatus sum, *Ephesi dari?* inest (15) tempus: quod autem accipi debeat, quæritur? et magis est ut totam eam rem ad judicem, id est (16), ad virum (17) bonum remittamus, qui æstimet quanto tempore diligens paterfamilias conficere possit quod facturum se promiserit. ut qui Ephesi daturum se spoponderit, neque duplomate (18), diebus, ac noctibus, et omni tempestate contempta iter continuari (19) cogatur; neque tam delicate progredi debeat, ut reprehensione dignus appareat: sed habita ratione temporis, ætatis, sexus, valetudinis; cum id agat, ut mature perveniat, id est, eodem tempore quo plerique ejusdem conditionis homines solent pervenire. eoque transacto, quamvis Romæ remanserit (20) nec possit Ephesi pecuniam dare, nihilominus ei recte condicetur: vel quia per ipsum steterit, quo minus Ephesi daret: vel quoniam per alium Ephesi possit dari; vel quia ubique (21) potest solvere: nam et quod in diem debetur, ante (22) solvi potest, licet peti non potest. quod si duplomate usus, aut felici navigatione, maturius quam quisque pervenerit Ephesum, confestim obligatus est: quia in eo quod tempore atque facto finitum est, nullus (23) est conjecturæ locus.

§. 3. Item qui *insulam fieri* spopondit, non utique conquisitis undique fabris, et plurimis operis (24) adhibitis, festinare debet; nec rursus utroque (25) aut altero contentus esse: sed modus (26) adhibendus est secundum rationem diligentis ædificatoris et temporum locorumque. item si non inchoetur opus, id tantum æstimetur, quod in illo intervallo effici potuit: transactoque (27) tempore quo insulam consummare oportuerit, si postea ædificetur, liberetur reus: sicut liberatur qui se daturum spopondit, si quandoque tradit.

§. 4. Illud inspiciendum est, an qui centum dari promisit, confestim teneatur, an vero cesset obligatio, donec pecuniam conferre possit? quid ergo, si neque domi habet, neque (28) inveniat creditorem? Sed hæc recedunt ab impedimento naturali, et respiciunt ad facultatem (29) dandi. Est autem *facultas*, personæ (30) commodum incommodumque, non rerum quæ promittitur. et alioquin, si quis Stichum dari spoponderit, quæremus ubi sit Stichus: aut si non multum referre videatur, Ephesi daturum se, an quod Ephesi sit, cum ipse Romæ sit, dare spondeat. nam hoc quoque ad facultatem

(1) Secus, si multo post. *l.* 23. *supr. de recept. qui arbitr.*

(2) Vide quæ notavi ad *l.* 122. §. 3. *supr. h. t.* adde *l.* 69. §. 3. *supr. de leg.* 2.

(3) *l.* 68. *l.* 72. *l.* 81. *l.* 112. §. 1. *l.* 113. *in fin. supr. h. t. l. ult. supr. si quis in jus voc. l.* 13. *supr. de re jud.*

(4) De qua vide *l.* 119. *supr. h. t.*

(5) Urbi scil nam apud Præfectum urbi de falso agitur. vide *l.* 24. *infr. ad leg. Corn. de falsis.*

(6) Vide *l.* 119. *infr. h. t.*

(7) *l.* 65. §. 1. *supr. h. t.* Goth. Vide Gœdd. *de contrah. stipul. cap.* 3. *n.* 17. Ans.

(8) Vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.*

(9) *l.* 140. *in fin. infr. h. t. l.* 11. *supr. de servitutib.*

(10) *l.* 12. *infr. de duobus reis.* adde Forcatulum 81. *Necyom.* 3.

(11) Intervallum quodnam stipulationem vitiet, vide apud Alciatum 1. *parerg.* 3.

(12) Cominus. *vulg.* quominus, *Hal.* i. e. statim, e vestigio.

(13) Aliud agere cœperit. *vulg. Hal.* secus si non cœperit. *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.*

(14) *l.* 22. *supr. h. t.* adde *l.* 7. *in fin. supr. de doli mali.*

(15) Promissio localis, veluti si promittam *Ephesi dari*, tempus habet. *l.* 2. §. 6. *supr. de eo, quod certo. l.* 41. §. 1. *supr. hoc tit.*

(16) Continuum id esse non desinit, in quo momentum aliquod intervenit.

(17) Judex pro viro bono: ut vir bonus pro judice intelligitur. vide *l.* 18. *infr. judicatum solvi.*

(18) Duplomate, id est, diebus etc. *vulg.* diplomate. *Hal.* Duplomata hic, et *l.* 27. *in fin. infr. ad leg. Corn. de falsis.* sunt codicilli, qui dantur cursu publico utentibus: quæ et tractatoriæ, *l.* 3. *C. de cursu publico. lib.* 12. *tit.* 51. et combinæ dicuntur, et συνθήματα, et evectiones. Cuj. *hic.* Alciat. *lib. de verb. signif.* putat legendum sic esse, cum felici diplomate uti, qui præpropere agat. duplomate uti, *courir la poste.*

(19) Continuare. *vulg. Hal.*

(20) *l.* 122. *supr. h. t.*

(21) *l.* 38. §. 16. *supr. h. t. l.* 1. §. 1. *supr. de cond. et demonstrat. l.* 7. *supr. de re jud. l.* 50. *supr. de obl. l.* 16. *l.* 38. §. 3. *l.* 70. *infr. de solution.*

(22) *l.* 38. §. 3. *Infr. de solution. l.* 17. *C. de fideicomm.*

(23) Quid ita? Notoria non indigent probatione. *l.* 1. §. 8. *supr. de dote prælegata.*

(24) Plurimis operariis. *Hal. vulg.*

(25) Nec rursus uno aut altero. *vulg.* uno atque altero. *Haloand.*

(26) *l.* 58. §. 1. *supr. locati.*

(27) *l.* 91. §. 3. *supr. h. t.*

(28) Vide *l.* 9. *in fin. supr. de usur.*

(29) Tacitæ conditiones ex æquo subintelligendæ, hinc Seneca: subest tacita exceptio, si potuero, si debebo. 4. *de benefic.* 39. De tacitis conditionibus, vide Oldendorpium *in Topicis*, *in loco ab auctoritate*, *seu præjudiciis. num.* 5.

(30) Vide *l.* 125. *infr. de verbor. signif.*

dandi pertinet: quia in pecunia et in Sticho illud commune est, quod promissor in præsentia dare non potest. Et generaliter causa (1) difficultatis ad incommodum promissoris, non ad impedimentum stipulatoris pertinet: ne incipiat dici, eum quoque dare non posse, qui alienum servum, quem dominus non vendat, dare promiserit.

§. 5. Si ab eo stipulatus sim, qui efficere non possit, cum alio (2) possibile sit: jure factam obligationem, Sabinus scribit.

§. 6. Cum quis sub hac conditione stipulatus sit, *si rem sacram, aut religiosam Titius vendiderit, vel forum, aut basilicam* (3), et hujusmodi res quæ publicis usibus in perpetuum relictæ sint, ubi omnino conditio jure impleri non potest (4), vel id facere ei non liceat: nullius momenti fore stipulationem, proinde (5) ac si ea conditio quæ natura impossibilis est, inserta esset. nec ad rem pertinet: quod jus mutari potest, et id quod nunc impossibile est, postea (6) possibile fieri: non enim secundum futuri temporis jus, sed secundum præsentis, æstimari debet stipulatio.

§. 7. Si *ut aliquid fiat*, stipulemur: et usitatius et elegantius esse Labeo ait, sic (7) subjici pœnam, *Si ita factum non erit.* at cum quid ne fiat, stipulemur, tunc hoc modo, *Si adversus ea factum erit*, et cum alia fieri, alia non fieri, conjuncte stipulemur, sic comprehendendum, *Si non feceris. Si quid adversus ea feceris.*

§. 8. Præterea sciendum est, quod dari stipulemur, non posse nos uni (8) ex heredibus adquiri: sed necesse esse omnibus adquiri. at (9) cum quid fieri, stipulemur, etiam unius personam recte comprehendi.

De eo quod certis nundinarum diebus dari debet. 1. De alternatione.

138. IDEM lib. 4. Stipulationum.

EUm qui *certarum nundinarum diebus dari* stipuletur, primo die petere posse Sabinus ait. Proculus autem et cæteri diversæ scholæ auctores, quamdiu (10) vel exiguum tempus ex nundinarum spatio superesset, peti posse existimant: sed ego cum Proculo sentio.

§. 1. Cum pure stipulatus sum, *illud aut illud dari*, licebit (11) tibi, quotiens voles, mutare voluntatem in eo quod præstaturus sis (12): quia diversa (13) causa est voluntatis expressæ, et ejus quæ inest.

De duplæ stipulatione.

139. IDEM lib. 6. Stipulationum.

CUm ex causa duplæ stipulationis aliquid intendimus, venditoris heredes in solidum omnes conveniendi sunt, omnesque (14) debent subsistere: et quolibet eorum defugiente, cæteris subsistere nihil prodest; quia in solidum defendenda est venditio, cujus (15) indivisa natura est. sed cum uno defugiente omnes defugisse videantur, ideoque omnes teneantur, unicuique pro parte hereditaria præstatio incumbit.

De numero stipulationum. 2. Si stipulatio ad eum casum pervenerit, a quo incipere non potest.

140. PAULUS lib. 3. ad Neratium.

PLuribus (16) rebus præpositis, ita stipulatio facta est, *ea omnia quæ suprascripta sunt dari?* propius est, ut tot (17) stipulationes, quot res sint.

§. 1. De hac stipulatione, *Annua, bima, trima die id argentum quaqua die dari?* apud Veteres variatum fuit. Paulus: sed verius, et hic tres (18) esse trium summarum stipulationes.

§. 2. Etsi placeat extingui (19) obligationem, si (20) in eum casum inciderit, a quo incipere non potest: non tamen hoc in omnibus verum est. ecce stipulari *viam, iter, actum ad fundum communem* socius non potest: et tamen si is, qui stipulatus fuerat, duos heredes reliquerit, non extinguitur stipulatio. et per partem dominorum servitus adquiri non (21) potest: adquisita tamen conservatur, et per partem domini (22): hoc evenit, si (23) pars prædii servientis, vel cui servitur, alterius domini esse cœperit.

De electione, de impubere. 3. De adjecto in stipulatione, omisso in responsione. 4. De loco et die. 5. De adjecto.

141. GAJUS lib. 2. de Verborum obligationibus.

SI servus aut filiusfamilias ita stipulatus sit, *Illam rem aut illam, utram ego velim?* non (24) pater, dominusve, sed filius servusve destinare de alterutra debet (25).

§. 1. Extranei quoque persona si comprehensa fuerit, veluti hoc modo, *Utram earum Titius elegerit* (26), non aliter stipulator alterutrius petendæ facultatem habet, quam si Titius elegerit.

§. 2. Pupillus, licet ex (27) quo fari cœperit, recte stipulari potest, tamen si in parentis potestate est, ne (28) auctore quidem patre obligatur: pubes vero qui in potestate est, proinde, ac si paterfamilias, obligari solet. † Quod autem in pupillo dicimus, idem et in filiafamilias impubere dicendum est.

§. 3. Si ita fuero stipulatus, *Mihi aut Titio*: et tu mihi (29) daturum (30) te spondes: secundum omnium

(1) *l.* 2. §. 2. *supr. h. t.*
(2) Cum alii. *Haloand.* Facere promittens quod facere nescit, facere per substitutum debet. *Baldus.*
(3) Dixi ad *l.* 83. §. 5. *supr. h. t.*
(4) Imo potest. *l.* 39. *in fin. supr. de legat.* 1.
(5) Perinde. *Hal.* Conditio impossibilis jure et natura, quamlibet stipulationem vitiat. *Bald.*
(6) Adde *cap.* 51. *de reg. in* 6.
(7) Vid. *l.* 71. *supr. h. t.*
(8) *l.* 33. *in fin. supr. de pactis.*
(9) Stipulatio dandi, non faciendi, uno herede expresso transit ad omnes.
(10) *l.* 42. *supr. h. t.*
(11) Vide *l.* 106. *in fin. supr. h. t.*
(12) Ante litis contestationem. vide *l.* 112. *supr. h. t.*
(13) Vide *d. l.* 112.
(14) Actus omnes quoties tangit indivisibiliter, omnes citari debent. *Bald. l.* 85. §. *antepenult. supr. h. t.* vide quæ notavi ad *l.* 29. *l.* 69. §. 1. *in fin. supr. de evictionib.*
(15) Vide *l.* 72. *supr. h. t.*
(16) *l.* 134. *in fin. supr. h. t.* Dinumeratio rerum in præfationibus facta, videtur in compendio verborum repetita. *Bald.*
(17) Imo non tot. *l.* 29. *supr. h. t.* vide Zas. 2. *Antinom.*
(18) Stipulatio per tempora distributa, intelligitur esse pluralis.
(19) *l.* 98. *supr. h. t.* §. 2. *versic. item contr. Inst. de inutil. stipulat.*
(20) Quæ ab initio impediuntur, ex postfacto resolvuntur. *Bald.*
(21) *l.* 2. *supr. h. t. l.* 17. *supr. de servit. l.* 6. §. 1. *supr. comm. prædior. l.* 25. *supr. familiæ.*
(22) Dominii. *Hal.*
(23) Ut in *l.* 136. *in fin. supr. h. t.*
(24) *l.* 76. *supr. h. t.*
(25) Voluntas enim est eorum, quæ cohærent animo et intellectui, nec potest ab eis separari.
(26) Vide *l.* 44. *supr. h. t.*
(27) *l.* 70. *supr. h. t.* §. 10. *Inst. de inutilib. stip.*
(28) Vide quæ dixi ad *l.* 1. *C. qui admitti.* §. 10. *Inst. de inutilibus stipulat.*
(29) Diversitas, quæ obligationi nihil detrahit, stipulationem non vitiat.
(30) Impersonaliter; secus, si unum promisisset. *l.* 83. §. 2. *supr. h. t.*

opinionem ad interrogatum te respondere. quia constat mihi soli adquiri obligationem: Titio autem duntaxat recte solvitur.

§. 4. Si inter eos qui Romæ sunt, talis fiat stipulatio (1), *Hodie Carthagine dare spondes?* Quidam putant non semper videri impossibilem causam stipulationis contineri: quia possit (2) contingere, ut tam stipulator, quam promissor, ante aliquod tempus suo quisque dispensatori notum fecerit, in eum diem futuram stipulationem, ac demandasset promissor quidem suo dispensatori, ut daret; stipulator autem suo, ut acciperet. quod si ita factum fuerit, poterit valere stipulatio.

§. 5. Cum *mihi aut Titio* stipulor, dicitur aliam quidem rem in personam meam, aliam in Titii designari non (3) posse, veluti mihi decem aut Titio hominem. si vero Titio ea res soluta sit, quæ in ejus persona designata fuerit: licet ipso jure non liberetur promissor, per exceptionem tamen defendi possit.

§. 6. Tempora vero diversa designari posse, veluti, *mihi Kalendis Januariis, aut Titio Kalendis Februariis?* Imo etiam citeriorem (4) diem in Titii personam conferri posse: veluti, *mihi Kalendis Februariis, Titio Kalendis Januariis?* Quo casu talem esse stipulationem intelligemus, *Si Titio Kalendis Januariis non dederis, mihi Kalendis Februariis* (5) *dare spondes?*

§. 7. Sed rursus mihi quidem pure, aut Titio sub conditione stipulari possum. Contra vero, si mihi sub conditione, aut Titio pure: inutilis erit tota stipulatio, nisi in meam personam conditio extiterit. scilicet [quia] nisi, quod ad me, vim acceperit obligatio, adjectio nihil potest valere. Hoc tamen ita demum tractari potest, si evidenter apparet pure Titii persona adjecta: alioquin cum ita stipulor, *Si navis ex Africa venerit, mihi aut Titio dari spondes:* Titii quoque persona sub eadem conditione adjici videtur.

§. 8. Ex hoc apparet si diversa (6) conditio in meam personam, diversa in Titii, posita sit, nec in meam personam extiterit conditio, totam (7) stipulationem nullius momenti futuram: extante vero mea conditione, si quidem Titii quoque conditio extiterit, poterit vel Titio solvi; si vero illius persona defecerit, quasi non adjectus habebitur.

§. 9. Ex his omnibus apparet, licet alterius persona non recte adjiciatur, non ideo minus in nostra persona utiliter procedere stipulationem.

TIT. II.

DE DUOBUS (8) REIS CONSTITUENDIS (9).

Definitio.

1. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

QUi stipulatur, reus (10) stipulandi (11) dicitur: qui promittit, reus promittendi habetur.

De constitutione et dissolutione obligationis in solidum.

2. JAVOLENUS lib. 3. ex Plautio.

CUm duo eandem pecuniam aut promiserint (12), aut stipulati sunt: ipso jure et singuli (13) in solidum debentur (14), et singuli debent (15). ideoque petitione (16), acceptilatione (17) unius tota (18) solvitur obligatio.

De novatione. 1. *De constitutione et dissolutione obligationis in solidum.*

3. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

IN duobus reis promittendi frustra timetur novatio (19); nam licet ante prior responderit, posterior etsi ex intervallo (20) accipiatur, consequens est dicere pristinam obligationem durare, et sequentem accedere. et parvi refert (21), simul spondeant, an separatim promittant: cum hoc actum (22) inter eos sit, ut duo rei constituantur, neque ulla novatio fiet (23).

§. 1. Ubi duo rei facti sunt, potest vel ab uno (24) eorum solidum peti. hoc est enim duorum reorum, ut unusquisque eorum in solidum sit obligatus, possitque ab alterutro peti. partes (25) autem a singulis peti posse, nequaquam dubium est. quemadmodum et a reo et fidejussore petere possumus (26). utique enim, cum una (27) sit obligatio, una et (28) summa est: ut sive unus solvat, omnes liberantur, sive solvatur ab altero, liberatio contingat.

Quomodo interrogandum et respondendum.

4. POMPONIUS lib. 24. ad Sabinum.

DUo rei promittendi, sive ita interrogati, *spondetis?* respondeant (29), *spondeo*, aut *spondemus*; sive

(1) Vide *l.* 24. *supr. de oper. libertor.* §. 5. *Inst. eod.*

(2) Ex præordinatis aliquid redditur possibile, et utile: quod alias ratione impossibilitatis fuisset inutile. De futuris potest aliqua certitudo haberi per aliquod præordinatum. Præordinatio in futurum inducit præsentiam futurorum.

(3) *l.* 34. §. 2. *l.* 98. §. 5. §. 6. *infr de solut.* Imo potest. *l.* 44. §. 4. *supr. de oblig.*

(4) *Al.* citeriore die.

(5) *l.* 98. §. 4. *infr. de solutionib.*

(6) Adde *l.* 126. §. 2. *supr. h. t.*

(7) Vitiato principali, vitiatur accessorium: et e contra. *Bald.*

(8) Stipulandi et promittendi. *L.* 8. *C.* 40. 3. *Inst.* 17. περὶ ἀλληλεγγύων. *Novell.* 99. περὶ ἐνεχομένων δύο. 52. *Eclog. ex lib.* 43. *tit.* 2. Duo rei sunt, qui vel singuli debent in solidum, vel quibus singulis in solidum debetur.

(9) Hic titulus mutatus est magna ex parte per *Novell.* 99. quam vide. Cæterum de duobus reis constituendis accipe active vel passive: duo rei constituuntur ut debendi, ita et stipulandi.

(10) Reus dicitur et stipulandi, et promittendi. Dicitur etiam credendi, debendi, satisdandi, accipiendi.

(11) Dicitur et reus stipulando, et promittendo. *Fest.*

(12) Aut promiserunt. *vulgat. Hal.* Goth. Ad hanc l. vid. Ronchegall. et Joann. Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 5. *n.* 89. Ans.

(13) Et singulis in solidum debetur. *vulg. Hal.*

(14) §. 1. *Inst. h. t.*

(15) Hodie beneficium divisionis competit. *Nov.* 99. *c.* 1.

(16) *l.* 51. *in fin. supr. de evictionib. l.* 31. §. 1. *infr. de novat.*

(17) Et acceptilatione. *vulgat.* acceptilationeque. *Hal.* vide interim de hoc *et l.* 13. *in fin. et l.* 16. *infr. de acceptilat.*

(18) *Eclog. ibidem. cap.* 2. Imo non tota solvitur. *arg. l.* 1. §. 18. *in fin supr. depositi.*

(19) Ex duabus principalibus obligationibus non sequitur novatio. *Bald.*

(20) Duo rei possunt constitui, etiam interveniente modico intervallo.

(21) Imo, multum refert. *Inst. eod. vers. nam si prius.*

(22) *l.* 8. §. 2. *infr. de novationib.*

(23) Fiat. *vulg. Hal.*

(24) Id est, potest creditor a quo vult petere: sed tamen hodie beneficium divisionis habet. *Nov.* 99.

(25) Id est, creditor potest non tantum plures reos simul convenire, sed et quemlibet eorum pro virili.

(26) Vel in solidum, vel in partem: hodie competit fidejussori beneficium discussionis.

(27) Facit *l.* 9. *supr. de pact.* Imo non una. *l.* 9. *in fin. infr. h. t.*

(28) Una etiam summa. *Hal.*

(29) *Inst. eod in princ.* id est, nihil interest, in reorum constitutione rei utantur verbo singulari vel plurali.

ita interrogati, *spondes?* respondissent, *spondemus*: recte obligantur.

De operis.

5. JULIANUS lib. 22. Digestorum.

NEmo (1) est, qui nesciat alienas (2) operas promitti posse, et fidejussorem adhiberi in ea obligatione. et ideo nihil prohibet duos reos stipulandi constitui, vel promittendi: sicut si ab eodem fabro duo rei stipulandi easdem operas stipulentur; et ex contrario duo fabri ejusdem peritiæ easdem operas promittere intelliguntur, et duo rei promittendi fieri.

Si ex duobus interrogatis unus responderit. 1. *De fidejussore.* 2. *Si ex duobus interrogantibus uni respondeatur.* 3. *De temporis spatio, et de actu interposito.*

6. IDEM lib. 52. Digestorum.

DUos reos promittendi facturus, si utrumque interrogavero, sed (3) alter dumtaxat responderit: verius puto eum (4) qui responderit, obligari, neque enim sub conditione interrogatio in utriusque persona fit, ut ita demum obligetur, si alter quoque responderit.

§. 1. Duobus autem rei constitutis, quin liberum sit stipulatori, vel ab utroque (5), vel ab altero dumtaxat, fidejussorem accipere, non dubito.

§. 2. Sed si a duobus reis stipulandi interrogatus respondisset, uni (6) *se spondere*: ei soli tenetur.

§. 3. Duo rei sine dubio ita constitui (7) possunt, ut [et] temporis ratio habeatur, intra quod uterque respondeat. † Modicum (8) tamen intervallum temporis, item modicus actus (9), qui modo contrarius obligationi non sit, nihil impedit, quominus duo rei sunt. Fidejussor quoque interrogatus inter duorum reorum responsa, si responderit, potest videri non impedire obligationem reorum: quia nec longum spatium interponitur, nec is actus qui contrarius sit obligationi (10).

De puritate, die, conditione.

7. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

EX duobus reis promittendi alius (11) in diem vel sub conditione obligari potest (12): nec enim impedimento erit dies, aut conditio, quominus ab eo qui pure obligatus est, petatur.

De eo quod actum est spectando.

8. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

HIs verbis, *ea quæ præstari stipulanti tibi spopondimus*, interesse (13), quid inter contrahentes actum sit. nam si duo rei facti sint, eum qui absens (14) fuit, non teneri: præsentem autem in solidum esse obligatum; aut si minus, in partem (15) fore obstrictum.

Si verbis vel alio modo contrahatur. 1. *De impari obligatione.* 2. *De loco et tempore.*

9. PAPINIANUS (16) lib. 27. Quæstionum.

EAndem rem apud duos pariter deposui, utriusque fidem in solidum secutus; vel eandem rem duobus similiter commodavi: fiunt duo rei promittendi. quia non tantum verbis stipulationis, sed et cæteris contractibus, veluti emptione (17), venditione (18), locatione (19), conductione, deposito (20), commodato (21), testamento (22). utputa si pluribus heredibus institutis testator dixit, *Titius et* (23) *Mævius Sempronio decem dato.*

§. 1. Sed si quis in deponendo penes duos paciscatur, ut ab altero culpa quoque præstaretur: verius est non esse duos reos, a quibus impar suscepta est obligatio. † Non idem probandum est, cum duo quoque culpam promisissent, si alteri postea pacto culpa remissa sit: quia posterior conventio quæ in alterius persona intercessit, statum, et naturam obligationis, quæ duos initio reos fecit, mutare non potest. quare si socii sint, et communis culpa intercessit, etiam alteri (24) pactum cum altero factum proderit.

§. 2. Cum duos reos promittendi facerem (25), [et] ex diversis locis Capuæ pecuniam dari stipulatus sim: ex persona cujusque ratio proprii temporis habebitur. nam etsi maxime parem causam suscipiunt, nihilominus in cujusque persona, propria (26) singulorum consistit obligatio.

De compensatione.

10. IDEM lib. 37. Quæstionum.

SI duo rei promittendi socii non sint (27), non (28) proderit alteri, quod stipulator alteri reo pecuniam debet.

(1) Negationes duæ adfirmant. Nemo nescit, id est, omnes sciunt.
(2) Id est, alias. ut *l.* 3. *supr. de rei vind.* vid. Cujac. 5. *obs.* 35. alias factum alienum inutiliter promittitur. *l.* 65. *in fin. infr. de fidejuss.* adde *l.* 54. *in fin. supr. de verb. oblig.*
(3) Interrogavero, et alter. *Hal.*
(4) Ex duobus interrogatis, qui respondet, obligatus intelligitur. vide §. 2. *infr. h. t.*
(5) *l.* 40. *infr. de fidejuss.*
(6) Duobus interrogantibus, ei tantum quæritur obligatio, cui responsum est, *ut hic.* et e contra. *in pr. supr. h. t.*
(7) Vid. Gœdd. *de contr. stip. c.* 4. *n.* 18. Ans.
(8) *l.* 12. *infr. h. t. l.* 137. *supr. de verb. obl.*
(9) *d. l.* 12. *l.* 1. §. 1. *et d. l.* 137. *supr. de verb. oblig.*
(10) Principali.
(11) §. *ult. Inst. h. t.*
(12) V. Molinæus *ad l.* 1. §. *si quis simpliciter. num.* 28. *de verbor. oblig.* Mod.
(13) Duobus in solidum obligatis, si in unius persona obligatio non potest consistere, alter in solidum obligatur: sin minus, in virilem.
(14) §. 12 *Inst. de inutilib. stip.*
(15) Imo in solidum. *l.* 2. *supr. h. t.*
(16) Julianus. *Hal.*
(17) Duo rei debendi in emptione, conductione, locatione, deposito, commodato et testamento fieri possunt.
(18) *l.* 47. *supr. locat.*
(19) *d. l.* 47. *et l.* 13. §. 9. *l.* 26. *supr. locat.*
(20) Facit *l.* 1. §. 14. §. 31. *l.* 17. *supr. depositi.*
(21) *l.* 5. *in fin. l.* 6. *l.* 7. *supr. commodat.*
(22) *l.* 17. *infr. h. t.*
(23) Titius aut Mævius. vide *l.* 8. §. 1. *supr. de legat.* 1. *l.* 16. *supr. de leg.* 2. *l.* 25. *supr. de legat.* 3. vide Cuj. 6. *observ.* 35.
(24) *l.* 21. §. 5. *l.* 25. *supr. de pact.*
(25) Et ex diversis. *vulg.* si ex diversis locis. *Halo ind.*
(26) Imo una est, non duplex. *l.* 3. *in fin. supr. h. t.*
(27) Aliud erit, si sint socii. v. *l.* 25. *supr. de pact. l.* 5. *supr. de compensat.*
(28) Non potest unus ex reis debendi compensare, quod alteri stipulator debet, *ut hic.* si tamen vice mutua fidejusserint, etiamsi socii non sint, recte unus pro qua parte tenetur, quasi fidejussor compensat, quod alteri debetur. *l.* 5. *supr. de compensat.* v. Cujac. *d. loco ad Afric.*

περὶ ἀλληλεγγύων, *hoc est*, *De his qui vice mutua fidejusserunt.* 1. *Si non exprimatur*, *ut sint duo rei.*

11. Idem lib. 11. Responsorum.

Reos promittendi, vice (1) mutua fidejussores non inutiliter accipi convenit (2): reus itaque stipulandi actionem suam dividere (3) si velit [neque enim dividere cogendus est], poterit eundem ut principalem reum, item qui fidejussor pro altero extitit, in partes convenire: non secus ac si duos promittendi reos divisis actionibus conveniret.

§. 1. Cum tabulis esset comprehensum, *illum* (4) *et illum centum aureos stipulatos*, neque adjectum, ita ut duo rei stipulandi essent: virilem (5) partem singuli stipulati videbantur.

§. 2. Et e contrario cum ita cautum inveniretur, *tot aureos recte* (6) *dari stipulatus est Julius Carpus* (7): *spopondimus ego Antoninus Achilleus* (8), *et Cornelius Dius* (9): partes viriles deberi: quia non fuerat adjectum singulos in solidum spopondisse, ita ut duo rei promittendi fierent.

Si alter hodie, *alter postera die responderit.* 1. *De pupillo vel servo.*

12. Venulejus lib. 2. Stipulationum.

Si ex duobus qui promissuri sint, hodie (10) alter, alter postera (11) die responderit: [prolutus (12)] non esse duos reos. ac ne obligatum quidem intelligi eum qui postera die responderat: cum actor ad alia (13) negotia discesserit, vel promissor, licet peractis illis rebus responderit.

§. 1. Si a Titio et pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fuero eadem decem, vel [a] servo: et quasi duos reos promittendi constitui, obligatumque Titium solum (14) Julianus scribit: quanquam si servus spoponderit, in actione de peculio eadem observari debent, ac si liber fuisset.

Si reus correo successerit.

13. Idem lib. 3. (15) Stipulationum.

Si reus promittendi altero (16) reo heres (17) extiterit, duas obligationes eum sustinere dicendum est. nam ubi quidem altera (18) differentia obligationum esse possit, ut in fidejussore et reo principali, constitit alteram ab altera perimi: cum vero ejusdem duæ potestatis (19) sint, non potest reperiri, qua altera potius quam alteram consummari: ideoque etsi reus stipulandi heres extiterit, duas species obligationis eum sustinere.

De stipulationibus prætoriis.

14. Paulus lib. 2. Manualium.

Et stipulationum Prætoriarum duo (20) rei fieri possunt.

De alternatione.

15. Gajus lib. 21. de Verborum obligationibus.

Si id quod ego et Titius stipulamur, in singulis personis proprium (21) intelligatur: non poterimus duo rei stipulandi constitui. veluti (22) cum usumfructum aut dotis (23) nomine dari stipulemur. idque et Julianus scribit. Idem ait et si Titius et Seius decem, aut Stichum qui Titii (24) sit, stipulati fuerint: non videri eos duos reos stipulandi: cum Titio decem tantum, Seio Stichus aut decem debeantur. quæ sententia eo pertinet, ut quamvis vel huic, vel illi decem solverit, vel Seio Stichum, nihilominus alteri obligatus manet (25): sed dicendum est, ut si decem alteri solverit, ab altero liberetur (26).

De obligatione.

16. Idem lib. 3. de Verborum obligationibus.

Ex duobus reis stipulandi si semel unus egerit (27), alteri promissor offerendo (28) pecuniam, nihil agit.

De legato.

17. Paulus lib. 8. ad Plautium.

Sive a certis personis heredum (29) nominatim legatum esset, sive ab omnibus excepto aliquo: Atilicinus,

(1) Duo rei ejusdem pecuniæ, non inutiliter fidejubent vice mutua. Duo rei debendi non videntur vice mutua fidejubere, nisi id actum sit nominatim, etiam si socii sint; nam ea parte Joannes vetus Glossator improbandus est. v. Cujac. 4. *ad Afric. in explicatione §. mulier. l.* 17. *supr. ad SC. Vellejan.*

(2) Alias duo rei debendi (ut et stipulandi, *infr. h. t.*) non videntur vice mutua fidejubere, nisi nominatim id actum sit. vid. Cujac. *ad Novell.* 99.

(3) *l.* 51. §. 2. *infr. de fidejussorib.*

(4) Vide quæ notavi ad *l.* 56. *supr. de verb. oblig.*

(5) Copulæ natura est, ut res dividatur in æquales partes, adde *l.* 43. *supr. de re judic.* adde quæ scripsi ad *Authent. si quando. C. de constituta pecunia.*

(6) Hac formula *recte dari*, veteres passim utebantur in contractibus, *ut hic. et l.* 122. §. 1. *supr. de verbor. oblig. l.* 40. *supr. si certum petatur.* Cato *cap.* 146. *de re rustica.* Varro 2. *de re rust.* 2. recte restitui, *l.* 73. *infr. de verbor. signif.* recte defendi, *l.* 5. §. 3. *infr. judicatum solvi.* recte præstari: dixi ad *l.* 71. *infr. de verbor. signific.* recte cavere, *l.* 2. *supr. de usufr. earum rerum.* recte ire, agere, *l.* 20. *supr. de servit. prædiorum rustic.* recte atque ordine facere, *l.* 2. §. 1. *supr. ad SC. Vellejan.* dixi ad *l.* 27. §. 1. *vers. recte. supr. de liberali causa.* recte promittere, *l. pen. supr. de transact.* recte pronunciare. *l.* 1. §. 1. *l.* 38. *supr. de ædilitio edicto.*

(7) Carpius. *vulgat. Hal.*

(8) Archillejus. *Hal.*

(9) Cornelius divus. *Hal.* Cornelius dividi in partes viriles debere dixi etc. *vulg.*

(10) *l.* 6. *in fin. supr. h. t. l.* 137. *supr. de verb. oblig.* Goth. Vid. Goedd. *de contr. stip. c.* 4. *n.* 13. 21. Ans.

(11) Quod postera die fit, non fit in continenti: diei diversitas notabile est temporis intervallum.

(12) Probatur. *Hal.* promitto. *vulg. alii* prolocutus. *alii* prolatus, id est, delatus. vera Haloandri lectio: nisi forte legas *Pro culus.*

(13) Aliud negotium quid est? extraneum, non pertinens ad primum, quod nihil habet commune cum eo, de quo agitur. adde *l.* 6. *in fin. supr. h. t.*

(14) Adde *l.* 6. *supr. h. t.*

(15) Libro septimo.

(16) Alteri. *vulgat. Hal.*

(17) *l.* 5. *in fin. infr. de fidejuss.*

(18) Aliqua. *Hugo a Porta.*

(19) Potestatis sint, non potest reperiri alteram potius, quam alteram. *vulg.* non potest reperiri, quare altera potius, quam altera consumatur. *Hal.*

(20) *l.* 18. *infr. ratam rem.* Goth. Vide Edmund. Merill. *lib. singul. different. cap.* 20. Ans.

(21) In eo, quod non potest nisi uni convenire, duorum reorum constitutio non procedit; cujus rei hic tria adferuntur exempla.

(22) Primum exemplum de usufructu. facit *l.* 25. §. 3. *supr. de usufruct. l.* 9. *in fin. infr. tit. proxim.*

(23) Alterum exemplum de dote. facit *l.* 8. *infr. tit. proxim.*

(24) Tertium exemplum de re propria stipulantis.

(25) Stricto jure.

(26) Ex æquo et bono.

(27) *l.* 9. *supr. de verbor. obligat. l.* 57. *infr. de solut.* nota effectum litis contestationis.

(28) Et solvendo.

(29) Vid. *l.* 9. *supr. h. t.*

Sabinus, Cassius, pro hereditariis (1) partibus totum eos legatum debituros aiunt, quia hereditas eos obligat. idem est cum omnes heredes nominantur.

De facto correi.

18. Pomponius lib. 5. ex Plautio.

EX duobus reis ejusdem Stichi promittendi factis, alterius factum alteri quoque nocet (2).

De capitis deminutione.

19. Idem lib. 37. ad Quintum Mucium.

CUm duo eandem pecuniam debent, si unus capitis diminutione exemptus (3) est obligatione, alter non liberatur: multum (4) enim interest (5), utrum res ipsa solvatur (6), an persona liberetur. cum persona liberatur, manente obligatione: alter durat obligatus. et ideo si aqua et igni interdictum est, alicujus fidejussor postea ab eo datus tenetur.

TIT. III.

DE STIPULATIONE (7) SERVORUM (8).

Si servus sibi, vel domino, impersonaliter stipuletur. 1. De servo alieno bona fide serviente. 2. De servo communi. 3. Si servus servo stipuletur. 4. De servo communi. 5. De servo fructuario. 6. De servo communi.

1. Julianus lib. 52. Digestorum.

CUm servus stipuletur (9), nihil (10) interest, sibi, an domino, an vero sine (11) alterutra eorum adjectione dari stipuletur.

§. 1. Si servus tuus qui mihi bona fide serviebat, peculium habuerit quod ad te pertineat (12), et ego ex eo pecuniam Titio credidero: nummi tui manebunt. stipulando autem mihi servus eandem pecuniam nihil aget: vindicando ergo eam pecuniam tu consequi poteris.

§. 2. Si servus communis, meus et tuus, ex peculio quod ad te solum pertinebat, mutuam pecuniam dederit: obligationem tibi adquiret. et si eandem mihi nominatim stipulatus fuerit, debitorem a te non liberabit: sed uterque nostrum habebit actionem, ego ex stipulatu, tu quod pecunia tua numerata sit: debitor tamen me doli mali exceptione summovere poterit.

§. 3. Quod servus meus *meo* (13) *servo dari* stipulatur, id perinde haberi debet, ac si mihi stipuletur; item quod tuo servo stipulatur, perinde ac si tibi stipulatus esset: ut altera stipulatio obligationem pariat, altera nullius momenti sit.

§. 4. Communis servus duorum (14) servorum personam sustinet: idcirco si proprius meus servus communi meo et tuo servo stipulatus fuerit, idem juris erit in hac una conceptione verborum, quod futurum esset, si separatim duæ stipulationes conceptæ fuissent, altera in personam mei servi, altera in personam tui servi. neque existimare debemus, partem dimidiam tantum mihi adquiri, partem nullius esse momenti: quia persona servi communis ejus conditionis est, ut in eo quod alter ex dominis potest adquirere, alter non potest, perinde (15) habeatur, ac si ejus solius esset, cui adquirendi facultatem habeat.

§. 5. Si fructuarius servus stipulatus esset fructuario, aut proprietario: si quidem ex (16) re (17) fructuarii stipulatus esset, inutilis est stipulatio: quia utrique (18) ex re fructuarii actionem adquirere (19) potuisset. sed si aliud (20) stipulatus fuisset, proprietarium petere posse: et si promissor fructuario solvisset, liberatur.

§. 6. Cum servus communis Titii et Mevii stipulatur in hunc modum, *Decem Kalendis Titio dare spondes? si decem Kalend. Titio non dederis, tunc Mævio viginti dare spondes?* duæ (21) stipulationes esse videntur; sed si Kalendis decem data non fuerint, uterque dominus ex stipulatu agere poterit: sed in secunda obligatione Mævio promissa (22) Titius exceptione doli summovebitur.

2. Ulpianus lib. 4. ad Sabinum.

SErvus communis ipse (23) sibi stipulari non potest: quamvis constaret eum se stipulari domino posse. non enim se domino adquirit, sed de (24) se obligationem.

De servo universitatis.

3. Idem lib. 5. ad Sabinum.

SI servus Reipublicæ, vel municipii, vel coloniæ stipuletur: puto (25) valere stipulationem.

De servo communi.

4. Idem lib. 21. ad Sabinum.

SI servus communis sibi et uni ex dominis stipuletur, perinde est, ac si omnibus (26) dominis et uni ex his stipuletur: veluti Titio et Mævio, et Titio. et probabile est, ut Titio dodrans, Mævio quadrans debeatur.

5. Idem lib. 48. ad Sabinum.

SErvus communis sic (27) omnium est, non quasi singulorum totus: sed pro partibus utique indivisis, ut intellectu (28) magis partes habeant, quam corpore. Et ideo si quid stipulatur, vel quaqua alia ratione adquirit: omnibus adquirit pro parte qua dominium in eo habent.

(1) Imo pro virilibus. *l.* 124. *supr. de legat.* 1.

(2) Imo non nocet. *l.* 32. §. 4. *supr. de usur.* Goth. adde Molin. *de divid. et individ. part.* 3. *n.* 122. *cum seqq.* Mod.

(3) Hinc Seneca 4. *de beneficiis* 39. Effice ut idem status sit cum exigis, qui fuit cum promitterem.

(4) Differentiam observa inter illa duo, rem ipsam solvi, et personam liberari.

(5) Re soluta omnes rei liberari censentur; una tamen persona soluta altera in obligatione potest remanere.

(6) Id est, liberetur.

(7) *L.* 3. *Inst.* 18. περὶ ἐπερωτήσεων δούλων. 43. *Eclog.* 2. *et* 3.

(8) Propriorum, communium, fructuariorum, alienorum etc.

(9) Stipulatur. *vulg. Hal.*

(10) Vide *l.* 15. *infr. h. t.*

(11) Id est, impersonaliter. *l.* 7. §. 1. *infr. h. t.*

(12) Pertinebat. *vulg. Hal.*

(13) §. 1. *Inst. eod. l.* 40. *supr. de verbor. obligat.*

(14) Duorum servorum personam servus communis sustinet, *ut hic.* quamvis id difficile sit. *l.* 9. *supr. de pact.* fit tamen. vid. *l.* 59. *in fin. supr. ad. SC. Trebell.*

(15) *l.* 12. *supr. de auctor. tut.*

(16) *l.* 28. *infr. h. t. l.* 98. §. 7. *infr. de solutionib.*

(17) Vel ex operis suis.

(18) Soli enim fructuario illo casu adquirit.

(19) Non potuisset. *vulg. Hal.* recte.

(20) *Lege*, aliunde.

(21) *l.* 44. *in fin. supr. de oblig. et act. l.* 9. *supr. de serv. exportand.*

(22) *Al.* commissa.

(23) Ipse se sibi. Contius et Cujac. *Inst. eod. in verbo*, sed cum factus, *in fin.* adde *l.* 18. §. 1. *infr. h. t.*

(24) Sed de se domino. *Hal.*

(25) Etiam si ipsa universitas non facile consentiat. *l.* 1. *in fin. supr. de adquir. vel amitt. poss.*

(26) *l.* 1. §. 31. *supr. deposit.*

(27) *l.* 45. *supr. de acquir. rer. l.* 66. §. 2. *supr. de leg.* 2.

(28) Pars pro indiviso, intellectu magis pars est, quam corpore. de quo vide omnino quæ scripsi ad *l.* 6. §. 1. *supr. comm. prædior.*

Licet (1) autem ei, et nominatim alicui ex dominis stipulari, vel traditam rem accipere ut ei soli adquirat. Sed si non (2) nominatim domino stipuletur, sed jussu unius dominorum: hoc jure utimur, ut soli ei adquirat, cujus jussu stipulatus est.

6. POMPONIUS lib. 26. ad Sabinum.

OFilius recte dicebat, et per traditionem accipiendo, vel deponendo, commodandoque, posse soli ei adquiri qui jussit (3). quæ sententia et Cassii et Sabini dicitur.

7. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

PRoinde et si quatuor forte dominos habuerit, et duorum jussu stipulatus sit: his solis adquiret, qui jusserunt. magisque est, ut non æqualiter (4), sed pro portione dominica totum eis adquiratur. † Idem puto, et si nominatim ei stipulatus esse proponatur. nam etsi omnium jussu stipulatus sit, vel omnibus nominatim: non dubitaremus omnibus pro dominicis eum portionibus non pro virilibus adquirere.

§. 1. Si servus communis ab uno (5) ex sociis stipulatus sit: si quidem nominatim alteri socio, ei soli debetur. sin autem sine (6) ulla adjectione pure stipulatus sit, reliquas partes is servus cæteris sociis, præter eam partem ex qua promissor dominus esset, adquiret. sed si jussu unius socii stipulatus est, idem juris est, quod esset, si eidem illi socio, nominatim dari stipulatus esset. † Interdum etiamsi neque jussu neque nominatim alteri ex dominis stipularetur: ei tamen soli (7) adquirere eum, Juliano placuit. utputa si quid forte stipuletur, quod utrique adquiri non (8) potest: veluti servitutem (9) ad fundum Cornelianum stipulatus est, qui fundus Sempronii erat, alterius ex dominis, ei soli adquirit.

8. GAJUS lib. sing. de Casibus.

ITem si alter ex dominis uxorem ducturus sit, et huic servo dos (10) promittatur.

9. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

ITem si (11) servus duorum, Titii et Mævii, hominem qui Titii erat, stipulatus fuerit: ei soli adquirit, cujus non fuit. Sed si stipulatus sit, Stichum sibi *et Mævio et Titio dari spondes?* totum eum Mævio adquirit: quod (12) enim alteri ex dominis adquirere non potest, id ad eum qui ad obligationem admittitur, pertinet.

§. 1. Si cum duos dominos servus haberet, stipulatus fuerit *illi aut* (13) *illi* dominis suis: quæsitum est, an consistat stipulatio? Cassius inutilem esse stipulationem scripsit: et Julianus Cassii sententiam probat: eoque jure utimur.

10. JULIANUS lib. 52. Digestorum.

SEd si ita stipuletur, *Titio decem, aut Mævio fundum dare spondes*, quia incertum est utri eorum adquisierit actionem, idcirco inutilis stipulatio existimanda est.

11. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

SEd si *sibi aut Primo aut Secundo* dominis suis stipulatus sit: et hic tantundem erit probandum, quod Julianus [dixit] inutilem esse stipulationem. † Sed utrum adjectio inutilis est, aut tota stipulatio utilis non est? Puto adjectionem (14) solam esse inutilem: eo enim quod ait *mihi*, omni (15) adquisiit ex stipulatu actionem. † An ergo in cæterorum persona solutio locum habeat exemplo extraneæ personæ? Et puto, vel solvi eis posse: quemadmodum cum ego mihi aut Titio stipuler. Cum (16) ergo cum Primo aut Secundo dominis stipulatio non (17) constitit, nec [aut] solutio est, illa ratio est: quia non invenimus in cujus persona stipulatio constitit, in cujus solutio.

12. PAULUS lib. 10. Quæstionum.

NAm cum uterque (18) obligationis capax sit, non invenimus quis adjectus sit: quia non est qui petere possit.

13. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

CUm enim stipulatur *domino aut* (19) *extraneo* servus, utrumque consistat, et in domini persona stipulatio, et in extranei solutio: at hic τὸ ἰσάζον (20), id est, *æquivalens*, corrumpit stipulationem et solutionem.

De servo, qui est apud furem.

14. JULIANUS lib. 3. ad Urseium Ferocem.

SErvus meus, cum apud furem esset, furi (21) dari stipulatus est. negat furi deberi Sabinus (22): quia eo tempore, quo stipulatus est, ei non serviret: sed nec ego ex ea stipulatione agere potero. Sed si detracta furis persona stipulatus est, mihi quidem adquiritur actio: sed furi nec mandati nec alia actio adversus me dari debet.

De persona cui servus stipulatur: et de stipulatione impersonali.

15. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

SIve (23) mihi, sive sibi, sive conservo suo, sive impersonaliter dari servus meus stipuletur, mihi adquiret.

(1) *l.* 7. §. 1. *l.* 28. §. 3. *l.* 32. *infr. h. t.* §. 3. *Inst. eod. l.* 37. §. 3. *supr. de adquir. rer. l.* 1. §. 7. *supr. de adquir. vel amitt. poss.* §. *ultim. Instit. per quas personas nobis oblig. l.* 3. *C. per quas personas.*

(2) Non uni nominatim. *vulgat. Hal.*

(3) Quod servus præcedente jussu domini facit, videtur facere nomine jubentis.

(4) Id est, pro virili portione. Imo æqualiter. *l.* 37. *infr. h. t.*

(5) *l.* 8. §. 2. *infr. de acceptilat.*

(6) Id est, impersonaliter. *l.* 1. *supr. h. t.*

(7) Quod non potest adquiri pluribus ut singulis, quæritur illi cui potest adquiri. *Bald.*

(8) Servus dominum repræsentat quatenus potest.

(9) Adde *l.* 25. §. 3. *supr. de usufr. l.* 15. *supr. de duobus reis.*

(10) Adde *l.* 15. *supr. tit. prox.*

(11) Pluribus meis dominis, quibus æqualiter alternative quæri potest, stipulatus sum? inutiliter stipulatus sum: secus, si mihi primo; tunc enim domini, ut adjecti habentur. Idem si uni quæri possit. *Bart.*

(12) *l.* 1. §. 4. *l.* 7. *in fin. supr. h. t.*

(13) Alternativa posita inter personas capaces, stipulationem vitiat: quia, cui adquiratur, incertum est. adde *l.* 10. *l.* 11. *l.* 12. *infr. h. t.* Alternativa posita inter personas resolvitur in conjunctam, non tantum in ultimis voluntatibus, sed et contractibus.

(14) Utile per inutile non vitiatur.

(15) Omnibus, *vulg. Hal.*

(16) Cur ergo. *vulg. Hal.*

(17) Non consistat, nec solutio sit: Illa ratio etc. *vulg.*

(18) Adde *l.* 128. *supr. de verb. oblig.*

(19) Alternatio et incertitudo corrumpunt stipulationem et solutionem. *Bald.*

(20) *Al.* ἰσάζειν. v. Alciat. 2. *dispunct.* 20.

(21) *l.* 34. *in fin. infr. h. t.*

(22) Sabinus: sed si nec ego ex ea stipulatione agere potero, quia eo tempore, quo stipulatio est, ei non serviret, sed si *etc.* Bartolus ita communiter legi notat.

(23) *l.* 1. *supr. h. t.* §. 1. *Inst. h. t.*

De servo hereditario.

16. PAULUS lib. 4. Regularum.

SErvus hereditarius (1) futuro heredi nominatim dari stipulatus, nihil agit: quia stipulationis tempore heres dominus ejus non fuit.

De servo communi.

17. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SI communis servus, meus et tuus, viam, vel iter, vel actum stipuletur sine adjectione nominis nostri, cum (2) ego solus fundum vicinum habeam: soli mihi eam adquirit. quod et si tu fundum habeas, mihi quoque in solidum servitus adquiritur.

2. *De servo vel filio capti ab hostibus.* 3. *De servo fructuario.*

18. PAPINIANUS lib. 27. Quæstionum.

SI servus communis Mævii et castrensis peculii, defuncto filiofamilias milite, antequam (3) adeat institutus hereditatem, stipuletur: socio, qui solus interim dominus invenitur, tota stipulatio quæretur: quoniam partem non facit hereditas ejus quæ nondum est. non enim si quis heredem existere filiofamilias dixerit, statim et hereditatem ejus jam esse consequens erit: cum beneficium Principalium Constitutionum (4) in eo locum habet, ut filiusfamilias (5) de peculio testari possit: quod privilegium cessat (6), prius quam testamentum aditione (7) fuerit confirmatum.

§. 1. Si servus Titii et Mævii, partem (8) quæ Mævii est, sibi dari stipuletur, nulla stipulatio est: cum si Titio dari stipulatus fuisset, Titio adquireretur. Quod si simpliciter concepta est stipulatio, veluti, *Partem eam quæ Mævii est, dare spondes?* non adjecto *Mihi*: prope est, ut, quia sine vitio (9) concepta est stipulatio, sequatur ejus personam, cujus potest.

§. 2. Servus, capto (10) domino ab hostibus, domino dari stipulatus est. quamvis quæ simpliciter stipulatur, vel ab alio accepit, etiam ad (11) heredem captivi pertinent; aliudque sit juris in persona filii, quia nec tunc fuit in potestate, cum stipularetur, nec postea deprehenditur ut servus in hereditatem (12): tamen in proposito potest quæri, num ex hac stipulatione nihil adquisitum heredi videtur: quo modo si servus hereditarius defuncto, aut etiam heredi (13) futuro stipulatus fuisset? Sed in hac specie servus filio exæquabitur. nam et si filius captivi patri suo stipulatus fuerit dari, res in pendenti (14) erit: et si pater apud hostes decesserit, nullius momenti videbitur fuisse stipulatio: quoniam alii, non sibi stipulatus est.

§. 3. Cum servus fructuarius (15) operas suas locasset, et eo nomine pecuniam in annos singulos dari stipulatus esset: finito fructu, domino (16) residui temporis adquiri stipulationem Julianus scriptum relinquit. quæ sententia mihi videtur firmissima ratione subnixa. nam si in annos forte quinque (17) locatio facta sit, quoniam incertum est, fructus in quem diem duraturus sit, singulorum annorum initio cujusque anni pecunia fructuario quæreretur: secundum quæ non transit ad alterum stipulatio; sed unicuique tantum adquiritur, quantum ratio juris permittit. nam et cum idem servus ita stipuletur, *Quantam pecuniam tibi intra illum diem dedero, tantam dari spondes?* in pendenti (18) est, quis ex stipulatu sit habiturus actionem, si enim ex re fructuarii vel operis suis pecuniam dedero (19), fructuario; si vero aliunde, domino stipulatio quæretur.

De servo alieno bona fide duobus serviente.

19. SCÆVOLA lib. 13. Quæstionum.

SI alienus servus duobus bonæ (20) fidei serviens, ex unius eorum re adquirat, ratio facit, ut ei, ex cujus re adquisiit, id totum [ei] adquirat: sive ei soli, sive quasi duobus serviat. nam et in veris (21) dominis quotiens utrique adquiritur, totiens partes adquiri. cæterum si alii non adquiratur, alium solidum habiturum. igitur eadem ratio erit et in proposito, ut hic servus alienus qui mihi et tibi bona fide servit, mihi solidum ex re mea adquirat: quia tibi non potest adquiri, quia non sit ex re tua.

De libero homine bona fide serviente. 1. *De servo bona fide possesso.*

20. PAULUS lib. 15. Quæstionum.

LIber homo (22) bona fide mihi servit (23): stipulatur ex re mea, vel [ex] operis suis Stichum, qui ipsius est. magis est, ut mihi adquirat: quia et si servus esset meus, adquireret mihi: nec enim illud dici debet, quasi ille quoque in peculio ejus esset. sed si ex re mea Stichum qui meus est, stipulatur, sibi adquiret.

§. 1. Apud Labeonem ita scriptum est: Filium et filiam in sua potestate pater intestatus relinquit: filia eo animo fuit semper, ut existimaret nihil ad se ex hereditate patris pertinere: deinde frater ejus filiam procreavit, et eam infantem reliquit: tutores servo avito ejus imperaverunt, ut ab eo, cui res avi hereditatis vendiderunt (24), stipularetur, quanta pecunia ad eum pervenisset (25): Ex ea stipulatione quid pupillæ adquisitum sit, peto rescribas. Paulus: Est quidem verum, bona (26) fide possessum servum ex re ejus, cui servit, stipulan-

(1) *l.* 18. §. 2. *l.* 28. *in fin. l.* 35. *infr. h. t. l.* 27. *in fin. supr. de pactis. l.* 41. *vers. quod si stipulatus. supr. de reb. cred. l.* 73. §. 1. *supr. de verbor. oblig.* Goth. Vide Goedd. *de contrah. stip. cap.* 10. *n.* 61. et Leonin. *emend. l.* 6. *c.* 14. *num.* 5. Ans.

(2) Id est, cum mihi soli adquiri possit. *l.* 25. §. 3. *supr. de usufr. l.* 15. *supr. tit. prox.*

(3) Privilegium datum alieni testamenti faciendi, vim non habet, nisi ex testamento adeatur hereditas.

(4) Adde *l.* 2. §. 2. *supr. familiæ.*

(5) Filiusfamilias de peculio castrensi testari potest.

(6) Id est, pendet.

(7) Aditione hereditatis testamentum confirmatur. vid. *l.* 19. *in fin. C. de testamentis.*

(8) Servus se sibi stipulari non potest. *l.* 2. *supr. h. t.*

(9) Pars stipulationis non vitiosa valet in persona ejus, cujus nomine valere potest.

(10) Vide *l.* 73. §. 1. *in fin. supr. de verbor. oblig.*

(11) *l.* 1. *l.* 12. §. 1. *l.* 22. §. 2. *infr. de captivis.*

(12) Ut servus in hereditate. *Hal.*

(13) Vide *l.* 16. *supr. h. t.*

(14) *l.* 11. *in fin. infr. de acceptilat.*

(15) *l.* 25. §. 2. *supr. de usufr.*

(16) Vid. quæ scripsi ad *l.* 32. §. 7. *supr. de usu et usufr. legato.*

(17) Et ita non in infinitum.

(18) *l.* 25. §. 1. *supr. de usufr.*

(19) Dederit. *Haloand.*

(20) Bona fide. *vulg. Hal.* Quod uni bonæ fidei possessori quæri non potest, alteri adquiritur.

(21) Bonæ fidei possessores in fructibus et cæteris commodis adquirendis pro dominis habentur: et sic argumentum a dominis ad bonæ fidei possessorem sumptum observa.

(22) Homo qui bona. *vulgat. Hal.* v. *l.* 23. §. 1. *supr. de adquir. rer. domin.*

(23) Si stipulatur. *Hal.* vide Cujac. 17. *obs.* 5.

(24) Vendiderat. *Hal.*

(25) Pervenisset ex ea stipulatione, quid ne pupillæ, *Hal.* ex ea ne stipulatio quid pupillæ. *vulg.*

(26) *l.* 19. *in fin. supr. h. t.*

tem, possessori adquirere: sed si res quæ ex hereditate avi communes fuerunt, in venditionem hereditatis venerunt, non videtur ex re pupillæ totum pretium stipulari: ideoque utrisque (1) adquiri.

De servo communi.

21. VENULEIUS lib. 1. Stipulationum.

SI servus communis ita stipuletur, *Kalend. Januariis decem Titio aut Mævio dominis, uter eorum tunc vivet, dare spondes?* inutilem esse stipulationem Julianus scribit: quia non possit in pendenti (2) esse stipulatio: nec apparere utri eorum sit adquisitum.

De servo fructuario vel usuario.

22. NERATIUS lib. 2. Responsorum.

SErvum fructuarium ex re domini (3) inutiliter fructuario stipulari: domino (4) ex re fructuarii utiliter stipulari.

23. PAULUS lib. 9. ad Plautium.

EAdem de eo dicenda sunt, cui usus (5) legatus est.

24. NERATIUS lib. 2. Responsorum.

ET si duorum ususfructus sit, quod ex operis suis alteri eorum stipulatus sit, pro ea duntaxat parte, ex qua ususfructus ejus sit, adquiri (6).

De servo hereditario et servo captivo.

25. VENULEIUS lib. 12. Stipulationum.

SI (7) *servus hereditarius* (8) stipulatus fuerit, et fidejussores acceperit, posteaque adita fuerit hereditas: dubitatur utrum ex die interpositæ stipulationis tempus cedat, an ex adita hereditate? item si servus ejus qui apud hostes sit, fidejussores acceperit? Et Cassius existimat tempus ex (9) eo computandum, ex quo agi cum eis potuerit (10): id est, ex quo adeatur hereditas, aut postliminio dominus revertatur.

26. PAULUS lib. 1. Manualium.

USusfructus sine (11) persona esse non (12) potest: et ideo (13) servus hereditarius inutiliter usumfructum stipulatur (14). legari autem ei (15) posse usumfructum dicitur, quia dies ejus non cedit statim: stipulatio autem pura (16) suspendi non (17) potest. ✝ Quid ergo si sub conditione stipuletur? nec hoc casu valeat stipulatio: quia ex præsenti (18) vires accipit stipulatio, quamvis petitio ex ea suspensa sit.

De servo communi, et de servo fructuario.

27. IDEM lib. 2. Manualium.

SErvus communis (19), sive emat, sive stipuletur, quamvis pecunia ex (20) peculio detur, quod alterum ex dominis sequitur, utrique tamen (21) adquirit. diversa (22) causa est fructuarii servi.

De servo hereditario.

28. GAIUS lib. 3. de Verborum obligationibus.

SI ex re domini domino aut fructuario servus stipulatus fuerit, domino quidem adquiri obligationem Iulianus (23) scripsit: solvi autem fructuario posse quasi (24) cuilibet adjecto.

§. 1. Si servus communis ex re unius stipulatus erit, magis placuit utrique (25) adquiri (26): sed eum cujus ex re facta est stipulatio, cum socio communi dividundo, aut societatis judicio de parte recuperanda recte acturum idemque esse dicendum, et si ex operis (27) suis alteri ex dominis servus adquirit.

§. 2. Si ipsi domini singuli eadem decem servo communi dari fuerint stipulati, et simul (28) responsum secutum fuerit, duo rei stipulandi erunt: cum placeat dominum (29) servo dari stipulari posse.

§. 3. Sicuti uni nominatim stipulando (30), ei soli adquirit: ita placet, et si rem emat nomine unius ex dominis, ei soli servum adquirere.

✝ Item si credat pecuniam, ut uni ex dominis solveretur, vel quodlibet aliud negotium gerat: posse eum nominatim exprimere, ut uni ex dominis restituatur aut solvatur.

§. 4. Illud quæsitum est, *an heredi futuro* servus hereditarius stipulari possit? Proculus negavit: quia is eo tempore extraneus (31) est. Cassius respondit posse (32): quia qui postea heres extiterit, videretur ex (33) mortis

(1) Filiæ testatoris et nepoti ejusdem.
(2) Pendere. *Hal.*
(3) Id est, proprietarii.
(4) *l.* 39. *Infr. h. t. l.* 25. §. 6. *Supr. de usufruct.*
(5) *l.* 14. *Supr. de usu.*
(6) Acquiritur. *vulg.*
(7) Vid. quæ scripsi ad *l.* 4. *Supr. de diversis temporalibus præscript.* adde Anton. Fabr. 4. *conject.* 3. Goth. Vide Leon. *emendat. lib.* 5 c. 9 n. 2. Ans.
(8) *l.* 35. *Infr. h. t.*
(9) *l.* 1. *Supr. de divers. temporal.* Imo non cedit ex eo tempore, quo agi potest, sed illico ob ipsa interposita stipulatione, *l.* 4. *Supr. de divers. temporalibus.* solve: hic de actoribus, illic de reis loquitur. vide Cujac. 16. obs. 38.
(10) Potuerit, non ex quo adeatur. Govean. 1. *Variar.* 31. Hotom. 3. *observ.* 19.
(11) *l.* 61. *in fin. Supr. de adq. rer.* id est, si desit persona, cui debeatur, non subsistit. *Goth.* De differentia inter stipulationem usumfructum quem servus hereditarius stipulatur, et legatum usumfructus servo hereditario relictum. vide Emund. Merill. *lib. sing. different.* c. 11. Ans.
(12) Imo potest: nam in simili donatio sine persona esse potest. dixi ad *l.* 5. *C. de naturalibus liberis.*
(13) Imo non ideo, quia hereditarius servus stipulando, hereditati stipulari intelligitur. Hereditas autem vicem personæ repræsentat. dicam *infr. h. t.*
(14) Atqui hereditas vicem personæ repræsentat. *l.* 34. *supr. de adquir. rer.* solve. hic casus specialis est. hereditas enim nec uti nec satisdare potest. quod esse debet in usufructu. *l.* 1. *supr. usufruct quemadmodum caveat.*
(15) Vide *l.* 18. *supr. quibus modis ususfruct. l.* 82. *in fin. supr. de legat.* 2.

(16) Purum non suspenditur. contractus puri non suspenduntur, ultima tamen voluntas suspendi potest. *l. ult. in fin. supr. comm. præd.*
(17) Imo potest. *l. ult. in fin. supr. comm. præd.*
(18) Imo, non semper ex præsenti, cum pendere possit stipulatio. *l.* 82. *vers. unde elegantius. Supr. ad L. g. Falcid.*
(19) De servo communi vide Eimund. Merill. *lib. sing. differ.* cap. 21. Ans.
(20) Ex eo peculio. *vulgat.*
(21) Sed tamen is, cujus nomine facta est stipulatio, pecuniam a socio recuperat, judicio communi dividundo, vel pro socio. *l.* 28 §. 1. *infr. h. t.*
(22) Imo eadem: nam servus ex re unius dominorum adquirens, partim uni domino, partim alteri adquirit. *l.* 25. §. 6. *supr. de usufruct.* solve: hic æquum, illic jus strictum continetur.
(23) *l.* 1. §. *penult. supr. h. t.*
(24) *l.* 98. §. 7. *infr. de solutionibus.* Qui ut reus stipulandi in stipulatione esse non potest, ut adjectus valet: ideoque ei solvi poterit.
(25) Imo uni tantum. *l.* 19. *supr. h. t.*
(26) *l.* 27. *supr. h. t. l.* 45. *supr. de adquir. rer.*
(27) Commune esse debet, quod quæritur ex fructibus communibus. *Bald.*
(28) Multo magis, si bis, facit *l.* 4. *supr. de duobus reis.*
(29) Dominus servo dari stipulari potest. *l.* 39. *supr. de verb. oblig.*
(30) Servus stipulari, emere, credere, in utilitatem unius dominorum potest. *l.* 5. *supr. h. t. l.* 37. §. 3. *supr. de adquir. rer.*
(31) Et nullius. *l.* 3. *supr. de pecul.*
(32) Imo, non potest. *l.* 16. *l.* 18. §. 2. *supr. h. t.* solve: hic stipulatur sub nomine appellativo: ibi sub nomine proprio. Imo, adhuc non posse videtur. *l.* 3. §. 6. *supr. de negot.* sic est videtur scil. si personam spectemus: aliud est, si æquitatem
(33) *l.* 138. *infr. de reg. jur.*

tempore defuncto successisse : quæ ratio illo argumento commendatur, quod heredis familia ex (1) mortis tempore funesta (2) facta intelligitur, licet post aliquod tempus heres extiterit : manifestum igitur est servi stipulationem ei adquiri.

De servo communi.

29. Paulus lib. 72. ad Edictum.

SI communis servus sic (3) stipulatus sit, *decem illi domino, eadem decem alteri dare spondes?* dicemus duos reos esse stipulandi.

Si servus extraneo stipuletur.

30. Idem lib. 1. ad Plautium.

SErvus alienus (4) alii nominatim stipulando, non adquirit domino.

De servo fructuario, vel bona fide possesso.

31. Idem lib. 8. ad Plautium.

SI jussu fructuarii aut bonæ fidei possessoris servus stipuletur : ex (5) quibus causis non solet iis adquiri, domino adquirit. Non idem dicetur, si nomen ipsorum in stipulatione positum sit.

Si duorum sit ususfructus in servo.

32. Idem lib. 9. ad Plautium.

SI cum duorum ususfructus esset in servo, [et] is servus uni nominatim stipulatus sit ex ea re quæ ad utrosque pertinet : Sabinus ait, quoniam soli obligatus esset, videndum esse, quemadmodum alter usuarius (6) partem suam recipere possit, quoniam inter eos nulla (7) communio juris esset : sed verius est, utile (8) communi dividundo (9) judicio inter eos agi posse.

De bona fide possesso. 1. *Si duo usumfructum habeant, vel bona fide possideant.*

33. Idem lib. 14. ad Plautium.

SI liber homo vel alienus qui bona fide servit, ex re alterius (10) jussu possessoris stipuletur : Julianus ait liberum quidem sibi adquirere, servum vero domino : quia jussum domino cohæreat.

§. 1. Si duo rei stipulandi usumfructum in servo habeant, vel quibus bona fide serviebat, et jussu unius a debitore stipuletur : ei soli adquirit.

De homine libero qui se putat servum.

34. Javolenus lib. 2. ad Plautium.

SI servus testamento manumissus, cum se liberum esse ignoraret, et in causa hereditaria maneret, pecuniam heredi stipulatus est : nihil debebitur heredibus, si modo scierint eum testamento manumissum : quia non potest videri justam (11) servitutem servisse iis qui illum liberum esse non ignorabant. † Distat ista causa ejus qui liber emptus bona fide servit : quia in eo et ipsius et emptoris existimatio consentit. cæterum is qui scit hominem liberum esse, quamvis ille conditionem suam ignoret, ne (12) possidere quidem eum potest videri.

De servo hereditario.

35. Modestinus lib. 7. Regularum.

SErvus hereditarius (13) et heredi (14) futuro, et hereditati (15) recte stipulatur.

De habito pro derelicto.

36. Javolenus lib. 14. Epistolarum.

QUod servus stipulatus est, quem dominus pro derelicto habebat, nullius est momenti : quia qui pro (16) derelicto rem habet, omnimodo a se rejecit, nec potest ejus operibus uti, quem eo jure ad se pertinere noluit. quod si ab alio adprehensus est, stipulatione ei adquirere poterit : nam et hæc genere (17) quodam donatio est. † Inter hereditarium enim servum, et eum qui pro derelicto habetur, plurimum interest : quoniam alter hereditatis jure retinetur ; nec potest relictus videri, qui universo hereditatis jure continetur : alter voluntate domini derelictus, non (18) potest videri ad usum ejus pertinere, a quo relictus est.

De servo communi.

37. Pomponius lib. 3. ad Quintum Mucium.

SI communis servus ita stipuletur, *Lucio Titio, et Gaio Seio dari spondes?* qui sunt domini illius : pro virilibus (19) partibus eis ex stipulatione debetur. si vero ita, *Dominis meis dare spondes?* pro parte, qua domini essent. si vero ita, *Lucio Titio, et Gaio Sejo, dominis meis dare spondes?* dubitaretur, utrumne (20) viriles partes, an pro dominica portione eis deberetur? Et interesset (21) quid cujus demonstrandi gratia esset adjectum,

(1) Hereditatis aditio ad mortis tempus retrotrahitur. vid. *l.* 138. *l.* 193. *infr. de regul. jur.*

(2) Sic Varro, 4. *de lingua.* Humatus dicitur mortuus, qui terra est obrutus, ab eo quod cum Romanus (sic enim legit Scaliger) combustus est, aut in sepulchrum ejus adjecta gleba non est, aut si os exceptum est mortui, ad familiam purgandam, id est, donec in purgando (Festus, et Cicero, 2. *de legibus.* digitum abscindi testantur : ad purgandam familiam certo genere februi, quod vocabant Exuerrias, Scalig. *ibid.*) humo non est opertus (neque enim ante diem octavum sepeliebatur, ut ait Servius. Itaque intra id tempus dicebatur esse supra terram. Varro, 3. *de vita populi Romani.* v. Scaliger. *ibid.*) ut Pontifices dicunt (Pontificis enim hoc juris erat declarare, quo ritu familia funesta esse desineret, vid. Cujac. 6. *obs.* 31.) familia funesta manet. Hæc Varro, quibus et addi potest illud Ciceronis, ex 2. *de legibus.* Neque necesse est, inquit, edisseri a nobis, quis finis sit funestæ familiæ. Res igitur tota ita habebat : Mortuus comburebatur : locus autem in quo urebatur, Ustrina ; Conditis cineribus, funus dicebatur. Ante octavum diem non sepeliebatur : et tunc dicebatur esse super terram. Eo intervallo justa, et sacrificia mortuo persolvebantur : hoc enim gentilium fuit pro mortuis sacrificare. Post denicale sacrum humabatur. Locus ubi humabatur, sepulchrum, et τύμβος, posita inscriptione situs, dicebatur. Hæc studiosi bonarum literarum, et grati, Joseph. Scaligero, viro bene de literis merito, debeant. adde Brissonium in formulis.

(3) Id est, copulative, ut in *l.* 9. *in fin. supr. h. t.*

(4) Id est, quem alienum possideo.

(5) Quod possessoribus quæri non potest, adquiritur cui potest, *Bartol.* adde *l.* 23. §. 2. *supr. de adq. rer.*

(6) Id est, fructuarius, ut in *l.* 54. §. 3. *in fin. supr. de adq. rer.* quod notandum est, ut intelligatur, non χρήσεως tantum nomen ambiguum, sed etiam usus. v. Cujac. 11. *observ.* 12.

(7) Nulla divisio juris, vel inter eos separata communio. Hotom. 4. *obs.* 23.

(8) Utili. *Hal.*

(9) *l.* 28. §. 1. *supr. h. t.*

(10) Vid. *l.* 5. *supr. h. t.*

(11) Justa servitus, comprobata jure, ut *l.* 6. *supr. de statu homin. l.* 28. *supr. de noxalib.* alias apud Terent. in *Andria, act.* 1. *sc.* 1. Justa servitus, est mitis et clemens. adde 1. Gaj. 1. §. 1. Theophil. *Inst. de libertinis. in pr.*

(12) *l.* 14. *supr. h. t. l.* 22. *supr. de adq. rer. l.* 1. §. 6. *supr. de adq. vel amitt. poss. l.* 1. *C. de rei vind.*

(13) Vid. *l.* 16. *l.* 25. *supr. h. t.*

(14) *l.* 16. *l.* 28. §. 4. *supr. h. t.* etiam non expresso nomine.

(15) Hereditas enim vice domini est, et dominum repræsentat.

(16) Vid. *l.* 1. *supr. pro derelicto. l.* 38. §. 1. *supr. de noxalibus.*

(17) Vid. quæ notavi ad *l.* 44. *supr. de adq. rer.*

(18) Atque ita est sine domino. vide *l.* 23. *supr. de liberali.*

(19) Imo, pro dominicis. *l.* 7. *supr. h. t.* Goth. vid. Goedd *de stipulat. servor. cap.* 10. *num.* 55. 56. 57. 58. Ans.

(20) Utrum per viriles partes. *Haloand.*

(21) *Al.* interest.

et quæ pars ejus stipulationis principalem (1) causam haberet : sed cum ad nomina prius decursum est, rationabilius esse videtur pro virili parte stipulationem eis adquiri, quod dominorum vocabula (2) pro demonstratione habeantur.

De operis.

38. IDEM lib. 5. ad Quintum Mucium.

SI servus meus a liberto meo *operas* (3) *sibi dari* stipuletur, inutilem stipulationem esse Celsus scribit : aliter atque si, non adjecto hoc verbo *Sibi*, stipulatus fuerit.

De servo fructuario, vel bona fide serviente.

39. IDEM lib. 22. ad Quintum Mucium.

CUm servus, in quo usumfructum habemus, proprietatis domino (4) ex re fructuarii vel ex operis ejus nominatim stipuletur (5) : adquiritur domino proprietatis. sed qua actione fructuarius reciperare (6) possit a domino proprietatis, requirendum est. Idem si servus bona fide nobis serviat, et id quod nobis adquirere poterit nominatim domino suo stipulatus fuerit : ei adquiret. sed qua actione id reciperare (7) possumus, quæremus. Et non sine ratione est, quod Gaius noster dixit, condici id in utroque casu posse domino.

De collato in tempus alienationis, vel manumissionis, vel emancipationis.

40. IDEM lib. 33. ad Quintum Mucium.

QUicquid contraxit servus dum nobis servit, etiam si stipulationem contulit in alienationem, vel manumissionem suam, tamen nobis [id] adquisitum erit (8), quia potestas ejus (9) tunc, cum id contraheretur, nostra fuit. † Idque est, si filiusfamilias contrahat : namque etiam quod in emancipationis suæ tempus contulerit, nobis debebitur; si tamen dolo (10) malo id fecerit.

(1) Principalis enim causa accessoriam regit.
(2) Vide quæ scripsi ad *l.* 8. *C. qui test.*
(3) *l.* 10. *supr. de oper. libert.*
(4) Vid. *l.* 22. *supr. h. t. l.* 25. §. 6. *supr. de usufruct.*
(5) Stipulatur.
(6) Recuperare.
(7) Recuperare.
(8) *l.* 18. *infr. de regul. jur.* Imo non erit. *l.* 46. *in fin. supr. de hered. instit.*
(9) Id est, in eum potestas.
(10) Vid. quæ notavi ad *l.* 21. *supr. de peculio.*

LIBER QUADRAGESIMUSSEXTUS.

TIT. I.

DE (1) FIDEJUSSORIBUS (2) ET MANDATORIBUS (3).

Cui obligationi fidejussor accedere potest.

1. ULPIANUS lib. 39. ad Sabinum.

OMni (4) obligationi fidejussor accedere potest (5).

2. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

ET commodati et depositi fidejussor accipi potest: et tenetur, etiam si apud servum vel pupillum depositum commodatumve (6) fuerit: sed ita demum, si aut dolo malo aut culpa hi fecerunt, pro quibus fidejussum est.

De eo, qui satisdare promisit.

3. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

QUi *satisdare* promisit, ita demum implesse stipulationem satisdationis videtur, si eum dederit (7) *accessionis loco*, qui obligari potest (8) et conveniri (9). Cæterum, si dederit servum (10) aut filiumfamilias, ex quibus (11) causis de peculio actio non datur; vel mulierem quæ auxilio Senatusconsulti utitur: dicendum est, non esse impletam satisdationis stipulationem. † Plane si non idoneum fidejussorem dederit, magis est ut satisfactum sit (12): quia qui admisit eum fidejubentem, idoneum esse comprobavit (13).

De fidejussore fidejussoris. 1. De obligatione fidejussoris et heredis.

4. IDEM lib. 45. ad Sabinum.

POtest accipi fidejussor ejus actionis (14), quam habiturus sum (15) adversus (16) eum pro quo fidejussi, vel mandati, vel negotiorum gestorum.

§. 1. Fidejussor et ipse obligatur, et (17) heredem (18) obligatum relinquit, cum *Rei locum obtineat.*

Si fidejussor reo, vel reus reo successerit.

5. IDEM lib. 46. ad Sabinum.

GEneraliter Julianus ait, eum qui heres extitit ei, pro quo intervenerat, liberari ex causa *accessionis* (19), et solummodo (20) quasi heredem rei teneri. † Denique scripsit, si fidejussor heres extiterit ei pro quo fidejussit: quasi reum esse obligatum, ex causa fidejussionis liberari. Reum (21) vero reo succedentem ex duabus causis esse obligatum. Nec enim potest reperiri, quæ obligatio quam perimat. at in fidejussore et reo reperitur: quia rei obligatio plenior est. Nam ubi (22) aliqua differentia est obligationum, potest constitui alteram per alteram perimi: cum vero duæ ejusdem sint potestatis, non potest reperiri, cur altera potius quam altera consumeretur (23). † Refert autem hæc ad speciem, in qua vult ostendere non (24) esse novum, ut duæ (25) obligationes in unius persona concurrant. est autem species talis: Si reus

(1) *L.* 8. *C.* 41. *et Novell.* 4. περὶ μανδατόρων ἢ ἀντιφωνητῶν. De fidejussoribus dotium, vide *C. Theod.* 3. *tit.* 15. de fidejussoribus et mandatoribus dotium, *L.* 5. *C.* 20. de fidejussoribus minorum, 2. *C.* 24. 7. *Eclog.* 6. tutorum vel curatorum, *L.* 5. *C.* 57. et *supr. lib.* 27. *tit.* 7. De fidejussoribus, 3. *Inst.* 21. 3. *Extra.* 22. περὶ ἐγγυητῶν. 7. *Eclog.* 14. de fidejussore et sponsore, Paul. 1. *sent.* 20. Fidejussor est, qui dicit *fidejubeo*: sponsor, qui dicit, *spondeo*: fidei promissor, qui dicit, *fidei promitto*. Cujac. *ibid.* et Paul. 1. *sent.* 9. §. 5. sic Harmen. 3. *tit.* 6. περὶ ἐγγυητῶν καὶ ἀντιφωνητῶν. Interea tamen differunt hæ voces: *Expromissor* est, qui principaliter se obligat pro non obligato, ut servo: *Fidejussor* est, qui pro alio obligationis capace stipulatione se obstringit: *Constitutor*, qui per nudum pactum. vide *supr. et C. de pecunia constituta. Sponsor*, qui sponte intercedit pro alio: *mandator*, qui alteri mandat, ut credat vel fidejubeat.

(2) Quæ actiones competant adversus fidejussorem, vide apud Antonium Fabrum, 2. *Conject.* 12.

(3) *d. Novell.* 4. adde *Eclog.* περὶ μανδατόρων 26. *tit.* 1. adde 29. *Eclog.* 2. περὶ ἀντιφωνητῶν. hos Galli vocant *Respondans*. Porro mandator est, qui vel fidejussorem fidejubere, vel creditorem alii credere rogat.

(4) Etiam natura. vide *l.* 2. *l.* 8. §. 1. *et seq. Infr. h. t.* §. 1. *Inst. h. t.*

(5) 7. *Eclog. ex lib.* 26. *tit.* 1. *c.* 1.

(6) Vide *l.* 1. *in fin. supr. commodati.*

(7) Fidejussores, rei sunt accessorii, seu obligati accessorie: accedunt enim alicuæ obligationi.

(8) Quid enim juvat eum fidejussorem dedisse qui non possit obligari?

(9) *l.* 1. *supr. qui satisd.* Fidejussor locuples intelligitur non tantum ex facultatibus, sed et ex conveniendi facilitate. *l.* 1. *supr. si quis in jus vocat. l.* 2. *l.* 7. *Supr. qui satisd.* 7. *Eclog.* 14. *cap.* 2.

(10) *l.* 20. *in fin. Infr. h. t.*

(11) Cur ita? nam ex fidejussione servi non tenetur dominus, nisi in rem domini, vel peculii fidejusserit. 7. *Eclog. ex lib.* 18. *tit.* 5. *cap.* 37. §. 2.

(12) Dic tamen, ut in *l.* 10. *supr. qui satisd.*

(13) *d. l.* 10. *l.* 1. §. 10. *supr. de separat. l.* 5. §. 3. *in fin. Infr. jud. solvi.*

(14) Id est, futuræ. vide *l.* 50. *supr. de peculio.* 7. *Eclog. ex lib.* 26. *tit.* 1. *cap.* 3.

(15) Quam habiturus sum. Adversus eum, pro quo fidejussi, vel mandati, vel negotiorum gestorum actionem habeo. Græci ita dividunt hanc sententiam, ut monet Cujacius, 8. *ad Afric. fol.* 201. idque probat *lex* 51. §. 1. *supr. de ædil.*

(16) *d. l.* 51.

(17) Et suum heredem. *vulg. Hal.*

(18) *l.* 5. *Infr. h. t.* §. 2. *Inst. et l.* 24. *C. h. t. l.* 8. *C. mandati.*

(19) Intercessionis. *l.* 24. *C. h. t.* Fidejussor reo principali succedens, tenetur ut heres, non ut fidejussor, *l.* 3. *supr. de separat. l.* 13. *supr. de duobus reis. l.* 93. *in princ. et fin. Infr. de solut.* et ita accessoria obligatio extinguitur. Cur ita? quoties duæ qualitates concurrunt, quæ simul, et una consistere non possunt, et (ut ita loquamur) incompatibiles sunt, attenditur potentior et plenior. Potentior est autem principalis, quam accessoria, *ut hic. versic. nec enim. in fin. Infr. h. t.* alias etiam dicitur potentior, quæ benignior. *l.* 3. *Supr. de his quæ in test. del. l.* 18. *Supr. de manumiss. testam.* quæ fovetur jure communi, non speciali. vide *l.* 7. *supr. de injusto.* quæ nocet magis, quam prodest, *l.* 3. *in fin. Supr. de SC. Silaniano.* naturalis, quam accidentalis, vide *l.* 3. *et ibi* Bart. *Supr. de tutelis.* magis prohibitiva, quam permissiva, *l.* 28. *supr. comm. divid. l.* 3. *supr. de suspect.* et specialis, quam generalis. vide *l.* 49. *in fin. Supr. de legat.* 3.

(20) Imo, et ut heres, et ut fidejussor tenetur, *l.* 3. *supr. de separat.* solve: Obligatio fidejussoris eo casu plenior fuit quam rei.

(21) Sensus est, Reus reo succedens, tenetur duabus obligationibus, *ut hic.* fidejussor, seu accessio succedens reo principali, una tantum actione tenetur. Cur tam varie? Accessio facile a principali tolli potest. Principalis æque principalem facile tollere non potest. Quid, si fidejussoris obligatio sit plenior, quam principalis? vide *l.* 3. *supr. de separat.*

(22) *l.* 13. *supr. de duobus reis.*

(23) Consumatur. *Haloand.*

(24) *l.* 21. §. 1. *infr. h. t. l.* 10. *supr. de act. empt.*

(25) Vide *l.* 10. *supr. de act. empt.*

promittendi reo promittendi heres extiterit, duas obligationes sustinet. [Item] Si reus stipulandi extiterit heres rei stipulandi, duas species obligationis sustinebit. plane si ex altera earum egerit, utramque consumet: videlicet quia natura (1) obligationum duarum quas haberet, ea esset, ut cum altera earum in judicium deduceretur, altera consumeretur (2).

De fidejussore adjecto ex intervallo. 1. *De puritate, die, conditione.* 1. *Cui obligationi fidejussor accedere potest.*

6. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

STipulatus sum a reo, nec accepi fidejussorem; postea (3) volo adjicere fidejussorem: si adjecero, fidejussor obligatur.

§. 1. Et parvi refert, utrum pure fidejussorem obligem, an ex die (4), an sub conditione.

§. 2. Adhiberi autem fidejussor tam futuræ (5), quam præcedenti obligationi potest: dummodo (6) sit aliqua, vel naturalis (7) futura obligatio.

7. JULIANUS lib. 53. Digestorum.

QUod enim solutum repeti non potest (8), conveniens est hujus (9) naturalis obligationis fidejussorem accipi posse.

Si fidejussor Græce accipiatur. 1. *Cui obligationi accedere potest.* 2. *Si post litem contestatam accipiatur.* 4. *Cui obligationi accedere potest.* 5. *Quatenus obligatur.* 12. *De fidejussore fidejussoris.*

8. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

GRæce (10) fidejussor [et] ita accipitur (11), τῆ ἐμῆ πίςει κελεύω (12), λέγω, θέλω, id est, *mea fide jubeo, dico, volo*, sive βούλομαι, id est, *cum destinatione quadam animi volo*: sed et si φημί, id est, *affirmo*, [dixerit,] pro eo erit, atque si dixerit λέγω, id est, *dico*.

§. 1. Præterea sciendum [est], fidejussorem adhiberi omni obligationi posse (13), sive re (14), sive verbis, sive consensu.

§. 2. Pro eo etiam qui jure (15) honorario obligatus est, posse fidejussorem accipi sciendum est.

§. 3. Et post (16) litem contestatam fidejussor accipi potest: quia et civilis et naturalis subest obligatio. et hoc et Julianus admittit: eoque jure utimur. † An ergo condemnato reo exceptione uti possit, quæritur? Nam ipso jure non liberatur. Et si quidem judicati (17) actionis acceptus non est, sed (18) tantum litis exercitationis: rectissime dicetur uti eum exceptione posse. si vero acceptus fuerit etiam totius causæ: cessabit exceptio.

§. 4. A tutore, qui testamento datus est, si fuerit fidejussor (19) datus: tenetur.

§. 5. Sed et si ex delicto (20) oriatur actio, magis putamus teneri fidejussorem.

§. 6. Et generaliter *omnium* (21) *obligationum fidejussorem accipi posse*, nemini dubium est.

§. 7. Illud commune est in universis, qui pro aliis obligantur (22); quod si fuerint in (23) duriorem (24) causam adhibiti, placuit eos omnino (25) non obligari: in leviorem (26) plane causam accipi possunt: Propter quod in (27) minorem summam recte fidejussor accipietur. † Item accepto reo pure, ipse (28) ex die vel sub conditione accipi potest. enimvero si reus sub conditione sit acceptus, fidejussor pure: non (29) obligabitur (30).

§. 8. Si quis Stichum stipulatus [fuerit,] fidejussorem ita acceperit, *Stichum aut* (31) *decem fide tua jubes?* non obligari fidejussorem Julianus ait, quia durior ejus fit conditio, utpote cum futurum sit, ut mortuo (32) Sticho teneatur (33). Marcellus autem notat, non ideo tantum non obligari, quia in duriorem conditionem ac-

(1) Natura obligationum hæc est, ut una in judicium deducta, altera perimatur.

(2) Imo, non consumitur. *l.* 18. *in fin. supr. de pecun. const. l.* 18. *supr. de oblig.*

(3) Fidejussor obligationem sequi potest. §. 3. *Inst. h. t.*

(4) Facit §. 5. *vers. item si. Inst. h. t.*

(5) Fidejussor præcedere obligationem potest. *l.* 4. *supr. h. t.* §. 3. *Inst. h. t. l.* 50. *supr. de pecul. l.* 35. *in fin. supr. de judiciis.*

(6) *l.* 8. §. 6. *l.* 16. *Infr. h. t.*

(7) *l.* 8. §. 3. *Infr. h. t.* §. 1. *Inst. h. t. l.* 1. §. 2. *in fin. supr. de verb. oblig.*

(8) Hac nota et hoc effectu, dignoscitur naturalis obligatio. *l.* 10. *supr. de oblig.*

(9) Hujusmodi. *vulg. Hal.* Naturali obligationi fidejussor accedere potest.

(10) *l.* 12. *C. h. t.* §. 7. *Inst. h. t.* vid. *l.* 11. *supr. de legat.* 3. v. *l.* 1. §. *ult. Supr. de verb. oblig.* Goth. Ad hanc l. vide Anton. Merend. *controv. lib.* 1. *c.* 7. et Petr. Bellapert. *hic.* Ans.

(11) ἐντέλλομαι, ἐγγυάομαι. sed et si dixerit quis γλίχομαι, θέλω, perinde erit, ac si dixerit, ἐγγυάομαι. Hugo a Porta.

(12) Ita legit etiam Theophilus. κελεύω ἐγώ, *Haloand.* ita quoque legitur in §. 7. *Inst. h. t.*

(13) *l.* 1. *supr. h. t.*

(14) §. 1. *Inst. h. t.*

(15) V. *l.* 52. §. 6. *supr. de obligat.*

(16) Hanc speciem negat Bart. alibi reperiri, sed male. v. *l.* 50. §. 2. *supr. de pecul.* facit *l.* 1. *supr. si ex noxal.*

(17) Totius causæ, si in universam causam fidejussit.

(18) Fidejussor judicio sisti non tenetur post definitivam sententiam: fidejussor totius causæ tenetur.

(19) Rem pupilli salvam fore scil. *l.* 4. §. 2. *Infr. rem pupilli.*

(20) V. *l.* 70. §. *ultim. infr. h. t.*

(21) *l.* 1. *supr. h. t.* Idem est in pignore. *l.* 5. *supr. de pignoribus.*

(22) Consule Molinæum *ad l.* 1. §. *si stipulanti. n.* 9. *et* 10. et §. *sed si mihi. n.* 30. 31. 32. *et* 38. *de verbor. obligat.* Guterium *resolut. part.* 1. *c.* 22. Gilbertum Regium *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν *c.* 20. Mod.

(23) Imo obligabitur. *arg. l.* 13. §. 5. *supr. de pignorib.*

(24) V. §. 5. *Inst. h. t.* 7. *Eclog. ex lib.* 7. *tit.* 1. *c.* 7. §. 9. adde exceptionem ex *l.* 42. *infr. h. t.* et *l.* 9. *C. de non numerata.*

(25) Eos non omnino obligari. *Hal.* Enunciationis utriusque diversitas est quædam. Qui omnino non obligatur, nullo modo obligatur: qui autem non omnino, aliquatenus obligari potest. Haloandri lectionem probat Mynsing. ad §. 5. *Inst. h. t.* sed tamen interpretari possis omnino, id est, in solidum. Cæterum hujus sententiæ quæstiones vide apud Socin. *reg.* 146.

(26) *l.* 9. *Infr. h. t.* Goth. Hanc Haloandri transpositionem improbat Ruffard. Et facit *l.* 11. §. 4. *supr. de interrog. in jure.* Ubi eadem verba pro absolute negativis accipi, dubium non est. Usus tamen contrariam sententiam ut æquiorem probat, quod nimirum fidejussor ad majorem summam se obligans quam principalis debet, ad concurrentem teneatur. neque obstant verba legis, *omnino non*, quæ restringi debent ad præcedentia verba, *in duriorem partem:* ita ut omnino non, id est, nullo modo in duriorem partem obligetur: In leviorem concurrentem obligari possit, si scilicet stipulatio sit dividua. *arg. l.* 1. §. 4. *supr. de verb. oblig.* Secus si individua, de qua *l.* 83. §. 2. *supr. de verb. oblig.* Vide Censur. Forens. *lib.* 4. *c.* 17. *n.* 8. 9. S. L.

(27) Supervacua adhibita contractus naturam vitiant. dixi ad *l.* 17. *C. de testam.*

(28) §. 5. *vers. item si ille. Inst. h. t.*

(29) Plus enim est pure, quam sub conditione obligari.

(30) Et ita in partem. *l.* 9. *infr. h. t.*

(31) Alternativæ obligationi fidejussor accedere non potest.

(32) *l.* 34. *in fin. supr. h. t.*

(33) In decem scil.

ceptus est, sed quia [et] in aliam (1) potius obligationem acceptus est. denique pro eo qui decem promiserit, non poterit, fidejussor ita accipi, ut *decem aut Stichum* promittat, quamvis eo casu non (2) fit ejus durior conditio.

§. 9. Idem Julianus ait: Si is, qui hominem aut decem dari stipulatus fuerat, fidejussorem ita acceperit, *Hominem aut decem, utrum ego velim?* non obligabit eum: quia durior (3) ejus conditio facta est.

§. 10. Contra (4) autem, si is, qui *hominem aut decem, utrum ipse stipulator volet*, stipulatus est: recte fidejussorem ita accipiet, *decem aut hominem, utrum tu voles?* fit etenim (inquit) hoc modo fidejussoris conditio melior (5).

§. 11. Sed etsi reum sic interrogavero, *Stichum et Pamphilum* (6)? fidejussorem, *Stichum aut Pamphilum?* recte interrogem: quia levior (7) fidejussoris conditio est.

§. 12. Pro fidejussore (8) fidejussorem accipi, nequaquam dubium est.

De fidejubente pro parte.

9. POMPONIUS lib. 26. ad Sabinum.

FIdejussores et in partem (9) pecuniæ, et in partem rei recte accipi possunt.

De beneficio divisionis. 1. *De filio fidejubente pro patre.*

10. ULPIANUS lib. 7. Disputationum.

SI dubitet creditor, an fidejussores solvendo sint, et unus ab eo electus, paratus sit offerre (10) cautionem, ut suo periculo confidejussores (11) conveniantur in parte: dico audiendum (12) eum esse: ita tamen (13) et si satisdationes offerat, et omnes confidejussores, qui idonei esse dicuntur, præsto sint. nec enim semper facilis est nominis emptio (14), cum numeratio totius debiti non sit in expedito.

§. 1. Ita demum inter fidejussores dividitur actio, si (15) non inficientur: nam inficiantibus auxilium divisionis non est indulgendum.

§. 2. Filiusfamilias pro (16) patre poterit fidejubere: nec erit sine effectu hæc fidejussio. primo quidem quod sui juris effectus, poterit teneri in id (17), quod facere potest: dein, quod et dum in potestate manet, condemnari potest. Sed an pater ex hac causa *quod jussu*, teneatur, videamus? Et puto ad omnes contractus *quod jussu* (18) etiam referri. sed si ignorante patre pro eo fidejusserit, cessat ista actio: tamen quasi in rem patris versum sit, potest agi cum patre. Plane si [is] emancipatus solverit (19), utilis ei actio debebit competere: in potestate etiam manenti eadem actio competit, nisi de peculio castrensi pro patre solverit.

Ad Senatusconsultum Macedonianum.

11. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

QUi contra Senatusconsultum (20) filiofamilias crediderit, mortuo (21) eo fidejussorem a patre accipere non potest: quia neque civilem (22) neque honorariam adversus patrem actionem habet; nec est ulla (23) hereditas, cujus nomine fidejussores obligari possent (24).

De peculio.

12. IDEM lib. 43. Digestorum.

PLane ejus actionis nomine, quæ (25) de peculio adversus eum competit, fidejussor recte accipitur.

De mandatore.

13. IDEM lib. 14. Digestorum.

SI mandatu meo, Titio decem credideris, et mecum mandati egeris: non (26) liberabitur Titius. sed ego tibi non aliter condemnari debebo, quam (27) si actiones, quas adversus Titium habes, mihi præstiteris. Item si cum Titio egeris, ego non (28) liberabor: sed (29) in id duntaxat tibi obligatus ero, quod a Titio servare non potueris.

Si reus successerit fidejussori.

14. IDEM lib. 47. Digestorum.

CUm reus promittendi fidejussori suo heres (30) exstitit, obligatio fidejussoria perimitur: quid ergo est? tanquam (31) a reo debitum petatur, et si (32) exceptione fidejussori competente (33) usus fuerit, in factum replicatio dari debebit, aut doli mali proderit.

(1) Aliud est in duriorem, aliud in aliam conditionem accipi seu obligari: hoc illo latius est, ideoque fidejussor non tenetur. facit *l.* 42. *infr. h. t.*

(2) Imo fit: nam duæ sunt res in obligatione fidejussoris. *l.* 128. *in fin. supr. de verb. oblig.* una in obligatione principali.

(3) Tollitur enim electio fidejussori, quæ reo principali competit.

(4) Valet stipulatio sc.

(5) Quia electio quæ reo principali adempta est, hic conceditur fidejussori.

(6) Dare spondes?

(7) Levior est ejus conditio, qui disjunctive obligatur, quam qui conjunctive: in hujus obligatione duæ res sunt, in illius obligatione unica.

(8) Primo, secundo, tertio, et sic deinceps: quamquam id raro accidat.

(9) Sic reus in fundum, fidejussor in usumfructum, obligari potest. v. *l.* 70. §. 2. *infr. h. t.* adde *l.* 8. §. 7. *supr. h. t.* §. 5. *Inst. h. t.* sic pignus in partem dari potest pensionis. *l.* 5. §. 1. *supr. in quib. caus. pignus.*

(10) V. *l.* 3. §. 6. *quod vi aut clam.*

(11) Cæteri fidejussores conveniantur in partem. *Hal.*

(12) Nota, fidejussori competere triplex beneficium: Excussionis sive discussionis, quoties creditor dubitat, an reliqui fidejussores sint solvendo. Item Epistolæ D. Hadriani, quoties certum est eos esse solvendo. Tertium beneficium cedendarum, quoties vult universum debitum solvere, et jura sibi cedi adversus confidejussores. v. Bald. *hic.*

(13) Ita tamen, ut et satisdationes. *Hal.*

(14) Solvens pro alio, emere ejus nomen videtur.

(15) Adde *l.* 67. *in fin. supr. pro socio.*

(16) *l.* 8. *C. h. t. l.* 9. *C. quod cum eo*

(17) In id, quod fecit. Emanuel Zoares, 1. *obs.* 17. motus Harmenop. loco 3. *tit.* 6. ubi ita legitur, ἐς ὅσον ἐποίησεν ὑπεξούσιος, quo non moveri debuit. Nam εἰς ὅσον ὑπεξούσιος ἐποίησε, Basilicis, 7. *Eclog. ex lib.* 26. *tit.* 1. *c.* 9 §. 3. aliud est quam in id, quod facere potest. v. Cujac. 9. *obs.* 17. *in pr.*

(18) *l.* 1. *supr. quod jussu.*

(19) *l.* 78. *Supr. de verb. oblig.*

(20) Macedonianum.

(21) *l.* 18 *supr. ad SC. Macedon.*

(22) Ubi neque civilis, neque honoraria est obligatio, ibi fidejussor accipi non potest.

(23) Est hodie quædam hereditas. v. *Nov.* 118. *c.* 1.

(24) Possint. *Hal.*

(25) *l.* 35. *Infr. h. t. l.* 3. §. 9. *supr. de pecul.*

(26) Imo liberabitur. v. *l.* 5. *in fin. supr. h. t.*

(27) V. *l.* 36. *infr. h. t.*

(28) *l.* 71. *infr. h. t.*

(29) *l.* 68. *in fin. infr. h. t. l.* 27. *in fin. supr. mandati.*

(30) *l.* 93. *in fin. infr. de solut.*

(31) Si tanquam. *Hal.*

(32) Reus principalis fidejussori suo succedens non potest adversus creditorem uti ea exceptione, qua fidejussor uti adversus eum potuit. Quid, si usus fuerit? in factum aut doli mali replicatione summovebitur.

(33) Non competente. Ita legit et emendat Anton. Faber, 1. *conject.* 5. quem vide.

Si reus nolit fidejussorem uti exceptione. 1. *Si unus ex fidejussoribus aliquid dederit, ne a se peteretur.*

15. Idem lib. 51. Digestorum.

Si stipulatus esses a me sine (1) causa, et fidejussorem dedissem, et nollem eum exceptione uti, sed potius solvere, ut mecum mandati (2) judicio ageret (3): fidejussori, etiam invito (4) me, exceptio dari debet. interest enim ejus pecuniam retinere (5) potius, quam solutam stipulatori a reo repetere.

§. 1. Si ex duobus, qui apud te fidejusserant in viginti, alter, ne ab eo peteres, quinque tibi dederit vel promiserit: nec (6) alter liberabitur. et si ab altero quindecim petere institueris, nulla exceptione summoveris: reliqua autem quinque si a priore fidejussore petere institueris, doli mali exceptione summoveris.

De eo, apud quem reus non est obligatus. 1. *De eo, quod* certo loco dari *debet.* 3. *Cui obligationi fidejussor accedere potest.* 4. *De naturali obligatione.* 5. *De die et conditione.* 6. *De fidejussione*, si reus non solverit.

16. Idem lib. 53. Digestorum.

Fidejussor obligari non potest ei (7) apud quem reus promittendi obligatus non est. Quare [si] servus communis Titii et Sempronii, nominatim Titio dari stipulatus fuerit, et fidejussorem ita interrogaverit, *Titio aut Sempronio id dare spondes?* Titius quidem petere a fidejussore poterit: Sempronii vero persona in hoc solum interposita videbitur, ut solvi ei ante litem contestatam, et ignorante vel invito Titio, possit.

§. 1. Qui *certo loco dari* promisit, aliquatenus duriori conditioni obligatur, quam si pure interrogatus fuisset: nullo (8) enim loco alio, quam in quem promisit, solvere invito stipulatore potest. Quare si reum pure interrogavero, et fidejussorem cum (9) adjectione loci accepero, non obligabitur fidejussor.

§. 2. Sed et si reus Romæ constitutus, *Capuæ dari* promiserit, fidejussor (10) Ephesi; perinde non obligabitur fidejussor, ac si reus sub conditione promisisset, fidejussor autem in diem certam vel pure [promisisset].

§. 3. Fidejussor accipi potest, quotiens est aliqua obligatio civilis (11) vel naturalis, cui applicetur.

§. 4. *Naturales* (12) *obligationes* non eo solo æstimantur, si actio aliqua eorum nomine competit: verum etiam cum (13) soluta pecunia repeti non potest. Nam licet minus proprie debere dicantur naturales debitores, per (14) abusionem intelligi possunt debitores: et qui ab his pecuniam recipiunt, debitum (15) sibi recepisse.

§. 5. Stipulatione in diem concepta, fidejussor si (16) sub conditione acceptus fuerit: jus ejus in pendenti erit. ut, si ante diem conditio impleta fuerit, non obligetur: si concurreret (17) dies et conditio vel etiam diem conditio secuta fuerit, obligetur.

§. 6. Cum fidejussor hoc modo (18) acceptus esset, *Si reus quadraginta*, quæ ei credidit, *non solverit, fide tua esse jubes?* verisimile est id actum, ut cum appellatus reus non solvisset, fidejussor teneretur (19). sed et si reus, antequam appellaretur, decessisset (20), fidejussor obligatus erit: quia hoc quoque casu verum esset reum non solvisse.

De actione cedenda fidejussori.

17. Idem lib. 89. Digestorum.

Fidejussoribus succurri solet, ut *stipulator* compellatur ei qui solidum solvere paratus est, vendere (21) cæterorum nomina.

(1) Stipulatio sine causa est inefficax. *l.* 2. §. 3. *supr. de doli mali.*

(2) Competit enim mandati judicium fidejussori adversus reum. *l.* 4. *supr. h. t.*

(3) Ageretur. *vulg. Hal.*

(4) Fidejussor potest uti exceptione adversus contractum inefficacem invito debitore, seu reo principali. Item reus non potest contractum inefficacem confirmare in præjudicium fidejussoris.

(5) *l.* 3. *Supr. de compensat.*

(6) Confidejussori non prodest. *l.* 23. *supr. de pact.*

(7) Hujus rei exempla peti possunt ex *l.* 29. 46. 56. 70. §. 5. *infr. h. t. l.* 7. *supr. de except. l.* 1. §. 2. *in fin. supr. de verbor. oblig. l.* 1. *C. de except.* §. 4. *inst. de replicationib. Nov.* 51. *in pr.*

(8) V. *l.* 9. *supr. de eo quod certo loco.* v. *l.* 122. *supr. de verbor. oblig.*

(9) Quia levior est ejus obligatio qui pure, quam qui certo loco dare promittit. Levius autem obligari reus non potest, quam fidejussor.

(10) Quo remotiori loco promittimus, eo durius obligamur: hinc fit, ut fidejussor remotiori loco quam reus obligari non possit.

(11) *l.* 6. *in fin. supr. h. t.* §. 1. *Inst h. t. l.* 13. *supr. de cond. indeb. l.* 14. *in fin. supr. de pignorib. l.* 9. *l.* 10. *supr. de S C. Macedon. l.* 1. §. 7. *supr. de pecun. constit.*

(12) Vide *l.* 10. *supr. de obligat. et action.* Porro hunc paragraphum Hotom. 3. *obs.* 5. putat ex glossa in textum irrepsisse, et ex *l.* 10. *supr. de obligat. et actionib.* huc translatum esse.

(13) Vide *l.* 7. *supr. h. t.*

(14) Qui natura debet, non proprie, sed abusive debitor intelligitur. *l.* 10. *in fin. infr. de verb. sign.* Cur proprie aut abusive? proprium id dici non potest, quod effectum non habet. Naturalis obligatio Jure civili actionis effectum non habet. Qui judicio conveniri potest, proprie debitor est: hinc crediti appellatio proprie non pertinet ad eam pœnam quæ peti non potest, sed tantum repeti. *l.* 94. *in fin. infr. de solut.*

(15) Qui naturali jure debitum recipit, suum recepisse intelligitur.

(16) Sensus est: Qui sub incerta conditione obligatur, durius obligatur, quam qui sub certa. Incerta quolibet momento evenire potest: Certæ eventus suo tempore tantum accidit. Ideoque reus principalis sub certa, fidejussor sub incerta conditione obligari non potest, ne alioquin durius, quam reus principalis obligetur. Et tamen ejus stipulationis non omnino vanus et irritus est effectus. Nam si fidejussoris conditio ante rei conditionem evenit, non obligatur: si in diem tempus incidit, vel post evenit, obligatur.

(17) Si concurrerit. *vulg. Hal.*

(18) Vide Scholium apud Harmenopulum, 5. *tit.* 6. *l.* 48. *supr. de verbor. obligat.*

(19) Nam mora rei, fidejussori nocet. *l.* 49. §. 1. *l.* 88. *supr. de verb. oblig.* Reus qui interpellatus non solvit, moram commisit. *l.* 32. *supr. de usur.*

(20) Sensus est, conditio imposita fidejussori, *si reus non solverit*, ita accipitur, si vivus non solverit. vide quæ notavi ad *l.* 122. §. 4. *in fin. supr. de verb. obligat.*

(21) Cedere. *Haloand.* Creditor fidejussori solventi cedere debet actiones, quas habet in reliquos fidejussores. Et hoc quidem est beneficium, quod *cedendarum actionum* interpretes vocant, quo fidejussor unus solvens, in confidejussores utitur ad viriles portiones. Est autem hujus generis, ut fidejussor possit solutionem denegare creditori, antequam actiones ab eo cessas accipiat. Post solutionem vero creditor nullam actionem habet, ideoque fidejussori, qui solverit, nihil potest cedi: nisi forte solutionem præcesserit pactum de cedendis actionibus. Hæc beneficia fidejussoribus competunt adversus creditorem, ut scilicet primo discutiat reum principalem (hoc beneficium ordinis dicitur) ut actionem suam æqualiter dividat adversus omnes fidejussores (hoc beneficium divisionis, seu epistolæ Divi Hadriani Notariis notissimum) ut accepta pecunia ab uno fidejussore, cedat ei actiones adversus reliquos (hoc beneficium *cedendarum actionum* vocatur). Adversus reum ipsum principalem, vel mandati, vel negotiorum gestorum actione uti potest. *l.* 4. *supr. h. t. l.* 39. *l.* 41. *in fin. infr. h.t. l.* 11. *C. h. t. l.* 76. *infr. de solut.* 7. *Eclog. ex lib.* 16. *tit.* 1. *c.* 37. Goth. Vide Hartmann. Pistor. *quæst.* 48. Ans.

De delegatione.

18. Idem lib. 90. Digestorum.

QUi debitorem suum delegat (1), pecuniam dare intelligitur, quanta ei debetur: et ideo si fidejussor debitorem suum delegaverit, quamvis eum qui solvendo non erat, confestim mandati (2) agere potest.

De servo fidejussore.

19. Idem lib. 4. ex Minicio.

SErvus inscio domino pro quodam fidejusserat, et eo nomine pecuniam solverat. Quærebatur dominus possetne ab eo, cui soluta esset, repetere? Respondit: interest (3) quo nomine fidejusserit. nam si (4) ex causa peculiari fidejussit, tunc id quod ex peculio solverit, repetere dominus non poterit; quod (5) ex dominica causa solverit, vindicabitur: si vero extra (6) causam peculii fidejusserit, quod ex pecunia dominica solverit, æque vindicabitur; quod ex peculio, condici poterit.

20. Javolenus lib. 13. Epistolarum.

SEd [et] si servi dominus pecuniam solverit, repetere eam non ab eo pro quo fidejussit, sed ab eo cui numeravit, poterit: cum servus fidejussionis nomine obligari non (7) possit (8). Sequitur ergo ut ab eo, pro quo fidejusserat, repeti non posset (9): cum ipse ære alieno obligatus sit, nec solutione liberari ejus pecuniæ nomine potuerit, cujus obligatio ad servum non pertinuit.

De Senatusconsulto Trebelliano. De bonor. possess. contra tab. 1. De eo qui duabus fidejussionibus tenetur. 2. De servo manumisso. 3. Si reus vel fidejussor stipulatori successerit. De possessione rerum debitoris data creditori. 4. De eo qui duabus fidejussionibus tenetur. 5. Si fidejussor stipulatori heres extiterit.

21. Africanus lib. 7. (10) Quæstionum.

HEres a debitore hereditario fidejussorem accipit, deinde hereditatem ex Trebelliano restituit: fidejussoris obligationem in suo statu manere (11) ait. Idemque in hac causa servandum, quod servaretur, cum heres, contra quem emancipatus filius bonorum possessionem accepit, fidejussorem accepit. Ideoque in utraque specie transeunt actiones.

§. 1. Non est novum (12) ut fidejussor duabus obligationibus ejusdem pecuniæ nomine teneatur. nam si in diem acceptus, mox pure accipiatur, ex utraque obligatur: et si fidejussor confidejussori heres extiterit, idem erit.

§. 2. Servo tuo pecuniam credidi, eum tu manumisisti, deinde (13) eundem fidejussorem accepi: si quidem in eam obligationem fidejubeat, quæ adversus te intra (14) annum sit, obligari eum ait: sin vero in naturalem suam, potius (15) ut nihil agatur; non enim intelligi posse, ut quis pro (16) se fidejubendo obligetur.

† Quod si hic servus manumissus (17), fidejussori suo heres existat, durare causam fidejussionis putavit: et tamen nihilominus naturalem (18) obligationem mansuram; ut si obligatio civilis pereat, solutum repetere non (19) possit. nec his contrarium esse, quod cum reus fidejussori heres existat, fidejussoria obligatio tollatur: quia tunc duplex obligatio civilis cum eodem esse non potest. Retro (20) quoque si fidejussor servo manumisso heres extiterit, eadem adversus eum obligatio manet: quamvis et naturaliter teneatur, nec pro se quis fidejubere possit.

§. 3. Quod si stipulator (21) reum heredem instituerit, omnimodo fidejussoris obligationem peremit, sive civilis, sive tantum naturalis in reum fuisset: quoniam quidem nemo potest apud eundem pro ipso obligatus esse. Quod si idem stipulator fidejussorem heredem scripserit, proculdubio solam fidejussoris obligationem peremit. Argumentum rei (22), quod si possessio rerum debitoris data (23) sit creditori: æque dicendum est fidejussorem manere (24) obligatum.

§. 4. Cum [et] tu et Titius ejusdem pecuniæ rei essetis, eum qui pro te fidejussit (25), posse et pro Titio fidejubere (26) respondit: quamvis eandem pecuniam eidem debiturus sit. nec tamen inanem eam creditori futuram: nonnullis enim casibus emolumentum habituram: veluti si ei pro quo ante fidejussisset, heres existat, tunc enim confusa prima obligatione, posteriorem duraturam.

§. 5. Cum fidejussor reo stipulandi heres extiterit, quæritur an, quasi ipse a se exegerit, habeat adversus reum mandati actionem? Respondit, cum reus obligatus maneat, non posse intelligi ipsum a se fidejussorem pecuniam exegisse: itaque ex stipulatu potius (27) quam mandati (28) agere debebit.

De hereditate jacente. De universitate.

22. Florentinus lib. 8. Institutionum.

MOrtuo reo promittendi, et ante aditam hereditatem fidejussor accipi potest: quia hereditas personæ (29)

(1) Delegatio solutio est. Solvit, qui delegat suum debitorem. *l.* 22. §. 2. *supr. mandati. l.* 2. *C. de novat.* vide quæ notavi ad *l.* 8. §. 3. *supr. ad SC. Vellejan.*

(2) Adversus reum principalem scil. *l.* 4. *supr. h. t.*

(3) In servo scil. non in filiofamil. vide *l.* 3. §. 9. *in fin. supr. de pecul.*

(4) Generali mandato non continetur potestas fidejubendi, ni ipsa fidejussio pertineat ad res commissas vel mandatas.

(5) Quod si ex dominica. *vulgat. Hal.* id est, ex non peculiari.

(6) Vide quæ notavi ad *l.* 54. *supr. mandati.*

(7) *l.* 3. *supr. h. t.*

(8) Creditor sc. An naturaliter? negat Accurs. negat etiam Bartol. vel ideo quod Lex resistat ejus obligationi. Assentior Decio in *d. l.* 22. existimanti servum naturaliter obligari, quia consensit. *l.* 21. §. 2. *infr. h. t. l.* 13. *l.* 64. *supr. de cond. indeb. l.* 14. *supr. de obl.*

(9) Non possit. *vulg. Hal.*

(10) Vide Cuj. 7. *ad Afric. fol.* 133. *et seq.*

(11) Actiones quas heres ipse quæsiit, non transeunt in fideicommissarium, eumve qui contra tabulas venit, nisi facta cessione. vide *l.* 73. *supr. ad SC. Trebell.*

(12) *l.* 10. *supr. de act. empt. l.* 13. *supr. de duob. reis.*

(13) Postquam tu eum manumisisti.

(14) De peculio actio datur in dominum post manumissionem servi intra annum. vide *l.* 1. §. 6. *supr. quando de pecul. actio.*

(15) Potius est, ut nihil.

(16) Secus, pro alio. vide *l.* 19. *supr. ad SC. Velleian.*

(17) Manumissus fidejussorem dederit, deinde fidejussori suo. *Hal.* vide *l.* 95. §. 3. *infr. de solut.*

(18) Vide quæ notavi ad *l.* 20. *in fin. supr. h. t.*

(19) *l.* 83. *infr. de solut. l.* 13. *supr. de cond. indeb.*

(20) Vid. *l.* 60. *supr. de cond. et demonstr.*

(21) *l.* 71. *in fin. pr. infr. h. t. l.* 95. §. 2. *infr. de solut.*

(22) Rei, hoc est, quod. *Hal.*

(23) Et bona vendita.

(24) Non manere. Ita legit et emendat Anton. Faber, 1. *conject.* 17. quem vide.

(25) Separatim sc.

(26) Etiam separatim.

(27) Id est, ut stipulatoris heres, non ut fidejussor quondam apud eundem.

(28) Imo mandati aget. *l.* 11. *supr. mandati.*

(29) Fidejussor dari potest pro persona repræsentata. vide *Alberic.*

vice (1) fungitur; sicuti municipium (2), et decuria (3), et societas.

De adjecto solutioni.

23. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

SI *mihi aut Titio decem* stipulatus fuerim, Titius fidejussorem accipere non potest; quia solutionis (4) tantum causa adjectus est.

Si reus intercessori heres ex parte extiterit.

24. MARCELLUS libro sing. Responsorum.

LUcius Titius, cum pro Seio fratre suo apud Septicium intervenire vellet, epistolam (5) ita emisit: *Si petierit a te frater meus, peto des ei nummos fide et* (6) *periculo meo.* Post quam epistolam Septicius Seio pecuniam numeravit: deinde Titius inter reliquos et Seium fratrem pro tertia parte reliquit heredem. Quæro an, quia adversus Seium debitorem Septicii confusa (7) sit actio pro tertia parte qua Titio fratri suo heres extitit, cum coheredibus ejus agere in solidum possit? Marcellus respondit, cum coherede Seii non pro majore, quam hereditaria parte mandati agi posse.

De fidejussore pupilli, prodigi, furiosi.

25. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

MArcellus scribit, si quis pro pupillo sine tutoris auctoritate obligato (8) prodigove, vel (9) furioso (10) fidejusserit: magis esse, ut (11) ei non subveniatur (12): quoniam (13) his mandati (14) actio non competit.

De beneficio divisionis.

26. GAJUS lib. 8. ad Edictum provinciale.

INter fidejussores non ipso jure (15) dividitur (16) obligatio ex epistola D. Hadriani (17): et ideo si quis eorum ante exactam (18) a se partem sine (19) herede decesserit, vel ad inopiam pervenerit, pars ejus ad (20) cæterorum onus respicit.

27. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

SI plures sint fidejussores, unus pure, alius in diem, vel sub conditione acceptus (21): succurri oportet ei, qui pure acceptus est, dum existere conditio potest: scilicet ut interim in virilem conveniatur. sed si, cum conditio extitit, non est solvendo (22), qui sub conditione acceptus est: restituendam actionem in pure acceptum, Pomponius scribit.

§. 1. Præterea si fidejussor (23) extiterit fidejussori (24), sive plures: æque (25) hic quoque pertinebit ad eandem causam. in quorum persona æque locum habebunt ea quæ sunt a Divo Hadriano constituta.

§. 2. Præterea si quæratur an solvendo sit principalis fidejussor: etiam (26) vires (27) sequentis fidejussoris ei adgregandæ sunt.

§. 3. Sicut ipsi fidejussori, ita heredibus (28) quoque eorum succurrendum, Pomponius scribit.

§. 4. Si fidejussor fuerit principalis, et fidejussor fidejussoris: non poterit desiderare fidejussor, ut inter se et eum (29) fidejussorem pro (30) quo fidejussit, dividatur

(1) Vide *l.* 31. *in fin. supr. de hered. inst.*

(2) Municipium, decuria, societas, licet pluribus personis constent, unius tamen personæ vicem sustinent.

(3) Curia. vide *l.* 1. *C. de decurial. urb. Romæ. l.* 11. *tit.* 13. dixi ad *l.* 25. §. 1. *supr. de adquir. vel omitt. hered. l.* 3. §. 4. *supr. de bonorum possess.*

(4) *l.* 56. §. 2. *supr. de verborum obligation.*

(5) Literæ præjudicant scribenti.

(6) *l.* 12. §. 13. *supr. mandati.* Quid de literis commendatoriis, quas credentiæ hodie vulgus appellat, dicendum? utique familiares, etiam commendatoriæ non obligant. *l.* 12. §. 12. *supr. mandati. l. ultim. C. quod cum eo.* Si tamen quis scripserit fraudulenter, idoneo homini extraneo pecuniam credi, obligatur. *l.* 7. *in fin. supr. de dolo.* Quid, si procuratori tuo, institori et similibus personis bene credi scripseris? teneris, *l.* 5. §. 10. *supr. de institoria.* multo magis si eis (ut tuæ voluntatis consciis) fidem adhiberi mandaveris.

(7) Quatenus reus debendi succedit mandatori, eatenus confunditur actio mandati.

(8) Potest enim jure obligari pupillus et furiosus ex delicto, vel quasi contractu, *l.* 46. *supr. de obligat. et actionib.* eoque casu non subvenitur fidejussori, *l.* 70. §. 4 *in fin. infr. h. t.* ex stipulatione vero hujusmodi personæ obligari non possunt. *l.* 6. *supr. de verbor. obligat.* et ita leges contrariæ conciliandæ sunt. vide *Cujac.* adde *l.* 6. *supr. de verbor. obligat.* Gothofr. Adde Leonin. *emendat. lib.* 1. *cap.* 19. *num.* 1. et Gœdd. *de contr. stipulat. cap.* 7. *num.* 131. Ans.

(9) Privilegia minoribus concessa, ad prodigos et furiosos extenduntur.

(10) Obligatio sine curatoris sui auctoritate scil.

(11) *Ut non eis subveniatur.* per in integrum restitutionem sc. *quoniam his* (fidejussorib. sc.) *et mandati*, etc. Contius 2. *lect.* 5. Revard. 2. *variar.* 9. legit, *ut ideo ei subveniatur*, quo nomine a Roberto reprehenditur, 2. *recept. ult.*

(12) Adversus stipulatorem.

(13) Quamvis mandati actio non competat. Cujac. ad *l.* 19. *supr. de usurp.* Id est, quamvis mandati actionem is non habeat. Verus sensus est, pro pupillo, furioso et prodigo sine tutore jure obligatis recte intervenit fidejussor. Denique fidejussor tenetur, etiamsi in pupillum etc. mandati actionem non habeat.

(14) *l.* 2. *supr. de pign.*

(15) Sed per exceptionem. *l.* 28. *infr. h. t.* Quæ ipso jure divisa sunt, semper sunt divisa. Quæ divisa sunt ope exceptionis, ante exceptionem oppositam non censentur divisa.

(16) De beneficio cedendarum actionum, dixi ad *l.* 16. *supr. h. t.* De beneficio ordinis dicam ad *Novell.* 4. *cap.* 1. Hic autem agitur de beneficio divisionis seu epistolæ D. Hadriani. de beneficio divisionis agitur expresse in *l.* 10. *supr. et* 27. §. 1. *in l.* 28. *infr et l.* 10. *in fin. C. h. t.* utrumque notariis admodum notum est et familiare: dum creditorum gratia cavere vel stipulari solent, ut fidejussores disertis verbis beneficio divisionis et epistolæ D. Hadriani renuncient. Beneficium divisionis datum fidejussoribus extensum est a Justiniano ad correos constitutæ pecuniæ, *l. ult. C. de const.* et tandem ad correos ipsos debendi principales. *Novell.* 99.

(17) Epistolæ hujus fit mentio in §. 4. *Inst. h. t. l. ultim. C. de const. pecun.* Ante Hadrianum idem quoque constitutum fuit a Prætoribus. inter fidejussores (inquit Paul. 1. *sent.* 20. §. *ult.*) ex Edicto Prætoris si solvendo sint, licet singuli in solidum teneantur, obligatio dividitur.

(18) Id est, ante litem contestatam.

(19) Inopiæ species est mori sine herede, *ut hic.* et injuriæ. §. 1. *Instit. quib. ex caus. manum.*

(20) Inopia fidejussoris ante beneficium divisionis petitum ad confidejussorem pertinet.

(21) Quæritur, quomodo inter variæ conditionis fidejussores dividendæ sint actiones?

(22) Vide *l.* 28. *infr. h. t.*

(23) Fidejussor heres extiterit. *vulg.* Ex his duabus diversis lectionibus duæ nascuntur quæstiones. Prior, quomodo inter fidejussores dividendæ sint actiones? Altera, quomodo uno fidejussorum alteri succedente inter eum et reliquos fidejussores sunt dividendæ actiones?

(24) Potest enim pro fidejussore fidejussor accipi. *l.* 8. *in fin. supr. h. t.* Potest etiam fidejussori fidejussor dari. *l.* 4. *supr. h. t.*

(25) Fidejussoribus datum beneficium ad fidejussores fidejussorum pertinet.

(26) Quo primi fidejussoris fidejussor locupletior est, eo principalis ipse fidejussor locupletior intelligitur.

(27) Principalis videtur solvendo, si idoneum habeat fidejussorem.

(28) Etiam fidejussorum heredibus.

(29) *l.* 49. §. 1. *infr. h. t. l.* 3. *C. de constit.* id est, ut beneficium divisionis, et epistolæ D. Hadriani detur.

(30) *Al.* qui pro eo.

*

obligatio: ille enim loco (1) rei est: nec potest reus (2) desiderare, *ut inter se et fidejussorem dividatur obligatio*. Proinde si ex duobus fidejussoribus alter fidejussorem dederit, adversus eum quidem non dividitur obligatio, pro quo intervenit: adversus confidejussorem (3) magis est ut dividatur.

28. PAULUS lib. 25. ad Edictum.

SI contendat (4) fidejussor cæteros solvendo esse (5): etiam exceptionem (6) ei dandam, *Si non et illi solvendo sint.*

De conditione impossibili.

29. IDEM lib. 18. ad Edictum.

SI sub impossibili (7) conditione stipulatus sim, fidejussor adhiberi non potest (8).

De ignorantia rei principalis.

30. GAJUS lib. 5. ad Edictum.

FIdejubere pro alio potest quisque, etiam (9) si promissor ignoret (10).

De solutione ante diem.

31. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

SI fidejussor, vel quis alius pro reo ante (11) diem creditori solverit: exspectare (12) debebit diem quo eum solvere oportuit.

De exceptionibus.

32. IDEM lib. 76. ad Edictum.

EX persona (13) rei et quidem invito (14) reo, exceptio et cætera rei commoda fidejussori, cæterisque accessionibus (15) competere potest (16).

Si hominem petitum reus liberum heredemque reliquerit.

33. IDEM lib. 77. ad Edictum.

SI eum hominem quem a Titio petieram, pro quo satis de lite (17) acceperam, Titius liberum heredemque reliquerit: si quidem re vera ipsius fuit, dicendum est judicium in eum (18) transferri; et si non patiatur id fieri, committi stipulationem. si autem (19) meus petitoris fuit, neque jussu meo hereditatem adierit, fidejussores tenebuntur ob rem non defensam: si autem adierit me jubente, stipulatio evanescit (20). Plane si meus fuerit, et idcirco differam aditionem, ut cum vicero, tunc eum jubeam adire, et interim ob rem non defensam agere velim: non committitur stipulatio: quia vir bonus non (21) arbitraretur.

Quatenus intercessores obligantur.

34. PAULUS lib. 72. ad Edictum.

HI qui accessionis loco promittunt, in leviorem causam accipi possunt, in deteriorem (22) non possunt. Ideo si a reo mihi stipulatus sim, a fidejussore mihi aut Titio, meliorem (23) causam esse fidejussoris Julianus putat: quia potest vel Titio solvere. Quod si *a reo mihi aut Titio* stipulatus, a fidejussore mihi tantum interrogem: in deteriorem causam acceptum fidejussorem Julianus ait. ✝ Quid ergo, si a reo Stichum aut Pamphilum, a fidejussore Stichum interrogem? utrum in deteriorem causam acceptus est sublata electione, an in meliorem? quod et verum est: quia mortuo eo liberari potest (24).

De fidejussore servi, vel domini de peculio obligati.

35. IDEM lib. 2. ad Plautium.

CUm fidejubeat aliquis pro servo, in solidum tenetur, etiam si nihil in peculio sit: plane si pro domino fidejubeat, cum quo de (25) peculio est (26); duntaxat de peculio tenebitur, quod tunc erit, cum res judicatur.

De actione fidejussori cedenda.

36. IDEM lib. 14. ad Plautium.

CUm is, qui et reum et fidejussores habens, ab uno (27) ex fidejussoribus accepta pecunia præstat (28) actiones: poterit quidem dici nullas jam esse, cum (29) suum perceperit, et perceptione omnes liberati sunt; sed non ita est. non enim in solutum accepit, sed quodammodo nomen debitoris vendidit (30), et ideo habet actiones, quia tenetur ad idipsum, ut præstet (31) actiones.

De errore.

37. IDEM lib. 17. ad Plautium.

SI quis, postquam tempore (32) transacto liberatus est, fidejussorem dederit, fidejussor non tenetur: quoniam (33) erroris fidejussio nulla est.

(1) Fidejussor principalis fidejussori suo subalterno rei loco est: confidejussoris fidejussori non est.

(2) Fidejussor principalis adversus fidejussorem suum beneficio divisionis uti non potest; adversus fidejussorem confidejussoris potest: At e contrario fidejussor potest petere, ut reus principalis prius discutiatur. *Nov.* 4. *cap.* 1.

(3) Puto legendum esse *confidejussoris confidejussorem.*

(4) Si velit uti beneficio divisionis. de quo dictum est in *l.* 26. *supr. h. t.*

(5) Tunc tantum auditur. *l.* 10. §. 1. *C. h. t.* §. 4. *Inst. h. t.* Paul. 1. *sent.* 20. §. *unic.*

(6) Quia non ipso jure dividitur inter eos actio. *l.* 26. *supr. h. t.*

(7) Impossibile in principali, impossibile est in accessorio. *Bald.*

(8) Cur ita? collige ex *l.* 16. *supr. h. t.*

(9) Fidejubere etiam pro ignorante possumus.

(10) Facit *l.* 3. *in fin. supr. de negotiis.* l. 20. *in fin. supr. mandat.*

(11) *l.* 22. *l.* 51. *supr. mandat.*

(12) Ante diem pro alio solvens non potest adversus eum agere ante diem. *Baldus.*

(13) Adde *l.* 46. *infr. h. t. l.* 7. §. 1. *supr. de exceptionibus.*

(14) *l.* 15. *supr. h. t. l. ultim. supr. de pact. l.* 19. *supr. de exceptionib.*

(15) Accessoribus. *vulgat.*

(16) Possunt.

(17) Cautio de lite, est cautio judicatum solvi. ut *l.* 11. *infr. judicatum solvi.* vide Cujac. 10. *observat.* 29.

(18) Instantia judicii transit in eum, qui jure succedit. *Baldus.*

(19) Homo meus, id est, petitoris. *vulgat.*

(20) Adde *l.* 2. *infr. judicatum solvi.*

(21) In formula, *judicatum solvi*, modo dicebatur recte defendi, modo boni viri arbitratu. vide Cujac. 10. *observat.* 29. *in fin.*

(22) Vide *l.* 8. §. 7. *supr. h. t. l.* 42. *infr. h. t.*

(23) Nota leviorem esse conditionem ejus, qui pluribus obligatus est, quam qui uni. Cur ita? Utile est eligere posse, cui solvamus. cum ita fieri possit, ut inter plures mitem aliquem creditorem reperiamus.

(24) *l.* 8. §. 8. *supr. h. t.*

(25) *l.* 12. *supr. h. t.*

(26) Actio scil.

(27) Fidejussore solvente reus liberatur. *Inst. quib. modis tollitur obligat.*

(28) Id est, cedit. vide *l.* 17. *supr. h. t.*

(29) Solutione naturali extinguitur obligatio.

(30) Cessionarius censetur emere, non simpliciter dissolvere obligationem: nec censetur facta solutione simpliciter dissoluta obligatio, sed in cessionarium translata. *Bald. l.* 76. *in fin. infr. de solut. l.* 15. *in fin. supr. de in rem verso.*

(31) Fidejussori solventi jura ceduntur contra reum principalem. *l.* 13. *supr. h. t. l.* 27. *in fin. l.* 28. *supr. mandati. l.* 95. §. 10. *Infr. de solut.*

(32) Reus principalis tempore liberatus fidejussorem dat inutiliter, *ut hic.* et tamen solus fidejussor tempore liberatus, pro reo solvens, habet mandati actionem. *l.* 29. *in fin. supr. mandati.* quia constituere possumus nos soluturos post diem obligationis. *l.* 18. §. 1. *supr. de constituta.* adde *l. ult. in fin. infr. ratam rem.*

(33) Vide *l.* 57. *supr. de obligat.*

De electione. 1. Si creditor debitori successerit.

38. Marcellus lib. 20. Digestorum.

SI *Stichum aut Pamphilum stipulatus essem*, utrum promissor voluisset: non (1) possum fidejussorem ita accipere, Stichum aut Pamphilum, utrum fidejussor vellet. quia futurum esset in ejus potestate, alium (2) velle, quam reus voluisset.

§. 1. A Titio, qui mihi ex testamento sub conditione decem debuit, fidejussorem accepi, et ei heres extiti: deinde conditio legati extitit. Quæro, an fidejussor mihi teneatur? Respondit, si ei a quo tibi erat sub conditione legatum, cum ab eo fidejussorem accepisses, heres extiteris, non poteris habere fidejussorem obligatum: quia nec (3) reus est, pro quo debeat; sed nec res ulla quæ possit deberi.

Si unus ex fidejussoribus solverit.

39. Modestinus lib. 2. Regularum.

UT fidejussor adversus confidejussorem suum agat, danda actio non est: ideoque si ex duobus fidejussoribus ejusdem quantitatis, cum alter electus a creditore totum exsolvet, nec (4) ei cessæ sint actiones, alter nec a creditore, nec a confidejussore, convenietur.

De duobus reis.

40. Idem lib. 3. Regularum.

CUm duo (5) rei constituti sunt, sive ab (6) utroque, sive ab alterutro fidejussor datus fuerit, in solidum recte accipietur.

De fidejussoribus. 1. De actione curatori cedenda.

41. Idem lib. 13. Responsorum respondit.

SI fidejussores *in id* (7) *accepti sunt, quod a curatore servari non possit*; et post impletam legitimam (8) ætatem, tam ab ipso curatore, quam (9) ab heredibus ejus solidum servari potuit; et cessante (10) eo, qui pupillus fuit, solvendo esse desierit: non (11) temere (12) utilem in fidejussores actionem competere.

§. 1. Idem respondit, si in solidum condemnatus est unus ex mandatoribus, cum judicati conveniri cœperit (13), posse eum desiderare, ut adversus eos (14), qui idem mandaverunt, actiones sibi mandentur.

Si reus pecuniam, fidejussor aliam quantitatem promittat.

42. Javolenus lib. 10. Epistolarum.

SI ita fidejussorem accepero, *Quod ego decem credidi, de ea pecunia mille modios tritici* (15) *fide tua esse jubes?* non obligatur fidejussor: quia in aliam (16) rem, quam quæ credita est, fidejussor (17) obligari non potest: quia non (18) ut æstimatio (19) rerum, quæ mercis numero habentur, in pecunia numeratâ fieri potest, ita pecunia quoque merce (20) æstimanda est.

De fidejussoribus diversarum stipulationum.

43. Pomponius lib. 7. ex Variis lectionibus.

SI a Titio stipulatus fidejussorem te acceperim, deinde eandem pecuniam ab alio stipulatus alium fidejussorem accipiam: confidejussores non erunt. quia diversarum (21) stipulationum fidejussores sunt.

De eo qui pro operis redemptore fidejussit.

44. Javolenus lib. 11. Epistolarum.

STipulatus es, *opus arbitratu* (22) *tuo ante certam diem fieri: quod si* (23) *effectum non esset, quanti* (24), *ut efficiatur* (25) *opus, locasses, tanti fidejussores cepisti* (26): et quia opus effectum non erat, alii locasti (27): et cum posterior conductor satis non daret, ipse opus fecisti. Quæro, an fidejussor teneatur? Respondit: secundum ea verba stipulationis, quæ a te proposita sunt, fidejussores non tenentur. non (28) enim id fecisti, quod in stipulatione convenerat: id est (29), opus alii non locasti, tametsi postea locasti: ea enim locatio quam secutus es, perinde est, ac si interposita non esset, etsi statim tu opus facere cœpisses.

(1) Imo possum: sic enim futura est levior conditio fidejussoris. *l.* 8. §. 7. *supr. h. t.*

(2) Vide *l.* 42. *infr. h. t.*

(3) Ubi neque res debita, neque reus est, ibi fidejussor intercedit inutiliter: nam accessorium non potest esse sine principali.

(4) Fidejussor in confidejussorem sine cessione non agit. vide *l.* 17. *supr. h. t. l.* 11. *C. h. t.* adde *l.* 36. *supr. h. t.*

(5) Debendi principales scil.

(6) *l.* 6. §. 1. *supr. de duob. reis.*

(7) Fidejussor in casum inopiæ debitoris acceptus non tenetur, nisi facta excussione rei et heredis ejus.

(8) Legitima ætas quid, dixi ad *l.* 27. *supr. de negot.*

(9) Ut heres rei principalis discutiatur, fidejussor principalis rei petere potest. facit *lex* 26. *supr. h. t. Novell.* 4. *c.* 2.

(10) Etiam citra denunciationem. *l.* 62. *infr. h. t.*

(11) Temeritate omnis actio vacare debet. Cicer. 1. *Offic.* Nihil est temeritate turpius. Idem *de natura:* Nihil a gravitate sapientis temeritate disjunctus. 4. *Academ. l.* 6. *supr. de divort. l.* 64. *Infr. de reg. jur.*

(12) Qui se in casum inopiæ debitoris obligavit, temere convenitur, reo aut ejus heredibus non discussis.

(13) Atque ita post sententiam. vide Accurs. in *l.* 1. *C. de jur. et facti ignor.*

(14) Mandator in correos mandandi actiones sibi cedi postulare potest. *Goth.* Adde *l.*17. *supr. h.t.* Et quando et quo tempore hæc actio cedi debeat, vide *Censur. Forens. lib.*4.*cap.*17.*num.*25. S.L.

(15) Si nummos credidi, non possum fidejussorem accipere, qui pro his triticum dare spondeat. Harm. 3. *tit.* 6. *in fin.* Pro reo in pecunia obligato non potest fidejussor obligari in tritico. *Bald.* Hinc colligere possumus, inique facere, qui pecunia rusticis credita, triticum ab eis stipulantur.

(16) *l.* 38. *supr. h. t.* et duriorem. *l.* 8. §. 7. *l.* 34. *supr. h. t.* adde *l.* 8. *supr. de eo quod certo. l.* 4. *supr. de compensat.*

(17) Aliud in constituto. *l.* 1. §. 5. *supr. de constit. pecun.*

(18) Sensus est: Merces quidem pecunia numerata recte æstimari: pecuniam vero mercibus æstimari nec posse, nec debere. Harm. *ibid.*

(19) Æstimatio pecuniæ certa est, *l.* 3. *supr. de in litem.* tritici est incerta. *l.* 94. *supr. de verb. oblig.* Certæ rei principalis debitor esse non potest: incertæ vero fidejussor.

(20) Pecunia merces æstimantur, at non mercibus ipsa pecunia.

(21) Diversarum stipulationum fidejussores non sunt confidejussores. Confidejussores sunt, qui ad ejusdem pecuniæ promissionem accedunt. Confidejussorem res facit, non persona. denique confidejussores sunt, qui unius ac ejusdem summæ apud eumdem eodem tempore fidejusserunt.

(22) *l.* 24. *supr. locati.*

(23) Fidejussor pecuniam promittere potest, reo principali factum promittente.

(24) Id est, accepisti fidejussorem in id quod interest, et sic reus hic obligatur ad factum, fidejussor ad interesse.

(25) Ut efficeretur. *Hal.*

(26) Accepisti. *vulgat. Hal.*

(27) Ut *l.* 13. §. 10. *supr. locati.*

(28) Contractus quem quis non implet, non impleri non prodest. facit *l.* 7. *C. h. t.* vide omnino ad hunc locum Romanum, *cons.* 421. *in fin.*

(29) Illud *id est*, est obscurum. Quæro igitur quid his verbis Jurisconsultus innuat? Sensus est: Qui a fidejussore stipulatus est interesse, quo casu alio conductore operis faciendi uti per moram promissoris cogetur, interesse petere non poterit, si secundo conductore moram quoque faciente, ipsemet opus fecit. Nam et si locatum hic opus esse constet secundo alicui conductori, quia tamen moroso locatum est, magis postea, quam alteri locatum opus dicitur. Fidejussor autem tenebatur eo casu quo faciendum vere opus locatum fuisset: stipulator ipse opus faciens alteri vere non locavit: nam inter locatorem et conductorem differentiam esse oportet.

De fidejussore condemnato.

45. SCÆVOLA lib. 6. Digestorum.

FIdejussor pro (1) venditore fundorum duorum, altero evicto conventus ab emptore, condemnatus est (2) certam quantitatem: Quæsitum est, an cum herede venditoris ante (3) diem quo judicatum facere compelleretur, agere possit? Respondit, agere quidem posse: sed ex (4) justa causa ad officium Judicis pertinere, quo fidejussor aut defendatur, aut liberetur.

Si contractus principalis non valeat.

46. JAVOLENUS lib. 10. ex Posterioribus Labeonis.

CUm Lex venditionibus (5) occurrere voluerit, fidejussor quoque (6) liberatur (7): eo magis quod per ejusmodi actionem ad reum pervenitur.

De deportatione. 1. *Si filiusfamil. stipuletur, et emancipatus credat.*

47. PAPINIANUS lib. 9. Quæstionum.

SI debitori deportatio irrogata est, non posse pro eo fidejussorem accipi scribit Julianus, quasi tota obligatio contra eum extincta (8) sit.

§. 1. Si filius in causa peculiari ita fidejussorem acceperit, *Quantam (9) pecuniam credidero, fide tua esse jubes?* et emancipatus credat: patri quidem, si non est reus obligatus, non tenebitur; filio vero, humanitatis (10) intuitu, obnoxius esse debet.

De muliere. 1. *De minore.*

48. IDEM lib. 10. Quæstionum.

SI Titius et Seia (11) pro Mævio fidejusserint, subducta (12) muliere dabimus in solidum (13) adversus Titium actionem: cum scire potuerit, aut ignorare non debuerit, mulierem (14) frustra intercedere.

§. 1. Huic similis et illa quæstio videri potest: ob ætatem si restituatur in integrum unus fidejussor, an alter onus obligationis integrum excipere debeat? sed ita demum alteri totum irrogandum est, si postea (15) minor intercessit, propter (16) incertum ætatis ac restitutionis. Quod si dolo creditoris inductus sit minor ut fidejubeat (17), non (18) magis creditori succurrendum erit adversus confidejussorem (19), quam si facta novatione (20) circumvento minore desideraret in veterem debitorem utilem actionem sibi dari.

De doli exceptione. 1. *De pluribus fidejussoribus et pluribus heredibus fidejussorum, et condictione indebiti.* 2. *De eo, quod certo loco dari debet.*

49. IDEM lib. 27. Quæstionum.

SI testamento liberatum debitorem heres omittat, fidejussorem (21) autem ejus conveniat: proderit exceptio doli fidejussori propter improbitatem (22) heredis; quæ prodesse reo debuerat, si conveniretur.

§. 1. Ex duobus fidejussoris heredibus si per errorem (23) alter solidum exsolvat, quidam putant habere eum condictionem, et ideo manere obligatum coheredem: cessante quoque condictione durare obligationem coheredis probant (24); propterea quod creditor, qui, dum se putat obligatum, partem ei, qui totum dedit, exsolverit, nullam habebit condictionem. † Quod si duo fidejussores accepti fuerint (verbi gratia) in viginti, et alter ex duobus heredibus alterius fidejussoris totum creditori exsolverit: habebit quidem decem quæ ipso jure non debuit, condictionem; an autem et alia quinque [millia] repetere possit, si fidejussor alter solvendo est, videndum est. ab initio enim heres (25) fidejussoris sive heredes, ut ipse fidejussor, audiendi sunt: ut scil. pro parte singuli, fidejussores qui sunt, conveniantur. † Severior (26) et utilior est in utroque casu illa sententia, solutionem non indebitæ quantitatis non debere revocari: quod etiam epistola D. Pii (27) significatur in persona fidejussoris qui totum exsolverat.

(1) Fidejussor pro venditore condemnatus antequam solvatur, agere potest, ut vel liberetur, vel indemnis servetur.

(2) Est in centam. *vulgat. Hal.*

(3) Rerum duarum fidejussor, si una evicta est, ejusque nomine condemnatus est, adversus reum principalem ejusve heredem agere potest, vel ut defendatur (forte in judicio appellationis, aut potius intra quadrimestre tempus datum judicatis), vel ut liberetur: utut sit, fidejussor ante diem justa de causa adversus reum agere potest ut liberetur. *l.* 38. *in fin. supr. mandati. l.* 10. *C. mandati.*

(4) Vide *l.* 38. *in pr. et* §. 1. *supr. mandati. l.* 10. *C. mand.*

(5) Et donationibus, *puta*, inter conjuges constante matrimonio. *l.* 1. *supr. de donat. inter vir.*

(6) Argumentum a venditione ad fidejussorem observa. Prohibitus vendere, in fraudem venditionis per fidejussorem obligari non potest.

(7) Cur ita? vide *l.* 16. *supr. h. t.*

(8) Deportatus creditoribus obligari desinit, ideoque deportatus, pro debito, deportatione antecedente, fidejussorem inutiliter dare intelligitur, cum eo casu fidejussor obligationi extinctæ accedat. *l.* 14. *in fin. infr. de novat.*

(9) *l.* 132. *in fin. supr. de verb. obligat.*

(10) Vide *l.* 78. *supr. de verb. oblig.*

(11) Id est, mulier.

(12) Ob SC. Velleianum. *l.* 8. *C. ad SC. Velleian.*

(13) 3. Harmen. 6.

(14) Mulier frustra pro alio intercedit. *supr. ad SC. Velleian.*

(15) Si sponte minor etc. Conan. *lib.* 6. *Comment. Jur. civilis.* ubi *sponte* opponit *dolo. de quo infr.* reprehensus a Cujacio 10. obs. 23. et optimo jure, cum ita legatur, 7. *Eclog. ex libr.* 26. *t.* 1. *cap.* 44. ὕςερον ὁ ἀφήλιξ προσελήφθη. sensus est: Si simul cum minore intercessero, et is restitutus fuerit, tum demum mihi totum onus irrogandum est, si primo loco intervenerim; nisi et dolo creditoris in fidejussorem minor assumptus est. 3. *Harmen.* 6. Dic apertius: Si, antequam Caius minor fidejuberet pro Titio, apud Mævium, fidejussero pro eodem Titio, in solidum Mævio teneor: quia minorem teneri ex ea fidejussione iniquum est, cum ejus ætas fragilis, et exposita captionibus, restitutionem mereatur. Hæc est ratio Jurisconsulti. adde et aliam inferiorem: Quia fidejussio mea ante minoris fidejussionem tenuit, utilis fuit, ideoque eam ab inutili vitiari est iniquum. Quid, si una cum minore fidejussi? Cujac. 10. *observat.* 23. putat pro parte me teneri: de quo alibi dicam plenius. est enim satis perplexa ejus rei definitio.

(16) Ætas enim fragilis minoris id meretur. *l.* 1. *supr. de minoribus.*

(17) Simul scilicet cum alio majore 25. annis.

(18) Argumentum a fidejussione ad novationem observa.

(19) Majorem.

(20) Novatione cum minore facta, eoque circumvento, minor restituitur, *l.* 27. §. 3. *supr. de minoribus.* quod cum evenit, datur creditoribus adversus veterem debitorem actio, *l.* 48. *l. ult. supr. de minoribus. l. unic.* §. 1. *C. de reputation.* quod iniquum non est: igitur restituto minore adversus fidejussorem, qui eum præcessit, fidejussor a creditore in solidum poterit conveniri. nam quæ ratio est actionis restituendæ creditori adversus veterem debitorem restituto minore, eadem militat in actione eidem creditori restituenda adversus veterem fidejussorem, minore restituto: certum est enim fidejussorem primum loco rei haberi. *l.* 27. *in fin. supr. h. t.* Possis hanc legem ita accipere, difficilem ac involutam sic satis.

(21) Liberato principali, ejus fidejussor conveniri non potest. ad de *l.* 19. *supr. de except.*

(22) Improbus est heres, qui fidejussorem convenit, reo principali jam liberato.

(23) In eo est error, quia per legem 12. tabul. obligatio erat divisa inter heredes æqualiter. *l.* 1. *C. si certum.*

(24) Probatur. *vulgat.*

(25) *l.* 27. §. 3. *supr. h. t.*

(26) Sed verior. *vulgat. Haloand.*

(27) D. Herennii. *vulgat.*

§. 2. Quæsitum est an fidejussor, qui *Capuæ pecuniam se daturum* Romæ promisit, si (1) reus promittendi Capuæ esset, statim conveniri (2) possit? Dixi, non (3) magis fidejussorem confestim teneri, quam si ipse Capuæ spopondisset, cum reus adhuc Capuam pervenire non potuisset. nec ad rem pertinere, quod (4) hoc latere nemo dubitet nondum fidejussorem teneri: quia nec ipse reus promittendi teneretur: nam e contrario quoque, si quis responderit, quoniam debitor Capuæ sit, fidejussorem confestim teneri, non habita ratione *taciti* (5) *proprii temporis*, eventurum ut eo casu fidejussor conveniatur, quo debitor ipse, si Romæ fuisset, non conveniretur. itaque nobis placet, fidejussoriam obligationem conditionem taciti (6) temporis ex utriusque persona recuperare, tam rei promittendi, quam ipsius fidejussoris: quoniam aliud respondentibus, contra juris formam (7) in duriorem conditionem acceptus intelligetur.

Si creditor et fidejssor successerint debitori.

50. Idem lib. 37. Quæstionum.

DEbitori creditor pro (8) parte heres extitit, accepto coherede fidejussore: quod ad ipsius quidem portionem attinet, obligatio ratione confusionis (9) intercidit, aut (quod est verius) solutionis (10) potestate; sed pro parte coheredis (11) obligatio salva est, non fidejussoria, sed hereditaria, quoniam major tollit minorem.

De beneficio divisionis. 3. *De pignore.*
4. *De beneficio divisionis.*

51. Idem lib. 3. Responsorum.

INter eos fidejussores actio dividenda (12) est, qui solidum et partes viriles (13) fide sua esse jusserunt. Diversum erit verbis ita conceptis, *Solidum aut partem virilem fide tua esse jubes?* tunc enim ab initio non nisi viriles partes singulos debere conveniet.

§. 1. Fidejussor, qui partem pecuniæ suo (14) nomine vel rei promittendi solvit, quominus residui divisione facta portionis judicium accipiat, recusare non debet: eam enim quantitatem inter eos qui solvendo sunt, dividi convenit, quam litis (15) tempore singuli debent: sed humanius (16) est, si et alter solvendo sit litis contestationis tempore, per exceptionem ei qui solvit, succurri.

§. 2. Duo rei promittendi separatim (17) fidejussores dederunt: invitus creditor inter omnes fidejussores actiones dividere non cogitur, sed inter eos dumtaxat, qui pro singulis intervenerunt. plane si velit actionem suam inter omnes dividere, non erit prohibendus (18): non magis quam si duos reos pro partibus conveniret.

§. 3. Creditor pignus distrahere non (19) cogitur, si fidejussorem simpliciter acceptum, omisso pignore velit convenire.

§. 4. Cum inter fidejussores actione divisa quidam post (20) litem contestatam solvendo esse desierunt, ea res ad onus ejus, qui solvendo est, non pertinet: nec auxilio defendetur ætatis actor; non enim deceptus videtur, jure (21) communi usus.

§. 5. Bonis damnati fidejussoris fisco vindicatis, inter fidejussores actio postea si dividi cœperit: ut heredis (22) ita fisci (23) rationem haberi oportet.

De pignore. 1. *De beneficio divisionis.* 2. *De fidejussore coloni.* 3. *De pluribus.*

52. Idem [lib. 11. Responsorum].

AMissi ruina pignoris damnum (24) tam fidejussoris quam rei promittendi periculum spectat: nec ad rem pertinebit, fidejussor ita sit acceptus, *Quanto* (25) *minus ex pretio pignoris distracti servari potuerit:* istis enim verbis etiam totum contineri convenit.

§. 1. Inter fidejussores actione divisa, condemnatus si desierit esse solvendo: fraus vel segnitia (26) tutoribus, qui judicatum persequi potuerunt, damnum dabit. quod si divisam actionem inter eos qui non erant solvendo, constabit: pupilli nomine restitutionis auxilium implorabitur.

§. 2. Fidejussores a colonis datos, etiam (27) ob pecuniam dotis (28) prædiorum teneri convenit: cum ea quoque species locationis vinculum ad se trahat. Nec mutat, confestim, an interjecto tempore fidem suam adstrinxerunt.

§. 3. Plures (29) ejusdem pecuniæ credendæ mandatores, si unus judicio eligatur (30), absolutione quoque secuta non liberantur: sed (31) omnes liberantur pecunia soluta (32).

(1) Utcunque reus principalis sit in loco solutionis fidejussori concesso, non ideo tamen ex rei præsentia fidejussoris mora contrahitur.
(2) Vide *l.* 43. *supr. de judiciis.*
(3) Sensus est, sicuti fidejussor qui Capuæ dare promisit, antea ibi conveniri non potest, quam reus Capuam pervenire potuerit; ne alioquin durius obligetur quam reus: ita qui Capuæ dare promisit, antea ibi convenietur inutiliter, quam ipse idem Capuam pervenire possit.
(4) Vide *l.* 118. *supr. de verbor. oblig.*
(5) De quo *infr. h. t.*
(6) *l.* 137. §. 2. *supr. de verb. oblig.*
(7) De qua in *l.* 8. §. 7. *supr. h. t.*
(8) *l.* 5. *C. de hered. act. l.* 7. *C. de pact.*
(9) Confunditur creditoris obligatio, sive actio, quoties debitori suo succedit: et quidem tota, si solus ei sit heres; pro parte vero, si coheredes alios habeat, *ut hic.* confusione debiti petitio ita extinguitur. *l.* 5. *in fin. C. de hered. act.*
(10) Creditor debitori succedens, sibi solvere videtur.
(11) Creditor heres debitoris adversus suum fidejussorem, ejusdem debitoris heredem, agere potest, non tamquam fidejussorem, sed heredem. vide *l.* 1. *C. de hered. act.*
(12) *l.* 12. *in fin. infr. rem pupilli.*
(13) *l.* 6. *supr. de fidejuss. tutor.*
(14) Suæ nomine.
(15) Litis contestatæ. *vulg.*
(16) Divisionis in beneficio ex æquo et bono pecunia jam soluta spectatur, in tutoribus tempus depositi officii attenditur. *l.* 3. *C. de prob.*
(17) Vide *l.* 40. *supr. h. t.* sensus est: qui separatim pro reis debendi fidejusserunt, sunt quidem fidejussores, sed non habent inter se beneficium divisionis et Epistolæ D. Hadriani invito creditore.
(18) *l.* 11. *supr. de duob. reis.*
(19) *l.* 2. *l.* 7. *C. h. t. l.* 6. *supr. de pignorat. l.* 56. *supr. mandati.*
(20) Inopia confidejussoris post litem contestatam superveniens confidejussorem non gravat.
(21) Ut *l. ult. C. de restit. in integr.*
(22) Ut heredi fidejussoris competit beneficium divisionis, *l.* 27. §. 3. *supr. h. t.* ita et fisco, cui bona fidejussoris adquisita: est enim eo casu successoris loco. *l.* 2. *C. ad l. Jul. de vi.*
(23) Fiscus succedens fidejussori condemnato habet beneficium divisionis.
(24) *l.* 9. *C. de pignorat.*
(25) *l.* 17. *C. h. t.*
(26) *l.* 2. *C. arbitr. tutelæ.*
(27) Simpliciter fidejubens videtur fidejussisse pro principali et accessorio. *Goth.* Vide Goedd. *de contr. stipul. c.* 11. *n.* 142. Ans.
(28) Dos prædiorum quid sit, vid. *l.* 2. §. 1. *l.* 20. §. 1. *supr. de instructo.*
(29) 26. *Synops. Basil.* 2. *c.* 49. §. 4.
(30) Hoc hodie mutatum. vide *Nov.* 4. *cap.* 1.
(31) Plus est solvi pecuniam a fidejussore, quam si ipse a judice absolvatur. adde *l.* 23. *in fin. l.* 28. *C. h. t. l.* 2. §. 3. *supr. de verb. oblig.*
(32) *l.* 15. *in fin. C. h. t.*

De capitali accusatione.

53. Idem [lib. 15. Responsorum].

CApitis (1) postulati (2) fidejussores, ex contractu citra ullam præscriptionem (3) a creditore, qui reum postulabit (4), recte conveniuntur.

De pignore.

54. Paulus [lib. 3. Quæstionum].

SI in pignore contrahendo deceptus (5) sit creditor qui fidejussorem pro mutuo accepit, agit contraria pignoratitia actione: in quam actionem veniet quod interest creditoris. sed (6) ea actio fidejussorem onerare non poterit: non enim pro pignore, sed pro pecunia mutua fidem suam obliget (7).

De stipulatione, quantam pecuniam illi quandoque credidero.

55. Idem [lib. 11. Quæstionum].

SI ita stipulatus a Seio fuero, *quantam pecuniam Titio quandoque* (8) *credidero, dare spondes?* et fidejussores accepero, deinde Titio sæpius credidero: nempe Seius in omnes summas obligatus est, et per hoc fidejussores quoque; et (9) id quod ex bonis ejus servari potest omnibus (10) æquo jure proficere debet.

De operis. 1. De patre et filio, domino et servo. 2. De nummis alienis creditis. 3. De furti actione. De lege Aquilia. De actione populari.

56. Idem lib. 15. Quæstionum.

SI quis pro (11) eo, qui libertus non esset, et *operas præstaturum se jurasset* (12), fidejussor erit: non tenebitur.

§. 1. Item si filius a patre, vel servus a domino stipuletur, nec fidejussor acceptus tenetur: quia non potest pro eodem (13), et eidem esse obligatus. † Ex diverso ergo patre a filio, vel domino a servo stipulato, fidejussor acceptus tenetur.

§. 2. Si nummos alienos, quasi tuos, mutuos dederis sine (14) stipulatione: nec fidejussorem teneri (15) Pomponius ait.

† Quid ergo, si consumptis (16) nummis nascatur condictio (17)? Puto fidejussorem obligatum fore: in omnem enim causam (18) acceptus videtur, quæ ex ea numeratione nasci potest.

§. 3. Pro furti (19) actione fidejussor accipi potest. Item pro eo, qui in Legem Aquiliam commisit. † Diversa causa est popularium actionum (20).

Fidejussorem antequam reus debeat, non conveniri.

57. Scævola lib. 18. Quæstionum.

FIdejussor, antequam reus debeat, conveniri non potest (21).

De fidejussore coloni. 1. Si facto rei perpetuetur obligatio.

58. Paulus lib. 22. Quæstionum.

SI a colono stipulatus, fidejussorem accepi: una (22) stipulatio est plurium pensionum. et ideo in universis pensionibus fidejussor tenetur.

§. 1. Cum facto suo reus principalis obligationem perpetuat (23), etiam fidejussoris durat obligatio: veluti si moram (24) fecit in Sticho solvendo, et is decessit.

De pignore.

59. Idem lib. 4. Responsorum.

PAulus respondit, fidejussorem, in quem pignora a confidejussoribus data translata sunt, non (25) emptoris loco substitutum videri: sed ejus qui pignora accepit. et ideo rationem (26) fructuum et usurarum haberi oportere.

De reo liberato.

60. Scævola lib. 1. Responsorum.

UBicunque reus ita liberatur a creditore, ut natura debitum maneat: teneri fidejussorem respondit. cum vero genere novationis (27) transeat obligatio: fidejussorem, aut jure, aut exceptione liberandum.

De tacita repetitione ejus, quod in principali contractu convenit.

61. Paulus lib. 15. Responsorum.

SI (ut proponitur) cum pecunia mutua daretur, ita convenit, ut in Italia solveretur, intelligendum, mandatorem quoque simili (28) modo contraxisse.

De pignore.

62. Scævola lib. 5. Responsorum.

SI fidejussor creditori denunciaverit (29), ut debitorem (30) ad solvendam pecuniam compelleret, vel

(1) *l.* 1. *l.* 20. *C. h. t.*
(2) Accusati, rei scil.
(3) Exceptionem.
(4) Postulaverit. *vulg.* postulaverat. *Hal.*
(5) *l.* 9. *l.* 36. *supr. de pignorat.*
(6) Id est, fidejussor sortis non tenetur de fraude a reo in pignore adhibita, quoties ejus nomine non fidejussit.
(7) Obligat. *Haloand.* obligavit. *vulg.*
(8) *Quandoque* hic idem est, quod *quandocunque*, etiam sæpius.
(9) Et in id. *Hal.* adde *l.* 13. *in fin. supr. h. t.*
(10) An fidejussoribus, ut volunt Latini et Græci interpretes? An omnibus summis? ut vult Cujac. 11. *obs.* 33.
(11) *l.* 16. *supr. h. t.* Goth. Vid. Sarment. *lib.* 1. *select. cap.* 3. et Goedd. *de contr. stip. c.* 6. *n.* 166. Ans. Vide Guevarram *ad l.* 6. *num.* 2. *de offic. Præsid.* Corasium *tom.* 2. *pag.* 370. Forcatulum *Necyomant. dialog.* 53. Ans.
(12) Juramentum non est modus inducendæ obligationis Jure civili, *ut hic.* Jure Canonico aliud, *c. debitores. c. cum contingat. extr. de jurejurand.* facit *cap. quamvis. de pact. in* 6. unde notant donationem inter conjuges constante etiam matrimonio factam valere, si jurata sit. dixi ad *l.* 1. *supr. de donat. inter virum et uxorem.*
(13) *l.* 71. *infr. h. t.*
(14) Aliud, si stipulatio intercessit. *l.* 2. *C. si cert.*
(15) Cur ita? collige ex *l.* 32. *supr. de admin. et peric. tut.*
(16) Consumptione mutuum de re aliena factum conciliatur, sive confirmatur. adde *l.* 12. *in fin. l.* 19. §. 1. *supr. de reb. cred. l.* 78. *infr. de sol.*
(17) Ut in *l.* 13. *supr. de reb. cred.*
(18) *d. l.* 32. *in totum. l. ultim. in princ. supr. quod legat.*
(19) *l.* 8. §. 5. *supr. h. t. l.* 70. *in fin. infr. h. t.*
(20) In quibus scil. nullus censetur creditor ante litem contestatam. adde *l.* 6. *infr. de popular. act.*
(21) Potest autem adhiberi futuræ obligationi. *l.* 9. *in fin. supr. h. t.*
(22) Qui pro colono fidejubet, pro pensionibus universis tenetur: est enim una tantum stipulatio. 7. *Eclog. cap.* 57. adde *l.* 86. *sup. de verb. oblig.*
(23) Perpetuato principali, perpetuatur accessorium. *l.* 91. §. 4. *in fin. supr. de verb. oblig.*
(24) *l.* 24. §. 1. *supr. de usuris.*
(25) Imo emptoris loco. *l.* 5. *in fin. supr. de distract. pign.*
(26) Fidejussori pignora reddi debent, non vendi: ideoque fructus eorum sortem minuunt. *l.* 10. §. 9. *supr. mand.*
(27) *l.* 4. *C. h. t.* 7. *Eclog. c.* 72.
(28) Ex persona rei mandator forum sortitur. adde *l.* 3. *supr. de rebus auct. jud.*
(29) 7. *Eclog.* 59.
(30) Forte non idoneum.

pignus distraheret, isque cessaverit (1): an possit eum fidejussor doli mali exceptione summovere? Respondit non (2) posse.

63. Idem lib. 6. Responsorum.

INter creditricem et (3) debitorem pactum intercesserat, ut si centum quæ mutua dederit, ubi primum (4) petita fuissent, non solverentur, ornamenta pignori data, intra certum tempus liceret ei vendere: et si quo minoris venissent, quodque sortis vel usurarum nomine deberetur, id creditrici redderetur: et fidejussor acceptus est. quæsitum est, an fidejussor in universam summam obligari potuerit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, teneri fidejussorem in (5) id quod minus ex pignoribus venditis redactum esset.

De fidejussore minoris.

64. Hermogenianus lib. 2. Juris Epitomarum.

FIdejussor qui minori xxv. annis pecuniam obtulit, et in publico loco metu in integrum restitutionis consignatam (6) deposuit, confestim experiri mandati poterit.

De promissione facti alieni.

65. Idem lib. 6. Juris Epitomarum.

SIcut reus principalis non alias, quam si de sua persona promittat, obligatur: ita fidejussores non alias tenentur, quam si se quid daturos vel facturos promittant. nam reum principalem daturum vel facturum aliquid frustra promittunt: quia factum alienum (7) inutiliter (8) promittitur.

De servo fidejussore.

66. Paulus lib. 1. ad Neratium.

SI servus alienus pro Titio fidejussit et solvit: liberatur Titius, si dominus mandati contra eum agere instituit. nam qui mandati agit, ratam habere solutionem videtur (9).

De fidejussore injuria judicis condemnato.

67. Idem lib. 3. ad Neratium.

EXceptione quæ tibi (10) prodesse debebat, usus, injuria (11) judicis damnatus es: nihil (12) tibi præstabitur jure mandati (13). quia injuriam (14) quæ tibi facta est, penes te manere, quam ad alium transferri, æquius est. [scilicet (15) si culpa tua injustæ damnationis causam præbuisti].

De fidejussoribus magistratuum. 1. De fidejussore publicani. 2. De transactione.

68. Idem lib. 3. Decretorum.

FIdejussores (16) Magistratuum (17) in pœnam (18) vel multam, quam non spopondissent, non debere conveniri decrevit.

§. 1. Pro Aurelio Romulo conductore vectigalis centum annua Petronius Thallus et alii fidejusserant; bona Romuli fiscus ut obligata (19) sibi occupaverat (20), et conveniebat fidejussores tam in sortem quam in usuras (21); qui deprecabantur: lecta (22) subscriptione fidejussionis, quoniam in sola centum annua se obligaverant, non (23) in omnem conductionem, decrevit (24), fidejussores in usuras non (25) teneri; sed, quidquid ex bonis fuisset redactum (26), prius (27) in usuras cedere, reliquum in sortem; et ita in (28) id, quod defuisset, fidejussores conveniendos, exemplo pignorum a creditore distractorum.

§. 2. Non possunt conveniri fidejussores, liberato reo transactione (29).

De tutore dato ejus filio cui ex fidejussoria causa erat obligatus.

69. Tryphoninus lib. 9. Disputationum.

TUtor datus ejus filio, cui ex fidejussoria causa obligatus erat, a (30) semetipso exigere debet. et quamvis tempore liberatus erit, tamen tutelæ judicio eo nomine tenebitur; item heres ejus: quia cum eo ob tutelam, non ex fidejussione, agitur. Et quamvis non quasi fidejussor, sed quasi tutor solverit, etiamsi tempore liberatus est, mandati actionem eum habere adversus reum promittendi, dixi: hæret (31) enim in utraque causa adhuc illius debiti persecutio. nam ejus solutione liberavit reum promittendi obligatione, in quam pro eo (32) fidejusserat: et non titulus (33) actionis, sed debiti causa respicienda (34) est. licet enim is tutor, qui fidejus-

(1) *l.* 41. *infr. h. t.*

(2) Cur? non potest creditor ad agendum cogi, antequam velit agere: sed tamen Bartol. putat hanc legem corrigi *Nov.* 4. quod hodie possit institui actio, quoties reus non est idoneus.

(3) Creditorem. *vulg. Hal.*

(4) Valet pactum ut post unam ac simplicem denunciationem creditoris, debitore non solvente, possint distrahi pignora. *Bald.*

(5) *l.* 17. *C. h. t.*

(6) *l.* 7. §. 2. *supr. de minorib. l.* 56. §. 1. *supr. mandati.*

(7) Factum alienum promittitur inutiliter. *l.* 38. §. 1. *supr. de verb. obl.*

(8) Imo, utiliter alienum factum promittitur. *l.* 5. *supr. de duob. reis.*

(9) Qui fundat se in actu, ratificat actum. *Bald.* adde *l.* 2. *infr. ratam rem.* id est, mandati actione, et sic actu qui uti desiderat, eum ratum habere intelligitur.

(10) Fidejussor.

(11) *l.* 5. *l.* 21. *princ. l.* 51. *supr. de evict. l.* 22. §. 4. *infr. ratam rem. l.* 10. *in fin. C. mandati. l.* 8. *l.* 15. *C. de evict.* adde *l.* 3. §. 1. *supr. de pignorib. l.* 50. §. 1. *supr. de leg.* 1. *l.* 27. §. 2. *supr. de recept. qui arb. l.* 65. §. 2. *supr. ad SC. Treb. l.* 50. *supr. de peculio.*

(12) Fidejussor damnatus injuria judicis non habet regressum contra reum principalem. *Bald.*

(13) Adversus eum pro quo fidejussisti.

(14) Æquius est injuriam uni factam penes eum manere, quam in alium transferri.

(15) Hæc verba dispungit Cujac. 6. *ad Afric. fol.* 101. nam injuria judicis sufficit, vel culpa; nec utriusque concursus exigitur.

(16) Vid. Cujac. ad *l. unic. C. de periculo eorum qui pro magistrat.*

(17) *l. unic. C. de periculo eorum qui pro magistr. l.* 2. §. *pen. l.* 17. *in fin. infr. ad municip. l.* 3. *in fin. supr. de peculio.*

(18) Fidejussor acceptus in sortem, non tenetur ad pœnam. *Bald.*

(19) *Sub.* tacite. *l. aufertur.* 46. §. *fiscus.* 3. *infr. de jure fisci. l. rescriptum.* 10. *supr. de pact.*

(20) Fidejussor non liberatur, etiamsi creditor debitoris bona omnia occupaverit.

(21) Et male quidem in usuras. Non fidejubens pro sorte non censetur fidejussisse pro usuris etiam in contractu bonæ fidei.

(22) Instrumenti fidejussorum tenor summa diligentia legendus est, ut sciri possit ad quam quisque summam teneatur.

(23) Fidejussores nisi in omnem obligationem se adstrinxerunt, usurarum nomine non tenentur. *l.* 10. *C. h. t.* 7. *Eclog.* 14. *ex lib.* 16. *c.* 65. adde, nisi hoc expressum cautum sit, ut nomine usurarum tenerentur. 3. *Harmen.* 6. adde *l. ultim. infr. h. t.* Cur ita? putat rationem hanc esse Baldus, quod fidejussor teneatur actione stricti juris. vide tamen *d. l.* 10.

(24) Decrevit Imperator. *vulgat.*

(25) Dixi *l. ultim. infr. h. t.*

(26) Redactum ex venditione pignorum prius in usuras imputatur debitas: quod superest autem, in sortem.

(27) Si quid debitor solverit, prius in usuras cedit. *Eclog. ibid.*

(28) *l.* 13. *l.* 55. *supr. h. t. l.* 45. §. 11. *infr. de jure fisci.*

(29) Facit. *l.* 37. *supr. h. t. l. ultim. supr. de pactis.*

(30) A me exigere tutor debeo, quod patri pupilli mei debeo. *l.* 5. §. 4. *l.* 9. §. 3. *supr. de admin. et peric. tut. l.* 10. *supr. de tutelæ et rationib.*

(31) Inhæret. *vulg. Haloand.*

(32) Pro reo. *vulg.*

(33) Id est, origo.

(34) Imo, judicati titulus sine causa obligationis non inspicitur. *l.* 3. §. 11. *supr. de pecul.*

sor apud pupillum pro eo (1) est obligatus, solvit se auctore pupillo, quia reo promittendi liberato et ipse tutor idemque fidejussor liberabitur, quod sua auctoritate efficere non potest: tamen [et] si non pro se solvendi animo, sed pro Titio fecit, ut maxime eum liberet, habebit cum eo mandati actionem.

De conditione, de fundo et ejus usufructu.
3. De fidejussore servi, 4. Vel furiosi.
5. De maleficiis.

70. GAJUS lib. 1. de Verborum obligationibus.

SI a reo sub conditionem (2) fuero stipulatus, potero fidejussorem et in hanc, et in *aliam* (3) *conditionem* obligare, si modo eas conjungam: nisi enim utraque exstiterit, non tenebitur, cum reus ex una (4) conditione teneatur. quod si eas *disjungam*, durior fit conditio fidejussoris, nec (5) *ob id* obligatur: quippe sive communis utriusque conditio extiterit, sive alterutra, videatur adprehendi; cum reus non aliter teneatur, quam si communis extiterit. aut igitur nullo modo tenebitur fidejussor: aut, quod magis est (6), tenebitur, si prius extiterit communis.

§. 1. Sub diversis quoque conditionibus si fuerint interrogati, interest (7) utra eorum (8) prior extiterit. Si reo injuncta, tenebitur etiam fidejussor, cum conditio ejus extiterit, tamquam si statim ab initio reus pure, fidejussor sub conditione acceptus esset. Ex diverso autem, si fidejussoris conditio prior extiterit, non tenetur: perinde ac si statim ab initio pure acceptus esset, reo sub conditione obligato.

§. 2. Si reo in fundum obligato, fidejussor *in usumfructum* (9) accipiatur: Quæsitum est utrum obligetur fidejussor, quasi in minus: an non obligetur, quasi in aliud? nobis in eo videtur dubitatio esse (10), ususfructus pars (11) rei sit (12), an proprium quiddam: sed cum ususfructus fundi jus est, incivile est fidejussorem ex sua promissione non teneri.

§. 3. Adeo a (13) servo potest fidejussor accipi, ut ipse quoque dominus in id, quod sibi debetur, fidejussorem ab eo recte accipiat: quem fidejussorem etiam ab eo ipso servo interrogari nihil impedit.

§. 4. Si a furioso stipulatus fueris, non (14) posse te fidejussorem accipere certum est: quia non solum ipsa stipulatio nulla intercessisset, sed ne negotium quidem ullum gestum intelligitur. Quod si pro (15) furioso jure obligato (16) fidejussorem accepero, tenetur fidejussor (17).

§. 5. Id quod vulgo dictum est, *maleficiorum* (18) *fidejussorem accipi non posse*: non sic intelligi debet ut in pœnam (19) furti is, cui furtum factum est, fidejussorem accipere non (20) possit; nam *pœnas* (21) *ob maleficia solvi, magna ratio suadet*: sed ita potius, ut qui cum alio, cum quo furtum admisit, in partem, quam ex furto sibi restitui desiderat, fidejussorem obligare non possit; et qui alieno hortatu (22) ad furtum faciendum provectus est, ne in furti pœna ab eo qui hortatus est, fidejussorem accipere possit. in quibus casibus illa ratio impedit fidejussorem obligari: quia scilicet in nullam rationem adhibetur fidejussor, cum flagitiosæ (23) rei societas coita nullam vim habeat.

De confusione obligationis. 1. De pacto. 2. De eo qui fœneraturo mandavit pecuniam credere.

71. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

GRanius (24) Antoninus pro Julio Pollione et Julio Rufo pecuniam mutuam accipientibus, ita ut duo rei ejusdem debiti fuerint (25), apud Aurelium Palmam mandator (26) exstitit; Julii bona ad fiscum venerunt; similiter (27) et creditori fiscus successerat: mandator allegabat se liberatum jure confusionis, quia fiscus tam creditori (28), quam debitori successerat. Et quidem, si unus debitor fuisset, non dubitabam, sicut fidejussorem, ita et mandatorem liberatum esse. quamvis enim, judicio convento (29) principali debitore, mandator non liberetur, tamen ubi successit creditor debitori, veluti solutionis jure sublata obligatione, etiam mandator liberatur: vel quia *non* (30) *potest pro eodem apud eundem quis mandator esse*. Sed cum duo rei promittendi sint, et alteri heres extitit creditor, justa dubitatio est, utrum alter quoque liberatus est, ac si soluta fuisset pecunia: an persona tantum exempta, confusa obligatione? Et puto, *aditione* (31) *hereditatis, confusione obligationis eximi personam: sed et accessiones* (32) *ex ejus persona liberari propter illam rationem, quia non possunt pro eodem* (33) *apud eundem obligati esse*; ut quemadmodum incipere alias non possunt, ita nec remaneant. Igitur alterum reum ejusdem pecuniæ non liberari; et per hoc nec fidejussorem vel mandatorem ejus: plane quia is mandati judicio eligere potest vel creditorem, competituram ei exceptionem doli mali, si cœperit conveniri. cum altero

(1) Pro reo. *vulg.*
(2) Sub conditione. *vulg. Hal.*
(3) Imo in aliam non potero. *l.* 38. *l.* 42. *supr. h. t.*
(4) Una tantum. *vulg*
(5) Atque ob id. *Hal.*
(6) Ita tenebitur. *vulg. Hal.*
(7) *l.* 16. §. 5. *supr. h. t.*
(8) Earum. *vulg. Hal.*
(9) Reo obligato ad proprietatem, potest pro usufructu accipi fidejussor.
(10) An ususfructus. *vulg.*
(11) *l.* 4. *supr. de usufr.*
(12) Imo non est. *l.* 66. §. 6. *supr. de legat.* 2.
(13) *l.* 56. §. 1. *supr. h. t.*
(14) Imo potest. *l.* 25. *supr. h. t.*
(15) Pro reo furiosi. *vulg. Hal.*
(16) *l.* 6. *in fin. supr. de verb. oblig.* adde *l.* 25. *supr. h. t.*
(17) Vide *l.* 25. *supr. h. t.*
(18) Fidejussor maleficii quo sensu dicatur accipi posse vel non posse, vide Marsilium *in Rubrica de fidejuss. num.* 206. *ad* 213.
(19) In pœna. *Haloand.*
(20) *l.* 8. §. 5. *l.* 56. *in fin. supr. h. t.*
(21) *l.* 27. §. 4. *supr. de pact. l.* 51. §. 2. *supr. ad l. Aquil.* vide *l.* 14. *C. de pœnis.*
(22) Adde *l.* 20. *in fin. supr. de his, qui notant. infam.*
(23) *l.* 57. *supr. pro socio. l.* 35. §. 2. *supr. de contrah. empt. l.* 1. §. 14. *supr. de tutelæ et rationib.*
(24) Uranius. *vulg. Hal.*
(25) Debiti fierent. *vulg.* debiti essent. *Hal.*
(26) Id est, fidejussor. Conan. 6. *comment.* 6. *in princ.*
(27) Ita fiscus hic successerat creditori, et uni ex reis debendi: qua successione fiebat confusio debiti.
(28) Confusio bonorum magna fit, quotiens quis debitori simul et creditori succedit.
(29) *l.* 8. §. 3. *l.* 13. *in fin. supr. h. t. l.* 23. *l.* 28. *C. h. t. l.* 27. *in fin. supr. mand. l.* 116. *supr. de verb. oblig. l.* 21. *l.* 84. *infr. de solut.*
(30) Mandator pro eodem apud eundem quis esse non potest; ut *infr. h. t.*
(31) *l.* 95. §. 2. *infr. de solution.*
(32) *l.* 43. *infr. de solution.*
(33) *l.* 56. §. 1. *supr. h. t.*

autem reo vel in solidum, si non fuerit societas, vel in partem, si socii (1) fuerunt, posse creditorem agere. quod si creditor fidejussori heres fuerit, vel fidejussor (2) creditori: puto convenire, confusione obligationis non liberari reum.

§. 1. Si ponamus unum (3) ex reis promittendi pactum esse, ne a (4) se peteretur, deinde mandatorem solvisse: mandati judicio convenire potuit etiam eum, cum quo pactum est. non enim pactum creditoris tollit alienam actionem.

§. 2. Placet mandatorem teneri, etiam si fœneraturo (5) creditori mandet pecuniam credere.

De acceptilatione.

72. Gajus lib. 3. de verborum obligationibus.

SI fidejussori sub conditione obligato, *si navis ex Asia venerit*, quem sub hoc modo accepi, *ut usque ad tempus vitæ suæ duntaxat obligaretur*, pendente conditione acceptum (6) latum fuerit: et is fidejussor adhuc pendente conditione mortuus fuerit, confestim a reo petere possum. quia existens conditio neque obligationem in personam jam mortui efficere, neque acceptilationem confirmare possit.

De cautione rem ratam haberi.

73. Paulus lib. 76. ad Edictum.

CUm procurator in rem agebat, cautionem dederat (7), *ratam rem dominum habiturum;* postea victo eo dominus reversus, iterum (8) de eadem re agitabat; et cum reus haberet possessionem, [et] noluit (9) eam restituere, et ideo magno condemnatus est: in amplius fidejussores non tenentur. hoc enim non debet imputari fidejussoribus, quod ille propter suam pœnam (10) præstitit.

TIT. II.

DE (11) NOVATIONIBUS (12), ET DELEGATIONIBUS (13).

Definitio atque etymologia novationis. 1. *Quæ obligatio novari, et in quam transfundi possit.*

1. Ulpianus lib. 46. ad Sabinum.

NOvatio est prioris debiti in (14) aliam obligationem vel civilem vel naturalem transfusio (15) atque translatio: hoc est, cum ex præcedenti causa ita nova constituatur (16), ut prior perimatur (17). *Novatio* enim a novo nomen accepit, et a nova obligatione (18).

§. 1. Illud non interest, qualis (19) processit obligatio: utrum naturalis, an civilis, an honoraria: et utrum verbis, an re, an consensu. qualiscunque igitur obligatio sit, quæ præcessit, novari verbis potest: dummodo sequens obligatio aut civiliter teneat, aut naturaliter (20): utputa si (21) pupillus (22) sine tutoris auctoritate promiserit (23).

De re qua obligatio novari possit si hoc agatur, vel non ut obligatio novetur.

2. Idem lib. 48. ad Sabinum.

OMnes (24) res transire in novationem possunt. quodcunque enim sive verbis contractum est, sive non verbis, novari potest, et transire in verborum obligationem ex quacunque obligatione: dummodo sciamus novationem (25) ita demum fieri, si (26) hoc agatur (27), ut novetur obligatio: cæterum, si non hoc agatur, duæ erunt obligationes.

(1) Uno ex reis debendi confusione obligationis liberato alter in solidum obligatus manet: qui si pro fidejussore haberetur, in partem duntaxat teneretur: itemque si socius esset, *ut hic.*

(2) *l.* 21. §. 3. *supr. h. t.*

(3) *l.* 25. *supr. de pact.*

(4) Hoc pactum non est in rem seu reale, ut in *l.* 21. *in fin. supr. de pact.*

(5) Fœnerator creditori. *vulgat. Hal.* sed iis lectionibus omissis verius est hanc dubitationem oriri: An tenear, si Titio mandavero simpliciter, ut pecuniam crederet, seu mutuam daret, et is fœneraverit? Longe enim est aliud actio mutui, et actio Kalendarii. Mutuum et fœnus sunt diversa. unde illud Comici: Si mutuum non potero, certum est, sumam fœnore. vide Cujac. 11. *observat.* 37. Malim tamen hac vocem *fœneraturo* accipere pro creditore animum et affectum antea habente credendi.

(6) *l.* 13. §. 7. *infr. de acceptilat.*

(7) Adde *l.* 40. §. 2. *et* 3. *supr. de procurator.*

(8) Id enim potest. *l.* 75. *supr. de procurat.*

(9) Et nollet. *Haloand.*

(10) Fidejussor ex mora principalis non tenetur, *l.* 8. *supr. de eo, quod certo loco.* puta si simpliciter se obligavit, secus, si in omnem causam. *l.* 54. *supr. locati. l.* 88. *supr. de verbor. obligat.* Ans.

(11) *Lib.* 8. *C.* 42. πεοὶ μεταθέσ ως ἐνοχῆς. 26. *Eclog.* 4. et apud *Harmenop.* 3. *tit.* 5. extat caput μεοὶ μεταθέσεως χρέως. adde §. 3. *Inst. quibus mod. toll. obligat.* De exceptione novationis, vide Oldend. *cap.* 46. *tract. de exceptionibus.*

(12) 5. Paul. *sent.* 8. Quid sit novatio, vid. *l.* 1. *infr. h. t.* Est autem origine Juris civilis et eo inventa, 2. *Synops. Basil.* 1. *cap.* 14.

(13) Delegare quid sit, vid. *l.* 11. *infr. h. t.*

(14) *l. un. C. etiam ob chirographariam.*

(15) Μεταγωγή. 7. *Eclog.* 6. *ex lib.* 15. *tit.* 4. *c.* 1. μετάθεσις. 3. *Harm.* 5.

(16) Constituitur.

(17) Ipso jure. *l.* 27. §. 2. *supr. de pactis.* sic vertunt Græci ἐϕ' ᾧ τὴν πρώτην ἀναιρεθῆναι. *Eclog. ibid.* ἀφανίζεται ἡ προτέρα ἐνοχή. Harmenop. *ibid.*

(18) Vocabulum *obligationis* a Jurisconsulto hic adjicitur illustrandæ hujus etymologiæ gratia: ut in etymo testamenti vocabulum mentis addititium est παρονομασία quadam, quemadmodum etiam *possessio* dicitur, quasi pedum positio: *et interdictum*, inter duos dictum. Hujus rei rationem adferre ex Conano, *lib.* 9. *cap.* 1. visum est adversus Vallam et similes: quia unius, *inquit*, verbi imagine totius rei informatio fieri non poterat, additum alterum est, quod ad proprietatem ejus nominis de quo ageretur declarandam facere videbatur. *et post*: nec enim cujusque rei in aliam formam mutatio, dicitur in Jure civili novatio, sed cum prioris obligationis in aliam fit transfusio.

(19) *l.* 2. *infr. h. t. Eclog. ibid.*

(20) Pupillus ex æquitate et ratione naturali obligatur, promittendo pecuniam, quam mutuam accepit et in rem suam convertit, et novandi causa expromittendo pro eo, cui eamdem summam debet: quia et rem suam auxit. ita interpretatur Cujacius ad *l.* 127. *supr. de verb. obligat.* adde *l.* 59. *supr. de obligat.* Alii ad pupillum pubertati proximum hanc legem referunt: legem autem 41. *supr. de cond. indeb.* et *l.* 59. *supr. de obligation.* ad eum, qui pubertati non sit proximus.

(21) Imo ille naturaliter non obligatur. adde *l.* 41. *supr. de condict. indebiti. l.* 59. *supr. de oblig.*

(22) Potest tamen adversus novationem restitui. vidé *l.* 48. *in fin. supr. de fidejuss.* Goth. vide Goedd. *de contrah. stip. cap.* 7. *num.* 245. *et seqq.* Ans.

(23) ἐπερωτᾶται. *Eclog. ibid.* id est, interrogat, stipulatur: aut passive potius, interrogatur.

(24) *l.* 4. *supr. de transaction.*

(25) Novatio veteri jure fiebat, etsi nihil interveniebat. *l. obligationum fere.* 44. *in fin. supr. de oblig.* novo jure quoties novi aliquid interveniebat: quod præsumebatur, *ut hic.* novissimo, si hoc sit expressum. *l. ult. C. h. t.* Antonius tamen Faber, 3. *conject.* 3. notat Novationem jure Digestorum quibusdam casibus non aliter fieri, quam si id specialiter sit expressum.

(26) §. 3. *Inst. quib. mod. toll.* dummodo in transactione stipulatio interveniat. 27. *Eclog.* 4. *cap.* 2. ὅτε ῥητῶς συμφωνήσει τίς. 3. *Harm.* 5.

(27) Olim id verbis agi necesse erat: hodie voluntate sola id exprimi satis est. *l. ult. C. h. t.* adde *l.* 40. *supr. de reb. cred.*

De eo cui bonis interdictum est.

3. Pomponius lib. 1. ad Sabinum.

CUi bonis Interdictum est, novare obligationem suam non potest, nisi meliorem (1) suam conditionem fecerit.

De usufructu et cæteris personæ cohærentibus.

4. Ulpianus lib. 5. ad Sabinum.

SI ususfructus debitorem meum delegavero tibi, non novetur (2) obligatio mea: quamvis exceptione doli, vel in factum tutus debeat esse adversus me is, qui delegatus fuerit. et non solum donec manet (3) ejus ususfructus, cui delegavi; sed etiam post interitum ejus videbimus: quia etiam hoc incommodum sentit, si post mortem meam maneat ei (4) ususfructus. et hæc eadem dicenda sunt in qualibet obligatione personæ cohærenti.

De die.

5. Idem lib. 34. ad Sabinum.

IN diem obligatio novari potest, et (5) prius [quam dies advenerit.

† Et generaliter constat, et stipulatione in diem facta novationem contingere: sed non statim ex ea stipulatione agi posse, antequam (6) dies venerit.

De promissione quanto minus a debitore exigi poterit. 1. *De mutuo et stipulatione.*

6. Idem [lib. 46. ad Sabinum].

SI ita fuero stipulatus, *quanto minus a Titio debitore exegissem, tantum fidejubes?* non fit novatio: quia (7) non hoc agitur, ut novetur.

§. 1. Cum pecuniam mutuam dedit quis sine stipulatione, et ex continenti (8) fecit stipulationem: unus contractus est (9). Idem erit dicendum, et si ante stipulatio facta est, mox pecunia numerata sit.

7. Pomponius [lib. 24. ad Sabinum].

CUm enim pecunia (10) mutua data stipulamur, non puto (11) obligationem numeratione nasci, et deinde eam stipulatione novari: quia id agitur, ut sola stipulatio teneat. [et] magis implendæ stipulationis gratia numeratio intelligenda est fieri.

De purgatione moræ. 1. *De legatis et fideicommissis. De puritate, die, conditione.* 2. *Si obligatio novans præcedat obligationem novatam.* 3. *De stipulatione* judicatum solvi. 4. *De alternatione.* 5. *Si quis promittat quod alius debet: vel stipuletur quod aliis debetur.*

8. Ulpianus lib. 46. ad Sabinum.

SI *Stichum dari* stipulatus fuerim, et cum in moram (12) promissor esset, quominus daret, rursus eundem stipulatus fuero: desinit periculum ad promissorem pertinere, quasi mora (13) purgata.

§. 1. Legata vel fideicommissa si in stipulationem fuerint deducta, et hoc actum, ut novetur: fiet novatio. si quidem pure vel in diem (14) fuerint relicta, statim: si vero sub conditione (15), non statim, sed ubi conditio extiterit. Nam et alias (16) qui in diem stipulatur, statim novat, si hoc actum est: cum certum sit diem quandoque venturum. at qui sub conditione stipulatur, non statim novat, nisi conditio extiterit.

§. 2. Si quis ita stipulatus a Seio sit, *quod a Titio stipulatus fuero, dare spondes?* an, si postea a Titio stipulatus sim, fiat novatio, solusque teneatur Seius? et ait Celsus novationem fieri: si modo id actum sit, ut novetur; id est, ut Seius debeat quod Titius promisit: nam eodem (17) tempore, et impleri prioris stipulationis conditionem, et novari ait: eoque jure utimur.

§. 3. Idem Celsus ait, *Judicatum solvi* (18) stipulatione actionem judicati non novari. merito: quia hoc solum agitur ea stipulatione, ut fidejussoribus (19) cautum sit (20); non ut ab obligatione judicati discedatur.

§. 4. *Si decem, quæ mihi Titius* [*debet* (21)], *aut* (22) *decem, quæ Seius debet*, a Tertio stipulatus fuero: putat Marcellus neutrum liberari: sed Tertium eligere posse, pro quo decem solvere velit.

§. 5. Si ab alio promissam sibi dotem, maritus ab uxore (23), dotis nomine, stipulatus sit: non duplari dotem, sed fieri novationem placet, si hoc actum est. quid enim interest (24) ipsa, an alius quilibet promittat? quod enim ego debeo, si alius promittat, liberare (25) me potest, si novationis causa hoc fiat: si autem non novandi animo hoc intervenit, uterque quidem tenetur, sed altero solvente alter liberatur. non tamen si quis stipuletur, quod mihi debetur, aufert (26) mihi actionem, nisi ex voluntate (27) mea stipuletur: liberat autem me is, qui quod debeo promittit, etiam si nolim (28).

(1) Prodigus et interdictus bonis potest in rem suam contrahere: ideoque prodigi interdictio non extenditur ad casus prodigo utiles. *l. 6. supr. de verbor. oblig.*

(2) Non novatur. *vulgat. Hal.*

(3) Imo, non manet: nec enim potest ususfructus extraneo cedi. §. 3. *Inst. de usufruct.*

(4) Maneat ejus ususfructus. *vulgat. Hal.*

(5) Etiam prius. *vulg.* ἢ πρὸ τῆς ἡμέρας μεταφέρεται. 26. *Eclog.* 4. c. 5. adde *l.* 8. §. 1. *infr. h. t.*

(6) *l.* 47. *supr. de verb. oblig.*

(7) *l.* 8. §. 2. *infr. h. t.*

(8) Quando stipulatio numerationi conjungitur, sive numeratio præcedat, sive sequatur, unus est contractus stipulationis. adde *l.* 7. *Infr. h. t. l.* 7. §. 6. §. 12. *supr. de pact. l.* 40. *supr. de reb. cred. l.* 126. §. 2. *supr. de verb. obl.* Goth. Vide Goedd. *de contrah. stip. c.* 5. *n.* 53. Ans.

(9) Verborum.

(10) Pecuniam mutuam datam. *vulg. Hal.*

(11) Imo, putandum videtur. *l.* 6. *supr. de SC. Maced*

(12) In mora. *vulg. Hal.*

(13) Novatione quædam transfunduntur, ut obligatio: quædam non transfunduntur, ut mora. *Bald.*

(14) *l.* 5. *supr. h. t.*

(15) Legata sub conditione relicta novari possunt. *l.* 4. *in fin. supr. de transact.* adde *l.* 14. *in fin. infr. h. t.*

(16) Sensus est, Pura, et in diem, pure et in diem novari possunt, conditionalia non possunt, nisi in eventum conditionis. *Bald.*

(17) Eodem momento obligatio incipere et desinere potest, in eo similis herbæ quam Græci ἐφήμερον appellant, cujus flos statim decidit, nec longius quam uno aut altero die consistit; cui decerptæ non longior vita quam dies; vide Dioscoridem et Plinium: aut potius animali, quod ἐφήμερον etiam appellatur, quodque circa Hypanim fluvium, qui in Bosphorum influit, nascitur, quod eodem die quo nascitur, interit. vid. Arist. 5. *de natura animalium.*

(18) Per stipulationes quæ judiciorum executionem non spectant, non fit novatio. *Bald.*

(19) Datis.

(20) Victori.

(21) Adde *l.* 26. *infr. h. t.* Si a diversis alternative debita promittuntur, non fit novatio: et sic alternativa propter suam incertitudinem novationem impedit.

(22) Et vide Ant. Fabr. 3. *conject.* 3.

(23) Dos ab extraneo et postea ab uxore promissa non duplicatur, et unica solutione tota obligatio solvitur. *Bald.*

(24) *l.* 20. *infr. h. t.* vide Paul. 5. *sentent.* 8. §. *un.*

(25) V. *l.* 1. §. *pen. supr. de exercitoria.*

(26) *l.* 25. *infr. h. t.*

(27) *l.* 20. *infr. h. t.*

(28) *l.* 23. *infr. de solutionib.*

De actione tutelæ. 1. *De conditione necessaria.* 2. *De actu et itinere, de usufructu et usu.*

9. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

SI pupillus sine tutoris auctoritate rem salvam fore stipulatus, pubes factus, ratam stipulationem habuerit novandi causa: tollitur tutelæ actio. si non habuerit ratum, licet tutelæ egisset, habet tamen adhuc ex stipulatu actionem: sed judex tutelæ non (1) aliter condemnare debet, quam si ex stipulatione liberatio fieret.

§. 1. Qui *sub conditione* stipulatur, *quæ omnimodo extatura* (2) *est*, pure (3) videtur stipulari.

§. 2. Qui (4) *actum* stipulatur, deinde (5) *iter*, nihil agit. Item usumfructum stipulatus, si usum stipuletur, nihil agit. Sed qui iter stipulatus actum postea stipuletur, aliud magis stipulatur: aliud (6) est enim iter, aliud actus.

An is cui recte solvitur, novare possit.

10. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

CUi (7) recte solvitur, is etiam novare potest (8), excepto eo, si mihi aut Titio stipulatus sim: nam Titius (9) novare non potest, licet recte ei solvitur.

Quid sit delegare. 1. *Quibus modis delegatur.*

11. ULPIANUS [lib. 27. ad Edictum].

D*Elegare* (10) est vice sua alium reum dare creditori, vel cui jusserit.

§. 1. Fit autem delegatio vel per stipulationem (11) vel per litis contestationem (12).

Si exceptione tutus delegetur.

12. PAULUS lib. 31. ad Edictum.

SI quis delegaverit debitorem, qui (13) doli mali exceptione tueri se posse sciebat, similis videbitur (14) ei qui donat: quoniam remittere exceptionem videtur. † Sed si per ignorantiam promiserit creditori, nulla quidem exceptione adversus creditorem uti poterit; quia ille suum (15) recepit: sed is qui delegavit, tenetur (16) condictione vel incerti, si non pecunia soluta esset, vel certi, si soluta esset: et ideo cum ipse præstiterit pecuniam, aget mandati judicio.

De non debitore delegato.

13. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

SI non debitorem quasi debitorem delegavero creditori meo, exceptio locum non habebit: sed condictio (17) adversus eum qui delegavit, competit.

De puritate et conditione.

14. IDEM lib. 7. Disputationum.

QUotiens (18) quod pure debetur, novandi causa sub conditione promittitur, non statim fit novatio: sed tunc demum, cum conditio extiterit. † Et ideo si forte Stichus fuerit in obligatione (19), et pendente conditione decesserit (20), nec novatio continget: quia non subest res (21) eo tempore, quo conditio impletur. Unde Marcellus, etsi post moram (22) Stichus in conditionalem obligationem deductus sit, purgari moram, nec in sequentem deduci obligationem, putat.

§. 1. Sed si, quod sub conditione debetur, pure quis novandi causa stipuletur: nec nunc quidem statim (23) novat, licet pura stipulatio aliquid egisse videatur: sed tunc novabit, cum exstiterit conditio: etenim existens conditio primam stipulationem committit, commissamque in secunda (24) transfert. † Et ideo si forte persona promissoris pendente conditione fuerit deportata (25), Marcellus scribit, ne quidem existente conditione ullam contingere novationem (26): quoniam nunc, cum extitit conditio, non est persona quæ obligetur.

De stipulatione pœnali.

15. JULIANUS [lib. 13. Digestorum.]

SI creditor pœnam stipulatus fuerat (27), si ad diem pecunia soluta non esset: novatione facta non (28) committitur stipulatio.

De servo.

16. FLORENTINUS [lib. 8. Institutionum].

SErvus (29) nec peculiarem quidem obligationem citra voluntatem domini novare potest: sed adjicit potius obligationem, quam pristinam novat.

Quibus modis delegatur.

17. ULPIANUS [lib. 8. ad Edictum].

DElegare scriptura, vel nutu (30), ubi fari non potest, debitorem suum quis potest.

(1) Solutionem recusare debitor potest, nisi accipiat apocham, ut hic. facit *l.* 25. *C. de liberali causa. l.* 3. §. 1. *supr. de liberat. legata. l. ult. C. de solut.*
(2) Extitura. *vulg. Hal.*
(3) *l.* 7. *in fin. supr. de verb. oblig.*
(4) V. *l.* 58. *supr. de verb. oblig.*
(5) *l.* 58. *supr. de verb. oblig.*
(6) Et aliis, de quibus vide hic Accursium.
(7) Id est, plus: et ita quod plus est, aliud est. *Goth.* vide Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 5. *num.* 134. Ans.
(8) *l.* 10. *in fin. l.* 11. *supr. de pactis.* Imo non potest, *l.* 16. *l.* 25. *infr. h. t. l.* 27. *supr. de pact.* solve: Novare potest, qui jure suo solutum recipit: non potest, qui nudum ministerium præstat, *l.* 122. §. 1. *supr. de verb. oblig.* id tamen fallit in tutore et procuratore habente mandatum cum libera. *l.* 20. *l. ult. Infr. h. t.* Paul. 5. *sent.* 8. §. *un. in fin.*
(9) *Sub.* adjectus.
(10) Delegatio, est mutatio creditoris. vide Conan. 6. *cap.* 8. Imo, et debitoris et creditoris, Cujac. *hic*. sicuti novatio, debiti est mutatio.
(11) *l.* 1. *C. h. t.* hodie etiam fit nudo consensu. *l.* 15. *in fin. supr. de reb. cred.*
(12) *l.* 3. *C. h. t.* facit *l.* 29. *Infr. h. t. l.* 23. *Infr. de solutionib.* Goth. Vide Joann. Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 6. *num.* 67. Ans.
(13) Sciens se tutum exceptione, qui promittit, donare videtur. *Bald.*
(14) Delegatus sc.
(15) *l.* 44. *supr. de cond. indeb.*
(16) *l.* 5. §. 5. *in fin. supr. de doli mali.*
(17) *d.* §. 5.
(18) *l.* 30. *in fin. supr. de pactis.* §. 3. *versic. sed si eadem. Inst. quibus modis toll.*
(19) *l.* 72. §. 1. *infr. de solut.* Imo statim. *l.* 56. *in fin. supr. de verb. oblig.*
(20) *l.* 31. *infr. h. t.*
(21) Ubi res non subest, ibi reus esse non potest. *l.* 38. *in fin. supr. de fidejuss.*
(22) *l.* 72. §. 1. *infr. de solut.* Cæterum nota hic agi de mora facta ante stipulationem conditionalem. vide Cujac. ad *l.* 56. §. 8. *supr. de verb. oblig.*
(23) Adde *l.* 8. §. 1. *supr. h. t.*
(24) *Al.* secundam.
(25) *l.* 47. *supr. de fidejussorib.* vide Rolandum a Valle, 1. *consil.* 12. *num.* 4. *in fin.* dixi ad *l.* 3. *C. de coll.*
(26) Conditionalis obligatio non transit ad fiscum deportato succedentem. atqui legata conditionalia et fideicommissa transeunt in fiscum. *l.* 6. §. 3. *supr. ad SC. Trebell. l.* 48. *in fin. infr. de jure fisci.*
(27) Fuerit. *vulg. Hal.*
(28) V. *l.* 113. *supr. de verb. obl.*
(29) *l.* 25. *infr. h. t. l.* 19. *infr. de solut.*
(30) Nutu, qui fari non potest, debitorem suum delegare, ut et scriptura, potest. v. *l.* 52. *in fin. supr. de obl.* Goth. Vide Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 6. *n.* 11. 47. Ans.

De pignoribus, hypothecis, usuris.

18. PAULUS [lib. 57. ad Edictum].

NOvatione legitime facta, liberantur hypothecæ et pignus (1), usuræ (2) non currunt.

Si exceptione tutus delegetur.

19. IDEM lib. 69. ad Edictum.

DOli exceptio quæ poterat deleganti opponi, cessat (3) in persona creditoris cui quis delegatus est. † Idemque est, et in cæteris similibus exceptionibus: imo et in ea quæ ex Senatusconsulto (4) filiofamilias datur. nam adversus creditorem, cui delegatus est ab eo qui mutuam pecuniam contra Senatusconsultum dederat, non utetur exceptione: quia nihil in ea promissione contra Senatusconsultum fit (5): tanto magis, quod hic nec solutum repetere potest.

† Diversum est in muliere quæ contra Senatusconsultum promisit: nam et in secunda (6) promissione intercessio est. † Idemque est in minore qui circumscriptus delegatur: quia si etiam nunc minor est, rursum circumvenitur. diversum (7), si jam excessit ætatem vigintiquinque annorum: quamvis adhuc possit restitui adversus priorem creditorem. † Ideo autem denegantur exceptiones adversus secundum creditorem, quia in privatis contractibus et pactionibus non facile scire petitor potest, quid inter eum, qui delegatus est, et debitorem actum est: aut etiam si sciat, dissimulare debet, ne curiosus (8) videatur. et ideo merito deneganda est adversus eum exceptio ex persona debitoris.

Per quas personas fit novatio. 1. *De pupillo et tutore. De procuratore.*

20. IDEM [lib. 72. ad Edictum].

NOvare possumus aut ipsi, si sui juris sumus; aut per alios qui voluntate (9) nostra stipulantur (10).

§. 1. Pupillus (11) sine tutoris auctoritate non potest novare: tutor (12) potest (13), si hoc pupillo expediat; item procurator omnium bonorum.

De eo cui debitor jussus est solvere.

21. POMPONIUS lib. 1. ex Plautio.

SI debitorem meum jussero (14) tibi solvere, non statim tu etiam stipulando id novare possis: quamvis debitor solvendo tibi liberaretur.

De ratihabitione novationis.

22. PAULUS lib. 14. ad Plautium.

SI quis absente me a debitore meo stipulatus est novandi animo, ego postea ratum (15) habuero: novo obligationem.

An filius actionem patris novet.

23. POMPONIUS lib. 3. ex Plautio.

FIlius patris actionem ignorante (16) eo novare non potest.

De stipulatione quæ non committitur. 1. *De conditione.*

24. IDEM lib. 5. ex Plautio.

NOvatio non potest contingere ea stipulatione quæ non committitur (17). † Nec huic contrarium est, quod si stipulatus a Titio fuero novandi animo sub conditione quod mihi Sempronius debet, et pendente conditione Titius decesserit (18), quamvis ante aditam hereditatem conditio extiterit, novatio fieret: hic enim morte promissoris non extinguitur stipulatio, sed transit ad heredem cujus personam (19) interim hereditas sustinet.

An is cui recte solvitur, novare possit.

25. CELSUS lib. 1. Digestorum.

NOn ideo (20) novare veterem obligationem quisquam recte potest, quod interdum recte ei solvitur. nam et his, qui (21) in nostra potestate sunt, quod ab his creditum est, recte interdum solvitur: cum nemo eorum (22) per se novare (23) priorem obligationem jure possit.

De disjunctione.

26. IDEM lib. 3. Digestorum.

SI is, cui decem Titius, quindecim Seius debebat (24), ab Attio stipulatus est: *quod ille aut (25) quod ille debeat dari sibi:* novatum utrumque non est, sed in potestate Attii est, pro quo velit, solvere, et eum liberare: fingamus autem ita actum, *ut alterutrum daret*: nam alioquin utrumque stipulatus videtur, et utrumque (26) novatum, si novandi animo hoc fiat.

De usuris.

27. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

EMptor cum delegante venditore pecuniam ita promittit, *Quidquid ex vendito dare facere oportet*, novatione secuta, usuras (27) neutri post insecuti temporis debet.

(1) Nisi conveniat ut pignus restituatur. *l.* 11. §. 1. *supr. de pignorat. l. un. C. etiam ob chirograph.* Goth. Vide Zanger. *d. loco, num.* 70. Ans.

(2) *l.* 27. *infr. h. t.* v. quæ not. ad *l.* 90. *supr. de verb. obl.*

(3) Quia suum recipit. *l.* 12. *supr. h. t.*

(4) Macedoniano.

(5) Senatusconsultum factum est: ideoque quod solverit, repetere non potest, tanto magis fit quod etc. *vulg.*

(6) *l.* 8. §. 2. *in fin. supr. ad SC. Vellejan.*

(7) Restringe ex *l.* 6. *C. de interdicto matrim.*

(8) Creditor passim et indistincte curiosus esse non debet, quam in rem debitor pecuniam sit versurus. Cicero *pro Rabirio*; non debuit is qui dabat, in quo ille, qui accipiebat, pecuniam consumeret, quærere. excipe casum *l.* 17. *supr. ad SC. Vellejan. et l. ult. supr. de exercitoria. l.* 3. §. *sed si accepit. supr. de in rem verso.* Ita Lege Gabinia curiositas in creditore desiderabatur: vetabat enim jus dici de pecunia sub usuris sumpta per versuram, id est, ut ex ea pecunia solverentur usuræ alii debitæ. Cur? ea ratione fieri videtur, ut usuræ usurarum uni solutarum debeantur: quod jus non patitur, ne inopes usuris obruantur. Versura igitur fraus est: quæ ne fiat, ac proinde ne creditor jus crediti amittat, in mutuando diligens esse debebat. Alias in creditore curiositatem non exigimus, *hac lege.* et, ut ex M. Tullio diximus, *pro Rabirio Postumo*, non debet is qui dat, quo ille, qui accipit, consumpturus sit, quærere. adde Cujac. 4. *ad Afric. in l.* 17. *supr. ad SC. Vellejan.*

(9) *l.* 8. *in fin. supr. h. t.*

(10) Veluti per procuratorem. Paul. 5. *sent.* 8. §. *un. in fin.*

(11) *l.* 9. *supr. h. t. l.* 15. *infr. de solut.*

(12) *l.* 12. §. 1. *supr. de adm. et peric. tut.*

(13) Imo, non posse videtur, quia transigere non potest. *l.* 46. *in fin. supr. de admin. et peric. tut.*

(14) Habens potestatem solutionis recipiendæ, non habet potestatem obligationis mutandæ. *l.* 10. *in fin. supr. h. t. l.* 4. *C. h. t.*

(15) Ratihabitione confirmatur novatio, quæ a principio mandati defectu non tenebat. *Bald.*

(16) *l.* 8. *in fin. supr. h. t.*

(17) Id est, ex stipulatione inutili. *l.* 115. *in fin. infr. de reg. jur.*

(18) Etiam hereditate jacente contingit novatio.

(19) Vid. *l.* 31. *in fin. supr. de hered. inst.*

(20) *l.* 27. *supr. de pact.* Imo ideo. *l.* 10. *in fin. l.* 11. *supr. da pact.*

(21) *l.* 16. *supr. h. t.*

(22) Non habentium liberam peculii administrationem. *l.* 34. *infr. h. t.*

(23) Et donare. *l.* 28. *in fin. supr. de pact.*

(24) *l.* 8. §. 4. *supr. h. t.*

(25) Et ita emendat Antonius Faber, 3. *conject.* 3. ut in *l.* 32. *infr. h. t.*

(26) *l.* 32. *infr. h. t.*

(27) *l.* 18. *in fin. sup. h. t.* 27. *Eclog* 4. *cap.* 25.

De stipulatione fundi et stipulatione æstimationis.

28. Idem [lib. 2. Definitionum].

FUndum Cornelianum stipulatus, *quanti fundus est*, postea (1) stipuler. si non (2) novandi animo secunda stipulatio facta est, cessat novatio: secunda vero stipulatio tenet, ex qua non fundus, sed pecunia debetur. Itaque si reus promittendi fundum solvat, secunda stipulatio jure (3) non tollitur: nec si litem actor ex prima contestetur. denique meliore vel deteriore facto sine culpa debitoris postea fundo (4), præsens æstimatio fundo petito recte consideretur (5): in altera (6) vero ea æstimatio venit, quæ secundæ stipulationis tempore fuit.

Differentia novationis voluntariæ, et judicii accepti.

29. Paulus lib. 24. Quæstionum.

ALiam causam (7) esse novationis voluntariæ, aliam judicii (8) accepti, multa exempla ostendunt. † Perit privilegium dotis, et tutelæ, si (9) post divortium dos in (10) stipulationem deducatur, vel post (11) pubertatem tutelæ actio novetur, si id specialiter actum est, quod nemo dixit lite (12) contestata: nempe (13) enim deteriorem causam nostram facimus actionem exercentes, sed meliorem (14); ut solet dici in his actionibus, quæ tempore vel morte finiri possunt.

De pignore.

30. Idem lib. 5. Responsorum.

PAulus respondit, si creditor a Sempronio novandi animo stipulatus esset, ita ut a primo (15) obligatione in universum discederetur: rursum easdem res a posteriore debitore sine consensu prioris obligari non posse.

De rei interitu. 1. *De duobus reis credendi.*

31. Venuleius lib. 3. Stipulationum.

SI rem aliquam dari stipulatus sum, deinde eandem sub conditione novandi animo ab eodem stipuler: manere (16) oportet rem in rebus humanis, ut novationi locus sit. nisi si per promissorem steterit, quominus daret. ideoque si hominem mihi dare te oporteat, et in mora fueris, quominus dares, etiam defuncto eo teneris (17): et si prius (18) quam decederet, cum (19) jam mora facta sit, eundem a te sub conditione stipulatus fuero, et servus postea decesserit, deinde conditio exstiterit, cum jam ex stipulatu obligatus es mihi: novatio quoque fiet.

§. 1. Si duo (20) rei stipulandi sint, an alter jus novandi habeat, quæritur: et quid juris unusquisque sibi adquisierit? fere autem convenit, et uni (21) recte solvi, et unum (22) judicium petentem totam rem in litem (23) deducere; item unius (24) acceptilatione perimi utriusque obligationem: ex quibus colligitur, unumquemque perinde sibi adquisisse, ac si solus stipulatus esset, excepto eo, quod etiam facto ejus, cum quo commune jus stipulantis (25) est, amittere debitorem potest. Secundum quæ si unus ab aliquo stipuletur: novatione quoque liberare eum ab altero poterit, cùm id specialiter agit. eo magis cum eam stipulationem similem esse solutioni (26) existimemus. alioquin quid dicemus, si unus delegaverit creditori suo communem debitorem, isque ab eo stipulatus fuerit? aut mulier fundum jusserit doti (27) promittere viro, vel nuptura ipsi, doti eum promiserit? nam debitor ab utroque liberabitur.

De disjunctione.

32. Paulus lib. 3. ad Neratium.

TE hominem, et Seium, decem mihi dare oportet; stipulor ab altero novandi causa ita, *Quod te aut* (28) *Seium dare oportet:* utrumque (29) novatur. Paulus, Merito: quia utrumque in posteriorem deducitur stipulationem.

De donatione.

33. Tryphoninus lib. 7. Disputationum.

SI Titius donare mihi volens, delegatus a me creditori meo stipulanti spopondit: non (30) habebit adversus eum illam exceptionem, ut, quatenus facere potest, condemnetur: nam adversus me tali defensione merito utebatur, quia donatum ab eo petebam, creditor autem debitum persequitur.

De filio vel servo. 1. *De furioso vel prodigo.*

2. *De pluribus obligationibus simul novatis.*

34. Gajus lib. 3. de verborum obligationibus.

DUbitari non debet, quin filius, servusque, cui administratio (31) peculii permissa est, novandi quoque peculiaria debita jus habeat (32): utique si ipsi stipulentur, maxime si etiam meliorem suam conditionem eo

(1) *l.* 29. *in pr. supr. de verbor. oblig.*
(2) *l.* 122. §. 4. *supr. de verb. oblig.*
(3) Civili sc. *l.* 95. §. 2. *infr. de solut.*
(4) Fundo petito præsens etc.
(5) *Al.* considerabitur.
(6) Aliud esse rem, aliud rei pretium, hinc collige. *l.* 42. §. 1. *supr. de usufr. l.* 48. *in fin. infr. de furt.*
(7) Vide Goedd. *de contr. stipul. cap.* 5. *n.* 70. *et seqq.* Ans.
(8) Differentiam novationis voluntariæ et judicialis observa. *l.* 11. *in fin. supr. h. t.*
(9) Hoc exemplum est novationis voluntariæ.
(10) Adde *l.* 8. *in fin. supr. h. t.*
(11) *l.* 9. *supr. h. t.*
(12) Hoc exemplum est novationis judicialis. *argum. l.* 11. *et l.* 13. §. 4. *supr. de pignorib.* ita litis contestatione fit novatio judicialis. Cæterum, an privilegia primæ actionis repetita intelligantur, in novante stipulatione, vide apud Bart. *hic.*
(13) *l.* 139. *infr. de reg. jur. l.* 8. *supr. de compensat. l.* 2. *C. de annali except.*
(14) Fiunt enim perpetuæ, quæ temporariæ erant. *l.* 9. §. 3. *supr. de jurejur. l.* 8. *in fin. supr. de fidejuss. tutor.*
(15) A prima. *vulg. Hal.*
(16) *l.* 14. *supr. h. t.* Goth. V. in hanc l. Cujac. *l.* 25. *obs. c.* 17. S. L.
(17) *l.* 50. *in fin. supr. de verb. obligat.* Imo, eo defuncto non teneor, cum ejus morte purgetur mora. *l.* 14. *supr. h. t. l.* 72. §. 1. *infr. de solutionib.*
(18) *l.* 91. *supr. de verbor. oblig.*
(19) Ut in *l.* 72. *infr. de solution.*
(20) Vid. Goedd. *de contr. stip. c.* 12. *num.* 6. *et seq.* Ans. Adde Joann. Robert. *lib.* 1. *sent. jur. c.* 25. S. L.
(21) *l.* 10. *supr. h. t.*
(22) In judicio petentem. *vulg. Hal.* adde *l.* 2. *supr. de duobus reis.*
(23) Novatio hæc necessaria.
(24) *l.* 13. *in fin. infr. de acceptilation.*
(25) Stipulandi est admittere debitorem etc. *Hal.*
(26) Acceptilatio solutioni comparatur. *l.* 7. §. 1. *in fin. supr. de liberat.*
(27) Vid. quæ notavi ad *l.* 79 *supr. de jure dot.*
(28) Et ita legit Antonius Faber, 3. *conject.* 3. movetur autem, quod in alternativa stipulatione utraque res non contineatur, nisi hactenus, ut alterutra præstetur, non etiam, ut utraque peti possit.
(29) *l.* 26. *in fin. supr. h. t.*
(30) V. *l.* 12. *supr. h. t.*
(31) Peculii administratio cui permissa est, novare potest, *ut hic.* donare non potest, et tamen pactum de non petendo facere potest. *l.* 28. §. 1. *supr. de pact. l.* 7. *supr. de donat.* potest etiam alienare et pignori dare. *l.* 18. *in fin. supr. de pignerat.* Imo ne pignori quidem dare potest. *l.* 1. §. 1. *supr. quæ res pignori.* solve: facti quæstio est, quousque ei sit permissum peculium administrare. *d.* §. 1. An jurare et deferre juramentum potest? utique. *l.* 20. 21. *supr. de jurejur.* An et delegare? potest. *l.* 48. *in fin. supr. de peculio.*
(32) Cur? Novare potest is, cui solvi potest. *l.* 10. *supr. h. t. l.* 20. *l.* 21. *supr. de jurejur.*

modo faciunt. Nam si alium jubeant stipulari, interest, utrum donandi (1) animo alium jubeant stipulari, an ut ipsi filio, servove negotium gerat: quo nomine etiam mandati actio peculio adquiritur.

§. 1. Adgnatum furiosi aut prodigi curatorem, novandi (2) jus habere minime dubitandum est, si hoc furioso vel prodigo expediat.

§. 2. In summa admonendi sumus nihil vetare, una (3) stipulatione plures obligationes novari: veluti si ita stipulemur, *Quod Titium et Seium mihi dare oportet, id dari spondes?* licet enim ex diversis causis singuli fuerant obligati, utrique tamen novationis jure liberantur: cum utriusque obligatio in unius personam, a quo nunc stipulemur, confluat.

TIT. III.

DE (4) SOLUTIONIBUS ET LIBERATIONIBUS.

Si debitor ex pluribus causis unum debitum solvat.

1. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

QUotiens quis debitor ex pluribus causis unum debitum solvit: est (5) in arbitrio solventis dicere, quod potius debitum voluerit solutum; et quod dixerit, id erit solutum. Possumus enim certam legem dicere ei, quod solvimus: quotiens vero non dicimus id quod solutum sit, in arbitrio est accipientis, cui potius debito acceptum ferat: dummodo in id constituat solutum, in quod ipse, si deberet, esset soluturus [quoque debito se exoneraturus esset, si deberet], id est (6), in id debitum, quod non est in controversia (7), aut (8) in illud, quod pro alio quis fidejusserat, aut cujus dies nondum venerat. æquissimum (9) enim visum est, creditorem ita agere rem debitoris, ut suam ageret. Permittitur ergo creditor (10) constituere, in quod velit solutum; dummodo sic constituamus (11), ut in re sua constitueret: sed constituere in re præsenti, hoc est statim, atque (12) solutum (13) est;

2. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

DUm in re agenda hoc fiat, ut vel creditori liberum sit non accipere, vel debitori non dare, si alio nomine exsolutum quis eorum velit.

3. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

CÆterum postea non permittitur. Hæc res efficiet, ut in duriorem (14) causam semper videatur sibi debere accepto ferre: ita enim et in suo constitueret nomine.

§. 1. Quod si forte a neutro dictum sit: in his quidem nominibus, quæ diem, [vel conditionem] habuerunt, id videtur solutum, cujus dies (15) venit:

4. POMPONIUS lib. 13. ad Quintum Mucium.

ET magis, quod meo (16) nomine, quam quod pro alio fidejussorio nomine debeo: et potius quod cum (17) pœna, quam quod sine pœna debetur: et potius quod satisdato (18), quam quod sine satisdatione debeo.

1. *De liberatione unius ex duobus fidejussoribus.*
2. *De sorte et usuris.*

5. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

IN his vero, quæ præsenti die debentur, constat, quotiens indistincte quid solvitur, in graviorem (19) causam videri solutum. si autem nulla prægravet (id est, si omnia nomina similia fuerint), in antiquiorem (20). gravior videtur, quæ [et] sub satisdatione (21) videtur, quam ea, quæ pura (22) est.

§. 1. Si duos quis dederit fidejussores, potest ita solvere, ut unum (23) liberet.

§. 2. Imperator Antoninus cum Divo patre suo rescripsit, cum distractis pignoribus creditor pecuniam redigit (24), si sint usuræ debitæ, et aliæ indebitæ: quod solvitur in usuras, ad utramque (25) causam usurarum, tam debitarum, quam indebitarum pertinere. puta quædam earum ex stipulatione (26), quædam ex pacto (27) na-

(1) Id enim non possunt. *l.* 28. §. 2. *supr. de pact. l.* 1. §. 1. *supr. quæ res pign. l.* 7. *supr. de donat.*
(2) At non dedicandi et donandi. vide quæ notavi ad *l.* 12. *supr. de curator. fur. et al.*
(3) Una novatione plures stipulationes novare possumus.
(4) *L.* 8. *C.* 43. *L.* 11. *tit.* 39. 7. *Eclog. tit.* 6. *ex lib.* 26. *tit.* 5. *Inst. quibus mod. toll. obligatio. in princ.* 3. *Extra.* 23.
(5) *l.* 5. §. 1. *supr. h. t. l.* 1. *C. h. t. l.* 21. *C. de usur.* 7. *Eclog.* 5. *c.* 1. Goth. Vide Cost. *de quota et rata*, *qu.* 124. *num.* 22. Menoch. *lib.* 3. *præsumpt.* 136. *et de arbitrar. cas.* 493. Ans.
(6) i. e. non in id debitum, quod est in controversia. Cujac. 5. *observ.* 34. Contius, 1. *lect.* 7. monet in pluribus locis dictionem *Non* præposterari, ut in *l.* 71. *supr. de adquirend. vel omitt. hered.* in qua *ut non iterum* est, pro *non, ut iterum*, ὅτω μέν τοι ἵνα μὴ εἰς ἀναμφίβολον ᾖ. 7. *Eclog.* 6. *ex lib.* 26. *tit.* 5. *c.* 1. id est, ita tamen, ut non in id, quod extra controversiam est. sensus est: Debitor solvendo potest constituere, quod potius debitum solutum velit: si non constituit, creditoris est constituere. Jam fingamus Titium ducenta Caio ex mutui causa debuisse: alia vero centum, vel ex negotio controverso, nondum tamen deciso, ut ex causa fidejussionis, vel ex causa cujus dies nondum venerit. Fingamus etiam centum Caio a Titio numerata: creditor eo casu non potest in has postremas causas pecuniam acceptam imputare. Cur ita? quia si ipsemet in ea causa esset, nollet imputari. et merito: magis enim præsumitur debiti non controversi, principalis et puri, quam controversi, quam accessorii, *l.* 97. *Infr. h. t.* vel nondum præsentis solvendi causa solvisse, *l.* 3. *in fin. Infr. h. t.* sunt enim hæ causæ leviores. Præsumitur autem in graviorem et nos magis onerantem causam velle solvere.
(7) Controverso. *vulgat.*
(8) Haud in illud, quidam ita legunt; reprehensi a Cujacio, 5. *observation.* 34.
(9) Vide supra, ut quod quisque juris.
(10) Creditori. *vulgat. Haloand.*
(11) *Al.* constituat.
(12) Quin et ante. *l.* 21. *C. de usur.* Hinc Cujacius, 13. *observ.* 31. colligit, Tutoris auctoritatem post negotium gestum posse interponi.
(13) *Al.* est, debet.
(14) *l.* 5. *infr. h. t.*
(15) Dies jam venit. *vulgat. Haloand. l.* 1. *supr. h. t. l.* 103. *infr. h. t.*
(16) *l.* 1. *supr. h. t. l.* 97. *infr. h. t.*
(17) *l.* 7. *in fin. infr. h. t. l.* 5. *in fin. supr. de ventr. in possess.*
(18) *l.* 5. *infr. h. t.*
(19) *l.* 3. *supr. h. t.*
(20) *l.* 89. *in fin. infr. h. t*
(21) *l.* 4. *in fin. supr. h. t.* et sic graviora, *l.* 3. *l.* 4. *supr. h. t.* pura, *d. l.* 3. pœnalia, *d. l.* 4. satisdationibus obnoxia, *d. l.* 4. *supr. h. t.* antiquiora debita, *ut hic.* in dubio præsumitur exonerare.
(22) An simplex, ut vult Accursius? an sine fidejussore, ut Pyrrhus?
(23) *l.* 1. *supr. h. t. l.* 24. *l.* 101. §. 1. *infr. h. t.*
(24) Redegit. *vulgat. Hal.*
(25) Id est, æqualiter omnibus summis. *l.* 55. *supr. de fidejuss.*
(26) Usuræ cum debentur partim ex stipulatione, partim ex pacto, pretium distractorum pignorum in utrasque usuras æqualiter imputatur, tametsi quantitatis inæqualis sint. 7. *Eclog. tit.* 5. *c.* 1. *et* 22. 2. *lib.* 26. *tit.* 5. *cap.* 3.
(27) Naturaliter debetur, quod ex pacto debetur. vide *l.* 1. *supr. de pactis.*

turaliter debebantur. † Si vero summa usurarum debitarum, et non debitarum, non eadem sit, æqualiter (1) ad utramque causam proficit, quod solutum est, non pro rata: ut verba rescripti ostendunt. † Sed si forte usuræ non sint debitæ, et quis simpliciter solverit, quas omnino non eras stipulatus (2); Imperator Antoninus cum Divo patre suo rescripsit (3), ut in sortem cedant. Eidem autem rescripto ita subjicitur: Quod generaliter constitutum est (4), *prius in usuras nummum solutum accepto ferendum*, ad eas usuras videtur pertinere, quas debitor exsolvere cogitur (5): et sicut ex pacti conventione datæ repeti non possunt, ita (6) proprio titulo non numeratæ, pro solutis ex arbitrio percipientis non habebuntur.

§. 3. Apud Marcellum lib. xx. Digestorum quæritur, si quis ita caverit debitori, *in sortem et usuras se accipere*: utrum pro rata, et sorti, et usuris decedat; an vero prius in usuras, et si quid superest, in sorte? Sed ego non dubito, quin hæc cautio *in sorte* (7), *et in usuras*, prius usuras admittat; tunc deinde, si quid superfuerit, in sortem cedat.

6. Paulus lib. 4. ad Plautium.

NEc enim ordo (8) scripturæ spectatur (9), sed potius ex (10) jure (11) sumitur id, quod agi videtur.

Si debitor ex pluribus causis unum debitum solvat.

7. Ulpianus lib. 43. ad Sabinum.

SI quid ex famosa causa, et non famosa debeatur: id solutum videtur, quod (12) ex famosa causa debetur. Proinde si quid ex causa judicati, [et non judicati,] debetur, id putem solutum, quod ex causa judicati debetur: et ita Pomponius probat. † Ergo si ex causa, quæ inficiatione (13) crescit, vel pœnali debetur: dicendum est, id solutum videri, quod (14) pœnæ habet liberationem.

8. Paulus lib. 10. ad Sabinum.

ILlud non ineleganter scriptum esse Pomponius ait, si par (15) et dierum, et contractuum causa sit, ex omnibus summis pro (16) portione videri solutum.

De servo adjecto solutioni. 1. De solutione partis.

9. Ulpianus lib. 24. ad Sabinum.

STipulatus sum, *mihi aut Sticho servo Sempronii solvi*. Sempronio solvi non potest (17), quamvis dominus servi sit.

§. 1. Qui decem (18) debet, partem (19) solvendo in parte obligationis liberatur (20), et reliqua quinque sola in obligatione remanent. † Item qui *Stichum* debet, parte Stichi data in reliquam partem tenetur (21). Qui autem *hominem* debet, partem Stichi dando nihilominus hominem debere non (22) desinit: denique homo adhuc ab eo peti potest: sed si debitor reliquam partem Stichi solverit, vel per actorem steterit (23) quominus accipiat, liberatur.

De adjecto solutioni.

10. Paulus lib. 4. ad Sabinum.

QUod stipulatus ita sum, *mihi aut Titio?* Titius nec petere, nec (24) novare, nec acceptum facere potest: tantumque ei solvi potest (25).

11. Pomponius lib. 8. ad Sabinum.

SI stipulatus fuero, *Mihi, aut pupillo dare* (26): promissor sine tutoris auctoritate solvendo pupillo, liberabitur (27) a me.

De procuratore. De adjecto solutioni. 4. De falso procuratore, et ratihabitione.

12. Ulpianus lib. 30. ad Sabinum.

VEro (28) procuratori (29) recte solvitur. *Verum* autem accipere debemus eum, cui mandatum est vel specialiter (30), vel cui omnium negotiorum administratio mandata est.

§. 1. Interdum tamen et non procuratori recte solvitur: utputa (31) cujus stipulationi nomen insertum est (32), si quis stipuletur *sibi*, *aut Titio*.

(1) *l.* 8. *infr. h. t.* Imo, non æqualiter: est enim præsumptio, quemvis eas usuras potius solvere velle, quæ ex stipulatione debentur, quam quæ ex nudo pacto. *arg. l.* 94. *in fin. infr. h. t.*

(2) Quas debebas ex nudo pacto.

(3) Sensus est, Usuras, quæ veluti ex pacto peti non poterunt, si debitor simpliciter solverit, nulla mentione facta, quo nomine fiat solutio, in sortem eas dare videtur. *Eclog. ibid.*

(4) *l.* 48. *in fin. infr. h. t. l.* 1. *C. h. t. l.* 35. *supr. de pign. l.* 21. *C. de usur.*

(5) Utpote ex stipulatione debitas.

(6) Usuræ sicut ex pacto datæ repeti non possunt: ita si non datæ sunt, quasi usuræ, creditor dicere non potest se quasi usuras accepisse. *Eclog. ibid.*

(7) In sortem, et in usuras admittatur, sed prius in usuras, et tunc deinde etc. *vulg. Hal.*

(8) Ordo scripturæ non impedit causam juris, ac voluntatis: nec attenditur, ubi mens Legis certa est. *l.* 77. §. 12. *supr. de leg.* 2. adde *l.* 14. *supr. de peculio legato. l.* 13. §. 15. *supr. de damno.* §. 34. *Inst. de legatis.* adde Bart. ad *l. Gallus.* §. 1. *supr. de liberis. ad l.* 9. §. *prius. supr. de vulgari.*

(9) Imo ordo scripturæ spectatur. *l.* 12. §. 3. *supr. de legat.* 1. *l.* 14. *supr. de legat.* 2. *l.* 24. §. 17. *supr. de fideic. libert. l.* 1. *supr. de poss. hered. pet. l.* 1. *supr. de fideic. hered. pet.*

(10) Id est, juris dispositione. Atque ita primo voluntas contrahentium expressa: Secundo juris dispositio: Tertio ordo scripturæ inspicitur, et sic voluntas tacita.

(11) Ex usu, et consuetudine.

(12) *l.* 97. *infr. h. t. l.* [illegible] *infr. de reg. jur.*

(13) Ex ea actione, quæ adversus confitentem in simplum, ex inficiatione crescit in duplum, ut est Aquilia. *l.* 23. *in fin. supr. ad l. Aquil.*

(14) *l.* 4. *supr. h. t. l.* 97. *infr. h. t.*

(15) Alias, si impar, ex veteri obligatione solutum videtur. vide quæ notavi ad *l.* 5. *supr. h. t.*

(16) *Subaudi*, dimidia, vel pro rata debiti cujuslibet.

(17) Quia solvi adjecto, aut mihi potest. *l.* 55. *supr. de verb. obl.*

(18) Et sic quantitatem.

(19) Partis solutio liberat a parte obligationis quantitatem continentis.

(20) Non summo jure, sed ex æquitate: id enim si admittitur, lites diminui certum erit. *l.* 21. *in fin. supr. de reb. cred.* An id perpetuo verum sit, vide Hotom. 20. *Illustr. quæst.*

(21) Imo, qui partem Stichi dederit, in nulla parte se liberat. *l.* 2. §. 2. *supr. de verb. oblig.*

(22) *d.* §. 2. *l.* 85. §. 4. *supr. de verb. obl.*

(23) *l.* 72. *infr. h. t.*

(24) Adjectus solutionis causa, jus petendi, novandi, et accepto ferendi non habet.

(25) V. *l.* 59. *infr. h. t. l.* 44. §. 4. *supr. de obl.* §. 4. *vers. plane. Inst. de inutil.*

(26) Dari. *vulg.*

(27) Erat igitur obligatus? Imo, non erat. *arg. l.* 68. *in fin. infr. h. t.*

(28) Etiam procuratori. Pilius qu. 14. aliud si falso. *l.* 8. *C. de cond. indeb. l.* 19. *C. de furtis.*

(29) V. *l.* 34. *infr. h. t.*

(30) Verus procurator accipitur, specialis, vel omnium negotiorum. *l.* 17. §. 16. *infr. de injur.* Goth. vide *l.* 86. *infr. h. t. et ibi notat.* Ans.

(31) Ei, cujus. *vulg.*

(32) Id est, adjecto solvi potest, etiamsi non sit procurator specialis, aut omnium bonorum. *l.* 10. *supr. h. t.*

§. 2. Sed et si quis mandaverit, ut Titio solvam, deinde vetuerit eum (1) accipere, si ignorans (2) prohibitum eum accipere, solvam, liberabor (3): sed si sciero, non liberabor.

§. 3. Alia causa est, si mihi proponas stipulatum aliquem sibi, aut Titio. hic enim etsi prohibeat (4) me Titio solvere, solvendo tamen liberabor: quia certam conditionem habuit stipulatio, quam immutare (5) non potuit stipulator.

§. 4. Sed etsi non vero procuratori solvam, ratum (6) autem habeat dominus, quod solutum est, liberatio contingit: rati enim habitio (7) mandato comparatur.

13. JULIANUS lib. 54. Digestorum.

RAtum autem habere dominus debet, cum primum certior factus est, sed hoc ἐν πλάτει (8), [id est, *cum laxamento et amplitudine*,] et cum quodam (9) spatio (10) temporis accipi debet. sicut in legato cum de (11) repellendo (12) quæreretur, spatium quoddam temporis adsumitur, nec minimum (13), nec maximum: et quod magis intellectu percipi, quam ex (14) locutione exprimi posset.

1. *De tutoribus*, 7. *Et curatoribus*. 8. *De pupillo*.

14. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

QUod si forte quis ita (15) solvat, *ut nisi ratum habeatur*, *condicat*: si dominus solutionem ratam non habuerit, condictio ei, qui solvit, competit.

§. 1. Sunt quidam *tutores*, qui *honorarii* (16) appellantur; sunt qui rei *notitiæ* (17) *gratia* dantur; sunt qui ad hoc dantur, ut gerant (18): et hoc, vel pater (19) adjicit, ut unus (puta) gerat: vel voluntate (20) tutorum uni committitur gestus, vel Prætor (21) ita decernit. ✝ Dico igitur, cuicunque ex tutoribus fuerat (22) solutum, etsi *honorariis* (nam et ad hos periculum pertinet) recte (23) solvi: nisi interdicta eis fuerit a Prætore administratio. nam si interdicta est, non recte solvitur. ✝ Idem dico, et si quis sciens suspectis postulatis solvat: nam iis interim (24) videtur interdicta administratio.

§. 2. Quod si remoto solvit, ei [solvit] qui tutor esse desierat: [et ideo] non liberabitur.

§. 3. Quid ergo, si ei solvit, in cujus locum curator erat constituendus, utputa relegato in perpetuum (25), vel ad tempus? Dico, si ante solvit, quam substitueretur curator, oportere liberari.

§. 4. Sed etsi *absfuturo Reipublicæ causa* solvit, recte solvit. quinimo et *si absenti*: si modo non est alius in locum ejus substitutus (26).

§. 5. Sive autem legitimi sunt, sive testamentarii, sive ex inquisitione dati: recte vel uni solvitur.

§. 6. Ei qui notitiæ (27) gratia datus est, an recte solvatur, videndum est: quia ad (28) instruendos contutores datur. Sed cum tutor sit, nisi prohibitum fuerit ei solvi (29), puto liberationem contingere.

§. 7. Curatori quoque furiosi recte solvitur; item curatori sibi (30) non sufficientis, vel per (31) ætatem, vel per aliam justam causam: sed et pupilli (32) curatori recte solvi constat.

§. 8. Pupillum sine tutoris auctoritate nec (33) solvere posse palam est: sed si dederit nummos, non (34) fient accipientis, vindicarique poterunt. plane si fuerint consumpti, liberabitur.

15. PAULUS [lib. 6. ad Sabinum.]

PUpillo (35) solvi (36) sine tutoris auctoritate non potest. Sed nec delegare (37) potest: quia nec alienare (38) ullam rem potest. si tamen solverit ei debitor, et nummi salvi (39) sint (40), petentem pupillum doli mali exceptione debitor summovebit.

(1) Titium sc.

(2) Si priusquam scirem mandatum revocatum. Mandatarius, et procurator ignorans mandatum revocatum, juste solvit. facit *l.* 38. §. 1. *infr. h. t. l.* 17. *supr. de off. Præs. l.* 41. *supr. de reb. cred. l.* 12. *supr. de SC. Maced. l.* 15. *supr. mandati.* §. 10. *Instit. de mandat.*

(3) Imo, ignorantia ei, qui prohibitus est aliud facere, non prodest. *l.* 4. *supr. de manum. vindicta.*

(4) Possum enim invito stipulatore ei, qui adjectus est solutionis causa, solvere. *l.* 106. *Infr. h. t.* §. 4. *Instit. de inut. stipulat.*

(5) Libertatem semel reo quæsitam creditor (eo invito) mutare non potest.

(6) *l.* 58. *l.* 106. *in pr. infr. h. t.*

(7) Ratihabitio mandato comparatur. *l.* 6. §. 9. *supr. de negotiis. l.* 56. *supr. de judiciis. l.* 1. §. 14. *supr. de vi l.* 60. *l.* 152. §. 2. *infr. de reg. jur.* vid. *l.* 7. *in fin. C. quod cum eo.*

(8) Hoc quid sit vid. *l.* 28. *supr. de probat. l.* 12. §. 2. *infr. ratum rem hab.* adde quæ scripsi de verbo παρατατικῶς, ad *l.* 2. *supr. quib. ex caus. in poss. eatur.*

(9) Adde *l.* 137. §. 2. §. 3. *supr. de verbor. oblig.*

(10) *l.* 137. §. 2. *supr. de verb. obl.*

(11) Vel de eo præstando. *l.* 1. §. 8. *supr. ad l. Falcid. l.* 20. *in fin. supr. de statulib.*

(12) Id est, repudiando.

(13) Quo quid magis accedit ad medium, eo melius est: et quo magis recedit, eo est pejus. Aristot. 4. *Politic.* et Martial. 1. *Epigr.* 58. *Illud quod medium est, atque inter utrumque, probamus.*

(14) Quam elocutione. *vulg. Hal.* Cur ita? quid æquum sit, aut quando mora committatur, melius intelligi potest, quam scribi. *l.* 32. *supr. de usur. l.* 7. §. 3. *supr. de curat. furios. et aliis.* vid. *l.* 14. *supr. de divers. tempor.*

(15) *l.* 14. *supr. de cond. causa data.* adde *l.* 2. *supr. et l.* 8. *C. de cond. indeb.*

(16) De quibus vid. *l.* 26. §. 1. *supr. de testam. tut. l.* 3. §. 2. *supr. de admin. et peric. tut.*

(17) Quid sint, vide §. 6. *infr. h. t. l.* 32. §. 1. *supr. de testam. tut. l.* 1. *C. de peric. tut.*

(18) Ut *l.* 3. §. 1. *l.* 47. *supr. de admin. et peric. tut.* §. 1. *Instit. de satisd. tut.*

(19) *d. l.* 3. *l.* 47. *et d.* §. 1.

(20) *d.* §. 1.

(21) *d.* §. 1.

(22) Fuerit. *vulg. Hal.*

(23) Tutori qualicumque (legitimo tamen) recte solvitur: nisi interdicta sit ei administratio a prætore, vel suspectus sit. *l.* 46. §. 5. *supr. d. admin. et peric. tut.* Goth. Vid. Azon. Accurs. et Bartol. ad *l. etsi plurib. supr. de auct. tut.* Ans.

(24) Ei, qui suspectus postulatus est, administratio interdicitur. §. 7. *Inst. de suspect. l.* 7. *C. de suspect.*

(25) *l.* 29. *supr. de excusationib. l.* 9. §. 6. *supr. de tutelæ et rationib.*

(26) *l.* 7. *in fin. supr. de curat. furios.*

(27) Vid. §. 1. *supr. h. t.*

(28) Tutores notitiæ gratia dantur ad instruendos contutores.

(29) Imo, non solvitur dixi ad *l.* 4. *supr. de auctoritate tut.*

(30) Id est, ejus qui rebus suis administrandis non sufficit.

(31) *l.* 4. *in fin. infr. rem pupilli.*

(32) Id est, ei, qui bonis pupilli datus est. vid. *l.* 4. *in fin. infr. rem pupilli.*

(33) *l.* 9. §. 2. *supr. de auct. tut.*

(34) *l.* 29. *supr. de cond. indeb.* §. *ult. in pr. et fin. Inst. quib. alien. non licet.*

(35) *l.* 28. *supr. de pact.* Cicer. *in Topicis, loco a differentia.* §. 2. *Inst. quib. alien.*

(36) Dari tamen recte potest. *d.* §. *ult.*

(37) *l.* 48. *in fin. supr. de pecul. l.* 20. *in fin. supr. de novation.*

(38) *l.* 28. §. 2. *supr. de pact. l.* 7. *supr. de donation.* §. 2. *Instit. quib. alien. non licet.*

(39) *d.* §. 2. *vers. sin autem aliter.*

(40) Vel sit locupletior factus. *l.* 4. §. 4. *supr. de doli mali.*

De debitore sub conditione.

16. Pomponius [lib. 15. ad Sabinum].

SUb conditione debitori si (1) acceptum feratur, postea conditione existente intelligitur jam olim liberatus. Et hoc etiam si solutio re fiat, accidere Aristo dicebat. scripsit enim, si quis, [qui] sub conditione pecuniam promisit, dedit eam ea conditione, ut si conditio exstitisset, in solutum cederet: existente conditione liberari eum, nec obstare, quod ante (2) ejus pecunia facta est.

Si procurator suo nomine solverit.

17. Idem [lib. 19. ad Sabinum].

CAssius ait, si cui pecuniam dedi, ut (3) eam creditori meo solveret, si suo (4) nomine dederit, neutrum liberari: me, quia non (5) meo nomine data sit: illum, quia alienam (6) dederit. cæterum mandati (7) eum teneri. sed si (8) creditor eos nummos sine dolo malo consumsisset, is, qui suo nomine eos solvisset, liberatur: ne, si aliter observaretur, creditor in lucro versaretur.

De dispensatore manumisso, si quis vetet eum accipere, cui solvi jusserat.

18. Ulpianus [lib. 41. ad Sabinum].

SI quis servo pecuniis (9) exigendis præposito solvisset post (10) manumissionem (11), si quidem ex contractu domini (12), sufficiet, quod ignoraverit (13) manumissum. Quod si ex causa peculiari, quamvis scierit manumissum; si tamen ignoraverit ademptum (14) ei peculium, liberatus erit. Utroque autem casu manumissus (15), si intervertendi causa id fecerit, furtum domino facit (16). Nam et si debitori meo mandavero, *ut Titio pecuniam solveret*, deinde Titium vetuero accipere, idque ignorans debitor Titio simulanti se procuratorem solverit: et debitor liberabitur, et Titius furti actione tenebitur.

De servo.

19. Pomponius lib. 21. ad Sabinum.

FUgitivus meus, [cum pro libero se gereret], nummos mihi subreptos credidit tibi. obligari (17) te mihi Labeo ait: et si eum liberum existimans solveris (18) ei, liberari te a me (19); sed si alii solvisses jussu ejus, vel is (20) ratum habuisset, non liberari: quia priore casu mei nummi facti essent, et quasi mihi solutum intelligeretur. Et ideo servus meus, quod peculiari nomine crediderit, exigendo liberabit debitorem: delegando autem, vel novando (21), non idem consequeretur.

De pignore.

20. Idem lib. 22. ad Sabinum.

SI rem meam quæ pignoris (22) nomine alii esset obligata, debitam tibi solvero, non liberabor: quia (23) avocari (24) tibi res possit ab eo, qui pignori accepisset.

De stipulatione, quanto minus ab illo exigetur.

21. Paulus lib. 10. ad Sabinum.

SI decem stipulatus a Titio, deinde stipuleris a Seio, *quanto* (25) *minus ab illo consecutus sis*: etsi (26) decem petieris a Titio, non tamen absolvitur Seius. quid enim, si condemnatus Titius nihil facere potest? sed etsi (27) cum Seio prius egeris, Titius in nullam partem liberatur: incertum quippe est, an omnino Seius debiturus sit. denique si (28) totum Titius solverit, nec debitor fuisse videbitur Seius: quia conditio ejus deficit.

De filiofamilias.

22. Ulpianus lib. 45. ad Sabinum.

FIliusfamilias patre invito debitorem ejus liberare non (29) potest: adquirere enim obligationem potest, diminuere non potest.

Quibus casibus invitus vel ignorans liberatur.

23. Pomponius lib. 24. ad Sabinum.

SOlutione (30), vel judicium pro nobis accipiendo (31); et inviti et ignorantes liberari (32) possumus (33).

De fidejussore duorum.

24. Ulpianus lib. 47. ad Sabinum.

UBi fidejussor pro duobus dena fidejussit, obligatus est in viginti: et sive viginti sive dena solverit, utrumque reum liberabit. Sed si quinque solverit, videamus, quem ex reis relevet (34) in quinque. erit ille relevatus, de (35) quo actum est: aut si non appareat, antiquius (36) debitum erit inspiciendum. † Idem, et si quindecim sint soluta, si quidem appareat quid actum sit, in decem; et

(1) *l.* 12. *infr. de acceptil.*
(2) *l.* 137. §. 6. *in fin. supr. de verb. obl.*
(3) Adde *l.* 25. *supr. de donat.*
(4) *l.* 82. *supr. de jure dot.*
(5) Non eo nomine.
(6) *l.* 47. *in fin. supr. mandati.*
(7) Adde *l.* 12. §. 10. *supr. mandati.*
(8) *l.* 94. *infr. h. t.*
(9) Vide *l.* 62. *infr. h. t.*
(10) *l.* 32. *infr. h. t. l.* 41. *supr. de reb. cred.*
(11) Hinc oritur causa dubitandi; tunc enim solvens debitor videtur ei, cujus mandatum tacite revocatum est, solvere. vid. *l.* 41. *supr. de reb. cred.*
(12) Fingamus eum Kalendario domini fuisse præpositum.
(13) *l.* 11. *in fin. supr. depositi.*
(14) Potuit enim id juste ignorare, cum manumissus ex testamento peculium suum communiter non consequatur. *l.* 53. *supr. de pecul. l.* 3. *supr. de manumiss. quæ servis ad universitatem. l. un. C. de peculio ejus, qui libert. meruit.*
(15) An non idem, si non manumissus? non idem. quamdiu enim servus est in potestate, furtum quidem facit domino, nulla tamen adversus eum datur actio. vid. *l.* 15. *l.* 16. *infr. de furtis.*
(16) *l.* 38. §. 1. *Infr. h. t. l.* 43. §. 1. *l.* 44. *l.* 80. §. 6. *Infr. et l.* 19. *C. de furt.*
(17) Per servum fugitivum adquiritur domino obligatio et dominium.
(18) Solutio facta servo fugitivo ab ignorante, eum liberat.
(19) Eo casu mihi adquirit dominium.
(20) *l.* 12. *C. h. t.*
(21) Vide *l.* 25. *supr. de novationib.*
(22) *l.* 69. *l.* 98. *infr. h. t.*
(23) Id est, quia rem alteri obligatam solvi, res illa avocari tibi potest: nihil liberat solventem, nisi quod creditori solutum ei avocari non potest.
(24) *l.* 1. *C. si antiquior creditor.*
(25) V. *l. ult. supr. de reb. cred. l.* 116. *supr. de verb. obl.* Hæc stipulatio subsidiaria est.
(26) Id est, petitio facta reo principali in solidum obligato non liberat eum qui tenetur in subsidium.
(27) Petitio facta ei qui tenetur in subsidium, non eum liberat qui principaliter tenetur.
(28) Principali solvente, is qui tenebatur in subsidium, plene liberatur.
(29) Pactio filii non nocet patri agere volenti. *l.* 3. §. 4. *supr. quod quisque. l.* 30. *supr. de pactis. l.* 23. *C. de pactis.* vid. *l.* 7. *C. de reb. cred.*
(30) *l.* 40. *l.* 53. *infr. h. t l.* 39. *supr. de negotiis. l.* 1. §. 24. *supr. de exercitor. Inst. quib. mod. tollit. oblig. in princ.*
(31) Facit *l.* 10. §. 1. *supr. de in rem vers. l.* 20. *supr. de interrogat. l.* 8. *in fin. l.* 11. *in fin. supr. de novat.*
(32) Ab altero: at non ei obligari.
(33) Imo, iniquum est facto alieno liberari. vid. *l.* 8. *in fin. supr. de negot.*
(34) Relevare, Galli *decharger.* adde de hoc verbo *l. unic. C. de collat. donator. vel relevat. lib.* 10. *tit.* 28.
(35) Adde *l.* 5. *in fin. supr. h. t. l.* 89. *infr. h. t.*
(36) *d l.* 89. *in fin.*

aliunde, quinque erunt relevata: si vero non apparet, ex antiquiore contractu decem, ex alio quinque erunt relevata.

De herede ex parte, totum solvente.

25. POMPONIUS lib. 31. ad Sabinum.

EX parte (1) heres institutus, si decem, quæ defunctus promiserat, tota solvit, pro parte quidem, qua heres est, liberabitur; pro parte autem reliqua, ea condicet. sed si antequam condicat, ei adcreverit (2) reliqua pars hereditatis, etiam pro ea parte erit obligatus: et ideo condicenti indebitum doli mali exceptionem obstare existimo.

De pignore vendito.

26. IDEM lib. 25. ad Sabinum.

SI creditor fundum pignoratitium vendiderit, et quantum (3) ei debebatur, receperit: debitor liberabitur. † Sed etsi acceptum (4) emptori pretium tulisset creditor, vel ab eo stipulatus esset, debitor nihilominus liberatur: sed si servus pignoratus a creditore venierit, quamdiu redhiberi possit, non liberabitur debitor, sicut in quolibet pignore vendito, quamdiu res inempta fieri possit.

Si quid desit juri rei solutæ.

27. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

ETiam circa stipulationem (5), et ex testamento (6) actionem, si res tradita fuerit, quæ debebatur, quamdiu aliquid juri rei deest (7), adhuc tamen ipsa res petenda est: utputa possum fundum petere, licet mihi traditus sit, si jus quoddam cautionis superesit (8).

De pro tutore.

28. PAULUS lib. 38. ad Edictum.

DEbitores solvendo ei, qui pro tutore negotia gerit, liberantur, si (9) pecunia in rem pupilli pervenit.

De obligatione dividua vel individua.

29. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

CUm Stichus et Pamphilus communi servo promissi sunt, non (10) alteri Stichus, alteri Pamphilus (11) solvi [non (12)] potest, sed dimidiæ (13) singulorum partes debentur. † Idemque (14) est, si quis aut duos Stichos, aut duos Pamphilos, dari promisit, aut communi duorum servo homines decem (15) dare promisit. nam ambigua vox est *decem homines*, quemadmodum *decem denarii*, atque utriusque rei (16) dimidium duobus modis intelligi potest. Sed in nummis et oleo, ac frumento et similibus, quæ communi (17) specie continentur, apparet (18) hoc actum, ut numero dividatur obligatio: quatenus et commodius promissori stipulatoribusque est.

De oblatione.

30. IDEM lib. 51. ad Edictum.

SI debitor offerret pecuniam quæ peteretur, creditor nollet (19) accipere: Prætor ei denegat actiones.

De operis. De obligatione, quæ consistit in non faciendo, et de fidejussore.

31. IDEM lib. 7. Disputationum.

INter artifices longa (20) differentia est (21) et ingenii, et naturæ, et doctrinæ, et institutionis (22). Ideo si *navem a se fabricandam*, quis promiserit, vel *insulam ædificandam*, *fossamve faciendam*, et hoc specialiter actum est, *ut suis operis id perficiat*: fidejussor ipse ædificans vel fossam fodiens, non consentiente stipulatore, non (23) liberabit (24) reum. Quare etiam si illis stipulationibus fidejussor accesserit, *Per (25) te non fieri, quominus mihi ire agere liceat*, prohibens ire fidejussor, stipulationem non committit: et si patientiam præstet (26), non efficiet, quominus committatur stipulatio.

(1) Adde *l.* 18. *supr. de interrogationib.*

(2) Pars debitoris adcrescens creditori, tollit actionem ipsius creditoris.

(3) Alias secus. *l.* 28. *supr. de reb. cred. l.* 9. *in fin. supr. de distract. pign. l.* 10. *C. de obl. et act.*

(4) Sicut vera pretii acceptio liberat debitorem, ita et ficta: dummodo sit a Lege probata, ut acceptilatio. §. 1. *Inst. quib. mod. toll.*

(5) *l.* 131. *in fin. supr. de verb. obl.*

(6) *l.* 5. *supr. de act. empt. l.* 49. §. 6. *supr. de leg.* 1.

(7) Deest, quoties deterior quam oportet, datur, *l.* 3. §. 1. *supr. commodati.* et ita de reliquis conveniri potest. *d. l.* 5. *d. l.* 49.

(8) Demus servum alienum traditum, statuliberum, vel nondum noxa solutum. *l.* 72. §. *pen. infr. h. t.*

(9) Solvens minus legitimo administratori, liberatur, si res in domini utilitatem sit conversa. adde *l.* 31. *in fin. supr. de hered. pet.* adde casum *l.* 96. *infr. h. t.*

(10) Hæc negatio deest in vulgata editione, sed tamen nihil interest hic, an posteriori loco, *Infr.* negationem ponas, dummodo non gemines. *Goth.* Vid. in hanc leg. Goedd. *de contrah. stipulat. cap.* 6. *num.* 290. Ans.

(11) Pamphilus, alteri Stichus, alteri Pamphilus solvi non potest. Contius ita legit.

(12) Hæc negatio est hic delenda, si superior retinetur: sin minus, hic retinenda est. vid. Robertum 1. *animadvers.* 21.

(13) Sensus est: Si Stichus et Pamphilus promittuntur communi servo, inter dominos et heredes unius domini specie fit divisio, non numero: dimidia singulorum singulis debetur. vide *l.* 45. *supr. de verb. obl.*

(14) Idemque non est. Cujac. ad *l.* 54. *supr. de verb. obl.* reprehensus a Roberto 1. *recept.* [illegible]. *et* 2. *animadvers.* 21. defensus ab Antonio Mercatore, 2. *not* 2[illegible]. Sensus est: Sticho et Pamphilo promissis, specie fit divisio, non numero; duobus Stichis et Pamphilis, aut decem promissis, numero, non specie, fit divisio: idque confirmat *lex* 54. *lex* 117. *supr. de verborum obligat.* Hujus lectionis ratio pendet ex eo, quod cum duo Stichi promittuntur, promittuntur adjectione numeri, res in ambiguitatem incidat, numerone debeant Stichi dividi, non specie: Numeri divisio commodior est promissori et stipulatoribus: hanc igitur amplectimur in ambiguo: nam et eandem amplectimur, cum decem aurei sunt promissi; quo casu eadem existit ambiguitas. Singularia corpora nummorum, an numerus debeat dividi, vide Cujac. *ibid.*

(15) Joannes Bossianus vetus interpres, ut et Accursius et Joannes Robertus, putant hic agi de promissione certorum hominum, legem vero 117. *supr. de verbor. obligation.* loqui de incertis, atque ita conciliant hanc legem cum *d. l.* 117. eo scilicet sensu, centum hominibus incertis promissis numero dividi obligationem: certis centum promissis, specie non numero divisionem fieri. Id Cujacio displicet 15. *observation.* 24. movetur, quod hic fiat mentio decem hominum, ergo incertorum. Verba igitur eam interpretationem non ferre. An forte sententia Legis id innuitur? ne id quidem; nam in denariis, de quibus *Infr. h. t.* compertum jus est numero divisionem fieri. Idem igitur statim debet in hominibus: nam et hi et illi communi et promiscua specie continentur, non propria. Parem enim usum omnes denarii, omnes servi præstant in suo genere. vide Cujac. *ibid.* et Antonium Mercatorem 2. *notat.* 2. *in fin.*

(16) *Alii* remedium.

(17) Vide *hic Albericum.*

(18) Juris interpretatione.

(19) Nolenti accipere debitum, quod offertur, actio denegatur. *l.* 72. *infr. h. t.* 7. *Eclog.* 5. *cap.* 26.

(20) Imo exigua differentia est. *l.* 13. *in fin. C. de contr. stipul.*

(21) *l.* 26. §. 12. *supr. de cond. indeb.* adde *l.* 12. *supr. de legat.* 3.

(22) Et nationis. *l.* 31. §. 21. *supr. de ædil. edict.*

(23) Adde *l.* 11. *in fin. supr. de leg.* 3. *l.* 39. *in fin. supr. de statulib.*

(24) Nec se.

(25) *l.* 49. §. 1. *supr. de verb. obl.*

(26) Reus non præstet.

De servo. De morte ejus, qui jusserat alii solvi.

32. JULIANUS lib. 13. Digestorum.

SI servus peculiari (1) nomine crediderit, eique debitor, cum ignoraret (2), dominum mortuum esse, ante aditam hereditatem solverit: liberabitur. † Idem juris erit et si manumisso (3) servo debitor pecuniam solverit, cum ignoraret ei peculium concessum (4) non esse.

† Neque intererit, vivo, an mortuo domino pecunia numerata sit: nam hoc quoque casu debitor liberatur. sicut is, qui jussus est a creditore pecuniam Titio solvere, quamvis creditor mortuus fuerit, nihilominus recte Titio solvit: si modo ignoraverit creditorem mortuum (5) esse.

De evictione, de statulibero. 1. De homine vulnerato.

33. IDEM lib. 52. Digestorum.

QUi *sibi*, *aut Titio* (6) *fundum dari* stipulatus est, quamvis fundus Titio datus fuerit; tamen si postea (7) evictus est, habet actionem: quemadmodum si hominem stipulatus esset, et promissor statuliberum (8) Titio dedisset, isque ad libertatem pervenisset.

§. 1. Qui *Stichum aut Pamphilum dari* promisit, si Stichum vulneraverat (9), non magis eum dando liberatur, quam si solum Stichum promisisset, et a se vulneratum daret. † Item qui *hominem dari* promisit, et vulneratum (10) a se offert, non liberatur. Judicio quoque accepto, si hominem is cum quo agetur, vulneratum a se offert, condemnari debebit. Sed et ab alio vulneratum si det, condemnandus erit: cum possit alium dare.

De condictione indebiti. 1. Si homo debeatur. 2. De alternatione. 3. De servo omnibus negotiis præposito. 4. De falso procuratore. 5. De servo fugitivo. 6. De dote. 7. De eo qui jussit alii solvi cui donare volebat. 8. Si debitor successerit creditori. 9. De prædone. 10. De solutione partis. 11. De exceptione perpetua, et condictione indebiti.

34. IDEM lib. 54. Digestorum.

QUi *hominem* (11) *aut decem tibi aut Titio* (12) *dari* promisit, si Titio partem hominis tradiderit, mox tibi decem numeraverit: non Titio, sed tibi partem hominis condicet (13) (quasi indebitum tua voluntate Titio solverat). † Idemque juris erit, etiam si mortuo Titio decem solverit: ut tibi potius, quam heredi Titii partem hominis condicat.

§. 1. Si duo rei stipulandi *hominem* (14) *dari* stipulati fuerint, et promissor utrique partes diversorum hominum dederit (15): dubium non est quin non liberetur. † Sed si ejusdem hominis partes utrique dederit, liberatio contingit. quia obligatio communis efficiet, ut quod duobus solutum est, uni (16) solutum esse videatur. Nam ex contrario cum duo fidejussores *hominem dari* spoponderint, diversorum quidem hominum partes dantes non liberantur: at si ejusdem hominis partes dederint, liberantur.

§. 2. Stipulatus sum *decem mihi aut hominem* (17) *Titio dari*: si homo Titio datus fuisset, promissor a me liberatur: et antequam homo daretur, ego decem petere possum.

§. 3. Si Titium omnibus negotiis meis præposuero (18), deinde vetuero eum ignorantibus (19) debitoribus administrare negotia mea: debitores ei solvendo, liberabuntur. nam is qui omnibus negotiis suis aliquem proponit, intelligitur (20) etiam debitoribus mandare, ut procuratori solvant.

§. 4. Si nullo (21) mandato intercedente, debitor falso existimaverit voluntate mea pecuniam se numerare (22): non liberabitur. et ideo procuratori, qui (23) se ultro alienis negotiis offert, solvendo nemo liberabitur.

§. 5. Et cum fugitivus (24) qui pro libero se gerebat, rem vendidisset, responsum est, emptores fugitivo solventes a domino liberatos non esse.

§. 6. Si gener socero ignorante (25) filia dotem solvisset (26), non est liberatus: sed condicere socero potest, nisi ratum (27) filia habuisset. et propemodum similis est gener ei, qui absentis procuratori solveret: quia in (28) causam dotis particeps (29), et quasi socia obligationis patri filia esset.

§. 7. Si debitorem meum jussero *pecuniam Titio dare*, donaturus ei, quamvis Titius ea (30) mente acceperit, ut meos nummos faceret: nihilominus debitor liberabitur. Sed si postea Titius eandem pecuniam mihi dedisset, nummi mei fient.

§. 8. Quidam filiumfamilias a quo fidejussorem acceperat, heredem instituerat. Quæsitum est, si jussu patris adisset hereditatem, an pater cum fidejussore agere posset? Dixi, quotiens reus satisdandi, reo satis accipiendi

(1) *l.* 35. *infr. h. t.*
(2) *l.* 18. *Supr. h. t. l.* 41. *supr. de rebus cred.*
(3) *l.* 14. *in fin. supr. de oblig.*
(4) *l.* 26. §. 8. *supr. de cond. indeb. l. unic. C. de pecul. ejus.*
(5) *l.* 26. §. 1. *supr. mandat. l.* 19. §. 3. *supr. de donat.*
(6) Id est, adjecto.
(7) Solutio facta adjecto rei, quæ postea evincitur, aut in libertatem eripitur, non liberat solventem a pristina actione. *l.* 46. *l.* 98. *infr. h. t. l.* 61. *supr. de evict. l.* 131. §. 1. *supr. de verb. oblig.*
(8) *l.* 63. *supr. de cond. indeb.*
(9) *Al.* vulneraverit.
(10) *l.* 9. §. 3. *supr. ad exhibend.* vid. *l.* 3. §. 1. *l.* 18. §. 1. *supr. commodati. l.* 1. §. 16. *supr. depositi.* aut occisum. *l.* 23. *l.* 91. *supr. de verb. obl.*
(11) In alternativa solutio partis facta adjecto, non liberat solventem.
(12) Id est, adjecto.
(13) *l.* 59. *in fin. infr. h. t.* hinc colligit Baldus, Solutas indebite usuras, non ab institore, sed a domino repeti.
(14) In genere.
(15) Et male: nec enim ita solvi potest. *l.* 23. *in fin. l.* 26. *supr. de cond. indeb. l.* 11. §. 1. *l.* 15. *supr. de legat.* 2. *l.* 85. §. 4. *supr. de verb. obl.*
(16) Ratione communionis duo reputantur ut unus.
(17) Id est, rem aliam quam mihi. *l. ult.* §. 5. *supr. de verb. obl.*
(18) Vid. *l.* 12. *supr. l.* 49. *infr. h. t.* adde Paul. 4. *sent.* 8. §. *unic. in fin.*
(19) Generali procuratori ignoranti mandatum a debitore revocatum possumus solvere.
(20) Præpositus omnibus negotiis intelligitur quoque præpositus ad solutionem acceptandam. *l.* 11. *supr. de pact. l.* 7. §. 1. *supr. quib. modis pign.*
(21) Vid. *l.* 12. *C. h. t.*
(22) Procuratori, quem meum esse putabat, sed falso.
(23) *l.* 58. *infr. h. t. l.* 8. *C. de cond. indeb.*
(24) Vide *l.* 19. *supr. h. t.*
(25) Vel invita. *l.* 28. *supr. de jure dot.* vid. *l.* 7. *C. soluto.*
(26) Post divortium scil. *d. l.* 28. *l.* 7. *C. soluto.*
(27) *l.* 58. *infr. h. t. l.* 14. *supr. ad SC. Velleian.* dixi ad Ulpian. 6 §. 4.
(28) Nota regulam.
(29) Dixi ad *l. unic.* §. 13. *C. de rei uxoriæ act.*
(30) Tradens alteri mandato creditoris liberatur: licet ille eo animo quo crediter mandavit, non recipiat. *Castrens.*

heres existeret, fidejussores ideo liberari: quia pro (1) eodem apud eundem debere non possent.

§. 9. Si prædo id, quod a debitoribus hereditariis exegerat, petenti hereditatem restituerit (2): debitores liberabuntur.

§. 10. *Si decem aut hominem dari* stipulatus fuero, et duos fidejussores accepero, Titium et Mævium, et Titius quinque solverit: non liberabitur prius (3) quam Mævius quoque quinque solvat. quod si Mævius partem (4) hominis solverit, uterque obligatus remanebit.

§. 11. Qui perpetua (5) exceptione se tueri potest, solutum repetit (6): et ideo non (7) liberatur (8). Quare si ex duobus reis promittendi alter pepigerit, *ne ab eo peteretur* (9): quamvis solverit, nihilominus alter obligatus manebit.

De servo.

35. ALFENUS VARUS lib. 2. Digestorum a Paulo epitomatorum.

QUod servus ex peculio (10) suo credidisset (11), aut deposuisset (12): id ei, sive venisset, sive manumissus esset, recte (13) solvi potest (14): nisi aliqua causa intercederet, ex qua intelligi possit, invito eo cujus tum is servus fuisset, ei solvi. † Sed et si quis dominicam (15) pecuniam ab eo fœneratus esset, si permissu domini servus negotium dominicum gessisset, idem juris est: videtur enim voluntate domini, qui cum servo negotium contraheret, et ab eo accipere, et ei solvere.

Si ejus qui uxorem prægnantem reliquit, filius totum debitum hereditarium petat.

36. JULIANUS lib. 1. ad Urseium Ferocem.

SI pater meus prægnante uxore relicta decesserit, et ex causa hereditaria totum hoc, quod patri meo debitum fuisset, petissem: nihil me consumpsisse (16) quidam existimant. si nemo natus sit, recte me egisse: quia in rerum natura verum fuisset, me solum heredem fuisse. Julianus notat: Verius est me eam partem perdidisse (17) pro qua heres fuissem, antequam certum fuisset neminem nasci: aut quartam (18) partem, quia tres (19) nasci potuerunt: aut sextam, quia quinque. nam et Aristoteles (20) scripsit quinque nasci posse; quia (21) vulvæ mulierum totidem receptacula habere possunt: et esse mulierem Romæ Alexandrinam (22) ab Ægypto, quæ quinque simul peperit, et tum habebat incolumes, et hoc et in Ægypto adfirmatum (23) est mihi.

Si fidejussor partem solverit.

37. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

QUotiens unus ex fidejussoribus suam (24) partem solvisset (25), tanquam negotium reo (26) gessisset, perinde habendum est, ac si reus ipse unius fidejussoris partem solvisset: sed tamen ut non ex sorte decedat: sed is fidejussor solus liberatur, cujus nomine solutio facta fuerit.

De adjecto solutioni. 1. *Si quis jussit aliquid solvi, deinde vetuit accipere.* 2. *De pluribus obligationibus una so-*

(1) *l.* 95. §. 2. *infr. h. t.*

(2) *l.* 31. *in fin. supr. de hered. pet.*

(3) *l.* 46. *in fin. infr. h. t.*

(4) §. 1. *supr. h. t.*

(5) Quod repeti potest, non liberat solventem, nec correum ejus. nam eadem solutio non potest parere liberationem et soluti repetitionem. *l.* 41. *supr. de cond. indeb.*

(6) Adde *l.* 26. §. 13. *supr. de cond. indeb.*

(7) Cur? quia obligatus non fuit. Nulla est obligatio, quæ exceptione perpetua elidi potest.

(8) An ei condictio competit? competit.

(9) Adde *l.* 19. §. 1. *supr. de cond. indeb.*

(10) *l.* 32. *supr. h. t.*

(11) *l.* 19. *supr. l.* 3. *C. h. t.*

(12) *l.* 11. *in fin. supr. depositi.*

(13) *l.* 20. *l.* 21. *supr. de jurejur.*

(14) Ab ignorante, nam ignorans status mutationem, solvendo liberatur.

(15) *l.* 18. *supr. h. t.*

(16) Id est, nihil me amisisse hac plus petitione. *Gothofr.* Vid. Leonin. *emendat. lib.* 5. *cap.* 4. *num.* 12. Ans.

(17) Hæc lex pertinet ad plus petitiones. de quibus dixi ad *tit. C. de plus petition. et l.* 1. *supr. de interrogat.*

(18) Paul. 4. *sentent. ultim.* Quoties de modo quartæ retinendæ quæritur, propter periculum plus petendi, officio judicis æstimantis quarta facienda est, quæ remaneat apud heredem.

(19) *l.* 28. *in fin. supr. de judiciis.* sed et plures. *l.* 3. §. 10. *supr. de suis et legit.*

(20) *lib.* 7. *de histor. animal.* 4. quanquam de quinque receptaculis vulvarum nullam ibi mentionem facit. Quin ab ea quoque opinione abhorrere videtur *lib.* 4. *de generat. animal.* 4. semen, inquit, trahi a locis uteri, atque ob eam rem multa generari pro numero locorum et acetabulorum, quæ unum non sunt, opinari nihil rationis est.

(21) Ideoque concludebat eum esse finem multijugæ hominum paritionis, neque plures unquam simul genitos compertum. 10. Gell. 2. vid. Aristot. 7. *de histor. animal.* 4. verum Aristoteles in eo dupliciter fallitur. nam et plures uno partu editos ex historiis constat, et quinque receptacula in mulierum vulvis esse negantur. Quod ad primum attinet, in Ægypto ob fœcundum potum Nili uno utero septem interdum generantur. *Trogus.* Quin Plin. 7. c. 11. scribit, extare in monumentis medicorum, uno abortu 12. puerperia ejecta fuisse. Tatianus adversus Græcos: Quid, inquit, ad me Periclemene opus mulieris, quæ uno partu 30. infantes peperit? quod plerique miraculum putant: cum potius magnæ intemperantiæ fructus hic æstimari debeat, et illa abominatio videri: utpote similis scrophæ Romanæ, quæ itidem propter eventum similem sacrum quendam cultum consecuta fertur. Albericus refert mulierem quandam in Germania consignatis conservatisque jam in utero duorum et viginti infantium corpusculis, abortum fecisse: aliam vero etiam septuaginta, imo, ut magis mireris, aliam ejecisse in pelvim embrynculorum auricularis digiti magnitudine corpuscula centum et quinquaginta. Cujus rei facta fides est tuniculis, quibus obvolvebantur, conscissis: addit quoque pluribus eorum adfuisse dilatationis et constructionis motum, et signa alia vitæ complura, oculis tamen imperfectioribus, manuum vero et pedum digitos fuisse veluti capillares. vide Cœlium Rhodiginum 4. *lect.* 23. Sed ista levia sunt, si eis comparemus prodigiosum partum Margaritæ Hollandiæ Comitis, quæ sub Henrico Imperatore uno partu trecentos et sexaginta liberos vivos edidit: aqua etiam lustrali postea expiatos. de quo vide Guicciardinum *in sua Belgica.* Quod ad receptacula attinet, alii plura tribuunt, septem scilicet ternis dextra sinistraque constitutis, uno in meditullio composito. Rhodigin. 4. *lect.* 23. Avicenna apud eundem refert tot esse receptacula in vulva animalium, quot proferuntur uberum papillæ. quod refelli potest: quia etsi tribus membranis singuli fœtus obligantur; vulvæ tamen nulla prorsus loculamenta sunt; idque probari experimento potest. Philosophi aliam ab Aristotele et Stoicis rationem attulere: nam Empedocles ad quantitatem; Asclepiades ad excellentiam seminis: Erasistratus ad superfœtationem causas numerosi partus referebant. Plutarch. 5. *de placitis Philosoph.* 10. Sed ea de re, et de multiplici partu, ejusque causis, vide quæ scripsit Joubertus *lib.* 3. *cap.* 1. *des erreurs populaires.*

(22) *l.* 3. *supr. si pars hered. petat. l.* 7. *supr. de reb. dub.* Capitolinus *in Antonino.* Serapiam dicit. *l.* 3. *supr. si pars hered. l.* 7. *supr. de reb. dub.* Sed et sub D. Augusto Imperatore ancilla Cæsaris Augusti in agro Laurente peperit quinque pueros, 10. Gell. 2. et in Peloponneso reperta est mulier, quæ quinos quater peperit. 7. Plin. 3.

(23) Testis de auditu admittitur.

(24) Suo nomine duntaxat partem suam solvens, alium non liberat.

(25) Volenti creditori.

(26) Principali debendi.

lutione tollendis. 3. *De obligatione hominis.* 4. *De fidejussore pro eo qui reipubl. causa abfuit. Si fidejussor hominem promissum occiderit.* 5. *Si debitor successerit fidejussori.*

38. Africanus lib. 7. (1) Quæstionum.

CUm quis sibi aut Titio dari stipulatus sit, magis esse ait, ut ita (2) demum recte Titio (3) solvi dicendum sit, si in eodem statu (4) maneat, quo fuit, cum stipulatio interponeretur. cæterum sive in adoptionem, sive in exilium (5) ierit, vel aqua (6) et igni ei interdictum, vel servus factus sit (7), non recte ei solvi dicendum: tacite (8) enim inesse hæc conventio stipulationi videtur, si in eadem (9) causa maneat.

§. 1. Si debitorem meum jusserim *Titio solvere*, deinde Titium vetuerim accipere, et debitor ignorans (10) solverit: ita eum liberari existimavit, si non ea mente (11) Titius nummos acceperit, ut eos lucretur. alioquin, quoniam furtum eorum sit facturus, mansuros eos debitoris: et ideo liberationem quidem ipso jure non posse contingere debitori, exceptione tamen ei succurri æquum esse, si paratus sit condictionem furtivam, quam adversus Titium habet, mihi præstare. sicuti servatur cum (12) maritus uxori donaturus, debitorem suum jubeat solvere: nam ibi quoque, quia nummi mulieris non fiunt, debitorem non liberari; sed exceptione eum adversus maritum tuendum esse, si condictionem, quam adversus mulierem habet, præstet: furti tamen actionem in proposito mihi post (13) divortium competituram, quando (14) mea intersit interceptos nummos non esse.

§. 2. De peculio cum domino actum est, is damnatus solvit: et (15) fidejussores pro servo acceptos liberari respondit. eandem enim pecuniam in (16) plures causas solvi posse, argumentum esse, quod, cum judicatum solvi satisdatum est, et damnatus reus solvat, non solum actione judicati, sed etiam ex stipulatu et ipse et fidejussores liberentur. † Et magis simile (17) esse quod, cum (18) possessor hereditatis existimans se heredem esse solverit, heres non liberetur: tunc enim propterea id evenire, quod ille suo nomine indebitam pecuniam dando, repetitionem ejus haberet.

§. 3. Qui hominem promisit, si statuliberum solvat: magis puto, non (19) esse exspectandam conditionem. sed et creditorem agere posse, et illi condictionem competere (20). quod si interim conditio defecerit, liberatur, perinde atque si quis pendente (21) conditione solvit per errorem, et antequam condiceret, conditio extiterit. Illud nullo modo dici conveniet, si mortuo Sticho conditio deficiat, liberari debitorem. quamvis, si vivente eo defecerit, liberaretur: quando isto casu nullo tempore perfecte hominem meum feceris. alioquin prope erit, ut etiamsi cum servum, in quo ususfructus alienus est, mihi solveris, isque [usufructu manente] decesserit: ea solutione liberatus videaris. quod nullo modo probandum est: sicuti si communem solvisses, isque decessisset.

§. 4. Si quis pro (22) eo reverso fidejusserit, qui cum Reipublicæ causa abesset, actione qua liberatus sit, deinde annus præterierit: an fidejussor liberetur? quod Juliano non placebat: et quidem si cum fidejussore experiundi potestas non fuit. sed hoc casu in ipsum fidejussorem ex Edicto actionem restitui debere: quemadmodum in eum fidejussorem, qui (23) hominem promissum occidit (24).

§. 5. Qui pro te apud Titium fidejusserat, pignus in suam obligationem dedit; post idem heredem te instituit. quamvis ex fidejussoria causa non tenearis, nihilominus tamen pignus obligatum manebit: at si idem alium fidejussorem dederit, atque ita heredem te instituerit, rectius existimari ait, sublata obligatione ejus (25), pro quo fidejussum sit, eum quoque, qui fidejusserit, liberari (26).

De periculo pecuniæ solvendæ.

39. Idem lib. 8. (27) Quæstionum.

SI soluturus pecuniam tibi, jussu tuo signatam (28) eam apud numularium (29), quoad probaretur (30), deposuerim; tui periculi eam fore (31) Mela lib. x. scribit. quod verum est: cum (32) eo tamen, ut illud ma-

(1) Vid. Cujac. 7. *ad Afric. fol.* 139.
(2) Imo, etsi non maneat in eodem statu, recte solvitur. *l.* 56. §. 2. *supr. de verb. obl.* ubi dixi.
(3) Id est, adjecto. sensus est: Adjecto non potest solvi, si status adjecti est mutatus in deterius.
(4) *l.* 95. §. 6. *infr. h. t.*
(5) Id est, deportationem. *Cujac.*
(6) Vide quæ scripsi ad *l.* 1. §. 2. *supr. de leg.* 3.
(7) Aut e contrario si manumissus sit. *Cujac.*
(8) Hinc Seneca 4. *de benef.* 3. Subest, *inquit*, tacita exceptio, si potero, si debebo. Effice ut idem status sit, cum exigis, qui fuit, cum promitterem. Destituere levitas non erit, si aliquid intervenerit novi. Quid miraris, cum conditio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? Eadem mihi omnia præsta, et idem sum.
(9) De tacitis conditionibus vid. Oldendorp. *in Topic. in loco ab Auctoritate seu præjudiciis. n.* 5. ubi inter cæteras sequentes recenset, Si Deus voluerit, Si vixero, Si potuero, Si tempus concedetur, Si æquum fueris arbitratus, Si non fueris injuriosus aut damnosus, Si rem licitam mandaveris aut pactus fueris, Si fidem servaveris, Si Lex aut superior id probaverit, Si necessitas me in contrarium non coëgerit.
(10) Vide *l.* 12. §. 2. *supr. h. t.* Gothofred. Intellectum hujus §. 1. vide apud Joann. Zanger. *de exception. part.* 3. *cap.* 2. *num.* 91. Ans.
(11) *l.* 18. *in fin. supr. h. t.*
(12) *l.* 5. §. 3. *supr. de donat. int. vir.*
(13) Hæc verba, *post divortium*, delenda esse censet Antonius Faber, 3. *conject.* 19. essequo ab inepto interprete, non ab Africano.
(14) Id est, quandoquidem. ut in *l.* 4. §. 26. *supr. de usurpat. et usucap.*
(15) *Instit. quibus modis tollitur obligat.*
(16) *l.* 44. *infr. h. t.*
(17) Et magis dissimilem esse. Accurs. Cuj. *hic*
(18) Vide Romanum *cons.* 108. *n.* 9.
(19) Qui certo decipiendus est, agere potest, antequam deceptio suum effectum sortiatur.
(20) Imo non competit. *l. statuliberum.* 9. §. *penult. supr. de statuliber.* vide Antonium Fabrum 2. *conjecturar.* 7. ubi notat Jurisconsultos in hoc articulo dissensisse.
(21) Vide *l.* 16. *supr. de condict. indeb.*
(22) Pro reo jam reverso. *vulg.*
(23) Vide *l.* 49. *supr. de verb. obl. l.* 19. *supr. de dolo.*
(24) Vide *l.* 32. *in fin. supr. de usur.*
(25) Id est, rei principalis.
(26) Vide *l.* 32. *supr. de fidejussorib.* Goth. Adde Joann. Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 9. *n.* 11. Ans.
(27) Vide Cujac. 8. *ad Afric. fol.* 206.
(28) Signatam pecuniam deponere, est sacculum aut bulgam cum pecunia signatorum sive testium signis obsignatam deponere. *l.* 9. *C. h. t.* vid. *l. ult. supr. de leg. commiss.*
(29) Solent enim nummulariis pecuniæ probandæ dari. Menander. *ἀλλ ἐπὶ τράπεζαν μὲν φέρειν τὴν προῖχ᾽ ἵνα εἰ ταργύριον καλόν ἐστι, δοκιμαστὴς ἴδῃ.* Cujac. *ibid.*
(30) Hæc obsignatio et depositio non fit solvendi animo, sed pecuniæ probandæ causa.
(31) Quia tua est. *l.* 18. §. 2. *supr. de adquir. vel amitt. poss.*
(32) Id est, ea conditione; similis est loquendi formula in *l.* 35. *in fin. supr. locati.*

ximo spectetur, an per te steterit (1), quominus in continenti probaretur: nam tunc perinde habendum erit, ac si parato me solvere, tu ex aliqua causa accipere nolles. in qua specie non utique semper tuum periculum erit: quid enim si inopportuno (2) tempore vel loco obtulerim? † His consequens esse puto, ut, etiamsi et emptor nummos, et venditor mercem, quod invicem parum (3) fidei haberent, deposuerint, [et] nummi emptoris periculo sint; utique si ipse eum apud quem deponerentur, elegerit: et nihilominus merx quoque, quia emptio perfecta sit.

Si quis pro alio solverit.

40. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

SI pro (4) me quis solverit creditori meo, licet ignorante (5) me: adquiritur mihi actio pignoratitia. † Item si quis (6) solverit legata (7), debent discedere legatarii de possessione (8): alioquin nascitur heredi Interdictum, ut eos dejicere possit.

De accusationibus.

41. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteriis.

REo criminis (9) postulato, interim nihil prohibet recte pecuniam a debitoribus solvi (10): alioquin plerique innocentium necessario sumptu egebunt.

42. PAULUS lib. 3. de Adulteriis.

SEd nec illud prohibitum videtur, ne a (11) reo (12) creditori solvatur.

De accessionibus.

43. ULPIANUS lib. 2. Regularum.

IN omnibus (13) speciebus liberationum etiam (14) accessiones (15) liberantur; puta adpromissores (16), hypothecæ, pignora: præterquam quod inter creditorem et adpromissores confusione facta reus non liberatur.

De pluribus effectibus unius solutionis.

44. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

IN numerationibus aliquando evenit (17); ut una numeratione duæ obligationes tollantur uno momento. Veluti si quis pignus pro debito vendiderit (18) creditori: evenit enim, ut [et] ex vendito (19) tollatur obligatio (20), et debiti (21). † Item si pupillo, qui sine tutoris auctoritate mutuam pecuniam accepit (22), legatum a creditore fuerit sub ea conditione, *si eam pecuniam* (23) *numeraverit*, in duas causas videri eum numerasse (24): et in debitum suum (25), ut in Falcidiam heredi imputetur; et conditionis gratia, ut legatum consequatur. † Item si ususfructus pecuniæ numeratæ legatus fuerit, evenit, ut una numeratione (26) [et] liberetur heres ex testamento, et obliget sibi legatarium (27). † Tantundem est, et si (28) damnatus fuerit alicui vendere, vel locare: nam vendendo, vel locando, et liberatur ex testamento heres, et obligat sibi legatarium (29).

De dote. 1. *De tutore accusato.*

45. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

CAllippo respondit. Quamvis stipulanti uxori vir spoponderit, *dirempto* (30) *matrimonio prædia, quæ doti erant obligata* (31), *in solutum dare*: tamen satis (32) esse, offerri dotis quantitatem.

§. 1. Idem Frontoni respondit, perseveranti tutori in tutelæ administratione, licet (33) capitis reo, potuisse id quod pupillo (34) bona fide debetur, exsolvi.

De evictione, 2. *Et æstimatione rei in solutum datæ.*

46. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

SI quis aliam rem pro alia volenti solverit, et evicta (35) fuerit [res]: manet (36) pristina obligatio. et si pro parte fuerit evicta, tamen pro solido obligatio durat: nam non accepisset re (37) integra creditor, nisi pro solido ejus fieret.

§. 1. Sed et si duos fundos, verbi gratia, pro debito dederit, evicto (38) altero fundo remanet integra obligatio. tunc ergo res pro re soluta liberationem præstat, quum pro solido facta est suscipientis.

(1) Tunc enim teneris. *l.* 72. *l.* 79. *Infr. h. t. l.* 73. *in fin. supr. de verb. oblig.*

(2) Ἀνεπιτηδείῳ. *l.* 32. *supr. de usur. l.* 49. *in fin. supr. de verbor. oblig.* Goth. Vide Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 1. *n.* 220. Ans.

(3) Sequestratio fit, si emptor et venditor parum fidei inter se habeant. adde *hic* Bart. et Gloss. *in l. Julianus.* 13. §. *offerri. supr. de act. empt.*

(4) *l.* 23. *supr. h. t.*

(5) Ignorantis conditio potest per alium melior fieri. *l.* 53. *Infr. h. t.*

(6) Tertius.

(7) *l.* 11. *supr. ut legat. nomine.*

(8) In quam missi fuerant ex primo decreto.

(9) Alterius scil. quam majestatis. nam ei solvi non potest. *l.* 8. *C. ad l. Jul. majest.*

(10) *l.* 45. §. 1. *infr. h. t. l.* 46. §. 6. *infr. de jure fisci.* vide quæ notavi ad *l.* 15. *supr. de donat.*

(11) Qui solvit creditori, nummos alienat. Reus creditori potest solvere: nam solutio ex necessaria causa fit, cum ad eam debitor jure obstringatur. Hinc constat, reo permissam esse alienationem necessariam.

(12) Criminis postulato.

(13) Plures sunt enim species liberationum.

(14) Liberato principali, accessorium liberatur ipso jure. *l.* 95. §. 4. *Infr. h. t.*

(15) Accessiones obligationis principalis sunt personæ vel res. Accedunt enim principali obligationi adpromissores, hypothecæ et pignora.

(16) Adpromissores sunt fidejussores. ut *l.* 64. §. 4. *supr. solut.* Adpromissores sunt proximi a fidejussoribus: et ob id ἐγγυὰς vocant. Adpromittit, qui pro alio promittit: sic adstipulatur, qui pro alio stipulatur. Adpromissio recte semper fit: adstipulatio non semper. vide Cuj. ad *l.* 5. §. 12. *supr. de verborum obligationib.* dixi ad Festum *in verbo* adpromissor.

(17) *l.* 38. §. 2. *supr. h. t.*

(18) Qui pignus pro debito solvit, vendit. et e contra: Qui creditori pignus vendit, pro debito solvit. *l.* 4. *C. de evict.*

(19) Quæ debitori adversus creditorem competebat. *l.* 13. *C. de pign.*

(20) Adversus emptorem.

(21) Debitori, qui vendidit.

(22) Ex qua naturaliter obligatur.

(23) Quam natura debet.

(24) Sensus est: Pupillus eo casu solvendo liberat se debito naturali, et conditionem legati implet, atque ita obligat sibi heredem, ut legatum præstet.

(25) Naturale. vide *l.* 59. *supr. de obligat.*

(26) Facta scilicet ab herede.

(27) Ad restituendam pecuniam. *l.* 5. §. 1. *supr. de usufruct. earum rerum.*

(28) Heres sc.

(29) Ad pretium: atque ita una solutio, una numeratio, vel præstatio, partim parit, partim tollit obligationem.

(30) *Al.* dirempto.

(31) Pactum de pignore in solutum dando, non præjudicat possidenti. *l.* 16. *in fin. supr. de pign.* Goth. Explicat. h. leg. vide apud Casp. Roderic. *de ann. reditib. lib.* 2. *quæst.* 2. *num.* 57. Ans.

(32) Imo non satis est offerri, cum ne quidem offerens audiatur. *l.* 34. *in fin. supr. de pign.*

(33) *l.* 41. *supr. h. t.*

(34) Pupillo debetur bona fide exsolvi. Petr. Fab. 1. *semestr.* 24.

(35) Vid. *l.* 33. *supr. h. t.*

(36) Vide ad hunc locum Cuj. 19. *obs.* 38.

(37) Rem integram creditor etc. *vulg.*

(38) *l.* 72. *supr. de evict.*

§. 2. Sed et si quis per dolum (1) pluris æstimatum fundum in solutum dederit, non liberatur: nisi (2) id quod deest repleatur.

De pupillo. 1. *De SC. Macedoniano.*

47. Idem lib. 4. Regularum.

IN pupillo, cui sine tutoris auctoritate solutum est, si quæratur, quo tempore sit locupletior: tempus, quo (3) agitur, inspicitur. et ut exceptio doli mali posita ei noceat, tempus, quo agitur, spectatur.

§. 1. Plane (ut Scævola ajebat) etiamsi perierit res ante litem contestatam, interdum quasi locupletior factus intelligitur: id est, si necessariam (4) sibi rem emit, quam (5) necessario de suo erat empturus. nam (6) hoc ipso quo non est pauperior factus, locupletior est.

† Sic et in filiofamilias putabat Macedonianum cessare, si in necessarias (7) causas filius mutuam pecuniam acceperit, et eam perdiderit.

De Prætorio pignore.

48. Marcellus lib. sing. Responsorum.

TItia, cum propter dotem (8) bona mariti possideret (9), omnia pro domina egit (10), reditus (11) exegit, et moventia distraxit: quæro, an ea, quæ ex re mariti percepit, in dotem ei reputari debeant? Marcellus respondit, reputationem ejus, quod proponeretur, non iniquam videri (12): pro soluto enim magis habendum est, quod ex ea causa mulier percepit. sed si forte usurarum quoque rationem arbiter (13) dotis recuperandæ habere debuerit, ita est computandum, [ut] prout quidque ad mulierem pervenit, non ex universa summa decedat: sed prius in eam (14) quantitatem, quam usurarum nomine mulierem consequi oportebat. quod non est iniquum.

Soluta pecunia *quomodo accipitur*, *et de verbo* satisfactionis.

49. Marcianus lib. singul. ad Hypothecariam formulam.

SOlutam pecuniam intelligimus utique naturaliter (15), si numerata sit creditori. † Sed et si (16) jussu ejus alii solvitur, vel creditori ejus, vel futuro debitori, vel etiam ei, cui donaturus erat: absolvi debet.

† Ratam (17) quoque solutionem si creditor habuerit, idem erit.

† Tutori quoque si soluta sit pecunia vel curatori, vel procuratori (18), vel cuilibet successori, vel servo actori (19): proficiet ei solutio.

† Quod si acceptum latum sit, quod stipulationis nomine (20) hypotheca erat obligata, vel sine (21) stipulatione accepta sit: solutionis quidem verbum non (22) proficiet (23), sed satisdationis sufficit (24).

De ære soluto pro auro.

50. Paulus [lib. 10. ad Sabinum].

SI, cum aurum tibi promisissem, ignoranti, quasi aurum, æs solverim: non (25) liberabor. sed nec repetam hoc quasi indebitum solutum, quod sciens (26) feci: petentem tamen [te] aurum, exceptione (27) summovebo (28), si (29) non reddas æs, quod accepisti.

De dispensatore.

51. Idem [lib. 9. ad Edictum].

DIspensatori (30), qui ignorante debitore remotus (31) est ab actu, recte solvitur: ex voluntate enim domini ei solvitur; quam si nescit mutatam, qui solvit, liberatur.

De satisfactione.

52. Ulpianus [lib. 14. ad Edictum].

SAtisfactio (32) pro (33) solutione est (34).

(1) *Sub.* debitoris ipsius: ne alioquin putes dolum creditoris hic significari. Nam si ita esset, hoc casu liberari posset debitor, si vellet.

(2) *l.* 34. §. 10. *supr. h. t. l.* 7. *C. de except.*

(3) *l.* 4. *supr. de except.* vide quæ notavi ad *l.* 6. *C. solut. matr.*

(4) *l.* 11. §. 4. *supr. de minorib.*

(5) Rem necessariam quis emisse intelligitur, quam de suo alias erat empturus.

(6) Locupletior intelligitur, qui non fit pauperior, cuique nihil deperit.

(7) *l.* 7. §. 14. *supr. de SC. Maced.*

(8) Suam.

(9) Ex primo decreto scil. dotis servandæ causa.

(10) V. Quæsada *qu. jur. cap.* 15. Cuj. *l.* 15. *observ. cap.* 12. Mod.

(11) Probatur possessio fructuum perceptione, *ut hic.* sed et si rei ipsi quis institit; vel eam saltem nota vel symbolo adprehendit; si eam coluit, vel alteri locavit per instrumenta locationum, per investituram; si alius nostro nomine possidere passus est, vide Schneidewinum *in* §. *retinendæ.* 4. *Instit. de Interdict.*

(12) Quia missus in possessionem ex primo decreto comparatur gestori negotiorum, *l.* 14. *in fin. supr. de rebus auct.* is autem fructus non lucratur.

(13) Nota de arbitro dotis recuperandæ, *l.* 1. *supr. de pact. dotal.* de quo Tertull. 2. *ad uxorem*: sustinemus earum dotes, quo objectione (sic enim puto legendum) nominis, mercedem silentii faciam, apud arbitrum, speculatoremque litigaturi.

(14) Fructus Prætorii pignoris extenuant debitum: primo accessorium: deinde principale. adde *l.* 1. *supr. h. t.*

(15) Naturalis solutio numeratione perficitur. adde. *l.* 4. §. 7. *Supr. de re jud.*

(16) *l.* 56. *infr. h. t.* Quod creditori, *l.* 4. *l.* 12. *C. h. t.* vel ejus administratori, *l.* 13. *supr. de leg.* 1. vel alteri ejus jussu et ratihabitione solutum est, debitorem ipsum liberat.

(17) *l.* 58. *infr. h. t.*

(18) *l.* 34. §. 3. *supr. h. t.*

(19) *l.* 19. *C. h. t.*

(20) Id est, per modum stipulationis.

(21) *l.* 17. §. 2. *supr. de pact.*

(22) Atqui acceptilatio nihil aliud est, quam solutio. *l.* 7. §. 1. *supr. de lib. leg.*

(23) Sensus est: A contractu, qui re perficitur (veluti pignoris) acceptilatione, aut nudo pacto, plene non liberamur. obligatio quidem dissoluta est, sed tamen semper verum est pignorum dationem intercessisse. adde *l.* 17. §. 2. *supr. de pact.*

(24) Imo, non sufficit. *l.* 6. *in fin. supr. quib. modis pign. vel hypotheca solvitur.* Qui liberatur per acceptilationem, non dicitur liberari per solutionem, sed per satisfactionem: solutio fit nummis, satisfactio aliis etiam modis.

(25) *l.* 22. *supr. de verb. obl.*

(26) *l.* 23. §. 1. *supr. de inoff.*

(27) Præsumitur nemo donare. *l.* 24. §. 1. *supr. de pign. act.*

(28) Solvens scienter indebitum æs loco auri debiti, non intelligitur donare, *ut hic.* Cur? alia conjectura conjecturam tacitæ donationis excludit.

(29) Vincentius Lirinensis *adversus prophanas novationes*: Aurum accepisti, aurum redde: nolo mihi pro aliis alia subjicias: nolo pro auro aut impudenter plumbum, aut fraudulenter æramenta supponas: nolo auri speciem, sed naturam plane. Auri speciem dixit, id, quod aurum tantum videtur, nec est tamen aurum.

(30) *l.* 62. *infr. h. t.* vide quæ scripsi ad *l.* 1. *C. si advers. fiscum.*

(31) *l.* 38. §. 3. *supr. h. t.*

(32) Id est, datio fidejussoris, vel aliorum pignorum. vide *l.* 53. *supr. de contrah. empt. l.* 13. §. 3. §. 4. *supr. de pign. l.* 4. §. 3. *supr. de re judic.*

(33) *l.* 13. §. 4. *supr. de pign. l.* 6. §. 1. *supr. quib. mod. pign.*

(34) Quid ita? fit volenti satisfactio: ideoque ut solutione facta creditori, ita satisfactione liberatur debitor: ea parte comparari potest satisfactio solutioni; utraque enim eundem effectum præstat, nempe liberationem.

De solutione pro alio.

53. Gajus [lib. 5. ad Edictum Provinciale].

SOlvere (1) pro ignorante (2) et invito cuique licet: cum (3) sit Jure civili constitutum, licere etiam ignorantis invitique meliorem conditionem facere.

Verbum solutionis *quomodo accipitur.*

54. Paulus [lib. 56. ad Edictum].

SOlutionis verbum pertinet (4) ad (5) omnem liberationem quoquo modo factam: magisque ad substantiam obligationis refertur, quam ad nummorum solutionem.

De numerante, ut recipiat.

55. Ulpianus [lib. 61. ad Edictum].

QUi sic solvit, ut (6) reciperet (7), non liberatur: quemadmodum non (8) alienantur nummi, qui sic dantur, ut recipiantur (9).

De mandato.

56. Paulus [lib. 62. ad Edictum].

QUi mandat (10) solvi, ipse videtur solvere.

De re, 1. Vel persona adjecta solutioni.

57. Ulpianus [lib. 77. ad Edictum].

SI quis stipulatus fuerit *decem in melle:* Solvi quidem mel potest, antequam ex stipulatu agatur: sed si semel (11) actum sit, et petita decem fuerint, amplius mel solvi non potest.

§. 1. Item si *mihi aut Titio* stipulatus fuero dari, deinde petam, amplius Titio solvi non potest: quamvis (12) ante litem contestatam posset.

De negotiorum gestore.

58. Idem [lib. 80. ad Edictum].

SI quis offerenti (13) se negotiis alienis bona fide solverit, quando liberetur? Et ait Julianus, cum dominus ratum (14) habuerit, tunc liberari. *Idem ait*, antequam dominus haberet ratum, an condici ex ea causa possit? Et ait interesse, qua mente solutio facta esset, utrum, ut statim debitor liberetur, an vero cum dominus ratum habuisset. Priore (15) casu confestim posse condici procuratori, et tunc demum extingui condictionem, cum dominus ratum habuisset: Posteriore tunc demum nasci condictionem, cum dominus ratum non habuisset.

§. 1. Si creditor, cujus ignorantis procuratori solutum est, adrogandum se dederit: sive ratum habuit (16) pater, [rata solutio est]: sive non habuit, repetere debitor (17) potest.

§. 2. Et si duo rei stipulandi sunt, quorum alterius absentis procuratori datum (18) antequam is ratum haberet, interim alteri (19) solutum est: in pendenti est posterior solutio, ac prior. quippe incertum est, debitum an indebitum exegerit (20).

De adjecto solutioni.

59. Paulus lib. 2. ad Plautium.

SI ita stipulatus sim, *mihi aut Titio dare spondes?* et debitor constituerit se mihi soluturum: quamvis mihi competat de constituta actio, potest (21) adhuc adjecto solvere. † Et si a filiofamilias mihi aut (22) Titio stipulatus sim, patrem posse Titio solvere quod in peculio est: scilicet si suo non filii nomine solvere velit. Dum enim adjecto solvitur, mihi (23) solvi videtur. Et ideo si indebitum (24) adjecto solutum sit, stipulatori posse condici Julianus putat: ut nihil intersit, jubeam [te] Titio solvere, an ab initio stipulatio ita (25) concepta sit.

De usucapione.

60. Idem [lib. 4. ad Plautium].

IS, qui alienum hominem in solutum dedit, usucapto (26) homine liberatur.

Si res ad creditorem pervenerit.

61. Idem lib. 5. ad Plautium.

[IN perpetuum] quotiens id, quod tibi debeam, ad te pervenit (27), et tibi nihil absit, nec quod solutum est, repeti possit, competit liberatio.

De dispensatore, et de negotiorum gestore.

62. Idem [lib. 8. ad Plautium].

DIspensatorem (28) meum testamento liberum esse jussi, et peculium ei legavi: is post mortem meam a debitoribus (29) pecunias exegit: an heres meus retinere (30) ex peculio ejus, quod exegit, possit, quæritur? Et si quidem post aditam hereditatem exegerit pecuniam, dubitari non debet, quin de peculio eo nomine retineri nihil debeat, qua (31) liber factus incipit debere, si liberantur solutione debitores. Cum vero ante aditam hereditatem pecuniam accepit dispensator, siquidem liberantur debitores ipsa solutione: non est dubium, quin de peculio id retinendum sit: quia incipit debere hic (32)

(1) Vide Romanum *consil.* 428. *n.* 8. et sic meliorem ignorantis et inviti conditionem facere possumus. *l.* 40. *supr. h. t.*

(2) *l.* 23. *supr. h. t.*

(3) Imo non est: invito namque beneficium non datur. *l.* 69. *infr. de reg. jur.*

(4) *Sub.* improprie.

(5) *l.* 4. §. 3. *supr. de re judic. l.* 47. *l.* 176. *Infr. de verb. sign.*

(6) Quoties numerationis nullus effectus remanet penes accipientem creditorem, reus non dicitur liberatus.

(7) Recuperet. *vulg. Hal.*

(8) Imo alienantur. *l.* 33. §. 1. *supr. de donat.*

(9) Eadem lege: secus fuerit, si ita donati sunt, ut recipiantur ex causa mutui. ut *l.* 20. *in fin. supr. de reb. credit. l.* 33. §. 1. *supr. de donat.* Ita rem possum vendere ea lege, ut mihi postea sit conducta, vel precario concessa.

(10) *l.* 49. *supr. et l.* 64. *l.* 66. *infr. et l.* 5. *l.* 17. *C. h. t. l.* 180. *infr. de reg. jur. Inst. quib. mod. tollitur oblig.*

(11) *l.* 16. *supr. de duob. reis.*

(12) Litis contestatione stipulator et sibi petendi, *supr. h. t.* et debitori, solvendi tollit electionem.

(13) *l.* 34. §. 4. *supr. h. t.*

(14) Ratihabitione domini convalescit solutio facta ejus gestori. *dict.* §. 4. *et l.* 13. *l.* 34. §. 6. *l.* 49. *supr. h. t. l.* 9. *supr. de negotiis. l.* 14. *supr. de cond. causa data.*

(15) Solutum gestori negotiorum ei conduci potest, si dominus nullo modo ratam habeat solutionem.

(16) Id est, is, qui creditorem adrogavit.

(17) Qui solvit.

(18) Id est, numeratum est.

(19) Et ita duobus.

(20) Nam si dominus procuratoris negotium ratum non habeat, posterior solutio erit inutilis, eoque nomine datum condicetur: alias prior erit invalida, eritque condictioni locus.

(21) Imo non potest: quia tenebitur ei, qui constituit. *l.* 8. *in fin. supr. de constit. pecun.*

(22) *l.* 10. *supr. h. t.*

(23) Adjecto qui solvit, principali solvere videtur.

(24) Adjectus ad solutionem, quæ jure fieri non debet, videtur adjectus ad indebitum recipiendum. *l.* 34. *supr. h. t.*

(25) Id est, mihi aut Titio.

(26) Præscriptio successoris auctori liberationem inducit. vide *l.* 54. *supr. de evict.*

(27) Ex causa lucrativa scil. adde *l.* 18. *l.* 19. *supr. de verb. oblig. l.* 51. *infr. de reg. jur. l.* 23. §. *pen. supr. de condict. indeb.*

(28) *l.* 51. *supr. h. t.* vide quæ scripsi in *l.* 1. *in fin.* §*C. si adversus fiscum.* qui procurator erat generalis, quique mandati jure post mortem domini exegit quasdam species vel summas. Ceterum dispensator est servus, quem dominus præposuit Kalendario, id est, credendis et exigendis pecuniis. vide *l.* 18. *supr. h. t. l.* 41. *supr. de reb. cred.* et Cujac. 8. *ad Afric. fol.* 130.

(29) Meis scil. non peculiaribus.

(30) Quia peculium dicitur, deducto eo, quod domino debetur.

(31) Quia. *vulgat. Hal.*

(32) Hoc. *vulgat. Hal.*

heredi quasi negotiorum gestorum, vel mandati actione. Si vero non liberantur (1), illa quæstio est, cum negotium meum gerens, a debitoribus meis acceperis, deinde ego ratum non habuero, et mox (2) agere velim negotiorum gestorum actione (3): an utiliter agam, si caveam te indemnem futurum? Quod quidem ego non puto: nam sublata (4) est negotiorum gestorum actio, eo quod ratum non habui, et per hoc debitor mihi constituitur (5).

De servo fructuario.

63. IDEM [lib. 9. ad Plautium].

SI debitor sit servi fructuarius, potest is servus per acceptilationem (6) liberare eum: videbitur enim ex re ejus adquirere. idem in pacto (7) dicemus.

Si creditori creditoris solvatur.

64. IDEM [lib. 14. ad Plautium].

CUm jussu (8) meo id, quod mihi debes, solvis creditori meo: et tu a me, et ego a creditore meo liberor.

De dote.

65. POMPONIUS [lib. 1. ex Plautio].

SI filia furiosi a viro divorterit, dictum est, vel adgnato (9) curatore (10) voluntate filiæ, vel filiæ consentiente (11) adgnato solvi dotem.

De pupillo.

66. IDEM [lib. 6. ex Plautio].

SI (12) pupilli debitor, jubente eo sine tutoris auctoritate pecuniam creditori ejus numeravit: pupillum quidem a creditore liberat, sed ipse manet obligatus, sed exceptione se tueri potest. † Si autem debitor pupilli non fuerat, nec pupillo condicere potest, qui sine tutoris auctoritate non obligatur; nec creditori, cum quo alterius jussu contraxit: sed pupillus, in quantum (13) locupletior factus est, utpote debito liberatus, utili actione tenebitur.

De eadem parte sæpius soluta.

67. MARCELLUS [lib. 13. Digestorum].

SI quis *duos homines* promiserit, et Stichum solverit: poterit ejusdem (14) Stichi dominium postea consecutus, dando liberari. † In nummis minor, vel prope nulla dubitatio est. nam et apud Alfenum Servius eum, qui minus a debitore suo accipere (15), et liberare eum vellet, respondit, posse sæpius aliquos nummos accipiendo ab eo, eique retro dando, ac rursus accipiendo, id efficere: veluti si centum debitorem decem (16) acceptis liberare creditor velit, ut cum decem acceperit, eadem ei retro reddat, mox ab eo accipiat, ac novissime retineat: etsi in dubitationem a quibusdam hoc male deducatur: quod non possit videri is, qui ita accepit, ut ei, a quo accepit, retro reddat, solvisse potius, quam decessisse (17).

De pupillo et furioso.

68. IDEM lib. 16. Digestorum.

SErvus *decem* (18) *dare* jussus pupillo, et liber esse, si heres sit pupillus, sive tantum conditio in eum collata sit; an absente quoque tutore, pupillo dando, libertatem consequatur? moveris comparatione conditionis, quæ constitit in facto: veluti *si pupillo servierit*, quæ potest impleri citra interventum quoque tutoris: et quid (inquis) si curatorem habeat, et si furioso dare jussus sit? an curatori dando liberetur? et finge alicui fundum legatum, si dedisset pupillo (19), furiosove. Et sciendum est in omnibus istis casibus tutori (20) quidem, vel curatori utiliter dependi: ipsis autem, id est, furioso vel pupillo, non (21) recte persolvi, ne datio ex illorum imbecillitate pereat: nec enim hoc egit testator, ut, quoquo modo esset datum, expleta videretur conditio.

De noxæ deditione.

69. CELSUS lib. 24. Digestorum.

SI hominem, in (22) quo ususfructus alienus est, vel qui erat pignori (23) Titio obligatus, noxæ (24) dedisti: poterit is, cui condemnatus es, tecum agere judicati (25). nec expectabimus, ut creditor evincat, sed si ususfructus interierit, vel dissoluta fuerit pignoris obligatio: existimo processuram liberationem.

De eo quod certa die promissum est.

70. IDEM lib. 27. Digestorum.

QUod certa (26) die promissum est, vel statim (27) dari potest: totum enim medium tempus ad solvendum promissori liberum relinqui intelligitur.

(1) Qui sciverunt dominum mortuum.
(2) Pœnitentia ductus scil.
(3) Adversus te.
(4) Ratam qui non habet negotiorum gestionem, negotiorum gestionis actioni renunciare intelligitur. hinc colligit Bartolus reprobatum semel, postea non posse reprobari ad actionem consequendam: et Baldus, Actiones, quarum principium est destructum et impeditum, nunquam postea deduci in esse.
(5) Quis? is, qui mihi debitor fuit: quia non probavi, nec ratam habere volui solutionem debiti ab eo tibi factam.
(6) Servus fructuarius liberare fructuarium dominum potest. *l.* 11. *infr. de acceptilat. l.* 24. *l.* 25. *supr. de usufruct.*
(7) *l.* 55. *supr. de pactis.*
(8) Vide *l.* 56. *supr. h. t.*
(9) Furiosos in tutela suorum adgnatorum fuisse, hinc colligas. adde *l.* 13. *supr. de manum.*
(10) Curatori. *vulg. Hal.*
(11) Si qui consentire debet, furiosus factus fuerit, consentiendi potestas ad ejus curatorem devolvetur.
(12) Debitor pupilli, solvens creditori pupilli, jussu ejus liberatur a pupillo: si vero debitor pupilli non fuit, qui solvit, pupillum sibi obligat, utpote facto suo debito liberatum.
(13) *l.* 10. *supr. de institor. l.* 1. §. 4. *supr. de pecul. l.* 5. *in fin. supr. de in rem verso. l.* 1. §. 15. *supr. depositi. l.* 29. §. 2. *in fin. supr. de pignorib.*
(14) Eadem res sæpius in solutum dari potest. *l.* 66. §. 1. *Supr. de legat.* 2.
(15) Acceperit, *vulgat.* acciperet, *Hal.*
(16) Qui non habet, nisi decem, potest solutione iterata sæpius liberari in centum. *Bald.*
(17) Dedisse, *vulg. Hal.* accepisse, *Russardus.* decidisse, *Contius.* Vulgata est rectior, cujus hic sensus est: Qui quid ita accepit a debitore, ut ei retro redderet, non tam eum liberasse, quam ei donasse intelligitur. Si ita est, tali numeratione solutionem induci non dicemus. Et hæc est ratio dubitandi in hac lege.
(18) *l.* 34. *supr. de statulib.*
(19) *l.* 95. §. 7. *Infr. h. t.*
(20) Adde *l.* 22. *supr. de manum. testam.*
(21) *l.* 11. *supr. h. t.*
(22) *l.* 4. *in fin. supr. de re judic.*
(23) *l.* 20. *supr. h. t.*
(24) *l.* 27. *supr. de noxal.*
(25) Imo de dolo, *l.* 9. §. 4. *supr. de dolo.* solve. Ibi agitur judicati nomine doli. *l.* 1. *C. de dolo.* Accurs.
(26) *l.* 38. §. 16. *supr. de verb. oblig.*
(27) *l.* 137. §. 2. *supr. de verb. oblig.*

De adjecto solutioni. De procuratore.

71. IDEM lib. 27. Digestorum.

CUm decem mihi aut Titio dari stipulatus, quinque (1) accipiam (2): reliquum promissor recte Titio dabit.

§. 1. Si fidejussor procuratori creditoris solvit, et creditor post (3) tempus, quo liberari fidejussor poterit (4), ratum habuit: tamen quia fidejussor, cum (5) adhuc ex causa fidejussionis teneretur, solvit, nec repetere potest, nec minus agere adversus reum (6) mandati potest, quam si tum præsenti dedisset.

§. 2. Item si ignorans creditor procuratori suo solutum, servo debitoris, filiove acceptum (7) fecerit, postea autem rescierit, et ratum (8) habuerit: confirmetur (9) solutio: et quod acceptum latum sit, nullius momenti est. et contra si ratum non habuerit, quod acceptum fecerit, confirmatur.

§. 3. Sed si ignorans solutum, litem contestatus est, si pendente judicio ratum habuit, absolvi oportet illum, cum quo actum est: si ratum non habuit, condemnari (10).

De mora. 4. Differentia inter obligationem generis, et alternatam. 5. De eo, qui hominem debet.

72. MARCELLUS lib. 20. Digestorum.

QUi *decem* (11) debet, si ea *obtulerit* (12) creditori, et ille sine justa causa ea accipere recusavit, deinde debitor ea sine sua culpa perdiderit (13): doli mali exceptione (14) potest se tueri, quanquam aliquando interpellatus non solverit. etenim non est æquum teneri pecunia amissa: quia non teneretur, si creditor accipere voluisset. Quare pro soluto id (15), in quo creditor accipiendo moram fecit, oportet esse.

† Et sane si servus erat in dote, eumque obtulit maritus, et is servus decessit; aut nummos obtulit, eosque non accipiente muliere perdiderit: ipso jure desinet teneri.

§. 1. Cum Stichum mihi deberes, et in solvendo moram fecisses, sub conditione eum promisisti; pendente ea, Stichus decessit: videamus, an, quia novari prior obligatio non potest, petitio servi competat ea, quæ competeret si non intercessisset stipulatio? Sed in promptum (16) contradictio est, debitorem, cum stipulanti creditori sub conditione promisit, non (17) videri in solutione hominis cessasse: nam verum est, eum, qui interpellatus dare noluit, offerentem (18) postea periculo liberari.

§. 2. Sed quid, si ignorante debitore ab alio creditor eum stipulatus est? Hic quoque existimandus est periculo debitor liberatus: quemadmodum si quolibet (19) nomine ejus servum offerente, stipulator accipere noluisset.

§. 3. Idem responsum est, si quis, cum subreptus sibi servus esset, sub conditione stipulatus fuerit, *quidquid furem dare facere oportet:* nam et fur condictione (20) liberatur, si dominus oblatum sibi accipere noluit. si tamen, cum in provincia forte servus esset, intercesserit stipulatio; et finge, prius quam facultatem ejus nancisceretur fur, vel promissor, decessisse [servum: non (21) poterit rationi, quam supra reddidimus, locus esse]: non enim obtulisse eum propter absentiam intelligi potest (22).

§. 4. Stichum (23) aut Pamphilum stipulatus sum, cum (24) esset meus Pamphilus: nec si meus esse desierit, liberabitur promissor Pamphilum dando: neutrum enim videtur in Pamphilo homine constitisse, nec obligatio, nec solutio. Sed ei, qui hominem dari stipulatus est, unum (25) etiam ex his, qui tunc stipulatori servierant, dando promissor liberatur. vi (26) quidem ipsa et hic ex his dari stipulatus est, qui ejus non erat. fingamus ita stipulatum, *Hominem ex his, quos Sempronius reliquit* (27), *dare spondes?* cum tres Sempronius reliquisset, eorumque aliquem stipulatoris fuisse: num mortuis duobus, qui alterius erant, supererit ulla obligatio, videamus? et magis est deficere stipulationem: nisi ante mortem duorum desierit esse reliquus servus stipulatoris.

§. 5. Qui hominem debebat, Stichum, cui (28) libertas ex causa fideicommissi præstanda est, solvit: non videtur liberatus (29): nam vel minus hic servum dedit, quam ille, qui servum nondum noxa solutum.

(1) Partis acceptatio non impedit, quominus residuum adjecto solvi possit.

(2) Accipio.

(3) Adde *l. ultim. Infr. ratam rem.* quæ quidem loquitur de transactione a procuratore (non ab ipso domino, *ut hic.*) ei, qui tempore liberatus est, facta.

(4) Potuit. In fidejussoris solventis persona spectatur tempus solutionis factæ, non ratæ habitæ.

(5) Ut quis fidejussionis nomine tenetur, ita recte potest solvere.

(6) Fidejussori solventi adversus debitorem mandati competit actio.

(7) Si acceptilatio post solutionem factam ignoranter interponitur, et ratihabitionem solutionis antecedit, ratihabitio spectabitur, non acceptilatio.

(8) Ratihabitione confirmare possumus solutionem factam procuratori.

(9) Confirmatur. *vulg. Hal.*

(10) Ei, qui solvit, lis moveri non debet. Si ignoranter lis mota sit, ante sententiam ratum habens solutionis actum, expensas non præstabit: si ratum non habuit, præstabit: cum temere adversarium jam liberatum in jus vocaverit. *l.* 79. *supr. de judiciis.*

(11) Et sic quantitatem.

(12) Opportuno tamen loco, et tempore, etiam nude, et citra depositionem seu consignationem, cujus meminit *lex* 19. *C. de usuris.*

(13) *l.* 9. *in fin. l.* 30. *l.*39. *supr. eod. l.* 6. *supr. de doli mali.*

(14) Oblationis nudæ, legitime tamen factæ hic effectus est, ut offerens liberetur exceptione. *l.* 84. §. 3. *supr. de legat.* 1. *l.* 73. §. *ultim. supr. de verbor. oblig.* quin et ipso jure ex Sabini sententia. *infr. h. t.* et continuo. *l.* 105. *in fin. supr. de verbor. obligat.* Plures effectus vide apud Cuj. 8. *ad African. fol.* 207.

(15) Liberat igitur oblatio sortis in totum, vel eam partem, pro qua parte facta fuerit.

(16) In promptu. *vulgat. Haloand.*

(17) *l.* 14. *supr. de novationibus.* Imo videtur cessare, cum obligetur. *l.* 56. *in fin. supr. de verbor. obligation. l.* 31. *supr. de novationib.*

(18) Offerre solutionem, etiamsi eam interpellati negavimus, possumus.

(19) Quilibet moram debitoris purgare potest.

(20) *l.* 17. *supr. de cond. furt.*

(21) Imo poterit esse locus. vide *l.* 29. *in fin. supr. de verbor. obligat.*

(22) Imo potest. *l.* 17. *supr. de cond. furtiva.*

(23) Vide Cujac. ad hunc locum 14. *obs.* 20.

(24) Vide *l.* 16. *supr. de verbor. obligat.*

(25) Num etiam. Cujac. 14. *obs.* 20. quod ab Antonio Fabro non probatur. 2. *conject.* 15.

(26) Id est, tacito intellectu, etiamsi hoc non expresserit. Cujac. *ibid.*

(27) Relinquit. *Conan.*

(28) Vide *l.* 63. *supr. de cond. indeb.*

(29) Liberatus, similique modo si solverit servum, qui noxa solutus non est, non liberabitur; item qui hominem noxæ deditum solvit, non liberabitur, nam vel minus etc. *vulg. Hal.*

† Num ergo et si vispellionem (1), aut alias turpem dederit hominem, idem sit? Et sane datum negare non possumus. Sed differt hæc species a prioribus: habet enim servum, qui ei auferri non possit.

§. 6. Promissor servi (2) eum debet hominem solvere, quem (3), si velit stipulator, possit ad libertatem perducere.

De venditione pignoris.

73. Idem [lib. 31. Digestorum].

OB triginta nummos pecuniæ creditæ, fidejussorem *in viginti* dedi (4), et pignus [*in decem*]; ex venditione autem pignoris creditor decem consecutus est: utrum ex universitate id decedit, (ut quidam putant) si in solvendis decem nihil debitor dixisset, an (sicut ego puto) in totis decem fidejussori contingit liberatio? quia hoc dicendo potuit hoc efficere debitor, ut ubi non dixit, id potius soluturum existimetur, quod satisdato debeatur? Magis tamen existimo licuisse (5) creditori in id, quod solus debebat reus accepto referre.

De pœna.

74. Modestinus lib. 3. Regularum.

ID, quod pœnæ (6) nomine a debitore exactum est, lucro debet (7) cedere creditoris.

De acceptilatione et confusione.

75. Idem lib. 8. Regularum.

SIcut acceptilatio in eum (8) diem præcedentes peremit actiones, ita et confusio: nam si debitor heres creditori extiterit, confusio (9) hereditatis peremit petitionis actionem.

De actionum cessione.

76. Idem lib. 6. Responsorum.

MOdestinus respondit, si post solutum sine ullo pacto omne, quod ex causa tutelæ debeatur, actiones post aliquod intervallum cessæ (10) sint: nihil ea cessione actum, cum (11) nulla actio superfuerit. quod si ante solutionem hoc factum est; vel cum (12) convenisset, *ut mandarentur* (13) *actiones*; tunc solutio facta esset, mandatum subsecutum est: salvas esse mandatas actiones: cum novissimo quoque casu pretium (14) magis mandatarum actionum solutum, quam actio, quæ fuit, perempta videatur.

De operis libertorum.

77. Idem lib. 7. Pandectarum.

IN liberto antiquior (15) contractus operarum esse non potest, sine (16) quo libertas ei data non esset.

De nummis alienis solutis.

78. Javolenus [lib. 11. ex Cassio].

SI alieni (17) nummi inscio vel invito domino soluti sunt, manent ejus, cujus fuerunt. si mixti (18) essent, ita ut discerni non possent, ejus (19) fieri, qui accepit, in libris Gaii scriptum est: ita ut actio domino cum eo, qui dedisset, furti (20) competeret.

Si res debita in conspectu creditoris ponatur.

79. Idem [lib. 10. Epistolarum].

PEcuniam, quam mihi debes, aut aliam rem, si in conspectu (21) meo ponere te jubeam (22): efficitur, ut et tu statim libereris, et mea esse incipiat. nam tum quod a nullo corporaliter ejus rei possessio detineretur, adquisita mihi, et quodammodo *manu* (23) *longa* tradita existimanda est.

Quibus modis solvitur obligatio.

80. Pomponius [lib. 4. ad Quintum Mucium].

PRout (24) quidque contractum est, ita et solvi debet (25): Ut, cum re (26) contraxerimus, re (27) solvi debet: veluti cum mutuum dedimus, ut retro pecuniæ tantundem solvi debeat. † Et cum verbis aliquid

(1) Vespertillionem. *vulg.* eadem vox in eadem vulgata reperitur in *l.* 31. *supr. de eviction.* Haloander hic legit, Vespillonem. Florentina in *l.* 31. *supr. de eviction.* habet Vispillionem, et *l.* 7. *supr. ad SC. Trebell. l. ult. in fin. infr. de jure immunitatis.* meminit pollionis, ut et vulgata et Florentina habet, vel, ut Haloander legit, pelliones: quorum vile officium videtur. Itaque Vispellio quibusdam videtur idem significare, quod bis turpem et abjectum. Vespillionem Festus esse ait eum, qui funerandis corporibus officium præstat. Fulgentius vero vespillonem vel vispillionem, bajulum interpretatur. Mnaseas in Cecrope: Apollo a vispillonibus ad Sepulturam elatus. Significat etiam cadaverum nudatorem. Hinc Antidamus Heracleopolites *in historia Alexandri*: Plusquam trecentos cadaverum vespillones reperies crucibus affixos. Notandæ sunt igitur variæ illæ voces, Pollio, Pellio, Bispellio, Vispellio, Vespilio, Vespillo: vel, ut quidam legunt apud Festum, Vespillo, Vispillo, Vespertillio. Glossis Latinis Bispellio νεκροφόρος. bispelliones νεκροθάπται, κοπιάται. Glossis Græcis νεκροθάπτης vispillo, libitinarius, νεκροκαύστης rogarius, bustuarius; Catullo ustor. Id genus hominum servilis et abjectissimæ conditionis fuisse Horatius ostendit: *Huc prius angustis ejecta cadavera cellis, Conservus vili portanda locabat in arca.* Dignoscebantur vespillones capite semiraso. *A semiraso tunderetur ustore.* Catull. Artemidorus: Frontem literati, et capillos semirasi: et pedes annulati, id est, catenati et stigmatiæ. Tertullianus *lib. de Pallio*: Vespillo, leno, lanista tecum vestiuntur. *Goth.* Hujus appellationis origo in Arcadum fabula posita est, quam Plin. *lib.* 8. c. 28. exponit. *Ans.*

(2) In genere.

(3) Adde *l.* 46. *supr. de leg.* 1.

(4) Debiti ejusdem causa pro parte potest dari pignus, pro parte fidejussor.

(5) Pecunia redacta ex pignore vendito, in causam, quam creditor elegit, convertitur. v. *l.* 101. *in fin. Infr. h. t.*

(6) *l.* 22. *supr. de pign. l.* 79. *infr. de furt.*

(7) Imo, non debet lucro cedere, sed in sortem ei imputari. *l.* 42. *in fin. supr. pro socio.*

(8) In acceptilatione et liberatione semper intelliguntur hæc verba, *usque in præsentem diem.*

(9) *l.* 95. §. 2. *Infr. h. t.*

(10) V. *l.* 17. *supr. de fidejuss.* Goth. Interpret. hujus l. vid. *Censur. forens. nostr. lib.* 4. *c.* 17. *num.* 25. S. L.

(11) *l.* 1. *C. de contrar. jud. tut.*

(12) *d. l.* 1. *l.* 11. *C. de fidejuss.*

(13) Mandare et cedere, idem.

(14) *l.* 5. §. 2. *in fin. supr. quib. mod. pign. l.* 21. *in fin. supr. de tutel. et rationib. l.* 36. *supr. de fidejuss.*

(15) Nulla antiquior est obligatio in liberto, quam quæ in ipso articulo momentoque libertatis collatæ imposita. *l.* 3. *C. an servus pro suo facto.* Tum enim incipit obligari posse domino. Quid, si quid eo tempore promiserit, et post libertatem pecuniam domino indistincte solverit? In antiquum contractum id solventi imputabit dominus, hoc est, in operarum contractum. *Alb.*

(16) Vid. *l.* 1. *C. de operis libert.*

(17) Adde *l.* 47. §. 1. *supr. mandati.*

(18) V. *l.* 30. *in fin. supr. de usurpationib.*

(19) Immixtio habet vim consumptionis: consumptio vim solutionis.

(20) Quia invito domino contrectati sunt nummi.

(21) *l.* 1. §. 21. *supr. de adq. vel amitt. poss.*

(22) *l.* 39. *supr. h. t. l.* 18. §. 2. *supr. de adq. vel amitt. poss.*

(23) Id est, adhibito circuitu, cui contrarium, manu brevi, *l.* 43. §. 1. *supr. de jure dot.* id est, vitato circuitu. Porro, *longæ manus* vocabulo intellige oculos et affectum: is est animæ et voluntatis effectus. Est autem id genus loquendi metaphoricon. dixi ad §. 21. *Constitutione de confirmatione Digestorum.*

(24) *l.* 35. *l.* 100. *l.* 153. *infr. et C.* 1. *extr. de reg. jur.*

(25) Non poterit igitur testibus probari debitum, si solutio probari nisi per instrumentum non potest. Ita si coram septem testibus ex statuti forma testamentum factum est, coram totidem testibus mutandum erit. vide Decium ad *l.* 35. *infr. de reg. jur.* §. *ult. Inst. quib. modis tollitur obligatio.*

(26) Puta credendo.

(27) *l.* 49. *Supr. l.* 95. §. 4. *Infr. h. t.*

contraximus, vel re vel verbis obligatio solvi debeat: verbis, veluti cum acceptum promissori fit: re, veluti cum solvit, quod promisit. † Æque cum emptio vel venditio, vel locatio (1) contracta est: quoniam consensu nudo contrahi potest, etiam dissensu (2) contrario dissolvi potest.

De herede adjecti. 1. De pluribus heredibus depositoris.

81. IDEM [lib. 6. ad Quintum Mucium].

SI stipulatus sim *mihi aut Titio dari*, si Titius decesserit, heredi (3) ejus solvere (4) non poteris.

§. 1. Si lancem deposuerit apud me Titius, et pluribus heredibus relictis decesserit: si pars (5) heredum me interpellet, optimum (6) quidem esse, si Prætor aditus jussisset (7) me parti heredum eam lancem tradere; quo casu depositi me reliquis coheredibus non teneri. sed etsi sine Prætore sine dolo malo hoc fecero, liberabor; aut, quod verius est, non incidam in obligationem: optimum (8) autem est id per Magistratum facere.

De dote.

82. PROCULUS [lib. 5. Epistolarum].

SI cum Cornelius fundum suum, nomine Seiæ, viro ejus doti dedisset, nec de eo reddendo quicquam cavisset, fecit (9) ut inter se vir et Seia paciscerentur (10), ut divortio facto is fundus Cornelio (11) redderetur: non puto divortio facto virum vetante (12) Seia eum fundum Cornelio [tuto] redditurum esse. sicuti si cum pactum convemtum nullum intercessisset, divortio facto mulier jussit eum fundum Cornelio reddi, deinde, antequam (13) redderetur, vetuisset: non tuto redderetur: sed si antequam Seia vetaret, Cornelio eum fundum reddidisset, nec causam habuisset existimandi id invita Seia facturum esse, nec melius (14), nec æquius esse existimarem eum fundum Seiæ reddi.

De servo manumisso.

83. POMPONIUS lib. 14. ex Variis lectionibus.

SI tuo servo credidero, eumque redemero et is manumissus mihi solverit: non repetet (15).

De fidejussoribus servi.

84. PROCULUS [lib. 7. Epistolarum].

EGisti de peculio (16) servi nomine cum (17) domino: non esse liberatos fidejussores ejus respondit (18). at si idem servus ex peculio suo permissa administratione peculii nummos solvisset: liberatos esse fidejussores ejus recte legisti.

De solidi solutione.

85. CALLISTRATUS lib. 1. Edicti monitorii.

SOlidum non solvitur, non minus (19) quantitate (20), quam die (21).

De procuratore.

86. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

HOc jure utimur, ut litis (22) procuratori non (23) recte solvatur: nam et absurdum est, cui judicati actio non datur, ei ante rem judicatam solvi posse. si tamen ad hoc datus sit, ut et solvi possit, solvendo eo liberabitur.

87. CELSUS [lib. 20. Digestorum].

QUodlibet debitum (24) solutum a procuratore meo, non repeto: quoniam cum quis procuratorem omnium rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur (25), ut creditoribus suis pecuniam solvat: neque postea expectandum (26) est, ut ratum habeat.

De negotiis pupillæ gestis.

88. SCÆVOLA lib. 5. Digestorum.

FIliæ intestato patri heredis negotia mater gessit, et res vendendas per argentarios dedit: idque ipsum codice conscriptum est: argentarii universum redactum venditionis solverunt: et post solutionem novem fere annis, quicquid agendum erat, nomine pupillæ mater egit, eamque marito nuptum collocavit: et res ei tradidit: Quæsitum est, an puella cum argentariis aliquam actionem habet: quando non ipsa stipulata sit pretium rerum, quæ in venditione datæ sunt, sed mater? Respondit, si de eo quæreretur: an jure ea solutione argentarii liberati essent: responderi jure liberatos. Claudius: Subest enim illa ex jurisdictione pendens quæstio, an pretia rerum, quæ sciebant esse pupillæ, bona fide solvisse videantur matri (27), quæ jus administrationis (28) non

(1) §. *ult. Inst. quib. mod. tollitur obl.*

(2) *l.* 95. *Infr. h. t. l.* 3. *supr. de rescind. l.* 35. *Infr. de reg. jur.* §. *ult. Inst. quib. mod. tollitur obl. l.* 1. *C. quando lic. ab empt.*

(3) Quid, adjecto, antequam moriatur, potestne solvi? potest. *l.* 38. *supr. l.* 95. §. 6. *Infr. h. t.*

(4) Actus nudi ministerii non transeunt ad heredem. *l.* 55. *supr. de verb. oblig.*

(5) *l.* 1. §. 36. *supr. depositi.*

(6) Consulere, id est, consilium dare interdum lex solet.

(7) *c.* 14. *extr. de reg. jur.*

(8) *l.* 5. §. 2. *supr. depositi. l.* 3. *C. de pignorib.*

(9) Evenitque, ut inter se.

(10) Postea sc.

(11) Qui eum dederat.

(12) Quomodo vetare potest, cum eadem pacta sit fundum extraneo reddi? Dicendum est hac in lege pactum degenerare in mandatum, ideoque ad instar mandati revocari posse: hinc collige, Pactum de solvendo tertio, appositum ex intervallo, idem efficere ac præstare, quod simplex mandatum. *Bald.* vel ita: Pactum factum inter creditorem et debitorem, ut solvatur debiti portio, vim habet mandati, potestque revocari expresse vel tacite.

(13) *l.* 106. *Infr. h. t.*

(14) Quod æquius et melius spectatur in judicio rei uxoriæ. Cicer. *orat. pro Roscio. officiorum* 3. *et Topicis.* §. *fuerat. Inst. de actionibus.* Duaren. adde *l. penult. in fin. supr. soluto.*

(15) Solvit enim id, quod naturaliter debuit. *l.* 10. *supr. de obl. l.* 13. *supr. de condict. indeb. l.* 21. §. 2. *vers. quod si hic. supr. de fidejuss. l.* 32. *infr. de reg. jur.*

(16) *l.* 38. §. 2. *supr. h. t.*

(17) Ex duobus obligatis ad idem debitum, uno convento alter non liberatur, sed uno solvente.

(18) Respondeo. *Hal.* Cur ita? collige ex *l.* 24. *in fin. supr. de act. empt.*

(19) Non minus die, quam quantitate. Antonius Faber, 5. *conjectur.* 18. ordinem ita inversum ostendit: minus enim dubitatur de quantitate, quam die. Solidum non solvit, si quid quantitati desit: aut si quantitas quidem ipsa solvitur, non tamen ad diem soluta sit.

(20) V. *l.* 32. *infr. de verb. sign.*

(21) Minus solvit, qui moram in solvendo committit, *l.* 47. *supr. de legat.* 1. *l.* 12. *in fin. infr. de verb. sign* hinc illud Theodori Hermopolitis, τὸ βραδέως, τὸ μὴ παντελῶς, τὸ μηδὲν ὅλως. de quo etiam antea diximus.

(22) Procurator litis est, qui datus est ad agendum. *l.* 13. *supr. de pactis. l.* 7. *C. de transact.*

(23) Cur? solvendum est domino. *l.* 28. *supr. de procur.*

(24) Aliud est, si indebitum. *l.* 6. *supr. de condict. indeb.*

(25) Constitutus ad administrandum, solvere creditoribus potest.

(26) Ubi præcessit mandatum, non requiritur ratihabitio.

(27) Putativo administratori quæ bona fide vel ignoranter soluta sunt, liberant solventem, si administrator sit solvendo *l.* 55. *supr. de condict. indeb.* Putativo administratori solvens ex suo cum illo contractu, liberatur: ex contractu vero domini non liberatur. *Goth.* Hinc colligunt, procuratori non recte solvi, nisi sit omnium bonorum, aut speciale mandatum habeat. vid. Stracch. *de mandato. n.* 23. Moss. *de contract. tit. de mandat. num.* 17. Barbos. *l.* 3. *et* 4. *ff. solut. matrimon.* Fachin. *lib.* 2. *controv. cap.* 93. Ans. Adde Rebuff. *ad constitut. Reg. de sent. execut. art.* 7. *gloss.* 13. *num.* 8. Pecc. *de jure sistendi. c.* 3. *n.* 10. S. L.

(28) *l.* 4. *in fin. C. de curat. furiosi.*

habebat? ideoque, si hoc sciebant, non liberantur: scilicet si mater solvendo non sit (1).

De chirographis. 1. De procuratore exigente ultra modum. 2. Simpliciter solutum in quam causam imputetur.

89. IDEM lib. 29. Digestorum.

EX pluribus (2) causis et chirographis creditor ita cavit: *Titius Mævius dico me accepisse, et habere, et accepto tulisse* [*a*] *Gaio Titio reliquum omne* (3), *ratione posita ejus* (4) *pecuniæ, quam mihi Stichus Gaii Titii servus caverat.* Quæsitum est, an ex cæteris chirographis, quæ non Stichus cavit, sed ipse debitor, integra manet actio ex reliquis chirographis per ipsum debitorem cautis? Respondit, eam solam obligationem dissolutam, ex qua solutum proponeretur.

§. 1. Lucius Titius ex duobus chirographis, quibus quadringenta ei a Seio debebantur: altero centum, [altero trecentum], scripsit Seio, ut unius (5) chirographi centum per Mævium et Septicium sibi mitterentur: Quæro, an Seius, si Mævio et Septicio ex trecentum quoque solvisse se dicat, liberatus sit? Respondit, si nec mandavit, ut ex trecentum solveretur, nec solutum ratum habuit: non esse liberatum.

§. 2. Lucius Titius duabus stipulationibus, una quindecim sub usuris majoribus (6), altera viginti sub usuris levioribus, Seium eadem die obligavit, ita ut viginti prius solverentur: id est, idibus (7) Septembribus: debitor post diem utriusque stipulationis cedentem, solvit viginti sex: neque dictum est ab altero, pro qua stipulatione solveretur. Quæro, an quod solutum est, eam stipulationem exoneraverit, cujus dies ante cessit (8), id est, ut viginti sortis soluta videantur, et in usuras eorum sex data? Respondit, magis id accipi, ex usu esse.

De in integrum restitutione.

90. IDEM lib. 26. Digestorum.

FIlius, qui administrabat ut heres paterna bona, pecuniam ex his (9) Sempronio mutuam dedit, et eandem particulatim recepit: deinde se abstinuit (10), quia minor annis erat, ab ea hereditate. Quæsitum est, curator bonorum patris constitutus (11) an adversus Sempronium utilem actionem habet? Respondit, nihil proponi, cur non is qui solvisset id, quod mutuum ita acceperat, liberatus esset (12).

De debitore præsente, et invito liberando.

91. LABEO [lib. 6. Pithanon a Paulo epitomatorum].

SI debitor tuus non vult a te liberari, et præsens est: non potest invitus a te solvi (13). Paulus: Imo debitorem tuum etiam præsentem, etiam invitum (14), liberare ita poteris, supponendo (15) a (16) quo debitum novandi causa stipuleris. quod etiam si acceptum non feceris, tamen statim, quod ad te (17) attinet, res peribit: nam et petentem te, doli (18) mali præscriptio excludet.

De servo debito in specie.

92. POMPONIUS [lib. 9. Epistolarum].

SI mihi alienum servum dari promiseris, aut testamento dare jussus fueris, isque servus antequam (19) per te staret, quominus dares, a domino manumissus sit: hæc manumissio (20) morti (21) similis sit: si autem decessisset (22), non tenearis.

§. 1. Sed et si quis servum, quem dari promisit, heres a domino scriptus statuliberum (23) dederit, liberatur (24).

De confusione obligationis.

93. SCÆVOLA [lib. singul. Quæstionum publice tractatarum].

SI duo rei sint stipulandi, et alter alterum heredem scripsit, videndum, an confundatur obligatio? Placet non (25) confundi. Quo bonum est [hoc] dicere? Quod si intendat *dari sibi oportere*, vel ideo dari oportet ipsi, quod heres extitit; vel ideo quod proprio nomine ei deberetur. atquin magna est hujus rei differentia: nam si alter ex reis pacti conventi temporali (26) exceptione summoveri poterit, intererit, is qui heres extitit, utrumne suo nomine, an hereditario experiatur: ut ita possis animadvertere, exceptioni locus sit, necne.

§. 1. Item si duo rei sint promittendi, et alter alterum heredem scripsit: confunditur (27) obligatio.

§. 2. Sed [et] si reus (28) heredem fidejussorem scripserit, [non (29)] confunditur (30) obligatio: et quasi generale quid retinendum est, ut ubi ei obligationi, quæ sequelæ locum obtinet, principalis accedit, confusa sit obligatio; quotiens duæ sint principales, altera alteri potius adjicitur ad actionem, quam confusionem parere (31).

§. 3. Quid ergo si fidejussor reum heredem scripserit? confundetur (32) obligatio secundum Sabini sententiam, licet Proculus dissentiat.

(1) Alias non liberatur, qui solvit. *l.* 31. §. 6. *supr. de negotiis.*
(2) Adde *l.* 18. *infr. de acceptilat.*
(3) Post rationem positam. *vulg. Hal.*
(4) Ergo non alterius: et sic confessio non probat nisi id, quod in eam deductum est.
(5) Præposito ad unam summam recipiendam plures aut aliæ solvi non debent. Nuncius enim mandatum exequi debet, non mutare.
(6) Vide quæ notavi ad *l.* 41. *supr. de reb. cred.*
(7) Simplex solutio refertur ad causam usurarum antiquiorem, licet altera graviores usuras contineat.
(8) Id est, vetustiorem. *l.* 5. *l.* 24. *supr. l.* 97. *infr. h. t.* et sic antiquior dicitur causa, non respectu temporis contractus, sed solutionis.
(9) Paternis bonis et hereditariis.
(10) Potest enim id facere. vide *C. si minor ab hereditate se abstineat.*
(11) Solet enim constitui, cum primum minor hereditate se abstinuit.
(12) Et ita servatur quod pupillus, antequam abstinuit, gessit. *l.* 6. §. 1. *supr. de rebus auct. l.* 22. *l.* 31. *in fin. supr. de minoribus.*
(13) Absolvi. *vulgat. Haloand.*
(14) *l.* 27. *Supr. de pecunia constituta.* adde *l.* 53. *supr. h. t.*
(15) *l.* 8. *in fin. supr. de novat. l.* 13. §. 10. *Infr. de acceptil.*
(16) Id est, expromissorem.
(17) Debitorem principalem.
(18) Qui mihi promittit pro alio, me mandante, tutus est contra me doli exceptione.
(19) *l.* 51. *supr. de verb. obl.*
(20) Ut servitus. v. *l.* 59. *in fin. supr. de condit. et dem.*
(21) Manumissio morti similis est. *l.* 46. *infr. de furtis.* vid. quæ notavi ad *l.* 6. *supr. qui et a quibus.*
(22) V. *l.* 33. *supr. de verb. oblig.*
(23) *l.* 9. §. 2. *supr. de statulib.*
(24) Imo non liberatur. *l.* 63. *in fin. supr. de cond. indeb.*
(25) Duæ obligationes æque principales stare invicem possunt sine alterius corruptione. *l.* 5. *in fin. supr. h. t.*
(26) Ut si pactum fecit de non petendo ante tempus.
(27) Græci ita legunt affirmative: non confunditur. *vulg. Hal.* Cuj. 11. *obs.* 34. *in fin.*
(28) Debendi scil. principalis.
(29) Hæc negatio in vulgata deest, et Haloandri editione. eam etiam rejicit Cujac. *ibid.*
(30) *l.* 95. §. 3. *Infr. h. t. l.* 5. *l.* 21. §. 3. *supr. de fidejuss.*
(31) Pariat. *vulg.* parere videatur. *Hal.*
(32) *l.* 38. *in fin. supr. h. t.* perimitur. *l.* 14. *supr. de fidejussoribus.* Imo durat. *l.* 21. 4. 5. *supr. de fidej.*

De nummis alienis vel communibus solutis.
3. *De servo solvente.*

94. Papinianus [lib. 8. Quæstionum].

Si is cui nummos debitor solvit alienos , nummis integris (1) pergat petere quod sibi debeatur , nec offerat quod accepit : exceptione doli summovebitur.

§. 1. Sin autem communes (2) nummos credam , aut solvam , confestim pro parte mea nascetur et actio , et liberatio : sive in singulis nummis communionem pro indiviso quis esse intelligat , sive in pecunia (3) non (4) corpora cogitet sed quantitatem (5).

§. 2. Sed et si fidejussor alienos nummos in causam fidejussionis dedit , consumptis (6) his , mandati agere potest : et ideo si eam pecuniam solvat , quam subripuerat , mandati aget , postquam furti , vel ex causa condictionis præstiterit.

§. 3. Favius Januarius Papiniano salutem. Cum Titius Gaio Seio deberet ex causa fideicommissi certam quantitatem , et (7) tantundem eidem ex alia causa , quæ peti quidem non (8) poterat , ex solutione autem petitionem non præstat (9) : Titii servus actor absente domino solvit eam summam quæ efficeret ad quantitatem unius debiti : cautumque est ei solutum ex universo (10) credito. Quæro , id , quod solutum est, in quam (11) causam acceptum videtur ? Respondi : Si quidem Titio Seius ita cavisset , ut sibi solutum ex universo credito significaret , crediti appellatio solam fideicommissi (12) pecuniam demonstrare videtur (13); non eam (14) quæ petitionem quidem non habet , solutione autem facta repeti pecunia non potest. cum vero servus Titii actor , absente domino pecuniam solverit , ne dominium quidem nummorum in eam speciem obligationis , quæ habuit auxilium exceptionis , translatum foret , si ex ea causa solutio facta proponeretur : quia non (15) est verosimile dominum ad eam speciem solvendis pecuniis servum præposuisse , quæ solvi non debuerunt ; non magis quam ut nummos peculiares ex causa fidejussionis , quam servus non ex utilitate peculii suscepit , solveret.

De periculo rei in obligatione alternata. 2. *Effectus aditionis hereditatis.* 4. *De naturali obligatione.* 5. *De adjecto.* 8. *Si creditor debitoris hereditatem ad se non pertinentem possideat.* 9. *Si quis dolo fecerit quominus possideat.* 10. *De mandatore. De tutore.* 12. *Si emptio et venditio , cui fidejussor accessit , nudo pacto solvatur.*

95. Idem [lib. 28. Quæstionum].

Stichum aut Pamphilum , utrum ego velim , dare spondes (16) ? altero mortuo, qui vivit solus petetur : nisi [si] mora facta sit in eo mortuo quem petitor elegit. tunc enim perinde solus ille qui decessit , præbetur , ac si solus in obligationem deductus fuisset.

§. 1. Quod si promissoris fuerit electio , defuncto altero qui superest , æque peti poterit. Enimvero si facto debitoris (17) alter sit mortuus , cum debitoris esset electio : quamvis interim non alius peti possit, quam qui (18) solvi etiam potest , neque defuncti offerri æstimatio potest , si forte longe fuit vilior , quoniam id pro petitore in pœnam promissoris constitutum est : tamen si et alter servus postea sine culpa debitoris moriatur , nullo modo ex stipulatu agi poterit : cum illo in tempore quo moriebatur , non commiserit stipulationem. † Sane quoniam impunita (19) non debent esse admissa , doli actio non immerito desiderabitur. aliter quam in persona fidejussoris , qui promissum hominem interfecit (20) : quia tenetur ex stipulatu actione fidejussor , quemadmodum tenebatur, si (21) debitor sine herede decessisset.

§. 2. *Aditio hereditatis nonnunquam jure confundit* (22) *obligationem :* veluti (23) si creditor debitoris , vel contra debitor creditoris adierit hereditatem. aliquando pro solutione cedit , si forte creditor , qui pupillo sine tutoris auctoritate nummos crediderat , heres ei extitit : non enim quanto locupletior pupillus factus est , consequere-

(1) Non consumptis. §. 2. *Infr. h. t.*

(2) *l.* 13. *in fin. supr. de reb. cred.*

(3) Differentia corporis et quantitatis. sic tesseræ frumentariæ legatum magis in quantitate , quam in corpore consistit , *l.* 87. *supr. de legat.* 2. et chirographum. *l.* 21. *supr. de pact. l.* 18. *supr. de pign. l.* 44. §. 5. *supr. de leg.* 1. *l.* 59. *supr. de leg.* 3. *l.* 3. §. 1. *supr. de liberat. legat. l.* 18. §. 2. *supr. de mortis causa.*

(4) V. quæ notavi ad *l.* 46. *supr. de condict. indeb.* Hinc colligit Hotom. 15. *Illustr.* Nummos non inter res corporales , sed incorporales numerari. Aliud esse corpus , aliud quantitatem , idque multis confirmat ex *l.* 19. §. 2. *l.* 46. *in fin. supr. de condict. indeb. l.* 24. *supr. depositi. l.* 5. *supr. de impensis. l.* 34. §. 3. *supr. de legat.* 3. *l. ult. supr. de adimendis. l.* 68. *supr. ad SC. Trebell. l.* 10. *in princ. infr. de acceptilat.* De differentia corporis et quantitatis v. Cujac. 14. *obs.* 19.

(5) *l.* 1. *supr. de contrah.* Id est , potestatem , *ἰσοδυναμίαν* , pariationem , valorem jure publico ei attributum : siquidem nummi , non ex materia , sed ex instituto et publica lege æstimantur : ac propterea ex ære et laminis . Cæsar 5. corio , Senec. 2. *de beneficiis* 14. (hinc coriacea moneta sub Friderico II. in usu fuit. Pandulphus Collenucius Florentinus Chron. anno 1240. additiones ad Chron. Abbatis Ursperg. Nauclerus generatione 42.) quin ex panno et lino fit , ut apud Romanos. Helmold. *c.* 395. *Chron.* vide Hotomann. 25. *Illustr.*

(6) *l.* 13. *l.* 17. *l.* 19. *in fin. supr. de rebus credit. l.* 56. §. 2. *supr. de fidejussoribus.* Consumpti sunt , qui domino perierunt , quorum nomine nulla domino actio , petitio , aut persecutio est. Consumptio mala fide non conciliat mutuum: tunc enim nummi pro integris habentur , *l.* 11. §. *ultim. supr. de rebus credit.* Bona fide facta conciliat mutuum, quod non conciliavit numeratio. Ratio ? qui meam pecuniam alteri numerat , mihi dominium non tollit : ideoque vindicatio nummorum mihi adhuc superest : ubi vero mei nummi consumpti sunt , ut nusquam appareant , res amplius mea non est , sed alterius. Quod cum evenit , ex meo tuum fit : ita mutuum conciliatur ; et hæc est ratio propter quam creditis , vel solutis nummis alienis non aliter mutui obligatio vel liberatio contingit , quam si nummi consumpti sunt. vide Cujac. 13. *observation.* 28.

(7) Et ita duas summas.

(8) Puta ex nudo pacto.

(9) Præstabat. *Hal.*

(10) Hinc sumitur ratio dubitandi. Vox enim , *universum*, comprehendit debitum quod ab initio exigi potuit , et naturale , quod ab invito non potuit.

(11) Num eam quæ ab invito debitore exigi potuit ? an potius eam quæ ab invito non potuit.

(12) Id est , debiti cujus nomine competebat actio.

(13) Proprie. vide *l.* 16. §. 4. *supr. de fidejussoribus.*

(14) Id est , non naturalem tantum.

(15) Mandatum habens ad solvenda debita , non videtur habere mandatum nisi ad solvenda utilia. *l.* 5. §. 2. *supr. h. t.*

(16) Alternativa promissio reducitur ad simplicem per interitum unius extremorum. *l.* 2. §. 3. *supr. de eo quod certo loco. l.* 34. §. 6. *supr. de contrah. l.* 10. *in fin. supr. de jure dotium.*

(17) Qui servum occidit.

(18) Id est . quam qui superest.

(19) *l.* 51. §. 2. *supr. ad leg. Aquil. l.* 70. *in fin. supr. de fidejussoribus.*

(20) *l.* 32. *in fin. supr. de usuris.*

(21) *l.* 1. §. 14. *in fin. supr. depositi. l.* 5. *supr. ut legatorum.*

(22) Aditio hereditatis nonnunquam obligationem confundit , *ut hic.* et *l.* 34. §. 8. *l.* 75. *supr. h. t. l.* 122. §. 5. *supr. de verborum obligationibus. l.* 21. §. 3. *supr. de fidejussoribus. l.* 3. *C. de fideicommiss.* nonnunquam pro solutione cedit. *infr. h. t.* nonnunquam obligationem confirmat. *infr. h. t.*

(23) *l.* 7. *C. de pactis.*

tur (1), sed in solidum (2) creditum suum ex hereditate retinet (3). aliquando evenit, ut inanis obligatio aditione hereditatis confirmetur. nam si heres qui restituerit ex Trebelliano hereditatem, fideicommissario heres extiterit; vel mulier, quæ pro Titio intercesserat, eidem (4) heres extiterit, incipit obligatio civilis propter hereditatem ejus, qui jure tenebatur, auxilium exceptionis amittere: etenim inconditum est subvenire sexui mulieris quæ suo nomine periclitetur.

§. 3. Quod vulgo (5) jactatur (6) *fidejussorem qui debitori heres extitit, ex causa fidejussionis liberari* (7): totiens verum est, quotiens (8) rei plenior promittendi obligatio invenitur. Nam si reus (9) duntaxat fuit obligatus, fidejussor liberabitur: e contrario non potest dici non tolli fidejussoris obligationem, si debitor propriam et personalem habuit defensionem. nam si minori vigintiquinque annis bonæ fidei pecuniam credidit, isque nummos acceptos perdidit, et intra tempora in integrum restitutionis decessit herede fidejussore: difficile (10) est dicere causam juris honorarii quæ potuit (11) auxilio minori esse, retinere fidejussoris obligationem, quæ principalis fuit, et cui fidejussor is accessit sine contemplatione Juris Prætorii. Auxilium igitur restitutionis fidejussori qui adolescenti heres extitit, intra constitutum tempus salvum erit.

§. 4. Naturalis obligatio, ut (12) pecuniæ numeratione, ita justo (13) pacto (14), vel jurejurando (15) ipso (16) jure tollitur: quod vinculum æquitatis, quo solo sustinebatur, conventionis æquitate dissolvitur, ideoque (17) fidejussor, quem pupillus (18) dedit, ex istis causis liberari dicitur.

§. 5. Quæsitum est, an ita stipulari quis possit, *mihi aut filio meo decem* (19) *dari* (20)? vel ita, *mihi aut* (21) *patri?* Sed non incommode potest adhiberi *distinctio*: ut filio quidem stipulante, patris tunc adjiciatur persona, cum stipulatio ei adquiri non possit: e contrario autem nihil prohibeat, patre stipulante filii personam adjici, cum totiens quod pater filio stipulatur, sibi (22) stipulatus intelligitur, cum ipse sibi stipulatus non est: et in proposito manifestum est, non (23) obligationis, sed solutionis gratia filii personam adjectam.

§. 6. Usumfructum *mihi aut Titio* (24) *dari* stipulatus sum: Titio capite (25) deminuto facultas solvendi Titio non intercidit (26): quia (27) et sic stipulari possumus, *mihi aut Titio, cum* (28) *capite minutus erit, dari?*

§. 7. Nam (29) si furiosi (30) vel pupilli persona adjecta sit, ita tutori vel curatori pecunia recte dabitur, si conditionis quoque implendæ (31) causa recte pecunia tutori vel curatori datur: quod quidem Labeo et Pegasus putaverunt utilitatis causa recipiendum. Idque ita recipi potest, si pecunia in rem vel pupilli vel furiosi versa est. † Quomodo si domino jussus dare, servo dedisset, ut domino daret. cæterum, qui servo dare jussus est, domino dando non aliter implesse conditionem intelligendus est, quam si ex (32) voluntate servi dedit. † Idem respondendum est in solutione, si stipulato Sempronio sibi aut Sticho Mævii servo decem dari, debitor Mævio domino pecuniam solverit.

§. 8. Si creditor debitoris hereditatem ad se non pertinentem possedit, et tantum (33) ad eum pervenit, quantum si quilibet alius bonorum possessor ei solveret, liberaret heredem: non potest dici fidejussores liberari. neque enim ipsum sibi solvisse (34) pecuniam credendum est (35), a quo hereditas evincitur.

§. 9. Dolo (36) fecisti, quominus possideres quod ex hereditate ad alienum pertinente adprehenderas? Si possessor corpus aut litis æstimationem (37) præstitit, ea res

(1) Consequitur. *vulg.* consequetur. *Hal.* vulgatam improbat Cujac. ad *l.* 127. *supr. de verb. oblig.*

(2) Sed in solutum. Cujac. *ibid.*

(3) Vid. ad hunc locum Cujac. *ib.*

(4) *l.* 3. §. 13. *supr. ad SC. Vellejan.*

(5) Vulgo ita jactari quæ dicuntur, juris ordinarii esse intelligenda sunt.

(6) Vide *l.* 93. §. 2. *supr. h. t.*

(7) Hodie fidejussoriam obligationem non tolli, si fidejussor debitori heres extiterit, demonstrat Cujac. 15. *obs.* 11. *et* 11. *obs.* 34.

(8) Quod semper accidit, si modo efficax ea sit petitio, quia principalis semper major est: principem enim locum tenere majus est, quam accedere. *l.* 50. *supr. de fidejussorib.* vide Cujac. 11. *observat.* 34. Principalis obligatio per fidejussoriam extinguitur, si principalis est utilis, id est, si hoc non nocet creditori. *l. debitor.* 3. *supr. de separat. l.* 21. §. 2. *vers. quod si. supr. de fidejussor.*

(9) Si reus natura duntaxat fuit obligatus, fidejussor non liberabitur. Cujac. 11. *obs.* 34. *et* 7. *ad Afric. fol.* 136. *in fin.* et Græci ita legunt. vid. Cujac. *d. cap.* 34.

(10) Imo non est difficile. *l.* 1. *C. de fidejuss. tut.*

(11) *l.* 7. §. 2. *supr. de minoribus.*

(12) Vide *l.* 80. *supr. h. t.*

(13) Id est, licito honestoque, non remoto a re privata, humaneque commercio, et præterea absoluto: ne alioquin justum pactum hic intelligamus vestitum cum Alciato: qua parte Alciatus reprehenditur a Corrasio et Oldend. *in Top.* ubi de parœmia agit.

(14) Imo, naturalis obligatio quæ ex conventione nata est, pacto non tollitur ipso jure, sed ope tacitæ exceptionis. *l.* 27. §. 2. *supr. de pact.*

(15) *l. ultim. vers. eam rem. supr. de jurejur.*

(16) Id est, quo jure naturalis obligatio constitit, eodem tolli potest.

(17) §. *fin. infr. h. t.*

(18) Naturaliter obligatus: qua de re plenissime dixi *l.* 1. *supr. de novationib. l.* 59. *supr. de obligat.*

(19) Qui est in potestate.

(20) Qui ita stipulatur filio dari jus, stipulatur utiliter. *l.* 56. §. 2. *supr. de verb. oblig. l.* 2. *C. de contr. stip.* Aliud est si factum stipuletur: puta tenere licere. *l.* 130. *supr. de verb. oblig.*

(21) In cujus sum potestate.

(22) *l.* 56. §. 2. *supr. de verb. oblig.*

(23) Adjectus cui non potest quæri obligatio, adjectus ad simplicem solutionem videtur.

(24) Id est, adjecto.

(25) *l.* 38. *supr. h. t.*

(26) Imo, intercidit: quia capite diminutus alius homo videtur, *l.* 38. *supr. h. t.* solve, Titio adjecto et capite minuto stipulationis tempore solvi potest: post stipulationem, non potest.

(27) Sensus est: etiamsi Titius stipulationis tempore capite diminutus fuerit, jus ei solvendi non perit: quia et in eum casum solutioni applicari potuit: si in eum casum potuit adjici, potuit et in ipso casu. vide Cujac. ad *l.* 55. *supr. de verb. obl.*

(28) In tempus, quo Titius capite minutus erit, conferri potest solutio.

(29) Sed, ut in *l.* 84. §. 5. *supr. de verb. oblig.* Accurs.

(30) *l.* 68. *supr. h. t. l.* 13. *supr. de cond. et demonstr.*

(31) In persona pupilli vel furiosi.

(32) Non intelligitur recedi a persona, quoties ex voluntate ejus aliquid fit.

(33) Id est, integrum debitum recepit. adde *l.* 21. §. 3. *supr. de fidejussorib.*

(34) Et compensasse, et sic compensationi non opponitur actio in rem, seu petitio hereditatis: sed tamen Cujacius notat hodie compensationem fieri in judiciis in rem: idque ipso jure, 15. *observ.* 12. *l. ultim. C. de compensat.*

(35) Ex ea re quæ evinci potest, nemo potest sibi solvere.

(36) *l.* 13. §. *penult. supr. de hered. pet.* vide *l.* 51. *supr. de re judic.*

(37) Quæ succedit loco corporis vel rei.

tibi proderit : quia nihil (1) petitoris interest. cæterum si tu (2) ante contentus, ex præterito dolo præstiteris, nihil ea res possessori proderit.

§. 10. Si mandatu meo Titio pecuniam credidisses, ejusmodi contractus similis est tutori, et debitori pupilli : et ideo mandatore convento et damnato, quanquam pecunia soluta sit, non liberari debitorem ratio suadet : sed et præstare (3) debet creditor actiones mandatori adversus debitorem, ut ei satisfiat. † Et (4) huc pertinet tutoris et pupilli debitoris nos fecisse comparationem. nam cum tutor pupillo tenetur ob id quod debitorem ejus non convenit, neque judicio cum altero accepto, liberatur alter : nec si damnatus tutor solverit, ea res proderit debitori : quin etiam dici solet tutelæ contraria actione agendum, ut ei pupillus adversus debitores actionibus cedat.

§. 11. Si creditor (5) a debitore (6) culpa sua (7) causa ceciderit (8), prope est, ut actione mandati nihil (9) a mandatore consequi debeat : cum ipsius vitio acciderit, ne mandatori possit actionibus cedere (10).

§. 12. Si inter emptorem et venditorem convenerit, prius quam aliquid ex alterutra parte solveretur, *ut ab emptione* (11) *discedatur :* fidejussor (12) eo nomine acceptus soluto contractu liberabitur (13).

De tutore delegante. 1. *De transactione.* 3. *De pignoribus.* 4. *De condictione indebiti.*

96. Idem [lib. 11. Responsorum].

PUpilli debitor tutore delegante (14) pecuniam creditori (15) tutoris solvit : liberatio contingit, si non malo consilio cum tutore habito hoc factum esse probetur : sed et Interdicto fraudatorio (16) tutoris creditor pupillo tenetur, si eum consilium fraudis participasse constabit.

§. 1. Cum pupilla magistratui qui per fraudem pupillo tutorem dedit, heres extitisset, tutores ejus cum adolescente transegerunt ; eam transactionem pupilla ratam habere noluit : nihilo (17) minus erit, tutorum pecunia liberata. nec tutores contra adolescentem actionem, nec utilem habebunt, qui suum recuperavit. plane si adolescens pecuniam restituere (18) tutori pupillæ maluerit, rescisso quod gestum est, actionem utilem in pupillam, heredem magistratus, accipiet.

§. 2. Soror cui legatum ab herede fratre debebatur, post motam legati quæstionem transegit, ut nomine debitoris contenta legatum non peteret : placuit, quamvis nulla delegatio (19) facta, neque liberatio secuta esset, tamen nominis periculum (20) ad eam (21) pertinere. Itaque si legatum contra placitum (22) peteret, exceptionem pacti non inutiliter opponi.

§. 3. Cum eodem tempore pignora duobus contractibus obligantur, pretium eorum pro modo pecuniæ cujusque (23) contractus creditor accepto facere debet : nec in arbitrio ejus electio erit, cum debitor pretium pignoris consortioni (24) subjecerit. quod si temporibus discretis superfluum (25) pignorum obligari placuit : prius debitum pretio pignorum jure solvetur, secundum superfluo compensabitur.

§. 4. Cum institutus deliberaret (26), substituto pecunia per errorem soluta est : ad eum hereditate (27) postea devoluta, causa condictionis evanescit : quæ ratio facit ut obligatio debiti solvatur.

In quam causam imputatur quod solutum est.

97. Idem [lib. 2. Definitionum].

CUm ex pluribus causis debitor pecuniam solvit, utriusque demonstratione cessante, potior (28) habebitur causa ejus pecuniæ quæ (29) sub infamia debetur : mox ejus quæ (30) pœnam continet : tertio, quæ sub hypotheca vel pignore (31) contracta est : post hunc ordinem potior habebitur propria (32), quam aliena causa, veluti fidejussoris : quod veteres ideo definierunt, quod verisimile videretur diligentem debitorem admonitu ita negotium suum gesturum fuisse. si nihil eorum interveniat : vetustior (33) contractus ante solvetur. Si major pecunia numerata sit, quam ratio singulorum exposcit : nihilominus primo contractu soluto, qui potior erit, superfluum (34) ordini secundo, vel in totum, vel pro parte minuendo videbitur datum.

De dote. 1. *De actione Faviana.* 2. *De in integrum restitutione.* 3. *De castrensi peculio.* 4. *De adjecto.* 8. *De rei interitu vel mutatione.*

98. Paulus [lib. 15. Quæstionum.]

QUi res suas obligavit, postea aliquam possessionem ex his pro filiasua dotem promittendo obligavit (35),

(1) Nihil petitoris interest, quoties fundum aut ejus æstimationem consecutus est.

(2) Vetus et antiquus dominus scilicet.

(3) *l.* 18. §. 5. *in fin. supr. famil. l.* 36. *supr. de fidejuss. Nov.* 4. *cap.* 1.

(4) Et ad hoc. *vulg. Hal.*

(5) Id est, si is, qui credidit alicui alterius mandato.

(6) Dēbitore, petens. *vulgat. Hal.*

(7) Quia male egit.

(8) Id est, condemnatus fuerit.

(9) Id est, si mandatarius non potest cedere actionem mandatori vel fidejussori, exceptione cedendarum actionum repellitur. *Bartolus.*

(10) Dixi *l.* 17. *supr. de fidejussoribus.*

(11) *l.* 80. *supr. h. t.*

(12) Res est integra, etiamsi fidejussor sit acceptus. *l.* 3. *C. de resc. vend. l.* 12. *C. de contrah. empt.*

(13) Soluto contractu principali, accessiones contractus dissolvi censentur.

(14) Delegatio tutoris liberat debitorem, pupilli, ita demum, si fuerit facta bona fide.

(15) Mandato tutoris debitum pupilli solvi potest, etiam creditori tutoris.

(16) De Interdicto fraudatorio vide *l.* 67. §. 1. *supr. ad SC. Trebell.* adde *l.* 60. *in fin. supr. mandati. l.* 10. *supr. quæ in fraud. cred.*

(17) Et ita pro invito solvitur, *l.* 23. *supr. h. t.* et transactio a tutore facta non potest rescindi. Imo potest, *l.* 1. *l.* 2. *C. si advers. transact.* solve : Ibi minor capta sive decepta est, non hic, ideoque diversa jura admittuntur. *l.* 9. §. 4. *supr. de jurejur.*

(18) *l.* 14. *C. de transact.*

(19) *l.* 54. *in fin. l.* 56. §. 4. *infr. de furt.*

(20) *l.* 3. *in fin. C. de novationib.*

(21) Cessionariam scilicet.

(22) Id est, transactionem.

(23) Pretium pignorum debet converti in omne debitum, in quod pignora sunt obligata.

(24) Livius 6 : Quænam ista societas, quænam consortio ? Cic. 3. *offic.* Dissolvatur necesse est omnis hæc consortio. Lucillius 29 : redi in consortionem. vide Nonium *in consortium.*

(25) *l.* 97. *in fin. infr. h. t.*

(26) De cedenda hereditate.

(27) Jus superveniens solutionem recipienti, inducit liberationem, quæ prius non erat inducta.

(28) Nota debita hoc ordine exonerari : Primo loco debitum sub infamia : deinde sub pœna : tertio loco, sub pignore debitum : inde proprium : et mox antiquius.

(29) Vide *l.* 7. *in fin. supr. h. t.*

(30) Vide *l.* 4. *l.* 7. *in fin. supr. h. t.*

(31) *l.* 73. *supr. h. t.* vel satisdatio. *l.* 4. *in fin. l.* 5. *supr. h. t.*

(32) *l.* 1. *l.* 4. *supr. h. t.*

(33) *l.* 5. *l.* 89. *in fin. supr. h. t.*

(34) Adde *l.* 96. *in fin.* §. *penult. supr. h. t.*

(35) *l.* 20. *supr. h. t.*

et solvit : si ea res (1) a creditore evicta (2) est, dicendum est maritum ex dotis promissione agere posse, ac si statuliberum, remve sub (3) conditione legatam, dotis nomine pro filia pater solvisset. harum enim rerum solutio non potest nisi ex eventu liberare : scilicet, quo casu certum erit remanere eas.

§. 1. Diversum respondetur in ea pecunia, sive re, quam patronus post mortem liberti per Favianam (4) aufert : hæc enim actio, cum sit nova (5), partam liberationem non potest revocare.

§. 2. Huic adplicatur minor (6) vigintiquinque annis, qui a creditore circumscriptus, in rem ex causa debiti solutam restituitur (7).

§. 3. Rem autem castrensis (8) peculii solventem patrem, perinde accipere debemus, ac si alienam dedisset : quamvis possit residere apud eum cui soluta est, prius mortuo intestato filio. sed tunc adquisita creditur, cum filius decesserit : et utique cujus fuerit, eventus (9) declaret : sitque et hoc ex his quæ post factis, in præteritum quid fuerit, declarent.

§. 4. *Mihi dare* (10) *decem pure* (11), aut *Titio Kalendis vel sub conditione*, aut *mihi Kalendis Januariis* (12), *Titio Februariis*, utiliter stipulor. Quod si *mihi Kalendis Februariis*, *Titio Kalendis Januariis* : potest dubitari ? Sed rectius dicitur utiliter stipulatum : nam cum in diem sit ea quoque obligatio, etiam mihi solvi potest ante (13) Februarias : igitur et illi solvi poterit.

§. 5. Qui stipulatus *sibi aut Titio*, si hoc dicit, si (14) Titio non solveris, dari sibi : videtur conditionaliter stipulari. Et ideo etiam sic facta stipulatione, *mihi decem, aut quinque Titio dari ?* quinque Titio solutis, liberabitur reus a stipulatore. Quod ita potest admitti, si hoc ipsum expressim agebatur, ut quasi pœna adjecta sit in persona stipulantis, si Titio solutum non esset. † At ubi simpliciter (15) *sibi aut Titio* stipulatur, solutionis tantum causa adhibetur Titius : et ideo quinque ei solutis, remanebunt (16) reliqua quinque in obligatione.

† Contra si *mihi quinque*, *illi* (17) *decem* stipulatus sim : quinque Titio solutis, non (18) facit conceptio stipulationis, ut (19) a me liberetur. porro si decem solverit, non quinque repetet, sed mihi per mandati (20) actionem decem debebuntur.

§. 6. *Mihi Romæ* (21), *aut Ephesi Titio*, *dari* stipulor, an solvendo Titio Ephesi a me liberetur, videamus ? nam si diversa (22) facta sunt, ut Julianus putat, diversa res est. sed cum prævalet causa dandi, liberatur (23) : liberaretur enim, et si *mihi Stichum*, *illi Pamphilum dari* stipulatus essem, et Titio Pamphilum solvisset. At ubi merum (24) factum stipulor, puta *insulam in meo solo ædificari*, *aut in Titii loco*, numquid, si in Titii loco ædificet, non contingat liberatio : nemo enim dixit facto (25) pro facto soluto liberationem contingere ? sed verius est liberationem contingere : quia (26) non factum pro facto solvere videtur, sed electio promissoris completur.

§. 7. Si servus fructuarius (27) ex re fructuarii domino proprietatis, aut fructuario stipuletur, inutilis est stipulatio : at ex re proprietarii, si ipsi domino aut fructuario stipuletur, recte stipulatur : tantum enim solutionis capax est fructuarius hoc casu, non etiam obligationis [quoque].

§. 8. Aream (28) promisi alienam : in ea dominus insulam ædificavit : an stipulatio extincta sit, quæsitum

(1) Id est, possessio : rei appellatione nonnunquam possessio continetur. dixi *l.* 21. *supr. de rei vind. et supr. de reb. cred. in pr.*
(2) *l.* 33. *supr. h. t. l.* 16. *supr. de jur. dot.*
(3) *l.* 83. *§.* 6. *supr. de verb. oblig.*
(4) De qua vide *supr. si quid in fraud. patr.*
(5) An extraordinaria, vel Prætoris, ut vult Accursius ? An nova origine ipsa, ut Baldus ?
(6) Licet minor restituatur, non tamen restituitur actio creditori. *ut hic.* nisi minor restituitur adversus dolum creditoris. *l.* 13. 14. *supr. de minor. l. un. C. de reputationibus quæ fiunt in judicio in integr. rest. l.* 48. *§.* 1. *supr. de fidej. l.* 21. *§.* 1. *in fin. supr. de SC. Silanian.*
(7) Vide *C. si advers. solutionem.*
(8) Pater solvens rem castrensis peculii, videtur solvere rem alienam. *Bart.*
(9) Fingamus filium jure suo non usum. vide *l.* 44. *supr. de legat.* 1. et ita eventus declarat quæ ex eventu dependent.
(10) Dari. *vulg. Hal.*
(11) *l. ult. §.* 7. *supr. de verb. oblig.*
(12) Vide *l. ultim. §.* 6. *supr. de verb. oblig.*
(13) *l.* 137. *§.* 2. *supr. de verborum oblig.*
(14) *Si*, dictio, conditionem implicat.
(15) Vide quæ scripsi ad *l.* 45. *§.* 11. *infr. de jure fisci.*
(16) Imo non remanebunt. Quotiens enim alternativa est inter summas diversas minor summa est in obligatione. *l.* 83. *§.* 3. *supr. de verbor. oblig.*
(17) Valetne hujusmodi stipulatio ? Utique valet. *infr. h. t.* Imo non valet, cum in quantitatibus non possit pœna major esse sorte. *l.* 15. *in fin. C. de usur.* v. Bart. *hic.*
(18) Imo ea verborum conceptio facit, ut reus a stipulatione liberetur : nec enim potest esse plus in accessorio quam in principali. *l.* 8. *§.* 7. *supr. de fidejuss.* vide Bart. *hic.*
(19) *l. ultim. §.* 5. *supr. de verb. oblig.*
(20) *§.* 4. *Inst. de inutil. stip.*
(21) Alternata locorum promissio reo electionem tribuit : in hujusmodi alternativa, rei electio est.
(22) Suntne diversa ? utique, si loca spectemus ; unius tamen facti loco habentur, si dandi causam (quæ una est) inspiciamus.
(23) Reus scil. solvendo Ephesi.
(24) Ædificatio merum factum continet.
(25) Liberatio non contingit, si aliud fiat, quam promissum est.
(26) Reus vel in meo, vel Titii loco ædificandi, in Titii loco ædificandi jus eligere potest et merito : nam quod adjecto fit, stipulatori fieri videtur.
(27) *l.* 1. *§.* 5. *supr. de stipulat. servor.*
(28) Area aliena promissa, et in ea ædificio a vero areæ domino imposito, stipulatio vel promissio estne extincta ? non est extincta. Quid ita ? Area ipsa non desiit in rerum natura esse. Quis inde effectus ? area ipsa peti poterit. Atqui ædificium ab eo sejungi non potest ? areæ igitur ipsius æstimatio solvetur. *vers. Non est his similis.* Atquin, si hominem alienum promisi, isque manumissus sit, promissione liberor. *vers. si alienum. infr. h. t.* Liberor sane : sed aliud plane in homine manumisso est : aliud in area ædificata. In servo manumisso nullum servi vestigium est : in area ædificata area integra est. Quid, si servus ita manumissus post lege aliqua servus sit effectus ? Non convalescit promissio. *vers. Nec admissum.* Atqui si navem promisi, eaque a domino soluta sit, et postremo iisdem tabulis compacta, redintegratur obligatio ? redintegratur : sed hic aliud est in navi restituta, aliud in servo manumisso, deinde servo effecto. Qui semel manumissus est, alius statim factus est : ea mente manumissus est, ut perpetuo liber esset, non ad tempus. Navis dissoluta eo animo, ut in eundem usum restitueretur, quia perpetuo non fuit dissoluta, redintegrata, seu restituta, alia navis non est censenda : secus autem esset, si ea mente dissoluta, ut in alios usus converteretur. Eadem enim hoc casu ratio esset navis dissolutæ, et hominis manumissi. Nam quæ ea mente dissolvuntur, ut in alium usum converterentur, ea prorsus esse desinunt, quæ ante fuerunt. Interitus, ut ita dicam, aliquis perpetua destinatione alterius usus navi ita dissolutæ allatus est mente dissolventis. Porro quæ perpetuo sunt extincta, restitui in antiquum statum non possunt. Ut illic alius homo est : ita hic alia navis. Igitur in hac quæstione videndum est, an navis ea mente dissolvatur, ut in priorem usum restituatur, an ut in alium. Priore casu restituta navis, nova non videtur, sed antiqua : posteriore nova prorsus, non ea quæ ante fuerit. *vers. nec simili.* Cum his nihil simile habet area. Servus manumissus, perpetua destina-

est ? Respondi : si (1) alienum (2) hominem promisi, et is a domino manumissus est, liberor.

† Nec admissum est quod Celsus ait, si idem rursus Lege (3) aliqua servus effectus sit, peti eum posse : *in perpetuum (4) enim sublata obligatio restitui non (5) potest :* et si servus effectus sit, alius (6) videtur esse. † Nec simili (7) argumento usus est, [ut] si navem quam tu promisisti, dominus dissolverit, deinde iisdem tabulis compegerit, teneri (8) te : hic enim eadem navis est, quam te daturum spopondisti : ut videatur magis obligatio cessare (9), quam (10) extincta esse. † Homini autem manumisso simile fiet, si (11) ea mente dissolutam esse navem posueris, [ut] in alios usus converterentur tabulæ, deinde mutato consilio easdem compositas : alia enim videbitur esse posterior navis, sicut ille alius homo est. † Non (12) est his similis area, in qua ædificium positum est : non (13) enim desiit [in] rerum natura esse. imo et peti potest (14) area, et æstimatio ejus solvi debebit : pars (15) enim insulæ area (16) est, et quidem maxima, cui (17) etiam superficies (18) cedit. † Diversum dicemus, si servus promissus, ab (19) hostibus captus sit : hic interim peti non potest, quasi ante diem : sed si redierit postliminio, recte tunc petetur. cessavit enim hic obligatio : area (20) autem extet, sicut cætera, ex quibus ædificium constitit. † Denique Lex XII. tabularum (21) *tignum ædibus junctum vindicari posse scit* (22) : sed interim id solvi prohibuit, pretiumque ejus dari voluit.

De forma nummorum solvendorum.

99. PAULUS lib. 4. Responsorum respondit.

DEbitorem (23) non (24) esse cogendum in aliam (25) formam nummos accipere, si (26) ex ea re damnum aliquod passurus sit.

De tutoribus vel curatoribus datis in pluribus locis.

100. IDEM lib. 10. Responsorum.

QUæro, an curatoribus vel tutoribus in Provincia datis, Romæ pecunia solvi possit, quæ in Provincia ita ab his fœnerata esset, ut Romæ solveretur, cum iidem curatores vel tutores rerum Italicarum administrationem non sustinent : an si solverit, debitor liberetur ? Paulus respondit, [his] tutoribus vel curatoribus recte pupillo pecuniam debitam solvi qui negotia ejus administrant : eos autem, qui Provincialium rerum curatores vel tutores

tione manumittentis servus esse desiit : Navis in alium usum dissoluta, perpetua dissolventis destinatione, navis antiqua esse desiit. Area, in qua ædificium positum est, area esse non desiit. Non desiit sane, quia area ipsa, pars et quidem maxima insulæ seu ædificii est. Proiude areæ promissor, si in area ædificium positum fuerit, tenebitur : nimirum subsistente etiamnum area. Promissor servi manumissi, aut navis dissolutæ ea mente, ut in alium usum verteretur, his mutationis accidentibus obligatus esse desinit. *vers. non est his similis.* Quid, si servus promissus, ab hostibus captus postliminio rediit ? Captivitas jus captivi hominis perpetuo non mutavit : spes postliminii facit ut liber esse possit : cessat hoc casu magis obligatio, quam extincta est. Cessat, dum captus est : non est extincta, cum reversus. Ita nihil simile hoc exemplum habet cum area, in qua ædificium aliquod positum est. Area in hac specie statim peti potest, quia est servus hostium potius : statim peti non potest, quia dum captus est, servus est ; is esse desinit, qui fuit. Hac pendente conditione, captus peti non potest ; si peteretur, ante diem peteretur : magis denique tum cessat ejus promissio, quam sit extincta. *vers. Diversum.* Denique cur negemus aream, in qua ædificium sit positum, peti posse : cum Lege 12. tabularum tignum alienis ædibus junctum, neque vindicari, neque solvi possit, et tamen pretium ejus dari debeat? *vers. denique lex. infr. h. t.*

(1) Argumentum ab homine seu servo alieno promisso, et post a domino manumisso, ad aream alienam venditam et ædificium in ea post venditionem positum a vero domino.

(2) Alieni servi promissor, ipso servo manumisso a domino non tenetur. Quid si servus ipse Lege aliqua postea servus sit effectus ? Celsus male censuit promissionis obligationem redintegratam. *l.* 51. *supr. de verbor. obligat. l.* 79. *in fin. supr. de leg.* 3.

(3) Servus manumissus ob ingratitudinem Lege revocatur in servitutem. *l.* 1. *l.* 2. *l.* 3. *l.* 4. *C. de libertis, et corum liberis.*

(4) Perpetuo extincta restitui non possunt.

(5) *l.* 27. §. 2. *supr. de pactis. l.* 10. §. 9. *in fin. supr. de in rem vers. Theoph.* §. 6. *Instit. de noxalib. act.* Est enim, teste Aristotele, μεταβολὴ ab habitu ad privationem, sed non a privatione ad habitum. vide Cujac. 8. *ad Afric. fol.* 206.

(6) Homo liber servus factus, alius homo videtur. vide *l.* 79. *in fin. supr. de legat.* 3.

(7) Id est, non idem est in navi, quod in domo. Nam si navis a te promissa dissolvitur (hic extinguitur obligatio), et deinde eisdem tabulis eam compegeris, teneris (hic resuscitatur obligatio extincta). Area promissa si ædificium in ea positum est, teneris. Ædificii positione non extinguitur areæ promissio : debetur enim ejus æstimatio. *l.* 44. §. 4. *supr. de leg.* 1. His debuerat Jurisconsultus addere insulam postea ad aream redactam, et quærere, num areæ promissio forte ob ædificium in ea positum extincta convalesceret ? quod aperte ait *l.* 36. *supr. de usufruct. l.* 79. §. 2. *supr. de legat,* 3. negat vero *l.* 10. §. 7. *in fin. supr. quibus modis usufruct.* Quæri potest, cur quod in *d. l.* 79. §. *ultim.* dicitur de servo legato manumisso, et postea in servitutem redacto, eo casu extinctam renasci obligationem (*d.* §. *ultim.* quod tamen expresse negat *l.* 27. *in fin. supr. de adim.*) cur id æque locum non habeat in iis casibus qui sequuntur in insula quæ area facta, insula postea facta est ? in scypho qui massa, deinde scyphus factus est, *l.* 36. *Supr. de usufruct.* in quibus causis obligatio non reviviscit.

(8) *l.* 83. §. 5. *supr. de verbor. oblig.* Imo non teneris, nec eadem navis est. *l.* 10. §. 7. *supr. quibus modis usufruct.* præsertim si per vices sit refecta. *l.* 76. *supr. de judic.*

(9) Sic in furioso, dum interquiescit, furorem cessare, non deesse, Seneca ait. Cessat quod consopitum est : nec extinctum est quod pendet. Obligatio cessat ad tempus; extinguitur in perpetuum: cessans potest expergefieri ; extinctum non potest.

(10) Cessantis et extinctæ obligationis differentia.

(11) *l.* 83. §. 5. *supr. de verb. oblig.*

(12) Vide *l.* 21. *supr. de pignorat. l.* 29. §. 2. *supr. de pignorib.*

(13) *l.* 44. §. 4. *supr. de leg.* 1. *l.* 39. *supr. de leg.* 2. Imo desiit esse area cum ædificium in ea positum est : et ita quidem alia, ut ob eam causam peti non possit. *l.* 79. §. 2. *supr. de leg.* 3. *l.* 5. *in fin. supr. quib. mod. ususfr.*

(14) Imo, area peti non potest. *l.* 57. *supr. de contr. empt.*

(15) Partes in toto et naturam et nomen suum retinent. vide Hotom. 8. *Illustr.*

(16) Area pars insulæ, et quidem maxima.

(17) Maxima pars totius ea censetur esse, cui aliæ ipsius totius partes cedunt.

(18) Superficies cedit areæ.

(19) Servus promissus, et post captus ab hostibus, interim dum captus est, peti non potest. Cur non potest ? quia cum apud hostes sit, quasi ante diem peti videtur. Cur quasi ante diem ? quia antequam postliminio redierit, præstari non potest. Quod si ante postliminii diem præstari non potest, ne peti quidem potest. Diei igitur quasi adjectio quædam est eo casu, ut ne servi ita capti nomine promissor teneatur ante diem postliminii.

(20) Vide Cujac. *ad l.* 36. *supr. de usurpat.* id est, *tractatu* 5. *ad Afric. fol.* 65. *et ad l.* 83. *supr. de verb. obl.* Hotom. 8. *Illustr.* Forner. 2. *select.* 16.

(21) Vide *l.* 1. *infr. de tigno juncto.*

(22) Νόμος ἐπίσκεται. *Nov.* 38. *in princ.* sciscit. *vulg.* id est, permittit.

(23) Creditorem. Hotom. *c.* 15. *Illustr. quæst.* similis est error in *l.* 8. *supr. de tutel.* Cujac. 57. ad *l.* 59. *supr. de verb. obl.* et ita quoque legit Vulgata et Haloandri editio.

(24) Dixi de hac quæstione *l.* 3. *supr. de reb. cred.*

(25) Vide *l.* 2. §. 1. *supr. de reb. cred.* Hotom. 15. *Illustr.*

(26) Adde *l.* 13. *C. h. t.*

sunt, Italica negotia administrare non (1) solere; nisi specialiter tutores Provincialium rerum, ut (2) sibi Romæ redderetur, promitti curaverunt.

Si unus ex collegis plus debito intulerit. 1. In quam causam imputatur solutum, vel redactum ex venditione pignoris.

101. IDEM lib. 15. Responsorum.

PAulus respondit, *non* (3) *ideo eos qui virilem portionem ex causa fideicommissi inferre debuerant, liberatos videri*, quoniam quidam ex collegis per errorem plus (4) debito intulerunt.

§. 1. Paulus respondit, *aliam causam esse debitoris solventis, aliam creditoris pignus* (5) *distrahentis.* Nam cum debitor solvit pecuniam, in potestate ejus (6) esse, commemorare, in quam causam solveret: cum autem creditor pignus distraheret, licere (7) ei pretium in acceptum referre, etiam in eam quantitatem, quæ natura (8) tantum debebatur; et ideo deducto eo debitum peti posse.

De periculo pecuniæ solvendæ. 1. De sorte et usuris. 2. In quam causam solutum imputatur. 3. De majoribus usuris per errorem solutis.

102. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum.

CReditor (9) oblatam a debitore pecuniam, [ut] alia die accepturus, distulit; mox pecunia, qua illa Respublica utebatur, quasi (10) ærosa (11) jussu Præsidis (12) sublata est: item pupillaris (13) pecunia, ut possit *idoneis nominibus* credi, servata, ita interempta est. Quæsitum est cujus detrimentum esset? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, nec creditoris (14) nec (15) tutoris detrimentum esse.

§. 1. Cum de sorte debita constaret, de usura litigatum esset: novissime ex appellatione pronunciatum est, *solutas quidem usuras non repeti, in futurum vero non deberi.* Quæro, pecunia data utrum usuris cedere deberet quod petitor defenderet: an vero sorti proficeret? Respondi, si qui dabat, *in sortem se dare* dixisset (16), usuris non debere proficere.

§. 2. Valerius Lucii Titii servus scripsit, *Accepi a Mario Marino ex summa majore* (17) *tot aureos.* Quæro, an hæc summa in proximum annum ei accepto ferri debeat, cum superioris anni sit reliquator (18)? Respondi, videri in primam (19) quamque summam liberationem proficere.

§. 3. Titius mutuam pecuniam accepit, et *quincunces* (20) *usuras* spopondit, easque paucis annis solvit, postea nullo pacto interveniente, per errorem et ignorantiam semisses (21) usuras solvit. Quæro, an patefacto errore, id quod amplius usurarum nomine solutum esset, quam in stipulatum deductum, sortem minueret? Respondit, si errore plus in usuris solvisset, quam deberet: habendam rationem in (22) sortem ejus quod amplius solutum est.

In quam causam solutum imputatur.

103. MÆCIANUS (23) lib. 2. Fideicommissorum.

CUm ex pluribus causis debitor pecuniam solvit, Julianus elegantissime putat ex (24) ea causa eum solvisse videri debere, ex qua tunc (25) cum solvebat, compelli poterit ad solutionem.

De restitutione hereditatis.

104. IDEM lib. 8. Fideicommissorum.

ANte restitutam hereditatem (26) solutiones et liberationes factæ ab herede, ratæ habebuntur (27).

De herede debitoris, pro quo fidejussor solvit.

105. PAULUS lib. singul. ad Legem Falcidiam.

QUod dicimus in eo herede, qui fidejussori testatoris id, quod ante aditam hereditatem ab eo solutum est, debere statim solvere, cum aliquo scilicet temperamento (28) temporis intelligendum est: nec enim cum sacco (29) adire debet.

(1) *l.* 3. §. 7. *infr. judic. sol.*
(2) Vide quæ scripsi *l.* 29. *C. de pact.*
(3) Imo videntur liberati. *l.* 4. *in fin. supr. de noxali causa.*
(4) Plus sua portione qui solvit, non liberat correum.
(5) *l.* 35. *supr. de pignorat.*
(6) *l.* 1. *supr. h. t.*
(7) *l.* 73. *supr. h. t.*
(8) Ex pacto. *l.* 5. §. 2. *supr. h. t.*
(9) Vid. ad hanc leg. Alciat. *lib.* 2. *dispunct. cap.* 25. Corras. *lib.* 1. *miscell. cap.* 9. S. L.
(10) Adde elegans exemplum de assibus librariis, sextantariis, ex Festo in *Grave æs*, et *sextantarii asses.*
(11) Ne dicas cum Accursio *herosa*, id est, dominabilis. ne legas etiam cum Alciato, 2. *disp.* 25. quasi ἔρανος. nec cum Forcatulo, 6. *Necyomant.* 1. legas *erasa*: quasi hic agatur de pecunia circumcisa, et non justi ponderis. Ærosa pecunia est, subærata, quæ cum aurea et argentea videatur, plurimum in se æris habet, quæ plus æris in se habet, quam oportet. sic Festus ærosam Cyprum appellari ait, quod in ea plurimum æris nascatur. A Græcis dicitur ærosa pecunia χαλκόκρας. Cujac. 8. *ad Afric. fol.* 207. sic Plinius lapidis ærosi, 34. *cap.* 1. auri ærosi et argentosi, 33. *cap.* 5. meminit. vide Corrasium, 1. *Miscell.* 9.
(12) Et officio: sic alibi Centurio ex officio ad annonam culleos tollit, *l. ult. in fin. supr. de pignorat.* et ædilis lectos in via concidit, *l.* 12. *supr. de peric. et commodo.* sed utrumque hodie non est Præsidis munus, sed Principis ipsius monetam tollere. *arg. l.* 2. *C. de falsa moneta.*
(13) Tutoris periculo non est pecunia pupillaris, quam collocare distulit, cum non invenirentur idonea nomina.
(14) *Subaudi*, qui obtulit, nisi sciebat brevi mutatum iri, *l.* 15. *in fin. supr. de peric. et commodo.* nisi denique jussu Principis asses mutati. vide Festum *dictis locis.*
(15) Sed minoris.
(16) Aliud ergo, si non dixisset.
(17) Qui ex summa majore pecuniam recipit, de debito jam contracto, non futuro intelligit. facit *l.* 3. *in fin. supr. l.* 103. *infr. h. t.*
(18) Vide *l.* 9. §. 2. *supr. de publicanis.*
(19) Primam magis, quam in supremam causam. *vulg.* Solutum in dubio cedit in causam antiquiorem. Liber creditoris causam soluti probat.
(20) Id est, ex centenis quinos.
(21) Id est, ex centenis senos.
(22) *l.* 26. *supr. de cond. indeb. l.* 26. *vers. si quis. C. de usur.*
(23) Terentius Clemens. *Hal.*
(24) Vide quæ scripsi ad *l. ult.* §. 3. *supr. de cond. indeb.*
(25) *l.* 3. *in fin. supr. h. t.*
(26) Ex fideicommisso.
(27) Adde *l. ult. supr. de trans.* adde *l.* 70. §. 1. *supr. ad SC. Trebell.*
(28) Cum aliquo spatio, *l.* 1. §. 8. *supr. ad l. Falcid.* interposito modico tempore. *l.* 73. *l.* 135. §. 2. *supr. de verb. oblig.* adde *l.* 8. *supr. si quis cautionib. l.* 7. *supr. de in integr. l.* 21. *in fin. supr. de jud. l.* 17. *supr. de pecun. const.* adde §. *ult. Inst. de inutil. stip.* Illud modicum spatium datur πρὸς περίθαλψιν, non tam humanitatis gratia quam necessitatis, quo rem quæ non est in expedito, promissor quæsitum eat et tradat. vide Cujac. ad *l.* 118. *in fin. supr. de verb. oblig.* Cujus vero temporis erit illud modicum? An momenti? an decem dierum, ut in *l.* 21. *supr. de constituta pecunia?* An aliquot momentorum, ut in *l.* 14 *infr. de reg. jur?* Arbitrio judicis id dijudicandum est.
(29) Onerosus creditor non est ferendus. *l.* 25. *in fin. supr. de pignorat. l.* 33. *supr. de usuris.*

De eo, cui jure stipulationis, vel permissu creditoris solvi potest.

106. Gajus lib. 2. de verborum obligationibus.

ALiud est, jure stipulationis Titio solvi posse; aliud, postea permissu meo id contingere. Nam cui jure stipulationis recte solvitur, ei etiam prohibente (1) me recte solvi potest: cui vero alias permisero solvi, ei non recte solvitur, si priusquam solveretur, denunciaverim (2) promissori, ne ei solveretur.

De verborum obligatione.

107. Pomponius lib. 2. Enchiridii.

VErborum obligatio, aut naturaliter resolvitur aut civiliter. ✝ *Naturaliter*, veluti (3) solutione, aut cum (4) res in stipulationem deducta, sine culpa promissoris in rebus humanis (5) esse desiit. ✝ *Civiliter* (6), veluti acceptilatione (7), vel cum (8) in eandem personam jus stipulantis promittentisque devenit.

De mandato.

108. Paulus lib. 2. Manualium.

EI qui mandatu meo post (9) mortem meam stipulatus est (10), recte solvitur: quia talis est lex obligationis. ideoque etiam invito (11) me recte ei solvitur. Ei autem cui jussi debitorem meum (12) post mortem meam solvere, non recte solvitur: [quia mandatum morte (13) dissolvitur].

T I T. IV.

DE ACCEPTILATIONE (14).

Definitio.

1. Modestinus lib. 2. Regularum.

ACceptilatio est liberatio (15) per mutuam (16) interrogationem, qua (17) utriusque contingit ab eodem nexu absolutio.

De pupillo.

2. Ulpianus lib. 24. ad Sabinum.

PUpillum per acceptilationem etiam sine tutoris auctoritate liberari posse (18) placet.

De procuratore.

3. Paulus lib. 4. ad Sabinum.

PEr procuratorem nec liberari, nec liberare (19) quisquam acceptilatione sine (20) mandato potest.

De conditione.

4. Pomponius lib. 9. ad Sabinum.

ACceptilatio sub conditione fieri non potest (21).

De die.

5. Ulpianus lib. 34. ad Sabinum.

IN diem acceptilatio facta nullius est momenti (22): nam solutionis (23) exemplo (24) acceptilatio solet liberare.

De pluribus stipulationibus.

6. Idem lib. 47. ad Sabinum.

PLuribus stipulationibus factis, si promissor ita accepto rogasset, *quod* (25) *ego tibi promisi, habesne acceptum?* si quidem apparet quid actum est, id solum per acceptilationem sublatum est: [si non apparet, omnes stipulationes solutæ sunt.] dummodo illud sciamus, si ego aliud (26) accepto tuli, aliud tu rogasti, nihil valere acceptilationem.

De forma acceptilationis.

7. Idem lib. 50. ad Sabinum.

SAne et sic acceptilatio fieri potest, *Accepta facis decem* (27)? ille respondit, *facio.*

(1) *l.* 12. §. 2. *supr. h. t.*
(2) Adde *l.* 82. *supr. h. t.*
(3) *Instit. quib. mod. toll. obl. in pr.*
(4) Vide *l.* 23. *l.* 33. *supr. de verb. obl.*
(5) Vel perierit. *Synops. Basil.* 24. *tit.* 9. *ex lib.* 26. *tit.* 5. *c.* 102.
(6) Acceptilatio jure civili inducta. vide tamen *l.* 8. *in fin. infr. de acceptilat.*
(7) Vide *infr. de accept.* §. 1. *Inst. quib. mod. toll. l.* 5. *in fin. C. depositi.*
(8) Id fit confusione crediti et debiti.
(9) Quod potest fieri. *Goth.* Ad hanc legem vide Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 1. *num.* 129. Edmund Merill. *singul. cap.* 22. Ans.
(10) Est, post mortem meam recte solvitur. Cujac. 1. *obs.* 38.
(11) Et sic vivo me.
(12) Meum solvere, post mortem meam non recte solvitur. Cujac. 1. *observat.* 38.
(13) Vide *l.* 26. *supr. mandati.*
(14) De acceptilationibus, *L.* 8. *C.* 44. περὶ ἀθωώσεως ἤτοι ἐλευθερίας χρέως καὶ ἀποχῆς δι' ἀμοιβαίας ἐπερωτήσεως γενομένης etc. 26. *Eclog.* 6. adde §. 1. *Inst. quib. mod. toll. oblig. Glossis* ἀπολοιπογραφία.
(15) Obligationis scilicet ἐνοχῆς. *Eclog.* liberatio, inquam, civilis, jure civili inventa, *l.* 107. *supr. tit. prox.* (vide tamen *l.* 8. *in fin. infr. h. t.*) denique civilis, unde imaginaria solutio dicitur. §. 1. *Inst. quib. mod. toll. obl.* Solutio est naturalis datio: acceptilatio civilis. *l.* 107. *supr. tit. prox.* Porro differt acceptilatio ab apocha, quod illa omnimodo liberat: hæc non aliter, quam si pecunia soluta sit. *Eclog. ibid.* ut acceptilatio differat ab apocha, vide *l.* 19. §. 1. *infr. h. t.*
(16) *Eclog. ibid. c.* 1. hæc verba referri non possunt ad communem acceptilationem, in qua una tantum ex parte interrogatio est, *l.* 7. *infr. h. t.* sed ad Aquilianam, de qua *l.* 18. *infr. h. t.* §. 1. *Inst. quib. mod. toll.* perspicue pertinent. Hotom. 3. *obs.* 18. sed Cujac. 5. *obs.* 36. ait. *acceptilationis* verbo plerunque et eam, quæ præcessit stipulationem Aquilianam, adsignari: ut e contrario, Stipulationis Aquilianæ verbo acceptilationem, quæ illam sequitur, subintelligimus.
(17) Quia interdum utriusque. Hotom. 3. *obs.*
(18) Et merito: fit enim per acceptilationem ejus conditio melior.
(19) *l.* 4. *C. de solut.* Goth. vide Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 7. *n.* 35. Ans.
(20) ἄνευ ἐντολῆς ἤτοι προτροπῆς. ergo cum mandato? negat Hotom. 32. *Illustr. fol.* 220. *arg. l.* 13. §. 10. *l. penult. infr. h. t.* Ideoque monet hic legendum esse, *sine novatione*, id est, sine interrogatione et responsione. Tum demum accepto ferre potest procurator, cum ex mandato novaverit, id est, Procurator novare potest, at non accepto ferre, nisi prius novaverit ex mandato. Remedio novationis acceptilatio recte fit per procuratorem: alias actum legitimum non possumus perficere per procuratorem. vide Cujac. 15. *obs.* 16. inter præsentes perfici debet.
(21) Est enim actus legitimus: Actus autem legitimi neque diem neque conditionem recipiunt, *l.* 77. *infr. de reg. jur.* potest tamen debitum conditionale acceptum ferri, atque ita acceptilatio debitum conditionale pure potest tollere. vide *l.* 12. *l.* 21. *infr. h. t. l.* 77. *in fin. infr. de reg. jur.* purum aut conditionale conditionaliter tollere non potest. Quid? An etiam conditio de præsenti aut præterito acceptilationem vitiat? Faber negare videtur in §. *conditiones. Inst. de verb. obl.* Zasius vero ait in *l. cum ad præsens.* 37. *n.* 6. *supr. de reb. cred.* excipit tamen ibidem quosdam actus legitimos.
(22) Est enim actus legitimus. *d. l.* 77. Cur autem actus legitimus diem non recipit? quia aut statim operatur, aut numquam, et sic dies obligationi præsentem interitum adfert. *Goth.* vide Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 7. *num.* 87. Ans.
(23) *l.* 7. §. 1. *supr. de liberatione. l.* 31. *in fin. supr. de novatione.* Cui accepto latum est, solvisse intelligitur: et ita quidem, ut exceptio pecuniæ non numeratæ opponi non possit. *l.* 19. §. 1. *infr. h. t.*
(24) Id est, statim debet liberare. Ars ut imitari naturam debet: ita acceptilatio solutionem.
(25) Id est, quodcunque. facit *l.* 110. *in fin. supr. de verb. oblig.* Et sic verba generalia ad omnes obligationes referantur, nisi de certis cogitatum esse appareat. Eo casu mens liberantis, non ejus cui accepto latum est, spectatur.
(26) Disparitas responsionis vitiat interrogationem.
(27) Quæ scilicet tibi promisi, vel debeo; alias nemo hic interrogatur, Centum necne fateatur accepisse ab interrogante. Priori casu et διάλλαγμα altero contractus et συνάλλαγμα nascerentur. vide Scholion 27. *Eclog.* 6.

De pacto tacito. 1. *De servo communi.* 3. *Quæ obligatio tollitur, et quomodo accepto fertur.* 4. *De filiofam. et servo.*

8. IDEM lib. 48. ad Sabinum.

AN (1) inutilis (2) acceptilatio (3) utile habeat pactum (4), quæritur? Et nisi in hoc quoque contra (5) sensum est, habet pactum. Dicet aliquis, potest ergo non esse consensus. cur non possit? Fingamus eum qui accepuo ferebat, scientem, prudentemque, nullius esse momenti acceptilationem, et sic accepto tulisse: quis dubitat non esse pactum, cum consensum paciscendi non habuerit?

§. 1. Servus communis sicut uni (6) ex dominis stipulari potest, ita etiam acceptum rogare uni (7) ex dominis potest: eumque in solidum liberat: et ita Octavenus putat.

§. 2. Accepto liberare servus communis alterum ex dominis etiam ab (8) altero domino potest: id enim et Labeoni placuit. denique libro Pithanon scripsit, si a Primo domino, Secundo socio domino suo stipulatus fuerit, posse Secundum accepto rogare, et per acceptilationem Primum liberare, quem ipse obligaverat: sic fieri, ut per unum atque eundem servum et constituatur, et tollatur obligatio.

§. 3. Acceptum fieri non potest, nisi (9) quod verbis colligatum est. Acceptilatio enim verborum obligationem tollit, quia et ipsa verbis (10) fit: neque enim potest (11) verbis tolli, quod non verbis contractum est.

§. 4. Filiusfamilias promittendo, patrem civiliter non obligat, sed se obligat. propter quod accepto rogare filiusfamilias potest, ut se liberet, quia ipse obligatus est: pater autem acceptum rogando, nihil agit, cum non sit ipse obligatus, sed filius. † Idem erit et in servo dicendum. nam et servus accepto liberari (12) potest; et tolluntur etiam honorariæ obligationes, si quæ sunt adversus dominum: quia hoc jure utimur, ut Juris gentium (13) sit acceptilatio. Et ideo puto, et Græce (14) posse acceptum fieri, dummodo sic fiat, ut latinis verbis solet: ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών. i. e. habes acceptos denarios tot? habeo acceptos.

De acceptilatione ex parte.

9. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

PArs (15) stipulationis accepto fieri potest, non tantum si sic dicat, *Ex nummis decem, quos tibi promisi, quinque habesne acceptos?* sed et si sic, *Quod ego tibi promisi, id pro parte dimidia habesne acceptum?*

10. POMPONIUS lib. 26. ad Sabinum.

SEd et si non numerata pecunia (16), sed certum corpus, veluti homo, in stipulationem deductus est: potest ex parte (17) acceptilatio fieri. † Quo modo et uni (18) ex heredibus acceptum fieri potest.

De servo fructuario vel usuario. De eo, qui bona fide servit. De cœteris qui sunt in potestate. 2. *De servo hereditario.* 3. *De servo captivi.*

11. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

SPecies (19) adquirendi est, liberare dominum obligatione. et ideo fructuarius (20) quoque servus liberare, acceptum rogando, fructuarium potest: quia ex re ejus videtur ei adquirere. † Sed etsi (21) usum tantum habemus, idem fiet. Idemque dicemus, et in eo qui bona fide nobis servit: et in cæteris qui nostro juri subjecti sunt.

§. 1. Sed et si servo, quod ipse mihi promisit, acceptum fecero, inutiles mihi erunt adversus dominum ho-

(1) Quid, fidejussio inutilis? pro jussu non habetur. *l.* 1. §. 5. *vers. denique. supr. quod jussu.* Goth. vide Gœdd. *de contrah. stipul. cap.* 5. *num.* 201. Ans.

(2) Inutilis acceptilatio vim pacti taciti habet, *l.* 19. *infr. h. t. l.* 27. §. 2. *supr. de pact. l.* 5. *supr. de resc.* nisi expresse dictum fuerit ne haberet. Inutilis est acceptilatio, quæ a natura sua deficit; cum id quod non verbo, sed re vel consensu tractatum est, verbis acceptum fertur. Utilis, cum in sua natura perstat: ad hoc enim inventa est acceptilatio, ut quæ verbis contracta esset obligatio, verbis tolleretur. §. 3. *infr. h. t.*

(3) Quid? inutilis stipulatio vimne pacti habet? non habet: nam quæ leges in contrariam partem afferuntur, loquuntur de acceptilatione, non de stipulatione. Hinc fit, ut cui nutu sit responsum, inutiliter stipulatione obstrictum adversarium habeat. *l.* 1. §. 2. *supr. de verb. oblig.* Ad eundem modum inutilis stipulatio vim pecuniæ constitutæ non habet. *l.* 1. §. 4. *supr. de pecun. const.* Cur potius acceptilatio inutilis, quam stipulatio inutilis, vim pacti habebit? hæc obligationem, illa liberationem parit: propensiores autem sumus ad liberandum, quam obligandum. vide Cujac. ad *l.* 1. §. 2. *supr. de verbor. oblig.* et tamen constat inutilem transactionem vim pacti non habere. *l.* 3. *C. de repud. vel abstinend. hered.*

(4) Vide Forcatul. *Necyomant. dial.* 5. Molin. *ad l.* 1. §. *si quis ita. n.* 40. *et* 41. *de verbor. oblig.* Mod.

(5) Quoque consensum est: nec habet pactum. *Hal.* et ita quoque quosdam legisse notat Accurs. et Bart. Ausim dicere lectionem Haloandri optime verbis, quæ in Florentina editione sequuntur, convenire, hoc sensu: Nunquam acceptilatio inutilis vim pacti habet, nisi partes id etiam quoque expresse voluerint: alias si creditor prudens sciens nullius esse momenti acceptilationem, accepto tulit, nemo dixerit talem acceptilationem vim habere pacti. Pacti, inquam; quia consensum ejus qui accepto tulit, non habet, quod ex natura pacti est. Denique non continuo pactus intelligitur qui inutiliter accepto tulit, id est, non continuo voluit aut consensit, ut acceptilatio inutilis naturam pacti indueret, qui inutiliter accepto tulit. Igitur ne id absurdum accidat, partes expresse quoque inter se consentire convenit, ut quæ acceptilatio interponitur, licet alias ut inutilis posset eludi, valeat ad instar pacti; quod ut violentissimum contrarium oppono. *l.* 19. *infr. h. t. l.* 27. §. 10. *supr. de pactis. l.* 5. *supr. de rescindenda.* Bart. tamen ita distinguit: Acceptilatio peccans in forma (veluti quia sub conditione, in diem vel inter absentes est concepta) vim pacti non habet; peccans vero in materia, taciti pacti vim obtinet: majus est vitium formæ, quam materiæ.

(6) *l.* 11. *infr. h. t.*

(7) *l.* 7. §. 1. *supr. de stipul. servor.*

(8) *l.* 17. *supr. de adq. rer. dom.*

(9) *l.* 80. *supr. de solut.* §. 1. *Inst. quib. mod. toll. oblig.*

(10) *l.* 7. *supr. h. t.*

(11) Imo potest. vide quæ notavi *in princ. supr. et l.* 19. *Infr. h. t.*

(12) Id est, liberare se potest et rogari.

(13) Imo civilis. *l. penult. in fin. supr. de solut.* §. 9. *Inst. de act.* solve: Juris est gentium, consensu inspecto, quem habet. *l.* 1. *supr. locati.* si vero spectamus solennia verba quibus ea perficitur, est civilis. *d. l. penult. l.* 1. *C. hoc tit.* Igitur origine, Juris gentium: forma, Juris civilis est acceptilatio, *l.* 107. *in fin. supr. tit. prox.* vel Juris est gentium fictione: est enim imaginaria solutio.

(14) §. 1. *Inst. quib. modis tollit. oblig.* adde quæ notavi ad *l.* 1. *in fin. supr. de verb. oblig.*

(15) *l.* 6. *supr. et l.* 10. *l.* 13. §. 2. *infr. h. t. l.* 7. *supr. de liberat. leg. l.* 9. §. 1. *supr. de solut.* §. 2. *Inst. quib. modis. tollit.*

(16) Vide quæ notavi ad *l.* 93. §. 1. *in fin. supr. de solut.*

(17) Vide *l.* 9. *supr. h. t.*

(18) *l.* 2. §. 3. *in fin. supr. de verb. oblig.*

(19) Alteri adquirit, qui eum liberat. Qui liberatur, fit locupletior: quin, quamvis ei revera nihil adcrescat, hoc ipso tamen ditior est, quod nihil ei decrescit. quippe nihil diminui, species est lucri.

(20) *l.* 8. §. 1. *supr. h. t. l.* 63. *supr. de solut.*

(21) Ut idem sit jus hic in usu, quod in usufructu.

norariæ actiones, quæ de peculio, vel in rem verso dantur.

§. 2. Si servus hereditarius ante aditam hereditatem acceptum roget, quod defunctus promisit: verius puto contingere liberationem, ut per hoc hereditas ipsa liberetur.

§. 3. Sed etsi dominus apud hostes sit, dicendum est jure postliminii (1) confirmari acceptilationem: nam et stipulari ei qui apud hostes est, servus (2) potest.

De die et conditione.

12. POMPONIUS lib. 26. ad Sabinum.

QUod in diem vel sub conditione debetur, acceptilatione tolli potest (3): sed ita id factum apparebit, si conditio stipulationis extiterit, vel dies venerit (4).

De jurejurando. 1. *De acceptilatione ex parte. De servitutibus.* 4. *De genere et specie.* 5. *De doli clausula.* 6. *De obligatione alternata.* 7. *De reo et fidejussore.* 10. *De tutore, curatore, procuratore. De absente.* 11. *De successoribus.* 12. *De duobus reis stipulandi.*

13. ULPIANUS lib. 50. ad Sabinum.

ET per jusjurandum (5) liberti interpositam (6) operarum obligationem (7), per acceptilationem tolli (8) verius est.

§. 1. Si id, quod in stipulationem deductum est, divisionem non recipiat (9): acceptilatio in partem (10) nullius erit momenti. utputa si servitus (11) fuit prædii rustici vel urbani. † Plane si *ususfructus* (12) sit in stipulatum deductus, puta fundi Titiani, poterit pro parte acceptilatio fieri: et erit residuæ partis fundi ususfructus. † Si tamen *viam* quis stipulatus, accepto iter vel (13) actum fecerit, acceptilatio nullius erit momenti: hoc idem est probandum, si actus accepto fuerit latus: si (14) autem iter et (15) actus accepto fuerit latus, consequens erit dicere, liberatum eum qui viam promisit.

§. 2. Illud certum est, eum qui *fundum* stipulatus, *usumfructum*, vel (16) *viam accepto facit*, in ea esse causa, ut acceptilatio non valeat (17). qui enim accepto facit, vel totum vel partem ejus quod stipulatus est debet accepto facere; hæ (18) autem partes non sunt: non magis quam si quis domum stipulatus, accepto ferat cæmenta (19), vel fenestras, vel parietem, vel diætam.

§. 3. Si quis *usumfructum* (20) stipulatus, usum accepto tulerit (21): si quidem (22) sic tulerit acceptum, quasi usu (23) debito, liberatio non continget (24). Si vero quasi ex usufructu (25), cum possit (26) usus (27) sine fructu constitui, dicendum est acceptilationem valere (28).

§. 4. Si is qui *hominem* (29) stipulatus est, Stichum accepto tulerit, Julianus lib. LIV. Digestorum scripsit, acceptilationem aliquid egisse tollisseque (30) totam (31) obligationem: quod enim invito stipulatori promissor solvere potest, id et acceptum latum liberationem pariet.

§. 5. Eum, qui *fundum* stipulatus est, non posse de dolo malo (32) clausulam acceptum ferre, constat: non (33) enim in partem debiti id constitit: et aliud est quod debetur, aliud quod accepto fertur.

§. 6. Si *Stichum aut decem* sub conditione stipulatus,

(1) *l.* 18. §. 2. *supr. de stip. servor.*

(2) Et filius. *l.* 11. *supr. de verbor. oblig.* quæ est Pauli. 2. *ad Sabinum.*

(3) Licet acceptilatio in diem, vel sub conditione concipi non possit. *l.* 21. *infr. h. t.* vide quæ notavi ad *l.* 4. *supr. h. t. l.* 4. *in fin. supr. de transact. l.* 43. *supr. de jure dot. l.* 16. *supr. de solution. et liber. l.* 77. *infr. de regul. jur.*

(4) Sensus est, Vis hujus acceptilationis tunc elucescet, cum dies venerit, vel conditio extiterit. Actus legitimi expressam diei conditionisve adjectionem repudiant: tacitam admittunt. Expressa quædam nocent, quæ tamen non expressa prosunt. *l.* 195. *infr. de reg. jur.*

(5) Jurejurando contracta obligatio acceptilatione tolli potest, *ut hic.* At acceptilatio eam proprie tollit, quæ verbis est contracta. *l.* 8. §. 3. *supr. h. t.* Igitur jurejurando verbis obligatio contrahitur. Quid? verba in juramento suntne necessaria? potestne aliter, quam verbis jurari? posse videtur, alioquin mutus jurare non posset. de quo vide Alciat. 8. *parerg.* 2.

(6) *l.* 7. *supr. de oper. libert.*

(7) Qui jurat, obligatur. Jurejurando contrahitur obligatio, *d. l.* 7. §. 11. *Instit. de act.*

(8) Juramentum homini præstitum, per hominem relaxari potest et remitti. *Bald.*

(9) Quod accidere potest. *l.* 2. §. 1. *supr. de verb. oblig.*

(10) Pars rei individuæ accepto ferri non potest.

(11) Servitutes rusticorum prædiorum et urbanorum sunt individuæ. *l.* 17. *supr. de servit.*

(12) Ususfructus dividi potest. *l.* 5. *supr. de usufr.*

(13) Divisim.

(14) Cur tam varie? Qui partem rei individuæ acceptam facit, rem impossibilem facit acceptam; tentat enim dividere quod est individuum. Viam mihi debes, et iter postea vel actum tibi accepto tuli? inutilis acceptilatio est: quia via sine itinere et actu esse non potest; hæc a via disjungi impossibile est. secus fuerit, si viam tibi debenti mihi accepto tuli iter et actum, *ut hic.*

(15) Conjunctim.

(16) Disjunctim. huc refer quæ superius notavi.

(17) Cur ita? vid. *l.* 14. *infr. h. t.*

(18) Ususfructus et via non sunt partes fundi. An ususfructus sit pars dominii, vide Hotoman. 3. *observat.* 22. An pars fundi? formalis ususfructus pars fundi est; causalis non est: ille per acceptilationem tolli potest; hic non potest. *Bart.*

(19) Cæmenta, fenestræ, paries, diæta non sunt partes integrales domus.

(20) Usumfructum qui stipulatur, totum quiddam stipulatur, quod fructum usumque continet.

(21) Usumfructum mihi debes, usum tamen ejus postea tibi accepto tuli? si usum accepto tuli existimans usum et usumfructum idem esse, inutiliter tibi accepto tuli: sin vero usum accepto tuli velut partem ususfructus, valebit acceptilatio.

(22) Distinctionem hanc observa.

(23) Sensus est, Legatarius ususfructus usum, idem esse quod usumfructum existimans, remittendo, sibi non præjudicat.

(24) Nam totum remisit per errorem.

(25) Id est, legatarius ususfructus usum (quatenus aliud est jure quam fructus) heredi eidemque debitori remittere utiliter potest.

(26) ὑπέρθεσις seu ὑπερβιβασμός. sic itaque legit Cujac. 13. *obs.* 12. cum possit fructus sine usu constitui, ut *l.* 14. *in fin. supr. de usu et habit.* et *l.* 5. §. 2. *Supr. usufr. quemadm. cav.*

(27) Usus sine fructu esse potest. Quinimo, ut hic legit Cujacius, Fructus sine usu esse potest, *ut hic.* et *l.* 5. §. 2. *supr. usufr. quemadm. l.* 14. *in fin. supr. de usu.* ita actus sine itinere. *l. loci.* §. 1. *supr. si servitus.*

(28) Ususfructus cui legatus est, debitori usum utiliter remittit, si, cum remitteret, usum ab usufructu jure separatum esse cognovit: sin minus, et usum cum usufructu idem esse existimavit, (quia erat) nihil remittit. Priori casu, fructus sibi retinuit (potest enim fructus esse sine usu, *d. l.* 5. §. 2. *Supr. usufr. quemadm. cav.*) usum autem debitori concessit: atque ita legatarius frui uti poterit: altero vero casu nihil debitori errando contulit.

(29) In genere scil. Creditor generis unam speciem acceptum ferendo, totam obligationem perimit. Cur? acceptilatio est imaginaria solutio. *Goth.* Ad hanc l. vide Zang. *de except. part.* 3. *cap.* 7. *num.* 79. Ans.

(30) Tulisseque. *vulgat. Haloand.*

(31) Imo, non totam tulit: potest enim alium hominem petere. *l.* 27. §. 6. *supr. de pactis.* quin et ipsum hominem quem repudiavit. *l.* 18. *supr. de opt.* Dic secus esse in pacto et repudiatione, quam in acceptilatione.

(32) Dolus futurus non potest accepto ferri. *l.* 27. §. 3. *supr. de pact. l.* 1. §. 7. *supr. depositi.*

(33) Cur hoc additum est? vide §. 2. *vers. qui enim accepto. supr. h. t.*

Stichum aut (1) decem acceptum fecerit, et pendente conditione Stichus decesserit: decem in obligationem (2) manebunt (3), perinde ac si acceptilatio interposita non fuisset.

§. 7. Si fidejussori accepto fuerit latum, cum reus re, non verbis fuisset obligatus: an reus quoque liberetur? Et hoc jure utimur, ut licet reus non sit verbis obligatus, tamen acceptilatione per (4) fidejussorem liberetur (5).

§. 8. Si legatorum sub conditione relictorum (6) fidejussori dato (7) accepto latum sit (8), legata debebuntur (9), postea conditione eorum existente.

§. 9. Qui ita stipulatur a fidejussore, *Quod Titio credidero* (10), *fide tua esse jubes?* deinde, antequam crederet, acceptum fecit fidejussori, reus non liberabitur: sed (11) quandoque ei creditum fuerit, tenetur. nam etsi fidejussorem non ante liberatum esse credimus, quam cum fuerit creditum reo: non tamen reus antiquiore acceptilatione (12), quam obligatio ejus est, liberari potuit.

§. 10. Tutor, curator furiosi acceptum ferre non (13) potuit (14); nec procurator (15) quidem potest facere acceptum: sed hi omnes debent (16) novare: possunt enim et sic accepto facere. Ne his quidem accepto fieri potest: sed novatione facta poterunt liberari per acceptilationem. Nam et in absentium persona hoc rimedio uti solemus: stipulamur (17) ab aliquo id novandi causa, quod nobis absens debet: et ita accepto liberamus, a quo stipulati sumus. ita fiet ut absens novatione, præsens acceptilatione liberetur.

§. 11. Heres quoque et liberare et liberari accepto potest, et honorarii successores.

§. 12. Ex pluribus reis stipulandi si unus acceptum fecerit, liberatio contingit (18) in (19) solidum.

Ut acceptilatio consentiat cum obligatione.

14. Paulus lib. 12. ad Sabinum.

Nisi consentiat (20) acceptilatio cum obligatione, et nisi verum est quod in acceptilatione demonstratur, imperfecta est liberatio: quia verbis (21) verba ea demum resolvi possunt, quæ inter se congruunt.

15. Pomponius lib. 27. ad Sabinum.

Si is qui Stichum promisit, ita interroget, *Quod Stichum promisi, Stichum et* (22) *Pamphilum habesne acceptos?* puto recte accepto latum, et pro supervacuo (23) Pamphili mentionem factam: quemadmodum si is, qui decem promisit, ita interroget, *Quod tibi decem promisi viginti habesne accepta?* etiam decem nomine erit liberatus.

De pluribus reis debendi. 1. *De fidejussore judicati.*

16. Ulpianus lib. 7. Disputationum.

Si ex pluribus obligatis uni (24) accepto feratur, non ipse solus (25) liberatur, sed et hi qui secum obligantur. nam cum ex duobus pluribusque ejusdem obligationis participibus uni accepto fertur, cæteri quoque liberantur: non quoniam ipsis accepto latum est, sed quoniam velut (26) solvisse videtur is, qui acceptilatione solutus est.

§. 1. Si (27) judicati (28) fidejussor sit datus, acceptus, eique accepto latum sit: liberabitur et judicatus.

De acceptilatione ex parte.

17. Julianus lib. 54. Digestorum.

Qui *hominem* (29) *aut decem* stipulatus sit, si quinque accepto fecerit, partem (30) stipulationis peremit (31), et petere quinque, aut partem hominis potest (32).

De pluribus obligationibus. 1. *De stipulatione Aquiliana.*

18. Florentinus lib. 8. Institutionum.

Et (33) uno et pluribus (34) contractibus, vel certis (35), vel incertis, vel quibusdam exceptis cæteris, et omnibus ex causis una acceptilatio et liberatio fieri potest.

§. 1. Ejus rei stipulatio quam acceptio (36) sequatur, a Gallo Aquilio talis (37) exposita est: *Quidquid te mihi ex quacunque causa dare facere oportet, oportebit, præsens, in diemve: quarumque rerum mihi tecum actio,*

(1) Id est, unum eorum.
(2) In obligatione. *Haloand.*
(3) Imo non manebunt: nam cum una pars stipulationis acceptilatione sublata sit, altera quoque sublata in totum intelligitur. *l.* 27. §. 6. *supr. de pact.*
(4) Imo per fidejussorem reus non liberatur. *l.* 23. *supr. de pact.*
(5) Exceptione acceptilationis scil. de qua vide Oldend. *cap.* 4. *de except.*
(6) Et ab herede præstandorum. *Goth.* Vide Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 7. *num.* 48. Ans.
(7) Ab eo herede sc.
(8) A legatario sc.
(9) Ab herede sc. et ita heres tenebitur, non ejus fidejussor. Est igitur hic paragraphus exceptio superioris.
(10) Fidejussio præcedere obligationem potest. *l.* 50. *supr. de pecul. l.* 8. §. 2. *supr. de novat.*
(11) Sed quandocunque ei. *vulg.* sed si. *Hal.*
(12) Acceptilatio obligationem præcedere natura est impossibile.
(13) Non possunt. *vulg. Hal.* Goth. Vide Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 7. *num.* 42. Ans.
(14) Tutor vel curator debitum pupilli vel adulti sui totum ejusve partem remittere non potest. *l.* 22. *C. de pact.* Imo potest, si pupillus intervenerit. adde *l.* 1. *C. h. t.*
(15) *l.* 3. *supr. h. t.*
(16) Vide *d.l.* 3. *Supr. h. t. l.* 4. *C. de novat.*
(17) *l.* 91. *supr. de solut. l.* 8. *supr. de novat.*
(18) Imo non contingit liberatio. Hoc enim concesso, correus correo nocet, quod expresse vetat *lex*, *Si unus.* 27. *supr. de pact.*
(19) Id est, non tantum adversus eum qui accepto tulit, sed et adversus eum qui non tulit.
(20) *l.* 7. *in fin. l.* 13. §. 2. §. 5. *in fin. supr. h. t.* Goth. vid. Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 7. *n.* 69. Ans.
(21) *l.* 8. §. 3. *supr. h. t.*
(22) Hic Pamphilus supervacue adjicitur stipulationi. Cur? Oratio copulativa in eo quod potest utilis est, licet in supervacuo vim nullam habeat.
(23) Supervacua in acceptilatione non nocent.
(24) *l.* 2. *in fin. supr. de duobus reis.*
(25) Imo, ipse solus, non alius. *l.* 2. §. 3. *in fin. supr. de verb. oblig.*
(26) Nam acceptilatio solutioni comparatur. *l.* 5. *supr. h. t. l.* 7. §. 1. *supr. de liberat. legat.*
(27) Vid. Revard. 4. *variar.* 18.
(28) Fidejussore judicati liberato per acceptilationem liberatur et reus. adde *l.* 20. *infr. h. t.*
(29) Id est, qui genus.
(30) Imo in nulla parte stipulationis liberatio nata est. *l.* 2. §. 1. *supr. de verbor. oblig.* solve, ut *l.* 34 *supr. de solut.*
(31) Differentia est inter solutionem et acceptilationem.
(32) Atque ita stipulatio generis alternativi individua est? quomodo? civiliter, non naturaliter.
(33) Et ex uno. *Hal.*
(34) *l.* 6. *in princ. supr. h. t.*
(35) De certis et incertis contractibus vid. Langebek. *c.* 36. ubi certos et incertos contractus contra Accursium et alios interpretatur non eos, in quos res certæ vel incertæ sint deductæ, sed nominatos, nempe quia certum ac proprium nomen contractus habeant, *l. juris gentium.* 7. *supr. de pactis.* quemadmodum per contrarium actio præscriptis verbis, vel in factum, incertum judicium, vel incerti civilis actio vel condictio dicitur. *l. si convenerit.* 23. *in fin. supr. comm. divid. l. penult. supr. depositi. l.* 6. *l.* 16. *supr. de præscriptis verbis.* nempe quia incertum est, quo nomine contractum negotium appellandum sit. Idem est in incerti condictione.
(36) Acceptilatio. *vulg. Hal.*
(37) §. 2. *Inst. quib. mod. toll.*

quæque adversus te petitio, vel adversus te persecutio est, erive: quæve tu meum habes, tenes, possides: quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est Aulus Agerius, spopondit Numerius Negidius. quod Numerius Negidius Aulo Agerio [promisit], spopondit: id haberetne a se acceptum, Numerius Negidius Aulum Agerium rogavit: Aulus Agerius Numerio Negidio acceptum fecit.

De obligatione re contracta. 1. *Differentia acceptilationis et apochæ.*

19. Ulpianus lib. 2. Regularum.

Si accepto latum fuerit ei qui non verbis, sed re obligatus est: non (1) liberatur quidem (2), sed (3) exceptione doli mali, vel pacti (4) conventi se tueri potest.

§. 1. Inter *acceptilationem* et *apocham* hoc (5) interest, quod acceptilatione omnimodo liberatio contingit, licet (6) pecunia soluta non sit: apocha non alias, quam (7) si pecunia soluta sit.

De stipulatione judicatum solvi.

20. Idem lib. 77. ad Edictum.

Si accepto fuerit lata ob rem judicatam (8) clausula, Marcellus ait cæteras partes stipulationis evanuisse: propter hoc enim tantum interponuntur, ut res judicari possit.

De legato conditionali.

21. Venuleius lib. 11. Stipulationum.

Si sub conditione (9) legatum mihi datum novandi causa stipulatus sum, et ante existentem conditionem acceptum fecero: Nerva filius ait, etiam si conditio extiterit, neque ex testamento competituram actionem, quia novatio facta sit; neque ex stipulatu quæ acceptilatione soluta sit.

De servo.

22. Gajus lib. 3. de Verborum obligationibus.

Servus nec (10) jussu domini acceptum facere potest.

De acceptilatione facta ex altera parte.

23. Labeo lib. 5. Pithanon a Paulo epitomatorum.

Si ego tibi acceptum feci, nihilo (11) magis ego a te liberatus sum. Paulus: Imo cum locatio, conductio, emptio, venditio conventione facta est, et nondum res intercessit (12): utrinque (13) per acceptilationem, tametsi ab alterutra (14) parte duntaxat intercessit, liberantur obligatione.

TIT. V.

DE (15) STIPULATIONIBUS (16) PRÆTORIIS (17).

Divisio in judiciales, cautionales, communes. 5. *De satisdatione vel repromissione.* 9. *Si dicatur per calumniam desiderari stipulationem.* 10. *De adjectione, detractione, immutatione.*

1. Ulpianus lib. 70. ad Edictum.

Prætoriarum stipulationum tres (18) videntur esse species (19): judiciales, cautionales, communes.

§. 1. *Judiciales* (20) eas dicimus, quæ propter judicium interponuntur, ut ratum fiat: ut judicatum solvi, et ex operis novi nunciatione.

§. 2. *Cautionales* sunt autem quæ instar actionis habent, et ut sit nova actio, intercedunt: ut de (21) legatis stipulationes, et de tutela (22), et ratam rem haberi, et damni infecti.

§. 3. *Communes* sunt stipulationes, quæ fiunt judicio sistendi causa.

§. 4. Et sciendum est omnes stipulationes natura (23) sui cautionales esse: hoc (24) enim agitur in *stipulationibus, ut quis cautior sit, et securior interposita stipulatione.*

§. 5. Stipulationum istarum Prætoriarum, quædam sunt quæ satisdationem (25) exigunt, quædam nudam (26) repromissionem: sed perpaucæ sunt quæ nudam repromis-

(1) Acceptilatio enim est inutilis. *l.* 8. §. 3. *supr. h. t.*

(2) Summo jure. Cur? quia non eodem modo liberatus est, quo obligatus fuit.

(3) Exceptione doli vel pacti quædam servamus, quæ summo jure servare non possumus. Jus summum negligimus plerunque, ut æquitati locum faciamus.

(4) Hinc collige, Inutilem acceptilationem vim pacti habere. vid. *l.* 8. *supr. h. t.* et sic actus agentium quandoque non servant propriam naturam, sed in aliam transferuntur.

(5) Differt acceptilatio ab apocha, 27. *Eclog.* 6. *c.* 1. *in fin.* De hac differentia ita scribit Cujacius: Latini, inquit, inter utramque differentiam faciunt, eo modo quo inter pignus et hypothecam: et quidam Medici inter ἄνθρακα et carbunculum. vid. Cujac. 5. *obs.* 36. *in fin.*

(6) Ideoque acceptilationi non poterit opponi exceptio pecuniæ non numeratæ. quod interpretes, ut verum admittunt, nisi qui accepto tulit creditor, probaverit se spe futuræ numerationis adversarium liberasse.

(7) *l.* 89. *supr. et l.* 13. *C. de solut.*

(8) Adde *l.* 16. *in fin. supr. h. t. l.* 6. *infr. jud. solvi.*

(9) Vide *l.* 4. *l.* 12. *supr. h. t.*

(10) 27. *Eclog.* 6. *c.* 22.

(11) Id est, non ideo magis.

(12) Id est, et res est integra.

(13) Argumentum a relatis. *l.* 41. *infr. de reg. jur. l.* 5. *Supr. de rescind.* Imo non utrinque fit liberatio, si ab alterutrius parte tantum acceptilatio intercessit. *l.* 56. *supr. de pact.*

(14) Nota argumentum, Contractus est ab alterutra parte accepto latus, ergo ab utraque. Correlativa se mutuo ponunt, et uno perempto utrumque perimitur. In correlativis destructo uno correlativorum, destruitur et aliud. sic prohibita vendi, prohibentur emi. vid. *l.* 1. *C. de cupress. lib.* 11. *tit. ult.*

(15) 43. *Eclog.* 4. Paul. 5. *sentent.* 9. 3. *Inst.* 19.

(16) De Prætoriarum stipulationum natura vide Guibertum, c. 19. *quæst.* Ant. Fabr. 3. *conject.* 4.

(17) Quæ Edicto Prætoris interponi jubentur, quæ a mero Prætoris officio interponuntur, *l.* 5. *supr. de verb. oblig.* quo nomine intellige etiam ædilitias, §. 2. *Inst. de divis. stip.* quæ legem accipiunt de mente Prætoris, iis nihil licet addere, immutare, detrahere. *l.* 5. *supr. de verb. oblig.* quædam præcipua ab aliis stipulationibus habent. *l.* 3. *l.* 5. *l.* 9. *infr. h. t.* adde *hic* Cujac. Hujus generis stipulationes sunt ususfructus, legati, novi operis, rem pupilli salvam fore, judicatum solvi, ratam rem haberi. *Goth.* Quæ sint Prætoriæ stipulationes, vide Paul. *lib.* 5. *cap.* 9. Cujac. *lib.* 4. *observat. cap.* 39. Govean. *lib.* 1. *cap.* 35. Ans.

(18) Imo quatuor. *l.* 5. *supr. de verb. oblig.* Goth. vide Goedd. *de contrah. stipul. cap.* 5. *num.* 232. Ans.

(19) Species recte dixit. Puritas enim, dies, conditio, formæ sunt stipulationum, non species.

(20) Judiciales aliter definiuntur in *l.* 5. *supr. de verb. oblig.* et §. 2. *Inst. de divis. stipul.*

(21) §. 2. *Inst. de divis. stip.*

(22) Id est, rem pupilli salvam fore.

(23) Omnium stipulationum, quas ipsi cogitare possumus, finis et effectus hic est, ut ad cautionem illis utamur. *l.* 12. *infr. ratam rem haberi.*

(24) Cautiones cur inventæ.

(25) Satisdatur adhibito fidejussore.

(26) Nude repromittit, qui simpliciter sine fidejussore cavet. Nuda repromissio est, in qua fidejussor non est adhibitus.

sionem habent: quibus enumeratis (1), apparebit cæteras non esse repromissiones, sed satisdationes.

§. 6. Stipulatio itaque ex operis novi nunciatione, alias satisdationem, alias repromissionem habet. Ex qua [igitur] operis novi nunciatione satisdare oporteat? et quemadmodum satisdetur? videamus. namque de eo opere quod in privato (2) factum erit, satisdari: de eo quod in publico (3), repromitti (4) opotet. sed hi quidem qui suo (5) nomine cavent, repromittunt: qui alieno (6), satisdant.

§. 7. Item ex causa damni infecti interdum (7) repromittitur, interdum satisdatur. nam si quid in (8) flumine publico fiat, satisdatur: de ædibus autem repromittitur.

§. 8. Stipulatio duplæ (9), repromissio (10) est, nisi [si] convenerit (11), ut satisdetur (12).

§. 9. Quod si sit aliqua controversia, utputa si dicatur per calumniam (13) desiderari ut stipulatio interponatur: ipse Prætor debet (14) super ea re summatim cognoscere, et cautum jubere aut denegare.

§. 10. Sed et si quid vel addi (15), vel detrahi, vel immutari in stipulatione oporteat (16), Prætoriæ erit jurisdictionis.

De rei restitutione: et de incerta quantitate, utrum hæ stipulationes sint dividuæ aut individuæ.

2. PAULUS lib. 73. ad Edictum.

PRætoriæ stipulationes, aut rei (17) restitutionem continent, aut (18) incertam (19) quantitatem.

§. 1. Sicuti stipulatio ex operis novi nunciatione, qua cavetur, ut opus restituatur (20): ideoque sive actor sive reus decesserit pluribus heredibus relictis, uno vincente, vel victo, totum (21) opus restitui debebit: quamdiu enim aliquid superest, tamdiu non potest videri opus restitutum.

§. 2. Incertam quantitatem continet stipulatio *judicatum solvi* (22), et *rem ratam dominum habiturum*, et *damni infecti*, et his similes: in quibus respondetur, scindi (23) eas in personas heredum. quamvis (24) possit dici ex persona heredum promissoris non posse descendentem a defuncto stipulationem diversam conditionem cujusque facere: at in contrarium summa ratione fit, ut uno ex heredibus stipulatoris vincente, in partem (25) ejus committatur stipulatio: hoc enim facere verba stipulationis, *Quanti* (26) *ea res est*. Sed si unus ex heredibus promissoris totam rem possideat (27), in solidum (28) eum damnandum Julianus scribit. In quantum autem ipse ea stipulatione, vel fidejussores, an (29) omnino teneantur, dubitari potest: et videndum ait, ne non (30) committatur? Sed si lite contestata possessor decesserit, unum ex heredibus non majore ex parte damnandum, licet totum fundum possideat, quam ex qua heres est.

De procuratoribus.

3. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

GEneraliter in omnibus Prætoriis stipulationibus (31) et procuratoribus (32) satisdatur.

An sæpius caveatur.

4. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

PRætoriæ stipulationes sæpius interponuntur, cum sine culpa stipulatoris cautum esse desiit (33).

De procuratore et institore.

5. IDEM lib. 48. ad Edictum.

IN omnibus Prætoriis (34) stipulationibus hoc servandum est, ut si procurator meus (35) stipuletur (36), mihi (37) causa cognita (38) ex ea stipulatione actio competat (39).

(1) Exceptio firmat regulam. Exceptionibus enumeratis, regula in cæteris vera apparet.

(2) *l.* 8. §. 3. *supr. de oper. novi. l.* 30. §. 1. *supr. de damno.*

(3) *d. l.* 8. §. 3.

(4) Imo, satisdari. *l.* 15. §. 2. *supr. de damno.*

(5) *l.* 9. §. 4. §. 5. *supr. de damno. l.* 5. *in fin. supr. quib. ex caus. in possess.*

(6) *d.* §. 4. *et d.* §. 5.

(7) *l.* 30. §. 1. *supr. de damno.*

(8) *l.* 7. *supr. de damno.*

(9) Emptor a venditore nonnunquam duplum æstimationis rei emptæ stipulari solet. *l.* 31. §. 20. *supr. de ædilit. l.* 2. *supr. de evict. l.* 4. *in fin. supr. de verborum obligat.*

(10) Id est, cautio sine fidejussore.

(11) Tunc enim pactum mutat rei naturam. *l.* 72. *supr. de contr. empt.*

(12) Satisdationis vocabulo fidejussor continetur: quanquam interdum qui repromittit, satisdare videatur. *l.* 61. *infr. de verb. sign.*

(13) *l.* 3. §. 1. *supr. ut in poss. leg.*

(14) Cur ita? vid. *l.* 52. *supr. de verbor. oblig.*

(15) *l.* 14. *supr. de re jud.*

(16) Atqui nihil in prætoriis stipulationibus immutandum. *d. l.* 52.

(17) Individuæ sunt hæ stipulationes prætoriæ.

(18) Id est, aut factum individuum, aut interesse.

(19) Dividuæ ut sint hæ stipulationes prætoriæ, vid. §. 2. *infr. h. t.*

(20) Destruatur.

(21) Etiam ad fundamentum usque: nam destructio operis est factum individuum. Et sic factum individuum quemlibet heredem in solidum obligat. *l.* 2. §. 2. *supr. de verb. obl.*

(22) Imo, judicatum solvi expeditam habet quantitatem. *l.* 9. *infr. judicat. solvi.* sic est, sed post sententiam, non ante. *l.* 3. *in fin. C. de inut. stipul.*

(23) Stipulatio quæ qualitatem continet, dividitur inter heredes promissoris. *d. l.* 2. §. 2. *l.* 35. §. 1. *supr. de hered. inst.*

(24) Ratio dubitandi sumpta ex *l.* 2. §. 2. *in pr. supr. de verborum obligat.*

(25) *l.* 27. *supr. de damno.*

(26) Id est, quanti interest.

(27) Ante litem contestatam scilicet.

(28) *l.* 55. *supr. de rei vindicat.*

(29) An ex parte, an omnino?

(30) Atqui hæc stipulatio hereditaria est, et heres possessor? Accursius putat committi stipulationem, et fidejussores teneri: quod omnino huic legi repugnat. Plerumque enim Jurisconsulti, cum *videndum esse* dicunt, si non contrarium subjiciunt, id ipsum confirmant. *l.* 4. §. *Cato. supr. de verborum obligation.* Duaren. 2. *disput.* 11. Ita videtur illa Pauli esse sententia, quod eo casu quo unus possessor est constitutus, stipulatio non committatur, nec fidejussores teneantur; idque fortassis hac ratione, quod hoc casu non tanquam heres, sed tanquam possessor conveniatur: cum si omnes heredes possiderent, jure hereditario proprie tenerentur, ac conveniri possent: eoque casu stipulatio committeretur. Nec novum est heredem in multis, non ut heredem, sed ut possessorem, et agere et conveniri. *l. de eo.* 12. §. *heres. supr. ad exhibend. l. penultim.* §. *ultim. supr. de noxalibus. l.* 1. §. *ult. supr. si quadrupes.* Quemadmodum itaque stipulatio ab uno interposita ad alium non possidentem transit, *l. si legati.* 28. *in fin. supr. de pignoribus. l.* 38. §. *sicut autem. Supr. de verborum obligation. l.* 3. §. *si heres. supr. usufruct. quemadmodum caveat.* nec fidejussores dati teneantur: sic et hoc casu quo heres non ut heres, sed ut quivis possessor convenitur. Langebek. *cap.* 8. *Annotationum ita hunc locum interpretatur.*

(31) *l.* 1. §. 14. *supr. ut legat.*

(32) *Al.* et procuratoriis. *l.* 53. *supr. de procurat.*

(33) *l.* 8. §. 3. *l.* 10. *in fin. supr. qui satisd.* vide *l.* 4. *supr. ut in possess. l.* 20. §. 15. *supr. de oper. nov. l.* 8. *supr. de damno.*

(34) Aliud est in stipulationibus extrajudicialibus, in quibus alter alteri non stipulatur.

(35) Sive sim præsens sive absens.

(36) In sua persona scilicet.

(37) Per procuratorem ex stipulatione prætoria domino adquiritur.

(38) Quid enim, si in remota provincia sit?

(39) Etiam sine cessione. *Bald.*

*

✝ Idem est, et cum institor (1) in ea causa esse cœpit, ut interposita persona ejus dominus mercis rem amissurus (2) sit, veluti bonis ejus venditis: succurrere enim domino Prætor debet.

De pœna.

6. IDEM lib. 14. ad Plautium.

IN omnibus Prætoriis stipulationibus, in quibus primo fieri aliquid, deinde si factum non sit, pœnam (3) inferimus: pœnæ nomine stipulatio committitur (4).

Quomodo cavendum.

7. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

PRætoriæ satisdationes personas desiderant pro se intervenientium (5): et neque pignoribus quis, neque pecuniæ, vel auri, vel argenti depositione in vicem satisdationis fungitur (6).

De institutione conditionali et substitutione. 1. De legato duobus sub contrariis conditionibus.

8. PAPINIANUS lib. 5. Quæstionum.

PAulus notat: Qui sub conditionem (7) institutus est, adgnita bonorum possessione cogitur (8) substituto (9) in diem cavere (10) longiorem (11). Prætor enim *beneficium suum* (12) *nemini vult esse captiosum*: et (13) potest videri calumniose satis petere, quem alius antecedit.

§. 1. Cum sub contrariis (14) conditionibus Titio et Mævio legatum sit, utrique cavetur: quia uterque ex voluntate defuncti sperat legatum.

De ambiguitate.

9. VENULEJUS lib. 1. Stipulationum.

IN Prætoriis (15) stipulationibus si ambiguus (16) sermo acciderit, Prætoris (17) erit interpretatio: ejus enim mens æstimanda est.

De priore et posteriore jussu.

10. ULPIANUS lib. 1. Responsorum Valeriano respondit.

SI Præses, qui ante in triennium caveri jusserat, postea in longum (18) tempus caveri præcepit: quia a prima stipulatione prorsus discedi voluerat, exceptionem primæ stipulationi obligatis peperisse videtur.

De eo, quod interest.

11. VENULEJUS lib. 8. Actionum.

IN ejusmodi stipulationibus, quæ (19) quanti (20) res est, promissionem habent, commodius (21) est certam summam comprehendere: quoniam plerumque difficilis (22) probatio est, quanti cujusque intersit, et ad exiguam (23) summam deducitur.

TIT. VI.

REM (24) PUPILLI VEL ADOLESCENTIS SALVAM FORE.

Quando agi potest.

1. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

CUm pupillo *rem salvam fore* satisdatum sit (25), agi ex ea tunc potest, cum et tutelæ potest (26).

De pupillo absente vel infante.

2. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

SI pupillus absens (27) sit, vel fari non possit: servus (28) ejus stipulabitur. si servum non habeat: emendus ei servus est. sed si non sit, unde ematur, aut non sit expedita emptio: profecto dicemus *servum publicum* (29) apud Prætorem stipulari debere;

(1) Vide *l.* 31. *supr. de negotiis.*
(2) *l.* 2. *supr. de institor. l.* 13. §. 25. *supr. de action. empti.*
(3) Loco ejus quod interest: quodque in prætoriis esse solet. *l.* 2. *in princ. et* §. 1. *Supr. h. t.*
(4) Atque ita prætoria stipulatio pœnæ stipulatione non vitiatur.
(5) Id est, quædam desiderant fidejussorem. *l.* 1. §. 5. *supr. h. t.*
(6) Pignoribus fungi, Duarenus ait idem esse, quod dare pignori. 1. *disputat.* 14. Hunc esse sensum existimo. Non est moris ut debitor cogatur pignora dare, vel aurum deponere, in vicem satisdationis: cum alias auri depositione, vel pignoris traditione relevandus sit a fidejussore dando, *l.* 1. §. 9. *supr. de collat. l.* 2. §. 3. *supr. quod leg.* §. 41. *Inst. de rerum divis.* cum etiam creditori eo casu plus sit cautionis: uberiores enim sunt in rem, quam in personam cautiones.
(7) Conditione. *vulg. Hal.* Goth. vid. Leonin. *emend. lib.* 1. *cap.* 14. *n.* 9. Ans.
(8) *l.* 12. *supr. qui satisd.* Paul. 5. *sent.* 9. §. 1. *et ibid. Cujac.* vid. eundem Cujac. 9. *observ.* 5. quid enim, si magna sit hereditas, major scilicet centum sestertiis?
(9) Vulgari modo scilicet. Cujac. 5. ad 5. Paul. 9. §. 1.
(10) Heres sub conditione scriptus cavere substituto debet, hoc est, repromittere, et stipulationem jussu Prætoris interponere: nec enim satisdare cogendus est: cum heredi grave sit futurum non ita facile fidejussores invenienti: præsertim in longinquum tempus, ne pugnet hæc lex alioquin cum *l.* 12. *supr. qui satisd.* Hoc igitur velle videtur Jurisconsultus, beneficium illud Prætoris, quo ante conditionem existentem, bonorum possessionem agnoscendi dat potestatem, in damnum heredis non ita accipiendum esse, ut Prætor eum satisdatione onerari velit: præsertim cum et substitutus, quasi calumniose satisdationem petere videatur, quem alius antecedit, ac propterea nuda repromissione contentus esse debeat: Atquin hoc est quod Jurisconsultus dicit, posse videri calumniose satis petere. Nam satis petere dicimus, ut satis exigere et satisdare: quod plerumque datis fidejussoribus expediebatur. Fere autem satisdationis exactio contumeliosa, et onerosa habebatur, propter fidejussorum quærendorum difficultatem. Langebek. *cap.* 30. *Annotationum.*
(11) Id est, utiliter, Paulus *ibid.* satisdato. Cuj. 9. *obs.* 5. in decem et viginti annos, *l.* 10. *infr. h. t.* ut in specie *l.* 1. *supr. de ripa. l. si finita.* §. 1. *supr. de damno.* Nam et tot annis pendere potest conditio.
(12) Id est, beneficium interim datæ possessionis.
(13) Nec potest. Petrus Faber apud Cuj. 5. *sentent.* Paul. 9. §. 1. sed tamen interrogatio quæ sequitur, tacitam habet negationem.
(14) *l.* 3. *supr. ut legat.*
(15) Aliud in conventionibus. *l.* 38. §. 8. *supr. de verb. obligat.* Goth. Adde *l.* 39. *supr. de pactis.* S. L.
(16) Ambigua testimonia recte impugnari Oldendorpius hinc colligit. vide eundem *cap.* 5. *de testam. et* 66. *de except. num.* 29.
(17) *l.* 52. *supr. de verb. oblig.* adde *l.* 69. *supr. de leg.* 3.
(18) *l.* 8. *supr. h. t.*
(19) Quæ sunt incertæ, in quibus agitur in quod interest.
(20) *l.* 5. *C. de contr. stipul. l.* 8. *in fin. infr. ratam rem.*
(21) §. 7. *Inst. de verb. obl. Modus pœnæ*, ob quam quis cavere debet. specialiter in cautione exprimendus est: ut sciatur de quo sit stipulatum.
(22) Vide *l.* 2. §. 2. *supr. de verb. oblig.*
(23) *l.* 13. *supr. de re judic.* interdum ad maximam. *l.* 8. *in fin. infr. ratam rem.*
(24) Stipulatio rem pupilli salvam fore, communis est. *l.* 5. *vers. communes. supr. de verb. obl.* §. *ult. Inst. de divis. stipul.* et cautionalis dicitur. *l.* 1. §. 2. *supr. de stip. præt.* Interponitur a tutore legitimo, et dato sine inquisitione. Testamentarius et datus cum inquisitione eam interponit, nisi solus administrationem capiat.
(25) A tutore vel curatore: idque ante administrationem.
(26) Id est, finita tutela. *l.* 4. §. 4. *infr. h. t.*
(27) Absens pupillus per servum præsentem stipulari potest. vid. *l.* 1. *supr. de verb. oblig.*
(28) *l.* 1. §. 15. *supr. de magist. conven.*
(29) *d.* §. 15. *l.* 18. *supr. de adopt. l.* 11. *in fin. supr. de usuris. l.* 4. *C. de arbitr. recept.* Servus publicus porro dicebatur is, quem civitas publicis tabulis præficiebat, et servus civitatis ideo dicebatur, *l. ult. supr. quod cujuscumque univers.* mandatum postea fuit, ne servi sed liberi tabulis publicis præficerentur, *l. ultim. C. de serv. reipubl. l.* 3. *C. de tabular. lib.* 10. *tit.* 69. ubi plenius dicam de tabulariis. Hinc colligunt, Notarium alieri stipulari posse. *Goth.* vide Franc. Conan. *comm. Jur. civil. lib.* 2. *cap.* 2. S. L.

3. IDEM lib. 35. ad Edictum.

AUt dare (1) aliquem Prætor debet, cui caveatur:

1. *Quomodo cavendum.* 2. *De tutore, protutore, et fidejussoribus eorum.* 3. *De eo, qui non gessit.* 4. *Quando committitur stipulatio.* 5. *De tutore capto ab hostibus.* 6. *De causis ex quibus tutelæ agi non potest.* 7. *De curatore qui non gessit.* 8. *De curatoribus.*

4. IDEM lib. 79. ad Edictum.

NOn (2) quasi ipso jure pupillo adquirat (neque enim adquirit), sed utilis actio ex stipulatu pupillo detur (3).

§. 1. Cavetur autem pupillo (4) hac stipulatione per satisdationem (5).

§. 2. Illud sciendum est, hac stipulatione teneri tam eum qui tutor est, quam eum qui pro tutore negotia gessit, vel gerat (6) et fidejussores (7) eorum.

§. 3. Sed enim qui non (8) gessit, omnino non tenebitur: nam (9) nec actio tutelæ eum, qui non gessit, tenet. sed utili actione conveniendus est, quia suo periculo cessavit: et tamen ex stipulatu actione, neque ipse, neque fidejussores ejus tenebuntur. Compellendus igitur (10) erit ad administrationem propterea, ut stipulatione quoque ista possit teneri.

§. 4. Hanc stipulationem placet finita (11) demum tutela committi: et fidejussoribus diem exinde incipere cedere. In curatore aliud est. † Sed et in eo, qui pro tutore negotia gessit, aliud dicendum est. † Itaque istæ stipulationes, si quidem quis tutor fuit, finita demum tutela committentur? si vero pro tutore negotia gessit, conveniens est dicere, statim (12) atque quæque res salva non esse cœpisset, committi stipulationem.

§. 5. Si tutor ab hostibus captus sit, an committatur stipulatio, videamus? movet, quia finita tutela est, licet (13) recuperari speretur: et puto posse agi.

§. 6. Generaliter sciendum est: *Ex quibus causis diximus tutelæ agi non posse, ex iisdem causis nec ex stipulatu rem salvam fore agi posse dicendum est.*

§. 7. Si quis curator datus non gesserit curam, consequens erit dicere stipulationem non committi. sed eadem hic erunt dicenda, quæ in tutore diximus: illo (14) secus, quo hæc stipulatio statim, atque quid salvum esse desinit, committitur, et fidejussoribus dies cedit; sed in se resolvitur (15).

§. 8. Pertinet autem hæc stipulatio ad omnes (16) curatores, sive puberibus sive impuberibus [datos], propter ætatis infirmitatem (17), sive prodigis, vel furiosis, vel quibusdam aliis (18) (ut fieri adsolet) dati sint.

De filio furiosi.

5. PAULUS lib. 76. ad Edictum.

SI filius, qui in potestate furiosi erit, rem salvam fore stipuletur, adquirit patri obligationes.

De pupillo et ejus servo.

6. GAJUS lib. 27. ad Edictum provinciale.

SErvum (19) pupilli stipulari ita necesse est, si pupillus abest, aut fari [non] potest (20). nam si præsens sit, et fari potest: etiam si ejus ætatis erit, ut non intelligat quid agat: tamen propter utilitatem receptum est recte eum stipulari, [agere].

Si collega satis petat, vel offerat.

7. MODESTINUS lib. 6. Regularum.

DAtivus vel testamentarius (21) tutor sive curator non petet satis a collega suo: sed offerre ei poterit, utrum satis accipere velit, an dare.

De curatore ad species.

8. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

ETsi ad species (22) curator datus sit, rem (23) salvam fore stipulatio interponetur.

Quæ continentur hac stipulatione.

9. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

CUm pupillus a tutore stipulatur *rem salvam fore*, non solum quæ in patrimonio habet, sed etiam quæ in nominibus (24) sunt, ea stipulatione videntur contineri: quod (25) enim in tutelæ judicium venit, hoc et ea stipulatione continetur.

De fructibus et usuris.

10. AFRICANUS lib. 3. (26) Quæstionum.

SI posteaquam pupillus ad pubertatem pervenerit, tutor (27) in restituenda tutela aliquandiu moram fecerit: certum est et fructuum nomine, et usurarum medii temporis tam fidejussores (28) ejus, quam ipsum teneri.

De eo, quod ex tutela dari fieri oportet.

11. NERATIUS lib. 4. Membranarum.

CUm rem salvam fore pupillo cavetur, committitur stipulatio, si, quod ex tutela dari fieri oportet, non præstetur: nam etsi salva ei res sit, ob id non (29) est, quia quod ex tutela dari fieri oportet, non solvitur.

(1) Publicæ personæ loco reputatur quælibet persona a judice ad hunc actum data. *Bald.*
(2) Utilis actio non ipso jure adquiritur.
(3) An sine cessione? utique. *l.* 1. *in fin. C. de magist. conven.*
(4) *l.* 8. §. 4. *supr. de fidejuss.*
(5) Nota objectum hujus stipulationis.
(6) *Al.* gerit.
(7) Id est, cavetur pupillo fidejussore dato. nota formam hujus stipulationis.
(8) *l.* 3. *C. de divid. l.* 2. *C. si tutor non gess. l.* 8. *C. de adm. tutor.*
(9) Tutelæ actione directa non tenetur tutor, qui non gessit, sed utili tantum.
(10) *l.* 3. §. 2. *supr. de admin. l.* 2. *C. de hered. tut.*
(11) *l.* 1. *supr. h. t. l.* 16. *in fin. supr. de tutelæ et rationib.*
(12) Et sic negotiorum gestorum hic agi potest, etiam antequam administratio gerentis sit finita.
(13) Quod recuperari speratur, interim tamen est amissum.
(14) Id est, illo excepto, illud secus. *vulg. Hal.*
(15) Id est, semper committitur: non enim universalem, sed cujusque actus singularem reddit rationem. *Bald.*
(16) *l.* 19. *supr. de reb. auct.*
(17) *l.* 14. §. 7. *supr. de solut.*
(18) De quibus vide *l.* 19. *et seq. supr. de reb. auct. jud.*
(19) *l.* 1. §. 15. *Supr. de magistr. conven.*
(20) Qui tamen 7. annum excessit. v. *l.* 70. *Supr. de verbor. oblig.* Goth. Corrasius *tom.* 2. *p.* 342. Molinæus *ad l.* 1. *in princ. n.* 4. 19. *et* 20. *de verb. oblig.* Mod.
(21) *l.* 7. *supr. de test. tut.*
(22) Certas, puta ad unam litem, unum actum, ad dotem constituendam. *l.* 61. *supr. de jure dot.*
(23) An ad inventarium faciendum tenentur? vid. *l.* 27. *C. de episc. aud.*
(24) Cur ita? quia rei et bonorum appellatione nomina comprehenduntur. *l.* 23. *in fin. infr. de verb. sign.*
(25) Stipulatione rem pupilli salvam fore id omne continetur, quod in tutelæ judicium venit.
(26) Vide Cujac. 3. *ad Afric. fol.* 27.
(27) Id est, reus principalis.
(28) Qui in omnem causam tutelæ intervenerunt: atque ita mora rei augetur propter moram rei principalis: quod an sit speciale, v. Cujac. *hic et* Corras. 2. *miscell.* 12. *n.* 11.
(29) Res pupillo salva non intelligitur quando res ei non præstatur.

De fidejussoribus et beneficio divisionis.

12. Papinianus lib. 12. Quæstionum.

SI plures fidejussores a tutore pupillo dati sunt, non esse eum (1) distringendum (2), sed in unum dandam actionem: ita ut ei qui conveniretur, actiones præstarentur. nec quisquam putaverit ab jure discessum: postquam pro (3) ea parte placuit tutores condemnari, quam administraverunt; et ita (4) demum in solidum, si res a cæteris non servetur, et idonea (5) culpa detegatur, quod suspectum (6) facere supersederit. nam æquitas arbitri atque officium viri boni videtur eam formam juris desiderasse. Cæterum fidejussores civiliter in solidum obligati, cæteris quidem agentibus, ut dividatur (7) actio, impetrare possunt: pupillo vero agente, qui non ipse contraxit (8), sed in tutorem incidit, et ignorat omnia, beneficium (9) dividendæ actionis injuriam habere visum est; ne ex una tutelæ causa plures ac variæ quæstiones apud diversos judices constituerentur.

T I T. VII.

JUDICATUM (10) SOLVI.

De re judicata.

1. Paulus lib. 24. ad Edictum.

IN stipulatione judicatum solvi, post rem judicatam statim dies cedit: sed exactio in tempus reo (11) principali indultum (12) differtur.

De lite mortua.

2. Idem lib. 71. ad Edictum.

CUm lite mortua (13) nulla res sit: ideo constat fidejussores ex stipulatu judicatum solvi non teneri.

De mutatione judicis. 1. *De procuratore*, *tutore*, *curatore.* 8. *Si reus postquam promisit*, *demens factus sit.* 9. *Si potest existere qui defendat.* 10. *De fidejussoribus conventis.*

3. Ulpianus lib. 77. ad Edictum.

SI quis apud (14) aliquem judicem iturus, stipulatus est judicatum solvi, et agit apud (15) alterum, non committitur stipulatio: quia non hujus judicis sententiæ fidejussores se subdiderunt.

§. 1. Stipulationem judicatum solvi, et procurator, et tutor, et curator stipulari (16) possunt.

§. 2. *Procuratorem* eum accipere debemus, cui mandatum est, sive hujus rei tantum (17) mandatum susceperit, sive [etiam] universorum bonorum. † Sed et si ratum (18) fuerit habitum, procurator videtur.

§. 3. Sed [et] si forte ex liberis vel parentibus aliquis interveniat, vel vir uxoris nomine, a quibus mandatum non exigitur, an committatur stipulatio, quæritur? Magisque erit, ne committi debeat: nisi fuerit ei mandatum, vel ratum habitum. quod (19) enim eis agere permittitur Edicto Prætoris non facit eos procuratores. Itaque si talis persona interveniat, ex integro erit cavendum.

§. 4. Sed [et] quod de tutore diximus, ita accipiendum est, [ut] si is fuerit, qui tutelam administrabat, cum tutor non esset: tutoris appellatione eum non contineri.

§. 5. Sed et si quidem tutor sit, non tamen quasi tutor negotia administret, vel dum ignorat, vel alia ex causa: dicendum erit non committi stipulationem. nam Edicto Prætoris illi tutori agendi facultas datur, cui a parente (20), majoreve (21) parte tutorum eorumve, cujus (22) ea jurisdictio fuit, tutela permissa erit.

§. 6. Sed et curatorem (23) accipiemus furiosi, furiosæ: item pupilli, pupillæ. cæterorum quoque [curatores], puta adolescentis, vel si alterius cujus curator sit, committi puto stipulationem.

§. 7. Si tutor esse proponatur regionis (24) alicujus, vel provinciæ, vel rerum Italicarum: consequens erit dicere, stipulationem ita demum committi, si ex ea causa egerint, quæ ad administrationem eorum pertinebat.

§. 8. Si reus, postquam (25) judicatum solvi promisit, demens (26) factus sit, an stipulatio committatur ob rem non defensam, quæritur? magisque est ut committatur, si nemo eum defendat.

§. 9. Ob rem (27) non defensam stipulatio non committitur, quamdiu potest existere qui defendat.

§. 10. Si plures fuerint fidejussores (28), posteaquam

(1) Pupillum.

(2) Distinguendum. *vulgat. Hal.* et male. sensus est, pupillum non esse distringendum, id est, non cogendum ut in singulos agat: ac si diceret: iniquum est in plures adversarios distringi eum, qui cum uno contraxit. *l.* 2. *Supr. de exercitoria. l.* 27. §. 8. *supr. de pecul.*

(3) *l.* 1. §. 11. *supr. de tutelæ et rationib.*

(4) Adde *l.* 55. *Supr. de administr.*

(5) Idonei culpa. v. Cujac. 8. *obs.* 30. *l.* 3. *C. de usuris pupillaribus.*

(6) Culpa est tutori, si contutorem suspectum facere supersederit.

(7) *l.* 51. *supr. de fidejuss.*

(8) Pupillus cum tutore non contrahit, sed in eum incidit: et sic tantum quasi contrahit. *l.* 5. §. 1. *supr. de obligat.*

(9) Fidejussores, *rem pupilli salvam fore*, beneficium divisionis non habent.

(10) Περὶ ἱκανοδοσίας διδομένης ἐπὶ ἐκπληρώσει τῶν κριθέντων ἢ κριθησομένων. 9. *Eclog.* 10. Formulam hujus stipulationis, vide apud Cujac. 10. *observat.* 29. *in fin.* Tres clausulas habet hæc stipulatio, rem judicatam solvi, reum defendi, dolum abesse. Praxim vide apud Oldendorp. 1. *class.* 7. putarem quoque ad hanc cautionem hodie tantum adstringi eos, qui alieno nomine conveniuntur. §. 2. *Inst. de satisdat.* sine mandato. Cæterum in Gallia locum non habet cautio de judicato solvendo. Baro ad §. 2. *Inst. de satisdat.* v. Rebuffum *in proœmio const. gloss.* 5. *n.* 37. et Paponem 10. *arrest.* 4. *n.* 15. Hic tamen sibi contrarius videtur, *n.* 1. ubi notat, in Gallia cautionem judicatum solvi, in civilibus interponi posse: at non in criminalibus.

(11) Cur reo? quia reus præstat cautionem judicatum solvi. *l.* 3. §. 8. *infr. h. t.*

(12) Quatuor mensium. vid. *l.* 31. *supr. de re judic.* τετράμηνον. *Eclog. ibid. c.* 1.

(13) Φθαρείσης τῆς δίκης. 7. *Eclog.* 4. *ex lib.* 9. *tit.* 3. *c.* 1. 2. lite finita. *l.* 13. *in fin pr. l.* 15. *in fin. infr. h. t.*

(14) Vid. *l.* 20. *infr. h. t.* Romanum *cons.* 210.

(15) *l.* 64. *in fin. supr. de jud.*

(16) Atticismum nota, stipulationem stipulari. vide *l.* 20. *supr. de usurp.*

(17) Procurator est, vel specialis, vel universorum bonorum.

(18) Mandato et ratihabitione procurator constituitur. *l.* 12. *in fin. supr. de solut. l.* 35. *supr. et l.* 12. *C. de procuratorib.*

(19) Procurator non est continuo, cui Edicto Prætoris agere alieno nomine permittitur.

(20) *l.* 3. §. 1. *supr. de administrat. et peric. tutor.*

(21) §. 1. *Inst. de satisd. tutor. l.* 19. §. 1. *supr. de testam. tut. l.* 14. §. 1. *supr. de solutionib.*

(22) Quorum ea, id est, Prætoris et Præsidis. §. 1. *in fin. Inst. de satisd. tut. l.* 17. *in fin. l.* 18. *supr. de test. tut. l.* 5. *C. de auct. præst.*

(23) Vid. *Supr. de curat. furioso.*

(24) *l.* 100. *Supr. de solutionib.*

(25) Vid. quæ scripsi *l.* 1. *supr. h. t.*

(26) Absens factus sit. *vulg.*

(27) *l.* 13. *infr. h. t.*

(28) Judicatum solvi.

cum uno lis contestata est, ex clausula *ob rem non defensam*, ipse reus (1) potest suscipere defensionem.

4. JULIANUS lib. 55. Digestorum.

IS autem cum quo actum fuit, absolvi debet.

De fidejussore damnato. 1. *Si unus ex pluribus defendat.* 2. *An sæpius committatur stipulatio.* 3. *Qualis defensio exigatur et quarum personarum.* 4. *Si ex fidejussoribus defensor existat. An fidejussores ob defensionem omissam teneantur,* 6. *Vel ob adsumptam agant mandati.* 7. *An plures unum procuratorem dare debeant.* 8. *Ubi defendendum.*

5. ULPIANUS lib. 77. ad Edictum.

JAm tamen fidejussore, qui judicium acceperat, damnato, frustra defensionem reus suscipit: cæterum (2) etsi solutum fuerit, posteaquam judicatum est, repetitionem (3) constituerimus ejus quod solutum est.

§. 1. Unus ex fidejussoribus vel heredibus pluribus alio cessante, suscipere defensionem potest.

§. 2. In hac stipulatione (4), quia plures causæ sunt una quantitate conclusæ (5), si committeretur statim stipulatio ex uno casu, amplius ex alio committi non potest.

§. 3. Nunc videamus, qualis defensio exigatur, ne committatur stipulatio et quarum personarum. † Et si quidem ex personis enumeratis in defensionem quis succedat, palam est recte (6) rem defendi, nec committi stipulationem. si vero extrinsecus persona defensoris interveniat, æque stipulatio non committetur: si modo ille paratus sit rem boni viri arbitratu (7) defendere, hoc est, satisdare; sic enim videtur defendere, si (8) satisdet. cæterum si simpliciter paratus sit intervenire, nec admittatur, committetur ista stipulatio ob rem non defensam: quod si quis eum, vel cum satisdatione, vel sine satisdatione admiserit, consequens erit dicere, stipulationis istius nullam partem committi; quia (9) sibi imputari (10) debet, quia talem defensorem admisit.

§. 4. Si ex fidejussoribus, qui *judicatum solvi* caverant, existat defensor: placuit, ob rem judicatam stipulationem non committi; cæteraque eadem esse, atque si extraneus defensor existat.

§. 5. In hac (11) stipulatione hoc tractatur, an hi qui fidejusserint, [si defensionem omiserint], mandati judicio teneantur? Et est verius non teneri: hi enim in quantitatem (12) intervenerunt, et hoc (13) illis fuit mandatum, non in defensione.

§. 6. Quid tamen, si et hoc sibi adsumpserint, ut defendant: an mandati possint agere? Et si quidem (14) victi sunt, utique quod ob rem judicatam præstiterunt, consequentur: sumptus tamen litis minime petent (15). si autem obtinuerunt, potuerunt sumptus litis consequi, quasi juxta mandatum, etsi non mandatum fecerint.

§. 7. Si tamen plures fidejussores defendere fuerint parati, videamus, utrum unum defensorem debent dare? An vero sufficiat, ut unusquisque eorum pro parte sua defendat, vel defensorem substituat? Et magis est, ut nisi unum dent procuratorem, desiderante scilicet hoc actore, committatur stipulatio ob rem non defensam. Nam et plures heredes [rei] necesse (16) habebunt unum dare procuratorem, ne (17) defensio per plures scissa (18), incommodo aliquo adficiat actorem. † Aliud est in heredibus actoris, quibus necessitas non imponitur, ut per unum litigent.

§. 8. Illud sciendum est, ibi rem esse defendendam, ut recte defendatur, ubi (19) debet agi.

De tribus clausulis.

6. IDEM lib. 78. ad Edictum.

JUdicatum solvi stipulatio tres (20) clausulas in unum collatas habet: de re judicata, de re defendenda, de dolo malo.

De mutatione contingente ex parte defensoris.

7. GAJUS lib. 27. ad Edictum provinciale.

SI ante acceptum judicium prohibitus fuerit procurator a domino (21), et actor ignorans prohibitum eum esse, egerit: an (22) stipulatio (23) committatur? et nihil aliud dici potest, quam committi. Quod si quis sciens prohibitum esse, egerit: Julianus non putat stipulationem committi. nam ut committatur, non sufficere ait cum ea persona acceptum esse judicium, quæ stipulationi comprehensa est: sed oportere etiam causam personæ eandem esse, quæ stipulationis interponendæ tempore fuit. Et ideo si is qui procurator datus est, heres extiterit domino, atque ita acceperit judicium, sive etiam prohibitus acceperit, non committitur stipulatio. † Nam et alias responsum esse, si quis absentem defendens satisdederit (24), deinde vel procurator ab eo datus, vel postquam heres (25) ei extitit, judicium acceperit: fidejussores non (26) teneri.

(1) Principalis.
(2) Id est, alioquin.
(3) *l.* 14. *infr. h. t.*
(4) Judicatum solvi scil.
(5) Quæ? judicatum solvi scil. reum defendi, dolum abesse. *l.* 6. 13. *Infr. h. t.*
(6) Recte defendi, est pro viri boni arbitrio. vide quæ scripsi ad *l.* 73. *in fin. infr. de verbor. signif. et ad l.* 11. *supr. de duob. reis.*
(7) Recte defendit, qui boni viri arbitratu utitur. *l.* 12. 17. 18. *infr. h. t. l.* 33. *in fin. supr. de fidejussor.*
(8) Rem boni viri arbitratu defendit, qui satisdat. *l.* 63. *supr. de judic.*
(9) *Al.* qui.
(10) Imputare debet. *vulg. Hal.* adde *l.* 3. *in fin. supr. de fidejussorib.*
(11) Judicatum solvi.
(12) Incertam. *l.* 2. §. 2. *supr. de stipulationib. prætoriis.*
(13) Fidejussor quantitatis defensionem rei inceptam potest impune omittere.
(14) Agens sine mandato, si victus est, litis sumptus a domino non consequitur; si vicit, consequi potest.
(15) Imo, petere posse videntur. *l.* 10. *in fin. supr. de negotiis. l.* 4. *C. mandati.*
(16) *l.* 38. *l.* 39. *supr. de procurat. l.* 48. *supr. famil. l.* 31. §. 5. *supr. de ædil. l.* 1. *in fin. l.* 2. *supr. de exercit.* Imo, necesse non habent, cum ei sit liberum plus dare vel minus. *l.* 31. §. *penult. supr. de procur. l.* 4. *in fin. supr. de tut.*
(17) Is præsumitur lædi, cui ex uno contractu convenit agere cum pluribus personis, *l.* 27. *in fin. supr. de pec.* adde *l.* 17. §. 4. *in fin. supr. commodati.* e contrario agens cum uno pluribus actionibus, potest compelli reo postulante eas uno libello complecti. Alc. 2. *præsumpt.* 33. argumento *l.* 10. *supr. de act. empt. l.* 34. *supr. de ædil. l.* 46. *supr. de solut.* quas leges violenter satis petitas esse, prudens lector animadvertet.
(18) *l.* 38. *supr. de procurat.*
(19) Ibi rem defendi oportet, ubi actio proponitur. *l.* 49. *supr. de judic.*
(20) *l.* 5. §. 2. *supr. et l.* 13. *l.* 17. *infr. h.t. l.* 20. *supr. de acceptil.*
(21) Id est, a reo.
(22) *Hæc verba,* An stipulatio c. e. n. a. d. p. q. c. q. s. q. s. p. e. egerit, *desunt in editione Hal.*
(23) Judicatum solvi scilicet.
(24) Quid, si satis acceperit? vide *l.* 33. *supr. de fidejussor.*
(25) Facit *l.* 25. *supr. de except. rei jud.*
(26) *l.* 1. §. 2. *supr. quibus mod. pign.*

Si petitor possessori successerit.

8. Paulus lib. 74. ad Edictum.

SI petitor post satisdationem ante judicium acceptum heres possessori (1) exstiterit: extinguitur stipulatio (2).

In quantum committitur stipulatio.

9. Ulpianus lib. 14. ad Edictum.

JUdicatum solvi stipulatio expeditam (3) habet quantitatem: in tantum enim committitur, in quantum judex pronunciaverit.

Quis satisdet.

10. Modestinus lib. 4. Pandectarum.

SIve ad defendendum procurator datus fuerit, satisdare jubetur judicatum solvi stipulatione, quæ non ab ipso procuratore, sed a domino (4) litis interponitur. † Quod si procurator aliquem defendat, ipse (5) cogitur satisdare judicatum solvi stipulatione.

De interitu rei petitæ.

11. Paulus lib. 74. ad Edictum.

SI servus qui (6) in rem actione petebatur, lite contestata decesserit, deinde possessor litem deseruerit: quidam fidejussores ejus pro (7) lite datos non teneri putant. quia mortuo homine nulla jam res sit. quod falsum (8) est: quoniam expedit, de evictione actionis conservandæ causa, item fructuum nomine rem judicari.

De magistratu.

12. Pomponius lib. 26. ad Sabinum.

SI reus post judicatum solvi ab (9) eo (10) datum in magistratu (11) sit, nec invitus (12) in jus vocari possit: tamen nisi res boni viri (13) arbitratu defendatur, fidejussores tenentur.

An stipulatio sæpius committatur, et quando committitur.

1. *De mutatione actionis.*

13. Ulpianus lib. 7. Disputationum.

CUm quærebatur, si interposita judicatum solvi stipulatione (14), cum quis rem non defenderet, postea ex heremodicio (15) sententiam esset passus, an ob rem judicatam clausula committatur: dicebam unam (16) clausulam in stipulatione, *judicatum solvi*, et *ob rem non defensam*, et *ob rem judicatam*, in se habere. cum (17) igitur judicatum solvi stipulatio una cludatur (18) clausula, sive res judicetur, sive res non defendatur, merito quæritur, si altera (19) causa committatur, an ex altera rursum committi possit? ecce enim si quis stipuletur, *Si navis ex Asia venerit, aut si Titius Consul fuerit*, constat, sive navis prior venerit, sive Titius Consul ante factus sit, committi stipulationem: sed ubi commissa est ex priore causa, ex altera, licet existat conditio, amplius non committitur: altera (20) causa enim, non utraque inhæret stipulationi. Proinde videndum, stipulatio *ob rem* (21) *non defensam*, utrum commissa est, re non defensa: an non prius creditur commissa, nisi (22) ex stipulatione lis fuerit contestata? quod magis est: et ideo nec fidejussoribus videtur statim dies cedere, ubi res cœperat non defendi. proinde si forte lis finita (23) fuerit, ad quam defensio erat necessaria, vel (24) solutione, vel transactione, vel acceptilatione, vel quo alio modo: consequenter placuit evanescere ob rem non defensam clausulam.

§. 1. Si fuero a fidejussore procuratoris stipulatus judicatum solvi, quasi in rem acturus, et postea in personam egero; vel alia actione acturus, aliam autem dictavero [actionem]: non committitur stipulatio. quia de alia (25) actum videtur, de alia stipulatio interposita.

De duobus fidejussoribus. 1. *De cautione fidejussori non prestanda.*

14. Julianus lib. 55. Digestorum.

SI ex duobus fidejussoribus qui judicatum solvi spoponderant, alter ob rem non defensam partem suam solverit: nihilominus res defendi poterit. nec tamen is qui solverit, repetet (26): stipulatio enim pro parte ejus perempta est, perinde ac si acceptum ei factum fuisset.

§. 1. Quotiens ex stipulatione judicatum solvi ob rem non (27) defensam agitur cum fidejussoribus, non est iniquum caveri dominum priore judicio absolvi: quia omissa cautione fidejussores mandati judicio non consequentur, aut certe cogantur dominum priore judicio defendere.

De resolutione clausulæ ob rem non defensam.

15. Africanus lib. 6. (28) Quæstionum.

HÆc stipulatio, *Quamdiu res non defendatur*, simul (29) atque defendi cœperit, aut defendi (30) debere desierit, resolvitur.

De fidejussore qui paratus est solvere.

16. Neratius lib. 3. Membranarum.

EX judicatum solvi stipulatione ob rem non defensam, cum uno ex fidejussoribus agere volo: [is] quod pro parte ejus sit, solvere mihi paratus (31) est: Non debet mihi in eum dari judicium: neque enim æquum est aut judicio (32) distringi, aut ad inficiationem (33)

(1) Id est, reo.
(2) Nec enim idem esse potest actor, et reus.
(3) Imo, non expeditam, sed incertam. *l.* 2. §. 2. *supr. de stip. præt.*
(4) Præsente in civitate vel hortis. *l.* 5. *l.* 6. *supr. de procurat.*
(5) *l.* 46. §. 2. *supr. de procurat.*
(6) *l.* 21. *supr. de evict.*
(7) Id est, executione judicatum solvi. vid. *l.* 33. *supr. de fidejuss.* vide Cujac. 4. *obs.* 29.
(8) *l.* 16. *supr. de rei vind. l.* 8. *supr. de re judicata.*
(9) Hæc verba, *ab eo datum*, non legit *Hal.*
(10) Eo satisdatione data in magistratu. *vulg.*
(11) Majore scilicet.
(12) *l.* 2. *supr. de in jus.*
(13) *l.* 18. *infr. h. t.*
(14) A reo scilicet.
(15) Eremodicio. *vulg. Hal.* de quo *l.* 7. *in fin. supr. de minor. l.* 13. §. 3. §. 4. *C. de jud.* Eremodicium est contumacia rei vel actoris. vid. Cujac. ad *l.* 7. *in fin. supr. de minorib.*
(16) Sunt enim plures. *l.* 6. *supr. h. t.*
(17) Id est, quoties.
(18) Clauditur. *vulg.*
(19) *l.* 5. §. 2. *supr. et l. ult. infr. h. t.*
(20) Una ex duabus.
(21) *l.* 3. §. 9. *supr. h. t.*
(22) Vid. *l.* 5. *C. de contr. et committenda stip.*
(23) *l.* 2. *supr. h. t.*
(24) Finitur lis solutione, transactione, acceptilatione.
(25) De alia re. *vulg.* de alio. *Hal.* adde *l.* 64. *in fin. supr. de judic.*
(26) A creditore adversus quem succubuit: et ita victoria confidejussoris confidejussori (qui jam solvit) non prodest. adde *l.* 5. *supr. et l. ult. infr. h. t. l.* 35. *supr. de cond. indeb.*
(27) *l.* 3. §. 9. *supr. h. t.*
(28) Vide Cujac. 6. *ad Afr. fol.* 92.
(29) Moræ purgatio solvit cautionem ob rem non defensam.
(30) *l.* 2. *supr. h. t.* est enim punienda frustratio. *l. ultim. supr de procur.*
(31) Paratus solvere, litem contestari non cogitur. *l.* 73. *supr. de procur. l.* 21. *supr. de jud.*
(32) Cœpto sc.
(33) Bartolus legit *institutionem*; eaque voce novi judicii institutionem intelligit.

compelli eum qui sine judice dare paratus est, quo non amplius adversarius ejus per judicem ab eo consecuturus est.

De clausula rei judicatæ ob dolum commissa.

17. VENULEJUS lib. 6. Stipulationum.

EX clausula (1) re judicata, dolo malo, ob rem non defensam, in solidum committitur stipulatio: non enim videbitur defensa res boni viri arbitratu, quæ non (2) in solidum defensa sit.

De re, de qua Prætor judicium accipere non cogit.

18. IDEM lib. 7. Disputationum.

VIr (3) bonus non arbitratur indefensam (4) esse rem, de qua Prætor judicium accipere non cogat.

De doli clausula.

19. IDEM lib. 9. Stipulationum.

NOvissima clausula judicatum solvi stipulationis, *dolum malum abesse abfuturumque esse*, et in futurum (5) tempus permanens factum demonstrat. itaque etsi forte decesserit is, qui dolo fecerit, tenebitur heres ejus: verbum enim *abfuturumque esse*, plenissimum est, et ad omne tempus refertur, ut si aliquo tempore non abfuerit dolus, quoniam verum sit non abfuisse, committatur hæc clausula.

§. 1. Si autem adjectum sit, *Si hujus rei dolus malus non aberit, quanti ea res est, dari spondes?* et ob extranei dolum promissor pœna tenebitur (6).

§. 2. Doli (7) autem mali clausula sicut reliquæ stipulationes, in quibus (8) tempus nominatim adjectum non est, ad principium stipulationis refertur.

De appellatione.

20. SCÆVOLA lib. 20. Digestorum.

CUm apud (9) Sempronium judicem datum reus defenderetur, stipulatione cautum est, *ut quod Sempronius* (10) *judex judicasset, præstaretur:* a cujus sententia petitor appellavit: et cum apud competentem appellationi judicem res ageretur, defensore condemnato, quæsitum est, an stipulatio commissa esset? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non esse jure commissam. Claudius: Ideo (11) stipulatione adjicitur, *Quive in ejus locum substitutus erit.*

An stipulatio sæpius committatur: rei judicatæ clausulam prævalere.

21. IDEM lib. singulari Quæstionum publice tractatarum.

SI unus (12) ex fidejussoribus ob rem non defensam conventus sit, deinde postea res defendatur: alter fidejussorum ob rem judicatam conveniri potest. Et si reus promittendi duobus heredibus relictis decesserit, alter rem non defendat, alter defendat: is qui non defendat, ob rem non defensam conveniri potest; ille qui defendat, ob rem judicatam. quoniam in unius (13) ejusdemque persona non posse committi has duas clausulas creditur: et nos dicimus, semper prævalere rei judicatæ clausulam, eamque solam committi.

TIT. VIII.

RATAM (14) REM HABERI, ET DE RATIHABITIONE (15).

Si alius quam stipulator conveniatur.

1. PAPINIANUS lib. 28. Quæstionum.

CUm quis de rato stipularetur, quamvis non idem, sed alius (16), a domino conveniretur, qui conveniri non posset, si ratum habuisset, committi stipulationem placuit: veluti, si [cum] fidejussor, aut alter ex reis promittendi qui socius (17) est, convenitur.

De compendio, et de eo quod interest.

2. IDEM lib. 11. Responsorum.

IN (18) stipulatione de (19) rato habendo non (20) est cogitandum rei (21) promittendi vel stipulandi compendium (22), sed (23) quid interfuerit ejus qui stipulatus est ratum haberi quod gestum est.

De minore vigintiquinque annis. 1. De appellatione si dominus pecuniam exegerit.

3. IDEM lib. 12. Responsorum.

CUm minor vigintiquinque annis creditor pecuniam recuperare vellet, interpositus (24) procurator debitori de rato habendo cavit (25): restitutione in integrum data (26), neque indebiti condictionem, neque stipulatio-

(1) Vid. *l.* 6. *supr. h. t.*

(2) Defendi non dicitur quod in solidum non defenditur. *l.* 3. *in fin. supr. rerum amot. l.* 23. *supr. de damno. l.* 139. *supr. de verbor. oblig.*

(3) Adde *l. ult. supr. de procuratorib.* Cujac. 6. *ad Afric.*

(4) Indefensus non dicitur, qui accipere judicium non cogitur. Ratio? ut quis dicatur indefensus, fingendus est prius legitime in jus vocatus. Ideoque qui illegitime in jus vocatus est (ut est qui fori præscriptionem habet) post oppositam fori præscriptionem se defendere non tenetur; æquitas enim exceptionis eum defendit. *Bald.*

(5) Stipulatio judicatum solvi ex clausula doli committitur ex dolo interveniente in qualibet parte litis. *l.* 38. §. 13. *supr. de verb. oblig.*

(6) Indefinitivam enim clausulam ad unum tantum actum restringere non oportet. *Bald.*

(7) Id est, ejus clausulæ, in qua tantum stipulamur dolum abesse, non abfuturum.

(8) *l.* 14. *infr. de reg. jur.*

(9) Vide Romanum, *consil.* 120. Goth. Adde Kinschot. *respons.* 86. *num.* 1. 2. 3. Joann. Papon. *lib.* 10. *tit.* 4. *arrest.* 2. Ans.

(10) Si ab eo appellatum est, et reus condemnatus est, qui fidejussit judicatum solvi, num tenebitur? Minime, nam fidejussor accipitur sententiæ certi judicis intuitu: et sic judice mutato per appellationem interpositam, non tenetur, nisi in promissione mentio sit facta judicis substituendi. *Bald.*

(11) In stipulatione. *vulg.*

(12) *l.* 14. *supr. h. t.*

(13) *l.* 13. *supr. h. t.*

(14) 9. *Eclog.* 11. 3. *Inst.* 19. *in fin.*

(15) Actoris reique procuratores mandato destituti cavent dominos rem ratam habituros. Baro ad *tit. de satisd.* notat, apud Gallos intra certum tempus procuratores eo casu juberi domini mandatum exhibere: eo non exhibito, dominum litis ex illa die defuisse decerni. Procuratores vero mandatum generale habentes ad lites, si viva voce vel epistola, specialis actio mandata eis esse dicetur, jurare cogi dominum intra præstitutum diem rem ratam habiturum: eo non secuto procuratoribus multam ob litem retardatam indici.

(16) Ut *l.* 14. *infr. h. t.*

(17) Adde *l.* 71. *supr. de fidejuss.*

(18) Novam hujus legis interpretationem adversus doctores vide apud Langebek. *c.* 6. *annot.*

(19) Si mihi dominum ratum habiturum cavisti.

(20) Imo est, *l.* 13. *infr. h. t.* extrinsecum compendium non est considerandum, sed intrinsecum tantum.

(21) Id est, ipsius rei principalis.

(22) Τὸ κέρδος, 10. *Eclog.* 11. *c.* 2. extrarium lucrum.

(23) Atque ita extrarium compendium et lucrum separatur ab eo, quod interest, ut in *l.* 47. §. *penult. l.* 58. *supr. de admin. et peric. tut.* Theophil. *in* §. *plures. Inst. de act.*

(24) Adde *l.* 11. *C. de procurat.* Goth. Pro intellectu hujus l. vide Joan. a Sand. *decis. Frisic. lib.* 3. *tit.* 9. *defin.* 3. Ans.

(25) Si procurator minoris cavit minorem ratum habiturum, non tenetur minore in integrum restituto.

(26) Quia minor pecuniam acceptam sua facilitate amiserat.

nem committi constabat. idemque eveniret, si falsi procuratoris actum minor annis ratum habuerit. et ideo ita cavendum (1) erit, præcedente mandato, *Si (2) ille in integrum restitutus fuerit, heresve ejus, aut is ad quem ea res qua de agitur, pertinebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari:* mandato vero non interveniente, vulgaribus verbis de rato habendo. hæc quoque prudentius inter consentientes (3) adstruentur: alioquin si non conveniat, nec creditor minor consentiat, actionem dari oportebit.

§. 1. Falsus procurator de rato habendo cavit, atque ita dominus a sententia judicis, procuratore victo, provocavit (4): stipulationis defecisse conditionem apparuit, cum ad auxilium (5) commune (6) superatus confugisset. quod si dominus qui ratum non habuit, pecuniam exegerit: stipulatio de rato committetur in eam pecuniam quam dominus accepit, quamvis nihil procurator acceperit.

Si dominus non habens ratum plus petat quam procurator petierit.

4. SCÆVOLA lib. 13. Quæstionum.

PRocurator quinquaginta (7) petit (8), si dominus centum (9) petat, tenebuntur fidejussores, qui de ratihabitione caverunt, in quinquaginta (10), et quanti interfuit differri (11) quinquaginta actionem.

Quibus modis ratum habetur.

5. IDEM lib. 5. Responsorum respondit.

NOn tantum verbis ratum haberi posse, sed (12) etiam actu (13). denique si eam litem, quam procurator inchoasset, dominus comprobans persequeretur: non esse commissam stipulationem.

De suspecto tutore.

6. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

TUtore suspecto (14) postulato, defensor (15), si velit respondere, cautionem, ratam rem dominum habiturum, cavere compellendus est.

De herede ejus cui petita est bonorum possessio.

7. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

SI is cui ignoranti (16) petita est bonorum possessio, decesserit: heres ejus intra tempora petitionis ratam eam habere non potest.

Si absolutus quia non possidebat, post acquisitam possessionem conveniatur. 1. Si dominus, non habens ratum, egit, et litem amisit. 2. De causa status.

8. VENULEJUS lib. 15. Stipulationum.

PRocurator ad exhibendum egit, et adversarius absolutus est, quia non possidebat: [at (17)] cum possessionem ejusdem rei nactus esset, agit cum eo dominus ad exhibendum. Sabinus ait fidejussores non teneri, quoniam hæc alia res sit: nam etsi dominus egisset, mox absoluto adversario, quia non possideret, ex integro ageret, non obstaturam rei judicatæ exceptionem.

§. 1. Si procurator a debitore pecuniam exegerit, et satisdederit, dominum ratam rem habere, mox dominus de eadem pecunia egit, et litem amiserit: committi stipulationem (18). et si procurator eandem pecuniam domino sine judice solverit, condicturum. sed cum debitor ex stipulatu agere cœperit, potest dici dominum, si defensionem procuratoris suscipiat, non inutiliter doli mali exceptione (19) adversus debitorem uti: quia (20) naturale debitum manet.

§. 2. Si quis a procuratore status (21) controversiam patiatur, satis accipere debet a procuratore, ne impune sæpius pro suo statu conveniretur. et si dominus, venientesque ab eo personæ, ratum non habuerunt, quod procurator eum in servitutem petierit, vel adversus procuratorem ex servitute in libertatem petitus fuerit: quanti ea res est, ei præstetur, scilicet cum de libertate ejus constituerit (22): id (23) est, quanti interfuit ejus, de statu suo rursus non periclitari, et propter (24) impendia quæ in litem fecerit. Sed (25) Labeo certam (26) summam comprehendendam existimabat, quia æstimatio (27) libertatis ad infinitum (28) extenderetur: ex quo autem dominus ratum non habuerit, committi videtur stipulatio: sed non ante ex ea agi poterit, quam de libertate judicatum fuerit; quia si servus sit judicatus (29), inutilis sit stipulatio, cum et si qua sit actio, eam domino adquisisse, intelligatur.

De actore dato a tutore. De actore civitatis. De magistro universitatis. De curatore bonorum.

9. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

ACtor (30) a tutore datus omnimodo cavet, actor civitatis ...

(1) Nota cautionem debitori utilem.

(2) Præter communem ratihabitionis clausulam, Procuratores minorum cavent minorem in integrum restitutum non iri, tunc enim interesse petitur.

(3) Clausulæ quæ contractibus inseruntur, ultra vulgarem consuetudinem non possunt nisi consensu partium adjici. *Bald.*

(4) Quotiens dominus a sententia lata contra falsum procuratorem provocat, gesta ab eo procuratore confirmare videtur.

(5) Auxilium appellationis est commune auxilium, quod nemini denegari debet. *Bald.*

(6) Tam in civilibus quam in criminalibus causis. *l.* 14. *C. de appellat.*

(7) Id est, minorem summam.

(8) Petiit. *vulgat.*

(9) Id est, majorem summam.

(10) Id est, non ultra quam fidejusserint.

(11) Id est, quanti interfuit, magis non solvisse: et sic interesse consideratur in lucro. *Bald.* adde *l.* 13. *infr. h. t.*

(12) Ratum habemus non tantum verbis, sed etiam tacite, id est, sine verbis. Voluntas interponitur actu quolibet sine verbis, *ut hic.* hæc inter se paria. vide Damhouderium, *tractatu parium. in verbis* consentire facio.

(13) Fingamus dominum in ipsa lite actus liti convenientes expedisse: hinc. *Bald.* Qui quem actum in causa facit, gesta procuratoris rata habere intelligitur. Actum procuratoris comprobat, qui ei agenti se adjungit.

(14) Suspecti. adde *l.* 39. *in fin. supr. de procurat.*

(15) Qui agit vel defendit alieno nomine, sive mandatum præcedat, sive non præcedat. v. *l.* 3. *supr. h. t.*

(16) Vid. *l.* 3. §. 7. *supr. de bon. poss.*

(17) Quoties agitur ex nova causa, prioris causæ fidejussores non tenentur.

(18) Summo jure, non ex æquitate. *infr. h. t.*

(19) Ob ratihabitionem interpositam sc.

(20) Dolo facit, qui pœnam ex adversarii petitione postulat, ad quam ei jure naturali tenebatur.

(21) *l.* 39. §. 5. *supr. de procur.*

(22) Constiterit.

(23) Quanti res, et quanti interfuerit, interdum idem est.

(24) *Al.* præter.

(25) Certa summa conventa, et id quod interest, differunt.

(26) §. *ult. Inst. de verb. oblig.*

(27) Id quod interest, quodque propter causæ magnitudinem certos limites non habet, limitandum est, per adjectionem pœnæ vel quantitatis certæ.

(28) Incertum.

(29) Inter dominum et servum non est utilis obligatio.

(30) *l.* 11. *C. de proc.* at non ipse curator vel tutor. *l.* 23. *supr. de admin. et peric. tut.*

vitatis nec ipse cavet (1), nec magister (2) universitatis (3), nec curator bonis (4) consensu creditorum datus.

Quibus casibus hæc cautio est conventionalis.

10. IDEM lib. 80. ad Edictum.

INterdum ex conventione (5) stipulatio ratam rem interponi solet: utputa, si quid procurator aut vendat, aut locet (6), aut si ei solvatur;

11. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomarum.

VEl paciscitur, vel quodlibet aliud nomine absentis gerit.

1. *Quid sit ratum habere.* 2. *Quomodo ratum haberi debet.* 3. *Quibus ex causis stipulatio committitur.*

12. ULPIANUS lib. 80. ad Edictum.

QUo enim tutiore (7) loco sit qui contrahit, de rato solet stipulari.

§. 1. Rem haberi ratam, hoc est, comprobare (8) adgnoscereque quod actum est a falso procuratore.

§. 2. Julianus ait interesse, quando dominus ratam haberet solutionem in procuratorem factam: an tunc demum, cum primum certior factus esset? Hoc autem ἐν πλάτει (9), id est, *cum laxamento et amplitudine* accipiendum, et cum spatio quodam temporis nec minimo, nec maximo, [et] quod magis intellectu (10) percipi quam elocutione (11) exprimi possit. ✝ Quid ergo, si quod primo ratum non habuit, postea habebit ratum? Nihilo magis (12) proficere ad impediendam actionem suam: et ob id, quod primo (13) non habuit ratum, actionem salvam habere ait: ideoque si quod procuratori fuerat solutum, exegerit: agi perinde ex ea stipulatione poterit, ac si ratum habere se postea non dixisset. Sed ego puto exceptionem doli mali locum habituram.

§. 3. Sive quis petat, sive compensatione utatur, committitur statim ratam rem dominum habiturum stipulatio: nam qualiter (14) quis eundem actum retractet (15), qui a procuratore actus est, committi stipulationem oportet.

De eo, quod interest. 1. *De legato.*

13. PAULUS lib. 76. ad Edictum.

SI commissa est stipulatio, *ratam rem dominum habiturum*, in tantum competit, in quantum mea interfuit: id est (16), quantum (17) mihi abest, quantumque lucrari (18) potui.

§. 1. Si sine judice procuratori legatum solvatur, cavere debere, Pomponius ait.

Si petatur a socio ejusdem obligationis.

14. IDEM lib. 3. ad Plautium.

SI quis (19) uni ex reis promiserit, *rem ratam dominum habiturum*, *aut amplius* (20) *eam non peti:* dicendum est stipulationem committi, si ab eo petatur, qui ejusdem obligationis socius est.

Interpretatio verbi, amplius non peti.

15. IDEM lib. 14. ad Plautium.

AMplius non peti (21) verbum Labeo ita accipiebat, si judicio (22) petitum esset. Si autem in jus eum vocaverit, et satis judicio sistendi causa acceperit, judicium tamen cœptum non fuerit: ego puto non committi stipulationem *amplius non peti.* hic enim non petit, sed petere vult. Si vero soluta esset pecunia, licet sine judicio, committitur stipulatio. nam et si quis adversus petentem compensatione (23) deductioneve usus sit, recte dictum est petisse eum videri, et stipulationem (24) committi amplius non peti: nam et heres qui damnatus non peteret, si horum quicquam (25) fecisset, ex testamento tenetur.

De indebito soluto. 1. *Si dominus vendiderit et emptor petat.*

16. POMPONIUS lib. 3. ex Plautio.

SI indebitum (26) procuratori solutum sit, agi statim ex hac stipulatione adversus procuratorem potest, ut ratum habeat dominus: ut possit dignosci, utrumne domino condici debeat id, quod indebitum solutum sit, si is ratum habeat: an vero procuratori condicendum sit, si dominus ratum non habeat.

§. 1. Si procurator fundum petisset et cavisset (uti adsolet) *ratam rem dominum habiturum*, deinde dominus postea eundem fundum vendidisset, eumque emptor (27) peteret: stipulationem Ratam rem haberi committi, Julianus scribit.

De ratihabitione ex parte. De obligatione alternata.

17. MARCELLUS lib. 21. Digestorum.

CUm debitore decem creditoris nomine Titius egit: partem petitionis ratam habuit dominus: dicendum

(1) De rato sc. *l.* 6. §. 3. *supr. quod cujuscunque.*

(2) Μάγιςρος. Theoph. *tit. de success. bon. subl.* Hinc Ciceronis jocus in Pletorium Fonteii accusatorem, cujus matrem dixit, dum vixisset, ludum (meretricium scil.), postquam autem mortua esset, magistros habuisse, id est, bona ejus vendita. Quintil. 6. c. 3. et Cicer. 11. *ad Attic.* 10. Publ. Terentius meus necessarius operam in portu et scriptura pro magistro dedit. dixi 1. *epist. ad Attic.* 1.

(3) Hanc vocem Cujacius dispungit. *infr. tit. de admin. rer.*

(4) Vide *supr. de curatore bonis dando.*

(5) *l.* 5. *vers. conventionales. supr. de verb. oblig.*

(6) Et stipuletur. *l.* 20. *infr. h. t.*

(7) *l.* 1. §. 4. *supr. de stipul. prætor.*

(8) Verbis, aut epistola et actu. *l.* 5. *infr. h. t.*

(9) Vide *l.* 13. *supr. de solut.*

(10) Vide quæ notavi ad *l.* 13. *supr. de solut.*

(11) Id est, regula.

(12) Si strictum jus spectamus, non æquitatem. *infr. h. t.*

(13) Ratihabitio contradictionem antecedentem retrotrahit non mero jure, sed ex æquo et bono.

(14) Qualiter. *Hal.* qualitercunque. *vulg.*

(15) *l.* 39. *in fin. supr. de procurat.*

(16) In id quod interest, seu interesse (de quo vocabulo dixi ad *l.* 82. *supr. de leg.* 2.) est utilitas nobis vel erepta, vel prærepta, damnum acceptum, lucrum aversum impeditumque. Eripitur quod jam habuimus: præripitur, quod potuimus habere. In eo quod interest igitur, habetur ratio damni nobis illati et lucri ablati: lucri, inquam. *l.* 2. *in fin. supr. de eo, quod certo loco. l.* 33. *in fin. supr. locati. l. un. C. de sent. quæ pro eo. l.* 21. §. 3. *supr. rer. amot.* Lucrum est compendium, quod quæri potuit, neque est adquisitum. Sed hæc plus satis: plenius dicam de damno et lucro in *d. l. un.* Interim tamen notandum est, utrumque definiri vel jurejurando actoris, vel officio judicis. *l.* 15. §. 9. *supr. quod vi aut clam.*

(17) Damni et lucri cessantis quando habeatur ratio, vid. Gail. 2. *obs.* 6.

(18) Intrinsece, seu in re ipsa: alias id quod extra rem interest, non solet considerari. *l.* 2. 4. *supr. h. t.*

(19) Id est, unus pro alio.

(20) Vide *l.* 15. *infr. h. t.*

(21) Vide *l.* 16. §. 3. *Supr. de bonis libert.* De hac formula adde *l.* 12. *supr. h. t. l.* 23. *infr. h. t.* vid. Cic. *pro Roscio Comœdo.* et in *Bruto.* et *lib.* 13. *Familiar.* 28. *l.* 2. *supr. ut legatorum. l.* 27. §. 14. *supr. ad l. Aquil.* Goth. Pro intellectu hujus legis vide Bellon. *supput. lib.* 2. c. 10. Ans.

(22) Vide quæ notavi ad *l. ult. supr. de separat.*

(23) Compensatione et deductione qui utitur, egisse, non tantum excepisse videtur.

(24) *Subaudi*, hanc amplius non peti.

(25) Id est, si vel compensatione vel deductione usus esset.

(26) *l.* 22. *infr. h. t.*

(27) Causam hic habet a venditore: hinc colligit Castrensis, factum ejus qui causam a me habet, factum meum censeri.

est obligationis partem (1) consumptam : quemadmodum si decem stipulatus esset aut exegisset, creditorique non totum sed partem gestæ rei comprobasset. Idcirco si ex stipulatu *decem aut Stichum*, *utrum ego voluero*, absente me Titius domino quinque petisset, insecuta ratihabitione, recte actum videri.

De ratihabitione ex parte. Si sæpius agatur. De eo, quod interest. De damno infecto.

18. Pomponius lib. 26. ad Sabinum.

SI procurator *ratam rem dominum heredemve ejus habiturum caverit* (2), et unus ex heredibus domini ratum habeat, alter non habeat : sine dubio committetur stipulatio pro (3) ea parte, pro qua ratum non habebitur : quia in id committitur, quod stipulatoris intersit. Nam etsi ipse dominus pro parte ratum habuerit, pro parte non habuerit, non (4) ultra quam in partem committetur stipulatio : quia in id committitur, quod intersit agentis : et ideo sæpius ex ea stipulatione agi potest, prout intersit agentis, *quod* (5) *litigat*, *quod consumit*, *quod advocat* (6), *quod damnatus solvit*. sicut (7) in stipulatione damni infecti accidere potest, ut is qui stipulatus sit, subinde agat : *cavet enim si quid ibi ruet*, *scindetur*, *fodietur*, *ædificabitur*. Finge ergo subinde damnum dari? Non erit dubium quin agere possit : nam si toto damno computato, tunc agendum est, propemodum non ante aget, quam dies stipulationis præterierit, intra quem si damnum datum sit, stipulationi cautum erit, quod verum non (8) est.

De eo, quod interest.

19. Paulus lib. 13. ad Sabinum.

IN stipulatione qua procurator cavet, *ratam rem dominum habiturum*, id continetur quod (9) intersit stipulatoris. † Idemque juris est in clausulis omnibus de dolo (10) malo.

Quibus ex causis cavetur de rato.

20. Ulpianus lib. 1. Disputationum.

NOn solum in actionibus, quas procurator intendit, verum in stipulationibus (11) quoque quas interponi desiderat, si vice (12) repræsentat (13) actionum, cavere eum de rato oportet. Quare si duplæ stipulationem procurator interponat, de rato cavere debet. Sed et si damni infecti stipulatio a procuratore interponatur : de rato debet procurator cavere.

Si certum sit mandatum.

21. Idem lib. 1. Opinionum.

NE (14) satisdatio *ratam rem dominum habiturum* exigatur in his, quæ nomine ejus ageret (15), qui eum (16) se fecisse procuratorem libello Principi dato professus est, prodest (17). Quod si *judicatum solvi satis* ab eo procuratore postuletur, necesse est ut juri manifesto pareatur.

Si procurator sine judice indebitum, 1. Vel debitum, 2. Aut per judicem indebitum, 3. Vel debitum exegerit. 4. Si dominus aliquid consequatur injuria judicis, 5. Vel rem amiserit. 6. De legatis. 7. De successoribus et de doli clausula. 8. De hereditate. Quibus casibus hæc stipulatio committitur. 9. De actione injuriarum.

22. Julianus lib. 56. Digestorum.

SI sine judice non (18) debitam pecuniam exegerit procurator, et dominus ratam solutionem non habuerit, sed eandem pecuniam petere instituerit : fidejussores (19) tenentur, et condictio, qua procurator teneretur si stipulatio interposita non fuisset, perimitur. quotiens enim procuratori pecunia solvitur, et dominus eam solutionem ratam non (20) habet : existimo id agi, ut condictio perimatur, et sola actio ei, qui indebitum solvit, adversus procuratorem ex stipulatu competat. † Hoc amplius præstant fidejussores impensas, quæ in judicium (21) factæ fuissent. † Quod si dominus ratam habuisset, fidejussores quidem liberantur, sed ab ipso domino eadem pecunia peti potest.

§. 1. Quod si procurator debitam domino pecuniam sine judice exegisset, idem juris est : hoc secus quod si dominus ratam rem habuisset, nulla ejus pecuniæ repetitio futura est.

§. 2. Quod si procurator per judicem non debitam pecuniam exegisset, dici (22) potest, sive ratum dominus habuisset, sive non habuisset, fidejussores non teneri : vel quia (23) nulla res esset, quam dominus ratam habere possit ; vel quia (24) nihil stipulatoris interest ratum haberi. adficietur ergo injuria is, qui procuratori solvit : magis tamen est, ut si dominus ratum non habuerit, fidejussores teneantur.

§. 3. Quod si debitam pecuniam procurator per judicem, cui nihil mandatum fuerit, petierit : magis est, ut in solidum fidejussores teneantur, si dominus ratum non habuerit.

§. 4. Cum autem procurator recte petit, dominus perperam, non debet procurator præstare, ne injuria (25) judicis dominus aliquid consequatur : nunquam enim pro-

(1) Rati stipulatio divisionem recipit, *ut hic*. Imo non recipit. *l.* 4. §. 2. *in fin. supr. de verb. obligat.* adde *l.* 27. *supr. de procurat.*

(2) Vide Curtium *lib.* 1. *εἰκαςῶν ad fratrem c.* 53. Molinæum *de divid. et individ. part.* 2. *n.* 474. *et* 489. Mod.

(3) Imo non pro parte, sed in integrum. *l.* 9. §. 1. *supr. si quis cautionib.*

(4) Imo ultra, cum in totum committatur. *l.* 4. §. 1. *in fin. supr. de verb. oblig.*

(5) In id, quod interest, venit quævis impensa, seu compensatio litis causa.

(6) De honorariis Advocatorum vide *l.* 1. §. 12. *infr. de extr. cognitionibus*. Est vero hic *advocare* Advocatis et testibus evocatis sumptus ministrare : nisi malis legere, *quod avocatur* sub. a negot is.

(7) *l.* 28. *supr. de damno.*

(8) Non est exspectandum tempus, quo stipulatio inutilis reddatur, ut quis agat.

(9) *l.* 18. §. 1. *in fin. supr. de dolo.*

(10) *l.* 18. *in pr. et* §. 4. *supr. de dolo.*

(11) Vide *l.* 40. §. 1. *supr. de procur.*

(12) Vicem repræsentat actionum. *Hal.* vide Cujac. ad *l.* 5. *supr. de verb. oblig.*

(13) *Al.* repræsentat.

(14) Adde *l. illicitas exactiones.* 6. *supr. de officio Præsidis*. quæ est ejusdem libri.

(15) Agente. *Hal.*

(16) Adde *l.* 65. *supr. de procurat.*

(17) *Forte legendum*, proditum est.

(18) *l.* 16. *supr. h. t.*

(19) Procuratoris qui cavit, *ratam rem haberi.*

(20) Aliud est si habe[illegible]. *l.* 66. *supr. de fidejuss.*

(21) Motum scil. per dominum reprobantem factum falsi procuratoris.

(22) Id est, tentari potest. quod tamen Julianus hic non probat.

(23) Quod non est, ratum haberi non potest : imo etiam ab initio nullum negotium ratum haberi potest. *l.* 6. §. 9. *supr. de neg. t.*

(24) Omnis actio cessa[illegible], quando agentis nihil interest agere.

(25) *l.* 5. *l.* 51. *supr. de evict. l.* 67. *supr. de fidejuss.*

pter injuriam (1) judicis fidejussores obligantur. verius tamen est hoc casu fidejussores nonnisi (2) in impensas litis teneri.

§. 5. Marcellus : Si dominus ratam rem non habuerit, sed lite mota rem amiserit, nihil præter impendia in stipulatione Ratam rem deducitur.

§. 6. [Julianus :] Si procuratori ejus qui mortuus erat, sine judice soluta fuerint legata, stipulatio committetur, nisi (3) heres ratum habuerit : utique si debita fuerint : tunc enim non dubie interest stipulatoris ratam solutionem ab herede haberi, ne bis (4) eadem præstet.

§. 7. Si in stipulationem Ratam rem haberi hactenus comprehensum fuerit, *Lucium Titium ratum habiturum*, cum id aperte (5) ageretur, ut heredis cæterorumque personæ ad quos ea res pertineret, omitterentur, difficile (6) est existimari doli clausulam committi. † Sane cum (7) per imprudentiam hæ personæ omittantur, actio ex doli (8) clausula competit.

§. 8. Si procurator judicium de hereditate (9) ediderit, deinde dominus fundum (10) ex ea hereditate petierit, stipulatio Ratam rem haberi committetur (11) : quia si servus procurator fuisset, exceptio rei judicatæ dominum summoveret. † Plerumque autem stipulatio Ratam rem haberi, his casibus committetur, quibus si verus procurator egisset, domino aut ipso jure aut propter exceptionem actio inutilis esset.

§. 9. Qui (12) patris (13) nomine injuriarum agit ob eam rem quod filius ejus verberatus pulsatusve sit, in stipulatione cogendus est filii quoque personam comprehendere : præsertim cum fieri possit, ut pater ante decedat quam sciret procuratorem suum egisse, et ita injuriarum actio redeat (14) ad filium.

§. 10. Sed et si nepoti injuria facta fuerit, et procurator avi propter hanc causam injuriarum aget : non solum filii, sed etiam nepotis persona comprehendenda erit in stipulatione. quid enim prohibet, et patrem, et filium, antequam scirent procuratorem egisse, decedere ? quo casu iniquum est fidejussores non teneri, nepote injuriarum agente.

Quos ratum habituros cavetur.

23. IDEM lib. 5. ex Minicio.

PRocurator cum peteret pecuniam, satisdedit amplius (15) non peti ; post judicium acceptum extitit qui et ipse procuratorio nomine eandem pecuniam peteret : quæsitum est, cum is qui postea peteret, procurator non esset, et propter hoc exceptionibus (16) procuratoriis excludi posset, num fidejussores prioris procuratoris tenerentur ? Julianus respondit ; Verius est non obligari fidejussores. nam (17) in stipulatione cavetur, *non petiturum eum cujus de ea re actio* (18), *petitio* (19), *persecutio* (20) *sit, et ratum habituros omnes, ad quos ea res pertinebit* (21) : hic autem qui (22) procurator non est, nec actionem (23), nec petitionem (24) habere intelligendus est.

De bonorum possessione.

24. AFRICANUS lib. 5. (25) Quæstionum.

BOnorum possessionem (26) ab alio adgnitam (27), ratam haberi oportere eo (28) tempore, quo adhuc in ea causa sit, ut peti possit. Itaque post centesimum (29) diem rata haberi non potest.

§. 1. An autem et si mortuus fuisset qui petisset, vel furere (30) cœperit, ratum haberi possit, videamus. nam si in universum perinde haberi debet, ac si tunc, cum ratum habeat, per eum bonorum possessionem petat : frustra his casibus ratum habetur. sed illud consequens futurum, etiam si pœniteat illum petisse, ratum haberi non posse : quod utique sit absurdum. Rectius itaque dicitur, neutram eorum causam impedire ratihabitionem.

De dote. 1. *Si dominus ratum habeat, postquam tempore debitor liberatus est.*

25. IDEM lib. 6. (31) Quæstionum.

PAter dotem a se datam absente filia petit, et ratam rem habituram eam cavit ; ea prius quam ratum haberet, mortua (32) est. Negavit committi stipulationem :

(1) Fidejussor injuria judicis non obligatur.

(2) Accessoria interdum quis præstat, qui ad principale non tenetur. *Bald.*

(3) Factum nomine defuncti ratum haberi potest per heredem.

(4) Bis idem præstari non oportet. vide *l.* 57. *infr. de regul. jur.*

(5) Id est, tantum. hæc particula *tantum* restrictiva heredem excludit.

(6) Non tamen impossibile.

(7) Doli clausula facit, ut heredis persona in stipulatione omissa contineri ea intelligatur, *ut hic.* Ex eadem agitur, ut error qui in stipulatione commissus est, emendetur. *l.* 121. *supr. de verb. oblig.*

(8) Deceptus circa interpretationem seu intellectum vocabuli habet contra adversarium actionem ex clausula doli. *l.* 19. *supr. h. t.*

(9) Universali sc.

(10) Particulare quiddam hereditatis.

(11) Cur ita ? quia clausula rati interposita est in judicio universali, et committitur per judicium particulariter motum : universale includit sua particularia, sicut genus includit suas species. *Bald.*

(12) Id est, extraneus, non pater. *l.* 39. §. 4. *supr. de procur.*

(13) *l.* 5. §. 6. *infr. de injur.*

(14) Inspicitur autem quod evenire potest.

(15) Vide quæ notavi ad *l.* 4. §. 2. *supr. de verbor. oblig. et l.* 15. *supr. h. t.*

(16) *l.* 9. *supr. de probat.* §. *ultim. Inst. de exceptionibus.*

(17) Promittens ratum firmumque habiturum obligatur, sive jure, sive facto committat in id, quod ipse promiserit : si vero ratum tantum habiturum promisit, non obligatur, si facto tantum ratum non habeat. Bart. *in l. id quod pauperib.* 24. *C. de Episc. et cleric.*

(18) Personalis. *l.* 178. §. 2. *Infr. de verbor. signif.*

(19) In rem. *d.* §. 2.

(20) Persecutio est verbi gratia extraordinaria petitio : ut fideicommissorum, et si quæ sunt aliæ quæ non habent juris ordinarii executionem. *d.* §. 2. *l.* 34. *infr. de verb. signif.* vel mixta actio in rem, aut personam. *l.* 28. *supr. de obligationib.* Ita hæc tria conjunguntur, actio, petitio, persecutio, *l.* 49. *infr. de verbor. signif.* et dividuntur. *d.* §. 2. *et l.* 28. *supr. de verb. oblig.*

(21) *Subaudi*, jure : Nam hic agitur de facto.

(22) Inter personas, quarum interest, non continetur falsus procurator. adde *l.* 3. *in fin. supr. de operis novi.*

(23) Actionem personalem.

(24) Actionem in rem.

(25) Vide Cujac. 4. *ad Afric. fol.* 62.

(26) Adde *l.* 6. *supr. de adqu. vel omitt. hered.*

(27) De differentia aditionis ab agnitione, vide Cujac. *ibid.*

(28) Adde *l.* 4. *in fin. infr. ad leg. Jul. de adulter.*

(29) *l.* 5. *supr. quis ordo in bon. poss. serv.* Goth. Vide Tiraq. *de retract. n.* 87. et Chassan. *tit. des retraicts.* §. 1. *verb. le pult rachapter. vers. et in hoc casu.* Ans.

(30) *l.* 16. *supr. de bonor. poss.*

(31) Vide Cujac. 6. *ad Afric. fol.* 9.

(32) Succedens ei qui promisit ratam rem habere, rati promissionem consumit. Succedendo ratum quis habere videtur.

quia (1) et si verum sit ratum eam non habuisse, nihil tamen mariti intersit, dotem restitui, cum patri, etiam mortua filia salva esse dos debeat.

§. 1. Procurator cum ab eo æs alienum exegerat, qui tempore liberaretur, ratam rem dominum habiturum cavit; deinde post tempus liberato (2) jam debitore, dominus ratam rem habet. Posse debitorem agere cum procuratore existimavit, cum jam debitor liberatus sit: argumentum rei, quod si nulla stipulatio interposita sit, condictio locum adversus procuratorem habitura sit; in locum autem condictionis interponi stipulationem.

(1) Vide *l.* 18. *supr. h. t.*

(2) Qui præscripsit, dicitur liberatus. *l.* 37. *supr. de fidejuss.*

LIBER QUADRAGESIMUSSEPTIMUS. (1)

TIT. I.

DE (2) PRIVATIS (3) DELICTIS (4).

De successoribus. 1. *De Noxa.*

1. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

CIvilis (5) constitutio (6) est, *pœnalibus* (7) *actionibus* (8) *heredes non* (9) *teneri*, *nec cæteros* (10) *quidem successores* (11). Idcirco nec furti conveniri possunt. † Sed quamvis furti actione non teneantur, attamen *ad exhibendum* actione (12) teneri eos oportet, si possideant, aut dolo fecerint (13) quominus possideant (14). † Sed enim et vindicatione tenebuntur, re (15) exhibita. † Item condictio adversus eos competit.

§. 1. Heredem (16) autem furti agere posse æque constat: executio (17) enim quorundam delictorum heredibus data est (18). Ita et Legis Aquiliæ (19) actionem heres habet. Sed injuriarum (20) actio heredi non competit.

§. 2. Non tantum in furti, verum in cæteris quoque actionibus, quæ ex delictis oriuntur, sive civiles sunt, sive honorariæ, id placet, ut noxa (21) caput sequatur.

De concurrentibus actionibus.

2. IDEM lib. 43. ad Sabinum.

NUnquam (22) plura delicta concurrentia faciunt, ut ullius impunitas detur: neque enim delictum ob aliud delictum minuit (23) pœnam.

(1) Duo terribiles libri nunc sequuntur: sic enim Justinian. eos appellat.

(2) Hic titulus tractat de privatis delictis, quorum regulas etiam generales continet. Privatis opponuntur publica. Est et alia delictorum divisio. Sunt enim quædam mere ecclesiastica, alia secularia, alia mixta. Item alia nominata, alia innominata. Ad hæc alia levia, alia atrocissima. de quibus vide Clarum §. 1. *q.* 1. Porro aut nobis aut alteri nocemus: Nobis, quoties nos ipsos interficimus, et generaliter quoties delinquimus. Alteri dupliciter, mente (hinc concupiscentia et invidia, vide *l.* 18. *infr. de pœnis*), aut nostro corpore, vel alieno nocemus. Nostro, vel universim, vel speciatim, veluti lingua, vel manu etc. Alieno, per servos et familiam, institores. *tit.* 6. *Infr. h. t.* per ministros navis, cauponæ, stabuli. *tit.* 5. *infr. h. t.* balnei, *tit.* 17. per ædes. vide *Supr. de oper. nov. de damno. de aqua et aquæ pluviæ.* per turbam. *tit.* 8. Corpus et collegium. *tit.* 22. *cui adjunge titulum de vi publica et privata. lib.* 48. *tit.* 6. 7. per quadrupedes. *supr. si quadrupes.* Item alteri nocemus ἀμίσως vel μίσως. Αμίσως, quum ejus animum corrumpimus, corpus lædimus (hinc homicidia, veneficia, incantationes, maleficia, *lib.* 48. *tit.* 8. parricidia, *lib.* 48. *tit.* 9. adulteria, stupra, raptus. *lib.* 48. *tit.* 5. privati carceres, 9. *C.* 5. injuria facto constans, *supr. de noxalib. tit.* 15. *infr. h. t.*) Μίσως, quum alterius famam lædimus (hinc injuriæ verbales, famosi libelli, *tit.* 10. *infr. h. l.* calumnia, prævaricatio, *tit.* 15. *Infr. h. l.* falsa accusatio, falsa testimonia *lib.* 48. *tit.* 16.), liberos (hinc plagia, *lib.* 48. *tit.* 15.) servos (hinc tituli de servo corrupto, de fugitivis, de receptatoribus), animalia (hinc abigeatus, *tit.* 14. *infr. h. l.*) res inanimatas, idque generaliter vel specialiter. Generaliter (hinc concussiones, *tit.* 13. receptatores, *tit.* 16. effractores, expilatores, *tit.* 18. *infr. h. l.* stellionatus. *tit.* 20. falsi crimen. *lib.* 48. *tit.* 10.) Specialiter, puta terminos, *tit.* 21. *infr. h. l.* sepulchra, *tit.* 12. arbores, *tit.* 7. ædificia, parietes, *tit.* 3. *infr. h. l.* res hereditarias, *tit.* 4. *et* 19. res naufragii, *tit.* 9. balnei, *tit.* 17. huc refer crimen repetundarum, *lib.* 48. *tit.* 11. annonæ, *tit.* 12. peculatus, sacrilegii, de residuis, ambitus. *tit.* 13.

(3) Quorum accusatio vel persecutio permittitur ei, cujus proprie privatim ac specialiter interest. Duaren. 1. *disp.* 36. id est, ei qui læsus est. et ita tenent communiter omnes; Gomez. *cap.* 1. *delictorum. num.* 9. vel quorum obligatio et actio ad privatam utilitatem refertur. Jure canonico omnia delicta sunt publica, Glossa *in can. infames.* 6. *quæst.* 1. Hodie superiora omnia multis locis immutata sunt. nam in regno Neapolitano nemo admittitur ad accusandum, nisi suam vel suorum injuriam prosequatur. et ita omnia crimina videntur ibi privata: e contrario in regno Franciæ nemo potest criminaliter accusare, etiamsi suam vel suorum injuriam persequatur. Melius est itaque in rebus tam dubiis adhærere statuto, vel consuetudini loci, et ex ea declarare, quæ dicantur privata, publica delicta. Clarus, 5. §. 1. *quæst.* 1.

(4) Delictis. *vulgat. Hal.* Delicta proprie, sunt privata: crimina, publica. *l.* 17. §. 18. *supr. de ædil. l.* 131. *in fin. infr. de verb. sign.*

(5) Quid Jure Canonico? pœnalis actio datur in solidum adversus heredes, *cap.* 1. *extr. de raptor.* Bart. *hic. num.* 6. *in fin.* Decius ad *l.* 111. *Infr. de regul. num.* 7. Id tamen Panormitanus negat, *cap. ult. de sepulturis.* Molinæus ad *l.* 111. censet actionem pœnalem ex delicto in heredem non transferri, sed rei persecutoriam pœnalem tantum.

(6) Id est, regula juris antiqui: id enim hoc vocabulum interdum significat, ut in *l.* 91. §. 3. *supr. de verb. oblig.*

(7) Morte finitur pœnalis actio. §. 1. *Inst. de perpetuis et temporalib. act. l.* 2. *in fin. Infr. vi bon. rapt.* vid. Sebast. Mediceum, *tr. de morte. part.* 2. *conclus.* 3.

(8) *l.* 1. §. 23. *supr. de tut. et rationib. l.* 33. *supr. de oblig. l.* 111. *Infr. de reg. jur.* §. 1. *Inst. de perpetuis et temporalib.* §. 9. *in fin. Inst. de l. Aquil.*

(9) Quid, heres non cogetur usuras a defuncto perceptas restituere? cogetur utique: quia usuræ illegitimæ, non ex delicto repetuntur, sed condictione indebiti. *l.* 26. *supr. de cond. indeb.*

(10) Quia per mortem delictum et pœna extinguuntur. *l.* 6. *infr. de publ. judic.*

(11) *l.* 7. *in fin. supr. de cond. furt.*

(12) Si res extet, *l.* 5. *supr. de calumn. l.* 26. *supr. de dolo.* nec enim heredem ex defuncti delicto lucrari oportet. Quid? eo casu num furti tenebitur? non tenebitur, sed actione in factum. *l.* 1. *in fin. supr. de vi et vi.*

(13) Dolo qui fecit, quominus possideret, habetur pro possessore. Paria sunt possidere, aut dolo efficere quominus possideas: dolus repræsentat possessionem. *l.* 131. *Infr. de reg. jur.*

(14) Adde et tertiam exceptionem, nisi quoque cum defuncto lis contestata. *l. un. C. ex delictis.* adde et quartam, nisi defunctus fuerit confessus in judicio: Hic enim habetur pro judicato. *l.* 1. *Supr. de confessis.* vide Bart. *hic. num.* 7.

(15) Cur ita? ad exhibendum est præparatoria vindicationis. *l.* 1. *supr. ad exhibend. l.* 3. §. 1. *supr. de liberis exhibendis. l.* 7. §. 1. *supr. de cond. furtiv.*

(16) *l.* 47. *infr. de furtis.*

(17) Persecutio. *l.* 11. *infr. de accusat.* §. 1. *Inst. de publicis judiciis.*

(18) Etsi defunctus litem contestatus non sit.

(19) *l.* 23. §. 8. *l.* 36. §. 1. *supr. ad l. Aquil.*

(20) Vide *l.* 13. *infr. de injur.*

(21) Αμάρτημα τῇ κεφαλῇ ἀκολουθεῖ, 18. *Eclog. ex lib.* 60. *tit.* 5. *cap.* 2. τὰ πταίσματα τῇ κεφαλῇ ἀποδοθῇ, 49. *Eclog. ex lib.* 23. *tit.* 5. *cap.* 4. *in fin. et lib.* 52. *tit.* 5. *cap.* 4. ἕπεται. 1. *Harm.* 18. *cap.* περὶ τιμήματος δούλων. Theophil. sic exprimit in §. sunt autem. *Inst. de noxalib.* κανών ἐστιν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων δεδομένος ὁ λέγων, noxa caput sequitur. Recte ait κανών. nam et Harmenopulus dicto loco hanc sententiam vocat κανόνα. adde *l.* 18. *infr. de furt.* vide *l.* 17. §. 7. *infr. de injuriis. l.* 31. *supr. de pign. l.* 1. §. 18. *supr. depositi.* §. 5. *Inst. de noxal.* Paul. 2. *sentent.* 31. §. 9.

(22) Vide ad hanc regulam Hotoman. 27. *Illustr. quæst.*

(23) Singulis delictis singulæ pœnæ imponuntur, sic ut altera alteram non consumat. *l.* 27. *supr. ad l. Aquil. l.* 11. §. 2. *supr. de servo corrupto. l.* 1. §. 22. *l.* 2. §. 1. *supr. de tut. et ration. l.* 60. *supr. de obl. l.* 21. *in fin. pr. Infr. de furt. l.* 8. §. 2. *infr. arbor. furtim cæsarum. l.* 25. *l.* 41. *infr. de injur.* Imo altera alteram consumit. *l.* 6. *in fin. supr. nautæ, caupones. l.* 34. *l.* 56. *supr. de obl.*

§. 1. Qui igitur hominem subripuit (1) et occidit : quia subripuit, furti ; quia occidit, Aquilia tenetur. neque altera harum actionum alteram consumit.

§. 2. Idem dicendum, si rapuit et occidit : nam et vi bonorum raptorum, et Aquilia tenebitur.

§. 3. Quæsitum est, si condictus fuerit ex causa furtiva, an nihilominus Lege Aquilia agi possit. Et scripsit Pomponius, agi posse ; quia alterius æstimationis est Legis Aquiliæ actio, alterius condictio ex causa furtiva. namque Aquilia eam æstimationem complectitur, quanti eo anno plurimi fuit : condictio autem ex causa furtiva non egreditur retrorsum (2) judicii (3) accipiendi tempus. Sed si servus sit, qui hæc admisit, quacunque actione noxæ fuerit deditus, perempta est altera actio.

§. 4. Item si quis subreptum flagello ceciderit, duabus (4) actionibus tenetur : furti, et injuriarum. etsi forte hunc eundem occiderit, tribus (5) actionibus tenebitur.

§. 5. Item si quis ancillam alienam subripuit et flagitaverit (6), utraque (7) actione tenebitur : nam et servi corrupti agi poterit, et furti.

§. 6. Item si quis servum vulneraverit (8), quem subripuerat, æque duæ actiones locum habebunt, Aquiliæ, et furti.

De subscriptione in crimen.

3. Idem lib. 2. de officio Proconsulis.

Si quis actionem, quæ ex maleficiis oritur, velit exequi : si quidem pecuniariter (9) agere velit, ad jus ordinarium (10) remittendus erit ; nec (11) cogendus erit [in] crimen subscribere. enim vero si extra (12) ordinem ejus rei pœnam exerceri velit, tunc subscribere eum [in] crimen oportebit.

TIT. II.

DE FURTIS (13).

Etymologia. 1. De sola cogitatione. De abnegatione depositi. 3. Definitio.

1. Paulus lib. 39. ad Edictum.

Furtum a furvo (14), id est, nigro, dictum Labeo ait, quod clam et obscuro fiat, et plerumque nocte : vel (15) a fraude, ut Sabinus ait : vel (16) a ferendo, et (17) auferendo : vel (18) a Græco sermone, qui φῶρας appellant fures : imo et Græci (19) ἀπό τȣ̃ φέρειν, id est, *a ferendo*, φῶρας dixerunt.

§. 1. Inde sola cogitatio (20) furti faciendi non (21) facit furem (22).

§. 2. Sic is, qui depositum (23) abnegat, non statim etiam furti tenetur : sed ita si intercipiendi (24) causa occultaverit.

§. 3. Furtum est (25) contrectatio (26) rei (27) fraudulosa (28), lucri (29) faciendi gratia, vel ipsius

(1) *l. 17. supr. ad l. Aquil.*

(2) Sensus est : in actione Legis Aquiliæ retrorsum æstimatur, quanti res eo in anno plurimi fuit. In condictione furtiva, quanti unquam plurimi fuerit, vel furti facti. *l.* 8. §. 1. *l.* 13. *in fin. supr. de condict. furtiva. l. pen. supr. rer. amot.* vel litis contestatæ, vel rei judicatæ, vel mortis tempore. Cujac. 8. *ad Afric. fol.* 181. *in fin.*

(3) Litis contestatæ.

(4) *l.* 15. §. 46. *l.* 17. §. 2. *infr. de injur.*

(5) Cur ? quia et eo casu Aquilia tenetur.

(6) Flagellaverit, *vulg.* et male : melius Ecloga. ϗ διαφθείρας τȣ̀ς τρόπȣς αὐτῆς. 15. *Eclog. ex lib.* 60. *tit.* 11. *c.* 2. §. 4. An flagitare est corrumpere, stuprare ? sic putat Fornerius : Flagitium enim est stuprum, *l.* 1. *in fin. infr. de extr. crim.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 14. 5. Isid. 25. *in verbo* flagitium. vide Fornerium 2. *select.* 1. Flagitare est pudicitiam attentare.

(7) *l.* 11. *in fin. supr. de servo corrupto.*

(8) *l.* 27. *supr. ad l. Aquiliam.*

(9) Pecuniariæ. *Hal.* id est, civiliter. vide 1. *Harmenop.* 2.

(10) Id est, Præfectum Urbi. *l.* 2. *infr. de furibus balneariis.*

(11) *l. ult. infr. de furtis.*

(12) Criminaliter non pecuniariter. *Basilica.*

(13) *L.* 6. *C.* 2. 4. *Inst.* 1. Paul. 2. *sent.* 31. περὶ κλοπῆς. 15. *Eclog.* 2. *et* 6. *tit.* 5. περὶ κλεπτῶν etc. adde 1. *Harmen.* 3. περὶ κλοπῆς. *et c.* 7. *collationis legum Mosaicarum. et* 5. *Extra.* 18. Porro alius est fur a latrone : et furtum simplex a vi et turba. De pœna furti dicam ad *lib.* 2. *Feud. tit. de pace tenenda. vers. si quis quinque solidos.* Goth. adde Jac. Rævardum *de auctorit. prudent. c.* 13. Menchacam *illustr. controvers. c.* 48. Menoch. *de arbitr. judic. cas.* 295. Ægidium Bossium *tit. de furtis.* Jul. Clarum. §. *furtum.* Mod.

(14) §. 2. *Inst. de obligat. ex delicto.* Varro apud Gell. 5. *c.* 18. Isid. 3. *c.* 26. *in verbo* furtum. Festus a furvo derivat furvus, furiæ, fumus, fuligo, furvus : furti non meminit. *Goth.* Vide Anton. August. *emend. lib.* 4. *c.* 4. Ans.

(15) Secunda etymologia furti.

(16) Tertia etymologia.

(17) A ferendo, id est, auferendo. *Hal.*

(18) Quarta etymologia.

(19) Græci a ferendo φῶρας dixerunt : vel a Græco sermone quo φωρὰς appellant fures. Imo et Græci dixere παρὰ τὸ φέρειν. Alciat. 1. *disput.* 10.

(20) Id est, quia furtum ab auferendo dicitur. Sola cogitatione nemo furtum committit, quum ea sola res alteri non auferamus.

(21) Imo facit furem. 11. Gell. *ult. in fin.*

(22) *l.* 22. *infr. h. t.*

(23) Quid ? *l.* 3. §. 18. *supr. de adquir. vel amitt. possess.* num sola cogitatio punitur. vide *l.* 18. *infr. de pœnis.*

(24) *l.* 67. *Infr. h. t.* Contrectatio simplex furem non facit, sed fraus contrectationi mixta. adde *l.* 22. *infr. h. t.* Ideoque non continuo fur est præsumendus, qui rem furtivam contrectat, præsertim si laudatæ vitæ sit. vide tamen *l.* 2 *C. h. t.* An ad torturam id sufficiens est ? Clarus ait, ex communi opinione Doctorum, 5. *sent.* §. 6. præsertim in personis abjectis et famæ suspectæ. vide *d. l.* 2.

(25) Definitio furti. vide §. 1. *Inst. de oblig. ex delicto.*

(26) Non simplex inficiatio. *l.* 67. *infr. h. t.* Quid autem contrectare ? vid. Theoph. §. 3. *Inst. de usucap.* Goth. Jure Canon. furtum est quælibet illicita contrectatio, large sumpta. *can. dominus.* 14. *quæst.* 5. Ans.

(27) Alienæ sc. *Theoph.* an et suæ rei quis furtum facere potest ? fur non est, qui permissu judicis rem suam in alterius domo perquirit, quive furi de manibus eam eripit : hoc amplius addit Clarus ex communi opinione, eum furtum non committere, qui debitori contumaci et morose rem debitæ non absimilem vel ejusdem valoris surripit, 5. *sent.* 6. quod ultimum non placet. Quid, si quis eripit alteri quod sibi debitum putat ? Furtum non committit. §. 1. *Inst. vi bonor. rapt.* punitur tamen alia de causa ; quod propria auctoritate, neglecto judicii ordine, adversarium coëgit. vide quæ notavi ad *l.* 14. §. 1. *infr. h. t.* An modicæ rei furtum fit ? utique : sed tamen pœna mitigari potest. vide Clar. 5. *sent.* 6. An et immobilium ? Sabinus id censuit. 11. Gell. 18. cujus opinio a Jurisconsultis explosa est. *l.* 25. *infr. h. t. l.* 38. *in fin. supr. de usurpat. l.* 1. *C. vi bon. rapt.* Si tamen de verbis litigare nolumus, negare non possumus, quin quis possit non modo per vim, sed et clam ædes alienas vel fundum possidere : quod reipsa rem alienam contrectare, et sic furtum est. An et hominis fit furtum ? vide §. 9. *Inst. de obl. ex delict.*

(28) Vide 11. Gell. *ult. in fin.* Fur est, qui dolo malo rem alienam contrectat. Paul. 2. *sent.* 31. §. 1. Furtum sine dolo malo non fit. *l.* 50. §. 2. *infr. h. t.*

(29) Fraus contrectantis in eo detegitur, quod lucrum altero invito ex re aliena facere cupit. Quid ? a fraude estne excusandus, qui necessitatis suæ sublevandæ causa quid furatur. quemadmodum dicimus eum carceris effracti non teneri, qui incendii vel aquæ vitandæ causa carcerem effregit. *arg. l.* 49. §. 1. *supr. ad l. Aquil.* et illicita necessitate fieri licita, *c.* 4. *de reg. in* [illegible] Communis opinio est eum excusari : sed tamen ad meliorem fortunam redactum, res ablatas cogi restituere. Clar. 5 *sent.*

rei (1), vel etiam usus (2) ejus, possessionisve (3): quod lege naturali (4) prohibitum est admittere.

De furto manifesto vel non manifesto.

2. GAJUS lib. 13. ad Edictum.

FUrtorum genera duo (5) sunt: manifestum (6), et nec manifestum (7).

3. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

FUr est manifestus, quem Græci ἐπ' (8) αὐτοφόρω (9) appellant, hoc est, eum qui deprehenditur (10) cum furto.

§. 1. Et parvi refert, a quo deprehendatur (11), utrum ab eo, cujus (12) res fuit, an ab alio.

§. 2. Sed utrum ita demum fur sit manifestus, si in faciendo deprehendatur: an vero et si alicubi (13) fuerit deprehensus? Et magis est (ut et Julianus scripsit) et si non ibi deprehendatur, ubi furtum fecit, attamen esse furem manifestum, si (14) cum re furtiva fuerit apprehensus, prius (15) quam eo loci rem pertulerit, quo destinaverat.

4. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

QUo destinaverit quis auferre, sic accipiendum est: quo destinaverit eo (16) die manere cum eo furto.

5. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

SIve igitur in publico, sive in privato deprehendatur, antequam ad locum destinatum rem perferret: in ea causa est, ut fur manifestus sit, si cum re furtiva deprehendatur. et ita Cassius scripsit.

§. 1. Sed si pertulit quo destinavit, tametsi deprehendatur cum re furtiva, non est manifestus fur.

6. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

QUamvis (17) enim sæpe (18) furtum contrectando fiat, tamen initio (19), id est, faciendi furti tempore, constituere visum est, manifestus, necne fur esset.

7. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

SI quis in servitute furtum fecerit, et manumissus (20) deprehendatur, an fur manifestus sit, videamus. et ait Pomponius lib. XIX. ex Sabino, non posse eum manifesti conveniri: quia origo (21) furti in servitute facti non fuit manifesti.

§. 1. Ibidem Pomponius eleganter scripsit, deprehensione (22) fieri manifestum furem: cæterum si cum tibi furtum facerem de domo tua, abscondisti te, ne te occidam, etiam si vidisti (23) furtum fieri, attamen non est manifestum.

§. 2. Sed Celsus deprehensioni hoc etiam adjicit, si cum vidisses eum subripientem, et ad comprehendendum eum accurrisses (24), abjecto (25) furto effugit: furem manifestum esse.

§. 3. Parvique referre putat, dominus an vicinus: an quilibet transiens apprehendat.

8. GAJUS lib. 13. ad Edictum provinciale.

NEc *manifestum* furtum quid sit, apparet (26): nam (27) quod manifestum non est, hoc scilicet nec manifestum est.

De assidua contrectatione. 1. Dei rei vindicatione, et condictione furtiva.

9. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

EI qui furti actionem habet, assidua (28) contrectatione furis non magis furti actio nasci potest: ne in id quidem in quod crevisset (29) postea res subrepta.

(1) Proprietatis, veluti si servum abstulit. vide *l.* 54. §. 1. *infr. h. t.*

(2) Id quando accidat, vide *l.* 40. *Infr. h. t.*

(3) *l.* 1. *circa fin. supr. de distract. pign. l.* 1. §. 15. *infr. si is qui testam. liber.* Hinc Cujac. furtum sic definit: furtum est interversio possessionis rei mobilis.

(4) Furtum natura turpe est. *l.* 42. *Infr. de verb. sign.* adde *l.* 14. *supr. de condict. indeb.* Imo non est: omnia enim communia sunt jure naturæ. *l.* 5. *supr. de justitia. Quint.* ne jure quidem gentium turpe est, quum apud Ægyptios et Lacedæmonios impunita furta fuerint: et *Theoph.* §. 3. *Inst. de jure naturali*, refert furem generali jure pecunia mulctandum. Sic sentio. jure naturali etiam primo furtum committi nefas esse: cum illo jure detentio tantundem præstiterit, quantum jure gentium occupatio: ut eam ob causam plus juris sit possessori in retinendo, quam alteri in eripiendo: deinde adulterium apud quasque gentes natura turpe est. *l.* 42. *infr. de verb. sign.* tertio, natura quidem turpe esse non desinere dicendum est, licet a vitiosis hominibus id non probetur. Item nihil impedire furtum natura prohiberi, et tamen pecuniariter puniri. Hoc tacite natura indicat, furtum puniendum esse: hoc autem gentes statuere possunt, ut fur vel pecunia vel in corpus puniatur. adde Arist. 12. *Probl. ult.* Ant. August. 5. *emendat.*

(5) §. 3. *Inst. de oblig. ex delicto.* 15. *Eclog. ex lib.* 60. *tit.* 12. *c.* 2. Imo quatuor genera sunt furtorum. Paul 2. *sentent.* 31. §. 2. Gajus. 2. *Inst. ult.* solve: conceptum et oblatum furtum actionum potius sunt species furto cohærentes, quam furtorum genera. *d.* §. 3. vid. Anton. August. 5. *emend.* 5.

(6) *l.* 3. 4. 5. 6. *infr. h. t.*

(7) Vide *l.* 8. *infr. h. t.*

(8) Ita legit Theophil. *Inst. h. t.* Aristophanes *in Pluto.* Plutarchus *in Lysandro* αὐτόφωρον. Budæus, Græci αὐτοφόρυς, fures non solum manifestos vocabant, sed omnes qui in aliquo, puta tyrannidis, ut apud Thucydidem *lib.* 7. crimine deprehensi essent: non ἀπό τῶν φωρῶν, ut plerique censent, sed a verbo φωρῶ, quod est deprehendo: Phavorinus. Budæus, ἐπ' αὐτοφόρω, sive ἐπ' αὐτόπτω. 20. Rhodigin. 6. Alciatus tamen 2. *prætermiss.* ut et Harmenop. 6. *tit.* περὶ κλεπτῶν, legit κλεπτὴν φανερόν. his adde quæ scripsi ad *l.* 23. *infr. ad leg. Jul. de adulteriis.*

(9) §. 3. *Inst. de obl. quæ ex delict.* hoc quid significet, vide quæ notavi ad *l.* 23. *infr. ad leg. Jul. de adult.*

(10) Vel videtur.

(11) *l.* 7. *in fin. infr. h. t. l.* 24. §. *ultim. supr. de usur.*

(12) Id est, a domino rei.

(13) Aliubi. *Hal.*

(14) Id est, si intra terminos ejus loci (unde quid sustulit) deprehensus est. Paul. 2. *sent.* 31. §. 2.

(15) Finem furti manifesto faciendi interpretamur, quum quis eo die rem pertulit, quo destinaverat. vid. Cuj. apud Paul. 2. *sentent.* 31. §. 2.

(16) Post diem furti commissi deprehensus, non est fur manifestus: est igitur non manifestus.

(17) Et sic sæpe deprehendatur rem furtivam contrectans ac tenens.

(18) Imo semper. *l.* 1. §. 1. *et ult. supr. h. t.* et hic ita legendum monet Petrus Pithœus *in notis ad 7. collationis ll. Mosaicarum.*

(19) Manifestus fur est, qui quo momento vel articulo furtum facit, deprehenditur: post illud initium si deprehenditur rem furtivam contrectans, fur manifestus non censetur. ut manifestus ergo fur quis dicatur, initium, hoc est, tempus furti admissi spectandum est.

(20) Paul. 2. *sent.* 31. §. 8.

(21) Origo in furto attenditur. *l.* 6. *supr. h. t.*

(22) *l.* 15. *Eclog. ex lib.* 60. *tit.* 12. *cap.* 2.

(23) Adde *l. pen. infr. h. t.*

(24) Occurrisses. *Hal.*

(25) Καί τό κλοπιμαῖον ῥίψας ἔφυγον. 15. *Eclog.* 2. *l.* 3. §. 1. *supr. h. t.*

(26) Definitio a remotione contrarii. aliter definitur a Paulo. nec manifestus est fur, qui intus rapiendo quidem comprehensus non est, sed eum fecisse negari non potest. Paul. apud Rufinum 7. *collationis Leg. Mosaicar.* fur manifestus hic non est: sed eum tamen furtum fecisse negari non potest. Paul. 2. *sent.* 31. §. 2.

(27) Manifestus fur qui non est, fur non manifestus dicendus est.

(28) Assidua rei furtivæ contrectatio non multiplicat actiones furti, *ut hic.* an idem si iterata, seu diversis temporibus facta? non idem. *l.* 46. *in fin. infr. h. t.*

(29) Adcrevisset: Quod accrescit rei furtivæ, censetur cum ipsa re furtum unicum. Ideoque diversæ actiones eo nomine non dantur, una scilicet ad rem ipsam, altera ad accessiones. adde *l.* 14. §. 15. *infr. h. t.*

§. Sed si eam a fure vindicassem, condictio mihi manebit (1). sed potest dici, officio Judicis, qui de proprietate cognoscit, contineri, ut non aliter jubeat restitui, quam si condictionem petitor remitteret. quod si ex condictione ante damnatus reus, litis æstimationem sustulerit, ut aut omnimodo absolvat reum, aut (quod magis placet) si paratus esset petitor æstimationem restituere, nec restitueretur ei homo: quanti (2) in litem jurasset, damnaretur ei possessor.

Quibus datur actio. de eo cujus interest.

10. Ulpianus lib. 29. ad Sabinum.

Cujus interfuit (3) non subripi, is actionem furti habet.

11. Paulus lib. 9. ad Sabinum.

[Tum] is cujus interest, furti habet actionem: si honesta (4) causa interest.

De fullone. 1. De bonæ vel malæ fidei possessore. 2. De pignore.

12. Ulpianus lib. 29. ad Sabinum.

Itaque fullo (5) qui curanda, polienda vestimenta accepit, semper agit (6): præstare enim custodiam (7) debet. si autem solvendo (8) non est, ad dominum actio redit: nam qui non habet quod perdat, ejus periculo nihil est.

§. 1. Sed furti actio malæ (9) fidei possessori non (10) datur: quamvis (11) interest ejus, rem non subripi, quippe cum res periculo ejus sit. sed nemo de improbitate (12) sua consequitur actionem: et ideo soli bonæ (13) fidei possessori, non etiam malæ fidei furti actio datur.

§. 2. Sed [et] si res pignori (14) data sit, creditori quoque damus furti actionem, quamvis in bonis (15) ejus res non sit. Quinimo non solum adversus extraneum dabimus, verum [et] contra (16) ipsum quoque dominum furti actionem: et ita Julianus scripsit. Nec non et ipsi domino dari placet; et sic fit, ut non (17) teneatur furti, et agat. † Ideo autem datur utrique, quia utriusque interest. † Sed utrum semper creditoris interest, an ita demum, si debitor solvendo non est? et putat Pomponius, semper (18) ejus interesse pignus habere: quod et Papinianus libro XII. Quæstionum probat: et verius est ubique videri creditoris interesse: et ita [et] Julianus scripsit.

De re debita ex stipulatu.

13. Idem lib. 5. ad Sabinum.

Is cui ex stipulatu (19) res debetur, furti actionem non habet, si ea subrepta sit, cum per debitorem stetisset, quominus eam daret.

De emptore et venditore. 2. De colono. 3. De depositario. 5. De pignore. 8. De re commodata vel perferenda data. 11. De precario. 12. De conductore. 13. De filiofamilias surrepto. 14. De re commodata, vel pignorata, vel locata. 15. De accessione rei commodatæ. 16. Differentia inter furti actionem et condictionem furtivam. 17. De epistola. De caupone. De magistro navis.

14. Ulpianus lib. 29. ad Sabinum.

Eum qui emit, si non (20) tradita est ei res, furti actionem non habere, sed adhuc venditoris (21) esse hanc actionem, Celsus scripsit. Mandare (22) eum plane oportebit emptori furti actionem, et condictionem, et vindicationem: et si quid ex his actionibus fuerit consecutus, id præstare eum emptori oportebit. quæ sententia vera est: et ita et Julianus. Et sane periculum (23) rei ad emptorem pertinet: dummodo custodiam (24) venditor ante traditionem præstet.

§. 1. Adeo autem emptor ante traditionem furti non habet actionem, ut sit quæsitum, an ipse subripiendo rem emptor furti teneatur? Et Julianus lib. XXIII. Digestorum scribit: Si emptor rem, cujus custodiam venditorem præstare oportebat, soluto pretio subripuerit, furti actione non tenetur. plane si, antequam (25) pecuniam solveret, rem subtraxerit: furti actione teneri, perinde ac si (26) pignus subtraxisset.

§. 2. Præterea habent furti actionem coloni (27), quamvis domini non sint: quia interest (28) eorum.

§. 3. Is autem apud quem res deposita (29) est, videamus an habeat furti actionem? Et cum dolum (30) duntaxat præstet, merito placet non habere eum furti actionem: quid enim ejus interest, si dolo (31) careat? quod si dolo fecit, jam quidem periculum (32) ipsius est:

(1) Adde *l.* 54. §. 3. *infr. h. t.*

(2) Contra furem juratur in litem, quoties non apparet de quantitate rerum subreptarum: et hanc opinionem esse communem refert Clarus 3. *sentent.* 6. Bossius *cap. de rapinis. num.* 6.

(3) *l.* 14. §. 14. *et* 17. *in fin. l.* 76. §. 1. *l.* 85. *in fin. infr. h. t. l.* 22. *C. h. t.* §. 13. *Inst. de obl. ex delicto.* Paul. 2. *sent.* 31. §. 4.

(4) *l.* 12. §. 1. *l.* 76. §. 1. *l.* 85. *infr. h. t.* Talis non est malæ fidei possessor.

(5) *l.* 48. §. 4. *l.* 82. *infr. h. t.* §. 15. *Inst. de obl. quæ ex delicto. l.* 60. §. 2. *supr. locat.*

(6) Furti scil. si vestimenta ei fuerint subrepta.

(7) Vide *l.* 5. *supr. nautæ.*

(8) *d.* §. 15.

(9) *l.* 11. *supr. h. t.*

(10) Imo datur. Fur enim interdum furti agere potest. vide Cujac. 16. *obs.* 30.

(11) *l.* 76. §. 1. *infr. h. t.*

(12) Malæ fidei possessor ob id ipsum furti agere non potest, quod fur sit, atque ideo ejus intersit rem non perire: non potest, inquam, furti agere, quin suam improbitatem patefaciat: idem qua fronte posset actionem defendere? *l.* 38. *in fin. supr. de administr. et peric. tut.*

(13) *l.* 74. *infr. h. t.*

(14) §. 14. *Instit. de oblig. quæ ex delicto. l.* 26. *C. de pignor.* Paul. 2. *sent.* 31. §. 16.

(15) Pignus non est in bonis creditoris.

(16) *l.* 66. *infr. h. t.*

(17) Hanc negationem dispungit Zoanet. *c.* 12. *rest.* Cujac. 4. *Inst.* 1. *in verbis furti actione. et* 11. *obs.* 11. *idque auctoritate Basilicon. et* 16. *obs.* 30. Ant. Aug. 1. *emend.* 3. reprehensi a Roberto 2. *recept.* 9. Paul. 2. *sentent.* 31. §. 16. *in fin.*

(18) Præstat enim pignori incumbere. Theoph. §. 14. *Inst. h. t.*

(19) *l.* 66. *in fin. l.* 85. *in fin. infr. h. t.*

(20) *l.* 80. *infr. h. t.*

(21) Cur? quia adhuc rei dominus est.

(22) *l.* 31. *supr. de act. empt.*

(23) *l.* 62. *in fin. supr. de contrah. empt. l.* 5. *l. ult. C. de peric. et commod.*

(24) *l.* 36. *supr. de act. empt.*

(25) Post solutam pecuniam emptor venditori rem subtrahens, furti non tenetur: ante solutam tenetur. adde *l.* 5. *Supr. de adquir. vel amitt. poss. l.* 2. *C. de adquir. et retinenda possess.* adde quæ notavi ad *l.* 1. *in fin. supr. et l.* 15. §. 1. *infr. h. t.*

(26) Res vendita ante pretium acceptum, venditori pignoris est loco. *l.* 13. §. 8. *supr. de act. empt.* Qui pignus creditori subtrahit, furtum committit. *l.* 12. *in fin. supr. h. t.* Ideoque venditor eo casu rem emptori subtrahens furti tenebitur.

(27) *l.* 82. §. 1. *infr. h. t.*

(28) Vide *l.* 10. *supr. h. t.*

(29) §. 14. *Inst. de obl. quæ ex delicto.*

(30) *l.* 23. *infr. de regul. jur.*

(31) In re deposita depositarius habet interesse, si in ea dolum commisit.

(32) Post dolum in re deposita commissum, depositarii periculum est: non tamen ex ea causa furti actionem adquirit, si res deposita ei sit subrepta.

sed non (1) debet ex dolo suo furti quærere actionem.

§. 4. Julianus quoque libro xxii. Digestorum scribit: Quia in omnium furum persona constitutum est, ne (2) ejus rei nomine furti agere possint, cujus ipsi fures sunt, non habebit furti actionem is apud quem res deposita est: quamvis periculo ejus esse res cœperit, qui (3) eam contrectavit.

§. 5. Papinianus tractat, si duos servos ob decem aureos pignori acceperim, et alter subripiatur: utrum alter quoque qui sit retentus, non minoris decem valeret: utrum usque ad quinque tantum habeam furti actionem, quia in alio habeo salvos quinque; an vero, quia mori potest (4), dici debeat in decem fore actionem etiamsi magni pretii sit is qui retinetur? Et ita putat (5). non enim respicere debemus pignus (6) quod surreptum non est: sed id, quod subtractum est.

§. 6. Idem scribit, si, cum mihi decem deberentur, servus pignori datus subtractus sit: si actione furti consecutus fuero decem, non (7) competere mihi furti actionem, si iterum subripiatur: quia desiit mea interesse, cum semel (8) sim consecutus. hoc ita, si sine culpa mea subripiatur: nam si culpa mea, quia interest, eo quod teneor pignoratitia actione, agere potero: quod si culpa abest, sine dubio domino competere actio videtur, quæ creditori non competit. quam sententiam Pomponius quoque lib. x. ad Sabinum probat.

§. 7. Idem dicit, et si duo servi (9) subrepti sint simul, competere utriusque nomine furti actionem creditori: sed non in totum, sed pro qua parte in singulos diviso eo, quod ei debetur, ejus interest. separatim autem duobus subreptis, si unius nomine solidum (10) consecutus [sit], alterius nihil consequetur.

§. 8. Item Pomponius libro x. ex Sabino scripsit, si is cui commodavi (11), dolo fecerit circa rem commodatam: agere eum furti non (12) posse.

§. 9. Idem (13) Pomponius probat et in eo qui rem mandato alicujus accepit perferendam (14).

§. 10. An pater, cujus filio commodata res est, furti actionem habeat, quæritur? Et Julianus ait, patrem hoc nomine agere non (15) posse, quia (16) custodiam præstare non debeat. Sicut (inquit) is qui pro eo, cui commodata res est, fidejussit (17), non habet furti actionem. † Neque enim (inquit) [is,] cujuscunque (18) interesit rem non perire, habet furti actionem: sed qui ob eam rem tenetur, quod ea res culpa ejus perierit. quam sententiam Celsus quoque libro xii. Digestorum probat.

§. 11. Is, qui precario servo (19) rogaverat, subrepto eo potest quæri, an habeat furti actionem? Et cum non est contra eum civilis (20) actio, quia simile (21) donato precarium est, ideoque et Interdictum (22) necessarium visum est, non habebit furti actionem. Plane post Interdictum redditum puto eum etiam culpam præstare: et ideo et furti agere posse.

§. 12. Quod si conduxerit (23) quis, habebit furti actionem, si modo culpa ejus subrepta sit res.

§. 13. Si filiusfamilias (24) subreptus sit, patrem (25) habere furti actionem, palam est.

§. 14. Si res commodata est, et is cui commodata est, decesserit: quamvis hereditati (26) furtum fieri non possit, et ideo nec heres ejus, cui commodata est, possit agere, tamen commodator poterit furti agere. † Idemque et in re pignorata vel in re locata: licet enim hereditati furti actio non adquiratur, tamen alii, cujus (27) interest, adquiritur.

§. 15. Non solum autem in re commodata competit ei cui commodata est, furti actio: sed etiam in ea quæ ex ea adgnata (28) est: quia et hujus custodia ad eum pertinet. Nam et si servum tibi commodavero, et vestis ejus nomine furti ages: quamvis vestem qua vestitus est, tibi non commodaverim. † Item si jumenta tibi commodavero, quorum sequela erat eculeus (29), puto competere furti actionem etiam ejus (30) nomine, quamvis ipse (31) non (32) sit commodatus.

§. 16. Qualis ergo furti actio detur ei cui res commodata est, quæsitum est? Et puto omnibus quorum (33) periculo res alienæ sunt, veluti commodati (34), item locati (35), pignorisve accepti (36), si hæ subreptæ sint, omnibus furti actiones competere: condictio (37) autem ei demum competit, qui dominium habet.

§. 17. Si *epistola* quam ego tibi misi, intercepta sit:

(1) *l.* 11. *supr. h. t.*

(2) Rei furtivæ actio furi non competit. excipe *l.* 48. §. 4. *infr. h. t.*

(3) Quia. *vulg. Hal.*

(4) Odio furis inspicimus quod evenire potest.

(5) In decem sc. agi posse. ut *supr. h. t. l.* 12. *in fin.* Imo videtur ad totum pignus agi, ut *Infr.* §. 7. *in fin. h t. et l.* 15. *Infr. h. t.*

(6) Id est, in quam summam pignus, quod subreptum non est, datum sit.

(7) Imo competit, si iterum subripiatur. *l.* 46. *in fin. Infr. h t.*

(8) Nostra non interest, postquam rem nostram consecuti sumus.

(9) Obligati scil.

(10) Potest enim in solidum agere.

(11) Commodatarius qui dolum admisit, furti non agit.

(12) Imo potest, *l.* 48. §. 4. *Infr. h. t.*

(13) Id est, eum furti agere non posse. Imo posse videtur. §. 17. *in fin. Infr. h. t. l.* 78. *Infr. h. t.*

(14) *l.* 7. *C. h. t.*

(15) Imo potest. Interest enim ei actionem dari, qui de peculio convenitur. Paul. 2. *sent.* 31. §. 17.

(16) Custodiam commodati qui non præstat, furti non agit.

(17) Fidejussor furti non agit. *l.* 85. *in fin. Infr. h. t.*

(18) Non, cujuscunque interest rem non perire, furti agit is, et ita restringe *l.* 10. *supr. h. t.*

(19) Servum. *vulg. Hal.*

(20) *l.* 14. *supr. de precario.*

(21) *l.* 1. §. 1. *supr. de precario.*

(22) De precario scil.

(23) *l.* 58. *Infr. h. t.*

(24) Græci ita legunt: si filiofamilias sit subreptum.

(25) *l.* 1. §. 2. *Supr. de rei vind.* aliud in matre. *l.* 38. *Infr. h. t.*

(26) *l.* 68. *Infr. h. t.*

(27) *l.* 10. *Supr. h. t.*

(28) *l.* 9. *Supr. h. t. l.* 5. §. 9. *Supr. commodati. l.* 10. *Supr. de precar.*

(29) Equuleus. *vulg. Hal.* sic Liv. 30: Bos equuleum peperit. et Cic. 3. *Tusc.* exagitantur tacti equulei fræno injecto. dicitur et equulus: sic Varro, *de re rustica* 7: Ibi frænos suspendendum, ut equuli consuescant, et videre eorum faciem, et a motu audire crepitus. *Et post*, sunt qui dicunt post annum et sex menses equulum domari posse. et *cap.* 8: hosce item ut equulos educant. Et Cicero *in lib. de natura*: Omnia in perfectis et maturis sunt meliora, ut in equo quam in equulo. et ita loquitur §. 37. *Inst. de rer. divis.* Equuli Theophilo μικροὶ ἵπποι.

(30) Equulei.

(31) Equuleus.

(32) Imo est. *l.* 5. §. 9. *Supr. commodati.*

(33) Is cujus periculo res est aliena, furti agere potest, *l.* 85. *Infr. h. t.* vide tamen §. 3. *in fin. Supr. h. t.*

(34) §. 15. *Supr. h. t.*

(35) *d. l.* 85.

(36) *l.* 22. *Supr. de pignorib.*

(37) Condictio rei furtivæ datur domino. *l.* 1. *Supr. de condict. furtiva.*

quis furti actionem habeat? Et primum quærendum est cujus sit epistola: utrum ejus qui misit, an ejus ad quem missa est? Et si quidem dedi servo ejus, statim ipsi quæsita est cui misi. si vero procuratori, æque, quia per liberam personam possessio quæri potest (1), ipsius facta est: maxime si ejus interfuit eam habere. quod si ita misi epistolam, ut mihi remittatur: dominium meum manet: quia ejus nolui amittere, vel transferre dominium. † Quis ergo furti aget? is cujus interfuit eam non subripi: id est, ad cujus utilitatem pertinebant ea quæ scripta sunt. † Et ideo quæri potest, an etiam is cui data est perferenda, furti agere possit? Et si custodia ejus ad eum pertineat, potest (2). Sed et si interfuit ejus epistolam reddere, furti habebit actionem. finge eam epistolam fuisse, quæ continebat ut ei quid redderetur fieretve: potest habere furti actionem: vel si custodiam ejus rei recepit, vel (3) mercedem perferendæ accepit. et erit in hunc casum similis causa ejus, et cauponis, aut magistri navis: nam his (4) damus furti actionem, si sint solvendo: quoniam periculum rerum ad eos pertinet.

De pignore. 1. *Si dominus rem fructuario*, 2. *Vel commodatario surripiat.*

15. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

CReditoris cujus pignus subreptum est, non credito (5) tenus interest, sed omnimodo in (6) solidum furti agere potest: sed et pignoratitia actione id quod debitum excedit (7) debitori præstabit.

§. 1. Dominus qui rem subripuit, in qua ususfructus (8) alienus est, furti usufructuario tenetur.

§. 2. Sed eum qui (9) tibi commodaverit, si eam rem subripiat, non teneri furti, placuisse Pomponius scripsit: quoniam nihil tua interesset, utpote cum nec commodati teneаris. ergo si ob (10) aliquas impensas quas in rem commodatam fecisti, retentionem (11) ejus habueris, etiam cum ipso domino, si eam subripiat, habebis furti actionem: quia eo casu quasi pignoris loco ea res fuit.

De his qui sunt alieni juris.

16. IDEM lib. 7. ad Sabinum.

NE cum (12) filiofamilias pater furti agere possit, non (13) juris constitutio, sed natura (14) rei impedimento est: quod non magis cum his quos in potestate habemus, quam nobiscum ipsi agere possumus.

17. ULPIANUS lib. 39. ad Sabinum.

SErvi et filii nostri furtum quidem nobis faciunt, ipsi autem furti non (15) tenentur: neque (16) enim qui potest in furem statuere (17) necesse habet adversus furem litigare: idcirco nec actio ei a Veteribus prodita est.

§. 1. Unde est quæsitum, si fuerit alienatus vel manumissus: an furti actione teneatur? Et placet non (18) teneri: neque (19) enim actio quæ non fuit ab initio nata, oriri potest adversus hunc furem.

† Plane si manumissus (20) contrectavit, dicendum erit teneri eum furti judicio: quia hodie (21) furtum fecit.

§. 2. Cum autem servus, quem emi, traditusque mihi est, a me redhibeatur (22), non est in ea causa, ut perinde habeatur, atque si meus nunquam fuisset: sed [et] fuit, et desiit. idcirco dicit Sabinus eum, si furtum fecit, in ea esse causa, ut furti ejus nomine is, qui redhibuit, agere non possit: sed et si non possit, attamen ratio haberi debet ejus (23) quod fecit, cum redhiberi cœperit: idque actione redhibitoria continetur.

§. 3. Illud quæsitum est, si cum in fuga esset servus, furtum domino fecisset: an æque posset habere actionem adversus eum, qui in potestatem domini non regressum bona fide possidere cœperit? Movet quæstionem, quod quamvis possidere servum eo (24) tempore, quo in fuga est, videor, attamen furti actione non (25) teneor: quasi non (26) sit in mea potestate. quod enim videor possidere, ad usucapionem tantum mihi proficere Julianus scribit. Dicit igitur Pomponius lib. XVII. ex Sabino, competere furti actionem huic domino, cujus servus in fuga fuit.

18. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

QUod dicitur (27) *noxam caput sequi*, tunc verum est, ut quæ initio adversus aliquem nata est, caput no-

(1) Imo non potest. §. 5. *Inst. per quas personas.*
(2) Imo non potest. §. 9. *Supr. h. t.*
(3) Ita ut ob id quandoque teneatur.
(4) *l. unic.* §. 4. *Infr. furti adversus nautas.*
(5) *l.* 87. *Infr. h. t.*
(6) Id est, in rem ipsam furto ei surreptam: idque absente debitore vel non parato agere.
(7) *l.* 24. §. 2. *Supr. de pign.*
(8) *l.* 20. *in fin. Infr. h. t.*
(9) *l.* 49. *Infr. h. t.* Paul. 2. *sent.* 31. §. 18.
(10) Vide *l.* 20. *in fin. supr. de adquir. vel amitt. poss.*
(11) Retentio datur ob impensas. *l.* 17. *in fin. supr. comm. l.* 20. *in fin. supr. de adquir. vel amitt. poss. l. ult. C. commodat. l.* 24. §. *si uxor. supr. soluto.*
(12) *l.* 17. *l.* 52 §. 4. *Infr. h. t. l.* 7. *supr. de obligat. l.* 1. *C. de noxal.* §.12.*Inst.de oblig. quæ ex delicto.*§.6.*Inst.de noxal.*
(13) Adde *l.* 1. §. 1. *Infr. si is qui test.* Imo, juris constitutio, non natura. nam inter patrem, et filium in potestate positum potest esse de castrensi peculio actio, *l.* 4. *supr. de judic.* ut et inter patrem et filium emancipatum, si venia sit petita, *l.* 3. *C. de in jus vocand.* quod minime foret, si natura esset impedimento, quia jus naturæ mutari non potest. §. *pen. Inst. de jure natural.*
(14) An patria potestas, ut vult Accurs. cui adstipulatur *lex* 8. *supr. de in jus vocando*? potest id esse: sed tamen *naturæ* vocabulo potest etiam intelligi (si filios spectemus) affectus qui natura parentibus est inditus. *l.* 4. *C. de patria potestate.*
(15) Vide *l.* 16. *Supr. h. t.*
(16) Non quod facere possumus, continuo necesse est fieri: in furem statuere possumus, non tamen cogimur in furem litigare.
(17) Statuere hic idem est quod animadvertere.
(18) *l.* 1. §. 1. *Infr. si is qui test.* Imo tenetur, siquidem noxa caput sequitur. Paul. 2. *sent.* 31. §. 9.
(19) Actio quæ furti tempore nasci domino adversus servum proprium non potuit, ea non incipit nasci, si postea per eum manumissus fuerit.
(20) *l.* 6. *C. an servus pro suo facto.*
(21) Id est, servus statim a tempore manumissionis furtum domino facere potest. de hac particula vide quæ notavi ad *l.* 7. §. 2. *Infr. de injuriis.*
(22) *l.* 67. §. 3. *Infr. h. t.*
(23) *l.* 23. §. 1. *supr. de ædilitio.*
(24) Paul. 2. *sent.* 31. §. *ult.* ubi vide Cujac. *l.* 13. *l.* 15. *in fin. supr. de adqu. vel amitt. poss.*
(25) Imo teneor. *l.* 27. §. 3. *Supr. ad l. Aquil.* Servus, qui est in fuga, si ab alio non possidetur, videtur a domino possideri, nec tamen tenetur noxali actione: quia eum in sua potestate non habet. si ab alio possidetur bona fide, dominus tenetur noxali: quia a possessore recuperandi servi facultatem habet, et tenetur in hoc, vel ut recuperet, vel cedat actionibus. Æque bonæ fidei tenetur, sed in hoc tantum, ut servum dimittat, et dedat quoquo modo: quæ deditio non erit inutilis. Nam dominum vindicantem repellet is, cui bonæ fidei possessor servum dederit, officio judicis, vel exceptione doli mali, nisi litis æstimationem offerat. adde Cujac. 6. *ad Afric.*
(26) *l.* 21. §. 3. *supr. de noxal.*
(27) Vide *l.* 1. *in fin. supr. de privat. delict.*

centis sequatur. ideoque si servus tuus furtum mihi fecerit, et dominus ejus effectus eum vendidero (1): non posse me agere cum debitore (2) Cassiani putant.

De forma libelli. 5. De pignore.

19. Ulpianus lib. 40. ad Sabinum.

IN actione furti sufficit rem demonstrari (3), ut possit intelligi.

§. 1. De pondere autem vasorum non (4) est necesse loqui. Sufficiet igitur ita dici, lancem, vel discum, vel pateram. Sed adscribenda etiam materia est, utrum argentea, an aurea, an alia quæ sit.

§. 2. Quod si quis argentum infectum (5) petat, et massam argenteam dicere, et pondus debebit ponere.

§. 3. Signati argenti numerum (6) debebit complecti, veluti, aureos tot, pluresve furto ei abesse.

§. 4. De veste (7) quæritur, an color (8) ejus dicendus sit? Et verum est colorem ejus dici oportere: ut quemadmodum in vasis dicitur patera aurea, ita et in veste color dicatur. Plane si quis juret (9), *pro certo se colorem dicere non posse*: remitti ei hujus rei necessitas debet.

§. 5. Qui rem pignori dat, eamque subripit (10): furti actione tenetur.

§. 6. Furtum autem rei pignoratæ dominus non tantum tunc facere videtur, cum possidenti, sive tenenti creditori aufert: verum et si eo tempore abstulerit, quo non possidebat, ut puta si rem pignoratam vendidit (11): nam et hic furtum eum facere constat: et ita et Julianus scripsit.

1. *Quibus casibus dominus furti tenetur.*

20. Paulus lib. 9. ad Sabinum.

CUm æs pignori datur, etiam (12) si aurum esse dicitur, turpiter fit, furtum non fit. sed si datum est aurum, deinde cum dixisset se ponderare, aut obsignare velle, æs subjecit, furtum fecit: rem enim pignori datam intervertit.

§. 1. Si bona fide rem meam emeris, eamque ego subripuero; vel etiam tuus (13) ususfructus sit, et eam contrectavero: tenebor tibi furti actione, et si dominus rei sum. sed his casibus usucapio quasi furtivæ rei non impedietur: quoniam et si alius subripiat et in mea potestate reversa res fuerit, usucapiebatur.

De furto partis. quibus casibus est fur manifestus, et nec manifestus. 1. De errore in re surrepta. 5. De furto partis. 7. De eo qui conclave intravit. 8. De furto partis vel totius. 9. De re a pluribus surrepta, quam singuli tollere non potuerint. 10. Differentia inter actionem furti, et condictionem furtivam.

21. Ulpianus lib. 40. ad Sabinum.

VUlgaris est quæstio, an is, qui (14) ex acervo frumenti modium sustulit, totius rei (15) furtum faciet, an vero ejus tantum, quod abstulit? Ofilius totius acervi furem esse putat (16): nam et qui aurem (17) alicujus tetigit, inquit Trebatius, totum eum videri tetigisse: proinde et qui dolium aperuit, et inde parvum (18) vini abstulit, non tantum ejus, quod abstulit, verum totius videtur fur esse. Sed verum est (19) in (20) tantum eos furti actione teneri, quantum abstulerunt. † Nam et si quis armarium, quod tollere non poterat, aperuerit, et omnes res quæ in eo erant, contrectaverit, atque ita discesserit, deinde reversus unam ex his abstulerit, et antequam se reciperet quo destinaverat, deprehensus fuerit: ejusdem rei et manifestus, et nec manifestus fur erit. Sed et qui segetem luce (21) secat (22), et contrectat: ejus, quod secat, manifestus (23), et nec (24) manifestus fur est.

§. 1. Si is, qui viginti nummorum saccum deposuisset, alium saccum, in quo scit triginta esse, errante eo, qui dabat, acceperit, putavit autem illic sua viginti esse: teneri furti decem (25) nomine placet.

§. 2. Si quis æs subripuit, dum aurum se subripere putat, vel contra: ex libro VIII. Pomponii ad Sabinum, [aut] minus esset, cum plus esset: ejus, quod subripuit, furtum committit (26). idem Ulpianus.

§. 3. Sed et si quis subripuit furto duos sacculos, unum decem, alterum viginti, quorum alterum suum putavit, alterum scit alienum: profecto dicemus tantum unius, quem (27) putavit alienum, furtum eum facere. quemadmodum si duo pocula abstulerit, quorum alterum suum putavit, alterum scit alienum: nam et hic unius fit furtum.

(1) *l.* 37. *Supr. de noxal.* §. 6. *Inst. de noxal.*
(2) Emptore. Cujac. *ad l.* 43. *supr. de pact. et* 12. *observ.* 23. *in fin.*
(3) Demonstratur autem, si numerus exprimitur. *l.* 52. §. 25. *Infr. h. t.* non tamen perfecte.
(4) Imo videtur necesse. *l.* 1. §. 40. *Supr. depositi.*
(5) *d.* §. 40. *l.* 6. *Supr. de rei vindicat.*
(6) Vide *l.* 52. §. 25. *Infr. h. t.*
(7) *d. l.* 6.
(8) Colorem vestis subreptæ agens furti dicere debet, nisi juraverit se non posse colorem dicere.
(9) Adde *l.* 15. §. 9. *Supr. quod vi.*
(10) Vel vendit. *l.* 66. *Infr. h. t.*
(11) *d. l.* 66.
(12) *l.* 36. *supr. de pignorat.*
(13) *l.* 15. §. 1. *Supr. h. t.*
(14) Adde *l.* 3. *in fin. infr. de incend.* Seneca 5. *controv.* 5. Etiam si partem damni dare voluisti, partem noluisti, in totum quasi prudens dederis, tenendus es. Ex toto enim noluisse debet, qui imprudentia defenditur. Si fateris scienter januam incendisse, si unum tignum puta, tota domus intelligeretur ex parte. Nec enim quisquam omnia incendit, sed unam aliquam rem, ex qua surgat in omnia se sparsurus ignis. Atqui pars domus est arbor, quæ in domo est.
(15) Id est, acervi.
(16) Et male. *Infr. h. t.*
(17) Id est, si autem. vid. quæ notavi ad *l.* 3. §. 1. *supr. de adquir. vel amitt. possess.*
(18) Parum. *vulg. Hal.*
(19) Imo, non videtur verum. *l.* 22. *in fin. Infr. h. t.*
(20) §. 9. *Infr. h. t.* Imo totius. *l.* 3. *in fin. Infr. de incendio.*
(21) Segetem ante lucem. *vulgat. Hal.* alii legunt noctu: a qua lectione non abhorrent quæ proxime dicentur.
(22) De segetibus cæsis sic Plin. 18. *cap.* 3. Frugem aratro quæsitam furtim noctu pavisse ac *secuisse*, puberi 12. tabul. legibus capitale erat, suspensumque Cereri necari jubebant gravius, quam homicidii convictum: impuberem Prætoris arbitratu verberari, noxiamve, duplionemve decerni. adde et eundem Plin. 17. *cap.* 1. et de segetibus sectis. *l.* 27. §. 25. *supr. ad l. Aquil.* Paul. 2. *sent.* 31. §. 21.
(23) Quia deprehensus, priusquam rem deferret.
(24) Quia prius clam contrectavit et recessit.
(25) Est enim furtum, quum quis indebitos nummos sciens accipit, *l.* 18. *supr. de cond. furtiv.* hic autem creditor, vel saltem decem indebita accepit.
(26) Non quia solam cogitationem auri subripiendi habet, sed quia saltem æs sustulit.
(27) Qui rem aliquam ut suam capit, furtum non committit. §. 1. *Inst. vi bon. rapt.*

§. 4. Sed si ansam (1) in poculo suam putavit, vel vere fuit: totius (2) poculi eum furtum facere, Pomponius scripsit.

§. 5. Sed si de navi onerata furto quis sextarium frumenti tulerit, utrum totius oneris, an vero sextarii tantum furtum fecerit? facilius hoc quæritur in horreo pleno. et durum est dicere totius furtum fieri. Et quid, si cisterna (3) vini sit? quid dicet? aut aquæ (4) cisterna? quid deinde, si nave vinaria (5), ut sunt multæ, in quas vinum effunditur? quid dicemus de eo, qui vinum hausit? an totius oneris fur sit? Et magis est, ut et hic non totius (6) dicamus.

§. 6. Certe si proponas, in apotheca (7) amphoras esse vini, easque subtractas: singularum furtum fit, non totius apothecæ: quemadmodum si ex pluribus rebus moventibus in horreo (8) reclusis unam tulerit.

§. 7. Qui furti faciendi causa conclave (9) intravit, nondum fur est, quamvis furandi causa intravit. Quid ergo? qua actione tenebitur? utique injuriarum (10), aut de vi accusabitur, si per *vim introibit* (11).

§. 8. Item si majoris ponderis quid aperuit, aut refregit quod tollere non possit, non est omnium rerum cum eo furti actio, sed earum tantum, quas tulit: quia totum tollere non potuit. proinde si involucrum (12), quod tollere non potuit, solvit, ut contrectet, deinde contrectavit quasdam res: quamvis singulas res quæ in eo fuerunt, tollere potuerit, si tamen totum involucrum tollere non potuerit, singularum rerum quas tulerit, fur est: cæterarum non est. quod si totum vas tollere potuit: dicimus eum totius esse furem, licet solverit, ut singulas, vel quasdam tolleret: et ita [et] Sabinus ait.

§. 9. Si duo pluresve unum tignum furati sunt, quod (13) singuli tollere non potuerint: dicendum est, omnes eos furti in solidum (14) teneri, quamvis id contrectare nec tollere solus posset. et ita utimur. neque enim potest dicere pro parte furtum fecisse singulos, sed totius rei universos: sic fiet, singulos furti teneri.

§. 10. Quamvis autem earum quoque rerum, quas quis non abstulit, furti teneatur: attamen condici ei non potest: idcirco quia condici ea res, quæ ablata est, potest. et ita [et] Pomponius scribit.

De re fracta, aut rupta. 1. *De arca fracta, ut uniones tollantur.* 2. *De eo, qui lancem rasit.*

22. Paulus lib. 9. ad Sabinum.

SI quid fur fregerit, aut ruperit (15), quod non etiam furandi causa contrectaverit: ejus nomine cum eo furti agere non potest (16).

§. 1. Si eo consilio arca (17) refracta sit, ut uniones [puta] tollerentur, hique furti faciendi causa contrectati sint: eorum tantummodo furtum factum videri: [quod] est verum. nam cæteræ res quæ seponuntur, ut ad uniones perveniatur, non furti faciendi causa contrectantur.

§. 2. Qui lancem rasit, totius (18) fur est: et furti tenetur ad id quod domini interest.

De impubere.

23. Ulpianus lib. 41. ad Sabinum.

IMpuberem (19) furtum facere posse, si (20) jam doli capax sit, Julianus lib. XXII. Digestorum scripsit. Item posse cum impubere damni (21) injuria agi, quia id furtum ab impubere fit: sed modum esse adhibendum ait; nam in infantes id non cadere. nos putamus, cum impubere, culpæ capace, Aquilia (22) agi posse. † Item verum est, quod Labeo ait, nec ope (23) impuberis furto facto teneri eum.

24. Paulus lib. 9. ad Sabinum.

NEc minus etiam condici ei posse Julianus scripsit.

De fundo et his quæ de fundo tolluntur.

25. Ulpianus lib. 41. ad Sabinum.

VErum est quod plerique (24) probant, fundi furti agi non posse.

§. 1. Unde quæritur, si quis de fundo vi dejectus sit, an condici ei possit, qui dejecit? Labeo negat, sed Cel-

(1) Ferruminatione vel plumbatura junctam poculo.

(2) Quia *ansa* ferruminata cedit poculo, vide *l.* 26. §. 1. *supr. de adquir. rer. dom.* Ideoque quamdiu a poculo non est separata, qui eam lucri causa contrectat, furtum committit.

(3) Cisterna vini, quæ et lacus vini, in *l.* 27. §. *ultim. supr. ad l. Aquil.* cisternam in terra defossam, tectorio inducere, et incrustare, intus forisque solebant, quod ex Suida et Xenophonte docet Cujac. 10. *obs.* 9.

(4) De qua vide *l.* 1. §. 4. *supr. de fonte.*

(5) Navis vinaria, de qua hæc verba Varronis accipienda sunt: Navibus vindemiam condimus ex Insula Choa et Chio. 2. *de re rustic. in princ.* Lazarus Baifius refert se Venetiis vidisse naves aquarias, quibus aqua portabatur, ut venderetur cisternas non habentibus.

(6) Furem esse scil. *in princ. supr. h. t.*

(7) Apotheca, repositorium, Aug. *lib. de opere monachorum.* 15. Isidor. 5. *in fin.* vini, *ut hic. et l.* 12. §. 29. *et* 34. *Supr. de instructo legato.* dicitur et mercium quarumcunque: hinc apothecarii, qui mercium vilissimarum apothecas secum deferentes, certis in locis aliquandiu consistunt emptorem operientes. *l.* 12. *in fin. C. de cohortalibus. lib.* 12. *tit.* 58.

(8) Horreis veteros solebant varias merces includere, *l.* 3. §. 2. *supr. de officio Præfect. vigilum. l.* 74. *supr. de contrah. empt. l.* 55. *supr. locati.* quin et vina et vasa, unde horreum vinarium dicitur, *l.* 7. *supr. de instructo.* hinc merces horreaticæ, et horrearius, qui horrei custodiam habet. Horreum proprie est, in quo est frumentum: ideo olim ferreum a farre dicebatur, Festus. vel ab horrendo, Varro 4. *de lingua.* vel (ut ibi potius est legendum) ab hordeo. Adde quæ de horreo scripsi ad *l.* 7. *supr. de instr.*

(9) Conclavia, συνοικία, loca dicuntur, quæ una clave clauduntur, Festus. gemina conclavia apud Varron. *l.* 7. *de lingua.* et Apuleius 2. *de Asino*: Conclave quoddam obseratis liminibus umbrosum demonstravit.

(10) *l.* 23. *Infr. de injur.*

(11) Introivit. *Hal.* intraverit. *vulgat.*

(12) Involucrum quo vestes involvuntur, Varro 4. *de ling.* et alia quævis. hinc Cic. 11. *de nat.* Clypei causa involucrum, vagina gladii dicitur: et volucrum εἴλημα, quod et volumen Glossis Græcis et Latinis, *la serpiliere, toilette.*

(13) *l.* 51. *in fin. supr. ad l. Aquil.*

(14) *l.* 7. *in fin. supr. de jurisdict. l.* 6. *infr. arbor. furt.*

(15) Ruperit. *vulg. Hal. l.* 21. §. 8. *supr. h. t.*

(16) Quia furtum non fit solo animo sine contrectatione. *l.* 1. §. 1. *l.* 21. §. 7. *supr. h. t. l.* 52. §. 19. *infr. h. t. l.* 3. §. 18. *supr. de acqu. vel amitt. poss. l.* 53. *in fin. infr. de verbor. sign.* §. 11. *vers. ope. Inst de oblig. quæ ex delicto.*

(17) Arcam inde dictam putat Varro, quod arcentur fures ea clausa. 4. *de lingua.*

(18) Si strictum jus intuebere, non id, quod æquum bonumque est. *l.* 21. *supr. h. t.*

(19) Dixi ad Legem 12. Tabul. §. 18. *Inst de oblig. quæ ex delicto.*

(20) Ætatis habetur ratio in delictis. *l.* 4. §. 26. *supr. de doli mali et metus except. l.* 16. §. 3. *in fin. Infr. de pœnis. l.* 111. *Infr. de reg. jur. l.* 7. *C. de pœnis.* §. 18. *Inst. de obl. quæ ex delicto.*

(21) Dixi in oratione *pro Roscio Comœdo.*

(22) *l.* 5. §. 2. *in fin. Supr. ad l. Aquil.*

(23) *l.* 90. *in fin. Infr. h. t.*

(24) Immobilis rei nomine furti agi non potest, *ut hic.* et *l.* 38. *Supr. de usurp. l.* 1. *C. vi bon. rapt.* Fundi tamen furtum fieri posse putavit Sabinus, *l.* 38. *in fin. supr. de usurpat.* 11. Gellius 11. §. 7. *Inst. de usucap.*

sus putat posse condici (1) possessionem : quemadmodum potest re mobili subrepta.

§. 2. [Eorum quæ de fundo tolluntur, utputa] arborum, vel lapidum, vel arenæ, vel fructuum (2), quos quis fraudandi (3) animo decerpsit, furti agi posse nulla dubitatio est.

De apibus. 1. *De colono.*

26. Paulus lib. 9. ad Sabinum.

SI apes (4) feræ in arbore fundi tui apes fecerint, si quis eas vel favum (5) abstulerit, eum non teneri tibi furti : quia non fuerint tuæ : easque constat captarum terra, mari, cœlo numero esse.

§. 1. Item constat colonum (6) qui (7) nummis colat, cum eo qui fructus (8) stantes subripuerit, acturum furti : quia ut primum decerptus esset, ejus esse cœpisset.

De tabulis.

27. Ulpianus lib. 41. ad Sabinum.

QUi tabulas (9) vel cautiones amovet, furti tenetur non tantum pretii ipsarum tabularum, verum ejus [quod (10) interfuit : quod ad æstimationem refertur ejus] summæ quæ in his tabulis continetur : scilicet si tanti interfuit ; utputa si chirographa aureorum decem tabulæ fuerint, dicimus hoc duplicari. Quod si jam erant inanes (11), quia solutum proponebatur : nunquid ipsarum tantum tabularum pretii videatur esse æstimatio facienda ? quid enim interfuit hujus? Sed potest dici, quia nonnunquam debitores tabulas sibi restitui petant, quia nonnunquam calumniantur debitores, quasi (12) indebito soluto ab his : interesse creditoris tabulas habere, ne forte controversiam super ea re patiatur. † Et generaliter dicendum est, [in] id quod interest duplari.

§. 1. Inde potest quæri, si quis cum alias probationes (13), menseque (14) scripturam haberet, chirographi furtum passus sit, an æstimari duplo chirographi quantitas debeat : et nunquid non, quasi nihil intersit. quantum enim interest, cum possit debitum aliunde probare ? quemadmodum si in binis tabulis instrumentum scriptum sit : nam nihil videtur deperdere, si futurum est, ut alio chirographo salvo securior sit creditor.

§. 2. Apocha (15) quoque si fuerit subrepta, æque dicendum est furti actionem in id quod interest locum habere : sed nihil [mihi] videtur interesse, si sint et aliæ probationes solutæ pecuniæ.

§. 3. Sed si quis non amovit hujusmodi instrumenta, sed interlevit (16), non tantum furti actio locum habet, verum etiam Legis Aquiliæ : nam *rupisse* videtur, qui corrupit.

28. Paulus lib. 9. ad Sabinum.

SEd si subripuit prius quam deleat, tanto (17) tenetur, quanti domini interfuit non subripi : delendo enim nihil ad pœnam adjicit.

29. Ulpianus lib. 41. ad Sabinum.

HOc amplius et ad exhibendum agi potest, et Interdicto Quorum (18) bonorum agi poterit,

30. Idem lib. 9. ad Sabinum.

SI hereditariæ tabulæ deletæ sint.

31. Idem lib. 41. ad Sabinum.

SEd et si imaginem quis [vel librum] deleverit, et hic tenetur damno (19) injuriæ, quasi corruperit.

§. 1. Si quis tabulas instrumentorum Reipublicæ municipii alicujus, aut subripuerit, aut interleverit, Labeo ait furti eum teneri. † Idemque scribit et de cæteris rebus publicis (20), deque societatibus (21).

32. Paulus lib. 9. ad Sabinum.

QUidam tabularum duntaxat æstimationem faciendam in furti actione existimant : qua (22) si judici, apud quem furti agatur, possit probari quantum debitum fuerit, possit etiam apud eum judicem eadem probare, apud quem pecuniam petat : si vero in furti judicio probare non potest, ne illud quidem posse ostendi, quanti ejus intersit (23) : sed potest post furtum factum tabulas nanctus esse actor, ut ex eo probet, quanti (24) sua interfuerit, si tabulas nanctus non esset.

§. 1. De Lege Aquilia major quæstio est, quemadmodum possit probari (25) quanti ejus intersit ? nam si potest alias probare, non patitur damnum. Quid ergo, si forte pecuniam sub (26) conditione credidit, et interim testimonia, quorum probationem habeat, qui possunt mori pendente conditione ? aut puta me petiisse creditum,

(1) *l.* 2. *supr. de condictione triticiaria.*

(2) *l.* 26. *in fin. l.* 67. §. 5. *Infr. h. t. l.* 27. §. 25. *supr. ad leg. Aquil. l.* 7. §. 5. *supr. quod vi aut clam.*

(3) Furandi. *vulgat. Hal.*

(4) *l.* 5. §. 3. *supr. de adq. rer.*

(5) *d.* §. 3.

(6) *l.* 82. §. 1. *infr. h. t.*

(7) Colonorum alii nummis colunt, *ut hic.* vel ad pecuniam numeratam, ut *l.* 25. §. 6. *supr. locati.* alii partibus, quod videlicet in pecunia mercedem locatoribus non præstent, sed partem fructuum : unde partiarii coloni, *d.* §. 6. partiaria pecora inde dicuntur. *l.* 8. *C. de pact.*

(8) *l.* 25. *in fin. Supr. h. t.*

(9) *l.* 32. *Infr. et l.* 15. *C. h. t.*

(10) *l.* 28. *l.* 32. *in fin. pr. Infr. h. t. l.* 10. §. 3. *Supr. de edendo. l.* 41. *Supr. ad l. Aqu.* Paul. 2. *sent.* 31. §. 22. 15. *Ecl. ex lib.* 60. *tit.* 12. c. 26.

(11) Inanes tabulæ dicuntur, quoties solutum est debitum. *l.* 18. *supr. ad exhib.*

(12) *Al.* quasi de indebito.

(13) Probabatur pecunia data, numerataque inter cætera per mensæ scripturam, *ut hic.* de quo genere probationis, et aliis, v. 13. Gell. 2. *et Instit. de literarum oblig.*

(14) Mensæ, *vulg. Hal.* quam scripturam Basilica ita vertunt, ἢ τοῦ τραπεζίτου δι' οὗ ἐδάνεισεν ἐγγραφήν. Mensæ cujus hic fit mentio, ea ratio est. Argentarii mensas cum ære in foro positas habebant, apud eos pecuniæ deponebantur, vendebantur : per argentarios Romani etiam emebant, credebant, atque etiam fœnori occupabant, omnia denique per eos exercebant : deque his omnibus argentarii conficiebant rationes : ex eorum scriptura nascebatur obligatio. vid. Cujac. *ad. l.* 27. *supr. de pactis. et Nov.* 136.

(15) *Eclog. ibid.* vid. *l. ultim.* §. 2. *supr. de cond. indeb.*

(16) *l.* 28. *l.* 29. *l.* 30. *l.* 31. *l.* 32. *infr. h. t. l.* 41. *supr. ad l. Aquil. l.* 10. *in fin. supr. de edendo.*

(17) Tanti tenetur. *vulg.*

(18) Interdictum quorum bonorum interdum de singulis rebus redditur, *ut hic.* v. quæ not. ad *l.* 1. §. 1. *supr. quorum bonor.* v. Oldend. *class.* 2. *act.* 1. *n.* 6.

(19) Id est, Lege Aquilia.

(20) Civitatum.

(21) Socius socio furti tenetur, si quid societatis ei subripuerit.

(22) Quia. *Goth.* Ad hanc l. vide Augustin. *l.* 1. *emend. c.*3. S. L.

(23) Adde *l.* 27. *supr. h. t.*

(24) *l.* 10. §. 3. *supr. de edendo.*

(25) Probari id quod interest certis modis potest, *ut hic.* An alii sunt modi quam hic enumerati, et in *l. argentarius.* 10. §. *cum autem.* 3. *supr. de edendo ?* Non sunt alii in Lege Aquilia, si in eo damnum culpa datum esse dicetur ; secus, si furtum factum aut damnum datum dolo : tunc enim probato furto, id quod interest per juramentum probatur. Bart. *hic.*

(26) Quoties deletum est instrumentum, in quo debitum est conditionale, utrum in totum agi possit, an vero fieri statim debeat executio? vide in *l. si quis testamentum.* 41. *l.* 42. *supr. ad l. Aquil.* Bart. in *l. locum.* 3. §. *condemnatio.* 11. *Sup. de tab. exhib.*

et quia testes et signatores qui rem communissent (1), præsentes non haberem, victam rem amisisse: nunc vero, cum furti agam, eorum memoria, et præsentia ad fidem creditæ pecuniæ uti possum.

De tutore vel curatore.

33. Ulpianus lib. 41. ad Sabinum.

TUtor administrationem quidem rerum pupillarium habet, intercipiendi autem potestas ei non datur. et ideo si quid furandi animo amoverit (2), furtum facit, nec usucapi res potest: sed et furti actione tenetur, quamvis et tutelæ agi cum eo possit. † Quod in tutore scriptum est, idem erit et in curatore adolescentis (3), cæterisque (4) curatoribus.

De furto manifesto, vel non manifesto.

34. Paulus lib. 9. ad Sabinum.

IS qui opem (5) furtum facienti fert, nunquam manifestus est: itaque accidit, ut is quidem qui opem tulit, furti nec manifesti; is autem qui deprehensus (6) est, ob eandem rem manifesti teneatur.

35. Pomponius lib. 19. ad Sabinum.

SI quis perferendum (7) acceperit et scierit furtivum esse: constat, si deprehendatur, ipsum duntaxat furem manifestum esse: si nescierit, neutrum (8): hunc quia fur non sit; furem (9), quia deprehensus non sit.

§. 1. Si unus servus tuas hausisset et abstulisset, alter hauriendo deprehensus esset, prioris nomine nec manifesti, [alterius manifesti] teneberis.

De eo qui servo persuasit, ut fugeret. 1. De eo qui filio, vel servo vel uxori opem tulit. 2. De fugitivo cum rebus aufugiente. 3. De servis sibi invicem fugam persuadentibus et aufugientibus.

36. Ulpianus lib. 41. ad Sabinum.

QUi servo persuasit (10) ut fugeret, fur non est. nec (11) enim qui alicui malum consilium dedit, furtum facit: non magis quam si ei persuasit, ut se præcipitet, aut manus sibi inferret: hæc enim furti non admittunt actionem. Sed si alius ei fugam persuaserit, ut ab alio subripiatur, furti tenebitur is, qui persuasit: quasi *ope* (12), *consilio* ejus furtum factum sit. † Plus Pomponius scripsit eum qui *persuasit*, quamvis interim furti non teneretur, tunc (13) tamen incipere teneri, cum quis fugitivi fur esse cœperit: quasi videatur ope, consilio ejus furtum factum.

§. 1. Item placuit, eum qui (14) filio vel servo, vel uxori (15) opem fert, furtum facientibus (16), furti teneri: quamvis ipsi furti actione non conveniantur.

§. 2. Idem Pomponius ait, si cum (17) rebus aufugerit fugitivus, posse furti actione sollicitatorem conveniri rerum nomine: quia opem, consilium contrectatori tulit: quod et Sabinus significat.

§. 3. Si duo servi invicem sibi persuaserunt, et ambo simul aufugerunt: alter alterius fur non est. † Quid ergo, si invicem se celaverunt (18)? fieri enim potest, ut invicem fures sint. et potest dici alterum alterius furem esse: quemadmodum si alii singulos subripuissent, tenerentur, quasi alter alterius nomine opem tulisset: quemadmodum rerum quoque nomine teneri eos furti, Sabinus scripsit.

De eo qui pavonem mansuetum persecutus est.

37. Pomponius lib. 19. ad Sabinum.

SI pavonem meum mansuetum (19) cum de domo mea effugisset, persecutus sis, quoad is (20) perit, agere tecum furti ita potero, si aliquis eum habere cœperit.

De filiofamilias surrepto.

[Paulus.

SI filiusfamilias subreptus sit, patrem (21) habere furti actionem palam est (22).]

De matre filii subrepti. 1. De liberis personis.

38. Idem lib. 9. ad Sabinum.

MAter (23) filii subrepti furti actionem non habet (24).

§. 1. Liberarum personarum nomine licet furti actio sit, condictio tamen nusquam est.

De meretrice.

39. Ulpianus lib. 41. ad Sabinum.

VErum est, si meretricem (25) alienam (26) ancillam rapuit quis vel celavit, furtum non esse (27): nec enim factum quæritur, sed causa (28) faciendi: causa autem faciendi libido fuit, non furtum. † Et ideo etiam eum, qui fores (29) meretricis effregit libidinis causa, et fures non ab eo inducti sed alias ingressi meretricis res egesserunt (30), furti non teneri. † An tamen vel Fabia teneatur qui suppressit scortum libidinis causa? Et non puto teneri. et ita etiam ex facto cum incidisset, dixi. hic enim turpius facit, quam qui subripit: sed secum facti ignominiam compensat. certe fur non est.

(1) Communire dixit: ut alibi, efficere voluntatem. *l. dictantibus.* 22. *C. de testam.*

(2) *l.* 2. *supr. de tutel. et rationib.*

(3) Puberis.

(4) Furiosorum.

(5) Hoc quid sit, v. *l.* 50. §. 1. *infr. h. t.* §. 11. *vers. ope. Instit. de obl. quæ ex delicto.*

(6) Cum ipsa re.

(7) *l.* 14. §. 9. *supr. h. t. l.* 7. *C. h. t.*

(8) Id est, neque eum qui accepit perferendum, neque is qui dedit.

(9) *Haloander legit.* illum: *Alii*, illum non esse manifestum furem. *S. L.*

(10) *l.* 62. *infr. h. t.*

(11) §. 11. *in fin. Inst. de oblig. quæ ex delicto.*

(12) *l.* 50. §. 1. *infr. h. t.*

(13) *l.* 53. *in fin. infr. de verb. sign.*

(14) §. 12. *Inst. de oblig. quæ ex delicto.* 35. *Eclog. ex libro* 60. *tit.* 12. *c.* 34.

(15) *l.* 52. *infr. h. t.*

(16) Imo uxor furtum non facit. *l.* 1. *l.* 2. *l.* 21. §. 1. *supr. rerum. amot.*

(17) V. quæ scripsi ad *tit. C. ad l. Fab. de plagiariis.*

(18) Adde *l.* 4. *in fin. C. h. t.*

(19) Alias pavonum fera est natura. *l.* 5. §. 5. *Supr. de acquir. rer.*

(20) Id est, ita ut pereat.

(21) Abest hic versic. in Florentinis.

(22) *l.* 14. §. 13. *supr. h. t.* §. 9. *Instit. de obl. quæ ex delict.*

(23) Aliud in patre. *l.* 14. §. 13. *supr. h. t.* §. 9. *Inst. de obl. quæ ex delicto.*

(24) Imo habere videtur. *l.* 55. §. 1. *supr. de fideicomm. libert.*

(25) Aliud in non meretrice. *l.* 82. §. 1. *Infr. h. t. Eclog.* 60. *tit.* 6. *c.* 77. In titulo περὶ πορνευόντων, de ancilla: non meretrice agitur.

(26) Quid, si quis ancillæ suæ nascetur? utique si uxorem habet, Græci volunt eum verberibus affici, et ancillæ pretium fisco inferri. 60. *Eclog. tit.* περὶ πορνευόντων. *c.* 76. 6. *Harm.* 3.

(27) Imo est. Paul. 2. *sent.* 31. §. 11.

(28) Causa faciendi, non factum, inspicitur.

(29) *l.* 53. *infr. h. t.* §. 11. *versic. sed si quid. Instit. de obl. quæ ex delicto.*

(30) Ejecerunt.

De commodato. De eo qui invito domino utitur.

40. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

QUi jumenta sibi commodata longius (1) duxerit, alienave (2) re invito domino usus (3) sit, furtum facit.

De captivitate et postliminio. 1. De arrogatione. 2. Quamdiu durat furti actio, et in quem competit. 3. De captivitate et postliminio.

41. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

SI cum quis in (4) hostium potestate esset, furtum ei factum sit, et postliminio (5) redierit: poterit quis dicere eum furti habere actionem.

§. 1. Adrogatorem (6) posse furti agere, scilicet ejus furti nomine, quod factum est ei (7), quem adrogavit, antequam [eum] adrogaret, certum est: cæterum [si] postea, nulla erit dubitatio.

§. 2. Quamdiu vivit is, qui furtum fecit, non perit furti actio: aut (8) enim sui juris est is, qui furtum fecit, et cum ipso actio est; aut alieni (9) juris esse cœpit, et actio furti (10) cum (11) eo est, cujus potestati subjectus est: [et hoc est], quod dicitur, *Noxa caput sequitur.*

§. 3. Si quis post noxam admissam hostium servus fuerit factus, videndum est, an extinguatur actio? Et Pomponius scripsit extingui actionem: et si fuerit reversus postliminio (12), vel quo alio jure, renasci eam actionem debere: et ita utimur.

De eo, quod in navi periit. 1. De manumissione.

42. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

SI servus navem exerceat non (13) voluntate domini, de eo, quod ibi perit, vulgaris (14) formula in dominum danda est: ut quod alter admisit, duntaxat de peculio; quod ipse exercitor, adjiciatur, ut noxæ dederet. † Igitur si manumissus sit, persecutio quidem in peculio manebit adversus dominum intra annum: noxalis (15) ipsum sequetur.

§. 1. Interdum et manumissus, et qui eum manumisit, ob furtum tenetur, si ideo manumisit, ne furti cum eo agi possit: sed si cum domino actum fuerit, ipso jure manumissum liberari Sabinus respondit, quasi decisum sit.

De falso creditore. 1. De falso procuratore. 2. De delegatione. 3. De mendacio. 4. De eo, qui alienum quid jacens sustulit, 9. εὕρετρα petit. 10. De re, quam dominus jecit. 11. De jactu ex nave. 12. Si furtum passus nanciscatur dominium partis, vel usumfructum in servo qui furtum fecit.

43. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

FAlsus *creditor* (hoc (16) est is, qui se simulat (17) creditorem) si quid acceperit, furtum facit, nec nummi ejus fient.

§. 1. Falsus *procurator* (18) furtum quidem facere videtur. Sed Neratius videndum esse ait, an hæc sententia cum distinctione vera sit. ut si hac mente ei dederit nummos debitor, ut eos creditori perferret, procurator autem eos intercipiat, vera sit: nam et manent (19) nummi debitoris, cum procurator eos non ejus nomine acceperit, cujus eos debitor fieri vult; et invito domino eos contrectando sine dubio furtum facit. quod si ita det debitor, ut nummi procuratoris fiant, nullo modo eum furtum facere ait, voluntate domini eos accipiendo.

§. 2. Si is, qui indebitum accipiebat (20), delegaverit solvendum (21), non erit furti actio, [si] cum eo absente solutum sit: cæterum si præsente, alia causa est, et furtum fecit (22).

§. 3. Si quis nihil in persona sua mentitus est, sed verbis fraudem adhibuit: fallax est magis, quam furtum facit. utputa, si dixit se locupletem (23), si in mercem se collocaturum quod accepit, si fidejussores idoneos daturum, vel pecuniam confestim se soluturum. nam [ex] his omnibus magis decepit, quam furtum fecit; et ideo furti non tenetur: sed quia dolo fecit, nisi sit alia (24) adversus eum actio, de dolo dabitur.

§. 4. Qui alienum (25) quid jacens (26), lucri faciendi causa sustulit, furti obstringitur (27), sive scit cujus sit, sive ignoravit, nihil enim ad furtum minuendum facit, quod cujus sit ignoret.

§. 5. Quod si dominus id dereliquit, furtum non fit ejus, etiam (28) si ego furandi animum habuero: nec enim furtum fit, nisi (29) sit, cui fiat. in proposito autem nulli fit: quippe cum placeat Sabini et Cassii sententia existimantium statim (30) nostram esse desinere rem, quam derelinquimus.

(1) 13. *Eclog. ex lib.* 60. *c.* 38. *et* 2. *Harm.* 10. *in pr. et c.* περὶ ἵππε, id est, *longius*, quam quem in locum petierat, aut aliorsum aut quam quo utendum accepit. Brutus apud Gellium 7. *c.* 17. aliorsum, puta in aciem. §. 6. *Inst. de obl. quæ ex delicto.* hinc Valer. 8. *c.* 2. *in fin.* refert quendam furti damnatum fuisse, quod equo, cujus illi usus Ariciam usque commodatus fuerat, ulteriore ejus municipii clivo vectus esset. adde *l.* 13. §. 3. *supr. locati.* vide 2. *Harmenopul.* 20. *in princ.* Caium 2. *Inst. ultim. in fin.*

(2) Aliove modo usus sit. *vulg.*

(3) *l.* 1. *in fin. supr. h. t.*

(4) Captivus.

(5) Jus postliminii reverso actionem furti restituit. §. *ult. infr. h. t.*

(6) Patrem scil.

(7) *l.* 47. *in fin. infr. h. t.*

(8) Dilemma observa.

(9) In servitutem alicujus addictus.

(10) Noxalis.

(11) *l.* 61. *infr. h. t.*

(12) *In pr. supr. h. t.*

(13) *l.* 1. §. 20. *l.* 6. *supr. de exercitoria.*

(14) *l.* 46. *in fin. supr. de hered. inst.*

(15) *l.* 46. *in fin. infr. h. t.*

(16) Falsus est creditor, qui se creditorem simulat, cum non sit creditor.

(17) Adde casum *l.* 52. §. 11. *l.* 80. §. 6. *infr. h. t.*

(18) *d.* § 6.

(19) *l.* 1. §. 20. *supr. de acq. vel amitt. poss.* Imo, non manent debitoris, cum fiant creditoris. *l.* 13. *in fin. supr. de donat.*

(20) Sciens scil.

(21) Eum scil. qui solvere erat paratus.

(22) Quia brevi manu recipit, quod alteri solutum est: et paria sunt, solvi mandatori, vel alteri ejus nomine eo præsente. adde *l.* 79. *supr. de verb. obl.*

(23) Imo, qui inopem pro locuplete subjicit, furti tenetur. *l.* 52. §. 21. *infr. h. t.*

(24) Quomodò id esse potest, quum alia semper sit actio generalis certi? *l.* 9. *supr. de rebus credit.* solve: hic agitur de aliqua speciali, non generali.

(25) Alienam rem projectam.

(26) V. §. 9. *infr. h. t.* 11. Gell. *ult. in fin.* ubi male legitur *tacens* pro *jacens.* adde casum *l.* 3. *infr. de incendio.* adde §. *ult. Inst. de rerum divis.*

(27) Imo non obstringitur, quum rei, quæ a nemine possidetur, contrectatio furtum non inducat. *l.* 1. §. 15. *infr. si is, qui testam. liber.*

(28) Id est, etiamsi ut fur tulero.

(29) *d.* §. 15.

(30) *l.* 2. *supr. pro derelicto.*

§. 6. Sed si non fuit derelictum, putavit (1) tamen derelictum, furti non tenetur.

§. 7. Sed si neque fuit, neque putavit, jacens tamen tulit, non (2) ut lucretur, sed redditurus (3) ei, cujus fuit, non tenetur furti.

§. 8. Proinde videamus, si nescit cujus esset, sic tamen tulit, quasi redditurus ei, qui desiderasset, vel qui ostendisset rem suam, an furti obligetur? Et non puto obligari eum. Solent plerique etiam hoc facere, ut libellum proponant (4) continentem invenisse, et redditurum ei, qui desideraverit: hi ergo ostendunt (5) non furandi animo se fecisse.

§. 9. Quid ergo, si εὕρετρα (6) (id est, *inventionis præmia*) quæ dicunt, petat? Nec hic videtur furtum facere, etsi non probe petat aliquid.

§. 10. Si quis sponte rem jecit vel jactavit, [non] quasi pro derelicto habiturus, tuque hanc rem tuleris: an furti tenearis, Celsus lib. XII. Digestorum quærit. et ait, si quidem putasti pro derelicto habitam, non teneris: quod si non putasti, hic dubitari posse ait; et tamen magis defendit, non teneri, quia (inquit) res non intervertitur ei, qui eam sponte rejecit.

§. 11. Si jactum (7) ex nave factum alius tulerit, an furti teneatur? Quæstio in eo est an pro derelicto habitum sit. Et si quidem derelinquentis animo jactavit (quod plerumque (8) credendum est, cum sciat periturum), qui invenit, suum fecit, nec furti tenetur (9). Si vero non hoc animo, sed hoc, ut si salvum fuerit, haberet: ei, qui invenit, auferendum est. et si scit hoc, qui invenit, et animo furandi tenet, furti tenetur (10). Enimvero si hoc animo, ut salvum faceret domino, furti non tenetur. quod si putans simpliciter jactatum, furti similiter non tenetur.

§. 12. Etiamsi partis dimidiæ nanciscar dominium in servo, qui mihi antea furtum fecerat: magis est, ut extinguatur actio etiam parte redempta. quia etsi ab initio quis partem in servo habebat, furti agere non poterat. † Plane si ususfructus meus in eo servo esse cœperit, dicendum est furti actionem non extingui, qua fructuarius dominus non (11) est.

De falso procuratore. 1. *Si rem meam quasi tuam tibi tradidero.* 2. *De servo hereditario.*

44. POMPONIUS [lib. 19. ad Sabinum].

SI jussu debitoris ab alio falsus (12) procurator creditoris accepit: debitori iste tenetur furti, et nummi debitoris erunt.

§. 1. Si rem meam quasi (13) tuam tibi tradidero scienti meam esse: magis est furtum te facere, si lucrandi animo id feceris.

§. 2. Si servus hereditarius nondum (14) adita hereditate, furtum heredi fecerit, qui testamento domini manumissus est: furti actio adversus eum competit. quia nullo tempore heres dominus ejus factus est (15).

De re communi.

45. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

SI socius (16) communis rei furtum fecerit (potest (17) enim communis rei furtum facere), indubitate dicendum est furti actionem competere.

De rei interitu. De manumissione. Si res in hostium potestatem pervenerit. Si habeatur pro derelicto. 1. *De servo fructuario, vel usuario, vel pignerato, vel communi surrepto.* 7. *De affectu contrectantis*, 8. *Et de voluntate domini.* 9. *De secundo furto.*

46. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

INter omnes (18) constat, etiamsi extincta (19) sit res furtiva: attamen furti remanere actionem adversus furem. Proinde mortuo quoque homine, quem quis furto abstulit, viget (20) furti actio. † Sed nec manumissio furti actionem extinguit: nec (21) enim dissimilis est morti manumissio, quod ad subtrahendum domino servum. † Apparet itaque, qualiter qualiter domino sit servus subtractus, attamen superesse adversus furem furti actionem: eoque jure utimur. competit enim actio, non (22) ideo, quia nunc abest, sed quia unquam beneficio furis abfuerit. † Hoc idem in condictione quoque placet: nam condici furi potest, etiam (23) si res sit aliqua ratione extincta. † Hoc idem dicendum, si res in potestate hostium pervenerit: nam constat posse de ea furti agi. † Sed et si pro derelicto sit postea a domino habita, furti nihilominus agi poterit.

§. 1. Si servus fructuarius subreptus est, uterque (24), et qui fruebatur, et dominus, actionem furti habet. Dividetur igitur actio inter dominum et fructuarium: fructuarius aget de fructibus, vel quanti interfuit ejus, furtum factum non esse, [ejus] dupli: proprietarius vero aget, quod interfuit ejus, proprietatem non esse subtractam.

(1) Ignorantia contrectantis excusat a furto.
(2) Vide *Novell. Leon.* 54.
(3) Propositum rem alienam contrectantis ejus actum distinguit.
(4) Vel etiam viva voce admoneant dominum. *l.* 15. *supr. de præscriptis.* sic Mercurius, 6. *de asino*, præmium investigationis Psyches publico præconio edicit: Si quis, inquit, a fuga retrahere, vel occultam demonstrare poterit fugitivam regis filiam, conveniat Mercurium prædicatorem, accepturus indicii nomine ab ipsa Venere septem suavia.
(5) Protestatio declarat animum innocentem.
(6) Id est, præmium, vel mercedem ob indicium furis, *l.* 4. *in fin. supr. de cond. ob turpem. l.* 15. *supr. de præscriptis.* Paul. 2. *sent.* 31. §. 10. adde Contium, 1. *disp.* ubi *tract. de variis mercedularum generibus.* Indicinæ præmia vocat Apulejus, 7. *de asino*. dixi plenius edicto de Alexandrinis, c. 7.
(7) *l.* 8. *supr. de l. Rhodia.* 53. *Ecl.* 3. *c.* 19. adde casum *l.* 3. *Infr. de incendio.*
(8) Imo nunquam credendum est, præsertim in dubio, §. 48. *Inst. de rer. divis. l.* 2. *in fin. l.* 8. *supr. de l. Rhodia. l.* 9. *in fin. supr. de adq. rer. dom.* solve: interdum potest id accidere. Hujusmodi enim actio non est prorsus voluntaria aut involuntaria, sed mixta. v. Arist. 3. *Eth.* 1. Goth. Vide ad hanc l. Sarmient. *select. l.* 6. *c.* 9. Ans.
(9) Qui rem hujusmodi abstulit.
(10) Imo non tenetur: quum rem contrectet, quæ a nemine possidetur, cujus furtum fieri non solet. *l.* 1. §. 15. *infr. si is qui testam.*
(11) Imo est. *l.* 8. *supr. de reb. auct. judic. poss.* dixi ad *l.* 4. *supr. de usufr.*
(12) *l.* 18. *in fin. supr. de solut.*
(13) *l.* 66. §. 4. *infr. h. t.*
(14) Id est, ante aditam hereditatem. *l.* 64. *infr. h. t.*
(15) Quod evenit et si alii fuit legatus. *vulg.*
(16) *l.* 45. *l.* 46. *l.* 51. *supr. pro socio.*
(17) Id accidit, quoties re communi utitur in alium usum. adde *l.* 12. *l.* 18. *supr. comm. divid.* ut sæpius tamen qui re communi utitur, re sua ac propria uti intelligitur. *d. l.* 51.
(18) Sabinianos et Proculianos. Hotom. 28. *Illustr. fol.* 187.
(19) *l.* 50. *infr. h. t. l.* 9. *C. h. t.*
(20) Vigere furti actio dicitur, quæ non est extincta.
(21) *l.* 1. §. 1. *supr. quando actio de peculio. l.* 6. *supr. qui et a quib. manumissi. l.* 92. *supr. de solution.* Imo dissimilis est manumissio a morte. *l.* 47. *supr. de ædilitio.*
(22) Id est, non ob id, quod nunc non habeat servum.
(23) V. *l. ult. supr. de cond. furtiva.*
(24) Adde *l.* 12. §. 5. *supr. de usufr.*

§. 2. Quod dicimus *Dupli* (1), sic accipere debemus, etiam quadrupli [competere actionem], si manifestum furtum sit.

§. 3. Hæc actio, etsi sit qui in eo servo habeat usum tantum, poterit ei competere.

§. 4. Et si quis proposuerit hunc servum etiam pignoratum esse, eveniet, ut etiam is, qui pignori accepit, habeat furti actionem. Hoc amplius, etiam debitor, si modo plus valeat, quam pro pignore debetur, habet furti actionem.

§. 5. Usque adeo autem diversæ sunt actiones, quæ eis competunt, ut si quis eorum pro fure (2) damnum (3) deciderit, dici oporteat solummodo actionem sibi competentem amisisse eum, cæteris vero superesse. † Nam et si proponas communem servum subreptum et alium ex dominis pro fure damnum decidisse: is, qui non decidit, habebit furti actionem.

§. 6. Proprietarius quoque agere adversus fructuarium potest judicio furti, si quid celandæ proprietatis, vel supprimendæ causa fecit.

§. 7. Recte dictum est, qui (4) putavit se domini voluntate (5) rem attingere, non esse furem. Quid (6) enim dolo facit, qui putat dominum consensurum fuisse, sive falso id, sive vere putet? is ergo solus fur est, qui adtrectavit (7), quod invito domino se facere scivit.

§. 8. Per contrarium quæritur: si ego me invito domino facere putarem, cum dominus vellet, an furti actio sit? et ait Pomponius, furtum me facere (8): verumtamen est, ut cum ego velim eum uti, licet ignoret, ne furti sit obligatus.

§. 9. Si furtiva res ad dominum rediit, et iterum (9) contrectata est, competit alia furti actio.

Cui competit furti actio.

47. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

SI dominium rei subreptæ quacunque ratione mutatum (10) sit, domino (11) furti actio (12) competit: veluti heredi (13), et bonorum possessori, [et patri] adoptivo (14) et legatario (15).

Si dominus rem subripuerit, quid venit in actionem furti. 1. De eo, qui furem novit vel celat. 2. De servo recepto domino volente, 3. Vel invito. 4. Si is qui poliendum conduxit, alii commodaverit. 5. De partu ancillæ, et fœtu pecudum. 7. Si dominus pretium rei surreptæ furi extorserit.

48. ULPIANUS lib. 52. ad Sabinum.

QUi vas argenteum perdiderat, eo [que] nomine furti egerit, de pondere vasis controversia cum esset et actor majus fuisse diceret, fur vas protulit (16): id is, cujus erat abstulit (17) ei, qui subripuerat: dupli nihilominus condemnatus est. rectissime judicatum est: nam in actionem pœnalem non venit ipsa res, quæ subrepta est, sive manifesti furti, sive nec manifesti agatur.

§. 1. Qui furem novit, sive indicet eum, sive non indicet, fur non est: cum multum intersit (18), furem quis celet, an non indicet: qui novit, furti non tenetur; qui celat, hoc ipso tenetur.

§. 2. Qui ex voluntate domini servum recepit, quin neque fur, neque plagiarius sit, plus quam manifestum est: quis enim (19) voluntatem (20) domini habens fur dici potest?

§. 3. Quod si dominus vetuit, et ille suscepit, si quidem (21) non celandi animo, non est fur: si celavit, tunc fur esse incipit. Qui igitur suscepit, nec celavit, etsi invito domino, fur non est. † *Vetare* (22) autem dominum accipimus etiam eum, qui ignorat, hoc est eum, qui non consensit (23).

§. 4. Si ego tibi (24) poliendum vestimentum locavero, tu vero inscio aut invito me commodaveris Titio, et Titio furtum factum sit: et tibi (25) competit (26) furti actio, qua (27) custodia rei ad te pertinet. et mihi adversus te, quia non debueras rem commodare, et id faciendo furtum admiseris. ita erit casus (28), quo fur furti agere possit.

§. 5. Ancilla (29) si subripiatur prægnans, vel apud furem concepit (30): partus furtivus est, sive apud fu-

(1) Furti non manifesti duplum: manifesti quadruplum pœna erat: manifesti actio præter pœnam quadrupli, ipsam quoque rei furtivæ persecutionem continebat, Paul. 2. *sent.* 31. §. 12. oblati furti pœna erat tripli, et præterea rei ipsius repetitio. Paul. *ibid.* §. 13. Lege Mosis, qui furatus boves vel oves eos easve vendiderat vel occiderat, quinque boves pro uno restituebat, et quatuor oves pro una. Si rem subreptam adhuc habuisset, duplum reddere cogebatur, *Exod.* 22. quæ pœna postea fuisse adaucta videtur ad septuplum usque, *Proverb.* 6. furti damnatus, non solvendo distrahebatur. *Exod.* 22.

(2) Pro furto. facit *l.* 7. §. 14. *in fin. l.* 17. §. 1. *supr. de pactis.*

(3) Hæc loquendi formula extat in *l.* 9. §. 2. *in fin. supr. de minorib. l.* 7. *supr. de condict. furtiva.* adde *l.* 61. §. 1. *infr. h. t.*

(4) §. 7. *Inst. de oblig. quæ ex delicto.*

(5) Id est, eo non invito. *l.* 76. *infr. h. t.*

(6) Nihil sane: animum enim affectumque furandi non habet. *l.* 48. §. 2. *infr. h. t.*

(7) Non simplex contrectatio rei alienæ furem facit, sed ea, quæ fit invito domino.

(8) Imo non facio. §. 8. *Inst. de obl. quæ ex delicto.*

(9) *l.* 47. *l.* 56. *infr. h. t.* aliud est in assidua contrectatione. *l.* 9. *supr. h. t.*

(10) Actio furti datur successori universali. v. quæ scripsi ad *l.* 10. *C. de furtis. d. l.* 56. *l.* 66. *infr. h. t.*

(11) Aliud est in actione servi corrupti. *l.* 8. *supr. de servo corrupto.*

(12) Quæ priori domino competebat.

(13) *l.* 1. §. 1. *supr. de privatis delict.* vide 7. *Epist. familiar.*

(14) *l.* 41. §. 1. *supr. h. t.*

(15) *l.* 8. *supr. de servo corrupto.* ex nova contrectatione. Cur ita? v. quæ scripsi ad *l.* 10. *C. de furtis. l.* 66. *infr. h. t.*

(16) Id est, exhibuit.

(17) Per sententiam sc. *l.* 54. §. 3. *infr. h. t.* non per vim, *l.* 13. *supr. de eo, quod metus caus. l.* 7. *infr. ad l. Jul. de vi privata.*

(18) Hæc inter se differunt, furem nosse, non indicare, celare. non continuo furem celat, qui eum non indicat. furem celare vetitum est, *l.* 1. *supr. de fugitivis.* non indicare, liberum. v. quæ notavi ad *l.* 4. §. *ult. supr. de cond. ob turpem.* Goth. Adde *l.* 5. *C. de furt.* Excipe casum *c.* 1. §. *præt. ubi* Ifern. Feud. *Quæ fuit prima caus. beneficii amitt.* Item quando judex per inquisitionem procedit, *l. Divus. ff. de offic. Præsid.* et ibi D. D. Jure etiam Canonico potest etiam aliquis cogi ut furem indicet. *cap. qui cum fure. et ibi* Gloss. *extr. de furt.* Vide Sichard. ad *d. l.* 5. *C. de furt.* Ans.

(19) Nullus. *l.* 46. §. 7. *supr. h. t.*

(20) Furtum non fit volenti, *ut hic.* nec injuria. *l.* 1. §. 5. *in fin. infr. de injuriis.*

(21) Qui furem non celandi animo recipit, nunciationem celari prohibentis impune contemnit: non fit enim illa nunciatione fur. adde *l.* 5. *supr. de servo corrupto.*

(22) Vetare satis intelligitur, qui non consentit.

(23) Expresse.

(24) Fulloni sc. ut alibi dicetur plenius. v. *l.* 52. §. 9. *infr. h. t.*

(25) Conductori.

(26) Cur potius conductori competit, quam commodatario?

(27) Is, ad quem rei custodia pertinet, furti agere potest, *l.* 12. *supr. h. t.* eam autem debet conductor: igitur et furti agere poterit. *l.* 90. *infr. h. t. l.* 60. §. 2. *supr. locati.* §. 15. *Inst. de obl. quæ ex delicto.*

(28) Alias fur furti agere non potest. *l.* 14. §. 4. *supr. h. t.* nisi hic et in *l.* 12. *in fin. supr. h. t.*

(29) V. Avellan. *c.* 27. *Restitut.*

(30) V. *l.* 33. *supr. de usurpation.*

rem edatur, sive apud bonæ fidei possessorem (1). sed in hoc posteriore casu furti actio cessat. sed si concepit apud bonæ fidei possessorem, ibique pepererit, eveniet, ut partus furtivus non sit, verum etiam usucapi possit. ✝ Idem (2) et in pecudibus servandum est, et in fœtu (3) eorum (4), quod in partu.

§. 6. Ex furtivis equis nati statim ad bonæ fidei emptorem pertinebunt: merito, quia in fructu numerantur: at (5) partus ancillæ non (6) numerantur in fructu.

§. 7. Cum fur rem furtivam vendidisset, eique nummos pretii dominus rei per vim extorsit: furtum [eum] nummorum fecisse recte responsum est. idem etiam vi bonorum raptorum actione tenebitur: quod enim ex re furtiva redigitur (7), furtivum non (8) esse nemini dubium est: nummus ergo hic, qui redactus est ex pretio rei furtivæ, non (9) est furtivus.

De creditore furtum passi. 1. *De re dotali.*

49. Gajus lib. 10. ad Edictum provinciale.

Interdum accidit, ut non habeat furti actionem is, cujus interest rem salvam esse. Ut ecce, creditor (10) ob rem debitoris subreptam furti agere non potest: etsi aliunde creditum servare non possit. loquimur autem scilicet de ea re, quæ pignoris jure obligata non sit.

§. 1. Item rei dotalis nomine, quæ (11) periculo mulieris est, non mulier furti actionem habet, sed (12) maritus.

Quid duplatur vel quadruplatur. De rei æstimatione et interitu. 1. *De ope, consilio.* 4. *De eo, qui panno rubro pecus fugavit.*

50. Ulpianus lib. 37. ad Edictum.

In furti actione non quod interest, quadruplabitur, vel duplabitur: sed rei verum (13) pretium (14). Sed et si res rebus humanis esse desierit (15), cum judicatur, nihilominus condemnatio facienda est. Idemque etsi nunc deterior sit, æstimatione relata in id (16) tempus, quo furtum factum est. Quod si pretiosior facta sit, ejus duplum quanti tunc, cum pretiosior facta sit, fuerit, æstimabitur: quia et tunc furtum ejus factum esse, verius est.

§. 1. *Ope* (17) *consilio* furtum factum (18) Celsus ait, non solum si idcirco fuerit factum, ut socii furarentur:

(1) Hoc casu Cujacius probat partum usucapi posse. 15. *obs.* 20. idque confirmat *l.* 10. *in fin. supr. de usucapionib.*

(2) Τό αὐτό, καὶ περὶ θρεμμάτων, καὶ τῆς γονῆς αὐτῶν. *Basil.* τό αὐτο etc. τό κατά πόδας. non idem Cuj. *in verbo.* idem. *supr. de usurpat.* et 15. *obs.* 20. reprehensus a Roberio, 1. *receptæ lectionis.* 6. *et* 1. *animadv.* 22. defensus ab Ant. Mercat. 1. *not.* 22. Sic sentio: partum rei furtivæ apud bonæ fidei possessorem editum tantum, non conceptum, furtivum quidem esse, furti tamen non teneri bonæ fidei possessorem, *ut hic.* Ideoque partus peti poterit, non poterit usucapi, quia vitio non caret usucapiendi principium, partu apud verum dominum semel concepto, et ita ei adquisito. Conceptum vero, et editum apud bonæ fidei possessorem furtivum nullo modo esse, *ut hic.* Ideoque ejus nomine bonæ fidei possessorem Publiciana uti posse adversus extraneum, *l.* 11. §. 2. *supr. de Publiciana.* quinimo partum ipsum adversus ipsum dominum posse usucapere, *ut hic. l.* 10. *supr. de usurp.* ut hinc merito colligas, partum eo casu non statim fieri bonæ fidei possessoris. §. 6. *infr. h. t.* sed post usucapionem tantum. *l.* 10. *in fin. supr. de usurpationibus.* Quid? an idem est in fœtu animalium? Fœtus (idem est in lana apud eum detonsa, *l.* 4. §. 19. *supr. de usurpationib.*) ad bonæ fidei emptorem pertinent. *l.* 48. §. 2. *in fin. supr. de adq. rer. dom.* idque statim, §. 6. *infr. h. t.* quod non est in partu, *d.* §. 6. et merito, quum foetus, non partus, sit in fructu. Non igitur utrobique idem servandum est: atque ita si quid hic mihi post Cujacium fas est emendare, proximum paragraphum ita inchoandum et finiendum esse censeo: Non idem in pecudibus servandum, et in fœtu earum, quod in partu, ex furtivis equis nati etc. ut hæc verba, *ex furtivis*, regulæ superioris probatio sint.

(3) Puta agnis. *l.* 4. §. 19. *supr. de usurpationib.*

(4) Earum.

(5) Differentiam partus et fœtus furtivi nota. Fœtus animalium, non partus ancillæ est in fructu.

(6) Partus ancillæ in fructu non est. *l.* 27. *supr. de her. pet. l.* 68. *supr. de usufr. l.* 28. *in fin. supr. de usur. l.* 66. §. 3. *supr. soluto.* §. 37. *Inst. de rer. divis.* Scholiastes 16. *Ecl.* 2. *c.* 68.

(7) Furtivum non est, quod ex re furtiva redigitur. Atqui res ipsa furtiva erat, erit igitur furtivum, quod ejus loco subrogatum est? aliud res est, aliud rei pretium. *l.* 28. *supr. de novationib. l.* 42. §. 1. *supr. de usufruct. l.* 82. *supr. de verb. obligat.* Pretium regulariter (excipe *l.* 22. *in fin. supr. de hered. pet.* et quæ notavi ad *l.* 5. §. 17. *supr. de tributoria.*) loco rei non fungitur, ideoque pecunia ex rei mobilis venditione redacta non erit mobilis, non erit viri, non uxoris, non patrimonialis. Nec semper verum est, subrogatam pecuniam in locum rei subrogatæ succedere: sicuti res empta non succedit in conditionem pecuniæ, ex qua res ipsa comparata est. Ideoque res non fiet mea, vel patrimonialis. *l.* 6. *C. de rei vind.* dotalis, *l.* 12. *C. de jure dot.* (excipe tamen ea, quæ extant in *l.* 54. *supr. de jure dot.*) pignorata, *l.* 7. *in fin. supr. qui potiores.* communis, *l.* 67. §. 1. *supr. pro socio.* quinetiam in particularibus pretium non succedit loco rei, *l.* 52. §. 17. *infr. h. t. l.* 21. *supr. de hereditate vel actione vendita.* vide tamen apud Socinum exceptiones hujus regulæ, *reg.* 302. Atqui pecuniæ dominis succurri rei vindicatione æquum est? Sic sane; quoad tamen ejus fieri possit. Ideoque non male quidam suadent ementem aut vendentem in ipso actu denunciare posse, ac protestari, ea se mente contrahere, ut res empta loco sit pretii numerati: pretium vero loco rei venditæ, *arg. l.* 67. §. 1. *supr. pro socio. l.* 1. *C. si quis alteri, vel sibi sub alterius nomine, vel.* atque ita fore, ut patrimonia viri, et uxoris, et similium personarum non mutentur.

(8) Imo est: quia pretium rei ex re esse dicitur. vide *l.* 68. *supr. de procurat.*

(9) Imo est: eo enim casu furti agitur. *l.* 38. §. 3. *supr. de noxal.*

(10) Alius quam pignoratitius. ut *infr. h. t.*

(11) Et sic ejus interest.

(12) *l.* 11. *C. de jure dotium.*

(13) Id est, tanti res (veritate inspecta) valet, quanti emptorem invenire potest, *l.* 52. §. 29. *infr. h. t.* verum pretium est justum et solidum, non ejus dimidia. veri pretii fit mentio in *l.* 7. §. 12. *supr. comm. divid. l.* 31. §. 4. *supr. de donat. inter vir.* veræ æstimationis, in *l.* 15. *in fin. supr. de judiciis. l. ult. in fin. C. de litigiosis.* justi pretii, in *l.* 10. *in fin. supr. comm. divid. l.* 12. *supr. de religiosis. l.* 16. *in fin. supr. de pign. l.* 12. §. 1. *in fin. supr. de jure dot. l.* 1. §. 3. §. 13. §. 15. *supr. si quid in fraud. patroni. l.* 3. §. 5. *infr. de jure fisci. l.* 2. *in fin. C. de rescind.* justæ æstimationis, in *l.* 12. §. 1. *in fin. supr. de jure dot.* Hinc constat quid eum præstare oporteat, qui quod justo pretio deest, supplere tenetur, *l.* 2. *in fin. C. de rescind.* ut interim dicam mihi videri dissentire. *d. l.* 2. a fine *legis* 8. eo titulo: sunt enim diversa, emptorem cogi supplere id, quod deest justo pretio, et eum securum esse, si dimidium justi pretii venditori numeraverit: aliud est enim justum pretium, aliud ejus dimidia, sicut totum, et pars ejus.

(14) Alioquin diversum probantibus statui facile quantitas non poterit. *l.* 80. §. 1. *infr. h. t.*

(15) Etiamsi res furtiva extincta fuerit, furti tamen remanet actio. *l.* 46. *supr. h. t.*

(16) Sensus est: Qualis ab initio contrectata res est, talis, et nunquam deterior reddenda est: si post furtum commissum res pretiosior facta periit, vel eo nomine fur tenebitur; verum est enim et tunc furem eam contrectasse. ut paucis dicam, quanti unquam apud furem plurimi res fuit, tanti is tenetur, *l.* 67. §. 2. *infr. h. t.* ut ita rei furtivæ æstimatio possit crescere, *l. pen. in fin. supr. rer. amot.* decrescere non possit, *ut hic.*

(17) Eadem extat formula in *l.* 53. §. *ult. infr. de verb. sign.* vide *l.* 27. §. 21. *Supr. ad l. Aquil. l.* 6. *Supr. de cond. furtiva.* Hinc illæ notæ antiquorum O. C. Apud Petrum Diaconum. Haloander legit *ope, aut consilio.* cui adde *l.* 52. *infr. h. t.* Vulgata *ope, et consilio.* adde Ciceronem 3. *de natura deorum, in fin.* ut et §. 11. *Inst. de oblig. quæ ex delicto.* ope consilioque. *l. ult. C. de noxalibus.*

(18) Effectu scilicet. Nam qui consilium furti dedit, non tenetur, nisi consilium effectum habuit. *l.* 36. *supr. h. t. l.* [illegible] *in fin. supr. ad l. Aquil.*

sed etsi non ut socii furarentur, inimicitiarum (1) tamen causa fecerit.

§. 2. Recte Pedius ait, sicut nemo furtum facit sine (2) dolo malo, ita nec consilium, vel opem ferre sine (3) dolo malo posse.

§. 3. *Consilium* autem dare videtur, qui persuadet et impellit atque instruit consilio ad furtum faciendum. *Opem* fert, qui ministerium, atque adjutorium ad subripiendas res præbet.

§. 4. Cum eo, qui pannum rubrum (4) ostendit, fugavitque pecus, ut in fures incideret: si quidem dolo (5) malo fecit, furti actio est. sed etsi non furti faciendi causa hoc fecit, non debet impunitus esse lusus (6) tam perniciosus: idcirco Labeo scribit, in (7) factum dandam actionem.

51. Gajus lib. 13. ad Edictum provinciale.

NAm et (8) præcipitata (9) sint pecora, utilis actio damni injuriæ, quasi (10) ex Lege Aquilia dabitur. *De viro et uxore.* 4. *De patre et filio.* 7. *De pignore.* 8. *De colono.* 9. *Si filius vel servus vestimenta polienda susceperit.* 10. *De bonæ fidei emptore.* 11. *De eo, qui suppetenti siliginem dedit.* 12. *De fugitivo. De carcere vel custodia dimisso.* 13. *De re excussa.* 14. *De specificatione.* 15. *De mendacio et fictione.* 16. *De solutione.* 17. *De venditione.* 18. *De pignore.* 19. *Quomodo furtum fit. De ope, consilio.* 20. *De asino vel equo in equas admisso.* 21. *Si quis egenum quasi locupletem subjiciat, ut ei pecunia credatur.* 22. *De ponderibus commodatis.* 23. *De eo, qui servo persuasit.* 25. *De forma libelli.* 26. *De re peculiari.* 27. *De jurejurando.* 28. *De servo subrepto herede instituto.* 29. *De statulibero, vel re sub conditione legata.* 30. *De eo, qui ex domo, in qua nemo erat, rapuit.*

52. Ulpianus lib. 37. ad Edictum.

SI quis uxori res mariti subtrahenti opem consiliumve accommodaverit: furti tenebitur (11).

§. 1. Sed etsi furtum cum ea fecit, tenebitur furti, cum ipsa non (12) teneatur.

§. 2. Ipsa quoque si opem furi tulit, furti non tenebitur: sed rerum amotarum (13).

§. 3. Servi vero sui nomine furti eam (14) teneri, nequaquam ambigendum est.

§. 4. Idem dicendum est, et in filiofamilias milite: nam ipse patri furti non tenebitur (15); servi autem sui nomine castrensis tenebitur, si patri servus furtum fecerit.

§. 5. Sed si filius meus qui habet castrense peculium, furtum mihi fecerit: an possim actione utili adversus eum agere videndum est, cum habeat, unde satisfaciat? et potest defendi, agendum.

§. 6. An autem pater filio teneatur, si rem ejus castrensis peculii subtraxerit, videamus? Et putem teneri. non tantum igitur furtum faciet filio, sed etiam furti tenebitur (16).

§. 7. Eum creditorem, qui post solutam pecuniam pignus non reddat (17), teneri furti Mela ait, si celandi animo retineat (18): quod verum esse arbitror.

§. 8. Si sulpuariæ (19) sunt in agro, et inde aliquis terram egessisset, abstulissetque: dominus furti aget: deinde colonus (20) conducti [actione] consequetur, ut id ipsum sibi præstaretur.

§. 9. Si servus tuus vel filius polienda (21) vestimenta susceperit, an furti actionem habeas, quæritur. et si quidem peculium (22) servi solvendo sit, potes habere furti actionem: si non fuerit solvendo, dicendum est non competere furti actionem.

§. 10. Sed et si rem furtivam imprudens (23) quis emerit (24), et ei subrepta sit, habebit furti actionem.

§. 11. Apud Labeonem relatum est, si siliginario (25) quis dixerit, *ut quisquis nomine ejus siliginem [petisset], ei daret*, et quidam ex transeuntibus (26), cum audisset, petiit ejus nomine, et accepit: furti actionem adversus eum, qui suppetet (27), siliginario competere,

(1) Suadens alicui furtum, non tam depeculandi quam vexandi inimici causa, furti tenetur.

(2) Vide *l.* 1. *supr. h. t.*

(3) Fures, furti suasores atque auxiliatores sine dolo esse non possunt, *l.* 53. *infr. h. t.* his corporis, illis solius animi ministerium adest.

(4) Rubro panno fugatur pecus, §. 11. *Inst. de obligat. quæ ex delict.* huc pertinet quod Seneca scribit, 3. *de ira.* 30. Taurum color rubicundus excitat; ad umbram aspis exsurgit: ursos, leonesque mappa proritat; omnia, quæ natura fera ac rabida sunt, consternantur ad minima: idem inquietis et stolidis animis evenit. Theophylactus in *Epist.* ἐρυθρῷ ῥάκει τὰ Βουκόλια διεταράχθη. Plutarchus de Alexandri fortuna: φυλάττονται ταύρους ὀφθῆναι φοινικίδας ἔχοντες ἐλέφασι δὲ λευκὰς χιτῶνας ἐρεθίζεται γὰρ ἀπὸ τῶν χρωμάτων τὰ ζῶα τούτων, καὶ ἐκθηριοῦται. Cujac ad *tit. de obligat. quæ ex delict.* quibus adde illud Cicer. de *divinatione.* Tu quid habes quare putemus cor in tauro opimo subito in ipsa immolatione interiisse? an quod aspexit vestitu purpureo excordem Cæsarem, ipse corde privatus est?

(5) Puta, ut furti pretium cum latronibus partiatur.

(6) Lusus perniciosus impunitus esse non debet, *l.* 10. *supr. ad Leg. Aquil.* adde quæ tractat de ludis prohibitis Julius Clarus 5. *sentent.* §. *ludus.* 12. et Petrus Gregorius 39. *syntagmat.* 2. ubi de ludo; *cap.* 3. ubi de alea; *cap.* 4. ubi de ludis permissis, *cap.* 5. ubi de spectaculis (cui adde Justi Lipsii opus de gladiatoribus); *cap.* 11. ubi de larvis; *cap.* 6. ubi de otio; *cap.* 7. et 8. ubi de popinis et ebrietate; *cap.* 10. ubi de venatione. Cujac. 6. *observat.* 13. constitutionem ad antecessores. §. 9.

(7) Ut sit rerum simplex repetitio.

(8) Nam etsi: *vulg.* nam si. *Hal.*

(9) §. 16. *Inst. de leg. Aquil.*

(10) Id est, utilis Aquilia competet.

(11) *l.* 36. §. 1. *supr. h. t.*

(12) Uxorem marito furtum facere quæ Leges negant, vide *l.* 21. §. 1. *in fin. supr. rer. amot.* ad effectum furti referendæ sunt; alias uxor marito veritate furtum facit: levius tamen coercetur, *l.* 29. *supr. rer. amot.* tenetur ὑφαιρέσεως non κλοπῆς. id enim officiorum et honestatis gratia exigit. Demus Leges surdas aures furtis præbere, num uxor marito furtum faciens punietur, etiam marito non conquerente? Lex negare videtur, *hic.* et §. 2. *infr. h. t.* sed melius est judicis arbitrio id relinqui, ut pro qualitate furti, et moribus mulieris agat, vel mitius, vel severius.

(13) *l.* 19. *l.* 20. *supr. rerum amot. l.* 2. *C. rer. amot.*

(14) Mulierem.

(15) Directo. adde *l.* 16. *supr. h. t.* sed tamen utiliter. §. 5. *infr. h. t.*

(16) Imo non tenebatur; nec enim famosæ actiones a liberis in parentes institui possunt. *l.* 5. *l.* 6. *l.* 7. *supr. de obseq.* sed furti actio est famosa. *l.* 1. *l.* 6. *supr. de his qui notantur.* Paul. 2. *sent.* 31. §. 14.

(17) Adde *l.* 54. *infr. h. t.*

(18) Alias non tenetur:

(19) Sulpuariæ, ita in archetypo Florentino legitur, ut et sulphur, *l.* 13. §. 5. *supr. de usufr. et in l.* 8. §. 10. *infr. de pœnis.* sulphurariæ. et in *l.* 55. §. 8. *supr. de legat.* 3. *et in l.* 167. *infr. de verb. signif.* sulpurata. Vulgata, et Haloandri editio, hic habent *sulphurariæ*, id est, sulphuris fodinæ, *l.* 13. §. 5. *supr. de usufr.* et ita apud Varr. 4. *de ling.* sulphur legitur, non sulpur.

(20) *l.* 82. §. 1. *Infr. h. t.*

(21) Vide *l.* 48. §. 4. *Supr. h. t.*

(22) 2. Paul. *sent.* 31. §. 17.

(23) *l.* 74. *Infr. h. t.*

(24) Vide *l.* 5. *C. h. t.*

(25) Siliginarius, venditor siliginis. *l.* 30. *supr. de negot.* qui et silignarius. *infr. h. t.*

(26) Adde *l.* 43. *supr. h. t. l.* 3. §. *pen. supr. de donat. inter vir. et uxor.*

(27) Qui suppetit. *vulg.* qui sic petet. *Hal.*

non mihi : non enim mihi negotium , sed sibi siliginarius gessit.

§. 12. Si fugitivum meum quis quasi suum (1) a Duumviro , vel ab aliis qui potestatem habent (2) , de carcere vel custodia dimitteret (3) , an is furti teneatur? Et placet si fidejussores dedit , in eos domino actionem dandam , ut hi actiones (4) suas mihi mandent. † Quod si non acceperint fidejussorem , sed tanquam suum accipienti ei tradiderint , dominum furti actionem adversus plagiarum (5) habiturum.

§. 13. Si quis de manu alicujus nummos aureos , vel argenteos , vel aliam rem excusserit (6) : ita furti tenetur , si ideo fecit , ut alius tolleret , isque sustulerit.

§. 14. Si quis massam meam argenteam subripuerit , et pocula (7) fecerit : possum vel poculorum vel massæ furti agere ; vel condictione. † Idem est et in uvis , et in musto , et in vinaceis (8) : nam et uvarum , et musti , et vinaceorum nomine furti agere potest : sed et condici.

§. 15. Servus qui se liberum adfirmavit , ut sibi pecunia crederetur , furtum non facit : namque hic nihil amplius quam idoneum se debitorem adfirmat. † Idem est et in eo qui se patremfamilias (9) finxit , cum esset filiusfamilias , ut sibi promptius pecunia crederetur.

§. 16. Julianus libro XXII. Digestorum scripsit , si pecuniam quis a me acceperit , ut creditori meo solvat , deinde cum tantam pecuniam eidem creditori deberet , suo (10) nomine solverit : furtum eum facere.

§. 17. Si Titius alienam rem vendidit , et ab emptore (11) accepit nummos , non videtur nummorum furtum fecisse.

§. 18. Si ex duobus sociis omnium bonorum unus rem pignori acceperit (12), eaque subrepta sit : Mela scripsit , eum solum furti habere actionem , qui pignori accepit , socium non habere.

§. 19. Neque verbo (13), neque scriptura (14) quis furtum facit : hoc enim jure utimur , ut furtum sine (15) contrectatione non fiat. quare et *opem ferre* , vel consilium dare tunc nocet , cum (16) secuta contrectatio est.

§. 20. Si quis asinum meum coëgisset , et in equas suas τῆς γονῆς duntaxat χάριν (17) (id est, *genituræ suscipiendique fœtus gratia*) admisisset (18) : furti non tenetur , nisi furandi quoque animum habuit : quod et Herennio Modestino studioso meo (19) de Dalmatia consulenti rescripsi , circa equos, quibus ejusdem rei gratia subjecisse quis equas suas proponebatur , furti ita demum teneri , si furandi animo id fecisset ; si minus , in factum (20) agendum (21).

§. 21. Cum Titio honesto viro pecuniam credere vellem , subjecisti (22) mihi alium Titium egenum , quasi ille esset locuples , et nummos acceptos cum eo divisisti : furti tenearis (23) , quasi ope tua consilioque furtum factum sit ; sed et Titius furti tenebitur.

§. 22. Majora quis pondera (24) tibi commodavit , cum emeres ad pondus : furti eum venditori teneri Mela scribit ; te quoque , si scisti. non ex voluntate venditoris accipis , cum erret in pondere.

§. 23. Si quis servo meo persuaserit , *ut nomen suum ex instrumento (puta) emptionis* (25) *tolleret* : et Mela scripsit , et ego puto , furti agendum.

§. 24. Sed si servo persuasum sit , *ut tabulas meas describeret* (26) : puto , si quidem servo persuasum sit , servi corrupti agendum : si ipse fecit , de dolo actionem dandam.

§. 25. Si linea (27) margaritarum subrepta sit , dicendus est (28) numerus. † Sed et si de vino furti agatur ,

(1) *l.* 44. §. 1. *supr. h. t.*

(2) Carceris potestatem quinam habuere ? an triumviri capitales? *l.* 2. §. 30. *supr. de orig. jur.* an limenarchæ ? de quibus *l.* 4. *supr. de fugitivis.* an commentarienses? *l.* 4. *C. de custod. reor.*

(3) Dimittere acceperit. *vulg.* dimittendi acceperit. *Hal.*

(4) Servi corrupti , de plagiariis , de fidejussione.

(5) Plagiarium. *vulg. Hal.*

(6) §. 11. *interdum. Inst. de oblig. quæ ex delicto. l.* 27. §. 21. *supr. ad l. Aquil. l.* 38. §. 2. *supr. de noxal.* 2. Gajus 9. §. *ult.*

(7) *l.* 13. *supr. de cond. furtiva.*

(8) *l.* 14. *in fin. supr. de cond. furtiva.*

(9) Adde *l.* 3. *supr. de SC. Maced.*

(10) *l.* 17. *supr. de solut.*

(11) Adde *l.* 48. *in fin. supr. h. t.*

(12) *l.* 16. *C. de pign.* vel emerit. *l.* 74 *supr. pro socio.*

(13) *l.* 67. *Infr. h. t.*

(14) Veluti si quis sciebat se furari: ita hunc locum interpretantur Græci. adde §. 23. §. 24. *Infr. h. t.*

(15) V. *l.* 6. *supr. h. t.*

(16) *l.* 53. *in fin. Infr. de verb. sign.* adde *l.* 6. *supr. de cond. furtiva.*

(17) Asinum in equas τῆς γονῆς duntaxat χάριν cogere , est in spem gentis , ut Virgilius 3. *Georgicon vers.* 72. loquitur. Talis submissio furti quoddam genus est , ut Homerus declarat *Iliad.* ε. *vers.* 262. 263. τῆς γενεῆς ἔκλεψεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγχίσης λάθρη Λαομέδοντος ὑποσχὼν θηλέας ἵππους. ac dicitur eleganter ea submissio ab Eustathio κλοπή τις οἰκονομική. Id est , furtum quod in attenti et diligentis patrisfamilias , et cupientis rem suam augere minima reprehensione: nam , qui ex equabus nascuntur , dominam equarum sequuntur , *l.* 5. §. 2. *supr. de rei vindicat.* ut magis videatur ille subtraxisse sibi ex alienis equis prolem , quam equos alienos subripuisse. vide Cujac. 13. *obs.* 6.

(18) Varro 60. apud Nonium , *cap.* 2. *num.* 9. An si equam emisses quadrupedem , ut meo asino Reatino admitteres (nisi malis legere , ut ei meum asinum Reatinum admitteres) quantum proposuissem dares (ita legendum , non *dedisses*) equimenti (ita rursum legendum est , non æquimenti). Nam Nonius illo loco equimentum interpretatur mercedem pro eo , quod dicitur admissum : hic autem quis asinum in equam suam dicitur admisisse τῆς γονῆς χάριν , ut hinc constet superiorem sententiam Varronis Nonium illo capite retulisse in literam A , quasi æquimentum legendum esset : cum potius referre debuerit in literam E , ut equimentum sit , merces equi , vel asini in equam admissi.

(19) Hinc quidam colligunt , Herennium Modestinum, Ulpiani fuisse discipulum , sed tamen in vulgata legitur Modestino Proconsuli de Dalmatia.

(20) Nota actioni furti succedere actionem in factum , ut et in *l.* 50. *in fin. supr. h. t. l.* 66. §. 4. *Infr. h. t. l.* 48. *supr. de legat.* 1. §. 11. *versic. et hoc veteres. Inst. de oblig. quæ ex delicto.*

(21) Cui bono , quemve in finem ? ad equimentum , hoc est , mercedem , quam solent dominis dare pro equi admissione , ut ex Nonio paulo ante ostendi.

(22) *l.* 66. §. 4. *infr. h. t.*

(23) Furti teneris. *vulgat. Haloand.* Imo doli. *l.* 43. §. 3. *in fin. supr. h. t.*

(24) Ponderibus iniquis , vel stateris qui sciens utitur , vel emendo , *ut hic.* vel vendendo , *l.* 18. §. 3. *in fin. supr. de dolo.* furti tenetur et falsi , *l.* 6. *infr. de extraord. crim. l. ultim. C. de suscept. lib.* 10. *tit.* 70. *et l.* 1. *l.* 2. *C. de ponderatoribus. lib.* 10. *tit.* 71. *huc refer Levitici* 19. *vers.* 35. *et seq. Deut.* 25. *vers.* 13. *et seq. Novell.* 128. *cap.* 15. possunt tamen contrahentes scienter consentire in pondera majora vel minora. *l.* 71. *supr. de contrah. empt.*

(25) Vel locati. *argum. l.* 14. §. 7. *in fin. supr. de servo corrupto.*

(26) Id genus corruptelæ maximum est , quam eo dominus contemnatur. *l.* 9. §. 1. *l.* 15. *supr. de servo corrupto.*

(27) Linea margaritarum. de qua vide *l.* 26. *supr. ad l. Falcidiam. l. ultim. in fin. supr. de auro.* Linea a lino forte dicta, 19. Isidor. 18. quo etiam margaritas conjungebant. Tertullian. *de cultu fœm.* Uno lino decies sestertium inseritur. et Beatus Hieronymus in vita Pauli Heremitæ : Uno filo villarum insunt pretia. *Briss.* Hinc monolina et trilina.

(28) Adde *l.* 19. *supr. h. t. l.* 6. *supr. de rei vindicat.*

necesse est dici quot amphoræ subreptæ sint. † Si vasa (1) subrepta sint, numerus (2) erit dicendus.

§. 26. Si servus meus, qui habebat peculii administrationem liberam, pactus sit cum eo non donationis causa, qui rem ejus peculiarem subripuerat: recte (3) transactum videtur. quamvis enim domino quæratur furti actio, attamen in peculio servi est. † Sed [et] si tota pœna furti dupli servo soluta sit, non dubie fur liberabitur. † Cui consequens est, ut si forte a fure acceperit servus, quod ei rei satis esse videatur, similiter recte transactum videatur.

§. 27. Si quis juraverit se furtum non fecisse, deinde rem furtivam (4) contrectet, furti quidem actio perimitur, rei tamen persecutio domino servatur (5).

§. 28. Si servus subreptus heres (6) institutus fuerit, furti judicio actor consequetur etiam pretium hereditatis: si modo servus antequam jussu domini adeat, mortuus fuerit. condicendo quoque mortuum, idem consequetur.

§. 29. Si statuliber subreptus sit, vel res sub conditione legata; deinde antequam adeatur, extiterit conditio: furti jam agi non potest, quia desiit interesse heredis. Pendente autem conditione, tanti æstimandus est, quanti (7) emptorem potest invenire.

§. 30. Idem libro XXXVIII. Si quis ex domo in qua nemo erat, rapuerit: actione de bonis raptis in quadruplum convenietur, furti non (8) manifesti, videlicet si nemo eum deprehenderit tollentem.

De janua effracta. De proposito et voluntate delinquentis. 1. De commodato. 3. De negotiis gestis. De tutore. 4. De donatione.

53. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

QUi injuriæ causa januam effregit (9), quamvis inde per alios res amotæ sint, non (10) tenetur furti: nam maleficia (11) voluntas (12) et propositum delinquentis (13) distinguit.

§. 1. Si servus commodatoris rem subripuerit (14), et solvendo sit is, cui subreptum est (15): Sabinus ait, posse et commodati agi cum eo, et contra dominum furti servi nomine. Sed si pecuniam, quam dominus exegit, reddat, evanescere furti actionem. Idem, et si remittat commodati actionem.

§. 2. Quod si servus tuus (16) rem tibi commodatam subripuerit: furti tecum actio non est: quia tuo periculo res sit; sed tantum commodati.

§. 3. Qui alienis negotiis gerendis se obtulit (17), actionem furti non habet, licet culpa ejus res perierit: sed actione negotiorum gestorum ita damnandus est, si dominus actione ei cedat. † Eadem sunt in eo, qui pro tutore negotia gerit: vel in eo tutore, qui diligentiam præstare debeat; veluti qui (18) ex pluribus tutoribus testamento datis, oblata satisdatione solus administrationem suscepit.

§. 4. Si ex donatione alterius rem meam teneas, et eam subripiam: ita demum furti te agere mecum posse Julianus ait, si intersit tua retinere possessionem. veluti (19) si hominem donatum (20) noxali judicio defendisti, vel ægrum curaveris (21), ut adversus vindicantem justam retentionem (22) habiturus sis.

De pignore. 1. De eo, qui ex alieno largitur, vel usum rei alienæ in suum lucrum convertit. 2. De fure occidendo. De teli appellatione. 3. Differentia inter actionem, et condictionem vindicationemque. 4. De eo, qui instrumenta furi commodavit. 5. De transactione.

54. GAJUS lib. 13. ad Edictum provinciale.

SI pignore creditor (23) utatur, furti tenetur (24).

§. 1. Eum, qui quid utendum accepit, ipse alii commodaverit, furti obligari responsum est. † Ex quo satis apparet, furtum fieri, etsi quis usum alienæ rei (25) in suum lucrum convertat: nec movere quem debet, quasi nihil lucri sui gratia faciat. *Species* enim *lucri est*, *ex alieno* (26) *largiri*, et (27) beneficii debitorem sibi adquirere. Unde (28) et is furti tenetur, qui ideo rem amovet, ut eam alii donet.

§. 2. Furem interdiu (29) deprehensum non aliter oc-

(1) Qualiacunque.
(2) Adde *l.* 19. §. 3. *supr. h. t.*
(3) *l.* 28. *in fin. supr. de pactis. l.* 7. *supr. de donation.*
(4) Non contrectet. *vulgata.*
(5) Imo non servatur. *l.* 13. §. 2. *supr. de jurejurando.*
(6) *l.* 23. *supr. ad l. Aquil. l.* 11. *supr. ad exhib. l.* 3. *supr. de cond. furt.*
(7) *l.* 50. *Supr. h. t.* quanti vendi potuit.
(8) Imo manifesti. *l.* 80. §. 3. *Infr. h. t.*
(9) De effractoribus dicam *Infr. tit. de effractorib.*
(10) Imo tenetur: nam qui inimicitiarum, aut injuriæ, non furti principaliter faciendi causa, furtum alteri persuadet, furti tenetur. *l.* 50. §. 1. *supr. h. t.*
(11) Aristot. 5. *Ethic.* 8. ἡ ἀδικία ϗ ἡ δικαιοπραγία ὥρισται τῷ ἑκουσίῳ ϗ ἀκουσίῳ. vide *l.* 1. *l.* 2. *supr. de legib. ubi dixi.*
(12) Voluntas et propositum maleficium delinquentis distinguit.
(13) Id est, volentis furtum committere, *l.* 25. *in fin. supr. l.* 50. §. 2. *supr. h. t. l.* 41. *in fin. supr. ad l. Aquil. l.* 37. *supr. de usurpationib.* §. 7. *in fin. Inst. de oblig. quæ ex delict.* adde et latitare, *l.* 7. §. 5. *supr. quib. ex caus. in possess.* in convicianteem injuriam referre. *l.* 5. *C. de injuriis.* interficere, *l.* 1. *C. ad leg. Corn. de sicariis.* tabulas supprimere, *l.* 3. §. 6. *supr. de tabulis exhibend.* adde et volentis conditionem apponere, *l.* 19. *supr. de condit. et demonstr.* vel uti aqua quotidiana, vel æstiva, *l. antepenult. supr. de aqua quotidiana.* hinc Seneca 6. *de benefic.* 8. Beneficium ab injuria distinguit non eventus, sed animus.
(14) Mihi scilic. quam tu mihi commodasti.
(15) Id est, commodatarius.
(16) *l.* 21. *supr. commodati.* aliud erit, si tu ipse. *l.* 71. *Infr. h. t.*
(17) Ultro, ac volens. *l.* 85. *Infr. h. t.*
(18) De quo *l.* 4 *C. de tutore vel curatore, qui non satisdedit.*
(19) Ejus interest servum retinere, qui noxali judicio servum defendit.
(20) Damnatum. *vulg.*
(21) Et sumptus fecisti.
(22) Retinere propter impensas rem alienam possumus adversus dominum vindicantem.
(23) §. 6. *Inst. de obl. quæ ex delicto.*
(24) Imo non tenetur, quia locare potest. *l.* 11. §. 1. *l.* 23. *supr. de pignorib.*
(25) Puta pecuniæ. facit *l.* 78. *supr. de solut.*
(26) Alienum largiens lucrum facit. hinc illud Senecæ: adhuc de alieno liberalis sum. 2. *epist.* 16.
(27) Et ex eo beneficio etc.
(28) Cur? per eum modum facit, ut alius re mea utatur.
(29) Nocturnum furem Romani permiserunt occidi: Si (inquit lex) aliquis occidit, jure cæsus esto. Macrob. 1. *Saturnal.* 6. *l.* 9. *Infr. ad leg. Corn. de sicariis. l.* 4. *supr. ad l. Aquil.* 15. *Ecl.* 2. *ex lib.* 10. *tit.* 2. *c.* 7. Plato 9. *de legib.* Augustin. 2. *quæst. super Exodum. cap. perfodiens. extra. de homicid. Exod.* 22. *vers.* 2. 3. et merito: nec enim multum abest a proditore. Senec. 5. *declamat. ultim.* Interdiarium, si deprehensus se telo defenderit. 11. Gell. *ultim.* Cicero *pro Milone.* et in oratione *pro Marco Tullio.* apud Quintilian. *lib.* 5. Interdiarii meminit *l.* 4. *supr. ad l. Aquil. l.* 2. *infr. de furibus balneariis.* Græcis ἡμεροκλέπτης, et ἡμερινὸς, cui opponitur, ἡμεροκοιτὸς, id est, *dormitator*, et νυκτερινὸς fur nocturnus. vide Cujacium 11. *observat.* 27. Harmenopulus aliam distinctionem adfert, cuique scilicet permitti nocturnum furem extra civitatem interficere, etiamsi miles sit: in urbibus non licere, nisi telum gestet: utrobique oportere eum, qui furem occidat, cum clamore testificari: nocturnum autem impune interfici, si aliter ei sine periculo vitæ parcere non possumus, 6. *Harmenop.* 5. de fure nocturno in eam rem, vide Cujacium 14. *observ.* 15.

cidere Lex XII. tabular. permisit, quam si telo se defendat. ✝ *Teli* (1) autem appellatione et ferrum, et fustis, et lapis, et denique omne, quod nocendi causa habetur, significatur.

§. 3. Cum furti actio ad pœnæ (2) persecutionem pertineat, condictio vero, et vindicatio ad rei recuperationem (3), apparet, recepta re, nihilo (4) minus salvam esse furti (5) actionem: vindicationem vero, et (6) condictionem tolli: sicut ex diverso post solutam dupli aut quadrupli pœnam, salva est vindicatio et condictio.

§. 4. Qui ferramenta sciens commodaverit ad effringendum (7) ostium (8), vel armarium (9), vel scalam (10) sciens commodaverit ad ascendendum, licet nullum ejus consilium principaliter ad furtum faciendum intervenerit, tamen furti actione tenetur.

§. 5. Si tutor qui negotia gerit, aut curator, transegerit (11) cum fure, evanescit (12) furti actio.

De pignore.

55. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

CUm creditor rem sibi pigneratam aufert, non (13) videtur contrectare (14): sed (15) pignori suo (16) incumbere (17).

De fure sæpius convenienlo. 1. De fure ad magistratum deducto. 2. De re peculiari. 4. De tutore vel curatore.

56. JULIANUS lib. 22. Digestorum.

INterdum fur etiam manente pœnæ obligatione, in quibusdam casibus rursus obligatur, ut cum eo sæpius ejusdem rei nomine furti agi possit. Primus casus occurrit, si possessionis causa mutata esset: veluti si res in domini potestatem rediisset (18), eandemque idem subriperet, vel eidem domino, vel ei, cui is commodasset, aut vendidisset. Sed, et si persona domini mutata (19) esset, altera pœna obligatur.

§. 1. Qui furem deducit ad Præfectum vigilibus (20), [vel] ad Præsidem (21), existimandus est elegisse viam, qua rem persequeretur: et si negotium ibi terminatum, et damnato fure recepta est pecunia sublata, in simplum videtur furti quæstio sublata; maxime si non solum rem furtivam fur restituere jussus fuerit, sed amplius (22) aliquid in eum judex constituerit. ✝ Sed etsi nihil amplius, quam furtivam rem, restituere jussus fuerit, [nec amplius aliquid in eum judex constituerit:] ipso quod in periculum majoris pœnæ (23) deductus est fur, [intelligendum est] quæstionem furti sublatam (24) esse.

§. 2. Si res peculiaris subrepta in potestatem servi redierit (25), solvitur furti vitium, et incipit hoc casu in peculio esse, et a domino possideri.

§. 3. Cum autem servus rem suam peculiarem furandi consilio amovet, quamdiu eam retinet, conditio ejus non mutatur: nihil enim domino abest, sed si alii tradiderit (26), furtum faciet.

§. 4. Qui tutelam gerit, transigere cum fure potest (27), et si in potestatem suam redegerit rem furtivam, desinit furtiva esse: quia tutor (28) domini (29) loco habetur. ✝ Sed et circa curatorem furiosi eadem dicenda sunt; quia adeo personam domini sustinet, ut etiam tradendo (30) rem furiosi alienare existimetur. ✝ Condicere autem rem furtivam tutor (31) et curator furiosi eorum nomine possunt.

§. 5. Si duo servi tui vestem et argentum (32) subripuerint, et alterius nomine tecum de veste actum fuerit, alterius de argento agetur: nulla exceptio dari debebit ob eam rem, quod jam de veste actum fuerit.

De eo, qui specum fecit, et cretam abstulit.

57. ALFENUS (33) [lib. 4. Digestorum a Paulo epitomatorum].

SI cretæ fodiundæ causa specum (34) quis fecisset, et cretam abstulisset, fur est: non quia fodisset, sed quia abstulisset.

De filiofamilias.

58. JULIANUS (35) [lib. 4. ad Urseium Ferocem].

SI filiofamilias furtum factum esset, recte is paterfamilias factus eo nomine aget (36). ✝ Sed et si res ei locata subrepta fuit, paterfamilias factus, itidem agere poterit.

(1) *l.* 9. *l.* 11. §. 1. *Infr. ad l. Jul. de vi publica. l.* 233. §. 2. *Infr. de verb. signif.* Paul. 5. *sent.* 2. §. 3. *in fin.* §. 5. *versic. telum. Inst. de publicis judiciis.* 15. *Eclog.* 2. *ex lib.* 10. *tit.* 2. *cap.* 7. *et lib.* 2. *tit.* 2. *cap.* 234. *et lib.* 53. *tit.* 9. *ex lib.* 60. *tit.* 18. *cap.* 10. 6. *Harmen.* 5.

(2) *l.* 7. §. 1. *supr. de condict. furtiva.*

(3) Condictionibus et vindicationibus res nostras recuperamus.

(4) *l.* 12. *C. h. t.*

(5) Et pœnæ. Rei recuperatio a fure cum non liberat a pœna furtiva. *l.* 48. *supr. et l.* 67. §. 1. *Infr. et l.* 3. *C. h. t.* excipe *l.* 66. §. 1. *Infr. h. t.*

(6) Adde *l.* 10. *supr. de cond. furt.*

(7) Vide *tit. de effractorib. Infr. h. t.*

(8) l. 39. *l.* 53. *supr h. t.*

(9) *l.* 3. §. 2. *supr. de offic. Præfecti vigilum.*

(10) §. 11. *Inst. de oblig. quæ ex delicto.* adde *l. ult. supr. de divis. rer.*

(11) *l.* 56. §. *pen. infr. h. t.*

(12) Imo non evanescit furti actio: nec enim permittitur tutori transigere. *l.* 46. *in fin. supr. de admin. et peric. tutor.* adde *l.* 7. §. 3. *supr. de emptore.*

(13) Imo, videtur contrectare, et rem illicitam facere. *l.* 3. *C. vi bonor. rapt.*

(14) Invito domino.

(15) Potius scil.

(16) Et sic sibi prodesse velle, jusque suum conservare, non alteri nocere.

(17) Imo, tali incubatione jus pignoris videtur amittere. *l.* 13. *supr. de eo, quod metus causa. l.* 7. *C. unde vi.*

(18) *l.* 46. *in fin. supr. h. t.*

(19) *l.* 47. *supr. h. t.*

(20) Præfectus vigilum de furibus cognoscebat, *l.* 3. §. 1. *supr. de off. Præf. vigil.* eoque interdum puniebat capitaliter, *l.* 15. *supr. de cond. causa dat.* An privatæ tantum pecuniæ fures? ait Forner. 1. *select.* 15. negat Cujac. 15. *obs.* 37.

(21) Vid. *l.* 13. *supr. de offic. Præsid.*

(22) Id est, majorem pœnam. adde *l.* 15. *supr. de cond. causa data.* Cur majorem? forte quia fur erat nocturnus, qui gravius puniri solet. vide Cujac. 14. *obs.* 15. *in fin.*

(23) Puta mortis. *l. ult. infr. h. t. et d. l.* 15. Furtum capitale est pro qualitate rei et personæ.

(24) Transactam.

(25) *l.* 4. §. 7. *supr. de usurpat.*

(26) Facit *lex* 10. *C. quod cum eo.*

(27) Tutor transigere cum fure potest. *l.* 54. *in fin. supr. h. t. l.* 96. §. 1. *supr. de solutionib.* ut et novare. *l.* 22. *supr. de administr. et peric. tutor.* Imo non potest. *l.* 46. *in fin. supr. de administrat. et peric. tutor. l.* 22. *C. de pact.*

(28) Et curator, ut mox sequitur.

(29) *l.* 27. *supr. de admin. et peric. tutor. l.* 7. §. 3. *Supr. pro emptore.* vice dominorum, *l.* 11. §. 7. *supr. quod vi aut clam.* adde *l.* 7. *supr. de in litem jurando. l.* 2. *C. de questionib.* et e contrario quandiu pupillus sub tutoribus est, οὐδὲν διαφέρει δούλου. *Gal.* 4. *vers.* 1. id est, *nihil differt a servo.*

(30) Utiliter: alias nihil agit. *l.* 12. *supr. de curatore furios.*

(31) *l.* 85. *infr. et l.* 53. §. 3. *supr. h. t.*

(32) Ἄργυρον καὶ ἐσθῆτά μου. 18. *Ecl.* 8. *ex lib.* 60. *tit.* 12. c. 53. § 6.

(33) African. *Basilic. ita legunt.*

(34) Specus est sub terra cuniculus. vide *l.* 1. §. 33. *supr. ne quid in loco publico.* vide Cujac. 16. *obs.* 17.

(35) Ulpian. *Basilic.* et male.

(36) Antea non aget, sed ejus pater. *l.* 14. § 13. *supr. h. t.*

De commodato.

59. IDEM lib. 3. ex Minicio.

SI is, qui rem commodasset (1), eam [rem] clam abstulisset, furti cum eo agi non potest: quia (2) suum recepisset, et ille (3) commodati liberatus esset. hoc tamen ita accipiendum est, si nullas retinendo (4) causas, is, cui commodata res erat, habuit: nam si (5) impensas necessarias in rem commodatam fecerat, interfuit (6) ejus, potius per retentionem eas servare, quam ultro commodati agere: ideoque furti actionem habebit.

De ancilla fugitiva et partu ejus.

60. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

ANcilla fugitiva quemadmodum sui (7) furtum facere intelligitur, ita partum (8) quoque contrectando, furtivum facit.

De servo communi. 1. De servo pignorato vel vendito, 5. Vel empto mandatu alieno vel deposito, 6. Vel commodato. 7. Hypothecaria. 8. De fructibus fundi locati. 9. De statulibero.

61. IDEM lib. 8. (9) Quæstionum.

SI servus communis uni ex dominis furtum fecerit, communi dividundo (10) agi debere placet: et arbitrio judicis contineri, ut aut damnum præstet, aut parte cedat. † Cui consequens videtur esse, ut etiam si alienaverit suam partem, similiter et cum empore agi possit: ut quodammodo (11) noxalis actio caput (12) sequatur. † Quod tamen non eo usque producendum ait, ut etiamsi liber sit factus, cum ipso agi posse dicamus: sicuti non ageretur, etiam si proprius fuisset.

† Ex his igitur apparere, [et] mortuo servo nihil esse, quod actor eo nomine consequi possit: nisi forte quid ex re furtiva ad socium pervenerit.

§. 1. His etiam illud consequens esse ait, ut et si is servus, quem mihi pignori dederis, furtum mihi fecerit: agendo, contraria pignoratitia consequar, uti similiter aut damnum decidas (13), aut pro noxæ deditione hominem relinquas.

§. 2. Idem (14) dicendum de eo, quem convenisset in causa redhibitionis esse: uti quemadmodum accessiones (15) et fructus emptor restituere cogitur (16), ita et e contrario venditor quoque vel damnum decidere, vel pro noxæ deditione hominem relinquere cogatur: nisi (17) quod in his amplius sit.

§. 3. Quod si sciens quis ignoranti furem pignori dederit, omnimodo damnum præstare cogendus est: id enim bonæ fidei convenire.

§. 4. Sed in actione empti præcipue spectandum esse, qualem servum venditor repromiserit.

§. 5. Quod vero ad mandati actionem attinet, dubitare se ait, num æque dicendum sit omnimodo damnum præstari debere? Et quidem hoc amplius, quam in superioribus causis servandum, ut etiam si ignoraverit is, qui certum [hominem] emi mandaverit, furem esse, nihilominus tamen damnum decidere cogetur: justissime enim procuratorem (18) allegare, non fuisse se id damnum passurum, si id mandatum non suscepisset. Idque evidentius (19) in causa depositi (20) apparere. nam licet alioquin æquum videatur, non oportere cuiquam plus damni per servum evenire, quam (21) quanti ipse servus sit: multo (22) tamen æquius esse, *nemini officium suum* (23), quod ejus, cum quo contraxerit, non etiam sui commodi causa susceperit, *damnosum esse*. Et sicut in superioribus contractibus, venditione, locatione, pignore, dolum ejus, qui sciens reticuerit (24), puniendum esse dictum sit: ita in his culpam eorum, quorum causa contrahatur, ipsis potius damnosam esse debere. Nam certe mandantis culpam (25) esse, qui talem servum emi sibi mandaverit: et similiter ejus, qui deponat, quod non fuerit diligentior circa monendum, qualem servum deponeret.

§. 6. Circa commodatum autem merito aliud existimandum: videlicet quod tunc ejus solius (26) commodum, qui utendum rogaverit, versetur. itaque eum, qui commodaverit, [sicut in locatione, si (27) dolo quid fecerit (28),] non ultra pretium servi quid amissurum. quin etiam paulo remissius circa interpretationem (29) doli mali debere nos versari: quoniam (ut dictum sit) nulla utilitas commodantis interveniat.

§. 7. Hæc ita puto vera esse, si nulla culpa ipsius, qui mandatum vel depositum susceperit, intercedat. cæterum si ipse ultro ei custodiam, argenti forte vel nummorum, commiserit, cum alioquin nihil unquam dominus tale quid fecisset: aliter existimandum est (30).

(1) *l.* 15. §. *ult. supr. h. t.* adde *l.* 21. *Supr. commodati.*

(2) Suum qui recipit, furti non tenetur.

(3) Qui commodato rem accepit, hoc est, commodatarius.

(4) Retinendi. *vulg. Hal.*

(5) Ut in *l.* 25. *l.* 26. *supr. de procuratorib.*

(6) Interest nostra potius retinere, quam agere, et de novo rem adipisci. Illud eo facilius est atque commodius. huc facit quod probat Cujac. 8. *observ.* 2. Legis Falcidiæ seu quartæ retentionem dari, non vindicationem.

(7) Sui furtum facit fugitiva. *l.* 1. *C. de serv. fugit. l.* 15. *in fin. supr. de acquir. vel amitt. possess.*

(8) *l.* 12. *C. h. t.* Fugitiva ancilla et seipsam et partum suum quoque furari intelligitur.

(9) Vide Cujac. 8. *ad Afric. fol.* 159.

(10) Non furti. *l.* 8. *Supr. de noxalib.*

(11) Id est, quasi noxalis, quia lis æstimatur in simplum tantum. *l.* 16. *in fin. supr. familiæ.* noxalis in duplum vel quadruplum. Cujac. *ibid.*

(12) Vide *l.* 1. *in fin. supr. de privatis delict.*

(13) Id est, præstes, transigas, paciscaris. Verbum *decidere*, est unum ex legibus 12. tabularum. *l.* 7. *supr. de condict. furtiva.* vide Cujac. 10. *observat.* 11. §. 5. *Infr. et l.* 46. §. 5. *supr. et l.* 13. *C. h. t. l.* 9. §. 2. *in fin. Supr. de minoribus. l.* 7. *Supr. de condict. furtiva.*

(14) Quod in servo pignorato dictum est.

(15) *l.* 23. §. 9. *supr. de ædilitio.*

(16) Redhibitoria actione.

(17) Id est, nisi in his casibus amplius sit, et præterea compelli possit debitor omnimodo damnum decidere. amplius est si sciverit talem servum esse, §. 3. *infr. h. t.* aut repromiserit furem non esse. §. 4. *infr. h. t.* vide Cujac. 8. *ad Afric. fol.* 160.

(18) Vel mandatarium. *l.* 26. §. 7. *supr. mandati.*

(19) Hac formula loquendi utitur idem African. *l.* 30. §. 1. *supr. de act. empti. l.* 50. §. 1. *supr. de jure dot.* adde et *l.* 36. §. 2. *supr. de usufruct.*

(20) *l.* 31. *in fin. supr. de pignorat.*

(21) *l.* 7. §. 1. *supr. de damno.*

(22) Æquo aliud æquius est.

(23) Officium nemini oportet esse damnosum. *l.* 7. *supr. test. quemad. aper. l.* 140. *Infr. de regul. juris. l.* 27. §. 15. *Supr. ad SC. Trebellian. l.* 1. *l.* 29. *Supr. ex quibus caus. major.*

(24) Retinuerit. *Hal.*

(25) Mandati contraria actione venire culpam levissimam, hinc colligit Bartolus, quod dominus in id teneatur, quod diligentiores quique tenentur præstare.

(26) In commodato solius accipientis commodum versatur.

(27) Si dolo id fecerit. *Hal.* si non dolo quid fecerit. *vulg.*

(28) Τουτεστιν εἰδὼς αὐτὸν κλέπτην εἶναι, χρήσει αὐτῷ. Interpretatio κατὰ πόδα, relata a Cujacio 8. *ad Afric. fol.* 171. adde *l.* 22. *in fin. supr. commodati.*

(29) Interpres doli mali, est judex, sicut et bonæ fidei. *l.* 58. *circa medium. supr. de pactis.*

(30) Nam ita servo opportunitatem furti faciendi præbuit.

§. 8. Locavi tibi fundum, et (ut adsolet (1)) convenit, *uti fructus ob mercedem pignori mihi essent.* si eos clam deportaveris (2), furti tecum agere (3) posse aiebat (4). sed et si tu alii fructus pendentes vendideris, et emptor eos deportaverit, consequens erit, ut in furtivam causam eos incidere dicamus. etenim (5) *fructus, quamdiu solo* (6) *cohæreant*, *fundi* (7) *esse :* et ideo colonum, quia voluntate domini eos percipere videatur, suos fructus facere : quod certe in proposito non æque dicitur; qua enim ratione coloni fieri possint, cum emptor (8) eos suo nomine cogat?

§. 9. Statuliberum (9), qui, *si decem dederit*, liber esse jussus erat, heres noxali judicio defenderat: pendente judicio servus datis decem heredi, ad libertatem pervenit. Quæritur, an non aliter absolutio fieri debeat, quam si decem, quæ accepisset heres, actori dedisset? Referre existimavit, unde ea pecunia data esset. ut si quidem aliunde, quam ex peculio, hæc saltem præstet; quoniam quidem si nondum ad libertatem servus pervenisset, noxæ deditus, ei, cui deditus esset, daturus fuerit : si vero ex peculio, quia nummos heredis dederit, quos utique is passurus eum non fuerit ei dare, contra statuendum.

De eo, qui fugitivo iter monstrat.

62. Marcianus lib. 4. Regularum.

FUrtum non (10) committit, qui fugitivo iter monstravit (11).

De infamia.

63. Macer lib. 2. Publicorum Judiciorum.

NOn (12) poterit (13) Præses provinciæ efficere, ut furti damnatum non sequatur infamia (14).

De servo legato.

64. Neratius lib. 1. Membranarum.

A Titio herede homo Seio legatus, ante (15) aditam hereditatem Titio furtum fecit (16): si adita hereditate Seius legatum ad se pertinere voluerit, furti, ejus servi nomine aget cum eo Titius; quia neque tunc (17), cum faceret furtum, ejus fuit. et ut maxime quis existimet, si servus esse cœperit ejus, cui furtum fecerat, tolli furti actionem, ut nec si alienatus sit, agi possit eo nomine : ne post aditam quidem hereditatem Titii factus est: quia ea (18), quæ legantur (19), recta (20) via ab eo, qui legavit, ad eum, cui legata sunt, transeunt (21).

De pœnitentia.

65. Ulpianus lib. 1. ad Edictum Ædilium Curulium.

QUi ea mente alienum quid contrectavit, ut lucrifaceret, tametsi mutato (22) consilio id domino postea reddidit, fur est : nemo enim tali peccato pœnitentia (23) sua nocens esse desiit (24).

De venditione pignoris. 1. *De legato.* 2. *De mulione in jus vocato.* 3. *Si dispensator manumissus vel tutor post pubertatem exegit.* 4. *De eo, qui Titium commendavit*, quasi idoneum cui credatur; *deinde alium adduxit quasi Titium.* 5. *De stipulatione*, per te non fieri.

66. Paulus [lib. 7. ad Plautium].

SI is, qui rem pignori (25) dedit, vendiderit eam, quamvis dominus (26) sit, furtum facit, sive eam tradiderat creditori, sive speciali (27) pactione tantum (28) obligaverat. idque et Julianus putat.

§. 1. Si is, cui res subrepta [sit], dum apud furem sit, legaverat eam mihi : an si (29) postea fur eam

(1) *l. ult. C. de remission. pign.* usus obtinuit, ut idem servetur etiam non adjecta ejusmodi clausula; nam quæ sunt moris et consuetudinis, in bonæ fidei judiciis veniunt. *l.* 31. §. 20. *supr. de ædil. edict.* unde colligit Cujac. *ibid.* posse hodie defendi in omnibus testamentis tacite intelligi clausulam codicillarem, quod soleat scribi frequentissime, et omnium testatorum ea sit mens, quæ Lucio Titio, *l. penult.* §. *ult. supr. de leg.* 2. ut judicia defunctorum valeant quoquo modo.

(2) Id est, loco moveris, et in alium transtuleris. adde *l.* 25. *in fin. supr. h. t.*

(3) Me.

(4) Julianus

(5) Hæc verba, quæ sequuntur, eo pertinent, ut intelligatur eos fructus non pervenisse in potestatem coloni.

(6) Suo loco. *Archetyp. Floren.* τῶ ἰδίω τόπω. *Basil.* vide Cujac. *ibid.*

(7) Fructus pendentes veniunt in rei vindicatione, *l.* 44. *supr. de rei vindic.* emptione, *l. ult.* §. *penultim. Supr. quæ in fraud. cred.* legatis, *l.* 27. *supr. de usufruct.* augent hereditatem in Falcidiæ ratione. *l.* 9. *supr. ad l. Falcid.*

(8) Colonus (ut et usufructuarius) fructus suos non facit, nisi ipse eos perceperit.

(9) Id est, eum, cui relicta est directa libertas in diem vel conditionem. vide *hic.* Cuj.

(10) Adde *l.* 36. *supr. h. t.* atqui is servum juvare videtur ad malefaciendum, *l.* 1. §. 3. *supr. de servo corrupto.* et sui ipsius furi viam ad furtum faciendum aperit

(11) Iter monstrans fugitivo, non eo solo furtum committit.

(12) Quoties una pœna ipso jure per legem imponitur, altera per judicem, possunt variæ illæ pœnæ in eundem cadere ex diversis legibus.

(13) Imo poterit efficere, ne sit infamis, puta si durius eum, quam oportuit, condemnavit. *l.* 8. *C. ex quib. caus. infam.* Goth. Et judex quando aliquem injuriarum condemnat, potest in sententia famam et bonum nomen injuriati conservare. vide Wesenb.-*cons.* 22. *num.* 26. Gail. *lib.* 1. *obs.* 65. *n.* 6. Ans.

(14) Furti quocunque genere damnatus, est infamis. Paul. 2. *sent.* 31. §. 14. *l.* 6. *supr. de his, qui notantur infamia.*

(15) *l.* 44. *in fin. supr. h. t. l.* 70. *supr. de legat.* 1.

(16) Vid. Anton. Guibertus *l.* 1. *quæst. jur. c.* 14. Corasius *ad l. ei, qui. n.* 7. *de servit.* Menchaca *illustr. controv. c.* 69. Mod.

(17) *l.* 1. §. 13. *supr. de SC. Silan.*

(18) Legata recta via transeunt a legante ad legatarium.

(19) Non tamen conditionalia, quæ pendente conditione sunt heredis. Alias exceptiones vide apud Socin. *reg.* 221.

(20) *l.* 9. §. 5. *supr. de pecul. l.* 80. *supr. de leg.* 2. ab adita hereditate sc. *l.* 86. §. 2. *supr. de leg.* 1.

(21) Vid. *l. ult.* §. 8. *C. de curatore furios.*

(22) Pœnitentia nemo nocens esse desinit, *ut hic. l.* 54. §. 3. *supr. h. t.* sic raptor pœnam non evitat, etiamsi rem raptam ante judicium restituat, *l. penult. infr. vi bon. rapt.* 6. *Harm.* 7. sed quid, si statim eum pœniteat? videtur absolvendus. vid. Tiraq. *de pœnis. causa* 60.

(23) Pœnitentia, vel etiam furti spontanea restitutione, nemo fur esse desinit. *d. l.* 54. *l.* 1. §. 25. *supr. depositi. l.* 17. §. 1. *in fin. supr. de ædil. l.* 5. *infr. vi bon. rapt. l.* 3. *C. de apostatis.*

(24) Imo desinit, si pœnituit, *l.* 11. *supr. de in jus vocando. l.* 18. *supr. de jurisdict. l.* 14. §. 1. *supr. de eo quod metus causa. l.* 4. §. 10. *supr. de usurp.* et desinere potest, *l.* 1. §. 1. *in fin. Supr. de fugitiv. l.* 1. *C. de crimine stellionat.* vid. *c.* 5. *de reg. in* 6. sic sentio : In casibus a lege et judice expressis pœnitentiam admitti, alias non admitti. Porro pœnitere videtur, qui voluntatem nudam habuit, actu vero abstinuit. Eo casu ignoscitur nudæ cogitationi, *l.* 18. *Infr. de pœnis. l.* 19. *Infr. ad leg. Corn. de falsis.* cui non videtur in crimine majestatis ignosci. *l.* 5. *C. ad l. Jul. majest.*

(25) Speciali scil. non generali. *l.* 3. *C. de servo pignori dato.*

(26) *l.* 14. §. 1. *l.* 19. *in fin. l.* 61. §. 8. *supr. h. t.* §. 10. *Inst. de oblig. quæ ex delicto.*

(27) Pignori specialiter obligatum servum manumittere non possum. *l.* 6. *l.* 9. *supr. in quib. caus. pignus tacite. l.* 44. §. 7. *supr. de leg.* 1. *l.* 2. *l.* 3. *C. de servo pign. dato manumiss.*

(28) Minus est enim obligare, quam tradere.

(29) Ex nova contrectatione datur actio furti singulari successori, et ita intellige *l.* 47. *Supr. h. t. l.* 8. *supr. de servo corrupto.* dixi ad *l.* 10. *C. de furtis.*

contrectet, furti actionem habeam? Et secundum Octaveni sententiam mihi soli competit furti actio, cum heres suo nomine non habeat: quia quacunque ratione dominium mutatum (1) sit, domino competere furti actionem constat.

§. 2. Eum, qui mulionem dolo malo in jus vocasset, si interea mulæ perissent, furti teneri Veteres responderunt (2).

§. 3. Julianus respondit, eum, qui pecuniis exigendis præpositus est, si manumissus (3) exigat, furti teneri. Quod ei consequens est dicere et in tutore, cui post pubertatem solutum est.

§. 4. Si tu Titium mihi commendaveris, *quasi idoneum, cui crederem*, et ego in Titium inquisii, deinde (4) tu alium adducas quasi Titium: furtum facies: quia Titium esse hunc credo. scilicet si et ille, qui adducitur, scit. quod si nesciat, non facies furtum: nec hic, qui adduxit, opem tulisse potest videri, cum furtum factum non sit; sed dabitur actio in factum (5) in eum, qui adduxit.

§. 5. Si stipulatus (6) de te sim, *per te non fieri, quominus homo Eros intra Kalendas illas mihi detur*: quamvis mea interesset eum non subripi, cum subrepto eo ex stipulatu non teneris: si tamen per te factum non sit, quominus mihi daretur, non tamen furti actionem me habere.

De deposito. 1. *Quid æstimatur in actione furti.* 2. *De infante, qui apud furem adolevit.* 3. *Si servus, qui inemptus factus est,* 4. *Vel furtivus furtum fecerit.* 5. *De locatione finita. De rei consumptione.*

67. Celsus lib. 12. Digestorum.

INficiando *depositum*, nemo facit furtum: nec enim furtum est ipsa inficiatio (7), licet prope (8) furtum est. Sed si possessionem ejus adipiscatur (9) intervertendi (10) causa, facit furtum. Nec refert in digito habeat annulum, an (11) dactyliotheca (12), quem cum [in] deposito teneret, habere pro suo destinaverit.

§. 1. Si tibi subreptum est, quod nisi die certa dedisses, pœnam (13) promisisti, ideoque sufferre eam necesse fuit: furti actione hoc (14) quoque coæstimabitur.

§. 2. Infans apud furem adolevit: tam adolescentis furtum fecit ille, quam infantis; et unum tamen furtum est. ideoque dupli tenetur, *quanti* (15) *unquam apud eum plurimi fuit.* Nam quod semel duntaxat furti agi cum eo potest, quid refert propositæ quæstioni? Quippe si subreptus furi foret, ac rursus a fure altero eum recuperasset: etiam si duo furta fecisset, non amplius quam semel cum eo furti agi posse. Nec dubitaverim, quin adolescentis potius, quam infantis æstimationem fieri oporteret. Et quid tam ridiculum est, quam meliorem furis conditionem esse propter continuationem (16) furti existimare.

§. 3. Cum servus inemptus (17) factus sit, non posse emptorem furti agere cum venditore ob id, quod is servus post emptionem, antequam redderetur, subripuisset.

§. 4. Quod furi ipsi (18) furtum fecerit furtivus servus, eo nomine actionem cum domino furem habiturum placet: ne facinora talium servorum non solum ipsis impunitatem [præstent], sed dominis (19) quoque eorum quæstui erunt. plerumque enim ejus generis servorum furtis peculia eorundem augentur.

§. 5. Si colonus post lustrum (20) conductionis anno amplius fructus invito (21) domino perceperit, videndum ne messis et vindemiæ furti cum eo agi possit? Et mihi dubium non videtur, quin fur [sit] etsi consumpserit (22) rem subreptam, repeti ea ab eo possit.

De re hereditaria.

68. Marcellus [lib. 8. Digestorum].

HEreditariæ (23) rei furtum (24) fieri Julianus negabat (25), nisi forte pignori dederat defunctus, aut commodaverat (26):

69. Scævola lib. 4. Quæstionum.

AUt in qua ususfructus (27) alienus est.

70. Marcellus lib. 8. Digestorum.

HIs enim casibus putabat hereditariarum rerum fieri furtum et usucapionem impediri: idcircoque heredi quoque actionem furti competere posse.

De commodato. 1. *De eo, quod pro herede possidetur. De eo, quod interest.*

71. Javolenus lib. 15. ex Cassio.

SI is, cui commodata res erat, furtum ipsius admisit: agi cum eo et furti et commodati (28) potest: et si furti actum est, commodati actio extinguitur (29): si commodati, actioni furti exceptio (30) objicitur.

§. 1. Ejus rei, quæ pro herede possidetur, furti actio ad possessorem non pertinet, quamvis usucapere quis possit: quia furti agere potest is, cujus interest (31) rem non subripi. interesse autem ejus videtur, qui (32) da-

(1) *l.* 47. *supr. h. t.*
(2) Quia ope ejus furtum factum est. *l.* 50. §. 1. *supr. h. t.*
(3) Sciens scil. non ignorans. *l.* 41. *supr. de reb. cred. l.* 18. *l.* 35. *supr. de solutionib.*
(4) *l.* 52. §. 21. *supr. h. t.*
(5) Vide *d. l.* 52. §. 20. *in fin. supr. h. t.*
(6) *l.* 13. *supr. et l.* 85. *in fin. infr. h. t.*
(7) Seu cogitatio, *l.* 52. §. 19. *supr. h. t.* prope furtum est, depositum inficiari. *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.*
(8) Cur prope furtum est? quia qui inficiatur depositum, proprie contrectat. vid. quæ scripsi ad *l.* 1. *in fin. supr. h. t.*
(9) Is, qui depositum inficiatur.
(10) Ut depositum suum faciat.
(11) An datus hypothecæ sit, quem cum. *vulg.*
(12) Dactyliotheca annulorum capsula. *l.* 52. §. 8. *l.* 53. *in fin. supr. de legat.* 3. Annularius *Glossis.* vel potius annularium. δακτύλιος Græcis annulus: Dactyliothecam primus Romæ habuit Scaurus 37. Plin. 1. Hinc collige, furtum annulorum fieri sola dactyliotheca (in qua annuli continentur) contrectata. adde *l.* 77. *infr. h. t.*
(13) Re sub pœna debita contrectata, fur obligatur ad ipsum quoque onus pœnæ.
(14) Id est, pœnam.
(15) *l.* 50. *supr. h. t. l.* 13. *in fin. supr. de condict. furtiva.*

(16) Adde *l.* 9. *supr. h. t.*
(17) *l.* 17. §. 2. *supr. h. t.*
(18) Furi alius interdum furtum facit.
(19) Servorum facinora dominis quæstui esse non debent.
(20) Lustrum est quinquennium: sic dictum quod quinto quoque anno vectigalia per censores locata luebantur. adde *l.* 4. §. 1. *supr. de reb. credit. l.* 30. §. 1. *supr. de leg.* 3.
(21) *l.* 13. §. 1. *supr. locati.*
(22) *l. ultim. supr. de condict. furtiva.*
(23) *l.* 40. *in fin. supr. de hered. pet. l.* 40. *in fin. supr. de nox. l.* 1. §. 15. *infr. si is qui testam. liber. l.* 2. *l. ult. infr. expilatæ hered.*
(24) Secus in damno. *l.* 43. *supr. ad l. Aquil.*
(25) Ratio est in *l.* 1. §. 15. *infr. si is qui testam. liber esse juss.* Ans.
(26) *l.* 14. §. 14. *supr. h. t.*
(27) *l.* 35. *supr. de usurp.*
(28) *l.* 18. *supr. commodati.* Goth. Adde *l.* 29. *supr. depositi. l.* 42. *supr. locati.* S. L.
(29) Adde *l.* 88. *infr. h. t.*
(30) Dixi ad *l.* 3. *C. de except.*
(31) *l.* 10. *l.* 11. *supr. h. t.*
(32) *l.* 78. *infr. h. t.*

minum passurus est: non ejus (1), qui lucrum facturus esset.

De libellis pro tribunali recitatis.

72. Modestinus lib. 7. Responsorum.

SEmpronia libellos (2) composuit, quasi datura (3) Centurioni, ut ad officium (4) transmitterentur, sed non dedit; Lucius pro tribunali eos recitavit, quasi officio traditos. Quæro: non sunt inventi in officio, neque Centurioni traditi: quo crimine subjiciatur, qui ausus est libellos de domo subtractos pro tribunali legere, qui non sint dati? Modestinus respondit, si clam subtraxit, furtum commissum (5).

De pignore.

73. Javolenus [lib. 15. ex Cassio].

SI is, qui pignori rem accepit, cum de vendendo pignore nihil convenisset (6), vendidit; aut antequam dies venditionis veniret (7), pecunia non soluta, id fecit: furti se obligat.

De re bona fide possessa.

74. Idem [lib. 4. Epistolarum].

FUrtivam ancillam bona fide duorum aureorum (8) emptam cum possiderem, subripuit mihi Attius, cum quo et ego (9), et dominus, furti agimus. Quæro, quanta æstimatio pro utroque fieri debet? Respondit: Emptori duplo, quanti ejus interest, æstimari debet; domino autem duplo, quanti ea mulier fuerit. nec nos movere debet, quod duobus (10) pœna furti præstabitur: quippe, cum ejusdem rei nomine præstetur, emptori, ejus possessionis; domino, ipsius proprietatis causa præstanda est.

Si simulatus procurator effecit, ut sibi promitteretur.

75. Pomponius lib. 21. ad Quintum Mucium.

SI is, qui simulabat se procuratorem esse, effecisset, ut vel sibi, vel cui me delegavit, promitterem (11): furti cum eo agere non possum. quoniam nullum (12) corpus intervenisset, quod furandi animo contrectaretur.

De commodato et deposito. 1. De fure furtum passo.

76. Idem lib. 38. ad Quintum Mucium.

QUi re sibi commodata, vel apud se deposita, usus est aliter (13), atque accepit: si existimavit (14) se non invito domino id facere, furti non tenetur; sed nec depositi ullo modo tenebitur. Commodati an teneatur, in culpa æstimatio erit, id est, an (15) non debuerit existimare id dominum permissurum?

§. 1. Si quis alteri furtum fecerit; et id, quod subripuit, alius ab eo subripuit: cum posteriore fure dominus ejus rei furti agere potest, fur prior non potest; ideo quod domini interfuit, non prioris furis, ut id, quod subreptum est, salvum esset. Hæc Quintus Mucius refert, et vera sunt. nam licet (16) intersit furis rem salvam esse, quia condictione tenetur: tamen cum eo is, cujus interest, furti habet actionem, si honesta (17) ex causa interest. nec utimur Servii sententiá, qui putabat, si rei subreptæ dominus nemo exstaret, nec extaturus (18) esset, furem habere furti actionem: non magis enim tunc ejus esse (19) intelligitur, qui lucrum (20) facturus sit. dominus igitur habebit cum utroque furti actionem, ita ut si cum altero furti actionem inchoat, adversus alterum nihilominus duret: sed et condictionem, quia ex diversis factis tenentur.

De sacco pecuniam habente.

77. Idem lib. 13. ex Variis lectionibus.

QUi saccum (21) habentem pecuniam subripit, furti etiam sacci nomine tenetur, quamvis non sit ei animus sacci subripiendi.

De re inspicienda data.

78. Papinianus lib. 8. Quæstionum.

REm inspiciendam (22) quis dedit: si periculum spectet eum qui accepit, ipse furti agere potest.

De pignore.

79. Idem lib. 9. Quæstionum.

SI debitor pignus subripuit, quod (23) actione furti solvit, nullo modo recipit.

De servo vendito. 1. Quid venit in actionem furti. 2. De optione legata. 3. De rapina. 5. De falso procuratore, et falso herede.

80. Idem lib. 12. Quæstionum.

SI vendidero, neque tradidero servum, et is sine culpa mea subripiatur: magis est ut mihi furti competat actio. et mea videtur interesse (24), quia dominium apud me fuit, vel quoniam ad præstandas (25) actiones teneor.

§. 1. Cum autem jure dominii defertur furti actio, quamvis non alias, nisi nostra intersit, competat: tamen ad æstimationem (26) corporis, si nihil amplius intersit, utilitas mea referenda est. † Idque et in statuliberis, et in legato sub conditione relicto probatur. † Alioquin diversum probantibus statui facile quantitas non potest. Quia itaque tunc sola utilitas æstimationem facit, cum cessante dominio furti actio nascitur in istis causis ad æstimationem corporis furti actio referri non potest.

(1) Imo et ejus, quia lucrum in eo quod interest comprehenditur. *l.* 13. *supr. ratam rem.*

(2) An divortii? an debitum aliquod continentes? postremum probatur Bartolo, mihi prius.

(3) Forte, quia marito militi irata non tradidit, tamen pœnituit. *l.* 3. *l.* 7. *supr. de divortiis.*

(4) Magistri militum. de quo officio loquitur *l.* 2. *C. de officio Magistri militum.*

(5) An et injuriæ tenebitur? fit enim nobis injuria, quoties quis injuriose nos ad tribunal judicis trahit. *l.* 13. §. 3. *infr. de injuriis.*

(6) Etsi vendendi pignoris facultas creditori data non est, pignus tamen potest vendere, si modo prius denunciavit debitori, ut solveret, et is cessaverit. *l.* 4. *supr. de pignorat.*

(7) Et ita non cessante debitore. facit *l.* 8. *C. h. t.*

(8) Duorum aureorum pretium, *vulgat.* duobus aureis, *Haloand.* de vulgari pretio servorum dicam ad *l.* 1. §. 5. *C. de communi servo.*

(9) Vide quæ dixi ad *l.* 2. *C. de furtis.*

(10) Unius rei nomine duobus, id est, uni proprietatis, alteri possessionis causa, pœna præstari potest.

(11) Nudis verbis furtum non fit. *l.* 52. §. 19. *supr. h. t.*

(12) Incorporalium rerum furtum non fieri hinc colligunt.

(13) *l.* 5. §. 8. *supr. commodati.*

(14) *l.* 46. §. 7. *supr. h. t.*

(15) Sapientis non est dicere, Non putabam.

(16) Furis interest rem salvam esse. *l.* 12. §. 1. *supr. h. t.*

(17) *l.* 11. *Supr. h. t.*

(18) Extiturus. *vulg.*

(19) Interesse.

(20) *l.* 71. *in fin. supr. h. t.*

(21) *l.* 21. §. 1. *l.* 67. *supr. cod.* Goth. Adde *cap.* 45. *distinct.* 50. Ans.

(22) *l.* 10. §. 1. *supr commodati. l.* 17. §. 2. *supr. de præscr.*

(23) *l.* 22. *in fin. pr. supr. de pignorat. l.* 74. *supr. de sol.*

(24) Id quod interest pecuniariter, etiam spectatur et venit in delictis.

(25) *l.* 14. *supr. h.t. l.* 35. §. 4. *in fin. supr. de contr. empt.* §. 3. *Instit. de empt. et vend.*

(26) *l.* 50. *supr. h. t.*

§. 2. Si ad exhibendum egissem (1), optaturus servum mihi legatum, et unus ex familia servus subreptus: heres furti habebit actionem. ejus (2) interest: nihil enim refert, cur præstari custodia debeat.

§. 3. Cum raptor (3) omnimodo furtum facit, manifestus fur existimandus est (4).

§. 4. Is autem, cujus dolo fuerit raptum, furti quidem non tenebitur, sed vi bonorum raptorum.

§. 5. Si Titius, cujus (5) nomine pecuniam perperam falsus (6) procurator accepit, ratum habeat: ipse quidem Titius negotiorum gestorum aget, [et] ei vero qui pecuniam indebitam dedit, adversus Titium erit indebiti (7) condictio, adversus falsum procuratorem furtiva durabit. electo Titio, non inique per doli exceptionem, uti præstetur ei furtiva condictio, desiderabitur. Quod si pecunia fuit debita, ratum habente Titio, furti actio evanescit: quia debitor liberatur.

§. 6. Falsus (8) autem procurator ita demum furtum pecuniæ faciet, si (9) nomine quoque veri procuratoris, quem creditor habuit, adsumpto, debitorem alienum circumvenerit. ┼ Quod æque probatur et in eo, qui sibi deberi pecuniam, aut heredi Sempronii creditoris, adseveravit, cum esset alius.

§. 7. Qui rem Titii agebat, ejus nomine falso procuratori creditoris solvit, et Titius ratum habuit: non nascitur ei furti actio, quæ statim, cum pecunia soluta est, ei, qui dedit, nata est; cum Titii nummorum dominium non fuerit, neque possessio, sed condictionem indebiti quidem Titius habebit; furtivam (10) autem, qui pecuniam dedit: quæ, si negotiorum gestorum actione Titius conveniri cœperit, arbitrio judicis ei præstabitur.

De pecunia civitati subtracta.

81. Idem lib. 1. Responsorum.

OB pecuniam civitati (11) subtractam, actione furti, non (12) crimine peculatus tenetur (13).

De fullone et sarcinatore. 1. De fructibus fundi locati. 2. De ancilla libidinis causa surrepta. 3. De tabulis et cautionibus.

82. Paulus lib. 2. Sententiarum.

FUllo (14) et sarcinator, qui polienda vel sarcienda vestimenta accepit, si forte his utatur, ex contrectatione eorum furtum fecisse videtur: quia non in eam causam ab eo videntur accepta.

§. 1. Frugibus ex fundo subreptis tam colonus (15) quam dominus furti agere possit: quia utriusque interest, rem persequi.

§. 2. Qui ancillam non (16) meretricem libidinis causa subripuit, furti actione tenebitur: et si suppresserit, pœna Legis Faviæ (17) coërcetur.

§. 3. Qui tabulas (18) cautionesve subripuit, in adscriptam summam furti actione tenebitur. nec refert cancellatæ necne sint (19): quia ex his debitum magis solutum esse comprobari potest.

De eo, qui pro herede adprehendit. 1. De eo, qui una cum servo suo furatus est.

83. Neratius lib. 1. Responsorum.

SI quis ex bonis ejus quem putabat mortuum, qui vivus (20) erat, pro herede res adprehenderit, eum furtum non facere.

§. 1. Ei cum quo suo nomine furti actum est, si servi nomine de alia (21) re adversus eum agatur: non dandam exceptionem furti una facti (22).

De usucapione.

84. Paulus lib. 2. ad Neratium.

QUamvis res furtiva, nisi ad dominum redierit, usucapi non possit, tamen si eo nomine lis æstimata (23) fuerit, vel furi dominus eam vendiderit (24): non interpellari jam usucapionis jus dicendum est.

Cui datur furti actio.

85. Idem lib. 2. Manualium.

IS cujus interest (25) non subripi, furti actionem habet, et si rem tenuit domini voluntate, id est, veluti is cui (26) res locata est. ┼ Is autem qui sua voluntate, vel etiam pro tutore negotia gerit, item tutor (27) vel curator, ob rem sua culpa subreptam non habet furti actionem.

┼ Item is, cui ex stipulato (28), vel ex testamento servus debetur, quamvis intersit ejus, non habet furti actionem: Sed nec is, qui fidejussit (29) pro colono.

De usucapione.

86. Tryphoninus lib. 9. Disputationum.

SI ad (30) dominum ignorantem pervenerit res furtiva, vel vi possessa: non videtur in potestatem domini reversa (31). ideo nec si post talem domini possessionem bona fide ementi venierit, usucapio sequitur.

De pignore.

87. Paulus lib. 1. Decretorum.

CReditori (32) actio furti in summam pignoris, non debiti competit. sed ubi debitor ipse subtraxisset pignus, contra probatur, ut in summam pecuniæ debitæ, et usurarum ejus, furti conveniretur.

(1) *l.* 3. §. 6. *supr. ad exhib. l.*6. *supr. de opt.*
(2) Ejus quod interest.
(3) Vid. *l.* 1. *infr. vi bon. raptor.*
(4) Et ita semper in quadruplum tenetur. *l.* 52. *in fin. supr. h. t.*
(5) *l.* 23. *supr. de negot.*
(6) *l.* 14. *supr. de cond. caus. dat.*
(7) *l.* 6. §. 9. *supr. de negotiis.*
(8) Vid. *l.* 18. *in fin. supr. de sol. l.* 19. *C. de furt.*
(9) *l.* 43. *supr. h. t.*
(10) Condictio hæc furtiva datur ex causa dominii translati: indebiti vero, ex causa possessionis translatæ: et sic ex diversis causis dantur.
(11) Civitati qui pecuniam subtrahit, furti, non peculatus, tenetur.
(12) *Nec non.* Alciat. 1. *dispunct.* 5. reprehensus a Roberto, 2. *recept.* 2. vide quæ notavi ad *l.* 4. *in fin. infr. ad l. Jul. peculatus.*
(13) Imo, tenetur peculatus. *l.* 4. *in fin. infr. ad l. Jul. peculatus.*
(14) Vide *l.* 2. *supr. de cond. sine causa.*
(15) *l.* 14. §. 2. *l.* 26. *in fin. l.* 52. §. 8. *supr. h. t.*
(16) *l.* 39. *supr. eod.* vid. *l.* 60. *Eclog. tit.* περὶ πορνευόντων. 76. ex hoc loco emenda §. 11. apud Paul. 2. *sent.* 31.
(17) De plagiariis. *l.* 6. *infr. ad leg. Fab. de plagiar.*
(18) *l.* 27. *supr. h. t.* Paul. 2. *sentent.* 31. §. 22.
(19) Cancellatione scripturæ probatur debiti solutio.
(20) Adde *l.* 1. *supr. pro herede.*
(21) *l.* 35. *in fin. l.* 56. *in fin. supr. h. t.*
(22) De exceptione furti una facti, vid. Edmund. Merill. *lib.* 1. *observ. cap.* 24. Ans.
(23) *l.* 4. §. 13. *supr. de usurpat.*
(24) *l.* 32. *supr. de usurp. l.* 6. §. 3. *in fin. supr. de precario.*
(25) *l.* 10. *l.* 11. *supr. h. t.*
(26) *l.* 67. *in fin. supr. h. t.*
(27) *l.* 53. §. 3. *l.* 56. §. 4. *supr. eod.*
(28) Ex stipulatu. *l.* 13. *l.* 66. *in fin. supr. eod.*
(29) Adde *l.* 14. §. 10. *l.* 53. §. 3. *supr. eod.*
(30) *l.* 4. §. 12. *supr. de usurpat.*
(31) Quia abest ei pretium. *l.* 14. *infr. de verb. sign.*
(32) Adde *l.* 15. *supr. h. t. l.* 13. *supr. de distract. pign.*

De concursu hujus actionis, et vi bonorum raptorum.

88. IDEM lib. sing. de Concurrentibus actionibus.

SI quis (1) egerit Vi bonorum raptorum, etiam furti agere non potest. Quod si furti elegerit in duplum agere, potest et Vi bonorum raptorum agere sic, ut non excederet quadruplum.

De liberto, cliente, mercenario.

89. IDEM lib. singul. de Pœnis paganorum.

SI libertus (2) patrono, vel cliens (3), vel mercenarius (4) ei qui conduxit, furtum fecerit: furti actio non nascitur.

De fullone. 1. De ope. De consilio.

90. JAVOLENUS lib. 9. ex Posterioribus Labeonis.

FUllo (5) actione locati de domino liberatus est: negat eum furti recte acturum Labeo. Item si furti egisset, prius quam ex locato cum eo ageretur, et antequam de furto judicaretur, locati actione liberatus esset: et fur ab eo absolvi debet. quod si nihil eorum ante accidisset, furem ei condemnari oportere. Hæc idcirco, quoniam furti eatenus habet actionem, quatenus ejus interest.

§. 1. Nemo opem, aut consilium alii præstare potest, qui (6) ipse furti faciendi consilium capere non potest.

De eo, qui scit sibi surripi.

91. LABEO lib. 2. Pithanon a Paulo epitomatorum.

SI quis, cum sciret quid sibi subripi, non (7) prohibuit (8): non potest furti agere. Paulus: Imo contra. nam si qui scit sibi rapi, et quia non potest prohibere, quievit (9), furti agere potest. At si potuit (10) prohibere, nec (11) prohibuit: nihilominus furti agit. † Et hoc modo patronus quoque liberto, et is cujus magna (12) verecundia, ei quem in præsentia pudor ad resistendum impedit, furtum facere solet.

De judicio criminali et civili.

92. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

MEminisse oportebit, *nunc furti plerumque criminaliter* (13) *agi, et eum, qui agit, in crimen subscribere* (14): non quasi publicum sit judicium, sed quia visum est temeritatem agentium etiam (15) extraordinaria animadversione coërcendam. Non ideo tamen minus, si qui velit, poterit civiliter (16) agere.

TIT. III.

DE (17) TIGNO JUNCTO (18).

De rei vindicatione. De actione in duplum. 1. De tigni appellatione. 2. De actione ad exhibendum.

1. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

LEx XII. Tabularum *neque solvere permittit tignum furtivum ædibus vel vineis* (19) *junctum, neque vindicare*: quod providenter Lex effecit, ne vel ædificia sub hoc prætextu diruantur, vel vinearum cultura turbetur: sed in eum, qui convictus est junxisse, in duplum dat actionem.

§. 1. *Tigni* autem appellatione continetur omnis (20) materia, ex qua ædificium constet, vineæque necessaria. Unde quidam aiunt tegulam (21) quoque et lapidem, et (22) testam (23), cæteraque, si quæ ædificiis sunt utilia: tigna autem a tegendo dicta sunt: hoc amplius, et calcem, et arenam tignorum appellatione contineri. † Sed et in vineis (24) tigni appellatione omnia vineis necessaria continentur, utputa perticæ (25), pedamenta.

§. 2. Sed et ad exhibendum danda est actio. nec enim parci oportet ei, qui sciens alienam rem ædificio inclusit (26), vinxitve (27): non enim sic eum convenimus, quasi possidentem, sed ita, quasi dolo malo fecerit (28), quominus possideat.

(1) Vide *l.* 71. *supr. h. t.*
(2) Adde *l.* 17. *supr. eod. l.* 21. *in fin. C. eod.*
(3) Clientes qui, dixi in libris Feudorum. Hi, ut sæpius libertini, et mercenarii. *l.* 3. *supr. de usu et habitat. l.* 5. *supr. de his, qui effud. vel dejecer. l.* 7. *Infr. de captivis. l.* 3. *C. de novationib.* de furtis domesticis dicam ad *l.* 11. §. 1. *infr. de pœnis.*
(4) Mercenarius. *vulg. Hal.*
(5) *l.* 48. §. 4. *supr. h. t.*
(6) *l.* 23. *in fin. l.* 53. *supr. eod.*
(7) Puta, propter nimiam verecundiam.
(8) Forte quia non potuit prohibere. *l.* 7. §. 1. *supr. eod. l.* 1. §. 10. *supr. quod vi aut clam*
(9) Taciturnitas, tacere, silentium ad alterius delinquentis excusationem pro consensu non habetur. vide tamen Socin. *reg.* 392.
(10) *Subaudi*, de facto.
(11) Abjicere, vel repudiare actionem non continuo videtur, qui quid nimia verecundia non prohibuit. *l.* 1. §. *quæ oneranda. supr. quarum rerum actio.*
(12) Verecundia magna non prohibentis excusat.
(13) De quo vide *l.* 56. §. 1. *supr. h. t.* Criminaliter agere quid sit, vide quæ notavi ad *l.* 1. *infr. de publ. jud.*
(14) *l.* 3. *supr. de privatis delictis.*
(15) *l.* 3. *infr. ad SC. Turpillian.*
(16) *l. ult. supr. de privatis delictis.* Goth. vide Merill. *lib. sing. differentiar. cap.* 23. Ans.
(17) De tigno juncto vide Cujac. 23. *obs.* 19.
(18) Vide *l.* 1. *infr. eod.* vid. Ægid. Bossium, *cap.* 60. Praxeos. Oldend. *class.* 7. *act.* 6.
(19) Huc refer *l.* 23. §. 6. *supr. de rei vind. l.* 6. *supr. ad exhib. l.* 63. *supr. de donat. int. vir. l.* 7. §. 10. *supr. de adq. rer. l.* 7. §. 2. *in fin. supr. de exceptione rei jud. l.* 98. *in fin. supr. de solut.* §. 29 *Instit. de rer. divis.* Lex XII. tab. talis fuit teste Festo *in voce* Tignum. *Tignum junctum ædibus vineæve et concaput ne solvito*: ubi alii legunt *vineæ capulo*: alii *vineæ concapet*, alii *vineæ concapite*, alii *vineæve concaptum*. Turnebus legit *vineæque copula*, *vel vineæve ne solvito*. Josephus Scaliger legit *vineæve concapes*, ex antiqua scriptura *concapet*. Tignum concapes vineæ dicitur (nam tignum non tantum dicitur in ædificiis, sed et in vineis) quando habet caput suum cum capite vineæ commissum. Caput vineæ est radix ipsa. Concapes dicitur, ut primicapes, præcapes, deincapes, ancapes, formicapes, terticapes, quarticapes, quinticapes. v. Joseph. Scal. apud Festum in *d. dictione Tignum.* quæ lectio etiam Cujacio probatur: His adde Hotom. *in Commentario* 12. *tabul. in Lege* Tignum junctum.
(20) Tignum, materia omnis ædificii. *l.* 7. *supr. ad exhibend. l.* 7. §. 10. *vers. appell. Supr. de adq. rer. dom. l.* 62. *Infr. de verb. sign.* πᾶσα ὕλη πρὸς οἰκοδομὴν ποιοῦσα. *Eclog.* 2. *cap.* 62. πᾶν ξύλον ἐργάσιμον. *Theoph.* §. 29. *Inst. de rer. divis.*
(21) Tigni appellatione continetur etiam quorundam opinione tegula, lapis, testa: quinimo, et in vineis perticæ et pedamenta.
(22) Et cæmenta, cæteraque. *vulgat. Hal.*
(23) Testa, ὄστρακον, later, non pessulam, ut Theophili interpres vertit, interpretatur. Græci in *l.* 19 *in fin. supr. de serv. præd. urban.* vertunt illa verba, *ex figlino opere*, ἀπὸ βησάλων: et in glossis laterculum βησάλιον ϗ ὄστρακον. et apud Charisium *Besalia.* vid. Cuj. 9. *obs.* 26.
(24) Vide Festum *in dictione* Tignum.
(25) Vide *l.* 168. *infr. de verb. sign.*
(26) *l.* 7. *supr. ad exhibend.* sic includere ædificio dixit Cicero, 1. *ad Atticum.* 8.
(27) Junxitve. *Hal.* injunxitve. *vulg.*
(28) Tignum alienum jungendo ædibus.

De rei vindicatione.

2. Idem [lib. 42. ad Sabinum].

SEd si proponas tigni furtivi nomine ædibus juncti actum: deliberari poterit, an extrinsecus (1) sit rei vindicatio? Et esse non dubito (2).

TIT. IV.

SI (3) IS, QUI TESTAMENTO LIBER ESSE JUSSUS ERIT, POST MORTEM DOMINI ANTE ADITAM HEREDITATEM SUBRIPUISSE, AUT CORRUPISSE, QUID DICETUR.

Summa. 1. *Ratio hujus Edicti.* 2. *Quibus casibus locum habet hæc actio.* 3. *De libertate relicta sub conditione.* 4. *De libertate statim competente.* 5. *De servo legato.* 6. *De dominio servi mutato vel amisso. De libertate competente post modicum intervallum aditæ hereditatis.* 8. *Si unus adiit. De pupillo herede.* 10. *De rebus, quæ in bonis, vel ex bonis testatoris fuerunt.* 11. *De fructibus, partu, fœtu.* 12. *De tabulis pupillaribus.* 13. *De omnibus, quæ interest heredis non esse aversa.* 14. *De furto et omni damno.* 15. *Quarum rerum furtum fit.* 16. *Si potest alias heres ad suum pervenire.* 17. *De rei vindicatione.* 18. *De successoribus.* 19. *De pluribus delinquentibus.*

1. Ulpianus [lib. 38. ad Edictum].

SI dolo malo ejus, qui liber esse jussus erit, post mortem domini, ante (4) aditam hereditatem, in bonis, quæ ejus fuerunt, qui eum liberum esse jusserit, factum esse dicetur, quominus ex his bonis ad heredem aliquid perveniret: in eum intra annum utilem dupli judicium datur.

§. 1. Hæc autem actio (ut Labeo scribit) naturalem (5) potius in se, quam civilem habet æquitatem: siquidem civilis deficit actio. sed natura æquum est non esse impunitum eum, qui hac spe audacior factus est: quia (6) neque (7) ut servum se coërceri (8) posse intelligit spe (9) imminentis libertatis: neque ut liberum damnari, quia hereditati furtum fecit, hoc est dominæ (10). dominus autem dominave non (11) possunt habere furti actionem cum servo suo, quamvis postea ad libertatem pervenerit, vel alienatus sit: nisi [si] postea quoque contrectaverit. E re itaque esse Prætor putavit, calliditatem et protervitatem horum, qui hereditates depopulantur, dupli actione coërcere.

§. 2. Non alias tenebitur iste libertus, quam si dolo quid dissipasse proponatur. Culpa autem negligentiaque servi post libertatem excusata est: sed culpa dolo (12) proxima dolum repræsentat. Proinde si quid damni dedit sine dolo, cessabit ista actio: quamvis alias Aquilia tenetur ob hoc, quod damnum qualiter qualiter (13) dederit. † Habet itaque certum finem ista actio, ut [et] dolo fecerit iste, et post mortem domini, et ante aditam hereditatem. Cæterum si sine dolo, aut dolo quidem, verum vivo domino: non tenebitur hac actione. † Quinimo etsi post mortem (14), post aditam [tamen] hereditatem, cessabit actio (15): nam ubi adita hereditas est, jam quasi liber conveniri potest.

§. 3. Quid tamen si sub conditione accepit libertatem? ecce nondum (16) liber erit (17), sed ut (18) servus potest coërceri: idcirco dicendum est, cessare hanc actionem.

§. 4. Sed ubi libertas competit, continuo (19) dicendum est, posse et debere hanc actionem dari adversum eum, qui pervenit ad libertatem.

§. 5. Si servus pure legatus ante aditam hereditatem quid admiserit in hereditate, dicendum est, quia dominium in eo mutatur (20), huic actioni locum esse.

§. 6. Et generaliter dicimus, quo casu in servo dominium vel mutatur, vel amittitur (21), vel libertas competit post intervallum modicum (22) aditæ hereditatis: eo casu hanc actionem indulgendam.

§. 7. Sed si fideicommissaria libertas servo data sit, quidquid in hereditate maleficii admisit, nunquid non prius cogatur heres manumittere, quam si satisfecerit? Est autem sæpissime, et a Divo Marco, et ab Imperatore nostro cum patre rescriptum, non impediri fideicommissariam libertatem, quæ pure data est. D. sane Marcus rescripsit arbitrum ex continenti dandum, apud quem ratio ponatur: sed hoc rescriptum ad rationem (23) ponendam (24) pertinet actus quem servus administravit: arbitror igitur, et hic posse hanc actionem competere.

§. 8. *Ante aditam hereditatem*, sic accipere debemus, antequam vel ab uno (25) adeatur hereditas: nam ubi vel unus adit, competit libertas.

(1) An extincta? Wesenb. in §. *cum in suo.* in verbis *duplum jam consecutus. Inst. de rer. divis.*

(2) Quem in finem extrinsecus? non ut eximatur tignum, sed ut juretur in litem. *l.* 98. *in fin. supr. de solut.*

(3) Actio rerum corruptarum ex hoc Edicto dicitur a Græcis in *l. Titia. §. penul. supr. de manum. testam. l. 1. C. de noxal. action.* Cujac. *cap.* 20. *de præsc.*

(4) *l.* 48. *supr. ad leg. Aquil. l.* 27. §. 1. *supr. de pecul.*

(5) V. *l.* 16. *supr. de furt.*

(6) *l. penult. l. ult. Supr. si ex noxal.*

(7) V. *l.* 26. *supr. de statuliber.*

(8) Id est, puniri. *l.* 6. *in fin. l.* 7. *l.* 28. *Infr. de pœnis.*

(9) *d. l. ult. l.* 26. *in fin. pr. supr. de fideic. libert.*

(10) *l.* 31. *in fin. supr. de hered. instit.*

(11) *l.* 13. §. 5. *supr. quod vi. l.* 17. *l.* 61. *Supr. de furtis. l.* 1. *C. de noxal.*

(12) *l.* 1. §. 1. *in fin. supr. si mensor. l.* 29. *supr. mandati. l.* 226. *infr. de verb. sign.*

(13) Qualiter qualiter, in *l.* 46. *supr. de furtis. l.* 1. §. 15. *supr. de separat.* et apud Haloand. in *l.* 12. *in fin. supr. ratam rem.* Vulgata habet qualitercunque.

(14) Mortem domini. *vulg. Hal.*

(15) Hæc actio. *vulg.*

(16) Sub conditione liber, ante eventum conditionis liber non est. *l.* 23. *in fin. supr. de manumiss. testam.*

(17) *Al.* liber est.

(18) Imo ut liber, *l.* 14. *infr. de quæst. l.* 9. *in fin. infr. de pœnis.* solve: Contrariæ leges veræ sunt in statulibero, non in eo, cui libertas sub conditione relicta est.

(19) Id est, statim ab aditione. *l. ult. infr. eod.* παραχρῆμα τῆς ἀδιτίονος. vide Cujac. 6. *obs.* 1.

(20) *l.* 66. *supr. de furtis.*

(21) Ut cum directo manumittitur.

(22) Modicum tempus in jure varie accipitur, puta pro tribus, aut quinque, *l.* 8. *supr. si quis cautionib.* decem, *l.* 21. §. 1. *supr. de pecun. constituta*, triginta diebus, *l.* 1. §. 2. *supr. de itinere actuque.* tribus, *l. un. in fin. C. de operis novi nunc.* quatuor mensibus, *l.* 21. *supr. de judiciis. l.* 105. *supr. de solutionibus.* quinque annis, *l.* 1. §. 13. *supr. de separationibus.* pro eo denique tempore, quod judex arbitratus fuerit. *l.* 15. *in fin. supr. ex quib. caus. majores. l.* 71. §. 2. *Supr. de leg.* 1. Goth. V. Alberic. Gentil. *de temp. appellat.* Ans.

(23) Arbiter ad rationem ponendam et dispungendam dabatur, id est, examinandam. de quo vide *l.* 53. *Supr. de judiciis. l.* 50. *Supr. de conditionib. et demonstr. l.* 5. *in fin. supr. de manumiss. l.* 37. *supr. de fideicommiss. libert.* qui vir bonus dicitur. *l.* 47. §. 2. *Supr. de fideicommiss. libert.*

(24) Ponere rationem actus apud aliquem, est rationem ei reddere.

(25) *l.* 3. §. 5. *supr. de bon. libert. l.* 11. *in fin. l.* 23. *in fin. Supr. de manumiss. testament.*

§. 9. Si pupillus heres institutus sit, et a substituto ejus libertas data, medioque tempore quædam admittantur, si quidem vivo pupillo quid fuerit factum, locum non esse huic actioni: sin vero post mortem, antequam quis pupillo succederet, actionem istam locum habere.

§. 10. Hæc actio locum habet non tantum in rebus, quæ in bonis fuerunt testatoris: sed et si heredis interfuit, dolum malum admissum non esse, quominus ad se perveniret. † Et ideo Scævola plenius tractat, etsi eam rem subripuisset servus, quam defunctus pignori acceperat, hanc actionem honorariam locum habere: plenius enim causam (1) bonorum hic accipimus pro utilitate. Nam si (2) in locum deficientis furti actionis propter servitutem hanc actionem substituit Prætor, verisimile est in omnibus causis eum, in quibus furti agi potuit, substituisse. † [Et] in summa probatur, hanc actionem [et] in rebus (3) pigneratis, et in rebus alienis bona fide possessis locum habere. † Idem et de re commodata testatori.

§. 11. Item si fructus post mortem testatoris perceptos hic servus, qui libertatem prospicit, contrectaverit: locus erit huic actioni. † Sed et si partus, vel fœtus post mortem adgnatos: tantundem erit dicendum.

§. 12. Præterea si impubes post mortem patris quæsierit rei dominium, eaque antequam impuberis hereditas (4) adeatur, subripiatur: locum habere istam actionem, dicendum est.

§. 13. Sed et in omnibus, quæ interfuit heredis non esse aversa, locum habet hæc actio.

§. 14. Non tantum autem ad sola furta ista actio pertinet, sed etiam ad omnia damna, quæcunque hereditati servus dedit.

§. 15. Scævola ait, possessionis furtum fieri (5): denique si (6) nullus (7) sit possessor, furtum negat fieri (8). Idcirco autem hereditati (9) furtum non fieri, quia possessionem hereditas non habet, quæ facti (10) est et animi (11). sed nec heredis est possessio, antequam possideat: quia hereditas in eum id tantum transfundit, quod est hereditatis; non autem fuit possessio (12) hereditatis.

§. 16. Illud verum est, si potest alias (13) heres ad suum pervenire, non esse honorariam [hanc] actionem tribuendam: cum in id, quod intersit, condemnatio fiat.

§. 17. Præter hanc actionem (14), esse et vindicationem rei, constat, cum hæc actio ad similitudinem furti competat.

§. 18. Item heredi (15) cæterisque successoribus competere istam actionem dicendum est.

§. 19. Si plures servi libertatem acceperunt, et dolo malo quid admiserint: singuli (16) convenientur in solidum, hoc est, in duplum. † Et cum ex delicto conveniantur, exemplo (17) furti, nullus eorum liberetur, etsi unus conventus præstiterit.

De ignorantia heredis.

2. Gajus lib. 13. ad Edictum provinciale.

Si paulo ante quam statuta (18) libertas obtigerit, amoverit aliquid servus aut corruperit, ignorantia domini non introducit hanc actionem: ideoque licet maxime ignoraverit heres a statulibero, aut quilibet alius dominus a servo suo amotum aliquid corruptumve esse: non impetrat post libertatem ejus ullam actionem, quamvis in pluribus aliis causis justa (19) ignorantia excusationem mereatur.

De manumissione conditionali.

3. Ulpianus lib. 13. ad Edictum.

Labeo putavit, sub conditione manumissum res amoventem, si cito (20) conditio extitit, hac actione conveniendum.

TIT. V.

FURTI (21) ADVERSUS NAUTAS, CAUPONES (22), STABULARIOS.

Summa. 1. *Navigandi causa qui accipiuntur.* 2. *Quid venit in hanc actionem.* 3. *De concursu actionis honorariæ et civilis.* 4. *Si caupo vel nauta receperit salvum fore.* 5. *Si exercitor servo suo, vel alieno, vel libero homine utatur.* 6. *Quorum factum præstatur.*

1. Ulpianus [lib. 38. ad Edictum].

In eos, qui naves (23), cauponas (24), stabula (25) exercebunt, si quod a quoquo eorum, quosve ibi habebunt, furtum factum esse dicetur, judicium datur, sive furtum ope, consilio exercitoris factum sit; sive eorum cujus, qui in ea navi navigandi causa esset.

§. 1. *Navigandi* autem *causa* accipere debemus eos, qui adhibentur, ut navis naviget, hoc est, nautas.

§. 2. Et est in duplum (26) actio.

§. 3. Cum enim in caupona (27), vel in navi, res perit, ex Edicto Prætoris obligatur exercitor navis, vel

(1) Causa bonorum est utilitas. *l.* 52. *in fin. supr. de verb. obl.* adde *l.* 5. §. 6. *supr. ut in possess.* §. *ult. Inst. vi bonor. rapt.*

(2) Hæc actio locum habet in omnibus casibus, quibus furti agi potest, cum in ejus locum excogitata sit.

(3) *d.* §. *ult.*

(4) A substituto adeatur. *vulg.*

(5) *l.* 1. *in fin. l.* 43. §. 4. *supr. de furtis.*

(6) *l. ult. infr. expilatæ.*

(7) Ecclesia semper possidet; vel rarum est, ut non possideat. Hinc Bartolus in *l.* 7. §. *in decurionibus. supr. quod cujuscunque.* refert Archiepiscopum quendam Mosensem dicere solitum, Ecclesiam a parietibus suis, sed et ab ipso Christo possideri.

(8) *l.* 43. §. 5. *Supr. de furt.*

(9) *l.* 68. *supr. de furt.*

(10) Possessio est facti et animi, quia factum naturale animum possessoris desiderat.

(11) Hereditas neque vere, neque ficte possideri potest, sed improprie. Accurs. in *l.* 40. §. *si forte. in verbis* hæc ita. *supr. de adq. vel amitt. poss. v.* Zas. 2. *resp.* 27.

(12) Hereditas non possidet, igitur in hereditate non est possessio: at id tantum, quod hereditatis est, heres percipit: igitur in heredem non transfertur possessio.

(13) *l.* 16. *supr. de minoribus.*

(14) Furtivam scil.

(15) §. 1. *Inst. de perpetuis et temp.*

(16) *l.* 1. *C. de condictione furtiva.*

(17) *l.* 21. §. 9. *supr. de furtis.*

(18) Id est, in diem, vel conditionem dilata. *l.* 15. *l.* 16. *supr. de noxalil.* *l.* 81. §. 9. *supr. de legat.* 1. *l.* 9. *supr. de optione. l.* 1. *l.* 6. *supr. de statulib. l.* 25. §. 1. *supr. de liberali. l.* 27. §. 10. *Infr. ad leg. Jul. de adult.*

(19) Justa ignorantia non semper meretur excusationem, *ut hic.*

(20) Id est, continuo. *l.* 1. §. 4. *supr. eod.*

(21) Id est, de furto adversus caupones et stabularios: vel de furto facto in stabulo vel caupona. 15. *Synops.* 2.

(22) Hic adde 53. *Ecl.* 1. περὶ ναυτικῶν ἐνοχῶν καὶ πανδοχέων ἀγωγῶν etc. adde *supr. nautæ, caupones, stabularii.* Ægid. Bossium, *cap.* 57. *prax.* Oldendorpium, *class.* 7. *act.* 7.

(23) περὶ κλοπῆς ἐν πανδοχείῳ ἢ καπηλείῳ γενομένης, 15. *Ecl.* 2.

(24) 53. *Ecl.* 1. *c.* 31.

(25) Meritoria scil. Paul. 2. *sent.* 31. §. 13.

(26) *l.* 7. §. 1. *supr. naut.*

(27) §. *ult. infr. eod. l.* 6. §. 1. *supr. nautæ.* 15. *Eclog.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 4. *c.* 1.

caupo: ita ut in potestate (1) sit ejus, cui res subrepta sit, utrum mallet cum exercitore honorario jure, an cum fure Jure civili experiri.

§. 4. Quod si *receperit* (2) *salvum fore* caupo vel nauta: furti actionem non (3) dominus rei subreptæ, sed ipse habet, qui recipiendo periculum custodiæ subiit.

§. 5. Servi vero sui (4) nomine exercitor noxæ dedendo se liberat: cur ergo non exercitor condemnetur, qui servum tam malum in nave admisit? et cur liberi quidem hominis nomine tenetur in solidum, servi vero non tenetur? nisi forte idcirco, quod liberum quidem hominem adhibens statuere debuit de eo, qualis esset: in servo vero suo ignoscendum sit ei, quasi in domestico malo, si noxæ dedere paratus sit. si autem alienum adhibuit servum, quasi in libero tenebitur.

§. 6. Caupo præstat factum eorum, qui in ea caupona ejus cauponæ exercendæ causa ibi sunt: item eorum, qui habitandi causa ibi sunt. viatorum autem factum (5) non præstat: namque viatorem sibi eligere caupo vel stabularius non videtur: nec (6) repellere potest iter agentes; inhabitatores vero perpetuos ipse quodammodo elegit (7), qui non rejecit, quorum factum oportet eum præstare. In navi quoque vectorum factum non præstatur.

TIT. VI.
SI FAMILIA (8) FURTUM FECISSE DICETUR.

Ratio et summa Edicti. 1. De scientia et ignorantia domini. 2. De damno. 3. Si unius servi nomine actum sit.

1. ULPIANUS [lib. 38. ad Edictum].

UTilissimum id Edictum Prætor proposuit, quo dominis prospiceret adversus maleficia servorum: videlicet ne cum plures furtum admittunt, evertant domini patrimonium, si omnes dedere, aut pro singulis æstimationem litis offerre cogatur. ✝ Datur igitur arbitrium hoc Edicto, *ut si quidem velit dicere noxios servos, possit omnes dedere, qui participaverunt furtum: enimvero si maluerit æstimationem offerre; tantum offerat, quantum* (9) *si unus* (10) *liber furtum fecisset, et retineat familiam suam.*

§. 1. Hæc autem facultas domino tribuitur totiens, quotiens ignorante eo furtum factum est. ✝ Cæterum si sciente, facultas ei non erit data: nam et suo nomine et singulorum nomine conveniri potest noxali judicio. nec una æstimatione, quam homo liber sufferret, defungi poterit. ✝ Is autem accipitur (11) *scire* (12), qui scit et potuit prohibere: scientiam enim spectare debemus, quæ habet et voluntatem. cæterum si scit, prohibuit tamen, dicendum est usurum Edicti beneficio.

§. 2. Si plures servi damnum culpa dederint, æquissimum est eandem facultatem domino dari.

§. 3. Cum plures servi ejusdem rei furtum faciunt, et unius nomine cum domino lis contestata sit, tamdiu aliorum nomine actio sustineri debebit, quamdiu priore judicio potest actor consequi, quantum (13) consequeretur, si liber id furtum fecisset;

2. JULIANUS [lib. 23. Digestorum].

ID est, [et] pœnæ nomine duplum (14), et condictionis simplum.

De servo vendito vel manumisso, 1. Vel legato, vel donato. 2. De possessore, et eo qui dolo desiit possidere.

3. ULPIANUS [lib. 38. ad Edictum].

QUotiens tantum præstat dominus, quantum præstaretur, si unus liber fecisset, cessat cæterorum nomine actio, non [tantum] adversus ipsum, verum etiam adversus emptorem duntaxat, si forte quis eorum, qui simul fecerant, venierint (15). ✝ Idemque et si fuerit manumissus. ✝ Quod si prius fuerit ablatum a manumisso, tunc dabitur adversus dominum familiæ nomine: nec enim potest dici, quod a manumisso præstitum est, quasi a familia esse præstitum. ✝ Plane si emptor præstiterit, puto denegandam in venditorem actionem: quodammodo enim hoc a venditore præstitum est, ad quem nonnunquam regressus est ex [hac] causa, maxime si furti noxaque (16) solutum esse promisit.

§. 1. Sed an, si legati servi nomine, vel ejus, qui donatus est, actum sit cum legatario, vel eo, cui donatus est, agi possit etiam cum domino cæterorum, quæritur? quod admittendum puto.

§. 2. Hujus Edicti levamentum (17) non tantum ei, qui servos possidens condemnatus præstitit tantum, quantum, si unus liber fecisset, datur: verum ei quoque qui idcirco condemnatus est, quia dolo fecerat, quominus possideret.

De heredibus furtum passi.

4. JULIANUS [lib. 22. Digestorum].

ETiam heredibus (18) ejus, cui plures ejusdem familiæ furtum fecerint, eadem actio competere debet,

(1) Hoc valde notandum est ei, cui in hospitio publico furtum factum est: datur enim ei actio adversus cauponæ dominum pro re subrepta. Quid, si caupo arcam vel cistam sibi traditam, vel res plures in cista fuisse negavit? utique is, qui eo nomine aget, traditionem et quantitatem mercium traditarum probare tenebitur. Quid, si caupo cistam resignatam, vel apertam reddat? num torquendi domestici, ut vult Bartolus? an potius viatoris seu hospitio recepti juramento stabitur? Postremum a doctoribus communiter receptum esse testatur Clarus, 5. *sent.* §. 6.

(2) *l.* 4. *supr. nautæ, caup. l.* 14. *in fin. supr. de furtis.*

(3) Id est, non dominus tantum, ut sit subauditio, quam taxativam appellant interpretes, ut in *l. ult.* §. 1. *supr de ædilitio edicto.* sic Cicero 2. *de offic.* Hæc oratio suscepta non de filio, sed de toto genere, id est, non de filio tantum. Est et alia subauditionis species, quam iidem interpretes Augmentationem appellant. *l.* 4. *supr. de in integrum restitut. l.* 3. §. 16. *infr. de muneribus.*

(4) *l.* 7. §. 4. *vers. servorum. supr. nautæ.*

(5) *Eclog. ibid.* et *l.* 6. §. 3. *supr. nautæ, caup.* Imo præstat. *l.* 2. *supr. nautæ.*

(6) Hinc colligit Bart. in *l.* 1. §. 1. *supr. nautæ.* Neminem cogi ad viatores hospitio recipiendos, nisi hospitii publici munus sit professus. *Goth. non potest*, hic est, *non debet.* Ans.

(7) Adde *l.* 16. *supr. de SC. Macedon.*

(8) Vide Ægid. Bossium, *cap.* 68. *praxeως. Synops.* 2. *περὶ κλοπῆς παρὰ φαμιλίας γενομένης.*

(9) Id est, duplum et æstimationem rei. *l.* 2. *infr. h. t.* 15. *Eclog.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 5. *c.* 25.

(10) §. *ult. infr. h. t. l.* 9. *supr. de jurisdict. l.* 32. *supr. ad l. Aquil. l.* 31. *supr. de noxal. l.* 3. *in fin. supr. de publican.* Notandum est autem hæc vera esse, si civiliter agatur, non si criminaliter, ut ex communi opinione refert Clarus, 5. *sent.* 9. *in fin.* ne delicta remaneant impunita. Bossius, *c.* 58. *n.* 2.

(11) Id est, intelligitur.

(12) *l.* 3. *l.* 4. *supr. de noxalib.*

(13) Vide quæ notavi in fine principii hujus legis, et 6. *Eclog.* 15. *c.* 2.

(14) *Eclog. ibid.*

(15) Venierit. *vulg. Hal.*

(16) *l.* 17. §. 17. *supr. de ædilitio.*

(17) Levamentum Edicti, beneficium Edicti. Hoc verbum Cujacius restituit, *l.* 62. §. 2. *in fin. supr. pro socio.* ubi antea legebatur, *velamentum*, ab aliis *hostimentum*, a nonnullis *æquamentum*, ut refert Hotoman. 1. *de usuris.* 7.

(18) §. 1. *Instit. de perpetuis et temporalib.*

quæ testatori competebat : id est, ut omnes non amplius consequantur, quam consequerentur, si id furtum liber fecisset.

De servis communibus.

5. Marcellus [lib. 8. Digestorum].

FAmilia communis sciente altero furtum fecit. omnium nomine cum eo, qui scit, furti agi poterit : cum altero ad eum modum, qui Edicto comprehensus est : quod ille præstiterit (1) non totius familiæ nomine, ab hoc socio partem consequetur. ┼ Et si servus communis alterius (2) jussu damnum dederit, etiam quod præstiterit alter, si modo cum eo quoque ex Lege Aquilia, vel ex XII. tabulis agi potest, repetat a socio : sicuti cum communi rei nocitum est. Si ergo duntaxat duos habuerim servos communes, cum eo, quo non ignorante factum est, agetur utriusque servi nomine : sed non amplius consequetur a socio, quam si unius nomine præstitisset : quod si cum eo, quo ignorante factum est, agere volet, duplum tantum consequetur.

┼ Et videamus, an jam in socium, alterius servi nomine, non sit dandum judicium? quemadmodum si omnium nomine socius decidisset, nisi forte hoc casu severius a Prætore constituendum est, nec servorum conscio (3) parcendum est.

De heredibus furtum passi.

6. Scævola [lib. 4. Quæstionum].

LAbeo putat, si coheres meus, quod furtum familia cujus fecisset, duplum abstulisset, me non impediri, quominus dupli agam : eoque modo fraudem Edicto fieri ; esseque iniquum (4), plus heredes nostros ferre, quam ferremus ipsi. item si defunctus minus duplo abstulit, adhuc singulos heredes recte experiri [Scævola respondit]. verius puto partes ejus heredes persecuturos : sed et cum eo, quod defunctus abstulit, uterque heres non plus duplo ferat.

TIT. VII.

ARBORUM (5) FURTIM (6) CÆSARUM (7).

De Lege Aquilia et duodecim tabularum.

1. Paulus lib. 9. ad Sabinum.

SI *furtim arbores cæsæ sint*, et ex Lege Aquilia (8) et ex XII. tabularum, dandam actionem (9) Labeo ait. Sed Trebatius ita utramque dandam, ut judex in posteriore deducat id, quod ex prima consecutus sit, et reliquo condemnet.

De pœna latronum.

2. Gajus lib. 1. ad Leg. XII. tabularum.

SCiendum est autem eos, qui arbores (10), et maxime vites (11) cæciderint, [etiam (12)] tanquam (13) latrones puniri.

De his quæ arboris appellatione continentur.

3. Ulpianus lib. 42. ad Sabinum.

VItem (14) arboris appellatione contineri, plerique veterum existimaverunt.

§. 1. Hederæ quoque (15), et arundines, arbores non male dicentur.

§. 2. Idem de salicteto (16) dicendum est.

§. 3. Sed si quis saligneas virgas instituendi salicti causa defixerit, hæque, antequam radices coëgerint (17), succidantur, aut evellantur : recte Pomponius scripsit non posse agi de arboribus succisis, cum nulla (18) arbor proprie dicatur, quæ radicem non conceperit.

§. 4. Quod si quis ex seminario (19), [id est,] stirpitus (20) arborem transtulerit : eam, quamvis nondum comprehenderit (21) terram, arborem tamen videri, Pomponius lib. XIX. ad Sabinum probat.

§. 5. Ideo ea quoque arbor esse videtur, cujus radices desinent vivere, quamvis adhuc terra contineatur : quam sententiam Labeo quoque probat.

§. 6. Labeo etiam eam arborem recte dici putat, quæ (22) subversa a radicibus, etiam nunc reponi potest : aut [quæ] ita translata est, ut poni possit.

(1) Præstiterit non totius f. n. a. h. s. consequatur. Cujac. 6. *obs.* 1. *in fin.*

(2) *l.* 8. *supr. de noxalib.*

(3) Consilio. *vulgat. Hal.*

(4) Est iniquum, ut plus heredes ferant, quam nos ipsi : quippe heredes ejusdem, atque nos, juris et potestatis censentur. *l.* 37. *supr. de adquir. vel omitt. hered. l.* 62. *infr. de reg. jur.*

(5) Περὶ δένδρων, καὶ δενδροτομῶν. 60. *Eclog.* 16. adde 5. Paul. *sent.* 20. (ubi male legitur, de incendiariis, pro de arboribus cæsis) et 6. *Harm.* 7. *Georgicon.* περὶ δένδρων. Oldendorp. *class.* 7.

(6) Furtim cædere, est noctu cædere, Paul. 5. *sent.* 20. §. *un.* Hotom. *comment. ad* 12. *tabul.* differentiam ait esse inter furtim et furti causa cædere : in illo damnum injuria, in hoc furtum esse.

(7) Cædere quid sit, v. *l.* 5. *infr. h. t.* Goth. Vid. Hotomann. ad leg. 12. tabular. Cott. *in memorabil. verb. cædere.* Cujac. ad Paul. 5. *sentent.* 20. Arbores furtim cædentes qua pœna afficiantur, vid. Menoch. *de arbitr. lib.* 2. *cent.* 6. *casu* 579. Ægid. Boss. *tract. criminal. tit. de damno dato. num.* 2. 3. 4. Matth. Afflict. *de consuetud. Neapolit. lib.* 1. *rubric.* 26. *num.* 4. *et* 5. Ans.

(8) *l.* 5. §. 1. *infr. h. t. lib.* 13. *supr. quod vi.* adde *l.* 27. §. 7. *supr. ad leg. Aquil. l.* 28. §. 6. *supr. de jurejur.*

(9) Assium sc. 17. Plin. 1. et 1. *c.* 1. ex 12. tab. hodie in duplum, *l.* 7. *in fin. infr. h. t.* datur etiam Interdictum quod vi aut clam : est et pœna extraordinaria. de qua v. Paul. 7. *sent.* 20.

(10) Frugiferas, Paul. *ibid.* An et si infrugiferas? sic videtur, v. Paul. 2. *sent.* 31. §. 21. *ibid. qualibet arbores.* nam et arborum nomine comprehenditur salix et hedera. *l.* 3. §. 8. *infr. h. t.*

(11) 5. Feudorum 10. *in fin.* maxime novellas. Servius ad illum versum Virgilii *Eclog.* 3. *Atque mala vites incidere falce novellas.* adde *Ecl.* 3.

(12) Non tantum velut fures.

(13) *Eclog. ibid. c.* 2. 6. *Harm.* 7. ideoque cum latroni vita adimatur, *Nov.* 134. *c.* 13. constat capitale esse, vites cædere. huc potest referri quod scribit *Harmen* 6. *tit.* 7. ei, qui absque juris auctoritate litis causa vitem, aut aliam quamvis arborem inciderit, manum amputari ; et quod Paul. 5. *sent.* 20. refert de damnatione ad opus publicum, et relegatione.

(14) *Eclog. ibid. l.* 1. §. 3. *supr. de arb. cæd.* hinc 14. Plin. 1. scribit vites jure apud priscos magnitudine inter arbores numerari solitas.

(15) *Eclog. ibid.* Harm. *ibid.*

(16) De salicto. *vulg. Hal.* vid. *Eclog. ibid.* Harmen. *ibid.*

(17) *Al.* egerint. *al.* coierint.

(18) Arbor non est, quod nondum radices egit : non est etiam arbor, cujus radices exaruerunt, quamvis adhuc stet. *Eclog. ibid.* Harm. *ibid.*

(19) Seminarium est locus, in quo novellæ plantæ adolescunt. vide *l.* 9. §. 6. *supr. de usufr. l.* 3. *supr. de impensis.* Qui vineam vel arbustum constituere vult, seminaria prius facere debet. vid. Columell. *lib. de arborib. c.* 1. §. 5. *de re rust. c.* 9.

(20) *l.* 7. §. 2. *infr. h. t.*

(21) Comprehendere terram arbor dicitur, quæ terræ coalescit.

(22) Arbor radicitus evulsa si plantari potest, arbor est. Harmen. *ibid.*

§. 7. Stirpes (1) oleæ arbores esse magis est: sive jam egerunt radices, sive nondum.

§. 8. Omnium igitur harum arborum, quas enumeravimus, nomine agi poterit (2).

4. Gajus lib. [I.] ad Leg. XII. tabularum.

Certe non dubitatur, si adhuc adeo tenerum sit, ut herbæ (3) loco sit, non debere arboris numero haberi.

Quid sit cœdere, cingere, subsecare. 1. Causa hujus actionis. 2. De usufructuario. 3. De fundo vectigali.

5. Paulus lib. 9. ad Sabinum.

Cædere (4) est, non solum succidere, sed etiam ferire cædendi causa. † Cingere (5) est deglabrare (6). subsecare (7) est subsecuisse: non enim poterat cæcidisse intelligi, qui serra secuisset.

§. 1. Ejus actionis eadem causa est, quæ est Legis Aquiliæ (8).

§. 2. Is cujus ususfructus est in fundo, hanc actionem non habet (9).

§. 3. Qui autem fundum vectigalem (10) habet, hanc actionem habet: sicut aquæ pluviæ arcendæ actionem, et finium (11) regundorum.

De pluribus delinquentibus. 1. De arbore communi. 2. Si arbor in vicini fundum radices porrexit.

6. Pomponius lib. 20. ad Sabinum.

Si plures eandem arborem furtim cæciderint, cum singulis (12) in solidum agetur.

§. 1. At si eadem arbor plurium fuerit, universis duntaxat una et semel pœna præstabitur.

§. 2. Si arbor in vicini fundum radices porrexit, recidere eas vicino non licebit: agere autem licebit, non esse ejus (13), sicuti tignum, aut protectum, immissum habere. † Si radicibus (14) vicini arbor aletur, tamen ejus est, in cujus fundo origo (15) ejus fuerit.

Quid sit furtim cœdere. 1. De furto. 2. De arbore radicitus evulsa, vel extirpata. 3. De parte cœsa. 4. De eo, qui per se vel per alium fecit. 5. De servo cœdente. 6. Qualis sit hœc actio. De ejus tempore. De successoribus. 7. Quid venit in hanc actionem.

7. Ulpianus lib. 38. ad Edictum.

Furtim cæsæ arbores videntur, quæ ignorante (16) domino, celandique ejus causa cæduntur.

§. 1. Nec esse hanc furti actionem scribit Pedius: cum et sine furto (17) fieri possit, ut quis arbores furtim cædat.

§. 2. Si quis radicitus arborem evellerit (18), vel extirpaverit, hac actione non tenetur: neque enim vel cædit, vel succidit, vel subsecuit. Aquilia tamen tenetur, quasi ruperit (19).

§. 3. Etiam si non tota arbor cæsa sit, recte tamen agetur, quasi cæsa.

§. 4. Sive autem quis suis (20) manibus, sive dum imperat servo arbores cingi (21), subsecari, cædi, hac actione tenetur. Idem et si libero imperet.

§. 5. Quod si servo suo non præceperit dominus, sed ipse sua voluntate id admiserit, Sabinus ait competere noxale (22), ut in cæteris maleficiis: quæ sententia vera est.

§. 6. Hæc actio, etiam si pœnalis sit, perpetua (23) est: sed adversus heredem non datur: heredi cæterisque successoribus dabitur.

§. 7. Condemnatio autem ejus duplum (24) continet.

1. Quid sit furtim cœdere. 2. De concurrentibus actionibus. 3. De rei et domini scientia.

8. Paulus lib. 39. ad Edictum.

Facienda æstimatione, quanti (25) domini intersit non lædi. ipsarumque arborum pretium deduci oportet, et ejus, quod superest, fieri æstimationem (26).

§. 1. Furtim arborem cædit, qui clam (27) cædit.

(1) Oleæ stirpem incidens (etiamsi ea radices non egit) arborum furtim cæsarum actione tenetur, *ut hic.* Quod speciale est in olea. Cur ita? forte ob eximium fructum, et miram serendi diligentiam et scrobis subigendi, quem vel anno, antequam taleam deponant, id est, sine radice truncum, præparant, ut sole et pruina fiat putris, quæ tota impensa perit mox, trunco cæso. De taleis oleaginis serendis vide Caton. *libris de re rustica.*

(2) Qua actione? arborum furtim cæsarum.

(3) *Ecl. ibid.*

(4) Nota hæc verba, cædere, cingere, secare. de quibus vide *Ecl. c.* 4. cædere non est secare, sed crebris ictibus, vel securi vel ascia succidere, sed et ferire et vulnerare in totum vel parte.

(5) Id est, discingere, Cujac. 9. *observat.* 12. Hotomann. *in comment. ad leg.* 12. *tabul.* legit stringere. *Cingendi* verbo utitur Jurisconsultus, in *l.* 29. *supr. locat.* cingere est in orbem decorticare, quod arbores necat. 17. Plin. 14.

(6) Deglabrare, supersecare: succidere, est securi secare, Hotomann. *ad illam l.* 12. *tabul.* ut qui alienas arbores etc. Subsecare, est serra secuisse, *vulgat.* Deglabrare denique arborem, est glabram facere.

(7) Id est, secare. ictibus cædimus: serris secamus: aliud est secare, aliud est cædere. v. Cujac. 9. *obs.* 12.

(8) *l.* 1. *supr. h. t.*

(9) Imo habet. *l.* 12. *supr. quod vi aut clam.*

(10) *l.* 23. §. 1. *supr. de aqua et aquæ.*

(11) *l.* 4. §. 9. *supr. finium regundor.*

(12) *Eclog. ibid. c.* 5. *Harm.* 6. *tit.* 7. *in fin.* adde *l.* 51. *in fin. supr. ad l. Aquil.*

(13) Ita in Pandectis Florentinis pro *ei jus*: idque prisco more, quo coalescentibus in unum exterioribus dictionum antecedentium et sequentium primis syllabis, unum plerumque verbum duorum vice fungebatur: sic *cujus* pro *cui jus* in *l.* 163. *infr. de regul. jur. alterius* pro *alteri jus.* ut in *l.* 9. *supr. de liberali caus.*

(14) Quamvis radices arboris ex alieno agro alentur. *Græci.* vide *Eclog. ibid.* et Brisson. *in parerg. c.* 6. *l. ult. Supr. quod vi. l.* 7. *in fin. Supr. de adq. rer. dom. l.* 21. §. 9. *Supr. de furt.* §. 31. *Inst. de rerum divis.*

(15) Originem suam arbor sequitur. v. Hotom. 1. *obs.* 10.

(16) Non sciente. *l.* 8. *in fin. Infr. h. t.*

(17) Sed injuriæ tantum inferendæ causa.

(18) Evulserit. *vulg. Hal.* qui eradicavit arborem non hac actione, sed Aquilia tenetur.

(19) Rapuerit. *vulg.*

(20) *Ecl. d. c.* 7. *et* Harm. 6. *c.* 7. *in fin.* Goth. Adde *l.* 13. *supr. ad l. Aqu. l.* 4. *C. de noxal. act.* Et de mandante quatenus ex delicto mandatarii conveniatur, v. Gabriel. *lib.* 7. *conclus.* 1. *n.* 27. Farin. *pract. criminal. lib.* 1. *tit.* 1. *quæst.* 7. *n.* 47. 48. Ans.

(21) V. *l.* 5. *supr. h. t.*

(22) Noxalem. *vulgat. Hal. Eclog ibid.*

(23) *Eclog. ibid.* perpetuam actionem nota, licet pœnalem et adversus heredem non competentem.

(24) *Eclog. ibid.* Harm. *ibid. in fin.* Paul. 2. *sent.* 31. §. 21. notandum est, varias esse pœnas arborum succisarum: est enim dupli ex Prætoris Edicto, *ut hic.* assium 25. ex I. 12. tab. 18. Plin. 1. est et alia ex Lege Aquilia et Interdicto *quod vi aut clam. l.* 28. §. 6. *supr. de jurej.* aliæ sunt extraordinariæ, de quibus vide Paul. 5. *sentent.* 5. *et l.* 2. *supr. h. t.* idque pro circumstantiis causarum. Nam si quis animo furandi arbores cæciderit, etiam furti tenebitur: si lignorum causa, condictione furtiva et ad exhibendum. *l.* 8. §. 2. *infr. h. t.* si per vim, vi bonorum raptorum, et Lege Julia de vi publica et privata: si ut colonus, ex locato. vide Oldendorp. *act.* 7. *class.* 7. *in fin.*

(25) *Eclog. ibid. c.* 7.

(26) Interesse, seu id, quod interest, plus est, quam damnum seu damni æstimatio. *l.* 10. *supr. de serv. corrupt.*

(27) *l.* 13. *in princ. et* §. *ult. supr. quod vi.*

*

§. 2. Igitur si ceciderit, et lucri faciendi causa contrectaverit, etiam furti tenebitur lignorum causa, et condictione et ad exhibendum.

§. 3. Qui per vim sciente (1) domino cædit, non incidit in hanc actionem.

De colono cædente.

9. GAJUS lib. 13. ad Edictum provinciale.

SI colonus (2) sit, qui ceciderit arbores, etiam (3) ex locato cum eo agi potest. plane una actione contentus (4) esse debet actor.

Quot sunt arbores.

10. JULIANUS lib. 3. ex Minicio.

SI gemina (5) arbor esset, et supra terram junctura (6) ejus emineret, una arbor videtur esse: sed si id, qua jungeretur, non exstaret, totidem arbores sunt, quot species earum supra terram essent.

De concurrentibus actionibus.

11. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

SEd si (7) de arboribus cæsis [ex] Lege Aquilia actum sit, Interdicto, *Quod vi aut clam*, reddito absolvetur, si satis prima condemnatione gravaverit reum: manente nihilominus actione ex Lege XII. tabularum.

De agro vendito.

12. JAVOLENUS lib. 15. ex Cassio.

QUi agrum vendidit (8), nihilominus furtim arborum cæsarum agere potest (9).

TIT. VIII.

VI (10) BONORUM RAPTORUM (11), ET DE TURBA (12).

De concurrentibus actionibus.

1. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

QUi rem rapuit, et furti (13) nec manifesti tenetur in duplum, et vi bonorum raptorum in quadruplum (14). sed si (15) ante actum sit vi bonorum raptorum, deneganda est furti: si ante furti actum est, non est illa deneganda; ut tamen id, quod (16) amplius in ea est, consequatur.

Prius Edictum de bonis vi raptis. 1. *De vi et de Lege Julia.* 2. *De dolo.* 4. *De hominibus coactis.* 6. *De uno homine coacto.* 7. *Si unus damnum dederit.* 8. *De vi et de dolo.* 9. *De damno clandestino. De vi. De eo, quod solus admisit. De dolo.* 10. *De concurrentibus actionibus.* 11. *De una re rapta.* 12. *De eo, quod cogens, vel coactus admisit.* 13. *De quadruplatione intra annum.* 14. *De familia.* 17. *De nomine hujus actionis.* 18. *De dolo. De eo, qui rem suam, vel sibi obligatam rapuit.* 19. *De impubere.* 20. *De publicano.* 21. *De pecore abducto et incluso.* 22. *De his, quæ sunt in bonis vel ex bonis.* 23. *Collatio hujus et furti actionis. De deposito et eo, cujus interest.* 25. *De rebus emptis a fugitivo.* 26. *De concurrentibus actionibus.* 27. *De successoribus.*

2. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.

PRætor ait: *Si cui dolo malo* (17), *hominibus coactis damni quid factum esse dicetur, sive cujus bona* (18) *rapta esse dicentur* (19), *in eum, qui id fecisse dicetur* (20); *judicium dabo. Item si servus* (21) *fecisse dicetur, in dominum judicium noxale* (22) *dabo.*

§. 1. Hoc Edicto contra ea, quæ vi committuntur, consuluit Prætor. nam si quis se vim passum docere possit, publico judicio de vi (23) potest experiri, neque (24) debere publico judicio privata actione præjudicari, quidam putant. Sed utilius visum est, quamvis præjudicium Legi Juliæ de [vi] privata fiat, nihilominus (25) tamen non esse denegandam actionem eligentibus privatam persecutionem.

§. 2. Dolo autem malo facere potest, quod Edictum ait, non tantum is, qui rapit, sed (26) et qui præce-

(1) Aliud ignorante. *l.* 7. *supr. h. t.*

(2) Quid emphyteuta? eo nomine jure suo cadit et expelli potest: idque ex communi opinione doctorum refert Clarus 4. *sent.* 5. §. *Emphyteusis. qu.* 26.

(3) *l.* 28. §. 6. *supr. de jurejurand. l.* 25. §. 5. *supr. locati.*

(4) *l.* 17. *in fin. supr. comm. l.* 34. *supr. de oblig.*

(5) *Eclog. ibid. c.* 9.

(6) Junctura arboris est id, qua jungitur.

(7) *l.* 9. *in fin. supr. h. t.*

(8) Facit *lex* 5. *in fin. supr. de serv. corrupt. l.* 1. §. 24. *supr. de aqua quotidiana. l.* 11. §. 8. *supr. quod vi aut clam. l.* 56. *supr. de oblig. l.* 29. *infr. de injur.*

(9) Imo non potest. *l.* 6. §. 4. *supr. de aqua et aquæ.*

(10) Cujacius *hic* putat hunc titulum integriorem fore, si ex *l.* 195. §. 3. *in fin. Infr. de verb. sign.* ita conceptus fuerit: *De hominibus coactis, et vi bonorum raptorum, et de turba.* Cæterum huic titulo sunt affines tituli *quod metus causa: de vi et vi armata: quod vi aut clam. supr. et de vi publica et privata. infr.* Est et præterea notandum hoc tit. duo referri Edicta, unum in *l.* 2 alterum in *l.* 4. *infr. h. t.*

(11) 4. *Instit.* 2. 9. *C.* 33. *περὶ τῶν ἁρπαγὰς ἐξ ἐφόδου ποιούντων.* 60. *Eclog.* 17. vide praxim hujus actionis apud Oldendorp. *class.* 7. *tit.* 9. adde 5. *extr.* 17. Boss. *tit.* 32. *de rapinis.* raptor a fure distat: hic clam facit, ille vi; hic interdum non manifestus, ille semper. *l.* 80. §. 3. *supr. de furt.* Cui tamen contrarium videtur quod extat 60. *Eclog.* 17. *c.* 1. Raptor fur est improbus, *l.* 14. §. 12. *supr. quod met. caus.* sunt et aliæ differentiæ. de quibus vide *Infr. h. t.*

(12) *l.* 4. §. 2. *infr. h. t.* de his, quæ per turbam fiunt. Paul. 5. *sent.* 3. *l.* 11. *infr. de vi publica.*

(13) Adversus raptorem agi potest vel in duplum, perinde ac adversus non manifestum furem; vel in quadruplum. 60. *Eclog.* 17. *c.* 1.

(14) Cui inest res vi ablata. *pr. Inst. h. t.* Unde dicitur actio mixta. §. 19. *Inst. de act. l.* 2. §. 13. *infr. h. t.* Ans.

(15) *l.* 88. *supr. de furt.*

(16) *l.* 15. *supr. quod met. caus.*

(17) *l.* 4. §. 6. *vers. eritque. infr. h. t.* §. 1. *Inst. h. t.*

(18) Mobilia, *l.* 2. *C. h. t.* etiam minimi valoris. *Inst. eod. in princ.*

(19) Dicentur, ei intra annum, quo primum de ea re experiundi potestas fuerat, in quadruplum: post annum, in simplum judicium dabo. Item si servus etc. *Hal.*

(20) De vi bonorum raptorum intra annum, in quadruplum: post annum in simplum. *vulg.* de quadruplo adde *l.* 2. *in fin. l.* 4. *C. h. t.*

(21) Vel familia. §. 14. *infr. h. t.*

(22) Noxale judicium, ut servum noxæ dedas, vel damnum præstes.

(23) Privata, ob vim vel civiliter, *ut hoc tit.* vel criminaliter agere possumus. *ex tit. de vi privata.*

(24) *l.* 23. §. 9. *supr. ad l. Aquil.*

(25) Id est, nihilo magis, Accurs. *hic.* et Gilbertus Regius, reprehensi a Roberto 2. *recept.* 22. sed video tamen *nihilominus*, in jure sumi pro *minime*; ut, nihilominus incumbit, in *l.* 56. *C. de decurion.* pro minime incumbit: ita et hic, nihilominus non est deneganda, id est, minime deneganda. Sic Prisc. 18. *Inst.* scribit Latinos uti frequentissime duplici negatione pro simplici, ut nihilominus pro nihilomagis. E contrario nihilomagis pro nihilominus: atque ita in *l.* 51. §. 1. *supr. de Ædilit.* non dubitandum, quin nihilomagis agere possit. et in *l.* 18. §. 3. *C. de judic.* nihil impedit quo magis terminetur. *l.* 1. *C. qui dare tutor.* non oportuit impediri, quo magis curator ibi daretur. et in *l.* 34. *Supr. mandati.* nihilomagis pecuniam creditam recte petit. et in *l.* 87. §. 7. *supr. ad l. Falcid.* nihilomagis substitutus obligabitur. sumitur particula nihilomagis pro nihilominus, ut et in *l.* 1. *C. de pignorib.* pro nondum, ut sit sensus: debitorem eodem tempore creditori pignoribus nihilo magis liberari, id est, nondum liberari. de his dictionibus, vide Cujac. in *l. qui fundum.* 7. *supr. pro emptore.* Gilb. Regium 2. *Enantiophan.* [illegible]. Robert. 2. *recept.* [illegible] 29.

(26) An hoc innuitur, solum cenatum in rapere puniri?

dente consilio, ad hoc ipsum homines colligit (1) armatos, ut damnum det bonave rapiat.

§. 3. Sive igitur ipse quis cogat homines, sive ab alio (2) coactis utitur ad rapiendum, dolo malo facere videtur.

§. 4. Homines coactos accipere debemus ad hoc coactos, ut damnum daretur.

§. 5. Neque additur, quales homines; qualescunque [igitur], sive liberos, sive servos.

§. 6. Sed et si unus (3) homo coactus sit, adhuc (4) dicemus homines coactos.

§. 7. Item si proponas solum (5) damnum dedisse, non puto deficere verba: hæc (6) enim quod ait, *hominibus coactis*, ut sive solus vim fecit, sive etiam hominibus coactis, [sic accipere debemus, etiam hominibus coactis], vel armatis, vel inermibus, hoc Edicto teneatur.

§. 8. Doli mali mentio hic (7), et vim in se habet. nam qui vim facit, dolo malo facit: non (8) tamen qui dolo malo facit, utique et vi facit. ita dolus habet in se, et vim: et sine vi, si quid callide admissum est, æque continebitur.

§. 9. *Damni*, Prætor inquit. Omnia ergo damna continet et clandestina. Sed non puto clandestina, sed ea quæ violentia permixta sunt: etiam quis recte definiet, si quid solus admiserit quis, non vi, non contineri hoc Edicto: et si quid hominibus coactis, etiam si sine vi, dummodo dolo sit admissum, ad hoc Edictum spectare.

§. 10. Cæterum neque furti actio, neque Legis Aquiliæ, contributæ sunt in hoc Edicto: licet interdum communes sint cum hoc Edicto. nam Julianus scribit eum qui vi rapit, furem esse improbiorem (9): et si quid damni coactis hominibus dederit, utique etiam Aquilia poterit teneri.

§. 11. *Vel cujus bona rapta esse dicuntur.* quod ait Prætor *bona rapta*, sic accipiemus, etiamsi una (10) res ex bonis rapta sit.

§. 12. Si quis non homines ipse coegerit, sed inter coactos ipse fuerit, et quid aut rapuerit, aut damni dederit: hac actione tenetur. † Sed utrum hoc solum contineat Edictum, quod dolo malo hominibus a reo coactis damnum datum sit, vel raptum: an vero quod dolo malo rei (11) raptum, vel damnum datum sit, licet ab alio homines sint coacti, quæritur? Et melius esse dicitur, etiam hoc contineri, ut omnia hæc contineantur, et quod ex coactis ab alio (12) damnum datum sit (13): ut et is qui coëgit, et si (14) qui coactus est, contineri (15) videatur.

§. 13. In hac actione intra annum utilem (16) verum (17) pretium rei quadruplatur, non etiam quod interest.

§. 14. Hæc actio etiam familiæ nomine competit: non imposita necessitate ostendendi qui sunt ex familia homines qui rapuerunt, vel etiam damnum dederunt. *Familiæ* autem appellatio servos (18) continet, hoc est, eos qui in ministerio sunt, etiam si liberi esse proponantur, vel alieni bona fide nobis servientes.

§. 15. Hac actione non puto posse actorem singulorum servorum nomine agere adversus dominum eorum: quia sufficit dominum semel quadruplum offerre.

§. 16. Ex hac actione noxæ deditio non totius familiæ, sed eorum tantum, vel ejus qui dolo fecisse comperietur, fieri debet.

§. 17. Hæc actio vulgo tibi (19) *bonorum raptorum* dicitur.

§. 18. Hac actione is demum tenetur, qui dolum (20) malum adhibuit. Si quis igitur suam (21) rem rapuit, vi quidem bonorum raptorum non tenebitur, sed aliter multabitur. † Sed et si quis fugitivum suum quem bona fide aliquis possidebat rapuit, æque hac actione non tenebitur: qua (22) rem suam aufert. † Quid ergo si sibi obligatam (23)? Debebit teneri.

§. 19. Vi bonorum raptorum actio in impuberem qui doli mali capax non (24) est, non dabitur: nisi servus ipsius, vel familia ejus admisisse proponantur. et servi et familiæ nomine, noxali (25) vi bonorum raptorum actione tenetur.

§. 20. Si publicanus (26) pecus meum abduxerit, dum putat contra Legem vectigalis aliquid a me factum, quamvis erraverit (27), agi tamen cum eo vi bonorum raptorum non posse, Labeo ait: sane (28) dolo caret. si tamen ideo inclusit, ne pascatur, et ut fame (29) periret: etiam utili Lege Aquilia.

§. 21. Si per vim abductum pecus incluserit (30) quis, utique vi bonorum raptorum conveniri poterit.

(1) Coegit. *vulg.* colligit. *Haloand.*

(2) *l.* 4. §. 6. *infr. h. t.*

(3) Unus homo: multi homines coacti censentur, etiamsi unus tantum homo coactus sit.

(4) *l.* 1. §. 17. *supr. de vi et vi.* 60. *Eclog.* 17. *c.* 1. Imo non dicemus, quum unitas non sit multitudo, et unus non facit numerum, *l.* 40. *in fin. infr. de verbor. sign.* hinc colligit Bartolus, statuto puniente producentem falsos testes, cum etiam puniri, qui unicum produxerit.

(5) Id est, sine turba. *l.* 4. §. 6. *infr. h. t.*

(6) Hoc etiam. *vulg. Hal.*

(7) Est igitur speciale: alias vis esse potest sine dolo. *l.* 3. *in fin. supr. ne quis eum, qui in jus.*

(8) Qui vi facit, plerumque dolum adhibet, qui dolo, vi non semper utitur.

(9) Raptor est fur improbior. *Inst. eod. in pr. l.* 14. §. 12. *supr. quod met.*

(10) Facit *l.* 3. §. 2. *supr. de negot.* Dubitandi causa nascitur ex voce *bonorum*, quæ hoc Edicto continetur: Ita bona rapta dicentur, etiam si una res tantum rapta sit. adde *Inst. eod. in pr.*

(11) Ejus tantum scil.

(12) Ab aliquo. *Hal.*

(13) Sit. in id et is, qui coëgit etc. *Hal.*

(14) Et is qui. *Hal.*

(15) Teneri. *Hal.* sensus est, si ab uno coactorum damnum datum est, non tantum coactus, sed et is, qui coëgit, tenetur. adde *Nov. Leon.* 70.

(16) *l. ult. C. h. t.* Ans.

(17) *l.* 50. *supr. de furt.*

(18) *l.* 25. §. 2. *supr. de ædil. l.* 1. §. 16. *et* 18. *supr. de vi et vi.* et liberos. *l.* 40. *in fin. infr. de verb. sign.*

(19) Vulgo vi bonorum. *vulg. Hal.*

(20) In *pr. supr. h. t.* §. 1. *Inst. h. t.*

(21) *Ecl.* 51. adde *l.* 21. §. 4. *Supr. de furt.*

(22) Quia rem suam. *vulg. Hal.*

(23) *l.* 3. *C. h. t.*

(24) Impubes admodum (qui non proximus pubertati, dolive mali non capax) vi bonorum raptorum non tenetur, *ut hic.* sed nec furti, *l.* 23. *supr. de furt.* falsi, *l.* 22. *infr. ad leg. Corn. de fals.* falsæ monetæ, *l.* 1. *in fin. C. de falsa moneta.* doli, *l.* 13. *l.* 14. *supr. de dolo. l.* 3. *in fin. supr. de tributor. l.* 3. §. 1. *infr. de sepulchro.* rei perditæ, *l.* 60. *supr. de rei vind.* sepulchri violati, *d. l.* 3. vis illatæ. *l.* 1. §. 6. *supr. ne vis fiat.*

(25) Noxali judicio, et vi. *Hal.*

(26) Adde *l.* 1. §. 2. *supr. de publican.*

(27) Id est, nesciverit.

(28) Si dolo caret. *Hal.* dolo caret qui ignorat, *l.* 8. *C. de furt.* modo ignorantia non sit affectata.

(29) *l.* 9. §. 2. *l.* 29. §. 7. *supr. ad l. Aquil. l.* 4. *supr. de agnosc. liber. l.* 6. *C. ad l. Aquil.* §. 16. *Inst. de l. Aquil.*

(30) Vide *l.* 39. *in fin. supr. ad l. Aquil.*

§. 22. In hac (1) actione (2) non utique spectamus rem in bonis (3) actoris esse, sive in bonis sit, sive non sit: [si] tamen (4) ex bonis sit, locum hæc actio habebit. Quare, sive commodata res sit, sive locata, sive etiam pignorata proponatur, sive deposita apud me, [sic] ut intersit mea eam non auferri, sive bona fide a me possideatur, sive usumfructum in ea habeam, vel quod aliud (5) jus, *ut intersit mea non rapi*, dicendum est competere mihi hanc actionem, ut non dominium accipiamus, sed illud solum ex bonis meis, hoc est, ex substantia mea res ablata esse proponatur.

§. 23. Et generaliter (6) dicendum est, *ex quibus causis furti mihi actio competit in re clam facta, ex hisdem causis habere me hanc actionem.* † Dicet aliquis: atquin ob rem depositam furti actionem non habemus. Sed ideo addidi, *si intersit nostra non esse raptam*: nam et furti actionem habeo (7).

§. 24. Si in re deposita culpam quoque repromisi, vel (8) pretium depositionis non quasi mercedem (9) accepi, utilius dicendum est, etsi cesset actio furti ob rem depositam, esse tamen vi bonorum raptorum actionem, quia non (10) minima differentia est inter eum qui clam facit, et eum qui rapit: cum ille celet suum delictum, hic publicet, et crimen etiam publicum admittat. † Si quis igitur interesse sua vel modice (11) docebit (12), debet habere vi bonorum raptorum actionem.

§. 25. Si fugitivus meus quasdam res, instruendi sui causa, emerit (13), eæque raptæ sint, quia in bonis [meis] hæ sunt [res], possum de his vi bonorum raptorum actione agere.

§. 26. Rerum raptarum nomine, etiam furti (14), vel damni injuriæ, vel condictione agi (15) potest, vel certe singulæ res vindicari possunt.

§. 27. Hæc actio heredi cæterisque successoribus dabitur. † Adversus heredes autem vel (16) cæteros successores non dabitur; quia (17) pœnalis actio in eos non datur. † An tamen in id quod locupletiores (18) facti sunt, dari debeat, videamus? Et ego puto ideo Prætorem non (19) esse pollicitum in heredes in id quod ad eos pervenit, quia putavit sufficere condictionem (20).

De servo qui rapuit manumisso.

3. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

SI servus rapuerit, et cum libero agatur, etiam si cum domino experiundi potestas fuit, non recte cum manumisso post annum (21) agetur: quia cum quocunque experiundi potestas fuerit, excluditur actor. [et] si cum domino intra annum actum sit, deinde cum manumisso agatur, rei judicatæ exceptionem nocere Labeo ait.

Alterum Edictum de turba. 1. *Argumentum Edicti.* 2. *Turbæ vox unde dicatur.* 3. *Quomodo accipiatur, et quid differat a rixa.* 4. *De eo, qui damnum dedit, vel dolo fecit ut damnum daretur.* 5. *De eo, qui in turba auctor fuit damni dandi.* 6. *Collatio hujus Edicti et superioris.* 11. *Qualis sit hæc actio, et quid in eam veniat.* 12. *Quid docere actor debet.* 13. *De servo pulsato vel verberato.* 15. *Si servus aut familia deliquerit.* 16. *De successoribus.*

4. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.

PRætor ait: *Cujus dolo malo in turba* (22) *damnum* (23) *quid factum esse dicetur: in eum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, in duplum: post annum, in simplum judicium dabo.*

§. 1. Hoc Edictum de eo damno proponitur, quod quis in turba dedit.

§. 2. *Turbam* (24) autem appellatam Labeo ait ex genere tumultus: idque verbum ex Græco tractum, ἀπὸ τοῦ θορυβεῖν, id est, *a tumultuando.*

§. 3. Turbam autem ex quo numero admittimus? Si duo rixam commiserint, utique non accipiemus in turba id factum: quia duo (25) turba non proprie dicentur. Enimvero si plures fuerunt, decem aut quindecim homines, turba dicetur. † Quid ergo si tres, aut quatuor? turba utique non erit (26). Et rectissime Labeo inter turbam et rixam multum interesse ait: namque turbam (27), multitudinis (28) hominum esse turbationem et cœtum (29): rixam (30) etiam duorum.

§. 4. Hoc autem Edicto tenetur non solus qui damnum [in] turba dedit, sed et is qui dolo malo fecerit, ut in turba damni quid daretur: sive ille venerit, sive non fuerit præsens, dolus enim malus etiam absentis (31) esse potest.

§. 5. Hoc Edicto dicendum est etiam eum teneri, qui venit, et in turba fuit auctor damni dandi: si tamen et ipse inter turbam fuit, cum damnum daretur, et dolo malo fuit: nam et hujus dolo malo in turba damni quid factum esse negari non potest.

§. 6. Si quis adventu suo turbam concitavit, vel contraxit, vel clamore, vel facto aliquo, vel dum criminatur aliquem, vel [dum] misericordiam (32) provocat: si dolo malo ejus damnum datum sit, etiam si non habuit consilium turbæ cogendæ, tenetur. Verum est enim dolo malo ejus in turba damni quid datum: neque enim

(1) §. 2. *Inst. h. t.*
(2) Actione.
(3) In bonis esse quid sit, vide *l.* 49. *infr. de verb. sign.*
(4) Aliud est, in bonis esse; aliud, ex bonis.
(5) Puta, usus, vel superficiei.
(6) §. *ult. vers. ult. Inst. h. t.*
(7) Habeo, si in re d. c. q. r. v. p. d. n. q. mercedem accepi. Utilius etc. Ita Cujacius hunc locum interpungit. *Inst. eod. in verbis*, per vim.
(8) Vide quæ scripsi 2. *Feud.* 23.
(9) Alias esset locatio. *l.* 1. §. 9. *supr. depositi.*
(10) Clam facientis et raptoris differentia. vide doctores ad *l. nemo.* 4. *C. de summ. Trinit.*
(11) *Instit. eod. in pr. Nov.* 63. *c.* 1.
(12) Facit *lex* 29. *supr. de hered. pet.*
(13) Facit *lex* 15. *supr. de Public.*
(14) Adde Paul. 5. *sent.* 3. §. 1.
(15) Furtiva. *l.* 10. §. 1. *supr. de condict. furt.* vel triticiaria. *l.* 1. *in fin. supr. de condict. tritic.*
(16) *l.* 1. *Supr. de privat. delict.*
(17) §. 1. *Inst. de perpetuis.*
(18) *l.* 5. *supr. de calumn. l.* 1. *in fin. Supr. de vi et vi.*
(19) Imo pollicitus est. *l.* 1. *supr. de priv. delict.*
(20) *l.* 1. *supr. de privat. delict.*
(21) A die rapinæ computandum. *Accurs.*
(22) Hic agitur de altera hujus tituli parte, nempe *de turba.*
(23) Cur damni meminit? hoc Edictum a superiore, quod extat *l.* 2. *supr. h. t.* in eo differt. Hoc enim est de damno dato, et amisso: illud vero, de rapto.
(24) Τύρβη. *Hal.*
(25) Vide quæ notavi ad *l.* 40. *in fin. infr. de verb. sign.*
(26) Cur ita, cum tres faciant collegium? *l.* 85. *infr. de verb. sign.*
(27) Turba a rixa tantum differt, quantum plurium hominum concertatio a paucorum concertatione.
(28) Imo unius. *arg. l.* 2. §. 6. *supr. h. t.*
(29) Vide *l.* 5. *infr. ad l. Jul. de vi publica.*
(30) Adde Fest. *in Rictus. l.* 52. § 1. *supr. ad l. Aquil. l. ult. Infr. ad l. Corn. de sicariis.* Glossis Rixa μάχη, Rixatur μαχᾶται.
(31) Vide *l.* 15. §. 7. *infr. de injuriis.*
(32) Adde *finem hujus paragraphi.*

exigit Prætor, ut ab ipso sit turba convocata, sed hoc, ut dolo alicujus in turba damnum datum sit. ┼ Eritque hæc (1) differentia inter hoc Edictum et superius: quod ibi de eo damno Prætor loquitur, quod dolo malo hominibus coactis datum est, vel raptum etiam non coactis hominibus. At hic de eo damno quod dolo malo in turba datum est, etiam si non ipse turbam coëgit, sed ad clamorem ejus, vel dicta [vel] misericordiam (2) turba contracta est, vel si alius contraxit, vel ipse ex turba fuit.

§. 7. Idcirco illud (3) quidem Edictum, propter atrocitatem (4) facti, quadrupli pœnam comminatur: at hoc (5), dupli (6).

§. 8. Sed et hoc, et illud, intra annum tribuit experiundi facultatem: post annum in simplum competit.

§. 9. Loquitur autem hoc Edictum de damno dato, et de amisso: de rapto non. sed superiori Edicto, vi bonorum raptorum agi poterit.

§. 10. Amissa autem dicuntur (7) ea, quæ corrupta alicui relinquuntur, scissa forte vel fracta.

§. 11. Hæc autem actio in (8) factum est, et datur in duplum quanti (9) ea res erit: quod ad pretium verum (10) rei refertur, et præsentis temporis fit æstimatio, et semper in duplum intra annum est.

§. 12. Docereque actor in turba damnum esse datum debet: cæterum si alibi (11) datum sit quam in turba, cessabit hæc actio.

§. 13. Si cum servum meum Titius pulsaret, turba fuerit collecta (12), isque servus in ea turba aliquid perdiderit: cum eo qui pulsabat, agere possum, quippe cum in turba dolo malo damnum datum sit. sic tamen, si ut damnum daret, ideo cœperat cædere: cæterum si alia causa verberandi fuit, cessat actio.

§. 13. Sed et si quis ipse turbam convocasset, ut turba coram servum verberaret, injuriæ faciendæ causa, non damni dandi consilio, locum habet Edictum: verum est enim, eum qui per injuriam verberat, dolo facere; eum qui (13) causam præbuit damni dandi, damnum dedisse.

§. 15. In servum autem (14), et in familiam Prætor dat actionem.

§. 16. Quæ de heredibus cæterisque successoribus in vi bonorum raptorum actione diximus (15), et hic erunt repetita.

De restitutione rei.

5. GAJUS lib. 21. ad Edictum Provinciale.

NOn (16) prodest ei qui vi rapuit, ad evitandam pœnam, si ante judicium restituat (17) rem quam rapuit.

De usucapione.

6. VENULEJUS lib. 17. Stipulationum.

QUod vi possessum raptumve (18) sit, antequam in potestate domini heredisve pervenit, usucapi lex (19) vetat.

TIT. IX.

DE (20) INCENDIO (21), RUINA, NAUFRAGIO (22), RATE, NAVE EXPUGNATA.

Edictum. 1. *Utilitas et ratio hujus Edicti.* 2. *De incendio.* 3. *De ruina.* 4. *De suspicione incendii, vel ruinæ.* 5. *De naufragiis.*

1. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.

PRætor ait: *In eum* (23) *qui ex incendio* (24), *ruina* (25), *naufragio*, *rate* (26), *nave* (27) *expugnata* (28) *quid* (29) *rapuisse* (30), *recepisse dolo malo* (31), *damnive quid in his rebus dedisse dicetur: in quadruplum* (32) *in anno*, *quo primum de ea re experiundi potestas fuerit: post* (33) *annum*, *in simplum*, *judicium dabo: item in servum*, *et in familiam judicium dabo.*

§. 1. Hujus Edicti utilitas evidens, et justissima severitas est: si quidem publice interest, nihi rapi ex hujusmodi casibus. et quanquam sint de his facinoribus

(1) Adde aliam in §. 7. *infr. h. t.* et aliam ex §. 9. *infr.*
(2) Ut *supr. h. t.*
(3) Vi bonorum raptorum scil. de quo *lex* 2. *supr. h. t.*
(4) *Instit. eod. in princ.*
(5) De turba sc.
(6) Paul. 5. *sent.* 3. §. 1.
(7) *l.* 9. *infr. de verbor. sign.*
(8) In factum narrativa est. *Græci.*
(9) *l.* 7. §. 2. *supr. quod falso tutore. l.* 38. §. 2. *supr. de verbor. obl.* vide *l.* 179. *l.* 193. *Infr. de verb. sign.*
(10) *l.* 2. §. 13. *supr. h. t. l.* 50. *supr. de furtis. l.* 38. §. 2. *supr. de verb. oblig.*
(11) Probari factum insigne non videtur, nisi omnes omnimodo ejus circumstantiæ et qualitates probatæ sint. vide Mynsinger. 4. *obs.* 80.
(12) Per occasionem scil. vide *l.* 30. §. 1. *supr. ad l. Aquil.*
(13) Causam damni qui dat, damnum dedisse videtur, *ut hic.* sic qui causam mortis dedit, videtur occidisse, *l.* 7. §. 6. *l.* 9. *l.* 49. *supr. ad l. Aquil.* Quæ sententiæ in his solis intelligendæ sunt, qui causam damni dederunt dolo malo, et animo certo damni dandi. vel ita: Hæc sententia locum habet, quoties causa damni per se ad damnum inferendum sufficit: veluti si ponas vulnus fuisse mortale. vid. Hippolytum de Marsiliis. *consil.* 7. *num.* 1.
(14) In servum etiam. *Haloand.* in servum item. Cujac. apud Paul. 5. *sentent.* 6. §. 3.
(15) *l.* 2. *in fin. supr. h. t.*
(16) Vide *l.* 65. *in fin. supr. de furtis.* 60. *Eclog.* 7. *cap.* 6. Harmenop. 7. *cap.* περὶ τῶν ἐξ ἐμπρησμοῦ ἁρπαγῶν. 7.
(17) Multo minus, si pœniteat post delictum; nec enim ad evitandam pœnam sola pœnitentia sufficit. Cur? plus est rem restituere quam pœnitere: et ita tenent Doctores omnes communiter. de quo vide Clarum, §. *ult. qu.* 16. *et qu.* 60. *n.* 13.
(18) *l.* 48. *in fin. princ. supr. de adquir. rer. dom. l.* 4. §. 12. *l.* 24. *in fin. supr. de usurp.* §. 2. *Inst. de usucap.*
(19) Id est, Julia et Plautia. §. 8. *Inst. de usucap. l.* 4. §. 6. *supr. de usurpat. l.* 7. *in fin. supr. ad exhib.*
(20) Id est, de iis, quæ ex incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata raptasse dicentur. *l.* 3. *in fin. princ. supr. de feriis. l.* 18. *et Authent. navigia. C. de furtis. l.* 44. *supr. de adqu. rer. l.* 21. §. 1. *supr. de adquir. vel amitt. poss.* 6. *Eclog.* 6. *c.* 35.
(21) 60. *Eclog.* 6. *et* 18. περὶ τῶν ἐξ ἐμπρησμοῦ ἁρπαγῶν, καὶ τῶν ἐκ ναυαγίου. 6. *Harm.* 7. *et* 6. *tit.* 1. *c.* περὶ ἐμπρησμοῦ. huc etiam refer *tit.* 12. *coll. legum. Mosaïcarum.* 5. *Extra.* 18. ubi agitur de incendiariis. Qui extat apud Paul. 5. *sentent.* 20. de incendiariis, non est genuinus. agitur autem de incendio in *l.* 9. *infr. h. t.* Praxim hujus tituli vide apud Oldendorp. *Class.* 7. *act.* 8.
(22) Vide *l.* 1. *in fin. infr. ad l. Jul. de vi privata. et C. de naufragiis. Anth. navigia. C. de furt.*
(23) Etiam fiscum, cui quid ejusmodi rerum rapere non licet. *l.* 1. *C. de naufragiis.*
(24) §. 2. *infr. h.t.* Goth. Ex incendio, id est, propter incendium. *Ans.*
(25) §. 3. *infr. h. t.*
(26) §. 5. *infr. h. t.*
(27) Navibus periclitantibus. *Græci.*
(28) *l.* 3. §. 1. *infr. h. t.*
(29) *l.* 6. *infr. h. t.*
(30) *l.* 3. §. 4. *et seq. l.* 4. *l.* 5. *l.* 7. *infr. h. t. l.* 3. *supr. de feriis.* Paul. 5. *sent.* 3. §. 2.
(31) *l.* 3. §. 3. *infr. h. t.*
(32) *l.* 44. *supr. de adquir. rer.* Goth. Intellige civiliter agendo: nam adhuc pro arbitrio ex qualitate circumstantiarum Judex pœnam corporalem infligit. vide Menoch. *de arbitrar. quæst.* 287. Ans.
(33) Imo post annum non datur. *l.* 2. *in fin. C. de naufragiis.*

etiam criminum executiones, attamen recte Prætor fecit, qui forenses (1) quoque actiones criminibus istis præposuit.

§. 2. *Ex incendio* (2) quemadmodum accipimus? utrum ex ipso igne, an vero ex eo loco, ubi incendium fit? et melius sic accipietur, *propter incendium*, hoc est, propter tumultum incendii, vel trepidationem incendii, rapit: quemadmodum solemus (3) dicere *in* (4) *bello amissum*, quod propter causam belli amittitur. † Proinde si ex adjacentibus prædiis, ubi incendium fiebat, raptum quid sit, dicendum sit Edicto locum esse, quia verum est ex incendio rapi.

§. 3. Item *ruinæ* appellatio refertur ad id tempus quo ruina fit: non tantum si ex his quæ ruerunt, tulerit quis: sed etiam si ex adjacentibus.

§. 4. Si suspicio (5) fuit incendii vel ruinæ, incendium vel ruina non fuit: videamus an hoc Edictum locum habeat? et magis est ne (6) habeat (7): quia neque ex incendio, neque ex ruina quid raptum est.

§. 5. Item ait Prætor, *Si quid ex naufragio*. hic illud quæritur: utrum si quis eo tempore tulerit, quo naufragium fit? an vero et si alio tempore, hoc est, post naufragiumque? nam res ex naufragio etiam hæ dicuntur, quæ in littore post naufragium jacent? Et magis est, ut [de] eo tempore,

2. Gajus lib. 21. ad Edictum provinciale.

Et loco (8),

1. *De* rate, navi expugnata. 3. *De eo, qui rapuit vel recepit*. 4. *De eo, qui amovit, vel damnum dedit vel recepit*. 5. *Quid intersit inter rapi et amoveri*. 6. *De nave ejecta*. 7. *Si dolus absit*. 8. *De naufragio*.

3. Ulpianus lib. 56. ad Edictum.

Quo naufragium fit vel factum est, si quis rapuerit: incidisse in hoc Edictum videatur. Qui autem rem in littore jacentem, postea (9) quam naufragium factum est, abstulit, in ea conditione est, ut magis fur sit, quam hoc Edicto teneatur: quemadmodum is, qui, quod de vehiculo (10) excidit, tulit, nec rapere videtur, qui in littore jacentem (11) tollit.

§. 1. Deinde ait Prætor, *Rate, nave expugnata*. Expugnare videtur, qui in ipso quasi prælio et pugna adversus navem et ratem, aliquid rapit: sive expugnet, sive prædonibus expugnantibus rapiat.

§. 2. Labeo scribit: æquum fuisse, ut sive de domo, sive in villa expugnatis aliquid rapiatur, huic Edicto locus sit. nec (12) enim minus in (13) mari, quam in villa, per latrunculos inquietamur, vel infestari possumus.

§. 3. Non tantum autem qui rapuit, verum is quoque qui recepit, ex causis supra scriptis tenetur: quia receptores (14) non minus delinquunt, quam adgressores. Sed enim additum est, *Dolo malo*: quia (15) non omnis qui recipit, statim etiam delinquit, sed qui dolo malo recipit. quid enim si ignarus recipit? aut quid, si ad hoc recipit, ut custodiret (16), salvaque faceret ei qui amiserat? utique non debet teneri.

§. 4. Non solum autem qui rapuit, sed et qui abstulit vel amovit, vel damnum dedit, vel recepit (17), hac actione tenetur.

§. 5. Aliud autem esse rapi, aliud amoveri, palam est, si quidem amoveri (18) aliquid etiam sine vi possit, rapi autem sine vi non potest.

§. 6. Qui ejecta nave quid rapuit, hoc Edicto tenetur. Ejecta, hoc est, quod Græci ajunt ἐξεβράσθη (19).

§. 7. Quod ait Prætor de damno dato, ita demum locum habet, si [*dolo malo*] damnum datum sit: nam si dolus malus absit, cessat Edictum. † Quemadmodum ergo procedit quod Labeo scribit, si defendendi mei causa vicini (20) ædificium orto incendio (21) dissipaverim, et meo nomine, et familiæ, judicium in me dandum? cum enim defendendarum mearum ædium causa fecerim, utique dolo careo: puto igitur non esse verum quod Labeo scribit.

† An tamen Lege Aquilia agi cum hoc possit? et non puto agendum: nec enim injuria (22) hoc fecit, qui se tueri voluit cum alias non posset. et ita Celsus scribit.

§. 8. Senatusconsultum Claudianis temporibus factum est: *Ut si quis ex naufragio clavos* (23), *vel unum ex his abstulerit, omnium* (24) *rerum nomine teneatur*. Item alio Senatusconsulto cavetur, *eos quorum fraude aut consilio naufragi suppressi* (25) *per vim fuissent, ne navi vel*

(1) Forenses actiones, civiles.

(2) Id est, propter incendium.

(3) Vel hic locus ostendit Grammaticum non agere, qui verba legum ex optimis veterum libris interpretatur.

(4) In bello amissum dicitur, quod propter bellum amissum est, *ut hic. l. 19. infr. de captivis.*

(5) Quando suspicioni statur, quando non, vide Decian. *crim. lib. 5. cap. 35. num. 47.* Ans.

(6) Imo habet. *l. 4. infr. h. t.*

(7) Locum suspicio scil. et ita falsæ suspicioni non statur. vide Accurs.

(8) *l. 5. in princ. infr. h. t.*

(9) *l. 2. in fin. supr. de l. Rhodia. l. 43. §. 11. supr. de furtis. §. ultim. Inst. de rer. divis.*

(10) Vel rheda currente. §. *ultim. Inst. de rer. divis.* adde c. 1. *si quid invenisti.* 14. *q.* 5.

(11) Vid. *l. 43. §. 4. et sequentes. supr. de furtis.*

(12) Ordo inversus hic est: ut ita legamus: nec enim minus in villa, quam in mari per latrunculos inquietamur, vel infestari possumus. Hic enim quæstio est de domo et villa expugnatis, quibus expugnatis Labeo scribit æquum fuisse huic Edicto non minus locum esse, quam si in mari expugnati essemus.

(13) *l. 35. §. 4. supr. de mortis causa donat.*

(14) §. 4. *Infr. h. t.* vide *tit. infr. de receptatorib.*

(15) Vide omnino *l. 5. supr. de servo corrupto.*

(16) *l. 43. §. 7. supr. de furtis.* Emens a fure, protestari debet se ea mente rem emere, ut eam restituat vero domino. vide *l. 1. C. de furtis.*

(17) §. 3. *supr. h. t.*

(18) Amovere et rapere differunt.

(19) Ἐκκλυζομένης, Hugo a Porta. ἐξοκειλαμένης, *Hal.* ἐκβολῆ, Alciatus ad *l. jubemus. C. de navibus. lib. 11. tit.* 3. Goth. Adde Alciat. *l. 2. prætermissor.* et Augustin. *emendat. lib. 4. cap. 6.* S. L.

(20) Unicuique sibi prospicere, et meliorem suam conditionem facere licet, vel in præjudicium alterius: dum tamen id principaliter animo nocendi non fiat, *l. 3. supr. de justitia. l. 19. §. 3. Supr. de negot. l. 29. §. 1. §. 3. supr. ad l. Aquil. l. 2. in fin. supr. de act. empt. l. 42. Supr. de adq. vel omitt. hered. l. 77. §. 31. in fin. supr. de legat. 2. l. 39. supr. de bonis libert. l. 1. §. 12. Supr. de aqua et aquæ pluviæ. l. 5. §. 2. supr. de doli mali et metus except. l. 26. supr. de damn.*

(21) *l. 49. in fin. supr. ad l. Aquil. l. 7. § 4. supr. quod vi aut clam.* 6. *Harm.* 1. c. περὶ ἐμπρησμοῦ.

(22) Alteri non infert injuriam, qui se tuetur. *Goth.* Vide *l. 5. supr. ad leg. Aquil.* Quatenus autem quis defendendo res suas vicino teneatur ad compensationem damni, vide Menoch. *de arbitr. casu* 34. *lib. 2. cent.* 1. Cravett. *cons.* 409. *num.* 6. Ans.

(23) Clavus navis alia significatione sumitur in *l. 12. supr. de ædilit* Glossis Clavis, οἴακες πλοίου.

(24) Vide *l. 21. supr. de furt.* imo quarundam tantum. *l. 21. supr. de furtis.*

(25) *l. 3. §. 4. Infr. ad leg. Corn. de sicariis.*

iis (1) *periclitantibus opitulentur*, *Legis Corneliæ*, *quæ* (2) *de sicariis lata est*, *pœnis adficiendos. Eos autem qui quid ex miserrima* (3) *naufragiorum fortuna rapuissent*, *lucrative fuissent dolo malo: in quantum Edicto Prætoris actio daretur*, *tantum et fisco dare debere.*

De successoribus.

4. Paulus lib. 54. ad Edictum.

Pedius, posse etiam dici ex naufragio rapere, qui, dum naufragium fiat, in illa (4) trepidatione rapiat.

§. 1. Divus Antoninus de his, qui prædam ex naufragio diripuissent, ita rescripsit: *Quod de naufragiis navis et ratis scripsisti mihi*, *eo pertinet*, *ut explores qua pœna afficiendos eos putem*, *qui diripuisse aliqua ex illo probantur: et facile* (*ut opinor*) *constitui potest. Nam plurimum interest*, *peritura collegerint*, *an*, *quæ servari possint*, *flagitiose invaserint. ideoque si gravior præda* (5) *vi adpetita videbitur*, *liberos quidem fustibus* (6) *cæsos in triennium* (7) *relegabis; aut si sordidiores* (8) *erunt*, *in opus publicum ejusdem temporis dabis: servos flagellis cæsos*, *in metallum damnabis. si non magnæ pecuniæ res fuerint: liberos fustibus*, *servos flagellis cæsos dimittere poteris. Et omnino*, *ut in cæteris*, *ita hujusmodi causis*, *ex personarum* (9) *conditione*, *et rerum qualitate*, *et diligenter sunt æstimandæ*, *ne quid aut durius aut remissius constituatur*, *quam causa postulabit.*

§. 2. Hæ actiones heredibus dantur: in heredes eatenus dandæ sunt, quatenus (10) ad eos pervenit.

De re servata.

5. Gajus lib. 21. ad Edictum provinciale.

Si quis ex naufragio, vel ex incendio, ruinave servatam rem, et alio loco (11) positam subtraxerit aut rapuerit: furti scilicet, aut alias vi bonorum raptorum judicio tenetur. maxime si non intelligebat, ex naufragio vel incendio ruinave eam esse. † Jacentem quoque rem ex naufragio, quæ fluctibus expulsa sit, si quis abstulerit, plerique idem putant: quod ita verum est, si aliquod tempus post naufragium intercesserit. alioquin si in (12) ipso naufragii tempore id acciderit, nihil interest, utrum ex ipso mari quisque rapiat, an ex naufragiis, an ex littore. De eo quoque quod ex rate, nave expugnata raptum sit, eandem interpretationem adhibere debemus.

De navi expugnata.

6. Callistratus lib. 1. Edicti monitorii.

Expugnatur navis, cum spoliatur, aut mergitur, aut dissolvitur, aut pertunditur, aut funes ejus præciduntur, aut vela conscinduntur, aut ancoræ involantur de mare (13).

De naufragio.

7. Idem lib. 2. Quæstionum.

Ne quid ex naufragiis deripiatur, vel quis extraneus interveniat colligendis eis, multifariam prospectum est. Nam et Divus Hadrianus Edicto præcepit, ut hi qui juxta littora maris possident, scirent, si quando navis vel inficta (14), vel fracta inter fines agri cujusque [fuerit, ne] naufragia deripiant, in ipsos judicia Præsides (15) his, qui res suas direptas queruntur, reddituros: ut quicquid probaverint ademptum sibi naufragio, id a possessoribus recipiant. De his autem quos deripuisse probatum sit, Præsidem, ut de latronibus (16), gravem sententiam dicere. † Ut facilior sit probatio hujusmodi admissi, permisit his, et quidquid * passos se hujusmodi queruntur adire Præfectos (17), et ad (18) eum testari, reosque petere, ut pro modo culpæ vel vincti, vel sub fidejussoribus ad Præsidem remittantur (19). A domino quoque possessionis, in qua id admissum dicatur, satis accipi, ne cognitioni desit, præcipitur. † Sed nec intervenire naufragiis colligendis aut militem, aut privatum, aut liberum servumve Principis, placere sibi ait Senatus.

De rate vi fluminis in agrum alterius delata.

8. Neratius lib. 2. Responsorum.

Ratis vi fluminis in agrum meum delatæ, non aliter potestatem tibi faciendam, quam (20) si de præterito quoque damno mihi cavisses.

De incendio.

9. Gajus lib. 4. ad Legem xii. tabularum.

Qui (21) *ædes acervumve* frumenti *juxta domum* positum combusserit, vinctus (22), verberatus, igni (23) necari jubetur: si modo sciens prudensque id commiserit. si vero casu (24), id est, negligentia, aut noxiam (25) sarcire jubetur, aut si (26) minus idoneus sit,

* *Al.* qui quid.

(1) *Al.* ibi.
(2) *d.* §. 4. 60. *Eclog.* 17. *ex lib.* 53. *tit.* 3. *c.* 25.
(3) *l.* 1. *C. de naufragiis. lib.* 11. *tit.* 5. vide Nov. Leon. 64. *ubi pœna quadrupli constituitur.*
(4) Imo qui tunc rapuit, ex naufragio non rapuit. *l.* 1. §. *penult. supr. h. t.*
(5) Prædæ hoc idem vocabulum retinent Græci: ut in legib. Georgicis Justiniani περί πράιδας ζωῶν. Moschopulus, περὶ σχεδῶν πραῖδα ἡ γινομένη καὶ λάβη ἐν ἀμπελῶσι, καὶ ἀγροῖς καὶ τοιούτοις τισί.
(6) Fustibus cædebantur liberi; flagellis et flagris servi, *ut hic. v. l. ult. infr. de injur. l.* 7. *Infr. de pœnis.* dixi ad *l.* 12. *Infr. de jure fisci.*
(7) Qui ex naufragio graviorem prædam appetunt, liberi in triennium relegantur, vel ad opus publicum dantur.
(8) Homines abjectiores gravius puniuntur, quam honestiores. *l.* 5. *C. de naufragiis. lib.* 11. *tit.* 5.
(9) *l.* 15. *in fin. supr. de negotiis. l.* 72. *in fin. supr. de judiciis. l.* 34. §. 8. *supr. de jurejurando. l.* 2. *supr. de re judicata. l.* 15. §. 28. *in fin. Infr. de injuriis. l.* 9. §. 11. *l.* 11. *l.* 16. *infr. de pœnis. l.* 5. *C. de naufragiis. lib.* 11. *tit.* 5.
(10) Heredes tenentur, quatenus ad eos pervenit.
(11) Adde *l.* 1. *in fin. l.* 2. *supr. h. t.*
(12) *d. l.* 1. *in fin.*
(13) De mari. *Hal.*
(14) Inficta navis, nihil aliud quam infixa. Caper Grammaticus: Fictum, rationis: fixum, voluntatis. Eadem ratione Varro, 3. *de re rustica.* Diomedes et Scaurus, ficta, afficta, deficta.
(15) *l.* 2. *C. de naufragiis.*
(16) De quo vide *l.* 2. *supr. arbor. furtim.*
(17) *d. l.* 2. *l.* 3. *C. de naufragiis.*
(18) *Al.* apud.
(19) De remissione reorum quando locus sit, vide Pegner. *decis. crim.* 2. Ans.
(20) *l.* 5. §. 4. *supr. ad exhib. l.* 9. *supr. de damno.* adde quæ notavi ad *l.* 39. *in fin. supr. ad leg. Aquil.*
(21) Vide Angel. *tr. de maleficiis.* §. *incendiario.*
(22) Id est, victus vel ictus.
(23) Pœna incendiarii malitiosi, vel affectati hæc est, ut vivus comburatur, *l.* 28. §. 12. *infr. de pœnis.* capite puniatur, *d.* §. 12. *l.* 10. *infr. ad leg. Corn. de sicariis.* et summo supplicio, Paul. 5. *sent.* 3. §. *ult.* et pro qualitate suæ personæ damnetur in opus publicum: in metallum, in opus publicum relegetur, aqua et igni interdicatur, bestiis subjiciatur. *l.* 12. *in fin. infr. h. t.* vide *collationem leg. Mosaïcarum*, *t.* 12.
(24) Vide *l.* 11. *Infr. h. t.*
(25) Id est, damnum duplum. Paul. 5. *sent.* 3. §. *ult.* æstimationem rei combustæ. *Exod* 22. Et hæc quidem lex et pœna incendii est civilis, *l.* 28. §. 12. *infr. de pœnis.* quæ et forensis dici potest. Paul. *tit.* 12. *collationis leg. Mosaïcarum.* Est enim forum proprie causarum civilium, *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.* Paul. 5. *sent.* 18. §. 2. ubi vide Cujac. quin et actio incensarum ædium appellatur. *l.* 7. §. 13. *supr. de pactis. l.* 27. §. 9. *l.* 30. §. *penult. Supr. ad l. Aquil.*
(26) Luit in corpore qui non potest in ære. *l.* 1. *in fin. infr. de pœnis.*

levius castigatur (1). † Appellatione autem ædium omnes species (2) ædificii continentur.

Ne piscatores nocte, lumine ostenso, fallant navigantes.

10. ULPIANUS lib. 1. Opinionum.

NE piscatores nocte, lumine (3) ostenso, fallant navigantes, quasi in portum aliquem delaturi, eoque modo in periculum naves, et qui in eis sunt, deducant, sibique execrandam (4) prædam parent: Præsidis provinciæ religiosa constantia efficiat.

De incendio.

11. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

SI fortuito (5) incendium factum sit, venia indiget: nisi tam lata (6) culpa fuit, ut luxuriæ (7) aut dolo sit proxima (8).

De naufragio. 1. *De incendio.*

12. ULPIANUS lib. 8. de Officio Proconsulis.

LIcere unicuique (9) naufragium suum impune colligere constat: idque Imperator Antoninus (10) cum Divo patre suo rescripsit.

§. 1. Qui *data opera* (11) in civitate (12) incendium fecerint, si humiliore loco sint, bestiis (13) objici (14) solent: si in aliquo gradu id fecerint, capite puniuntur, aut certe in insulam deportantur.

TIT. X.

DE INJURIIS (15) ET FAMOSIS (16) LIBELLIS (17).

Etymologia et significationes verbi Injuria. *Etymologia* contumeliæ. 1. *De re et verbis.* 2. *De corpore, dignitate, infamia.* 3. *Per quas personas injuriam patimur.*

1. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.

INjuria ex eo dicta est, quod (18) non jure fiat: omne enim quod non jure fit (19), injuria fieri dicitur. hoc generaliter. Specialiter autem injuria dicitur contumelia (20). interdum injuriæ appellatione damnum culpa datum (21) significatur: ut in Lege (22) Aquilia dicere solemus. Interdum iniquitatem (23), injuriam dicemus. nam cum (24) [quis] inique vel injuste sententiam dixit, injuriam, ex eo dictam, quod jure et justitia caret, quasi non juriam: contumeliam autem, a contemnendo.

§. 1. *Injuriam* autem fieri Labeo ait aut re, aut verbis (25): *re*, quotiens manus inferuntur: *verbis* autem, quotiens non manus inferuntur, convicium (26) fit.

§. 2. Omnemque injuriam aut in corpus inferri; aut ad dignitatem (27), aut ad infamiam pertinere. *In corpus fit* (28), cum quis pulsatur (29). *Ad dignitatem*, cum comes (30) matronæ (31) abducitur. *ad infamiam*, cum pudicitia (32) adtemptatur.

§. 3. Item aut per semetipsum alicui fit injuria, aut per alias personas. *per semet* (33), cum directo (34) ipsi

(1) *l.* 3. §. 1. *supr. de officio Præfect. vigil.*

(2) *l.* 41. §. 8. *supr. de legat.* 1.

(3) Lumine ostenso navigantes qui fallunt, arbitrio judicis puniendi. adde *l.* 1. *C. de navicular. lib.* 11. *tit.* 1. Porro turres, quæ nocturnis ignibus cursum navigantibus ostendere solent, *Pharos* appellant. Hujusmodi turrim Ptolemæus talentis 800. exstruxit. Ægesippus existimat Pharum dici quasi φαεινόν. hinc Statius: *Lumina noctivagæ tollit pharus æmula Lunæ.*

(4) Vide *l. illicitas.* 6. *supr. de offic. Præsid. quæ est ejusdem libri.*

(5) Seu casu, *l.* 9. *supr. h. t.* per incuriam, Paul. *ibid.* non dolo. *l.* 11. *supr. de periculo. l.* 9. §. 5. *supr. de rebus auctoritate judicis.* Incendium casu admissum uti puniatur, vide apud Angelum, *d.* §. *incendiario.*

(6) Lata culpa, incauta. Ulp. *tit.* 12. *leg. Mosaicar.* Incendium lata culpa admissum quemadmodum puniatur, vide apud Angelum, *illo* §. *incendiario.*

(7) Quæ et lascivia. Ulp. *ibid.* Haloand. legit, *lusoria.*

(8) Tunc fustigari potest. *l.* 3. §. 1. *supr. de officio Præf. vigilum.*

(9) Naufragium a dominis colligi ne quidem fiscus prohibere possit, *l.* 1. *C. de naufragiis. lib.* 11. *tit.* 5. licet poëta scribat, res fisci est ubicunque natat.

(10) *d. l.* 1.

(11) Consulto, Paul. 5. *sent.* 4. §. *ult.* adde Ulp. *tit.* 12. *collationis legum Mosaïcar.*

(12) Paul. *ibid.* Ulp. *ibid.* Paul. *d. tit.* 12.

(13) Imo igni necatur. *l.* 9. *supr. h. t.*

(14) Ulp. *ibid.*

(15) *L.* 9. *C.* 35. 4. *Inst.* 4. Paul. 5. *sent.* 4. 5. *Extr.* 36. *et* 5. *sexto* 8. περὶ ὕβρεως. 50. *Ecl.* 22. *tit.* 2. *coll. leg. Mosaïc.* de actione injuriarum adde Clarum, 5. *sent.* 10. Bossium, *tit.* 45. Oldend. *class.* 7. *act.* 10. Goth. vid. Plazam *miscellan. lib.* 1. *cap.* 12. *et* 6. Quæ sit atrox injuria, tractat Menochius *de arbitr. judic. cas.* 263. Mod.

(16) *L.* 9. *C.* 36. 9. *C. Theod.* 34. 6. *Harm.* 9.

(17) Libellum famosum, Harmen. *ibid.* vocat φλυκρίκν, adde de conviciis ex Paul. 5. *sent.* 4. §. 1.

(18) Injuria et beneficium contraria. Senec. 5. *de benef.* 7.

(19) *Inst. h. t. in pr.* τὸ παράνομον. *Eclog. ibid.* πᾶν ὁ μὴ κατὰ νόμον γίνεται. *Theoph. Inst. h. t.*

(20) Περιφρόνησις. *Eclog. ibid.* Græci ὕβριν vocant, *Theophil. Inst. de injuriis.* Goth. Hinc si quis nihil voce vel verbis respondeat, sed sublata manu posito ungue pollici sub digito indice pugnum fecerit, quasi in contumeliam, injuriarum tenetur. *hic et* §. 2. vide Ant. Tessaur. *decis.* 229. Ans.

(21) Male in Institutionibus legitur ἔγκλημα. *h. t.* bene apud Theophilum ἀδίκημα. *et Eclog. ibid.* ζημία.

(22) *l.* 5. §. 1. *supr. ad l. Aquil.*

(23) ἀδικίαν. *Eclog. c.* 1. *Theoph.* Paul. *tit.* 12. *coll. legum Mosaïcar.* In Institutionibus vocabulum ἀδικίας.

(24) *Ecl. ibid. Inst. h. t.*

(25) Debuit addere, et *literis*, *et libellis*, *et facto.* hinc illa formula agendi apud Paulum, *tit.* 2. *coll. legum Mosaïcarum.* quod Auli Agerii pugno mala percussa est. Sic apud Fabium, 6. *c.* 8. colaphum tibi ducam et formulam scribam, quod caput durum habeas.

(26) Convicii appellatione comprehenditur etiam maledictum. Paul. 5. *sent.* 4. §. 18. 19. Psalterium, et canticum injûriosum, §. 15. *et* 16. carmen, historia, §. 1. *Inst. h. t.* liber. *l.* 5. §. 9. *infr. h. t.* sed et variæ conviciorum species comprehenduntur, de quibus vid. Clar. 5. *sent.* 10. inter quas et has refert: tu es bonus homo, id est, cornutus: tu es meretrix; tu mentiris etc.

(27) Debuerat ita dividere, aut in corpus, aut extra. Paul. 5. *sent.* 4. §. 1.

(28) Dignitas ad civilem, fama ad statum naturalem et mores refertur: aliud est dignitatem alicujus appetere, aliud famam lædere.

(29) *Eclog. ibid.* dum cædimur. Paul. 2. *coll. leg. Mosaïcar.* verberibus, illatione stupri. Paul. 5. *sent.* 4. §. 1. *et* §. 5.

(30) *l.* 15. §. 16. *Infr. h. t.* Plautus *Casina: sequimini me Comites.* Comes, ἀκόλουθος, quo nomine etiam comprehenditur παιδαγωγος. *Eclog. ibid. c.* 29. Pædagogus, *l.* 35. *supr. de fideicomm. libert.* a quo pædagogia. *l.* 12. §. 32. *supr. de instruct.* et pædagogiani Ammian. 26. Galli *Pages.* ἀκόλουθος vero apud Ecclesiasticos cum significet, vel qui Episcopum comitatur, vide Duaren. 1. *de sacris* 14. vel qui in funere funalia deferebat ascetriis (quæ olim præficæ) interea psallentibus: decanis (qui olim copiatæ, lecticarii et vespillones) feretrum ferentibus. vid. Cujac. *cap.* 18. *de temporib.* de acolythis etiam dicam ad *l.* 6. *C. de Episcopis.*

(31) *Eclog. ibid* 21. *c.* 1. vel prætextatæ. Paul. 2. *collat. leg. Mosaïcar.*

(32) §. 1. *Inst. h. t.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 14.

(33) Semetipsum.

(34) Cui infra opponit per consequentias.

cui patrifamilias, vel matrifamilias fit injuria. *per alias*, cum per consequentias (1) fit; cum fit liberis (2) meis, vel servis (3) meis, vel uxori (4), nuruive; spectat enim ad nos injuria, quæ [in] his fit, qui vel potestati nostræ, vel affectui (5) subjecti sunt.

§. 4. Et si forte cadaveri (6) defuncti fit injuria, cui heredes bonorumve possessores exstitimus, injuriarum nostro nomine habemus actionem: spectat enim ad existimationem nostram, si qua ei fiat injuria.

† Idemque et si fama ejus cui heredes exstitimus lacessatur.

§. 5. Usque adeo autem injuria quæ fit liberis nostris nostrum pudorem pertingit, ut etiam si volentem (7) filium quis vendiderit, patri, suo quidem nomine competit injuriarum actio, filii vero nomine non competit, quia nulla injuria est quæ in (8) volentem fiat.

§. 6. Quotiens autem funeri (9) testatoris, vel cadaveri (10) fit injuria: si quidem post aditam hereditatem fiat, dicendum est heredi quodammodo factam: semper enim heredis interest defuncti existimationem purgare. quotiens autem ante aditam hereditatem, magis hereditati; et sic heredi per hereditatem adquiri. † Denique Julianus scribit, si corpus testatoris ante aditam hereditatem detentum est: adquiri hereditati actiones dubium non esse. † Idemque putat, et si ante aditam hereditatem servo hereditario injuria facta fuerit: nam per hereditatem actio heredi adquiritur.

§. 7. Labeo scribit, si quis servum hereditarium testamento manumissum (11), ante aditam hereditatem verberaverit: injuriarum heredem agere posse. at si post aditam hereditatem verberatus sit, sive scit se liberum, sive ignorat, ipsum agere posse.

§. 8. Sive autem sciat (12) quis filium meum esse, vel uxorem meam, sive ignoraverit, habere me meo nomine actionem, Neratius scripsit.

§. 9. Idem ait [Neratius] ex una injuria interdum tribus oriri injuriarum actionem, neque ullius actionem per aliam consumi: utputa uxori meæ filiæfamilias (13) injuria facta est: et mihi (14), et patri (15) ejus, et ipsi (16) injuriarum actio incipiet competere.

2. Paulus lib. 50. ad Edictum.

QUod si viro injuria facta sit, uxor non agit: quia defendi uxores a viris, non viros ab uxore (17) æquum est.

Qui injuriam facere possunt. 1. *De furioso et impubere.* 2. *De affectu et scientia patientis vel facientis.* 3. *De joco.* 4. *De errore.*

3. Ulpianus lib. 56. ad Edictum.

ILlud relatum peræque est (18), eos qui injuriam pati possunt, et facere posse.

§. 1. Sane sunt quidam qui facere non possunt, ut puta furiosus (19), et impubes (20) qui (21) doli capax non est: namque hi (22) pati injuriam solent, non facere. cum enim injuria ex affectu (23) facientis consistat, consequens (24) erit dicere, hos sive pulsent, sive convicium dicent, injuriam fecisse non videri.

§. 2. Itaque pati (25) quis injuriam, etiam si non sentiat, potest: facere nemo, nisi qui scit se injuriam facere etiam si (26) nesciat cui faciat.

§. 3. Quare si quis per *jocum* (27) percutiat, aut dum certat: injuriarum non (28) tenetur.

§. 4. Si quis hominem liberum ceciderit (29), dum putat servum suum (30): in ea causa est, ne injuriarum teneatur.

(1) Adde *l.* 27. §. 3. *in fin. supr. de rei vind.*
(2) *l.* 18. *in fin. l.* 41. *infr. h. t.* §. 2. *Inst. h. t. Eclog.* 16. *c.* 1. Paul. 5. *sent.* 4. §. 3.
(3) *Eclog. eod. Inst. h. t.* §. 2. *l.* 2. *C. h. t.* Paul. *d.* §. 3.
(4) *Eclog. ibid.* §. 2. *in fin. Inst. h. t.*
(5) De quo vide *l.* 1. §. 1. *et ult. l.* 2. *l.* 3. *supr. de liber. causa.*
(6) Cadaver defuncti si injuria afficitur, heredi fit injuria. §. 6. *infr. h. t. Eclog. ibid.* adde *l.* 8. *supr. de religiosis.* vid. *Nov.* 60. *l.* 27. *infr. h. t. Eclog. ibid. c.* 1. *in fin.*
(7) *l.* 3. §. 5. *supr. de homine libero. l.* 11. *supr. si quid in fraudem patroni.* vide Bellovisanum, 1. *c.* 3. *n.* 37. *et seq.* Hinc colligitur neminem se torquendum offerre posse privato vel judici; de quo vid. Marsil. in *praxi criminali.* §. *expedita. n.* 55. 56. 57. maxime quod nemo dominus membrorum suorum sit: et in his, quæ meri sunt imperii nemo possit jurisdictionem prorogare, *l. privatorum. C. de jurisdict.* et torquere posse sit meri imperii. *l. defensores. C. de defens. civit.*
(8) Adde *l.* 3. *supr. de in jus vocand. l.* 4. §. 2. *supr. si quis cautionib. Nov.* 60.
(9) Vide §. 4. *supr. h. t.* vel monumento. *l.* 27. *infr. h. t.* vel ossibus. *l.* 8. adde *l.* 14. §. 10. *supr. de religiosis.*
(10) *l.* 30. *infr. h. t.*
(11) *l.* 18. *in fin. infr. h. t. Eclog. ibid. cap.* 1.
(12) Adde *l.* 30. *in fin. infr. eod. l.* 2. *C. h. t. Eclog. ibid. capit.* 3.
(13) §. 2. *vers. contra. Inst. h. t. Eclog. ibid.*
(14) Marito.
(15) Si patris in potestate fuit.
(16) Uxori seu mulieri.
(17) *Al.* uxoribus.
(18) Regulæ loco scilicet, quæ tamen exceptiones habet. *Eclog. ibid.* Goth. Hæc lex canonizata est, *cap.* 2. *causa* 15. *qu.* 1. Ans.
(19) *Eclog. ibid.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 2.
(20) ἄνηβος. *Ecl. ibid.*
(21) Vide quæ not. ad *l.* 2. §. 19. *supr. vi bonor.* adde Paul. *ibid.* Goth. Dormientes etiam injuriam facere non dicuntur, Pecc. *c. sine culpa. de reg. jur. in* 6. *l.* 1. *C. ad l. Corn. de sicar.* Mascard. *de probat. conclus.* 902. *num.* 15. sicut nec ebrii, potissimum si injuriæ sint leviores, et post edomitam crapulam pœnituerint, *l.* 6. §. 7. *vers. per vinum. infr. de re militari. l. un. C. si quis Imp. mal. dix. l.* 12. *infr. de custod. reor.* Jul. Clar. §. *final. qu.* 6. *n.* 12. Ans.
(22) Hinc collige, requiri ad actionem injuriæ utiliter proponendam, ut qui eam intulisse dicitur, impubes non sit. vide Bellovis. 1. *c.* 3. *n.* 14.
(23) Vide *l.* 5. *C. h. t.* Paul. 5. *sent.* 14. §. 1. *in fin. l.* 34. *supr. de oblig.* vide quæ notavi ad *l.* 53. *supr. de furtis.* ideoque non tenetur, qui per jocum percussit. §. 3. *infr. h. t.* Quid? injuria ab ebrio facta potestne vindicari? vid. quæ notavi ad *l. un. C. si quis Imperator. maledixerit.* An ab ignorante vel irato? vid. *l.* 3. *C. h. t.*
(24) Locus a consequentibus. *l.* 27. §. 3. *supr. de rei vindicat.*
(25) Pati injuriam possumus, etiamsi eam facere non possimus, et nesciamus nobis fieri.
(26) *l.* 18. §. 3. *infr. h. t.*
(27) *l.* 15. §. 23. *infr. h. t. l.* 3. *in fin. supr. de oblig.* adde *l.* 5. *C. h. t.* jocus detegitur ex personarum qualitate, veluti si quid dictum sit a parente, magistro, domino, amico, socio. facit *l.* 16. §. 2. *infr. de pœnis.* vide Bellovisanum, 1. *c.* 3. *n.* 8.
(28) Quia scit se injuriam non facere, et animum injuriæ faciendæ non habere.
(29) Occiderit. *Hal.*
(30) Quid, si e contrario putavit se liberum cædere, qui erat servus? vide *l.* 45. §. 2. *supr. ad l. Aquiliam.*

*

Si quis servum percutere volens, alium invitus percusserit.

4. Paulus lib. 50. ad Edictum.

Si cum servo meo pugnum ducere vellem, in proximo te stantem invitus percusserim: injuriarum (1) non teneor (2).

Quibus ex causis datur actio ex Lege Cornelia, et qui ea lege prohibentur judicare. 1. *Differentia pulsationis et verberationis.* 3. *De domo, domicilio et habitatione.* 6. *De filiofamilias injuriam passo.* 8. *De jurejurando.* 9. *De famosis libellis.*

5. Ulpianus lib. 56. ad Edictum.

Lex Cornelia de injuriis competit ei qui injuriarum agere volet ob eam rem, *quod se pulsatum, verberatumve domumve suam vi introitam esse dicat.* Qua lege cavetur, *ut non judicet* (3) [*qui*] *ei qui agit, gener, socer, vitricus, privignus, sobrinusve est, propiusve eorum quenquam ea* (4) *cognatione affinitateve attinget: quive* [*eorum*], *ejus, parentive cujus eorum patronus erit.* Lex itaque Cornelia ex tribus (5) causis dedit actionem: quod quis pulsatus verberatusve, domusve (6) ejus vi introita sit. † Apparet igitur omnem injuriam quæ manu fiat, Lege Cornelia contineri.

§. 1. Inter pulsationem et verberationem hoc interest (7), ut Ofilius scribit: verberare est, cum dolore cædere: pulsare, sine dolore.

§. 2. *Domum* (8) accipere debemus, non (9) proprietatem domus, sed domicilium (10). Quare sive in propria domo quis habitaverit, sive in conducto (11), vel gratis (12) sive hospitio receptus, hæc lex locum habebit.

§. 3. Quid si quis in villa habitet, vel in hortis (13)? Idem erit probandum.

§. 4. Et si dominus fundum locaverit, inque eum impetus factus sit, colonus aget, non dominus.

§. 5. Si tamen in fundum alienum qui domino colebatur, introitum sit: Labeo negat (14) esse actionem domino fundi ex Lege Cornelia: quia non (15) possit ubique domicilium habere, hoc est, per omnes villas suas. Ego puto ad omnem habitationem, in qua paterfamilias habitat, pertinere hanc legem: licet ibi quis domicilium non habeat. ponamus enim studiorum (16) causa Romæ agere: Romæ utique domicilium non (17) habet; et tamen dicendum est, si vi domus ejus introita fuerit, Corneliam locum habere. Tantum igitur ad meritoria vel stabula non (18) pertinebit. † Cæterum ad hos pertinebit, qui inhabitant non momenti causa: licet ibi domicilium non habeant.

§. 6. Illud quæritur, an pater filiofamilias injuriam passo, ex Lege Cornelia injuriarum agere possit? Et placuit non posse: deque ea re inter omnes constat. sed patri (19) quidem Prætoria injuriarum actio competit, filio vero Legis Corneliæ.

§. 7. In Lege Cornelia filiusfamilias agere potest ex omni causa (20), nec cavere debet ratam rem patrem habiturum: nam nec alias agentem filium injuriarum ad cautionem de rato (21) compellendum, Julianus scribit.

§. 8. Hac lege permittitur actori jusjurandum (22) de-

(1) Nam et mihi fuit animus vacandi rei legitimæ, id est, puniendi servi, et e contrario animus injuriæ tibi inferendæ defuit. *Goth.* Adde *l.* 3. §. 1. *supr h. t. l.* 34. *in princ. Supr. de oblig. et act. l.* 9. *et seq. C. hoc tit.* Jul. Clar. §. *injuria. n.* 12. Andr. Gail. *lib.* 2. *obs.* 106. *n.* 5. 6. Ans.

(2) Sed Aquilia. *l.* 45. §. 4. *supr. ad l. Aquil.*

(3) *C. ut nemo in sua causa.* de exceptionibus recusatoriis judicis vide Oldendorp: *c.* 7. *Enchiridii exceptionum.* de quibus hoc paucis accipe, quatuor scil. ex causis eas proponi, ut quædam pertineant, et dirigantur adversus ipsum judicem, conjunctum nimis vel actori, vel reo, veluti si sit inimicus excipientis, amicus, consanguineus, adfinitate civili, vel spirituali adversario conjunctus, si jus potestatis in eum habet, si ejus vasallus, si domesticus, si socius, si ejusdem provinciæ; si institutus ab eo heres, vel ad Magistratum, et officium judicandi promotus, si ut amicus, vel Advocatus ei consilium dedit, si suam sententiam palam protulit, si in lite qua de agitur testis fuit, si corruptus ab adversario, si ab ejus sententia appellatum, si de ejus, aut simili, aut suorum causa agitur: hæc, inquam, omnia efficere possunt, ut judicem recusemus. Aliæ sunt exceptiones, quæ ad ipsam tantum judicis personam referuntur, ut si sit minor, infamis, ignarus, excommunicatus, servus, incapax delegationis ei factæ, aut ab incapace delegatus, si præter officium temere se ingerit, si ab officio suspensus, si delegationis executio et vis expiravit, si litis cognitio ab eo ad alium translata aut revocata, si is a quo delegationem habet, mortuus est, si ipse mandatum delegationis non exhibet. Tertium genus exceptionis ratione loci, veluti inhonesti, vel non tuti, proponitur. Quartum ratione causæ et incompetentiæ. veluti si lis et causa sit Ecclesiastica: item si mixta, id est, cujus cognitio præventione judicis Ecclesiastici vel Laici facta est. si lis ad Laïcum judicem mere pertineat, puta ad ipsos nobiles jurisdictionem habentes, Prætores, seu Præsides provinciarum, (Galli *Lieutenants, Prevosts, Baillifs, Seneschaux*;) militarium criminum quæsitores, (Galli *Prevosts des Mareschaux*:) privilegiorum conservatores, libellorum ad Basilicam recuperatores, (Galli, *Requestes du Palais*:) Parlamenta, quorum judices cognoscunt apud Gallos de domanio regio, jure regaliæ, de usufructu beneficii Ecclesiastici vacantis ad Regem delato, de causis Parium Franciæ, et appellationibus inferiorum judicum, ad Principem ipsum (ut sunt gratiæ, abolitiones, remissiones, indulgentiæ, restitutiones) de quibus vide Paponem, 2. *Notar.*

(4) Vel frater. adde *l.* 11. *infr. de accusat. l.* 35. *in princ. supr. de procurat.*

(5) §. 8. *Inst. h. t.*

(6) Domus quid sit, vide §. 2. *infr. h. t.*

(7) Quantum ad hanc actionem injuriarum attinet, scilicet. Ideoque qui sine gravi impetu saxo percutit, verberasse tamen dicitur. Alciatus, 4. *de verb. sign.* In aliis, Vallæ (6. *Elegantiarum* 47.) concedemus, verberare idem esse, quod verbere, id est, fuste, virga, baculo, loris, flagello, ferula, arundine, et similibus cædere: pulsare vero, gravi ictu cædere, nec tam instrumento longo, quam brevi ac rotundo, ut pugnis et calcibus.

(8) Jurisconsultus hic interpretatur verba superiora, *domusve ejus vi introita sit.*

(9) Id est, non tantum proprietatem etc.

(10) Id est, habitationem. §. 8. *vers. domum. Instit. eod. l.* 1. §. 2. *Supr. de aleatoribus. l.* 1. §. 2. *supr. de agnoscendis liberis. l.* 4. §. 5. *supr. de damno. l.* 8. *in fin. l.* 22. §. 2. *infr. ad leg. Jul. de adulteriis.* adde *l.* 203. *infr. de verb. signif.* Goth. Vide Brisson. *lib.* 3. *select. cap.* 13. Menoch. *de arbitr. judic. cas.* 262. S. L.

(11) In conducta. *vulg. Hal.*

(12) Gratis etsi alienam domum habitamus, si tamen in ea domo injuria nobis facta erit, injuriarum agere æque possumus, ac si in domo propria, vel conducta, vel hospitio injuria facta esset, *ut hic.* Gratis etsi nobis habitatio data sit, habitatio tamen est. Sic calumniator esse non desinit, qui gratuito calumniatus est. *l.* 2. *Supr. de calumniator.*

(13) *In hortis* veteres habitare solitos, dixi ad *l.* 66. §. 1. *Supr. de donat. inter vir. et uxor.*

(14) Et male. *vers. ego puto.*

(15) Imo potest quis in pluribus locis habere domicilium. *l.* 6. §. 2. *infr. ad municipalem.*

(16) Adde *l.* 36. *Infr. ad municipalem.* vide Revardum in *l.* 123. *Infr. de reg. jur.*

(17) Nisi post decennium transactum. *l.* 2. *C. de incolis.*

(18) Cur? quia ab his intra unam horam recedimus.

(19) *l.* 39. §. 4. *supr. de procuratorib. l.* 22. §. 9. *et ultim. supr. ratam rem.*

(20) Id est, quia pulsatus, verberatus, aut domus ejus vi introita.

(21) *d.* §. 4.

(22) *l.* 11. §. 1. *in fin. Infr. h. t.*

facere, ut reus juret *injuriam se non fecisse*: sed Sabinus in adsessorio (1), etiam Prætores exemplum Legis (2) secuturos (3) ait: et ita res se habet.

§. 9. Si quis librum (4) ad infamiam alicujus pertinentem scripserit (5), composuerit, ediderit, dolove malo fecerit, quo quid (6) eorum fieret: etiam si alterius nomine ediderit, vel sine nomine, uti de ea re agere liceret; et si condemnatus sit, qui id fecit, intestabilis (7) ex lege esse jubetur.

§. 10. Eadem pœna ex Senatusconsulto tenetur [etiam] is qui ἐπιγράμματα (8) id est, *inscriptiones*, aliudve (9) quid sine (10) scriptura in notam aliquorum produxerit: item qui emendum vendendumve curaverit.

§. 11. Et ei qui indicasset (11), sive liber, sive servus sit, pro modo substantiæ accusatæ personæ, æstimatione (12) judicis (13), pretium (14) constituitur: servo forsitan et libertate præstanda; quid enim, si publica utilitas ex hoc emergit?

6. Paulus lib. 55. ad Edictum.

QUod Senatusconsultum necessarium est, cum nomen adjectum non est ejus, in quem factum est. tunc (15) ei quia difficilis probatio est, voluit Senatus publica quæstione rem vindicari (16). † Cæterum si nomen adjectum sit, et jure communi injuriarum agi poterit. Nec enim prohibendus est privato agere judicio, quod (17) publico judicio præjudicatur: quia (18) ad privatam (19) causam pertinet. Plane si actum sit publico judicio, denegandum est privatum: similiter ex diverso.

De forma libelli. 1. *De præjudicio.* 2. *Si libertus de patrono*, 3. *Vel liberi de parente querantur.* 4. *De forma libelli.* 5. *De pluribus injuriis.* 7. *De injuria atroci.*

7. Ulpianus lib. 57. ad Edictum.

PRætor edixit: *Qui agit injuriarum, certum (20) dicat quid injuriæ factum sit* (21): quia qui famosam (22) actionem intendit, non (23) debet vagari cum discrimine alienæ existimationis, sed designare, et certum specialiter dicere, quam se injuriam passum contendit.

§. 1. Si dicatur (24) homo injuria occisus, nunquid non debeat permittere Prætor, privato judicio Legi Corneliæ præjudicari? idemque, et si ita quis agere velit, *quod* (25) *tu venenum dedisti hominis occidendi causa?* Rectius igitur fecerit, si hujusmodi actionem non dederit. Atquin solemus dicere, ex quibus causis publica sunt judicia, ex his causis non esse nos prohibendos, quominus et privato agamus. Est hoc verum: sed ubi non (26) principaliter de ea re agitur, quæ habet publicam executionem. † Quid ergo de Lege Aquilia dicimus? nam et ea (27) actio principaliter hoc continet, hominem occi-

(1) An dum esset adsessor Prætoris, ut vult Accursius? an potius in libro adsessoriorum, *arg. l.* 12. *supr. de pactis?* ultimum est verius.

(2) Quæ permittit deferri juramentum.

(3) Secutos. *vulg. Hal.*

(4) Epigramma vel epithesin, id est, inscriptionem, *infr. h. t.* carmen, *l.* 21. *Supr. de testib.* Psalterium, canticum. Paul. 5. *sent.* 4. §. 15. φλιαρίαν. 6. *Harm.* 9. famosum libellum, *l. un. C. de famosis libellis.* De carminum conditoribus vide Cic. 4. *Tusc.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 6. Horat. *epist. ad August.* et 1. *Satyr.* 11. 20. Gell. 1. Arnob. 4. *adversus gentes.* Augustin. 2. *de civitate* 9.

(5) Hinc nota, puniri non tantum auctorem, id est, compositorem (ut interpretes vocant) sed et scriptorem libelli famosi, *l.* 15. §. 7. *infr. h. t.* ut et alibi descriptorem libri hæretici, *l.* 6. *C. de hæreticis.* quin et testamenti alieni, §. 7. *Inst. de public. judiciis.* contractus prohibiti, *l.* 14. §. 3. *C. de sacrosanct. eccles. Novell.* 7. *c.* 9. Hinc legimus apud Ammian. 28. Lollianum primæ lanuginis adolescentem Lampadii filium Expræfecto convictum, codicem noxiarum artium descripsisse, et primi judicis sententia in exilium missum, cum ad Cæsarem provocasset, de fumo, ut aiunt, in flammam traditum, capite plexum fuisse.

(6) His modis libello injuria infertur, veluti si quis librum famosum componat, edat, vel literarum consequentia, vel notis describat, suove aut alterius nomine, vel si aliquem incitet ad ea omnia præstanda. Item si quis emat, aut etiam vendat, vel proponat, *ut hic.* et *l.* 15. §. 6. *infr. h. t.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 6. puta inventum. Jubemur enim famosum libellum de via repertum discerpere. *l. un. C. de famosis libellis.* Item si quis inventum in publicum projiciat, ut a quovis legatur: vel si reperti vim et sententiam alteri exponat. 6. *Harmen.* 9.

(7) Intestabilis quis, vide *l.* 21. *supr. de testib. l.* 18. *in fin. l.* 26. *in fin. supr. qui testamenta.* §. 6. *Inst. de testamentis.*

(8) ἐπ. θ. σιν. *Hal.*

(9) Adde *l.* 9. *infr. de extraord. criminib.*

(10) Quid si dispuncta voce, *aliquorum*, dicamus hoc innui: Eum teneri injuriarum non modo, qui ex literarum consequentia libellum famosum conscripsit, sed et eum, qui notis? in vulgata tamen et Haloandri legitur *sine scriptura*, vel legendum, *simile scripturæ.*

(11) Quid sit indicare, vid. *l.* 197. *infr. de verb. sign.*

(12) Judex præmium pecuniarium, quin et libertatis interdum, ex officio constituere potest ei qui reum criminis indicaverit. adde quæ de præmiis constitutis dixi ad *l.* 2. *infr. de jure fisci.*

(13) Interdum præmium a Lege constituitur, *ut toto tit. C. quibus ex causis servi pro præmio libertatem.* vel a Principe. *l. un. C. de famosis libellis.*

(14) Præmium. *vulg. Hal. l. unic. in fin. C. de famosis libellis.*

(15) Quando crimen in incertam personam commissum est, licet judici provocare indices et delatores: quin eo casu cuilibet de populo accusatio est permissa. Bartol. *hic.*

(16) Atqui convicium incertæ personæ factum non vindicatur. *l.* 15. §. 9. *infr. h. t.*

(17) Publico.

(18) Ob delictum privatam ad causam pertinens si quis civiliter prius expertus fuerit, criminaliter postea experiri poterit. *l.* 34. *supr. de oblig.*

(19) Injuria est delictum privatum. *l. ult. C. h. t.* An et publicum? et si publicum, quæ pœna constituta? vid. *l.* 37. *in fin. infr. h. t.*

(20) Certum quid sit, vid. §. 2. 4. *infr. h. t.*

(21) Quod addit Paul. 2. *collat. leg. Mosaïcar.* et taxationem ponat non minorem, quam quanti vadimonium fuerit; pertinet ad cautionem judicio sisti.

(22) Est enim injuriarum actio famosa. Injuriæ damnatus, etiam civiliter est infamis, *l.* 1. *supr. de his, qui notantur. l.* 2. *supr. de obseq.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 9. §. 17. §. 18. §. 19. utrum infamia in actione injuriarum evitari possit, vide Gail. 2. *observ.* 202. 203.

(23) Nota regulam.

(24) Vide in hunc §. Revard. *lib.* 2. *de præjudic. c.* 9. Cujac. *l.* 24. *obs.* 16. S. L.

(25) Hæc particula solennis fuit in actionibus, *ut hic. et infr.* quod gladio caput ejus percussum est, quod imprudenter elegeris, *l.* 21. *in fin. supr. de negot.* quod pauperiem fecit, *l. ultim. si quadr.* quod defunctus mentitus est, *l.* 26. §. 5. *supr. de noxalib.* quod cum ejus magistro gestum erit, *l.* 1. §. 19. *supr. de exercitor.* quod operas servi mei conduxeris, *l.* 5. *supr. de exercitor.* quod in rem tuam versum sit, *l.* 17. §. 1. *supr. de in rem verso.* quod jusserit tutor, *l.* 2. *supr. quod jussu.* quod adversus dictum promissumve sit. *l.* 47. *supr. de ædilitio.* quod mihi vim feceris, *l.* 133. *supr. de verb. obl.* Eadem formula usitata in exceptionibus et stipulationibus erat. qua de re vid. Pithœum 2. *not. Mosaïcar.*

(26) Sensus est, quædam delicta principaliter habent publicam executionem, ac pœnam, §. 1. *Inst. de publicis judic. l.* 1. *supr. de privat. delict.* secundario vero civilem ac privatam: quædam e contrario principaliter civilem persecutionem habent, secundario publicam. In illis, si ad vindictam egeris, præjudicium fiet criminali; in his non fiet. *l.* 23. §. 9. *supr. ad l. Aquil. l.* 2. §. 1. *supr. vi bon. rapt. l.* 15. *infr. de accusat. l. unic. C. quando civilis actio crimin.*

(27) Sensus est: si quis culpa occidisse dicitur, Aquilia conveniri poterit: in qua principaliter agitur de damno; non principaliter vero de homine occiso.

sum non principaliter : nam ibi principaliter de damno agitur, quod domino datum est ; at (1) in actione injuriarum de ipsa cæde, vel veneno, ut vindicetur, non ut damnum sarciatur. † Quid ergo, si quis idcirco velit injuriarum agere, *quod (2) gladio caput ejus percussum est?* Labeo ait non esse prohibendum, neque enim utique hoc (inquit) intenditur, quod publicam habet animadversionem ; quod verum non est. cui enim dubium est, etiam hunc dici posse Cornelia conveniri ?

§. 2. Præterea illo spectat, dici certum de injuria, quam passus quis sit : ut ex qualitate injuriæ sciamus, an in (3) patronum liberto reddendum sit injuriarum judicium. Etenim meminisse oportebit, liberto adversus (4) patronum non quidem semper, verum interdum injuriarum dari judicium, si (5) atrox sit injuria, quam passus sit, [si sua], [puta] si servilis (6). cæterum levem (7) coërcitionem utique patrono adversus libertum dabimus : nec patietur eum Prætor querentem, quasi injuriam passus sit, nisi atrocitas eum moverit : nec enim ferre Prætor debet *heri* (8) *servum* (9) *hodie* (10) *liberum* conquerentem, quod dominus ei convicium dixerit, vel quod leviter pulsaverit, [vel emendaverit]. Sed (11) si flagris, si verberibus, [si] vulneravit non mediocria (12), æquissimum erit Prætorem ei subvenire.

§. 3. Sed et si quis ex liberis, qui non sunt in potestate, cum parente velit experiri, non (13) temere injuriarum actio danda est, nisi atrocitas (14) suaserit : certe his, qui sunt in potestate, [prorsus] nec competit, etiam (15) si atrox fuerit.

§. 4. Quod autem Prætor ait (16), *Quid injuriæ factum sit, certum dicat*, quemadmodum accipiendum sit? certum eum dicere Labeo ait, qui (17) dicat nomen injuriæ, neque sub alternatione (18), puta illud, aut illud, sed illam injuriam se passum.

§. 5. Si mihi plures injurias feceris, puta turba et cœtu facto domum alicujus introeas, et hoc facto efficiatur ut simul et convicium patiar (19), et verberer : an possim separatim tecum experiri de singulis injuriis, quæritur ? et Marcellus secundum Neratii sententiam hoc probat, cogendum (20) injurias, quas simul passus est, conjungere.

§. 6. Posse hodie de domini injuria, sed et de atroci civiliter (21) agi, Imperator noster rescripsit.

§. 7. *Atrocem* (22) *injuriam* quasi contumeliosiorem et majorem accipimus.

§. 8. Atrocem (23) autem injuriam, aut persona, aut tempore (24), aut (25) re ipsa (26) fieri (27), Labeo ait. Persona (28) atrocior injuria fit, ut cum magistratui, cum parenti (29), patrono fiat. *Tempore* (30), si ludis (31), et in conspectu. nam *Prætoris* (32) *in conspectu*, an in solitudine injuria facta sit, multum interesse ait : quia atrocior est, quæ in conspectu fiat. † *Re* (33) atrocem injuriam haberi Labeo ait, [ut] puta si vulnus illatum, vel os (34) alicui percussum.

8. Paulus lib. 55. ad Edictum.

VUlneris (35) magnitudo atrocitatem facit, et nonnunquam *locus vulneris*, veluti oculo (36) percusso.

(1) Si quis injuriose occisus sit, actione injuriarum utendum erit, in qua non agitur principaliter de damno sarciendo, sed de ipsa cæde vindicanda.

(2) Gladio per injuriam ab aliquo percussus, Lege Cornelia adversarium principaliter potest convenire. Ulpian. *hic.* cujus sententia adversus Labeonem obtinuit.

(3) *l.* 6. *C. h. t.*

(4) *l.* 6. *C. h. t. l.* 10. §. 12. *Supr. de in jus voc.*

(5) *d. l.* 6. *d.* §. 12. secus si non atrox : licet enim patronis mediocriter castigare libertos. 60. *Ecl.* 21. *c.* 9.

(6) Servilis injuria, id est, atrox injuria. dixi ad *l.* 12. *Infr. de jure fisci.*

(7) *d. c.* 9.

(8) Species proverbii est. Sic Eirene apud Eutropium *lib.* 23. *in fin.* Nicephorum invadentem imperium alloquitur, qui heri quasi servus periturus fuerat, hodie solers et seditiosus tyrannus, ac impudens habetur. et Donatus in illud Terentii Hecyra *act.* 3. *scen.* 5. heri Philumenam ad se accersi jussit, breve tempus significari observavit. ut et *Luc.* 13. σήμερον ϗ χθὲς, id est, *breve temporis intervallum.* Theophylact. v. Forn. 2. *select.* 17. Aristophan. ὃ νῦν μὲν οὐδεὶς χθὲς ου ϗ ὑπὲρ μέγας. Cedren. χθὲς δοῦλον ἐπίεργον, σήμερον δὲ τύραννον. Aristid. οἱ χθὲς σκυτοτόμοι σήμερον ὁπλῖται. Nazianzen. *in Apologetico de fuga.* χθὲς ἱερόσυλοι ϗ σήμερον ἱερεῖς χθὲς τῶν ἁγίων ἔξω, ϗ μυσταγωγοὶ σήμερον. vide *Novell.* 6. *et* 137. *c.* 2. Ciceronem 3. *Verrina.* Jampridem improbus, repente Cornelius.

(9) Heri servus, hesternus servus dicitur a Persio.

(10) Sic hodie, in *l.* 17. §. 1. *supr. de furt. l.* 6. §. 1. *supr. de his, qui notantur.* nunc primum et pridie, *l.* 10. *in fin. supr. de fideicomm. libert.* sumitur pro nuper admodum. vid. Forner. *ibid.* interdum hodie significat idem quod post hanc Legem sive Senatusconsultum. *l.* 1. § 5. *supr. si cui plus quam per legem. l.* 68. *supr. ad SC. Trebell.* vid. Cujac. 8. *obs.* 5.

(11) Atroces sunt istæ injuriæ.

(12) Non mediocriter. Mediocritas in servis emendandis servanda. *C. de emendat. servor.*

(13) Vide *l.* 8. *in fin. infr. de accusationib.* vide *l. unic. C. de emendat. propinquor.*

(14) *l.* 2. *supr. de obsequiis.*

(15) Hodie competere puto ob atrocem injuriam. *l.* 6. *C. de spectacul. lib.* 11. *tit.* 40.

(16) In *pr. supr. h. s.*

(17) Certum delictum dicit, qui injuriam suo nomine non sub alternatione demonstrat. Paul. *tit.* 2. *collationis Legum Mosaïcarum.* certum est quod nomine demonstratur : alias certum an incertum dicatur, cognitio ipsius Prætoris est. Paul. *ibid.*

(18) Alternatio incerta est : ita in maleficiis libellus incertus non admittitur. Paul. 2. *Collationis Legum Mosaïcarum.*

(19) Cui simul fit convitium, et verbera infliguntur, is plures injurias pati intelligitur.

(20) Sensus est : Agens plurium injuriarum nomine, ita eas complecti debet, ut omnes accepisse cogatur probare. Paul. *d. tit.* 2.

(21) *l.* 37. *in fin. infr. h. t.* Goth. Vid. Cujac. *lib.* 9. *obs.* 16. Revard. *lib.* 1. *variar. c.* 9. S. L.

(22) *Nov.* 117. *c.* 14.

(23) §. 9. *Inst. eod.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 10.

(24) Puta interdiu, *d.* §. 10. quum esses in sacerdotio, et dignitatis habitum ac ornamenta præferres. *l.* 4. *C. h. t. l.* 13. §. 4. *infr. de re milit.*

(25) Adde, aut qualitate aut loco. *l.* 8. *infr. h. t.*

(26) Id est, facto. §. 9. *Inst. eod.* Ulp. *tit.* 2. *collat. Leg. Mosaïcar.*

(27) Id est, æstimari arbitrio Prætoris. Ulp. *d. tit.* 2.

(28) Ut magistratus, parens, patronus, *ut hic.* Senator, eques, decurio, vel alius spectatæ auctoritatis vir. Paul. 5. *sentent.* 4. §. 10. adde quæ notavi ad *l.* 42. *infr. h. t.*

(29) Parenti a filio fit injuria, si filius patri maledicat, vel eum verberet : utroque casu morte mori debet. *Exod.* 21. *can. cæterum.* 20. *distinct.* 86.

(30) Quod et locus dicitur. §. 9. *Inst. h. t.*

(31) Theatro, §. 9. *Instit. eod.* in publico, Paul. 5. *sent.* 4. §. 10. πάντων ὁρώντων. 60. *Eclog.* 21. c. 11. Quint. *l.* 6. *Inst.* 1. Atrocitas crescit, si injuria illata sit in theatro, in templo, in concione.

(32) Num in populi Romani conspectu, an in solitudine? Cujac. ad 5. Paul. *sent.* 4. *et* 9. *obs.* 16. vid. Forner. 1. *select.* 21. hinc colligit Bellovisanus 1. c. 4. præsentia personarum injuriam minorem vel majorem reddi.

(33) Id est, facto. §. 9. *Inst. h. l.*

(34) ἡ ὄψις, id est, facies. *Eclog.* 21. *c.* 11. mala. *l.* 11. *infr. h. t.*

(35) Adde *l.* 27. §. 17. *supr. ad l. Aquil.* §. 9. *Inst. de injur.*

(36) *d.* §. 9. *et d. c.* 11. Barbæ injuriosam vellicationem huc adde de qua vid. 2. *Feud.* 27. *vers. si quis aliquem ceperit.*

De pudicitia attentata.

9. Ulpianus lib. 57. ad Edictum.

SEd est quæstionis, quod dicimus re injuriam atrocem fieri, utrum si corpori inferatur, atrox sit? an et si non corpori, ut puta vestimentis (1) scissis, comite (2) abducto, vel convicio (3) dicto? Et ait Pomponius, etiam sine pulsatione posse dici atrocem injuriam, persona (4) atrocitatem faciente.

§. 1. Sed et si in theatro (5), vel in foro cædit, et vulnerat, quamquam (6) non atrociter, atrocem injuriam facit.

§. 2. Parvi autem refert, utrum patrifamilias, an filiofamilias injuria facta sit: nam et hæc atrox æstimabitur.

§. 3. Si atrocem injuriam servus fecerit, si quidem dominus præsens sit, potest agi de eo: quod si afuerit, Præsidi offerendus est, qui eum flagris (7) rumpat (8).

§. 4. Si quis tam feminam, quam masculum, sive ingenuos, sive libertinos, impudicos (9) facere adtentavit: injuriarum tenebitur.

† Sed et si servi pudicitia adtentata sit, injuriarum locum habet.

10. Paulus lib. 55. ad Edictum.

ADtentari pudicitia dicitur, cum id agitur (10), ut ex pudico impudicus fiat.

De eo, qui percussit, vel dolo fecit, vel curavit, ut quis perculeretur. 1. De bono et æquo. De dissimulatione. De pacto, transactione, jurejurando. 2. Per quos agi potest. 3. Si quis per alium injuriam fecerit. 7. Si de patrono libertus queratur, 8. Vel filius, vel uxor liberti. 9. De status controversia.

11. Ulpianus lib. 57. ad Edictum.

NOn solum autem is injuriarum tenetur, qui fecit injuriam, hoc est, qui percussit: verum ille quoque continetur, qui (11) dolo fecit; vel qui curavit (12), ut cui mala (13) pugno (14) perculeretur.

§. 1. Injuriarum actio ex bono (15) et æquo est. † Et dissimulatione (16) aboletur. si quis enim injuriam dereliquerit, hoc est, statim (17) passus ad animum suum non revocaverit (18): postea ex pœnitentia remissam injuriam non poterit recolere. Secundum hæc ergo æquitas actionis (19) omnem metum ejus abolere videtur, ubicunque contra (20) æquum quis venit.

† Proinde et si pactum (21) de injuria intercessit, et si transactum (22), et si jusjurandum (23) exactum erit: actio injuriarum non tenebit.

§. 2. Agere (24) quis injuriarum, et per se et per alium potest (25) utputa procuratorem (26), tutorem, cæterosque qui pro aliis solent intervenire.

§. 3. Si (27) mandatu (28) meo facta sit alicui injuria, plerique ajunt, tam me, qui mandavi, quam eum qui suscepit, injuriarum teneri.

§. 4. Proculus recte ait, si in hoc te conduxerim (29), ut injuriam facias; cum utroque nostrum, injuriarum agi posse, quia mea opera facta sit injuria.

§. 5. Idemque ait, et si (30) filio meo mandavero, ut tibi injuriam faciat.

(1) Vestimentis injuria facta, censetur facta personæ. Per vestimenta fit injuria si scindantur, *ut hic.* et *l.* 1. §. 6. *supr. de his qui effuderint.* 60. *Eclog.* 21. *c.* 11. si sacerdoti dignitatis habitum, et ornamenta gerenti injuria fiat, *l.* 4. *C. h. t.* adde *l.* 15. §. 39. *infr. h. t.* si veste sordida rei nomine in publico quis utatur, *l.* 39. *infr. h. t.* si quis mimus vel histrio in scena vestitu moniali, *l.* 4. *C. de episc. aud.* vel monachi utatur, *Nov.* 123. *c.* 44. aut ea veste quæ soli Principi ejusve domui dedicata est, *l.* 4. *C. de vestib. holoberis. lib.* 11. *tit.* 8. si quis vestem alicujus fimo corrupto perfudit. vid. *l.* 1. *infr. de extr. crim.*

(2) Vide *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.*

(3) *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.* Convitium est insigne, quoties quis servum eum, qui sit liber, *l.* 9. *C. h. t.* debitorem eum, qui non sit debitor, appellat, *l.* 15. §. 3. *infr. h. t.* si quis aliquem argam (id est, cuculum) appellaverit. vid. *lib.* 1. *Legum Longobardicar. tit. de conv. et in ll. Salic.* si quis aliquem appellaverit falsatorem, meretricem, *tit.* 3. *de convit.* §. 2. concacatum, vulpeculam, §. 3. *ibid.* leporem, §. 4. *ibid.* delatorem, §. 5. *ibid.* scuti projectorem, §. 5. *ibid.* Idem sentiendum si quis alteri dicat, tu mentiris, vid. *l.* 28. *infr. h. t.* his adde Bellovisan. 1. *c* 3. *n.* 31. Clarum 5. *sent.* 4. §. 10. *in pr.* Non prætereundum est quod Bossius refert, illa verba, *verum non dicis*, apud Italos non idem significare, quod tu mentiris. *c.* 45. *n.* 7. Si ita est, non verum quis dicere poterit, et tamen non mentiri.

(4) Et e contrario patiente. *l.* 17. §. 3. *infr. h. t.*

(5) *l.* 6. *in fin. supr. h. t.*

(6) Atrocem injuriam interdum non facit vulnus, sed locus.

(7) Flagellis. *l.* 17. §. 2. *infr. h. t.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 20.

(8) Verberet. *l.* 17. §. 3. *infr. h. t.*

(9) Paul. *ibid.* §. 14. hoc ut fiat, vid. *l.* 10. *l.* 15. §. 22. *infr. h. t.* Goth. Hic §. cum *l.* 10. *et* 11. *infr. h. t.* relatus est in *c.* 12. *de pœnitent. distinct.* 1. Ans.

(10) Sermone vel blanditiis. *l.* 15. §. 20. §. 21. §. 22. *infr. h. t.*

(11) *l.* 15. §. 8. *l.* 17. §. 1. *infr. h. t.*

(12) Non tantum fit injuria per injuriantem, sed et per alios. *l.* 15. §. 8. *et* 33. *infr. h. t.* Ans.

(13) *l.* 7. *in fin. supr. h. t.* vid. Paul. 2. *collat. ll. Mosaïcar.* huc adde orationem Demosthenis adversus Midiam.

(14) *l.* 4. *supr. h. t.*

(15) Sic actio sepulchri violati in æquum et bonum concepta dicitur, *l.* 10. *infr. de sepulchr.* alias injuria est ex delicto. *l.* 4. *supr. de obl. Inst. de obl. quæ ex delicto.*

(16) §. *ult. Inst. hic.* Injuria dissimulatione tollitur. Quid, si Titius accepta injuria a Sempronio, eum in jus vocaverit, et ab eo libello, cave in jus vocatione, ei convivatus fuerit: an quasi dissimulatione extincta videbitur injuriæ actio, ut ne institutam ante injuriæ actionem postea exequi Titius possit? si non casu fortuito (ut epulis nuptialibus plerumque fieri adsolet) convivatus fuerit, sed consulto consilio, dicendum est, remissam quasi dissimulatione intelligi: sin casu, non censeri remissam, nisi sequentibus verbis, vel pactis. Vide Capellam Tholosanum *decis.* 233. ubi Auferius notat, injuriam remitti salutatione, epulis, osculo.

(17) Id est, intra annum, annuo enim tempore, *l.* 17. §. 6. *in fin. infr. h. t.* et spatio, injuriarum actio præscribitur, *l.* 5. *C. h. t.* quæ anno præscribantur, vide apud Cujac. 20. *de præscript.*

(18) Non revocat ad animum injuriam, qui ejus nomine actionem nullam proponit. Is tacite silentio annuo remittit actionem injuriarum, qui facto ipso remisit: puta si cum adversario sciens convivatus fuerit, saltarit. vide Bellovisanum 1. *c.* 3. *n.* 86. aut cum eodem pristina familiaritate usus fuerit.

(19) Omissæ scilicet.

(20) Contra æquum venit, qui remissam injuriam conatur resuscitare. adde *l.* 26. *Supr. de SC. Silaniano.*

(21) Etiam nudum. *l.* 17. §. 6. *infr. h. t. l.* 17. §. 1. *supr. de pactis.*

(22) Facit *lex* 18. *C. de transact.*

(23) *l.* 3. §. 1. *l.* 30. §. 3. *l.* 34. *supr. de jurejur.*

(24) Civiliter sc. An et criminaliter injuriarum agere per procuratorem possumus? Minime: nisi actor sit illustris. *Græci.*

(25) §. 10. *Inst. h. t. l.* 42. §. 1. *supr. de procuratorib.* Imo per alium non potest, Paul. 5. *sent.* 4. §. 12. solve: Civili actione injuriarum potest: criminali non potest. vid. Cujac. *d.* §. 12.

(26) *l.* 17. §. 10. *infr. h. t.*

(27) Ex hoc et §. 4. 5. 6. collige, mandatorem, conductorem, suasorem injuriæ faciendæ teneri.

(28) *l.* 1. §. 13. *supr. de vi et vi.* Mandantes et consentientes pari pœna sunt puniendi, mandans ex delicto tenetur, *l.* 7. *in fin. supr. de jurisdict.* de quo vide Bartol. *hic.* Bellovisan. 3. *pract.* 27. Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 89 Goth. De mandante delictum Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 352 *et seq.* Bened. Capra *in reg. conclus.* 80. Berojus *quæst.* 10. Mod.

(29) Auxilium præstat delinquenti. de pœna auxiliatoris vid. Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 9.

(30) *l.* 7. §. 4. *supr. arbor. furt.*

§. 6. Atilicinus autem ait, et si persuaserim (1) alicui alias nolenti, ut mihi ad injuriam faciendam obediret (2): posse (3) injuriarum mecum agi.

§. 7. Quanquam adversus (4) patronum liberto injuriarum actio non detur, verum marito libertæ nomine cum patrono actio competit: maritus enim, uxore (5) sua injuriam passa, suo (6) nomine injuriarum agere videtur: quod et Marcellus admittit. Ego autem apud eum notavi, non de omni injuria hoc esse dicendum, me putare: levis (7) enim coërcitio etiam (8) in nuptam, vel convicii non (9) impudici dictio cur patrono denegetur? Si autem conliberto nupta esset, diceremus omnino injuriarum marito adversus patronum cessare actionem: [et] ita multi sentiunt. † Ex quibus apparet, libertos nostros non tantum eas injurias adversus nos injuriarum actione exequi non posse, quæcunque fiunt ipsis: sed ne eas quidem quæ eis fiunt quos eorum interest injuriam non pati.

§. 8. Plane si forte filius liberti vel uxor velint injuriarum experiri, quia patri maritove non datur, denegandum non erit: quia suo nomine experiuntur.

§. 9. Ei qui servus dicitur, seque (10) adserit in libertatem, injuriarum actionem adversus dicentem se dominum competere, nulla dubitatio est. et hoc verum est, sive ex libertate in servitutem petatur, sive ex servitute in libertatem proclamet: nam hoc jure indistincte utimur.

12. Gajus lib. 22. ad Edictum provinciale.

Si quis de (11) libertate aliquem in servitutem petat, quem sciat liberum esse, neque id propter evictionem, ut eam sibi conservet, faciat: injuriarum actione tenetur.

De successione. 1. *De juris executione.* 2. *De Prætoris præcepto.* 3. *De interpellatione ad tribunal.* 4. *De prohibente quominus quid in honorem alicujus fiat.* 5. *De muneribus et honoribus injunctis. De sententia.* 6. *De his quæ jure potestatis a magistratu fiunt.* 7. *De prohibito aliquid facere.*

13. Ulpianus lib. 57. ad Edictum.

Injuriarum actio neque (12) heredi neque (13) in heredem datur.

† Idem est, et si in servum meum injuria facta sit: nam nec hic heredi meo injuriarum actio datur. Semel autem lite (14) contestata, hanc actionem etiam ad (15) successores pertinere.

§. 1. Is qui jure (16) publico utitur, non videtur injuriæ faciendæ causa hoc facere: juris enim executio (17) non habet injuriam.

§. 2. Si quis quod decreto Prætoris non obtemperavit, ductus sit: non est in ea causa, ut agat injuriarum, propter Prætoris præceptum (18).

§. 3. Si quis per injuriam ad (19) tribunal alicujus me appellaverit vexandi mei causa, potero injuriarum experiri.

§. 4. Si quis de honoribus decernendis alicujus passus non sit decerni, utputa imaginem (20) alicui, vel quid aliud tale: an injuriarum teneatur? et ait Labeo, non teneri: quamvis hoc contumeliæ causa faciet. etenim multum (21) interest [inquit] contumeliæ causa quid fiat: an vero fieri quid in honorem alicujus quis non patiatur.

§. 5. Idem Labeo scribit, si cum alium contingeret legatio (22), alii hoc onus Duumvir (23) indixerit, non posse agi injuriarum ob laborem injunctum: aliud enim esse, laborem injungere (24), aliud injuriam facere. idem ergo erit probandum et in cæteris muneribus atque honoribus, quæ per injuriam injunguntur. Ergo si quis per injuriam sententiam dixerit, idem erit probandum.

§. 6. Quæ jure potestatis (25) a magistratu fiunt, ad injuriarum actionem non pertinent (26).

§. 7. Si quis me prohibeat in mari (27) piscari, vel everriculum, quod Græce σαγήνη dicitur, ducere: an injuriarum judicio possim eum convenire? Sunt qui pu-

(1) De pœna ejus qui consilium dat delinquenti, vide *hic.* Bartol. et Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 1.

(2) Mea igitur causa mandatum delinquendi hic dedi, non mandatarii causa: quod tamen Bartolus hic putavit, persuasorem a mandatore distinguens.

(3) Imo mandatarius experiri non potest: nam rei turpis nullum est mandatum nullaque obligatio. *l. si remunerandi.* 6. §. *rei turpis.* 3. *supr. mandati. l. si a reo.* 70. *supr. de fidejussor.* An nullus est contractus inter mandantem, et mandatarium? est vero inter eum cui inferenda est injuria, et inter ipsum mandatorem, ut putat Bartolus? sane, vel etiam mandatario in mandatorem actionem injuriarum esse videri potest: quod mandator mandatarium sui similem, hoc est, improbum putaverit; quod denique eo abuti ad injuriam inferendam atque ita corrumpere voluerit.

(4) *l.* 2. *supr. de obseq.*

(5) §. 2. *Instit. h. t.*

(6) Injuriam uxori illatam maritus etiam suo nomine vindicare, eaque ex causa agere potest.

(7) De condictione ex Lege uxoribus competente adversus severitatem maritorum, vid. *Nov.* 117. *cap.* 14.

(8) Coërcere leviter libertam suam etiam nuptam patronus potest: nec potest eo nomine injuriarum agere maritus libertæ.

(9) Adde *l.* 7. §. 2. *supr. h. t.*

(10) *l.* 12. *infr. h. t.* adde *l.* 9. *l.* 10. *C. h. t.*

(11) *l.* 26. *supr. de liberali.*

(12) *l.* 15. §. 14. *infr. h. t. l.* 32. *supr. ad leg. Falcid. l.* 1. §. 1. *in fin. supr. de privatis delictis.*

(13) *l.* 1. *C. ex delictis defunct. l. ult. in fin. C. de revocandis donat.* 60. *Eclog.* 21. *c.* 18.

(14) *l.* 28. *infr. h. t.*

(15) Etiam adversus. *vulg.*

(16) Finge judicem multare contumacem, vel pignus capere, vel includere litigatorem: vel pone privatum vocare in jus adversarium suum. adde §. 6. *infr. h. t.*

(17) Qui id facit, quod jure permittitur, injuriam facere non censetur. §. 6. *infr. h. t. l.* 116. §. 1. *infr. de reg. jur.*

(18) Qui Prætoris præceptum exequitur, condemnato non facit injuriam, nisi modum excedat: hinc illud, Prætoris et majoris præceptum excusat. *l.* 4. *supr. de aqua et aquæ pluviæ.* vid. *c.* 24. *de regulis jur. in* 6.

(19) Si quis non debitorem traxerit ad judicium, sufficienter de injuria tenetur, ut ex eo facto agi possit. *l.* 15. §. 29. *l.* 19. *infr. h. t. l.* 5. *in fin. supr. qui satisd. l.* 72. *supr. de furtis. l.* 5. *C. de jurisdict.*

(20) Honorem alteri decerni qui non patitur, non est ei injurius, *ut hic* Id etiam Cato dedecori non duxit. interrogatus enim, quamobrem inter multos nobiles statuam non haberet, Malo, inquit, bonos ambigere, quamobrem id non meruerim, quam, quod gravius est, cur impetraverim. *Ammianus* 14.

(21) Facit *l.* 71. §. 2. *supr. de cond. et demonstr. l.* 6. *supr. quæ in fraudem.*

(22) Locatio, *vulg. Hal.* Locati verbo Accursius intelligit onus locandi stationes publicas. Si nihil ex Florentina editione immutamus, *legationis* verbo intelligere possumus legationem ad censns recipiendos, cujus meminit *l.* 1. §. 2. *l.* 18. §. 12. *infr. de munerib.*

(23) Duumvir quasi Consul erat municipii sui.

(24) Aliud est laborem injungere, aliud injuriam facere.

(25) Potestatis jure quæ fiunt animo corrigendi, jure fieri præsumuntur. *l.* 15. §. 38. *infr. eod.* adde §. 1. *supr. h. t.*

(26) Nisi in eis magistratus excedat officium vid. *l.* 32. *infr. h. t.*

(27) Piscari in mari cuique licet: ideoque in eo piscari a nemine prohiberi possumus, *l.* 2. §. 9. *supr. ne quid in loco publico. l.* 11. *C. de servitutib.* hoc tamen restringe, ut *infr. eod. in fin. et l.* 14. *infr. h. t. et Nov. Leon.* 56. *et l.* 7. *supr. de divers. temporalibus.*

tent injuriarum me posse agere : et ita Pomponius. et plerique, esse huic similem eum , qui in publicum (1) lavare, vel in cavea publica sedere , vel in quo alio loco agere , sedere, conversari non patiatur : aut si quis (2) re mea uti me non permittat : nam et hic injuriarum conveniri potest. Conductori autem veteres interdictum dederunt, si forte publice (3) hoc conduxit : nam vis ei prohibenda est , quominus conductione sua fruatur. Si quem tamen ante ædes meas , vel ante Prætorium (4) meum piscari , prohibeam : quid dicendum est? me injuriarum judicio teneri , an non ? Et quidem mare commune (5) omnium est , et litora , sicuti aër : et est sæpissime rescriptum , non posse quem piscari prohiberi ; sed nec aucupari , nisi quod ingredi quis agrum alienum prohiberi (6) potest . Usurpatum (7) tamen et hoc est , tametsi nullo jure (8) , ut quis prohiberi possit ante ædes meas , vel Prætorium meum piscari : quare si quis prohibeatur , adhuc injuriarum agi potest. † In lacu tamen qui mei dominii est , utique piscari aliquem prohibere possum (9).

14. Paulus lib. 13. ad Edictum.

Sane si maris proprium (10) jus ad (11) aliquem pertineat , uti possidetis (12) Interdictum ei competit , si prohibeatur jus (13) suum exercere : quoniam ad privatam jam causam pertinet , non ad publicam hæc res : utpote cum de jure fruendo agatur , quod ex privata causa contingat , non ex publica. ad privatas enim causas accommodata interdicta sunt, non ad publicas (14).

De mente alienata. 1. *De eo , qui territus est quasi vapulaturus.* 2. *Edictum de convicio,* 3. *Et ejus interpretatio.* 15. *De eo, qui fœminam appellavit , vel assectatus est , vel comitem ei abduxit , et de turpibus verbis.* 24. *De sponso.* 25. *Edictum , ne quid infamandi causa fiat,* 26. *Et ejus interpretatio.* 29. *De libello dato Principi vel alii.* 30. *De eventu sententiæ vendito.* 31. *De bonis occupatis.* 32. *De pignore proscripto.* 33. *De non debitore quasi debitore appellato.* 34. *Edictum , de servo injuriam passo* , 35. *Et ejus interpretatio.*

15. Ulpianus lib. 77. ad Edictum.

Item apud Labeonem quæritur , si quis mentem alicujus medicamento (15) , aliove quo alienaverit , an injuriarum actio locum haberet ? et ait , injuriarum adversus eum agi posse.

§. 1. Si quis pulsatus quidem non est , verum manus adversus eum levatæ , et sæpe (16) territus quasi vapulaturus , non tamen percussit : utili injuriarum actione tenetur.

§. 2. Ait Prætor : *Qui adversus* (17) *bonos mores convicium cui fecisse*, *cujusve opera* (18) *factum esse dicetur, quo adversus bonos mores convicium fieret : in eum judicium dabo.*

§. 3. Convicium (19) injuriam esse , Labeo ait.

§. 4. *Convicium* autem dicitur , vel a concitatione , vel a conventu , hoc est a (20) collatione vocum : cum enim in unum complures voces conferuntur , convicium appellatur , quasi convocium (21).

§. 5. Sed quod adjicitur a Prætore , *Adversus bonos mores*, ostendit, non omnem in unum collatam vociferationem Prætorem notare , sed eam quæ bonis moribus improbatur , quæque ad infamiam vel invidiam (22) alicujus spectaret.

§. 6. Idem ait , *Adversus bonos mores* , sic accipiendum , non ejus qui fecit , sed generaliter accipiendum adversus bonos mores hujus (23) civitatis.

§. 7. Convicium non tantum præsenti , verum absenti (24) quoque fieri posse Labeo scribit. Proinde si quis ad domum tuam venerit te absente , convicium factum esse dicitur. † Idem etsi ad stationem (25) vel tabernam (26) ventum sit , probari oportere.

(1) In publico, *vulg.* in publico balneo. *d.* §. 9.

(2) *l.* 24. *infr. h. t. l.* 8. §. 5. *supr. si servit. vindicetur. l.* 25. *supr. de aet. empt. l.* 11. *supr. de vi et vi. l.* 3. §. 2. *supr. uti possidet. l.* 9. *C. de Judæis.*

(3) Vid. *l.* 1. *supr. de loco publico fruendo.*

(4) De Prætorio et prothyro, vide quæ dicam ad *Nov. Leon.* 56.

(5) §. 1. *Inst. de rer. divis. l.* 13. *supr. comm. præd.*

(6) *l.* 16. *supr. de servit. præd. rustic. l.* 3. §. 1. *l.* 5. §. 3. *supr. de adquir. rer.* §. 14. *Inst. de rer. divis.*

(7) Consuetudine sc. de *usurpandi* voce dixi ad *Feud.* 14. adde 35. *Synops.* 6. *c.* 3.

(8) Quod defenditur a Leone *Nov.* 56.

(9) Utique jure Romano. quod tamen negat Cuj. 4. *obs.* 2.

(10) Vid. *Nov. Leon.* 56. *l.* 13. *supr. comm. præd.*

(11) Veneti eo jure dicunt se longa consuetudine jurisdictionem in suo mari adquisivisse.

(12) *l.* 8. §.5. *in fin.supr.si servit.vind.l.*1. §.6.*supr.uti possidet.*

(13) Piscandi , *d.* §. 5. ut et in agris , inserendi , fodiendi , arandi, ædificandi et similium. *l.* 11. *supr. de vi et vi.*

(14) Imo , et ad publicas. *supr. de locis et itinerib. publicis. supr. de via publica. supr. ne quid in loco vel itinere publico. supr. de loco publico fruendo. supr. ut in flumine publico navigare liceat.*

(15) Puta poculo amatorio. *l.* 38. §. 5. *infr. de pœnis.* adde *l.* 6. *C. de malefic. et mathemat. Nov. Leon.* 65. Hinc Juvenal. *Satyr.* 6. *Hic magicos affert cantus , hic Thessala vendit Philtra , quibus valeant mentem vexare mariti* etc. *quæ ibid. vide.*

(16) 60. *Eclog.* 21. *c.* 25. Goth. vid. Cujac. *lib.* 15. *obs.* 25. Viv. *lib.* 1. *decis.* 161. Andr. Gail. *lib.* 2. *observat.* 99. *arg. l.* 18. *infr. de pœnis.* Jul. Clar. §.*final. quæst.* 91. Tessaur. *decis.*229. Ans.

(17) Convicia facere contra bonos mores , non licet. Senec. 10. *declam.* 1. adversus bonos mores injuria infertur , quotiens factum non Lege , sed arbitrio judicis æstimatur et vindicatur. Paulus 5. *sent.* 4. §. 6. 7. 8. *et* 13.

(18) Paul. 5. *sent.* 4. §. 19.

(19) De linguæ vitio vide epistolam Jacobi *cap.* 3. et Erasmi *libellum de lingua.* Convitiator , mendax , detractor , exosus bonis, *Psalm.* 100. abominatio hominum , *Proverbior.* 14. Deo odibilis, 2. *Corinth.* 12. Idem fuit turpissimus apud Persas , Herod. 1. Convicium Græci ὀχλαγώγιον et συναγωγή. Cujac. 6. *observat.* 6.

(20) 60. *Eclog.* 17. *ex tit.* 1. *c.* 15. vide in hunc locum Robertum 2. *sent.* 7.

(21) *Idem* Festus *tradit.*

(22) Adde *l.* 38. *infr. h. t.*

(23) Mores civitatis cujusque boni præsumuntur : adversus bonos mores peccat , qui adversus mores civitatis in qua vivit, committit.

(24) *l.* 5. *supr. ne quis eum. l.* 4. §. 4. *supr. vi bonor. rapt.*

(25) Statio est locus in quem quis muneris sui causa se sistit. *l.* 7. §. 13. *supr. quib. ex caus. in poss.* Gell. 13. *c.* 13. refert Romæ fuisse stationes jus dicentium et respondentium : Est igitur statio locus in quem quis frequenter convenire solet audiendi , vel confabulandi , vel residendi causa. adde et orandi : quo sensu Tertull. *in libr. de oratione.* et Ammian. *lib.* 28. *in fin.* Stationis nomine intelligunt loca in quibus Christiani stantes die dominico Dominum orabant; nec enim tunc temporis Deum de geniculis adorabant. Eadem ratione stationarii dicuntur in *l.* 6. *C. de dignit.* qui mercium vilissimarum apothecas secum deferentes certis in locis aliquandiu consistunt emptorem operientes. Eodem modo stationes tabellionum , *Nov.* 44. *c.* 2. et stationes fisci ; *l.* 1. *C. de compensat. l.* 1. *C. ne fisc. rem.* portus etiam statio dicitur , *l.* 59. *infr. de verb. sign.* vide Cujac. 2. *observat. ult.*

(26) Taberna hic stationi (de qua dixi ad *l.* 7. §. 12. §. 13. *supr. quib. ex causis in poss.*) adjungitur. Erant autem in foro complures , 5. Vitruv. 1. Liv. 26, 6. Quint. 4. veteres et novæ. sub veteribus erant argentarii. Plaut. *in Curcul.* 35. Plin. 4. Novarum fit mentio apud Varron. 5. *de lingua.* Livium 2. 25. 35. Plin. 40. Hinc argentariorum tabernæ in foro , *l.* 32. *supr. de contr. emption.* Hinc foro cedere dicebantur iidem argentarii , *l.* 7. §. 2. *supr. depositi. l. ultim. supr. de curatore bonis dando.* In foro quoque, variæ negotiationes fuerunt. *l.* 23. *supr. de instructo.*

§. 8. Fecisse convicium non tantum is videtur qui vociferatus est : verum is quoque qui concitavit ad vociferationem alios , vel qui summisit ut vociferentur.

§. 9. *Cui* non sine causa adjectum est : nam si incertæ (1) personæ convicium fiat , nulla executio est.

§. 10. Si curaverit (2) quis convicium alicui fieri , non tamen factum sit : non tenebitur.

§. 11. Ex his apparet non omne maledictum convicium esse : sed id solum quod cum vociferatione dictum est.

§. 12. Sive unus , sive plures dixerint , quod in cœtu dictum est , convicium est : quod autem non in cœtu nec vociferatione dicitur , convicium non proprie dicitur , sed infamandi causa dictum.

§. 13. Si quis Astrologus (3) , vel qui aliquam illicitam divinationem pollicetur , consultus aliquem furem dixisset qui non erat : injuriarum cum eo agi non potest , sed Constitutiones eos tenent.

§. 14. Injuriarum actio , quæ ex convicio nascitur , in (4) heredes non est reddenda : sed nec heredi.

§. 15. Si quis virgines appellasset (5) , si (6) tamen ancillari (7) veste vestitas , minus (8) peccare videtur : multo minus si meretricia (9) veste fœminæ , non matrumfamiliarum (10) vestitæ fuissent. Si igitur non matronali (11) habitu fœmina fuerit , et quis eam appellavit , vel ei comitem (12) abduxit , injuriarum tenetur.

§. 16. *Comitem* (13) accipere debemus eum qui comitetur et sequatur : et (ut ait Labeo) sive liberum , sive servum , sive masculum , sive fœminam. Et ita comitem Labeo definit , qui frequentandi cujusque causa , ut sequeretur destinatus in publico privatove abductus fuerit. Inter comites utique et pædagogi (14) erunt.

§. 17. *Abduxisse* videtur , (ut Labeo ait) non qui abducere comitem cœpit (15) , sed qui perfecit (16) ut comes cum eo non esset.

§. 18. Abduxisse autem non tantum is videtur , qui per vim abduxit : verum is quoque qui persuasit (17) comiti ut eam desereret.

§. 19. Tenetur hoc Edicto non tantum qui comitem abduxit , verum etiam si quis eorum quem appellavisset, adsectatusve (18) est.

§. 20. *Appellare* (19) est blanda oratione alterius pudicitiam adtentare : hoc enim non est convicium [facere] , sed adversus bonos mores adtentare.

§. 21. Qui turpibus [verbis] utitur , non tentat pudicitiam : sed injuriarum tenetur (20).

§. 22. Aliud est appellare , aliud adsectari (21). *appellat* enim qui sermone pudicitiam adtentat : *adsectatur* (22) qui tacitus frequenter sequitur ; assiduo (23) enim frequentia quasi præbet nonnullam infamiam.

§. 23. Meminisse autem oportebit , non omnem qui adsectatus est , nec omnem qui appellavit , hoc Edicto conveniri posse : neque enim si quis colludendi (24) , si quis officii (25) honeste faciendi gratia id facit, statim in Edictum incidit : sed qui contra bonos mores hoc facit.

§. 24. Sponsum (26) quoque ad injuriarum actionem admittendum puto : etenim spectat ad contumeliam ejus injuria quæcunque sponsæ ejus fiat.

(1) Vide *l.* 6. *supr. h. t.*
(2) Vide *l.* 11. *supr. h. t.*
(3) Hinc Juvenalis *Satyr.* 16. *Quidquid Dixerit Astrologus , credent a fonte relatum Ammonis.* et post : *Divitibus responsa dabit Phryx augur , et inde Conductum dabit astrorum mundique peritus.* Et *Satyr.* 3 . *Motus astrorum ignoro , funus promittere patris Nec volo , nec possum.* Astrologis videntur adfines fuisse Aretalogi , homines mendaces , de quibus videndus est Suetonius *in August. c.* 74. et Juvenalis *Satyr.* 15. *in princ.* Galli , *discours de bonne adventure.* Goth. vide Brisson. *lib.* 1. *select. cap.* 4. Revard. *lib.* 2. *variar. cap.* 17. Cujac. *lib.* 3. *observ. c.* 18. S. L.
(4) *l.* 13. *in princ. supr. h. t.*
(5) Appellare hic significat pudicitiam sermone attentare. §. 20. *infr. h. t.* 60. *Eclog.* 21. *c.* 29.
(6) Quid , si quis masculum muliebrem vestem gerentem ? vide Senec. *controvers.* 6.
(7) Qualis quisque extrinsecus videtur , talis judicari potest , *l.* 50. *supr. locati.* hinc colligunt , matronam ancillari veste , vel meretricia indutam , sibi imputare debere , si ut ancilla , vel meretrix impudice attentetur. *l.* 21. *supr. quod metus caus.*
(8) Quintilianus 7. *c.* 3. Justi erroris excusatione crimen potest deprecari , qui in lupanari cum aliena uxore fuerit deprehensus.
(9) Tertullianus *in libr. de cultu.* refert , Romanis legibus impudicas mulieres a matronis ornamentis distinctas. Idem *c.* 6. Apologetici , conqueritur inter matronas atque prostibula nullum esse discrimen in habitu. adde eundem in *lib. de Pallio. l.* 4. *C. de episcop. aud.* Meretricia vestis apud Spartanos , Clemens 4. *pædagog.* et apud Athenienses florida erat , Suidas *in verbo* ἑταιρας. apud Thuscos varia. Suidas *in Zaleuco.* Mulieres impudicæ apud Romanos flavo crine , veste variegata , eaque subductiore a cæteris mulieribus discriminabantur. Hieronymus *adversus Helvidium.* Thamar quoque a Juda pro meretrice ex habitu dijudicata est , *Genes.* 38. *vers.* 14. ex habitu , inquam , seu theristio , aut pallio ac ornatu , quod apud septuaginta indicant ista verba , καὶ ἐκαλλωπίσατο , non ex velata facie. Nam velamentum pudoris signum erat , *Genes.* 24. *vers.* 65. quod etiam significat Tertullianus *dict. loco.* Thamar , inquit , quia se expinxerat et ornaverat , idcirco Judæ suspicioni visa est quæstui sedere. Inde notant interpretes , statutorum originem sumptam , quibus disponitur ut hujusmodi mulieres certo quodam genere vestis ab aliis distinguantur. Ut ad Romanos revertar , matronæ a meretricibus discernebantur stola et palla. Nonius *c.* 14. Ulpianus in *l.* 23. §. 2. *versic. muliebria. supr. de auro,* 6. Valerius. 11. Vitruvius. 1. Festus. Martialis 1. stola , inquam , id est , oblonga et ad talos demissa veste. Horatius 1. *serm.* 2. *et ibi.* Acron. Nam virilis toga prioribus oris , intra genua paululum , posterioribus ad medios usque poplites pervenicbat. 11. Quintilian. *ultim.* ubi monet oratori cavendum ne veste longiore utatur , quoniam sit mulieris longa veste uti. vittis etiam crines suos honestæ mulieres coërcebant , contra quam meretrices. Servius 7. *Æneid.* Ovidius 1. *de arte. duobus locis , et* 3. *de Ponto.* 1. Tibull. 6. Isidor. 9. *cap.* 25. meretriciæ vestis signum fuisse , ait , pallium lineum , quo matronæ in adulterio deprehensæ induebantur. Nam adulterii damnata , stola deposita , togam induebat : unde toga pro ornamento meretricis , togata pro meretrice , *teste Acrone* apud Horatium , *serm.* 2. Juvenalis *Satyr.* 2. Martialis 1. et 10. *Epigramm.* et matronis togatæ opponuntur. Matronis permittebatur sellis et lecticis vehi , at non meretricibus. Suetonius *in Domitiano.* Dionys. 58. Seneca *de remed. fortuit.* Apul. 11. *de Asino.* Hinc frequens usus lecticariorum Romæ. *l.* 59. *supr. de legat.* 3. adde Brissonium 1. *select.* 4.
(10) Non matrumfamilias. *vulgat.*
(11) Matronam a matrefamilias nihil distare , hinc collige. vide Cujacium 3. *observation.* 18.
(12) Vide §. 16. *infr. h. t.*
(13) De quo vide *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.*
(14) *d.* §. 2.
(15) Cœptum delictum interdum non habetur pro perfecto.
(16) Conatus punitur , cum injuria effectum non habet. facit *l.* 1. *in fin. supr. quod quisque juris. l.* 5. §. 2. *supr. ne quis eum , qui in jus.*
(17) *l.* 11. §. 6. *supr. h. t.*
(18) Vide §. 22. *infr. h. t.*
(19) 60. *Eclog.* 21. *c.* 25.
(20) Etiamsi protestatio præcesserit : veluti (tu mentiris , salvo honore) Coras. *miscellaneor.* 24. *num.* 4. Guid. Pap. *decision.* 465. Gail. *lib.* 2. *observation.* 101. *num.* 12. Ans.
(21) Adsectari et appellare differunt. Appellatio fit nudis verbis. Adsectatio fit etiam ipso corpore , et sequendo tantum. adde §. 19. *supr. h. t.* Festus *in adsectata.*
(22) §. 1. *Inst. h. t.*
(23) Assidua enim. *vulg.*
(24) De joco vide quæ notavi ad *l.* 3. §. 2. *supr. de obligat.*
(25) Vide *l.* 16. §. 2. *infr. de pœnis.*
(26) Vide quæ notavi ad *l.* 1. *supr. de sponsalibus.*

§. 25. Ait Prætor: *Ne quid infamandi* (1) *causa fiat: si quis adversus ea fecerit, prout quæque res erit, animadvertam.*

§. 26. Hoc Edictum supervacuum esse Labeo ait, quippe cum ex generali [clausula] injuriarum agere possimus: sed videtur et ipsi Labeoni, et ita se habet, Prætorem eandem causam secutum, voluisse etiam specialiter (2) de ea re loqui: ea enim quæ notabiliter fiunt, nisi specialiter notentur, videntur quasi neglecta.

§. 27. Generaliter vetuit Prætor quid ad infamiam alicujus fieri. Proinde quodcunque quis fecerit vel dixerit ut alium infamet, erit actio injuriarum. † Hæc autem fere sunt quæ ad infamiam alicujus fiunt. ut puta (3) ad invidiam alicujus veste (4) lugubri utitur, aut squalida: aut si barbam (5) demittat: vel capillos submittat (6), aut si carmen conscribat (7), vel proponat, vel cantet (8) aliquid quod pudorem alicujus lædat.

§. 28. Quod ait Prætor: *Si quis adversus ea fecerit, prout quaqua* (9) *re erit, animadvertam:* sic intelligendum est, ut plenior esset Prætoris animadversio: id est, et quodcunque eum moverit, vel in persona (10) ejus qui agit injuriarum actione, vel ejus adversus (11) quem agitur, vel etiam in re ipsa, in qualitate injuriæ (12), audiat eum qui agit.

§. 29. Si quis libello (13) dato vel Principi vel alicui famam alienam insectatus fuerit, injuriarum erit agendum, Papinianus ait.

§. 30. Idem ait, eum qui eventum sententiæ (velut daturus (14) pecuniam) vendidit, fustibus a Præside ob hoc castigatum, injuriarum damnatum videri: utique autem apparet hunc, injuriam ei fecisse, cujus sententiam venditavit.

§. 31. Si quis bona alicujus, vel rem unam (15) per injuriam occupaverit: injuriarum actione tenetur.

§. 32. Item si quis pignus proscripserit (16), venditurus, tanquam a me acceperit, infamandi mei causa, Servius ait injuriarum agi posse.

§. 33. Si quis non debitorem quasi (17) debitorem appellaverit injuriæ faciendæ causa, injuriarum tenetur.

§. 34. Prætor ait: *Qui servum* (18) *alienum adversus bonos* (19) *mores* (20) *verberavisse* (21), *deve eo, injussu domini, quæstionem habuisse dicetur, in eum judicium dabo: item si quid aliud factum esse dicetur, causa cognita, judicium dabo.*

§. 35. Si quis sic fecit injuriam servo, ut (22) domino faceret, video dominum injuriarum agere posse (23) suo nomine: si vero non ad suggillationem domini id fecit, ipsi servo facta injuria, inulta a Prætore relinqui non debuit: maxime si verberibus, vel quæstione (24) fieret: hanc enim et servum (25) sentire palam est.

§. 36. Si communem quis servum verberaverit, utique hac actione non tenebitur, cum jure (26) domini id fecerit.

§. 37. Nec si fructuarius id fecerit, dominus cum eo agit: vel si proprietarius fecerit, fructuarius eum conveniet.

§. 38. Adjicitur, *Adversus bonos mores:* ut non omnis omnino qui verberavit, sed qui adversus bonos mores verberavit, tenetur: cæterum si quis corrigendi (27) animo, aut si [quis] emendandi (28), non tenetur.

§. 39. Unde quærit Labeo, si magistratus municipalis (29) servum meum loris (30) ruperit: an possim cum eo experiri, quasi adversus bonos mores verberaverit? Et ait, judicem debere inquirere, quid facientem servum

(1) Supra dixit de convicio: nunc de his quæ infamandi causa dicuntur: quæ duo inter se distinguuntur. §. 12. *supr. h. t.*

(2) *l.* 1. §. 2. *supr. de Publican.*

(3) Puta si quis ad invidiam. *vulg.*

(4) *l.* 39. *infr. h. t.* Hinc illud Senecæ 10. *declam.* 1. Sordidatus es, non queror; sed si sordes tuæ invidiam mihi concitant, queror.

(5) Barba demissa ad aliquem invidiæ causa venire. 7. Seneca. Cur non sequeris? barba demissa sordidatus venio: non desinam inquirere patris percussorem. vid. Senec. 10. *declam.* 1. et Sueton. *in August.* Adeo consternatus fuit, ut barba capilloque submisso, caput interdum foribus illideret, vociferans, Quintili Vare, legiones redde. et Ovid. *Aspice demissos lugentis more capillos.* vid. 3. Gell. 4. Cicer. 2. *Verrina.* Livium 2. Cujac. 6. *observ.* 5. hinc *lex* 39. *infr. h. t.* vestem sordidam rei nomine in publico habere, capillumque submittere nulli licet, nisi etc. Hinc etiam colligunt, gestu injuriam fieri.

(6) *l.* 39. *infr. h. t.* id est, si non tondeat. Barba majore uti et capillo, Romanis summo dedecori fuit. Græci ad hanc legem.

(7) Adde Paul. 5. *sent.* 4. §. 5. de Carivario et Corybantum saltatione viduæ nuptiis, ad contumeliam secundarum nuptiarum, vide Petr. Gregor. 38. *Syntagm.* c. 45.

(8) *l.* 5. §. 10. *supr. h. t.*

(9) Quæque res. *vulg. Hal.*

(10) *l.* 4. *in fin. supr. de incendio.* Goth. Æstimatio injuriæ crescit ratione personæ. *hic.* et *l.* 28. §. 8. *infr. de pœnis.* ratione loci, temporis. §. *atrox. Instit. de injur. l.* 21. *infr. h. t.* Ans.

(11) Puta infamem, cui non fit injuria. *l.* 2. *C. ut intra certum.*

(12) Non audiat. *vulg. Hal.* injuria est, sine causa citari. Libelli famosi oblatione fit injuria. adde *l.* 13. §. 3. *supr. h. t. l.* 19. *infr. h. t.*

(13) Vid. quæ scripsi ad *tit. C. Quando libellus Principi datus.*

(14) Laturus, *vulg. Hal.* et male. bene *daturus sit*, ut *Florent.* exhibet, et Græci, *ὡσανεὶ μέλλων παρέχειν τῷ ἄρχοντι χρήματα.* adde *l.* 10 *C. de accusat.* et ita non quocunque modo quis venditans litigatori sententiam judicis, injuriam judici fecisse videtur, sed si tanquam daturus judici pecuniam hoc faciat. Eam ob causam Imperator Alexander fumo necari jussit venditorem intercessionum: Fumo pereat, inquit, qui vendidit. vid. Cujac. 20. *obs.* 9. Duar. 1. *disp.* 25.

(15) Adde *l.* 2. §. 2. *supr. vi bon. rapt.*

(16) Proscribit pignus, qui in publico scriptum proponit, *l.* 11. §. 3. §. 4. *supr. de institoria. l.* 47. *supr. de pecul. l. ult. C. de fide et jure hastæ.* Tibullus 2. *Eclog.* 4. *Illius est nobis lege colendus amor: Quinetiam sedes jubeat si vendere avitas, Ite sub imperium sub titulumque lares.* Et Ovidius: *Sub titulum nostros misit avara lares*, id est, venales ædes inscripsit, ut loquitur Plautus *in Trinummo.* Mos enim fuit veteribus libello proponere ædes proscribendas. Cic. 3. *offic. ædes proscripsit, vendidit.* et post: *si tu cum ædes proscribas, tabulam tanquam plagam ponis?* adde *l.* 13. §. 6. *supr. de act. empt.* adde Cic. *orat. pro Quintio.* et 12. *ad Attic.* Plin. 7. *epist. ad Fab.* Pendente etiam ex ædibus tabula proscribebatur futura locatio. Terent. *Heaut.* Cic. *ad Attic.* adde Brisson. 3. *select.* 8. adde quæ scripsi *l.* 22. §. 2. *supr. quod vi.*

(17) *l.* 20. *infr. h. t.*

(18) Huc pertinet lex quædam Atheniensium relata a Demosthene in *orat. adversus Midi.* Ibi, *ἐάν τις ὑβρίζῃ τινά.*

(19) *l.* 5. *in fin. supr. ad l. Aquil.*

(20) Mores boni qui dicantur, vid. §. 5. *supr. h. t. et* 38. *infr. h. t.*

(21) §. 38. *infr. h. t.*

(22) §. 45. *infr. h. t.*

(23) Atqui nulla servo fit injuria. §. 3. *Inst. h. t.*

(24) Quæstionibus adfecerit, *Hal.* adfligeret. *vulg.*

(25) Eodem modo vindicari etiam hodie posse injuriam factam famulo, vel procuratori, etsi liberæ sint personæ, Schneidwinus refert ad §. *quod si ususfr.* 5. *Inst. de injur.*

(26) *l.* 51. *in fin. supr. pro socio.*

(27) Præsumi nunquam causam delicti, hinc colligit Alciat. 3. *præsumpt.* 1. *et* 24.

(28) *l.* 5. *supr. ad l. Aquil.*

(29) Castigationem permissam fuisse Magistratibus municipalibus, hinc constat. adde *l.* 17. §. 1. *infr. h. t. l.* 12. *supr. de jurisd. l.* 17. *supr. ad l. Aquil. Nov.* 15. *c.* 6.

(30) Lorati inde dicti. vide *l.* 9. §. 3. *supr. h. t.* vide quæ scripsi ad *l.* 12. *infr. de jure fisci.*

meum verberaverit : nam si (1) honorem, ornamentaque (2) petulanter adtentantem cæciderit, absolvendum eum.

§. 40. *Verberasse* dicitur abusive : et qui pugnis cæciderit.

§. 41. Quæstionem intelligere debemus tormenta, et corporis dolorem ad (3) eruendam veritatem. Nuda ergo interrogatio, vel levis territio non pertinet ad hoc Edictum. ✝ Quæstionis verbo etiam ea, quam malam (4) mansionem dicunt, continebitur. Cum igitur per vim, et tormenta, habita quæstio est, tunc quæstio intelligitur.

§. 42. Sed et si jussu domini quis quæstionem habeat, modum (5) tamen excesserit : teneri eum debere, Labeo ait.

§. 43. Prætor ait : *Si quid aliud factum esse dicetur, causa cognita judicium dabo.* proinde si quidem verberatus sit servus, vel tormentis de eo quæstio habita [est:] sine causæ cognitione judicium in eum competit : si vero aliam injuriam passus sit, non aliter competit quam [si] causa cognita.

§. 44. Itaque Prætor non ex omni causa injuriarum judicium servi nomine promittet. nam si leviter (6) percussus sit, vel maledictum ei leviter, non dabit actionem. at si infamatus sit vel facto aliquo, vel carmine scripto, puto causæ cognitionem Prætoris porrigendam et ad servi qualitatem : etenim multum interest, qualis servus sit, bonæ frugi, ordinarius (7), dispensator (8); an vero vulgaris vel mediastinus (9)? an qualisqualis (10) : et quid, si compeditus (11), vel male notus, vel notæ extremæ? habebit igitur Prætor rationem tam injuriæ quæ admissa dicitur, quam personæ servi, in quem admissa dicitur : et sic aut permittet, aut denegabit actionem.

§. 45. Interdum injuria servo facta ad dominum redundat, interdum non : nam si pro (12) libero se gerentem, aut cum [eum] alterius potius quam meum existimat (13) quis, non cæsurus eum, si meum scisset: non posse eum, quasi [mihi] injuriam fecerit, sic conveniri, Mela scribit.

§. 46. Si quis servo verberato injuriarum egerit, deinde postea damni injuriæ agat: Labeo scribit, eandem (14) rem non esse: quia altera actio ad damnum pertineret culpa datum, altera (15) ad contumeliam.

§. 47. Si usumfructum in servo habeam, tu proprietatem, isque verberatus sit, vel quæstio de eo habita : injuriarum actio magis (16) proprietario quam mihi competit. ✝ Idemque probatur, et si servum meum, quem bona fide possidebam, cæcideris : domino enim magis competit injuriarum actio.

§. 48. Item si (17) liberum hominem, qui mihi bona fide serviebat, quis cæciderit, distinguendum est : ut, si in contumeliam [meam] pulsatus sit, competat mihi injuriarum actio.

✝ Idem ergo et si in servo (18) alieno bona fide mihi servienti : ut totiens admittamus injuriarum actionem, quotiens in meam contumeliam injuria ei facta sit : nam ipsius quidem servi nomine, domino dabimus injuriarum actionem. ✝ Si autem me tangat et pulset : injuriarum mihi quoque est. ✝ Ergo et in fructuario idem distingui potest.

§. 49. Si servum complurium cæcidero, competere injuriarum actionem omnibus, plus quam manifestum est.

16. PAULUS lib. 45. ad Sabinum.

SEd non esse æquum, pro (19) majore parte, quam pro qua dominus est, damnationem fieri, Pedius ait : et ideo officio judicis portiones æstimandæ erunt.

3. *De servo injuriam faciente.* 10. *Edictum de filiofamilias*, 11. *Et ejus interpretatio.*

17. ULPIANUS lib. 57. ad Edictum.

SEd si unius permissu id fecero, si quidem solius ejus esse putavi, nulli competit injuriarum actio : plane si scivi plurium, ei quidem qui permiserit, non competit (20) injuriarum actio, cæteris competit.

§. 1. Si jussu tutoris aut procuratoris vel curatoris, quæstio habita sit, consequens erit dicere, cessare injuriarum actionem.

§. 2. Servus meus opera vel querela tua, flagellis (21) cæsus est a Magistratu (22) nostro. Mela putat dandam mihi injuriarum adversus te, in quantum ob eam rem æquum judici videbitur; et si servus decesserit, dominum ejus agere posse, Labeo ait, quia de damno (23) quod per injuriam factum est, agatur : et ita Trebatio placuit.

§. 3. Quædam injuriæ a liberis hominibus factæ levis (24) nonnullius momenti videntur : enimvero a servis, graves sunt : crescit (25) enim contumelia ex persona ejus, qui contumeliam fecit.

§. 4. Cum servus injuriam facit, maleficium eum admittere palam est. Merito igitur, sicuti ex cæteris deli-

(1) *l.* 13. §. 6. *supr. h. t.*
(2) *l.* 9. *supr. h. t. l.* 4. *C. h. t.*
(3) Et eruenda crimina, et eruendos socios ac participes fraudis et sceleris. *l.* 23. §. 4. *supr. ad l. Aquil. l.* 1. *infr. de quæstionib.*
(4) Mala mansio quæstionis species. vid. quæ de mala mansione not. ad *l.* 7. *supr. deposit.* Græci ita vertunt, τό ἐμβαλεῖν τὰς πόδας ξύλω. 60. *Eclog.* 21. *c.* 32.
(5) Modus in quæstione servandus est.
(6) §. 3. *Inst. h. t. l.* 5. *in fin. supr. ad l. Aquil.* adde *l.* 4. *supr. de in integr. l.* 9. *in fin. supr. de dolo. l.* 1. §. 8. *supr. de ædil.*
(7) Ordinarius servus est, qui certum aliquod ministerium et officium in familia exercet : alias ordinarius vicariis opponitur. *l.* 5. §. 1. *supr. de tribut. l.* 17. 18. 19. *supr. de pecul.* Ordinarium appellamus, τόν πρῶτον οἰκέτην, τόν δέ τῦ οἰκέτυ οἰκέτην vicarium.
(8) Dispensator, διοικητής, erat vel omnium, vel quorundam tantum bonorum. de quo vide Theoph. §. 7. *Inst. h. t.*
(9) Mediastinus servus, qui nulli certo ministerio deservit : alias opponitur artifici, in *l. ult. supr. de operis servor.* Mediastini dicebantur vilissimi balneorum et ædium, qui in mediis ædibus ad omnia officia præsto erant : ἀτελέσχτον vocat Theoph. *d. loco.*
(10) Sive ordinarius sive vicarius. *l.* 5. §. *ultim. supr. de pecun. constit.*
(11) Compediti servi, ἐν δεσμοῖς. Theoph. *d.* §. 7. plerumque ita compediti servi in publico spectabantur.
(12) *l.* 45. §. 2. *supr. ad l. Aquil.*
(13) Vid. *l.* 18. §. 3. *infr. h. t.*
(14) Adde *l.* 12. *l.* 13. *l.* 14. *supr. de except. rei jud. l.* 2. §. 3. *supr. de privatis delictis.*
(15) Id est, injuriarum. *l.* 2. §. 4. *supr. de collat.* Goth. Adde *l.* 33. *supr. de obl. et act.* Ans.
(16) §. 5. *Inst. h. t.*
(17) §. 6. *Inst. h. t.*
(18) *d.* §. 6.
(19) §. 4. *Inst. h. t.*
(20) Quia non fit injuria volenti. *l.* 1. §. 5. *supr. h. t.*
(21) Vid. *l.* 9. §. 3. *supr. h. t.*
(22) Adde *l.* 15. §. 38. *supr. h. t.* an a Prætore? negat Cujacius in *l. quod si minor.* 24. §. *Scævola.* 2. *in verb. si* [illegible] *supr. de minorib.*
(23) *l.* 2. §. 3. *supr. de privat. delictis.*
(24) Leves et nullius momenti. *vulgat. Hal.* 60. *Eclog.* 21. *c.* 22. *in fi.*
(25) Injuria crescit ex persona inferentis. §. 7. *vers. nam* [illegible] *dum. Inst. h. t.*

ctis, ita et ex hoc (1) injuriarum noxalis actio datur. Sed in arbitrio domini est, an velit eum verberandum exhibere, ut ita satisfiat ei, qui injuriam passus est. neque erit necesse domino utique eum verberandum præstare: sed dabitur (2) ei facultas præstare ei servum verberandum; aut si de eo verberibus satis non fiat, noxæ dedendum, vel litis æstimationem sufferendam.

§. 5. Ait Prætor, *arbitratu judicis:* utique quasi (3) viri boni, ut ille modum (4) verberum imponat.

§. 6. Si ante judicem dominus verberandum servum exhibuerit, ut satis verberibus ei fieret, et erit factum arbitratu alicujus, postea (5) actor agere injuriarum perseverat: non est audiendus. qui (6) enim accepit satisfactionem (7), injuriam suam remisit. Nam et si nuda (8) voluntate injuriam remisit, indubitate dicendum est, extingui injuriarum actionem, non minus, quam si tempore (9) abolita fuerit injuria.

§. 7. Si jussu domini servus injuriam fecerit, utique dominus conveniri poterit etiam suo nomine. Sed si proponatur servus manumissus, placet Labeoni dandam in eum actionem: quia et noxa (10) caput sequitur, nec (11) in omnia servus domino parere debet. cæterum, et si occiderit jussu domini, Cornelia eum eximemus.

§. 8. Plane si defendendi (12) domini gratia aliquid fecerit, rationem ei constare apparet: inque eam rem adversus agentem exceptio objicienda erit.

§. 9. Si servus in quo ususfructus meus est, injuriam mihi fecerit: adversus dominum (13) noxali judicio experiri potero. neque (14) debeo deterioris conditionis ob hoc esse, quod usumfructum in eo habeo, quam si non haberem. Aliter atque si servus communis (15) esset: tunc enim non daremus socio actionem, ea propter, quia et ipse injuriarum actione tenetur.

§. 10. Ait Prætor: *Si ei qui in alterius potestate erit* (16), *injuria facta esse dicetur: et neque is, cujus in potestate est, præsens* (17) *erit, neque procurator* (18) *quisquam existat, qui eo nomine agat, causa* (19) *cognita, ipsi qui injuriam accepisse* (20) *dicetur, judicium dabo.*

§. 11. Filiofamilias injuriam passo, si præsens sit pater, agere tamen non possit propter (21) furorem, vel quem alium casum dementiæ, puto competere (22) injuriarum actionem: nam et hic pater ejus absentis (23) loco est (24).

§. 12. Plane si præsens agere nolit, vel quia differt, vel quia remittit atque donat (25) injuriam: magis est, ut filio actio non detur. nam et cum abest, idcirco datur (26) filio actio, quia verisimile est patrem, si præsens fuisset, acturum fuisse.

§. 13. Interdum tamen putamus, etsi pater remittat, injuriarum actionem filio dandam: utputa si patris persona vilis abjectaque sit, filii honesta: neque enim debet pater vilissimus (27) filii sui contumeliam ad suam utilitatem (28) metiri. ponamus esse eum patrem, cui jure meritoque curator a Prætore constitueretur.

§. 14. Sed si pater, lite contestata, cœperit abesse; vel etiam negligere executionem pater vilis: dicendum est causa cognita translationem (29) filio competere (30). † Idem et si emancipatus filius esse proponatur.

§. 15. Procuratorem patris prætulit Prætor ipsis personis, quæ injuriam passæ sunt. Si tamen procurator, aut negligat (31), aut colludat, aut non sufficiat adversus personas, quæ injuriam fecerunt: ipsi potius qui passus est injuriam, actio injuriarum competit.

§. 16. Procuratorem autem accipere debemus, non utique eum, cui specialiter mandata est procuratio actionis injuriarum: verum sufficit (32) eum esse, cui omnium rerum administratio mandata est.

§. 17. Quod autem ait Prætor, *causa cognita* [*ipsi qui injuriam accepisse dicetur, judicium permitti*]: ita accipiendum est, ut in cognitione causæ hoc versetur, quam longe pater absit, et quando superventurus; et nunquid is, qui injuriarum actionem vult movere, [segnitior (33)] vel inutilis admodum (34), qui non sufficiat ad rei alicujus administrationem, ac per hoc nec ad actionem.

§. 18. Quod deinde ait (35), *qui injuriam accepit*, interdum ita accipiendum est, ut patri ejus competat (36) actio: utputa nepoti (37) facta injuria est, pater præsens est, avus abest: scribit Julianus, patri potius dandam injuriarum actionem, quam ipsi nepoti; ad cujus, inquit, officium pertinet etiam vivente avo, filium suum in omnibus tueri.

§. 19. Idem Julianus scribit, filium non tantum ipsum agere debere, verum (38) procuratorem dare (39) posse:

(1) §. 4. *Instit. de noxalib.*
(2) Nota tria remedia dominis competere, facultatem præstandi servi, verberandi, noxæ dedendi, et æstimationis litis. *l. ult. infr. h. t.* 60. *Eclog.* 21. *c.* 22. *in fin.*
(3) *l.* 137. §. 2. *Supr. de verb. oblig.*
(4) 60. *Eclog.* 21. *c.* 33.
(5) Reprobare seu retractare nemo juste possit, quod semel ipse probaverit.
(6) Vel cum quo lis conventione vel transactione decisa est. *l.* 11. §. 1. *supr. h. t.*
(7) Satisdatione tollitur injuriæ actio.
(8) *d.* §. 1.
(9) Id est, annuo. vid. *l.* 5. *C. h. t.*
(10) Vid. *l.* 1. *in fin. supr. de privatis delictis.*
(11) Vid. *l.* 11. §. 7. *supr. quod vi.* 60. *Eclog.* 21. *c.* 33.
(12) *d.* §. 3.
(13) Id est, proprietarium. Domini appellatione proprietarium proprie intelligi, hinc collige.
(14) *l.* 8. *supr. de noxal.*
(15) *l.* 15. §. 36. *supr. h. t.*
(16) Ut filiofamil. §. 11. *infr. h. t.*
(17) §. 1. *supr.* §. 12. *infr. h. t.*
(18) §. 15. *infr. h. t.*
(19) §. 17. *infr. h. t.*
(20) §. 18. *infr. h. t.*
(21) *l.* 12. §. 10. *supr. soluto.*
(22) *l.* 9. *supr. de oblig.*
(23) Furiosus habetur pro absente. *l.* 2. §. 3. *supr. de jure codicill.*
(24) Imo non est. *l.* 2. §. 1. *supr. de procur.*
(25) Pater filio factam injuriam remittere potest. *l.* 5. *in fin. infr. ad l. Jul. de vi publica.*
(26) *l.* 9. *supr. de obl.* et *l.* 30. *in fin. l.* 31. *infr. h. t.*
(27) Patrem, si vilis persona sit, non posse filio substituere pupillariter, quum ei bonorum filii administratio superstiti et morituro auferatur, hinc colligit Bart. *num.* 34.
(28) Hanc lectionem probat Faber 1. *Semestr.* 10. Haloander legit *vilitatem.*
(29) Translatio judicii quid, vide *l.* 8. §. 7. *supr. quib. mod. pign.*
(30) Ita ut ex iisdem instrumentis procedatur. Bart. *hic. num.* 5.
(31) *l.* 22. §. 5. *supr. solut.* vitia hæc procuratoris sunt, negligentia, collusio, insufficientia.
(32) Procurator verus intelligitur, cui specialiter, vel omnium in genere negotiorum administratio data est. *l.* 12. *supr. de solut.*
(33) Segnior. *vulg. Hal.*
(34) Admodum sit. *vulg. Hal.*
(35) §. 10. *in fin. supr. h. t.*
(36) Competat. *vulg. Hal.*
(37) §. 20. *infr. h. t.*
(38) Verumetiam. *Hal.*
(39) *l.* 11. §. 2. *supr. h. t.*

alioquin (1), inquit, nisi ei permiserimus procuratorem dare, futurum est, ut si valetudine impediatur, neque sit, qui injuriarum actionem exequatur, impediatur actio.

§. 20. Idem ait, et si nepoti (2) facta sit injuria, et nemo (3) sit qui avi nomine agat, permittendum esse patri experiri, et is procuratorem dabit: omnibus enim qui suo nomine actionem habent, procuratoris dandi esse potestatem; intelligi autem filium, inquit, familias suo nomine agere, cum patre cessante Prætor ei agere permittat.

§. 21. Si filiusfamilias injuriarum egerit, patri actio non competit.

§. 22. Idem ait, filiofamilias injuriarum nomine actionem dari, quotiens (4) nemo est qui patris nomine experiatur, et hoc casu quasi patremfamilias constitui. quare sive emancipatus sit, sive ex parte heres scriptus fuerit, vel etiam exheredatus, sive paterna hereditate abstinuerit, executionem litis ei dandam; esse enim perabsurdum, quem Prætor manente patria potestate ad actionem admittendum probaverit, ei patrifamilias (facto) ultionem injuriarum suarum eripi, et transferri ad patrem, qui eum quantum in ipso est, omiserit; aut (quod est indignius) ad heredes patris, ad quos non pertinere injuriam filiofamilias factam proculdubio est.

De nocente infamato. 1. *Si servus servo injuriam fecerit.* 2. *De nupta injuriam passa.* 3. *De errore.*

18. PAULUS lib. 55. ad Edictum.

EUm qui nocentem (5) infamavit, non (6) esse bonum æquum ob eam rem condemnari, peccata enim nocentium nota esse (7), et oportere et expedire.

§. 1. Si servus servo fecerit injuriam, perinde agendum quasi si domino fecisset.

§. 2. Si nupta filiafamilias (8) injuriam acceperit, et vir (9) et pater injuriarum agant, Pomponius recte putat tanti patri condemnandum esse reum, quanti condemnaretur si ea vidua esset; viro tanti, quanti condemnaretur si ea in nullius potestate esset: quod sua cujusque injuria propriam æstimationem haberet. et ideo si nupta in nullius potestate sit, non ideo minus eam injuriarum agere posse, quod et vir [in] suo nomine agat.

§. 3. Si injuria mihi fiat ab eo cui sim ignotus (10); aut si quis putet me Lucium Titium esse, quum (11) sim Caius Seius: prævalet quod principale est, injuriam eum mihi facere velle. nam certus ego sum, licet ille putet me alium esse, quam sum, et ideo injuriarum (12) habeo.

§. 4. [At] cum aliquis filiumfamilias, patremfamilias putat, non potest videri injuriam patri facere, non magis quam viro, si mulierem viduam esse credat. quia neque in personam eorum confertur injuria, nec transferri per personæ putationem (13) ex persona filiorum ad eos potest: cum affectus injuriam facientis in hunc, tanquam in patremfamilias consistat.

§. 5. Quod si scisset filiumfamilias esse, tamen si nescisset cujus filius esset: dicerem, inquit, patrem suo nomine injuriarum agere posse: nec minus virum, si ille nuptam esse sciret; nam qui hæc non ignorat, cuicunque patri, cuicunque marito, per (14) filium, per uxorem (15) vult facere injuriam.

De fidejussoribus ejus, qui paratus est solvere, interpellatis.

19. GAJUS lib. 22. ad Edictum provinciale.

SI creditor meus cui paratus sum solvere, in injuriam meam fidejussores meos interpellaverit (16): injuriarum tenetur.

De domo debitoris signata.

20. MODESTINUS lib. 12. Responsorum.

SI injuriæ faciendæ gratia Seia domum absentis debitoris (17) signasset (18) sine (19) auctoritate ejus, qui concedendi jus potestatemve habuit, injuriarum actionem intendi posse respondit.

Ad quod tempus æstimatio refertur.

21. JAVOLENUS lib. 9. Epistolarum.

INjuriarum (20) æstimatio (21) non ad id tempus quo judicatur, sed ad id quo facta est, referri debet.

(1) Procuratoris officium necessarium esse hinc colligitur. adde *l.* 1. *supr. de procur.*

(2) §. 18. *supr. h. t.*

(3) §. 10. *supr. h. t.*

(4) §. 11. *supr. h. t.*

(5) Infamare possum nocentem etiam non convicientem, si modo diffamatio mea vera sit: idque ex communi opinione probat Clarus, 5. *sent.* 10. Gail. 2. *obs.* 99. et multo magis convicientem diffamare possum. Hoc enim permitti putant interpretes, si modo id fiat in continenti, et modus adhibeatur: volunt enim permitti injuriam verbalem verbis repellere. *l.* 25. *supr. de proc. l.* 45. §. 4. *supr. ad l. Aquil.* vide Gail. 2. *obs.* 100. Est enim famæ ut et vitæ habenda ratio, *l. Julian.* 26. *supr. si quis omiss. caus. testam. l. in servorum.* 10. *in fin. infr. de pœnis.* et honor famaque hominis iisdem legibus nituntur, *l. isti.* 8. *supr. quod metus. l. justa.* 9. *supr. de manum. vind.* *Quid enim salvis infamia nummis?* ut Juvenalis scribit, *Satyr.* 1. Ob injuriam retaliandam duellum hinc permitti notant, Gail. *ibid.* sed ad verbalem injuriæ illationem revertamur. Possis enim quærere, quemadmodum et quatenus reponere verbis injuriam liceat? Bossius, *tit.* 45. *practices. num.* 7. verba *tu mentiris*, eo casu loco negationis accipi ait non convitii: de quo vide Corras. 6. *miscell.* 24. alias negat convicium alio convicio repellendum: idque innui videri *l.* 5. *C. h. t.* et Glossa in verbo *utilitas. C. de postulando.* Bellovis. 1. *cap.* 3. *num.* 17. Si ita est, compensatione non tollitur injuriarum actio, nisi quis prior cœperit, non constabit. vide Bellovis. 1. *c.* 3. *n.* 18. 20. 21. Quid? licetne injuriam pugno vel tali actu repellere? Dixeris eo casu culpatam esse tutelam: modum enim excedere. Id tamen displicere videtur Salomonio, in *l. ut vim.* 3. *supr. de just. et jure.* præsertim si injuria illata sit a vili homine et ignobili. Movetur, quod honoris quam rerum et vitæ jactura sit major: In cujusmodi rebus tamen constat licitum esse percutere, *l.* 1. *C. unde vi.* sed ea res arbitrio judicis definienda est. vide Gail. *eo loco.*

(6) Cur ita? Nulla est contumelia, quam facit dignis. Cic. 3. *Philipp.*

(7) *l. un. in medio. C. de famosis libellis.* et est ignoscendum ei qui non sponte accusat. *l.* 14. §. *ult. supr. de bonis libert.*

(8) Filiafamilias. *vulg. Hal.*

(9) *l.* 1. *in fin. supr. h. t.*

(10) Id quum accidit, actio injuriarum nascitur, nec prodest exceptio ignorantiæ. *l.* 3. §. 2. *in fin. l.* 15. §. 45. *supr. h. t.*

(11) Vide Zas. 2. *intell.* 17.

(12) Injuriarum actionem. *vulg. Hal.*

(13) Transferri putatio. *vulg. Hal.*

(14) *l.* 1. §. 3. *supr. h. t.* adde Paul. 5. *sent.* 4. §. 3.

(15) *d.* §. 3. *supr. h. t. l.* 2. *C. h. t.* §. 2. *Instit. h. t.*

(16) Facit *l.* 13. §. 3. *l.* 15. §. 28. *supr. h. t. l.* 5. *in fin. supr. qui satisdare.*

(17) Adde *l.* 15. §. 33. *supr. h. t.* §. 1. *Inst. h. t.*

(18) Vide quæ notavi in *l. penult. supr. in quib. caus. pign.* Goth. Adde *l.* 1. §. 2. *l.* 15. §. 31. *et seqq.* Sic demum digitorum elevatio cornutum designat: unde qui id facit, punitur. vide Govean. *var. lib.* 1. *c.* 11. *n.* 2.

(19) Secus fuerit, si ædes debitoris signaverit judicis auctoritate.

(20) Hic non agitur de æstimatione injuriarum ex Leg. 12 Tabul. cujus meminit Gell. 20. *noctium.* 1. sed de arbitraria, cujus meminit etiam *l.* 37. *in fin. infr. h. t.*

(21) Æstimatio injuriæ a quo fit? utique ab actore. Is enim in libello injuriam æstimare debet, et postea jurare, si opus sit: nec enim id necesse est, Clarus, 5. *sent.* §. *injur.* 10. æstimationem deinde judex auget vel minuit, *l.* 37. *in fin. Infr. eod.* §. 1. *Instit. h. t.* et sic pœna injuriæ est arbitraria. *d.* §. 1. Quid? ergo eo ipso quod arbitraria est, potestne judex pœnam mortis statuere? quidam ajunt, quidam negant. posteriorem sententiam, ut communiorem accipit Clarus, 5. *sentent.* §. *ult.* *q.* 85. nisi qualitas delicti aliud suadeat.

De libero apprehenso pro fugitivo.

22. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Prætoris.

SI liber pro fugitivo apprehensus erit, injuriarum cum eo agit.

De introitu in domum alienam.

23. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

QUi in domum alienam (1) invito domino introiret, quamvis in jus vocati, actionem injuriarum in eum competere, Ofilius ait.

De prohibito servum distrahere.

24. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum Prætoris.

SI quis proprium (2) servum distrahere prohibetur a quolibet, injuriarum experiri potest.

De ancilla.

25. IDEM lib. 18. ad Edictum.

SI stuprum serva passa sit, injuriarum (3) actio dabitur: aut si celavit mancipium, vel quid aliud furandi animo fecit, etiam furti: vel si virginem immaturam (4) stupraverit, etiam Legis Aquiliæ (5) actionem competere [quidam] putant.

De servo et filio.

26. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

SI quis servum meum vel filium ludibrio habeat, licet consentientem (6), tamen ego injuriam videor accipere: veluti si in popinam duxerit illum, si aleam (7) luserit. Sed hoc utcunque tunc locum habere potest, quotiens ille qui suadet, animum (8) injuriæ faciendæ habet. Atquin potest malum consilium dare, et qui dominum ignoret, et ideo incipit servi (9) corrupti actio necessaria esse.

De statua defuncti cæsa.

27. IDEM lib. 27. ad Edictum.

SI statua patris tui in monumento (10) posita saxis cæsa est: sepulchri violati agi non posse, injuriarum posse, Labeo scribit.

An hæc actio sit in bonis nostris.

28. ULPIANUS lib. 34. ad Sabinum.

INjuriarum actio in bonis nostris non computatur, antequam (11) litem contestemur.

De servo manumisso vel alienato.

29. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

SI servum cujus nomine injuriarum actio tibi competit, manumiseris aut alienaveris (12): superest tibi injuriarum actio.

1. *De filio injuriam passo.*

30. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

SErvo autem manumisso (13) non competere actionem ob injuriam, quam in servitute passus est, quis dubitet?

§. 1. Si filio injuria facta sit, cum utrique (14), tam filio, quam patri, adquisita actio sit, non eadem utique facienda æstimatio est (15):

31. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

CUm possit propter filii dignitatem (16) major ipsi, quam patri, injuria facta esse.

De Magistratu.

32. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

NEc Magistratibus (17) licet aliquid *injuriose facere*. Si quid igitur per injuriam fecerit Magistratus, vel quasi privatus, vel fiducia Magistratus: injuriarum potest conveniri. sed utrum posito Magistratu, an vero et quamdiu est in Magistratu? sed verius est, si is Magistratus (18) est, qui sine (19) fraude in jus vocari non potest, expectandum esse quod Magistratu abeat. quod et si ex minoribus Magistratibus (20) erit, id est (21), qui sine imperio aut potestate sunt Magistratus: et in ipso Magistratu posse eos conveniri.

33. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

QUod Reipublicæ (22) venerandæ causa secundum bonos (23) mores fit, etiamsi ad contumeliam alicujus pertinet, quia tamen non ea mente Magistratus facit, ut injuriam faciat, sed ad vindictam Majestatis publicæ respiciat: actione injuriarum non tenetur.

De pluribus servis injuriam facientibus.

34. GAJUS lib. 13. ad Edictum provinciale.

SI plures servi simul aliquem ceciderint, aut convicium alicui fecerint: singulorum (24) proprium est maleficium, et tanto major injuria, quanto a pluribus admissa est; imo etiam tot injuriæ sunt, quot et personæ injuriam facientium.

De infamia et egestate ejus, qui injuriam fecit.

35. ULPIANUS lib. 3. de Omnibus tribunalibus.

SI quis injuriam atrocem (25) fecerit, qui (26) contemnere injuriarum judicium possit ob infamiam et suam egestatem (27), Prætor acriter exequi hanc rem debet, et eos, qui injuriam fecerunt, coërcere.

Si filiusfamilias injuriam fecerit.

36. JULIANUS lib. 45. Digestorum.

SI filii nomine cum patre injuriarum agere velim, et is procuratorem det: non (28) intelligitur filius de-

(1) Vide *l.* 18. *supr. de in jus vocand.*

(2) *l.* 13. *§. ult. supr. h. t.*

(3) Non adulterii. *l.* 6. *supr. ad leg. Jul. de adult.*

(4) Immatura virgo nondum viripotens. *l.* 38. *§.* 3. *infr. de pœn.* πρό τῆς ἥβης ἤγουν πρό τοῦ τρισκαιδεκάτου χρόνου. *Harm.* 3. περὶ βίας παρθένου. *in fin.*

(5) *l.* 27. *§.* 4. *supr. ad l. Aquil.*

(6) Volenti et consentienti servo facta injuria ad dominum ejus tamen pertinet. *l.* 1. *§.* 5. *supr. h. t.*

(7) Si alea, *Hal.* vid. *tit. de aleatorib.* Alea corrupti servi species.

(8) Animus injuriam distinguit.

(9) Corrupti servi actione tenetur, qui servo alieno malum dat consilium.

(10) *l.* 1. *§.* 4. *supr. h. t.* adde *l.* 37. *Infr. h. t. l.* 2. *Infr. de sepulchro.*

(11) Ergo ad heredem non transit, nisi lite contestata. vide *l.* 13. *supr. h. t.* ut et querela inofficiosi. vide Cujac. 17. *obs.* 17. ubi probat querelam inofficiosi testamenti imitari actionem injuriarum.

(12) Facit *l.* 11. §. 8. *supr. quod vi aut clam. l. ult. supr. arbor. furt. cæs.*

(13) *l.* 1. *§.* 7. *supr. h. t.*

(14) *l.* 1. *in fin. supr. h. t. l.* 2. *C. h. t.*

(15) Cur ita? collige ex *l.* 31. *infr. h. t. l.* 17. *§.* 13. *supr. h. t.*

(16) *d. §.* 13.

(17) Et sic restringe *l.* 13. *§.* 6. *supr. h. t.* judicem excedentem fines officii, injuriarum teneri hinc collige. *l.* 13. *infr. de pœn. l.* 29. *§.* 7. *supr. ad l. Aquil.*

(18) Id est, non ex minoribus Magistratibus.

(19) Facit *l.* 2. *supr. de in jus vocando.*

(20) Puta municipalibus. vide *l.* 29. *§.* 7. *supr. ad l. Aquil.*

(21) Magistratus minores qui sint, observa.

(22) *l.* 13. *§.* 6. *l.* 15. *§.* 39. *supr. h. t. l. un. C. de famosis libellis.*

(23) Id est, ob publicam sive communem disciplinam.

(24) *l.* 9. *supr. de jurisdict.* Goth. An quilibet in solidum teneantur, vide *l.* 15. *§.* 2. *supr. quod vi aut clam. l. ult. C. ad l. Corn. de sicar. l.* 11. *supr. ad l. Aquil.* Cujac. *lib.* 8. *obs. c.* 20. Hotom. *illustr. quæst.* 33. Ans.

(25) De qua vide *l.* 7. *in fin. supr. h. t.*

(26) Sensus est: qui contemnit actionem injuriarum ob infamiam suam, et ideo atrociorem facit, acrius coërcetur. 60. *Eclog.* 21. *cap.* 15.

(27) Egenus facile pœnam contemnit.

(28) *l.* 14. *supr. qui satisd. l.* 5. *in fin. supr. quib. ex caus. in possess.*

fendi, nisi judicatum solvi satisdetur. et ideo actio adversus filium, tanquam a patre non defendatur, danda erit.

De positis in monumenta. 1. De actione civili ex Lege Cornelia.

37. Marcianus lib. 14. Institutionum.

Constitutionibus Principalibus cavetur, ea quæ infamandi alterius causa in (1) monumenta (2) publica posita sunt, tolli de medio.

§. 1. Etiam ex Lege Cornelia injuriarum actio civiliter (3) moveri potest, condemnatione, æstimatione (4) judicis facienda.

De imagine Imperatoris.

38. Scævola lib. 4. Regularum.

Senatusconsulto cavetur, ne quis imaginem (5) Imperatoris in invidiam alterius portet: et qui contra fecerit, in vincula publica mittatur.

Si quis vestem sordidam rei nomine in publico habeat, vel capillum summittat.

39. Venulejus lib. 2. Publicorum judiciorum.

Vestem (6) sordidam (7) rei nomine in publico habere, capillumve (8) summittere nulli licet (9): nisi ita conjunctus est adfinitate, ut invitus in reum testimonium dicere cogi non possit.

De decurionibus.

40. Macer lib. 2. Publicorum judiciorum.

Divus Severus Dionysio Diogeni ita scripsit (10): *Atrocis injuriæ damnatus, in Ordine Decurionum esse non potest (11); nec prodesse tibi debet error Præsidum, aut ejus qui de te aliquid pronunciavit, aut eorum qui contra formam juris mansisse te in ordine decurionum putaverunt.*

De filio injuriam passo.

41. Neratius lib. 5. Membranarum.

Pater cujus filio facta est injuria, non est impediendus quominus duobus (12) judiciis, et suam injuriam persequatur, et filii.

De appellatoribus.

42. Paulus lib. 5. Sententiarum.

Judici (13) ab (14) appellatoribus convicium (15) fieri non oportet, alioquin infamia notantur.

De calumnia.

43. Gajus lib. 3. Regularum.

Qui injuriarum actionem per calumniam instituit, extra ordinem damnatur: id est, exilium, aut relegationem, aut Ordinis (16) amotionem patiatur.

De superioribus et inferioribus ædibus.

44. Javolenus lib. 9. ex Posterioribus Labeonis.

Si inferiorum dominus ædium, superioris vicini fumigandi causa fumum (17) faceret: aut si superior vicinus in inferiores ædes quid aut projecerit aut infuderit: negat Labeo injuriarum agi posse: quod falsum puto, si tamen injuriæ faciendæ causa immittitur.

De pœna extraordinaria.

45. Hermogenianus lib. 5. Epitomarum.

De injuria nunc (18) extra ordinem (19) ex causa et persona (20) statui solet. Et servi quidem flagellis (21) cæsi dominis restituuntur: libero vero, umilioris (22) quidem loci fustibus (23) subjiciuntur; cæteri autem vel exilio temporali, vel interdictione certæ rei coërcentur.

TIT. XI.

DE (24) EXTRAORDINARIIS (25) CRIMINIBUS.

De sollicitatoribus alienarum nuptiarum, interpellatoribus matrimoniorum. 1. De diversis injuriis. 2. De his, quæ impudicitiæ gratia fiunt.

1. Paulus lib. 4. (26) Sententiarum.

Sollicitatores (27) alienarum nuptiarum, itemque matrimoniorum interpellatores (28), etsi effectu (29) sceleris potiri non possunt, propter voluntatem perniciosæ libidinis extra (30) ordinem puniuntur.

§. 1. Fit injuria contra bonos mores, veluti si (31) quis fimo (32) corrupto aliquem perfuderit, cœno, luto

(1) Id est, in publicis commentariis vel censibus.
(2) Adde *l.* 27. *supr. h. t.*
(3) *l.* 7. §. 6. *et l.* 21. *supr. et* §. 10. *Inst. h. t.*
(4) Vide *l.* 21. *supr. h. t. l.* 38. §. 7. *infr. de pœn.* vide Brisson. 4. *select.* 12. Goth. De æstimatione injur. vide not. ad *l.* 15. §. 28. *supr. h. t.* Roland. a Vall. *vol.* 2. *consil.* 78. *num.* 24. Surd. *decis.* 89. *num.* 10. Gomez. *tom.* 3. *cap.* 6. *de injur. n.* 7. Ans.
(5) Adde *l.* 5. *infr. de extraord. criminib.*
(6) *l.* 9. *l.* 15. §. 27. *supr. et l. ult. C. h. t.*
(7) Squalidam. *l.* 15. §. 27. *supr. h. t.* candidam quidem (is enim color etiam vulgi) sed obsoletam, non tamen pullatam: is enim erat color funebris tantum. vide Senec. 20. *epist.* 115.
(8) De capilli submissione vide *l.* 15. §. 27. *supr. h. t.*
(9) Hæc enim ad infamiam alterius pertinent. *d.* §. 27.
(10) *Al.* rescripsit.
(11) Is enim notatur infamia. *l.* 5. §. 9. *supr. h. t.*
(12) *l.* 1. §. 3. *supr. h. t.* §. 2. *Inst. h. t. l.* 30. *supr. de pact.*
(13) A cujus injusta sententia appellatur.
(14) Paul. 5. *sent.* 4. §. 17. vide *l.* 6. *infr. de appell.*
(15) Quod quid sit, vide *l.* 15. §. 3. §. 4. *supr. h. t.*
(16) Curiæ. *Goth.* Injuriæ damnatus fit infamis. *hic et l.* 40. *supr. h. t.* vide Revard. *lib.* 1. *c.* 3. Andr. Gail. *lib.* 1. *obs.* 65. *n.* 7. *et lib.* 2. *observ.* 122. *n.* 1. Wurms. *tit.* 44. *de injur. obs.* 5. Ans.
(17) Vide *l.* 8. §. 5. *supr. si serv. vind.*
(18) Pœna injuriæ, 6. *Synops. Basilic.* 21. *cap.* 60. olim vigintiquinque assis, 20. *Gell.* 1. seu vigintiquinque sestertiorum. Paulus, 2. *Collat. ll. Mosaic.* ei vero qui membrum ruptiset, talio, §. 7. *Inst. h. t.* Pœna talionis hæc erat: si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto. Ita est [illegible] apud Gell. 20. *cap.* 15. et Festum *in voce Talionis*. de Talionis pœna alibi plenius [illegible].
(19) Paul. 5. *sentent* 4. §. 15.
(20) Recte hoc additum est, cum injuriarum actio rerum nomine non detur: sed doloris persequendi causa, ut eleganter Valentinianus ait. vide Cujac. *hoc tit.*
(21) *l.* 17. §. 4. *supr. h. t.* Paul. 5. *sent.* 4. §. *ult.*
(22) Humilioris. *vulg. Hal.*
(23) Fustibus cæduntur liberi. *l.* 28. §. 2. *infr. de pœnis.* vide quæ scripsi ad *l.* 12. *infr. de jure fisci.*
(24) Hic titulus est generalis. Complectitur enim ea crimina, quæ nunquam ordinaria fuerunt, et quæ mixta. Cuj. *hic.*
(25) Extraordinaria crimina differunt a popularibus et privatis vide Cujac. 8. *obs.* 33. In his res agitur citra [illegible] ordinem juris, et citra morem priscum legum, nec observatur eb [illegible] pœna legitima. Cujac. *hic.*
(26) Quinto Paul. 5. *sent.* 4. §. 5.
(27) *d.* §. 5.
(28) *Interpellator* est, qui nuptias alienæ uxoris appetit: sollicitator, qui pudicitiam alienæ uxoris appellat: *substrator* vero est adulter.
(29) Etiam conatus et voluntas coërcentur. *l.* 1. *C. Theod.*
(30) Attentare nuptias punitur, quam qui perfecit [illegible] enim non certa lege aut pœna punitur, sed extra ordinem judicantis arbitrio. de quo vide Farinacc. *tractat. de pœn. caus.* 39.
(31) Paul. 5. *sent.* 4. §. 13.
(32) *l.* 27. §. 18. *supr. ad l. Aquil.*

oblinuerit (1), aquas (2) spurcaverit, fistulas, lacus, quidve aliud ad injuriam publicam contaminaverit: in quos graviter animadverti solet.

§. 2. Qui (3) puero (4) stuprum, abducto ab eo vel corrupto comite (5), persuaserit, aut mulierem puellamve interpellaverit, quidve (6) impudicitiæ gratia fecerit, donum (7) præbuerit, pretiumve, quo is persuadeat, dederit: perfecto (8) flagitio, punitur (9) capite; imperfecto, in insulam deportatur. corrupti comites summo (10) supplicio adficiuntur.

De cœtibus illicitis.

2. Ulpianus lib. 4. Opinionum.

SUb prætextu religionis (11), vel sub specie solvendi voti, cœtus illicitos nec a veteranis tentare oportet.

De stellionatu. De expilata hereditate.

3. Idem lib. 3. de Adulteriis.

STellionatus (12) vel expilatæ (13) hereditatis judicia accusationem quidem habent: sed non sunt publica.

De partu abacto.

4. Marcianus lib. 1. Regularum.

DIvus Severus et Antoninus rescripserunt, eam quæ data (14) opera abegit, a Præside in temporale exilium (15) dandam: indignum enim videri potest, impune eam maritum liberis fraudasse.

De eo, cujus instinctu servus ad statuam confugit.

5. Ulpianus lib. 5. de Officio Proconsulis.

IN eum cujus instinctu ad (16) infamandum dominum servus ad (17) statuam confugisse compertus erit, præter corrupti servi actionem, quæ ex Edicto perpetuo competit, severe animadvertitur.

De dardanariis. 1. De stateris adulterinis. 2. De falsis mensuris.

6. Idem lib. 8. de Officio Proconsulis.

ANnonam *adtemptare* (18) et vexare (19) vel maxime dardanarii (20) solent: quorum avaritiæ (21) obviam itum est tam Mandatis, quam Constitutionibus. Mandatis denique ita cavetur: Præterea debebis custodire, ne dardanarii (22) ullius mercis sint: ne aut ab his qui coëmptas merces supprimunt (23), aut a locupletioribus, qui fructus suos æquis pretiis vendere nollent, dum minus uberes proventus expectant, [ne] annona oneretur. Pœna autem in hos varie statuitur: nam plerumque, si negotiantes sunt, negotiatione eis tantum interdicitur (24), interdum et relegari solent, humiliores ad opus publicum dari.

§. 1. Onerant annonam etiam stateræ (25) adulterinæ, de quibus D. Trajanus Edictum proposuit, quo Edicto pœnam Legis Corneliæ in eos statuit, perinde ac si Lege testamentaria, quod testamentum falsum scripsisset, signasset, recitasset, damnatus esset.

§. 2. Sed et Divus Hadrianus eum qui falsas (26) mensuras (27) habuit, in insulam relegavit.

De saccullariis et directariis.

7. Idem lib. 9. de Officio Proconsulis.

SAccularii (28) qui vetitas (29) in sacculo artes exercentes, partem subducunt (30), partem subtra-

(1) Oblinierit.

(2) De inquinatoribus aquarum vide *l.* 11. *supr. quod vi. l.* 12. *C. de re milit.* segetum, *l.* 27. §. 24. vini, §. 25. *supr. ad l. Aquil.*

(3) Paul. 5. *sent.* 4. §. 14.

(4) Puta prætextato. §. 1. *Instit. de injur.*

(5) Vide quæ de comite scripsi ad *l.* 1. §. 2. *supr. de injur.*

(6) Quæri hic potest, utrum præripiens osculum virgini invitæ puniendus sit ultimo supplicio? Durum id videtur. Quid, si nuptæ? Bossius *tit.* 63. *n.* 3. refert Trivultium vices gerentem Regis Galliarum securi percuti jussisse quendam, quod osculum Susannæ Trivultiæ nuptæ præripuisset. adde quæ scripsi ad *l.* 16. *C. de don. ante nupt.*

(7) Domum. *vulg.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 14. *l.* 37. *in fin. supr. de minor. l.* 8. *infr. ad leg. Jul. de adult.* Goth. Facit *can.* 15. *de pœnitent. dist.* 1. Ans.

(8) Perfecta atque ut ita loquamur, consummata delicta gravius coërcentur, quam imperfecta seu attentata, *ut hic. l. si quis aliquid.* 38. §. 4. *infr. de pœnis. l. fugitivi.* 2. *supr. de fugitivis.* Quod ita verum putant, ut etiam judex mitiorem pœnam possit delictis imperfectis indicere, quæ ut perfecta lex puniri jubet. Salicetus in *l. is qui cum telo.* 7. *C. ad leg. Corn. de sicar. argum. l. aut facta.* 16. §. *eventus.* 8. *infr. de pœnis. l. et si severior.* 3. *C. ex quibus causis infam.* Idque etiam in foro conscientiæ servari notat. nimirum minorem pœnam pro voto non reddito imponi, quam pro facto. ut *Glossa notat in can. qui viderit.* 32. *quæst.* 5. Alexander de Alea in *summa parte* 2. *quæst.* 133. *membro* 2. Thomas 2. *quæst.* 73. Bonaventura 2. *sentent. dist.* 41. Antoninus Florent. *parte summæ. tit.* 9. *cap.* 1. §. 1.

(9) Stupri perfecti pœna capitalis, *ut hic.* Imo non est capitalis, nam humilior fustigatur, et in exilium mittitur: honestus partis bonorum publicatione et relegatione ad certum tempus punitur, §. 4. *Instit. de publ. jud.* An hic de pœna extraordinaria agitur: ibi de pœna ex Lege Julia? vide Alciat. 5. *paradox.* 20. *l. transigere.* 18. *C. de trans.* Menoch. 5. *de arbitr.* 288.

(10) Id est, ultimo. *l.* 25. *infr. de pœnis.*

(11) Vide *l.* 1. §. 1. *infr. de colleg.*

(12) Vide *infr. tit. stellionatus.*

(13) Vide *Infr. tit. expilatæ heredit.*

(14) Opera partum abegit. *vulgat. Haloand.*

(15) De pœna abacti partus, vide *l.* 8. *infr. ad leg. Corn. de sicar.*

(16) Vide *l.* 1. *in fin. supr. de servo corrupt.*

(17) *l.* 28. §. 7. *Infr. de pœnis. l. unic. C. de his, qui ad statuas.* adde *l.* 2. *supr. de his, qui sunt sui.*

(18) Adtentant quoties τηρῦσι τῶν καιρῶν δυσκολίας. Nazianz. *in oratione ad patrem.* τὰς καιρὰς καὶ καταπραγματεύονται τῆς ἐνδείας καὶ γεωργῦσι τὰς συμφοράς. Idem Nazianz. *in funeb. oratione Basilii magni.* vide Cujac. 10. *observat.* 19. 6. Harmenop. 15. *in fin.* adde 1. *Leg. Francicarum.*

(19) Hinc Martialis, 9. *Epigramm.* 60. *Hic ubi Roma suas aurea vexat opes.* Incendere, Manil. 4 *grandia et annonæ speculantem incendia.* et candefacere, Varro apud Nonium, *cap.* 1. *num.* 237. vastare, *Lampridius.* flagellare, *Martial.* premere, *Idem.* vastat, flagellat, vexat annonam, qui supprimit, qui non vendit justo pretio. Salomon: ὁ συνέχων σῖτον δημοκατάρατος. Cujac. *ibid.*

(20) Glossis μεταβολος. Dardanarius, Cociator, Ariblator. dixi ad Festum in *Ariblator.* Iisdem Glossis Dardanarius, παντοπώλης, παντομετάβολος, σιτοκάπηλος, παλιγκάπηλος. Græci quoque Dardanarios interpretantur τὰς τῇ εὐθυνίᾳ ἐπιβουλεύοντας. *Synops.* 19. *tit.* 18. *ex lib.* 60. *tit.* 22. *cap.* 6.

(21) Adde 1. *Leg. Francicarum* 123.

(22) *l.* 37. *infr. de pœnis.* seplasiarii, pantometaboli. Pantopolarum meminit Novella Valentiniani. *de Pantopolis*, vide Cujac. 10. *obs.* 19. de Dardanariis, vide Turn. 9. *advers.* 17.

(23) *l.* 3. *in fin. infr. stellion.*

(24) Potest etiam eis imperari, ut vendant justo pretio. vide *l.* 8. *infr. ad municip.*

(25) Et falsa pondera. *l.* 32. *in fin. infr. ad leg. Corn. de falsis.* vide quæ notavi ad *l.* 52. §. 22. *supr. de furt.*

(26) Πλαςὰ μέτρα. *Synops. ibid.* μέτρα κώλυβα. *Harm.* 5.

(27) *l. pen. Infr. ad leg. Corn. de falsis. l.* 37. *infr. de pœn.* vide *Pragmaticon Justinian.* 11.

(28) *l.* 1. §. *ult. Infr. de effractorib.* qui et saccllarii, ut sacellus βαλλάντιον Glossis. Marcellus *de medicamentis*: in sacello lineo ad frontem suspendens. vide Cujac. 10. *observat.* 27.

(29) Inter vetitas artes magica numeratur; saccularii igitur sunt, qui magicis artibus pecuniam subducunt, aut certe partem subtrahunt, οἱ ἀπὸ σάκκων κλέπτοντες. *Eclog. fol.* 66. similes sectoribus zonariis, sive manticulariis: Synesius in epistolis meminit cujusdam, quem et βαλλαντιοτόμον vocat, qui miro artificio sacculum, in quo erant ærei nummi, pro aureis supponebat. de quo vide Cujac. 10. *obs.* 27.

(30) Carminibus, vel qua alia ratione illicita.

hunt (1) ; item qui derectarii (2) appellantur , hoc est , hi qui in aliena cœnacula se dirigunt furandi animo : plus quam fures puniendi sunt. idcircoque aut ad tempus in opus dantur publicum , aut fustibus castigantur , et dimittuntur , aut ad tempus relegantur.

De instrumentis proditis.

8. IDEM eodem libro.

SUnt præterea crimina , quæ ad executionem Præsidis pertinent. utputa si quis instrumenta sua prodita esse dicat : nam hujus rei executio Præfecto (3) Urbis a Divis Fratribus data est.

De scopelismo.

9. IDEM eodem libro.

SUnt quædam quæ more Provinciarum (4) coërcitionem solent admittere: utputa in Provincia Arabia (5) *σκοπελισμὸν* , id est , *lapidum positionem* , crimen appellant , cujus rei admissum tale est : Plerique inimicorum solent prædium inimici *σκοπελίζειν* , id est , *lapides ponere indicio futuros* , *quod si quis eum agrum coluisset , malo letho periturus esset insidiis eorum , qui scopulos posuissent :* quæ res tantum (6) timorem habet , ut nemo ad eum agrum accedere audeat , crudelitatem timens eorum , qui scopelismoμ fecerunt : hanc rem Præsides exequi solent graviter usque ad pœnam capitis , quia et ipsa res mortem comminatur.

Si Aggeribus Nili nocitum sit.

10. IDEM eodem libro.

IN Ægypto qui Chomata (7) rumpit , vel dissolvit , (hi sunt aggeres , qui quidem solent aquam Niloticam continere) æque plectitur extra ordinem : et pro conditione sua , et pro admissi mensura. Quidam opere publico aut metallo plectuntur. et metallo quidem secundum suam dignitatem, si quis arborem sycaminonem (8) exciderit : nam et hæc res vindicatur extra ordinem, non levi pœna , idcirco, quod hæ arbores colligunt aggeres Niloticos , per quos incrementa Nili dispensantur , et coërcentur , et diminutiones æque coërcentur. Chomata etiam et diacopi qui in aggeribus fiunt , plecti efficiunt eos qui admiserint.

De circulatoribus , *qui serpentes circumferunt.*

11. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

IN *circulatores* (9) qui serpentes circumferunt et proponunt , si cui ob eorum metum damnum datum est , pro modo admissi actio dabitur.

TIT. XII.

DE (10) SEPULCHRO (11) VIOLATO.

Infamis actio sepulchri violati.

1. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum Prætoris.

SEpulchri violati actio infamiam (12) irrogat.

De sepulchro diruto , de statua , de ossuaria.

2. IDEM lib. 18. ad Edictum Prætoris.

SI sepulchrum quis diruit (13) , cessat (14) Aquilia : quod vi tamen (15) , aut clam , agendum erit. Et ita de statua (16) de monumento evulsa (17) Celsus scribit. Idem quærit , si neque adplumbata fuerit, neque adfixa , an pars monumenti effecta sit , an vero maneat in bonis nostris ? Et Celsus scribit , sic esse monumenti , ut ossuariam (18) : et ideo quod vi aut clam Interdicto locum fore.

Edictum de sepulchro violato , aut inhabitato , vel inædificato. 1. *De dolo.* 2. *De sepulchri appellatione.* 3. *De voluntate testatoris.* 4. *De translatione cadaveris.* 5. *Ne sepeliatur in civitate.* 6. *De habitatione vel ædificatione.* 7. *De spoliatoribus cadaverum.* 8. *Quid veniat in condemnationem.* 9. *Si ad plures jus sepulchri pertineat.* 10. *De pœnitentia ejus , qui noluit agere.* 11. *De servo.* 12. *Hanc actionem esse popularem.*

3. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum Prætoris.

PRætor ait : *Cujus* (19) *dolo malo sepulchrum* (20) *violatum* (21) *esse dicetur , in eum in factum judicium dabo : ut ei ad* (22) *quem pertineat , quanti ob eam rem æquum* (23) *videbitur , condemnetur. Si nemo erit ad quem pertineat , sive agere nolet : quicunque agere volet , ei centum aureorum actionem dabo. Si plures agere volent , cujus justissima causa esse videbitur , ei agendi potestatem faciam.* † *Si quis in sepulchro dolo malo habitaverit* (24) *, ædificiumve aliud quamque* (25) *sepulchri causa factum sit , habuerit : in eum , si quis eo nomine agere volet , ducentorum aureorum judicium dabo.*

§. 1. Prima verba ostendunt , eum demum ex hoc plecti qui dolo malo violavit : si igitur dolus absit , cessa-

(1) Manu scil.

(2) *l.* 1. §. *ultim. Infr. de effractoribus.* directarii. *vulgat. Haloand.* et apud Paul. 5. *sent.* 4. §. 8. uterque dicitur , sicut et dirigere et derigere. Directarius, ὁ εἰς τὰς ἀλλοτρίας ἕνεκεν τοῦ κλέψαι εἰσερχόμενος οἰκίας. *Glossæ.* vide Cujac. 10. *obs.* 27. Græci etiam vertunt directarios εἰσπηδητιῶντας. et directarium ἐπεισπηδητήν. vide Cujac. 10. *obs.* 34.

(3) *l.* 24. *infr. ad leg. Corn. de falsis.*

(4) *l.* 16. §. 4. *infr. de pœn.*

(5) Non fuit Arabia felix (eam enim Romani nunquam sunt ingressi) , sed Peltea , cujus Metropolis fuit Bostra. de qua *Novell.* 102. *cap.* 2. Ans.

(6) Minæ atroces faciunt justum metum. *l.* 3. *supr. quod metus causa l.* 3. *supr. ex quib. caus. major. l.* 13. *C. de transact.*

(7) Commata Hotom. in voce commata: chomata προσχώματα *Arria.* moles. *Curt.*

(8) Sycaminon. *Hal.* Sycomorum. *vulgat.*

(9) Circulatoris verb. utitur Cicer. et Senec. *lib. de beneficiis. Gloss.* ἀγύρτης καὶ ὀχλαγωγός.

(10) *L.* 9. *C.* 19. *Nov. Valentinian. de sepulchr. Novell. Leon.* 96. περὶ τάφων. 60. *Eclog. fol.* 516. περὶ κλεπτῶν ἀγαλμάτων τυμβωρύχων. 6. *Harm.* 5. adde 9. *C. Theod.* 17. Paul. 1. *sent. ult* et 3. *decr.* 8. *et* 3 *extr.* 12. *et* 3. *Cl.* 13.

(11) De sepulchris adde quæ scripsi ad §. 9. *Instit. de rer. divis.* et Ferrand. 2. *exposit.* 23.

(12) Infames sunt , qui sepulchrum violant.

(13) *l.* 4. *supr. de aqua et aquæ*

(14) Cur ? quia de corpore in corpus damnum datum non est. vide *l.* 51. *supr. ad l. Aquil.* §. *ult. Inst. de l. Aquil.*

(15) *l.* 11. §. 1. *supr. quod vi aut clam.*

(16) Adde *l.* 27. *supr. de injur.*

(17) Avulsa. *vulg. Hal.*

(18) Ossaria. *Hal.* ossuarium . σορός. 59 *Synops.* 1. c. 4. sic Castellano in provincia veteri inscriptione; Julia Fuscinia ossuarium viva sibi fecit. vide Cujac. 10. *obs.* 37. *in fin.* adde *l.* 1. *in fin. infr. de cadaverib. punitor.*

(19) §. 1. *Infr. h. t.*

(20) Sepulchri nomine quid intelligendum , vide §. 2. *infr. h. t.* violat autem qui cadavera transferi sine permissu , §. 4. qui ea spoliat . §. 7. qui in sepulchris habitat. §. 6. Non violat , qui reficit. *l.* 7. *infr. h. t. l.* 4. *C. h. t.*

(21) §. 3. *infr. h. t.*

(22) §. 9. *et seq. infr. h. t. l.* 5. *l.* 6. *l.* 10. *infr. h. t.*

(23) §. 8. *infr. h. t.*

(24) §. 6. *infr. h. t.*

(25) Quamque quod Just. Lips. 5. *Epist.* 18 id est , quam *quod. vulg.*

bit (1) ejusdem personæ. Igitur doli non capaces (ut (2) [admodum] impuberes (3) , item omnes (4) qui non animo violandi accedunt) excusati sunt.

§. 2. *Sepulchri* (5) autem appellatione omnem sepulturæ locum contineri existimandum est.

§. 3. Si quis in hereditarium sepulchrum inferat, quamvis heres, tamen potest sepulchri violati teneri, si forte (6) contra (7) voluntatem testatoris intulit : licet enim cavere testatori, *Ne quis eo inferatur:* ut rescripto Imperatoris Antonini cavetur. Servari enim voluntatem ejus oportere. Ergo et si cavit , *ut unus tantum heredum inferret* , servabitur , ut solus inferat.

§. 4. Non perpetuæ (8) sepulturæ tradita corpora posse *transferri* , Edicto D. Severi continetur : quo mandatur , *Ne corpora detinerentur* (9) , *aut vexarentur* , *aut* (10) *prohiberentur per territoria oppidorum transferri.* D. autem Marcus rescripsit , *Nullam pœnam meruisse eos qui corpus in itinere defuncti per vicos aut oppidum transvexerunt: quamvis talia fieri sine permissu eorum* (11) , *quibus permittendi jus est , non debeant.*

§. 5. D. Hadrianus rescripto pœnam statuit , quadraginta aureorum in eos qui in *civitate* (12) *sepeliunt:* quam fisco inferri jussit, et in Magistratus, eadem qui passi sunt: et locum publicari jussit, et corpus transferri. Quid tamen, si *Lex municipalis* permittat in *civitate* sepeliri? post rescripta Principalia an ab hoc discessum sit, videbimus : quia generalia sunt rescripta. et oportet imperialia (13) statuta suam vim obtinere , et in omni loco valere.

§. 6. Si quis in sepulchro habitasset (14) , ædificiumque habuisset , ei qui velit , agendi potestas fit.

§. 7. Adversus eos qui (15) cadavera spoliant , Præsides (16) severius (17) intervenire solent : maxime si manu armata adgrediantur : ut si armati more latronum id egerint , etiam capite plectantur , ut D. Severus rescripsit ; si sine armis , usque ad pœnam metalli procedunt.

§. 8. Qui de sepulchri violati actione judicant, æstimabunt , quatenus intersit , scilicet ex injuria quæ facta est: item (18) ex lucro ejus qui violavit: [vel] ex damno quod contigit : vel ex temeritate ejus qui fecit. nunquam tamen minoris debent condemnare , quam solent extraneo agente.

§. 9. Si ad plures jus sepulchri pertineat , utrum omnibus damus actionem : an ei qui occupavit ? Labeo omnibus (19) dandam dicit. recte , quia in id quod uniuscujusque interest , agitur.

§. 10. Si is cujus interest, sepulchri violati agere nollet : potest pœnitentia [acta] antequam (20) lis ab alio contestetur , dicere , velle se agere : et audietur.

§. 11. Si servus (21) in sepulchro habitat, vel ædificavit : noxalis actio cessat , et in eum Prætor hanc actionem pollicetur. Si tamen non habitet , sed domunculam ibi habeat servus : noxale judicium erit dandum , si modo habere posse videtur.

§. 12. Hæc actio popularis est.

De hostium sepulchris.

4. Paulus lib. 27. ad Edictum Prætoris.

Sepulchra hostium (22) religiosa nobis non sunt. ideoque lapides inde sublatos , in quemlibet usum convertere possumus : nec sepulchri violati actio competit.

De fundi venditione.

5. Pomponius lib. 6. ex Plautio.

Utimur eo jure , ut dominis fundorum , in quibus sepulchra fecerint , etiam (23) post (24) venditos fundos adeundorum sepulchrorum sit jus. Legibus namque (25) prædiorum vendundorum cavetur , *Ut* (26) *ad sepulchra quæ in fundis sunt* , *inter* (27) *ejus* (28) *aditus* , *ambitus* (29) *funeris faciendi* (30) *sit.*

(1) Cessabit pœna , *vulg.* cessabit ejusdem Edicti pœna , personæ igitur etc. Cuj. in *recitat. ad* 8. *Papin.* Cessabit in ejusdem persona pœna , personæ igitur. *vulg. Hal.* Cuj. 6. *obs.* 22.

(2) Impuberes admodum non sunt doli capaces. v. Cuj. *ibid. et l.* 2. §. 19. *Supr. vi bon. rapt.*

(3) *Al.* quemadmodum impuberes. et ita *vulg.* et male. v. Cuj. 6. *obs.* 22.

(4) Perfectæ etiam ætatis.

(5) *l.* 2. §. 5. *supr. de relig.*

(6) Alias eo cessante potest. *l.* 6. *supr. de relig.*

(7) Testator cavere potest , *Ne quis in sepulchrum inferatur* , quod ex duabus antiquis inscriptionibus probat Brissonius. 2. *select.* 16.

(8) Quid , si perpetuæ sepulturæ sunt tradita ? poterunt utique transferri , certis tamen casibus , puta ob incursum fluminis , vel metum , idque noctu , et solennibus redditis sacrificiis. Paul. 1. *sent.* 21. §. 1. *l.* 1. *C. de religios. l.* 5. *C. Theod. de sepulchris violat.* Goth. Vid. Leonin. *emendat. lib.* 3. *cap.* 10. *num.* 4. Ans.

(9) *l.* 38. *supr. de religiosis.*

(10) *l.* 8. *l. ult. infr. h. t.* adde *l.* 4. *in fin. C. hoc tit. Novell.* 60,

(11) Id est , Pontificum , Principis. *l.* 8. *supr. de religios.*

(12) Hinc illa Lex 12. tabular. apud Ciceron. 2. *de Legibus* , *Hominem mortuum in urbe ne sepelito.* adde Paul. 1. *sentent.* 21. §. 2. id postea abrogatum. *Novell. Leon.* 53.

(13) *Al.* imperalia.

(14) Habitare in sepulchro alicujus non licet. *in pr. supr. h. t.*

(15) Spoliatores cadaverum puniendi , *l.* 5. *C. h. t.* ut sunt Vispelliones. de quibus v. *l.* 31. *supr. de evict.* Hic locus ostendit veteres in more habuisse positum cadavera vestita sepelire : quod ut superstitiosum reprehendit *lex* 14. §. 5. *Supr. de relig. l. ult. supr. de auro.* Lactant. 2. *de origine erroris* 4. Ideoque facile accedo Rebuffi sententiæ negantis executorem testamentarium repetere factas expensas in coëmendis mortuo vestibus , ut illis obvolutus sepeliretur : idem tamen ea superstitione presbyteros et Episcopos solos excipit , quos negat sine vestimentis sepeliendos esse , quod , inquit ille , vestes sacerdotales virtutes eorum demonstrent. Rebuff. *in præfation. tract. de sent. provision. n.* 48. 49. Illud interea notandum est , pro dignitate defuncti funus fieri et unguenta et odores ad cadaver sepeliendum , si ita ferat mos regionis , emi. *l.* 37. *Supr. de relig. l.* 7. §. 3. *supr. de in rem verso.*

(16) Præsidium est. Lips. 5. *epist. qu.* 18. id est , *Præsidis est.*

(17) Manus spoliantibus præcidi , refert Harmenop. 6. *tit.* 5. adde *l.* 4. *l.* 5. *C. Th. eod.*

(18) *l. unic. C. de sententiis , quæ pro eo quod interest.*

(19) *l.* 4. *C. de accus.*

(20) Quid ita? dixi ad *l.* 45. §. 1. *supr. de procur.*

(21) *l.* 2. *C. h. t.*

(22) *l.* 36. *Supr. de relig.*

(23) Salvum conductum , seu securitatem adeundi seu veniendi habens , idem abeundi et revertendi securitatem habere intelligitur. *Bart.* in *l.* 1. *infr. ad l. Juliam Majest.* Quid ? quoties adire et abire licet , illo casu ? si λόγος ἀσυλίας , seu securitas , ad certas vices petita simpliciter et indefinite concessa, talis concessio existimanda est , qualis petitio fuerit , id est , specialis , *argum.* §. *præterea.* 5. *Instit. de inutil. stipulat.* si indefinite petita , finite concessa , concessa spectanda , *l. continuus.* 137. §. *cum ita.* 2. *supr. de verb. obligat.* si indefinite petita ac concessa , semel tantum concessa dicetur , *l. boves.* 89. §. *hoc sermone.* 1. *Infr. de verbor. signific.* nisi forte quid aliud suadeat : puta vel causa publica , vel quid aliud simile.

(24) *l.* 10. *supr. de relig.*

(25) Legibus prædiorum vendendorum solitum erat caveri , *Ut ad sepulchra , quæ in fundis erant , iter eis , aditus , ambitus funeris faciendi causa esset , ut hic.* Quo Cicero respexit *Orat. pro Roscio Amerino*: Mors florentissimi ait hominis Sexti Roscii crudelissima , filii autem egestas indignissima , cui de tanto patrimonio prædo iste nefarius, ne iter quidem ad sepulchrum patrium reliquit.

(26) Iter ad sepulchrum stipulabantur. *l.* 10. *Supr. de religios. l.* 72. *supr. de contr. empt.* Cicer. *pro Roscio Amerino.*

(27) Adde *l.* 40. §. 1. *supr. de contr. empt.*

(28) Iter eis , *vulgat.* iter ei , *Haloand.* alii legunt, iter aditus. Cujac. vero 13. *obs.* 36. legit , iter et ejus aditus. Idem 8. *quæst. Papinian.* iter , aditus.

(29) De ambitu monumentorum vid. Cujac. 13. *obs.* 36.

(30) Faciendo. Cujac. in *recitationib. lib.* 8. *Papiniani.*

Cui datur actio, ne sæpius agatur.

6. Julianus lib. 10. Digestorum.

SEpulchri violati actio in primis datur ei ad (1) quem res pertinet. Quo cessante (2), si alius egerit, quamvis Reipublicæ causa abfuerit dominus, non debebit ex (3) integro adversus eum, qui litis æstimationem sustulerit, dari. Nec potest videri deterior fieri conditio ejus qui Reipublicæ causa abfuit, cum hæc actio non ad rem familiarem ejusdem, [sed] magis (4) ad ultionem (5) pertineat.

De sepulchro non deteriorando, sed reædificando.

7. Marcianus lib. 3. Institutionum.

SEpulchri deteriorem conditionem fieri prohibitum est: sed corruptum et lapsum monumentum corporibus non contactis (6) licet reficere.

De Lege Julia de vi.

8. Macer lib. 1. Publicorum.

SEpulchri violati crimen potest dici ad Legem Juliam de (7) vi publica pertinere ex illa parte, qua de eo cavetur, *qui fecerit quid*, *quo* (8) *minus aliquis funeretur*, *sepeliaturve*: quia et qui sepulchrum violat, facit, quo quis minus sepultus sit.

De actione pecuniaria.

9. Idem lib. 2. Publicorum judiciorum.

DE sepulchro violato actio quoque (9) pecuniaria (10) datur.

De herede necessario. De bono et æquo.

10. Papinianus lib. 8. Quæstionum.

QUæsitum est, an ad heredem (11) necessarium, cum se bonis non miscuisset, actio sepulchri violati pertineret? Dixi, recte eum ea actione experiri, quæ *in bonum et æquum* concepta est. Nec tamen, si egerit, hereditarios creditores timebit: cum etsi per hereditatem obtigit hæc actio, nihil tamen ex defuncti capiatur voluntate, neque id capiatur quod in rei persecutione, sed *in sola* (12) *vindicta* sit constitutum.

De pœna sepulchri violati.

11. Paulus lib. 5. Sententiarum.

REi sepulchrorum violatorum, si corpora ipsa extraxerint, vel ossa eruerint, humiliores quidem fortunæ, summo supplicio adficiuntur (13), honestiores in insulam deportantur: alias autem relegantur, aut in metallum damnantur.

TIT. XIII.

DE CONCUSSIONE (14).

De ablato restituendo, et delicto coërcendo.

1. Ulpianus lib. 5. Opinionum.

SI simulato Præsidis jussu concussio intervenit, ablatum ejusmodi terrore restitui Præses Provinciæ jubet, et delictum coërcet (15).

An sit judicium publicum.

2. Macer lib. 1. Publicorum judiciorum.

COncussionis judicium publicum non est: sed si ideo pecuniam quis accepit, quod crimen minatus sit, potest judicium publicum esse ex Senatusconsultis, quibus pœna Legis Corneliæ teneri jubentur, qui in accusationem innocentium coierint, quive ob accusandum, denunciandum (16), vel non denunciandum testimonium, pecuniam acceperint.

TIT. XIV.

DE ABIGEIS (17).

De pœna abigeatus. 1. Qui dicuntur abigei. 2. De minoribus vel majoribus animalibus. 3. De pœna. 4. Si quis pecora, de quorum proprietate faciebat controversiam, abegerit.

1. Ulpianus lib. 8. De Officio Proconsulis.

DE abigeis puniendis ita Divus (18) Hadrianus *Consilio* (19) *Beticæ* (20) rescripsit, *Abigei cum durissime puniuntur*, *ad gladium* (21) *damnari solent*: puniuntur autem durissime non ubique, sed ubi frequentius est id genus maleficii: alioquin [et] in opus, et nonnunquam temporarium (22) dantur.

§. 1. *Abigei* autem proprie (23) [hi] habentur, qui pecora ex pascuis, vel ex armentis subtrahunt, et quodammodo deprædantur, et abigendi studium quasi artem (24) exercent, equos de gregibus, vel boves de armentis abducentes. Cæterum si quis bovem aberrantem, vel equos in solitudine relictos abduxerit, non est abigeus, sed fur potius.

§. 2. Sed et qui porcam, vel capram, vel vervi-

(1) *l.* 3. *in pr. supr. h. t.*
(2) Agere dici.
(3) De eodem delicto sæpius quæri non debet.
(4) *l.* 20. *in fin. supr. de adquir. vel omitt. hered.*
(5) Id est, vindicationem et pœnam delinquentium. v. et *l.* 10. *infr.*
(6) *l.* 4. *C. h. t.*
(7) *Nov. Leon.* 96.
(8) *l.* 6. *C. h. t. l.* 38. *supr. de relig.*
(9) Non est igitur criminalis tantum.
(10) *l.* 5. *supr. h. t.*
(11) *l.* 6. *supr. h. t.*
(12) *l.* 6. *in fin. Supr. h. t. l.* 20. *in fin. supr. de adquir. vel omitt. hered.*
(13) Aliam pœnam v. in *l. ultim. in fin.*
(14) Περὶ διασεισμῶν, de concussionibus. 60. *Eclog.* 24. Concussio est terror injectus pecuniæ vel rei alterius extorquendæ causa. Cujac. *hic.*
(15) V. *Nov.* 24. *c.* 2. Goth. Adde *l.* 8. *supr. de calumniat.* Convenit cum Jure Canonico. *c. militare.* 23. *qu.* 1. Ans.
(16) *l.* 1. §. 2. *infr. ad leg. Cornel. de fals. l.* 17. *in fin. C. de testib.* Goth. Hæc Lex canonizata est. *c.* 128. *causa* 1. *qu.* 1. Ans.
(17) *L.* 9. *C.* 37. *tit.* 15. *collat. Leg. Mosaic.* περὶ ἀπελατῶν. 60. *Ecl.* 25. 6. Harm. 5. *Exod.* 22. *de abactorib.* Paul. 5. *sent.* 18. Abactoris voce utitur Firmian. *lib.* 6. vid. Cujac. *hic.*
(18) Paul. 11. *collat. l. Mosaic.*
(19 Quod Græci συνέδριον.
(20) Et recte Beticæ. vide *Veticæ.* Erant enim Hispani olim maximi abigei, adeo ut Poëta *Ibitorum* nomine intelligat abigeos.
(21) Ad gladium vel metallum, Paul. 11. *Collat. l. Mosaicar.* Gladius hic significat ludi damnationem, Ulpian. *d. t.* 11. ludum gladiatorium. v. Cujac. 13 *obs.* 10.
(22) Puta unius anni. Paul. *ibid. et* 5. *sent.* 18. §. 1. *in fin.*
(23) Abigei qui pecora sæpius et assidue furantur. *l.* 3. §. 2. *infr.* Ulp. *ibid.* 60. *Eclog.* 25. *c.* 1. *Nov.* 22. *c.* 15. *in pr. l.* 17. §. 7. *infr. de pœnis.*
(24) *Qui en font comme mestier et profession.* v. Cujac. 10. *obs.* 24.

cem (1) abduxit, non tam graviter, quam qui majora animalia abigunt, plecti debent.

§. 3. Quanquam autem Hadrianus metalli pœnam, item operis, vel etiam gladii præstituerit, attamen qui honestiore loco nati sunt, non debent ad hanc pœnam pertinere, sed aut relegandi erunt, aut movendi ordini (2). Sane qui cum gladio (3) abigunt, non inique bestiis (4) objiciuntur.

§. 4. Qui pecora, de quorum proprietate faciebat controversiam, abegit, ut Saturninus quidem scribit, ad examinationem civilem (5) remittendus est: sed hoc ita demum probandum est, si non color (6) abigeatus quæsitus est, sed vere putavit sua justis rationibus [ductus].

An sit publicum judicium de pœna.

2. Macer lib. 1. Publicorum judiciorum.

ABigeatus crimen publici (7) judicii (8) non est: quia furtum magis est. sed quia plerumque abigei et ferro (9) utuntur, si deprehendantur, ideo graviter puniri eorum admissum solet.

Differentia furis et abigei. 1. *De loco unde abactum est.* 2. *De his qui abegerunt.* 3. *De receptoribus abigeorum.*

3. Callistratus lib. 6. de Cognitionibus.

OVes pro (10) numero abactorum (11) aut furem aut abigeum faciunt. quidam decem oves gregem esse putaverunt, porcos etiam quinque, vel quatuor abactos: equum, bovem vel unum abigeatus crimen facere.

§. 1. Eum quoque plenius (12) coërcendum, qui a stabulo abegit domitum pecus, non a sylva nec grege.

§. 2. Qui sæpius (13) abegerunt, licet semper unum vel alterum pecus subripuerint, tamen abigei sunt.

§. 3. Receptores (14) abigeorum qua pœna plecti debeant, epistola D. Trahiani (15) ita cavetur, ut extra *terram Italiam* decem (16) annis relegarentur.

TIT. XV.

DE PRÆVARICATIONE (17).

Definitio et etymologia prævaricatoris.

1. Ulpianus lib. 6. ad Edictum Prætoris.

PRævaricator est (18) quasi varicator, qui diversam partem adjuvat prodita causa sua. Quod nomen Labeo a varia (19) certatione tractum ait. Nam qui prævaricatur, ex utraque parte constitit, quinimo ex altera.

§. 1. Is autem prævaricator proprie dicitur, qui publico judicio accusaverit: Cæterum Advocatus (20) non proprie prævaricator dicitur. Quid ergo de eo fiet, sive privato judicio sive publico prævaricatus sit, hoc est, [prodiderit causam ?] hic extra (21) ordinem solet puniri.

De pœna extraordinaria.

2. Ulpianus lib. 9. de Officio Proconsulis.

SCiendum, quod hodie iis [qui] prævaricati sunt, pœna injungitur extraordinaria (22).

An sit publicum judicium.

3. Macer lib. 1. Publicorum judiciorum.

PRævaricatoris judicium aliud publicum, aliud moribus inductum est.

§. 1. Nam si reus accusatori pu blico judicio ideo præscribat, quod dicat *se eodem crimine ab alio accusatum, et absolutum*, cavetur Lege (23) Julia publicorum, ut non prius accusetur, quam (24) de prioris accusatoris prævaricatione constiterit, et pronunciatum fuerit. hujus ergo prævaricationis pronunciatio publici judicii intelligitur.

§. 2. Quod si *Advocato* (25) prævaricationis crimen intendatur, publicum judicium non est: nec interest, publico an privato judicio prævaricatus dicatur.

§. 3. Si ideo quis accusetur, quod dicatur crimen judicii publici destituisse: judicium publicum non est: quia (26) neque Lege aliqua de hac re cautum est, neque per Senatusconsultum, quo pœna quinque auri librarum in desistentem statuitur, publica accusatio inducta est.

De infamia.

4. Idem lib. 2. Publicorum judiciorum.

SI is, de cujus calumnia agi prohibetur, prævaricator in causa judicii publici pronunciatus sit, infamis (27) erit.

De jure accusandi.

5. Venuleius Saturninus lib. 2. Publicorum judiciorum.

ACcusator in prævaricatione convictus, postea ex Lege non accusat (28).

De pœna.

6. Paulus lib. sing. de Judiciis publicis.

AB Imperatore nostro et patre ejus rescriptum est, ut in criminibus, quæ extra ordinem objiciuntur, præ-

(1) Vervecem. *vulg.* et *Hal.*

(2) Ordine. *vulg. Hal.*

(3) Vis ut plurimum est in abigeatu, seu abigeatui cohæret. *l.* 2. *infr. h. t.*

(4) Ulp. *lib.* 8. *de off. PC. d. tit.* 11. *in fin.* Aliam pœnam vide apud *Harm.* 5. *tit.* 5.

(5) Ad ferrum. Paul. 5. *sent.* 18. §. *ultim.*

(6) Color, est prætextus, colorata ratio; formula loquendi quæ extat *l.* 7. *supr. ad SC. Macedon.*

(7) Id est, pœnale non est. dixi ex eodem libro Macri in *l.* 2. *supr. de concuss.*

(8) Huc facit *l. unic. C. h. t.*

(9) Vel gladio. ut *l.* 1. §. 3. *in fin. supr. h. t.*

(10) 60. *Eclog.* 25. *c.* 3. adde Paul. 5. *sent.* 18. §. 1. *et l.* 16. §. 7. *infr. de pœnis.*

(11) *Forte legendum* abactarum.

(12) Levius; Alii lenius. Cujac. *hic.* πρᾳότερον Græci, apud Cujac. 6. *obs.* 8. id est, *mitius*: σφοδρότερον, 60. *Eclog.* 15. *c.* 3. id est, *acrius*: quæ lectiones plane contrariæ sunt. Ratio qua utitur Cujacius summopere placet: sunt enim levius puniendi, quibus non ita patet furandi copia: contrario durius puniendi, quibus major patet. Justinus de Scythis loquens: Nullum scelus apud eos furto gravius est: quippe sine tecto, munimentisque pecora et armenta habentibus. vid. Cujac. *hoc tit.* huc adde Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 60. *vers.* 13. Goth. Adde Leonin. *emendat. lib.* 3. *c.* 12. *n.* 8. Ans.

(13) Huc facit *Harm.* 60. *cap.* 5.

(14) *l.* 1. *infr. de recept.*

(15) Trajani. *vulg. Haloand.*

(16) *Eclog.* 16. *c.* 1.

(17) De prævaricatoribus. *vulg.* περὶ ὑποφθορᾶς ἀντιδίκων. *etc. Eclog.* 26.

(18) *l.* 4. §. 4. *supr. de his, qui not. l.* 1. §. 1. §. 6. *Infr. ad SC. Turp. l.* 212. *Infr. de verb. sign.* v. Cujac. 9. *obs.* 40.

(19) A varicatione. Hotomann. *in voce*, prævaricator.

(20) Adde *l.* 3. §. 2. *infr. h.t.*

(21) Id est, graviter.

(22) *l.* 6. *infr. h. t.*

(23) De hac lege dixi ad *l.* 4. *supr. de testib.*

(24) Hoc in secunda fiebat accusatione. In priore vero reus ante peragebatur, postea de prævaricatione quærebatur. Plin. 3. *epist. ad Minutium.* quia optime ex ipsa accusatione fides accusatoris æstimatur. v. Brisson. 4. *select.* 7.

(25) *l.* 1. *in fin. supr. h. t. l. ult. supr. de postulando.*

(26) Delictum omne privatum esse, hinc colligitur, nisi Lex exprimat, quod sit publicum.

(27) *l.* 1. *supr. de his, qui notantur.*

(28) Vide *l.* 2. *infr. ad SC. Turp.*

varicatores eadem (1) pœna adficiantur, qua tenerentur, si ipsi in Legem commisissent qua reus per prævaricationem absolutus est.

De eo, qui delatorem corrupit.

7. Ulpianus lib. 4. de Censibus.

IN omnibus causis, præterquam in sanguine (2), qui delatorem corrupit (3), ex Senatusconsulto pro victo (4) habetur.

TIT. XVI.

DE RECEPTATORIBUS (5).

De crimine et de pœna.

1. Marcianus lib. 2. Publicorum judiciorum.

PEssimum genus est receptatorum, sine quibus nemo latere diu potest (6). Et præcipitur, ut perinde (7) puniantur, atque latrones. In pari (8) causa habendi sunt, quia (9) cum apprehendere latrones possent, pecunia (10) accepta, vel subreptorum parte, demiserunt (11).

De his, qui affines et cognatos recipiunt.

2. Paulus lib. sing. de pœnis Paganorum.

EOs, apud quos *adfinis* (12), vel *cognatus* (13) latro conservatus est (14), neque absolvendos (15), neque severe admodum puniendos: non enim par *est eorum delictum*, et eorum qui nihil ad *se pertinentes* latrones recipiunt.

TIT. XVII.

DE FURIBUS BALNEARIIS (16).

De furibus nocturnis vel balneariis et effractoribus.

1. Ulpianus lib. 8. de Officio Proconsulis.

FUres nocturni (17) extra ordinem audiendi sunt, et causa cognita puniendi: dummodo sciamus, in pœna eorum operis publici temporarii modum non egrediendum. Idem et in balneariis furibus. Sed si telo se fures defendunt, vel effractores, vel cæteri his similes, nec cuiquam (18) percusserunt, metalli pœna, vel honestiores relegationis adficiendi erunt.

De furibus interdiariis.

2. Marcianus lib. 2. Judiciorum Publicorum.

SEd si interdiu (19) furtum fecerunt, ad jus (20) ordinarium remittendi sunt.

De milite.

3. Paulus lib. sing. de pœnis Militum.

MIles, qui in furto balneario adprehensus est, ignominia mitti (21) debet.

TIT. XVIII.

DE EFFRACTORIBUS (22) ET EXPILATORIBUS (23).

De effractoribus. 1. De expilatoribus. 2. De saccularibus, directariis, effractoribus.

1. Ulpianus lib. 8. de Officio Proconsulis.

DE his (24) qui carcere (25) effracto (26) evaserunt, sumendum supplicium (27) Divi fratres Æmilio Ti-

---

(1) De talione dicam ad *Novell. Leon.* 60.

(2) V. *l.* 1. *infr. de bonis eor. qui ante sent. l.* 18. *C. de transact.*

(3) *l.* 29. *infr. de jure fisci.*

(4) Pro convicto, v. Cujac. 6. *obs.* 11. *paulo post princ.*

(5) De receptoribus, *Hal.* et ita vocantur a Paulo receptores, Paul. 5. *sent.* 3. §. 4. *et l.* 13. *supr. de off. Præs.* περὶ ὑποδεκτῶν, καὶ τῶν ὑποδεχομένων λῃστάς. 60. *Ecl.* 27. et apud Harmen. 6. *tit.* 13. περὶ τῶν ἀλλοτρίους ὑποδεχομένων δούλους. et 9. *C. Theod.* 29. et *C.* 9. *tit.* 39. *de his qui latrones.*

(6) *l.* 13. *in pr. supr. de off. Præs.* Hinc illud Pauli *ibid.* Sublatis susceptoribus cupido grassantium conquiescit.

(7) Pœnam receptatoris, furis et latronum observa.

(8) Id est, par supplicium sustinent. An hoc in omni receptatore obtinet? Hac lege de receptatoribus furum et latronum tantum agi putat Hippolytus Marsilius, *cons.* 53. *n.* 26. v. *l.* 1. *C. de his, qui latrones occultant.* at non de receptatoribus rerum furtivarum, negans constituta in receptatore furum et latronum ad receptatorem rerum furtivarum recte extendi. adde quæ scripsi ad *l.* 14. *C. de furtis.*

(9) Qui cum. *vulg. Hal.*

(10) *l.* 1. *C. h. t. Eclog.* 60. *tit.* 27. *c.* 1. Paul. 5. *sent.* 3. §. 4. *l.* 1. *C. Theodos. de his, qui latrones.* Hinc Plato 12 ἐάν τις κλέμμα [illegible] ὑποδέχηται, τὴν αὐτὴν ὑπεχέτω δίκην τῷ κλέψαντι. Et Phocylides, ἀμφότεροι κλῶπες, καὶ ὁ δεξάμενος, καὶ ὁ κλέψας. Et Fabius Quint. *Declam.* 225. Proximos eos esse existimo transfugis, a quibus transfugæ recipiuntur: hoc enim natura idem est facere [illegible] probare.

(11) Dimiserunt. *vulg. Haloand.*

(12) Adfinitatis ratione pœna minuitur, *ut hic.* In receptore adfinis vel cognati sic pœna minuitur, si pater filium, vel e contra [illegible], vel [illegible] puniendum: de quo v. Tiraq. *tract. de pœnis. causa* 13. 19. 20.

(13) Cognationis causa minuitur pœna.

(14) Personæ scil. non delicti approbandi causa: tunc enim æquali[ter] puniuntur. In crimine hæreseos id singulare est, ut qui affinem receperit, vitæ tantum ei conservandæ causa, non consentiens [in] ejus hæresim, anathemate percellatur. *c. sicut. extr. de hæreticis.*

(15) Licet [adfi]nitatis vel consanguinitatis affectio relevet receptorem: non tamen a tota pœna relevat: Punitur μέσως πῶς, id est, *medio quodam modo.* 60. *Eclog. c.* 1.

(16) Balnearii fures, lavantium prædones a Tertulliano *in Apologetico* vocantur. fures sunt balnearum. Idem in *lib. de Fuga*: fures vel raptores balnearum. Paul. 5. *sent.* 3. §. 5. ubi vide Cu[jac]. [illegible] fures balnearios [illegible]. *l.* 3. *in fin. supr. de off. Præfecti vigil.* De furibus balneariis vide Arist. in *Problemat. parte* 18. Alciat. 2. *parerg.* 8. et Petr. Victor. 7. *variar.* 17. Goth. Adde Alciat. *lib.* 2. *parerg. c.* 38. Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 296. S. L.

(17) Qui et dormitatores Comico: qui et atrociores fures. *l. ult. infr. tit. prox.* ideoque δυσχερῶς κολάζονται. 15. *Eclog.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 12. *c.* 51.

(18) Nec quemquam. *vulg. Haloand.*

(19) Vide *l.* 54. §. 2. *supr. de furt.*

(20) Ordinarium ad jus remitti quid est? An ut civiliter agatur? *l. ult. supr. de privatis delict.* an ad Magistratus, ut per eos fur ad Præsidem transmittatur? Paul. 7. *collat. legum Mosaicar.*

(21) Militaris pœna est ignominia mitti, *ut hic.* Huc adde quod refert Gellius, 10. *Noctium Atticar. c.* 8. fuisse et hanc quoque antiquam militarem animadversionem: ignominiæ causa militi venam solvi et sanguinem dimitti; idque primum servatum ad puniendos stupidos milites fuisse, postea consuetudine ad pleraque alia delicta protractum. Hinc Cato tradit, apud Frontinum, *lib.* 1. *Stratagematon*, in furto comprehensis apud commilitones dextras esse præcisas, aut si levius animadvertere voluissent, in principiis (id est, ad principia) sanguinem missum: et Modestinus eum, qui aliena arma surripit, gradu militiæ pellendum scribit, *l.* 3. §. 14. *infr. de re militari.* et Polybius 6. τὸν κλέψαντά τι τῶν ἐν τῇ στρατοπέδῳ ξυλοκοπεῖσθαι, id est, *fustibus percuti.* qua de re videndum plenius Petrum Fabrum, 1. *semestr.* 17. et hæc de furto in militibus punito.

(22) Carcerum seu domorum, περὶ τοιχωρύχων. 60. *Eclog.* 28. De effractoribus januæ seu ostii, vide *l.* 53. *supr. de furtis.* §. 11. *Instit. de obligationib. quæ ex delicto.* forium meretricis. *l.* 39. *supr. de furtis.* arcæ, armarii, *l.* 3. §. 2. *supr. de off. Præfecti vigil. l.* 21. §. 8. *l.* 22. §. 1. *supr. de furt.* De his, qui commodant ferramenta ad effringendum, v. *l.* 54. §. 4. *supr. de furt.*

(23) Ædium, domorum, aut villarum alienarum, et differant a fure, dicam ad *l.* 1. *infr. h. t.*

(24) Id est, de omnibus; nam et milites comprehenduntur. *l.* 38. §. *pen. infr. de pœnis.* et [illegible]. *l.* 13. *infr. de custodia.*

(25) Ut de eo, a quo custodiebantur. *d.* §. *pen. in fin.*

(26) Quid, si fores non effregerint, sed aperuerint? quid, si foribus apertis fugerint? dic ut *infr. h. t.* Quid, si consilium effugiendi habuerint, nec res in effectum deducta fuerit? Bossius, *tit. de carcere.* 4. *num.* 5. negat puniendos capitaliter, sed tantum haberi pro convictis, si justis de causis in carcerem erant detrusi.

(27) Capitis sc. *Infr. h. t.* et *l.* 38. §. *pen. infr. de pœnis. l.* 13. §. *pen. infr. de re militari.*

roni rescripserunt. Saturninus etiam probat [in] eos, qui de carcere eruperunt, sive effractis foribus, sive conspiratione cum cæteris qui in eadem custodia erant, capite puniendos? quod si per negligentiam custodum (1) evaserunt, levius puniendos.

§. 1. *Expilatores* (2), qui sunt atrociores (3) fures (hoc (4) enim est expilatores), in opus publicum vel perpetuum vel temporarium dari solent: honestiores autem Ordine ad tempus moveri, vel fines patriæ juberi excedere. quibus (5) nulla specialis pœna rescriptis Principalibus imposita est, idcirco (6) causa cognita liberum erit arbitrium statuendi ei, qui cognoscit.

§. 2. Simili modo et *saccularii* (7) et *derectarii* (8) erunt puniendi, item effractores. † Sed enim D. Marcus effractorem equitem Romanum, qui effracto perforatoque (9) pariete pecuniam abstulerat, quinquennio abstinere jussit Provincia Africa (unde erat), et Urbe, et Italia. † Oportebit autem, et in effractores, et in cæteros suprascriptos causa cognita statui, prout amissum suggerit: dummodo ne quis in plebeio operis publici pœnam, vel in honestiore relegationis excedat.

De effractoribus.

2. PAULUS lib. sing. de Officio Præfecti Vigilum.

INter effractores varie animadvertitur. atrociores (10) enim sunt nocturni effractores: et ideo hi fustibus cæsi in metallum dari solent: diurni vero effractores post fustium castigationem in opus perpetuum vel temporarium dandi sunt.

TIT. XIX.

EXPILATÆ (11) HEREDITATIS (12).

De coërcitione extra ordinem.

1. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

SI quis alienam hereditatem expilaverit, extra ordinem solet coërceri per accusationem expilatæ hereditatis, sicut [et] Oratione Divi Marci cavetur.

De cognitione Præsidis. Quo casu sit locus huic judicio. De concurrentibus actionibus.

2. ULPIANUS lib. 9. de Officio Proconsulis.

SI expilatæ hereditatis crimen (13) intendatur, Præses (14) Provinciæ cognitionem suam accommodare debet: cum (15) enim furti agi non potest, solum superest auxilium Præsidis.

§. 1. Apparet autem expilatæ hereditatis crimen eo casu intendi posse, quo casu furti agi non potest: scilicet ante aditam hereditatem: vel post aditam, antequam res ab herede possessæ sunt. nam in hunc casum furti actionem non competere palam est: quamvis ad exhibendum (16) agi posse, si qui vindicaturus (17) exhiberi desideret, palam sit.

3. MARCIANUS lib. 2. Publicorum Judiciorum.

DIvus Severus et Antoninus rescripserunt, electionem esse, utrum quis velit crimen expilatæ hereditatis extra ordinem apud Præfectum Urbi vel apud Præsides (18) agere: an hereditatem a possessoribus jure ordinario vindicare.

De pluribus heredibus.

4. PAULUS lib. 3. Responsorum.

RES hereditarias omnium heredum fuisse communes (19): et ideo (20) eum, qui expilatæ hereditatis crimen objicit, et obtinuit, etiam coheredi profuisse videri.

De uxore.

5. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

UXor (21) expilatæ hereditatis crimine idcirco non accusatur, quia (22) nec furti cum ea agitur.

De furto. de ignorantia surripientis.

6. PAULUS lib. 1. ad Neratium.

SI rem hereditariam, ignorans in ea causa esse, subripuisti, furtum te facere respondit. Paulus: Rei hereditariæ furtum [non] fit, sicut (23) nec ejus, quæ sine domina (24) est: et nihil mutat existimatio subripientis.

(1) Custos carceris, commentariensis. de quo vide *l.* 4. *C. de custodia.*

(2) 15. *Synops.* 2. *ex lib.* 28. *c.* 1. Expilatores sunt qui (ut ita loquamur) ne pilum quidem homini relinquunt, qui ædes alienas, et villas expilant, Paul. 5. *sent.* 3. §. 3. οἱ τοὺς ἀνθρώπους ἐκδύοντες, 15. *Eclog.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 28. *cap.* 1. differunt a furibus, *l.* 16. §. 6. *infr. de pœnis.* in qua Græci ἄλλο γάρ ἐστι τὸ βιαίως ἀποδῦσαι, καὶ ἄλλο τὸ λαθραίως κλέψαι ἐσθῆτα. vide Cujac. 15. *obs.* 31. Goth. Adde Menoch. *de arbitr. judic. cas.* 299. S. L.

(3) Improbiores. *l.* 12. *C. ex quib. caus. infam.* τραχύτεροι. *Eclog. ibid.*

(4) Hoc est, λωποδύται *Hal. l.* 16. §. 6. *Infr. de pœnis.* συλλαγωγοί, vel συλητάι. *Budæus.*

(5) Quibus quia nulla, *Hal.* Pœna legibus specialis ubi non est definita, licet judici eam irrogare, quam voluerit. 15. *Eclog.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 28. *c.* 1. *in fin.*

(6) Pœnam arbitrariam imponit judex, ubi nulla specialis pœna lege imposita est, *ut hic.* et *l.* 3. *C. de servis fugitiv. l.* 14. *C. qui accusare.* vide Schenkium, 1. *viridarii.* 93. Goth. Adde *l.* 13. *Infr. de pœnis. l.* 1. §. 2. *Supr. de jure deliberandi. et ibid. notat.* S. L.

(7) Saccularii qui? dixi ad *l.* 7. *Supr. de extraord. crimin.*

(8) Derectarii qui? vide *d. l.* 7.

(9) Hujusmodi parietum effractores θυρεπανοῖκται dicuntur. v. Cujac. 10. *obs.* 27.

(10) Cur ita? vide Cujac. 6. *obs.* 8. adde *l.* 1. *supr. de furibus balneariis.*

(11) De crimine expilatæ hereditatis, *vulg.* et *l.* 9. *C.* 32. adde *l.* 3. §. 5. *in fin. supr. de suspect. tut. l.* 21. *supr. de adquir. vel omitt. hered. l.* 3. *Supr. de extraord. crim. l.* 12. *C. ex quib. causis infam. l.* 3. *in fin. C. famil. ercisc. l.* 17. *C. de furtis.* compilatæ, *l.* 33. *Supr. de negotiis. l.* 23. *supr. de fideicommissariis libertatibus.* spoliatæ, *l.* 40. *supr. de statulib.* Dicimus etiam amovere ex hereditate, *l.* 59. §. 1. *supr. de manum. testam.* crimen expilatæ hereditatis Græcis dicitur, τὸ περὶ ἀποσαλύσεως κληρονομιαίων πραγμάτων ἔγκλημα. 15. *Ecl.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 29. *c.* 8. Goth. vide Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 300. Ans.

(12) Nondum aditæ vel possessæ. *l.* 2. §. 1. *infr. h.t.*

(13) *l. ult. C. h. t.*

(14) *l.* 3. *infr. h. t.*

(15) Vid. *l.* 68. *supr. de furt.*

(16) *l.* 4. *in fin. C. h. t.*

(17) *l.* 17. *in fin. C. de furtis.*

(18) *l.* 2. *supr. h. t.*

(19) Res hereditariæ omnium heredum sunt communes.

(20) Unius sociorum communem rem habentium victoria, alteri socio prodest.

(21) *l.* 4. *C. h. t. l.* 33. *supr. de negotiis. l.* 17. *C. de furtis.*

(22) *l.* 1. *l.* 2. *supr. rer. amotarum.* Goth. Adde *l.* 17. *supr. de furtis.*

(23) *l.* 68. *supr. de furtis. l.* 1. §. 15. *supr. si is, qui testam.*

(24) Domino, *vulg. Haloand.*

TIT. XX.

(1) STELLIONATUS (2).

Quale sit hoc judicium.

1. Papinianus lib. 1. Responsorum.

Actio stellionatus neque (3) publicis (4) judiciis, neque privatis actionibus continetur.

De infamia. De coërcitione extra ordinem.

2. Ulpianus lib. 8. ad Sabinum.

Stellionatus judicium famosum quidem non (5) est, sed coërcitionem (6) extraordinariam habet.

De cognitione Præsidis. 1. Quibus casibus hoc crimen locum habet. 2. De pœna. 3. De eo qui merces suppressit.

3. Idem lib. 8. de Officio Proconsulis.

Stellionatus accusatio ad Præsidis cognitionem spectat.

§. 1. Stellionatum autem objici posse his qui dolo quid fecerunt, sciendum est: scilicet si aliud crimen non sit, quod objiciatur. quod enim in privatis judiciis est de dolo actio, hoc in criminibus stellionatus persecutio (7). † Ubicunque igitur titulus criminis deficit, illic stellionatus objiciemus. Maxime autem in his locum habet, si quis forte rem alii obligatam, dissimulata (8) obligatione, per calliditatem alii distraxerit vel permutaverit, vel in solutum dederit: nam hæ omnes species stellionatum continent. † Sed et si quis merces supposuerit, vel obligatas averterit, vel [si] corruperit, æque stellionatus reus erit. † Item si quis imposturam fecerit, vel collusionem in necem alterius, stellionatus poterit postulari. † Et (ut generaliter dixerim) deficiente titulo criminis hoc crimen locum habet: nec est opus species enumerare.

§. 2. Pœna autem stellionatus nulla legitima est (9), cum nec legitimum (10) crimen sit. solent autem ex hoc extra ordinem plecti, dummodo non debeat opus metalli hæc pœna in plebeiis egredi: in his autem qui sunt in aliquo honore positi, ad tempus relegatio vel ab ordine motio remittenda est.

§. 3. Qui merces suppressit (11), specialiter hoc crimine postulari potest.

De perjurio.

4. Modestinus lib. 3. de Pœnis.

De perjurio, si sua pignora esse quis in *instrumento* juravit, crimen stellionatus (12) fit: et ideo ad tempus exulat.

TIT. XXI.

DE (13) TERMINO (14) MOTO (15).

De pœna.

1. Modestinus lib. 8. Regularum.

Terminorum avulsorum non multa pecuniaria est (16), sed pro (17) conditione admittentium coërcitione transigendum.

2. Callistratus lib. 3. de Cognitionibus.

Divus Hadrianus in hæc verba rescripsit (18): *Quin*

(1) De crimine stellionatus, *L.* 9. *C.* 34. περὶ κακοτρόπων ἤτοι περιέργων, καὶ δολικῶν etc. 60. *Eclog.* 30. adde *l.* 29. §. 5. *supr. mandati. l.* 1. *in fin. supr. de pignorat. l.* 7. §. 1. *infr. ad SC. Turp.* vide Menoch. 2. *de arbitr. judiciis casu* 381.

(2) Stellio et lacertus stellulis distinctus, 30. Plinius 10. qui per parietem repit: Græcis ἀσκαλαβώτης. vid. Cujac. 60. *obs.* 26.

(3) Non omne delictum est vel publicum, vel privatum. Hic enim stellionatus crimen alterutro genere non continetur.

(4) *l.* 3. *C. h. t. l.* 13. *in fin. supr. de his, qui notantur. l.* 3. *supr. de extraord. crim.* ὅτε ταῖς χρηματικαῖς ἀγωγαῖς περιέχεται. 60. *Eclog.* 30. *c.* 1.

(5) Imo est, *l.* 13. *in fin. supr. de his, qui notantur.* solve: Si cum crimine concurrit actio civilis famosa, famosum: sin minus, non est. Cujac. 10. *observ.* 26. quem vid. Alii ita solvunt: non est famosum ex se, sed ex judicis sententia. Anton. Faber, 4. *conject.* 2. putat negationem hic abundare.

(6) Persecutionem. *Basil.*

(7) Actio tamen de dolo est ordinaria: stellionatus autem crimen extraordinarium: nulla enim lex de eo lata est. Ob id *inscriptum maleficium* a Rhetoribus dicitur. Cujac. *ibid.*

(8) Qui vendit aut pignorat, et dissimulat (aliud est si non dissimulat, *l.* 15. §. *ultim. supr. de pignoribus.* aliud est etiam si paratus sit satisfacere, 60. *Eclog.* 30. *cap.* 4.) rem alteri obligatam, stellionatus tenetur, *l.* 4. *C. h. t. l.* 16. §. 1. *l.* 36. *in fin. supr. de pignorat. l.* 9. §. 1. *supr. de statuliberis.* Idem est si alienam dissimulavit et vendidit. *l.* 2. *C. h. t.* Quid, si posteriori emptori rem suam esse adfirmavit? tenebitur falsi, *l.* 21. *Infr. ad leg. Corn. de falsis.* Idem dicendum, si secundo creditori falso rem suam esse adfirmavit. Nihil enim interest, duobus quis eandem rem diversis contractibus vendat aut pignoret. Cujac. 13. *observ.* 21. Imo, interest. Nam hoc postremo casu crimen stellionatus contrahitur, *l. ult. Infr. h. t.* Idque etiam diserte probat Hotom. 5. *obs.* 4. vide *d. l. ult. infr. h. t.*

(9) Ideoque secundum qualitatem delicti variatur.

(10) Legitimum crimen, ordinarium. Suetonius *in August.* non legitimum, atque ordinarium modum. Cujac. 10. *observat.* 26.

(11) *l.* 6. *Supr. de extraordin. crimin.*

(12) Imo falsi, ut ostendi in *l.* 3. §. 1. *in verbo dissimulata. supr. h. t.* solve: Perjurii nulla pœna legibus prodita est; ergo nec falsi tenebitur, qui pejeravit. Et tamen quia æquum est eum, qui pejeravit rem suam esse, tam teneri, quam qui rem suam non esse dissimulavit, recte est adjectum, eo casu debitorem stellionatus teneri, vide Cujac. 20. *obs.* 21. et ita pœna stellionatui, non perjurio, imponitur. vide Cujac. 20. *observat.* 19.

(13) De terminia mota. *tit.* 13. *collat. leg Mosaïcar.* περὶ ὅρων ἀποκινηθέντων, καὶ περὶ ζητήσεως αὐτῶν. 58. *Eclog.* 9. *fol.* 195. et 6. Harmenop. 7. *cap.* περὶ τῶν ὅρων μετατιθέντων. vide Boss. *tit.* 61. Ferrandum *l.* 1. *explicat. c.* 43. et Constantium Landum *enarrat. in tit. de justit. et jur. c.* 24. Mod.

(14) De terminia mota. *d. tit.* 13. *collat.* Græci τέρμα appellant. Termonem etiam veteres dixerunt. Festus *in voce* Termino. quod de Termino hic dicitur, ad bodones, sive botones, etiam pertinet (qui vicem terminorum præstant) et ad arbores terminales. 5. Paul *sent.* 22. §. 2. 58. *Ecl.* 9. *c.* 1.

(15) Dejecto. Paul. 1. *sent.* 16. §. *unic. l.* 4 §. 4. *Supr. finium regund.* everso, convelso, Paul. 5. *sent.* 2. §. 2. ellisso, Paul. *ibid. et l.* 1. *C. de accusationib.* exarato, Paul. *ibid. l.* 4. §. 4. *Supr. finium regund.* prolato, *l.* 2. *Infr. h. t.* de pœna termini dejecti et moti, alibi dicam. *Goth.* Vide Menoch. *de arbitr. judic. cas.* 393. S. L.

(16) Imo est pecuniaria. *l.* 3. *infr. h. t.*

(17) *l.* 2. *l. ultim. infr. h. t.* seu extra ordinem, Paul. 1. *sentent.* 16. §. *unic.*

(18) Terentio Gentiano scilicet. idque 17. Kalend. Septemb. se. III. Consule.

pessimum (1) *factum sit eorum qui terminos finium causa positos propulerunt* (2), *dubitari non potest. de pœna* (3) *tamen modus ex* (4) *conditione personæ, et mente facientis magis statui potest : nam si splendidiores* (5) *personæ sunt, quæ convincuntur, non dubie* (6) *occupandorum alienorum finium causa* [*id*] *admiserunt : et* (7) *possunt in tempus, ut cujusque patiatur* (8) *ætas, relegari : id est, si juvenior* (9), *in longius ; si senior* (10), *recisius* (11). *si vero alii negotium gesserunt, et ministerio* (12) *functi sunt, castigari, et ad opus biennio dari. quod si per ignorantiam* (13) *aut fortuito lapides* (14) *furati sunt* (15), *sufficiet, eos verberibus decidere* (16).

De pœna pecuniaria ex l. Caii Cæsaris. 1. *Si servus admiserit.* 2. *De facie locorum conversa.*

3. IDEM lib. 5. de Cognitionibus.

LEge (17) Agraria, quam Gaius Cæsar tulit adversus eos, qui terminos statutos extra suum gradum (18) finesve moverint dolo malo, pecuniaria pœna constituta est (19) : nam in terminos singulos, quos ejecerint, locove moverint, quinquaginta (20) aureos in publico (21) dari jubet : et ejus actionem (22) petitionem, ei qui volet, esse jubet.

§. 1. Alia quoque Lege Agraria, quam D. Nerva tulit, cavetur, ut si servus (23) servave, insciente domino, dolo malo fecerit, ei capital (24) esse : nisi dominus dominave multam sufferre maluerit.

§. 2. Hi quoque qui finalium quæstionum obscurandarum (25) causa faciem locorum convertunt, ut ex arbore arbustum, aut ex sylva novale (26), aut aliquid ejusmodi faciunt : pœna plectendi sunt [pro] persona, et conditione, et factorum violentia.

TIT. XXII.

DE COLLEGIIS (27) ET CORPORIBUS (28) ILLICITIS.

De collegiis, sodalitiis. De militibus. 1. *De religione. Ne quis in pluribus collegiis sit.*

1. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

MAndatis (29) Principalibus (30) præcipitur Præsidibus Provinciarum, ne patiantur esse [collegia] soda-

---

(1) Ideoque et ipse Deus graviter vetuit, ne quis terminum transmoveret. *Deuteron.* 19. Termini exarator, Lege Numæ, et ipse ejusve boves sacri, id est, detestabiles erant : Festus *in voce* Termino. Hoc quidem bene, sed illud male, quod Romani terminum inter Deos retulerunt, ejusque fidei ac tutelæ agros commiserunt. Festus *ibid.* Ovid. in *Fastis ibid. Termine sive lapis etc.* eique sacrificia fecerunt primo quidem incruento modo, ut quem existimarent ἐπίσκοπον καὶ φύλακα φιλίας καὶ εἰρήνης. Plutarch. *in Romanicis* : postea cæsa agna. Horatius, *libro Epodon*, *ibid. Et agna festis cæsa Terminalibus.* sed et extis ac pulmone gallinæ, *Prudentius.* Porro ὅ ίος ὅρις meminit Plato, 8. *de legibus.* Halicarnass. 2. ὅοριος. Pollux. et σήλης ἐφορίας, columnæ terminalis. Huc etiam referri potest, quod in Terminis defigendis hostiæ immaculatæ sanguinem instillabant. Verrius Flaccus. Supra locum, in quo colebatur, foramen patebat in tecto, quod nefas putarent terminum intra tectum consistere. Festus *ibid.* Pithœus, 13. *notarum.* Ab eodem Deo Terminalia mense Februario ad 8. Kalendas Martias celebrantur, 5. Livius, 3. Plutarch. tametsi Terminalia quidem vocari dicunt, quod in fine anni celebrantur. Varro, 5. *de lingua.* Cæterum terminorum ponendorum auctores Josephus, 1. ἀρχαιολογ. 3. Cainum facit auctorem : Herodotus *in Euterpe*. ut et Alexander Aphrodiseus in 3. *Metaph.* Diodorus, *lib.* 1. Ægyptios. Contra apud Scythas nullos fuisse terminos adnotant, cum agros non colerent. Justinus 2. vide Ferrandum, 1. *explicationum* 44.

(2) Protulerunt, *Haloander.* abstulerunt. Ulpian. 13. *collat. legum Mosaic.* Harmenopulus id ita exprimit, ὁ μετατιθεὶς ὅρια etc. Eclog. vero hic, ἡ τῶν ἀποκινηθέντων ὅρων τιμωρία.

(3) De qua vide *l.* 3. *infr. h. t.*

(4) *l.* 1. *supr. h. t.*

(5) Ο γὰρ εὔπορος ἀποκινῶν δῆλός ἐστι θέλειν ἐπιλαβέσθαι τῶν ἀλλοτρίων ὅρων. Nam si dives est, palam est eum velle occupare fines alienos. 58. *Eclog. ex lib.* 60. *tit.* 31. *cap.* 1.

(6) Non dubie, si id occupandorum. *Haloand.*

(7) Hæc particula deest in Vulgata, et apud Haloandrum.

(8) Compatitur. Ulpian. 13. *collat. legum Mosaicarum.*

(9) Juvenior, ἀρχαϊκῶς. junior. *vulgat. Haloand.*

(10) Senex mitius punitur. vide *l.* 5. *infr. de jure immunit.* non tamen excusatur omnimodo a pœna, eo magis quod non ita pridem tyrocinium in delinquendo fecisse existimatur. vide Clarum, 5. *sentent.* §. *ult.* 60. *num.* 2. nisi Princeps delinquentis senectute moveatur, et anteactæ ejus vitæ puritate. vide Paponem, 2. *notar.* 7.

(11) Id est, brevius.

(12) *Eclog. d. c.* 1. et 6. Harmenopul. 6. *cap.* 7.

(13) Involuntaria quædam puniri, hinc colligunt. vide Cujacium, 19. *observat.* 10. *et l.* 11. *supr. de incendio.*

(14) Finales scilicet, ὅριους. *Eclog. ibid. in fin.* ὁριαίους. Harmenopul. 16.

(15) Usus causa scilicet. Ulpian. 13. *collat. legum Mosaicarum. in fin.*

(16) Coërceri. Ulpian. *ibidem.* μαστιγοῦσθαι μόνον. *Eclog. ibid.*

(17) Hujus meminit Florus 103. et Suetonius *in August. cap.* 20. De sepulchris Novellam Valentiniani adde, quæ in fine Codicis Theodosiani. *Gothofr.* Vide Anton. Augustin. *lib.* 3. *emendat. cap.* 9. S. L.

(18) Gradus, de quo hic, non est simplex, sed Geometricus. simplex gradus pedes habet duos et semissem : vel (ut ex Juliano Asconita scribit Harmenopulus, *libro secundo*) tres : Geometricus vero pes sive passus, sive ὀργυιὰ pedes habet quinque ; vel, ut aliis placet, sex : atque ideo Aggenus ait, Lege Manilia quinque vel sex pedum latitudinem præscribi : intra eam latitudinem non esse usucaptionem (quæ diuturna dicitur adquisitio), *l. quinque pedum.* 5. *C. finium regundorum.* nisi triginta annorum. *l. ultim. C. finium regundorum.* Atque ita fines unius gradus latitudinem petemus ex Lege 12. Tabular. et Lege Manilia.

(19) Imo non est. *l.* 1. *supr. h. t.*

(20) Hæc pœna a Cæsare constituta, pecuniaria est, *ut hic. et* 58. *Eclog.* 9. *ex lib.* 60. *tit.* 35. *cap.* 2. a Nerva capitalis, §. 1. *infr. h. t.* a Divo Hadriano relegationis, vel operis publici, vel verberum. *l.* 2. *supr. h. t.* Pœna a Numa Pompilio constituta, fuit ejusmodi : qui terminum exarassit, ipsus et boveis ejus sacrei sunto. vox *sacrei* videtur significare *Cherem* Hebræorum, seu ἀναθέμα, ut sit *sacer homo*, detestabilis, execrandus, diris devotus.

(21) In publicum, *vulgat. Haloand.* τῷ δημοσίῳ. *Eclog. ibid.* τῷ μέρει τοῦ δημοσίου. Harmenop. *ibid.*

(22) Sensus est : Qui vult, de eo agit. *Eclog. ibid.*

(23) *Eclog. d. c.* 2.

(24) Capitale. *vulg. Haloand.* κεφαλικῶς κολάζονται. *Eclog. ibid.* κεφαλικῶς τιμωροῦνται. *Harmen. ibid.* In metallum damnatur. Paul. 5. *sent.* 22. §. 2. Cæterum capitale est, quod capitis pœna luitur. Festus *in voce* Capital. ut *l.* 6. §. 6. *Infr. de re militari.* ne alioqui putes cum Accursio capite puniri.

(25) Obstruendarum. *Hal.*

(26) Novale quid sit. vide *l.* 30. §. 2. *infr. de verbor. signif.*

(27) *l. ult. Supr. de excus. tutor. l.* 85. *infr. de verbor. sign.* et quæ Græci ἑταιρείας συστήματα. 9. *Ecl.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 51. *c.* 1. θιάσους. Josephus 14. *antiquitatum.* Philo *in Flaccum*, *in princ.* ἑταιρείας καὶ συνόδους, αἳ ἀεὶ ἐπὶ προφάσει θυσιῶν εἱστιῶντο τοῖς πράγμασιν ἐμπαροινοῦσαι. Latini etiam sodalitia appellant : Galli, *confrairies*, quas Franciscus I. rex Galliæ, Edicto publico sustulit. de quo vide Rebuffum, 1. *tomo in tr. de magistris artificiorum, et monopoliis prohibitis.* de collegio Mercatorum instituto, vide Livium 2. adde Cujacium, 7. *observ.* 30.

(28) *l.* 19. *C. de pœnis.* quæ Græcis σωματεῖα. *Eclog. ibid.* Cæterum hic agitur de corporibus illicitis, *vulg.* et licitis : puta monetariorum, mancipum, suariorum et reliquorum, 8. *Eclog.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 61. *cap.* 1. adde *L.* 11. *C.* 17. 14. *C. Theod.* 7. ubi in *l.* 2. agitur de collegiatis, vitulariis, nemesiacis, signiferis et Cantabrariis. et *tit.* 8. de Centonariis, et Dendrophoris, de pistorum collegio, vide *l. ult. supr. de excusat. tutor. l.* 19. *C. de pœnis.*

(29) Extat de collegiis lex antiquissima quædam a Tarquinio lata apud Halicarnass. *lib.* 4. et alia Julii, Suet. *in Julio*, *c.* 42. et Augusti, Suet. *Aug. c.* 32. et Tiberii, *c.* 32.

(30) Et Legibus, et SC. *l.* 3. *infr. h. t. l.* 1. *supr. quod cujuscunque universitatis.*

litia (1), neve milites collegia in castris habeant. sed permittitur tenuioribus (2) stipem (3) menstruam conferre: dum tamen semel in mense coëant, ne sub prætextu hujusmodi illicitum collegium coëat. quod non tantum *in Urbe*, *sed et in Italia*, et *in provinciis*, *locum habere*, Divus quoque Severus rescripsit.

§. 1. Sed religionis (4) causa coïre non prohibentur: dum (5) tamen per hoc non fiat contra (6) Senatusconsultum, quo illicita collegia arcentur.

§. 2. Non licet autem amplius quam unum collegium licitum habere, ut est constitutum et a Divis Fratribus. et si quis in duobus fuerit, rescriptum est, eligere eum oportere, in quo magis esse velit: accepturum (7) ex eo collegio, a quo recedit, id quod ei competit ex ratione quæ communis fuit.

De pœna.

2. ULPIANUS lib. 6. de Officio Proconsulis.

QUisquis illicitum collegium usurpaverit, ea pœna tenetur, qua tenentur qui hominibus armatis loca publica (8) vel templa occupasse judicati sunt (9).

De dissolutione collegii, et divisione pecuniarum communium. 1. De collegiis specialiter non concessis. 2. De servis.

3. MARCIANUS lib. 2. Judiciorum publicorum.

COllegia si qua fuerint illicita, mandatis (10), et Constitutionibus (11), et Senatusconsultis (12), dissolvuntur. Sed permittitur eis, cum dissolvuntur, pecunias (13) communes, si quas habent, dividere, pecuniamque inter se partiri.

§. 1. In summa autem, nisi ex Senatusconsulti auctoritate, vel Cæsaris, collegium, vel quodcunque tale corpus coïerit, contra (14) Senatusconsultum, et Mandata, et Constitutiones collegium celebrat.

§. 2. Servos quoque licet in collegio tenuiorum (15) recipi volentibus dominis: ut curatores horum corporum sciant, ne invito aut ignorante domino in collegium tenuiorum recipiant: et in futurum pœna teneantur, in singulos homines aureorum centum.

4. GAJUS lib. 4. ad Legem XII. Tabularum.

SOdales (16) sunt, qui ejusdem collegii sunt: quam Græci ἑταιρίαν vocant. His autem potestatem facit Lex, pactionem (17), quam velint, sibi ferre: dum (18) ne quid ex publica Lege corrumpant. † Sed hæc Lex videtur ex Lege Solonis translata esse: nam illuc (19) ita est: Ἐὰν δὲ δῆμος, ἢ φράτορες, ἢ ἱερῶν (20) ὀργίων (21), ἢ ναῦται, ἢ σύσσιτοι, ἢ ὁμόταφοι, ἢ θιασῶται, ἢ ἐπὶ λίαν (22) οἰχόμενοι, ἢ εἰς ἐμπορίαν. ὅ (23) τι ἂν τούτων διαθῶνται πρὸς ἀλλήλους, κύριον εἶναι, ἐὰν μὴ ἀπαγορεύσῃ (24) δημόσια γράμματα (25). Id est, *Si autem plebs*, *vel fratres*, *vel sacrorum sacramentales*, *vel nautæ*, *vel confrumentales*, *vel qui in eodem sepulchro sepeliuntur*, *vel sodales*, *qui et multum simul habitantes sunt*: *enim vero ad negotiationem*, *aut quid aliud*: *quidquid hi disponent ad invicem firmum sit*, *nisi hoc publicæ Leges prohibuerint*.

(1) Ἑταιρικά. Dion. 38. *Basil.* vide Cujac. 7. *observ.* 30. Goth. Vide Duaren. *ad tit. de hered. instituend. cap.* 2. *vers. alia quæstio.* Georg. Tholos. *de Republ. lib.* 13. *c.* 3. Ans.

(2) *l.* 3. §. 2. *infr. h. t.*

(3) Stipem menstruam conferre posse inter ceteras collegiorum quorundam conditiones fuit. Sic Josephus 14. [illegible] Caius Cæsar Edicto prohibens collegia exerceri in urbe, solos Judæos excepit, [illegible] ποιεῖν. vide Cujac. 7. *obs.* 30. [illegible] fuerunt ad solvendorum collegiorum. Plin. 10. [illegible] Dion [illegible] *dio.* Marcellinus 28. Lamprid. *in Alexandro Severo*. [illegible] *Flaccum*, de Alexandrinorum collegiis loquens: in iis, inquit, οὐδὲν ὑγιὲς, ἀλλὰ ἄκρατος καὶ μέθη. [illegible] Franciscus I. hujusmodi collegia publico Edicto sustulit [illegible]

(4) Religionis causa coire, id est, collegium habere [illegible] licet, *ut hic. et l.* 2. *supr. de* [illegible] Hujusmodi [illegible] fuerunt Gentilium et [illegible] Gentilium. Hinc Dendrophori, Centonarii, 14. *C. Theod.* 8. *l.* 20. *C. Theod. de* [illegible] *ganorum.* Frediani, Chiliarchæ, *d. l.* 20. Hecatontarchæ, *synodus* 6. *in Trullo*, *c.* 61. [illegible] Judæorum. de quibus vide *l.* 3. §. 3. *infr. de* [illegible] Goth. Religionis causa coire quid sit, vide Revard. *conject. lib.* 3. *c.* 13. Ans.

(5) Collegiorum lege tenentur collegiati, salva populi Romani Majestate, *ut hic. et l.* 4. *in pr. infr. h. t.* quod notatu dignissimum est. Id autem extendi potest ad homines [illegible] vide Cujacium ad *tit. de dolo malo.*

(6) Hinc illa inscriptiones apud Cuj. 7. *observ.* 30. Collegia Dendrophororum quibus ex Senatusconsulto coire licet; mensoribus, machinariis, quibus ex Senatusconsulto coire licet. et Tertullianus in libro de [illegible] Christianos, nisi forte, inquit, [illegible] mandata, coitionibus opposita, delinquimus.

(7) *l.* 3. *infr. h. t.*

(8) *l.* 1. §. 1. *Infr. ad leg. Jul. majest. l.* 4. *C. de his qui ad Ecclesias.*

(9) Tenentur itaque majestatis. *d.* §. 1.

(10) *l.* 1. *supr. h. t.*

(11) *l.* 1. *supr. quod cujuscumque.*

(12) *d. l.* 1. §. 1. *supr. h. t. d. l.* 1. *Supr. quod cujuscumque* [illegible]

(13) [illegible] *l.* 1. §. 1. *supr. quod cujuscumque* [illegible]

(14) *l.* 1. *in fin. supr. h. t. vide l.* 1. §. 1. *supr. h. t.*

(15) *l.* 1. *supr. h. t.*

(16) [illegible]

(17) [illegible] *l.* 1. *supr. quod cujuscumque.*

(18) [illegible] *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.*

(19) Illic.

(20) [illegible]

(21) [illegible] Cujac. 7. *obs.* 30. [illegible]

(22) [illegible] Cujac. [illegible]

(23) [illegible] Cujac. [illegible]

(24) [illegible]

(25) [illegible] Cujac. *d. l.*

TIT. XXIII.

DE POPULARIBUS (1) ACTIONIBUS (2).

Definitio.

2. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

EAm popularem actionem dicimus, quæ suum (3) jus populi (4) tuetur (5).

Si plures agant.

2. IDEM lib. 1. ad Edictum.

SI plures simul agant populari actione, Prætor (6) eligat (7) idoniorem (8).

Si sæpius agatur. 1. De eo, cujus interest, aliis præferendo.

3. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

SEd si ex eadem causa sæpius agatur, cum idem (9) factum sit, exceptio vulgaris rei (10) judicatæ opponitur.

§. 1. In popularibus actionibus is, cujus (11) interest, præfertur.

Quibus datur actio.

4. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

POpularis actio integræ (12) personæ (13) permittitur: hoc est, cui per Edictum postulare (14) licet.

De procuratore.

5. IDEM lib. 8. ad Edictum.

QUi populari actione convenietur, ad defendendum procuratorem dare potest: is autem, qui eam movet, procuratorem dare non (15) potest.

De muliere et pupillo.

6. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

MUlieri et pupillo (16) populares actiones non dantur, nisi (17) cum ad eos [res] pertineat.

De SC. Trebelliano. 1. Non intelligi locupletiorem eum qui habet has actiones.

7. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

POpulares actiones non transeunt ad eum cui restituta est hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto.

§. 1. Item qui habet has actiones, non intelligitur esse locupletior (18).

De successoribus. De tempore harum actionum.

8. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

OMnes (19) populares actiones neque in heredes dantur, neque (20) supra annum extendantur.

---

(1) Popularis actio. *l.* 4. *l.* 43. §. 2. *supr. de proc. l.* 7. §. 2. *Supr. de dol. l.* 56. *in fin. supr. de fidejussoribus.*

(2) Est hoc notandum, publicarum actionum alias esse civiles, alias criminales. Civiles seu pecuniariæ sunt populares, ut albi corrupti, sepulchri violati, dejecti vel effusi, apertarum tabularum ante familiæ quæstionem: criminales vero aliæ, eæ non excludunt actionem de dolo, ut notat Cujacius in *l. et eleganter.* 7. *supr. de dol. l.* 32. §. 7. *in fin. supr. de recept. qui arbitr. l.* 5. §. 5. *supr. de his qui effuderunt. l.* 25. *in fin. supr. de SC. Silaniano. l.* 32. *supr. ad l. Falc. l.* 56. *in fin. supr. de fidejuss. l.* 3. §. *ult. supr. de sepulchro. l.* 30. §. 3. *supr. de jurejur.* δημοτικὴ ἀγωγὴ. 52. *Eclog.* 1. *ex lib.* 60. *tit.* 32. *c.* 3. Zonaras, *tom.* 2. populare judicium, *l.* 7. *supr. de jurisd.* quod quid sit, vide *l.* 1. *infr. h. t.* De popularium actionum appellatione ita scribit Zonaras, *tom.* 2. καὶ τὸν δῆμον ποπούλους ὠνόμασεν, ὅθεν καὶ παρὰ ταῖς βίβλοις νομικαῖς ποπουλάρια καλεῖται ἡ δημοτικὴ ἀγωγή.

(3) Τὸ τοῦ δήμου δίκαιον.

(4) Populi, *vulg. Hal.* Populares actiones etiam publicæ dicuntur, quod omnibus pateant.

(5) Adde in qua quis, quasi unus ex populo, agit, *l.* 43. §. 2. *supr. de procurat.* quæ cuivis ex populo competit, *l. un.* §. 9. *supr. ne quid in flumine publico.* in qua cuivis ex populo jus prohibendi habet, *l.* 2. §. 2. *supr. ne quid in loco publico* adde *l.* 1. *Supr. de locis et itineribus publicis.* tamen non criminalis, et in eo differt a publicis judiciis: et etiam ex iis causis, quæ publicam tutelam merentur, et in ea fidejussor non datur, *l.* 56. *in fin. supr. de fidejuss.* et arbitri sententiam dicere non compellitur. *l.* 3. §. 1. *supr. de recept. qui arbitr.*

(6) Prætor eligit idoneiorem ex multis agere volentibus populari actione.

(7) Arbitrio suo, causa cognita.

(8) Idoneiorem. *vulg. Hal.* Id genus judicii Latinis dicitur *divinatio.* Ceterum idoneior est is cujus interest. *l.* 3. *in fin. infr. h. t.* is cujus magis interest, *l. ult. in fin. supr. de collusione.* is, ad quem res maxime pertinet. *supr. l.* 3. §. 12. *de homine libero exhibendo.* Ejus autem maxime interest, qui adfinitatis et consanguinitatis causa se agere dicit, *l.* 5. §. 5. *supr. de his, qui effuderint.* id quoties fit, ætatem et mores agentium judicem comparare inter se oportet. *d. l. ult. in fin. supr. de collusione.*

(9) *Cum judicatum sit.* et ita Jacobus Lectius legendum esse conjicit.

(10) *supr. de except. rei judic.*

(11) Vide *l.* 2. *supr. h. t.*

(12) Integra persona dicitur, cui per Edictum postulare licet.

(13) Id est, non infami.

(14) Advocati officio fungi quis non potest, nisi integra sit persona, id est, non famosa vel infamis.

(15) *l.* 42. *supr. de procurat.* procurator non datur, 8. *Eclog.* 2. *c.* 41. nisi certis casibus, nemo cogitur procuratorem dare. *l.* 43. §. 2. *supr. de procurat.*

(16) *l.* 5. *supr. de operis novi.*

(17) *d. l.* 5. *l.* 11. *infr. de accusat. l.* 12. *C. qui accusare.*

(18) Nisi post litem contestatam. *l.* 56. *supr. de fidejuss.* Accurs.

(19) Quid? quæ sunt populares actiones? De ejectis et effusis, si liber homo occisus, vel ei nocitum sit, Albi corrupti, sepulchri violati. *l.* 3. *in fin. supr. de sepulchro.* Apertarum tabularum ante quæstionem familiæ. Male excipit Accursius Interdictum. Ne quid in loco publico, quod est perpetuum. Nam non est omnino populare, quandoquidem non omnibus, sed ei tantum competit, cujus interest. Populare tantum est ad aliquid, nempe, quod ad utilitatem publicam pertinet. *l.* 2. §. *hoc interdictum.* 4. et §. *pen. supr. ne quid in loco publ. l. ult. supr. de via publica.* Male etiam excipit Interdictum de libero homine exhibendo, quod est perpetuum. Nam id esse populare negari potest. Patet quidem omnibus, sed non ideo populare, sicut criminales accusationes, expilatæ hereditatis, prævaricationis, suspecti tutoris, omnibus patent, non tamen sunt publica prorsus: pertinent quidem ad utilitatem publicam, quoniam tuentur libertatem civium. At non ideo tamen quid populare est, nisi quid ex eo in publicum redeat, ut est in Edicto de apertis tabulis ante quæstionem familiæ, actione albi corrupti, sepulchri violati, de dejectis, et effusis, et apud Frontin. 2. *de Aquæductibus in senatusconsulto quodam.* Qua ratione possis negare collusionis judicium populare esse, cum nihil ex eo in publicum redeat. vide Cujac. c. 20. *de divers. temporib.*

(20) Imo supra annum extenduntur, quia ad publicam utilitatem pertinent. *l.* 6. *supr. h. t.* Hujusmodi actiones non sunt temporariæ. *l.* 2. §. 34. *supr. ne quid in loco publico.* Goth. Ita[illegible] ge de judiciis civilibus et extraordinariis: publica enim judicia quamvis popularia sint, plerumque quinquennii annos durant. *l. querelam. C. ad leg. Corn. de falsis.* Ans.

LIBER QUADRAGESIMUSOCTAVUS.

TIT. I. (1)

DE (2) PUBLICIS (3) JUDICIIS (4).

Quæ sint judicia publica.

1. Macer lib. 1. de Publicis Judiciis.

NOn (5) omnia judicia, in quibus crimen vertitur, [et] publica sunt, sed ea tantum, quæ ex Legibus judiciorum publicorum veniunt: ut (6) Julia majestatis, Julia de adulteriis, Cornelia de sicariis et veneficiis (7), Pompeia parricidii, Julia peculatus, Cornelia de testamentis (8), Julia de vi privata, Julia de vi publica, Julia ambitus, Julia repetundarum, Julia de annona.

Divisio in capitalia, *et* non capitalia.

2. Paulus lib. 15. ad Edictum Prætoris.

PUblicorum judiciorum quædam capitalia sunt, quædam non (9) capitalia. † *Capitalia* (10) sunt, ex quibus pœna mors, aut exilium est, hoc (11) est aquæ (12) et ignis interdictio (13); per has enim pœnas eximitur caput (14) de civitate: nam cætera, non exilia, sed relegationes proprie dicuntur; tunc enim civitas retinetur. † *Non* (15) *capitalia* sunt, ex quibus pecuniaria, aut in corpus aliqua coërcitio, pœna est.

De morte reorum.

3. Ulpianus lib. 35. ad Sabinum.

PUblica (16) accusatio reo vel rea ante (17) defunctis permittitur (18).

De præjudicio.

4. Paulus lib. 37. ad Edictum.

INterdum evenit, ut præjudicium (19) judicio publico fiat (20): sicut in actione Legis Aquiliæ, et furti, et vi bonorum raptorum, et Interdicto unde vi, et de tabulis testamenti exhibendis: nam in his (21) de re familiari agitur.

Accusatus an possit accusare.

5. Ulpianus lib. 8. Disputationum.

SI (22) qui reus factus est, purgare (23) se debet: nec (24) ante potest accusare, quam fuerit excusatus. Constitutionibus enim observatur, *Ut non relatione criminum, sed innocentia reus purgetur.*

§. 1. Illud incertum est, utrum ita demum accusare potest, si (25) fuerit liberatus, an et si pœnam subierit (26): est enim constitutum ab Imperatore nostro, et Divo Patre ejus, *Post damnationem accusationem quem inchoare non posse.* Sed hoc puto ad eos demum pertine-

(1) Præter Duarenum, Cujacium, Robertum, Brissonium vide Antonium Correum *ad Ordinationes Lusitaniæ lib.* 5. *tit.* 1. Mod.

(2) 4. *Inst. ult.* addit Ecloga, ϰ̀ ποῖα μὲν εἰσι κεφαλικά, ποῖα δὲ οὐ κεφαλικά, ϰ̀ ποῖα ἀτιμοποιά. 7. *Eclog.* 6. quæ capitalia, non capitalia, famosa.

(3) *Publica judicia* privatis opponuntur civili jure, nam jure canonico nulla sunt privata, sed omnia publica. Clarus, 5. *sent.* §. 1. Publica quæ dicantur, vide *l.* 1. *Infr. h. t.* Goth. De Jure canonico videntur omnia crimina esse publica. *can. infames. quæst.* 1. *caus.* 6. Ans.

(4) *Publica judicia* sunt hæc: crimen majestatis, adulterii, stupri, homicidii (quo vocabulo intellige veneficia, sui ipsius præcipitationem, parricidium) falsum (hinc falsa moneta), vis publica, privata, raptus, peculatus, plagium, ambitus (cui Simonia Ecclesiasticorum respondet), repetundarum, annonæ, de residuis, et similia.

(5) *Publicum judicium* non ideo dicitur, quod criminale sit, sed quod ex legibus publicorum judiciorum descendat. Publica etiam delicta dicuntur, quod cuivis ex populo eorum executio, id est, persecutio data sit, §. 1. *Inst. h. t.* quæ in omnium feruntur injuriam, *l.* 4. *C. de hæreticis.* non privati alicujus, sed publici. *l.* 9. §. 5. *supr. de Publicanis.* Hinc Leges de criminibus latæ, publicæ dicuntur, *l. ult. Supr. de collegiis. l.* 1. *infr. adl. Corn. de sicariis. l.* 1. *C. ubi senatores.* Publica etiam dici existimat Duarenus, quod antiquis temporibus eorum cognitio, et animadversio, ad *populum* pertineret. vid. Duaren. 1. *disput.* 37. Et hæc de prima divisione criminum. Alia sunt pecuniaria, alia capitalia: Capitalia sunt, non in quibus de crimine agitur (potest enim agi de crimine civiliter), non in quibus pœna est corporalis (interdum enim crimina pecuniariter puniuntur), sed ea capitalia sunt, in quibus vel pœna corporalis imponitur ad publicam vindictam, vel pecunia applicatur fisco. vide Clarum, 5. *sentent.* §. *ultim. quæst.* 1. et hæc divisio ad forum declinandum et evitandam torturam, et modum in processu servandum utilis est. Existunt et aliæ criminum divisiones. Sunt enim alia nominata, ut adulterium: alia innominata, ut verberare, percutere, ingredi domum alienam, et similia. Clarus, 5. *sent.* §. 1. Sunt et alia aliis atrociora. vide Clarum *ibid.* Petrus Gregorius, 3. *syntagm.* 30. alia facit peccata, alia delicta, alia maleficia, vel quasi. quin alia, re, verbis, literis, vel consensu contrahuntur. Præterea quædam voluntaria sunt, quædam involuntaria: alia clancularia, alia manifesta et violenta. Idem adjicit, alia esse actualia, originalia, mortalia, venialia: quæ pœnitentiam admittunt vel non admittunt: postremo, quædam privilegiata, quædam privilegio destituta: quædam communia, quædam regia et non regia.

(6) §. 6. *Inst. h. t.*

(7) *Al.* veneficia.

(8) Lex Cornelia de testamentis, lex testamentaria, quæ et falsi. Paul. 5. *sentent.* 25. Theoph. §. 7. *Inst. de publ. judic.*

(9) Publicum crimen non dicitur, quod capitale sit, quum aliquod sit crimen publicum, non tamen capitale.

(10) Capitalia judicia. §. 2. *Inst. h. t. l.* 13. *supr. de bonor. possess. l.* 28. *Infr. de pœnis. l.* 103. *Infr. de verbor. signif.*

(11) Exilium pro aquæ et ignis interdictione.

(12) Vide quæ de ignis et aquæ interdictione scripsi ad *l.* 2. §. 1. *infr. de pœnis. l.* 1. §. 2. *supr. de legat.* 3.

(13) Vel deportatio, quæ in ejus locum successit.

(14) Id est, persona.

(15) *Capitale* non est crimen, ex quo pecuniaria, vel in corpus coërcitio tacita tantum aliqua est. Harmenopul. 1. *tit.* 2. *cap.* 20. *et* 21. Civile crimen est, ex quo judex ζημίαν χρημάτων multam pecuniariam irrogat. Criminale vero, quod βαρυτέραν ἔχει τιμωρίαν, graviorem pœnam complectitur.

(16) 60. *Synops.* 1. *ex tit.* 33. *cap.* 3.

(17) Vide *l.* 6. *infr. h. t.*

(18) Perimitur. *vulg.* ἀναιρεῖται. 60. *Eclog.* 1. *tit.* 33. *c.* 3.

(19) Præjudicium judicio publico fieri interdum potest.

(20) Puta si de re familiari agatur.

(21) Id est, in Aquilia, furto, rapina, unde vi, et Interdicto de tabulis, agitur de re familiari. adde *l. un. C. quando civilis actio criminali.*

(22) Is, qui reus. *vulgat. Haloand.* Accusatus crimen referre non potest, antequam liberatus sit. Qui vero ex condemnatione civitatem vel libertatem amisit, accusationem inchoare non potest. Inchoatam tamen ante condemnationem implet. *Synops. h. t. c.* 4.

(23) *l.* 1. *l.* 19. *C. qui accusare non possunt.* purgare, id est, comparere personaliter, et respondere ad interrogata, jurare de veritate dicenda. An antequam interrogetur, petere potest exemplum inquisitionum sibi edi? non potest, idque communi usu ita observatur. Num potest petere dilationem respondendi seu tempus deliberandi? Minime. eaque communis opinio est. de qua vide Clarum, 5. *sentent.* §. *ult. qu.* 45.

(24) *l.* 19. *C. qui accusare. Synops.* 1. *ex tit.* 33. *c.* 4. Harmen. 1. §. 23. Imo potest quis crimen gravius accusatori suo objicere. *l.* 1. *C. qui accusare. Synops. d. c.* 4. 1. Harm. 2. *c.* 11.

(25) Accusator crimen referre non potest, priusquam liberatus sit, vel absolutus.

(26) *Al.* subiit.

re, qui (1) vel civitatem vel libertatem amiserunt.

§. 2. Inchoatas plane (2) delationes ante damnationem implere (3) eis, et post damnationem permissum est.

De morte rei.

6. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

DEfuncto (4) eo qui reus (5) fuit criminis, et pœna extincta (6), in quacunque (7) causa criminis extincti debet is cognoscere, cujus de pecuniaria re (8) cognitio est.

De infamia.

7. MACER lib. 2. Judiciorum publicorum.

INfamem non (9) ex omni crimine sententia facit, sed ex eo quod judicii publici causam habuit. itaque ex eo crimine, quod judicii publici non fuit, damnatum infamia non sequetur: nisi id crimen ex ea actione fuit, quæ etiam in privato judicio infamiam condemnato importat; veluti furti (10), vi bonorum raptorum, injuriarum.

De ordine.

8. PAULUS lib. sing. de Judiciis publicis.

ORdo (11) exercendorum publicorum capitalium in usu esse desiit (12): durante tamen pœna Legum, cum extra (13) ordinem crimina probantur.

De servo in capitali causa non defenso.

9. MARCIANUS lib. 1. de Judiciis publicis.

SCiendum est, si in capitali causa suum servum reum crimine factum quis non (14) defenderit, non eum pro derelicto haberi: et ideo, si absolutus fuerit, non (15) liberum fieri, sed manere domini.

---

(1) Amissa civitate vel libertate, nemo accusare potest, *l.* 7. *infr. h. t. l.* 4. *infr. de accusat. l.* 18. §. 2. §. 3. *Infr. de jure fisci.* excipe §. 4. *l.* 3. *Infr. de accusat.*

(2) Nota exceptionem paragraphi superioris.

(3) *l.* 18. §. 4. *infr. de jure fisci.*

(4) Crimen et pœna morte extinguuntur: ideoque reo defuncto, judex ulterius progredi non debet, *l.* 3. *supr. h. t. l.* 111. *in fin. infr. de reg. jur.* nec in heredes rei transit accusatio, *l.* 2. *C. si reus vel accusator mortuus. l. ult. infr. ad l. Jul. majest.* nisi defunctus reus sit quinque criminum, de quibus vide *l.* 2. *et l. ult. C. si reus vel accusat.* et majestatis: id enim crimen a successoribus purgandum est; alioquin defuncti hereditas fisco vindicabitur. *d. l. ult. l.* 6. *l.* 7. *C. ad l. Jul. majest. l.* 5. *C. si reus vel accusat.* Sed Clarus, 5. *sent.* §. *ult. qu.* 51. refert Jure Canonico, et communi interpretum opinione, quemlibet heredem defuncti teneri, etiamsi lis non fuerit contestata cum defuncto, non tamen ultra vires hereditarias.

(5) Nedum tamen condemnatus, aut si condemnatus sit, qui a sententia provocavit. *l. ult. C. si reus.*

(6) Extincta. In quacunque, *vulgat. Haloand.* ut duæ sint hic sententiæ.

(7) Crimine extincto, etiam pecuniariter agi potest. Crimen autem extinguitur morte rei. *supr. h. t.* Quis eo casu conveniri potest? utique heres, aut eo non existente, ipsa hereditas.

(8) Pecuniariter heres convenitur in id, quod ad eum pervenit. *l.* 5. *supr. de calumn. l.* 12. *infr. ad leg. Corn. de falsis. l.* 3. *C. si reus vel accusator.*

(9) Non omne crimen damnatum infamat, sed publicum, *ut hic.* Imo, et non publicum infamat. *l.* 1. *ibid. qui pro socio, mandato, deposito etc. supr. de his, qui notantur.*

(10) *l.* 4. *in fin. supr. de his, qui notantur.*

(11) *Subaudi*, antiquus. Ordo antiquus exercendorum publicorum capitalium is fuit: Primum ad Quæsitorem (cui judicii exercitio obtigisset) rei nomen deferebat is, qui accusaturus erat, idque *recipi* postulabat, et qua lege reum faceret, profitebatur: deinde subscribebat in crimen; libello subscribebat se professum esse, *l.* 3. §. 1. *infr. de accusat.* quæ res eum similitudine supplicii obstringebat; subscribebant eum accusatores alii. Ascon. *in fine Milonianæ*, *Cornelianæ*; Cicero, *de divinatione*; Patercul. 2. Cœl. 8. *epist.* Ciceronis; Tacit. *l.* 1. Suet. *l. de claris orat.* Accusationis formula hæc, similisve: *Aio te N. occidisse, spoliasse.* Ascon. 2. *Verr.* Tacente et silente reo, lis æstimabatur, ut victi: negante, dies inquirendi criminis a Magistratu petebatur. Et hoc modo reus legibus interrogari dicebatur. Cicero *pro domo.* Nam interrogatio ad accusatorem, non ad judicem refertur. Sallust. *conjuratione Catil.* Tacitus, 14. et 16. Ab ea interrogatione reus *in reatu* esse dicebatur. (Quo loco notandum hoc est: plerumque incidisse de accusatore constituendo contentionem, pluribus certatim ad accusationem cuilibet e populo patentem, vel præmii spe, vel laudis studio, vel privatis inimicitiis concurrentibus, quod super ea re judicium reddebatur, *Divinatio* dicebatur, teste auctore ad Herennium *lib.* 1. *Quintiliano et Gellio*). Rei nomine recepto, die plerunque decimo utrumque, accusatorem et reum, adesse Prætor jubebat: spatio accusatori dato ad probationes conquirendas. Ascon. *Cornelianæ*, Cic. *Verrina accusat.* Tacit. 13. *ubi de Siliano*, Plin. 3. *epist. ad Minutianum*, et 6. *ad Ursinum.* Interdum ipsi reo inquisitio permittebatur. Tacit. 12. *ubi de Suillio.* Quod ad *Judices* attinet, eos Prætor ex decuriis sumebat, eorumque nomina in urnam mittebat. Numerum necessarium ex his sortiebatur, quo ex numero accusatori integrum erat rejicere, quos suspectos putabat. In rejectorum locum alios Prætor subsortiebatur, quoad legitimus numerus (qui Legibus quibusdam amplissimus definiebatur) conficeretur. His perfectis, jurejurando conscripti judices adigebantur, jurabantque omnes in leges præter ipsum Prætorem. Halicarn. 7. Juratorum nomina libellis consignabantur, et ubique habebantur: sed et in arca reponebantur, ne selectorum vice aliis corruptis suppositis fraus aliqua fieri posset. Ascon. 2. *Verr.* Die cognitionis a Prætore citabatur accusator et reus. Ascon. 3. *Verr.* Festus, Apul. 3. *de Asino*, 6. Valer. 1. si accusator citatus neque respondebat, neque excusabatur, reus e reis eximi dicebatur, Cicer. 4. *Verr.* Ascon. *in Corneliana.* si uterque præsens erat, oratoribus dicendi potestas fiebat, citabantur testes, palamque ac publice interrogabantur, eorum quoque dicta in promptu referebantur. Causa utrimque perorata, Prætor *dixisse* Oratores pronunciabat, 1. Quint. 5. Ascon. 3. *Verrina.* Tum in consilium judices mittebantur, et ad sententiam dicendam dimittebantur. Tabellas autem accipiebant judices absolutionis, condemnationis et ampliationis literis inscriptas ac signatas, earumque aliquam cum in consilium missi fuerant, in urnam conjicere necesse habebant, antequam eis Lege Glaucia comperendinandi data est potestas, quo ex solenni ordine nonnihil Pompeia Lex immutavit. Ea enim, teste Asconio *in Miloniana*, testes, priusquam causa ageretur, per triduum audiri, dicta eorum a judicibus obsignari jussit: quarta deinde die omnes in posterum adesse juberi, ac coram accusatore et reo, pilas (in quibus nomina judicum inscripta essent) æquari, postera rursus die sortitionem judicum 81. fieri. Qui numerus cum sorte obtigisset, ut ipsi protinus sessum irent, accusatorique duæ ad dicendum horæ, reo tres darentur, illoque ipso die reus judicaretur. Ita tamen, ut priusquam sententiæ ferrentur, quinos ex singulis ordinibus accusatori, totidem reo, rejicere liceret. Hujus Legis Pompeiæ, velut novæ, ut et horarum ad dicendum oratoribus concessarum meminit Cicero, 4. *de finib.* et *in Bruto*, Tacitus, *lib. de claris oratoribus.* Plin. 2. *epist.* Sed hæc antiqua omnium judiciorum solennitas sub Imperatoribus ex usu recessit. vide Brissonium, 2. *select.* 1.

(12) *Inst. h. t. in princ.*

(13) Hodie omnia crimina extra ordinem puniuntur, *l.* 4. §. 2. *infr. ad leg. Jul. peculatus. l.* 7. *infr. ad leg. Jul. repet. l.* 3. *infr. ad SC. Turp. l. ult. Infr. ad leg. Fab. de plag. l.* 1. *in fin. l.* 12. *Infr. de pœnis.* cum in eis scrupulosæ solennitates, et formulæ veteres judiciorum non serventur. Mansit pœna Legum aliquandiu, sed postea in incerto, et arbitrio judicantium esse cœpit. Itaque hodie a pœna appellari posse vere dixeris; aguntur enim omnia extra ordinem, et ex causa; idcirco moribus nulla nunc actio furti est in duplum. vide Cujac. 8. *observat.* 33. adde Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 8.

(14) Vide *l.* 13. *supr. de statu hom. l.* 9. §. 1. *supr. qui et a quibus.*

(15) *d. l.* 13.

De absente.

10. Papinianus lib. 2. Definitionum.

Inter accusatorem et reum cognitione suscepta (1), excusatio (2) pro absente (3) justis (4) rationibus admittitur: nec (5) per triduum per (6) singulos dies ter citatus (7) reus damnetur: vel de accusatoris absentis, præsente reo, calumnia pronuncietur.

De servo defendendo.

11. Mæcianus lib. 10. de Judiciis Publicis.

Servus [etiam] per (8) procuratorem domini æque, ac per (9) dominum, defendi potest (10).

De personis adhibendis ab audituro custodias. De diebus feriatis. De innoxiis dimittendis, et nocentibus differendis.

12. Modestinus lib. 3. de pœnis.

Custodias (11) auditurum tam Clarissimos (12) Viros, quam patronos (13) causarum, si omnes in civitate provinciæ, quam regit, agunt, adhibere debere, et feriatis (14) diebus custodias audire posse rescriptum est; ita ut innoxios dimittat, et nocentes, qui duriorem (15) animadversionem indigent, differat.

De morte accusatoris. 1. De procuratore, de absente.

13. Papinianus lib. 15. Responsorum.

Accusatore (16) defuncto, res ab alio, judicante Præside provinciæ, peragi potest.

§. 1. Ad (17) crimen judicii publici persequendum frustra (18) procurator intervenit (19): multoque magis (20) ad defendendum. sed excusationes (21) absentium ex SC. judicibus allegantur (22): et si justam rationem habeant, sententia differtur.

De infamia.

14. Idem lib. 16. Responsorum.

Generi servis a socero *veneficii* accusatis, Præses Provinciæ *patrem* (23) *calumniam intulisse* pronunciaverat, inter infames (24) patrem defunctæ non habendum respondi: quoniam, etsi publicum judicium inter liberos de morte filiæ constitisset, citra periculum pater vindicaretur.

(1) Id est, lite contestata, μετὰ προκάταρξιν. *Basil.* vide Cujac. 20. *obs.* 11.

(2) In judicio criminali excusatorem absentiæ leges admittunt, *l.* 13. *in fin. Infr. h. t.* quæ ejusdem Papiniani est, Paul. 5. *sent.* 5. §. 8. et 5. *sent.* 16. §. 11. adde *l.* 33. *Supr. de proc.* *l.* 19. §. 2. *Supr. de prob.*

(3) Reo sc. ne ut contumax damnetur reus: accusator, calumniæ.

(4) Facit *l.* 1. *infr. de requir. reis.*

(5) *Al.* ne.

(6) Dixi ad Leg. 12. tabular. *tit.* 7. *cap.* 5. Per triduum, id est, per singulos dies citare, an illud significat per tres dies continuos, ut quidam volunt? an vero, ut reus ter in novem diebus citetur, ut pene omnes interpretes volunt: adeo ut temporis istius spatium habeatur trinundinum vocet: et male, cum trinundinum constet 27. diebus? An vero id significat, quod vulgo dicitur, citare per tres breves dies, ut vult Cuj. 20. *obs.* 11?

(7) Citatio rei per triduum fiebat, sic tamen, ut per singulos dies ter adhuc citaretur, *l.* 7. *supr. de in integr.* voce præconis aut buccina, quæ vocis similitudo est. Cuj. *ibid.* *et* 7. *obs.* 15. vid. Duaren. 1. *disput.* 70. *Novell.* 135. *cap.* 5. Reus quo die adesse jubebatur citatus, Cicero 4. *Verrina. et in divinat.*

(8) Adde *l.* 19. *Infr. de pœnis.*

(9) Vide *l.* 2. *C. de accusat.*

(10) Imo non potest. vide Paul. 5. *sent.* 16. §. 11.

(11) Custodiæ, sunt nocentes, aut saltem accusati, in custodiam conjecti. *l.* 6. *supr. de offic. Procons.*

(12) Clarissimi, id est, senatores. dixi ad *l.* 5. *Supr. de curat. furioso.*

(13) Hodie ex usu, et stilo communi, cum reus examinatur, patroni causarum non sunt præsentes. vid. Clar. 5. *sent.* § *ul. qu.* 45.

(14) *l.* 9. *in fin. sup. de feriis.* Sueton. *de Claudio loquens* cap. 14. Jus, inquit, et Consul et extra honorem [illegible] dixit, etiam suis suorumque diebus solemnibus, [illegible] quoque antiquitus et religiosis. An festis diebus [illegible] a reo sumatur, alibi dicemus.

(15) Duriore animadversione, *vulg. Hal.*

(16) Vide *l.* 3. *Supr. de accusat.*

(17) Procurator [illegible] in causa capitali [illegible] ad agendum, quam ad defendendum non admittitur. vide tamen [illegible] et [illegible] Joannis Antonii Faber. *ad hunc §.* Goth. Adde [illegible] *de arbitr. judic.* [illegible] *q.* 79. [illegible] *in* [illegible] *jud. quis pro absente interv.* S. L.

(18) [illegible]

ralis, non pecuniaria, non relegatio, non privatio ab ordine aut officio imponenda est: et ita tenent omnes communiter. vid. Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 32. Quid, si igitur de vulnere illato, et dubitetur, vulneratus inde moriturus sit, necne? Procuratorem sub conditione admitti, refert Alexander, pro admisso non habendum, si vulneratus postea moriatur. Clarus ait, causam criminalem ad tempus relinquendam, et de vulnere tantum agendum, nisi vulnus deliberato animo illatum capitaliter statuto puniendum sit: alias morte secuta novum et criminalem processum inchoari. 5. *sent.* §. *ultim. quæst.* 32.

(19) Imo recte intervenit. *l.* 3. *C. de accusat.* Goth. Vide Felinum *ad c. nonnullimus. ext. de accusat.* Marantam *in tract. de ordin. judic.* 4. *part princip. n.* 35. *cum seq.* 1. *distinct.* Marianum Socinum *ad c. veniens. n.* 69. *extr. de accusat.* Cœpoll. *caut.* 66. *et caut.* 233. Alexandrum *cons.* 4. *col.* 1. *lib.* 6. Cornelium *consil.* 17. *col.* 3. *et consil.* 273. *lib.* 3. Veron. *consil.* 46. *et* 74. Raimun *consil.* 5. *col.* 5. *lib.* 5. Rationem autem, quare procurator intervenire non possit in publico judicio, habes apud Bonifacium de Vital. *in tractat. mal. in Rubr. de procurator.* num 10. Cœpoll. *consil.* 45. *n.* 2. *consil* 47. *n.* 3. *et cum pluribus seqq.* [illegible]

(20) Multoque magis

(21) Absentium [illegible] procurator defendere non potest: potest tamen [illegible] procurator, sed excusator [illegible] Potest opponere exceptionem [illegible] Clarus ex communi opinione 5. *sent.* § *ult. qu.* 32.

(22) Id est, excusationes admittuntur [illegible] Clarus ex communi opinione 5. *sent.* § *ult. qu.* 33.

(23) [illegible] si quem pater [illegible] non fit infamis [illegible] vel patris nomine [illegible] qui patris vicem sustinuit.

(24) *l.* 1. *C. de calumniatoribus.* vide [illegible] *calumn.*

TIT. II.

DE ACCUSATIONIBUS (1) ET INSCRIPTIONIBUS (2).

De muliere.

1. POMPONIUS lib. 1. ad Sabinum.

NOn (3) est permissum mulieri publico (4) judicio quemquam reum facere : nisi (5) scilicet parentum (6) liberorumque, et patroni, et patronæ, et eorum filii, filiæ, nepotis, neptis mortem (7) exequatur.

De pupillis.

2. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteriis.

CErtis ex causis concessa est mulieribus publica accusatio : veluti si mortem exequantur eorum, earumque, in quos ex Lege (8) testimonium publicorum (9) invitæ non dicunt. idem et in Lege Cornelia testamentaria Senatus statuit. Sed et de testamento paterni liberti vel materni mulieribus publico judicio dicere permissum est.

§. 1. Pupillis (10) ex consilio (11) tutorum patris mortem (12), item pupillæ avi sui mortem exequi concessum est : Lege [autem] testamentaria. nam de patris quidem testamento pupillis agere D. Vespasianus permisit : sed quasi non exhibeantur tabulæ, per Interdictum possunt experiri.

De forma libelli. 1. De libello non legitime ordinato. 2. De subscriptione.

3. PAULUS lib. 3. de Adulteriis.

LIbellorum inscriptionis (13) conceptio talis est : Consul et dies (14) : *apud* (15) *illum Prætorem, vel Proconsulem, Lucius Titius professus est se Mæviam Lege Julia de adulteriis ream deferre ; quod dicat eam cum Gaio Seio in civitate* (16) *illa, domo* (17) *illius, mense illo* (18), *Consulibus illis, adulterium commisisse.* Utique enim et locus designandus est, in quo adulterium commissum est : et persona, cum qua (19) admissum dicitur : et mensis. hoc enim Lege Julia publicorum (20) cavetur : et generaliter præcipitur omnibus, qui reum aliquem deferunt. † Neque autem diem (21), neque horam (22) invitus comprehendet.

§. 1. Quod si libelli inscriptionum legitime (23) ordi-

(1) *Lib.* 9. *C.* 2. *et* 9. *C. Th.* 1. *et* 2. *qu.* 8. *et* 5. *Extravag.* 1. criminalibus scil. et qui possunt accusare criminaliter. 6). *Eclog.* 1. *L.* 9. *C.* 1. An hodie reus aliquis possit condemnari sine accusatore, dicam ad *l.* 6. §. 2. *Infr. de muner.*

(2) *l. ult. Supr. de privat. delict. l. ultim supr. de furt.* adde et *de inquisitionib. et denunciationib.* 5. 6. 1. Inscriptio et subscriptio est accusatoris libellus, quo profitetur se reum deferre : Accusatio est id, quod eo libello continetur. Ordo accusationis ita breviter explicari potest. In causis criminalibus duobus modis proceditur, vel ex officio, vel ad instantiam partis, id est, reus ad pœnam postulatur, vel privati, vel judicis facto. Privati, quoties læsus reum accusat, et adversus eum se inscribit : Judicis vero, quoties ipse judex reum in flagranti crimine reperit. Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 8. vel quoties reus, vel ab ipso læso, seu ab ipsa parte offensa, Clar. *ib. q.* 10. vel a quovis alio (hinc denunciatio, Clar. *ib. q.* 7.) vel communi fama, cujus incerta est origo, *q.* 6. vel communi multorum testium depositione apud judicem diffamatur. *q.* 9. Hæc omnia judici viam aperiunt ad inquisitionem faciendam. Facta inquisitione, fisci procurator accusat : est enim publicus accusator. Isque modus accusandi hodie obtinuit. fiscus concludit ad pœnam publicam, pars offensa privatum interesse prosequitur. vid. Papon. 2. *not.* 7.

(3) Regulam generalem, ad personas quæ accusare non possunt, pertinentem, vid. in *l.* 8. *Infr. h. t.* cui adde quamlibet repelli ab accusando ratione dignitatis, status mutati, ætatis, sexus, utilitatis, suspectæ fidei, reverentiæ, et amoris nimii. Hanc autem regulam Sabini observa, et Pomponii ad eam additamentum in verbo *nisi.*

(4) Crimen capitale intendere.

(5) Id est, nisi ex certis causis. *l.* 2. *l.* 8. *l.* 13. *Infr. h. t. l.* 5. *l.* 12. *C. qui accusare. l.* 6. *supr. de popular. act.*

(6) Suorum appellatione veniunt parentes, liberi, patronus, patrona, eorumve liberi, *ut hic.* propinqui. *l.* 11. *Infr. eod.* ii in quos ex Lege publicorum judiciorum inviti testimonium dicere non cogimur, *l.* 2. *Infr. eod.* adde et quasi parentes et quasi liberos, socerum scil. socrum, et novercam, nurum, vitricum, privignum: adde et uxorem, et maritum. Potest enim uxor accusare homicidam, sive interfectorem mariti, quod ex communi opinione tradit Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 14. *vers. præterea dixi.* vid. Petr. Greger. 32. *syntagm.* 13.

(7) Cædem.

(8) De Lege Julia publicorum judiciorum dixi ad *l.* 4. *supr. de testib.*

(9) *Al.* publicorum judiciorum ; hoc sensu : Mulieres in certas personas ex Lege publicorum judiciorum testimonium non dicunt.

(10) Infante majoribus. [illegible] pupilli nomine, ut in *l.* 2. *C. qui accusare?* vid. Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 14. et Petr. Gregor. 31. *syntagm.* 14.

(11) *l.* 5. *supr. de oper. nov.* An minoribus 25. annis? sic putat Cujac. 17. *obs.* [illegible] Hugolinus, Jacobus de Ravenna, Petrus, Cynus, Jacob. Butrigarius, Speculator, Bartolus : quia minores 20. annis cum publicis judiciis testimonium non ferunt. *l.* 20. *supr. de testib.*

(12) Adde et quoties commodum eorum versatur. *d. l.* 5. *l.* 6. *supr. de popularib. act.*

(13) Scripturam in accusationibus exigi, et accusationem in scriptis fieri debere, num hæc Lex innuit? Bartolus ait, ut monui ad *l.* 1. *C. de mandat. princ.* Clarus ex communi usu et stylo sufficere ait, si verbalis querela per notarium scribatur. vid. Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 12. *et vers. quæro, quæ sit forma.*

(14) De Consule et die dic ut *infr. eod.*

(15) Nomen judicis inseritur libello accusationis, ut sciatur, competens, necne, sit judex. vide *tit. C. ubi de criminibus agi oporteat.* et Petr. Gregor. 32. *syntagm.* 8.

(16) Locus delicti commissi in capitalibus causis (adde et in criminalibus, in quibus agitur civiliter. vid. communem opinionem apud Clarum 5. *sent.* §. *ult. qu.* 12. *versic. dixi exprimendum.*) exprimi debet, alias incerta redditur accusatio, et de ipso jure nulla, etiamsi pars hujusmodi nullitatem opposuerit. vid. Clarum. *ibid.*

(17) Domus delicti commissi exprimenda est libello criminali? Omnes ita existimant : adeo ut non sufficiat locum, vel plateam, quamvis notoriam, exprimere. Clar. *ibid. vers. est autem.* Ferrariens. *in tit. de forma inquisition.* 5. *in verbis qui cohæret.* 19. An locum immediatum, puta cubiculum exprimi oportet? vid. Ferrariens. *ibid. in verbis in domo.* 18.

(18) *Mensis et Consul*, id est, mensis et annus delicti in criminali inquisitione, et inscriptione debet inseri, *l.* 16. *C. de accusat.* quemadmodum et in testamento, *l.* 2. §. 6. *supr. testam. quemadm.* neutram tamen parti adversæ edi debet. *d.* §. 6. *l.* 4. *supr. de edendo. Novell.* 47. *cap.* 1. de hora et die dic ut *infr. eod.* Goth. Adde *can. perscripta.* 5. *caus.* 2. *quæst.* 8. Damhoud. *prax. civil. c.* 130. *num.* 12. Boër. *decis.* 321. *n.* 2. 3. Aus.

(19) Nomen accusati cur libello accusationis comprehendi oportet, vide Petrum Gregor. 32. *syntagm.* 8.

(20) Quæ et Lex publicorum simpliciter quoque dicitur, *l.* 2. *supr. h. t.* dixi plenius ad *l.* 4. *supr. de testib.*

(21) Diem et horam delicti commissi nemo invitus accusatione comprehendere cogitur, nisi forte per omissionem diei reo inferatur lesio [illegible] potest probare die, qua de agitur, se alio [illegible]. Quid enim, si reus potest probare [illegible] alibi fuisse? *l. optimam.* 14. *C. de contrahend. stipulat.* Quid, si [illegible] sit maleficium tali die commissum? Quid, si reus [illegible] ex communi Doctorum opinione Ferdinandus [illegible] in verbis [illegible] *titul. de inquisitione. ibid. in verbis* [illegible] 17. et Clarus 5. *sentent.* §. *ultim. quæst.* 12. *versic. dixi* [illegible].

(22) Alter quam in [illegible] novi [illegible]. *l.* 5. §. 1. *supr. quod vi aut clam.*

(23) [illegible] ad formam libelli criminalis [illegible] conclusio reparatur? utique. sed hæc tamen sufficit : [illegible] *Clarus d.* §. *ultim. quæst.* 11. *in fin.* Ferrariens. *titul. de inquisition.* 52. *in verb.* Super quibus etiam 21.

nati non fuerint, rei nomen aboletur (1): et ex integro repetendi reum potestas fiet.

§. 2. Item subscribere (2) debebit is, qui dat libellos, se professum esse: vel alius pro (3) eo, si literas nesciat (4).

§. 3. Sed et si aliud crimen objiciat: veluti, quod domum suam præbuit, ut stuprum materfamilias pateretur; quod adulterum deprehensum dimiserit; quod pretium pro comperto stupro acceperit; et si quid simile: id quoque (5) libellis comprehendendum erit.

§. 4. Si accusator decesserit (6), aliave quæ causa ei (7) impedierit, quo minus accusare possit, et si quid simile: nomen rei aboletur, postulante reo (8). idque et Lege Julia de vi, et Senatusconsulto cautum est, ita ut liceat alii (9) ex integro repetere reum: sed intra quod tempus videbimus. et utique triginta dies utiles (10) observandi sunt.

Quibus accusare non licet.

4. Ulpianus lib. 2. de Adulteriis.

IS, qui judicio publico damnatus est (11), jus accusandi non habet, nisi liberorum vel patronorum suorum mortem eo judicio, vel rem suam exequatur. ✝ Sed et calumnia (12) notatis (13) jus accusandi ademptum est. ✝ Item his, qui cum bestiis (14) depugnandi causa in arenam (15) intromissi sunt: quive artem ludicram (16), vel lenocinium (17) fecerint: quive prævaricationis (18) calumniæve (19) causa quid fecisse judicio publico pronunciatus erit: quive ob accusandum, negotiumve cui facessendum (20), pecuniam accepisse judicatus erit.

De servo adultero.

5. Idem lib. 3. (21) de Adulteriis.

SErvos (22) quoque adulterii posse accusari nulla dubitatio est. ✝ Sed qui prohibentur adulterii liberos homines accusare, iidem servos quoque prohibebuntur. ✝ Sed ex rescripto D. Marci etiam adversus proprium servum accusationem instituere dominus potest (23): post hoc igitur rescriptum accusandi necessitas incumbet domino servum suum. cæterum juste mulier nupta præscriptione utetur.

De levibus criminibus.

6. Idem lib. 2. de Officio Proconsulis.

LEvia (24) crimina audire et discutere de plano (25) Proconsulem oportet: et vel liberare eos quibus objiciuntur, vel fustibus (26) castigare, vel flagellis servos verberare.

De subscriptione. 1. De cautione accusatoris. 2. An absolutus possit accusari. 3. De eo, qui calumniatus est, et de ejus filio. 4. De foro competenti.

7. Idem lib. 7. De Officio Proconsulis.

SI cui crimen objicitur, præcedere debet (27) [in] crimen subscriptio (28): quæ res ad (29) id inventa est, ne facile quis prosiliat ad accusationem, cum sciat inultam (30) sibi accusationem, non futuram.

§. 1. Cavent (31) itaque singuli (32), *quod crimen*

(1) Libellus quoties non rite conceptus est, absolvitur accusatus ab instantia judicis, etiamsi libelli defectum non opponat, Bartol. *hic.* si inquisitio caret sua forma, reus non tenetur. Bosius *titul. de inquisitione. num.* 74. Clarus 5. *sentent.* §. *ultim. qu.* 12. *versic. dixi exprimendum.*

(2) Subscribere quid sit, et quid eo contineatur, dicam *ad l. 7. infr. h. t.*

(3) *Novell.* 73. *c.* 8.

(4) Literas nescit, qui nescit eas pingere vel scribere.

(5) Id est, aliud illud delictum complecti libello oportet. *l.* 9. *C. h. t.* An uno, seu eodem, an diverso? utique eodem: etiamsi posterius delictum ex priori originem non habeat. Bartol. *hic.* Clarus 5. *sentent.* §. *ultim. quæst.* 13. *versic. item quæro.* nisi adversus plures agatur. Clar. *ibid. vers. sed nunquid.*

(6) Vide quæ dixi ad *tit. C. si reus vel accusator mortuus fuerit.*

(7) Eum. *vulgat. Haloand.*

(8) Vel accusatore. Hæc est ἀμνηστία, et privata abolitio, quæ omnem agendi facultatem remittenti aufert, non alii. Publica abolitio parti læsæ jus agendi non aufert intra trigesimum diem. vide Paul. 5. *sentent.* 17. §. 1. *et l.* 1. *C. de abolitionibus.*

(9) *l.* 11. *in fin. infr. h. t.* non eidem. *l.* 4. *in fin. infr. ad SC. Turpill.*

(10) De quibus vide Cujac. 2. *observat.* 18.

(11) Non tamen civitatem vel libertatem amisit. *l.* 5. §. 1. *supr. de publ. judic.*

(12) *l.* 9. *infr. h. t.*

(13) Infamis de facto accusare potest Jure civili, non canonico. vide Clarum 5. *sentent.* §. *ultim. qu.* 14. *versic. sciendum est casus.* Infamis vero de jure non potest, *l.* 8. *infr. h. t. l.* 15. *C. qui accusare.* nisi annonæ accuset. *l.* 13. *infr. h. t.* vel majestatis. *l.* 7. *infr. ad Legem Jul. majestatis.* An suarum injuriam persequi potest? non stricto jure. sed ex æquitate tantum.

(14) Bestiarios intellige, non eos, qui ad bestias damnati erant, quos ἐπιθανατίους vocat Apostolus, 1. *Corinth.* 4. *versic.* 9. Horum alii auctorati, alii vero suas operas ad depugnandis bestias locabant. Ulpian. 9. *Collationis Legum Mosaicarum.* Posteriorum meminit *l.* 3. §. 5. *supr. de testibus.* Hi operas locabant spectaculo meridiano, et ob audaciam (de qua dicam ad *l.* 18. §. *mastigophori.* 17. *infr. de muneril.*) παράβολοι, a Socrate *in historia Ecclesiastica.* audaces a Claudiano: confectores a Suetonio *in Augusto.* et ab Eusebio, *ubi tractat de Polycarpi nece.* vide Scaliger. *in quartum Manilii.*

(15) Arena locus est, ubi certamina præbebantur, qui spargi arena solebat. Hinc locus ille celebris apud Nemausenses, *les arenes*: et illæ formulæ, in arenam se dare. *l. ultim. supr. de fugitivis.* in arenam depugnandi causa ad bestias intromitti. *l.* 1. §. 1. *supr. de ædilitio.* Hinc rursus arenarius. *l.* 38. *supr. de operis libertor.* arenarius testis. *l.* 21. §. 2. *supr. de testibus.* Est autem hæc arena Græcis κυνήγιον. Theoph. §. 1. *Inst. de inutil. stipulat.*

(16) *l.* 1. *l.* 2. *in fin. l.* 3. *supr. de his, qui notant.*

(17) *l.* 1. *l.* 4. §. 2. *supr. de his qui notant.*

(18) *d. l.* 1. *l.* 4. *supr. de prævaricatoribus.*

(19) *supr. h. t. et d. l.* 1. Semel perjurum, semper censeri perjurum, hinc colligit Alciat. 2. *præsumpt.* 10. adde c. 8. *de regul. jur. in sext.*

(20) Vide *l.* 6. *infr. ad Legem Jul. repetundarum.*

(21) *l.* 1. Cujac. 6. *observation.* 17. *in fin.*

(22) *l.* 12. §. 5. *Infr. h. t. l.* 26. *C. ad leg. Jul. de adulter.* adde Gaium 1. *Institut* 3. *in fin.*

(23) Apud quem judicem? Præfectos urbi, Romæ; Præsides in provinciis. *l.* 1. §. 8. *supr. de officio Præfecti urbi. l.* 24. *in fin. supr. de pignorat. l.* 9. *supr. de manumiss.*

(24) Levia crimina de plano possunt audiri et discuti.

(25) De plano quid est? an sine libello? an sine inscriptione? an sine scrupuloso procedendi modo? an sine scripto? vide *Novell.* 17. *cap.* 3.

(26) Fustibus liberi, flagellis servi verberantur *l. ultim. supr. de injuriis. l.* 12. *infr. de jure fisci.*

(27) *l. ultim. supr. de privat. delict. l. ultim. supr. de furtis.* Hodie non est necessaria subscriptio. ut *infr. dicam proxime. infr h. t.*

(28) Inscriptio est ipsa accusatio scriptis comprehensa: subscriptio est approbatio eorum quæ inscriptione continentur.

(29) An hoc promisit accusator, se perseveraturum ad finem usque litis? §. 1. *Infr. hic. l.* 3. *C. qui accusare.* An rem ita habere uti descripta est? an se talionis pœnam sustinere velle, si falso accusasse deprehendatur? quod postremum confirmatur voce *inultam. supr. et l. ultim. C. h. t.* ibi: *similitudo supplicii*, *l.* 2. *C. de fid. instr.* ibi. *discrimen periculi Legis Corneliæ*: quod hodie consuetudinario jure non est necessarium. Ferrariensis *in forma inquisitionis.* 32. *num.* 1. *in fin.* Clarus 5. *sentent.* §. *ultim. quæst.* 12. subintelligitur enim id ex Legis dispositione. Utcumque nulla sit in crimen subscriptio, sola libelli oblatio talionis pœnam tacite adstringit. Clarus *ibid. versic. de Jure autem civili.*

(30) Propter pœnam talionis scilicet. vide *supr. eod.*

(31) Cautionem de crimine objiciendo, et de perseverando in lite, observa.

(32) Accusatores.

objiciant, *et præterea perseveraturos* (1) *se in crimine usque ad sententiam.*

§. 2. Hisdem (2) criminibus, quibus quis liberatus (3) est (4), non debet (5) Præses pati eundem accusari: et ita Divus Pius Salvio Valenti rescripsit. Sed hoc utrum ab eodem, an nec ab alio (6) accusari possit, videndum est? Et putem, quoniam res inter (7) alios judicatæ alii non præjudicant, si is, qui nunc accusator exstitit, suum dolorem persequatur, doceatque ignorasse se accusationem ab alio institutam: magna ex causa admitti eum ad accusationem debere.

§. 3. Si tamen alio crimine postuletur ab eodem, qui in alio crimine eum calumniatus est: puto non facile admittendum eum, *qui* (8) *semel calumniatus* sit: quamvis filium accusatoris admitti oportere, aliam (9) accusationem instituentem adversus eum, quem pater accusaverat, D. Pius Julio Candido rescripsit.

§. 4. Idem Imperator rescripsit servos ibi puniendos, ubi (10) deliquisse arguantur: dominumque eorum, si velit eos defendere, non posse revocare in provinciam suam; sed ibi oportere defendere, ubi deliquerint.

§. 5. Cum *sacrilegium* admissum esset in aliqua provincia, deinde in alia minus crimen: Divus Pius Pontio (11) Proculo rescripsit, postquam (12) cognoverit de crimine in sua Provincia admisso, ut reum in eam provinciam remitteret (13) ubi sacrilegium admisit.

Qui accusare possunt vel non.

8. Macer lib. 6. de Publicis judiciis.

Qui accusare possunt intelligemus (14) si (15) scierimus, qui (16) non possunt. † Itaque *prohibentur* (17) *accusare* alii *propter sexum* (18), *vel ætatem* (19), ut mulier, ut pupillus. † Alii *propter sacramentum* (20), ut qui stipendium merent (21). † Alii *propter Magistratum* (22), potestatemve, in qua agentes sine fraude in jus evocari non possunt. † Alii (23) *propter delictum* proprium, ut infames (24). † Alii *propter turpem* (25) *quæstum*, ut qui duo (26) judicia adversus duos reos subscripta habent, nummosve ob accusandum, vel (27) non accusandum acceperint.

† Alii *propter conditionem* suam, ut (28) libertini (29) contra patronos (30).

9. Paulus lib. 5. Sententiarum.

Alii propter *suspicionem* (31) *calumniæ*, ut illi qui falsum testimonium subornati dixerunt.

10. Hermogenianus lib. 6. Juris Epitomarum.

Nonnulli propter *paupertatem* (32), ut sunt qui minus quam quinquaginta (33) aureos habent.

2. *An delatum ab alio deferre alius possit.*

11. Macer lib. 2. de Publicis judiciis.

Hi tamen omnes, si suam (34) injuriam exequantur (35) mortemve propinquorum (36) defendant, ab accusatione non excluduntur.

§. 1. Liberi libertique non sunt prohibendi, suarum (37) rerum defendendarum gratia, de facto (38) parentum patronorumve (39) queri: veluti si dicant, *vi se a possessione ab his expulsos*, scilicet *non* (40) *ut crimen vis*

(1) *l. 7. C. qui accusare non possunt.*

(2) Paul. 1. *sent.* 6. §. 1.

(3) Pure scilicet, quia non commisit crimen, secus si liberatus sit tantum, quod crimen probatum non fuerit, sive judicium criminaliter, sive civiliter motum fuerat, sive etiam processum ex vera denunciatione vel inquisitione, quia inquisitio loco accusationis habetur; reluctante tamen Jure canonico, quod usus separavit. Clarus 5. *sent.* §. *ult. qu.* 57. *versic. sed hac quidem. et sequent.* Non idem est, si in foro pœnitentiali reus absolutus sit. Potest enim et in foro judiciali postea accusari, et e contra. Non idem quoque si accusatore prævaricante absolutus est. Non idem est etiam si secundus accusator primam accusationem ignoravit. v. Clar. *ibid.*

(4) An idem si semel punitus? utique. vid. Clar. *d. qu.* 57. si transactum? vide *l.* 18. *C. de transact.* si gratiam a magistratu obtinuit? vid. *l.* 2. *C. de in jus voc.* et Clar. *d. qu.* 57.

(5) Quia qui iterum accusat, manifestus est calumniator. *arg. l.* 1. *C. Theod. de calumniatorib.* Hinc illud: de eodem delicto sæpius non est quærendum.

(6) Puta filio. Paul. 5. *sent.* 6. §. 2. vide *tit. C. res inter alios acta.*

(7) De ea re dixi superius.

(8) Semel malus, semper malus præsumitur. *l.* 5. §. 6. *Infr. de re militari. c.* 8. *de regul. Jur. in* 6. vid. Socin. *reg.* 39.

(9) Non eandem. Paul. *ibid. d.* §. 2.

(10) Vide *l.* 2. *C. ubi de criminib.* vid. *l.* 28. §. 15. *infr. de pœnis.*

(11) Pontio Proconsuli. *vulg.*

(12) Judex primum processum expedire prius debet, quam majoris criminis causa reum ad alterum judicem remittat. *Bart.*

(13) De remissione, vid. Thesaur. *decis.* 90. Guidon. Pap. *decis.* 202. *n.* 5. Jul. Clar. §. *final. qu.* 39. *num.* 1. Ans.

(14) Quo argumento, vel unde? a partium remotione. Privatio præsupponit habitum, *vers. videam. Inst. de his, qui sunt sui.* contrariorum uno cognito cognoscitur et aliud.

(15) Omnibus accusare permissum est, qui non sunt prohibiti.

(16) Vide 1. *ad Herenn.*

(17) Restringe hanc regulam ex *l.* 11. *infr. h. t.*

(18) Nisi suam suorumque injuriam prosequantur. *l.* 1. *supr. h. t. l.* 12. *C. qui accusare.* vid. P. Gregor. 32. *syntagm.* 13. 60. *Ecl.* 1. *ex tit.* 34. *cap.* 1.

(19) Vide Gregor. *d. lib.* 14. Cujac. 17. *obs.* 30.

(20) Militare. vid. *l.* 2. *infr. de veteran.*

(21) Id est, ut milites: quod tamen hodie locum non habet. vid. quæ notavi ad *l.* 8. *C. qui accusare.*

(22) Cur ita constitutum? vid. P. Gregor. 32. *syntagm.* 15.

(23) Id est, qui ex delicto aliquo sunt infames. vid. 6. *Ecleg.* 10. *ex tit.* 34. *c.* 9.

(24) Vide *l.* 4. *supr. h. t.*

(25) Cur hi turpi quæstu duci dicuntur? quia accusatoribus et delatoribus olim præmia constituta, quorum dulcedine ad accusandum pelliciebantur. de quo scripsi ad *l.* 2. *infr. de jure fisci.*

(26) *l.* 12. §. 2. *infr. h. t. l.* 16. *C. qui accusare.*

(27) *l.* 4. *in fin. Supr. h. t. l.* 6. *Infr. ad leg. Jul. repetundar.*

(28) Ut filii circa parentes, libertini contra patronos. *vulg. Hal.* adde *l.* 5. *C. ad leg. Corn. de fals.* Imo liberi adversus parentes criminis accusationem instituere possunt. *arg. l.* 7. *supr. de injur.*

(29) *l. ult. C. qui accusare.*

(30) Excipe *l.* 38. §. 9. *infr. ad leg. Jul. de adulter.*

(31) *l.* 4. *supr. h. t.* 60. *Ecl.* 1. *ex tit.* 34. *c.* 9.

(32) *l.* 3. *supr. de testib. Paupertas* hodie non repellit ab accusatione pauperem honestæ fidei et vitæ. vid. Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 14. *vers. sed hic etiam quæro.*

(33) 1. *Harm.* 6. Pauperes habentur, qui minus quam quinquaginta aureos habent, id est, qui rem minorem quam quinquaginta sestertiorum millia. Cuj. 17. *obs.* 30. *in fin.* adde Novell. Constantini Porphyrogenetæ περὶ ἀναδόσεως τιμήμα[illegible] στρατιωτῶ. 4. vid. Cujac. *Novell.* 15. *in fin.* Porro de privilegiis paupertatis vid. Cornelium Benincassum in *tractat. de privilegiis paupertatis.*

(34) *l.* 4. *supr. h. t.*

(35) Id est, persequantur: Id enim verbum *exequi* significat. *l.* 1. §. 1. *supr. de privat. delict.* §. 1. *Inst. de publ. jud.*

(36) Puta fratrum. adde *l.* 5. *supr. de injur.*

(37) Atqui non possunt restitui adversus parentes. *l. ult. C. qui et advers. quos.*

(38) Id est, adversus factum. An et pro parentibus accusare possunt? Clarus ait, etiam spiritualibus et illegitimis; sed et pro matre. Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 14. *in fin.*

(39) Vasalli querelam adversus factum domini admitti, hinc potest colligi. An et eum criminis accusare potest vasallus? Interpretes aiunt, si modo civiliter agat. Clar. *d. quæst.* 14. *vers. sed quæro.*

(40) *l.* 5. *C. ad leg. Corn. de falsis.*

cis intendant, *sed ut possessionem recipiant*. Nam et filius non quidem prohibitus est de facto matris queri, si dicat, *suppositum ab ea partum*, *quo magis coheredem haberet* : sed ream eam Lege (1) Cornelia facere permissum ei non est.

§. 2. Ab alio delatum alius deferre non potest : sed eum, qui abolitione publica (2), vel privata interveniente, aut desistente accusatore, de reis (3) exemptus est, alius deferre non (4) prohibetur.

Qui non possunt accusari. 2. Si quis de duobus reis queratur. 3. De servo accusato.

12. Venuleius [Saturninus lib. 2. de Judiciis publicis].

HOs accusare non licet (5) : legatum Imperatoris, id est, Præsidem provinciæ, ex sententia (6) Lentuli (7) dicta Sulla et Tirone Consulibus. † Item legatum Provincialem ejus duntaxat criminis, quod ante (8) commiserit, quam in legationem veniret. † Item Magistratum populi Romani : eumve, qui reipublicæ causa abfuerit (9), dum non retractandæ (10) Legis causa abest.

§. 1. Hoc beneficio etiam in reos recepti uti possunt, si abolitione (11) interveniente repeti se non debere contendant, secundum epistolam D. Hadriani ad Glabrionem Consulem scriptam.

§. 2. Lege (12) Julia judiciorum publicorum cavetur, ne eodem tempore de duobus (13) reis quis quereretur, nisi suarum injuriarum causa (14).

§. 3. Si servus (15) reus postulabitur (16), eadem (17) observanda sunt, quæ si liber esset, ex Senatusconsulto Cotta et Messala Consulibus.

§. 4. Omnibus autem Legibus (18) servi rei fiunt, excepta Lege Julia de vi privata (19): quia ea Lege damnati partis tertiæ bonorum publicatione puniuntur : quæ pœna in servum non cadit. † Idemque dicendum est in cæteris Legibus, quibus pecuniaria pœna irrogatur; vel etiam capitis (20), quæ servorum personis non convenit, sicuti relegatio (21). † Item nec Lex Pompeja parricidii : quoniam caput primum eos adprehendit, qui parentes, cognatosve aut patronos occiderint, quæ in servos, quantum ad verba pertinet, non cadunt : sed *cum natura* (22) *est communis*, similiter et in eos animadvertetur. † Item Cornelia injuriarum servum non debere recipi reum, Cornelius Sulla auctor fuit : sed durior ei pœna extra ordinem imminebit.

Ad Legem Juliam de annona.

13. Marcianus lib. 1. de Publicis judiciis.

MUlierem propter (23) publicam utilitatem ad annonam (24) pertinentem audiri a Præfecto annonæ deferentem, D. Severus et Antoninus rescripserunt. † Famosi quoque accusantes sine ulla dubitatione (25) admittuntur. † Milites (26) quoque qui causas alienas deferre non possunt, qui pro pace excubant, vel magis ad hanc accusationem admittendi sunt. † Servi quoque deferentes audiuntur (27).

De concurrentibus accusationibus.

14. Paulus lib. 2. de officio Proconsulis.

SEnatus censuit, ne quis ob idem crimen pluribus (28) legibus (29) reus fieret.

De turba.

15. Ulpianus lib. 56. ad Edictum.

IN eum, cujus dolo malo hominibus coactis damni quid datum esse dicatur, non (30) debet cogi actor, omissa actione civili, crimen intendere.

Si plures velint accusare.

16. Idem lib. 2. de officio Consulis (31).

SI (32) plures existant, qui eum in publicis judiciis accusare volunt : *judex* eligere debet eum (33), qui accuset, causa scilicet cognita, æstimatis (34) accusatorum personis, vel de dignitate, vel ex eo quod interest, vel ætate, vel moribus, vel alia justa de causa.

(1) De supposito partu.
(2) Alia est abolitio publica, alia privata : hæc ab accusatore, illa vel a Principe, vel a senatu indulgetur. vide Cuj. apud Paul. 5. *sent.* 17. §. 1.
(3) Sic Cicero *Verrina de signis.* absentem de reis eximit.
(4) *l.* 3. *in fin. supr. h. t.*
(5) Imo adversus hujusmodi personas postulare licet. *l.* 32. *in fin. Infr. ad leg. Jul. de adulteriis.* accusari etiam possunt, maxime si de furto earum agatur. Clar. 5. *sent.* §. *ult. quæst.* 6. *vers. præterea.*
(6) Sententia hic non est judicis, sed senatoris in Senatu dicta. de qua vide Cujac. 6. *obs.* 30.
(7) De quo vide Cuj. *d. loco.*
(8) Legatus ex delicto in legatione commisso accusari et puniri potest.
(9) *l.* 15. §. 1. *infr. ad leg. Jul. de adulteriis.*
(10) Detrectandi leges. *vulg. Hal.*
(11) Abolitio criminis facit, ne reus pro eodem delicto ab alio accusetur. vide *l.* 1. *C. de abolitionib.*
(12) De qua scripsi ad *l.* 4 *supr. de testibus.*
(13) Imo id licet, *l.* 16. *C. qui accusare.* quæ res movit Cujac. ut hic legat, *ne de tribus reis* 6. *obs.* 12. quod non abhorret a *l.* 6. *in fin. infr. ad leg. Jul. de adulter.*
(14) Tunc enim non ducitur aviditate quæstus : sed dolore tantum et indignatione.
(15) *l.* 6. *supr. h. t.*
(16) Accusabitur.
(17) Imo non eadem, sed longe alia. *l.* 16. §. 3. *infr. de pœnis.*
(18) Criminibus.
(19) De vi pecuniariter. *ita Græci.*
(20) Id est, status. *l.* 23. §. 2. *supr. de ædilit.*
(21) Imo servi relegari possunt. *l.* 2. *supr. qui et a quib. manumiss. l.* 2. *C. de sepulchro violato.*
(22) Id est, jus naturæ. vid. *l.* 44. §. 3. *supr. de ritu. l.* 32. *infr. de regul. jur.*
(23) Nota restrictionem *l.* 1. *supr. h. t.*
(24) *l.* 3. *in fin. infr. ad leg. Jul. de annona.* vid. P. Gregor. 32. *syntagm.* 13.
(25) In superiori casu scilicet. et ita restringe *l.* 4. *et* 8. *supr. h. t.*
(26) *l.* 8. *C. qui accusare.* et ita coërce *l.* 8. *vers. alii propter sacramentum. supr. h. t.*
(27) Dominos scilicet annonam adtentantes. *l.* 53. *supr. de judiciis. l.* 1. *infr. ad leg. Jul. de annona.*
(28) *l.* 41. *in fin. Infr. de pœnis.*
(29) Id est, æstimationibus et pœnis.
(30) Civilis actio ante criminalem potest intendi. *l.* 7. §. 1. *supr. de injuriis. l. un. C. quando civilis actio.*
(31) Reponendum *Proconsulis.* ut *l.* 6. *supr.*
(32) Vide Ciceron. *de divinatione in Verrem.*
(33) Olim ita observabatur propter Legem talionis, quæ hujusmodi accusationes impediebat. Constat enim, unius mortem plurium morti ex æquo non respondere. Hodie plures simul accusare possunt, si tamen eorum intersit, vel communis officii, vel injuriæ communis ratione : tunc tamen coguntur uno et eodem libello accusare. vid. Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 13. Idque magis in Gallia servatur, in qua accusator privatim tantum damnum seu interesse persequitur, regiis et fisci procuratoribus publicam vindictam interim persequentibus. vid. Imbert. *in Enchiridio in verb. accusar.* vid. *l.* 18 *supr. de test. tut. l.* 41. *Supr. de damno. l.* 3. *in fin. supr. de popul. act.*
(34) Quid, si pari gradu vel dignitate sint? Omnes admittentur *l.* 3. §. 9. *supr. de sepulchro.*

De servo accusato.

17. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

SI servum (1) dominus in crimine capitali defendit, sistendum (2) satisdato promittere jubetur.

Si accusare prohibitus non appellavit.

18. IDEM lib. 17. Responsorum.

CUm Titia testamentum Gaii fratris sui falsum arguere minaretur, et solemnia (3) accusationis non implevit intra (4) tempus a Præside præfinitum, Præses [Provinciæ] iterum pronunciavit *non posse illam amplius de falso testamento dicere.* adversus quas sententias Titia non provocavit, sed dixit se post finitum tempus de irrito testamento dicere. Quæro, an Titia, quæ non appellavit adversus sententiam Præsidis, possit ad falsi accusationem postea reverti? Respondit, nihil aperte proponi, propter quod adversus sententiæ auctoritatem de falso agens audienda sit.

De heredibus. 1. Ne compellatur accusator plures reos facere.

19. CALLISTRATUS lib. 5. de Cognitionibus.

DIvi Fratres rescripserunt *non* (5) *debere cogi heredes accusatorum exequi crimina.*

§. 1. Item *non oportere compelli accusatorem plures reos facere*, D. Hadrianus rescripsit (6).

De heredibus, de jure alienandi vel manumittendi.

20. MODESTINUS lib. 2. de Pœnis.

EX judiciorum publicorum admissis non (7) alias transeunt adversus heredes pœnæ bonorum ademptionis, quam si lis contestata (8), et condemnatio fuerit secuta (9): excepto (10) repetundarum (11), et majestatis (12) judicio, quæ etiam mortuis reis, cum quibus nihil actum est, adhuc exerceri placuit, ut bona eorum fisco vindicentur: adeo ut D. Severus et Antoninus rescripserint, *ex quo quis aliquod ex his causis crimen contraxit, nihil* (13) *ex bonis suis alienare, aut manumittere eum posse.* ┼ Ex cæteris (14) vero delictis pœna incipere ab (15) herede ita demum potest, si vivo reo accusatio mota est (16), licet non fuit condemnatio secuta.

De crimine suspenso.

21. PAPINIANUS lib. 15. Responsorum.

CApitis reus, suspenso (17) crimine, causam fisco deferre non (18) prohibetur.

De foro competenti.

22. IDEM lib. 16. Responsorum.

ALterius provinciæ reus apud (19) eos accusatur et damnatur (20), apud quos (21) crimen contractum ostenditur: quod etiam in militibus (22) esse observandum optimi Principes nostri generaliter rescripserunt.

TIT. III.
DE CUSTODIA (23) ET EXHIBITIONE REORUM (24).

De æstimatione Proconsulis.

1. ULPIANUS lib. 2. de officio Proconsulis.

DE *custodia reorum* Proconsul æstimare solet (25), utrum (26) *in carcerem* recipienda sit persona, an *militi* (27) *tradenda*, vel fidejussoribus (28) committenda, vel etiam sibi. Hoc autem vel pro criminis, quod objicitur, qualitate, vel propter honorem, aut propter amplissimas facultates, vel pro *innocentia* (29) personæ, vel pro dignitate ejus, qui accusatur, facere solet.

De servo. 2. Ne quis ex pluribus causis accusetur vel in jus vocetur.

2. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteriis.

SI servus capitali crimine postuletur, Lege (30) publicorum cavetur, Ut (31) sistendum vel ab extero sa-

(1) *l.* 12. §. 3. *supr. h. t. l.* 2. *C. h. t. l.* 2. *infr. de custodia. l.* 11. *supr. tit. proxim.*

(2) Judicio scilicet et quoties id res exiget. *l.* 2. *C. h. t.*

(3) De quibus vid. *l.* 3. *supr. h. t.*

(4) *l.* 7. *C. qui accusare. l. ult. C. ut intra certum tempus.*

(5) Imo cogendi videntur. *l.* 11. *in fin. C. de accusat. l.* 40. *supr. pro socio.* præsertim si de homicidio et cæde agitur. *Bartol. hic.* et in *l.* 15. *supr. h. t.* Bald. in *d. l.* 11. quod tamen communi usu et forensi non observari refert Clar. 5. *sentent.* §. *ultim. qu.* 15. *vers. item quæro.*

(6) Cur ita? vid. *l. unic. C. ut nemo invitus.*

(7) Pœnæ bonorum ademptionis in publicis judiciorum, in quibus neque lis contestata, nec sententia secuta est, non transeunt ad heredes, *l.* 1. *supr. de privat. delict.* nisi ad vires usque hereditarias, sive inventarium confecerint, sive non confecerint, Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 51. vid. quæ notavi ad *tit. C. ex delict. defunctor.* vid. Sebastianum Mediceum *tractatu de morte. part.* 2. *conclus.* 2.

(8) Litis contestationis hic effectus notandus est: alios effectus vid. apud Hotom. 3. *obs.* 28.

(9) Utcunque reus ex delicto fuerit condemnatus, si tamen is mortuus fuerit intra tempora appellationi præstituta, heredes ejus appellare possunt. vid. *l.* 6. *C. si reus vel accusator.* heredibus bona defuncti non auferuntur, etsi non appellaverint. *Accurs. et Dynus.* imo auferuntur, debent enim appellare. *Jacob. de Ravenna. Cynus. Bart.*

(10) Exceptionem regulæ superioris observa. adde *l. ult. infr. ad l. Jul. peculat. l.* 2. *C. de apostat.*

(11) *l.* 2. *infr. ad leg. Jul. repetundarum.*

(12) Glossa et Doctores excipiunt crimen peculatus, de residuis, hæreseos, ἀπροστασίας, desertæ militiæ, et alia.

(13) Repetundarum et majestatis rei a momento criminis admissi, nihil alienare nec manumittere possunt. vid. *l.* 5. §. 4. *C. ad l. Jul. majest.* adde *l.* 15. *supr. de donat.* Goth. vid. Gomez. *var. resolut. lib.* 3. *c.* 2. *num.* 2. Farinac. *de crimine læs. majestat. quæst.* 113. *inspect.* 2. *num.* 87. Ans.

(14) *Sub.* privatis et civilibus.

(15) Lite cum defuncto in civili crimine contestata, pœnæ ab herede incipere possunt.

(16) Id est, lis contestata est. v. *supr. h. t.*

(17) Id est, non habita ratione criminis.

(18) Imo prohibetur. *arg. l.* 6. *C. de procurat.*

(19) Reus ubi puniendus sit, utrum in loco delicti, contestati judicii, domicilii? vid. Grandin. *tract. de maleficiis. rubr. ubi punitur delinquens.*

(20) Qua pœna? an sui territorii, vel delicti? vide quæ notavi ad *tit. C. ubi de criminib.*

(21) Forum quis sortitur ratione criminis. Ubi quis deliquit, ibi puniri potest. *l.* 11. *infr. de custodia. l.* 1. *C. ubi de criminib. Nov.* 134. *c.* 5.

(22) *l.* 9. *infr. de custodia. l. pen. C. de jurisdict. l.* 1. *C. ad exhibend.*

(23) *L.* 9. *C.* 4. *et* 9. *C. Theod.* 3. *et* 60. *synops.* 35. *cap.* 12. *Carcerum* varia sunt genera, de quibus tractat P. Gregor. 31. *syntagm.* 33.

(24) Et de transmittendis reis. *L.* 9. *C.* 3. *et* 9. *C. Th.* 2. sensus tituli est: Quando mitti reos in custodiam oporteat, vel militibus tradi, vel fidejussoribus, vel sibimet committi. 60. *Eclog.* 11.

(25) Vide Rævardum *lib.* 3. *varior. c.* 12. Menochium *de arbitr. jud. cas.* 303. *et* 305. Bossium *de carcere et tit. de carcerat. fidejuss. commut.*

(26) Sic Augustin. *in Joannem. Receptiones*, inquit, *in custodiam pro meritis causarum adhibentur, alios jubentur custodire lictores humano et miti officio atque civili: alii traduntur optionibus* (id est, carcerum custodibus. vide *l.* 6. *Infr. de bon. damnat.*) *alii mittuntur in carcerem; et in ipso carcere, non omnes, sed pro meritis causarum in ima carceris detruduntur.* v. Cujac. *hic.*

(27) Quod raro fieri jubet Trajanus apud Plin. 10. *epist.* 30. 31.

(28) Fidejussoribus accusatus committi potest arbitrio judicis causis inspectis. vid. *l.* 3. *infr. h. t.*

(29) Quæ in dubio præsumitur. Alciat. 4. *de verbor. signific.*

(30) Lex Julia publica judiciorum. *vulg.* recte: de eo dixi ad *l.* 4. *supr. de testib.*

(31) Hinc et ex *l.* 25. *supr. de SC. Silanian.* colligit Clarus 5. *sent.* §. *ult. qu.* 26. servum sub fidejussoribus non relaxari.

tisdato promittatur : quod si non defendatur, in vincula (1) publica conjici jubetur, ut ex vinculis causam dicat.

§. 1. Solet itaque tractari, an postea domino permittendum sit, oblata satisdatione servum suum vinculis liberare ? dubitationem auget Edictum Domitiani, quo cautum est, *abolitiones ex Senatusconsulto factas ad hujusmodi servos non* (2) *pertinere.* Nam et lex ipsa prohibet eum absolvi, priusquam de eo judicetur. Sed hæc interpretatio perdura, et pernimium severa est in eo, cujus dominus absens fuit, vel quod per (3) inopiam illo momento temporis satisdationem implere non potuit. Neque (4) enim pro indefenso derelictus recte dici potest, qui dominum præsentem non habuit : vel habuit paratum defendere, pauperem (5) tamen : quod utique facilius admitti poterit, si non post longum temporis spatium hoc desideretur.

§. 2. Qui exhibendi postulati sunt, propter aliam causam alterius criminis, quod ante admissum est, rei non recipiuntur ex Senatusconsulto. † Quod in privatis quoque [causis], et hominibus (6) sub fidejussore factis observatur : nisi ex hoc temporalis actio in peculium cadat.

De eo, qui paratus est dare fidejussores.

2. ULPIANUS lib. 7. de officio Proconsulis.

DIvus Pius ad Epistolam Antiochensium Græce rescripsit, non esse in vincula conjiciendum eum, qui fidejussores (7) dare paratus est (8) : nisi si tam grave (9) scelus admisisse eum constet, ut neque fidejussoribus, neque militibus committi debeat : verum hanc ipsam carceris pœnam (10) ante supplicium sustinere.

De pœna fidejussoris.

4. IDEM lib. 9. de officio Proconsulis.

SI quis reum criminis pro quo satisdedit, non exhibuerit (11) : pœna pecuniaria plectitur (12). puto tamen, si dolo (13) non exhibeat, etiam extra (14) ordinem esse damnandum. sed si neque in cautione, neque in decreto Præsidis certa quantitas comprehensa est, ac ne consuetudo ostenditur, quæ certam formam habeat : Præses de modo pecuniæ, quæ (15) inferri oporteat, statuet.

De reo confesso.

5. VENULEJUS [SATURNINUS lib. 2. de Judiciis publicis].

SI (16) confessus (17) fuerit reus, donec (18) de eo pronuncietur, in vincula publica conjiciendus est.

De elogiis.

6. MARCIANUS lib. 2. de Judiciis publicis.

DIvus Hadrianus Julio Secundo ita rescripsit : *Et alias rescriptum est, non esse utique epistolis eorum* (19) *credendum, qui quasi damnatos ad Præsidem remiserint.* Idem de Irenarchis (20) præceptum est : quia non omnes ex fide bona elogia (21) scribere compertum est.

§. 1. Sed et caput mandatorum extat, quo Div. Pius

---

(1) *l.* 25. *§.* 1. *supr. de SC. Silaniano.*

(2) *l.* 15. *infr. ad SC. Turpill.*

(3) Defensionem servi sui dominus omisisse eo solo non intelligitur, quod absens sit, vel quod pauper eum defendere non potuerit.

(4) Pro indefenso derelictus non habetur, qui dominum præsentem non habet ; vel præsentem, sed tamen pauperem, ut defendere alium non possit.

(5) Pauperi domino servum judicio non defendenti succurritur.

(6) Nominibus, *vulgat.* et ita legendum putat Brissonius *in parerg. infr.* et male. Græci ita legunt, *ὅπερ ϗ ἐν ταῖς χρηματικαῖς αἰτίαις, ϗ τῶν ὑπὸ ἐγγύας γινομένων προσώπων παραφυλάττεται.* homines sub fidejussore facti dicuntur Græco more, qui satisdare judicio sisti promiserunt : ut reus sub custodia officii factus. vide *l.* 1. *C. ad SC. Turp.* vide Cujac. 8. *observ.* 30.

(7) Idoneos, *l.* 5. *supr. qui satisd. l.* 16. *C. de dignitatib.* immobilium possessores. vide *l.* 15. *supr. qui satisdare.* non suppositos alienæ jurisdictioni, Clar. 5. *sent. §. ult. quæst.* 46. *vers. pone, quod Papiensis.* alias judex, qui non idoneos admisit, tenetur ad pœnam solvendam, quam fidejussor promisit. Quid dicendum, si reus per inopiam et paupertatem nullos fidejussores dare potest ? relaxandum sub juratoria cautione negant interpretes, nisi leviter accusatus sit, vel parum gravatus : et fidejussor is inops judici appareat, non simplici rei juramento, sed inquisitione facultatum ejus habita. Clarus *ibid.* Quid, si vice versa reus sit vir illustris, et valde locuples ? Juratoriæ cautioni civili jure committitur, *l.* 19. *C. de dignit.* non consuetudine. vid. Clar. *ibid. vers. scias autem.* Goth. An et quando actioni ex delicto fidejussor accedere possit, et carcerati datis fidejussoribus e vinculis relaxandi sint, v. Menoch. *de arbitrar. jud. cas.* 303. Guidon. Pap. *quæst.* 278. et Anton. Math. *de criminib. lib.* 48. *tit.* 14. *c.* 2. *n.* 14. 15. S.L.

(8) Quid, si appellatur ? non obstante appellatione deducitur, et ita communi stylo observari refert Clarus 5. *sentent. §. ultim. quæst.* 46.

(9) Ubicunque pro crimine imponitur pœna corporalis, non est sub fidejussoribus relaxandus : ubi vero non imponitur corporalis, non est carceribus mancipandus, si fidejussorem offert. et ita servari refert Clar. *d. quæse.* 46. *vers. in hac autem.*

(10) *l.* 2. *C. h. t.* Imo carcer non est inventus ad pœnam, sed ad custodiam. *l.* 8. *§.* 9. *infr. de pœnis.*

(11) Quid, si reus sit mortuus ? fidejussor non tenetur. vide *l.* 26. *in fin. C. de fidejuss.* Hinc colligere possis, fidejussorem rei in id se obstringere, ut ad omnem judicis petitionem, et ut usus loquitur, toties quoties etc. (sublato usu *l. antepen. C. de fidejuss.* quæ reo spatium sex mensium concedebat, Clarus *ibid.* licet Bart. videatur velle, ut prius renuncietur beneficio dictæ Legis) reum exhibeat : num simpliciter, ut sit securus, cum primum accusator id, quod sua interest consecutus fuerit ? usus obtinuit fidejussorem etiam teneri reum exhibere in causa appellationis, idque sub certa quadam et definita pœna pecuniaria, an corporali ? usu non est receptum. Clarus *d. quæst.* 46. Potest etiam judex præter fidejussores ita acceptos, a reo cautionem exigere de accusatore non offendendo. Clarus *ibid. quæst.* 147.

(12) Cui hæc pœna applicatur ? Fisco, et ita consuetudine observatur. Clar. *ibid.*

(13) Fidejussor dolo reum non exhibens, extra ordinem punitur.

(14) Vide Guidon. Pap. *decis.* 278. *l.* 13. *supr. ad l. Aquil.*

(15) Quam inferri oporteat. *vulgat.* quæ inferri debuit. *Haloand.*

(16) Confessus crimen non continuo statim punitur : secus si per sententiam damnatus sit. de quo vide Socin. *reg.* 70.

(17) Aut convictus. *l.* 2. *C. de exhib. reis.* Hinc collige reum post suam confessionem vinciri posse.

(18) Et merito id additum est, si quidem confessio viam aperit judici ad majorem inquisitionem. Clarus *ibid.* Confessus non continuo pro damnato habendus ex eo solo, quod crimen sit confessus : confessionem sequi debet condemnatio, vel liberatio seu absolutio. Quid enim, si reus extrajudicialiter etiam parte præsente confessus est ? aut judicialiter quidem, sed coram judice incompetente, non sedente pro tribunali, contra juris ordinem procedente, vel promittente confitenti impunitatem ? quid, si reus ad contrarium probandum se offerat ? quid, si in tormentis confessus est ? quid, si non absolute : sed illico certam qualitatem adjecit, puta innoxiæ et inculpatæ tutelæ ? quid, si perire volens confessus est ? utique post confessionem audiendus est. adde casum *l.* 6. *infr. h. t.* non idem est, si reus se confessum aliquid dicat, dum non ageretur de ipsa principali causa, et quum esset minor annis absente curatore. Clarus *ibid.*

(19) Denunciatoribus non est credendum, ut ex eorum denunciatione reus condemnetur : quamvis ex eorum denunciatione ad inquisitionem procedi possit, ut facta inquisitione reus vel condemnetur, vel absolvatur. Hinc etiam colligunt, neminem ex sola confessione facta coram primo judice condemnari posse a judice, ad quem appellatum est : sed eo casu novam rei confessionem requiri.

(20) Irenarchas hodie referunt ac repræsentant *Præpositi Marescallorum* apud Gallos. de quibus *infr. h. t.*

(21) Galli, *Informations, interrogations et proces.* adde *l.* 14. *in fin. Supr. de liberis et posthum.*

cum Provinciæ Asiæ præerat, sub Edicto proposuit, ut Irenarchæ (1) cum apprehenderint (2) latrones, interrogent eos de (3) sociis et receptatoribus, et interrogationes (4) literis inclusas atque obsignatas ad cognitionem Magistratus mittant. Igitur qui cum elogio mittuntur, ex integro audiendi sunt (5), etsi per literas missi fuerint, vel etiam per Irenarchas perducti. Sic et D. Pius, et alii Principes rescripserunt, ut etiam de his qui requirendi adnotati (6) sunt, non quasi pro damnatis, sed quasi re integra quæratur, si quis erit qui eum arguat (7). Et ideo cum quis ἀνάκρισιν (8) id est, *quæstionem seu inquisitionem* faceret, juberi oportet venire (9) Irenarchen, et quod scripserit, exequi (10): et si diligenter ac fideliter hoc fecerit, conlaudandum eum; si parum prudenter (11), non exquisitis argumentis (12), simpliciter denotare, *Irenarchen minus retulisse*; sed si quid maligne (13) interrogasse, aut non dicta retulisse pro dictis eum compererit, ut vindicet (14) in exemplum, ne quid et aliud postea tale facere moliatur.

De reo in provinciam, in qua deliquit, remittendo.

7. Macer lib. 2. de officio Præsidis.

Solent (15) Præsides provinciarum, in quibus delictum est, scribere (16) ad collegas (17) suos ubi factores (18) agere dicuntur, et desiderare, ut cum prosecutoribus (19) ad se remittantur: et id quoque quibusdam Rescriptis declaratur.

De præposito carceri.

8. Paulus lib. sing. de pœnis Militum.

Carceri (20) præpositus (21) si pretio corruptus (22), sine vinculis agere custodiam (23), vel ferrum, venenumve in carcerem inferri passus est (24), officio judicis puniendus est (25): si nescit, ob negligentiam (26) removendus est officio.

De militibus.

9. Venulejus Saturninus lib. 1. de officio Proconsulis.

De militibus (27) ita servatur, ut ad eum remittantur, si quid deliquerint, sub (28) quo militabunt: is autem, qui exercitum accipit, etiam jus animadvertendi in milites caligatos (29) habet:

De custodiis sine causa non dimittendis et solutis vinciendis.

10. Idem lib. 2. de officio Proconsulis.

Ne quis (30) receptam custodiam sine causa demittat (31), mandatis ita cavetur, *Si quos ex his*,

(1) *l.* 18. §. 7. *Infr. de munerib.* Irenarchæ olim creabantur periculo decurionum, ex dispositione Præsidum: vide *l. unic. C. de Irenarchis. lib.* 10. *tit.* 75.

(2) Irenarchæ munus apud Romanos fuit reos adprehendere, interrogare, cum elogio ad magistratus mittere. Præpositis Marescallorum apud Gallos plura licent: Possunt enim ex Edicto Francisci Regis primi, emansores, apolidas et cæcos, id est, carentes domicilio et lare, lascivientes, grassatores, mulierum stupratores pœna capitali absque provocatione afficere. qua de re latius dicam ad *Novell.* 80.

(3) *l.* 10. *C. de feriis.*

(4) Formam transmittendi elogii observa.

(5) Vid. quæ notavi ad principium hujus Legis.

(6) Adnotat requirendum judex, qui decernit, ut reus requiratur. *l.* 4. §. 5. *in fin. Infr. de re militari.*

(7) Hic locus admonet ita legendum esse videri apud Tertullianum ad Scapulam: *ex adnotatione vel elogiis nemo sine accusatore condemnandus est.* adde *l.* 1. *Infr. de requirendis reis.*

(8) ἀνάκρισις quid sit, v. *Novell.* 142. c. 2. *Act.* 25. *vers.* 26. 27. male Alciatus reposuerat διαγοχφὴν, 2. *prætermiss.*

(9) Nota minores judices a majoribus personaliter sisti posse cogique actus sui et judicii rationem reddere.

(10) Id est, probare: huc pertinet quod Papo refert 4. *arrest.* 5. *num.* 5. Judices ad justificandam sententiam capitalem, a se latam, etiam post executionem admitti.

(11) Non maligne. ut *infr. h. t.*

(12) Prudenter facit, qui exquisitis argumentis rem quamque aggreditur.

(13) Aliud, si parum prudenter. ut *supr. h. t.*

(14) Qua pœna? utique arbitraria. Papon. *d. l. n.* 5. 6. 7.

(15) *Nov.* 17. *c.* 14.

(16) Judices delicti commissi, collegas (in quorum jurisdictione seu territorio auctores maleficiorum degunt) rogare solent, ut eos ad se remittant. vide *Novell.* 134. *c.* 5. *et l.* 15. §. 1. *supr. de re judicata.*

(17) Id est, ad Præsides aliarum provinciarum.

(18) Id est, criminum auctores.

(19) Prosecutores reorum. adde *l.* 7. *in fin. C. de defensoribus civitatum.* sic dicuntur auri prosecutores, *l.* 1. *C. de auri prosecutoribus.* equorum, *l.* 1. *C. de tractatoriis. lib.* 12. *tit.* 52. publicarum functionum. *l.* 9. *C. de cursu publico. lib.* 12. *tit.* 51. frumentorum. Cassiodorus 4. Prosecutorum etiam meminit *lex* 12. *C. Theod. de susceptoribus.*

(20) 6. *Harmenopul.* 14. qui et clavicularius a Græcis, ad hanc legem.

(21) Carceri præpositus, qui et commentariensis. vide *l.* 4. *C. h. t.* Idem dicendum est in custode arcis. Bossius *titul de carcere.* 4. *num.* 10. Idem in milite rei sive accusati custode, *l.* 12. *Infr. h. t.* Idem in magistratu. *l.* 10. *infr. h. t.*

(22) Et convictus scilicet.

(23) Quid, si custodia effugit: ea fuga custodis dolo an negligentiæ imputatur? interdum dolo, interdum negligentiæ.

(24) Quibus custoditus mortem sibi consciverit. Eo casu quid dicendum? Commentariensis culpa id accidisse præsumptio est; qua præsumptione nisi se liberet, puniendus est. *l.* 14. §. 3. *Infr. h. t.* vide Bossium *ibid. num.* 7.

(25) Pœna capitali, si crimen erat capitale. *l.* 24. §. 8. *supr. h. t.* si minus, eadem, qua custoditus fuisset punitus. *l.* 4. *C. h. t.* Bossius *ibid. num.* 10. adde Act. 16. *num.* 6. Clarum 5. *sentent.* §. *ultim. quæst.* 68. *versic. custos carcerum.*

(26) Non nimiam scilicet, non propriam, sed substituti: tunc enim corporaliter non punitur. Clarus *ibid.* negligens non fuit, si sciens passus est ferrum aut venenum inferri: id enim pati, doli præsumpti manifesta species est.

(27) Remittendi milites rei ad Tribunos suos, *ut hic.* ut et Studiosi ad Rectorem Academiæ. *Authentica Habita C ne filius pro patre.*

(28) *l.* 4. §. 5. 6. *infr. de re militari. l. ultim. supr. titul. prox. ad Centurionem.* Juvenal. 16. *vers.* 16. *et* 17.

(29) Caligati milites, viliores, *l.* 2. *supr. de his, qui notantur. l.* 6. §. 5. *infr. de re militari. l.* 21. *C. de nuptiis. Novell.* 74. *cap.* 3. *in fin.* Hinc caligata militia. *l.* 10. *supr. de excusat. tutor.* Sueton. *August. c.* 25. *in fin.* murales coronas quam parcisime, et sine ambitione etiam caligatis tribuit. Idem *Vitellio*: Tota via caligatorum militum obvios exosculans. A caliga autem caligati dicti, infimi ordinis militum calceamento; unde cognomen Caligulæ datum. Tacitus, 1. Dion. 57. Ausonius quod in castris genitus, et educatus ad concilianda vulgi studia eo tegmine pedum uteretur. Sic Ventidium Bassum juventam inopem in caliga militari tolerasse, 7. Plin. 43. et sic a caliga Marium ad Consulatum perductum. Senec. 5. *de benefic.* 16. Nec tamen gregarios solum, sed et ipsos Centuriones, Ducesque caligatos fuisse indicio est, ex 7. Josephi *de bello Judaico.* 3. ac proinde verisimile est id genus calceamenti commune omnium qui in castris versarentur. unde a Dione, στρατιωτικὸν ὑπόδημα appellatur, nisi forte dicamus quandam in eo fuisse differentiam gregariorum, et ... militum: clavis enim non modo aereis, sed argenteis, et aureis caligæ figebantur: quod in exercitu Antiochi fuit, etiam apud gregarios. 9. Valerius 1. Justinus 38. Hinc caligares clavi, 22. Plin. 22. et 34. c. 14. Sosipater 1. *Inst. Grammatic.* 16. Isidor. 26 coque pertinere, Juvenal. *satyr.* 3. *vers* 248. iste versus creditur: *Et in digito clavus mihi militis hæret.* Ab urbe autem ... transisse auratorum clavorum luxuriam credibile est. Nam et urbana calceamenta ejusmodi clavis suffig. solita, 33. Plinius 3. Festus 19. Isidor. *ultim.* Eundem luxum in Græcia ex eo viguisse apparet, quod Agnonem Teium Alexandri Magni præfectum aureis clavis crepidas suffigere solitum Plinius scribat 33. *cap.* 3.

(30) Magistratus municipalis scilic. *infr. h. t.*

(31) Dimittat. *vulgat. Haloand.*

qui in civitatibus sunt, celeriter, et sine causa solutos a magistratibus cognoveris (1), *vinciri jubebis, et his, qui solverint, multam dices: nam cum scierint sibi quoque molestiæ futurum magistratus, si facile solverint vinctos: non indifferenter de cætero facient.*

De homine alterius provinciæ, et 1. de elogio.

11. CELSUS lib. 37. Digestorum.

NOn est dubium, quin, cujusque (2) est provinciæ homo qui ex custodia producitur, cognoscere debeat is, qui ei provinciæ præest, in (3) qua (4) [provincia] agitur.

§. 1. Illud a quibusdam observari solet, ut cum cognovit et constituit (5), remittat (6) illum cum elogio ad eum qui provinciæ præest, unde is homo est (7). quod ex causa faciendum est.

De custodiis remissis.

12. CALLISTRATUS lib. 5. de Cognitionibus.

MIlites (8) si amiserint custodias, ipsi in periculum deducuntur. nam Divus Hadrianus Statilio Secundo Legato rescripsit, quotiens custodia militibus evaserit, exquiri oportere, utrum nimia negligentia militum evaserit, an casu; et utrum unus ex pluribus, an una plures: et ita demum afficiendos supplicio milites quibus custodiæ evaserint, si (9) culpa eorum nimia deprehendatur: alioquin pro modo culpæ in eos statuendum. † Salvio quoque Legato Aquitaniæ idem Princeps rescripsit: in eum qui custodiam dimisit, aut ita sciens habuit, ut possit custodia evadere, animadvertendum; si tamen per vinum (10) aut desidiam custodis id evenerit, castigandum eum et in deteriorem (11) militiam dare (12): si vero fortuito amiserit, nihil (13) in eum statuendum.

§. 1. Si paganos (14) evaserit custodia (15), idem puto exquirendum, quod circa militum personas explorandum retuli.

De his, qui conspiraverunt, ut ruptis vinculis, et effracto carcere evaderent. et de his qui eos detexerunt.

13. IDEM lib. 6. de Cognitionibus.

IN eos, qui, cum recepti essent in carcerem, conspiraverint, ut ruptis (16) vinculis et effracto carcere evadant (17), amplius (18) quam causa, ex qua recepti sunt, reposcit, constituendum est: quamvis innocentes inveniantur ex eo crimine, propter quod impacti sunt in carcere, tamen puniendi sunt. Eos vero, qui conspirationem eorum detexerint (19), relevandos.

De tyrone. 1. De numero eorum qui custodiuntur. 2. De custodia amissa, 3. Vel mortua. 6. De custodia amissa. 7. De fugitivo.

14. HERENNIUS (20) MODESTINUS lib. 4. de Pœnis.

NOn est facile tyroni (21) custodia (22) credenda: nam *ea prodita* (23), *is culpæ reus est, qui eam ei commisit.*

§. 1. Nec uni, sed duobus custodia committenda est.

§. 2. Qui si negligentia amiserint, pro modo culpæ vel castigantur, vel militiam mutant (24). Quod si levis persona custodiæ fuit, castigati restituuntur. Nam si *miseratione* (25) custodiam quis miserit (26) militiam mutat: fraudulenter autem si fuerit versatus in dimittenda custodia, vel capite (27) punitur, vel in extremum (28) gradum militiæ datur. Interdum venia datur: nam cum custodia cum altero custode simul fugisset, alteri (29) venia data est.

§. 3. Sed si custodia se interfecerit vel præcipitaverit: militis culpæ adscribitur, id est, castigabitur.

§. 4. Quod si ipse custos custodiam (30) interfecerit, homicidii (31) reus est.

§. 5. Ergo si casu custodia defuncta (32) dicatur, te-

(1) Nota, Principem hic alloqui Proconsulem, ut colligitur ex hoc verbo, et epigraphe hujus Legis. cui adde *l.* 6. *supr. de officio Proconsulis.*

(2) Forum sortimur ratione delicti.

(3) Id est, vel ubi admissum delictum, vel unde est reus.

(4) Ratione delicti etiam in extraneos homines jus dici potest. vide *l.* 7. §. *pen. et ult. supr. de accusationib.* adde *l.* 3. *supr. de offic. Præsid.*

(5) Id est, constitit. vide *l.* 30. *supr. de excusat. tutor.*

(6) Vide quæ scripsi ad *l.* 9. *supr. h. t.*

(7) Id est, interdum damnati ad judicem domicilii sui cum elogio remittuntur condemnandi.

(8) V. *l.* 8. *supr. h. t.* adde *l.* 14. *infr. eod.*

(9) Culpa nimia interdum punitur capitaliter.

(10) Ebrietas an excuset, vide quæ scripsi ad *l. unic. C. si quis Imperatori maledixerit.*

(11) Militiæ mutatio fiebat, quoties is, qui equo meruerat, ex peditum numero jubebatur esse: et qui pedes fuerat, in funditorum auxilia transcribebatur, 2. Val. 2. Ammianus Marcellinus 29. equites quartæ sagittariorum cohortis, qui ad rebellionem defecerant, ut se contentum de supplicio leviori monstraret, omnes contrusit ad infimum militiæ gradum. Qui in pace vel acie deseruit, eques gradu pellendus est, pedes militiam mutat, *l.* 5. *Infr. de re milit.* et id quidem est militari gradu dejici. *l.* 3. §. 5. pelli, §. 9. *Infr. de re milit.* in deteriorem militiam dari, *ut hic.* et *l.* 4. §. 11. *l.* 13. *in fin. infr. de re milit.* v. Petr. Fab. 1. *semestr.* 12. de degradatione v. *Nov.* 123. *c.* 21. §. 1. De degradatis Episcopis, *Nov.* 42.

(12) Dari. *Hal.*

(13) Casus fortuitus non punitur. *l.* 6. *C. de pign. act.*

(14) Si paganus evaserit custodiam, *Hal.* si pagani evaserit custodiam, *vulgat.* et recte.

(15) Id est, is, quo custodiebatur.

(16) Go. *Synops. Basil.* 35. *c.* 14. 6. *Harm.* 14. Goth. De carcerum effractorib. v. Boer. *decis.* 215. Boss. *tit. de carcer. n.* 30. Farinac. *de carcer. et carcerat. quæst.* 30. *num.* 8. 9. 20. 25. Gomez. *var. resolut. tom.* 3. *c.* 9. *de tortura reorum. n.* 11. Ans.

(17) Adde Cuman. *cons.* 106. *prim. part.* Baldum *ad l.* 1. *Cod. de serv. fugit.* Doctores *ad l. admonendi. de jurejur.* Felinum *ad c. nullus. de præsumpt.* Ferdinand. *in repetit. ad l. filiusfam.* §. *dividi. n.* 87. *de legat.* 1. *Vivi. lib.* 1. *commun. opinion. versic. fugiens a carcere.* Mod.

(18) Id est, pœna etiam capitalis constituta est. *l.* 1. *supr. de effractor. l.* 38. §. 11. *Infr. de pœnis. l.* 13. §. 5. *infr. de re milit.*

(19) Sceleris conscio, scelus detegenti ignoscitur: quod etiam in crimine majestatis, *l.* 5. *in fin. C. ad l. Jul. majest.* et ambitus locum habet. *l.* 1. §. 4. *Infr. ad leg. Jul. de ambitu.* atqui pœnitenti et restituenti non ignoscitur. v. *l. penult. supr. vi bonor. raptor.* dic in casibus a Lege exceptis detegenti ignosci. et ita hanc Legem intellige.

(20) Terentius Clemens. *Hal.*

(21) Id est, nondum in numeros relato. *l.* 42. *supr. de test. milit.* et *l.* 18. §. 3. *infr. de muneribus.*

(22) Rei seu accusati.

(23) Perdita, *Hal.* prodita, ut si pecuniam acceperit. v. Paul. 3. *sent.* 31. §. 1.

(24) Militi. *l.* 11. *in fin. pr. supr. h. t.*

(25) Misericordia qui intempestive utitur, interdum punitur. *l.* 7. §. 7. *supr. de dolo. l.* 5. *supr. de servo corrupto.* adde *l.* 7. *in princ. supr. depositi.* §. *ult. in fin. Inst. de l. Aquil.*

(26) *Al.* dimiserit.

(27) Paul. *ibid.*

(28) V. *d. l.* 12.

(29) V. *d. l.* 12.

(30) Eum quem custodit.

(31) Veluti homicida punitur.

(32) Vide Bosium, *tit. de carcere. n.* 7.

stationibus id probandum est : et sic venia dabitur.

§. 6. Solet præterea amissa culpa custodia, si tamen intersit eam adprehendi, tempus causa cognita militi dari ad eam requirendam, applicito ei alio milite.

§. 7. Quod si fugitivum (1) domino reddendum prodiderit (2) : si facultates habeat, domino pretium reddere juberi, Saturninus probat.

TIT. IV.

AD (3) LEGEM JULIAM (4) MAJESTATIS (5).

Hoc crimen esse sacrilegio proximum. 1. Definitio hujus criminis. Quibus ex causis hac Lege quis tenetur.

1. Ulpianus lib. 7. de officio Proconsulis.

Proximum (6) *sacrilegio* (7) crimen est, quod *majestatis* dicitur.

§. 1. *Majestatis* autem crimen illud est, quod adversus (8) populum Romanum, vel adversus securitatem (9) ejus committitur. quo tenetur is cujus opera dolo malo consilium initum erit, quo obsides (10) injussu Principis intercidérent (11); quo armati homines cum telis lapidibusve in Urbe sint, conveniantve adversus Rempublicam; locave occupentur vel *templa* (12); quove cœtus (13) conventusve fiat, hominesve ad seditionem (14) convocentur : cujusve opera, consilio, [dolo] malo consilium initum erit, quo quis Magistratus (15) populi Romani, quive imperium potestatemve habet, occidatur; quove quis contra Rempublicam (16) arma ferat: quive hostibus populi Romani nuncium (17) literasve (18) miserit, signumve (19) dederit, fecerit ve dolo malo quo hostes populi Romani consilio (20) jubentur (21) adversus Rempublicam : quive milites sollicitaverit (22), concitaveritve, quo seditio (23) tumultusve (24) adversus Rempublicam fiat :

2. Idem lib. 8. Disputationum.

Quive de provincia, cum (25) ei successum esset, non discessit : aut qui exercitum deseruit (26), vel (27) privatus ad hostes perfugit (28) : quive sciens falsum conscripsit, vel recitaverit in tabulis (29) publicis; nam et hoc *capite primo* (30) Legis Majestatis enumeratur.

3. Marcianus lib. 14. Institutionum.

Lex xii. tabularum jubet, *eum qui hostem concitaverit* (31), *quive civem hosti tradiderit* (32), *capite* (33) *puniri*. ✝ Lex autem Julia majestatis præcipit, eum, *qui majestatem publicam læserit*, *teneri* : qualis est ille, qui in bellis (34) cesserit, aut (35) arcem tenuerit, aut castra concesserit. ✝ Eadem Lege tenetur, et qui injussu Principis bellum gesserit, dilectumve (36)

(1) Vide *l.* 1. §. 2. *supr. de fugit.*

(2) Perdiderit.

(3) *L.* 9. *C.* 8. adde *tit. C. si quis Imperatori maledixerit.* et 9. *C. Theod.* 45. 6. Paul. 5. *sentent.* 29. §. 3. *Inst. de public. judic.* adde *et* 60. *Ecl.* 36. Goth. De lege Julia Majestatis extat tractatus Hieronymi Gigantis : et liber singularis Antonii Contii, qui singulas leges hujus tituli exponit. Clarus §. *læsæ majest.* Mod.

(4) Ad crimen majestatis referenda est Lex 12. Tabularum. de qua vide l. 3. *infr. h. t.* referendæ sunt quoque aliæ tribunitiæ, *Apuleja* scil. Cicer. 2. *de Oratore, duobus locis. Varia* et *Papia*, Cicer. 17. *ad Attic.* 16. quin et illæ consulares, *Cornelia* scilicet a Lucio Sylla lata, Ammian. 19. et *Julia* a Julio Cæsare primum Consule lata, cujus hic fit mentio : eandem Legem persecuti reliqui Imperatores, de quibus vid. Paul. Manutium, *in lib. de Legib. Romanorum.* Tacit. 1. *Annal.*

(5) *Majestas* est amplitudo et magnitudo rei cujuscunque. Hinc majestas loci dicitur a Livio : orationis, a Cicerone 2. *ad Herenn.* populi, *ab eodem in partitionib.* judicum, senatus, Plin. 8. *epist.* 6. Consulis, Cicer. *in Pisonem.* Prætoris seu imperii, *l. pen. supr. de justitia. l.* 9. *supr. de jurisd.* Imperatorum, imperatoria, *Inst. in proœm.* publica, *l.* 3. *infr. h. t.* Dei, *l.* 32. §. 4. *infr. ad l. Juliam de ambitu.* simpliciter vero usurpata hæc dictio Principum majestatem significat, *ut hic.* et apud Ammian. 19. Hinc majestatis crimen, actio, judicium, quod Græci ἔγκλημα τῆς καθοσιώσεως dicunt. Nihil enim non sibi arrogarunt Imperatores : qui non contenti majestatis appellatione, æternitatis sibi adrogaverunt, *l.* 3. *C. Theod. de Fabricensib.* suum etiam comitatum *sacrarium* appellarunt, *l. ult.* §. 12. *infr. de munerib.*

(6) Lex majestatis similis est Legi de sacrilegio. 50. *Synops.* 36. *c.* 1.

(7) Id est, ei crimini, quo divina majestas pulsatur.

(8) Majestatis crimen is incurrit, qui aliquid molitur, κατὰ βασιλέως, ἢ πολιτείας. *Theoph.* §. 3. *Inst. de publicis judiciis*, vel ut ait *Eclog.* κατὰ τῆς βασιλείας, πολιτείας, στρατοῦ, ἀρχόντων. adversus Imperatorem vel rempublicam, vel exercitum, vel ejus duces, Paul. 5. *sent.* 26. §. 1. cæterum ἀρχόντων vocabulo quid intelligatur, dicam *Infr. h. t.*

(9) Tranquillitatem, σωτηρίαν vocat Harmenopul.

(10) Dati Romanis. adde *l.* 4. *in fin. pr. infr. h. t.*

(11) Id est, evaderent.

(12) *l.* 2. *supr. de collegiis.*

(13) *l.* 5. *infr. ad l. Jul. de vi publ.* de cœtibus nocturnis vide Porcium Latron. et Liv. 39.

(14) *l.* 1. *l.* 2. *C. de seditiosis.* v. Tacit. 1. *annal.*

(15) Illustres viri, qui consilio et consistorio Imperatoris intersunt : item Senatores, *l. quisquis.* 5. *C. h. t.* Harmenop. addit στρατιωτῶν. 9. *tit.* 6. Hos omnes *Eclog.* ἀρχόντων vocabulo complectitur. Si ita est, constat crimen majestatis committi etiam adversus eos Principes, easve respublicas, quæ superiorem recognoscunt. Qua de re vide, quæ dicam ad *l.* 5. *C. h. t.*

(16) *l.* 4. *infr. h. t.* Paul. 5. *sent.* 29. §. 1. Senec. 5. *controv.* 10. Non ages mecum Reipublicæ læsæ, si Atheniensem Senatorem occidero, sed cædis.

(17) Nuncium literasve hosti mittere, vel signum dare adversus Rempublicam, majestatis crimen est.

(18) 60. *Eclog.* 36.

(19) Signum hosti dedisse adversus Rempublicam, læsæ majestatis crimen est.

(20) *l.* 35. §. 1. *infr. de pœnis. l.* 6. §. 4. *infr. de re militari.* Consilium hosti adversus Rempublicam dare, majestatis crimen est.

(21) Juventur.

(22) Aliud sollicitare, et concitare.

(23) Paul. 5. *sent.* 22. §. 1.

(24) Seditionis et tumultus differentia.

(25) *l.* 3. *in fin. Infr. h. t.* v. *l. un.* §. 1. *C. ut omnes judices.* cum ei successor missus est.

(26) Desertor exercitus majestatis crimine tenetur.

(27) Majestatis tenetur etiam privatus, qui ad hostem perfugit : Nam de eo minus dubitatur in eo, qui Dux et Præfectus adhuc est.

(28) *l.* 3. *infr. h. t.* 60. *Eclog.* 36. *ex tit.* 51. *c.* 34. *l.* 5. §. 1. *supr. de cap. minut.*

(29) Puto idem fuisse constitutum in eos, qui tabularium incenderunt, Cic. *pro Rabirio perduellionis reo.* An de peculatu facto, an de tabulario incenso longa oratio est exprimenda?

(30) Majestatis criminis varia capita fuere.

(31) Id est, hostes ex amicis fecerit : an qui extra ordinem pugnaverit? hoc velle videtur Hotomannus in explicatione Legum 12. Tabular. Sed tamen existimo, *hostem concitare*, hic nihil aliud esse, quam inire factionem cum hoste, aut factionis sacramentum suscipere vel dare. *Goth.* vide in hanc l. Leonin. *emend. lib.* 3. *c.* 12. *n.* 6. Ans.

(32) Idem dicendum, si exercitum in insidias deduxerit. Paul. 5. *sent.* 29. §. 1.

(33) Gladio, *l.* 5. *C. h. t.* vitæ amissione, §. 3. *Inst. h. t.* Paul. 5. *sent.* 29. §. 1. refert aqua et igni interdictos, bestiis objectos, vivos exustos : varias hujus delicti pœnas vide apud Petrum Gregor. 35. *syntagm. c.* 1. *n.* 9. *et seq.*

(34) Imbellis. *vulgat. Hal.*

(35) Hostemve arcere tenuerit, *Haloand.* aut arcem non tenuerit, *vulgat. Arcem tenere* est arce et præsidio se tueri adversus Principem etc.

(36) Delectumve, *vulg. Hal.* Paulus *d. loco.* Florentina aliis locis defenditur, de quibus vide *l.* 36. *supr. de statulib.*

habuerit, exercitum comparaverit: quive, cum ei in Provincia successum esset, exercitum successori non (1) tradiderit: quive Imperium (2), exercitumve populi Romani deseruerit: quive privatus pro (3) potestate Magistratuve quid sciens dolo malo gesserit: quive quid eorum, quæ suprascripta sunt, facere curaverit:

4. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

CUjusque dolo malo jurejurando (4) quis adactus est, quo adversus Rempublicam faciat: cujusve dolo malo Exercitus populi Romani in (5) insidias deductus, hostibusve proditus erit: factumve dolo malo cujus dicitur, quo minus hostes in potestate (6) populi Romani veniant: cujusve opera (7) dolo malo hostes populi Romani commeatu (8), armis, telis, equis, pecunia, aliave qua re (9) adjuti erunt; utve ex amicis hostes populi Romani fiant: cujusve dolo malo factum erit, quo Rex exteræ nationis Populo Romnno minus obtemperet: cujusve opera dolo malo factum erit, quo magis obsides (10), pecunia, jumenta hostibus populi Romani dentur adversus Rempublicam. † Item, qui confessum (11) in judicio reum, et propter (12) hoc in vincula conjectum emiserit.

§. 1. Hoc crimine liberatus est a Senatu, qui statuas Imperatoris reprobatas (13) conflaverit.

5. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

NOn contrahit crimen majestatis, qui statuas (14) Cæsaris vetustate corruptas reficit (15).

§. 1. Nec qui lapide jactato incerto, fortuito (16) statuam attigerit, crimen majestatis commisit: et ita Severus et Antoninus Julio Cassiano rescripserunt.

§. 2. Iidem Pontio rescripserunt, non videri contra majestatem fieri ob imagines Cæsaris, nondum consecratas, venditas (17).

6. VENULEJUS [SATURNINUS lib. 2. de Judiciis publicis].

QUi statuas aut imagines Imperatoris jam consecratas (18) conflaverint, aliudve quid simile admiserint (19), Lege Julia majestatis tenentur (20).

Qui accusare possunt. 3. *De officio judicis.* 4. *De militibus.*

7. MODESTINUS lib. 12. Pandectarum.

FAmosi, qui jus accusandi non habent (21), sine ulla dubitatione admittuntur ad hanc accusationem.

§. 1. Sed et milites, qui causas alias (22) defendere (23) non possunt: nam qui pro pace excubant, magis magisque ad hanc accusationem admittendi sunt.

§. 2. Servi quoque deferentes audiuntur (24), et quidem dominos suos, et liberti patronos (25).

§. 3. Hoc tamen crimen a judicibus non in occasionem (26) ob Principalis majestatis venerationem habendum est, sed in veritate: nam et persona spectanda est, an potuerit facere, et an ante quid fecerit, et an cogitaverit, et an sanæ (27) mentis fuerit. *nec lubricum* (28)

(1) *l. 2. in pr. supr. h. t.* eo nomine accusatus fuit Epaminondas a Thebanis, Xenoph. 7. *rerum Græcarum.* Cic. 1. *de inventione.* Probus *in vita Epaminondæ.* Appian.

(2) Imperatorem. Paul. *d. loco.*

(3) Qui illicitis insignibus utitur, *l. 27. in fin. Infr. ad leg. Corn. de falsis.* Paul. 5. *sent.* 25. §. 11. qui nummos sua imagine percutit: quo nomine capite plexus est Perennis Prætorianorum Commodi Præfectus. *Herodian.* 1.

(4) *l. 5. C. h. t.* Græci id ita exprimunt. 60. *Basil.* 36. *c.* 4. Niceph. Gregor. 9. συνωμοσίαν κατὰ τῆς πολιτείας παρανόμως γενέσθαι. et Canon. 18. *Chalcedon. synod.* τὸ τῆς συνωμοσίας, ἢ φρατρίας ἔγκλημα. vid. Cuj. 16. *obs.* 10.

(5) Paul. 5. *sent.* 29. §. 1.

(6) Potestatem.

(7) Ope, consilio. adde *l. 1. supr. h. t.*

(8) Adde *l. 1. et 2. C. quæ res exportari.* Hostem his quatuor adjuvare non licet, commeatu, armis, telis, equis. adde consiliis, *l. 3. supr. h. t.* navibus, ut mox dicetur.

(9) Puta navib. 60. *Eclog.* 36. *ex lib.* 51. *c.* 52. adde *Nov. Leon.* 63.

(10) Adde *l. 1. §. 1. ubi obsides. supr. h. t.*

(11) Puto legendum, *confessum in hoc judicio reum, et propter hoc in vincula conjectum emiserit*; ut majestatis teneatur, qui confessum in hoc judicio majestatis, et propter hoc in vincula conjectum emiserit; non qui simpliciter in vincula conjectum.

(12) Cur? dixi ad *l. 5. supr. de custodia.*

(13) Id est, sine permissu Imperatoris factas. v. *l. pen. et ult. C. de stat.* v. quæ not. ad *l. 7. in fin. infr. h. t.*

(14) V. *l. 7. in fin. supr. de sepulchro.*

(15) Facit *lex* 7. *supr. de sepulchro.*

(16) Facit *lex* 4. *supr. de injuriis.*

(17) Tacit., 1. *annal.* Falanio objiciebat accusator, quod venditis hortis, statuam Augusti simul emancipasset: quod ubi Tiberio innotuit, scripsit Consulibus, contra religionem non fieri, quod ejus effigies, ut et alia numinum simulachra, venditionibus domuum et hortorum accederent. facit *l. 24. supr. de contrah. empt.*

(18) Consecrare statuas Principum suorum veteres solebant.

(19) In eas scil.

(20) Cassiodor. 7. *variar.* Theodoricum regem sic scribentem facit: Monetæ debet integritas quæri, ubi et vultus noster imprimitur. Quodnam erit tutum, si in nostra peccetur effigie? fit mundum quod ad formam nostræ serenitatis adducitur: Claritas regia nihil admittit infectum etc. Eodem modo, qui monetam vultu Principis signatam conflasset, Lege Cornelia tenebatur. vide Cujac. 19. *obs.* 23.

(21) *l. 4. §. 8. supr. de accusat.*

(22) Alias causas defendere quid est? alienas, Cujac. 5. *obs.* 35. ex contrario alienum pro alio sumitur. dixi ad *l. 3. supr. de rei vindic.*

(23) Deferre, P. Faber apud Cujac. ad *c. 28. extr. de præscript.* Græci κατειπεῖν.

(24) *l. ult. C. h. t. l. 53. supr. de jud. l. 20. C. qui accusare.* Cur ita? in majestatis crimine etiam servis honesta proditio est: nam et hoc facinus tendit in dominos, *l. 2. in fin. C. Theod. Ne præter crimen majestatis servus dominum, vel patronum libertus etc.* vel in dominum dominorum: cui simile est illud Hieronymi: Non est crudelis, qui crudeles jugulat, *c. Non est crudelis.* qui malos percutit, minister est Dei, *c. qui malos.* Judex non est auctor sceleris homines vinciendo, *c. Judex.* homicidas punire non effusio est sanguinis, sed legum ministerium, *can. homicidas.* 23. *q.* 5. et Cassiodor. 1. *variar.* pro amore pudicitiæ porrigere ferrum maritis, non est Leges calcare, sed condere. adde *l. 3. C. de Episcop.* Puto quoque hoc casu cuique potestatem fieri rei reprehendendi, Tertull. *in Apolog. c.* 2. In reos majestatis, inquit, omnis homo miles est: an et occidendi, ut postea crimen probare sufficiat? Bossius ait. *tit. de crimine Majestatis. l.* 119. Clarus negat, nisi consensus Principis accedat, 5 *sent. §. læsæ majest.* 11. *vers. hinc infertur.* quod meo judicio non valde humanum est; hoc interim concedo, seditiosi appellationi deferendum non esse: tunc enim judex reum prius punire debet, deinde scribere. *l. 6. §. 9. supr. de injusto.*

(25) Et liberi parentes, *Novell.* 115. *c.* 3. §. 3. 1. *Harmenop.* 6. et uxores maritos. Harmen. *ibid.*

(26) Non in occasione. *vulg. Hal.* id est, non obtentu adulationis alicujus. vide Paul. 5. *sent.* 29. § 2. sic cuidam Falanium deferenti, quod inter cultores Augusti quendam infamem ascivisset, Tiberius respondit, non ideo decretum patri suo cœlum, ut in perniciem civium is honor verteretur. et proinde hujus loci sententia hæc fuerit: judices non quodcunque factum alicujus, adversus Principem ipsum factum esse temere interpretari debent, nec ea ex re occasionem captare debent *diligentiæ*, quasi in factis adversus Principem vindicandis diligentes et curiosi fuerint; non enim in ejusmodi occasione vel diligentia studere debent placere Principi vel Reipublicæ. facit *l. 33. supr. de usuris.* non omne dictum factumve adversus Principis commodum, majestatis est crimen.

(27) Vide *l. 2. C. qui bonis cedere.*

(28) *l. un. C. si quis Imperatori maledixerit.*

linguæ ad pœnam facile trahendum est : quamquam enim temerarii digni pœna sint , tamen ut insanis illis parcendum est , si non tale sit delictum , quod vel ex scriptura Legis descendit , vel ad exemplum Legis vindicandum est.

§. 4. Crimen majestatis facto , vel (1) violatis (2) statuis , vel imaginibus , maxime exacerbatur in milites (3).

De muliere.

8. Papinianus lib. 13. Responsorum.

IN quæstionibus (4) læsæ (5) majestatis etiam mulieres audiuntur : conjurationem denique Sergii Catilinæ [Julia (6)] mulier detexit, et Marcum Tullium Consulem judicium (7) ejus instruxit.

De bonis libertorum damnatorum.

9. Hermogenianus lib. 5. Juris Epitomarum.

EOrum , qui majestatis crimine damnati sunt , libertorum (8) bona liberis damnatorum conservari Divus Severus decrevit : et tunc demum fisco vindicari , si nemo damnati liberorum existat.

De provincia vel civitate hostibus prodita.

10. Idem lib. 6. Juris Epitomarum.

MAjestatis crimine accusari potest, cujus ope (9), consilio , dolo malo provincia , vel civitas hostibus prodita est.

De morte rei. De bonis damnati. De perduellione.

11. Ulpianus lib. 8. Disputationum.

IS , qui in reatu (10) decedit , integri status decedit. extinguitur (11) enim crimen mortalitate : nisi forte quis majestatis reus fuit; nam hoc crimine nisi a (12) successoribus purgetur , hereditas fisco vindicatur (13). Plane non (14) quisquis Legis Juliæ majestatis reus est , in eadem conditione est , sed qui (15) perduellionis reus est, hostili animo adversus Rempublicam vel Principem (16) animatus : cæterum si quis ex alia causa Legis Juliæ majestatis reus sit , morte crimine liberatur.

TIT. V.

AD LEGEM JULIAM (17) DE ADULTERIIS (18) COERCENDIS (19).

De legislatore.

1. Ulpianus lib. 1. de Adulteriis.

HÆc Lex lata est a Divo Augusto (20).

(1) Adde ex Paulo , sed et verbis impiis maxime exacerbatur , Paul. 5. *sent.* 29. quæ verba Tribonianus male hic immutavit in statuas violatas , cum factum satis comprehendatur violatis statuis.

(2) Statuas Principis non violat , qui reprobatas conflat , *l.* 4. *in fin. supr. h. t.* qui corruptas reficit , aut eas lapillo fortuito impetit , qui nondum consecratas vendit , *l.* 5. *l.* 6. *supr. h. t.* qui ædificii causa deponit , ut mox reponat. *l.* 19. *C. de operib. public.* Violat , qui dejicit , qui fimo injecto per plateas raptat. Sozomenus , (quod Antiochenis Theodosius ægre remisit , Sozomenus *ibid.*) qui earum capita detruncat , qui eas ad invidiam alterius portat. *l.* 38. *supr. de injur. l.* 28. §. 7. *infr. de pœn.* Illud vero plane belluinum , quod Maro Paulum quendam prætorium virum detulit , eo nomine quod annulum , in quo erat imago Tiberii , matellæ et obscœnis admovisset , Senec. 3. *de benefic.* 26. et quod Atteius Capito Jurisconsultus censuit , inter reos recipiendum Lucium Ennium equitem , quod effigiem Principis ad promiscuos usus vertisset , Tacit. 3. Sueton. *in Tiberio. cap.* 58. sub Tiberio quidam majestatis damnatus , quod statuæ Augusti caput dempsisset , ut alterius imponeret. Quidam etiam damnatus fuit ab Antonino Caracalla , quod urinam eo loco fecisset , in quo statuæ et imagines Principis erant. Spartianus. et sub Domitiano mulier interfecta , quod ante statuam Principis vestem exuisset. Xiphilinus *in Domitiano.* Interpretes superiora transferunt ad statuas aliorum dejectas : quo nomine Alcibiades exulare coactus est , Diodor. 13. Thucyd. 6. De Iconoplastis et Iconoclastis dicam alias. Hoc etiam addendum est , Imperatorum imagines in militaribus signis poni solitas , et inibi cultas ut præsentia numina. sed et iisdem Imperatoribus aras in castris positas. Tac. 14. 2. Veget. 5. 6.

(3) Ut qui stipendiis Imperatoris vivant.

(4) Non in aliis. *l.* 8. *supr. de accus.* Goth. Concordat *c.* 3. *caus.* 15. *q.* 4. Ans.

(5) *Forte legendum* , Lege majestatis. Nam et ita locutos Latinos constat , Lege majestatis inquiri , non læsæ majestatis. dixi ad *lib.* 2. Cic. *de Inventione.*

(6) Fulvia , *Hal.* vide Sallust.

(7) Legendum videtur *indicium ejus* , ut in Pand. *Flor.* Nam Juliæ *indicio* , non *judicio* detectus est Catilina.

(8) Liberto majestatis damnato , liberi damnati fiscum excludunt , fiscus patronum. Hodie id immutatum , fisco omnia occupante. *l.* 5. *C. h. t.* adde *l.* 1. *in fin. C. de bonis lib.*

(9) Adde Paul. 5. *sent.* 26. §. *ultim.* quin affectus et voluntas hic puniuntur. *l.* 5. *C. h. t.*

(10) Reatus vocabulum a Messala inventum est. Quintil. 8. *Inst.* 3. reatus apud Jurisconsultos , reorum est status , sive recte sive male accusati sint , *l.* 25. *infr. de pœnis. l.* 7. §. 2. *infr. de bonis damnat. l.* 39. *supr. de injur.* apud Theologos est obligatio ex peccato vel delicto , quo sensu Tertullianus , 1. *adversus Marcionem* scripsit reatum animæ. et 2. *adversus eundem* , reatum patrum in filios redundare.

(11) *l.* 6. *supr. de publ. jud. et tit. C. si reus vel accusator.*

(12) Crimen majestatis post mortem etiam purgandum est. vide *l.* 7. *l.* 8. *C. h. t.*

(13) Δημεύεται. 60. *Eclog.* 36. *c.* 12.

(14) Nota aliud esse majestatis crimen , aliud perduellionis. Perduellis qui hostili animo adversus Principem vel Rempublicam animatus. *Goth.* Vide *l.* 218. *infr. de verb. sign. et l.* 118. *ff. eod. et ibi* Gœdd. *Ans.*

(15) Hac forte ratione motus Sigismundus Poloniæ Rex Cracoviæ anno 1359. definiit in eo tantum crimen majestatis consistere. vide Renatum Choppinum , *in summa Polonici domanii. c. de regalib.* vid. Petr. Gregor. 35. *syntagm.* 1. *n.* 2.

(16) Idque directo , non adversus alios Principes inferiores , et civitates , nisi per corpus civitatis aut Principis Princeps ipse , seu Imperator , seu Rex ipse petatur.

(17) §. 4. *Inst. de publ. judic.* vide 4. Paul. *sent.* 26. 6. *collationis legum.* 9. *C. Theod.* 7. 6. Harm. 2. *et* 5. *Extra.* 26. Adulter quis , vide *l.* 34. *in fin. infr. h. t.* Goth. Vid. Ant. Delrio *in repetit. l. transigere. C. de transact.* et librum singularem de hac lege Bar. Brissonii. Ægidium Bossium *tit. de coitu damnato et punibili.* Julium Clarum *lib.* 1. §. *adulterium.* §. *fornicatio.* §. *incestus.* Mod.

(18) Stupro , *vulg. Hal.* et ita conceptus est titul. Codicis. 9. *C.* 9. 5. *collat. legum Mosaicarum.* adde *de stupratorib. Nov.* 141. in qua stuprum vocatur ἀνδρομανία.

(19) Pœnæ adulteri vel adulteræ quæ sunt ? uxor agere potest ad thori separationem , ad restitutionem dotis et donationem propter nuptias , *c.* 1. *extr. ut lite non contestata* Roland. a Valle , 1. *cons.* 10. *n.* 5. *et* 6. post Abbatem , in *c. plerunque. extr. de quæstionib.* Maritus vero ad separationem thori et ad lucrum dotis. *l. cum mulier.* 47. *supr. soluto matrimonio. c. plerunque. extr. de donat. inter vir. et uxor.* (adeo ut non cogatur uxorem alere , *c. plerunque. extr. de dote post divortium restit.*) dotis , inquam , sive promissa sit , sive soluta , *l. mulier.* 20. ubi Bald. *Supr. de cond. inst.* dum tamen mulier ipsa nullos ex eo matrimonio vel antecedente liberos habeat. Bald. in *l. hac edictali.* 6. *C. de secund. nupt.* Cur ? alienare quo pacto quis non potest , id nec delinquendo potest , *l.* 12. *Supr. de fideic. libert.* Bald. *l. unic. C de condict. ob caus.* Cremens. *singulari* 86. Boer. *decis.* 338.

(20) Sueton. *in Augusto* , qui Julius etiam dictus est : adoptatus enim erat a Julio. Dion. 48. Lex Julia dicitur , Tacit. 2. *annal. anno Urbis* 770. *idem lib.* 4. *anno Urbis* 778. *Mart.* 8. de pœnis adulteri et adulteræ dicam ad *l.* 5. *infr. de quæst. et Nov.* 134. *c.* 10.

De muliere, quæ ante denunciationem nupsit. 1. *De marito, qui accusavit et destitit.* 2. *De lenocinio mariti.* 3. *De eo, qui patitur uxorem suam delinquere.* 4. *De lenocinio mariti.* 8. *Quis præferatur in accusatione.*

2. IDEM lib. 8. Disputationum.

EX lege Julia (1) servatur, ut cui necesse est ab adultero incipere, quia mulier ante (2) denunciationem nupsit, non alias ad mulierem possit pervenire, nisi reum peregerit: peregisse autem non alias quis videtur, nisi et condemnaverit.

§. 1. Marito jure (3) mariti accusanti illa præscriptio objicitur, *Si Legem prodidisse dicatur ob hoc, quod adgressus accusationem adulterii destitit* (4).

§. 2. Lenocinii (5) quidem crimen (6) Lege Julia de adulteris præscriptum est: cum sit in eum maritum pœna (7) statuta, qui de adulterio uxoris suæ quid ceperit; item in eum, qui in adulterio deprehensam retinuerit (8).

§. 3. Cæterum qui patitur uxorem suam delinquere, matrimoniumque suum contemnit, quique contaminationi non indignatur, pœna adulterum non infligitur.

§. 4. Qui hoc dicit, lenocinio mariti (9) se fecisse, relevare quidem vult crimen suum, sed (10) non est hujusmodi compensatio admissa (11): ideo si maritum velit reus adulterii lenocinii reum facere, semel delatus (12) non audietur.

§. 5. Si publico judicio maritus uxorem ream faciat, an lenocinii allegatio repellat maritum ab accusatione? et putem non repellere: lenocinium igitur mariti ipsum onerat, non mulierem excusat (13).

§. 6. Unde quæri potest, an is, qui de adulterio cognoscit, statuere in maritum ob lenocinium possit? Et puto posse (14). Nam Claudius Gorgus (15) vir clarissimus uxorem accusans, cum detectus est (16), uxorem in adulterio deprehensam retinuisse, et sine (17) accusatore lenocinii damnatus est a Divo Severo.

§. 7. Extraneus autem nequaquam lenocinium objiciens, posteaquam reus factus est, se relevabit (18), nec maritum pœnæ subjiciet.

§. 8. Si simul (19) ad accusationem veniant maritus et pater mulieris, quem præferri oporteat quæritur? Et magis est, ut (20) maritus præferatur: nam et propensiore ira, et majore dolore executurum eum accusationem credendum est: in tantum, ut etsi pater prævenerit, et libellos inscriptionum deposuerit, marito non negligente, nec retardante, sed accusationem parante, et probationibus instituente, atque muniente, ut facilius judicantibus de adulterio probetur, idem erit dicendum.

§. 9. Sed et quotiens alii, qui post (21) maritum et patrem accusare possunt, ad accusandum prosiliunt, Lege expressum est, ut is, cujus de ea re notio est, de justo (22) accusatore constituat.

3. IDEM lib. 2. de Adulteriis.

NIsi igitur pater maritum infamem (23) aut arguat, aut doceat, colludere (24) magis cum uxore, quam ex animo accusare, postponetur marito.

De tempore, intra quod accusari debet. 2. *De marito prævento ab extraneo.*

4. IDEM lib. 8. Disputationum.

SI maritus prævenerit, accusareque instituerit: tempora (25) non cedunt patri, quo accusationem instituere non potest. sic tamen, ut quoad (26) unus occupet, utrique tempora cedant: ubi vero maritus occupavit, residua tempora ei, qui occupare non potest, non cedant. † Quod et in eo dici potest, qui ab adultero, vel adultera cœpit: nam adversus eum, adversus quem non cœpit, desinunt ei tempora cedere. Hæc in maritis et patribus dicta sunt.

§. 1. Extraneis autem, qui accusare possunt, accusandi facultas post maritum et patrem conceditur. nam post sexaginta dies quatuor menses (27) extraneis dantur, et ipsi utiles.

§. 2. Si ante extraneus instituerit accusationem, an superveniente marito permittatur accusatio, quæritur? et magis arbitror, hoc quoque casu maritum audiendum, si (28) non negligentia præventus est. Et ideo, et si accusatione instituta, absoluta sit mulier extraneo accusante, tamen marito debet permitti restaurare accusationem, si idoneas causas allegare possit, quibus impeditus non instituit accusationem.

De vidua vel secundo nupta.

5. JULIANUS lib. 86. Digestorum.

NUptam mihi adulterii ream postulari posse in priore (29) matrimonio commissi dubium non est: cum aperte Lege Julia de adulteriis coërcendis caveatur, si quidem vidua sit, de cujus adulterio agetur, ut accusator liberum arbitrium (30) habeat, adulterum an adulte-

(1) De adulteriis sc.
(2) *l.* 17. §. *ult. infr. h. t.*
(3) Id est, sine accusatione.
(4) *l.* 16. *C. h. t. l.* 2. *infr. ad SC. Turp.*
(5) Contra maritum accusantem criminaliter, objicitur exceptio lenocinii. *l.* 29. §. 3. *infr. h. t.*
(6) Crimini, *vulg. Hal.* de quo *Nov.* 14.
(7) *d.* §. 3.
(8) Lenocinii duæ sunt species: manifesta, quoties maritus palam quæstum facit ex adulterio uxoris: tacita, quoties adulteram retinet.
(9) Non recte adulterii reus viro objicit, se illo perductore adulterium commisisse. 60. *Eclog.* 3. c. 4. 6. Harm. 2.
(10) Sed est hujusmodi. *Hal.*
(11) *l.* 5. *Supr. de publ. jud.* Imo est admissa, et admittenda est. *l.* 13. §. 5. *Infr. l.* 28. *C. h. t. l.* 47. *in fin. supr. sol.* dic ut *Infr. h. t.*
(12) Id est, inter reos receptus, *l.* 15. §. 7. *Infr. h. t.* alias ante potest, ut in Legibus contrariis superius allatis.
(13) Quid, ejus maritus num excusatur? ne id quidem, cum in eum, ut lenonem, judex possit etiam sine accusatore statuere. 60. *Eclog.* 37. c. 4. *et* 37. 6. Harm. *tit.* 2.
(14) *d. c.* 4. *et d. tit.* 2.
(15) *Al.* Gordius. *Græci.*
(16) Esset. *vulg. Hal.*
(17) Nam duobus modis proceditur in criminalibus, vel ad instantiam partis, vel officio judicis. vide Clar. 5. *sent.* §. *ult. quæst.* 3.
(18) Imo se relevat. *l.* 26. *Infr. h. t.*
(19) Ex pluribus accusationibus præferenda est idoneior. In causa adulterii potior est causa mariti, quam patris. *l.* 4. *et l.* 30. *C. h. t.*
(20) *l.* 30. *C. h. t.*
(21) De quibus vide *d. l.* 30.
(22) Idoneo. *l.* 16. *supr. de accusat.*
(23) Primus accusator, secundo accusatori, alias potioni, exceptionem infamiæ objiciendo, ei præfertur.
(24) Colludit autem, qui non ex animo accusat.
(25) Id est, sexaginta dies utiles marito dantur ad accusandum uxorem adulteram. vide *l.* 6. *C. h. t.*
(26) Quod ad, id est, quando duo possunt admitti ad aliquid, utrique cedunt tempora, donec unus præoccupet. *Bart.*
(27) A die divortii sc. Accurs. Oldend. in *tr. de usucap. tit. de adulter. num.* 5.
(28) Eadem est restrictio in *l.* 2. §. 8. *Supr. h. t.*
(29) Uxor accusari potest de adulterio in priore matrimonio commisso imo non potest. *l.* 14. *C. h. t.*
(30) *l.* 15. §. 8. *Infr. h. t.*

ram prius accusare malit; si vero nupta sit, ut prius adulterum peragat, tunc mulierem.

De statu personarum. 1. *De stupri et adulterii appellatione et differentia.* 2. *De filiofamilias.* 3. *De marito, qui duos reos ex alio crimine habet.*

6. Papinianus lib. 1. de Adulteris.

Inter liberas tantum personas adulterium stuprumve passas, Lex Julia locum habet. quod autem ad servas (1) pertinet, et Legis Aquiliæ (2) actio facile tenebit, et injuriarum (3) quoque competit; nec erit deneganda Prætoria quoque actio de servo corrupto (4): nec propter plures (5) actiones parcendum erit in hujusmodi crimine reo.

§. 1. Lex stuprum et adulterium promiscue et κατα-χρηστικώτερον (6), *id est*, *abusive*, appellat. sed proprie (7) *adulterium* in nupta (8) committitur, propter *partum ex* (9) *altero conceptum* composito nomine: stuprum vero in virginem (10) viduamve (11) committitur; quod Græci φθοράν (12), *id est*, *corruptionem* appellant.

§. 2. Filiusfamilias (13) maritus ab eo, qui sui juris est, in ea Lege non separatur. Divus quoque Hadrianus Rosiano Gemino rescripsit, et invito (14) patre filium hac Lege reum facere [posse].

§. 3. Maritus, etsi duo (15) reos ex alio crimine habeat, poterit jure viri tertium accusare: quoniam ea causa non cedit in numerum cæterarum.

De tutore vel curatore, qui pupillam, vel adultam duxit uxorem. 1. *Si duo simul incesti accusentur.*

7. Marcianus lib. 10. Institutionum.

Qui pupillam suam duxit uxorem contra (16) Senatusconsultum, nec matrimonium est [hoc], et potest adulterii accusari, qui tutor et curator fuit, et infra (17) vicesimum sextum annum duxit uxorem non a patre desponsam vel destinatam (18), vel testamento denominatam (19).

§. 1. In lib. secundo de adulteriis Papiniani Marcianus notat: Incesti (20) commune crimen adversus duos simul intentari potest.

De domu præbita, de quæstu ex adulterio uxoris.

8. Papinianus lib. 2. de Adulteris.

Qui domum (21) suam, ut stuprum adulteriumve cum aliena matrefamilias (22) vel cum masculo fieret, sciens præbuerit, vel quæstum ex adulterio uxoris suæ fecerit: cujuscunque sit conditionis, quasi adulter punitur.

§. 1. Appellatione (23) domus habitationem quoque significari, palam est.

9. Ulpianus lib. 4. de Adulteriis.

Etsi amici (24) quis domum præbuisset, tenetur.

§. 1. Sed et si quis in agro (25) balneove (26) stuprum fieri præbuisset, comprehendi debet.

§. 2. Sed et si in domum aliquam soliti fuerint convenire ad tractandum (27) de adulterio, etsi eo loci nihil fuerit admissum, verumtamen videtur is domum suam, ut stuprum adulteriumve committeretur, præbuisse: qua (28) sine colloquio illo adulterium non committeretur.

De matrisfamilias appellatione. 1. *De muliere, quæ domum præbuit, vel pro comperto stupro aliquid accepit.* 2. *De ea, quæ vitandæ pœnæ adulterii gratia lenocinium fecit, aut operas suas in scenam locavit.*

10. Papinianus lib. 2. de Adulteriis.

Mater autem familias (29) significatur non tantum nupta, sed etiam vidua.

§. 1. Mulieres quoque (30) hoc capite Legis (31), quod

(1) *l.* 25. *l.* 29. *C. h. t. l.* 25. *supr. de injuriis.* Servis ob violatum contubernium adulterii accusare non permittitur. *l.* 24. *C. h. t.*

(2) Paul. 1. *sentent.* 13. §. 6.

(3) *l.* 25. *supr. de injuriis.*

(4) Quod ad omnes ancillarum corruptelas pertinet, *l.* 9. §. 1. *supr. de servo corrupto.* nec erit etiam deneganda extraordinaria. *l. ult. supr. de off. Præs.* Sed quæ erit eo casu pœna? Paul. 1. *sentent.* 11. §. 1. ait corruptorem teneri ad aliam ancillam reformandam, id est, juberi aliam incorruptam dare: Harmen. vero 36. aureos præstare cogi ait, aut fustigari. 6. *Harmen.* 3. *c.* περὶ δούλης.

(5) *l.* 2. *Supr. de privat. delict.*

(6) Συμμιγῶς. *vulgat.* Græce, μοιχείαν. Valla, 1. *Elegant.* 45. καταχρηστικῶς. Alciat. 4. *de verb. signif.* quod verbum et reperitur in *l.* 58. *Infr. de verb. sign.* ubi dixi quid esset κατάχρησις. *Goth.* Adde *l.* 225. *Infr. de verb. sign.* Ans.

(7) Atque ita Laurentius Valla frustra reprehendit Jurisconsultum, quasi adulterium stuprum esse neget; hoc enim non negat Jurisconsultus, sed negat proprie dici.

(8) *l.* 34. *in fin. infr. h. t.* Adulter est, qui cum nupta rem habet, ipsa quoque est adultera: Quid, maritus cum virgine, aut vidua rem habens, estne adulter? vide *l.* 1. *C. h. t.*

(9) Etymon adulterii repræsentat Jurisconsultus his verbis: Adulterium dicitur, cum ex altero, quam marito partus concipitur. Alii ita: adulterium est ad alterius thorum accessus.

(10) Pœna stupri Lege Mosaica qui virginem, aut viduam stupravit, eam ducere, vel dotare cogitur. vide *Exod.* 22. quam pœnam hodie passim observari refert Papo, 2. *arrest.* 9. *num.* 9. Clar. 5. *sent.* §. *stupr.* 19. *vers. sed quæro.* nunquam vero morte punitur, licet nondum viripotentem stupravit. vide *l.* 38. §. 3. *Infr. de pœnis.* alias pœnas vide apud Gregor. 36. *Syntagm.* 9. *num.* 6. 7. 8. de virginum raptu vide 6. Harmen. 3. *l.* 1. *C. de raptu.*

(11) *l.* 101. *Infr. de verbor. sign.* stuprum quoque in pu[illegible] committitur, *l.* 34. *in fin. Infr. h. t.* Paul. 5. *sentent.* 4. §. 14.

quod postremum *Sodomia* vulgo dicitur. De Tribadibus vide *l.* 20. *C. h. t.* flagitiosiores sunt brutescentes. vide Harm. 4. *cap.* περὶ ἀλλογενομένων.

(12) Διαφθοράν, *vulg.* διακόρευσιν. Valla, 1. *Elegant.* 45.

(13) Filiusfamilias, *l.* 27. *infr. h. t.* adde *l.* 5. §. 5. *supr. de his, quæ ut indign.*

(14) *d.* §. 5.

(15) Duos. *vulg. Haloand.* vide *l.* 12. §. 2. *supr. de accusat.*

(16) Vide *l.* 59. *supr de ritu. l.* 4. *C. de excus. tut.*

(17) Et intra, *vulgat. Hal. l.* 66. *supr. de ritu.* hodie tempus prorogatum est ad annum vigesimum nonum. *l.* 6. *C. de interd. matrimon.*

(18) Vide *l.* 36. *l.* 66. *supr. de ritu.*

(19) Vide *d. l.* 36. *d. l.* 66.

(20) *l.* 39. §. 7. *infr. h. t.* an et adulterii? vide *l.* 8. *C. h.t.* et *l.* 39. §. 6. *infr. h. t.*

(21) *l.* 10. §. 1. *infr. h.t. l.* 1. *in fin. supr. de extr. crim.* 60. *Eclog.* 7. *c.* 10.

(22) De qua vide *l.* 10. *infr. h. t.*

(23) *l.* 1. §. 2. *supr. de aleatorib. l.* 5. §. 2. *supr. de injur.*

(24) Amicis. *vulg.*

(25) Amici juvandi causa, de via non est declinandum, 1. Gell. 3. alias amici vitia si feras, facis tua. Est sane amicis opitulandum, sed ut ait ille, μέχρι θεῶν, Gell. *ibid.* An amicitia excuset delictum, vide quæ de ea re dixi ad *Novell.* 74. *c.* 4.

(26) Alieno, ut stuprum fieret, *Haloand.* agro suo, alienove. *vulg.*

(27) Qui sciens domum suam præbet consultanti de maleficio committendo, de eo tenetur, *ut hic.* sic, qui de adulterio committendo agit, etiam punitur.

(28) *Al.* quia.

(29) Quæ et matrona: Matronas Clemens vocat τῶν εὐγενῶν γυναικῶν τὰς περιφανεστέρας. vide Cujac. 3. *obs.* 18.

(30) [illegible] enim delictum ut excuset, vix est, licet elevet. vide *l.* 38. §. 7. *infr. h. t.*

(31) *l.* 8. *supr. h. t.*

domum (1) præbuerunt, vel pro comperto stupro aliquid acceperunt, tenentur.

§. 2. Mulier, quæ evitandæ pœnæ (2) adulterii gratia lenocinium (3) fecerit, aut operas suas in scenam locaverit, adulterii accusari damnarique ex Senatusconsulto potest.

De milite, qui cum adultero uxoris suæ pactus est, 1. *Vel sororis filiam in contubernio habuit*. 2. *An rea absens defendi possit*. 3. *De socero, qui ut dotem lucraretur, accusatione destitit*. 4. *Intra quod tempus accusari possit, et de morte adulteræ*. 7. *De sponsa, quæ alii nupsit*. 8. *De morte mariti*. 9. *An propter reæ impuberem filium accusatio differatur*. 10. *Si quis manente matrimonio velit accusare*. 11. *Si mulier adultero nupsisse dicatur*. 12. *Si mulier, cum absentem virum audisset vita functum esse, alii se junxerit*. 13. *Si quis ream adulterii uxorem duxerit, eamque damnatam repudiaverit*.

11. Idem lib. sing. de Adulteris.

Miles, qui cum adultero uxoris suæ pactus est, solvi (4) sacramento (5) deportarique debet.

§. 1. Militem qui sororis (6) filiam in contubernio (7) habuit, licet non in matrimonium, adulterii pœna teneri rectius dicetur.

§. 2. Ea quæ inter reas adulterii recepta esset, absens defendi non potest (8).

§. 3. Socer, cum *nurum* (9) *adulterii accusaturum se* libellis præsidi datis testatus (10) fuisset, maluit accusatione desistere, et *lucrum ex dote* magis petere: quæritur, an hujusmodi commentum ejus admitti existimes? Respondit, Turpissimo exemplo is qui nurum suam accusare instituisset, postea desistere (11) maluit, contentus lucrum ex dote retinere, tamquam culpa mulieris dirempto matrimonio: quare non inique repelletur, qui commodum (12) dotis vindictæ (13) domus suæ præponere (14) non erubuit.

§. 4. Adulterii reum intra quinque annos continuos (15) a die criminis admissi, defuncta (16) quoque muliere, postulari posse palam est.

§. 5. Quidam accusare volebat adulterii mulierem, et postulabat, *ne sibi computarentur dies, quos* (17) *in custodiam* fecisset (18); me hoc admittente extitit, qui mihi contradiceret: cujus opinionem an tu probes, rogo maturius mihi scribas? Respondit, Opinionem tuam, et verba Legis et sententia adjuvant: cui placuit, utiles (19) dies accusatori computandos esse, id est, quibus potuit accusationis solemnia implere: quare sine dubio dies, quibus quis in custodia fuit, extra computationem utilium dierum existimanti tibi constitutos, contradici non debuit.

§. 6. Sexaginta (20) dies qui marito accusante (21) utiles computantur (22), feriatis (23) quoque diebus, si (24) modo facultatem præsidis adeundi accusator habuit, numerari certum est: quoniam de plano (25) quoque libellus dari potest. quod privilegium si amisit, non prohibetur intra alios quatuor (26) menses querelam suam apud judicem deferre.

§. 7. Quærebatur, an jure (27) mariti possit accusare vir eam fœminam, quæ, cum ei desponsa fuisset, alii in matrimonium a patre fuisset tradita? Respondit: Novam rem instituere hujusmodi accusatorem existimo, qui adulterii crimen objicere desiderat propter (28) hoc tantum, quod priori sibi desponsa puella, a patre in matrimonium alii fuerit tradita.

§. 8. Defuncto (29) marito, adulterii (30) rea mulier postulatur (31).

(1) *l.* 29. §. 2. *infr. h. t.*

(2) Adulterii pœnam non effugit, qui ad infamis vitæ professionem se transfert. vide Sueton. *in Tiberio. c.* 35.

(3) Utcunque quis ab adulterio commisso infamis vitæ professionem suscipiat, pœnam adulterii non evitat.

(4) Id est, exauctoratur et deportatur.

(5) Sacramento militari solvi quid est? exauctorari. *l.* 14. *supr. de his, quæ ut indignis. l. ult. infr. de re milit. l.* 8. *C. de legat. l. ult. C. de veteranis.* Formulam juramenti vide apud Vegetium, 2. *de re milit.* 5. de missionibus militaribus, vide Petr. Fabrum, 1. *semestr.* 17. et quidem ignominiosis. *l.* 2. §. 3. *supr. de his, qui not.*

(6) Is incestum committit. *l.* 56. *supr. de ritu. l.* 5. *infr. de quæst.*

(7) Contubernium a matrimonio differt. adde *l.* 14. *Supr. de his, quæ ut indignis.* §. 2. *Inst. de hered. quæ ab intestato.*

(8) Adde *l.* 14. *C. h. t.*

(9) Socer nurum adulterii accusare non potest.

(10) Paria esse, comminari se accusaturum, et re ipsa accusare, hinc colligunt, quum ab alterutro qui desistit, puniatur.

(11) Socer nuru adulterii accusata, ab accusatione desistere non potest. apud Gallos tamen potest: apud quos privatus publicam vindictam non persequitur; sed privatum tantum damnum, quod ei remittere, vel conventione refutare licet. vide Papon. 2. *Notar.* 7. Idem 22. *Arrest.* 9. *num.* 12. refert, maritum sententiam et pœnam adulterii indicendam uxori impedire posse, veluti si uxori reconcilietur: latam non posse. Idem, *num.* 16. quæ valde sunt notanda.

(12) Socer dotem nurus adulteræ lucrari potest, si se inscribit: si desistit, non lucratur. Idem est in viro. *Nov.* 117. *c.* 8.

(13) Domus filii, domus patris. qui filio illatam injuriam ulciscitur, domus suæ vindictam persequitur.

(14) Honori pecuniarium commodum non est præferendum. *l.* 26. *supr. si quis omissa causa testam. l.* 5. *C. de post.*

(15) *l.* 31. *infr. h. t. l.* 1. §. 10. *infr. ad SC. Turp.*

(16) *l. ult. infr. h. t.*

(17) Quibus in custodia fuisset. *vulg. Hal.* Dies, quibus quis impeditus est, non computantur ei, qui per procuratorem agere non potuit, *ut hic.* alias secus. *l.* 20. *supr. de minor.* Bart. *hic.*

(18) Facere in custodia aliquos dies, et ibidem morari, ac retineri: simile dicendi genus in *l.* 14. *supr. de statulib. l.* 2. *C. de incolis.*

(19) Dies constituti ad accusandum de adulterio, sunt utiles. vide *l.* 21. *C. h. t.* de utilibus diebus vide *l.* 1. *supr. de divers. temp.*

(20) *l.* 6. *C. h. t.*

(21) Accusanti, *vulg. Hal.* accusanti, inquam, marito post divortium. 6. *Harm.* 2.

(22) Imo computantur. *l.* 2. *in fin. supr. si quis in jus vocatus.*

(23) Libellus accusationis adulterii dari potest die feriato. An et in civili causa id admittitur? Hoc vult Speculator, et Bartolus: num et reo die feriato exceptiones dare licet? Idem ait.

(24) Id est, si Præsidis sit copia, feriati hic computantur.

(25) De plano, judice non sedente pro tribunali.

(26) Non ut maritus, sed ut quivis extraneus.

(27) Jure mariti adulterii accusat, qui ceteris præferri potest. An et is, cui non est necessaria inscriptio? Olim verum fuit, *l.* 20. *C. h. t.* hodie secus. vide *Novell.* 117. *c.* 8.

(28) Filius sibi sponsam alteri a patre in matrimonio traditam, adulterii accusare non potest: Ergo si non sit alteri tradita, poterit. vide Cujac. 6. *obs.* 16. *l.* 7. *C. h. t.*

(29) *l. ult. infr. h. t.*

(30) Commissi sc. constante matrimonio cum defuncto. Quid? vidua post mariti mortem impudice vivens, potestne a cognatis defuncti rea postulari, ita ut dotem amittat? Burdegalense Senatusconsultum ex Alexandri sententia adversus opinionem Castrensis refert Papon. 22. *Arrest.* 9. *num.* 16. quo mulieri dos servata est. vide *l.* 13. §. 2. *infr. h. t.* Idem tenet Clarus, 5. *sent.* §. *stuprum.* 9. *vers. sed ne quid.*

(31) Natus in domo mariti ex muliere, quæ probatur commisisse adulterium, præsumitur filius legitimus mariti, favore filiationis. Decius *cons.* 667. *et ad c. per tuas. n.* 8. *extr. de probat.* Gosad. *cons.* 13. *n.* 48. Alciatus *in tractat. de præsumptionibus reg.* 3. *præsumpt.* 37. Paris. late *cons.* 10. *n.* 83. *et cons.* 29. *n.* 77. *lib.* 2. Soc. Jun. *cons.* 86. *n.* 44. *lib.* 2. Cæphalus *cons.* 82. *n.* 58. *vol.* 1. Portius *lib.* 1. *concl.* 18. Jacobus Menochius *de arbitr. jud. lib.* 1. *quæst.* 88. *n.* 24. *et lib.* 2. *centur.* 1. *cas.* 89. *n.* 21. Colleg. Patav. *cons.* 3. *n.* 76. *inter consil. divers. ad caus. ult. volunt. vol.* 1. Mod.

§. 9. Quæ propter impuberem filium vult dilationem (1) ab accusatore impetrare, an debeat audiri? Respondi, non videtur mihi confugere ea mulier ad justam defensionem, quæ ætatem filii prætendit ad eludendam legitimam accusationem: nam non (2) utique crimen adulterii quod mulieri objicitur, infanti præjudicat, cum possit et illa adultera esse, et impubes defunctum patrem habuisse.

§. 10. Volenti mihi ream adulterii postulare eam quæ post commissum adulterium in eodem matrimonio perseveravit, contradictum est. Quæro, an juste responsum sit? Respondit, Ignorare non debuisti, durante eo matrimonio, in quo adulterium dicitur esse commissum, non (3) posse mulierem ream adulterii fieri: sed nec adulterum interim accusari posse.

§. 11. Licet ei mulier, qui in suspicione (4) adulterii incidit, nupsisse dicatur, non ante accusari poterit, quam adulter fuerit convictus: alioquin ad hoc vel maxime viri confugient, volentes bene concordatum (5) sequens (6) matrimonium dirimere, ut dicant cum adultero (7) mulierem nuptias contraxisse.

§. 12. Mulier cum absentem virum audisset (8) vita functum esse, alii se junxit: mox maritus reversus est: Quæro quid adversus eam mulierem statuendum sit? Respondit, tam (9) juris quam facti quæstionem moveri. Nam, si longo (10) tempore transacto, sine ullius stupri probatione, falsis (11) rumoribus inducta, quasi soluta priore vinculo, legitimis nuptiis secundis juncta est: quod verisimile est deceptam eam fuisse, nihil vindicta dignum videri potest. quod si ficta (12) mariti mors argumentum faciendis nuptiis probabitur præstitisse, cum hoc facto pudicitia laboretur, vindicare debet pro admissi criminis qualitate.

§. 13. Ream adulterii uxorem duxi (13): eam damnatam mox repudiavi: Quæro, an causam dissidii præstitisse videor? Respondit: Cum per Legem Juliam hujusmodi uxorem retinere prohibearis (14), non (15) videri causam te dissidii præstitisse, palam est: quare ita jus tractabitur, quasi culpa mulieris facto divortio.

Interpretatio Legis Ne quis posthac.

12. Ulpianus lib. 1. de Adulteriis.

HÆc verba Legis, *Ne quis posthac stuprum, adulterium facito sciens dolo malo*, et ad eum, qui suasit (16), et ad eum, qui stuprum vel adulterium intulit, pertinent.

De concubina. 1. *De uxore justa vel injusta.* 2. *De uxore vulgari et de vidua.* 3. *De sponsa.* 4. *De ea, quæ uxor esse non potest.* 5. *De vita mariti.* 6. *De admisso, antequam esset uxor.* 7. *De admisso apud hostes.* 8. *De minore duodecim annis nupta.* 9. *Si repudiata reducatur.* 10. *De admisso, antequam esset uxor.*

13. Idem lib. 2. de Adulteriis.

SI uxor non fuerit in adulterio, concubina (17) tamen fuit: jure quidem mariti accusare eam non poterit, quæ uxor (18) non fuit; jure tamen extranei accusationem instituere non prohibebitur: si modo ea sit, quæ in concubinatu se dando, matronæ (19) nomen non amisit, ut puta quæ (20) patroni concubina fuit.

§. 1. Plane sive justa uxor fuit, sive injusta (21): accusationem instituere [vir] poterit. nam et Sextus Cæcilius ait, hæc lex ad omnia (22) matrimonia pertinet: et illud Homericum (23) adfert (24), nec enim soli (inquit) Atridæ uxores suas amant.

Οὐ μόνοι (25) φιλέουσ᾽ ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων
Ἀτρεῖδαι. Id est,
Non soli amant uxores diversivocorum hominum
Atridæ.

(1) *l.* 41. *infr. h. t.*

(2) Licet maritus probet uxorem adulteram: tamen filius conceptus in matrimonio, censetur natus ex eo. Hinc Bellovisan. *lib.* 1. *c.* 9. *n.* 3. et *c.* 41. et Alciat. 3. *præsumpt.* 37. refert, in dubio præsumi mulierem adulteram habentem liberos, ex matrimonio, non ex adulterio eos habuisse, *arg. l. quia semper.* 5. *supr. de in jus vocando. l. in liberæ.* 24. *supr. de ritu.* etiam si ipsa adultera ultro fateatur se liberos, de quibus agitur, ex adultero sustulisse. (vide tamen *l.* 29. §. 1. *supr. de probat.*) Ideoque liberi adulterini aut spurii non censentur, dosque ad eos deferetur. *Nov.* 117. *c.* 8. Quid, si justo tempore maritus abfuit, ut ex eo mulier liberos suscipere non potuerit? aliud dicendum est, *l.* 6. *supr. de his, qui sunt sui.* vide *l.* 1. §. 14. *supr. de agnosc. liber.* Quid, si concubina domestica, et manifestaria dixerit se ex concubino filium sustulisse? ei fides habebitur, etiam si concubinus probaverit eam consuetudinem aliorum habuisse. vide Paponem, 22. *Arrest.* 9. *n.* 13.

(3) Id verum fuit antiquo jure, *l.* 26. *infr. h. t. l.* 11. *C. h. t.* Novo, non item. vide *Authent. sed novo jure. C. h. t.*

(4) In suspicionem, *vulg. Hal.* Quid? eone casu permissæ sunt nuptiæ? sunt permissæ, *l.* 40. *infr. h. t.* si tamen non simplex suspicio sit, et revera adulterium sit commissum, uterque accusari poterit: prior tamen adulter, dein adultera, *ut hic.* v. *d. l.* 40.

(5) Vide *l.* 1. *supr. de liber. exhibend.* Athalaricum Gothorum regem legimus, eos, quorum consilio et suasione matrimonia distrahebantur, punisse. Cassiodorus, *num.* 18.

(6) Secundum.

(7) Vide *Nov.* 134.

(8) Fama publica constans nec affectata excusat a dolo. *Goth.* Jure Canonico requiritur certus nuncius. *cap. in præsentia.* 19. *extr. de sponsal. et matrimon. cap.* 2. *extr. de secund. nupt.* Ans. Vide Censur. forens. nostr. *lib.* 1. *c.* 15. *de soluto matrimonio, divort. et repud. num.* 13. S. L.

(9) Tam facti quam juris. Petr. Fabr. de hoc enim quam de illo frequentius interrogantur Jurisconsulti vide Petr. Fabr. 1. *semestr.* 23.

(10) *Novell.* 117. *c.* 11.

(11) Falsa et publica, non tamen affectata et conficta fama excusat a dolo.

(12) Id est, si scivit non esse mortuum. *l.* 43. *in fin. infr. h. t.*

(13) Imprudens. alias, qui sciens ducit, leno habetur. *l.* 17. *C. h. t.*

(14) Ream adulterii in matrimonio quis retinere prohibetur. Apud Gallos id non observatur. vide Papon. 22. *Arrest. n.* 12.

(15) Non videtur in culpa, qui eam dimittit, quam retinere per Legem non potest. Quæ juste retineri in matrimonio non potest mulier, punitur, non is a quo dimissa.

(16) Delinquit, qui suadet delictum. *l.* 1. §. 12. *supr. de vi.* Qua pœna sit puniendus is, qui consilium flagitii faciendi dedit, vide Clarum, 5. *sent.* §. *ult. qu.* 88.

(17) Concubinam suam potestne aliquis adulterii accusare? Potest: si modo ea mulier nomen matronæ concubinatu non amiserit: quod cum erit, concubinus eam non jure mariti, sed extranei accusare poterit. sed dicamus hanc legem non esse in usu, cum nemini concubinam habere liceat. vide *Novell. Leon.* 91.

(18) Concubina uxor non est.

(19) Vide Cujac. 3. *obs.* 18.

(20) Liberta patroni concubinatu matronæ nomen non amittit. *l.* 16. *supr. de sponsalib. l.* 41. §. 1. *supr. de ritu. l.* 1. *l.* 3. *supr. de concubinis.* alterius igitur amittit.

(21) Quæ non accepta est aqua et igni. Cujac. 6. *observat.* 16. Goth. Quæ dicatur uxor justa, quæ injusta, vide Revard. *var. lib.* 4. *c.* 16. Ans.

(22) Id est, justa et injusta.

(23) 9. *Iliad. vers.* 340. 341.

(24) Exempli causa scil. nec enim sequitur, *nec solos tangit Atridas Iste dolor.* Ergo et hæc Lex ad justa et injusta matrimonia pertinet. Hoc sequitur potius, hanc Legem usitatam non tantum apud Græcos, sed etiam apud Romanos.

(25) Μοῦνοι.

§. 2. Sed in ea (1) uxore potest maritus adulterium vindicare, quæ vulgaris (2) fuerit (3); quamvis, si vidua esset, impune (4) in ea stuprum committeretur.

§. 3. Divi Severus et Antoninus rescripserunt, etiam in sponsa (5) hoc idem vindicandum (6): quia neque matrimonium qualecunque (7), nec spem (8) matrimonii violare permittitur.

§. 4. Sed etsi ea sit mulier, cum qua incestum commissum est; vel ea quæ, quamvis uxoris animo haberetur, uxor tamen esse non potest: dicendum est jure (9) mariti accusare eam non posse, jure extranei posse (10).

§. 5. Judex adulterii ante oculos habere debet, et inquirere, an maritus pudice vivens, mulieri quoque bonos mores colendi auctor fuerit? periniquum (11) enim (12) videtur esse, ut pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipse non exhibeat: quæ res potest et virum damnare, non rem ob compensationem (13) mutui criminis inter utrosque communicare.

§. 6. Si quis uxorem suam velit accusare, dicatque eam adulterium commisisse, antequam (14) sibi nuberet: jure viri accusationem instituere non poterit: quia non, cum ei nupta est, adulterium commisit. † Quod et in concubina dici potest, quam uxorem quis postea habuit: vel in filiafamilias, cujus conjunctioni pater postea concessit (15).

§. 7. Si quis plane uxorem suam, cum apud hostes esset, adulterium commisisse arguat, benignius dicetur, posse eum accusare jure viri: sed ita demum adulterium maritus vindicabit, si vim (16) hostium passa non esset; cæterum quæ (17) vim patitur, non est in ea causa, ut adulterii vel stupri damnetur.

§. 8. Si minor duodecim annis in domum deducta adulterium commiserit, mox apud eum ætatem excesserit, cœperitque (18) esse uxor: non poterit jure viri accusari ex eo adulterio, quod ante ætatem nupta commisit. sed vel quasi (19) sponsa poterit accusari ex rescripto Divi Severi, quod supra relatum est.

§. 9. Sed et si qua repudiata (20), mox reducta sit, non quasi eodem matrimonio durante, sed quasi alio interposito: videndum est, an ex delicto quod in priore matrimonio admisit, accusari possit? et puto non posse: abolevit enim prioris matrimonii delicta, reducendo (21) eam.

§. 10. Idem dicendum est, si stupri velit accusare eam, quam postea duxit uxorem: sero (22) enim accusat mores, quos uxorem ducendo probavit (23).

De eo qui fecit ut adulteri redimantur. 1. Si vir adulterum subjecerit. 2. Qui et quando accusare possunt. 3. De calumnia.

14. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

IS cujus ope, consilio (24), dolo malo factum est, ut vir, fœminave in adulterio deprehensa, pecunia, aliave qua pactione (25) se redimerent, eadem pœna damnatur, quæ constituta est in eos qui lenocinii crimine damnantur.

§. 1. Si vir infamandæ uxoris suæ causa adulterum (26) subjecerit, ut ipse deprehenderit (27): et vir (28) et mulier (29) adulterii crimine tenentur ex Senatusconsulto de ea re facto.

§. 2. Marito primum (30), vel patri eam filiam, quam in potestate habet (31), intra dies sexaginta (32) divortii (33) accusare permittitur, nec ulli alii in (34) id tempus agendi potestas datur: ultra eos dies neutrius voluntas expectatur.

§. 3. Jure mariti qui accusant, calumniæ (35) periculum non evitant (36).

(1) Imo, in ea crimen adulterii cessat, *l.* 22. *l.* 29. *in fin. C. h. t.* solve: In meretrice innupta locum habent Leg. contrariæ. Hic paragraphus est intelligendus de nupta, quæ quondam vulgaris fuit.

(2) Quæ corpore quæstum fecit.

(3) Quondam sc. facit *l.* 7. *supr. de gradibus.*

(4) Viduam stuprum facientem, a cognatis mariti defuncti accusari non posse, hinc colligas. vide quæ notavi ad *l.* 11. §. 8. *supr. h. t.*

(5) §. 8. *infr. h. t.*

(6) Vide Cujac. 6. *obs.* 16. reo hujus criminis nares amputari, refert Harmenopulus. et præterea triente bonorum eum multari. 6. *Harmenopul.* 3. *in fin.* Non idem, si violatam virginem adultam quis in matrimonio postea acceperit. *l.* 7. *C. h. t.*

(7) Justum vel injustum. §. 1. *supr. h. t.*

(8) Sponsalia sunt spes matrimonii. *l.* 6. *supr. de sponsalib.*

(9) Incestum mulierem ducendo qui commisit, eam adulterii accusare potest, ut extraneus: jure mariti non potest.

(10) Quid? num hinc colliges, jure veteri incestum morte non fuisse punitum? quomodo hic incestuosus extranei jure accusabit? quomodo incestuosus accusabit, si incestum veteres capitali supplicio affecerunt? et id tamen negat Cicero. 3. *de legib.* Incestum pontifices, inquit, supremo supplicio fanciunto. Puto incestum de quo hic agitur, per errorem fuisse commissum; idque refero ad *l.* 57. *Supr. de ritu.* Potest etiam locus Ciceronis ad incestum Vestalium referri.

(11) *l.* 5. *Supr. de publ. jud.*

(12) Hæc verba sunt ex rescripto Antonini, auctore Augustino ad Pollentiam: quod tamen omittitur a Triboniano. ad hanc autem sententiam facit illud Lactantii: Exemplo continentiæ docenda uxor est, ut se caste gerat. Iniquum est enim ut id exigas, quod præstare ipse non possis. et Nazianzenus, πῶς σὺ σωφροσύνην μὲ ἀπαιτεῖς, οὐκ ἀντισφέρεις.

(13) *l.* 2. §. 4. *supr. h. t.*

(14) *l.* 7. *C. h. t.*

(15) *Al.* consensit.

(16) *l.* 20. *C. h. t. l.* 39. *infr. h. t.*

(17) Vis illata excusat ab adulterio et stupro. vide Augustinum *in libris de Civitate.* ubi de Lucretia.

(18) *l.* 9. *supr. de sponsalib.*

(19) §. 3. *supr. l.* 7. *C. h. t.*

(20) Repudiata duci potest.

(21) Remittitur uxor, quæ repudiatur, et in domum parentum suorum remittitur: remissa seu repudiata reducitur novo quasi matrimonio contracto. Terentius: vosmet videre remissan' opus sit vobis, an reducta domum. Remitti etiam, et reduci dicitur adulter, *l.* 25. §. 3. *Infr. h. t.* sed alio sensu, 6. *Harmen.* 2. vide Cujac. 6. *observat.* 15.

(22) *l.* 9. *supr. de negot. gest. l.* 47. *supr. soluto matrim.*

(23) Confer *l. pen. C. de Episc. aud. l. penult. C. de sponsalib.* Ans.

(24) *l.* 12. *supr l.* 32. *in fin. infr. h. t. l.* 50. §. 1. *supr. de furt.*

(25) Suasor illicitæ, adulterii causa, pactionis, ut leno punitur. adde *l.* 29. §. 2. *infr. h. t. l.* 123. *supr. de verb. obligat.* Horat. *Satyr.* 2. *vers.* 43. 44. *Dedit hic pro corpore nummos, Hunc perminxerunt calones.*

(26) Adulterium. *Haloand.*

(27) Deprehenderet. *vulgat. Hal.*

(28) Ut leno.

(29) Ut adultera.

(30) *l.* 2. §. 8. *supr. l.* 30. *C. h. t.*

(31) Quid, si filia emancipata sit? Idem jus fuit. Papin. 4. *collat. leg. Mosaic.*

(32) Vide *l.* 11. §. 6. *supr. l.* 6. *C. h. t.*

(33) *l.* 29. §. 5. *l.* 30. *in fin. infr. h. t.* 6. Harm. 2.

(34) *Al.* intra.

(35) Id est, non pœnam talionis, sed quinque librarum auri, ex Turpilliano. *l.* 3. *in fin. supr. de prævaricat.* vide Cujac. *cap.* 13. *de præscript. n.* 1. *in fin.*

(36) Imo multatur, maxime intra sexaginta dies. *l.* 37. §. 1. *supr. de minor.* Paul. 2. *collat. leg.* vide *ibid.* Pithœum.

Si maritus sit in Magistratu. 1. *De absente reipublicæ causa.* 5. *De patre et marito negantibus se accusaturos.* 6. *De minore* XXV. *annis.* 7. *Quando præscriptio potest objici accusatori.* 8. *Uter prior accusari debeat, adulter, an adultera: et* 9. *an simul accusari possint, et de effectu prioris judicii.*

15. ULPIANUS lib. 2. de Adulteriis.

SI maritus sit in Magistratu, potest præveniri a patre; atqui non oportet: et putat Pomponius debere dici, quoad maritus Magistratum gerit, patris quoque accusationem impediendum (1), ne præripiatur marito jus, quod cum eo æquale habet. igitur non cedent sexaginta dies patri, cum accusare non potest.

§. 1. Legis Juliæ de adulteriis capite septimo ita cavetur, *Ne quis inter reos referat eum qui tum sine detrectatione Reipublicæ causa aberit* (2): neque (3) enim æquum visum est, absentem Reipublicæ causa inter reos referri, dum Reipublicæ operatur.

§. 2. Necessario adjicitur *sine detrectatione.* cæterum si quis evitandi criminis id egit, ut Reipublicæ causa abesset, nihil illi commentum (4) hoc proficiat.

§. 3. Quod si quis præsens sit, vice (5) tamen absentis habetur, utputa qui in vigilibus (6) vel urbanis (7) castris militat: dicendum est, deferri hunc posse. neque enim laborare habet, ut se repræsentet.

§. 4. Et generaliter dicendum est eorum demum absentiam excusatam esse, qui in alia Provincia Reipublicæ causa absunt, quam in ea in qua deferuntur. Proinde si quis in Provincia, in qua agit, adulterium commiserit, accusari poterit: nisi sit ea persona, quæ ad Præsidis cognitionem non pertinet.

§. 5. Si negaverint se pater et maritus accusaturos intra (8) diem sexagesimum: an statim incipiant tempora extraneo cedere? et primus Pomponius putat admitti ad accusationem extraneum (9) posse statim atque isti negaverint: cui adsentiendum puto: fortius enim dicitur, eum, qui se negaverit (10) acturum, postea (11) non audiendum.

§. 6. Lex Julia de adulteriis specialiter quosdam adulterii accusare prohibet: ut minorem (12) annis XXV. nec enim visus est idoneus accusator, qui nondum robustæ (13) ætatis est. quod ita verum est, si non matrimonii sui injuriam exequatur: cæterum si suum matrimonium vindicare velit, quamvis jure extranei ad accusationem veniat, tamen audietur: nec enim ulla præscriptio objicitur suam (14) injuriam vindicanti. Sane si juvenali (15) facilitate ductus, vel etiam fervore ætatis accensus, ad accusationem prosiliit: accusanti ei non (16) facile calumniæ pœna irrogabitur. † *Minorem* (17) XXV. *annis* etiam eum accipimus qui vicesimum quintum annum ætatis agit.

§. 7. Præscriptiones (18) quæ objici solent accusantibus adulterii, ante solent tractari, quam (19) quis inter reos recipiatur: cæterum posteaquam semel receptus est, non potest præscriptionem objicere.

§. 8. Si in viduitate mulier perseverat: in accusatoris est arbitrio (20), a quo velit incipere, utrum ab adultero, an ab adultera.

§. 9. Si quis et adulterum et adulteram simul detulit, nihil (21) agit: poteritque, quasi neutrum detulerit, rursus a quo velit, initium facere; quia nihil agit prima delatione.

16. IDEM lib. 1. de Adulteriis.

QUi uxori repudium miserit, potest ei denunciare (22), ne Seio nuberet (23): et si denunciaverit, et ab ea incipere potest.

17. IDEM lib. 2. ad Legem Juliam de Adulteriis.

DEnunciasse qualiter accipiamus? utrum ad judicem, an vero simpliciter? ego, etsi non denunciavit ad judicem, sufficere credo, si (24) adulterii se acturum denunciaverit.

§. 1. Quid ergo, si non quidem denunciavit, verum libellos (25) accusatorios dedit, antequam nuberet? eaque cum id cognovisset, nupsit (26) vel ignorans? Puto non (27) videri ei denunciatum: idcirco non posse accusatorem ab ea incipere.

§. 2. Quid ergo si tantum denunciavit, ne nuberet, sed non addidit quare? num recte nupsisse videatur? sed melius est illud sequi, ut ejus denunciatio videatur electionem accusatori reservare, qui crimen denunciavit: omnino igitur si fecit adulterii criminis commemorationem (28) in denunciatione, etsi judicem non monstravit, magis putamus mulierem quasi denunciationem præcesserit, posse accusari.

§. 3. Quid tamen, si specialiter, cum quo adulterium fecerit, denunciatione complexus est, mox velit eam ex

(1) Impediendam. *vulg. Hal.*
(2) *l.* 12. *Supr. de accusat.*
(3) Imo æquum. vide §. 4. *in fin. infr. h. t.*
(4) Commenta non prosunt.
(5) *l.* 5. *l.* 34. *supr. ex quib. causis major.*
(6) *l.* 8. §. 4. *supr. de excus.*
(7) *d. l.* 8. §. 9.
(8) Adde *l.* 29. §. 5. *infr. h. t.*
(9) Homicidam cum interfecti cognatis transigentem, per curiam accusari posse, *l.* 5. *in fin. Infr. ad l. Jul. de vi publ.* hinc Bellovisan. colligit, 1. *practices* 3. *n.* 73.
(10) Adulterium gratis remitti potest. *l.* 29. §. 2. *infr. h. t.*
(11) *l.* 14. §. 9. *supr. de œdilit. l.* 2. *infr. ad SC. Turpill.*
(12) 6. *Harm.* 2. §. 7. vide Cuj. 17. *obs.* 30.
(13) Ætas robusta quæ major annis 25. *ut hic.*
(14) Suam injuriam cuique vindicare licet.
(15) Juvenili. *vulgat. Haloand.*
(16) Juvenibus non facile remittitur pœna calumniæ.
(17) *l.* 1. *supr. de minor.*
(18) Id est, exceptiones. ut *supr. de diversis temporalibus præscriptionibus.*
(19) *l.* 2. §. 4. *in fin. supr. h. t.*
(20) *l.* 5. *supr. h. t.*
(21) *l.* 32. §. 1. *l.* 39. §. 6. *infr. l.* 8. *C. h. t.* sed Paponius, 22. *Arrest.* 9. *n.* 2. *in fin.* refert aliter judicatum fuisse in Senatu Parisiensi, et maritum accusantem simul adulterum et adulteram, auditum admissumque fuisse.
(22) *l.* 14. *l.* 28. *C. h. t.* Goth. *Haloand. legit*: potest denunciare, ne ea Seio nuberet. *S. L.*
(23) Nubat. *vulg.*
(24) Repudiatæ uxori utiliter denunciatur ne nubat, si videlicet ei denuncietur fore, ut quam primum adulterii accusetur.
(25) Libelli accusatorii datio non habet vim denunciationis. *Bart.*
(26) Nupsitve ignorans, *vulg.* nupsitne ignorans. *Hal.* et recte.
(27) Denunciandum est mulieri ne nubat, licet certo sciat se adulterii accusandam esse. Imo scienti non est denunciandum. *l.* 20. §. 11. *supr. de hered. pet. l.* 5. *in fin. supr. de adm. et peric. tut. l.* 1. §. 1. *supr. de act. empt.*
(28) In perfecta protestatione et denunciatione (excipe novi operis nunciationem, *l.* 1. *supr. de oper. novi.*) causa denunciationis in genere exprimenda est. An et nomen judicis apud quem litigandum est, exprimi oportet? utique in perfecta denunciatione. *supr. h. t.*

alterius (1) persona accusare? magis est, ut non debeat audiri, neque enim crimen, quod denunciavit, objicit.

§. 4. Sed etsi per procuratorem denunciaverit, puto posse eum accusationem, si velit, instituere: sufficereque (2) procuratoris denunciationem.

§. 5. Ergo etsi per actores (3) denunciaverit, id est, per servum dominus denunciaverit: rata erit denunciatio.

§. 6. Quæritur, an alius adulteram, alius adulterum postulare possit: ut quamvis ab eodem ambo simul postulari non possint, a diversis tamen singuli possint? Sed non ab re est hoc probare, diversos accusatores admitti posse: dum si ante (4) denunciationem nupserit, prior mulier accusari non possit. Expectabit igitur mulier sententiam de adultero latam. Si absolutus fuerit, mulier per eum vincet, nec ultra accusari potest. Si condemnatus (5) fuerit, mulier non (6) est condemnata, sed agat causam suam: fortassis et obtinere, vel gratia (7), vel justitia, vel Legis auxilio possit. Quid enim, si adulter inimicitiis oppressus est, vel falsis argumentis, testibusque subornatis apud Præsidem gravatus: qui aut noluit, aut non potuit provocare? mulier vero judicem religiosum sortita, pudicitiam suam defendet?

§. 7. Sed si (8) antequam condemnetur,

18. Macer lib. 1. de Publicis judiciis.

VEl antequam cum eo agi cœperit,

19. Ulpianus lib. 2. ad Legem Juliam de Adulteriis.

ADulter diem suum obierit: constitutum est etiam mortuo (9) adultero, sine præscriptione mulierem posse accusari.

§. 1. Sed etsi non mors, sed pœna alia reum subtraxerit, adhuc dicimus, posse ad mulierem veniri.

§. 2. Si eo tempore, quo eligebatur reus, adultera nupta (10) non fuit; quo autem absolvatur, nupta invenitur: dicendum est, hanc absoluto quoque adultero posse accusari: quia eo tempore, quo adulter eligebatur, nupta non fuit.

§. 3. Nupta non potest accusari, non tantum ab eo qui adulterum accusavit, nec obtinuit: sed nec ab alio quidem, si adulter absolutus est. † Proinde si per collusionem cum adultero constituerit (11), fueritque absolutus: dedit mulieri nuptæ adversus omnes securitatem.

† Plane si nupta esse desierit, accusari poterit: neque enim aliam Lex tuetur, quam eam quæ nupta est, quamdiu nupta erit.

De jure occidendi.

20. Papinianus lib. 1. de Adulteriis.

PAtri (12) datur jus occidendi adulterum cum filia, quam in potestate habet. Itaque nemo alius ex patribus idem jure faciet. Sed nec *filiusfamilias* pater.

21. Ulpianus lib. 1. de Adulteriis.

SIc eveniet ut nec pater, nec avus (13) possint occidere: nec immerito: in sua enim potestate non videtur habere, qui non est suæ potestatis (14).

22. Papinianus lib. 1. de Adulteriis.

NEc in ea Lege (15) naturalis ab adoptivo (16) pater separatur.

§. 1. In accusationem (17) viduæ filiæ non habet pater jus præcipuum.

§. 2. Jus occidendi patri (18) conceditur (19) domi suæ, licet ibi non habitat, vel in domo generi. † Sed domus, et pro (20) domicilio accipienda est, ut in Lege Cornelia de injuriis (21).

§. 3. Sed qui occidere potest adulterum, multo (22) magis contumelia (23) poterit jure adficere.

§. 4. Ideo autem patri, non marito mulierem, et omnem adulterum permissum est occidere; quod *plerumque* (24) *pietas paterni nominis consilium pro liberis capit*: cæterum mariti calor et impetus facile decernentis (25) fuit refrænandus.

23. Ulpianus lib. 1. de Adulteriis.

QUod ait Lex, *In* (26) *filia adulterum deprehenderit*, non (27) otiosum (28) videtur: voluit enim ita demum hanc (29) potestatem patri competere, si in ipsa turpitudine (30) filiam de adulterio deprehendat. Labeo quoque ita probat. et Pomponius scripsit, in ipsis

(1) Varietas personarum facit videri aliud esse delictum.

(2) Per procuratorem potest fieri denunciatio.

(3) Actorem, *vulg. Hal.* Actores servi inter ipsos ii erant, quibus velut fidis et magis industriis domini utebantur. *argum. l.* 37. *supr. de legat.* 1. vide Cujac. 8. *observ.* 26.

(4) *l.* 2. *supr. l.* 39. §. 3. *infr. l.* 10. *C. h. t.*

(5) *l.* 12. *C. h. t.*

(6) Connexitas delicti, utcunque sit, sententia tamen adversus unum lata non præjudicat alteri. sic damnato uno ex notariis vel pluribus reis, socius damnati non ideo falsarius censetur. *Bart.*

(7) Judicis religiosi, ut *infr. h. t.*

(8) Adultero condemnato, vel mortuo ante condemnationem, adultera accusatur recte.

(9) Adde *l.* 11. §. 4. *Supr. h. t.*

(10) *l.* 17. §. 6. *Supr. h. t.*

(11) Vide quæ notavi ad *l.* 39. *Supr. de excus. tut.*

(12) Adde *l.* 21. *l.* 22. *l.* 23. *l.* 24. *Infr. l.* 4. *C. h. t.* Paul. 2. *collat. leg. Mosaic.* etiam adoptivus, *l.* 22. *Infr. h. t.* Paul. 2. *collat. leg. Mosaïc.* 6. *Harmen.* 2. non tamen filiusfam. patris. *infr. h. t.* Goth. Secus Jure Canonico. *c.* 6. *et* 9. *caus.* 33. *quæst.* 2. Ans. Quatenus obtineat, vide Ant. Math. *de criminib. lib.* 48. *tit.* 3. *cap.* 7. *n.* 15. Christin. ad *l. Mechlin. tit.* 2. *art.* 13. *n.* 19. Carpzov. *defin. forens. part.* 4. *constit.* 10. *defin.* 8. Jul. Clar. *lib.* 5. *sent.* §. *homicidium. n.* 48. *et seq.* S. L.

(13) Patris appellatione avum non comprehendi, hinc colligunt, ubi agitur de edio. *l.* 44. §. 2. *supr. de ritu.* Atqui sensus est. nempe avo non licere neptem interficere, si ea sit in sui patris emancipati potestate: quemadmodum e contrario, avo id licebat, filio in potestate posito.

(14) Quid hinc colligit Bartolus? Patre monasterium ingrediente, filium effici sui juris: quod qui in alterius potestate sit, in sua potestate filium habere non possit.

(15) De adulteriis, quæ permittit patri adulterum filiæ occidere.

(16) Paul. 2. *collat. leg.*

(17) In occisionem viduæ. Cujac. 6. *observ.* 14. Ferrum patri Lex non in viduam, sed in virginem tradit. 6. *Harm.* 2. 60. *Eclog.* 37. *cap.* 33.

(18) 6. *Harmen.* 2. §. 10.

(19) Homicida non continuo est, qui alium interficit.

(20) *Eclog. ib.* Harm. *ibid.*

(21) *l.* 5. §. 2. *supr. de injuriis.*

(22) Argumentum a majori ad minus.

(23) ἐνυβρίζει. *Eclog. ibid.* Harm. *ibid.*

(24) Patris pietas consilium pro liberis capere in dubio præsumitur, de qua præsumptione vid. Menoch. 1. *præsumpt.* 2.

(25) Sævientis. *vulgat.*

(26) *Forte legendum*, Qui in filia *et rebus*. Porro in filia adulterum deprehendere est in ipsa turpitudine, ut mox subjicit.

(27) Solent enim plerumque scriptores uti τῷ παραλλήλῳ περιεργίᾳ.

(28) Otiosum est, quod nihil operatur, *ut hic.* sic alibi otiosa pecunia, quæ nullum fœnus parit. *l.* 28. *supr. depositi. l.* 13. *in fin. supr. de usuris.*

(29) Occidendi sc.

(30) In ipsa turpitudine filiam deprehendere. *l.* 29. *l.* 6. *h. t.* in ipsis rebus Veneris. ἐπ' ἔργῳ. *l.* 26. *h. t.* ἐν αὐτῷ τῷ ἔργῳ τῆς μοιχείας. 6. *Harm.* 2. *et* 60. *Eclog.* 23. *c.* 13. ἐν συμπλοκῇ *ibid.* §. 13. ἐπ' αὐτοφώρῳ. 60. *Eclog.* 37. *cap.* 28. 6. *Harmen.* 2. §. 14. qua formula utitur D. Johannes *cap.* 8. *vers.* 4. quibus adde *l.* 3. *supr. de furt.* in ipso facinore, *l.* 96. *supr. de verb. obl.* ἄρθρα ἐν ἄρθροις habentem, ut loquitur Lucianus, id est, obscœna in obscœnis; vel ἐπὶ τῶν ἀφροδισίων. vid. Budæum *hic.* Corpore corpus incubat. Plaut. *Amphitr. act.* 4. *scen.* 2. Quid? solus cum sola in lectulo deprehensus, præsumiturne adulter? probari præsumptive putat Rolandus a Valle. 1. *cons.* 50. *n.* 2.

rebus Veneris deprehensum occidi : et hoc est quod Solo et Draco dicunt ἐν ἔργῳ.

§. 1. Sufficit patri, si eo tempore habeat in potestate quo occidit, non quo in matrimonio collocavit : finge enim postea redactam in potestatem.

§. 2. Quare non ubicunque deprehenderit pater, permittitur ei occidere, sed domi suæ (1) generive sui tantum (2) : illa ratio redditur, quod majorem injuriam putavit legislator, quod in domum patris aut mariti ausa fuerit filia adultum (3) inducere.

§. 3. Sed si pater alibi habitet, habeat autem et aliam domum, in qua (4) non habitet, deprehensam illo filiam, ubi non habitat, occidere non poterit.

§. 4. Quod ait Lex, *In* (5) *continenti filiam occidat*, sic erit accipiendum, ne occiso hodie adultero reservet, et post dies (6) filiam occidat ; vel contra : debet enim prope uno (7) ictu, et uno impetu utrumque occidere, æquali ira adversus utrumque sumpta. quod si non affectavit, sed dum adulterum occidit, profugit filia (8), et interpositis (9) horis (10) adprehensa est (11) a patre qui persequebatur : in continenti videbitur occidisse.

24. Macer lib. 1. Publicorum.

MArito quoque adulterum uxoris suæ occidere permittitur (12) : sed non (13) quemlibet (14), ut patri. nam hac Lege cavetur, ut liceat viro deprehensum domi suæ (15), non (16) etiam soceri, in adulterio uxoris occidere eum qui leno fuerit ; quive artem ludicram ante fecerit (17), in scenam saltandi (18) cantandive causa prodierit ; judiciove publico damnatus, neque in integrum restitutus erit ; quive libertus, ejus mariti, uxorisve patris, matris, filii, filiæ, utrius eorum fuerit. (Nec interest, proprius cujus eorum, an cum alio communis fuerit.) quive servus erit.

§. 1. Et præcipitur, ut is maritus qui horum quem occiderit, uxorem sine mora dimittat (19).

§. 2. Cæterum sui juris, an *filiusfamilias* (20) sit maritus, nihil interesse a plerisque dictum est.

§. 3. Illud in utroque ex sententia (21) Legis quæritur, an patri Magistratum occidere liceat ? item si filia ignominiosa sit, aut uxor contra Leges nupta, an id jus nihilominus pater maritusve habeat ? Et quid si pater, maritus, leno, vel aliqua ignominia notatus est ? Et rectius dicetur eos (22) jus occidendi habere, qui jure patris maritive accusare possunt.

De jure retinendi adulterum.

25. Ulpianus lib. 2. ad Legem Juliam de Adulteriis.

CApite quinto Legis Juliæ ita cavetur, *ut viro adulterum* (23) *in uxore sua deprehensum*, *quem* (24) *aut nolit*, *aut non liceat occidere*, *retinere horas diurnas*, *nocturnasque continuas non plus quam viginti* (25) *testandæ ejus rei causa*, *sine fraude sua jure liceat.*

§. 1. Ego arbitror, etiam in patre id servandum, quod in marito expressum est.

§. 2. Sed etsi non in domo sua deprehenderit maritus, poterit retinere (26).

§. 3. Sed semel (27) remissus adulter, reduci non potest.

§. 4. Quid ergo si evaserit ? an reductus custodiri viginti horis possit ? Et putem hic magis dicendum, reductum retineri posse, testandæ rei gratia.

§. 5. Quod adjicitur, *testandæ* [*ejus*] *rei gratia*, ad hoc pertinet, ut testes (28) inducat testimonio futuros accusatori, deprehensum reum in adulterio.

De matrimonio constante. De accusatione a marito derelicta.

26. Idem lib. 3. Disputationum.

COnstante (29) matrimonio ab eo qui extra maritum ad accusationem admittitur, accusari mulier adulterii non potest : probatam enim a marito uxorem, et qui-

(1) In qua habitat sc. : nam in sua domo, in qua non habitat, non potest. §. 3. *infr. h. t. Eclog. ibid.*

(2) Alibi autem non potest. Harm. *ibid.* Paul. 2. *collat. leg. Mosaïcar.*

(3) Adulterum. *vulgat. Hal.*

(4) *Ecl. ibid.*

(5) Paul. *collat. leg. Mos.* 4. adde *l.* 3. §. 9. *Supr. de vi et vi.*

(6) Τὸν δὲ μεθ' ἡμέρας. *Eclog. ibid.* et post diem. *vulg. Hal.* Pater ambos simul debet occidere, non unum quidem nunc, alterum vero post diem. Harm. *hic.*

(7) ἅμα. *Eclog. ibid. Harm.* uno veru.

(8) Patre sc. non dissimulante. *Eclog. ibid.*

(9) Continuatione animi videtur pater eo casu filiam juris auctoritate interfecisse. Paul. 4. *collat. leg. Mosaicar.*

(10) Aliquot scil. *Eclog. ibid.*

(11) Cum effectu gravibus vulneribus inflictis, *l.* 32. *Infr. h. t.* alias pater Legis Corneliæ tenetur. Papinian. 4. *collat. leg. Mos.* Senec. 21. *controvers.* leviter vulnerata es, quam diligenter servata es : ostende vulnus : percussor ille quam timuit ne occideret : credam factum amatoris manu, maritum occidit, adulteram strinxit. v. Cuj. 6. *obs.* 15.

(12) Paul. 2. *sent.* 26. §. 1. vid. 10. Gell. 23. Pro amore pudicitiæ porrigere ferrum maritis, non est Leges calcare, sed condere. Cassiodor. 1. *variar.* Idem Rhotaris Longobardorum rex probat in *l.* 2. *de adulterio.* et Rogerius Siciliæ rex, *tit. de pœnis uxoris in adulterio deprehensæ.* vid. Cuj. in 2. Pauli *recept. sent. tit.* 26. §. 1. Goth. Etiam convocatis ad hanc rem sociis suis ; Paulus Castrensis *ad l. Raptores. Cod. de episc. et cler.* Tiraquellus *de retract.* §. 2. *gloss.* 1. *n.* 68. *et* 69. quos autem adulteros possit impune maritus occidere, vide per Socinum Jun. *cons.* 34. *n.* 7. *volum.* 2. Roland. a Valle *consil.* 34. *et* 1. *cum seq. vol.* 2. Julium Clarum *lib.* 5. *sentent.* §. *homicidium. vers. sed quid dicendum.* Didacum Covarruv. *in epit.* 2. *part. c.* 7. §. 7. Mod.

(13) Quid ? si occiderit ? lenius puniendus erit. *l.* 38. §. 8. *infr. h. t.*

(14) Nec ubilibet. vid. *Infr. h. t.*

(15) Paul. 4. *collat. leg. Mos.* ἐν μόνῳ τῷ ἰδίῳ οἴκῳ. *Eclog. ibid.* nota priorem distinctionem mariti et patris in interficienda adultera, hoc tamen videtur auctum per *Novell.* 117. *cap.* 15.

(16) ἀλλ' οὐ πάντα, id est *non quemlibet.* Harm. *Eclog. ibid.* nota secundam differentiam mariti a patre, quod ad interficiendam adulteram attinet.

(17) Fecerit ut in scenam. *vulg. Hal.*

(18) *Eclog. ibid.* Harm. *ibid.* adde Paul. 4. *collat. leg. Mosaïcarum.*

(19) Paul. *ibid.* et Papinian. *ibid. Eclog. ibid.*

(20) Imo marito filiofamil. id non licet. *l.* 20. *supr. h. t.*

(21) Quæstiones plerumque ex sola sententia Legis oriuntur : quoties nimirum verba deficiunt, aut repugnant sententiæ. vide *l.* 14. §. 4. *in fin. supr. de custodia reorum. l.* 33. §. 1. *in fin. Infr. h. t.*

(22) Adulteram filiam vel uxorem occidendi pater jus maritusve habet, quam jure patris maritive accusare potest.

(23) Adulterum uxoris suæ deprehensum. *vulg. Hal.*

(24) 6. Harm. 2. §. 11.

(25) Harm. *ibid.* 60. *Eclog.* 37. *c.* 24. Cujac. *c.* 2. *in fin. de præscript.* adde *l.* 10. §. 16. *supr. quæ in fraudem.*

(26) Et testes inducere, futuros accusatori testimonio in deprehensum in adulterio reum, *infr. eod. Eclog. ibid. Harm.* alias nemini licet privatum carcerem habere. vide *l. un. C. de privatis carceribus.*

(27) *Eclog. et* Harm. *ibid.*

(28) *Eclog. et* Harm. *ibid.* Testes hic quid deponent ? An se vidisse Titium captum, quem dicebant alii captum in adulterio ? si hoc dixeris, hoc singulari casu testimonium de auditu alieno admiseris contra *l. testium.* 18. *C. de testib.* An dicent se Titium captum audivisse confitentem se in adulterio deprehensum ? si hoc dixeris, ex confessione extrajudiciali aliquem torqueri hic admiseris. de quo vide *l.* 58. *in fin. supr. de ædil.* An dicent se vicinos in secreto loco vidisse eum cum muliere, deprehensam eam exosculantem ? vid. *c. præterea. extr. de testib. c. literis.* et *c. tertio loco extr. de præsumpt.*

(29) Vide quæ notavi ad *l.* 11. §. 10. *sup. h. t.* 6. *Harm.* 2. §. 5.

escens (1) matrimonium non debet alius turbare, atque inquietare, nisi (2) *prius lenocinii* maritum accusaverit.

§. 1. Derelictam vero a marito accusationem etiam ab alio excitari utile est.

De quæstionibus.

27. Idem lib. 3. de Adulteriis.

Si postulaverit (3) accusator, ut quæstio habeatur (4) de servo adulterii accusato: sive voluit ipse interesse, sive noluit, jubent judices eum servum æstimari: et ubi æstimaverint, tantam pecuniam, et alterum tantum eum, qui nomen ejus servi detulerit, ei, ad quem ea res pertinet, dare jubebunt.

§. 1. Sed despiciamus, cui ista pœna præstanda sit: quia Lex cum nominavit ad quem ea res pertinebit? Igitur bonæ fidei emptorem, quamvis ab eo emerit, qui dominus non est, recte dicemus eum esse, ad quem ea res pertinet.

§. 2. Eum quoque qui pignori (5) accepit, magis admittimus in eadem causa esse; scilicet, quia intererat ejus quæstionem non haberi.

§. 3. Sed et si ususfructus in servo alienus sit, inter dominum et fructuarium dividi debet æstimatio.

§. 4. Et si communis plurium servus erit, utique inter eos quoque erit æstimatio dividenda.

§. 5. Si liber homo, dum servus existimatur, tortus sit, quia et ipse conditionem suam ignorat: magis admittit Cæcilius, actionem utilem ipsi dandam adversus eum qui per calumniam appetit: ne impunita sit calumnia ejus ob hoc, quod liberum hominem quasi servum deduxit in quæstionem.

§. 6. Haberi quæstionem Lex (6) jubet de servis, ancillisve ejus, de quo, vel de qua quæreretur, parentisve utriusque eorum, si ea mancipia ad usum ei a parentibus data sint. Divus autem Hadrianus Cornelio Latiniano rescripsit, et de exteris servis quæstionem haberi.

§. 7. Quæstioni interesse (7) jubentur reus, reave et patroni (8) eorum, et qui crimen detulerit, interrogandique facultas datur (9) patronis.

§. 8. De eoque (10) servo, in quo usumfructum reus habuit, magis est, ut quæstio haberi possit. licet enim servus ejus non fuerit, in servitute tamen fuisse videtur: nec tamen proprietatis causa ad quæstionem, quam ministerii pertinet.

§. 9. Ergo et si bona fide serviat reo servus alienus, admittit quis, interrogari eum per quæstionem posse.

§. 10. Sed et si servus [sit], cui fideicommissa (11) libertas debetur, vel statuta (12) speratur, torqueri eum posse magis est.

§. 11. Jubet Lex *eos homines, de quibus quæstio ita habita est, publicos* (13) *esse.* proinde in communi (14) partem publicamus: in proprio, cui ususfructus alienus est, nudam proprietatem: in quo tantum usumfructum habuit reus, magis est, ut perceptio ususfructus ad publicum incipiat pertinere: alienum servum utique non publicamus. ┼ Ratio autem publicandorum servorum ea est, ut sine ullo metu verum dicant: et ne, dum timeant se in reorum potestatem regressuros, obdurent in quæsttione.

§. 12. Non tamen prius publicantur, quam quæstio de illis habita fuerit.

§. 13. Sed etsi negaverint (15), nihilominus publicantur: ratio enim adhuc eadem est, ne dum hi sperant se in potestatem dominorum reversuros, si negaverint, spe meriti collocandi in mendacio perseverent.

§. 14. Sed et servi accusatoris, si de his quæstio habita sit, publicentur: ejus enim servi ne mentiantur, merito a dominio ejus recedunt. Extranei vero non habent, cui gratificentur.

§. 15. Si reus vel rea absoluti fuerint, æstimari per judices Lex damnum voluit, sive mortui fuerint, quantæ pecuniæ [ante quæstionem] fuerint: sive vivent, quantæ in his damnum datum fuerit, factumve esset.

§. 16. Notandum est, quod capite quidem nono cavetur, *si servus adulterii accusetur, et accusator quæstionem in eo haberi velit, duplum* (16) *pretium domino præstari* [lex jubet]: at hic simplum.

28. Marcianus lib. 1. de Judiciis Publicis.

Quod ex his causis debetur, per condictionem, quæ ex lege (17) descendit, petitur.

De lenocinio mariti. 1. *Si quis hac lege damnatam uxorem duxerit.* 2. *De eo, qui pretium pro comperto stupro accepit, vel gratis remisit.* 3. *De lenocinio mariti.* 5. *Intra quod tempus potest accusari.*

29. Ulpianus lib. 4. de Adulteriis.

Mariti lenocinium (18) lex coërcuit, qui deprehensam uxorem in adulterio retinuit, adulterumque dimisit: debuit enim uxori quoque irasci, quæ matrimonium ejus violavit: tunc autem puniendus est maritus, cum excusare ignorantiam suam non potest, vel adumbrare patientiam prætextu incredibilitatis (19): idcirco enim lex ita locuta est, *Adulterum in domo deprehensum dimiserit*, quod voluerit in ipsa turpitudine (20) deprehendentem maritum coërcere.

§. 1. Quod ait lex, *adulterii damnatam* (21) *si quis duxerit uxorem, ea lege teneri*, an et ad stuprum referatur, videamus: quod magis est. Certe si ob aliam causam ea lege sit condemnata, impune uxor ducetur.

(1) *l.* 11. §. 11. *infr. h. t.*

(2) Atqui adulter etiam constante matrimonio ab extraneo accusari potest, etiam si lenocinii primus maritus non postuletur. *l.* 39. §. 1. *Infr. h. t.* Est igitur differentia inter adulterum et adulteram. de qua vid. Cujac. 20. *obs.* 15.

(3) Hoc enim postulari potest. *l. ult. supr. de calumniatorib. l.* 17. *Infr. de quæst.* Papinian. 4. *collat. Legum.* et Paul. *ibid. in fin.*

(4) *l.* 13. *infr. de quæst.*

(5) *l.* 1. §. 3. *supr. de SC. Silaniano.*

(6) Adde *l.* 32. *C. h. t. l.* 8. §. 6. *C. de repudiis.*

(7) Hoc quemadmodum accipi oporteat, ex his collige quæ notavi ad *Novell.* 90. *c. ult.* adde Oldend. 5. *de testib. n.* 3.

(8) Scripsi in *oratione pro Cluentio.*

(9) Imo non datur. *arg. l.* 9. §.2. *supr. de interrog.*

(10) *Al.* quoque.

(11) *l.* 19. *Inf. de quæst.*

(12) *l.* 8. *in fin. infr. de quæst.*

(13) Id est, fisci.

(14) Servo.

(15) Testibus credi, qui unum ante quæstionem, aliud post eam dixerint, hinc colligunt.

(16) *l. ult. supr. de calumn.* Goth. Vide Leonin. *emendat. lib.* 3. *c.* 12. *n.* 11. Ans.

(17) Vide *l. un. Supr. de condict. ex Lege.*

(18) Deprehensam in adulterio uxorem qui non statim dimittit, reus lenocinii postulari potest. Paul. 2. *sent.* 20. §. 2. *et* 4. *l.* 2. *C. h. t.* Hoc mutatum esse putat Bartolus per *Nov.* 117. *cap.* 5. ubi tamen nulla hujus rei mentio fit. itaque et hanc Legem in usu esse existimo. nec enim hic agitur de adultera uxore, sed de uxore deprehensa in ipsa turpitudine a marito.

(19) Incredulitatis. *vulg.*

(20) Hoc quid sit, vid. *l.* 23. *supr. h. t.*

(21) Vid. *l.* 9. *C. h. t.*

§. 2. Plectitur, et qui pretium (1) pro comperto stupro acceperit. Nec interest, utrum maritus sit qui acceperit, an alius quilibet: quicunque enim ob conscientiam stupri accepit aliquid, pœna erit plectendus. † Cæterum si gratis (2) quis remisit, ad Legem non pertinet.

§. 3. Qui quæstum ex adulterio uxoris suæ fecerit, plectitur: nec enim mediocriter delinquit, qui lenocinium (3) in uxore exercuit.

§. 4. Quæstum autem ex adulterio uxoris facere videtur, qui quid accepit, ut adulteretur uxor: sive enim sæpius, sive semel accepit, non est eximendus: quæstum enim de adulterio uxoris facere proprie ille existimandus est, qui aliquid accepit, ut uxorem pateretur adulterari meretricio quodam genere. Quod si patiatur uxorem delinquere non ob quæstum, sed negligentiam, vel culpam, vel quandam patientiam, vel nimiam credulitatem: extra Legem positus videtur (4).

§. 5. Sex mensium (5) hæc fit separatio, ut in nupta quidem ex die divortii sex menses computentur: in vidua vero ex die commissi criminis. quod significari videtur rescripto ad Tertyllum et Maximum Consules. Præterea si ex die (6) divortii sexaginta (7) dies sunt, ex die vero commissi criminis (8) quinquennium præteriit, debuit dici, nec mulierem posse accusari (9). ut quod dantur sex menses utiles, sic sit accipiendum: ne crimen quinquennio continuo sopitum excitetur.

§. 6. Hoc quinquennium observari legislator voluit, si reo, vel reæ stuprum, adulterium, vel lenocinium objiciatur. quid ergo, si aliud crimen sit, quod objiciatur, quod ex Lege Julia descendit? ut sunt qui domum (10) suam stupri causa præbuerunt, et alii similes? et melius est dicere, omnibus admissis ex Lege Julia venientibus quinquennium esse præstitutum.

§. 7. Quinquennium (11) autem ex eo die accipiendum est, [ex] quo quid admissum est, et ad eum diem quo quis postulatus, postulatave est: et non ad eum diem, quo judicium de adulteriis exercetur.

§. 8. Hoc amplius Senatusconsulto adjectum est, ut si plures eundem postulaverint, ejus qui perseveraverit reum reamve facere, postulationis dies prima exigatur: scilicet ut qui accusat, suos libellos accusatorios expectet, non alienos.

§. 9. Eum autem, qui per vim (12) stuprum intulit vel mari, vel fœminæ, sine (13) præfinitione hujus temporis accusari posse, dubium non est, cum eum publicam vim committere nulla dubitatio sit.

De calumnia. 1. Intra quod tempus potest accusari.

30. Paulus lib. 1. de Adulteriis.

PAter sine periculo calumniæ non (14) potest agere.

§. 1. Sexaginta dies a (15) divortio numerantur: in diebus autem sexaginta [et] ipse sexagesimus est.

31. Idem lib. 2. de Adulteriis.

QUinquennium non utile, sed continuo (16) numerandum est. † Quid ergo fiet, si prior mulier rea facta sit, et ideo adulter eodem tempore reus fieri non potuit, diu tracta lite quinquennium transierit? quid, si is qui intra quinquennium quem postulaverat, non peregerit? aut prævaricatus est, et alius eundem repetere velit, et quinquennium transactum sit? æquum est computationi quinquennii eximi id tempus, quod per postulationem præcedentem consumptum sit.

De jure occidendi. 1. Si plures simul accusentur.

32. Macer lib. 1. de Publicis judiciis.

NIhil interest, adulteram filiam prius pater occiderit, an non, dum utrumque (17) occidat: nam si alterum occidit, Lege (18) Cornelia reus erit. quod si altero occiso, alter vulneratus fuerit, verbis quidem Legis non liberatur, sed Divus Marcus et Commodus rescripserunt, impunitatem ei concedi: quia licet interempto adultero mulier supervixerit post tam gravia (19) vulnera, quæ ei pater inflixerat, magis fato, quam voluntate ejus servata est: quia Lex parem eos qui deprehensi sunt indignationem exigit, et severitatem requirit.

§. 1. Cum alterum ex adulteris elegerit (20) maritus, alterum non ante accusare potest, quam prius judicium finietur: quia duos (21) simul ab eodem accusari non licet. non tamen prohibetur accusator simul cum adultero vel adultera eum quoque accusare, qui domum (22) suam præbuit, vel consilio fuit ut crimen redimeretur.

Si servus adulterium cum domina commisisse dicatur. 1. De eo qui retinuit vel reduxit. 2. Si uxor ex adulterio viri pretium acceperit.

33. Marcianus lib. 1. de Publicis judiciis.

SI quis adulterium a servo suo commissum dicat in eam, quam uxorem habuit: D. Pius rescripsit accusare potius mulierem eum debere: quam (23) in præjudicium ejus servum [suum] torquere.

§. 1. Si quis adulterum non dimiserit, sed retinuerit, forsan filium in noverca (24), vel etiam libertum vel servum in uxorem: ex sententia Legis tenetur, quamvis verbis non continetur. Quæ autem retinetur, punitur. Sed si dimissam (25) reduxerit, verbis non tenetur: sed tamen dicendum est, ut teneatur, ne fraus fiat.

§. 2. Si uxor ex adulterio viri (26) pretium (27) acceperit, Lege Julia quasi adultera tenetur.

(1) *l.* 10. §. 1. *C. h. t.* 60. *Eclog.* 37. *c.* 28. *l.* 8. *supr. quod met. caus.*
(2) Gratis qui remittit adulterium, lenocinii non tenetur. *l.* 2. §. 2. *l.* 15. §. 5. *supr. h. t. Eclog.* 16.
(3) *d.* §. 2. *l.* 8. *l.* 11. *supr. l.* 33. *Infr. h. t.*
(4) Verberatus tamen relegatur. *Eclog.* 16. *in fin.*
(5) Quorum duo jure mariti, quatuor jure extranei admittuntur. *l.* 4. *supr. h. t.*
(6) *l.* 30. §. 1. *infr. h. t.*
(7) Vide *l.* 11. §. 6. *l.* 15. §. 5. *supr. h. t.*
(8) 6. *Harm.* 2. §. 3.
(9) De quo vide §. 6. *infr. hic.* adde *l.* 5. *C. h. t.* 6. *Harm.* 2.
(10) *l.* 8. *supr. h. t.*
(11) §. 5. §. 6. *supr. l.* 5. *C. h. t.* 6. *Eclog.* 37. *c.* 30.
(12) *l.* 3. §. 4. *infr. ad Leg. Jul. de vi publ.*
(13) *l.* 5. *in fin. infr. ad l. Jul. de vi publ.*
(14) Vid. *l.* 14. *in fin. supr. h. t.* Goth. Contra maritus agit sine periculo calumniæ. *l.* 6. *C. hoc tit.* Ans.

(15) *l.* 29. §. 5. *supr. h. t.* 6. *Harm.* 2.
(16) *l.* 11. §. 4. *l.* 29. §. 7. *supr. h. t.* vid. Cujac. *cap.* 24. *de præscript. n.* 4.
(17) *l.* 23. *in fin. supr. h. t.*
(18) Ut homicida accusatur.
(19) Vid. Cujac. 6. *obs.* 15. *in fin.*
(20) Vide *l.* 15. *in fin. supr. h. t.*
(21) Accusare duos simul nemo potest. vid. *l.* 8. *C. h. t.*
(22) *l.* 14. *l.* 29. §. 6. *supr. h. t.*
(23) Testes ante litem contestatam nec interrogandi, nec torquendi in alicujus præjudicium.
(24) In novercam. *vulg. Hal.* sensus est, si pater dimiserit filium deprehensum cum sua noverca; vel dominus servum, vel patronus libertum cum sua domina adulterantem.
(25) *l.* 9. *in fin. C. h. t.* divortium durare debet, alioqui pro facto non habetur.
(26) Adde *l.* 29. §. 3. *supr. h. t.*
(27) *Al.* præmium.

Definitio stupri. 1. *Differentia adulterii et stupri.*

34. MODESTINUS lib. 5. Regularum.

STuprum (1) committit, qui liberam mulierem consuetudinis (2) causa, non (3) matrimonii continet (4): excepta videlicet concubina.

§. 1. Adulterium in nupta admittitur: stuprum (5) in vidua, vel virgine (6), vel puero committitur.

De errore circa inscriptionem.

35. IDEM lib. 8. Regularum.

ACcusaturus adulterii, si quid circa inscriptionem erraverit, si tempora (7) largiantur, emendare non prohibetur, ne causa aboleatur.

De minore.

36. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

SI minor annis adulterium commiserit, Lege Julia tenetur: quoniam tale crimen post pubertatem (8) incipit.

De filiofamilias.

37. IDEM lib. 5. Quæstionum.

FIliumfamilias publico judicio adulterium in uxorem sine (9) voluntate patris arguere [posse] constitutum est: vindictam enim proprii doloris consequitur (10).

De incestu. 8. *De marito uxorem occidente.* 9. *De patrono.* 10. *De eo, qui in honore ministeriove publico est.*

38. IDEM lib. 36. Quæstionum.

SI adulterium cum incesto committatur, utputa cum privigna (11), nuru, noverca, mulier similiter quoque punietur (12): id enim remoto etiam adulterio eveniret.

§. 1. Stuprum in sororis filiam (13) si committatur, an adulterii pœna sufficiat mari, considerandum est? occurrit quod hic duplex (14) admissum est: quia multum interest, errore matrimonium illicite contrahatur, an contumacia juris (15), et sanguinis (16) contumelia concurrunt.

§. 2. Quare mulier tunc demum eam pœnam (17), quam mares, sustinebit, cum incestum jure gentium (18) prohibitum admiserit: nam si sola juris nostri (19) observatio interveniet, mulier ab incesti crimine erit excusata.

§. 3. Nonnunquam tamen, et in maribus incesti crimina, quanquam natura graviora (20) sunt, humanius quam adulterii tractari solent: si (21) modo incestum per (22) matrimonium illicitum contractum sit.

§. 4. Fratres denique Imperatores Claudiæ (23) crimen incesti propter ætatem (24) remiserunt: sed distrahi (25) conjunctionem illicitam jusserunt, cum alias adulterii crimen, quod pubertate (26) delinquitur, non excusetur ætate (27): nam et mulieres in jure (28) errantes, incesti crimine non teneri, supra dictum est, cum in adulterio (29) commisso nullam habere possint excusationem.

§. 5. Iidem Imperatores rescripserunt, post divortium, quod cum noverca (30) bona fide privignus fecerit, non esse crimen admittendum [incesti].

§. 6. Iidem Pollioni in hæc verba rescripserunt: *Incestæ nuptiæ confirmari non* (31) *solent: et ideo abstinenti tali matrimonio pœnam præteriti* (32) *delicti, si* (33) *nondum reus postulatus est, remittimus.*

§. 7. Incestum autem, quod per illicitam matrimonii conjunctionem admittitur, excusari solet sexu (34), vel ætate (35), vel etiam puniendi (36) correctione, quæ bona fide intervenit: utique si error allegetur: et facilius, si (37) nemo reum postulaverit.

§. 8. Imperatores Marcus Antoninus et Commodus fi-

(1) *l.* 3. *supr. de concubinis.*
(2) *Al.* cupidinis.
(3) Matrimonium non facit quælibet cum muliere consuetudo, sed affectus.
(4) *Al.* retinet.
(5) *l.* 6. §. 1. *supr. h. t.*
(6) Hinc male colligit Accursius, stuprum committi ante pubertatem, adulterium post pubertatem tantum. *l.* 36. *infr. h. t.* Nam virgo hic opponitur nuptæ, cujusmodi pubes esse potest. adde Ferrand. 1. *explic.* 46.
(7) Quinquennii scil. *l.* 31. *supr. h. t.*
(8) Pubes est adulterii capax. *l.* 38. §. 4. *infr. h. t.* Eamque ob causam, ut et in delictis, ei non subvenitur. vid. *l.* 1. *C. si adversus delict.* nulla deprecatio adulterii pœnæ est. *l.* 37. §. 1. *supr. de minorib.*
(9) *l.* 6. §. 2. *supr. h. t.* adde *l.* 17. §. 11. *supr. de injur.*
(10) Id est, persequitur. dixi *l.* 151. §. 1. *infr. de verb. sign.*
(11) Incestum committit, qui consuetudine privignæ, nurus vel novercæ utitur. vide *l.* 17. *C. de nuptiis.*
(12) De incestu: est enim incestum jure gentium cognitum. *l. ultim. supr. de cond. sine causa.* Goth. Puta morte. Papon. *lib.* 22. *tit.* 9. *arrest.* 7. Imo pœna pecuniaria. Jul. Clar. §. *incestus. in pr.* Damhoud. *prax. criminal. c.* 96. Petr. Caball. *decis.* 206. Grivell. *decis.* 23. Ans.
(13) Conjunctio cum sororis filia aliquando pro incestuosa habita est, *ut hic.* et *l. ultim. C. de incestis.*
(14) Adulterium et incestum.
(15) Qui sciens errat, contumelia utitur.
(16) Incestuosus contumeliam sanguini infert.
(17) Quam? deportationis scil. *l.* 5. *infr. de quæst.*
(18) Incestus vel jure gentium, vel civili committitur. Jure gentium, quoties ascendens descendenti conjungitur. Jure civili, quoties personæ ex latere inter se coëunt. Hanc conjunctionem Jus civile incestuosam modo ait, modo negat. vid. Cujac. ad *Novell.* 12. *et C. h. t. l.* 37. *supr. de minor. in verbo atrociorib.*
(19) Mulier (ut et minor, et miles, *l.* 11. §. 1. *supr. h. t.*) Jus civile ignorare potest, gentium non potest.
(20) Incesti crimen natura gravius est, quam adulterii.
(21) Cur? tunc enim videntur errare, et incestum admittere.
(22) Id est, si modo palam, non clam matrimonium contraxerunt.
(23) Claudio. Cujac. ad *l. auxilium.* 37. *de minorib.* Claudiæ enim remittitur propter sexum, Claudio propter ætatem.
(24) Incesti crimen propter ætatem remitti potest. *l.* 4. *C. de incestis.*
(25) *l.* 4. *in fin. C. de incestis.*
(26) *l.* 36. *supr. h. t. et l.* 37. *in fin. supr. de minorib. l.* 14. *in fin. supr. de SC. Silan.*
(27) Ætas non excusat a delicto. vid. §. 7. *infr. hic.*
(28) Mulieri in iis, quæ sunt Juris civilis, errare permittitur, *ut hic.* et *l.* 57. *supr. de ritu.* in his vero delictis, quæ sunt juris communis, ignorantia juris non excusat. vide Clar. 5. *sent.* §. *ult. quæst.* 60. *vers. quæro.*
(29) Vide *l.* 42. *infr. de verb. sign.*
(30) Hujusmodi incestum est juris gentium. *l. ult. supr. de cond. sine causa.* Pœnitentia voluntaria incestum, etiam jure gentium commissum, elui posse, hinc colligunt.
(31) Interdum tamen justa de causa confirmantur. *Novell.* 12. *cap* 3. *Nov.* 154. *c.* 1.
(32) Alias nunquam futuri delicti potestas datur.
(33) §. 7. *in fin. infr. hic.*
(34) Imo, sexus non excusat, *l.* 10. §. 1. *supr. h. t.* utique sexus prodest ad elevandam pœnam. vid. Tiraqu. *de pœnis. causa* 9. *l.* 6. *infr. ad Leg. Jul. peculat. l.* 5. §. 3. *C. ad Leg. Jul. majest.*
(35) Ætas in infante excusat delictum, *l.* 12. *infr. ad leg. Corn. de sicariis.* sed et in impubere, si delictum commissum sit in omittendo, non faciendo: quin si in faciendo consistit, delictum nunquam punietur, nisi qui deliquit, proximus pubertati fuerit, et doli capax reperietur; punietur vero citra mortem, aut membri mutilationem. Puberi in delictis non parcitur, neque seni, nisi senectus valde sit decrepita, *l.* 108. *infr. de regul. jur.* et infantiæ similis: senes tamen mitius puniri possunt, idque ita observari refert Clar. 5. *sentent.* §. *ult. qu.* 60.
(36) Vide *l.* 8. *C. de his quib. ut indig.*
(37) §. 6. *in fin. supr. hic.*

lius rescripserunt : si maritus uxorem in adulterio deprehensam , impetu (1) tractus doloris (2) interfecerit , non utique Legis Corneliæ de sicariis (3) pœnam excipiet. Nam et D. Pius in hæc verba rescripsit Apollonio : [*Ei*] *qui uxorem suam in adulterio deprehensam occidisse se non negat* , *ultimum supplicium remitti potest* (4), *cum sit difficillimum* , *justum* (5) *dolorem temperare* : *et quia plus fecerit*, *quam quia vindicare se non debuerit* , *puniendus sit* : *sufficiet igitur* , *si* (6) *humilis loci sit*, *in opus perpetuum eum tradi* : *si qui honestior* , *in insulam relegari*.

§. 9. Liberto (7) patroni famam lacessere non facile conceditur. † Sed si jure mariti velit adulterii accusare , permittendum est : quomodo , si atrocem injuriam passus esset. Certe si patronum , qui sit ex eo numero , qui deprehensus ab alio interfici potest, in adulterio uxoris deprehenderit : deliberandum est, an impune possit occidere ? quod durum nobis esse videtur : nam cujus famæ (8) , multo magis vitæ parcendum est.

§. 10. Si quis in honore ministeriove publico sit, reus quidem postulatur , sed differtur (9) ejus accusatio , et cautione judicio sistendi causa promittitur in finem honoris : et hoc ita Tiberius Cæsar rescripsit.

De vim passa. 1. *De muliere nupta* , 2. *Vel in matrimonio defuncta*. 3. *An nupta priusquam adulter damnetur* , *accusari possit*. 4. *De muliere ob societatem latronum exulare jussa*. 5. *De præscriptione quinquennii*. 6. *Si plures simul accusentur*.

39. Idem lib. 15. Responsorum.

VIm (10) passam mulierem , sententia Præsidis Provinciæ continebatur. in Legem Juliam de adulteriis non commisisse respondi , licet (11) injuriam suam , protegendæ pudicitiæ causa , confestim marito renunciari prohibuit.

§. 1. Nupta quoque muliere , tametsi lenocinii (12) vir prior non postuletur : adulterii tamen crimen contra adulterum ab extraneo potest inferri.

§. 2. In matrimonio quoque defuncta uxore , vir jure adulterum inter reos recipi postulat.

§. 3. Nupta prius , quam adulter damnetur , adulterii non postulatur , si nuptias denunciatio (13) , vel ad domum (14) mulieris missa non præcessit.

§. 4. Mulierem ob latronum societatem (15) exulare jussam , citra (16) pœnæ metum in matrimonio retineri posse respondi : quia non fuerat adulterii damnata.

§. 5. Præscriptione (17) quinque annorum crimen incesti conjunctum (18) adulterio non excluditur.

§. 6. Duos (19) quidem adulterii , marem et fœminam, propter commune crimen , simul non (20) jure , nec a viro postulari convenit. Cum tamen duobus denunciatum fuisset ab eo , qui postea desistere volebat : abolitionem esse necessariam in utriusque personam respondi.

§. 7. Incesti (21) commune crimen adversus duos (22) simul intentari potest.

§. 8. De servis quæstionem (23) in dominos incesti postulatos ita demum habendam respondi , si per adulterium incestum esse contractum dicatur.

An mulier possit ei nubere , *quem maritus suspectum habuit*. 1. *De eo* , *qui uxorem reduxit*.

40. Paulus lib. 19. Responsorum.

QUæsitum est , an ea quam maritus adulterii crimine se accusaturum minatus est , nec (24) quicquam egit vel jure mariti vel jure publico , nubere possit ei , quem in ea reum adulterii destinavit ? Paulus respondit, nihil (25) impedire , quominus ei , quem suspectum maritus habuit , ea de qua quæritur , nubere possit.

§. 1. Item quæritur , an idem maritus destitisse videatur , vel lenocinium commisisse , qui eandem reduxit uxorem ? Paulus respondit , eum , qui post crimen adulterii intentatum eandem uxorem reduxit , destitisse videri : et ideo ex eadem Lege postea accusandi ei jus non superesse.

De dilatione.

41. Idem lib. 1. Sententiarum.

IN crimine adulterii nulla danda dilatio (26) est : nisi ut (27) personæ exhibeantur , aut judex ex qualitate negotii motus , hoc causa (28) cognita permiserit.

(1) Justo. *l*. 4. *C*. *h*. *t*.
(2) 6. *Harm*. 2.
(3) *l*. 1. §. *fin*. *infr*. *ad l*. *Corn*. *de sicar*. *l*. 3. §. 3. *supr*. *ad SC*. *Silan*.
(4) *l*. 4. *in fin*. *C*. *h*. *t*.
(5) Dolor justus in delictis num excusat ? hoc Lex innuit , et *lex* 3. §. 3. *supr*. *de SC*. *Silan*. *l*. *Gracchus*. 4. *C*. *h*. *t*. sed tamen Clarus refert ex communi opinione , justum dolorem non excusare a pœna , sed ad pœnam tantum moderandam prodesse. *l*. 1. *in fin*. *infr*. *ad leg*. *Corn*. *de sicar*.
(6) 36. *Eclog*. *ex lib*. 60. *tit*. 36.
(7) *l*. 8. *in fin*. *supr*. *de accusat*.
(8) Argumentum a minori ad majus : plus est igitur vitam alterius lædere , quam famam. Minus est fama quam vita.
(9) Vide *l*. 15. *supr*. *h*. *t*. *l*. 12. *supr*. *de accusat*. *l*. 48. *supr*. *de judic*.
(10) Vim quæ patitur invita , adulterii rea non est : vis excusat ab adulterio. Unde notant, mulierem vi compressam a tyranno aliove potentiore , liberos ita susceptos posse utiliter heredes instituere : Quinimo liberos ita susceptos matri succedere tam ex testamento , quam ab intestato , quoniam qua ipsam mulierem spectamus , innoxius est partus , ut notat Martinus de Cazariis *in tractat*. *de Principe*. *num*. 30. adde *l*. 13. §. 7. *supr*. *l*. 20. *C*. *h*. *t*. Tiraq. *tract*. *de pœnis causa* 36.
(11) Ratio dubitandi.
(12) *l*. 26. *supr*. *h*. *t*. de differentia inter adulterum et adulterum , vide Cujac. 20. *obs*. 15.
(13) *l*. 17. §. *penult*. *supr*. *h*. *t*.
(14) Denunciatio ad domum fieri debet clamore , vel buccina. Gracchus apud Plutarch. καὶ ἔθος πάτριόν ἐςιν ἡμῖν εἴτις ἔχων δίκην θανατικὴν μὴ ὑπακούει , τούτου πρὸς τὰς θύρας ἕωθεν ἐλθόντα σαλπιγκτὴν ἀνακαλεῖσθαι τῇ σάλπιγγι. et in Leg. 12. tabul. hæc verba leguntur : Cui testimonium defuerit , tertiis diebus ob portum , id est , ad domum obvagulatum ito. vide Cujac. 7. *obs*. 15.
(15) Latronum ob societatem quis exilio mulctatur.
(16) Puto tamen liberum esse viro uxorem repudiare , ob latronum societatem. *arg*. *Nov*. 22. *c*. 15. *Nov*. 115. *c*. 3. §. 4.
(17) 60. *Eclog*. *tit*. περὶ τῶν ἀθεμίτως etc. *c*. 39. 6. *Harm*. 2.
(18) 6. Harm. 2. §. 8.
(19) *l*. 1. §. 10. *vers*. *atquin*. *infr*. *ad SC*. *Turpill*.
(20) Id non servatur in Gallia. vide *l*. 11. §. 10. *l*. 15. *in fin*. *supr*. *h*. *t*.
(21) *l*. 7. *in fin*. *supr*. *h*. *t*.
(22) In eo differt incestum ab adulterio. De differentia incesti et adulterii, vide Cujac. 20. *obs*. 17.
(23) *l*. 5. *in fin*. *infr*. *de quæstion*.
(24) *Al*. si nec quidquam.
(25) Mulier nubere potest ei cum quo adulterii tantum insimulata est , non convicta. *l*. 11. §. 11. *supr*. *h*. *t*. vide *Nov*. *Leon*. 30.
(26) *l*. 11. §. 9. *supr*. *h*. *t*. Paul. 2. *sent*. 26. §. 3.
(27) Dilatio in crimine adulterii datur duabus ex causis.
(28) Dilatio ex causa concedi a judice potest.

De jure aureorum annulorum.

42. TRYPHONINUS lib. 2. Disputationum.

SI is qui jus (1) annulorum impetravit, adulterium commisit in patroni uxorem, aut in patronam suam, aut in ejus, cive, cujus libertus patris, aut matris, filii filiæve fuit: an ut libertus puniri debeat? et si deprehensus sit in adulterio, an impune occidatur? Et magis probo, subjiciendum pœna (2) libertinorum: quoniam Lege Julia de adulteriis (3) coërcendis ad tuenda matrimonia pro libertinis eos haberi placuit, et deteriorem causam per istud beneficium patronorum haberi non oportet.

Si quis non ex Lege repudiatam uxorem duxerit.

43. GAJUS lib. 3. ad Leg. XII. tabularum.

SI ex Lege (4) repudium missum non sit, et idcirco mulier adhuc (5) nupta esse videatur: tamen si quis (6) eam uxorem duxerit, adulter non erit. idque Salvius Julianus respondit: quia adulterium [inquit] sine (7) dolo malo non committitur: quanquam dicendum, ne is qui sciret eam ex Lege repudiatam non esse, dolo malo committat.

De morte ejus quæ incestum vel adulterium commisit.

44. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

DEfuncta quoque socru (8), gener incesti postulabitur, ut adulter post mortem mulieris.

TIT. VI.

AD (9) LEGEM JULIAM DE VI PUBLICA (10).

Qui tenetur hac Lege.

1. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

LEge Julia de vi publica tenetur, qui arma, tela domi suæ, agrove, in villa præter (11) usum venationis, vel itineris (12), vel navigationis coëgerit.

2. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

EXcipiuntur autem (13) arma, quæ quis promercii (14) causa habuerit, hereditateve ei obvenerint.

3. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

IN eadem causa sunt, qui turbæ (15) seditionisve faciendæ consilium inierint (16), servosve aut liberos homines in (17) armis haberint.

§. 1. Eadem Lege tenetur, qui pubes (18) cum telo in (19) publico fuerit.

§. 2. In eadem causa sunt, qui pessimo exemplo convocatu (20), seditione villas (21) expugnaverint, et cum telis et armis bona (22) rapuerint.

§. 3. Item tenetur, qui ex (23) incendio rapuerit aliquid præter materiam (24).

§. 4. Præterea punitur hujus Legis pœna, qui puerum (25), vel fœminam, vel quemquam per vim stupraverit.

§. 5. Sed et qui [in] incendio cum gladio, aut telo rapiendi causa fuit, vel prohibendi dominum res suas servare, eadem pœna tenetur.

§. 6. Eadem Lege tenetur, qui hominibus armatis possessorem domo (26) agrove (27) suo, aut navi sua dejecerit, expugnaverit [concursu (28)],

4. ULPIANUS lib. 59. ad Edictum.

UTive id staret (29), homines commodaverit (30).

5. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

QUi cœtu (31), conversu (32), turba, seditione, incendium (33) fecerit, quique hominem dolo malo incluserit (34), obsederit: quive fecerit, quominus sepeliatur (35), quo magis funus diripiatur (36), distrahatur: quive per vim sibi aliquem obligaverit, nam eam obligationem Lex rescindit (37).

§. 1. Si de vi, et possessione vel dominio quæratur; ante (38) cognoscendum de vi, quam de proprietate rei, D. Pius (39), τῷ κοινῷ τῶν Θεσσαλων, id est, *Universitati*

(1) De jure annulorum aureorum, vide *supr. de jur. aureor. annulor.*

(2) Pœnæ.

(3) Idem in casu *l.* 11. *supr. de SC. Silan.* aliud est in casu *l.* 44. *supr. de excus. tut.*

(4) Ex Legis formula. vide *l.* 2. *l.* 9. *supr. de divort. l. un. supr. unde vi.* vel dic, ex Lege Julia ut olim ex Lege 12. tabul. vide Brisson. *lib. sing. de adult.* Goth. Vide Cujac. *lib.* 1. *observat.* 39. Revard. ad 12. tabular. *cap.* 21. S. L.

(5) Illegitimum repudium non dissolvit nuptias: paria sunt non dissolvere, aut illegitime.

(6) Repudiatam non juste sciens qui ducit, dolum committit. *l.* 11. §. 12. *supr. h. t.*

(7) Adulterium sine dolo esse non potest.

(8) Cum qua gener incestum commisit. dic idem in noverca et privigno. *Eclog. ibid. cap.* 41. adde *l.* 11. §. 4. §. 8. *supr. h. t.*

(9) *L.* 9. *C.* 12. 9. *C. Th.* 10. Paul. 5. *sent.* 26. §. 8. *Inst. de publ. jud.* 1. Harm. 11. adde 10. *Ecl.* περὶ βίας. præsertim ex *lib.* 60. *tit.* 18. Papon. 22. *arrest.* 5. Boss. *c.* 2. Goth. Adde Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 394. S. L.

(10) Quæ contra jus fasque infertur publicis personis, id est, quæ imperium et potestatem habent, ea proprie vis est publica, Cujac. *hic.* ad alias tamen personas pertinet, qui vim cum armis inferunt.

(11) Venandi, itineris faciendi, navigandi, aut promercii causa arma domi, in agro, aut in villa sua quis habere potest. huc adde *l.* 1. *C. ut armor. usus. lib.* 11. *tit.* 46. 57. *Ecl.* 9. *ex lib.* 60. *tit.* 18. *cap.* 1.

(12) Et salutis. *l.* 11. *in fin. infr. h. t.*

(13) Excipiuntur etiam. *Hal.*

(14) Commercii. *vulgat.* Promercii causa habere, est in hoc habere, ut possis vendere. *l.* 10. *supr. de impensis. l.* 41. §. 5. *supr. de leg.* 1. *l.* 4. *Supr. de publican. l.* 3. §. 4. *infr. ad leg. Corn. de sicariis.*

(15) Seditio differt a turba. ut et *l.* 5. *infr. h. t.*

(16) *l.* 10. *C. h. t.* 6. Harm. 7. *cap.* 1. περὶ νεωτερικῶν. 60. *Eclog.* 17. *ex tit.* 18. *c.* 2.

(17) In armis homines, armati.

(18) ἔφηβος. *Ecl. ibid.* Harm. *ibid.*

(19) Paul. 5. *sent.* 26. §. 3.

(20) Convocata seditione. *vulgat. Hal.* adde *l.* 2. *infr. tit. prox. l.* 10. §. 1. *infr. h. t.*

(21) Paul. *ibid. l.* 11. *infr. h. t.*

(22) Harmen. *ibid.*

(23) Vide *l.* 1. *supr. de incendio.*

(24) 60. *Eclog.* 18. *cap.* 3.

(25) *l.* 29. *in fin. supr. ad leg. Jul. de adulteriis.*

(26) Paul. 5. *sent.* 26. §. 3.

(27) *l.* 5. *infr titul. prox.* 10. *Eclog.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 18. *c.* 10.

(28) *l.* 4. *infr. de vi privata.*

(29) Id fieret. *vulgat.*

(30) Paul. *ibid.* accommodaverit. *vulgat.* locaverit, conduxerit. Paul. *ibid.*

(31) Seneca 3. *controvers.* 6. *in fin. l.* 4. *infr. de vi priv. l.* 4. §. 3. *supr. vi bonor. raptor.* vide *l.* 1. *supr. ad leg. Jul. majest.*

(32) Concursu. *vulgat. Haloand.* Paul. *ibid.*

(33) Paul. *ibid.*

(34) *l.* 6. *infr. l.* 3. *C. h. t.* Paul. *ibid.* idem 1. *sent.* 7. §. 8. §. 9. *et ult.* vide Senec. 5. *de benef.* 8.

(35) Paul. *ibid.*

(36) Id est, funus eripuerit, turbaverit. Paul. *ibid.*

(37) Vi extorta obligatio non consistit, sed rescinditur. *l.* 9. §. 3. *supr. quod met. causa.*

(38) *l.* 7. *C. h. t. l.* 37. *supr. de judic. l.* 1. §. 4. *supr. uti possid.*

(39) Id est, commune, ut apud Ciceron. *commune Milialum et Sicilia.* 1. *et* 2 *Verrina. l.* 37. *supr. de judic.* sic κοινὸν τῶν Θρᾳκῶν. *l.* 1. *infr. de appell. l.* 6. §. 2. *supr. de excus. tut.*

Thessalorum [Græce] rescripsit. sed et decrevit, ut prius de vi quæratur, quam de jure dominii, sive possessionis.

§. 2. Qui vacantem (1) mulierem rapuit, vel nuptam (2), ultimo supplicio punitur; et si pater injuriam suam precibus exoratus remiserit (3), tamen extraneus (4) sine (5) quinquennii præscriptione reum postulare poterit: cùm raptus crimen Legis Juliæ de adulteriis potestatem excedat.

6. Ulpianus lib. 7. de Officio Proconsulis.

Et eum, qui puerum ingenuum rapuit, puniendum D. Pius rescripsit in hæc verba: *Exemplum libelli dati mihi a Domitio Silvano, nomine Domitii Silvani patrui, subjici jussi, motus querela ejus, qua significavit filium suum ingenuum juvenem admodum raptum, atque conclusum* (6), [*mox*] *verberibus ac tormentis usque ad summum periculum adflictum: Gemine carissime, velim audias eum, et si compereris hæc ita admissa, rem severe exequaris.*

7. Idem lib. 8. de Officio Proconsulis.

Lege Julia de vi publica tenetur, qui cum imperium (7) potestatemve (8) haberet, civem Romanum adversus (9) provocationem (10) necaverit, verberaverit, jusseritve quid fieri, aut quid in collum (11) injecerit, ut torqueatur. † Item quod ad legatos (12), oratores (13), comitesve attinebit, si quis eorum [quem] pulsasse, et sive injuriam fecisse arguetur.

8. Mæcianus lib. 5. Publicorum.

Lege Julia de vi publica cavetur, ne quis (14) reum vinciat, impediatve, quominus Romæ intra certum tempus adsit.

9. Paulus lib. 7. ad Edictum.

Armatos non utique eos intelligere debemus, qui tela habuerunt: sed etiam (15) quid aliud, quod nocere potest.

De pœna.

10. Ulpianus lib. 68. ad Edictum.

Qui dolo malo fecerit, quominus judicia tuto (16) exerceantur; aut judices ut oportet judicent; vel is, qui potestatem imperiumve habebit (17), quam ei jus erit, decernat, imperet, faciat. qui ludos, pecuniamve ab aliquo invito polliceri publice, privatimve per injuriam exegerit. item qui cum (18) telo dolo malo in concione fuerit, [aut] ubi judicium publice exercebitur: exceptus est, qui propter venationem (19) habeat homines, qui cum bestiis pugnent, ministrosque ad ea habere conceditur.

§. 1. Hac Lege tenetur, et qui convocatis (20) hominibus vim fecerit, quo quis verberetur et pulsetur (21), neque homo occisus sit.

§. 2. Damnato de vi publica, aqua (22) et igni interdicitur (23).

1. *De teli appellatione.* 2. *De eo, qui telum gerit.*

11. Paulus lib. 5. Sententiarum.

Hi (24) qui ædes alienas aut villas expilaverint, effregerint, expugnaverint (25): si quidem in turba (26) cum telo fecerint, capite (27) puniuntur.

§. 1. *Telorum* autem appellatione (28) omnia, ex quibus singuli (29) homines nocere possunt, accipiuntur.

§. 2. Qui telum tutandæ salutis (30) suæ causa gerunt, non videntur hominis occidendi causa portare.

De vectigalibus.

12. Idem lib. singul. ad Senatusconsultum Turpillianum.

Qui nova (31) vectigalia exercent (32), Lege Julia de vi publica (33) tenentur.

(1) Vacans mulier, id est, vidua vel desponsata. 6. *Harm.* 6.
(2) *l. unic. vers. quæ multo. C. de rapt. virg*
(3) *l.* 17. §. 12. *Supr. de injur.*
(4) Tutor vel Curator.
(5) *l.* 29. *in fin. supr. ad leg. Jul. de adult.*
(6) *l.* 5. *supr. h. t.*
(7) Paul. 5. *sent.* 26. §. 1.
(8) *l.* 10. *Infr. h. t.*
(9) Paul. *ibid.* ea res Valeriis legibus ante ter sancita fuerat. adde *l.* 25. *infr. de appellat.* adde Actor. Apostolicor. *c.* 25. *vers.* 12. 22. 25.
(10) Ad populum vel Imperatorem.
(11) Collare est vinculi genus, quod reis injicitur ignominiæ aut pœnæ causa: pœna est servilis, aut, ut ita dicam, canina. qua de causa hoc genus vinculi *canis* appellatur a Plauto in Cassina. Lucilius 28. *satyr.* cum manicis, capulum, collareque ut fugitivo deportem. Apud Suevos et Francos pœnæ genus fuit canis animalis gestatio. Gunther. *lib.* 5. *Panthaleon. parte* 2. *prosographiæ*, *in Frid. Barbarossa.* quin et lapis scandali. Zas. in *l. imperium.* 3. *n.* 25. *supr. de jurisd.* qua de re vide Cujac. 11. *obs.* 22. De pœna mitræ vide Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 70. *vers. mitra.* His adde Spartian. in *Adriano. ubi agit de Catamidiatis.*
(12) *l. ult. infr. de legation.*
(13) Oratores qui et legati Varroni, *lib.* 6. *de lingua.* non magistri, ut male putat Accursius.
(14) Magistratus scil. vide Cujac. apud Paul. 5. *sent.* 26. §. 3.
(15) Etiam eos qui habuerunt quod nocere potest. *vulg. Hal.*
(16) Adde *l.* 7. *l.* 8. *supr. ad SC. Treb.* De exceptione loci non tuti, vid. Oldend. *c.* 17. *de exceptionibus.*
(17) Aliter quam ei. *vulg. Hal.*
(18) Paul. 5. *sent.* 26. §. 3.
(19) *l.* 1. *supr. h. t.*
(20) *l.* 4. *C. h. t. l.* 4. *infr. de vi privata.*
(21) Pulsetur, et si neque. *vulgat. Hal.*
(22) De qua dixi ad *l.* 1. §. 2. *supr. de leg.* 3.
(23) Cicer. 1. *Philip.* Leges Cæsaris jubent ei, qui de vi damnatus sit, aqua et igni interdici. Igitur hodie deportabitur, cum in locum interdictionis deportatio successerit. *l.* 8. *supr. de publ. judic.* Video tamen Clar. 5. *sentent.* §. *ult. quæst.* 67. in ea esse opinione, deportationis pœnam hodie non esse in usu, ejus loco vel damnationem ad triremes temporarias, aut perpetuas, vel exilium infligi, mortem nunquam, nisi statutum expressis verbis pœnam deportationis Romanæ, capitalem omnino ac proprie fecerit.
(24) Paul. 5. *sent.* 3. §. 3. *et* 5. *sent.* 26. §. 3.
(25) Cum armis scilicet.
(26) Vel tumultu.
(27) Paul. *d.* §. 3. [illegible] *Eclog.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 18. *cap.* 10. *in fin.*
(28) *l.* 9. *supr. h.* [illegible] *l.* 54. §. 2. *supr. de furtis l.* 233. §. 2. *infr. de verb. sig.* [illegible] *Inst. de publ. judic.* Paul. 5. *sent.* 3. §. 3. *in fin.*
(29) Ex quibus salut[illegible]nis nocere possunt. ita legitur apud Paul. 5. *sent.* 3. §. 3. *in fin.* Telum est, quo saluti hominum nocere possumus.
(30) 57. *Eclog.* 9. *ex lib.* 60. *tit.* 18. *c.* 10.
(31) *l. unic.* § 3 *infr.* [illegible] *Jul. ambitus.*
(32) E[illegible]unt
(33) Et Leg. Juli[illegible]unic. §. 3. et Constitutionibus. *l.* 1. *C. vect.* [illegible]ibus umbræ et aeri impositis, vid. Cujac. [illegible]

TIT. VII.

AD (1) LEGEM JULIAM DE VI PRIVATA (2).

De pœnæ. 1. *De naufragio.*

1. Marcianus lib. 14. Institutionum.

De vi privata damnati pars tertia (3) bonorum ex Lege Julia publicatur. et cautum est, ne (4) Senator sit, ne Decurio, aut ullum honorem capiat, neve in (5) eum ordinem sedeat, neve judex sit: et videlicet omni honore, quasi infamis (6), ex Senatusconsulto carebit.

§. 1. Eadem pœna adficiuntur, qui ad pœnam Legis Juliæ de vi privata rediguntur, et si quis ex naufragio (7) dolo malo quid rapuerit.

§. 2. Sed et ex Constitutionibus Principum extra (8) ordinem, qui de naufragiis (9) aliquid diripuerint, puniuntur: nam et Divus Pius rescripsit, nullam vim nautis fieri debere; et si quis fecerit, ut severissime puniatur.

De hominibus convocatis, ut cui injuria fiat.

2. Scævola lib. 4. Regularum.

Hac Lege tenetur, qui convocatis (10) hominibus vim fecerit, quo quis verberaretur, pulsaretur: neque homo occisus erit.

2. *De rebus per injuriam ablatis.*

3. Macer lib. 1. Publicorum.

Nec interest liberos an servos, et suos an alienos quis ad vim faciendam convocaverit.

§. 1. Nec minus hi, qui (11) convocati sunt, eadem Lege tenentur.

§. 2. Sed si nulli convocati, nullique pulsati sint, per injuriam tamen ex bonis alienis quid ablatum sit: hac Lege teneri eum, qui id fecerit.

De cœtu et concursu facto, quominus quis in jus producatur. 1. *De quæstione habita in servo.*

4. Paulus lib. 55. ad Edictum.

Legis Juliæ de vi privata crimen committitur, cum cœtum (12) aliquis, et concursum fecisse dicitur, quo (13) minus quis in (14) jus produceretur.

§. 1. Et si quis quæstionem de alterius servo habuisset, et ideo moderatius Edicto Prætoris de injuriis utendum esse, Labeo ait.

De dejecto ex agro suo.

5. Ulpianus lib. 69. ad Edictum.

Si quis aliquem dejecit ex agro (15) suo hominibus congregatis sine armis, vis privatæ postulari possit.

De improbe coëuntibus in alienam litem.

6. Modestinus lib. 8. Regularum.

Ex Senatusconsulto Volusiano, qui improbe coëunt in alienam litem (16), ut quidquid ex condemnatione in rem ipsius redactum fuerit, inter eos communicaretur; Lege Julia de vi privata tenentur.

De bonis a creditore occupatis.

7. Caelistratus lib. 5. de Cognitionibus.

Creditores, si adversus debitores suos agant, per judicem id quod deberi sibi putant reposcere debent. Alioquin si in rem debitoris sui intraverint, id nullo concedente: Divus Marcus decrevit, jus crediti eos non (17) habere. Verba (18) decreti hæc (19) sunt: *Optimum est, ut si quas putes te habere petitiones, actionibus experiaris; interim ille in possessione debet morari, tu petitor es.* et cum Marcianus diceret, *vim nullam feci:* Cæsar dixit, *Tu vim putas esse solum, si homines vulnerentur? vis est et tunc, quotiens quis id, quod deberi sibi putat, non per judicem reposcit: non puto autem nec verecundiæ, nec dignitati tuæ convenire, quicquam non jure facere. Quisquis igitur probatus mihi fuerit rem ullam debitoris non ab ipso sibi traditam sine ullo judice temere possidere, eumque sibi jus in eam rem dixisse, jus crediti non habebit.*

8. Modestinus lib. 2. de pœnis.

Si creditor sine auctoritate judicis res debitoris occupet, hac Lege tenetur, et tertia (20) parte bonorum multatur, et infamis (21) fit.

(1) *L.* 9. *C.* 12. *et* 9. *C. Theodos.* 10. Paul. 5. *sent.* 26. §. 8. *Inst. de publ. judiciis.*

(2) Quæ fit sine armis. *Goth.* Vid. Pratejus *Catapodisma. lib.* 1. Multa de vi privata scribit Jac. Menochius *de arbitr. judic. cas.* 394. *et in tract. de interdicto armorum usu.* Mod.

(3) *l. ult. infr. h. t. et d.* §. 8. Paul. *ibid. et d.* §. 3. *in fin. l.* 2. *C. h. t.* 10. *Eclog.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 16. *cap.* 11. Goth. Vide Duaren. *lib.* 1. *disp. c.* 22. Cuj. *lib.* 1. *obs. c.* 38. *et lib.* 9. *obs. cap.* 16. S. L.

(4) Facit *l.* 1. *supr. de his qui notantur.*

(5) Neve in quatuordecim ordinibus sedeat, *Cujac.* ut in Lege Roscia theatrali *de decoctorib.* Cujac. 9. *obs.* 16. *in pr.* de Lege Roscia, 14. gradib. spectandi gratia relictis equestri ordini, vide Cicer. *Philippica* 2. Ascon. *Cornelian.* Flor. *Epit.* 99. Dionem 26. et 7. Plin. 20. Juven. *Satyr.* 14. Tacit. *lib.* 15.

(6) Quasi infamis carebit. Eadem pœna adficiuntur, qui ex Senatusconsulto ad pœnam Legis Juliæ etc. Cuj. 1. *obs.* 38. adde *l.* 8. *in fin. infr. h. t.*

(7) *l.* 4. §. 1. *supr. de incendio.*

(8) *l.* 3. §. 6. *supr. tit. prox.*

(9) Naufragii causa deploranda, et commiseratione digna: et proinde qui ex naufragio quid diripiunt, non hac Lege, sed extra ordinem gravius puniendi sunt. v. *C. de naufragiis. lib.* 11. *tit.* 5. *et Auth. navigia. C. de furtis. et supr. de incendio.*

(10) *l.* 3. §. 2. *Supr. tit. prox.*

(11) *l.* 2. §. 12. *sup. vi bonor. rapt. l.* 1. §. 13. *infr. ad SC. Turp.* vide *l.* 5. *C. de accus.*

(12) *l.* 5. *supr. de vi publ.*

(13) Qui coadunatis hominibus facit, quominus quis producatur in judicium, tenetur de vi privata, *Nov.* 69. *c.* 4. si condemnatum impedit, majestatis, *arg. l.* 4. *in fin. supr. ad Leg. Jul. majest.* vide in hunc locum Papon. 21. *arrestor.* 3. *Tit. des recourses des prisonniers.*

(14) Ne quis judicio sisteretur.

(15) *l.* 3. *in fin. supr. tit. proxim.* Paul. 5. *sent.* 26. §. 3.

(16) Adde *l.* 1. §. 1. *infr. ad leg. Corn. de falsis.*

(17) Adde *l. ult. infr. l.* 5. *l.* 7. *C. h. t. l.* 11. *l.* 13. *Supr. quod met. causa.* Paul. 2. *sent.* 14. §. 5. *et lib.* 5. *sent.* 26. §. 1 6. Harm. 7. 10. *Eclog.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 18. *c.* 12. Imo habere videtur cum ei adversarius condemnetur. *l.* 48. *supr. de* [illegible] in vero rei domino id certum esse, *l.* 3. *C. de pignorat.* in chirographario et hypothecario falsum, *ut hic.* vide Cujac. apud Paul. 5. *sent.* 26. §. *ultim.*

(18) Actorum aliam formulam vide in *l. pen. in fin. supr. de his, quæ in testam. delent.*

(19) Eadem pene continentur in *l.* 13. *supr. quod metus causa.*

(20) Vide *l.* 1. *in pr. supr. h. t.*

(21) *Ecl.* 16. *Nov.* 60. *c.* 1.

TIT. VIII.

AD LEGEM CORNELIAM (1) DE SICARIIS (2) ET VENEFICIIS (3).

De homine occiso, de incendio. De eo, qui cum telo ambulat. De falso indicio. 1. *De veneno. De falso testimonio. De pecunia accepta, ut quis reus fiat.* 2. *De homine occiso.*

1. Marcianus lib. 14. Institutionum.

LEge Cornelia de sicariis et veneficiis (4) tenetur (5), qui hominem occiderit; cujusve dolo malo incendium factum erit; quive hominis occidendi, furtive faciendi causa cum telo (6) ambulaverit; quive cum Magistratus esset, publicove (7) judicio præesset, operam dedisset, quo quis (8) falsum (9) indicium (10) profiteretur (11), ut quis innocens conveniretur, condemnaretur.

§. 1. Præterea tenetur, qui hominis necandi (12) causa venenum confecerit, dederit, quive falsum (13) testimonium dolo malo dixerit, quo quis publico judicio rei capitalis damnaretur; quive Magistratus judexve quæstionis (14) sub (15) capitalem (16) causam pecuniam acceperit, ut publica Lege reus fieret.

§. 2. Et qui hominem occiderit, punitur, non habita differentia, cujus conditionis (17) hominem interemit.

§. 3. Divus Hadrianus rescripsit, eum, qui hominem occidit, si (18) non occidendi animo hoc admisit, absolvi posse: et qui hominem non occidit, sed (19) vulneravit, ut occidat, pro homicida damnandum: et ex re constituendum hoc. nam si gladium strixerit (20), et in eo percusserit, indubitate occidendi animo id eum admisisse: sed si clavi (21) percussit, aut cucuma (22) in rixa (23), quamvis ferro percusserit, tamen non occidendi animo, leniendam (24) pœnam ejus, qui in rixa causa (25) magis quam voluntate homicidium admisit.

§. 4. Item Divus Hadrianus rescripsit, eum, qui stuprum sibi (26) vel suis per vim inferentem occidit, dimittendum.

§. 5. Sed et in eum, qui uxorem deprehensam in (27) adulterio occidit, Divus Pius leviorem pœnam irrogandam esse scripsit: et humiliore loco positum in exilium perpetuum dari jussit; in aliqua dignitate positum, ad tempus relegari.

2. Ulpianus lib. 1. de Adulteriis.

INauditum (28) filium pater occidere non (29) potest: sed accusare eum apud (30) Præfectum Præsidemve provinciæ debet.

De veneno. 3. *De pigmentariis.* 4. *De eo, cujus familia arma sumpsit. De seditione.* 1. *De naufragio. De falso indicio. De castratione.* 5. *De pœna.* 6. *De transfugis.*

3. Marcianus lib. 14. Institutionum.

EJusdem (31) Legis Corneliæ de sicariis et veneficiis capite quinto, qui venenum necandi (32) hominis

(1) De qua vide *l.* 2. §. 32. *supr. de origine jur.*

(2) Ulpian. 1. *collat. leg. Mosaïcar.* Paul. 5. *sent.* 23. 9. *C. Theod.* 14. 9. *C.* 16. §. 5. *Inst. de publ. jud.* περὶ φονέων. 6. Harm. 6. περὶ φόνων etc. 36. *Eclog.* 2. De homicidio, 5. *decret.* 12. 5. Sext. 4. 5. Clem. 4. adde 17. *quæst. decret.* Pap. 22. *arrest.* 5. *et* 2. *not.* 7. Clar. 5. *sentent. et homicid. et* §. *assassin.* Boss. *tit. de homicid.* 29. P. Gregor. 36. *syntagm.* 15. *et seq.* Goth. Vide etiam Brissonium *lib.* 2. *selectar. antiquit. c.* 11. Plaz. *lib.* 1. *miscellan. c.* 9 *et* 10. Mod.

(3) Ut in *l. ultim. C. Theodos. ad Leg. Corneliam de falso.* veneficis. *vulgat. Hal.* Paul. 5. *sent.* 23. περὶ φαρμάκων καὶ τῶν διδόντων ἢ πωλούντων φάρμακον. 60. *Eclog.* 39. adde 6. Harm. 10. *l.* 1. §. 1. *in pr. et l.* 3. *in pr. l.* 8. *infr. h. t.* Petr. Gregor. 36. *syntagm.* 18. Clar. 5. *sentent.* §. *homicid. versic. punitur etiam.* Boss. 29. *lex* 13. *infr. h. t.* pertinet ad maleficos. *de quib.* vide *C. de malef. et Mathematic.*

(4) Veneficis. *vulg. Hal*

(5) Pœna homicidii quæ? vid. *l.* 3. §. 5. *infr. h. t.*

(6) Affectus hic punitur sine effectu. *l.* 7. *C. h. t.* §. 5. *Inst. de publ. jud.*

(7) Publico judicio quis præerat? Judex quæstionis a magistratu distinctus, *ut hic.*

(8) Falsus testis in causa vel lite homicidii, punitur tanquam homicida, si dolo malo testimonium tulerit. vid. Corset. *sing. test. fals.*

(9) Judex necare videtur, quoties innocentem condemnat, quoties testes subornat ad innocentem opprimendum.

(10) *l.* 4. *infr. h. t. al.* judicium.

(11) Judicium falsum profiteri quid sit, vide *l.* 24. *infr. ad leg. Corn. de falsis.*

(12) Venenum hominis necandi causa qui confecit, Lege de sicariis tenetur: non qui simpliciter confecit citra voluntatem hominis necandi, *ut hic.* Plus tamen est occidere veneno quam gladio. *l.* 1. *C. de malefic.* adde Cicer. *orat. pro Cluentio.* ubi de Lege in veneficos tractat.

(13) Testis cujus opera effectum est, ut innocens damnaretur, punitur ut sicarius.

(14) Judex quæstioni indignum, hoc est, innocentem subjiciens punitur Lege de sicariis, *ut hic.* adde *l.* 6. *C. h. t.*

(15) In capitalem causam.

(16) Judex qui in caput fortunasque hominis pecuniam accepit, Lege Cornelia de sicariis tenetur. vide Paul. 5. *sentent.* 23. §. 4.

(17) Puta servus sit an liber. *l.* 23. §. 9. *supr. ad Leg. Aquil.*

(18) *l.* 14. *infr. h. t.* Paul. 5. *sent.* 23. §. 2. Harmenop. 6.

(19) Vulnerans ut occidat, pro homicida damnatur. Paul. *ibid.* Harmen. *ibid.*

(20) Strinxerit. *Haloand.* Gladium qui stringit et eo percutit, præsumitur occidendi animum habuisse.

(21) Id est, radio aut ferrea, vide Cujac. 25. *observ.* 27.

(22) Cucuma. *Hal.* Ulpian. 1. *collat. Leg. Mosaic.* Cuccuma genus vasis. Ambros. *serm.* 90. Dii ærei ex quibus cucumæ melius fiunt ad usus hominum. Cujac. 10. *obs.* 15. et Petron. *in satyr.* incincta quadrato pallio cucumam ingentem loco apposuit. Idem: Frangitur cervix cucumæ ignemque valescentem restinguit. Porro cucuma aliud est a cucurnia vel curcuma. de quibus vide *l. un. C. nulli licere in fren. lib.* 11. *tit.* 11. Glossis cucuma θερμοφόρον.

(23) Vide *l. ult. infr. h. t.*

(24) Pœna minuitur in eo qui *in rixa* casu magis quam voluntate homicidium admisit.

(25) *Casu* legendum est, ita ut opponat casum voluntati.

(26) 60. *Eclog.* 39. *c.* 2.

(27) Vide *l.* 38. §. 8. *supr. ad Leg. Jul. de adult.* 6. *Harm.* 6. Goth. Dist. Jus Canon. *c.* 6. *inter hæc.* 33. *qu.* 2. Ans.

(28) Indemnatum interfici etiam 12. tabul. decreta vetuerunt. Salvianus 8. *de providentia.* Nec quenquam scelestum indemnatum impune voluistis occidi. August. 1. *de civitat.* 19. Id etiam vetabant Lycurgi Leges teste Valerio *lib.* 5. *cap.* 9. vide Cujac. 4. *obs.* 12. Inauditum hic intellige, cujus auditæ prius defensiones non sunt, ut Tacit. 4. *Annal. anno urbis* 776. inaudito filio exitium offerre. vide Cujac. 6. *observat.* 17. Senec. 10. *controvers. ultim.* Cur me semoves ante actionem, cum nec proditores inauditi pereant? Cicero 1. *de Legib. ubi probat, non omnia justa quæ scita a populo*: Nihilo magis credo quam illa, quam interrex noster tulit, ut dictator quem vellet civium, indicta causa impune posset occidere.

(29) *l. unic. C. de emendat. propinqu. l.* 3. *C. de patr. potest.*

(30) Vide Cujac. 6. *observat.* 17.

(31) Vide Guibertum *cap.* 16. *quæst.*

(32) Vel alienandæ mentis causa. *Novell.* 115. *cap.* 4. §. 5. *Novell. Leon.* 111. ad conceptionem, §. 2. *in fin. infr. h. t.* amatorium, *d.* §. 2. abortionis, *l.* 38. §. 5. *infr. de pœnis.* libidinis. *l.* 4. *C. de malefic.*

causa fecerit (1), vel vendiderit, vel habuerit, plectitur.

§. 1. Ejusdem Legis pœna adficitur, qui in publicum mala medicamenta vendiderit, vel hominis necandi causa habuerit.

§. 2. Adjectio autem ista, *veneni mali*, ostendit esse quædam et non (2) mala venena. † Ergo nomen (3) medium est, et tam id, quod ad sanandum (4), quam id quod ad occidendum paratum est, continet. sed et id quod *amatorium* (5) appellatur. Sed hoc solum notatur in ea Lege, quod hominis necandi causa habet.

† Sed ex Senatusconsulto relegari jussa est ea, quæ non quidem malo animo, sed malo exemplo medicamentum (6) ad conceptionem dedit, ex quo ea quæ acceperat decesserit.

§. 3. Alio Senatusconsulto effectum est, ut pigmentarii (7), si cui temere cicutam (8), salamandram (9), aconitum (10), pituocampas (11), aut bubostrim (12), mandragoram (13), et (14) id, quod lustramenti (15) causa dederint cantharidas (16), pœna teneantur hujus Legis.

§. 4. Item is, cujus familia sciente eo adipiscendæ (17), reciperandæ possessionis (18) causa arma sumpserit, item, qui auctor seditionis (19) fuerit, et qui naufragium suppresserit (20): et qui falsa indicia (21) confessus fuerit, confitendave curaverit, quo quis innocens circumveniretur: [et] qui hominem (22) libidinis (23), vel promercii (24) causa castraverit, Senatusconsulto (25) pœna (26) Legis Corneliæ punitur.

§. 5. Legis Corneliæ de sicariis et veneficiis pœna, insulæ deportatio est, et omnium bonorum ademptio. sed

(1) Venenum necandi alterius causa facere, vendere, habere capitale est. *l.* 1. §. 1. *supr. h. t. l.* 1. *in fin. l.* 2. *infr. ad leg. Pomp. de parricid. l.* 28. §. 9. *infr. de pœnis.*

(2) *l.* 35. §. 2. *Supr. de contr. empt. l.* 236. *infr. de verb. significat.*

(3) Media nomina. vide quæ scripsi de vocabulis mediis ad *l.* 1. §. 3. *supr. de servo corrupto.*

(4) Paul. 5. *sentent.* 23. §. *ultim.* 60. *Eclog.* 39. *cap.* 4.

(5) *l.* 38. §. 5. *infr. de pœnis.* Paul. 5. *sentent.* 23. §. 8. πόμα πρὸς φίλτρον. *Eclog. d. cap.* 4. vide 6. *Harm.* 10. *c.* περὶ γοήτων. de variis philtrorum generibus, vide Wier. 3. *c.* 38.

(6) De medicamentis conceptum adjuvantibus, vide Oribasium 4. *de locor. affect. curat.* 112. Nicol. Myrepsum *sect.* 7. *cap.* 2. 3. 4. Actuarium 5. *de methodo medendi. in verbo Antidotum.* adde Juvenalem *Satyr.* 2. Ibi: *et illic Turgida non prodest condita pyxide Lyde.* Putabant etiam ad conceptum conferre, cædi palma vel ferula a Lupercis. vide *ibid.* Juvenal. *vers.* 142. *et veterem Scholiastem.* Ovidius vocat *fœcundæ verbera dextræ. Nupta quid exspectas? non tu pollentibus herbis, Nec prece, nec magico carmine mater eris. Excipe fœcundæ patienter verbera dextræ, Jam socer optatum nomen habebit avi*, et post: *Jussæ sua terga puellæ Pellibus exectis percutienda dabant.* Ovidius *Fastor.* 2. Hoc autem faciebant mulieres, ut partu possent retinere maritos. Juvenal. *Satyr.* 2. ne ob sterilitatem earum diverterent mariti. *l.* 60. *in fin. supr. de donat. inter vir.* Gothofr. Obstetrices tamen Medicinam faciunt. *l.* 1. *infr. de extraordin. cognit. et l.* 38. §. 5. *infr. de pœnis.* vide Alberic. Gentil. ad *l.* 1. *C. de malefic. et Mathematic.* Ans.

(7) Pigmentarius, μυρεψός. *Eclog. ibid.* id est, pharmacopola, medicamentorum venditor. Pigmentum etiam fucum significat. August. 73. *epist.* fucare faciem pigmentis quo rubicundior vel candidior appareat, adulterina fallacia est.

(8) Cicutam pigmentarius non temere cuivis dare debet. de cicuta, vide Æginet. 5. *de re medica. c.* 41. propter vim frigidam venenum est. Porro cicuta publica fuit pœna Atheniensium, cum illam rei sorbere juberentur, exemplo Socratis.

(9) De salamandra, v. Ægin. 16. *c.* 32.

(10) De aconito v. *eundem*, *cap.* 45. ex spumis Cerberi natum poëtæ fabulantur.

(11) Pityocampas. *Haloand.* πιτυοκάμπτην. 60. *Eclog.* 39. *c.* 4. *in fin.* male in vulgata legebatur, pintuocarpas. Πιτυοκάμπαι, sunt pinorum erucæ, *chenilles de pin.* de quo v. Actuar. 5. *de meth.* 12. Oribas. 14. *c.* 57. Æginet. 5. *c.* 33. 23. Pl. 2.

(12) Bupressin. *Hal.* male in vulgata bobustrum. *Eclog. d. loc.* legit βύβυστριν. Bubrestim legi oportere Cujac. notat. 15. *observat.* 27. ἀπὸ τοῦ ἐμπιπράναι τοὺς βόας. nam bubrestis ingentem famem aut voracitatem significat. Nicander, εἰ δὲ ὀλοὴ βούβρωσις. de Bubresti, v. Æginet. 5. *de re medica.* 31. Porro Buprestis est animal ex genere cantharidum, scarabeo longipedi simile, bubus exitiale, quos inter herbas fallit maxime. 30. Plin. 4. dicitur etiam Hesychio βουδάκη.

(13) Mandragora herbæ soporiferæ genus, de qua v. Æginetam 5. *de re medica.* 44. Columell. 10. 25. Plin. 13. Eadem dicitur. ἀνθρωπόμορφος. Pythagoræ ἀντίμηλον, a fructu, malo simili, κιρκαία a veneficiis quibus Circe claruit. semihominem vocat Columella, 10. quod vulgo ejus radix homini adsimilis existimetur. meminit et Dioscorid. *lib.* 6.

(14) Mandragoram, cantharidas, aut quid lustramenti, *Hal.* adde *Genes.* 30. *vers.* 14.

(15) ἐπὶ καθάρσει. *Basil.* Lustramentum est purgamentum et περικάθαρμα. Hinc Galen. *lib. de simplicib. medicamentis*, κανθαρὶς διακαθαίρει νεφρούς. hoc est, ulcerat, purgat et lustrat renes et vesicam. 2. Cujac. 15. *obs.* 27.

(16) Cantharis est vermis terrenus viridis, auri colore superlucens, in summitate ramorum fraxini et olivæ nascens. 29. Plin. 4. adde Æginet. 3. *de re medica.* 30. Cic. *ad Pætum. l.* 9. *epist.* 2. Gaius accusante L. Crasso cantharidas sumpsisse dicitur. Superioribus adde ex eodem Ægineta *d. lib.* 5. leporem marinum, c. 34. ranam rubetam et palustrem, 35. chamæleontem, 37. hyoscyamum, 38. psyllium, 40. succum papaveris, 42. carpasi, 43. ixiam, 46. ephemerum, 47. similacem, 48. dorycnion seu solanum, 49. sardoniam herbam, 50. papaver cornutum, 51. pharicum, 52. toxicum, 53. fungos, 54. sanguinem taurinum, 55. lac coagulatum, 56. mel, 57. gypsum, 58. cerusam, 59. calcem, sandaracham, auripigmentum, 60. spumam argenti, 61. plumbum, 62. argentum vivum, 63. veratrum album, trapsicum, elaterium, agaricum nigrum, rutam sylvestrem, melanthium et similia, 64. quæ omnia hominum vitio natura reperit, vel in ipsis animalibus, vel in seminibus, liquoribus, radicibus, ramosis oleribus, et metallis, et familiaribus denique et domesticis rebus: de quibus v. Actuar. 5. *de methodo.* 12.

(17) Adipiscendæ, recuperandæ.

(18) Facit *l.* 17. *supr. de vi et vi.*

(19) De seditiosi pœna, vid. Paul. 5. *sentent.* 22. §. 1. 6. *Harmen.* 7.

(20) *l.* 3. *in fin. supr. de incendio.* de pœna naufragium supprimentis, vid. *Novell. Leon.* 64.

(21) Indicia professus fuerit, profitendaque curaverit. *Hal.* et recte: profitetur falsum indicium, qui falso defert et accusat, qui curat profiteri falsum indicium, qui testem ad id subornat. *l.* 1. *supr. h. t.*

(22) Hominem invitum libidinis etc. Paul. 5. *sent.* 13. §. 7. sed ex Constitutione D. Hadriani idem erit, si volentem. *l.* 4. §. *ult. infr. h. t.*

(23) Hinc Quintilian. 5. *Inst.* 12. *in fin.* mancipiorum negotiatores formam puerorum, virilitate excisa, lenocinantur. Illi robur, ac lacertos barbamque ante omnia et alia, quæ natura propria maribus dedit, parum existimant decora: quæcunque fortia, ut dura, molliuntur. *Et post*: sed mihi naturam intuenti, nemo non vir spadone formosior. *Et post*: nec id ferro speciosum fieri putabo quod, si nasceretur, monstrum erat. Libidinem juvat effœminati sexus mendacium: nunquam tamen hoc continget malis moribus regnum, ut si qua pretiosiora fecerint, fecerint et bona. Hæc ille. recte autem addidit pretiosiora, ut in *l.* 27. §. 28. *Supr. ad Leg. Aquil.* Eunuchis enim (taceo obscœna gentilium) Principes utebantur cubiculariis, *l.* 4. *C. de præpositis sacri cubiculi. lib.* 12. *tit.* 5. *ubi vide Cujac.* adde Ammianum, 14. ideoque inter species ad vectigal pertinentes spadones numerantur in *l.* 16. §. 7. *supr. de Publican.*

(24) Promercii causa habere, quid sit, v. *l.* 2. *supr. ad l. Jul. de vi public.*

(25) De quo vide *l.* 6. *infr. h. t.*

(26) De qua dicam ad *Nov. Leon.* 60.

solent (1) hodie (2) capite puniri, nisi honestiore (3) loco positi fuerint (4), ut pœnam Legis sustineant: umiliores (5) enim solent, vel bestiis subjici (6), altiores vero deportantur in insulam.

§. 6. Transfugas (7) licet ubicunque inventi fuerint, quasi hostes (8) interficere (9).

De magistratu. 1. *De eo, qui per lasciviam causam mortis prœbuit.* 2. *De castratione.*

4. Ulpianus lib. 7. de Officio Proconsulis.

Lege Cornelia *de sicariis* tenetur, qui (10) cum in Magistratu esset, eorum quid fecerit contra hominis necem (11), quod Legibus permissum non sit.

§. 1. Cum quidam per (12) lasciviam (13) causam mortis præbuisset, comprobatum (14) est factum Ignatii Taurini Proconsulis Veticæ a D. Hadriano, quod eum in quinquennium relegasset (15).

§. 2. Idem D. Hadrianus rescripsit: *Constitutum* (16) *quidem est, ne* (17) *spadones fierent: eos autem qui hoc crimine arguerentur, Corneliœ Legis pœna teneri, eorumque bona merito fisco meo vindicari debere: sed et in servos, qui spadones fecerint, ultimo supplicio animadvertendum esse: et qui hoc crimine tenentur, si non adfuerint, de absentibus* (18) *quoque, tanquam Lege Cornelia teneantur, pronunciandum esse.* ✝ *Plane si ipsi, qui hanc injuriam passi sunt, proclamaverint: audire eos Prœses Provinciœ debet, qui virilitatem amiserunt. Nemo enim liberum servumve invitum* (19) *sinentemve castrare debet: neve quis se* (20) *sponte castrandum prœbere* [*debet*]. *Ac si quis adversus Edictum meum fecerit, medico* (21) *quidem, qui exciderit, capitale* (22) *erit: item ipsi qui se sponte excidendum prœbuit.*

De his qui thlibias faciunt.

5. Paulus lib. 2. de Officio Proconsulis.

Hi quoque, qui thlibias (23) faciunt, ex Constitutione D. Hadriani ad Ninium Hastam, in eadem causa sunt, qua hi qui castrant.

De castratione.

6. Venulejus Saturninus lib. 1. de Officio Proconsulis.

Is qui servum castrandum tradiderit, pro parte dimidia bonorum multatur ex Senatusconsulto (24), quod Neratio Prisco et Annio Vero Consulibus factum est.

(1) V. *Nov.* 2. Constantini Porphyrogenetæ.

(2) Homicidæ hodie capite puniuntur, id est, vel bestiis subjiciuntur, vel deportantur, *infr. h. t.* adde *l.* 16. *infr. h. t.* sed tamen Justinianus jubet sicarios ultore ferro puniri. §. 5. *Inst. de publ. jud.* Olim etiam in crucem tollebantur. Paul. 5. *sent.* 25. §. 1. Porro de verbo *hodie*, vide quæ dixi ad *l.* 32. *infr. ad leg. Corn. de falsis.*

(3) Honestiores personæ lenius puniuntur, quam humiles. *l.* 38. §. 9. *infr. de pœnis.*

(4) Quam ut. *vulg. Hal.*

(5) Humiliores. *vulg. Hal.* Paul. *d. loc.*

(6) Olim etiam in crucem tollebantur. Paul. *d. loc.* Ulpian. 1. *collat. Leg. Mosaïcar.*

(7) Transfugæ sunt qui relictis Romanorum partibus ad hostes transfugiunt.

(8) Hinc dicuntur jure belli recipi, *l.* 51. *supr. de adquir. rer.* et Q. Curtius, 8. Transfugam jure belli persequimur.

(9) Transfugæ inventi etiam capite puniuntur, *l.* 7. *infr. de re milit.* vel vivi exuruntur, *l.* 8. §. 2. *Infr. de pœnis.* aut furcis suspenduntur. *l.* 38. §. 1. *infr. de pœnis.* Transfugis dextras præcidit Fabius Maximus, teste Frontino, 4. *στρατηγηματ.* 2. Valer. 2. Claudius Flaccus; vide Appian. *in Annibalicis.* Cæsar; vide Hirt. 8. *comment.* Africanus superior cives fugitivos crucibus affixit, socios securi percussit. posterior vero Africanus bestiis et elephantis objecit, 2. Valer. 2. Flor. *lib.* 51. Romæ primum verberati, securi percussi et de saxo Tarpeio præcipitati, Livius, 3. Senec. 1. *de ira* 16. v. Petr. Fabrum, 1. *semest.* 18. Fugientibus ad barbaros pes etiam amputabatur, *l.* 3. *C. de fugitivis.* eisdem jus postliminii denegatum est, *l.* 19. §. 7. *infr. de captivis.* pœna hodie alia est. vide *Novell. Leon.* 67. Goth. De salvo conducto et ejus violatoribus vide Menochium *de arbit. jud. cas.* 336. *et seq.* et *de Salvagardiis cas.* 338. An vero bannitus occidi possit, adi Julium Clarum *supr. homicidium. n.* 52. Mod.

(10) Magistratus vel officialis in causa criminali Legibus abutens, aut aliquid in necem hominis faciens, Lege Cornelia de sicariis punitur. adde *l.* 7. *supr. de vi publ.* In necem hominis facit, qui torquet sine causa, vel qui, ut pragmatici loquuntur, *baratarium* facit: de quo vide Hippolytum Marsilium, *hic.*

(11) Judex capitis pœnam inferens alicui contra Leges, punitur ut sicarius. adde *l.* 1. *supr. h. t.*

(12) Causam mortis per lasciviam præbens mitius punitur. adde *l. unic. C. si quis Imperatori maledixerit.*

(13) V. *Novell.* 2. *Constantini Porphyrogenetœ*: Lasciviæ genus est, cum quis ita alium sago jactat, ut postea moriatur. Ulpian. 1. *collat. Legum Mosaïcar.* hinc Sueton. *c.* 2. *in Othone*, scribit Othonem delectatum ut noctu vagaretur sæpe, et obviorum invalidum quemque, aut temulentum corriperet, et distento sago in sublime jactaret. hanc lasciviam Martialis significat, *lib.* 1. *in illo versu.* Ibis ab excusso missus in astra sago. Id Itali vocant *Sbalzar*, Galli *Berner.* nam et Gallorum lingua Sagum, *Berne.* Cæterum lascivia est jocularium malum, *παιγνίαν* Græci appellant, alii *τρυφήν* et *παιδαλήν ἀσωτίαν.* Ea punitur ut culpa lata in milite, *l.* 6. §. 7. *infr. de re milit.* in eo qui fugat armentum alienum, §. 11. *Inst. de obl. quœ ex delicto.* v. Cujac 8. *ad Afric. fol.* 191.

(14) Vide hoc rescriptum integrum apud Ulpian. 2. *Collat. Leg. Mosaicar.*

(15) Ut ejusdem ætatis juvenes emendarentur. adde et decrevisset, impendii causa, duo millia patri ejus persolvi, quod manifesta fuerat ejus paupertas, et res, Ulpian. *d. loco.* idque minime novum est, ut pars bonorum ejus, qui cædem fecerit, addicatur occisi liberis, vel parentibus, vel uxori. de quo vide Cujac. 14. *obs.* 4. et quæ notavi ad Novell. *Constantini Porphyrogenetœ de voluntariis homicidiis.*

(16) A Domitiano scil. Sueton. *in Domitiano. c.* 7. Apuleius, *lib.* 18. Xiphilinus *in Domitiano.* Martial. *lib.* 6. *Epigramm.* 9. *duob. locis.* Nerva, Xiphilin. *in Nerva.* Zonar. *tom.* 2. Hadriano, *l.* 5. *infr. h. t.* Est et Senatusconsultum ea de re, *l.* 6. *infr. h. t.* Idem quoque constitutum a Constantino, *l.* 1. *C. de eunuchis.*

(17) Spadones fieri vetantur. de hoc dicam ad *Novell. Leon.* 60. Interim nota, ex Stephano, nove admodum *Spadonis* vocabulum deduci a Spada, vico Persico in quo primum (ut ille ait) homines castrari cœperunt. de quo v. Cujac. 17. *obs.* 24. utut sit, Ammian. *lib.* 14. refert, Semiramidem primam omnium mares castrasse. De spadonibus quædam dicam ad *l.* 128. *Infr. de verb. sign.* de testiculorum incisione v. Cels. 7. *c.* 19.

(18) Vide quæ scripsi ad *l.* 3. *C. de accusat.*

(19) *l.* 3. §. 4. *supr. h. t.*

(20) Quid, si servus se castrari passus sit? eripitur in libertatem. vide quæ scripsi *in variis* Harmen. 1. *tit.* 18. §. 34.

(21) Medici inter officia olim fuit secandi, castrandique peritia, *ut hic.* et *l.* 7. *in fin. l.* 8. *supr. ad l. Aquil.* Paul. 5. *sent.* 22. §. 3. *in fin.* ut et venas incidendi. Cic. *in Pison.* Lamprid. *in Commodo.* quod et Galenus se fecisse scribit, libro de curatione per sanguinis missionem. Hinc et forcipes, id est, forfices secandi causa medicis a Sosipatro tribuuntur. Tertullian. *adversus Marcionem.* 2. Quid enim, si medicum quidem dicas esse, ferramenta ejus accuses, quod secent, et inurant, et amputent, et constringant, quando sine instrumento artis medicus esse non potest? Senec. 7. *epist.* Nunquid æger laudat medicum secantem? Accedat et Sueton. *in Nerone c.* 37. et quod Plin. 29. *c.* 1. scribit, Archagathum medicum a sævitia secandi, urendique in carnificem transisse. Instrumentorum medici fit mentio in *l.* 18. §. 10. *supr. de instruct.* et apud Paul. 3. *sent.* 6. §. 62. id munus postea rejectum est ad Chirurgos. Est enim Chirurgia Medicinæ assecla. His adde 7. Plin. 3. Senec. in 3. *de ira.* 12. Gell. 5.

(22) Alia pœna extat in *Nov. Leonis* 60. *in fin.*

(23) Thlibiæ, *παρὰ τὸ θλίβειν*, id est, a terendo. v. *l.* 128 *infr. de verb. sign.*

(24) Adde *l.* 3. §. 4. *supr. h. t.*

De dolo et lata culpa.

7. Paulus lib. sing. de Publicis judiciis.

IN Lege Cornelia dolus pro (1) facto accipitur: nec (2) in hac Lege culpa (3) lata pro dolo accipitur (4). Quare si quis alto se præcipitaverit (5), et super alium venerit, eumque occiderit (6); aut putator (7) ex arbore, cum ramum dejiceret, non præclamaverit, et prætereuntem occiderit: ad hujus Legis coërcitionem non pertinet.

De partu abacto.

8. Ulpianus lib. 33. ad Edictum.

SI mulierem visceribus suis (8) vim intulisse, quo partum abigeret, constiterit: eam in exilium Præses provinciæ exiget.

De fure nocturno occiso.

9. Idem lib. 37. ad Edictum.

FUrem nocturnum (9) si quis occiderit, ita (10) demum impune feret, si parcere ei sine periculo suo (11) non potuit.

De insula exusta.

10. Idem lib. 18. ad Edictum.

SI quis dolo (12) insulam meam exusserit (13), capitis (14) pœna plectetur, quasi incendiarius.

De circumcisione. 1. *De servo ad bestias dato.*

11. Modestinus lib. 6. Regularum.

CIrcumcidere (15) Judæis (16) filios suos tantum (17) rescripto Divi Pii permittitur: in non ejusdem religionis (18) qui hoc fecerit, castrantis pœna irrogatur.

§. 1. Servo sine judice ad bestias (19) dato, non solum qui vendidit (20), pœna, verum et qui comparavit, tenebitur.

§. 2. Post Legem Petroniam (21) et Senatusconsulta ad eam Legem pertinentia, dominis potestas ablata est ad bestias depugnandas suo arbitrio servos tradere: oblato tamen judici servo, si justa sit domini querela, sic pœnæ tradetur (22).

De infante, et furioso.

12. Idem lib. 8. Regularum.

INfans (23) vel furiosus, si hominem occiderint, Lege Cornelia non tenentur: cum alterum innocentia (24) consilii tuetur, alterum (25) fati infelicitas excusat.

De malis sacrificiis.

13. Idem lib. 12. Pandectarum.

EX Senatusconsulto ejus Legis pœna (26) damnari jubetur, qui mala (27) sacrificia fecerit, habuerit.

(1) Sensus est, in Lege Carnelia de sicariis dolus, non lata culpa spectatur. vide 6. Harm. 6. *in pr.*

(2) Culpa lata in aliis accipitur pro dolo. *l.* 23. *infr. de reg. jur.*

(3) Culpa lata in Lege Cornelia pro dolo non accipitur, neque punienda mortis pœna, sed alia. *l.* 1. §. *divus. supr. h. t.* Interdum dicitur comparari dolo: verum id tantum obtinet, quoties pœna corporalis, vel mortis non est imponenda. v. *l.* 12. *supr. de cust. reorum. l. pen. supr. de incendio.*

(4) Culpa igitur lata in Lege Cornelia de sicariis mitius punitur quam dolus. vide Tiraquell. *tract. de pœnis caus.* 14.

(5) Cum vellet fugere, scil.

(6) Hic non est in dolo, sed lata culpa. adde *l.* 12. *C. de accusat.*

(7) *l.* 31. *supr. ad l. Aquil.* Paul. 5. *sent.* 23. §. 6. putator, inquam qui κλαδιευτής et ξυλοκόπος. 36. *Eclog. tit.* περὶ φόνων. *ex lib.* 60. *cap.* 17. et 29.

(8) De pœna *abacti* partus, v. *l.* 39. *infr. de pœnis.*

(9) 6. *Harm.* 5. §. 6. de furis nocturni et interdiarii differentia, vid. Cujac. 19. *observ.* 12.

(10) *l.* 54. §. 2. *supr. de furtis. l.* 45. §. *pen. supr. ad l. Aquil.*

(11) Suarum rerum, sui corporis.

(12) Seu data opera. *l. ult. in fin. supr. de incendio.*

(13) *l.* 1. *supr. h. t.*

(14) V. *l.* 9. *supr. de incendio.*

(15) *Synops.* 1. *ex lib.* 60. *tit.* 39. *c.* 11.

(16) V. *l.* 3. *in fin. infr. de decurionib.*

(17) Circumcidere filios suos possunt Judæi. adde *Novell.* 37. *et Nov. Leon.* 55. Vetitum autem id est civibus Romanis, 5. Paul. *sentent.* 22. §. 3. vetitum est etiam, ne quis alterius nationis servos coemptos circumcidat, Paul. *ibid.* §. *ult.* Porro circumcisio usitata erat apud Colchos, Ægyptios et Æthiopas: ab iis Syrii qui sunt in Palæstina, et Phœnices didicerunt, si fides habenda est Herodot. 2. Rem antiquam esse idem Herodotus fatetur: putat enim has omnes gentes a Judæis potius id mutuatas.

(18) Quæ et superstitio dicitur. *l.* 3. *in fin. infr. de decurionib.*

(19) Huc referri potest Vedii Pollionis historia, qui servum, quod crystallinum fregisset, murænis, quas in piscina continebat, invadendum objectavit. qua de re vid. Senec. 3. *de ira.* 40. *et* 1. *de Clementia.* 18. Tertull. *lib. de pallio. in fin.* 9. Plin. 23. Dion. *in Augusto.*

(20) Privato: aliud puto si vendidit Magistratui, puta Ædili, et similibus ad ludum gladiatorium: alioquin ne quidem ipsi Ædiles, Prætores, Quæstores, Consules, Sacerdotes, Ærarii, et ipsi Imperatores populo Romano munus edidissent, aut sane minus facile. idque videtur Juvenal. innuere *Satyr.* 8. *quanti sua funera vendant, Quid referat? vendunt nullo cogente Nerone. Nec dubitant celsi Prætoris vendere ludis.*

(21) Latam anno Urbis 813. Hotom. *in tract. Legum.*

(22) Id est, ad bestias tradi poterit.

(23) 36. *Ecl. ex lib.* 60. *tit.* 39. *c.* 10.

(24) Infantem innocentia consilii a pœna excusat: Hinc illud Arnobii 8. *advers. gentes in pr.* Visendi mei causa, inquit, Romam contenderat, relictis liberis, et (quod in illis adhuc est amabilius) adhuc annis innocentibus, et adhuc dimidiata verba dentantibus. et Marcian. in *l. pen. in fin. supr. de fideic. lib.* In parvulis nulla deprehenditur culpa. sed tamen Quintil. 5. *Inst.* 9. refert Areopagitas quendam puerum damnasse, quod coturnicum oculos eruisset: et in eo nihil aliud judicasse, quam id signum esse perditissimæ mentis multisque malo futuræ, si adolevisset. et apud Pausan. *lib.* 8. Caphyenses lapidibus obruerunt pueros circa templum ludentes, funiculo, quem repererant, injecto Dianæ simalachrum trahentes, et Dianam strangulare dictantes. Huc referri potest execratio, 42. pueris facta ab Elizæo, in quos, quod ab eis velut calvus irrideretur, duas ursas emisit, 4. *Reg.* 2. *vers.* 24.

(25) Furiosum fati infelicitas a pœna excusat: ideoque non facere, sed pati injuriam dicitur, *l.* 3. §. 1. *supr. de injuriis. c. illud relatum.* 15. *quæst.* 1. vid. *l. unic. C. si quis imperat. maled.*

(26) Cruci suffiguntur aut bestiis subjiciuntur, Paul. 5. *sent.* 23. §. 9. aut gladio puniuntur. 6. *Harm.* 10. *c.* περὶ γοήτων.

(27) Sacrificia mala habere non licet, impia, noctu facta ad incantandum, interficiendum, obligandum aliquem. Paul. *ibid.* Est etiam vetitum διὰ θυσιῶν μαντεύεσθαι. *Harmenop. ibid.* factis sacrificiis ariolari. Hujusmodi sacrificia Græci ἀπηγορευμένας θυσίας vocant, 1. *Eclog.* 1. *ex lib.* 60. *tit.* 39. *c.* 11. id est, vetita sacrificia: qualia dixeris ea, in quibus homines immolantur, et ex eorum sanguine libatur, Paul. 5. *sent.* 23. §. 10. (quod olim falso objectum fuit Christianis, Thyestæarum epularum accusatis. Athenagoras *in Apologetico.* Tertullianus *in Apologetico*, *cap.* 9. Minucius Felix *in Octavio.* vere Tentyræ incolis, Juvenal. *Satyr.* 15. Carthaginensibus. Justin. 18.) Possis quoque horum sacrificiorum nomine intelligere ea, quæ fiunt ad inveniendos thesauros. vide *l. unic. C. de thesauris.* vel in quibus de salute Principis, aut summa Reipublicæ ab aliquo privato inquiritur. vide quæ notavi ad *l.* 7. *C. de maleficis.* et hodie sacrificia Judaïca et gentilium, *l.* 1. *C. de pagan. et sacrific.* sacrificia funesta vocat *lex* 7. *C. Theod. de malefic.*

De voluntate et exitu.

14. CALLISTRATUS lib. 6. de Cognitionibus.

DIvus Hadrianus in hæc verba rescripsit: *In maleficiis voluntas* (1) *spectatur*, *non exitus* (2).

De eo, qui occidit vel causam præbuit.

1. *De mandatore.*

15. ULPIANUS lib. 8. ad Legem Juliam et Papiam.

NIhil (3) interest, occidat quis, an causam (4) mortis præbeat.

[§. 1. O (5) ἐντειλάμενός (6) τινι φονεῦσαι, ὡς φονεὺς κρίνεται. Id est, *Mandator cædis pro homicida habetur*].

De pœna.

16. MODESTINUS lib. 3. de Pœnis.

QUi cædem admiserunt sponte (7) dolove malo, in honore aliquo positi, deportari solent; qui secundo gradu sunt, capite puniuntur. facilius hoc in decuriones fieri potest: sic tamen ut (8) consulto (9) prius Principe, et jubente id fiat: nisi (10) forte tumultus aliter sedari non possit.

De homine in rixa percusso.

17. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

SI in rixa (11) percussus homo perierit, ictus uniuscujusque in hoc (12) collectorum (13) contemplari (14) oportet.

TIT. IX.

DE (15) LEGE POMPEIA (16) DE PARRICIDIIS (17).

De eo, qui occidit vel venenum emit.

1. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

LEge Pompeia de parricidiis cavetur, [*Ut*] *si quis patrem* (18), *matrem* (19), *avum*, *aviam*, *fratrem* (20), *sororem*, *patruelem* (21), *matruelem* (22), *patruum*, *avunculum*, *amitam*; *consobrinum*, *consobrinam*, *uxorem*, *virum*, *generum*, *socrum*, *vitricum*, *privignum*, *privignam*, *patronum* (23), *patronam occiderit*, *cujusve* (24) *dolo malo id factum erit*: *ut pœna* (25) *ea teneatur*, *quæ est Legis Corneliæ de sicariis.* ✝ Sed et mater, quæ filium filiamve occiderit, ejus Legis pœna adficitur. ✝ Et avus qui nepotem occiderit. ✝ Et præterea qui emit (26) venenum, ut patri daret, quamvis non potuerit dare.

De eo, qui cognovit, nec indicavit. de medico.

2. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

FRater autem ejus, qui (27) cognoverat (28) tantum, nec patri indicaverat, relegatus est: et medicus supplicio affectus.

(1) Consilium, non factum, uniuscujusque puniendum est. Paul. 5. *sent.* 25. §. 2. *l.* 1. §. 3. *l.* 7. *supr. h. t. l.* 79. *Infr. de regul. jur.* Imo factum, non voluntas aut cogitatio punitur, *l.* 18. *infr. de pœnis.* exitus et eventus spectatur. *l.* 16. §. 8. *infr. de pœnis.*

(2) Ejus quod sequutum est.

(3) 36. *Eclog. tit.* περὶ Φόνων, *ex lib.* 60. *tit.* 11. Imo, multum interest: nam qui suis manibus malum medicamentum supposuit, occidit: qui dedit, ut offerretur, causam magis dedit, quam occidit. *l.* 7. §. 6. *l.* 9. *supr. ad l. Aquil.*

(4) *d.* §. 6. *l.* 51. *supr. ad l. Aquil.* αἰτία. *Eclog. ibid.* Causam qui præbet, magis tenetur quam qui occasionem. Cur? occasio imperfecta causa est: de qua tamen et hoc receptum est, eum damnum dedisse videri, qui occasionem præstitit. *l.* 30. §. 3. *supr. ad l. Aquil. cap. de cætero.* 11. *extr. de homicidio.*

(5) Hic versiculus superiorem in Basilicis sequitur. *Eclog. ibid.* Idem iisdem verbis extat apud Harmen. 6. *tit.* 6. Paulus, 5. *sent.* 29. §. 1.

(6) Mandatores cædis, ut homicidæ puniuntur. Paul. *ibid.* facit *cap. ult. de homicidio. in* 6. adde et vide *l.* 5. *C. de accusationib.* ubi dicam de pœna mandatorum.

(7) De pœna spontanei homicidii dicam alibi.

(8) V. quæ scripsi ad *l.* 1. *C. de bon. damn.*

(9) Formam processus criminalis in causis honestarum personarum servandi observa.

(10) Seditionem quoties augeri posse reo vita diutius servata judex animadvertit, reum punire debet, deinde ad Imperatorem scribere, *l.* 6. §. 9. *supr. de injusto.* alium sensum interpretes hinc eliciunt, nempe vitandæ seditionis causa reo ignoscendum, aut saltem habita ratione multitudinis et complicium, mitius cum eo esse agendum. de quo vide Clarum, 5. *sent.* §. *ult. q.* 60. idque magis probari putant, *l.* 31. *infr. de pœn.* hoc quidem probo quod ad pœnam mitigandam, non quod ad delictum ipsum attinet. nec enim purgatur delictum, aliorum quoque qui peccarunt similitudine. vide 10. Gellium 19. Quin et hoc fieri potest, ut in quibusdam tantum, puta præcipuis auctoribus, delictum puniatur capitaliter, promiscua multitudine mitius punita, quemadmodum fit e contrario, ut multi ob paucorum delicta puniantur, quod multis civitatibus accidisse refert Papo, 24. *arrest.* 10. *art.* 1.

(11) Rixa quid, vide *l.* 4. §. 3. *supr. vi bon. rapt.*

(12) 36. *Eclog.* περὶ φόνων, *ex lib.* 60. *tit.* 36. *c.* 15. id est, ictus ipsos contra unumquemque contemplari oportet. Paul. 1. *coll. leg. Mos.* die apertius judicem contemplari oportere τὰ ὄργανα δι' ὧν ἐπηνέχθη ὁ θάνατος, id est, instrumenta quibus ii qui sunt rixati, necem intulere: ut qui levioribus armis usus sit, mitius inde puniatur; qui majoribus, gravius. 6. *Harm.* 6. §. 9. Est et auctor rixæ semper inquirendus, cum ei sit ignoscendum qui provocatus se ulcisci voluit, *l.* 14. §. 6. *in fin. supr. de bon. libert.* qui justum dolorem prosequitur. *l.* 3. §. 3. *supr. de SC. Silan.*

(13) Τῶν συνελθόντων, 36. *Synops. ex l.* 60. *tit.* 30. *c.* 15. in hoc collecti hic dicuntur rixatores, imo ipsi judices, et ut loquitur Harmenopulus, οἱ ἀκροαταί. unde suspicio est Harmenopulum hoc loco legisse *in hoc collectos*, non *in hoc collectum*: hac sententia, in hoc collectos judices contemplari oportere ictus uniuscujusque, quotiens in rixa percussus homo periit.

(14) Ut pro varietate ictuum varia pœna constituatur. Nam ex genere telorum, quibus quisque usus est, colligitur animus occidendi. Paul. *d. loco.*

(15) Ad Leg. Pompeiam. *vulg. Hal.*

(16) V. *l.* 2. §. 32. *supr. de origine juris.*

(17) Paul. 5. *sentent.* 24. 9. *C. Theod.* 15. de his qui parentes vel liberos occiderunt, 9. *C.* 17. et qui quosvis cognatos occiderunt. 36. *Eclog. ex lib.* 10. *tit.* 40. 6. *Harmen.* 6. Inde Sextus Pompeius refert P. Horatium occisa sorore parricidii accusatum. Adde patronum et patronam ex Paulo, 5. *sent.* 24. §. 10.

(18) Id est, parentes in infinitum, §. 6. *Inst. de publ. jud.* etiam adoptivos.

(19) Qualemcunque, etiam vulgo quæstum facientem, quin et novercam et socrum.

(20) Consanguineos qui Græcis ἀμφιθαλεῖς. Cujac. 6. *obs.* 17.

(21) Fratres patrueles sunt, qui ex eodem patre. Græci ὁμοπατρίους et αὐταδέλφους vocant. *ibid.* Cujac.

(22) Fratres matrueles, qui ex eadem matre, ὁμομήτριοι, uterini, vide Cujac. *ibid. et Inst. de gradib.* Hotom. 5. *obs.* 31. idem *in comment. verborum.* matruelem interpretatur eum, qui ex matris meæ fratre natus sit.

(23) Paul. 5. *sent.* 24. §. 1.

(24) Licet ipse non interfecerit.

(25) Pœna parricidii quæ, v. *l.* 9. *infr. h. t.* ignis tamen pœnam exprimit. *Eclog. ibid.* et Harm. et Paul. *ibid.*

(26) *Eclog. ibid.*

(27) Sciens delictum neque id indicans in atrocioribus delictis tenetur, *ut hic.* et crimine majestatis. *Nov.* 117. *c.* 8.

(28) *l.* 6. *l.* 7. *Infr. h. t.* §. 6. *Inst. de publ. judic. Ecl. ib. c* 5.

De consobrinis et aliis gradibus, de noverca et sponsa.

3. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

SEd sciendum est, Lege Pompeja de consobrino (1) comprehendi: [sed] non etiam eos pariter complecti, qui pari propioreve gradu sunt. Sed et novercæ et sponsæ personæ omissæ sunt: sententia tamen Legis continentur.

De soceri et generi appellatione.

4. IDEM lib. 1. de Publiciis judiciis.

CUm pater et mater sponsi, sponsæ, socerorum (2) ut liberorum (3) sponsi, generorum appellatione continentur (4).

De eo, qui in venatione filium occidit.

5. IDEM lib. 14. Institutionum.

DIvus Hadrianus fertur, cum in venatione filium (5) suum quidam necaverat, qui (6) novercam (7) adulterabat, in insulam eum deportasse: quod latronis (8) magis quam patris jure eum interfecit: nam patria potestas in pietate (9) debet, non atrocitate, consistere.

De consciis.

6. ULPIANUS lib. 8. de Officio Proconsulis.

UTrum qui occiderunt parentes, an etiam conscii (10), pœna parricidii adficiantur, quæri potest? Et ait Mæcianus, etiam conscios (11) eadem pœna adficiendos, non solum parricidas: proinde conscii etiam extranei eadem pœna adficiendi sunt.

De pecunia ad scelus committendum credita.

7. IDEM lib. 29. ad Edictum.

SI sciente (12) creditore, ad scelus (13) committendum pecunia sit subministrata (utputa si ad veneni mali comparationem, vel etiam ut latronibus adgressoribusque daretur, qui patrem interficerent): parricidii pœna tenebitur qui quæsierit pecuniam, quique eorum ita crediderint (14), aut a quo ita caverunt (15).

De morte rei et successoribus ejus.

8. IDEM lib. 8. Disputationum.

PArricidii postulatus, si interim decesserit, si quidem sibi mortem conscivit, successorem fiscum (16) habere debebit: si minus, eum, quem voluit, si modo testamentum fecit; si intestatus decessit, eos heredes habebit, qui Lege vocantur.

De pœna. 2. De furioso.

9. MODESTINUS lib. 12. Pandectarum.

POEna parricidii (17) more majorum (18) hæc instituta est, ut parricida virgis sanguineis (19) verberatus, deinde culleo (20) insuatur cum cane, gallo (21) gallinaceo, [et] vipera (22), et simia (23): dein-

(1) Sub consobrino etiam eos pariter complecti, qui pari propiorive gradu sunt. Hotom. 5. *obs.* 31.

(2) V. *l.* 8. *supr. de gradib.* imo non continentur. *l.* 6. *supr. de gradib.*

(3) Liberi desponsi. et ita lego.

(4) Imo non continentur: nec enim sponsa filii nurus est. §. 9. *Inst. de nupt.*

(5) V. *Novellam Leonis* 105.

(6) Vide *Novell.* 115. *c.* 3. §. 6. et *c.* 4. §. 3.

(7) Adde 5. *Valer.* 9.

(8) Filium qui interficit, latronis magis, quam patris jure utitur. adde *l. un. C. de emendat. propinq.* vide *l.* 5. *C. de patria potestate.* mitius tamen punitur, quoties eum interficit cum novercα adulterantem, *ut hic.* e contrario dissimulata pœna est in filia quæ matrem interfecit, ob filios veneno ab ea sublatos, 8. Valer. 1. et in ea quæ maritum ejusque filium ob eandem causam interfecit; de quo vide judicium apud Gell. 12. *c.* 7. quibus adde P. Gregorium, 36. *syntagm.* 24. *num.* 27. 28.

(9) *l.* 23. *in fin. supr. ad leg. Jul. de adulteriis.*

(10) Vide *Novell. Leonis* 70. Goth. Adde Menoch. *de arbitr. judic. cas.* 355. S. L.

(11) *l.* 2. *supr. h. t.*

(12) *d. l.* 2. adde *l.* 1. *supr. de SC. Macedon.*

(13) Parricidii.

(14) *Al.* crediderit.

(15) *Al.* caverit.

(16) Vide *l.* 3. *infr. de bonis eorum.*

(17) *Subaudi*, confessi. vide Sueton. *in Augusto*, *cap.* 33. *l.* 3. *C. Theod. quorum appellationes non recipiuntur.* Goth. Ad declarationem hujus legis vide Turneb. *lib.* 8. *advers. cap.* 13. Coras. *lib.* 1. *miscell. cap.* 3. S. L.

(18) Morem majorum observa, qui invaluit ante Legem Corneliam et Pompeiam: hodie alia pœna constituta est. adde quæ dixi ad *l.* 1. *supr. h. t.* adde *l.* 3. *infr. de pœn.*

(19) Sagmineis. Corrasius, 1. *miscell.* 5. reprehensus a Turnebo, 2. *advers.* 3. movetur, quod sagmina herbam sacram nunquam contaminassent Romani corpore parricidæ: movetur etiam, passim legi apud bonos auctores sanguineis. sic apud Plinium, 16. *c.* 32. sanguinei frutices, et 24. *c.* 10. virga sanguinea, et 19. *c.* 10. virgis sanguineis; et apud Maronem, 8. *Æneidos*, sanguineo flagello: et Liv. 1. hastam sanguineam: sanguineas autem virgas, non a sanguine, sed a colore: iis utebantur, quod facile sanguinem elicerent, 34. Plin. 10. de virgis sanguineis, vide 24. Plin. 10. Goth. Adde Jason. *ad l. jus civile. n.* 28. *de justit. et jur.* Gerard. *singul.* 2. Forcatulum *in Necyomant. jur. dialog.* 34. Ferrandum *lib.* 1. *explicat. jur. c.* 47. Magium *lib.* 4. *miscellan. c.* 9. Cælium *lib.* 6. *lection. antiq. c.* 43. Mod.

(20) *l. un. C. h. t. l. un. C. Theod. h. t.* Paul. 5. *sent.* 24. §. 1. Culeus parricidiale vasculum e corio, 5. Isid. 5. *orig.* 27. saccus in quo rei conclusi in mare mittuntur. Plaut. *in Viduaria apud Plantiadem.* Jube hunc insui culeo atque in altum deportari, si vis annonam bonam. Juvenalis, *Satyr.* 13. *Et deducendum corio bovis in mare, cum quo Clauditur adversis innoxia simia fatis.* Cicer. 1. *ad Herenn.* de variis pœn. parricidarum v. Papon. 2. *not.* 7. *c. du crime de parricide. fol.* 442. et P. Gregorium, 36. *syntagm.* 14.

(21) Cur id fiebat? vide Ciceronem *pro Roscio Amer.* et *in Oratore.* et Senec. 5. *Controv.* 4. *in fin.*

(22) Cur vipera, et hujusmodi bestiæ? harum quædam parentes necant, quædam cum eis dimicant. Theoph. §. 6. *Inst. de publ. jud.* Cœlius Rhodiginus 6. *c.* 13. putat viperam adhiberi, quod nimia dulcedine commota coëuntis maris caput rodere credatur. Verisimilius est viperam ideo adhiberi, quod ventrem matris exedit, ut refert Aristot. *lib. de historia animalium*, *c.* 34. et Plin. 10. *c.* 62. et Basil. *homil. de invidia.* Philostrat. 1. *de vita Apollon.* 8. Oliverius Arzeganensis Valerii Maximi interpres, ideo superiora animalia culeo insui putat, quod gallus serpentem, serpens simiam, simia hominem insequatur. His ita positis pœnæ magnitudinem in parricidas constitutæ cognoscimus. nam ut Justinus 16. scribit, in parricidio nulla satis justa causa ad sceleris patrocinia prætexi potest. Vere. Nam ut Proculus notat, parentes ἀγάλματα τοῦ πάντων πατρὸς Διός, i. e. sunt simulachra Dei qui omnium est pater. inde Valer. *lib.* 1. pari vindicta parentum et deorum violationem esse expiandam refert: et quendam M. Tullium duumvirum, quod librum sacra continentem sibi commissum Petronio Sabino describendum dedisset, culeo insutum in mare abjectum. Quintil. *in Declamationib.* parricidium omnium scelerum maximum appellat, propterea quod parricida nomina sacra polluat. Nihil enim homini melius datum esse scribit Theognis patre et matre, οὐδὲν ἐν ἀνθρώποισι πατρὸς ϗ μητρὸς ἄμεινον Ἔπλετο τοῖς ὁσίη κύρνε μέμηλε δίκη. Hinc Solon interrogatus, cur nullum parricidio supplicium indixisset, Se id neminem facturum putasse respondit. Cicero *pro Roscio Amerino*, Laërtius *in Solone.* Ita Persæ neminem suorum dicebant parricidam, quod si quid tale accidisse diceretur, existimabant eum qui id fecisset spurium aut supposititium fuisse. Herodotus *Clio.* Nicolaus *lib.* ἐθῶν, apud Stobæum sermone περὶ νόμων. In Ægypto patres liberorum interfectores morte non multabantur: sed per triduum juxta interfecti filii cadaver morari. et se ibi dolore adfligere cogebantur. liberos autem præacutis calamis cæsos articulatim, jubebant vivos supra spinarum acervum comburi. Diod. 2. Contra Massagetæ, Indi Callatii et Caspii parentes senectute confectos occidebant, Herodotus *in Clio et Thalia.* Primus Romæ parricida L. Hostius. Plutarch. *in Romulo.* qui primus culeo insutus, P. Malleolus. Florus *epitome* 68.

(23) *Juvenal. satyr.* 8. *Cujus supplicio non debuit una parari Simia, nec serpens unus, nec culeus unus.* adde Festum *in culeus: vas parricidale.*

de (1) in mare profundum culleus jactetur. hoc ita, si mare proximum sit: alioquin bestiis (2) objicitur (3), secundum D. Hadriani Constitutionem.

§. 1. Qui alias personas occiderint, præter matrem et patrem, et avum et aviam, quos more (4) majorum puniri supra diximus, capitis pœna plectentur, aut ultimo supplicio mactantur.

§. 2. Sane si per furorem (5) aliquis parentem occiderit, impunitus erit, ut Divi fratres rescripserunt super eo, qui per furorem matrem necaverat: nam sufficere, furore ipso eum puniri, diligentiusque custodiendum esse, aut etiam vinculis coërcendum.

Quando accusari potest.

10. Paulus lib. sing. de pœnis omnium Legum.

EOrum, qui parricidii pœna teneri possunt, semper (6) accusatio permittitur.

TIT. X.

DE (7) LEGE CORNELIA DE FALSIS [ET DE SENATUSCONSULTO LIBONIANO (8)].

De testimoniis. 1. *De advocatione.* 2. *De judice corrupto.* 3. *De judice constitutiones Principum negligente.* 4. *De rationibus, tabulis et instrumentis.* 5. *De testamento vivi aperto.* 6. *De instrumentis adversario proditis.* 7. *De eo, qui testamento sibi aliquid adscripsit.* 9. *Quatenus tutela vel cura impedimento est, quominus quis cum fisco contrahat.* 13. *De pœna falsi.*

1. Marcianus lib. 14. Institutionum.

POEna (9) Legis Corneliæ irrogatur ei, qui (10) falsas testationes faciendas (11), testimoniave falsa inspicienda, dolo malo (12) conjecerit (13).

§. 1. Item ob instruendam (14) advocationem (15) testimoniave pecuniam acceperit (16), pactusve fuerit, societatem coierit (17) ad (18) obligationem innocentium, ex Senatusconsulto (19) coërcetur.

§. 2. Sed et si quis ob renunciandum (20), remittendumve testimonium, dicendum vel non dicendum, pecuniam acceperit, pœna (21) Legis Corneliæ adficitur (22): et qui judicem (23) corruperit, corrumpendumve curaverit.

§. 3. Sed et si judex Constitutiones Principum neglexerit (24), punitur (25).

§. 4. Qui in rationibus, tabulis, cereisve (26), vel alia qua re sine (27) consignatione falsum fecerint (28),

(1) Cur in mare profundum? ut omnium elementorum usu vivus carere incipiat, et ei cœlum superstiti, terra mortuo auferatur. Justinianus, *et ibid. Theophil. Inst. de pub. jud.* Cicero *pro Roscio Amerino:* o singularem sapientiam! judices, nonne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse et eripuisse, cui repente cœlum, solem, aquam terramque ademerunt? ut qui eum necasset, unde ipse natus esset, careret his rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur. Noluerunt feris corpus objicere, ne bestiis, quæ tantum scelus attigissent, immanioribus uteremur: non sic nudos in flumen dejicere, ne cum delati essent in mare, ipsum polluerent, quo cætera quæ violata sunt, expiari putantur: denique nihil tam vile, neque tam vulgare est, cujus partem ullam reliquerint. Etenim quid tam commune est, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de cœlo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat: ita jactantur fluctibus, ut nunquam abluantur: ita postremo ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant. Adde parricidam impium cum impiis istis animalibus super plaustrum junctum nigris bobus delatum in mare. v. *Glossar. vetus Græcolat. in fin.*

(2) Paul. *d. loco.*

(3) *Al.* subjiciatur.

(4) V. *pr. hujus l.*

(5) *l.* 14. *supr. de off. Præs.*

(6) Adde quæ scripsi ad *l.* 12. *C. ad leg. Corn. de falsis. l.* 13. *in fin. supr. de SC. Silan. l.* 2. et 4. *C. de apostat.* Goth. Vide Cujac. *lib.* 4. *obs. c.* 14. S. L.

(7) Ad Leg. Corneliam de falsis etc. *vulgat. Haloand.* 9. *C.* 22. *ad Legem Corneliam de falso.* 9. *C. Theod.* 19. *ad Leg. Corneliam testamentariam.* Paul. 5. *sent.* 25. de falso testimonio non admittendo, vide *collat. leg. Mosaïc.* 8. *et* 9. adde ex *C. tit. ad l. Viselliam. tit.* 21. de his, qui sibi adscribunt in testam. 23. de falsa moneta, *tit.* 24. de mutatione nominis, 25. §. 7. *Instit. de publ. jud. et* 60. *Eclog.* 41. 42. 44. *et Novell. Leon.* 76. adde Papon. 22. *arrest.* 12. *et* 13. *eundem*, 2. *Not.* 3. *c. du crime de faux.* Boss. *in tit. de fals.* 37. de his qui sibi adscribunt in testamento, 38. de his qui prohibent aliquem testari, 39. de mutatione nominis, 40. partu supposito, 41. de falsa moneta, 42. Clar. 5. *sent.* §. *falsum.* P. Greg. 36. *syntagm.* 1. *ad fin.* 5. *capitis.*

(8) Senatusconsultum Libonianum latum est anno Urb. 880. Libone Consule, sub Adriano. *Hotom.* Imo anno Urbis 768. Lucio Scribonio Consule, sub Claudio Tiberio. Inde SC. Claudianum appellatur a Principe relationis auctore: Libonianum vero a Consule ad patres referente. Solebant enim Edicta a Principe ad Senatum mitti, ut tanti ordinis decreto approbarentur. P. Faber, 1. *semestr. ult.* quod hodie Reges Galliæ in ipsis parlamentis observant. sed ut ad rem redeam, Cujacius Claudianum dici ait, quod ex Edicto Claudii Neronis temporibus manavit. v. Cujac. *hic.*

(9) Pœna falsi quæ est, v. §. *ult. infr. h. t.*

(10) Qui in falsas t. f. t. falsa invicem dicendo dolo malo coïerit, *vulgat. Hal.* qui falsam testationem vel testamenta edidit, vel subjecit legenda. 60. *Eclog.* 41. *c.* 1. quæ sententia omnino vera est, ut hic agatur de eo qui fecit, edidit, subjecit falsas testationes, vel falsa testimonia.

(11) Faciendas, testamentave falsa invicem dicenda aut consignanda dolo malo curaverit. Ulp. 8. *coll. leg.* recte additum dicenda aut consignanda: nam testimonium aut voce vel per tabulas dicitur.

(12) Si ita est, qui dolum non commisit, a falso excusabitur: nam falsitas sine dolo committi non potest: tametsi uti falso citra dolum possimus, *l.* 20. *C. h. t.* vide Clarum, 5. *sent.* §. *fals.* 4.

(13) Coïerit, curaverit.

(14) Obstruendam, Ulp. *d. tit.* 8. *collat.*

(15) Adde *l.* 20. *infr. h. t.*

(16) *l.* 2. *supr. de concussione. l.* 17. *C. de testib.* adde Paul. 5. *sent.* 26. §. 2.

(17) Coïerit, aut aliquam delationem interposuerit: item si quis coëgerit ad obligationem etc. Ulp. *ibid.*

(18) Ad occisionem innocentium. Ulp. *ibid.* ad accusationem innocentium, Pithœus, *ibid.* id est, qui societatem coïerit ad falsum testimonium instruendum adversus innocentes.

(19) Senatusconsulto, quod Cotta et Messala Consulibus factum est. Ulp. *ibid.*

(20) Denunciandum. *vulg. Hal.* venundandum, vel non remittendum, Ulp. *d. loco*: Ecloga multo apertius id explicat ἐπὶ τῷ κατηγορῆσαι ἢ μὴ κατηγορῆσαι, id est, *si quis ob accusandum vel non accusandum*: ut hæc verba ad criminalia judicia referantur: hæc vero quæ sequuntur, *dicendum non dicendum*, ad civilia. Paulus generaliter loquitur, ob falsum testimonium perhibendum, et verum non perhibendum, 5. *sent.* 25. §. 2. ut sit sensus: Utrobique, id est, in civilibus et criminalibus negotiis falsa testimonia puniri.

(21) De qua vide Paul. 5. *sent.* 25. §. 2. *in fin.*

(22) Ex Senatusconsulto, quod duobus Geminis consulibus factum est. Ulpian. 8. *collat. legum Mosaïc.*

(23) Ut sententiam ferat scil. et non ferat. Paulus *d. loco.*

(24) Plusquam negligit, qui adversus eas, aut jus publicum pronunciat. Paul. 5. *sent.* 23. §. 3.

(25) Qua pœna? v. *l.* 1. *C. ad l. Juliam majest.*

(26) Vox *cereis* vel *cereisve* hic otiosa est. legendum censeo, cæterisve, ut in *l.* 16. §. 1. §. 2. *infr. h. t.* Quæ sint illa, Paulus explicat, 5. *sent.* 25. §. 4. acta sc. album propositum, testationes, cautiones, chirographa, epistolæ. vel ita legendum: *tabulis cereis*, vel *alia qua re.*

(27) Sive consignatione, *vulg. Hal.* quæ lectio optime convenit iis, quæ proxime sequuntur, nempe Præfectum vel ideo punitum a Severo, quod in instrumentis suis falsum fecisset.

(28) Falsi species sunt, delere, mutare, subjicere, subscribere. Paul. 5. *sent.* 25. §. 4. Consignatione falsum facit, qui addit: is autem removet, qui delet.

vel rem amoverint, perinde ex his causis, atque si erant falsarii, puniuntur: sic et Divus Severus Lege Cornelia de falsis damnavit Præfectum (1) Ægypti, quod instrumentis suis, cum præerat Provinciæ, falsum fecit.

§. 5. Is qui aperuerit (2) vivi testamentum, Legis Corneliæ pœna tenetur.

§. 6. Is qui deposita (3) instrumenta apud alium, ab eo (4) prodita esse adversariis suis dicit, accusare eum falsi potest.

§. 7. Ad testamenta militum Senatusconsultum pertinet, quo Lege Cornelia tenentur, qui (5) sibi legatum fideicommissumve adscripserint.

§. 8. Inter filium et servum (6) et extraneum testamentum scribentes, hoc interest: quod in extraneo, si specialiter subscriptio (7) facta est, *Quod* (8) *illi dictavi et recognovi*, pœna cessat, et capi potest; in filio, vel servo, vel generalis (9) subscriptio sufficit, et ad pœnam evitandam, et ad capiendum.

§. 9. Ex illa quoque causa falsi pœnæ quis subjicitur, ut Divi quoque Severus et Antoninus constituerunt, ut tutores et curatores, et qui officio deposito non restituerunt tutelam vel curationem (10), cum fisco contrahere non possint: at si quis adversus hanc Legem professus (11), ærario obrepserit, ut perinde puniatur, ac si falsum commisisset.

§. 10. Sed ad illos hoc non pertinet (ut iidem Principes rescripserunt) qui antequam (12) tutelam susciperent, hæc gesserunt: nec enim excusationes admisisse, sed fraudes exclusisse [videntur].

§. 11. Iidem Principes rescripserunt, ita demum eum qui rationem tutelæ vel curæ nondum reddidit, cum fisco contrahere non debere, si vivat is, cujus tutela administrata est: nam si decesserit, licet nondum heredi ejus rationem reddiderit, jure eum contrahere.

§. 12. Sed si (13) jure hereditario successerunt in fiscalem contractum tutor vel curator, licet ante rationem redditam, non puto pœnam locum habere, licet adhuc vivat is, cujus tutela vel cura administrata est.

§. 13. Pœna falsi vel quasi falsi deportatio est, et *omnium* (14) *bonorum publicatio*; et si servus eorum quid admiserit, ultimo supplicio affici jubetur.

De testamentis et legatis.

2. Paulus lib. 3. ad Sabinum.

Qui testamentum amoverit (15), celaverit (16), eripuerit (17), deleverit (18), interleverit (19), subjecerit (20), resignaverit (21); quive testamentum falsum scripserit (22), signaverit (23), recitaverit (24) dolo malo; cujusve dolo malo id (25) factum erit: Legis Corneliæ pœna damnatur.

3. Ulpianus lib. 4. Disputationum.

Qui ignorans (26) falsum esse testamentum, vel hereditatem adiit, vel legatum accepit, vel quoquo modo agnovit, falsum (27) testamentum dicere non prohibetur.

4. Idem lib. 8. Disputationum.

Si quis cum falso sibi legatum adscribi curasset, decesserit, id heredi (28) quoque extorquendum est.

§. 1. Inde Divus quoque Marcus, cum quidam a patre heres institutus codicillos intercidisset: fisco tantum esse putavit vindicandum, quantum per codicillos erogari posset: id est, usque ad dodrantem.

(1) Nota, judicem puniri falsum in instrumentis suis committentem.

(2) Ita legitur apud Paulum, 5. *sentent.* 25. §. 6. et in *l.* 38. §. 7. *infr. de pœn.* apud Haloandrum legitur, *perverterit.* in vulgata *perverterit.*

(3) Paulus 5. *sent.* 25. §. 8. *l.* 38. §. 9. *infr. de pœnis.* id aliquando cuidam ancillæ, quem Demosthenes defendit, accidit.

(4) Puta a depositario: dic idem in procuratore et cognitore, qui adversario litis instrumenta prodidit. Paul. 5. *sent.* 25. §. 7.

(5) Vid. *l.* 6. *infr. h. t. tit. C. de his qui sibi adscribunt in testamento.* et Bossium, *c.* 38. Clarum, 5. *sent.* §. *falsum.* 4. *vers. adscribens sibi.*

(6) Testatoris sc.

(7) Ipsius testatoris.

(8) Sensus est, qui sibi legatum in testamento alicujus adscripsit extraneus, et id consequi poterit, et in pœnam falsi non incidet, si in eodem testamento subscripserit testator, *Dictavi et Recognovi*: filius vero eodem jure censebitur, utcunque testator tantum subscripserit, *Dictavi*, neque adjecerit, *Recognovi.* adde *l.* 15. §. 1. *infr. h. t. l.* 2. *C. de his qui sibi.*

(9) In qua non est additum, *Recognovi*, sed simpliciter, *Dictavi.*

(10) Tutor vel curator, qui ante rationes pupillo redditas, cum fisco contrahit, falsi punitur: fiscum enim decipere velle præsumitur, *l.* 49. *supr. locat.* nisi pupillo mortuo cum fisco contrahat, §. 11. *infr. h. t.* vel nisi jure hereditario fiscalem in contractum successit, id est, nisi ei succedat, qui fisco obligatus est, §. 12. *infr. h. t.* vide interim *l. un. C. ne tutor vel curator vectigalia conducat.*

(11) Præfectis ærario, *vulg.* Præfecti ærario cognoscebant de locis patrimonialibus et fisci, *l.* 2. §. 4. *in fin. supr. ne quid in loco publ.* de caducis fisci, *l.* 3. *supr. de his quæ in testam. l.* 12. *supr. de his quæ ut indig.* spernebant et agnoscebant bona fisco delata. *l.* 4. §. 20. *Supr. de fideic. libert.* Illud valde notandum est, Marcum Antoninum primum jussisse, ut apud Præfectos ærarii in Urbe, apud tabularios in Provinciis unusquisque civium natos liberos profiteretur intra tricesimum diem nomine imposito. Capitolin. *in ejus vita.*

(12) Antequam quis tutelam gerat, potest cum fisco contrahere: post tutelam gestam non potest.

(13) Successionis ratione quædam conceduntur et tolerantur, quæ alias non concederentur. *l.* 9. *in fin. infr. de re militari.* facit *lex* 4. *infr. de decurionib.* e contrario, interdum quædam accuratius observantur in heredem, quam in defunctum, *l.* 4. §. 3. *supr. quod cum eo.* ad priorem speciem referendum est, quod Papon. 22. *not.* 12. *n.* 9. scribit, heredem utentem falso instrumento in hereditate reperto, pœna falsi excusari, et a judice eo casu instrumentum falsum dicendum non esse (ne alioqui inferatur infamia heredi innocenti), sed nullum.

(14) Τελεία δήμευσις, 60. *Eclog.* 41. *c.* 1. adde §. 7. *Inst. de publicis judiciis.* de pœna falsariorum dicam *ad Novellam Leonis* 77. hodie apud Gallos omnino capitalis est pœna, Edicto Francisci Regis lato anno 1539.

(15) *l.* 14. *C. h. t.* ὁ κλέψας διαθήκην. 35. *Eclog.* 16. *ex lib.* 60. *tit.* 41. *cap.* 2. adde Paul. 4. *sentent.* 7. *et* 5. *sentent.* 25. §. 1.

(16) *l.* 14. *C. h. t. Eclog. ibid.* ἢ κρύψας, id est, *suppresserit*, Paul. 4. *sent.* 7. §. 1. supprimit, qui cum habeat potestatem proferendi, non profert. Paul. *ibid* §. 3. 4. 5.

(17) Rapuerit, *vulg. Hal.* ἢ ἁρπάσας. Rapere est per vim: amovere, clam.

(18) Paul. 4. *sentent.* 7. §. 1. *et* 5. *sentent.* 25. §. 1. ἢ ἀπαλείψας.

(19) Interlinit, qui variis locis; delet, qui magna ex parte.

(20) *Eclog. ibid.* Paul. *ibid.* §. 7. *Inst. de publ. judic.* vide *l.* 12. *C. de testam. ordinandis.* Cyprianus, *epist.* 1. hic testamentum subjicit.

(21) Resignat qui sigillum aufert. ἢ ἀποσφραγίσας, *Eclog. ibid.* Paul. *ib.* vel qui aperit. Id Bartolus extendit ad eum, qui literas alterius aperit: idque communiter teneri refert Clarus, 5. *sent.* 4. *versic. aperiens.*

(22) *Eclog. ib.* Paul. *ib.* §. 7.

(23) Paul. *ibid. d.* §. 7. Ulp. 8. *collat. leg. Mosaic.*

(24) Paul. *ib. Eclog. ibid.*

(25) Superius omnia, πάντα, *Eclog. ibid.* Paul. 4. *sent.* 7. §. 2.

(26) *l.* 3. *C. h. t.*

(27) *l.* 5. *supr. de his, quæ ut indign.*

(28) *l.* 1[illegible] *infr. h. t. Eclog. ibid. c.* [illegible]6.

5. Julianus lib. 86. Digestorum.

SEnatus pœnam remisit ei qui legata a se testamento data codicillis sua manu scriptis ademerat (1) : sed quia et jussu (2) patris id fecerat , et annorum (3) vigintiquinque erat , hereditatem quoque ei capere permissum est.

6. Africanus lib. 3. (4) Quæstionum.

SI quis legatum sibi (5) adscripserit (6) , tenetur pœna Legis Corneliæ : quamvis inutile legatum sit. nam et eum teneri constat , qui eo testamento , quod postea ruptum , vel etiam quod initio non jure fieret , legatum sibi adscripserit. Hoc tamen tunc verum est , cum perfectum (7) testamentum erit. cæterum (8) si non signatum fuerit , magis est , ut Senatusconsulto locus non (9) sit : sicuti nec interdictum de tabulis testamenti exhibendis locum habet (10) : prius (11) enim oportet esse aliquod testamentum vel non jure factum , ut Senatusconsulto locus sit. nam *et falsum testamentum* id demum recte dicitur , quod si adulterinum non esset , veruntamen testamentum recte dicetur : similiter igitur *et non jure factum* testamentum id appellatur , in quo si omnia rite (12) facta essent, jure factum diceretur.

§. 1. Si institutus heres exheredationem nominatim (13) filii vel aliarum personarum adscribit : Senatusconsulto tenetur.

§. 2. Similiter et is , qui libertatem sua manu ademit (14) servi testatoris , et maxime cui a se legata vel fideicommissa data erant : Senatusconsulto tenetur.

§. 3. Si patronus in testamento liberti legatum sibi scripserit (15) , et venia impetrata abstinere legato jussus est : an emolumentum bonorum possessionis contra tabulas habere possit ? Et magis placet , non posse. nec tamen huic consequens est , ut et si uxor dotem , vel creditor id , quod in diem sibi deberetur , sibi adscripserit, et similiter venia impetrata abstinere se legato jubeantur : aut mulieri dotis , aut creditori actio sua denegari debeat : ne eorum uterque merito debito careat.

An servus cum domino consistat.

7. Marcianus lib. 2. Institutionum.

NUllo (16) modo servi cum dominis suis consistere (17) possunt , cum ne quidem omnino Jure civili (18) , neque Jure prætorio (19) , neque extra ordinem computantur (20) : præterquam (21) quod favorabiliter Divi Marcus et Commodus rescripserunt , cum servus quereretur , quod tabulæ testamenti (22), quibus ei data erat libertas, supprimerentur, admittendum ad suppressi testamenti accusationem.

De nummis.

8. Ulpianus lib. 7. de Officio Proconsulis.

QUicunque (23) nummos aureos (24) partim (25) raserint (26), partim tinxerint (27) vel finxerint (28) : si quidem liberi sunt , ad bestias dari , si servi , summo supplicio affici debent (29).

(1) *l.* 22. §. 7. *infr. h. t.*

(2) Adde *l.* 15. §. 3. *Infr. h. t.* Goth. Vide Leonin. *emendat. lib.* 3. *c.* 12. *n.* 4. Ans.

(3) Eo sermone non significatur is , qui est major vigintiquinque annis , sed qui nondum ad eam ætatem pervenit. vide Cujac. 6. *obs.* 3.

(4) Vide Cujac. 3. *ad Afric. fol.* 31.

(5) Vide *l.* 1. §. 7. *supr. h. t.*

(6) Ignorante testatore scil.

(7) Perfectum testamentum quid est ? signatum septem testium signis.

(8) Hinc colligit Cujacius, *consult.* 1. imperfectum testamentum dici , non quod testibus careat , sed quod a testibus qui interfuerunt, neque subscriptum , neque subsignatum est : hic enim testamentum perfectum opponitur non signato ; perfectum autem dicitur , quod septem testibus signatum est. adde l. 21. *C. de testamentis. l. ult. C. familiæ.*

(9) Adde *l.* 38. §. 6. *infr. de pœnis.*

(10) Quod alias , si perfectum testamentum esset , locum haberet. vid. Paul. 4. *sent.* 7. §. *ult. l.* 1. §. 3. *supr. de tab. exhib.*

(11) Sic alibi prius quæritur de persona , quam de jure. *l.* 14. *supr. de jure codicillor.*

(12) Aliud rite , aliud recte. Rite est ex more : recte jus naturale ostendit. vid. Cujac. *hic.*

(13) Cur hoc additum ? ante Justinianum filius solus exheredandus erat nominatim : reliqui liberi inter cæteros poterant exheredari, id est , non nominatim. Cuj. *hic.* adde *l.* 22. *in fin. infr. h. t.* vid. eundem Cuj. 9. *obs.* 18. ubi tractat de reliquiis juris antiqui exheredationis liberorum.

(14) *l.* 5. *supr. h. t. l.* 22. §. 7. *infr. h. t.*

(15) Falsum scripsisse intelligitur , ideoque privandus est hereditate. *l.* 19. *supr. de bon. libert.*

(16) Id est , raro. *l.* 1. §. 8. *supr. de offic. Præfecti Urbis. l.* 4. *supr. de judiciis. l.* 20. *l.* 21. *C. qui accusare.*

(17) Litigare.

(18) *l.* 20. §. 7. *supr. qui testam. l.* 22. *infr. de reg. juris.*

(19) *d.* §. 7.

(20) Non ita jure naturæ. *d. l.* 32. *l.* 12. §. 4. *supr. de accusat.*

(21) Exceptio regulæ superioris.

(22) *l.* 53. *supr. de judic.*

(23) Hæc Lex Cornelia est nummaria. Cicer. 3. *in Verrem.* Cornelia testamentaria , nummaria , et aliæ complures. falsæ monetæ reos Codex Theodos. vocat paracharactas , *l.* 8. *C. Theod. de falsa moneta.* et monetæ adulteros. *l.* 5. *ibid.*

(24) Idem si argenteos. Paul. 5. *sent.* 25. §. 1. quod tamen Hippolytus de Marsiliis non admittit , *cons.* 21. *n.* 13. 14. negat etiam eandem esse rationem in rodentem nummos argenteos , quæ in rodentem aureos : nimirum quod hæc Lex odiosa sit , ideoque non extendenda.

(25) De hac dicendi formula vide Cujac. 10. *observ.* 27.

(26) Paul. 5. *sent.* 25. §. 1. hoc Græce ξέειν καὶ περικόπτειν. *Eclog.* 44. *c.* 8. In nummis radi dicitur superficies plana : circumcidi ejus circumferentia. et *l.* 1. *C. Theod. de falsa moneta.* mensuram circuli exterioris adrodunt, ut ponderis minuatur quantitas. Extat etiam in *C. Theod. titul. si quis solidi circulum exteriorem inciderit.* Byzantii Alexandrum Logothetam ψαλίδιον, id est, nummorum circumcisorem appellabant , id est , forciculam , quod perquam scite nosset aureos in orbem attondere seu rodere. Procop. 3. *de bello Gothico.* vide Cujac. 19. *obs.* 25.

(27) Strinxerint , si quidam liberi. Hotom. 5. *obs.* 16. movetur , quod argentei tingi possunt , aurei nulla de causa tingantur : stringere esse ex Nonio , ait , circumcidere. video tamen apud Paulum , 5. *sent.* 25. §. 1. non modo argenteos , sed et aureos nummos adulterari , lavari , conflari , radi , corrumpi , vitiari. et §. 4. æs quidem inaurari et argentari. sed et quod magis est , eum puniri , qui cum argentum vel aurum poneret , æs , stannumve subjecit. Itaque eo adducor , ut credam aureos nummos tingere , hic nihil aliud esse , quam ita æs tingere , ut aurum existimetur : nonnullis enim imponi solet , *l.* 1. *in fin. l.* 36. *supr. de pign.* fingere autem aliud est, quam tingere , ut infra docetur. hoc qui facit, falsa fusione nummum formare dicitur. *l.* 2. *C. de falsa moneta.*

(28) *Eclog. ibid.* οἱ τὰ *NN.* χαράσσοντες hinc falsæ monetæ rei paracharactæ. *l.* 8. *C. Theod. de falsa moneta.* Fingit , vel qui vultu Principum monetam signat , Paul. 5. *sent.* 25. §. 1. vel qui signatam adultera immutatione in vendendo subjicit. *l.* 1. *C. Theod. si quis solidi circulum.*

(29) Quid , si apud aliquem domi , vel in vidulo , vel in arca falsa moneta reperta sit , tanquam falsi reus puniendus ? vide Bellovisanum , 1. *c.* 8. *num.* 16. *et seqq.* vide Paponem , 2. *notar.* 7. *c. Du crime de faux. fol.* 476.

De auro et nummis. 3. *De eo, qui falsum signavit vel signari curavit. De testimoniis.* 4. *De delatore submisso.*

9. Idem lib. 8. de Officio Proconsulis.

Lege Cornelia cavetur, ut qui in aurum vitii quid (1) addiderit, qui argenteos nummos adulterinos (2) flaverit (3), falsi crimine teneri.

§. 1. Eadem pœna afficitur etiam is qui (4), cum prohibere tale quid posset (5), non prohibuit.

§. 2. Eadem Lege exprimitur, ne quis nummos stagneos (6), plumbeos (7) emere (8), vendere dolo malo vellet.

§. 3. Pœna Legis Corneliæ irrogatur ei, qui quid aliud, quam (9) in testamento, sciens dolo malo falsum signaverit, signarive curaverit: item qui falsas testationes faciendas, testimoniave falsa invicem dicenda dolo malo coïerint.

§. 4. Qui delatorem summisit in causa pecuniaria, eadem pœna tenetur, qua tenentur hi, qui ob instruendas (10) lites pecuniam acceperunt.

De eo quod in testamento vel codicillis adscribitur.

10. Macer lib. 1. Publicorum.

De eo qui ei, in (11) cujus potestate est, eique qui in eadem potestate est, adscripserit, nihil Senatusconsultis cavetur: sed hoc quoque casu committitur in Legem, quia hujus rei emolumentum ad patrem dominumve pertinet, ad quem pertineret, si filius servusve sibi adscripsissent.

§. 1. [Illud] constat, si extraneo quis adscripserit legatum, licet postea vivo testatore in potestate eum habere cœperit, Senatusconsultis locum non esse.

11. Marcianus lib. 1. de Judiciis publicis.

Si pater filio suo militi, quem habet in potestate, testamento (12) commilitonis filii aliquid adscripserit, quem commilitonem in militia novit: quia patri non adquiritur, extra pœnam est.

§. 1. Et cum matri filius adscripserat, Divi fratres rescripserunt, cum jussu testatoris hoc scripsit, impunitum (13) eum esse, matremque capere posse.

De morte rei.

12. Papinianus lib. 13. Responsorum.

Cum falsi reus ante crimen illatum, aut sententiam dictam, vita decedit (14), cessante Cornelia, quod scelere quæsitum est, heredi (15) non relinquitur.

De falso nomine. 1. *De falso instrumento recitato.*

13. Idem lib. 15. Responsorum.

Falsi (16) nominis (17) vel cognominis (18) adseveratio pœna falsi coërcetur.

§. 1. Ordine Decurionum decem annis Advocatum motum, qui falsum instrumentum (19) cognoscente Præside recitavit, post (20) finem temporis dignitatem respondi reciperare (21), quoniam in Corneliam, falso recitato (22) non facto (23), non incidit (24). eadem ratione plebeium ob eandem causam exilio temporario (25) punitum, decurionem post reditum recte creari.

(1) Puta æs, stannum. Paul. 5. *sent.* 25. §. 4. adde *l.* 1. *in fin. infr. ad Legem Juliam peculatus.* unde ærosa pecunia. *l.* 102. *supr. de solut.* Id vitium lacunam vocat Cicero *ad Atticum:* Vide quæso, ne qua lacuna sit in auro. Nisi quis dicat ibi lacunam esse id, quod vulgo defectum appellamus. *Goth.* vide Brisson. *lib.* 1. *select. cap.* 8. Cujac. *lib.* 11. *obs. cap.* 1. S. L.

(2) Injecto stanno vel plumbo.

(3) His autem adfines sunt staturarii, qui majorinam pecuniam, separato ab argento ære purgant. *l.* 6. *C. Theod. de falsa moneta.*

(4) Vide *l.* 1. *C. de falsa moneta.* non is tantum qui falsa moneta utitur, punitur: sed et qui alium falsa moneta uti scit, nec defert. vide *l.* 50. *infr. de regulis juris.* Cicero, 1. *de officiis.* Qui non vetat peccare, cum possit, jubet. Seneca *Troade*, *act.* 2. *scen.* 2.

(5) Nam si non potuit, non tenetur.

(6) Stanneos, *vulgat. Haloand.* vox *stagneos* defendi potest. sic Muriaticam habent in vasis stagneis: et Glossæ veteres, stagnea κασσιτέρινα, stagneum κασσίτερον. dixi de stagnea, vase stagneo. Scribonius Largus. plumbeus, stagneus, Priscianus Medicus 2. vide Cujac. 11. *observ.* 1. Senecam, 3. *de Ira.* 35. Festum *in murina.* et *in vasis stanneis.* Glossis κασσιτερὸς stagnum, κασσιτερουργὸς stagnator.

(7) Plumbei nummi vetiti: unde possumus colligere, nonnisi tria metalli genera fuisse apud Romanos, ex quibus probi nummi conflarentur, aurum, argentum, æs: unde olim Triumviri monetales dicti, auri, argenti, æris flatores: ideoque et Plautus *in Mostellaria*, fabrum quendam accusat, quod plumbeos cudere solitus esset. Sic Dionysium Siculum tyrannum suos aliquando Syracusanos coëgisse stanneis nummis uti. Spartanam quoque, sicuti et Byzantinam monetam fuisse aliquando ferream, legimus.

(8) Atqui nummi mercis vice fungi posse non videntur? Sed hic locus ad peregrinos nummos referendus, Daricos puta vel Philippeos, Tetradrachmum Atticum, Siculum, et alios id genus: quos emi solitos refert Volusius Metianus, *lib. de Asse.* sic Victoriati nummi (qui ob victoriæ signum ibi impressum ita dicti priusquam Lege Claudia nummus percussus esset) ex Illyrico advecti, mercis loco habiti. 33. Plinius 3. Cujus nummi meminit Varro, 8. *et* 9. *de lingua.* Tertull. *lib. de velandis virginibus.* Plin. 20. *c. ult.* et 33. *c.* 9. solidos etiam veterum Principum venisse constat ex *l.* 1. *C. de veteris numismatis potestate.*

(9) Quam testamentum sciens, Ulp. 8. *collat. leg. Mosaïc.* ut intelligamus, falsi causam ad alia negotia, quam ad testamenta porrigi. *l.* 16. §. 1. *infr. h. t.*

(10) Vide *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.*

(11) *l.* 15. *vers. scribere. infr. h. t.*

(12) Patrem posse conficere instrumentum pro filio emancipato, hinc colligit Bartolus. vide tamen *l.* 14. *infr. h. t.*

(13) Filium pro matre instrumentum conficere posse, hinc colligitur.

(14) Vide *l.* 6. *supr. de publ. judic.* Goth. Adde Anton. Augustin. *lib.* 4. *emendat. cap. final.* S. L.

(15) Vide *l.* 4. *supr. h. t.*

(16) Nomen falsum sibi adsumere non licet. huc refer *titulum C. de mutatione nominis.*

(17) De nomine et cognomine vide quæ scripsi ad *l.* 4. *C. de testam.*

(18) Idem dicendum est, si quis sibi falsum genus, vel parentes falsos finxerit, quo quid alienum interciperet, possideretve. Paul. 5. *sent.* 25. §. 10. vide Cujac. *ibid.* Idem dicendum de eo, qui insignibus altioris ordinis utitur, militiamque confingit, quo quem terreat vel concutiat. Paul. *ib.* §. 11. ἐπὶ βλαβῇ τινὸς ἢ ἀπάτῃ, ut Græci interpretes hic recte supplent, In necem alterius. alias si fraus cessat, et crimen falsi ejusque pœna cessat, *l. un. C. de mutat. nominis.* Bossius, *c.* 40. *de mutatione nomin.* nam servo solus dominus pro arbitrio nomen imponit, et ad voluptatem quidem, ut in oratione pro Roscio Amerino notavit Vulcatius. sic more apud veteres recepto, quæ stupri licentiam apud Ædiles profitebantur, nomina mutabant. Plautus *in Penulo.* Hodie earum mutarent nomina, facerentque indignum genere quæstum corpore. vide alia apud Pithœum, 8. *Notar. Mosaïc.* Idem in spuriis refert Papon. 2. *notar.* 7. *c. du crime de faux.* De mutatione nominis fusissime tractavit P. Gregorius, 36. *syntagm.* 4. Berberius, 1. *part. Rubrica* 11.

(19) Idem dicendum est, si falsa constitutione utatur, *l. ult. infr. h. t.* et *l.* 4. *C. h. t.* Advocatum ob falsi instrumenti recitationem decem annis ordine moveri posse observa.

(20) *l.* 2. *vers. alia. infr. de decurionibus. l.* 1. *C. de his qui in exilium.*

(21) Recuperare.

(22) Falso recitato, non facto, *vulg.* facit *l.* 8. *C. h. t.*

(23) Non facto incidit. *Hal.*

(24) Id est, qui non est damnatus judicio publico, Lege Cornelia, quandoquidem ea tenetur qui fecit, non qui recitavit: atque ita ob recitationem falsi ordine motus, infamis non censetur. vid. Cujac. ad *l.* 1. *C. de his qui in exilium.*

(25) Cujac. 20. *obs.* 38. notat differentiam esse inter relegatum ad tempus, et ordine motum ad tempus. nam hic post tempus decurionatum recuperat: ille non recuperat; sed tamen recte creatur.

De eo quod in testamento vel codicillis adscribitur.

14. PAULUS lib. 22. Quæstionum.

Filius emancipatus, cum scriberet patris testamentum, jussu patris servo communi Titii et suo legatum adscripsit: Quæro quis exitus quæstionis sit? Respondit: Plures quæstiones conjunxisti. et quidem quantum ad Senatusconsultum, quo prohibemur (1), *nobis*, *vel his quos in potestate habemus*, *adscribere legatum*, emancipatus quoque filius eadem pœna tenebitur, licet jussu patris scripserit: excusatus (2) enim is videtur, qui in potestate est, sicut servus; si tamen jussus ex subscriptione (3) testatoris appareat: sic enim inveni Senatum censuisse (4).

§. 1. Sequens quæstio est: an quoniam placet id, quod (5) illicite scriptum est, pro non scripto esse, quod servo communi scribentis et alterius adscriptum est, utrum in totum pro non scripto sit, an quantum ad eum tantum qui adscripsit, cæterum socio totum (6) debeatur? Et inveni Marcellum apud Julianum adnotasse. nam cum Julianus scripsisset, si sibi et Titio adscripsisset, aut servo communi; cum pro non scripto sit, facillime quæri posse, quantum Titio et socio adquiratur: ita adjicit iste Marcellus, quemadmodum socio debebitur, si quasi falsum nomen servi subducitur? quod et in præsenti quæstione observandum est.

§. 2. Maritus servum dotalem manumisit, et in testamento ejus legatum sibi adscripsit. Quæsitum est, quid mulier ex Lege Julia (7) consequi possit? Respondi: Et patronum incidere in pœnam Edicti Divi Claudii dicendum est, et filium emancipatum, licet præteriti possint petere bonorum [possessionem]: ergo si nihil habet patronus ex bonis liberti, non tenebitur mulieri. An ideo teneri potest, quod adjectum est in Lege, *Aut dolo* (8) *fecit quominus ad eum perveniat?* sed nihil perfecit in fraudem mulieris: non enim adversus illam hoc excogitavit. An ideo non denegamus huic actiones, quoniam (9) alii restituturus est? at quin cum is qui sibi jussu testatoris legatum adscripsit, etiamsi fidei suæ similiter jubente testatore commisisset, uti id alii restitueret: Senatus jussit eum nihilominus legato abstinere, idque apud heredem remanere cum onere fideicommissi.

15. CALLISTRATUS lib. 1. Quæstionum.

Divus Claudius Edicto præcepit, adjiciendum Legi Corneliæ (10), *ut si quis*, *cum alterius testamentum vel codicillos scriberet*, *legatum* (11) *sibi sua manu scripserit*, *proinde teneatur*, *ac si commisisset in Legem Corneliam: et ne vel iis venia detur*, *qui se ignorasse Edicti severitatem prætendant.* † Scribere autem sibi legatum videri non solum eum qui manu sua id fecit: sed etiam qui per servum (12) suum, vel filium, quem in potestate habet, dictante testatore, legato honoratur.

§. 1. Plane Constitutionibus Principalibus cavetur, ut si testator specialiter (13) subscriptione sua declaraverit, *dictasse servo alicujus, ut domino ejus legatum ab heredibus suis daretur:* id valere, nec generalem subscriptionem testatoris valere adversus Senatusconsulti auctoritatem: et ideo legatum pro non scripto habendum; et servo, qui etiam sibi legatum adscripsit, veniam dari. ego tutius esse puto, veniam (14) petendam ab Imperatore: scil. eo, quod relictum est, abstinentibus.

§. 2. Item Senatus censuit: Ut si servus (15), domini sui jussu, testamento codicillisve libertatem sibi adscripserit, ob eam rem, quod ipsius manu adscriptum est, minus liber sit: sed libertas ei ex fideicommissi causa præstetur, si (16) modo post eam scripturam manu sua testator testamento codicillisve subscripserit.

§. 3. Et quatenus (17) de sola specie fideicommissæ libertatis hoc Senatusconsulto continebatur, Divus Pius rescripsit, sententiam magis sequendam esse hujus Senatusconsulti, quam scripturam: nam servos, cum dominis suis parent, necessitate potestatis excusari: si tamen accedat domini auctoritas subscribentis (18) *se ea dictasse et recognovisse.* videri enim ait ipsius domini manu scripta, cujus voluntate ea scripta sunt. Quod tamen (inquit) ad liberas personas, in quas nullum jus testator habuerit, extendi non debet: quæri tamen debet: [an] æque subsequendi necessitas (19), et honesta excusatio est non facientibus quod non sit concessum.

§. 4. Matri quoque, cui per servum suum, dictante filio, legatum scriptum esset, veniam tribuendam Legis Corneliæ, placuit.

§. 5. Idem in filiam, quæ dictante matre sua per ignorantiam (20) juris legatum sibi scripserat, Senatus censuit.

§. 6. Si quis, duobus heredibus institutis, adjecerit, *ut si alteruter heres sine liberis decessisset*, *ei qui superesset, et liberos haberet; vel* (21) *si uterque sine liberis decessisset*, *hereditas deinde alia manu scriptori testamenti restitueretur:* placet testamentario pœnam Legis Corneliæ remitti: sed benignius est, ut [etiam] ea, quæ supra scripta sunt, simili modo consequatur.

De instrumentis surreptis. 1. *De eo*, *qui falsum signavit.* 2. *De ratione*, *tabulis*, *literis publicis*, *et aliis rebus.*

16. PAULUS lib. 3. Responsorum respondit.

Instrumentorum subreptorum crimen non esse publici judicii, nisi (22) testamentum alicujus subreptum arguatur.

(1) Regulam seu Senatusconsultum observa.
(2) *l.* 13. *supr. ad Leg. Falcid. l.* 3. *l.* 5. *C. de his qui sibi.*
(3) Vide *l.* 1. §. 8. *supr. h. t.*
(4) Hinc colligunt, sententias Senatus pro Lege observandas esse ad similes causas dijudicandas, Gamm. *decis.* 33. *num.* 2. *decis.* 174. *num.* 10. et *decis.* 228. *per tot.* Afflict. *decis.* 45. Cabedo, *part.* 1. *decis.* 212. Ans.
(5) Illicita scriptura, scriptura non est.
(6) Si quis sibi et Titio legatum adscripsit, magis est ut totum legatum ad conjunctum pertineat. Paul. 3. *sentent.* 6. §. 14.
(7) Id est, condictione ex Lege Julia. vide *l.* 65. *supr. soluto.*
(8) *l.* 64. §. 7. *supr. solut.*
(9) *l. ultim. supr. de his quæ pro non scriptis.*
(10) Adi Crot. *ad l. si is*, *qui pro empt. de usucap. n.* 196. Natiam *ad Auth. quod sine. Cod. de testam. n.* 4. *et seq.* Forcatulum *Necyomant. jur. dialog.* 55. Mod.
(11) *l.* 1. *supr. de his*, *quæ pro non scriptis. l.* 4. *C. de his qui sibi.*
(12) *l.* 10. *supr. h. t.*
(13) *l.* 1. §. 8. *supr. h. t.*
(14) Vide *l. unic. C. ne tutor.*
(15) *l. Filius.* 14. *supr. h. t.*
(16) Vide §. 3. *infr. h. t.*
(17) *Quatenus* hic idem est, quod *quoniam*, ut *l.* 3. §. 1. *supr. de in rem verso.*
(18) §. 1. *supr. l.* 1. §. 8. *l.* 14. *supr. l.* 22. §. 7. *infr. h. t. l.* 6. *C. de his*, *qui sibi adscribunt.*
(19) *l.* 5. *in fin. supr. h. t.* vid. *l.* 11. §. 7. *supr. quod vi.*
(20) Mulieri, quæ sibi aliquid adscribit, pœna remittitur ob juris ignorantiam.
(21) Falsi non punitur, qui in alicujus testamento sibi aliquid sub duabus conditionibus adscripsit. vide Bart. *hic.*
(22) *l.* 2. *supr. h. t.* Paul. 4. *sent.* 7. §. 1. §. 2. et 5. *sent.* 25. §. 1.

§. 1. Paulus respondit, Legis Corneliæ pœna omnes teneri, qui etiam extra (1) testamenta, cætera falsa signassent.

§. 2. Sed et cæteros (2), qui in rationibus, tabulis, literis publicis (3), aliave qua re sine (4) consignatione falsum fecerunt; vel, ut verum non appareat, quid celaverunt, subripuerunt, subjecerunt (5), resignaverunt: eadem pœna affici solere, dubium non esse.

De eo, quod in testamento adscribitur.

17. Idem lib. 3. Fideicommissorum.

Cum quidam sua (6) manu servum sibi legatum scripsisset, et eum manumittere rogatus esset: Senatus censuit, ab omnibus heredibus eum manumittendum.

18. Idem lib. 3. Sententiarum.

Uxori (7) legatum in alieno testamento scribere non prohibemur.

§. 1. Qui (8) se filio testatoris impuberi tutorem adscripsit, et si suspectus esse præsumitur, quod ultro tutelam videbitur affectasse: tamen si idoneus esse adprobetur, non ex testamento, sed ex decreto tutor dandus est. nec excusatio ejus admittetur, quia consensisse videtur voluntati testatoris.

De falsa moneta. 1. De partu supposito.

19. Idem lib. 5. Sententiarum.

Qui falsam (9) monetam percusserint, si id totum formare noluerunt, suffragio justæ pœnitentiæ absolvuntur (10).

§. 1. Accusatio suppositi (11) partus nulla (12) temporis præscriptione depellitur: nec interest, decesserit nec ne ea quæ partum subdidisse contenditur.

De advocatione et testibus.

20. Hermogenianus lib. 6. Juris Epitomarum.

Falsi pœna coërcentur, et qui ad (13) litem instruendam advocatione, testibus, pecuniam acceperunt (14); obligationem, pactionem fecerunt; societatem inierunt; ut aliquid eorum fieret, curaverunt (15).

De eadem re duobus in solidum vendita. De judice corrupto.

21. Paulus lib. singul. ad Senatusconsultum Turpillianum.

Qui duobus in solidum eandem rem diversis contractibus vendidit, pœna falsi (16) coërcetur (17): et hoc et Divus Hadrianus constituit.

† Iis adjungitur et is, qui judicem corrumpit. sed remissius puniri solent, ut ad tempus relegentur, nec bona illis auferantur.

De impubere. 1. De eo, quod in testamento vel codicillis adscribitur vel admittitur.

22. Idem lib. singul. ad Senatusconsultum Libonianum.

Impuberem (18) in hoc (19) Edictum incidere, dicendum non est: quoniam falsi crimine vix possit teneri, cum dolus malus in eam (20) ætatem non cadit.

§. 1. Si ei filio, qui apud hostes est, adscripserit pater legatum: dicendum est, reverso (21) eo incidere in pœnam Senatusconsulti: quod si ibi decesserit, innocens pater existimatur.

§. 2. Sed si emancipato filio adscribit, recte id faciet: item in adoptionem dato.

§. 3. Item si servo, cui moram fecit in fideicommissaria libertate præstanda, adscripserit; dicendum est extra sententiam Senatusconsulti eum esse, quoniam placet, omne, quod per hujusmodi servum adquisitum est, restitui oportere manumisso.

§. 4. Et (22) si ei servo, qui bona fide servit, aliquid adscripsit: quod (23) ad cogitationem animi, nocens est, quia ei adscribit, quem suum putat: sed quoniam neque legatum, neque hereditas bonæ fidei possessori adquiritur, dicemus eum pœnæ eximendum esse.

§. 5. Si dominus adscripserit servo legatum, *Cum liber erit:* dicimus Senatusconsulto dominum excusatum esse, qui compendio suo nullo modo prospexerit. † Eadem et de filio postea emancipato.

§. 6. Qui codicillos ante (24) testamentum factos, in quibus legatum ei adscriptum erat, confirmat (25), in Senatusconsultum incidit: quod et Julianus scribit.

(1) *l.* 9. §. 3. *supr. h. t.*

(2) Notarios puta, amanuenses, scribas, secretarios, et hujusmodi personas. de notario hoc sciendum est, eum teneri falsi, si numerationem factam, si quem præsentem fuisse contractui falso scripserit: si solennitates more receptas inserere rogatus neglexerit, si contractum in re illicita fecerit, de quo vide *l.* 14. §. 1. *C. de sacrosanct.* si falso negaverit rogatum se fuisse. de quo v. Clarum, 5. *sentent.* §. *falso.* 4. *vers. notarius. et sequent.* vid. reliqua in *d. l.* 14. §. 2. 3. Hinc constat falsi instrumenti auctorem vel confectorem teneri pœna falsi. de cujus criminis pœna legitima vid. *l.* 1. *in fin. supr. h. t.*

(3) De modo signandorum contractuum publicorum v. Paul. 5. *sent.* 25. §. 5.

(4) Vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 4. *supr. h. t.* hic tamen suspicor particulam *sine* retinendam, rejecta *vulgatæ* et *Haloandri*, *sive*, ut sit sensus: falsum non modo committi in rationibus et contractibus publicis signatis, sed et non signatis.

(5) Subornans falsos testes, et falsum deponens, falsi tenetur. Clarus, *ibid. vers. subornans.* idem in eo qui scienter falsos producit. Clarus, *ibid. vers. producens.*

(6) Vide *l.* 1. *l.* 2. *C. de his qui sibi adscribunt.*

(7) Notarium posse uxori suæ legatum adscribere hinc colligunt. *Goth.* Vid. Decher. *lib.* 2. *dissert.* 3. *n.* 20. Ans.

(8) Paul. 3. *sent.* 6. §. 15. *l.* 29. *supr. de testam. tut.*

(9) Falsa moneta deprehenditur ex materia, pondere, et forma adulterina.

(10) Imo non absolvuntur, *l.* 8. *C. h. t.* vide *l.* 65. *supr. de furtis.* vide *d. l.* 8.

(11) Suppositi partus crimen capitale. vid. *l.* 1. *C. h. t.*

(12) *Subaudi*, nisi vicennaria seu 20. annorum. *l.* 12. *C. h. t.*

(13) Vide *l.* 1. §. 1. *supr. h. t. l.* 4. *l.* 8. *supr. de accusat.*

(14) *l.* 6. *infr. ad leg. Jul. repetundarum.*

(15) Demus, hos a judice de falsi crimine commisso interrogari; num eorum testimonio subornator eorum torqueri vel convinci poterit? Rolandus a Valle, 1. *cons.* 16. *num.* 7. ex communi, ut ait, opinione negat convinci. Contrarium tamen ex usu et praxi forensi Bossius adfirmat, *tit. de inquisitionibus. n.* 46. et Clarus, 5. *sent.* §. *falsum.* 4. *vers. subornans.*

(16) Et stellionatus. *l.* 3. *Supr. de crim. stellion. l.* 36. *Supr. de pignoratitia act. l.* 15. *in fin. Supr. de pign.*

(17) Quia vendendo posteriori, rem suam esse dixit, et in eo mentitus est, quod alteri prius eam vendidit et tradidit. Quid, si venditam alteri tantum dissimulavit? Stellionatus tenetur. vide Cujac. 13. *obs.* 21. et Hotom. 5. *observ.* 4.

(18) Adde *l.* 1. *C. de falsa moneta.*

(19) Nec in Senatusconsultum Libonianum, nec in hoc Edictum incidit.

(20) *l.* 13. *in fin. l.* 14. *supr. de dolo.* vide *l.* 2. §. 19. *supr. vi bonorum.*

(21) Adde *l.* 6. *supr. h. t.*

(22) Sed et si. *vulgat. Hal.*

(23) Quo ad. *vulgata.* quanquam ad cogitationem. *Hal.*

(24) Vid. *l.* 5. *supr. de jure codicill.*

(25) Id est, qui jussu testatoris scribendo repetit in testamento legatum sibi relictum antea in codicillis, in Senatusconsultum incidit.

§. 7. Adimendo (1) quoque aliquid, incidere in pœnam debet, quasi sibi aliquid dederit: veluti si servo legato sibi eodemque manumisso, libertatem sua manu ademerit. hoc ita, si (2) voluntate testatoris ademerit: nam si ignorante eo, libertas valet. Item si rogatus restituere legatum sibi adscriptum, fideicommissum ademerit.

§. 8. Qui liberti adsignationem sua manu adscripsit, non verbis, sed sententia Senatusconsulti tenetur.

§. 9. Item non continetur verbis servus, qui alieno testamento fideicommissam (3) libertatem sibi adscripsit. sed de hoc potest hæsitari: quoniam (ut supra diximus (4)) Senatus (5) ita demum ei, qui [sibi] libertatem fideicommissam in testamento domini adscripsit, pœnam remisit, si dominus subscripsit. † Imo magis dicendum [est] hunc contra Senatusconsultum facere, quam eum qui legatum sibi adscribit: cum libertas omnimodo ipsi competitura sit, legatum autem domino adquiri possit.

§. 10. Si testamentarius (6) servo suo fideicommissam libertatem dederit, videamus, ne (7) extra pœnam sit, quoniam nullum ipsius commodum est: nisi ideo adscripserit, ut servus magno pretio redimatur ab eo, et manumittatur.

§. 11. Sed et ille, qui, cum Titio fundus legaretur, adjecit sua manu conditionem pecuniæ sibi dandæ, in voluntatem Senatusconsulti incidit.

§. 12. Qui autem voluntate patris se (8) exheredat, vel legatum sibi adimit, neque verbis Senatusconsulti, neque sententia continetur.

De chirographo, libello, rationibus.

23. Idem lib. singulari de pœnis Paganorum.

Quid sit *falsum* (9) quæritur? et videtur id esse, si quis alienum chirographum (10) imitetur (11), aut libellum (12), vel rationes (13) intercidat (14) vel describat: non qui alias in computatione vel in ratione mentiuntur (15).

De testamento.

24. Scævola lib. 22. Digestorum.

Aithales (16) servus, cui testamento Vetiti Callinici (17) [domini] per fideicommissum libertas et portio hereditatis relicta erat ab his qui ex undecim portionibus heredes erant instituti, professus est (18) indicium apud Maximillam filiam testatoris ex parte duodecima heredem scriptam, se posse probare falsum testamentum Vetiti Callinici: et apud Magistratus interrogatus a Maximilla, professus est (19) probaturum quemadmodum falsum sit factum testamentum: et cum in crimen falsi subscripsisset (20) Maximilla in scriptorem testamenti et Proculum coheredem: acta causa, *Præfectus urbi* (21) falsum testamentum non esse pronunciavit: et Maximillæ partem duodecimam [a] fisco cogi jussit. Quæsitum est, an Aithaleti libertas et fideicommissum post hæc facta debeantur? Respondit secundum ea quæ proponerentur, deberi (22).

De falsis literis Prætoris. De falso Edicto.

25. Ulpianus lib. 7. ad Edictum.

Qui (23) nomine Prætoris literas (24) falsas reddidisse, Edictumve (25) falsum proposuisse dicetur: ex causa, actione in factum pœnali tenetur, quanquam (26) Lege Cornelia reus sit.

De eo, qui patris testamentum abolevit.

26. Marcellus [lib. 30. Digestorum].

Si quis patris sui testamentum aboleverit, et quasi intestatus decessisset, pro herede gesserit, atque ita diem suum obierit: justissime tota hereditas paterna heredi ejus eripietur (27).

(1) *l.* 5. *l.* 6. §. 2. *supr. h. t.*
(2) *l.* 11. §. 1. *supr. h. t.*
(3) Fideicommissarius. *vulgat. Hal.*
(4) Paulus hic loquitur, et tamen ejus nulla omnino superius repetitur sententia huic similis: reperitur quidem in *l.* 15. *supr. h. t.* sed est Callistrati. Hic mos Tribonianum occupavit, ut introducat unum ex Jurisconsultis dicentem se superius scripsisse, quod tamen ab alio relatum est. eodem modo, *l.* 34. §. 2. Pauli referenda est et ad Legem Pomponii, *supr. de contr. empt.* vide Cujac. ad *l.* 22. *supr. de verb. obl.*
(5) Senatusconsultum. *Hal.*
(6) Id est, scriptor testamenti. vid. *l.* 1. *supr. si quis aliquem testari.*
(7) Ne id.
(8) *l.* 8. §. 6. *supr. de bon. poss. contra tabulas.*
(9) In scriptura sc.
(10) Chirographum alienum imitari, aut falsum subjicere, crimen est. Paul. 5. *sent.* 25. §. 4. Alienum, puta privati, multo magis Principis, quod ultimum qui facit, gravius puniri debet. de quo vid. Papon. 22. *Arrest.* 12. *n.* 3. Clarum, 5. *sent.* 4. *vers. sunt etiam alii.* P. Gregor. 76. *syntagm.* 15. *n.* 7. 8. dic idem in sigillo seu signo. Paul. 5. *sentent.* 25. §. 1.
(11) Hinc illa generalis regula, *μηδὲν ἕτερόν ἐςι παραποίησις, εἰ μὴ τῶν ἀληθῶν μίμησις. Novell.* 73. *in princ.*
(12) Paul. 5. *sent.* 28. §. 4.
(13) *l.* 16. §. 2. *Supr. h. t.* Rationes qui intercidit vel describit, falso scil., falsi tenetur. Falso describit, qui ita scribit, ut in iis literæ non appareant, quoties in eis quid celatum est vel subjectum. celat, qui subducit. Tertullianus, 6. *adversus Marcionem.* manus hæretici (quas ut falsarias arguit) præcidendas non miror, si syllabam subtrahit, quum totas paginas plerumque subducat.
(14) Vid. Pragmaticam Justiniani, *cap.* 21.
(15) Mentitum in ratione, computatione vel calculo, ideo falsi non teneri existimo, quod ea parte errorem, communem etiam prudentioribus, prætexere possit. *C. de errore calculi.* Contra mentitum in chirographo, et falsi descriptione, et inscriptione, ideo falsi teneri existimo, quia hujusmodi actus nunquam errorem, sed semper fallendi cupiditatem continet. Alias mendacium species est falsi: et, ut Tertullianus ait, 2. *adversus Marcionem*, mendacium non potest ædificari, sine demolitione veritatis; ideoque merito punitur. *l.* 11. §. 3. *supr. de interrog.*
(16) Aithaletus. *vulg.* Athales. *Hal.*
(17) Callimachi. *vulgat.*
(18) Profiteri indicium, *hic.* et *in l.* 1. *in fin. princ. supr. ad l. Corn. de sicariis.* apud Plin. 3. *epist. ad Nepotianum.* Salustium *in Jugurtha.* et Sen. 10. *controv. ultim.* nihil aliud est, quam denunciare crimen judici. ut et illud apud Suetonium *in Domitiano*, *cap.* 17. profiteri conspirationis indicium. vide Brissonium, 5. *de formulis.* Index conjurationis ita dicitur Suet. *Julio* 17.
(19) Post hujusmodi professionem potestne desistere? ante sententiam potest. v. *l.* 8. *C. h. t.*
(20) Papo, 2. *notar.* 7. *c. Du crime de faux*, observari id ait, ut et accusator et reus falsi teneantur se inscribere.
(21) Præfectus Urbi cognoscebat de falso. *l.* 135. *in fin. supr. de verb. obligat. l.* 8. *supr. de extraord. criminib.*
(22) Imo non debetur. *l.* 5. §. 15. *supr. de his, quæ ut indignis.*
(23) Hæc Lex diligenter apparitoribus, et in apparitores regios, nuncios et delegatos judicum, notanda est.
(24) Vel rescriptiones. *l.* 4. *C. h. t.*
(25) Vel album propositum, Paul. 5. *sent.* 25. §. 4. adde *l.* 32. *l.* 33. *infr. h. t.*
(26) Et sic non tantum tenetur Cornelia, sed et pœnali in factum actione.
(27) Adde *l.* 4. §. 2. *supr. familiæ.*

De testimoniis. 2. De eo, qui se pro milite gerit. De illicitis insignibus. De falso diplomate.

27. Modestinus lib. 8. Regularum.

EOs qui diversa (1) inter se testimonia præbuerunt, quasi (2) falsum fecerint, et præscripto legis teneri pronunciat (3).

§. 1. Et eum qui contra (4) signum suum falsum præbuit testimonium, pœna falsi teneri pronunciatum est. de impudentia (5) ejus, qui diversa duobus testimonia præbuit, cujus ita anceps fides vacillat (6): quod crimine falsi teneatur, nec dubitandum est.

§. 2. Qui se pro milite gessit, vel illicitis (7) insignibus usus est, vel falso duplomate (8) vias (9) commeavit: pro admissi qualitate gravissime puniendus est.

De pignore.

28. Idem lib. 4. Responsorum.

SI a debitore, prælato (10) die, pignoris obligatio mentiatur, falsi crimine (11) locus est.

De actis et libello

29. Idem lib. sing. de Enucleatis casibus.

SI quis obrepserit (12) Præsidi Provinciæ, tam per acta, quam per libelli interpellationem, nihil (13) agit: imo si (14) accusatus fuerit, pœnam temeratoris luit (15): proinde enim punitur, atque si falsum fecerit: sunt enim rescripta de ea re: sufficit autem unum argumenti causa referre, cujus verba hæc sunt: Alexander Augustus Julio Maryllo: *Si libello dato adversarius tuus veritatem (16) in precibus ab eo datis non adjecit, subscriptione uti non potest: imo si accusatus fuerit, et pœnam inferre debet.*

De signo adulterino. 1. De partu supposito.

30. Idem lib. 12. Pandectarum.

LEge Cornelia testamentaria (17) obligatur, qui signum (18) adulterinum fecerit, sculpserit.

§. 1. De partu supposito (19) soli accusant parentes, aut hi ad quos ea res pertineat: non quilibet ex populo, ut publicam accusationem intendat.

De instrumentis.

31. Callistratus lib. 3. de Cognitionibus.

DIvus Pius Claudio rescripsit, *pro mensura cujusque delicti constituendum in eos qui* (20) *apud judices instrumenta protulerunt, quæ probari non possint: aut si plus meruisse videatur, quam ex forma jurisdictionis pati possint: ut Imperatori describatur, æstimaturo, quatenus coërceri debeant.* Sed Divus Marcus cum fratre suo (21) pro sua humanitate hanc rem temperavit: *ut si* (quod plerumque evenit) *per errorem* (22) *hujusmodi instrumenta proferantur: ignoscatur eis qui tale quicquam protulerint.*

De Edicto corrupto. 1. De ponderibus et mensuris.

32. Modestinus lib. 1. de Pœnis.

H*Odie* (23) qui Edicta (24) proposita dolo malo corrumpunt, falsi poena plectuntur.

(1) Ἐναντία. 21. *Eclog.* 1. *ex lib.* 60. *tit.* 14. *l.* 16. *Supr. de testib.*

(2) Præsumitur contra testem mutantem dictum suum. vide Alciatum, 2. *præsumpt.* 30.

(3) Vide Decium *ad cap. per tuas. in fin. ext. de probation.* Marsilium *sing.* 212. Felinum *ad c. cum in tua. n.* 2. *extr. de testibus.* Alber. *in tract. de testibus in ult. part. num.* 4. *et* 5. Menochium *de arbitr. jud. cas.* 108. *et cas.* 312. Mod.

(4) Id est, qui suæ scriptioni adversatur. *Eclog. d. loc.*

(5) De imprudentia. *Hal.*

(6) Ex testis varietate fraus in eo præsumitur. vide Alciat. 2. *præsumpt.* 31. vide *l.* 2. *l.* 16. *Supr. de testib.*

(7) Puta altioris ordinis. Paul. 5. *sent.* 25. §. 11.

(8) *l.* 137. §. 2. *Supr. de verbor. oblig.* diplomate, Hugo a Porta: Cic. 10. *ad Atticum Epist. pen. et* 6. *Familiarium*, πλαδῦ συνθήματ&. *Basilica.* Eustathius *in lib. de temporib.* Duplomata dicuntur tractatoriæ et combinæ, ut multis probat Cujac. ad *l. un. C. de tractatoriis.* tractatoriæ formulam referens ex Marculpho. Duplomata (melius diplomata ἀπὸ τῦ διπλῶ), sunt codicilli, quibus potestas datur cursu publico aliquo proficiscendi, qua de causa Cicero, cum significaret Attico diploma obtinuisse, scribit eum habere κέλητα ἄοκνον, id est, *veredum impigrum.* vide Simeonem Bossium, *in animadvers. in* 10. *epist.* 17. Diplomata Plautus syngraphum vocat *in Captivis.* sequere me, viaticum ut dem a Trapezita tibi, eadem opera, a Prætore sumas syngraphum. Tynd. quem syngraphum? Heg. quem hic ferat secum ad legionem, hinc ire huic ut liceat domum. Huc refer ex Suetonio Augustum in diplomatibus initio sphinge usum, dein Alexandri imagine. vide Cottam *in memorabilibus*, *in voce* diploma. dixi ad *l.* 137. §. 2. *supr. de verb. oblig.*

(9) Vide quæ scripsi ad *l.* 7. §. 2. *supr. ad l. Aquil.*

(10) *l.* 1. §. 2. *supr. de edend. l.* 2. §. 6 *supr. test. quemadm.* prolato, *vulg. Hal.* proferre diem est repetere, *l.* 3. *supr. de fide instrum.* antevertere, referre, *l.* 33. *supr. de recept. qui arbitr.* anticipare diem, ut qui posterior est creditor, prior videatur, hoc vitium χρονισμόν, vel potius προχρονισμον Græci appellant, 22. *Eclog.* 1. *ex lib.* 60. *tit.* 48. *c.* 30. *et ibid. ex tit.* 41. *c.* 28. vide Cujac. 3. *obs.* 7. adde *l.* 3. *supr. de fide instrum.*

(11) Crimini.

(12) Obrepit Principi vel judici, qui veritatem in precibus Principi oblatis non adjicit, *in fin. infr. h. t.* qui celat conditionem suam, *l.* 10. §. 2. *supr. de in jus vocando. l.* 49. *supr. de bonis libert.* qui celat fidejussorem, satisfactum sibi fuisse a principali, *l.* 29. §. 2. *supr. mandati.* qui negotium alterius gerendo, rem petitam suam facit. *l.* 8. §. 1. *supr. de negotiis.* quo vitio abstinere debent, qui literas a Principe volunt impetrare. Subreptione vero seu per subreptionem aliquid impetrare dicitur, qui falsum petitioni inserit, *l. ult. in fin. C. si nuptiæ ex rescripto.* interdum tamen obrepere idem significat, ut in *l.* 3. § 3. *supr. de carboniano*, *in verbis*, *si cum esset pubes*, *quasi impubes obrepserit.* Incivilis autem petitio est, in qua neque vero dissimulato, neque falso injecto, aliquid contra jus commune postulatur. quod ut rejici vel admitti, vel impediri possit. vide diligenter Paponem, 3. *notar.* 5. 6. *Des lettres recevables. fol.* 331. *et seqq.*

(13) Augustinus in Joannem: Juris est forensis, ut qui in precibus mentitus fuerit, non illi prosit quod impetravit. adde *C. si contra jus, vel utilitatem publicam. Nov.* 152. c. 1. *l.* 1. §. 2. *supr. de rebus eorum, qui sub tutela. l.* 1. *C. si nuptiæ ex rescripto.*

(14) Hinc videtur sequi, judicem ex officio punire eum non posse, qui per obreptionem aliquid impetrarit: quod tamen negat Bartolus *hic. num.* 4.

(15) Consule Parisien. *consil.* 151. *n.* 32. *lib.* 4. Baldum *ad l. quicunque in fin. Cod. de serv. fugit.* Decium *consil* 175. *n.* 4. Socinum Jun. *consil.* 38. *n.* 4. *lib.* 2. Menochium *in tract. de arbitr. jud. lib.* 2. *cent.* 4. *cas.* 314. *n.* 10. Mod.

(16) Subreptionis definitionem observa.

(17) De qua vide Paulum, 5. *sent. tit.* 25. ita conceptum ad Legem Corneliam testamentariam.

(18) Paulus *ibid.* §. 7. *Inst. de public. judic.* vide Festum *in adulterina signa.* apud Gallos bona ejus, qui sigillum regium imitabatur, olim Cancellario committebantur: quod postea immutatum est, fisco ea bona nunc occupante. vide Papon. 22. *arrest. n.* 12. vide Petrum Gregorium, 36. *syntagm.* 5.

(19) De quibus vide *l.* 19. *in fin. supr. h. t. et l.* 1. *C. h. t.*

(20) Adde *l.* 13. *in fin. l.* 20. *supr. h. t.*

(21) Sunt Marcus Aurelius Antoninus cum Lucio Aurelio Vero, qui passim appellantur Divi Fratres. vide Revard. *lib.* 3. *variar. c.* 10. Ans.

(22) Exemplum vide *l.* 1. §. 12. *supr. h. t.* per errorem falsum instrumentum proferens excusatur.

(23) Olim aliud fuit. Sic aliis vox *Hodie*, veteris Juris abrogationem indicat, ut *l.* 13. *infr. de pœnis. l.* 131. *infr. de verb. sign. l.* 7. §. 19. *Supr. de pactis. l.* 3. §. 5. *Supr. ad l. Corn. de sicar. l.* 7. *in fin. Infr. ad leg. Jul. repetund. l.* 3. *Infr. ad l. Jul. peculat. l.* 15. §. 1. *Infr. ad SC. Turpill. l.* 1. *Infr. ad l. Juliam ambitus.*

(24) Paul. 1. *sent.* 13. §. 3. *et* 5 *sent.* 25. § 4.

§. 1. Si venditor mensuras (1) *publice* (2) probatas vini, frumenti, vel cujuslibet rei, aut emptor corruperit, dolove malo fraudem fecerit: quanti ea res est, ejus dupli condemnatur: Decretoque Divi Hadriani præceptum est, in insulam eos relegari, qui pondera (3) aut mensuras falsassent.

De falsis constitutionibus.

33. IDEM lib. 3 de pœnis.

SI (4) quis *falsis* (5) *constitutionibus* (6), nullo (7) auctore habito utitur, Lege Cornelia, aqua et igni ei interdicitur.

TIT. XI.

DE LEGE JULIA (8) REPETUNDARUM (9).

De eo qui officio, munere, ministeriove publico, vel ex cohorte aliqua pecunias cepit. 1. De personis exceptis.

1. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

LEx Julia repetundarum (10) pertinet, ad eas pecunias, quas quis in Magistratu (11), Potestate (12), Curatione, [Legatione (13)], vel quo alio Officio, munere (14), ministeriove (15) publico cepit, vel cum ex *cohorte* (16) cujus eorum est.

§. 1. Excipit Lex, a quibus licet accipere (17), *a sobrinis*, *propioreve gradu cognatis suis*, uxore (18).

De heredibus rei.

2. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

DAtur ex hac lege, et *in heredes* (19) actio intra *annum*, duntaxat a morte ejus, qui arguebatur.

De sententia, decreto, et officio eorum, qui potestatem habent.

3. MACER lib. 1. Publicorum.

LEge Julia repetundarum tenetur, qui cum aliquam potestatem (20) haberet, pecuniam (21) ob (22) *judicandum, decernendumve* acceperit (23).

4. VENULEJUS SATURNINUS lib. 3. Publicorum judiciorum.

VEl quo magis aut minus quid ex officio suo faceret.

De comitibus judicum.

5. MACER lib. 1. Publicorum.

IN *Comites* (24) quoque Judicum ex hac lege judicium datur.

(1) Mensuras publice probatas qui corrumpit, falsi tenetur, *l.* 6. *in fin. supr. de extraord. crim.* adde *l.* 37. *infr. de pœnis.* ut et qui facit modios iniquos, mensuras iniquas. *l.* 13. §. 8. *Supr. locati. Levit.* 19. *v.* 35. 36. heminas iniquas. Persius, *Satyr.* 1. 1. vasa minora; Juvenal. *Satyr.* 10. modium minorem, cui contrarius est æqualis, *Deut.* 25. adde 20. *Eclog.* 18. *ex lib.* 60. *tit.* 51. *cap.* 33.

(2) Mensuris quantitatem modumve dicere vel imponere, soli Principi licet. Defendi tamen potest: Subditis altam (ut vocant) jurisdictionem habentibus ex longa præscriptione in suo territorio suarum mensurarum quantitatem diversam a principali tueri licere: ut autem augeant vel minuant, sine auctoritate Principis licere non puto. Hinc legimus modios æneos vel lapideos cum sextariis per mansiones singulas civitatum collocari, *l.* 9. *C. de susceptorib. lib.* 10. *tit.* 70. et quidem in Ecclesia, cujus rei multa hodie extant vestigia in templis Abbatiarum præsertim. *Nov.* 128. *c.* 15. Usu quoque invaluit modios hujusmodi publica nota signari debere. vide Guid. Papæ, *qu.* 40.

(3) Ponderum falsator puniendus. dixi ad *l.* 52. §. 22. *supr. de furt.* adde *l.* 32. *supr. de act. empt.*

(4) Abrogata ex lege nihil decidi posse hinc colligunt. neque eam laudari a quoquam jus esse, quod Socinus, *reg.* 130. multis modis coercet. Putat enim abrogatam etiam Legem recte laudari, ut antiquitatis notitiam habeamus, §. 1. *Inst. de test. ordinandis.* Sed et ut ostendatur causa legislatoris: Idem esse, si ratio ejus duret (Quinimo abrogatas Leges posse per Principem allegari): vel nisi Lex abrogata in privilegium Ecclesiæ transit, *c. novit. extr. de judiciis.* aut in canonum libros relata, aut juri novo consentanea, hoc est, jure novo reducta.

(5) Quales sunt abrogatæ, §. 3. *supr. de confirmatione Digestorum.* excipiendus est autem casus *Novell.* 115. *in princip.* Est tamen receptum, ut cum de appellatione cognoscitur, secundum illas Leges judicetur, quæ tempore prioris sententiæ obtinebant, non secundum eas, quæ postea sunt promulgatæ. De Romanorum Legibus hodie quid dicemus? suntne passim abrogatæ, an in quibusdam tantum casibus? postremum verius est, idque tacite magis quam expresse. Est et notandum nonnullas gentes iis tanquam præjudicio aliquo teneri tantum: alias, ut Legibus in iis, quæ usu, statuto, lege, adde et communi opinione, ac decisione definita non habent. vide quæ scripsi ad *l.* 9. *supr. de l. Rhodia.*

(6) Rescriptis, Paul. 5. *sentent.* 23. rescriptionibus, *l.* 4. *C. h. t.* edictis, *l.* 25. *supr. h. t.*

(7) An id innuit, cogi præcise Advocatos viva voce seu scripto clientes suos defendentes, imperatorum nomina legibus, quas allegant, vel laudant, adjungere? quod video in fragmentis veteris consultationis apud Cujacium diligentissime observatum. ea de re alibi dicam.

(8) Lex Julia repetundarum a Julio Cæsare, quam ante Lucius Piso tulerat de repetundis. Cicer. *in Bruto.*

(9) *L.* 9. *C.* 27. *et* 9. *C. Theod.* 27. Paul. 5. *sent.* 18. περὶ δωροδοκησάντων τε, καὶ δωροδοκουμένων, 10. *Eclog.* 22. *lib.* 60. *tit.* 43. adde §. 11. *Instit. de publ. judic.* Galli *concussion* vocant. a Latinis etiam dicitur Lex de repetundis, Cicer. 4. *de divinatione in Verrem.* quid ea contineatur, vide *l.* 1. *infr. h. t.* refer ad hunc titulum Paponem, 2. *Notar.* 7. *tit. du crime de concussion.* Petr. Gregorium, 36. *syntagm.* 18. Cicer. *Divinat. in Verrem.*

(10) Pœna repetundarum quæ est? vide *l.* 7. *in fin. Infr. h. t.*

(11) Ἐν ἀρχῇ. *Eclog. ib. c.* 1. eo nomine comprehenditur dux, *l.* 2. *C. Theod. h. t.* comes, *l. ult. ibid.* administrator, *l.* 3. *ibid.* judex, *l.* 1. *l.* 4. *l.* 6. *C. Theod. ibid.* et quidem pedaneus, Paul. 5. *sentent.* 28. §. 1. ἄρχων πολιτικός. *Eclog. ibid. c.* 6. *l.* 6. *in fin. Infr. h. t.* cognitor, *l.* 1. *C. Theod. ibid.* et *l.* 6. *C. h. t.* præses, *l.* 18. *Supr. de off. Præsidis.* Proconsul, Prætor. *l.* 8. *infr. h. t.*

(12) *l.* 3. *infr. h. t.* Goth. Vide Leonin. *emendat. lib.* 7. *cap.* 4. *num.* 1.

(13) Vide orationem Demosthenis περὶ τῆς παραπρεσβείας.

(14) *l. ult. Infr. h. t.*

(15) Ut manipularius, *l.* 3. *C. Theod. h. t.* Ministerii tamen publici nomine, Cujac. 7. *observ.* 9. intelligit eos, qui sub titulo ministerii in provincias mittuntur cum jure Prætorio aut Consulari, quod de M. Catone Velleius scripsit, Lege lata a P. Clodio missum eum fuisse in Cyprum publicandæ pecuniæ regiæ, et constituendæ provinciæ causa sub honorificentissimo ministerii titulo, eamque sententiam confirmant verba, quæ nunc sequuntur, *vel cum ex cohorte.* at non scribas, viatores, præcones, aliosve Magistratuum ministros.

(16) *l.* 5. *Infr. h. t.*

(17) In infinitum. *l.* 7. §. 1. *Infr. h. t.*

(18) Vide Cujac. 6. *observ.* 18.

(19) *l.* 2. *C. h. t. l. ultim. Infr. ad leg. Jul. peculatus. l.* 20. *Supr. de accusation.*

(20) *l.* 1. *Supr. h. t.*

(21) Paul. *ibid.* §. *unico.*

(22) *l.* 6. *in fin. Infr. h. t.*

(23) Quid qui dedit? non eadem Lege videtur puniendus, sed falsi. *l.* 1. *supr. ad leg. Corn. de falsis.* Goth. Hæc Lex canonizata est. *can.* 129. *caus.* 1. *qu.* 1. Ans. In hanc materiam vide Jul. Clar. §. *fin. quæst.* 73. Menoch. *de arbitr. judic. lib.* 2. *cent.* 4. *cas.* 342. *num.* 9. Boër. *decis.* 133. et Georg. Tholosan. *lib.* 2. *de Republ. cap.* 6. *num.* 16. S. L.

(24) *l.* 1. *supr. h. t. l.* 1. *C. h. t.*

De testimoniis. 1. *De pœna.* 2. *De militibus. De sententiis. De accusationibus. De sordibus. De donis, muneribus.*

[6. VENULEJUS SATURNINUS lib. 3. Publicorum judiciorum].

EAdem lege tenentur, qui ob denunciandum (1), vel non denunciandum testimonium, pecuniam acceperint.

§. 1. Hac lege damnatus, testimonium (2) publice dicere, aut judex esse, postulareve (3) prohibetur.

§. 2. Lege Julia repetundarum cavetur, *Ne quis ob militem legendum mittendumve æs accipiat: neve quis ob* (4) *sententiam in Senatu consiliove publico dicendam, pecuniam accipiat: vel ob accusandum, vel non accusandum: utque Urbani* (5) *Magistratus ab omni sorde* (6) *se abstineant, neve plus doni muneris* (7) *in anno* (8) *accipiant, quam quod sit aureorum centum.*

De judicibus et arbitris. De vinculis. De condemnatione et absolutione. De litis æstimatione. De judicio faciendo, vel non faciendo. 1. *De personis exceptis, vel non,* 2. *De opere publico, de frumento publico. De sartis tectis tuendis.* 3. *De pœna.*

7. MACER lib. 1. Publicorum judiciorum.

LEx Julia de repetundis præcipit, *Ne quis ob judicem, arbitrumve dandum* (9), *mutandum, jubendumve, ut judicet, neve ob non dandum, non mutandum, non jubendum, ut judicet: neve ob hominem in vincula publica conjiciendum, vinciendum, vincirive jubendum, exve vinculis dimittendum: neve quis ob hominem condemnandum, absolvendumve: neve ob litem æstimandam, judiciumve capitis pecuniæve faciendum vel non faciendum, aliquid* acceperit.

§. 1. Apparet autem, quod Lex ab exceptis (10) quidem in infinitum (11) capere permittit (12), ab his autem, qui *hoc capite* enumerantur, a nullo, neque ullam quantitatem capere permittit.

§. 2. Illud quoque cavetur: *Ne in acceptum feratur* (13) *opus publicum faciendum* (14), *frumentum publice dandum, præbendum, adprehendendum* (15), *sarta* (16) *tecta tuenda, antequam perfecta probata, præstita* (17) *lege erunt.*

§. 3. Hodie (18) ex Lege repetundarum extra (19) ordinem puniuntur, et plerumque vel exilio puniuntur, vel etiam durius, prout admiserint. Quid enim, si ob hominem necandum pecuniam acceperint (20)? vel licet non acceperint, [calore (21) tamen inducti interfecerint] vel innocentem, vel quem punire non debuerant? capite plecti debent, vel certe in insulam deportari, ut plerique puniti sunt.

De contractibus et usucapione.

8. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

QUod contra Legem repetundarum Proconsuli (22) vel Prætori (23) donatum est (24), non poterit usucapi.

§. 1. Eadem Lex *Venditiones* (25), *locationes ejus rei causa pluris* (26) *minorisve factas, irritas facit: impeditque* (27) *usucapionem, prius quam in potestatem ejus, a quo profecta res sit, heredisve ejus veniat.*

De eo, qui munus publice mandatum rupit.

9. PAPINIANUS lib. 15. Responsorum.

QUi munus (28) publice mandatum accepta pecunia rumperunt (29), crimine repetundarum postulantur.

TIT. XII.

DE (30) LEGE JULIA DE ANNONA (31).

De servo et domino.

1. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

COnstitit (32) inter servum et dominum judicium, si (33) annonam publicam fraudasse (34) dicat dominum.

(1) *l.* 1. §. 1. *l.* 20. *Supr. ad leg. Corn. de falsis. l.* 4. *in fin. l.* 8. *in fin. Supr. de accusat.*

(2) Facit *l.* 1. *l.* 20. *Supr. de his, qui notantur.*

(3) Facit *l.* 1. §. 6. *Supr. de postulando.*

(4) Ob rem judicandam. Cic. 2. *ad Atticum* 1. *et* 2. *de finibus.*

(5) *Eclog.* 16. *c.* 6.

(6) Sordibus abstinendum. per sordes aliquid facere, est avare facere.

(7) Doni, munerisve. *vulg. Hal.* Recte *munus* addidit: ξένια γὰρ καὶ δῶρα ἀποτυφλοῦσι ὀφθαλμοὺς σοφῶν. *Ecclesiast.* 20. adde *Exod.* 24.

(8) Id videtur abrogari *l.* 6. *C. h. t.* quæ vetat quidquam accipi.

(9) Magistratus munera, sive partes, vel officia observa, judicare, arbitrum dare vel mutare, jubere judicare vel non judicare, in vincula publica conjicere aut vincire, aut vinciri jubere, ex vinculis dimittere, condemnare, absolvere, litem æstimare, judicium capitis pecuniarium facere.

(10) Vide *l.* 1. *supr. h. t.*

(11) Imo non in infinitum: cum immodica munera inter conjuges sint prohibita. *l.* 31. §. 8. *Supr. de donationibus inter virum.* vide ad hunc locum Cujac. 6. *observ.* 18.

(12) Permittit, iis autem qui etc. Cujac. 6. *observ.* 18.

(13) Judex accepto ferre alicui non potest opus publicum faciendum.

(14) Faciendum adprobandum. Cujac. 11. *obs.* 22.

(15) Adprobandum. *Hal. vulgat.* appendendum, Budæus, quod Cujacio displicet; nec enim frumentum adpenditur, ut panis, sed admetiri solet. et in duodecim Tabul. libræ farris, sunt panis libræ. farre convenire, in manum; est farreo pane convenire, Ulpianus, *in fragmentis.* et apud Persium illo loco, populi cribro decussa farina, farinæ verbo panis significatur. vide Cujac. 11. *obs.* 22.

(16) Vide Festum *in sarta et produit.* Cicer. 3. *Verrina.* vide *l.* 7. §. 2. *supr. de usufr.*

(17) De opere lege faciundo dixi 1. *Verrina.*

(18) Pœna hæc antea non fuit. vide quæ scripsi ad *l.* 32. *supr. ad l. Corn. de falsis.*

(19) *l.* 8. *supr. de publ. judic.* est igitur arbitraria. vide Papon. 2. *notar.* 7. *cap. du crime de concussion. fol.* 503.

(20) Vide Roman. *ad l. cum mulier. col.* 39. *solut. matrimon. in verb. adverte tamen.* quem sequitur Felinus *ad cap. dilecti. n.* 1?. *extr. de exception.* Marsilium *sing.* 100. *et* 270. Marantam *de ord. jud.* 4. *part.* 1. *distinct. n.* 50. Mod.

(21) ἢ κατὰ θερμότητα. *Eclog. ibid. c.* 7. vide ad hunc locum Papon. 4. *arrest. n.* 14. 57.

(22) *l.* 6. §. 3. *supr. de offic. Proc.*

(23) Adde *l.* 18. *supr. de offic. Præsid.*

(24) Ob aliquam ex præcedentibus et superius enumeratis causis.

(25) *l.* 46. *supr. de contrah. empt. l.* 46. §. 2. *infr. de jure fisc. l. unic. C. de contract. jud.* vide quæ scripsi ad *l.* 25. *C. de donat.*

(26) Alias non prohibentur emere et conducere justo pretio.

(27) Sic Ecloga, ὅτε τὸ δοθὲν διαχρήσεως διατείνεται. id est, *nec donatum usucapitur etc.*

(28) *l.* 1. *supr. h. t.*

(29) Ruperunt. *Hal.*

(30) Ad Leg. Juliam de Annona. *vulg. Hal.* Pœna hujus criminis quæ sit, vide in *l.* 2. *in fin. infr. h. t.*

(31) 20. *Eclog.* 18. vide Papon. 2. *notar.* 7. *c. d' abus commis sur la police des vivres.* adde *l.* 6. *supr. de extraord. crimin.* §. *ult. Inst. de publ. judic.* vide Petr. Gregor. 39. *syntagm.* 30.

(32) 19. *Synops. Basil.* 10. *ex lib.* 30. *tit.* 44. *c.* 1.

(33) *l.* 4. *l.* 53. *supr. de judic. l.* 12. *Supr. de accus. Ecl.* 16. *ex tit.* 44. *c.* 1.

(34) Fraudare publicam annonam crimen est, fraudare et attentare est vexare, *l.* 6. *supr. de extraord. crim.* corruptam vendere, *l.* 1. *C. de Canone frumentario urbis Romæ. lib.* 11. *tit.* 22. arenam, seu aliud quid ei miscere. *l.* 27. §. 20. *Supr. ad leg. Aquil.*

De eo, qui contra annonam fecit, societatemve coiit.
1. *De navibus et nautis.* 2. *De pœna.*

2. ULPIANUS lib. 9. de Officio Proconsulis.

LEge Julia de annona pœna statuitur adversus eum, qui contra (1) annonam fecerit, societatemve (2) coierit, quo annona carior (3) fiat.

§. 1. Eadem Lege continetur, ne quis navem (4), nautamve retineat, aut dolo malo faciat, quo magis detineatur.

§. 2. Et pœna viginti aureorum statuitur.

1. *De decurionibus.* 2. *De mulieribus.*

3. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus et Verus, Augusti, in hæc verba rescripserunt, *Minime æquum est, decuriones civibus suis frumentum vilius* (5), *quam annona exigit, vendere.*

§. 1. Item scripserunt, *jus non* (6) *esse ordini cujusque civitatis pretium grani, quod invehitur, statuere.*

§. 2. Item in hæc verba rescripserunt: *Etsi non solent hoc genus nunciationis mulieres (7) exercere, tamen quia demonstraturam te, quæ ad utilitatem annonæ pertinent, polliceris, Præfectum annonæ docere potes.*

TIT. XIII.

AD LEGEM JULIAM PECULATUS (8), ET DE SACRILEGIS (9), ET [DE] RESIDUIS (10).

Qui tenetur Lege Julia peculatus.

1. ULPIANUS lib. 44. ad Sabinum.

LEge Julia peculatus cavetur, *Ne quis ex pecunia sacra* (11), *religiosa* (12), *publicave* (13) *auferat* (14), *neve intercipiat* (15) *: neve in rem suam vertat* (16) *: neve faciat, quo quis auferat, intercipiat, [vel] in rem suam vertat, nisi cui utique Lege licebit: neve quis in aurum, argentum, æs publicum quid indet* (17) *: neve immisceat, neve, quo quid indatur, immisceatur, faciat sciens dolo malo, quo id pejus fiat.*

De residuis.

2. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

LEge Julia de residuis tenetur, qui publicam pecuniam delegatam (18) in usum aliquem retinuit, neque in eum consumpsit.

De pœna peculatus.

3. ULPIANUS lib. 1. de Adulteriis.

PEculatus pœna aquæ (19) et ignis Interdictionem, in quam hodie (20) successit deportatio (21), continet. Porro qui in eum statum deducitur, sicut omnia pristina jura, ita et bona amittit.

De peculatu. 1. *De sacrilegio.* 3. *De residuis.*
6. *De thesauro.* 7. *De re civitatis.*

4. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

LEge Julia peculatus tenetur, qui pecuniam sacram (22), religiosam (23) abstulerit, interceperit.

§. 1. Sed etsi donatum Deo immortali (24) abstulerit, peculatus pœna tenetur.

§. 2. Mandatis (25) autem cavetur de sacrilegis; ut Præsides (26) sacrilegos, latrones, plagiarios conquirant, et ut [prout] *quisque deliquerit*, in eum animadvertant. Et sic constitutionibus cavetur, ut sacrilegi *extra* (27) *ordinem* digna pœna puniantur.

§. 3. Lege Julia de residuis tenetur is, apud quem ex (28) locatione, emptione, *alimentaria ratione*, ex pecunia, quam accepit, aliave qua causa, pecunia publica resedit.

§. 4. Sed et qui *publicam pecuniam* in usus aliquos acceptam retinuerit, nec erogaverit, hac Lege tenetur.

(1) Hæc species criminis admodum est generalis.

(2) Societatem coïre, quo annona fiet carior, non licet: inde vetita monopolia. *Eclog. d. loco.* et *C. de monopoliis.* facit *l.* 3. *in fin. supr. de feriis.*

(3) *Eclog. ibid. c. id ne fiat.* sed ut justo pretio caro et annona vendatur, ad curam præfecti urbis pertinet, *l.* 1. §. 11. *supr. de offic. præf. urbi.* quin Episcopis, id est, Ministris Verbi Divini curæ id esse debet, *l.* 1. *C. de Episc. aud.* ad eam rem speciales Episcopi, pani et cæteris rebus venalibus ad quotidianum victum servientes, *l.* 18. §. 7. *Infr. de munerib.* antiquitus præpositi erant: Galli *commissaires des vivres*, vel *Juges de la police* appellant: quin et præfecti annonæ fuere, quorum meminit Tacit. 13. Lamprid. *in Alexandro.*

(4) Annonam is etiam adtentat, qui naves ac nautas annonam advehentes retinet.

(5) Vide *l.* 8. *Infr. ad municipalem.*

(6) Cur ita? collige ex *l.* 9. *supr. rer. amot.* Imo æquum est. *l.* 1. §. 11. *supr. de offic. præfecti urbi.*

(7) V. *l.* 13. *supr. de accusat.*

(8) De crimine peculatus. *L.* 9. *C.* 28. 9. *C. Theod.* 28. Paul. 5. *sent.* 27. §. 9. *Inst. de publ. judic.* περὶ τῶν δημόσια χρήματα ὀφειλομένων, ἢ εἰς ἰδίας χρείας τρεψάντων ἢ ὅλως νοσφισαμένων, ἢ δόλον ἐν αὐτοῖς ποιησάντων etc. *Eclog.* 60. §. 45. vide Papon. 2. *notar.* 7. *c. de crime de peculat.* Petr. Gregor. 34. *syntagm.* 19. Peculatus tenetur, qui publicam pecuniam furatus est. Pœna peculatus quæ, *l.* 3. *l.* 13. *infr. h. t.*

(9) Paul. 5. *sentent.* 19. de sacrilegiis, *vulg. Hal.* 6. Harm. 3. *c.* περὶ ἱεροσύλων. et 60. *Eclog.* 45. περὶ ἱεροσυλίας. adde Papon. 22. *arrest.* 20. *n.* 3. eundem 2. *notar.* 7. *c. du crime de sacrilege.* Petr. Gregor. 33. *syntagm.* 14. 15. 16. 17. 18. Pœna sacrilegii, et quid sacrilegium, vide *l.* 4. *l.* 5. *l.* 6. *l.* 9. *l.* 10. *in fin. infr. h. t.*

(10) Pœna residui, et quid residuum, v. in *l.* 2. *l.* 4. §. 3. §. 4. §. 5. *Infr. h. t. l.* 2. *l.* 4. §. 5. *Infr. h. t.* 60. *Ecl.* 45. vide Papon. 3. *notar.* 7. *c. des restes, ou des residus.* Petr. Gregor. 34. *syntagm.* 30.

(11) *l.* 4. *Infr. h. t.* §. 9. *Inst. de publ. judic.*

(12) *d. l.* 4. *d.* §. 9.

(13) *l.* 2. *l.* 4. §. 4. *Infr. h. t.* vel civili. *d. l.* 4. *in fin. l.* 9. §. *ult. Infr. h. t.*

(14) Per vim.

(15) Clam per fraudem.

(16) Recte id additum est. Potest enim auferre et intercipere alterius causa.

(17) *l.* 9. *supr. ad leg. Corn. de falsis.*

(18) *l.* 4. §. 4. *l.* 9. §. *ult. Infr. h. t.*

(19) Dixi ad *l.* 1. §. 2. *supr. de leg.* 3.

(20) Antea non ita fuit. dixi ad *l.* 32. *supr. ad leg. Corn. de falsis.*

(21) Quadrupli pœna. Paul. 5. *sent.* 27. §. *unic.* amissione bonorum, 60. *Eclog.* 45. vide ad hunc locum Petr. Gregor. 35. *syntagm.* 19. *n.* 4. apud Gallos Lege Francisci I. *sur la reddition des Comptes.* peculatus crimen confiscatione corporum et bonorum punitur, forte imitatione *l.* 1. *C. Theod. de crim. peculat.* quæ est Arcadii et Theodosii, quos ante pœna peculatus non excedebat deportationem ad metallum.

(22) *l.* 1. *supr. h. t.*

(23) *l.* 6. *infr. h. t.*

(24) Deus immortalis.

(25) Principum scil. ad Proconsules et Rectores provinciarum.

(26) *l.* 13. *supr. de offic. Præsid.*

(27) Sacrilegii pœna extraordinaria est pro qualitate delicti: ad bestias enim damnantur sacrilegi, vivi exuruntur, furcis suspenduntur, ad metallum damnantur, deportantur, *l.* 6. *infr. h. t.* capite puniuntur: quod quid sit, vide quæ notavi ad *l.* 9. *infr. h. t.* De pœnis sacrilegii, vide Petr. Gregor. 33. *syntagm.* 15. *c.* 16. *de pœn. veri sacrilegii. c.* 17. 18. huc refer Papon. 24. *arrest.* 10. *num.* 3. 4.

(28) Lex de residuis proprie pertinet ad collectores vectigalium, quæstores, receptores et thesaurarios, curatores Reipublicæ, qui sæpe hoc crimen, ut et peculatus admittunt.

§. 5. Qua Lege damnatus (1), *amplius* (2) *tertia parte*, quam debet, punitur.

§. 6. Non fit locus religiosus, ubi thesaurus inventur: nam etsi in monumento inventus fuerit, non (3) quasi religiosus tollitur (4): quod enim sepelire (5) quis prohibetur, id religiosum facere non potest: at pecunia sepeliri non (6) potest, ut et mandatis Principalibus cavetur.

§. 7. Sed, et si de re *Civitatis* aliquid subripiatur, Constitutionibus Principum Divorum Trajani et Hadriani cavetur, peculatus (7) crimen committi (8). et hoc jure utimur (9).

De rebus privatis in ædem depositis.

5. Idem lib. 5. Regularum.

Divi Severus et Antoninus Cassio Festo rescripserunt (10), *res privatorum* (11), si in ædem sacram *depositæ*, subreptæ fuerint; furti actionem, non sacrilegii esse.

De pœna sacrilegii. 1. De his, qui in moneta publica operantur. 2. De metallis Cæsarianis.

6. Ulpianus lib. 7. De Officio Proconsulis.

Sacrilegii pœnam debebit Proconsul pro (12) qualitate personæ, proque rei (13) conditione, et temporis (14), et ætatis (15), et sexus (16), vel severius vel clementius statuere: scio multos et ad bestias (17) damnasse *sacrilegos*: nonnullos etiam vivos exussisse (18), alios vero in furca (19) suspendisse. Sed moderanda pœna est usque *ad bestiarum damnationem* eorum, qui manu (20) facta templum effugerunt (21), et dona (22) Dei noctu tulerunt: cæterum, si quis interdiu modicum (23) aliquid de templo tulit, pœna metalli coërcendus est, aut si honestiore loco natus sit, deportandus (24) in insulam est.

§. 1. Qui cum in *moneta* (25) publica operarentur, extrinsecus (26) sibi signant pecuniam forma publica, vel signatam furantur, hi non videntur adulterinam monetam exercuisse: sed furtum publicæ monetæ fecisse, quod ad (27) peculatus crimen accedit.

§. 2. Si quis ex (28) metallis Cæsarianis *aurum*, *argentumve furatus* fuerit, ex Edicto Divi Pii, exilio vel metallo, prout dignitas personæ, punitur. Is autem, *qui furanti signum* (29) *præbuit*, perinde habetur, atque si manifesti furti condemnatus esset, et famosus efficitur. Qui autem aurum ex metallo habuerit (30) illicite, et conflaverit, in quadruplum condemnatur.

De quinquennii præscriptione.

7. Venulejus Saturninus lib. 2. Judiciorum Publicorum.

Peculatus crimen ante (31) *quinquennium* admissum objici non oportet.

(1) Pœnam damnati de residuis nota. Reatum autem contrahit quæstor, si anno integro rationem reddere distulit. *l.* 9. *in fin. infr. h. t.*

(2) Id est, non modo reliqua, quæ habet restituit, sed eo *amplius* tripli pœna punitur, quin et quadrupli, *l.* 6. *in fin. infr. h. t.* interdum dupli, *l. ult. C. de frumento urbis Constantinopolitanæ.* quam pœnam hodie etiam observari apud *Gallos* refert Papo, 2. *notar.* 7. *c. des restes.*

(3) Thesaurus non ideo religiosa res est, quod ex loco religioso tollitur.

(4) Ex loco religioso quid non religiosum tolli potest, ut thesaurus.

(5) Religiosum locum, mortuum ibi sepeliendo, facimus. *l.* 6. *in fin. supr. de divisione rer.*

(6) Thesaurum sepelire prohibemur.

(7) Imo non peculatus, sed furti, *l.* 81. *supr. de furt.* Alciat. 1. *dispunct.* 3. in *d. l.* 81. legit, necnon crimen peculatus. Duaren. 2. *dispunct.* 29. P. Faber 1. *semestr.* 22. *fol.* 43. et Fornerius ita rem dissolvunt, 2. *select.* 22. furti teneri ex Lege Julia, peculatus vero ex constitutionibus. Petr. Gregor. 32. *syntagm.* 19. *n.* 1. peculatus teneri, qui fisci, vel civitatis Romanæ pecuniam subripuit; non teneri, qui aliis civitatibus pecuniam subripiat.

(8) Causa dubitandi ex *l.* 15. *Infr. de verb. sign.* sumitur: is enim peculatus tenetur, qui publicam pecuniam intercepit. *l.* 1. *Supr. h. t.* At ea proprie sunt publica, quæ populi sunt Romani, non quæ civitatum reliquarum. *d. l.* 15.

(9) Hæc verba demonstrant, diversum jure veteri obtinuisse. Ideoque si civitatis bona publica dicuntur, abusive et figurate id intelligendum est, ex privilegio, vel interpretatione: sola enim publica sunt, quæ populi sunt Romani. *l.* 15. *Infr. de verb. signif.* 1. Harm. 1.

(10) Hoc olim etiam quæsitum fuit a Rhetoribus, opus ideo fuit Constitutione Imperatoria ad id definiendum, erant magnæ in contrariam partem rationes, si quidem fieri videtur injuria et privatis, et Diis, pecuniæ custodibus utique semper futuris infidis, nisi tale crimen graviter vindicetur: ad hæc, cum locus sacer præstantior sit pecunia, æquum videbatur, pecuniam loci conditionem sequi, *l.* 16. §. 4. *infr. de pœn.* de quo vide Cujac. 13. *obs.* 19.

(11) Quid e contrario dicendum, si res sacræ ex privata domo subripiantur? vide Cujac. *ibid. in fin.* Goth. Jure canonico sacrilegium committitur non tantum, ubi res sacra e loco non sacro; sed etiam, ubi res non sacra e loco sacro aufertur. *can. quisquis. vers. similiter.* 17. *quæst.* 4. Vide Damhoud. *pract. criminal. c.* 13. *n.* 2. 3. 4. Ans.

(12) Vide quæ notavi ad *l.* 4. §. 2. *supr. h. t.*

(13) Huc pertinet, quod refert Papon. 24. *arrest.* 10. *n.* 3. sacrilegium ob sui pondus, et quantitatem morte punitum fuisse.

(14) Aliud enim si noctu, aliud si interdiu. vide Paul. 5. *sent.* 19. quam tamen distinctionem, *Eclog.* 60. *tit.* 45. *c.* 11. *et* 6. et Harmenop. 55. *in fin.* non admittit, sacrilegos etiam eo casu excæcari refert.

(15) Sacrilegii etiam insignis pœna, habita ratione ætatis, minui potest. quam in rem vide arrest. apud Papon. 24. *arrest.* 10. *c.* 4.

(16) Adde *l.* 38. §. 7. *supr. ad l. Jul. de adult. l.* 2. *in fin. supr. de termino.* vide plenius Tiraquell. *tract. de pœnis causa* 9. ubi notat, in pœnis mitius agi propter sexum.

(17) Paul. *d. loco.*

(18) Ignis supplicium maximum. de quo vide quæ notavi ad *l. un. C. de Nili aggeribus.*

(19) In furcas. *vulgat. Hal.*

(20) Templum qui manu facta prædandi aut depopulandi gratia irrumpunt, bestiis objiciuntur. Paul. 5. *sent.* 19. §. 1. *unic.*

(21) Effregerunt.

(22) *l.* 4. §. 1. *supr. h. t.*

(23) Leve aliquid. Paul. *dicto loco.*

(24) *l.* 10. *in fin. Infr. h. t.*

(25) Moneta publica potest accipi pro loco, in quo moneta publice cuditur.

(26) Id est, præter eam, quam publico nomine faciunt. adde *l. ultim. C. de falsa moneta.*

(27) Furtum publicæ monetæ ad peculatus crimen accedit.

(28) *l.* 38. *Infr. de pœnis.*

(29) Signum. *vulgat. Hal.* et male: nam signum dare non præbere dicimus. Accursius sinum videtur legisse, cum hic adnotet inter varias lectiones, *alias signum.* Sinum præbere furanti est partem vestimenti laxiorem, quæ solebat in humerum rejici pecuniæ, scilicet, reive alterius suscipiendæ, atque in occulto habendæ gratia, furi accommodare; nam sinus est pars togæ. vide Turneb. 6. *advers.* 7. Petr. Fabr. 1. *semestr.* 22. *fol.* 239. Theophilum, §. 11. *Inst. de obl. ex delicto.* 11. Gell. 18.

(30) Ab alio scilicet, et quidem sciens. id ita interpretatur Petr. Faber. 1. *semestr.* 22. *fol.* 242. *in fin.*

(31) Μετὰ πενταετίαν. 60. *Eclog.* 45. *c.* 8. et sic post quinquennium peculatus crimen objici non potest. An hoc hodie verum? non puto: sed vicennio tantum præscribi, *l.* 12. *C. ad leg. Corn. de falsis.* quin Papo, 2. *notar.* 7. *c. du crime de peculat.* habita ratione hujus criminis, quo publica utilitas impugnatur, triecnnio tantum præscribi refert.

De tabulis.

8. IDEM lib. 3. Judiciorum publicorum.

QUi tabulam æream (1) Legis (2), formamve (3) agrorum, aut quid aliud (4) continentem refixerit, vel quid inde immutaverit, Lege Julia peculatus tenetur.

§. 1. Eadem Lege tenetur, qui quid (5) in *tabulis publicis* deleverit vel induxerit.

De pœna sacrilegii. 1. *Qui sunt sacrilegi vel non.* 2. *De peculatu.* 5. *De tabulis publicis.* 6. *De residuis.*

9. PAULUS lib. sing. de Judiciis publicis.

S*Acrilegi* [capite (6)] puniuntur.

§. 1. Sunt (7) autem sacrilegi, qui publica sacra compilaverunt: at qui privata sacra, vel ædiculas incustoditas tentaverunt, amplius quam fures, minus quam sacrilegi, merentur. Quare quod sacrum, quodve admissum, in sacrilegii crimen cadat, diligenter considerandum est.

§. 2. Labeo libro XXXVIII. posteriorum, peculatum definit, pecuniæ publicæ aut sacræ furtum non ab eo factum, cujus periculo fuit: et ideo æditūum in his, quæ ei tradita sunt, peculatum non admittere.

§. 3. *Eodem capite* inferius scribit, non solum pecuniam publicam, sed etiam (8) privatam crimen peculatus facere, si quis, quod fisco debetur, simulans (9) se fisci creditorem, accepit, quamvis privatam (10) pecuniam abstulerit.

§. 4. Is autem, qui pecuniam trajiciendam (11) suscepit, vel quilibet alius, ad cujus periculum pecunia pertinet, peculatum non committit.

§. 5. Senatus jussit, Lege peculatus teneri eos, qui injussu ejus, qui *ei rei præerit*, tabularum publicarum inspiciendarum (12) describendarumque potestatem fecerint.

§. 6. Eum [quoque] qui pecuniam publicam in usus (13) aliquos retinuerit, nec erogaverit, hac Lege teneri Labeo libro XXXVIII. posteriorum scripsit. Cum eo autem, qui cum provincia abiret, pecuniam, quæ penes se esset, ad ærarium (14) professus retinuerit, non esse residuæ pecuniæ actionem: quia eam privatus fisco debeat: et ideo inter *debitores* eum ferri: eamque ab eo is, qui hoc imperio utitur, exigeret, id est, pignus capiendo (15), corpus retinendo, multam (16) dicendo: sed eam quoque Lex Julia residuorum post (17) *annum* residuam esse jussit.

De peculatu. 1. *De sacrilegio.*

10. MARCIANUS lib. 1. Judiciorum Publicorum.

HAc Lege tenetur, qui in tabulis (18) publicis (19) minorem pecuniam, quam quid venierit, aut locaverit, scripserit: aliudve quid simile commiserit.

§. 1. Divus Severus et Antoninus quendam Clarissimum Juvenem, cum inventus esset arculam in templum ponere, ibique hominem includere, qui post clusum templum, de arca exiret, et de templo multa subtraheret, et se in arculam iterum referret, convictum in insulam deportaverunt (20).

(1) Æneam. *vulg.* Tabula hæc, dicitur publica, *l.* 4. §. 1. *infr. de censibus.* census, *l.* 21. §. *ult. supr. de annuis.* Leges et formam agrorum continebat, *Infr. h. t.* ex ea, ut census præstandus esset, dignoscebatur. *d. l.* 4. *d. l.* 21. Urbicus. De modo agrorum quæstiones fere nascuntur in agris divisis et adsignatis: sed quia in ære sive forma agrorum modus, cuique militi adsignatus, comprehensus est, ea forma vicinos obligat inter se, quia publica est. vide Cujac. *c.* 10. *observ.* 2.

(2) Leges. *vulgat.* forte non male: videtur enim intelligere Leges, quas privati in agris suis privatis dicebant; in adsignatis et colonicis, qui veteranos et colonos eo deduxerant. de quo dixi ad *l.* 1. §. 23. *supr. de aqua et aquæ pluv.* Sed Lex hæc forte accipienda pro Lege publica.

(3) Forma agrorum quæ fuerit, ut melius intelligamus, sciendum est, agrorum adsignatorum, limitatorumque (id est, qui limitibus institutis per centurias divisi erant), formam, modumque cujusque centuriæ ac limitem complectentes. vide *l.* 29. *supr. de adqu. rer. domin.* æreis tabulis ad æternitatem fixis (tollendæ in posterum omnis controversiæ causa) inscribi consuevisse: Verbi gratia, datum, adsignatum illi tantum, redditum, commutatum pro suo: item reddita veteri possessori, data, adsignata, concessa, excepta, reddita. de quo vide Siculum Flaccum, 1. *de condit. agrorum.* Valerium Probum, *in notis.* Hygenum, 1. *et* 2. *de limitibus agrorum.* Aggenum Urbicum. Id æs in controversiis inspici solebat. Cæterum diversorum duntaxat, adsignatorumque agrorum formæ in tabulas referebantur. In occupatoriis vero agris (quos pulsis veteribus possessoribus victor populus occupaverat) nullum æs, nulla forma, quæ possessoribus publicæ fidei testimonium redderet. vide Siculum Flaccum, *ibidem.* Brissonium, 4. *selectar.* 5.

(4) Adde *l.* 16. *supr. ad leg. Corn. de falsis.* Petr. Faber 1. *semestr.* 22. *fol.* 236. *et sequent.* moris fuisse ait, ut pecuniæ publicæ debitores ad ærarium profiterentur, *l.* 9. §. 6. *infr. h. t.* id est, rationes suas apud quæstorem (delectum a senatu, vel sorte ad id ductum) conficerent et consolidarent, et in provincia relinquerent: alias, verbis totidem ad ærarium in urbe, ad præsidem provinciæ referrent. vide Ciceron. 6. *ad Atticum* 7. 2. *familiar.* 17. *oratione* 37. in Pisonem. 9. *familiarium* 20.

(5) Idem dicendum, si delevit vel induxit leges annonæ, distinctiones agrorum, provinciarum, jurisdictionum, de quibus vide Paponem, 2. *notar.* 7.

(6) Pœna sacrilegii capitalis. §. 10. *Inst. de rer. divis.* Imo extra ordinem, *l.* 4. §. 1. *l.* 6. *supr. h. t.* Clar. 5. *sent.* §. *sacrileg.* 16. ex communi opinione fatetur extraordinarium, sed tamen semper capitale, sive in sacro vel profano furtum sit admissum. Et hæc quidem fuit opinio Glossæ, in §. *in summa. Inst. de injuriis.* qua a Senatu Burdegalensi quendam ultimo supplico affectum refert Papo, 24. *arrestor.* 10. *n.* 3.

(7) Vid. 7. Quint. 3. nota crimen medium inter sacrilegium et furtum.

(8) Interdum qui rem privatam intercepit, peculatus tenetur, *ut hic.*

(9) Sensus est, qui falsi mandati exhibitione a publicano, vel quæstore pecuniam exigit, peculatus tenetur: aliud erit, si ab eo, qui mihi, ut et fisco debet, pecuniam exegero. *l.* 12. *infr. h. t.*

(10) Quamvis publicanus ex sua et privata, ac non publica pecunia petenti numeravit.

(11) Trajectione pecuniæ publicæ non committitur peculatus, *ut hic.* nisi eo nomine quis trajecerit, ut eam suo nomine mutuam daret. id enim est crimen peculatus. *l. ult. C. de his, qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam accipiunt.*

(12) Oculos in publicis rebus inspiciendis continentes habere oportet.

(13) V. *l.* 2. *supr. h. t.*

(14) Hoc quid sit, explicavi ad *l.* 8. *supr. h. t. l.* 13. *et* 42. *infr. de jur. fisci. l.* 4. §. 20. *supr. de fideicomm. libert.* adde Petr. Fabr. 1. *semestr.* 22.

(15) Cogendi publici debitoris modos observa, §. 3. *Inst. de satisd. tut. l.* 4. §. 2. *supr. de damno.* dixi ad *l. ult.* §. 3. *supr. quod metus causa.*

(16) Adde et coërcitionem.

(17) Post annuam moram in solvendo commissam quæstor publicus in crimen de residuis incurrit. Magistratus vel officialis, qui finita administratione, fiscalem pecuniam penes se esse professus, eam retinet, intra annum tenetur tantum quantum si debitor fiscalis: post annum, Lege Julia de residuis.

(18) Tabulis publicis solebant inseri pretia rerum publice venditarum et locatarum.

(19) *l.* 8. *supr. h. t.*

(20) *l.* 6. *supr. h. t.*

De eo, qui muros perforavit vel inde aliquid abstulerit. 1. De sacrarium ingresso.

11. Ulpianus lib. 68. ad Edictum.

QUi perforaverit muros (1), vel inde aliquid abstulerit, peculatus actione tenetur (2).

§. 1. Ὁ ἐν (3) θυσιαστηρίῳ (4) εἰσιὼν (5) ἐν ἡμέρᾳ ἢ νυκτὶ, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἱερῶν τι ἀφαιρούμενος, τυφλούσθω (6). ὁ δὲ ἔξω τοῦ θυσιαστηρίου ἐκ τοῦ ἄλλου ναοῦ ἀφελόμενος, τυπτόμενος, καὶ κουρευόμενος, ἐξοριζέσθω. Hoc est, *Qui sacrarium ingressus interdiu vel noctu, sacrorum aliquid inde aufert, excæcator: qui vero extra sacrarium e templo reliquo aufert, verberatus et tonsus exilio multator.*

De pecunia exacta a debitore fisci.

12. Marcellus lib. 25. Digestorum.

PEculatus nequaquam committitur, si exigam ab eo pecuniam, qui et mihi (7) et fisco debet: non enim pecunia fisci intercipitur, quæ debitori ejus aufertur, scilicet qui manet debitor fisci nihilominus.

De præda ab hostibus capta.

13. Modestinus lib. 2. de Pœnis.

IS, qui prædam ab hostibus captam (8) subripuit, Lege peculatus tenetur, et in quadruplum (9) damnatur.

De heredibus: quid veniat in quæstionem.

14. Papinianus lib. 36. Quæstionum.

PUblica judicia peculatus (10), de residuis (11), et repetundarum (12), similiter adversus heredem (13) exercentur: nec immerito: cum in his quæstio principalis ablatæ pecuniæ moveatur.

TIT. XIV.

DE (14) LEGE JULIA AMBITUS (15).

De creatione magistratuum et sacerdotum. 2. De restitutione. 3. De vectigalibus. 4. De ingresso in domum judicis.

1. Modestinus lib. 2. de Pœnis.

HÆc Lex in *Urbe hodie* (16) *cessat*: quia ad curam Principis (17) magistratuum creatio pertinet, non (18) ad populi favorem.

§. 1. Quod si in municipio contra hanc Legem magistratum, aut sacerdotium (19) quis petierit: per Senatusconsultum centum (20) aureis cum infamia punitur.

§. 2. Qua lege damnatus si alium convicerit, in integrum restituitur (21): non (22) tamen pecuniam recipit.

§. 3. Item is, qui novum (23) vectigal instituerit, ex Senatusconsulto hac pœna plectitur.

§. 4. Et si quis reus, vel accusator (24), domum judicis ingrediatur (25), per Legem Juliam (26) judiciariam in Legem ambitus committit, id est, aureorum centum fisco inferre jubetur.

(1) Publicos vel Ecclesiæ, *Accurs.* ubi publica pecunia est. Petr. Gregor. 39. *syntagm.* 19. *n.* 3. *in fin.*

(2) Cur ita? Muri sancti sunt, et quodammodo divini juris, *l.* 1. *l.* 8. *in fin. supr. de divis. rer.* adeo ut injussu Principis vel Præsidis reficere, aut eis aliquid superponere non liceat, *l.* 9. §. 4. *supr. de divis. rer.* quæ ex eo *lib.* 68. Ulpiani est. aut facere, *l.* 2. *supr. ne quid in loco sacro.* aut in eis habitare, *l.* 3. *d. tit. l. ult. supr. de rer. divis.* Peculatus autem ad res *sacras*, sanctas pertinet, *l.* 1. *Supr. h. t.* v. Petr. Fabr. 1. *semestr.* 22. *in fin.*

(3) Hic paragraphus desumptus est ex 60. *Ecl.* 45. *c.* 1. *et* 6. *Harm.* 5. περὶ ἱεροσύλων. cui adjunge *l.* 6. *supr. h. t.* Paul. 5. *sent.* 19. §. *unic.*

(4) An idem in ædicula? vid. *l.* 9. §. 1. *supr. h. t.*

(5) Sacrilegi habentur, qui perrumpunt in Ecclesias Catholicas. v. Petr. Gregor. 23. *syntagm.* 18.

(6) Pœna excæcationis Græcis familiaris, vid. *Novell.* 92. *Leon.* dixi plenius in Nomenclatore meo juris Græco apud Harmenopulum.

(7) Vid. *l.* 9. §. 3. *supr. h. t.*

(8) Et principis factam scil. vid. Papon. 2. *notar.* 7. *tit. du crime de peculat.*

(9) *l.* 6. *in fin. supr. h. t.*

(10) Hæc tria crimina in epigraphe hujus tituli conjunguntur.

(11) Residua, quæ et reliquationes. *l.* 44. *supr. de administr. et peric. tut.* Inde reliquator. *l.* 102. §. 2. *supr. de solut.* Qui residuis cogendis a rege Galliæ præficitur, appellatur *Receveur des restes.*

(12) *l.* 20. *supr. de accusationib.*

(13) *l.* 2. *supr. et l.* 2. *C. ad l. Jul. repetundar.* vide Papon. *d. loco.*

(14) Ad Leg. Juliam, *vulgat. Hal.* et ita Paul. 5. *sentent.* 30.

(15) De ambitu. *L* 9. *C.* 26. 9. *C. Theod.* 26. περὶ κολάκων. 60. *Eclog.* 46. §. 11. *Inst. de publ. judic.* vid. Papon. 2. *notar.* 7. *tit. d'Ambition et Simonie.* Petr. Greg. 36. *syntagm.* 29. Crimini ambitus affinis est Ecclesiasticorum Simonia. de qua vid. Clar. 5. *sentent.* §. *Simonia.* Facete Plaut. *in prologo Amphitruon.* vult Legem ambitus pertinere ad eos, qui ambiebant palmam histrionibus, quique empti plausum immeritis faciebant, meritis negabant, per delegatos faviteres: sui similem, inquit, rem ipse in Legem jussit esse Jupiter, Quasi Magistratum sibi, alterive ambirent. *et post*: Qui minus eadem histrioni sit Lex, quæ bono viro? Fuit et hæc Lex 12. Tab. (quam ita lego apud Plin. 21. *c.* 3.) Qui coronam parit, ipse pecuniave sua, seipsi virtutis ergo adduitor. Id est, sive ipsimet per se, sive per servos vel per equos suos coronam meruerit, corona ei dum foris feretur, dumve sepultus erit, imponi poterit: quinimo ejus parentibus corona addi poterit. ut virtus filii patri in eo prosit. et *Adduere* alioqui veteres dixere pro addere. vid. Fest. *Addues.* id est, imponere. Porro ambitus ab ambiendo. Varro: qui populum circumit, ambit.

(16) Quæ vis sit hujus vocis *hodie*, dixi ad *l.* 32. *supr. ad l. Corn. de fals.*

(17) Principis nota est judices ac Magistratus creare, quod ut intelligi oporteat, v. Bodin. 1. *de la republique.* 10. in verbis, *la troisieme marque de souveraineté.*

(18) Juvenal. *satyr.* 10. *vers.* 77. *Jampridem ex quo suffragia nulli Vendimus, effugit curas* (populus): *nam qui dabat olim Imperium, fasces, legiones: omnia, nunc se Continet, atque duas tantum res anxius optat, Panem et Circenses.*

(19) Sacerdotium municipii ambire non licet, *l.* 11. *infr. de pollicitationib. l.* 31. *C. de Episcop.* adde *Novell.* 123. *c.* 16. 60. *Eclog.* 46. *c.* 1. Paul. 5. *sent.* 30. §. *unic.* De Annatis pontifici præstari solitis alibi dicam.

(20) An centum millia sestertium, ut vult Cujac. 19. *obs.* 31. An decem millia sestertium, ut notat Hotom. *disputatione de aureo Justinianeo fol.* 19. *et* 20. Cum illa pœna nulla levior, hac nulla gravior videatur, excepta aquæ et ignis interdictione? Ubi etiam notat adversus Cujac. hanc pœnam non esse ex Lege Julia, sed ex SC. ad Legem Juliam accommodato. Deinde hanc pœnam nihil ad ambitum in urbe Roma commissum pertinere, sed in municipiis duntaxat: puta si quis decurio ambitu et largitione duumviratum vel Sacerdotium adsequutus fuerit.

(21) Præmium idem fuit delatoris ex Lege Calpurnia *de ambitu.* Cicer. *pro Cluentio.* Idem fuit etiam Legis Pompeiæ. Appian. 2. si modo in pari minorive delicto alium convicisset, vel unum in majori. Dion. 20. vid. Cujac. 7. *obs.* 28. adde *l.* 13. *supr. de custodia.*

(22) Pœnas depensas repeti non solere, hinc colligit Cujac. quod multis probat, 8. *obs.* 39. vid. *l.* 42. *supr. de cond. indebiti.*

(23) *l. ult. supr. ad l. Jul. de vi publ. et tit. C. vectigalia nova.*

(24) Non idem forte de actore. vid. Cujac. 6. *obs.* 34.

(25) Vide *l.* 1. *C. Theod. de offic. civil. jud.*

(26) Leges Juliæ judiciariæ ab Augusto latæ sunt. Has Edicta vocat Macrob. 1. *saturnal.* 10. Caput quoddam hic proponitur. Ne reus vel accusator domum judicis ingrediatur, *ut hic.* Quemadmodum eadem Lege Judiciaria per contrarium cautum fuit, Ne judices domos alienas introeant, ut et de Augusto scribit Dion, 54. Fuit et sub Tiberio SC. ne Senatores domum pantomimorum ingrederentur: et sub Claudio, ne domos Senatorias ingrederentur milites salutandi causa. Postea Valens, Gratianus, Valentinianus, Arcadius, Honorius et Theodosius constituerunt, ut ne meridianis horis, quod tempus vacuum est a judiciis, judices a litigatoribus adeantur. *l.* 1. *C. Theod. de offic. judic. civil.*

TIT. XV.

DE (1) LEGE (2) FABIA (3) DE PLAGIARIIS (4).

De venditione liberi hominis.

1. Ulpianus [lib. 1. Regularum].

SI liberum (5) hominem (6) emptor sciens (7) emerit (8): *Capitale crimen* adversus eum ex Lege Fabia de plagio nascitur: quo venditor quoque fit obnoxius, si sciens liberum esse vendiderit.

De servo absente vendito. 1. De mandato. De fugitivo persequendo et distrahendo, 2. Vel ex causa empti habendo. 3. De fuga servi venditi.

2. Idem lib. 9. de officio Proconsulis.

SCiendum est, Legem Faviam ad eos non pertinere, qui cum absentes (9) servos haberent, eos vendiderunt: aliud (10) est enim abesse, aliud in fuga esse.

§. 1. Item non pertinere ad eum, qui mandavit (11) servum fugitivum persequendum et distrahendum: nec enim fugam vendidit.

§. 2. Amplius dicendum est, [et] si quis Titio mandaverit servum fugitivum (12) adprehendendum, ut si adprehendisset eum emptum haberet: cessare Senatusconsultum.

§. 3. Hoc autem Senatusconsulto domini [quoque] continentur, qui fugam (13) servorum suorum vendiderunt.

De bonæ fidei possessore. 1. *De morte rei.*

3. Marcianus lib. 1. Judiciorum Publicorum.

LEgis Faviæ crimine suppressi mancipii bona fide professor non tenetur: id est, qui ignorabat servum alienum, et qui voluntate domini putabat id eum agere, et ita de *bonæ fidei possessore* ipsa Lex scripta est: nam adjicitur, Si sciens (14) dolo malo hoc fecerit: et *sæpissime* a Principibus Severo et Antonino constitutum est, ne bonæ fidei possessores hac Lege teneantur.

§. 1. Illud non est omittendum, quod exemplo Legis Aquiliæ, si is, propter quem quis in Faviam commisit, decesserit: adhuc accusatio et pœna Legis Faviæ superest, ut et Divus Severus et Antoninus rescripserunt.

De donatione, dote, permutatione.

4. Gajus lib. 22. ad Edictum provinciale.

LEge Favia tenetur, qui sciens (15) liberum hominem donaverit, vel in dotem dederit. Item qui ex earum qua causa, sciens liberum esse, acceperit, in eadem causa haberi debeat, qua venditor et emptor habetur. Item et si pro eo res permutata fuerit.

De fugitivo celato.

5. Modestinus lib. 17. Responsorum respondit.

EUm, qui fugitivum alienum suscepisse (16) et celasse doceatur, ex eo, quod proprietatis quæstionem referret, crimen, si probetur, evitare minime posse.

De servo sollicitato vel intercepto. 1. De eo, apud quem fugitivus operas suas locavit. Summa Legis Fabiæ.

6. Callistratus lib. 6. de Cognitionibus.

NOn (17) statim plagiarium esse, qui furti crimine ob servos alienos interceptos tenetur, Divus Hadrianus in hæc verba rescripsit: *Servos alienos qui sollicitaverit aut interceperit, crimine plagii, quod illi intenditur, teneatur, necne, facit quæstionem: et ideo non me consuli de ea re oportet: sed quod verissimum in re præsenti cognoscitur, sequi Judicem oportet. Plane autem scire debet, posse aliquem furti crimine ob servos alienos interceptos teneri, nec idcirco tamen statim plagiarium esse existimari.*

§. 1. Idem Princeps de eadem re in hæc verba rescripsit: *Apud quem unus aut alter fuerit fugitivus inventus qui operas* (18) *suas locaverint, ut pascerentur, et utique si iidem antea apud alios opus fecerint, hunc suppressorem non jure quis dixerit.*

§. 2. Lege Favia cavetur, *Ut liber qui hominem ingenuum* (19), *vel libertinum invitum celaverit, invinctum habuerit, emerit sciens dolo malo, quive in earum qua re socius erit, quique servo alieno, servæve persuaserit, ut a domino dominave fugiat, vel eum eamve invito, vel insciente domino, dominave celaverit, invinctum habuerit, [emerit] sciens dolo malo, quive in ea re socius erit: ejus pœna* teneatur.

(1) Ad Leg. Faviam de plagiariis. *Hal.*

(2) Verba hujus Legis vid. in *l.* 6. *in fin. infr. h. t.*

(3) Fabia Lex de plagiariis. *L.* 9. *C.* 20. 9. *C. Theod.* 18. Paul. et Ulp. 14. *collat. Leg. Mosaic.* Flavia, *vulgat.* §. 10. *Inst. de publ. judic.* Favia. *Hal.*

(4) Plagiarii qui, vid. *tit.* 14. *collat. Leg. Mosaïcar.* adde περὶ ἀνδραποδιστῶν. 60. *Eclog.* 48. περὶ αὐτομολῶν καὶ ἀνδραποδιστῶν. 6. *Harm.* 9. adde et eundem *c.* 13. Paponem, 2. *notar.* 7. *titul. du crime de plagiaire.* Petr. Gregor. 36. *syntagm.* 31. adde *Exod.* 21. *Deuter.* 24.

(5) Plagii seu de plagiariis Lex videtur primo pertinuisse ad cives Romanos. Paul. 14. *collat. Leg. Mosaïcarum.* deinde ad eos, qui in Italia liberti essent, Ulpian. *ibid.* postremo ad omnes omnino liberæ conditionis, *ut hic.*

(6) Vide *l.* 103. *supr. de verbor. obligat.* hinc colligere possis hominem liberum emi non posse. *ut hic.* sed nec pignorari, *l.* 9. *supr. de pignor.* vel locari. vide *Novell.* 134. *c.* 7. ne quidem volentem. vide *Novell. Leon.* 69. An homo liber in perpetuum possit operas suas locare alicui privato? vide Ripensem ad *l. obligatione.* 6. *supr. de pignor. num.* 10. Reipublicæ vel Xenodochio. vide eundem *ibid. num.* 11. an possit obses dari in publica vel privata causa? *n.* 12. An possit obligari ad servandas sedes pro debito pecuniario? *d. num.* 12. an possit a patre, famis tempore distrahi? *n.* 13. obses dari pro patre, vel pro extraneo? *n.* 14. an possit esse pignori ei, qui redemit eum ab hostibus, piratis vel latronibus? *n.* 16. *et* 17. et si eo casu valet jus pignoris, num cedi possit alteri? *n.* 18. An Vasalli a dominis vendi possint? *n.* 19. An civili Jure liber homo possit ad carceres obligari? *n.* 20. *ad* 30. vel renunciare beneficio cessionis? *n.* 30. An cadaver hominis possit pignorari? *n.* 34.

(7) Pœna plagii capitalis, *ut hic.* imo pecuniaria et extraordinaria. vide *l. ultim. infr. h. t.*

(8) 6. Harmenopul. 14. 60. *Eclog.* 48. *c.* 15. secus si ignorans. *l.* 4. *infr. h. t. l.* 15. *C. h. t. l.* 2. *C. ubi de criminibus.*

(9) Absentis domini servum vendere possumus, at non fugitivum. 19. *synops.* 1. *ex lib.* 60. *tit.* 48. *cap.* 1.

(10) Fugitivum qui sciens vendit, plagii tenetur, *l.* 6. *C. h. t.* qui a suo domino absentem, non tenetur.

(11) *l.* 35. §. 3. *supr. de contr. empt.*

(12) *l.* 6. *in fin. C. h. t.*

(13) *l.* 6. *C. h. t.*

(14) *l.* 1. *supr. h. t. l.* 4. *C. de servis fugitivis.*

(15) *d. l.* 1. *supr. h. t.*

(16) *l.* 9. *C. h. t.* 6. Harmenopul. 13.

(17) *l.* 82. §. 2. *supr. de furtis. l.* 1. *supr. de fugitivis.*

(18) 60. *Eclog.* 48. *cap.* 4.

(19) Vide *l.* 3. *supr. de homine libero.*

De pœna.

7. HERMOGENIANUS lib. 6. (1) Juris Epitomarum.

POEna *pecuniaria* (2) statuta Lege Favia, in usu esse desiit: nam in hoc crimine detecti, pro delicti modo coërcentur: et plerumque in metallum (3) damnantur.

TIT. XVI.

AD SENATUSCONSULTUM TURPILLIANUM (4), ET DE ABOLITIONIBUS CRIMINUM (5).

Quibus modis accusatores delinquunt, et coërcentur. 1. *De calumniatore.* 6. *De prævaricatore.* 7. *De eo qui destitit, et de abolitione.* 11. *De suspecti tutoris accusatione.* 12. *Si quis dicatur in Senatusconsultum Turpillianum incidisse.* 13. *De eo, qui accusationem summittit, instigat aut mandat alicui, et instruit eum ad accusationem.* 14. *De eo, qui destitit.*

1. MARCIANUS libro sing. ad Senatusconsultum Turpillianum.

ACcusatorum temeritas tribus (6) modis detegitur; et tribus pœnis subjicitur: aut enim *calumniantur*, aut *prævaricantur*, aut *tergiversantur*.

§. 1. *Calumniari* (7), est falsa crimina intendere (8). *Prævaricari* (9), vera crimina abscondere (10): *Tergiversari*, in universum (11) ab *accusatione desistere*.

§. 2. Calumniatoribus pœna (12) Lege Remmia (13) irrogatur.

§. 3. Sed non utique, qui (14) non probat, quod intendit, protinus calumniari (15) videtur: nam ejus rei inquisitio arbitrio cognoscentis committitur, qui, reo absoluto, de accusatoris incipit consilio quærere, qua mente ductus ad accusationem processit: et si quidem justum ejus errorem repererit, absolvit eum: si vero in evidenti calumnia eum deprehenderit, legitimam pœnam ei irrogat.

§. 4. Quorum alterutrum ipsis verbis pronunciationis manifestatur. Nam si quidem ita pronunciaverit, *non probasti*, pepercit ei. Sin autem pronunciavit, *calumniatus* (16) *es*, condemnavit eum. Et quamvis nihil de pœna subjecerit, tamen Legis potestas adversus eum (17) exercebitur. Nam (ut Papinianus respondit) facti (18) remittitur absolvendus, solutius, et, ut ita dicamus, conniventibus oculis, et quasi dormiens, rei delicta spectat, quod in remissionibus criminum non solet fieri. vide Papon. *ibid. tit. d' abolitions.* quibus adde Petr. Greg. 32. *syntagm.* 23. *et* 36. *cap.* 2. *n.* 1. *et* 14.

---

(1) *Al.* quinto.

(2) Pœna plagii olim *pecuniaria* ex Lege Fabia: hodie extraordinaria et arbitraria, et plerumque metalli. *l.* 6. *C. h. t.* Capitalis erat ex Lege Mosaica, *Exod.* 21. *Deut.* 24. apud Romanos plagiarii servi pœna erat, ipsum servum et alterum, vel alterius loco, 20. aureos restituere, 60. *Eclog.* 48. *cap.* 1. liberi, manus amputatio etc. *Eclog. ibid. c.* 18. 6. *Harmen.* 14. Plagiarios etiam in metallum damnatos constat, *infr. h. t.* et bestiis objectos vel gladio punitos, *l. ult. C. h. t.* capitale denique fuisse crimen, *l.* 1. *supr. h. t.* Papo refert eos ut sæpius capite puniri, vel damnatione ad triremes, 2. *notar.* 7. De variis diversarum gentium pœnis plagiario illatis, vid. Petr. Gregor. 36. *syntagm.* 31. *n.* 6. 7. 8. 9. quibus adde et aliam antiquam, quæ extat apud Paul. 14. *collat. Leg. Mosaïcar.*

(3) Paul. *d. loco.* vide *l. ultim. C. h. t.*

(4) *L.* 9. *C.* 45. de calumniatoribus 9. *C. Theod.* 39. περὶ συκοφάντων, 60. *Eclog.* 1. 6. *Harm.* 9. adde *Extra.* 2. P. Greg. 32. *syntagm.* 20. de prævaricatoribus, vide P. Greg. 32. *syntagm.* 31. Boss. 36. de tergiversatoribus, vide Boss. *ibid.* et Petr. Gregor. 32. *syntagm.* 22.

(5) *L.* 9. *C.* 42. 9. *C. Theodos.* 37. Paul. 5. *sent.* 17. Petr. Gregor. 32. *syntagm.* 22. de generali abolitione, 9. *C.* 43. de indulgentiis criminum, 9. *C. Theod.* 38. adde Papon. 3. *notar.* 10. *tit. des lettres d' abolition.* et 60. *Eclog. ex titul.* 69. περὶ τῶν συγχώρησιν αἰτούντων κατηγόρων. Non pigebit quædam breviter de abolitione hic inserere. Magni namque momenti est nosse, quemadmodum homini famam, bona, et ipsam vitam servare possis. Res ita habet. Princeps reis criminum gratiam facere solet vel famæ, vel bonorum, vel vitæ, ut in *l.* 2. *infr. de sentent. passis.* et hoc etiam titulo, quoties temerarie (non tamen fallaciter, *l.* 2. *C. de abolitionib.*) suam suorumque injuriam nimio ac cæco impetu propulsanti licentiam omittendæ accusationis facit: quod apud Gallos non est usitatum, propterea quod in Gallia accusatores privatum tantum damnum persequuntur, procuratore fisci publicam pœnam persequente. Hanc autem gratiam reo Princeps facit, vel ultro, vel reo ejusve amicis petentibus. Ultro, *l.* 8. *l.* 10. *infr. h. t.* idque ob insignem lætitiam. hinc indulgentia seu generalis abolitio, *C. de generali abolitione.* et *C. Theodos. de indulgentiis criminum.* et publica, *l.* 12. *infr. h. t.* leviorum duntaxat criminum reis gratiam impertiens: non autem sacrilegis, reis majestatis, veneficis, maleficis, raptoribus, homicidis, *l.* 1. *l.* 3. *C. Theod. de indulgentiis.* eadem quibus parcit, famam non restituit, *l.* 3. *C. de generali abolitione.* Reo autem, ejusve amicis petentibus, Princeps gratiam facit, crimen abolendo (non tamen majestatis, patriæ proditæ, oppugnatæ, peculatus, sacramenti deserti, *l.* 3. *in fin. C. de abolitionibus.* et similium), quæ gratiæ species, restitutio dicitur, *infr. de sent. passis et restitutis.* et abolitio, 9. *C.* 43. 9. *C. Theod.* 37. Hæc famam restituit, *l.* 1. *Infr. de sententiam passis.* cui non absimile est beneficium illud Principis, quod Galli vocant, *grace*, *remission et pardon.* de quibus vide Papon. 3. *notar.* 10. Dicet aliquis, ergo graviora illa crimina, quorum superius mentionem fecimus, nunquam Princeps poterit abolere? Imo poterit: eritque exemplo ea, quam vocant Galli *abolition*, in qua Princeps, ipseque senatus, ad quem reus remittitur absolvendus, solutius, et, ut ita dicamus, conniventibus oculis, et quasi dormiens, rei delicta spectat, quod in remissionibus criminum non solet fieri. vide Papon. *ibid. tit. d' abolitions.* quibus adde Petr. Greg. 32. *syntagm.* 23. *et* 36. *cap.* 2. *n.* 1. *et* 14.

(6) Temere qui accusant, aut calumniantur, aut tergiversantur.

(7) Calumnia συκοφαντία. calumniator συκοφάντης. 60. *Eclog.* περὶ συκοφάντων. adde *l.* 16. *C. ex quib. caus. infamia.*

(8) Διαβάλλειν (hinc criminatio, διαβολή. Æschines, *in oratione* περὶ παραπρεσβείας) κατηγορεῖν. *Eclog. ibid.* id est accusare, scienter et prudenter, *l.* 1. §. 1. *supr. si mulier ventris nomine.* Paul. 1. *sent.* 5. §. 1. πλαστῶς. *Eclog. d. loco.* id est, per fraudem et frustrationem. *l.* 233. *infr. de verb. signif.* Ut differat calumnia a fama, vide Æschin. *in oratione*, περὶ παραπρεσβείας.

(9) Prævaricari quid, vid. §. 6. *infr. h. t.*

(10) Prævaricari est, dissimulare crimina, quæ alias præposita ad suam causam maxime facerent, unde a Græcis dicitur, προδότης τῆς ἰδίας ὑποθέσεως. et diversam partem adjuvare prodita sua causa, *l.* 4. §. 4. *supr. de his qui notantur.* *l.* 1. *supr. de prævaricat.* prodit, dum colludit cum reo, idque efficit, ne condemnetur. adde *l.* 212. *infr. de verb. signif.*

(11) Tergiversari est accusationi terga vertere, desistere ab accusatione: hoc φυγοδικία, *Eclog. ibid.* περίκαμψις Græcis dicitur. *Cujac. hic.* ita differt à prævaricatore, qui non in universum desistit: fingit se accusare, non tamen vere accusat, sed colludit cum reo.

(12) Fronti το K inurebatur. Julian. *in Antioch.* hac enim nota Kalumnia significabatur. Longus apud Pithœum 4. *not. Mosaïc.*

(13) Rhemnia, *vulg. Hal.*

(14) *Eclog. ibid.* c. 7. vere et calumniose accusare, sunt contraria, qui per errorem accusat, neque vere accusat, quia errat, neque calumniose: quia fallendi animus ei deest. non mirum igitur, si continuo, calumnia non notetur.

(15) Calumniari non continuo videtur, qui non probat, *ut hic.* Clarus hoc ad eos tantum refert, qui necessitate officii, vel propter immensum dolorem accusant, puta tutores et parentes, 5. *sent.* §. *ultim. quæst.* 62. *versic. dixi superius.*

(16) *l.* 16. *C. ex quibus causis infamia.*

(17) Condemnatum scil.

(18) Τῆς ὑποθέσεως ζήτησις. *Eclog. ibid.* id est, mulctæ. certe hic factum pœnæ opponitur, ceu Legis pœnæ. *Eclog. ibid.* (paulo aliter explicat Duaren. 1. *disput.* 14.) ut et alibi juris auctoritati, *l.* 15. *infr. ad municipal.* alibi pœna mulctæ opponitur in *l.* 244. *infr. de verbor. signif.* sint ergo illa eadem, pœna Legis, juris auctoritas, νόμου ἐπεξέλευσις. *Eclog. ibid.* et retro, sint hæc eadem, factum, *ut hic.* mulcta: τῆς ὑποθέσεως ζήτησις. *Eclog ibid.* ut sit sensus, Judex pœnam Legis dissimulando vel majorem, vel duriorem inferendo, condemnatum non notat: factis quidem controversis Leges accommodare potest, non Leges condere; vis hæc Legis est, non judicis. Reum infamia notare in legislatorum voluntate positum est, non judicis: in legislatorum voluntate est pœnam criminibus certam statuere Judicis non est statuere, sed statutam Legibus facto accommodare. adde *l.* 13. §. 7. *supr. de his, qui notantur.*

quidem quæstio in arbitrio est judicantis ; pœnæ vero persecutio non ejus voluntati mandatur , sed Legis auctoritati reservatur.

§. 5. Quæri possit , si ita fuerit interlocutus , *Lucius Titius temere* (1) *accusasse videtur* (2) , an calumniatorem pronunciasse videatur ? et Papinianus , temeritatem facilitatis veniam continere , et inconsultum *calorem* calumniæ vitio carere : et ob id hunc nullam pœnam subire oportere.

§. 6. *Prævaricatorem* (3) eum esse ostendimus , qui colludit (4) cum reo : et translatitie (5) muneri (6) accusandi defungitur : eo quod proprias quidem probationes dissimularet , falsas vero [rei] excusationes admitteret.

§. 7. Si quis autem ab accusatione citra (7) *abolitionem* destiterit , punitur.

§. 8. Abolitio privatim a Præsidibus postulari ac impetrari solet. Item pro tribunali (8) , non de plano. Nec præsens (9) hanc cognitionem alteri demandare (10) potest.

§. 9. Si plura crimina idem eidem intulit , singulorum (11) debet abolitionem petere : alioquin prout quid omiserit , ejus nomine Senatusconsulti pœnam patietur.

§. 10. Accusationem is intulit , qui præscriptione summoveri poterat , ut quilibet (12) adulterii masculo post quinque (13) annos continuos ex die commissi adulterii , vel fœminæ post sex (14) menses utiles ex die divortii : an , si destiterit , hoc Senatusconsulto plecti debet , belle dubitatur ? Movit , quod pene nulla erit accusatio , quam (15) temporis spatium , aut personæ vitium omnimodo removeret , reoque securitatem timoris ac periculi promitteret. Contra movet , quod qualiscunque accusatio illata , cognoscentis auctoritate , non (16) accusantis voluntate aboleri debet : majoreque odio dignus existimaretur , qui temere ad tam improbam accusationem processisset. Ergo verius est eum quoque , de quo loquimur in Senatusconsultum incidere oportere. Atquin Papinianus respondit , mulierem , quæ idcirco ad falsi accusationem non admitteretur, quod suam (17), suorumve injuriam non persequeretur , desistentem , Senatusconsulto Turpilliano non plecti. Num ergo , et in cæteris idem responsurus sit ? quid enim interest, propter sexus (18) infirmitatem , an propter status turpitudinem , temporisve finem (19) ad accusationem aliquam non admittatur ? multoque magis excludendi sunt , quod mulieris quidem accusatio vel propter proprium ejus dolorem effectum habere potuit : illorum vero accusatio voce duntaxat tenus intervenit. Atquin idem alias scribit , non posse aliquem duos (20) eodem tempore adulterii accusare, marem et fœminam : et tamen , si utrique simul denunciaverit , in utriusque (21) persona abolitionem eum petere debere , ne in hoc Senatusconsulto (22) incidat. Quid porro refert , propter causas suprascriptas accusatio non valuerit , an propter numerum personarum non tenuerit ? an hæc intersint , plenam habuerit aliquis accusandi facultatem , sed propter personarum conjunctionem ab accusatione summoveatur : an vero stricta ratione quibusdam accusandi facultas non competat ? ✝ Merito itaque dicendum est , omnes (23) , excepta muliere et minore (24) , nisi abolitionem petierint , in hoc Senatusconsulto incidere.

§. 11. Suspecti tutoris accusatio pro tribunali tantum examinari potest : et nullus (25) alius de hujusmodi quæstione , quam Præses pronuntiare potest : et tamen , qui ab ea destitit , Senatusconsulto non (26) tenetur.

(1) Temerariæ , facilis et inconsultæ accusationis damnatus , calumniæ vitio et pœna caret. *Eclog. ibidem.*

(2) Mos ille veterum in concipiendis sententiis fuit , ut quæ jurati cognovissent , ea non ut esse facta , sed videri pronunciarent, *ut hic. l. penultim. supr. de his , qui notantur.* Cicero , 4. *Verrina* : pronunciatum corrupisse videri. *et post* : pronunciatum est : non videri. Sallustius *in conjurat. Catilinaria* : senatus decrevit , falsum videri. Tacit. 14. Pronunciemus jure cæsum videri. Festus, Parum cavisse videri. Idem mos in Centumvirali de inofficioso querela : pronunciabant enim videri patrem justam irascendi causam habuisse. Plin. 5. *epist. ad Severum.* Idem in Senatusconsultis , augurumque ac pontificum decretis servatum. Livius 23. 25. Cicer. 4. *ad Atticum.* Auctor *ad Herennium* 1. Interdum tamen et aliter pronunciabant judices his modis : secundum te litem do , 2. Valer. 3. Senec. 7. *declamat.* in centum condemno , *l.* 1. §. 1. *infr. quæ sententiæ sine appellat.* solve quod petitum est. *l. in sententiis.* 59. §. 1. *supr. de re judic.* Quantum ei debes , redde. Divisioni vestræ stari placet. Pro ea parte , quam solvisti creditoribus , accipe. *l.* 21. §. 3. *supr. de recept. qui arbitr.* vim fecisti. *l.* 32. *infr. de pœnis.* Illum provincia illa , insulisque relego. vide Brissonium , 2. *select. antiq.* 2.

(3) §. 1. *supr. h. t.* vide Festum.

(4) ὁ ἐμπαίζων τῷ κατηγορουμένῳ. 60. *Eclog.* 1. *c.* 10. Prævaricatio , est accusatoris cum reo colludium.

(5) Translative , *vulgat.* translatitie accusandi munere fungi , *ut hic.* est translatitie lites exequi , *l.* 1. *supr. de jure patronatus.* illud non est translatitie omittendum. *l.* 55. §. 3. *supr. ad SC. Trebell.*

(6) Munere. *vulg. Hal.*

(7) Vide quæ notavi ad *epigraphen hujus tituli. l.* 1. *supr. de prævaricat.*

(8) Pro tribunali , et de plano , opponuntur. *l.* 2. *supr. de re judic.* Festus in *pro censu.*

(9) *Al.* præses.

(10) Demandari non possunt, quæ pro tribunali expediri debent. *l.* 9. §. 1. *supr. de off. Proconsul.*

(11) In petenda abolitione hoc communiter receptum est , ut qui eam postulat , omnia libello ac precibus inserat , quæ potuissent verisimiliter animum principis a gratiæ concessione dimovere: quinetiam volunt interpretes , ut reus inserat libello , antea necne aliam abolitionem postularit et impetrarit ; forte aliter , ut recentis delicti impetrata gratia , antiqui ac prioris pœnam sustineat. vid. Clar. 5. *sent. §. ult. qu.* 59. *vers. debes.*

(12) Adulterii potest quis masculum accusare intra annos quinque commissi : fœminam post sex menses utiles ex die divortii : postea accusare eas personas non potest adulterii : si accusare eas persistiterit , præscriptione summoveri poterit. Quid , si accusavit post id tempus et destitit : an hoc Senatusconsulto tenebitur ? vid. *infr. h. t.*

(13) *l.* 4. §. 1. *supr. ad l. Jul. de adult.*

(14) Adulteræ crimen sex mensibus utilibus extinguitur, *ut hic.* et *l. ob commissa.* 21. *C. ad l. Jul. de adulter.*

(15) Accusatio pene nulla est , quam temporis spatium , aut personæ vitium omnimodo removet , quæque reo securitatem permittit. *l.* 13. *infr. de regul. jur. l.* 7. §. 8. *supr. de dolo. l.* 7. §. 14. *supr. quib. ex caus. in possess.*

(16) Accusatio cognoscentis judicis , non accusantis voluntate aboleri debet.

(17) *l.* 19. *C. ad l. Corn. de falsis.*

(18) Alii sexu , alii infamia , alii ob tempus accusandi elapsum, ab accusando removentur.

(19) Atqui ob eam causam non incidunt in Turpillianum. vid. *l.* 11. *infr. h. t.*

(20) *l.* 39. §. 6. *supr. ad l. Jul. de adult.*

(21) *d.* §. 6.

(22) Senatusconsultum. *vulg.*

(23) Desistens ab accusatione invalida incidit in Turpill. excepta muliere et minore. vid. tamen *l.* 11. *infr. h. t.*

(24) Minor Senatusconsulto Turpilliano non plectitur : minori desertio accusationis non nocet. vide Cujac. ad *l.* 37. *supr. de minoribus.*

(25) Imo alius quam præses , puta delegatus a Præside. *l.* 4. *supr. de officio ejus , cui mandata. l.* 1. §. 4. *supr. de suspectis.* Alii possunt de suspecto cognoscere , at non delegare.

(26) Imo , tenetur qui desistit ab accusatione. *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.* Item suspecti postulatio , quasi publica est actio : hi autem incidunt in Turpillianum , qui desistunt a publica accusatione.

§. 12. Item, si dicatur aliquis in Senatusconsultum incidisse Turpillianum, Præsidis est super ea re notio: et tamen contra desertorem Senatusconsulti non intervenit coërcitio: qui autem dicit, quem in hoc Senatusconsulto (1) incidisse, accusator non (2) est.

§. 13. Incidit in hoc Senatusconsulto (3), et qui *accusatorem summittit*, aut *instigat*, aut qui mandat alicui, et instruit eum ad accusationem capitalem, dando probationes, allegando accusationes. et merito: *nam deficiendo* (4) *crimini*, *quod movet*, et eximendo se periculo calumniæ vel desertionis, *merito* calumniantis et desistentis pœnæ subduci *debuit*, nisi *subornatus* (5) accusator probaverit crimen, quod intendere suscepit. † Nec interest, per se mandavit accusationem, an per (6) alium. † Verum hunc, qui hoc *ministerio usus* est ad mandandam accusationem, non ex verbis, sed ex sententia Senatusconsulti puniri, Papinianus respondit.

† *Summissus* (7) enim accusator similiter eodem Senatusconsulto plectitur: id est, propter hoc solum punitur, quod *ministerium alieni timoris* recepit.

§. 14. Reus (8) condemnatus provocavit: deinde accusator destitit, an in hoc Senatusconsulto (9) incidit? prope est, ut incidisse videatur (10): quia provocationis (11) remedio, condemnationis extinguitur (12) pronunciatio.

2. Paulus lib. sing. de pœnis omnium Legum.

QUi destiterit (13) agere, amplius et accusare (14) prohibetur.

De pœna calumniatoris.

3. Idem lib. 1. Sententiarum.

ET in privatis (15), et in extraordinariis criminibus omnes calumniosi extra (16) ordinem pro qualitate admissi plectuntur.

De muliere desistente. 1. *De effectu abolitionis.*

4. Papinianus lib. 15. Responsorum.

MUlier, quæ falsi crimen injuriæ propriæ post (17) interpositam denunciationem desistens omisit, ex Senatusconsulto Turpilliano teneri non (18) videtur.

§. 1. Post abolitionem idem crimen ab (19) eodem in eundem instaurari non potest.

De libello dato principi.

5. Paulus lib. 2. Responsorum.

QUæsitum est, an is, qui, libello Principi dato, falsum se objecturum *minatus* (20) est, si non objecisset, Turpilliano Senatusconsulto tenetur? Paulus respondit, verbis Senatusconsulti Turpilliani eum, de quo quæritur, non (21) contineri.

Quid sit desistere. 3. *De nunciatoribus.* 4. *De calumnia.*

6. Idem lib. 1. Sententiarum.

AB accusatione destitit, qui cum adversario suo de compositione ejus criminis, quod intendebat, fuerit locutus (22).

§. 1. Animo (23) ab accusatione destitit, qui affectum et animum accusandi deposuit.

§. 2. *Destitisse* videtur, qui intra præfinitum (24) accusationis a Præside tempus reum suum non peregit.

§. 3. Nunciatores, qui per notoria (25) indicia (26) produnt, notoriis suis adsistere (27) jubentur.

§. 4. Calumniæ causa puniuntur, qui in fraudem alicujus librum (28) vel testimonium, aliudve (29) quid conquisisse, vel scripsisse, vel in judicium protulisse dicuntur.

De crimine post abolitionem repetito. 1. *De eo, qui desistit.*

7. Ulpianus lib. 8. Disputationum.

SI quis repetere velit crimen publica abolitione interveniente, eo jure repetit (30), quo accusabat: non æque

(1) Senatusconsultum. *vulg.*

(2) Id est, qui ex hoc Senatusconsulto accusationem instituit et deseruit, in Senatusconsulti pœnam non incidit; quia hic tantum tenentur, qui judicii publici accusationem deseruerunt, non qui privati, vel extraordinarii judicii, vel criminis.

(3) Senatusconsultum. *vulg. Hal.*

(4) Diffitendo. *Hal.*

(5) Accusator subornatus desistente principali accusatore, etiam admittitur ad probandum id, quod intendere suscepit.

(6) Mandator, minister mandati, et mandatarius, falsæ accusationis rei, puniendi.

(7) *l. 3. supr. ad l. Jul. de vi privata.*

(8) Turpilliano tenetur is etiam, qui reo damnato et provocante, ab accusatione destitit. Accusator suam accusationem in causa appellationis persequi cogitur, nisi velit in Turpillianum incidere.

(9) Senatusconsultum. *vulgat. Holoand.*

(10) Accusator provocationis causam persequi debet, ne in Turpillianum incidat.

(11) Sententia provocatione extinguitur.

(12) Imo tantum suspenditur. *l.* 6. §. 1. *supr. de his, qui notantur. l.* 11. *C. de rebus creditis.*

(13) Qui destiterit agere amplius, et. *vulgat.* ὁ ἀποστὰς οὐ δύναται περαιτέρω κατηγορεῖν. 60. *Eclog.* 1. περὶ συκοφαντῶν. 10. atque ita ex Florentina, Vulgata et Græca, tres lectiones diversæ colliguntur. Quod dicitur de eo, qui destitit, idem dicendum de convicto. *l.* 5. *supr. de prævaricat.*

(14) *l.* 2. §. 1. *l.* 15. §. 5. *supr. ad leg. Jul. de adulteriis.* adde *l.* 14. §. 9. *supr. de ædilitio. l.* 3. *in fin. supr. de prævaricat.* Paul. 1. *sentent.* 5. §. 2. *Eclog. ibid.* c. 12. *in fin.*

(15) Et in publicis, Paul. 7. *ibid.* ἢ τοῖς χρηματικοῖς. *Eclog. ibid.*

(16) Imo ordinarie puniendi. *l.* 1. *supr. h. t.* vid. *l.* 8. *C. de calumn.*

(17) Post non interpositam. Jacobus Curtius, 2. εἰκαστῶν. reprehensus a Roberto 1. *receptæ lection.* 25. et a Cujac. 20. *observ.* 8.

(18) Imo videtur. *l.* 5. *C. h. t.* vide Cujac. *d. loco.*

(19) *l.* 3. *in fin. supr. de accusationibus.*

(20) Accusasse nondum intelligitur, qui accusationem tantum minatus est, *l.* 11. §. 3. *supr. l.* 17. *C. ad leg. Jul. de adulter.* sic nondum petiit, qui petere voluit, *l.* 5. *supr. ratam rem.* nondum conquestus esse dicitur, qui querelam tantum præparavit. *l.* 11. *l.* 15. *supr. de in jus vocand.*

(21) Imo contineri videtur, *l.* 1. *l.* 2. *C. quando libellus principi.*

(22) Cum effectu scilicet, transigendo. *Accursius.*

(23) *l.* 13. *infr. h. t.*

(24) *l.* 1. §. 10. *vers. atquin.* Papinian. *in verbo* quid enim interest, *supr. eod. l.* 1. *l.* 2. *C. ut intra certum tempus. l.* 13. *C. de judiciis.*

(25) Notoria judicia. *l.* 7. *C. de accusationib. l.* 31. *C. Theod. de Episcopis et Clericis.* πιττακώματα. 60. *Eclog. ex lib.* 60. *tit.* 1. c. 15. sunt et relationes et epistolæ, *l.* 14. *C. de accus. l.* 6. *supr. de custodia.* elogia apparitorum, seu Irenarcharum, facta magistratibus, notoriæ etiam dicuntur ab Augustino, quo et vocabulo idem utitur in collationibus operis breviculi: ut hinc colligere possis, notoriam esse brevem et compendiariam scriptionem. vid. Cujac. 3. *obs.* 3. notoriæ etiam dicuntur; hinc Apuleius 7. *de Asino*: falsam de me notoriam pertulit. et Trebellius Pollio, *in Claudio sub finem*: notoria tua intimasti. et Augustin. *epist.* 159. qui non accusantibus nostris, sed illorum notoria, ad quos tuendæ publicæ pacis vigilantia pertinebat, præsentari videantur examini. et *epist.* 160. Circumcelliones et quosdam Donatistas præmissa notoria ad judicia Legesque perduxit. vid. Cujac. 1. *obs.* 33. et Brisson.

(26) Μηνύματα. Bud. *hic.*

(27) Dixi ad *l.* 7. *l.* 8. *l.* 14. *C. de accus. l.* 1. *C. de curiosis. lib.* 12. *tit.* 23.

(28) Vid. Paul. 3. *sent.* 4. §. 16.

(29) Ut injuriæ actione calumniosum. vid. Paul. 5. *sent.* 4. §. 11.

(30) Imo nullo modo repetit. *l.* 12. §. 1. *supr. de accus.*

enim possent præscriptiones ei objici, quæ ante reorum abolitionem non sunt objectæ: et ita Divus Hadrianus rescripsit.

§. 1. Si stellionatum quis objecerit, vel expilatæ hereditatis crimen, et destitit: pœnam Senatusconsulti Turpillani non subibit (1). nec si furti, vel injuriarum, sed officio judicis culpa ejus coërcebitur.

De abolitione.

8. Papinianus lib. 2. de Adulteris.

A*Bolitio*, aut publice (2) fit ob diem insignem (3), aut publicam (4) gratulationem:

9. Macer lib. 2. Publicorum.

VEl ob rem prospere (5) gestam:

2. *De tempore rei repetendi.*

10. Papinianus lib. 2. de Adulteris.

AUt privatim (6) actore postulante. † Tertio genere fit ex Lege abolitio, accusatore (7) mortuo, vel ex justa causa impedito, quominus accusare possit.

§. 1. Abolitione autem publice facta, non retractabitur in judicio repetendo de mariti jure.

§. 2. Triginta (8) dies repetendi rei Divus Trajanus utiles esse interpretatus est, ex die scilicet, quo feriæ finitæ sunt: et Senatus censuit eas dies cedere, quibus quisque reum suum repetere possit. Hoc autem repetendi rei tempus non aliter cedit, quam (9) si accusator quoque potuit adire.

De eo, qui præscriptione temporis exclusus est.

11. Idem lib. sing. de Adulteris.

QUærebatur, an hi, qui ab accusatione tempore exclusi essent, in Senatusconsultum Turpillianum inciderunt? Respondit, non oportere dubitari, calumnia non (10) puniri eos qui præscriptione temporis exclusi, causam adulterii perferre non potuerunt.

De abolitione.

12. Ulpianus lib. 2. de Adulteris.

SI interveniente publica abolitione (11) ex Senatusconsulto (ut fieri adsolet), vel ob lætitiam aliquam, vel honorem (12) domus (13) divinæ, vel ex aliqua causa, ex qua Senatus censuit abolitionem reorum fieri, nec intra dies præstitutos reum repetierit: dicendum est, cessare Turpillianum Senatusconsultum. nec enim videtur desistere, qui exemptum reum non defert: eximitur *autem* reorum (14) abolitione interveniente.

De eo, qui desistit.

13. Paulus lib. 3. de Adulteris.

D*Estitisse* eum accipiemus, qui in totum (15) animum (16) agendi deposuit, non qui distulit accusationem.

§. 1. Sed, qui permissu Imperatoris ab accusatione destitit, impunitus est (17).

14. Ulpianus lib. 7. de Officio Proconsulis.

DIvus Hadrianus Salvio Caro Proconsuli Cretæ rescripsit, tutorem qui pupilli causa instituerat accusationem, defuncto (18) pupillo cujus causa accusare cœperat, non esse cogendum accusationem implere.

De tempore rei repetendi.

15. Macer lib. 2. Publicorum.

IN Senatusconsultum Turpillianum incidunt, qui (19) subjecissent accusatores, aut subjecti postulassent, nec peregissent reos, aut aliter (20), quam abolitione facta, destitissent: quique chirographum (21) ob accusandum dedissent, pactionemve aliquam interposuissent. Hoc autem verbum [*nec*] *peregissent*, ad universos suprascriptos pertinere dicendum est.

(1) Sunt enim extraordinaria crimina. *l. 1. C. h. t. l. 1. C. de calumniatorib.*

(2) Abolitio interdum ultro fit a Principe, non ad actoris postulationem, ut *l. 10. infr. h. t.* ea generalis dicitur, ut notavi in ephigraphe, *supr. h. t.* et publice data, *l. 14. §. 2. in fin. supr. de bonis libertor.* ἐγκλημάτων δημοσια ἄπολυσις. 1. *Harm.* 22. ut distet ab ἀμνηςία, vide *l. 1. C. de generali abolitione.*

(3) Abolitio fit interdum ob publicam gratulationem, puta ob natalem filii Principis; id quod fecit Constantinus ob natos sibi liberos Crispum et Helenam, *l. 1. C. Theodos. de indulgentiis. lib. 9. tit.* 38. ob Paschatis diem, *l. 3. C. de Episcopali audientia.* qui mos etiam consuetus erat apud Judæos: sed tamen pessime observatus, ob Dominum crucifixum, et prædonem dimissum. *Matth.* 27. *v.* 15. *Joan.* 18. *v.* 39. Sic homicidæ anno Jubilæi ad suos impune revertebantur, *Numer. c.* 29. et apud Thessalos die festo, quem Peloro dicaverant, vincti de carcere dimittebantur, et in convivium admittebantur, ob memoriam beneficii quondam accepti a Peloro. Athenæus 1. *dipnosoph.* 17.

(4) Vel placandum numen divinum. Hinc legimus Romanos ob gravem pestilentiam inter cætera remedia numinis placandi vincula ademisse, ac religioni deinde fuisse (quibus eam opem dii tulissent) vinciri. Liv. *decad.* 1. *lib.* 5.

(5) Imperatores Romani hoste devicto inter cætera triumphi privilegia solebant servos publicos libertate donare, reos carcere et vinculis liberare. Hinc legimus apud Liv. 3. *decad.* 4. Acradina capta, servos ad pileum vocatos, et carcere vinctos emissos. et eodem libro paulo ante, Gracchus ob fusum Hannonis exercitum, servos libertate donat. Alexand. ab Alexandro, 5. *genialium dierum* 27. refert observatum, ut quoties obsecrationes aut lectisternia indicerentur, vinctis vincula adimerentur.

(6) *l. 3. supr. de accusat. l. ult. C. si reus.*

(7) In eo differt ab ἀμνηςία, a qua crimen aut accusatio repeti non potest. vid. Cujac. ad 5. Pauli *sent.* 17. *in pr.* ad hæc, abolitio publica suspendebat potius accusationes, quam remittebat.

(8) In Gallia hodie receptum, ut literæ veniales seu gratiæ petantur intra sex menses, computandos a brevi scriptura per magnum Eleemosynarium consignata. vid. Papon. 24. *tit.* 17. *Arrest.* 1. et P. Gregor. 36. *syntagm.* 21. *n.* 11.

(9) *l. 2. C. de generali abolitione in fin.*

(10) Imo puniuntur, *l. 1. §. 10. supr. h. t.* solve: Hic agitur de accusatore, quem reus opposita præscriptione exclusit: ibi de accusatore, qui excludi quidem potuit, sed vel eam reus non opposuit, vel oppositæ rationem non habuit judex. vid. Cujac. 20. *obs.* 30.

(11) Abolitio quando fiat, vid. *l. 8. 9. 10. supr. h. t.* Ans.

(12) Domus divina, domus Imperatorum hic intelligi potest, *l. 7. C. de SS. Eccles.*

(13) Dedicationem templorum gentilibus familiarem et usitatam, hic credo innui, apud quos usitatum erat, non tantum templa, sed et bibliothecas, publica opera, et statuas dedicare. Turneb. 12. *advers.* 11. *in fin.* Lego etiam Judæos altaria, *Num.* 7. *vers.* 11. muros, *Nehem.* 12. *vers.* 17. et templa dedicasse. et in templorum dedicatione festum egisse, 3. *Esdræ. vers.* 7. aliquot diebus, 2. *Reg.* 8. *vers.* 65. et deinceps singulis annis semel per octiduum, in gratiarum actionem, 1. *Machab.* 4. *vers.* 50. festum Græci ἐγκαίνια vocant. *Joan.* 20. *vers.* 22. Hujusmodi dedicationes magnis ceremoniis actæ a gentilibus: ludi etiam adjiciebantur, neque a quovis, sed præcipuis, et ad id munus electis viris, ædes divinæ dedicabantur.

(14) *Al.* reis.

(15) *l. 10. supr. de judiciis.*

(16) *l. 6. §. 1. supr. eod. l. 6. C. h. t.*

(17) Imo, non est, quum sit infamis. *l. 2. C. h. t.*

(18) Adde *l. ultim. supr. si quis cautionibus. l. 22. supr. de his, quæ ut indignis.*

(19) *l. 24. infr. de jure fisci.*

(20) *l. 1. §. 7. supr. h. t.*

(21) Probari delicta et crimina etiam per scripturam, hinc colligunt: puta mandatum falsum, turpe et flagitiosum, usurarum, et hujusmodi, veluti adulterii et homicidii, et cujuslibet generis delicti, si in epistola, vel instrumento, vel tabulis actus, vel rei nota sit expressa. de quo tamen vide Clar. 5. *sent. §. ult. quæst.* 14.

§. 1. An ad eos, qui hodie (1) de judiciis publicis extra (2) ordinem cognoscunt, Senatusconsultum pertineat, quæritur? Sed jam hoc Jure ex Sacris Constitutionibus utimur, ut pertineat: ita ex singulis causis singulæ pœnæ irrogentur.

§. 2. Eos (3), de quorum calumnia agi non permittitur, si destiterint, non (4) incidere in pœnam hujus SC. Constitutionibus cavetur.

§. 3. Si propter mortem rei (5) accusator destiterit, non potest hoc Senatusconsulto teneri: quia morte (6) rei judicium solvitur, nisi tale crimen fuit, cujus actio et adversus heredes durat: veluti (7) Majestatis. Idem in accusatione (8) repetundarum est, quia hæc quoque morte non solvitur.

§. 4. Cæterum si postea, quam accusator destitit, reus decesserit: non ideo magis delictum accusatoris relevatur. Nam eum, qui semel (9) destitit, si postea accusare paratus sit: non esse audiendum, Severus et Antoninus statuerunt.

§. 5. Qui post inscriptionem ante litem contestatam anno (10), vel (11) biennio agere non potuerint, variis Præsidum occupationibus, vel etiam civilium officiorum necessitatibus (12) districti, in Senatusconsultum non incident.

§. 6. Quamquam prius reum quis detulerat, etsi post abolitionem, antequam reus repeteretur, alia abolitio supervenerit: non ex superiore, sed ex secunda (13) abolitione dies triginta computantur.

De servis.

16. Paulus lib. sing. de Adulteris.

Domitianus (14) rescripsit, quod de feriis, et de abolendis reis dicitur, non pertinere ad (15) servos, qui accusati in vinculis esse jubentur, ne (16) judicium finiatur.

De abolitione.

17. Modestinus lib. 17. Responsorum.

Lucius Titius Seium reum falsi fecit: et prius quam persequetur (17), indulgentia (18) reorum crimina abolita sunt. Quæro, si postea eum iterato reum non fecerit: an in Turpillianum Senatusconsultum inciderit? [Herennius] Modestinus respondit, abolitionem reorum, quæ publice indulgetur, ad hoc (19) genus criminis non pertinere.

18. Papirius Justus lib. 1. de Constitutionibus.

Imperatores Antoninus et Verus Augusti Julio Vero rescripserunt, cum satis diu litem traxisse dicetur, invito (20) adversario non posse eum abolitionem accipere.

§. 1. Item rescripserunt, nisi evidenter probetur consentire adversarium, abolitionem non dari.

§. 2. Item rescripserunt, cum (21) in crimine capitali abolitionem, ut in re pecuniaria petitam esse diceret, restaurandam esse nihilominus cognitionem: ita ut si non probasset hoc, quod proponeret, non impune eum laturum.

TIT. XVII.

DE REQUIRENDIS VEL (22) ABSENTIBUS (23) DAMNANDIS.

Cur, 1. *Et quibus casibus absens non punitur*, *sed requirendus adnotatur*. 2. *Quomodo requiritur*. 3. *De tempore ad se purgandum concesso*. 4. *De eo*, *qui intra annum satis obtulit*, *vel mortuus est*. *De bonis rei*.

1. Marcianus lib. 2. Publicorum.

Divi Severi et Antonini Magni (24) Rescriptum est, ne quis absens puniatur: et hoc jure utimur, ne (25)

(1) Aliud fuit ante. de hoc verbo *Hodie* dixi ad *l.* 32. *supr. ad l. Corn. de falsis.*

(2) Adde *l.* 3. *supr. h. t. l.* 8. *supr. de publicis judiciis.*

(3) Puta tutores. *l.* 2. *C. qui accusare.*

(4) Imo incidunt: maritus enim jure mariti accusat, sine metu calumniæ, *l.* 6. *C. ad leg. Jul. de adulteriis.* et tamen in Turpillianum incidit. *l.* 16. *C. ad leg. Jul. de adulter.*

(5) *l.* 3. *C. si reus vel accusator.*

(6) Vid. *l.* 6. *supr. de publ. judic.*

(7) *Harm.* 12. 56.

(8) Καὶ περὶ ἀδικίας τῶν ἐπαρχίας ἀρχόντων. 60. *Eclog.* 1. c. 14. *l.* 20. *supr. de accusat. l.* 2. *supr. ad leg. Jul. repetund.*

(9) *l.* 2. *supr. h. t.*

(10) Vid. *tit. C. ut intra cert. tempus.*

(11) Hæc verba, *vel biennio*, Triboniani esse notat Cujac. *c.* 21. *de præscription.* hic interea vestigium est, causas criminales olim anno finiendas fuisse. vid. *l. reus.* 7. *infr. de munerib.* et eundem Cujac. 1. *observ.* 8.

(12) Necessitas excusat ab accusando.

(13) Abolitionem criminis, et semel et pluries concedi, observa, notat tamen Papon. 24. *arrest.* 10. *vers.* 8. grave crimen semel abolitum, etiam in levi postea superveniente punitum fuisse. quin reperio, crimina bis commissa non remitti. *l.* 3. *in fin. C. de Episcopali audientia.* facit *lex* 1. *C. si sæpius in integrum.*

(14) Accursius non recte hanc Legem intellexit. vera est igitur hujus Legis sententia: quod dicitur, publica abolitione interveniente, reum posse repeti intra dies triginta, nec plures, *l.* 10. *l.* 12. *supr. h. t.* locum obtinet in servo, qui ex vinculis causam dicere cogitur, *l.* 25. §. 1. *supr. de SC. Silaniano. l.* 2. *supr. de custod. reor.* quamvis enim is intra triginta dies non repetatur, non poterit tamen præscriptionis auxilio juvari: propter ipsa vincula, quæ majorem vim, atque perpetuitatem, quam instituta accusatio continere videntur. Præsertim cum et Lex talem servum prohibeat absolvi, antequam de eo judicetur, *d. l.* 2. *vers. dubitationem.* vide Langebek. c. 15. *Annotationum.*

(15) *l.* 2. §. 1. *supr. de custodia et exhibitione.*

(16) Donec judicium. quam lectionem probat Cujac. 20. *obs.* 12.

(17) Persequeretur. *vulg. Hal.*

(18) Vid. *l.* 3. *C. de generali abolitione.*

(19) Id est, ad crimen falsi. adde *l.* 3. *C. de Episcopali audientia.*

(20) *l.* 3. *C. de abolitionibus.*

(21) Hujus versiculi sententiam Accursius minus percepit, species hæc esse videtur: Impetravit accusator abolitionem ex causa, quod res non capitalis, sed pecuniaria esset: delatus est postea apud judicem, quasi ex falsa causa impetrata abolitione: scilicet quod causa non pecuniaria, sed capitalis, fuerit: dicitur restituenda esse cognitio abolitionis: sed si delator in probatione deficiat, non impune eum laturum. Langebek. *d. loco.*

(22) Nec absentibus. *Hal.*

(23) *l.* 9. *C.* 40. περὶ ἀπόντων καὶ ἀναζητουμένων ὡς ἐπὶ ἐγκλήματι κατηγορουμένων. 60. *Eclog.* 49. adde *Novell.* 134. *cap.* 10. Tituli series est notanda. Reus accusatus, vel delatus, requirendus est: deprehensus capitur, elicitur confessio voluntaria, scripturæ opponuntur: sed et testes, quæstio adhibetur: fertur sententia, punitur. si absens esse perseverat, inter reos adnotatur. Edictis propositis jubetur adesse (mandatur interdum, ne quis eum celet, ulla ope juvet, aut ab eo emat), ut eo cognito, veniat ac se purget. 60. *Eclog.* 49. c. 1. bona ejus obsignantur, per annum exspectatur: anno finito, non quidem damnatur (aliud est in privatis judiciis) *l.* 5. *infr. de pœnis.* sed bona fisco vindicantur.

(24) Magni cognomen tribuitur hic Antonino: idem cognomen Alexander, Pompeius, Constantinus et Carolus consecutus est.

(25) Absolvere nocentem satius est, quam innocentem condemnare. vid. *l.* 5. *infr. de pœnis.* vid. *l.* 10. *l.* 13. *supr. de public. judiciis. l.* 6. *C. de accusationib. l.* 15. *C. ad leg. Jul. de adulteriis.*

absentes damnentur : neque enim inaudita (1) causa (2) quemquam damnari æquitatis ratio patitur.

§. 1. Si autem gravius quis puniatur : puta in opus metalli vel similem pœnam, sive capitalem (3): hoc casu non (4) est irroganda in absentem pœna, sed absens requirendus adnotatus (5) est (6), ut copiam sui præstet (7).

§. 2. Præsides autem provinciarum circa requirendos adnotatos hoc debent facere, ut eos, quos adnotaverint, Edictis (8) adesse jubeant : ut possit innotescere eis qui adnotati sunt. Sed et literas (9) ad Magistratus, ubi consistunt, mittere : ut per eos possit innotescere, requirendos eos esse adnotatos.

§. 3. Et ex hoc (10) [annus (11)] computatur ad se purgandos.

§. 4. Sed et Papinianus lib. XVI. Responsorum scripsit, requirendum adnotatum, si provinciæ Præsidem intra (12) annum adierit et satis obtulerit (13) : non esse locum Mandatis, ut bona fisco vindicentur. nam et si intra annum mortuus sit, criminis causa expirat (14), et perit, et bona ejus ad successores transmittuntur.

2. MACER lib. 2. Publicorum.

ANni (15) spatium ad occupanda bona ejus, qui requirendus adnotatus est, pertinet.

§. 1. Sed si per viginti (16) annos fiscus bona non occupaverit, postea præscriptione vel ab ipso reo, vel ab heredibus ejus summovebitur.

3. MARCIANUS lib. 2. de Publicis judiciis.

QUamcunque enim quæstionem apud fiscum, si non alia (17) sit præscriptio, viginti annorum silentio præscribi, Divi Principes voluerunt.

4. MACER lib. 2. de Publicis judiciis.

ANnus exinde (18) computandus est, ex quo ea adnotatio [facta est] quæ vel Edicto, vel literis ad Magistratus factis publice innotuit.

§. 1. Ergo et viginti annorum tempus exinde fisco numeretur, ex quo adnotatio publice innotuit.

§. 2. In summa sciendum est nulla temporis præscriptione, a causæ (19) defensione (20) summoveri eum, qui requirendus adnotatus est.

3. *Ne debitores reo profugo solvant.*

5. MODESTINUS lib. 12. Pandectarum.

MAndatis cavetur, intra annum requirendorum bona obsignari (21) : ut si redierint, [et se purgaverint], integram rem suam habeant. si neque responderint, neque qui se defendant, habuerint : tunc post annum bona in fiscum coguntur.

§. 1. Et intra annum medio tempore moventia, si qua sunt, ne aut mora deteriora fiant, aut aliquo modo intereant, venire (22) debere, pretiumque eorum in deposito esse, D. Severus et Antoninus sanxerunt.

§. 2. Sed et D. Trajanus inter (23) moventia fructus (24) quoque haberi rescripsit.

§. 3. Curandum est autem, ne quid ei, qui profugit, medio tempore a debitoribus ejus solvatur, ne per hoc fuga ejus instruatur (25).

TIT. XVIII.

DE QUÆSTIONIBUS (26).

Non esse a tormentis incipiendum. 2. Qui primum tor-

(1) Vid. *l.* 2. *supr. ad l. Corn. de sicariis.*

(2) Inaudita causa nemo damnandus est, id est, defensione non audita, et accusatoribus ejus absentibus, nullus damnandus est : et ita Festus, *Actor.* 25. *versic.* 16. ὐκ ἔςιν ἔθ᾽ Ρωμαίοις χαρίζεσθαί τινα ἄνθρωπον εἰς ἀπώλειαν, πρὶν ἢ ὁ κατηγουμενος κατὰ πρόσωπον ἔχοι τὺς κατηγόρυς, τόποντ᾽ ἀπολογίας λάβοι περὶ τῦ ἐγκλήματος. Id est, *Non est Romanis consuetudo quempiam morti dare, priusquam reus præsentes habeat accusatores, et locum defensioni accipiat super criminatione.* et Dominus apud Joannem 8. *versic.* 10. πῦ εἰσὶν ἐκεῖνοι οἱ κατήγοροί σῦ; ubi sunt accusatores illi tui? nemo te condemnat, neque ego te condemno. Tertullianus, *lib. ad Scapulam.* Pudens negavit se sine accusatore auditurum hominem, secundum mandatum. et Eusebius, apud Ammianum, 14. pertinacius, ut Legum gnarus, accusatorem flagitabat, atque solennia. Ambros. *ad Syagrium* : Si leges publicas interrogemus, accusatorem exigunt. et Marcus apud Gallicanum : Non possumus reum facere, quem nullus accusat. vide Cujac. 1. *observat.* 33. *in fin.* et Demosthenes *in oratione* περὶ ςεφανῦ. Ibi, ἀμφοῖν ἀκροᾶσθαι. Hinc illud Juliani, et apud Ammianum, *lib.* 18. Ecquis innocens esse poterit, si accusare sufficiat? Mos hic Romanis fuit, accusatori sex horas, reo novem Legibus dari. Plinius, 4. *epist.* 9.

(3) Absens in capitalibus causis nemo damnatur : hodie multas apud gentes id non servatur. vide Clar. 5. *sentent.* §. *ult. quæst.* 44. *versic. sed hodie. et versic. licet.* In Italia, Gallia, Hispania et Germania quoque contumax pro confesso et convicto criminis habetur : idemque condemnari potest, quamvis post latam sententiam, etiam ab extraneo ejus innocentia purgari possit. Mynsing. 2. *observat.* 88.

(4) Μεγάλω ἐγκλήματι ὐ καταδικάζεται. 60. *Eclog.* 44. *c.* 1. *et Harmenopul.* 4. adde *l.* 5. *infr. h. t.* hoo sensu absens, qui non damnatur magno crimine (puta quod infert pœnam capitalem vel opus metalli) requirendus est Edicto proposito, ut eo cognito veniat et se purget.

(5) Adnotandum est, *vulgat. Haloand. l.* 1. *C. h. t. Nov.* 134. *c.* 5. *l.* 6. *C. de accusat.* 60. *Eclog.* 49. *c.* 1.

(6) Quo? vid. *infr. h. t.*

(7) Adde, καὶ ἑαυτὸν καθάρῃ. id est, *et seipsum purget. Eclog. ibid.* ut tempus habeat, πρὸς τὸ ἑαυτὸν καθάραι. *Harm. ibid.*

(8) Προγράμματι προτιθεμένυ. *Eclog. ibid.* διὰ γραμμάτων. 1. *Harm.* 4. νομίμοις κηρύγμασι *Novell.* 134. *c.* 5. denunciationem etiam vocat, *l.* 5. *Infr. de pœnis.* ὑπομνησις καὶ προθέματα. Harm. *ibid.*

(9) *Eclog. ibid.* ἐπιςολὴν δημοσίαν vocat. *Nov. ibid.*

(10) Imo non ex hoc, sed ex die accusationis. *l.* 2. *C. h. t.*

(11) *l.* 2. *l.* 4. *infr. h. t.*

(12) Alias bona sua non recipit. *Eclog. ibid.* Harmen. *ibid.*

(13) *l.* 13. *C. h. t.* Harm. *d. loco. Eclog. ibid. c.* 5.

(14) Morte crimen expirat. *Eclog. ibid. ex lib.* 9. *tit.* 1. *c.* 145.

(15) Adnotati rei anni spatium habent ad se purgandum : intra annum bona eorum obsignantur : post annum, fisco vindicantur, nisi venerint. adde *l.* 4. *l.* 5. *infr. h. t.*

(16) Omnis causa fiscalis 20. annis extinguitur, et tali præscriptione submovetur. *Eclog. ibid. in scholio.* et *lib.* 56. *tit.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 49. *c.* 2. *l.* 1. §. *penult. infr. de jure fisci.* excipe *l.* 13. *supr. de diversis.* excipe causam commissi, et bonorum vacantium. vide Cujac. *c.* 28. *de præsc.*

(17) Forte minor. *C. de quadriennii præsc.* Goth. Vide *l.* 13. *supr. de divers. temp.* S. L.

(18) A criminis defensione.

(19) Imo non exinde. *l.* 2. *C. h. t.*

(20) Defensiones rei sunt perpetuæ. *l.* 18. §. 9. *infr. de quæst.*

(21) Galli *sceller.* id commissariis vel apparitoribus interdum attributum.

(22) Mobilia tempore peritura a commissariis distrahenda, et a tutoribus. facit *l.* 22. *C. de admin. tut.*

(23) Hic textus non negat, immobilia judicis etiam mandato describi, et eorum administrationi, regimini, et gubernationi sequestrum vel commissarium præponi : id usus etiam obtinuit. vide Clarum, 5. *sent.* §. *ultim. quæst.* 44. *vers. sed hodie.*

(24) Mobilium appellatione fructus continentur. hinc juncto §. superiore, Molinæus colligit, feudo a domino prehenso commissarios fructus saltem tempore perituros invito domino posse vendere. 1. *consuetud.* §. 6. *Gloss.* 15. *n.* 3.

(25) Et adjuvetur ejus fuga, ut per eam accusationem effugiat.

(26) *L.* 9. *C.* 41. 9. *C. Theod.* 15. Paul. 5. *sent.* 14. *et* 16. 60. *Ecl.* 50. 8. Valer. Max. *tit. de qu.* 4. Quæstionis verbo intellige tormentum, corporis dolorem, ad eruendam veritatem, malam mansionem. *l.* 15. §. 41. *Supr. de injuriis. l.* 7. *Supr. depositi.* Synesius in Epistolis ponit δακτυλήθραν, ποδοςράβην, πιεςήριον, ῥινολαβίδα, ὠτάγραν, χειλοςρόφιον. Quæstionem Galli vocant *la gehenne*, a vocabulo, ut quidam volunt, Hebræo *gehinnom. Jerem.* 32. 4. *Reg.* 13. vide Papon. 14. *arrest.* 9. et Clar. 5. *sent.* §. *ult. quæst.* 64. Petrum Greg. 68. *syntagm.* 12.

quendus. 3. *De his , quos accusator de domo sua producit , si partus subjectus dicatur.* 4. *De uno servo.* 5. *De servo rei.* 6. *De servo heredum.* 7. *De servo universitatis.* 8. *De eo , qui bona fide reo servit.* 9. *De liberto.* 10. *De fratre. De his , qui testimonium dicere non coguntur.* 11. *De servo mariti.* 12. *De servo damnati.* 13. *De manumisso ad hoc , ne torqueatur.* 14. *De eo , qui post cognitionem susceptam rei factus est.* 15. *Si dicatur nullo jure emptus.* 16. *De servo rei.* 19. *Si servus in se torqueatur, deque domino aliquid fuerit confessus.* 20. *De tributis.* 21. *Quomodo interrogandum.* 22. *Si de se interrogatus , amplius dixerit.* 23. *An sit fides habenda quæstioni.* 27. *De eo , qui ultro fatetur , si de innocentia confessi post condemnationem constet.*

1. ULPIANUS [lib. 8. de Officio Proconsulis].

IN criminibus eruendis (1) quæstio adhiberi solet (2) . Sed quando , vel quatenus id faciendum sit , videamus (3) . Et non esse a tormentis incipiendum (4) , et D. Augustus constituit , neque (5) adeo fidem quæstioni adhibendam.

§. 1. Sed et epistola Divi Hadriani ad Sennium Sabinum continetur. verba rescripti ita se habent : *Ad tormenta servorum ita demum veniri oportet , cum (6) suspectus est reus : et aliis (7) argumentis ita probationi (8) admovetur , ut sola confessio servorum deesse videatur.*

§. 2. Idem Divus Hadrianus Claudio Quartino rescripsit , quo rescripto illud expressit , a suspectissimo (9) incipiendum , et a quo facillime posse verum scire (10) judex crediderit (11).

§. 3. Ad quæstionem non esse provocandos eos , quos accusator de (12) domo sua produxerit : nec facile (13) credendum subjectam eam , quam ambo parentes dicuntur caram (14) filiam habuisse , rescripto Divorum Fratrum ad Lucium Tiberianum emisso declaratur.

§. 4. Iidem Cornelio Proculo rescripserunt , non utique in servi unius (15) quæstione fidem rei constituendam ; sed argumentis causam examinandam.

§. 5. Divus Antoninus et Divus Hadrianus Sennio Sabino rescripserunt , cum servi pariter cum domino aurum et argentum exportasse dicerentur , non esse de (16) domino interrogandos: ne quidem , si ultro (17) aliquid dixerint , obesse hoc domino (18).

§. 6. Divi Fratres Leliano Longino rescripserunt , de servo heredum (19) non esse habendam quæstionem in res hereditarias , quamvis suspectum fuisset , quod imaginaria venditione dominium in eo quæsisse heres videretur.

§. 7. Servum municipum posse in caput civium (20) torqueri , sæpissime rescriptum est ; quia non sit illorum servus , sed Reipublicæ.

† Idemque in cæteris servis corporum dicendum est : nec enim plurium servus videtur , sed (21) corporis.

§. 8. Si servus bona fide mihi serviat , etiam si dominium in eo non habui : potest dici , torqueri eum in caput meum non debere. † Idem est et in libero (22) homine , qui bona fide servit.

§. 9. Sed nec libertum torqueri in patroni (23) caput , constitutum est.

§. 10. Nec fratrem quidem (24) in fratris, Imperator noster cum [Divo] patre suo rescripsit : addita ratione, quod in eum , in (25) quem quis invitus testimonium (26) dicere non cogitur , in eum nec torqueri debet.

§. 11. Servum mariti in caput uxoris posse (27) torqueri , Divus Trajanus Servio Quarto rescripsit.

§. 12. Item Mummio Lolliano rescripsit , *damnati servos* , quia (28) *desierunt* (29) *esse ipsius* , *posse in eum torqueri.*

§. 13. Si servus ad hoc (30) erit manumissus, ne torqueatur ; dummodo in caput domini (31) non torqueatur, posse eum torqueri (32) Divus Pius rescripsit.

(1) Veri inveniendi causa tormentis et cruciatibus quæritur. Cicer. 2. *ad Herennium.*

(2) Paul. 5. *sentent.* 14. §. 1.

(3) Alias si injuste Judex reum quæstioni subjecit , isque mortuus fuerit , capitis damnandus est. Clarus ex communi opinione, 5. *sent.* §. *ult. quæst.* 64. *vers. antequam.*

(4) *c.* 6. *extra. de reg.* res enim fallax et fragilis est quæstio. §. 23. *infr. h. t.*

(5) Constare prius de delicto commisso oportet , quam quis quæstioni subjiciatur : item considerare , an tale sit delictum , cujus nomine quis tormentis subjiciendus sit. adhæc an delictum aliter probari possit , quam per quæstionem et torturam : cum ad eam , nisi subsidii loco , non sit decurrendum. Ideoque clanculariis in delictis facilius infertur quæstio , quam in his , quæ palam facta sunt. Paul. *ibid.* vid. Clar. 5. *sent.* §. *ult. quæst.* 64. *vers. debet ante.*

(6) Id est , tunc servi torqueri possunt , cum argumenta sunt talia , ut nihil aliud deesse videatur , præter servorum quæstionem. §. 4. *in fin. infr. eod. l.* 18. §. 2. *infr. eod. l.* 8. *C. h. t.* adde Paul. 5. *sent.* 14. §. 1.

(7) Quæ opinionem faciant.

(8) A probatione amovetur. *Hal.* Sed hic *admovere reum probationi* , nihil aliud est , quam cum argumentis compellere , ut convictus videatur : Accursius alioqui hunc locum non est adsectatus.

(9) 7. *Ecl.* 6. *ex lib.* 60. *tit.* 10. *c.* 1. et a timidiore. *l.* 18. *infr. h. t.*

(10) Sciri. *vulg. Hal.*

(11) *Eclog. ibid.*

(12) Paul. 5. *sent.* 15. §. 1. 21. *Eclog.* 1. *c.* 14.

(13) Supposita non præsumitur , quam ambo parentes charam sibi habent. vid. Alciat. 1. *præs.* 19.

(14) Charam. *vulg. Hal.*

(15) *l.* 9. *in fin. C. de test.* Unius quæstioni non creditur. vide *l.* 20. *in fin. infr. h. t.* Idem apud Gallos constituit D. Ludovicus : contrarium sentit Glossa in *l.* 4. *C. ad l. Jul. majest.* Glossæ opinionem Bartolus probat. Sentit itaque , dictum unius testis sufficere ad torturam. Bart. *hic. n.* 1. Idem addit , unius testimonium indiciis aut fama adjutum plenam probationem facere.

(16) §. 19. *infr. hic.*

(17) *l.* 7. *C. h. t.* Paul. 5. *sent.* 16. §. 4.

(18) Et merito. Est enim (ut Theophilus ait) φύσει ὁ δοῦλος τοῦ δεσπότου πολέμιος , vide Cujac. apud Paulum *dicto loco.* Idque locum habet , etiamsi agatur de crimine capitali , Paul. 5. *sent.* 16. §. 5. etiamsi verum dicat , etiamsi causa sit fiscalis , vox ei interdicitur , ut proditori , *l.* 6. *l. un. C. de delat.* excipe crimen majestatis et tributorum. §. 20. *infr. hic.* An id locum habeat in liberis hominibus , quorum opera (servorum antiquorum loco) hodie utimur , dicam ad §. 8. *infr. hic.*

(19) *l.* 2. *infr. eod.* vid. *l.* 13. *C. h. t.*

(20) *l.* 6. §. 1. *supr. de rerum divis.*

(21) Corpora , seu collegia , unius personæ loco habentur.

(22) Liberi homines (quibus hodie ad servitia domestica utimur) in caput heri sui torqueri non possunt : quod tamen usus non obtinuit.

(23) *l.* 6. *C. h. t.* hinc colligere possis , argumento a libertis ad vasallos ducto, Vasallos in Domini sui caput torquendos non esse.

(24) Adde *l.* 13. *C. qui accusare.* Paul. 5. *sent.* 15. §. 2.

(25) *l.* 4. *supr. de testib.* Qui testis in aliquem invitus esse non potest , nec vi seu quæstione ad testimonium in eum dicendum cogi debet.

(26) Testimonium in fratrem invitus frater non dicit.

(27) *l.* 1. §. 15. *supr. de SC. Silaniano.*

(28) Qui. *vulg. Hal.*

(29) Per damnationem scil. *l.* 1. *infr. de bonis damnat.* Status is , in teste consideratur , qui fuit tempore dicti testimonii. *l.* 22. §. 1. *supr. qui testamenti.*

(30) Paul. 5. *sent.* 16. §. 1.

(31) Patroni scil.

(32) In alterius præjudicium scil.

§. 14. Sed et eum, qui cognitionis susceptæ tempore alienus fuit: licet postea rei sit effectus, torqueri in caput posse Divi Fratres rescripserunt.

§. 15. Si quis dicatur nullo (1) jure emptus, non prius torqueri poterit, quam si constiterit, venditionem non valuisse: et ita Imperator noster cum Divo patre suo rescripsit.

§. 16. [Item] Severus Spicio Antigono ita rescripsit: *Cum quæstio [de servis] contra dominos neque haberi debeat, neque si facta sit, dicturi sententiam consilium instruat: multo minus (2) indicia servorum contra dominos admittenda sunt.*

§. 17. Divus Severus rescripsit, confessiones reorum pro (3) exploratis facinoribus haberi non oportere, si (4) nulla probatio religionem cognoscentis instruat.

§. 18. Cum quidam deponere (5) pretium servi paratus esset, ut servus torqueretur contra dominum: Imperator noster cum Divo patre suo id non admiserunt.

§. 19. Si servi quasi sceleris participes in se (6) torqueantur, deque domino aliquid fuerint confessi apud judicem: prout causa exegerit, ita pronunciare eum debere, Divus Trahianus (7) rescripsit. quo Rescripto ostenditur, gravari dominos confessione servorum: sed ab hoc Rescripto recessum Constitutiones posteriores (8) ostendunt.

§. 20. In causa tributorum (9) (in quibus esse reipublicæ nervos (10) nemini dubium est) periculi quoque ratio, quod servo fraudis conscio capitalem pœnam denunciat, ejusdem professionem exstruat (11).

§. 21. Qui quæstionem habiturus est, non (12) debet specialiter interrogare, *an Lucius Titius homicidium fecerit:* sed generaliter, quis id fecerit. alterum enim magis suggerentis (13), quam requirentis videtur: et ita D. Trajanus rescripsit.

§. 22. D. Hadrianus Calpurnio Celeriano in hæc verba rescripsit: *Agricola Pompeii Valentis servus, de se* (14) *potest interrogari. si* (15) *dum quæstio habetur, amplius dixerit: rei fuerit indicium* (16), *non interrogationis* (17) *culpa.*

§. 23. Quæstioni fidem non semper, nec tamen nunquam habendam, Constitutionibus declaratur: etenim res est fragilis, et periculosa, et quæ veritatem fallat. Nam plerique (18) patientia sive duritia tormentorum ita tormenta contemnunt, ut exprimi eis veritas nullo modo possit: alii (19) tanta sunt impatientia, ut [in] quovis mentiri, quam pati tormenta velint. ita fit, ut etiam vario modo fateantur, ut non tantum se, verum etiam alios comminentur (20).

§. 24. Præterea inimicorum (21) quæstioni fides haberi non debet, quia facile mentiuntur: nec tamen sub (22) prætextu inimicitiarum detrahenda erit fides quæstionis.

§. 25. Sed causa (23) cognita, habenda fides, aut non habenda.

§. 26. Cum quis latrones tradidit (24), quibusdam rescriptis continetur non debere fidem haberi eis (25) in eos qui eos tradiderunt, quibusdam vero, quæ sunt pleniora (26), hoc cavetur, ut neque districtius [non] habeatur, ut in cæterorum persona solet: sed causa cognita æstimetur, habenda fides sit, necne. plerique enim, dum (27) metuunt, ne forte apprehensi eos nominent (28), prodere eos solent, scilicet impunitatem sibi captantes: quia non facile eis indicantibus prodito res suos creditur. Sed neque passim (29) impunitas eis per hujusmodi proditiones concedenda est: neque transmittenda (30) allegatio dicentium idcirco se oneratos, quod eos ipsi tradidissent: neque (31) enim invalidum argumentum haberi debet mendacii, sive calumniæ in se instructæ.

§. 27. Si quis ultro (32) de maleficio fateatur (33), non semper ei fides habenda est: nonnunquam enim aut metu, aut qua alia de causa in se confitentur. Et extat epistola Divorum Fratrum ad Voconium Saxam, qua continetur liberandum eum, qui in se fuerat confessus, cujus post (34) damnationem de innocentia constitisset. cujus verba hæc sunt: *Prudenter, et egregia ratione humanitatis, Saxa carissime, Primitivum servum, qui homicidium in se confingere metu ad dominum revertendi suspectus esset, perseverantem falsa demonstratione, damna-*

(1) Adde §. 6. *supr. hic.*

(2) Ne hinc colligas, majorem esse vim confessionis per quæstionem extortæ, quam voluntariæ. Dic potius: Quæstionem servi in dominum non admitti: multo minus et indicium; quia indicia si admittuntur, exinde interrogationem et quæstionem necesse erit admitti; hæc duo non admittuntur, nec indicium igitur. *l.* 9. §. 1. *infr. h. t.*

(3) Confessio rei aliud est, aliud exploratum facinus.

(4) Confessio rei sola non probat, nisi aliunde Judex argumenta credendi habeat. §. 1. *supr. h. t.* 60. *Eclog.* 50. *c.* 4.

(5) *d. c.* 4. vide tamen Paulum, 5. *sent.* 16. §. 3.

(6) Possunt enim in se torqueri. §. 22. *infr. hic.*

(7) Trajanus.

(8) Quæ anterioribus præferuntur. *l.* 4. *supr. de Constitut. Principum.*

(9) Id est, in causa fraudati census, *l.* 1. *C. h. t.* vel si quæstio est de publicis tributis, etiam servi torquentur. 60. *Eclog.* 10. *c.* 4.

(10) Vide quæ ad hunc locum notavi ad *Novellam Leonis* 52. Alii legunt *servos.* et male. vide Ferrandum, 1. *explicat.* 49.

(11) *Al.* instruat.

(12) Reus specialiter de facto tertii nominati a judice non est interrogandus.

(13) Qui reum de Titii facinore interrogat, facinus magis suggerit, quam de eo interrogat.

(14) §. 19. *supr. h. t. l.* 12. *l.* 15. *C. h. t.* Paul. 5. *sent.* 16. §. 1. *l.* 7. *supr. de probat.*

(15) At si dum. *Haloand.* et si dum. *vulg.*

(16) Judicium. *Haloand.*

(17) *Al.* interrogantis.

(18) Ut Ægyptii, Ælianus, 7. *variæ historiæ.* aliis patientia facile mendacium facit, aliis infirmitas necessarium. Quint. *Instit.* 4. Ex quæstione suspiciosior veritas. Cic. 2. *de inventione.* dolori, id est, quæstioni credi non oportet, quod alius alio sit reticentior in dolore, quod ingeniosior ad comminiscendum. Auctor *ad Herennium* 2. Dolorem fugientes multi in tormentis ementiti persæpe sunt, morique maluerunt falsum fatendo, quam inficiando dolere. Cicero *in partitionibus.* Hinc illud Fabii: Mentietur in tormentis, qui pati non potest. Exempla vide apud Valerium, 8. *c.* 4.

(19) Vide Valerium et Fulgosium, *l.* 8. *c. de quæst.*

(20) Criminentur. *vulg.*

(21) *l.* 3. *l.* 20. *supr. de testib. l.* 3. *in fin. supr. de adimendis.*

(22) Flor. *al.* si.

(23) Quid enim, si levis inimicitia sit; aut magna, sed nunc reconciliata? *l.* 3. *l.* 4. *supr. de his, quæ ut indign.* §. 11. *Inst. de excus. tut.*

(24) Adde *l.* 4. *C. h. t.*

(25) Paul. 5. *sent.* 16. §. 10. *l.* 4. *C. h. t. Ecl.* 50. *c.* 5.

(26) Ex plenioribus Edictis sumendæ sunt causarum et litium decisiones potius, quam ex aliis.

(27) Id est, metu judicii. Tacit. 2.

(28) Inde nominatores. dixi ad *l.* 2. *infr. de bonis eorum, qui ante sententiam. l.* 17. §. 12. *infr. ad municipal.*

(29) *l.* 5. *in fin. infr. de re militari.*

(30) Id est, negligenda.

(31) Id est, præsumitur mentiri et per calumniam accusare eum, a quo judici velut latro traditus est.

(32) *Eclog. ibid.*

(33) Vel torqueri velit. Quintil. 7. *declam.* Homini, qui vult torqueri, non creditur, nec verum dicenti.

(34) Hinc colligere possumus, reum in tormentis confitentem, adversus suam confessionem esse audiendum. *l.* 11. §. 8. *supr. de interrogat.*

sti, quæsiturus de (1) *consciis* (2), *quos æque habere se mentitus fuerat, ut ad certiorem ipsius de se confessionem pervenires. nec frustra fuit tam prudens consilium tuum: cum in tormentis constiterit, neque illos ei conscios fuisse, et ipsum de se temere commentum. potes itaque decreti gratiam facere, et eum per officium distrahi* (3) *jubere: conditione addita, ne unquam in potestatem domini revertatur, quem pretio recepto certum habemus libenter tali servo cariturum.* Hac epistola significatur, quasi servus damnatus, [si] fuisset restitutus, ad (4) eum pertinebit, cujus fuisset, antequam damnetur: sed Præses Provinciæ eum, quem damnavit, restituere non (5) potest; cum nec pecuniariam (6) sententiam suam revocare possit. Quid igitur? Principi eum scribere oportet, si quando ei [ejus] qui nocens videbatur, postea ratio innocentiæ constitit.

De servis hereditariis.

2. ULPIANUS lib. 39. ad Edictum.

HEreditarii (7) servi, quamdiu incertum est, ad quem bona pertineant, non possunt videri in caput domini torqueri.

De servo communi.

3. IDEM lib. 50. ad Edictum.

COnstitutione Imperatoris nostri et Divi Severi placuit, plurium (8) servum in nullius caput torqueri posse (9).

De incestu, adulterio, stupro.

4. IDEM lib. 3. Disputationum.

IN incesto (ut Papinianus respondit, et est rescriptum) servorum tormenta cessant (10): quia Lex Julia cessat de adulteriis.

5. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

SI quis viduam vel alii nuptam cognatam, cum qua nuptias contrahere non potest, corruperit, in insulam deportandus (11) est. quia duplex (12) crimen est: [et] incestum, quia cognatam violavit contra fas; et adulterium vel stuprum adjungit. denique hoc casu servi in persona domini torquentur (13).

1. *De servis hereditariis.*

6. PAPINIANUS lib. 2. de Adulteris.

PAtre vel marito de adulterio agente, et postulantibus de servis rei ut quæstio habeatur, si [vere] causa perorata, testibus prolatis, absolutio secuta fuerit: mancipiorum, quæ mortua sunt, æstimatio habetur: secuta vero damnatione, quæ supersunt, publicantur.

§. 1. Cum de falso testamento quæritur, hereditarii (14) servi possunt torqueri.

De quæstionis modo.

7. ULPIANUS lib. 3. de Adulteriis.

QUæstionis modum (15) magis est judices arbitrari oportere: itaque (16) quæstionem habere oportet: ut servus salvus sit vel innocentiæ (17) vel supplicio.

An sit habenda quæstio. 1. *De statulibero.*

8. PAULUS lib. 2. de Adulteris.

EDictum D. Augusti, quod proposuit Vivio Avito et Lucio Aproniano Consulibus, in hunc modum extat: *Quæstiones neque semper in omni causa* (18) *et persona* (19) *desiderare debere arbitror: et cum capitalia et atrociora maleficia non aliter explorari et investigari possunt, quam per servorum quæstiones, efficacissimas* [*eas*] *esse ad requirendam veritatem existimo, et habendas censeo.*

§. 1. Statuliber (20) in adulterio (21) postulari poterit, ut quæstio ex eo habeatur, quod servus heredis est: sed spem suam retinebit.

An sit habenda quæstio. 1. *De servo rei.* 2. *De deportato.* 3. *De statulibero.*

9. MARCIANUS lib. 2. de Judiciis publicis.

DIvus Pius rescripsit, posse (22) de servis haberi quæstionem in pecuniaria (23) causa, si (24) aliter veritas inveniri non possit: quod et aliis rescriptis cavetur. sed hoc ita est, ut non facile in re pecuniaria quæstio habeatur: sed si (25) aliter veritas inveniri non possit, nisi per tormenta, licet habere quæstionem, ut et Divus Severus rescripsit. Licet itaque et de servis alienis (26) haberi quæstionem, si ita res suadeat.

§. 1. Ex (27) quibus causis quæstio de servis adversus dominos haberi non debet, ex his causis ne quidem in-

(1) Reus in quæstione de consciis confiteri compellitur. Paul. 5. *sent.* 14. §. 1. *in fin.*

(2) Conscius criminis in consocium testis esse non potest, nisi certis casibus. de quibus vid. Socin. *reg.* 425.

(3) Dominus cogitur ob nimiam sævitiam servum distrahere, *l.* 2. *supr. de his, qui sunt sui.* adde 60. *Eclog.* 50. *c.* 3.

(4) *l.* 10. *l.* 28. §. 4. *l.* 34. *infr. de pœnis. l.* 13. *C. de pœnis.*

(5) Si Præses provinciæ a se damnatum restituere vult, ad Principem debet referre. adde *l.* 45. *supr. de re jud.*

(6) Ex legibus.

(7) *l.* 1. §. 6. *supr. h. t. l.* 6. *in fin. l.* 17. §. 2. *infr. h. t. l.* 13. *C. h. t.*

(8) *d. l.* 13. Paul. 5. *sent.* 16. §. 5.

(9) Nisi socius socium occidisse dicatur. *l.* 17. §. 2. *infr. h. t.*

(10) Imo non cessant. Cicero pro *Milone*. De servis nulla quæstio est in dominum, nisi de incestu: ut fuit in Claudium. *in Partitionibus* idem repetit. adde *l.* 39. *in fin. supr. ad leg. Jul. de adulteriis.*

(11) Adulterii pœnam olim summi supplicii aut mortis non fuisse, hinc potest colligi. vide *l.* 9. *l.* 30. *C. ad leg. Jul. de adult. l.* 18. *C. de transact.* da adulterii pœna dicam ad *Novell.* 134. c. 10.

(12) Adde *l.* 38. *l.* 39. *in fin. supr. ad leg. Jul. de adult.*

(13) *d. l.* 39.

(14) Adde *l.* 2. *supr. h. t.* 7. *Eclog.* 6. *ex lib.* 60. *tit.* 50. *c.* 6. §. 5.

(15) *l.* 10. §. 3. *infr. h. t.*

(16) Torquere servum ita judex debet, ut servus salvus maneat.

(17) Vel innocentia. *Hal.*

(18) Puta in pecuniariis causis. vide *l.* 9. *infr. h. t.* vide tamen Paponem, 24. *arrest.* 9. *art.* 8. Goth. De causis quarum contemplatione tortura inferatur, vide Prosp. Fariuac. *prax. criminal. qu.* 42. S. L.

(19) Id est, non in omnes personas quæstio adhibenda est. Hinc Clarus ex communi opinione negat, Doctores torqueri posse: et personas in dignitate positas. An et milites? vide *l.* 16. *C. h. t.* An nobiles? vide *l.* 4. *C. ad l. Jul. majest.* An decuriones? vide *l.* 16. *C. hoc tit.* An minores? vide *l.* 10. *infr. h. t.* An senes? collige ex *l.* 3. §. 7. *supr. de SC. Silaniano.* An mulier? vide *l.* 3. *infr. de pœnis.* An clerici et presbyteri? Clarus ait, sed tamen mitius torquendos, 5. *sentent.* §. *ult. qu.* 64.

(20) *l.* 27. §. 10. *supr. ad leg. Jul. de adult.*

(21) Id est, in adulterii crimine recte torquetur.

(22) Imo non potest. *l.* 6. *C. h. t.*

(23) Pecuniariis quoque in causis servi inopia probationum, etiamsi alieni sint, torquentur.

(24) Ergo non in omni causa. *l.* 8. *supr. h. t. l.* 18. §. 4. *infr. h. t.* Paul. 5. *sent.* 15. §. 6. *et tit.* 16. §. 5.

(25) *l.* 8. *supr. h. t. l. ult. C. h. t.* Paul. 5. *sent.* 15. §. *ult. l. ult.* §. 10. *C. de jure deliberandi.* Goth. Vide Leonin. *emendat. lib.* 6. *c.* 19. *num.* 3. Ans.

(26) Paul. 5. *sent.* 16. §. 3.

(27) Argumentum a quæstione ad interrogationem et indicia observa. Titius non potest torqueri: ergo nec interrogari, nec indicium ferre. non admittitur Titii confessio in quæstione: multo igitur minus interrogatio aut indicium.

terrogationem valere: et multo minus indicia servorum contra dominos admittenda sunt.

§. 2. De eo (1), qui in insulam deportatus est, quæstio habenda non est, ut Divus Pius rescripsit.

§. 3. Sed nec de statulibero (2) in pecuniariis causis quæstio habenda est, nisi deficiente conditione.

De impubere. 1. De crimine majestatis. 2. De servis filii vel patris rei. 3. De modo quæstionis. 4. De libertis vel servis rei. 5. De voce et sermone. De constantia et trepidatione. De existimatione. 6. De causa liberali.

10. Arcadius [qui et] Charisius lib. singul. de testibus.

DE minore (3) quatuordecim annis quæstio habenda non est (4), ut et Divus Pius Cæcilio Jubentiano rescripsit.

§. 1. Sed omnes omnino in (5) majestatis crimine, quod ad personas Principum attinet, si ad testimonium provocentur, cum res exigit, torquentur.

§. 2. Potest quæri, an de servis filii castrensis peculii in caput patris quæstio haberi [non] possit? nam patris (6) non debere torqueri in filium, constitutum est. et puto recte dici, nec (7) filii servos in caput patris esse interrogandos.

§. 3. Tormenta autem adhibenda sunt, non quanta accusator postulat: sed ut moderatæ (8) rationis temperamenta desiderant.

§. 4. Nec debet initium (9) probationum de (10) domo rei accusator sumere, dum aut libertos ejus, quem accusat, aut servos in testimonium vocat.

§. 5. Plurimum quoque in excutienda veritate etiam vox (11) ipsa, et cognitionis subtilis diligentia adfert: nam et ex sermone, et ex eo, qua quis constantia (12), qua trepidatione quid diceret, vel cujus existimationis quisque in civitate sua est, quædam ad illuminandam veritatem in lucem emergunt.

§. 6. In causis quoque liberalibus (13) non oportet per eorum tormenta, de quorum statu quæritur, veritatem requiri.

De servo redhibito.

11. Paulus lib. 2. de officio Proconsulis.

ETiam si redhibitus fuerit servus, in caput emptoris (14) non torquebitur.

De eo, qui se liberum dicit.

12. Ulpianus lib. 54. ad Edictum.

SI quis, ne quæstio de eo agatur, liberum (15) se dicat: Divus Hadrianus rescripsit, non esse eum ante torquendum, quam liberale judicium experiatur.

De æstimatione servi et stipulatione.

13. Modestinus lib. 5. Regularum.

CErto pretio servum æstimatum (16) in quæstionem dari interposita stipulatione, receptum est.

De statulibero.

14. Idem lib. 8. Regularum.

STatuliber (17) in delicto repertus, sperandæ libertatis prærogativa, non (18) ut (19) servus ob ambiguum conditionis, sed ut (20) liber puniendus est.

De libero homine. 1. De impubere. 2. De eo, qui vindicanti servum cavit.

15. Callistratus lib. 5. de Cognitionibus.

EX libero (21) homine pro testimonio non vacillante (22) quæstionem (23) haberi non oportet.

§. 1. De minore (24) quoque quatuordecim annis in caput alterius quæstionem habendam non esse, Divus Pius Mæcilio rescripsit: maxime cum nullis extrinsecus argumentis accusatio impleatur. nec tamen consequens esse, ut etiam sine tormentis eisdem credatur: nam ætas (25) (inquit) quæ adversus asperitatem quæstionis eos interim tueri videtur, suspectiores quoque eosdem facit ad mentiendi facultatem (26).

§. 2. Eum, qui vindicanti servum cavit, domini loco habendum, et ideo in caput ejus servos torqueri non posse, Divus Pius in hæc verba rescripsit: *Causam tuam aliis probationibus instituere debes: nam de servis quæstio haberi non debet, cum possessor hereditatis, qui (27) petitori satisdedit (28), interim domini loco habeatur.*

(1) *l.* 17. *in fin. infr. h. t.*
(2) Adde *l.* 8. *in fin. supr. h. t.*
(3) Minor quatuordecim annis quæstioni non subjicitur. *l.* 15. §. 1. *infr. h. t.* 60. *Eclog.* 50. *cap.* 9.
(4) Et merito; Ætas enim veniam meretur. *l.* 1. §. 32. §. 33. *supr. de SC. Silaniano.* Quid? minor 14. annis potestne interrogari? et si potest, momentumne adfert, ut delatus quæstioni subjiciatur? Papo exempla adfirmativa refert, 24. *arrest.* 9. *art.* 7. et Senatusconsultum Burdegalense, quo judicis inferioris sententia confirmata fuit, patrem, interfectæ uxoris a duobus liberis ætate minoribus delatum, quæstioni subjicientis. *arg. l. ult. C. ad leg. Cornel. de sicariis.*
(5) *l.* 16. *C. h. t. l.* 3. *l.* 4. *C. ad leg. Jul. majest.* 1. Harm. 6. §. 14.
(6) Patris servi in filium, filii in patrem non sunt torquendi. 60. *Eclog.* 50. *c.* 10.
(7) Imo interrogandi sunt. *l.* 1. §. 14. *supr. de SC. Silaniano.*
(8) *l.* 7. *supr. h. t.*
(9) Reis crimina edere accusatores cogendi sunt. Paul. 5. *sent.* 16. §. *ult.* non e contra.
(10) *l.* 8. *C. de testib.*
(11) Vox ipsa interrogati plurimum momenti in veritate excutienda adfert, *l.* 3. §. 3. *supr. de testib.* unde notant, juramentum testis non posse recte per procuratorem præstari: quod tamen non admittit Ludovicus Romanus, *singul.* 8.
(12) Quintil. 5. *Inst.* 4. si de habenda quæstione quæritur, plurimum interest, quis et quomodo sit tortus: an credibilia dixerit: an semper constanter perseverarit in eo, quod cœperat: an aliquid dolore mutavit.
(13) *l.* 12. *infr. h. t.*
(14) Facit *l.* 17. *in fin. l.* 18. §. 6. *infr. h. t.*
(15) *l.* 10. *in fin. supr. h. t.*
(16) Paul. 5. *sent.* 16. §. 3. adde *l.* 27. *supr. ad leg. Jul. de adult.*
(17) *l.* 9. *in fin. infr. de pœnis.*
(18) Imo, ut servus. *l.* 29. *supr. de statuliberis.*
(19) Servi namque aliter puniuntur, aliter liberi.
(20) Imo, ut servus. *l.* 29. *supr. de statuliberis.* Robertus, 1. *animadvers.* 6. hanc legem refert ad privata delicta; *d. l.* 29. ad publica: quo nomine reprehenditur ab Antonio Mercat. 1. *not.* 6.
(21) Aliud constitutum fuit apud Athenienses et Rhodios, teste Cicerone *in Partitionibus.* huc refer *declamationem* 7. Quintil.
(22) Vide *l.* 2. *l.* 16. *l.* 20. *supr. de testib.*
(23) *l.* 18. §. 3. *infr. h. t.*
(24) Vid. *l.* 10. *supr. h. t.*
(25) Ætas et a quæstione excusat, et ad mentiendi facultatem suspectiores facit.
(26) Facilitatem.
(27) *l.* 6. *in fin. supr. de Carboniano.*
(28) Vide *l.* 5. *supr. de hered. pet.*

De repetenda quæstione. 1. *De confesso.*

16. MODESTINUS lib. 3. de Pœnis.

REpeti posse (1) quæstionem, Divi Fratres rescripserunt.

§. 1. Is, qui de se confessus est, in caput aliorum (2) non torquebitur: ut Divus Pius rescripsit (3).

De adulterio. 1. *De stupro.* 2. *De partu supposito, si petentem hereditatem cæteri filii negent suum fratrem esse. De servo communi.* 3. *De servo in metallum damnato.*

17. PAPINIANUS lib. 16. Responsorum.

EXtrario (4) quoque accusante, servos in (5) adulterii quæstione contra dominum interrogari placuit: quod D. Marcus, ac postea Maximus Princeps judicantes secuti sunt.

§. 1. Sed et in quæstione stupri servi adversus dominum non torquentur.

§. 2. De quæstione suppositi partus, vel si petat hereditatem, quem cæteri filii non esse fratrem suum contendunt, quæstio de servis hereditariis (6) habebitur: quia non contra dominos cæteros filios, sed pro successione domini defuncti quæritur. † Quod congruit ei, quod Divus Hadrianus rescripsit: cum enim in socium cædis socius postularetur, de communi (7) servo habendam quæstionem rescripsit: quod pro domino fore videretur.

§. 3. De servo (8) in metallum damnato quæstionem contra eum, qui (9) dominus fuit, non esse habendam respondi: nec ad rem pertinere, si ministrum se facinoris fuisse confiteatur.

De pluribus reis. 1. *De repetenda quæstione.* 2. *Si reus nullis argumentis urgetur.* 3. *Si testes facto intervenisse dicantur, vel non.* 4. *De fide generis.* 5. *De servo rei*, 8. *Et ut de domino inquiratur.* 9. *De custodiis audiendis.*

18. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

UNius (10) facinoris plurimi rei ita audiendi sunt, ut ab eo primum incipiatur, qui timidior est (11), vel teneræ ætatis videtur.

§. 1. Reus evidentioribus (12) argumentis oppressus, repeti in quæstionem potest; maxime si in tormenta animum (13) corpusque duraverit.

§. 2. In ea causa, in qua nullis (14) reus argumentis urgebatur, tormenta non facile adhibenda sunt: sed (15) instandum accusatori, ut id quod intendat, comprobet atque convincat.

§. 3. Testes torquendi non sunt, convincendi mendacii aut veritatis gratia: nisi (16) cum facto intervenisse dicuntur.

§. 4. Judex, cum de fide (17) generis instrui non potest, poterit de servis hereditariis habere quæstionem.

§. 5. Servo, qui ultro aliquid de domino confitetur, fides non accommodatur: neque (18) enim oportet salutem dominorum, servorum arbitrio committi.

§. 6. Servus in caput [ejus] domini, a (19) quo distractus est, cuique aliquando servivit, in memoriam prioris dominii interrogari non potest.

§. 7. Servus nec si a domino ad tormenta offeratur (20) interrogandus est.

§. 8. Sane quotiens quæritur, an servi in caput domini interrogandi sint, prius (21) de eorum dominio oportet inquiri.

§. 9. Cogniturum de criminibus Præsidem oportet ante (22) diem palam (23) facere, custodias se auditurum: ne hi, qui defendendi sunt, subitis accusatorum criminibus opprimantur: quamvis defensionem quocunque tempore (24), postulante reo, negari non oportet; adeo ut propterea, et differantur (25) [et proferantur] custodiæ.

§. 10. Custodiæ non solum pro tribunali, sed et de plano (26) audiri possunt, atque damnari.

De eo, cui fideicommissa libertas debetur.

19. TRYPHONINUS lib. 4. Disputationum.

IS, cui fideicommissa (27) libertas debetur, non aliter ut servus quæstioni applicetur, nisi aliorum quæstionibus oneretur.

(1) Denegantem id, quod in quæstione confessus est. An et is repeti potest, qui in prima quæstione nihil fassus est? in arbitrio judicis id positum esse ait Bartolus. Cynus negat, nisi nova indicia superveniant. de quibus vide *l.* 18. §. 1. *infr. h. t.* quod ita verum esse ait Baldus, ut etiam in eo, qui sufficienter tortus non fuit, locum habeat. vide Paponem, 24. *arrest.* 9. *art.* 1. Clarus horum vitandorum causa judicibus suadet, ut coram suo actuario protestentur se eo animo rei torquendi finem facere, ut reum postea repetant. 5. *sent.* §. *ult. quæst.* 64. *vers. ultimo Videndum.* Quoties autem reus repeti possit, ex indiciis et argumentis de novo productis colligendum erit. Quendam septies tortum fuisse reperio, nec tamen confessum, damnatum fuisse. 8. Valerius 7. Placet summopere, quod Petrus Gregor. 48. *syntagm.* 12. *n.* 25. refert, a judicibus nova tormentorum genera non adhibenda: ea namque Phalaridis alicujus esse, non Christiani.

(2) Consciorum scil. adde *l.* 11. *C. de test. l.* 37. *C. de liberali.* vide Oldend. *c.* 4. *de test. n.* 8. *et c.* 66. *de except. n.* 9.

(3) Cur ita? ne alienam salutem in dubium deducat, qui de sua desperavit. Paul. 1. *sent.* 12. §. *ult.*

(4) Extraneo, *vulg.* vide ad hunc locum Cujacium, 20. *observat.* 14.

(5) *l.* 1. *C. h. t.*

(6) Adde *l.* 2. *supr. h. t.*

(7) *l.* 3. *supr. h. t.*

(8) *l.* 9. §. 2. *supr. h. t.*

(9) *l.* 11. *supr. h. t.*

(10) Paul. 5. *sent.* 14. §. 2. Go. *Eclog.* 50. *c.* 6. adde *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.*

(11) Vide *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.*

(12) Vide quæ notavi ad *l.* 16. *supr. h. t.* Goth. Vid. Zanger. *de tortur. reor. cap.* 5. *n.* 14. Ans.

(13) *Eclog. d. c.* 16.

(14) Adde Paul. 16. §. 1.

(15) Probationes, quæ ab accusatore exiguntur, non ex rei quæstione eliciendæ.

(16) *l.* 15. *supr. h. t. Novell.* 90. c. 5. Goth. Vide Zanger. *de tortur. reor. cap.* 1. *num.* 30. Ans.

(17) Paul. 5. *sentent.* 16. §. 2. *l.* 1. *supr. de probat.*

(18) Paul. *d. loco.* §. 4.

(19) Paul. *d. loco.* §. 8. adde *l.* 11. *supr. h. t.*

(20) *l.* 7. *C. h. t.*

(21) *l.* 1. §. 15. *supr. h. t.*

(22) 1. Harmenop. 4. §. 11.

(23) Edenda reis sunt crimina per libellum. Paul. *d. l.* §. *ult.*

(24) Adde *l.* 4. *in fin. supr. de req. reis.*

(25) Proferendi et differendi discrimen est. Qui profert, diem proditam prorogat. Qui differt, rem etiam die non prodita in id tempus rejicit: denique Differre latius patet, quam Proferre. Qui profert, differt: non e contra. quo sensu Tacitus res prolatas, dilatas vocat. Sunt autem res prolatæ, feriæ litium ac judiciorum. Seneca *de brevit. de vit.* Quando res proferuntur? ubi significat, rebus prolatis cessare patronos [illegible]. Cicero *Orat. pro Muræna.* vide Cujac. 7. *obs.* 16. adversus Alciat. 6. *parerg.* 23.

(26) *l.* 6. *supr. de accusat.*

(27) [illegible]

De uno teste.

20. PAULUS lib. 3. Decretorum.

MAritus quidam heres uxoris suæ petebat a Suro pecuniam (1), quam apud eum deposuisse defunctam se absente dicebat, et in eam rem unum testem, liberti sui filium produxerat: apud procuratorem desideraverat, et quæstionem habere de ancilla. Surus negabat se accepisse, et testimonium non oportere unius (2) hominis admitti: nec solere a quæstionibus incipi (3), etsi aliena esset ancilla: procurator quæstionem de ancilla habuerat: cum ex appellatione cognovisset Imperator (4), pronunciavit, quæstione illicite habita, unius (5) testimonio non esse credendum, ideoque recte provocatum.

Neminem quæstionis habendæ causa damnari.

21. IDEM lib. sing. de Pœnis Paganorum.

QUæstionis habendæ (6) causa neminem esse damnandum (7) D. Hadrianus rescripsit.

De recepto in custodiam sine accusatore.

22. IDEM lib. 1. Sententiarum.

QUi sine accusatoribus in custodiam recepti sunt, quæstio de his habenda non [est], nisi aliquibus suspicionibus (8) urgeantur.

TIT. XIX.

DE (9) POENIS (10).

Quo tempore spectatur conditio sententiam passi. 3. De inope.

1. ULPIANUS [lib. 8. Disputationum].

QUotiens de delicto quæritur, placuit non eam pœnam subire quem debere, quam conditio ejus admittit eo tempore, quo sententia de eo fertur: sed eam, quam sustineret, si eo tempore esset sententiam passus, cum (11) deliquisset.

§. 1. Proinde si servus crimen commiserit, deinde libertatem consecutus dicetur: eam pœnam sustinere debet, quam sustineret, si tunc sententiam passus fuisset, cum deliquisset.

§. 2. Per contrarium quoque si in deteriorem conditionem fuerit redactus, eam pœnam subire eum oportebit, quam sustineret, si in conditione priore durasset.

§. 3. Generaliter placet, in Legibus publicorum judiciorum (12) vel privatorum criminum, qui extra ordinem (13) cognoscunt Præfecti vel Præsides, ut eis, qui pœnam pecuniariam egentes eludunt (14), coercitionem extraordinariam inducant (15).

De pœna capitali. 1. De deportatione. 2. De provocatione. De eo, qui damnandi jus non habet.

2. IDEM lib. 48. ad Edictum.

REi capitalis (16) damnatum sic accipere debemus, ex qua causa damnato vel mors, [vel] etiam civitatis amissio, vel servitus contingit.

§. 1. Constat, postquam deportatio (17) in locum aquæ (18) et ignis interdictionis successit, non prius amittere quem civitatem, quam (19) princeps deportatum in insulam statuerit. Præsidem enim deportare non posse, nulla dubitatio est. Sed Præfectus urbi jus habet deportandi, statimque post sententiam Præfecti amisisse civitatem videtur.

§. 2. Eum accipiemus damnatum, qui non provocabit (20): cæterum, si provocet, nondum damnatus videtur. † Sed et (21) si ab eo, qui jus (22) damnandi non habuit, rei capitalis quis damnatus sit: eadem causa erit. Damnatus enim ille est, ubi damnatio tenuit (23).

(1) Vide Mathesil. *sing.* 55. Roman. *sing.* 132. et late Jasonem *ad l. qui in aliena.* §. *Celsus. n.* 37. *de acquir. hered.* Marsil. *sing.* 329. Decium *ad l. quod ab initio. n.* 4. *de reg. jur.* Contium denique *ad leg. Jul. Majestatis. pag.* 30. Mod.

(2) Unicus testis non sufficit ad quæstionem accusati habendam, excepto crimine læsæ majestatis. *l.* 1. §. 4. *supr. h. t.* vide *l.* 9. *C. de testib.* vide Papon. 24. *arrest.* 9. *art.* 2. adde Bossium, *tit. de opposit. contra testes. n.* 70. 71. 72.

(3) *l.* 1. *supr. h. t.*

(4) Idem D. Ludovicus confirmavit.

(5) Unius testimonio non creditur, quamvis sit illustris. *l.* 9. *C. de testibus.*

(6) Judicem quæstioni immeritum subjicientem, pœna quidem teneri, non tamen talionis, hinc adnotant: cum pœnæ causa quæstionem decerni Lex prohibeat. dixi ad *l.* 16. *C. h. t.*

(7) Pœnæ genus illud interdicitur, ut quis pœnæ causa torqueatur. Quæstio enim non ad pœnam, sed ad eruendam veritatem inventa est. Tertullianus *Apologetico.* Civilis, non tyrannica dominatio vestra est: apud Tyrannos tormenta etiam pro pœna adhibentur: apud Vos soli (lego solos) quæstioni temperatur etc. Quo etiam ex loco recte colliges, in confitentem cessare tormenta, de confesso non haberi quæstionem. vide Cujac. 14. *obs.* 34.

(8) Suspicio urgens facit ad quæstionem inferendam, *ut hic.* adde *l.* 1. §. 2. *infr. h. t. l.* 8. *C. h. t.* non facit ad condemnationem. 1. *Harmen.* 4.

(9) Singulare est quod de pœnis scripsit Cyprianus 2. *ad Donatum.* Ad hominis corpus unum plura supplicia esse, quam membra.

(10) *L.* 9. *C.* 47. 9. *C. Theod.* 49. *Novell.* 134. 60. *Eclog.* 51. 5. *Decret.* 37. 5. Sext. 9. 5. *Clem.* 8. 5. *Extra.* 8. adde *extravagantem* Joannis 22. *de pœnis.* Papon. 24. *arrest.* 10. Clarum, 5. *sent.* §. *ult. qu.* 67. *ad fin.* 92. Petr. Gregor. 31. *syntagm. c.* 1.

(11) Qui in servitute deliquit, postea manumissus, non punitur, ut liber, sed ut servus. *Eclog. ibid. cap.* 1. Imo ut liber. *l. pen-*

ult. supr. si ex noxali. vide Cujac. 10. *observ.* 22. *in fin.* vide *hic.* Bart. dixi ad *Nov.* 115.

(12) Non in aliis causis, puta pecuniariis. vide Hotom. 24. *Illustr.* 2. *quœst.*

(13) Vide *l.* 8. *supr. de publ. jud.*

(14) Qui non habet in ære, luit in corpore, id est, pœna pecuniaria ob crimen imposita in corporalem converti solet, *l.* 7. §. 3. *supr. de jurisd. l. ult. in fin. supr. de in jus vocand. l.* 9. *supr. de incendio. l.* 6. *in fin. C. de modo mulctarum. l.* 4. *vers. quod si. C. de servis fugitivis. l.* 12. §. 5. §. *ult. in fin. C. de ædif. privat.* 2. *Feudorum.* 53. §. 1. *Eclog. d. loco. c.* 2. vide Placitum Curiæ apud Lucium, 2. *placitorum* 8. *art.* 4. vide Socinum *reg.* 8.

(15) *Al.* indicant.

(16) Pœna capitalis est, quæ mortem naturalem vel civilem infert: civilis mors est, quæ servitutem, vel (ut Glossa in *l.* 1. *C ne Christianum mancipium.* refert) exilium. Hinc communi opinione definitur, satisfieri pœnæ capitali reo in exilium misso. Papon. 24. *arrest.* 12. *art.* 3. id etiam mitius est. Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 67.

(17) *Deportatio* in locum aquæ et ignis interdictioni successit, *ut hic.* et quidem Augusti Constitutione, qua aquæ et ignis interdictio vetita. Dion. 39. vide Cujac. 6. *observ.* 39.

(18) Dixi ad *l.* 1. §. 2. *supr. de leg.* 3.

(19) Principis solius est deportari jubere. *l.* 6. §. 1. *infr. de interdict.*

(20) *l.* 6. *infr. de appellation.* provocavit. *vulg. Hal.*

(21) Paria sunt, damnari a non judice, *ut hic.* et a suo judice damnatum quidem esse, sed ab eo provocasse. Neutro enim modo damnatus putandus est.

(22) *l.* 244. *infr. de verb. sign.*

(23) Damnatio non tenet, lata ab incompetente judice, vel a quo est appellatum.

De prægnantis pœna, quæstione differenda.

3. Idem lib. 14. ad Sabinum.

PRægnantis (1) mulieris consumendæ (2) damnatæ pœna differtur (3), quoad pariat. Ego quidem, et ne quæstio (4) de ea habeatur, scio observari, quamdiu prægnans est.

De relegatione et deportatione.

4. Marcianus lib. 13. Institutionum.

RElegati sive in insulam deportati, debent locis interdictis abstinere: et hoc jure utimur, ut relegatus interdictis locis non (5) excedat. alioquin (6) in tempus quidem relegato perpetuum exilium, in perpetuum relegato insulæ relegationis, in insulam relegato deportationis, in insulam deportato pœna (7) capitis adrogatur (8): et hæc ita, sive quis non excesserit in exilium intra tempus, intra quod debuit; sive etiam alias exilio non obtemperaverit: nam contumacia (9) ejus cumulat pœnam: et nemo potest commeatum (10) remeatumve dare exuli (11), nisi (12) Imperator, ex aliqua causa.

De absente, suspicionibus. 2. De eo, quod consulto vel casu admissum est.

5. Ulpianus lib. 7. de Officio Proconsulis.

ABsentem (13) in criminibus damnari non debere Divus Trajanus Julio Frontoni rescripsit. Sed nec de suspicionibus (14) debere aliquem damnari (15), D. Trajanus Assiduo Severo rescripsit: *satius* (16) *enim esse, impunitum* (17) *relinqui facinus nocentis, quam* (18) *innocentem damnare.* ✝ Adversus contumaces vero, qui neque denunciationibus, neque Edictis Præsidum obtemperassent, etiam (19) absentes pronunciari oportet secundum (20) morem privatorum judiciorum. Potest quis defendere, hæc non esse contraria. Quid igitur est? melius (21) statuetur, in absentes pecuniarias quidem pœnas, vel eas, quæ existimationem contingunt, si sæpius admoniti per contumaciam desint, statui posse, et usque ad relegationem procedi: verum si quid gravius irrogandum fuisset, puta in metallo (22), vel capitis pœnam non esse absentibus irrogandam.

§. 1. In accusatorem autem absentem nonnunquam gravius (23) statuendum, quam Turpilliani Senatusconsulti pœna irrogatur, dicendum est.

§. 2. Refert, et in majoribus delictis, consulto (24) aliquid admittitur, an casu: et sane in omnibus criminibus distinctio hæc (25) pœnam aut justam eligere debet, aut temperamentum admittere.

Si damnatus dicat se habere, quod Principi referat salutis ipsius causa. 1. De comitibus Proconsulis, vel Legati. 2. De variis generibus pœnarum.

6. Idem lib. 9. de Officio Proconsulis.

SI quis forte, ne (26) supplicio adficiatur, dicat *se habere quod Principi referat salutis ipsius causa:* an remittendum sit ad eum, videndum est? Et sunt plerique Præsidum tam timidi, ut etiam post sententiam de eo dictam, pœnam sustineant, nec quicquam audeant: alii omnino non patiuntur quicquam tale allegantes: nonnulli neque semper, neque nonnunquam (27) remittunt, sed inquirunt quid sit, quod allegare Principi velit, quidque [quod] pro salute ipsius habeat dicere; post quæ aut sustinent (28) pœnam, aut non sustinent. Quod videtur habere mediam rationem: cæterum, ut mea fert opinio, prorsus eos non (29) debuisse, posteaquam semel damnati sunt, audire, quidquid allegent. Quis enim dubitat, eludendæ pœnæ causa ad hæc eos decurrere? magisque esse puniendos, qui tamdiu conticuerunt, quod pro salute Principis habere se dicere jactant? *nec enim debebant tam magnam rem tamdiu reticere.*

§. 1. Si quos Comitum (30), vel Legati sui reos Proconsul invenerit: utrum punire eos debeat, an successo-

(1) Prægnantis mulieris pœna differtur, *ut hic.* etiam si prægnans sit unius diei: vel in ipsa custodia, ipsoque carcere prægnans facta sit. vide Sebastianum Medic. *tract. de morte.*

(2) Paul. 1. *sent.* 12. §. 5. 60. *Eclog.* 51. *c.* 3. *l.* 18. *supr. de statu hominum.* Quintilianus 277. Supplicium, inquit, prægnantis Lex differri in diem partus jubet. Idem refert Clemens Alexand. 2. *stromaton.* Idem receptum erat apud Athenienses et Ægyptios. Ælianus, 5. *de varia historia.* Plutarchus, *in* 16. *de sera numinis vindicta.* 2. Diodorus 3.

(3) Quid ita? vide *l.* 5. *infr. h. t.*

(4) Prægnans, antequam pariat, neque punitur, neque torquetur. Paul. *ibid. Eclog. ibid.*

(5) De pœnis refugarum vide Cujacium, 6. *observ.* 36. Goth. Vide Leonin. *emendat. lib.* 5. *c.* 9. *num.* 5. *et lib.* 6. *cap.* 6. *n.* 9. Adde *l.* 8. §. 7. *infr. h. t.* Ans.

(6) Gradus pœnarum observa, temporarium exilium, perpetuum, relegationem, deportationem, pœnam capitis.

(7) Capitis pœna mors est.

(8) Irrogatur pœna capitalis.

(9) *Contumacia* pœnam auget.

(10) Vide *l.* 31. *in fin. infr. h. t.*

(11) Banniti non sunt in jure audiendi. *l. un. C. de nundinis.*

(12) Princeps solus dat remeatum exuli; vide tamen exceptiones apud Romanum *singulari* 539. adde *l.* 5. *in fin. infr. de re militari.*

(13) Vide *l.* 1. *supr. de requirendis reis.* Paul. 5. *sentent.* 5. §. 8. 60. *Eclog.* 49. *c.* 5. Goth. Ad intellectum hujus legis vide Bellon. *lib. supput.* 3. *c.* 17. Ans. Adde Menoch. *de arbitrar. judic. lib.* 1. *qu.* 80. *n.* 92. Cagnol. ad *l.* 125. *infr. de reg. jur. num.* 10. S. L.

(14) Ἐξ ὑπονοίας, 1. Harmen. 4. ex levi suspicione nemo damnandus est. *l.* 3. §. 1. *in fin. supr. de minoribus.*

(15) Damnabitur vero, aut sua confessione, aut si testibus legitime convictus est, *l.* 16. *C. h. t.* vel indiciis luce clarioribus. *l. ult. in fin. C. de prob.*

(16) Facit *l.* 47. *supr. de oblig.* Scipio et Antoninus dicebant, Malle se unum civem servare, quam mille hostes occidere. Capitolinus *in Antonino.*

(17) Liberationi favetur. *l.* 47. *supr. de oblig.*

(18) Vide exempla apud Ciceronem *pro Roscio Amerino.* et Tiraq *de pœnis. caus.* 59.

(19) *Etiam* vox inclusiva alterius facti.

(20) Statuta civilia ad causas criminales recte extendi, hinc colligit Baldus, *in praxi, tit. de statutis. vers. quarto quæritur.* Nota etiam argumentum a privatis judiciis ad publica, ut *l.* 6. *C. de accusat.*

(21) Hodie in usu id non est, cum absentes etiam criminum rei damnentur. *Goth.* Vide Jul. Clar. §. *in fin. quæst.* 47. *n.* 3. 4. Gomez ad *l. tauri.* 76. *n.* 8. Damhouder. *prax. criminal. cap.* 28. *n.* 5. Ant. Math. *de criminib. lib.* 48. *tit.* 20. *c.* 2. *n.* 23. Rittershus. *de differ. jur. lib.* 6. *c.* 2. *in fi.* S. L.

(22) Metallum. *Hal.*

(23) Extraordinarie, *l.* 3. *in fin. C. qui accusare non possunt.* pœna quinque librarum auri, ut in *l.* 3. *in fin. supr. de prævaricat.* sumptus litis etiam præstantur. *l.* 3. *C. qui accusare.*

(24) *l.* 11. §. *penult. infr. h. t.*

(25) Utrum quis delinquat consulto consilio vel casu, dixi *l.* 2. *supr. de legib.*

(26) *l.* 18. *C. h. t.* Pœna non differtur damnati, hoc colore, quod quædam se habere dicat Principi referenda, salutis ipsius causa. *Goth.* Ad intellectum hujus legis vide Leonin. *emend. lib.* 1. *cap.* 9. *num.* 5. *et* 7. Ans.

(27) Neque unquam, *Hal.* neque nunquam. *vulg.*

(28) Id est, differunt.

(29) Quoties quis damnatus est, supplicium non est differendum, etiam si quædam se habere dicat, quæ Principi referat, salutis ipsius causa. Hinc collige, multo minus supplicium esse differendum, si quis se rationibus privato nondum redditis obnoxium dicat.

(30) Id est Jurisperitorum, Adsessorum, *l.* 4. *supr. de officio Adsessor.* vide Cujac. 7. *observ.* 21.

ri servare, quæri potest? Sed multa exstant exempla, quæ non tantum Officialium suorum, nec sub se agentium, verum suos quoque servos pœnæ adfecerunt. Quod quidem faciendum est, ut exemplo (1) deterriti minus delinquant.

§. 2. Nunc *Genera* pœnarum nobis enumeranda sunt, quibus Præsides (2) adficere quemque possint. † Et sunt pœnæ, quæ aut (3) vitam adimant, aut servitutem injungant, aut civitatem auferant, aut exilium, aut coërcitionem corporis contineant.

7. Callistratus lib. 6. de Cognitionibus.

VEluti fustium (4) admonitio (5), flagellorum (6) castigatio, vinculorum (7) verberatio.

1. *De vitæ ademptione.* 4. *De condemnatione in metallum, vel in opus metalli,* 8. *Vel in ministerium metallicorum.* 9. *De carcere.* 10. *De calcaria et sulphuraria.* 11. *De ludo venatorio.* 12. *De servis.*

8. Ulpianus lib. 9. de Officio Proconsulis.

AUt damnum (8) cum infamia, aut dignitatis aliquam depositionem (9), aut alicujus actus prohibitionem (10).

§. 1. Vita adimitur, ut (11) puta si damnatur aliquis, *Ut gladio* (12) *in eum animadvertatur.* Sed animadverti gladio oportet, non securi (13), vel telo, vel fusti, vel laqueo, vel quo alio modo. Proinde nec (14) liberam mortis facultatem concedendi jus Præsides (15) habent: multo magis (16) vel veneno (17) necandi. Divi ta-

(1) Pœnarum hic est finis, et scopus. Plato apud Senec. *de ira.* 16. Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur. et Senec. 2. *de ira* 31. ad præteritum nunquam, sed ad futurum pœna refertur: non enim irascitur, sed cavet.

(2) Judices qui de crimine cognoscunt.

(3) Pœnis, vel vita, vel libertas, vel civitas adimitur, vel coërcitio corporis continetur: pecuniaria mulcta, vel infamia, vel dignitatis depositio.

(4) *Fustis* est ligneus baculus: nam inter arma et tela fustes numerantur, *l.* 3. §. 2. *supr. de vi. l.* 54. §. 2. *supr. de furtis.* Isid. *c.* 27. palos esse ait: fuste etiam quis occidi poterat, *l.* 7. §. 1. *supr. ad l. Aquil. l.* 1. §. 17. *supr. de SC. Silan.* μαστίγας ξυλίνους, a Tarquinio Superbo primum excogitatos refert Suidas. Hanc pœnam ξυλοκοπίαν vocat Polyb. 6. *hist.* Cicero fustuarium, 3. *Philipp.* et Liv. 5. Nostri *bastonades* prope dicerent: quod supplicium Turcis hodie usitatissimum: fustigari ξυλοκοπεῖσθαι. Polyb. 6. ῥάβδοις αἰκίζεσθαι. Plutarch. *in Graccho.* ῥοπαλίζεσθαι. 60. *Eclog.* 5. *c.* 25. a fuste etiam fustuarius, qui et male quibusdam *virgator.* Vestitis fustes inferebantur, ut nudis flagella: interdum sine sanguine quis fustigari poterat, 2. *Feud.* 7. *vers. si quis aliquem.* fustibus liberti cædebantur, *l.* 1. §. 10. *supr. de off. Præf. urb.* ut et liberi tenuiores. *l.* 28. §. 2. *infr. h. t. l. ult. supr. de injur.* qua de re, hoc est, de fustibus et flagellis, dixi plenius ad *l.* 12. *infr. de jure fisci.* non honestiores, ut decuriones, *l.* 5. *C. ex quib. caus. infam.* flagellatio fustigatione multo gravior erat. *l.* 10. *infr. h. t.* Hinc vetitum, ne quis fustiget equos cursui publico deputatos. *l.* 1. *C. de cursu publico. lib.* 12. *tit.* 51. Fustigantur liberti contumeliosi in patronum. *d.* §. 10. sed et ii, qui negligenter ignem custodiunt, *l.* 3. §. 1. *supr. de off. Præf. vigil.* calumniatores, *l.* 16. *C. ex quib. caus. infam.* perjuri, *l.* 13. *in fin. supr. de injur.* qui agmen excedebant milites, *l.* 3. §. 16. *infr. de re milit.* fustigabatur quoque miles ex acie fugiens. Velleius 2. et decimus quisque in decimatione. Tacit. 14. adde de milite Liv. 5. huic affinis pœna *vitis*, sc. qua milites adficiebantur, de qua dicam ad *l.* 13. §. 4. *infr. de re milit.* An fustigatio infamet, dicam ad *l.* 10. *in fin. Infr. h. t.*

(5) Fustis ictus *admonitio* hic dicitur, ut eo melius notetur hujus pœnæ levitas ad comparationem flagellationis. dixi ad *l.* 12. *Infr. de jure fisci.* sic fuste et verbis fit emendatio. *l.* 9. §. 3. *supr. de offic. Procons.*

(6) Seu flagellatio: flagellum a flagro, pœna servilis. *l.* 10. *Infr. h. t. l.* 4. §. 1. *Supr. de incendio.* Flagellare, μαστίζειν. *Act.* 25. *vers.* 25. rei nudi corpore flagellabantur. Hinc Juven. 6. *Rubet ille flagellis.* Gravior erat flagellatio fustigatione, ideoque horribilis dicitur Horatio, *horribili sectere flagello*, 1. *satyr.* 3. Hinc quadragesimum ictum flagellationis excedi Moses vetuit. *Deuter.* 25. *in pr.* Flagellorum autem variæ species erant: lenes, ut frondium, virgarum; nodosæ, ut aculeatæ, et scorpiones, 5. Isid. 27. pueri ferula cædi solebant, *l.* 1. §. 33. *supr. de SC. Silan.* Juven. *satyr.* 1. *et* 6. Lorum, unde lorarii. et scutica, ex corrigiis coriaceis, Galli *escourgées.* Flagella quoque dicuntur flagra ex restibus compacta aurigis familiaria, quæ mota sonitum reddunt: *insonuitque flagello.* Virg. 5. *Æneid.* Hinc equos publico cursui deputatos non lignis, nec fustibus, sed tantummodo flagello agitari decretum. *l.* 1. *C. de cursu publ. lib.* 12. *tit.* 51. Plumbei nodi interdum flagellis addebantur (hinc plumbatarum verbera. *l.* 2. *C. de exact. trib. lib.* 10. *tit.* 19.) Interdum erant hamata, de quibus ita Tertull. *in scorpiaco adversus Gnostic. in pr. Inde scorpii series illa nodorum venenata, intrinsecus venula subtilis arcuato impetu insurgens, hamatile spiculum in summo, tormenti ratione, restringens.* Porro virgas Lex Porcia ab omni civium corpore removerat, Cic. *pro Rabirio.* Liv. 1. *Decad.* 10. Salust. *in conjur. Catilinaria.* Suet. *in Ner. c.* 49. Reperio postea et flagella etiam remota. *Act.* 25. *v.* 25.

(7) *Vincula* hic pro habena sumi puto, *l.* 1. §. 33. *Supr. de SC. Silaniano.* vel pro loris. Galli, *estrivieres:* ne alioquin dicas cum Accursio, vinculorum verberatione hic innui, carceratos fustibus verberari.

(8) Pœna est pecunia et infamia mulctari: pœna est famæ amissionem pati. vide Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 72. Petr. Gregor. 31. *syntagm.* 29.

(9) Hinc Clarus notat, Judices, Officiales, Clericos, Prælatos et Episcopos, delicti nomine officio vel beneficio privari posse, 5. *sent.* §. *ult. qu.* 73. et ut ille ait, degradari. vide eundem *ibid. qu.* 74. de depositione, degradatione seu exauctoratione, vide Petr. Gregor. 31. *syntagm.* 30.

(10) De pœna suspensionis vide eundem Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 75. Petr. Gregor. 31. *syntagm.* 30. *n.* 5.

(11) Exempli causa hoc subjicit Paulus. Summa supplicia sunt, crux, crematio, decollatio. 5. *sent.* 17. §. 2.

(12) Decollatio hæc pœna vocatur a Paulo, 5. *sent.* 17. §. 2. hinc gladio coërcere, Salvianus, *l.* 7. *de vero judicio et providentia. l.* 30. *in fin. C. ad leg. Jul. de adulter.*

(13) Securis pœna gravior et ignominiosior, quam pœna gladii. hinc Caracalla in Papiniani percussorem, *Gladio*, inquit, *exequi te oportuit meum jussum.* Spartianus *in Caracalla*, et *in Geta.* Xiphilinus *in Caracalla.* Hinc colligere possis, pœnæ genus sententia comprehensum, vel augeri, vel immutari non posse a Præside. de quo vide *l.* 27. *infr. h. t.*

(14) *Liberum mortis arbitrium* soli Principes non Præsides damnatis possunt permittere. Quintil. *Declam.* 11. *ante fin.* hoc tantum ab affectibus vestris omnium mortalium nomine peto, ne cui nocenti pœnæ præstetur arbitrium; in infinitum, judices, sceleribus aperietis audaciam, si pœnam licet eligere condemnato, nec jam ullam mortalium innocentiam trepidatione contineas, si patitur deprehensus quisque, quod maluit. *et post:* nulla pœna est, nisi invito. *et cætera, quæ ibid. vide.*

(15) Sed Imperatorem. *infr. h. t.*

(16) Multo minus. *Hal.* Vertranius Maurus, *ad librum* 15. *Taciti*, hanc lectionem probat: sic apud Tertullianum *multo magis*, pro *multo minus*, sumitur *libro de Trinitate*: Deum multo magis templum non capit, quem mundus non capit.

(17) *Veneni* nulla pœna esse debet. legitur tamen (forte injuria potius, quam jure) Aristodemum Dianæ Ephesinæ Pontificem a Proconsule impetrasse, duobus ut reis venenum daretur, et quidem datum refert Abdias, 5. *historiæ Apostolicæ*: quin et veneno necandi pœna apud Athenienses usitata fuit, Diodor. 18. *ubi de Phocione ejusque sociis ultimo supplicio damnatis:* Eadem mors (cicutæ scilicet) Euphrati philosopho permissa est ab Adriano. Xiphilinus *in Adrianos*: adde et Suetonium *in Nerone*, *cap.* 36. ubi de quibusdam necatis veneno et fame tractat.

*

men Fratres (1) rescripserunt contra, permittentes liberam mortis facultatem.

§. 2. Hostes (2) autem, item (3) transfugæ (4), ea pœna adficiuntur, ut vivi (5) exurantur (6).

§. 3. Nec ea quidem pœna damnari quem oportet, ut verberibus necetur (7), vel virgis interimatur, nec tormentis (8): quamvis plerique, dum torquentur, deficere solent.

§. 4. Est pœna, quæ adimat (9) libertatem, hujusmodi, utputa si quis in *metallum* (10); vel in *opus metalli* damnetur: metalla autem multa (11) numero sunt: et quædam quidem Provinciæ habent, quædam non habent: sed quæ non habent, in eas Provincias mittunt, quæ metalla habent.

§. 5. Præfecto plane Urbi specialiter (12) competere jus in *metallum* damnandi, ex epistola Divi Severi ad Fabium Cilonem exprimitur.

§. 6. Inter eos autem, qui in metallum, et eos, qui in opus metalli damnantur, differentia in (13) vinculis tantum (14) est, quod, qui in metallum damnantur, gravioribus vinculis premuntur, qui in opus metalli, levioribus: quodque *refugæ* ex opere *metalli* in metallum dantur: ex metallo gravius (15) *coërcentur*.

§. 7. Quisquis autem in opus publicum (16) damnatus refugit (17), duplicato tempore damnari solet: sed duplicare eum id temporis oportet, quod ei, [cum [superesset, fugit: scilicet ne illud duplicetur, quod adprehensus in carcere fuit. Et si in decem annos damnatus sit, aut perpetuari ei debet pœna, aut in opus metalli transmitti. † Plane si decennio damnatus fuit, et initio statim fugit: videndum est, utrum duplicari ei tempora debeant, an vero perpetuari, vel transferri in opus metalli. Et magis est, ut transferatur, aut perpetuetur: Generaliter enim dicitur: quotiens decennium excessura est duplicatio, non esse tempore pœnam arctandam.

§. 8. In ministerium metallicorum fœminæ (18) in perpetuum, vel ad tempus damnari solent: simili modo et in salinas (19). Et [si] quidem in perpetuum fuerint damnatæ, quasi servæ pœnæ constituuntur: si vero ad tempus damnantur, retinent civitatem.

§. 9. Solent Præsides in (20) carcere continendos damnare, aut (21) ut in vinculis (22) contineantur: sed

(1) *Liberum mortis arbitrium* Principes damnatis interdum concedunt, *ut hic.* Ægyptii hoc passim concedebant. Diodor. *lib.* 3. Concesserunt id etiam Imperatores. sic Asiatico Vitellius persuadet, ut a Claudio petat, ἵνα, ὅπως ἂν βȣληθῇ, ἀποθάνῃ. Dion. 98. Xiphilinus *in Claudio.* Tacit. 11. *in princ.* et Domitianus Ocellatis sororibus, item Varonillæ Vestalibus, incesti accusatis, liberum mortis arbitrium permisit. Suetonius *in Domitiano*, *cap.* 8. Idem Domitianus, *ibid. c.* 11. damnatis liberum mortis arbitrium indulget. vide Tacitum 16. ubi refert Neronem per ludibrium dicentem: æquum esse, ut Lucio veteri, jamjam mortuo liberum mortis arbitrium permitteretur. *et ibid.* Tacitus *in fin.* refert ab eodem Nerone Thraseæ et Sorano datum mortis arbitrium. et *lib.* 15. Plautio Laterano Consuli non breve mortis arbitrium permisit. Quintil. *declamat.* 377. Felices, inquit, qui suo arbitrio moriuntur. et Boëtius 3. *de Philosophiæ contemplatione.* Nero Senecam ad eligendum mortis arbitrium coëgit. vid. Petr. Fabr. 1. *semestr.* 4.

(2) Ad hostes autem transfugæ, Cujac. 4. *observ.* 9. nunquam enim hæc pœna hostibus infligitur, ut vivi exurantur, cum jure gentium sint servandi: etsi præcipuos duces hostium in carcere interdum strangulatos legamus. Trebell. Pollio *in Aureliano.* vide Cuj. 15. *obs.* 4. Idem tamen, 6. *observ.* 26. aliter etiam legi posse monet: hostes, id est, transfugæ, ut hostes pro transfugis sumantur.

(3) *Id est.* ita legit. Cujac. 6. *observ.* 26. Nam et alibi hostes pro transfugis. *l.* 11. §. 3. *supr. de his, qui notantur infamia.*

(4) Transfugæ vivi exurendi. vide *l.* 38. §. 1. *infr. h. t.*

(5) Vide quæ de vivicomburiis notavi ad *l. unic. C. de Nili aggerib.*

(6) Vide *Novell. Leon.* 67.

(7) Romæ primis temporibus hominis cervix furcæ inferebatur, reique corpus ad necem usque virgis cædebatur. Suetonius in *Nerone*, *c.* 49. Postea Valeria Lex vetuit quemquam civium Romanorum provocantem cædi securique necari: si quis adversus ea fecisset, nihil ultra quam improbe factum adjiciens, vinculum satis eo tempore validum: cum hodie vix servo ita minetur quisquam. Eam insecuta Lex Porcia gravem pœnam adjecit, Livius 10. Hinc Cicero *pro Rabirio.* An de civibus Romanis contra Legem Porciam verberatis aut necatis plura dicenda sunt? et *lib.* 5. *in Verrem*: o Lex Porcia! *et post*: huccine tandem omnia reciderunt, ut civis Romanus deligatus in foro virgis cædatur? Porciæ Legis meminit Salustius *in bello Catilinario.* Idem vetitum fuit Lege Mosis, *Deut.* 25. *in pr.* adde Festum *in pro scapulis. l.* 8. *supr. ad Legem Juliam de vi publica.* et *Actorum Apostolorum cap.* 22.

(8) Vide *l. penult. supr. de quæst.*

(9) Hodie ingenuis libertas sententia adimi non potest. *Novell.* 22. *cap.* 8.

(10) Sunt hæc diversa, damnari ad metallum, et ad opus metalli. de quo vide §. 6. *infr. hic.*

(11) Metalla multa fuerunt: veluti in Macedonia, Ephesi, in Hispania: hinc Forensia (vel potius Elaphonesia) et Preconesia. vid. *frag. Gregoriani C. tit.* 15. *coll. legum Mosaic.* φαινησιx. Theodoretus, Epiphanius, vid. Pith. *d. tit.* 15. *fol.* 109. Gypsensia ab insula Ægypti metallorum feracissima. vid. Cujac. 8. *obs.* 27. *Novell.* 22. *c.* 8. Docimena, Troadensia. *l.* 9. *l.* 11. *C. Theod. de indulg. debit.* Goth. Vide Panciroll. *tit. de damnat. in metall.* Ans

(12) Vid. *l.* 6. §. 1. *infr. de interdict.*

(13) Metalli pœna damnatus gravioribus vinculis premitur, ac durius etiam punitur, si transfugiat, quam damnatus ad opus metalli, *ut hic.* adde §. 6. *Infr. h. t. l.* 10. §. 1. *l.* 29. §. 6. *l.* 39. *infr. h. t. l.* 5. *supr. de manumiss. l.* 3. §. *penult. supr. stellion.* Papon. 3. *notar.* 10. *cap. des remissions.* hinc differentiam facit inter damnatum ad trirem s, et ad opus triremium. Pæna metalli, *l.* 24. §. 5. *supr. de fideicomm. libert.* in metallum damnatio, *l.* 46. *supr. de manum. testam.* metallum mediocrium delictorum pœnæ sunt. Paul. 5. *sent.* 17. §. 2.

(14) Alias exigua est differentia. *l.* 5. *in fin. infr. de variis et extraord. cognit.*

(15) Summo supplicio. *l.* 28. §. 13. *infr. h. t.*

(16) Minimis delictis inferebatur hæc pæna. Paul. 5. *sent.* 17. §. 2.

(17) Adde *Nov.* 123. *cap.* 11.

(18) Fœminæ in ministerium etiam metallorum damnari solent, *l.* 9. *C. h. t. Metallicos*, intellige, damnatos ad metallum.

(19) Salinarum in opus mulieres damnari possunt, *l.* 6. *infr. de captivis.* salinæ, locus, ubi fit sal, *l.* 1. *supr. quod cujuscunque.* ex salinis Principes vectigalia colligebant. *l.* 59. §. 1. *supr. de hered. inst. l.* 13. *supr. de publican. l.* 17. *in fin. infr. de verb. sign. l.* 11. *C. de vectigalibus.* unde inter regalia jura numerantur. 2. *Feudor.* 56. *tit. quæ sunt regalia.* Illud singulare, quod refert Athenæus 3. δειπνοσοφιςῶν 1. a Lysimacho jam olim in Troade vectigal salinarum institutum: sed natura id quasi refugiente, exaruisse salinas, ac remisso vectigali, rursus prodiisse. vide Cujac. 3. *obs.* 31. Interdum erant privatorum. *l.* 5. §. 1. *supr. de rebus eorum, qui sub tutela. l.* 32. §. 2. §. 3. *supr. de usu et usufruct. legat. l.* 4. §. 7. *infr. de censib.*

(20) Perpetuo: Carceres ad perpetuos nemo damnatus est. Causa dubitandi sumi potest ex eo, quod Cicero refert 4. *Catil.* vincula, inquit, et ea sempiterna, certe ad nefaria scelera inventa sunt. Quin pœnam carceris perpetui in usu fuisse sub Amulio refert Halicarnass. 1. Apud Venetos, et Castellanos, quin et Clericos (quibus quenquam interficere, id est, ad mortem condemnare non licere dicitur) id usitatum esse refert Clarus: quibus tamen permitti ait, reum tanta cibi penuria premere, ut inde etiam moriatur, Clarus, 5. *sent.* §. *ultim. qu.* 70. quod, quid aliud est, quæso, quam necare? *l.* 4. *supr. de agnoscendis liberis.* sed de perpetuis carceribus dicam ad Novell. Emanuelis *c.* 8.

(21) Aliud est in carcere contineri; aliud, in eo vinciri. *l.* 216. 224. *infr. de verb. sign.*

(22) Vinculis perpetuis Hugo a Poria. vide *l.* 35. *infr. h. t.* Caius Vatinius ea pœna affectus est a Senatu, quod sinistræ manus digitos sibi, ne militaret bello Italico, amputasset. publicatis præterea omnibus ejus bonis. 6. Valer. 3. Hujusmodi personæ *Murci* dicebantur. vid. Cujac. 15. *obs.* 40.

id eos facere non oportet : nam hujusmodi pœnæ interdictæ sunt : *carcer enim ad continendos homines*, *non* (1) *ad puniendos* (2) *haberi debet*.

§. 10. In calcariam (3) quoque, vel sulphurariam (4) damnari solent, sed hæ pœnæ metalli magis sunt.

§. 11. Quicunque in *Ludum venatorium* (5) fuerint damnati, videndum est, an servi pœnæ efficiantur. Solent enim *Juniores* [hac pœna adfici : utrum ergo servi pœnæ isti efficiantur, an retineant libertatem, videndum est? et magis est, ut hi quoque servi efficiantur : hoc enim] distat (6) a cæteris (7), [quod *instituuntur*] *venatores*, aut pyrricharii (8), aut [in] aliam quam voluptatem, gesticulandi, vel aliter se movendi gratia.

§. 12. Servos in metallum, vel in opus metalli, item in *ludum venatorium* (9) dari solere, nulla dubitatio est : et si fuerint dati, servi pœnæ efficiuntur : nec ad eum pertinebunt, cujus fuerint, antequam damnarentur. Denique cum quidam servus in metallum damnatus, beneficio Principis esset jam pœna liberatus : Imperator Antoninus rectissime rescripsit, qua (10) semel domini esse desierat servus pœnæ factus, non esse eum in potestatem domini postea reddendum.

§. 13. Sed sive in (11) perpetua vincula fuerit damnatus servus, sive in temporalia, ejus (12) remanet, cujus fuit, antequam damnaretur.

De advocationibus et postulationibus. 4. *De foro*. 5. *De instrumentis*, *libellis*, *testationibus*. 6. *De loco*, *in quo instrumenta deponuntur*. 7. *De testamentis*. 8. *De negotiis publicis*. 9. *De negotiationibus*. 11. *De decurionibus*, 12. *Et eorum parentibus et liberis*. 16. *De statuliberis*.

9. Idem lib. 10. de Officio Proconsulis.

Moris est Advocationibus (13) quoque Præsides interdicere, et nonnunquam in perpetuum interdicunt, nonnunquam ad tempus, vel annis metiuntur, vel etiam tempore, quo Provinciam regunt.

§. 1. Nec non ita quoque interdici potest alicui, *ne certis personis adsit* (14).

§. 2. Potest et ita interdici cui, *ne apud tribunal Præsidis* (15) *postulet* : et (16) tamen apud Legatum vel Procuratorem non prohibetur agere.

§. 3. Si tamen *apud Legatum prohibitus fuerit postulare*, credo per consequentias (17), ne quidem apud Præsidem relictam illi postulandi facultatem.

§. 4. Nonnunquam non Advocationibus cui interdicitur, sed foro (18). Plus (19) est autem *foro*, quam *Advocationibus* interdicere : si quidem huic omnino forensibus negotiis accommodare se non permittatur (20). Solet autem ita vel juris studiosis (21) interdici, vel Advocatis, vel (22) tabellionibus sive pragmaticis (23).

(1) Carcer ad continendos, non ad puniendos homines haberi debet. *l*. 2. *C. de exact. tribut. lib*. 10. *tit*. 19. Imo ad puniendos, *l*. 3. *in fin. supr. de custodia*. hinc carceres a coërcendo, Varro 4. *de lingua*. præsertim si in locis subterraneis fuerint : qualia fuerunt apud veteres, *l*. 1. *C. de custodia reorum*, ut Latumiæ apud Syracusanos, Cicer. *in Prætura Urbana. act. ult*. domicilium cineribus plenum apud Persas. Suidas. et Caiada apud Spartanos. Thucyd. 1. Pausanias *in Messeniacis*. Barathrum apud Athenienses, Tullianus locus, et scalæ Gemoniæ apud Romanos. Livius etiam scribit *lib*. 1. carcerem ad terrorem crescentis audaciæ in media urbe ædificatum, et foro conjunctum. Plato, 10. *de legib*. carceris tres species facit, custodiæ, correctionis, et supplicii. vide Petrum Gregor. 31. *syntagm*. 33.

(2) Sed diligentioris custodiæ causa. *l*. 6. §. 7. *supr. de injusto*.

(3) ἄσβεστον ποιεῖν. 60. *Eclog*. 51. *c*. 9. *et* 11. *fol*. 538. Calcaria locus, in quo calx coquitur : calcarius, qui coquit. Cato *de re rustica*, c. 16. Calcaria fornax, 17. Plin. 9.

(4) *Eclog. ibid*. de sulphure vide *l*. 28. §. 8. *supr. de furtis*.

(5) §. 12. *infr. h. t. Venatorius* ludus distat a gladiatorio.

(6) Distant. *Hal*. hoc enim tantum distant, *vulgat*. quam sequitur Cujac. 13. *observ*. 10.

(7) Cæteris, qui instituuntur. Cujacius ad 5. Paul. *sent*. 17. §. 2. ut sit sensus, damnatos in ludum venatorium, pœnæ servos esse ; eos, qui instituuntur, ut sint venatores, et pyrricharii, et gesticulatores, non item. sed ab ea emendatione recedit, 13. *obs*. 10. hoc sensu, damnatos ad ludum venatorium non minus servos pœnæ fieri, quam qui damnantur *ad bestias*, vel *gladium* : in eo tamen distare, quod conservantur ad populi voluptates, ut discant venari in theatro, et pugnare cum bestiis, vel ut artem discant mimicam vel pyrricham. Illi, id est, damnati ad *gladium*, vel ad bestias, intra annum consumendi sunt, Paul. 5. *sentent*. 17. §. 2. Ulpian. 10. *collat. legum Mosaïcarum*. hi, id est, damnati ad ludum gladiatorium vel venatorium, post quinquennium pileari, et rudem accipere solebant, et præfici cæteris gladiatoribus. Cujacius existimat ejusmodi ludos non tolli per *l*. 1. *C. de gladiator. lib*. 11. *tit*. 43. Idem ad hosce *ludos* refert *l*. 25. §. 3. *supr. de adquir. vel omitt. hered*. et *l*. 1. *Supr de abigeis*. non ad pœnam damnati ad gladium aut bestias.

(8) Pyrricha est simulachrum pugnæ equestris, quæ Troja dicitur : πρύλις ὁπλίτας, Hesychius. et ἱππασία Dioni : ad pedestrem pugnam etiam trahitur. Marius Plotius Grammaticus, *in libro de Metris* ex Aristotele, hujus lusus auctorem facit Achillem : alii Pyrrhum Cydoneum, qui primus Cretenses sub armis saltare docuit ad pedis pyrrhichii sonum : quod etiam Nicolaus confirmat apud Stobæum. vid. Cujac. 13. *obs*. 10. Julius Cæsar Scaliger scribit se coram Maximiliano Imperatore pyrricham repræsentasse, 1. *poëtices* 18.

(9) De quo dixi §. 11. *supr. h. t*.

(10) Quia semel. *vulg. Hal. l*. 11. *C. h. t*.

(11) Vide *l*. 1. *in fin. C. qui non possunt ad libertatem*.

(12) Ejusdem domini manet.

(13) Advocatione quis interdici potest, vel in perpetuum, vel ad tempus. *l*. 1. §. 13. *supr. de offic. Præfect. Urb. l*. 6. *in fin. supr. et l*. 1. *C. de postulando. l*. 6. §. *ultim. supr. mandati*.

(14) Jurisconsultorum est adesse clienti : adsunt enim vel ut Advocati, vel ut Advocatis suggerant rationes. Ovid. *in Arte. Munera det dives : jus qui profitebitur, adsit, Facundus causam sæpe clientis agat*. vide Cujac. 12. *obs*. 9. *in fin*.

(15) Adde *l*. 7. *supr. de postul*.

(16) Argumentum a majori ad minus non valet, si negative concipiatur.

(17) Argumentum a minori ad majus valet negative conceptum.

(18) Foro interdici pœnæ species.

(19) Fori portio est Advocatio. Advocatione interdicta, reliquæ fori tractationes non sunt interdictæ; foro interdicto, Advocationes interdicuntur.

(20) Permittitur.

(21) Id est, professoribus, adsessoribus, comitibus judicum, *l*. 1. *supr. de off. adsessor*. de variis Jurisconsultorum appellationibus vide Cujac. 7. *obs*. 25.

(22) Tabelliones hic separantur a juris studiosis : ut et Advocatis. Cæterum quod ad tabelliones attinet, ex *Novella Leonis*, περὶ πολιτικῶν σωματείων διατάξεων, intelligitur certum fuisse tabellionum corpus sub primicerio, a quo de collegii sententia tabelliones creabantur, nonnisi homines fidei probæ, peritissimi loquendi, scribendique, jurisperiti, qui tenerent libr. 60. Basil. et haberent ἐπὶ στόματος 40. titulos Enchiridii (horum mentionem facit Harmen. *in Præfatione*.) Hoc etiam adjicitur creationem eorum insinuandam P. Urbi, creatoribus jurantibus se nec ambitione, nec gratia ulla, sed sola virtutis conscientia ad novi tabellionis electionem adductos, atque ita in secretario P. Urbi annuli signatorii oblatione, ejus promotionem fieri. Duci autem eum ad P. Urbi indutum Ephestride, ac deinde promotione facta ad templum, cæteris tabellionibus eadem indumenta gerentibus, ibique pro Ephestride, ei a sacerdote dari album φιλώνιον superdicta prece. Adjiciuntur et inepta quædam alia : ad extremum licere συμποσιάζειν μετὰ τῶν συμπαρόντων καὶ συνευφραίνεσθαι. quæ omnia in doctoribus creandis plerique nunc observant diligenter. Hæc ante quoque notata sunt a Jurisconsulto maximo Cujacio in *l*. 1. *C. de decurion*.

(23) Pragmatici porro homines dicuntur, multo rerum usu periti et solertes, quasi advocatorum postici, dicendorumque suggestores. Quintil. 3. et 12. Juvenal. *Satyr*. 7. *Si contigit aureus unus*, *Inde cadunt partes in fœdera pragmaticorum*. Pragmatici, Galli *practiciens*. verisimile est Ulpianum pragmaticis hic adjunxisse *tabularios*, qui et ramularii Glossis dicuntur, et ἀπὸ τῶν αὐτεπιτρόπων, quod vicem procuratorum sustineant. vide Cujac. 10. *obs*. 34.

§. 5. Solet et ita interdici, *Ne* (1) *instrumenta omnino forment*, *neve* (2) *libellos concipiant*, vel *testationes* (3) *consignent*.

§. 6. Solent et sic, *Ne eo loci sedeant*, *quo in publico instrumenta deponuntur*, archio (4) forte, vel gramatophylacio.

§. 7. Solet et sic, *Ut testamenta ne ordinent*, *vel scribant*, *vel signent*.

§. 8. Erit et illa *pœna*, *Ne quis negotiis publicis interveniat*: hic enim privatis quidem interesse poterit, publicis prohibebitur: ut solent, quibus sententia præcipitur δημοσίων ἀπέχεσθαι, id est, *publicis abstinere* (5).

§. 9. Sunt autem et aliæ *pœnæ*, si *Negotiatione* (6) *quis abstinere* jubeatur, vel *Ad conductionem eorum*, *quæ publice locantur*, *accedere*, ut *ad vectigalia publica*.

§. 10. Interdici autem negotiatione plerumque vel negotiationibus solet. ✝ Sed damnare, *ut quis negotietur*, an possit, videamus? Et sunt quidem hæ pœnæ, si quis generaliter (7) tractare velit, inciviles (8), invitum hominem jubere facere, quod (9) facere non potest. Sed si quis specialiter tractaverit, potest esse justa causa compellendi (10) cujus ad negotiationem. Quod si fuerit, sequenda erit sententia.

§. 11. Istæ fere sunt pœnæ, quæ injungi solent. Sed enim sciendum est, Discrimina esse pœnarum, neque (11) omnes eadem pœna adfici posse. Nam in primis Decuriones (12) in (13) metallum damnari non possunt, nec in opus metalli, nec furcæ subjici, vel vivi exuri, et si forte hujuscemodi sententia fuerint affecti, liberandi erunt: sed hoc non potest efficere, qui (14) sententiam dixit: verum referre ad Principem debet, ut ex auctoritate ejus pœna aut permutetur aut liberaretur (15).

§. 12. Parentes quoque, et liberi (16) decurionum in eadem causa sunt.

§. 13. Liberos non tantum filios accipere debemus, verum omnes (17) liberos.

§. 14. Sed utrum hi [soli], qui post decurionatum (18) suscepti sunt, his pœnis non adficiantur: an vero omnes omnino liberi etiam in plebeia familia suscepti, videndum est: et magis puto, omnibus (19) prodesse debere.

§. 15. Plane si parens decurio esse desierit: si quidem jam (20) decurione fuerit editus, proderit ei, ne adficiatur: enimvero si posteaquam plebeius factus est, tunc suscipiat filium, quasi plebeio editus, ita erit plectendus.

§. 16. Statuliberum quasi (21) liberum eum jam puniendum, D. Pius Salvio Marciano rescripsit.

De servis. 1. De damnatis in metallum. 2. De infamia.

10. MACER lib. 2. de Publicis judiciis.

In servorum persona ita observatur, ut exemplo humiliorum puniantur, et ex quibus causis liber fustibus (22) cæditur, ex his servus flagellis (23) cædi, et domino reddi jubetur: et ex quibus liber fustibus cæsus, in [opus] publicum damnatur, ex his servus sub pœna vinculorum ad ejus temporis spatium, flagellis cæsus domino reddi jubetur. Si sub pœna vinculorum domino reddi jussus, non recipiatur, venundari: et si emptorem non invenerit, in opus publicum, et quidem perpetuum, tradi jubetur.

§. 1. Qui ex causa in metallum dati sunt, et post hoc deliquerunt, in eos tanquam metallicos (24) constitui debet: quamvis (25) nondum in eum locum perducti fuerint, in quo operari habent: nam statim, ut de his sententia dicta est, conditionem suam permutant.

§. 2. In personis tam plebeiorum, quam decurionum illud constitutum est, ut qui (26) majori pœna adficitur, quam Legibus statuta est, infamis non fiat: ergo et si opere temporario quis multatus sit, vel tantum fustibus cæsus, licet in actione famosa, veluti furti: dicendum erit, infamem non (27) esse: quia [et] solus fustium ictus gravior est, quam pecuniaria damnatio.

(1) Hæc omnia, quæ sequuntur, ad tabelliones referri posse puto: audivi tamen, qui instrumentorum formationem referri diceret ad tabelliones, libellorum conceptionem ad Advocatos, testationum consignationem ad juris studiosos. de quibus §. *prox*. adde quæ scripsi ad *l. 2. C. de errore Advocat.*

(2) Tabellionis hoc erat munus. *l. 2. C. de errore Advocat.*

(3) Testatio est actus testandi, *l. 2. Supr. de nautico fœnore. l. 1. supr. de sponsalib. l. 3. supr. de concubin. l. 14. §. 5. supr. de custodia.* Cicer. 7. *Verrina.* Ovid. 4. *de Ponto.*

(4) Archivo. *vulg.* et ita scribitur apud Tertullianum, *cap.* 20. *Apologetici.* sed recte archium ἀρχεῖον, *l. 30. C. de Episc. audient.* est Principis domus, vel locus, in quo instrumenta privata et publica deponuntur, *ut hic.* et testamenta, Paul. 4. *sent.* 6. §. 1. Ecclesiæ archium cimeliarchium appellatur, *l. 20. C. de agricol. et censit.* quod in eo sint κειμήλια, id est, *sacra vasa*, vel κειμηλιοφυλάκιον. *Nov.* 74. *c.* 4. *in fin.* utilitas archii ea est, ut ex eo sit, unde peti possint instrumenta, si exemplum sit amissum. Hinc colligit Cujacius in archium redacta, ad auctoritatem valere, licet sint destituta solennitate. vide Cujac. apud Paul. *sent.* 6. §. 1. et Cravetam, *de antiq. temporum.* Goth. Adde Revard. *conjectan. lib.* 1. *cap.* 3. Ans.

(5) Vide Anton. August. 4. *emendat.* 16. orationem Cæsaris apud Dionem 53.

(6) §. 10. *Infr. h. t. l.* 1. §. 13. *supr. de off. Præf. Urb. l. 24. supr. de pign.*

(7) De interdictis pœnarum generibus scripsi ad *l. 10. Infr. de interd. et relegat.*

(8) Inciviles pœnæ, tyrannicæ: unde et Tertullianus *in Apolog.* civilem dominationem opponit tyrannicæ.

(9) Incivile est quemquam cogi facere, quod non possit facere.

(10) Potest quis compelli a Judice ad negotiationem faciendam. adde *l. 3. §. 6. Infr. de jur. fisci. l. 11. in fin. supr. de publican.*

(11) Pœna eadem non omnes adficiendi. Cur ita? quia Lex in abstracto, pœnam exæquat delicto, arithmetica proportione, citra προσωποληψίαν. in concreto, Geometrica: nec tantum quid facto debeatur, sed quid congruat reo aut accusatori despicit. Personarum enim ingenia, voluntates, dignitates, status, consilia, dicta, et facta inæqualia sunt, ut iis citra injustitiam æqualia tribui non possint. Ideoque mirum videri non debet, si alii aliis gravius aut mitius puniantur. Pro varietate delictorum pœna varia esse debet.

(12) Vide *l. 3. C. h. t.*

(13) *l. 12. C. h. t.*

(14) *l. 45. §. 1. supr. de re jud.*

(15) *Al.* liberetur.

(16) *l. 9. C. h. t. l. 5. C. ex quib. caus. infam.*

(17) In milite aliud. *l. 3. C. h. t.*

(18) Adde *l. 11. C. de quæstionib.*

(19) Filius censetur decurionis, et privilegiis decurionis fruitur, etiam is, qui ante patris decurionatum natus est. *l. 2. §. 2. infr. de decur.* Hinc quæri potest, uter ex duobus regis filiis præferatur in regno, isne, qui ante adeptum a patre regnum susceptus est, an qui postea natus est? de hac quæstione vide Hotom. 2. *Illust.*

(20) Siquidem ex decurione.

(21) Vide *l. 29. supr. de statulib.* et *l. 14. supr. titul. prox.*

(22) *l. 28. §. 2. Infr. h. t. l. ult. supr. de injur.* dixi ad *l. 12. Infr. de jure fisci.*

(23) Durius puniuntur servi, quam liberi. v. *l. 7. supr. h. t.*

(24) *l. 8. §. 6. §. 8. supr. h. t.*

(25) Metallicus fit non deductione in metallum, sed condemnatione.

(26) *l. 13. §. 7. supr. de his, qui not. l. 4. C. ex quibus causis infam.*

(27) Imo erit, quia fustigatio infamat, si infamiæ causam conjunctam habuit. *l. 16. l. 17. C. ex quibus caus. infamia.*

De modo pœnæ. 1. *De furto domestico.* 2. *De proposito, impetu, casu.* 3. *De pœna capitali.*

11. MARCIANUS lib. 2. de publicis Judiciis.

PErspiciendum (1) est judicanti, ne (2) quid aut durius aut remissius (3) constituatur, quam causa deposcit: nec enim aut severitatis aut clementiæ gloria affectanda est: sed perpenso judicio, prout quæque res expostulat, statuendum est. Plane in levioribus causis proniores ad lenitatem judices esse debent: in gravioribus pœnis severitatem Legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi.

§. 1. Furta domestica (4), si viliora sunt, publice (5) vindicanda non sunt: nec admittenda est hujusmodi accusatio, cum servus a domino, vel libertus a patrono, in cujus domo moratur, vel mercenarius (6) ab eo, cui operas suas locaverat, offeratur quæstioni: nam domestica furta vocantur, quæ (7) servi dominis, vel liberti patronis, vel mercenarii, apud quos degunt, subripiunt.

§. 2. Delinquitur (8) autem aut proposito (9), aut impetu, aut casu (10). Proposito delinquunt latrones, qui factionem habent. † Impetu autem, cum per ebrietatem (11) ad manus, aut ad ferrum venitur. † Casu vero, cum in venando telum (12) in feram missum, hominem interfecit.

§. 3. Capitis pœna est, bestiis (13) objici, vel alias similes pœnas pati [vel] animadverti.

De statu damnatorum.

12. MACER lib. 2. de Officio Præsidis.

QUod ad statum damnatorum pertinet, nihil interest, judicium publicum fuerit, necne: nam sola sententia (14), non genus criminis spectatur: itaque hi, in quos animadverti jubetur, quive ad bestias dantur, confestim pœnæ (15) servi fiunt.

De modo pœnæ.

13. ULPIANUS lib. 1. de Appellationibus.

HOdie (16) licet ei, qui (17) extra ordinem de crimine cognoscit, quam (18) vult (19) sententiam ferre, vel graviorem, vel leviorem: ita tamen, ut in utroque modo rationem non (20) excedat.

De paganis et militibus.

14. MACER lib. 2. de Re militari.

QUædam delicta pagano aut nullam aut leviorem pœnam irrogant: militi vero, graviorem (21): nam si miles artem ludicram (22) fecerit, vel in servitutem (23) se venire passus est, capite puniendum Menander scribit.

De decurionibus.

15. VENULEJUS SATURNINUS lib. 1. de Officio Proconsulis.

DIvus Hadrianus eos, qui in numero decurionum (24) essent, capite puniri prohibuit: nisi si qui parentem (25) occidissent: verum pœna Legis Corneliæ puniendos, Mandatis plenissime cautum est.

(1) *l.* 16. §. 1. *Infr. h. t. l.* 4. §. *pen. supr. de incendio.*

(2) Potest tamen interdum judex ex causa leges et statuta transgredi, idque ratione ætatis, vel propter necessitatem, vel multorum salutem, si justa causa fuerit. *l.* 3. *C. ex quibus caus. infam. l.* 13. §. 7. *supr. de his, qui notantur. l.* 10. *supr. de offic. Procons.* vid. Socin. *reg.* 239. Mynsing. 2. *obs.* 54.

(3) Vide *Novell.* 82. *c.* 10. *in fin. Nov. Leon.* 61. *et* 105. *l.* 28. §. 5. *inf. h. t. l.* 3. *infr. de veteran.* dixi ad *tit. de decurion.*

(4) *l.* 17. *l.* 89. *supr. de furtis.*

(5) Vide *l. ultim. supr. de furtis.*

(6) 1. *Harm.* 6. §. 18. *l.* 1. §. 20. *supr. de vi et vi armata.*

(7) *l. penult. supr. l.* 3. *C. de testib.*

(8) Vide Platon. 5. *de Legib.* Aristot. 1. *Rhetoric.*

(9) Propositi, impetus et casus differentia in delictis.

(10) Vid. Clarus §. *homicidium. n.* 6. Plaza *lib.* 1. *miscellan. c.* 21. 27. *et* 30. Ad totam vero legem scripsit ex professo Justinus Goblerus. *Mod.*

(11) Vid. *l. un. C. si quis Imperatori.*

(12) Vide *l.* 30. 31. *Supr. ad l. Aquil.* vid. Herodot. *lib.* 1. ubi de Adrasto et Aty. Tiraq. *de pœn. causa* 13.

(13) Bestiis objici, pœna capitalis est, *l.* 8. §. *fin. Supr. qui testam. l.* 25. §. 3. *Supr. de adquir. vel omitt. heredit.* eam pœnam sustinent humiliores, sicarii et venefici, *l.* 3. §. *pen. Supr. ad l. Corn. de sicar.* falsæ monetæ rei, *l.* 8. *Supr. ad leg. Corn. de falsis.* parricidæ, *l. penult. supr. ad Leg. Pompeiam de parricidiis.* sacrilegi, *l.* 6. *supr. ad l. Jul. peculat.* abigei, Ulpian. 12. *collat. Legum Mosaïc.* Christiani quoque passim a tyrannis bestiis objiciebantur, Tertull. *cap.* 12. *Apologet.* Ad bestias impellimur, ignibus urimur, in metalla damnamur. Cujus rei singulare exemplum est apud Euseb. 5. *Ecclesiast. historiæ c. ult.* ubi de Attalo et Blandina tractat. Qui bestiis objiciebantur, ad stipitem alligabantur, Vopiscus *in Aurel.* Dion. 38. τοὺς τοῖς θηρίοις ἐκκαταδίκους διδομένους. cujus extat elegans exemplum apud Gellium, 5. *Noctium* 14. Erant et alii, qui citra damnationem in arenam intromittebantur cum bestiis depugnandi causa. *l.* 1. §. 1. *supr. de ædilitio. l.* 3. §. 5. *supr. de testibus. l.* 4. *supr. de accusationibus.* Hinc Cyprianus *ad Donatum.* Pugnant ad bestias non crimine, sed furore: apud Senec. 2. *de beneficiis.* 19. et 1. *epist.* 16. Tertull. *in Apologet.* 42. Erant et alii qui operas locabant eo fine. *l.* 1. *supr. de his, qui notant. l.* 1. §. 6. *supr. ad SC. Tertull.* Id genus spectaculi detestatur Cyprian. *epist.* 103. *ad plebem.* Taceo, inquit, in ludis sacrificiorum genera monstrosa, inter quæ nonnunquam et homo fit hostia latrocinio Sacerdotis, *et post*: ad pœnam hominis fera rabida nutritur, in deliciis eruditur artifex bellua, quæ clementior fuisset, si non illam magister crudelis sævire docuisset. Lactant. 6. *Inst.* 12. unde bestias emis, hinc captos redime: unde feras pascis, hinc pauperes ale: unde homines ad gladium comparas, hinc innocentes mortuos sepeli. Quid prodest perditæ nequitiæ, bestiarios facere locupletes, et instruere ad flagitia? transfer ad magnum sacrificium male peritura. et in *Epit. c.* 5. Quid tam horribile, tam tetrum, quam hominis trucidatio? Inventa tamen consuetudo, quatenus homicidium sine bello, ac sine legibus faciant. *et post*: Gladiatorum sceleribus non minus cruore perfunditur, qui spectat, quam ille, qui facit: nec potest esse immunis a sanguine, qui voluit effundi: aut videri non interfecisse, qui interfectori et favet, et præmium postulavit.

(14) Adde quæ scripsi ad *l.* 3. *C. de incestis.*

(15) Vid. *l.* 17. *Infr. h. t.*

(16) Olim quæsitor potestatem non habebat augendæ vel minuendæ pœnæ legitimæ: verum hodie veterum judiciorum ordine sublato, pœnæ arbitrio cognitorum, extra ordinem infliguntur, *l.* 8. *supr. de publ. jud.* de verbo *Hodie* dixi ad *l.* 32. *supr. ad l. Corn. de falsis.*

(17) Id est, omnibus quæsitoribus et judicibus. *l.* 8. *supr. de publ. judic.*

(18) Hinc colligere possis, judicis extra ordinem cognoscentis arbitrio permitti, quam volet, pœnam indicere: dum tamen modum non excedat.

(19) Imo, Judex, quam volet, sententiam proferre non potest: cum pœnæ executio non sit in ejus potestate. *l.* 1. §. 4. *supr. ad SC. Turpill.*

(20) *l.* 11. *supr. h. t.* hinc illud Senecæ: Tenendus est ubique modus: æque peccat quod excedit, quam quod deficit. 2. *de benefic.* 16.

(21) Militia interdum auget delictum et pœnam. adde *l.* 2. *Infr. de re militari.*

(22) Vid. *l.* 2. *supr. de his, qui notant.*

(23) Vid. *l.* 6. §. 6. *supr. de injusto.*

(24) *l.* 3. *C. h. t.* dixi ad rubricam *tit. de decurion.*

(25) Parricidii pœna decurio non excusatur.

De circumstantiis. 2. *De causa.* 3. *De persona.* 4. *De loco.* 5. *De tempore.* 6. *De qualitate.* 7. *De quantitate.* 8. *De eventu.* 9. *Quædam scelera in quibusdam Provinciis gravius plecti.* 10. *De pœnis ob multos delinquentes exacerbandis.*

16. Claudius Saturninus lib. sing. de pœnis Paganorum.

Aut (1) facta (2) puniuntur, ut furta (3), cædesque (4): aut dicta (5), ut convicia, et *infidæ* advocationes: aut scripta, ut falsa, et famosi libelli (6): aut *consilia* (7), ut conjurationes et latronum conscientia: *quosque alios suadendo juvisse, sceleris est instar* (8).

§. 1. Sed hæc quatuor (9) genera consideranda sunt septem modis: causa (10), persona, loco, tempore, qualitate, quantitate et eventu.

§. 2. *Causa* (11) ut in verberibus: quæ impunita sunt a magistro allata (12), vel parente, quoniam emendationis, non (13) injuriæ gratia videntur adhiberi: puniuntur, cum quis per iram (14) ab extraneo (15) pulsatus est.

§. 3. *Persona* dupliciter spectatur: ejus qui fecit, et ejus qui passus est: aliter enim puniuntur ex iisdem (16) facinoribus servi, quam liberi: et aliter qui quid in dominum parentemve ausus est, quam qui in extraneum (17), in magistrum vel in privatum.

✝ In ejus (18) rei consideratione ætatis (19) quoque ratio habeatur.

§. 4. *Locus* facit, ut idem vel furtum vel (20) sacrilegium sit, et capite luendum, vel minore supplicio.

§. 5. *Tempus* discernit emansorem a fugitivo: et effractorem (21), vel furem diurnum (22) a nocturno.

§. 6. *Qualitate*, cum factum, vel atrocius, vel levius est: ut furta manifeste a non manifestis discerni solent, rixæ a (23) grassaturis, expilationes a furtis, petulantia a violentia. Qua de re maximus apud Græcos Orator Demosthenes (24) sic ait: Οὐ γὰρ ἡ πληγὴ παρέστησεν τὴν ὕβριν (25), ἀλλ' ἡ ἀτιμία· οὐδὲ τὸ τύπτεσθαι τοῖς ἐλευθέροις ἐστὶν δεινὸν, καίπερ ὂν δεινόν· ἀλλὰ τὸ ἐφ' ὕβρει· πολλὰ γὰρ ἂν ποιήσειεν ὁ τύπτων, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὧν ὁ παθὼν ἔνια οὐδ' ἂν ἀπαγγεῖλαι δύναιτο ἑτέρῳ, σχήματι (26), τῷ βλέμματι (27), τῇ φωνῇ, ὅταν ὡς ὑβρίζων, ὅταν ὡς ἐχθρὸς ὑπάρχων, ὅταν κονδύλοις (28), ὅταν ἐπὶ κόρρης (29)· ταῦτα κινεῖ· ταῦτα ἐξίστησιν ἀνθρώπους αὑτῶν ἀηθεῖς ὄντας τοῦ προπηλακίζεσθαι. Id est, *Non enim plaga repræsentat contumeliam sed dedecoratio: neque verberari liberis est malum, quamvis est malum*, (30) *si in contumeliam: multa enim utique facit, qui verberat, o viri Athenienses, quorum qui patitur, quædam neque annunciare* (31) *poterit alii* (32), *schemate, aspectu, voce, cum verberat, ut contumeliam inferens, cum ut inimicus existens, cum verberat fustibus, cum in pupilla* (33)*: hæc movent, hæc extra se constituunt homines eorum non assuetos existentes, ut convicarentur.*

§. 7. *Quantitas* discernit furem ab abigeo: nam qui unum suem subripuerit, ut fur coërcebitur, qui gregem (34) ut abigeus.

§. 8. *Eventus* (35) spectetur (36), ut a clementissimo (37) quoquo facta (38). (quanquam (39) Lex non

(1) In delictis facta, scripta, consilia cernimus.

(2) *can. aut facta. de pœnis. dist.* 1. hinc collige facta, dicta, scripta, ac consilia puniri.

(3) *supr. de furtis.*

(4) *supr. ad l. Corn. de sicariis.*

(5) *supr. de injuriis.*

(6) *C. de famosis libellis.*

(7) Consilium malignum aut malum obligat, *l.* 53. *infr. de verborum significat.* et punitur. *l.* 47. *Infr. de regulis juris.* Consulit qui communicat, qui conscius est sceleris, qui suadet, qui tentat corrumpere. *l.* 20. *C. de furtis.* Maximus Tyrius: καὶ μοιχὸν κολάζει ὁ νόμος, οὐ τὸν δράσαντα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν βουληθέντα. Clarus ex communi opinione scribit, cædis suasorem eadem pœna afficiendum, qua principalis, si is alioquin delictum commissurus non erat; sin minus, mitius. Paul. 5. *sentent.* §. *ultim. quæst.* 88. Idem 5. *tit.* 23. §. 2.

(8) Suadendo juvisse, instar est sceleris.

(9) In factis, dictis, scriptis et consiliis, causa, persona, locus, tempus, qualitas, quantitas et eventus consideranda sunt. Quintilian. 6. *Instit.* 1. Atrocitas crescit ex his, quid factum sit, a quo, in quem, quo animo, quo loco, quo tempore, quo modo.

(10) Majus aut minus fit (quamvis idem sit) tempore, loco, causa. Senec. 11. *epist.* 82.

(11) Dignum est odio scelus, quod non habet causam. 7. Quintil. 2.

(12) Illata. *Hal.*

(13) Magistri ac parentes intelliguntur verberare emendationis non injuriæ causa. *l.* 5. *l.* 6. *supr. ad l. Aquil. l. unic. C. de emendat. propinq.*

(14) Per injuriam. Hotom. 5. *obs.* 19. In causis hæc maxime spectantur: ira, odium, metus, cupiditas, et spes. Quintil. 7. *Inst.* 2. *et post*: nec tantum voluntatis causæ quærendæ sunt, sed erroris et ignorantiæ: ex his colligimus, iram non excusare a pœna. *l.* 5. *C. de injur.*

(15) Verbera, ab extraneo illata, legibus vindicanda sunt.

(16) Pœnæ inæquales ex eodem delicto esse possunt. *l.* 9. §. 11. *Supr. h. t.*

(17) Ita restituo, in Magistratum quam qui in privatum. Quintil. 1. Pulsatum querimur: de re primum ipsa dicendum: tum si senex, si puer, si magistratus, si probus, si bene de republica meritus, percussus sit a vili. 6. *Inst.* 1.

(18) Id est, personæ.

(19) Vide *l.* 7. *C. h. t.*

(20) Sacrilegium a furto separatur ex loco, non ex causa quæ aufertur. vid. Cuj. 13. *obs.* 19.

(21) Vid. *l.* 48. *Supr. de bonis libert.*

(22) Vide Cujac. 15. *obs.* 31.

(23) Grassatores viarum et viarum obsessores. Græci λωποδύτας. vid. hic Budæum. Arist. 4. *Ethic.* 1. *in fin. l.* 1. *Supr. de effractorib.*

(24) In *oratione adversus Mediam.*

(25) ὀργήν. Demosth. *ibid.*

(26) Τῷ σχήματι. Demosth. *ibid.* Animus et affectus corporis tam pulsantis, quam vapulantis factum atrocius reddunt.

(27) Βλέμμα cum dicit in qualitate facti ponit etiam Demosthenes, truces et minaces oculos pulsantis, in eum qui pulsatur. Quintil. 6. *Inst.* 1. Demosthenes (inquit) ex parte corporis percussi, ex vultu facientis, ex habitu invidiam Midiæ quærit.

(28) Κόνδυλος Glossis Colafus, κόνδυλος ποδὸς καὶ χειρός. Talitrum significat quoque non expansam manum, sed in pugnum contractam, quo fit ictus gravior et nocentior. Hesychius quoque facit aliud quiddam a Colapho.

(29) Ne legas κόρης, id est, *pupilla.* ut interpres vertit, *Supr. hic.* ἐπὶ κόρρης, hoc significat κατὰ τοῦ σιαγόνος πατάξαι. *Sur la jouë.*

(30) Sed et in contumeliam.

(31) Referre.

(32) Alii cum schemate.

(33) Cum in mala.

(34) Imo qui unum, abigeus est. *l.* 3. *Supr. de abigeis.*

(35) Ex eventu non spectanda cogitatio est. vid. Cic. 2. *de invent.*

(36) *Al.* spectatur.

(37) Dementissimo. *vulgat. Hal.* sed tamen vox *clementissimo* non est improbanda: potest enim fieri ut clementissimus homo alium interficiat. vid. Cujac. 19. *obs.* 10. *in fin.*

(38) Salmasius legit *factum.* Quod scriptum fuisse ait more Idiomatis Italici *facto*, pro *factum*, quod postea mutatum in *facta.* Grot. *flor. spars. hic.* ita scriptum fuisse putat: *ut æstimentur animo quoquo facta.* S. L.

(39) Hæc satis male cohærent superioribus.

minus eum qui occidendi hominis causa (1) cum telo fuerit, quam eum qui occiderit, puniat) et ideo apud Græcos exilio voluntario fortuiti (2) casus luebantur, ut apud præcipuum Poëtarum (3) scriptum est (4).

Εὖτε με τυτθὸν ἐόντα Μενοίτιος ἐξ Ὀπόεντος
Ἤγαγεν ὑμέτερον δ' ἀνδροκτασίης (5) ὑπὸ λυγρῆς,
Ἤματι τῷ ὅτε παῖδα κατέκτανον Ἀμφιδάμαντος
Νήπιος οὐκ ἐθέλων, ἀμφ' ἀστραγάλοισι (6) χολωθείς.

Id est:

Quando me parvulum existentem Menœtius ex Opunto
Duxit ad vestram [domum] parricidium ob triste
Die illo, cum filium occidi Amphidamantis,
Imprudens, invitus, circa talos (7) iratus.

§. 9. Evenit, ut eadem scelera in quibusdam (8) Provinciis gravius plectantur, ut in Africa messium incensores (9), in Mysia, vitium: ubi metalla sunt, adulteratores monetæ.

§. 10. Nonnunquam evenit, ut aliquorum maleficiorum supplicia exacerbentur, quotiens (10) nimirum multis personis grassantibus exemplo opus sit.

De servis pœnæ. Περ' ἀπολίδων.

17. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

SUnt (11) quidam servi pœnæ, ut sunt in metallum dati, et in opus metalli: et si quid eis testamento datum fuerit, pro non scriptis (12) est (13): quasi non (14) Cæsaris servo datum, sed pœnæ.

§. 1. Item quidam ἀπόλιδες (15) sunt [hoc est, sine civitate]: ut sunt in opus publicum (16) perpetuo dati et in insulam deportati (17): ut ea quidem quæ Juris civilis sunt, non habeant: quæ vero juris gentium sunt, habeant.

De cogitatione.

18. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.

COgitationis (18) pœnam (19) nemo patitur (20).

De servis.

19. IDEM lib. 5. ad Edictum.

SI non defendantur servi (21) a dominis, non utique statim ad supplicium deducuntur, sed permittetur eis defendi, vel ab alio (22): et qui cognoscit, debebit de innocentia eorum quærere.

(1) Insidiatus civi, etiamsi non effecerit scelus, pœnas tamen legibus solvit. Quintil. *declam.* 274. et contrario, qui nolens interfecit, excusatur, Demosth. *contra Aristocratem.* οὐ τὸ συμβὰν νόμος ἐσκέψατο, ἀλλὰ τὴν τοῦ δεδρακότος διάνοιαν.

(2) Vid. Demosth. *ibid.* in 4. *Leg. violatione.*

(3) Homerus Poëtarum præcipuus, *hic.* et §. 2. *Inst. de jure natural.* de cujus tamen carminibus abolendis cogitavit Caligula, Suet. Caligula, 34. et Hadrianus; qui et illud cogitavit, Autimachum quendam pro Homero legendum in scholis proponere, *Dion. Hadrian.*

(4) Iliados ψ. *vers.* 85. 86. 87. 88.

(5) Vide quæ scripsi ad *l.* 8. *C. ad l. Corn. de sicariis.*

(6) ἀστράγαλοι, tali seu taxilli ex ossiculis carne nudatis fiunt diversi a tesseris quæ κύβοι. Talus, quatuor, Cubus, sex lateribus constat. *Non sum talorum numero par Tessera.* Martial. 14. *Epigr.* 15. Lusus puerorum fuisse videtur. Plutarch. *de fortuna Alexandri.* Dionysius Tyrannus suadet, τοὺς μὲν παῖδας ἀστραγάλοις, τοὺς δὲ ἄνδρας ὅρκοις ἐξαπατᾶν. de Astragalis vid. plura apud Cœlium Rhodigin. 20. *antiq.* 27.

(7) Pœnam exilii voluntarii vetustam ob aliquem in lusu interfectum observa.

(8) Ut in Arabia, σκοπελισμός. vide *l.* 9. *Supr. de extraord. crim.*

(9) Incisores. *Haloand.*

(10) Supplicia augenda sunt eorum criminum, ad quæ multi sunt proclives.

(11) Hodie nemo pœnæ servus efficitur. *Novell.* 22. *cap.* 8.

(12) Scripto. *vulgat. Hal. l.* 25. §. 3. *Supr. de adquir. vel omitt. hered. l.* 1. *C. de hered. inst.*

(13) Nisi pertineat ad alimenta. *l.* 11. *Supr. de alimentis. l.* 3. *Supr. de his, quæ pro non scriptis.*

(14) Est enim non Cæsaris, sed pœnæ servus. *d. l.* 3.

(15) *l.* 1. §. 2. *in fin. Supr. de legat.* 3. vide quæ scripsi ad Theophil. *Inst. quib. mod. jus patriæ potest.*

(16) Quibus hodie possis comparare damnatos ad triremes. Ii enim dicuntur amittere quæ Juris sunt civilis, non gentium, quin ne servi quidem fiunt. *d. Novell.* 22.

(17) *l.* 6. *Infr. de interdictis.*

(18) *can. cogitationis. de pœnitentia. distinct.* 1. *l.* 1. *Supr. quod quisque juris.* vide Cuj. 8. *obs.* 22. et quis æquum censeat, quenquam pœnam dare, ob eam rem, quod arguatur male facere voluisse. Cato apud Gellium, 7. *Noctium* 3. neminem qui male facere voluit, plecti æquum esse, nisi quod factum voluit, etiam fecerit: facta sola censenda esse atque in judicium vocanda; voluntates nudas inanesque negligendas, neque pœnis fieri obnoxias. Gellius, *ibid.*

(19) Adde quæ scripsi de comitibus et sociis delictorum ad *Novellam* 134. *cap.* 10.

(20) Humanis legibus scil. Alias jure divino punitur ἐπιθυμία, id est, *concupiscentia. Exod.* 22. *versic.* 17. *Deuter.* 5. *vers.* 21. *Matth.* 5. *versic.* 28. *Roman.* 7. *versic.* 7. *ad Titum* 2. *versic.* 12. 1. *Petri* 2. *versic.* 11. 2. *Petr.* 1. *vers.* 4. *in fin.* 1. *Joann.* 2. *versic.* 16. omnis iniquus motus ad nocendum fratri in homicidii genere deputatur. *can. homicidium. de poenitent. distinct.* 1. Nihil tam invisum Deo quam mens incesta, et animus impurus. Lactant. *in Epitom. cap.* 5. hinc illud Luciani ad reum, οὐ λήσει δὲ θεούς. Imo, se judice nemo nocens absolvitur: Juvenalis, *Satyra* 13. et Senec. 2. *de Ira* 14. Innocentem quisquis se dicit, testes respicit; non conscientiam: hinc homines ἀναπολόγητοι dicuntur, *Rom.* 1. *v.* 20. *in fin.* Quin ipsæ etiam Leges humanæ cogitationes et consilia interdum puniunt. *Paterculus*: facta majores nostri ad consilium dirigebant. et Apuleius, 14. *floridorum.* Conatus in laude, effectus in casu est. At contra, in maleficiis etiam cogitata scelera, non perfecta, adhuc vindicantur, cruenta mente, pura manu: sufficit ad pœnam, meditari punienda. Senec. 5. *de benefic.* 14. Latro est antequam manus inquinetur, quia ad occidendum jam armatus est, et habet spoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur et aperitur opere nequitia, non incipit: sacrilegi dant pœnas, quamvis nemo usque ad Deos manus porrigat. Sed paulo apertius id explicemus: Conatus extremis suis ac fini conjunctus semper punitur: tunc enim delictum perfectum est et absolutum. Conatus, mediis ad extremum finem tendentibus conjunctus, etiam punitur, præsertim, si graviorum delictorum numero finis ille continetur. Clar. 5. *sentent.* §. *ultim. quæstion* 91. 92. Cujus rei placita permulta refert Papo, 23. *Arrestorum* 10. Hinc punitur mulieris nuptæ, aut monialis raptus, *l.* 5. *C. de Episcopis. can. sollicitatores. de pœnitent. distinct.* 1. aut virginis. *l. unic. C. de rapt. can. si quis. de pœnitent. ibid.* Puniuntur quoque qui adversus patriam consilia ineunt, *l.* 5. *C. ad l. Jul. majest. can. quisquis. de pœnit. ibid.* qui necandi infantis piaculum sunt adgressi, *l.* 8. *C. ad l. Corn. de sicariis. can. si quis necandi. de pœnit. ibid.* abortum procurans, *l.* 30. *Infr. h. t.* volens se interficere, *l.* 38. *in fin. Infr. h. t.* latitans animo fugiendi, *l.* 17. §. 4. *Supr. de ædilitio.* qui manus levat, nec tamen verberat, *l.* 15. §. 1. *Supr. de injuriis. c. si quis iratus. de pœnit. ibid.* v. Papon. 3. *notar.* 10. qui ad furtum faciendum rei majoris se paravit, *l.* 21. *Supr. de furtis. can. vulgaria. ibid.* qui male persuadent, *l.* 16. *Supr. h. t. c. noli putare. de pœnit.* 16. adde Cujac. 15. *obs.* 25. *ubi probat, etiam cœptum, necdum perfectum crimen puniri.* et eundem 19. *obs.* 10. *ubi probat, etiam quædam involuntaria coërceri.* et miles volens transfugere, *l.* 3. §. 11. *Infr. de re militari.* Nuda vero, simplex, latens in animo, ac nemini detecta cogitatio, ut ab hominibus ignoratur, ab iisdem ita puniri non potest. Detegitur autem verbis, scripto, signis vel factis. Et hæc de vi animi dicta sint, qui etiam sola cogitatione delinquit: ut e contrario, martyrii vim habere dicitur, *c. nunquam. de pœnitent. ibid.* et in rebus humanis vim possessionis adipiscendæ. *l.* 1. §. 21. *et ult. Supr. de adquir. vel amitt. possess.* Cætera vide quæ scripsi ad *Nov.* 134. *c.* 10.

(21) Postulati criminis ab aliquo.

(22) Puta, a domini Procuratore. *l.* 11. *Supr. de publ. jud.* Judex potest ex officio inquirere defensiones rei a nullo defensi. *Bart.*

De morte rei.

20. Paulus lib. 18. ad Plautium.

Si pœna alicui irrogatur, receptum est commentitio (1) jure, ne ad heredes (2) transeat: cujus rei illa ratio videtur, quod pœna constituitur in emendationem (3) hominum: quæ mortuo (4) eo, in quem constitui videtur, desinit.

De ultimo supplicio.

21. Celsus lib. 37. Digestorum.

Ultimum (5) supplicium [esse] mortem (6) solam interpretamur.

De damnatis in metallum.

22. Modestinus lib. 1. Differentiarum.

In metallum damnati, si valetudine, aut ætatis infirmitate (7) inutiles operi faciendo deprehendantur, ex rescripto Divi Pii a Præside dimitti poterunt, qui æstimabit de his dimittendis (8): si modo vel cognatos, vel adfines habeant (9), et non (10) minus decem annis pœnæ suæ functi fuerint.

23. Idem lib. 8. Regularum.

Sine præfinito tempore in metallum dato, imperitia dantis, decennii (11) tempora præfinita videntur.

De statutis relegatorum vel deportatorum.

24. Idem lib. 11. Pandectarum.

Eorum, qui relegati vel deportati sunt ex causa Majestatis, statuas (12) detrahendas scire debemus.

De eo, qui diu in reatu fuit. 1. *Ne quis* de saxo præcipitetur.

25. Idem lib. 12. Pandectarum.

Si (13) diutino (14) tempore aliquis in reatu (15) fuerit, aliquatenus (16) pœna ejus sublevanda erit: sic enim constitutum est, Non eo modo puniendos eos, qui longo tempore in reatu agunt, quam eos, qui in recenti (17) sententiam excipiunt.

§. 1. Non potest quis sic damnari, *Ut de saxo* (18) *præcipitetur* (19).

(1) Commenticium jus, ne dicas mendax vel falsum. Commenticium jus est fictitium, πλασματῶδες, Commenticia ἐπινοητα, τότε πρῶτον ἐνθυμηθέντα, Budæus hic interpretatur. quod non probo. Commenticium est usitatum etiam apud exteros; antiquum. Sueton. *in Claudio* 21. spectacula edidit non usitata, sed commentitia et ex antiquitate repetita.

(2) Et merito: Justitia namque non genus, sed personas judicat. Tertull. 2. *adversus Marcionem.*

(3) Pœnarum fines duo: Unus, ut reus puniatur; alter, ut cæteri exemplo deterreantur. hinc τιμωρία ϰ παράδειγμα, Platoni *in Gorgia.* Taurus Philosophus apud Gell. plures species facit, νουθεσίαν, κόλασιν ϰ παραίνεσιν. 6. Gell. 14. Inde Lex Demosthenis dicitur, ἐπανόρθωμα ἁμαρτημάτων, *in oratione contra Aristogitonem.* et *l.* 2. *Supr. de legib.* Sunt scriptæ ad vindictam injuriarum omnes Leges. Senec. 3. *contr.* 8. *in fin.* Et de Lege ac Scriptura divina hoc etiam scriptum est, utilem esse πρὸς διδασκαλίαν, ἔλεγχον, ἐπανόρθωσιν, ϰ παιδείαν. 2. *Timoth.* 3. *vers.* 16.

(4) Cadaver rei damnari, vel in id sententiam ferri, idve supplicio adfici, æquum non esse hinc colligas: Huic tamen interpretationi, vel sententiæ Senatusconsultum Burdegalense omnino contrarium refert Paponius, 24. *Arrestorum* 14. *art.* 1. qua de re dicam alibi plenius.

(5) Ultimum supplicium, *ut hic.* summum supplicium. Paul. 5. *sent.* 17. §. 2. ἐσχάτη τιμωρία. 60. *Eclog.* 51. *c.* 25. extrema pœna, *l.* 5. *C. Theod. de officio rectoris provinciæ.* Apuleius, *lib.* 10. Ultima pœna, Sueton. *in Julio.* Livius 3. Plin. 2. *epist.* ἐσχάτας ποινὰς vocat *Nov.* 14. ubi vetus interpres vertit novissima supplicia; novissima id est, extrema. vide Cujac. 3. *obs.* 36.

(6) Naturalem scil. *arg. l.* 28. *Infr. h. t.*

(7) Id est, senes.

(8) Dimittendis, vel de commutando eorum ministerio; puta, eos dabit vel ad balneum, vel ad purgationem cloacarum, item ad munitiones viarum, ut ex rescripto Trajani ad Plinium constat. Plin. 16. *epist.* 40. 41.

(9) Deprecantes scilicet, *arg. l.* 25. *Supr. de procuratoribus.* vel a quibus alantur. Bellovisanus, 2. *pract.* 11. *num.* 19. tradit, judicem, parentibus rei postulantibus id ac deprecantibus, mutare et mitigare pœnam posse ex causa, eamque sententiæ inserere debere. Id se de facto frequenter vidisse testatur, et velut cautelæ loco ponit.

(10) Vide *l.* 25. *Infr. h. t.*

(11) Imo perpetuum tempus, *l.* 10. *C. h. t.* eo magis, quod capitis diminutio non fiat ad tempus. vide Cujac. 6. *obs.* 25.

(12) Statuæ reorum læsæ majestatis evertendæ, *ut hic.* sed et domus solo adæquandæ, si Principes seditionis fuerint, ut penatium strage quoque puniantur: quod Marco Flacco et Lucio Saturnino factum. 6. Valerius 31. Appianus, 3. *de bello civili.* Plinius *de viris illustribus.* Et Spurio Metio. Varro 4. *de lingua.* Cicero *pro domo sua.* Idem *in Catone majore.* Florus, 1. *c.* 26. Livius 1. *decad.* 4. et Spurio Cassio. Halicarnass. 8. Valer. 6. *c.* 3. et Q. Gallo Prætori. Appian. 3. *de bello civili.* Idem factum etiam in eos, qui ad delectum non respondebant. *l.* 20. *Supr. communi dividund.* Halicarnass. 8. Fit et hodie in aliis criminibus. vide Paponem, 24. *Arrestorum* 10. *art.* 5. 7.

(13) Delicta et crimina antiqua, puta decennalia, non puniri, hinc quidam colligunt: quod Clarus restringit ad leviora tantum crimina, 5. *sent.* §. *ult. quæst.* 60. *vers. præterea potest.* Quid majora? num vicennio saltem præscribuntur? vide *l.* 12. *C. ad l. Corn. de falsis.*

(14) Diuturno, ut apud Suetonium, *in Augusto. c.* 32. Diuturnorum reorum, et ex quorum sordibus nihil aliud quam voluptas inimicis quæreretur, nomina abolevit, conditione proposita, ut si quem quis repetere vellet, par periculum pœnæ subiret.

(15) Reatus et in reatu fuisse quid est? ne dicas, in crimine, citra accusationem, cum Accursio; dic cum Zoannetto, Reatus verbo statum rei intelligi: Rei, inquam, non simpliciter postulati, sed etiam condemnati, et in vinculis agentis: aut certe statum sordidum reorum, cujus meminit *lex ultim. Supr. ad Legem Jul. majestatis. l.* 7. §. 2. *Infr. de bonis damnatorum. l.* 3. §. 9. *Infr. de muneribus.* de quo dixi ad *l.* 39. *Supr. de injur.* idque etiam probat Alciat. 2. *parerg.* 10. Corras. 2. *Miscellan.* 20. Justin. 2. revocato ad reatum Alcibiade.

(16) Non igitur omnino.

(17) Id est, statim a delicto commisso. vide *l.* 1. *in fin. Supr. de Carboniano.*

(18) Saxo præcipitari antiquum supplicii genus, quo Jezabel impia mandato Jehu affecta est, 4. *Regum* 9. et filii Sehiris captivi, jussu Amasiæ, 2. *Paralipom.* 25. *vers.* 12. quin et Æsopus Phryx accusatus (falso tamen) sacrilegii a Delphensibus. Planudes, *in vita Æsopi.* Plutarch. *de sera numinis vindicta.* Id aliis quoque satis usitatum, Ælian. 11. *c.* 5. Lycas veneficus ab Hercule, Ovid. *in Ibin.* Astyanax Hectoris filius ab Ulysse, Ovid. *ibid.* et 13. *Metamorph.* Senec. *in Troade.* Daphidas injuriarum reus ab Attalo, 1. Valer. 8. apud Romanos Manlius vigilem de saxo dejecit, quod Gallos in Capitolium ascendentes non detexisset, 1. Livius 5. et puerum quendam Caligula, Sueton. *in ejus vita.* sic M. Marcellus a Tribunis saxo dejicitur, Livius 5. adde de Q. Metello, Flor. 59. 7. Plin. 44. Servos etiam Romani interdum jubebant præcipitari, *l. unic. C. de emend. servor.* Jure vero ac Legibus 12. Tabularum, falsi testimonii convictos de saxo Tarpeio vel Capitolino dejiciebant, 20. Gell. 1. et cives hostes patriæ. Plutarch. *in Camillo*: Mamertinus. *in Panegyrico Juliani*: Senec. 1. *de Ira.* 16. incestuosos, Tacit. 5. transfugas, 3. Livius 3. quin et quosvis sontes, Plutarch. 8. *in Romulo.* Halicarnass. 8. Dion. 44. Id supplicii genus Capreis imitatus est Tiberius, Sueton. *in Tiberio. c.* 62. quod, ut tetrum, postea obsolevit. Augustinus, 2. *adversus literas Petiliani* 20. *et* 3. *contra Cresconium* 49. *et tract.* 11. *in* 3. *c. Joannis.* vide Petr. Fabrum, 1. *Semestr.* 18. adde Varron. 4. *de ling.* Huic supplicio adfine est supplicium *de robore præcipitari*, cujus meminit Tacit. 4. *Annal.* ibi, robur et saxum minitantium. adde Festum, *in Robur*: Plautum *in Pænulo*: vos ego detrudam ad molas, inde porro ad puteum, atque robustum Codicem. Idem *in Captiveis*: ego faciam ut pendeat. Nam in robur te totum dabo. Valer. 6. *c.* 3. de robore præcipitati sunt. Lucretius 3. *Carcer et horribilis de saxo jactu deorsum, Verbera, carnifices, robur, pix, lamina, tædæ.*

(19) An idem dicendum est de præcipitatione in mare? Constat sane parricidas olim in mare vel flumen dejectos. vide *l. penult. supr. de Lege Pomp. de parricidiis.* Cicer. 1. *ad Herennium.* eoque supplicii genere pædagogi Caii ab Octavio puniti. Sueton. *in Octavio, cap.* 76. Trajanus delatores navibus sine velis et remis exponebat. Plinius, *in Panegyrico ad Trajanum.*

De filio damnati.

26. Callistratus lib. 1. de Cognitionibus.

Crimen vel pœna paterna nullam maculam (1) filio infligere potest. Namque unusquisque ex suo admisso sorti subjicitur: nec alieni criminis (2) successor constituitur: idque Divi (3) Fratres Hierapolitanis rescripserunt.

De sententia non mutanda, et de restitutione. 1. De decurionibus et principalibus civitatum.

27. Idem lib. 5. de Cognitionibus.

Divi Fratres Harruntio Siloni rescripserunt, non solere Præsides Provinciarum ea, quæ pronunciaverunt, ipsos rescindere (4). Vetinæ quoque italicensi (5) rescripserunt, suam mutare sententiam neminem posse: idque insolitum esse fieri. † Si tamen de se quis mentitus (6) fuerit, vel, cum (7) non haberet probationum instrumenta, quæ postea repererit, pœna afflictus sit: nonnulla exstant principalia rescripta, quibus vel pœna eorum minuta est, vel in integrum restitutio concessa: sed id duntaxat (8) a Principibus fieri potest.

§. 1. De Decurionibus et Principalibus (9) civitatum, qui capitale (10) admiserunt, Mandatis cavetur, *Ut si quis* [*id*] *admisisse videatur propter quod relegandus extra provinciam in insulam sit: Imperatori scribatur adjecta sententia a Præside.*

§. 2. Alio quoque capite mandatorum in hæc verba cavetur: *Si qui ex* (11) *principalibus* (12) *alicujus civitatis latrocinium fecerint, aliudve quod facinus, ut capitalem pœnam meruisse videantur, commiserint: Vinctos eos custodies, et mihi scribes, et adjicies, quid quisque commiserit.*

De pœnis capitalibus. 1. Vel non capitalibus. 2. De fustigatione. 3. De seditiosis et turbulentis. 4. De servis. 5. De fustigatione et condemnatione in metallum, 6. Vel in opus metalli. 7. De his qui ad statuas, vel ad imagines principum confugiunt. 8. De admisso in necessariam vel extraneam personam. 9. De venenariis. 10. De grassatoribus. 11. De concrematione. 12. De incendiariis et fortuito incendio. 13. De gradibus pœnarum. 15. De latronibus. 16. De servis et liberis. De famosis et integræ existimationis hominibus.

28. Idem lib. 6. de Cognitionibus.

Capitalium (13) pœnarum fere isti gradus (14) sunt. † Summum (15) supplicium esse videtur ad furcam (16) damnatio: item vivi (17) crematio (quod quanquam summi supplicii appellatione merito contineretur, tamen, eo quod postea id genus pœnæ adinventum est, posterius primo visum est): item capitis (18) amputatio. † Deinde proxima morti pœna metalli (19) coërcitio. [† Post] deinde in insulam deportatio (20).

§. 1. Cæteræ pœnæ ad existimationem, non ad capitis periculum pertinent, veluti relegatio ad tempus vel in perpetuum, vel in insulam: vel cum in opus quis publicum (21) datur, vel cum fustium (22) ictu subjicitur.

§. 2. Non (23) omnes fustibus cædi solent, sed hi duntaxat, qui liberi (24) sunt, et quidem tenuiores homines, honestiores vero fustibus non subjiciuntur: idque principalibus Rescriptis specialiter exprimitur.

(1) Vel calumniam, συκοφαντίαν. 60. *Eclog.* 51. *c.* 55. (Ideoque statuta illa probo, quibus injuriarum tenetur, qui liberis supplicium paternum objicit.) proscriptionem, 6. *Harmenopul.* 6. dignitatis privationem, *l.* 7. *in fin. supr. de Senatoribus. l.* 34. *in fin. supr. de ritu. l.* 2. §. 3. *Infr. de decurionibus.* infamiam vel pœnam capitalem: qua de re vide diligentissime Halicarnass. 8. *ea parte, qua de liberis Cassii tractat.* adde *l.* 5. §. 1. *C. ad Legem Juliam majestatis. ibid. paterno enim deberent perire supplicio. Deuteronom.* 24. *vers.* 16. 2. *Regum* 4. *vers.* 6. 2. *Paralipom.* 25. *vers.* 4. *Ezech.* 18. *vers.* 20. Cicer. *epist. ad Brutum.* 5. An sit æquum eos privari bonis paternis in universum? alibi dicam, hoc certe constat, legitimam eis relinqui, *l.* 7. *infr. de bonis damnatorum.* quæ tamen in crimine majestatis eis non servatur.

(2) Et casus. *l.* 7. *in fin. supr. de senatoribus. l.* 8. *in fin. Supr. de in jus voc. C. ne filius pro patre. l.* 34. *in fin. Supr. de ritu.*

(3) Antoninus Philosophus et Verus.

(4) *l.* 15. *C. h. t. l.* 45. §. 1. *l.* 55. *Supr. de re judic. l.* 1. *in fin. Supr. de quœstionibus.* v. Petr. Fab. 1. *semestr.* 4.

(5) Italica civitas Hispaniæ, ex qua fuit Trajanus. Hadriani majores inde quoque. Spartianus Hadriano, *in pr.*

(6) *d. l.* 1.

(7) Atqui id non permittit *l.* 29. *C. de transact.* Hinc colligit Bartolus, post conclusionem in causa criminali, et post testium publicationem admitti probationes instrumentales.

(8) *d.* §. 1. *l.* 9. §. 11. *supr. h. t.* Si post definitivam sententiam de rei innocentia constat, potest reus absolvi. *Bart.* vid. Guidon. Papæ, *decis.* 319.

(9) Principales civitatum, *hic*, et §. 2. *Infr. h. t.* qui archigerontes, *l. archigerontes.* 5. *C. de Episc. aud.* adde quæ scripsi ad *l.* 1. *C. de sent. passis.* v. *l.* 33. *l.* 40. *l.* 42. *C. de decur.*

(10) Capitale quid. *Hal.*

(11) Adde *l.* 6. §. 9. *supr. de injusto.*

(12) Nobiles non esse puniendos nisi principe consulto, hinc colligunt, ut notat Alciat. *Cap. quod sedem. n.* 85. *de offic. ordin.* Verum hic locus de nobilibus non est, sed de principalibus civitatum. adde et de decurione. *l.* 2. *Infr. de bonis eor.* adde quæ scripsi ad *l. ult.* §. 1. *C. ubi Senatores. l.* 6. §. 7. *supr. de injusto.*

(13) Capitalia supplicia hæc sunt: Furca, vivicrematio, capitis amputatio: morti proxima vero, pœna metalli, deportatio, *ut hic.* Non capitalia, neque morti proxima, sed quæ ad existimationem tantum pertinent, relegatio, opus, fustigatio. §. 1. *infr. h. t.*

(14) Et ordines.

(15) *l.* 4. *supr. si quis cautionibus.*

(16) 60. *Eclog.* 51. c. 25. Summa supplicia sunt, crux, crematio, decollatio. Paul. 5. *sent.* 17. §. 2. sed quia *Crucis* supplicium Christi veneratione mutatum fuit a Constantino: *Crucis* loco Tribonianus furcam substituit, quod etiam constabit collata *l.* 38. §. 2. *Infr. h. t.* cum Paul. 5. *sent.* 22. §. 1. et hoc tamen perperam, cum crux et furca sint res diversæ. Cruci criminosi figuntur, furcæ vero suspenduntur. Erat et aliud furcæ genus quo furca in collum injecta damnati traducebantur ad supplicium, virgis ad necem cædendi. Aurelius Victor *in Nerone.* Sueton. *in Nerone c.* 59. eratque ligneæ materiæ vinculum seu laqueus, cujus figuram vide apud Cujac. 16. *obs.* 1. de antiquato crucis supplicio, vid. Augustin. in *quæst. Veter. Testamenti.* Hermiam, *lib.* 1. et Nicephorum. Quinam olim cruci figerentur, et qui hodie furcis suspendantur, vide §. 15. *Infr. h. t.* Cruces autem positas fuisse in singulis urbibus edito in loco indicio est Verrina 1. *ubi dixi.*

(17) Vide *l. unic. C. de Nili aggerib.*

(18) Capitis amputatio genus supplicii nobile vulgo existimatur. Græci quoque in ea opinione fuerunt. Xenophon 2. ἀποτμηθέντες τὰς κεφαλὰς ὅπερ κάλλιστον θάνατον ἔδοκει εἶναι. Cujac. *ibid.*

(19) Vide *l.* 8. §. 6. *supr. h. t.*

(20) V. *Novell.* 22. *c.* 28.

(21) V. *l.* 8. §. 7. *supr. h. t.*

(22) Vide *l.* 7. *supr. h. t.*

(23) V. *d. l.* 7.

(24) Liberti fustibus cædi soliti, *ut hic. l.* 10. *supr. h. t. l. ult. supr. de injur.* servi flagellis, flagris, loris. dixi ad *l.* 12. *Infr. de jure fisci.*

*

§. 3. Solent quidam, qui vulgo se juvenes (1) appellant, in quibusdam civitatibus turbulentibus (2) se acclamationibus popularium (3) accommodare: qui si amplius nihil admiserint, nec ante sint a Præside admoniti: fustibus cæsi dimittuntur, aut etiam spectaculis eis interdicitur: quod si (4) ita correcti, in eisdem deprehendantur, exilio puniendi sint: nonnunquam capite plectendi: scilicet cum sæpius seditiose, et turbulente se gesserint, et aliquotiens adprehensi, tractati clementius, in eadem temeritate propositi perseveraverint.

§. 4. Servi cæsi, solent dominis reddi (5).

§. 5. Et (ut generaliter dixerim) omnes, qui fustibus cædi prohibentur, eandem habere honoris reverentiam debent, quam decuriones (6) habent. Est enim (7) inconstans dicere, eum, quem principales Constitutiones fustibus subjici prohibuerunt, in metallum dari posse.

§. 6. D. Hadrianus in hæc verba rescripsit: *In opus metalli ad tempus nemo damnari debet: sed qui ad tempus damnatus est, etiam* (8) *si faciet metallicum opus, non* (9) *in metallum damnatus esse intelligi debet: hujus enim libertas manet* (10): *quamdiu* (11) *etiam hi, qui* [*non*] *in perpetuum opus damnantur*. Proinde et mulieres hoc modo damnatæ, liberos pariunt.

§. 7. Ad statuas (12) confugere vel imagines (13) Principum, in injuriam alterius, prohibitum est: cum enim Leges omnibus hominibus æqualiter securitatem tribuant, merito visum est, in injuriam potius alterius, quam sui defensionis gratia, ad statuas vel imagines Principum confugere: nisi quis ex vinculis, vel custodia, detentus a potentioribus, ad hujusmodi præsidium confugerit: his enim venia tribuenda est. Ne autem ad statuas, vel imagines quis confugiat, Senatus censuit. Eumque qui imaginem Cæsaris in invidiam alterius prætulisset, in vincula (14) publica coërceri, D. Pius rescripsit.

§. 8. Omnia admissa in (15) patronum, patronive filium, patrem (16), propinquum-, maritum, uxorem, cæterasque necessitudines, gravius vindicanda sunt, quam in extraneos.

§. 9. *Venenarii* (17) capite puniendi sunt: aut, si dignitatis respectum agi oportuerit, deportandi.

§. 10. *Grassatores* (18), qui prædæ (19) causa id faciunt, proximi latronibus habentur: et si cum ferro adgredi, et spoliare instituerunt: capite puniuntur, utique si sæpius, atque in itineribus (20) hoc admiserunt: cæteri in metallum dantur, vel in insulas relegantur.

§. 11. Igni (21) cremantur plerumque servi, qui saluti dominorum suorum insidiaverint (22): nonnunquam etiam liberi plebei et humiles personæ.

§. 12. *Incendiarii* (23) capite puniuntur, qui ob inimicitias, vel prædæ causa incenderint intra oppidum: et plerumque vivi exuruntur (24). Qui vero casam aut villam, aliquo lenius.

† Nam fortuita incendia, si, cum vitari possint, per negligentiam eorum, apud quos orta sunt, damno vicinis fuerunt, civiliter (25) exercentur, ut qui jactura affectus est, damni disceptet, vel modice vindicaretur.

§. 13. In exulibus gradus pœnarum constituti Edicto Divi Hadriani, ut qui ad tempus relegatus est, si redeat (26), in insulam relegetur: qui relegatus in insulam,

(1) *Juvenes hi* ad circum ac theatra pertinebant. unde et *Infr. h. t.* spectaculis interdicuntur. Sueton. *in Nerone*. Nero robustissimæ juventutis quinque amplius millia e plebe undique elegit, qui plausuum genera condiscerent (bombos et imbrices et testas vocabant), operamque navarent cantanti sibi. Iidem Augustani apud Tacitum, et in quodam lapide Capuano vocantur. Allecto inter juvenes, inscriptio Lanuvii. Curator lusus juvenum, lapis Æmilianus. ἔφηβοι videntur appellari, unde ἐφηβια. 2. *Machab.* 4. *vers.* 12. vide Pithœum ad 11. *notarum. fol.* 160. Erant et alii qui contraria appellatione *Veteres* dicebantur. de quo vide Lipsium, 1. *epist.* 1. Reperio tamen hunc ipsum locum, de quo nunc agitur, apud *Harmenop.* 6. *tit.* 7. c. περι νεωτερικῶν, ubi juvenes, quorum hic fit mentio, νεωτερικοι factiosi.

(2) Turbulentis. *vulgat. Haloand.*

(3) *l.* 1. §. 12. *supr. de offic. præfect. urb.* Populares autem fuere, quatuor factiones agitatorum Romæ, Veneta, Prasina, Albata, Russata, Græci δῆμοι. vide Cujac. 8. *obsevr.* 29. dixi ad *Novell.* 17. *c.* 2.

(4) Iteratione augetur delictum. vide *l.* 1. *supr. de jure patronat.* augetur etiam pœna ex frequenti delicto. de quo vide *l.* 3. *in fin. C. de Episc. aud.*

(5) Interdum cæsi reddebantur dominis suis servi, sub pœna tamen vinculorum. *l.* 38. §. 4. *infr. h. t.*

(6) Dixi ad *tit. C. de decurionibus.*

(7) Argumentum a minori ad majus: Non potest fustibus subjici; multo minus in metallum dari.

(8) Opus metallicum qui facit, non continuo habetur pro damnato ad metallum.

(9) Metalli facere opus, et damnari ad metallum, sunt diversa: imo non sunt diversa, *l.* 5. *in fin. infr. de extraord. cognit.* vide Cujac. apud Paul. 5. *sent.* 17. §. *ult.* et 6. *obs.* 25. *et* 15. *obs.* 23. Robertum, 1. *animadv.* 28. Anton. Mercat. 1. *c.* 28.

(10) Manet, quemadmodum etiam his qui in perpetuum opus damnantur, Cuj. apud Paul. *dicto loco*. quemadmodum etiam his, qui non in perpetuum. *Haloand.* Cujac. 6. *obs.* 25. quemadmodum etiam his, qui in perpetuum. Idem 15. *observ.* 23. quamdiu etiam ii non in perpetuum. Robert. 2. *receptæ* 19. et 1. *animadvers.* 28. adde Antonium Mercator. 1. *notar.* 28.

(11) Quemadmodum etiam his qui non etc. Cujac. 6. *obs.* 25.

(12) V. *l.* 5. *supr. de extraord. crim. l. unic. C. de his, qui ad statuas.*

(13) Imaginibus Principum abuti et ad eas confugere ad alterius injuriam, est prohibitum, *ut hic. l.* 38. *supr. de injur.* Tacitus: Insidebat deterrimo cuique licentia impune probra, et invidiam in bonos excitandi arrepta imagine Cæsaris: libertique etiam ac servi patrono vel domino cum voces, cum manus intentarent, ultro metuebantur. Igitur C. Cæstius Senator disseruit, principes quidem instar deorum esse, sed neque a diis nisi justas supplicum preces audiri, neque quenquam in Capitolium, aliave urbis templa perfugere, ut eo subsidio ad flagitia utatur. Abolitas Leges et funditus eversas, ubi in foro, in limine curiæ ab Annia Ruffilla, quam fraudis sub indice, (sic est legendum, non judice) damnavisset, probra sibi et minæ intendantur, neque ipse audeat jure (sic lege, non jus) experiri, ob effigiem Imperatoris oppositam. Ea oratio effecit ut Ruffilla accita, convictaque publica custodia attineretur. Tacitus, 3. *anno urbis* 774. Idem *anno urbis* 782. *lib.* 5. Populus effigies Agrippinæ et Neronis gerens circumsistit curiam. Plin. 10. *epist.* 97. Propositus est libellus sine auctore, multorum nomina continens, qui negarent, se esse Christianos aut fuisse, quum, præeunte me, Deos appellarent, et imagini tuæ, quam propter hoc jusseram cum simulachris numinum efferri, thure ac vino supplicarent, præterea maledicerent Christo, quorum nihil cogi posse dicuntur, qui sunt revera Christiani. his adde Cujac. 12. *observ.* 29.

(14) Adde Tacit. *d. l.* 3.

(15) V. *l.* 16. §. 3. *supr. h. t.*

(16) *l.* 7. *in fin. supr. de injuriis.*

(17) Venerarii. *vulg.* v. *l.* 3. *supr. ad leg. Corn. de sicariis.*

(18) *Nov. Leon.* 70.

(19) Non homicidii.

(20) Locus auget delictum. *Novell.* 134. c. 13.

(21) 6. *Harm.* 12. *in pr.* v. quæ scripsi ad *l. un. C. de Nili aggerib.* adde 7. *Eclog.* 6. *ex lib.* 60. *tit.* 51. c. 29.

(22) Insidiati erunt. *Hal.*

(23) Vide *l.* 12. *supr. de incendio. tit.* 12. *collat. Leg. Mosaic.* 6. Harm. 12.

(24) V. *d. l. unic.*

(25) Dupli compendio damnum sarcitur. Paul. 5. *sent.* 3. §. *ult.* *l.* 12. *in fin. C. de Leg. Aquil.* Gothofr. Pro incendio ex vicini ædibus exorto an et quatenus competat actio, vide Andr. Gail. *lib.* 2. *obs.* 33. *et ibi alleg.* Matth. Afflict. *decis.* 75. Arnold. Vinn. *quæst. select. lib.* 1. c. 33. S. L.

(26) *l.* 4. *supr. h. t.*

excesserit, in insulam deportetur: qui deportatus evaserit, capite puniatur.

§. 14. Ita et in custodiis (1) gradum servandum esse, idem Princeps rescripsit: id est, ut qui ad tempus damnati erant, in perpetuum damnarentur: qui in perpetuum damnati erant, in metallum damnarentur: qui in metallum damnati id admiserint, summo supplicio afficerentur.

§. 15. Famosos (2) latrones in (3) his locis, ubi grassati sunt, furca (4) figendos, compluribus placuit: ut et conspectu deterreantur alii ab iisdem facinoribus, et solatio (5) sit cognatis et adfinibus interemptorum, eodem loco pœna reddita, in quo latrones homicidia fecissent: nonnulli etiam ad bestias hos damnaverunt.

§. 16. Majores nostri in omni supplicio severius (6) servos, quam liberos: famosos (7), quam integræ famæ homines, punierunt.

De ultimo supplicio.

29. Gajus lib. 1. ad Leg. Juliam et Papiam.

QUi ultimo (8) supplicio damnantur, statim et civitatem et libertatem perdunt: itaque præoccupat hic casus mortem, et nonnunquam longum tempus occupat: quod accidit in personis eorum qui ad bestias damnantur. sæpe etiam ideo servari solent post damnationem, ut (9) ex his in alios quæstio habeatur.

De eo, qui aliquid fecit, quo magis superstitione numinis terreret.

30. Modestinus lib. 1. de Pœnis.

SI quis aliquid (10) fecerit, quo leves hominum animi superstitione (11) numinis terrerentur, Divus Marcus hujusmodi homines in insulam relegari rescripsit.

De damnatis non dimittendis, transmittendis,
1. Et ex provincia in provinciam sine permissu principis non transmittendis.

31. Idem lib. 3. de Pœnis.

AD bestias damnatos, favore (12) populi Præses dimittere non (13) debet: sed (14) si ejus roboris vel artificii (15) sint, ut digne populo (16) Romano exhiberi possint, Principem consulere debet.

§. 1. Ex provincia autem in provinciam transduci (17) damnatos sine permissu Principis non licere, Divus Severus et Antoninus rescripserunt.

De interlocutione, vim fecisti.

32. Ulpianus lib. 6. ad Edictum.

SI Præses vel Judex ita interlocutus sit, *vim fecisti:* si quidem ex interdicto, non (18) erit notatus: nec pœna Legis Juliæ sequetur: si vero ex crimine, aliud (19) est. Quid, si non distinxerit Præses, utrum Julia publicorum, an Julia privatorum? tunc (20) ex crimine erit æstimandum. Sed si utriusque Legis crimina objecta sunt, mitior (21) Lex, id est privatorum, erit sequenda.

(1) Custodiæ hic sunt, qui in custodia pœnis suis funguntur. v. Cujac. 6. *obs.* 36.

(2) Græcis περιβοντοί λῃσαί. 60. *Eclog.* 54. *c.* 30. §. 2. ἐπίσημοι λῃσαί. 6. *Harm.* 6. *in fin.*

(3) Puniendus, seu supplicio quisque eo loci adficiendus est, ubi deliquit. *l.* 3. *in fin. pr. Infr. de re militari. l.* 7. §. 4. *supr. de accus. Nov.* 8. *c.* 8. *in fin. Novell.* 69. *c.* 1. *in fin.*

(4) φυρκίζοντας. *Eclog. d. loco.* de furca dixi in *pr. Supr. h. t.*

(5) Vindicta justa solutio est. Apuleius, 8. abjicite importunas lachrymas, abjicite luctum meis virtutibus alienum. Vindicavi in mei mariti cruentum peremptorem; punita sum funestum mearum nuptiarum prædonem. *et alibi*: vindictæ solatium dare. vindicta plerisque bonum vita jucundius ipsa.

(6) *l.* 16. §. 3. *supr. h. t.* Imo, mitius sunt puniendi. *l.* 8. *in fin. C. de Episcopis.*

(7) Famosus hic opponitur integræ famæ homini.

(8) *l.* 12. *l.* 21. *supr. h. t.*

(9) Damnati interdum servantur, ut ex his in alios quæstio habeatur.

(10) Ita Lex Francica, 1. *Leg. Francicar. c.* 16. vetat, ut ne quis ignota *Angelorum* fingat nomina, nominetve, nisi illorum quos habemus in auctoritate: ut sunt Michaël, Gabriel, Raphaël, et *ibid. cap.* 74. Pseudographæ et dubiæ narrationes, vel omnino quæ contra fidem Catholicam, eodem modo vetantur. Hujus generis sunt epistolæ quas de cœlo cecidisse jactant nonnulli impostores: vult eos Lex Francica comburi.

(11) Superstitionem inducit, qui novas vel usu vel ratione incognitas religiones affert, ex quibus animi hominum moveantur. Paul. 5. *sent.* 21. §. 2. superstitioni impietas contraria: Religio medias partes tenet. Hæc ab hominibus Deo debetur. *l.* 2. *supr. de justitia.* Festus *in religiosis.* Lactantius *in epitome. cap.* 3. Primum justitiæ officium est Deum cognoscere ut parentem, eum metuere ut dominum, diligere ut patrem, vitata omni superstitione. vide *l.* 14. §. 5. *supr. de relig. l.* 1. §. 1. *Supr. de collegiis.* Est enim religio veri cultus: superstitio, falsi. 4. Lactantius, 28. superstitio minimis etiam in rebus Deos inserit. Livius, 27. Eorum vafricie augetur, quibus quæstui sunt capti superstitione animi. Livius, 4. Morem patrium negligit sæpissime, assumptis extrariis, ut morbis suis medeatur: quod ne fieret, prudenter a Romanis vetitum fuit. Livius *ibid.* adde Capitolinum in Marco Antonino, a quo pestilentiæ tempore Deorum cultus diligentissime restitutus fuit. Hæc est, quæ Atheniensibus ignotum illum Deum peperit. *Actor.* 17. *vers.* 22. 23. Papo, 1. *Arrestor.* 1. *art.* 6. et Lucius, 1. *placitorum.* 3. *art.* 3. hanc Legem retulerunt ad circumforaneos flamines divorum reliquias ementientes falso; Galli, *Porteurs de rogatons.* quo malo gentiles olim graviter laborarunt: quo et nomine falso reprehensi a Menandro apud Clementem Alexandr. *in Protreptico.* nullus, inquit, placet mihi Deus, foris ambulans cum vetula, neque in domos ingrediens in tabula Metragyrtes. et Antisthenes, non alo matrem Deorum, quam Dii alunt. ad hos videtur alludere Tertullian. *in Apologetico. c.* 13. circuit cauponas, inquit, religio mendicans, exigens mercedem templi pro aditu sacri: non licet Deos nosse gratis; venales sunt. Huc refer elegantem libellum Plutarchi, *de superstitione.*

(12) V. quæ notavi ad *l. pen. supr. ad leg. Corn. de sicariis.* Hinc colligit Bellovisan. 2. *pract.* 11. *num.* 19. Judicem ob populi tumultum pœnam rei mitigare posse.

(13) V. *l.* 12. *C. h. t.* 5. Gell. 14.

(14) Supplicium differri potest, propter robur et artificium damnati. adde quæ scripsi ad *l.* 13. *Infr. de re militari.* Idem dicendum, si meriti sint de Republica. vide Ælian. 5. *cap.* 19.

(15) Dynus refert se ex hoc textu mortis veniam impetrasse cuidam fabro, ob artis suæ peritiam, cui alioqui manus ex statuto erat amputanda. vide Clar. 5. *sent.* §. *ult. quæst.* 60.

(16) Ad ludum forte gladiatorium vel venatorium. Alciatus, 2. *Parergon.* 28. An ut carnificis officio fungatur? hoc usu receptum esse in Italia, Germania et Gallia refert Papo, 3. *notar.* 10. *cap. des remissions.* Negat tamen temere id concedendum, ne alioquin plures sint carnifices quam rei. Idem 24. *Arrestorum* 10. *art.* 14. refert, damnatum virgini nuptias ejus postulanti Senatusconsulto Parisiensi concessum fuisse, atque ita damnatum mortis pœnam evasisse. Id in Hispania usitatum addit. quorum consuetudo forte deducta ex *capit. inter opera charitatis.* 20. *Extr. de sponsalibus.* adde *l.* 7. *C. ad legem Juliam de adult.* Chassaneus *in consuet. Burgund.* §. 2. *in verbo, s' il n' a grace*, notat se nullam hujus rei rationem adferre posse, nisi forte quis censeat, matrimonio concesso majorem pœnam indictam videri, quam si mors esset indicta. adde Tiraquell. *tract. de panis. causa* 56.

(17) *l.* 4. *in fin. supr. h. t.*

(18) Cur ita? v. *l.* 13. *supr. de vi et vi.*

(19) Damnatus ex Lege Julia de vi privata fit infamis.

(20) Vide *l.* 1. §. 4 *supr. ad SC. Turpillianum.*

(21) Præsumitur pro mitiore pœna et delicto. vide Alciatum, 3 *præsumpt.* 6.

De servis.

33. Papinianus lib. 2. Quæstionum.

FRatres Imperatores rescripserunt: Servos in temporaria vincula damnatos, libertatem et hereditatem, sive legatum, postquam (1) tempus expleverint, consequi: quia temporaria (2) coërcitio, quæ descendit ex sententia, pœnæ est abolitio. Si autem beneficium libertatis in vinculis veniat, ratio juris, et verba Constitutionis, libertati refragantur. † Plane si testamento libertas data sit, et eo tempore, quo aditur hereditas, tempus vinculorum solutum sit, recte manumissus intelligetur: non secus ac si pignori (3) datum servum debitor manumisisset, ejusque post liberatum pignus adita fuisset hereditas.

1. *De delatoribus.*

34. Idem lib. 16. Responsorum.

SErvus in opus publicum perpetuum (4), ac multo magis temporarium non datur. Cum igitur per errorem in opus temporarium fuisset datus, expleto (5) tempore, domino servum esse reddendum, respondi.

§. 1. Eos (6) quoque pœna delatoris ex Sententia Senatusconsulti teneri respondi, qui per (7) suppositam personam delatori causam dederunt.

De vinculis.

35. Callistratus lib. 1. Quæstionum.

MAndatis Principalibus, quæ Præsidibus dantur, cavetur, Ne quis perpetuis (8) vinculis damnetur: idque etiam Divus Hadrianus rescripsit.

De servis pœnæ.

36. Hermogenianus lib. 1. Epitomarum.

IN metallum, [sed] et in ministerium metallicorum damnati, servi efficiuntur (9), sed pœnæ.

De dardanariis.

37. Paulus lib. 1. Sententiarum.

IN dardanarios (10), propter falsum mensurarum (11) modum, ob utilitatem (12) popularis annonæ, pro modo admissi extra (13) ordinem vindicari placuit.

Si quid ex metallo Principis vel ex moneta sacra surreptum sit. 1. De transfugis et consiliorum renunciatoribus. 2. De seditione ac tumultu. 3. De impubere corrupta. 4. De eo, qui se suis nummis redemptum non probavit. 5. De abortionis vel amatorio poculo dato. 6. De testamento suppresso. 7. De vivi testamento aperto, recitato, resignato. 8. De instrumentis adversario proditis vel alii redditis. 10. De judice corrupto. 11. De milite qui ex carcere, dato gladio, erupit, et de eo qui, quem custodiebat, deseruit. 12. De milite qui sibi manus intulit.

38. Idem lib. 5. Sententiarum.

SI quis aliquid ex metallo (14) Principis, vel ex moneta sacra (15) furatus sit: pœna metalli et exilii punitur.

§. 1. Transfugæ (16) ad hostes, vel consiliorum (17) nostrorum renunciatores, aut (18) vivi exuruntur, aut (19) furcæ suspenduntur.

§. 2. Actores (20) seditionis (21) et tumultus, populo concitato, pro qualitate dignitatis, aut in furcam (22) tolluntur, aut bestiis objiciuntur, aut in insulam deportantur.

§. 3. Qui nondum (23) viripotentes virgines corrumpunt, humiliores in (24) metallum damnantur, honestiores in insulam relegantur, aut in exilium mittuntur.

§. 4. Qui se suis (25) nummis redemptum non probaverit, libertatem petere non potest: amplius eidem domino sub pœna vinculorum redditur: vel, si ipse dominus malit, in metallum damnatur.

(1) *l. 1. C. qui non possunt ad libertatem.*

(2) V. *l.* 8. *supr. de postulando.* pœna ad tempus imposita, post tempus intelligitur remissa.

(3) *l. 26. supr. qui et a quib.*

(4) *l. 1. C. h. t.*

(5) *l. 14. C. h. t.*

(6) V. *l. 24. infr. de jure fisci.*

(7) V. *l. 24. infr. de jure fisci.*

(8) V. *l. 8. §. 9. supr. l. 6. C. h. t.* Cuj. 14. *obs.* 34. Goth. Contra *c. quamvis. de pœnis. in* 6. vid. Edmund. Merill. *lib.* 1. *observ. c.* 6. Ans.

(9) V. *Novell.* 22. *c.* 8.

(10) Dardanarii qui, v. *l. 6. supr. de extraord. crim.*

(11) V. *l. pen. supr. ad leg. Corn. de falsis.*

(12) *l. ult. Supr. de l. Jul. de annona.*

(13) V. *l. 8. Supr. de publ. jud.*

(14) V. *l. 6. in fin. supr. ad Leg. Jul. peculatus.*

(15) Sacra moneta, Principis moneta.

(16) V. *l. 6. §. 2. supr. h. t. l. 3. in fin. supr. ad leg. Corn. de sicariis. l. 7. infr. de re militari.*

(17) V. *l. 6. §. 4 Infr. de re militari.*

(18) Hoc referendum est ad transfugas. *l. 8. §. 2. Supr. h. t.*

(19) Hoc referendum ad renunciatores consiliorum. *l. 6. §. 4. Infr. de re militari.*

(20) Auctores, Paul. 5. *sent.* 22. §. 1. authores. *Hal.*

(21) V. *C. de seditiosis.*

(22) Crucem, Paul. *ibid.* cur hoc ita mutatum a Triboniano, dixi *supr. ad l.* 28. Assentior Lactantio, 4. *cap.* 26. dicenti Christum crucis supplicio potissimum affectum, quod crux infame genus esset supplicii. sed tamen, si propius spectemus, hic locus ostendit Christum non alio nomine a Judæis crucifixum, quam quod eum (falso tamen, et perfide) seditionis auctorem dicerent. hinc illæ accusationes: hunc invenimus subvertentem gentem nostram et prohibentem tributa dare Cæsari, et dicentem se Christum Regem esse, *Luc.* 23. *vers.* 2. et *vers.* 5. concitat populum. Porro, ut de crucis supplicio aliquid amplius addamus, hac pœna Josue Principes idololatras affecit, *Josue cap.* 8. *vers.* 29. ut et David septem ex genere Saulis ob interfectos Gabaonitas contra fœdus, 2. *Reg.* 25. *vers.* 6. ea pœna utebantur Ægyptii. *Genes.* 40. *vers.* 21. *et* 22. Plutarch. *in Agide et Cleomene. in fin.* Persæ et Medi. *Esther.* 5. *vers.* 14. *c.* 7. *vers. ult.* 1. *Esdr. c.* 11. Carthaginenses, 4. Livius 8. in Hannonem Afros concitantem, *Justin.* 2.. et Dux Maleus in Cartalonem filium, *Justin.* 18. et ex Romanis Scipio in transfugas, 2. Valer. 2. C. Sossius in Regem Antigonum eo usus est. Plutarch. *in libro de fortuna Romanor.* Galba in tutorem, qui pupillum suum veneno interfecerat. Sueton. *in Galba. cap.* 9.

(23) Nondum viripotentem Græci ἀνήβην, 60. *Eclog.* 37. *ex tit.* 51. *c.* 38. §. 4. κόρην πρὸ τῆς ἥβης. 6. *Harm.* 5. *c.* περὶ βίας παρθένων. §. 9. Latini etiam immaturam appellant. *l.* 25. *supr. de injur.*

(24) Pœna corrumpentis nondum viripotentem Jure civili non est cogitata, *ut hic.* damnari potest ad triremes, vel ad dotandam puellam. *Grammat. dec.* 22. quidam tamen capitalem pœnam imponi volunt indistincte, ut Joannes tulit in §. *item Lex Julia. Inst. de publ. jud.* alii arbitrio judicis hanc pœnam permittunt, et capitalem tamen volunt, si stuprator pudenda virginis ilæserit v. Clar. in §. *stupr. in fin.* Goth. Adde Tessaur. *decis.* 148. Menoch *de arbitr. lib.* 2. *centur.* 3. *cas.* 291. Ans.

(25) *l. 5. Supr. de manum.*

§. 5. Qui abortionis (1), aut amatorium (2) poculum (3) dant, etsi dolo non faciant: tamen, quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam, amissa parte bonorum, relegantur: quod si (4) eo mulier aut homo perierit, summo supplicio adficiuntur.

§. 6. Testamentum, quod nullo jure valet, impune (5) supprimitur: nihil est enim, quod ex eo aut petatur, aut consistere possit.

§. 7. Qui vivi (6) testamentum aperuerit, recitaverit, resignaverit, pœna Corneliæ tenetur: et plerumque humiliores, aut in metallum damnantur, aut honestiores in insulam deportantur.

§. 8. Si (7) quis instrumentum litis suæ a procuratore (8) adversario proditum esse convicerit: procurator, si humilior sit, in metallum damnatur: si honestior, adempta parte bonorum dimidia, in perpetuum relegatur.

§. 9. Instrumenta penes se deposita quicunque (9) alteri altero absente reddiderit, vel adversario prodiderit: prout personæ conditio est, aut in metallum damnatur, aut in insulam deportatur.

§. 10. Judices pædanei (10), si pecunia corrupti dicantur, plerumque a Præside aut curia summoventur, aut in exilium mittuntur, aut ad tempus relegantur.

§. 11. Miles, qui ex carcere (11), dato gladio, erupit, pœna capitis punitur. Eadem pœna tenetur, et qui cum eo, quem custodiebat, deseruit.

§. 12. Miles, qui sibi (12) manus intulit, nec (13) factum peregit, nisi impatientia doloris, aut morbi, luctusve alicujus, vel alia causa fecerit, capite puniendus est: alias cum ignominia mittendus est.

De partu abacto.

39. Tryphoninus lib. 10. Disputationum.

Cicero in Oratione pro Cluentio Avito (14) scripsit, Milesiam quandam mulierem, cum esset in Asia, quod ab heredibus secundis accepta (15) pecunia partum sibi medicamentis ipsa abegisset, rei capitalis esse damnatam (16). Sed et si qua visceribus suis post divortium, quod prægnans fuit, vim intulerit, ne jam inimico (17) marito filium procrearet: ut temporali exilio coërceatur, ab Optimis Imperatoribus nostris rescriptum est.

De hoste occultato.

40. Paulus lib. 3. Decretorum.

Metrodorum, cum hostem fugientem sciens susceperit (18), in insulam deportari: Philoctetem, quod occultari eum non ignorans diu dissimulaverit, in insulam relegari (19) *placet* (20).

De his qui legibus non obtemperant.

41. Papinianus lib. 2. Definitionum.

Sanctio legum, quæ (21) novissime certam pœnam irrogat iis, qui præceptis legis non obtemperaverint, ad eas species pertinere non videtur: quibus ipsa lege pœna specialiter addita est: nec ambigitur, in cætero omni jure speciem generi (22) derogare: nec sane verisimile est, delictum unum eadem lege variis (23) æstimationibus (24) coërceri.

(1) Abortionis poculum, Paul. 5. *sent.* 23. §. 2. ἀμβλωθρίδιον. 60. *Eclog.* 39. *ex tit.* 51. *cap.* 34. hinc illud Juvenal. *Satyr.* 6. *Tantum artes hujus, tantum medicamina possunt, Quæ steriles facit, atque homines in ventre necandos.* Si poculo abortionis dato quis inde perierit, quæ pœna constituenda erit? summi supplicii: si non perierit, aliter puniendus reus fuerit, *ut hic.* Quid, si mulier visceribus suis vim infert data opera, quo partum abigat? exilio punitur. *l.* 4. *supr. de extraord. crim. l.* 8. *supr. ad leg. Corn. de sicariis.* 60. *Ecl.* 22. *c.* 4. Repudiari potest. v. *Nov. Leon.* 31. usus tamen obtinuit, ut mulieri facinus eo casu sit capitale: vide tamen distinctionem in *l.* 39. *Infr. h. t.* Boss. *tit. de homicid.* 29. *n.* 6. de infanticidio dicam ad *l.* 8. *C. de sicar.* de exposito infante, ad *Nov.* 153.

(2) Quid, si medicamentum ad conceptionem dedit? v. *l.* 3. §. 2. *supr. ad leg. Corn. de sicar.*

(3) De quo v. Oribas. 4. *de locis affectis.* 112. 114.

(4) V. quæ scripsi ad *l.* 8. *C. ad leg. Corn. de sicar.* Goth. Quidam hic per hominem solum masculum denotari putant. Sed eam interpretationem esse falsissimam docet H. Salmuth. in not. ad Panciroll. *tit. Quando salutati fuerint Imperatores.* Ans.

(5) *l.* 6. *supr. ad leg. Corn. de falsis.*

(6) Paul. 5. *sent.* 25. §. 6. *l.* 1. §. 5. *supr. ad leg. Corn. de falsis.*

(7) Paul. 5. *sent.* 25. §. 7. *l.* 6. *in fin. C. de postulando.*

(8) A procuratore vel cognitore etc. Paul. *ibid.* Cognitores tempore Justiniani sublatos hinc colligere possis. vid. Cujac. apud Paul. 1. *sent. tit. de cognitorib.* 2. Cognitores non alii propemodum erant, quam qui nunc Procuratores dicuntur. v. Asconium *ibid.*

(9) Id aliquando accidit ancillæ, quam Demosthen. defendit.

(10) Pedanei, *vulgat. Haloand.* de quibus vide *C. de pedaneis.*

(11) Adde *l.* 1. *supr. de effractoribus.*

(12) Vide *l.* 6. §. 7. *supr. de re militari.*

(13) Imperfecta etiam delicta nonnunquam puniuntur. Porro hanc Legem ita accipio: miles qui sibi manus intulit, neque factum peregit, si impatientia doloris, morbi, luctusve causa id fecit, capite non punitur: sed cum ignominia mittitur: sin alia ex causa, capite punitur.

(14) Habito. *Hal.* dixi ad Ciceronem *oratione pro Cornelio Balbo.*

(15) 60. *Eclog.* 21. *ex tit.* 51. *c.* 5.

(16) Partum jam formatum abegit, et animatum, id est, quæ παιδίον ἐξεικονισμένον, *Exod.* 21. vel effecerit, ut reipsa abigeretur, pœna capitali punitur, *ut hic.* idem constitutum in concilio Trullensi, *c. aliquando. c. quod vero. can. Moses. can. sicut.* 32. *quæst.* 2. *Exod.* 21. Id etiam statutum lege Gothica. *l.* 1. *de execut. hom. part. l.* 6. *C. Wisigott.* non animatum autem ἀκατέργαστον, *Ps.* 139. παιδίον μὴ ἐξεικονισμένον. *Exod.* 21. exilio punitur. Aristoteles 7. *polit.* permisit πρὶν αἴσθησιν ἐγγενέσθαι, καὶ ζωήν. vide Cujac. 19. *observ.* 9. et ita saniores interpretes distinguunt. *l.* 4. *supr. de extraord. crim. l.* 8. *supr. ad l. Corn. de sicariis.* etsi quidam aliam rationem differentiæ adferunt, puniri nimirum capitaliter mulierem abortum procurantem pecunia accepta: puniri vero exilio, si post adulterium, id est, si nudo mariti odio partum abegerit: nam post divortium inter virum et uxorem inimicitiæ intelliguntur. *l.* 78. §. 2. *in fin. supr. de jure dotium.* Quando animatus censeatur: dixi in *lege* 3. *Supr. de suis.* In eo diversæ fuerunt sententiæ: alii formando partui 35. alii 45. alii 50. movendo alii 70. alii 76. alii centum: perficiendo 210. alii 300. dies dederunt: alii discretioni 40. transmutationi 80. perfectioni 240. Hippocrates, Thessalus, Hierophilus 35. formationi 70. motui perficiendo 210. sufficere aiunt. Hipp. *lib. de nutr.* vide omnino Solinum *c.* 4. ubi dicit corda et spinas primo formari in universa carne, et in diem 65. crescere, ea propter capitale esse alterutri nocere. Petr. Gregor. 35. *syntagm.* 15. *et* 18. adde *Novellam Leonis* 17. *in fin.* Tertull. 19. *de anima.* 3. Gell. 10.

(17) Inimicus uxori maritus post divortium præsumitur: ut et uxor viro: ac proinde utrinque in hac specie testimonium non admittetur. *l.* 78. §. 2. *supr. de jure dotium.*

(18) Adde *l.* 4. *supr. ad leg. Juliam majestatis.*

(19) Tunc non est necesse adjici salva civitate. Id enim ex ipso *relegandi* verbo intelligitur satis.

(20) Sic Proconsul *in vita Cyprian.* Tascium Cyprianum gladio animadverti placet, vide Cujac. *ad l.* 8 *supr. qui testament.*

(21) Sanctionis hæc est definitio. Porro sanctio pars est legis. Legis tres sunt partes. Procemium, capita, sanctio. qua de re adde §. *sancta.* 10. *Inst. et l. sacra.* 9. §. *proprie.* 3. *supr. de rerum divisione.*

(22) Vide *l.* 99. *in fin. supr. de legat.* 3. *l.* 80. *infr. de reg. jur.*

(23) *l.* 14. *supr. de accusat.*

(24) Id est pœnis.

De pœnis molliendis.

42. Hermogenianus lib. 1. Epitomarum.

Interpretatione legum pœnæ molliendæ (1) sunt potius, quam asperandæ (2).

De eo, cui arte sua uti interdictum est. 1. *De privilegiis decurionum.*

43. Paulus lib. 1. Responsorum.

Imperator Antoninus *Aurelio Atiliano* rescripsit: *Præses ultra administrationis suæ tempus interdicere alicui arte sua uti non* (3) *potest.*

§. 1. Idem respondit, *eum qui suo admisso decurionum honorem amisit, non posse in pœnis evitandis decurionis filii honorem vindicare.*

TIT. XX.
DE (4) BONIS DAMNATORUM (5).

Quibus condemnationibus bona publicantur.

1. Callistratus lib. 1. de Jure fisci et populi.

Damnatione (6) bona (7) publicantur, cum aut vita adimitur, aut civitas: aut servilis conditio irrogatur.

§. 1. Etiam hi, qui ante concepti, et post damnationem nati sunt, portiones (8) ex bonis patrum damnatorum accipiunt.

§. 2. Liberis autem ita demum portio tribuitur, si justis (9) nuptiis nati sint.

§. 3. Liberis ejus, cui pars dimidia duntaxat bonorum ablata est, partes non dantur. Idque et Divi Fratres rescripserunt.

De ducto in carceres.

2. Idem lib. 6. de Cognitionibus.

Non ut quis in carcerem ductus est, spoliari eum oportet: sed post condemnationem (10). Idque Divus *Hadrianus* rescripsit.

De dote.

3. Ulpianus lib. 33. ad Edictum.

Quinque (11) legibus (12) damnatæ mulieris dos (13) publicatur: majestatis, vis publicæ, parricidii, [veneficii,] de sicariis.

4. Papinianus lib. 2. de Adulteriis.

Et omnis omnino maritus salvas actiones (14) contra fiscum habet.

5. Ulpianus lib. 33. ad Edictum.

Sed si alia lege capitis punita sit, quæ [lex] dotem non publicat, quia prius serva pœnæ efficitur (15), verum est, dotem mariti (16) lucro cedere, quasi mortua sit.

§. 1. Quod si deportata sit filiafamilias, *Marcellus* ait, (quæ sententia [et] vera est) non utique deportatione (17) dissolvi matrimonium: nam cum libera mulier remaneat, nihil prohibet, et virum mariti affectionem, et mulierem uxoris animum retinere. Si igitur eo animo mulier fuerit, ut discedere a marito velit: ait Marcellus, tunc patrem de dote acturum; sed si materfamilias sit, et interim constante matrimonio fuerit deportata, dotem penes maritum remanere: postea vero dissoluto matrimonio, posse eam agere, quasi humanitatis intuitu hodie nata actione.

De Pannicularis.

6. Idem lib. 10. de Officio Proconsulis.

Divus *Hadrianus* Aquilio Braduæ ita rescripsit: *Pannicularia* (18) *causa quemadmodum intelligi debeat ex ipso nomine apparet: non enim bona damnatorum pannicularia significari quis probe dixerit:* [*Nec*] *si zonam* (19) *circa se habuerit, protinus aliquis* (20) *sibi vindicare debebit: sed vestem, qua is fuerit indutus, aut nummulos in vetralem* (21) *quos victus sui causa in prom-*

(1) *l.* 10. *in fin. supr. de reb. dub. l.* 155. *in fin. Infr. de reg. jur.* vide tractatum Tiraq. *de pœnis temperandis.*

(2) In pœnalibus in dubio minor pœna imponitur. Decius *ad reg. Semper in obscuris. n.* 9. *de reg. jur.* Jason. *ad l. cum quidam. n.* 29. *de liber. et posthum. et ad l. si prius. n.* 54. *de novi oper. nunciat.* Neviz. *lib.* 6. *syl. nupt. n.* 47. *versic.* 3. Jacobus Menochius *de arbitr. jud. lib.* 1. *quæst.* 86. *num.* 25. Mod.

(3) Imo potest. *l.* 1. §. 13. *supr. de offic. præfecti urbi. l.* 1. *C. de postul.* Solve, Hoc speciale est ex constitutione Antonini, vide Cujac. *ad Novell.* 134.

(4) Hodie hic titulus jure Romano abrogatus est: nisi certis casibus. *Novell.* 17. *c.* 12. *Nov.* 134. *c. ult.*

(5) Seu proscriptorum. 9. *C.* 49. 9. *C. Theod.* 42. περὶ δημευομένων 60. *Ecl.* 52. *de jure fisci. et populi.* Paul. 5. *sent.* 12. adde Lucium 9. *Plac.* 94. *et tit. C.* Pœnis fiscalibus creditores præferri. Bossium *tit.* 81. Clarum 5. *sent.* §. *ult. qu.* 68. Papo 24. *Arrest.* 23. *des confiscations*, refert confiscationes bonorum nullum locum habere in Galliæ provinciis, quæ jure Romano utuntur, nisi certis casibus exceptis, puta crimine læsæ majestatis, hæreseos, falsæ monetæ, et aliis, si rei gravitate moti judices id etiam pronunciaverint.

(6) Supplicii damnatione. *Vulg.* et populi damnatione. *Hal.* Sed recte habet, damnatione, vid. . 7. *in pr. Infr.* cum per sententiam ὅτε διὰ ψήφου. *Eclog. ibid.*

(7) Vide *l.* 3. *Infr. de interdictis. l.* 4. *C. de bonis proscriptorum.* non tamen omnino. *l.* 7. *Infr. h. t.*

(8) Confiscationes bonorum universorum apud Romanos in usu non fuerunt, stantibus liberis damnati. §. 2. *infr. et d. l.* 7. *infr. h. t.*

(9) Naturalium liberorum ratio non habetur in servanda eis parte ex bonis damnati.

(10) Ideoque ante condemnationem reo mortuo in custodia ejus bona ad heredes deferuntur. *l.* 45. §. 1. *infr. de jure fisci.* adde et *l.* 2. *l.* 3. *Infr. de bon. eorum*, et suorum bonorum administrationem idem habet. *l.* 46. §. 6. *infr. de jure fisci.* Quin et in ipso supplicii tempore quædam sunt damnatis relinquenda. Ammianus 28. Cum Flavia duceretur ad mortem, ne velamen quidem secreto membrorum sufficiens retinere permissa est: ideoque carnifex nefas admisisse convictus immane, vivus exustus est.

(11) Quæ sequuntur scil.

(12) Criminibus: lex enim pro crimine hic accipitur.

(13) Dos mulieris publicari, et confiscari potest quinque casibus.

(14) Quas habet forte in res dotales: impensarum, morum nomine etc. vide Ulpian. *fragm.*

(15) Hodie nemo ingenuus per sententiam servus pœnæ fieri intelligitur. *Novell.* 22. *cap.* 8.

(16) Dixi ad *l.* 4. *C. soluto.*

(17) Deportatione matrimonium non dissolvitur. *l.* 1. *C. de repudiis. Nov.* 22. *c.* 13.

(18) Pannicularia quid sint, *Infr.* dicetur, *versic. pannicularia.*

(19) Zona nummorum loculamentum. Lampridius *in Alexandro.* miles non timet nisi vestitus, calceatus, armatus, et habens aliquid in zona, *Gell.* 15. *c.* 12. zonam plenam argenti extuli: hinc zonarii sectores Plauto. Horat. 9. *epist.* 2. Ibit eo quo vis, qui zonam perdidit. Inde zona adimebatur cessionem bonorum facientibus. Ita ademptio zonæ symbolum fuit cessionis bonorum. Hinc nummum renovare pro de sacciperione promere apud Nonium.

(20) Speculator, carnifex.

(21) Ita habet *Flor.* nummuli inveterales, *vulg.* et male: alii *in laterales:* nummulos inventrales. Alciat. 1. *parerg.* 40. *Ventrale* Palæmoni, et Glossis est fascia quæ ventrem operit: aliis Glossis ventrale κοιλιόδεσμος φοῦλα. id est, crumena quam Latini dixere fundam, Macrob. *demissa in pauperem fundam manu paucos denarios protulit, quos Principi daret.* Caper Grammaticus: in profundum nummi, vel in arcam conduntur, vide Cujac. 10. *observ.* 26. τῷ κοιλιοδέσμῳ affine κολεῶν capsula, cujus meminit Theophylactus *c.* 18.

ptu habuerit; *aut leves annulos*, *id* (1) *est*, *quæ rem non excedunt aureorum quinque: Alioquin si quis damnatus digito habuerit*, *aut Sardonycha* (2), *aut aliam gemmam magni pretii*, *vel si quod chirographum magnæ pecuniæ in sinu habuerit: nullo jure illud in pannicularia ratione tenebitur.*

† *Pannicularia* (3) sunt ea, quæ in custodiam receptus secum attulit spolia: quibus indutus est, cum quis ad supplicium ducitur, ut et ipsa appellatio ostendit: ita neque Speculatores (4) ultro sibi vindicent, neque Optiones (5) *ea desiderent*, quibus spoliatur, quo momento quis punitus est. Hanc rationem non compendio suo debent Præsides (6) vertere: sed nec pati Optiones, sive Commentarienses (7) ea pecunia abuti, sed debent ad ea servari, quæ jure Præsidum solent erogari (8): ut puta Chartiaticum (9) quibusdam Officialibus inde (10) subscribere: vel si qui fortiter fecerint milites inde eis donare, Barbaros etiam inde munerari venientes ad se vel Legationis, vel alterius rei causa. Plerumque etiam inde conrasas pecunias Præsides ad fiscum transmiserunt: *Quod* (11) *perquam nimiæ* (12) *diligentiæ* est: cum sufficiat, si quis non in usus proprios verterit: sed ad utilitatem Officii (13) patiatur deservire.

De liberis. 1. *De libertino damnato.* 2. *De liberis adoptivis.* 3. *De pluribus filiis.* 4. *De acquisitis per flagitium.* 5. *De relegatione*, *et deportatione.*

7. PAULUS lib. singul. de portionibus, quæ liberis damnatorum conceduntur.

CUm ratio naturalis (14), quasi lex quædam tacita (15), liberis (16) parentium hereditatem addiceret (17), velut ad debitam (18) successionem eos vocando, propter quod et in jure (19) civili (20) suorum heredum nomen eis inductum (21) est, ac ne (22) judicio quidem parentis, nisi meritis (23) de causis (24), summoveri ab ea successione possunt: æquissimum existimatum est, eo quoque casu, quo propter pœnam parentis aufert bona damnatio, rationem haberi liberorum: ne alieno (25) adcialibus destinari.

(1) Leves *annuli*, qui non excedunt quinque aureos.

(2) Græcus est accusativus: de Sardonyche, vide *ult. Plin.* 6. fuit in pretio veteribus, vide Persium *Satyr.* 1.

(3) Vide in hanc legem Cœl. Rhodigin. *lect. antiquar.* 3. *c.* 26. et Rævard. *conject.* 3. *cap.* 14. Ans. Adde Cont. *lect. Antiq. cap.* 26. Cujacium *lib.* 6. *obs.* 33. *et l.* 4. *obs. cap.* 18. *lib.* 10. *observ.* 26. Alciat. *lib.* 1. *parerg. c.* 40. S. L.

(4) Spiculatores, *vulg. Hal.* id etiam vocabulum extat in *l.* 7. *C. de cohortalibus.* ut et apud Senecam 3. *de benefic.* 25. et in Evangelio Marci 6. *vers.* 27. ἀποςείλας ὁ βασιλεὺς σπεκουλάτωρα ἐκέλευσεν ἐνεχθῆναι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Sueton. speculatoria caliga, Tacitus, Plutarchus *in Galba* tesserarius speculator: Firmicus 8. *cap.* 16. Speculatores sunt, qui nudato gladio hominum amputant cervices: speculator est, qui spectandi ministerio fungitur, posterior ætas, ut Leo τακτικῶν 32. Vegetius 15. 17. scultatores, quasi auscultatores. Cujac. 6. *observ.* 33. Glossis Speculator ὁ ἀποκεφαλίζων δήμιος, qui caput amputat carnifex. alibi. ἐπόπτης Κατάσκοπος δήμιος.

(5) Optiones, nunciorum et ὀπτήρων. speculatoris ministerio funguntur: speculatorum ministri seu adjutores. vide Cujac. 6. *observ.* 33. Plutarchus in Galba ἐν δὲ τούτοις ἰτούριος καὶ βάρβιος ὁ μὲν ὀπτίων, ὁ καὶ τεσσεράριος, scultatores etiam dicuntur 2. Vegetius 17. quasi auscultatores. Leo τακτικῶν 3. vide Cujac. 6, *observ.* 33. vide Festum *in Optio.*

(6) Damnati bona publicantur. Quid vestis damnati, qua is indutus fuit: quid nummi inventrales, quos forte victus sui causa in promptu habuit: aut leves annuli? in pannicularia ratione censentur, *ut hic*. hoc est, ipsius judicantis arbitrio dispensantur, ut recte notat Ludovicus Romanus *singul.* 544. hujusmodi spolia Judex vertere debet in ea, quæ jure suo *erogare* solet. Igitur non fiunt optionis, vel commentariensis. §. 1. *Infr. h. t.* Quid? quæ illa negotia sunt, in quæ ea erogant judices? In chartiaticum officialium, in milites qui quid fortiter fecerint: in barbarorum legatos vel nuntios: denique ad officii sui utilitatem. Et tamen ex Seneca discimus quædam etiam *carnifici* cessisse. Is enim *lib.* 1. *de Tranquil.* 11. loquens de Sejano: ex eo nihil superfuit quod carnifex traheret.

(7) De quibus vide *leg.* 4. *C. de custodia reorum.*

(8) Forte legendum erogare: *vel ita*, jure a Præsidibus solet erogari.

(9) Carciati, *vulg.* Charisticon. *Hal.* carciaticum *Hugo a Porta.* Budæus putat legi posse ἐκβιβαστικόν, quod mercedes apparitoribus dari solitæ, vel δικαστικὸν quod judici dabatur: Atqui recte *chartiaticum* hic legitur, ut apud Zonaram *in Nicephoro Eirenes successore.* quosdam designavit, quibus mandavit, ut publica vectigalia exigerent καὶ ὑπὲρ χαρτιατικοῦ ἐπὶ τῷ νομίσματι δύο κεράτια. Chartiaticum est, quod quasi pro chartis officialibus datur, ut cerarium pro cera, *apud Ciceronem*: pulveratica seu pulveraticum, quod quasi pro labore, et pulvere agrimensoribus datur. vide Cujac. 4. *observ.* 18.

(10) Puto legendum, *ii sunt subscriptores*: *vel ita*, officialibus, ut inde possint subscribere? tametsi non admodum Latine alterutro modo hic locus concipi videatur. Igitur *inde subscribere* est, aliquid inde per judicem subscriptione detrahi, diminui, et officialibus destinari.

(11) Lucri cujusvis bonus odor non est optimo Principi. adde *l.* 1. *infr. de interdictis*, *et relegatis.*

(12) Id est, nimis sordidum.

(13) Id est: eorum qui sunt ex cohorte.

(14) Adde *l.* 36. §. 2. *C. de inofficioso. Novell.* 1. *in princ.* §. 2. Legitimam jure naturali liberis deberi hinc colligunt, quantitatem tamen ejus jure civili finiri: Quæ ascendentibus debetur, non jure naturali, sed civili tantum, et ordine potius turbato mortalitatis debetur, *l.* 15. *supr. de inoffic.* ratione miserationis contra voluntatem parentum. *l.* 26. *in fin. supr. si quis omissa causa. l.* 7. *in fin. supr. unde liberi.* Ideo luctuosa portio dicitur. *l.* 28. *C. de inofficioso*: luctuosa hereditas, *l. ult. C. de instit.* tristis successio. §. 2. *Instit. de SC. Tertulliano*: duræ fortunæ solatium. *l.* 4. *in fin. C. ad SC. Tertull.* Quidquid collateralibus debetur, Jure civili debetur. vide *Novell.* 118. et Michaelem Grassum *lib.* 1. *sent. in* §. *legitima. quæst.* 2.

(15) Præsumitur pater semper velle hereditatem suam liberis relinquere: de qua præsumptione, vide Alciatum 1. *Præsumpt.* 8.

(16) Masculis, et fœminis, iisque naturalibus, et legitimis non injustis. *l.* 1. §. 2. *Supr. h. t.* ut sunt nati ex adulterio, et incestuoso concubitu. vide Grassum *lib. sentent.* §. *legitima. quæst.* 3.

(17) Adde *l.* 7. §. 2. *C. de curat. furiosi.*

(18) Jure naturæ, εἰ σπέρμα ἐςὶ, κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι. *Gal.* 3. *vers. ult.* εἰ δὲ υἱὸς καὶ κληρονόμος. *Gal.* 4. *vers.* 7. si filius, ergo heres.

(19) Id est, lege 12. tabul.

(20) Qui vivo quodammodo patre domini. *l.* 11. *supr. de liberis.* §. 2. *Instit. de heredum qualitate.*

(21) Inditum. *vulg. Hal.* vide *d.* §. 2. *al.* indultum.

(22) Hereditatem liberis debitam nullo statuto tolli posse hinc nonnulli colligunt: nec enim statuta contra jus naturæ valere, cum naturalia jura mutari non oporteat, et immutabilia sint. §. *penult. Instit. de jure naturali.* Sentiunt tamen interpretes diminui hereditatem posse. Hereditas ita diminuta, nihil aliud est, quam legitima. legitima, vox potius juris civilis est, quam naturæ. An idem in successione parentum, et collateralium? Alciatus dicto loco putat, parentes et collaterales penitus statuto arceri posse a successione; cum eorum successio juris non sit naturæ, sed civilis. Video tamen, quod ad collaterales proximos attinet, jure divino successiones deferri. *Num.* 27. *vers.* 10. in quo illud notandum est, a collateralibus ascendentibus descendentes semper excludi.

(23) Certis de causis. *Vulg.* quam lectionem Cujacius non probat. *Novell.* 18. Nam *certæ causæ* non fuerunt ante Novellam 18. et 115. sed meritis tantum de causis exheredabantur, vide *l.* 19. *C. de inofficioso.*

(24) De quibus vide *Novell.* 115. *cap.* 3.

(25) Vide *l.* 26. *supr. de pœnis.* Interdum tamen alieni delicti pœnam quis sustinet, quoties boni et mali ita sunt permixti, ut alii ab aliis secerni non possint. id autem accidit quibusdam e populo delinquentibus. Huic rei testimonio sunt urbes ob quorundam tantum civium delictum punitæ, vel deletæ: qua de re vide Paponem 24. *Arrest.* 2. *tit. chacun porte la peine de son malefice* 12.

misso graviorem pœnam luerent, quos nulla contingeret culpa, interdum in summam egestatem devoluti (1), quod cum aliqua moderatione definiri placuit: ut, qui ad universitatem venturi erant jure successionis, ex ea portiones (2) concessas haberent.

§. 1. Si in libertinum animadversum erit, patrono ejus id quod in bonis illius habiturus esset, si is in quem animadversum est, sua morte decessisset, eripiendum non erit: reliqua pars bonorum, quæ ad manumissorem non pertinebit, fisco erit vindicanda.

§. 2. Ex bonis damnatorum portiones adoptivis (3) liberis, si (4) non fraudis causa facta est adoptio, non minus quam naturalibus concedi æquum est. † Fraudis autem causa adoptio facta videtur, etiam si non in reatu (5), sed desperatione rerum per conscientiam metu imminentis accusationis quis adoptet, in hoc, ut ex bonis quæ se amissurum cogitat, portio detrahatur.

§. 3. Si plures filios damnatus habeat, feruntur exempla, per quæ pluribus liberis omnia bona damnati concessa sunt: sed et *D. Hadrianus* in hac sententia rescripsit: *Favorabilem* (6) *apud me causam liberorum Albini filiorum numerus* (7) *facit: cum ampliari imperium hominum* (8) *adjectione potius quam pecuniarum copia, malim: ideoque illis paterna sua concedi volo, quæ manifestabunt tot possessores, etiamsi acceperint universa.*

§. 4. Præterea ex his quæ per flagitium damnatus adquisiit, portiones liberorum non augentur: veluti si cognatum suum interimi curaverit, et ejus hereditatem adiit, vel bonorum possessionem accepit: nam ita *Divus Pius* rescripsit. Cui consequenter illud idem Princeps constituit, cum filiafamilias veneno (9) necasse convinceretur eum, a quo heres instituta erat, quamvis jussu (10) patris, cujus in potestate (11) *esset, adierit hereditatem, vindicari eam fisco.*

§. 5. Post (12) *condemnationem adquisita, si is cujus bona publicata sunt, relegatus sit, ad heredes ejus pertinent testamento scriptos, vel ad heredes ab intestato: nam relegatus in insulam testamenti factionem habet, sicut reliqua jura. Quod si deportatus sit, quia civitatem amisit, heredem habere non potest, et adquisita fiscus accipit.*

De libertino damnato. 3. De relegatione. 4. De dote.

8. MARCIANUS lib. *

LIberis etiam patronorum (13) *integrum jus patronatus servatur in bonis paterni liberti, cujus bona publicata sunt. Si filius patroni existat liberto, fisco locus non est in partem filii patroni.*

§. 1. Sed si patroni filius, existente filio liberti excludatur: facilius dicemus, fisco locum non esse: quoniam patroni quidem filium excludunt liberti (14) *filii, ipse autem excludit fiscum.*

§. 2. Sed etsi nolit filius patroni petere bonorum possessionem, constat, fiscum excludi in partem ei debitam ex bonis paterni liberti.

§. 3. Bona relegati non publicantur, nisi ex sententia specialiter (15), *sed jura libertorum, nec speciali sententia adimi possunt, quia solus Princeps relegato ea adimere potest.*

§. 4. Si pater, qui pro filia dotem dedit, damnetur, nihil competit fisco, etiamsi in matrimonio postea filia decesserit, quo casu alias dos profectitia rediret ad patrem: manebit ergo penes virum.

9. CALLISTRAT. lib. *

NIsi probetur, patrem metu condemnationis in fraudem (16) *fisci filiis prospexisse.*

10. MARCIAN. lib. *

SEd et si pater dotem pro filia promiserit, et damnatus sit, viro dotis exactio adversus fiscum ex bonis patris datur.

§. 1. Si soluto filiæ matrimonio pater damnatus sit, si quidem postea, quam filia ei consensit, ut dotem repeteret, fiscus eam repetet a marito, sin vero ante, quam consentiret, ipsa (17) *filia dotis repetitionem habet.*

11. IDEM lib. *

COndemnatus si appellaverit, et decesserit pendente appellatione, bona ejus non publicantur: nam et hujus secundum testamentum valet. † Idem (18) *dicendum est et si appellatio ejus non recipiatur.*

§. 1. Reus, præterquam (19) *majestatis, bona sua administrare potest, et debita solvere, et accipere, si bona fide ei solvatur, post condemnationem vero revocantur, quæ in fraudem fisci alienavit.*

TIT. XXI.

DE BONIS EORUM (20), QUI ANTE SENTENTIAM [VEL] MORTEM (21) SIBI CONSCIVERUNT, [VEL ACCUSATOREM (22) CORRUPERUNT].

De adversario corrupto.

1. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

IN capitalibus (23) criminibus a Principibus decretum est, non nocere ei qui adversarium corrupit: sed in his demum, quæ pœnam mortis continent: nam igno-

(1) Devolvi. *Vulg. Hal.* Sed *devoluti* rectum est: parentis scilicet.

(2) Id est, dimidiam. *l.* 10. *C. h. t.* Hodie, assem. *Novell.* 17. *cap.* 12.

(3) Adde *l.* 15. *supr. de donationib.*

(4) Legitima non præstatur adoptatis in fraudem pœnæ fiscalis.

(5) Vide *l.* 25. *supr. de pœnis.*

(6) Pœnæ minuendæ sunt ob liberorum numerum. vide Tiraquell. *tract. de pœnis causa* 26.

(7) Numero liberorum favetur, ut eis concedantur bona paterna, *ut hic.*

(8) Facit *lex* 1. *Supr. soluto.*

(9) *l.* 9. *infr. de jure fisci.*

(10) Quæsita scelere filiifamilias, quamvis patri adquisita sint, fisco cedunt. vide ad hunc locum Cujac. 6. *obs.* 23.

(11) Hæc quæ sequuntur ad finem tituli restituta sunt a Cujac. *observ.* 23. ut hinc notam Pandectarum imperfectarum habeas.

(12) *l.* 2. *C. h. t. l.* 22. §. 5. *in fin. Supr. mandati.*

(13) Adde *l.* 7. §. 1. *supr. h. t.* vid. Cuj. *ibid.*

(14) Adde *l.* 5. *supr. ad SC. Tertyll.*

(15) *l.* 4. *l.* 14. §. 1. *infr. de interdictis. l.* 8. *C. de pœnis.*

(16) Adde *l.* 7. §. 2. *supr. h. t.*

(17) *l.* 42. *Supr. soluto.*

(18) Cur? potest enim queri de non admissa appellatione.

(19) *l. ult. C. ad leg. Juliam majest. l.* 15. *supr. de donationib.*

(20) Carnificis loco habebatur apud veteres is, qui seipsum vulnerasset ut moreretur. Festus *in Carnificis.* cui ob id quoque neque parentabant, neque justa faciebant, nisi suspensis oscillis, vel ut per imitationem mortis. Idem non lugebatur ab uxore. *l.* 11. §. 3. *supr. de his, qui notantur infamia.* Tarquinius hujusmodi homines jubebat crucifigi, ut Cassius Hemina refert apud Servium Danielis, manuscriptum.

(21) *L.* 9 *C.* 50. vide Petr. Gregor. 36. *syntagm.* 22. Goth. Adde Guther. *l.* 2. *Canon. quæst. c.* 3. Ans.

(22) 60. *Eclog.* 26.

(23) *l. ultim. supr. de prævaricat. l.* 18. *C. de transact.*

scendum censuerunt ei, qui sanguinem suum qualiter qualiter redemptum voluit.

1. *De mortuo antequam Imperator rescripserit.*

2. MACER lib. 2. Publicorum.

IMperatores *Severus* et *Antoninus* Julio Juliano: Eos qui (1) a latronibus (2) nominati (3) corruptis accusatoribus diem suum obierint, ut confessos (4) de crimine, non relinquere defensionem heredibus, rationis (5) est.

§. 1. Si is, de (6) cujus pœna Imperatori scriptum est, veluti quod decurio (7) fuerit, vel quod in insulam deportari debuerit, antequam rescriberetur, decesserit: potest quæri num ante sententiam decessisse videatur? Argumento est SC. quod factum est de his qui Romam transmissi ante sententiam decessissent: cujus verba hæc sunt: *Cum damnatus nemo videri possit in hunc annum, antequam* (8) *de eo forte judicium Romæ redditum, et pronuntiatum esset: neque cujusquam mortui bona, antequam de eo Romæ pronuntiatum sit, publicata sunt, eaque bona heredes possidere debent.*

De morte sibi conscita. 7. *De eo qui sub incerto causæ eventu decessit.* 8. *Si heredes parati sint causam ejus, qui mortem sibi conscivit, suscipere.*

3. MARCIANUS libro singulari de Delatoribus.

QUi rei postulati, vel qui in scelere deprehensi, metu (9) criminis imminentis mortem sibi consciverunt, heredem non habent. *Papinianus tamen lib.* XVI. *Responsorum* ita scribit, [ut], qui rei criminis non postulati manus sibi intulerint, bona eorum fisco non vindicentur: non enim facti sceleritatem (10) esse obnoxiam, sed conscientiæ metum in reo velut confesso teneri placuit: ergo aut postulati esse debent, aut in scelere deprehensi, ut si se interfecerint, bona eorum confiscentur.

§. 1. Ut autem *D. Pius* rescripsit, ita demum bona ejus qui in reatu (11) mortem sibi conscivit, fisco vindicanda sunt, si ejus criminis reus fuit, ut (12) si damnaretur, morte aut deportatione adficiendus esset.

§. 2. Idem rescripsit, eum qui modici (13) furti reus fuisset, licet vitam suspendio finierit: non videri in eadem causa esse, ut bona heredibus adimenda essent: sicut neque ipsi adimerentur, si (14) compertum in eo furtum fuisset.

§. 3. Ergo ita demum dicendum est, bona ejus qui manus sibi intulit, fisco vindicari, si eo crimine nexus fuit, ut (15) si convinceretur, bonis careat.

§. 4. Si quis autem tædio (16) vitæ, vel impatientia (17) doloris alicujus, vel alio modo (18) vitam finierit, successorem habere *Divus Antoninus* rescripsit.

§. 5. Videri autem et patrem, qui sibi manus intulisset, quod (19) diceretur filium suum occidisse, magis dolore filii amissi mortem sibi irrogasse: et ideo bona ejus non esse publicanda, *D. Hadr.* rescripsit.

§. 6. Si autem hoc distinguitur, interesse, qua ex causa quis sibi mortem conscivit: sicuti cum quæritur, an is qui sibi manus intulit, et non (20) perpetravit, debeat puniri, quasi de se sententiam detulit (21)? nam omnimodo puniendus est, nisi tædio (22) vitæ, vel impatientia alicujus doloris coactus est hoc facere. Et merito, si sine causa sibi manus intulit, puniendus est: qui (23) enim sibi non pepercit, multo minus alii parcet.

(1) Qui in latronibus. *vulg.* latrones, Rogerius *apud Accursium*, latrones nominatim corruptis et etc. *Hal.* Vulgatam defendit Robertus 1. *Recept.* 33. Goth. Vide Leonin. *emend. lib.* 4. *c.* 5. *n.* 3. Ans. Cujac. *lib.* 6. *observ.* 24. *et observ.* 9. *c.* 14. S. L.

(2) Furibus. *Accurs.*

(3) Ab Irenarchis forte. *l.* 6. *supr. de custodia. l.* 6. §. 3. *supr. ad SC. Turpillianum.* Idque vel in quæstione, tormentis, vel interrogationibus. *l.* 1. §. 26. *supr. de quæst. l.* 17. §. 12. *infr. ad municipal.* Nominatores indices sunt, Plinius 10. *Epist.* ab indice nominati Christiani, Suet. *in Julio*, inter socios Catilinæ nominatos ab indice. et *in Tiberio* strictim nominatos ab indice *Tacit.* 2. metu indicii: plerunque alius index, alius accusator. *l.* 24. *Supr. ad l. Corn. de falsis*, Cicer. *in divinatione*, si tibi indicium postulas dari, concedo, sin autem de accusatione dixeris, concedatur oportet aliis, Cuj. 6. *observ.* 24.

(4) Vide Cujacium 6. *obs.* 24.

(5) *l.* 29. *infr. de jure fisci.* rationis non est. Cujacius *ibid.* reprehensus a Roberto 2. *Receptæ* 37. *et* 2. *Animadvers.* 22. defensus ab Antonio Mercatore 2. *Notar.* 22. adde Cujac. 15. *observ.* 24.

(6) Nobilem inconsulto Principe puniri non posse, hinc colligunt, ut ex *lege* 27. *in fin. supr. de pœnis.* Verum ut hic locus de decurione est: ita ille de principali civitatis. Utrumvis spectes. Imo ut ipsos nobiles, id in Gallia non servari, notat Tiraquellus *tract. de pœnis. caus.* 31. *in fin.*

(7) Vide quæ scripsi ad *l.* 1. *supr. de bonis damnatorum.*

(8) Videtur enim ante sententiam decessisse.

(9) *l.* 1. §. 23. *supr. de SC. Silaniano*, ob sceleris conscientiam. *l.* 32. §. 7. *supr. de don. inter vir. l.* 2. *C. qui testam.*

(10) Sceleritas dicitur ἀρχαικῶς ut malitas. *l.* 5. *supr. quod metus causa.* ut et ab Accio famulitas, solitas, vicissitas, squalitas, dulcitas, ponderitas, et a Tertulliano, imbonitas, et a Cæcilio luculentitas, pulchritas, opulentitas, indulcitas: a Lucretio, differitas: a Marco Victorino, existentialitas, essentitas, vitalitas, parilitas.

(11) *l.* 2. *C. h. t.* ita non cujuscunque qui in reatu mortem sibi conscivit bona publicantur, sed ejus tantum, qui si criminis ejusce reus fieret damnaretur, vel morte, vel deportatione, *ut hic.* Unde mox sequitur ejus, qui modici furti reus seipsum interfecerit, bona non publicari. Nam propter modicum furtum damnati bona non publicantur.

(12) §. 3. *infr. h. t.*

(13) Modicum furtum quid? arbitrarium est.

(14) Id est, si damnatus re ipsa fuisset furti.

(15) §. 1. *supr. h. t. l.* 1. *C. h. t.*

(16) Tædio vitæ sibi manus inferens heredibus bona relinquit. *l.* 11. §. 3. *supr. de his, qui notantur. l.* 6. §. 7. *supr. de injusto. l.* 34. *supr. de test. milit. l.* 1. §. 23. *supr. de SC. Silaniano. l.* 45. §. 2. *Infr. de jure fisci. l.* 6. §. 7. *Infr. de re milit. l.* 2. *C. qui testam. facere.* Id accidit quondam Lucio Domitio Massiliensi 7. Plin. *hist.* 53. Hujusmodi tædium vitæ, Seneca fastidium vitæ vocavit. *Epist.* 24. 49 et quod pejus est, multis locis voluntariam mortem probat. Thomas Morus paucis, itaque ludens, vere dixisse videtur in *Utopia* c. 2. Nulli unquam sanæ mentis voluntariam mortem suaderi: in furiosis, aut morbo sontico correptis dissimulari: in cæteris prohiberi. vide Petr. Gregor. 32. *syntagm.* 22.

(17) *d. l.* 34. §. 23. *d.* §. 2. *l.* 2. *C. qui test.* valetudinis adversæ, morbo, furore, *l.* 6. §. 7. *infr. de re milit.*

(18) Puta jactationis causa, ut quidam ex philosophis, velut Empedocles. Horat. *lib. de arte poëtica.* Claudianus *in Panegyrico consulatus Manlii Theodori.* Proteus qui et Peregrinus sub D. Marco ita se in ignem, in oculis Græciæ conjecit. Philostratus *in vita sophistarum in Herode.* Gell. 12. *cap.* 6. Tertullianus *in lib. ad Martyres.* Ammian. 29. Idem familiare fuit Indiæ sapientibus, Cic. 5. *Tuscul.* Curtius 6. Lucanus 3. *de Bello civili.* Catonis meminit Cicero 2. *de divinatione. et Tusc.* Dion. *lib.* 17. Plutarchus in Alexandro. *Zarmarus*, Dion. 54. Ita manus sibi intulit Cleantes, Chrysippus, Zeno, Democritus 3. Lactan. 28. Cato Lact. 16. Hirtius *de bello Africo.* Plutarchus *in Catone.* Dion. 43. Seneca *Epist.* 24. *et* 71. 13. Gell. 18. Euphrates sub Adriano venenum hausit. Xiphilinus *in Adriano.* Diodorus Epicureus gulam sibi præscidit. Seneca 19. *de vita beata.*

(19) Parens filii interfector, si postea se interfecerit, dolore potius id filii, quam sceleris conscientia fecisse præsumitur.

(20) Vitæ sibi eripiendæ inceptio, pro vero homicidio habetur, excipe tamen casus, qui sequuntur.

(21) *Al.* tulit.

(22) §. 4. *supr. h. t.*

(23) Nonnihil in alium ausurus est, qui sibi non pepercit. *l.* 23. §. 3. *supr. de ædil. edict.*

§. 7. Si qui autem sub incerto causæ (1) eventu, in vinculis, vel sub fidejussoribus decesserint (2): horum bona non esse confiscanda, mandatis cavetur.

§. 8. De illo *videamus*, si quis conscita morte, nulla justa causa præcedente, in reatu (3) decesserit: an si parati fuerint heredes causam suscipere, et innocentem defunctum ostendere, audiendi sint; nec prius bona in fiscum cogenda sint, quam si de crimine fuerit probatum: an vero omnimodo publicanda sunt? Sed Divus Pius *Modesto Taurino* rescripsit, si parati sint heredes defensiones suscipere: non esse bona publicanda, nisi de crimine fuerit probatum.

TIT. XXII.

DE INTERDICTIS (4), ET RELEGATIS (5), ET DEPORTATIS (6).

De bonis.

1. POMPONIUS lib. 4. ad Sabinum.

CAput ex rescripto *D. Trahiani* (7) ad Didium Secundum, *Scio relegatorum bona avaritia* (8) *superiorum temporum fisco vindicata: sed aliud clementiæ meæ convenit*, *qui inter cætera* (9), *quibus innocentiam rationum meorum temporum* (10), *hoc* (11) *quoque remisi exemplum.*

De manumissione.

2. MARCIANUS lib. 13. Institutionum.

MAnumittere deportatum non (12) posse, Divus *Pius* rescripsit.

De amissione civitatis.

3. ALPHENUS lib. 1. Epitomarum.

EUm qui Civitatem amitteret, nihil aliud juris adimere liberis, nisi quod ab ipso perventurum esset ad eos, si intestatus in civitate moreretur: hoc est, hereditatem ejus, et (13) libertos (14), et si quid aliud in hoc genere reperiri potest: quæ vero non a patre, sed a genere, et civitate, a rerum natura tribuerentur, ea manere eis incolumia. Itaque et fratres fratribus fore legitimos heredes, et agnatorum tutelas, et hereditates habituros: non enim hæc patrem, sed majores ejus [eis] dedisse.

De relegatione. De ademptione partis bonorum.

4. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

RElegati in insulam in potestate sua liberos retinent, quia et alia (15) omnia jura sua retinent: tantum enim insula eis egredi non licet, et bona quoque sua omnia retinent, præter ea, si qua eis adempta sunt. Nam eorum qui in perpetuum exilium dati sunt, vel relegati, potest quis sententia partem bonorum adimere.

Divisio exilii.

5. IDEM lib. 1. Regularum.

EXilium (16) triplex (17) est, aut certorum locorum interdictio, aut lata fuga, ut omnium locorum [interdicatur] præter certum [locum] aut (in) insulæ (18) vinculum, id est, relegatio in insulam.

De deportatione. 2. De decurionibus.

6. ULPIANUS lib. 9. de Officio Proconsulis.

INter pœnas est etiam insulæ deportatio, quæ pœna non adimit (19) civitatem Romanam.

§. 1. Deportandi autem *in insulam* jus Præsidibus Provinciæ non (20) est datum, licet Præfecto Urbi detur: hoc enim epistola D. Severi ad *Fabium Cilonem Præfectum* Urbi expressum est. Præsides itaque Provinciæ quotiens aliquem in insulam deportandum putent, hoc ipsum adnotare debeant: nomen vero ejus scribendum Principi, ut in insulam deportetur: sic deinde Principi scribere, missa plena opinione, ut Princeps æstimet, an sequenda sit ejus sententia, deportarique in insulam debeat: medio autem tempore, dum scribitur, jubere eum debet in carcere esse.

§. 2. Decuriones Civitatum propter capitalia crimina deportandos, vel relegandos, Divi fratres rescripserunt. Denique Priscum in homicidio, et in incendio nominatim (21) ante quæstionem confessum in insulam deportari jusserunt.

De relegatione et interdictione.

7. IDEM lib. 10. de Officio Proconsulis.

REl*egatorum* duo (22) genera sunt: quidam, qui in insulam relegantur, sunt qui simpliciter, ut provinciis eis interdicatur, non etiam insula adsignetur.

(1) Reatus.

(2) *l.* 2. *supr. de bonis damnator.*

(3) Nec sibi, nec heredibus nocet, qui in reatu moritur, sed qui in ipso reatu mortem sibi conscivit.

(4) Interdici quid sit, collige ex *l.* 5. *l.* 6. *l.* 7. §. 10. *infr. h. t.* Vide Turneb. *lib.* 20. *advers. cap.* 16. Menoch. *de arbitr. judic. cas.* 330. Cœl. Rhodigin. *l.* 14. *Antiq. cap.* 48. S. L. vide etiam Curtium *l.* 1. εἰκαστῶν *ad collegam c.* 2. Crinitum *lib.* 22. *de honesta disciplina. c.* 5. Mod.

(5) *l.* 4. *l.* 5. *l.* 6. *in fin. l.* 7. *l.* 11. *l.* 12. *l.* 13. *l.* 17. *l.* 18. *l.* 19. *infr. h. t.*

(6) *l.* 6. *l.* 15. *infr. h. t.*

(7) Trajani. *Goth.* Vide in hanc legem Leonin. *emendat. lib.* 6. *cap.* 7. Ans.

(8) Avaritia Principem dedecet: boni Principes quodvis lucrum facere non adfectant. adde *l.* 6. *in fin. supr. de bonis damnat.* quo minus placere debent, qui ex lotio et meretricio quæstu vectigalia quondam exegerunt.

(9) Cætera quidem innocentia, et ratione meorum temporum. *Hal.* Forte legendum est, Qui inter cætera quibus innocentiam, et rationem meorum temporum agnoscis, hoc quoque remisi exemplum.

(10) Temporum meorum. *Vulg.*

(11) Bona relegati fisco non vindicari, nisi specialiter adempta sint. *l.* 8. *C. de pœnis.*

(12) *l.* 8. *supr. de manumiss.*

(13) Imo libertos non adimit. *l.* 5. *C. de obsequiis patrono præstandis.*

(14) Imo jus libertorum liberis non adimitur, etiamsi parens perduellionis fuerit damnatus. *l.* 4. *supr. de jure patronatus.* An dicemus dictam legem quartam ad constitutiones: hanc legem ad Jus referri? vide Cujac. 6. *observ.* 23. *et idem notat.* 2. Papin. *nondum evulgat.* et ita restringendam esse legem, *Quisquis.* 5. *C. ad legem Jul. majestat.*

(15) Vide *l.* 7. §. 4. *Infr. h. t.*

(16) Exilium hic videtur referri inter pœnarum genera: negat tamen supplicium esse Cicero *orat. pro Cæcinna.* sed solum perfugium portumque supplicii. *Goth.* Vide Duaren. *lib.* 1. *disput.* 37. Pann. Robert. *lib.* 4. *sentent. cap.* 11. S. L.

(17) Exilio, aut certo loco concludimur, aut quibusdam, aut omnibus interdicimur.

(18) Deportati in continenti et in insulis, quæ 400. minus stadiis a continenti abessent, morari prohibiti ab Augusto *Dion.* 56. Cur? ne res novas molirentur, bonis etiam certa quantitate, ac parte exuti: ut et prohibiti quoque naves onerarias et longas parare.

(19) Deportatio civitatem adimit. *l.* 2. §. 1. *l.* 17. §. 1. *supr. de pœnis.*

(20) An præsidi jus deportandi competat, vide Hotom. 3. *obs.* 12. *l.* 2. §. 1. *supr. de pœnis.*

(21) Nominatum. *Vulg. Hal.* Vide *l.* 2. *C. de bonis eorum.*

(22) Relegatione, vel certo loco concludimur, vel provincia interdicimur.

§. 1. In insulam relegare Præsides Provinciæ possunt: sic tamen, ut si quidem insulam sub se habeant, id est, ad ejus *Provinciæ* formam pertinentem, quam administrant, et eam specialiter insulam adsignare possint, inque eam relegare: sin vero non habeant, pronuncient quidem in insulam se relegare: scribant autem Imperatori, ut ipse insulam adsignet: cæterum non possunt damnare in eam insulam, quam in ea Provincia, cui præsunt, non habeant. Interim, quoad Imperator insulam adsignet, militi tradendus est relegatus.

§. 2. Hæc est differentia inter deportatos, quod in insulam relegari, et ad tempus, et in perpetuum quis potest.

§. 3. Sive ad tempus, sive in perpetuum quis fuerit relegatus: et civitatem Romanam retinet, et testamenti factionem (1) non amittit.

§. 4. Ad tempus relegatis, neque tota bona, neque partem adimi debere rescriptis quibusdam manifestatur, reprehensæque (2) sunt sententiæ eorum, qui ad tempus relegatis ademerunt partem bonorum, vel bona: sic tamen, ut non infirmarentur sententiæ, quæ ita sunt prolatæ.

§. 5. Est quoddam genus quasi (3) in insulam relegationis in Provincia Ægypto, in (4) Ovasin (5) relegare.

§. 6. Sicut autem relegare in insulam quisquam, quæ non est sub se, non potest: ita ne in *Provinciam* quidem relegandi jus habet, quæ (6) non est sub se: forte Præses Syriæ in Macedoniam non relegabit.

§. 7. Sed extra *Provinciam* suam potest relegare.

§. 8. Item in *parte certa* Provinciæ moraturum relegare potest: ut forte non excedat civitatem aliquam, vel regionem aliquam non egrediatur.

§. 9. Sed et in eas partes Provinciæ, quæ sunt desertiores, scio Præsides solitos relegare.

§. 10. Interdicere autem quis *ea provincia potest*, *quam regit: alia* (7) *non potest*, et ita D. Fratres rescripserunt.

† Unde eveniebat, ut qui relegatus esset ab ea provincia, in qua domicilium habuit: morari apud originem suam posset. sed Imperator noster cum divo patre suo huic rei providerunt. Mæcio enim Probo Præsidi Provinciæ Hispaniæ rescripserunt, *Etiam* (8) *ea provincia interdici*, *unde quis oriundus est*, *ab eo*, *qui regit eam provinciam*, *ubi quis domicilium habet.* † Sed et eos, qui cum incolæ [non] essent, in ea provincia quid admiserint, æquum est ad rescripti auctoritatem pertinere.

§. 11. Dubitatum est, an interdicere quis alicui possit provincia, in qua oriundus est, cum ipse ei provinciæ præsit, quam incolit, *dum sua non interdicit:* ut solent (9) [*Italia*] *interdicere*, *qui patria non interdicunt*, vel an per consequentias videatur etiam provinciæ (10) interdixisse cui præest. quod magis erit probandum.

§. 12. Per contrarium autem is, qui originis provinciæ præest, non est nanctus jus interdicendi ea provincia, quam incolit is qui relegatur.

§. 13. Si quis eam sententiam admiserit, ut is qui in alia provincia commisit, possit relegari ab eo, qui ei provinciæ præest: eveniet, ut relegatus iste tribus provinciis (præter (11) Italiam) debeat abstinere: et in qua deliquit, et quam incolit, et originis, et si ex diversis provinciis oriri videatur propter conditionem, vel suam, vel parentis, patronorum: vel pluribus provinciis consequenter interdictum ei dicemus.

§. 14. Quibusdam tamen Præsidibus, ut multis provinciis interdicere possint, indultum est: ut Præsidibus Syriarum, [sed] et Daciarum.

§. 15. Constitutum (12), eum, *cui* (13) *patria* interdictum est, etiam *urbe* (14) *abstinere debere:* contra autem si cui urbe fuerit interdictum, patria sua interdictum non (15) videtur (16), et ita multis Constitutionibus cavetur.

§. 16 Si cui plane non patria sua, sed aliqua civitate interdictum sit: videndum est, an etiam patria sua itemque urbe interdictum dicamus, quod magis est.

§. 17. His qui relegantur, dies excedendi a Præsidibus dari et potest, et solet: etenim moris est ita pronunciari, *Illum provincia illa insulisque eis relego*: *excedereque debebit intra illum diem.*

§. 18. Relegatum plane libellum (17) dare Principi posse (18), D. fratres rescripserunt.

§. 19. Solet præterea interdici sententia quibusdam, ne *intra patriæ territorium*, vel muros morentur: ne excedant patriam, vel in vicis quibusdam morentur.

§. 20. Solet decurionibus ordine interdici, vel ad tempus, vel in perpetuum.

§. 21. Item potest alicui pœna injungi, *ne honores adipiscatur*, nec ea res facit, ut decurio esse desinat: cum fieri possit, ut quis decurio quidem sit, ad honores autem non admittatur: nam et Senator quis esse potest, et tamen honores non [re] petere.

§. 22. Potest alicui *et unus honor interdici:* sic tamen ut si cui honore uno interdictum sit, non tantum eum honorem petere non possit, verum ne eos quoque, qui eo honore majores sunt: est enim perquam ridiculum, eum qui (19) minoribus pœnæ causa prohibitus sit, ad majores adspirare: majoribus tamen prohibitus minores

(1) Id est, etiam testamentum facere potest. *l.* 8. §. 3. *supr. qui testam.* Paul. 3. *sent.* 4. §. 9. non idem in deportato. *l.* 1. §. 4. *supr. de legat.* 3.

(2) *l.* 4. *Supr. h. t.* vide Cujac. ad titulum *C. de modo multarum.*

(3) Cur quasi insulam vocat? Oasis non est insula, sed infestus tantum culicibus et muscis locus.

(4) In novas. *Hal.* in novas insulas relegare. *Vulg.*

(5) *l. ult.* §. 2. *C. de pæn.* quam Græci interpretes infestam fuisse culicibus, et muscis grandioribus notant, vide Cujac. 8. *obs.* 27. ab Oasi Oasena. *l. un. C. Theod. de Nili aggeribus.* Oasis erat in Ægypto, vide Nicephorum 14. *c.* 35. 36. *et lib.* 9. *cap.* 29.

(6) *l. ult. supr. de jurisd.*

(7) *Sub.* extra Italiam.

(8) Sententias judicum vires extra forum interdum sortiri, hinc colligas.

(9) Alii §. 15. *Infr. h. t.*

(10) Provincia.

(11) *l.* 15. *in fin. supr. de manumiss. vindict.*

(12) Ab Imperatore Claudio. vide Suetonium *c.*23. *in Claudio.*

(13) Patria interdictus Romæ esse non potest.

(14) Id est, Romæ. adde *l.* 33. *infr. ad municipalem.*

(15) Imo videtur. *l.* 1. §. *pen. Supr. de officio Præfect. urbi.*

(16) Ratio: minoribus interdictus etiam majoribus interdicitur; non e contra.

(17) Vide quæ scripsi ad *tit. C. quando libellus Principi datus litis contestationem faciat.*

(18) Adde *l.* 6. *Infr. de appell.*

(19) *l.* 4. *Supr. de Senatoribus. l.*5. *Supr. de servis exportandis*: adde *l.* 53. *in fin. supr. de fideic. libert.* Goth. Ex eodem facto non debet quis pœnam et præmium habere, *hic. l.* 22. *Supr. de negot. gest. l. ult. Supr. ex quib. caus. major. l.* 31. *Supr. de recept. qui arbitr.* Ans.

petere non prohibetur. Sed muneribus si quis pœnæ causa fuerit prohibitus, nihil valebit sententia: neque enim immunitatem pœna tribuere debet. Ergo *et si honoribus* quis in pœnam fuerit prohibitus, poterit dici, si honores isti habuerunt mixtam muneris gravem impensam, infamiam illi ad hoc non profuturam.

8. MARCIANUS lib. 2. Publicorum Judiciorum.

SEd honore quidem illum arceri puto, cæterum impendia debere præstare.

9. ULPIANUS lib. 10. de Officio Proconsulis.

POtest Præses quendam damnare, ne (1) domo sua procedat.

10. MARC. lib. *

NOn (2) etiam, ne (3) utatur necessariis impensis.

De his qui relegatos recipiunt.

11. ULPIANUS lib. *

INterdum pecuniariter (4) damnantur, qui relegatos suscipiunt.

De relegato.

12. MARC. lib. *

A Sua civitate relegatus (5), si non excedat, ad tempus a provincia relegatur (6).

De manumisso a relegato.

13. PAUL. lib. *

MAnumissus a relegato non potest Romam accedere, quod nec patrono ejus licet.

Definitio relegati. 1. *Differentia relegationis.* 2. *Qui possunt relegare.* 3. *De eo qui civitatem amisit, conveniendo.*

14. ULP. lib. *

REelegatus est is, cui provincia vel Roma, vel continentibus ejus perpetuo, vel ad tempus interdicitur.

§. 1. *Magna differentia (7) est inter deportationem et relegationem, nam deportatio civitatem et bona adimit, relegatio neutrum tollit, nisi specialiter (8) bona publicentur.*

§. 2. *Relegatur quis a Principe, Senatu, Præfectis, et Præsidibus provinciarum, non a Consulibus.*

§. 3. *Qui civitatem amisit, et bona detinet, utilibus actionibus tenetur.*

De civitate. De contractibus. 1. *De testamenti factione.*

15. MARC. lib. *

DEportatus (9) civitatem amittit, non libertatem, et speciali quidem jure civitatis non fruitur, jure tamen gentium utitur, emit (10) enim et vendit, locat, conducit, permutat, fœnus exercet, et cœtera similia, et postea quæsita pignori dare potest, nisi in fraudem (11) fisci, qui ei mortuo successurus est, ea obliget. Priora enim bona, quæ publicata sunt, alienare non potest.

§. 1. *Deportatus a Præside sine (12) Principe, et heres existere, et legata ex testamento capere potest.*

16. IDEM lib. *

CUm Ulpianus Damascenus rogasset Imperatorem, ut sibi permitteret matri relinquere ad victum (13) necessaria, et mater per libertum, ut quædam sibi liceret filio deportato relinquere, Imperator Antoninus eis rescripsit in hunc modum: neque hereditas, neque legatum, neque fideicommissum contra mores, et jus publicum hujusmodi personis relinqui potest, nec conditio harum personarum mutari debet. Quod vero pie rogastis, liceat vobis ultima voluntate eis ad victum, et alios usus necessarios sufficientia relinquere, eisque ex hac causa relicta capere.

De statutis et imaginibus.

17. POMPON. *

REelegatus statutis et imaginibus honorari non prohibetur (14).

18. IDEM. *

REelegatus integrum suum statum retinet, et dominium rerum suarum et patriam potestatem, sive ad tempus, sive in perpetuum relegatus sit.

§. 1. *Deportatio autem ad tempus est.*

De Roma, et Principe. 1. *De capitis diminutione, et de pœna.*

19. CALLISTRAT.

REelegatus non potest Romæ morari, licet (15) hoc sententia comprehensum non sit, quia omnium (16) est patria. † Sed neque (17) in civitate in qua versatur Princeps, vel per quam transit, eis enim duntaxat Principem intueri licet, qui Romam ingredi possunt. Est enim Princeps pater patriæ.

§. 1. *Cum (18) in liberos homines ea sententia fertur, quæ publicat eorum bona, qualis est in insulam deportatio, statim a sententia priorem conditionem mutant, et suæ pœnæ traduntur, nisi quid majestatis insit, quod pœnam exasperari flagitet.*

TIT. XXIII.

DE (19) SENTENTIAM PASSIS ET RESTITUTIS (20).

De successione liberti.

1. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

AD successionem (21) liberti patronus deportatus, et restitutus admittitur.

(1) Ne de domo. *Hal.* adde *l.* 9. *Supr. de pœnis.*

(2) Hæc quæ sequuntur restituta sunt a Contio et Cujacio ex Basilicis.

(3) Fame inediaque necare, illegitima pœna est: qua de causa, et quos ablegabant tyranni in specus aut loca sola, his solebant aliquid cibi apponere: ut apud Sophoclem Creon jubet defossæ Antigonæ φορβῆς τοσῦτο ὡς ἄγος μόνον προτιθέναι, de qua vide Cujac. 14. *obs.* 34. adde *Deut.* 28. *Regum* 24. *Ezech.* 67. Ammianum 12. 17. Cic. 1. *Tusc.* vide Petrum Gregorium 23. *synt. n.* 4. sic illegitima pœna est, carcere perpetuo contineri. *l.* 8. §. *solent.* 9. *Supr. de pœnis:* aut perpetuis vinculis. *l. mandatis.* 35. *Supr. de pœnis:* aut quæstioni subjici. *l. pen. Supr. de quæstionibus.*

(4) Lege Julia. Paul. 5. *sent.* 26. §. 3. *vers. et qui cum.*

(5) Si a civitate non abstinet.

(6) *l.* 4. *supr. de pœnis.*

(7) Vide Cujacium *ad leg.* 121. *in verbo in insulam. supr. de verb. oblig.*

(8) Vide *l.* 8. *C. de pœn.*

(9) 60. *Ecl.* 51. *ex tit.* 54. *c.* 4.

(10) Ea omnia sunt juris gentium. *l.* 5. *supr. de justitia.* Ulp. 19. §. 4.

(11) *l.* 7. §. 2. *l.* 9. *supr. de bonis damnat.*

(12) Χωρὶς βασιλέως. 50. *Ecl.* 51. *ex tit.* 54. *c.* 15.

(13) *Eclog. ibid.*

(14) Nisi sit reus majestatis. *l.* 24. *Supr. de pœnis.*

(15) *l.* 22. §. 4. *supr. solut. matrim.*

(16) Quid ejus statua vel imago, vide *l.* 17. *supr. h. t.*

(17) Roma communis, et omnium est patria.

(18) Aliter extat apud Cujacium hic versiculus, quem vide in *l.* 121. *in verbo in insulam. supr. de verb. oblig.*

(19) *L.* 9. *C.* 51.

(20) Græci restitutionem indulgentiam vocant *hic.* 6. *Eclog.* 3. huc adde Paponem 3. *Notar.* 10. *c. des lettres de rappel de ban.*

(21) Succedit liberto patronus deportatus, postea tamen restitutus.

§. 1. Sed si in metallum (1) damnatus restituatur, nunquid servitus pœnæ (2) extinguat (3) jus patronatus etiam post restitutionem? et magis est, ut non extinguat servitus jus patronatus.

De actionibus.

2. Idem lib. 5. Opinionum.

Si deportatus restitutus dignitatem (4) quidem indulgentia Principis recuperaverit, in sua autem omnia bona non est restitutus: nec a creditoribus (5), nec publico nomine conveniri potest. Sed cum ei facultas oblata esset a Principe, bona quoque sua reciperandi, maluerit ea derelinquere, actionibus exuere se, quibus ante sententiam subjectus fuerat, non poterit.

3. Papinianus lib. 16. Responsorum.

In insulam deportati bona fiscus pœna (6) remissa retinuit, creditores ex antegesto non habere cum eo, qui debitor quondam fuit, actiones constitit. Quod si bona cum dignitatis restitutione concessa recuperaverit: utiles actiones necessariæ non erunt, cum et directæ competunt.

De liberis et jure cognationis.

4. Paulus lib. 17. Quæstionum.

In metallum damnata mulier eum quem prius conceperat (7), edidit: deinde a Principe restituta est: humanius dicetur, etiam cognationis jura huic restituta videri.

TIT. XXIV.

DE (8) CADAVERIBUS (9) PUNITORUM.

1. Ulpianus lib. 9. de officio Proconsulis.

Corpora eorum qui capite damnantur, cognatis (10) ipsorum neganda non sunt: et id se observasse etiam *D. Augustus lib.* (11) x. *de vita sua* scribit. Hodie autem eorum, in quos animadvertitur, corpora non (12) aliter sepeliuntur, quam si fuerit petitum et permissum: et nonnunquam non permittitur, maxime majestatis causa damnatorum. † [Eorum] quoque corpora qui exurendi damnantur, peti possunt: scilicet ut ossa (13) et cineres collecta sepulturæ tradi possint.

2. Marcianus lib. 2. Publicorum.

Si quis in insulam deportatus vel relegatus (14) fuerit, pœna etiam post mortem manet: nec licet eum inde transferre aliubi, et sepelire inconsulto Principe: ut sæpissime Severus et Antoninus rescripserunt, et multis petentibus hoc ipsum indulserunt.

3. Paulus lib. 1. Sententiarum.

Corpora animadversorum quibuslibet petentibus (15) ad sepulturam danda sunt.

(1) Restitui possunt in metallum damnati.

(2) Pœnæ servi sunt, qui in metallum damnati.

(3) Servitus pœnæ, quæ patrono accidit, non privat patronum jure suo, si postea restitutus sit. adde *l.* 21. *supr. de jure patronat.*

(4) Dignitas amissa a Principe restitui potest expresse: tacite tamen non remittitur. *l.* 3. *C. de generali abolitione.*

(5) *l.* 3. *infr. h. t. l.* 4. *C. h. t.* adde *l.* 30. *supr. de obl.*

(6) *l.* 4. *C. de bon. proscript.*

(7) V. *l.* 5. *l.* 18. *supr. de statu hom. l.* 4. *C. de pœn.*

(8) Hic titulus non servatur in Gallia, ut notat Rebuffus *in legibus abrogatis art.* 54. *et* 55. refert enim in Gallia cadaver delinquentis posse tradi sepulturæ inconsulto Principe. *arg. l.* 2. *infr. h. t.* quod tamen Accursius peti posse a judice, qui sententiam tulit, notat, *in l.* 1. *hoc tit.* et alioquin Papo 20. *Arrest.* 4. refert a Curia seu Senatu cadavera damnatorum petentibus concessa. Sed et eo amplius adjicit Rebuffus *ibid.* cadavera punitorum medicis petentibus εἰς ἀνατομὴν dari posse a judicibus regiis: atque ita Montispessuli observatum: licet Chassaneus putet, id petendum esse necessario a Principe, *in consuet.* Bur. *in rubr. des confiscations.* §. 1. *Gloss. il confisque. n.* 16. Gomez *de delictis. c.* 14. Clarus *in praxi* §. *ult. quæst. ult.*

(9) Περὶ λειψάνων etc. 6. *Eclog.* 69. Lucius 12. *placitorum* 10. Papo 24. *arrest.* 14.

(10) Rogantibus scil. *l. ult. infr. h. t. l.* 11. *C. de relig.* exemplum extat apud Joannem 19. *vers.* 38.

(11) Augustus libros decem de vita sua composuit, quod et Cæsares et Imperatores factitasse diligens lector facile ex historiis colliget.

(12) Sepultura privari pœnæ genus est. hæc hodie lex est eorum, qui mortem sibi consciverunt. Cedrenus κἀκεῖνον ἄταφον ῥίπτουσι κατὰ τῶν βιοθανάτων νόμον. Olim aliud fuisse videtur. Nam Vespasianus pœnæ quorundam conjuratorum addidit, ut insepulti projicerentur. Suet. *in Vespasiano c.* 2. *in fin.* adde *Joan.* 19. *vers.* 38. Res ita est, sepulturæ habendam esse rationem; quantumvis impiam opinionem contrariam Seneca *lib. de remediis fortuitorum* his, quæ sequuntur, coloratis rationibus tegere conetur: facilis jactura sepulchri: cœlo tegitur, qui non habet urnam. Sepulchrum non sentienti supervacuum, sentienti onus: non defunctorum causa, sed vivorum, inventam esse sepulturam. Est utique et sepulturæ origo pervetustà. Cicero 2. *de legib.* 1. *Tuscul.* Tertull. *c.* 33. *de anima.*

(13) Ossuarium inde. *l.* 2. *supr. de sepulchro.*

(14) Lucius 12. *placitorum* 10. *et* Pap. 20. *arrest.* 8. *arrest.* 4. refert idèm permissum a Senatu Parisiensi fuisse cognatis advocati cujusdam majestatis damnati.

(15) Vide *l.* 1. *supr. h. t.*

LIBER QUADRAGESIMUSNONUS.

TIT. I.

DE APPELLATIONIBUS (1) ET (2) RELATIONIBUS (3).

De usu et utilitate appellationis. 1. *De rescripto.* 2. *De consultatione judicis.* 3. *De errore appellantis.* 4. *De forma libelli appellatorii.*

1. ULPIANUS lib. 1. de Appellationibus.

APpellandi usus quam sit frequens, quamque necessarius (4), nemo est, qui nesciat: quippe cum (5) iniquitatem (6) judicantium, vel imperitiam [re] corrigat, licet nonnunquam (7) bene latas sententias in pejus reformet: neque enim utique melius pronuntiat, qui novissimus sententiam laturus est.

§. 1. *Quæsitum est*, an adversus rescriptum Principis provocari possit: forte, si Præses provinciæ, vel quis alius consuluerit, et ad consultationem ejus fuerit rescriptum: est enim quæsitum an appellandi jus supersit? Quid (8) enim si in consulendo mentitus est? de qua re extat rescriptum Divii Pii *πρὸς τὸ κοινὸν* (9) *τῶν Θρακων ad communitatem Thracum*, quo ostenditur provocari oportere: verba rescripti ita se habent, *Εάν ἐπιςείλῃ τις ἡμῖν ἃ διὰ καὶ ἀντιγράφωμεν ἡμεῖς ὁτιῦν, ὑπάρξει τοῖς βϋλομένοις ἐπικαλεισϑαι πρὸς τὴν ἀπόφασιν, εἰ γὰρ διδάξαιεν ἢ ψευδῶς, ἢ ὐχ ὕτως εχειν τὰ ἐπεςαλμενα, ὐδέν ὑφ' ἡμῶν εἶναι δόξῃ προδιεγνωσμένον τῶν ὡς ἑτέρως ἔχϋσιν τοῖς γραφεῖσιν, ἀντεπεςαλκότεσιν* (10). Id est, *si scripserit quisquam ad nos, et illi aliquid rescripserimus, volenti ad sententiam nostram provocare permissum erit, si enim docuerit* (11) *vel falso, vel non ita se habere quæ scripta sunt, nihil a nobis videbitur judicatum, priusquam contra scriptum fuerit, quemadmodum aliter res se habeat, quam nobis insinuatum sit.*

§. 2. Huic consequenter videtur rescriptum, a consultatione judicis non esse appellandum, si quis (12) forte interlocutus fuit, Principem se consultaturum: cum possit post Rescriptum provocare.

§. 3. Si quis in appellatione erraverit, ut puta cum alium appellare deberet, alium appellaverit: videndum, an error ei nihil officit? et si (13) quidem, cum *majorem judicem* appellare deberet, ita erravit ut minorem appellet; error ei nocebit: si vero majorem (14) judicem provocavit, error ei nihil oberit: et ita multis Constitutionibus continetur.

† Denique, cum quidam Judicem ex (15) rescripto Principis a Consulibus accepisset, et *Præfectum Urbi* appellasset; errori ejus subventum est rescripto Divorum Fratrum, cujus verba hæc sunt, *Cum per errorem factum dicas ut a judice, quem ex rescripto nostro ab amplissimis Consulibus acceperas, ad Junium Rusticum* [*amicum*] (16) *nostrum Præfectum Urbi provocares, Consules* (17) *amplissimi* (18) *perinde cognoscant, atque si ad ipsos facta esset provocatio.* Si quis ergo vel parem (19), vel majorem judicem appellaverit, alium tamen pro alio: in ea causa est, ut error ei non noceat: sed si minorem, nocebit (20).

§. 4. Libelli (21), qui dantur appellatorii, ita sunt concipiendi, ut habeant scriptum (22), et a quo dati sint, hoc (23) est, qui appellet, et adversus quem, et a qua sententia.

2. MACER lib. 1. de Appellationibus.

SEd si apud acta quis (24) appellaverit, satis (25) erit, si (26) dicat, *Appello.*

(1) *Lib.* 7. *C.* 62. 11. *C. Theod. Nov.* 23. 75. 93. 115. 9. *Ecl.* 1. 2. *qu.* 6. 2. *Decr.* 28. 2. *Sexto* 15. 2. *Clement.* 12. Papo 19. *arrest.* 1. *et tit.* 2. *artic.* 2. *et Not.* 10. *c. des appellations.* Lucius 11. Plac. 10. Petr. Gregor. *syntagm.* 2. De appellationibus in causis criminalibus, vid. Clar. 5. *sentent.* §. *ult. c.* 94.

(2) Appellat condemnatus ad superiorem. Judex qui sententiam tulit, de sententia lata, ejusque æquitate refert ad superiorem, eumque consulit.

(3) *Lib.* 7. *C.* 61. 11. *C. Theod.* 29.

(4) Imo non videtur necessarius: nam si sententia ex legibus est, frustra appellatur: si contra leges, ipso jure nulla est citra appellationem: adeo ut necesse non videatur appellare. *l.* 1. *Infr. quæ sententiæ sine appellatione.*

(5) 9. *Ecl.* 1. *c.* 1.

(6) Appellatio introducta ut sententia iniquitate vel imperitia lata corrigatur.

(7) Tres negationes hic faciunt affirmationem. adde *l.* 8. *supr. de collat. bonor. et l.* 237. *infr. de verb. signif.* Ans.

(8) Appellare ab ipso Principe ad eundem Principem licet: hoc est a male informato (ut loquuntur interpretes) ad bene informandum, *ut hic. et l.* 1. *l. ult. C. de relat. et ibi.* Bald. Martinus de Cazariis *tract. de Prin. e. n.* 42. vel ut Philippo regi Machætas dixit, a Principe d[illegible] ad ipsum vigilantem. vid. Plutarchi *Apophtheg. ubi de* [illegible]*ilippo.*

(9) Sic *κοινὸν τῶν Θεσσάλων*, *l.* 37. *supr. de jud. l.* 5. §. 1. *supr. ad l. Jul. de vi publ.* commune Græcorum in Bithynia, *l.* 25. *Infr. h. t.*

(10) *Al. ἀντεπεςαλκότων*, id est, a Principis rescripto obreptitio, et ejus executione possumus appellare.

(11) Id est, qui læsi sunt rescripto Principis, *Ecl. ib. c.* 2.

(12) Judex scil.

(13) A majore ad minorem judicem provocatio interposita, nulla est.

(14) A minore ad majorem judicem, non proximum, sed extremum, interposita appellatio, appellanti non nocet.

(15) Consules ex rescripto Principis judicem dare possunt.

(16) Amici Principum præfecti urbi. Hinc illa formula apud reges nostros usitata, *a nostre aymé et feal.*

(17) A sententia judicis a Consulibus dati, non ad præfectum urbi, sed ad ipsos consules appellatur.

(18) Amplissimi Consules: Epitheton.

(19) Imo eo casu error nocebit, cum par in parem imperium non habeat. *l.* 45. *supr. de recept. qui arbitr.*

(20) Ad majorem vel parem judicem medio omisso male appellatur. Is tamen error non nocet, cum causa ad neutrum pervenit, sed ad eum qui legitime appellari debuit. Si ad minorem non proceditur, et perinde est ac si provocatum non fuisset. Bart. *hic.*

(21) Idem observatur in restitutionibus. *l.* 18. *supr. de minoribus.*

(22) Scriptam oportere esse appellationem, seu scripturam in appellatione requiri hinc colligunt: de quo tamen vide Socin. *reg.* 19.

(23) *Ecl. ibid. c.* 2. de quibus vide *infr. de libellis dimissoriis.* Puto id innui in libello dimissorio judicis, a quo et ad quem rei et actoris nomina præscribi oportere.

(24) Ἐν τοῖς πεπραγμένοις. *Ecl. ibid. c.* 3. Verbalis appellatio apud acta fieri debet.

(25) Appellans a sententia definitiva, causam appellationis adjicere non tenetur, de quo vide Socinum *reg.* 14. aliud in interlocutoria. *l.* 4. §. 1. *infr. h. t.* Goth. Jure Canonico requiritur scriptura, qua exprimitur causa appellationis *cap. Cordi.* 1. *cap. appellatio.* 9. *de appellat. in* 6. Ans.

(26) Quis ipso die appellaverit. *Hal.* ipso die voce appellaverit. *vulg.*

3. ULPIANUS lib. 1. de Appellationibus.

SCio quæsitum, si quis non addiderit in (1) libellis, contra quem adversarium appellet, an præscriptioni subjiciatur? et puto, nihil oportere præscribi.

§. 1. Sed illud cecidit in quæstionem, si plures habuerit adversarios, et quorundam nomina libellis (2) sint plexa, quorundam non: an æque præscribi ei possit ab his, quorum nomina comprehensa non sunt, quasi adversus ipsos adquieverit sententiæ? Et cum una causa sit, arbitror non esse præscribendum.

§. 2. Certe si plures hi [sunt] adversus quos pronuntiatur, et quorundam nomina in libellis (3) sint comprehensa, quorundam non: hi soli appellasse videbuntur, quorum nomina libellis sunt comprehensa.

§. 3. Quid ergo si causam appellandi certam dixerit (4)? an liceat ei discedere ab hac, et alienam causam allegare? an vero quasi forma quadam obstrictus sit? Puto tamen cum semel provocaverit, esse ei facilitatem (5), in agendo etiam aliam causam provocationis reddere, persequique provocationem suam quibuscumque modis potuerit.

De executione. 1. De interpretatione sententiæ. 2. De eo cujus interest. De domino et procuratore. 3. De emptore, et venditore. 4. De debitore, creditore, et procuratoribus.

4. MACER lib. 1. de Appellationibus.

AB executore sententiæ appellare non (6) licet (7).

§. 1. Sed ab eo (8), qui sententiam male interpretari dicitur, appellare licet: si (9) tamen is interpretandi potestatem habuit, velut Præses Provinciæ, aut Procurator Cæsaris, ita tamen (10) ut in causis appellationis reddendis hoc solum quæratur, an jure interpretatum sit? idque etiam D. Antoninus rescripsit.

§. 2. Alio condemnato is, cujus (11) interest, appellare potest (12), qualis est, qui per procuratorem expertus, victus est: nec procurator suo nomine appellet.

§. 3. Item si emptor (13) de proprietate victus est, eo cessante, auctor ejus appellare poterit. Aut si auctor egit, et victus sit, non est deneganda emptori appellandi facultas: quid enim si venditor, qui appellare noluit, idoneus non est? Quinetiam si auctor appellaverit, deinde in causæ defensione suspectus visus sit, perinde defensio causæ emptori committenda est, atque si ipse appellasset.

§. 4. Idque ita constitutum est in persona creditoris, cum debitor victus appellasset, nec ex fide causam defenderet. Quæ constitutio ita accipienda est, si interveniente creditore debitor de pignore victus provocaverit: nam et absenti (14) creditori nullum præjudicium debitor facit, idque statutum est.

§. 5. Si procurator, qui judicio interfuit, victus sit: an ipse quoque per procuratorem appellare possit, videamus (15): quia constat, procuratorem alium procuratorem facere non (16) posse. Sed meminisse oportet, quod procurator lite contestata dominus (17) litis efficitur, et ideo et per procuratorem appellare potest.

De sententia inter alios dicta. 5. Quando appellandum, et quomodo.

5. MARCIANUS lib. 1. de Appellationibus.

A Sententia inter alios dicta appellari non potest, nisi (18) ex justa causa: Veluti si quis in coheredum præjudicium se condemnari patitur, vel similem huic causam: quamvis et sine (19) appellatione tutus est coheres. Item fidejussores pro eo, pro quo intervenerint: Igitur et venditoris fidejussor emptore victo appellabit, licet emptor et venditor adquiescant.

§. 1. Si heres institutus victus fuerit ab eo, qui de inofficioso testamento agebat: legatariis (20), et qui libertatem acceperunt, permittendum est appellare, si querantur per collusionem (21) pronunciatum: sicut Divus (22) Pius rescripsit.

(1) q. d. si viva voce quis apud acta appellat, necesse non habet nomen ipsius judicis scil. et adversarii exprimere.

(2) *Al.* in libellis sint complexa, *vulg. Hal.* hoc est, comprehensa, adjecta, enumerata.

(3) Hæc verba, *in libellis*: Græci non legunt. *Ecl. ibid.* et recte, ut sit sensus, in verbali appellatione non est necesse nomen adversarii exprimere; in scripta, necesse est: siquidem illa breve spatium temporis habet, et recenti, ut ita dicatur, vulnere interponitur: ideoque a scrupulosis formulis relevanda.

(4) Omnium appellantium nomen, non eorum contra quos appellatur in libello appellatorio esse oportet, *ut hic. et* §. 2. *infr. h. t.*

(5) Appellans teneturne causam appellationis addere? In sola interlocutoria putat Bart. hic. Ferrariensis *in forma appellationis a definitivo, in verbo Occasione* 2.

(6) Executoris ab executione appellari non potest, nisi modum excedat: et gravamen reparari non possit nisi appelletur. *l.* 2. *infr. de appell. recip. c. novit. extr. de appell.* vel dolo ipse, vel adversarius agit. *l.* 3. §. *si executor.* 8. *supr. de neg.* nisi transactio interposita post sententiam executori exhibeatur; aut ei probetur novata sententia. *l. neque.* 22. *in fin. supr. de in jus voc. l.* 2. *supr. si quis caution. l.* 4. §. *si ex conventione.* 4. *supr. de re jud.* nisi executor perperam interpretetur sententiam. §. 1. *infr. h. t.* nisi sententia lata fuerit adversum absentem, neque ei imputari possit, cur non antea appellaverit. *l. si prætor.* 75. *in fin. supr. de jud.* nisi restitutio in integrum impetrata sit, aut literæ supplicationis civilis impetratæ. *l. un. C. de in integr. rest. postul.* nisi executor injuriose exequatur, *l. si quis provocation.* 30. *C. de appell. l. lectos.* 12. *supr. de periculo et commod.* nisi peritus aliquis artifex sit condemnatus. potest enim populus appellare ab executione sententiæ, *l. ad bestias.* 31. *supr. de pæn.* vide Duenazium *in reg.* 41. et Soc. *reg.* 26.

(7) *l.* 21. *C. h. t.* nisi executor modum judicationis excedat, *l.* 5. *C. quor. appell.* tunc enim licet executori manus objicere, *l.* 5. *C. de jure fisci.* Jure Gallico, executori reus opponere se solet, et ab eo, si negligit oppositionem, appellare, ut eo casu simplex oppositio vertatur in appellationem, id quod æquius visum est, quam ex jure Romano, gravatis injustam defensionem permittere. Imbertus, Petr. Gregor. 50. *syntagm.* 2. *n.* 2. Goth. Item non licet a præfecto prætorio, *l. unic. supr. de offic. præfect. prætor.* vid. Bellapert. *hic.* Ans.

(8) A sententia judicis, qui præcedentem aliquam sententiam interpretatur, nulli appellare licet.

(9) Interpretandæ sententiæ jus habent præsides, et procuratores Cæsaris.

(10) Appellans ab interlocutoria (sed aliud si a definitiva, *l.* 2. *Supr. h. t.*) causas speciales appellationis adjicere seu exprimere tenetur, de quo vide Socin. *reg.* 16.

(11) 60. *Ecl.* 1. *c.* 4. *l.* 5. *l.* 14. *Infr. h. t. l.* 1. *Infr. de appell. recip. l.* 2. §. 1. *Infr. quando appellandum.*

(12) Etiam si ipse damnatus non appellet.

(13) Venditor, emptore negligente, provocare potest. *Eclog. ibid.*

(14) *l.* 3. *supr. de pign.*

(15) Dic posse, quia per litis contestationem, litis factus est dominus.

(16) Imo potest, *l.* 8. §. 3. *supr. mand. l.* 11. *in fin. l.* 23. *C. de proc.*

(17) *l.* 23. *C. de proc.*

(18) *l.* 4. §. 2. *supr. h. t.*

(19) *l.* 2. *C. de fide instrum.*

(20) *l.* 29. *Supr. de inoff.*

(21) *l.* 12. *C. de testam. manumiss.*

(22) *l.* 14. *infr. h. t. d. l.* 12.

§. 2. Idem rescripsit, legatarios causam appellationis agere posse.

§. 3. Sed et si in fraudem suam transactionem factam ab eo, qui appellasset, dicerent; idem dicendum est.

§. 4. Sed et sine appellatione si fuerit transactum, similier rescriptum est.

§. 5. Si quis ipso (1) die, inter acta, voce (2) appellavit, hoc ei sufficit: sin autem hoc (3) non fecerit, ad libellos appellatorios dandos biduum (4), vel triduum computandum est.

De eo qui ad supplicium ducitur.

6. ULPIANUS lib. 2. de Appellationibus.

NOn tantum ei (5) qui ad supplicium ducitur, provocare permittitur: verum alii quoque nomine ejus (6), non tantum si ille mandaverit, verum quisquis alius provocare voluerit: neque distinguitur, utrum necessarius ejus sit, necne: *credo enim humanitatis* (7) *ratione omnem provocantem audiri debere*: ergo et si ipse adquiescit sententiæ, nec quærimus, cujus intersit. † Quid ergo, si (8) resistat, qui damnatus est, adversus provocationem? Nec velit admitti *ejus appellationem*, *perire* (9) *festinans?* Adhuc putem differendum supplicium.

De eo qui libellos publice proposuit.

7. MARCIANUS lib. 1. de Appellationibus.

CUm quidam propter violentiam (10) judicis non ipsi (11) a quo appellavit, dedit libellos, sed publice proposuisset: D. Severus veniam ei dedit, et permisit [ei] causas appellationis agere.

De convicio.

8. ULPIANUS lib. 4. de Appellationibus.

ILlud sciendum est, eum, qui provocavit, non debere conviciari (12) ei a quo appellat: cæterum oportebit eum plecti: et ita Divi fratres rescripserunt.

De libertate.

9. MACER lib. 2. de Appellationibus.

ILlud sciendum est, neque pupillum (13), neque Rempublicam (14), cum pro libertate judicatur, in integrum restitui posse: sed appellationem esse necessariam: idque ita rescriptum est.

De pluribus separatim condemnatis. 1. *De condemnato in plures summas.* 2. *De rationibus adversus plures probatis.* 3. *De pluribus in unam summam condemnatis.* 4. *De communi causa.*

10. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

SI qui separatim fuerint condemnati, quamvis ex eadem causa: pluribus eis appellationibus opus est.

§. 1. Si quis cum una actione ageretur, quæ plures species in se habeat, pluribus summis sit condemnatus, quarum singulæ notionem Principis (15) non faciunt, omnes autem conjunctæ (16) faciunt: poterit ad Principem appellare.

§. 2. Sed cum adversus plures probatæ essent rationes, quæ eis nocerent, sufficit eis una (17) appellatio: quia uno titulo comprobatarum rationum omnes conveniebantur.

§. 3. Quoties autem plures in unam summam condemnantur, utrum una sententia est: et quasi plures in unam summam rei sint promittendi, ut unusquisque eorum in solidum teneatur: an vero scinditur in personas sententia, quæritur? et *Papinianus* respondit, scindi sententiam in personas, atque ideo eos qui condemnati sint, viriles (18) partes debere.

§. 4. Quod est rescriptum (19), in communi causa quotiens alter appellat, alter non: alterius (20) victoriam ei proficere (21), qui non provocavit: [hoc] ita demum probandum est, si una eademque causa fuit defensionis. Cæterum si diversæ, alia causa est: ut in duobus tutoribus procedit, si (22) alter tutelam gesserat, alter non attigerat: et is qui non gesserat, provocavit: iniquum est enim, qui idcirco agnoverat sententiam, quoniam gessisse se scit: propter appellationem ejus qui non gesserat, obtinere.

De pecunia ex necessitate judicis soluta.

11. IDEM lib. 3. de omnibus tribunalibus.

CUm ex causa judicati soluta esset pecunia ex necessitate (23) judicis ab eo, qui appellatione interposita meruerit meliorem sententiam: recipere eum pecuniam, quam solvit, oportet.

(1) *l.* 2. *Supr. h. t.* illico. *l.* 14. *C. h. t.* Quando viva voce appellatur, statim et judice pro tribunali sedente appellari debet, alias nullius esset momenti appellatio. Masurius *in praxi.* et Ferrariensis, *d. l. in verbo*, *in his scriptis.*

(2) Duplex appellandi modus est, unus voce, alter scriptis perficitur. *infr. h. t.*

(3) Qui appellat ex intervallo, semper de scripto appellare debet. *l.* 1. *in fin. supr. h. t.*

(4) *l.* 1. §. 5. *infr. quando appelland.* hodie decem dies dati. *Nov.* 23. *cap.* 1.

(5) *l.* 2. *in fin. de pœnis.*

(6) Appellare cuilibet licet pro eo, qui ad supplicium ducitur, etiam eo invito. sed quid juris, si judex nolit aliquem admittere, et velit ulterius procedere? vide Guidonem Papæ *quæst.* 579. *num.* 9. Cœpoll. *caut.* 2. *n.* 4. Felinum. *ad cap. cum supr. n.* 2. 3. 4. *et* 5. *de re judic.* Mod.

(7) Humanitatis ratione receptum est, ut quis pro damnato appellare possit.

(8) Non auditur perire volens. *infr. h. t.* invitus redimi potest ab hoste. *Authent. si captivi*, *ibi. ratum habere contractum. C. de Episc.* adde *l.* 52. §. 10. *supr. pro socio. l.* 69. *infr. de reg. jur. dist.* 45. *c. ea quæ.*

(9) Nemo auditur perire volens, ut ea ratione, invito beneficium dari possit, et pro invito appellari, adde *l.* 1. *l.* 2. *l.* 3. *supr. de liberali causa.* unde notat Rebuffus *proœmio constitutionum num.* 100. in regno Galliæ non admitti renunciationes appellationis in criminalibus, quod videlicet nemo perire volens audiri debeat.

(10) Propter metum judicis sufficit, ut appellatio proponatur coram vicinis, et honestis personis. *Bart.*

(11) Hinc collige de scripto appellantem judici saltem ostendere scripturam appellationis debere: ut autem eam judici prælegat, requiri negat Ferrariensis *c. appellatio. de appellat. in* 6.

(12) *l.* 42. *supr. de injur.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 17. *et tit.* 35. §. *ult.* 60. *Eclog.* 1. *c.* 8. vid. Petr. Gregor. 38. *syntagm.* 3. *n.* 7. 8. 9. Goth. Adde Rævard. *lib.* 1. *var. c.* 3. Ans.

(13) *l.* 4. *C. si adversus libertatem.*

(14) Respub. pupillo comparatur. *l.* 3. *C. de jure reip.*

(15) Notionem prætoris, Hot. 4. *observ.* 18. *sic Quintilian.* 3. Non debes apud prætorem fideicommissum petere: sed apud Consules: major enim prætoria jurisdictione summa est.

(16) Ut ad prætorem appellari possit, sufficit plures summas conjunctas facere ejus notionem, licet singulæ non efficiant. adde *l.* 11. *supr. de jurisdict.*

(17) Id est, unius, adeo ut reliqui tacentes pro confessis non habeantur, neque suo silentio adquiescere intelligantur sententiæ, *l.* 1. *l.* 2. *C. si unus ex plurib. appell.*

(18) Si plures una sententia condemnantur, quilibet in virilem tenetur. *Bart. l.* 43. *supr. de re judic. l.* 1. *C. si plures una sententia.*

(19) Vid. *l.* 1. *l.* 2. *C. si unus ex plurib. appellaverit.*

(20) *l.* 4. §. 3. *supr. si servitus vindicetur.*

(21) Imo non proficit. *l.* 1. *C. si in commun. eademque causa.*

(22) Tutorum alter quando tutelam gessit, alter non gessit, diversæ causæ sunt: ideoque duobus illis condemnatis, unus appellans, alteri non proderit.

(23) Si quis provocavit, coactus est per vim a judice adversario pecuniam solvere, in appellationis causa victor ea quæ dedit, recipiet. 60. *Eclog.* 1. *c.* 11. adde *Novell.* 119. *cap.* 5.

De creatione duumviri.

12. IDEM lib. 2. Opinionum.

SI constet, nullo (1) actu ex lege habito duumvirum creatum, sed tantum vocibus popularium postulatum, eisque tunc Proconsulem, quod facere non debuit, consensisse: appellatio in re aperta supervacua fuit.

De forma libelli appellatorii. 1. De una causa appellandi.

13. IDEM lib. 2. Responsorum.

APpellanti nihil obesse, quod (2) in libellis, a qua parte sententiæ appellaret, non significavit.

§. 1. Non solere improbari appellationem eorum, qui vel (3) unam causam appellandi probabilem habuerunt.

De collusione. 1. Si herede non respondente secundum adversarium judicetur.

14. IDEM lib. 14. ad Edictum.

SI perlusorio (4) judicio actum sit adversus testamentum, an jus faciat judex, videndum? Et D. Pius (5), cum inter conjunctas personas diceretur per collusionem in necem legatariorum (6) et libertatum actum, appellare eis permisit, et hodie hoc jure utimur, ut possint appellare: sed et agere causam apud ipsum judicem, qui de testamento cognoscit, si suspicantur non ex fide heredem causam agere.

§. 1. Quotiens, herede non (7) respondente secundum adversarium sententia datur, rescriptum est, nihil nocere neque legatis, neque libertatibus: et hoc Divorum Fratrum epistola continetur ad Domitium in hæc verba: *Quod absente* (8) *possessore, nec quoquam nomine ejus respondente pronuntiatum est: non habet rei judicatæ auctoritatem, nisi adversus eum solum, qui adesse neglexerit: quare his, qui testamento libertates, vel legata vel fideicommisa acceperunt, salvæ sunt actiones, si quas habuerunt, perinde ac si nihil esset judicatum: et ideo adversus eum qui vicit, permittimus eis agere.*

De servis.

15. MARCELLUS lib. 1. Digestorum.

SErvi appellare non possunt: sed domini (9) eorum ad opem servo ferendam possunt uti auxilio appellationis: et alius domini nomine id facere potest. Sin vero neque dominus, neque alius pro domino appellaverit: ipsi servo, qui sententiam [tristem] passus est, auxilium sibi implorare non denegamus.

An appellatione pendente aliquid novi fiat.

16. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

COnstitutiones, quæ de recipiendis, nec non, appellationibus loquuntur, ut nihil (10) novi fiat, locum non habent in eorum persona, quos (11) damnatos statim puniri publice interest, ut sunt insignes latrones, vel seditionum concitatores, vel duces factionum.

De duplici sententia in una causa. 1. De provocatione tutoris.

17. IDEM lib. 8. Regularum.

CUm in una causa separatim duplex (12) sententia divisa datur, veluti una sortis, alia usurarum, duplex appellatio necessaria est, ne alteram adgnovisse, de altera provocasse intelligatur.

§. 1. Tutor pupillo datus, si (13) provocet (14), interim (15) pupillo curator dabitur. Sed si tutoris auctoritas fuerit necessaria, veluti ad adeundam (16) hereditatem, tutor ei (17) necessario dabitur, quoniam curatoris auctoritas ad hoc inutilis (18) est.

De domino provocante pro servo.

18. IDEM lib. 17. Responsorum.

LUcius Titius pro servo suo, qui ad bestias datus est, provocationem interposuit. *Quæro* (19) an hujusmodi appellationis causas per (20) procuratorem reddere possit? *Modestinus* respondit, posse.

De sententia contra jus.

19. IDEM lib. singulari de Enucleatis casibus.

SI expressim sententia contra juris rigorem (21) data fuerit, valere non debet, et sine (22) appellatione causa denuo induci potest. Non jure profertur sententia, si (23) specialiter contra leges, vel SC. vel constitutionem fuerit prolata. Unde si quis ex hac sententia appellaverit, et præscriptione summotus sit, minime (24) confirmatur ex hac præscriptione sententia: unde potest causa ab initio agitari.

(1) Sententia prolata contra judiciorum ordinem, sententiæ nomen non meretur. *l.* 4. *C. de sent. et interl.* Ideoque ab ea appellare supervacuum est.

(2) Vide ad hanc l. Paponem 29. *Arrest.* 1. *art.* 35.

(3) Adde *l.* 3. *in fin. supr. h. t.*

(4) *Sic vulg.* prolusorio, id est, per collusionem habito. *infr. h. t.* Seneca 5. *de benef.* 8. *lusorie. l.* 50. *supr. de leg.* 1. lusorium edictum. *l.* 75. *supr. de judic.* lusorium imperium, *l. ult. supr. ne quid in loco public.* Haloand. et Hugo a Porta. *l.* 50. §. 1. *supr. de leg.* 1. Proludere est etiam futurum certamen meditari, et exercendarum virium causa, confirmandique animi, simulachrum certaminis inire. Virgil. 3. *Georg.* et sparsa ad pugnam proludit arena. Juvenal. *satyr.* 5. Jurgia proludunt. Augustin. 2. *de civitate*, Scenicos ipsos domi hæc suæ proludendi causa, coram matribus agere puderet, quæ per publicum agunt coram Deorum omnium matre. Cicero divinationem suam in Verrem prolusionem vocat, in ea enim agebatur de constituendo accusatore Verris. Proludere ergo est aliquid agere quod ad justum certamen pertineat. Prolusorium judicium est, cum super actione cognoscitur, quæ gravioris causæ sit quoddam præludium. Plin. 6. *epist. ad Ursum*, Tu existima quantum nos in ipsa pugna prælii, et certaminis maneat, cujus quasi prolusionem hæc contentio excitavit. vide Alciat. 8. *parerg.* 24.

(5) Vide *l.* 5. §. 1. *supr. h. t.*

(6) Adde *l.* 5. §. 1. *supr. h. t. l.* 29. *supr. de inoff*

(7) *l.* 50. §. 1. *supr. de legat.* 1.

(8) *l.* 47. *l.* 63. *supr. de re judic.*

(9) *l.* 18. *infr. h. t.*

(10) Vide *infr. tit. nihil innovari appellatione interposita.*

(11) *l.* 6. §. 9. *supr. de injusto.*

(12) Paul. 5. *sent.* 33. §. 5.

(13) *l.* 2. *supr. de tut. et curat. datis.*

(14) Id enim potest. *l.* 4. *supr. de excus. tut.*

(15) Vide quæ scripsi ad *l.* 4. *C. in quibus casibus tutorem habenti.*

(16) *l.* 13. *supr. de tutoribus vel curat. datis.* adde *l. ult. in fin. C. de in litem dando tutore.*

(17) Impuberi scilicet: vide quæ notavi ad *l.* 1. *supr. de verb. oblig.*

(18) Cur inutilis est? quia aditio hereditatis (de qua hic agitur) animi et consilii est potius quam facti, ideoque aditio suppleri debet necessario tutoris auctoritate, neque sufficit curatoris auctoritas. Nam curator exequitur ea quæ sunt facti: tutor quæ consilii, animi, juris. Cujac. 4. *ad Afric. l.* 49. *supr. de adquir. vel omitt. hered.*

(19) Ratio dubitandi sumi potest ex *l. penult. in fin. supr. de public. judic.*

(20) Adde *l.* 11. *supr. de publ. judic.*

(21) Si in ea error manifestus continetur, et lata contra jus, vid. *l.* 1. §. 2. *infr. quæ sent.*

(22) Imo appellare necesse est. *l.* 27. *l.* 32. *supr. de re judic.*

(23) *l.* 1. §. 2. *infr. quæ sententiæ sine appellatione.*

(24) Sententia contra jus lata nunquam firmatur præscriptione, vide *cap.* 18. *de reg. in* 6.

*

De suspecta tutoris accusatione. De excusatione tutoris. 1. *De procuratore in rem suam.* 2. *De militibus.*

20. Idem lib. singulari de Præscriptionibus.

QUi suspectum (1) tutorem facit, et qui de non recipienda tutela excusationem agitat, alieno nomine agere intelligendus est.

§. 1. Is vero qui in rem suam procurator datus est, intra biduum (2) appellare debet, quia suam (3) causam agit.

§. 2. Militibus appellandi tempora non remittuntur: et victi si non provocaverint, et solemnia fecerint postea, non audiuntur.

De provocatione ad Principem. 2. *Si magistratus creatus appellaverit.* 3. *De fructuum sequestratione.*

21. Papirius Justus lib. 1. de Constitutionibus.

IMperatores *Antoninus* et *Verus* rescripserunt, appellationes, quæ (4) recto (5) ad Principem factæ sunt (6), omissis his ad quos debuerunt fieri ex imo ordine, ad (7) Præsides remitti.

§. 1. Iidem rescripserunt ab judice, quem a Præside Provinciæ quis acceperat, non recte Imperatorem appellatum esse: ideoque reverti eum ad Præsidem debere.

§. 2. Si Magistratus creatus appellaverit, collegam ejus interim utriusque officium sustinere: si uterque appellaverit, alium interim in locum eorum creandum: et eum qui (8) non juste appellaverit, damnum adgniturum, si quod Respublica passa sit: si vero justa sit appellatio, et hoc pronuncietur, eos æstimaturos, cui hoc adscribendum sit. In locum autem curatoris, qui annonam administraturus est, alium interim adsumendum, quoad usque appellatio pendeat.

§. 3. Iidem rescripserunt. Quamvis (9) usitatum non sit post appellationem fructus agri de quo disceptatio sit, deponi: tamen, cum (10) populitarentur (11) ab adversario, æquum sibi videri fructus (12) apud sequestres (13) deponi.

De cognitione remissa ad Principem.

22. Papinianus lib. 2. Responsorum.

AD Principem remissa cognitio, ab eo circumdici (14) potest, qui remisit.

De judice dato ex consensu litigantium. 1. *De judice dato ab eo qui dandi jus non habuit.* 2. *Si sententia adversus patrem dicta filius provocet.* 3. *De Edicto peremptorio.*

23. Idem lib. 19. Responsorum.

EX consensu litigantium circa (15) compromissum a Præside Provinciæ judice (16) dato, victus potest provocare.

§. 1. Cum Procurator (17) Cæsaris, qui partibus (18) Præsidis non fungebatur, in lite privatorum jus dandi Judicis non habuisset, frustra provocatum ab ea sententia constitit, quæ non tenebat (19).

§. 2. Filiumfamilias, cum adversus patrem ejus de bonis, quæ per ipsum poterant adquiri, pronuntiatum esset, respondi, non nisi patris nomine potuisse provocare.

§. 3. Eum qui cognovit Edictum peremptorium secundum ordinis causam (20) dari, placuit non recte provocasse: cum (21) in ejus potestate fuerit ante diem præstitutum pro tribunali respondentem, aut defensum, edicti denunciationem rumpere.

De usuris. 1. *De adolescente prosequente appellationem interpositam a suo curatore.*

24. Scævola lib. 5. Responsorum.

NEgotiorum gestor, vel tutor, vel curator bona fide condemnati appellaverunt: et diu negotium tractum est. *Quæsitum est*, appellatione eorum injusta pronuntiata; an quia tardius judicatum sit, usuræ (22) principalis pecuniæ medii temporis debeantur? *Respondit*, secundum ea, quæ proponerentur, dandam utilem actionem.

§. 1. Curator juvenis adversus tutoris heredes judicio expertus appellationem interposuit, cum implesset autem XXV. annum ætatis juvenis, et in militia ageret, exequi appellationem desiit. *Quæro*, regressus a militia utrum ipse appellationem explicare deberet: an vero curatorem in eam rem conveniri oporteret? *Respondit*, ipsum (23) militem litem ad se pertinentem exsequi debere, secundum ea quæ proponerentur.

(1) Adde *l.* 1. §. 14. *infr. quando appellandum. l.* 3. *infr. de appellationibus recipiendis.*

(2) Hodie 10. dies dati. *Novell.* 23. *c.* 1.

(3) Vide *l.* 1. §. 11. *infr. quando appellandum.*

(4) Quæ in recto. *Hal.* quæ retro. *vulg.* Goth. vid. Bellapert. hic et Leonin. *Emend. lib.* 7. *cap.* 6. Gradatim appellari debere hic. Secus jure Canonico *cap.* 1. *c.* 7. *extr. de Appellat.* Ans.

(5) Appellatio ad Principem mediis omissis non admittitur, *ut hic*. vide tamen exceptiones apud Socinum *reg.* 23.

(6) Appellatio ad Principem omisso medio regulariter non admittitur, ut hic, et *cap. dilecti. extr. de appell.* Socinus late *in reg.* 23. Alciatus *lib.* 1. *dispunct. c.* 15. Felinus *ad cap. super quæstionum. n.* 14. *extr. de offic. deleg.* Mod.

(7) *Nov.* 17. *c.* 3. *in fin.*

(8) *l.* 1. *infr. si tutor.* Paul. 7. *sent.* 37. §. *un.*

(9) A consuetis et solitis ex æquo et bono recedere licet. *l.* 9. §. 8. *supr. de R. C.*

(10) Propter malam administrationem, sequestratio rerum fieri debet, ne pereant, vide *l.* 22. §. 8. *supr. soluto.* vide Paul. 5. *sent.* 36. §. 1. *et ult. et l.* 5. *C. quorum appellationes.*

(11) Popularentur, *Hal.* depopularentur, *vulg.* Sequestratio fructuum fieri potest, quoties metus est, ne possessor eos consumat. vide Ferrariensem in forma *sequestr.*

(12) An et ipsum fundum?

(13) Sequestratio fructuum appellatione pendente peti potest, justa nimirum de causa, *ut hic.* vide alias extensiones apud Socinum *reg.* 372. adde quæ dixi ad titulum Codicis *de prohibita sequestratione pecuniæ.*

(14) Circumduci, *vulg. Hal.* An revocari, ut de ea postea ipse cognoscat? ultimum verius est. *l.* 26. *infr. h. t.* De circumductione actorum, vide *l.* 45. *supr. de re judic.*

(15) Citra, *vulg.*

(16) A judice partium consensu dato potest provocari.

(17) *l.* 1. *C. de pedaneis judicibus.*

(18) Procurator Cæsaris, præsidis partibus non fungens, jus dandi judicis non habet; fungens habet jurisdictionem etiam criminalem, tali munere functus est in Syria vice Præsidis Pontius Pilatus, de quo vide Cujac. 19. *observ.* 13. Robert. 10. *Animad.* 13. *in fin.* Ant. Mercat. *Notat.* 22. adde quæ scripsi ad *tit. de offic. procur. Cæsaris.*

(19) Cur ita? vide *l.* 20. *supr. de jurisdict.*

(20) Datum. *vulg.*

(21) *l.* 73. *supr. de judic.*

(22) Tutor aut curator, aut negotiorum gestor, si appellavit, diuque litem traxit, etiam medii temporis usuras solvit. 9. *Eclog.* 1. *c.* 23. *l.* 41. *supr. de usur. l. ult. supr. de re judicata.*

(23) Juvenis, factus major, appellationem a suo curatore interpositam persequi debet. *l. ult. in fin. infr. h. t.*

Ne quis appellare, nevc Romam venire appellationis causa prohibeatur.

25. PAULUS lib. 20. Responsorum.

IMperator Alexander communi (1) eorum, qui in Bithynia sunt, Græcorum (2). Appellare quidem qualiter quis prohibeatur a judicantibus, non video: quando licet aliam (3) viam tenentem, idem facere et celerius ad me pervenire. injuria autem et vi uti adversus (4) eos, qui appellant, et custodia militari circumsistere, et (ut simpliciter dicam) obstruere (5) illis eam ad nos viam interdicimus curatoribus, et ducibus gentium, et obediant huic meæ pronuntiationi, scientes, quod tantum mihi curæ est eorum qui reguntur libertas (6), quantum et illorum benevolentia et obedientia.

De causa ad Imperatorem remissa.

26. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

AD Imperatorem causam remissam (7) partibus consentientibus (8), Præses si ad ejus notionem pertinet, audire (9) potest.

De tutore et curatore.

27. IDEM lib. 5. juris Epitomarum.

TUtor si in negotio pupilli provocaverit, vel curator in adulti: heres ejus antequam (10) reddat rationes, appellationis causam persequi debet: nam post (11) redditas rationes, nec ipse tutor, nec curator appellationis merita probare cogitur.

De servo nomine domini appellante. 1. *De condemnato, quia non exhibuit.* 2. *De tutoribus et curatoribus.*

28. SCÆVOLA lib. 25. Digestorum.

CReditor cum fidejussoribus egerat, sed post judicium acceptum ad agendam causam ipse non adfuit: et cum absoluti essent fidejussores, servus (12) ejus appellavit. *Quæsitum est*, an appellatio, quam servus interposuit nomine domini, nullius momenti esset? *Respondit*, ejusmodi appellationem non esse observandam.

§. 1. Jussus a judice exhibere secundum præceptum Præsidis Provinciæ rationes, quas apud se esse caverat, instrumentorum gratia data dilatione, nec postea exhibuit: ideoque secundum constitutionem recitatam: quia per contumaciam instrumenta non exhibuerat, cum petitor, quanti (13) sua interesset exhiberi, jurasset, facta erat condemnatio. *Quæsitum est*, an post jusjurandum appellationem interponere possit? *Respondit*, nihil proponi, cur (14) denegandum esset appellationis auxilium.

§. 2. Substituti tutores in locum legitimi tutoris experti cum eo tutelæ judicio, cum arbiter inique condemnavit, quam rei æquitas exigebat, a sententia ejus provocaverunt: pendente causa appellationis juvenes adoleverunt. *Quæsitum est*, cum omnis executio (15) hujus ad adultos pertineat, et causam ad se pertinentem idonee tueri possunt, an postulatio eorum contra quos appellatum erat, dicentium illos debuisse causas appellationis reddere, qui primi sunt experti, admittenda non sit? *Respondit*, eos (16) quorum tutela gesta esset, si vellent (17) causam exequi, non prohibendos. ✝ Idem et in curatoribus observandum [est], si interim adultus ad legitimam (18) ætatem pervenit.

TIT. II.
A QUIBUS APPELLARI (19) NON LICET.

Propositio. 1. *De Principe.* 2. *De Senatu.* 3. *De eo, qui professus est se non provocaturum.* 4. *De judice dato.*

1. ULPIANUS lib. 1. de Appellationibus.

TRactandum est, a quibus appellare non liceat (20).

§. 1. Et quidem stultum est illud admonere a Principe (21) appellare fas nos (22) esse, cum ipse sit, qui provocatur.

§. 2. Sciendum est appellari a Senatu (23) non posse Principem: idque oratione *D. Hadriani effectum.*

§. 3. Si quis ante sententiam professus (24) fuerit, *se a judice non provocaturum*, indubitate provocandi auxilium perdidit.

§. 4. Interdum Imperator ita (25) solet judicem dare, *ne liceret ab eo provocare*, ut scio sæpissime a D. Marco judices datos.

✝ An et alius (26) possit ita judicem dare: videbimus? Et puto [non] posse.

(1) Commune quid, dixi ad *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.*

(2) Appellandi ad Principem libertas provincialibus data. Ideoque lege Julia de vi publica tenebatur, qui civem Romanum adversus provocationem vinxisset. *l.* 7. *supr. ad leg. Jul. de vi publ.* adde *Act. Apost. cap.* 25. *vers.* 12.

(3) Et qui itineris impedimentum allegat, non sufficit probare impedimentum per unum iter tantum.

(4) Adde *Nov.* 82. *c.* 13.

(5) Viæ a nullo præstruendæ sunt.

(6) Subditorum libertas imperatori curæ esse debet.

(7) Vide quæ scripsi ad *l.* 22. *supr. h. t.*

(8) Volentibus non fit injuria.

(9) Vide *l.* 22. *supr. h. t.*

(10) *l.* 24. *supr. h. t. l.* 5. §. 6. *supr. de administ. et peric. tut. l. unic. C. ut causæ post pubertatem adsit tut. l.* 1. *supr. de fidejuss. tut. l.* 1. *C. de hered. tut.*

(11) *l. unic. in fin. infr. si pendente appellat.*

(12) Servus pro domino appellare non potest. adde *l.* 15 *supr. h. t.*

(13) *l.* 68. §. 1. *supr. de rei vindic.* vide *l.* 53. *supr. de re judicata.*

(14) Contumax in non exhibendo auditur appellans: error enim in causa principali potest revocari in causa appellationis.

(15) Excusatio. *Hal.*

(16) *l.* 24. *in fin. supr. h. t. l.* 9. *l.* 10. *C. h. t.*

(17) Illi scil. contra quos appellatum est.

(18) Legitima ætas quæ esset, dixi ad *l.* 27. *supr. de negot. gest.*

(19) Appellare. *Hal. vulg.*

(20) Vide Grammaticum *decis.* 35. quæ quidem decisio summe notanda est; nam ex ea probari fortassis posset ab exercitus auditore generali, ad cujus relationem Princeps sententiam mortis tulit, appellari licere. *Mod.*

(21) A sententia Principis non conceditur appellatio. 9. *Eclog.* 1. *cap.* 28. nisi forte dicat a dormiente ad eundem vigilantem appellari posse, ut Machetas dixit Philippo. Plut. *Apophth.* aut ut alii loquuntur, a Principe male informato, ad bene informandum. Patiuntur quoque Principes causas iterum in suum auditorium induci, *l.* 18. §. 1. *supr. de minorib. Nov.* 113. *c.* 1. quin adversus rescriptum obreptitium appellari potest. *l.* 1. §. 1. *supr. de appell.*

(22) Non esse, *vulg. Hal.*

(23) Senatus a sententia non conceditur appellatio. *Ecl. ibid.* Sed tamen Papo remedia adversus arresta quædam notat, revisionem, propositionem erroris et aliter supplicationem, Galli *requeste civile* vocant. Revisio fit ab alio Senatu: propositio erroris ad eundem Senatum remittitur a quo sententia lata est, nullis præterea aliis instrumentis de novo admissis: supplicatio admittit novas exceptiones, et productiones vel dolo, vel ætate, vel errore omissas. vid. Paponem 2. *Notar.* 10. *cap. des moyens contre arrests.* De supplicatione erroris obtentu, vide Lucium 5. *Placitorum* 6. adde Paponem 19. *Arrestor.* 8. *cap. de la forme des jugemens et arrests, et remedes contre iceux.*

(24) In judicio scilicet; secus si extra. *l.* 7. *C. de juris et facti ignorant.* Quid si partes scriptura interveniente pactæ fuerint, se a sententia judicis non provocaturas? appellare non poterunt, *l. ult.* §. *ult. C. de tempor. appell.*

(25) Imperator (non alius) potest delegare causam *appellatione remota*, nisi sententia iniqua fieret.

(26) Alius ita, *vulg. Hal.*

De arbitro ad fidejussores probandos dato.

2. Paulus libro singulari de Appellationibus.

Quæsitum est, in arbitros (1) qui ad fidejussores probandos dantur, an appellare licet (2)? quamvis hoc casu et sine appellatione quidam putent ab eo qui eum dedit, sententiam ejus corrigi posse.

TIT. III.

QUIS A QUO APPELLETUR (3).

De judice dato. 1. *De mandata jurisdictione.*

1. Ulpianus lib. 1. de Appellationibus.

Quod dicitur, *eum* (4) *appellari*, *qui dedit judicem*, sic accipiendum est, ut et successor ejus possit appellari. Proinde et si *Præfectus Urbi* judicem dederit, vel Prætorio, ipse erit provocandus, qui eum dederit judicem.

§. 1. Ab eo, cui quis mandavit jurisdictionem, non ipse (5) provocabitur: nam generaliter is (6) erit provocandus ab eo cui mandata est jurisdictio, qui provocaretur ab eo qui mandavit jurisdictionem.

De Proconsule et Legato.

2. Venuleius Saturninus lib. 2. de officio Proconsulis.

Appellari a Legatis Proconsul potest, et si multam dixerit, potest de iniquitate ejus Proconsul (7) cognoscere, et quod optimum putaverit, statuere.

De judice dato.

3. Modestinus lib. 8. Regularum.

Dato judice a Magistratibus Populi Romani cujuscunque ordinis, etiamsi ex auctoritate Principis, licet nominatim judicem declarantis, dederint, ipsi (8) tamen Magistratus appellabuntur.

TIT. IV.

QUANDO (9) APPELLANDUM SIT, ET INTRA (10) QUÆ TEMPORA.

Quando appellandum sit. De eo, quem deportandum Præses Principi scripsit. 1. *De tutela.* 2. *De muneribus et honoribus.* 5. *De tempore, intra quod appellandum est. Ex quo die computatur.* 11. *De causa propria, vel aliena.* 12. *De Procuratore.* 13. *De tutore, defensore, curatore.* 14. *De suspectum tutorem accusante.* 15. *De absente.*

1. Ulpianus lib. 1. de Appellationibus.

Si quidem in (11) insulam deportandum adnotaverit (12) Præses Provinciæ, et Imperatori scripserit, ut deportetur: videamus quando sit provocandum, utrum cum Imperator scripserit, an cum ei scribitur? Et putem, tunc esse appellandum, cum recipi eum Præses jubet, sententia prolata Imperatori scribendum, ut deportetur. Cæterum verendum est, ne sero sit ut tunc provocetur, cum Imperator insulam ei adsignaverit: comprobata enim sententia Præsidis tunc solet insulam adsignare. Rursus illud verendum est, si mendaciis (13) apud Principem oneravit eum, quem deportandum laborabat (14), intercludi illi viam provocandi. † Quid ergo est? recte dicetur humanitate suggerente, ut et hoc et illo tempore non frustra provocaretur (15), quia non adversus Principem (16), sed adversus judicis calliditatem provocavit. † Simili modo, et in decurione erit (17) probandum: quem punire sibi Præses permittere non debet, sed recipere eum in carcerem, et Principi scribere de pœna ejus.

§. 1. Si quis tutor datus fuerit, vel (18) testamento, vel a quo alio, qui jus dandi habet, non (19) oportet eum provocare: hoc enim D. Marcus effecit: sed (20) intra tempora præstituta excusationem (21) allegandam habet, et si fuerit repulsa, tunc demum appellare debebit: cæterum ante frustra appellatur.

§. 2. Alia causa est eorum qui ad aliquod munus (22), vel honorem vocantur, cum dicant se habere excusationem: nam non aliter allegare possunt causas immunitatis suæ, quam si appellationem interposuerint.

§. 3. Solent (23) plerumque Præsides remittere ad ordinem nominatum (24), *ut Gaium Seium creent magistratum, vel alius quis honor, vel munus in eum conferatur:* utrum igitur tunc appellandum est, cum ordo decretum interposuerit, an vero a remissione, quam Præ-

(1) Arbitris. *Hal.*

(2) Licet. *infr. h. t.* vide *l.* 9. *supr. qui satisdare coguntur.* Imo licet, *l.* 1. *C. de arbitris.*

(3) Is qui judicem dedit scil. *C. de Episc. Nov.* 23. Princeps etiam appellatur a Præfecto annonæ, *l. ult. in fin. supr. quod cum eo.* a Præfecto urbi, *l.* 38. *Supr. de minor.* et a Præside. *l.* 39. *supr. de minoribus.*

(4) *l.* 2. *C. de appell.* Hinc appellatio Polluci, et Moschopulo. ἔφεσις ἢ μεταγωγὴ καὶ ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν διαιτητῶν εἰς τὰς δικαστάς.

(5) Non ipse, id est, delegatus. Zoanettus 9. *restit.* ita legendum monet. *Goth.* Vide Goveanum *lib.* 1. *variar. lection. cap.* 46. Vaconium *lib.* 6. *declarat. c.* 84. Guidonem Papæ *quæstion.* 436. Mod.

(6) Qui delegavit scilicet.

(7) *l.* 9. §. 2. *supr. de officio proconsulis, et legati.* Goth. vid. Leonin. *lib.* 2. *emendat. cap. ult. num.* 15. Ans. Adde Govean. *lib.* 1. *var. lect. cap. penult.* Cujac. *lib.* 7. *observ.* 21. Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 1. *quæst.* 74. S. L.

(8) *l.* 1. *supr. h. t. l.* 1. §. 3. *supr. de appellation.*

(9) Paul. 5. *sent.* 32. id est, de temporibus, et reparationibus appellationum, 11. *Cod. Theod.* 31. 32. 33. *Nov.* 23. Dixi ad *l. ult. C. de temporib. et reparat. appellat.*

(10) *Lib.* 7. *C.* 63.

(11) Si quem. *vulg. Goth.* Vid. Bellapert. h.l. hæc lex canonizata est *can.* 92. *causa* 2. *quæst.* 6. *in fin. v. si quem.* Ans.

(12) *l.* 7. *supr. de interdict. et releg.*

(13) *l.* 1. §. 1. *supr. de appellat.*

(14) Laborat. *Vulg.*

(15) Provocetur. *Vulg.*

(16) Idem in Papa, Romanus *cons.* 241.

(17) Vid. quæ scripsi ad *l.* 1. *C. de bon. damnat. l.* 6. §. 7. *supr. de injusto.*

(18) Vel ex testamento, vel a quovis alio. *Vulg.*

(19) In hoc casu, *l.* 16. *supr. de excus. tut.* in aliis potest. *l.* 4. *supr. de excus. tut.* et breviter. Appellandi necessitas remittitur nominatis ad tutelam, curationemve, *ut hic*, ut et veteranis ad alia munera vocatis, *l. veteranis.* 9. *C. quando provocare non est necesse.* Aliis non remittitur, si nominati sint ad munus aliquod vel honorem.

(20) Appellationis, et excusationis proponendæ differentia.

(21) *l.* 13. *supr. de excus.* §. 16. *Inst. et l.* 18. *C. de excus. tut.*

(22) *l.* 1. *infr. de vacat. munerum.* Goth. vid. Cujac. *lib.* 9 *obs.* 31. Ans.

(23) Decurionum creatio more legeque municipali fiebat convocata curia: Plerunque præses consilium dabat curiæ, ut hunc vel illum nominarent. Id consilium decuriones nonnunquam sequebantur. nominato ita decurione quærebatur an appellandum esset ab ipso decreto, an vero a consilio vel remissione, id est, suggestione præsidis? Respondetur, appellandum esse a decreto, non a remissione seu consilio præsidis: appellandum, inquam, etiam ad ipsum præsidem qui consilium dedit, qui remisit nominandum, *ut hic.* Quid si ab ipso præside nominatus sit: a quo tandem nominatus appellabit? aut qui cum denique litigaturus sit? scripsi ad *l.* 59. *C. de decur.*

(24) Scil. ut. *Vulg. Hal.* verum præstat legi, *nominandum.*

ses fecerit, appellatio sit interponenda? Et (1) magis est, ut tunc (2) sit appellandum, cum ordo decreverit: magis enim consilium dedisse Præses videtur, quis sit creandus, quam ipse constituisse: denique ipse erit appellandus, non ab eo provocandum.

§. 4. Sed et si Præses in ordine fuerit, (ut fieri adsolet (3)) cum ab ordine crearetur quis: ipse erit provocandus, quasi ab ordine, non ab ipso fiat appellatio.

§. 5. Biduum (4) vel triduum appellationis ex die sententiæ latæ computandum erit (5). Quid ergo, si sententia fuerit sub (6) conditione dicta (7)? utrum ex die sententiæ tempus computamus ad appellandum, an vero ex die, quo conditio sententiæ extitit? Sane quidem non (8) est sub conditione sententia dicenda, sed si fuerit dicta, quid fiet? et est utile (9), statim tempora ad appellandum computari debere.

§. 6. Quod in sententiis præceptum est, ut vel altera die vel tertia provocetur, hoc etiam in cæteris observandum, ex quibus sententia quidem non profertur, appellari tamen oportere, et posse, supra relatum est.

§. 7. Dies autem istos, quibus appellandum est, ad aliquid (10) utiles esse Oratio D. Marci voluit, si forte ejus a quo provocatur, copia non fuerit, ut ei libelli dentur: ait enim, *Is dies servabitur*, *quo primo adeundi facultas erit*. Quare si forte post sententiam statim dictam, copiam sui non fecerit is qui pronuntiavit, ut fieri adsolet, dicendum est, nihil nocere appellatori: nam ubi primum copiam ejus habuerit, poterit provocare. Ergo si statim se subduxit, similiter subveniendum est.

§. 8. Quid igitur, si conditio horæ effecit, ut se reciperet? si forte dicta sit sententia jam suprema (11) hora? utique non videbitur se subtraxisse.

§. 9. *Adeundi* autem *facultatem* semper accipimus, si in publico (12) sui copiam fecit: cæterum si non fecit, an imputetur alicui, quod ad domum ejus non venerit, quodque in hortos non accesserit, et ulterius, quod ad villam suburbanam? magisque est, ut non debeat imputari. quare si in publico ejus adeundi facultas non fuit, melius dicetur, facultatem non fuisse adeundi.

§. 10. Si quis ipsius quidem, a quo appellavit, adeundi facultatem non habuit, ejus autem quem appellavit, habeat copiam, videndum est, an ei præscribi possit: quod eum non adierit? et hoc jure utimur, ut si alterutrius adeundi fuit copia, præscriptio locum habeat.

§. 11. In propria (13) causa biduum (14) accipitur. Propriam causam ab aliena quemadmodum discernimus? et palam est, eam esse propriam causam, cujus emolumentum vel damnum ad aliquem suo nomine pertinet.

§. 12. Quare (15) procurator, nisi in suam (16) rem datus est, tertium diem habebit, in suam autem rem datus, magis est, ut alteram diem observet: at si in partem proprio nomine, in partem [pro] alieno litigat: ambigi potest, utrum biduum, an triduum observetur: et magis est, ut suo nomine biduum, alieno triduum (17) observetur.

§. 13. Tutores, item defensores rerum publicarum, et curatores adolescentium vel furiosi tertium diem habere debent, idcirco quia alieno nomine appellant. Ex hoc apparet, tertio die provocandum defensori, si modo quasi defensor causam egit, non suo nomine, cum obtentu alieni nominis suam causam agens tertio die appellare possit.

§. 14. Si quis suspectum (18) tutorem faciens, non obtinuerit, appellare eum intra triduum debere *Julianus libro quadragesimo Digestorum* scripsit: profecto quasi pupilli defensorem.

§. 15. Si adversus absentem fuerit pronuntiatum: biduum, [vel] triduum, ex quo quis scit, computandum est, non ex quo pronuntiatum est: quod autem dicitur, *absentem posse provocare*, *ex quo scit*, sic accipit, si (19) non in causa per procuratorem defensus est: nam si ille non provocavit, difficile est, ut hic audiatur.

Si appellationem procuratoris injustam esse pronunciatum sit. 1. *Si alius quam qui judicio expertus est, appellet.* 2. *De liberali causa.* 3. *De causa capitali.*

2. Macer lib. 1. de Appellationibus.

SI procuratorio nomine egeris, et victus appellaveris, deinde injusta appellatio tua fuerit pronuntiata, potest dubitari, num secundo (20) die appellare debeas, quia cum de tua appellatione injusta pronuntiatum sit, tua interfuisse videtur? sed rectius dicetur, tertia (21) die appellare te posse (22), quia nihilominus alienam causam defenderis.

§. 1. Sed si alius, quam qui judicio expertus est, appellet, qualis est, *cujus* (23) *interest*, an etiam tertia die appellare possit, videamus? sed dicendum est, secunda die appellare eum debere: qua (24) verum est, eum (25)

(1) A decurionatus nominatione appellari potest, *l.* 4. *l.* 7. *l.* 11. *C. de appellat.* aut potius querela proponitur, *l. si nominatus. C. Theod. de decur.* sine observatione fatalium. *l.* 1. *C. de tempor. appell.*

(2) Vide quæ scripsi ad *l.* 1. *in fin. supr. de doli mali et metus except.* Goth. *can.* 29. *causa* 2. *quæst.* 6. Ans..

(3) Decurionum nominationibus præsides interesse solent, *ut hic.* quinimo nominatio decurionis confirmanda erat judicio præsidum. *l.* 59. *C. de decur.*

(4) Hodie id immutatum est. *Nov.* 23. *cap.* 1. adde Paul. 5. *sentent.* 33. §. 1.

(5) Tempus appellationis interponendæ currit a tempore sententiæ latæ, etiam si sententia fuerit conditionalis, Jason *ad l. si cui legetur. in princ. de leg.* 1. Tiraquellus *de retractu.* §. 1. *gloss.* 10. *n.* 47. *et seq.* Mod.

(6) Sententia sub conditione dici non potest: vide tamen Socin. *regula* 379.

(7) Vid. Jacob. Phil. Portium *in suis conclus. et reg. lib.* 4. *conclus.* 9. Decium *ad cap. super eo. n.* 17. *extra. de appell.* Franc. de Acceptant. *in suo tract. de sentent. diffinit. et interlocutoria*, *qui inseritur in* 8. *vol. Tract.* Mod.

(8) *l.* 37. *supr. de excus. tut.*

(9) *l.* 7. §. 4. *in fin. supr. de interd. et relegat.*

(10) Utiles sunt quod ad initium: continui quod ad processum. *Bart.*

(11) Hora diei suprema, Solis occasus, *l.* 2. *infr. de verb. sign.* et in 12. Tab. solis occasus suprema tempestas est, suprema diei, *l.* 7. §. 1. *supr. soluto.* adde Oldend. *tract. de sent. c. si noctu fuerit judicatum. l.* 2. §. 31. *supr. de orig. jur.*

(12) Latitare non videtur qui in publico sui copiam facit, quique adiri facile a quovis potest. vide *l.* 7. §. 1. *et* 4. *supr. quibus ex causis in possess.*

(13) *l.* 20. §. 1. *supr. de appell. l.* 6. §. 5. *C. de appell.*

(14) Hodie decem dies, *Novell.* 23. *cap.* 1.

(15) Appellatio fit libello, in propria causa: in aliena, intra triduum ex die sententiæ, *ut hic. et* §. *biduum. supr. h. t. l. eos.* 6. §. *sin autem.* 5. *C. de appell.*

(16) *l.* 2. *supr. de pactis.*

(17) *l.* 2. *infr. h. t.*

(18) *l.* 3. *infr. de appell. recipiend.*

(19) Contumacia procuratoris non appellantis nocet domino. *Bart.*

(20) Vide *l.* 1. §. 5. *supr. h. t. Novell.* 23. *in princ.*

(21) *l.* 1. §. 14. *supr. h. t.*

(22) Procurator ad agendum appellare potest, et appellationem persequi.

(23) *l.* 4. §. 2. *supr. de appell.*

(24) Quia verum est. *Hal.*

(25) Fidejussor appellare suo nomine in quod sua interest, non autem alterius nomine debet. *Bart.*

suam causam defendere : contrarium (1) ei est, si dicat, idcirco sibi licere intra triduum appellare, quia videtur quasi alieno nomine appellare : quando, si velit causam suam alienam videri, semetipsum excludit : quia in aliena causa ei qui judicio expertus non est, appellare non liceat.

§. 2. Si is, qui ex libertinitate (2) in ingenuitatem se defendebat, victus appellare omiserit, an pater ejus appellare possit, maxime si dicat eum in potestate sua esse, quæritur? sed si potest, quod magis probatur, secunda die, ut propria causa appellare debet.

§. 3. Si pro eo qui (3) capite puniri jussus est, *necessaria persona* appellet, an tertia die audiri possit, Paulus dubitat? Sed dicendum est, hanc quoque personam, ut in (4) propria causa, secunda die appellare debere; quia qui sua interesse dicit, propriam causam defendit.

Si cum Imperatori scriberetur, exemplum literarum litigatori exhibitum sit.

3. IDEM lib. 2. de Appellationibus.

ILlud videamus, si cum Imperatori scriberetur, exemplum literarum litigatori editum sit, neque is appellaverit, et postea contra eum rescriptum sit : an appellare a literis pridem (5) sibi editis possit? quia [qui] tunc non appellavit, vera esse quæ scripta sunt, consensisse (6) videtur : nec audiendus est, si dicat eventum Rescripti sacri se sustinuisse.

TIT. V.

DE APPELLATIONIBUS RECIPIENDIS (7), VEL NON.

De eo cujus interest. De procuratore, vel negotiorum gestore.

1. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

NOn solent audiri appellantes, nisi (8) hi, quorum interest, vel quibus mandatum est, vel qui negotium alienum gerunt, quod mox ratum (9) habetur.

§. 1. Sed et cum mater filii rem sententia eversam animadverteret, provocaverit, pietati (10) dans, dicendum est, et hanc audiri debere; et si litem præparandam curare maluerit, intercedere non videtur, licet ab initio defendere non potest.

De interlocutione.

2. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

ANte (11) sententiam (12) appellari potest (13), si quæstionem in civili (14) negotio habendam judex interlocutus (15) sit; vel in criminali, si contra leges hoc faciat.

De suspecti tutoris accusatione.

3. PAULUS lib. singulari Regularum.

INtra triduum appellare licet ei, qui de suspecto (16) tutore egit, victusque appellat.

De eo, qui frustratur, quod dicit se sacrum rescriptum expectare.

4. MACER lib. 1. de Appellationibus.

EJus, qui ideo causam agere frustratur (17), quod dicit se libellum Principi dedisse, et sacrum Rescriptum expectare, audiri desiderium prohibetur : et si ob eam causam provocaverit, appellatio ejus recipi Sacris Constitutionibus vetatur.

De appellatione non recepta, et de impedimento post receptam appellationem facto.

5. ULPIANUS lib. 4. de Appellationibus.

EI (18), cujus appellatio non recipitur, sufficit, si possit dicere, appellationem suam non esse receptam : quod quaqua (19) ratione doceat, admittetur ejus appellatio.

§. 1. Non recepta autem appellatione, si quidem Principem appellari oportuit; Principi (20) erit supplicandum, sin vero alius appellabatur, quam Princeps : ille erit adeundus.

§. 2. Sed et si quid aliud post receptam appellationem impedimento factum fuerit : eum adiri oportet, quem appellare quis debet.

§. 3. Plane si appellatione non recepta (21) non ipsum adierit, quem debuit, sed *Principem* : pro eo habebitur atque si is aditus est, qui adiri debuit : idque rescriptis Imperatoris nostri Antonini declaratur.

§. 4. Plane si alium pro alio adiit, non Principem : nihil ei hic error proderit, licet non videatur cessasse.

§. 5. Intra constituta (22) autem appellatoria tempora debet is cujus appellatio non est recepta, vel competentem judicem vel Principem adire.

6. MACER lib. 2. de Appellationibus.

SCiendum est, cum appellatio non recipitur, præcipi sacris Constitutionibus, omnia in eodem (23) statu esse, nec quicquam novari (24), etiam si contra fiscum appellatum sit : eumque qui appellationem non recepe-

(1) Contrarius sibi repellitur ab agendo. *Bart.*

(2) *l. 1. supr. de liberali caus.* adde *l. 1. §. 1. infr. tit. prox.*

(3) *l. 6. supr. de appellat.*

(4) Propriam causam defendere is videtur, qui sua interesse dicit.

(5) Lite non contestata in causa appellationis ad sententiam definitivam perveniri potest, vide Socinum *reg.* 240.

(6) Consentire actui facto per judicem pars videtur, si ei non contradicit. *Bologninus.*

(7) Id est, quorum appellationes recipiuntur, vel non. 7. *C.* 65. 11. *C. Theod.* 36. adde Paul. 5. *sent.* 35.

(8) *l. 2. §. 1. supr. quando appelland.* Goth. vid. Bellapert. hic. Et est hæc *l. cum l.* 2. 3. *et* 4. *seq.* canonizata c. 30. *causa* 2. *qu.* 6. Ans.

(9) Ratum reus habeat. *Vulg.*

(10) Pietati operam dando. *Hal.*

(11) Appellari a sententia interlocutoria jure civili non potest, *ut hic. et l. ante sententiæ tempus.* 7. *C. quorum appell.* Ad hanc tamen sententiam quatuordecim exceptiones apud Duenazium vide *regula* 52.

(12) *Sub.* definitivam.

(13) Imo non potest ab interlocutoria appellari, *l. 7. C. quorum appellation.* Potest appellari, si per appellationem injuria sententiæ restitui non potest : non potest, si interlocutoria totum negotium non perimit. *Bart.*

(14) Quæstio in civili negotio non habenda.

(15) Si per interlocutoriam infertur gravamen, quod restaurari non possit, ante sententiam appellari poterit. vide Socinum *reg.* 36.

(16) *l. 20. supr. de appellat. l. 1. §. 14. supr. quando appellandum.*

(17) Moratoriæ, id est, frustratoriæ appellationes non sunt recipiendæ. Paul. 5. *sent.* 35. §. 2. adde *l. 6. supr. de appellat.*

(18) Appellatione interposita, sive recepta sit, sive non, debet officium judicis conquiescere, et attentata per superiorem revocari. *Bart.*

(19) Quacunque. *Vulg.*

(20) Adde *l. 19. C. de appellat.*

(21) *l. 1. §. 5. supr. de appell.*

(22) Quænam illa sunt, vide *l. 31. C. de appellat.*

(23) Imo in alio, cum sententia executioni mandetur. Nov. 126. c. 3.

(24) *l. unic. infr. nihil innovari. l. 3. C. de appell. l. 57. §. ult. supr. de admin. et peric. tut.*

rit, opinionem suam confestim per relationem manifestare, et causam, pro qua non recepit appellationem, ejusque exemplum litigatori edere debere, Mandatis cavetur.

De testamento aperiendo. De annona militari. 1. *De eo, quod ex edicto perpetuo decernitur.* 2. *De pignore.*

7. PAULUS libro singulari de Appellationibus.

SI res dilationem non recipiat, non (1) permittitur appellare: ne (2) vel testamentum aperiatur, ut Divus Hadrianus (3) constituit: ne frumentum (4) in usum militum in annonæ subsidia contrahatur: neve scriptus heres in possessionem inducatur.

§. 1. Item si ex Perpetuo Edicto aliquid decernatur: id quo minus fiat non permittitur appellare.

§. 2. Item quo minus pignus (5) vendere liceat, appellari non potest.

TIT. VI.

DE LIBELLIS (6) DIMISSORIIS (7) [QUI APOSTOLI (8) DICUNTUR].

Quando, a quo, et ad quem dantur. 1. *Forma.* 2. *De eo, qui petiit, et non obtinuit.*

1. MARCIANUS lib. 2. de Appellationibus.

POst appellationem interpositam literæ dandæ (9) sunt ab eo, a quo appellatum est, ad eum qui de appellatione cogniturus est, sive Principem (10), sive quem alium: quas literas dimissorias, sive Apostolos appellant.

§. 1. Sensus (11) autem literarum talis est: appellasse (puta) Lucium Titium a sententia illius, quæ inter illos dicta est.

§. 2. Sufficit autem petiisse intra (12) tempus dimissorias instanter et sæpius, ut [et] si non accipiat, id ipsum contestetur: nam instantiam repetentis dimissorias, constitutiones desiderant. Æquum est igitur, si per eum steterit, qui debebat dare literas, quominus det: ne hoc accipienti noceat.

TIT. VII.

NIHIL (13) INNOVARI (14) APPELLATIONE INTERPOSITA.

De appellatione recepta, vel non. 2. *De relegatione.* 3. *De deportatione.* 4. *De jusso abstinere ordine.* 5. *Si ex pluribus facinoribus condemnatus propter quædam appellaverit.*

1. ULPIANUS lib. 4. de Appellationibus.

APpellatione interposita, sive ea recepta sit, sive non, medio tempore nihil (15) novari oportet: si quidem fuerit recepta appellatio, quia recepta est: si vero non est recepta, ne præjudicium fiat, quoad deliberetur, utrum recipienda sit appellatio, an non sit.

§. 1. Recepta (16) autem appellatione, tamdiu nihil erit innovandum, quamdiu de appellatione fuerit pronunciatum.

§. 2. Si quis ergo forte relegatus fuit, et appellaverit: non arcebitur, neque in Italia, neque in Provincia, qua relegatus est.

§. 3. Propter eandem rationem, et si quis deportatus fuit ab eo, cui deportandi jus est, vel adnotatus: neque vincula patietur, neque ullam aliam injuriam, quam patitur, qui sententiæ non adquieverat: integer (17) enim status esse videtur provocatione interposita.

§. 4. Ergo et si abstinere ordine jussus sit, et provocaverit: eadem ratione potest (18) cœtum (19) participare, cum hoc sit constitutum, et sit juris, neque pendente appellatione novetur.

§. 5. Si quis ex pluribus facinoribus condemnatus, propter quædam appellavit, propter quædam non: utrum differenda pœna ejus sit, an non, quæritur? Et si quidem graviora (20) sint crimina, ob quæ appellatio interposita est, levius autem id, propter quod non appellavit: recipienda est omnimodo appellatio, et differenda pœna. si vero graviorem sententiam meruit ex ea specie, ex qua non est appellatum: omnimodo pœna imponenda est.

(1) Appellari non solet a statuto iniquo: licet tamen, *ut hic*, appellari ab ejus executione. Bald. *in l. quisquis.* 6. *C. quorum appell. non recipiuntur.* vide Socinum *regula* 20.

(2) *l.* 6. *C. h. t.* Paul. 5. *sentent.* 35. §. 2. adde Paul. 1. *sent.* 6. §. 3.

(3) Hanc legem refert Cujacius ad edictum D. Hadriani de vicesima hereditatum. Cujac. apud Paul. 4. *sent.* 6.

(4) *l.* 2. *in fin. supr. de re judicata.*

(5) A venditore pignorum non potest appellari frustra, id est, sine causa. vid. Bart. *hic.*

(6) De literis dimissoriis, Paul. 5. *sentent.* 34. Goth. Vide ad hunc *tit. can.* 3. *caus.* 2. *quæst.* 6. Ans.

(7) Dimissorii dantur a judice a quo appellatur, ei qui appellavit.

(8) *l.* 1. *infr. h. t. l.* 32. §. 2. *C. de appellat.* Paul. 5. *sent.* 34. §. 1. *l.* 9. *Infr. de jure fisci.* Goth. Adde *l.* 106. *infr. de verb. signif.* Ans.

(9) *l.* 106. *infr. de verb. signif. l.* 32. §. 2. *C. de appell.*

(10) *l.* 13. *supr. quib. ex caus. in poss.*

(11) Forma libelli accusatorii.

(12) Id est, quintum diem. Paul. 5. *sent.* 34. §. 2. Porro de temporibus appellationum dixi ad *l. ult.* §. 4. *C. de temporib. appell.*

(13) Appellatione pendente, nihil novari oportet, *Edictum Justiniani* 8. c. 1. *l.* 1. *in fin. supr. ad SC. Turpill.* nisi judex ad quem appellatum est, ipse innovet (nam is a quo appellatum est, novare non potest. *Gloss. in l. eos.* 6. §. 1. *C. de appell.*) etiam in præjudicium tertii, *l. creditor.* 60. *supr. mandati*, nisi id novetur, quod novari primo judicio potuit, *l. postquam.* 5. §. 1. *supr. ut legatorum nomine caveatur*, nisi appellatio palam perlusoria sit, *cap. cum appellationib.* 5. *de appellat. in* 6. nisi appellatum sit ab interlocutoria, *c. non solum* 7. *de appell. in* 6. nisi fiat innovatio lege ita permittente, *l.* 4. *C. de temp. appell.* nisi appellando innovetur, *l.* 6. §. 3. *l.* 12. *C. de appell.* nisi partes ipsæ novationem fieri consentiant. *Gloss. in c. significante.* 69. *extr. de appell.* Vid. Socin. *reg.* 21. Adde huic legi viginti tres exceptiones quæ apud Duenazium *reg.* 442.

(14) Adde Paul. 5. *sent.* 36. *supr. de appell.*

(15) Id est, neque exactio facienda, neque possessio auferenda, *l.* 3. *C. quando provocare. Nov.* 134. *c.* 3. *in fin.*

(16) Adde *l.* 57. *supr. de admin. et peric. tut.*

(17) Appellatione interposita, appellationis status integer manere debet.

(18) Imo non potest, *l.* 7. *in fin. supr. de minorib.*

(19) Id est, ordinem.

(20) Accusatus de majori crimine, appellans impedit executionem sententiæ latæ in minori crimine.

TIT. VIII.

QUÆ SENTENTIÆ (1) SINE APPELLATIONE RESCINDANTUR.

Si judicetur non esse judicatum. 1. *De errore calculi.* 2. *De sententia contra jus.* 3. *De condemnatione absentis.* 4. *De conventione et reconventione.*

1. MACER lib. 2. de Appellationibus.

ILlud meminerimus : Si quæratur (2) , judicatum sit, necne , et hujus quæstionis judex *non* (3) *esse judicatum* pronunciaverit , licet fuerit judicatum : rescinditur , si provocatum non fuerit.

§. 1. Item si calculi (4) error in sententia esse dicatur , appellare necesse non est : veluti si judex ita pronunciaverit : *Cum constet*, *Titium Sejo ex illa specie quinquaginta* , *item ex illa specie viginti quinque debere : idcirco Lucium Titium Sejo centum condemno* (5) *:* nam quoniam error computationis est , nec appellare necesse est , et citra provocationem corrigitur (6) . Sed et si hujus quæstionis judex sententiam centum confirmaverit , si quidem ideo , quod quinquaginta et vigintiquinque fieri centum putaverit : adhuc idem error computationis est , nec appellare necesse est : si vero ideo , quoniam et alias species vigintiquinque fuisse dixerit : appellationi locus est.

§. 2. Item cum (7) contra sacras Constitutiones judicatur , appellationis necessitas remittitur (8). Contra Constitutiones autem judicatur , cum de (9) jure constitutionis , non de jure litigatoris pronuntiatur. Nam si judex volenti se ex cura muneris , vel tutelæ , beneficio liberorum , vel ætatis (10) , aut privilegii excusare , dixerit *neque filios* , *neque ætatem* , *aut ullum privilegium ad muneris* , *vel tutelæ excusationem prodesse :* de jure constituto pronunciasse intelligitur. Quod si de jure suo probantem admiserit , sed idcirco contra eum sententiam dixerit , quod negaverit *eum de ætate sua* , *aut de numero liberorum probasse :* de jure litigatoris pronunciasse intelligitur : quo casu appellatio necessaria (11) est.

§. 3. Item cum ex Edicto peremptorio , quod (12) neque propositum est , neque in notitiam pervenit , absentis (13) condemnatio fit : nullius momenti esse sententiam Constitutiones demonstrent.

§. 4. Si apud eundem judicem invicem petamus , si et mea et tua petitio sine usuris (14) fuit, et judex me priorem tibi condemnavit , quo magis tu prior me condemnatum habeas : non est mihi necesse pro hac causa appellare , quando secundum sacras Constitutiones judicatum a me petere non possis , prius (15) quam de mea quoque petitione judicetur : sed magis est , ut appellatio interponatur.

De eo , qui sententiæ , 1. *Vel judicis dati tempore non fuit in rebus humanis.*

2. PAULUS lib. 3. Responsorum.

PAulus respondit, eum, qui in (16) rebus humanis non fuit sententiæ dictæ tempore, inefficaciter condemnatum videri.

§. 1. Idem respondit adversus eum , qui in rebus humanis non esset, cum judex datus est : neque judicis dationem valuisse , neque (17) sententiam adversus eum dictam vires habere.

De præcepto impossibili.

3. IDEM lib. 16. Responsorum.

PAulus respondit , impossibile (18) præceptum judicis nullius esse momenti.

§. 1. Idem respondit ab ea sententia , cui pareri rerum natura non potuit , sine causa appellari.

TIT. IX.

AN PER ALIUM (19) CAUSÆ (20) APPELLATIONUM REDDI POSSUNT.

1. ULPIANUS lib. 4. Apppellationum.

QUæri solet, an per alium causæ (21) appellationis reddi possunt (22) : quæ res in rebus pecuniariis , et in criminibus agitari consuevit ? Et in rebus (23) pecuniariis (24) sunt Rescripta, posse agi : verba Rescripti ita se habent : Divi fratres Longino, *Si tibi* , *qui appellavit*, *mandavit ut eum de appellatione* , *quam Pollia ad eum fecit*, *defenderes* , *et res pecuniaria est : nihil prohibet* , *nomine ejus te respondere: sin autem non sit pecuniaria causa* , *sed capitalis: per procuratorem agi non licet. Sed*

(1) Nullum quod est , mero jure rescindi non potest : sed facto tantum : quatenus scil. processit , *l.* 1. *supr. de feriis.* Nullum autem declarari petitur , vel actione de dolo , vel actione ex ipso contractu , vel officio judicis , *Gloss. singularis in l. si dolo. C. de dolo.* vel exceptione , ut *l.* 1. *infr. h. t.* Bald. *l.* 3. *in fin. supr. de injust.*

(2) Atqui super re judicata non est judicandum , *l.* 9. *C. de sententiis.*

(3) Id est , pactis apparet.

(4) Error calculi si in sententia expressus est , sententia ipso jure nulla est. Vide Oldend. *c.* 26. *de sententia* , *et re judic.*

(5) De formulis sententiarum condemnatoriarum dixi ad *l.* 1. §. 5. *supr. ad SC. Turpill.*

(6) Imo nullo modo corrigitur , *l.* 1. *C. de errore calculi.* Goth. Adde *l.* 2. *C. de re judic.* Ans.

(7) *l.* 19. *supr. de appellat. l.* 7. *C. quando provocare.*

(8) Excipe *l.* 32. *supr. de re judicata.*

(9) De jure constitutionis , et litigatoris , judicari differunt.

(10) *l.* 26. *supr. de tutorib. et curat. datis.*

(11) Sententia partium jura respiciens , etiamsi sit contra jus , non est nulla , cum ab ea appellandum sit , fallit in *l.* 6. §. 1. *supr. de re judicat.* Zas. 1. *Respons.* 22.

(12) Sententia nulla est , quæ absentibus , nec citatis partibus lata est , *l.* 47. *supr. de re judicata.* Vide Oldend. *c.* 90. *de sententia*, *et re judicata.*

(13) Ea , quæ altera parte absente decernuntur , vim rerum judicatarum non habent. Paul. 5. *sent.* 5. §. 5. adde *l.* 47. *supr. de re jud.*

(14) Vide *l.* 11. *supr. de appellationib.*

(15) Prior qui appellavit , prior agit , vide *l.* 29. *supr. de judiciis.*

(16) Mortuus condemnari non potest , *C. si pendente appellatione mors intervenerit* , *l.* 59. *in fin. supr. de re judicata* . *l.* 74. §. 2. *supr. de judic. l.* 191. *infr. de reg. jur.*

(17) *l.* 47. *supr. de re jadicata. l.* 7. *C. quomodo et quando jud.* vide Oldend. *cap.* 27. *de sententia* , *et re jud.*

(18) Impossibile præceptum judicis nullius est momenti.

(19) Puta per procuratorem.

(20) De reddendis causis appellationum. Paul. 5. *sent.* 35.

(21) Merita appellationis , id est , causæ appellationis.

(22) Causa principalis quando potest agi per procuratorem , tunc etiam causa appellationis per procuratorem agi potest. Anton. Rub. *ad l. servum quoque.* §. *publico. de procurator. n.* 45. Alexander de Imola *consil.* 90. *n.* 59. *inter consilia criminalia vol.* 1. Mod.

(23) Res hic pro lite , causa , et negotio sumitur.

(24) Procuratore in re pecuniaria uti possumus in appellationum causis reddendis , *l.* 10. *C. de appell. l.* 3. *C. quorum appellationes.* Goth. Vide Menoch. *de arbitrar. jud. lib.* 1. *quæst.* 80. *n.* 91. S. L.

et si ea causa sit, ex qua sequi solet pœna usque (1) *ad relegationem, non* (2) *oportet per alium causas agi: sed ipsum adesse auditorio debere sciendum est.* Plane si pecuniaria causa est, ex qua ignominia (3) sequitur: potest et per procuratorem hoc agi. † Idque erit probandum et in ipso accusatore, si appellaverit, vel si adversus eum sit appellatum. Et generaliter, quæ causa per alium agi non potest, ejus nec appellationem per alium agi oportet.

2. Macer lib. 2. de Appellationibus.

SI procurator absentis appellaverit, deinde rationes reddiderit: nihilominus ipse respondere debet. † Sed an eo cessante dominus litis respondere possit exemplo adolescentis, videamus? Magis tamen observatur, ut audiri debeat in causis appellationis reddendis is, cujus (4) absentis procurator appellavit.

TIT. X.

SI TUTOR, VEL CURATOR, VEL MAGISTRATUS CREATUS APPELLAVERIT.

De muneribus publicis.

1. Ulpianus lib. 3. de Officio Consulis.

SI, qui ad munera publica nominati (5) appellaverint, nec causas probaverint: scient ad periculum suum pertinere, si quid damni per moram appellationis reipublicæ acciderit: quod si apparuerit, eos necessario provocasse, cui (6) adscribendum sit id damnum, Præses, vel Princeps æstimabit.

De tutore, et curatore.

2. Hermogenianus lib. 5. juris Epitomarum.

TUtor vel curator retentus si provocaverit, et ante causam actam moriatur: propter periculum medii temporis, successores (7) ejus causas appelationis necesse habent reddere.

TIT. XI.

EUM, QUI APPELLAVERIT, IN PROVINCIA DEFENDI.

1. Ulpianus lib. 4. de Appellationibus.

EUm, qui appellavit, oportere in provincia defendi in aliis (8) suis causis, etiamsi appellationis causa peregrinetur, D. Fratres *Decimio Philoni* rescripserunt.

2. Marcianus lib. 2. de Appellationibus.

HOc enim illis præstatur, ne necesse habeant se defendere, qui reipublicæ causa absunt (9).

TIT. XII.

APUD EUM, A QUO APPELLATUR, ALIAM CAUSAM AGERE COMPELLENDUM.

1. Ulpianus lib. 4. de Appellationibus.

SI quis ex alia causa appellaverit a judice: an in (10) alia causa eundem judicem habere necesse habeat, videamus? et hodie hoc jure utimur: et tametsi appellatio interposita sit, tamen apud eundem judicem, a quo quis provocavit, compelletur alias causas, si quas habet, agere: nec utetur hoc prætextu, quasi ad offensum judicem non debeat experiri, cum possit denuo provocare.

TIT. XIII.

SI PENDENTE APPELLATIONE MORS (11) INTERVENERIT.

De eo qui successorem habuit vel non. 1. De tutore.

1. Macer lib. 2. de Appellationibus.

APpellatore defuncto (12), siquidem sine herede, cujuscunque generis appellatio fuit, evanescit: quod si (13) appellatori heres (14) extiterit: si (15) quidem nullius alterius interest causas appellationis reddi, cogendus non est peragere (16) appellationem: si vero fisci vel alterius, contra quem appellatum est, interest: heres causas appellationis reddere necesse habet. Nullius autem interest, veluti cum sine ademptione bonorum relegatus est. Nam si ademptis bonis relegatus, vel in insulam deportatus, vel in metallum datus, provocatione interposita decesserit: Imperator noster *Alexander* Pletorio militi ita rescripsit: *Quamvis pendente appellatione morte rei crimen extinctum sit: data tamen etiam de parte bonorum ejus sententia proponitur, adversus quam non aliter is, qui emolumentum successionis habet, obtinere potest, quam si in reddendis causis appellationis iniquitatem sententiæ detexerit.*

§. 1. Tutor quoque in negotio pupilli appellatione interposita si decesserit, heredem (17) ejus causas appellationis reddere necesse est, etiamsi rationes (18) tutelæ heres reddiderit: quia sufficit mortis tempore ad causas appellationis reddendas obligatum fuisse: sed divi *Severus* et *Antoninus* rescripserunt, non cogendum tutorem, post rationes redditas, causas appellationum reddere.

TIT. XIV.

DE JURE (19) FISCI (20).

Quibus ex causis fisco acquiritur. 1. De bonis, quæ non sunt solvendo. 2. De bonis vacantibus. 3. De bonis

(1) Imo ultra, nam per alium causæ reddi possunt pro damnato ad bestias, *l.* 18. *supr. de appellat.*

(2) Meritum appellationis causæ capitalis, et ipsam rationem status non nisi per nosmetipsos persequi possumus: nemo enim absens, aut dari in servitutem potest, aut damnari, Paul. 5. *sentent.* 35. §. 1.

(3) *l.* 6. §. 1. *supr. de his, qui notantur.*

(4) *l. ult. supr. de appell.*

(5) *l.* 21. §. 2. *supr. de appellat.*

(6) Vide *l. un. in fin. C. de sumptuum recuperatione.*

(7) *l. un. infr. si pendente appellatione mors intervenerit. l. un. in fin. C. si pendente appellatione.*

(8) *l.* 26. *in fin. supr. ex quib. causis majores. l.* 2. §. 3. *supr. de judiciis.*

(9) Vide *l.* 16. *infr. de legationibus.*

(10) Qui provocavit a judice, non propterea potest eum in aliis causis tanquam inimicum recusare, cum ab eo denuo provocare possit. *Eclog.* 1. *c.* 51. Coth. Secus jure Canonico. e. 6. *cap.* 24. *extr. de appell.* Ans.

(11) *L.* 7. *C.* 66. 7. *Cod. Theod.* 53.

(12) Morte appellatoris sine herede defuncti appellatio evanescit.

(13) Heres appellatoris non est cogendus appellationis causam persequi, si nullius privati intersit causas appellationis reddi.

(14) *l.* 1. *l.* 3. *C. h. t. l.* 9. *in fin. infr. de jure fisc. l. ult. C. si reus, vel accusator.*

(15) Is, cujus non interest, ad agendum non admittitur. hinc exceptio, Tua non interest, agere non potes.

(16) Appellationem peragit, qui ad finem usque perducit.

(17) *l.* 2. *supr. si tutor. vel curator.*

(18) *l.* 27. *supr. de appellat.*

(19) *L.* 10. *C.* 1. *et passim toto tit. lib.* 10. *C. Theod.* 1. *de jure fisci. et popul.* Paul. 5. *sentent.* 12. περὶ τῦ δημοσίυ, καὶ τῶν προνομιῶν, καὶ ἀγχῶν αὐτῦ. 60. *Eclog.* 4. adde Harmen. 1. *tit.* 1. περὶ δημοσίων, de privilegio fisci 7. *C.* 73. adde Paponem 24. *Arrest.* 16. *du fisque et amandes civiles*, de fisco, et ejus privilegio, vide Bossium *c.* 101.

(20) De fisci tacita hypotheca, vide Negusantium *tract. de pignor. parte* 2. *membro* 4. *n.* 113. fiscalia, et publica quæ sint, vide 1. Harmen. 2. § 53. Theoph. *Inst. de act.* vide sex libros M. Antonii Peregrini *de jurib. et privilegiis fisci.*

requirendorum adnotatorum. 4. *De causis statim motis et tractis ultra vicesimum annum.* 5. *Si causæ a priore nuntiatore proditæ dicantur.*

1. Callistratus lib. 1. de jure Fisci.

VAriæ causæ sunt, ex quibus nuntiatio ad fiscum fieri solet. Aut enim se quis quod tacite (1) relictum est, profitetur capere non (2) posse: vel ab alio præventus defertur: vel quod mors ab heredibus non (3) vindicatur: vel quod indignus (4) quis heres nuntiatur: vel quod Princeps heres institutus, et testamentum sive codicilli subrepti esse nuntiantur: vel quod dicatur quis thesaurum (5) invenisse, vel magni pretii rem minoris ex fisco comparasse: vel prævaricatione (6) fiscum victum esse, vel eum decessisse, qui in capitali crimine esset, vel etiam post mortem aliquem reum esse: vel domum restructam (7) esse, vel ab accusatione recessum, vel rem litigiosam (8) venundari: vel pœnam fisco ex contractu privato deberi: vel adversus leges commissum factum esse.

§. 1. An bona, quæ solvendo non sint, ipso jure ad fiscum pertineant, quæsitum est? *Labeo* scribit etiam ea quæ solvendo non sint, ipso jure ad fiscum pertinere. Sed contra sententiam ejus Edictum perpetuum scriptum est, quod ita (9) bona veneunt, si ex his fisco adquiri nihil possit.

§. 2. Divus Pius *Cœlio Amaranto* ita rescripsit, vacantium bonorum nuntiationem quadriennio (10) finiri: idque tempus ex die, quo certum esse cæpit, neque heredem, neque bonorum possessorem exstare, computari oportere.

§. 3. Præscriptio autem viginti (11) annorum, quæ etiam circa requirendorum adnotatorum bona observatur, ex Constitutione Divi Titi solet ex eo numerari, ex quo quid ad fiscum pertinere potuit.

§. 4. Causæ autem quæ statim motæ sunt, et tractæ ultra vicesimum annum, differri (12) possunt etiam post vicesimum annum.

§. 5. Illæque causæ, quæ a priore nuntiatore proditæ dicuntur, etiam post annos, quibus præscribi diximus, fisco nuntiari possunt.

De fama delatorum. 1. 2. *De instrumentis.* 3. *De contumacia delatoris, et possessoris,* 4. *Vel delatoris tantum.* 5. *De mandatore.* 6. *De servis et liberis.* 7. *De eo, qui se detulit.*

2. Idem lib. 2. de jure fisci.

EX quibusdam (13) causis delationes suscipientium fama non læditur: veluti (14) eorum, qui non præmii (15) consequendi, item eorum, qui ulciscendi gratia adversarium suum deferunt, vel quod (16) [nomine] Reipublicæ (17) suæ quis exequitur causas: et hæc ita observari, plurifariam Principalibus Constitutionibus præcipitur.

§. 1. Divus Hadrianus *Flavio Arriano* in hæc verba rescripsit: *Quin ei, qui instrumenta* (18) *ad causam fisci pertinentia, cum possit exhibere, non exhibet, nocere debeat: si verum aliter non invenitur, ea substracta esse credantur, quæ nocitura causæ ejus fuerint, dubitatum non est: sed nec alias dubitari oportet, quin non in aliam rem nocere debeant, quam in eam, qua desiderata sunt.*

§. 2. Item Divi fratres ad libellum Cornelii Rufi rescripserunt, totiens edenda esse instrumenta, quotiens de jure capiendi, vel de jure dominii, vel de aliqua causa simili, re nummaria (19) quæratur: non (20) si de capitali causa agatur.

§. 3. Senatus censuit, [ut] si neque delator (21), neque possessor tribus Edictis (22) evocati adfuerunt: delatoris quidem fidejussores teneantur, et ei postea publicam causam deferendi jus adimatur: possessoris autem jus idem esset, quod si delatus omnino non esset.

§. 4. Quotiens tamen delator adesse jussus cessat, nec hoc fraude possessoris factum esse probabitur: Divus *Hadrianus* rescripsit, secundum possessorem pronunciari oportere: ita ut sententia comprehendatur, etiam delatores (23) edicto id comprehendisse.

§. 5. Divus Pius *Cæcilio Maximo* rescripsit, constitutionem patris sui, qua compelleretur delator edere *mandatorem* (24), ac nisi edidisset, ut in vincula deduceretur, eo pertinere non ut *delator* pœnæ subduceretur, si mandatorem haberet: sed ut mandator quoque perinde, atque si ipse detulisset, puniretur.

(1) *l. un. C. de his, qui se deferunt.*

(2) Accursius hic notat, deportatos, hæreticos, damnatos, in metallum, natos ex damnato coitu, esse incapaces, id est, ius capiendi non habere.

(3) *l. 1. C. ubi causæ fiscales. l. 1. C. de his, quibus ut indign.*

(4) De quo vide *l.* 3. *supr. de his, quæ ut indign.*

(5) Hoc hodie remissum. *l. 7. in fin. C. de delatorib. lib.* 10. *tit.* 11. vide Basil. 1. c. 58.

(6) *l.* 10. *supr. de divers. et temporalib. l. unic. C. de sententiis adversus fiscum.*

(7) Destructam. *Hal.*

(8) Vid. *l.* 22. *infr. h. t.*

(9) *l.* 4. §. 20. *supr. de fideicom. libert.*

(10) *l.* 1. *C. de quadriennii præscript. l.* 6. §. 7. *supr. si quis omissa causa.*

(11) *l.* 4. §. 1. *supr. de requirendis vel absent.*

(12) Deferri προσαγγέλλεσθαι Græci, et Petrus Faber apud Cujac. c. 28. *de præscript.*

(13) Adde *l.* 44. *infr. h. t. l.* 3. *C. de delatoribus. lib.* 10. *tit.* 11.

(14) Delator non est, qui quid defert fisco, non ut præmium consequatur, sed ut suam, ac patriæ causam defendat: et ideo si non obtinuerit, infamia non notatur, *ut hic. et l.* 4. *C. de delatoribus. lib.* 10 *tit.* 11. *l. neminem.* 9. *C. ex quib. caus. infam. irrogatur.* Tanti interest præmio quid fiat an vindicta sui, suæve patriæ.

(15) Præmia olim accusatoribus, et delatoribus constituta. *l.* 3. §. 13. *l.* 25. *supr. de SC. Silaniano*; dixi ad *l.* 8. *circa fin. supr. de accusat.* arbitrio judicum. *l.* 5. *in fin. supr. de injur.* Tacit. 4. 5. 15. 5. Quint. 7. vel a lege *l.* 3. §. 13. *l.* 25. *supr. de SC. Silaniano*, pars dimidia. Frontin. 2. *de aquæductibus*: quarta in crimine repetundarum, et lege Papia, *Tacit.* 4. *Suet. Neron.* 6. id vulgare præmium videtur appellari in *l.* 13. §. 5. *infr. h. t.* Qua ratione, quasi turpi quæstu quodam abutentes ad calumnias prorumpebant. *l.* 8. *supr. de accus.* tametsi exilio, et aliis pœnis adfecti a Tito, Domitiano, et Trajano. Suet. *in Tito* 8. Xiphilin. *in Tito.* Martial. 1. *Epigramm.* Plin. *Panegyrico ad Trajanum.* adde Brissonium 3. *select.* 17.

(16) Adde *l.* 38. *supr. de injuriis.*

(17) Patria nobismet ipsis carior esse debet. *l.* 7. *C. de procurat. l.* 9. *C. ex quib. causis infam. l.* 3. *l.* 4. *C. de delatoribus. lib.* 10. *tit.* 11.

(18) Vide *l.* 3. *supr. de edendo.* adde *l.* 2. *supr. de fide instrument.* Goth. in hunc §. vide Joann. Decher. *lib.* 2. *dissert.* 14. *num.* 3. Ans.

(19) In criminalibus causis ad fiscum delatis nemo tenetur edere. Bossius *tit. de fisco, et privilegio ejus* 101. *num.* 11. negat tamen Clarus fisco actori edendum in causa pecuniaria: idque ex mente omnium interpretum ait. 5. *sent.* 8. *ult. qu.* 27.

(20) Imo tunc maxime, ne delicta sint impunita.

(21) Delatores tribus edictis vocabantur.

(22) *l.* 15. §. 2. §. 4. *l.* 42. §. 1. *infr. h.t. l.* 3. *C. de accusat.* Cic. 1. *epist.* 3. *et ad Q. Fratrem.*

(23) Delatoris edicto. Cujac. 19. *obs.* 2.

(24) *l.* 24. *infr. h. t.*

§. 6. Imperator noster *Severus* Augustus constituit, ne servi delatores dominorum audiantur (1): sed ut pœna coërceantur. Libertos quoque causæ mandatores contra patronos a Præsidibus Provinciarum pœna plectendos.

§. 7. Complura sunt Rescripta Principalia, quibus cavetur non obesse errorem (2) cuiquam, quod ignarus juris sui ipse se detulerit. Sed extat eorundem Principum Rescriptum, ex quo videtur posse defendi, ita demum non nocere cuiquam se detulisse, si ea persona sit, quæ ignorare propter rusticitatem (3), vel propter sexum fœmininum (4) jus suum posssit.

De tacito fideicommisso. 5. *De venditione*, 6. *Aut locatione rei fiscalis.* 7. *Si posteriori creditori fiscus successerit.* 8. *De debitoribus debitoris.* 9. *De liberali causa.* 10. *De thesauris.*

3. Idem lib. 3. de jure fisci.

NOn intelligitur fraudem legi fecisse, qui rogatus est palam (5) restituere. Sed cum quidam testamento suo ita scripsisset, *Vos rogo, ut in eo, quod a vobis petii, fidem præstetis: perque* (6) *Deum, ut faciatis rogo*, et quæreretur, an id palam datum intelligeretur? *Julianus* respondit, non quidem apparere, quid ab heredibus ex hujusmodi verbis petitum est: quæri autem solere, quando intelligatur quis in fraudem legis fidem suam accomodare? Et fere eo jam decursum, ut fraus legi fieri videatur quotiens (7) quis neque testamento, neque codicillis rogaretur, sed domestica (8) cautione et chirographo obligaret se ad præstandum ei, qui capere non potest: ideoque dici posse ex suprascriptis verbis non esse legi fraudem factam.

§. 1. Si quis palam (9) rogatus et (10) tacite esset, agitabatur, quid magis prævaleret: utrum id ipsum noceret, quod tacite rogatus esset: an prodesset, quod palam petitum esset: [et] Divus *Hadrianus* rescripsit in eo (11), quod cujusque fidei palam commissum est, non esse existimandum fidem suam in fraudem legis accommodasse.

§. 2. Quando autem fraus interposita videatur, agendum est, id est, utrum exitus spectari deberet, an consilium? forte si tunc, cum tacite fideicommittebatur, non capiebat is, cui restitui jubebatur: mortis vero tempore capere poterat, vel contra? et placuit exitum (12) esse spectandum.

§. 3. Tacita autem fideicommissa frequenter sic deteguntur, si proferatur chirographum, quo se cavisset (13), cujus fides eligitur, quod ad eum ex bonis defuncti pervenerit, restituturum. Sed et ex aliis probationibus manifestissimis idem fit.

§. 4. Cum ex causa taciti fideicommissi bona ad fiscum pertinent: omnia quæ in testamento utiliter data sunt, valent (14): et ita Divus Pius rescripsit.

§. 5. Divi fratres rescripserunt, in venditionibus fiscalibus fidem et diligentiam a procuratore (15) exigendam: et justa (16) pretia, non ex præterita emptione, sed ex præsenti (17) æstimatione constitui: *sicut enim diligenti cultura pretia prædiorum ampliantur: ita si negligentius habita sint, minui ea necesse est.*

§. 6. Cum quinquennium (18), [in] quo quis pro publico conductore se obligavit, excessit, sequentis temporis nomine non tenetur: idque Principalibus Rescriptis exprimitur. Divus etiam *Hadrianus* in hæc verba rescripsit, *Valde inhumanus mos est iste, quo retinentur* (19) *conductores vectigalium publicorum, et agrorum, si tantidem locari non possint: nam et facilius invenientur conductores, si scierint fore, ut, si peracto lustro discedere voluerint, non teneantur.*

§. 7. Si (20) posteriori creditori fiscus successerit: eo (21) jure utitur, quo is usurus erat, cui successit.

§. 8. Multa Principalia sunt rescripta (22), quibus cavetur non aliter fiscum debitorum suorum debitores convenire, nisi (23) principales debitores defecerint, vel ex ratione fisci nomina facta liquido probentur, vel ex contractu fiscali debitores conveniantur.

§. 9. D. Hadrianus *Flavio Proculo* rescripsit, cum in libertatem proclamat, qui ex bonis ad fiscum pertinentibus esse dicitur, judicium dari præsentibus (24), et agentibus etiam his, qui negotiis fisci solent intervenire: et hujusmodi liberales causæ, si non (25) interveniente fisci (26) advocato decisæ sint, in integrum restituuntur (27).

§. 10. Si in locis fiscalibus, vel publicis (28), religiosisve, aut in monumentis thesauri reperti fuerint: Divi fratres constituerunt, ut dimidia pars ex his fisco vindicaretur: item si in Cæsaris possessione repertus fuerit, dimidiam æque partem fisco vindicari.

§. 11. Deferre autem se nemo cogitur, quod thesau-

(1) *l.* 6. *C. de delatorib. lib.* 10. *tit.* 11. nisi in crimine majestatis, Paul. 5. *sent.* 13. §. *ult.*
(2) *l.* 13. *in fin. Infr. h. t.*
(3) Vide *l.* 3. §. 22. *supr. de SC. Silan.*
(4) Fœmineum. *Hal.*
(5) *l.* 103. *supr. de legat.* 1.
(6) Dei nomen in obtestationibus, et precibus usurpari solitum, *ut hic.* Per Deum, ut id facias rogo, frequens est testatoribus cum jurisjurandi obtestatione heredes onerare, legati, ac fideicommissi præstatione per Deum, *ut hic, et* §. 1. *Inst. de fideic. hered. l.* 2. *C. comm. de legat.* per salutem Principis. *l.* 41. *C. de transact.*
(7) *l.* 40. *infr. h. t. d. l.* 103.
(8) Adde *l.* 5. *C. de probat. l.* 10. *supr. de his, quæ ut indign.*
(9) Tacite possumus relinquere, quod etiam palam possumus. Quod tacite rogavi, idem possum palam rogare, *ut hic*: unde colligas: Tacita fideicommissa esse posse sine fraude: sicut et tacite pecunia credi potest sine fraude. Et tamen *tacita* cum dicimus, fraudes dicimus, sic *tacitum mutuum* apud Gellium 12. et *tacita pactio* dicitur, *l. penult.* §. 2. *supr. de bon. lib.* et apud Plin. 5. *epistol.*
(10) Vide *l. ult. supr. de ritu.*
(11) Adde *l.* 123. §. 1. *supr. de leg.* 1.
(12) Exitus in fraude spectandus est.
(13) Cavisset is cujus. *Hal.*
(14) *l.* 14. *infr. h. t.*
(15) *Sub.* Cæsaris, de quo dixi ad titulum *supr. de officio Procuratoris Cæsaris.*
(16) *l.* 50. *supr. de furt.*
(17) Pretia justa non ex præterita emptione, sed ex præsenti æstimari oportet. *l.* 62. *in fin. supr. ad l. Falc.*
(18) *l.* 7. *C. de locato.*
(19) *l.* 9. §. 1. *supr. de publicanis.* imo retineri posse videntur in specie *l.* 11. *in fin. supr. de publican.*
(20) Vide Cujac. 19. *observ.* 4.
(21) *l.* 6. *infr. h. t.*
(22) *l.* 2. *l.* 4. *C. quando fiscus, vel privatus. Novell.* 128. *c.* 3.
(23) *l.* 2. *l.* 4. *C. quando fiscus, vel privatus.*
(24) Vide quæ notavi ad *l.* 47. *supr. de re judicata.*
(25) *d. l.* 47.
(26) De fisci advocato, adde *l.* 7. *infr. h. t.* dixi ad *tit. C. de advoc. fisc.*
(27) Dixi ad *l.* 33. *supr. de re judic.*
(28) Publicis, non etiam religiosis. Zoanettus 27. *restit.* ob id reprehensus a Rob. 1. *recept.* 5. de thesauro dicam ad *Nov. Leon.* 51. Goth. Facit ad hunc §. *cap. unic. Quæ sint regalia. Obst.* §. 39. *Inst. de rer. divis.* conciliat Charond. *verosimil. lib.* 1. *cap.* 21. Ans. Adde Alciat. *lib.* 7. *parerg. cap.* 1. Augustin. *lib.* 1. *emend. cap.* 3. Ræward. *lib.* 4. *var. cap.* 4. S. L. Goth. Vide Forcatul. *in sphæra legali in fin.* Mod.

rum invenerit, nisi ex eo thesauro pars fisco debeatur. [Qui autem] cum in loco fisci thesaurum invenerit, et partem ad fiscum pertinentem suppresserit, totum cum altero tanto cogitur solvere.

De pactis cum delatoribus.

4. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

IN fisci causis pacti cum delatoribus pro confessis habentur, si modo pretium (1), vel modicum (2), dederunt.

De venditione rei fiscalis.

5. IDEM lib. 6. ad Edictum.

SI Procurator Cæsaris rem aliquam vendiderit, quamvis duplum (3), vel triplum pro evictione promiserit: tamen fiscus simplum præstabit.

§. 1. Si ab eo, cui jus distrahendi res fisci datum est, fuerit distractum quid fisci: statim (4) fit emptoris, pretio tamen soluto.

De fisco in privati jus succedente. 1. De Cæsaris, vel Augustæ rationibus.

6. IDEM lib. 63. ad Edictum.

FIscus, cum (5) in privati jus succedit, privati jure pro anterioribus suæ successionis temporis utitur (6): cæterum posteaquam successit, habebit privilegium suum. Sed utrum statim atque cœpit ad eum pertinere nomen: an vero postea quam convenit debitorem, an postea quam relatum est inter nomina debitorum quæritur. et quidem usuras exinde petit fiscales, etsi breviores debeantur, ex quo convenit certum debitorem (7) et confitentem. At in privilegio varie rescriptum est: puto tamen exinde privilegio esse locum, ex quo inter nomina debitorum relatum nomen est.

§. 1. Quodcunque privilegii fisco competit, hoc idem et Cæsaris ratio, et Augustæ (8) habere solet (9).

De liberali causa.

7. IDEM lib. 54. ad Edictum.

SI fiscus alicui status controversiam faciat, fisci (10) advocatus adesse debet (11): quare si (12) sine fisci advocato pronunciatum sit: Divus Marcus rescripsit, nihil esse actum: et ideo ex integro cognosci oportere.

De actoribus bonorum non distrahendis.

8. MODESTINUS lib. 5. Regularum.

BOnorum fisco vindicatorum actores (13) venundari a procuratoribus non possunt: et si distrahantur irritam fieri venditionem rescriptum est.

De morte rei.

9. IDEM lib. 17. Responsorum.

LUcius Titius fecit heredes sororem suam ex dodrante, uxorem Mæviam et socerum ex reliquis portionibus. ejus testamentum postumo nato ruptum est: qui postumus brevi et ipse decessit: atque ita omnis hereditas ad matrem postumi devoluta est: soror testatoris Mæviam veneficii in Lucium Titium accusavit: cum non obtinuisset, provocavit: interea decessit rea: nihilominus tamen apostoli (14) redditi sunt. *Quæro*, an putes extincta rea cognitionem appellationis inducendam, propter hereditatem quæsitum? *Modestinus* respondit, morte (15) reæ crimine extincto, persecutionem eorum, quæ scelere (16) adquisita probari possunt fisco competere posse.

De dubiis quæstionibus.

10. IDEM lib. singulari de Præscriptionibus.

NOn (17) puto delinquere eum, qui in dubiis (18) quæstionibus contra (19) fiscum (20) facile responderit.

De ære alieno.

11. JAVOLENUS lib. 9. Epistolarum.

NOn possunt ulla bona ad fiscum pertinere, nisi (21) quæ creditoribus superfutura sunt: id (22) enim bonorum cujusque intelligitur, quod æri alieno superest.

De damnatis in metallum.

12. CALLISTRATUS lib. 6. de Cognitionibus.

IN metallum damnatis libertas adimitur, cum etiam verberibus (23) servilibus coërcentur. Sane per hujusmodi personas fisco nihil adquiri, Divus Pius rescripsit:

(1) Vid. *l.* 2. *in fin. supr. h. t. l.* 29. *infr. eod.*

(2) Imo id non tenet. *l.* 1. *supr. h. t.*

(3) *l.* 56. *supr. de evict.*

(4) Non prius, vide Cujac. 9. *obs.* 37. adde *l.* 15. §. 7. *supr. de re jud.*

(5) Imo semper jus habet pignoris, *l.* 46. §. 3. *infr. h. t.*

(6) *l.* 60. *in fin. supr. de cond. et dem.* atque ideo jus deliberandi habet. *l.* 19. *C. de jure delib.* Bald. Cin. Ang. Jas. Castr. Guido *quæst.* 208. Quin si rex succedit alicui vasallo dominum alium habenti, rex tenetur homagium facere illi domino, vel alium in feudo constituere. *Feud.* 10. Spec. *tit. de feud.* §. 1. *vers.* 24. *l. hic qui.* 4. *C. de conveniendis fisci debit. l.* 2. *C. de prædiis, et omnibus rebus naviculariorum. lib.* 11. *tit.* 2.

(7) Debitore confitente. Cujac. 29. *observ.* 2.

(8) *l.* 31. *supr. de legib. l.* 3. *C. de quadriennii præscriptione.*

(9) Imo non solet. *l.* 57. *supr. de leg.* 2. Goth. Restringe, ut sit immunis a præstatione vectigalium. *l.* 9. §. *fin. supr. de publican.* Ans.

(10) De fisci advocato, adde *l.* 3. §. 9. *in fin. supr. h. t. l. ult. Infr. eod. et C. de advocatis fisci.*

(11) Vide *l.* [illegible] *C. de repudiend. vel abstin. hered.*

(12) *l.* 47. *supr. de re judicata.*

(13) Vide *l.* 30. *Infr. h. t. l. ult. supr. de off. præsid. l.* 16. *supr. de publican.* adde Cujac. 9 *obs.* 1.

(14) Vide *l.* 1. *supr. de libellis dimissoriis.*

(15) Vide *l. unic. supr. si pendente appellat.*

(16) Dixi in *Epitome Feudor. tit. de act. empt.*

(17) Dum contra fiscum interpretanda, vide Antonium Negusanzium, *tract. de pignor. membro* 4. *parte* 2. *num.* 117. *et sequent.* ubi num. 118. definit. in causa onerosa in dubio fiscum præferri doti: in lucrativa postponi. *l.* 1. *C. de privilegio fisci.* Goth. Vide in hanc l. Matth. Gribald. Alciat. *ad l.* 1. *ff. solut. matrim.* et in Ant. Cuch. *de moratoria præscriptione n.* 45. *et* 47. Covarruv. *l.* 1. *var. resolut. cap.* 16. Ans. Adde Ant. Augustinum *lib.* 1. *emendat. c.* 5. Mod.

(18) In dubio contra fiscum, vid. quæ not. ad *Novell.* 85. et Alciat. 3. *præsumpt.* 41. huc pertinet illud Capitolini de Marco Antonino philosopho, in causis compendii nunquam judicans favit. *l. unic.* §. 14. *in fin. C. de caduc. toll.* Goth. Adde Anton. Merend. *controv. lib.* 3. *cap.* 18. Alciat. *parerg. l.* 8. *c.* 6. Ans.

(19) Imo non fisco, vide Edictum Justiniani 4. c 2. §. 1.

(20) Agentem præsertim actione pœnali ad pœnam et privilegiata, vide Dinum *ad c.* 85. *de reg. jur.* vide exemplum in *l. un. C. de caduc. tollend.*

(21) Vid. *l.* 17. *infr. h. t.*

(22) Bona dicimus, quæ ære alieno deducto supersunt, vide *l.* 72. *supr. de jure dot.*

(23) Servilia verbera, *hic. et l.* 7. §. 2. *supr. de injuriis*, sunt flagra, flagella, lora, quibus rumpi servos in Comœdiis legimus. adde *l.* 9. §. 3. *l.* 15. §. 39. *l.* 17. §. 2. *supr de injuriis.* (Nam liberi fustibus castigabantur ex eodem crimine, quo servi flagellis cædebantur,) *l. ult. supr. de injuriis. l.* 10. *l.* 28. §. 2 *supr. de pœn.* Seneca in ludo: *et libro de Clementia. l. in servorum* 10. *supr. de pœnis l. levia.* 6. *supr. de accus. l. Pedius.* 4. §. 1. *supr. de incendio.* Porro levior fuit fustium, quam flagellorum castigatio. Nam fustigatio in modica castigatione ponitur, flagellorum in atrocissima, et servili. *l.* 7. §. 2. *supr. de injuriis. l.* 10. §. 90. *in fin. supr. de in jus voc. l.* 25 *in fin. supr. de usufr.* Ea ratione fustium admonitio dicitur quasi levis. *l. veluti.* 7. *supr. de pœnis.* Proinde quod dicitur *in l. si quid erit.* 11. *supr. de officio proconsulis*: Proconsulis legatum non habere jus atrociter verberandi, ad flagellationem referemus, adde Brissonium 3. *select.* 9.

et ideo quod legatum erat ei (1), qui postea in metallum damnatus erat, ad fiscum non pertinere rescripsit: magisque ait pœnæ eos, quam fisci servos esse.

De iis, qui se deferunt.

13. PAULUS lib. 7. ad legem Juliam et Papiam.

Edicto Divi *Trajani*, quod proposui, significatur, ut si quis, antequam causa ejus ad ærarium (2) deferatur, professus esset eam rem, quam possideret, capere sibi non licere, ex ea partem (3) fisco inferret, partem ipse retineret.

§. 1. Idem postea Edicto significavit, ut quæcunque professa esset vel palam, vel tacite relictum sibi, quod capere non posset, et probasset jam id ad fiscum pertinere: etiam si id non possideret: ex eo quod redactum esset a Præfecto ærario, partem dimidiam (4) ferat.

§. 2. Nihil autem interest, quæ causa impediat jus capiendi.

§. 3. Id autem deferri debet, quod latet, non id quod fisci est.

§. 4. Ad heredes ejus, qui se detulerat, non videbatur præmium transire: sed Divus *Hadrianus* rescripsit, ut licet ante decessisset is qui se detulerat, antequam id quod detulerat fisco addiceretur: heredi ejus præmium daretur.

§. 5. Exstat ejusdem *Hadriani* epistola, ut si is, qui se deferre poterat, morte præventus fuerit, heres ejus, si detulerit, præmium consequatur: si tamen, inquit, liquebit defunctum ejus animi (5) fuisse, ut se vellet deferre: si vero idcirco dissimulaverit, dum rem occultari sperat: heredem ejus ultra vulgare (6) præmium nihil consecuturum.

§. 6. Item Divi fratres rescripserunt, heredes eorum quibus tacitum fideicommissum relictum est, ita demum [ex] beneficio Trajani deferre [se] posse: si is, cui datum fuerat, morte præventus esset, et ideo per angustias temporis deferre se non potuerit.

§. 7. Cum ante apertum testamentum, tacitum fideicommissum nunciatum esset ab is, qui fidem tacitam susceperunt, deinde post apertas (7) a fideicommissario delatum esset: Divus *Antoninus* recipi professionem ejus jussit: neque enim dignam esse præmio tam præcipitem (8) festinationem prioris: et cum quis se nunciet non capere, potius confiteri de suo jure, quam aliud (9) deferre videtur.

§. 8. Ad eos beneficium *Trajani* pertinet, qui ex defuncti voluntate relictum sibi capere non possunt: ergo nec illud quod servo meo relictum est, deferre potero.

§. 9. Eos qui quasi indigni repelluntur, summovendos esse ab ejusmodi præmio: id est eos, qui de innoficioso (10) egerunt, vel falsum dixerunt testamentum, qui usque ad finem litis oppugnaverunt testamentum.

§. 10. Ei qui per errorem (11) se detulit, cum capere solidum (12) posset, non nocere hoc Divus Hadrianus, et D. Pius, et fratres rescripserunt.

De libertatibus et legatis.

14. GAJUS lib. 2. ad legem Juliam et Papiam.

Dicitur, ex asse hereditates ex Silianiano cum fiscus vindicasset; ut nec libertates, nec legata tueatur: quod aperte nullam habet rationem: cum ex quibuslibet aliis causis fisco vindicatis hereditatibus, et libertates (13) et legata maneant.

De abolitione. 1. De delatore subjecto. 2. Si delator citatus, ad edictum non responderit. 3. De eo qui se detulit. 4. De contumacia delatoris. 5. De rationibus.

15. JUNIUS MAURITIANUS lib. 3. ad legem Juliam et Papiam.

Senatus censuit: si delator abolitionem petat, quod errasse (14) se dicat: ut idem judex cognoscat, an justa causa abolitionis sit? et si errasse videbitur, det imprudentiæ veniam. si autem calumniæ (15): hoc ipsum judicet, eaque causa accusatori perinde cedat, ac si causam egisset [et prodidisset].

§. 1. Si quis delatorem subjecerit, tantum in ærarium deferat, quantum præmii nomine delator consequuturus fuisset, si vicisset.

§. 2. Divus *Hadrianus* rescripsit eandem pœnam delatorem ferre debere, si citatus ad Edictum (16) non responderit, qua teneretur, si causam non probasset.

§. 3. Senatus *Hadriani* temporibus censuit, cum quis se ad ærarium detulerit, quod capere non potuerit, ut totum in ærarium colligatur: et ex eo pars (17) dimidia sibi secundum beneficium D. Trajani restituatur.

§. 4. Quod si tribus (18) Edictis a Præfecto ærario (19) adesse delator jussus, venire noluerit: secundum possessorem sit pronuntiandum: sed ab eo qui ita adesse jussus, respondente possessore non adfuerit, tantum exigendum, quantum apud ærarium ex ea causa quam detulerit, remaneret, si professionem eam implesset.

§. 5. Senatus censuit ut perinde rationes (20) ad ærarium deferat is, a quo tota (21) hereditas fisco evicta est, vel universa legata: atque is deferre deberet a quo pars hereditatis vel legati evicta sit.

§. 6. Si quis arguetur falsas rationes detulisse, de eo Præfectus ærarii cognoscat quantam fraudem invenerit, ut tantam pecuniam in ærarium jubeat inferri.

(1) *l.* 11. *supr. de alimentis. l.* 3. *supr. de his, quæ pro non scriptis.*

(2) Ærarius, vel ærarium. *l.* 4. §. 20. *supr. de fideicomm. libert. l.* 9. §. 6. *supr. ad l. Jul. peculatus.* quidam hac voce intelligunt præfectum ærario. *l.* 42. *infr. h. t.*

(3) *l.* 15. §. 3. *Infr. h. t. l. unic. C. de his, qui se deferunt.*

(4) Dimidia rei delatæ delatori sui ipsius interdum data, *ut hic.*

(5) Animus factis externis probatur, *ut hic*: adde *l.* 4. *supr. de doli mali et metus except.*

(6) Præmium vulgare delatorum, quarta. Tacit. 4. *Annal.* hinc quadruplatores dicti a præmio quartæ, quam consequebantur. Ascon. *in Verrem.* Octava dabatur servis rei crimine majestatis. Joseph. 19. ante erant arbitraria hæc præmia. Tacit. 6. *Annal. et* 16. *et historiarum* 4. Porro vulgare præmium hic appellatur quarta, bonorum rei ad differentiam ejus, quod edicto Trajani dabatur se deferentibus: quod dimidiam bonorum continebat, dixi ad *l.* 2. *supr. h. t.* de vulgari præmio delatoris, vide Cuj. 9. *obs.* 3.

(7) Apertas tabulas. *Hal.*

(8) Adde *l.* 42. §. 2. *supr. de bon. libert.*

(9) Quam alium. *Hal.*

(10) *l.* 8. §. 14. *supr. de inofficioso.*

(11) *l* 2. *in fin. supr. h. t.*

(12) Vide *Ulp.* 13.

(13) *l.* 3. §. 4. *supr. h. t. l.* 9. *supr. de SC. Silan.*

(14) *l.* 10. *in fin. supr. de judic.*

(15) *l.* 9. *C. de calum.* vide *l.* 10. *supr. de diversis temporal.*

(16) *l.* 2. §. 3. *supr. h. t. l.* 42. §. 1. *infr. h. t.* adde *l.* 7. *supr. de in integr.* ubi vide *Cujac.*

(17) *l.* 13. *supr. h. t.*

(18) Vide *l.* 2. §. 3. *supr. h. t.*

(19) De Præfecto ærarii, dixi ad *l.* 42. *infr. h. t.* adde Cujac. *in l.* 9. *C. de jure fisci.* Interim hic comes sacrarum largitionum, thesaurorum, sacri ærarii, de quo dixi ad *l.* 2. *C. ut dignitatum ordo servetur. lib.* 12. *tit.* 8.

(20) *l.* 45. §. 4. *infr. h. t.*

(21) Vide *l. quæ de tota.* 76. *supr. de rei vind.*

De his qui se deferunt.

16. ULPIANUS lib. 18. ad legem Juliam et Papiam.

AIt (1) D. Trajanus, *Quicunque professus fuerit*. † *Quicunque* accipere debemus tam (2) masculum, quam fœminam: nam fœminis quoque quamvis delationibus prohibentur, tamen ex beneficio Trajani deferre se (3) permissum est. Necnon illud æque non intererit, cujus ætatis sit is, qui se defert, utrum justæ an pupillaris. nam pupillis etiam permittitur deferre se ex quibus non capiunt.

De creditoribus.

17. MODESTINUS lib. 2. de Pœnis.

IN summa sciendum est, omnium fiscalium pœnarum petitionem creditoribus (4) postponi.

Qui deferre possunt vel non. 10. *Si debitor fiscalis creditori solverit.*

18. MARCIANUS lib. singulari de Delatoribus.

DEferre (5) non possunt *mulieres* (6) propter sexus infirmitatem, et ita Sacris Constitutionibus cautum est.

§. 1. Item Clarissimi (7) viri deferre non possunt.

§. 2. Item damnati deferre non possunt: ut Divi fratres de eo rescripserunt, qui fustibus cæsus in opus publicum erat datus.

§. 3. Item constitutionibus Principum prohibentur deferre illi, qui in metallum dati sunt, hoc ideo, ne desperati ad delationem facile possint sine causa confugere.

§. 4. Sed eas causas quas ante damnationem cœperunt deferre, posse eos etiam post (8) damnationem exequi, rescriptum est.

§. 5. *Veterani* quoque sacris constitutionibus delatores esse prohibentur, propter honorem utique, et merita militiæ.

§. 6. Item *Milites* propter honorem stipendiorum quæ merent, deferre prohibentur.

§. 7. Sed communem causam sibi cum fisco quivis deferre potest: [hoc est, vindicare (9):] nec per hoc famosus est, licet in causa [sua] non obtinuerit.

§. 8. Item eos, qui *tutores* vel *curatores* fuerunt, non oportere deferre causam pupillorum vel adolescentum suorum Divi Severus et *Antoninus* (10) rescripserunt. Quod consequens est observari et in eo, qui *quasi procurator* negotia gessit, et ita iidem Principes rescripserunt. † Iidem decreverunt, nulla constitutione prohibitum esse procuratorem (11) interrogari: sed accusare (12) eum, cujus negotia gessit. Et tutorem, qui aut detulit, aut mandavit, severissime puniendum rescripserunt.

§. 9. Sed ne quidem is, qui aliquam vendidit rem, eandem deferre debet vel per se, vel per subjectam personam: ne alioquin pœnam patiatur dignam suæ personæ, ut et constitutum esse refertur.

§. 10. *Papinianus* tam *libro sexto*, quam *undecimo Responsorum* scribit, ita demum publicam auferri (13) pecuniam ei, qui cum erat creditor, in solutum pecuniam accepit, si aut sciebat, cum accipiebat, publicum quoque esse debitorem, aut postea cognovit, antequam consumeret pecuniam: sed placet omnimodo ei pecuniam auferendam esse, etiam si ignoravit, cum consumeret: et postea quidem Principes directam actionem competere ablata pecunia rescripserunt, ut et *Marcellus libro septimo Digestorum* scribit.

19. PAPINIANUS lib. 10. Responsorum.

DEnique non esse præstandas usuras (14), cum pecunia revocatur, convenit: quoniam res, non persona convenitur.

20. IDEM lib. 11. Responsorum.

SEd revocata pecunia, in fidejussorem liberatum utilis actio dabitur.

21. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

TItius, qui [mihi] sub pignoribus pecuniam debebat, cum esset fisci debitor, solvit mihi quæ debebat: postea fiscus jure suo usus, abstulit mihi pecuniam. *Quærebatur*, an liberata essent pignora? *Marcellus* recte existimabat, si id quod mihi solutum est, fiscus abstulit: non competere pignorum liberationem: neque differentiam admittendam esse existimo interesse putantium, idipsum quod solutum est, an tantundem repetatur.

De venditione rerum fiscalium. 2. *De lite donata.* 3. *Si delator desistat.*

22. MARCIANUS lib. singulari de Delatoribus.

REs quæ in (15) controversia sunt, non debent a procuratore Cæsaris distrahi: sed differenda est eorum venditio, ut Divus quoque *Severus et Antoninus* rescripserunt. Et defuncto Majestatis reo, parato herede purgare innocentiam mortui, distractionem bonorum suspendi (16) jusserunt. Et generaliter prohibuerunt rem distrahi a procuratore, quæ esset in controversia.

§. 1. Res autem nexas pignori distrahere procuratores possunt. Sed si ante alii res obligatæ sunt jure pignoris, non debet procurator jus creditorum lædere. Sed si quidem superfluum est in re, permittitur procuratori vendere ea lege, ut in primis creditoribus præcedentibus satisfiat: et si quid superfluum est, fisco inferatur, aut si acceperit totum fiscus, solvat ipse: vel simpliciter si vendidit procurator, jubebit pecuniam, quam deberi creditori privato fuerit probatum, exsolvi ei: et ita Divus Severus et Antoninus rescripserunt.

§. 2. Lites donatas (17) se non suscipere D. Pius rescripsit, *licet bona relicturum se quis profiteatur*, vel partem bonorum donatam non suscipere: et adjecit, et illum dignum fuisse puniri pro tam turpi, tamque invidio-

(1) In edicto suo, *l.* 18. *supr. h. t.*

(2) *l.* 13. *supr. h. t. l.* 1. *l.* 195. *supr. de verb. sign. l.* 3. §. 3. *supr. de negot.*

(3) Deferre nisi seipsam mulier non potest, adde *l. unic. C. de his, qui se deferunt.*

(4) Fiscales pœnæ creditoribus postponuntur. *l.* 11. *supr. eod. l. unic. C. pœnis fiscal. credit. præf.* vide Paul. 5. *sent.* 1. §. 10.

(5) Adde *l. ult. C. de delatorib. lib.* 10. *tit.* 11.

(6) Vid. *l.* 16. *supr. h. t.*

(7) Id est, senatores: dixi ad *l.* 5. *supr. de curator. furioso.*

(8) *l.* 5. *in fin. supr. de publ. jud.*

(9) Iudicare, Cujac. 18. *obs.* 22.

(10) *l.* 2. *C. qui accusare non poss.*

(11) Vide Oldend. *c.* 4. *de testib.* 9.

(12) Accusare hic dicitur qui defert. Est, inquam, hic accusator delator: hoc ideo quod delatores inter cætera crimina publica deferebant, ut et bona vacantia, caduca, ereptitia, commissa, tacita fideicommissa, vaga mancipia, thesauri inventionem

(13) Vide *l.* 5. *C. de privilegio fisci.*

(14) *l.* 5. *C. de privilegio fisci.*

(15) *l.* 1. *supr. h. t.* 56. *Eclog.* 2. *c.* 20.

(16) *l.* 20. *supr. de accusationibus.*

(17) *l. ult. supr. qui test. l. penult. supr. de her. inst* §. *ult. Inst. quib. mod. test. l.* 1. *l.* 2. *C. ne fiscus, vel resp.* Paul. 5. *sent.* 12. §. 7.

eo commento, et, nisi durum esse videbatur, in ultro venientem pœnam statuere.

§. 3. Sicut renunciare (1) causam nemo cogitur (2): ita liberum arbitrium desistendi ei non datur qui detulit, et ita Divus *Severus* et *Antoninus* rescripserunt, et idem esse, licet alieno mandato detulisset. Plane rescripserunt delatorem audiendum, volentem a lite desistere (3), si sibi mandatorem (4) subtractum quæratur.

23. Callistratus lib. 2. de jure Fisci.

DE eo delatore, qui causam solus agere instituerat non habita mentione mandatoris, si postea desistat prætendens mandatorem causæ decessisse: puniendum Divi fratres rescripserunt.

De probationibus.

24. Marcianus lib. singulari de Delatoribus.

NOn tantum delator punitur, si (5) non probaverit: sed et mandator quem (6) exhibere debet delator.

25. Ulpianus lib. 19. ad Sabinum.

ESt et decretum ab Imperatore *Severo*, et constitutum, nullo (7) modo exigendum quem probare, unde habeat, circa delationes fiscales: sed delatorem probare debere, quod intendit.

De emancipatione.

26. Idem lib. 31. ad Sabinum.

CUm quidam capitis (8) reus (9) emancipasset filium, ut hereditatem adiret, rescriptum est, non (10) videri (11) in fraudem fisci factum, quod adquisitum non est.

De morte uxoris non defensa.

27. Idem lib. 34. ad Edictum.

CUm mortem (12) maritus uxoris necatæ non defendit, Divus Severus rescripsit, dotem fisco vindicandam: prout ad maritum pertineat.

De generali hypotecha.

28. Idem lib. 3. Disputationum.

SI, qui mihi obligaverat *quæ habet, habiturusque esset* (13), cum fisco contraxerit: sciendum est in re postea (14) adquisita fiscum potiorem esse debere, *Papinianum* respondisse: quod et constitutum est: prævenit enim causam pignoris fiscus.

De delatore corrupto. 1. *De falsi testamenti accusatione.* 2. *De morte defuncti non defensa.*

29. Idem lib. 8. Disputationum.

EJus (15), qui delatorem (16) corrupit, ea conditio est, ut pro victo habeatur: nam in fiscalibus causis id constitutum est. Sed enim hæc pœna magis est, ut adversus ipsum locum habeat, qui delatorem redemit: cæteroquin adversus heredem ejus transire non debet: nec enim exinde perit causa, ex quo redempta est, vel actio perimitur, vel condemnatio facta videtur: verum oportet constare prius (17), et de crimine pronunciare. † Plane si forte de retractanda causa agatur, quæ semel judicata est per delatoris corruptelam: mortuus corruptor non efficiet, quominus agi possit, atque retractari causa: hic enim non pœnæ, sed causæ restitutio est.

§. 1. Eum, qui falsum testamentum dixit, posse adire hereditatem constat: sed denegatis ei actionibus fisco locus erit: et obligationes, quas adeundo confudit (18), non restituuntur.

§. 2. Nam et in eo, qui post aditam hereditatem defuncti mortem non defendit, Imperator noster cum patre rescripsit, obligationes confusas non resuscitari.

De actoribus bonorum.

30. Marcianus lib. 3. Institutionum.

NE procuratores Cæsaris bonorum actores (19) quæ ad fiscum devoluta sunt alienent, Imperatores *Severus* et *Antoninus* rescripserunt: et si manumissi fuerint, revocantur ad servitutem.

De bonis obsidum, vel captivorum.

31. Idem lib. 4. Institutionum.

DIvus Commodus rescripsit, Obsidum (20) bona, sicut captivorum (21), omnimodo in fiscum esse cogenda.

32. Idem lib. 14. Institutionum.

SEd si accepto (22) usu (23) *togæ* (24) *Romanæ*, ut cives Romani semper egerint, Divi fratres procuratoribus hereditatum rescripserunt *sine dubitatione jus eorum ab obsidis conditione separatum esse beneficio principali*: ideoque idem jus eis servandum quod habent,

(1) Nunciare. *Hal.*
(2) *C. ut nemo invitus.*
(3) Vide *l.* 15. *in fin. supr. ad SC. Turpill.*
(4) De mandatore, vide *l.* 15. §. 1. *supr. h. t.*
(5) Delator punitur, si non probat.
(6) Delator mandatorem tenetur exhibere. *l.* 2. §. 5. *supr. h. t. l.* 1. §. 13. *supr. ad SC. Turp. l.* 34. *supr. de pœnis.*
(7) Probationes paratas delator habere debet, neque cogitur is, qui delatus est, probationes in se edere. adde 1. *Harm.* 5. §. 2. Goth. Vide in hanc l. Joann. Decher. *l.* 2. *dissert.* 14. *num.* 2. Ans.
(8) Nondum tamen damnatus.
(9) Rei capitis emancipare liberos suos possunt.
(10) Imo videtur, *l.* 45. *infr. h. t.*
(11) Eadem formula est *l.* 21. §. 4. *supr. de recept. qui arbitr.*
(12) *l.* 20. *supr. de his, quæ ut indign. l.* 1. *C. de his, quib. ut indign.*
(13) Quum cum fisco. Forner. 2. *select.* 24. reprehensus a Cujac. 10. *obs.* 22.
(14) Tacitam hypothecam privilegiatam fiscus hanc habet, ut præferatur creditori anteriori in bonis quæsitis per debitorem post obligationem contractam cum fisco.
(15) Vide Cujac. 15. *obs.* 24.
(16) *l.* 4. *supr. h. t. l. ult. supr. de prævaricat. l.* 2. *supr. de bonis eorum.* adde *l.* 18. *in fin. C. de transact.*
(17) Vide *l.* 3. §. 1. *supr. de prævaricat.*
(18) *l.* 8. *supr. de his, quæ ut indignis.*
(19) *l.* 8. *supr. h. t. l.* 46. §. 7. *infr. h. t.*
(20) Obsidum bona, hoc est, eorum qui nobis dati sunt obsides, fisco cedunt: ut et captivorum, *ut hic.* Ideoque de his apud nos testari non possunt. *l.* 11. *supr. qui testam.* Quod in Gallia servari negat Papo 3. *Notar.* 6. *c. des lettres de naturalité*, si modo in Gallia habeant liberos, vel cognatos.
(21) *l.* 36. *supr. de religiosis.*
(22) Togæ Romanæ jus conferri poterat exteris.
(23) Vide Cujac. *ad l.* 11. *supr. qui test.*
(24) Toga uti solis civibus Romanis licuit. Toga Romani hominis certissimum insigne fuit. *ut hic*: nec sine crimine aliam Romano homini, vel in media Asia vestem sumere licebat. Itaque apud Livium Q. Fabio in invidiam eo nomine P. Scipio adducitur, quod in Sicilia palliatus fuisset. Idemque cum Rabirio Postumo ab adversariis objectum esset, accuratam in eo facto purgando orationem Cicero habuit. Cæterum usus togæ peregrinis (de quibus dixi in *l.* 1. *C. de hered. inst.*) erat interdictus. Plin. 4. *epist. ad Minutium.* Itaque plerumque controversia incidebat, utrum rei causam dicere possent togati, an vero eos palliatos esse oporteret. Sueton. *Claudio c.* 15. Togæ jure amici populi a Romanis donati: quod et novæ Carthagini donatum refert Tertullianus *lib. de Pallio.* Inde togatæ Galliæ nomen, quam et ad honores adspirasse Tacitus 11. refert: et suffragiorum jus in urbe habuisse, Manutius *in epistol. ad Atticum* confirmat. Sic et Hispaniæ quosdam populos juris Italici factos togatos, stolatosque appellatos. Strabo scribit *lib.* 3. Quo ex more togam regibus amicis etiam mittebant Romani, *Tacit.* 10. Quin et prætextarum jure peregrini carebant. 1. *Macrob.* 6. cum Romani pueri prætextati essent. Erant et alia civium Romanorum privilegia, de quibus alias diximus.

si a legitimis civibus Romanis heredes (1) instituti fuissent.

De eo, qui debitoris fisci hereditatem adierit.

33. Ulpianus lib. 1. Responsorum.

EUm, qui debitoris fisci adiit hereditatem, privilegiis fisci cœpisse esse subjectum.

De adversario, vel judice corrupto.

34. Macer lib. 2. Publicorum.

IMperatores *Severus* et *Antoninus* [Asclepiadi] ita rescripserunt: *Tu, qui defensione omissa* (2) *redimere sententiam maluisti, cum tibi crimen objiceretur, non immerito quingentos solidos inferre fisco jussus es: omissa enim ipsius causæ inquisitione, ipse te huic pœnæ subdidisti: obtinendum est enim, ut hi, quibus negotia fiscalia moventur, ad defensiones causæ bona fide veniant: non adversarios, aut judices redimere* (3) *tentent*

Si alter hereditatem vindicet, alter ad fiscum pertinere dicat.

35. Pomponius lib. 11. Epistolarum.

APud *Julianum* scriptum est: si privatus ad se pertinere hereditatem Lucii Titii dicat, altero eandem hereditatem fisco vindicante: *quæritur*, utrum jus fisci ante (4) excutiendum sit, et sustinendæ actiones cæterorum, an nihilominus inhibendæ petitiones creditorum singulorum, ne publicæ causæ præjudicetur? idque Senatusconsultis expressum est.

De tributis.

36. Papinianus lib. 3. Responsorum.

PRædiis a fisco distractis, præteriti temporis tributum eorundem prædiorum [onus] emptorem (5) spectare placuit (6).

De pœna.

37. Idem lib. 10. Responsorum.

QUod placuit, *fisco non esse pœnam petendam, nisi* (7) *creditores suum recuperaverint*: eo pertinet, ut privilegium in pœna contra creditores non exerceatur, non ut jus commune privatorum fiscus amittat (8).

De fructibus. 1. De eo, qui pecuniam ad sui temporis administrationem pertinere contendit.

38. Idem lib. 13. Responsorum.

FIscus in quæstione falsi testamenti non obtinuit: priusquam autem ea quæstio decideretur, alio nuntiante bona postea vacare constitit; fructus post primam litem absumi non oportuisse respondi: neque enim ad Senatusconsulti beneficium scriptum heredem pertinere controversia mota.

§. 1. Delatoris opera non esse functum respondi, qui fisci pecuniam, quam alius tenebat, ad sui temporis administrationem pertinere, quamvis probare non potuisset, contendit: quoniam (9) propriam causam egerat.

De bonis citra pœnam exilii perpetuam non confiscandis. 1. De eo, qui periculum communis condemnationis dividi postulavit.

39. Idem lib. 16. Responsorum.

BOna fisco citra pœnam exilii perpetuam adjudicari sententia non oportet.

§. 1. Eum, qui periculum communis (10) condemnationis dividi postulavit, quod participes judicati solvendo essent; revocatis alienationibus, quas fraudulenter fecerant, non videri causam pecuniæ fisco nuntiasse respondi.

De tacito fideicommisso.

40. Paulus lib. 21. Quæstionum.

ITa fidei heredis commisit: *Rogo fundum Titio des, de quo te rogavi*: si Titius capere non possit, non evitabit heres pœnam taciti fideicommissi: non enim est palam (11) relinquere, quod ex testamento sciri non potest, cum recitatum est: quemadmodum nec ille palam dat, qui ita scribit: *Rogo vos heredes, in eo quod a vobis petii, fidem præstetis*: imo in priore specie, majorem fraudem excogitasse videtur, qui non tantum legem circumvenire voluit, sed etiam interpretationem legis, quæ circa tacitum fideicommissum habetur: quamvis enim fundum nominaverit, non tamen cognosci potest, de quo sit rogatus heres: cum diversitas (12) rerum obscurum faciat legatum.

§. 1. Patronus si tacite in fidem suam recipiat, ut ex portione sua præstet, cessare fraudem dicitur: quia de suo largitur.

De actione in eum qui bona vacantia comparavit.

41. Idem lib. 21. Responsorum.

EUm qui bona vacantia (13) a fisco comparavit, debere actionem, quæ contra defunctum competebat, excipere.

(1) Civitate donati heredes institui possunt, *ut hic*. Cur? testatorem heredem, et testes cives esse oportet, adde Ulpian. 20. §. 14. Ex testamento soli cives capiebant. *l.* 1. *supr. ad leg. Falcid.* inter solos cives erant nuptiæ. §. 1. *Inst. de nupt.* patria potestas. §. 1. *Instit. de patr. potest.* verberibus cædi, aut in crucem agi non poterant, aut injussu populi plecti, soli cives militabant in legionibus. Inter solos cives, solemnis per nexum abalienatio locum habuit. Cic. *in Topic.* usucapere. Cic. 1. *off.* honores gerere, suffragium ferre, toga uti soli cives poterant. Vide Brissonium 1. *select.* 13.

(2) *l.* 4. *l.* 29. *supr. h. t.*

(3) Judicem tentans redimere licet effectus nullus sequatur, punitur. *l.* 3. *supr. de calumniatoribus.*

(4) Causæ fiscalis tractatio privatæ antefertur.

(5) Et legatarius, *l.* 39. §. 5. *supr. de leg.* 1. *l.* 7. *supr. de publicanis l.* 5. *in fin. infr. de censibus. l.* 1. *C. de act. empt.*

(6) Hoc postea remissum. *l.* 7. *C. de censib.*

(7) *l.* 1. §. 1. *supr. l.* 48. *in fin. infr. h. t.*

(8) Admittat. *Haloand.*

(9) Delator non videtur, qui propriam causam agens, alium nominat.

(10) Vide *l.* 44. *infr. h. t.* vide *l.* 1. *C. si plures una sententia.*

(11) *l.* 3. *supr. h. t. l.* 10. *supr. de his, quæ ut indignis.*

(12) Rerum diversitas facit legatum obscurum, unde notant, libellum generalem non admitti, ut qui obscuritatem pariat.

(13) Vacantium emptor defuncti actiones excipit. *l.* 13. §. 9. *supr. de hered. pet.*

De tacito fideicommisso, et de eo qui se detulit.

42. VALENS lib. 5. Fideicommissorum.

ARrianus Severus Præfectus (1) ærarii, cum ejus qui tacite rogatus fuerat non capienti fideicommissum reddere, bona publicata erant: pronuntiavit nihilominus jus deferendi ex Constitutione (2) Divi Trajani habere eum cui fideicommissum erat relictum.

§. 1. Quia autem nonnulli ingrati adversus beneficium (3) D. Trajani, post professionem quoque de tacito fideicommisso factam, cum possessoribus transigunt, atque tribus (4) Edictis evocati non respondent: placuit Senatui, tantum ab eo qui id fecisset exigi, quantum apud ærarium ex ea causa, quam detulerat, remanere oportet, si professionem suam implesset: et si possessoris quoque fraus apud Præfectum convicta fuisset, ab eo quoque, quod convictus inferre debuisset, exigi.

43. ULPIANUS lib. 6. Fideicommissorum.

IMperator noster rescripsit, fiscum in rem (5) habere actiones ex tacito fideicommisso.

De eo qui protegendæ rei suæ gratia nuntiat.

44. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

DElator non est, qui (6) protegendæ (7) causæ suæ gratia aliquid ad fiscum nuntiat.

De alienatione in fraudem fisci. 1. De bonis rei ante sententiam mortui, 2. Ejusve qui sibi manum intulit. 3. De libertatibus. 4. De instrumentis, chirographis, et actis. 9. De eo qui pro alio solvit. 10. De dilatione debitoribus fisci danda. 11. De fidejussoribus. 12. Si plus servatum est ex bonis debitoris a fisco distractis. 13. De locatione rei fiscalis.

45. IDEM lib. 5. Sententiarum.

IN fraudem fisci non solum per donationem, sed quocunque (8) modo res alienatæ revocantur: idemque (9) juris est, et si non quæratur: æque enim in omnibus fraus punitur (10).

§. 1. Bona eorum qui in custodia, vel in vinculis, vel compedibus (11) decesserunt, heredibus eorum non auferuntur, sive testato, sive intestato decesserunt.

§. 2. Ejus (12) bona, qui sibi mortem conscivit, non ante ad fiscum coguntur, quam prius constiterit, cujus criminis gratia manus sibi intulerit. ✝ Ejus bona, qui sibi ob aliquod admissum flagitium mortem conscivit, et manus intulit, fisco vindicantur: quod si id tædio (13) vitæ aut pudore æris alieni, vel valetudinis alicujus impatientia admisit: non inquietabuntur, sed suæ successioni relinquuntur.

§. 3. A debitore fisci in fraudem datas libertates retrahi placuit. Sane ipsum ita ab alio emere (14) mancipium, ut manumittat, non est prohibitum: ergo tunc et libertatem præstare possit.

§. 4. Ex his bonis, quæ ad fiscum delata sunt, instrumenta (15) vel chirographa, acta etiam ad jus privatorum pertinentia restitui postulantibus convenit.

§. 5. Neque instrumenta, neque acta a quoquam adversus fiscum edi (16) oportet.

§. 6. Ipse autem fiscus actorum suorum exempla hac conditione edit, ut (ne) is cui describendi fit potestas adversus se, vel Rempublicam his actis utatur: de quo cavere (17) compellitur, ut si usus is contra interdictum fuerit, causa cadat.

§. 7. Quotiens apud fiscum agitur, actorum potestas postulanda est, ut merito iis uti liceat, eaque manu (18) commentariensis (19) adnotanda sunt. Quod si ea aliter proferantur: is qui ita protulerit, causa cadit.

§. 8. Quotiens iterum apud fiscum eadem causa tractatur, priorum actorum, quorum usus non fuerat postulatus ex officio recitatio jure poscetur.

§. 9. Qui pro alio a fisco conventus debitum exsolvit, non inique postulat persecutionem (20) bonorum ejus pro quo solvit: in quo etiam adjuvari per officium solet.

§. 10. Fiscalibus debitoribus petentibus ad comparandam pecuniam dilationem negari non placuit: cujus rei æstimatio ita arbitrio judicantis conceditur: ut in majoribus summis non plus, quam tres (21) menses: in minoribus vero non plus, quam duo prorogentur, prolixioris autem temporis spatium ab Imperatore postulandum est.

(1) Præfecti ærarii, *hic et in l.* 15. §. 4. *supr. h. t. l.* 8. §. 19. *supr. de transact. l.* 2. §. 4. *supr. ne quid in loco publico* (ubi legendum est præfecti ærarii, non eorum) qui et ærarii, *in l.* 13. *supr. h. t. l.* 4. §. 20. *supr. de fideic. libert. l.* 32. *supr. ex quib. caus. major.* hoc in urbe præstabant, quod in Provincia procuratores Cæsaris. Porro quod ad ipsum ærarium attinet, primis temporibus in æde Saturni asservatum constat. Festus *in Ærarium:* Plutarch. Macrob. quæstoribus autem mandabatur. *l.* 2. §. 22. *supr. de orig. jur.* Sub Augusto senatus præfectos ærarii eligebat: postea ad evitandum crimen ambitus, ipsi præfecti sorte ducti. Tacit. 13. Suet. *Augusto* 36. Postremo, cura ærarii Prætoribus et Prætoriis demandata, Suet. *ib.* Hinc Prætores ærarii apud Frontinum 2. *de aquæ ductib.* Tacit. 1. Per hos ærarium ad tempora usque Claudii tractatum commisso rursus ærario Quæstorib. Tacit. 14. Suet. *in Claudio* 24. ab eo, Nero ad Præfectos transtulit. Tacit. *d. loc.* Vespasianus ad Prætores. Tacit. 20. ut et Nerva, *l.* 2. §. 32. *supr. de orig. jur.* Cæterum munus hujus Præfecti sub Imperatoribus idem fuit, quod Quæstoris in libera Republica 11. Gell. 22. Iidem bona vacantia, et caduca fisco colligebant. *l.* 13. *l.* 15. §. 3. *supr. h. t.* Fiscales causæ apud eos agebantur. *l.* 2. §. 4. *supr. ne quid in loco publico. l.* 12. *supr. de his, quæ ut indig. l.* 4. *supr. de his, quæ in testamento delentur.* Eorum etiam autoritate, et arbitratu de alimentis fisco ex ultima voluntate debitis transigebatur. *l.* 8. §. 19. *supr. de transact.* Apud eundem Præfectum natales professiones fiebant ex constitutione D. Marci. *teste Capitolino.* Fuit et alius Præfectus ærarii militaris sub Augusto. *Sueton.* adde Brisson, 3. *Sel.* 19.

(2) *l.* 13. §. 6. *supr. h. t.*

(3) De quo vide *l.* 13. *supr. h. t.*

(4) *l.* 15. §. 2. *supr. h. t.*

(5) Hinc colligit Accursius, et Bartolus, Heredem propter suum delictum statim perdere dominium.

(6) *l.* 38. *in fin. l.* 39 *in fin. supr. h. t.*

(7) Delator non est, qui quasi possessor fundi fiscalis, cum a Cæsarianis conveniretur, alium possessorem esse adfirmavit, quoniam id non tam fisci, quam sui, suæque rei protegendæ causa, scilicet ut dimitteretur, fecit. Unde ea ex causa infamiam non contrahit, etiamsi eum quem dixit possessorem, non fuisse postea liqueat. *l.* 3. *C. de delatorib. lib.* 10. *tit.* 11.

(8) *l.* 11. *supr. qui, et a quibus manumiss.*

(9) Imo aliud, *l.* 26. *supr. h. t.*

(10) Consule Vallam *de rebus dubiis tract.* 12. Alciatum *lib.* 3. *parerg. c.* 19. Menochium *lib.* 1. *de arbitr. judic. quæst.* 98 Gilbertum Regium ἐναντιοφανῶν. *lib.* 1. *c.* 14. Mod.

(11) *l. penult. C. h. t. l.* 2. *supr. de bon. damnat. l.* 2. *supr. et l.* 2. *C. de bon. eorum, qui.*

(12) Vide Paul. 5. *sent.* 12. §. 1.

(13) Vide *l.* 3. §. 4. *supr. de bon. eorum, qui ante sententiam*

(14) *l.* 5. *C. qui manumittere.*

(15) *l.* 15. §. 5. *supr. h. t.*

(16) Vide quæ scripsi in *Auth. si quis in aliquo. C. de edendo*

(17) Nota cautionis genus.

(18) Id Galli practici vocant *vidimus.*

(19) Vide *l.* 1. §. 8. *C. de officio P. Prætorio Afric.*

(20) Adde *l. ult. C. de privileg. fisci.*

(21) *l.* 33. *supr. de usur.* Fiscalibus debitoribus dilationem petentibus majoribus in summis non plus quam tres menses: in minoribus non plus quam duo prorogantur.

§. 11. Si principalis rei bona ad fiscum devoluta sint, fidejussores liberantur: nisi (1) forte minus idonei sint, et in reliquum non exsolutæ quantitatis accesserint.

§. 12. Si plus (2) servatum est ex bonis debitoris a fisco distractis, jure ac merito restitui postulatur.

§. 13. Conductor ex fundo fiscali nihil transferre potest: nec cupressi materiam vendere, vel olivæ, non substitutis aliis, cæterasque arbores pomiferas cædere: et facta ejus rei æstimatione, in quadruplum (3) convenitur.

§. 14. Minoribus viginti quinque annis neque fundus, neque vectigalia locanda sunt: ne adversus (4) ea beneficio ætatis utantur.

De eo, qui post mortem testatoris suppositus declaratus est. 1. De eo, qui in fraudem fisci accepit. 2. De his, qui in provincia administrant. 3. De jure pignoris. 4. De compensatione. 6. De eo, qui in reatu constitutus est. 7. De actoribus non vendendis. 8. De servo Cæsaris hereditatem adeunte. 9. Si multi fisco fraudem fecerint.

46. Hermogenianus lib. 6. juris Epitomatorum.

AUfertur ei quasi (5) indigno successio, qui cum (6) heres institutus esset ut (7) filius, post mortem ejus qui pater dicebatur, suppositus declaratus est.

§. 1. Qui aliquid sciens in fraudem fisci suscepit, non solum rem, in qua fraudis ministerium suscepit, sed alterum (8) tantum restituere cogitur.

§. 2. Quod (9) a Præside, seu procuratore vel quolibet alio in ea Provincia, in qua administrat, licet per suppositam (10) personam, comparatum est: infirmato contractu vindicatur, et æstimatio ejus fisco infertur: nam et navem in eadem Provincia, in qua quis administrat, ædificare (11) prohibetur.

§. 3. Fiscus semper (12) habet jus pignoris.

§. 4. Qui compensationem opponit fisco, intra duos (13) menses (14) debitum sibi docere debet.

§. 5. Ut debitoribus fisci quod fiscus debet, compensetur (15), sæpe constitutum est: excepta causa tributoria, et stipendiorum, item pretio (16) rei a fisco emptæ, et quod ex causa annonaria debetur.

§. 6. In reatu constitutus bona sua administrare potest (17): eique debitor recte bona fide solvit (18).

§. 7. Actores (19), qui aliquod officium gerunt, in bonis, quæ distrahunt, procuratores venundare inconsultis Principibus prohibentur: et si veneant, venditio nullas vires habebit.

§. 8. Servus (20) Cæsaris, si jussu (21) procuratoris adiit hereditatem, Cæsari volenti adquirit.

§. 9. Si multi fisco fraudem fecerint, non ut in actione furti, singuli solidum, sed omnes (22) semel quadrupli pœnam pro virili portione debent: sane pro non idoneis, qui sunt idonei, conveniuntur.

Ut prius conveniatur heres, quam possessor. 1. De conductore alii locante.

47. Paulus lib. 1. Decretorum.

MOschis quædam fisci debitrix ex conductione vectigalis, heredes habuerat: a quibus post aditam hereditatem Faria Senilla, et alii prædia emerant: cum convenirentur (23) propter Moschidis (24) reliqua, et dicebant (25) heredes Moschidis idoneos esse, et multos alios ex iisdem bonis emisse: æquum putavit Imperator, *prius* (26) *heredes conveniri debere*: in reliquum, possessorem omnem: et ita pronunciavit.

§. 1. Æmilius Ptolemæus conduxerat a fisco possessionem, eamque paulatim pluribus locaverat majore quantitate, quam ipse susceperat: conveniebatur a procuratoribus Cæsaris (27) in eam quantitatem, quam ipse perceperit (28): hoc iniquum, et inutile fisco videbatur, ut tamen suo periculo, ipse eos, quibus locaverat, conveniret: ideoque pronuntiavit, in eam (29) solam quantitatem eum conveniri debere, qua ipse conductor exiterat.

De tacito fideicommisso. 1. An fideicommissarius præferatur fisco.

48. Idem lib. 2. Decretorum.

STatius Florus testamento scripto heredis sui Pompeii tacitæ (30) fidei commiserat, ut non capienti fundum et certam pecuniæ quantitatem daret: et eo nomine cautionem a Pompeio exigi curaverat, se restituturum ea quæ ei per præceptionem dederat: postea idem Florus

(1) *l. 68. in fin. supr. de fidejussor.* Goth. Vide Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 8. *num.* 42. Ans.

(2) *l. 6. supr. de reb. autoritate judicis.*

(3) Interversor, seu administrator qui dolo malo dilapidat rem, pecuniamve fiscalem, in quadruplum tenetur, *ut hic. l. 8. C. h. t. l. 1. C. de his, qui ex publ. rationib. lib. 10. tit. 6. l. 1. C. pœnis fiscalibus credit. præferri. lib. 10. tit. 7.* Imo in duplum. *l. 46. §. 1. infr. h. t.* In non adquisitis fisco duplum: in jam adquisitis quadruplum.

(4) *l. 1. C. si adversus fiscum.*

(5) Quia indignus est.

(6) *l. 5. C. de hered. instit.*

(7) Vide *l. 5. C. de test. ord. l. 4. C. de hered. inst.*

(8) *§. ult. infr. hic. l. 7. C. de jure fisci.* Imo, in quadruplum. *l. 45. §. 13. supr. h. t.*

(9) 19. *Synops.* 1. *ex lib. 50. tit. 2. c.* 41. 3. Harm. 3. adde *l. 3. infr. de vacat. munerum.*

(10) *l. 8. supr. ad l. Jul. repetundarum*, *διὰ μέσυ* Græci illo loco.

(11) *l. unic. C. de contract. jud.*

(12) *l. 2. C. in quib. caus. pign.* ex causa tributorum, et suorum contractuum, non ex aliis causis. *l. 7. C. de privilegio fisci.* imo semper non habet. *l. 6. supr. h. t. l. 10. supr. de pactis.*

(13) Parvum tempus dicitur id spatium bimestre *l. 2. C. de secundis nuptiis.*

(14) Qui vult fisco compensationem opponere, intra duos menses probare debet sibi deberi id quod in compensationem deducit, alioquin non admittitur compensatio.

(15) Vide *l. 3. C. de compensat.*

(16) *l. 7. C. de compensat.*

(17) Vide *l. 15. supr. de donat.*

(18) *l. 41. supr. de solut.*

(19) *l. 30. supr. h. t.*

(20) *l. 25. §. 2. supr. de adquirend. vel omitt. hered.*

(21) *l. 1. supr. de officio procur. Cæs. l. 25. §. 2. supr. de acq. vel omitt. her.*

(22) *§. 1. supr. hic. l. 8. C. de jure fisci.*

(23) Illi emptores scilic.

(24) Conductricis fisci scilicet.

(25) Id petebant a fisco, ut prius discuterentur heredes debitoris fisci.

(26) Discussionis necessitas fisco, velut privatis imminet. In discussionibus fiscus non est melioris conditionis quam privatus. adde *titul. Cod. de conveniendis fisci debitoribus.* Goth. Actio personalis adversus heredes instituenda, antequam hypothecaria instituatur contra extraneum possessorem. Vide *l. 1. Cod. de revocand. his quæ in fraud. credit.* Quid de minore cujus fundus alienatus est. Vide Covarruv. *lib. 1. var. cap. 5. num.* 7. Quando possit agere in rem neglecta personali actione, vide Kinschot. *Respons.* 57. Ans.

(27) Procurator Cæsaris debita fiscalia exigebat. *l. ult. supr. de interrogat. in jure*: dixi ad *tit. de officio procuratoris Cæsaris.*

(28) Percepisset.

(29) *l. 3. C. de fundis rei privatæ. lib. 11. tit. 65.*

(30) Tacite, adde *l. 49. infr. h. t. l. 3. supr. de probat.*

facto secundo testamento, et eodem Pompejo et Faustino heredibus institutis, nullas præceptiones Pompeio dederat: hæc persona, quæ capere non poterat, se detulerat, consulti Imperatores a procuratoribus rescripserant, si non probaretur (1) mutatam voluntatem esse, præstandum fideicommissum: atque ita Pompeius condemnatus desiderabat, onus esse id hereditatis oportere: quia præceptiones non acceperat, nec posse videri pro parte in prima voluntate testatorem perseverasse: sed in universo pronunciavit, nec testamentum prius exstare, nec si dedisset in primo testamento, ex posteriore peti potuisse, nisi petitum esset: placuit, quia non probabat sibi datas præceptiones, ex sola (2) sua cautione solum fideicommissum præstare debere.

§. 1. Cornelio Felici mater scripta heres rogata erat restituere hereditatem post mortem suam: cum heres scripta condemnata esset a fisco, et omnia bona mulieris occuparentur: dicebat Felix, se ante (3) pœnam esse: hoc enim constitutum est: sed si nondum dies fideicommissi venisset, quia posset prius ipse mori, vel etiam mater alias res adquirere: repulsus (4) est interim a petitione.

De tacito fideicommisso, et de eo qui se detulit.

49. Idem lib. singul. de tacitis fideicommissis.

Cum tacitum (5) fideicommissum is, cui datum erat, capere se nihil posse detulisset, in quæstionem venit, dodrantis, an totius assis partem dimidiam ex beneficio D. Trajani recipere debeat? de qua re extat Rescriptum Imperatoris Antonini in hæc verba: Imperator Antoninus Julio Rufo, *Qui tacitam fidem accomodavit, ut non capienti restitueret hereditatem: si deducta parte quarta restituit, nihil retinere debet: quadrans autem, qui heredi imponitur ipsius, eripiatur, et ad fiscum transferatur: unde dodrantis semissem solum capit, qui se detulit.*

De fructibus.

50. Idem lib. 3. Decretorum.

Valerius Patroinus (6) Procurator Imperatoris Flavio Stalticio prædia certo pretio addixerat: deinde facta licitatione (7) idem Stalticius recepta ea licitatione obtinuerat, et in vacuam possessionem inductus erat: de fructibus medio tempore perceptis quærebatur? Patroinus (8) fisci esse volebat: plane si medio tempore inter primam licitationem, et sequentem adjectionem percepti fuissent, ad venditorem pertinere: sicut solet dici, cum in diem addictio facta est, deinde melior conditio allata est: nec moveri deberemus, quod idem fuisset, cui et primo addicta fuerant prædia. Sed cum utraque addictio intra tempus vindemiarum facta fuisset, recessum est ab hoc tractatu: itaque placebat fructus emptoris esse. *Papinianus* et *Messius* novam sententiam induxerunt, quia sub colono erant prædia, iniquum esse fructus ei auferri universos: sed colonum quidem percipere eos debere: emptorem vero pensionem (9) ejus anni accepturum, ne fiscus colono teneretur, quod ei frui non licuisset, atque si hoc ipsum in emendo convenisset: pronunciavit tamen secundum illorum opinionem, quod quidem domino colerentur, universos fructus habere: si vero sub colono, pensionem accipere (10). Tryphonino suggerente, quid putaret (11) de aridis (12) fructibus, qui ante percepti in prædiis fuissent: respondit, si nondum dies pensionis venisset, cum addicta sunt: eos quoque emptorem accepturum.

TIT. XV.

DE CAPTIVIS ET [DE] POSTLIMINIO (13), ET REDEMPTIS AB HOSTIBUS.

De eo quod servus captivi adquirit.

1. Marcellus lib. 22. Digestorum.

Quod servus (14) ejus, qui ab hostibus captus est, postea stipulatus est, aut si legatum sit servo ejus, posteaquam ille ad hostes pervenit: hoc habebunt heredes ejus: quia et si captivitatis tempore decessisset, adquisitum foret heredi.

De navibus. 1. *Equis.* 2. *Armis.*

2. Idem lib. 39. Digestorum.

Navibus (15) longis (16) atque onerariis propter belli usum postliminium est: non piscatoriis (17), aut si quas actuarias voluptatis causa paraverunt.

§. 1. Equus (18) item, aut equa freni patiens, recipitur postliminio: nam sine culpa equitis proripere se potuerunt.

§. 2. Non idem in armis juris est: quippe nec (19) sine flagitio amittuntur: arma enim postliminio reverti negatur, quod turpiter (20) amittantur.

(1) A fidejussore scil. *d. l.* 3.
(2) Adde *l. ult. supr. de solutionib.*
(3) *l.* 37. *supr. h. t. l.* 14. *C. de donat. inter vir.*
(4) *l.* 121. §. 2. *supr. de verb. oblig.*
(5) *l.* 48. *supr. h. t.*
(6) Patronus. *Vulg.* Patronius. *Hal.* Goth. Vide Augustin. *lib.* 2. *emend. c.* 3. Covarruv. *lib.* 1. *var. lect. cap.* 15. Brisson. *lib.* 3. *select. cap.* 21. S. L.
(7) Adde *l.* 6. *supr. de in diem addict.*
(8) De fisci advocato, vel patrono dixi ad *l.* 3. §. 9. *in fin. l.* 7. *supr. h. t. et tit. C. de advocatis fisci.*
(9) Ipso jure pensiones cedere emptori, ut et fructus soli, hinc colligunt. *l.* 13. §. 10. *supr. de action. empt.* quod de fructibus ad pensionem licitum argumentum sit. *l. ult. supr. soluto.* Obstare tamen videtur *lex* 13. §. 11. *lex* 53. *supr. de act. empt.* quæ innuere videtur, emptori non aliter pensiones competere, quam si id expresse conventum fuerit. Alii mitiores putant pro rata temporis pensionem inter venditorem, et emptorem dividi, *l.* 13. §. 11. *supr. de act. empt.* quod concedi facile poterit, si inter contrahentes convenit, ut a die contractus habiti pensiones emptori cederent: id evidentius in permutatione fundi censuumque cum reditibus annuis ad duodecimum denarium, ut vulgus loquitur, constitutis, apparet, majores enim proventus ex istis reditibus, quam ex ipso fundo colliguntur, ideoque si non a die contractus habiti reditus ultro citroque perciperentur, evidens damnum esset ejus, cui reditus cedit: alias pensiones, quarum dies nondum cessit, fructibus solo cohærentibus exæquari putandum est, ut quemadmodum hi, sic illæ emptorem sequantur.
(10) Accipiet. *Hal.*
(11) Putarem. *Hal.*
(12) Aridi fructus sunt messes, *ut hic*, *Novell.* 34. *l.* 15. *C. Theod. de susceptorib. l.* 1. *C. Theod. de usur. l. oleo.* 23. *et Authent. ad hæc. C. de usur.* Porro de aridis et liquidis fructibus vide Copum *tractat. de fructibus*, *tit.* 4. *c.* 12.
(13) *L.* 8. *C.* 51.
(14) *l.* 12. §. 1. *in fin. l.* 22. §. 1. §. 3. *infr. h. t.*
(15) Adde Ciceronem *in Topicis.* Festum in verbo Postliminium: adde *l.* 20. §. 1. *infr. h. t.*
(16) Navium aliæ longæ atque onerariæ, piscatoriæ, actuariæ, voluptatis causa.
(17) Nam piscatoriæ, et voluptuariæ voluptatis causa comparatæ bello inutiles sunt, vide Cujac. 11. *observ.* 23.
(18) Cicero *in Topicis in loco ex notatione.*
(19) Arma militum non sine flagitio amittuntur. adde *l.* 3. §. 13. *infr. de re milit.*
(20) Arma, quia turpiter amittuntur, postliminio non redeunt.

De vestibus.

3. POMPONIUS lib. 37. ad Quintum Mucium.

ITem vestis.

De captivo, vel dedito hostibus reverso.

4. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

EOs qui ab hostibus capiuntur, vel hostibus (1) deduntur, jure postliminii reverti antiquitus placuit. † An qui hostibus deditus reversus, nec (2) a nobis receptus, civis Romanus sit, inter Brutum et Scævolam varie tractatum est? Et consequens est, ut civitatem non (3) adipiscatur.

De bello et pace. 3. An postliminio reversus sit, qui ad suos pervenit.

5. POMPONIUS lib. 37. ad Quintum Mucium.

POstliminii jus competit aut in bello (4), aut in pace (5).

§. 1. *In bello*, cum hi qui nobis hostes sunt, aliquem ex nostris ceperunt, et intra præsidia sua perduxerunt: nam si eodem bello is reversus fuerit, postliminium habet, id est, perinde (6) omnia restituuntur ei jura, ac si captus ab hostibus non esset: antequam in præsidia perducatur hostium, manet civis: tunc autem reversus intelligitur, si aut ad amicos (7) nostros perveniat, aut intra præsidia nostra esse cœpit.

§. 2. *In pace* quoque postliminium datum est: nam si cum gente aliqua neque amicitiam (8), neque hospitium (9), neque fœdus amicitiæ causa factum habemus; hi hostes quidem non sunt: quod autem ex nostro ad eos pervenit, illorum fit: et liber homo noster ab eis captus servus fit et eorum. † Idemque est, si ab illis ad nos aliquid perveniat. Hoc quoque igitur casu postliminium datum est.

§. 3. Captivus autem, si a nobis manumissus fuerit, et pervenerit ad suos, ita demum postliminio reversus intelligitur, si malit (10) eos sequi, quam in nostra civitate manere: et ideo in Attilio Regulo, quem Carthaginenses Romanis miserunt, responsum est, non esse [eum] postliminio reversum: quia juraverat (11) Carthaginem reversurum, et non habuerat animum Romæ remanendi. Et ideo in quodam interprete Menandro (12), qui, posteaquam apud nos manumissus erat, missus est ad suos, non est visa necessaria lex, quæ lata est de illo, ut maneret civis Romanus. Nam sive animus ei fuisset remanendi apud suos, desineret esse civis: sive animus fuisset revertendi, maneret civis: et ideo lex esset supervacua.

De damnata, deinde a latrunculis capta, et vendita ac redempta.

6. IDEM lib. 1. ex Variis lectionibus.

MUlier in opus salinarum (13) ob maleficium data, et deinde a latrunculis exteræ gentis capta, et jure commercii vendita ac redempta (14), in causam suam recidit. Coccio autem Firmio centurioni pretium ex (15) fisco reddendum (16) est (17).

De fœderatis. 1. Qui sunt populi liberi. 2. De reis ex civitatibus fœderatis.

7. PROCULUS lib. 8. Epistolarum.

NOn dubito, quin fœderati (18) et liberi nobis externi (19) sint (20): non (21) inter nos atque eos postliminium esse, etenim quid inter nos atque eos postliminii opus est, cum et illi apud nos et libertatem suam, et dominium (22) rerum suarum æque, atque apud se retineant: et eadem nobis apud eos contingant?

§. 1. Liber autem populus est is, qui nullius alterius populi potestati est subjectus, sive is fœderatus est: item sive æquo (23) fœdere in amicitiam venit, sive fœdere comprehensum est, ut is populus alterius populi majestatem comiter (24) conservaret (25): hoc enim adjicitur, ut intelligatur alterum populum superiorem esse: non ut intelligatur alterum non esse liberum: et quemadmodum clientes (26) nostros intelligimus liberos esse, etiam si neque auctoritate, neque dignitate, neque (viri boni) no-

(1) Grot. legit: *ab hostibus deducuntur.* Flor. Spars. *hic.* S. L.

(2) Adde *l. ult. infr. de legationib.*

(3) Cur ita? *d. l. ult.* Imo adipiscitur, vide Ciceronem *oratione pro Cæcinna, in fin.*

(4) *l.* 12. *infr. h. t.*

(5) Vide §. 2. *infr. h. t.*

(6) *l.* 12. §. 15. *l.* 16. *l.* 19. *l.* 24. *infr. h. t.*

(7) Confinia fœderatorum attigisse, captivo satis est, ut postliminium consequatur.

(8) Gentium differentias observa: cum gentibus enim habemus amicitiam, vel hospitium vel fœdus, et sic exterorum alii sunt nobis amici, hospites, fœderati.

(9) Hospitii necessitudo olim inter populos quosdam contrahebatur, quod quidem genus amicitiæ Græci προξενίαν appellant. vide *hic* Budæum.

(10) Jure postliminii non fruitur, qui ei renunciavit.

(11) Cicero *pro Sextio, et de senectut. et* 3. *de officiis.* Captus laxari dimittique solet cum juramento redeundi: si non revertitur, puniri perjurii potest, adde *l.* 21. *supr. de negotiis.* vide Brunon. *trat. de cessione bonorum* 4. *qu.* 11.

(12) Meminit Cicero *oratione pro L. Cornelio Balbo.*

(13) Vide *l.* 8. §. 8. *supr. de pœnis.*

(14) *l.* 12. §. 15. *infr. h. t.*

(15) Facit *l.* 3. *in fin. C. de naviculariis. lib.* 11. *tit.* 1.

(16) Emptorem rei alienæ pretium ejus consequi, hinc colligunt, non obstante *l.* 2. *C. de furtis.* dummodo protestetur se eo animo rem emere, ut eam vero domino aliquando restituat.

(17) Imo non est, *l.* 27. *infr. h. t. l.* 23. *C. de rei vind. l.* 2. *C. de furtis.*

(18) Fœderati populi qui, vide Ciceronem 1. *de oratore.* Fœderis ineundi formam veterem vide apud Suetonium in *Claudio* 25.

(19) Externi non sint. Hal. *Vulg.* Bud. *hic.*

(20) Vide Alciatum *lib.* 1. *parerg.* c. 14. Cujac. *lib.* 11. *observat. c.* 23. Menochium *de arbitr. jud. lib.* 1. *quæst.* 100. Mod.

(21) Imo inter nos, Festus *in voce postliminium.* vide Cujac. 11. *observ.* 23.

(22) Albinagii jus regibus nullum competere in bonis confœderatorum et sociorum in suo territorio habitantium hinc colligas: quod Gallis scitu utile est, propter jus albinagii apud eos receptum.

(23) Fœderatorum alii æquo jure in populi Romani amicitiam veniebant: alii populi Romani majestatem comiter observare cogebantur, Livius 34. Tria sunt genera fœderum, quibus inter se paciscuntur amicitias civitates regesque. Unum cum bello victis dicuntur leges: ubi enim omnia ei qui armis plus potest, dedita sunt, quæ ex iis habere victor, quibus multari eos velit, ipsius jus atque arbitrium est. Alterum cum pares bello, æquo fœdere, in pacem atque amicitiam veniunt. Tunc enim repeti reddique per conventionem res, et si quarum turbata possessio sit, eas aut ex formula juris antiqui, aut ex partis utriusque commodo componere solent. Tertium genus, cum qui nunquam hostes fuerunt, ad amicitiam sociali fœdere inter se jungendam coeunt. hi neque legem fœderis dicunt, neque accipiunt. id enim victoris, et victi est.

(24) Communiter. *Hal.*

(25) Populus non desinit esse liber, licet superioris alicujus potestatem comiter observet: hæc sententia scitu digna liberis Germanorum civitatibus. sic olim Arverni, Sanctones, et Bituriges, erant liberi populi, 4. *Plin.* 19. et Germani, teste Suetonio *in Caligula c.* 3. Libera erant fœderata oppida: ideoque sine lictoribus a Romanis magistratibus visebantur, eorum legatos vetuit in Orchestra sedere Augustus, cum quosdam etiam libertini generis mitti deprehendisset. Suet. *in Augusto c.* 44.

(26) Clientes et vasalli dominos licet habeant superiores, sunt tamen liberi. Clientum tamen verbo Provinciales, vel Italicos populos, qui se in clientelam dabant proceribus Romanis, cum Budæo hic intellige.

bis (1) (præsunt): sic eos, qui majestatem comiter (2) conservare (3) debent, liberos esse intelligendum est.

§. 2. At fiunt (4) apud nos rei ex civitatibus fœderatis, et in eos damnatos animadvertimus.

De filio et uxore.

8. Paulus lib. 3. ad Legem Juliam et Papiam.

NOn (5) ut a patre filius, ita uxor a marito jure postliminii recuperari potest: sed tunc cum et voluerit mulier, et adhuc alii post (6) constitutum tempus nupta non est: quod si voluerit nulla causa probabili interveniente, pœnis (7) dissidii tenebitur.

9. Ulpianus lib. 4. ad legem Juliam et Papiam.

APud hostes susceptus filius si (8) postliminio redierit, filii jura habet: habere enim eum postliminium, nulla dubitatio est post rescriptum Imperatoris *Antonini* et Divi Patris ejus (9) ad *Ovinium Tertullum* Præsidem Provinciæ Mysiæ inferioris.

De pupillari substitutione.

10. Papinianus lib. 29. Quæstionum.

PAter instituto impuberi filio substituerat (10), et ab hostibus captus ibi decessit: postea defuncto impubere legitimum admitti quibusdam videbatur: neque tabulas secundas in ejus persona locum habere, qui vivo patre sui juris effectus fuisset: verum huic sententiæ refragatur juris ratio: quoniam si pater, qui (non) rediit, jam tunc decessisse intelligitur, ex quo captus est, substitutio suas vires necessario tenet.

§. 1. Si mortuo patre capiatur (11) impubes institutus, vel exheredatus: in promptu est dicere legem Corneliam de tabulis secundis nihil locutam ejus duntaxat personam demonstrasse, qui testamenti factionem habuisset. Plane captivi etiam impuberis legitimam hereditatem per legem Corneliam deferri: quoniam (12) verum est, ne impuberem [quidem] factionem testamenti habuisse: et ideo non esse alienum, Prætorem subsequi non minus patris, quam legis voluntatem, et utiles actiones in hereditatem substituto dare.

11. (13) Idem lib. 31. Quæstionum.

QUod si filius (14) ante moriatur in civitate, nihil est, quod de secundis tabulis tractari possit, sive quoniam vivo patre filiusfamilias mori intelligitur: sive quoniam non reverso eo, exinde sui juris videtur fuisse, ex quo pater hostium potitus (15) est (16).

§. 1. Sed si ambo (17) apud hostes, et prior pater decedat: sufficiat lex Cornelia substituto non alias, quam si apud hostes patre defuncto postea filius in civitate decessisset.

De bello, pace. 1. De patria, vel dominica potestate. 2. De his, quæ sunt facti. De usucapione. 3. De nuptiis a filio captivo contractis. 4. De uxore captivi. 5. De codicillis in captivitate factis. 6. De cæteris, quæ sunt juris. 7. De redemptis ab hostibus.

12. Tryphoninus lib. 4. Disputationum.

IN bello postliminium est, in pace (18) autem his, qui bello capti erant, de quibus (19) nihil in pactis erat comprehensum: quod ideo placuisse *Servius* scribit, quia spem revertendi civibus in virtute bellica magis quam in pace, Romani esse voluerunt: verum in pace qui pervenerunt ad alteros (20), si bellum subito exarsisset, eorum servi efficiuntur, apud quos jam hostes suo facto (21) deprehenduntur: quibus jus postliminii est tam in bello, quam in pace: nisi fœdere cautum fuerat, ne esset his jus postliminii.

§. 1. Si quis capiatur ab hostibus, hi, quos in potestate habuit, in incerto (22) sunt, utrum sui juris facti, an adhuc pro filiis familiarum computentur: nam defuncto illo apud hostes, ex quo captus est, patres familiarum: reverso, nunquam non in potestate ejus fuisse credentur: ideo et de his, quæ medio tempore adquirunt stipulatione, traditione, legato, (nam hereditate non possunt) tractatum est, ubi non est reversus, [si forte] alii vel in totum, his exheredatis testamento, vel in partem instituti sunt heredes: utrum in hereditate captivi, quæ lege Cornelia inducitur, an propria (23) ipsorum sint? quod verius est: diversumque in his, quæ per servos (24) adquiruntur: merito: quia hi bonorum fuerunt, et esse perseverant: hi sui juris exinde, sibique ideo adquisisse intelliguntur.

§. 2. Facti (25) autem causæ infactæ nulla constitutione fieri possunt (26): ideo eorum, quæ usucapiebat

(1) Neque viribus nobis pares sunt. *Hal.* neque jure omni pares sunt. *Vulg.*

(2) Communiter. *Hal.* Comiter observare, est observationem non indignam libero populo, superiori exhibere, vide Ciceronem *oratione pro Balbo.* adde Brissonium 2. *de Formul.*

(3) Livius 8. *de bello Macedonico.* Fuerunt hæ conditiones cum Ætolis: Imperium majestatemque populi Romani gens Ætolorum conservato sine dolo, ne quem exercitum, qui adversus socios amicosque eorum ducetur, per fines suos transire sinito, neve illum ope juvato: eosdem hostes habeto, quos populus Romanus, armaque in eos ferto.

(4) Forum sortiuntur in civitate fœderata, rei fœderatæ delinquentes. adde *l.* 3. *supr. de off. præsid.*

(5) *l.* 14. *l.* 23. *infr. h. t.*

(6) Hæc verba *post constitutum tempus*, Cujac. *Novell.* 12. a Triboniano subdita esse ait.

(7) Pœnæ dissidii sive divortii hæ sunt, si mulier absque probabili causa discedit a marito, aut quæ probabilem causam discedendi marito præbuit, dotem amittit, ut et lucra nuptialia, quæ maritus servat liberis communibus, ac præterea intra quinquennium alii nubere non potest. *l.* 8. §. 4. *C. de repud.*

(8) *l.* 25. *infr. h. t. l.* 6. §. 2. *supr. de statulib.* Goth. Vide Leonin. *Emend. l.* 2. *c.* 5. 6. Ans.

(9) Caracalla et Severus. Ræward. *var. lib.* 3. *cap.* 10. Ans.

(10) Substitutio pupillaris utrum lege Cornelia confirmetur, vide Cujac. 15. *observ.* 17.

(11) *l.* 28. *supr. de vulg. et pupill.*

(12) Quod verum est, *vulg.* quod non verum est, *Hal.* quam quam verum est. Cujac. 15. *obs.* 17. *et ad l.* 9. *supr. de usurpat.*

(13) Vide Cujac. 15. *obs.* 17.

(14) Vide Anton. Augustin. *emendat. lib.* 4. *cap.* 10. Ans.

(15) Male vulgata legit, *hostium potius est*: male etiam Budæus legit, *hostium potestati subditus.* vide *l.* 15. *supr. ex quibus causis major.* dixi ad Festum *in Potitus.*

(16) Hoc est in hostium potestatem devenit vide Zasium *in gloss. tom.* 5. Alciatum *lib.* 1. *parerg. c.* 33. Lambinum *in Lucretium de rerum natura. lib.* 4. Gilbertum Regium *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν *cap.* 20. Mod.

(17) *l.* 29. *supr. de vulg.*

(18) *l.* 5. *supr. h.t.* Goth. Vide Leonin. *emendat. lib.* 2. *cap.* 6. *num.* 27. Ans.

(19) De quibus id in pactis etc. Petr. Faber. 1. *semestr.* 7. Cujac. 19. *observ.* 7.

(20) Salmasius legit: *ad exteros.* S. L.

(21) Suo pacto. *Hal. Pud. Hugo a Porta.* Alii: *fato suo*: Salmasius legit: *hostes suis factos.* S. L.

(22) *l.* 22. §. 2. *infr. h. t.* §. 5. *Inst. quibus modis jus patriæ.*

(23) *l.* 9. *in fin. infr. de castr. pecul.*

(24) Vide *l.* 1. *supr. h. t.*

(25) Facti autem causæ infectæ. *Hal.* adde *l.* 31. *infr. de reg. jur.* Possessionem facti esse hinc colligunt. *l.* 1. §. 4. *supr. de adq. vel amitt. possess.*

(26) Adi Jasonem *ad l. sciendum. col.* 1. *in princ. num.* 2. *de verborum obligat. et ad l.* 1. §. *vi. n.* 6. *de acquir. possess.* Cottam *in verb. Facta.* Cornel. *cons.* 181. *lib.* 2. *n.* 4. Forcatulum *in Necyomant. jur. dial.* 73 *n.* 1. Mod.

per semetipsum possidens (1), qui postea nanctus est, interrumpitur usucapio: quia certum est, eum possidere desisse, eorum vero quæ per subjectas juri suo personas possidebat, usuque capiebat, vel si qua postea peculiari nomine comprehenduntur, *Julianus* scribit, credi suo tempore impleri usucapionem, remanentibus iisdem personis in possessionem (2). *Marcellus* nihil interesse, ipse possedisset, an subjecta ei persona: sed Juliani sententia sequenda est.

§. 3. Medio tempore filius, quem habuit in potestate captivus (3), uxorem ducere potest: quamvis consentire nuptiis pater ejus non posset: nam utique nec dissentire: susceptus ergo nepos in reversi captivi potestate, ut redierit, erit, suusque heres ei quodammodo invito, cum nuptiis non consenserit: nec mirum, quia illius temporis conditio necessitasque faciebat, et publica nuptiarum utilitas (4) exigebat.

§. 4. Sed captivi uxor, tametsi maxime velit, et in domo ejus sit: non (5) tamen in matrimonio est.

§. 5. Codicilli, si quos in tempore captivitatis scripserit, non creduntur jure subtili confirmari testamento, quod in civitate fecerat: sed nec fideicommissum ex his peti potest: quia non sunt ab eo facti, qui testamenti factionem habuit. sed quia merum principium eorum in civitate constituto captivo factum est, id est, in testamento confirmatio codicillorum, et is postea reversus est, et postliminio jus suum recepit, humanitatis rationi congruum est, eos codicilles ita suum effectum habere, quasi (6) in medio nulla captivitas intercessisset.

§. 6. Cætera, quæ in jure sunt, posteaquam postliminio redit, pro eo habetur, ac si nunquam iste hostium potitus (7) fuisset.

§. 7. Si quis servum captum ab hostibus redemit (8): protinus est redimentis: quamvis scientis (9) alienum fuisse: sed oblato ei pretio quod dedit, postliminio redisse, aut receptus esse servus creditur (10).

§. 8. Et si ignorans captivum, existimans vendentis esse redemit (11), an quasi usucepisse videatur, scilicet ne post legitimum tempus offerendi pretii priori domino facultas sit, videamus? Nam occurrit, quod constitutio, quæ de redemptis lata est, eum redimentis servum facit, et quod meum (12) jam usucapere me intelligi non potest. Rursum cum constitutio non deteriorem causam redimentium, sed si quo meliorem effecerit, perimi jus bonæ fidei emptoris (13) vetustissimum, et iniquum, et contra mentem constitutionis est: ideoque transacto tempore, quanto, nisi constitutio eum proprium fecisset, usucapi potuisset, nihil ex constitutione domini (14) superesse, recte dicetur.

§. 9. Manumittendo (15) autem utrum desinit tantum dominus esse, et relictus ab eo servus in jus prioris domini redit: an et liberum eum facit, ne præstatio libertatis dominii fiat translatio? certe apud hostes manumissus liberatur: et tamen si eum nanctus dominus ipsius vetus intra præsidia nostra fuisset, quamvis non secutum res nostras, sed dum eo consilio venisset, ut ad illos reverteretur, servum retineret jure postliminii: quod in liberis aliter erat: non enim postliminio revertebatur, nisi qui hoc animo (16) ad suos venisset, ut eorum res sequeretur: illosque relinqueret, a quibus abiisset: quia (ut Sabinus scribit) de sua (17) qua civitate cuique constituendi facultas libera est: non de dominii jure. Verum hoc non multum onerat præsentem inspectationem (18): quia [in] hostium jure manumissio obesse civi nostro domino servi non potuit: at is, de quo quæritur, lege nostra quam constitutio fecit, civem Romanum dominum habuit, et an ab eo possit libertatem adsequi, tractamus: quid enim si nunquam ille pretium ejus offerat? si nec conveniendi ejus sit facultas? liber erit servus, qui nullo merito suo poterit a domino libertatem consequi? quod est iniquum et contra institutum a Majoribus libertatis favorem (19). Certe et veteri jure, si ad hoc, qui sciens alienum esse redemisset, alius bona fide emisset: usucapere, ad libertatemque perducere potuit: et isto quoque modo prior dominus, qui ante captivitatem fuerat, jus suum amittebat: [quare] igitur iste non habet jus manumittendi?

§. 10. Si statuliber (20) fuerit, antequam ab hostibus caperetur, redemptus pendente conditione suam causam retinebit.

§. 11. Quid ergo, si ita libertatem acceperat, si *decem* [*millia*] *dederit?* Quæsitum est, unde dare debebit? quoniam, et si concessum est statulibero de peculio dare: hoc tamen quod apud hunc, qui redemit, habet, numquid vice illius sit, quod apud hostes quæsisset? Utique, si ex re illius, aut ex operis suis quæsitum est, ex alia autem causa parto (21) peculio potest dare, ita ut conditioni benigne eum paruisse credamus.

§. 12. Si pignori servus datus fuerat ante captivitatem, post demissum (22) redemptorem (23), in veterem obligationem revertitur; et si creditor obtulerit ei, qui redemit, quanto redemptus est, habet obligationem, et in propriorem (24) debiti causam, et in eam summam, qua eum liberavit: quasi ea obligatione quadam constitutione inducta, ut cum posterior creditor priori satisfacit confirmandi sui pignoris causa: nisi quod in hoc controversa res est, et posterior, qui apud nos esset prior, quia eum servum, ut apud nos esset, efficit, ab eo qui tempore prior fuit, ut infirmiore dimittendus est.

§. 13. Si plurium servus fuerat, et omnium nomine

(1) *l.* 19. *supr. ex quibus causis major.*
(2) In possessione. *Hal.*
(3) *l.* 9. *l.* 10. *supr. de ritu.*
(4) Paul. 5. *sent.* 29. §. 2.
(5) Vide *l.* 1. *supr. de divort.*
(6) *l.* 5. §. 1. *supr. h. t.*
(7) Vide *l.* 15. *supr. ex quibus causis major.*
(8) *l.* 17. *C. h. t.* 1. Harm. 14. §. *ult.*
(9) Scientes interdum rem alienam emere possumus.
(10) Res meas ab hoste qui recuperat, eas mihi restituere cogitur. An recepto pretio? an gratis potius? si virtute bellica res meas recuperavit, gratis, *l.* 20. §. 1. *infr. h. t. l.* 11. *l.* 12. *C. h. t.* sin pecunia data, gratis restituere non cogitur, *ut hic*: adde quæ scripsi ad *l.* 9. *supr. de leg.* 1.
(11) Meum quod semel fuit, meum amplius esse non potest, vide tamen Socin. *reg.* 200.
(12) Adde *l.* 34. §. 4. *supr. de contr. empt.* §. 1. *Inst per quas personas.*
(13) Emptoris et inique etc. *Hal.*
(14) *Al.* domino.
(15) 1. Harm. 14. §. *ult.*
(16) Vide *l.* 5. § 3. *supr. h. t.*
(17) Quaque. *Hal.* quilibet potest statuere de sua civitate, non de dominio. *Bart.*
(18) Inspectionem. *Hal.*
(19) *l.* 71. §. 2. *supr. de condition. et demonstr.*
(20) *l.* 19. §. 6. *infr. h. t.*
(21) Parato. *Hal.*
(22) Dimissum.
(23) *l.* 10. *in fin. supr. quibus modis pign.* adde *l.* 10. *supr. de vi et vi.*
(24) Propiorem. *Hal.*

ei qui redemit, restitutum pretium erit: in communionem redibit: si unius tantum, vel quorundam, nec omnium: ad eum eosve, qui solverunt, pertinebit, ita ut in portione sua pristinum jus obtineant (1), et in parte (2) cæterorum ei, qui redemit, succedant.

§. 14. Si fideicommissa libertas debita captivo fuerit, redemptus nondum eam petere poterit, nisi (3) redemptori satisfecerit (4).

§. 15. Si deportatum ab insula hostes ceperunt, redemptus, quibus casibus redit, in eam (5) causam veniet in qua futurus esset, si captus non fuisset: deportabitur igitur.

§. 16. Sed si in captivo servo talis præcesserat causa, quæ ejus vel ad tempus vel ad perpetuum libertatem impediret: nec redemptione ab hostibus mutabitur: veluti si in legem (6) Faviam commisisse eum constiterat: vel ita venierat, ne manumitteretur: habebit autem interim sine pœna sua, qui redemit.

§. 17. Ergo de metallo captus redemptus in pœnam suam revertetur: nec tamen, ut transfuga (7) metalli, puniendus erit, sed redemptor a fisco pretium recipiet (8): quod etiam constitutum est ab Imperatore nostro, et Divo Severo.

§. 18. Si natum ex Pamphila legatum tibi fuerit, tuque matrem redemeris (9), et [ea] apud te pepererit: non videri te partum ex causa lucrativa habere: sed officio [arbitrioque] judicis æstimandum, constituto pretio partus, perinde atque, si quanto mater est empta, simul et partus venisset. Quod si jam natum apud hostes (quod eo tempore, quo capiebatur (10), utero gerebat), cum matre redimatur ab eodem uno pretio: oblato [tanto], quantum ex pretio, quod pro utroque unum (11) datum est, æstimationem contingere partus, et videtur is postliminio reversus. Multo magis, si diversi emptores utriusque extiterit, vel unius. Sed si suo quemque pretio redemerit, id offerri pro singulis oportebit redemptori, quod hosti pro quoquo datum est, ut separatim quoque postliminio reverti possint.

Si nepos ex filio adoptivo emancipato ab hostibus redeat.

13. Paulus lib. 2. ad Sabinum.

SI me tibi adrogandum dedissem, emancipato me, reversum (12) ab hostibus filium meum loco nepotis tibi futurum constat.

Duæ species postliminii. De filio, 1. Et uxore.

14. Pomponius (13) lib. 3. ad Sabinum.

CUm duæ species postliminii sint, ut aut nos revertamur, aut aliquid recipiamus: cum filius revertatur, duplicem (14) in eo causam esse oportet postliminii: [et] quod pater eum reciperet, et ipse jus suum.

§. 1. Non (15), ut pater (16) filium, ita uxorem maritus jure postliminii recipit, sed consensu redintegratur matrimonium.

An redemptus ab hostibus habeat suum heredem.

15. Ulpianus lib. 12. ad Sabinum.

SI patre redempto, et ante luitionem defuncto, filius post (17) mortem ejus, redemptionis quantitatem offerat: dicendum est, suum ei posse existere: nisi forte quis subtilius dicat, hunc, dum moritur, quasi (18) jure pignoris finito, nanctum postliminium, et sine obligatione debiti obisse, ut poterit suum habere: quod non sine ratione dicetur.

Fictio postliminii.

16. Idem lib. 13. ad Sabinum.

REtro (19) creditur in civitate fuisse, qui ab hostibus advenit.

De his, qui hostibus se dederunt.

17. Paulus lib. 2. ad Sabinum.

POstliminio (20) carent, qui (21) armis victi hostibus se dederunt.

Fictio Legis Corneliæ.

18. Ulpianus lib. 35. ad Sabinum.

IN omnibus partibus juris is, qui reversus non est ab hostibus, quasi tunc (22) decessisse videtur, cum captus est.

Definitio et ratio postliminii. 1. De induciis. 2. De captis a piratis aut latronibus. 3. Quid sit postliminio redisse. 4. De transfugis. 9. De redempto ab hostibus. 10. Quibus est postliminium.

19. Paulus lib. 16. ad Sabinum.

POstliminium (23) est jus amissæ rei recipiendæ ab extraneo, et in statum pristinum restituendæ, inter nos ac liberos (24) populos regesque, moribus, legibus, constitutum. Nam quod bello amisimus, aut etiam citra bellum: hoc si rursus recipiamus, dicimur postliminio recipere. Idque naturali (25) æquitate introductum est, ut, qui per injuriam ab extraneis detinebatur, is, ubi in fines suos rediisset, pristinum jus suum reciperet.

§. 1. *Induciæ* sunt, cum in breve, et in præsens tempus convenit, ne invicem se lacessant: quo tempore non est postliminium.

§. 2. A piratis (26) aut latronibus capti, liberi permanent.

§. 3. *Postliminio* (27) redisse videtur, cum in fines nostros intraverit, sicuti amittitur, ubi fines nostros excessit. Sed et si in civitatem sociam amicamve, aut ad regem socium vel amicum venerit, statim postliminio rediisse videtur: quia (28) ibi primum nomine publico tutus esse incipiat.

(1) Obtineat. *Hal.*
(2) In partes. *Hal.*
(3) *l. 2. C. h. t.*
(4) Redemptus redemptori satisfacere debet.
(5) Vide *l. 6. supr. h. t.*
(6) Vide *l. 12. supr. de manumiss.*
(7) *l. 8. §. 6. supr. de pœn.*
(8) *l. 6. supr. h. t.*
(9) *l. 73. supr. de legat. 2.*
(10) In utero gerebat. *Vulg. Hal.*
(11) Venenum datum est. *Hal.*
(12) Adde §. 9. Theoph. *Inst. quib. modis jus patriæ potestatis.*
(13) Papinianus. *Hal.*
(14) Fictiones duæ concurrere circa idem possunt. *Bart.*
(15) *l. 8. supr. h. t.*
(16) Pater filium postliminio recipit ἀμέσως. Theoph. §. 5. *in fin. Instit. quib. mod. jus patriæ potest.*
(17) Vid. *l. 6. C. h. t.*
(18) Vid. *l. 2. C. h. t. l. 20. §. 1. supr. qui testam. l. 43. in fin. supr. de leg. 1. l. 3. §. 3. supr. de homine libero exhib.*
(19) Vide *l. 5. §. 1. supr. h. t. Eclog. 1. c. 13.*
(20) 2. *Harm. 7. §. 1.*
(21) *Eclog. ibid. c. 14.*
(22) *Eclog. ibid. cap. 5.*
(23) Postliminium quid, *Eclog. ibid. c.* 62. Harm. 7. §. 2. Theoph. *d.* §. 5. Cicer. *in Topicis.* Festus *in voce* postliminium. vid. Cujac. 11. *obs.* 23.
(24) Vide *l. 7. supr. h. t.*
(25) *l. 6. C. h. t.*
(26) *l. 24. l. 27. C. h. t.*
(27) *l. 5. §. 1. supr. h. t.*
(28) Postliminio rediisse ad nos intelligitur, qui ad eum locum pervenit, ubi nomine publico tutus esse incipit.

§. 4. Transfugæ (1) nullum postliminium est : nam qui malo consilio, et proditoris animo patriam reliquit, hostium numero habendus est. Sed (2) hoc in libero transfuga juris est, sive fœmina, sive masculus sit.

§. 5. Si vero servus (3) transfugerit ad hostes : quoniam et cum casu captus est, dominus in eo postliminium habet : rectissime dicitur, etiam ei postliminium esse : scil. ut dominus in eo pristinum jus recipiat : ne contrarium jus non tam ipsi injuriosum sit, qui servus semper permanet, quam domino damnosum constituatur.

§. 6. Si statuliber (4) transfuga reversus sit, existente conditione, postquam rediit, liber efficitur. † Diversum est, si conditio extitisset, dum apud hostes est : in eo enim casu neque sibi reverti potest, ut liber sit : neque heredi in eo jus postliminii est : quia non potest queri (5), cum nullum damnum patiatur, libertate jam obtingente, si non impediat, quod transfuga factus est.

§. 7. Filius quoque familias (6) transfuga non potest postliminio reverti, neque vivo patre : quia pater sic illum amisit, quemadmodum patria, et quia *disciplina* (7) *castrorum antiquior* (8) *fuit parentibus Romanis, quam caritas* (9) *liberorum*.

§. 8. Transfuga (10) autem non is solus accipiendus est, qui aut ad hostes, aut in bello transfugit, sed et qui per induciarum tempus, aut ad eos, cum quibus nulla amicitia est, fide suscepta transfugit.

§. 9. Si is, qui emat (11) ab hostibus, pluris alii jus pignoris, quod in redempto habet, cesserit : non eam quantitatem, sed priorem redemptus reddere debet : et emptor habet actionem adversus eum, qui vendidit ex empto.

§. 10. Postliminium hominibus est, cujuscunque (12) sexus, conditionisve sint. Nec interest, liberi, an servi sint : nec enim soli postliminio recipiuntur, qui pugnare possunt : sed omnes homines : quia ejus naturæ sunt, ut usui esse vel consilio, vel aliis modis possint.

Si captivus cum posset, non rediit. 1. De agris publicandis, vel non. 2. De redemptione.

20. POMPONIUS lib. 36. ad Sabinum.

SI captivus, de quo in pace cautum fuerat, ut rediret, sua voluntate (13) apud hostes mansit : non est ei postea postliminium.

§. 1. Verum est, expulsis hostibus ex agris (14), quos ceperint, dominia eorum ad priores (15) dominos redire, *nec aut publicari, aut prædæ loco cedere:* publicatur (16) enim ille ager qui ex hostibus captus sit.

§. 2. Redemptio facultatem redeundi (17) præbet, non jus postliminii mutat.

De ingenua redempta vel publice recuperata, et liberis ex ea susceptis. 1. De civilibus dissensionibus.

21. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

SI quis ingenuam (18) ab hostibus redemptam eo animo secum habuerit, ut ex ea susciperet liberos : et postea ex se natum sub titulo naturalis filii cum matre manumiserit : ignorantia mariti ejusdemque patris, neque statui eorum, quos manumisisse visus est, officere debet, et exinde intelligi oportet remissum matri pignoris vinculum, ex quo de ea suscipere liberos optaverat, ideoque eam, quæ postliminio reversa erat libera et ingenua, ingenuum peperisse constat. Quod si publice præda virtute (19) militum recuperata, nulli pretium matris pater numeraverit : protinus postliminio reversa, non cum domino, sed cum marito fuisse declaratur.

§. 1. In civilibus dissensionibus, quamvis sæpe per eas Respublica lædatur, non tamen in exitium Reipublicæ contenditur ; qui in alterutras partes discedent, vice hostium non sunt eorum, inter quos jura captivitatum aut postliminiorum fuerunt : et ideo (20) captos et venundatos, posteaque manumissos, placuit supervacuo (21) repetere a Principe ingenuitatem, quam nulla captivitate amiserant.

(1) §. 8. *Infr. h. t. Eclog. ibid. c.* 16. *l.* 19. *in fin. C. h. t. l.* 14. *supr. ex quibus caus. majores. l.* 51. *supr. de adqu. rerum.*

(2) Transfugæ postliminii jus non habent, sive masculi, sive fœminæ sint.

(3) *Eclog. ibid.*

(4) *Eclog. ibid. l.* 12. §. 10. *supr. h. t.*

(5) Id est, conqueri.

(6) Vid. *l.* 5. §. 1. *supr. de capite minutis.*

(7) Disciplina castrorum antiquior Romanis caritate liberorum : decus, et stabilimentum Romani Imperii præcipuum : in ejus sinu, ac tutela serenus tranquillusque beatæ pacis status adquiescit. vide exempla varia apud Valer. 2. c. 2. non tantum parentibus sed et patriæ nascimur. *l.* 1. §. 15. *in fin. supr. de ventre in poss.*

(8) *l.* 3. §. 5. *infr. de muneribus et honoribus.* non tempore sed auctoritate.

(9) Charitas. *Haloand.*

(10) Vide *l.* 51. *supr. de adqu. rer. dom.*

(11) Emerat. *vulgat. Hal.*

(12) *Eclog. ibid. c.* 15.

(13) *l.* 19. *in fin. C. h. t.* Goth. Vide Anton. Augustin. *lib.* 1. *emend. c.* 9. S. L.

(14) Adde *l.* 2. *supr. h. t.*

(15) Vide quæ scripsi ad *l.* 12. §. 7. *supr. h. t.*

(16) Ager, qui ab hostibus per nos capitur, publicatur, id est, publicus fit, seu populi Romani. Nam lege belli agri, qui ab hostibus capiuntur, capientis fiunt, *ut hic.* Liv. 3. Cic. 5. *Verrina.* Flaccus, *de conditionibus agrorum.* Higenus *de limitib.* Hujusmodi agrorum alios in victorem populum partiebantur, alios per quæstores, laterculis, limitibusque actis divisos vendebant, alios militibus in præmium adsignabant, alios per Censores locabant, aliis certum vectigal imponebant, quod stipendiarium dicebatur. Qui agri tributum quotannis populo pendebant, *prædia tributaria stipendiariaque* dicebantur : quorum dominium ad populum Romanum, plenissimum vero fruendi jus ad provinciales ipsos pertinuisse Theoph. notat. §. *per traditionem. Inst. de rerum divis.* ad instar Romanæ Urbis, reliquæ civitates ac municipia vectigales suos agros habuerunt ; quos vel ad tempus vel in perpetuum municipes locabant, dominio apud se manente, solum jus fruendi in conductores transferentes. *l.* 1. *supr. si ager vectigalis. l. si finita.* 15. §. *si de vectigalib.* 26. *supr. de damno. l. si domus.* 71. §. *ult. supr. de legat.* 1. Horum prædiorum conditio erat, ut eorum provinciales neque essent, neque esse possent ex jure Quiritum domini : sed ea tantum in bonis haberent. Proprietas enim idcirco ad provinciales non pertinebat, quod ea prædia victor populus in dominium suum redegisset : pertinere vero idcirco non poterant, quia nec mancipatione ea abalienari, nec usucapi, cum juris Italici non essent, poterant, quibus modis legitimum, et ex jure Quiritum dominium contingebat, *l. un. C. de usucap. transfor. Inst. de usucap.* §. *per traditionem. Inst. de rer. divis.* vid. Brisson. 4. *select.* 1. Cujac. 19. *obs.* 17. Goth. Vid. *l.* 31. *supr. de jure fisc.* vel etiam veteranis in præmium assignabatur, *l.* 11. *supr. de evictionib.* vel distrahuntur. *l. in agris. supr. de acq. rer. domin.* Ans.

(17) Reluendi. Vigelius *lib.* 50. *ff. fol.* 376. *lin.* 39. *argum. l.* 2. *C. h. t.* hoc sensu : Redemisti me ab hostibus : possum me quandocunque reluere. An res ea jus postliminii mihi adimit? Minime : Statim enim, atque me redemero, jus postliminii consequar.

(18) *Eclog. ibid. c.* 18. *l.* 2. *l.* 8. *C. h. t.*

(19) *l.* 12. *C. h. t.* id est, fortitudine. dixi *Nov.* 69.

(20) Vide *l.* 4. *C. de ingenuis.*

(21) *l.* 24. *infr. h. t.*

Ad Legem Corneliam de bonis ejus, qui apud hostes decessit. 1. De adquisitis per servum, 2. Vel filium captivi. 3. De peculio. 4. De testamento ejus, qui apud hostes decessit.

22. JULIANUS lib. 62. Digestorum.

BOna eorum, qui in hostium potestatem pervenerint, atque ibi decesserint, sive testamenti factionem habuerint, sive non habuerint, ad eos pertinent, ad quos pertinerent, si in potestatem hostium non pervenissent: idemque jus in eadem causa omnium rerum jubetur esse Lege Cornelia (1), quæ futura esset, si hi de quorum hereditatibus et tutelis constituebatur, in hostium potestatem non pervenissent.

§. 1. Apparet ergo, eadem omnia pertinere ad heredem ejus, quæ ipse, qui hostium potitus (2) est, habiturus esset, si (3) postliminio revertisset: porro, quæcunque servi (4) captivorum stipulantur, vel accipient, adquiri dominis intelliguntur, cum postliminio redierint: quare necesse est, etiam ad eos pertineant, qui ex Lege Cornelia hereditatem adierint. Quod si nemo ex Lege Cornelia heres extiterit, bona publica fient. Legata quoque servis eorum præsenti (5) die, vel sub conditione ad heredes pertinebunt. Item si servus ab extero heres institutus fuerit, jussu heredis captivi adire poterit.

§. 2. Quod [si] filius ejus, qui in hostium potestate est, accipit, aut stipulatur: id, patre prius, quam postliminio rediret, mortuo (6), ipsi adquisitum intelligitur: et si vivo patre decesserit, ad heredem patris pertinebit: nam status hominum, quorum patres in hostium potestate sunt, in pendenti (7) esset: reverso quidem patre, existimatur nunquam suæ potestatis fuisse: mortuo, tunc paterfamilias fuisse, cum pater ejus in hostium potestatem perveniret.

§. 3. Quæ peculiari nomine servi (8) captivorum possident, in suspenso sunt: nam si domini postliminio redierint, eorum facta intelliguntur: si ibi decesserint, per Legem Corneliam ad heredes eorum pertinebunt.

§. 4. Si quis, cum prægnantem (9) uxorem haberet, in hostium potestatem pervenerit, nato deinde filio et mortuo, ibi decesserit: ejus testamentum nullum est, quia et eorum, qui in civitate manserunt, hoc casu testamenta rumpuntur.

De nepotis reversi postliminio.

23. IDEM lib. 69. Digestorum.

SI quis, prægnante uxore relicta, in hostium potestatem pervenerit: mox natus filius ejus, uxore ducta, filium vel filiam procreaverit, ac tunc postliminio avus reversus (10) fuerit: omnia jura, nepotis nomine, perinde capiet, ac si filius natus in civitate fuisset.

Differentia hostium, latrunculorum, prædonum.

24. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

HOstes (11) sunt, quibus bellum publice Populus (12) Romanus decrevit, vel ipsi Populo Romano: cæteri (13) latrunculi vel Prædones appellantur. Et ideo, qui a latronibus (14) captus est, servus latronum non est: nec postliminium illi necessarium est. † Ab hostibus [autem] captus (ut puta a Germanis et Parthis) et servus (15) est hostium, et postliminio (16) statum pristinum recuperat.

De natis apud hostes.

25. MARCIANUS lib. 4. Institutionum.

DIvi Severus et Antoninus rescripserunt: si uxor cum marito ab hostibus capta fuerit, et ibidem ex marito enixa (17) sit: si reversi fuerint, justos esse et parentes et liberos, et filium in potestate patris, quemadmodum jure postliminii reversus sit: quod si (18) cum matre sola revertatur: quasi sine marito natus, spurius habebitur.

Quid sit postliminio rediisse.

26. FLORENTINUS lib. 6. Institutionum.

NIhil interest, quomodo captivus reversus est: utrum dimissus, an vi (19), vel fallacia potestatem hostium evaserit (20): ita tamen, si ea mente (21) venerit, ut non illo reverteretur: nec enim satis est corpore domum quem rediisse, si mente (22) alienus est. † Sed et qui victis hostibus recuperentur (23), postliminio rediisse existimantur.

De servo surrepto, deinde capto, recuperato, vendito.

27. JAVOLENUS lib. 9. ex Posterioribus Labeonis.

LAtrones tibi servum eripuerant, postea is servus ad Germanos (24) pervenerat: inde in bello victis Germanis, servus venierat: negant (25) posse usucapi eum ab emptore, Labeo, Ofilius, Trebatius: quia verum esset, eum subreptum esse (26), nec quod hostium fuisset, aut postliminio redisset, ei rei impedimento esse.

De captis in bello.

28. LABEO lib. 4. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI (27) quid bello captum est, in præda est, non postliminio redit. Paulus: Imo si in bello captus, pace facta, domum refugit, deinde renovato bello capitur:

(1) *l.* 28. *supr. de vulgar. l.* 1. *supr. de suis. l.* 8. *C. de legitim. hered.*
(2) Vide *l.* 15. *supr. ex quib. caus. majores.*
(3) *l.* 6. §. 12. *supr. de injust.*
(4) *l.* 1. *supr. h. t.*
(5) Pure.
(6) *l.* 9. *infr. de castrensi.*
(7) *l.* 12. §. 1. *supr. h. t. l.* 11. *supr. de verb. obl.*
(8) *l.* 1. *supr. h. t.*
(9) *l.* 15. *supr. de injusto.*
(10) *l.* 8. *l.* 14. *supr. h. t.*
(11) *l.* 118. *infr. de verb. sign.*
(12) Vel Princeps aliusve par Principi vel populo.
(13) Ut Piratæ, Cicero 3. *offic.* Pirata, ut et latro, et prædo, non est ex perduellionum numero.
(14) *l.* 19. §. 2. *l.* 21. *in fin. supr. h. t. l.* 13. *supr. qui test. l.* 4. *C. de ingen.*
(15) At iniquum videtur, ut eum, qui ex nostris captus ab hostibus sit, servum habeamus, cum misero satis esse debeat, ut apud hostes, non apud suos servus habeatur. An id receptum: quod, etiamsi liber apud nos haberetur, servus tamen apud hostes semper esset: et ita ludibrio foret id legis genus? An quod eadem lege, quos nobis captivos fecimus, iidem apud suos vicissim servi, quasi pactione ita inita apud hostes? An ne, si liberi apud nos essent, dominium rerum suarum retinerent, et una cum persona res captivorum hosti res suas adquirerent?
(16) *l.* 15. *supr. h. t.*
(17) *l.* 16. *C. h. t.*
(18) *l.* 1. *C. h. t.*
(19) Virtus, an dolus, quis in hoste requirat? *l.* 1. §. 3. *supr. de dolo.*
(20) Vide Antonium Guibertum *lib.* 1. *quæstion. jur. cap.* 3. Covarruviam *in Reg. peccatum. de Reg. Jur. in* 6. 2. *relect.* §. 11. Mod.
(21) *l.* 5. §. 3. *supr. h. t.*
(22) Mens plurimum valet et præstat in adquirendo jure postliminii.
(23) Recuperantur. *Hal.* Adde *l.* 12. *C. h. t.* §. 5. *in pr. et ibi Theoph. Instit. quib. mod. jus patriæ potestat.*
(24) id est, hostes.
(25) Imo potest usucapi. *l.* 6. *supr. h. t.*
(26) Initio inspecto. *l.* 24. *supr. h. t.* Id est, inspicitur principium captivitatis in servo.
(27) Ad mancipia refert hoc caput Harm. 2. *tit.* 7. §. 5. 6.

postliminio redit ad eum, a quo priore bello captus erat: si modo (1) non convenerit in pace, ut captivi redderentur.

De usucapione.

29. IDEM lib. 6. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI postliminio rediisti, nihil, dum in hostium potestate fuisti, usucapere potuisti. Paulus: Imo si quid servus tuus peculii nomine, dum (2) in eo statu esses, possederit, id eo quoque tempore usucapere poteris: quoniam eas res etiam inscientes (3) usucapere solemus: et eo modo etiam hereditas (4), nondum nato posthumo, aut nondum adita, augeri per servum hereditarium solet.

Quid sit postliminio rediisse.

30. IDEM lib. 8. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI id, quod nostrum hostes ceperunt, ejus generis est, ut postliminio redire possit: simul atque ad nos redeundi causa profugit ab hostibus, et intra fines (5) imperii nostri esse cœpit, postliminio rediisse existimandum est. Paulus: Imo cum servus civis nostri ab hostibus captus, inde aufugit, et vel in Urbe Roma ita est, ut neque in domini sui potestate sit, neque ulli serviat: nondum postliminio rediisse existimandum est.

TIT. XVI.

DE (6) RE MILITARI (7).

De absentia Reipublicæ causa.

1. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

MIles, qui in commeatu (8) agit, non videtur Reipublicæ causa abesse.

De delicto militari vel communi. 1. De eo, qui se militem dedit, cui non licet.

2. ARRIUS MENANDER lib. 1. de Re militari.

MIlitum delicta sive admissa, aut propria sunt, aut cum cæteris communia: unde et persecutio aut propria, aut communis est. † Proprium militare est delictum, quod quis uti miles admittit.

§. 1. Dare (9) se militem, cui (10) non licet, grave crimen habetur: et augetur, ut in cæteris delictis, dignitate (11), gradu, specie militiæ.

De desertore. 1. De pœnis militum. 2. De emansore. 3. De desertore. 4. De eo, qui in exploratione emanet hostibus insistentibus, aut a fossato recedit. 5. De statione relicta. 6. De eo, qui ab excubatione destitit. 7. De eo, qui ad diem commeatus non venit. 8. De militiæ tempore in desertione impleto. 9. De desertoribus. 10. De eo, qui ad hostes confugit, 11. Aut volens transfugere apprehensus est, 12. Aut, dum iter facit, captus est ab hostibus. 13. De armis amissis vel alienatis, 14. Vel surreptis. 15. De eo, qui rem prohibitam fecit, aut mandata non servavit. 16. De eo, qui agmen excessit, 17. Aut vallum transcendit, 18. Aut fossam transiliit. 19. De seditione, 21. Conspiratione, defectione. 22. De præposito non protecto, vel deserto.

3. MODESTINUS lib. 4. de Pœnis.

DEsertorem auditum ad suum ducem cum elogio Præses (12) mittet: præter quam si quid gravius ille desertor in ea Provincia, in qua repertus est, admiserit: ibi enim eum plecti pœna debere, ubi facinus admissum (13) est, Divi Severus et Antoninus rescripserunt.

§. 1. *Pœnæ* (14) *militum* hujuscemodi (15) sunt, castigatio (16), pecuniaria (17) multa, munerum indictio, militiæ mutatio, gradus dejectio, ignominiosa missio: nam in metallum, aut in opus metalli non dabuntur, nec torquentur.

§. 2. *Emansor* (18) est, qui diu vagatus, ad castra regreditur.

§. 3. *Desertor* est, qui per prolixum tempus (19) vagatus, [reducitur].

§. 4. Is qui (20) exploratione emanet (21), hostibus insistentibus, aut qui (22) a fossato recedit, capite puniendus est.

§. 5. Qui stationis (23) munus relinquit, plus quam emansor est: itaque pro modo delicti aut castigatur (24), aut gradu (25) militiæ dejicitur.

(1) Si convenit, ut captivi redderentur, captivi sunt reddendi: sin minus, eorum manent, a quibus capti sunt: ideoque ab eis jure refugere non possunt. adde 35. *Eclog.* 1. *c.* 18.

(2) *l.* 23. §. 3. *supr. ex quib. caus. majores. l.* 44. *in fin. supr. de usurp.*

(3) *l.* 8. *supr. de usurp. l.* 2. §. 11. *supr. pro empt.*

(4) *l.* 44. §. 3. *supr. de usurp.*

(5) *l.* 5. §. 1. *supr. h. t. l.* 19. §. 3. *supr. h. t.*

(6) *L.* 12. *C.* 36. 7. *C. Theod.* 1. περὶ στρατιωτῶν, id est, de militibus et eorum privilegiis, peculiis, erogationibus, annonis, transitionibus, delictis, eorumque pœnis et ipsorum restitutione: tum qui militiam profitentur, 57. *Ecl.* 1. adde ex *C. lib.* 12. *tit.* 29. *et* 50.

(7) Exstat elegans Petri Belgi de re militari tractatus, præter quem vide Brissonium *lib.* 2. *selectar. antiquit. c.* 6. *et* 7. et Alexandrum ab Alexandro *lib.* 1. *Genial. dier. c.* 12. Mod.

(8) *l.* 34. *supr. ex quib. caus. majores.*

(9) Dedere se. *Hal.* militiæ se dare cuivis non licet.

(10) Talis est servus, *l.* 8. *l.* 11. *infr. h. t.* et negotiator. *l. unic. C. negotiatores ne militent.*

(11) Vide *l.* 5. *infr. h. t.*

(12) Præses provinciæ militem desertorem auditum remittere ad suum ducem cum elogio debet: quinimo, et eum punire potest, si gravius sit ipsius militis delictum.

(13) Desertor ex provinciali delicto in provincia plectendus est. vide *l.* 28. §. 15. *supr. de pœn.*

(14) *Eclog. ibid. c.* 1. adde Sueton. *in Augusto, cap.* 24.

(15) Fuit et, teste Festo, genus pœnæ militaris, deprehensa castigatione major, infamia minor. ac propterea hic, tanquam extrema, collocatur castigatio et ignominia. dixi apud Festum *ibid.*

(16) Pœnarum militarium extremi gradus castigatio, *ut hic.* et ignominia. vid. *infr. h. t.*

(17) Adde Festum *in Dirutum ære militem.* Varronem, 4. *de lingua. l. ult. infr. de jure immunit.*

(18) Emansores et desertores sunt, qui diu ab exercitu vagati sunt, *ut hic.* differentia in eo est, quod illi sponte, hi inviti redeunt: illi sæpius, hi nunquam, *l.* 4. §. 13. *infr. h. t.* Illi erronibus, hi fugitivis servis comparantur. Cujacius tamen differentiam statuit in tempore, 6. *obs.* 26.

(19) Puta quinquennii. *l.* 13. *in fin. infr. h. t. l.* 4. §. 13. §. 14. *infr. h. t.*

(20) Qui in exploratione etc. *Hal.*

(21) Id est, qui explorationem reliquit, κατασκοπὴν, *le guet, la sentinelle. Ecl. ib. c.* 1. *in fin.*

(22) A fossa. *Hal.* Hugo a Porta, fossatum, id est, fossa, vallum. καὶ ὁ τοῦ φοσσάτου ἐκπίπτων. *Eclog. ib.* 1. *in fin.* Civitatis fossatum. Veget. 4. c. 16. Suidas σταδιον τὸ φοσσάτον etc. Harm. 6. *tit.* 5. τοὺς ἐν φοσσάτῳ κλέπτοντας et in libello variorum auctorum de limitibus, fossatum decisum. Capitolinus *in Gordiano.* castra fossato circuibat. Brissonius, Turneb. 3. *advers.* 13. Galli *tranchées.*

(23) Vigilem, vel diurnum, vel nocturnum: hinc milites stationarii. *l.* 1. §. 12. *supr. de off. Præf. Urbi.* Stationem Galli vocant *corps de garde, ou sentinelle.*

(24) Vide Sueton. *in August. c.* 24.

(25) Vide quæ not. ad *l.* 12. *in fin. supr. de custodia.*

§. 6. Si Præsidis vel cujusvis præpositi ab excubatione (1) quis desistat, peccatum desertionis subibit.

§. 7. Si ad diem commeatus (2) quis non veniat, perinde in eum statuendum est, ac si emansisset vel deseruisset, pro numero temporis: facta (3) prius copia (4) docendi, num forte casibus quibusdam detentus sit, propter quos venia dignus videatur.

§. 8. Qui militiæ tempus in desertione implevit, emerito (5) privatur.

§. 9. Si plures simul primo deseruerint, deinde intra certum tempus reversi (6) sint: gradu pulsi in diversa loca distribuendi sunt: sed tironibus (7) parcendum est, qui si iterato (8) hoc admiserint, pœna competenti adficiuntur.

§. 10. Is, qui ad hostem (9) confugit et rediit, torquebitur, ad bestiasque (10) vel in furcam damnabitur: quamvis milites nihil eorum patiantur.

§. 11. Et is, qui volens transfugere adprehensus est, capite punitur.

§. 12. Sed si ex improviso, dum iter quis facit, capitur ab hostibus: inspecto (11) vitæ ejus præcedentis actu, venia ei dabitur: et si expleto tempore militiæ redeat, ut veteranus restituetur, et emerita (12) accipiet.

§. 13. Miles, qui in bello arma amisit (13), vel alienavit, capite punitur: humane militiam mutat.

§. 14. Qui (14) aliena arma subripuit (15), gradu militiæ pellendus est.

§. 15. In bello qui rem a Duce prohibitam fecit, aut mandata (16) non servavit, capite punitur: etiam si res bene gesserit (17).

§. 16. Sed qui agmen excessit, ex causa vel fustibus (18) cæditur, vel mutare militiam solet.

§. 17. Nec non et si vallum (19) quis transcendat (20), aut per (21) murum castra ingrediatur: capite punitur.

§. 18. Si vero quis fossam (22) transiluit (23), militia rejicitur.

§. 19. Qui seditionem (24) atrocem militum concitavit, capite punitur.

§. 20. Si intra (25) vociferationem, aut levem querelam seditio mota est: tunc gradu militiæ dejicitur.

§. 21. Et cum multi milites in aliquod flagitium conspirent, vel si legio deficiat, avocari militia solet (26).

§. 22. Qui præpositum suum protegere (27) noluerunt, vel deseruerunt, occiso eo, capite puniuntur.

De his, qui unum testiculum habent. 1. *De ad bestias dato.* 2. *De deportato.* 3. *De relegato.* 5. *De reo capitalis criminis.* 6. *De ignominiose misso.* 7. *De adulterio vel alio judicio publico damnato.* 8. *De eo, qui ob litem militavit.* 9. *De desertore.* 10. *De eo, qui militiam detrectat vel appetit.* 11. *De eo, qui filium militiæ subtrahit*, 12. *Vel debilitat, ut militiæ inhabilis sit.* 13. *De eo, qui diu abfuit.* 14. *Collatio emansionis et desertionis.* 15. *De emansore.*

4. Arrius Menander lib. 1. de Re militari.

Qui cum uno (28) testiculo (29) natus est, quive amisit, jure militabit secundum Divi Trajani rescriptum: nam et Duces Sylla et Cotta memorantur eo habitu fuisse naturæ.

§. 1. Ad bestias datus si profugit, et militiæ se dedit, quandoque inventus (30), capite puniendus est. Idemque observandum est in eo, qui legi se passus est.

§. 2. In insulam deportatus, si effugiens militiæ se dedit, lectus (31) vel dissimulavit, capite puniendus est.

§. 3. Temporarium exilium voluntario militi insulæ relegationem adsignat: dissimulatio (32) perpetuum exilium.

§. 4. Ad tempus relegatus, si expleto spatio fugæ militem (33) se dedit, causa damnationis quærenda est: ut, si contineat infamiam (34) perpetuam, idem observetur: si transactum de futuro sit, et in ordinem redire potest, et honores petere militiæ non prohibetur.

§. 5. Reus capitalis criminis, voluntarius miles secundum Divi Trajani rescriptum capite puniendus est: nec remittendus est eo, ubi reus postulatus [est]: sed (35) [ut] accedente causa militiæ audiendus, si dicta causa sit, vel requirendus adnotatus (36).

§. 6. Ignominia missus, ad judicem suum remittendus est: nec (37) recipiendus postea volens militare, licet fuerit absolutus.

(1) Executione *vulg. Hal.* Excubatio hic munus est præsidi suo et præposito adsistendi: nec enim tantum locorum desertores sunt, sed et munerum. *l.* 5. *infr. h. t.* adde *l.* 10. *infr. h. t.*

(2) *l.* 14. *infr. h. t.*

(3) Vide *l.* 19. §. 1. *supr. de probat.*

(4) Vide *l.* 5. *C. de ingenuis manum.*

(5) §. 12. *infr. h. t.* i. e. commodis et præmiis, veteranis dari solitis.

(6) Ii sunt emansores. §. 12. *infr. h. t.*

(7) Tyroni parcitur magis, quam militi, *l.* 4. *in fin. infr. h. t.* vide Tiraq. *tr. de pœnis*, *causa* 10.

(8) Iteratum delictum nullam excusationem meretur. *Novell. Leon.* 67.

(9) Delicti inceptio et voluntas in transfuga punitur. vid. *l.* 18. *supr. de pœnis.*

(10) Abrogatur per *Nov. Leon.* 67.

(11) *l.* 5. *in pr.* et §. 6. *infr. h. t.*

(12) §. 8. *supr. h. t.*

(13) 57. *Ecl.* 1. *c.* 6. *l.* 14. §. 1. *infr. h. t. l.* 2. *in fin supr. de captiv.*

(14) Vid. quæ scripsi ad Harm. 1. *tit.* 16. §. 12.

(15) *Eclog. ibid. c.* 7. adde quæ notavi ad *l. ult. supr. de furib. balneariis.*

(16) Aut mandatum sibi non facit. *Eclog. ibid.*

(17) Bene cesserit, κἂν ἐπιτύχῃ Bud. εἰ ϑ καλῶς πρᾶγμα ἔπραξεν. *Eclog. ibid.* vid. exempla apud Tiraq. *de pœnis*, *causa* 52.

(18) Fustium castigatio, communis militum atque paganorum coercitio: vitis tamen castigatio eorum propria fuit. vid. P. Fabr. 1. *semestr.* 17.

(19) Τὸ χαράκωμα. *Ecl. c.* 8. 6. *Harm.* 23. *c.* περὶ μονίτας.

(20) Transcendat. *Gal.*

(21) Muro ac non per portas castra ingredi capitale.

(22) Τάφρον. *Eclog. ibid.* Harm. *ibid.*

(23) Transiliit.

(24) *l. ult. in fin. infr. h. t. Eclog. ibid. c.* 9. Harm. *ibid.* Suet. *in Julio*, *c.* 67.

(25) Harm. *ib. Eclog. ibid.*

(26) Id est, exauctorari solent legiones interdum, vel selecti ex legione. vid. in hunc locum P. Fabr. 1. *semestr.* 17. *fol.* 161. 162. et Budæum *hic.* Avocari igitur militia, est exauctorari.

(27) *Eclog. ibid. c.* 16.

(28) Vide *l.* 6. *supr. de ædilit.* is et sanus est, et testari potest. *Goth.* Vid. Cœl. Rhodigin. *lect. antiq. lib.* 2. *cap.* 37. S. L.

(29) Testiculo uno natus, militari potest, tales autem fuerunt Sylla et Cotta.

(30) *l.* 8. §. 6. *supr. de pœnis.*

(31) Lectusve dissimulavit. *Hal.*

(32) Dissimulanti. *vulg.*

(33) Militiæ. *vulg. Hal.* Hugo a Porta.

(34) *l.* 6. *C. quib. ex caus. infam.*

(35) Sed ubi accedente etc. *vulgat. Hal. l. ult. supr. de accus. l.* 9. *supr. de custodia. l.* 6. *C. de jurisd. omnium judicum. l.* 1. *C. de exhibend. reis.*

(36) Adnotatur. *vulg.*

(37) Miles ignominia notatus, militare jure non potest.

§. 7. Adulterii (1), vel aliquo judicio publico damnati, inter milites non sunt recipiendi.

§. 8. Non omnis, qui litem habuit, et ideo militaverit, exauctorari jubetur: sed qui eo animo militiæ se dedit, ut sub obtentu (2) militiæ pretiosiorem (3) se adversario faceret: nec tamen facile indulgendum [est] extra ordinem judicationis, qui negotium ante habuerunt: sed si in transactione (4) recidit, indulgendum est. Exauctoratus eo nomine, non utique infamis erit: nec prohibendus, lite finita, militiæ ejusdem ordinis se dare: alioquin et si relinquat litem vel transigat, retinendus est.

§. 9. Qui post desertionem in aliam (5) militiam nomen dederunt, legive (6) passi sunt, Imperator noster rescripsit, et hos militariter puniendos.

§. 10. Gravius autem delictum est, detrectare munus militiæ, quam adpetere: nam et qui ad dilectum (7) olim non respondebant, ut proditores libertatis, in servitutem redigebantur (8): sed mutato statu militiæ recessum a capitis pœna est: quia plerumque voluntario *milite* (9) [*numeri*] supplentur.

§. 11. Qui filium suum subtrahit militiæ belli tempore, exilio et bonorum parte mulctandus est: si in pace (10), fustibus cædi (11) jubetur, et requisitus juvenis, vel (12) a patre postea exhibitus, in deteriorem militiam dandus est: qui enim se solicitavit ab alio, veniam non meretur.

§. 12. Eum, qui filium debilitavit (13), delectu (14) per bellum indicto, ut inhabilis militiæ sit, præceptum Divi Trajani deportavit.

§. 13. Edicta (15) Germanici Cæsaris militem desertorem (16) faciebant, qui diu afuisset (17), ut is (18) inter remansores (19) haberetur: sed sive redeat quis, et offerat se, sive deprehensus offeratur, pœnam desertionis evitat: nec interest, cui se offerat, vel a quo deprehendatur.

§. 14. Levius itaque delictum emansionis (20) habetur, ut erronis in servis: desertionis gravius, ut in fugitivis.

§. 15. Examinantur autem causæ (21) semper emansionis, et cur, et ubi fuerit, et quid egerit: et datur venia valetudini, affectioni parentum, et adfinium: et si servum fugientem persecutus est, vel si qua hujusmodi causa sit: sed et ignoranti adhuc disciplinam tironi (22) ignoscitur.

De desertoribus. 5. An captus habeatur pro transfuga. 6. De militibus remissis a barbaris. 7. De captivo post multum temporis reverso. 8. De transfuga.

5. IDEM lib. 2. de Re militari.

NOn omnes desertores similiter puniendi sunt, sed habetur et ordinis stipendiorum (23) ratio, gradus militiæ, vel loci, muneris deserti, et anteactæ (24) vitæ: sed et numerus, si solus, vel cum altero, vel cum pluribus (25) deseruit, aliudve quod crimen desertioni adjunxerit. Item temporis, quo in desertione fuerit, et eorum, quæ postea gesta fuerint: sed et si fuerit ultro reversus, non cum necessitudine, non erit ejusdem sortis.

§. 1. Qui in pace (26) deseruit, eques gradu (27) pellendus est: pedes militiam mutat. In bello (28) idem admissum capite puniendum est.

§. 2. Qui desertioni aliud (29) crimen adjungit, gravius puniendus est: et si furtum factum sit, veluti alia desertio habebitur: ut si plagium factum, vel adgressura (30), abigeatus, vel quid simile accesserit.

§. 3. Desertor, si in urbe inveniatur, capite puniri solet: alibi adprehensus, ex prima desertione restitui potest: iterum (31) deferendo, capite puniendus est.

§. 4. Qui in desertione fuit, si se obtulerit (32), ex indulgentia Imperatoris nostri in insulam deportatus est.

§. 5. Qui captus, cum poterat redire, non rediit,

(1) 57. *Eclog.* 1. *c.* 12. adde quæ not. ad *l.* 5. *supr. de quæst.*

(2) Prætextu.

(3) Præcisiorem, *Hal.* id est, duriorem, intractabiliorem. Budæus. quem *hic vid.* Alii *speciosiorem.* Salmasius *gratiosiorem* reponit. *S. L.*

(4) In transactionem. *vulg. Hal.*

(5) Sunt enim variæ.

(6) Legive se passi etc. *Hal.*

(7) Delectum. *Hal.* edictum. *vulg.* et Hugo a Porta, recta est Florentina. de qua vid. quæ scripsi ad *l.* 36. *supr. de statulib.* adde *l.* 4. *legum Francicarum*, *cap.* 71. *l.* 3. *supr. ad l. Jul. majest.* et quæ scripsi ad *l.* 20. *supr. comm. dividundo.*

(8) Vid. Duaren. 1. *disp.* 4. Domus eorum, et villæ diruebantur. Halicarn. 8. *l.* 20. *supr. comm. divid.* adde et illud, de quasi militia Augustum statuisse, ut senatorum, qui die senatus in curiam non venissent, quintus quisque sorte datus mulctæ subjiceretur. Dion. 55.

(9) Militiæ. *Hal.*

(10) Adde *l.* 5. §. 1. *supr. h. t.*

(11) Fustuarium meretur, qui signa relinquit, aut præsidio decedit. Liv. *lib.* 5.

(12) i. e. quamvis. Cuj. 6. *observ.* 26.

(13) Pœnam militiæ per fraudem se subtrahentis observa. Eos, qui se sponte resectis digitis bello inutiles fecissent, Constantinus curiis civitatum addixit, *l.* 1. *C. Theod de filiis militum.* alii principes, *l.* 4. *C. Theod. de tyronib.* Sueton. *Aug.* 24. vetuerunt, ne quis se deformatione manus ab aliis Reip. muneribus exuneret. Quin Lex 10. ejusdem tituli eos oneribus militiæ addicit, clericatu tamen privantur, *c. qui partem. dist.* 55. Hujusmodi belli refugos murcos appellat Innocentius *in epist. ad Felicem Nucerianum* et Ammian. 5. *circa fin.* nec Gallorum quisquam, ut in Italia, munus Martium pertimescens, pollicem sibi præcidit, quos jocaliter murcos appellant. vid. Cujac. 25. *obs. ult.* adde c. 21. 22. 25. 76. 77. *canonis Apost.* Quod ad Murcos attinet, segnium dea Murcia dicitur Arnob. *lib.* 4. adde August. 4. *de civit.* 6. Valer. 6. *c.* 3. *v.* 8. ubi refert, Caium Varienum, ne bello Italico militaret, sibi sinistræ manus digitos abscidisse, ideoque alternis vinculis punitum, de eo, qui manus amisit, adde *l.* 10. *supr. de testam.* Quid, qui auriculam sibi amputavit, Episcopus ne fieret, quod fecisse Ammonium quendam refert Hieronymus? v. Hieron.: Socrat. tamen *lib.* 6. et Niceph. 11. c. 37. dextram auriculam sibi amputasse Ammonium illum referunt: Cœlius Rhodig. quoque id Antonio tribuit, non Ammon. *lib.* 10. c. 4.

(14) Delectum propter bellum indictum, *Hal.* delectum per bellum indictum. *vulg.*

(15) Hic referuntur edicta Germanici tanquam optimi ducis exempla: sub eodem Germanico Mævius castrorum Præfectus, pro desertore habitus, quod agmine decessisset, teste Tacit.

(16) De desertore et emansore dixi ad *l.* 3. §. 2. 3. *supr. h. t.*

(17) Abfuisset.

(18) Vide *l.* 13. *in fin. infr. h. t.*

(19) Emansores. *vulg. Hal.*

(20) Emansor quasi erro: desertor quasi fugitivus: in milite emansorem esse, idem est, quod in servo erronem esse. In eodem quoque milite desertorem esse, idem est, quod in servo fugitivum esse.

(21) *l.* 5. *infr. h. t.*

(22) *l.* 3. §. 9. *supr. h. t.* v. Tiraq. *tr. de pœnis*, *causa* 10.

(23) Majora stipendia quo quis habet, eo præsumitur præstantior.

(24) *l.* 3. §. 12. *supr. h. t.*

(25) *l.* 3. §. 9. *supr. h. t.*

(26) 57. *Eclog.* 1. c. 13.

(27) Vid. quæ not. ad *l.* 12. *supr. de custodia.*

(28) Idem admissum ratione temporis augetur. facit *l.* 16. §. 4. *supr. de pœn.*

(29) Duplicia et conjuncta delicta gravius vindicantur, quam unum.

(30) Adgressio proprie est latronum. *l.* 6. *C. de pign. act.* *l.* 12. *C. de locat.*

(31) *l.* 3. §. 9. *supr. h. t.*

(32) *l.* 13. *in fin. infr. h. t.*

pro transfuga habetur. Item eum, qui in præsidio (1) captus est, in eadem conditione esse certum est. Si tamen ex improviso (2), dum iter facit, aut epistolam fert, capiatur quis: veniam meretur.

§. 6. A Barbaris remissos milites ita restitui oportere Hadrianus rescripsit, si probabunt (3), se captos evasisse, non transfugisse (4): sed hoc, licet liquido constare non possit, argumentis (5) tamen cognoscendum est, et si bonus (6) miles antea æstimatus fuit, prope est, ut adfirmationi ejus credatur: si remansor (7), aut negligens suorum, aut segnis (8), aut extra contubernium (9) agens: non (10) credetur ei.

§. 7. Si post multum temporis redit, qui ab hostibus captus est, et captum eum, non transfugisse, constiterit: ut veteranus, erit restituendus, et præmia, et emeritum (11) capit.

§. 8. Qui transfugit, et postea multos latrones adprehendit, et transfugas demonstravit (12), posse (13) ei parci D. Hadrianus rescripsit: ei tamen pollicenti ea, nihil promitti oportere.

Quid sit delictum militare. 1. *De eo, qui manus intulit præposito.* 2. *De contumacia adversus ducem vel Præsidem.* 3. *De eo, qui in acie prior fugam fecit.* 4. *De exploratoribus, qui secreta nunciaverunt.* 5. *De caligato, qui languorem simulavit.* 6. *De eo qui commilitonem*, 7. *Vel semet ipsum vulneravit, vel mortem sibi conscivit.* 8. *De præposito non protecto.* 9. *De præfecto deserto.*

6. IDEM lib. 3. de re militari.

OMne delictum est militis, quod aliter, quam disciplina communis exigit, committitur, veluti segnitiæ (14) crimen, vel contumaciæ (15), vel desidiæ.

§. 1. Qui manus (16) intulit præposito, capite puniendus est: augetur autem petulantiæ crimen dignitate Præpositi.

§. 2. Contumacia (17) omnis adversus ducem vel Præsidem militis capite punienda est.

§. 3. Qui in acie prior (18) fugam fecit (19), spectantibus (20) militibus, propter (21) exemplum capite (22) puniendus est.

§. 4. Exploratores, qui secreta nunciaverunt (23) hostibus, proditores sunt, et capitis pœnas luunt.

§. 5. Sed et caligatus (24), qui metu hostium languorem (25) simulavit, in pari causa eis est.

§. 6. Si quis commilitonem vulneravit, si quidem lapide, militia rejicitur: si gladio, capital (26) admittit.

§. 7. Qui se vulneravit, vel alias mortem sibi conscivit, Imperator Hadrianus rescripsit, ut modus ejus rei statutus sit, ut si impatientia (27) doloris, aut tædio vitæ, aut morbo, aut pudore mori maluit: non animadvertatur in eum, sed ignominia mittatur: si nihil tale prætendat, capite puniatur. Per vinum (28), aut lasciviam (29) lapsis capitalis pœna remittenda est, et militiæ mutatio irroganda.

§. 8. Qui præpositum suum non (30) protexit, cum (31) posset, in pari causa factori habendus est: si resistere non potuit, parcendum ei.

§. 9. Sed et in eos, qui Præfectum Centuriæ a latronibus circumventum deseruerunt, animadverti placuit.

De proditoribus et transfugis.

7. TARRUNTENUS PATERNUS lib. 2. de re militari.

PRoditores (32), transfugæ (33), plerunque capite puniuntur, et exauctorati torquentur: nam pro hoste, non pro milite habentur.

De his, qui status controversiam patiuntur. De his, qui bona fide serviunt.

8. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

QUi status controversiam (34) patiuntur, licet revera liberi sunt, non (35) debent per id tempus nomen militiæ dare, maxime lite ordinata, sive ex libertate in servitutem, sive contra petantur. Nec hi quidem,

(1) In profugio, id est, dum transfugit ad hostes: Græci habent ἐν τῇ βαρβάρων γῇ, id est, *in hostico*. Cujac. 6. *obs.* 26. *in fin.*
(2) *l.* 3. §. 12. *supr. h. t.*
(3) Vide quæ notavi ad *l.* 19. §. 1. *supr. de prob.* dixi ad *l.* 9. §. 1. *C. de testib.*
(4) Super consistentibus in animo statur juramento alicujus, utrum sciverit vel ignoraverit. Felinus *ad cap. significasti. el.* 2. *de homicid. volunt.* Corasius *lib.* 3. *miscellaneor. cap.* 7. Jo. Igneus *in repetit. ad l. necessarios. §. non alias. n.* 208. *ad SC. Silan.* Mod.
(5) *l.* 12. §. 4. *supr. de usufruct. l.* 32. *supr. de servit. urb. præd. l.* 26. *circa fin. C. de administrat. tutor.* Ans.
(6) Præsumitur bonus, qui olim talis fuit. vide Alciat. 2. *præsumpt.* 8. vide Socin. *reg.* 39. adde *c.* 8. *de reg. in* 6. *l.* 7. §. 3. *supr. de accus.*
(7) Si emansor. *Hal.*
(8) Ignavus, *l.* 6. §. 5. *infr. h. t.*
(9) A tabernaculis militaribus dicitur.
(10) Semel malus semper malus præsumitur in eodem genere mali. v. Alciat. 2. *præsumpt.* 7. 8. et Dyn. *c.* 8. *de reg. jur.*
(11) *l.* 3. §. 12. *in fin. supr. h. t.*
(12) *l.* 1. §. 26. *supr. de quæst.*
(13) A judice, non tantum a Principe. Roman. *sing.* 539.
(14) *l.* 5. §. 6. *supr. h. t.* Ammianus 24. residuos tribunos sacramento solvit, ut desides et ignavos.
(15) §. 2. *infr. h. t.*
(16) 57. *Eclog.* 1. *cap.* 14.
(17) *In princ. supr. h. t. l.* 13. §. 5. *in fin. infr. h. t. Ecl. ibid.* 6. Harmen. 14. περὶ μονίτας, *in fin.*
(18) *Eclog. ibid.*
(19) Fugam fecit, spectantibus militibus: hanc interpunctionem addit Petr. Fab. 3. *semest.* 8. ex autographo Pandectarum Florentinarum. alias quod in acie sit, non potest non spectantibus omnibus fieri. Sensus est igitur, Eum qui prior in acie fugam fecerit, propter exemplum, inspectantibus militibus, capite puniendum.
(20) Et hoc est quod scribit Plutarchus in Lucullo et Crasso. ἀπάντων θεωμένων ἐφεστώτων καὶ θεωμένων ἄλλων στρατιωτῶν, Julius Frontinus 4. στρατηγημάτων in conspectu armati exercitus. Cæsar. 5. *de bello Gallico.* in conspectu multitudinis, et 3. *de bello civili.* in omnium conspectu.
(21) Pœnæ in eum finem statuuntur.
(22) Julianus decem milites ex iis, qui fugerant, capitali addixit supplicio, secutus veteres leges. Ammian. 24.
(23) *l.* 38. §. 1. *supr. de pœnis.* 6. Harm. 8.
(24) Caligati milites qui essent, dixi ad *l.* 9. *in fin. supr. de cust. reor.*
(25) Id est, litem, vide *l.* 9. *supr. de custodia.*
(26) Capitale quid esset, scripsi ad *l. ult.* §. 1. *supr. de termino. l.* 2. *l.* 28. *supr. de pœnis.*
(27) *l.* 38. *in fin. supr. de pœnis.*
(28) Vide *l. un. C. si quis Imperatori.* vide Tiraq. *tr. de pœnis. causa* 6. ubi de ebrietate: vide Sebast. Medicem, *tr. de casib. fortuitis*, ubi de ebrietate. *Goth.* Adde Farinac. *prax. crimin. qu.* 93. *n.* 1. Jul. Clar. *lib.* 5. *sent. §. fin. q.* 60. Menoch. *de arbitr. jud. casu* 316. *et* 326. et Censur. forens. nostram *lib.* 5 *c.* 1. *n.* 23. S. L. *Goth.* Adde Joan. Aurpachum *lib.* 2. *allegat. cap.* 9. Mod.
(29) *l.* 4. §. 1. *supr. ad leg. Corn. de sicar.*
(30) *l.* 3. *in fin. supr. h. t.* 57. *Eclog.* 1. *c.* 16.
(31) Vide *l.* 4. *supr. quæ in fraudem.*
(32) *l.* 3. §. 10. *supr. h. t. l.* 3. *in fin. supr. ad leg. Corn. de sicariis. l.* 38. §. 1. *supr. de pœn.* 6. Harm. 8.
(33) Vide *Nov. Leon.* 67.
(34) *l. libertate.* 26. *supr. de statulib.*
(35) Soli ingenui olim milites erant. *l.* 11. *infr. h. t.* adde *l.* 29. *supr. de liberali.*

qui ingenui bona fide serviunt. Sed nec, qui ab hostibus redempti sunt, prius quam se luant (1).

An milites possint prædia acquirere, ubi militant.

9. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

MIlites prohibentur prædia comparare (2) in his Provinciis, in quibus militant (3): præter quam si paterna eorum fiscus distrahat: nam hanc speciem Severus et Antoninus remiserunt. † Sed et stipendiis impletis emere permittuntur. † Fisco autem vindicatur prædium illicite comparatum, si delatus (4) fuerit, sed et si nondum delata causa, stipendia impleta sint, vel missio contigerit, delationi locus non est.

§. 1. Milites, si heredes (5) extiterint, possidere ibi prædia non prohibentur.

De desertore excubiarum. 1. Et restituto ex causa desertionis.

10. PAULUS lib. sing. Regularum.

QUi excubias (6) palatii deseruerit, capite punitur.

§. 1. Sed ex causa desertionis restitutus in militiam, non aliter medii (7) temporis stipendium et donativa (8) accipit, nisi hoc liberalitas principalis ei specialiter indulserit.

De servis.

11. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

AB omni militia (9) servi (10) prohibentur (11): alioquin capite puniuntur.

De disciplina danda et observanda. 1. De commeatu. De equo militari extra provinciam non ducendo. De operibus. 2. De officio tribunorum vel eorum, qui exercitui præsunt.

12. MACER lib. 1. de re militari.

OFficium regentis exercitum non tantum in danda, sed etiam in observanda disciplina (12) constitit.

§. 1. Paternus quoque scripsit, debere eum, qui se meminerit armato (13) præesse, parcissime commeatum (14) dare: equum militarem extra (15) Provinciam duci non permittere: ad opus privatum, piscatum, venatum, militem non mittere: nam in disciplina Augusti ita cavetur: Etsi scio, fabrilibus (16) operibus exerceri milites non esse alienum: vereor tamen, si quicquam permisero quod in usum meum aut tuum fiat, ne modus in ea re non adhibeatur, qui mihi sit tolerandus.

§. 2. *Officium* (17) *Tribunorum* est, vel eorum, qui exercitui præsunt, milites in castris continere, ad exercitationem producere, claves (18) portarum suscipere, vigilias interdum circumire, frumentationibus commilitonum interesse, frumentum (19) probare, mensorum (20) fraudem coërcere, delicta secundum suæ auctoritatis modum castigare, principiis (21) frequenter interesse, querelas commilitonum audire, valetudinarios (22) inspicere.

De acquisitione agri vel domus. 3. De tribus generibus missionum. 4. De milite irreverente. 5. De eo, qui ex custodia vel carcere fugit. 6. De desertoribus.

13. IDEM lib. 2. de re militari.

MIlites agrum comparare (23) prohibentur (24) in ea Provincia, in qua bellica opera peragunt: scilicet, ne studio culturæ militia sua avocentur: et ideo domum comparare non prohibentur. † Sed et agros in alia Provincia comparare possunt. † Cæterum in ea Provincia, in quam propter prædii causam venerunt, ne sub (25) alieno quidem nomine eis agrum comparare licet: alioquin fisco vindicabitur.

§. 1. Is autem, qui contra disciplinam agrum comparaverit, si, nulla de ea re quæstione mota, missionem (26) acceperit, inquietari prohibetur.

§. 2. Illud constat, hujus præscriptionis commodum ad eos, qui ignominiæ causa missi sunt, non pertinere: quod præmii loco veteranis concessum intelligitur et ideo ad eum, qui causaria (27) missus est, potest dici pertinere: cum huic quoque præmium præstatur.

§. 3. *Missionum generales causæ* sunt tres, honesta, causaria, ignominiosa. *Honesta* (28) est, quæ, tempore militiæ impleto (29), datur. *Causaria* (30), cum quis vitio animi, vel corporis (31) minus idoneus militiæ re-

(1) Id est, liberent. Festus *in Redumia et Reluere*. Hinc luitio pignoris.

(2) *l.* 13. *infr. h. t.* 57. *Eclog.* 1. 28. 70.

(3) Militavit, *vulg.* militiam exercet. *Haloand.*

(4) Si delatum. *Hal.*

(5) Hereditatis delatæ ratione quædam permittuntur, quæ alias non permitterentur. *l.* 1. §. 12. *supr. ad leg. Corn. de falsis.*

(6) Adde *l.* 3. §. 6. *supr. h. t.*

(7) *l.* 5. *C. h. t.*

(8) Donaria, *vulg.* Tertull. *lib. de resurrect.* Stipendia delinquentis, mors: donativum autem Dei, vita æterna. De donativo vid. Vegetii 20. Donativum λαμπρά ἐπίδοσις. Largitio Principis in militibus. Sueton. *in Caligula*, *c.* 46.

(9) Et a notariatu. *l.* 3. *C. de tabulariis. lib.* 10. *tit.* 69.

(10) Libertini, *l.* 8. *supr. h. t.* Suet. *in Augusto*, *c.* 25. ut et negotiatores. *l. un. C. negotiatores ne militent.*

(11) Imo, non ab omni prohibentur: admittuntur enim et ad quasdam militias, volentibus dominis. *l.* 6. *l.* 7. *C. qui militare possunt.*

(12) Valerius, 2. *c.* 2. disciplinam militarem vocat, præcipuum decus, et stabilitatem Imperii Romani, in cujus sinu et tutela tranquillitas beatæ pacis acquiescat. Idem disciplinæ militaris exempla varia ibidem proponit. De Disciplina militari adde Frontin. 4. *stratagemat.* 12.

(13) Exercitui, scil. is erat præfectus legionis, de quo vid. Vegetium, 21. *c.* 9.

(14) Id est, licentiam abeundi ad certum tempus.

(15) Vide quæ scripsi ad *l.* 11. §. 3. *supr. de public.*

(16) Vegetius, 3. *c.* 4. Cogendi sunt, inquit, omnes sylvam cædere, iter per dumosa et abrupta facere, materiam dedolare, aperire fossam. *et post:* ita exercitati atque eruditi in ædibus, prælium magis necesse habeant optare, quam otium. Exercitus ab exercendo hinc dictus. *l.* 1. *in fin. supr. de test. milit.* adde Senec. 2. *epist.* 18.

(17) De officio tribuni militum vid. Veget. 2. *c.* 12. Vopiscum *in Aureliano.*

(18) Claves portarum in castris Tribunus servabat. de clavibus vide quæ scripsi ad *l.* 77. §. 21. *supr. de legat.* 2.

(19) Vide *tit. C. de erogatione militaris annonæ.*

(20) De mensoribus dicam ad *l. un. C. de mensoribus. lib.* 12. *tit.* 28.

(21) Quod quid sit, dicam ad *l.* 1. *C. de veteranis.* Principium, Principis tabernaculum ut Prætorium Prætoris. dixi ad Festum *in Prætoria porta*: sed præstat, intelligi principalem castrorum portam: de qua Festus *in principali castrorum porta.*

(22) Vide *l.* 6. *infr. de jure immunitatis.*

(23) *l.* 9. *supr. h. t.*

(24) Excipe casum ex *l.* 62. *supr. de contr. empt.*

(25) Vetitæ emptiones, etiamsi supposito alterius nomine fiant, non convalescunt.

(26) De missionibus vide §. 3. *infr. h. t.*

(27) *l.* 2. §. 2. *supr. de his, qui notant.* quæ et justa a Quintiliano. 13. *declam.* et a Livio dicitur.

(28) Id est, quæ emeritis stipendiis, legitimoque militiæ tempore expleto datur. *l.* 7. *C. de fide instrum. l.* 5. *C. de test. m. milit.*

(29) §. 2. *supr. h. t. l.* 2. §. 2. *supr. de his, qui notantur. l.* 8. §. 5. *supr. de excus. tut. l.* 4. *supr. de test. milit.*

(30) Causarii inde dicti, quibus justa causa erat, ne militarent.

(31) Apulejus, 4. *de Asino.* Rebar enim me jam debilem prorsus, et exanimatum, mereri causariam missionem.

nunciatur. *Ignominiosa* (1) causa est, cum quis propter delictum sacramento (2) solvitur. Et is, qui ignominia missus est, neque Romæ, neque in sacro (3) Comitatu agere potest. Et si sine ignominiæ mentione missi sunt, nihilominus (4) ignominia missi intelliguntur.

§. 4. Irreverens miles non tantum a Tribuno, vel Centurione, sed etiam a Principali (5) coërcendus est (6): nam eum, qui centurioni, castigare se volenti, restiterit, veteres notaverunt: si vitem (7) tenuit, militiam mutat: si ex industria fregit, vel manum Centurioni intulit, capite punitur.

§. 5. Ejus fugam, qui, cum sub custodia, vel in carcere esset, discesserit, in numero desertorum non computandum, Menander scripsit: quia custodiæ refuga, non militiæ desertor est. Eum tamen, qui carcere effracto (8) fugerit, etiam si ante non deseruerit: capite puniendum Paulus scripsit.

§. 6. Desertorem, qui (9) a patre (10) suo fuerat oblatus, in deteriorem militiam Divus Pius dari jussit, ne (11) videatur, inquit, pater ad supplicium (12) obtulisse. Item Divus Severus et Antoninus eum, qui post quinquennium desertionis se obtulit, deportari jusserunt, quod exemplum et in cæteris sequi nos debere Menander scripsit.

De eo, qui commeatus spatium excessit. 1. *De armis alienatis.*

14. PAULUS lib. sing. de Pœnis militum.

QUi commeatus (13) spatium excessit, emansoris vel desertoris loco habendus est: habetur tamen ratio dierum, quibus tardius reversus est: item temporis navigationis vel itineris: et si se probet valetudine impeditum, vel a latronibus detentum, similive casu moram passum, dum non tardius a loco profectum se probet, quam ut occurrere posset intra commeatum, restituendus est.

§. 1. *Arma alienasse* (14), grave crimen est, et ea culpa desertioni exequatur: utique si tota alienavit: sed et si partem eorum, nisi quod interest: nam si tibiale vel umerale (15) alienavit, castigari verberibus debet, si vero loricam, scutum, galeam, gladium, desertori similis est. Tironi in hoc crimine facilius parcetur: armorumque custodi plerumque ea culpa imputatur, si arma militi commisit non suo tempore.

De notato ac restituto ex causa desertionis.

15. PAPINIANUS lib. 19. Responsorum.

EX causa desertionis notatus ac restitutus, temporis, quod in desertione fuerit, impendiis (16) expungitur: quod si ratio constiterit, neque desertorem fuisse apparuerit, omnia stipendia citra temporis finem redduntur.

De eo, qui metu criminis nomen militiæ dedit. 1. *De pace turbata.*

16. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

QUi metu criminis, in quo jam reus fuerat postulatus, nomen militiæ dedit, statim sacramento (17) solvendus est.

§. 1. Miles turbator (18) pacis capite punitur.

TIT. XVII.

DE (19) CASTRENSI (20) PECULIO.

An sit hereditas.

1. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

FIliifamilias militis si peculium apud patrem remansit, sine (21) testamento filio defuncto, pater ipsi heres

(1) *l.* 2. §. 2. *supr. de his, qui notantur. l. ultim. supr. de furib. balneariis.*

(2) Militari scil. vel militiæ: dixi de sacramento militari in *l.* 2. *infr. de veteranis.*

(3) Id est, Principis.

(4) Ignominia missi intelliguntur, etsi sine ignominiæ mentione missi sunt, *ut hic.* si modo vel detracta sunt ei arma ab exercitus duce aut alio, *l.* 2. §. 2. *vers. sed etsi supr. de his, qui notantur.* vel per errorem, aut brevitatis causa, omissa sunt illa verba solennia, *Ignominiæ causa ab exercitu meo te removeo.* vid. Hirtium, 1. *de bello Afric.* alias specialiter in missione ignominiosa hujusmodi verba adjicienda sunt. *d.* §. 2. quem ita cum hac lege conciliat Petr. Fab. 1. *semestr.* 17. ut minus necesse sit cum Ant. August. 1. *emend.* 5. hic legere, *nihilomagis.*

(5) A Principe. *vulgat.*

(6) Vide Emanuel. Zoarem *libro* 1. *observ. c.* 20. Alexandrum ab Alexandro *lib.* 6. *Genial. dier. c.* 18. Gilbertum Regium *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν c. 9. Pithœum *lib.* 1. *adversar. subsecivor.* c. 15. Mod.

(7) Vitis est centurionum et aliorum militum ducum, principumque insigne, quam κλῆμα ἑκατοντάρχου vocat Plutarch. *in Galba*, id est, vitem centurionalem. Macrob. Euseb. *lib.* 7. hinc sub vineam vel vitem jacere, est, astantibus Centurionibus jacere. Festus *in verbis* sub vineam: hinc gerere vitem Latiam. Lucan. 6. Nobilis vite Latia, Martialis: honore Latiæ vitis præsignis, Silius 3. *Punicorum.* adornare decus Latiæ vitis, Silius 12, est centurionis officio fugi. Vites Græci ῥάβδους. vite puniri milites ordinarium erat, et honestius, quam a carnifice. Juvenal. *satyr.* 8. *Nodosam post hæc frangebat vertice vitem, Si lentus pigra muniret castra dolabra.* et Plin. 14. *cap.* 1. Centurionum in manu vitis optimo præmio tardos ordines ad lentas perducit aquilas. Apuleius, 9. *de Asino.* Militem magis in suam perniciem advertit efferari, jamque inversa vite de vastiore nodulo cerebrum diffindere. adde quæ scripsi ad *l.* 2. *C. ut nemini liceat in emption.*

(8) Vide *l.* 1. *supr. de effractoribus.*

(9) *l.* 4. §. 11. *supr. h. t. l.* 14. *C. qui accusare.* vide Cœpollam, *cautela* 1. Mortis executionem multis modis impediri hinc colligunt, puta, si pater filium offerat supplicio, *ut hic.* et *dict. l.* 4. §. 11. *supr. h. t. l.* 14. *C. qui accusare.* vide Tiraquell. *tract. de pœnis, causa* 18. 19. Ælianum 1. *histor.* 34. si obvium reus habeat Cardinalem. Baldus in *l.* 29. *C. de appellat.* si reus sit optimus artifex, *l.* 31. *supr. de pœnis.* si homicidium casu admissum. Paulus in *l.* 1. *C. ubi senatores, vel clarissimi.* Bald. in *l. etsi.* 3. *C. ex quibus causis infamia.* si qui deprehensi in adulterio sunt, fatentur inter se matrimonium contraxisse (si modo inter eos matrimonium esse possit). Gloss. in *l. penult. C. de fidejuss.* si puella damnatum, maritum sibi postulet. dixi ad *l.* 31. *supr. de pœnis.* et *l.* 27. *C. ad leg. Jul. de adulter.* qui casus magna ex parte interpretum nostrorum ægrotantium somnia mihi videntur.

(10) Quid, si a filio pater offeratur? Idem jus est. Tiraquell. *tract. de pœnis, causa* 17. *et* 20.

(11) Desertor belli capite punitur, *l.* 5. §. 1. *supr. h. t.* Filius desertor a patre oblatus capite non punitur, sed in deteriorem militiam tantum detruditur, ne videatur pater filium ad supplicium obtulisse. Hinc colligit Alciatus, patrem offerentem filium nocentem judici, non præsumi eum offerre summo supplicio afficiendum, 1. *præsumpt.* 4. et Clarus refert 5. *sent.* §. *ult. qu.* 60. *vers. solet.* eo casu filium non esse a judice capitali supplicio puniendum, et ita judicatum ab imperatore in filio, læsæ majestatis reo: se tamen vidisse, nunquam tale ἔργμα usu observari.

(12) Ad supplicium filium. *Hal.*

(13) *l.* 3. §. 7. *supr. h. t. l.* 2. *C. de commeatu.*

(14) *l.* 3. §. 13. *supr. h. t. l.* 41. *infr. de verbor. significat.*

(15) Humerale.

(16) Stipendiis. *vulg. Hal.* id est, emerito. *l.* 3. §. 8. *supr. h. t.*

(17) De sacramento militari dixi ad *l.* 2. *infr. de veteranis.*

(18) *l.* 3. §. 19. *supr. h. t.*

(19) Castrense peculium quid, vid. in *l.* 11. *infr. h. t.*

(20) *L.* 12. *C.* 31. *et* 37. περὶ στρατιωτικῶν πεκουλίων. 57. *Eclog.* 21. *et* περὶ πεκουλίου. *fol.* 478.

(21) Filiusfamilias non habet heredem ab intestato. Bart. *Eclog. ibid. cap.* 1.

non (1) fit : sed tamen heres iis fiet , quibus filius fuit.

2. IDEM lib. 67. ad Edictum.

SI filiusfamilias miles decesserit , si quidem intestatus : bona (2) ejus non quasi hereditas , sed quasi (3) peculium patri (4) deferuntur : si autem testamento facto , hic pro hereditate (5) habetur castrense peculium.

De pecunia militi relicta ad castrenses vel militares res comparandas.

3. IDEM lib. 8. ad Legem Juliam et Papiam.

SI mulier filio viri militi ad castrenses (6) vel militares forte res comparandas , reliquerit pecuniam , utique castrensi peculio ea (7) , quæ comparantur , adnumerari incipiunt.

De his quæ secum miles tulit in castra. 1. De actionibus. 2. De acquisitis ante arrogationem.

4. TERTYLLIANUS lib. sing. de Castrensi peculio.

MIles præcipua (8) habere debet , quæ tulit secum in castra , concedente (9) patre.

§. 1. Actionem persecutionemque castrensium rerum semper filius , etiam invito patre , habet.

§. 2. Si paterfamilias militiæ tempore , vel post missionem , adrogandum se præbuerit : videndum erit , ne huic quoque permissa intelligatur earum rerum administratio , quas ante adrogationem in castris adquisierit : quamvis Constitutiones Principales de his loquantur , qui ab initio cum essent filiifamilias , militaverint : quod admittendum est.

De hereditate.

5. ULPIANUS lib. 6. ad Sabinum.

MIles filiusfamilias a commilitone (10) , vel ab eo , quem per militiam cognovit , heres institutus , et (11) citra jussum patris , suo arbitrio recte pro herede geret.

De servis ab uxore donatis ut manumittantur.

6. IDEM lib. 32. ad Sabinum.

SI militi filiofamilias uxor (12) servum manummittendi causa donaverit, an suum libertum fecerit , videamus : quia peculiares et servos et libertos potuit habere? Et magis est , ut hoc castrensi peculio non adnumeretur : quia uxor ei [non] (13) propter militiam nota esset. Plane si mihi proponas , ad castra eunti marito uxorem servos donasse , ut manumittat , et habiles ad militiam libertos habeat : potest dici, sua voluntate , sine (14) patris permissu , manumittentem ad libertatem perducere.

De filiofamilias milite conveniendo.

7. IDEM lib. 33. ad Edictum.

SI castrense peculium maritus habeat, in (15) quantum facere potest , condemnabitur : quia etiam non castrensibus creditoribus ex eo peculio , magis est , eum cogi respondere (16).

De donatione.

8. IDEM lib. 45. ad Edictum.

SI forte uxor , vel cognatus , vel quis alius , non ex castris notus, filiofamilias donaverit quid (17), vel (18) legaverit , et expresserit nominatim , *ut in castrensi peculio habeat :* an possit castrensi peculio adgregari? Et non puto. Veritatem enim spectamus , an vero (19) castrensis notitia vel affectio fuit , non quod quis finxit.

An sit hereditas , et ad quem pertineat.

9. IDEM lib. 4. Disputationum.

PRoponebatur filiusfamilias miles testamento facto extraneum heredem scripsisse , [patre] deinde superstite decessisse : pater deliberante herede instituto , et ipse diem functus : deinde heres institutus repudiasse hereditatem. Quærebatur , ad quem castrense peculium pertineret ? Dicebam , castrense peculium filiifamilias , si quidem testatus decessit, quasi (20) hereditatem deferri heredi scripto , sive extraneum scripsit heredem sive patrem. Sed cum (21) nihil de peculio decrevit filius , non nunc obvenisse patri , sed non esse ab eo profectum creditur. Denique si servo filii castrensi libertatem pater adscripserit , moxque filius vivo (22) patre , defunctus sit : non impeditur libertas: cum , si filius patri supervixerit (23), impediatur libertas. Unde Marcellus putat , necessarium quoque heredem servum filii peculiarem patri existere posse , si filio pater supervixerit. ✝ Item referebam , et si (24) rem peculiarem filii pater legaverit : nam eodem casu , quo libertatem competere diximus , legatum quoque vel debebitur , vel impedietur. ✝ Quibus ita præmissis , et in proposito dicebam , cum heres non adiit hereditatem , retro peculium patris bonis accessisse : unde posse dici , etiam aucta patris bona per hanc repudiationem : nec est novum , ut (25) ex postfacto aliquis successorem habuisse videatur. Nam et si (26) filius ejus qui ab hostibus captus est , decesserit , patre captivo vivo : si quidem pater regrederetur (27) , quasi filiusfamilias peculium haberet : enimvero si ibidem pater decesserit , quasi paterfamilias legitimum habebit successorem , et retro habuisse creditur ejus successor ea quoque , quæ medio tempore filius iste quæsiit , nec heredi patris , sed ipsi (28) filio quæsita videbuntur.

(1) *Al.* non fit tantum , sed heres is fiet etc.

(2) Peculium ejus.

(3) *Eclog. ibid. c.* 2.

(4) An matri ? vid. *l. ult. supr. ad SC. Tertyll.*

(5) Ideo in petitionem hereditatis castrense peculium venit. *l.* 20. §. 10. *supr. de hered. pet. l.* 5. §. 17. *supr. de agnoscend. liberis.*

(6) Bartolus idem in quasi castrensibus statuit.

(7) Castrensia sunt prædia empta ex peculio castrensi. vid. *l.* 1. *C. h. t.*

(8) *l.* 3. *C. h. t. l.* 52. §. 6. *supr. pro socio. l.* 1. §. 15. *supr. de collatione. l.* 4. *C. familiæ. l.* 12. *C. de collationib. vers. ex hoc intelligere. Inst. quibus non est permissum facere testamentum.* ideoque de his testari possunt. Paulus , 3. *sent.* 4. §. 3.

(9) Castrensia sunt quæcunque concedente patre in castra sive fossata filius tulit. 57. *Eclog.* 2. c. 4.

(10) *l.* 19. *infr. h. t.*

(11) Et jam citra. *Hal.*

(12) *l.* 8. *supr. de jure patronat.*

(13) Deest hæc negatio Haloandro.

(14) *l.* 8. *supr. de jure patronatus.*

(15) *l.* 6. *l.* 18 *supr. de re judicata.*

(16) Reddere. *Hal.*

(17) Immobile vel simile ad militiam non aptum. *Bart.* et *Alberic.*

(18) *l.* 5. *supr. h. t. l.* 11. *infr. h. t. l.* 1. 4. *C. h. t.*

(19) An vera.

(20) Castrense peculium testati militis , quasi hereditas defertur heredi scripto , sive heredem extraneum reliquit , sive patrem. Intestati vero militis , neque nunc videtur obvenire patri , neque ab eo profectum , *ut hic.* sed magis retro bonis patris accessisse. *vers quib. ita præmissis. infr. hic.* fingitur in bonis patris semper fuisse : ideoque sufficit , bona patris extare , licet ipse pater decesserit.

(21) *l.* 2. *supr. h. t.*

(22) *l.* 19. §. 3. *infr. h. t.*

(23) *l.* 17. *supr. de manumiss.*

(24) *l.* 44. *supr. de legat.* 1.

(25) Ex postfacto quis successorem habere potest.

(26) *l.* 15. *supr. de suis et legitimis.*

(27) Regredi , est reverti.

(28) *l.* 12. §. 1. *l.* 22. §. 2. *supr. de captivis.*

De jure patris.

10. POMPONIUS lib. sing. Regularum.

EX nota Marcelli constat, nec (1) patribus aliquid ex castrensibus bonis filiorum deberi.

Quid sit peculium castrense.

11. MACER lib. 2. de re militari.

CAstrense (2) *peculium* est, quod (3) a parentibus vel cognatis (4) in militia agenti donatum est: vel quod ipse filiusfamilias in militia adquisiit, quod, nisi militaret, adquisiturus non fuisset: nam quod erat et sine militia adquisiturus, id peculium ejus castrense non est.

De jure patris.

12. PAPINIANUS lib. 14. Quæstionum.

PAter qui dat (5) in adoptionem filium militem, peculium ei auferre (6) non potest, quod semel jure militiæ filius tenuit, qua (7) ratione nec (8) emancipando filium, peculium ei aufert, quod nec in familia retento potest (9) auferre.

De hereditate.

13. IDEM lib. 16. Quæstionum.

DIvus Hadrianus rescripsit in eo, quem (10) militantem uxor heredem instituerat, filium extitisse heredem, et ab eo servos hereditarios (11) manumissos, proprios ejus libertos fieri.

De filiofamilias milite, qui apud hostes decessit, et de acquisitione per servum.

14. IDEM lib. 27. Quæstionum.

FIliusfamilias miles si captus apud hostes vita fungatur, Lex Cornelia subveniet (12) scriptis heredibus: quibus cessantibus, jure pristino peculium pater habebit.

§. 1. Proxima species videtur, ut scriptis heredibus deliberantibus, quod servus interim stipulatus (13) est, vel ab alio sibi traditum accepit, quod quidem ad patris personam attinet, si forte peculium apud eum resederit: nullius momenti videatur, cum [in] illo tempore non fuerit servus patris: quod autem ad scriptos heredes, in suspenso fuisse traditio itemque stipulatio intelligatur: ut enim hereditarius fuisse credatur, post aditam fit hereditatem: sed paterna verecundia nos movet, quatenus et illa specie, ubi jure pristino apud patrem peculium remanet, etiam adquisitio stipulationis (14), vel rei traditæ per servum fiat.

§. 2. Legatum, quod ei servo relictum est, quamvis tunc propter incertum nulli sit adquisitum, omisso testamento, patri tunc primum per servum adquiretur, cum, si fuisset exemplo hereditatis peculio adquisitum, jus patris hodie non consideraretur.

Si pater filio donet, 1. Vel spondeat, 2. Vel ab eo stipuletur. 3. De adquisitione per servum peculiarem. 4. Si pater usumfructum servi amittat, cujus proprietatem filius habet.

15. IDEM lib. 35. Quæstionum.

PAter militi filio (15) reverso, quod donat, castrensis peculii non facit: sed alterius peculii, perinde ac si filius nunquam militasset.

§. 1. Si stipulanti filio spondeat, si quidem ex causa peculii castrensis, tenebit stipulatio; cæterum ex qualibet alia causa non tenebit.

§. 2. Si pater a filio stipulatur, eadem distinctio servabitur.

§. 3. Servus peculii, quod (16) ad filium spectat, ab extero [si] stipuletur aut per traditionem accipiat: sine distinctione causarum res ad filium pertinebit: non enim ut filius duplex (17) jus sustinet, patris et filiifamilias: ita servus, qui peculii castrensis est, quique nullo jure, quamdiu filius vivit, patri subjectus est, aliquid adquirere (18) simpliciter stipulando, vel accipiendo patri potest. Quæ ratio suadet, ut, si ab ipso patre servus, qui ad filium pertinet, stipuletur ex quacunque causa, vel traditum accipiat: sic adquiratur filio res et stipulatio, quemadmodum si extero promisisset: quoniam persona stipulantis et accipientis ea est, ut sine differentia causarum, quod (19) rerum agitur, emolumentum filii spectet.

§. 4. Si servi pater usumfructum amiserit, cujus proprietatem in castrensi peculio filius habebat: plenam (20) proprietatem habebit filius.

De dote. 1. *De hereditate.*

16. IDEM lib. 19. Responsorum.

DOtem filiofamilias (21) datam vel promissam, in peculio castrensi non esse respondit. Nec ea res contraria videbitur ei, quod Divi Hadriani temporibus filiumfamilias militem uxori (22) heredem extitisse placuit, et hereditatem in castrense peculium habuisse: nam hereditas adventitio jure quæritur: dos autem matrimonio cohærens, oneribus ejus, ac liberis communibus, qui sunt in avi familia, confertur.

§. 1. Hereditatem castrensi peculio non videri quæsitam respondi, quam frater patruelis in alia provincia stipendia merens fratri patrueli, cum quo nunquam (23) militavit, reliquit: sanguinis etenim ratio non militiæ causa meritum hereditatis accipiendæ præbuerat.

De ære alieno. 1. *Si pater, omissa causa testamenti, castrense peculium possideat.*

17. IDEM lib. 2. Definitionum.

PAter, qui castrense peculium intestati (24) filii retinebit, æs alienum intra modum ejus, et annum uti-

(1) *l.* 3. *C. h. t.* 57. *Eclog.* 2. *c.* 10.

(2) *Eclog. ib. l.* 1. *C. h. t.* adde *l.* 8. *supr. h. t.* Castrense peculium est, quod sine militia nemo adquireret. Ita Castrense est quod in militia agenti donatum est, vel ipse adquisiit.

(3) Mobile scilicet, non immobile.

(4) Propinquis vel notis. *l.* 1. *C. h. t.*

(5) Militem filium, etiam in adoptionem alteri dare pater potest.

(6) Castrense peculium filii pater (eum dando in adoptionem) auferre eidem non potest.

(7) Argumentum ab adoptione facta ad emancipationem.

(8) *Eclog. ibid. cap.* 11.

(9) Imo potest. *l.* 4. *in fin. supr. de doli mali et met. except.*

(10) *l.* 56. *infr. h. t.*

(11) Vid. *l.* 8. *supr. de jure patronat.*

(12) *l.* 39. *supr. de testam. milit.*

(13) *l.* 33. *supr. de adquir. rer.*

(14) *d. l.* 33.

(15) Filiofamilias reverso. *Hal.*

(16) Id est, si servus peculiaris filiifamilias militis.

(17) *l.* 2. *supr. de SC. Macedoniano*

(18) *Instit. per quas personas cuique: et per quas personas nobis.*

(19) Quid per eam agitur. *vulg. Hal.*

(20) Vid. *l.* 18. §. 1. *infr. h. t.*

(21) Militi.

(22) *l.* 13. *supr. h. t.*

(23) Aliud, si militaverit. *l.* 8. *supr. h. t.*

(24) Vid. quæ notavi ad *l.* 18. *supr. ad leg. Falcid.*

*

lem, jure Prætorio solvere cogitur. Idem, si testamento scriptus heres extiterit, perpetuo civiliter, ut heres convenietur.

§. 1. Pater a filio milite, vel qui militavit, heres institutus, testamenti causam omisit, et castrense peculium possidet: legitimi heredis exemplo cogetur ad (1) finem (2) peculii perpetuo legata præstare: quod si filius post annum, quam militare desierat, jure communi testamento facto, vita decessisset: ratione Falcidiæ retinebitur (3) quarta: cæterum si testamenti causam pater omisit (4), cum peculium creditoribus solvendo non esset: nihil dolo videbitur fecisse, quamvis temporis incurrat compendium.

Si pater servum castrensis peculii heredem instituat vel aliud agat. 2. Communi dividundo. 3. De usufructu et servitutibus. 4. Si pater conveniatur, 5. Vel agat.

18. Mæcianus lib. 1. Fideicommissorum.

EX castrensi peculio servus a patre heres institui potest, et filium necessarium heredem patri facit.

§. 1. Et in summa ea (5) res, hi actus patris, qui ad præsens alienationem alicujus juris de castrensi peculio præstant, impediuntur (6): hi vero, qui non statim quidem, sed postea efficere solent: eo tempore animadvertentur, quo habere effectum consueverunt: ut si sit filius (7), cui auferatur, nihil agatur, si ante decesserit, actus patris non impediatur.

§. 2. Itaque negabimus patrem, filio salvo, communi (8) dividundo agentem, proprietatem alienaturum, exemplo dotalis prædii. Sed nec, si socius ultro cum eo agat, quicquam agetur: veluti si cum eo ageret, cui bonis interdictum est.

§. 3. Servos ex eo peculio [usufructu], item prædia, tam usufructu, quam cæteris servitutibus pater liberare poterit: sed et servitutes his adquirere: id enim et eum, cui bonis interdictum est, verum est consequi posse. Neque autem servis ex eo peculio, neque prædiis usumfructum vel servitutem imponere pater potest (9).

§. 4. Si quando ex eo peculio filius rem alienam bona fide tenebit, an pater ejus in rem, vel ad exhibendum actionem pati debeat, ut cæterorum [filiorum] nomine, quæritur: sed verius est, cum hoc peculium a patris bonis separetur (10), defensionis necessitatem patri non imponendam.

§. 5. Sed nec cogendus est pater, æs alienum, quod filius peculii nomine, quod in castris adquisiit, fecisse dicetur, de peculio actionem pati. Et si sponte patiatur, ut quilibet defensor (11) satisdato filium in solidum, non peculio tenus defendere debeat. Sed et ejus filii nomine non aliter movere actiones potest, quam si satisdederit, eum ratam rem habiturum.

De hereditate. 2. De testamento veterani. 3. De servo peculiari manumisso a patre.

19. Tryphoninus lib. 18. Disputationum.

[DE] hereditate ab adgnato commilitone data Scævola noster dubitabat: quia potuit, et ante notus, et amicus dare, potuit et non dare, nisi (12) commilitium (13) caritatem auxisset: nobis ita videtur, si ante commilitium factum sit testamentum, non esse peculii castrensis eam hereditatem: si postea, contra.

§. 1. Sed si servus peculii castrensis a quocunque sit heres scriptus, jussu (14) militis adire debebit hereditatem, eaque fiet bonorum castrensis peculii.

§. 2. Filiusfamilias paganus de peculio castrensi fecit testamentum, et dum (15) ignorat, patri se suum heredem extitisse, decessit: non potest videri pro castrensibus bonis testatus, pro paternis intestatus decessisse, quamvis id (16) in milite etiam nunc rescriptum sit: quia miles ab initio pro parte testatus, pro parte intestatus potuerat mori: quod jus iste non habuerit, non (17) magis, quam (18) sine observatione Legum facere (19) testamentum: necessario ergo castrensis peculii heres scriptus (20) universa bona habebit, perinde ac si pauperrimus facto testamento decessisset, ignorans se locupletatum per servos alio loco agentes.

§. 3. Pater peculii castrensis filii servum testamento liberum esse jussit: intestato (21) defuncto filiofamilias, mox patre: Quæritur, an libertas servo competat? occurrebat enim non (22) posse dominium apud duos pro solido fuisse: denique filium posse manumittere talis peculii servum (23), Hadrianus constituit. Et si testamento tam filii quam patris idem servus accepisset libertatem, et utrique pariter decessissent: non dubitaretur, ex testamento filii liberum eum esse. Sed in superiore casu pro libertate a patre data illa dici possunt: numquid, quoad utatur jure concesso filius in castrensi peculio, eousque jus patris cessaverit: quod si intestatus decesserit filius, postliminii cujusdam similitudine pater antiquo jure habeat peculium, retroque videatur habuisse rerum dominia.

§. 4. Non tamen, [si] ut heres vivo filio vindictam (24) servo imposuit, dicatur eum post mortem intestati filii ex illa manumissione liberum factum esse.

§. 5. Quid autem, si testamentum fecerit filius, et non sit ejus adita hereditas? non tam facile est dicere, continuatum patri post mortem filii rerum peculii dominium: cum medium tempus, quo deliberant instituti heredes, imaginem successioni (25) præstiterit: alioquin, etsi adita sit ab intestato hereditas filii, dicetur, a patre ad eum transiisse proprietatem: quod absurdum est, si (26)

(1) De hoc loquendi genere dixi ad *l.* 19. *supr. de compensationibus.*
(2) Non detracta Falcidia. *l.* 1. §. 18. *supr. ad SC. Trebell.*
(3) *l.* 92. *supr. ad leg. Falcid.*
(4) Vid. *l.* 1. *supr. si quis omissa causa.*
(5) Summa ejus rei actus. *vulg.* ea re hi actus. *Hal.*
(6) *l.* 44. *supr. de legat.* 1.
(7) Filiusfamilias.
(8) Vid. *l. ult. C. de fundo dotali.*
(9) Cur ita? vid. *l.* 15. *in fin. supr. h. t.*
(10) *l.* 1. §. 9. *supr. de separationib.*
(11) *l.* 35. *supr. de procurat.*
(12) Commilitium caritatem auget.
(13) Commilitium est societas militaris, et contubernalis amicitia.
(14) *l.* 5. *supr. h. t.*
(15) Hereditas patris non adita interdum transmittitur ad quemque extraneum successorem, *ut hic.* Quid ita? Suitas, jusque ipsum suitatis id efficit.
(16) Ut scilicet miles pro parte testatus, pro alia parte intestatus mori possit. *l.* 7. *infr. de reg. jur.*
(17) In testamento faciendo leges etiam observare miles cogitur.
(18) Quam si sine. *Hal.*
(19) Faceret.
(20) *l.* 13. §. 1. *supr. de testam. milit.*
(21) *l.* 9. *vers. denique. supr. h. t.*
(22) Dominium rei non potest pro solido esse apud plures. Una res non potest esse plurium in solidum, *ut hic.* adde *l. si ut certo* 5. §. *si duobus.* 15. *supr. commodati.*
(23) *l.* 13. *supr. h. t. l.* 8. *supr. de jure patron.*
(24) Vindictam, imponi servis moris erat. dixi ad Ulpian. 1. §. 7.
(25) Successori. *Hal.* successionis. *vulg.*
(26) Nisi. *vulgat. Hal.*

in pendenti (1), ut in aliis, et in hac specie habeamus dominia, ut ex facto retro fuisse, aut non fuisse patris credamus. Secundum quod difficile erit expedire, si, dum deliberant heredes, dies cesserit legati servo dati istius peculii, testamento ejus, ex quo pater nihil capere potuisset: an id ad ipsum pertineat, cum utique ad heredem filii pertineret: Facilior tamen de libertate servi deliberatio est in specie, in qua intestatus filius decessisse proponitur: non est ergo ratio respondendi, competere libertatem eo tempore datam, quo non fuit in dominio patris. Favorabilem (2) tamen sententiam contrariam [in] utroque casu non negamus.

20 Paulus lib. sing. ad Regulam Catonianam.

SEd si ponas, filium testamentum fecisse, et patrem heredem instituisse, cum utique pater testamento suo, servo filii libertatem dedisset, qui ad eum ex testamento filii pertinere cœperit: videndum est, numquid ei comparari debeat, qui cum manumitteretur, alienus erat, deinde postea (3) adquisitus est. sed favorabile est, libertatem a patre relictam admittere: et ab initio patris eum esse videri, ex hoc, quod postea contigit, ostenditur.

TIT. XVIII.

DE VETERANIS (4).

De pœnis.

1. Arrius Menader lib. 3. de Re militari.

VEteranorum privilegium inter cætera etiam (5) in delictis habet prærogativam, ut separentur a cæteris in pœnis: nec ad bestias (6) itaque (7) veteranus datur, nec fustibus cæditur.

De muneribus et honoribus.

2. Ulpianus lib. 3. Opinionum.

HOneste sacramento (8) solutis data immunitas (9), etiam in eis Civitatibus, apud quas incolæ sunt, valet. Nec (10) labefactatur, si quis eorum voluntate sua honorem aut munus susceperit (11).

§. 1. Vectigalia (12), et patrimoniorum (13) onera solemnia, omnes sustinere oportet.

De honore, de pœnis.

3. Marcianus lib. 2. Regularum.

VEteranis et liberis (14) veteranorum idem honor habetur, qui et (15) Decurionibus (16). † Igitur nec in metallum (17) damnabuntur, nec in opus publicum, vel ad (18) bestias, nec fustibus cæduntur.

De muneribus et honoribus.

4. Ulpianus lib. 4. de Officio Proconsulis.

VIæ (19) sternendæ immunitatem veteranos non habere, Julio Sossiano Veterano rescriptum est. Nam nec ab intributionibus (20), quæ possessionibus fiunt, veteranos esse excusatos, palam est.

§. 1. Sed et naves (21) eorum angariari (22) posse, Ælio Firmo et Antonino Claro veteranis rescriptum.

5. Paulus lib. sing. de Cognitionibus.

VEteranos, D. Magnus Antoninus cum patre suo rescripsit, a navium fabrica (23) excusari.

§. 1. Sed et ab exactione tributorum habent immunitatem, hoc est, ne exactores tributorum constituantur.

§. 2. Sed veterani, qui passi sunt (24) in Ordinem legi, muneribus fungi coguntur.

(1) In pendenti multa esse possunt. adde *l. qui res.* 98. *supr. de solutionib. l. ususfr. supr. de stip. servor. l.* 43. *supr. de adquir. rer.*

(2) Favorabilis sententia in causa libertatis fovenda est: quænam autem hic favorabilis sententia est? ut libertas dato servo confirmetur ex dominio postea superveniente.

(3) *l.* 20. *supr. qui et a quibus.*

(4) *Lib.* 12. *C.* 47. De privilegiis veteranorum. *vulg. l.* 1. *C. de excusat. veteran.*

(5) Delictis etiam interdum quædam prærogativa data est: videlicet minus ut puniantur in his, quorum illa admissa.

(6) *l.* 3. *infr. h. t.*

(7) Utique. *Hal.*

(8) Militiæ qui nomen dabant, non prius in numeris militum habiti, quam jurejurando adacti, conjurati et in numeros relati. *l.* 2. §. 3. *supr. de his, qui notantur infamia. l.* 14. *supr. de his, quæ ut indign. l.* 1. *C. de excus. veteran. l.* 1. *C. de his, qui non impletis stipendiis sacramento soluti sunt. lib.* 10. *tit.* 54. *l.* 8. *supr. de accusat. l.* 11. *supr. ad leg. Jul. de adult.* Hinc sacramento solvi, *l.* 13. §. 3. *l. ult. supr. de re milit.* sacramenti fides rupta, *l.* 11. *supr. de test. milit.* sacramenti religio, *l.* 8. *C. de legat.* sacramentis inhærere, *l.* 4. *C. hoc tit.* et breviter, sacramentum militare, primum militiæ fuit vinculum. Senec. *lib.* 15. *epist.* quo qui nondum obstricti aut eo soluti, jure pugnare posse cum hostibus non videntur. Cato apud Cicer. 1. *officior.* et Plutarch. *in Probl.* Primum autem jurejurando miles haberi cœpit L. Flacco et Varrone Coss. Nam ante sacramento a tribunis rogabantur. Frontin. 4. *stratagem.* 1. ipsi vero inter se conjurabant, se fugæ atque formidinis causa non abituros, nisi cibi petendi, ferendive hostis aut civis servandi causa. Liv. 31. *Halicarnass.* 10. Inter cæteras jurisjurandi formulas et hæc fuit, in exercitu decemque millia passuum prope, furtum non faciam. 16. Gell. 4. Et hæc in legitima militia fiebant. In tumultu vero singuli milites sacramento non rogabantur, propter imminentis periculi necessitatem, teste Servio apud Virgil. Sub Christianis Imperatoribus aliæ formulæ fuerunt jurisjurandi militaris, de quibus vide Veget. 5. et 9. Isidor. 1. adde quæ scripsi in *l.* 2. *C. de re militari.*

(9) *l.* 1. *C. h. t.*

(10) Privilegium nemo amittit ob id tantum, quod actum unum gesserit privilegio suo contrarium. *Bart.*

(11) v. Brissonium *lib.* 3. *select. antiquitat. c.* 11. et *lib.* 2. *c.* 6. et Gilbertum Regium *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν *c.* 9. Mod.

(12) Imo a vectigalibus sunt immunes. *l.* 1. *C. h. t.*

(13) *l.* 7. *infr. de vacat. et excus. muner. l.* 2. *C. de munerib. patrim. lib.* 10. *tit.* 41.

(14) Adde *l.* 11. *C. de quæst.* ad hunc locum v. Forner. 2. *select.* 20.

(15) Et sic in pœnis separantur milites a plebejis, mitiusque puniuntur quam plebeji.

(16) *l.* 9. §. 11. *l.* 28. §. 5. *supr. de pœn.* dixi *tit. C. de decur.*

(17) *l.* 9. §. 11. *supr. de pœn.*

(18) *l.* 1. *supr. h. t.*

(19) Adde *l.* 5. *C. de SS. Eccles.*

(20) De intributionibus adde *l.* 22. *in fin. infr. ad municip. l.* 6. *in fin. infr. de munerib.* dixi ad *l.* 27. §. 3. *supr. de usufr.*

(21) Vid. Cujac. ad *l. ult. C. de fabricensib. lib.* 11. *tit.* 9.

(22) Angariari, est cogi. Greg. 8. *epist.* 44. Navem ab omni angaria exuere festines. Angariare, id est, cogere, verbum Persicum. Suidas. quo etiam usus est *Matth.* 27, 32. τοῦτον ἠγγάρευσαν ἵνα ἄρῃ σταυρὸν αὐτοῦ. Hinc ἀγγαρεῖον. Suidas ita definit, ἀνάγκην ἀκούσιον καὶ ἐκ βίας γενομένης ὑπηρεσίαν. Estque transitus per viam publicam, quæ et cursum habet. veluti ex hoc loco Tyrum usque: παραγγαρεία vero transitus per viam transversam. Erat et πλατὸς δρόμος, qui et διὰ ὀχημάτων dicebatur, clavularius. Clabula est genus vehiculi, quo utebantur in transitu militum, legatorum, armorum. Hinc carrorum angariæ apud Marculph. ἄγγαρος. Hesychio, regius γραμματοφόρος. Joseph. 11. ἀρχαιολογίας. quem veredarium vocat Hieron. in *hist. Esther. et epist. ad Eustoch.* Procop. *de bello Vandalico.* A veredis, paraveredi dicti equi majores, quos posteritas palafredos, *Palafroy* vocavit Cujac. ad *tit. de cursu public.* adde 5. *Eclog.* 1. περὶ ἀγγαρειῶν καὶ παραγγαρειῶν. Ut superiora ad tempora nostra accommodemus, puto hodie angarias vocari *postes ordinaires*: parangarias *traverses*: cursum clavularem *chevaux de munitions ou d'artillerie.*

(23) Et operibus publicis. *l.* 1. *in fin. C. h. t.*

(24) Sunt sc. *Hal.*

LIBER QUINQUAGESIMUS.

TIT. I.

AD (1) MUNICIPALEM (2): ET DE INCOLIS (3).

Quibus modis municeps fit. 1. *Quis sit proprie municeps vel abusive.*

1. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

MUnicipem (4) aut (5) nativitas (6) facit, aut manumissio (7), aut adoptio (8).

§. 1. Et proprie quidem *municipes* appellantur muneris (9) participes, recepti in civitate (10), ut munera nobiscum facerent: sed nunc abusive municipes (11) dicemus, suæ cujusque civitatis cives: utputa Campanos, Puteolanos.

§. 2. Qui ex duobus igitur Campanis parentibus natus est, Campanus est. Sed si ex patre Campano, matre Puteolana: æque municeps Campanus est (12): nisi forte privilegio (13) aliquo materna origo censeatur: tunc enim maternæ originis erit municeps. Utputa Iliensibus (14) concessum (15) est, *ut* (16) *qui matre Iliensi est, sit eorum municeps.* Etiam Delphis (17) hoc idem tributum et conservatum est. Celsus etiam refert, Ponticis ex beneficio (18) Pompeii Magni competere, *ut qui Pontica matre natus esset, Ponticus esset:* quod beneficium ad vulgo (19) quæsitos solos pertinere quidam putant: quorum sententiam Celsus non probat: neque (20) enim debuisse caveri, ut vulgo quæsitus matris conditionem sequeretur: quam (21) enim aliam originem hic habet? sed ad eos, qui ex diversarum civitatum parentibus orirentur (22).

An pater pro filio decurione teneatur. 6. *De eo, qui ultra commeatum abest, vel ultra formam commeatui datam.*

2. IDEM lib. 1. Disputationum.

QUotiens filiusfamilias voluntate (23) patris decurio creatur, universis muneribus, quæ decurioni filio injunguntur, obstrictus est pater, quasi fidejussor pro filio. Consensisse autem pater decurionatui filii videtur, si præsens nominationi non (24) contradixit, Proinde, quidquid in Republica filius gessit, pater, ut fidejussor, præstabit.

§. 1. Gestum autem in Republica accipere debemus, pecuniam (25) publicam tractare, sive erogandam decernere.

§. 2. Sed et si curatores operum, vel cujus (26) alterius Reipublicæ creavit: tenebitur.

(1) De municipibus et originariis, 10. *C.* 38. quid sit municeps, vid. *l.* 1. *infr. h. t.* Goth. Adde A. Gell. *lib.* 16. *c.* 13. Ans.

(2) Legem scilic. Politianus, Budæus, Fornerius, 1. *select.* 13. reprehensi a Cujac. 9. *obs.* 37. cum nihil de Lege municipali hic agitur, et hic titulus recte sit inscriptus a Justiniano, in *l.* 2. *C. de veteri jure enucl.* Goth. Præter allegatos a Gothofredo vide Rævardum *lib.* 3. *varior. c.* 15. Corasium *lib.* 3. *miscellan. c.* 16. et Alexandrum ab Alexandro *lib.* 4. *Genial. dier. cap.* 10. Mod.

(3) *L.* 10. *C.* 39. 54. *Eclog.* 1. *ex lib.* 60. *tit.* 44. *cap.* 27. περὶ παροίκων. Hi et μέτοικοι. vid. Cujac. ad *l.* 4. *C. de jure fisci.*

(4) Id est, civem municipalem.

(5) Municipem hæc faciunt, origo, manumissio, adlectio, adoptio. *l.* 7. *C. de incolis.*

(6) Origo *l.* 7. *C. de incolis. l.* 228. *infr. de verb. sign.* Natus patre Campano Campanus est: nec emancipatione, vel datione in adoptionem Campanus esse desinit. *l.* 2. *infr. h. t.*

(7) Manumissus a Campano, est Campanus. *l.* 2. *infr. h. t. l.* 6. *in fin. l.* 7. *infr. h. t.*

(8) Adoptatus a Campano, est Campanus. §. 2. *infr. h. t.* adde et allectum, *d. l.* 7. *l.* 15. *in fin. l.* 16. *l.* 17. §. 9. *infr. h. t.* quod fit, quum aliquis in civitatem aliquam receptus est.

(9) Municeps Glossis πολίτης. adde Fest. *in municeps et municipium.* Municipes proprie sunt cives Romani ex municipiis, suo jure et legibus utentes: muneris tamen honorarii cum populo Romano participes: nullis aliis necessitatibus, neque ullis populi Romani legibus adstricti, cum nunquam populi Romani eorum fundus factus sit. Coloniæ municipiis contrariæ: nam ex civitate Romana propagatæ sunt, et jura omnia populi Romani, non sui arbitrii habent; quæ conditio etsi sit magis obnoxia, et minus libera, potior tamen, et præstabilior existimatur: propter amplitudinem populi Romani, cujus istæ coloniæ, quasi effigies parvæ, simulachraque esse videntur. 16. Gell. 13.

(10) *Al.* in civitatem.

(11) Municeps, civis cujusque civitatis, aut, ut proprie magis loquantur, cujusque municipii. *Goth.* Vid. in hanc l. Joann. Zanger. *de except. part.* 2. *cap.* 1. *num.* 34. Ans.

(12) Liberi sequuntur patris municipium. *l.* 44. *C. de decur. l.* 3. *C. de municipibus et originariis.*

(13) Privilegium valet, ut liberi civitatem et municipium matris suæ sequantur.

(14) Ut et Delphensibus et Ponticis. *infr. h. t.* et Antiochenis. *l.* 22. *C. de decur.* Iliensibus concessum est, ut qui matre Iliensi esset, fieret eorum municeps; quin et iisdem plenissima immunitas tributa. *l.* 17. §. 1. *supr. de excusat.* sed et ut Minerva Iliensis heres institui posset. Ulpian. *in fragmentis.* de quo vide Cujac. 10. *observ.* 5. Id nonnullæ etiam provinciæ imitatæ sunt, apud quas etiam venter, id est, mater nobilitatem liberis præstat: sic apud Campanos Galliæ *le ventre annoblit.* Consuetudine Trecensi, *artic.* 8. Senonensi, *artic.* 149. Calvimontano 5. et 11. idque eo ortum ferunt, quod, deleta bello Campanorum nobilitate, viduæ plebeiis ex privilegio nubere aut in perpetua viduitate consenescere, quam ignotos aut extraneos procos sequi maluerunt. Conanus, 11. c. 11. Forner. 2. *select.* 6. Papo, 3. *notar.* 7. *cap. d'annoblissement. fol.* 491. Idem observatur apud Lycios. Herodot. 1. et Xanthios. Plutarch. *lib. de claris mulieribus.* fit apud Gallos interdum pactis nuptialibus, ut liberi cognomen maternæ familiæ ferant. *Silius. Cui vano corda tumore Maternum implebat genus.* Sic Fabia gens prænomen Numerii a matre tulit. vid. Probum libello de nominibus. *l.* 19. §. 6. *supr. de donat.*

(15) Matris curiam potius, quam patris Ilienses, Delphi et Pontici sequuntur. Aristot. 3. *Polit.* Qui ex cive muliere nascitur in quibusdam civitatibus, civis est.

(16) Cur concessum? propter inclytam nobilitatem civitatis, et conjunctionem originis Romanæ. *l.* 17. §. 1. *supr. de excusat. tutor.*

(17) Cur Delphis tributum? propter religionem. Suet. *in Claudio.*

(18) Lege Pompeia. Plin. 10. *epist.*

(19) *l.* 19. *supr. de statu hominum.*

(20) Lex esse non debet de casu indubitabili: hoc est, de rebus dubiis, quarum jus sit anceps, obscurum aut dubium, leges ferri constituive oportet, non de his quæ sunt aperta, expedita faciliaque. adde *l.* 9. *supr. de Carboniano.*

(21) Vulgo quæsitus nullam aliam quam matris conditionem sequi potest. *l.* 24. *supr. de statu homin.* Ergo et nomine, et nobilitate, et armis matris spurius utetur: quod tamen pene omnes interpretes negant Jure civili receptum esse. Fatentur tamen, hodie consuetudine omnium pene provinciarum eos admitti ad superiora omnia. G. Papæ *quæst.* 580. etiamsi Cardinalium, Episcoporum, et similium liberi sint, quod valde notandum est. Papo, 3. *notar.* 7. *c. d'annoblissement. fol.* 515.

(22) Orerentur. *vulg.*

(23) Pater fidejubere videtur pro filio, quotiens consentit, ut filius fiat decurio. *l.* 20. §. 6. *supr. familiæ. l.* 7. *infr. de administr. rer.*

(24) Consentire videtur, qui præsens non contradicit. *l.* 7. *in fin. infr. de decur. l.* 1. *C. de filiisfam. lib.* 10. *tit.* 60.

(25) Gerit negotia publica, qui pecuniam publicam tractat, erogandam decernit, curatorem operum creat, successorem nominat, vectigalia locat, *ut hic.* et §. 2. §. 4. *infr. h. t.*

(26) Alicujus. *vulg.*

§. 3. Sed et si successorem sibi nominavit, patrem obstringit.

§. 4. Sed et si vectigalia [publica] locavit, pater erit obstrictus.

§. 5. Sed si filius tutores dare non curaverit, vel minus idoneos elegerit, nec satis exegerit, vel non idoneum acceperit: ipse quidem quin sit obstrictus, nulla dubitatio est (1): pater vero ita (2) demum obligatur, si et fidejussores solent (3) hoc nomine obligari: sed non solent: hoc enim et relatum et rescriptum est: quia fidejussores Rempublicam salvam fore promittunt: Reipublicæ autem nihil (4), quod ad rem pecuniariam attinet, interest, pupillis tutores dari.

§. 6. Is, qui ultra (5) commeatum (6) abest, vel ultra formam commeatui datam, ad munera vocari potest.

De domicilio filiifamilias.

3. IDEM lib. 25. ad Sabinum.

PLacet etiam (7), filiosfamilias domicilium habere (8) posse:

4. IDEM lib. 39. ad Edictum.

NOn utique ibi, ubi pater habuit, sed ubicunque (9) ipse domicilium constituit.

De eo, qui pluribus locis negotiatur.

5. PAULUS lib. 45. ad Edictum.

LAbeo judicat, eum, qui pluribus locis ex æquo negotietur, nusquam domicilium habere: quosdam autem dicere refert, pluribus locis eum incolam esse aut domicilium (10) habere: quod verius est.

De veritate et errore, et mendacio. 1. *Filium sequi civitatem ex qua pater originem ducit, non domicilium.* 2. *De duobus domiciliis.* 3. *De libertinis et eorum filiis.*

6. ULPIANUS lib. 2. Opinionum.

ADsumptio (11) originis, quæ (12) non est, veritatem naturæ non peremit: *errore* enim *veritas originis non amittitur*: nec mendacio dicentis, se esse, unde non sit, deponitur: neque (13) recusando quis patriam, ex qua oriundus est, neque mentiendo de ea quam non habet, veritatem mutare potest.

§. 1. Filius civitatem, ex qua pater ejus naturalem originem ducit, non (14) domicilium sequitur.

§. 2. Viris prudentibus placuit, duobus (15) locis posse aliquem habere domicilium, si utrobique ita se instruxit, ut non ideo minus apud alteros se collocasse videatur.

§. 3. Libertini (16) originem patronorum (17) vel domicilium sequuntur: item qui ex his nascuntur.

De manumisso a pluribus.

7. IDEM lib. 5. de Officio Proconsulis.

SI quis a pluribus manumissus sit, omnium patronorum originem sequitur.

De venditione frumenti.

8. MARCIANUS lib. 1. de Judiciis publicis.

NOn debere cogi (18) decuriones vilius præstare frumentum civibus suis, quam annona exigit, D. Fratres rescripserunt, et aliis quoque Constitutionibus principalibus id cautum est.

De eo, qui justum patrem non habet.

9. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

EJus, qui justum patrem non habet, prima origo a matre (19), eoque die, quo ex ea editus est, numerari (20) debet.

De privilegio in bonis debitoris.

10. MARCIANUS lib. singulari de Delatoribus.

SImile privilegium fisco nulla Civitas habet in bonis debitoris, nisi (21) nominatim id a Principe datum sit.

De Magistratibus et eorum nominatoribus conveniendis.

11. PAPINIANUS (22) lib. 2. Quæstionum.

IMperator Titus Antoninus (23) Lentulo Vero rescripsit, *Magistratuum officium individuum, ac periculum esse commune*: quod sic intelligi oportet, ut ita demum Collegæ (24) periculum adscribatur, si neque ab ipso, qui gessit, neque ab his, qui pro eo intervenerunt, res servari possit: et solvendo non fuit, honore deposito, alioquin (25) si persona, vel cautio sit idonea (26), vel solvendo fuit, quo tempore conveniri potuit: unusquisque in id, quod administravit, tenebitur.

§. 1. Quod si forte is, qui periculo suo nominavit Magistratum, solvendo sit: utrum in eum prius actio reddi, quasi fidejussorem debeat: an vero non alias, quam si res a collega servari non potuerit? sed placuit fidejussoris exemplo priorem (27) conveniendum, qui nominavit: quoniam Collega quidem negligentiæ ac pœnæ causa, qui vero nominavit, fidei ratione convenitur.

12. IDEM lib. 1. Responsorum.

ET ei (28) contra nominati Collegam actionem utilem dari non oportet.

(1) Vide Molinæum *ad princip. l. 1. de verbor. obligat. n.*36. Zoannettum *Restitut. c.* 10. Mod.

(2) Qui promittit, Rempubl. salvam fore, non tenetur de damno privatæ personæ illato. *l.* 17. *in fin. infr. h. t. l.* 1. *supr. de magistr. conven.* vid. *l.* 3. *in fin. supr. de pecul. l.* 7. *supr. de tutel. l.* 1. *C. quod cum eo, qui.*

(3) *l.* 68. *supr. de fidejuss. l. un. C. de periculo eorum, qui pro magistratib.*

(4) Principaliter sc. secundario secus. §. *ult. Inst. de iis, qui sunt sui.*

(5) *l.* 14. *supr. de re militari.*

(6) Commeatus est ex aliqua commoratione temporalis abscessus, teste Donato *in Terentium.* vide quæ scripsi ad *l.* 36. *infr. h. t.*

(7) *Etiam* particula, alterius casus adjunctiva.

(8) Et constituere, etiam sine consensu patris, quod animo et facto fieri potest. Bart. *hic.*

(9) *l.* 31. *infr. h. t.*

(10) Pluribus locis domicilium, aut incolatus haberi potest. *l.* 6. §. *penult. infr. h. t.*

(11) Origine se Tyrium esse dicens per errorem, cum sit Campanus, veram suam originem non amittit.

(12) Adde *l.* 16. §. 10. *infr. h. t.*

(13) Domicilium naturale nativitatis propriæ mutari non potest, *ut hic.* accidentale, seu incolatus, potest, *l.* 20. *infr. h. t.* non præsumitur tamen. *Bart.* hac *l. in fin.* de quo vid. plura apud Menoch. 6. *præsumpt.* 42.

(14) *l.* 17. §. 11. *infr. h. t.*

(15) *l.* 5. *in fin. supr. h. t.* adde *l.* 5. §. 5. *supr. de injur.*

(16) Manumissi et eorum filii originem patronorum sequuntur.

(17) *l.* 22. *l.* 27. *infr. h. t. l.* 13. *l. un. C. ad leg. Visell. l.* 3. §. 8. *infr. de munerib. l.* 2. *C. de municip.*

(18) *l.* 3. *supr. de annona. l.* 5. *infr. de administr. rer. l.* 1. *C. de frument. Alexand. lib.* 11. *tit.* 27. vid. Papon. 2. *notar.* 7.

(19) *l.* 1. *in fin. supr. h. t. l.* 24. *supr. de statu homin.*

(20) Enumerari. *Hal.*

(21) *l.* 37. *supr. de rebus auctoritat.*

(22) Paulus. *Hal.*

(23) Individuum est Magistratuum officium et periculum commune.

(24) *l. ult.* §. 8. *infr. de administr. rer. l.* 1. *l.* 3. *C. quo quisque.*

(25) Divisionis beneficio in rationibus reddendis uti possunt syndici provinciarum et civitatum. atque ita Senatusconsulto Burdegalensi judicatum refert Papon. 10. *arrest.* 4. *arrest.* 23.

(26) *l.* 4. *C. de probat.*

(27) *l.* 13. *infr. h. t. l.* 2. *l.* 3. *C. quo quisque. lib.* 11. *tit.* 35.

(28) Et ei nominati contra collegam etc. Cujac. 13. *observ.* 14.

13. IDEM lib. 2. Quæstionum.

QUid ergo, si alter ex Magistratibus toto anno adfuerit, aut forte præsens per contumaciam, sive ignaviam, vel ægram valetudinem, Reipublicæ negotia non gesserit, et omnia Collega solus administraverit: nec tamen tota res ab eo servari possit? talis ordo dabitur, ut in primis (1), qui Reipublicæ negotia gessit, et qui pro (2) eo caverunt, in solidum conveniantur: mox, peractis omnibus, periculum adgnoscat, qui (3) non idoneum nominavit: postremo alter ex Magistratibus, qui Reipublicæ negotiis se non immiscuit. Nec juste, qui nominavit, universi periculum recusavit: cum scire deberet, eum, qui nominaretur, individuum officium, et commune periculum suscepturum: nam et cum duo gesserunt, et ab altero servari, quod debetur, non potest: qui Collegam nominavit, in universo convenitur.

Quid intelliguntur municipes scire.

14. IDEM lib. 15. Quæstionum.

MUnicipes intelliguntur scire (4), quod sciant hi, quibus summa (5) Reipublicæ commissa est.

De honore et ignominia. 1. De eo, qui successorem suo periculo nominavit. 2. De prædiis in fraudem fisci translatis. 3. De adoptione.

15. IDEM lib. 1. Responsorum.

ORdine (6) decurionum ad tempus motus, et in ordinem regressus, ad honorem exemplo relegati tanto tempore non admittitur, quanto dignitate caruit: sed in utroque placuit examinari, quo crimine damnati sententiam ejusmodi meruerunt: durioribus etenim pœnis affectos, ignominia, velut transacto negotio, postea liberari: minoribus (7) vero, quam Leges permittunt, subjectos nihilominus inter infames haberi: cum facti (8) quidem quæstio sit in potestate judicantium, juris autem auctoritas non sit.

§. 1. In (9) eum, qui successorem suo periculo nominavit, si finito Magistratu successor idoneus fuit: actionem dari non oportet.

§. 2. In fraudem civilium munerum per tacitam (10) fidem prædia translata, fisco vindicantur: tantumque alterum interdictæ rei minister de suis bonis cogitur solvere.

§. 3. Jus originis in honoribus obeundis ac muneribus suscipiendis, adoptione (11) non mutatur: sed novis quoque muneribus filius per adoptivum patrem adstringitur.

16. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

SEd si emancipatur ab adoptivo patre, non tantum filius, sed etiam civis [ejus] civitatis, cujus per adoptionem fuerat factus, esse desinit.

De libertis. 2. An pater pro filio decurione conveniri possit. 3. De præscriptione temporis. 4. De honoribus eodem tempore non gerendis in duabus civitatibus. 5. De possessione. 6. De postliminio reversis. 7. De tributi exigendi munere. 8. De fideicommissaria manumissione. 9. De adoptione. 10. De promissione per errorem facta. 11. De domicilio patris et filii. 12. De nominatis in quæstionibus. 13. De possessione domus. 14. De fidejussoribus.

17. PAPINIANUS lib. 1. Responsorum.

LIbertus propter (12) patronum a civilibus muneribus non excusatur: nec ad rem pertinet, an operas patrono, vel ministerium capto luminibus exhibeat.

§. 1. Liberti vero Senatorum, qui (13) negotia patronorum gerunt, a tutela decreto patrum excusantur.

§. 2. Filium pater decurionem esse voluit: ante (14) filium ex persona sua Respublica debet convenire, quam patrem (15) ex persona filii: nec ad rem pertinebit, an filius castrense peculium tantum possideat, cum ante militasset vel postea.

§. 3. Præscriptio temporum, quæ in honoribus repetundis, vel aliis suscipiendis data est, apud eosdem servatur, non apud alios.

§. 4. Sed eodem tempore non sunt honores (16) in duabus civitatibus ab eodem gerendi: cum simul igitur utrobique deferuntur, potior (17) est originis causa.

§. 5. Sola (18) ratio possessionis civilibus possessori muneribus injungendis, citra (19) privilegium specialiter civitati datum, idonea non est.

§. 6. Postliminio (20) regressi patriæ muneribus obtemperare coguntur, quamvis in alienæ civitatis finibus consistant.

§. 7. Exigendi tributi munus inter sordida (21) munera non habetur: et ideo decurionibus quoque mandatur.

§. 8. Ex causa fideicommissi (22) manumissus, in muneribus civilibus manumissoris (23) originem sequitur, non ejus, qui libertatem relinquit.

§. 9. In adoptiva (24) familia susceptum, exemplo dati, muneribus civilibus apud originem avi quoque naturalis respondere, D. Pio placuit: quamvis in isto fraudis nec suspicio quidem interveniret.

(1) *l. 2. C. quo quisque. lib. 11. tit.* 35.
(2) *l. 11. in fin. supr. h. t.*
(3) *l. 97. supr. de cond. et demonstr.*
(4) Et facere. *l. 19. infr. h. t.*
(5) Summa Respublica. Cujac. 12. *obs.* 32. sic in *l.* 1. §. 20. *supr. de exercitoria.* ad summam Rempublicam pertinet navium exercitio: et Gellius, 21. c. 3. Populus Lacedæmoniorum de summa Republica deliberabat: et Cicero, 11. *Philippica.* de summa Republica dissentientes: et pro Lucio Flacco: de summa Republica tacere. et *in Catil.* ad illa venio, quæ ad summam Rempublicam pertinent, Cicer. 1. *de inventione.* Cujac. *ibid.*
(6) In hanc leg. vid. Joann. Rob. *lib. 4. sent. cap.* 15. S. L
(7) *l. 3. l. 5. infr. de decurionib.*
(8) *l. 1. §. 4. in fin. supr. ad SC. Turpill. l. 131. l. 244. infr. de verb. sign.*
(9) *l. 1. C. de periculo nominator. lib. 11. tit.* 33.
(10) *l. 1. C. de prædiis decurionum sine decreto. lib. 10. tit.* 53. *l. 17. C. de rescind.*
(11) *l. 17. §. 9. infr. h.t. l. 35. supr. et l. 7. C. de adoptionib.*
(12) *l. unic. C. de libertin.*
(13) *l. 15. §. 8. supr. de excusat. tutor.* vid. *l. 13. C. de excusat. tutor.*

(14) Decurione patris voluntate eoque superstite filiofamilias facto, patris heredes tenentur Reipublicæ. patrem enim vice fidejussoris accipi: exeuti tamen prius filium oportere, *ut hic.* et *l.* 1. *C. de decurionibus.* Atqui ita, neque fiscus, neque Respublica, electionem habet. Quid, si patris voluntate decurio factus, patre mortuo decurionatum adeptus sit? vide *l. 21. §. 2. infr. h. t. l. 1. C. de decur.*
(15) Ita Haloand. Florentina habet *Pater.* S. L.
(16) Honores in duabus civitatibus eodem tempore gerere nemo potest.
(17) *Sub.* quam domicilio: dixi ad *l. unic. C. ubi petantur tutor.*
(18) §. 13. *infr. hic. l. 4. C. de incolis.*
(19) Citra privilegium speciale civilia munera non injunguntur sola ratione possessionis.
(20) Postliminium non tantum commoda reversis sed et onera restituit.
(21) Nobilem actum nobilitati suæ contrarium non facere vectigalia exigendo, hinc colligunt.
(22) *l. 2. C. de municip. et originar.*
(23) Patronus is etiam est, qui ex causa fideicommissi manumisit, *ut hic.*
(24) *l. 15. in fin. supr. h. t.*

§. 10. Error (1) ejus, qui se municipem aut colonum existimans, munera civilia suscepturum promisit, defensionem juris non excludit.

§. 11. Patris domicilium (2) filium aliorum (3) incolam civilibus muneribus alienæ civitatis non adstringit: cum in patris quoque persona domicilii ratio temporaria sit.

§. 12. In quæstionibus (4) nominatos capitalium criminum, ad novos honores ante causam finitam admitti non oportet: cæterum pristinam interim dignitatem retinent.

§. 13. Sola (5) domus possessio, quæ in aliena civitate comparatur, domicilium non facit.

§. 14. Nominati successoris periculum fidejussorem nominantis non tenet.

§. 15. Fidejussores, qui (6) salvam Rempublicam fore responderunt, et qui Magistratus suo periculo nominant, pœnalibus actionibus non adstringuntur, in quas inciderunt hi, pro quibus intervenerunt: eos enim damnum Reipubl. præstare satis est, quod promitti videtur.

De intervallo temporis in continuandis oneribus.

18. Paulus lib. 1. Quæstionum.

Divus Severus rescripsit, intervalla (7) temporum in continuandis oneribus, invitis, non etiam volentibus concessa, dum ne quis continuet (8) honorem (9).

De majore parte curiæ.

19. Scævola lib. 1. Quæstionum.

Quod major (10) pars Curiæ effecit, pro (11) eo habetur, ac si omnes egerint (12).

De domicilii translatione.

20. Paulus lib. 24. Quæstionum.

Domicilium re (13), et facto (14) transfertur, non nuda contestatione, sicut in his exigitur (15), qui negant se posse ad munera, ut incolas, vocari.

De filiofamilias. 1. De his qui ex officio, quod administraverunt, conveniuntur. 2. De eo, qui post mortem patris munus suscepit. 3. De decurione adoptato. 4. De dote. 5. De reo criminis capitalis. 6. De infante. 7. De adjectionibus.

21. Idem lib. 1. Responsorum.

Lucius Titius, cum esset, in patris potestate, a Magistratibus inter cæteros frumento comparando, invito (16) patre, curator constitutus est: cui rei Lucius Titius neque consensit, neque pecuniam accepit, neque in eam cavit, aut se comparationibus cum cæteris miscuit: et post mortem patris in reliqua collegarum interpellari cœpit. Quæritur, an ex ea causa teneri possit? Paulus respondit, eum, qui injunctum munus a Magistratibus suscipere supersedit, posse conveniri eo nomine propter damnum (17) Reipublicæ; quamvis eo tempore, quo creatus est, in aliena fuerit potestate.

§. 1. Paulus respondit, eos qui pro aliis non ex contractu, sed ex officio, quod administraverint, conveniuntur, in damnum sortis substitui solere, non (18) etiam in usuras.

§. 2. Idem respondit, heredes patris propter munera filii, quæ post mortem patris suscepit, jure conveniri non posse. † Hoc responsum et ad eum (19) pertinet, qui a patre decurio factus, post (20) mortem patris munera suscepit.

§. 3. Idem respondit, eum, qui decurionem adoptavit, onera decurionatus ejus suscepisse videri, exemplo, patris, cujus voluntate filius decurio factus est.

§. 4. Idem respondit, constante matrimonio dotem in (21) bonis mariti esse: sed si ad munera municipalia a certo modo substantiæ vocentur: dotem non debere computari.

§. 5. Idem respondit, si per accusatorem criminum capitalium non stetisset, quominus crimen intra statutum tempus persequeretur: reum non (22) debuisse medio tempore honorem appetere.

§. 6. Imperatores Severus et Antoninus Augusti Septimio (23) Zenoni: *Pro infante (24) filio, quem decurionem esse voluisti, quanquam fidem tuam in posterum adstrinxeris, tamen interim onera sustinere non cogeris: cum ad ea, quæ (25) mandari possunt, voluntatem dedisse videaris.*

(1) *l.* 6. *in princ. supr. h. t.*

(2) *l.* 3. *l.* 4. *l.* 6. §. 1. *supr. h. t.*

(3) Domicilium patris filii non sequuntur, si alibi domicilium sibi constituerint, licet itaque filio domicilium patris mutare, *ut hic.* ut et liberto patroni. *l.* 27. *infr. h. t.*

(4) Vid. *l.* 7. *infr. de munerib.* dixi ad *l.* 2. *supr. de bonis eor. l.* 1. §. 26. *supr. de quæstionibus.* adde Sueton. *in Julio c.*17. Goth. vid. Joann. Sande, *decis. Frisicar. lib.* 5. *tit.*10. *defin.*2.S.L.

(5) Incolam non facit sola domus, vel agri possessio sine laris, id est, domicilii collocatione. §. 5. *supr. h. t. l.* 4. *C. de incolis. l.* 53. *C. Theod. de incolis.*cætera vide in §. 5. *supr. h. t.*

(6) *l.* 1. §. 5. *supr. de magistr. conven. l.* 68. *supr. de fidejuss.*

(7) Intervalla, vacationum tempora. *l. ult. C. de munerib.* vid. *l.* 6. *infr. de legationib.*

(8) *l.* 14. §. 5. *infr. de munerib.* vid. *l.* 6. *C. de assessorib.*

(9) Honore. *Hal.*

(10) Pars major quod facit, cæteri id fecisse videntur. *l.* 3. *l.* 4. *supr. quod cujuscunque. l.* 3. *infr. de decret. l.* 46. *C. de decurionib. l.* 160. §. 1. *infr. de reg. jur. l.* 2. §. 5. *in fin. C. de jurej. propter.* vid. tamen Socin. *reg.* 143.

(11) Locus ab adjacente qualitate. dixi ad c. 13. *supr. de servitutib.*

(12) Et merito, quia in his quæ fiunt a pluribus, ut ab omnibus, majoris partis consensus sufficit: In his autem quæ fiunt a pluribus, ut a singulis, non sufficit majoris partis consensus. *l.* 7. *in fin. supr. de pactis. l. ult. C. qui bon. cedere.*

(13) Vid. *l.* 27. §. 1. *infr. h. t.*

(14) Puta quando quis cum rebus suis recedit. Bart. *hic.*

(15) *Al.* perspicitur.

(16) Adde *l.* 2. *supr. h. t.*

(17) *Synops. Basil.*

(18) *l.* 24. *infr. h. t.* Imo et usuras. *l. ult. supr. de magistr. conveniend.*

(19) *l.* 15. *infr. de muner.*

(20) Decurio patris voluntate filiusfamilias factus, si post mortem patris decurionatum, vel alios honores egerit, heredes patris eo nomine Reipublicæ non tenebuntur, *ut hic. l.* 3. *in fin. l. et si filium.* 15. *infr. de munerib.* Imo tenentur, *l. si filia.* 20. §. *Neratius.* 7. *supr. famil. ercisc.* Solve: ibi vivo patre filio delata est ἀγωνοθεσία, eamque filium suscepturum pater spopondit: ut eo heredes patris merito teneantur: etiamsi filius non nisi post mortem patris eo munere functus sit. *l.* 1. *C. de peric. success. parent. l.* 10. *t.* 61.

(21) Vid. *l.* 30. *C. de jure dot.*

(22) Vid. *l.* 7. *infr. de mun.*

(23) *l.* 1. *C. de muner. et honorib.*

(24) Infans adscribi in ordinem potest ex causa: quod forte ab eo egregia indole vel stirpe, progressum annorum exspectari non oporteat. Huic si consenserit pater, non cogetur interim, id est, quandiu fuerit infans, pro eo onera sustinere: intelligitur enim pater ad ea, quæ ei mandari possunt, consensum accommodasse fidemque suam adstrinxisse. Infanti nihil alias mandari potest, *ut hic.* et *l.* 1. *in fin. C. de mun. et hon.* et si decurio receptus fuerit, partem suffragii, et, ut loquuntur, vocem in ordine consilioque non habebit.

(25) Vid. *l.* 6. *supr. de pign.*

§. 7. Idem (1) respondit, si civitas nullam propriam Legem habet adjectionibus (2) admittendis: non (3) posse recedi a locatione, vel venditione prædiorum publicorum jam perfecta: tempora enim adjectionibus præstita (4) ad causas fisci pertinent.

De filiis libertorum. 1. *De vidua, et de secundis nuptiis.* 2. *De libertis.* 3. *De relegato.* 4. *De Senatore ordine moto.* 5. *De Senatoribus, et eorum liberis.* 7. *De his qui fœnus exercent.*

22. IDEM lib. 1. Sententiarum.

FIlii libertorum libertarumque (5), liberti paterni et patroni manumissoris domicilium aut (6) originem sequuntur.

§. 1. Vidua (7) mulier amissi mariti domicilium retinet, exemplo clarissimæ (8) personæ per maritum factæ (9): sed utrumque aliis (10) intervenientibus nuptiis permutatur.

§. 2. Municipes sunt liberti et in eo loco, ubi ipsi domicilium sua voluntate (11) tulerunt: nec aliquod ex hoc origini patroni faciunt præjudicium: et utrubique (12) muneribus adstringuntur.

§. 3. Relegatus (13) in eo loco, in quem relegatus est, interim necessarium domicilium habet.

§. 4. Senator ordine motus, ad originalem patriam, nisi hoc specialiter impetraverit, non restituitur.

§. 5. Senatores et eorum filii, filiæque, quoquo (14) tempore nati, natæve, itemque nepotes (15), pronepotes [et proneptes] ex filio, origini (16) eximuntur, licet municipalem retineant dignitatem.

§. 6. Senatores, qui liberum commeatum, id (17) est ubi velint, morandi arbitrium impetraverunt, domicilium in urbe retinent.

§. 7. Qui fœnus exercent, omnibus patrimonii intributionibus (18) fungi debent, etsi possessionem non habeant.

De senatore et ejus liberto. 1. *De milite.*

23. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

MUniceps esse desinit (19) Senatoriam adeptus dignitatem, quantum (20) ad munera; quantum vero ad honorem (21), retinere (22) creditur originem (23): denique manumissi (24) ab eo, ejus municipii efficiuntur municipes, unde originem trahit.

§. 1. Miles ibi domicilium habere videtur, ubi meret (25), si (26) nihil in patria possideat.

De usuris.

24. SCÆVOLA lib. 2. Digestorum.

COnstitutionibus principum continetur, ut pecuniæ, quæ ex detrimento (27) solvitur, usuræ non præstentur: et ita Imperatores Antoninus et Verus [Augusti] rescripserunt his verbis: *Humanum est, reliquorum usuras neque ab ipso, qui ex administratione honoris reliquatus* (28) *est, neque a fidejussore ejus, et multo minus a Magistratibus, qui cautionem acceperint, exigi*: cui consequens est, ut ne in futurum a forma (29) observata discedatur.

De Magistratibus municipalibus.

25. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Prætoris.

MAgistratus municipales, cum (30) unum Magistratum administrent, etiam unius hominis vicem sustinent: et hoc plerumque quidem Lege municipali eis datur: verum etsi non sit datum, dummodo (31) non denegatum, moribus competit.

26. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

EA (32), quæ magis (33) imperii sunt, quam jurisdictionis, Magistratus municipalis facere non potest.

(1) Idem rescripserunt. Cujac. 2. *obs.* 24.

(2) Adjectiones fiunt in auctionibus licitandis, a quibus distant ἐπίβολαι. de quibus vide Cujac. *Novell.* 166. 6. *obs.* 10. sensus est: Post addictionem factam, adjectionem et licitationem admitti intra certa tempora. *l.* 4. *C. de fide et jure hastæ. lib.* 10. *tit.* 3. Post addictionem factam a Republic. nisi ex privilegio, adjectionem non admitti, meliori ita conditione fiscum esse, quam Rempublicam. Cujac. 2. *obs.* 24.

(3) Vid. *l.* 1. *C. de vendendis rebus civitatis. l.* 11. *tit.* 31. vide quæ scripsi ad *l.* 4. *C. de fide et jure hastæ fiscalis. lib.* 10. *tit.* 3.

(4) *Al.* præstituta.

(5) Ut liberti. *Haloand.* vid. *l.* 6. *in fin. supr. h. t.*

(6) *Al.* ut.

(7) Vidua mariti sui mortui domicilium retinet, ut et dignitatem sive honorem. vide *l.* 242. §. 3. *infr. de verb. signif.* de viduis hoc singulare est, favorabiliores habitas fuisse apud Romanos pupillis. Nam in Cannensis pugnæ inopia, primo ad pupillorum, deinde ad viduarum pecuniam ventum est. Liv. 24. sic viduæ matris consensum curator præfert in pupillæ nuptiis. Livius 4.

(8) Id est, senatoriæ. dixi in *l.* 5. *supr. de curat. furios.*

(9) Quæ clarissimam dignitatem retinet.

(10) *l.* 32. *l.* 37. §. *ult. l. ult.* §. 3. *infr. h. t.* adde *l. un. C. de mulierib. et quo in loco. lib.* 10. *tit.* 62. adde *l.* 65. *in fin. supr. de judiciis. l.* 10. *C. de negotiis. Nov.* 22. *c.* 36.

(11) Municipes alii originarii, alii voluntarii. *ut hic.* voluntarios facit adjectio vel incolatus, *ut hic. l.* 6. *l.* 7. *C. de incolis.* originarios origo.

(12) *l.* 37. §. 1. *infr. h. t.*

(13) *l.* 27. *in fin. infr. h. t.*

(14) Eo tempore, *vulg.* quoque tempore nati. *Hal.* facit *l.* 5. *supr. de senatorib.* vid. ad hunc locum, eleganiem quæstionem ab Hotomann. tractatam, 2. *Illustr.* ex duobus regis filiis, quorum alter ante adeptum a patre regnum, alter postea natus sit, uter præferatur.

(15) Nepotes et neptes. Cujac. ad *l.* 8. *C. de incolis.*

(16) *l.* 8. *C. de incol.*

(17) Liber commeatus, est arbitrium morandi ubi velis.

(18) Intributiones, sunt contributiones: hoc verbo usus est Jurisconsultus in *l. penult. supr. de veteran. l.* 6. *in fin. infr. de munerib. l.* 27. *in fin. infr. de verb. sign.* et a Paulo intributionis collatio dicitur. Paul. 2. *sent.* 7. §. *ult.* Verbo quoque intribuendi utitur Jurisconsultus in *l.* 9. *in fin. supr. de tribut.* Trajan. apud Plin. Possumus eorum desiderio indulgere, modo ne quid ideo intribuant. *Brisson.*

(19) Imo non desinit. *l.* 11. *supr. de Senatorib.* Goth. Ad intellectum hujus l. vid. Casp. Kinschot. *resp.* 10. *n.* 2. Ans.

(20) Vid. *l. ult. C. de excus. muner. l.* 14. *C. de dignitatib.*

(21) Honores itaque ibi gerere cogi poterit.

(22) Et huc ita refer *d. l.* 11.

(23) Municipii sui. *Goth.* Adi Marcum Vertranium *de jure liberorum c.* 23. Joan. Aurpachum *lib.* 1. *sing. allegat. c.* 6. Mod.

(24) *l.* 37. *infr. h. t.*

(25) Ubi inhæret. *vulg.* merere, verbum militare est, στρατίας στρατεύειν. *Lucan.* 10. *ære merent parvo.* Cicero, 1. *Philipp.* milites merentes, τεταγμένοι, μισθοφοροῦντες. qui non merent, ἀστράτευτοι, ἄτακτοι. inde emerita. *l.* 3. §. 12. *supr. de re militari.* et emeritum militiæ. vid. Budæum *hic.*

(26) Etsi. *Hal.*

(27) Pœna. *l.* 21. §. 1. *in fin. supr. h. t. l. un. C. de his, qui ex offic. quod administr. lib.* 11. *tit.* 38. ἀπὸ ζημίας, 23. *Ecl.* 2. *in lib.* 54. *tit.* 1. *c.* 18.

(28) Relinquitur, *vulg.* relinquatur. *Bud.*

(29) Vid. *l.* 8. §. 17. *supr. de transact.* Ans.

(30) Uno Magistratu si plures funguntur, unius locum sustinent. adde *l.* 11. *supr. h. t. l.* 9. *supr. de pactis.*

(31) Permissum videtur, quod non reperitur prohibitum. adde *l.* 4. *C. de jure dot. l.* 7. *C. de religios.*

(32) Municipales Magistratus, seu duumviri, imperium non habent, *ut hic.* Jurisdictionem habent usque ad certam quantitatem (quam tamen defendere pœnali judicio nequeunt, *l.* 1. *supr. si quis jus dicenti*). pignoris capionem, *l.* 29. §. *magistrat.* 7. *supr. ad l. Aquil.* legis actionem, in servos castigationem. vide *l.* 17. *supr. qui et a quib. manumiss.* tutoris et curatoris dationem, *l.* 3. *supr. de tutorib. et curatorib. datis ab his.* quin ordo ipse Magistratum municipalem jure tutorem dat. *l.* 3. *supr. qui petant tutores.*

(33) *l.* 4. *supr. de jurisdictione. l.* 1. *supr. de damno.*

§. 1. Magistratibus municipalibus non (1) permittitur in integrum restituere, aut bona (2) rei servandæ causa jubere possidere, aut dotis (3) servandæ causa, vel legatorum servandorum [causa (4)].

De liberis. 1. De eo, qui non in colonia, sed in municipio, agit. 2. De duobus domiciliis, et eo qui domicilio caret.

27. Ulpianus [lib. 2. ad Edictum].

EJus, qui manumisit (5), *municeps* est manumissus, non domicilium [ejus,] sed patriam secutus. Et si patronum habeat duarum civitatum municipem, per manumissionem earundem civitatum erit municeps.

§. 1. Si quis negotia sua non in *colonia* (6), sed (7) in municipio semper agit, in illo vendit, emit, contrahit, eo in foro, balineo, spectaculis utitur: ibi *festos* (8) *dies* celebrat: omnibus denique municipii commodis, nullis coloniarum (9), fruitur, ibi magis habere *domicilium*, quam ubi colendi (10) causa deversatur (11).

§. 2. Celsus lib. 1. Digestorum tractat, si quis instructus sit duobus (12) locis æqualiter, neque hic, quam illic, minus frequenter commoretur: ubi domicilium habeat, existimatione animi esse accipiendum: ego dubito, si utrobique destinato sit animo, an possit quis duobus (13) locis domicilium habere: et verum est, habere, licet difficile est: quemadmodum difficile est, sine domicilio esse quemquam: puto autem et hoc procedere posse, si quis domicilio relicto naviget, vel iter faciat, quærens, quo se conferat, atque ubi constituat: nam hunc puto sine (14) domicilio esse.

§. 3. *Domicilium* autem habere potest et relegatus (15) eo loci, *unde arcetur*, ut Marcellus scribit.

De Magistratibus municipalibus.

28. Paulus lib. 1. ad Edictum.

INter convenientes (16), et de re majori, apud Magistratus municipales agetur.

De incola.

29. Gajus lib. 1. ad Edictum provinciale.

INcola et his (17) Magistratibus parere debet, apud quos incola est, et (18) illis, apud quos civis est: nec tantum municipali jurisdictioni in utroque municipio subjectus est, verum etiam omnibus publicis muneribus fungi debet.

De eo, qui ex vico ortus est.

30. Ulpianus lib. 61. ad Edictum.

QUi ex vico ortus est, eam patriam intelligitur habere, cui (19) Reipubl. vicus ille respondet.

De domicilio, ubi quis velit, constituendo.

31. Marcellus lib. 1. Digestorum.

NIhil est impedimento, quo minus quis, ubi (20) velit, habeat domicilium (21), quod (22) ei interdictum non sit.

De sponsa.

32. Modestinus lib. 4. Differentiarum.

EA quæ desponsa est, ante (23) contractas nuptias suum non mutat domicilium.

De Roma.

33. Idem lib. sing. de Manumissionibus.

ROma communis (24) nostra *patria est.*

De incola.

34. Idem lib. 3. Regularum.

INcola jam muneribus publicis (25) destinatus (26), nisi perfecto munere, incolatui renunciare non potest.

De eo, qui in agro moratur.

35. Idem lib. 1. Excusationum.

SCire oportet, quoniam qui in agro (27) permanet, incola esse non (28) existimatur: qui enim illius civitatis præcipuis non utitur, non existimatur esse incola.

(1) Imo permittitur. *l.* 3. *C. ubi et apud quem. l.* 4. §. 3. *supr. de damno. l.* 4. *in fin. supr. de officio ejus, cui mandata est jurisdict.*

(2) *l.* 1. *supr. quib. ex causis in possess.*

(3) Dixi ad *l.* 2. *C. qui potiores.*

(4) Habuerunt tamen jurisdictionem usque ad certam quantitatem. Paul. 5. *sent.* 5. §. 1. (quam pœnali judicio defendere nequibant, *l.* 1. *supr. si quis jus dicenti.*) pignoris capionem, *d.* §. *magistratus.* 7. legis actionem, Paul. 2. *sent.* 17. §. 4. in servos castigationem, *l.* 12. *supr. de jurisd. l.* 17. *supr. qui et a quib. manum.* tutoris et curatoris dationem. *l.* 3. *supr. de tutor.* Præferebantur eis fasces et bacilli. vid. Cujac. ad *l.* 53. *C. de decurionib.*

(5) Vid. *l.* 23. *supr. h. t.* manumissus ibi municeps est, ubi manumissor municeps fuit: nisi alibi libertus, seu manumissus, domicilium constituerit, *ut hic.* Eadem ratio in filio. *l.* 17. §. 11. *supr. h. t.*

(6) Coloniæ vocabulo ne intelligas cum Accursio villam, aut agricolationis locum. quo sensu interdum accipitur. Colonia, est oppidum quod coloniæ jure utitur. Cicero *pro Fonteio*: Est in eadem provincia Narbo Martius, colonia nostrorum civium, specula Populi Romani, ac propugnaculum istis nationibus oppositum. Cæsar. *de bello Gallico*: fuit tempus quum Germanos Galli superarent virtute, ut ultro bella inferrent, ac propter hominum multitudinem, agrorumque inopiam, trans Rhenum colonias mitterent. Tranquillus in *Augusto c.* 46. Italiam duodetriginta coloniarum numero deductarum ab se frequentavit. Colonia ut a municipio differat, vid. 16. Gell. 13. et Budæum *hic.*

(7) Coloniæ et municipii differentia, de qua dixi initio hujus tituli.

(8) Festos dies. *vulg. Hal.* adde *l.* 7. *C. de incol.*

(9) Forte legendum, coloniæ suæ: nam supra numero unitatis coloniam dixit, non colonias.

(10) Colendi ruris causa. *Hal.*

(11) Diversatur.

(12) *l.* 5. *in fin. supr. h. t.* Goth. Conciliationem hujus §. cum *l.* 7. *et l.* 30. *supr. de judic. et l.* 31. *infr. h. t.* vid. apud Edmund. Merill. *lib.* 1. *observat. cap.* 33. Ans.

(13) Domicilium duobus locis difficulter haberi potest.

(14) Sine domicilio quis esse potest.

(15) *l.* 22. §. 3. *supr. h. t.*

(16) Consentientes. *l.* 74. §. 1. *supr. de judiciis.*

(17) *l.* 3. *infr. de munerib. l.* 1. *C. de municip.*

(18) Unius loci potest quis esse civis: alterius incola.

(19) Vid. *l.* 9. *supr. de judic. l.* 31. *C. de Episcop. l.* 99. §. 1. *infr. de verb. sign.*

(20) *l.* 4. *supr. h. t. l.* 1. *C. de incolis.*

(21) Domicilium ubi volumus habere possumus.

(22) Domicilia sunt libera, nisi in casibus exceptis.

(23) Sponsa contractis nuptiis domicilium mariti sequitur. vid. *l.* 22. §. 1. *supr. h. t.* atque ita quod de uxore statuto constituitur, ad sponsas continuo non pertinet. vid. Tiraquell. *Gloss.* 2. *leg. connubialium.*

(24) Roma, communis patria. *l.* 6. §. 11. *supr. de excus. tut. l. ult. supr. de interdict. et relegat. Novell.* 78. adde *l.* 9. *infr. de vacat.* Cicero *contra Rullum.* Roma communis patria omnium nostrum. Fuit olim Roma communis patria Romanorum, et Italicorum ex lege Julia: hodie est omnium, qui ditioni Romanæ subjecti sunt, ex Constitutione Antonini. *l.* 17. *supr. de stat. hom.* Inde eleganter Sidonius, in ea totius orbis civitate unica solos barbaros, et servos peregrinari dixit. et Rutil. Numatianus *de Roma. Fecisti patriam diversis gentibus unam: Profuit injustis te dominante capi: Dumque offers victis proprii consortia juris: Urbem fecisti, quæ prius orbis erat.* vid. Cujac. ad *l. un. C. de mulierib. et in quo loco etc.* Goth. Vid. Tholosan. *de Republ. lib.* 1. *c.* 3. *n.* 18. Ans.

(25) Quæ injunguntur originis vel incolatus ratione.

(26) *l.* 1. *C. de incol.*

(27) *l.* 3. *C. de incol.*

(28) Imo existimatur. *l.* 239. §. 2. *infr. de verb. sign.*

De eo, qui epistolam, a Magistratibus cum decreto Imperatori porrigendo missam, alii dedit, quam cui debuit. 1. *De pecunia publica credita.*

36. Idem lib. 1. Responsorum.

Titio (1), cum esset Romæ studiorum (2) gratia, epistola missa est a Magistratibus patriæ suæ, ut porrigeret Imperatori decretum ejusdem civitatis, quod erat cum ipsa epistola missum: is autem, qui susceperat literas restituendas, collusione facta dedit Lucio [Titio,] qui et ipse Romæ morabatur suæ rei gratia (sublato Titii nomine, cui erat decretum missum) uti per ipsum daretur, suum nomen scripsit, et sic Imperatori decretum, secundum mandata Reipublicæ dedit. Quæro, qui (3) viaticum (4) petere ab ea (5) potuisset: et quid commisisse videtur is, qui non restituit literas ei, cui restituere mandatum susceperat: et is, qui sublato alieno nomine, inscriptoque suo, quasi ipse jussus a patria decretum Imperatori porrexit? Herennius Modestinus respondit, Titium quidem viaticum petere non posse: sed (6) eum qui nomen incidisset (7).

§. 1. Titius pro pecunia publica, quam ipse credidit, pignus accepit, pacto facto cum debitore, *ut non soluto debito, sine ulla repromissione distrahatur pignus:* succedentes (8) gradus in locum Titii nomen et pignus probaverunt usque ad Mævium: ex venditione pignoris propter repromissionem a Magistratu (9) vendentibus factam, de modo fundi demonstrato, satis debito factum non est. Quærebatur, quis Reipubl. tenetur? Herennius Modestinus: Titium, cum successore ejus periculum nominis agnoverint, eo nomine obstrictum non esse [respondi:] sed nec post Magistratus (10), qui vendidisse proponuntur: cum videlicet pluris vendiderunt, propter mensuræ agri demonstrationem: et hoc, qua pluris vendiderunt, restituere [minore] modo deprehenso jussi sunt: cum igitur, qui novissimus nomen probavit, indemnitati Reipublicæ satisfacere debere, si nomen ad successorem idoneum transmisisse non doceatur.

Ad quem spectet cognitio de jure incolarum. 1. *De libertis.* 2. *De non legitime nupta.*

37. Callistratus lib. 1. de Cognitionibus.

De jure omnium incolarum, quos (11) quæque civitates sibi vindicant (12), Præsidum provinciarum cognitio est. Cum (13) tamen se quis negat incolam esse, apud eum Præsidem provinciæ agere debet, sub cujus cura est ea civitas a qua vocatur ad munera, non apud eam, ex qua ipse se dicit oriundum esse, idque D. Hadrianus rescripsit mulieri, quæ aliunde orta, alibi nupta est.

§. 1. Libertos eo loco munus facere debere, unde (14) patrona erit, et ubi ipsi domicilium habebunt, placet.

§. 2. Mulieres, quæ in matrimonium se dederint non (15) legitimum, non ibi muneribus fungendas, unde mariti earum sunt, sciendum est: sed unde ipsæ ortæ sunt: idque Divi Fratres rescripserunt.

De jurejurando. 1. *De colonis prædiorum fisci.* 2. *De exactione pecuniæ legatorum.* 3. *De nupta.* 4. *An pater pro filio teneatur.* 5. *De nomine et rebus ipsis.* 6. *De cautione a Magistratibus præstanda.*

38. Papirius Justus lib. 2. de Constitutionibus.

Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt, gratiam (16) se facere jurisjurandi ei (17) qui juraverat, *se ordini* (18) *non interfuturum*, et postea Duumvir (19) creatus esset.

§. 1. Item rescripserunt, colonos prædiorum fisci, muneribus fungi sine damno fisci oportere (20): idque excutere præsidem adhibito Procuratore debere.

§. 2. Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt, ad Magistratus officium pertinere exactionem pecuniæ legatorum: et si cessaverint, ipsos, vel heredes (21) conveniri: aut si solvendo non sint, fidejussores eorum, qui pro his caverunt.

§. 3. Item rescripserunt, mulierem, quamdiu (22) nupta est, incolam ejusdem civitatis videri, cujus maritus ejus est: et ibi, unde (23) originem trahit, non cogi muneribus fungi.

§. 4. Item rescripserunt, patris, qui consulto filium

(1) Facti narratio.

(2) Mos erat eos, qui in provinciis domicilium habentes. Romæ vel in Italia, studiorum aut alia justa de causa morari volebant, rescripto Principis impetrarent habitationem: ut inde non ante discederent, quam id ipsum etiam impetrassent a Principe. Cassiodorus, 1. et 4. *varior. ubi de liberis Valeriani cujusdam scribit, studiorum causa Romam deductis.* Erat et illud moris, ut habitationem non concederet Princeps, sine annua certaque pensione, Et hoc sensu Suet. *in Jul. c.* 38. scribit, Cæsarem annuam habitationem Romæ usque ad bina millia nummum: in Italia non ultra quingenos sestertios remisisse. Porro inter justas causas Romæ, vel in Italia domicilii impetrandi studia fuere, *ut hic.* quæ et probabilis causa absentiæ dicitur. *l.* 18. *supr. ex quib. caus. major.* Ita constare debebat, quam ob causam provincialis Romam commigrasset. Hinc interim constat studiorum causa habitationem Romæ a Principe impetrari solitam. ut et ex *l.* 18. *in fin. supr. de judic.* Quam habitationem qui impetraverant, non minus Romæ, quam qui ibidem nati, domicilium habebant. *l.* 5. *§.* 5. *supr. de injur.* Porro hujusmodi impetrata habitatio commeatus, vel commeatus forma, appellatur in *l.* 2. *in fin. supr. h. t.* vid. Revard. ad *l.* 123. *infr. de reg. jur.*

(3) Quis viaticum. *vulg. Hal.*

(4) Viaticum, sumptus itineris, ἐφόδιον *l,* 7. Gell. 7. *l.* 18. *supr. de judic. l.* 17. *supr. de reb. cred. l.* 52. *§.* 15. *supr. pro soc. l.* 1. *§.* 9. *supr. de tut. et rat.* Impendia ad iter conficiendum. *l.* 7. *supr. ad SC. Treb.* Apul. 6. *de Asino.* Ergo et inter mortuos avaritia vivit, et moriens viaticum debet quærere? Viaticum dicitur in *l.* 18. *in fin. supr. de jud.* Apul. 7. *de Asino.* Viaticulum mihi corrasi. Viaticari Plauto, est Viaticulum parare: et Viatica cœna *in Bacchidib.* quæ datur abituro.

(5) Ab eo. *Hal.*

(6) Nec cum. Zoannet. 11. *restit.* reprehensus a Robert. 1. *recept.* 20.

(7) Incidisset. *vulg. Hal.*

(8) Succedentes Magistratus. Cujac. 7. *observ.* 2.

(9) A Magistratibus vendentibus. Cujac. 7. *obs.* 12.

(10) Cujac. ibid. legit post Magistratus, unica dictione, quemadmodum dicitur postfactum, postdelictum.

(11) Quod. *vulg. Hal.*

(12) *l.* 2. *C. de decurionib.*

(13) Eum tamen, *vulg. Hal.*

(14) *l.* 22. *§.* 2. *supr. h. t.*

(15) Aliud in legitimo. *l.* 22. *§.* 1. *supr. h. t.*

(16) Ex justa causa sc. *l. ult. supr. qui satisd. l.* 30. *supr. de oper. libert. l. pen. C. de transact. l. ult. C. de non numerata.* Suet. *in Tiber.* 35. Equiti Romano jurisjurandi gratiam fecit, ut uxorem in stupro generi deprehensam dimitteret, quam se nunquam repudiaturum ante juraverat. adde *Nov.* 51. Goth. vide *l. fin. supr. de re milit. l. fin. supr. qui satisd. cogantur. l. adigere. §. ult. supr. de jure patronat.* De Jure canonico juramentum remitti non posse videtur, *c.* 2. *extr. de spons. junct. c.* 8. *extr. de jure jur.* Ans.

(17) Decurioni.

(18) Decurionum.

(19) Duumvir, Princeps senatus municipalis.

(20) Imo, non oportet. *l.* 5. *§.* 11. *infr. de jure immunitatis. l.* 1. *l.* 5. *C. de agricolis et mancip. lib.* 11. *tit.* 67.

(21) *l. ult. §.* 1. *infr. de administr. rer.*

(22) Secus si vidua. *l.* 22. *§.* 1. *supr. h. t.*

(23) Imo ibi, unde originem trahit: cum nemo originem mutare possit. *l.* 4. *C. de municip. et originar.*

emancipaverat, ne pro Magistratu ejus caveret, perinde bona teneri, atque si fidejussor pro eo extitisset.

§. 5. Item rescripserunt, cum quæritur, an municeps quis sit? ex ipsis etiam rebus probationes sumi oportere, nam solam (1) nominis similitudinem ad confirmandam cujusque originem satis non esse.

§. 6. Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt, non minus eos, qui compulsi Magistratui (2) funguntur, cavere debere (3), quam qui sponte officium adgnoverunt.

TIT. II.

DE DECURIONIBUS (4) ET FILIIS EORUM (5).

De patria relicta.

1. Ulpianus lib. 2. Opinionum.

DEcuriones, quos sedibus civitatis, ad quam pertinent, relictis (6), in alia loca transmigrasse probabitur, Præses provinciæ in (7) patrium solum revocare, et muneribus congruentibus fungi curet.

De condemnatione et restitutione. 2. De liberis decurionum. 8. De majoribus annis quinquagintaquinque.

2. Idem lib. 1. Disputationum.

QUi ad tempus (8) relegatus est, si decurio sit, desinet esse decurio: reversus (9) plane locum suum quidem non obtinebit: sed non semper prohibetur decurio fieri: denique in locum suum non restituetur: nam et sublegi in locum ejus potest, et si numerus ordinis plenus sit, expectare eum oportet, donec alius vacet. † Alia causa est ejus, qui ad tempus ordine removetur: hic enim impleto (10) tempore decurio est: sed et in hujus locum sublegi poterit: sed et si plenum locum invenerit, expectet [et] donec locus vacet.

§. 1. Restitutus tamen in ordinem, utrum eum ordinem teneat, quem primum habuit; an vero, quem nunc nanctus est, quæri potest, si forte de ordine sententiarum dicendarum agatur? Arbitror tamen, eundem ordinem tenere, quem pridem habuit. † Non idem erit in eo, qui relegatus ad tempus est: nam hic velut novus in ordinem venit.

§. 2. In filiis decurionum quæstio est, utrum is solus decurionis filius esse videatur, qui (11) conceptus et natus est ex decurione: an vero et is, qui ante natus est, quam pater decurio fieret? et quidem quantum pertinet, ne fustibus castigetur, et ne in metallum detur, non nocet plebeio patre esse natum, si postea honor decurionis patri eorum accesserit. In avo (12) quoque Papinianus idem respondit, ne patris (13) nota filius macularetur.

§. 3. Sed si pater ipsius ordine motus sit, si quidem ante conceptionem ejus moveatur: arbitror eum, quasi plebeii filium, in honoribus spectari: quod si post conceptionem pater ipsius dignitatem amiserit, dicendum erit, benigne, ut decurionis filium, intuendum.

§. 4. Proinde hic quoque, qui post patris relegationem natus sit, si quidem ante conceptus est, similis Senatoris filio habebitur: si postea, nocebit illi relegatio.

§. 5. Si ad tempus ordine moto patre fuerit natus, medioque (14) tempore conceptus et editus, an quasi decurionis filius nascatur, licet pater ejus ante obierit, quam in ordinem venerit? quod benigne erit admittendum.

§. 6. Præterea, si conceptus sit a plebeio, mox ante editionem pater ejus Decurionatum adeptus, ante editionem amiserit: non infavorabiliter quis medium tempus illi prodesse, veluti jam nato, respondebit.

§. 7. Nullum (15) patris delictum innocenti filio pœnæ est: ideoque nec ordine decurionum, aut cæteris honoribus, propter ejusmodi causam, prohibetur.

§. 8. Majores annis quinquaginta quinque (16) ad decurionatus honorem inviti vocari Constitutionibus prohibentur: sed si (17) ei rei consenserint, etsi majores annis septuaginta sint, munera quidem civilia obire non coguntur, honores autem gerere debent.

De condemnatione. 2. De spuriis. 3. De his qui Judaicam superstitionem sequuntur.

3. Idem lib. 3. de officio Proconsulis.

GEneraliter id erit defendendum: ut, qui clementiorem (18) sententiam passus est ob hoc, quod ad tempus relegatur, boni consulere debeat humanitatis (19) sententiæ, nec decurionatum recipiat.

§. 1. Sed si quis ob falsam (20) causam, vel aliam de gravioribus, non ad tempus sit relegatus, sed ad tempus ordine motus, in ea est causa, ut possit (21) in ordinem redire. Imperator enim Antoninus Edicto proposito statuit, ut, cuicunque aut quacumque causa, ad tempus ordine, vel advocationibus (22) vel quo alio officio fuisset interdictum: completo tempore nihilominus fungi honore vel officio possit: et hoc recte; neque enim exaggeranda fuit sententia, quæ modum Interdictioni fecerat (23).

§. 2. Spurios (24) posse in ordinem allegi, nulla dubitatio est: sed si habeant competitorem legitime quæsi-

(1) Nominis sola similitudo non confert gentis aut familiæ privilegia et jura.

(2) Magistratu. *Hal.*

(3) Imo, non debent. *l.* 49. *supr. familiæ.*

(4) *L.* 12. *C. Theod.* 1. unde dixi, vid. in *l.* 239. §. 5. *infr. de verb. sign.*

(5) Et qui decuriones habentur, et quibus modis a fortuna curiæ liberentur, *L.* 10. *C.* 31. περὶ βουλευτῶν etc. *Nov.* 38. περὶ πολιτικῶν καὶ προνομίων αὐτῶν, καὶ λειτουργιῶν. 54. *Eclog.* 1. adde 5. *C. Theod.* 2. ubi tractat. *de bonis decurionum.* et 10. *C.* 32. 33. 34. adde *Novell. Leon.* 46.

(6) Decuriones in originalibus curiis tenentur perseverare. *l.* 35. 50. *l.* 53. *l.* 55. *C. h. t.*

(7) Decuriones sedibus civitatis suæ relictis, si in alia loca transmigrarint, in patrium solum revocari possunt a præside provinciæ, ut muneribus fungantur. adde *tit. C. si curialis relicta civitate rus habitare maluerit. lib.* 10. *tit.* 37. ut hinc possit colligi, subditos justis de causis cogi posse, urbes habitare.

(8) *l.* 5. *in fin. infr. h. t.*

(9) Finito tempore.

(10) *l.* 3. *l.* 5. *C. ex quibus caus. infam. l.* 1. *C. de his, qui in exilium. lib.* 10. *tit.* 59. *l.* 13. §. 1. *supr. ad l. Corn. de falsis.*

(11) *l.* 9. §. 14. *supr. de pæn.* vid. Hotom. 2. *Illustr.* 20.

(12) Vid. *l.* 11. *C. de quæstionib.*

(13) Vide *l.* 26. *supr. de pœnis.*

(14) Vid. *l.* 5. *in fin. supr. de statu hom.*

(15) Patris delictum filio innocenti nocere non debet, §. 2. *in fin. supr. h. t. l.* 7. *l.* 9. *supr. de senatorib. l.* 8. *in fin. supr. de in jus vocando. l.* 26. *supr. de pæn. l.* 3. §. 9. *infr. de munerib. l.* 22. *C. de pæn.* et *C. ne filius pro patre.*

(16) Anni quinquaginta excusant a decurionatu.

(17) *l.* 3. *C. h. t.*

(18) *l.* 15. *supr. ad municipalem.*

(19) Humanitatem sententiæ, si nec. *Hal.*

(20) Ob falsi causam. *Hal.*

(21) *l.* 2. *supr. h. t.*

(22) *l.* 9. *supr. de pæn.*

(23) Vide *l.* 6. *infr. h. t.*

(24) Vid. Joann. Aurpachum *lib.* 2. *allegat. c.* 10. Palæottum *de nothis et spur. c.* 56. *n.* 4. Roman. *singul.* 679. Restaurum Castal. *in tractat. de Imperat. quæst.* 75. *num.* 6. Mod.

tum, præferri (1) eum oportere, Divi Fratres Lolliano Avito Bithyniæ Præsidi rescripserunt. Cessantibus vero his, etiam spurii ad decurionatum, et re (2) et vita honesta, recipientur: quod utique non sordi erit ordini: cum ex *utilitate* (3) *ejus sit*, semper ordinem plenum habere.

§. 3. Eis qui Judaicam (4) superstitionem (5) sequuntur, D. Severus (6) et Antoninus honores adipisci permiserunt: sed et necessitates (7) eis imposuerunt, quæ superstitionem eorum non læderent.

De conductione.

4. MARCIANUS lib. 1. de Judiciis publicis.

DEcurio, qui prohibetur conducere (8) quædam, si (9) jure successerit (10) in conductione, remanet in ea: quod et in omnibus similibus servandum est.

De condemnatione.

5. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

AD (11) tempus ordine motos ex crimine, quod ignominiam importat, in perpetuum moveri placuit: ad (12) tempus autem (13) exulare jussos ex crimine leviore, velut transacto negotio, non esse inter infames habendos.

De spuriis. 1. De minoribus vigintiquinque annis. 2. De vectigalibus. 3. De Senatusconsulto Turpilliano. 4. An pater pro filio teneatur. 5. Qui præferuntur cæteris decurionibus.

6. IDEM lib. 1. Responsorum.

SPurii (14) decuriones fiunt, et ideo fieri poterit ex incesto quoque natus, non enim impedienda est dignitas ejus, qui (15) nihil admisit.

§. 1. Minores (16) vigintiquinque annorum decuriones facti, sportulas (17) decurionum accipiunt: sed interim suffragium inter cæteros ferre non possunt.

§. 2. Decurio etiam suæ civitatis vectigalia (18) exercere (19) prohibetur.

§. 3. Qui judicii publici (20) quæstionem citra veniam abolitionis (21) deseruerunt, decurionum honore decorari non possunt: cum ex Turpilliano Senatusconsulto notentur ignominia, veluti calumniæ causa Judicio publico damnati.

§. 4. Pater, qui, filio decurione creato provocavit, etsi præscriptione temporis exclusus fuerit, si, quod gestum est, non habuit ratum: muneribus civilibus pro filio non tenebitur (22).

§. 5. Privilegiis cessantibus cæteris, eorum causa potior habetur in sententiis ferendis, qui pluribus eodem tempore suffragiis (23) jure decurionis decorati sunt. ✝ Sed et qui (24) plures liberos habet, in suo (25) collegio primus sententiam rogatur, cæterosque honoris ordine præcellit.

De honoribus et muneribus. 1. De surdo et muto. 2. De honoribus. 3. An pater ad decurionatum filii consentire intelligatur.

7. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

HOnores et munera non ordinationi (26), sed potioribus (27) quibusque injungenda sunt.

§. 1. Surdus (28), et mutus, si in totum non audiant aut non loquantur, ab honoribus civilibus, non (29) etiam a muneribus excusantur.

§. 2. Is (30) qui non fit decurio, Duumvirato (31),

(1) In pari causa honoris adipiscendi, natus ex legitimo matrimonio præfertur spurio.

(2) In decurione promovendo, inquirendum est de ejus vita et moribus.

(3) Utilitas curiæ est ordinem plenum habere.

(4) Collegia Judæorum ab Imperatoribus interdum probata. *l.* 15. §. 6. *supr. de excus. tut.* adde *l.* 11. *supr. ad l. Corn. de sicar.* Interdum reprobata, cum eis legari non possit. *l.* 1. *C. de Judæis.*

(5) Superstitio Judaica, ita quoque nuncupatur in *l.* 21. *C. de hæret.* Alciat. tamen 3. *dispunct.* 8. his verbis intelligit Christianam religionem. Movetur, quod religio Christiana, superstitio a gentilibus vocetur. Tacit. ibi: in præsens repressa exitialis superstitio. *et post*: quatuor millia, libertini genere, ea superstitione infecta. Quint. 3. primus Judaicæ superstitionis auctor. Plin. 10. *epist. ad Trajan.* 97. nihil aliud invenio, quam superstitionem pravam et immodicam. Sed verius est, JC. loqui de superstitione Judæorum, *arg. d. l.* 21. *C. de hæret.* cum et alibi notum sit, cujusque superstitionis viros ad dacurionatum promoveri posse, *l.* 49. *C. de decurionib.* tametsi nihil vetat, id de Christianis Ulpian. scripsisse: cum et iisdem libris *de offic. Procons.* Ulpian. inter cætera de Christianorum pœnis egerit. *Lactant.*

(6) Divi Verus et Antoninus. *Hal.* Alciat. 3. *dispunct.* 8. ita quoque legit, eo magis, quod ex Tertull. *Apologet.* c. 5. colligi potest. Verum et Antoninum, ob impetratas Christianorum precibus pluvias, prohibuisse Christianos accusari, et Christianos eandem conditionem cum cæteris habuisse. Hoc tamen Anton. Augustino displicet ad Modestinum libro singulari.

(7) Tutelas.

(8) Conductiones non sunt liberæ decurionibuss *l.* 6. §. 2. *infr. h. t. l.* 30. *C. de locato.*

(9) Necessaria conductio permissa decurioni, ubi libera non est permissa. Necessaria est, in quam succedimus: libera, quam sponte atque voluntario facimus.

(10) Successionis causa quædam licent, quæ alias essent prohibita. vid. *l.* 9. *supr. de re militar.* vid. quæ notavi ad *l.* 1. §. 12. *supr. ad l. Corn. de fals.*

(11) Adde *l.* 8. *supr. de postulando.*

(12) *l.* 2. *supr. h. t.* vid. *l.* 15. *supr. ad municipal.*

(13) Atqui distinguendum non est in criminalibus. *l.* 8. *supr. de postulando.*

(14) *l.* 3. §. 2. *supr. h. t.* Goth. Hinc colligunt, spurios non esse infames. *arg. l.* 2. *C. de dignitatib. c. infamis de R. J. in* 6. Ans.

(15) Nullum in incestuoso filio delictum, quatenus ex incestu natus est: cum non suo, sed alieno malo laboret. *l.* 7. *C. de natur. lib.*

(16) *l.* 11. *infr. h. t. l.* 8. *infr. de munerib.*

(17) Sportulæ quid sint, vid. *tit. C. de sportulis.*

(18) Decurio publicorum vectigalium aut prædiorum conductor esse non potest, *ut hic. l.* 97. *C. Theod. de decurionib. l.* 2. §. 1. *infr. de administr. rer. ad civit. pertin.* quod Adrianum constituisse Xiphilinus scribit. Eadem ratione procurator esse non potest. *l.* 34. *C. de decurionib.* ut nec res alterius conducere. *l.* 30. *C. de locato.* Est enim conductio procurationis species. *Nov. Theodos. ne curialis alterius prædia cond.*

(19) Adde *l.* 4. *supr. h. t. l.* 2. §. 1. *infr. de administr. rer.* adde Cujac. ad *l.* 34. *C. h. t.*

(20) *l.* 2. *in fin. C. ad SC. Turpill.*

(21) Vid. *tit. C. de abolitionib. et generali abolitione.*

(22) Imo tenebitur. *l.* 2. *C. de filiisfamil.*

(23) Id est, dignitatibus per suffragia delatis.

(24) Liberorum parens cœlibi præfertur ad honores adipiscendos. *l.* 9. *C. h. t.* Sic inter Consules, qui liberorum parens erat, primus fasces sumebat. 2. Gell. 15.

(25) Id est, decurionum.

(26) Ordinationibus. *vulg.* ordinatione. *Hal.* ordinatis omnibus. *Hugo a Porta.* Ad munera potiores nominantur, id est, locupletiores et de Republica bene meriti. Non tam vices, quam vires spectantur: non gradus generis, sed substantia: non proximior, sed locupletior: dignissimus denique, *l.* 45. *C. h. t.* facit Paul. 2. *sent.* 28. §. 2.

(27) Dignissimus. *l. unic. C. de potior. ad munera nominandis. lib.* 10. *tit.* 65.

(28) *l.* 2. §. 6. *infr. de vacation. muner.*

(29) Dissimilitudines et differentias plures honoris et muneris retuli in *l.* 10. *infr. de muner.*

(30) Dixi ad *tit. C. de decur.*

(31) Duumviratu. *vulg. Hal* ex decurionibus fiebant duumviri.

vel aliis honoribus fungi non potest: quia decurionum honoribus plebeii (1) fungi prohibentur.

§. 3. Ad decurionatum filii ita demum pater non consentit, si (2) contrariam voluntatem, vel apud acta Præsidis, vel apud ipsum ordinem, vel quo alio modo contestatus sit.

De his, qui facultatibus lapsi sunt.

8. HERMOGENIANUS lib. 1. Epitomarum.

DEcurionibus facultatibus lapsis alimenta decerni (3) permissum est: maxime si ob munificentiam in patriam patrimonium exhauserint.

De nato ex patre servo et matre libera. 1. De navicularriis.

9. PAULUS lib. 1. Decretorum.

SEverus Augustus dixit: Etsi probaretur Titius in servitute patris sui natus: tamen cum ex libera muliere (4) sit procreatus, non prohibetur decurio fieri in sua civitate.

§. 1. Non esse dubitandum, quin navicularii (5) non debent decuriones creari.

Quomodo fit decurio.

10. MODESTINUS lib. 1. Responsorum.

HErennius Modestinus respondit, sola albi (6) proscriptione (7) minime decurionem factum: qui secundum (8) Legem decurio creatus non sit.

De ætate.

11. CALLISTRATUS lib. 1. Cognitionum.

NOn tantum, qui teneræ ætatis, sed etiam qui grandes (9) natu sunt, decuriones fieri prohibentur: illi quasi inhabiles Rempublicam tueri, ad tempus excusantur: hi vero in perpetuum amoventur. non alias seniores: ne seniorum excusatione juniores onerentur, ad omnia munera publica suscipienda soli relicti: neque enim *minores* (10) vigintiquinque annis decuriones allegi, nisi ex causa possunt: neque hi, qui annum quinquagesimum quintum (11) excesserunt: nonnunquam etiam longa *consuetudo* (12), in ea re observata, respicienda erit: quod etiam custodiendum Principes nostri, consulti de allegendis in ordine Nicomediensium hujus ætatis hominibus, rescripserunt.

De cæsis ab ædilibus.

12. IDEM lib. 6. Cognitionum.

EOs qui utensilia (13) negotiantur (14), et vendunt, licet ab ædilibus (15) cæduntur, non oportet quasi viles personas negligi (16). Denique non (17) sunt prohibiti hujusmodi homines, decurionatum, vel aliquem honorem in sua patria petere: nec enim infames (18) sunt, sed ne quidem arcentur honoribus, qui ab ædilibus flagellis cæsi sunt, quamquam jure suo ita ædiles officio isto fungantur. inhonestum tamen puto esse, hujusmodi personas, flagellorum ictibus subjectas, in ordinem recipi: et maxime in eis civitatibus, quæ copiam virorum honestorum habent: nam paucitas (19) eorum qui muneribus publicis fungi debeant, necessario etiam hos ad dignitatem municipalem, si facultates habeant, invitet.

De relegatione. 3. Si decurio non recte creatus dicatur.

13. PAPIRIUS JUSTUS lib. 2. de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus et Verus, Augusti, rescripserunt, in tempus (20) relegatos, et reversos, in ordinem allegi sine permissu Principis non posse.

§. 1. Item rescripserunt, relegatos non posse tempore finito in ordinem decurionum allegi, nisi ejus ætatis fuerint, ut nondum decuriones creari possent: et dignitas (21) certa (22), spem ejus honoris, id faceret, ut Princeps indulgere (23) possit.

§. 2. Item rescripserunt, eum, qui in relegatione natus est, non prohiberi honore decurionatus fungi.

§. 3. Item rescripserunt, non admitti contradicere volentem, quod non recte quis sit creatus decurio, cum initio contradicere debuerit.

De quæstione.

14. PAULUS lib. 1. Quæstionum.

DE decurione damnato non debere quæstionem (24) haberi Divus Pius rescripsit: unde etiam si desierit

(1) Decuriones non erant plebeii: erant enim municipii consiliarii et quasi senatores. *l.* 33. *C. h. t.*

(2) Vid. *l.* 2. *supr. ad municip.*

(3) Alendus est interdum ex publico vel alieno. *l. penult. supr. ut in poss. leg.*

(4) Ex libera muliere natus, decurio fieri potest.

(5) Creati tamen fungi decurionatu tenentur, *l.* 5. *in fin. infr. de jure immun.*

(6) A sola salarii præscriptione. *vulg. Hug. a Porta.* Probari continuo tabellio non solet, quem constat, ut tabellionem, instrumenta aliquot fecisse, et ut tabellionem stipulatum fuisse.

(7) Perscribere est, in acta et regesta, seu registrum referre. Regesta ὑπομνήματα, ὑπομνηματισμοί. vid. *hic. Bud.*

(8) Promotio facta contra legum præscripta, nullius est momenti, sed tamen quæ ab illegitime creato Magistratu gesta sunt, utilitatis causa valent. *l.* 3. *supr. de offic. Præt.* vid. Hotom. 3. *Illustr.*

(9) *l.* 6. *§.* 1. *supr. h. t.*

(10) *d. §.* 1. *l.* 8. *infr. de munerib.* et ex Lege Papia, quæ Bithynis data est, minores triginta annorum. *Plin.*

(11) *l.* 5. *infr. de jure immun.*

(12) *d. l.* 6. *§.* 1. Adde *l.* 2. *infr. de nundin.* Consuetudo cujusque civitatis muneribus et honoribus deferendis spectanda est

(13) Utensilia, quibus utimur: ferri et æris utensilitas ea est, ut et proprias operas plures et necessariores exhibeant rebus humanis. Tertull. *lib. de habitu mulier.* Utensile est, quod ad usum est, id quo utimur, *l.* 12. *§.* 28. *supr. de instructo.* Columell. 118. c. 4. Liv. 3. 6. vid. Fest. *in Acrumeruma et Cumeram.*

(14) Eodem sensu 18. Plin. 19. c. loquens de medicis. Necdubium est, inquit, istos animas statim negotiari, id est, lucrum facere in occidendis hominibus.

(15) *l.* 13. *§.* 8. *supr. locati.*

(16) Vide Duarenum *lib.* 1. *disputat.* c. 20. Brissonium *lib.* 2. *selectar. antiquit.* c. 10. Mod.

(17) Viles personæ non nisi in subsidium admittuntur ad honores gerendos. *l. neque.* 2. *l. ne quis.* 6. *C. de dignitatib.*

(18) Adde *l.* 22. *supr. de his, qui notant.*

(19) *l.* 11. *§.* 2. *infr. de munerib.*

(20) *l.* 2. *supr. h. t.*

(21) Id est, indoles σεμνοπρέπεια, καὶ τὸ ἀξιωματικὸν, τὸ ἐξέχον τῆς ὄψεως. Plin. *in Panegyrico.* Jam firmitas, jam proceritas corporis, jam honor capitis et dignitas oris nonne nomen Principis longe lateque ostentant? ideoque dignitas hic definitur certa spes honoris bene gerendi, decurionatus bonæ frugis: ut in locis Philoxeni etiam indoles definitur, καλὴ ἐλπὶς ἐν νεωτέρῳ. Quum indoles illa appellatur. Cicero *pro Marco Cælio.* Quis non possit hac ætate atque dignitate? Cujac. 20. *observ. ult.*

(22) Certam spem ejus iis fecerit. *Hal.* quæ lectio a Budæo probatur: sed Cujac. 20. *obs. ult.* ita legit, et dignitas certa spes ejus honoris id facit.

(23) Indoles interdum facit, ut Principes minori 25. annis decurionatum indulgeant. Cicero 5. *Philippica.* ab excellenti eximiaque virtute progressum ætatis expectare non oportet. et Plinius *in epist.* ab optima indole non exigitur numerus annorum. et Valerianus apud Vopisc. *in Probo.* In eo non expectatur ætas, qui et virtutibus fulgeat, et muneribus polleat. Cujac. 20. *obs. ult.*

(24) *l.* 33. *C. h. t.*

decurio esse, deinde damnetur: non (1) esse torquendum, in memoriam (2) prioris dignitatis placet.

TIT. III.

DE ALBO (3) SCRIBENDO.

Ordo observandus in albo scribendo, et sententiis dicendis.

1. ULPIANUS lib. 3. de Officio Proconsulis.

DEcuriones in albo ita scriptos esse oportet, ut (4) lege municipali præcipitur: sed si lex cessat, tunc dignitates erunt spectandæ, ut scribantur eo ordine, quo quisque eorum maximo honore in municipio functus est: puta: qui *Duumviratum gesserunt*, *si* (5) *hic honor præcellat*, et inter duumvirales antiquissimus (6) quisque prior is: deinde hi, qui secundo post duumviratum honore in Republica functi sunt: post eos qui tertio, et deinceps: mox hi, qui nullo honore functi sunt, prout quisque eorum in ordinem venit.

§. 1. In sententiis (7) quoque dicendis idem ordo spectandus est, quem in albo scribendo diximus.

Ordo servandus in albo scribendo.

2. IDEM lib. 2. Opinionum.

IN albo decurionum in municipio nomina ante scribi oportet eorum, qui dignitates *Principis judicio* consecuti sunt: postea eorum, qui tantum municipalibus honoribus functi sunt.

TIT. IV.

DE MUNERIBUS (8) ET (9) HONORIBUS.

Quæ sunt munera patrimonialia vel personalia.

1. HERMOGENIANUS lib. 1. Epitomarum

MUnerum civilium quædam sunt patrimonii (10), alia personarum (11).

§. 1. Patrimonii sunt munera rei vehicularis (12), item navicularis, decemprimatus (13): ab istis enim periculo ipsorum exactiones solennium celebrantur.

§. 2. *Personalia* sunt civilia munera, defensio civitatis, id est, ut syndicus (14) fiat, legatio (15), ad *census* (16) *accipiendum* (17), vel patrimonium [scribitus (18)] καμηλασία (19), id est, *camelorum agitatio exhibitioque*, annonæ (20) ac similium cura, prædiorumque publicorum, frumenti comparandi, aquæductus (21): equorum circensium (22) spectacula, publicæ viæ (23) munitiones, arcæ (24) frumentariæ, calefactiones (25) thermarum, annonæ divisio (26), et quæcunque aliæ curæ istis sunt similes: ex his enim, quæ retulimus, cætera [etiam] per leges (27) cujusque civitatis ex consuetudine longa intelligi potuerunt.

§. 3. Illud tenendum est generaliter, personale quidem munus esse, quod corporibus, labore, cum sollicitudine animi (28) ac vigilantia solenniter (29) extitit: patrimonii (30) vero, in quo sumptus maxime postulatur.

§. 4. Æque personale munus est tutela (31), cura adulti, furiosive, item prodigi, muti, etiam ventri (32),

(1) *l.* 55. *l.* 57. *l.* 58. *C. h. t.*

(2) Memoriæ causa quædam interdum conceduntur. vid. quæ scripsi *l.* 18. §. 6. *supr. de quæst.*

(3) Alvo. *vulg. Hal.* Hugo a Porta. Album, est matricula, vel, ut quidam loquuntur, particula decurionum. Hinc albi proscriptio vel præscriptio, *l.* 10. *supr. tit. prox.* ex albi ordine vocari, *l.* 18. §. 11. *infr. de munerib.* et albo eximi, *l.* 3. *C. de decurionib.* album describere, *l.* 9. *C. de decur.* vocatur etiam album curiæ, *l.* 46. *C. de decurionibus.* Eodem modo album senatorium dixit Tac. 4. *ann.* 42. Dion, 55. λεύκωμα τῶν βουλευόντων, et album judicis, Suet. *in Claudio*, 16. et *in Domitiano.* et Sen. 3. *de benef.* 7. album citharædorum, Suet. *in Nerone* c. 21. Brisson.

(4) *l.* 10. *supr. de decurionib. l.* 18. §. 11. *in fin. infr. de munerib.* Gradus ille albi curiæ est: ut in eo primi adscribantur, quos lex municipalis scribi præcipit; si nulla sit lex, qui tunc digniori honore defuncti, priore loco habendi sunt: et inter digniores ipsos, antiquissimus præferendus. postremo hi, qui nullo honore functi sunt, prout quisque in ordinem venit. *Goth.* De præcedentia Magistratuum vid. Gammæ *decis.* 1. *per tot. et n.* 14. Chassan. *catalog. glor. mundi part.* 7. *per tot.* Ans.

(5) Cur hoc additur? Passim in municipiis Duumviri non fuere: sed vel Ædiles, vel Dictatores, vel Quatuorviri, *ut alias dixi.*

(6) Antiquitati ut et senectuti honor habendus est: unde notant, judice, vel rectore mortuo, antiquiorem adsessorem, vel doctorem, judicis et Rectoris partibus fungi oportere, et absente judice antiquiorem senatorem, vel senatore absente, antiquiorem Advocatum absentium vices supplere.

(7) *l.* 2. §. 1. *supr. de decurionib.*

(8) *L.* 10. *C.* 41. 42. 43. περὶ λειτουργιῶν, 54. *Eclog.* 2.

(9) Aliud munus, aliud honor. illud sine dignitate, hoc cum dignitate. Illud est etiam, vel patrimoniale (si sumptus requirat) vel personale, si animi laborem. *Goth.*

(10) Vid. Rævardum *lib.* 3. *varior. c.* 13. Turnebum *l.* 21. *adversar. c.* 29. Mod.

(11) *l.* 18. §. 18. §. 21. *infr. h. t.*

(12) *l.* 18. §. 4. *et* 10. *infr. h. t.*

(13) *l.* 3. §. 10. *l.* 18. §. 26. *infr. h. t.*

(14) *l.* 1. §. 1. *supr. quod cujuscunque. l.* 18. §. 13. *infr. h. t.*

(15) *l.* 18. §. 12. *infr. h. t.* adde *l.* 13. §. 5. *supr. de injur.*

(16) Census, id est, publici reditus, *l.* 18. §. 9. *infr. h. t.* Cujacius putat eos dici censuales. *C. de tabulariis*, *scribis*, *logographis*, *censualibus. lib.* 10. *tit.* 69.

(17) Accipiendos. *Hal. vulg.*

(18) Scribatus. Cujacius ad *tit. C. de tabulariis.* nam etiam vox scribatus extat in *l.* 4. *C. de appellat.*

(19) Quæ et camelaria, *l.* 18. §. 11. *infr. h. t.* et Camelasianum, Ammian. 17. ut nemo Gallis, inquit, quidquam exprimere conaretur Camelasii nomine. vid. Cujac. 9. *obs.* 9. Καμηλασία. *Hal. Budæus*, id est, camelorum productio. Est enim καμηληλάτης, camelorum agitator et ductor, ut ὀνηλάτης ἱππηλάτης, asinorum et equorum. Id autem munus institutum impedimentis exercitus agendis fuit. Camelaria legit Nebrissensis eadem derivatione qua dicitur sagaria et argentaria, eamque lectionem probat Beroaldus apud Apuleium, 7. *de Asino*, ei namque camelaria, est curatio camelorum, qui pecunia publica alebantur, unde camelarii, *l.* 18. §. 11. *infr. h. t.* camelorum curatores. Turneb. 21. *advers.* 28. *in fin.* Camelasiam, munus esse: Camelasium vero indictum eo nomine tributum existimat. editio Hugonis a Porta legit Sitonia. Alciatus, 2. *prætermiss.* σιτοκομίας.

(20) *l.* 18. §. 8. *infr. h. t.*

(21) *l.* 18. §. 6. *infr. h. t.*

(22) Circenses equi hic curules, in *l.* 5. *C. de spectaculis. lib.* 11. *tit.* 40. *l.* 7. *C. de numerariis. lib.* 12. *tit.* 50. *C. Theod. de equis curulib.* Apuleius 4. equum curulem nimia velocitate refectum. *Goth.* De ludis circensibus vide Jacob. Revard. *var. lib.* 5. *c.* 13. Ans.

(23) *l.* 14. §. 2. *l.* 18. §. 7. *infr. h. t.*

(24) Arcæ frumentariæ et oleariæ meminit *lex* 2. *C. Theod. de curatoribus calendarii*, hinc arcarii, *C. de susceptorib. præpositis et arcariis. lib.* 10. *tit.* 70.

(25) *l.* 18. §. 5. *infr. h. t.* De Thermis dicam ad *l.* 6. *C. de aquæduct. lib.* 11. *tit.* 42.

(26) *l.* 18. §. 8. *infr. h. t.* id est, optio militum. *Græci hic.* vid. quæ notavi ad *l. ult. infr. de re militari.* vid. Cuj. ad *l.* 7. *C. de exact. tribut.*

(27) Leges sibi quæque civitas habet vel facit. lex ita municipalis citatur, *l.* 3. §. 5. *supr. de sepulchr.* vide quæ scripsi ad *l.* 12. *supr. de legib.* confirmatione tamen Principis eguisse hujusmodi leges verisimile est.

(28) *l.* 18. §. 1. *infr. h. t.*

(29) Vigilantia principaliter, *vulg. Hal. Hugo a Porta.* πρωτοτύπως. *Basil.*

(30) Patrimoniale. *Hal. vulg.*

(31) *l.* 18. §. 1. *infr. h. t.*

(32) Etiam ventris. *vulg. Hal.*

etiam ad exhibendum cibum, potum, tectum (1) et similia: sed et in bonis, cujus officio usucapiones (2) interpellantur, ac, ne debitores liberentur, providetur. Item, ex Carboniano Edicto bonorum possessione petita, si satis non detur, custodiendis bonis curator (3) datus personali fungitur munere. His similes sunt bonis (4) dati curatores, quæ fuerunt ejus, qui ab hostibus captus est, et reverti speratur. Item custodiendis ab eo relictis, cui (5) nec dum quisquam civili vel honorario jure successit, curatores constituti.

De patria potestate.

2. ULPIANUS lib. 21. ad Sabinum.

QUod ad honores (6) pertinet, creditur in potestate filium habere etiam is, qui in patris potestate est.

De origine ac domicilio. 1. *De militibus et eorum cognatis.* 2. *De condemnato et restituto.* 3. *De fœminis.* 4. *De filiofamil.* 6. *De majore annis septuaginta, si quis quinque liberorum pater sit.* 7. *De vitrico et privigno.* 8. *De patronis et libertis.* 9. *De filiis accusati.* 10. *De decaprotis.* 11. *De exactione tributorum.* 12. *De cura frumenti comparandi.* 13. *De hospitiis præbendis.* 15. *De honoribus per vices injungendis.* 16. *De duobus filiis.*

3. IDEM lib. 2. Opinionum.

ET qui originem ab Urbe Roma habent, si alio (7) loco domicilium constituerunt: munera ejus sustinere debent.

§. 1. His qui castris (8) operam per militiam dant, nullum municipale (9) mumus injugi potest: cæteri autem privtai, quamvis militum cognati sunt, legibus patriæ suæ, et provinciæ obedire debent.

§. 2. Si in metallum (10) datus in integrum restitutus sit: perinde ac si nec damnatus fuisset, ad munera vel honores vocatur: nec opponet (11) fortunam, et casus tristiores suos ad hoc solum, ne patriæ idoneus civis esse videatur.

§. 3. Corporalia munera fœminis (12) ipse sexus denegat: quominus honores, aut munera injunguntur.

§. 4. Filio, si nullam habet excusationem, intercedere pater, in cujus potestate est, jus non habet.

§. 5. Quod pater non consensit (13) honoribus sive muneribus filii, ne illius (14) patrimonium oneri subjiciatur, præstat (15) defensionem: non civem patriæ utilitatibus, quatenus potest, aufert.

§. 6. Quamvis major (16) annis septuaginta, et quinque (17) liberorum incolumium pater sit, ideoque a muneribus civilibus excusetur: filii tamen ejus suo (18) nomine competentia munera agnoscere debent: ideo enim proprium (19) præmium immunitatis propter filios patribus datum est, quod illi (20) subibunt.

§. 7. Vitricus onera munerum civilium nomine privigni (21) sui suscipere nulla juris ratione cogitur.

§. 8. Liberti muneribus fungi debent apud (22) originem patronorum: sed si sua patrimonia habent suffectura oneribus: res enim patronorum muneribus libertinorum subjecta non est.

§. 9. Quod pater in reatu (23) criminis alicujus est, filiis impedimento ad honores esse non debet.

§. 10. Decaprotos (24) etiam minores annis XXV. fieri, non militantes tamen, pridem placuit: quia (25) patrimonii magis onus videtur esse.

§. 11. Exactionem (26) tributorum, onus patrimonii esse constat.

§. 12. Cura frumenti comparandi munus est: et ab eo ætas septuaginta (27) annorum, vel numerus quinque (28) incolumium liberorum excusat.

§. 13. Eos milites, quibus supervenientibus hospitia (29) præberi in civitate oportet, per vices (30) ab omnibus, quos id munus contingit, suscipi oportet.

§. 14. Munus hospitis (31) in domo recipiendi, non personæ, sed patrimonii onus est.

§. 15. Præses provinciæ provideat, munera et honores in civitatibus æqualiter per (32) vices secundum ætates et dignitates, ut gradus munerum, honorumque, qui antiquitus statuti sunt, injungi: ne sine discrimine et frequenter iisdem oppressis, simul viris et viribus Reipublicæ destituantur.

§. 16. Si duo (33) filii in patris potestate sint, eodem tempore munera eorum pater sustinere non (34) compellitur.

§. 17. Si is, qui duos filios relinquebat, nihil de expediendis muneribus alterius filii ex communi patrimonio

(1) *l.* 1. §. 19. *supr. de ventre in possess.*

(2) Curator interdum datur ad usucapionem interpellandam. facit *l.* 1. *in fin. l.* 18. *l.* 19. §. 3. *supr. de negot.*

(3) *l.* 5. §. 2. *supr. de Carboniano.*

(4) Curator bonis absentis aut capti ab hostibus custodiendis dandus, *l.* 15. *supr. ex quib. causis major. l.* 6. *in fin. supr. de tut. l.* 3. *C. de captiv. l.* 6. *in fin. supr. quib. ex caus. in poss. l. ult. supr. de curatore bonis dando.*

(5) Curator constituendus hereditati vacanti. *l.* 8. *supr. quib. ex caus. in poss. l.* 1. §. 13. *in fin. supr. de collatione.*

(6) An consequendos, *l.* 2. *supr. de minor.* an evitandos, *l.* 2. §. 2. *infr. de vacatione.* an potius id innuitur, filium in potestate positum, nomine sui filii ad honores provecti fidejussorem censeri. *l.* 2. *supr. ad municipalem.*

(7) *l.* 29. *supr. ad municipalem.*

(8) *l.* 10. §. 2. *infr. de vacatione. l.* 2. *C. de re militari.*

(9) ἐν τοῖς στρατοπέδοις οὐ λειτουργοῦσιν. 34. *Eclog.* 4. *c.* 2. id est, in castris nullum munus sustinent.

(10) Vid. *l.* 2. *supr. de decur.* Bannitus reversus potest admitti ad honores. *Bart.*

(11) Illustre exemplum fuit in Coriolano. de quo vid. Liv. 2.

(12) *l.* 2. *infr. de reg. jur.*

(13) *l.* 5. *C. de decur.*

(14) Filii sc. *Bud.* patris. *Accurs.*

(15) Non præstat, *Bud.* ut sit sensus; pater, qui filium suum quantum potest, patriæ commodis avertit, facere nequit, quominus filii patrimonium adventitium, aut castrense, honorum administrationi, munerumque functioni obstringatur.

(16) Vid. *l.* 5. *infr. de jure immunit.*

(17) Vid. *l.* 4. *infr. h. t.*

(18) *l.* 5. §. 4. *infr. de jure immunit.*

(19) Ut patri prosit, non autem ejus liberis.

(20) Liberi.

(21) Adde *l.* 15. *C. de neg.*

(22) *l.* 6. §. 3. *supr. ad municipalem.*

(23) *l.* 2. §. 7. *supr. de decur.*

(24) *l.* 18. §. 26. *infr. h. t.* decemprimatus munere fungentibus. *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.*

(25) *d. l.* 1. *supr. h. t.*

(26) Vid. *l.* 3. *C. de compensat.*

(27) Vid. *l.* 5. *infr. de jure immunitatis.*

(28) Vid. *l.* 4. *infr. h. t.*

(29) Adde *l. ult.* §. *pen. et ult. infr. h. t. C. de metatis et epidemeticis. lib.* 12. *tit.* 41. dixi ad *l.* 11. *infr. de vacat. munerum.*

(30) Per vices munera sustineri debent, *ut hic.* et §. 15. *infr. h. t. l.* 4. §. 5. *infr. de legat.* suo quisque ordine munera sustinere debet. *l.* 1. *C. de muneribus patrimoniorum. lib.* 10. *tit.* 41.

(31) *d.* §. *penult. et ult. l.* 11. *in fin. infr. de vacatione.* ubi dixi plenius.

(32) §. 13. *supr. h. t. l.* 4. §. 5. *infr. de legat.*

(33) *Sub.* maxime, hujusmodi subauditio augmentativa est in *l.* 4. *supr. de in integrum restit.* alias est taxativa. *l. un.* §. 4. *supr. furti adv. naut.*

(34) *l.* 5. *C. de decurionib.*

supremis (1) suis cavit, propriis (2) sumptibus is et munera, et honores, qui ei injungentur, suscipere debet, quamvis pro altero vivus pater ejusmodi onera expedierit.

De cura extruendi vel perficiendi operis, et de jure quinque liberorum. 1. *De inopia.* 3. *De militia.*

4. Idem lib. 3. Opinionum.

Cura extruendi vel reficiendi operis in civitate munus publicum est, a quo quinque (3) liberorum incolumium pater excusetur: nec, si per vim extortum munus fuerit, excusationem, quam habet ab aliis muneribus, auferet.

§. 1. Deficientium facultatibus, ad munera, vel honores, qui indicuntur, excusatio non perpetua, sed temporalis est: nam si ex voto honestis rationibus patrimonium incrementum (4) acceperit: suo tempore, an idoneus sit aliquis ad ea, quæ creatus fuerit, æstimabitur.

§. 2. Inopes (5) onera patrimonii ipsa non habendi necessitate non sustinent, corpori autem indicta obsequia solvunt (6).

§. 3. Qui obnoxius muneribus suæ civitatis fuit, nomen militiæ, defugiendi oneris municipalis gratia, dedit: deteriorem causam Reipublicæ facere non potuit.

De navicularis et mercatoribus oleariis.

5. Scævola lib. 1. Regularum.

Navicularii et mercatores olearii, qui magnam partem patrimonii ei rei contulerunt, intra (7) quinquennium (8) muneris publici vacationem habent.

De pauperibus et locupletioribus. 1. *De debitore reipubl.* 2. *De eo, qui accusatorem non habet, vel cujus accusator destitit.* 3. *De personis et patrimonio.* 4. *De muneribus patrimonialibus.*

6. Ulpianus lib. 4. de Officio Proconsulis.

Rescripto divorum Fratrum ad Rutilium Luppum ita declaratur: *Constitutio, qua cautum est, prout quisque decurio creatus est, ut ita et Magistratum apiscatur* (9), *totiens servari debet, quotiens idoneos et sufficientes omnes contingit: cæterum si ita quidam tenues* (10) *et exhausti sunt, ut non modo publicis honoribus pares non sint, sed et vix de suo victum sustinere possint: et minus utile, et nequaquam honestum est, talibus mandari Magistratum: præsertim cum sint, qui convenienter ei* (11), *et suæ fortunæ, et splendori publico possint creari: sciant igitur locupletiores, non debere se hoc prætextu legis uti: et de tempore, quo quisque in curiam allectus* (12) *sit, inter eos demum esse quærendum, qui pro substantia sua capiant honoris dignitatem.*

§. 1. Debitores (13) rerum publicarum ad honores invitari non posse certum est, nisi prius in id, quod debetur Reipublicæ, satisfecerint. Sed eos demum debitores rerum publicarum accipere debemus, qui ex administratione Reipubl. relinquantur (14). Cæterum si non ex administratione sint debitores, sed mutuam pecuniam a Republica acceperint: non sunt in ea causa, ut honoribus arceantur. Plane vice solutionis sufficit, ut quis aut pignoribus (15), aut fidejussoribus idoneis caveat: et ita D. Fratres Aufideio (16) Herenniano rescripserunt. Sed et si ex pollicitatione debeant, quæ tamen pollicitatio recusari non potest: in ea sunt conditione, ut honoribus arceantur.

§. 2. Si quis accusatorem non (17) habeat, non debeat (18) honoribus prohiberi: quemadmodum non debet is, cujus accusator destiterit: ita enim Imperator noster cum D. Patre (19) suo rescripsit.

§. 3. Sciendum est, quædam esse munera aut personæ aut patrimoniorum, itidem quosdam esse honores.

§. 4. Munera, quæ patrimoniis injunguntur, vel intributiones (20), talia sunt, ut neque ætas ea excuset, neque numerus liberorum, nec alia prærogativa, quæ solet a personalibus muneribus exuere.

§. 5. Sed enim hæc munera, quæ patrimoniis indicuntur, duplicia (21) sunt: nam quædam possessoribus injunguntur, sive municipes sunt, sive non sunt: quædam nonnisi municipibus, vel incolis. Intributiones (22), quæ (23) agris fiunt vel ædificiis, possessoribus (24) indicuntur: munera vero, quæ patrimoniorum habentur, non aliis, quam municipibus vel incolis.

(1) Id est, in testamento.

(2) Vid. *l.* 15. *infr. h. t.*

(3) Quinque liberi excusant a muneribus civilibus. *l.* 3. §. 6. *supr. h. t.*

(4) *l.* 10. §. 3. *infr. de vacatione.*

(5) *l.* 6. *infr. h. t. l.* 2. *infr. de vacatione. l.* 4. *C. quemadmod. civilia munera. lib.* 10. *tit.* 42. *l.* 4. *C. de his, qui numero liber.* §. 6. *Inst. de excus.*

(6) Imo non solvunt. *l. ult. in fin. C. de his, qui numero liber.*

(7) Intervallum quinquennii iisdem honoribus et oneribus præscriptum; non iisdem triennii, *ut hic. l.* 2. *C. h. t.* Lege Augusti a Magistratu urbano ad provincialem fuit quinquennium. Dion. 53 Fuit et lex, ne quis eundem Magistratum intra decem annos caperet. Liv. 7. 10. Cic. *de legib.*

(8) Imo quamdiu in illo sunt actu. *l.* 5. §. 3. *infr. de jure immunitatis.*

(9) Adipiscatur. *vulg. Hal.*

(10) *l.* 4. §. 2. *supr. h. t.*

(11) Rei. *Hal.*

(12) Alligatus, *vulg.* et male: allegere, est in cœtum adjungere, ut sublegere in locum demortui substituere. Tranquillus *in Tiberio*, *c.* 51. Instanti sæpius, ut civitate donatum in decurias allegeret, negavit se allecturum. Sublecti ὑποκαθεστηκότες, allecti propter inopiam Senatorum προσγεγραμμένοι, Conscripti, Tertull. 3 *adversus Marcionem*. allectio nationum a novissimis diebus exorta ert: cives origo facit, manumissio et allectio. *l.* 7. *C. de incolis.*

(13) *l.* 1. *C. de debitoribus civitatum. lib.* 11. *tit.* 32.

(14) Reliquantur.

(15) Datis pignoribus aut fidejussoribus cautum vel satisfactum intelligitur. *l.* 54. *supr. de solut. l.* 176. *infr. de verb. sign.*

(16) Aufidio, *Hal.* Claudio, *vulg.*

(17) Accusator ubi non est, ibi non est judex, *l.* 6. *vers. sic et supr. de custod. Johan.* 8. *vers.* 11. *Act.* 25. *vers.* 16. Cic. *pro Roscio Amerino.* Ammian. 14. *in pr.* nec vox accusatoris ulla, licet subditi, in his malorum quærebatur acervis, ut saltem specie tenus crimina præscriptis legum committerentur, quod aliquoties fecere Principes Severi. adde Gallicanum *in D. Marco*, et Ambros. *epist.* 8. *ad Syagrium.* vid. Cuj. 1. *obs.* 34. Judex tamen potest ex officio sine accusatore reos criminum inquirere. *l.* 13. *supr. de off. Præs.*

(18) Non debet.

(19) Per Imperatorem et D. Patrem hic intelligit Septimium Severum et Antoninum Caracallam. v. Ræward. *var. lib.* 3. c. 10. Ans.

(20) §. *ult. infr. h. t.* v. *l.* 22. *in fin. supr. ad municip.*

(21) *l.* 18. §. 21. *infr. h. t.* Goth. Forenses ad collectas seu onera personalia non tenentur. Tessaut. *decis.* 149. Grivell. *decis. Dolan.* 11. Ans.

(22) V. *d. l.* 22. *in fin. l. pen. supr. de veteran.* dixi ad *l.* 27. §. 3. *supr. de usufr.*

(23) In agris.

(24) Etiamsi municipes non sint.

De reo delato. 1. *De appellatione.*

7. Marcianus lib. 2. Publicorum.

Reus (1) delatus etiam ante sententiam honores (2) petere Principalibus Constitutionibus prohibetur. Nec interest, plebeius, an decurio fuerit. Sed post annum (3), quam reus delatus est, petere non prohibetur: nisi per ipsum stetit, quominus causa intra annum expedietur.

§. 1. Eum, contra quem propter honores appellatum est, si pendente appellatione honorem usurpaverit, coërcendum D. Severus rescripsit. Ergo etsi is, qui honoribus per sententiam uti prohibitus est, appellaverit, abstinere (4) interim petitione honoris debebit.

De minoribus vigintiquinque annis.

8. Ulpianus lib. 11. ad Edictum.

Ad Rempublicam administrandam (5) ante (6) vicesimum quintum annum, vel ad munera, quæ non patrimonii sunt, vel honores, admitti minores non oportet: denique nec decuriones creantur, vel creati suffragium in curia ferunt. † Annus autem vicesimus quintus cœptus pro pleno habetur, hoc enim in honoribus favoris causa constitutum est, ut pro (7) plenis inchoatos accipiamus: sed in his honoribus, in quibus Reipublicæ quid eis non committitur: cæterum, cum damno publico honorem ei committi, non est dicendum, etiam cum ipsius pernicie minoris.

De cogendo munus agnoscere.

9. Idem lib. 3. de Officio Consulis.

Si quis, Magistratus in municipio creatus, munere injuncto fungi detrectet: per Præsides munus adgnoscere cogendus (8) est remediis, quibus (9) tutores (10) quoque solent cogi ad munus, quod injunctum est, agnoscendum.

De eo qui honorem vel munus sustinet.

10. Modestinus lib. 5. Differentiarum.

Honorem (11) sustinenti munus (12) imponi non (13) potest: munus sustinenti honor deferri potest (14).

De honoribus gradatim deferendis. 1. *De lege municipali, ut certæ conditionis homines in honoribus præferantur.* 2. *De penuria eorum qui Magistratum suscipiunt.* 3. *De medicis.* 4. *De his qui primas literas docent.*

11. Idem lib. 11. Pandectarum.

Ut gradatim (15) honores deferantur, Edicto, et ut a minoribus ad majores perveniatur, epistola Divi Pii ad Titianum exprimitur.

§. 1. Etsi lege municipali caveatur, ut præferrentur in honoribus certæ conditionis (16) homines (17): attamen sciendum est, hoc esse observandum, si (18) idonei sint: et ita rescripto Divi Marci continetur.

§. 2. Quotiens penuria (19) est eorum, qui Magistratum suscipiunt, immunitas (20) ad aliquid infringitur: sicuti D. Fratres rescripserunt.

§. 3. Reprobari posse (21) medicum a republica, quamvis semel probatus sit, D. Magnus Antoninus cum patre rescripsit.

§. 4. Eos qui primis (22) literis pueros inducunt, non habere vacationem D. [Magnus] Antoninus rescripsit.

De vacatione vel immunitate.

12. Javolenus lib. 6. ex Cassio.

Cui muneris publici vacatio datur, non (23) remittitur ei, ne (24) Magistratus fiat: quia (25) id ad honorem magis, quam ad munera pertinet: cætera omnia, quæ ad tempus extra ordinem exiguntur, veluti munitio (26) viarum, ab hujusmodi persona exigenda non sunt.

13. Idem lib. 15. ex Cassio.

Vacatio, itemque immunitas, quæ liberis et posteris (27) alicujus data est, ad eos duntaxat pertinet, qui ejus (28) familiæ sunt.

Definitio honoris municipalis. 1. *De munere publico vel privato.* 2. *De viarum munitionibus, et prædiorum colla-*

(1) l. 17. §. 12. *l.* 21. §. 5. *supr. ad municip. l. un. C. de reis postulatis.*

(2) Reus intra eum annum, quo delatus est, honores petere non potest.

(3) Causæ criminales olim anno finiendæ erant. dixi ad *l.* 15. §. 5. *supr. ad SC. Turpill.* vide Cujac. 1. *obs.* 8. et 17. *obs.* 23.

(4) *Novell.* 134. *c.* 3. *in fin.*

(5) Ætas 25: annorum in administratore Reipublicæ et decurione exigitur, *ut hic.* et in judice 3. *Harmen.* 7.

(6) *l.* 6. §. 1. *l.* 11. *supr. de decurion. l.* 2. *infr. de vacat. l.* 2. *in fin. infr. de jure immunit. l.* 2. *in fin. infr. de reg. jur. l.* 8. *C. quando provocat.* excipe *l.* 3. §. 10. *supr. h. t.*

(7) *l.* 74. *supr. ad SC. Trebell.* hac lege usus est Michael Hospitalius Franciæ Cancellarius, anno 1563. Rothomagi, ut probaret Carol. IX. Gallorum regem, anno 14. ætatis incipiente majorem esse.

(8) *l.* 18. §. 14. *infr. h. t. l.* 13. §. 2. *infr. tit. prox.* judicis munere fungi quis invitus cogitur.

(9) Id est, captis pignoribus cogendus est, *l.* 1. *supr. de admin. et peric. tut.* adde *l.* 3. *C. ne uxor pro marito.*

(10) Tutores munus injunctum administrare cogi possunt. v. *l.* 3. *C. de suspectis.*

(11) Differentiam nota honoris et muneris. adde *l.* 14. *infr. h.t.*

(12) Munus obitur sine ullo honoris dignitatisve gradu: nec honorem gerenti indicitur.

(13) Honorem sustinens non potest cogi munus aliquod, honore destitutum, administrare: quidam etiam hinc colligunt, neminem duplici officio fungi posse. *l.* 10. §. 1. *C. de proximis. sacror. scrinior. lib.* 12. *tit.* 19. *l.* 1. *C. de præposit. agent. in rebus. lib.* 12. *tit.* 21. *l.* 5. *C. qui militare possunt. lib.* 12. *tit.* 34.

(14) *l.* 14. §. 5. *infr. h. t. l.* 2. *C. de officio magistr. offic. l.* 1. *C. de muneribus patrimon. l. ult. C. de primicerio. l.* 7. *C. de prox. sacror. scrinior. l.* 1. *C. de agentib. in reb. l.* 1. *C. de Castrensian. l. ult. C. de tyronibus.*

(15) *l.* 12. *infr. h. t.*

(16) Vel gentis. *Accurs.*

(17) Puta antiquiores. *l. ult. supr. de fide instrum. l.* 1. *supr. de albo. l.* 2. §. 7. *infr. de vacatione.*

(18) Hæc enim conditio tacite semper inest. Hinc etiam colligit Bartolus, statuta recipere interpretationem restrictivam. facit ad exceptiones *l.* 1. *C. de sacros. Eccles.*

(19) Necessitas legibus vim affert.

(20) Creandi quoties sunt Magistratus, et idonei reperiri non possunt, qui alias essent excusandi a Magistratu suscipiendo, non audiuntur. *l.* 14. *in fin. l.* 16. *in fin. infr. h. t. l.* 3. §. 2. *l.* 12. *supr. de decurionib. l.* 4. §. 5. *infr. de legat. l.* 2. *in fin. C. qui ætate. lib.* 10. *tit.* 49. *Nov.* 6. *c.* 6. nisi omnino sint impuberes. *l.* 2. *in fin. infr. de jure immunitatis.*

(21) *l.* 6. §. 5. *supr. de excus. tut.* imo non possumus reprobare, quod semel a nobis probatum est. *l.* 9. *supr. de negot.*

(22) V. *l.* 2. *in fin. infr. de vacatione.*

(23) *l.* 10. *supr. h. t. l.* 18. *infr. de verb. sign.* v. quæ notavi ad *l.* 1. §. 17. *supr. ne quid in loco publico.*

(24) Immunitate rescripto concessa, ea tantum videntur remissa, quæ ad tempus extra ordinem indicuntur, at non ea, quæ ordinaria sunt.

(25) Immunitate muneris concessa, honoris immunitas concessa non intelligitur.

(26) *l.* 14. §. 2. *infr. h. t.* vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 17. *supr. ne quid in loco publico.* Hi curatores viarum dicuntur. Paul. 5. *sent.* 6. §. 2.

(27) *l.* 4. *infr. de jure immunitatis.*

(28) Vacatio et immunitas, alicui et ejus posteris data, ad ejus posteros non extenditur, qui non sunt in ejus familia. Ergo ad emancipatos et fœminas non pertinet. An idem in feudo, in emphyteusi, in exilio, et similibus? alibi dicam.

tionibus. 3. *De persona, origine natalium, facultatibus, et lege considerandis.* 4. *De filiisfamilias plebeiis.* 5. *De honoribus gradatim deferendis. De ætate. De honoribus non continuandis.* 6. *De honoribus iterandis.*

14. CALLISTRATUS lib. 1. de Cognitionibus.

HOnor *municipalis* est administratio Reipublicæ cum (1) dignitatis gradu, sive cum sumptu, sive sine erogatione contingens.

§. 1. Munus aut publicum, aut privatum est: Publicum (2) munus dicitur, quod in administranda Republica [cum] sumptu sine titulo dignitatis subimus.

§. 2. Viarum munitiones (3), prædiorum collationes (4), non personæ, sed locorum munera sunt.

§. 3. De honoribus, sive muneribus gerendis cum quæritur, in primis consideranda (5) persona est ejus, cui defertur honor, sive muneris administratio: item origo natalium: facultates quoque an sufficere injuncto muneri possint: item lex, secundum quam muneribus quisque fungi debeat.

§. 4. Plebeii filiifamilias (6) periculo ejus (7), qui nominaverit, tenebuntur: idque Imperator noster Severus Augustus in hæc verba rescripsit: *Si in numero* (8) *plebeiorum filius tuus est: quanquam invitus honores ex persona filii suscipere cogi non debeas: tamen resistere, quominus patriæ* (9) *obsequatur periculo ejus, qui nominavit, jure patriæ potestatis non potes.*

§. 5. Gerendorum honorum non promiscua facultas est, sed ordo (10) certus huic rei adhibitus est: nam neque prius (11) majorem Magistratum quisquam, nisi minorem susceperit, gerere potest: neque ab omni ætate, neque continuare quisque honores potest.

§. 6. Si alii non sint, qui honores gerant, eosdem compellendos (12), qui gesserint, complurimis Constitutionibus cavetur. D. etiam Hadrianus de iterandis muneribus rescripsit in hæc verba: Illud consentio, ut si alii non erunt idonei, qui [hoc] munere fungantur, ex his qui [jam] functi sunt, creentur.

An heres patris teneatur pro filio decurione.

15. PAPINIANUS (13) lib. 5. Responsorum.

ET si filium pater decurionem esse voluit, tamen defuncto, honores, qui filio decurioni congruentes post mortem patris obtigerunt, ad onus (14) coheredis filii non pertinent, cum ei decurioni sufficientes facultates pater reliquerit.

De offerentibus pecuniam. 2. *An filius pro patre cavere cogatur.* 3. *De defensione Reipublicæ.*

16. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

ÆStimationem honoris, aut muneris, in (15) pecunia, pro (16) administratione offerentes audiendi non sunt.

§. 1. Qui pro honore pecuniam promisit, si solvere eam cœpit: totam (17) præstare, operis inchoati exemplo, cogendus est.

§. 2. Invitus filius pro patre, Rempublicam salvam fore, cavere (18) non cogitur.

§. 3. Defensionem Reipublicæ amplius, quam semel, suscipere nemo cogitur, nisi id fieri necessitas (19) postulet.

De provinciæ sacerdotio. 1. *An pater filio decurioni sumptus subministrare compellatur.*

17. HERMOGENIANUS lib. 1. Epitomarum.

SPonte Provinciæ Sacerdotium (20) iterare nemo prohibetur.

§. 1. Immunis ab honoribus et muneribus civilibus, si decurioni creato filio, quæm habet in potestate, consentiat (21), in muneribus et honoribus sumptus subministrare filio compellitur.

Divisio munerum. 1. *De personalibus.* 18. *De patrimonialibus.* 26. *De mixtis.* 28. *De communi horum appellatione.* 29. *De immunitate concessa.* 30. *De magistris, grammaticis, oratoribus, medicis, philosophis.*

18. ARCADIUS CHARISIUS lib. singulari de muneribus civilibus.

MUnerum *civilium* triplex divisio (22) est: nam quædam munera personalia sunt, quædam patrimoniorum dicuntur (23), alia mixta.

§. 1. Personalia (24) sunt, quæ animi (25) provisione, et (26) corporalis laboris intentione sine (27) aliquo gerentis detrimento perpetrantur: veluti (28) tutela, vel cura (29).

(1) *l.* 18. *infr. de verb. sign.* adde *l.* 10. *supr. h. t.*

(2) *l.* 239. §. 3. *infr. de verb. sign.*

(3) *l.* 1. §. 2. *l.* 12. *in fin. supr. h. t.*

(4) Vide quæ scripsi ad *l.* 27. §. 3. *supr. de usufruct.*

(5) Circumstantiæ in deferendo alicui munere vel honore considerandæ.

(6) Filiusfamilias. *Hal.*

(7) *l.* 4. *C. de filiisfam.*

(8) *l.* 1. §. 15. *supr. de ventre in possess. v.* Gellium, 2. *Noct.* 7. ubi ex placitis philosophorum tractat, an in omnibus patris jussui obsequendum sit.

(9) Vide *l.* 15. *infr. h. t.*

(10) Ordo gerendis Magistratibus præscriptus, servandus est. *l.* 18. *supr. ad municipalem.*

(11) Iterare, continuare, repetere honores vel munera nemo cogitur, nisi alii idonei non existant, qui iis fungi possint, *ut hic.* et §. 6. *infr. h. t. l.* 1. *C. h. t.*

(12) Ad denuo gerendum vel iterandum Magistratum vel honorem.

(13) Paulus. *Hal.*

(14) *l.* 3. *in fin. supr. h. t. l.* 21. §. 2. *supr. ad municipalem. ubi dixi.*

(15) Munus personale non licet adærare, *ut hic.* Quid? oblatum aut promissum eo nomine pretium licetne exigere? Accursius ita censet: et male. vide *l.* 9. *C. de excusat. muner. l.* 11. *infr. de pollicitat.*

(16) *l.* 9. *C. de excus. muner. lib.* 10. *tit.* 47. ὀ δυνατὸν ἀπαργυρίζεσθαι λειτουργίαν ἢ τιμήν. 54. *Eclog.* 4. c. 12. Adærare non licet munus personale.

(17) Adde *l.* 11. *in fin. infr. de pollicitat.*

(18) *l.* 3. §. 3. *infr. de administ. rerum.*

(19) V. *l.* 11. §. 2. *supr. h. t.*

(20) Adde *l.* 8. *infr. de vacatione.*

(21) V. *l.* 5. *C. de decurionib.*

(22) Imo duplex tantum. *l.* 1. *in pr.* et §. 1. *supr. h. t.* Goth.

(23) V. Ferrandum *lib.* 1. *explicat. c.* 50. Cottam *in voc. Liminarcha.* Turnebum *dicto lib. et c,* 29. *et lib.* 9. *adversar. cap.* 16. Mod.

(24) *l.* 1. §. 3. *supr. h. t.*

(25) *d.* §. 1. et *l.* 6. §. 3. *supr. h. t.*

(26) Persona est, quæ animo et corpore constat, *ut hic.*

(27) Personale munus est, cui obeundo animo et corpore tantum obeuntis opus est: non opus est ejus facultatibus et patrimonio. Qui personale munus obit, nudum animum ac corpus præbet, non res ullas, sine detrimento rerum suarum id obit: non res ejus, vel fundi, non patrimonia ejus servivunt, sed persona tantum: persona, inquam, quæ his duabus plane constat, animo et corpore.

(28) *Inst. de excus. tutorum, et ibi Theoph.*

(29) *l.* 1. §. 4. *supr. h. t.*

§. 2. Calendarii quoque curatio (1), et quæstura in aliqua civitate, inter honores non habetur: sed personale munus est.

§. 3. Tyronum (2), sive equorum productio, et si qua alia animalia necessario producenda vel res pervehendæ, sive persequendæ sunt, vel pecuniæ fiscales, sive annona, vel vestis, personæ munus est.

§. 4. Cursus vehicularis (3) sollicitudo, item angariarum (4) præbitio, personale munus est.

§. 5. Cura (5) quoque emendi frumenti, olei (nam harum specierum curatores, quos *σιτῶνας* (6), id est, *frumentarios*, et *ἐλαιῶνας* (7), id est, *olearios* appellant, creari moris est) inter personalia munera in quibusdam civitatibus numerantur: et calefactio (8) publici balnei, si ex reditibus alicujus civitatis (9) curatori pecunia subministratur.

§. 6. Sed et cura custodiendi (10) aquæductus personalibus muneribus adgregatur.

§. 7. Hirenarchæ (11) quoque, qui disciplinæ publicæ et corrigendis (12) moribus præficiuntur. Sed et qui ad faciendas (13) vias (14) eligi solent, cum nihil de proprio patrimonio in hoc munus conferant. Item Episcopi (15), qui præsunt pani, et cæteris venalibus rebus, quæ civitatum populis [ad] quotidianum victum usui sunt (16), personalibus muneribus funguntur.

§. 8. Qui annonam suscipit vel exigit (17), vel erogat, et exactores pacuniæ pro capitibus (18) personalis muneris sollicitudinem sustinent.

§. 9. Sed et curatores, qui ad colligendos civitatum (19) publicos reditus eligi solent, personali munere (20) subjungantur.

§. 10. Hi quoque, qui custodes (21) ædium (22), vel (23) archeotæ (24) vel logographi (25), vel tabularii (26), vel xenoparochi (27): ut in quibusdam civitatibus, vel limenarchæ (28), vel curatores ad extruenda vel reficienda ædificia publica, sive palatia, sive nava-

(1) Hinc curatores Calendarii. 12. *C. Theod. de curatorib. Calendarii.* 11. et Calendarium civitatis *ibid. lex* 1. *la recepte et receveur de la ville.*

(2) V. *l.* 4. *C. de proximis sacr. scriniorum. lib.* 12. *tit.* 19. 1. Veget. 7.

(3) *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.*

(4) V. *C. de cursu publico et angariis. lib.* 12. *t.* 57.

(5) Julius Pollux, *l.* 1. vide Festum *in Curator rei frumentariæ præpositus.*

(6) *l. ult.* §. 6. *infr. de administ. rer.* Sitonæ dicuntur, ut *ὀπορῶναι, τελῶναι, ἐλαιῶναι.* Erant autem eo loco apud Athenienses, quo apud Romanos frumentatores, coemptores frumenti *ἐκ τοῦ σῖτον ὠνεῖσθαι.* Erant et *σιτοφύλακες*, frumenti asservandi curam gerentes. Demosthenes *in oratione adversus Leptinem*, *καὶ τούτου ἐν τοῖς σιτοφύλαξιν ἀπογραφῆς ἄν τις ἴδοι.* Idem munus *σιτολογία*, curatores ipsi, frumenti coactores *σιτολόγοι*, *σιτόμετραι* dispensatores: illi rei frumentariæ, hi ædiles. De differentia curatoris rei frumentariæ et ædilis, v. Cujac. 2. *obs.* 23. Inde *σιτωνία*. *l.* 2. *infr. de vacat. muner.* Id munus summa in cura apud Venetos. vide Postellum, *c.* 17. *de Magistratibus Atheniensium*, et olim apud Romanos. vide *C. de canone frumentario Urbis Romæ*, *de frumento Urbis Constantinopolitanæ*, *de frumento Urbis Alexandrinæ*: Sitonicum, munus specierum, Principi vel Reipublicæ emendarum, *Nov.* 30. vel munus frumenti emendi. *C. ut nemini liceat in coëmptione specierum se excusare, et de munere sitoniæ vel sitonici.* De Sitoneto seu coemptione specierum, vide Cujac. 1. *observ.* 35.

(7) Adde §. 19. *infr. h. t.* *ἐλαιεμπόρος*. Bud.

(8) *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.*

(9) Curator civitatis, qui et pater. de quo vide *l. ult. C. de Judæis. l.* 9. §. 2. *infr. de administr. rer.* vide *l.* 3. *C. de modo mulctarum.*

(10) *l.* 1. §. 2. *supr. h.t.*

(11) V. *l.* 6. *supr. de custodia reorum. l.* 35. §. 5. *supr. ex quibus causis major.*

(12) Irenarchæ corrigendis moribus inter cætera Præfecti.

(13) *Al.* ad reficiendas vias.

(14) *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.*

(15) Episcopus est, qui summum arbitratum rerum habet, cui incumbit non tantum ocularis inspectio (quales erant apud Athenienses *ἐπίσκοποι τῆς χώρας*, id est, adolescentes, qui, cum ex ephebis excesserant, regiones circuibant, ut, quum ingrueret necessitas, essent regionum, viarum et locorum periti. v. Postellum, *c.* 18. *de Magistrat. Atheniens.*), sed et providentia. Cicero, 7. *ad Atticum* 10. vult enim me Pompeius esse, quem tota Campania et maritima ora habeat *ἐπίσκοπον*. Inde nomen Episcopi trahitur hic ad eos, qui panificiis præsunt, quos ædiles Cereales, Dion. 43. appellare possumus, *l.* 2. §. 32. *supr. de origine juris*. Galli, *Juges intendans de police*, *Commissaires des vivres.* Nomen Episcopi etiam ad verbi ministros relatum est, quorum munus est pascere Ecclesiam, *Actor.* 10. *vers.* 28. Inde Episcopatus *καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος*. *Actor.* 1. *vers.* 20.

(16) Usui injungunt, *vulg.* usui suggerunt. *Bud.*

(17) Vid. §. 5. *supr. h. t. l.* 1. §. 2. *supr. h. t. receveur des grains du public.*

(18) Ea capitatio est.

(19) *d. l.* 1. §. 2. *receveurs de la ville.*

(20) Muneri. *Hal.* *ψυχικοῖς δημοσίοις.*

(21) Galli *concierges.*

(22) Sacrarum vel Principis, sc. quos Græci *ναοφύλακας*. diversi fuerunt ab ædituis sacrarum ædium, quos *νεωκόρους* Græci vocant.

(23) Ut archæotæ. *Haloand.*

(24) Archæotæ, archivi custodes: ab archio dicti. de quo dixi ad *l.* 9. §. 6. *supr. de pœn.*

(25) Logographi tributorum rationibus scribendis occupantur. *l.* 1. *l.* 4. *C. de tabulariis. lib.* 10. *tit.* 69.

(26) Tabularii qui, dicam *ad d. tit. de tabulariis.*

(27) Xenoparochi iidem qui parochi, qui peregrinis salem et ligna et necessaria præbebant. Horatius, 1. *serm.* 5. *et parochi quæ debent ligna, salemque.* Porphyrius Copiarios vocat. Est et parochus pascens ipse et dominus. Horat. 2. *serm.* 8. *Tum parochi faciem nil sic metuentis, ut acres Potores.* Hinc Xenoparochiis publicis aliquem occupari dicimus. Cic. 3. *ad Atticum* 2. Ariarates, Ariobarzanis filius, Romam venit: vult, opinor, regnum aliquod emere a Cæsare: nam quomodo nunc est, pedem ubi ponat, in suo non habet: omnino enim Sestius noster parochias publicas occupavit. vel ut alii legunt, parochus publicus, vel parochis publicis, quo nomine Simeon Bossius ibidem intelligit eum, qui lautia, de quibus vide Festum *in Lautia et Dacrimas*, legatis externarum nationum præbebat, ut intelligitur ex formula Senatusconsulti, a Victorino publicata, *ξενιά τε αὐτοῖς, κατὰ τὸ διάταγμα τόπων, παροχήν τε καὶ πὸν ταμίαν τὸν κατὰ πόλιν τούτοις μισθῶσαι*, munus ei ex formula locorum lautiaque Quæstorem Urbanum locare mittereque. Lautia igitur *παροχή*. qui lautia præbet, parochus (et ita possumus xenia interpretari in *l.* 6. §. 3. *supr. de officio Procons.*) Nonius, 1. *num.* 239. Parochum, vehiculi præbitorem interpretatur: et ibidem Varro Sesqui-Ulysse. Hic omnia erat: idem sacerdos, prætor, parochus, denique idem senatus, idemque populi caput. A parocho parochias in Ecclesiis quidam vocari putant, male: quum *παροικία*, prius dictæ sint. *πάροικοι* sunt qui accolunt: inde, qui fanum aliquod accolunt, parochi dicti. Augustinus, 14. *de civitate.* Presbyter fuit quidam, nomine Restitutus, in parochia Calamensis Ecclesiæ. Parochiarum divisionem et attributionem singulis presbyteris Dionysius Episcopus dicitur primus excogitasse 13. *q.* 1. *can. Ecclesias*: hodie etiam curæ dicuntur, inde curiones. Erat etiam apud Gentiles maximus Curio. Livius, 3. *dec.* 7. cujus auctoritate omnes curiones regebantur, *Festus.*

(28) Liminarchæ, *vulg.* Aristot. 5. *Ethic.* 2. dixi ad *l.* 4. *supr. de fugitivis. l.* 38. *C. de liberali.* id est, portuum custodes, ubi tamen vulgata editio *limitarchæ*, et id quidem male: sed illud pejus, quod Cotta emendat in *l. un. C. de officio comitis orientis.* liminarchia pro lyciarchia.

lia, vel mansiones (1) destinantur: si tamen pecuniam publicam in operis fabricam erogent, et qui faciendis vel reficiendis navibus (2), ubi usus exigit, præponuntur, muneribus personalibus adstringuntur.

§. 11. Camelasia (3) quoque similiter personale (4) munus est: nam, ratione habita et alimentorum et camelorum certa pecunia camelariis (5) dari debet, ut solo (6) corporis ministerio obligentur. Hos ex (7) albi ordine vocari, nec ulla excusatione liberari, nisi sola (8) læsi et inutilis corporis, et infirmitate, specialiter sit expressum.

§. 12. Legati (9) quoque, qui ad sacrarium (10) Principis mittuntur, quia viaticum (11) quod legativum (12) dicitur, interdum solent accipere: sed et nyctostrategi (13) et pistrinorum (14) curatores personale munus ineunt.

§. 13. Defensores quoque, quos Græci syndicos (15) appellant, et qui ad certam causam agendam vel defendendam eliguntur, laborem personalis muneris adgrediuntur.

§. 14. Judicandi quoque necessitas (16) inter munera personalia habetur.

§. 15. Si aliquis fuerit electus, ut compellat eos, qui (17) prope (18) viam publicam possident, sternere viam: personale munus est.

§. 16. Pari modo, qui acceptandis, *sive suscipiendis censualibus* (19) *professionibus destinantur*, ad personalis muneris sollicitudinem animum intendunt.

§. 17. Mastigophori (20) quoque qui agonothetem excusat. vide Cujac. 9. *observ.* 9.

(1) Mansionum publicarum reficiendarum curatores fuere, de quibus hic agitur, non simpliciter de mansionum curatoribus. cæterum mansionis vocabulo Budæus intelligit σταθμούς, Galli *postes*, quarum præfecti ἐπισταθμοι. Isocrates *in Panegyrico.* Interdum ἐπισταθμοι appellantur metatores, qui in comitatu Principis, aut legati ducisve exercitus hospitia adsignant: Galli, *Mareschaux des logis*, *fourriers.* Hesychio ἐπισταθμία est ὑποδοχὴ ξένων. hospitum suscipiendorum munus. Suidæ σταθμός, τὸ πανδοκεῖον σταθμοῦχος, ὁ πανδοκεύς. ita Mauzazus fuit σταθμός diversorium, seu castellum Cappadociæ, Glossis ἐπίσταθμος, ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς, ἡ σταθμοῦ. Stationarius manceps. Ferrandus, 2. *Exposition.* 41. Mansionem unius diei viam intelligit non unam. Sipontinus et Spigelius. Certe mansionum meminit *lex* 8. *C. de annonis et tribut. l.* 2. *C. de conditis in publicis horreis. lib.* 10. *tit.* 26. *l.* 9. *C. de susceptor. lib.* 10. *tit.* 70. *l.* 2. *C. de lucris Advocatorum. lib.* 12. *tit.* 62. Mansiones Græci vocant ἀλλαγάς, posteriores dixere mansus, et inde manentes, *Helmodius.* Galli *maisons*, Cujac. ad *l.* 8. *C. de annonis.* quin et mansionatici. Mansus alia significatione accipitur. Galli *Mestairie*: unde mansuarii, *Mestaiers.* vide Cujac. 1. *Feud.* 4. §. 5. sed hic mansiones sunt diversoria, in quæ se recipiunt milites expeditionis tempore, vel etiam sacer comitatus. Hinc ad mutationes monsionesque singulas animalibus, cursui publico deputatis, pabula transvehere. *l.* 9. *C. Theod. de annona.* In mansionibus erant horrea, et in eis species, unde mansionum procuratio præsidibus mandatur. *d. l.* 2. In mansionibus quoque modii ænei erant vel lapidei. *d. l.* 9. Vetant Imperatores, provinciales cogi ab officialibus eis et eorum animalibus, sine pretio alimoniam præbere, *l.* 2. *C. de lucris Advoc.* et quemquam longius destinari ad instruendas mansiones, *l.* 8. *C. de annona*, Plin. 9. *cap.* 23. a Copto Camelis itur aquationum ratione, mansionibus dispositis. Lampridius in Alexandro: tacebantur secreta bellorum, itinerum dies publice proponebantur, ita ut Edictum præcederet ante menses duos, in quo scriptum erat, illa die, illa hora ab urbe sum exiturus, et, si dii voluerint, in prima mansione mansurus. Deinde per ordinem mansiones, deinde stativa, deinde, ubi annona esset accipienda, et id quidem, quousque ad fines barbaricos deveniretur, et alias militum expeditionis tempore sic disposuit, ut in mansionibus annonam acciperent, nec portarent decem, aut septem dierum cibaria, nisi in barbarico. Hinc constat, mansiones veteribus idem fuisse, quod Galli *repues et estappes traictes.*

(2) *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.*

(3) Vide *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.* Camelasia. *Haloand.* Camelasia est munus personale, at non Hippasia. *l.* 4. *C. de muneribus patrimoniorum. lib.* 10. *tit.* 41. Ammiano 16. quoddam tributi genus est Camelasia.

(4) Personale seu corporale munus est etiam Camelasia, non est patrimoniale, ut Hippasia, de qua in *l.* 4. *C. de muneribus patrimoniorum. lib.* 10. *tit.* 41. Cur ita? Cameli aluntur de publico, non sumptibus camelarii, qui eo nomine fungitur: præterea corporis infirmitas excusat ab eo munere, *l.* 2. §. *penult. infr. de vacat. et excusat. munerum.* est igitur personale, nec enim infirmitas corporis excusat a patrimonialibus.

(5) Camelarii camelorum curatores.

(6) Personalia sunt, quæ solo corporis ministerio obeuntur. §. 1. *supr. h. t.*

(7) Πρὸς τὴν τάξιν τοῦ λευκώματος. *Basil.* idque personale munus habet commune cum patrimoniali. *l.* 8. *C. de muneribus patrimoniorum. lib.* 10. *tit.* 41. quod neminem ob corporis debilitatem excusat. vide Cujac. 9. *observ.* 9.

(8) Personalium munerum proprium est, ab iis excusari posse corporis infirmitate.

(9) *l.* 8. *C. Theodos. de legatis et decretis legationum. lib.* 12. *tit.* 12.

(10) Sacrarium hic, aula et comitatus Principis.

(11) Viaticum est, quod ob viam et iter perficiendum datur.

(12) *l.* 2. *in fin. infr. de legationibus.* Legaticium, *Hugo a Porta.*

(13) Nicostrateci, *vulg. Haloand.* male Budæus veræ vocis ignarus, mendum esse quidem hic monuit: Turneb. vero mendo agnito, male ita emendavit, viarum stratarum, et pistrinorum curatores, 9. *advers.* 16. sed habenda est gratia posteris. Nyctostrategi enim in provinciis ii erant, qui Romæ Præfecti vigilum dicebantur. *supr. de officio Præfecti vigilum.* In Ægypto νυκτερινὸς στρατηγὸς, Strabo: Constantinopoli νυκτέπαρχος, et Prætor plebis, *Novell.* 13. v. Cujac. 13.

(14) Pistrinorum de origine hoc notandum. Primis temporibus fruges torrebant, deinde pinsebant: *Et torrere parant flammis et frangere saxo.* Molæ postea inventæ sunt asinariæ et trusatiles, hominum opera versatiles. Hinc pistrinum pro loco fatigationis pleno accipitur. Aquariæ molæ moletrinæ. Pistrinum qua ratione inventum fuerit, vide apud Senecam, 14. *epist.* 91.

(15) *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.* de syndicis vide Petrum Gregorium, 49. *syntagm.* et 1. *decret.* 39.

(16) Hæc quibusdam personis remittuntur. *l.* 6. §. 8. *supr. de excus.* adde *l.* 13. §. 2. *infr. tit. proxim.*

(17) Qui pecuniam publicam possident. *vulg.* Hugo a Porta.

(18) Viarum vicini viam sternere coguntur. *l.* 14. *in fin. supr. quemadmodum servit. amittant.*

(19) Vide *l.* 3. *l.* 4. *infr. de censibus.* dixi ad *l.* 6. *C. de fide instrum.*

(20) Mastigophori, flagriferi ad submovendam turbam, et cohibendas seditiones. *Budæus.* Lipsius tamen *libro de gladiatoribus*, *cap.* 5. hanc vocem refert ad spectacula. Jurabant enim gladiatores in hæc tria, ustionem, verbera et necem, qui ex more patiebantur necem, quum cecidissent: flammam, et verbera, si quando timidius pugnassent aut fugissent. Senec. *epistola* 1. *epist.* 8. Tibullus, 1. *Eclog.* 9. *Ure meum potius flamma caput, et pete ferro Corpus, et intorto verbere terga seca.* Seneca, *epist.* 7. Occide, ure, verbera. Seneca, 5. *epist.* 37. Eidem honestissimi et turpissimi illius autoramenti verba sunt, uri virgis (ita legendum est, non *vinciri*) ferroque necari, et 19. *epist.* 39. ure, cæde, occide, adde Ciceronem, 1. *Tusc. Quint.* hic ferrum acuebat: Ille accendebat ignibus laminas, hinc virgæ, inde flagella afferebantur. Tertullianus, Gladiator ad homicidium flagellis et virgis compellat invitum. Hoc fine lorarii et mastigophori, de quibus hic agitur, fuerunt in arena. Xiphilinus *in Nerone.* Quemadmodum quis audiet, quod neque videre potest, Augustum Imperatorem, τοὺς ἀγωνοθέτας τούς τε μαστιγοφόρους φοβούμενον. iisque pecuniam etiam subministrare, μὴ καὶ ἐλεγχθεὶς μαστιγωθῇ. Eusebius, 5. *c.* 1. Thucydides, *lib.* 4. et Pollux 3. Petronius *in satyrico.* In verba Eumolpi juravimus uri, vinciri, verberari. Huc etiam refer illud Tibulli, 1. *Elegia* 4. Ure, feri, et torque. Sane mastigophori hic sunt, qui agonothetas comitabantur: sive ut virgis insolentiam certatorum spectatorumque coercerent, sive ut pugnarent. Idem Xiphilino in Heliogabalo μαστιγονόμοι, ῥαβδοῦχοι. Suidæ ῥαβδοφόροι. Alciat. in *l. un. C. de athletis. lib.* 10. *tit.* 53. mastigophoros esse, qui præibant aganothetas seu athlothetas.

tas (1) in certaminibus (2) comitantur, et scribæ (3) magistratus (4) personali muneri serviunt.

§. 18. Patrimoniorum sunt munera, quæ sumptibus (5) patrimonii, et damnis administrantis (6) expediuntur.

§. 19. Elemporia (7), et ospratura (8) apud Alexandrinos patrimonii munus existimatur.

§. 20. Susceptores quoque vini per provinciam Africam patrimonii munus gerunt.

§. 21. Patrimoniorum autem munera duplicia sunt: nam quædam ex his muneribus, possessionibus sive patrimoniis indicuntur, veluti (9) agminales (10) equi, vel mulæ (11), et angariæ, atque verhedi (12).

§. 22. Hujusmodi igitur obsequia et hi, qui (13) neque municipes (14), neque incolæ sunt, adgnoscere coguntur.

§. 23. Sed et eos, qui fœnus (15) exercent, etsi veterani sint, tributiones (16) ejusmodi agnoscere debere rescriptum est.

§. 24. Ab hujusmodi muneribus neque primipilaris (17), neque veteranus (18), aut miles, aliusve, qui privilegio aliquo subnixus, nec pontifex (19) excusatur.

§. 25. Præterea habent quædam civitates prærogativam, ut hi, qui in territorio earum possident, certum quid frumenti pro (20) mensura agri per singulos annos præbeant: quod genus collationis munus possessionis est.

§. 26. Mixta (21) munera decaprotiæ (22), et icosaprotiæ, ut Herennius Modestinus et notando, et disputando bene et optima ratione decrevit: nam decaproti (23) et icosaproti (24) tributa exigentes, et corporale ministerium gerunt, et pro omnibus (25) defunctorum fiscalia detrimenta resarciunt: ut et merito inter mixta hoc munus numerari debeat.

§. 27. Sed ea, quæ supra personalia esse diximus, si hi, qui funguntur, ex lege civitatis suæ, vel more etiam de propriis facultatibus impensas faciant, vel annonam exigentes desertorum prædiorum damna sustineant: mixtorum definitione continebuntur.

§. 28. Hæc omnia munera, quæ trifariam (26) divi-

(1) *l.* 10. *infr. de pollicitationib. l. ult. C. Theod. de expensis ludorum.* 1. *lib.* 15. *tit.* 9. Agonothetæ, ἀγώνων διαθέται, certaminum Præfecti, Præsides munerarii. cujus vocis auctor Augustus, teste Quintiliano 8. antea domini ludorum. Cicero *de legibus.* editores Capitolinus *in Antonino:* Absens populi Romani voluptates per editores curari vehementer præcepit. vid. Lipsium, *cap.* 7. *Saturn.* Agonotheta igitur, sive munerarius, est editor gladiatorum, Circensium ludorum, vel curulium curator ἀφέτης. vid. Scalig. *in* 2. *Manilii.* Hieron. ad *Lucium.* Non est invidus agonothetes noster: Tertull. *lib. ad Martyres*: vos benedictæ, quodcunque hoc durum est, ad exercitationem virtutemque animi et corporis deputatur. Bonum agonem subituræ estis, in quo Agonothetes Deus vivus est, Xystarches Spiritus sanctus, corona æternitatis bravium. Hinc ἀγωνοθεσία munus constituendi certaminis. *l.* 20. §. 7. *supr. famil. l.* 109. *C. Theod. de decurionibus.* ἀγωνοθετεῖν. *l.* 10. *infr. de pollicitat.* Fundi agonothetici juris, *l.* 14. *C. de fund. patrim. lib.* 11. *tit.* 61. Agonotheticæ possessiones. *l.* 5. *C. de diversis prædiis urbanor. lib.* 11. *tit.* 69. quas σύγκτησιν ἀγωνοφορον vocat Celsus in *l.* 34. §. 1. *supr. de legat.* 2. id est, possessiones deputatas sumptibus sacrorum certaminum.

(2) *Al.* in sacris certaminibus: et ita videtur legisse Budæus in *l.* 4. *supr. de his qui notantur infam.*

(3) Scribæ munus est personale. §. 10. *supr. h. t. l. penult. C. de defensoribus civitatum. l.* 1. *C. de tabulariis. lib.* 12. *tit.* 69.

(4) Municipalis, scil. de scriba Prætoris. vide *l. ult. C. de magistratibus conveniendis.* Clarissimorum, *Nov.* 94. de scribæ officio vide Novellam Constantini, περὶ συνηθειῶν τοῦ σκρίβα, apud Cujacium *C. de tabul.*

(5) *l.* 1. §. 3. *in fin. supr. h. t.*

(6) §. 26. §. 27. *infr. h. t.*

(7) §. 5. *supr. h. t.* Elecmporia. *Hal.* id est, olei publici emendi cura. Elemphoria, *vulg.* alii Emporia apud Cottam *in voce* hospitatura: sed Cotta *ibid.* legit Eleamphoria, eaque voce intelligit hospitia, ad quæ Alexandrini euntes olivam in signum pacis referebant, sed id quam deridicule docti viderint.

(8) Ospratura factum verbum ex ὄσπρα, quod Hesychio significat varias fruges, et legumina. Ospratura igitur est minutarum frugum emendarum cura, *Hotom.* sed vulgata et Haloandri editio habet hospitatura: hosprionia, editio Hugonis a Porta: osprionæ Budæo, qui comparandis leguminibus creati sunt: osprionia munus ipsum: verum vulgata et Haloandri lectio verior est, ut sit hospitatura, hospitis recipiendi munus, *l.* 3. §. 13. *supr. h. t. l.* 10. §. 2. *infr. de vac. l.* 1. *C. de Episc. et Cler.* ἐπισταθμίαι. *l.* 6. *supr. de excus. tut.* hospitum, id est, militum et officialium Præsidis. *l.* 6. §. 5. *supr. de officio Præsidis.* Id enim solebant Alexandrini per vices pati. *l.* 3. §. 13. *supr. h. t.* Erant etiam in bene moratis civitatibus et Xenodochia et Xenones, id est, loca publica hospitibus recipiendis destinata, *l.* 16. *l.* 18. *l.* 32. *C. de Episcopis.* Brissonius. Illud interea valde notandum est, neminem cogi posse, ad infaustam hospitalitatis præbitionem, *l.* 6. *C. de metatis.* ut si quis a suo hospite petierit meretricem, vel scorta, vel ut strigillent equos, vel portent σάβανα.

(9) Extraordinariæ sunt hæ indictiones, quæ ad tempus ex improviso indicuntur, ut angariæ belli tempore, equi, muli, verhedi.

(10) Agminales equi dicuntur, quod agmen exercitus sequantur, convehantque impedimenta, Galli *le bagage*, Græci ταγματικούς. ab iis diversi, quos iidem appellant ἀγελάους, *Budæus.* id est, majores equos, qui et paraveredi et parafredi, ut in lege Bajuvariorum: Parafredos donent, aut ipsi vadant, ubi eis injunctum fuerit. Cujac. ad *tit. C. de cursu publico. lib.* 12. *tit.* 51.

(11) Mulabus (liceat ita cum Prisciano loqui, *lib.* 7. *c. de dativo*). vid. *tit. C. de cursu publico et angariis*, ut et asinis utebantur ad cursum publicum. quod sustulisse Julianum Socrates scribit, 3. *c.* 1. Sic Armenii camelis utebantur inter equites, Herodian. 4. quin et bobus utebantur ad eundem cursum publicum, *l.* 1. *C. Theod. de cursu publico.* Carolum magnum iter fecisse junctis bobus et bubulco, rustico more agente, Eguinartus scribit. vid. Cujac. ad *tit. C. de cursu publico.*

(12) Verhedi publici equi cursuales, ταχυδρόμοι, Græci, ad *l.* 8. *C. de cursu publico. lib.* 12. *tit.* 51. publici, Procopius, 2. *de bello Persico.* sic dicti, quod vehant rhedas, Festus. sunt tamen etiam sine rhedis. De paraveredis alibi diximus.

(13) Patrimonialia indicuntur etiam municipibus et incolis, *ut hic.* Imo et has indictiones extraordinarias præstant vel ipsæ Ecclesiæ. *l. neminem.* 11. *C. de sacrosanct. Eccles.*

(14) Qui municipes et incolæ. *supr. ad municipalem.*

(15) Id est, prout justum fuerit. *l.* 22. *in fin. supr. ad municipalem.*

(16) Intributiones, *Haloand.* de qua voce dixi ad *l.* 6. *in fin. supr. eodem. l.* 22. *in fin. supr. ad municipalem.*

(17) Qui primipili honorem gessit. de quo dicam ad *tit. C. de primipilo.*

(18) §. 29. *infr. h. t. l.* 7. *l.* 10. *infr. de vacat.*

(19) Pontifices non excusantur a muneribus patrimonialibus, §. 29. *infr. h. t.* adde *l.* 10. *infr. de vacatione munerum.* ut nec Ecclesia, nec domus regia necessitatis tempore. *l.* 21. *C. de cursu publico. lib.* 12. *tit.* 51.

(20) Inde originem forte habet et illud Gallorum, quod ipsi vocant *droict de Champart et Bourdelage*: de quo vide Molinæum *tit.* 2. *consuet. in pr. num.* 2.

(21) Imo patrimonii tantum. *l.* 8. *C. de muner. patrimoniorum. lib.* 10. *tit.* 41.

(22) Decaprotico, *vulg.* decaprotice. Cotta *in dictione* hospitatura, δεκαπρωτίαι, εἰκοσαπρωτίαι. *Hal.* decaprotia, decemprimatus. *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.* Icosaprotia, vigintiprimatus.

(23) *l.* 3. §. 10. *supr. h. t.* id est, decemprimi, ut et vigintiprimi: sic pentaproti, quinqueprimi. *l.* 1. *C. de privilegiis eorum qui in sacro palatio milit. lib.* 12. *tit.* 29.

(24) Sunt viginti primi et *Icosaprotia* viginti primatus. Joann. Bello. *Ans.*

(25) *Al.* oneribus. Græce ὑπὲρ τῶν ἀπόρων. ut mixta sint, in quibus quis corporale ministerinm præbere cogitur: ac præterea nonnihil ex bonis, ut est, qui pro defectorum oneribus fiscalia detrimenta resarcire tenetur: cujus periculo exactio et distributio censuum fit. *l.* 1. *l.* 3. §. *decaprotos. supr. h. t. l.* 2. *C. de tyronibus. lib.* 12. *tit.* 44. Hæc munera patrimonialia sunt.

(26) Trifariam dixit, ut plurifariam. *l.* 5. §. 11. *in fin. infr. de jure immunitatis.*

simus (1), una significatione comprehenduntur, nam personalia, et patrimoniorum, et mixta munera, civilia seu publica appellantur.

§. 29. Sive autem personalium duntaxat, sive etiam civilium (2) munerum immunitas alicui concedatur: neque (3) ab annona, neque ab angariis, neque a verhedo, neque ab ospite (4) recipiendo, neque a nave (5), neque capitatione, exceptis militibus et veteranis (6), excusari possunt.

§. 30. Magistris qui civilium munerum vacationem habent, item grammaticis (7), et oratoribus (8), et medicis, et philosophis, ne ospitem (9) reciperent a Principibus fuisse immunitatem indultam, et D. Vespasianus (10) et D. Hadrianus rescripserunt.

TIT. V.

DE (11) VACATIONE, ET (12) EXCUSATIONE (13) MUNERUM.

De æquitate. De appellatione. De calumnia. 2. *De his qui majorum onerum vitandorum gratia ad colonos prædiorum se transtulerunt.* 3. *De ætate. De numero liberorum.*

1. Ulpianus lib. 2. Opinionum.

Omnis excusatio sua (14) æquitate nititur: sed si prætendentibus aliquid sine judice credatur, aut passim sine temporis præfinitione, prout cuique libuerit, permissum fuerit se excusare; non erunt, qui munera necessaria in rebus publicis obeant: quare et, qui liberorum incolumium jure a muneribus civilibus sibi vindicant excusationem, appellationem (15) interponere debent: et qui tempora præfinita in ordinem ejusmodi appellationum peragendo non servaverint, merito præscriptione repelluntur.

§. 1. Qui excusatione aliqua utuntur, quotiescunque creati fuerint, etsi jam ante absoluti sunt, necesse habent appellare: sed si per calumniam et sæpius idem adversarius vexandi gratia ejus, quem scit perpetua vacatione subnixum, id facere probatus erit, sumptus (16) litis exemplo Decretorum Principalium præstare jubeatur ei quem sine causa sæpius inquietabit (17).

§. 2. Qui in fraudem ordinis in honoribus gerendis, cum inter eos ad primos honores creari possint, qui in civitate numerabantur, evitandorum majorum onerum gratia ad (18) colonos prædiorum se transtulerunt, ut minoribus subjiciantur: hanc excusationem sibi non paraverunt.

§. 3. Quamvis sexagintaquinque (19) annorum aliquis sit, et tres liberos incolumes habeat: a muneribus tamen civilibus propter has causas non liberatur.

6. *De surdastro.* 7. *De senio et corporis imbecillitate.* 8. *De his, qui primas literas docet.*

2. Idem lib. 3. Opinionum.

Sextum decimum (20) ætatis annum agentem, ad munus sitoniæ (21) vocari non oportet: sed si nihil proprie in patria servatur, de minoribus (22) quoque annis vigintiquinque ad munera sive honores creandi (23) justa ætas servanda est.

§. 1. Numerus liberorum, aut (24) septuaginta (25) annorum (26), ab honoribus aut muneribus his cohærentibus (27) excusationem non præstat, sed a muneribus tantum civilibus.

§. 2. Adoptivi (28) filii in numerum non proficiunt (29) eorum liberorum, qui excusare parentes solent.

§. 3. Qui ad munera vocantur, vivorum (30) se liberorum numerum habere tempore, quo propter eos excusari desiderant, probare debent: numerus enim liberorum postea impletus, susceptis antea muneribus non liberat.

§. 4. Quæ patrimoniorum onera sunt, numero liberorum non (31) excusantur.

§. 5. Incolumes (32) liberi, etiam si in potestate patri suo desierint esse, excusationem a muneribus civilibus præstant.

§. 6. Minus (33) audiens immunitatem civilium munerum non habet.

§. 7. Quem ita senio (34), et corporis imbecillitate (35) vexari Præses animadverterit, ut muneri perferendæ pecuniæ non sufficiat: dimittat et alium constituat. † Corporis debilitas eorum munerum excusationem præstat, quæ tantum corpore implenda sunt: cæterum quæ consilio (36) prudentis viri, vel patrimonio sufficientis in homines obiri possunt: nisi certis et receptis probabilibus causis non remittuntur.

(1) In principio hujus legis.
(2) Patrimonialium.
(3) *l.* 21. *C. de cursu publico. lib.* 12. *tit.* 51.
(4) Hospite.
(5) §. 10. *supr. h. t.*
(6) §. 24. *supr. h. t. l.* 5. §. 10. §. 11. *infr. de jure immunitatis.*
(7) Vide *l.* 6. §. 2. *supr. de excusat.*
(8) *Al.* Rhetoribus. *l.* 6. §. 2. *supr. de excus. tut.*
(9) *Al.* Hospitem. *l.* 10. §. 2. *infr. de vacatione.*
(10) Idem primus e fisco Rhetoribus salaria constituit, Suetonius, quod Cassiodorus Domitiano adscribit. Idem dicitur de Alexandro Severo teste Lampridio.
(11) *Libr.* 10. *C.* 44. 45. 46. 54. *Eclog.* 1.
(12) Vacatio nec causam, nec legem habet: excusatio utique habet.
(13) *Lib.* 10. *C.* 47. *et seq. ad fin.* 68.
(14) *l.* 33. §. 2. *supr. de procuratorib. l.* 9. *supr. de doli mali et met. except. l.* 13. *in fin. supr. de publ. judiciis.*
(15) *l.* 1. §. 1. *supr. quando appellandum. l.* 13. *in fin. supr. de decurionib. l.* 7. *C. de appellationib. l.* 2. *C. de decurionib. l. un. C. de vacatione publici muneris. lib.* 10. *tit.* 45.
(16) *l.* 79. *supr. de jud.*
(17) Inquietavit. *Hal.*
(18) Ad rus colendum confugiens, ne muneribus civitatis fungatur, excusationem muneris non habet.
(19) *l.* 3. *in fin. infr. de jure immunit.* vid. *l. un. C. qui numero tutel.*
(20) Vide Cujac. *c.* 27. *de præscr. in fin.*
(21) Vide *l.* 18. §. 5. *supr. de muner.*
(22) *l.* 8. *supr. tit. prox.*
(23) Creandis. *Hal.*
(24) *l.* 8. *infr. h. t.*
(25) Septuaginta quinque. *Hal.*
(26) Vide Brissonium *lib.* 3. *select. antiquit. c.* 11. et M. Vertranium *de jure liberorum c.* 18. Mod.
(27) Honoribus munera plerumque cohærent.
(28) *Inst. de excus. tut. in princ.*
(29) Id etiam Senatus constituit Neronis temporibus. Tacit. 15.
(30) Defuncti liberi parentibus non prosunt ad excusationem, nisi in bello sint amissi. *l. ult. infr. h. t.*
(31) *l.* 6. §. 4. *supr. tit. prox. l.* 5. *C. de muner. patrimon. lib.* 10. *tit.* 41.
(32) *l.* 2. §. 3. *supr. de excus. tut.*
(33) *l.* 7. §. 1. *supr. de decur.*
(34) V. *l.* 5. *infr. de jure immunit.*
(35) *l.* 18. §. 11. *supr. tit. prox.*
(36) Vide *l.* 1. *supr. de postulando. l.* 2. §. 36. ubi de Appio Claudio cæco. *supr. de origine juris.*

§. 8. Qui pueros primas (1) literas docent, immunitatem a civilibus muneribus non habent: sed ne cui eorum id, quod supra (2) vires sit, indicatur ad Præsidis religionem pertinet, sive in civitatibus, sive in vicis primas literas magistri doceant.

De nave.

3. Scævola lib. 3. Regularum.

His qui naves marinas (3) fabricaverunt, et ad annonam Populi Romani præfuerint (4), non minores (5) quinquaginta millium modiorum, aut plures singulas non (6) minores decem millium modiorum, donec hæ naves navigant, aut aliæ in earum locum, muneris publici vacatio præstatur ob navem. Senatores (7) autem hanc vacationem habere non possunt: quod nec habere illis navem (8) ex Lege Julia repetundarum licet.

De his, qui Reipublicæ causa abfuerunt.

4. Neratius lib. 1. Membranarum.

Tempus vacationis, quod (9) datur eis, qui Reipublicæ causa afuerunt (10), non ex eo die numerandum est, quo quis abesse desiit, sed cum quodam laxamento itineris: neque enim minus abesse Reipublicæ causa intelligendus est, qui adit negotium, vel ab eo revertitur. Si quis tamen plus justo temporis, aut itinere, aut in alio loco commoratus, consumpserit: ita ea interpretanda erit: ut ex eo tempore vacationis dies incipiat ei cedere, quo iter ex commodo (11) peragere potuisset.

De decurionatu.

5. Macer lib. 2. de Officio Præsidis.

A (12) decurionatu, quamvis hic quoque honor est, ad alium honorem nullam vacationem tribuendam, Ulpianus respondit.

De his, quæ extra ordinem imperatur.

6. Papinianus lib. 2. Quæstionum.

Hi qui muneris publici vacationem (13) habent (14), ad ea, quæ (15) extra ordinem imperantur, compelli non solent.

De veteranis.

7. Idem lib. 36. Quæstionum.

A Muneribus (16), quæ (17) non patrimoniis (18) indicuntur, veterani post Optimi nostri Severi Augusti literas, perpetuo excusantur.

De ætate. De numero liberorum. 1. De redemptoribus vectigalium. 2. De liberis veteranorum. 3. De collationibus extraordinariis, et his, quæ e lege fiunt. 4. De philosophis. 5. De eo, qui Romæ litigat.

8. Idem lib. 1. Responsorum.

In honoribus delatis neque (19) major annus (20) septuaginta, neque pater numero quinque liberorum excusatur. Sed in Asia sacerdotium (21) Provinciæ suscipere non coguntur numero liberorum quinque subnixi, quod Optimus Maximusque Princeps noster Severus Augustus decrevit, ac postea in cæteris (22) provinciis servandum esse constituit.

§. 1. Non alios fisci vectigalium redemptores a muneribus civilibus, ac tutelis (23) excusari placuit, quam eos qui præsentes (24) negotium exercerent.

§. 2. Vacationum privilegia non (25) [vetant] liberos veteranorum.

§. 3. Qui muneris publici vacationem habet, per magistratus (26), ex improviso collationes indictas recte recusat: eas (27) vero, quæ e lege fiunt, recusare non debet.

§. 4. Philosophis (28), qui se frequentes atque utiles per eandem studiorum sectam contendentibus præbent, tutelas (29), item munera sordida corporalia remitti placuit: non (30) ea quæ sumptibus expediuntur: etenim

(1) Literatores a Lampridio *in Alexandro Severo* sunt, qui pueros primas literas docent, *ut hic.* qui primis literis pueros imbuunt. *l.* 11. *in fin. supr. de muner.*

(2) *l.* 4. §. 2. *supr. de muner.*

(3) Aliud in fluviatilibus navibus.

(4) Præbuerint. *Hal.*

(5) Navem non licuit etiam olim ex lege, lata a Quinto Claudio tribuno plebis, majorem trecentarum amphorarum habere. Liv. 21.

(6) Nave Latinus civitatem Romanam accipiebat, si non minorem, quam decem millia modiorum navem fabricaverat, et Romam sex annis frumentum portaverat, ex Edicto D. Claudii. Ulpian. 3. §. *ultim.*

(7) Navem senator habere prohibetur Lege Julia repetundarum. Cicero *Verrina* 2. idem in Præsidibus et procuratoribus Cæsaris, *l.* 46. §. 2. *supr. de jure fisci.* ratio est, ut quæstus ex prædatione cohibeantur. putat Cujacius, Lege Julia navium interdictarum modum definitum: nam senatoribus, fundos maritimos habentibus, ad fructus deportandos capacem navem in Italia habere licuit, et deportatis, ex Lege Augusti, non licuit habere, nisi naves actuarias duas, et onerariam unam, quæ non esset plusquam amphorarum mille. Coercetur adquirendi et negotiandi libertas: nam et servos aut libertos ex eadem lege plusquam viginti: et in bonis, plusquam quingenta millia sestertium habere non poterant. Dion. 56. vid. Cujac. 6. *obs.* 38. *ubi tractat de his, qui naves habere non possunt.*

(8) *l.* 46. §. 2. *supr. de jure fisci.*

(9) *l.* 10. §. 3. *supr. de excus. tut.*

(10) Absunt. *Hal.*

(11) Id est, commode.

(12) *Subaudi*, adepto, gestoque.

(13) Immunitatem.

(14) A Principe.

(15) *l.* 8. §. 3. *infr. h. t. l. un. C. de vacatione publ. muner. lib.* 10. *tit.* 45.

(16) Muneribus civilibus, *vulgat. Hal. Hugo a Porta.* adde *l. ult. in fin. supr. de veteranis.*

(17) Munera, quæ patrimoniis non indicuntur, quæ putantur? personalia.

(18) *l.* 2. §. 1. *supr. de veteranis.*

(19) *l.* 2. §. 1. *supr. h. t.*

(20) Major annis septuaginta, *Hal.* major annis septuaginta quinque. *vulgat.*

(21) Sacerdotia, quorum hic fit mentio, et in *l.* 17. *supr. tit. prox. l. un. C. de periculo successorum parentis. lib.* 10. *tit.* 61. *l.* 8. *C. de muner. patr. lib.* 10. *tit.* 41. munera fuerunt provincialia, quæ adipiscebantur, qui ludis præerant in honorem Deorum institutis cum sumptu aliquo: ἡ ἱεροσύνη συνίστησιν τὸ ἐπιτελεῖν τὰ κυνηγέσια. *Basil.* Sacerdos munerarius, qui ludis theatralibus præerat. Hujusmodi munus fuit Asiarchia, *ut hic.* et *l.* 2. *C. Theod. de expensis ludorum. Act.* 19. *vers.* 30. Euseb. 4. c. 15. *l.* 1. *C. de officio Comitis Orientis. l.* 2. *C. Theod. de expens. lud.* Syriarchia seu Antiochiæ Syriæ sacerdotium, *d. l.* 1. *d. l.* 2. *C. cupressis. lib.* 11. *tit.* 77. *d. l.* 2. *C. Theod. de expens. lud. l.* 1. *C. de nat. lib. Nov.* 89. Bithyniarchia, Cappadocarchia, *l.* 6. §. 14. *supr. de excus. tut.* Phœnicarchia, *l.* 1. *C. de nat. lib. Nov.* 89. *in fin.* vid. Cujac. 2. *observ.* 13.

(22) Præter Asiam.

(23) Vide quæ scripsi ad *l.* 17. *in fin. infr. h. t.* vid. *l.* 8. *C. de excus. tut.*

(24) Qui per se negotium δι' ἑαυτῶν. *Basil.* 54. id est, suo nomine. Cujac. ad *l. un. C. de conductor. vectigal. fisc.*

(25) Non spectant ad liberos, *vulg. Hal. Hugo a Porta.* Imo spectant. *l.* 2. *supr. de veteran.*

(26) *l.* 6. *supr. h. t. l. un. C. de vacatione publici muneris. lib.* 10. *tit.* 45.

(27) *l. un. C. de vacat. publici muneris. lib.* 10. *tit.* 45.

(28) *l.* 6. §. 5. §. 7. *supr. de excus. tut.*

(29) *d.* §. 5.

(30) *l.* 6. *C. de muner. patrim. lib.* 10. *tit.* 41. *l.* 8. *C. de professor. et medicis. lib.* 10. *tit.* 52. Imo et ea. *l. ult. C. de profess.*

vere philosophantes pecuniam contemnunt (1), cujus retinendæ cupidine fictam (2) adseverationem detegunt.

§. 5. Qui maximos Principes appellavit, et causam propriam acturus Romam profectus est: quoad cognitio finem accipiat, ab honoribus, et civilibus muneribus apud suos excusatur.

De professoribus. 1. De negotiatoribus frumentariis.

9. PAULUS lib. 1. Responsorum.

EOs qui Romæ (3) profitentur, proinde (4) in patria sua excusari muneribus oportere, ac si in patria sua profiterentur.

§. 1. Paulus respondit: privilegium, frumentariis (5) negotiatoribus concessum, etiam ad honores excusandos pertinere.

De oneribus patrimonialibus. 1. De corpore mensurarum frumenti. 2. De militibus et professoribus. 3. De paupertate et facultatibus auctis. 4. De defensoribus reipublicæ.

10. IDEM lib. 1. Sententiarum.

AB his oneribus, quæ possessionibus vel patrimonio indicuntur, nulla (6) privilegia præstant vacationem.

§. 1. Corpus mensurarum (7) frumenti juxta annonam Urbis habent (8) vacationem: in provinciis non idem (9).

§. 2. Angariorum (10) præstatio, et recipiendi hospitis (11) necessitas, et militi et liberalium (12) artium professoribus (13) inter cætera remissa sunt.

§. 3. Auctis (14) post appellationem medio tempore facultatibus paupertatis obtentu non excusantur.

§. 4. Defensores (15) Reipublicæ ab honoribus et muneribus eodem tempore vacant.

De muneribus patrimonialibus.

11. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

SUnt munera, quæ rei (16) proprie cohærent: de quibus neque liberi, neque ætas, nec merita militiæ nec ullum aliud privilegium jure tribuit excusationem: ut (17) sit (18) prædiorum collatio (19), viæ sternendæ, angariarumve exhibitio, hospitis suscipiendi munus (20) (nam nec hujus quisquam excusationem, præter eos, quibus principali beneficio concessum est, habet), et si qua sunt præterea alia hujusmodi.

De legato. 1. De comitibus præsidum.

12. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

LEgato (21), qui publicum negotium tuitus sit, intra tempora vacationis præstituta rursum ejusdem negotii defensio mandari non potest.

§. 1. Comites (22) Præsidum, et Proconsulum, Procuratorumve Cæsaris, a muneribus vel honoribus et tutelis (23) vacant.

De his qui operam dare ad judicandum non possunt. 1. De plena vel exiguiore vacatione. 2. De munere judicandi.

13. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

PRætor eos, quoscunque intelligit operam (24) dare non posse ad judicandum, pollicetur se excusaturum: forte quod in perpetuum quis operam dare non potest, quod in eam valetudinem (25) incidit, ut certum sit, eum civilia officia subire non posse, aut si alio morbo laboret, ut suis rebus superesse non possit, vel

(1) Paupertatem Philosophi quidam malam non putant: quinimo nonnulli pecuniam omnino contemnebant, et argento odium indicebant. Lactant. 6. *Inst.* 12. quid tu tam pusillo animo paupertatem times, quam etiam vestri philosophi laudant: nihil hac tutius nihilque tranquillius esse testantur: hoc quod times, sollicitudinis portus est. Sen. 1. *epist.* 17. non est quod paupertas nos a philosophia removeat, ne egestas quidem. *et post:* licet ad philosophiam sine viatico pervenire. *et epist.* 18: Incipe cum paupertate habere commercium. *Aude hospes contemnere opes, et te quoque dignum Finge Deo*, nemo alius Deo dignus, quam qui opes contempsit. et Minucius *in Octavio*, loquens de Christianis: facultates, inquit, si utiles putaremus, a Deo posceremus; utique indulgere posset aliquantum, cujus est totum: sed nos contemnere malumus opes, quam continere. *et post*: quod corporis humana vitia sentimus et patimur, non est pœna, militia est. *et post*: ut aurum ignibus, sic nos discriminibus arguimur: sicque Christianus miser videri potest, non potest inveniri. et Salvian. 2. *de Ecclesia*: impedimenta hæc sunt, non adjumenta, onera, non subsidia; possessione enim et usu opum non fulcitur religio, sed evertitur.

(2) Ficta adseveratio dicitur, ut fictus cœlibatus, in *l.* 18. *C. ad l. Jul. de adult. l.* 5. *C. de donat. ante nupt.*

(3) *l.* 6. §. 11. *supr. de excus. tut.*

(4) Perinde. *vulg. Hal. d.* §. 11. *l. ult. supr. de interdict. et releg. l.* 33. *supr. ad municip. l. un. C. de mulier. et in quo loco. lib.* 10. *tit.* 62. *Novell.* 78.

(5) Facit *l.* 5. *supr. de muner.*

(6) Ideoque neque miles, neque Pontifex excusatur, *l.* 18. §. 24. *supr. de muner.* nec Ecclesia, neque mulier. *l. penult. C. de muner. patrim. lib.* 10. *tit.* 41. *l. un. C. de mulier. et in quo loco. lib.* 10. *t.* 62.

(7) Mensorum, *Hal. Hugo a Porta.* vid. *l.* 1. *C. de condit. in publ. horreis. lib.* 10. *tit.* 26. *l.* 26. *supr. de excus. tut. l.* 12. *in fin. supr. de re milit.* Hi mensores Præfecto Urbis parebant. Erant autem in portubus Tiberinis horrea, et in his annonæ urbicæ. Inde mensores portuenses quibus junguntur caudicarii, id est, nautici frumentarii. *l.* 1. *C. Theodos. de canone frumen. Urbis Rom. l.* 9. *C. Theod. de suariis.*

(8) Habet.

(9) Item.

(10) Angariarum. *vulg. Hal.* vid. *C. de cursu publico.*

(11) Vide *l.* 18. §. 29. *supr. de muner.*

(12) *l. ult. in fin. supr. tit. prox.*

(13) Professores et medici excusantur a metatis, id est, onere recipiendi hospitis, *l. ult. in fin. supr. de munerib. l.* 8. *C. de metatis. l.* 6. *C. de professorib. et medicis.* quod munus Modestinus ἐπισταθμίαν vocavit.

(14) *l.* 4. §. 1. *supr. de munerib.*

(15) Adde *l.* 3. §. 15. *supr. de munerib.*

(16) Rei cohærentia, seu Realia munera omnes præstant. A realibus non excusat numerus liberorum, ætas, militia, nullum denique, licet sacerdotii privilegium.

(17) Realium munerum exempla hæc, prædiorum collatio, viæ sternandæ, angariæ exhibitio, hospitis suscipiendi munus.

(18) Ut est, *Hal.* sic Græci ὡς ἐν ἔπι τῶν δημοσίων. 54. *Eclog.* 5. *c.* 9. A muneribus, quæ rebus cohærent, nullum privilegium excusat, velut in fiscalibus etc *legendum est.*

(19) *Legendum ita videtur*, Prædiorum collatio viæ sternendæ etc. id est, ad viam sternendam. adde quæ scripsi ad *l.* 27. §. 3. *supr. de usufr.*

(20) Græci metata appellant. *Eclog. ibid.* Hospitis suscipiendi munus patrimoniale est. Hospitis, inquam, etiam militis. *l.* 3. *C. de muneribus patrim. l.* 3. §. 14. *l. ult.* §. *penultim. et ultim. supr. de muner. l.* 1. *C. de Episc. et clericis. C. de metatis. lib.* 12. *tit* 41. *l.* 6. §. 6. *supr. de offic. Præsid.*

(21) *l.* 8. *infr. de leg.*

(22) *l.* 6. *supr. de offic. Præsid. l.* 4. *supr. de offic. adsessor. l.* 41. §. 2. *supr. de excus. tut.*

(23) Tutelas nominatim remitti oportere, hinc colligunt: et immunitate legibus concessa, tutelas remissas non censeri. *l.* 8. §. 1. *supr. h. t. l. non tantum.* 17. §. *eos.* 2. *supr. de excus. tut.* Capitolinus *in Gordiano.* Familiæ Gordiani senatus decrevit, ut a tutelis, et legationibus, et a publicis necessitatibus, nisi si vellent, posteri ejus semper vacarent. Eodem modo pecuniaria munera nominatim remitti oportet.

(24) Operam dare judex dicitur, ut et arbiter, *l.* 18. *supr. de judiciis.* ubi dixi.

(25) *l.* 2. §. 7. *supr. h. t. l.* 18. §. 11. *supr. de munerib.*

si quid (1) sacerdotium (2) nancti sint, ut discedere ab eo sine (3) religione non possint: nam et hi in perpetuum excusantur.

§. 1. Duo genera tribuendæ muneris publici vacationis sunt: unum plenius, cum et militiæ datur, aliud exiguius, cum nudam muneris vacationem acceperint.

§. 2. Qui autem non habet excusationem, etiam invitus (4) judicare cogitur.

§. 3. Si post causam actam cœperit se excusare judex: si quidem privilegio, quod habuit ante (5), quam susciperet judicium, velit se excusare, nec (6) audiendus est: semel enim adgnoscendo (7) judicium, renunciat excusationi: quod si postea justa causa incidit, ut judex vel ad tempus excusetur: non debet in alium judicium transferri, si cum captione id futurum est alterutrius: tolerabilius denique est, interdum judicem, qui semel cognoverat, tantisper expectare, quam judici novo rem rursum judicandam committere.

De filio defuncto. 2. Ne cui duæ curæ operis eodem tempore imperentur.

14. MODESTINUS lib. 7. Regularum.

AD excusationem munerum defunctus (9) filius non prosit (9), præterquam (10) in bello amissus.

§. 1. Eodem tempore idem (11) duas curas operis [non] administrabit (12).

TIT. VI.

DE JURE (13) IMMUNITATIS (14).

De his, qui in navibus operantur. 1. De heredibus. 2. De descendentibus ex fœminis.

1. ULPIANUS lib. 3. Opinionum.

QUi ob hoc tantum (15) in navibus sunt, ut in his agendi causa operarentur, nulla constitutione immunitatem a muneribus civilibus habent.

§. 1. Personis (16) datæ immunitates heredibus non (17) relinquuntur.

§. 2. Sed et generi (18) posterisque (19) datæ custoditæque, ad eos, qui ex fœminis nati sunt, non (20) pertinent.

De his, qui se adstrinxerunt, cum compelli non possent. 1. De impuberibus.

2. IDEM lib. 4. de Officio Proconsulis.

SI qui certa (21) conditione muneribus vel honoribus se adstrinxerunt, cum (22) alias compelli non possent inviti suscipere istum honorem: fides (25) eis servanda est conditioque, qua se ad munera sive honores applicari se passi sunt.

§. 1. Impuberes (14) quamvis (25) necessitas penuriæ hominum cogat, ad honores non esse admittendos, rescripto ad Benidium (26) Rufum, Legatum Ciliciæ declaratur.

De ætate.

3. IDEM libro quinto.

MAjores septuaginta (27) annis a tutelis, et muneribus [personalibus] vacant, sed qui ingressus est septuagesimum annum, nondum (28) egressus, hac vacatione non utetur: quia non videtur major esse septuaginta annis, qui annum agit septuagesimum (29).

De posteris.

4. MODESTINUS lib. 6. Regularum.

IMmunitates generaliter tributæ eo jure, ut ad posteros (30) transmitterentur, in perpetuum (31) succedentibus (32) durant.

De ætate. 2. De numero liberorum. 3. De negotiatoribus. De navicularìis, et eorum liberis, et libertis. 7. De vocato ad munera, priusquam excusationem haberet. 8. De negotiatione. 9. De navicularia. 10. De publican. 11. De colonis Cæsaris. 12. De colleg. et corp.

(1) Vel si qui. *Haloand.*

(2) *l. 2. supr. de in jus vocando. l. 18. supr. de procurat. l. 36. supr. de fideicomm. libert.*

(3) Sacerdotes ab honoribus et muneribus civilibus excusationem habuisse, hæc vetus inscriptio ostendit: Veratio A. F. Pal. Qui cum privilegio sacerdotii Cœnisensus munitus potuisset ab honoribus et muneribus excusari, præposito honore patriæ, honorem ædilitatis laudabiliter administravit. et Cicer. *in Lucullo*: sacerdotes deorum vacationem habere scribit. Cujac. ad *l. 1. C. de peric. successor.*

(4) *l. 9. supr. de muneribus.*

(5) *l. 5. §. 7. infr. de jure immun.*

(6) *l. 74. supr. de judic.*

(7) *l. 5. in fin. infr. titul. proxim.*

(8) Tunc, cum pater ad munera nominatur. *l. 2. §. 3. supr. h. t. l. 18. supr. de excusat. tutor.* Pater ut excusetur numero liberorum, requiritur, ut liberi sint incolumes, ut sint cives, non capti ab hostibus, *l. 2. C. qui num. liber.* ut sint legitimi, non adoptivi, *l. 2. §. 2. supr. h. t.* ut nati sint. nam qui in utero sunt, non prosunt.

(9) *Al.* non prodest.

(10) 2. Gell. 15. *l. 18. supr. de excus. tutor. Inst. de excus. in princ.*

(11) *l. 1. in fin. infr. de oper. publ.*

(12) Invitus scil.

(13) De immunitate nemini concedenda, *L.* 10. *C.* 25. de immunitate Ecclesiarum, Cœmeterii, et rerum ad ea pertinentium. 3. *Decret.* 49.

(14) Græci ἀλειτουργησίαν appellant. 54. *Eclog.* 2. vide *l. 5. §. 6. infr. h. t.*

(15) Adde *l. 5. supr. de muner.*

(16) Personalis immunitas ad heredem non transit.

(17) *l. 28. in fin. supr. de legat.* 2. vid. *l. 1. §. 43. supr. de aqua quotid. l. 13. C. de excus. muner.*

(18) Generi immunitas data, ad natos ex fœminis non pertinet.

(19) Posteris data immunitas, ad eos, qui nati ex fœminis sunt, non pertinet.

(20) *l. 4. infr. h. t. l. 13. supr. de muner.* Imo pertinent. *l. 116. l. 122. in fin. l. 163. in fin. l. 201. l. 220. infr. de verb. sign. l. 45. supr. de legat. 2. l. 16. supr. de testam. tut. l. ult. supr. ad SC. Trebell.* solve: ubi agitur de immunitatibus, filiæ non veniunt: in aliis, puta tutelis, legatis præstandis, contractibus, posterorum nomine filiæ continentur. vid. Tiraq. *de retractu. §. 1. gl. 9. n.* 243.

(21) *l. 2. C. de his, qui sponte.*

(22) Sponte suscipit, qui invitus compelli non potest.

(23) Fidem servare debet, qui quid suscepit. v. *l. 5. C. de obligat.*

(24) Impubes ad honores non admittitur, etiamsi necessitas et penuria sit aliorum hominum. vid. *l. 8. supr. de muner.*

(25) Necessitas non semper licitum facit, quod alias illicitum est.

(26) Beridium. *Hal.*

(27) Septuagenarius excusationem habet a muneribus personalibus, vide *l. 5. infr. h. t. l. 1. in fin. supr. da vacatione.* vide Cujac. *cap. 33. extr. de præscript.*

(28) Qui annum aliquem ingressus est, nondum egressus intelligitur.

(29) Nisi alia sit consuetudo: nam in Syria anni 65. excusationem præstant. *l. 3. infr. de censib.*

(30) Posteris alicujus data immunitas non extinguitur durantibus posteris: eo tamen nomine non comprehenduntur ex fœminis nati. *l. 1. in fin. supr. h. t. l. 13. supr. de munerib.*

(32) Succeduntne ii, qui ante impetratam immunitatem nati sunt? vide Hotoman. 2. *Illustr.*

(32) Cui nulla definita est ætas, nullusque terminus, ut in cæteris ætatibus, Cicer. *de senect.* 2. Alciat. 10. *Parer.* 10. Infantia, septimo anno: pueritia duodecimo in fœminis, 14. in masculis: adolescentia, sive pubertas 25. Juventus 46. Inde senectus.

*

5. Callistratus lib. 1. de Cognitionibus.

Semper in civitate nostra (1) senectus (2) venerabilis (3) fuit: namque Majores nostri pene eundem honorem (4) senibus quem magistratibus tribuebant. Circa munera quoque municipalia subeunda idem (5) honor senectuti tributus est. Sed eum qui in senectute locuples factus est, et ante nullo publico munere functus est, dici potest non eximi ab hoc onere privilegio ætatis: maxime si non tam corporis habeat vexationem, quam pecuniæ erogationem indicti muneris administratio: et ex ea sit civitate, in qua non facile sufficientes viri publicis muneribus inveniantur.

§. 1. Legem quoque respici cujusque loci (6) oportet, an cum aliquas immunitates nominatim complecteretur, etiam de numero annorum in ea commemoretur: idque etiam colligi potest ex literis Divi Pii, quas emisit ad *Ennium Proculum* Proconsulem Provinciæ Africæ.

§. 2. Demonstratur varie, nec abscisse (7), numerum liberorum ad excusationem municipalium munerum prodesse, ex rescriptis Divi Elvii Pertinacis: namque Silvio Candido in hæc verba rescripsit: Εἰ καὶ μὴ πασῶν λειτουργιῶν ἀ[illegible]σιν τοὺς πατέρας ὁ τῶν τέκνων ἀριθμός (8). ἀλλ' οὖν ἐπειδὴ ἑκκαίδεκα παῖδας ἔχειν διὰ τοῦ βιβλίου ἐδήλωσας, οὐκ ἔστιν ἄλογον ὥστε συγχωρῆσαι σχολάζειν τῇ παιδοτροφίᾳ καὶ ἀν[illegible]θαι σε τῶν λειτουργιῶν. id est, *Etsi non ab omnibus muneribus dimittit patrem natorum numerus: tamen quia sedecim* (9) *pueros habere te per libellum notificasti: non est irrationabile, ut concedamus filiorum educatione remitti tibi munera* (10).

§. 3. Negotiatores qui annonam urbis adjuvant, item navicularii (11), qui annonæ urbis serviunt, immunitatem a muneribus publicis consequuntur, quamdiu (12) in ejusmodi [illegible] sunt: *nam remuneranda pericula eorum, quin etiam et hortanda* (13) *præmiis, merito placuit*, ut qui peregre muneribus, et quidem publicis, cum periculo et labore fungentur, a domesticis vexationibus, et sumptibus liberentur: cum non sit alienum dicere, etiam hos Reipubl. causa, dum annonæ Urbis serviunt, abesse.

§. 4. Immunitati quæ naviculariis præstatur, certa (14) forma data est: quam immunitatem ipsi duntaxat habent, non (15) etiam liberis, aut libertis eorum præstatur, idque Principalibus constitutionibus declaratur.

§. 5. D. Hadrianus rescripsit, immunitatem navium maritimarum (16) dumtaxat habere, qui annonæ Urbis serviunt.

§. 6. Licet in corpore (17) naviculariorum quis sit, navem tamen vel naves non habeat, nec omnia ei congruant, quæ Principalibus Constitutionibus cauta sint, non poterit privilegio naviculariis indulto uti: idque et Divi Fratres rescripserunt in hæc verba, Ἦσαν καὶ ἄλλοι τινὲς ἐπὶ προφάσει τῶν ναυκλήρων καὶ τὸν σιτὸν καὶ ἔλαιον ἐμπορευομένων εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαικοῦ ὄντων ἀτελῶν, ἀξιοῦντες τὰς λειτουργίας (18) διαδιδράσκειν, μήτε ἐπιπλέοντες, μήτε τὸ πλέον μέρος τῆς οὐσίας, ἐν ταῖς ναυκληρίαις καὶ ταῖς ἐμπορίαις ἔχοντες, ἀφαιρεθήτω τῶν τοιούτων ἡ ἀτέλεια. id est, *Erant et alii quidam, qui sub occasione naviculariorum frumentum, et oleum inferentium in Romani Populi forum, et ideo immunium postulabant se subtrahere: qui neque navigabant, neque maximam patrimonii partem in re nautica, et mercibus habebant, auferatur hujusmodi hominum immunitas.*

§. 7. Hoc circa vacationes dicendum est, ut si ante quis ad munera municipalia vocatus sit, quam negotiari inciperet, vel ante (19) quam in collegium adsumeretur, quod (20) immunitatem pariat, vel antequam septuagenarius fieret, vel antequam publice profiteretur, vel antequam liberos susciperet, compellatur ad honorem gerendum.

(1) Apud Lacedæmonios. Gell. 2. *Noct. Att.* 15. *et* Cicer. 2. *de senect.* Lacedæmone esse honestum domicilium senectuti: nusquam enim tantum ætati tribuitur, nusquam est senectus honoratior.

(2) Senectus ut juventutem sequitur. *l.* 69. *in fin. supr. de leg.* 3. aut, ut Seneca ait, adolescentiam: ita mors ipsa senectutem sequitur. 4. *Epistol.* 30.

(3) Et privilegiis digna. *l.* 34. *in fin. supr. de usu et usufr. legato.*

(4) Seni quæ debetur reverentia consistit assurgendo. Cicero 1. *de Inven.* Juvenal. *Satyr.* 13. *ibi. credebant hoc grande nefas*: Cicer. *de senectute.* aut loco dando, aut cedendo, vel ut Aristot. ait. ἐν τῇ ὑπαναστάσει, καὶ κατακλίσει, et domum deducendo, ac reducendo, vel ut Plato ait 6. *de legibus*, ἰόντας, καὶ ἕπεσθαι, Gell. 2. *Noct.* 15. Apud antiquissimos Romanorum neque generi, neque pecuniæ præstantior honos tribui, quam ætati, solitus, majoresque a minoribus colebantur ad Deum prope, et parentum vicem atque in omni loco inque omni specie honoris, priores potioresque habiti. A convivio seniores a minoribus domum reducebantur. Postea seni antelatus est, qui plures liberos habebat etc.

(5) Senes honoris causa vacationem habent. 54. *Ecl.* 6. *c.* 4. *l.* 2. *in fin. l.* 11. *supr. de decur. l.* 3. §. 6. *supr. de munerib. l.* 2. §. 7. *supr. de vacatione. l.* 10. *C. de decurion.* addamus eos puniri mitius. *l.* 2. *in fin. supr. de termino moto. l.* 6. *supr. ad leg. Jul. peculatus.* Inviti non coguntur dicere testimonium. *l.* 8. *supr. de testib.* testamenti faciendi facultate non privantur. *l.* 3. *C. qui testamenta.* nonnunquam nostra interest potius a sene quam a juvene manumitti. *l.* 15. *in fin. supr. de fideicommiss. libert.* si de tabulis testamenti deponendis agitur, senior semper præfertur. *l. ult. supr. de fide instr.* relicta ad alimentum ætatis senilis ad honorem civitatis pertinere dicuntur. *l. ult. supr. de legat.* 1. senioribus liberis parentes solent claves, et annulum custodiæ causa relinquere. *l.* 77. §. 21. *supr. de leg.* 2.

(6) Consuetudo cujusque loci inspicitur. *l.* 11. *in fin. supr. de decur.*

(7) Seu præcise *l.* 1. *in fin. supr. ut legator.*

(8) Ἀριθμὸς ἀνεῖται. *Hal.*

(9) Nota de sexdecim liberorum parente. *l.* 24. *C. de decur.*

(10) Etiam patrimonialia: dixi ad Titul. *C. de his qui numero liberor.* ubi plenius exponitur, quot liberi a quibus muneribus excusarent.

(11) §. 4. *infr. h. t.*

(12) Imo in quinquennium. *l.* 1. *supr. de munerib.*

(13) Adhortanda præmiis. *Hal.* Cic. 3. *de Nat.* nec domus nec respublica ratione quadam, et disciplina designata videtur, si in ea nec recte factis *præmia* extent ulla, nec supplicia peccatis, *et in Bruto*, Solon dicebat rempublicam duabus rebus contineri, præmio, et pœna.

(14) *l.* 17. §. *pen. supr. de excus. tut.*

(15) *l.* 3. §. 6. *supr. l. ult. C. de munerib.*

(16) Naves maritimæ. *l.* 3. *supr. de vacatione.* sunt enim aliæ fluviatiles. *l.* 1. §. 6. *supr. de exercit.*

(17) Naviculariorum corpus, et collegium licitum. §. *ult. infr. h. t. l.* 1. *supr. quod cujuscunque.*

(18) Λειτουργία publicum munus Græcis. Populum Plutarchus *in Romulo*, ut et curiam λειτὸν vocat *Herodotus.* Munere publico etiam funguntur, qui sacris rebus vacant. Hinc illud Lucæ 1. *vers.* 23. ὡς ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τῆς λειτουργίας αὐτοῦ, *et Act.* 13. *v.* 2. λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ κυρίῳ. Inde ἑσπερινὴ λειτουργία. Theod. 4. *hist. Eccles.* 1. vespertinæ precationes, ac ne hi quidem soli λειτουργοί, sed etiam magistratus λειτουργοὶ γὰρ θεοῦ εἰσιν. *Rom.* 13. *v.* 6. et flamma et ignis Dei λειτουργοὶ dicuntur. *Heb.* 1. *vers.* 7. καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ: quin et dominus ipse Pontifex noster τῶν ἁγίων λειτουργὸς dicitur. *Heb.* 8. *vers.* 2. vocabulo Liturgiæ, *Missa* etiam significatur, de qua dicam *Novell.* 7. *c.* 11. *Novell.* 120. 133.

(19) Adde *l.* 13. §. *ult. supr. tit. prox.*

(20) Nota causas immunitatis: certo collegio adscriptum esse, anni septuaginta, publica professio, πολυπαιδία.

§. 8. Negotiatio pro (1) incremento facultatum exercenda est : alioquin si quis majore (2) pecuniæ suæ parte negotiationem exercebit, rursus locuples factus in eadem quantitate negotiationis perseveraverit, tenebitur muneribus, sicuti locupletes, qui modica pecunia comparatis navibus, muneribus se publicis subtrahere tentant : idque ita observandum epistola Divi *Hadriani* scripta est.

§. 9. Divus quoque Pius rescripsit, ut quotiens de aliquo naviculario quæratur, illud excutiatur, an effugiendorum munerum causa imaginem (3) navicularii induat.

§. 10. Conductores etiam vectigalium fisci, necessitate subeundorum municipalium munerum non (4) obstringuntur : idque ita observandum Divi Fratres rescripserunt. Ex quo Principali Rescripto intelligi potest, non (5) honori conductorum datum, ne compellantur ad munera municipalia, sed ne extenuentur facultates eorum, quæ subsignatæ sint fisco. Unde subsisti potest, an prohibendi sint a Præside, vel Procuratore Cæsaris, etiam si ultro (6) se offerant municipalibus muneribus, quod proprius est defendere, nisi si paria (7) fisco fecisse dicantur.

§. 11. Coloni (8) quoque Cæsaris a muneribus [municipalibus] liberantur (9), ut idoniores prædiis fiscalibus habeantur.

§. 12. Quibusdam (10) collegiis vel corporibus, quibus jus coëundi lege permissum est, immunitas tribuitur : scilicet eis collegiis vel corporibus, in quibus artificii (11) sui causa unusquisque adsumitur : ut fabrorum corpus est, et si qua eandem rationem originis haben', id est, idcirco instituta sunt, ut necessariam operam publicis utilitatibus exhiberent. Nec omnibus promiscue, qui adsumpti sunt in his collegiis, immunitas datur : sed artificibus (12) duntaxat. Nec ab omni ætate alligi (13) possunt, ut Divo Pio placuit : qui reprobavit prolixæ vel imbecillæ (14) admodum ætatis homines. Sed ne quidem eos qui augeant facultates, et munera civitatum sustinere possunt, privilegiis, quæ tenuioribus per collegia distributis concessa sunt, uti posse, plurifariam (15) constitutum est.

§. 13. Eos, qui in corporibus allecti sunt, quæ immunitatem præbent (16) naviculari·rum, si (17) honorem decurionatus agnoverint, compellendos subire publ· ca munera, accepi : idque etiam confirmatum videtur Rescripto Divi Pertinacis.

De his qui ob munerum graviorum conditionem vacationem aliquam habent.

6. Tarruntenus (18) Paternus lib. 1. Militarium.

Quibusdam aliquam vacationem munerum graviorum (19) conditio tribuit : ut (20) sunt (21) mensores (22), optio (23), valetudinarii (24), medici (25), capsarii (26), [et] artifices, et qui fossam (27) faciunt, veterinarii (28), architectus, gubernatores, naupegi (29),

(1) *l.* 4. §. 1. *supr. de munerib.* Bartolus inde vult numerum canonicorum augeri pro incremento reditus Ecclesiæ.

(2) Adde *l.* 5. *supr. de muner.*

(3) Adde *l.* 4. *in fin. supr. de muner.*

(4) Vide quæ scripsi ad *l. unicam C. ne tutor, vel curator vectigal. conducat.*

(5) *l.* 15. §. 10. *supr. de excus. tutor. l.* 8. *C. h. t.*

(6) *l.* 25. *supr. de procur.*

(7) Nec sinit unquam eam rationibus domini paria facere, 1. Columella 8. non feci paria. 7. Plin. *Epist.* 19. Idem *in panegyrico*, pro munere tanto paria accipiendo fecisti. *et alibi*, influentibus negotiis paria fecisti : adde *l.* 40. §. *ult. supr. de statulib.* sic dicimus parem rationem facere, *l. ultim.* §. *ult. supr. de doli mali et met. except.* par ratio, *l.* 22. *supr. de manu. test.* et pariare, *l.* 4. §. 5. *supr. de manum.* pariationes, *l. ult.* §. 3. *supr. de cond. indeb.* pariator : *l.* 81. *supr. de cond. et demonstr.*

(8) *l. ult.* §. 1. *supr. ad municip.*

(9) Imo non liberantur, *l.* 8. *C. de excus. tut.*

(10) *l.* 1. *supr. quod cujuscunque.*

(11) *l.* 1. *l.* 2. *C. de excus. artificum. lib.* 10. *tit.* 64.

(12) Vide *l.* 9. *C. de sacros. Eccles.*

(13) *Al.* adlegi.

(14) Imbecillæ. *Hal.* imbecillis. *Vulg.*

(15) Plurifariam dixit, ut alibi trifariam, *l. ult.* §. 28. *supr. de muner.* et quadrifariter, *l.* 10. §. 4. *supr. de gradibus.* plurifariam vero idem. quod multifariam πολυμερῶς, sic enim vertit vetus interpres Epist. ad *Hebr.* c. 1.

(16) Ut naviculariorum. *l.* 9. *in fin. supr. de decur.*

(17) Immunitatem amittit qui decurionatum agnovit, *l.* 13. *in fin. supr. tit. prox. l.* 1. *l.* 2. *C. de his, qui sponte publica munera. l.* 10. *tit.* 43. qui partem decurionatus veluti honorem aliquem municipalem, non item, *l.* 1. *C. de his, qui sponte publica munera. l.* 10. *tit.* 43.

(18) Aurelius Arcadius libro singulari de muneribus civilibus. *Hal.* alias T. Arruntenus. hic forte legendum Præfectus Prætorio sub Antoninis, quem T. Aruntenum Vegetius scribit diligentissimum assertorem juris militaris.

(19) Gravior. *Hal.*

(20) Hi omnes qui sequuntur, non sunt promiscui vulgi artifices, sed, ut docet hujus legis inscriptio, militiæ et exercitus artifices : quales permulti exercitum sequebantur.

(21) Adde huic legi *l.* 1. *C. de excus. artific. l.* 10. *tit.* 64.

(22) Mensores hic sunt frumentarii, de quibus dixi ad *l.* 18. §. 5. *supr. de vacatione.* vel qui in castris dimetiuntur ad podismum, (podismus est dimensio pedibus facta) loca in quibus milites tentoria figant. 2. *Vitr.* 7. Leo *in lib. de bellico apparatu c.* 7. *μενσορες δὲ λέγονται οἱ τὰ φόσσατα μετροῦντες* etc.

(23) Optio est adjutor. adde Festum *in optio*, *et l.* 6. *supr. de bon. damn.* Hinc auxilia fœderatorum optiones dicuntur in *l. ult. C. de locato.* in re vero militari is est, quem decurio, aut centurio optat sibi ministrum, quo facilius obeat munia publica : quin olim accensus dicebatur. Festus. Varro 1. *de lingua*, præsertim dum ægritudine tenebatur. 2. *Vitruv.* 7. optiones igitur, sunt adjutores militum gradu antecedentium, sive digniorum, ac priorum, quibus respondent, quos Galli *Goutars* appellant, erant etiam optiones in fabricis militaribus. Plautus *in Asinaria act.* 1. *sc.* 1. tibi optionem sumito Leonida, fabricar quid vis. Hinc optio fabricæ. Veget. *ib.* quin et ducibus et delegatoribus annonæ, qui et legatarii, Galli, *Commissaires des vivres* adjungebantur optiones, vel opinatores. *l.* 7. *C. de exact. tribut. l.* 10. *tit.* 19. *Nov.* 130. per quos erogabantur annonæ militares, *l.* 9. *C. de jure fisci. l.* 7. *C. de exact. tribut. l.* 10. *tit.* 19. hinc optio militum, divisio annonæ *Nov.* 130. *l.* 1. §. 2. *supr. de mun.* Galli *Clers des vivres.* Interdum etiam optiones vocantur præpositi carcerum, *l.* 6. *supr. de bon. damn.* hinc Ambrosio optiones carcerum, de quibus vide Cujac. 6. *obs.* 33.

(24) Valetudinarii Medici, (Budæus ita conjunctim legere videtur) sunt, qui valetudine affectos curant οἱ νοσοκόμοι, ad officium Præsidis castrorum pertinebat expensas dare Medicis, 2. Veget. 10. Ferrandus 1. *Explicat.* 52. valetudinarios interpretatur ipsos, *ut l.* 12. *in fin. supr. de re militari*, *ut et* Celsus *lib.* 3. unde valetudinarium locus in quo infirmi, Colum. 11. 12. Tacit. *de orat.*

(25) *l.* 33. §. 2. *supr. ex quibus causis majores.*

(26) Capsarii suntne capsarum artifices? nam alio sensu accipiuntur in *l.* 3. *in fin. supr. de off. præf. vigil.* pro vestimentorum custodibus et librorum portatoribus in *l.* 13. *supr. de manu vind.* Suet. *Nerone* 36. Juven. *Satyr.* 10. Certe Vegetius principalium militum nomina percensens 2. *c.* 7. meminit librariorum, qui in libros referebant rationes ad milites pertinentes, librariorum etiam meminit hæc lex *infr. h. t.*

(27) Fossores, Galli *pionniers*, *vastadours.* adde 6. *Veget.* 10.

(28) 6. Colum. 8. κτηνίατροι, mulomedici ἱππίατροι, vide *l.* 1. *C. de excut. artific. l.* 10. *t.* 64. iidem soleas equis affigunt : veterina est jumentum, a vehendo, vel quod ad ventrem onus relegatum gerat. Festus *in voce veterinam.*

(29) Naupegii, *vulg.* fabricatores navium.

ballistrarii (1), specularii (2), fabri sagittarii, ærarii (3), bucularum (4) structores (5), carpentarii (6), scandularii (7), gladiatores (8), aquilices (9), tubarii (10), cornuarii (11), arcuarii (12), plumbarii (13), ferrarii, lapidarii, et hi qui calcem cocunt (14), et qui sylvam infindunt (15), qui carbonem (16) cædunt, ac torrent: in eodem numero haberi solent lanii venatores (17), victimarii (18), et optio (19) fabricæ, et qui ægris (20) præsto sunt, librarii quoque qui (21) docere possint, et horreorum librarii (22), [et librarii] depositorum (23), et librarii caducorum (24), et adjutores cornicularioram (25), et stratores (26), et polliones (27), et custodes armorum et præco, et bocinator (28): hi igitur omnes inter immunes habentur.

TIT. VII.
DE (29) LEGATIONIBUS (30).

De legatione deserta.

1. ULPIANUS lib. 8. ad Massurium Sabinum.

LEgatus municipalis, si deseruerit (31) legationem, pœna adficiatur extraordinaria, motus ordine, ut plerumque solet.

De postulatione contra rempubl. cujus est legatus.

1. *De quæstione, an sit legatio deserta.*
2. *An cessatio unius legati noceat alii.*
3. *De legativo.*

2. IDEM lib. 2. Opinionum.

LEgatus contra Rempublicam cujus legatus est, per alium (32) a Principe quid postulare potest.

(1) Balistarii. *Vulg. Hal.* Balista genus tormenti bellici. 2. *Veget.* 10. cujus descriptionem vide apud Ammian. 23. *post principium.* 10. *Vitr.* 16.

(2) Hæc vox deest in vulgata. Specularii videntur esse, qui a Vegetio dicuntur cuniculari, 2. *Veget.* 11. *in fin.* speculariorum meminit *l.* 1. *C. de excus. artif. l.* 10. *tit.* 64. sed alio sensu.

(3) *l. ult. C. de excus. artif. l.* 10. *tit.* 64. χαλκεῖς Græci appellant excusores. Quint. 2. *Inst. ult.*

(4) Bacularii structores, *Vulg.* bractearii structores, *Haloand.* utrobique ergo diversi structoribus, bacularii, vel bractearii. Turneb. 9. *advers.* 16. legit buccularios, quos interpretatur galearum structores, est enim buccula pars galeæ, alii tamen volunt esse buccæ tegumentum, *museliere.* In lexico B. Germani Buccula παραγνάθις ὀμφαλὸς: alii volunt esse instrumentum in quo succula conditur catapultis exercendis parata. Turnebi opinionem confirmo *l.* 1. *C. Theod. de Fabricensib.* cum senæ per tricenos dies ex ære tam apud Antiochiam quam apud Constantinopolim a singulis Barbaricariis cassides, sed et bucculæ tegerentur; octo vero apud Antiochiam cassidas, totidem bucculas per dies 30. et tegerent argento, et deaurarent. Juven. *Sat.* 10. Lorica et fracta de casside buccula pendent. De Buccellariis alibi dicam. Porro Alciatus legit hic *Baccalurios.*

(5) Structores, ædificatores, *l.* 1. *C. de excus. artif. lib.* 10. *tit.* 64. Cic. 2. *ad Q. Fratrem* 4. Instructores. Veget. 2. c. 11. Ars structoria, οἰκοδομική, τεκτονική, structorum ministri sunt λιθολόγοι, λιθουργοὶ, λατύποι, vectiarii, lapicidæ, scalptores.

(6) *d. l.* 1. *C. de excus. artif. l.* 10. *tit.* 64. 2. Veget. 11.

(7) Scandularii, qui e scandulis hyberna contegebant. Scindulæ (Scindulas appellat a scindendo Isidorus 7. *c.* 3. *et* 19. *c.* 19.) tabulæ sunt ligneæ a scandendo dictæ, quæ vicem tegularum præstant, aptissime autem fiunt e quercu, vel glandiferis 16. *Plin.* 10. de scandulariis intellexit Vegetius 2. c. 11. habent, inquit, fabros lignarios, instructores, carpentarios, ferrarios, pictores (lege πηκτὸς *ex l. ult. C. de excus. artific. l.* 10. *tit.* 64.) reliquosque artifices ad hybernorum ædificia fabricanda.

(8) Gladiatores non sunt μονομάχοι, qui a lanistis instituebantur, sed μαχαιροποιοὶ, id est, gladiorum artifices, Bud. *hic.* Lipsius 1. *Saturn.* 7. *in fin.* hic fatetur gladiatoris vocabulum proprie usurpari, sed parum usitate: Demosthenes Machæropii filius fuit. Suid. *in Demosthen.* Glossis μαχαιροποιός cultellarius.

(9) Aquileges. *Hugo a Porta. Bud.* inde pars aquilegii, 31. *Plin.* 3. Aquilices ab aquis eliciendis, ut aquælicium, quod magna siccitate fieri solet. Tertullianus gentes irridens *in Apologet. c.* 20. Aquilicia Jovi immolatis, nudipedalia populo denuntiatis, *et adversus Marcionem*: nec statim aquilicem et agricolam se Deus repromisit. sic imbrices ab imbribus ciendis. Imbricitor, Ennius 17. *Anna.* spiritus Austri imbricitor, et Elices, id est, Sulci aquarii 2. *Colum.* 8. vide *l.* 1. §. 9. *supr. de aqua et aqua pluv.* et Jupiter Elicius Ovid. 1. *Fast.* aquilices fere iidem ac libratores, *l. ult. C. de excus. artif. l.* 10. *tit.* 64.

(10) Tribularii, Turneb. 9. *advers.* 16. qui tribulos et murices faciunt, quibus equorum configantur pedes; idem tamen vocem *tubarii* probat, *ibid.* Tubarii sunt tubarum opifices, a tibicine diversi: Tubularii meminit Ammianus *l.* 28. *circa pr.* quæ vox non a tubulis, (quid enim tubulorum opifici cum præside?) sed a tuba deducitur, nisi malis ibidem legere tabulario præsidialis officii.

(11) Cornuarii, qui cornua militaria conficiunt. Cornu militare ex uris agrestibus fit, tuba directa est: buccina in semetipsum in circulo æreo flectitur. 2. *Veget.* 5. inde æs curvum dicitur. *Veget.* 2. c. 7. Cornuarius autem non idem est, quod cornicen, qui olim æneator, qui committendum prælium monet, sic enim legendum puto apud Veget. 2. *c.* 7. *in fin.* nec enim tubæ prælium committere solent, sed committendum monere.

(12) Arcuum opifices arcarii. *Vulg.*

(13) *l. ult. C. de excus. artif. l.* 10. *tit.* 64.

(14) Coquunt, *Hal.*

(15) Incidunt, *vulg. Hal.*

(16) Arborem, *Vulg.*

(17) Venatoribus immunitas data est, *ut hic*: venatoribus, inquam, militibus: hic enim agitur de re militari, et militibus, venatores milites non sunt munifici. Cæteri venatores qui provinciam feris purgant, non ideo a civilibus muneribus excusantur, *l. venatorib.* 6. *C. de excus. muner. l.* 10. *tit.* 47.

(18) Ii victimas in exercitu cædebant. *Bud.* vel potius vendebant. 1. *Valer.* 1.

(19) Id est, adjutores præfecti fabrorum, de quo vide *Veget.* 11. fabrica est locus in quo arma conficiunt, ὁπλοποιεῖαι. *Nov.* 85. Galli *Arsenalis* hinc Fabricenses, qui in fabricis operantur, vide *tit. C. de Fabricensibus*, *l.* 11. *tit.* 9.

(20) Medici *supr. eodem.* 2. *Veget.* 10.

(21) Eos intelligit qui in libros referunt rationes ad milites pertinentes, 2. *Veget.* 7.

(22) Librarii sunt, exscriptores, *l.* 92. *in fin. infr. de reg. jur.* vel quasi tabularii.

(23) Moris enim erat, ut ex donativo, quod milites consequebantur, dimidia pars sequestraretur apud signa, et ibidem ipsis militibus servaretur, ne per luxum, aut inanium rerum comparationem a contubernalibus posset absumi. 1. Vegetius 20. *in principio.*

(24) Caduca dicuntur, quæ ex aliqua causa in fiscum cadunt. vide *tit. de caducis.* de militibus qui ære diruti dicebantur, dixi ad Varronem 4. *de lingua in fin.* et ad Festum *in Dirutum ære, et in Resignatum æs.*

(25) Cornicularius est, qui corniculo tribuni militum præest. erat enim corniculum in ordinibus tribuni militum, ut in acie cornu. Cominius tribuno militari Lectorio diem apud populum dixit, quod cornicularium suum stupri causa appellasset. 6. *Valer.* 1. Primo apparituram fecit magistratibus, deinde in Macedonia corniculo, mox equo meruit, Tranquillus *de claris Grammaticis.* vide Turneb. 5. *advers.* 10. de Cornicularis secretarii dicam ad *l.* 2. *C. de prox. sacr. scrin.*

(26) Vide *tit. C. de Strator.*

(27) Poliones. *Hugo a Porta.* pelliones, *Hal.* politores. *Turneb.* 6. c. 16. politores, qui arma, gladios, galeas poliunt: pelliones, qui pelles, sub quibus milites hyeme degunt, conficiunt. Cicer. 4. *Acad.* non multum otii imperatori sub ipsis pellibus relinquitur. adde quæ not. de pollionibus ad *l.* 72. §. 5. *supr. de solut.* Glossis Pellio δερματουργός, δερματοπώλης, δερματόρραφος, pellarius Julius Firmicus *lib.* 2. Mars, et Mercurius in 10. ab Horoscopo loco poliones faciunt. adde *l.* 1. *C. de excus. artif. l.* 10. *tit.* 64. *l.* 7. *supr. de supellectile.*

(28) Buccinator. *Hal.*

(29) Scripsit de legatis et de legationibus integrum tractatum Conradus Brunus. *Mod.*

(30) *L.* 10. *C.* 63.

(31) *l.* 2. §. 1. *infr. h. t. l.* 2. *in fin. C. h. t.*

(32) Non per se. *l.* 8. §. 2. *infr. h. t.*

§. 1. Utrum quis deseruerit (1) legationem, an ex necessaria causa moram passus sit, ordini patriæ suæ probare debet.

§. 2. Cessatio unius legati ei qui munus, ut oportet, obiit, non nocet.

§. 3. His qui non gratuitam legationem susceperunt, legativum (2) ex forma restituatur.

An in legatum actio detur.

3. AFRICANUS lib. 3. (3) Quæstionum.

CUm quæritur, an in eum qui in legatione sit, actio dari debeat: non tam interest, ubi quis aut crediderit, aut dari stipulatus sit, quam illud, an id actum sit, ut legationis (4) tempore solveretur.

De debitore reipublicæ. 1. De his qui postulare non possunt. 2. De debitore fisci. 3. De accusatore. 4. De vicariis. 5. De ordine. 6. De numero legatorum.

4. MARCIANUS lib. 12. Institutionum.

SCiendum est, debitorem Reipublicæ legatione fungi non posse: et ita Divus Pius *Claudio Saturnino* et *Faustino* rescripsit.

§. 1. Sed et eos (5), quibus jus postulandi non est, legatione fungi non posse, et ideo (6) arena (7) missum, non jure legatum esse [missum] Divi *Severus* et *Antoninus* rescripserunt.

§. 2. Debitores autem fisci non prohibentur legatione fungi.

§. 3. Si accusatio alicujus publice instituta sit: non est compellendus accusator ad eum legationem suscipere, qui se amicum vel domesticum dicit ejus, qui accusatur, et ita Divi fratres *Æmilio Rufo* rescripserunt.

§. 4. Legati vicarios dare non alios possunt, nisi filios suos.

§. 5. Ordine (8) unusquisque munere legationis fungi cogitur: et non alius compellendus est munere legationis fungi, quam si priores qui in curiam lecti sunt, functi sint. † Sed si legatio de primoribus (9) viris desideret personas, et qui ordine vocantur, inferiores sint, non (10) esse observandum ordinem D. Hadrianus ad *Clazomenios* rescripsit.

§. 6. Præcipitur autem edicto Divi Vespasiani omnibus civitatibus, ne plures, quam ternos (11) legatos mittant.

Quod tempus legato prosit. 1. Si non constet legatus sit, necne.

5. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

LEgato tempus prodest, ex quo legatus creatus est, non ex quo Romam venit.

§. 1. Sed si (12) non constat legatus sit, an non? Romæ Prætor de hoc cognoscit.

An propter legationem patris filius vacet.

6. ULPIANUS lib. 5. de Officio Proconsulis.

FIlio propter (13) patrem legationis vacatio ne concedatur, Imperator noster cum patre *Claudio Callisto* rescripsit in hæc verba: *Quod desideras, ut propter legationem patris tui a legatione tu vaces, in intervallis (14) honorum, qui sumptum habent, recte observatur: in impendiis legationum, quæ solo (15) ministerio obeuntur, diversa causa est.*

De patre per filium legatione functo.

7. PAPINIANUS lib. 1. Responsorum.

FIlius decurio pro (16) patre legationis officium suscepit: ea res filium, quo minus ordine suo legatus proficiscatur, non excusat: pater tamen biennii vacationem vindicare poterit: quia per filium legatione functus videtur.

De his qui legatione functi sunt. 1. Quibus negotiis legati interponere se non debent.

8. PAULUS lib. 1. Responsorum.

PAulus respondit, eum qui legatione functus est, intra tempora vacationis præfinita non (17) oportere compelli rursum ad defendendum publicum negotium, etiam si de eadem causa litigetur.

§. 1. Imperatores Antoninus et Severus Augusti *Germano Silvano*: legatione functis biennii vacatio conceditur, Nec interest, utrum legatio in Urbe, an in Provincia agentibus nobis mandata sit.

§. 2. Paulus respondit, eum (18) qui legatione fungitur, neque alienis (19), neque propriis negotiis se interponere debere: in qua causa non videri eum quoque contineri, qui cum amico suo Prætore gratis consilium participat.

An legatus agere possit.

9. IDEM lib. 3. Responsorum.

PAulus respondit, de eo (20) damno, quod legationis tempore legatus passus est, posse eum etiam legationis tempore experiri.

1. De eo qui in legatione mortuus est.

10. IDEM lib. 1. Sententiarum.

LEgatus, antequam officio legationis functus sit, in rem suam nihil agere potest, exceptis his quæ ad injuriam ejus, vel damnum parata sunt.

§. 1. Si quis in munere legationis, antequam ad patriam revertatur, decessit (21), sumptus qui proficiscenti sunt dati, non restituuntur (22).

(1) *l. 1. supr. h. t.*
(2) *l. 18. §. 12. supr. de muner.*
(3) Vide Cujac. 3. *ad Afr. fol.* 30.
(4) *l. 21. supr. de obl.*
(5) *l. 1. §. 6. supr. de postulando.*
(6) Argumentum ab advocato ad legatum.
(7) Id est, arenarium.
(8) *l. 3. §. 15. supr. de muner.*
(9) Primores viri, principes civitatis.
(10) Necessitas excusat a servando ordine. *l. 11. §. 2. l. 14. in fin. supr. de muner.*
(11) Tres ad summum legati mitti poterant a civitatibus, nec plures. Totidem sane a Romanis ad Attalum, et Nicomedem missi fuere, quorum tamen unus lapide caput saucius fœdas præferebat cicatrices, alter podagra laborabat, tertius stultior haberi consueverat. Cato contemplatus legatos, senatus inquit, legatos mittit, qui ratione, pedibus, et capite carent.
(12) *l. 2. §. 6. supr. de jud.*
(13) *l. 1. l. 3. C. de mun. et honorib.*
(14) Vacationibus temporum. *l. 18. supr. ad municip. l. 3. C. de muner. et honoribus.*
(15) Sine impensa.
(16) *l. 13. infr. h. t.*
(17) Est enim vicissitudo in deferendis legationibus servanda. *l. 12. supr. de vacatione. l. 2. C. de muner. et honor.*
(18) An legatus provincialis Romam missus ibi, quamdiu legatione fungitur, suas actiones movere, et instituere possit, vide apud Cujac. 2. *obs.* 22.
(19) Adde *l. 15. infr. h. t.*
(20) *l. 10. infr. h. t.*
(21) Adde *l. 4. supr. de off. adsess. l. 19. in fin. supr. locat.*
(22) Sed ad legati heredes transmittuntur.

De legatione absenti injuncta.

11. IDEM lib. singul. de jure Libellorum.

SI absenti (1) injuncta est legatio, eamque gratuitam suscepit: potest quis et per alium legationem mittere.

§. 1. Qui legationis officio fungitur, licet suum negotium curare non potest: Magnus tamen *Antoninus* permisit ei pupillæ nomine et instruere (2) et defendere causam, licet legationi, quam suscepit, nondum renuntiaverit: præcipue cum Principem officii ipsius absentem esse dicebat.

De emptione.

12. SCÆVOLA lib. 1. Digestorum.

LEgatus creatus a patria sua, suscepta legatione, in Urbem Romam venit, et nondum perfecta legatione, domum, quæ erat in ipsius civitate Nicopoli emit. *Quæsitum* est, an in Senatusconsultum inciderit, quo (3) prohibentur legati ante perfectam legationem negotiis vel privatis rebus obstringi? *Respondit*, non videri teneri.

De vicario.

13. PAPINIANUS lib. 1. Responsorum.

VIcarius (4) alieni muneris voluntate (5) sua datus, ordine suo legationem suscipere non admissa biennii præscriptione cogetur.

De libera legatione.

14. ULPIANUS lib. 47. ad Edictum Prætoris.

QUi libera (6) legatione abest, non videtur Reipublicæ causa abesse: hic enim non publici commodi causa, sed (7) sui abest.

De libelli oblatione.

15. MODESTINUS lib. 7. Regularum.

IS, qui legatione fungitur, libellum sine permissu Principis de aliis (8) suis nagotiis dare non potest.

De pluribus legationibus. 1. Si cui ante, vel post legationem susceptam negotium moveatur.

16. IDEM lib. 8. Regularum.

EUndem plures legationes suscipere prohibitum non est: præterea (9) si et sumptus et itineris compendium suadeat (10).

§. 1. Ante legationem susceptam si cui negotium moveatur, etiam absens defendi debet: suscepta legatione, non (11) nisi injuncto munere fungatur.

De legato pulsato. Legatos et liberos esse et sanctos haberi. De dedito hostibus.

17. POMPONIUS lib. 37. ad Quintum Mucium.

SI (12) quis legatum (13) hostium pulsasset, contra (14) jus gentium id commissum esse existimatur: quia (15) *sancti* (16) *habentur legati:* et ideo, si cum legati apud nos essent gentis alicujus bellum cum eis indictum sit? responsum est, liberos eos manere (17): id enim jure gentium conveniens esse: itaque eum qui legatum *pulsasset*, Quintus Mucius (18) dedi hostibus, quorum erant legati, solitus est respondere: quem hostes si non recepissent, *quæsitum* est, an civis Romanus maneret? quibusdam existimantibus manere, aliis contra: quia quem semel Populus jussisset dedi, ex civitate expulsisse (19) videretur, sicut faceret, cum aqua (20), et igni interdiceret: in qua sententia videtur Publius *Mucius* fuisse: id autem maxime quæsitum est in Hostilio Mancino (21), quem Numantini sibi deditum non acceperunt, de quo tamen lex postea lata est, ut esset civis Romanus: et Præturam quoque gessisse dicitur.

TIT. VIII.

DE ADMINISTRATIONE RERUM AD CIVITATES (22) PERTINENTIUM.

De relictis ad certam speciem.

1. ULPIANUS lib. 10. Disputationum.

QUod ad certam speciem Civitatis relinquitur, in alios usus convertere non (23) licet.

(1) Vide *l.* 36. *supr. ad municip.*

(2) Instituere. *Hal.*

(3) Senatusconsultum, et formam de legatis observa. *l.* 8. *in fin. l.* 11. *supr. h. t.*

(4) *l.* 7. *supr. h. t.*

(5) Et sic non invitus datus est.

(6) Qui liber a legatione. *Vulg.* et male. Porro libera legatio. Sueton. *in Tiber. cap.* 31. (et jus legationis liberum.) Cicer. 1. *Philipp.* 15. *Epist. ad Attic. et* 11. seu votiva legatio, Cicer. 2. *ad Att.* 18. *et* 1. *Epist.* 14. *et* 12. *Epist. ult. et* 15. *ad Attic.* 1. *et* 11. *familiar.* 1. hic dicitur: quæ a senatu, vel imperatore donabatur clarissimis viris titulo tenus ad res proprias, et privatas gerendas, veluti ad adeundas hereditates sibi delatas. Cicer. 3. *de legib.* alias senatori ab urbe abesse non licet, vide Manutium 1. *Epist. ad Att.* 1. Bud. *hic.* libera dicitur, quod nullo sit finita tempore, sic libera cretio dicitur. Cujac. 9. *obs.* 19. interdum etiam legatis libera mandata de summa rerum senatus constituebat. Liv. 1. *de bell. Macedonico.*

(7) Puta adeundæ hereditatis causa, Cicero 1. *et* 2. *agraria.* exigendi causa. Cicero *pro Flacco.*

(8) *l.* 8. *supr. h. t.*

(9) Id est, præsertim.

(10) Subeat. *Vulg.*

(11) *l.* 2. *supr. de in jus voc. l.* 2. *supr. cum, qui appellaverit.*

(12) Vide Balduinum in Scævola: ubi hanc legem explicat, *folio* 169. *et sequent.* Goth. Adde Vigl. *de testam. ordinand.* §. *testamentum. num.* 11. Ans.

(13) *l.* 7. *supr. ad l. Jul. de vi publica.*

(14) Hinc Græci [illegible]. Goth. Vide Forcatulum in *Necyomant. dialog.* 1. et Contium *ad l.* 1. *ad leg. Juliam Majest. p.* 7. Mod.

(15) Probus in Pelopida, legationum jure tutum se arbitrabatur, quod apud gentes sanctum esse consuesset. Varro 3. *de ling.* sancta sunt, inquit, corpora legatorum. Hisque de rebus judicabat fecialis, vide Cuj. 11. *obs.* 5. Cicero *pro lege Manilia* refert, ideo Corinthum a Romanis eversam, quod legati Romanorum a Corinthiis durius appellati fuissent. Idem eo nomine Romanos oratione sua hortatur, ut Pompejum eligant adversus Mitrhidatem, a quo legati Romani fuissent occisi. Idem etiam 1. *in Verrem*: nonne legati inter hostes incolumes esse debent? vide *ibid. Asconium.*

(16) *Forte legendum*, sacrosancti: quia jurejurando interposito, id erat institutum, ut qui violasset, puniretur. Cicero *de aruspicum responsis et Verrina* 3. *et pro lege Manilia.* Livii *epitome* 15. Livius 5. 6. 20. 21. 23. 30 38. Ita Tribuni plebis et Ædiles sacrosancti, ut ex Marci Catonis oratione inscripta, ædiles plebis sacrosanctos esse docet Festus in sacrosanctum.

(17) Vice versa legato arma capere non licet in eos apud quos legatione fungitur, ut tres Fabii fecere ad Gallos missi: qua in re Livius, et Plinius scribunt jus gentium violatum, dictamque eis diem a Quinto Fabio tribuno plebis. vide Cujac. ibid. Quid si nefanda consilia ineunt adversus eos apud quos legati missi sunt? interdum jus gentium valuit. *Livius* 2. interdum non valuit. Thucydid. 2. ubi de legatis Lacedæmoniorum ad regem Persarum missis et ab Atheniensibus interceptis tractat, sic apud Livium 3. *decad.* 3. legatos Cartaginensium ad regem Macedoniæ euntes Romani interceperunt.

(18) *l.* 4. *super de captivis.*

(19) Expulisse.

(20) De aquæ et ignis interdictione dixi ad *l.* 1. §. 2 *supr. de leg.* 2

(21) Vide Cic. *et in topicis in loco a notatione*, *et* 3. *de oratore*, *et in oratione pro Cæcinna.* Itaque hujusmodi postliminium non postum pronunciatum est 7. Gell. 18.

(22) [illegible] c. 54 *Ecl.* 10.

(23) *l.* 4. *infr. h. t.* Inde licet, vide *l.* 16. *supr. de usu et usufruct. leg.*

De locatione et conductione. 2. De frumentaria ratione vel pecuniaria. 7. Si idoneus nominatus postea facultatibus lapsus sit. 8. De pactis. 9. De periculo collegæ. De eo, qui pro collega dependit. 11. De conductore et fidejussore conductoris, et herede fidejussoris.

2. Idem lib. 3. Opinionum.

NOn utique de exemplo (1) posterioris locationis, præteritarum conductionum, quæ suam legem habuerunt, rationem iniri oportet.

§. 1. Quod quis suo (2) nomine exercere prohibetur, id nec per subjectam personam agere debet et ideo si decurio, subjectis aliorum nominibus, prædia publica (3) locat (4), quæ decurionibus conducere (5) non licet, secundum legem usurpata revocentur.

§. 2. Quod de frumentaria (6) ratione in alium usum conversum est, sua causa cum incremento debito restituatur: idque etsi contra absentem pronunciatum est, inanis est querela: ratio tamen administrationis secundum fidem acceptorum (7), et datorum ponatur.

§. 3. Frumentariæ pecuniæ suo nomine debitor quamprimum solvat: necessaria enim omnibus Rebuspublicis frumentaria pecunia moram (8) solutionis accipere non debet: sed debitores, quos ex eadem causa habet, ad solutionem per Præsidem Provinciæ compellantur.

§. 4. Ad frumenti comparationem pecunia data restitui civitati, non compensari in erogata debet. Sin autem frumentaria (9) pecunia in alios usus, quam quibus destinata est, conversa fuerit, veluti in opus balneorum publicorum: licet ex bona fide datum probatur, compensari quidem frumentariæ pecuniæ non oportet: solvi autem a Curatore Reip. jubetur.

§. 5. Si indemnitas debiti frumentariæ pecuniæ cum suis usuris fit, immodicæ, et illicitæ computationis modus non adhibetur, id est, ne commodorum commoda et usuræ (10) usurarum incrementum faciant.

§. 6. Grani æstimationem per (11) injuriam post emptionem ablati, quæ rationibus publicis refertur, Curator Reip. domino restitui jubeat.

§. 7. Si eo tempore quo nominatus est idoneus, postea lapsus facultatibus, damnum debitis Reip. fld. dederit: quia fortuitos (12) casus nullum humanum consilium providere potest, Creator (13) hoc nomine nihil præstare debet.

§. 8. Jus Reipublicæ pacto (14) mutari non potest, quominus magistratus collegæ quoque nomine conveniatur in his speciebus, in quibus id fieri jure permissum est.

§. 9. Actio autem, quæ propterea (15) in collegam decerni solet, ei, qui pro altero dependit, ex æquitate competet.

§. 10. Quod depensum pro collega in Magistratu probabitur, solvi, et ab heredibus ejus Præses Provinciæ jubet.

§. 11. [Idem ex eodem libro] conductore perficiendi operis punito, fidejussor, qui pro eo intervenerat, idem opus extruendum alii locaverat, nec a secundo redemptore opere perfecto usurarum præstationem heres fidejussoris recusare non debet: cum et prior causa in bonæ fidei contractu in universum fidejussorem obligaverit, et posterior locatio, quia suum periculum agnovit, solidæ præstationi Reipublicæ eum substituerit.

§. 12. Qui fidejusserint (16) pro conductore vectigalis *in (17) universam conductionem*, in (18) usuras quoque [in] jure conveniuntur, nisi proprie quid in persona eorum verbis obligationis expressum est.

§. 13. Sed si in locatione fundorum pro sterilitate temporis boni viri arbitratu in solvenda pensione cujusque anni pacto comprehensum est: explorata lege conductionis, fides bona sequenda est.

De periculo collegæ. 1. De locatione. 2. De vocatione. De pecunia constituta. 3. An filius pro patre cavere cogatur. 4. De pignore dato a fidejussore.

3 Papinianus lib. 1. Responsorum.

CUratores (19) communis officii, divisa pecunia quam omnibus in solidum publice dari placuit, periculo vice mutua non liberantur.

Ulpianus.

PRior (20) tamen exemplo tutorum (21) conveniendus est is, qui gessit.

§. 1. [Ex eodem libro] Prædium publicum in quinque annos idonea cautione non exacta, Curator (22) Reipublicæ locavit: ceteris (23) annis colonus si reliqua traxerit, et de fructibus prædii mercedes (24) [quæ] (25)

(1) Argumentum a præsenti locatione ad præteritam non ducitur.

(2) Per subjectam vel suppositam personam nemo id exercere aut agere potest, quod suo nomine ipse agere prohibetur. v. *l.* 1. *C. quibus ad conductionem prædiorum fiscalium accedere non licet.*

(3) Dixi ad *l.* 30. *C. de locato.*

(4) *Al.* colat.

(5) Decurio publicorum vectigalium aut prædiorum conductor esse non potest, *ut hic*, *l.* 6. §. 2. *supr. de decur.* ubi vide quæ scripsi.

(6) §. 4. *infr. hic. l.* 2. *C. de frum. urb. Const.*

(7) Rationes acceptis et datis constant. *l.* 6. §. 3. *supr. de edendo.*

(8) Necessitas moram non admittit.

(9) Vid. §. 2. *supr. hic.*

(10) Usuræ usurarum legitime non postulantur. vide *l.* 28. *C. de usuris.*

(11) Emptor rem emptam interdum cogitur restituere venditori, recepto tamen pretio: multo magis pretium et restituendum est, si per injuriam emptor coactus fuerit rem emptam restituere.

(12) *l.* 5. §. 4. *supr. commodati l.* 13. *in fin. infr. de reg. jur.* vide *l.* 6. *C. de pignor. action.*

(13) Curator. *Hal.* male. Creator, qui et nominator, is est qui quem nominat ad munera. *l. ult. C. de period. decurionum l.* 19. *C. de decurionib. l.* 2. *C. quo quisque ordine conven.*

(14) *l.* 38. *supr. de pact. l.* 10. *in fin. supr. de suis et legitimis.*

(15) *l.* 2. *C. de contrar. judicio tutelæ.*

(16) *l.* 68. §. 1. *supr. de fidejussor.*

(17) Fidejussor, qui in universam conductionem cavit, in usuras quoque conveniri potest, nisi id specialiter in ejus persona exceptum fuerit.

(18) 19. Arm. Basil. 10. c. 1. §. 13.

(19) Curator hic, curator Reipublicæ, §. 1. [illegible] tor Reipublicæ *l.* 30. *C.* [illegible] judex et curator [illegible] vitatem [illegible] [illegible] [illegible] *supr.* [illegible] Ulpianum [illegible] [illegible] unde [illegible] curator [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] supr. [illegible] Creabatur ex decurionibus, et Reipublicæ nomine causas agebat apud Præsidem, vel Principem [illegible] publica prædia, et vectigalia locabat, pecuniam publicam [illegible], loca publica curabat §. 1. *infr. hic. l.* [illegible] *supr.* [illegible] *l.* 3. §. [illegible] *l.* 2. §. [illegible] §. [illegible] Pater Reip. quoque dicebatur, *ut in l.* 3. *C. de his qui sponte munera.*

(20) *l.* 13. *supr. ad municip. l.* 1. *l.* 3. *C. quo quisque ordine l.* 4. *C. de conveniend. fisci debitorib.*

(21) *l.* 9. §. *ult. supr. de adm. et peric. tut.*

(22) De curatore Reipublicæ ante dixi.

(23) Certis annis. *Hal.* c. o. restit.

(24) Quæ

(25) Mercedes observari. *Hal.*

servari non potuerint (1), successor, qui locavit tenebitur, idem in vectigalibus non ita pridem constitutum est: [scilicet] ut sui temporis singuli periculum præstarent.

§. 2. In eum qui adminitrationis tempore creditoribus Reipublicæ novatione facta pecuniam cavit, post depositum officium (2) actionem denegari non (3) oportet. Diversa causa est ejus, qui solvi constituit: similis etenim videtur ei, qui publice vendidit, aut locavit.

§. 3. Filium pro patre curatore Reipublicæ creato cavere (4) cogi non oportet, nec mutat, quod in eum pater emancipatum, prius quam curator constitueretur, partem bonorum suorum donationis causa contulit.

§. 4. Pro magistratu fidejussor interrogatus pignora quoque specialiter dedit: in eum casum pignora videntur data, quo recte convenitur, videlicet postquam res ab eo servari non potuerit, pro quo intercessit.

De pecunia in certos usus legata.

4. Valens lib. 2. Fideicommissorum.

Legatam municipio pecuniam in aliam rem, quam defunctus voluit, convertere citra Principis auctoritatem non licet (5), et ideo si unum opus fieri jusserit, quod Falcidiæ legis interventu fieri non potest, permittitur summam, quæ eo nomine debetur, in id quod maxime necessarium Reipublicæ videatur, convertere, sive plures summæ in plura opera legantur, et legis Falcidiæ interventu id quod relinquitur omnium operum extructioni non sufficit, permittitur, in unum opus, quod civitas velit, erogari. Sed municipio pecuniam legatam, *ut ex reditu ejus venatio* (6), *aut spectacula edantur*, Senatus in eas causas erogari vetuit (7), et pecuniam eo legatam, in id quod maxime necessarium municipibus videatur, conferre (8) permittitur, ut in eo munificentia ejus, qui legavit, inscriptione (9) notetur.

De venditione frumenti. 1. *De pecunia legata.*

5. Paulus lib. 1. Sententiarum.

Decuriones pretio viliori (10) frumentum, quod annona temporalis est, patriæ suæ præstare non sunt cogendi.

§. 1. Nisi ad opus novum (11) pecunia specialiter legata sit, vetera ex hac reficienda sunt.

De dolo, culpa, et diligentia.

6. Ulpianus lib. 1. ad Edictum Prætoris.

Magistratus Reipubicæ non dolum solummodo, sed et latam negligentiam (12), et hoc amplius etiam diligentiam debent.

An pater filii nomine teneatur.

7. Paulus lib. 1. ad Edictum Prætoris.

Si filiusfamilias, volente patre magistratum gesserit, Julianus existimavit, in solidum (13) patrem teneri in id, quod ejus nomine Reipublicæ abesset.

De errore calculi. 1. *De rationibus expunctis.*

8. Modestinus lib. 8. Regularum.

Calculi erroris retractatio etiam post decennii, aut vicennii tempora admittetur.

§. 1. Sed si gratiose (14) expunctæ dicentur, non retractabuntur.

De pecunia, quæ apud curatores remansit, usura exigi potest, a redemptoribus operum vero neutiquam. 1. *De heredibus curatorum.* 2. *De agris reip. bona fide possessis.* 3. *De operum exactione non committendam sine cautione.* 4. *De negligentia et fraude curatorum.* 5. *De pecunia ad annonam destinata.* 6. *Si non segniter sitonæ officio suo functi sint.* 7. *Curatorem calendarii non cavere.* 8. *De periculo collegæ.* 9. *De periculo nominum.* 10. *De usuris ab eo, qui publicam pecuniam detinuit, præstandis.*

9. Papirius Justus lib. 2. de Constitutionibus.

Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt, *pecuniæ, quæ apud curatores remansit, usuras* (15) *exigendas: ejus* vero, *quæ a redemptoribus operum exigi non potest, sortis duntaxat periculum ad curatores pertinere.*

§. 1. Item rescripserunt, *operum periculum etiam* (16) *ad heredes curatorum pertinere.*

§. 2. Item rescripserunt, *agros Reipublicæ retrahere* (17) *Curatorem Civitatis* (18) *debere, licet a bona fide emptoribus possideantur, cum possint ad auctores suos recurrere.*

§. 3. Item eodem libro Imperatores *Antoninus* et *Verus* rescripserunt, *operum exactionem sine cautione non oportere committi.*

§. 4. Item rescripserunt, *Curatores, si negligenter* (19) *in distrahendis bonis se gesserint, in simplum teneri: si per fraudem, in duplum: nec ad heredes eorum pœnam descendere.*

§. 5. Item rescripserunt, pecuniam ad annonam destinatam (20) distractis rebus curatorem exigere debere.

§. 6. Item rescripserunt, sitonas (21) indemnes esse oportere qui non segniter officio suo functi sunt, secundum literas Hadriani.

§. 7. Item rescripserunt, a curatore calendarii (22) cautionem exigi non debere, cum a (23) Præside ex inquisitione eligatur.

(1) Potuerint, et a successore ejus successor: Zoannetus *ibid.* atque ita secundus curator non tenebitur, ut volunt interpretes.

(2) Id est, post depositam potestatem. *l.* 1. §. 4. *supr. de suspectis. l.* 1. *supr. de jurisd.*

(3) *l.* 67. *supr. de procur.* Imo oportet. *l.* 5. *supr. quando ex fac. tut.*

(4) *l.* 16. §. 2. *supr. de muner.*

(5) Vide *l.* 1. *supr. h. t. l.* 8. *supr. de annuis. l.* 16. *supr. de usu et usufr. leg. l.* 13. §. 1. *infr. de pollicit. l.* 9. *C. de paganis.*

(6) *l.* 122. *supr. de leg.* 1.

(7) *l.* 5. *infr. de pollicit.*

(8) Conferri.

(9) Statuæ quotiens ex testamento ponebantur, moris erat nomen testatoris adscribere. *l.* 2. *infr. de oper. publ.* vide Lipsium 1. *elect.*

(10) *l.* 8. *supr. ad municip.*

(11) Vide *l.* 16. *l.* 17. *supr. de usu et usufruct. legat. l.* 13. §. 1. *infr. de pollicitat. l.* 83. §. 5. *supr. de V. Obligat. cap. quæ semel.* 19. *quæst.* 3. Ans.

(12) *l.* 4. *supr. de magist. conven.*

(13) Vide *l.* 2. *supr. ad municip. l.* 20. §. 6. *supr. familiæ.*

(14) Sed si rationes expunctæ. Cujac. *ad l.* 2. *C. de jure fisci.* hoc sensu, ut dispunctæ rationes ob errorem calculi reprobari possint, etiam post longum tempus: expunctæ, non item. *l.* 13. *in fin. supr. de divers. temporal.* alioqui gratiose expunctæ rationes, quia ad perniciem Reip. tendunt, nullius sunt momenti. *l.* 12. *C. de trans.* quin, nisi ita legatur, non est quo verbum, *expunctæ*, referri possit.

(15) Paul. 5. *sent.* 2. §. 4.

(16) *l. ult.* §. 2. *supr. ad municip. l. ult. C. quo quisque ordine.*

(17) Id est, vindicare nomine civitatis.

(18) De curatore civitatis dixi ad *l.* 18. §. 5. *in fin. supr. de munerib.*

(19) *l.* 6. *supr. h. t.*

(20) *l.* 18. §. 8. *supr. de muner.*

(21) De quibus vide *l.* 18. §. 5. *supr. de muner.* Sitonæ indemnes servandi. *l. ult. C. ut nemini liceat in emptione specierum.*

(22) *l.* 18. §. 2. *supr. de munerib.*

(23) Vide *l.* 4. *C. de tut. et curat. qui non satisd.*

§. 8. Item rescripserunt, curatorem etiam nomine collegæ (1) teneri, si intervenire et prohibere eum potuit.

§. 9. Item rescripserunt, nominum, quæ deteriora facta sunt tempore curatoris, periculum ad ipsum pertinere: quia vero antequam curator fieret, idonea non erant, æquum videri, periculum ad eum non pertinere.

§. 10. [Idem libro eodem] Imperatores *Antoninus* et *Verus* rescripserunt eum qui pecuniam publicam magistratus sui tempore, et post non pauco tempore detinuerat, usuras (2) etiam præstare debere, nisi si quid allegare possit, qua ex causa tardius intulisset.

TIT. IX.

DE DECRETIS AB ORDINE (3) FACIENDIS.

De medicis.

1. ULPIANUS lib. 3. Opinionum.

MEdicorum intra (4) numerum (5) præfinitum constituendorum arbitrium non Præsidi Provinciæ commissum est, sed Ordini (6), et possessoribus cujusque civitatis: ut certi de probitate morum (7), et peritia artis eligant ipsi, quibus se (8) liberosque suos in ægritudine corporum committant (9).

De legitimo numero cogendo.

2. MARCIANUS lib. 1. Publicorum.

ILla decreta, quæ non (10) legitimo numero decurionum coacto facta sunt, non valent.

3. ULPIANUS lib. 3. de Appellationibus.

LEge autem municipali cavetur, ut Ordo non aliter habeatur, quam duabus (11) partibus adhibitis.

De decretis ambitiosis. De largitione. 2. De salario.

4. IDEM libro singulari de Officio Curatoris Reipublicæ.

AMbitiosa (12) decreta decurionum rescindi debent, sive aliquem debitorem dimiserint, sive largiti sint.

§. 1. Proinde (13) (ut solent) sive decreverint, de publico alicujus vel prædia, vel ædes vel certam quantitatem præstari, nihil valebit hujusmodi decretum.

§. 2. Sed etsi salarium (14) alicui (15) decuriones decreverint, decretum id nonnunquam (16) ullius erit momenti: ut puta si ob liberalem (17) artem fuerit constitutum, vel ob medicinam: ob has enim causas licet constitui salaria.

De decretis rescindendis, vel non.

5. CALLISTRATUS lib. 2. de Cognitionibus.

QUod semel ordo decrevit, non (18) oportere [id] rescindi, D. Hadrianus *Nicomedensibus* rescripsit, nisi ex causa, id est, si ad publicam utilitatem respiciat rescissio prioris decreti.

De eo, qui extra synedrium judicavit.

6. SCÆVOLA [lib. 1. Digestorum].

MUnicipii ita lege cautum erit: *Εάν τις ἔξω τȣ̃ συνεδρίȣ δικάσηται, τȣ̃τε συνεδρίȣ εἰργέσθω καὶ προσαποτιννύτω δράγμας χιλίας. Si quis extra synedrium (19) judicaverit, ordine seu synedrio moveatur, et luat ad hæc drachmas mille.* Quæsitum est, an pœnam sustinere debeat, qui ignorans (20) adversus decretum fecit? Respondit, et hujusmodi pœnas adversus scientes paratas esse.

TIT. X.

DE OPERIBUS (21) PUBLICIS.

De successoribus curatorum. 1. Et de excusatione præpostera.

1. ULPIANUS lib. 2. Opinionum.

CUrator Operum creatus, præscriptione motus ab excusatione perferenda, sicut cessationis nomine, in qua quoad vivit moratus est, heredes suos obligatos reliquit: ita temporis, quod post (22) mortem ejus cessit, nullo onere eos obstrinxit.

§. 1. Curam operis aquæductus in alio jam munere constitutus postea susceperat: præpostere visus est petere exonerari priore [munere] utrisque jam implicitus: quando si alterum tantum sustinere eum oportuisset, ante (23) probabilius impetrasset propter prius munus a sequenti excusationem.

(1) *l. 11. supr. ad municip.*

(2) *In princ. supr. h. t. l. 17. §. 7. supr. de usur.*

(3) Decurionum sc. *L. 10. C. 46.*

(4) Vide quæ scripsi de immunitate medicis data ab Imperatoribus ad *l. 5. C. de professorib. et medicis.*

(5) *l. 6. §. 2. supr. de excus. tut.*

(6) Imo, non ordini, sed Episcopis, et aliis personis. *l. 18. C. de episc.*

(7) Medicum probum, ac peritum esse convenit. In medico morum probitas, et artis peritia requiritur.

(8) Medicis plurimum deferri oportet. Plin. 24. *c.* 1. Imperatoribus una medicina imperat. Tertullianus in *Scorpiaco.* horrorem operis fructus excusat, ululans denique ille, et gemens, et mugiens inter manus medici postmodum eas mercede cumulabit, et artifices optimas prædicabit, et sævas jam negabit. vide plura apud Cassiodorum 6. variarum in formula Comitis Archiatrorum.

(9) Evenit tamen persæpe ob eorum ignorantiam, quod Plinius 29. c. 1. refert. Discunt, inquit, periculis nostris, et experimenta per mortes agunt.

(10) *l. 39. supr. de re jud. l. 8. C. de legib.*

(11) Duæ partes, curia: duæ partes, duæ tertiæ. Ita nominationes ad munera civilia citra decretum, consiliumque publicum, præsentibus omnibus decurionibus, aut saltem duabus tertiis totius ordinis fieri non possunt, *ut hic, l. nulli.* 3. *supr. quod cujuscunque universit.* At quæ illæ partes? Rævardus in *l.* 160. §. *refertur. infr. de reg. jur.* has duas partes interpretatur bulen, et Ecclesiam, quarum auctoritatem in decretis municipalibus publicis necessariam fuisse docet Plinius *Epist.* 10. verum bule, et Ecclesia non partes curiæ videntur esse, sed potius ipsa curia. Nam βȣλὴ curia est. *l. 10. infr. de pollicit.* vide *l. 19. supr. ad municipalem.*

(12) *l. 2. C. h. t. l. 12. C. de transact.* κολακικαὶ ψῆφοι. Eadem forma ambitiosæ correctiones Ciceroni *ad Attic.* ambitiosæ sententiæ Suetonio in *Domitiano.*

(13) Vide Rævard. *lib. 5. Var. c. 6.* Ans. Adde Menochium *de arbitr. jud. lib. 1. quæst. 12. cum 3. seqq.* S. L. vid. Fornerium *lib. 2. select. c. 17.* Mod.

(14) Salaria sunt, τὰ διδομένα εἰς τροφὴν σιτηρέσια, καὶ ὀψώνια. Dicta nonnulli putent, vel a sale, vel quod dentur, ut percipientes inde se alant.

(15) Decuriones salarium cuiquam constituere non possunt injussu Principis. *l. unic. C. de præbendo salario.* nisi ob causas, quæ sequuntur.

(16) Imo semper *d. l. unic.*

(17) *l. 1. C. h. t.*

(18) *l. 14. supr. de re jud.*

(19) Synedrium, consessus, concilium: σύνεδρος consiliarius, adsessor. *Gloss.* de synedrio plura dicam ad *l. 17. C. de Judæis.* Goth. Vide Cujac. *lib. 7. obs. c. 30.*

(20) Ignorans non obligatur. Ignorans, puta forensis mercator. Rebuff. *Tom. 2. tract. de pœnis mercat. art. 2.*

(21) *L. 8. C. 12. et 15. C. Th. 1.* περὶ δημοσίων οἰκοδομημάτων *etc.* 54. *Ecl.* 12.

(22) *l. 1. C. quo quisque ordine.*

(23) *l. ult. in fin. supr. de vacatione muneri.*

De inscriptione nominis. 1. *De curatoribus operum et redemptoribus.* 2. *De inscriptione nominis.*

2. Idem lib. 3. Opinionum.

QUi liberalitate, non necessitate debiti reditus suos interim ad opera finienda concessit, munificentiæ suæ fructum de inscriptione (1) nominis suis operibus, si qua fecerit, capere per invidiam non prohibetur.

§. 1. Curatores operum cum redemptoribus negotium habent, Respublica autem cum his, quos efficiendo operi præstituit: quatenus ergo et quis, et cui obstrictus est, æstimatio Præsidis Provinciæ est.

§. 2. Ne ejus nomine (2), cujus liberalitate opus extructum est, eraso, aliorum nomina inscribantur, et propterea revocentur similes civium in patrias liberalitates, Præses Provinciæ auctoritatem suam interponat.

An liceat novum opus facere. 2. *De inscriptione nominis.*

3. Macer lib. 2. de Officio Præsidis.

OPus novum privato (3) etiam sine Principis auctoritate facere licet (4), præterquam si ad æmulationem alterius Civitatis pertineat, vel materiam seditionis (5) præbeat, vel circum (6), theatrum, vel amphitheatrum sit.

§. 1. Publico vero sumptu opus novum sine Principis auctoritate fieri non licere, constitutionibus declaratur.

§. 2. Inscribi autem nomen operi publico alterius, quam Principis, aut ejus (7) cujus pecunia id opus factum sit, non licet.

4. Modestinus lib. 11. Pandectarum.

NEc Præsidis quidem nomen licebit superscribere.

De legato vel fideicommisso ad opus relicto. 1. *Si quid publici a privatis detineatur.*

5. Ulpianus libro singulari de Officio Curatoris reipublicæ.

SI legatum (8), vel fideicommissum fuerit ad opus relictum, usuræ quæ et quando incipiant deberi, rescripto *Divi Pii* ita continetur: *Si quidem dies non sit ab his, qui statuas* (9), *vel imagines ponendas legaverunt, præfinitus, a Præside Provinciæ tempus* (10) *statuendum est: et nisi posuerint heredes, usuras leviores intra sex menses, si minus, semisses usuras Reipublicæ pendant* (11). *Si vero dies datus est, pecuniam deponant intra diem: si aut non invenire se statuas dixerint, aut de loco controversiam fecerint, semisses protinus pendant.*

§. 1. Fines publicos (12) a privatis detineri non oportet. Curabit igitur Præses Provinciæ, si qui publici sunt, a privatis separare: et publicos potius reditus augere, si qua loca publica, vel ædificia in usus privatorum invenerit: æstimare, utrumne vindicanda in publicum sint, an vectigal eis satius sit imponi? et id, quod utilius [esse] Reipublicæ intellexerit, sequi.

De Principe consulendo.

6. Modestinus lib. 11. Pandectarum.

DE operibus, quæ in muris (13), vel portis vel rebus publicis fiunt, aut si muri extruantur, Divus *Marcus* rescripsit Præsidem aditum consulere Principem debere.

De pecunia in opera nova legata. 1. *De inscriptione nominis.*

7. Callistratus lib. 2. de Cognitionibus.

PEcuniam, quæ in opera nova legata est, potius (14) in tutelam eorum operum, quæ sunt, convertendam, quam ad inchoandum opus erogandam, Divus *Pius* rescripsit, scilicet si (15) satis operum Civitas habeat, et non facile ad reficienda ea pecunia inveniatur.

§. 1. Si quis opus ab alio factum adornare marmoribus, vel alio modo ex voluntate Populi facturum se pollicitus sit: nominis proprii titulo scribendo, manentibus priorum titulis, qui ea opera fecissent, id fieri debere Senatus censuit: quod si privati in opera, quæ publica pecunia fiant, aliquam de suo adjecerint summam, ita titulo inscriptionis uti eos debere iisdem mandatis cavetur, ut, quantam summam contulerint in id opus, scribant (16).

TIT. XI.

DE (17) NUNDINIS (18).

De non usu.

1. Modestinus lib. 3. Regularum.

NUndinis impetratis a Principe (19), non utendo, qui meruit, decennii tempore usum amittit (20).

De agricolis et opificibus.

2. Callistratus lib. 3. de Cognitionibus.

SI quis ipsos cultores agrorum, vel piscatores deferre utensilia (21) in civitatem jusserit (22), ut ea ipsi

(1) *l.* 3. *in fin. infr. h. t. l.* 4. *in fin. supr. de adm. rer.*

(2) *l.* 7. *in fin. infr. h. t.*

(3) Ut et Civitati, castro, quibus interpretes volunt concedi murorum reædificationem, sumptu tamen suo.

(4) Imo sine Principe non licet. *l.* 6. *infr. h. t. l.* 13. *C. h. t.*

(5) Ædificatio castri, vel domorum civitati nocentium per nimiam vicinitatem, minime permittenda. *Bart.* liberæ quædam civitates habent illud interdum privilegium, ut ne quis, etiam Princeps, possit in vicinia intra quartum, aut quintum milliare arcem, vel castrum ædificare, vel urbem munire

(6) Velati circum, Theatrum, vel amphitheatrum *d. l.* 6. Goth. De his vide Panciroll. *rer. memor. tit. de ædificiis et in not. ib. et tit. de Circo maximo.* Ans.

(7) *l.* 2. *supr. h. t. l.* 10. C. *h. t. l.* 4. *supr. de adm. rer.*

(8) Pecunia privati opus publicum ædificari potest. *l.* 5. *C. h. t.*

(9) Vide quæ scripsi ad *l.* 7. *supr. de annuis leg.*

(10) l. 17. *in fin. supr. de usur.*

(11) *l.* 1. *infr. de pollicit.* Imo pendere non debent: cum ii, qui liberaliter quid Reipubl. promittunt, ad usuras non teneantur. *l.* 16. *supr. de usur.*

(12) Adde *l.* 9. §. 2. *supr. de adm. rer.* 54. *Ecl.* 10. *ex tit.* 12. *cap.* 4.

(13) *l.* 3. *supr. h. t.* 54. *Eclog.* 10. *ex tit.* 12. *c.* 5.

(14) Legata reipublicæ ad certum aliquem usum, vel finem, nonnunquam (causa videlicet cognita) mutantur in alium: atque ita propter utilitatem publicam, a voluntate defuncti testatoris disceditur. adde *l.* 4. *supr. de adm. rer.*

(15) Bartolus hanc legem transfert ad legata relicta Ecclesiæ ædificandæ, quam negat ædificandam, si alioquin satis aliæ multæ sunt.

(16) Inscribant. *Hal.* adde *Nov.* 65.

(17) *L.* 4. *C.*60. Vide Papon. 3. *notar.* 8. *cap. des lettres d'Octroy de foires et marchez.*

(18) Nundinas Græci interpretantur πανήγυριν ἤτοι λεγομένην ἀτέλειαν, vacationes *et* ferias. *Goth.* Nundinæ dictæ, quod nono die fiebant. Plutarch. in vit. *Coriolani.* Dionys. Halicarn. *lib.* 2. Ans.

(19) Nundinarum jus a Principe impetrandum est. olim a Senatu poterat impetrari. Plin. 7. *Epist.* 4. Cic. *Philipp.* 2. et ita Claudium imperatorem legimus seipsum legibus subjicientem jus nundinarum in sua prædia a consulibus petiisse. Suet. *in Claudio* 12. quo loco de forma veteri impetrandarum nundinarum tractat. Hodie apud Gallos privilegium nundinarum a Rege impetratum ad Ballivos, seu Seneschallos dirigitur: audita intercessione vicinorum omnium, ex literis regiis jus nundinarum admittitur, vel denegatur. Papon. *ibid.* adde *Novell. Basilii junioris.*

(20) Imo, non amittit. *l.* 2. *C. de diversis rescriptis.*

(21) *l.* 12. *supr. de decurion.*

(22) Hinc colligit Papo *d. loco.* vasallos a dominis cogi non posse, ut nundinis sui territorii adsint.

distrahant, destituetur annonæ præbitio, cum avocentur ab opere rustici qui confestim ubi detulerunt mercem, tradere eam, et ad opera sua reverti debeant: denique summæ prudentiæ et auctoritatis apud Græcos *Plato*, cum institueret, quemadmodum civitas bene beate (1) habitari possit, in primis istos negotiatores necessarios duxit: sic enim libro secundo Πολιτείας, *id est, civilis conversationis* (2), ait (3), Δεῖ γὰρ πλειόνων ἄρα γεωργῶν τε, καὶ τῶν ἄλλων δημιουργῶν (4) καὶ τῶν ἄλλων διακόνων (5) τῶν γε εἰσαξόντων καὶ ἐξαξόντων ἕκαστα, οὗτοι δὲ εἰσὶν ἔμποροι (6). Κομίσας δὲ ὁ γεωργὸς εἰς τὴν ἀγοράν τι ὧν ποιεῖ, ἤ τις ἄλλος τῶν δημιουργῶν, ἐὰν μὴ εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον ἥκῃ τοῖς δεομένοις τά παρ' αὐτοῦ ἀνταλλάξασθαι (7), ἀργήσει τῆς αὐτοῦ δημιουργίας καθήμενος ἐν ἀγορᾷ; οὐδαμῶς ἦ καί ὅς, ἀλλ' εἰσὶν οἱ τοῦτο ὁρῶντες ἑαυτοὺς ἐπὶ τὴν διακονίαν τάττουσι ταύτην. *id est, Indiget* (8) *enim* [*civitas*] *pluribus utique rusticis, et aliis opificibus, et aliis ministratoribus, itemque his, qui invehant et evehant singula: hi autem sunt negotiatores. Adferens autem agricola in forum aliquid eorum, quæ facit, vel aliquis alius opificum, nisi sub idem tempus contingat eum cum his, quibus indiget, sua permutare, vacabitne suo opificio deses sedens in foro? nequaquam: sed sunt qui hoc videntes seipsos in hoc statuant ministerium.*

TIT. XII.

DE POLLICITATIONIBUS (9).

De usuris. 1. *An quis ex pollicitationibus teneatur.*
6. *De periculo operis perfecti.*

1. ULPIANUS lib. singulari de Officio Curatoris Reipublicæ.

SI pollicitus quis fuerit reipublicæ opus se facturum, vel pecuniam daturum, in usuras non (10) conveniatur, sed si moram cœperit facere, usuræ accedunt (11), ut Imperator noster cum Divo patre suo rescripsit.

§. 1. Non semper autem obligari eum qui pollicitus est, sciendum est: si (12) quidem ob honorem promiserit, decretum sibi, vel decernendum, vel ob aliam justam causam, tenebitur ex pollicitatione: sin vero sine causa promiserit, non erit obligatus, et ita multis Constitutionibus [et veteribus] et novis continetur.

§. 2. Item si sine causa promiserit, cœperit (13) tamen facere, obligatus est qui cœpit.

§. 3. *Cœpisse* sic accipimus, si (14) fundamenta jecit, vel locum purgavit. Sed et si locus illi petenti destinatus est, magis est, ut cœpisse videatur. Item si apparatum (15), sive impensam in publico posuit.

§. 4. Sed si non ipse cœpit, sed, cum certam pecuniam promisisset ad opus Reipublicæ, contemplatione pecuniæ cœpit opus facere, tenebitur quasi cœpto opere.

§. 5. Denique cum columnas quidam promisisset, Imperator noster cum Divo patre suo ita rescripsit: *Qui non ex causa pecuniam Reipublicæ pollicentur, liberalitatem perficere non coguntur, sed si columnas Citiensibus* (16) *promisisti, et opus ea ratione sumptibus civitatis, vel privatorum inchoatum est, deseri quod gestum est non oportet.*

§. 6. Si quis opus, quod perfecit, adsignavit, deinde id fortuito casu aliquid passum sit, periculum ad eum, qui fecit, non pertinere Imperator noster rescripsit.

De voto.

2. IDEM lib. 1. Disputationum.

SI quis rem aliquam voverit (17), voto obligatur: quæ res personam (18) voventis, non (19) rem, quæ vovetur, obligat (20): res enim quæ vovetur soluta quidem liberat vota, ipsa vero sacra non efficitur.

§. 1. Voto autem patresfamiliarum obligantur (21), puberes (22), sui juris: filius enim familias (23), vel servus sine patris dominive (24) auctoritate voto non obligantur.

§. 2. Si decimam (25) quis bonorum vovit, decima

(1) Beateque. *Hal.*
(2) Id est, Reipub.
(3) Δεῖ γάρ πλειόνων ἄρα γεωργῶντε.
(4) Δεῖ ἡμῖν τῇ πόλει πλειόνων γάρ καὶ δή καὶ.
(5) Πῶ, τῶν τὲ εἰσαξόντων.
(6) Ἔμποροι ἢ γάρ καὶ etc.
(7) Αὐτοῦ ἀλλάξασθαι.
(8) Agricolatio inter necessarias hominum artes prima. Rusticis, et opificibus eget civitas.
(9) Περὶ ἐπαγγελλομένων ἔργων etc. 54. *Eclog.* 13. vide Connanum 5. *commen.* 8. de votis, adde *l.* 2. *infr. h. t.*
(10) Vide *l.* 5. *supr. de operib. publ.*
(11) Imo, non accedunt, *l.* 2. *C. de usur.*
(12) *l.* 19. *supr. de donat.*
(13) Reipublicæ sine causa promittendo non obligamur. *l.* 19. *supr. de don.* nisi opus promissum facere cœperimus.
(14) Cœptum ædificium videtur, si fundamenta jacta, vel locus purgatus, vel destinatus, vel apparatus ædificii in publico Positus.
(15) *l.* 84. *supr. de verbor. oblig.*
(16) Circensibus. *Vulg.* et male: Alciatus id refert ad Columnam Circi, cujus opinionem videtur tueri *lex* 122. *supr. de leg.* 1. Id Cujacio displicet, loquitur ergo jurisconsultus de Rep. Citiensium, quæ civitas est Macedoniæ, cujus fit mentio apud Livium 4. ex qua Zeno Citiensis, 17. Gell. *ult.* Cujac. 3. *observ.* 38.
(17) Puta servos ad custodiam templi. *l.* 36. *supr.* de *liberali*: de votis, vide 17. *qu.* 1. 22. *q.* 4. 3. *extra.* 34. 3. *in sext.* 15.
(18) Votum personam voventis Deo obligat, et proinde voti reus ad id præstandum, quod legitime vovit, tenetur, *c. licet* 6. *c. magnæ devotionis* 7. *extra. de voto*, *et c.* 17. *quæst.* 1.
(19) Imo rem ipsam. *Authent. ingressi. C. de sacros. Eccl.* Goth.
(20) Vide Alciatum *lib.* 4. *paradox.* c. 2. Roman. *singul.* 504. Crot. *ad l. is, qui pro emptore. num.* 188. *de usucap.* Mod.
(21) Vide Alciatum *lib.* 5. *parerg. cap.* 9. Connanum *lib.* 5. *comment. jur. civil. c.* 9. Mod.
(22) Impubes et alieni juris non obligantur ex voto, sine consensu eorum, in quorum sunt potestate. Impubes, inquam. *c. venientis. extr. de voto.*
(23) Quid si filia? patris consensus expectandus est. Ambrosius *in librum Numerorum in cap. mulier*, *et* Augustinus *c. merito* 32. *q.* 2. Quid si uxor? mariti voluntas expectanda, August. *in qu. Numerorum*, *can. noluit.* 33. *q.* 5. Quid si vir continentiam voverit? uxoris consensu indigebit. Aug. *in Psal.* 146. 33. *q.* 5. *c. si dicat. et sequent.* An idem si vir iter Hierosolymam voveat? negat Innocentius *c. ex multa.* §. *in tanta. extra. de voto.* Quid? num Episcopo, et clerico sine Regis, vel superiorum consensu vovere licet? negat idem Innocentius *in c. non est.* 5. *et c.* 7. *extr. de voto.* multo minus monacho, sine consensu Abbatis id licebit *concilio Agathensi in c. Monachorum* 20. *q.* 4.
(24) Quo nomine optimo jure etiam Deus ipse intelligendus est: nec enim vota Deo extra voventem obligant, ideoque votum rei alienæ non obligat. August. *ad Armentarium*, *et Riparum*, *et Paulinam c. una sola* 33. *q.* 5. Notum est illud Isidori, in malis promissis rescinde fidem, in turpi voto muta decretum, quod incaute vovisti ne facias: impia est promissio, quæ scelere adimpletur: in malis (inquam) et generaliter in illicitis, vide *d. q.* 22. *a principio ad finem usque. et tit. integrum extr. de jurejur. et c. non est*, *de regulis jur. in* 6.
(25) Decimas Herculi vovere, seu polliceri solebant Hetrusci, Varro 5. *de lingua*: Cicero 3. *de Natura*, quam partem Herculeam appellabant, Plautus *in Truculento*, *et Sticho.* idque apud Romanos factum a Camillo. Livius 5. a Sylla et Crasso Plutarchus: voverunt et Græci templo Delphico decimas. Xenophon. Idem apud alias gentes. Festus in Decimæ.

non prius esse in bonis desinit, quam fuerit separata : et si forte, qui decimam (1) vovit (2), decesserit ante sepositionem : heres (3) ipsius hereditario nomine decimæ obstrictus est (4) : voti enim obligationem (5) ad heredem transire constat.

Differentia pacti et pollicitationis. De promisso ob honorem. De opere cœpto. 1. De rei vindicatione.

3. Idem lib. 4. Disputationum.

Pactum (6) est duorum consensus, atque conventio : *pollicitatio* (7) vero offerentis solius promissum : et ideo illud est constitutum, ut si ob honorem pollicitatio fuerit facta, quasi debitum exigatur : sed et cœptum (8) opus, licet non ob honorem promissum, perficere promissor [eo] cogetur, et est constitutum.

§. 1. Si quis, quam ex pollicitatione tradiderat rem municipibus, vindicare velit, repellendus est a petitione : æquissimum est enim, hujusmodi voluntates in civitates collatas pœnitentia (9) non revocari. Sed et si desierint municipes possidere, dicendum erit, actionem eis concedendam.

De promisso ob incendium, vel terræmotum, vel aliquam ruinam.

4. Marcianus lib. 3. Institutionum.

Propter (10) incendium, [vel terræmotum,] vel aliquam ruinam, quæ Reipublicæ contingit, si quis promiserit, tenetur.

De epistola.

5. Ulpianus lib. 1. Responsorum.

Charidemo respondit,

Ex epistola, quam muneris (11) edendi gratia absens quis emisit, compelli eum ad editionem non posse (12).

De heredibus. 1. De pecunia ob honorem promissa et solvi cœpta. 2. De sexu. 3. De statuis Principi ponendis.

6. Idem lib. 5. Officio Proconsulis.

Totiens locum habet diminutio pollicitationis in persona heredis, quoties non est pollicitatio ob honorem facta : cæterum si ob honorem facta sit, æris alieni loco habetur, et in heredum persona non minuitur.

§. 1. Si quis pecuniam ob honorem promiserit, cœperitque (13) solvere, eum debere quasi cœpto opere Imperator noster [Antoninus] rescripsit.

§. 2. Non tantum masculos, sed etiam fœminas, si quid ob honores pollicitæ sunt, debere implere sciendum est : et ita Rescripto Imperatoris nostri et Divi patris (14) ejus continetur.

§. 3. Si cui Respublica necessitatem imposuerit statuarum Principi ponendarum, qui non promisit ; non esse ei (15) necesse obtemperare, Rescriptis Imperatoris nostri et Divi patris ejus continetur.

De psomisso ob casum.

7. Paulus lib. 1. de Officio Proconsulis.

Ob casum (16), quem Civitas passa est, si quis promiserit se quid facturum, etsi non inchoaverit, omnimodo tenetur, ut Divus Severus *Dioni* rescripsit.

(1) Decimæ hodie apud Christianos ex antiquissimo ritu, vel ex lege Mosaica in usum reductæ præstantur, de decimis apud Christianos receptis vide 16. *qu. 1. c. de decimis, c. quæst. c. decimas, de consecratione. dist.* 5. *c.* 40. *in fin.* 3. *Decret.* 30. 3. *sext.* 13. 3. *Clement.* 8. Duar. 7. *de sacris.* vide Rebuff. *in tract. de decimis.* Porro decimæ Melchisedeco ab Abrahamo præstitæ. *Hebr.* 7. et tribui Leviticæ Dei mandato ex omnibus terræ fructibus et fœtibus animalium. *Levit. ult. vers.* 30. Judæi decimas alias etiam separabunt in adoratione et profectione Hierosolymitana consumendas. *Deut.* 12. *vers.* 17. *et c.* 14. *v.* 23. Erant et aliæ decimæ, quas iidem tertio quoquo anno viduis, pupillis, extraneis, quin et Levitis dispensabant. *Deut.* 26. *v.* 12. Addamus et hic aliquid de decimis a magistratibus interdictis et per eos exactis. Decimas quondam sibi vindicarunt Romani a temerario litigatore. §. 1. *in fin. Inst. de pœna temere litigantium. Novell.* 112. *c.* 2. de quo vide Cujac. 7. *observ.* 5. quæ etiam hodie durant apud Montispessulanos. Rebuff. *q.* 3. *de decimis. n.* 20. 21. 22. decimæ quoque percipiebantnr metallorum et saxorum in fundo privati repertorum. *l.* 3. *C. de metellariis. l.* 11. *tit.* 6.

(2) Quid, debentur ne hodie decimæ alia ex causa, quam ex voto? Hugo de sancto Victore 1. *de sacram. parte* 11. *c.* 4. *et* 11. refert decimas ante legem fuisse sub consilio, sub lege in præcepto, post legem libertatis spiritui Christianos commissos esse, id est, obligationem decimarum juris esse positivi, idque etiam sensit Adrianus Trajectensis Pontifex Roman. sed tamen Rebuffus existimat ab ipso domino jus percipiendarum institutum, *arg. c. tua.* 1. *et* 2. *in aliquibus extr. de decim.* vide Rebuff. *q.* 1. *de decim. n.* 13. adeo ut receptum sit curiones, et parochos suam intentionem fundatam habere in jure communi, nec cogi probare decimas suas esse, *c. si quis laicus, c. status* 16. *q.* 1. *c. a nobis.* 24. *c. cum conting.* 29. *c. cum in tua* 30. *extr. de decimis.*

(3) Tam is, qui vovit, quam heres ejus ad decimas præstandas tenentur, nisi exempti sint, *c.* 24. *extr. de decim.* Ad Ecclesiasticas vero decimas etiam prælati, Canonici, clerici, sacerdotes, monachi, Judæi, Saraceni, pauperes, et quod fœdius est a quibusdam dici, meretrices, et leprosi tenentur, nisi communiter vivant, *hæc Rebuff.*

(4) Cur? utique Reip. si ad honorem civitatis. *l.* 8. *infr. h. t.* vel templi ministris, si numini votæ sint, et ita Resp. vel collegium sacrum decimarum percipiendarum capax est. Quid? Laici Ecclesiasticarum decimarum suntne capaces? erant olim, præsertim in Gallia, Caroli Martelli indulgentia, ac munere, quod Lateranensi concilio postea interdictum est, *c. prohibemus. extr. de decim. c. Apost. de his, quæ fiunt a prælatis Ecclesiarum.* nisi Laici sibi decimas Ecclesiæ, ut clientibus concessas ante Lateranense concilium ostendant : quod quia probatu difficile, utilitatis causa sufficere eis visum est, si possessionem vetustam, id est, quæ hominum memoriam excedat, istius juris clientelaris, ac feudi probaverint. Duaren. *l.* 7. *de sacris.* husjumodi decimas ita infeudatas ad heredes suos transmittere possunt laici : quin extraneis donare, vendere, permutare. Duar. 5. *feud. num.* 7.

(5) Quænam ex hac obligatione nascuntur actiones? adversus debitorem decimarum curionibus competunt interdicta possessoria adipiscendæ, recuperandæ, uti possidetis, si de earum possessione agetur, ad hæc, vindicatio juris seu confessoria, si de ipso jure, et facultate inter duas Ecclesias agetur. Sin adversus debitorem agent, perceptas per eum decimas in rem actione vindicabunt, si separatæ ab aliis ejus bonis fuerint : sin minus, condictione ex lege (ut volunt) divina, vel consuetudinaria, *argum. legis unic. supr. de cond. ex lege :* nunquam vero per se decimas capere possunt, vide *Rebuff.* §. 1. Causas 2. genera 3. definitionem 4. qui ad decimas præstandas teneantur 5. ubi 6. quibus ex bonis solvendæ 8. quomodo 9. apud quem petendæ 10. quomodo 11. quando solvendæ 12. An tolli decimæ possint 13. An ex novalibus debeantur 14. De pœnis non præstantium usuras, *ult.* vid. ib. Rebuff. adde Vigelium 3. *Method. Pontific. juris.*

(6) *l.* 1. §. 1. *supr. de pact.*

(7) Pollicitatio non est duorum consensus, non pactum, non conventio.

(8) *l.* 1. §. 3. *supr. h. t.*

(9) Pollicitatio Reip. facta pœnitentia non revocatur.

(10) *l.* 7. *infr. h. t.*

(11) Spectaculi, *l.* 122. *supr. de legat.* 1. inde munerarius muneris gladiatorii, aut venatorii exhibitor, vocabulum ab Augusto inventum. 8. *Quint.* dominus ludorum. Cic. *de leg.* Editor Græcis ἀγωνοθέτης. munerator etiam Floro dicitur, vide Lipsium 1. *Satur.* 7.

(12) Imo potest, cum ex epistola conventio et donatio habita censeatur. *l.* 2. *supr. de pact. l.* 13. *supr. de don.*

(13) Vide *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.*

(14) Caracallæ et Septimii Severi. Ravard *var. lib.*3. *cap.* 10. Ans.

(15) Resisti potest magistratui in illicitis. *l.* 3. §. 1. *supr. quod metus causa. l.* 1. *C. de mulieribus, et in quo loco. l.* 10. *tit.* 62.

(16) *l.* 4. *supr. h. t.*

De cognitione Judicis. De relegatione.

8. IDEM (1) lib. 3. de Officio Consulis.

DE pollicitationibus in Civitatem factis Judicum cognitionem esse, D. Fratres *Flavio Celso* in hæc verba rescripserunt, *Probe faciet Statius Rufinus, si opus proscenii* (2), *quod se Gabinis extructurum promisit, quod tandem adgressus fuerat, perficiat: nam etsi adversa fortuna usus, in triennio a præfecto Urbis relegatus esset, tamen gratiam muneris, quod sponte obtulit, minuere non debet, cum et absens per amicum perficere istud opus possit: quod si detractat, actores constituti, qui legitime pro civitate agere* (3) *possint nomine publico, adire adversus eum Judices poterunt: qui cum primum potuerint, prius quam in exilium proficiscatur, cognoscent, et si opus perfici ab eo debere constituerint* (4), *obedire eum Reipublicæ ob hanc causam jubebunt, aut prohibebunt distrahi fundum, quem in territorio Gabiniorum* (5) *habet.*

De promissore et de ejus herede.

9. MODESTINUS lib. 4. Differentiarum.

EX pollicitatione, quam quis ob honorem (6) apud Rempublicam fecit, ipsum quidem omnimodo in (7) solidum teneri: heredem vero ejus, ob honorem quidem facta promissione in solidum, ob id vero, quod opus promissum cœptum est, si bona liberalitati solvendo (8) non fuerint, extraneum heredem in quintam (9) partem patrimonii defuncti, liberos in decimam teneri, DD. *Severus* et *Antoninus* rescripserunt: sed et ipsum donatorem pauperem factum, ex promissione operis cœpti quintam partem patrimonii sui debere Divus *Pius* constituit.

De forma pollicitationis servanda.

10. IDEM lib. 1. Responsorum.

SEpticia (10) certamen patriæ suæ pollicendo, sub hac conditione pollicita est, uti sors apud eam remaneat, et ipsa usuras semissales (11) ad præmia certantium resolvat (12) in hæc verba, Φιλοτιμȣ̃μαι [καὶ] καθιερῶ ἀγῶνα τετραετηρικὸν (13) ἀπὸ μυριάδων τριῶν, τὸ (14) τȣ̃ κεφαλαίȣ αὐτὴ κατέχȣσα ἀργύριον· καὶ ἀσφαλιζομένη παρὰ τοῖς δεκαπρώτοις ἀξιοχρέως ἐπὶ τῷ τελεῖν [με] τὸν ἐξ ἔθȣ; τριῶν μυριάδων τόκον, ἀγωνοθετȣ̃ντος (15) καὶ προκαθεζομένȣ τȣ̃ ἀνδρός μȣ, ἔπαυθις δὲ τῶν ἐξ ἐμȣ̃ γεννηθησομένων τέκνων· χωρήσει δὲ ὁ τόκος εἰς τὰ ἆθλα τῶν θυμελικῶν (16), καθὼς ἂν ἐφ ἑκάςȣ ἀθλήματος ἡ βȣλὴ (17) ὁρίσῃ, id est, *Largior et dedico agonem quadriennalem ex triginta millibus, sortis ipsa penes me retinens pecuniam, et cavens apud Decemprimos idonee super pendendis a me solitis triginta millium usuris, agonotheta* (18) *et præside futuro viro meo, et deinceps liberis ex me nascituris. Cedent autem hæ usuræ in præmia thymelicorum, prout in unoquoque certamine curia determinabit.* Quæro, an possunt injuriam pati filii Septiciæ, quominus ipsi præsiderent certamini secundum verba conditionemque pollicitationis? Herennius *Modestinus* respondit, quo casu certaminis editio licita (19) est, formam pollicitationi datam servandam esse.

De herede promissoris.

11. IDEM lib. 9. Pandectarum.

SI quis ob honorem (20), vel sacerdotium (21) pecuniam promiserit, et antequam honorem, vel magistratum ineat, decedet, non oportere heredes ejus conveniri in pecuniam, quam is ob honorem vel magistratum promiserat, Principalibus Constitutionibus cavetur (22), nisi forte ab eo vel ab ipsa Republica, eo vivo opus fuerit inchoatum.

De statuis. 1. De eo qui promisit ne honoribus fungeretur.

12. IDEM lib. 11. Pandectarum.

IN privatis operibus (23), invitis his qui fecerunt, statuas aliis ponere non possumus, ut Rescripto D. Severi continetur.

§. 1. Cum quidam, ne (24) honoribus fungeretur, opus promisisset; honores subire cogendum, quam (25) operis instructionem, D. *Antoninus* rescripsit.

Quomodo promissio implenda. 1. An forma donationis implenda sit.

13. PAPIRIUS JUSTUS lib. 2. de Constitutionibus.

IMperatores *Antoninus* et *Verus* Augusti rescripserunt, opera extruere debere eos qui pro (26) honore polliciti sunt, non pecunias pro his inferre cogi.

(1) Ulpianus.

(2) Proscænii. *Hal.* proscænium, est locus, in quo pulpitum erat in ludis exercendis accommodatum. 5. *Vitruvius* 6. Suet. *in Nerone*: ludos spectavit e proscænii fastigio: de Theatri compositione vide Vitruvium ibid. et Jul. Scaligerum 1. *poetices* c. 21.

(3) Ex pollicitatione datur actio. *l.* 1. *supr. h. t. l.* 14. *infr. h. t. l.* 16. *supr. de donat.*

(4) Constiterit. *Hal.*

(5) Gabinorum. *Vulg. Hal.*

(6) Sibi decretum, vel decernendum.

(7) Dixi ad *l.* 2. *C. de hereditariis act.*

(8) Solvendæ. *Hal. Budæus.*

(9) *l.* 14. *in fin. infr. h. t.*

(10) Vide Alciat. *lib.* 1. *parerg. c.* 22. *et lib.* 3. *disp. cap.* 1. Cujac. *lib.* 9. *observ. cap.* 26. S. L.

(11) Usuræ semissales sunt, cum seni aurei quotannis in centenas penduntur, solennes usuræ civitatum, semissales: sic *infr.* τὸν ἐξ ἔθȣς τόκον: vide Cujac. *Novell.* 7. Plin. *Epist.* 7.

(12) Resolvere est solvere: sic etiam loquitur Plautus *in Menæchmis*: Perdormisco, si resolvi argumentum cum debeo. et in Amphitryone: si obsequere, una resolvas plaga. et in *Asinaria*, quis pro vectura olivi resolvit? Festus: reluere, resolvere, repurgare. Cicero 14. *Philipp.* qui se pollicitus resoluturum. Cujac. 9. *obs.* 26. *in fin.*

(13) De quibus vide *l.* 3. §. 10. *l.* 18. §. 26. *supr. de munerib.* ἄγων τετραετηρικός. Certamen quadriennale est, quod quarto quoque anno instauratur: agon tetraetericus dicitur eodem modo, ut trietericus a Virgilio pro triennali, πεντετηρικός lustralis. Quidam tamen antea hic legebant, Eratericum. Alciatus ad *tit. C. de Athletis.* Heracleoticon legi posse monet: ut sit certamen in Herculis honorem, cujus honoris et agonis Pollux et Lampridius meminit *in Alexand.*

(14) Τῶν τȣ̃. *Hal.*

(15) Ἀγωνοθετεῖν καὶ προκαθέζεσθαι, est ludis præsidere. *l.* 6. *supr. de annuis.* Solebat enim ludorum præses aliquis constitui, vel a Principe, vel a Magistratibus. Sueton. *in August.* 45. *et in Caligula cap.* 18. adde *l. ult.* §. 17. *supr. de muneribus.*

(16) *l.* 4. *supr. de his qui notantur. l. penult. C. Theod. de spectaculis.* Thymelitæ *l.* 21. *C. Theod. de pistoribus. l.* 5. *C. Theod. de scenicis*: ὑποκρίσει τὴν τέχνην ἐπιδεικνυμένοι, Suidas musici scenici 18. Isidoro 47. θυμέλη pulpitum est, in quo cantabatur a scenicis. *Vict.* 8. de thymelicis, vide Scalig. 1. *Poëtices* 19. 1. *Harm.* 6. §. 11. *Novell.* 105. *cap.* 1.

(17) Βȣλὴ curia, hinc Buleutæ.

(18) Alciatus *tit. C. de Athletis*, legit agonica, *vel* athleteta, et illum victorem certaminis, hunc judicem certaminis interpretatur.

(19) Adde *l.* 13. *in fin. infr. h. t.*

(20) *l.* 15. §. 1. *supr. de munerib.*

(21) Adde *l.* 1. §. 1. *supr. de leg. Jul. ambitus*: de Simonia et Annatis alibi dicemus, adde *Novell.* 6. *cap.* 1. Interim notandum est hic vitio versum fuisse apud Ethnicos sacerdotia pecunia redimi. *Goth.* Vide Budæum *hic.* Ans.

(22) *l.* 16. §. 1. *supr. de munerib.* tunc enim heredes promissoris coguntur opus perficere.

(23) Id est, in publicis operibus privatorum pecunia factis.

(24) *l.* 3. *C. de cond. ob turpem.*

(25) Id est, potius quam. vide quæ scripsi ad *l.* 16. *supr. de muneribus.*

(26) *l.* 16. *supr. de munerib.*

§. 1. Item rescripserunt, conditiones donationibus adpositas, quæ in Rempublicam fiunt, ita demum ratas esse, si utilitatis publicæ interest: quod si damnosæ (1) sint, observari non debere: et ideo non observandum, quod defunctus, certa summa legata, vetuit vectigal exerceri: esse enim (2) tolerabilia, quæ vetus consuetudo (3) comprobat.

De promissore et ejus herede.

14. Pomponius lib. 6. Epistolarum et variarum lectionum.

SI quis, sui alienive honoris causa, opus facturum se aliqua Civitate promiserit, ad perficiendum tam ipse, quam heres ejus ex constitutione D. *Trajani* (4) obligatus est. Sed si quis ob honorem opus facturum se (5) in civitate aliqua promiserit, atque inchoaverit, et prius quam perficeret, decesserit, heres ejus extraneus quidem necesse habet aut perficere id, aut partem quintam patrimonii relicti sibi ab eo, qui id opus facere instituerat, si ita mallet, in qua id opus fieri cœptum est, dare: is autem, qui ex numero liberorum est, si heres extitit, non quintæ (6) partis, sed decimæ concedendæ necessitate adficitur: et hæc D. *Antoninus* constituit.

15. Ulpianus lib. singulari de Officio curatoris Reipublicæ.

INter liberos (7) nepotem quoque ex filia contineri, D. *Pius* rescripsit.

TIT. XIII.

DE (8) EXTRAORDINARIIS (9) COGNITIONIBUS (10), ET SI JUDEX LITEM (11) SUAM FECISSE DICETUR.

De Professoribus. 1. *De Medicis.* 2. *De Obstetrice.* 3. *De Medicis.* 4. *De Philosophis.* 5. *De juris Professoribus.* 6. *De ludi litterarii Magistris. De Librariis, Notariis, Calculatoribus, sive Tabulariis.* 7. *De cæteris artificibus.* 8. *De salario comitum.* 9. *De cognitione adversus personas, et adversus advocatos.* 10. *De honorario advocatorum.* 11. *Advocati qui dicuntur.* 12. *Si cui cautum est honorarium, vel de lite pactus est.* 13. *De heredibus Advocati.* 14. *De nutriciis.* 15. *De mutuis petitionibus.*

1. Ulpianus lib. 8. de Omnibus (12) Tribunalibus.

PRæses Provinciæ de (13) mercedibus jus dicere solet, sed præceptoribus tantum studiorum liberalium. *Liberalia* (14) autem *studia* accipimus, quæ Græci ἐλευθέρια (15) appellant: rhetores continebuntur (16), grammatici, geometræ.

§. 1. Medicorum quoque eadem causa est, quæ professorum, nisi quod justior: cum hi salutis (17) hominum, illi studiorum curam agant: et ideo his quoque extra ordinem jus dici debet.

§. 2. Sed et obstetricem (18) audiant, quæ utique medicinam exhibere videtur.

§. 3. Medicos fortassis quis accipiet etiam eos, qui alicujus partis corporis, vel certi doloris sanitatem polli-

(1) *l.* 16. *supr. de usu et usufruct. legat.*

(2) Seneca, nihil miserum est, quod in naturam consuetudo produxit: paulatim enim voluptati sunt, quæ necessitate cœperunt.

(3) *l.* 11. *in fin. supr. de decurionib. l. ult. C. de vectigalia nova.*

(4) *l.* 6. §. 2. *supr. h. t.*

(5) Scil. in civitate. *Hal.*

(6) *l.* 9. *supr. h. t.*

(7) Vide *l.* 56. *in fin. infr. de verb. sign.*

(8) De variis et extraordinariis etc. *Vulg.* quam lectionem confirmat lex 5. *infr. h. t.*

(9) Ordinariæ cognitiones, certis personis non adstrictæ. *l.* 1. §. 2. *supr. si ventris nomine.* Extraordinariæ vero ad certa personarum, rerum, negotiorumve genera extra ordinem respiciunt, quibus pro conditione, eventu, necessitate, commoditateve aliqua præsenti aliquo remedio subveniendum est. Horum judiciorum tria sunt genera: unum facti (ut cum proprio facto ab injuria lex cuique sese adserere permittit. *l. quemadmodum.* 29. §. 1. *supr. ad l. Aquil.*) secundum ex privilegio Principis contra jus commune. *l.* 1. *in fin. supr. de constit. Princip.* Tertium juris communis, non tamen ordinarii, ut cum remedio aliquo his subvenitur, quibus jure ordinario, vel non est consultum, vel non tam facile commodeque consultum. Hujus postremi generis quatuor sunt effectus. Primus, ut restitutione impetrata rescindantur ea, quæ nobis sunt noxia: Secundus, ut jus ordinarium nobis competens, remedio convenientiore expediatur, ut *l.* 1. §. *per hanc supr. de rei vind. l.* 3. §. *ex hoc edicto. supr. nautæ. l.* 1. §. *dixerit.* 2. *supr. de publicanis.* vel actione in factum: Tertius effectus, ut jus ordinarium suppleatur. *l. si cui legatum.* 92. *supr. de cond. et dem. l. pecuniæ.* 178. §. *actionis.* 2. *infr. de verb. sign.* Quartus, ut solemnitates veteres amputentur. *Inst. de interdictis. l.* 1. *C. de formulis sublatis.* de quibus solemnibus vide Ciceronem *oratione pro Cæcinna.* Zasius 1. *Respons.* in hoc tractatu 20 sententias sequentes notat, ordinaria duo remedia elective concurrere, non cumulative (nisi actiones sint, quæ possunt cumulari.) Duo extraordinaria remedia simul concurrere forte elective, etiamsi ad res diversas referantur (nisi alterum ex remediis sit famosum, aut ad impietatem alteri imputandam pertineat). Extraordinarium remedium, si plenius, brevius, expeditius sit ac magis utile, cum ordinario concurrere elective, cumulative (cujus tamen sententiæ duas extensiones, sex exceptiones adfert). Extraordinaria concurrere cum ordinariis, si contra diversas personas agatur: concurrere, inquam, elective, non cumulative, nisi in subsidium (quod et tribus casibus non obtinet, de quibus Zasius *ibid.*) Extraordinarium non concurrere cum ordinario, si utraque sint æque utilia, vel ordinarium facilius. *l. in causæ.* 13. *l.* 14. *supr. de minorib. l. quædam.* 9. *supr. de edendo. l.* 1. *C. de thesaur. lib.* 10. *tit.* 15. Hæc tamen sententia quatuor casibus non obtinet, de quibus Zas. *ibid.* Porro extraordinaria cognitio quid esset, dixi ad *l. ult.* §. 3. *supr. de eo, quod metus causa.* Extraordinaria dicitur, quoties ipsimet magistratus notionem adhibent suam: Ordinaria cum apud judices datos ex formula causa agitur.

(10) Prætoris, sunt autem quatuor cognitionum genera, vid. *l.* 5. *infr. h. t.*

(11) Litem suam facit judex male judicando. *Instit. de obligat. ex quasi delicto. in princ.* adde *Tit. C. de pœna judicis, qui male judicavit.*

(12) Protribunalium libros decem scripsit *Ulpianus*, in quibus ea recensuit, quæ a Prætoribus et Præsidibus expediuntur, nec mandantur alteri: dixi *l.* 5. *supr. de fundo dot.*

(13) *l.* 6. *in fin. C. de professorib. lib.* 10. *tit.* 52. *l.* 4. *supr. ubi pupillus educari.* Seneca 13. *epist.* 89.

(14) *l.* 10. §. 2. *supr. de vacatione munerum.*

(15) Ἐλευθέρια μαθήματα. *Hal.* liberales artes. Plin. *cap.* 4. liberales artes in contemptum cecidere. August. 6. *de civit.* 2. Cic. 1. *de orat.* ingenuas vocat, quas Græc. ἐλευθέρους, ἐπιστήμας: et ita differunt ab iis, quas Græci φαύλους ἀνελευθέρους, βαναύσους, ἀγροίκους, appellant: vid. *hic Budæum.*

(16) 54. *Eclog.* 14. c. 1.

(17) De medicis, adde *l.* 1. *supr. de decret. ab ordine.* adde et illud a Diogene Laertio relatum, Pone coquo minas decem, medico drachmam, assentatori talenta quinque, consiliario fumum, meretrici talentum, Philosopho triobolum.

(18) *l.* 9. *supr. ad l. Aqu.* vide Cuj. 17. *obs.* 27.

centur : ut puta si auricularius (1), si fistulæ (2), vel dentium : non tamen si incantavit (3), si imprecatus est, si (ut vulgari verbo impostorum utar) exorcizavit (4) : non sunt ista medicinæ genera, tametsi sint qui hos sibi profuisse (5) cum prædicatione adfirment.

§. 4. An et Philosophi professorum numero sint? et non putem : non quia non religiosa (6) res est : sed quia hoc primum profiteri eos oportet, mercenariam (7) operam spernere.

§. 5. Proinde ne Juris quidem Civilis Professoribus jus dicent : est quidem res sanctissima (8) Civilis (9) Sapientia : sed quæ pretio nummario (10) non sit æstimanda, nec dehonestanda, dum in judicio honor petitur, qui in ingressu sacramenti efferri (11) debuit : quædam enim tametsi honeste accipiantur, inhoneste tamen petuntur.

§. 6. Ludi quoque literarii magistris, licet non sint Professores, tamen usurpatum (12) est, ut his quoque jus dicatur. Jam et Librariis (13), et Notariis (14), et Calculatoribus (15), sive Tabulariis (16).

§. 7. Sed cæterarum artium opificibus, sive artificibus, quæ sunt extra literas, vel notas positæ, nequaquam extra ordinem jus dicere Præses debebit.

§. 8. Sed et si Comites (17) salarium petant, idem juris est, quod in Professoribus placet.

§. 9. Sed adversus ipsos omnes cognoscere Præses debet : quia ut adversus advocatos adeantur, Divi Fratres rescripserunt.

§. 10. In honorariis Advocatorum ita versari Judex debet : ut pro (18) modo litis, proque Advocati facundia, et fori consuetudine, et judicii, in quo erat acturus, æstimationem adhibeat : dummodo licitum honorarium quantitas non egrediatur : ita enim Rescripto Imperatoris nostri, et Patris ejus continetur : Verba rescripti ita se habent, *Si Julius Maternus, quem patronum causæ tuæ esse voluisti, fidem susceptam* (19) *exhibere paratus est : eam duntaxat pecuniam, quæ modum legitimum* (20) *egressa est, repetere debes.*

§. 11. *Advocatos* accipere debemus omnes omnino, qui causis agendis quoquo studio operantur : non tamen qui pro tractatu non adfuturi causis accipere quid solent, Advocatorum numero erunt.

§. 12. Si cui cautum est honorarium, vel si quis de lite (21) pactus est : videamus an petere possit? Et quidem de pactis ita est rescriptum ab Imperatore nostro, et Divo patre ejus : *Litis* (22) *causa malo* (23) *more pecuniam tibi promissam* (24) *ipse quoque profiteris, sed hoc ita* [*jus*] *est, si suspensa lite societatem futuri emolumenti cautio pollicetur : si vero post causam actam cauta* (25) *est honoraria summa, peti poterit usque ad probabilem quantitatem* (26), *etsi nomine palmarii* (27) *cautum sit : sic tamen, ut computetur id, quod datum est, cum eo, quod debetur : neutrumque compositum licitam quantitatem excedat.* ✝ Licita (28) autem quantitas intelligitur pro singulis causis usque ad centum (29) aureos.

(1) *l.* 4. *in fin. supr. de ædilit.*

(2) Fistula est genus morbi, Græci *σύριγξ*, seu sinus obliquus : metaphora est sumpta a fistulis ex arundine factis, vide Fuchsium 3. *methodi* 26. vide Æginetam 4. *de re medica* 49. *et* 3. *de morborum curatione cap.* 45. Celsum 5. *de re medica.*

(3) Medici appellatione non continentur incantatores, magi, vel similes.

(4) Exorcizantium verbo videtur forte Ulpianus, velut Ethnicus Christianos perstringere, apud quos familiares erant exorcismi, id est, dæmonum adjurationes, *Lucas* 11. Tertull. *lib. de corona*, quos interdiu exorcismis fugant, et *in Apologetico* 37. dæmones de vobis sine pretio, sine mercede depellimus. Idem *lib. de spectaculis*, in exorcismo cum rogaretur immundus spiritus, quod ausus esset fidelem aggredi, constanter et justissime id feci, in meo eam inveni. Aug. 2. *de vita beata*, de exorcismis et historiis ad eam rem facientibus, vide *part.* 2. *Mallei maleficarum q.* 2. *c.* 6. vide *flagellum dæmoniorum passim : et tractatum de exorcismis Felicis Matheoli :* Wierum 5. *de præstigiis. c.* 19. 20. 21. 22. 23. idem erat usitatum apud Ethnicos. Tertull. *de idololatria*, qua constantia exorcizant alumnos suos.

(5) *l.* 4. *C. de malefic.*

(6) Philosophia religiosa res est, omnium bonarum, et laudatarum artium procreatrix, Cic. 1. *de Oratore.* et mater, et inventum Deorum, Cic. 1. *Tusculan.* frugifera, et fructuosa. Idem 1. *offic.* 5. *Tusc.* Tertullian. tamen *libro adversus Hermogenem* Philosophos vocat patriarchas hæreticorum, et in *lib. de anima, cap.* 1. ubi etiam adjicit, Philosophiam esse concussionem veritatis, et in *libro de præscription. adversus hæreticos*, hæreses a philosophia subornari.

(7) Mercenarium. *Hal.* Philosophiæ munus est, divitias contemnere : eas etiam quidam, ut liberius philosopharentur, vel civibus diviserunt, vel in mare abjecerunt, vide Laert. 6. *de Crate.* Asperum, incultum, et intonsum caput et negligentiorem barbam et indictum argento odium et cubile humi positum, et quidquid aliud ambitionem perversam sequitur, id evita, satis ipsum nomen Philosophiæ (etiamsi moleste tractetur) invidiosum est, Seneca 1. *epist.* 5. adde eundem Senec. 19. *epist.* 109.

(8) Civilis sapientia, res est sanctissima, *ut hic.* necessaria´, laudabilis. *l.* 4. *C. de advocatis diversorum judicum.* honoris plena, *argum. l.* 5. *in fin. C. de postulando.* sacra philosophia, vera, non simulata. *l.* 1. §. 1. *supr. de justitia.* Ammianus tamen *lib.* 30. causidicinam et oratorum professionem refert a Platone *πολιτικῆς μορίου εἴδωλον*, id est, civilitatis particulæ umbram, vel adulationis quartam partem esse definivit amplitudo Platonis, ab Epicuro *κακοτεχνίαν*, sed mox addit, cum recte procedunt judicia, delubra sunt æquitatis : cum depravata, foveæ fallaces, et cœcæ, in quas si captus ceciderit quisquam, non nisi permulta exiliet lustra, adusque ipsas medullas exuctus.

(9) *Πολιτική*, de qua Aristoteles 1. *Ethic.* 2. *et* 1. *Magnorum moral.* 3. *Politic.* 8.

(10) *Al.* Nummaria.

(11) Offerri. *Hal.*

(12) De usurpandi voce dixi 1. *Feudor.* 13. *in fin. et l.* 13. *supr. de injuriis.*

(13) Librarios Græci *καλλιγράφους*. *Nov.* 42. vide Cujac. *ad l.* 9. §. 1. *supr. de excus. tut.*

(14) Notarios dicimus, quos Græci *ταχυγράφους*, *ὀξυγράφους*.

(15) Vide *l.* 15. §. 5. *supr. de excus. tut.*

(16) Tabularii. *l. ult. in fin. supr. de mensor.* ii rationes publicas privatasque supputant, vide *tit. C. de tabulariis. lib.* 10. *tit.* 69.

(17) *l.* 4. *supr. de off. adsess.*

(18) *l. ult. in fin. supr. de obl.* lex tamen Cincia teste Tacito 11. vetabat, ne quis ob orandam causam pecuniam, penumve acciperet. Eadem lex Muneralis dicta, de qua scripsi ad Festum *Muneralis et Cincia.* Cincia lex de donis, Cic. 1. *ad Attic.* Tacit. 11. 13. Livius 3. 4. Arnob. 2. Plinius 5. *epistol.* Sueton. *Nerone* 17.

(19) *l.* 4. *C. de condict. ob causam.*

(20) *l.* 5. *C. de postulando.*

(21) *l.* 5. *l.* 6. *C. de postul.*

(22) *l.* 53. *supr. de pact. l.* 5. *Cod. de postulando.*

(23) Malo more pecuniam sibi promissam profitetur, qui se de lite pactum ait, *ut hic* : mala ratione servi extero se emi mandant et manumitti. *l.* 54. *supr. mandati.*

(24) *l.* 19. §. 1. *supr. de negot. l.* 8. *supr. quod metus causa. l.* 1. *in fin. supr. de act. empt.* *ἔθει πονηρῷ.*

(25) Promissa.

(26) Id est, centum aureos. *supr. eodem.*

(27) Palmarium est præmium, quod victoriæ causa datur.

(28) Hoc hodie consuetudine non servatur, ut *Alberic.* notat.

(29) Adde *l.* 18. *supr. ratam rem.* ordinatione vero curiæ Parisiensis advocati, pro singulis causis supra decem libras Gallicas accipere prohibentur. Lex Cincia, ut ante dixi, vetabat quidquam accipi. *Tacit.* 11. Hæc de advocatis Ammianus 30. hoc ipsum (inquit) venditant, quod oscitantur. *et post*, si voluntate matrem finxeris occidisse, multas tibi suffragantes absolutionum lectiones et reconditas pollicentur, si te nummatum senserint, *et post* : nihil præter inseminatam petendi licentiam norunt. *Goth.* Centum aureos Budæus hic intelligit pro duobus auri pondo. *De Asse lib.* 5. Sic in proxenetis nuptiarum certa pecuniæ summa constituta est *l. fin. C. de sponsalib.* idem assessoribus *l.* 4. *supr. de offic. Assess.* et procuratore fisci. *l.* 15. *C. de advocat. divers. judic.* 1. Aut.

§. 13. Divus Severus ab heredibus Advocati mortuo eo prohibuit (1) mercedem repeti : quia per ipsum non steterat, quominus causam ageret.

§. 14. Ad nutricia quoque officium Præsidis, vel Prætoris devenit : namque nutrices (2) ob alimoniam infantium apud Præsides quod sibi debetur, petunt. ✝ Sed nutricia (3) eousque (4) producemus, quoad infantes uberibus aluntur : cæterum post hæc cessant partes Prætoris vel Præsidis.

§. 15. Hæc omnia si apud Præsides petantur, videamus, an de mutuis (5) petitionibus possint Præsides cognoscere ? et putem debere admitti.

De usu aquæ, et novis rivis. De equabus alienis, et fœtu earum. De damno dato per immissos in prædium alienum.

2. Idem lib. 1. Opinionum.

DE usu aquæ, de rivis novis inciviliter institutis, item de equis alienis a sciente possessis, fœtusque (6) earum, et de damno dato per immissos in prædium suum universos homines eos, qui in plurium prædia distribui debuerunt, si modo id non ex auctoritate ejus, qui jubere potuit, factum est, Præsidem Provinciæ doceri oportere responsum est : ut his secundum rei æquitatem et jurisdictionis ordinem convenientem formam rei det.

De medico res ægroti extorquente.

3. Idem lib. 5. Opinionum.

SI medicus, cui curandos suos oculos, qui eis laborabat, commiserat, periculum amittendorum eorum per adversa medicamenta inferendo, compulit (7), ut ei possessiones suas contra fidem bonam æger venderet : incivile factum Præses Provinciæ coërceat, remque restitui jubeat.

De salariis juris studiosorum.

4. Paulus lib. 4. ad Plautium.

DIvus *Antoninus* Pius rescripsit, juris studiosos (8), qui salaria petebant, hæc exigere posse.

Quatuor genera cognitionum. 1. Definitio existimationis. 2. Quibus modis existimatio minuitur, 3. Vel consumitur.

5. Callistratus lib. 1. de Cognitionibus.

C*Ognitionum* numerus cum ex variis causis descendat, in genera dividi facile non potest, nisi summatim dividatur. Numerus (9) ergo cognitionum in quatuor fere genera dividi potest : aut enim de *honoribus* sive muneribus gerendis agitatur : aut de *re pecuniaria* disceptatur : aut de *existimatione* alicujus cognoscitur : aut de *capitali crimine* (10) quæritur.

§. 1. *Existimatio* (11) est dignitatis inlæsæ status, legibus ac moribus comprobatus, qui ex delicto nostro auctoritate legum aut (12) minuitur, aut consumitur.

§. 2. *Minuitur* existimatio, quotiens, manente libertate, circa statum dignitatis pœna plectimur, sicuti cum relegatur (13) quis, vel cum ordine movetur, vel cum prohibetur honoribus publicis fungi, vel cum plebejus fustibus (14) cæditur, vel in opus publicum datur, vel cum in eam causam quis incidit, quæ Edicto perpetuo infamiæ causa enumeratur.

§. 3. *Consumitur* vero, quotiens magna (15) capitis minutio intervenit, id est (16), cum libertas adimitur : veluti cum aqua et (17) igni interdicitur, quæ in (18) persona deportatorum venit (19), vel cum plebejus in opus metalli, vel in metallum datur. nihil enim refert, nec (20) diversa pœna est operis et metalli, nisi quod refugæ operis non morte, sed pœnæ metalli subjiciuntur.

Si judex litem suam fecerit.

6. Gajus lib. 3. Rerum Cottidianarum [seu aureorum].

SI judex litem (21) suam fecerit, non (22) proprie ex maleficio obligatus videtur : sed quia neque ex contractu obligatus est, [et] utique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam : ideo videtur quasi ex maleficio teneri in factum actione, et in quantum de ea [re] æquum religioni judicantis visum fuerit, pœnam sustinebit.

TIT. XIV.

DE PROXENETICIS (23).

De petitione.

1. Ulpianus lib. 42. ad Sabinum.

PRoxenetica (24) jure (25) licito petuntur.

An proxeneta qui faciendi nominis causa intervenit, teneatur.

2. Idem lib. 31. ad Edictum.

SI proxeneta (26) intervenit faciendi nominis, ut multi solent : videamus, an possit quasi mandator tene-

(1) *l. 4. supr. de off. adsess.*
(2) Vide *l. ult. supr. pro derelicto.*
(3) Τροφεῖα. Græci.
(4) Eousque. *Hal.*
(5) Dixi ad *l. 1. C. rer. amotar.*
(6) Adde *l. 39. supr. de usuris.*
(7) *l. 9. C. de professorib. et medicis. lib. 10. tit. 52.* vid. Alciat. 2. *Parerg.* 39.
(8) Juris studiosi ; jurisconsulti. *l. 1. supr. de offic. adsess.* de variis appellationibus Jurisconsultorum, vide Cujac. 7. *obs.* 25.
(9) Cognitio est sive de re quæritur, sive de honore, seu munere, aut de re pecuniaria, aut de existimatione, aut de capitali crimine.
(10) *l. 32. supr. de recept. qui arbitr.*
(11) Existimatio quid.
(12) Existimatio minuitur, vel consumitur.
(13) Relegati infames.
(14) Vide *l. 22. supr. de his qui notantur.*
(15) Id est, media, Zoanettus 17. *restitut.*
(16) Idem est cum libertas, Zoanettus *ibid.*
(17) De aquæ et ignis interdictione, dixi ad *l. 1. §. 2. supr. de leg.* 3.
(18) Deportatio successit in locum aquæ et ignis interdictionis, *ut hic.* Qui deportati, num cives ? non cives, non jure Quiritum liberi, Cujac. *Instit. de cap. dimin.*
(19) *Al.* venit.
(20) Metalli operis, et metalli pœna prope eadem.
(21) Vide quæ notavi ad *tit. C. de pœna judicis, qui male judicavit. l. 29. in fin. C. de pact.*
(22) Imo interdum proprie ex maleficio, veluti si dolo. *l. 15. in fin. supr. de jud.*
(23) De proxenetis. *Hal.* de proscenetis, *Vulg.* male. Proxeneticon est merces, quæ proxenetæ seu intercessori debetur ob præstitum aliquod officium peregrino homini, vel simili, vide *l. 2. l. 3. in fin. infr. h. t.*
(24) *l. 3. infr. h. t. l. 7. supr. mandati. l. 1. C. mandati.* adde *l. 15. supr. de præsc. verb.* de proxeneta, vide Cujac. 11. *observ.* 18.
(25) Non improbabili more. *l. 3. infr. h. t.*
(26) Proxenetas intervenisse nominis faciendi causa hic locus indicio est. Senec. 21. *Epist.* 120. Æs alienum facias oportet, sed nolo per intercessorem mutueris. Nolo proxenetæ nomen tuum jactent. Paratum tibi creditorem dabo. atque ita Proxeneta monstrat magis nomen quam mandat, quamvis laudet seu jactet, ideoque neque mandati, neque locati conveniri possunt proxenetæ, etiamsi philantropi aliquid nomine acceperint : nisi dolum admiserint, *ut hic.* vel nisi mandatum eis fuit ut vires futuri debitoris excuterent. *l. 42. supr. mandati.*

ri? et non puto teneri: quia hic monstrat magis nomen, quam mandat (1), tametsi laudet nomen.

† Idem dico, et si aliquid philantropiæ (2) nomine acceperit, nec ex locato conducto erit actio. Plane si dolo (3) et calliditate creditorem circumvenerit, de dolo actione tenebitur.

De proxenetico περί ἑρμηνευτικȣ. De usu proxenetarum.

3. Idem lib. 8. de Omnibus Tribunalibus.

DE proxenetico, quod et sordidum, solent Præsides cognoscere: sic tamen, ut in his modus esse debeat, et quantitatis et negotii in quo operula ista defuncti (4) sunt, et ministerium quale quale accommodaverunt. Facilius (quod Græci ἑρμηνευτικὸν (5) *id est*, *interpretativum*, *seu* (6) *interpretis honorarium* appellant) peti apud eos poterit, si quis forte conditionis, vel amicitiæ, vel adsessuræ, vel cujus (7) alterius (8) hujusmodi proxeneta fuit. Sunt enim hujusmodi hominum, ut tam in magna civitate, officinæ. Est enim proxenetarum modus, qui emptionibus, venditionibus, commerciis, contractibus licitis (9) utiles non adeo improbabili (10) more se exhibent.

T I T. XV.

DE CENSIBUS (11).

De coloniis, quæ jus Italicum habent.

1. Ulpianus lib. 1. de *Censibus*.

SCiendum est, esse quasdam (12) colonias *juris Italici* (13), ut est in Syria Phœnice splendidissima Tyriorum (14) colonia, unde mihi origo est, nobilis *regionibus*: serie sæculorum antiquissima: armipotens: fœderis (15), quod cum Romanis percussit, tenacissima: huic enim D. *Severus* [et] Imperator noster ob egregiam [in] Rempublicam, Imperiumque Romanum insignem fidem, jus *Italicum* dedit.

§. 1. Sed et Berytensis (16) colonia in eadem provincia Augusti beneficiis gratiosa: et (ut Divus *Hadrianus in quadam* (17) *Oratione ait*) *Augustana* (18) *colonia* quæ jus Italicum habet.

§. 2. Est et Helipolitana (19), quæ a Divo *Severo* per belli civilis occasionem *Italicæ coloniæ* Rempublicam accepit.

§. 3. Est et Laodicena colonia in Syria Cœle, cui D. Severus jus Italicum ob *belli civilis* (20) merita concessit. Ptolemensium (21) enim Colonia, quæ inter Phœnicem et Palæstinam sita est, nihil præter nomen coloniæ habet.

§. 4. Sed et Emisenæ (22) civitati Phœnices (23) Imperator noster jus coloniæ dedit, *jurisque* Italici eam fecit.

§. 5. Est et Palmyrena (24) civitas in Provincia Phœnice prope Barbaras (25) gentes et nationes collocata.

§. 6. In Palæstina duæ fuerunt coloniæ, et *Cæsariensis*, et *Ælia Capitolina* (26) sed neutra jus Italicum habet.

§. 7. Divus quoque Severus (27) in Sebastenam (28) civitatem coloniam deduxit.

§. 8. Indicia (29) quoque Zernensium (30) colonia a Divo Trahiano (31) deducta, juris Italici est.

§. 9. Zarmizegethusa (32) quoque ejusdem juris est: item Napocensis (33) colonia, et Apulensis, et Patavicensium (34) vicus, qui a D. Severo jus coloniæ impetravit.

§. 10. Est et in Bithynia [colonia] Apamena, et in Ponto Sinopensis.

§. 11. Est et in Cilicia (35) Selinus, et (36) Trabianopolis (37).

(1) Vide quæ scripsi ad *l.* 10. §. 7. *supr. mandati.*

(2) Philantropii. *Hal.* philantropi. *Vulg.* philantropiæ. Bud. Alciat. 8. *parerg.* 21. bene philantropi: interdum enim recto casu philantropum Græci dixerunt, vide Cujac. 11. *observ.* 18. *in Paratitlis C. ad tit. de sponsal.*

(3) *l.* 7. *in fin.* supr. *de dolo.*

(4) *Al.* functi.

(5) Alciatus 8. *parerg.* 21. ἑρμαῖα, vel ἑρμαῖα ut sit lucrum, vel lucri species: cujus vocis meminit Plato in *sympos. Suidas*, *Damascen.* Alii legunt ἔπαθλα pretium certaminis: Alii ἔπαα, vocis præmia: Alii ἔφ·ττα et τροφεῖα. Alii ἑόα. male.

(6) Interpretitium, vide Cujac. *ibid.* honorarium interpretis, adde *l.* 1. *in fin. supr. de verb. obl.* de variis mercedularum generibus, vide Contium 1. *disp.* 14. dixi plenius Edicto Justinian. 13. *cap.* 7.

(7) *Al.* alicujus.

(8) Puta nuptiis, *l. ultim. supr. de spons.* Petronius.

(9) Secus in illicitis: ut est Episcopatus et talium dignitatum. *Novell.* 120. *c.* 2.

(10) Jure licito. *l.* 1. *supr. h. t.*

(11) Additur in libro 11. *C. tit.*57. de censitoribus, peræquatoribus et inspectoribus. περὶ ἐποπτῶν. id est, de inspectoribus. 56. *synops. etc.* adde 13. *C. Theod.* 10. et 11. 3. *Ext.* 39. Porro de censibus, quod ait, nihil aliud est, quam de æstimationibus privati cujusque patrimonii. Zas. 2. *Intellect.* 3. De pœna incensi, hoc est, ejus, qui incensum professus non est, dixi ad Ulpian. 11. §. 11. *Goth.* De antiquo jure Italiæ scripsit Carolus Sigonius. de annuis reditibus multa Covarruvias *lib.* 3. *variar. resolut. c.* 7. *cum seq. usque ad cap.* 11. Parladorius *rer. quotidian. cap.* 3. Mod.

(12) *l.* 3. *l.* 6. *l.* 7. *l.* 8. *infr. h. t. l. un. C. de privilegiis urb. Constantinop. lib.* 11. *tit.* 20.

(13) Vide Cujac. 10. *obs.* 35.

(14) Antiqua Tyros hinc dicitur Virgilio *Æneid.* 1.

(15) Fœderisque. *Hal.*

(16) Berytiensis. *Hal.*

(17) Forte de Italicensibus, unde ipse ortus erat. 16. *Gell.* 13. Nam ea ratione Hadrianus de municipiorum et coloniarum jure tractavit.

(18) Augustiana. *Haloand.*

(19) Heliopolitana. *Hal.*

(20) *Sub.* Pescennii Nigri. Severus autem Laodicenis id privilegii concessit, quod ab ejus partibus stetissent adversus Nigrum, nec his contentus Antiochiam iisdem Laodicenis, et Byzantium Perinthiis adjudicavit, quod partes Nigri secuti essent, Herodianus 3. Spartianus *in Severo.* unde fortassis ratio dubitandi, *in l. Antiochensium.* 37. *supr. de rebus autorit. jud. poss.* An Antiochensibus, quæ non a Principibus, sed a lege sua acceperant privilegia adempta censeantur: et respondit Paulus ea durare.

(21) Ptolemæensium. *Hugo a Porta.*

(22) Misenæ. *Hal.* Missenæ. *Vulg.*

(23) Phœnice. *Hugo a Porta.* Phœnicæ. *Hal. Vulg.*

(24) Palmurenæ. *Vulg.*

(25) Barbaricas. *Hal.*

(26) Ea est Hierosolyma, *Dion.* Cassius Niceus *in Adriano.* Inde Capitulenses, Hierosolymitani. *l.* 8. §. 7. *infr. h. t.*

(27) *Al.* Severus et Antoninus.

(28) Sebastenam, *Hal.* Sebasthenam. *Vulg.*

(29) Indiæ. *Vulg.* Inclyta quoque Cyrenensi. *Hugo a Porta.* In Dacia quoque Zermensium. Cujac. 10. *observ.* 35. *ex Basil. et antiqua inscriptione.*

(30) Cyrenensium. *Hal.*

(31) Trajano.

(32) Zarmesigethusa. *Hal.* Zamisetusa. *Vulg.* Ptolemæus in Dacia ponit Zarmigethusam. *Al.* Zamirsagethusa.

(33) Nabonensis. *Vulg.* Νάπȣκαν. *Basil.*

(34) Paramsensium. *Hal.* Patanisensium. *Hugo a Porta.* Παταβησ. ω. *Basil.*

(35) Sicilia. *Vulg. Hal. Hugo a Porta.*

(36) Et Tharsus, de qua *Actor.* 22. *vers.* 28.

(37) Trajanopolis, hæc duo vocabula sunt unius, ejusdemque civitatis, unum vetus, alterum novum.

*

De vitiis censuum.

2. IDEM lib. 28. ad Sabinum.

VItia (1) priorum censuum (2), editis (3) novis (4) professionibus, evanescunt.

De ætate. 1. *De immunitate.*

3. IDEM lib. 2. de Censibus.

ÆTatem (5) in censendo (6) significare necesse est: quia quibusdam ætas tribuit, ne tributo onerentur: veluti in Syriis (7) a quatuordecim annis masculi, a duodecim fœminæ usque ad sexagesimum [quintum] annum tributo capitis obligantur: ætas autem spectatur censendi tempore.

§. 1. *Rebus concessam immunitatem non habere* (8) *intercidere* rescripto Imperatoris nostri ad Pelignianum (9) recte expressum est: quippe personis quidem data immunitas cum persona extinguitur: rebus nunquam extinguitur.

De forma censuali. 1. *De eo, qui in publicis tabulis delato modo frui non potest.* 2. *Ubi quis agrum profiteri debet.* 3. *De immunitate.* 4. *De possessore et petitore.* 5. *De servis.* 6. *De lacubus et portubus.* 7. *De salinis.* 8. *De inquilinis, vel colonis.* 9. *De natis, vel quæsitis post censum edictum.* 10. *De eo, qui petit ut censum sibi emendare permittatur.*

4. IDEM lib. 3. de Censibus.

FOrma (10) censuali (11) cavetur, ut agri sic (12) in censum referantur, *Nomen* (13) fundi cujusque, et in qua (14) *civitate*, et in quo *pago* sit, et quos duos vicinos proximos habeat: et [id] *arvum* (15) quod in decem annos proximos satum erit, quot jugerum (16) sit: *vinea*, quot vites habeat: *oliva* (17) quot jugerum, et (18) quot arbores habeat: *pratum*, quod intra decem annos proximos sectum erit, quot jugerum: *pascua*, quot jugerum esse videantur: item *sylvæ cæduæ:* omnia ipse, qui defert, æstimet.

§. 1. Illam æquitatem debet admittere censitor (19) ut officio ejus congruat, relevari eum (20), qui in publicis (21) tabulis delato modo frui certis ex causis non possit. Quare, et si agri portio chasmate (22) perierit, debebit per censitorem relevari. Si vites mortuæ (23) sint, vel arbores aruerint: iniquum, eum *numerum inseri* census. Quod si exciderit arbores, vel vites, nihilominus (24) eum numerum profiteri jubetur, qui fuit census tempore: *nisi causam excidendi censitori probavit.*

§. 2. Is vero, qui agrum in alia civitate habet, in ea civitate profiteri (25) debet, in qua ager est: agri enim tributum in eam civitatem debet levare (26), in cujus (27) territorio possidetur.

§. 3. Quanquam in quibusdam beneficia personis (28) data immunitatis cum persona extinguantur: tamen cum generaliter locis (29), aut cum civitatibus, immunitas sic data videtur, ut ad posteros transmittatur.

§. 4. Si, cum ego fundum possiderem, professus (30) sim, petitor autem ejus non (31) fuerit professus, actionem illi manere placet.

§. 5. In servis (32) deferendis observandum est, ut et nationes eorum, et ætates (33), et officia, et (34) artificia specialiter deferantur.

§. 6. Lacus quoque piscatorios, et portus in censum dominus debet deferre.

§. 7. Salinæ si quæ sunt in prædiis (35), et ipsæ in censum deferendæ sunt.

§. 8. Si quis inquilinum, vel colonum non fuerit professus, vinculis censualibus tenetur.

§. 9. Quæ post censum edictum (36) nata, aut postea quæsita sint, intra finem operis consummati (37) professionibus edi possunt.

(1) Id est, æstimatio patrimonii pro solvendo tributo, si ex vitio, vel errore facta sit, talis professio evanescit novis professionibus: id est, dum tributarius suum patrimonium refert. Zas. 2. *Intellect.* 3.

(2) *Al.* Temporum.

(3) *Al.* Edictis.

(4) Novæ professiones, Galli *nouveaux adveus et denombrements* hæc lex dominis, et vasallis scitu admodum est necessaria.

(5) Ætas probatur libris censualibus. *l.* 4. §. 5. *infr. h. t. l.* 13. *supr. de probat.* adde Ciceronem *pro Archia poëta. l.* 1. *C. si minor.* Ex edicto Servii Tullii nascentium nomine parentes Lucinæ certam pecuniam dabant: qui ab adolescentia in juventutem migrabant, Juventæ: morientes, Libitinæ: atque ita sciri poterat quot quoquo anno nati, vivi, aut mortui essent. *Halicarn.* 4. postea Prætoribus id curæ fuit, Cic. *pro Archia.* Lucas *in Evan.* 2. Marcus Antoninus philosophus dein jussit apud præfectos ærarii unumquemque civium natos liberos profiteri intra trigesimum diem nomine imposito. Per provincias tabularios eum in finem instituit, vide Capitolinum *in Marco Antonino.* Sic edicto regis Francisci anno 1539. cautum fuit, ut singuli curiones baptizatorum, et mortuorum in regirtro nomina conscriberent, de quo vide Rebuff. 2. *Tract. de registris baptismi, sepultura, et aliis.* de natalibus et natali professione, vide *l.* 1. *C. si minor se majorem. l.* 10. *l.* 13. *C. de probat.* adde quæ scripsi ad *l.*6. *C. de fide inst. Novell.* 74. c. 4. §. 1. *l.* 29. §. 1. *supr. de prob.* libri actorum dicuntur a Juvenale *Satyr.* 9.

(6) Apud censorem, sive censitorem.

(7) *Al.* Syria.

(8) Debere.

(9) Polignianum. *Hal.*

(10) Formam censualem observa, adde formulam ex oratione *pro L. Flacco.* Goth. Vid. Tholosan. *de Republ. lib.* 3. *c.* 5. Ans.

(11) Agrorum, nam alia erat ætatis, de qua *l.* 3. *supr. h. t.*

(12) Adde *l.* 6. *supr. de rei vind.*

(13) Fundi, et possessoris nomina, situs et qualitatem agri in forma censuali exprimi oportet. Id ruris est ingenium, *l.* 7. *C. de bonis proscript.*

(14) Ad situm fundi ista pertinent, civitas, pagus, confinium.

(15) Possessionum hæc sunt genera, arvum, vinea, olivetum, pratum, pascua, sylva cædua. *infr. h. t.*

(16) Quod crimini dabat Verres Nympheo et aliis. *Verrina* 3.

(17) Olivetum *Hal.*

(18) Id est, qualitas, et quantitas agri.

(19) Censitor. §. 2. *infr. h. t. C' est celui qui tient le registre des papiers terriers*, alias censitor *tit. C. de censibus et censitoribus et perœquatoribus. lib.* 11. *tit.* 57. est censuum collector. Censor etiam dicitur 2. *Verrina.*

(20) *l.* 2. *C. de alluvionibus.*

(21) Publicas tabulas. *Hal.* quæ census dicuntur: *l.* 21. *in fin. supr. de annuis.*

(22) Vide *l.* 15. §. 2. *supr. locati.*

(23) Aliud si excidantur, *l.* 2. *C. h. t.*

(24) *l.* 2. *C. de censib.*

(25) Idem dixeris in donationum insinuationibus. *Nov.* 89. c. 25.

(26) Levari. *Hal.* luere.

(27) Professio agri agrum sequitur, ideo eo loci facienda, quo ager situs est, vide *l.* 3. *C. de natur. lib. Nov.* 89. c. 2. §. 2. non extra territorium, non in alieno.

(28) Dixi *l.* 3. *in fin. supr. h. t.*

(29) Immunitates locis, aut civitatibus datæ perpetuæ sunt, ad heredes, quoslibet successores transeunt, non sunt personales.

(30) Vide *l. antepen. supr. de adqu. rer.*

(31) Profiteri censum cogitur, qui non est professus. *l.* 64. *supr. de adqu. rer. dom.*

(32) Rusticis. vide *l.* 6. §. 1. *C. de secundis nuptiis.*

(33) *l.* 3. *supr. h. t.*

(34) Differentia officii, et artificii.

(35) Privatorum scilicet, vide quæ notavi ad *l.* 8. §. 8. *supr. de pœnis.*

(36) Editio. Cujac. 10. *obs.* 35.

(37) *Al.* consummatis.

§. 10. Si quis veniam petierit, ut censum sibi emendare (1) permittatur, deinde post hoc impetratum cognoverit se non debuisse hoc petere, quia res emendationem non desiderabat: nullum ejus (2) præjudicium ex eo, quod petiit, ut censum emendaret, fore, sæpissime rescriptum est.

De præjudicio communi. 1. De fideicomisso. 2. De legato.

5. Papinianus lib. 19. Responsorum.

CUm possessor unus expediendi negotii causa tributorum jure conveniretur, adversus cæteros, quorum æque prædia tenentur ei, qui conventus est actiones a fisco præstantur: scilicet ut omnes pro modo prædiorum pecuniam tributi conferant: nec inutiliter actiones præstantur, tametsi fiscus pecuniam suam recuperaverit, quia nominum venditorum pretium acceptum videtur.

§. 1. Qui non (3) habita ratione tributorum, ex causa fideicommissi prædia restituunt, actionem ex Divi *Pii Antonini* literis habent, quam legato quoque soluto locum habere voluit.

§. 2. Pro (4) pecunia tributi, quod sua die non est redditum, quo minus prædium jure pignoris distrahatur (5), oblata moratoria cautio non admittitur, nec (6) audietur legatarius contradicens ob tributa præteriti (7) temporis, quod heres solvendo sit, et is, qui tributis recipiendis præpositus fuerat.

De coloniis et jure Italico.

6. Celsus lib. 25. Digestorum.

COlonia *Philippensis* (8) juris Italici est.

7. Gajus lib. 6. ad legem Juliam et Papiam.

JUris (9) Italici sunt, Τρωὰς, Βήρυτος, Δυῤῥάχιον, id est, *Troas*, *Berytus*, *Dyrrachium*.

8. Paulus lib. 2. de Censibus.

IN Lysitania (10) Pacenses (11), sed et Emeretenses (12) *juris Italici* sunt.

† Idem jus Valentini (13) et Licitani (14) habent.

† Barcenonenses (15) quoque ibidem immunes sunt.

§. 1. Lugdonenses Galli, item Viennenses in Narbonensi juris Italici sunt.

§. 2. In Germania inferiore Agrippinenses (16) juris Italici sunt.

§. 3. Laodicia (17) in Syria, et Beritos (18) in Fœnice (19) juris Italici sunt: et solum earum.

§. 4. Ejusdem juris et Tyriorum (20) civitas a Divis Severo et Antonino facta est.

§. 5. Divus *Antoninus* Antiochenses (21) colonos (22) fecit *salvis tributis*.

§. 6. Imperator noster Antoninus civitatem Emisenorum (23) coloniam et juris Italici fecit.

§. 7. D. *Vespasianus* (24) Cæsarienses (25) colonos fecit non adjecto, ut et juris Italici essent: sed tributum his remisit capitis (26): sed Divus Titus etiam (27) solum immune factum interpretatus est. Similes eis *Capitulenses* (28) esse videntur.

§. 8. In Provincia Macedonia Dyrracheni (29), Cassasdrenses (30), Philippenses (31), Dienses, Stovenses (32) juris Italici sunt.

§. 9. In Provincia Asia duæ sunt juris Italici, Troas, et Parium (33).

§. 10. In Pisidia ejusdem juris est colonia (34) Antiochensium.

§. 11. In Africa Carthago (35), Uticea (36), Leptis (37) magna a Divis (38) Severo et Antonino juris Italici factæ sunt.

(1) *l.* 8. *supr. de bon. libert.*
(2) *Al.* ei.
(3) Μὴ ἐπηρωτήσας ἐπὶ τῶν δημοσίων. *Basil.* id est, ne tributorum onus subiret. Cuj. 19. *observ.* 5. *quem vide.*
(4) Vide omnino Cujac. 19. *obs.* 5.
(5) *l.* 1. *l.* 2. *C. de capiendis et distrahendis pign.*
(6) Vide Cujac. *in hunc locum* 19. *observ.* 5.
(7) Vide *l.* 39. §. 5. *supr. de leg.* 1.
(8) In Thracia diversa a Macedonica. *l.* 8. §. 8. *infr. h.t.*
(9) Jus Italicum quid sit, vide apud Cujac. 10. *observat.* 35.
(10) Lusitania, *Vulg. Hugo a Porta*, Græcis Λυσιτανία: hodie *Portugal.* Goth. Vide in hanc l. Augustin. *lib.* 9. *emendat. cap. final.* Turnebum *advers. lib.* 5. *c.* 15. S. L.
(11) Pacensis Colonia, Pax Julia Παξιουλία nunc Badaicos, Villanovano, et Taraphæ Beia vel Bexa, Clusio, et Vasseo, recte. nam et olim a Mauris Bexagus, iisdem hodie Baccea.
(12) Emericenses. *Vulg.* Emeritenses. *Hal.* Augusta Emerita, Ptolemæo, hodie Medina Delrio: Seco Taraphæ: Merida Variero et Villanovano
(13) Hodie Valentia.
(14) Lucentini. *Hal.* Lucitani. *Vulg.* Lacetani. *Hugo a Porta.* Illocitani, vel Acitani. Cujac. 10. *observ.* 35. forte legendum est Jaccetani, hodie Jacca Clusio.
(15) Burgundionenses. *Vulg.* Barcinomenses. *Hal.* Barcinonenses, *Hugo a Porta.* Barcino Βαρκινῶ Ptolemæo, olim Faventia: hodie Barzelona.
(16) Colonia Agrippina, notissima et illustris urbs Germaniæ.
(17) Laodicea. *Hal.*
(18) *l.* 1. §. 1. *l.* 7. *supr. h. t.* olim felix Julia 5. *Plinius* 10. hodie Baruchi Olivario: aliis Baruch.
(19) Phœniciæ. *Hal.*
(20) *l.* 1. *supr. h. t.* Tyrus, Τύρος, Tzor sacris literis, Sara Gellio et Festo, hodie Suri Postello.
(21) Syriæ, ut existimo, Antiochia, Syriæ metropolis sita ad Orontem fluvium, Rebla, et Reblata Hebræis, teste Hieronymo in Ezechielem: Epidaphne Plinio, Theopolis vocatur a Justiniano: hodie Antiochia Nigro, Alepo Villanovano.
(22) Colonios. *Vulg.*
(23) Emiscenorum. *Vulg.* Amisenorum. *Hal.* Emissa urbs Phœniciæ, hodie Camala Nigro; Hama Turcis; Aamsa Arabibus, teste Bellonio.
(24) 5. Plin. 13. *Novell.* 103.
(25) Palæstinæ scil. olim Pyrgos, vel Turris Stratonis Ptolemæo, et Accaron Hieronymo, sed male. Apollonia, et Colonia prima Flavia Plinio, hodie Azor Pineto. Siseria, et Gad Palæstinorum Benjamino: Balbeæ, et Belme Theveto.
(26) Tributum (quod et intributio et contributio) *l.* 32. §. 6. *supr. de administ. et peric. tut.* aliud soli, aliud capitis, et hæc stipendia dicuntur a quibusdam. Tertullian. *Apologetico.* si agri tributo onusti viliores, hominum capita stipendio censa ignobiliora.
(27) Tributum aliud capitis, aliud soli, *ut in l.* 32. *in fin. supr. de usu et usufruct. leg.* adde *Festum in Tributorum.*
(28) Id est, Hierosolymitani. Nam urbs ipsa Ælia Capitolina. *l.* 1. §. 6. *supr. h. t.*
(29) Dirrachenicas, *Vulg.*
(30) Cassandrenses. *Hal.* Santorenses. *Vulg.* Cassandrienses, *Hugo a Porta.* Κασσάνδρεια Ptolemæo urbs maritima Macedoniæ, hodie Cassandria Sophiano, Schriato, vel Stechio Bellonio.
(31) Philippensis colonia, ad hujus urbis sive coloniæ municipes scripta est epistola D. Pauli ad Philippenses.
(32) Stonienses. *Vulg.* Stonenses. *Hal.* Stobienses. *Hugo a Porta.* Στόβος, urbs Macedoniæ Ptolemæo. Sarachino dicitur a Nardo in Livio Italico.
(33) Parium. *Vulg.* Homero Ἀδράστεια et πεῖσος, Plinio Camera: Paradiso Nigro.
(34) Vide 6. *Plin.* 27.
(35) Καρχηδὼν Thars.s Hebræis: ab Hadriano, Hadrianopolis *teste Spartiano*: Alexandria Commodiana togata a Commodo *teste Lampridio.*
(36) Utice. *Hal.* Utica: inde Cato Uticensis.
(37) Eleptis. *Vulg. Hal.* hodie Lebida. *Ant. Mercator.*
(38) Divo. *Hal.*

TIT. XVI.

DE (1) VERBORUM (2) SIGNIFICATIONE (3).

Si quis.

1. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

VErbum hoc, *si quis* (4), tam masculos quam fœminas complectitur (5).

Urbs Roma. 1. *Diei major pars.*

2. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

URbis (6) appellatio muris: Romæ autem continentibus ædificiis finitur, quod latius (7) patet.

§. 1. Cujusque diei (8) major pars est horarum septem (9) primarum (10) diei, non supremarum (11).

Viginti millia diurna. 1. *Hereditas.*

3. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

ITinere (12) faciendo *viginti* (13) *millia* passuum in dies singulos peragenda, sic sunt accipienda: ut si post hanc dinumerationem minus quam viginti millia supersint, integrum diem occupent: veluti (14) viginti unum millia sunt passus, biduum eis attribuetur: quæ dinumeratio ita demum facienda erit, si de die non conveniat (15).

§. 1. Ejus qui apud hostes decessit, dici hereditas non (16) potest, qui servus decessit.

Nomen.

4. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

NOminis (17) appellatione rem (18) significari Proculus ait.

Res, pecunia. 1. *Opus.*

5. IDEM lib. 2. ad Edictum.

REi appellatio latior (19) est (20), quam pecuniæ (21),

(1) Περὶ ῥημάτων σημασίας. 2. *Ecl.* 2. περὶ σημασίας ὀνομάτων. 6. *Harm.* 3. adde 5. *Decret.* 40 5. *Extr.* 12. 5. *Clem. ult.*

(2) De verborum et rerum significatione, *Vulg.* et ita conceptus est titulus trigesimus octavus Codicis *l.* 6. num recte? ut eo tandem redeat quæstio: An res aliquid significet, nec ne? Sic sentio, vocabula rerum notas esse, Cicero *Topicis*: res ipsas vocabulis significari, res per se non significare: sed vel Dei judicio tantum, vel hominum instituto. Dei, unde rerum futurarum, cœlestium ac invisibilium veritas certis rebus aspectabilibus adumbratur. Hominum, quoties inter se rebus citra verborum connexionem quasi loquuntur. hinc arrhæ, et annuli nuptias et venditionem: claves et instrumenta tradita traditionem possessionis: alapæ et circumductiones manumissionem significant. Hinc apud Ægyptios hieroglyphicæ literæ: et in re militari tria sunt genera signorum, vocalia, ut puta, Deus nobiscum, triumphus: semivocalia, quæ per tubam, aut cornu, aut buccinam dantur: muta, ut sunt aquilæ, dracones, vexilla, flammulæ rufæ: sunt et alia in equis, indumentis, et armis, et manuum motione. vid. 3. *Vegetium* 5.

(3) De verborum significatione Jurisconsulti veteres multi scripsere, et quidem Ælii Galli liber primus et secundus de verborum significatione, quæ ad jus pertinent, citatur a Festo *in Posthumium*, et locis aliis, et in rem ab eodem Festo citatur liber Glossematon C. Atei Capitonis: citantur et ab eodem libri duo de verbis priscis L. Cincii. Citatur et Verrius Flaccus lib. 4. de verborum significatu 5. *Gell.* 18. Santræ libri duo de verborum antiquitate: laudantur quoque a Festo et alii prope infiniti. *Goth.* Ad hunc titulum totum scripserunt Alciatus, Brecheus, et Rebuffus: ad partem vero Cælius Calcagninus. Hotomanus scripsit commentarium *de verb. jur. de verbor. et rer. signif.* tractatum Isagogicum reliquit Aurelius David Sajus. Mod.

(4) *l.* 195. *infr. eod. l.* 3. *supr. de negot.* Cicero *pro Cluentio*, ubi dixi, Indefinite, *l.* 3. §. 1. *supr. de homine libero. l.* 16. *supr. de jure fisci.* alias in lege, statutis, testamento, vel contractu, si quid ita specialiter conceptum fuerit, puta si vir, si masculus, si frater, si avunculus: fœminæ, sorores, materteræ non comprehenduntur: aliud erit, si in plurali quis fratrum (ex hoc exemplo judicium sit de cæteris) mentionem fecerit (tunc enim sorores, *l.* 35. *supr. de pactis*, *l.* 93. §. 3. *supr. de legat.* 3.) aut servorum, tunc enim ancillæ comprehenduntur, *l.* 62. *supr. de legat.* 3.

(5) Ideoque filiis institutis et filiæ institutæ videntur, *l.* 1. §. 3. *supr. de ventre in possess.* filiis dato tutore, et filiabus datus intelligitur, *l.* 16. *supr. de testam. tut.* hinc constat, fœminas masculorum nomine comprehendi, nisi consuetudo, vel lex aliam fuisse mentem testatoris demonstret. Ideoque si quis filiis tutorem, vel hereditatem, vel feudum, vel quid simile reliquerit, fœminæ non comprehenduntur, si modo a superioribus statuto, vel lege remotæ fuerint. An vero masculina voce (puta filiorum, vel fratrum) fœminæ (puta filiæ, vel sorores) contineantur, vid. apud Socinum *regulæ* 25. ubi notat hanc legem minime obtinere in contractibus, vel si lege, vel statuto, vel consuetudine fœminæ nominatim excipiantur, si de re odiosa agatur, cave, quæ solis maribus, aut dignius maribus, quam fœminis, competit: si separatim marium et fœminarum fit mentio: si proprium nomen adjectum voci masculinæ, si inde sequeretur legum emendatio. *Goth.* Vid. *l.* 52. *l.* 116. *l.* 122. *l.* 167. *infr. h. t. l.* 45. *supr. de legat.* 2. *l.* 152. *infr. h. t. l.* 163. §. 1. *infr. h. t.* Ans.

(6) Alterius, quam Romæ scil. *l.* 4. §. 4. *supr. de penu.* Legata penu Tiburtina, quæ sunt Tiburi dumtaxat debentur: aliud erit, si domus Tiburtina integro statu legata sit, tunc enim adjacentia, id est, pecora, fructus, mancipia his verbis comprehenduntur. *l.* 2. *C. de bonis vacantibus*: aliud erit quoque, si humanitas, æquitas, privilegium, et mos loquendi contrarium admittant, aut dispositio fiat clusoria. *Goth.* Vide *l.* 87. *l.* 173. *infr. h. t.* Ans.

(7) Hæc lex scitu utilis est in quæstionibus privilegiorum, immunitatis concessæ, venditione, locatione, jurisdictione, exiliis, et similibus.

(8) Dies naturalis est spatium 12. horarum, *Joannes in Evang.* 11. *vers.* 9. Nox totidem horis constat, diei pars media, sex horæ: pars major, septem horæ: hinc constat, sextam diei naturalis horam, esse ipsum meridiem. *l.* 2. *supr. de annuis legatis.* Hinc ille casus notabilis de eo, qui ignorans heredem meridie instituit posthumum qui jam eodem die albescente cœlo natus erat, *l.* 25. §. 1. *supr. de lib. et posthum.* Diurnarum operarum debitor, solis antemeridianis, *l.* 3. *supr. de operis libertorum*, vel solis pomeridianis non liberabitur, *d. l.* 2. dies vero civilis 24. horis constat, cujus principium est ipsa media nox, *l.* 8. *supr. de feriis.* inde Calendis (demus ea die natum Titium) Titius testabitur, si pridie Calendas ipsas, post sextam horam noctis, id est, post mediam noctem testatus fuerit, *l.* 5. *supr. qui testam.* Idem Calendis natus decimum quartum, vel vicesimum annum ætatis inchoat pridie Calendas, post sextam horam noctis, quod in testamentis, *l.* 5. *supr. qui testam.* et manumissionibus servatur, *l.* 1. *supr. de manum.* Cæterum diei civilis horæ sunt æquales, naturalis non sunt, longius enim spatium est orientis solis ad occasum æstate, quam hyeme: hinc horologia æstiva et hyberna, vid. Vitruv. 9. *cap.* 9.

(9) Juvenalis Satyr. 6. *vers.* 182. Inque dies septenis aderit horis: id est, majori parte diei.

(10) Et merito, quia recentes et integri homines libentius dant se ad laborem, quam fessi jam.

(11) Quibus etiam locatore invito (longis præsertim diebus) ei, qui suas operas conduxerit, adquiescere et meridiari licet, *arg. l.* 26. *supr. de operis libert.* Iisdem horis Romani litibus vacabant, vid. Cujac. 2. *de præscript.*

(12) In itinere, *Vulg.* Itineri, *Hal.*

(13) *l.* 1. *supr. si quis cautionib. l.* 13. §. 2. *supr. de excus. tut. l.* 2. §. 3. *supr. quis ordo.* Id spatium, tempus iter facientibus præstitutum dicitur, *l.* 38. §. 1. *supr. ex quibus caus. major.* adde *l.* 137. §. 2. *supr. de verb. oblig.*

(14) Velati si. *Vulg. Hal.*

(15) Conventiones enim contractibus formam dare solent.

(16) Imo potest, *l.* 12. *supr. qui testam.*

(17) Pecuniæ, *Vulg.* τὰ χρήματα, *Ecl.* 2. c. 4. adde *l.* 6. *infr. h. t.* nomina, sunt fœneraticiæ cautiones, *l. ult. in princ. C. de pactis convent.*

(18) Τὸ κεχρεωμένον πρᾶγμα, id est, rem debitam, *Ecl. d. l.* id, quod in actionibus est, vid *l.* 39. *in fin. supr. de legat.* 3.

(19) *Eclog. ibid.* c. 6. *l.* 1. *supr. de reb. cred.*

(20) Imo non est latior, *l.* 2. *in fin. C. de constit. pecun.*

(21) De qua vide *l.* 178. *infr. h. t.*

quæ (1) etiam ea, quæ extra (2) computationem patrimonii nostri sunt, continet: cum pecuniæ significatio ad ea referatur, quæ in patrimonio sunt.

§. 1. Opere locato (3), conducto: his verbis *Labeo* significari ait id opus, quod Græci *ἀποτέλεσμα* (4) vocant, [non ἔργον,] id est, ex opere facto corpus aliquod perfectum (5).

Nomen, reus. 1. *Ex legibus.*

6. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.

NOminis (6), et rei (7) appellatio ad omnem (8) contractum et obligationem pertinet.

§. 1. Verbum *Ex legibus*, sic accipiendum est: tam ex legum sententia (9), quam ex verbis.

Sponsio.

7. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

SPonsio appellatur, non solum quæ per sponsus (10) interrogationem fit, sed (11) omnis (12) stipulatio promissioque.

Oportebit. 1. *Actio.*

8. IDEM lib. 3. ad Edictum.

VErbum, *Oportebit* (13), tam præsens, quam futurum tempus significat.

§. 1. Actionis verbo non (14) continetur exceptio.

Perisse.

9. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

MArcellus apud *Julianum* (15) notat, verbo *Perisse* (16), et scissum et fractum contineri, et vi raptum.

Creditor.

10. IDEM lib. 6. ad Edictum.

CReditores accipiendos esse constat eos, quibus debetur ex quacunque (17) actione (18), vel persecutione (19), vel jure civili sine (20) ulla exceptionis perpetuæ (21) remotione, vel honorario, vel (22) extraordinario, sive pure, sive in diem, vel sub conditione (23). Quod si natura debeatur, non sunt (24) loco creditorum. Sed si non sit mutua pecunia, sed contractus, creditores accipiuntur.

11. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

CReditorum appellatione non hi tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderunt: sed omnes, quibus ex qualibet (25) causa debetur:

1. *Minus solvere.*

12. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

UT (26) si cui ex empto vel ex locato, vel ex alio (27) ullo debetur.

† Sed etsi ex delicto debeatur, mihi videtur posse creditoris loco accipi. † Quod si ex populari (28) causa, ante litis contestationem, recte dicetur creditoris loco non esse (29), postea esse.

§. 1. Minus solvit, qui tardius (30) solvit: nam et tempore (31) minus solvitur (32).

Mulier. 1. *Abesse.* 2. *Desinere abesse.* 3. *Abesse.*

13. IDEM lib. 7. ad Edictum.

MUlieris appellatione etiam (33) virgo viripotens (34) continetur (35).

§. 1. *Res abesse* (36) videntur (ut *Sabinus* ait, et *Pedius* probat) etiam hæ, quarum corpus manet, forma (37) mutata est: et ideo si corruptæ redditæ sint,

(1) Quia etiam, *Vulg.*

(2) Pecunia dicitur *mea*, quæ est in patrimonio meo: res mea, quæ est etiam extra patrimonium: sic res mea dicitur, quum vicini paries ardet, *Horatius*: rei vocabulum est latius. Imperium, litem, venerem, cur una notat res? Ausonius *in Monosyllab.* adde quæ notavi ad *l.* 1. *supr. de rebus creditis.*

(3) Legato, *Vulg. Haloand.*

(4) Arist. 1. *Polit.* 8.

(5) Operis faciendi debitor, nisi perfectionem operi addiderit, non liberatur, ut nec partis præstatione. Est enim facti obligatio individua, *l.* 80. §. 1. *supr. ad leg. Falcid. l.* 72. *supr. de verb. oblig.* Interdum tamen operis vocabulo cœptum, nedum perfectum intelligitur, *l.* 19. §. 11. *supr. de auro.*

(6) *Ecl. ibid. c.* 6. vid. *l.* 4. *supr. h. t.* Alii nominis verbo creditorem, alii debitorem intelligunt.

(7) A nominativo reus, id est, ejus cujus res est, deducit. Grot. *Flor. Spars. hic.* S. L.

(8) Vid. *l.* 1. *supr. de reb. cred.*

(9) Id est, voluntate, *l.* 5. *C. de leg.* hinc magna oriuntur in legibus dissidia, quoties mens scripto opponitur, Quint. 3. *Inst.* 6. *et* 7. *c.* 7. unde mens legis colligatur, dicam ad *dict. l.* 5. *l.* 20. *l.* 30. *supr. de legib.*

(10) Sponsi, *Vulg. Hal.*

(11) *Ecl. ibid. c.* 7. Spondere dicimur, quoties verbis promittimus, licet nullus a nobis stipuletur, *l.* 19. §. 2. *supr. de ædilitio*, §. 1. *Inst. de verb. obl.*

(12) Etiam sine interrogatione.

(13) *Ecl. ibid. c.* 8. demus ita formulam conceptam, quod te dare oportebit, spondes? *l.* 76. §. 1. *l.* 89. *supr. de verb. obl.* Idem dicendum est de verbo *erit*, *l.* 123. *infr. h. t.* et verbo, abfuturum, *l.* 19. *supr. judicatum solvi.* Calcagninus autem hic legit, *oportet.* et male. Ea vox enim præsens tantum debitum demonstrat, *l.* 125. *supr. de verb. obl.* de verbo perveniret, vid. *l.* 40. *in fin. l.* 83. *supr. de leg.* 3. *l.* 57. *supr. ad SC. Trebell.* de verbo supererit, vid. *l.* 58. *in fin. supr. ad SC. Trebell.* de verbo donavero, vid. *l.* 109. *supr. de leg.* 1.

(14) Imo continetur, *l.* 1. *supr. de except.*

(15) *Al.* Julianum Haus notat etc. id est, Julianum tractans notat.

(16) *Ecl. ibid. c.* 9. adde *l.* 4. §. 10. *supr. vi bonorum*: rapuisse, *Vulg.*

(17) Ex qualibet causa, *l.* 11. *infr. h.t.* ex quolibet contractu, vel delicto, *l.* 12. *infr. h. t. Ecl. ibid. l.* 1. *supr. de reb. cred.* qui spem habent actionis, *l.* 54. *infr. h. t. l.* 42. *supr. de obl.* qui exceptione perpetua submoveri non possunt, *l.* 55. *infr. h. t.*

(18) *Al.* ex quacunque causa actione, vel etc. *al.* quacunque tam actione, vel persecutione.

(19) Vid. *l.* 28. *supr. de obl.*

(20) *l.* 55. *infr. h. t.* Debitor ideo dicitur is, a quo invito exigi potest, *l.* 108. *infr. h. t.*

(21) Perpetua est, 30. annorum, *Scholiastes* 3. Harm. 5.

(22) *Al.* vel ordinario, vel extraordinario.

(23) *l.* 54. *infr. h. t. l.* 42. *supr. de obligat.*

(24) Proprie scil. aliud si abusive, *l.* 16. §. 3. §. 4. *supr. de fidejuss. l.* 94. §. 3. *supr. de solut.*

(25) Seu contractu, Alciatus *hic.* vid. *l.* 12. *infr. h. t.*

(26) *Ecl. ibid. c.* 10.

(27) Vid. *l.* 10. *supr. h. t.* vel ex alio contractu, *Hal.* vel ex alio ullo contractu. *Vulg.*

(28) Ἀπὸ ὀρφανικῆ, *Ecl. ibid.* id est, pupillari, et male. sic Græci e contrario legunt *populi* pro *pupilli. l.* 48. *supr. de adq. rer.* vid. Cujac. 11. *obs.* 12.

(29) Popularem actionem ideo qui habet, non dicitur esse locupletior, *l. penult. supr. de popul.*

(30) §. 33. *vers. tempore. Inst. de act.* §. 5. *in fin. Inst. de fidejuss. Eclog. d. loco*, *c.* 13. vel nihil, *l.* 32. *infr. h. t.*

(31) *l.* 85. *supr. de solut.*

(32) Tardius offerens debitum, non liberatur ipsius debiti præstatione, nisi præstet quoque usuras moræ, *l.* 32. *supr. de usuris.*

(33) Vid. *l.* 81. §. 1. *supr. de legat.* 3. *l.* 101. *supr. de cond. et dem. Inst. de nupt. in pr.*

(34) Vid. *l.* 5. §. 2. *supr. quib. ex caus. in poss.* ἔφηβος παρθένος. *Ecl.* 13.

(35) Et generaliter quæcunque sexus fœminini sunt, *l.* 25. §. 9. *supr. de auro.*

(36) *Ecl. ib. c.* 13. 6. *Harm.* 3. in rebus humanis non sunt, §. *ult. infr. h. t.* quorum pretium ab est, *l.* 14. *infr. h. t.* abest etiam is, qui eo loci non est, quo petitur, *l.* 199. *infr. h. t.* qui extra continentia urbis est, *l.* 173. *infr. h. t.*

(37) Corruptio et transfiguratio formam rei mutat, res petita non videtur exhiberi mutata forma, *l.* 9. §. 5. *supr. ad exhibendum*, sed nec reddi debitum, aut depositum, nisi cum eadem causa reddatur, *l.* 3. §. 1. *supr. commodati.*

vel transfiguratæ, videri abesse: quoniam (1) plerumque plus (2) est in manus (3) pretio, quam in re.

§. 2. Desinere autem abesse res tunc videtur, cum sic redit (4) in potestatem, ne (5) amittere [ejus] possessionem possimus (6).

§. 3. Ob hoc, quod furto pridem subtracta est. Abest et ea res, quæ in rebus humanis (7) non est.

1. *Amittere.*

14. Paulus lib. 7. ad Edictum.

LAbeo et *Sabinus* existimant, si vestimentum scissum reddatur, vel res corrupta reddita sit, veluti scyphi collisi aut tabula rasa pictura, videri rem *abesse:* quoniam earum rerum pretium non in substantia, sed in arte (8) sit positum. † Item si dominus rem, quæ furto sibi aberat, ignorans emerit: recte dicitur res *abesse*, etiam si postea id ita esse scierit: quia videtur res ei abesse, cui pretium (9) abest.

§. 1. Rem *amisisse* videtur, qui adversus nullum (10) ejus persequendæ actionem habet.

Publicum, *publicanus.*

15. Ulpianus lib. 10. ad Edictum.

BOna civitatis abusive (11) publica dicta sunt, sola enim ea (12) publica sunt, quæ (13) populi Romani sunt.

16. Gajus lib. 3. ad Edictum provinciale.

EUm, qui vectigal populi Romani conductum habet, publicanum (14) appellamus: [nam] publica appellatio in compluribus causis ad Populum Romanum respicit: Civitates (15) enim privatorum loco habentur (16).

1. *Publicum vectigal.*

17. Ulpianus lib. 10. ad Edictum.

INter (17) publica habemus non (18) sacra, nec religiosa, nec quæ publicis usibus destinata sunt: sed si qua sunt civitatum velut bona, sed peculia servorum civitatum proculdubio publica habentur.

§. 1. *Publica vectigalia* intelligere debemus, ex quibus vectigal fiscus capit: quale est vectigal portus (19), vel venalium (20) rerum: item salinarum (21), et metallorum (22), et picariarum (23).

Munus, *munificus*, *seu munifex*, *municeps.*

18. Paulus lib. 9. ad Edictum.

MUnus tribus modis (24) dicitur (25): uno *donum*, et inde munera dici, dari, mittive: Altero *onus*, quod cum remittatur, vacationem militiæ munerisque præstat: inde immunitatem appellari. Tertio *officium:* unde munera (26) militaria, et quosdam milites munificos (27) vocari. Igitur Municipes dici, quod munera civilia capiant.

Agere, *gerere*, *contrahere.*

19. Ulpianus lib. 11. ad Edictum.

LAbeo libro primo Prætoris Urbani definit, quod quædam (28) agantur, quædam gerantur, quædam contrahantur. † Et *Actum* quidem generale verbum esse, sive verbis, sive re quid agatur: ut in stipulatione, vel numeratione. † *Contractum* (29) autem ultro (30) citro-

(1) Quanquam, Hotom. *in verbo abesse.*

(2) Materiam plerunque opus superat, Ovidius. vide *l.* 14. *infr.*

(3) Vide *l.* 30. §. 36. *supr. locati.* adde *l.* 14. *infr. h. t. Alii legunt*, manu pretii. Brissonius 4. *select. ult.* legit, manupretio: antiquorum more, qui ita conjunctim enunciabant, ita legendum esse, *in d. l.* 13. et apud Varronem 4. *de lingua*, 11. *Isid.* 1. Catonem *de re rustica*, *c.* 14. Plautum *in Menæchmis*, Cic. 3. *Verrina*, et apud Asconium *ibid.* 33. Plin. 11. *et* 34. *c.* 7. *et* 35. *c.* 10. Tertull. *lib. de Idolatria.* Hujus loci exemplum vide in §. 34. *Inst. de rer. divis.*

(4) Vide *l.* 4. §. 6. *supr. de usurp. l.* 7. §. 7. *supr. pro empt. l.* 46. *in fin. supr. de furtis.*

(5) Vide *l.* 22. *supr. de adq. vel amitt. poss.*

(6) Possumus, ob hoc quod furto pridem subtracta est. Abest etc. *Vulg. Hal.* Sensus est, Rei furto pridem ablatæ possessionem non amitti. *Goth.* Vide Gœdd. ad hanc *l. n.* 8. S. L.

(7) *l.* 21. *supr. de her. pet. l.* 63. *in fin. supr. pro socio.*

(8) Vide *l.* 13. §. 1. *supr. h. t.*

(9) *l.* 80. §. 1. *supr. de furtis.*

(10) Rem ergo non amisit, qui actionem habet ad eam recuperandam, *ut hic:* vel cui actio a prætore restitui potest, adde *l.* 5. *supr. de in integr.*

(11) *l.* 16. *l.* 17. *infr. h. t. Ecl. in c.* 15.

(12) Vide quæ notavi ad *l.* 4. *supr. ad leg. Jul. peculat.*

(13) *l.* 1. §. 2. *supr. de justitia et jure.* Goth. Adde *l.* 7. *supr. quod cujuscunque universit.* Ans.

(14) Vid. *l.* 12. *supr. de publicanis.*

(15) Facit *l.* 15. *supr. de SC. Maced. l.* 1. §. 4. *supr. de æditilio. l.* 81. *supr. de furtis.*

(16) Non semper tamen, *l.* 26. §. 9. *supr. ex quib. caus. major. l.* 27. *supr. de reb. cred. l.* 9. *supr. ratam rem.* vide *l.* 33. *C. de sacrosanct.* vide Fornerium 2. *select.* 22.

(17) Publica sunt non tantum res religiosæ, sacræ, publicis usibus destinatæ, sed et bona civitatis, et peculia servorum civitatis inter publica habentur.

(18) *Sub.* tantum.

(19) Vectigal portus, a vectigali rerum venalium hic distinguitur. Portorium præstabat venditor ob venditionem. *l.* 1. *C. de veteranis. l.* 4. *C. de proxim. sacr. scrin. lib.* 12. *tit.* 19. vectigal autem mancipiorum venalium quintæ, et vicesimæ (nisi malis cum Cujacio legere, quinquagesimæ ex Dione 53.) fuit, Tacitus *lib.* 13. De vectigali vicesimæquintæ, quadragesimæ, quinquagesimæ, centesimæ, ducentesimæ, vide eundem 6. *obs.* 28. de decima litium, vide eundem 7. *obs.* 5. de publicis et vectigalibus, vide eundem 7. *obs.* 4.

(20) Vectigal rerum venalium non est octava, ut vult Accursius, *arg. l.* 7. *C. de vectigal.* vid. Cujac. 6. *observ.* 28.

(21) Vide *l.* 13. *supr. publ. et l.* 8. §. 8. *supr. de pæn.* Cujac. 3. *obs.* 31. Goth. Adde *l.* 1. *supr. quod cujuscunque universit. nom. l.* 11. *Cod. de vectigalibus.* Ans.

(22) *d. l.* 13. vid. *l.* 16. §. 7. *ibid.*

(23) Piscariarum, *Vulg. Hal.* ut merito inter regalia numerentur piscationum reditus, 2. *feud.* 56. Picariæ sunt, e quibus foditur pix: nam et picem fossilem inveniri Plinius scribit 16. *c.* 1.

(24) Munus tria significat, donum, onus, officium. *Ecl. ib. c.* 18. adde *l.* 12. *l.* 14. *supr. de munerib.* hinc munus gladiatorium dictum est ab officio, quod mortuis facere gentiles existimabant, defunctorum animas humano sanguine propitiari credentes. Tertull. *in lib. de spectaculis c.* 30. nisi malis ita dici, quod populo gratis daretur, Lips. 1. *Saturn.* 7. hinc munis apud Festum est officiosus, ut e contrario immunis, qui nullo fungitur officio.

(25) Grot. legit *dici. Flor. spars. hic.* S. L.

(26) *l.* 3. *in fin. supr. de testib.*

(27) Munifices, *Hal.* (quæ lectio placet Budæo) sunt qui non vacant, sed munus principi, id est, militi principali (*de quo vide Veget.* 7.) faciebant beneficiarii, qui vacant muneris officio, Milites munifices Vegetio 2. *c.* 7. *et* 19. qui munia faciunt: munia inquam, et quidem vilia, puta lignum, fœnum, aquam, stramen portando, Vegetio *d. c.* 29. quod principalibus militibus obire ignominia erat non levis, qui principales milites essent, vide apud Vegetium 2. *c.* 7. munifex mamma, id est, lactens Plin. 11. *cap.* 40. munificum prædium, *l.* 2. *C. de præd. et omnib. reb. navicular. l.* 11. *tit.* 2. τὸ λειτουργῶν καὶ συντελὲς, id est, publicæ functioni, et vectigalis collationi subditum munificium, *l.* 4. §. 1. *in fin. supr. de publicanis.* vide Budæum hic, et Petrum Fabrum 1. *semestr.* 17.

(28) Sensus est, Agimus re et verbis, contrahimus etiam consensu: gerimus etiam sine verbis, id est, citra animum contrahendi, *l.* 189. *infr. h. t. l.* 7. *supr. de minoribus.*

(29) *Sub.* proprie: alias improprie contractus est in quo unus tantum obligatur, ut in mutuo, *l.* 2. *supr. de R. C.* Improprie magis distractus, ut transactio, solutio, liberatio: unde notant, Prohibita seu interdicta facultate contrahendi, interdictam quoque censeri transigendi facultatem, quod Baldo tamen non placet. *rub. C. de pactis.*

(30) Contractus, est factum (unde dicitur facti potius quam juris, *l.* 7. *in fin. supr. de curator. furioso.*) obligationem inter aliquos constituens. factum, quo obligamur, sed non ipsum vinculum juris. Contractus, non est obligatio, cum ea ex contractu oriatur, vide Hugonem Donellum ad *l.* 1. *num.* 8. 12. *supr. de reb. cred.*

que obligationem (1), quod Græci *συνάλλαγμα* (2) vocant: veluti emptionem, venditionem, locationem, conductionem, societatem. † *Gestum* rem significare sine verbis factam.

20. Idem lib. 12. ad Edictum.

VErba, *Contraxerunt*, *gesserunt*, non pertinent ad (3) testandi jus (4).

Bona.

21. Paulus lib. 11. ad Edictum.

PRinceps bona (5) concedendo videtur etiam obligationes (6) concedere.

Restituere, *exhibere*.

22. Gajus lib. 4. ad Edictum provinciale.

PLus est in restitutione (7), quam in exhibitione: nam *exhibere* (8) est, præsentiam corporis præbere, *restituere* (9) est, etiam possessionem facere, fructusque reddere: pleraque præterea restitutionis verbo continentur.

Res.

23. Ulpianus lib. 14. ad Edictum.

REi (10) appellatione et causæ et jura continentur.

Hereditas.

24. Gajus lib. 6. ad Edictum provinciale.

NIhil est aliud hereditas, quam successio (11) in universum jus, quod defunctus habuit.

Nostrum et meum. 1. *Pars.*

25. Paulus lib. 21. ad Edictum.

REcte dicimus eum fundum totum nostrum (12) esse, etiam cum (13) ususfructus alienus est: quia ususfructus non (14) dominii pars, sed servitutis (15) sit: ut via, et iter: nec falso dici, totum meum (16) esse cujus non potest ulla pars dici alterius esse: hoc et *Julianus*: et est verius.

§. 1. *Quintus Mucius* ait, partis appellatione rem pro indiviso (17) significari: nam quod pro (18) diviso nostrum sit, id non partem, sed totum esse. *Servius* non ineleganter partis appellatione utrumque significari (19).

26. Ulpianus lib. 16. ad Edictum.

PArtum (20) non (21) esse partem rei furtivæ *Scævola* libro undecimo Quæstionum scribit.

Ager. 1. *Stipendium*, *tributum.*

27. Idem lib. 17. ad Edictum.

AGer (22) est locus, qui sine villa est.

§. 1. *Stipendium* (23) a stipe appellatum est, quod per stipes, id est modica æra colligatur. Idem hoc etiam *tributum* appellari Pomponius ait. Et sane appellatur ab intributione (24) tributum: vel ex eo, quod militibus tribuatur.

Alienatio. 1. *Oratio soluta.*

28. Paulus lib. 21. ad Edictum.

ALienationis (25) verbum etiam usucapionem (26) continet: vix est enim, ut non videatur alienare, qui patitur usucapi. † Eum quoque alienare dicitur, qui non (27) utendo amisit servitutes. † Qui occasione (28) adquirendi non utitur, non intelligitur alienare: veluti qui hereditatem omittit, aut optionem (29) intra certum tempus datam non amplectitur.

§. 1. Oratio, quæ neque conjunctionem neque disjunctionem habet, ex mente pronuntiantis, vel disjuncta (30), vel conjuncta accipitur.

Conjunctio.

29. Idem lib. 66. ad Edictum.

COnjunctionem enim nonnunquam (31) pro disjunctione accipi, Labeo ait: ut in stipulatione, *Mihi heredique meo te, heredemque tuum.*

Sylva cœdua. 1. *Stipula illecta.* 2. *Novale.*
3. *Terra integra.* 4. *Glans caduca.*
5. *Sylva pascua.*

30. Gajus lib. 7. ad Edictum Provinciale.

SYlva cœdua (32) est, (ut quidam putant) quæ in hoc habetur (33), ut cæderetur. Servius eam esse, quæ succisa, rursus ex stirpibus, aut radicibus renascitur.

(1) Hinc colligit Alciatus, Mutuum, stipulationem, et donationem proprie non esse contractus, et male: nam inter contractus stipulatio disertis verbis numeratur, *l.* 1. *in fin. supr. de pactis*, *l.* 1. §. 4. *supr. de verb. obl.* §. *ult. Inst. de obl.* quemadmodum et donatio, vid. *l.* 7. *Cod. de his, quæ metus causa.* vide Bellon. 2. *supputat.* 2.

(2) *l.* 7. §. 2. *supr. de pactis.* contrahere seu distrahere opponuntur, quemadmodum et apud Græcos συναλλάττειν, καὶ διαλλάττειν, Arist. 5. *Ethic.*

(3) An in testamento contrahi possit, necne, vid. quæ not. ad *l.* 21. *in fin. supr. qui test.*

(4) Argumentum, nec tuto, nec passim a contractibus ad ultimas voluntates ducitur, vide tamen Everardum *Topicis loco* 36. *a contractibus ad ultimas voluntates et contra*, et Manticam 3. *de conject. ultimar. voluntatum* 18.

(5) Bonorum appellatione quæ veniant, vid. *l.* 49. *infr. h. t.*

(6) Actiones, καὶ τὰς ἀγωγάς. *Ecl. ibid. c.* 21. adde *l.* 1. *Cod. de sent. passis.*

(7) Vid. *l.* 75. *infr. h. t.*

(8) Vid. *l.* 2. *supr. ad exhib. Ecl. ib. c.* 22.

(9) Vide *d. l.* 75.

(10) Vide *l.* 1. *supr. de rebus credit. l.* 5. *l.* 6. *supr. h. t. Ecl. ib. c.* 21.

(11) Vid. *l.* 9. §. 12. *supr. de hered. inst. Ecl. ib. c.* 29. §. 2. *Inst. de rebus corpor.*

(12) De eo quod nostrum est, et quod meum, vide *l.* 58. *in fin. l.* 105. *infr. h. t. l.* 49. *supr. de rei vind. l.* 12. §. 3. *supr. ad exhib. l.* 41. *l.* 52. *supr. de adq. rer. l.* 139. *in fin. l.* 190. *infr. de reg. jur.*

(13) Cujus. *Vulg. Hal. l.* 74. *supr. de legatis* 3.

(14) Imo ususfructus dominii pars est, *l.* 4. *supr. de usufr.* Goth. Vide Gœdd. hic et Vigl. *Inst. de heredib. instit.* §. *alienus.* 2. *num.* 1. Ans.

(15) Servitus. *Hal.*

(16) Meum etiam dicitur, cujus nulla pars alterius est.

(17) Partis appellatione, pars indivisa intelligitur, vide *l.* 18. *in fin. supr. de leg.* 2.

(18) Pars a suo toto divisa, totum quoddam constituit, vid. *l.* 6. §. 1. *supr. communia prædiorum, ubi dixi de parte pro indiviso et diviso.*

(19) Partis appellatione dimidia intelligitur, *l.* 43. *supr. de usufructo.*

(20) Partus non est pars rei furtivæ. *Ecl. ib. c.* 26. vid. *l.* 10. *in fin. supr. de usurp.* vid. *l.* 48. §. 5. *supr. de furtis.*

(21) Pars de toto prædicatur (at non e contra) nisi negative, *ut hic.*

(22) *Eclog. ibid. c.* 27. est species fundi, *l.* 115. *infr. h. t.* ager cum ædificio, fundus. *l.* 211. *in fin. infr. h. t.*

(23) *l.* 13. *supr. de impensis. Ecl. ib. c.* 27. stipendium a tributo nihil hodie distare ait Cujacius 7. *obs.* 3. olim distabat, vide Theophilum.

(24) Vide *l.* 22. *in fin. supr. ad municipalem.* contributione, *Vulg.*

(25) De qua adde *l.* 67. *infr. h. t.*

(26) Alienat rem, qui eam patitur usucapi, *Ecl. ib. c.* 28. *l.* 44. §. 9. *supr. de cond. et dem. l.* 3. §. 1. *supr. quæ in fraud. cred.* Est enim alienatio, actus, per quem dominium transfertur. *l.* 1. *in fin. C. de fundo dotali.*

(27) Non utendo servitutes amittuntur, *l.* 3. §. 1. *l.* 4. *supr. quæ in fraud. cred.*

(28) Vide *l.* 6. *supr. quæ in fraud.*

(29) Adde *l.* 8. *supr. de option.*

(30) Disjunctivam habens oratio, disjuncta est: quæ vero conjunctivam, conjuncta: Quid quæ neutrum? vide *l.* 142. *infr. h. t.*

(31) Vide *l.* 53. *infr. h. t. Ecl. ib. c.* 29.

(32) *l.* 10. *l.* 48. §. 1. *supr. de usufr. l.* 80. §. 2. *supr. de contr. empt. l.* 7. §. 7. *supr. soluto.*

(33) Hic interim nota, Sylvam non tantum de arboribus dici, sed et de herbis, Virgilius *Georg.* 1. subit aspera sylva, lappæque, tribulique, Cujac. 10. *obs.* 15. sumitur etiam pro viridario, *l.* 17. §. 1. *supr. si servitus vindicetur.*

§. 1. *Stipula illecta*(1) est spicæ in messe(2) dejectæ, [nec dum lectæ ,] quas rustici, cum vacaverint (3) , colligunt.

§. 2. *Novalis* (4) est terra præcisa (5), quæ (6) anno cessavit (7) , quam Græci, νέακιν (8) vocant.

§. 3. *Integra* autem est , in quam nondum dominus pascendi gratia pecus immisit.

§. 4. *Glans caduca* (9) est , quæ ex arbore cecidit.

§. 5. *Pascua sylva* est , quæ pastui (10) pecudum destinata est (11).

Pratum.

31. Ulpianus lib. 18. ad Edictum.

PRatum est (12), in quo ad fructum percipiendum falce (13) duntaxat opus est: ex eo dictum , quod paratum (14) sit ad fructum capiendum.

Minus solutum.

32. Paulus lib. 24. ad Edictum.

MInus (15) solutum intelligitur (16) , etiam si nihil esset solutum.

Palam.

33. Ulpianus lib. 21. ad Edictum.

PAlam (17) est , coram (18) pluribus.

Actio.

34. Paulus lib. 24. ad Edictum.

ACtionis (19) verbo etiam persecutio (20) continetur.

Restituere.

35. Idem lib. 17. ad Edictum.

REstituere autem is intelligitur , qui (21) simul et causam actori reddit , quam is habiturus esset , si statim judicii accepti (22) tempore res ei reddita fuisset , id est , et usucapionis causam (23) , et fructuum (24).

Lis.

36. Ulpianus lib. 23. ad Edictum.

LItis (25) nomen [omnem] actionem (26) significat, sive (27) in rem , sive in personam sit.

(1) Illectæ sunt spicæ , *Hal.* Illecta dicitur stipula , quæ nondum collecta.

(2) In messem , *Vulg. Hal.* et male. In messe , id est , dum messis fieret.

(3) Occaverint : et male . sensus est , Spicas , quæ post messorum terga a tenuioribus legi solent stipulas appellari. Terentius *in Adelphis* : præter hæc , meridie ipso faciam , ut stipulam colligat : *huc refer* 19. *Levit. vers.* 9.*et cap.*23.*vers.* 22. *Ruth.*2.*vers.*3.*et* 6.

(4) Νεκτὴ γῆ , νέκτις. *Eclog. ib. c.* 10. hinc Novelletum , *l.* 39. *supr. de hered. pet.* novellum. *l.* 8. *supr. de fundo dotali* : novalis ager Varro 4. *de lingua. l. ult. in fin. supr. de termino.* Novale 18. Plin. 19. novata terra , Cicero *de oratione.*

(5) Proscissa , *Hal.* προτμηθεῖσα. *Ecl. ib. c.* 30. Liber variorum auctorum de limitibus. Novalis ager dicitur , qui primum proscissus : et apud Servium 11. *Georg.* Novales , sunt arva primum proscissa. Idem refert Hieronymus et Innocentius 3. *in c. novale* 1. *et* 2. *extr. de verb. sign.* ubi tractant interpretes , num ex novalibus debeantur decimæ. Possis hinc inde legere , Novalis est etiam terra primum proscissa , et quæ anno cessavit , ut hujus vocis duæ sint significationes. Addatur tertia , ut novale sit ager , cujus vetus facies immutata sit in novam , veteri non absimilem. Ut si vetus olivetum succidas , ut novellum reponas , *l.* 8. *supr. de fundo dotal.* ex sylva novale facias , *l. ult. supr. de termino* , quod nihil aliud esse puto , quam novelletum in fundo facere , *l.* 39. *supr. de hered. pet. l.* 6. *supr. de impensis.* scio tamen Servium 1. *Ecl.* scribere , novalia dici , unde sylva tollitur.

(6) Quinimo et quæ non cessavit : sed quæ nuper magna cura ad culturam redacta est : quod utique non negat Paulus : ut eum frustra reprehendat Laurentius Valla.

(7) Quæ alternis annis cessavit novandarum sibi virium causa , hinc illud Virgilii 1. *Georg.* Alternis idem tonsas cessare novales. Hujusmodi agro opponitur ager restibilis , Festus *in Restibilis.* 2. Columella 10. *et* 11. qui quotannis seritur , qui et παλιμφυὴς et παλίμβλαστος. Igitur novalis ager hic est ad novam sementem relictus , *Festus* , qui quatenus cessat , opponitur segetibus. Virgil. 1. *Eclog. vers.* 71. 72. Pecus gaudet novali graminosoque solo. Columella 6. *in pr.* vide Turnebum 18. *adversar.* 12.

(8) Νέκσιν *Eclog. ibid. c.* 30. νέκτον. *Budæus* , νεκλήν. Alciatus *hic* : νεᾶν enim est novare.

(9) Vide *l. unic. supr. de glande legenda.*

(10) Pascuis. *Vulg. Hal.*

(11) Hinc illud Ciceronis in Topicis , Si compascuus ager est , jus est compascere , adde *tit. C. de pascuis.* 11. *tit.* 60.

(12) *Eclog. ibid. c.* 31.

(13) Fœnum continetur fructuum appellatione , ut et palea , vid. Romanum *sing.* 549.

(14) Quod protinus sit paratum , nec magnum laborem desideret , Colum. 2. *c.* 17. Varro 1. *de lingua* 7. *in fin.* Alii dant primatum bonis pratis , ut ego quoque : a quo antiqui prata , parata appellant , apud eundem tamen Cato bonitatis agrorum gradus hosce facit : Vineam , hortum irriguum , salictum , olivetum , pratum , campum frumentarium , cæduam sylvam , arbustum , glandariam sylvam.

(15) Minus etiam solvit , qui nihil solvit. *l.* 82. *l.* 150. *infr. h. t. Eclog. ibid. c.* 12. et qui tardius. *l.* 12. *supr. hoc tit.* et is in quem amplioris summæ competit actio , *l.* 117. *infr. hoc tit.* vel qui non integram summam solvit. *l.* 85. *supr. de solut.* vide quæ not. ad *l.* 116. *supr. de verbor. oblig.*

(16) Et ita comparativum *minus* , sumitur interdum pro positivo.

(17) Vide *l.* 11. §. 3. *supr. de institoria. l.* 43. §. 1. *supr. de ritu. l.* 21. *supr. qui testam. l. ult. supr. de jure codicillorum. l.* 3. *in princ. et* §. 1. *supr. de jure fisci.* huic affinia sunt , coram : *l.* 209. *infr. h. t.* oculis suis , *l.* 8. *in fin. supr. finium regund.* et ad liquidum exquirere. *l.* 2. §. 8. *supr. de aqua et aquæ.*

(18) Coram quid est? coram sapientibus , non coram furiosis , mente captis , pupillis , vide *l.* 27. §. 5. *supr. de recept. qui arbitr.*

(19) *l.* 8. §. 1. *supr. h. t. l.* 178. §. 2. *infr. h. t.*

(20) *l.* 57. *in fin. infr. h. t.* adde *l.* 25. *supr. de obl.* in rem , in personam , extraordinaria. *l.* 178. §. 2. *infr. h. t. l.* 28. *supr. de obl.* directa , utilis , præjudicialis , prætoria , interdictum , *l.* 37. *supr. de obl.* exceptiones , *l.* 1. *supr. de exception.*

(21) *Al.* qui semel et simul , *forte legendum* , qui rem simul et causam. Goth. *l.* 22. *supr. l.* 73. *l.* 75. *l.* 81. *l. fin.* §. *fin. infr. h. t.*

(22) Restituere jussus fructuum a tempore litis contestatæ perceptorum nomine tenetur . *l.* 20. *supr. de rei vind. l.* 9. §. 5. *supr. ad exhib. l.*31. *supr. de reb.credit.*2.*Ecl.*2.35.*l.*2.*C.de petit.hered.*

(23) Rem restituit , qui causam usucapiendi , *ut hic.* possessionem , *l.* 22. *supr. h. t.* fructus , *ut hic. et d. l.* 22. *et l.* 73. *infr. h. t. l.* 38. §. 4. *supr. de usuris. l.* 173. §. 1. *infr. de reg. jur. l.* 2. *C. de pet. hered.* partus. *l.* 20. *supr. de rei vind. l.* 9. §. 7. *supr. ad exhibendum* : utilitates , *l.* 9. §. *ult. supr. ad exhib.* omnes utilitates, *l.* 81. *infr. h. t.* corpus rei , omnem rem , conditionemque ejus , *l. ult. infr. h. t.* omnem causam , *l.* 31. *supr. de reb. cred.* et pristinum statum restituit. *l.* 2. §. 43. *supr. ne quid in loco publ.* 6. *Harm.* 3.

(24) *l.* 73. *infr. h. t.*

(25) Antiqui *stlitis* dicebant , *Festus.* Lis a limitibus dicitur , quorum causa lis sæpe nascitur. Senec. *de brevitate vitæ c.* 3. Prædia sua occupari a nullo patiuntur , et si exigua contentio est de modo finium, ad lapides et arma discurrunt : cui loco jungatur *lex* 13.§.3.*supr.de usuf.* Quin etiam dici solet : communionem matrem esse discordiæ, vide *l.*26.*supr.de servit. præd.urban.* Lis a controversia quemadmodum differat, vide in *l.*25.§.7.*supr.de hered.pet.*

(26) Lis idem est quod actio , et quod actione continetur . hinc illa , litem æstimare , *l.* 28. *supr. de negotiis. l.* 8. *supr. quod certo. l.* 15. §. 7. *supr. quod vi.* contestari , vide *l.* 1. *C. de litis contestatione.* in judicium deducere , *l.* 31. §. 2. *supr. de negotiis. l.* 2. *C. de petit. hered.* vel condemnationem , *l.* 3. §. *penult. supr. de act empt.* addicere , quod nihil aliud est , quam vel secundum præsentem judicare , vel potestatem facere actionis movendæ. 16. *Gell.* 2. mori (quod eveniit transactis temporibus agendi. *l.* 3. §. 1. *supr. quæ in fraudem. l.* 2. *supr. de re judicat.*) perire. *l.* 1. §. 3. *supr. de calumniator. l.* 18. §. 4. *supr. de dolo.* vivere. *l. penult. in fin. C. de fide instrum.* lite cadere. *Festus.* Liti renuntiare. *l.* 10. *supr. de jud.* in lite perseverare. *d. l.* 10. vide Quintinum in *c. tempus motæ litis , Extr. de verbor. sign.* Porro lis semper in judicio : Jurgium extra judicium esse potest. Litem a controversia , et causa disjungere difficile. Jurgium inter fratres. *l. ult. supr. familiæ* : inter virum et uxorem. *l.* 31. *supr. de jure dotium. l.* 27. *supr. de pact. dotal.* vide *cap. jurgium. extr. de verb. sign. et ib. Quintinum.*

(27) Lis est de re , vel persona , aut potius in rem vel personam.

Oportere.

37. Paulus lib. 26. ad Edictum.

VErbum *Oportere* (1) non ad facultatem (2) Judicis pertinet, qui potest, vel pluris (3), vel minoris (4) condemnare: sed ad veritatem (5) refertur.

Ostentum, φάντασμα.

38. Ulpianus lib. 25. ad Edictum.

OStentum (6) *Labeo* definit, omne contra naturam cujusque rei genitum (7), factumque. Duo genera [autem] sunt ostentorum, unum quotiens quid contra naturam nascitur, tribus manibus forte aut pedibus (8), aut qua alia parte corporis, quæ naturæ contraria est: alterum cum quid prodigiosum (9) videtur, quæ Græci φαντάσματα (10), id est, *visiones vocant.*

Subsignare. 1. *Bona.* 2. *Detestari.* 3. *Incertus possessor.*

39. Paulus lib. 53. ad Edictum.

SUbsignatum dicitur, quod ab aliquo subscriptum est (11): nam Veteres subsignationis verbo pro adscriptione (12) uti solebant.

§. 1. *Bona* intelliguntur cujusque, quæ deducto (13) ære alieno supersunt.

§. 2. *Detestari* (14) est, absenti denuntiare.

§. 3. *Incertus possessor* (15) est, quem ignoramus.

Detestatio. 1. *Servus.* 2. *Familia.*

40. Ulpianus lib. 56.

DEtestatio (16) est denunciatio facta cum testatione.

§. 1. Servi appellatio etiam (17) ad ancillam refertur.

§. 2. *Familiæ* (18) appellatione liberi (19) quoque continentur.

§. 3. Unicus (20) servus familiæ appellatione non (21) continetur. Ne duo (22) quidem familiam (23) faciunt.

Arma.

41. Gajus lib. 21. ad Edictum Provinciale.

ARmorum (24) appellatio non (25) utique scuta, et gladios et galeas significat: sed et fustes, et lapides.

Probrum, *opprobrium.*

42. Ulpianus lib. 57. ad Edictum.

PRobrum (26) et opprobrium, id (27) est, probra quædam natura turpia sunt, quædam civiliter, et quasi more Civitatis: ut puta furtum (28), adulterium (29), natura (30) turpe est (31): enimvero tutelæ (32) damnari hoc non natura probrum est, sed more civitatis: nec enim natura (33) probrum est, quod potest etiam in hominem idoneum incidere.

(1) Quo actor vel stipulator ita uti solet, ajo te mihi dare oportere. Dare promittis quidquid te dare oportet. *l.* 76. *in fin. l.* 89. *supr. de verbor. obligat.*

(2) Vide quæ notavi ad *l.* 21. *supr. de interrog.*

(3) *l.* 1. *supr. de in litem : Inst. de pœna temere litigant. l.* 3. *C. de fructib. et litium.*

(4) Vide *l.* 16. *supr. de re judicata.*

(5) Debiti scil.

(6) Τέρας. *Eclog. ib. c.* 38. Ostenta quæ ostendunt tantummodo monstra. Portenta quæ quid porro tendat, indicant. *Festus in Portentum.* Cicero 2. *de natura.* Prædictiones et præsensiones rerum futurarum quid aliud declarant hominibus, nisi ea quæ fiunt ostendi, monstrari, portendi, prædici: ex quo illa ostenta, monstra, portenta, et prodigia dicuntur. Idem 1. *de divinatione*, quia ostendunt, portendunt, monstrant, prædicunt, ostenta, portenta, prodigia dicuntur.

(7) *l.* 14. *supr. de statu hom.*

(8) Vel digitis. *l.* 10. §. 3. *supr. de ædilitio.*

(9) Festus *in voce Ostentum.*

(10) Φάσμα, τερατῶδες. *Bud.*

(11) Dubitandi ratio fuit, quod signatum a signo dicitur, seu sigillo: sit autem aliud sigillo exprimere, aliud calamo scribere, a signo signatorius annulus, de quo vide *l.* 74. *infr. h. t.* adde *Eclog. ibid. c.* 39.

(12) Et e contra resignationis pro rescriptionis, *Festus* : ὑπογραφῆς Græci.

(13) *l.* 72. *supr. de jure dotium. l.* 2. §. 1. *supr. de collat. l.* 6. *in fin. C. de collat. l.* 8. *C. ad l. Falc. l. ult.* §. 4. *C. de bonis quæ liberis.* §. *ult. Inst. de Falc.* Inde beare dicuntur. *l.* 49. *infr. h. t.* quod non evenit, si plus incommodi, quam utilitatis habeant *l.* 83. *infr. h. t.* In eo differunt ab hereditate. Bonorum enim usufructu legato æs deducitur ex omnibus rebus. *l. ult. supr. de usu et usufr. leg. l.* 69. *supr. ad l. Falcid.* hereditate legata non deducitur. *l.* 104. *in fin. supr. de leg.* 1. *l.* 8. *in fin. l.* 9. *supr. de legat.* 2. quia possunt in hereditate esse onera, et ita bona et hereditas distinguuntur in *l.* 83. *supr. de leg.* 3. *l.* 16. §. 1. *supr. ad SC. Trebell.*

(14) Attestari. *Vulg. Hal.* et licet antestari? *Horat.*

(15) *l.* 25. *supr. de rei vind.* Incerta persona. incertus heres, quem quis incerta opinione, animo subjicit. §. 25. *Inst. de legat. et C. de incertis personis.* Incertum rei veritate. *l.* 7. *in fin. supr. de contr. empt.* incerta sententia. *l.* 21. §. 3. *supr. de recept. qui arbitr.* dies incertus. *l.* 1. §. 1. §. 2. *l.* 75. *supr. de cond. et demon.* incertus de statu suo. *l.* 14. *supr. qui testam.* incertus tutor. *l.* 10. *supr. de testam. tutela.* incertum conditionis. *l* 1. *C. de pactis.*

(16) *l.* 238. §. 1. *infr. h. t.* διαμαρτυρᾶσθαι, τό ἐπὶ μαρτύρων παραγγεῖλαι. *Eclog.* 10. *c.* 39. *vide ad hunc locum Alciatum, ubi agit de testatione, detestatione, mutatione, denuntiatione, obnuntiatione, antestatione, contestatione, renuntiatione, protestatione, et eorum effectibus.* adde Cujac. 7. *obs.* 16. *ubi de antestatione tractat.*

(17) Vide *l.* 101. *in fin. infr. h. t.*

(18) Vide *l.* 195. §. 1. §. 2. *infr. h. t.*

(19) *Eclog. ibid. c.* 40. et servi *l.* 2. §. 14. *supr. vi bonorum.*

(20) Unicus servus familiam non facit: servus tamen appellatione familiæ continetur: unde et servi familiares dicti. *l.* 6. §. 5. *C. de his, qui ad Eccles.*

(21) Imo continetur, *l.* 1. §. 17. *supr. de vi et vi armata.*

(22) *Eclog. ib.* Imo duo faciunt familiam. Paul. 5. *sent.* 6. §. 3. vel unus. *l.* 2. §. 6. *supr. vi bonor.*

(23) Unus etiam repræsentat universitatem. *l.* 7. *in fin. supr. quod cujuscunque*, (et tamen duo non faciunt familiam, *ut hic.*) duo rixam. *l.* 4. §. 3. *supr. vi bonor.* tres collegium. *l.* 85. *infr. h. t.* decem, quindecim, aut plures turbam faciunt. *d.* §. 3. decem oves gregem. *l. ult. supr. de abigeis.* sed et decem personæ, vel quindecim populum faciunt. Apuleius *Apologia* 1. Bart. *ad l.* 4. *supr. vi bon.* De legione nihil certi dici potest, ut quæ quatuor, quinque vel sex millia hominum interdum habuerit.

(24) *Eclog. ib. c.* 41. vide *l.* 3. §. 2. *supr. de vi et vi. l.* 14. §. 1. *supr. de re militari.*

(25) Non tantum utique. *Hal.* non utique tantum. *Vulg.*

(26) *l.* 40. *supr. de ritu.*

(27) Probrum et opprobrium in edicto Prætoris pro eodem sumi observat Ulpianus. ita ut necesse non fuerit Laurentium Vallam ea parte Jurisconsultum notare: quasi probrum sit ipsum dedecus: opprobrium ipsa dedecoris exprobatio. Nam et apud Ciceronem et Livium, probrum pro ipsa dedecoris exprobratione sumitur.

(28) *l.* 1. *in fin. supr. de furtis.*

(29) Lactantius *in epitome c.*6. *in fin.* Corrumpere alienum matrimonium, etiam communi gentium jure damnatur. adde *l.* 38. §. 2. §. 4. *supr. ad l. Jul. de adulter.* de Incestu, vide *l. ult. supr. de ritu nuptiarum.*

(30) Naturæ itaque legibus repugnat uxorum liberorumque communio Platonica.

(31) Imo non est. Nam apud quasdam gentes non est turpe. Quinimo incestus res turpis non fuit apud Persas, *teste Catullo*, Augustin. *in Levitic. c.* 18. *quod et Mirrha* apud Ovid. 10. *Metam. testatur.*

(32) *l.* 1. *supr. de his, qui notantur.*

(33) Natura probrum non est, quod etiam in hominem idoneum incidit.

Victus.

43. IDEM lib. 58. ad Edictum.

VErbo *Victus* (1) continentur, quæ esui, potuique cultuique corporis, quæque ad vivendum homini necessaria sunt. Vestem quoque victus (2) habere vicem, Labeo ait.

44. GAJUS lib. 12. ad Edictum Provinciale.

ET cætera quibus tuendi, curandive corporis nostri gratia utimur ea appellatione significantur.

Stratum, *stragulum*, *victus.*

45. ULPIANUS lib. 58. ad Edictum.

IN stratum (3) omne vestimentum contineri, quod injiciatur, Labeo ait: neque (4) enim dubium est, quin stragula (5) vestis sit (6) omne pallium περίςρωμα (7). In victum (8) ergo vestem accipiemus non stragula (9), in stratum (10) omnem stragulam vestem.

Pronuntiare, *statuere.* 1. *Materfamilias.*

46. IDEM lib. 59. ad Edictum.

PRonuntiatum et statutum idem (11) potest, promiscue enim et pronuntiasse (12) et statuisse (13) solemus dicere eos, qui jus habent cognoscendi.

§. 1. *Matremfamilias* (14) accipere debemus eam, quæ non inhoneste vixit: matrem enim familias a cæteris fæminis mores (15) discernunt, atque separant: proinde nihil intererit, nupta sit, an (16) vidua, ingenua sit, an libertina: nam neque nuptiæ (17), neque natales faciunt matremfamilias: sed boni mores.

Liberatio.

47. PAULUS lib. 56. ad Edictum.

LIberationis verbum eandem (18) vim habet, quam solutionis.

Solutus.

48. GAJUS lib. ad Edictum Prætoris Urbani, titulo.

QUi neque (19) *sequantur*, *neque ducantur.*

SOlutum non intelligimus eum, qui licet vinculis levatus sit, manibus (20) tamen tenetur: ac ne eum quidem intelligimus solutum, qui in publico sine vinculis servatur.

(1) *Eclog. ib. cap.* 43. adde *l.* 44. *infr. h. t.* Victus vocabulum latius patet, quam diarii et cibarii, *l.* 21. *supr. de alimentis.* Educationi victus exæquatur, *l. ult. supr. de alimentis.* Goth. Vide Zasium in *l. si victum supr. de re judicat.* adde *l.* 234. §. *fin. infr. h. t.* Ans.

(2) Tuemur corporis vitam esu et potu, *l.* 43. *supr. h. t. l. ult. supr. de aliment. l.* 234. *in fin. infr. hoc tit. l.* 5. §. 12. *supr. de agnosc. liber.* veste, *l.* 43. *supr. h. t. l.* 44. *et l.* 234. *infr. h. t.* adde *l.* 21. *supr. de aliment.* tecto, quod hæc lex innuit, et aperte demonstratur lege 21. *supr. de aliment.* et victus tamen verbo, non continentur ea quæ ad disciplinam pertinent, nisi aliud probetur, *d. l.* 21. An et pharmaca *victus* verbo continentur? id hac lege innuitur, et probatur a Rebuffo *in tractatu de sententiis provisionalibus art.* 1. *gloss.* 5. *in verbis*, *Et medicament. et gloss.* 2. *in verbis*, *donnez en matiere d' aliments. et artic.* 2. *ubi de privilegiis alimentorum*, *et medicamentorum disserit.* bæc omnia non diarii, aut cibarii, *l.* 21. *supr. de alimentis.* sed victus, et educationis vocabulo continentur: nisi quis forte de victu transigat, tunc enim faveris causa, nec de habitatione, nec de vestiario transegisse legatarius intelligitur, *l.* 8. §. 12. *supr. de transact.*

(3) Instrato, *Hal.* τῷ ἐνέματι τῆς ςρωμνῆς *Eclog. ibid. c.* 45. Instratum quod etiam stramentum. *l.* 234. *in fin. infr. h. t.*

(4) Instratus nomine omne vestimentum continetur, et stragula et pallia, ed id omne quod injicimus. *Eclog. d. loco.*

(5) Instratum est omne vestimentum quod injicitur, omnis stragula, omne pallium περίςρωμα, *l.* 12. §. 18. *supr. de instruct.* Hinc vestimenta stragula, *l.* 23. *supr. de auro.* adjective ab instrumento, dicitur etiam instrangula a Catone, *c.* 10. *de re rustica in fin.*

(6) Sit quod Græci περίςρωμα.

(7) Pallia περιςρώματα dicuntur etiam καταςρώματα, ἐπαφλώματα. vide Cujac. 10. *obs.* 18. περιπετάσματα (quod tricliniis obtendantur) et παραπετάσματα Aulæa (ab aulis regum in quibus extenduntur,) Attalica, Babylonica, tapetes, tapetia, plagæ, et si animalia habent intexta ζωωτά, belluata. Plautus in *Pseudolo.* Neque Alexandrina belluata consuta tapetia, *Budæus hic.* amphitapa, psilotapa, de quibus vide *l.* 23. §. 2. *supr. de auro.* Cæterum cum hæc vox περίςρωμα deesset in Codice Laurentii Vallæ, temere Jurisconsultum reprehendit, quasi simpliciter dixisset, stragulam esse omne pallium: ac non potius omne pallium περίςρωμα.

(8) In victu, *Vulg. Hal. Legend. est*, Injectu etc. hic enim de injectu et instratu agitur.

(9) Stragulam, *Hal. Vulg.*

(10) Instratum, et Instratus dicitur.

(11) Idem dici, *Vulg. Hal.*

(12) *Ecl. ib. c.* 46. *l.* 35. §. 1. *supr. de auro*, *l.* 59. §. 2. *l.* 60. *supr. de re judic.* Pronunciatur ita libertus, *l.* 8. §. 1. *supr. de in jus.* servus, *l.* 11. *supr. de adm. et peric. tut.* ingenuus, *l.* 29. *in fin. supr. de liberali.* indignus, *l.* 8. *supr. de his, quæ ut indign.* liber, *l.* 8. *C. de sententiis.* adde *l.* 1. §. 14. *supr. ad SC. Turpill.* Interdum pronuntiare etiam significat aliquid palam polliceri (ut pronuntiare nummos, Suet. *in Julio c.* 19. Epulum *ib. c.* 25. donativum. Idem in Galba c. 16. tesseras. Idem *in Domitiano c.* 4. præmia. *Livius* 2.) palam exprimere. *l.* 11. §. 18. *supr. de action. empt. l.* 1. §. 1. *in fin. l.* 31. §. 1. *supr. de ædilitio. l.* 69. §. 1. *in fin. supr. de evictionibus. l.* 15. §. 1. *supr. de statuliberis.* affirmare vel negare, hinc pronunciatum Ciceroni, idem quod Varroni proloquium: dialecticis ἀξίωμα. 16. *Gell.* 8. *huc refer c. statuo. c. quod præcipit. Extr. de verbor. sign.* ubi vide *Quintinum.*

(13) *l.* 1. *supr. quod quisque juris.* statuere διορίσασθαι, pronunciare ψηφίσασθαι 2. *Eclog.* 2. *c.* 46. vide *d. c. statuo.* Judex imperans, vetans, permittens, puniens, et jus reddens, dicitur statuere, sed et magistratus cum legem sancit: hinc statuta.

(14) Vide *l.* 3. *in fin. supr. de liberis exhibendis.*

(15) *Ecl. ib. c.* 46. et dignitas, vide *l.* 49. §. 4. *supr. de legatis*, 3. *l.* 29. *C. ad l. Jul. de adulteriis*: honestas. *l.* 41. *in fin. supr. de ritu.* (quam Græci σεμνὴν. *Eclog. ib.*) vestitus. *l.* 15. §. 15. *supr. de injuriis.* seu stola. *Festus.* adde Cujac. 3. *observ.* 18. Petr. Fabrum 1. *semestr.* 15. non virginitas. *infr. h. t.*

(16) *l.* 10. *supr. ad l. Jul. de adulteriis.*

(17) Tertullianus *in lib. de velandis virginib.* Materfamilias vocatur, licet sit virgo: et paterfamilias, licet investis, *Hæc ille.* Et merito, cum sufficiat eam suæ potestatis esse. *l.* 4. *supr. de his qui sunt sui. l.* 30. §. 1. *l.* 34. *supr. soluto.* Porro ne quis *investis* vocabulo decipiatur, eo significatur impubes. Macrob. 3. *Saturnaliorum*: Palla. 11. c. 19. Tert. *in lib. de velandis virginib. duob. locis. et lib. ad uxorem circa fin. et lib. de anima. c.* 33. ci contrarius vesticeps, id est, pubes. 5. *Gell.* 19. vide Cujac. 2. *obs.* 38. Forner. 1. *select.* 29.

(18) 2. *Ecl.* 2. *c.* 47. *l.* 54. *de solut. princ. Inst. quib. mod. toll. obligat.* eandem, inquam, si obligationem: non eandem, si nummos spectemus, siquidem solutio nummis fit proprie.

(19) Eorum qui in jus vocati sunt, alii sequuntur ultro, nec ducuntur, veluti e domo sua vocati. *l.* 21. *supr. de in jus vocando.* vel ex asylo. *Nov.* 17. vel satis offerentes. *supr. in jus voc. ut eant*, *vel satisdent.* (unde constat non licere continuo manum injicere ei, qui in jus vocatus est. Cic. 5. *de finibus in fin.* Tu vero ducas (licet) si sequatur. Qui trahitur in jus, antestatur prius) vel intestati, id est, non antestati, seu testato non conventi. Alii ducuntur, ut cæteri fere omnes, qui in jus vocari possunt. Alii neque ducuntur, neque sequuntur, ut qui in jus vocari non possunt, quales sunt vincti nervo, aut compedibus, vel qui religione loci quasi vincti tenentur. *l.* 2. *supr. de in jus voc.* vide Cujac. 7. *obs.* 16.

(20) Captus dicitur is, in quem manus injecta est, qui vinculis tenetur, adde *l.* 216. *l.* 224. *infr. h. t. l.* 21. *supr. quod metus causa.* adde *l.* 9. *l.* 23. *supr. ex quib. causis majores. l.* 7. *supr. depositi. l.* 2. *supr. de homine libero. l.* 8. §. 9. *supr. de pœnis.*

Bona.

49. ULPIANUS lib. 59. ad Edictum.

BOnorum (1) appellatio aut naturalis aut civilis est : Naturaliter bona ex eo dicuntur , quod beant (2) , hoc est beatos faciunt : beare est prodesse. ✝ In bonis (3) autem nostris computari sciendum est , non solum quæ dominii (4) nostri sunt , sed et si bona fide a nobis possideantur (5) , vel superficiaria (6) sint . Æque bonis adnumerabitur , etiam si quid est in actionibus (7) , petitionibus , persecutionibus : nam hæc omnia in bonis esse videntur.

Nurus.

50. IDEM lib. 61. ad Edictum.

NUrus appellatio etiam ad pronurum , et (8) ultra porrigenda est.

Parens.

51. GAJUS lib. 23. ad Edictum Provinciale.

APpellatione *parentis* , non (9) tantum pater , sed etiam avus , et proavus , et deinceps omnes superiores continentur : sed et (10) mater (11) , et avia , et proavia.

Patronus.

52. ULPIANUS lib. 61. ad Edictum.

PAtroni (12) appellatione et patrona continetur.

De conjunctis , et disjunctis seu separatis , et solutis.

53. PAULUS lib. 59. ad Edictum.

SÆpe ita comparatum est, ut (13) conjucta pro disjunctis accipiantur , et disjuncta pro conjunctis , interdum soluta (14) pro separatis. Nam cum dicitur apud Veteres , *Adgnatorum gentiliumque* (15), pro separatione (16) accipitur. At cum dicitur , *Super pecuniæ* (17) *tutelæve suæ* (18) , tutor separatim sine pecunia dari non potest. ✝ Et cum dicimus , *Quod dedi* (19) *aut donavi* , utraque (20) continemus. ✝ Cum vero dicimus , *Quod eum dare* (21) *facere oportet* , quodvis (22) eorum sufficit probare.

✝ Cum vero dicit Prætor, *Si donum* (23), *munus* , *operas redemerit :* si omnia imposita sunt , certum est omnia redimenda esse.

§. 1. Ex re ergo pro conjunctis habentur: si quædam imposita sunt , cætera non desiderabuntur.

§. 2. Item dubitatum , illa [verba] , *Ope* (24) *consilio* , quemadmodum accipienda sunt, sententiæ conjungentium , aut separantium ? Sed verius est, quod et *Labeo* ait , separatim accipienda : quia aliud factum est ejus , qui ope, aliud ejus , qui consilio furtum facit : sic enim alii (25) condici potest : alii (26) non potest: [et] sane post Veterum auctoritatem eo perventum est , ut nemo ope videatur fecisse , nisi (27) et consilium malignum habuerit : nec consilium habuisse noceat , nisi (28) et factum secutum fuerit.

Conditionalis creditor.

54. ULPIANUS lib. 62. ad Edictum.

COnditionales (29) *creditores* dicuntur et hi, quibus nondum competit actio , est autem competitura: vel qui spem (30) habent , ut competat.

Creditor.

55. PAULUS lib. 16. brevis Edicti.

CReditor autem is est, qui (31) exceptione perpetua summoveri non potest: qui autem temporalem exceptionem timet , similis est conditionali creditori.

(1) Adde *l.* 21. *l.* 39. §. 1. *supr. h. t. l.* 83. *l.* 208. *infr. h. t. l* 5. §. 6. *supr. ut in possess. l.* 8. *supr. de reb. author. judicis. l.* 9. *supr. rem pupilli.*

(2) Beati inde divites dicuntur. Plautus *in Penulo :* bonam ego quam beatam esse primo dici mavolo : et Seneca 3. *contr.* insolens malum est beata uxor , et 3. *Epist.* nunquam vidi hominem beatum indecentius : sic bona incommoda non beant. *l.* 83. *infr. h. t.* Beatum esse dicebant quoque , quem mortuum esse dicere volebant. *Ammian.* 25. ubi de Juliano et Anatolio loquitur.

(3) In bonis esse *l.* 1. *supr. de rer. divisione* , *l.* 2. *in fin. supr. si ex noxal. l.* 9. §. 6. *supr. quod metus* , *l.* 8. §. 12. *supr. quibus modis pign. l.* 52. *supr. de adq. rer. l. ult.* §. 4. *supr. quæ in fraud. credit. l.* 2. §. 22. *supr. vi bonor. rapt.*

(4) *l.* 5. *supr. pro derelict.*

(5) Facit *d. lex* 52.

(6) Vide *l.* 2. *supr. de superficiebus.*

(7) *l.* 21. *supr. h. t. l.* 1. *l. ultim. supr. de usu et usufruct. leg. l.* 7. §. 3. *l.* 75. *supr. de jure dotium* , *l.* 32. *supr. ad leg. Falc. l.* 9. *supr. rem pupilli* , *l.* 28. *supr. de injuriis* , *l. penult. supr. de popul.act.l.*21.§.4. *supr. ad munic. l.* 190.*infr.de reg.jur.*

(8) Nurus appellatio 2. *Ecl.* 2. *c.* 50. *l.* 2. §. 3. *in fin. supr. qui satisdare* , *l.* 3. §. 2. *supr. de postulando* , *l.* 24. §. 4. *supr. de ritu* , *l.* 8. §. 4. *supr. de legat. præst.* et ad sponsam etiam , *l.* 12. §. 2. *supr. de ritu.* adde *l.* 6. *l.* 8. *supr. de gradib.*

(9) Parentum nomine ascendentes intelliguntur in infinitum. *l.* 4. §. 2. *supr. de in jus voc.* de quo vide *l. ult. C. si adversus fisc.* Goth. Adde *l.* 5. *in pr. supr. de jure dot.*

(10) Et sic utriusque sexus , *l.* 10. §. 5. *supr. de in jus vocando.*

(11) Festus. Masculino etiam genere parentem appellabant etiam matrem.

(12) Patroni appellatio. *Eclog. ibid. c.* 52. adde *l.* 1. *C. de in jus voc.*

(13) Conjuncta pro disjunctis. 2. *Eclog.* 2. *c.* 53. *l.* 28. *l.* 29. *supr. l.* 4. *C. h. t. l.* 30. *supr. de auro.*

(14) In quibus non est particula conjunctiva , vel disjunctiva.

(15) Verba legis 12. tabularum ea fuerunt : *Si paterfamil. intestatus moritur* , *familia pecuniaque ejus agnatorum gentiliumque esto :* et rursus : si furiosus existit , agnatorum gentiliumque in eum, pecuniamque ejus potestas esto. *Autor ad Herennium.* Porro gentiles sunt nati ex ingenuis , quorum majores nullam servitutem servierunt. Cicero in *Topicis* , possunt quidem esse agnati inter se , non tamen gentiles , et in hac quoque lege agnati , et gentiles separantur. Interdum gentilis est , qui ex eodem cognomine , nec tamen agnatus. De gentilibus adde Cic. 2. *Offic.*

(16) His verbis Budæus negat disjunctivam significari , aliud enim esse διαζευτικὸν μόριον , id est , particulam disjunctivam , aliud separativam ἀποκοριςικόν.

(17) Hinc colligit Cujacius veteres genitivum pro ablativo usurpasse , vide eundem ad *titulum Instit. de lege Aquilia.* Primo tamen ad Herennium , et apud Ulpianum 11. §. 14. legitur , super pecunia tutelave suæ rei.

(18) Sententia hæc fuit , uti quisque legassit super pecunia tutelave suæ rei , ita jus esto. 11. Ulp. *in fragm.* 14. Cornificius 1 *ad Herennium.* adde *l.* 120. *infr. h. t.*

(19) Hæc disjunctiva causam dationis exprimit , quasi diceret , quod ob causam donationis dedi.

(20) Aliud est enim dare , aliud donare. dari potest aliquid etiam citra titulum donandi.

(21) Dialyton , seu soluta oratio. Figura nota oratoribus , et Rhetoribus.

(22) Id est , alterutrum.

(23) *l.* 53. *supr. de bon. libert.*

(24) Vide *l.* 27. §.21. *supra ad leg. Aquil. l.* 11. §. *ult. supr. de servo corrupto* , *l.* 6. *supra de condict. furtiva* , *l.* 36. *l.* 50. §. 1. *supr. de furtis* , *l.* 1. *supra furti adversus nautas.*

(25) Ei qui opem tulit , *l.* 36. *supra de furtis.*

(26) Id est , ei qui consilium dedit.

(27) Vide *l.* 36. *supr. de furt.*

(28) Vide tamen *legem* 18. *supr. de pœnis.*

(29) V. *l.* 42. *supr. de obl.*

(30) V. §. 4. *Inst. de verb. obl.*

(31) V. *l.* 10. *supr. h. t. l.* 42. *in fin. supr. de obl.*

Cognoscere instrumenta, *dispungere*. 1. *Liberi*.

56. Ulpianus lib. 62. ad Edictum.

Cognoscere (1) *instrumenta*, est relegere, et recognoscere: *dispungere* (2) est conferre accepta et data.

§. 1. *Liberorum* (3) appellatione continentur, non tantum qui sunt in potestate: sed omnes, qui sui (4) juris sunt, sive virilis, sive fœminini sexus sunt, exve (5) fœminini sexus descendentes (6).

Magister, *magistratus*. 1. *Persequi*.

57. Paulus lib. 59. ad Edictum.

Cui præcipua cura rerum incumbit, et qui (7) magis quam cæteri diligentiam et solicitudinem rebus quibus præsunt, debent, hi Magistri (8) appellantur. † Quinetiam ipsi magistratus per derivationem a (9) magistris cognominantur (10). † Unde etiam cujuslibet (11) disciplinæ Præceptores, magistros (12) appellari a monendo, vel monstrando.

§. 1. *Persequi* (13) videtur, et qui satis accepit.

Acta, *gesta*. 1. *Nostri liberti*.

58. Gajos lib. 24. ad Edictum Provinciale.

Licet inter gesta (14) et facta videtur quædam esse subtilis differentia: attamen καταχρηστικῶς (15), id est, *abusive*, nihil inter factum et gestum interest.

§. 1. Paternos (16) libertos recte videmur dicere nostros (17) libertos: liberorum libertos non recte nostros libertos dicimus.

Portus, *angiportum*.

59. Ulpianus lib. 68. ad Edictum.

Portus appellatus est conclusus locus, quo importantur (18) merces, et inde exportantur: eaque (19) nihilominus statio (20) est conclusa, atque munita: inde angiportum (21) dictum est.

Locus, *fundus*.

60. Idem lib. 69. ad Edictum.

Locus (22) est non fundus, sed portio (23) aliqua fundi, *fundus* (24) autem integrum aliquid est: et plerumque sine villa (25) locum accipimus. Cæterum adeo opinio nostra et constitutio locum a fundo separat, ut et modicus (26) locus possit fundus dici, si fundi animo eum habuerimus. Non enim magnitudo locum a fundo separat, sed nostra affectio: et quælibet (27) portio fundi poterit fundus dici, si jam hoc constituerimus: nec non et fundus, locus constitui potest: nam si eum alii adjunxerimus (28) fundo, locus fundi efficietur.

§. 1. Loci appellationem non solum ad rustica (29), verum ad urbana quoque prædia pertinere, *Labeo* scribit.

§. 2. Sed fundus quidem suos habet fines (30), locus (31) vero latere potest, quatenus determinetur, et definietur.

Satisdatio.

61. Paulus lib. 65. ad Edictum.

Satisdationis appellatione interdum (32) etiam repromissio (33) continebitur; qua (34) contentus fuit is, cui satisdatio (35) debebatur.

(1) 2. *Eclog*. 2. c. 56. γιγνώσκειν.

(2) Διαστίζειν. *Eclog. ibid.* cognoscimus instrumenta, cum ea legimus aut relegimus, dispungimus, cum accepta et data diligentissime inter se conferimus. hinc translatitie, Deus meritorum judex, et dispunctor dicitur a Tertulliano 4. *adversus Marcionem*, et eodem sensu, *ibi*. 5. *adversus eundem Marcionem*, dispunctio boni et mali operis: alias dispungere, est delere.

(3) *Eclog. ibid. cap.* 56. vide *l.* 220. *infr. h. t.*

(4) Id est, emancipati.

(5) *l. ult. supr. de pollicit.* Imo non comprehenduntur liberorum appellatione descendentes ex fœminis, *l.* 1. *supr. de jure immunit.*

(6). Descendentium appellatione qui veniant, dixi *l.ult.C. de suis.*

(7) Adde Festum *in Magisteria*.

(8) *Ecl. ibid. c.* 57.

(9) Sicut albatus ab albo, *Varro*.

(10) Imo magistri a magistratibus. *Eclog. ibid.*

(11) Hinc magistri societatis, vide *l.* 14. *supr. de pactis*, universitatis, et venditioni bonorum præpositi, vide quæ dixi ad *l.* 9. *supr. ratam rem.* navium, vide *l.* 1. §. 1. *supr. de exercitoria.* equitum, *l.* 2. §. 19. *supr. de origine juris*, *l.* 1. *supr. de officio præf. urbi.* memoriæ, epistolarum, libellorum, vide *l.* 11. *C. de excus. muner.* officiorum, vide *tit. C. de magistro officiorum*, census, *l. ult. C. de jure emphyt.* æris, *l. unic. C. de annona*, admissionum, *l. unic. C. Theod. qui a præbitione.* inter agentes, §. 2. *supr. de Justinianeo Cod.* scrinii, libellorum, sacrarum cognitionum, §. 1. *supr. de novo C. faciendo.* legum, §. 1. *ibi voce magist. supr. ad antecessores.* scriniorum, *l. ult.* §. 1. *in fin. C. de appellat.* pagorum, vide apud Siculum Flaccum *lib. de cond.* agrorum, vicorum, Suet. *in August.* c. 30. *et ult.* convivii, Cicero *in Catone*, ludi litterarii, *l.* 1. §. 6. *supr. de extraord. cognit.* ceremoniarum, populi, curiæ, de quibus vide Budæum *in Annotat. in Pandect.*

(12) Hinc magistrare, id est, moderari, *Festus*, magisteria potestas. vid. *l.* 33. *C. de appellat.* magisterium militum. vid. *l.* 25. *C. de procur.*

(13) Ne dicas cum Accursio consequi: sensus est, Suum nondum assecutus intelligitur, cui tantum datus est fidejussor: nondum enim ei plene satisfactum est.

(14) Vid. *l.* 19. *supr. h. t.*

(15) Hoc maxime propter leges municipales est notandum, Alciatus 1. *dispunct.* 4. Est autem κατάχρησις abusio. adde *l.* 6. §. 1. *supr. ad leg. Jul. de adult.*

(16) Vid. *l.* 5. *supr. de aliment.*

(17) Vide *l.* 25. *supr. h. t.*

(18) Vel a Græco πορθμός, quod est fretum maris *Hesych.* portus artificiales *cothones* et *cothonas* appellant, teste Servio 1. *Æneidos.* adde Festum *in Catones*. *ubi legendum est Cothones.* de ratione portus construendi vide Vitruvium 51. c. 12.

(19) Τὸ αὐτὸ καὶ στατίων λέγεται. *Synops. Basil.* c. 59. id est, idem dicitur statio.

(20) Vid. *l.* 1. §. 13. *supr. de flum.* *l.* 15. §. 7. *supr. de injuriis.* adde *Eclog. cap.* 59.

(21) Dicitur etiam angiportus, *Festus.* adde Varronem 4. *et* 5. *de lingua.* id est, angustus portus.

(22) Locus est ubi quid locatum esse potest. Varro 4. *de lingua*, sed ita legendum videtur, locus, non est fundus: sed portio aliqua fundi.

(23) Locus est fundi portio. 2. *Eclog.* 2. *cap.* 60.

(24) Adde *l.* 115. *infr. h. t.*

(25) Et sine ædificio. is cum est in urbe area locus ille appellatur, cum extra urbem, ager. *l.* 211. *infr. h. t.*

(26) Hinc illud Ciceronis: fundum Varro vocat quem possim mittere funda. Ni tamen exciderit qua cava funda patet. Video tamen a Varrone 4. *de ling.* Fundum ideo dici, quod quotannis multa fundat. Festus vero fundum dici ait agrum planum ad similitudinem fundi vasorum. utilior est patrifamilias et culinæ Isidori etymologia 15. *Origin.* 13. Fundum scil. dici, quod in eo fundetur, et stabiliatur patrimonium.

(27) *l.* 34. *in fin. supr. de legat.* 1.

(28) *l.* 6. §. 1. *supr. communia prædiorum*, *l.* 24. §. 2. *supr. de legatis* 1.

(29) *l.* 211. *infr. h. t. Ecl. dicto c.* 60. 15. *Isidorus* 13.

(30) Hinc fundi confines. *l.* 4. §. 8. *supr. finium regundorum*, *l.* 54. *supr. de legat.* 2.

(31) Locus potest esse finitus: fundus semper finitus est.

(32) Alias nudæ cautioni opponitur, *l.* 45. *supr. de procurator.* *l.* 5. *supr. de hereditatis petitione*, *l.* 56. *supr. de eviction.* *l.* 2. §. 3. *supr. quod legatorum.* *l.* 1. §. 3. *in fin. supr. de stipulation. prætoriis.*

(33) Nuda scil. ὁμολογία. 2. *Ecl.* 2 c. 61. de qua vide *l.* 1. §. 5. *et sequentes. supr. de stip. servorum.* satisdatio ἱκανοδοσία.

(34) Exemplum ex eodem Pauli libro pete ex *l.* 2. §. 3. *supr. quod legat.*

(35) Datis fidejussoribus.

Tignum.

62. Gajus lib. 26. ad Edictum Provinciale.

TIgni (1) appellatione in lege duodecim Tabularum omne (2) genus materiæ, ex qua ædificia (3) constant, significatur.

Penes, apud.

63. Ulpianus lib. 71. ad Edictum.

PEnes (4) te amplius est, quam apud (5) te: nam apud te est, quod qualiter qualiter a te teneatur (6): penes te est, quod quodammodo possidetur.

Intestatus.

64. Paulus lib. 67. ad Edictum.

INtestatus (7) est, non tantum qui testamentum non fecit, sed etiam cujus ex testamento hereditas adita non est.

Heres.

65. Ulpianus lib. 72. ad Edictum.

HEredis appellatio non solum ad proximum heredem, sed et ad ulteriores (8) refertur (9): nam et heredis heres, et deinceps, heredis appellatione continetur.

Merx.

66. Idem lib. 74. ad Edictum.

MErcis appellatio ad res mobiles (10) tantum pertinet.

Alienatum, venditum. 1. *Donatio.*

67. Idem lib. 76. ad Edictum.

ALienatum (11) non proprie dicitur, quod adhuc in dominio venditoris manet: venditum tamen recte (12) dicetur.

§. 1. *Donationis* verbum simpliciter loquendo, omnem (13) donationem comprehendisse videtur (14), sive mortis causa, sive non mortis causa fuerit.

Arbitratu alicujus fieri.

68. Idem lib. 77. ad Edictum.

ILla verba, *arbitratu* (15) *Lucii Titii fieri* (16), jus (17) significant, et in servum non cadunt.

De doli clausula.

69. Idem lib. 78. ad Edictum.

HÆc verba, *Cui rei dolus malus aberit, abfuerit* (18), generaliter comprehendant (19) omnem (20) dolum; quicunque in hanc (21) rem admissus est, de qua stipulatio est interposita.

Heres heredis. 1. *Is ad quem ea res pertinet.*

70. Paulus lib. 73. ad Edictum.

SCiendum est, heredem etiam per multas successiones (22) accipi: nam in paucis (23) speciebus heredis appellatio proximum continet: Veluti (24) in substitutione impuberis, *Quisquis* (25) *mihi heres erit, idem filio heres*

(1) Vide *l.* 1. §. 1. *supr. de tigno.* adde *Eclog. ib. cap.* 62.

(2) Ex tigno: quinimo ex lapidibus: sufficit namque ædificiis utile esse. Tignum enim a tegendo dictum. Quin calx et arena tigni appellatione continetur, *l.* 1. §. 1. *supr. de tigno.*

(3) Aut vineæ necessaria et sic perticæ et pedamenta continentur *d.* §. 1.

(4) Τὸ παρά σοι. *Eclog. ibid. cap.* 63.

(5) Τὸ πρὸς σε. *Ecl. ibid.*

(6) Apud quem res est, is eam tenere dicitur: penes quem ea est, possidere: plus juris est in hoc, quam in illo. Illud detentionem, et quasi custodiam innuit, *l.* 34. §. 3. *supr. de legat.* 2. personam, et locum: hoc potestatem, jus, dominium. Interdum tamen illa duo confunduntur.

(7) Intestatus dicitur, vel qui testamentum non fecit, vel heredem testamentarium non habet, *Eclog. ibid. c.* 64. cujus bonorum possessio a nemine petita *l.* 1. *supr. quis ordo.* qui jure testamentum non fecit, aut cujus testamentum irritum est, vel ruptum, *Inst. de hered. quæ ab intestato, in princ.* sed et is, qui testari non potest, *l.* 1. *supr. de suis*, ut et in tutelis, qui tutorem non dedit, *l.* 6. *supr. de legitima tutela.* §. 2. *Inst. de legitima adgnatorum.* An aliud, intestatum mori, quam sine testamento? Imola ait in *l.* 15. *supr. de vulgari.* et Raphaël et Fulgosius, *in l.* 6. *C. de institutionib.* Brissonius negat. Porro intestatus etiam alio sensu sumitur, quum opponitur antestato, id est, ei, qui testato conventus est, vide Cujac. 7. *obs.* 16.

(8) Heredes in infinitum dicuntur *l.* 70. *l.* 170. *infr. h. t. l.* 194. *infr. de regulis juris. Ecl. ibid. c.* 65. vide *legem* 70. *infr. h. t. l.* 4. *supr. de jure immunitatis, l.* 22. *C. de legatis.*

(9) Vide *l.* 70. *infr. h. t.*

(10) Veluti vinum, oleum, et similia, *l. ult. supr. de condictione triticiaria*, non ad homines: qua de re vide *l.* 207. *infr. h. t.* unde possis colligere, mobilium appellatione servos non venire: mercis vero causa parata, quæ eo fini parata sunt, ut væneant, *l.* 1. *supr. de rer. permut. l.* 32. §. 2. *supr. de usu et usufr. legato.* Goth. Vid. Gœddeum *h. l. n.* 4. Ans.

(11) Alienatum dicitur, cujus dominium amisimus, *l.* 8. *in fin. supr. de alienat. judicii mutandi causa*, *l.* 38. §. 7. *supr. de legat.* 3. vide Festum in *Alienatus.* plus est alienare quam vendere. Qui vendidit, rei dominium nondum abdixit. Abdixit, qui alienavit. Re vendita nedum tradita, dominium est penes venditorem: post alienationem non est, *Eclog. ib. c.* 67. *l.* 3. *C. de his qui veniam. l.* 1. *C. de fundo dotali.* Improprie tamen alienasse dicitur, qui non dominium, sed jus aliquod rei transtulit, *l.* 28. *supr. h. t.* puta possessionem, *l.* 3. §. 2. *supr de alienatione judicii mutandi.* quin alienatio latius patet, estque multiplex, *l.* 14. *in fin. supr. qui, et a quib.* qui vendit et tradit, alienat: alienat autem non tantum qui vendit, sed qui permutat, vel donat, *Novell.* 7. Qui manumittit, quique hypothecæ, pignori, in usumfructum, vel emphyteusin dat, *l. ult. C. de reb. alien.*

(12) *l.* 11. §. 2. *supr. de act. empt.*

(13) Donationis verbo intelligimus simplicem veram, absolutam, *l.* 35. §. 2. *supr. de mortis causa. infr. h. t.* puram, *l.* 35. §. 2. *supr. de mortis causa.* conditionalem, *l.* 1. *supr. de don. et C. de donat. quæ sub modo, vel sub conditione, vel certo tempore conficiuntur.* Inter vivos, §. 2. *Inst. de donat.* inofficiosam, vide *C. de inoffic. donat.* ante nuptias, propter nuptias. vid. *C. de donat. ante nuptias, vel propter nuptias.* honoris adipiscendi causa, inter virum et uxorem, *l.* 42. *supr. de donat. inter virum et uxorem.*

(14) Non tamen continuo mortis causa donare potest, cui simpliciter donandi jus est, *l.* 7. §. 5. *supr. de donat.*

(15) Arbitratus semper æquus esse debet, *l.* 7. *supr. de contrah. empt. l.* 30. *supr. de operis libert.*

(16) Vel dotem dari, *l.* 67. §. 4. *supr. de jur. dotium.*

(17) Id est, facultatem jure civili permissam et corroboratam; ut sit sensus, Jure civili in servum compromitti non posse, *l.* 7. *l.* 9. *supr. de recept. qui arbitr.* cum in iis quæ ad jus attinent, mortuus aut nullus habeatur, vide *l.* 32. *infr. de reg. jur.*

(18) Dolus malus abfuerit, *vulg. Hal.* vide *l.* 4. *supr. de obl.* vide integram formulam in *l.* 19. §. 1. *supr. judicatum solvi.*

(19) *Al.* comprehendunt.

(20) Puta furtum, perjurium, falsum, damnum datum, stellionatum, et similia. adde *l.* 1. §. 2. *supr. de dolo.*

(21) Non aliam.

(22) Heredem dicimus, non tantum proximum, sed heredes heredum, *l.* 65. *supr. h. t. l.* 194. *infr. de reg. jur. l.* 27. *supr. de usuris*, *l.* 2. *in fin. supr. de liberatione*, *l. ult. C. de heredib. instituend.* succedunt autem non tantum ex testamento, sed ab intestato; Ab intestato, vel ut ex nobis nati, *l.* 40. *in fin. supr. de pactis*, vel ut ascendentes, vel ut collaterales: quin et fiscus heredis loco habetur, et generaliter qui sunt in ea causa, qua sunt quibus adquisita est hereditas, *l.* 48. §. 1. *supr. ad. SC. Trebell. l.* 14. §. 1. *supr. de divers.* adde Grassum §. *hereditas*, *quæst.* 10.

(23) Id est, tribus quæ sequuntur et aliis. *infr. h. t. de quib. dicitur ad leg.* 194. *infr. de reg. jur.*

(24) Prima exceptio regulæ.

(25) *l.* 227. *in fin. infr. h. t. l.* 8. *in fin. supr. de vulgari. Eclog. dicto loco cap.* 70.

esto: ubi heredis heres non continetur, quia incertus est (1). ✝ Item (2) in lege Ælia Sentia filius heres proximus potest libertum paternum (3) ut ingratum (4) accusare, non etiam si heredi heres extiterit. ✝ Idem (5) dicitur in operarum exactione, ut filius heres exigere possit, non ex successione (6) effectus.

§. 1. Verba hæc (7), *Is ad quem ea res pertinet*, sic intelliguntur, ut qui in universum (8) dominium vel (9) jure civili, vel jure Prætorio succedit, contineatur.

Capere, accipere, pervenisse. 1. His rebus recte præstari.

71. Ulpianus lib. 70. ad Edictum.

Aliud (10) est capere, aliud accipere. *Capere* (11) cum effectu accipitur. *Accipere*, est, si quis non (12) accepit, ut habeat: ideoque non (13) videtur quis capere, quod erit restituturus: sicut *pervenisse* proprie illud dicitur, quod est remansurum (14).

§. 1. Hæc verba, *His* (15) *rebus recte præstari*, hoc significant, ne quid (16) periculum, vel damnum (17) ex ea re stipulator sentiret.

Res.

72. Paulus lib. 76. ad Edictum.

Appellatione rei pars (18) etiam continetur.

Recte restitui.

73. Ulpianus lib. 80. ad Edictum.

Hæc verba in stipulatione (19) posita, *Eam rem recte* (20) *restitui* (21), fructus (22) continent. *Recte* enim verbum pro (23) viri boni arbitrio est.

Ornamentum.

74. Paulus lib. 2. ad Edictum Ædilium Curulium.

Signatorius (24) anulus (25) ornamenti (26) appellatione non continetur.

Restituere.

75. Idem lib. 50. ad Edictum.

Restituere (27) is videtur, qui id restituit, quod (28) habiturus esset actor (29), si controversia ei facta non esset.

Dare.

76. Idem lib. 51. ad Edictum.

Dedisse (30) intelligendus est etiam is, qui permutavit (31), vel compensavit (32).

(1) Nihil etiam ab eo legari potest. Paul. 5. *sentent.* 6. §. 5. Eam ob causam olim post mortem heredis legari non poterat.

(2) Secunda exceptio regulæ.

(3) Vide *l.* 53. *supr. h. t.*

(4) *l. pen. C. de libert. et eorum liberis.*

(5) Tertia exceptio regulæ. *l.* 22. §. 1. *l.* 29. *supr. de operis libertorum*: adde quartam exceptionem in usufructu. *l.* 14. *C. de usufructu*: adde quintam ex *l.* 9. *in fin. supr. de suis.*

(6) Ulteriore scilicet.

(7) Quibus utimur persæpe. *l.* 181. *infr. h. t. l.* 19. *supr. de adopt.*

(8) In ædilium edicto ita quoque accipitur is, ad quem res ea pertinet. *l.* 1. §. 1. *l.* 19. §. 5. *l.* 31. §. 21. *supr. de ædil.* adde *l.* 1. *supr. de reb. cred. l.* 73. §. 3. *supr. de leg.* 3. *l.* 1. §. 11. §. 14. §. 15. *supr. quod legatorum. l.* 53. *supr. de oblig.* at in edicto de jurejurando etiam rei particularis successores intelliguntur. *l.* 7. *l.* 8. *supr. de jurejur.* Idem in cautione de rato. *l.* 22. §. 7. *l.* 23. *supr. rem ratam.* in adoptionis causa. *l.* 18. *l.* 19. *supr. de adopt.* et in lege Julia de adulteriis. *l.* 27. *supr. de adult.* ea diversitas sumitur pro subjecta materia, et æquitate, ut si æquum sit, etiam particulari successori succurri. Iisdem verbis intelligitur etiam curator bonis distrahendis datus. *l.* 9. *in pr. et* §. 3. *supr. de rebus autor.* spe successor. *l.* 1. §. 10. §. 12. *supr. de inspiciendo.* dominus. *l.* 33. §. 3. *l.* 39. §. 1. §. 2. *supr. de procuratoribus.*

(9) Dominium adquirimus vel jure civili, vel Prætorio. Jure civili, si heredes: Prætorio, si bonorum possessores fuerimus.

(10) 2. *Eclog.* 2. *c.* 71.

(11) Capimus nobis, accipimus etiam alteri: ad nos pervenit quod momento non capitur, sed permanet.

(12) Non sic. *Hal.*

(13) Imo videtur. *l.* 140. *infr. eodem.*

(14) Quin et quid per nos ad alium venit. *l.* 171. *infr. h. t.*

(15) Επὶ τούτοις τοῖς πράγμασι. *Synops. h. t. c.* 71. *l.* 19. *supr. de rei vind. l.* 21. §. 2. *in fin. supr. de ædilitio.* Porro de hac voce *Recte*, dixi ad *l.* 11. *supr. de duob. reis.*

(16) *Al.* Quod.

(17) *Ecl. ibid. c.* 71.

(18) Quod jus est in toto generaliter sumpto, idem jus est in ejus parte. *l.* 7. *supr. de pact. l.* 67. *supr. de rei vind. l.* 23. §. 3. *supr. de serv. præd. rustic. l.* 25. *supr. de usuris. l.* 51. *in fin. supr. de admin. et peric. tut. l.* 82. *in fin. supr. de adquir. vel omitt. hered. l.* 75. *supr. de except. rei jud.* §. *ult. Inst. quibus ex causis manum.* Valebit itaque argumentum a toto ductum ad partem totius integralis, (qualis est paries, domus: ususfructus dominii, mensis, anni, *l.* 7. §. 6. *supr. soluto.*) totius quantitatis (qualis est minor numerus respectu majoris, vide *l.* 10. *infr. de regulis.* particularis enunciatio respectu suæ universalis. *l.* 29. *supr. de her. inst.*) totius universalis (qualis est pars hereditatis ad ipsam hereditatem. *l.* 1. §. 1. *supr. si pars hereditatis*) totius in modo, seu accidentalis, ut est possessio ad bonam et malam fidem. *l.* 42. *circa fin. supr. de reb. creditis.*

(19) Recte restitui. *l.* 40. *supr. de reb. creditis. l.* 137. §. 1. *supr. de verb. obl.* Oleam cogi recte arbitratu Lucii, Cato *de re rustica c.* 44. recte hæc dari, fierique satisdato, idem *c.* 46. Illasce sues recte habere licere spondes? Varro 2. *de re rustic.* 4.

(20) Ὀρθῶς. *Ecl.* 2. *c.* 73.

(21) Vel defendi. *l.* 63. *supr. de judiciis. l.* 10. *supr. de admin. et peric. tut. l.* 5. §. 3. *supr. quib. ex caus. in possess.*

(22) Non fit recte restitutio sine fructibus. vide *l.* 35. *supr. h. t.*

(23) *l.* 1. *supr. usufr. quem. caveat. l.* 5. §. 3. *supr. judicatum solvi. l. recte.* 63. *supr. de judiciis. l. hæc autem.* 5. §. *recte.* 3. *supr. quib. ex caus. in possess.* alias significat sine vitio, non vi, non clam, non precario. *l.* 6. *supr de itinere actuque privato*: idonee, ut oportet, utiliter. *l.* 20. *in fin. supr. de servit. præd. urban.* juris ordine servato. *l.* 31. *supr. de minorib. l.* 2. *supr. de inofficioso. l.* 2. §. 1. *supr. ad SC. Vellejan. l.* 3. *supr. de liberis et posthum. l.* 6. *in fin. supr. de jure patron. l.* 27. §. 1. *supr. de liberali.* adde alia quæ de verbo, *Recte*, dixi ad *l.* 11. *supr. de duob. reis.*

(24) Vide *l.* 39. *supr. h. t.*

(25) Annulis signare vetus et antiquum semper fuit: (hinc annuli signatorii, *ut hic, et l.* 25. §. 10. *supr. de auro.*) iisque uti in testamentis obsignandis. *l.* 22. §. 2. *et seq. supr. qui testamenta. l.* 15. §. 1. *supr. de test. milit. l.* 12. *C. et* §. 1. *Inst. de test.* majori natu liberorum annulum dari solitum a patre cum clavibus constat, ex lege 77. §. 21. *supr. de legat.* 2. Erant et alii ornatus causa. *infr. h. t.* ad annulos signatorios referri etiam potest *l.* 30. *supr. ad l. Corn. de falsis.* annulos etiam arrhæ nomine interdum dabant. *l.* 5. §. 15. *supr. de institoria. l.* 11. §. 6. *supr. de act. empt.*

(26) Hic locus indicat fuisse et alios, a signatoriis annulos, ornatus causa. Paul. 3. *sent.* 6. §. 84. *l.* 25. §. 10. *supr. de auro. l.* 6. *supr. de bon. damnat.* Aureis soli utebantur ingenui, 19. *Isid.* 32. ut et libertini, si modo eos impetrassent. vide *supr. et C. de jure aureor. annulorum.* alias, libertini argenteo, servi ferreo utebantur, et quidem unico: pluribus enim uti olim infame erat: duobus virgines uti poterant, iisque a sponso acceptis, horum qui Thynius dicebatur, purus erat: Samothracius, aureus quidem, sed capite ferreo: ungulus, gemmatus. vide Isid. *ibid. de annulis.* v. 33. Plin. 2.

(27) Adde *l.* 22. *supr. h. t. l.* 81. *l. ult.* §. 1. *infr. h. t. l.* 38. §. 4. *supr. de usur. l.* 173. §. 1. *infr. de reg. jur.*

(28) *l.* 35. *supr. h. t. Ecl. ib. c.* 75. 6. Harm. *l.* 3. *in pr. l.* 28. *supr. de rei vind. l.* 31. *supr. de reb. cred.*

(29) Puta emptor.

(30) Adde *l.* 53. *supr. h. t.*

(31) *l.* 25. *supr. de jure dotium. l.* 19. *supr. de liberali.*

(32) Aut remisit. *l.* 10. *supr. de condict. causa data. l.* 45. *supr. de cond. et demonstr.*

Fruges, *frumentum*.

77. Idem lib. 49. ad Edictum.

FRugem pro reditu (1) appellari (2), non solum [quod] frumentis, aut (3) leguminibus: verum et [quod] ex vino, silvis cæduis, cretifodinis, lapidicinis capitur. † Julianus scribit *fruges* omnes esse quibus homo vescatur, falsum esse: non enim carnem (4), aut aves ferasve, aut poma fruges dici. *Frumentum* (5) autem id esse, quod arista (6) se teneat, recte Gallum definisse: lupinum vero et fabam fruges potius dici: quia non arista (7), sed siliqua continentur: quæ (8) Servius apud Alfenum in frumento contineri putat.

Possessio.

78. Idem lib. 3. ad Plautium.

INterdum (9) proprietatem quoque verbum *possessionis* (10) significat (11): sicut in eo, qui possessiones suas legasset, responsum est.

De impensis necessariis, 1. *Utilibus*, 2. *Et voluptuariis.*

79. Idem lib. 6. ad Plautium.

IMpensæ (12) *necessariæ* sunt, quæ si factæ non sint, res aut peritura, aut deterior futura sit.

§. 1. *Utiles* impensas (13) esse Fulcinius ait, quæ meliorem dotem faciant, [non] deteriorem esse non sinant. ex quibus reditus mulieri adquiratur: sicuti arbusti pastinatione (14) ultra quam necesse fuerat. Item doctrinam (15) puerorum, quorum nomine onerari mulierem ignorantem (16) vel invitam (17) non oportet: ne (18) cogatur fundo, aut mancipiis carere. In his (19) impensis et pistrinum (20), et horreum (21) insulæ dotali adjectum, plerumque dicemus.

§. 2. *Voluptuariæ* sunt, quæ speciem (22) duntaxat ornant, non etiam fructum augent, ut sunt viridia (23), et aquæ salientes (24), incrustationes (25), loricationes (26), picturæ (27).

De repetitione legatorum.

80. Idem lib. 9. ad Plautium.

IN (28) generali repetitione (29) legatorum etiam datæ libertates continentur ex mente *Legis* duodecim tabularum (30).

Restituere.

81. Idem lib. 10. ad Plautium.

CUm Prætor dicat (31), *ut opus factum restituatur*, etiam damnum (32) datum actor consequi debet: nam verbo *restitutionis* (33) omnis utilitas (34) actoris continetur.

(1) *Eclog. ibid. c.* 77.

(2) Ita lego, appellari placuit: Nec solum id esse quod ex frumentis etc. Nam legunt ita Græci τόν καρπόν ἀντί προσόδȣ καλεῖϑαι ἤοσσκεν ȣ μόνον τό ἀπό πυρῶν.

(3) Sunt enim duo frugum genera, frumenta, ut triticum et hordeum: legumina, ut faba et cicer. *Plin.* 18. vide Paul. 3. *sent.* 6. §. 78.

(4) Fruges sunt quibus homo vescitur, præter carnem et poma.

(5) Frumenti strictior appellatio, quam frugum: frumenti appellatione continetur hordeum, avena, triticum, siligo sive zea (Longobardi speltam vocant) secale sive typha, milium, panicum, milium Indicum (quod Accursio meleca, aliis surgum.) Triticum per eminentiam, Galli *blatum* appellant a blateo colore. vid. Cujac. ad *l.* 96. *supr. de verb. oblig.*

(6) In se. *Hal. Vulg.*

(7) Frumenta sunt quæ aristas habent. 17. *Isidor.* 3. siliquam habent cætera legumina. Sisama et papaver vasculo continentur: milium et panicum nullis defenduntur integumentis, parvarum volucrum injuriæ exposita.

(8) Non est igitur Servii rejicienda sententia, qui frugum appellatione legumina putabat contineri.

(9) Non semper. Est enim quiddam a proprietate sejunctum. *l.* 115. *infr. h. t.*

(10) *Ecl. ib. c.* 48. *l.* 41. §. 6. *supr. de leg.* 3. *l.* 4. *C. de contr. empt. l. ult. C. de prædiis minor.* eo casu possessio significat agros late patentes.

(11) Sicut e contrario dominium significat possessionem. *l.* 15. *C. de rei vind.*

(12) Impensarum tres sunt species. Necessariis res non fit deterior: Utilibus fit melior. Voluptuariis speciosior.

(13) Impensis necessariis non factis, res aut peritura, aut deterior futura est, *ut hic*; ut quæ necessitatem impendendi habeat. *l.* 1. §. 1. *l.* 14. *supr. de impensis.*

(14) *Al.* pastinationes, pastinum. *l.* 7. *in fin. supr. soluto.* τȣ̃ ἄλσȣς φιλοκαλία. *Eclog. ibid. c.* 79. hinc ager pastinandus. *l.* 15. §. 1. *supr. quod vi.* pastiones. *l.* 8. *in fin. supr. de instruct.* (possent et hujusmodi loca accipi pro pascuis.) Ut pastinum, ferramentum bifurcum quo semina panguntur: unde etiam repastinatæ dictæ fuerant vineæ. 3. Colum. 18. *ult.* Isidor. 14. Ager repastinatus, cujus natura immutatur fodiendo. vide 3. Colum. 13. 15. 16. Pallad. *in Februar.* 2. *c.* 9. Festum *in Repastinari.* Pastinari Galli *houer.*

(15) *l.* 27. *in fin. l.* 28. *supr. de rei vindic. l.* 27. §. 2. *supr. de usufr. l.* 25. *supr. de pignoratitia. l.* 13. §. 22. *supr. de act. empt. l.* 6. *supr. de impensis. l.* 15. *C. de negotiis. l.* 5. *C. ad SC. Maced.* Seneca 9. *controv.* 3. pete quantum vis pro disciplinis, imputa quantum vis pro alimentis: An sumptus studiorum causa facti a patre in legitimam filii imputentur, vide *l.* 50. *supr. familiæ.* An filiofamilias, studiorum causa, mutuum recte dari possit, vide *l.* 7. §. 13. *supr. de SC. Maced.* An servus studiorum ac disciplinæ causa missus desinat esse fundi ejus in quo prius erat, vide *l.* 78. *supr. de legat.* 3. *l.* 20. §. 6. *supr. de instructo.*

(16) Nemo ignorans sumptibus est obruendus. *l.* 38. *supr. de rei vind. l.* 25. *in fin. supr. de pignoratitia. l.* 8. *supr. de impensis. l.* 3. *supr. de contraria tut. l.* 15. §. 34. *in fin. supr. de damno.* Harm. 3. *tit.* 9. *in fin.*

(17) *l.* 27. *in fin. supr. de rei vindic. et l.* 8. *supr. de impensis.*

(18) *d. l.* 38. *supr. de rei vindic.*

(19) Imo non in his, sed in necessariis. *l.* 1. §. 3. *supr. de impensis.*

(20) *l.* 6. *supr. de impensis.*

(21) *d.* §. 3.

(22) Aliud est ornatus rei et fructus.

(23) Viridia. *l.* 12. *supr. de servit. præd. urban.* Ulpian. *tit.* 6. *in fin.* quæ et viridaria et viridiaria. vide quæ notavi ad *l.* 26. *supr. de instructo.* χλοηφόρα γηδία, loca virentibus herbis, graminibus, et arbustis consita. 2. *Eclog.* 2. *cap.* 19. Ex supradicta lege 26. constat viridia in doliis fictilibus, aut plumbeis terra aggesta posita, quin supra ædes habebantur. *d. l.* 12. et in fenestris. 19. *Plin.* 14.

(24) Salientes aquæ ἀναβρυτά ὕδατα, *Eclog. ibid.* quæ ex tubulis aut fistulis erumpunt. *l.* 12. §. 24. *supr. de instruct.* vide *l.* 11. *supr. de supellectili*: saliebant etiam vel cantharis, vel rostris personarum. *l.* 41. §. 11. *supr. de legat.* 1. adde quæ notavi de salientibus ad *l.* 15. *l.* 17. §. 9. *supr. de act. empt.*

(25) Incrustationes μαρμαρώσεις. *Eclog. ibid.* hinc incrustare parietem communem. *l.* 13. *supr. de servit. præd. urban.* ollam sapa et farre. Varro 5. *de re rustica* 14. *in fin.* sincerum vas. Horat. 1. *Satyra* 3. calicem. Lucilius *satyra* 18.

(26) Loricatio est testacea structura, semifastigii, quæ murum a stillicidio arcet. πρόβλημα σκέπασμα ϗ το ςέγον τι, hinc lorica testacea. 2. *Victr.* 8. loricæ ex calce, et arena inductæ. 7. *Victr.* 1. alio sensu Varro loricare parietes. Varro 1. *de re rustica* 57. se loricare apud Plinium 8. *c.* 24. et lorica apud Vegetium, de quibus vide Philandrum in 7. *Victr.* 1. et Budæum *hic.*

(27) *l.* 38. *supr. de rei vindic. l.* 13. *in fin. supr. de servit. præd. urban.* ζωγραφίαν. *Ecl. ib. de ratione pingendi in ædificiis.* vide 7. *Vitruv.* 5.

(28) 2. *Ecl.* 2. *c.* 80. *l.* 77. *supr. de legat.* 3.

(29) *Al.* petitione. *al.* interpretatione.

(30) De qua vide *l.* 20. *infr. h. t.*

(31) Διακαλεῖται. *Synops. h. t. c.* 81. id est, interdicit, vel edicit.

(32) Damnum est etiam utilitas amissa.

(33) *Eclog. ibid. cap.* 81.

(34) Vide *l.* 75. *supr. h. t.*

Amplius, minus.

82. IDEM lib. 14. ad Plautium.

VErbum *Amplius* (1) ad eum quoque pertinet, cui nihil (2) debetur: sicuti ex contrario minus (3) solutum videtur, etiamsi nihil esset exactum.

Bona.

83. JAVOLENUS lib. 5. ex Plautio.

PRoprie bona dici non possunt, quæ plus incommodi (4), quam commodi habent.

Filius.

84. PAULUS lib. 2. ad Vitellium.

FIlii appellatione omnes (5) liberos (6) intelligimus.

Collegium.

85. MARCELLUS lib. 1. Digestorum.

NEratius Priscus tres (7) facere existimat collegium (8): et hoc magis (9) sequendum est.

De servitutibus.

86. CELSUS lib. 5. Digestorum.

QUid aliud (10) sunt jura (11) prædiorum, quam prædia qualiter (12) se habentia, ut bonitas (13), salubritas (14), amplitudo (15).

Urbs, Roma.

87. MARCELLUS lib. 12. Digestorum.

UT Alfenus ait, Urbs est Roma, quæ muro cingeretur. Roma (16) est etiam, qua continenti (17) ædificia essent: nam Romam non muro tenus existimari, ex consuetudine cottidiana (18) posse intelligi, cum (19) diceremus Romam nos ire, etiamsi extra urbem habitaremus.

Pecunia.

88. CELSUS lib. 18. Digestorum.

TAntum (20) quisque pecuniæ relinquit, quantum ex bonis ejus refici (21) potest: sic dicimus, centies (22) aureorum habere, qui tantum in prædiis cæterisque similibus rebus habeat. Non (23) idem est in fundo alieno (24) legato, quanquam (25) is hereditaria pecunia parari potest (26): neque quisquam eum, qui pecuniam numeratam habet, habere dicit, quidquid ex ea parari potest.

De bobus. 1. *Dum nupta erit.* 2. *Edere rationes, reddere rationes.*

89. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

BOves (27) magis (28) armentorum (29), quam (30) jumentorum generis appellantur.

§. 1. Hoc sermone, *Dum nupta erit*, primæ (31) nuptiæ significantur.

(1) *De hoc verbo* amplius, vide *l.* 27. *l.* 33. *in fin. l.* 34. *l.* 54. *supr. de legat* 3. *l.* 77. *supr. de cond. et demonstr. l.* 1. §. 11. *supr. si cui plus quam. l.* 4. §. 1. *supr. de verb. oblig. l.* 14. *l.* 15. *l.* 23. *supr. ratam rem. l.* 24. §. 31. *C. de transact.*

(2) *l.* 108. §. 8. *supr. de legat.* 1.

(3) V. *l.* 32. *supr. h. t.*

(4) Bona quæ vide *l.* 49. *supr. h. t.*

(5) 2. *Ecl.* 2. *c.* 83. ergo et nepotes. *l.* 220. §. 1. §. *ult. infr. h. t.* Imo nepotes non intelliguntur. *l.* 6. *supr. de testam. tut. l.* 8. *supr. de excus. tutor.* Dic intelligi ex præsumpta testatoris et legantis voluntate. *l.* 41. §. 5. *supr. de legat.* 3. et in senatusconsulto Macedoniano. *l.* 6. *C. ad SC. Maced.* et in eo senatusconsulto quo cavetur, ne tutor pupillam filio suo elocet. *l.* 59. *supr. de ritu.* hujusmodi interpretatio justa est. *l.* 201. *infr. h. t.* nepos enim filii loco habendus est. *l.* 34. *C. de inoffic. l.* 12. *C. de natur. liberis.* Vice versa, patris appellatione continetur avus. *d. l.* 201. et patres pro parentibus accipiuntur. *l.* 20. *supr. ad l. Jul. de adulteriis.* vid. Cujac. *ad l.* 2. *supr. de excus. tutorum.* hinc constat in omnibus prope filii appellatione etiam nepotes contineri, in tutela nullo modo. 6. Harm. 4. §. *ult. Inst. qui testam. tut.* quamvis in eadem quæstione filii appellatione filiæ comprehendantur. *l.* 16. *supr. de test. tutel.*

(6) Homines liberos. Quidam ita legunt apud Cujac. *d. loco.* Moventur, quod servilis cognatio nulla sit. *l.* 1. §. 1. *supr. unde cognati.* Ulp. 12. §. 3. Paul 4. *sent.* 10. §. 2. Verum in iis quæ sunt naturæ non parcimus his nominibus in servis. *l.* 10. §. 5. *supr. de gradibus.*

(7) Imo pauciores: nam etsi in unum ceciderit jus omnium, stat tamen universitatis nomen. *l.* 7. *in fin. supr. quod cujuscunque*: adde *l.* 40. *in fin. supr. h. t. Eclog. ibid. cap.* 4.

(8) Vide *supr. de collegiis.*

(9) Optionem servorum habens an ea ratione tres eligere poterit, vide *l.* 1. *supr. de optione legata.*

(10) Demus Titiam *restituere* teneri prædia, *cum suis juribus.* adhæc, quæri juris nomine quid intelligatur.

(11) Τὰ δικαιώματα τῶν ἀγρῶν, αὐτοί οἱ ἀγροί εἰς etc. *Synopsis h. t. cap.* 85. Jura prædiorum sunt ipsa prædia, hoc est bonitas, salubritas et amplitudo. An sunt servitutes? Fornerius ait 2. *select.* 28. quod a Cujacio 8. *observat.* 37. non simpliciter probatur. movetur, quod jus emphyteuticum sit jus prædii, non tamen servitus, jura tamen prædiorum, quatenus definiuntur prædia πεποιωμένα (id est, qualitatibus affecta, quarum nomine alienis prædiis subjiciuntur) servitutes dici posse admittit. *l.* 12. *supr. quemadmodum servitutes.*

(12) Æqualiter. *Vulg.* Græci ita explicant, jura prædiorum sunt ipsa prædia: τοῦτ' ἔστιν ἡ καλλονὴ etc.

(13) Soli.

(14) Aëris, cæli.

(15) Agri.

(16) Id etiam intellige de nova, seu Constantinopoli, quæ iisdem privilegiis ac vetus utitur, de qua vide *l.* 6. *in fin. C. de sacr. eccles. l. unic. C. de privilegiis urbis Constantinopolitanæ. l.* 11. *tit.* 20. Utriusque etiam natalitia festiva sunt. *l.* 7. *C. de feriis.* 7. *Ecl. tit.* 17. *cap.* 13. ut interim notemus, idem aliis urbibus quantum ad patriam attinet dari: cum ex vico ortus, eam patriam habere intelligatur, cui Reipubl. vicus ille respondet. *l.* 3. *supr. ad municipalem.*

(17) In continenti. *Hal.* quantum continentia. *Vulg.* Romæ igitur fieri intelliguntur, quæ in ejus continentibus ædificiis admittuntur. *l.* 2. *supr. l.* 147. *l.* 149. *l.* 154. *infr. h. t.*

(18) Quotidiana.

(19) *Al.* Nam diceremus: *vel* nam dicimus.

(20) Propemodum tantum. *Vulg.* propemodam quoque. *Hal.* σχεδὸν τοσαῦτα. 2. *Eclog.* 2. *c.* 89.

(21) Ἀθροισθῆναι. *Eclog. ibid.* Id est, redigi. *l.* 82. *supr. ad leg. Falcid.* hinc refecta pecunia, id est, redacta. *l.* 3. *in fin. supr. de usuris. l.* 1. §. 10. *supr. de collat. bon.*

(22) Centum aureos *Vulg.* centum aureorum habere. *Hal.* ἑκατοντάκις ἑκατὸν χρυσοῦς ἔχειν. id est, centum centenos habere. *Eclog. ibid.* Ea summa decem millia aureorum nostrorum facit.

(23) Hinc colligit Cujac. 14. *obs.* 36. legatum fundi alieni non valere, si relictus sit per vindicationem: valere, si per damnationem.

(24) Tantum quisque pecuniæ relinquere intelligitur, quantum ex bonis ejus refici potest: fundus alienus legatus hereditaria pecunia parari potest. fuit igitur in pecunia defuncti fundus alienus: at non ita est, nec enim sequitur, ex pecunia hereditaria fundus Tusculanus emi potest: is igitur in hereditate fuit.

(25) Quamvis. *Vulg.*

(26) *l.* 65. *supr. ad l. Falc.*

(27) Hanc legem repetit Tiraquel. quem vide.

(28) *Ecl. ibid. cap.* 89. verum illud dijudicandum ex consuetudine regionis.

(29) Βουκολίων Græci *ibid.* adde *l.* 81. §. 3. *supr. de leg.* 3. pecoris. *l.* 38. §. 6. *supr. de ædilitio.* Cur armentorum? An quia ad opus armorum (unde armenta *Festus*) bobus uti possumus? An quia armentum ab arando dicitur. 12. *Isidorus* 1. bos autem ad id natus videatur, quod magis est?

(30) Dubitandi ratio in eo est forte, quod boves juncti arare solent: ut ea ratione jumentorum appellatione contineri videantur.

(31) Cur primæ? vide quæ notavi ad *l.* 41. *supr. de verb. obl.* adde quæ scripsi ad *l.* 12. *supr. de servit. præd. rust.* adde *l.* 68. *supr. de jure dot. l.* 26. *supr. de pact. dotal.* vide Manticam 8. *de conjecturis ultimarum voluntatum* 15.

§. 2. Inter edere (1) et reddi (2) rationes multum (3) interest: nec is, qui edere jussus sit, reliquum reddere debet: nam et argentarius edere rationem videtur, etiamsi quod reliquum sit apud eum non solvat.

Ædes uti optimæ maximæque sunt.

90. ULPIANUS lib. 27. ad Sabinum.

QUi uti (4) *optimæ maximæque sunt*, ædes tradit: non hoc dicit servitutem illis deberi: sed (5) illud solum, ipsas ædes liberas esse, hoc est, nulli servire.

Meum, tuum.

91. PAULUS lib. 2. Fideicommissorum.

MEorum (6) et tuorum appellatione actiones quoque contineri dicendum est.

Proximus, supremus.

92. IDEM lib. 7. Quæstionum.

PRoximus (7) est, cui (8) nemo antecedit: *supremus* est, quem nemo sequitur (9).

Moventia, mobilia.

93. CELSUS lib. 19. Digestorum.

MOventium (10), item mobilium appellatione, idem significamus (11): si tamen apparet (12) defunctum animalia duntaxat, quia se ipsa moverent, moventia vocasse: quod verum est.

Reddere.

94. IDEM lib. 20. Digestorum.

VErbum reddendi quamquam significatum habet retro (13) dandi, recipit (14) tamen et per se dandi significationem (15).

Reliqui.

95. MARCELLUS lib. 14. Digestorum.

POtest *reliquorum* (16) appellatio et universos significare.

Litus. 1. Prædia aliquorum.

96. CELSUS lib. 25. Digestorum.

LItus (17) est, quousque maximus (18) fluctus (19) a mari pervenit: idque Marcum Tullium ajunt, cum arbiter esset, primum constituisse.

§. 1. Prædia, dicimus (20) aliquorum esse, non (21) utique communiter habentium ea, sed [vel] alio aliud habente.

(1) Ἀποδοῦναι τοῦ ἐκδοῦναι διαφέρει. *Ecl. ibid.* c. 89.

(2) Reddere. *Vulg. Hal.*

(3) Plus est enim reddere rationes, quam edere, qui edere rationes jussus est, non reddit reliqua, sed qui reddere jjussus est. *l.* 69. §. 4. *supr. de evict. l.* 8. §. 5. *l.* 9. *supr. de liberatione. l.* 32. *l.* 81. *l.* 82. *l.* 111. *supr. de cond. et demon. l.* 22. *in fin. supr. de manumiss. testam. l.* 91. §. 7. *supr. de fideicommiss. libert. l.* 26. *supr. de statulib. l.* 31. *supr. de liberali. l.* 4. *C. de test. manum.*

(4) Vide *l.* 126. *infr. h. t.*

(5) V. *l.* 59. *supr. de contr. empt.*

(6) Vide *l.* 30. §. 1. *supr. ad SC. Treb.*

(7) Proximus quis, vide *l.* 34. *supr. de vulg.*

(8) Quem nemo. *Hal. Vulg.* qui ante aliquem, et ante quem nemo. *d. l.* 34. *l.* 9. *supr. de reb. dub. l.* 2. §. 2. *supr. de suis.* is qui solus. *d. l.* 9. *et l.* 115. *infr. h. t. l.* 1. §. 6. *supr. unde cogn.*

(9) Qui post aliquem, et post quem nemo. *d. l.* 34. supremus, aut solus. *l.* 162. *infr. h. t. l.* 9. *supr. de reb. dubiis.* sic supremæ tabulæ, post quas aliæ nullæ *l.* 1. §. 1. *l.* 11. *in fin. supr. de bon. poss. secundum tabulas.*

(10) Mobilia quæ et immobilia, alibi dicemus. 2. *Ecl.* 2. *c.* 93.

(11) *Ita interpungendum videtur*, significamus, si tamen etc.

(12) Gilbertus Regius 2. *Enantioph.* Florentinam ita interpretatur, nisi tamen apparet. sed Alciatus *hic* negative ita legit, si non apparet, et ita extat non in mea vulgata editione, sed Hugonis a Porta. Alciati lectionem defendit Robertus 2. *recept.* 30. Græci ita legunt, εἰ μὴ ἄρα δειχθῇ ὁ διαθέμενος τὰ κινούμενα νοήσας ἐπὶ τῶν ἐμψύχων etc. 2. *Eclog.* 2. *cap.* 93. id est, nisi si probetur, testatorem per moventia, animalia intellexisse. Rejectis superioribus lectionibus, Græca excepta: reperio res moventes ab animalibus distingui. *l.* 2. *supr. de supellectile.* Animales esse quæ se moveant, *ut hic*: et ita disjungi mobiles, vel se moventes. *l.* 49. *C. de Episcopis. l.* 3. *C. de servitutib. l.* 13. *C. familiæ. l.* 30. *C. de jure dotium. l. unic.* §. 7. *C. de rei uxor. l.* 2. *l.* 3. *vers. quæ omnia. C. de quadriennii præscriptione. l.* 2. *vers. sed ubi quarta, C. quando et quibus quarta.* Mobilium appellatione intelligi animalia, excepto homine, seu servo. *l.* 3. §. 13. *supr. de adq. vel amitt. poss.* moventes, quæ ab alio moventur, puta supellectilem. *l.* 2. *supr. de supellectile.* fructus. *l. ult.* §. 1. *supr. de requir. reis*: adde *l.* 32. *in fin. supr. de usu et usufruct. leg* Moventia, Græci κινητά: Mobilia, κινούμενα, *Ecl. ibid.* appellant. Re ita constituta, demus testatori utriusque generis res fuisse, eique mentem fuisse Titio supellectilis legandæ, quin et animalium, seu mobilium legandorum: demus his verbis legasse, *Moventia mea* Titio do, lego: quæro an animalia debeantur? non debebuntur (inquiunt Græci) nisi probetur testatorem per moventia intellexisse animalia. Recurrendum est igitur ad mentem testatoris scripto deficiente. At, inquies, moventium appellatione mobilia non posse intelligi. Imo possunt: in eo utique conveniunt, quod moveantur, quamvis (sic enim interpretor vocem, quia. *infr. h. t.*) moventia ab alio. *l.* 2. *supr. de supell. leg.* mobilia a scipsis moventur, novum autem non est, ut testator appellationes rebus alienas, seu improprias tribuat. *l.* 9. *supr. de usuf. leg.* Video quoque Jurisconsultum illa duo confudisse inter se in *l.* 15. §. 2. *supr. de re jud.* et quod magis est, mobilium duas species fecisse, unam animalium: alteram eorum, quæ anima carent. *l.* 1. §. 1. *supr. de rei vind. l.* 30. §. 4. *supr. de adq. vel amitt. poss.* hinc videmus, pecuniam mobilium appellatione comprehendi. *l.* 79. §. 1. *supr. de leg.* 3. Et tamen mirum mihi est, Animalia mobilium potius appellatione contineri quam moventium. Justius enim dicendum videtur, Moventia ea esse quæ vel alia, vel seipsa moveant: mobilia, quæ ab alio, ut inanimata: ac ut apertius etiam loquamur: Tres videntur constitui posse rerum differentiæ ex *l.* 15. *C. de sacros. eccl.* sunt enim alia κινητά, κινούμενα, αὐτοκινητά.

(13) Reddere proprie est retro dare: id est, dare quod antea accepimus. *ut hic, et l.* 39. §. 2. *supr. de statulib.*

(14) Non ex proprietate sermonis. *l.* 1. §. 33. *in fin. supr. depositi*: sed ex interpretatione legis. Ex legibus autem id esse dicitur quod ex legis interpretatione est. *l.* 6. *in fin. supr. h. t. l.* 21. *in fin. supr. de leg.* 2. *l.* 93. §. 1. *l.* 100. *supr. de leg.* 3. 2. *Ecl.* 1. *c.* 94.

(15) Ergo reddere jussus, dare tenetur. *d. l.* 100. et redditio mutabit fideicommissum. *d. l.* 93.

(16) V. *l.* 160. *infr. h. t. Ecl. ibid. c.* 95.

(17) V. *l.* 112. *infr. h. t.*

(18) Fluctus maximus τὸ μέγιστον κῦμα. *Ecl. ibid.* Hybernus §. 3. *Inst. de rer. divis.* 2. μέχρις οὗ τὸ χειμέριον κῦμα ἔξεισιν. 2. *Harm.* 1. περὶ τῶν ἐν πολέμῳ ληφθέντων: utrumque conjungit Theophil. *Inst. de rer. divis.* μέχρις οὗ τὸ χειμέριον μέγιστον ἐξ ἰσι κῦμα. fluctus maximus decumanus dicitur: decimus enim talis est: ut inter omnia decimum majus censetur. Festus: sic decumana pyra. 12. *Columell.* 12. decumana porta in castris præcipua. Cæsar 3. *de bello Gallic.* decumanus accipenser. Cic. 2. *de finib.*

(19) Litus quid? qua fluctus eludit. Cic. *in Topicis*: adde Quint. 5. *Inst. ult.* vel, ut est apud Isidorum *c.* 8. alludit. Quint. *ibid.* exæstuat et effluit. *l.* 112. *infr. h. t.* excurrit. §. 3. *Inst. de rer. divis.* ἐντρέχει, *Ecl. ib. c.* 112. littus est, vel quod fluctibus eluditur, vel quod aqua alluitur. 14. *Isid.* 8.

(20) Rationem dubitandi sume ex *l.* 25. *supr. h. t. l.* 6. §. 1. *supr. de divis. rer. l.* 10. *supr. de auro.*

(21) Ordo est inversus, sic restituo, prædia dicimus aliquorum esse non (hanc particulam accipe, pro non solum) utique alio aliud habente, sed communiter habentium: et ita perspicua est sententia. solent enim enunciationes ab eo quod per se omnino confessum est, ad id quod minus confessum est, ascendere. Aliquo privatum prædium habente, nemo dubitat, prædium ejus esse. dubitari potest, si cum alio habet commune, sed tamen jus controversum recte ita dirimitur: Aliquorum etiam dici, non tantum ea quæ divisa, sed quæ adhuc communia sunt, quod commune est quasi meum est. *l.* 51. *supr. pro socio. l.* 46. *supr. de ritu. l.* 15. §. 36. *supr. de injur.*

Pecunia.

97. Idem lib. 32. Digestorum.

Cum stipulamur, *Quanta* (1) *pecunia ex hereditate Titii ad te pervenerit*, res (2) ipsas, quæ pervenerunt, non (3) pretia earum spectare videmur.

De bisexto et mense intercalari.

98. Idem lib. 39. Digestorum.

Cum *bisextum* (4) Kalendis est: nihil refert, [utrum] priore, an posteriore die quis natus sit, et deinceps sextum Kalendas ejus natalis dies est: nam id biduum pro (5) uno die habetur: sed posterior dies (6) intercalatur, non prior: ideo quo anno intercalatum non (7) est, sexto Kalendas natus: cum bisextum Kalendis est, priorem diem natalem habet.

§. 1. *Cato* putat, mensem *intercalarem* (8) additicium esse, omnesque ejus dies pro momento temporis observat, extremoque diei mensis Februarii adtribuit Quintus *Mucius*.

§. 2. Mensis autem *intercalaris* constat ex diebus viginti octo (9).

Notio. 1. *Continentes provinciæ.* 2. *De instrumentis.*

99. Ulpianus lib. 1. de Officio Consulis.

Notionem (10) accipere possumus, et cognitionem (11) et jurisdictionem.

§. 1. *Continentes* (12) *provincias* accipere debemus eas, quæ Italiæ junctæ sunt: utputa Galliam (13): sed (14) et Provinciam Siciliam magis inter continentes accipere nos oportet, quæ modico (15) freto Italia dividitur.

§. 2. *Instrumentorum* appellatione quæ comprehendantur, perquam difficile erit separare (16): quæ enim propriæ sint instrumenta (17), propter quæ dilatio danda sit, inde dignoscemus (18), si in (19) præsentiam personæ, quæ instruere possit, dilatio petatur: puta qui (20) actum gessit, licet (21) in servitute, vel qui actor (22) fuit constitutus, putem videri instrumentorum causa peti dilationem.

Speciosæ personæ.

100. Idem lib. 2. de Officio Consulis.

Speciosas (23) personas accipere debemus *clarissimas* (24) personas utriusque sexus (25): item eorum, quæ ornamentis (26) *Senatoriis* utuntur.

Stuprum, *adulterium.* 1. *Divortium*, *repudium.* 2. *Morbus*, *vitium.* 3. *Servus.*

101. Modestinus lib. 9. Differentiarum.

Inter stuprum, et adulterium, hoc interesse quidam putant, quod (27) adulterium in nuptam, stuprum in viduam committitur: sed lex Julia de *adulteriis* hoc verbo *indifferenter* (28) *utitur.*

§. 1. *Divortium* inter virum et (29) uxorem fieri dicitur: *repudium* vero sponsæ remitti videtur: quod et in uxoris personam non absurde cadit.

§. 2. Verum est, *morbum* (30) esse temporalem corporis imbecillitatem, *vitium* vero perpetuum corporis im-

(1) *Eclog. ib. c.* 97. adde *l.* 29. §. 2. *supr. de leg.* 3.

(2) Pecuniæ verbo in hac stipulatione, res hereditarias, non earum pretia stipulari intelligimur.

(3) Aliud videbatur ex lege 178. *infr. h. t.*

(4) Bis sexto Kalendas est. *Hal.* cum bissextum in calendis est, *vulgata*: cum bissextus Kalendas est. *Hugo a Porta.* Bissextus dicitur quod quarto quoquo anno dies unus ad 6. Kalendas Martias intercalatur. de bissexto vide quæ notavi ad *l.* 2. *supr. de divers. tempor. l.* 3. §. 3. *supr. de minorib.* Goth. Vide Oldendorp. tractat. *de præscript. in pr. vers. Respexit.* et A. Gentil. *tract. de divers. temp. appellat. c.* 3. 4. Ans.

(5) *l.* 3. §. 3. *supr. de minorib.* 6. *Harm.* 3.

(6) Dies intercalaris ἐμβόλιμος, ipsa intercalatio ἐμβολισμός.

(7) Quibusdam deest hæc negatio.

(8) Ejus initium erat pridie Kalend. Martias. vide *d. l.* 2. hic sublatus est a Julio Cæsare, teste Suetonio, *cap.* 40. *in Julio*, hodie annus constat diebus 365. vide *l.* 134. *infr. h. t.*

(9) Alias mensis appellatione dies 30. intelliguntur. vide Socinum *regul.* 260.

(10) 2. *Eclog.* 2. *cap.* 99.

(11) Cognitio angustior est jurisdictione: utraque angustior est notione. *l.* 5. *supr. de re judicata.* quid jurisdictio et cognitio, alibi dicam. *Goth.* Vide Goedd. *de contrah. stipul. cap.* 5. *num.* 180. *et* Vigl. *de testam. ordinand.* §. *testes autem. num.* 9. 10. Ans.

(12) *l.* 9. *supr. de judiciis.*

(13) Cisalpinam, quam ab Italia separabat Rubicon fluvius, vide Suetonium Julio 31. Sidonium 1. *epist.* 5.

(14) Non est igitur Italiæ Sicilia, ut nec Gallia. Nam hic Gallia, et Sicilia continentes Italiæ Provinciæ dicuntur, non Italia. Continentes, id est, conjunctæ: et quidem Sicilia continens dicitur, quia modico freto ab Italia dividitur. adde quæ scripsi ad *l.* 9. *supr. de judiciis.*

(15) Modice quæ distant etiam continentia sunt.

(16) Nam si ex Italia Romæ petuntur instrumenta, minor dilatio dabitur, quam si ex continentibus Provinciis. *l.* 1. *C. de legat. l.* 13. *C. Th. de jure fisc.* et ideo hic agitur de continentibus Provinciis. vide Cujac. *ad legem, ad testium*, 22. *supr. qui testam.*

(17) Adde *l.* 7. *supr. de feriis.*

(18) Dignoscemus, si in præsentia personæ etc. *Hal.*

(19) Ob præsentiam personæ, quæ actum gessit, dilationem petit, qui tempus prærogari postulat ob absentiam ejus qui gessit.

(20) Instrumenta sunt etiam personæ: quæ ad litis instructionem facere possunt: et breviter, instrumenta sunt, quæ causam instruunt, vide *l.* 1. *supr. de fide instrum.*

(21) Testimonii dictio alias non est servo homini: adde quæ scripsi ad *l.* 22. §. 1. *supr. qui test.*

(22) Actor servus est præstantissimus. §. 7. *Inst. de injuriis. l. ult. supr. de officio præsidis. l.* 30. *supr. de legatis* 1. *l.* 40. §. 3. *supr. de statuliber. l.* 5. §. 3. *supr. de doli mali et met. except.*

(23) Επίσημα πρόσωπα. *Eclog. ibid. c.* 100. his verbis spectabiles intelligit Alciatus, quod non placet.

(24) Senatores inter tria tantum dignitatum sunt genera, clarissimi, spectabiles (hæc dignitas a Justinian. *Nov.* 7. media dicitur) et Illustres. Qui supra illustres sunt, aliquam ex his dignitatibus habent, vel dicuntur illustrissimi. Extra senatum, equestris perfectissima, et egregia est dignitas, Cujac. *ad tit. de dignitatibus.* de quibus alibi dicam plenius. Notandum est autem obiter Clarissimarum appellatione senatorias intelligi. ut dixi ad *l.* 5. *supr. de curat. furios.*

(25) Et ita fœminas, quæ maritorum dignitate illustrantur. *l.* 1. *supr. de senatorib.*

(26) Laticlavi, vel laticlavii honor quibusdam a Principibus dabatur, de quo vide Petrum Fabr. 1. *semestr.* 2. Porro ornamenta senatoria fuerunt, latus clavus, dixi ad *legem* 42. *supr. de donationibus inter virum. l.* 4. *C. de testam. militis.* Calcei lunati (sic dicti ob Lunæ effigiem impressam, qui et Mullei Festo dicuntur). Hinc Martialis, Juvenalis, et Statius Papinius lunatam pellem et patriciam Lunam dixere: et Cic. 13. in Antonium, de quodam in senatum repente adlecto, est Asinius quidam senator voluntarius, lectus ipse a se apertam curiam vidit post Cæsaris mortem, mutavit calceos, pater conscriptus repente factus est. Hujus lunati calceamenti variæ a Plutarcho *in Problemat.* adferuntur rationes. Probabilior illa est quam Isidor. *ult. c. ult.* et Zonaras *Tom.* 2. sequuntur, ut dicamus a Romulo institutos fuisse patriciorum calceos, adsuta Lunæ figura, quæ in eis, non sideris formam, sed notam centenarii numeri significabat: quod initio centum Senatores fuerint. Hæc insignia vestium quibusdam Senatu a se motis Augustum servasse, Suetonius refert Octavio 35. quibusdam etiam a Claudio tributa. Dion 58. auctor est. Præfectisque Prætorio ab Imperatoribus plerumque data Lampridius cum aliis testatur. vide Brissonium 3. *select.* 16.

(27) Vide quæ scripsi ad *l.* 6. §. 1. *supr. ad leg. Jul. de adulteriis.*

(28) Vide *l.* 6. §. 1. *supr. ad leg. Jul. de adulter.* adde 2. *Ecl.* 2. c. 101. 6. Harm. *in pr.*

(29) *Ecl. ib.* 6. Harm. 3. vide *supr. de divortiis.* ideoque sponsa non recte divertisse dicitur. *l.* 191. *infr. h. t.*

(30) Vide *l.* 1. §. 7. *supr. de ædilitio. Eclog. ibid. et* 19. *tit.* 10. c. 1. Græci morbum νόσον: vitium πάθος appellant. *Eclog. ibid.*

pedimentum : veluti si talum (1) excussit (2) : nam et luscus (3) itaque (4) vitiosus est.

§. 3. Servis legatis etiam ancillas (5) deberi, quidam putant : quasi (6) commune nomen utrumque sexum contineat.

Derogare, abrogare.

102. IDEM lib. 7. Regularum.

DErogatur (7) legi, aut abrogatur. *Derogatur* legi, cum pars detrahitur, *abrogatur* (8) legi, cum prorsus tollitur.

Capitalis.

103. IDEM lib. 8. Regularum.

LIcet capitalis (9) Latine loquentibus omnis causa existimationis videatur : tamen appellatio *capitalis* (10), mortis, vel amissionis civitatis intelligenda est.

Τέκνα.

104. IDEM lib. 2. Excusationum.

[H] τῶν (11) τέκνων προσηγορία ϗ ἐπὶ τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται.

NAtorum appellatio et ad nepotes extenditur.

Libertis, libertabusque meis.

105. IDEM lib. 11. Responsorum.

MOdestinus respondit, his verbis, *Libertis, libertabusque meis*, libertum libertæ (12) testatoris non contineri.

Dimissoriæ litteræ, seu Apostoli.

106. IDEM lib. singul. de Præscriptionibus.

D*Imissoriæ litteræ* dicuntur, quæ vulgo Apostoli (13) dicuntur : dimissoriæ autem dictæ, quod causa ad eum, qui appellatus est, dimittitur.

Assignare libertum.

107. IDEM lib. 3. Pandectarum.

A*Dsignare* (14) libertum, hoc est, testificari, cujus ex liberis libertum eum esse voluit.

Debitor.

108. IDEM lib. 4. Pandectarum.

D*Ebitor* (15) *intelligatur* (16) is, a quo invito (17) exigi (18) pecunia potest.

Bonæ fidei emptor.

109. IDEM lib. 5. Pandectarum.

B*Onæ fidei emptor* esse videtur, qui (19) ignoravit eam rem alienam esse : aut putavit (20) eum, qui vendidit (21), jus vendendi habere, puta procuratorem, aut tutorem esse.

Sequester.

110. IDEM lib. 6. Pandectarum.

S*Equester* (22) dicitur, apud (23) quem plures eandem rem, de qua controversia est, deposuerunt : dictus ab eo, quod occurrenti, aut quasi (24) sequenti eos, qui contendunt, committitur.

Censere, censor.

111. JAVOLENUS lib. 6. ex Cassio.

C*Enseri* (25) est constituere, et præcipere : unde etiam dicere solemus, *Censeo hoc facias*, et semet (26) aliquid censuisse. ✝ Inde Censoris (27) nomen videtur esse tractum.

Publicum.

112. IDEM lib. 11. ex Cassio.

L*Itus publicum* est eatenus, qua maxime (28) fluctus exæstuat (29). Idemque juris est in lacu (30), nisi is totus privatus est.

Morbus sonticus.

113. IDEM lib. 14. ex Cassio.

M*Orbus sonticus* (31) est, qui cuique rei nocet.

Solvendo esse.

114. IDEM lib. 15. ex Cassio.

S*Olvendo* (32) *esse* nemo intelligitur, nisi qui solidum potest solvere.

(1) Si oculum excussit, Hotom. *in verbo morbum* : si luscus sit, *Vulg.*

(2) Ita luscus utique vitiosus est. *Hal.*

(3) Luscus est, altero oculo privatus. hinc Annibal altero captus oculo in Apennini transitu dux luscus appellatur a Juvenali *Satyr.* 10. et a Martiali 8. *Epigr.* 9. hi gradus constituuntur, lippus, luscus, cæcus : hinc eluscare. *l.* 5. §. 3. *supr. ad legem Aquil. l.* 3. *in fin. supr. de cond. triticiaria.*

(4) *Al.* Utique.

(5) *l.* 40. §. 1. *supr. h. t. l.* 62. *in fin. l.* 81. *supr. de leg.* 3. *Eclog. ibid. c.* 101.

(6) Si interpretationem, non ipsam vocem spectes.

(7) Derogatur, ἀπομειοῦται abrogatur, ἀποδεκπανεῖται. *Eclog. ibid. cap.* 102. derogatur parti, totum abrogatur. Lactantius 6. *cap.* 8. legi divinæ nec subrogari (sic enim legendum, non prærogari, nisi cum Pithœo 4. *Notar.* legamus obrogari) fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest. Ulpianus *in fragmentis.* Lex rogatur, cum fit : abrogatur, cum prior tollitur : derogatur, cum pars tollitur : subrogatur, cum adjicitur : obrogatur, cum mutatur aliquid.

(8) Sic Paulus 4. *collat.* primum caput legis Juliæ de adulteriis prioribus legibus pluribus abrogat : et Livius 9. ubi duæ leges sunt, semper antiquæ abrogat nova. vide Pithœum 4. *Notar.*

(9) *Al.* Capitalis pœnæ appellatione etc.

(10) Vide *l.* 28. *supr. de pœnis.* 2. *Ecl.* 2. *c.* 103.

(11) *Eclog. ibid. cap.* 104. adde *l.* 56. §. 1. *supr. h. t. l.* 2. §. 7. *in fin. supr. de excus. tut.*

(12) Liberti appellatione, liberta quidem continetur. *l.* 172. *infr. h. t.* non libertus liberti. *Eclog. ibid. c.* 105.

(13) Vide *l. unic. supr. de libellis dimissoriis.*

(14) Vide *l.* 3. *supr. de adsign. libert.*

(15) *d. l.* 178. *in fin. infr. h. t.*

(16) Intelligitur. *Hal.*

(17) Judicium dicitur in invitum reddi. *l.* 83. §. 1. *supr. de verb. obl.*

(18) *l.* 10. *l.* 55. *supr. h. t.*

(19) Qui aut ignoravit. *Vulg. Hal. Eclog. ibid. c.* 109.

(20) Hinc concludit Cujacius, non omnem scientiam rei alienæ esse malam fidem. 18. *observ.* 25. facit *lex* 3. §. 10. *supr. uti possidetis.*

(21) Mandatum expressum vel tacitum.

(22) Μεσεγγυητὴς *Ecl. c.* 110. *l.* 5. *l.* 6. *l.* 7. *supr. depositi. l.* 18. *in fin. supr. de præscriptis. l.* 21. *in fin. supr. de appell.* hinc sequestrare. *l.* 22. §. 8. *supr. soluto.* sequestratio. *C. de prohibita sequestratione pecuniæ :* sequestraria actio adversus sequestrem. *l.* 9. §. 3. *supr. de dolo. l.* 12. §. 2. *supr. depositi* : in sequestrem deponere. *l.* 33. *supr. depositi.* Goth. Vide *l.* 6. *l.* 17. *supr. depositi.* Charond. *verisimil. lib.* 1. *cap.* 6. §. 3. Ans.

(23) Hinc Tertullianus *libro de resurrectione carnis* : de domino loquens : hic sequester Dei atque hominum appellatus ex utriusque partis deposito commisso filio. Sequester quoque *scula* dicebatur a sequendo. 3. *Macrob.* 17.

(24) Sequester a sequendo dictus.

(25) Κενσεοί. *Eclog. ibid. c.* 111. censere. *Hal. Vulg.*

(26) Καὶ τὸ κατά ἑαυτόν τι ποτὲ κεκρικέναι. *Ecl. ibid.* et senatum. *Hal. Vulg.*

(27) Censoris nomen a censu. *l.* 2. §. 17. *supr. de orig. juris.*

(28) Qua maximus. *Eclog. ibid. c.* 12.

(29) Dixi ad *l.* 96. *supr. h. t.* Goth. vid. Leonin. *emendat. lib.* 6. *cap.* 1. *n.* 1. Ans.

(30) De quo vide *l.* 1. §. 3. *supr. ut in flum. public.*

(31) Νόσος ὀλ θρίχ. *Ecl. ibid. c.* 113. vid. *l.* 4. §. 5. *l. ult.* §. 1. *supr. de ædilitio.*

(32) Adde *l.* 95. *infr. de regul. jur.* Solidum non solvit, qui tardius, *l.* 12. *in fin. supr. h. t.* qui nihil. *l.* 32. *l.* 84. *supr. h. t.* solvit : qui non facit, quod facere promisit. *l.* 176. *infr. h. t.*

Fundus, *possessio*, *ager*, *prædium.*

115. Idem lib. 4. Epistolarum.

QUæstio est, fundus a (1) possessione, vel agro, vel prædio quid distet? † *Fundus* (2) est omne, quidquid solo tenetur. † *Ager* (3) est, [si] species fundi ad usum hominis comparatur. † *Possessio* ab agro (4) juris (5) proprietate distat: quidquid enim adprehendimus, cujus proprietas ad nos non pertinet, aut nec (6) potest pertinere, hoc possessionem appellamus. Possessio ergo usus (7), ager proprietas loci est. † *Prædium* utriusque suprascriptæ generale nomen est: nam et ager et possessio hujus appellationis species sunt.

Filius, *filii.*

116. Idem lib. 7. Epistolarum.

QUisquis *mihi alius filii* (8) *filiusve heres sit*, Labeo, non videri filiam contineri: Proculus contra: mihi Labeo videtur verborum figuram sequi, Proculus mentem testantis. respondit: Non dubito, quin Labeonis (9) sententia vera non (10) sit.

Minus solvere.

117. Idem lib. 9. Epistolarum.

NOn potest videri minus (11) solvisse is, in quem amplioris summæ actio non competit.

Hostes.

118. Pomponius lib. 2. ad Quintum Mucium.

HOstes (12) hi sunt, qui nobis, aut quibus nos publice bellum decrevimus: cæteri, latrones aut prædones sunt.

Hereditas, *bonorum possessio.*

119. Idem lib. 3. ad Quintum Mucium.

HEreditatis appellatio sine dubio continet etiam damnosam (13) hereditatem: juris (14) enim (15) nomen est, sicuti bonorum possessio (16).

Legare.

120. Idem lib. 5. ad Quintum Mucium.

VErbis legis XII. Tabularum his, *Uti* (17) *legassit suæ rei*, *ita* (18) *jus esto*, latissima potestas tributa videtur, et heredis instituendi, et legata, et libertates (19) dandi, tutelas (20) quoque constituendi: sed id interpretatione coangustatum (21) est, vel legum, vel auctoritate jura constituentium.

De usuris.

121. Idem lib. 6. ad Quintum Mucium.

USura pecuniæ (22), quam percipimus, in fructu (23) non est: quia non ex ipso corpore, sed (24) ex alia (25) causa est, id est, nova obligatione.

(1) Puto, id innui, una et eadem res diversas appellationes sortiri potest. sic terra, quatenus in eam quid agitur jure proprio ac nostro, ager: quatenus quotannis multa fundit, fundus. Varro, 4. *de lingua.* quatenus ex ea homini maxime providetur, prædium, quasi prævidium. 15. Isidor. 13. quatenus ea utimur, aut eam possidemus, possessio dicitur, *ut hic.* Aliter dici potest, Fundus est ipsum solum: eo si utimur, prædium dicitur. Utilitas, quæ ex prædio venit, consistit vel in proprietate; hinc ager: vel in usu aliquo; hinc possessio. *Goth.* Vid. explicationem hujus l. apud Anton. Merend. *controv. lib.* 2. *c.* 16. Ans.

(2) *l.* 60. *supr. h. t.* vide, quæ notavi ad *l.* 78. *in fin. supr. de verb. obligat.* adde 2. *Eclog.* 2. *cap.* 115.

(3) Ager tamen esse potest sine villa. *l.* 27. *supr. h. t.*

(4) Possessio est usus rei, a proprietate separatus.

(5) Quatuor hic definiuntur: Fundus, Ager, Possessio, Prædium. de possessione videamus: et quo sensu dicatur hic ab agro juris proprietate distare. Possessio est corpus, cujus plenum usum habemus, proprietatem neque habemus, neque habere possumus. quo in genere, provincialia, tributaria stipendiariaque, itemque vectigalia prædia sunt (de quibus dixi ad *l. si captivus.* 20. §. 1. *supr. de captivis*). atque ita falluntur, qui juris vocabulo hic leges 12. Tabul. interpretantur: ut et illi, qui ad loca sacra, extra commercium posita, verbum *possessionis* referunt, ut post Gerardum Pererium Tholosanum notat Brissonius, 4. *select.* 1.

(6) Imo, quis rem suam possidere potest, *l.* 1. §. 2. *supr. de adquir. vel amitt. possess.* unde bonæ et malæ fidei possessores distinguuntur.

(7) Et e contra, usus est possessio. Horatius, 2. *epist. ultim. Quædam, si credis consultis, mancipat usus.* et Ælius Gallus, possessionem definit usum.

(8) Filius filiive heres. *Vulg. Hal.*

(9) Verborum figuram et significationem sequentis.

(10) Quid igitur hic statui oportet? nempe filii appellatione, filiam, non ex figura verborum, sed ex mente intelligi. *l.* 122. *l.* 201. *infr. h. t. l.* 16. *supr. de testam. tut. l.* 45. *supr. de leg.* 2. *Eclog. ibid. c.* 116. at non e contra. *d. l.* 45. vid. *l.* 220. *infr. h. t.*

(11) Summæ ampliori minor opponitur: qui amplioris ab ea, quæ est soluta, summæ non tenetur, minus solvisse dici non potest. adde *l.* 32. *supr. h. t.*

(12) *l.* 234. *infr. h. t. Eclog. ibid. c.* 116. vid. *l.* 24. *supr. de captiv.*

(13) Hereditas damnosa esse potest. vid. *l.* 3. *supr. ad l. Falcid.* bona damnosa dici non item. vid. *l.* 39. §. 1. *supr. h. t.*

(14) Vel hinc constat, hereditatem juris esse, quod ea esse possit sine ullo corpore. *l.* 50. *supr. de hered. pet.* Demus esse juris; an ideo individua? utique, si hereditatem proprie sumimus pro toto aliquo universali, sive pro jure universitatis: sin improprie, pro rebus hereditariis, dividua dici potest. vid. Hotom. 9. *Illustr.* sic hereditas non est pecunia, sed successio, *l.* 24. *supr. h. t.* id est, jus successionis. *l.* 208. *infr. h. t.*

(15) Quæ juris sunt, commoda et incommoda continere possunt.

(16) Bonorum possessio jus est, *l.* 3. §. 2. *supr. de bonor. possess.* at non possessio. *l.* 19. *supr. ex quib. causis majores.* Porro non sola hereditas aut possessio in jure consistit, sed et alia, veluti ususfructus, usus, obligationes, §. 2. *Inst. de reb. corpor.* dos, peculium, servitus. *l.* 66. §. 6. *supr. de leg.* 2. *l.* 15. §. 2. *supr. de precario. l. ult. in fin. C. de præscr. longi tempor.*

(17) Hæc facultas postea coangustata est, lege Furia, Voconia, Falcidia. vid. *l.* 1. *supr. ad l. Falcid.*

(18) Hujus legis fragmentum extat in *l.* 53. *supr. h. t.* integra autem ita legitur. 1. *ad Herennium.* Paterfamilias uti super familia pecuniave sua legassit, ita jus esto. adde *l.* 1. *supr. ad l. Falcid. Novell.* 22. *c.* 2. hinc Ulpianus, legata nobis adquiruntur ex lege 12. Tabularum. Ulpian. 12. §. 17. adde *l.* 47. *in fin. supr. de peculio.*

(19) *l.* 80. *supr. h. t.*

(20) *l.* 1. *supr. de testam. tut. l.* 53. *supr. h. t.* vi potestatis hujus testatori liberum est, tutorem substituere priori. *l. pen. supr. de testam. tut.*

(21) Sed vel interpretatione coangustatum est legum, vel auctoritate jura constituentium. *Hugo a Porta.*

(22) *Eclog. ibid. c.* 120. proprie scil. alias pensiones, *l.* 36. *supr. de usur.* id quod interest, *l.* 4. §. 3. *supr. si servitus vindicetur.* et ipsæ usuræ improprie continentur. *l.* 34. *supr. de usur.*

(23) Fructus proprie id est, quod ex aliquo corpore nascitur; usura, quod ex rei usu.

(24) Usuræ non ex ipso pecuniæ seu nummorum corpore oriuntur, ut fructus ex terra: Aliunde oriuntur, hoc est, alia ex causa, et, ut hic dicitur, oriuntur ex nova obligatione, vel prodita Jure civili.

(25) Obligationes res esse alias a corporibus hinc constat. §. 1. *Inst. de rebus corporalibus.* Nec tamen inde sequitur, usuras esse contrarias juri naturali. nam si obligationes causam habent, *ut hic.* et obligationes ad jus gentium vel civile referuntur, *l.* 5. *in fin. supr. de justitia et jure.* dicendum esset, jus utrumque naturæ repugnare; quod est absurdum: si proximi mordendi (nam usuræ ab Hebreis *Nesek*, id est, a morsu dicuntur) libidinem ab usuris sustuleris, perinde usuræ tolerari poterunt, ut ædium conductarum pensiones, dimidium justi non excedentes. nihil enim interest, fructum ex ædibus percipias, an ex nummis. sed de usuris alibi commodius nos dicemus.

Filio, *filiis*.

122. Idem lib. 8. ad Quintum Mucium.

SErvius ait: si ita scriptum sit, *Filio*, *filiisque meis hosce* (1) *tutores do*: masculis duntaxat tutores datos: quoniam singulari casu hoc, *filio*, ad pluralem videtur transisse, continentem eundem sexum, quem singularis prior positus habuisset: sed hoc facti, non juris habet quæstionem: potest enim fieri, ut singulari casu de filio senserit, deinde (2) plenius omnibus liberis prospexisse in tutore dando voluerit, quod magis rationabile (3) esse videtur.

Est, *erit*.

123. Idem lib. 26. ad Quintum Mucium.

VErbum *erit* (4) interdum etiam præteritum (5), nec solum futurum tempus demonstrat: quod est nobis necessarium scire, et cum codicilli ita confirmati testamento fuerint, *Quod in codicillis scriptum erit* (6): utrumne futuri temporis demonstratio fiat, an etiam præteriti, si ante scriptos codicillos quis relinquat: quod quidem ex voluntate scribentis interpretandum est. † Quæmadmodum (7) autem hoc verbum *est* (8), non solum præsens, sed (9) et præteritum tempus significat: ita et hoc verbum *erit*, non solum futurum, sed interdum etiam præteritum tempus demonstrat: nam cum dicimus, *Lucius Titius solutus est* [*ab*] *obligatione*: et præteritum et præsens significamus: sicut hoc, *Lucius Titius alligatus est*; et idem fit, cum ita loquimur, *Troja capta est*. non enim ad præsentis facti demonstrationem refertur is sermo, sed ad præteritum (10).

Disjunctivum, *subdisjunctivum*.

124. Proculus lib. 2. Epistolarum.

HÆc (11) verba, *ille aut ille*, non solum disjunctivæ, sed etiam subdisjuctivæ orationis sunt. † Disjunctivum (12) est, veluti cum dicimus, *aut dies aut nox est*, quorum (13) posito altero, necesse est, tolli alterum: item sublato altero, poni alterum: Ita simili figuratione verbum potest esse subdisjunctivum. † Subdisjunctivi (14) autem genera sunt duo. Unum, cum ex propositis finibus ita non potest uterque esse, ut possit (15) neuter esse: veluti cum dicimus, *aut sedet* (16) *aut ambulat*: nam ut nemo potest utrumque simul facere: ita aliquis potest neutrum, veluti is, qui accumbit. † Alterius generis est, cum ex propositis finibus ita non potest neuter esse, ut possit utrumque esse, veluti cum dicimus, *omne animal aut facit*, *aut patitur*: nullum est enim, quod nec faciat, nec patiatur: at potest simul et facere, et pati.

Commodum, *posse*.

125. Idem lib. 5. Epistolarum.

NEpos Proculo suo salutem: Ab eo, qui ita dotem promisit: *Cum* (17) *commodum erit*, *dotis filiæ meæ tibi erunt aurei centum*, putasne, protinus nuptiis factis dotem peti posse? quid, si ita promisisset, *cum potuero*, *doti erunt?* quod si aliquam vim habeat posterior obligatio, *possit* verbum quomodo interpretaris? utrum ære alieno deducto, an extante? Proculus: cum dotem quis [ita] promisit, *Cum potuero*, *doti tibi erunt centum*: existimo, ad id, quod actum est, interpretationem redigendam esse; nam qui ambigue (18) loquitur, id (19) loquitur, quod ex his, quæ significantur, sensit: proprius est tamen, ut hoc eum sensisse existimem, deducto (20) ære alieno potero. potest etiam illa accipi significatio, cum salva (21) dignitate mea potero: quæ interpretatio eo magis accipienda est, si ita promissum est, *cum commodum erit*, hoc (22) est, cum sine incommodo meo potero.

De clausula, uti optimus maximusque est: *et clausula*, jus fundi deterius factum non esse per dominum.

126. Idem lib. 6. Epistolarum.

SI, cum fundum tibi darem, legem ita dixi, *Uti optimus maximusque esset*: et adjeci, *jus fundi deterius factum non esse* (23) *per dominum* (24), *præstabitur* (25):

(1) *Al.* hisce.

(2) *l.* 116. *supr. h.t.l.*16.*supr.de testam. tut.*5. *Inst.qui testam.*

(3) Verisimile. dixi ad *l.* 114. *infr. de reg. jur.*

(4) *l.* 18. *supr. de jure Codicill. l.* 6. *l.* 72. *supr. de leg.* 1. *l.* 6. *supr. de instructo.l.*34.*in fin.supr. de auro.*2. *Eclog.cap.*122.

(5) Gellius, verbum, inquit, *esse* et *erit*, quum per se ponuntur, habent atque retinent tempus suum: cum vero præterito junguntur, vim temporis sui amittunt, et in præteritum concedunt.

(6) Et quod a me jam scriptum est in Codicillis, et quod postea scribetur.

(7) Ut per verbum *erit*, præteritum tempus interdum demonstramus: ita verbo *est*, interdum præteritum quoque significamus.

(8) *Est*, non solum præsens, sed et præteritum tempus significat.

(9) Gell. *d. loco. Eclog. d. loco cap.* 123. adde *l.* 7. *l.* 34. §. 1. *supr. de auro.*

(10) Hoc enim demonstrare volumus, Trojam olim captam fuisse. Et sic Enallage est temporis.

(11) *Aut*, particula disjunctivis proloquiis et subdisjunctivis inservit. Cæterum fines disjunctivi proloquii, simul veri esse non possunt: subdisjunctivi, vel simul falsi, vel simul veri esse possunt.

(12) *Διαζευκτικόν*. *Ecl. ibid. c.* 124. Gellius appellavit disjunctum et disjunctivum proloquium, 5. *c.* 11.

(13) In proloquio disjunctivo, necesse est, alterum ex duobus, quæ disjunguntur, verum esse, 5. Gell. 11. vel ita in disjunctione plus uno verum esse non potest. Cic. *in Topic.*

(14) Subdisjunctivum, *ὑποζευκτικόν*. *Eclog. ibid.*

(15) In subdisjunctivo potest neutrum esse, vel utrumque. *Goth.* Vid. Alberic. Gentil. *tractat. de divers. temp. appell. c.* 5. Ans.

(16) Hujus proloquii ambæ partes falsæ esse possunt, cum tertia omittatur: sic apud Gell. *d. loco.* *ἤτοι καλὴν ἕξεις, ἢ αἰσχράν.* duæ illæ partes falsæ esse possunt, ei, qui stata forma habuerit uxorem.

(17) Non quod protinus dari potest stipulanti, commodum est promissori.

(18) Simplici oratione utentis simplex atque unicus est intellectus: ambigue loquentis multiplex: servit enim et stipulanti et promissori.

(19) Gell. 11. *Noct. Attic.* 12. Nullum, inquit, verbum est ambiguum (Chrysippus dicebat, omne verbum esse ambiguum natura), nec quisquam ambiguum dicit aut sentit, nec aliud dici videri debet, quam quod se dicere sentit is, qui dicit: at cum ego aliud sensi, tu aliud accepisti, obscure magis dictum, quam ambigue videri potest. Ambigui verbi natura illa esse debuit, ut, qui diceret, duo vel plura diceret. Nemo autem duo, vel plura dicit, qui se sentit unum dicere.

(20) Posse facere promissor intelligitur, ære alieno deducto. alias ære non deducto posse facere, promissio est *ἀδύνατον* nec enim posse videtur, qui non potest, nisi inhoneste: cum primum incipit juste posse, primum incipit teneri, *l. ult. supr. de condit. instit. l.* 29. *supr. de cond. et demonstrat. l.* 29. *supr. quando dies legat.* cum res promissori in tuto esse incipiat. *l.* 80. *supr. de verbor. obligat.*

(21) Tacita illa exceptio conditionibus inest. *l.* 35. *supr. de negot. l.* 12. *supr. de noxalib. l. ultim. supr. de act. empt.* vide *l.* 137. §. 4. *supr. de verborum obligationib. l.* 105. *supr. de solut.*

(22) Definitionem a remotione contrarii observa.

(23) *Al.* non esse: per dominum præstabitur.

(24) Id est, per venditorem.

(25) Quid? illud certe, quod promissum fuit: atqui de eo nunc quæritur, nempe quid promissum sit? dic, venditorem teneri fundum præstare, uti optimus maximus est, id est, liberum a servitutibus, ei a quocunque impositis, sed tamen, quia in illa venditione adjectum fuit, cum fundum tradi emptori, cujus jus a domino, id est, a venditore non esset factum deterius: venditor minime tenebitur ob servitutes ei fundo ab aliis impositas: et ita generalis illa clausula *uti optimus* etc. restringitur per sequentem *jus fundi* etc.

amplius eo præstabitur nihil : etiam si prior pars, qua scriptum est, *Uti optimus maximusque sit*, liberum (1) esse significat : eoque, si posterior pars adjecta non esset, liberum præstare deberem (2) : tamen inferiore parte satis me liberatum puto, quod ad jura attinet, ne quid aliud præstare debeam, quam jus fundi per dominum deterius factum non esse.

Vestis.

127. CALLISTRATUS lib. 4. de Cognitionibus.

VEstis appellatione, tam virilis, quam muliebris (3), et scenica, etiam (4) si tragica (5) aut citharœdica sit, continetur.

Spado.

128. ULPIANUS lib. 1. ad Legem Juliam et Papiam.

SPadonum (6) generalis appellatio est : quo nomine tam hi, qui natura (7) spadones sunt, item thlibiæ (8), thlasiæ (9), sed et si quid aliud genus (10) spadonum est, continentur.

De his, qui mortui nascuntur.

129. PAULUS lib. 1. ad Legem Juliam et Papiam.

QUi mortui (11) nascuntur, neque nati, neque procreati, videntur : quia nunquam liberi appellari potuerunt.

Lege obvenire hereditatem.

130. ULPIANUS lib. 2. ad Legem Juliam et Papiam.

LEge (12) obvenire hereditatem, non improprie quis dixerit et eam, quæ ex testamento defertur (13) : quia Lege XII. Tabular. testamentariæ hereditates confirmantur (14).

Fraus, pœna, multa.

131. IDEM lib. 3. ad Legem Juliam et Papiam.

ALiud (15) fraus (16) est, aliud pœna. Fraus enim sine pœna esse potest : pœna sine fraude esse non potest. Pœna est noxæ vindicta : fraus et ipsa noxa dicitur, et quasi pœnæ quædam præparatio.

§. 1. Inter multam autem, et pœnam, multum interest, cum (17) pœna generale sit nomen, omnium delictorum coërcitio, multa, specialis peccati (18), cujus animadversio hodie (19) pecuniaria est : pœna autem non tantum pecuniaria, verum capitis et existimationis irrogari solet : et (20) multa quidem ex arbitrio ejus venit qui multam dicit ; pœna non irrogatur, nisi quæ quaque lege, vel quo alio jure specialiter huic delicto imposita est : quinimo multa ibi dicitur, ubi specialis pœna non est imposita. Item (21) multam is dicere potest, cui judica-

(1) Optimus maximus fundus, id est liber : non est liber, si jus ejus a domino deterius factum est. *l.* 90. *supr. l.* 169. *infr. h. t.* vide *l.* 75. *supr. de evict. l.* 59. *supr. de contrah. empt.*

(2) Debere. *vulg.* debeam. *Hal.*

(3) De vestimentis muliebribus vide Varron. 9. *de lingua*. Paul. 4. *sent.* 6. §. 8. quænam sint muliebria, vide *l.* 23. §. 1. *in fin. et passim supr. de auro. l.* 110. *in fin. supr. de verb. obl.* adde P. Fabrum, 1. *semestr. c.* 15.

(4) Sufficit enim, ut scenica vestis dici possit, ea aliquem uti in scena, sive tragœdus sit, sive citharœdus.

(5) De hujusmodi vestimentis vide Scaliger. 1. *Poëtic.* 13. *et* 14.

(6) 19. *Eclog.* 1. *ex lib.* 52. *fol.* 193.

(7) Spadones natura sunt, qui ob meatum distortum coli, non ob infœcundum semen, generare non possunt : quo vinculo absciso generant. Galenus 15. *de usu partium apud Pratejum.* generare possunt, *l.* 6. *in fin. supr. de ædilitio.* spes est, posse eos liberos procreare, 19. *Eclog.* 1. *ex lib.* 60. *fol.* 193. ideoque placeret, ita scribi in *l.* 2. §. 1. *supr. de adopt.* et hi, qui nondum generare possunt. ut eorum sterilitas (cujus fit mentio in *l.* 6. *supr. de lib.*) temporaria sit eosque impediat, inter morbosos censeri, *l.* 6. *in fin. supr. de ædilit.* quod in castratis non est, a quibus sunt diversi. §. 9. *Inst. de adopt. l.* 6. *l.* 7. *supr. de ædilit. l.* 6. §. 1. *supr. de liber. l.* 14. *in fin. supr. de manumiss. vindicta.* Quod cum ita sit, non mirum, spadonibus permitti matrimonium. *l.* 39. *supr. de jure dot.* et matrimonii causa manumittere, *l.* 14. *in fin. supr. de manumiss. vind.* adoptare, *l.* 2. §. 1. *l.* 40. *in fin. supr. de adopt.* heredem instituere, *l.* 6. *supr. de liberis et posthum.* quod in castratis non est. In eo tamen æquales sunt, quod utrique testamentum facere possunt. v. *l.* 5. *C. qui testam.* Paul. 3. *sent.* §. 2.

(8) *l.* 5. *supr. ad l. Corn. de sicariis.* Thlibiis attriti sunt testes.

(9) *Al.* Rala iæ ; male : ad hos refer *l. ult. supr. de publican. l.* 4. §. 2. *supr. ad l. Corn. de sicariis.* Thlasiis execti sunt testes.

(10) Spadonum tria genera : natura, facto, fato. Natura, spadones : facto, castrati : fato seu casu, thlasiæ quibus attriti testes. Sed tamen Ferrand. 1. *Explicat.* 47. Thlibias et Thlasias pro iisdem accipit. Ceterum duos castrandi modos facit Aristoteles, 3. *de historia Animalium.* θλίψιν καὶ ἐκτομήν. ut et Ægineta 6. c. 58. κατὰ θλάσιν καὶ ἐκτομήν. ut et Moses, c. 23. *Deuter.* τῶν θλαδιῶν καὶ ἀποκεκομμένων. adde Columell. 6. c. 25. Pallad. 6. c. 7.

(11) Mortuus qui nascitur, neque procreatus videtur, neque filius appellatur, 2. *Eclog.* 2. c. 128. aborsus vel abactus venter partum efficere non videtur. Paul. 4. *sent.* 9. §. 6. nec rumpit testamentum. *l.* 2. *C. de posthum.* Ab eo sunt diversi, qui execto ventre matris nascuntur, *l.* 6. *in pr. supr. de inoff. l.* 12. *supr. de liberis.* et ii, qui nondum integrum animal, cum spiritu tamen nascuntur. *d. l.* 12. *in fin.* adde superioribus de muliere, quæ semper mortuos parit. *l.* 14. *supr. de ædilitio.*

(12) Lege obvenire intelligitur, quod ab eo venit, quod legibus est confirmatum. adde *l.* 1. *supr. de hered. pet.* adde *l.* 6. *in fin. supr. h. t.* deferre hereditatem leges dicuntur, quoties delatam confirmant. *Gothofred.* Intellectum hujus leg. vid. apud Bellon. *supput. lib.* 3. *c.* 7. Ans.

(13) De verbis *deferendi* et *confirmandi*, adde *l.* 6. *supr. de jurisdict.* adde *l.* 36. *in fin. supr. de don. inter vir.*

(14) Legitimum dici potest, quod lex confirmat.

(15) 2. *Ecl.* 2. c. 131. movetur autem Jurisconsultus ad hanc differentiam afferendam, quod veteres *fraudem* pro pœna ponere solebant. *l.* 23. §. 2. *supr. de ædilit.* Hinc *sine fraude capere*, id est, sine pœna legis, *l.* 1. *supr. ad leg. Falcid. Non sine fraude in jus vocare*, id est, non sine pœna, *l.* 26. §. 2. *supr. ex quibus causis major. l.* 32. *supr. de injur. l.* 8. *supr. de accus.* viro adulterum uxoris retinere horis diurnis non plus quam viginti, testandæ ejus rei causa, sine fraude licet. *l.* 25. *supr. ad l. Jul. de adult.*

(16) De fraude adde *l.* 79. *infr. de regul. jur.*

(17) Prima differentia pœnæ et multæ. Pœna generale nomen omnium delictorum : multa, specialis delicti.

(18) Secunda differentia multæ et pœnæ. Multa, tantum pecuniaria est : pœna etiam capitis et existimationis.

(19) Olim igitur fuit alia multæ animadversio. Quæ fuit? ovium et boum. Isidor. ex 2. Cicer. *de Republica.* 18. Plin. 3. Plutarch. *in Publicola.* 11. Gell. 1. *ex Varrone.* Nonius *in Ovis.* Nec prius ovem nominabant, quam bovem, in multa indicenda. Plin. *d. loco.* Major pœna triginta boum et duarum ovium. Festus *in multam et in ovibus.* Halicarnass. 10. ære tandem percusso, loco ovis deni asses : bovis, centum lege statuti sunt : ovis, decussibus : bos, centussibus. Fest. *ibid.* Plutarch. *ibid.* idque lege Tarpeia. Fest. vel Ateria, ut ait Gellius ; ab illius anni Consulibus : revocata postea a L. Papirio et L. Lullio, teste Livio 4. Postea aucta multæ ratio : nam trium millium æris in majoribus delictis : vicesis fuit in minoribus. Fest. *in ovibus.* Quædam tamen reperiuntur 10000, et 15000. æris. Halicarnass. 10. Livius 3. quod tametsi ita fuit, post usum pecuniæ tamen remansit in multa indicenda ovium, boum, et pecoris vetus mentio. Varro, *de re rustic.* 1. 33. Plin. 1. Porro de verbo *Hodie* dixi ad *l.* 32. *supr. ad l. Corn. de falsis.*

(20) Tertia differentia pœnæ et multæ : pœna lege : multa arbitrio judicis imponitur. *l.* 244. *in fin. infr. h. t.* 6. *Harmen.* 3. adde *l.* 15. *supr. ad municipal.*

(21) Quarta differentia pœnæ et mulctæ. Cui executio criminis data est, pœnam potest tantum irrogare, nisi specialiter hoc et sit indultum, *l.* 2. *in fin. supr. de judiciis.* hæc potestas tacite concedita, ut jure Magistratus non tantum possit pœnam irrogare, quemadmodum et priores, sed etiam multam dicere.

tio (1) data est. Magistratus solos et Præsides provinciarum posse multam dicere, mandatis permissum est: pœnam autem unusquisque (2) irrogare potest, cui hujus criminis sive (3) delicti executio competit (4).

Anniculus ante diem x *Kalend. post diem* x *Kalend.*

1. *Peperisse.*

132. PAULUS lib. 3. ad Legem Juliam et Papiam.

ANniculus (5) amittitur, qui extremo anni die moritur: et consuetudo loquendi, id ita esse, declarat, *ante diem decimum Kalendarum*, *post diem decimum Kalendarum*: neque (6) utro enim sermone undecim (7) dies significantur.

§. 1. Falsum est, eam peperisse, cui mortuæ filius exsectus (8) est.

Intra diem.

133. ULPIANUS lib. 4. ad Legem Juliam et Papiam.

SI quis sic dixerit, ut intra (9) diem mortis ejus aliquid fiat: ipse (10) quoque dies, quo quis mortuus est, numeratur.

Anniculus.

134. PAULUS lib. 2. ad Legem Juliam et Papiam.

A*Nniculus* non statim ut natus est, sed trecentesimo sexagesimoquinto (11) die dicitur, incipiente plane, non (12) exacto die, quia annum civiliter, non (13) ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.

De partu portentoso vel monstroso.

135. ULPIANUS lib. 4. ad Legem Juliam et Papiam.

Q*Uæret* aliquis, si portentosum (14), vel monstrosum (15), vel debilem mulier ediderit, vel qualem visu, vel vagitu novum, non humanæ figuræ, sed alterius magis animalis, quam hominis partum, an quia enixa est, prodesse ei debeat? Et magis est, ut hæc quoque parentibus prosint (16): nec (17) enim est, quod eis imputetur, quæ, qualiter potuerunt (18), statutis obtemperaverunt: neque id, quod fataliter (19) accessit, matri damnum injungere debet.

Gener.

136. IDEM lib. 5. ad Legem Juliam et Papiam.

G*Eneri* (20) appellatione et neptis, et proneptis, tam ex filio, quam ex filia editarum, cæterarumque maritos contineri, manifestum est.

Ter enixa.

137. PAULUS lib. 2. ad Legem Juliam et Papiam.

T*Er* enixa videtur, etiam quæ trigeminos (21) pepererit (22).

(1) Cui adjudicatio. *vulgat. Haloand.* id est, ei, cui publicum judicium est. *l.* 2. *in fin. supr. de judiciis.* Quinam illi Magistratus Romæ? omnes Magistratus: sic Consules Senatoribus, qui tardius aut omnino non venissent in Senatum, multam irrogabant. *Cicero.* Prætor etiam multam dicebat. *l.* 2. *in fin. supr. si quis in jus vocatus non ierit.* Ædiles, Liv. 10. Gell. 6. Tribuni plebis, Liv. 7. Gell. 19. Tacit. 3. (idque lege Ateria Tarpeia, Dionys. Halicarnass. 10. et 11. Gell. 1. Fest. *in peculatus.*) curatores aquarum (idque ex Senatusconsulto, Frontin. *lib.* 2. *de aquæductibus in fin.*) Præsides ex principalibus mandatis, ut hac leg. Procuratores Cæsaris. *l.* 2. *C. de modo multarum.* vide Brisson. 3. *select.* 4.

(2) Privato quoque dari publici judicii executionem, hinc Cujac. colligit 15. *observat.* 39.

(3) Crimen a delicto ut distet, vide in *l.* 17. §. 18. *supr. de ædilitio.*

(4) Aliam differentiam pœnæ et multæ, vide in *l.* 244. *infr. h. t.*

(5) *l.* 134. *infr. h. t.* 2. *Ecl.* 2. *c.* 132. Goth. Vid. Leonin. *emendat. lib.* 5. *cap.* 1. *n.* 1. et *lib.* 6. *c.* 10. *n.* 5. Anton. Augustin. *emendat. lib.* 4. c. 6. Ans.

(6) Hanc negationem, quam etiam habent Græci, vulgata non legit, legit autem utroque sermone Autographum Florentinum, neutro sermone, vid. Anton. Mercat. 4. *emend.* 5. ne utroque: quidam etiam ita legunt. ideo magnus conflictus oritur. Budæus et Alciat. 4. *de verb. sign.* notant, Paulum morari lectorem hoc grypho seu ænigmate voluisse potius, quam docere. Paucis sic sentio, interea dum aliquis meliora: Anniculus moritur, qui extremo die anni moritur: antedecendialis dicitur, qui extremo noni expirat, postdecendialis, qui extremo undecimi: neutro sermone exacti dies (sic legendum puto, *arg. l.* 134. *infr. h. t.* non undecim dies, quam vocem Græci verius devorant, quam gustant) significantur, ac si diceret, qui moritur post extremum anni diem, non est anniculus, sed biennis: qui præstat aliquid post decimum diem, undecimo præstat; qui non præstat ante decimum, præstat decimo: sic debitor ante Calendas, ante eas perfectas dare debet: aut si non ante, post certe dederit. *l.* 13. *supr. de verborum obligationib.* Intra Calendas judicare jussus, ante eas perfectas debet judicare: aut si non ante, post judicaverit. *l.* 133. *infr. h. t.* Intra hæc tempora, nisi superiora fiant, jus mutatur. *l.* 42. *supr. de verbor. obligation.* In hanc legem, qui suum ingenium exercere voluerit, legat Budæum, Alciatum hic, Anton. Augustin. 4. *emendat.* 6. Cujacium ad *l.* 8. et *l.* 13. *supr. de verborum obligationib.* Robertum, 3. *animadvers.* 29. Ant. Mercator. 3. *notar. ultim.* sed quid? post hæc ita observata, reperi in manuscripto Germani Colladonii, Jurisconsulti clarissimi, lectionem nondum auditam, quæ ita habet. Ante diem duodecimum Calendarum, post diem decimum Calendarum; utroque enim sermone undecimus dies significatur, qua lectione nulla apertior, dummodo particulam, *enim* sustuleris.

(7) Undecima. *vulgat. Haloand. Eclog. ibidem.* ne dicas nonam cum Budæo et Alciato. Antoninus Augustinus, et Cujac. in *l.* 13. *supr. de verborum obligationib.* decimam esse volunt. Res ita habet: si de futuris Calendis loquimur, dies ante decimum Calendarum vicinior loquenti est undecimus dies, post decimum est nonus: si de præteritis, dies vicinior loquenti ante diem decimum est nonus, post diem decimum est undecimus, et ita neutro sermone dies undecimus significatur, quod hæc lex innuit, haud nonus, ut vult Budæus: haud decimus, ut reliqui duo illi viri magni, a quibus tamen propter eorum auctoritatem non facile discedi cupio.

(8) ἀνατμηθεῖσα. 2. *Eclog.* 2. c. 133. *et* 141. cui filius mortuus extractus est. *Haloand. l.* 141. *infr. h. t. l.* 6. *in fin. princ. supr. de inoffic. l.* 12. *supr. de liberis.*

(9) 12. Gell. 13. *l.* 1. §. 8. §. 9. *supr. de successorio Edicto.*

(10) *d.* §. 9. Gell. *ibid.*

(11) Annus hoc spatio definitur. *l.* 51. §. 2. *supr. ad leg. Aquil. l.* 4. §. 5. *supr. de statulib.*

(12) Vide *l.* 132. *supr. h. t.* vide quæ notavi ad *l.* 2. *supr. de diversis temporalibus.*

(13) Imo ad momenta annum numeramus. *l.* 3. §. 3. *supr. de minoribus.* Gothofr. De Anno vide Alberic. Gentil. *de divers. temp. appell. cap.* 3. Ans.

(14) *l.* 38. *supr. h. t. l.* 14. *supr. de statu homin. l.* 3. *in fin. C. de posthumis heredib. l. quod dicitur.* 12. *in fin. supr. de liberis et posthum.*

(15) Monstrum licet interficere sine metu legis Corneliæ. Ea solebant in flumen demergere: eoque Tibullus alludit 2. *Eleg.* 2. *Prodigia indomitis merge sub æquoribus.* neque leg. Cornelia de sicariis tenetur, qui monstrum interfecit. et ita Veronæ judicatum fuisse refert Petrarcha, 4. *memoral.* 610. Antonius Vacca ad *l.* 14. *supr. de statu hom.* Nec debentur ei alimenta a patre, *l.* 6. *supr. de liberis.* quod forte ex lege quadam Romuli est.

(16) Imo non prosunt. Paul. 4. *sentent.* 9. §. 3.

(17) Imo videtur esse aliquid, quod eis imputetur. Nam ex prava imaginatione quadam concepta videntur ita nasci, ut et Accursius notat. De causis hujusmodi partus adde 11. Isidor. 1. *in fin.* et 12. *c.* 1. *in fin.* vid. Livium de monstrorum origine.

(18) Adde *l.* 8. §. 2. *supr. de cond. inst.*

(19) Vid. *l.* 6. *supr. de act. pignoratitia.*

(20) Generos appellare possumus neptis aut proneptis maritos. *l.* 3. §. 2. *supr. de postulando.*

(21) *l.* 7. *supr. de reb. dubiis.* tergeminos. *Hal.* trigeminos. *l.* 5. *supr. si pars.* id est, *tres. l.* 15. *supr. de statu hom.*

(22) Per intervalla scilicet: nec enim possunt uno impetu plures nasci. *l.* 15. *supr. de statu hom.* Paul. 4. *sent.* 9. §. 2.

Hereditas.

138. IDEM lib. 4. ad Legem Juliam et Papiam.

HEreditatis appellatione bonorum (1) quoque possessio continetur.

Roma. 1. *Perfecisse ædificium.*

139. ULPIANUS lib. 7. ad Legem Juliam et Papiam.

ÆDificia Romæ fieri etiam ea videntur, quæ in continentibus (2) Romæ ædificiis fiant.

§. 1. *Perfecisse* (3) *ædificium* is videtur, qui ita consummavit, ut jam in usu esse possit.

Cepisse.

140. PAULUS lib. 6. ad Legem Juliam et Papiam.

CEpisse (4) quis intelligitur, quamvis alii adquisiit.

Habere filium.

141. ULPIANUS lib. 8. ad Legem Juliam et Papiam.

ETiam (5) ea mulier, cum moreretur, creditur filium habere, quæ exciso (6) utero edere possit: nec non etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore non habuit: utputa eum, qui ab hostibus remeavit.

De conjunctis.

142. PAULUS lib 6. ad Legem Juliam et Papiam.

TRiplici modo conjunctio (7) intelligitur: aut enim re (8) per se conjunctio contingit, aut re (9) et verbis, aut verbis (10) tantum.

† Nec dubium est, quin conjuncti sint, quos et nominum, et rei complexus jungit: veluti *Titius et* (11) *Mævius ex parte dimidia heredes sunto:* vel [ita], *Titius Mæviusque heredes sunto:* vel *Titius cum Mævio ex parte dimidia heredes sunto.* † Videamus autem, ne, etiam si hos articulos detrahas, *et* (12), *que*, *cum;* interdum (13) tamen conjunctos accipi oporteat: veluti *Lucius Titius*, *Publicus Mævius ex parte dimidia heredes sunto:* vel ita, *Publius Mævius*, *Lucius Titius heredes sunto: Sempronius ex* (14) *parte dimidia heres esto*: ut Titius et Mævius veniant in partem dimidiam, et re et verbis conjuncti videantur. *Lucius Titius ex parte dimidia heres esto. Seius ex parte, qua* (15) *Lucium Titium heredem institui, heres esto. Sempronius ex parte dimidia heres esto.* Julianus, dubitari (16) posse, tres semisses facti sint, an Titius in eundem semissem cum Gaio Seio institutus sit: sed (17) eo quod Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est, verisimilius esse, in eundem semissem duo coactos, et conjunctim heredes scriptos esse.

Habere.

143. ULPIANUS lib. 9. ad Legem Juliam et Papiam.

ID apud se quis *habere* (18) videtur, de quo habet actionem (19): habetur enim, quod peti potest.

Pellex, παλλακή.

144. PAULUS lib. 10. ad Legem Juliam et Papiam

LIbro memoralium (20) Massurius scribit, *pellicem* (21) apud antiquos eam habitam, quæ, cum uxor non esset, cum aliquo tamen vivebat, quam nunc vero nomine *amicam*, paulo honestiore concubinam appellari. Granius Flaccus in libro de jure (22) Papiriano scribit, pellicem nunc (23) vulgo vocari, quæ (24) cum eo, cui uxor sit, corpus misceat: quosdam eam, quæ uxoris loco sine nuptiis in domo sit, quam παλλακὴν Græci vocant.

Virilis.

145. ULPIANUS lib. 10. ad Legem Juliam et Papiam.

VIrilis (25) appellatione interdum etiam totam (26) hereditatem contineri, dicendum est.

Socer, *socrus.*

146. TERENTIUS CLEMENS lib. 2. ad Legem Juliam et Papiam.

SOceri, *socrus* appellatione avum (27) quoque et aviam (28) uxoris vel mariti contineri, respondetur.

Roma.

147. IDEM lib. 3. ad Legem Juliam et Papiam.

QUi in continentibus (29) Urbis nati sunt, Romæ nati intelligantur (30).

(1) *Ecl.* 2. *c.* 138. bonorum possessio non est proprie hereditas, sed quasi: bonorum possessores, veluti heredes. *l.* 2. *supr. de bonor. possess.* vid. *tit. C. de bonorum possessione secundum tabulas. et Inst. de bonor. possess.*

(2) *l.* 2. *l.* 87. *supr. h. t.*

(3) Adde *l.* 5. *in fin. supr. h. t.*

(4) Vide *l.* 71. *supr. h. t.*

(5) Proprie tamen non dicitur peperisse. *l.* 132. *in fin. supr. h. t.* Est enim aliud, habere filium et parere. 5. Harmenop. 5. *parag.* 26. Porro, hi cæsones dicti. *Festus.* quos auspicatius nasci refert Plin. *c.* 9. exempla adferens Scipionis Africani et Cæsaris.

(6) Vid. *l.* 132. *supr. h. t.* 2. *Eclog.* 2. *c.* 141.

(7) *l.* 66. *supr. de heredib. instit. l.* 85. *supr. de leg.* 1. *l.* 80. *l.* 89. *supr. de leg.* 3. vide Zas. 1. *responsor.* 18. 19.

(8) Re conjuncti dicuntur, quando duo eadem oratione ad rem eandem vocantur: *Titio et Mævio fundum do lego.*

(9) Re et verbis conjuncti dicuntur, quando duo eadem oratione ad rem eandem vocantur: *Titio et Sempronio fundum do lego.*

(10) Verbis tantum conjuncti dicuntur, quando duo una oratione ad res diversas vocantur: *Titio et Mævio fundum Tusculanum æquis partibus do lego.*

(11) Nota exempla conjunctionis mixtæ, re et verbis.

(12) His particulis plures inter se conjungi solent. *l.* 66. *supr.* vide *l.* 2. *supr. de hered. instit.*

(13) Vid. *l.* 28. *in fin. supr. h. t.*

(14) Hæc oratio taxativa est, quæ dimidiam Sempronio addicit, unde sequitur, ut Mævius et Titius, comprehensi in superiore enunciatione ad alteram tantum dimidiam admittantur.

(15) Hic Titius et Seius re conjunguntur, re et verbis a Sempronio disjunguntur.

(16) Ea fuit dubitandi ratio: Sempronio dimidia expressim datur, nulla Seio expressim: ad Titium igitur pertinet dimidia; atqui Seius ex ea parte heres institutus est, ex qua Titius: igitur ex dimidia, et ex consequenti, tres semisses facient; et ita Julianus argumentatus est.

(17) Ratio decidendi: Sempronius ex dimidia scriptus est nominatim: est igitur verisimilius. Titium et Seium ad alterum tantum semissem vocatos: nam ex asse si dimidium sustuleris, quod remanebit, erit alteri dimidio æquale. *l.* 15. *supr. de heredib. instituend.*

(18) Apud se habere quis dicatur. adde *l.* 38. §. 5. *supr. de verborum obligationibus.*

(19) *l.* 52. *supr. de acquir. rer. dom.* vid. *l.* 15. *infr. de reg. jur.* 2. *Eclog.* 2. *cap.* 143.

(20) Memorialium *vulgat.*

(21) Quæ Græci παλλακή. vide Sueton. *in Vespasiano c.* 21. Festum 4. Gell. 3. 35. Plin. 10.

(22) Papirianum jus. de quo vid. *l.* 2. §. 2. *supr. de origine juris.*

(23) Aliter definiunt Græci: pellex est, quæ cum aliquo in ejus domo legitime sine nuptiis vivit. *Eclog. ibid. c.* 144.

(24) Sulpitius definit pellicem, quæ juncta consuetaque esset cum eo, in cujus manu mancipioque alia matrimonii causa foret, 4. Gell. 3. notanda apud eundem Gellium lex illa Numæ; Pellex ædem Junonis ne tangito: si tangit, Junoni crinibus demissis agnum fœminam cædito.

(25) *l.* 7. *l.* 8. *supr. de legatis præstandis. l.* 38. §. 2. *supr. de legat.* 3. ἀνάλογον μέρος. *Ecl. ibid. c.* 145.

(26) Adde *l.* 2. *C. de hered. instit.*

(27) Soceri appellatione prosocer continetur. 2. *Ecl.* 2. *c.* 145. *l.* 3. §. 2. *supr. de postulando.*

(28) Ea magna socrus Festo. *l.* 3. §. 2. *supr. de postul.*

(29) *l.* 87. *supr. h. t.*

(30) Roma namque continentibus ædificiis finitur; ut urbs muris. *l.* 2. *supr. h. t.*

Liberi.

148. Gajus lib. 8. ad Legem Juliam et Papiam.

NOn (1) est sine liberis, cui vel unus (2)* filius, unave filia est: hæc enim enunciatio, *habet liberos*, [*non habet liberos*] semper plurativo numero profertur: sicut et pugillares et codicilli.

149. Idem lib. 10. ad Legem Juliam et Papiam.

NAm (3) quem *sine liberis esse*, dicere non possumus: hunc necesse est dicamus liberos habere.

Quanto minus.

150. Idem lib. 9. ad Legem Juliam et Papiam.

SI ita a te stipulatus fuero, *Quanto* (4) *minus a Titio consecutus fuero, tantum dare spondes?* non solet dubitari, quin, si nihil a Titio fuero consecutus, totum debeas, quod Titius debuerit.

Delata hereditas.

151. Terentius Clemens lib. 5. ad legem Juliam et Papiam.

DElata (5) *hereditas* intelligitur, quam quis possit adeundo consequi (6).

Homo.

152. Gajus lib. 10. ad leg. Juliam et Papiam.

HOminis (7) appellatione tam fœminam, quam masculum contineri non dubitatur.

De eo, qui est in utero.

153. Terentius Clemens lib. 11. ad leg. Juliam et Papiam.

INtelligendus est mortis (8) tempore fuisse, qui in utero relictus est.

Mille passus.

154. Macer lib. 1. ad legem vicesimam.

MIlle passus non (9) a milliario (10) urbis, sed a continentibus (11) ædificiis numerandi sunt.

Proximus.

155. Licinnius Rufinus lib. 7. Regularum.

PRoximi (12) appellatione etiam ille continetur, qui solus (13) est.

Major pars anni.

156. Idem lib. 10. Regularum.

MAjore (14) *parte anni* possedisse quis intelligitur, etiam si duobus (15) mensibus possederit, si modo adversarius ejus aut paucioribus [diebus] aut nullis possederit.

Paries. 1. Via.

157. Ælius Gallus lib. 1. de Verborum, quæ ad jus pertinent, significatione.

PAries (16) est, sive murus (17), sive maceria (18) est.

(1) Liberos habere intelligitur, vel sine liberis non videtur esse is etiam, qui unum tantum filium habet. adde *l.* 101. §. 1. *supr. de cond. et demonst. l.* 6. §. 2. *C. ad SC. Trebell.*

(2) Etiam naturalis, *l.* 17. §. 4. *supr. ad SC. Trebell.* nam et apud Latinos quædam etiam dictiones plurali numero conceptæ rem unam tantum interdum demonstrant, ut Codicilli, pugillares: e contrario singulari plures significantur. *l.* 158. *infr. h. t.* Pluralis oratio, inspecto usu loquendi, in unitatem resolvitur, *ut hic.* et *l.* 3. §. 2. *supr. de negot. l.* 33. *in fin. supr. de condit. et demostr.*

(3) Qui non est sine liberis, liberos habet. Hinc colligit Alciatus, argumentum a contrariis semper concludere.

(4) Vide *l.* 32. *supr. h. t. l.* 117. *supr. h. t. l.* 116. *supr. de verb. obl.* e contrario hæc adjectio, quanto pluris, non infinitam, sed modicam pecuniam continet. *l.* 192. *infr. h. t.*

(5) Defertur, *l.* 12. *tabul.* ab intestato: Jure civili ex testamento: jure honorario a prætore, *l.* 130. *supr. h. t.* Goth. Intellectum hujus leg. vide apud Bellon. *supputat. lib.* 3. *c.* 16. Ans.

(6) Id est, si adiret, id est, si posset adire, id est, cujus quis adeundæ est capax, dicitur etiam delata, etiam si non posset adiri, id est, etiam si ejus adeundæ non sit capax. vide Bellon. 2. *supput* 16.

(7) Homo est etiam fœmina. 2. *Eclog.* 2. *cap.* 152. adde *l.* 1. §. 1. *supr. de homine libero.*

(8) 2. *Eclog.* 2. *cap.* 153. Esse intelligitur, qui est in utero: ideoque quandocunque ejus pater moritur, mortis ejus tempore fuisse intelligitur. vide *l.* 18. *supr. quando dies legator.* esse intelligitur, inquam, in rerum natura. *l.* 26. *supr. de statu hom.* in rebus humanis, *l.* 7. *supr. de statu hom.* comparatur jam nato, *l.* 2. §. 6. *supr. de excusat. tutor.* nec tamen adhuc censetur homo. *l.* 9. *in fin. supr. ad leg. Falcid.*

(9) Puto ita legendum esse, et inversum ordinem; mille passus non a continentibus ædificiis, sed a milliario urbis numerandi sunt.

(10) Nam a muro urbis. *vulgat. Haloand.* Milliarium erat columna quædam, Romæ posita in foro ab Augusto, a qua omnes viæ Italiæ initium et finem capiebant. Dion, 54. Publ. Victor, *in libello de regionib. Urbis Romæ.* hæc columna a Dione vocatur χρυσοῦν μίλιον. a Plutarcho *in Galba*, χρυσοῦς κίονας. adde Plin. 3. Tac. 3. Alia significatione milliarium est vas, ahenum. *l.* 19. §. 12. *supr. de auro.* Est et milliarium mensura viarum, quam nos milliare dicimus: Græci σάδια appellant, Galli *leucas*: Ægyptii σχοῖνον, Schœni: sic enim legendum est, non *signes* apud Herodot. 2. Persæ parasangas. 15. Isidor. 6. adde Fest. *in dictione parasanga.* Parasanga Persica efficit 30. stadia. Herodot. 26. adde quæ de veteri more dimetiendi vias, lapides et milliaria scripsi ad *l.* 21. §. 3. *supr. de excus. tut.* Goth. Vide Anton. Augustin. *lib.* 4. *emend. c.* 7. Ans.

(11) *l.* 2. *l.* 87. *supr. h. t.*

(12) Legendum puto, proximorum appellatione; ut sit sensus: Hereditate, tutela, vel jure quolibet ad proximos delato, admitti etiam eum, qui solus erit, ut dubitandi ratio oriatur a voce pluralis numeri proximorum, ad singularem solus proximus: sed ut tamen nihil mutetur, cusa lectio ferri poterit: proximum etiam dici, ubi unus sit: tametsi proximus videatur considerari, ubi plures sint. adde quæ scripsi ad Theoph. §. 5. *Inst. de legitima agnat. success.*

(13) *Eclog. ibid. c.* 155. *l.* 9. *supr. de reb. dub. l.* 1. §. 5. §. 6. *supr. unde cognati.* quem ante nemo. adde *l.* 92. *supr. h. t.* et *l.* 34. *supr. de vulg.* hinc colligunt, stipulante aliquo feudum, emphyteusim, aut quid tale sibi et primogenito, ejusmodi conventionem pertinere etiam ad eum, cujus fratres præmortui sint, licet per rerum naturam non sit primogenitus. Et proinde si feudum primogenito meo stipulatus fuero, non is tantum a me nominatus intelligitur, qui mihi omnino natura primogenitus fuit, sed et is, qui primogeniti mei in locum successerit.

(14) Hæc quæstio olim fuit utilis in interdictis: Uti possidetis, et Utrubi. *l.* 1. *supr. utrubi.* §. 4. *circa finem. Instit. de interdict.* vide Paul. 5. *sent.* 6. §. 1.

(15) Hoc pene videtur παράδοξον. nec enim duo menses pars major anni sunt. Intelligitur tamen pars major in Interdicto utrubi. *d. l.* 1. *d.* §. 4.

(16) Parietum alius proprius, alius communis: *l.* 14. *supr. si servitus vindic. l.* 39. *supr. de damno.* ventrem faciens, projectus, *l.* 17. *supr. si servit. vindic.* lateritius, cratitius, vide *l.* 52. §. 13. *supr. pro socior.* adde 2. *Vitruv.* 8. *et* 7. *c.* 3. rudis, *l.* 42. *supr. de usufruct.* intergerinus, Fest. sive confinis, ὁ δύο κτήσεις διορίζων, 35. Plin. 12. solidus, qui a solo, continuo ductu, ad fastigium exurgit: fornicatus, qui arcum habet: cæcus, qui fenestras non habet. adde quæ notavi ad *l.* 40. *supr. de servit. præd. urban.* vide Cujac. 1. *observ.* 31. eodem sensu, quo cubiculum cæcum, Cujac. 2. *obs.* 40.

(17) εἴτε περίβολον. *Eclog. ibid. c.* 157.

(18) εἴτε θριγκός. *Eclog. ibid.* hinc maceriam ducere. *l.* 17. *supr. comm. præd.* Res tota ita habet: septorum quatuor genera: naturale fit virgultis aut spinis: secundum fit ex agresti ligno: tertium ex fossa et terreno aggere: quartum est fabrile, ut maceria. Maceria fit, vel ex lapide, vel lateribus coctilibus aut crudis, vel ex lapillis ex terra compositis inter formas. vide Varron. 1, *de re rustic.* 14. Isidor. maceries sunt parietes longi, quibus vineæ clauduntur, 15. *orig.* 9. alias, meceria est sine arenato, murus cum arena. quibus obest Cato *de re rustic.* 15. nisi maceria ibi pro pariete accipiatur, hic certe opponuntur murus, et maceria. Græci περίβολος, θριγκός. unde videtur murus esse, qui ambit, maceria etiam si non ambiat: possis etiam referre muros ad urbes, maceriam ad privatorum domos.

*

§. 1. Item via (1) est, sive semita, sive iter est.

De numero unitatis et multitudinis.

158. Celsus lib. 25. Digestorum.

IN usu juris frequenter uti nos, Cascellius ait, singulari (2) appellatione, cum plura generis ejusdem significare vellemus: nam et multum hominem venisse Romam, et piscem vilem esse, dicimus. Item in stipulando satis habemus de herede cavere, *Si ea res secundum me heredemve* (3) *meum judicata erit:* et rursus, *Quod ob eam rem te heredemve tuum:* nempe æque, si plures heredes sint, continentur stipulatione.

Æs.

159. Ulpianus lib. 1. ad Sabinum (4).

ETiam (5) aureos (6) nummos æs dicimus.

Cæteri, reliqui.

160. Idem lib. 2. ad Sabinum.

CÆterorum (7) *et reliquorum* (8) appellatione etiam omnes continentur (9), ut Marcellus dixit circa eum, cui optio (10) servi legata est, cæteri Sempronio: nam tentat (11), si non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

Pupillus.

161. Idem lib. 7. ad Sabinum.

NOn (12) est pupillus, qui in utero est.

Supremus, proximus. 1. *Accedere.*

162. Pomponius lib. 2. ad Sabinum.

IN vulgari substitutione (13), qua ei, *qui supremus morietur* (14), heres substituitur, recte substitutus etiam unico (15) intelligitur, exemplo duodecim tabularum, ex quibus proximus (16) agnatus et solus habetur.

§. 1. Si quis ita in testamento scripserit, *Si quid filio meo acciderit* (17), *Damas servus meus liber esto:* mortuo filio, Damas liber erit: licet (18) enim accidant et vivis, sed (19) vulgi sermone etiam mors significatur.

Optimus maximusque, supremus. 1. *Puer, puerpera, παιδίον.*

163. Paulus lib. 2. ad Sabinum.

ILla verba, *optimus* (20) *maximusque*, vel in eum cadere possunt, qui solus est, sic et circa Edictum Prætoris supremæ (21) tabulæ habentur, et solæ (22).

§. 1. Pueri (23) appellatione etiam puella significatur: nam et fœminas puerperas (24) appellant recentes ex partu, et Græce παιδίον communiter appellatur.

Filia posthuma. 1. *Partitio.* 2. *Habere, pervenire.*

164. Ulpianus lib. 15. ad Sabinum.

NOmen filiarum (25) et in posthumam cadere, quæstionis non est: quamvis posthumæ non cadere in eam, quæ jam (26) in rebus humanis sit, certum sit.

§. 1. *Partitionis* (27) nomen non semper dimidium significat: sed prout est adjectum: potest enim juberi aliquis, et maximam partiri; posse, et vicesimam, et tertiam, et prout libuerit: sed si non fuerit portio (28) adjecta, dimidia pars debetur

(1) Orbita, orbis rota, vestigium currus. Gallis est iter angustum, feretrum, inter montes, callo pecudum perduratum. Iter, qua iri ab homine quaquaversus potest. 5. Isid. 16. et lectica et sella. *l.* 7. *supr. de serv. rustic.* Semita est semis itineris, 15. Isid. 16. Actus, qua pecus agi. *Isid.* qua jumentum duci potest, *l.* 13. *supr. de serv.* qua plaustrum potest duci, *l.* 7. *supr. de serv. præd. rustic.* via, qua et jumentum et vehiculum, *l.* 13. *supr. de servit. l.* 23. *supr. de serv. præd. rustic.* et trahi lapis, ac lignum, et recta hasta ferri, *l.* 7. *supr. de serv. præd. rustic.* hæc velim conferri cum principio tituli de servitutibus Institut.

(2) *Singularis* vox interdum apud Latinos plures significat, *ut hic.* 2. *Ecl. c.* 158. et e contra *pluralis* unicam. *l.* 148. *supr. h. t.*

(3) Heredis appellatione heredes intelliguntur. *Goth.* Quia plures heredes in unius locum succedunt, et respectu juris plures heredes pro uno habentur: quin divisio partium non efficit, ut desinat unum esse patrimonium. *l. Mævius.* §. *duobus. supr. de leg.* 2. *l.* 1. *supr. de hered. instit. l. quotus. C. h. t.* Ans.

(4) Quo tractavit de testamentis. Cujacius inde colligit, hanc legem referendam ad formulam mancipationis familiæ, quæ fiebat per æs et libram, vel ad prodigos, quibus conceptis verbis ære, commercioque interdicebatur. 7. *observat.* 33. *in fin.*

(5) Aureos etiam æs dicimus: hinc æs alienum, id est, nummi, quos debemus: æs suum, id est, nummi, qui debentur alicui. adde *l.* 39. §. 1. *supr. h. t.* Seneca, 5. *de benefic.* 14. Æs alienum habere dicitur, et qui aureos debet, et qui corium forma publica percussum, quale apud Lacedæmonios fuit, quod usum numeratæ pecuniæ præstat: Æris appellatione aurei nummi continentur.

(6) Aliter Græci καὶ τὰ νομίσματα νόμος λέγεται. 2. *Eclog.* 2. *cap.* 159. alii legunt *æreos.*

(7) *l.* 5. *supr. de rebus dubiis.* porro notandum est, dici etiam in singulari cæteram partem. *l.* 2. *supr. de his, quæ in testam.*

(8) *l.* 95. *supr. h. t. l.* 97. *supr. de legat.* 3. *l.* 17. *supr. de optione. l.* 2. *C. de hered. instituend.*

(9) Cæterum hæc vox inclusionis nota est, interdum etiam exclusionis. facit *lex* 39. *supr. de procuratorib.* nonnunquam omnia significat. *l.* 5. §. 7. *in fin. supr. de rebus eorum qui sub tutela.* De particula, et cætera, notariis familiari, vid. Bart. *l.* 29. §. *idem credendum.* 2. *in fin. supr. de liber. et posthum.*

(10) V. *d. l.* 17. *supr. de opt.*

(11) Forte tentatur, vel tentari potest.

(12) 2. *Eclog.* 2. *cap.* 160. nondum enim animal est, sed spes animalis tantum: pupillus autem proprie, qui natus desiit in potestate patris esse, *l.* 239. *infr. h. t.* et tamen in utero relictus mortis paternæ tempore fuisse intelligendus, ut et in iis, quæ ad commodum ejus spectant, *l.* 153. *supr. h. t.* ideoque ejus nomine si quid a tutore gestum erit, tutelæ tenebitur, *l.* 29. *supr. de negot.* quin tutores dati filiis, filiabus, posthumis et ventri, si postea edatur, dati quoque intelliguntur. *l.* 5. *l.* 6. *l.* 16. *supr. de test. tut.* §. *ult. Inst. qui test.*

(13) Vide *l.* 34. *supr. de vulg.*

(14) Supremus, id est, ultimus is etiam dicitur, qui solus est. *l.* 92. *supr. h. t. l.* 163. *infr. eod. l.* 9. *supr. de reb. dub.*

(15) Ratio dubitandi fuit, quod comparatio posterioris decedentis ex facto prioris mortui sumitur, *l.* 9. *supr. de reb. dub.* supremus igitur improprie dicetur, cui nullus præmoritur.

(16) Proximus, vel qui solus est, habetur. vide *l.* 92. *supr. h. t. Eclog. ibid. c.* 162.

(17) Vide *l.* 26. *supr. depositi. l.* 41. §. 12. *supr. de leg.* 3. §. 1. *Inst. de donat.*

(18) Hinc ratio dubitandi sumitur. Videbatur enim legatario adquiri actio, cum prius quid filio defuncti in vita accidisset. *Eclog. ibid.*

(19) Ratio decidendi sumpta a communi loquendi sermone.

(20) V. *l.* 126. *supr. h. t.*

(21) Superlativa (ut optimus maximus, supremus) pro positivis interdum accipiuntur.

(22) Vide *l.* 162. *supr. h. t. l.* 1. §. 1. *supr. de bon. poss. secundum tabul.*

(23) Vide *l.* 204. *infr. h. t.*

(24) Adde *l.* 14. §. 2. *supr. de ædilitio Ed.*

(25) Filia est enim posthuma. vid. *l.* 5. *l.* 6. *supr. de test. tut.* §. *ult. Inst. qui test.* de filiabus, adde *l.* 116. *supr. l.* 220. *in fin. infr. h. t. l.* 17. *supr. de leg.* 1.

(26) *l.* 16. *in fin. supr. de test. tut.*

(27) Partitio species erat legati. de qua vide §. 5. *circa fin. Inst. de fideic. hered.* hinc illa formula apud Ulpian. 24. §. 25. Cum Titio hereditatem meam partito, dividito. De legato partiario vide Cic. 2. *de leg.* De certæ partis legato, adde *l.* 8. *in fin. l.* 76. *supr. de leg.* [illegible] sed tamen Græci hic legunt, μέρος, id est, partem seu portionem, unde sequitur mox *infr. partem vicesimam et tertiam portionem.* De partitionis legato, adde, quæ scripsi ad Theophil. §. 5. *Inst. de fideic. her.* et de stipulationibus partis et pro parte, Paul. 4. *sent.* 3. §. 1.

(28) Portionem qui dicit, nec adjecit quotam, dimidiam significat. 2. *Eclog.* 2. *c.* 165. *l.* 43. *supr. de usufr.* facit *lex* 25. *l.* 60. *supr. eod. l.* 34. *in fin. supr. de leg.* 1.

§. 2. *Habere* (1), sicut pervenire (2), cum effectu accipiendum est.

Venisse ad heredem.

165. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

VEnisse ad heredem nihil intelligitur, nisi deducto (3) ære alieno.

Urbana, vel rustica familia. 1. *Pernoctare.*

166. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

URbana familia, et *rustica*, non loco (4), sed genere (5) distinguitur; potest enim aliquis dispensator non esse servorum urbanorum numero, veluti is, qui rusticarum (6) rerum (7) rationes dispenset, ibique habitet, non multum abest a villico: insularius (8) autem urbanorum numero est: videndum tamen est, ipse dominus quorum loco quemque habuerit: quod ex numero (9) familiæ, et vicariis (10) apparebit.

§. 1. *Pernoctare* extra (11) Urbem intelligendus est, qui nulla parte noctis in Urbe est. *Per* (12) enim totam noctem significat.

Carbo, lignum, titio, lignum coctum, sulphuratum, ad faces paratum.

167. ULPIANUS lib. 25. ad Sabinum.

CArbonum (13) appellatione materiam non (14) contineri: sed an lignorum? et fortassis quis dicet, nec lignorum, non enim lignorum gratia habuit (15). † Sed et titiones, et alia ligna cocta, ne fumum faciant, utrum ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus? Et magis est, ut proprium genus habeatur. † *Sulpurata* (16) quoque de ligno æque eandem habebunt definitionem. † Ad faces (17) quoque parata non erunt lignorum appellatione comprehensa, nisi hæc fuit voluntas. † Idem et de nucleis olivarum, sed et de balanis (18) est, vel si qui alii nuclei. † De pinu (19) autem integri strobili (20) ligni appellatione continebuntur.

De palis et perticis.

168. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

PAli (21) et perticæ in numerum materiæ (22) redigendi sunt, et ideo lignorum appellatione non continentur.

Optimus maximusque.

169. IDEM lib. 5. ad Sabinum.

NOn tantum in traditionibus (23), sed et in emptionibus (24) et stipulationibus (25), et testamentis (26) adjectio hæc, *Uti optimus* (27) *maximusque est*, hoc significat, ut (28) liberum præstetur prædium, non ut etiam servitutes ei debeantur.

Heres.

170. ULPIANUS lib. 53. ad Sabinum.

HEredis appellatione omnes (29) significari successores credendum est, etsi verbis non sint expressi.

Pervenisse.

171. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

PErvenisse (30) ad (31) te recte dicitur, quod per te ad alium pervenerit, ut in hereditate, a liberto per patronum filiumfamilias patri ejus adoptivo adquisita, responsum est.

Libertus.

172. ULPIANUS lib. 38. ad Sabinum.

LIberti (32) appellatione etiam libertam contineri placuit.

Collega, abesse.

173. IDEM lib. 39. ad Sabinum.

COllegarum (33) appellatione hi continentur, qui sunt ejusdem potestatis.

(1) *l.* 143. *supr. l.* 188. *infr. h. t. l.* 38. §. 9. *supr. de verb. obl.*

(2) Quod per alium etiam pervenit, *l.* 171. *infr. h. t.* quod est remansurum. *l.* 71. *supr. h. t.* quod deductis oneribus pervenit. *l.* 16. §. 1. *supr. ad SC. Treb.* adde *l.* 20. §. 6. *vers. item placere.* §. 18. *supr. de her. pet. l.* 2. §. 1. *supr. de her. vel act. vend. l.* 23. *supr. de act. empt. l.* 3. *supr. soluto. l.* 50. *in fin. supr. de verb. oblig. l.* 2. §. 3. *supr. de her. vel act. vend.*

(3) Adde *l.* 39. §. 1. *supr. h. t.* adde *l.* 16. §. 3. *supr. ad SC. Treb. Eclog. cap.* 166.

(4) *l.* 198. *infr. h. t. l.* 12. *supr. de supell.*

(5) Id est, opere, *l.* 99. *supr. de leg.* 3. operis, *l.* 12. §. 42. *supr. de instruct.* officiis. *l.* 65. *supr. de leg.* 2. usu urbico, *l.* 4. §. 5. *supr. de pænu.* puta, servis urbanis continentur, quos servos paterfamil. cultus sui causa habuit, *l.* 60. §. 1. *supr. de leg.* 3. hinc urbana penus, *l.* 4. §. 5. *supr. de pen.* urbana supellex. *l.* 12. *supr. de supell.*

(6) Adde *l.* 12. §. 42. *supr. de instructo.*

(7) *Al.* qui rusticorum rationes dispenset.

(8) Insularius, custos insulæ, *l. ult. supr. de off. præsid. l.* 16. §. 1. *supr. de usu* et *habit.* insula ædificium, proprio ambitu separatum ab aliis.

(9) Adde et libello familiæ et cibariis, *l.* 99. *in fin. pr. supr. de leg.* 3.

(10) Cibariis, Cuj. *Inst. de servit. arg. l.* 99. *supr. de leg.* 3. Alii legunt *vicarios*, ut eos, qui in vicis habitant, intelligas: alii urbicariis.

(11) Pernoctare extra urbem est nocte integra urbe abesse. Præsidi abnoctare extra provinciam non licet. *l.* 15. *supr. de offic. præsid.* Quæ trinoctio abnoctasset, usurpabatur. 3. Gell. 2. *in fin.* Flamen dialis non ultra binoctium pernoctare poterat. Tacit. 3.

(12) Sic pernumerare est omnes numerare. *l.* 1. §. 24. *in fin. supr. de ventre in possess.*

(13) *l.* 55. §. 7. *supr. de leg.* 3.

(14) Materia non videtur legata, carbonibus legatis. An et ligno legato, vide hanc legem, dixi ad *l.* 12. *supr. de usufr.*

(15) *Al.* hæc habuit.

(16) *d. l.* 55. §. 8. vide *l.* 52. §. 8. *supr. de furt.* sulphurata. *vulg.*

(17) *d. l.* 55. §. 9. *ad falces.* vulg.

(18) *l.* 55. §. 1. *in fin. supr. de legat.* 3. vulg. *de balariis.*

(19) *d. l.* 55. §. *ultim.*

(20) Strobyli. *Hal.* stroboli *vulg.* strobili nuclei ex pinu. Strobili etiam sunt ipsæ arbores nucleos pineos ferentes. Carduus quoque altilis seu cinara strobilus appellatur.

(21) *l.* 56. *supr. de leg.* 3. *l.* 1. §. 1. *supr. de tigno.*

(22) *l.* 12. *supr. de usufr.*

(23) *l.* 126. *supr. h. t. l.* 75. *supr. de evict. l.* 20. *supr. de adq. rer.*

(24) *l.* 75. *supr. de evict. l.* 59. *supr. de contrah. empt.*

(25) *d. l.* 59. *in verbo* non dixisti. *d. l.* 75. *ibi, nisi nominatim dixerit.*

(26) *l.* 69. §. 3. *supr. de leg.* 1. *l.* 92. *l.* 93. §. 4. *supr. de leg.* 3. *l.* 18. §. 9. *l.* 22. *supr. de instructo.*

(27) Vide *l.* 126. *supr. h. t.*

(28) His verbis, *optimus maximus*, libertas innuitur, non servitus.

(29) Vide *l.* 65. *supr. h. t.* Goth. Adde *l.* 194. *infr. de reg. jur.*

(30) *l.* 71. *l.* 164. *in fin. l.* 165. *supr. h. t. Eclog.* 2. c. 171. *l.* 2. §. 3. *supr. de hered. vel act. vend.*

(31) Hæc verba *ad te* desunt Græcis hic.

(32) *l.* 105. *supr. h. t.* adde *l.* 243. *infr. h. t. Eclog. ibid. cap.* 173.

(33) Collegæ una lecti. Varro, 5. ut puta Magistratus, *l.* 3. *C. de magistr. convenien.* contutores, concuratores, *l.* 14. *l.* 46. §. 6. *in fin. supr. de administr. et peric. tut. l.* 5. *in fin. supr. de suspect. l.* 7. *supr. rem pupilli. l.* 3. *C. de probat. l.* 2. *C. de administr. tut.* qui eadem legatione funguntur, *l.* 2. *C. de legation. lib.* 10. *tit.* 63. coheredes, *l.* 101. *supr. de solut.* qui ex eodem sunt collegio, *l.* 41. *in fin. l.* 42. *l. ultim. supr. de excus. tut. l.ult. C. de her. decur.* qui et collegiati dicuntur. *l.*9. *C. de SS. Eccles. l. pen. C. de commerc. l. un. C. de colleg.* vide *Brisson.*

§. 1. Qui extra (1) continentia urbis est, abest (2): cæterum usque ad continentia, non abesse videbitur.

Furem non esse, furto noxaque solutum esse.

174. Idem lib. 42. ad Sabinum.

Aliud est, promittere, furem (3) non esse, aliud furto noxaque (4) solutum: qui enim dicit, furem non esse, de hominis proposito loquitur: qui furtis noxaque solutum, nemini esse furti obligatum, promittit.

Facere.

175. Pomponius lib. 22. ad Sabinum.

Faciendi (5) verbo, reddendi etiam causa continetur.

Solutio.

176. Ulpianus lib. 45. ad Sabinum.

Solutionis (6) verbo satisfactionem quoque omnem accipiendam placet: solvere dicimus eum (7), qui (8) fecit, quod facere promisit.

Cavillatio, σωρίτης.

177. Idem lib. 47. ad Sabinum.

Natura (9) cavillationis (10), quam Græci σωρίτην (11) (id est, *acervalem syllogismum*) appellaverunt, hæc est, ut (12) ab evidenter veris (13), per brevissimas mutationes (14), disputatio ad ea, quæ evidenter falsa sunt, perducatur.

Pecunia. 1. Hereditas. 2. Actio, petitio, persecutio. 3. Debuit.

178. Idem lib. 49. ad Sabinum.

Pecuniæ (15) verbum non solum numeratam pecuniam complectitur: verum omnem (16) omnino pecuniam, hoc est omnia corpora: nam corpora quoque pecuniæ appellatione contineri, nemo est, qui ambiget.

§. 1. *Hereditas* juris (17) nomen est, quod et accessionem (18) et decessionem in se recipit: hereditas autem vel maxime fructibus augetur.

§. 2. *Actionis* (19) verbum et speciale est et generale: nam omnis actio dicitur, sive (20) in personam, sive in rem sit petitio: sed plerumque actiones personales solemus dicere: petitionis autem verbo in rem actiones significari videntur: persecutionis (21) verbo extraordinarias (22) persecutiones puto contineri, utputa fideicommissorum, et si quæ aliæ sunt, quæ non habent juris ordinarii executionem.

§. 3. Hoc verbum, *debuit* (23), omnem omnino actionem comprehendere intelligitur, sive civilis, sive honoraria, sive fideicommissi fuit persecutio.

Quanti erit, quanti esse paret.

179. Idem lib. 51. ad Sabinum.

Inter hæc verba, *Quanti ea res erit*, vel *Quanti* (24) *eam rem esse paret*, nihil interest: in utraque enim clausula placet veram (25) rei æstimationem fieri.

Tugurium. 1. toga.

180. Pomponius lib. 30. ad Sabinum.

Tugurii (26) appellatione omne ædificium, quod rusticæ magis custodiæ convenit, quam urbanis ædibus, significatur.

§. 1. Ofilius ait, tugurium a tecto (27), tanquam tegularium esse dictum, ut toga, quod ea tegamur.

Pertinere.

181. Idem lib. 35. ad Sabinum.

Verbum illud *pertinere* (28) latissime patet: nam et eis rebus petendis aptum est, quæ dominii nostri sint, et eis quas jure aliquo possideamus, quamvis non sint nostri dominii: pertinere ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum causa sint, sed esse possint.

(1) *l. 199. infr. h. t.*

(2) *l. 2. supr. l. 199. infr. h. t. l. 5. l. 6. supr. de procurat.* adde Cujac. 7. *obs.* 34. abesse in jure, *d. l. 5. d. l. 6. l. 4. §. 5. supr. de damno.* a tribunali, *l. 51. §. 4. §. 5. supr. de fideic. libert.* Absunt, qui se non exaudiunt, *l. 1. in princ. supr. de verber. obl.* qui in eadem provincia non sunt, *l. ultim. C. de præscr. longi.* qui tacent, somno aut morbo impediti, *l. 1. in fin. supr. de auct. tut.* qui animo non sunt præsentes. Vide *l. 124. in fin. infr. de regulis jur.* qui non sunt in eo loco, in quo petuntur: qui capti sunt a latronibus. *l. 199. infr. h. t.*

(3) *l. 205. infr. h. t. l. 19. §. 1. l. 31. §. 1. supr. de ædilit.*

(4) Noxa solutus, qui noxæ nomine non tenetur, etiam si aliquando noxam admisit. Noxa solutus, *l. 17. §. 17. supr. de ædilit. l. 72. §. 5. supr. de act. empt. l. ultim. supr. de rer. permut. l. 45. §. 1. supr. de leg.* 1. furti noxæque solutus, *l. 3. supr. familiæ.*

(5) *Faciendi* verbo redditio continetur. *Eclog. ibid. c.* 175. adde *l. 58. supr. h. t.* facere est etiam sollicitare, *l. 50. supr. de pactis.* dare, *l. 73. supr. de legat.* 1. mandare, donare, solvere, numerare, judicare, ambulare, *l. 218. infr. h. t.* efficere, quo minus per te non stet, *l. 23. in fin. supr. de condit. instit.* aliud, quam reficere, *l. 3. §. 15. supr. de itinere.* quam pronunciare. *l. 48. §. 3. supr. de ædilit.*

(6) Vide *l. 54. supr. de solutionibus. l. 6. §. 1. in fin. supr. de muner.* Goth. Adde *l. 4. supr. de negot. l. 4. supr. de fidejussor. l. 22. supr. de solution. l. 34. infr. de regulis juris.* Ans.

(7) *l. 114. supr. h. t.*

(8) *Al.* qui id fecit.

(9) Id est, proprium quarto modo. de quo dixi ad *l. 10. in fin. supr. de justitia. et l. 14. C. de test.*

(10) *l. 233. infr. h. t. l. 65. infr. de regulis.* vide ad *l. 88. supr. ad leg. Falcid.* 1. Gell. 1. *l. 1. supr. de Carboniano.*

(11) 2. *Eclog.* 2. *cap.* 177. σόφισμα. *Hal.* σοφιστικήν. *al.* Cicero *in Hortensio.* Tu Pseudomenon et Soritam increpas. et *in Lucullo.* De Sorite aut Pseudomeno. Idem Cicero, 4. *Academic. et* 2. *de divinat.* Augustinus *contra Academicos.* Inde Pseudomeni et Soritæ, Hieronymus *in Ruffinum.* Soritarum gradus, pseudomeni argutiæ: et *in Amos*: Pseudomenis atque Soritis. vide Cujac. 5. *ad African. fol.* 54. adde Senecam 5. *de benefic.* 19. *et* 11. *epist.* 83. *et* 6. *epist.* 48. Laertium *in Zenone*: Lucianum *in mortuorum Dialogis.*

(12) Vide Senecam 5. *de benefic.* 19.

(13) Sorites ex veris falsum efficere conatur; verbi gratia: heres estne successor? utique. quid legatarius? is quoque. Titius estne legatarius? certe: igitur Titius est heres, At contra ex falsis verum sequi potest. Omne prædium in jure consistit; omnis servitus est prædium; ergo omnis servitus in jure consistit. vide Cujac. *d. loco.*

(14) Interrogationum scilicet. est enim ea natura soritis.

(15) *Pecuniæ* verbum quam late pateat, adde ex Aristotele, 4. *Ethic.* 1.

(16) *l. 5. l. 88. l. 97. supr. l. 222. infr. h. t. l. 64. in fin. supr. soluto. l. pen. C. de constituta pecunia* 2. *Eclog.* 2. *cap.* 178. vide Ferrandum, 1. *explicationum* 54.

(17) *l. 50. supr. de her. petit.*

(18) *l. 20. §. 3. in fin. supr. de her. petit.*

(19) Vide *l. 42. §. 1. l. 52. l. 53. supr. de obl. l. 9. C. de her. vel act.*

(20) *l. 28. l. 37. supr. de obl.*

(21) *d. l. 28. l. 3. §. 6. supr. de bon. possess. l. 23. supr. ratam rem.*

(22) Id est, prætorias. *d. l. 27.*

(23) Vide *l. 108. supr. h. t.*

(24) *l. 193. infr. h. t.*

(25) *d. l. 193. infr. h.t. l. 7. §. 2. supr. quod falso tut.* vide *l. 38. §. 2. supr. de verb. obl. l. 4. §. 11. supr. vi bon. rapt.*

(26) Tugurium Græci καλύβη. 2. *Eclog.* 2. *c.* 180.

(27) Vel tegendo. Solent enim pastores tugurium tegendi sui causa facere. Rustici *Capannam* vocant, quod unum tantum capiat. 15. Isidor. 12. ubi de casa, de tesquis et magalibus tractat.

(28) *l. 70. in fin. supr. h. t. l. 9. §. 3. supr. de reb. auct. jud. l. 53. §. 1. supr. de oblig.* 2. *Eclog.* 2. *c.* 182. Pertinentiarum appellatione quæ contineantur, vide apud Socin. *reg.* 295.

Peculium, bona.

182. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

[PAterfamilias (1)] liber peculium non potest habere (2), quemadmodum nec servus bona (3).

Taberna.

183. IDEM lib. 28. ad Edictum.

TAbernæ (4) appellatio declarat omne utile ad habitandum (5) ædificium, nempe ex eo (6), quod tabulis (7) cluditur (8).

Tabernacula, contubernales.

184. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

INde (9) tabernacula (10), et contubernales (11) dicti sunt.

Taberna instructa.

185. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

INstructam (12) autem tabernam sic accipiemus, quæ et rebus (13) et hominibus ad negotiationem paratis constat.

Commendare.

186. IDEM lib. 30. ad Edictum.

COmmendare nihil aliud est, quam deponere (14).

Exigere.

187. IDEM lib. 32. ad Edictum.

VErbum *exactæ* (15) *pecuniæ*, non solum ad solutionem referendum est: verum etiam ad delegationem.

Habere. 1. Cavere.

188. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

HAbere duobus (16) modis dicitur, altero jure dominii, altero, obtinere (17) sine interpellatione id, quod quis emerit.

§. 1. *Cautum* (18) intelligitur, sive personis, sive rebus cautum sit.

Facere oportere.

189. IDEM lib. 34. ad Edictum.

FAcere (19) *oportere*, et hanc significationem habet, ut abstineat quis ab eo facto, quod contra conventionem fieret, et curaret, ne fiat.

Provinciales.

190. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

PRovinciales (20) eos accipere debemus, qui in provincia domicilium [habent], non eos, qui ex provincia oriundi sunt.

Divortium. Repudium.

191. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

INter divortium (21) et repudium (22) hoc interest, quod repudiari etiam futurum matrimonium potest: non recte autem sponsa divortisse dicitur: quod divortium ex eo dictum est, quod (23) in diversas partes eunt, qui discedunt.

Plurisve.

192. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum

HÆc adjectio (24), *plurisve* (25), non infinitam pecuniam continet, sed modicam, ut taxatio hæc, *Solidos decem plurisve*, ad minutulam summam referatur.

Quanti paret esse.

193. IDEM lib 38. ad Edictum.

HÆc verba, *Quanti* (26) *eam rem paret esse*, non (27) ad quod interest, sed ad rei æstimationem (28) referuntur.

Donum, munus.

194. ULPIANUS lib. 43. ad Edictum.

INter donum et munus (29) hoc interest, quod (30) inter genus et speciem: nam genus (31) esse donum Labeo a donando dictum, munus speciem, nam munus esse donum cum causa, utputa natalicium, nuptalicium (32).

(1) Recte hæc particula addita est. Liber peculium habere potest, ut filiusfamilias: Paterfamilias non item. Liber juris paterni esse potest. Paterfamilias dicitur, qui sui j ris est.

(1) Sed patrimonium. *l.* 195. §. 2. *infr. h. t.* nisi peculii nomine abutamur, qua voce intelligere possumus, quidquid habemus, censum nostrum, fortunas nostras, substantiam nostram, *l.* 16. *supr. ad SC. Trebell.* patet enim latissime peculii appellatio. *l.* 79. §. 1. *supr. de leg.* 3.

(3) Servus bona non habet. *l.* 13. *supr. ex quib. caus. major.*

(4) Taberna Græcis σκηνή. 2. *Ecl. c.* 183.

(5) *l.* 7. *supr. de instructo.* hinc taberna argentaria, *l.* 32. *supr. de contrah. empt.* lanionis. *l.* 2. §. 24. *supr. de orig. jur.* ferraria, *l.* 88. *supr. de leg.* 2. casearia, *l.* 8. §. 5. *supr. si servit. vindicet.* 7. Columell. 8. 21. Plin. 42. cauponaria, *l.* 13. *supr. de instruct. l.* 43. *supr. de ritu.* instructa, *l.* 185. *infr. h. t.* adde *l.* 34. *supr. de pign.* institoria, *l.* 3. *l.* 18. *supr. de instit.* pistrinaria, *l.* 15 *supr. de instruct.* purpuraria, *l.* 91. §. 2. *supr. de leg.* 3. hinc tabernarius, *l.* 52. §. 1. *supr. ad l. Aquil.*

(6) Grot. legit, *nam ex eo.* et connectit cum *l. seq. Flor. spars. hic.* S. L.

(7) 15. Isid. 2. Festus in dictione, *Tabernacula.*

(8) Clauditur. *Hal.* claudatur, *vulg.* cluditur: hinc arca clusa, *l.* 26. *supr. depositi.* clusi homines. *l.* 3. §. 6. *supr. de SC. Silaniano.*

(9) Unde. *Hal. vulg.*

(10) Festus in voce *tabernacula.*

(11) Contubernales, ut commilitones, *l.* 21. §. 1. *supr. commodat.* (inde extra contubernium agere, *l.* 5. §. 6. *supr. de re militari.*) servi domestici, *l. ultim. supr. de damno.* servorum conjuges. *l.* 12. §. 33. *supr. de instr.*

(12) Ευτρεπιζόμενον ἐργαστήριον. *Eclog. ib. c.* 147. *l.* 34. *supr. de pign.*

(13) Instructa taberna his duobus censetur, rebus et hominibus.

(14) *l.* 24. *l.* 26. *supr. depositi.* temporis causa. hinc corpus commendari, *l.* 14. §. 4. *supr. de relig.* commendare aliquem, charum habere, *l.* 12. §. 12. *supr. mandati.* et commendatitiæ literæ. *l.* 65. *supr. de adquir. rer.* Eo verbo non relinquitur libertas. *l.* 12. *C. de fideic. lib.* Apud Canonistas duo commendarum genera: unum in titulum, alterum in custodiam.

(15) Exigere est petere. *l.* 44. *in fin. supr. soluto. l.* 15. *l.* 25, *supr. de liberation. l.* 16. *C. ad l. Falcid.* Exegisse intelligitur, qui delegatum admisit. Solvit enim qui delegat. *l.* 8. §. 3. *supr. ad SC. Vell.*

(16) *l.* 38. §. 9. *supr. de verb. obl.*

(17) Habere licere. *d. l.* 38.

(18) Cavere est fidejussorem dare, vel pignus. vid. *l.* 3. *C. h. t.*

(19) Facere non oportere. *vulgat. Hal.*

(20) Επαρχιῶται. 1. *Ecl.* 2. *c.* 188. hinc legati provinciales. *l.* 35. *in fin. supr. de tut. vel curat. dat.* res provinciales, *l.* 35. *supr. de hered. instit.*

(21) Vide *l.* 101. §. 1. *supr. h. t.*

(22) Græci διαζύγιον. 6. *Harm.* 3.

(23) Adde 9. Isid. 8. et *l.* 2. *supr. de divortiis.*

(24) Instrumentis apponi solita. 2. *Eclog.* 2. *c.* 189.

(25) l. 232. *infr. h. t.* de his verbis *quanto minus*, vide *l.* 32. *l.* 50. *supr. h. t.* Goth. De effectu verborum, *plus minusve*, vide Menoch. *de arbitr. lib.* 1. *quæst.* 95. Ans.

(26) *l.* 179. *supr. h. t.*

(27) Imo ad id quod interest. *l.* 3. *in fin. supr. uti possid. l.* 1. §. *hæc verba.* 5. *supr. ne vis fiat. l.* 8. *in fin. supr. rat. rem haberi.*

(28) *l.* 179. *supr. h. t. l.* 4. §. 11. *supr. vi bonor. rapt.* 2. *Ecl.* 2. *c.* 190.

(29) *l.* 214. *infr. h. t.*

(30) Differunt genere, vide *l. ult. supr. de instructo.*

(31) Imo species est. *l.* 214. *infr. h. t.*

(32) Nuptiarum. *vulg. Hal.*

De sexu masculino, et fœminino. 1. Familiæ.

195. Idem lib. 46. ad Edictum.

PRonunciatio sermonis in sexu masculino ad utrumque (1) sexum plerumque (2) porrigitur.

§. 1. Familiæ (3) appellatio qualiter accipiatur, videamus. Et quidem varie accepta est: nam et in res et in personas deducitur. † In res (4), utputa in Lege XII. Tabularum his verbis, *adgnatus* (5) *proximus familiam* (6) *habeto.* † Ad personas autem refertur familiæ significatio ita, cum de patrono et liberto loquitur lex: *ex* (7) *ea familia*, inquit, *in eam familiam.* et hic de singularibus personis legem loqui constat.

§. 2. Familiæ (8) appellatio refertur et ad corporis cujusdam significationem, quod aut jure proprio ipsorum, aut communi universæ cognationis continetur. † Jure proprio familiam dicimus plures personas, quæ sunt sub unius potestate, aut natura (9), aut jure subjectæ, utputa patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum sequuntur, utputa nepotes et neptes, et deinceps. Pater autem familias appellatur, qui (10) in domo dominium habet: recteque hoc nomine appellatur, quamvis (11) filium non habeat: non enim solam personam ejus, sed et jus demonstramus. Denique et pupillum patremfamilias appellamus, et cum paterfamilias moritur, quotquot capita ei subjecta fuerint, singulas familias incipiunt habere: singuli enim patrumfamiliarum nomen subeunt: idemque eveniet et in eo, qui emancipatus est: nam et hic sui (12) juris effectus propriam familiam habet. † Communi jure familiam dicimus omnium adgnatorum: nam etsi, patrefamilias (13) mortuo, singuli singulas familias habent; tamen omnes, qui sub unius potestate fuerunt, recte ejusdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo et gente proditi sunt.

§. 3. Servitutum (14) quoque solemus appellare familias, ut in Edicto Prætoris ostendimus sub titulo de furtis, ubi Prætor loquitur de familia Publicanorum (15); sed ibi non omnes servi, sed corpus quoddam servorum demonstratur, hujus rei causa paratum, hoc est, vectigalis causa: alia autem parte Edicti omnes servi continentur; ut de hominibus coactis (16), et vi bonorum raptorum (17): item redhibitoria (18), si deterior res reddatur emptoris opera, aut familiæ ejus, et (19) Interdicto, unde (20) vi, familiæ appellatio omnes servos comprehendit: sed et filii continentur.

§. 4. Item appellatur familia plurium personarum, quæ ab ejusdem ultimi genitoris sanguine proficiscuntur: sicuti dicimus familiam Juliam, quasi a fonte quodam memoriæ.

§. 5. Mulier (21) autem familiæ suæ, et (22) caput, et finis (23) est.

196. Gajus lib. 16. ad Edictum provinciale.

FAmiliæ appellatione et ipse Princeps familiæ continetur.

§. 1. Fœminarum (24) liberos in familia earum non esse, palam est: quia qui nascuntur, patris, non (25) matris familiam sequuntur.

Indicasse.

197. Ulpianus lib. 50. ad Edictum.

INdicasse (26) est detulisse, arguisse, accusasse, et convicisse.

Urbana prædia.

198. Idem lib. 2. de omnibus Tribunalibus.

URbana (27) prædia, omnia ædificia accipimus non solum ea, quæ sunt in oppidis, sed et si forte stabula sunt, vel alia meritoria in villis, et in vicis: vel si prætoria (28) voluptati tantum deservientia: quia urbanum prædium non (29) locus facit, sed materia (30). Proinde hortos quoque, si qui sunt in ædificiis constituti, dicendum sit urbanorum appellatione contineri. † Plane si plurimum horti in reditu (31) sunt, vinearii forte, vel etiam olitorii, magis hæc non sunt urbana.

Absens.

199. Idem lib. 8. de omnibus Tribunalibus.

ABsentem (32) accipere debemus eum, qui non est eo loci (33), in quo loco petitur: non enim trans mare absentem desideramus, et si forte extra continentia

(1) *l.* 1. *supr. h. t. l.* 7. §. 1. *supr. de jurisd. l.* 62. *in fin. l.* 65. §. 6. *supr. de leg.* 3. 2. *Ecl.* 2. *c.* 193.

(2) Id est, ut sæpius; non tamen semper.

(3) Adde *l.* 40. §. 2. *supr. l.* 196. *infr. h. t. l.* 71. *in fin. supr. de leg.* 2. *l.* 1. §. 18. *supr. de vi et vi.*

(4) Familia, pro rebus interdum accipitur. 2. *Eclog.* 2. *c.* 199.

(5) Id est, agnati proximi, quamvis singulari numero. §. 5. *Inst. de leg. adgn. success.* facit *l.* 17. §. 1. *supr. de leg.* 1.

(6) Dixi ad Ulp. 26. §. 1. *in fin.*

(7) Vide §. 4. *Inst. de bon. poss.*

(8) Vide Ræward. 5. *variar.* 1.

(9) Adde *l.* 4. *supr. de statu hom.*

(10) Vide *l.* 182. *supr. h. t.*

(11) Dixi ad Ulp. 4. §. 1.

(12) Vide *l.* 4. *supr. de his, qui sunt sui juris.*

(13) Notæ regulam.

(14) *Al.* servorum.

(15) De familia publicanorum, vide *l.* 1. *in pr.* §. 5. *supr. de publican.*

(16) De familia vi bona rapientium. *l.* 2. *supr. vi bon. rapt.*

(17) *d. l.* 2. §. 14.

(18) *l.* 1. §. 1. *vers. si quid autem. l.* 25. §. 1. *et* 2. *l.* 31. §. 15. *supr. de ædilit.*

(19) Et in Interdicto. *Hal.*

(20) *l.* 1. §. 15. 16. 17. *et* 18. *supr. de vi et vi.*

(21) Mulieris etiam significatione continentur virgines, *l.* 81. *supr. de leg.* 3. tametsi usus obtinuit, nuptas mulieres appellari. Serv. 2. *Æneid.* adde *l.* 25. §. 9. *supr. de auro.* Tertull. *lib. de velandis virginibus.*

(22) Ulpian. 4. §. 1.

(23) Quia filiarum liberi in ejus familia non sunt: quoniam qui nascuntur, patris non matris familiam sequuntur. *l.* 196. *in fin. infr. h. t.*

(24) Quid ita? Fœminæ, familiæ alicujus duces esse non possunt. Nam qui ex ea nascuntur justi liberi, patris, non ejus familiam sequuntur: familiæque paternæ nomen ferunt, non maternæ. hoc ideo, quod in fœminam nullum jus adgnationis transeat, et neque suos heredes habeant. *l.* 13. *supr. de suis.* vide Ræward. in *l.* 54. *infr. de reg. jur.*

(25) A patre familiæ nomen accipimus, non a matre: hinc adgnatio. §. 1. *Inst. de legit. adgnat.* vid. tamen, quæ notavi ad *l.* 1. §. 1. *supr. ad municip.*

(26) Indicat qui arguit, accusat, convincit, 2. *Eclog.* 2. *cap.* 196. adde *l.* 3. §. 13. et 14. *supr. de SC. Silan. l.* 5. *in fin. supr. de injur.*

(27) Urbana prædia, *Ecl. ibid. c.* 197. adde *l.* 166. *supr. l.* 211 *infr. h. t. l.* 1. *supr. comm. præd. l.* 13. *supr. de fundo dot.* §. 1. *Inst. de servit.*

(28) ἐπαύλια τέρψει μόνον δουλεύοντα. *Eclog. ibid.* vid. quæ notavi ad *l.* 34. §. 3. *supr. de leg.* 2. vid. *Nov.* 7. c. 3. §. 1. *Novell.* 84. c. 1.

(29) *l.* 16. *C. de præd. et aliis rebus min.*

(30) Id est, usus. vid. quæ notavi ad *l.* 166. *supr. h. t.*

(31) Horti, qui in reditu sunt, rusticorum prædiorum magis sunt, quam urbanorum.

(32) Absens quis, *Eclog. ibid. c.* 198. vid. Cujac. 7. *obs.* 34. adde *l.* 13. §. 1. *l.* 173. *in fin. supr. eod. l.* 5. *et* 6. *supr. de procur.* Goth. Adde *l. final. C. de long. temp. præscript.* §. 1. *Inst. de usucap.* Ans.

(33) *l.* 4. §. 5. *supr. de damno.*

Urbis sit, abest: cæterum usque ad continentia (1) non abesse videbitur, si non latitet.

§. 1. Abesse non videtur, qui ab hostibus captus est (2), sed qui a latronibus detinetur.

Noxa.

200. Julianus lib. 2. Digestorum.

HÆc stipulatio, *Noxis* (3) *solutum præstari*, non existimatur, ad eas noxas pertinere, quæ publicam exercitionem et coërcitionem capitalem habent.

Filius, pater.

201. Idem lib. 81. Digestorum.

JUsta interpretatione recipiendum est, ut appellatione filii (4), sicuti filiamfamilias contineri sæpe respondebimus, ita et nepos videatur (5) comprehendi. † Et *patris* (6) nomine avus quoque demonstrari intelligatur (7).

De sumptu ex voluntate testatoris faciendo.

202. Alfenus Varus lib. 2. Digestorum.

CUm in testamento scriptum esset, ut heres in funere, aut in monumento duntaxat aureos centum consumeret: non (8) licet minus consumere: si amplius vellet, licet (9): neque ob eam rem contra testamentum facere videtur.

Domus, usu suo.

203. Idem lib. 7. Digestorum.

IN lege censoria (10) portus Siciliæ ita scriptum erat: *Servos, quos domo quis ducet, suo* (11) *usu, pro his portorium ne dato.* Quærebatur, si quis a Sicilia servos Romam mitteret fundi instruendi causa, utrum pro his hominibus portorium dare deberet, necne? Respondit, duas esse in hac scriptura quæstiones? primam, quid esset, *domum* ducere: alteram, quid esset, *suo usu* ducere. † Igitur quæri soleret, utrum ubi quisque habitaret, sive in Provincia, sive in Italia, an duntaxat in sua cujusque patria *domus* esse recte dicetur? Sed de ea re constitutum esse, eam domum (12) unicuique nostrum debere existimari, ubi quisque sedes et tabulas (13) haberet, suarumque rerum constitutionem fecisset. † Quid autem esset, *usu* (14) *suo*, magnam habuisse dubitationem: et magis placet, quod victus cui (15) causa paratum est, tantum contineri. Itemque, de servis eadem ratione quæri, qui eorum usus sui causa parati essent: utrum dispensatores (16), insularii, villici, atrienses, textores, operarii quoque rustici, qui agrorum colendorum causa haberentur, ex quibus [agris] paterfamilias fructus caperet, quibus se toleraret (17), omnes denique servos, quos quisque emisset, ut ipse haberet, [atque eis ad aliquam rem uteretur,] neque ideo emisset, ut venderet? Et sibi videri, eos demum *usus sui causa* patremfamilias habere, qui ad ejus corpus (18) tuendum, atque ipsius cultum præpositi destinatique essent: quo in genere junctores (19), cubicularii, coci, ministratores, atque alii, qui ad ejusmodi usum parati essent, numerarentur.

Puer.

204. Paulus lib. 2. Epitomarum [Alfeni].

PUeri (20) appellatio tres significationes habet: Unam, cum omnes servos (21) pueros appellaremus: Alteram, cum puerum contrario nomine puellæ (22) diceremus: Tertiam, cum ætatem puerilem (23) demonstraremus.

Pomum.

205. Idem lib. 4. Epitomarum Alfeni.

QUi fundum vendidit, pomum (24) recepit: nuces (25)

(1) *l.* 173. *in fin. supr. h. t.* ut sunt horti. vid. quæ scripsi ad *l.* 4. §. 5. *supr. de penu.*

(2) Captus non est civium numero, ideoque evenit, ut captivitate tutoris tutela finiatur. *l.* 14. §. 2. *supr. de tutelis.* Cum ergo dicimus absentem tutorem dari posse, hostium potitum hac appellatione non includimus.

(3) Noxis solutus. vid. *l.* 174. *supr. h. t.*

(4) Filii appellatione filiafam. et nepos comprehenduntur. *l.* 84. *l.* 116. *supr. l.* 220. §. 1. *infr. eod. Ecl. ibid. c.* 200.

(5) Imo non videtur comprehendi. *l.* 6. *supr. de testam. tut.*

(6) Patris nomine avus comprehenditur. *Eclog. ibid. c.* 201.

(7) Excipe *l.* 44. §. 1. *et* 2. *supr. de ritu.*

(8) Quid, si minus consumpserit? reliqua summa heredibus proficiet. *l.* 88. §. 1. *supr. de leg.* 2.

(9) Non tamen in eo casu id, quod plus expendit, repetet, *l.* 31. §. 4. *supr. de neg. l.* 50. §. 1. *supr. de hered. pet. l.* 5. *supr. mandati.* adde *l.* 5. §. 15. *supr. de don. int. vir.*

(10) Censoria lex dicta est non a censu, ut Accursius putat, sed a censoribus quorum munus erat portoria et vectigalia locare. vide Plin. 33. *c.* 4. Festum *in produit.* Liv. 4 de censura loquens, Sub ditione ejus sunt vectigalia populi Romani. Cicero 1. *ad Attic.* 14.

(11) *l.* 5. *C. de vectigal. et commiss.* Goth. Vid. *l.* 28. *supr. de auro et arg. leg.* Ans.

(12) Domus appellatione quid intelligatur, vid. *l.* 1. §. 2. *supr. de agnosc. lib. l.* 5. §. 2. *supr. de injur. l.* 7. *C. de incolis.* 1. Harm. 2. §. 8. *l.* 27. *supr. ad municip.*

(13) Fuit prisci instituti, unumquemque domestica sibi ratione tabulas conficere, quas Græci Ephemeridas appellant; Latine diaria. vid. 5. Gell. 18. Budæus tabularum nomine instrumenta, rerum ac fortunarum patrisfam. summam continentia intelligit ex *l.* 6. *C. de incolis.*

(14) Usu suo ducere, est victus sui causa ducere. vid. *l.* 28. *supr. de auro.* adde *l.* 43. *supr. h. t.*

(15) *Al.* Sui.

(16) *l.* 166. *supr. h. t.*

(17) Tolerare est διαζῆν, ἀποζῆν.

(18) Usus nostri causa habemus, quæ parata sunt ad corpus tuendum, ejusque cultum. vid. *l.* 166. *l.* 198. *supr. h. t.*

(19) Actores. *Hal.* unctores. sic Arrianus inter mancipia, usus patrisfam. causa parata, numerat ἀλείπτην. Plautus *in Trinummo*, *Ducitur familia tota, vestispici, unctor, auri custos.* Martial. 13. *Atque olei stillam donaret Opelicus unctor.* Antiqua inscriptio, Aurelius Eros unctor: sed tamen in antiquis glossis, junctor est ζεύκτης, qui jungit mulas ad rhedam, et qui mulio vel lecticarius, *l.* 99. §. 2. *et* 4. *supr. de leg.* 2. Hinc carruca cum junctura apud Paul. 3. *sent.* vide Cujac. 14. *obs.* 3.

(20) Pueri appellatione, servus: pueri masculi, ætas puerilis significatur.

(21) Pueri pro servis accipiuntur. Varro *apud Nonium*: vix vulgus confluit non furiarum, sed puerorum atque ancillarum.

(22) *l.* 163. *in fin. supr. h. t.* Pueris legatis, puellæ ideo non debentur. *l.* 81. *supr. de leg.* 3.

(23) Puer, filius impubes, *l.* 41. §. 4. *supr. de leg.* 3. *l.* 36. *supr. de statulib.* et pueritia a postulando remota. *l.* 1. §. 3. *supr. de postulando.*

(24) Pomi appellatione continetur omnis fructus; edendi causa paratus, dixi ad 6. *Harm.* 2. *in Georg.* §. 3. *et* 9. Macrob. 5. *Saturn.* 19. malorum genera hæc refert: aureum, cotoneum, citreum, cocymelium, conditivum, ἐπιμηλὶς, musteum, martianum, orbiculatum, ogranum, præcox, pannuceum, punicum, Persicum quitianum, Persicum rubrum, scandianum, sylvestre, strutium, scantianum, tibur, verianum. Ibidem refert pyrorum genera. Nux pinea an pomum sit, quæsitum: sed eam rem definit Macrobius. Cum (inquit) lapidatus a populo Vatinius gladiatorium munus ederet, obtinuerat, ut ædiles edicerent, ne quis in arenam nisi pomum misisse vellet: forte his diebus Casellius consultus a quodam, an nux pinea pomum esset, respondit, Si in Vatinium missurus es, pomum est, 2. Macrob. 6.

(25) Nux est, quod foris duro tegitur, et intus habet, quod esui est: Malum vero, quod foris habet, quod est esui, durum intus. Macrob. 3. *Saturn.* 9. ubi hæc genera nucium ab eodem recensentur, Nux juglans, pontica, castanea, græca, molusca, tarentina, pinea.

et ficos (1), et uvas duntaxat duracinas (2), et purpureas (3), et quæ ejus generis essent, quas non vini causa haberemus, quas Græci τρωξίμυς (4), id est, *comestibiles* appellarent, recepta videri.

Vasa vinaria.

206. Julianus lib. 6. ex Minicio.

Vinaria (5) *vasa* proprie vasa torcularia (6) esse placet: dolia autem et serias (7) tamdiu in ea causa esse, quamdiu vinum haberent: cum sine vino esse desinerent, in eo numero non esse: quoniam ad alium usum transferri possent: velut si frumentum in his addatur: eandem causam amphorarum esse, ut cum vinum habeant, tum in vasis vinariis: cum inanes sint, tum extra numerum vinariorum sint: quia aliud in his addi possit.

Merx. de mangonibus.

207. Africanus (8) lib. 3. Quæstionum.

Mercis (9) appellatione homines (10) non (11) contineri, Mela ait: et ob eam rem mangones (12) non mercatores, sed venaliciarios (13) appellari ait: et recte.

Bona.

208. Idem lib. 4. (14) Quæstionum.

Bonorum (15) appellatio, sicut hereditatis, universitatem quandam ac jus successionis, et non singulas res demonstrat.

Coram.

209. Florentinus lib. 10. Institutionum.

Coram (16) Titio aliquid facere jussus, non videtur præsente eo fecisse, nisi (17) is intelligat: itaque si furiosus, aut infans sit, aut (18) dormiat, non videtur coram eo fecisse. † Scire autem, non etiam velle is debet: nam et invito eo recte fit, quod jussum est.

Urbanum mancipium.

210. Marcianus lib. 7. Institutionum.

Is, qui natus est ex mancipiis urbanis (19), et missus est in villam nutriendus, in urbanis servis constituetur.

Fundus, ædes, area, villa, ager.

211. Florentinus lib. 8. Institutionum.

Fundi (20) appellatione omne ædificium et omnis ager continetur: sed in usu (21) urbana ædificia, ædes rustica, villæ dicuntur. † *Locus* (22) vero sine ædificio, in urbe, area; rure autem ager (23) appellatur. Idemque ager cum ædificio fundus dicitur.

Prævaricator.

212. Ulpianus lib. 1. de Adulteriis.

Prævaricatores (24) eos appellamus, qui causam adversariis suis donant, et ex parte actoris in partem rei concedunt: a varicando enim prævaricatores dicti sunt.

Cedere diem, venire diem. 1. *Æs alienum vel suum.*
2. *Lata culpa.*

213. Idem lib. 1. Regularum.

Cedere (25) diem significat, incipere deberi pecuniam: *Venire* diem significat, eum diem venisse, quo pecunia peti possit. Ubi pure quis stipulatus fuerit, et cessit (26) et venit dies: ubi in diem, cessit dies, sed nondum venit: ubi sub conditione (27), neque cessit, neque venit dies, pendente adhuc conditione.

§. 1. *Æs alienum* (28) est, quod nos aliis debemus: æs *suum* est, quod alii nobis debent.

(1) Ficus, *Hal.* adde *l. ult.* §. 1. *supr. de tritico.* Ficuum hæ species recensentur a Macrobio, 3. *Saturn.* 20. Africa, albula, arundinea, asinastra, atra, palusca, augusta, bifera, carica, caldica, alba, nigra, calphurniana, chia, cucurbitina, duricoria, herculanea, laniana, ludia, leptolidia, marsica, numidica, pulla, pompejana, præcox, tellana.

(2) Uvæ duracinæ, Sueton. *Epistola Augusti*, c. 76. unciam panis cum paucis acinis uvæ duracinæ comedi. Sic duracina uva, ut ficus duricoria. Duracina a duricia acinorum dicitur, 14. Plin. 1. quæ propter firmitatem contra frigus durat. Uvarum ista sunt genera: Aminea, asinusca, atrusca, albuicrus, albena, apiana, apicia, hummammia, aut ut Græci dicunt βύμασθος, duracina, labrusca, melampsithia, maronia, mareotis, numentana, præcia, prannia, psithia, pilliolata, rhodia, stephanitis, venuncula, variola, lagea. Macrob. 3. *Saturn. ult.*

(3) Purpureæ uvæ: hinc vites purpureæ. Ovidius *in Metamorphosi* 8. *Et de purpureis collectæ vitibus uvæ.*

(4) Uva τρώξιμος, escaria. Plin. 14. c. 3. In pergulis feruntur uvæ escariæ. idem. *ibid.* uva cibaria.

(5) *l.* 93. §. 4. *supr. de leg.* 3. *l.* 17. *supr. de act. empt. l.* 15. *supr. de tritico.* Sunt hæc diversa: vasa, dolia, cuppæ, cuppulæ, cullei, *l.* 3. *in fin. supr. de tritic.* amphoræ, cadi, *l.* 14. *l.* 15. *d. tit.* urnalia, *l.* 16. *d. tit.* et vasa torcularia, *ut hic.* id est, torculari conjuncta: his adde navem vinariam, vini cisternam, *l.* 21. §. 1. *supr. de furtis.* lacum vini, *l.* 27. *in fin. supr. ad l. Aquil.* et serias, *infr. h. t.* adde et alia ex Catone *de re rustica*, c. 11.

(6) Torcularia vasa, *l.* 15. §. 6. *supr. de usufr.* Terent. *Heautont.* 2. *scen.* 2. id est, torculari conjuncta.

(7) *d.* §. 6. Festus *in Muries*, c. 12. Columella 18. Dolia et seriæ, cæteraque vasa ante quadragesimum diem vindemiæ siccanda sunt. Alii seriam vas fictile arbitrantur. Pers. *satyr.* 2. Seriæ tamen glossis βύττεις, vocabulum quo hodie Hetrusci utuntur. Nicetas dixit βύτζια, et interpretatur οἰνων δοχεῖα, unde dogæ glossis dicuntur, quasi δόχαι. Vopiscus *in Aureliano*, facta est ratio dogæ, cuparum et navium, dogæ capacitati. Cupæ βύττεις μεγάλας exponunt veteres glossæ, et a quibusdam gaulos vocari. Hinc Buttæ et butticellæ. vide Cujac. 9. *obs.* 26.

(8) Vid. Cuj. 3. *ad Afr. fol.* 30.

(9) Mercis appellatio 2. *Ecl.* 2. c. 207.

(10) Servos, *l.* 1. §. 1. *supr. de tributoria*, adde *l.* 66. *supr. eod. l.* 44. *supr. de ædilitio.*

(11) Mercis tamen loco haberi possunt. *l.* 73. §. 4. *supr. de leg.* 3.

(12) Σωματέμποροι, *Eclog. ibid.* Senec. 4. *de benefic.* 12. Mercator urbibus prodest: medicus, ægrotis: mango venalibus. Idem mangones (si quod est quod displicet) aliquo lenocinio abscondunt. Sic Plin. 37. gemmarum politores, mangones vocat.

(13) *l.* 1. §. 1. *supr. de tributoria. l.* 57. *supr. mandati. l.* 37. *l.* 44. §. 1. *supr. de ædilit.* qui et venalitii, *l. ult. in fin. supr. de ædil.* Hinc venalitiariam vitam exercere, *l.* 73. §. 4. *supr. de leg.* 3. qui ab his venduntur, venales, *l.* 1. *supr. de negot.* venalitii, *l.* 5. *in fin. supr. de jur. delib.* inde venalitia familia, *l.* 31. *in fin. supr. de don. int. vir.* venalitium, vectigal rerum venalium. *l.* 1. *C. de veteran. l.* 4. *C. de prox. sacr. scrin. l.* 12. *tit.* 19.

(14) Vide Cujac. 4. *ad Afr. fol.* 61.

(15) Bona universitatem demonstrant. vid. *l.* 66. *l.* 119. *supr. eod. l.* 50. *supr. de hered. pet.*

(16) *l.* 27. §. 5. *supr. de recept. qui arbitr.* De *palam* vid. *l.* 33. *supr. h. t.*

(17) Coram aliquo facere aliquid jussus, debet id facere, eo sciente et intelligente; non tamen exigitur, ut id faciat eo volente. *vers. scire. infr. h. t.*

(18) Dormiens, præsens esse non intelligitur. *l.* 1. §. 3. *supr. de adq. vel amitt. poss.*

(19) Adde *l.* 166. *supr. h. t.*

(20) Vide *l.* 60. *supr. eod.* 2. *Ecl.* 2. c. 211.

(21) *l.* 198. *supr. h. t.*

(22) *l.* 60. *supr. h. t.*

(23) Vide *l.* 27. *supr. h. t.*

(24) Vide *l.* 1. *supr. de prævaricat. l.* 1. *supr. ad SC. Turpill.*

(25) Vid. *supr. quando dies legat. ced.* Cedit dies, cum res incipit deberi: venit, si dies extat, quo peti possit, necesse est deberi: dies igitur ante cedit, quam venit. De cessione et transmissione, vide Hotom. 3. *obs.* 31.

(26) Abiit: *alii legunt*, cedit. Accedo Hotomanni sententiæ, dicentis, hanc subtilem differentiam (qua de hic agitur) non ex Ulpiani ingenio, sed ex Triboniani potius audacia fluxisse.

(27) Adde *l.* 13. §. 5. *supr. de pignorib.*

(28) Id est, nummi quos debemus, vid. *l.* 159. *supr. h.t.* vid. Cujac. 7. *obs.* 33.

§. 2. *Lata* (1) *culpa* est nimia negligentia, id est, non intelligere, quod omnes intelligunt.

Munus, donum.

214. MARCIANUS lib. 1. Publicorum judiciorum.

MUnus (2) proprie est, quod necessarie (3) obimus, lege, more, imperiove ejus, qui jubendi habet potestatem. ✝ *Dona* (4) autem proprie sunt, quæ nulla necessitate (5) juris, officii, sed sponte præstantur: quæ si non præstentur, nulla reprehensio est: et si præstentur, plerumque laus inest: sed in summa in hoc ventum est, ut (6) non (7) quodcunque munus, id et donum accipiatur: at (8) quod donum fuerit, id munus recte dicatur.

Potestas.

215. PAULUS lib. sing. ad Leg. Fusiam Caniniam.

POtestatis verbo plura (9) significantur, in persona Magistratuum (10) *imperium*, in persona liberorum (11) *patria potestas*: in persona servi (12) *dominium*. ✝ At cum agimus de noxæ (13) deditione cum eo, qui servum non defendit: præsentis corporis copiam facultatemque significamus. ✝ In Lege Atinia (14) in potestatem domini rem furtivam venisse videri, et si (15) ejus vindicandæ potestatem habuerit, Sabinus et Cassius aiunt (16).

Vinctus, vincula.

216. ULPIANUS lib. 1. ad Legem Æliam Sentiam.

VErum est, eum qui in carcere clusus est, non videri neque vinctum, neque in vinculis (17) esse, nisi corpori ejus vincula sint adhibita.

Cum, postquam. 1. *In diebus.*

217. JAVOLENUS lib. 1. ex Posterioribus Labeonis.

INter illam conditionem, *Cum* (18) *fari potuerit*, et *postquam* (19) *fari potuerit*, multum interest: [nam] posteriorem scripturam, uberiorem esse constat, at *cum fari potuerit*, arctiorem: et id tantummodo tempus significari, quo primum fari possit.

§. 1. Item ita data conditione, *Illud facito in diebus*, si nihil præterea fuisset adjectum, in biduo (20) conditionem impleri oportet.

Facere.

218. PAPINIANUS lib. 27. Quæstionum.

VErbum *facere* (21) omnem omnino faciendi causam complectitur, dandi, solvendi, numerandi, judicandi, ambulandi.

De voluntate, et verbo, heres.

219. IDEM lib. 2. Responsorum.

IN conventionibus contrahentium voluntatem potius, quam (22) verba spectari placuit. Cum igitur ea lege fundum vectigalem municipes locaverint, *ut ad heredem* (23) *ejus, qui suscepit, pertineret*: jus heredum ad legatarium quoque transferri potuit.

Liberi, filii.

220. CALLISTRATUS lib. 2. Questionum.

LIberorum (24) appellatione nepotes (25) et pronepotes, cæterique (26), qui ex his descendunt, continentur: hos enim omnes suorum (27) appellatione Lex XII. Tabularum comprehendit: totiens enim (28) leges necessarium ducunt cognationum singularum nominibus uti, veluti *filii*, *nepotes*, *pronepotes*, cæterorumve, qui ex his descendunt, quotiens non omnibus, qui post eos sunt, præstitum voluerint: sed solis his succurrent, quos nominatim enumerent. At ubi non personis certis, non quibusdam gradibus (29) præstatur, sed omnibus, qui ex eodem (30) genere orti sunt, liberorum appellatione comprehenduntur.

§. 1. Sed et Papirius Fronto libro III. Responsorum ait, prædio cum villico et contubernali ejus et filiis legato, nepotes quoque ex filiis contineri, nisi voluntas testatoris aliter habeat: filii (31) enim appellatione sæpe et nepotes accipi, multifariam placere.

§. 2. Divus quoque Marcus rescripsit, non videri sine liberis defunctum, qui nepotem suum heredem (32) reliquit.

§. 3. Præter hæc omnia natura nos quoque docet, pa-

(1) Vid. *l.* 226. *infr. h. t.* 2. *Ecl.* 2. c. 214.

(2) *l.* 194. *supr. eod.* 2. *Ecl.* 2. c. 212. *l.* 239. §. 3. *infr. h. t.* vid. Festum *in Munus*.

(3) *l.* 14. §. 1. *supr. de mun.*

(4) Munus a dono separari, hinc constat: idque confirmat *lex* 6. *in fin. supr. de off. Procons. l.* 18. *supr. de off. Præs. l.* 37. *l.* 47. *supr. de oper. lib. l. ult.* §. 1. *supr. de liberali. l.* 6. *in fin. supr. ad l. Jul. repet.*

(5) Vid. *l.* 29. *supr. de donat.*

(6) Ut quodcunque munus, Hotom. *in voce* Donum.

(7) Imo donum, generis nomen est: munus, speciei, *l.* 194. *supr. h. t.* adde Alciat. 4. *de verb. sign. ubi tuetur hac parte Jurisconsultum advers. Vallam.*

(8) At non quodcunque fuerit. Hot. *ib.*

(9) *l.* 1. §. 4. *supr. de tributoria.*

(10) *l.* 5. *l.* 13. *supr. de jurisdict. l.* 3. *supr. ne vis fiat. l.* 1. §. 1. *supr. ad l. Jul. majest.* hinc magistratus potestas appellatur. *l.* 26. *supr. de pign. l.* 17. §. 19. *supr. de ædilitio. l.* 7. *supr. de reb. eor. l. ult. C. de off. milit. jud. l.* 2. *C. de executoribus l.* 12. *tit.* 61.

(11) *l.* 1. §. 21. *supr. de exercitoria.* hinc tituli, De patria potestate, Quibus modis jus patriæ potestatis solvitur.

(12) *l.* 3. §. 3. *supr. de don. int. vir. d.* §. 21.

(13) *l.* 21. §. 2. *supr. de noxal.*

(14) Atilia. §. 2. *Inst. de usucap.* ubi vid. Cujac.

(15) Vel si ejus rei, velut suæ, possessionem ita nactus sit, ut juste ei avelli non possit. *l.* 4. §. 12. *supr. de usurp.*

(16) Adde et illud de potestatis verbo, in persona pupilli tutoris auctoritatem. *l.* 1. *supr. de tutel.*

(17) 2. *Eclog.* 2. c. 216. vid. *l.* 224. *infr. h. t. l.* 9. *supr. ex quib. caus. major. l.* 8. *supr. de pœnis.*

(18) *Eclog. ibid. c.* 217.

(19) Adde *l.* 41. *supr. de manum. test.*

(20) Vid. *l.* 41. *l.* 109. *in fin. supr. de verb. obl. l.* 12. *supr. de testib.*

(21) 2. *Ecl.* 2. c. 218. *l.* 58. *l.* 175. *supr. eod. l.* 60. *supr. de condit. et demonstr.*

(22) *l.* 69. *supr. de legat.* 3. *Ecl. ib. c.* 219.

(23) Heredis verbo ex mente contrahentium interdum legatarius intelligitur.

(24) *l.* 56. *in fin. supr. h. t.*

(25) *l.* 59. *supr. de ritu.*

(26) *l.* 10. §. 9. *supr. de in jus vocand. l.* 48. *supr. soluto. l.* 1. §. 1. *supr. de legat. præst.*

(27) Liberorum. *Hal.*

(28) Liberorum appellatione passim nepotes, ac deinceps descendentes comprehenduntur, nisi in casibus a lege exceptis. *Ecloga ibid. cap.* 220.

(29) Quando personis, aut gradibus certum aliquid conceditur, liberorum appellatione descendentes in infinitum non intelliguntur.

(30) Omnibus, qui post liberos, aut qui ex eodem genere sunt, concessa privilegia latius patent, quam quæ certis personis aut certis gradibus conceduntur. Genus latius patet, quam personæ singulæ aut singuli gradus.

(31) *l.* 84. *l.* 116. *l.* 164. *l.* 201. *supr. h. t.*

(32) Si non moritur sine liberis, qui relicto nepote moritur, multo magis sine liberis non morietur, qui nepotem cumque heredem relinquit.

*

rentes pios, *qui liberorum procreandorum animo* (1) *et volo uxores ducunt*, *filiorum* appellatione omnes, qui ex nobis descendunt, contineri: nec enim dulciore nomine possumus nepotes nostros, quam *filii* appellare: etenim idcirco filios, filiasve concipimus atque edimus, ut ex prole eorum, earumve diuturnitatis (2) nobis memoriam in ævum relinquamus.

Falsus tutor, *falsum testamentum*, *modius iniquus.*

221. PAULUS lib. 10. Responsorum.

PAulus respondit, *falsum* (3) *tutorem* eum vere dici, qui tutor non est, sive habenti tutor datus est, sive non: sicut *falsum testamentum*, quod testamentum non est: et *modius* (4) *iniquus*, qui modius non est.

Pecunia.

222. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

P*Ecuniæ* (5) nomine non solum (6) numerata pecunia; sed omnes res, tam soli, quam mobiles, et tam (7) corpora, quam jura (8) continentur.

Lata culpa. 1. *Amicus.*

223. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

L*Atæ* (9) *culpæ* finis est, non (10) intelligere id, quod omnes intelligunt.

§. 1. *Amicos* (11) appellare debemus, non levi notitia conjunctos: sed quibus fuerint jura cum patrefamilias, honestis familiaritatis quæsita rationibus.

Vincula, *custodia.*

224. VENULEJUS lib. 7. Stipulationum.

V*Inculorum* (12) appellatione, vel privata, vel publica vincula significant: *custodiæ* vero, tantum publicam custodiam.

Fugitivus, *erro. De affectu animi*, *et actu delinquendi.*

225. TRYPHONINUS lib. 1. Disputationum.

F*Ugitivus* (13) est, non is, qui solum consilium fugiendi a domino suscepit, licet id se facturum jactaverit: sed qui (14) ipso facto fugæ initium mente deduxerit: nam et furem (15), adulterum, aleatorem (16), quanquam aliqua significatione ex animi (17) propositione cujusque sola quis dicere posset: ut etiam is, qui nunquam alienam rem invito domino subtraxerit, nunquam alienam matremfamilias corruperit, si modo ejus mentis sit, ut occasione data id commissurus sit: tamen oportere eadem hæc crimina assumpto actu intelligi: et ideo fugitivum (18) quoque, et erronem non secundum propositionem solam, sed cum aliquo actu intelligi constat.

Culpa, *dolus.*

226. PAULUS lib. 1. Manualium.

MAgna (19) negligentia, culpa est: magna (20) culpa, dolus est.

Heres.

227. IDEM lib. 2. Manualium.

EX illa parte Edicti, *Eum* (21), *quem ei heredem* (22) *esse oportet* (23), heredis heredibus bonorum possessio non defertur.

§. 1. Item in substitutione his verbis, *Quisquis* (24) *mihi heres erit*, proximus heres tantum significatur, imo non tantum proximus heres, sed etiam scriptus.

Municipes.

228. IDEM lib. sing. de Cognitionibus.

MUnicipes (25) intelligendi sunt, et qui in eodem municipio nati sunt.

Transacta, *finita.*

229. IDEM lib. sing. de tacitis fideicommissis.

T*Ransacta* (26) *finitave* intelligere debemus, non solum, quibus controversia fuit, sed etiam, quæ sine controversia sint possessa.

230. IDEM lib. sing. ad Senatusconsultum Orfitianum.

UT sunt judicio (27) terminata, transactione composita, longioris temporis silentio finita.

(1) Nuptiarum primus finis est, liberos procreare velle. Lex Julia Miscella remittebat conditionem viduitatis iis, qui intra annum jurassent se liberorum procreandorum causa nuptias contrahere, ut Sp. Carbilius jurasse dicitur, 4. Gell. 3. adde Festum. Et Lege Junia Norbana testato interponebatur, liberorum quærendorum causa uxorem duci, 3. Ulp. §. 3. eaque formula tabulis nuptialibus solebat inseri. Tacit. 2. Hinc Augustinus, 3. *contra Julianum.* Pudicitia conjugalis facit, quod præscribunt tabulæ matrimoniales, ne ultra, quam generandis filiis satis est, conjugis corpus attrectetur. Idem *serm.* 244. Uxor non propter libidinem, sed propter filiorum procreationem accipitur. denique ipsæ tabulæ matrimoniales hoc continent, liberorum procreandorum causa. et 1. *de nuptiis ad Valerium Comitem*: ut secundum matrimoniales tabulas, nonnisi liberorum procreandorum causa concumbant. vide Cujac. ad *Novell.* 22. Ambrosius super *Lucam*: Qui non causa procreandæ sobolis, sed explendæ libidinis sibi invicem copulantur, non tam conjungi, quam fornicari videntur. *c. pudor.* 32. *quæst.* 2. Idem refert Augustinus, *serm.* 3. *dominica post Trinitatem.* Isidor. 9. *c.* 8. Tres ob causas (inquit) ducitur uxor, prima est causa prolis *etc.* de hac testatione, uxoris ductæ liberorum causa, adde Ulpian. 3. §. 3. Alii sunt fines nuptiarum, liberorum scilicet educatio, constitutio familiarum, nominis, et familiarum conservatio, *l.* 9. *C. de quæstionibus.* generis humani conservatio, ut sit veluti quædam immortalitas, *l.* 14. *C. de legitim. hered. Theoph. Inst. de jure naturali. in princ.* certitudo prolis, *l.* 83. *supr. de cond. et dem.* stupri vitatio, humanitatis solatium, 27. *qu. c. nuptiarum.* vicissitudo munerum inter virum et uxorem. Xenophon *in Oecon.* vitatio discordiarum, quæ sunt in concubinatu. Isocrates. Cicer. 4. *de finib.* ut habeant parentes, a quibus juventur. Xenoph. *d. loco.* Hieronymus *in Jovinian.* honor Dei. vide Antonium Gumbertum, *c.* 8. *in commentario de matrimonio.*

(2) *l.* 14. *C. de leg. her. Nov.* 22. Theoph. *d. l.*

(3) *Ecl.* 2. *c.* 220. ut falsus emptor. *l.* 4. §. 5. *supr. de in diem addict.*

(4) Vid. *l.* 32. §. 1. *supr. ad l. Corn. de falsis.*

(5) Vid. *l.* 178. *supr. h. t. Eclog. ibid. c.* 232.

(6) Adde Arist. 4. *Ethic.* 1.

(7) Tam jura, quam corpora, Petr. Fab. 1. *semestr.* 23.

(8) Et fructus. vide *l.* 32. *supr. ad SC. Trebellian.*

(9) *l.* 7. §. 2. *supr. de administr. et peric. tutor.* vide Cujac. 7. *observ.* 8.

(10) *l.* 213. *in fin. supr. h. t.*

(11) Amici definitionem observa. de amicis tutoris, vid. *l. ult. supr. ubi pupill.* pupilli. vid. *l.* 44. *supr. de negotiis. l.* 2. *supr. qui petant tutor.* heri. *l.* 43. §. 1. *supr. de ædilitio.* Amici causa factum an excuset a delicto, vide Tiraquell. *tract. de pœnis. causa* 22.

(12) *l.* 216. *supr. h. t.* 2. *Ecl.* 2. *c.* 224.

(13) *l.* 17. *l.* 43. §. 1. *supr. de ædilitio.*

(14) ἀλλὰ ἀπὸ τῆ πρᾶξει. Græci *hic.* ex ipso actu.

(15) Vide *l.* 174. *supr. h. t. Eclog. ibid. c.* 225.

(16) *l.* 4. §. 2. *supr. de ædil. edict.*

(17) Animus discernit, facitque fugitivum.

(18) *l.* 11. §. 7. *supr. de act. empt.*

(19) Nimia, *l.* 213. *in fin. supr. h. t. Eclog. ibid. c.* 226. dissoluta. *l.* 29. *supr. mandati.*

(20) Lata, *l.* 223. *supr. h. t. l.* 1. §. 1. *supr. si mensor. l.* 7. *supr. ad l. Corn. de sicar.* latior, *l.* 32. *supr. depositi.* dolo proxima, *l.* 8. §. 3. *supr. de precario. l.* 22. §. 3. *supr. ad SC. Treb. l.* 1. §. 2. *supr. si is, qui test. liber.* in faciendo et non faciendo. vid. *l.* 91. *supr. de verb. obl.* alias est diligentiæ contraria, *l.* 31. *supr. ad l. Aquil.* magna quæ sit negligentia, arbitrio judicis definitur, *l.* 10. §. 1. *supr. quod vi.* adde quæ scripsi ad *l.* 35. §. 4. *supr. de contr. empt.*

(21) *l.* 1. *supr. unde legitimi. l.* 1. §. 2. *supr. ut ex legib.*

(22) Si intestatus mortuus fuisset.

(23) *Sub.* possessionem dabo.

(24) Vide *l.* 70. *supr. h. t.*

(25) Vid. *l.* 1. *supr. ad municipal.*

(26) Vid. *l.* 1. *in fin. supr. ad SC. Tertyll.*

(27) Vid. *d. l.* 1. *in fin.*

De eo , qui est in utero.

231. Idem lib. sing. ad Senatusconsultum Tertyllianum.

QUod dicimus, eum (1) , qui nasci speratur , pro (2) superstite esse : tunc verum est , cum de ipsius jure quæritur : aliis autem non prodest , si natus sit.

Pluris aureorum triginta.

232. Gajus lib. 1. de Verborum Obligationibus.

HÆc enunciatio , *Quæ sunt pluris* (3) *aureorum triginta* , simul et quantitatis et æstimationis significativa est.

Calvi , calumniator , cavillatio. 1. De tertio die post Calend. Januar. 2. Telum. Βέλος, τόξευμα.

233. Idem lib. 1. ad Legem XII. Tabularum.

SI calvitur (4) *et* (5) *moretur* , *et frustretur.* Inde *et calumniatores* (6) appellati sunt , quia per fraudem , et frustrationem alios vexarent litibus. Inde et cavillatio (7) dicta est.

§. 1. Post (8) Calendas (9) Januarias die tertio pro salute Principis vota suscipiuntur (10).

§. 2. *Telum* (11) vulgo quidem id appellatur , quod ab arcu mittitur : sed nunc omne significatur , quod mittitur manu. Ita sequitur , ut et lapis , et lignum , et ferrum hoc nomine contineatur. Dictumque ab eo , quod in longinquum mittitur , Græca voce figuratum ἀπὸ τοῦ τηλοῦ (12) , id est , *ab eo , quod est longe.* Et hanc significationem invenire possumus et in Græco nomine, nam quod nos telum appellamus , illi Βέλος appellant, eoque nomine vulgo quidem id significatur , quod ab arcu mittitur : sed non minus omne significatur quod [cum] mittitur manu, ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι , id est, *a jaciendo.* Admonet nos Ξενοφῶν , id est, *Xenophon:* nam ita scribit (13), Καὶ τὰ βέλη ὁμόσε ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα , σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. Id est , *Et tela simul ferebantur, hastæ, sagittæ , fundæ: plurimi item lapides.* [Et id , quod ab arcu mittitur , apud Græcos quidem proprio nomine τόξευμα (id est, *sagitta*) vocatur , apud nos autem communi nomine telum appellatur].

Hostes perduelles. 1. Locuples. 2. Vivere.

234. Idem lib. 2. ad Legem XII. Tabularum.

QUos nos hostes (14) appellamus, eos Veteres perduelles appellabant , per eam adjectionem indicantes , cum quibus bellum esset.

§. 1. *Locuples* (15) est , qui satis idonee habet pro magnitudine rei , quam actor restituendam esse petit.

§. 2. Verbum *vivere* (16) quidam putant ad cibum pertinere : sed Ofilius ad Atticum ait , his verbis et vestimenta et stramenta (17) contineri , sine his enim vivere neminem posse.

Ferri, portari , agi. 1. Fabri tignarii.

235. Idem lib. 3. ad Legem XII. Tabularum.

FErri (18) proprie dicimus , quæ quis suo corpore bajulat (19) ; *portari* ea , quæ quis jumento secum ducit : *agi* ea , quæ animalia sunt.

§. 1. *Fabros tignarios* (20) dicimus non eos duntaxat, qui tigna (21) dolarent : sed omnes qui ædificarent.

Venenum , φάρμακον. *1. Glans* ἀκρόδρυα.

236. Idem lib. 4. ad Legem XII. Tabularum.

QUi *venenum* (22) dicit , adjicere debet , utrum malum , an bonum : nam et medicamenta venena sunt: quia eo nomine omne continetur , quod adhibitum , naturam ejus cui adhibitum esset , mutat : cum id , quod nos venenum appellamus , Græci φάρμακον dicunt : apud illos quoque tam medicamenta , quam quæ nocent , hoc nomine continentur : unde adjectione alterius nominis distinctio fit : admonet nos summus apud eos poetarum Homerus (23) ; nam sic ait (24) ,

(1) Qui speratur nasci , pro superstite habetur sibi , non aliis , vid. *l. 7. supr. de statu hom.*

(2) Vid. quæ scripsi ad *tit. de ventre inspiciendo.*

(3) *l. 192. supr. h. t.*

(4) Calumnietur , *vulg.* calvitur , id est , decipitur. Pacuvius *in Medo* , lactans calvitur ætas , idem *in Duloriste* , me calvitur suspicio. Plautus *in Cassiana* , sopor meus calvitur. Accius *in Euryssace.* memet calvor. Salust. 3. *hist.* Ille calvi ratus. Porro hæc verba , *si calvitur* , initium sunt sententiæ legis XII. tabularum : Si calvitur , pedemve struit , manum endo jacito. Festus *in voce* struere.

(5) Ita legendnm puto. *calvitur dictum est frustratur :* ut apud Nonium , de cavillatione dixi ad *l. 1. supr. de regula Catoniana.* et ad *l. 177. supr. h. t.* Glossis calpitur , ἐξαπατᾶ, et cabillatio , διασυρμός, vid. Festum *in Incalvitii.* Glossis incabillatur , inderidetur. adde *l. 19. supr. ad exhib.* Goth. Grot. legit *si calvitur, id est , moratur et frustratur.* Flor. Spars. *hic.* S. L.

(6) *l. 1. supr. de calumniatorib. l. 1. §. 2. supr. si mulier ventris nomin. l. 1. §. 1. supr. ad SC. Turpill.*

(7) *l. 177. supr. h. t.* et callitas. *l. 29. §. 5. in fin. supr. mandati.*

(8) Adde *l. 132. supr. h. t.* vota ineunte anno pro salute Principis nuncupantur , *ut hic.* et *l. un. C. de oblatione votor.* Plutarch. *in Cic.* offerebatur etiam libra auri in 72. solidis obrisiacis sive obrisatis. vide Cujac. *ibid.* Goth. Vide Leonin. *lib. 5. emendat. c. 3. num. 1.* Ans.

(9) Ea die natus est Cicero. Plutarch. *in Cicerone.* Cæterum post tertium Kalendas Januarias nasci , est die tertio. Plutarch. Gell. 15. *c.* 28. dixit ante diem tertium Nonas. Ipse Cicero 7. *ad Attic.* tertio Nonas. Hæc tria sunt eadem : Tertio Nonas : ante diem tertium Non. post Kalendas Januarias die tertio.

(10) A sacerdotibus scil. et consulibus. Vota erant etiam anniversaria ob diem imperii , cum videlicet ad Imperium Princeps sumptus esset , vel cum natus esset , *l. 7. in fin. C. de feriis* , ad de Plinium , 10. *epist.* 9. 44. 45. 60. 61. vide Tertull. *in Apologetico* : erant et alia pro salute Imperatoris et incolumitate , 10. Plin. *epist.* 1. Tranquill. *in August. c.* 87. Erant et alia pro abitu et reditu. vid. Suet. *in Tiberio. c.* 38.

(11) §. 5. *Inst. de publ. jud. l. 1. §. 17. supr. de SC. Silaniano.* vid. *l. 11. §. 1. supr. ad l. Jul. de vi publ. l. 54. §. 2. supr. de furtis.*

(12) A Græca voce τηλόθεν. Bud. §. 5. *Inst. de publ. jud.* vid. Festum *in arma , et tela.*

(13) *l.* 5. ἀναβάσεως.

(14) *l. 118. supr. h. t.*

(15) Locuples habetur necessaria persona. adde *l. 3. supr. in jus vocati.* qui adquisiit , qui in corpus patrimonii vertit , *l. 18. supr. quod met. caus. l. 93. in fin. princ. supr. ad l. Falcid.* debito liberatus , *l. 50. supr. de don. int. vir. l. 66. supr. de solut.* hinc debitor , et reus locuples , qui solvendo , *l. ult. in fin. supr. de reb. cred. l. 3. supr. de manum. l. 57. supr. de manumiss. testam.* fidejussor, *l. 3. supr. in jus vocati.* qui non est pauperior factus , *l. 47. in fin. supr. de solution.* non is, qui alienam rem defendit , *l. 166. supr. de reg. jur.* vel qui libertum adquisiit , *l. 126. §. 1. infr. de reg. jur.* qui dando adquirit obligationem naturalem , *l. 25. §. 11. supr. de hered. petit.*

(16) *l. 43. supr. h. t.* vid. Roland. a Valle , 1. *cons.* 22.

(17) Vid. *l. 45. supr. h. t.*

(18) 2. *Ecl.* 2. *c.* 234.

(19) Bajulare quis dicitur quæ suo corpore fert , a bajulis , id est , operariis. *Festus.*

(20) Lignarios. *vulg. Hal.* τέκτονας ξύλων. 2. *Eclog.* 2. *c.* 235. fabros lignarios , Cujacius ad 3. *Pauli* 6. §. 50. *C. de excusat. artificum.*

(21) Tigna , *vulg. Hal.* τὰ ξύλα. *Eclog. ibid.* ligna , Cujac. *ibid.* hinc fabri lignarii , 3. Paul. *sent.* 6. §. 50.

(22) *l. 35. §. 2. supr. de contr. empt.* Veneni appellatio media est , 2. *Ecl.* 2. *c.* 236. et 60. *tit.* 36. *c.* 4. adde *l. 3. supr. ad l. Corn. de sicariis.*

(23) Homerus summus poëtarum , *ut hic.* parens omnis virtutis , *Constitutio ad Antecessores. in fin.* citatur etiam in *l. 1. §. 1. supr. de contrah. empt. l. 65. §. 4. supr. de leg. 3. l. 9. §. 1. supr. de supellectile. l. 4. §. 6. supr. de gradibus. l. 16. §. 8 supr. de pœnis.*

(24) Odyssea δ *vers.* 230.

Φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά. Id est,

Venena multa quidem bona mixta, multa autem mala.

§. 1. *Glandis* (1) appellatione omnis fructus continetur, ut Javolenus ait, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborum (2) species ἀκρόδρυα (3) (id est, *extremitates arborum*) appellantur.

De duobus verbis negativis.

237. IDEM lib. 5. ad Legem XII. Tabularum.

DUobus negativis (4) verbis quasi permittit lex magis, quam prohibuit: idque etiam Servius (5) animadvertit.

Plebs. 1. *Detestatum.* 2. *Pignus.* 3. *Noxia.*

238. IDEM lib. 6. ad Legem XII. Tabularum.

PLebs (6) est cæteri cives sine (7) Senatoribus.

§. 1. *Detestatum* (8) est testatione denunciatum.

§. 2. *Pignus* (9) appellatum a pugno: quia res, quæ pignori dantur, manu traduntur: unde etiam videri potest, verum esse, quod quidam putant, pignus proprie (10) rei mobilis (11) constitui.

§. 3. *Noxiæ* (12) appellatione omne delictum (13) continetur.

Pupillus, 1. *servus*, 2. *incola*, πάροικος, et 3. *Munus publicum.* 4. *Advena.* ἄποικος, et 5. *Decuriones.* 6. *Urbs*, *urbare*, *urbum*, 7. *oppidum*, 8. *territorium.* 9. *Suum.*

239. POMPONIUS lib. sing. Enchiridii.

PUpillus (14) est, qui cum impubes est, desiit (15) in patris potestate esse aut morte (16), aut emancipatione.

§. 1. *Servorum* appellatio ex eo fluxit, quod Imperatores [nostri] captivos (17) vendere, ac per hoc servare (18), nec (19) occidere solent.

§. 2. *Incola* est, qui (20) aliqua regione domicilium (21) suum contulit: quem Græci πάροικον (22), (id est, *juxta habitantem*) appellant. Nec tantum hi, qui in oppido morantur, incolæ sunt: sed etiam, qui alicujus oppidi finibus ita agrum (23) habent, ut in eum se, quasi in aliquam sedem, recipiant.

§. 3. *Munus* (24) *publicum* est officium privati hominis, ex quo commodum ad singulos, universosque cives, remque eorum imperio Magistratus extraordinarium pervenit.

§. 4. *Advena* est, quem Græci ἄποικον (25), id est, *domo profugum*, *colonum advenientem* appellant.

§. 5. *Decuriones* (26) quidam dictos aiunt ex eo, quod

(1) Glans omnis fructus. *l. unic. supr. de glande legenda.* 2. *Eclog.* 2. *c.* 236.

(2) Baccarum vel fructuum, Hotomann. *in voce* ἀκρόδρυα.

(3) Græci ἀκροδρύων nomen fructibus tribuunt: et ita D. Joannem victitasse ἄκροις δρυῶν Nicephorus ait, ut Diogenem Ælianus ἄκροις φύλλων. Nicephoro adsentit Diaconus, qua de re vide Cujacium *in Paratitlis. tit. de glande legenda.*

(4) Negantibus, *Haloand.* interdum tamen duo negativa firmius negant, et ponunt, εἰς ἄρνησιν μείζονα, ut Demetrius ait in Sophoclem. Hinc illa, neminem nihil facere, *l.* 24. *supr. de damno.* nihil neminem habere. Lucillius, lapideo sunt corde multi, quos non miseret neminis. Cato apud Festum *in Neminis.* Varro Bimarco, quæ non modo ignorasse me clamat, sed omnino omnes heroas negat nescisse. Nonius, 12. *num.* 46. et ibid. *num.* 54. Varro, 2. *de vita populi Romani*, monstrat, qua abstinentia viri mulieresque Romanæ fuerint, quod a rege munera eorum noluerit nemo accipere. vide Cujac. 10. *observ.* 26. Goth. Adde Anton. Augustin. *lib.* 2. *emend. c.* 1. Ans.

(5) Servius ad illa verba Legis duodecim tabularum, *necnon mortuum inferunto*, adnotavit, duobus illis negativis verbis, quasi permisisse legem magis, quam prohibuisse. cui congruit, quod Philosophus refert, αἱ δύο ἀποφάσεις ἢ στερήσεις μίαν κατάφασιν ἀποτελοῦσι. Caper, confessoria vox fit ex duplici abnutiva, ut non nolo, non nescio, non nunquam, necnon.

(6) §. 4. *Inst. de jure naturali. l.* 2. §. 24. *in fin. supr. de orig. jur.*

(7) Χωρὶς τῶν ἀξιωματικῶν. 2. *Eclog.* 2. *c.* 238. sine iis, qui sunt positi in dignitate, seu patriciis, et Senatoribus. *d.* §. 4. Gellius ita definit. Plebs ea dicitur, in qua gentes civium patriciæ non insunt, 10. *Noct. c.* 20. Isidor. 9. *orig.* 5. Plebs reliqui, vulgus sine senioribus civitatis. Hinc plebiscita, tributis comitiis: in centuriatis ples cum patribus, ubi leges: dixi ad Festum *in populi commun.*

(8) Detestatur, qui testatione denunciat. *l.* 40. *supr. h. t.*

(9) *l.* 5. §. 1. *supr. de pignorib.*

(10) Propriissime: nam pignus proprie dicitur de re mobili, *l.* 2. *in fin. supr. de religiosis.* sed et illud, quod conventione contrahitur. *l.* 1. *supr. de pignorat.*

(11) §. 7. *in fin. Inst. de actionib.*

(12) Noxiam a noxa differre ait Justinianus, §. 1. *Inst. de noxal.* sed noxia interdum idem quod noxa. hinc illæ formulæ: noxam nocere, *l.* 45. §. 1. *supr. de legat.* 1. noxiam nocere, *l.* 4. *supr. de noxal.* noxam committere, *l.* 32. *supr. de noxal.* noxiam committere, *l.* 1. *supr. si quadrupes.* æstimatio noxiæ. *d. l.* 1. noxam caput sequi. vide *l.* 1. *in fin. supr. de privatis delictis.* hinc noxalis actio. *supr. de noxal.* hinc noxii servi, id est, qui nocent. *l.* 27. §. 11. *supr. ad l. Aquil.*

(13) *l.* 1. *l.* 2. §. 1. *supr. de noxalibus.* §. 1. *Inst. de noxalibus.* 2. *Eclog. c.* 238. non tamen, quod publicam coërcitionem contineat, *l.* 200. *supr. h. t.* Interdum pœnam significat; hinc noxæ dedere, *l.* 19. *supr. de noxalib.* ad noxam dedere, *d. l.* 19. *in fin. supr. de noxalib.* in noxam, *l.* 11. noxam dare, *l.* 7. §. 1. *supr. quod vi*, noxæ deditio, *l.* 10. *supr. de noxalib.* noxis solvi et solutum esse. *l.* 200. *supr. h. t.* noxam sacrire, et in noxam dare, separantur. *l.* 2. §. 1. *supr. de noxal.*

(14) Pupillaris ætas, quæ anno 14. terminatur, *l.* 16. *supr. de jure fisci. l.* 3. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.* pupillares tabulæ, *l.* 38. *in fin. supr. de vulgari.* pupillare testamentum, *l.* 8. §. 5. *supr. de inoff. l.* 2. §. 2. *supr. de vulgari. l.* 34. §. 9. §. 10. *supr. de leg.* 1. pupillaris substitutio, quæ fit liberis impuberibus in eum casum, quo ante pubertatis annos decesserint, *l.* 2. *supr. de vulgari.* pupillares substituti. *l.* 10. §. 5. *supr. de vulgari.*

(15) Desiit, si prius fuit in potestate: Qui est in utero, talis non est. *l.* 161. *supr. h. t.* adde *Eclog. ibid. cap.* 239.

(16) Patria potestas finitur morte, vel emancipatione. *Inst. quibus modis jus patriæ potestatis.*

(17) Ne hinc tamen colligas, sola captivitate servos fieri, quum etiam alio modo servi fiant. vide *l.* 5. §. 1. *supr. de statu hom.*

(18) *l.* 4. *in fin. supr. de statu hom.* §. 2. *Inst. de jure personarum.* 2. *Eclog.* 2. *c.* 239.

(19) Hostem, postquam a nobis captus est, non licet occidere, aut de eo supplicium sumere.

(20) *Al.* qui in aliquam regionem.

(21) Non jus civitatis adquisivit: potest enim quis unius civitatis esse incola, alterius civis. *l.* 29. *supr. ad municipalem.* adde *l.* 6. *in fin. supr. de munerib.*

(22) Et μέτοικον. talis fuit Abrahamus: παρῴκησεν εἰς γῆν τῆς ἐπαγγελίας, Hebr. 11. *vers.* 9. Hinc illud; advenas non esse oportet carnis et mundi. Petrus 1. c. 2. *vers.* 11. ἀγαπητοί, παρακαλῶ ὡς παροίκους καὶ παρεπιδήμους, ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, contra, cœlum fidelibus non incolatus, sed propria civitas. hinc illud: οὐκ ἔτι ἐστὲ ξένοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολῖται. *Ephes.* 2. *vers.* 19.

(23) Imo qui in agro permanent, incolæ non sunt. *l.* 35. *supr. ad municipalem.*

(24) *l.* 14. §. 1. *supr. de muneribus.*

(25) ἔποικον, *Hal.* quasi aliunde advenientem, opponitur indigenæ, id est, inde nato homini: advena dicitur etiam, qui domicilium nondum constituit, Isid. 10 *l.* 19. §. 1. *supr. de judiciis.* qua in re puto eum separari ab incola, qui domicilium apud exteros habet. §. 2. *supr. h. t.*

(26) De decurionibus dicam ad titulum *C. de decurionibus et filiis eorum, et qui decuriones habeantur etc. lib.* 10 *tit.* 31.

initio, cum coloniæ deducerentur, decima pars eorum, qui ducerentur, consilii (1) publici gratia conscribi solita sit.

§. 6. *Urbs* ab urbo (2) appellata est : urbare est aratro (3) definire : et Varus ait, urbum appellari curvaturam aratri, quod in Urbe condenda (4) adhiberi solet.

§. 7. *Oppidum* ab ope (5) dicitur, quod ejus rei causa mœnia sint constituta.

§. 8. *Territorium* (6) est universitas agrorum intra fines cujusque civitatis : quod ab eo dictum quidam aiunt, quod Magistratus ejus loci intra (7) eos fines terrendi (8), id est, summovendi jus habet.

§. 9. Verbum *suum*, ambiguum est, utrum de toto, an de parte significet : et ideo, qui jurat, suum non esse, adjicere debet, neque sibi commune (9) esse.

Soluto matrimonio.

240. Paulus ex libris sex, libro primo Imperialium sententiarum in Cognitionibus prolatarum.

CUm quærebatur, an verbum : *Soluto* (10) *matrimonio dotem reddi*, non tantum divortium (11), sed et mortem contineret, hoc est, an de hoc quoque casu contrahentes sentiant ? et multi putabant hoc sensisse; et quibusdam aliis contra videbatur : secundum hoc motus (12) *Imperator* pronunciavit, id actum eo pacto, ut nullo casu remaneret dos apud maritum.

Ruta cæsa.

241. Quintus Mucius Scævola libro singulari ὅρων.

IN *rutis* (13) *cæsis* ea sunt, quæ terra non tenentur, quæque opere structili (14), tectoriove (15) non continentur.

Pars navis. 1. *Projectum immissum.* 2. *Pars ædificii.* 3. *Vidua*, *vecors*, *vesanus.* 4. *Pars ædium.*

242. Javolenus lib. 2. ex posterioribus Labeonis.

MAlum (16) navis esse partem, *artemonem* (17) autem non esse, Labeo ait : quia pleræque naves sine malo inutiles essent, ideoque pars navis habetur : artemo (18) autem magis adjectamento (19), quam pars navis est.

§. 1. Inter *projectum* (20) et *immissum* hoc interesse, ait Labeo : quod projectum esset id, quod ita proveheretur, ut nusquam requiesceret, qualia mæniana (21), et suggrunda (22) essent : immissum autem quod ita fieret, ut aliquo loco requiesceret, veluti tigna, trabes, quæ immitterentur.

§. 2. *Plumbum*, quod (23) tegulis (24) poneretur, ædificii esse, ait Labeo : sed id, quod hypæthri (25) tegendi causa poneretur, contra esse.

§. 3. *Viduam* non solum eam, quæ aliquando (26) nupta (27) fuisset, sed eam quoque mulierem, quæ virum (28) non habuisset, appellari ait Labeo : quia vidua sic dicta est, quasi vecors (29), vesanus, qui sine

(1) Decuriones erant quasi senatores Curiæ suæ et municipii. *l.* 33. *C. de decur.* Goth. Vide Ræevard. *lib.* 2. *conjectan. cap.* 7. Ans.

(2) Urbs ab Urbo, Varro, 4. *de lingua.* 15. Isid. 2. Plutarch. ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς, *qu.* 25. Cic. *Philippic.* 2. Urvo. *Hal.* ἀπὸ τῶν ὄβαρι. 2. *Eclog.* 2. *cap.* 240. Urbum est aratrum. Varro, 4. *de lingua.*

(3) Aratro urbes definiri solitæ : quemadmodum et idem in iisdem excindendis inducebatur. vide *l.* 21. *supr. quib. mod. ususfr.* dixi ad Varronem, 4. *de lingua.* ubi locus est elegans ex Catone.

(4) Aratro quoque utebantur in urbe exfundanda, id est, evertenda. Nonius 1. Horat. 1. *Carm.* 16. Senec. 1. *de Clement. ult.* hinc Carthago aratrum passa dicitur, *l.* 21. *supr. quibus modis ususfructus.* et templum Hierosolymitanum aratum a Titio Rufo. Hieronymus. ἀποθνήσκουσι γὰρ καὶ πόλεις ὥσπερ ἄνθρωποι. Lucianus *in Dialogo qui Charon.* vide Petr. Fabrum, 1. *semestr.* 8.

(5) Oppidum ab ope, Varro, 4. *de lingua. Eclog. ibid.* id est, opibus recondendis aut conservandis : *Festus :* sed vel murorum oppositione, vel quod dent mutuam operam adversus hostes. 15. Isidor. 1. ἀπὸ τοῦ ἔργου, Græci *hic.* id est, non ab opere, sed a causa, propter quam mœnia construuntur.

(6) Territorium civitatis, *l.* 41. §. 5. *supr. de leg.* 1. oppidi, *l.* 3. §. 4. *supr. de sepulchro.* judicis. *l. ult. supr. de jurisd.*

(7) Non extra vide *l. ult. supr. de jurisd.*

(8) Territorium, locus communis, qui prope oppidum relinquitur, sic dictum, quod maxime teratur. Varro, 4. *de lingua.* Aliud etymon profert Isidor. 14. *orig.* 15. territorium, quasi tauritorium, id est, tritum bobus, et aratro. A terrendis civibus, Siculus Flaccus, *lib. de cond. agrorum.* a terrendis hostibus, Frontinus *in libro de agrorum qualit.* a terra, Cujac. ad *l.* 53. *C. de decurionibus.*

(9) Communem, *Hal.* Suum enim quisque potest dicere, quod commune cum alio habet. vide *l.* 46. *supr. de ritu.* *l.* 74. *supr. de leg.* 3. adde *l.* 25. *l.* 58. *in fin. supr. h. t.* Suum est etiam, quod vindicari potest. non quod est in obligatione, *l.* 27. §. 2. *in fin. l.* 34. *supr. de auro.* aut pignore. *l.* 9. *in fin. supr. de supellectile.*

(10) Vide *l.* 56. *supr. soluto.*

(11) Matrimonium enim dissolvitur divortio, morte. *l.* 1. *supr. de divort.*

(12) *Arg. l.* 1. *C. soluto.*

(13) Ruta cæsa conjunctim. *l.* 5. §. 2. *supr. ad exhib. l.* 66. *in fin. supr. de contr. empt. l.* 38. *in fin. supr. de act. empt.* ruta et cæsa. *l.* 17. §. 6. *l.* 18. *supr. de act. empt.*

(14) Structile, opus manu constructum. Structiles bases, *l.* 245. *infr. h. t.* canales, 8. Vitruv. 7. columnæ, *l.* 8. §. 1. *supr. si servitus vindicetur.* formæ, 9. Pallad. 11. lapides, *l.* 6. §. 5. *supr. si servitus vindic.* rivi, *l.* 3. §. 1. *supr. de rivis.*

(15) Tectorium, incrustatio gypso, et calce, vel ex marmore, *l.* 38. *circa fin. supr. de rei vind. l.* 7. *in fin. supr. de usufructu. l.* 3. *in fin. supr. de serv. præd. urban. l.* 3. §. 4. *supr. de in rem verso. l.* 17. §. 3. *supr. de act. empt. l.* 40. *supr. de damno. l.* 3. §. 9. *supr. uti possidetis.* adde 2. Vitruv. 4. *et* 7. *c.* 3. Inde tectores, *l.* 27. *in fin. supr. ad l. Aquil. l.* 5. §. 7. *supr. commodat.* κονιᾶται, qui et albarii. Tertullianus in *lib. de idololatria.* albini in *l.* 1. *C. de excus. artif. lib.* 10. *tit.* 64.

(16) Malus pars navis. *l.* 44. *supr. de evict.*

(17) Artemon navis velum, *d. l.* 44. et acacium.

(18) Artemon.

(19) Artemonem, hinc Alciatus colligit, esse velum majori additum, ab ἀρτάω assuendo : Balfius majus velum interpretatur : nam et hoc vocabulo majus velum etiam Veneti appellant. Artemonis fit mentio *Act.* 27. *vers.* 40.

(20) Projectum fit. *Ecl.* 2. *c.* 241. *l.* 2. *supr. de serv. præd. urban.*

(21) Mœniana, vide *l.* 2. §. 6. *supr. ne quid in loco publico.* mœniana, *Hal.* ut et in *l.* 20. *supr. de servit. præd. urban.* Mœniana dicta a Mœnio censore, *Festus* : Græci κρόσσας appellant. vide *l.* 11. *C. de ædif. privat.*

(22) Varro, 3. *de re rust.* subgrundæ, *Hal.* subgrundæ. *vulg.* 2. Vitruv. 9. Inde subgrundatio, 4. Vitruv. subgruenda, *l.* 5. §. 12. *in fin. supr. de his, qui effuderint.* sugrunda. *supr. de damno infecto, et de sugrundis.*

(23) Pro tegulis. *Hal.*

(24) *l.* 18. *in fin. supr. de act. empt. l.* 12. §. 19. *supr. de instructo.*

(25) Hypæthra, *d. l.* 12. §. 20. Latine subdialia, subdivales, sub dio ambulationes. Vitruvius, Jovi, fulguri, Soli, Lunæ ædificia hypæthra constituentur. adde eundem 5. *c.* 11. 17. Plin. 2. *Harm.* 4. §. 55. *l.* 8. §. 1. *supr. si serv. vind.*

(26) 9. Isid. 8.

(27) Vidua etiam esse intelligitur, quæ maritum habet inutilem, puta damnatum ad triremes, *Gloss. in l. ult. in verbo orbitati. C. ad l. Fabiam de plagiariis*, ut Ecclesia sponso viduata dicitur, quæ Episcopum habet inutilem. *c.* 2. §. *sed neque illud. extr. de translatione Episcoporum.*

(28) 2. *Ecl.* 2. *c.* 242. Vidua dicitur, quæ virum, nec jam habet, nec unquam habuit. Viduare enim lingua Hetrusca ; dividere. 2. Macrob. 15. ita vidua dicetur, valde divisa. vidua etiam dicitur, quæ virum absentem habet, Plaut. *in Sticho.*

(29) Vecors, sine corde. 5. Gell. 12. 2. *Ecl.* 2. *c.* 242.

corde, aut sanitate esset: similiter viduam dictam esse, sine duitate.

§. 4. Straturam (1) loci alicujus ex tabulis factis, quæ æstate tollerentur, et hyeme ponerentur, ædium esse, ait Labeo: quoniam perpetui (2) usus paratæ essent: neque ad rem pertinere, quod interim tollerentur.

Libertus.

243. SCÆVOLA lib. 18. Digestorum.

SCævola respondit: Semper acceptum est, ut libertorum (3) appellatione etiam hi contineri intelligantur, qui eodem testamento vel posteriore loco manumitterentur: nisi manifeste is, a quo peterentur, contra defuncti voluntatem doceret peti.

Pœna, multa.

244. LABEO lib. 4. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI qua pœna est, multa est: si qua multa est, pœna est. Paulus: Utrumque eorum falsum est: namque harum rerum dissimilitudo (4) ex hoc quoque apparet (5), quod (6) de pœna provocatio non (7) est: simul atque enim victus quis est ejus maleficii, cujus pœna est statuta, statim ea debetur: at multæ provocatio est, nec ante debetur, quam aut non est provocatum, aut provocator victus est: nec aliter, quam si is (8) dixit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum dissimilitudo apparere poterit: quia pœnæ certæ singulorum (9) peccatorum sunt; multæ contra: quia ejus (10) judicis potestas est, quantam dicat, [nisi cum (11) lege est constitutum, quantam dicat].

Pars ædium.

245. POMPONIUS lib. 10. Epistolarum.

STatuæ affixæ basibus structilibus (12), aut tabulæ relegatæ (13) catenis, aut erga parietem adfixæ, aut si similiter cohærent lychni (14), non (15) sunt ædium: ornatus enim ædium causa parantur, non quo ædes perficiantur.

§. 1. Idem Labeo ait: Prothyrum (16), quod in ædibus (17) [interim qui] fieri solet, ædium est.

Exhibere. 1. Restituere.

246. IDEM lib. 16. Epistolarum.

APud Labeonem Pithanon ita scriptum est: *Exhibet* (18), qui præstat ejus, de quo agitur, præsentiam: nam etiam qui sistit, præstat ejus, de quo agitur, præsentiam, nec tamen [eum] exhibet: et qui mutum aut furiosum, aut infantem exhibet, non potest videri ejus præstare præsentiam: nemo enim ex eo genere præsens satis apte appellari potest.

§. 1. *Restituit* (19) non tantum qui solum (20) corpus sed etiam qui omnem rem conditionemque reddita causa præstet, et tota restitutio juris est interpretatio.

TIT. XVII.

DE (21) [DIVERSIS (22)] REGULIS (23) JURIS ANTIQUI (24).

De regula.

1. PAULUS [lib. 16. ad Plautium].

REgula (25) est, quæ rem, quæ (26) est, brevi-

(1) Structuram. *Hal.*

(2) *l.* 17. §. 7. *l.* 18. *supr de act. empt.*

(3) Vid. *l.* 172. *supr. h. t.*

(4) Pœnæ et multæ quatuor differentiæ ostensæ sunt. vide *l.* 131. *supr. h. t.* nunc duas alias adfert.

(5) Appellatur a multa, non a pœna. Pœna certa est: multa, arbitraria.

(6) Quinta differentia pœnæ et mulctæ.

(7) Sic sentio, a pœna legibus statuta appellari non posse: nec enim a legibus ad ipsum Magistratum, legum custodem, appellari potest, *l.* 1. §. 4. *in fin. supr. ad SC. Turpill.* a negotio male fortassis a judice intellecto, aut non plene probato, *d. l.* 2. *C. quorum appellationes.* appellari posse: et hic sensus admodum est apertus.

(8) Innuitur quarta differentia pœnæ et multæ, de qua dictum in *l.* 131. *in fin. supr. h. t.* adde *l.* 2. *in fin. supr. de pœnis.*

(9) Innuitur prima differentia. de qua dictum in *d. l.* 131. §. 1. *in princ.*

(10) *l.* 1. §. 4. *ad SC. Turp.* vide *l.* 15. *supr. ad municipalem.*

(11) Innuitur tertia differentia. de qua in *d. l.* 131.

(12) Structiles bases. vide *l.* 241. *supr. h. t.*

(13) Religatæ. *Hal.*

(14) Lychnus, λύχνος, lucerna. lychni pensiles *Plautus: dependent lychni laquearibus aureis*, Virgil. 1. *Æneid.* Suet. *in Julio.*

(15) Imo sunt. *l.* 12. §. 23. *supr. de instructo.*

(16) Prothyrum, seu diathyrum hic est velamen, quo aditus ædium obtenditur. alio sensu prothyrum sumitur in *Nov. Leon.* 57. idque pars est ædium. vide Cujac. 14. *obs.* 1. sed Lipsius 2. *epist.* 7. Prothyrum interpretatur repagula e ferro, vel lapide, vel qua alia re utcunque depacta, arcendis a vestibulo ædium vehiculis et equis. Prothyrum velamen dicitur in *l.* 12. §. 23. *supr. de instructo*: Galli appellant *barriere*, ou *perron.*

(17) In ædibus utrimque. Lipsius, 2. *epist.* 7.

(18) *l.* 2. *supr. ad exhib.* 2. *Eclog.* 2. *c. ult.*

(19) *l.* 75. *supr. h. t. Ecl. ibid.*

(20) *Al.* solvit.

(21) *Περὶ κανόνων διαφόρων νομίμων.* 2. *Ecl.* 3. 6. *Harm.* 2. De regulis juris. 5. *Extra ult.* 5. *Sext. ult.* Goth. In hunc titulum scripserunt Decius, Cagnolus, Mayerius, Lorio tus, Francus, Joan. Ramus, Petr. Faber, et Jacobus Rævardus. *Mod.*

(22) Non tamen de omnibus: Desunt enim sequentes: noxa caput sequitur, *l.* 17. §. 7. *supr. de injur.* curatorem habenti curatorem dari non posse. *l.* 20. *in fin. supr. de tutorib. vel curat. datis.* In rem suam tutorem auctorem esse non posse, *l.* 1. *supr. de auct. tutor. l.* 21. *C. de furtis.* adde *l.* 13. §. 1. *supr. de liber. et posthum.*

(23) *Regulis*, id est, sententiis, definitionibus. Hujusmodi regulæ magnam utilitatem in omni scientiarum genere adferunt. Inde Vegetius, 3. *cap.* 26. recenset regulas quasdam generales bellorum. Idem medicis præstant Aphorismi Hippocratis; Postulata Geometris: quæ primæ Ciceroni, 5. *de finibus.* petitiones Cassiodoro, αἰτήματα Euclidi; Concedenda Martiano Capellæ: Eodem fini Annianus ex Pauli sententiis quasdam Gothis suis selegit, quæ hodie *receptæ Pauli sententiæ* dicuntur.

(24) Ne dicas *antiquati.* nullæ enim hic inveniuntur regulæ juris a Justiniano antiquati, sed recepti ab antiquæ prudentiæ juris auctoribus, *l.* 21. *C. de furtis.* et consona Jurisconsultorum definitione, *l. ult. C. Theod. de diversis rescriptis.* hinc regula Catoniana, et illa, quæ certissima dicitur, §. 1. *Inst. de perpetuis et temporalibus.* et vetus, §. 5. *Instit. de satisdation. l.* 37. *supr. de pactis.* Cæterum Cujacius addit *leges* 28. 62. 65. 191. esse alienissimas ab hoc titulo.

(25) Κανών. 2. *Eclog.* 3. *c.* 1. definitio, *l.* 202. *infr. h. t.* sententiæ κύριαι δόξαι. 2. *Eclog.* 3. *c.* 1. sententiæ, maximæ, ἀξιώματα, petita, postulata.

(26) *Rei, quæ est*, nomine quidam rem quæsitam et litem intelligunt. video Græcos rei loco usurpare πρᾶγμα. *Eclog. ibid.* Harm. *ibid.* ἅπαντα τοῦ πράγματος. Galenus apud Hotom. 2. obs 4. sic sentio: his verbis, *rem, quæ est*, jus significari, quod in ipsa re controversa sequi oporteat: vel causam generalem, qua moti sunt prudentes: nam regulæ de facto non respondent, sed de jure, ut *infr. h. t.* dicam. vel τὸ ὑποκείμενον, rem subjectam; id de quo agitur. *l.* 67. *infr. h. t.*

ter (1) enarrat. † Non (2) [ut] ex (3) regula jus sumatur, sed (4) ex jure, quod est (5), regula fiat. † Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, et (ut ait Sabinus) quasi causæ conjectio (6) est: quæ, simul cum in aliquo vitiata (7) est, perdit (8) officium (9) suum.

De fœminis. 1. De impubere.

2. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

FOEminæ ab omnibus officiis (10) civilibus (11), vel publicis (12) remotæ sunt (13): et ideo nec judices (14) esse possunt, nec Magistratum (15) gerere, nec postulare (16), nec pro alio intervenire (17), nec procuratores existere (18).

§. 1. Item impubes omnibus officiis civilibus debet abstinere.

Non nolle, velle.

3. IDEM lib. 3. ad Sabinum.

EJus est non (19) nolle (20), qui potest velle.

4. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

VElle non (21) creditur, qui obsequitur (22) imperio patris, vel domini.

(1) Id est, generaliter, et quidem ex jure, variis in partibus juris constituto ac recepto. Dynus ad *d. c. 1. in sexto. h. t.* et plurium legum consensione. Hotom. *ibid.* ita ut nihil sit superfluum, nec tamen obscuritas inducatur. id si contingit, brevitas est laudanda. vide *l. 37. C. de donat.* etsi difficile sit, regulas ita componere, ut omnino absolutæ sint, ac perfectæ. *l.* 202. *infr. h. t.* Est igitur regulæ proprium, non ut semper signum habeat universale affirmativum vel negativum aut indefinitum, ut Dynus putat: sed ut breviter primaria consilia, primariam rationem juris controversi decidendi præbeat; hinc definitur a Græcis *τῦ πράγματος σύντομος, ἀφήγησις, καὶ συνδεσμός* *Eclog. ibid. Harm. ibid.* sic apud medicos *ἀφορισμοί διά βραχυτάτων ἅπαντα τὰ τῦ πράγματος ἴδια περιορίζουσι.* Galenus apud Hotom. 8. *observ.* 4. Exempla hujus brevitatis varia extant in hoc titulo.

(2) Non ut, *Hal. vulg.*

(3) *Eclog. ibid.* Jus antiquius est regula, quum ex eo regula nascatur. Jus ipsa est æquitatis materia: regula est ejus quasi forma et adaptatio: sicut aliud ædificium, aliud architectonice. ex ædibus immediate habitatio percipitur: mediate ex ipso artificio. Itaque dici quoque potest ex regula jus sumi.

(4) Id est, regula, nisi jus aliquod antecedens habeat, regula esse non potest. Jus autem illud est, vel strictum, vel æquum ac bonum. Æqui objecta sunt honestum, natura, utile. Utile est fictione, repræsentatione (sic dolus possessionem, rem, conditionem, factum: culpa rem: factum seu persona, factum aliud, rem aliam, aliam personam repræsentat), præsumptione, conjectura, seu interpretatione, non captiosa, sed civili: hinc interpretatio sumitur ex natura rerum ipsarum, puta genere, specie, toto, partibus, ab eo, quod plus est et minus, principali, accessorio, privatione, habitu, signis, verbis, et mente, id est, obscuro, seu ambiguo, quo in genere præsumptio sumitur pro auctore, pro eo, quod verisimilius est, pro rei præsentis opportunitate, pro consuetudine, pro eo, quod est benignius vel favorabilius: ac maxime quidem, cum agitur de libertate, dote, testamento, judiciis, contractibus, pœnis, lucro, onere, majori parte, inter fiscum, et privatos, de tacito, et expresso, ubi agitur de actus conservatione, de conjunctis et disjunctis, de odio, et favore, de duobus malis, de initio utili vel inutili, de jure novo. Hæc Joanni Ramo, præceptori quondam meo, et apud Lovanienses juris antecessori doctissimo accepta refero.

(5) Ne dicas negotii, sed (quia rei vocabulum latissime patet, quemadmodum ostendi in *l. 1. supr. de reb. cred.*) juris.

(6) Conjunctio, *vulg.* et male. Est enim metaphora sumpta ab oratoribus, qui vel in principio obiter summam totius causæ conjiciunt, ut attentiorem faciant auditorem: vel in fine, ut eum memorem dimittant. *Joannes Ramus.* Est igitur hæc legis sententia, quod causæ conjectio est inter Rhætores; regula est inter Jurisconsultos: illa jura omnia litigatorum in summam aliquam contrahit; hæc (ut sic loquar) succum elicit et (ut Alchymistæ loquuntur,) quintam essentiam exprimit. hæc Hotom. 2. *obs.* 3. Conjectio igitur apte dicitur, quia ex regula æquum conjicitur, non aliter, quam ex signis factum.

(7) Puta, quia male et perperam est concepta: non quod exceptiones habeat; nec enim exceptio vitiosum quid continet, sed quid potius secretum, aut remotum a regula, quam declarat, et in ea declaranda officium suum facit. Hotom. *ibid.* Potest tamen defendi, exceptionibus vitiari regulam propter specialem rationem ex circumstantiis singularibus deductam.

(8) Ut in fabrica, si prava est regula prima, omnia mendose fieri, atque obstipa necesse est. Lucret. *lib.* 4. Hotom. *ibid.*

(9) *Οὐ σημαίνει τὸ ὑποκείμενον.* 6. *Harm.* 2.

(10) Id est, functionibus.

(11) Id est, virilibus, *l. 1. §. 5. supr. de postulando. l. 18. C. de procurator.* in quibus opera et ministerium requiritur. *l. 12. §. 2. supr. de judiciis. l. 1. §. 1. supr. ad SC. Velleïan. l. 13. supr. de vac. mun.*

(12) Id est, honoribus et muneribus publicis; *l. 6. supr. de capite minut. l. 78. supr. de judiciis.* aut personalibus, *l. 3. §. 3. supr. de muner.* corporalibus, *l. 18. ibi: tertio officium. supr. de verb. sign.* Aliud est in nudis dignitatibus; nobilitatem enim vel a patre, vel a maritis accipiunt. *l. 18. supr. de senatoribus.*

(13) Non quia non habent judicium, sed ipso sexu, *d. §. 3.* et *l. 1. §. 5. supr. de postulando.* jure Romano præsertim et moribus, *l. 12. §. 2. supr. de judiciis. l. 1. §. 1. supr. ad SC. Velleianum*, removentur.

(14) *l. 12. §. 2. supr. de judiciis. l. 18. §. 14. supr. de muner.* hodie usu et consuetudine, statuto, Principis privilegio, hereditariam jurisdictionem mulier habere, vel etiam novam emere seu adquirere potest. Decius *hic.* e contrario quædam causæ esse possunt, ut masculus a judicando aliquando excusetur. *l. 13. supr. de vacatione.*

(15) *l. 4. §. 2. supr. de officio Procons.*

(16) *l. 1. §. 5. supr. de postulando.*

(17) Fidejubere. *l. 4. supr. ad SC. Velleian.*

(18) Vide *l. 18. C. de procuratoribus.*

(19) Cicero, 13. *ad Atticum* 12. Idque eum non nolle mihi scripsisti.

(20) Ejus est nolle, *vulg. Hugo a Porta.* Ejus est non velle. *Hal.* *μὴ θέλειν.* 4. *Eclog.* 2. *c.* 6. Karm. 2. quam lectionem defendit Cujacius, 6. *obs.* 39. et 15. *obs.* 23. reprehensus a Roberto, 2. *receptæ* 26. et 1. *animadv.* 30. defensus ab Antonio Mercatore, 1. *notat.* 30. Velle proprie dicitur, qui sciens, *l. 1. §. 3. supr. de tribut.* nec coactus, *l. 4. infr. h. t.* jubet, mandat, et imperat, aut expressim approbat: nolle, qui sciens, nec coactus, expressim, vel palam vetat, aut refragatur. *l. 24. C. de negotiis.* Non nolle is videtur, qui tacite approbat, qui sciens patitur, nec expressim fieri jubet, estque inter velle et nolle medium. Non est velle, quia palam non jubet: non est nolle, quia palam non repugnat, sed tamen probat. Non velle, non est expressim refragari, sed factum tacite reprobare. Non est velle, quia non jubet. Non est nolle, quia palam non vetat. Non nolle, non est jubere, sed approbando pati. *l. 1. §. 3. supr. de tributoria.* Non velle, non est vetare, sed tamen reprobando pati. Velle igitur et nolle, est jussio et prohibitio expressa, *l. 86. supr. hered. instit.* non nolle, et non velle, tacita. Huc res redit, velle potes? potes nolle, *ut hic.* secundum Vulgatam: potes etiam non velle, secundum Haloandrum, et Græcos: et non nolle secundum Florentinam. E contrario, non potes cum effectu velle? Non videris nolle, *l. 4. supr. de adquir. vel omitt. hered.* huc adde *l. 37. infr. h. t.* nolle non dicimur, quoties velle contrarium utiliter non possumus. *l. 101. supr. de conditionib. et demonstr.* Nolle adire non videtur, qui non potest adire. *l. 4. supr. de adquir. vel omitt. hered.* Nolle dicimur, cum contrarium possumus, *l. 17. §. 7. supr. de ædil.* Addamus hæc ex Seneca, 6. *de benef.* 20. Nolle ideo, inquit, minus vult, qui non potest nolle. *et post*: Multum interest, utrum dicas, Non potest hoc non facere quia cogitur: an non potest nolle. *et post*: Quis tam demens est, ut eam neget voluntatem esse, cui non est periculum desinendi, vertendique se in contrarium: cum ex diverso nemo æque videri debeat velle, quam cujus voluntas usque eo certa est, ut æterna sit? An si is quoque vult, qui potest statim nolle, is non videbitur velle, in cujus naturam non cadit nolle?

(21) Imo creditur. *l. 26. §. 1. in fin. supr. de pignorib. l. 12. supr. de spons. l. 22. supr. de ritu.*

(22) Vide *l. 4. C. ad l. Jul. de adult.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 4. 6. Harmen. 2. Ejus, qui obsequitur, an actus voluntarius, et spontaneus sit dicendus. an et quomodo voluntas coacta, voluntas dicatur, vide Decium *hic.* An jussus superioris excuset a delicto, vide *l. 20. supr. de oblig.* an velle dicatur, qui cogitur, vide Cujac. 16. *obs. ult.* adde *l. 142. infr. h. t.*

De furioso et pupillo.

5. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

IN negotiis contrahendis alia causa habita est furiosorum, alia eorum, qui fari possunt, quamvis actum rei non intelligerent (1): nam furiosus (2) nullum negotium contrahere potest: pupillus (3) omnia, tutore auctore, agere potest.

De eo, qui ad alium vult transferre hereditatem.

6. ULPIANUS lib. 7. ad Sabinum.

NOn vult heres esse (4), qui ad alium transferre voluit (5) hereditatem.

De testato et intestato.

7. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

JUs nostrum (6) non (7) patitur (8) eundem in paganis (9), et testato (10), et intestato decessisse (11): earumque rerum naturaliter (12) inter se pugna est [testatus et intestatus].

De jure sanguinis.

8. IDEM lib. 4. ad Sabinum.

JUra sanguinis (13) nullo jure civili dirimi possunt.

De obscuris.

9. ULPIANUS lib. 15. ad Sabinum.

SEmper (14) in obscuris (15), quod minimum (16) est, sequimur (17).

De commodis et incommodis.

10. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

SEcundum naturam est, commoda (18) cujusque rei eum sequi, quem sequuntur incommoda.

De translatione dominii.

11. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

ID, quod nostrum est, sine (19) facto (20) nostro ad alium transferri non potest.

De interpretatione testamentorum.

12. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

IN testamentis plenius (21) voluntates testantium interpretantur.

De effectu exceptionis.

13. ULPIANUS lib. 19. ad Sabinum.

NOn videtur cepisse, qui per exceptionem (22) [a petitione] removetur.

De die obligationis.

14. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

IN omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur, præsenti (23) die debetur.

De effectu actionis.

15. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

[IS], qui actionem (24) habet ad rem recuperandam, ipsam rem habere videtur (25).

De imaginaria venditione.

16. ULPIANUS lib. 21. ad Sabinum.

IMaginaria (26) venditio non est pretio accedente.

De tempore.

17. IDEM lib. 23. ad Sabinum.

CUm tempus in testamento adjicitur: credendum est pro (27) herede adjectum, nisi alia mens fuerit te-

(1) Intelligant. *vulg. Hal.*

(2) Vide *l.* 1. §. 12. *supr. de obl.*

(3) Vide *l.* 43. *supr. de obl.*

(4) Ex testamento, vel ab intestato.

(5) Id est, qui transtulit, id est qui passus est reipsa transferri, *l.* 88. *in fin. supr. de hered. inst.* nam velle multis casibus cum effectu intelligendum est. vide *hic.* Decium.

(6) Romanum.

(7) Vide tamen Socinum, *reg.* 400.

(8) Imo patitur. *l.* 15. *in fin. supr. de inoff.*

(9) Reb. sc. pagani. i. non militis.

(10) Vide *l.* 6. *in fin. supr. de test. milit.* §. 5. *Inst. de hered. inst.*

(11) Pro parte intestati decedimus, si universalis heres pro parte hereditatem potest repudiare. *l.* 1. *l.* 2. *supr. de adq. vel omitt. hered.* Item si portio repudiantis heredis reliquis scriptis heredibus non adcrescit, *l.* 63. *supr. de hered. inst.* ideoque ne id accidat, jus adcrescendi introductum est. Quid, si testator partes omisit? idem jus erit: si quidem tacite vult, eas scriptis adcrescere. Quid, si vetuit, scriptos heredes adcrescendi jure uti? non probo Dynum, et alios dicentes, nihilominus jus adcrescendi competere, cum id testator vetuerit. Et, ut paucis complectar, non est ex bona fide id heredi adquiri, quod testator ad eum pervenire noluit. *l.* 46. *in fin. supr. de hered. inst.* Non probo Bartoli opinionem in *l.* 9. §. *si duo. de hered. inst.* totam rem ad causam intestati reduci. Nec id probo, quod Clarus ait, 3. *sent.* §. *test.* *q.* 74. testamentum irritum fieri, cum actui, id est, testamento sit favendum, ut valeat. nihil etiam interest, verbis an facto testator voluntatem suam declaret, *arg. l.* 32. *supr. de legib.* placet media sententia in partem non scriptam heredes ab intestato ex præsumpta et collecta voluntate testatoris admitti, ne alioqein actus pereat, *l.* 12. *supr. de reb. dub.* nam qui vetat scriptos heredes jure adcrescendi uti, tali prohibitione, et testamentarios confirmat heredes, et ad alias partes vacantes heredes ab intestato satis expresse vocat. vide *l.* 74. *supr. ad SC. Trebellianum. l.* 6. *in fin. supr. de fideic. lib. l.* 32. *in fin. supr. ad l. Falcid.* ut jam non ab intestato succedatur, sed ex testamento. Idem dicendum, si disertis, et expressis verbis mandavit, ut partes non expressæ ad heredes ab intestato deferrentur: tunc enim successio non erit ab intestato, sed ex testamento: et ita intelligi cupio, quod satis generaliter scripsi ad *l.* 55. *supr. de legat.* 1. ita testamentum non fuerit inutile, quia defunctus testari voluit: neque pars vacans adcrescet scriptis heredibus, quia id vetuit: ab intestato heredibus adquiretur, quia id voluit. adde, statuto aliud constitui posse, quod notavit Decius in *l.* 27. *n.* 7. *infr. h. t.* his adde, quæ notavi ad *l. ult. supr. de jurisd.* quemadmodum ex postfacto et accidenti fieri potest, ut quis moriatur pro parte testatus, pro parte intestatus. vid. *l.* 15. *in fin. supr. de inoff.*

(12) Naturaliter inter se pugnantia, contradicentia.

(13) Adde, et agnationis, *l.* 34. *supr. de pact.* naturæ, *l.* 8. *supr. de cap. minutis. l.* 2. *in fin. supr. de usufr. earum rerum. l.* 1. §. 2. *in fin. supr. de leg. præst.* §. 11. *Inst. de jure natur.*

(14) Harm. 15. §. 6.

(15) Legatorum, contractuum, pœnarum; non judiciorum; attenditur enim in his, quod melius esse potest actori. vide Decium *hic.* De obscuro, vide *l.* 22. *in fin. supr. de fideic. lib.* de ambiguo, vide *l.* 80. *supr. de verb. obl.*

(16) 2. *Eclog.* 3. *c.* 9. *l.* 11. *l.* 200. *infr. h. t.* 3. Harmen. 8. §. 8. *l.* 14. *in fin. l.* 39. §. 6. *supr. de leg.* 1. *l.* 43. *in fin. supr. de leg.* 2. *l.* 29. §. 1. *l.* 75. *supr. de leg.* 3. *l.* 83. §. 3. *l.* 109. *supr. de verb. obl.* et quod benignius, *l.* 56. *infr. h. t.* verisimilius, aut quod plerunque fieri solet, *l.* 114. *infr. h. t.* quod mitius, *l.* 32. *in fin. l.* 42. *supr. de pæn.* quod levius, *l.* 51. *supr. de cond. et demonst.* quod utilius dicenti, *l.* 66. *supr. de judiciis. l.* 8. §. 3. *supr. de leg.* 2. reo et debitori. *l.* 11. *supr. de jure dot.*

(17) Nisi de legato ad pias causas agatur. *l.* 38. *in fin. supr. de auro.* et nisi testatoris voluntas, *l.* 13. *supr. de reb. dub.* aut actus contrahentium repugnet, *l.* 39. *supr. de pactis. l.* 25. *l.* 34. §. 6. *supr. de contr. empt.* nisi obscurum a judice declarari oporteat. *l.* 69. §. 1. *supr. de jure dotium.* nisi id, quod minimum est, nullius sit momenti. *l.* 37. *supr. de legat.* 1.

(18) Vide *l. ult.* §. 3. *C. de furtis.* adde 2. *Eclog.* 3. *c.* 11. *l.* 55. *in fin. supr. pro socio. l.* 13. §. 1. *supr. de adq. vel amitt. poss.*

(19) Vide quæ notavi ad *tit. C. de rebus alienis non alienand.*

(20) Consensu, animo.

(21) Vide *l.* 7. *C. de fideicomm.* Imo restrictius. vide *l.* 75. *supr. de leg.* 3.

(22) Vide *l.* 115. *in fin. infr. h. t.* vide *l.* 7. §. 8. *supr. de dolo.*

(23) Vide *l.* 41. §. 1. *supr. de verb. oblig.*

(24) Vide *l.* 52. *supr. de adq. rerum. l.* 143. *supr. de verbor. signif.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 15.

(25) Repræsentatione, non reipsa. *l.* 204. *infr. h. t. l.* 15 §. 3. §. 4. *supr. qui satisd.*

(26) Εἰκονική. *Ecl. ibid. c.* 16. 3. Harm. 3. §. 42. vide *l.* 54. *supr. de obl.*

(27) Vide *l.* 15. *in fin. supr. de annuis.*

statoris : sicuti in stipulationibus promissoris (1) gratia tempus adjicitur.

De acquisitione.

18. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

QUæ (2) legata (3), mortuis nobis, ad heredem nostrum transeunt (4), eorum commodum per nos his, quorum in potestate sumus, eodem casu adquirimus : aliter atque quod stipulati sumus, nam et sub conditione stipulantes (5), omnimodo (6) eis adquirimus, etiamsi, liberatis (7) nobis potestate domini (8), conditio existat.

Quod tempus in stipulationibus spectatur.

PAULUS (9).

SI (10) *filiusfamilias sub conditione stipulatus, emancipatus fuerit, deinde exstiterit conditio, patri actio campetit : quia in stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus.*

De conditione contrahentis vel legatarii.

1. *De doli exceptione.*

19. ULPIANUS lib. 24. ad Sabinum.

QUi cum alio contrahit (11), vel est, vel debet esse non ignarus (12) conditionis (13) ejus : heredi (14) autem (15) hoc imputari non potest, cum non sponte (16) cum (17) legatariis contrahit (18).

§. 1. Non solet exceptio (19) doli nocere his, quibus voluntas testatoris non refragatur (20).

De favore libertatis.

20. POMPONIUS lib. 7. ad Sabinum.

QUotiens dubia (21) interpretatio libertatis (22) est, secundum (23) libertatem (24) respondendum erit.

De eo, quod est plus vel minus.

21. ULPIANUS lib. 27. ad Sabinum.

NOn debet, cui plus (25) licet (26), quod minus est, non licere.

De servis. 1. De conditione in arbitrium domini vel procuratoris ejus collata.

22. IDEM lib. 28. ad Sabinum.

IN (27) personam servilem nulla (28) cadit obligatio (29).

§. 1. Generaliter probandum est, ubicunque in bonæ fidei judiciis (30) confertur in arbitrium domini (31) vel procuratoris (32) ejus (33) conditio, pro boni (34) viri arbitrio hoc habendum esse.

De dolo, culpa, diligentia et casu.

23. IDEM lib. 29. ad Sabinum.

COntractus quidam (35) dolum malum duntaxat recipiunt (36) : quidam et dolum, et culpam : dolum tantum, depositum (37) et precarium (38) : dolum et cul-

(1) Adde *l.* 50. *supr. de obl.* vide *l.* 41. §. 1. *in fin. supr. de verbor. oblig.*

(2) Vide ad hanc legem Hotom. 5. *obs.* 3.

(3) *Sub.* pura, non conditionali. *l.* 14. *in fin. supr. ut legatorum nomine.*

(4) Utputa, in diem certum relicta, *l.* 5. §. 1. *supr. quando dies.* non conditionalia. *l. unic.* §. 7. *C. de caduc. tollend.*

(5) Vide *l.* 78. *supr. de verb. obl.* *l.* 144. *in fin. infr. h. t.* vide *l.* 11. §. 1. *supr. qui potiores.*

(6) Id est, etiamsi conditio existat post emancipationem filii. In eo differt legatum a stipulatione : ex hac enim adquiritur patri, etiamsi conditio existat post emancipatum filium : ex illa non item. Rationem differentiæ collige ex iis, quæ scripsi ad *l.* 78. *supr. de verb. oblig.*

(7) Libertate nobis præstita a dominis, conditio existat. *vulg.*

(8) Hanc vocem *domini* Hotoman. expungit, 5. *obs.* 2. *in fin.*

(9) Hæc lex deest in Florentina et Haloandri editione.

(10) *l.* 78. *supr. de verbor. oblig.* *l.* 15. *supr. de negotiis.*

(11) Contraxit, vel esse, vel fuisse debet non ignarus, Hotoman. 5. *obs.* 8. utut sit, lex agit de contractu. An idem in delictis ? utique. vide Decium *hic. n.* 6.

(12) Excusat tamen justa ignorantia. *l.* 3. *supr. de SC. Macedon.* In iis, quæ scire possumus et ignorare non debemus, factum nocet. *l. pen. supr. de SC. Macedon.* *l.* 48. *supr. de fidejussorib.*

(13) Id est, status, an sit paterfamilias vel filiusfamilias, servus vel dominus, Cujac. 7. *obs.* 36. Hot. 5. *obs.* 8. hæc legis verba porrigit ad eos, qui vel contrahendi vel distrahendi jus non habent, superioribus adde illud Senecæ, nomina facturi, diligenter in patrimonium, et vasa debitoris inquirimus, 1. *de benefic. in pr.*

(14) *l.* 42. *infr. h. t.*

(15) Hæc Sabini sententia est, Cuj. 7. *obs.* 36. Imo non est. Hotom. 5. *observ.* 8.

(16) Alias certe contrahit. *l.* 3. *in fin.* *l.* 4. *supr. quib. ex causa in possess.*

(17) *l.* 5. §. 2. *supr. de obl.* §. 5. *Inst. de obl. ex quasi contractu.* et coheredibus. *l.* 25. §. 16. *supr. familiæ.*

(18) Solvendo scilicet : et ita verbum *contrahere* hic improprie sumitur. Solutio namque est distractus, non contractus : heredi igitur non nocet, si ignorata conditione pecuniam solvit. Imo ne ei quidem nocet scientia, si mandato testatoris solvit, *l.* 14. §. 2. *supr. quando dies.* Cujac. 7. *obs.* 36. Idem tamen negat Hotomann. 5. *obs.* 8. textum superioris sententiæ requirens.

(19) *l.* 34. *in fin. supr. de auro.* *l.* 15. *supr. de adimend.* *l.* 6. *C. de hered. act.* *l.* 2. *C. de jure dotium.* adde *l.* 4. *in fin. supr. de his quæ ut indign.*

(20) Adde *l.* 177. *in fin. infr. h. t.*

(21) Dubium quid, dixi *supr. de reb. dubiis.*

(22) Voluntatis. *Petr. Faber.*

(23) *l.* 179. *infr. h. t.* *l.* 13. *supr. de probat.* *l. ult.* §. 1. *supr. de vulgari.* *l.* 3. *in fin. supr. de his quæ in testam. delentur.* *l.* 24. *supr. de manum.* *l.* 10. *in fin. supr. de manum. test.*

(24) Cujus causa pia dicitur, *l.* 1. §. *pen. C. de comm. serv.* legitimæ anteponenda ; deductis enim libertatibus quarta initur. *l.* 8. §. 9. *supr. de inoff.*

(25) Adde *l.* 26. *infr. h. t.* *l.* 110. *l.* 163. *l.* 165. *infr. h. t. c. cui licet.* 53. *de reg. jur. in* 6. minor potest restitui, ergo appellare, *l.* 43. *supr. de minor.* potuit judex non deferre juramentum, poterit igitur juraturo certam summam definire, intra quam juret, *l.* 76. *supr. de rei vind.* *l.* 5. §. 1. *supr. de in litem jurando.* de argumento a majori ad minus affirmative concepto, vide *l.* 11. *in fin. supr. de liberis.* adde *l.* 22. §. 3. *supr. ad l. Jul. de adult.* *l.* 2. *C. ne fidejussores dotium.* nisi id, quod majus est, alicui specialiter et stricte sit concessum, vel ex justis causis minoribus. vide *l.* 61. *in fin. supr. de jud.* *l.* 7. §. 3. *supr. de reb. eorum.* quod in dispensatione, delegatione, decreto et mandato perspicitur.

(26) E contrario valet argumentum a minori ad majus negative conceptum. *l.* 4. *supr. de senatorib.* *l.* 5. *supr. de servis exportand.* *l.* 7. *in fin. supr. de interd. et relig.* *l.* 7. *in fin. C. de revocandis donation.* *l. ult. C. de decur.* vide *Nov.* 89. *c.* 11.

(27) 1. Harm. 14. §. 1.

(28) Ex contractu civili sc. alias ex delicto et naturali cadit. vide *l.* 14. *supr. de obl.* adde *l.* 33.

(29) Et actio, *l.* 107. *infr. h. t.* adde *l.* 209. *infr. h. t.*

(30) Et legatis. *l.* 1. *supr. de leg.* 2. *l.* 43. *supr. de leg.* 3.

(31) Hinc collige emptionem et locationem in domini, id est, vendendis, vel locandis arbitrium conferri posse. Imo neutrum potest. *l.* 2. *supr. de contr. empt.* *l.* 25. *supr. locati.* *l.* 8. *supr. de obglig.* *l.* 17. *l.* 108. *in fin. supr. de verb. obl.*

(32) Idem in aliis quibuscunque extraneis. vide Hotom. ad hunc locum, 5. *obs.* 10.

(33) Aliqua conditio. Hotom. *ibid.* conditionis vocabulo qualitatem rei approbandæ vel reprobandæ intellige.

(34) *l.* 6. *supr. pro socio.* *l.* 7. *supr. de contr. empt.* *l.* 24. *l.* 76. *supr. locati.* *l.* 3. *in fin. C. de dotis promissione.* qui consentit in arbitrum, bonum virum intelligit.

(55) Vide *l.* 5. §. 2. *supr. commodati.* *l.* 108. §. 12. *supr. de leg.* 1.

(36) Legem hanc repetierunt Igneus et Hugo, Cynus, Campanus, itemque Contius. vide et Benedictum Capram *in Regul. conclus.* 78. Gilbertum Regium *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν *c.* 19. Mod.

(37) *l.* 5. §. 2. *supr. commodati.* *l.* 14. §. 3. *supr. de furtis.* *l.* 1. §. 10. *in fin.* et §. *ult.* *l.* 2. *l.* 32. *supr. depositi.* *l.* 3. §. 1. *supr. nautæ.*

(38) *l.* 8. §. 3. *supr. de precar.*

pam, mandatum (1), commodatum (2), venditum (3), pignori (4) acceptum, locatum (5), item dotis (6) datio, tutelæ (7) negotia (8) gesta (in his quidem, et diligentiam (9)) societas (10), et rerum communio (11), et dolum, et culpam recipit: sed hæc ita, nisi (12) si quid nominatim convenit, vel plus, vel minus, in singulis contractibus: nam hoc servabitur, quod initio (13) convenit: legem (14) enim contractus dedit: excepto eo, quod Celsus putat, non valere, si convenerit, ne (15) dolus præstetur; hoc enim bonæ (16) fidei judicio contrarium est: et ita utimur. Animalium vero casus (17), mortes (18), quæque sine (19) culpa accidunt, fugæ servorum, qui custodiri non solent, rapinæ (20), tumultus (21), incendia (22), aquarum (23) magnitudines, impetus prædonum (24) a nullo (25) præstantur (26).

De eo, quod interest.

24. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

QUatenus cujus (27) intersit, in (28) facto (29), non in jure (30) consistit.

De cautione.

25. POMPONIUS lib. 11. ad Sabinum.

PLus (31) cautionis in re (32) est, quam in persona (33).

26. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

QUi potest invitis (34) alienare, multo magis, et ignorantibus, et absentibus (35) potest (36).

De pactis. De causis obligationum. De modo actionum.

27. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

NEc (37) ex Prætorio (38), nec ex solemni (39) jure, privatorum (40) conventione quicquam immutandum est: quamvis obligationum causæ pactione (41) possint immutari, et ipso (42) jure et per pacti conventi exceptionem: quia actionum modus, vel lege, vel per Prætorem introductus, privatorum pactionibus non infirmatur (43): nisi (44) tunc, cum inchoatur (45) actio (46), inter eos convenit.

(1) *l.* 8. §. 9. §. 10. *l.* 60. *in fin. supr.* et *l.* 11. *l.* 13. *C. mandati.*
(2) *d.* §. 2. et *l.* 18. *supr. commodati.*
(3) *d.* §. 2. *l.* 35. §. 4. *supr. de contr. empt. l.* 14. *supr. de furt.*
(4) *d.* §. 2. §. *ult. Inst. quib. mod. re contrahitur.*
(5) *d.* §. 2. *l.* 1. §. 10. *supr. depositi. l.* 25. §. 7 *supr. locati. l.* 28. *C. de locato.*
(6) *d.* §. 2.
(7) Vide *l.* 7. *C. arbitrium tutelæ.*
(8) *l.* 3. §. 9. *l.* 11. *supr. de neg.* vid. *l.* 20. *C. de negotiis.*
(9) *l.* 35. *supr. de administ. et peric. tut.* et quidem exactissimam. *Theoph.* §. 2. *Inst. de oblig. ex quasi contractu.*
(10) *d.* §. 2. *l.* 52. §. 2. *supr. pro socio.* §. *ult. Inst. de societ.*
(11) *l.* 16. §. 4. *l.* 25. §. 16. *supr. famil.* vid. *l.* 4. *in fin. C. comm. div.*
(12) *l.* 1. §. 6. *supr. depositi. l.* 35. §. 4. *supr. de contrah. empt. l.* 1. *C. de commodato. l.* 6. *in fin. C. de pignerat. act.*
(13) Vel in continenti. *l.* 7. §. 5. *supr. de pact. l.* 72. *supr. de contrah. empt.*
(14) Vid. *l.* 52. *supr. de verb. oblig.*
(15) Dolus ne præstetur, effici pacto non potest. *l.* 27. §. 3. *supr. de pact. l.* 17. *supr. commodati. l.* 2. §. 7. *supr. depositi.*
(16) *l.* 7. §. 16. *supr. de pact.*
(17) Casus non præstantur. 2. *Ecl.* 3. *c.* 20. *l.* 2. *l.* 10. *in fin. supr. de peric. l.* 11. §. 1. *supr. locat. l.* 2. §. 7. *supr. de administrat. rer. ad civitat.* vide reliqua in *l.* 6. *C. de pign. act.*
(18) *l.* 22. *supr. de negot.*
(19) Alias si culpa, casum præstat. vide *l.* 11. *supr. de negot. l.* 1. §. 4. *supr. de obl.*
(20) *l.* 26. §. 6. *supr. mandati. l.* 2. *supr. de periculo. l.* 31. *supr. de act. empt. l.* 50. *supr. de administr. et peric. tut.*
(21) *l.* 1. §. 1. *supr. depositi.*
(22) *l.* 11. §. 1. *supr. locati. l.* 1. §. 4. *supr. de obl.*
(23) *l.* 10. *in fin. supr. de periculo.* naufragia. *l.* 3. §. 1. *supr. nautæ. l.* 1. §. 4. *supr. ds oblig. l.* 26. §. 6. *supr. mandati.*
(24) Piratarum, *l.* 3. §. 1. *supr. nautæ. l.* 18. *supr. commodati.* incursus hostium, non exercitus prætereuntis lascivia, *l.* 15. §. 2. *supr. locati.* latronum. *l.* 26. §. 6. *supr. mandati. l.* 50. *supr. de administr. et peric. tut.*
(25) Imo præstantur, ut si quis in se casus periculum recepit. *l.* 1. *C. de commodato.*
(26) Quia illis resisti non potest. *l.* 18. *supr. commodati.*
(27) Cujusque. *Hal.* Goth. Interest, hic est æstimatio lucri cessantis, vel damni emergentis propter moram, sive culpam debitoris. Vid. Coras. 1. *miscell. c.* 20. Ans.
(28) Sic in *l.* 10. *supr. de capite minutis.*
(29) In facto consistunt, de quibus ex facto judicium est, potest enim ex eodem facto pro ratione personarum, *l.* 118. *in fin. supr. de verborum obligat.* locorum, *l.* 2. *supr. de eo quod certo loco.* temporum, *l.* 4. *supr. de eo quod certo loco. l.* 15. *supr. de negotiis. l.* 72. *supr. de judiciis. l.* 16. *supr. de pœnis.* alias pluris, alias minoris interesse; interdum ne interesse quidem: ideo nulla juris definitione id comprehendi potest. Hugo Donell. *in libro de eo quod interest. c.* 2. *in fin.* de facti quæstionibus adde *l.* 16. *in fin. supr. de statu hom. l.* 79. §. 1. *supr. de judiciis. l.* 52. §. 2. *supr. ad leg. Aquil. l.* 13. *supr. qui potiores. l.* 8. §. 13. *supr. quibus modis pignus. l.* 32. *supr. de usuris. l.* 30. *in fin. supr. de testam. tutel.*
(30) In jure ea consistunt, in quibus, cum quid inciderit, constat, quidnam id, aut quale sit: sunt hæc hujusmodi, ut hominum prudentia æstimari et dijudicari possint. Donell. *ibid.*
(31) Imo tantundem. *l.* 4. §. 8. *supr. de fideicommiss. libert.* Imo minus; reales namque minori tempore, et re extincta tolluntur: personales ad genus, quod nunquam perit, competunt: realis non competit in quadruplum: In reali probandum est dominium, quod est difficile. Solve: Plus cautionis est, rem habere apud se, quam contra alium agere. vide Bellon. 1. *supputat.* 8. Gothofr. Vid. Goed. *de contrah. stipulat. c.* 5. *num.* 299. et Bellon. *supputat. lib.* 1. *c.* 8. Ans.
(32) In rem, *vulg. Hal.* id est, in pignore, §. 4. *Instit. quibus mod. re contr. obl.* in pactis, *l.* 21. *in fin. supr. de pactis.* et actionibus, quæ id, quod deest, personalibus supplent, *l.* 16. §. 3. *supr. de pign.* et privilegiis realibus. *l.* 3. *in fin. l.* 4. §. 3. *supr. de censibus.*
(33) Nisi lex personalium præcise mentionem faciat, *l.* 7. *supr. de stipulationibus Prætoriis.*
(34) Difficilius qui potest, idem et facilius potest, *l.* 4. §. 3. *supr. de fideicommiss. libert.* adde *l.* 6. *supr. de tutor. vel curator. datis.* hinc colligunt, neminem cogi eum citare, quo invito actum exercere possit. *Decius.*
(35) Præsentia non debet expectari, quæ nihil operatur. *l.* 13. *in fin. supr. ad SC. Vellejanum.*
(36) Nisi ratio sit diversa: ut in arbitris, *l.* 18. *supr. de recept. qui arbitr.* et judicibus, quorum præsentia alios potest in suam sententiam trahere. *l.* 39. *supr. de re judicata.*
(37) 1. *Harm.* 6. §. 20.
(38) Idem de publico, *l.* 45. *in fin. infr. h. t. l.* 38. *supr. de pact.* de communi, *l.* 7. §. 16. *supr. de pactis.* de regulis Juris civilis, *l.* 28. *supr. de pactis.* de legibus, *l.* 55. *supr. de legatis* 1. de Jure Reipublicæ, *l.* 2. §. 8. *supr. de administratione rerum.* de jurisdictione, et forma juris publici, *l.* 13. *C. de testamentis.* de jure naturæ, de quo vide *l.* 8. *supr. h. t.* de Senatusconsultis, Edictis, Principum constitutionibus, bonis moribus. *l.* 7. §. *ait Prætor.* 7. *supr. l.* 6. *C. de pactis.*
(39) Solenni, *vulg. Hal.* id est, consueto, recepto, formato.
(40) 2. *Eclog.* 2. *cap.* 27. aliud in consuetudine et statuto, quibus derogari potest juri publico. qua de re vide, quæ scripsi ad *l.* 9. *C. de testamentis.*
(41) *l.* 43. *supr. de pact.* vide *l.* 23. *in verbis, si quid nominatim convenit. supr. h. t.*
(42) *l.* 27. §. 2. *supr. de pact.* τῷ αὐτῷ δικαίῳ, *Eclog. ibid.*
(43) οὐκ ἐνκλάσσεται. *Ecl. ibid.* informatur. Hotomann. 35. *Illustr. fol.* 236.
(44) Nec si tunc: Græci ita legisse videntur, quam lectionem interpretationi Bulgari antepone, existimantis, competituræ actioni Prætoriæ, vel legali resisti non posse: jam competenti posse, vel ante causæ ipsius exordium, vel in ipso ingressu judicii; ut sit hæc sententia: Pacta initio adjecta contractus formant et reformant. *l.* 7. §. 5. *supr. de pactis.*
(45) *l.* 7. §. 5. *supr. de pactis.*
(46) Pactio, *vulg.* pacto. *Hugo a Porta.*

De his, qui ex liberalitate conveniuntur.

28. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

DIvus Pius rescripsit, eos, qui ex liberalitate (1) conveniuntur, in (2) id, quod facere possunt (3), condemnandos (4).

De eo, quod initio vitiosum est.

29. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

QUod initio (5) vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere (6).

De nuptiis.

30. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

NUptias (7) non concubitus (8), sed consensus (9) facit.

De factis: de eo, quod est impossibile.

31. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

VErum (10) est, neque pacta (11), neque stipulationes, factum (12) posse tollere: quod enim impossibile (13) est, neque pacto, neque stipulatione, potest comprehendi, ut (14) utilem actionem aut factum (15) efficere possit.

De servis, de hominum æqualitate.

32. IDEM lib. 43. ad Sabinum.

QUod attinet ad jus civile (16), servi pro (17) nullis habentur (18): non tamen et jure naturali (19): quia, quod ad jus naturale attinet, omnes homines æquales (20) sunt.

De actore et reo.

33. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

IN eo, quod vel is, qui petit, vel is, a quo petitur, lucri (21) facturus est, durior causa est petitoris (22).

De interpretatione contractuum.

34. ULPIANUS lib. 45. ad Sabinum.

SEmper (23) in stipulationibus, et in cæteris contractibus id sequimur, quod actum (24) est, aut si non

(1) Propria seu a se facta, non ab altero: mera, seu vera, non ob causam, *l.* 49. *in fin. l.* 50. *supr. de re judic.* sed et ante rem traditam. *l.* 9. *supr. de condict. indeb.*

(2) Vide *l.* 12. *supr. de donat.*

(3) Facere posse videntur, deducto ære alieno, *l.* 19. §. 1. *supr. de re judicata.* et omnibus ita deductis, ne ipsemet donator egeat. *l.* 173. *infr. h. t.*

(4) Nisi tali privilegio renunciavit donator. Cur? privilegio donationis (cum originem ex contractu habeat) renunciari potest: vide Decium, *hic. num.* 8.

(5) Vid. *l.* 178. *l.* 201. *l.* 210. *infr. h. t.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 29. vide *l.* 1. *supr. de regul. Caton.* adde *l.* 27. *supr. de obligat. cap. non formatur.* 18. *de reg. jur. in* 6. exemplum erit in sententia, *l.* 19. *supr. de appellat.* institutione, *l.* 210. *infr. h. t.* testamento, aut codicillis. vide *l.* 201. *infr. h. t.* matrimonio, *c.* 1. *de desp. imp. in* 6. fideicommisso, *l.* 2. *supr. de legat.* 2. *l.* 2. *supr. de regul. Caton.* stipulatione, *l.* 83. §. 5. *supr. de verb. obl.* adquisitione, laude, liberatione, confectione, electione, Dec. *hic.* possessione ab initio inutili. Jason. *in l. juste possidet. l.* 11. *supr. de adq. vel amitt. possess.* adde Hotomann. 39. *quæstionis.*

(6) Nisi duo, quæ sequuntur, concurrant, vitii scilicet cessatio et novissimus actus, id est, nisi principium ipsius rei utile sequatur, verbis, vel aliis actibus extrinsecus declaratis, veluti ratihabitione aliqua, ut in *l.* 11. *supr. de servit. præd. rusticor. l. ult. supr. comm. præd. l.* 27. *supr. de ritu. l.* 6. *C. de nupt. l.* 24. §. 1. *supr. de leg.* 1. *l.* 1. §. 1. *l.* 7. *supr. de leg.* 3. *l.* 42. *supr. de her. inst. l.* 20. §. 1. *supr. de condit. inst. l. un. C. de contract. jud. l.* 1. *C. si major fact.* quæ leges alioquin contrariæ sunt.

(7) 4. *Harm.* 4. §. 20.

(8) Id est, non solus concubitus: sic ut reliqua nuptiarum solennitas minime excludatur, in eum solum sensum, ut ostendatur, etiam consensum requiri. *l.* 14. *C. de nupt.* S. L.

(9) *l.* 15. *in fin. supr. de cond. et demonstr. l.* 8. *C. de repud.* συγκίνεσις. 2. *Eclog.* 3. *c.* 30. affectus, *l.* 11. *C. de repud.* διάθεσις ὡμοιβαῖα. 22. *Nov.* 3. An solus consensus? ait Justinian. *Nov.* 74. *c.* 4. ὥςε τὲς γάμες ἐκ μόνης ἐῤῥῶσθαι διαθέσεως. adde *c. non locum.* 14. *ibi: solo consensu contrahitur. extr. de sponsalibus. can. sufficiat. ibi: solus secundum leges consensus.* 22. *quæst.* 2. adde *l.* 4. *ibi: nudus consensus. supr. de sponsal.* Hotomannus vero *obs.* 26. negat, ait enim præterea deductionem in domum mariti requiri. *l.* 5. *in fin. supr. de ritu.* adde *l.* 66. *in fin. supr. de donat. inter vir. et uxor.* Hanc regulam veram esse ait in muliere domum deducta: nihil aliud hic innui; quam nuptias perfici solo consensu sine tabulis et scriptura, *l.* 11. *C. de repud.* sic sentio, nuptias per verba de præsenti contractas, ita firmas esse, ut secundum matrimonium impediant, et affinitatis causam ipsis conjugibus pariant, cum nihil obstet, eandem virginem esse et uxorem. *arg. l.* 7. *supr. de ritu. cap. licet. cap. tua. extr. de sponsa duorum.* Vis est ea semel facti, ut, id aliquando fuisse, nunquam possit negari. *l.* 31. *infr. h. t.* quod accideret, ea negata uxore, quæ per verba de præsenti semel accepta fuerit. vide *l.* 15. *supr. de condit. et demonstr.* quod et evidentissime probatur *l.* 8. *C. de incestis.* concubitum non requiri. video tamen deductionem in domum mariti requisitam fuisse. *l.* 6. *C. de donat. ante nuptias.*

(10) Re ipsa. Fictione tamen mortuus dicitur vivere, *Inst. de excus. tut.* ut et aliquis bis mori, *l.* 51. §. 2. *supr. ad l. Aquil.* et duo possidere, *l.* 13. §. 13. *supr. de hered. petit.*

(11) Huc refer illud Hieron. *ad Eustoch.* Audacter dicam, cum omnia possit Deus suscitare, virginem non potest post ruinam. *c. si Paulus.* 32. *quæst.* 5. adde *l. un. ibid.* Castitas corrupta restitui non potest. *C. de raptu.*

(12) Vid. *l.* 12. §. 2. *supr. de captivis.*

(13) *l.* 31. *infr. de evict. l.* 3. *supr. de cond. et demonstr. l.* 35. *supr. de verb. obl.*

(14) Impossibile nihil parit. Ex eo, quod est impossibile, utile factum nasci non potest: si ita est, nec utilis actio nasci poterit.

(15) Pactum. *vulgat. sic in manuscripto*: et male.

(16) *l.* 41. *supr. de peculio. l.* 38. §. 7. *supr. de verb. obl.* et prætorium, *l.* 20. §. 7. *supr. qui test. fac. poss.* et extraordinarium, *l.* 7. *supr. ad l. Corn. de falsis.* solemnia Juris civilis. *l.* 20. §. 7. *supr. qui test.*

(17) Servi pro nullis habentur, *l.* 1. *supr. de jure deliber.* id est, nullius juris habentur, *l.* 3. *in fin. supr. de cap. minutis.* nulla in eos cadit obligatio, *l.* 22. *supr. h. t. l.* 43. *in fin. supr. de verb. obl.* nullumque arbitrii jus. *l.* 68. *supr. de verb. oblig.* Ad solennia testamenti non adhibentur, *l.* 20. §. 7. *supr. qui test.* tabularii esse non possunt, *l.* 3. *C. de tabulariis. l.* 10. *tit.* 69. his adde quæ scripsi ad *l.* 3. *in fin. supr. de capite minutis.* et quæ dicam ad *l.* 209. *infr. h. t.*

(18) Excipe *l.* 4. §. 3. *supr. de edend. l.* 53. *supr. de judiciis. l.* 38. §. 7. *supr. de verb. obl. l.* 7. *supr. ad l. Corn. de falsis.*

(19) Ideoque solutum non repetitur. *l.* 13. *supr. de cond. indeb. l.* 83. *supr. de solut.*

(20) Natura est communis servis. *l.* 12. *in fin. supr. de accusat.* jure naturali omnes liberi. *Inst. de libertin.* hinc servitutem contra naturam esse dicimus. *l.* 4. §. 1. *supr. de statu hom.* Senec. 4. *epist.* 32. Quid est eques Romanus aut libertinus, aut servus? nomina ex ambitione aut ex injuria nata.

(21) Duobus de lucro certantibus, deterior est actoris conditio, 2. *Eclog.* 3. *c.* 33. nisi alterius causa tempore præcedat. *l.* 98. *infr. h. t.* De lucro adde *l.* 41. *in fin. infr. h. t. l. un. vers. lucrativa. C. de impon. lucrat descript. lib.* 10. *tit.* 35.

(22) *l.* 98. *l.* 154. *infr. h.t.* 1. Harm. 2. §. 57. e contrario melior est possessoris. vid. l. 126. *in fin. l.* 128. *l.* 154. *infr. h. t. l.* 41. *l.* 48. *supr. de judic.*

(23) Quoties scil. constat de voluntate, alias si nullis signis extrinsecis voluntas scripto manifesto contraria declaretur, scripturæ stabitur. *l.* 19. *supr. de usu legato. l.* 112. *l.* 120. §. 2. *in fin. supr. de verb. obl. l.* 68 §. 1. *supr. de fidejuss. l. ultim. C. com. utriusque judicii.* Est enim scriptura mentis et animi testimonium ac indicium, eam tamen ex communi usu interpretamur, *l.* 7. §. 2. *in fin. supr. de supellect.* aut certo judicio prudentium. *l.* 125. *supr. de verb. sign.*

(24) Vid. *l.* 53. *supr. de verb. obl.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 34. quod agitur, *l.* 3. *supr. de reb. cred.* actum opponitur dicto. *l.* 6. §. 1. *supr. de contr. empt.* Actum agitur est mens contrahentium ac voluntas, *l.* 219. *supr. de verb. sign. l. ult. C. quæ res pign.* res, *l.* 42. *supr. de jure dot.* veritas, *l.* 1. *l.* 3. *C. plus valere quod agit.* Quibus indiciis mens colligatur, alibi dicam.

appareat, quid actum est, erit consequens, ut id (1) sequamur, quod in regione, in qua actum est, frequentatur. Quid ergo, si neque regionis mos appareat, quia varius fuit? ad id, quod minimum (2) est, redigenda summa est.

Quibus modis tollitur obbligatio.

35. Idem lib. 48. ad Sabinum.

NIhil tam naturale (3) est, quam eo (4) genere quidque (5) dissolvere (6), quo colligatum est (7): ideo verborum obligatio verbis tollitur; nudi consensus obligatio contrario consensu dissolvitur.

De culpa.

36. Pomponius lib. 27. ad Sabinum.

CUlpa (8) est (9), immiscere se rei (10) ad se non pertinenti (11).

De condemnatione et absolutione.

37. Ulpianus lib. 51. ad Sabinum.

NEmo (12), qui condemnare (13) potest, absolvere non potest (14).

De herede.

38. Pomponius lib. 19. ad Sabinum.

SIcuti pœna (15) ex delicto defuncti heres teneri non debeat: ita nec lucrum (16) facere, si quid ex ea re ad eum (17) pervenisset.

De eo, quod per alium stat, quominus fiat.

39. Idem lib. 32. ad Sabinum.

IN omnibus causis pro (18) facto accipitur (19) id, in quo (20) per alium moræ (21) sit, quominus fiat.

De furioso et prodigo.

40. Idem lib. 34. ad Sabinum.

FUriosi (22) vel ejus (23), cui bonis (24) interdictum (25) sit, nulla (26) voluntas est (27).

De actore et reo. 1. *De re obscura.*

41. Ulpianus lib. 26. ad Edictum.

NOn (28) debet actori (29) licere, quod reo (30) non permittitur.

§. 1. In re obscura melius est favere repetitioni (31), quam adventitio lucro (32).

(1) Id est, consuetudinem regionis sequimur. *Ecl. ibid.* vid. *l.* 50. *in fin. supr. de leg.* 1. adde *l.* 3. *in fin. supr. de testib. l.* 21. §. 1. *in fin. supr. qui test.* adde *l.* 37. *supr. de legib. l.* 3. *l.* 7. §. 2. *in fin. supr. de supellect. l.* 14. §. 2. *supr. de alim. l.* 17. §. 1. *supr. de aqua et aquæ pluv.* et ideo conducere, concedere, contrahere, et quidvis agere pro more regionis in dubio præsumitur. vid. Decium *hic.* nam sicut natura non separatur a subjecto, ita nec a consueto. Quod est de consuetudine, habetur pro pacto.

(2) Minimum præsumimus in dubio promissum potius, quam actum inutilem, *Ecl. ib.* vid. *l.* 9. *supr. h. t.* ne alioquin actus pereat, cujus conservatio, quoad ejus fieri potest, attenditur. *l.* 80. *supr. de verb. obl.*

(3) Contraria contrariis actibus dissolvuntur. *Nov.* 140. hoc fallit in matrimoniis. vid. *l.* 8. *C. de repud. c.* 1. *extr. de reg.* et bonorum possessione. *l. ult. C. qui admitti.*

(4) Id est, eadem fide, alio simili pacto vel consensu, aliis verbis. vid. §. 1. *Inst. quib. mod. toll. obl.*

(5) Quodque. *vulg. Hal.*

(6) *l.* 100. *l.* 153. *infr. h. t.* vid. *l.* 80. *supr. de solut. c.* 1. *extr. h. t.* §. *ult. Inst. quib. mod. tollit. l.* 1. *C. quando liceat ab emptor.*

(7) Necessitate scil. non ex superfluo, ideo testamentum ad pias causas factum coram septem testibus tollitur per secundum factum coram duobus testibus. Decius *hic. n.* 30.

(8) *c. non est sine culpa.* 19. *de reg. in* 6.

(9) Mulioni, *l.* 8. §. 1. *supr. ad l. Aquil.* artifici, *l.* 9. §. 5. *l.* 13. §. 5. *supr. locati.* obstetrici, *l.* 9. *supr. ad l. Aquil. l.* 3. §. 2. *supr. ad l. Corn. de sicar.* medico, *l.* 6. §. 7. *supr. de off. Præs.* §. 7. *Inst. de l. Aquil.* adsessori, *l.* 2. *supr. quod quisque jur.* judici, *l.* 5. §. 4. *supr. de oblig. l.* 6. *supr. de extraord. cognit. Inst. de obl. ex quasi del. in pr.*

(10) Id est, negotio.

(11) Id est, cujus est ignarus, ac imperitus, *d.* §. 1. *d.* §. 5. quæ est aliena, *l.* 19. *in fin. supr. de novat. l.* 4. *C. de actuar.* in quam nullum jus habet aut interesse. *l.* 71. *l.* 181. *supr. de verbor. sign.*

(12) Condemnandi potestas cui non competit, idem nec absolvere potest, *l.* 6. *in fin. pr. supr. de off. Procons.* et e contra. *l.* 3. *supr. de re judicata.*

(13) Condemnare non potest. *vulg.*

(14) Excipe *l.* 3. §. 2. *C. ubi Senatores.*

(15) 2. *Ecl.* 3. c. 37. 5. Harm. 8. vid. *l.* 33. *supr. de obl.*

(16) *l.* 5. *supr. de calumniatorib. l.* 1. *in fin. l.* 3. *supr. de vi et vi. l.* 26. *supr. de dolo. l.* 3. §. 12. *supr. de pecul. l.* 14. §. 5. *in fin. l.* 16. *in fin. l.* 19. *supr. quod metus caus. l.* 35. *supr. de obl. l.* 2. *in fin. supr. de bonor. l.* 1. *supr. de privat. delict. l.* 2. *C. unde vi.*

(17) Idem est in pupillo, *l.* 3. §. 1. *supr. de tributoria.* Vid. *l.* 1. *l.* 5. *supr. de auct. tutor.* Ecclesia et bonæ fidei possessore. Decius *hic.*

(18) Vid. *l.* 161. *infr. h. t.* Goth. Vid. *l.* 24. *supr. de cond. et demonst. l.* 23. *supr. de cond. inst.* Ans.

(19) Cur ita? vid. *l.* 155. *infr. h. t.*

(20) In quo quis alium perhorrescit, quominus fiat. *vulg.* ut sit sensus, Pro facto haberi, quod fieri propter metum non potuit. vid. *l.* 22. *C. de his, qui propter met.*

(21) Mora est. *Hal.* Si creditor aut actor est in mora, debitor fecisse intelligitur. *l.* 1. §. 3. *supr. de eo, per quem. l.* 17. §. 3. *supr. de usur.* adde *c. mora.* 25. *de regul. in* 6.

(22) Vid. *l.* 5. *supr. h. t. l.* 2. *C. de contr. empt.* ac dementis, *l.* 17. *supr. qui test.* Quod ad furiosos attinet, distinguendum est: Alii sunt in continuo furore, alii intervallatum habent furorem. Priores ne quidem adquirere possunt. Alii possunt in judicio, testamento, tutela et similibus. vid. Hotomann. 3. *observ.* 29. de furioso dixi ad *l.* 13. §. 1. *supr. de offic. Præsid.*

(23) Masculi vel mulieris. *l.* 15. *supr. de curat. fur.*

(24) Id est, prodigi. *l.* 1. *supr. de curat. fur.*

(25) A judice scil. idque non perfunctorie, sed vel ex officio ultro, vel prodigi adgnatis, aut amicis petentibus. Decius. *hic.*

(26) In amittendo et alienando, *l.* 26. *supr. de contrah. empt. l.* 18. *supr. qui test. l.* 12. *supr. de usurpat.* non in adquirendo. *l.* 5. *in fin. supr. de adquir. vel omitt. hered. l.* 6. *supr. de verborum obligationib. l.* 3. *supr. de novat. l.* 18. §. 2. *supr. de castrensi pecul.*

(27) Prodigalitate pœnam elevari hinc colligit Clarus, 5. *sent.* §. *ult. quæst.* 60. *num.* 6.

(28) 1. *Harm.* 5. §. 7. Quod juris est in uno relatorum, idem esse censetur in altero, *l.* 21. §. 11. *in fin. supr. de recept. qui arbitr. l.* 13. §. 1. *supr. de jurejur. l.* 20. *supr. de re judic. l.* 13. §. 5. §. 25. *supr. de act. empt. l. ult. supr. de accept. l.* 3. *C. de indicta viduit. Nov.* 117. c. 7. *in fin. l.* 5. *supr. de rescind. et supr. tit. quod quisque juris. l.* 1. *C. de divers. rescript. l.* 7. *C. de rescind. vend.*

(29) Et accusatori.

(30) Vid. *l.* 125. *infr. h. t. non licet.* 32. *de regul. in* 6. ubi vide *Dynum.* adde *l.* 6. *l.* 25. *supr. de procurat.* Nota de argumento a reo ad actorem. *l.* 9. §. 6. *supr. de jurejur.*

(31) Favetur ei magis, qui repetit, quam qui de lucro captando certat. Imo magis favendum minori, qui alienum accepit, et dilapidavit, quam minori suum repetenti. *l.* 11. §. 6. *supr. de minoribus.* Ea res me movet, ut hic putem legendum retentioni. ut in *l.* 91. §. 3. *in fin. supr. de verborum oblig. it.*

(32) 2. *Eclog.* 3. c. 40. *l.* 33. *supr. h. t. l.* 14. §. 1. *supr. de religiosis.*

De ignorantia.

42. Gajus lib. 9. ad Edictum provinciale.

QUi in alterius (1) locum succedunt, justam (2) habent causam (3) ignorantiæ (4), an id quod peteretur (5), deberetur. Fidejussores (6) quoque non minus, quam heredes, justam ignorantiam possunt allegare. ✝ Hæc ita de herede dicta sunt, si cum eo agetur (7): non etiam, si agat: nam plane, qui agit, certus esse debet: cum sit (8) in potestate ejus (9), quando velit, experiri: et ante (10) debet rem diligenter explorare, et tunc ad agendum procedere.

De concurrentibus defensionibus, 1. *Vel actionibus.*

43. Ulpianus lib. 28. ad Edictum.

NEmo ex his, qui negant, se debere, prohibetur (11) etiam alia (12) defensione uti, nisi (13) lex impedit.

§. 1. Quotiens concurrunt (14) plures actiones ejusdem (15) rei nomine, una (16) quis experiri debet (17).

De herede.

44. Idem lib. 29. ad Edictum.

TOtiens in heredem damus de eo, quod (18) ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti convenitur; non quotiens ex suo (19).

De pignore, deposito, precario, emptione, locatione. 1. *De conventionibus.*

45. Idem lib. 30. ad Edictum.

NEque pignus (20), neque depositum (21), neque precarium (22), neque emptio (23), neque locatio (24) rei (25) suæ (26) consistere potest.

§. 1. Privatorum (27) conventio juri publico non derogat.

De pœna.

46. Gajus lib. 10. ad Edictum Provinciale.

QUod a quoquo (28) pœnæ (29) nomine exactum est, id eidem restituere (30) nemo cogitur.

De consilio. 1. *De sociis.*

47. Ulpianus lib. 30. ad Edictum.

COnsilii (31) non fraudulenti (32) nulla obligatio est: cæterum si dolus, et calliditas intercessit, de dolo actio competit.

§. 1. Socii mei socius (33), meus socius non est.

De calore iracundiæ. De divortio.

48. Paulus lib. 35. ad Edictum.

QUidquid (34) [in] calore iracundiæ, vel fit, vel dicitur (35), non prius ratum est, quam si perseverantia (36) apparuit, judicium animi fuisse: ideoque brevi (37) reversa uxor (38), nec divertisse videtur.

(1) Successor ignorandi justam causam habet. Alieni facti ignorantia excusat, *l.* 11. *supr. ad SC. Vellejan. l.* 21. §. 1. *supr. de act. empti. l. ult. in fin. supr. pro suo.* non proprii vel sui muneris: hinc illud, non potest esse pastoris excusatio, si lupus oves comedit, et pastor nescit. *c. quamvis.* 10. *extr. de reg. jur.*

(2) An venia dignam, et immunem a pœna? utique. Imo, non utique. *l.* 9. *supr. de nautico fœn. l.* 77. *supr. de verb. oblig.* Solve, non utique, stricto jure: aliud ex æquo dicimus. adde *d. l.* 14. vide Sebastian. Medic. *tract. de morte. parte* 12. *conclus.* 100.

(3) *l.* 19. *supr. h. t.* adde *l.* 49. §. 2. *supr. de verb. oblig. c. cum quis.* 14. *de regul. in* 6.

(4) Ignorantia cessat in iis, quæ in testamento continentur. *l.* 12. *supr. de transact.*

(5) Aliud erit si ipsi petant. *infr. h. t.* et *l.* 49. §. 2. *supr. de verb. obl.*

(6) Fidejussoris justa ignorantia est. *l.* 59. *supr. de cond. indeb.* vid. *l.* 8. §. 8. *l.* 29. *in pr. et* §. 2. *supr. mand.*

(7) *d.* §. 2. et *l.* 37. *supr. de recept. qui arbitr.* nisi justa causa aliud suadeat.

(8) Differentiam actoris, et rei observa. *l.* 5. *in fin. supr. de doli mali et met except. l.* 6. *C. de tempor. in integr.*

(9) Aliud in reo, *l.* 2. *C. de dilation.*

(10) Actionem præcedere debet diligens inquisitio, *ut hic.* Idem in referenda sententia judicem facere oportet, *l.* 9. *C. de judiciis.* et dando tutore. *l.* 6. *supr. de curat. furioso.*

(11) Nisi mentitum sit. *l.* 1. §. 15. *supr. si quadrupes. l.* 21. §. 2. *l.* 22. *in fin. supr. de nox.*

(12) Vid. *l.* 5. *l.* 8. *supr. de except. c. nullus plurib.* 20. *de reg. in* 6. 2. *Eclog.* 3. *c.* 43.

(13) Vid. *Novell.* 18. *c.* 8. *in fin.*

(14) Concurrentes actiones vid. *l.* 130. *infr. h. t.*

(15) 2. *Eclog.* 3. *c.* 43. nam variarum rerum nomine varias simul actiones edi posse constat. *l.* 11. *supr. de jurisd. l.* 35. §. 1. *supr. locati.*

(16) In realibus actionibus. Hotomann. 27. *Illustr.* id admittit. *arg. l.* 3. *l.* 5. *l.* 6. *l.* 7. *supr. de except. rei judic.* in personalibus negat. *l.* 130. *infr. h. t. l.* 14. §. 2. *supr. de except. rei jud. l.* 60. *supr. de obl.* vid. Hotom. *ib.*

(17) Et potest, non modo post unius actionis damnationem. *l.* 93. §. 1. *supr. de leg.* 3. *l.* 28. §. *ult. supr. de liber.* verum etiam post unius victoriam. *l.* 10. *supr. de act. empt. l.* 18. *supr. de obl.* interdum eandem instaurare ac referre certis de causis, veluti ob justum errorem. *l.* 13. *supr. de injust. l.* 1. §. *ult. supr. quand. de pecul. l.* 4. §. *ult. supr. quod cum eo.* vid. Hotom. *ibid.*

(18) Vid. *l.* 38. *supr. h. t. l.* 33. *supr. de obl.*

(19) *l.* 9. *in fin. supr. de tributoria.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 44. 1. Harmen. 8. tunc enim in solidum tenetur.

(20) *l.* 29. *supr. de pign. act.* vid. *l.* 30. *in fin. supr. de exceptione rei judic.* adde 2. *Ecl.* 3. *c.* 43.

(21) Vid. *l.* 15. *supr. depositi.*

(22) Vid. *l.* 1. §. 11. *supr. de itinere actuque. l.* 4. §. 3. *supr. de precario.*

(23) *l.* 16. *supr. de contrah. empt.* vid. *l.* 4. *C. de contrah. emptio.*

(24) Vid. *l.* 20. *C. de locat.*

(25) Proprietatem proprietarius emere non potest, sed possessionem; et e contra. *l.* 28. *supr. de adq. vel amitt. poss.*

(26) Adde nec ususfructus, *l.* 5. *supr. si ususfr. petat.* neque servitus, *l.* 26. *supr. de serv. præd. urb.*

(27) Vide *l.* 27. *supr. h. t. Eclog. c.* 45.

(28) Quoquam. *vulg. Hal.*

(29) Vid. *l.* 42. *supr. de cond. indeb.*

(30) Pœnæ depensæ repeti non solent. *l.* 16. *l.* 19. *l.* 42. *supr. de cond. indeb. l.* 22. *supr. de pignorat.* adde *l.* 52. *in fin. supr. pro socio. l.* 74. *supr. de solut.*

(31) 2. *Ecl.* 3. *c.* 46. *c. nullus.* 62. *de regul. in* 6. *l.* 2. *in fin. supr. mandati.*

(32) Consilium fraudulentum obligat. vide *l.* 8. *supr. de dolo. l.* 1. §. 3. *supr. de servo corrupto. l.* 43. §. 3. *supr. de furt. l.* 20. *C. de furt. l.* 16. *supr. de pœn.* et si sine consilio nostro quis id non erat facturus. *l.* 6. §. 5. *supr. mand.*

(33) Socius socii mei, meus non est socius, 2. *Eclog.* 3. *c.* 47. *l.* 19. *l.* 20. *supr. pro socio.* dic idem in liberto liberti, *l.* 105. *supr. de verborum significat.* et vasallo mei vasalli, et colono mei coloni (ratione tamen alterius, non ejusdem prædii, quod a me vasallus habet). Non dem in amico amici mei, *l.* 1. §. 10. *supr. de offic. præfecti urbi. l.* 3. *supr. de testibus. l.* 4. §. 3. *supr. de legation.* vide *l.* 28. *C. de inoff.* et in fidejussore fidejussoris mei. *l.* 27. §. 2. §. 3. *et* 4. *supr. de fidejussorib.*

(34) Iracundia factum dictumve, ratum non habetur, nisi perseverantia judicium animi faciat. τὸ κατὰ ὀργὴν, καὶ θερμότητα λεγόμενον. 2. *Eclog.* 3. *c.* 48. *c. si quis iratus.* 2. *qu.* 2.

(35) In contractibus, *l.* 9. *supr. de publican.* divortiis, *l.* 3. *supr. de divortiis.* In voto, Decius *hic. n.* 3. juramento, *l.* 2. *C. ad Leg. Jul. majestat.* confessione, Decius *hic. num.* 4. at non in delictis. qua de re vide *l.* 5. *C. de injur.* vide Romanum, *singul.* 510.

(36) Animi perpetuitate, *l.* 3. *supr. de divortiis.* εἰ μὴ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμείνῃ. *Eclog. ibid.* et merito: nam ex perseverantia animi deliberatio præsumitur. *l.* 38. §. 6. *ibid. et ideo abstinenti. supr. ad l. Jul. de adulter.*

(37) Vid. *l.* 33. *supr. de ritu.* et quæ notavi ad *l.* 32. §. 12. *supr. de donat. inter vir. et uxor.*

(38) Extenditur hoc ad fugitivum et bannitum.

De circumventione.

49. Ulpianus lib. 35. ad Edictum.

ALterius (1) circumventio alii non præbet actionem (2).

50. Paulus lib. 39. ad Edictum.

CUlpa caret, qui (3) scit, sed prohibere (4) non (5) potest.

Capere.

51. Gajus lib. 15. ad Edictum provinciale.

NOn videtur quisquam id capere, quod ei necesse est alii restituere (6).

Non defendere.

52. Ulpianus lib. 44. ad Edictum.

NOn (7) defendere (8) videtur, non (9) tantum, qui latitat (10), sed et is, qui præsens negat (11) se defendere, aut non vult suscipere actionem.

De solutione indebiti.

53. Paulus lib. 42. ad Edictum.

CUjus per errorem dati repetitio est, ejus consulto (12) dati donatio est (13).

De juris translatione.

54. Ulpianus lib. 46. ad Edictum.

NEmo (14) plus (15) juris ad alium transferre potest, quam ipse haberet.

De eo, qui suo jure utitur.

55. Gajus lib. 2. de Testamentis ad Edictum Urbicum.

NUllus videtur dolo facere, qui (16) suo jure utitur.

De dubiis.

56. Idem lib. 3. de Legatis ad Edictum Urbicum.

SEmper (17) in dubiis benigniora (18) præferenda sunt.

Ne bis exigatur.

57. Idem lib. 18. ad Edictum provinciale.

BOna fides non patitur, ut bis (19) idem exigatur.

De peculio.

58. Ulpianus lib. 2. Disputationum.

EX pœnalibus (20) causis non solet (21) in patrem de peculio actio dari (22).

De herede.

59. Idem lib. 3. Disputationum.

HEredem (23) ejusdem (24) potestatis, jurisque esse, cujus fuit defunctus (25), constat.

(1) Puta servi, *l.* 34. *supr. de adquir. vel amitt. possess.* Procuratoris. *l.* 6. §. 2. *supr. de cond. indeb.*

(2) Et lucrum. vid. *l.* 106. *infr. h. t. l.* 3. §. 12. *supr. de pecul. l.* 14. *supr. de cond. indeb.* vel damnum. vide *l.* 155. *infr. h. t.*

(3) *l.* 109. *infr. h. t. l.* 33. *in fin. supr. locati. l.* 1. §. 18. *l.* 3. *supr. de SC. Silaniano.*

(4) Proditionis species est, delictum futurum non detegere. Ideoque subditus, qui consilia adversus principem habita non detexit, punitur. *l.* 5. *C. ad Leg. Juliam majestat.* Vasallus tamen secreta domini detegere non tenetur: imo nec debet. 2. *Feudor.* 6. *et* 7. *circa fin.*

(59) Alias colonus, *l.* 13. §. 7. *supr. locati.* servus, *l.* 1. §. 18. *supr. de SC. Silaniano.* dominus, *l.* 2. §. 1. *supr. de noxal. l.* 6. *supr. de jure patronatus.* qui non prohibet, cum prohibere possit, tenetur. est enim specialis ac mutua inter hujusmodi personas connexio. An idem in aliis personis? quidam aiunt voluntatis ac officii magis esse, quam necessitatis, alteri benefacere, *l.* 17. §. 3. *supr. commodati.* sic sentio, Hominis interesse, hominem quemcumque beneficio affici, *l.* 7. *in fin. supr. de servis export.* Ideoque teneri, puniendamque esse, qui cum lacertis, vel telo munitus aggressorem facile propulsare potuit, inermem interfici passus est. Seneca *in Troade. act.* 2. *Non patiar; in me culpa cunctorum redit. Qui non vetat peccare, cum possit, jubet.* adde *l.* 9. §. 1. *supr. ad l. Corn. de falsis.*

(6) Cepisse non videtur, qui captum cogitur alii restituere. vide 2. *Eclog.* 3. *cap.* 52. *l.* 49. *supr. de donat. inter vir. l.* 42. *supr. de legat.* 2. *l.* 16. §. 15. *supr. ad SC. Trebellian. l.* 3. §. 4. *supr. de leg. præst. l.* 71. *supr. de verborum significat.* multo minus is cepisse videbitur, qui a re petenda exceptione removetur. *l.* 13. *supr. h. t.* Idem in eo, qui tantum erogat, quantum accepit, *l.* 122. *in fin. supr. de leg.* 1. aut qui alii administrat, *l.* 10. *in fin. supr. de inoffic.* aliud erit, si ex longo intervallo quis cogatur restituere, et medio tempore utilitatem perceperit. *l.* 49. *supr. de donat. inter vir. l.* 45. *l.* 73. §. 4. *supr. ad Leg. Falcid. l.* 22. §. 2. *supr. ad SC. Trebellian.*

(7) Latitare, negare defensionem, nolle suscipere actionem, paria sunt.

(8) Defendere quid, v. *l.* 35. §. 3. *supr. de procur. l.* 21. *in fin. supr. ex quib. caus. major.*

(9) Non tantum, qui præsens negat, s. d. a. n. v. s. actionem, sed et is qui latitat. Faber, 1. *semest.* 23. et recte. Est enim a verioribus et confessis ad difficiliora progrediendum.

(10) Defendere recte non videtur, qui latitat. v. *l.* 5. §. 3. *supr. quib. ex caus. in possess.* Quid sit latitare, v. *l.* 3. *supr. de judic. l.* 1. *l.* 28. *supr. de fideic. libert. l.* 7. §. 4. *supr. quib. ex caus. in possess.*

(11) *l.* 11. §. 4. *supr. de interrog.*

(12) Qui dat indebitum per errorem, repetit: qui consulto, donare intelligitur: ideoque non repetit. *l.* 1. *in fin. supr. de cond. indeb.* vid. *l.* 9. *C. de cond. indeb.* Goth. *l.* 26. *l.* 40. *supr. de cond. indeb. l.* 7. §. 2. *supr. pro empt.* Ans.

(13) Dummodo alieno nomine non detur. *l.* 19. §. 1. *supr. de condict. indeb.* et *l.* 9. *C. de cond. indeb.*

(14) *l.* 120. *infr. h. t.* 2. *Eclog.* 3. *cap.* 35. *c. nemo.* 79. *de reg. in* 6. vide *l.* 20. *supr. de adquir. rer.* Nemo potest, quod non habet, dare. Senec. 5. *contr.* 12. excipe procuratorem. §. 42. 43. *Inst. de rer. div.* tutorem, curatorem, *l.* 22. *C. de adm. et peric. tutor.* executorem judicii, §. *ult. Inst. de offic. jud.* malæ fidei venditorem et creditorem (cui licet rem debitoris interdum alienare), *l.* 46. *supr. de adquir. rer.* censitorem, flumen, Imperatorem. vide Dynum ad *d. c.* 49. adde *tit. quib. alienare licet vel non. Instit.*

(15) Sed idem tantum, puta idem dominium, *l.* 11. §. 2. *supr. de act. empt.* easdem servitutes, eadem jura, easdem causas, *l.* 67. *supr. de contr. empt.* eadem onera et vitia. *l.* 1. *C. sine censu.*

(16) Suo jure utens dolo non facit. vide *l.* 129. *infr. h. t.* vide *l.* 26. *supr. de damno.* et *l.* 3. §. 7. *supr. de incend.* adde *l.* 9. §. 1. *supr. de cond. caus. data. l.* 13. §. 1. *supr. de injuriis.* et ita tollendo, ædes vicini quis potest obscurare, intermisso legitimo spatio, *l.* 14. *supr. de serv. præd. urban. l.* 26. *supr. de damno. l.* 8. *C. de servit.* nisi sola malitia (cui non est indulgendum) id fiat. *l.* 61. *infr. h. t. l.* 38. *supr. de rei vind. l.* 1. §. 12. *supr. de aqua et aquæ pluviæ.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 60.

(17) In pœnis maxime. *l.* 155. *infr. h. t. l.* 32. *supr. de pœn.*

(18) Τὸ φιλάνθρωπον. 2. *Eclog.* 2. *c.* 57. 1. Harmen. 15. §. 20. adde *l.* 168. *infr. h. t. l.* 18. *supr. de legib. l.* 4. *supr. mandati. l.* 24. *supr. de reb. dub. l.* 5. *in fin. supr. de legat.* 1. humanius, *l.* 3. *in fin. supr. de his, quæ in testam.* quod est minus severum, *l.* 42. *supr. de pœn.* quale est, favere liberationi, *l.* 47. *supr. de oblig.* libertati, reo, ei quod minus est. *l.* 38. *supr. de re jud.*

(19) *l.* 26. *supr. de pecul. l.* 51. *in fin. supr. de re jud. l.* 3. §. 15. *supr. de tab. exhib. l.* 34. *supr. de oll. l.* 22. §. 6. *supr. rat. rem haberi.* vide Hotom. 5. *obs.* 18. adde quæ notavi ad *l.* 130. *infr. h. t.*

(20) *l.* 1. §. 7. *supr. de his, qui effuder. l.* 6. §. 2. *supr. rer. amot.*

(21) Et merito, quia concedendo peculium filio, pater præsumitur quidem velle obligari: non tamen ex negotio illicito, *l.* 6. §. 2. *supr. de cond. indeb.* ideoque pater peculii ratione, bonis filii publicatis, non tenebitur. *l.* 3. *C. de bon. proscript.* vid. Dec. *hic. n.* 3.

(22) Nisi quatenus est locupletior. *l.* 3. §. 12. *supr. de pecul.* adde *l.* 57. *supr. de jud.*

(23) Priorem, non heredem heredis. Castr. *consil.* 297. Dec. *hic. n.* 7. *in fin.* et quidem adita hereditate cum effectu; alias improprie est heres. *l.* 3. §. 2. *supr. de hered. inst. l.* 23. *supr. de vulg. l.* 4. *supr. de cond. et demonstr. l.* 3. §. 11. *supr. de statulib. l.* 18. *supr. de stip. serv.*

(24) *l.* 156. §. 2. *l.* 177. *infr. h. t. l.* 37. *supr. de adquir. vel omitt. hered.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 61. 5. Harm. 8. non melioris, *l.* 54. *supr. h. t. l. ult. supr. si famil.* interdum deterioris: nec in eum transit potestas revocandi, infirmandi, et similium. *l.* 3. *supr. de serv. export. l.* 13. *supr. solut. l.* 30. *C. de inoffic. l.* 1. *C. de privil. dot. l.* 1. *in fin. l.* 7. *in fin. l. ult. C. de revoc. donat.*

(25) Cum testaretur, cum contraheret, cum pacisceretur, *l.* 9. *in fin supr. de probat.* aut quid tale faceret, *l.* 14. *C. de rei vind.* Dec. *hic. n.* 34. adde Dynum, *c.* 9. *de regul. in* 6. *n.* 19. 20.

Mandati.

60. Idem lib. 10. Disputationum.

SEmper qui non (1) prohibet pro se intervenire, mandare creditur. † Sed et si quis ratum (2) habuerit (3), quod gestum (4) est (5): obstringitur (6) mandati (7) actione.

De refectione domus.

61. Idem lib. 3. Opinionum.

DOmum suam reficere (8) unicuique licet, dum (9) non officiat (10) invito alteri, in quo jus non habet.

De hereditate.

62. Julianus lib. 6. Digestorum.

HEreditas nihil aliud est, quam (11) successio (12) in universum (13) jus (14), quod defunctus (15) habuerit.

De mora.

63. Idem lib. 17. Digestorum.

QUi sine (16) dolo malo ad judicium provocat, non videtur moram facere.

De his, quæ raro accidunt.

64. Idem lib. 29. Digestorum.

EA quæ raro (17) accidunt, non (18) temere [in] agendis negotiis computantur.

De cavillatione, seu sorite.

65. Idem lib. 54. Digestorum.

EA est natura cavillationis (19), quam Græci σωρείτην (20) (id est, *acervalem syllogismum*) appellant, ut ab evidenter veris per brevissimas (21) mutationes (22) disputatio ad ea, quæ evidenter falsa sunt, perducatur.

De exceptione.

66. Idem lib. 60. Digestorum.

MArcellus: desinit (23) debitor esse is, qui nanctus est exceptionem (24) justam, nec ab æquitate naturali abhorrentem.

De sermone ambiguo.

67. Idem lib. 87. Digestorum.

QUotiens idem sermo duas sententias exprimit: ea potissimum excipiatur, quæ (25) rei gerendæ aptior est.

De beneficiis.

68. Paulus libro singul. de dotis repetitione.

IN omnibus causis id observatur: ut, ubi personæ (26) conditio locum facit beneficio, ibi deficiente (27) ea, beneficium quoque deficiat: ubi (28) vero genus (29) actio-

(1) Qui præsens patitur, suo nomine aliquid fieri, nec id prohibet, mandare videtur. *l.* 156. *in fin. infr. h. t. l.* 1. §. 5. *supr. de exercit. l.* 6. §. 2. *l.* 18. *supr. mandati. l.* 2. *in fin. C. de adq. et retin. possess.*

(2) Ratum habens mandati obligatur. vide *l.* 16. §. 1. *supr. de pignorib. l.* 12. *in fin. supr. de solut. c. ratihabit.* 10. *de reg. in* 6.

(3) Adgnoverit, comprobarit, *l.* 1. §. 1. *supr. rat. rem.* verbis vel facto, *l.* 5. *supr. rat. rem.* intra legitimum tempus, *l.* 24. *supr. rat. rem.* sic qui fructus percipit, possessionem; qui censum, contractum; ut et is, qui agit ex contractu, ipsum contractum probare intelligitur. Item qui rationem administrationis exigit, gestionem adprobat: et breviter: Per ratihabitionem actus tribuitur ratum habenti. Dec. *hic. n.* 10.

(4) Id etiam locum habet in delictis, *l.* 1. §. 14. *in fin. supr. de vi et vi.* at non in actu nullo. Actus nullus ratus quidem haberi potest, sed nunquam retrotrahitur, cum tantum ab ipso tempore ratihabitionis valeat. vide Dec. *hic. n.* 16.

(5) Suo nomine sc. non alieno. *c. ratum.* 9. *de reg. in* 6. *l.* 6. §. 6. *et* 9. *in fin. supr. de negot. l.* 13. *supr. de precar.* ne quidem in ejus præjudicium: excipitur tamen *lex* 16. §. 1. *supr. de pignorib.*

(6) Nisi mandatum pro forma per legem, vel statutum requiratur: tunc enim non sufficit ratihabitio. Dec. *hic. n.* 17.

(7) Et negotiorum. *d.* §. 9.

(8) Et sic aliud est reficere, et ad pristinam formam reducere, aliud de novo facere. *l.* 3. §. 15. *supr. de itin. actuque privato.* juste tamen agere possum. Nam si reficiendo officere vicino invito non licet, multo minus et novuam opus inchoando.

(9) Dixi ad *l.* 55. *supr. h. t.* adde 2. *Ecl. c.* 60.

(10) Ideo officere non intelligitur, qui jure servitutis sibi adquisito utitur; aut qui citra servitutem justo spatio, aut altitudine legitima ædificat, id est, qui soli et cœli mensuram servat. *l.* 21. §. 2. *supr. quod vi.* Cœlum enim ejus est, cujus et solum.

(11) Quam universum jus, quod defunctus habuit, cuique succedi potest. Hæc definitio constat suo genere et tribus differentiis. Antequam autem quis succedat, hereditas est quasi domina, et vicem, locum, ac personam defuncti repræsentat. vide *l.* 31. *in fin. supr. de hered. inst. l.* 13. §. 5. *in fin. supr. quod vi. l.* 1. §. 1. *supr. si is, qui testam.* respectu heredis, vacua, jacens et vacans dicitur, *l.* 1. *supr. de successorio Edicto.* et nullius, *l.* 13. §. 5. *supr. quod vi.* adita, juncta est heredi, *l.* 10. §. 12. *supr. de vulg. l.* 59. *in fin. supr. de adq. vel omitt. hered.* fitque ejus patrimonium. *d.* §. 2. Socin. ad *l.* 1. §. 16. *supr. de adq. vel amit. possess.* Itaque, si filia patris hereditati renunciavit, non excluditur a fratris hereditate. Dec. *hic. num.* 6. Superioribus adde quæ tractat Michael Grassus *in* §. *her. q.* 1.

(12) Vide *l.* 2. *C. ad l. Jul. de vi.* hinc colligunt, Hereditatem non deferri, nisi jure successivo, omnemque defuncto succedentem heredis locum sustinere. vide *l.* 128. *in fin. infr. h. t.*

(13) *l.* 24. *supr. de verb. sign.* ὁλόκληρον. 2. *Ecl.* 3. *c.* 2. vide *l.* 9. §. 12. *supr. de hered. inst.* adde *l.* 6. *supr. de except. l.* 11. *supr. de divers. tempor.* et ita rei particularis non est hereditas ex *l.* 1. *supr. h. t.*

(14) *l.* 50. *supr. de her. pet.*

(15) Viventis enim non est hereditas. *l.* 1. *supr. de her. vel action. vend. l.* 1. *supr. pro her.*

(16) Id est, qui juste. *l.* 21. *et* 24. *supr. de usuris.* Juste etiam dicitur provocare, qui id facit, quod communiter fieri solet, *l.* 16. *supr. de rei vind.* qui justa ignoratione ducitur, quod in fure non est. *l. ult. supr. de cond. furt.*

(17) Rara non spectantur. vide *l.* 114. *infr. h. t. l.* 4. 5. *et* 6. *supr. de legib. l.* 3. *in fin. supr. si pars. Nov.* 94. *c.* 2.

(18) Raro quæ fiunt, non sunt sub lege. Quæ specialiter evenire possunt, non attenduntur: interdum justa de causa computantur, velut ea, quæ fiunt a natura, licet raro, *l.* 12. *C. de legit. her.* §. 22. *Instit. de rer. divis.* hinc etiam colligunt, Temerarium actorem non audiri. *l.* 41. *supr. de fidejuss.* Item raro, et nunquam, non esse paria.

(19) Cavillationis natura. vide *l.* 177. *supr. de verb. sign.* adde *l.* 88. *supr. ad l. Falc.*

(20) Σόφισμα. *Hal.*

(21) Et subtiles. Subtilitas nimia jure reprobatur.

(22) Ejusmodi interrogationes ad investigandam veritatem judicibus permittuntur. Dec. *n.* 6. Placet potius quod ait, *n.* 3. subtili responsione, malitiosam interrogationem retundi posse: ideoque, eum, qui vere mutuum reddidit, posse juramento interposito dicere, se nihil a creditore habuisse. Placet etiam, quod negat, recte eum condemnari, cui confitenti promissa fuerit impunitas. *n.* 7. 8.

(23) Desinere id proprie dicitur, quod cepit. *l.* 208. *infr. h. t.*

(24) 2. *Ecl.* 3. *c.* 64. 3. Harmen. 5. Nulla est actio, quæ exceptione repellitur. *l.* 7. §. 8. *supr. de dolo. l.* 13. *supr. h. t. l.* 112. 115. *in fin. infr. h. t.* adde *l.* 118. *supr. de verb. sign.* 1. Harmen. 15. §. 11.

(25) Juri et rei, τῷ δικαίῳ κινουμένῳ. 2. *Eclog.* 3. *c.* 65. *l.* 80. *supr. de verbor. oblig.* puta contractui, *l.* 15. §. 4. *supr. locati.* subjectæ materiæ, *l.* 4. *supr. de usur.* naturæ actus, juri communi, *l.* 30. *supr. de damno.* verborum proprietati.

(26) Id est, individuo alicui, non speciei: puta Titio, ut Titio: non Titio, ut minori: hæc enim ad heredes transeunt. *l.* 6. *supr. de in integr. l.* 18. *in fin. supr. de minor.* Idem dicendum in privilegio dignitati concesso. *l. ult. supr. de decurion.* Goth. Vid. Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 26. *n.* 226. Ans.

(27) Persona deficiente personalia extinguuntur. *l.* 196. *infr. h. t.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 66. *l.* 13. *supr. solut. l.* 7. *supr. de except. c.* 7. *de reg. in* 6. *l.* 28. *supr. de leg.* 2. *l.* 1. §. 1. *supr. de jure immunitat.*

(28) At quæ ad actiones sive causas pertinent. *Ecl. ibid.*

(29) Da exemplum in minorum restitutione. *d. l.* 6. *d. l.* 18. dolo. *l.* 13. *supr. de dolo.*

nis id desiderat, ibi, ad quemvis persecutio ejus devenerit, non deficiat ratio auxilii.

69. Idem lib. sing. de adsignatione libertorum.

INvito (1) beneficium (2) non (3) datur.

De potestate gladii, vel alterius coërcitionis.

70. Ulpianus lib. 2. de Officio Proconsulis.

NEmo (4) potest gladii (5) potestatem sibi datam, vel cujus alterius coërcitionis (6) ad alium transferre.

Quæ per libellum expediri non possunt.

71. Idem lib. 2. de Officio Proconsulis.

OMnia, quæcunque causæ cognitionem (7) desiderant (8), per libellum (9) expediri non possunt.

De jure pignorandi.

72. Javolenus lib. 3. ex posterioribus Labeonis.

FRuctus (10) rei est vel pignori dare licere.

De tutela et hereditate. 2. De vi et clam. 3. De his, quæ in testamento intelligi non possunt. 4. Extraneo caveri non posse.

73. Quintus Mucius Scævola lib. sing. ὅρων.

QUo (11) tutela redit (12), eo hereditas (13) pervenit (14), nisi cum fœminæ (15) heredes intercedunt.

§. 1. Nemo potest tutorem dare cuiquam, nisi ei, quem in suis (16) heredibus, cum moritur, habuit, habiturusve (17) esset, si vixisset.

§. 2. Vi (18) factum id videtur esse, qua de re quis, cum prohibetur, fecit. clam (19), quod quisque, cum controversiam haberet, habiturumve se putaret, fecit.

§. 3. Quæ in testamento ita sunt scripta, ut (20) intelligi non possint: perinde sunt, ac si scripta non essent.

§. 4. Nec (21) paciscendo (22), nec legem dicendo, nec stipulando quisquam alteri cavere (23) potest.

Ne cui per alium iniqua conditio inferatur.

74. Papinianus lib. 1. Quæstionum.

NOn debet alteri per alterum iniqua (24) conditio inferri.

De mutatione consilii.

75. Idem lib. 3. Quæstionum.

NEmo potest (25) mutare (26) consilium (27) suum in alterius injuriam (28).

De his, quæ animi destinatione agenda sunt.

76. Idem lib. 24. Quæstionum.

IN totum omnia, quæ animi destinatione agenda sunt, nonnisi vera (29) et certa scientia perfici possunt.

(1) Invito non benefit. *l.* 156. *infr. h. t. l. ult. supr. de usu et habit. l.* 19. §. 2. *supr. de donat. l.* 62. *supr. de verbor. oblig.*

(2) *d. l. ul.* defensio, *d. l.* 156. donatio, *d.* §. 2. societas, *l.* 26. §. 4. *supr. de cond. indeb.* adrogatio, *l.* 5. *et* 24. *supr. de adopt.* sic libertas invito filio (aliud in servo, *l. ult. C. de testam. manum.*) non datur. vid. *l.* 5. *C. de emancip.* vid. reliqua in *l.* 62. *supr. de verbor. obl.* multo minus damno adficietur invitus, *l.* 21. §. 1. *in fin. supr. soluto.* obligabitur, de domo sua extrahetur. *l.* 103. *infr. h. t. l.* 18. *supr. de in jus.* Sic quæ divertit, ut invita ad virum revertatur, cogi non potest. *l.* 7. *C. de repud.* Invitus etiam nemo cogitur ad communionem, *l.* 26. §. 4. *supr. de cond. indeb.* et invitus nemo emancipatur. *Nov.* 89. *c.* 11.

(3) Imo datur, *l.* 32. *supr. de adq. rer.* §. 3. *Inst. per quas person. cuique.* potest enim quilibet jus suum repudiare, *l.* 41. *supr. de minor.* et suspectus qui operam invito ingerit. *l.* 25. *supr. de procurat.*

(4) *l.* 6. *supr. de offic. Procons.*

(5) Gladii potestas, est jus animadvertendi in facinorosos. *l.* 6. §. 8. *supr. de offic. Præsid.* vid. *l.* 3. *supr. de jurisd.* Gladii potestas, est vitæ, ac necis auctoritas.

(6) Jus puniendi, τὸ δίκαιον τοῦ τιμωρεῖσθαι. 2. *Eclog.* 3. *c.* 67.

(7) Plenam: aliud in iis, quibus semiplena sufficit.

(8) Ut alienatio bonorum minoris, *l.* 2. *supr. de offic. ejus, cui mand. l.* 5. §. 9. *supr. de reb. eor.* alimentorum transactio, *l.* 8. §. 19. *supr. de transact.* secundum decretum, *l.* 1. §. 18. *supr. de separat.* aliud in restitutione, *l. ult. C. ubi et apud quos.* et iis, quæ officio judicis mercenario, et jure actionis expediuntur. *l.* 1. §. 14. *supr. de vent. in poss. l. un. C. qui pro sua jurisd.*

(9) *l.* 105. *infr. h. t.* vid. *l.* 9. §. 1. *supr. de off. Procons.*

(10) V. *l. ult. supr. de usur.* Fructum mihi eripit, qui impedit, quominus rem meam pignori dare possim. hinc illud: Non valere pactum, ne creditori liceat pignora vendere. *l.* 4. *supr. de pignorat.*

(11) 5. *Harm.* 8. Tutela eo redit, quo hereditas pervenit. ita restituit, Hotom. 5. *obs.* 26. est enim tutela hereditatis consequentia. *l.* 3. *supr. de legit. tut.* §. 1. *Inst. de leg. patron.* Hotomanni opinionem confirmat. *Nov.* 118. *c.* 6. et Græci, 2. *Ecl.* 3. *c.* 73. Sed tamen Theoph. §. *pen. Inst. de legit. agnat. success.* hereditatem facit consectaneam tutelæ.

(12) Redire dicuntur, quæ lege destinata sunt. *l.* 11. *supr. de test. tut.*

(13) Legitima.

(14) *l.* 1. *supr. de leg. tut. et Inst. de leg. patron. tut. in fin.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 73. Cur ita? vid. *l.* 65. *supr. pro socio.*

(15) Et minores. *l. ult. C. de leg. tut.*

(16) *l.* 1. *supr. de test. tut.*

(17) §. *penult. Inst. de tut.*

(18) Vid. *l.* 1. §. 5. *supr. quod vi aut clam.*

(19) Vid. *l.* 3. §. 7. *supr. quod vi aut clam.*

(20) Scripta non videntur, quæ scripta non possunt intelligi. *l.* 62. §. 1. *supr. de her. inst.*

(21) 1. *Harm.* 9. §. 22.

(22) 2. *Eclog.* 3. *c.* 71. *l.* 3. *l.* 38. §. 17. *supr. de verb. obl.*

(23) Multo minus nocere. *l.* 74. *infr. h. t.*

(24) Jurando, *l.* 1. *supr. si mulier.* novum opus faciendo, *l.* 5. §. 5. *supr. de oper. nov.* vim inferendo, *l.* 2. *supr. quod vi.* paciscendo, *l.* 27. §. 4. *in fin. supr. de pact.* dividendo, *l.* 17. *C. famil.* exheredando, *l.* 33. §. 1. *C. de inoff.* puniendo, *l.* 22. *C. de pœn.*

(25) Imo potest. *l.* 8. *supr. de collat. bonor.*

(26) *c. quod semel. placuit.* 21. *c. mutare consil.* 33. *de reg. in* 6. *l.* 20. *supr. de recept. qui arbitr. l.* 14. *supr. de serv. præd. rustic.*

(27) Ut et sententiam, vid. *l.* 42. *l.* 55. 56. *supr. de re jud.* vid. *l.* 1. *in fin. supr. de quæst. l.* 27. *supr de pœn.* (vid. tamen *l.* 6. *C. quomod. et quand. judex.*) confessionem legitime factam, vid. *l.* 13. *C. de non numer.* contractum, v. *l.* 5. *C. de obl.* electionem, v. *l.* 20. *supr. de opt.* aditionem hereditatis, v. *l.* 4. *C. de repud.* jusjurandum delatum, v. *l.* 11. *C. de reb. cred.* actum irrevocabilem. v. tamen *l.* 21. §. 3. et quæ ibi dicam de clausula derogatoria, *C. de testam.* et tractatum Guid. Papæ, *de pœnitentia juris.*

(28) Quoties scilic. ex consilio jam obligati sumus, et alteri a nobis obligatio est quæsita: tunc enim totum repudiare aut agnoscere tenemur, *l.* 27. *supr. de procurat. l.* 11. *supr. de usur. l.* 16. *supr. de administr. et peric. tutor. l.* 7. *in fin. supr. de damno.* alias re integra, consilium, et mentem revocare possumus, *l.* 22. §. *ultim. supr. mandati.* ut et in re alternative debita, *l.* 21. *in fin. supr. de act. empt. l.* 14. *supr. rerum amotar. l.* 28. §. *ultim. supr. de liberat. l.* 8. *supr. de collat.* et prius testamentum. *l.* 6. §. 2. *supr. de jure codicillorum. l.* 12. §. *ultim. supr. de legat.* 1. *l.* 22. *supr. de leg.* 3. Igitur in voluntariis consilia in melius mutare possumus: et ita variavit Papinianus, *l.* 6. *in fin. supr. de servis exportand. l. ult. C. de furtis.* variavit et Julianus, *l.* 19. *in fin. supr. ad SC. Velleian. l.* 1. *C. de emend.* variavit et Scævola, *l.* 23. *in fin. supr. de adquirend. rer.* Mæcianus; quin et ipsi Imperatores. *l.* 17. *ibi. sed cum et ipso Mæciano, et aliis amicis nostris jurisperit. adhibit. plenius tractaremus, magis visum est. supr. de jure patronatus.* adde Cujac. 4. *ad Afric. fol.* 39. *in fin.* et 2. *observ.* 37. Hinc illud: Sano consilio utitur, qui malum consilium revocat. Sed et Prætor nonnunquam variantem non repellit, et consilium mutantis non aspernatur. *l.* 8. *supr. de collat. bonorum.* adde Aristotel. 2. *Ethic.* 6.

(29) Demus aliquid factum a privato, vel principe, *ex certa scientia*; idne revocari poterit? utique, cum hujusmodi clausula nihil operetur in iis, quæ constat ignorata. vid. *l.* 57. *supr. de oblig. et act.* vid. Decium *hic. n.* 7. aliud puta, si quis sciens, se non teneri, promiserit, videtur enim donasse. *l.* 53. *supr. h. t.* adde *l.* 15. *supr. de verb. obl.* et quæ notavi ad *l. ult.* §. *pen. supr. de condict. indeb.*

De actibus legitimis. De tacito et expresso.

77. IDEM lib. 28. Quæstionum.

ACtus (1) legitimi (2), qui (3) recipiunt diem, vel conditionem, veluti mancipatio (4), acceptilatio (5), hereditatis aditio (6), servi optio (7), datio (8) tutoris, in totum vitiantur per temporis, vel conditionis adjectionem: nonnunquam tamen actus suprascripti (9) tacite (10) recipiunt, quæ aperte comprehensa (11) vitium adferunt (12): nam si acceptum feratur ei, qui (13) sub conditione promisit, ita demum egisse aliquid acceptilatio intelligitur, si obligationis conditio exstiterit: quæ si verbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum.

De fraude.

78. IDEM lib. 31. Quæstionum.

GEneraliter, cum de fraude disputatur, non (14) quid (15) habeat actor, sed quid per adversarium habere non potuerit, considerandum est.

79. IDEM lib. 32. Quæstionum.

FRaudis interpretatio semper (16) in Jure civili non ex eventu (17) duntaxat, sed ex consilio (18) quoque desideratur.

De genere et specie.

80. IDEM lib. 33. Quæstionum.

IN toto (19) jure generi (20) per speciem (21) deroga-

(1) *Actus legitimi. c.* 50. *de reg. in* 6. An sunt diversi a legis actionibus? Hotom. ait, 32. *Illustr. fol.* 210. si quidem hæ magistratuum etiam communes, omnes ex lege, et inter præsentes tantum fieri solent: in actibus legitimis secus. Cujac. negat differre, 15. *obs.* 16. Goth. Vid. Leonin. *emendat. lib.* 2. *c.* 17. Vigl. *de hered. inst.* §. *heres. n.* 7. Ans.

(2) An civiles et solemnes? ut vult Hotom. 32. *Illustr. fol.* 219. 220. An a quacunque juris parte? ut Dyn. ad *d. c.* 50. An per legem inventi? ut Zas. ad *l. cum qui.* 56. §. *si hominem.* 8. *n.* 3. *supr. de verb. obl.* An qui mero jure radicantur? ut vult idem Zas. ad *l. cum quid mutuum.* 3. *supr. de reb. cred.* An qui jure finiuntur, vel recepti sunt, ut emptio, locatio, societas, mandatum, stipulatio? An qui sunt ex usu solennis juris? Cujac. 15. *obs.* 16. *in fin.* verbi gratia, formulæ rerum a privatis agendarum extra rerum contrahendarum negotia a JC. inventæ. Hotom. *ibid.* Actum legitimum eadem significatione usurpari in *l.* 21. *C. de hered.* ait Hotom. 32. *Illustr. fol.* 219. Cujac. negat, 15. *obs.* 16. *in fin.*

(3) Qui non recipiunt. *vulg. Hal.* Hæc particula, inquit Hotom. 32. *Illustr. fol.* 219. suum antecedens restringit, ostenditque quosdam actus legitimos esse, qui diem vel conditionem recipiunt. Acceptilatio et optio non recipiunt vadimonium: comperendinatio, obvagulatio, denunciandi testimonii causa, procuratoris datio, recipiunt. Cujac. 15. *obs.* 16. Florentinam lectionem tuetur. ideoque hæc verba: qui recipiunt, ita interpretatur, Quibus aperte adjicitur dies vel conditio: alias si tacite adjicitur, non vitiatur. Cujac. *ibid.*

(4) Emancipatio, *vulg. Hal.* Hotomann. *ib. fol.* 214. *et* 218. utrumque admittit. Emancipatio actus civilis, §. 11. *Inst. de hered. quæ ab intestat.* inter legis actiones numeratur, Paul. 2. *sent.* 25. §. 4. Cujac. 15. *obs.* 16. mancipationem, mancipium dici ait: de mancipatione dixi ad Ulpian. et Gaium. Adde Brisson. 1. *select.* 7. de altero eoque proprio rerum alienandarum jure, Quiritum modo, id est, cessione in jure.

(5) Acceptilatio per procuratorem fieri non potest, *l.* 13. §. 10. *supr. de acceptil.* vid. Hotomann. 32. *Illustr. fol.* 120. Cujac. *ibid. in pr.* certis verbis fiebat, *l.* 18. *supr. de accept.* sine die et conditione, *l.* 4. *et* 5. *supr. de accept.* et merito, quia acceptilatio obligationi præsentem interitum affert.

(6) Aditio non fiebat per procuratorem, *l.* 80. *supr. de adqu. vel omitt. her.* certis verbis constabat: his puta, *Adeo*, *Cernoque.* Ulpian. *tit.* 22. §. 38. *l.* 51. *in fin. supr. de adquir. vel omitt. her.* sine die et conditione fiebat, *l.* 54. *supr. de adquir. vel omitt. hered.* non iterabatur. *l.* 80. *in fin. supr. de adq. vel omitt. her.* Hotomann. *ib.*

(7) Optio certis verbis fiebat, *l.* 20. *supr. de opt.* pure et semel. *l.* 5. *et* 8. *supr. de opt. l.* 5. *supr. de leg.* 1. An per procuratorem fiebat? Hotom. *ib.* ait, *fol.* 221. *arg. l. pen. supr. de opt.* quod non admittit Cujac. 15. *obs.* 15.

(8) Tutoris datio, quæ a magistratu fiebat, §. 1. *Inst. de Atil. l.* 6. §. 1. *supr. de tutel.* non a defuncto, *l.* 8. §. 1. *et* 2. *supr. de test. tut.* §. 3. *Inst. qui test.* et ita concilianda sunt hæc diversa loca.

(9) Suntne alii actus legitimi præter suprascriptos? Cuj. 15. *obs.* 16. adjicit cessionem in jure, et libertatis dationem. Hotom. 32. *Illustr. fol.* 218. Judicis addictionem, comperendinationem, vadimonium, denunciationem testimonii causa, quod Cujac. *d. loco.* displicet. Idem Hotom. *ibid. fol.* 218. addit conventionem in manum, repudium, divortium. *ibid. fol.* 212. numerat inter legis actiones appellationem, vocationem in jus, jusjurandum, tutoris auctoritatem: quod eidem Cujacio displicet: addit idem Hotom. adoptionem, Theophil. §. 1. *Inst. de nupt.* emancipationem, manumissionem vindicta, cessionem in jure, litis contestationem, nominis in reos relationem, tutelæ cessionem, tutelæ abdicationem, arrogationem, satisdationem, attestationem, mancipationem. vide quæ dixi ad *l.* 6. *C. pro socio.* nuncupationem testamenti, aditionem hereditatis, noxæ deditionem; quædam etiam Cuj. *d. loc.* adjicit, ut stipulationem, procuratoris dationem, usurpationem.

(10) Puta, per relationem ad actum, aut dispositionem præcedentem. Nam debitum conditionale pure accepto fieri potest. *infr. h. t. l.* 12. *supr. de accept.*

(11) Expressa nocent, tacita non nocent.

(22) Quia hujusmodi actus præsens factum continent: ideoque conditione aut die suspendi non possunt.

(13) Actus legitimus, qui expresse non potest explicari sub conditione, si refertur ad dispositionem præcedentem conditionalem, tacite conditionem recipere potest.

(14) V. exemplum in *l.* 6. *supr. de vi et vi. l.* 14. §. 6. *in fin. supr. de furt.*

(15) Non quid non habeat. Balduin. *in commentar. ad l. Aquil.* (et ita Græci) ὃ πολυπραγμονοῦμεν τι οὐκ ἔσχεν ὁ ἐνάγων. 2. *Eclog.* 3. *c.* 76. 6. Harm. 2. *in princ.* reprehensus a Roberto 1. *animadvers.* 15. Utramque lectionem probat Cujac. 15. *obs.* 19. *in princ.* et Anton. Mercat. 1. *notar.* 15. Græca lectio præferenda est, cujus hæc sententia est: Id quod actoris interest, non æstimatur tantum ex eo, quod decessit, sed ex eo, quod ei adquiri potuit: ut non tantum damni, sed et lucri habeatur ratio. Actor proprie id non habet, quod amisit, idque damnum est. Quod habere potuit, nec tamen habet, lucrum est proprie, non damnum. Ideoque fructus non tantum percepti, sed et ii, qui percipi potuerunt, venient. *l.* 62. *in fin. supr. de rei vind.* vid. *l.* 39. §. 1. *supr. de leg.* 1. *l.* 23. *in fin. pr. supr. ad l. Aquil. l.* 21. §. 3. *supr. de act. empt. l.* 10. §. 19. *et* 20. *l.* 25. §. 4. *supr. quæ in fraud. cred. l.* 13. *supr. ratam rem. l.* 2. *in fin. C. de petit. her. l.* 5. *C. de rei vind.*

(16) Imo, non semper ex consilio, sed ex eventu. *l.* 10. §. 1. *supr. quæ in fraud.*

(17) Decipitur, ut ait poeta, *Quisquis ab eventu facta notanda putat.*

(18) Seneca 2. *de tranquillitate. c.* 7. Potest aliquis nocens fieri, quamvis non nocuerit. Venenum dando quis scelere se obligat, etiamsi non nocuit. Non minus latro est, cujus furtum (ita legendum, non *telum*; idque confirmari potest, *l.* 6. *in fin. supr. ad leg. Juliam peculatus.*) opposita veste elusum est: omnia enim scelera et ante effectum operis, quantum culpæ satis est, perfecta sunt. Idem 4. *controvers.* 7. Scelera, quamvis citra exitum subsederunt, puniuntur. adde *l.* 14. *supr. ad l. Corn. de sicariis. l.* 18. *supr. de pœnis.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 77. 6. Harmenop. 2. *in princ.*

(19) In legibus et statutis, *l.* 15. *l.* 16. *supr. de legibus.* pœnis, *l.* 41. *supr. de pœnis.* legatis, vid. *l.* 99. *in fin. supr. de leg.* 3. petitionibus ac sententiis, *l.* 7. *supr. de except. rei judic.* ultimis voluntatibus, *l.* 41. §. 4. *et* 5. *supr. de vulg.* in laudo, in rescriptis: non in privilegiis et mandato fiscali. vid. *l.* 3. *C. de conven. fisci deb. lib.* 10. *tit.* 2. et Dec. *hic. n. ult.*

(20) Generi species derogat. *cap. generi.* 34. *de regul. in* 6. *l.* 99. *in fin. supr. de leg.* 3. *l.* 41. *supr. de pœnis.* 6. *Harm.* 2.

(21) Speciei vocabulo intellige etiam individua, ad hæc enim significanda Jurisconsulti speciei vocabulo abutuntur, ut et generis voce speciei loco. *l.* 54. *l.* 83. §. 5. *supr. de verbor. oblig.*

*

tur (1), et illud potissimum habetur, quod ad speciem directum est.

De his, quæ dubitationis tollendæ causa contractibus inseruntur.

81. Idem lib. 3. Responsorum.

QUæ (2) dubitationis (3) tollendæ causa contractibus (4) inseruntur (5), jus commune non lædunt.

De donatione.

82. Idem lib. 9. Responsorum.

DOnari (6) videtur, quod nullo (7) jure cogente conceditur (8).

De amissione.

83. Idem lib. 2. Definitionum.

NOn (9) videntnr (10) rem amittere, quibus (11) propria non fuit.

Si amplius solutum sit, quam debebatur. 1. *De naturali obligatione.*

84. Paulus lib. 3. Quæstionum.

CUm (12) amplius (13) solutum est, quam debebatur, cujus pars non invenitur, quæ repeti possit (14), totum esse indebitum intelligitur, manente pristina obligatione.

§. 1. Is natura (15) debet, quem jure (16) gentium dare oportet, cujus fidem (17) secuti sumus.

De dote. 1. *De his, quæ ad eum casum pervenerunt: a quo non possunt initium capere.* 2. *Si æquitate desiderii naturalis ratio, aut dubitatio juris moretur.*

85. Idem lib. 6. Quæstionum.

IN ambiguis pro dotibus (18) respondere melius est.

§. 1. Non est novum, ut, quæ semel utiliter constituta (19) sunt, durent, licet (20) ille casus extiterit, a quo initium capere non potuerunt.

§. 2. Quotiens æquitate (21) desiderii (22) naturalis ratio (23), aut dubitatio juris (24) moratur (25), justis decretis res temperanda (26) est.

De litis contestatione.

86. Idem lib. 7. Quæstionum.

NOn (27) solet deterior conditio fieri eorum, qui litem (28) contestati sunt, quam si non (29): sed plerumque melior:

87. Idem lib. 13. Quæstionum.

NEmo enim in persequendo (30) deteriorem causam, sed meliorem facit. Denique post (31) litem contestatam heredi (32) quoque prospiceretur, et heres tenetur ex omnibus causis (33).

De mora.

88. Scævola lib. 5. Quæstionum.

NUlla intelligitur mora ibi fieri, ubi (34) nulla petitio est (35).

(1) Species generi derogat. dixi ad *l.* 56. *supr. mandati. l.* 1. §. *ego puto. supr. de ædilitio edicto. l.* 13. *supr. de manumiss.* sive genus speciem præcedat, sive sequatur. *arg. l.* 6. *in fin. supr. de novationib. l.* 27. *C. de pactis. l.* 3. *C. de ædilit. act.*

(2) Non insolita scil. vitiosa tamen. vide Dec. *hic. n.* 3. 4. 5.

(3) l. 56. *supr. mandati.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 79. 6. *Harm.* 2. puta ex abundanti. *l.* 6. *in fin. supr. de negotiis.* adde *l.* 65. *supr. de verb. oblig.*

(4) Dic idem in ultimis voluntatibus. vide *l.* 17. *C. de testam.*

(5) Extrinsecus.

(6) Vide *l.* 29. *supr. de donationib.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 80.

(7) Penitus scil. nullo, id est, neque ordinario, neque extraordinario, neque naturali, neque civili, neque ex contractu, neque ex testamento: adde: si tamen obligati naturaliter quid dederimus, proprie non erit donatio. *l.* 1. *supr. de donat.* 3. *Harm.* 1. §. 1.

(8) Adde Senecam, 3. *de benefic.* 21.

(9) 3. *Harm.* 9.

(10) Proprie scil. alias improprie amitti etiam dicitur, quod quis consequi non potuit. *l.* 33. *in fin. supr. ad leg. Aquil.*

(11) Quorum propria. Privatio habitum, et qualitas subjectum præsupponit. *l.* 4. *supr. de institor. l.* 3. *in fin. supr. de cap. minut. l.* 1. §. 1. *supr. si ususfruct. l.* 41. *vers. quare si nulla. supr. de reb. cred. l.* 4. *supr. de act. empt. l.* 5. *supr. de injust. l.* 96. *supr. de cond. et demonstr. l.* 116. *supr. de verbor. oblig.*

(12) Junge *l.* 21. *l.* 60. *supr. de cond. indeb. l.* 25. *supr. de probat. quæ sunt ejusdem libri.*

(13) Vide *l.* 26. §. 4. *supr. de cond. indeb.*

(14) Id accidit, quoties res in solutum data dividi non potest, quia si individuum est, quod dividi non potest, nec ejus pars aliqua esse poterit: ideoque solutione irrita totum condicitur, et in solidum erit agendum. *l.* 1. §. 9. *supr. ad l. Falcid. l.* 1. §. 21. *supr. si quid in fraud. patr.* Goth. Vid. *l.* 26. §. 4. 5. *supr. de cond. indebiti.* Ans.

(15) Natura debetur id, quod natura æquum est solvi, *l.* 11. §. 2. *supr. de peculio.* cujus obligatio solo vinculo æquitatis sustinetur, *l.* 95. §. 4. *supr. de solutionib.* quod tamen per judicem peti non potest. *l.* 1. §. 17. *supr. ad l. Falcid. l.* 10. *in fin. supr. de verb. sign.*

(16) Nemo jure gentium debet, quin et natura debeat: nihil jure gentium æquum est, quin et natura quoque sit æquum: at non continuo, qui natura debent, jure gentium debent. Jus enim gentium obligationis actionem magis efficacem facit, quam naturale.

(17) Fidem cujus secuti sumus, naturali æquitate obligatur. *l.* 1. *supr. de pactis.*

(18) Vid. *l.* 9. §. 1. *l.* 70. *supr. de jure dot. l.* 1. *supr. solut.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 82. *l. ultim. C. ad SC. Velleian.* et iis quæ doti comparantur, ut Ecclesia et fisco. Decius *hic.* De privilegiis dotalibus vide Oldendorp. in tractat. *de jure singul. c.* 13. Gothofr. Vide Joann. Zanger. *de except. part.* 3 *c.* 1. *n.* 204. Ans.

(19) Id est, consummata et perfecta. vide Dyn. ad *c.* 73. *de reg. in* 6. et Dec. *hic.*

(20) *cap. factum legitime.* 73. *de reg. in* 6. 2. *Eclog.* 3. *c.* 84. sic propter impedimentum superveniens non vitiatur matrimonium, *l.* 3. *supr. de his, qui sunt sui.* testamentum. *l.* 18. *supr. qui testam. l.* 1. §. 3. *supr. de B. P. secund. tabul.* senatorius ordo, judicandi munus, magistratus. *l.* 1. §. 5. *vers. casum. supr. de postul.* Sufficit enim, actum ab initio fuisse legitimum. vide *l.* 29. *supr. h. t.* Tanta est jam facti auctoritas, ut interdum, quod prohibetur fieri, factum teneat, *l.* 1. §. 5. *supr. quand. appell.* atque ita jam utile per inutile non vitiatur: inceptum tamen nec dum perfectum, inutilis adventu evanescit. *l.* 16. *supr. ad l. Aquil.* vid. Dec. *hic.* et Dyn. *d. c.* 73. vide Hotomann. 35. *Illustr. quæst.*

(21) Æquitatem. *vulg. Hal.*

(22) Id est, postulantis, agentis.

(23) Id est, æquitas justæ causæ, cui multum a judicibus tribui solet. *l.* 1. *in fin. l.* 26. *in fin. supr. ex quib. causis major.*

(24) Quæ oritur ex contrariis legibus.

(25) Id est, impedimentum adfert, quominus res possit decidi.

(26) Temperare, est inter summum, et nimium indulgens jus, medium locum tenere, *l.* 17. *supr. de usur.* ut sit sensus, In omnibus quidem, maxime tamen in jure æquitas spectatur. *l.* 90. *infr. h. t.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 87. *l.* 8. *C. de judic.*

(27) *Harmen.* 2. §. 59.

(28) Vid. *l.* 87. *l.* 139. *l.* 164. *infr. h.t. l.* 58. *supr. de oblig.* adde Hotom. 3. *obs.* 28.

(29) Non essent. *vulg. Hal.*

(30) Persequi est litem contestari. *Goth.* Interpretationem hujus leg. vid. apud Zanger. *de except. part.* 2. c. 1. *n.* 210. Ans.

(31) V. 1. *Harm.* 2. §. 62. 63.

(32) *d. l.* 58.

(33) *l.* 52. *supr. de rei vind.* 1. *Harmen.* 2. §. 9.

(34) *cap. non est in mora.* 60. *de reg. in* 6. *l.* 40. *in fin. supr. de reb. cred. l.* 127. *supr. de verbor. oblig.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 86. *l.* 54. *supr. de pact.* et ita intellige *l.* 4. *C. de compensat.*

(35) Multo minus pœna, quia non debetur pœna sine mora.

De successione ex testamento, vel ab intestato.

89. Paulus lib. 10. Quæstionum.

QUamdiu possit valere testamentum, tamdiu legitimus (1) non admittitur (2).

De æquitate.

90. Idem lib. 15. Quæstionum.

IN omnibus (3) quidem, maxime tamen in jure (4) æquitas (5) spectanda sit.

De successione.

91. Idem lib. 17. Quæstionum.

QUotiens duplici (6) jure defertur (7) alicui (8) successio: repudiato novo (9) jure, quod ante defertur, supererit (10) vetus.

De errore librarii in transcribendo.

92. Scævola lib. 5. Responsorum.

SI librarius (11) in transcribendis stipulationis (12) verbis errasset (13): nihil nocere, quominus et reus, et fidejussor teneatur.

De possessione rei peculiaris.

93. Mæcianus lib. 1. Fideicommissorum.

FIliusfamilias neque (14) retinere [neque recuperare], neque apisci possessionem rei peculiaris videtur (15).

De his, quæ abundant.

94. Ulpianus lib. 2. Fideicommissorum.

NOn solent, quæ abundant (16), vitiare scripturas.

De eo, qui defenditur.

95. Idem lib. 6. Fideicommissorum.

NEmo dubitat, solvendo videri eum, qui defenditur (17).

De ambiguis orationibus.

96. Mæcianus lib. 12. Fideicommissorum.

IN ambiguis orationibus maxime sententia (18) spectanda [est] ejus (19), qui eas protulisset.

De bonis deportati.

97. Hermogenianus lib. 3. Juris Epitomarum.

EA sola deportationis (20) sententia aufert, quæ ad fiscum (21) perveniunt.

De lucro.

98. Idem lib. 4. Juris Epitomarum.

QUotiens (22) utriusque causa lucri ratio vertitur, is præferendus est, cujus (23) in lucrum (24) causa tempore præcedit (25).

(1) Vid. *l.* 39. *supr. de adquir. vel omitt. her.*

(2) Nisi voluntas testatoris obstet. *l.* 82. *supr. de her. inst.* adde *l.* 21. §. 3. *C. de testam.*

(3) Demus enim juris solennibus aliquid deesse? utique æquitas interdum ejusmodi defectum supplebit. *l.* 183. *infr. h. t.*

(4) Id est, non modo in Juris civilis scientia, sed ante jus, *l.* 2. §. 5. *in fin. supr. de aqua et aquæ pluv.* nam (ut ille ait) summum jus, summa injuria. (Jus summum intellige strictum, quod et æquo opponitur. *d.* §. 5. *l.* 1. *C. de legib. l.* 8. *C. de judic.*) Jus strictum est, vel ipsa lege scriptum, *l.* 12. *supr. qui et a quib.* vel ex ipsa lege subtiliter inducta interpretatio, *l.* 32. *in fin. supr. de reb. cred.* ut sæpius, non est scripta æquitas, *l.* 14. *supr. de divers.* sed pro ratione circumstantiarum facto accommodatur: ideoque, quæ legibus omissa sunt, suppleri solent, *l.* 13. *supr. de testibus.* est igitur æquitas legis scriptæ æquamentum, ad utilitatem hominum reductum, vel non scriptæ supplementum.

(5) 2. *Eclog.* 3. *c.* 87. hæc est ars boni et æqui, *l.* 1. *supr. de just.* qua nihil gratius JC. *l.* 57. *C. de Episcop.* et judici magis sequendum, *l.* 8. *C. de judic.* sub cujus tamen auctoritate sæpissime erratur. *l.* 91. §. 3. *supr. de verb. obl.*

(6) Puta querela inofficiosi (quæ ex jure veteri secundum Viglium et Cujac.) et bonorum possessione. Unde legitimi. vid. Cujac. 6. *obs.* 33. adde *l.* 17. §. 1. *supr. de adqu. vel omitt. her. l.* 1. §. 11. *supr. de success. l.* 2. *supr. unde legitimi.*

(7) Vel eodem tempore, vel successive. vid. Dec. *hic.*

(8) Puta parenti. Cujac. *ibid.*

(9) Ac particulari scil. alias semel repudiata successione, omnibus ejus juribus renunciatum videtur. *arg. l.* 13. §. 2. *et* 3. *supr. de injur. l.* 7. *supr. de accept.* sed novi juris vocabulo hic intelligi, satius est, novas causas succedendi. *l.* 17. §. 1. *supr. de adq. vel omitt. hered.*

(10) Plura jura, variis præsertim temporibus, et variis de causis, quoties uni competunt: uno repudiato, alterum superest, *ut hic.* et *l.* 21. *supr. de servit. præd. urb. l.* 17. *supr. de aquæ et aquæ pluv.* Imo non superest, *l.* 75. *supr. h. t. l.* 17. §. 1. *l.* 77. *supr. de adq. vel omitt. her.* solve: Non superest, si repudiata ipsa sit hereditas, causa non adjecta, vel si repudiatur unum, ex quo aliud necessario dependet. vide quæ notavi ad *l.* 77. Goth. Adde *cap. ex tuarum. de auctoritate et usu pallii.* Ans.

(11) Librarii error non nocet. *l.* 15. §. 1. *supr. de usufruct. l.* 15. §. 5. *supr. de excusat. tutor. l.* 7. §. 5. *supr. de oper. lib.* Cicer. 5. *familiar.* 6. *et pro Syllan.* Horat. *de arte* 2. *Et scriptor si peccat, idem librarius, usque, Quamvis est monitus, venia caret*: Librarios Græci καλλιγράφους. notarios ταχυγράφους et ὀξυγράφους. Hi notas, illi literas: ut tabularii rationum etiam supputationem tractabant.

(12) Instrumenti, *l.* 8. *supr. de statu hom.* testamenti, vide *l.* 7. *C. de testam.* precum, vide *l.* 2. *C. de errore advoc.* contractus. *l.* 1. *C. plus valere quod agitur.*

(13) Circa dolum et falsum: et quidem in sermone, veluti si scripserit: relictum jure restitutionis, pro institutionis: mulierem renunciasse Valeriano, pro Velleiano: Titium substitutum procuratorem, pro institutum. In his notarius commissum errorem corrigere potest, cum talis emendatio neminem lædat. addit Bartol. librario et notario permitti indictionem et diem omissum adjicere: nisi dies de substantia instrumenti sit: veluti si hypothecæ diem permutavit, talem errorem corrigere non poterit, nisi de errore testibus constiterit. Si instrumentum parti traditum fuerit, sententia judicis in errore mutando necessaria fuerit. Error autem probari potest authentico, testibus, et partium confessione, *ut hic. Dec.*

(14) Id est, filiofamilias interdicta ad retinendam, recuperandam, adipiscendam possessionem peculii sui non competunt.

(15) Nam interdicta dantur pro possessione: filius autem quidquid adprehendit peculiari nomine, statim pater ejus possidet. *l.* 4. *supr. de adq. vel amitt. poss.*

(16) Superflua non nocent. *l.* 65. *supr. de verb. obl. l.* 32. §. 6. *supr. de auro.* adde *l.* 81. *supr. h. t.* et *c. utile per inutile.* 37. *de reg. in* 6. *l.* 20. *supr. de usur. l.* 34. *supr. de her. inst. l.* 34. *supr. de manum. test. l.* 17. *C. de testam. l.* 34. *C. de don.* Aug. 4. *de civitate.* 27. Solet enim a viris peritis dici, superflua non nocent.

(17) Qui fidejussores habet, *l.* 1. *supr. qui satisd. l.* 53. *supr. de procurat. l.* 27. §. 2. *supr. de fidejuss. l.* 1. *supr. de cust. reor. l.* 6. §. 1. *supr. de muner.* et ita quis solvendo est per alium. Solvendo est etiam, qui solidum potest solvere. vid. *l.* 114. *supr. de verb. sign.* qui rei petitæ vicem et instar ab actore potest consequi, *l.* 28. *supr. soluto.* non is cujus bona venduntur. *l.* 55. *in fin. supr. de admin. et peric. tut.*

(18) 1. *Harm.* 15. §. 15. adde *l.* 219. *supr. de verb. sign.*

(19) 2. *Eclog.* 3. *c.* 94. adde *capitulum intelligentia.* 6. *extr. de verb. sign.* puta principis legem ferentis, *l. ult. C. de legib.* populi aliquid statuentis. *l.* 46. *supr. de re judicata. l.* 4. §. 1. *supr. de acceptilat.* Prætoris, *l.* 9. *supr. de prætor. stipul.* testatoris, *l.* 69. *supr. de leg.* 3. stipulatoris, *l.* 94. *supr. de verb. obl.* at non venditoris et locatoris. *l.* 39. *supr. de pactis. l.* 21. *l.* 33. *in fin. l.* 34. *supr. de contrah. empt.*

(20) Adde *l.* 8. *C. de pœnis. l.* 1. §. 1. *supr. de jure fisci.*

(21) *l.* 1. §. 1. *supr. de jure fisci.*

(22) Prior tempore in lucro, potior jure. 3. *Harm.* 7. §. 3. *l.* 126. *in fin. infr. h. t.*

(23) In lucro. *Hal.* cujus lucro. *vulg.*

(24) Alias petitoris deterior esset causa. *l.* 33. *supr. h. t.*

(25) Occupantis ac prioris melior conditio, *l.* 9. §. 4. *supr. de Publiciana. l.* 10. *in fin. supr. de peculio. l.* 31. *in fin. supr. de act. empt. l.* 33. *in fin. supr. de legat.* 1. *l.* 19. *in princ. et fin. supr. de re judic.* et ita, Prior tempore in causa lucri præfertur. *cap. qui prior est tempore.* 54. *de reg. in* 6. ubi vide *Dynum.* prior tempore, prior jure, *l.* 2. *in fin. C. qui potiores*: prior tempore in sorte, prior in usuris. *l.* 18. *supr. qui potior.*

De eo, qui ignorat quantum solvere debeat.

99. VENULEIUS lib. 12. Stipulationum.

NOn potest improbus videri, qui (1) ignorat, quantum solvere debeat.

Quibus modis contractus, vel obligatio tollitur.

100. GAJUS lib. 1. Regularum.

OMnia (2), quæ jure contrahuntur, contrario (3) jure pereunt.

De duobus mensibus.

101. PAULUS lib. sing. de Cognitionibus.

UBi (4) lex (5) duorum mensium fecit mentionem, et qui sexagesimo, et (6) primo die venerit, audiendus est: ita enim et Imperator Antoninus (7) cum Divo patre (8) suo rescripsit.

Qui adversus Edictum facere dicatur. 1. De actione deneganda.

102. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

QUi vetante (9) Prætore fecit, hic adversus Edictum (10) fecisse proprie dicitur.

§. 1. Ejus (11) est actionem denegare (12), qui possit et dare.

Neminem de domo sua extrahi.

103. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

NEmo (13) de domo (14) sua (15) extrahi (16) debet (17).

De judiciis famosis et pecuniariis.

104. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

SI in duabus actionibus alibi summa major, alibi infamia (18) est, præponenda est causa existimationis (19). Ubi autem æquiparant (20) famosa judicia, et si summam imparem habent, pro paribus accipienda sunt.

De causæ cognitione.

105. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

UBicunque causæ cognitio (21) est, ibi Prætor (22) desideratur.

De libertate.

106. IDEM lib. 2. ad Edictum.

LIbertas (23) inestimabilis (24) res est (25).

De servo.

107. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

CUm (26) servo nulla actio (27) est.

De judiciis pœnalibus.

108. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

FEre in omnibus pœnalibus judiciis et ætati (28) et imprudentiæ (29) succurritur (30).

De eo, qui non prohibet.

109. IDEM lib. 5. ad Edictum.

NUllum crimen patitur (31) is, qui non prohibet, cum prohibere (32) [non] potest.

(1) Cur? dolo caret, *l.* 42. *l.* 63. *l.* 88. *supr. h. t.*

(2) Vide ad hanc legem, 1. *Harm.* 1. §. 26. *et ib. Scholiast. et tria ad hunc locum exempla.*

(3) 2. *Eclog.* 3. *c.* 98. vid. *l.* 35. *supr. h. t. l.* 153. *infr. hic.* vid. *l.* 80. *supr. de solut.*

(4) Ut in dilationibus, *l.* 1. *C. de temporibus appellat. l. unic. C. Theod. de dilationib. ex consensu. lib.* 11. *tit.* 33. compensatione fisco facienda, *l.* 46. §. 4. *supr. de jure fisci.* et aliis. De duobus mensibus dicam ad *Novell.* 66. *c.* 1.

(5) *l. si venditor.* 28. *supr. de ædilitio. l.* 46. §. 4. *supr. de jure fisci. l. tutor.* 7. §. *usuræ.* 11. *supr. de administr. et peric. tut. l.* 3. *C. de jure emphyt. l.* 2. *C. de secundis nuptiis. l.* 1. *C. de naturalibus liberis. l. ult. C. de jure delib. l. ult. C. de fideicomm. lib. l.* 1. *C. de temporib. appellat. l. pen. C. de fidejuss. l.* 3. *l.* 6. *l. ult. C. ad l. Jul. de adult. l. ult. C. de bonis proscript. Novell.* 83. *et* 96. 20. *Gell.* 1.

(6) Sexagesimo die: sic Græci, καὶ ἑξήκοντα ἡμέρας ἀντὶ τούτων προσδέχονται. sic in *l.* 30. *in fin. supr. ad l. Jul. de adult.* ipse sexagesimus dies comprehenditur: idque probat Cujac. *c.* 13. *de præscriptionibus.* qui sexagesimo primo die venit, post duos menses venit: quandoquidem in singulos menses triginta dies constituimus. adde *l.* 132. *supr. de verb. sign.*

(7) Caracalla scil.

(8) L. Septimio Severo scilic. quo Imperatore vixit auctor hujus legis Paulus, coætaneus Mecii, et Tryphonini, et Tertulliani. vide Cujac. 7. *obs.* 2. vulgata legit *fratre*, et male.

(9) Adde *l.* 121. *infr. h. t. l.* 29. *supr. de recept. qui arbitrium.*

(10) Ejusdem Prætoris sc. *l.* 7. *in pr. et* §. 2. *supr. de jurisd. l.* 4. §. 1. *supr. de in jus vocando. l.* 2. *supr. ne quis eum. l.* 3. *supr. de eo per quem. l. ult. supr. ne quid in loco public.* sic adversus dictum promissumve facere. *l.* 17. *in fin. supr. de ædilitio.* In legem. *l.* 5. *C. de legib.*

(11) Magistratus sive Prætoris.

(12) Qui potest denegare, dare potest. *l.* 3. *l.* 37. *l.* 70. *l.* 100. *supr. h. t.*

(13) *l.* 18. *l.* 21. *supr. de in jus vocand.* vid. Mynsing. 4. *observ.* 69.

(14) *l.* 18. *l.* 21. *supr. de in jus vocando. l.* 4. §. 5. *supr. de damno.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 101.

(15) In qua habitat sc. non ad tempus, Bart. et Dec. *hic.* quo nomine hortum domui junctum intelligunt. Eadem ratione volunt molitori molendinum domus esse loco, et nautæ navem. Pekius, *lib. de jure sistendi. cap.* 6. *n.* 3. 4. *et* 5. At non tabernam et apothecam, et quæ mercium condendarum causa, non habitationis ædificantur. Idem in porticu ab ædibus separata esse indicat *idem* Pekius, *ib.*

(16) Non potest etiam ibidem arrestari, Pekius, *ib. d. n.* 3. post tamen sententia judicis quis prohiberi, ne domum excedat. *l.* 7. §. 8. *et* 19. *l.* 8. *supr. de interdict. et releg.*

(17) Potest tamen quis in criminalibus causis domo extrahi, *Nov.* 134. *c.* 5. et fiscalibus, Pek. *lib. de jure sistendi. c.* 6. *n.* 8. sed et si ad aliquam dignitatem electus sit. *l.* 31. *C. de decur.* Quin huic privilegio renunciari posse volunt, quod vel ei accedit, qui omni juris auxilio renunciat. Pek. *ibid. n.* 9.

(18) *l* 36. *supr. de obl.* vid. *l.* 7. *l.* 97. *supr. de solut. l.* 10. *in fin. supr. de pœn.*

(19) Pari in causa: ut infamia vitetur. *l.* 4. §. 2. *supr. de suspect.*

(20) Hoc verbum neutraliter accipit Sueton. *in Octavio. c.* 94. Virgil. *Eclog.* 5. Cic. *in Tusc.* æquiparantur. *vulgat. Hal.*

(21) *l.* 71. *supr. h. t. l.* 9. §. 1. *supr. de off. Procons.* Causæ cognitio necessaria est, quoties causa judicis officio et arbitrio definienda est.

(22) Quilibet Magistratus, etiam is, cui mandata est jurisdictio. *l.* 4. §. 4. *supr. de damno.*

(23) 1. *Harm.* 19. §. 10. et patria potestas, *l.* 114. §. 8. *supr. de leg.* 1. et liberum corpus, cujus nulla æstimatio, *l.* 3. *supr. si quadrup. l.* 1. §. 5. *l. ult. in fin. supr. de his, qui effuder. l.* 2. §. 2. *supr. de l. Rhod. l.* 103. *supr. de verb. obl.* ut merito libero homini sublata sit a *Leon. Novell.* 59. facultas sui ipsius vendendi.

(24) Infinita. *l.* 176. *in fin. infr. h. t. l.* 122. *infr. h. t.* Ideo libertas summum pretium dicitur a Comico *in Andria. act.* 1. *scen.* 1. nihil ea gratius servo præstari potest, *l.* 39. *in fin. supr. de fideic. libert.* grande beneficium. *l.* 1. *supr. de bon. lib.* hinc, qui liberum adquisivit, non est factus locupletior. *l.* 126. §. 1. *infr. h. t.*

(25) Ideoque ei admodum favetur. *l.* 20. *supr. h. t. l.* 122. *infr. h. t.*

(26) Id est, adversus servum.

(27) V. *l.* 22. *supr. h. t. l.* 6. *l.* 7. *C. de jud.* v. *tit. C. an serv. pro suo facto.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 105. sed v. Cuj. 9. *obs.* 13.

(28) 2. *Ecl.* 3. *c.* 106. v. *l.* 38. §. 7. *supr. ad l. Jul. de adult. l.* 16. §. 3. *in fin. supr. de pœnis.*

(29) *l.* 5. §. 4. *supr. de obl. l. ult. supr. de extraord. cognit.*

(30) Ut pœna remittatur. *l.* 8. *supr. de his qui not.* Goth. De pœnis mitigandis ratione ætatis, vide Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 329. Ans.

(31) An hoc significat, extra causam delicti esse, ut Ramus præceptor meus interpretatur? *l.* 50. *supr. h. t. l.* 1. *supr. de noxal.* An potius volentem nullam injuriam pati? *l.* 34. *C. de transact.*

(32) 6. Harm. 2. cum prohibere possit, ἐξὸν αὐτῷ κωλῦσαι. 2. *Ecl.* 3. *c.* 107. hinc variæ sententiæ nascuntur. Qui cogitur, proprie non peccat. *l.* 15. *supr. de public.* Qui patitur, cum possit injuriam propulsare, de injuria queri non potest. *l.* 34. *C. de transact.* Qui patitur alteri injuriam inferri, cum eam prohibere possit, tenetur. *l.* 45. *supr. ad l. Aquil. l.* 3. *supr. de noxal. l.* 24. §. 6. *supr. de damno.*

De eo, quod est plus vel minus. 1. De expromissore alienæ rei. 2. De pupillo. 3. de verbis non conjunctis. 4. De mulieribus.

110. IDEM lib. 6. ad Edictum.

IN (1) eo, quod plus sit, semper inest (2) et minus (3).

§. 1. Neque (4) alienæ rei expromissor (5) idoneus videtur, nisi (6) si cum satisdatione (7).

§. 2. Pupillus pati (8) posse non intelligitur.

§. 3. Ubi verba conjuncta (9) non sunt, sufficit (10) alterutrum esse factum.

§. 4. Mulieribus (11) tunc succurrendum est, cum defendantur (12), non ut facilius calumnientur.

De pupillo. 1. De herede. De actionibus pœnalibus.

111. GAJUS lib. 2. ad Edictum provinciale.

PUpillum (13), qui proximus (14) pubertati sit, capacem esse et furandi et injuriæ faciendæ (15).

§. 1. In (16) heredem non solent (17) actiones transire, quæ pœnales (18) sunt ex maleficio: veluti furti (19), damni (20) injuriæ, vi (21) bonorum raptorum, injuriarum (22).

De actione non competente. De exceptione.

112. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

NIhil interest, ipso jure quis actionem non habeat, an per (23) exceptionem infirmetur.

De toto et parte.

113. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

IN toto (24) et pars (25) continetur.

De obscuris.

114. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

IN obscuris inspici solet (26), quod verisimilius (27) est, aut quod plerumque fieri solet.

(1) Plus continet minus. *l.* 21. *supr. h. t. l.* 27. §. 5. *supr. de pact. l.* 27. §. 3. *in fin. supr. de recept. qui arbitr. l.* 9. *supr. de in lit. jurand. l.* 9. §. 3. *supr. de her. inst. l.* 15. *supr. de leg.* 1. *l.* 3. §. 5. *supr. de adimend. l.* 3. §. 6. *supr. de statulib. l.* 1. §. 4. *supr. de verb. obl.* adde *l.* 26. *supr. h. t. l.* 163. *l.* 165. *infr. h. t.* adde *l.* 29. *supr. de her. inst.*

(2) Id est, continetur, ut qui plus præstet, præstet et minus. Et is tamen, qui quid tenetur præstare, minus dando non liberatur. *l.* 100. *et* 102. *supr. de verb. obl.*

(3) Non sequitur tamen, ut cui viginti desunt, desint et decem: non sequitur quoque, ut fidejussor in majorem summam datus, quam principalis debeat, teneatur saltem ratione minoris, *l.* 8. §. 7. *supr. de fidejuss.* ut qui decem locare existimet, Titio quinque conducere existimante, maneat et valeat conductio in quinque. *l.* 52. *supr. locati.*

(4) Aliud est in eo, qui causam nudæ absentiæ proponit, præsertim in criminalibus. vide *l.* 13. §. 1. *supr. de publ. jud.*

(5) Etiam filius, cum is nihil possideat, *l.* 93. *supr. h. t.* etiam procurator, *l.* 10. *supr. judicat. solvi. l. un. C. de satisd.* etiam defensor, quantumvis possessor immobilium et dives. Dec. ex Bart. *sentent. hic. n.* 2.

(6) *l.* 46. §. 2. *supr. de procur. l.* 21. *in fin. supr. ex quib. caus. major. l.* 5. §. 3. *supr. quib. ex caus. in poss. l.* 63. *supr. de judiciis.*

(7) Cur ita? collige ex *l.* 166. *infr. h. t.*

(8) Pupillus in iis, quibus patientia inducit consensum, non obligatur, *l.* 33. *supr. pro soc.* ut in *l.* 4. *supr. locati.* scientia ejus non sufficit ad negotiationem, *l.* 3. *in fin. supr. de tributoria.* et tamen pati injuriam potest. *l.* 3. §. 1. *supr. de injuriis.*

(9) *l.* 28. *in fin. supr. de verb. sign.*

(10) Alternativorum sufficit alterum impleri. c. *in alternativ.* 70. *de reg. in* 6. *l.* 10. *in fin. supr. de jure dot. l.* 5. *supr. de cond. inst. l.* 13. §. 5. *supr. de reb. dubiis. l.* 78. *in fin. supr. de cond. et demonstr. l.* 44. *supr. de oblig. l.* 129. *in fin. supr. de verb. oblig. l.* 13. *supr. judicatum solvi.* In copulativa vero oratione omnes partes veras esse necesse est, *d. l.* 129. *l.* 5. *supr. de conditionib. inst. l.* 13. *supr. de reb. dubiis.*

(11) 1. Harmen. 13. §. 35. et minoribus, in quibus malitia supplet ætatem, *l.* 3. *C. si minor se majorem dixerit.* et quibus denique decipientibus non succurritur, *l.* 2. *C. si res aliena pignori.* mitius tamen mulier delinquens punitur. *l.* 1. *in fin. supr. de edendo. l.* 2. §. 3. *l.* 23. *l.* 30. *supr. et l.* 18. *C. ad SC. Velleian. l.* 1. *supr. de juris et facti. l.* 38. §. 7. *supr. ad leg. Jul. de adult. l.* 1. §. 10. *supr. ad SC. Turp.* 2. *Ecl.* 3. *cap.* 118. §. 5.

(12) Defraudantur. *vulg. Hal.* Goth. Grot. legit *defraudentur*, S. L. Ita si mulier, bona sua, sciens, per maritum patiatur obligari, ut sic creditori, mutuam pecuniam danti, imponatur, ei nihil prodest beneficium SC. Velleiani. *l.* 5. *C. ad SC. Velleian.* Ans.

(13) Adde *l.* 189. *infr. h. t.*

(14) Proximus pubertati in delictis, pro pubere habetur. vide *l.* 23. *supr. de furt.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 109. *l.* 14. *supr. de SC. Silanian.* non tamen in testamenti factione, id est, in testamenti faciendi facultate. Dec. *hic.*

(15) Mitius tamen punitur. *l.* 108. *supr. h. t.*

(16) Vide *l.* 1. *supr. de priv. delictis.* §. 1. *Instit. de perpetuis.* vide *l. un. C. ex delict. defunct.*

(17) Pœnales actiones in heredes non transeunt regulariter. nam, lite cum defuncto contestata, transmittuntur. v. *l.* 164. *infr. h. t.* Multo magis, si defuncto pœna ipso jure erat imposita, ut in *l.* 22. *supr. de SC. Silan. l.* 14. *supr. de publ.* tenetur etiam heres ex eo, quod ad eum pervenit, *l.* 38. *supr. h. t. l.* 5. *supr. de calum. l.* 26. *supr. de dol.* et pœna defuncto imposita transmittitur in ejus heredes. *l.* 3. §. 5. *supr. quod quisque.*

(18) Aliud in pecuniariis, *l.* 22. *supr. de SC. Silan.* et condictione furtiva, *l.* 7. §. 2. *supr. de cond. furt.*

(19) *d.* §. 1. *Inst. de perpetuis.*

(20) *l.* 23. §. 8. *supr. ad l. Aquil.*

(21) *l.* 2. *in fin. supr. vi bon.*

(22) *d.* §. 1.

(23) Paria sunt nullam et infirmam actionem habere. *l.* 13. *l.* 51. *et l.* 66. *supr. h. t. l.* 7. §. 8. *supr. de dolo. l.* 7. §. 14. *in fin. supr. quibus ex causis in possess. l.* 1. §. 10. *supr. ad SC. Turpill.* Goth. Ad intellectum hujus leg. v. Bellon. *supput. lib.* 2. *cap.* 10. Ans.

(24) Totum in loco, ut ubique: in tempore, ut semper: in modo, cujus partes sunt accidentales, ut possessio bonæ, malæ fidei: qualitatis, ut omnis, nullus, quilibet, centum: integrale, cujus partes essentiales integræ, vel homogeneæ, ut in aqua; aut heterogeneæ, ut partes totius compositi totum quiddam efficiunt, ut ædificium, fundamenta, parietes et tectum: totum universale, est vel personarum, ut civitas, collegium, ducatus, comitatus, regnum et similia: vel rerum, ut hereditas, grex, equitium, armentum; totum naturale vel artificiale, cui nulla pars naturalis aut artificialis deest.

(25) *l.* 21. *supr. l.* 147. *infr. h. t. l.* 7. *supr. de except. rei jud. c. plus.* 35. *c. in toto.* 80. *de reg. in* 6. v. Hot. 30. *q.*

(26) Quo gradu? voluntas prius spectatur; tum verisimilius; propria deinde verborum significatio, ab hac, id quod minus est. Id si non appareat, actus judicatur non valere. vide Dynum, *d. c.* 45. *de reg. in* 6. *n.* 5.

(27) Verisimilius præsumitur, c. *inspicimus.* 45. *de reg. in* 6. 1. Harm. 25. §. 16. 2. *Eclog.* 3. *c.* 111. vero proximum, *l.* 21. *in fin. supr. de testibus. l.* 13. *in fin. supr. qui potiores. l.* 25. *supr. de cond. et demonstr.* credibilius, *l.* 13. *supr. de prob.* magis rationabile, *l.* 122. *supr. de verb. sign.* in dubio scil. et judicando, et litibus decidendis: quod sæpissime faciunt Jurisconsulti, ut docet Tiraquell. *in repetitione legis: Si unquam.* 8. *C. de revoc. donat. num.* 37. *ad* 60. Non verisimile credibile non est, nec attenditur: pro eo non præsumitur, *l.* 13. *supr. quod metus. l.* 19. §. 4. *supr. de peculio. l.* 6. *supr. de pign. l.* 41. *supr. de manum. testam.* imaginem habet falsitatis. Verisimile ducitur ex more, consuetudine, iis, quæ fieri solita sunt frequentius, communi opinione, natura, qualitatibus rei, vel personis, tempore, de quibus vide Oldend. *in Topicis, in loco a conjectura seu præsumpt.* sumitur etiam a pietate, *l.* 41. §. 2. *in fin. supr. de legat.* 3. *l.* 102. *supr. de cond. et demonstr. l.* 30. *C. de fideic.* rerum inter se comparatione, *l.* 1. *supr. de reb. dub.* et aliis conjecturis. *l.* 13. *supr. de probat. l.* 50. *in fin. supr. de legatis* 1.

Qui videtur cepisse, 1. *seu accepisse.*

115. Idem lib. 10. ad Edictum.

SI quis obligatione (1) liberatus sit, potest videri (2) cepisse.

§. 1. Non potest videri accepisse, qui stipulatus potest exceptione (3) summoveri.

De consensu, *vi*, *metu.* 1. *De eo*, *qui jus publicum sequitur.* 2. *De consensu et errore.*

116. Ulpianus lib. 11. ad Edictum.

NIhil consensui tam (4) contrarium est, qui et bonæ (5) fidei judicia sustinet, quam vis, atque metus: quem comprobare, contra bonos mores est.

§. 1. Non capitur (6), qui jus publicum sequitur.

§. 2. Non videntur, qui errant (7), consentire.

De bonorum possessore.

117. Paulus lib. 11. ad Edictum.

PRætor bonorum possessorem (8) heredis (9) loco in (10) omni causa habet.

De usucapione, *de possessione.*

118. Ulpianus lib. 12. ad Edictum.

QUi in servitute (11) est, usucapere (12) non potest: nam cum possideatur (13), possidere non videtur.

De alienatione.

119. Idem lib. 13. ad Edictum.

NOn (14) alienat (15), qui duntaxat omittit possessionem (16).

De herede.

120. Paulus lib. 12. ad Edictum.

NEmo plus (17) commodi heredi suo relinquit, quam ipse habuit. (18).

De eo, *qui non facit*, *quod facere debet*, *vel facit*, *quod facere non debet.*

121. Paulus lib. 13. ad Edictum.

QUi non facit, quod facere debet, videtur facere adversus (19) ea, quia (20) non facit. Et qui facit, quod facere non debet, non videtur facere id, quod facere jussus est.

De libertate.

122. Gajus lib. 5. ad Edictum provinciale.

LIbertas omnibus rebus favorabilior (21) est.

An quis pro alio lege agere possit. 1. *De temporaria permutatione.*

123. Ulpianus lib. 14. ad Edictum.

NEmo alieno (22) nomine lege (23) agere (24) potest.

§. 1. Temporaria (25) permutatio jus Provinciæ non innovat.

De muto, *surdo*, 1. *furioso.*

124. Paulus lib. 16. (26) ad Edictum.

UBi (27) non voce, sed præsentia (28) opus est, mutus, si intellectum habet, potest videri respondere. Idem in surdo: hic quidem [et] respondere potest.

§. 1. Furiosus absentis (29) loco est (30): et ita Pomponius lib. 1. Epistolarum scribit.

(1) Liberatus obligatione cepisse intelligitur: dare videtur, qui debitum remittit, *l.* 2. *l.* 3. *supr. de calumn. l.* 10. *in fin. supr. de condict. causa. l.* 41. §. 2. *supr. de jure dotium. l.* 3. §. 10. *supr. de donat. inter virum. l.* 81. §. 5. *supr. de legat.* 1. non tamen litigiosum, pœnale, et aliam ob causam, *l.* 19. *supr. de liberali.* vide Dec. *hic.*

(2) Vox *videri*, nota est fictionis. Ideoque proprie aliud est dare, aliud remittere. *l.* 46. *supr. de cond. et demonstr.*

(3) *l.* 13. *supr. h. t.* Vide *l.* 112. *supr. h. t.* v. *l.* 24. *supr. de novationib.*

(4) Vis et metus consensui contraria, 2. *Eclog.* 3. *c.* 113. 6. Harm. 2. et voluntati. *l.* 1. *supr. quod metus causa.*

(5) Bonæ fidei judicia consensu sustinentur.

(6) *l.* 11. §. 4. *supr. de min.* vide *l. ult. C. de in integr.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 114.

(7) *l.* 15. *supr. de jurisdict. l.* 2. *supr. de jud. l.* 57. *supr. de obligat. l.* 20. *supr. de aqua et aquæ pluv. l.* 9. *C. de juris et facti ignorantia.*

(8) Qui a Græcis διάδοχος appellatur, id est, successor. 2. *Eclog.* 115.

(9) *l.* 25. §. 7. *supr. de adq. vel omitt. hered.* vide *l.* 29. §. 2. *supr. de cond. et demonstr. l.* 2. *supr. de bon. possess.*

(10) Sive agat, sive conveniatur.

(11) 1. Harm. 14. §. 2. et in potestate. *l.* 93. *supr. h. t.*

(12) Possidere non potest, qui possidetur. *l.* 4. §. 4. *supr. de usurpat.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 116.

(13) *l.* 54. *in fin. supr. de acqu. rer. l.* 1. §. 6. *supr. de acq. vel amitt. possess. l.* 21. *supr. ad l. Jul. de adult.*

(14) 2. *Eclog.* 3. *c.* 117. *l.* 4. §. 1. *supr. de alienatione judicii.* et ideo prohibentur donationes, *l.* 3. §. 10. *supr. de donat. inter virum.* non prohibentur alienationes possessionis. *l.* 1. §. 4. *supr. de acqu. vel amitt. poss.* Goth. Hinc colligunt, debitorem hereditatem sibi delatam omittere posse in præjudicium creditorum. facit *l.* 134. *infr. h. t.* vide Surd. *decis. Mantuan.* 140. *num.* 7. Gabriel Vasq. *de testam. c.* 9. §. 1. *dubit.* 6. Louet, *in Arrest. litt. R. c.* 20. Ans. Adde Decium, *consil.* 260. Fachin. *lib.* 13. *controv. c.* 46. Molin. *ad consuetud. Paris.* §. 1. *gloss.* 3. *num.* 11. *et seqq.* Joann. a Sande, *decis. Frisic. lib.* 3. *tit.* 13. *defin. ult.* S. L.

(15) Proprie scil. secus improprie. *d. l.* 4. §. 2. et *l.* 21. §. 2. *supr. quod metus.*

(16) Alienatio enim proprie est dominii. *l.* 67. *supr. de verb. sign.*

(17) Vide *l.* 54. *supr. h. t. l.* 59. *supr. h. t. l.* 160. *in fin. l.* 175. *in fin. infr. h. t.* vide 5. *Harm.* 8. *l.* 20. *supr. de acqu. rer.*

(18) Cur ita? collige ex *lege* 67. *supr. de contrah. empt.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 118.

(19) In fraudem alterius quis facit, qui id non facit, quod in ejus utilitatem et commodum facere debet, *l.* 4. *supr. quæ in fraudem creditorum.* et ita non facere, est facere: facit igitur interdum, qui non facit. adde *l.* 102. *supr. h. t.* Goth. Vide Leonin. *emendat. lib.* 1. *c.* 17. *n.* 8. Ans.

(20) Quæ non faceret.

(21) Favorabilis semper libertas, 1. *Harm.* 18. §. 12. *Ecl.* 3. *c.* 119. *l.* 20. vide *l.* 106. *supr. l.* 176. *in fin. infr. h. t. l.* 16. *supr. de manumiss. test. l.* 38. *supr. de re judicat.*

(22) Alieno nomine nemo agit. *l.* 25. *in fin. supr. de testib. l.* 8. *supr. de inofficioso. l.* 5. *supr. si ususfruct. petatur.*

(23) Lege agere, est in jure agere ex formulis a lege institutis, ex præscripto legis, impetratis solenniter actionibus apud Magistratum experiri. hinc legis actiones, formulæ agendi in Jure apud eum, qui juri dicundo præest, *l.* 4. *supr. de adopt. l.* 3. *supr. de off. Procons. l.* 1. *supr. de officio juridici.* Paul. 2. *sent.* 25. §. 4. dixi plenius ad *l.* 2. §. 6. *supr. de origine juris.*

(24) Sed nec alteri petere, jusve alienum in judicium deducere, mero jure licebat. Cicero *pro Roscio Comœdo*: Alteri nemo petit, nisi qui cognitor est facti. Cornificius *ad Herennium.* Per procuratorem tandem id fieri utilitatis causa receptum. *Inst. de his*, *per quos agere.*

(25) Temporalis, *vulgata.* sensus est, Momentanea imperium non habent in ea, quæ juris sunt: ideoque consuetudo duobus, aut tribus judiciis contrariis non evertitur. *Decius*: vel, Temporaria provinciæ permutatio jus ejus non mutat.

(26) Decimoseptimo, Petrus Faber *hic.*

(27) Vide *l.* 48. *supr. de obligat.*

(28) Id est, præsentis consensu et intelligentia. *l.* 209. *supr. de verb. sign.*

(29) Vide *l.* 2. §. 3. *supr. de jure codicill. l.* 17. §. 11. *in fin. supr. de injuriis.* Idem corpore præsens esse potest, mente absens, *l.* 26. *supr. de captivis.*

(30) Imo non est. *l.* 2. §. 1. *supr. de procur.*

De actore et reo.

125. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

FAvorabiliores rei (1) potius, quam actores habentur (2).

De eo, qui pretium numeravit. 1. *De acquisitione liberti.* 2. *De petitore et possessore.*

126. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

NEmo prædo (3) est, qui pretium (4) numeravit (5).

§. 1. Locupletior non est factus, qui libertum (6) adquisierit (7).

§. 2. Cum (8) de lucro duorum quæratur: melior est causa possidentis (9).

De herede convento in id, quod ad eum pervenit.

127. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

CUm Prætor in heredem dat actionem, quatenus (10) ad eum pervenit: sufficit, si vel momento (11) ad eum pervenit ex dolo defuncti.

De petitore et possessore. 1. *De successoribus.*

128. IDEM lib. 19. ad Edictum.

IN (12) pari causa possessor (13) potior haberi debet.

§. 1. Hi, qui (14) in universum jus (15) succedunt, heredis loco habentur.

De eo, qui suum recipit. 1. *De principali et accessorio.*

129. IDEM. lib. 21. ad Edictum.

NIhil dolo creditor facit, qui suum (16) recipit.

§. 1. Cum principalis (17) causa non consistit, ne ea quidem, quæ sequuntur (18), locum habent (19).

De concurrentibus actionibus.

130. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

NUnquam (20) actiones, præsertim pœnales (21), de eadem (22) re concurrentes, alia aliam consumit (23).

De eo, qui dolo desiit possidere.

131. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

QUi dolo desierit possidere, pro possidente damnatur (24): quia pro (25) posssessione (26) dolus est (27).

De imperitia.

132. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

IMperitia (28) culpæ adnumeratur (29).

De servis.

133. IDEM lib. 8. ad Edictum provinciale.

MElior (30) conditio nostra per servos fieri potest, deterior (31) fieri non potest (32).

(1) Rei favorabiliores, *l.* 4. *supr. h. t. l.* 38. *supr. de re jud. l.* 47. *supr. de oblig. c. cum sunt paria jura.* 11. *de regul. in* 6. 2. *Eclog.* 3. *cap.* 121. 1. Harm. 2. §. 62. adde Arist. *Probl.* 18. 1. proniores sumus ad reum absolvendum, *d. l.* 47. *l.* 5. *in pr. supr. de pœnis. l.* 4. §. 13. *supr. de dol. mal. et met. except.* favetur possidenti. v. *l.* 128. *infr. h. t.* plus etiam dilationis reo datur, *l. ult. supr. de feriis. l.* 6. *in fin. C. de tempor. in integrum. l.* 2. *C. de dilat.* Goth. Vide Joann. Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 2. *num.* 25. Ans.

(2) In causæ decisione: non tamen in præparatoriis judiciorum, *l.* 8. *supr. qui satisdare. l.* 66. *supr. de judiciis. l.* 83. §. 1. *supr. de verb. obl.* In medio vero causæ, actor reò edere tenetur; non e contra. *l.* 4. *l.* 5. *C. de edendo.* ad causæ decisionem id pertinet: nam illo non probante reus absolvitur: favorabiliores igitur rei in re dubia et testimoniis hinc et inde paribus. Aliud est, si pro actore plene sit probatum: tunc enim lis dubia esse desinit, cum certa apparet.

(3) Prædo hic malæ fidei possessor. Sic enim Græci, ὁ κακῇ πίστει νομεύς. 2. *Eclog.* 3. *c.* 123.

(4) *Eclog. ibid.* etiam sciens, *l.* 13. §. 8. *supr. de hered. pet.* 2. Harmen. 1. *circa fin.* præsertim auctore judice. Harmenop. *ibid.* Imo tunc videtur malæ fidei possessor: nam qui sciens contra jus mercatur (qualis est, qui rem alienam sciens emit) bonam fidem non præsumitur habere. *cap. qui contra.* 82. *de reg. in* 6.

(5) Est tamen prædo, qui rem venditam propria auctoritate capit. *l.* 5. *supr. de acquir. vel amitt. possess.*

(6) Qui liberum. *vulgat. Hal.* adde *l.* 63. *in fin. princ. supr. ad l. Falcid.*

(7) Vel qui donat. *l.* 25. §. 11. *supr. de hered. petit.*

(8) 1. *Harm.* 2. §. 66. *et* 67.

(9) Vid. *l.* 128. *infr. h. t.*

(10) *l.* 16. *supr. quod metus causa.*

(11) Momento aliquid fieri sufficit, ut factum fuisse dicatur et semel. *l.* 17. *supr. quod metus causa.* πρὸς ῥοπήν. 2. *Ecl.* 3. *c.* 126. 5. *Harm.* 8. In momento est ἐν ἀτόμῳ. vid. *l.* 79. *supr. de acq. vel omitt. hered.* In articulo, v. *l. ult. C. de offic. comitis sacri palatii.* de momento dicam ad *l. ult. in fin. C. de bonis, quæ liberis.*

(12) Possidens in pari causa, potior habetur. 1. *Harm.* 2. §. 49.

(13) *c. in pari.* 65. *de reg. in* 6. *l.* 126. *in fin. supr. h. t. l.* 5. §. 1. *supr. de calumn. l.* 9. §. 4. *supr. de Publiciana.* vid. *l.* 5. *in fin. pr. supr. si ususfruct. petatur. l.* 8. *in fin. supr. de cond. ob turpem. l.* 10. *supr. de pignorib. l.* 36. §. 3. *in fin. supr. de testam. milit. l.* 1. *supr. uti possidetis.* §. 4. *versic. commodum. Inst. de interdictis.* vide *l.* 2. *C. de condict. ob turpem.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 125. 2. Harm. 1. *circa finem.*

(14) Ut fiscus: is enim heredis loco habetur. *l.* 3. *supr. soluto. l.* 2. *C. ad legem Juliam de vi. l.* 4. *C. de bon. proscript.*

(15) *l.* 60. *supr. h. t. l.* 194. *infr. h. t. l.* 9. §. 12. *supr. de hered. inst.* 2. *Eclog.* 1. *c.* 126.

(16) *l.* 55. *supr. h. t.* vid. *l.* 26. *supr. de damno.*

(17) *l.* 29. *supr. l.* 178. *infr. h. t. c. accesssorium.* 42. *de reg. in* 6. *l.* 19. *in fin. supr. de dolo. l.* 2. *supr. de peculio legato. l.* 28. §. 5. *supr. de liberatione.* §. 5. *Inst. de pupillari.* vid. *l.* 26. *C. de usuris.*

(18) Accedunt, ut usuræ sorti. *l.* 18. *supr. qui potiores.*

(19) Plerunque sc. vid. *l.* 178. *infr. h. t.*

(20) §. *ult. Inst. si quadrupes. l.* 60. *supr. de oblig. l.* 1. *C. quando civilis actio crimin.* vid. Hotom. 19. *Illustr.*

(21) Et personales, vid. *l.* 43. *supr. h. t.*

(22) Non ex diversis causis et tributis: tunc enim ne electione quidem unius altera tollitur. *l.* 12. §. 1. *supr. de acq. vel amitt. poss. l.* 32. *l.* 34. *supr. de oblig. l.* 2. *supr. de privatis delictis. l.* 1. *supr. arborum furtim cæsarum. l.* 1. *supr. vi bonor.*

(23) Non concursu, sed electione, *l.* 3. *in fin. l.* 6. §. 4. *supr. famil. l.* 9. §. 1. *supr. de tributoria. l.* 10. *in fin. supr. de act. empt. l.* 25. §. 5. *supr. locati. l.* 53. *supr. de obl.* et merito: est enim iniquum, ut quis bis idem consequatur. vid. *l.* 57. *supr. h. t.*

(24) Id est, possessoris loco habetur, quantum ad damnum suum, non quantum ad commodum: nec enim potest fieri ei cessio, quæ fit tamen ei, qui possidet. vid. Dynum ad *d. c.* 36. *de reg. in* 6. *n.* 2.

(25) *l.* 150. *infr. h. t.* 2. *Eclog.* 2. *c.* 128. 2. *Harm.* 1. *in fin. c. pro possessore.* 36. *de reg. in* 6. *l.* 2. §. 1. *supr. ex si noxali. l.* 13. §. 2. *et* 14. *l.* 25. §. 8. *et* 9. *supr. de her. pet. l.* 22. *l.* 25. *l.* 27. §. 3. *supr. de rei vind. l.* 1. §. 11. *l.* 5. §. 2. *l.* 9. *in pr. et* §. 2. *supr. ad exhibend. l.* 4. *supr. rer. amot. l.* 1. §. 10. *supr. si quis omiss. caus. l.* 2. §. 42. *supr. ne quid in loco publ. l.* 15. §. 10. *supr. quod vi aut clam. l.* 1. *supr. de privatis delictis.*

(26) Pro possessore. *vulg. Hal.*

(27) Effectu sc. tantum enim domino præstat utilis adversus eum, qui desiit possidere, quantum directa adversus possessorem, *l.* 47. §. 1. *supr. de negotiis.*

(28) Imperitia, culpæ species. *l.* 6. §. 7. *supr. de off. Præsid. l.* 27. §. 29. *supr. ad l. Aqu. l.* 9. §. 5. *l.* 13. §. 5. *supr. locati.* §. 7. *Inst. de l. Aquil.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 135.

(29) Regulariter, at non in mensore. *l.* 1. §. 1. *supr. si mensor.*

(30) *l.* 29. *supr. de pactis. l. pen. supr. depositi. l.* 62. *supr. de verb. obl. l.* 3. *C. de pactis.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 130.

(31) *l.* 28. *in fin. supr. de verb. oblig. l.* 2. §. 1. *supr. de pollicit. l.* 3. *C. de pactis. l. ult. C. de acq. et retin. poss.*

(32) Nisi dominus delictum a servo committi sciverit, nec prohibuerit. v. Paul. 5. *sent.* 12. §. *ult.*

Quomodo creditores fraudantur. 1. *De delicto.*

134. Ulpianus lib. 21. ad Edictum.

NOn (1) fraudantur creditores, cum (2) quid non adquiritur a debitore : sed cum quid de bonis (3) diminuitur.

§. 1. Nemo ex suo (4) delicto meliorem (5) suam conditionem facere potest.

De his, quæ dari non possunt, vel in rerum natura non sunt.

135. Idem lib. 23. ad Edictum.

EA, quæ dari impossibilia (6) sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, pro non (7) adjectis habentur.

De bona fide possidente, et de veritate.

136. Paulus lib. 25. ad Edictum.

BOna fides (8) tantundem (9) possidenti præstat, quantum veritas, quotiens lex impedimento non est (10).

137. Ulpianus lib. 25. ad Edictum.

QUi auctore (11) judice comparavit, bonæ fidei possessor est.

De aditione cum tempore mortis continuanda.
1. *De æstimatione delicti.*

138. Paulus lib. 27. ad Edictum.

OMnis hereditas, quamvis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur (12).

§. 1. Nunquam crescit ex postfacto (13) præteriti delicti æstimatio.

De actionibus perpetuandis. 1. *De eo, quod auferri potest.*

139. Gajus lib. ad Edictum Prætoris Urbani.

OMnes actiones, quæ morte aut tempore pereunt, semel inclusæ (14) judicio salvæ permanent.

§. 1. Non videtur perfecte cujusque id esse, quod (15), ex causa auferri potest.

De absentia reip. causa.

140. Ulpianus lib. 56. ad Edictum.

ABsentia (16) ejus, qui (17) Reipublicæ causa abest (18), neque ei, neque alii, damnosa esse debet.

De jure singulari. 1. *De heredibus.*

141. Paulus lib. 54. ad Edictum.

QUod contra (19) rationem juris receptum est, non est producendum ad consequentia (20).

§. 1. Uni duo pro solido (21) heredes esse non possunt.

De eo, qui tacet.

142. Idem lib. 56. ad Edictum.

QUi tacet (22), non utique fatetur (23) : sed tamen verum est, eum non (24) negare (25).

De contrahentibus, et eorum successoribus.

143. Ulpianus lib. 62. ad Edictum.

QUod (26) ipsis, qui contraxerunt, obstat : et successoribus (27) eorum obstabit.

De licito et honesto. 1. *De tempore in stipulationibus spectando.*

144. Paulus lib. 62. ad Edictum.

NOn (28) omne, quod licet (29), honestum (30) est (31).

§. 1. In stipulationibus (32) id tempus spectatur, quo contrahimus.

An quis fraudari dicatur.

145. Ulpianus lib. 66. ad Edictum.

NEmo videtur fraudare eos, qui sciunt (33) et consentiunt (34).

(1) Excipe *l.* 25. §. 8. *supr. de hered. pet. l.* 2. §. 5. *supr. de her. vend. l.* 64. §. 7. *supr. soluto. l.* 1. §. 12. *supr. si quis omissa causa.* adde *l.* 78. *supr. h. t.*

(2) *l.* 68. *in fin. supr. pro socio. l.* 5. §. 13. *supr. de donat. int. vir. l.* 1. §. 23. *supr. de collat.* vid. *l.* 6. *supr. quæ in fraudem cred.* Goth. Adde notat. ad *l.* 110. *supr. h. t.* S. L.

(3) Puta de patrimonio. *l.* 5. §. 13. *supr. de don. int. vir.*

(4) Delinquens meliorem suam conditionem non facit, *l.* 49. *supr. l.* 173. §. *pen. infr. h. t.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 132. *l.* 5. *supr. si quis cautionib. l.* 26. §. 4. *supr. ex quib. caus. majores. l.* 9. *l.* 17. *vers. illud iniquum. supr. de noxalib. l.* 3. §. 11. *supr. ad exhib. l.* 6. §. *ult. supr. mandati.* adde *l.* 10. §. 1. *supr. soluto. l.* 1. §. 14. *l.* 15. *supr. de tut. et rationib. l.* 12. §. 1. *supr. de furtis. l.* 30. *C. de transact.*

(5) Est enim iniquum, ut dolus proprius alteri noceat. *l.* 39. *l.* 49. *supr. l.* 155. *infr. h. t.*

(6) Vid. *l.* 182. *l.* 185. *l.* 188. *infr. eod. l.* 35. *supr. de verb. obl.*

(7) Paria sunt bona fide possidere et vere. *l.* 25. §. 1. *supr. de usuris. l.* 48. *supr. de adqu. rer. dom.* vide *l.* 3. *supr. de cond. et demonstr.*

(8) Id est, probabilis ignorantia.

(9) *l.* 5. §. 2. *supr. de rebus eorum.*

(10) Tali ignorantiæ sc.

(11) 2. *Eclog.* 3. *c.* 134. 2. *Harm.* 1. §. 76. *l.* 167. *in fin. infr. eod. l.* 11. *supr. de acqu. vel amitt. poss.* secus si mala fide. *c. qui contra.* 72. *de reg. in* 6. vide Dynum, *l.* 27. *supr. de contr. empt.*

(12) *l.* 193. *infr. eod. l.* 54. *supr. de acq. vel omitt. her. l.* 28. §. 4. *supr. de stip. servorum.*

(13) *l.* 9. *supr. de furtis.*

(14) Id est, contestatæ. vid. *l.* 86. *l.* 87. *supr. eod. l.* 58. *supr. de oblig. l. ult. C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.*

(15) Vid. *l.* 25. *supr. de verb. oblig.*

(16) 1. Harm. 3. §. 79. *et* 80.

(17) 2. *Eclog.* 3. *c.* 137. *l.* 21. §. 1. *supr. ex quib. caus. majores.*

(18) Servus abesse ita non potest, *l. ult. infr. h. t.*

(19) *l.* 14. *l.* 15. *supr. de legib. c. quod ob gratiam.* 61. *de reg. in* 6. τὰ παρὰ κανόνας. 2. *Eclog.* 3. *c.* 138.

(20) Consequentias. *vulg.* εἰς ὅμοια. 2. *Eclog.* 3. *c.* 138. similia.

(21) Duorum in solidum dominium esse non potest. *l.* 5. §. *ultim. supr. commodati. l.* 3. §. 5. *supr. de acq. vel amitt. poss. l.* 19. *supr. de precario.*

(22) Tacens, nec fatetur, nec negat, *c. is qui tacet.* 44. *de reg. in* 6. 2. *Eclog.* 3. *c.* 139. Nazianzenus, καὶ τὴν σιωπὴν συγκατάθεσιν εἶναι δοκεῖ καὶ ἡ παροιμία. vid. Cujac. 16. *observ. ult.* Consentit, qui non repugnat, *l.* 12. *supr. de sponsalib.* 4. *Harm.* 2. non tamen consentit continuo, qui exceptione utitur, *l.* 8. *supr. de except.* Consentimus aut expresse, aut tacite : hinc illa, velle, non nolle. *l.* 4. *supr. h. t.*

(23) Tacens, neque fatetur, neque negat, *ut hic.* Imo contradicere videtur. vide Socin. *reg.* 395.

(24) Eo ipso, quod tacet, nec roganti aut loquenti contradicit.

(25) Quia non palam contradicit.

(26) Resoluto jure datoris, resolvitur et jus accipientis et habentis ab eo causam.

(27) *l.* 52. §. 1. *supr. de pactis. l.* 37. *supr. de acq. vel omitt. her.* vid. *l.* 2. *C. si pignus pignori.* adde *l.* 160. *in fin. infr. h. t.*

(28) Licita non continuo honesta vel permissa, *l.* 197. *infr. eod.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 140. exemplum vide in *l.* 41. §. 2. *supr. de ritu.*

(29) Licitum, non continuo honestum. Licitum porro dicitur, quod per leges permissum est, quod impunitum est legibus. Cum Julia noverca Antonini Caracallæ Bassiani ei sinum nudasset : vellem, inquit, si liceret. at illa : si libet, licet. An nescis Imperatorem leges dare, non accipere ? Spartianus in Antonino Caracalla.

(30) Exemplum vide in *l.* 27. *in fin. supr. de her. pet. l.* 1. *in fin. supr. de periculo.* tanta est honesti ratio : hinc turpis persona, vid. *l.* 27. *supr. de inofficioso.* conditio, *l.* 112. §. 3. *supr. de leg.* 1. *l.* 63. §. 7. *supr. ad SC. Treb.* vita. *l.* 43. §. 5. *supr. de ritu.* arbiter, *l.* 9. §. 3. *supr. de recept. qui arbitr.* turpiter datum, *supr. de cond. ob turpem.*

(31) Vel utile, πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. 1. *Cor.* 10. *vers.* 23. et *cap.* 6. *vers.* 12. et Sirhacus, *c.* 37. *vers.* 31. οὐ γὰρ τὰ πάντα πᾶσι συμφέρει, καὶ οὐ πᾶσα ψυχὴ ἐν παντὶ εὐδοκιμεῖ.

(32) *l.* 18. *supr. h. t.* vide *l.* 78. *in fin. pr. supr. de verb. obl.*

(33) Sciens non fraudatur, *c. scienti et consentienti.* 27. *de reg. in* 6. 2. *Eclog.* 3. *cap.* 41. *l.* 1. *in fin. supr. de act. empt. l.* 24. §. 9. *supr. de ædilitio. l.* 1. §. 33. *supr. depositi. l.* 1. *in fin. supr. quod falso tutore. l.* 34. *C. de transact.* et hæc quidem locum habere existimo in sciente simul et consentiente.

(34) *l.* 11. *supr. si quid in fraudem patroni.* et volunt, *l.* 11. *in fin. supr. de in jus vocando. l.* 1. §. 5. *supr. de injuriis. l.* 8. §. 5. *supr. de aqua et aquæ pluv. l.* 3. §. 5. *supr. de homine libero.* voluisse intelligitur, qui adversus se aliquid scripsit. *l.* 8. §. 6. *supr. h. t.*

De eo, quod quis egit ante libertatem.

146. PAULUS lib. 62. ad Edictum.

QUod quis, dum servus est, egit: proficere (1) libero facto non potest.

De generalibus et specialibus.

147. GAJUS lib. 24. ad Edictum provinciale.

SEmper specialia (2) generalibus insunt.

De eo, cujus effectus omnibus prodest.

148. PAULUS lib. 16. Brevis Edicti.

CUjus effectus (3) omnibus psodest, ejus (4) et partes ad omnes pertinent (5).

De lucro ex persona alterius.

149. ULPIANUS lib. 67. ad Edictum.

EX qua persona quis lucrum (6) capit, ejus factum præstare debet (7).

De eo, qui possidet, vel habet: aut dolo desiit possidere, vel habere.

150. IDEM lib. 68. ad Edictum.

PArem esse (8) conditionem oportet ejus, qui quid possideat, vel habeat, atque ejus, cujus (9) dolo malo factum sit, quo minus possideret, vel haberet.

De damno.

151. PAULUS lib. 64. ad Edictum.

NEmo damnum facit, nisi qui id fecit, quod facere (10) jus non habet.

De vi. 1. De mandato. 2. De ratihabitione. 3. De herede.

152. ULPIANUS lib. 69. ad Edictum.

HOc jure utimur: ut, quidquid omnino per vim fiat, aut (11) in vis publicæ, aut [in vis] privatæ crimen incidat.

§. 1. Dejicit, et qui (12) mandat.

§. 2. In maleficio ratihabitio (13) mandato comparatur.

§. 3. In contractibus, quibus doli (14) præstatio (15) vel bona fides inest, heres in solidum tenetur.

De obligatione, liberatione, acquisitione, amissione et possessione.

153. PAULUS lib. 65. ad Edictum.

FEre (16), quibuscunque (17) modis obligamur, iisdem in contrarium actis liberamur: cum quibus modis adquirimus, iisdem in contrarium actis amittimus. Ut igitur nulla possessio adquiri nisi animo, et corpore potest: ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque (18) in contrarium actum.

De petitore, et possessore, de dolo. 1. De pœna.

154. PAULUS lib. 70. ad Edictum.

CUm (19) par delictum est duorum, semper oneratur petitor (20), et melior habetur possessoris (21) causa, sicut fit, cum de dolo excipitur petitoris: neque enim datur talis replicatio (22) petitori, *Aut si* (23) *rei* (24) *quoque in ea re dolo actum sit.*

§. 1. Illi debet permitti pœnam petere, qui (25) in ipsam non incidit (26).

Cui factum nocet. 1. De eo, qui jure suo utitur. 2. De causis pœnalibus.

155. PAULUS lib. 65. ad Edictum.

FActum (27) cuique suum (28), non adversario nocere debet.

§. 1. Non videtur vim facere, qui jure suo (29) utitur, et ordinaria actione experitur.

§. 2. In pœnalibus (30) causis benignius (31) interpretandum est.

(1) *l.* 98. §. *ult. supr. de solut.* et nocere. vid. *l.* 1. *et passim. C. an servus pro suo facto.*

(2) Vid. *l.* 80. *l.* 113. *supr. eod.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 141. species inest suo generi: inest, id est, comprehenditur. *c. generi per speciem derogatur.* 34. *de reg. in* 6.

(3) Vide Everardum *in loco ab effectis.*

(4) Omnibus qui prospicit, nullos excipit. Hinc qui totum restituere tenetur vindicanti, nullam partem retinere debet. adde *l.* 76. *supr. de rei vind.* qui totum alienat, nullam partem retinet, *l.* 25. *supr. de usuris.* qui omnes servos legat, nullum excipit. *l.* 52. *supr. de legat.* 1.

(5) Hinc colligunt idem jus esse in parte, quod in toto. *arg. l.* 82. *supr. de adq. vel omitt. her.* Cujus regulæ quatuor exceptiones, vide *hic* apud Decium.

(6) *l.* 10. *supr. h. t. l.* 10. *supr. si quis omissa causa. l.* 13. §. 1. *supr. de acq. vel amitt. poss. l.* 14. *supr. de rei vind.*

(7) Excipe donatarios, *l.* 15. *C. de donat.* et eos, qui succedunt facto inventario: nec enim factum defuncti præstant. Dec. *hic. n.* 2.

(8) Verbi gratia in edicto, ne quid in loco publico.

(9) Vide *l.* 131. *supr. h. t. l.* 2. §. 42. *supr. ne quid in loco publico.*

(10) Damnum dare, est injuriam facere, *l.* 1. §. 10. *et* 11. *supr. ne quid in loco publ.* vi facit, qui facit injuriam, *l.* 73. §. 2. *supr. h. t.* vim non facit, qui suo jure utitur, *l.* 155. *infr. h. t.* qui injuria quid facit, punitur: e contra, factum legitime, pœnam non meretur. *l.* 6. *C. ad l. Jul. de adulteriis.*

(11) Vis omnis aut est publica, aut est privata. §. 8. *Inst. de publicis judiciis.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 142.

(12) *l.* 169. *infr. h. t.* vide *l.* 1. *supr. quod jussu. l.* 1. §. 12. *et* 13. *supr. de vi et vi. l.* 11. *supr. de injuriis.*

(13) Vide *l.* 60. *supr. h. t. c. ratihabitio.* 12. *de reg. in* 6.

(14) *l.* 157. *in fin. supr. h. t.*

(15) Dolus et bona fides ubi præstatur, heres in solidum tenetur.

(16) Cur hæc particula *fere*, seu σχεδόν, addita est? ut intelligas, possessionem non iisdem semper modis amitti, quibus adquiritur: facilius enim amittitur, quam adquiritur. Corpus requiritur in adquirenda, at solus animus sufficit in amittenda. *l.* 3. §. 6. *supr. de acq. vel amitt. poss* vide Scholion apud *Harmen.* 2. *tit.* 1.

(17) *l.* 35. *l.* 100. *supr. h. t. l.* 8. *supr. de acq. vel amitt. poss. l.* 80. *supr. de solution.*

(18) Imo solo animo possessio amitti potest. *l.* 3. §. 6. *supr. de acquir. vel amitt. poss.* utique, si animo eam amittere incipimus; secus, si corpore.

(19) 1. *Harm.* 2. §. 64. *et* 65.

(20) *l.* 33. *supr. h. t. cap. in pari delicto.* 65. *de regul. in* 6. 2. *Eclog.* 3. *cap.* 150. reus potior. *l.* 38. *supr. de re judicata.*

(21) Licet dolosi, *l.* 36. *supr. de dolo. l.* 57. *in fin. supr. de contrah. empt. l.* 4. §. 13. *supr. de doli mali et met. except. l.* 91. §. 3. *in fin. supr. de verbor. oblig.* vide Dynum ad *c.* 65. *de reg. in* 6.

(22) *l.* 4. §. 13. *supr. de doli mali.*

(23) Si non rei.

(24) Hinc constat, non audiri replicationem actoris dolosi adversus reum dolosum excipientem.

(25) Pœnam petere non debet, vel potest, qui in eam incidit, *c. frustra sibi fidem.* 75. *de reg. in* 6. *l.* 77. §. 27. *supr. de legat.* 2. *l.* 21. *C. de pactis. l.* 6. *C. de transact. l.* 14. *in fin. supr. pro socio. l.* 13. §. 8. *l.* 50. *supr. de act. empt. l.* 14. §. 1. *supr. de furtis. l.* 12. *C. de rei vind. l.* 54. §. 1. *et pen. supr locati. l.* 77. §. 27. *supr. de leg.* 2.

(26) Cur ita? nemini datur actio, nisi ex honesta causa. *l.* 76. *in fin. supr. de furtis.*

(27) Adde *l.* 9. *supr. de liberali causa.*

(28) *l.* 31. *l.* 49. *l.* 134. *supr. h. t. l.* 9. *supr. quæ in fraudem credit.*

(29) Vid. *l.* 151. *supr. h. t. l.* 12. *in fin. supr. de vi et vi.*

(30) V. *l.* 32. *supr. de pœnis.*

(31) 2. Harm. 2. §. 63. *c. in pœnis.* 49. *de reg. in* 6. *l.* 192. *in fin. infr. h. t. l.* 2. *supr. de liberis et posthumis.* mitior lex sequenda, *l.* 32. *in fin. supr. de pœn.* pœnæ molliendæ, *l.* 32. *supr. de pœn.* humaniorem sententiam sequi oportet, *l.* 10. §. 1. *supr. de rebus dub.* si modo negotium id pati potest, si non præsumitur delictum. v. Alciatum, 3. *præsumpt.* 1. pala intum, *l.* 51. *supr. pro socio.* inusta infamia, *l.* 4. §. 2. *supr. de suspectis.* adde *l.* 23. *in fin. supr. ad l. Jul. de adult.* siquidem odia, et pœnas, quantum fieri potest, restringi oportet. *c. odia.* 15. *de reg. in* 6.

*

Invitum non defendere. 1. *De actione et exceptione.* 2. *De eo, qui in alterius locum successit.* 3. *De auctore et emptore.* 4. *De invito.*

156. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

INvitus (1) nemo [rem] cogitur defendere (2).

§. 1. Cui damus actiones (3), eidem et (4) exceptionem competere (5) multo magis quis dixerit (6).

§. 2. Cum quis in alii (7) locum successerit: non est æquum, ei (8) nocere hoc, quod adversus eum nocuit (9), in cujus locum successit.

§. 3. Plerumque (10) emptoris eadem (11) causa esse debet circa petendum ac defendendum, quæ fuit auctoris.

§. 4. Quod cuique [pro eo] præstatur, invito (12) non (13) tribuitur.

De servis. 1. *De eo, qui dolo fecit, quominus haberet.* 2. *De successoribus.*

157. IDEM lib. 70. ad Edictum.

AD ea (14), quæ non habent atrocitatem facinoris vel sceleris, ignoscitur servis, si vel dominis, vel his, qui vice (15) dominorum sunt (veluti tutoribus et curatoribus) obtemperaverint (16).

§. 1. Semper, qui dolo fecit, quominus (17) haberet, pro eo habendus est, ac si haberet.

§. 2. In contractibus successores ex dolo (18) eorum, (quibus) successerunt, non tantum in id, quod pervenit, verum etiam in solidum tenentur (19), hoc (20) est, unusquisque pro ea parte, qua heres est.

De pignore.

158. GAJUS lib. 26. ad Edictum provinciale.

CReditor, qui permittit rem (21) venire, pignus demittit (22).

Differentia obligationis et dominii.

159. PAULUS lib. 71. ad Edictum.

NOn (23) ut ex pluribus causis deberi nobis idem potest, ita ex pluribus causis idem possit nostrum esse (24).

Differentia inter vendere et vendenti consentire.

1. *De eo, quod fit per majorem partem.*

2. *De jure legatarii.*

160. ULPIANUS lib. 76. ad Edictum.

ALiud (25) est (26) vendere, aliud (27) vendenti consentire (28).

(1) Adde *quæ de invito* dixi ad *l.* 69. *supr. h. t.*

(2) *l.* 17. *C. de procuratorib.* puta noxali judicio, *l.* 29. *l.* 33. *supr. de noxal.* sed et executor esse. Decius *hic. n.* 1. procuratoris munus sustinere, *l.* 8. §. 1. *supr. de procurat.* datus tamen ad agendum, cogitur defensionem suscipere, *l.* 33. §. 4. *supr. de procurat. l.* 4. *supr. de tutelis.* et munus persequi, satisdare, *l.* 35. §. 2. *supr. de procur.* nec tamen ultra provocationem, *l.* 17. *C. de procurat.* nec extra suam provinciam, *l.* 35. §. 2. *supr. de procurat.* non absimiliter cogitur nemo invitus agere, et accusare, *l.* 1. *C. ut nemo invitus.* vectigal conducere, *l.* 9. §. 1. *supr. de publicanis.* aut in conductione vectigalis perseverare lustro peracto, *l.* 3. §. 6. *supr. de jure fisci.* res suas vendere, *l.* 11. *C. de contrah. empt.* seu frumentum vilius, quam annona exigit, vendere, *l. ult. C. de annona.* potest tamen quis justa de causa cogi invitus negotiationem aliquam exercere, *l.* 9. §. 9. *supr. de pœnis.* et servos suos distrahere. *l.* 2. *supr. de his, qui sunt sui.* Potest etiam cogi Advocatus ad postulandum, v. *l.* 7. *C. de postulando.* doctor ad consilium dandum, v. *l.* 6. *C. de Advocatis diversorum judiciorum.* procurator litis esse, eamque in foro suo exercere, Decius *hic. arg. l.* 1. §. 11. *supr. de extraord.* Ita notarius instrumentum conficere cogi potest, ut et caupo, hospes, nauta, tabernarius commeantes, et vectores excipere, *l.* 1. *supr. nautæ, caupones.* quod et turpissime, et contra omnem juris, et æqui artem Decius extendit ad meretrices, in lupanari stantes. Cogitur etiam quis invitus testimonium dicere, *l. ult. C. de fide instrum. l.* 4. *l.* 7. *supr. de testibus.* jurare. *l.* 38. *supr de jurejur.*

(3) Actionem. *vulg. Hal.*

(4) Exceptio, subsidium actionis, *l.* 8. §. 2. *in fin. supr. ad SC. Velleian.* et e contra actio, exceptionis, *l.* 8. *in fin. supr. de doli mali et metus except.*

(5) Argumentum ab eo, quod minus, ad id quod magis æquum est. adde *c. qui ad agendum admittitur.* 71. *de reg. in* 6. *l.* 1. §. 4. *supr. de superficiebus.*

(6) Favetur enim reis, *l.* 125. *supr. h. t.* et retentioni, *l.* 4. *C. de usur.* et liberationi. *l.* 5. *supr. de pœn.* Id tamen fallit in judiciis recuperandæ possessionis, in quibus reo, qui spoliavit, non datur exceptio dominii, nisi prius possessionem restituerit: datur ei actio, negatur exceptio, *l.* 25. *C. de locato. l.* 1. *C. si per vim. l.* 7. *C. ad l. Jul. de vi publica. l.* 14. *C. de agricolis. lib.* 11. *tit.* 47. adde *Novell.* 88. et merito, cum actio, et exceptio res ad diversas referantur: hæc ad possessionem, illa ad proprietatem.

(7) Alicujus. *vulg. Hal.* Goth. *Alii* pro *alius.* Grot.

(8) Successori non nocet, quod ejus auctori nocere non potuit, *l.* 3. §. 2. *in fin. supr. de itinere actuque.* adde *l.* 76. *in fin. supr. de contrah. empt. l.* 37. *supr. de acq. vel omitt. her.* et contra, quod auctori nocere potuit, successori nocere potest. *l.* 143. *supr. h. t.*

(9) Grotius legit *non nocuit. arg. l. pen. supr. de itinere actuque privato.* S. L.

(10) Nam quod auctoribus bonæ fidei prodesse potuit, successori malæ fidei nocere incipit. *l.* 2. §. 17. *supr. pro empt.*

(11) 2. *Ecl.* 2. *c.* 151. §. 3. *l.* 2. *supr. de her. vel action. vend. l.* 20. *supr. de acq. rer. dom. l.* 2. *in fin. supr. pro empt. l.* 5. *C. de hered. vel action. vend. l.* 28. *C. de evict.*

(12) *l.* 69. *supr. h. t. l.* 19. §. 2. *supr. de donat.*

(13) Quidam ita legunt, non *eripitur*, ex *c. indultum.* 17. *de reg. in* 6.

(14) *l.* 2. §. 1. *supr. de noxal. l.* 21. §. 1. *supr. rer. amot. l.* 11. §. 7. *sup. quod vi. l.* 17. §. 7. *supr. de injur. l.* 15. §. 2. *supr. ad l. Corn. de fals.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 152. §. 5. *l.* 8. *C. ad leg. Juliam de vi.*

(15) Tutores sunt vice dominorum in pupilli rebus, *ut hic.* domini loco habentur. *l.* 27. *supr. de administr. et peric. tut. l.* 7. §. 3. *supr. pro emptore.* adde *l.* 56. §. 4. *supr. de furtis.*

(16) *l.* 167. *in fin. infr. h. t.*

(17) Vide *l.* 78. *l.* 150. *supr. h. t.*

(18) Vide *l.* 152. *in fin. supr. h. t.*

(19) Imo tunc non tenentur. §. 1. *vers. aliquando. Inst. de perpet. et temp.* Goth. Tantum tenetur in id, quod pervenit, et non ulterius. *l.* 5. *supr. de calumniat.* Ans.

(20) Puto legendum, tenentur, vel unusquisque etc. ut sit sensus, Socium, heredem in solidum, teneri etiam in solidum: pro parte, ex rata partis, *l.* 9. *supr. de cond. furt.* et ita intellige *l.* 12. *l.* 49. *supr. de oblig.*

(21) Puta tignum, *l.* 62. *supr. de verb. sign.* quæ est ejusdem libri.

(22) Dimittit, *al.* id est, remittit jus pignorum. *l.* 4. §. 1. *supr. quibus modis pign. l. ult. C. de remiss. pign.* non tamen ipsum debitum. *l.* 3. *supr. de pact.* Causa dubitandi in hac lege sumi potest ex *l.* 160. *infr. h. t.*

(23) Ex pluribus causis possidere rem eandem possumus, *l.* 3. §. 4. *supr. de acq. vel amitt. poss.* semel res mea esse potest, sæpius deberi potest, *l.* 14. §. 2. *supr. de except. rei jud.* Quod jam nostrum est, aut proprium, magis, aut amplius nostrum fieri non potest. §. 10. *Inst. de leg.* §. 14. *Inst. de act.*

(24) Differunt, deberi, et nostrum esse, *ut hic.* sic differt proprietatis quæstio et obligatio. vide *l.* 30. *supr. de except. rei jud.* adde Damhouderium *in Enchirid. Parium*, *in verbis* Actui consentire. hinc fit, ut rem nostram inutiliter stipulemur ratione dominii, *l.* 31. *supr. de verb. oblig.* et ut eadem ~~nobis~~ inutiliter legetur eodem respectu. §. 10. *Inst. de leg.* adde *l.* 45. *supr. h. t.*

(25) Imo non aliud. *l.* 158. *supr. h. t.*

(26) Nisi sit utrobique eadem ratio: hinc minor nec alienare, nec alienationi consentire potest, *l.* 2. *C. si advers. donat.* cui unum eorum permittitur, alterum quoque conceditur. *l.* 163. *l.* 165. *infr. h. t.*

(27) Si aliud est, igitur, cui unum eorum non licebit, aliud ei permitti intelligitur. *l.* 2. *C. de manumiss. vind.*

(28) Aliud est contrahere, aliud contrahenti consentire. *Goth.* Hinc colligunt, quod is, qui consentit in venditione, non censeatur renunciare retractui, possitque, non obstante consensu, retractum intentare. *Ans.* Vide Tiraquel. *de retractu gentil.* §. 1. *gloss.* 9. *num.* 14. et §. 30. *gloss.* 1. *num.* 4. Reinking. *de retract. quæst.* 2. *n.* 196. Sande *decis. Frisicar. lib.* 3. *tit.* 5. *defin.* 8. S. L.

§. 1. Refertur ad universos, quod publice fit per majorem (1) partem.

§. 2. Absurdum est, plus juris habere [eum], cui legatus (2) sit fundus, quam heredem, aut ipsum testatorem, si viveret.

De eo, per quem factum est, quominus conditio impleatur.

161. Idem lib. 77. ad Edictum.

IN jure civili receptum est, quotiens per eum, cujus interest (3), conditionem (4) non impleri, fiat, quominus impleatur, perinde haberi, ac si impleta conditio fuisset, quod ad libertatem (5) et legata (6), et ad heredum institutiones (7) perducitur: quibus exemplis stipulationes (8) quoque committuntur, cum per (9) promissorem factum esset, quominus stipulator conditioni pareret.

De receptis propter necessitatem.

162. Paulus lib. 70. ad Edictum.

QUæ propter necessitatem (10) recepta sunt, non debent in argumentum (11) trahi.

De donatione, venditione, concessione.

163. Ulpianus lib. 55. ad Edictum.

CUjus (12) est donandi (13), eidem et (14) vendendi, et concedendi (15) jus est (16).

De heredibus et judiciis pœnalibus.

164. Paulus lib. 51. ad Edictum.

POenalia judicia semel (17) accepta (18) in heredes transmitti possunt.

De eo, qui alienat, vel alienanti consentit.

165. Ulpianus lib. 53. ad Edictum.

CUm quis possit alienare (19), poterit et consentire alienationi. † Cui autem donare non conceditur, probandum erit, nec si donationis causa consenserit, ratam ejus voluntatem habendam.

De defensore rei alienæ.

166. Paulus lib. 48. ad Edictum.

QUi (20) rem alienam defendit, nunquam locuples habetur (21).

De his, quæ accipientis non fiunt. 1. *De jussu judicis.*

167. Idem lib. 49. ad Edictum.

NOn videntur (22) data (23), quæ eo tempore, quo dantur, accipientis non fiunt.

§. 1. Qui (24) jussu judicis (25) aliquid facit, non (26) videtur dolo malo facere, qui parere necesse habet (27).

De obscuris.

168. Idem lib. 1. ad Plautium.

RApienda (28) occasio (29) est, quæ præbet benignius (30) responsum.

(1) Major pars quod fecit, hoc omnes facere videntur. vide *l.* 3. *l.* 4. *supr. quod cujusque. l.* 19. *supr. ad municip.* facit *l.* 10. *supr. de pact. l.* 7. *in fin. C. de omni agro deserto. l.* 143. *supr. h. t.* et ita intellige *l.* 10. *supr. de aqua et aquæ pluv.* vel per eos, a quibus res municipii geri solent, *l.* 97. *supr. de cond. et demonst. l. un.* §. 1. *supr. de libert. munic. et aliar. univers. l.* 1. §. 2. *supr. de acq. vel amitt. poss.* sic majoris partis bonorum litis ratio habetur in excusando tutore, *l.* 21. *supr. de excus. tut.* et majoris partis anni, ut res aliqua fundi esse dicatur, vel negetur, *l.* 18. §. 12. *supr. de instructo.* quod omnes tangit, ab omnibus debet approbari. *cap. quod omnes.* 29. *de reg. in* 6.

(2) Legatarius non est potioris juris, quam heres aut defunctus. *l.* 120. *l.* 143. *supr. h. t. l.* 175. *in fin. infr. h. t.*

(3) *cap. imputari.* 41. *c. cum non stat.* 66. *de reg. in* 6. 2. *Eclog.* 25. *c.* 156. v. *l.* 24. *supr. de cond. et demonst.*

(4) Πληρωθῆναι τὴν αἵρεσιν, impleri conditionem, *Ecl. ibid.* ὧτινι διαφέρει πληρωθῆναι 6. *Harm.* 2. Plane ordo est inversus. sic restituo: Quoties per eum, cujus interest, conditionem impleri, non fiat, quominus impleatur etc. quod optime convenit *l.* 3. §. 10. *in fin. l.* 28. *supr. de statulib. c. imputari.* 41. et *c. cum non stat per eum.* 66. *de regulis in sexto.* ut interim dicam in dicto *c.* 66. quo minus sumi pro, quin, *vel*, quo magis. *Goth.* Vide in hanc l. Gœdd. *de contrah. stipul. C.* 9. *n.* 11. Leonin. *emend. lib.* 4. *cap.* 20. *num.* 1. Ans.

(5) *Eclog. ibid. l.* 20. §. 3. *l.* 28. *de statulib.*

(6) *Ecl. ibid.* et *l.* 24. §. 5. *supr. quand. dies leg. ced.*

(7) *Ecl. ibid.* et *d. l.* 24. *l.* 3. *supr. de cond. inst.*

(8) *Eclog. ibid.* et *d. l.* 24.

(9) *l.* 85. *supr. de verb. oblig.*

(10) Necessitate recepta non extenduntur, τὰ δι' ἀνάγκην. 2. *Ecl.* 3. *c.* 162. τὰ παρὰ κανόνας νόμου λεχθέντα. 6. *Harm.* 2. contra rationem juris, *l.* 14. *l.* 15. *supr. de legib.* contra tenorem rationis. *l.* 16. *supr. de legib.* ut ea, quæ a jure communi exorbitant, *cap. quæ a jure.* 28. *de regulis. in* 6. quæ ob gratiam alicui conceduntur, *c. quod ob gratiam.* 61. *de regul. in* 6. sic necessitas probabilem facit manumissionem. *l.* 27. *supr. de manum. testam.* Et id quidem jus est, quod necessitas facit. *l. penult. supr. de legib.* Clarus etiam putat id innui, furem excusari a pœna furti commissi, propter extremam necessitatem, 5. *sent.* §. *furtum. v. quandoque.* necessitas etiam excusat venditionem filii. *l.* 2. *C. de patr. qui filios.* Quod non est licitum in lege, necessitas facit licitum, *c. quod non est. extr. de reg. jur.* hinc illud, *Necessitas non habet legem.* Non ignoscitur tamen ei, quæ obtentu paupertatis, turpissimam vitam agit. *l.* 45. §. 5. *supr. de ritu.*

(11) Consequentias, *l.* 14. *supr. de oblig.* ad regulas juris, *l.* 15. *supr. de legib.* εἰς ὑπόδειγμα. *Eclog. ib.* Harm. *ib.* id est, exemplum: hinc sine exemplo subvenire. §. 9. *in fin. Inst. de jure natur. sans tirer en consequence.*

(12) Cui jus est etc. Error hic unde natus sit, dixi ad *l.* 6. §. 2. *supr. arbor. furt. cæsar.*

(13) Argumentum a majori ad minus; Qui potest donare, potest vendere, multo magis concedere, 2. *Eclog.* 3. *c.* 158. adde *l.* 21. *supr. h. t.* sic, cui testamenti factio est, donare potest mortis causa, et non mortis causa, *l.* 7. *in fin. supr. de don.* sic qui potest alienare, potest alienationi consentire. *l.* 165. *infr. h. t.* Est autem argumentum a toto juris. *l.* 7. *supr. de except. rei judicata.*

(14) Et e contra prohibitus vendere, donare non potest. imo potest. *l.* 4. *C. de fideicommissis.* solve: Voluntati defuncti non repugnat, qui donat sorori, quod extra familiam vendere, aut pignori dare non potest.

(15) Καὶ ἐγχωρεῖν αὐτῷ δύναται. *Eclog. ibid.* id est, etiam cedere potest: concedendi vocabulo quidam intelligunt colonarium contractum.

(16) Imo non est. Decurio donare potest, vendere non potest. *l. ult. C. de præd. decur. lib.* 10. *tit.* 33. Id merito sublatum. *Novell.* 38.

(17) 2. *Eclog.* 3. *c.* 159. alias non contestata minime transmittuntur. *l.* 11. *supr. h. t. l.* 26. *l.* 58. *supr. de obligat.* §. 1. *in fin. Inst. de perpetuis. l. unic. C. ex delictis defunctor.* Quin non omnia contestata in heredes transeunt, heredes rei ob delictum (paucis exceptis) non tenentur: nisi lata sententia. *l.* 20. *supr. de excus.*

(18) In judicio, et sic contestata.

(19) Majus cui licet, eidem minus est permissum. vide *l.* 21. *l.* 66. *supr. h. t.*

(20) Vide *l.* 110. §. 1. *supr. h. t.*

(21) Argumentandi speciem e contrario sensu nota: nunquam ita quisquam locuples habendus est, ut immunis a satisdando fit ejus nomine, quem defendit, *l.* 35. §. 3. *l.* 51. *in fin. l.* 52. *l.* 53. *supr. de procurat.* nisi necessariam personam defendat, *l.* 3. *supr. in jus vocati. l.* 2. §. 2. *supr. qui satisdare.* adde *l.* 95. *supr. h. t. l.* 234. §. 1. *supr. de verb. sign. l.* 63. *in fin. pr. supr. ad l. Falcid.*

(22) Proprie, secus improprie, ratione personæ, *l.* 55. *supr. de cond. et demonstr.* vel contractus. *l.* 4. *supr. de usur.*

(23) Vide *l. ult. supr. de cond. caus. data. l.* 75. *in fin. supr. de verb. obl.* §. 14. *Inst. de act.*

(24) Vide Cicer. 2. de Inventione, *ubi de porca.*

(25) *l.* 169. *infr. h. t.* adde *l.* 137. *supr. h. t.* vel superioris. *l.* 157. *supr. h. t.*

(26) Jussus judicis excusat a dolo et delicto, *l.* 7. §. 4. *supr. de jurisd. l.* 7. §. 2. *in fin. supr. de minor. l.* 8. *supr. de lege commissoria. l.* 4. *supr. de aqua et aquæ pluv. l.* 13. §. 2. *supr. de injuriis.* non confert tamen ad lucrum. idque sentit Oldend. *Class.* 1. *act.* 3. *in fin.*

(27) Imo non habet. Non enim aut omnia jubere possumus, aut in omnia servi parere coguntur. *l.* 157. *supr. h. t.* Senec. 5. *de benef.* 20.

(28) Capienda, *vulg. Hugo a Porta.*

(29) Id est, interpretatio.

(30) Vid. *l.* 56. *supr. h. t.* τὸ φιλάγαθον. 2. *Eclog.* 3. *c.* 164. 1. *Harm.* 15. §. 17. ut et *c.* 57. φιλάνθρωπον.

§. 1. Quod factum est, cum in obscuro (1) sit, ex affectione cujusque (2) capit interpretationem.

De damno. De eo, quod pendet.

169. IDEM lib. 2. ad Plautium.

IS damnum dat, qui jubet (3) dare: ejus vero nulla culpa est (4), cui parere (5) necesse sit.

§. 1. Quod pendet (6), non est pro eo, quasi sit.

De facto a judice.

170. IDEM lib. 4. ad Plautium.

FActum (7) a judice, quod (8) ad officium (9) ejus non pertinet, ratum non (10) est (11).

De obligatione.

171. IDEM lib. 4. ad Plautium.

NEmo ideo obligatur (12), quia (13) recepturus est (14) ab alio (15), quod præstiterit.

De ambiguis.

172. IDEM lib. 5. ad Plautium.

IN contrahenda venditione ambiguum pactum contra (16) venditorem interpretandum est (17).

§. 1. Ambigua autem intentio (18) ita accipienda est, ut (19) res salva actori sit (20).

De his, qui condemnantur in id, quod facere possunt. 1. De restitutione. 2. De mora. 3. De eo, qui petit quod redditurus est.

173. IDEM lib. 6. ad Plautium.

IN (21) condemnatione personarum, quæ (22) in id, quod facere possunt, damnantur, non totum, quod habent, extorquendum est, sed et ipsarum ratio habenda est, ne egeant (23).

§. 1. Cum verbum *restituas* (24) lege invenitur, etsi non specialiter de fructibus additum est, tamen etiam fructus sunt restituendi.

§. 2. Unicuique sua (25) mora nocet (26): quod et in duobus (27) reis promittendi observatur (28).

§. 3. Dolo facit, qui (29) petit, quod redditurus est (30).

Posse. 1. De repudiatione.

174. IDEM lib. 8. ad Plautium.

QUi potest (31) facere, ut possit conditioni parere, jam posse videtur.

§. 1. Quod quis, si velit, habere non potest (32), id repudiare non (33) potest.

De servis. 1. De eo, qui in jus alterius succedit.

175. IDEM lib. 11. ad Plautium.

IN (34) his, quæ officium per liberas fieri personas leges desiderant, servus (35) intervenire non potest.

§. 1. Non debeo melioris conditionis esse, quam auctor (36) meus, a quo jus in me transit.

Ne singulis concedatur, quod per Magistratum publice fieri potest. 1. De libertate et necessitudine.

176. IDEM lib. 13. ad Plautium.

NOn est singulis (37) concedendum (38), quod per Magistratum publice possit fieri, ne occasio sit majoris tumultus faciendi.

§. 1. Infinita æstimatio est libertatis (39) et necessitudinis (40).

(1) De obscuro adde *l.* 9. *supr. h. t.*

(2) Puta testatoris. *l.* 10. *supr. h. t.*

(3) Vid. *l.* 152. §. 1. *et* 2. *supr. h. t. l.* 1. *supr. quod jussu. l.* 37. *supr. ad l. Aquil. cap. qui facit per alium.* 72. *de reg. in* 6. vide *l.* 5. *C. de accusat.*

(4) Imo est. vide *l.* 1. §. 13. *supr. quod vi.*

(5) l. 167. *in fin. supr. h. t.* vid. *l.* 11. §. 7. *supr. quod vi.*

(6) *l.* 35. *supr. de jud. l.* 12. *in fin. l.* 25. §. 1. *supr. de usufr. l.* 9. *supr. de reb. cred. l.* 1. §. 1. *supr. de SC. Macedon. l.* 43. *supr. de ædilit. l.* 20. *supr. de don. int. vir. l.* 9. §. 2. *supr. de liberis. l.* 59. §. 6. *supr. de hered. inst. l.* 36. §. 4. *supr. de leg.* 2. *l.*52. *l.* 53. *supr. ad leg. Falc. l.* 2. §. 3. *supr. unde legit. l.* 43. §. 2. *supr. de adquir. rer. l.* 28. *supr. h. t.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 168.

(7) Res judicata, *l.* 116. *in fin. supr. de verb. obl.* §. 5. *Inst. quibus mod. jus. patriæ.* factum Prætoris juri derogare non debet. *l. un. C. qui pro sua jurisdict.*

(8) *c. ea quæ fiunt a judice.* 26. *de reg. in* 6. 2. *Eclog.* 3. *cap.* 166.

(9) Et jurisdictionem. vide *l. ult. supr. de jurisdict.*

(10) Imo est: ei namque obtemperandum. *l.* 167. *supr. l.* 199. *infr. h. t.*

(11) Tunc etiam habetur pro privato.

(12) Puta, ad opus sua impensa Titio restituendum.

(13) Id est, quamvis: ut sit sensus: Non si socius impensas, socii nomine factas, ab eodem potest repetere, tenetur eas actori præstare: est enim iniquum, innocentem nocentis facto obligari. *l.* 11. §. 2. *supr. de aqua et aquæ pluv.*

(14) Judicio communi dividundo scilicet.

(15) Puta a Mævio socio, qui opus Titio damnosum fecit.

(16) Pactio obscura, vel ambigua venditori nocet. 1. *Harmenop.* 15. §. 18. *l.* 39. *supr. de pactis. l.* 33. *in fin. supr. de contrahend. empt.* et stipulatori, *l.* 38. §. 18. *supr. de verb. oblig.* quia potuit re integra apertius dicere, *l.* 21. *supr. de contrah. empt.* Imo venditori est utilis, *l.* 34. *supr. de contrah. empt.* solve, ut ibid.

(17) Aliud in oratione aperta, et magis verisimili, *l.* 34. *supr. h. t.* beneficiis Principum, *l.* 43. *supr. de vulgari.* judiciis. §. 1. *infr. hic.* et confessione. Decius *hic.*

(18) ἐναγωγῆ. 2. *Eclog.* 3. *c.* 167. Intentio judicialis ambigua secundum præsentem intelligitur, *l.* 66. *supr. de judiciis. l.* 20. *in fin. supr. de except. rei judic. l.* 83. §. 1. *supr. de verb. obl.*

(19) Ne alioquin actus ipse pereat. *l.* 12. *supr. de reb. dub.*

(20) Si tamen id interpretatio ferre poterit: quid enim, si testatoris impugnet voluntatem? *l.* 7. *supr. de vulgari.* quid, si exceptionibus destituatur? *l.*2.§.5.*supr. de doli mali et met.exceptio.*

(21) 1. *Harm.* 4. §. 45.

(22) *l.*28.*supr.h.t.l.*12.*supr.solut.l.*6.*supr.de re jud.* 2.*Ecl.*3.*c.*169.

(23) *l.* 30. *supr. de re jud.*

(24) Vide *l.* 38. §. 2. *supr. de usur. l.* 75. *supr. de verb. sign.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 169.

(25) Vide *l.* 134. *in fin. supr. h. t. cap. mora sua cuilibet est nociva.* 25. *de reg. in* 6. *l.* 5. *supr. de reb. cred. l.* 12. *in fin. supr. depositi. l.* 3. *in fin. supr. de action. empt. l.* 32. §. 3. *supr. de usur. l.* 14. *supr. de jure dotium. l.* 39. §. 1. *vers. ipsius. l.* 47. *in fin. supr. de legat.* 1. *l.* 78. *in pr. et* §. 2. *l.* 84. *supr. de leg.* 2. *l.* 18. *supr. ad SC. Trebell. l.* 12. *supr. de aqua et aquæ pluv.*

(26) Nocet tamen mora rei fidejussori. *l.* 88. *supr. de verbor. obl.*

(27) *l.* 32. §. 4. *supr. de usur.*

(28) Vide tamen *l. penult. supr. de duob. reis.*

(29) *c. dolo facit.* 59. *de reg. in* 6. *l.* 8. *supr. de doli mali et met. except.*

(30) Eidem, a quo petit, non alii, *l.* 44. *in fin. supr. solut.* sed nec ex interdicto recuperandæ, vid. *l.* 14. *C. de agricolis et censitis. l.* 11. *t.* 47.

(31) Potentia faciendi factum repræsentat. *l.* 50. *supr. de contr. empt.l.*1.§.8.*supr. si quis omissa causa.l.*40. *supr.de cond.et demost.*

(32) Quod non potest haberi, repudiari non potest. *l.* 18. *supr. de acq. vel omitt. hered.*

(33) Repudiatio est quædam privatio, quæ subjectum aliquod præsupponit. *l.* 8. §. 2. *supr. de optione. l.* 59. §. 6. *in fin. supr. de hered. inst.* vide *l.* 3. *supr. h. t.*

(34) In omnibus officiis, quæ. *Hal.*

(35) Vide *l.* 22. *supr. h. t.*

(36) Vide *l.* 120. *l.* 160. *in fin. supr. h. t.*

(37) Id est, privatis.

(38) Nemini permittendum est, ut sibi jus dicat. 2. *Eclog.* 3. *c.* 171. *l.* 7. *C. unde vi.* vide tamen *l.* 54. *C. de decur.*

(39) Vide *l.* 106. *supr. h. t. l.* 1. *supr. de bonis libertor.*

(40) Id est, conjunctionis sanguinis. *Goth.* vide *l. fin. supr. de just. et jure.* Ans.

De eo, qui in jus alterius succedit. 1. De ignorantia.

177. Idem lib. 14. ad Plautium.

QUi in jus, dominium (1) vel alterius succedit (2), jure ejus uti debet.

§. 1. Nemo (3) videtur dolo exsequi, qui ignorat (4) causam, cur non debeat petere.

De principali et accessorio.

178. Idem lib. 15. ad Plautium.

CUm principalis (5) causa non consistat, plerunque (6) ne (7) ea quidem, quæ sequuntur, locum habent.

De obscura voluntate manumittentis.

179. Idem lib. 16 ad Plautium.

IN obscura voluntate manumittentis favendum est libertati (8).

De eo, qui jussu alterius solvit.

180. Idem lib. 17. ad Plautium.

QUod jussu (9) alterius solvitur, pro eo est, quasi ipsi solutum esset.

Si nemo adierit ex testamento.

181. Idem lib. 1. ad Vitellium.

SI nemo (10) subiit hereditatem, omnis vis testamenti solvitur (11).

De eo, quod nullius esse potest.

182. Idem lib. 3. ad Vitellium.

QUod nullius (12) esse potest, id ut alicujus fieret, nulla obligatio valet efficere.

De solemnibus non facile mutandis. De æquitate.

183. Marcellus lib. 3. Digestorum.

ETsi nihil facile mutandum est ex solennibus: tamen, ubi æquitas (13) evidens poscit, subveniendum est.

De vano timore.

184. Celsus lib. 7. Digestorum.

VAni (14) timoris justa excusatio non est.

De impossibilibus.

185. Idem lib. 8. Digestorum.

IMpossibilium (15) nulla obligatio est.

Quando peti potest.

186. Idem lib. 12. Digestorum.

NIhil (16) peti potest ante (17) id tempus, quo per rerum naturam persolvi possit. Et cum solvendi tempus obligationi additur, nisi (18) eo præterito, peti non potest.

De eo, qui uxorem prægnantem reliquit.

187. Idem lib. 16. Digestorum.

SI quis prægnantem (19) uxorem reliquit, non videtur sine (20) liberis decessisse.

Si testator pugnantia jusserit. 1. De impossibilibus.

188. Idem lib. 17. Digestorum

UBi pugnantia (21) inter se in testamento juberentur, neutrum ratum est.

§. 1. Quæ rerum (22) natura prohibentur (23), nulla lege confirmata sunt.

De pupillo et auctoritate tutoris.

189. Idem lib. 13. Digestorum.

PUpillus (24) nec velle (25), nec nolle in ea ætate, nisi adposita tutoris auctoritate, creditur: nam quod animi judicio fit, in eo tutoris auctoritas necessaria est.

De evictione.

190. Idem lib. 24. Digestorum.

QUod evincitur (26), in bonis non (27) est.

De beneficio Principis.

191. Idem lib. 33. Digestorum.

NEratius consultus, an, quod beneficium dare se, quasi viventi, Cæsar rescripserat, jam (28) defuncto dedisse existimaretur? Respondit, non videri sibi, Principem, quod ei, quem vivere existimabat, concessit, defuncto concessisse; quem tamen modum esse beneficii sui vellet, ipsius (29) æstimationem esse.

De heredibus et obligatione individua. 1. de re dubia.

192. Marcellus lib. 29. Digestorum.

EA, quæ in partes dividi non possunt (30), solida (31) a singulis heredibus debentur.

§. 1. In re dubia benigniorem (32) interpretationem sequi, non minus justius est, quam tutius.

De aditione cum tempore mortis continuanda.

193. Celsus lib. 38. Digestorum.

OMnia fere jura heredum perinde habentur, ac si continuo (33) sub tempus mortis heredes extitissent.

(1) Dominiumve alterius, *vulg. Haloand.* vide *l.* 59. *supr. h. t. l.* 37. *supr. de acqu. vel omitt. hered.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 174.

(2) *l.* 47. *supr. de contr. empt. l.* 1. §. *permittitur.* 41. *et seq. supr. de aqua quotid.*

(3) 3. *Harmen.* 3. §. 56.

(4) Vide *l.* 19. *supr. h. t.*

(5) *l.* 129. *in fin. supr. h. t. l.* 2. *supr. de pecul. leg.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 174.

(6) Si non eadem est ratio, sed diversa. Decius *hic.*

(7) Puta, usuræ.

(8) Vide *l.* 20. *supr. h. t.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 175. 2. *Harm.* 18. §. 19.

(9) Vide *l.* 56. *supr. de solut. Eclog. ibid.* c. 176.

(10) *l.* 12. §. 5. *supr. de bonis libert. l.* 1. §. 1. *supr. quis ordo in bonor. possess.*

(11) Et res ad intestati causam redit, *d.* §. 1. *l.* 89. *supr. h. t. l.* 9. *supr. de test. tut. l.* 10. §. 4. *in fin. l.* 38. *in fin. supr. de vulgari.* nisi heredes pro adita habeant, et nisi testator pro adita esse velit, quod sæpissime evenit propter codicillos, vel similes clausulas.

(12) *l.* 83. §. 5. *supr. de verbor. oblig.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 178.

(13) *l.* 85. *in fin. l.* 90. *supr. h. t. l.* 7. *supr. de in integrum. l.* 2. *supr. de const. princ.* de æquitate alibi dixi. *Goth.* Vide Joan. Janez. Parlador. *rerum quotid. lib.* 2. *cap.* 10. Ans.

(14) Vide *l.* 4. *supr. si cui plus quam per legem.* et *l.* 13. *supr. de re jud.* qui et ἄλογος, καὶ μάταιος. 2. *Eclog.* 3. *c.* 180.

(15) Vide *l.* 135. *l.* 182. *supr. h. t. l.* 35. *l.* 69. *supr. de verb. oblig. Ecl. d. loco. c.* 181. *c. nemo potest ad impossibile obligari.* 6. *de reg. in* 6.

(16) Tempore plus petitur. 1. *Harm.* 2. §. 51. §. 3. *vers. tempore. Inst. de action.*

(17) Vide *l.* 73. *supr. de verb. obl. Eclog. d. loco. c.* 182.

(18) Vide *l.* 46. *supr. de verb. obl. Ecl. ibid.* adde *l.* 17. *supr. h. t.*

(19) *l.* 18. *supr. quando dies legat. Ecl. ibid. c.* 183.

(20) De hac conditione, *si sine liberis*, adde *l.* 77. §. 13. *l.* 89. §. 5. *supr. de legat.* 2. *l.* 17. §. 4. *supr. ad SC. Trebell. l.* 148. *supr. de verb. sign.*

(21) 2. *Ecl.* 3. *c.* 184. *l.* 16. *supr. de cond. inst. l.* 13. §. 3. *l.* 27. *supr. de reb. dub.* vide *l.* 14. *C. de fide instrum.*

(22) Vide *l.* 27. *supr. de oblig.*

(23) Vide *l.* 8. *et* 185. *supr. h. t.* adde *l.* 12. §. 2. *supr. de captiv. Ecl. d. loco.*

(24) *l.* 43. *supr. de oblig. Ecl. ib. c.* 185. Goth. Adde *l.* 1. §. 2. *l.* 3. *supr. commodati. l.* 2. *supr. de fidejussor.* Ans.

(25) Vide *l.* 2. §. 19. *supr. vi bonor.*

(26) *l.* 52. *supr. de adq. rer. dom. l.* 25. *supr. de verb. sign.* vide *l.* 49. *supr. de verb. sign.*

(27) Imo est. vide *l.* 15. §. 6. *supr. qui satisd.*

(28) Privilegium alicui datum tanquam viventi, ei mortuo non competit, id est, ad heredes non extenditur. *Eclog. ib. c.* 187. 3. *Harm.* 3. §. 19. facit *l.* 2. *supr. quæ sent. sine appellatione.*

(29) Interpretatio privilegii, vel beneficii spectat ad Principem, qui concessit. *l.* 43. *supr. de vulgari. Eclog. ibid.*

(30) Uti via, ut actus, aquæductus. *l.* 17. *supr. de servitutib. l.* 11. §. 24. *supr. de leg.* 3. *l. ult. supr. de servitute legata.*

(31) *l.* 2. §. 2. *supr. de verb. oblig.*

(32) 1. *Harmen.* 15. §. 12. vide *l.* 155. *in fin. supr. h. t. l.* 54. *supr. de adqu. vel omitt. hered.*

(33) *l.* 138. *supr. h. t.* vide *l.* 3. *supr. de hered. petit. l.* 5. §. 1. *supr. quod cum eo. l.* 7. *in fin. supr. de acq. vel omitt. her. l.* 28. *in fin. supr. de stipulat. serv. l.* 65. *l.* 70. *supr. de verb. signif. l. ult. C. de hered. inst.*

De heredibus heredum.

194. Modestinus lib. 4. Differentiarum.

QUi per successionem, quamvis longissimam (1), defuncto heredes constiterunt, non minus heredes intelliguntur, quam qui principaliter heredes existunt.

De expressis et tacitis.

195. Idem lib. 7. Differentiarum.

EXpressa nocent (2), non expressa non nocent.

De privilegiis.

196. Idem lib. 8. Rugularum.

PRivilegia quædam causæ sunt, quædam personæ: ideo quædam ad heredem transmittuntur, quæ causæ (3) sunt: quæ personæ (4) sunt, ad heredem non transeunt.

De conjunctionibus. De licito et honesto.

197. Idem lib. singulari de ritu nuptiarum.

SEmper in conjunctionibus (5) non solum, quid liceat, considerandum est, sed et quid honestum (6) sit.

De dolo tutoris.

198. Javolenus lib. 13. ex Cassio.

NEque in Interdicto (7), neque in cæteris (8) causis pupillo nocere oportet dolum (9) tutoris, sive (10) solvendo est, sive non est.

De eo, qui imperio Magistratus non paruit.

199. Idem lib. 6. Epistolarum.

NOn potest dolo carere, qui imperio Magistratus non (11) paruit.

De minori iniquitate eligenda.

200. Idem lib. 7. Epistolarum.

QUoties nihil sine (12) captione investigari (13) potest eligendum est, quod minimum (14) habeat iniquitatis.

De his, quæ ex testamento proficiscuntur.

201. Idem lib. 10. Epistolarum.

OMnia, quæ ex testamento proficiscuntur, ita statum eventus (15) capiunt, si initium (16) quoque sine vitio ceperint.

Definitiones esse periculosas.

202. Idem lib. 11. Epistolarum.

OMnis definitio (17) in jure civili periculosa est: parum (18) est enim, ut non subverti possit.

De damno et culpa.

203. Pomponius lib. 8. ad Quintum Mucium.

QUod quis ex culpa sua damnum (19) sentit, non intelligitur damnum sentire (20).

De actione.

204. Idem lib. 28. ad Quintum Mucium.

MInus (21) est actionem habere, quam rem.

De his, quæ a nobis abire possunt.

205. Idem lib. 39. ad Quintum Mucium.

PLerunque fit, ut etiam ea, quæ (22) nobis abire possint, proinde (23) in eodem statu sint, atque si non essent ejus conditionis, ut abire possent: et ideo, quod fisco obligamus, et vindicare (24) interdum, et alienare, et servitutem [in] prædio imponere possumus.

(1) Nisi heredis vocabulo adjecta sit restrictio, puta, *lego heredibus infra scriptis*: nisi agatur de odio, nisi quædam specialis affectio, defuncti aliud suadeat. vide Decium *hic*. Goth. Adde *l.* 65. *l.* 170. *supr. de verb. signif. l.* 22. *C. de legat.* Ans.

(2) Interdum sc. *l.* 77. *supr. h. t. l.* 52. *in fin. supr. de cond. et demonstr. l.* 132. *supr. de verbor. oblig. l. si quis Sempronium.* 68. *supr. de hered. inst. l. si ita legatum sit.* 65. §. 1. *supr. de legat.* 1. *l. nonnunquam.* 52. *supr. de condit. et demonstr.* interdum vero magis prosunt quam tacita. de quibus vide Decium. *hic.*

(3) Πράγμασι διδόμενα προνομία. 2. *Eclog.* 3. *c.* 193.

(4) Vide *l.* 68. *supr. h. t.*

(5) 4. *Harmen.* 6. ἐν τοῖς γάμοις. 2. *Eclog.* 3. *c.* 192. in conventionibus, *Haloand.* contractibus. *Dynus.*

(6) *l.* 144. *supr. h. t.* εὐπρεπὲς. *Eclog. ibid.* naturale jus et pudor. vide *l.* 14. *l.* 42. *supr de ritu.* facit *lex* 10. §. 2. *supr. de justitia.*

(7) *l.* 11. §. 6. *supr. quod vi.* Goth. Adde *l.* 49. *supr. h. t.* Ans.

(8) *c.* 76. *de reg. in* 6.

(9) *l.* 4. *supr. quando ex facto tutoris. c. delictum personæ.* 76. *de reg. in* 6.

(10) 2. *Eclog.* 3. *c.* 194.

(11) *l. un. supr. si quis jus dicenti. l.* 13. §. 2. *supr. de injuriis.*

(12) Χωρὶς βλάβης. *Eclog. ibid. c.* 195. 6. *Harmenop.* 2.

(13) Fieri non potest, οὐκ ἐνδέχεται γενέσθαι. *Eclog. cap.* 195. 6. *Harmen.* 2.

(14) Τὸ ἧττον ἄδικον. *Eclog.* 5. *c.* 195. id est, æquitas, æquum bonum, *l.* 6. *supr. de jure dotium*, utilius, *l.* 3. *supr. de constituta. l.* 5. *supr. si pars hereditatis.* hinc illæ regulæ: Ex duobus malis minus eligendum. Cic. *offic.* 3. Odia restringi, *cap. odia.* 15. *de reg. in* 6. adde *l.* 9. *supr. h. t.* Goth. *Junct. l.* 13. §. *ult. supr. de minorib.* Ans.

(15) Id est, effectus. ἀποτελέσματα. 2. *Eclog.* 3. *c.* 197.

(16) *l.* 29. *l.* 178. *supr. l.* 210. *infr. h. t.* vide *l.* 1. *supr. de regula Catoniana.*

(17) *l.* 1. *supr. h. t.* adde *l.* 32. *supr. h. t.* νομικὸς κανὼν. *Ecl. ibid. c.* 198. 6. *Harm.* 2.

(18) Id est, vix est, sic Græci εὐχερῶς γὰρ ἀνατρέπονται. *Eclog. ibid. Harmen.* Goth. Alii legunt, *rarum est.* vide Cujac. *lib.* 17. *obs. cap.* 15. Alciat. *lib. ult. paradox, cap.* 9. Corras. *lib.* 2. *miscell. cap.* 6. Vigl. ad *pr. Inst. de testam. n.* 25. S. L.

(19) *cap. damnum.* 86. *de reg. in* 6. ὁ ζημιούμενος. *Eclog. ibid. c.* 199. *l.* 46. §. 5. *supr. de proc. l.* 9. *in fin l.* 17. *in fin. pr. supr. de noxalibus. l.* 44. §. 5. *supr. fam. l.* 15. *supr. si quis omissa causa.*

(20) Ab alio scil.

(21) Re, effectu: idem fictione. *l.* 15. *supr. h. t.* adde *l.* 38. §. 9. *supr. de verb. obl. l.* 143. *supr. de verb. sign.*

(22) Quæ a nobis. *vulg. Hal.*

(23) Perinde. *vulgat. Hal.*

(24) Non ideo minus, ut nostrum, recte vindicabimus, quod abire a nobis dominium speretur. *l.* 66. *supr. de rei vind.*

Ne quis lucretur cum jactura alterius.

206. IDEM lib. 9. ex Variis lectionibus.

JUre naturæ (1) æquum est, neminem cum alterius detrimento (2) et injuria fieri locupletiorem (3).

De re judicata.

207. ULPIANUS lib. 1. ad Leg. Juliam et Papiam.

REs judicata (4) pro veritate accipitur.

Desinere habere.

208. PAULUS lib. 3. ad Legem Juliam et Papiam.

NOn potest videri desisse habere (5), qui nunquam habuit.

De servitute.

209. ULPIANUS lib. 4. ad Legem Juliam et Papiam.

SErvitutem (6) mortalitati (7) fere comparamus.

De institutione.

210. LICINNIUS RUFINUS lib. 2. (8) Regularum.

QUæ (9) ab initio (10) inutilis fuit institutio, ex postfacto (11) convalescere non potest.

De servo et absentia Reipublicæ causa.

211. PAULUS lib. 69. ad Edictum.

SErvus (12) Reipublicæ causa abesse non potest.

(1) Natura, *l.* 14. *supr. de cond. ind.* ex æquo et bono. *l.* 66. *supr. de cond. indeb.* jure gentium. *l.* 25. *in fin. supr. rer. amot.*

(2) Locupletari cum alterius injuria, jure naturæ non est æquum. 2. *Eclog.* 3. *c.* 200. *d. l.* 14. *cap. locupletari.* 48. *de reg. in* 6. *l.* 16. *supr. de servit. præd. rustic. l.* 13. *supr. communia prædiorum. l.* 17. §. 4. *in fin. supr. de instit. l.* 12. §. 1. *supr. de distract. pign. l.* 2. §. 10. *supr. ne quid in loco publico.*

(3) Minor ita obligatur, quatenus est locuples. *l.* 1. *supr. de auctor. tut.* Fallit tamen hæc regula in usucapionibus, *l.* 1. *supr. de usurpat.* et quoties utilitas publica usum non iniquum rei alienæ exigit. *l.* 15. §. 2. *supr. de rei vind. l.* 13. *supr. comm. præd. l.* 11. *supr. de evict.*

(4) *l.* 25. *in fin. supr. de stat. hom.*

(5) *l.* 83. *l.* 174. *supr. h. t.* Desiisse non videtur, quod non incepit, *l.* 5. *supr. de injusto. l.* 96. *in princ.* et §. 1. *supr. de condit. et demonstr. l.* 13. *supr. de suis. l.* 116. *supr. de verbor. oblig. l.* 19. *supr. quemadm. servitutes amittuntur.* Privatio namque, ut dici solet, habitum præsupponit.

(6) 1. *Harmen.* 14. §. 6. et manumissionem. vide *l.* 92. *supr. de solution.*

(7) Vide *l.* 59. *in fin. supr. de cond. et demonst.*

(8) Quo de formulis testamentorum scripsit.

(9) 5. *Harm.* 5. §. 23.

(10) Vide *l.* 29. *supr. h. t.*

(11) Id est, tractu temporis.

(12) Adde *l.* 140. *supr. h. t.*

Explicit ex ordine Digestorum Liber Quinquagesimus feliciter.

FINIS TOMI TERTII.

INDEX
LIBRORUM ET TITULORUM,
DIGESTORUM SEU PANDECTARUM,
QUI IN HOC TERTIO TOMO CONTINENTUR.

LIBER TRIGESIMUSQUINTUS.

LIBER TRIGESIMUSSEXTUS.

LIBER TRIGESIMUSSEPTIMUS.

LIBER TRIGESIMUSOCTAVUS.

LIBER QUADRAGESIMUSQUARTUS.

LIBER QUADRAGESIMUSQUINTUS.

LIBER QUADRAGESIMUSSEXTUS.

LIBER QUADRAGESIMUSSEPTIMUS.

LIBER QUADRAGESIMUSOCTAVUS.

LIBER QUADRAGESIMUSNONUS.

LIBER QUINQUAGESIMUS.